תנ״ך · אחרונים · אלשיך

תורת משה - אלשיך

רבי משה אלשיך

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תורת משה - אלשיך

רבי משה אלשיך

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תורת-משה-אלשיך/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 6
בראשית 8
פרק א 8
פרק ב 39
פרק ג 69
פרק ד 87
פרק ה 96
פרק ו 98
פרק ז 121
פרק ח 123
פרק ט 128
פרק י 135
פרק יא 136
פרק יב 142
פרק יג 159
פרק יד 162
פרק טו 170
פרק טז 181
פרק יז 184
פרק יח 200
פרק יט 215
פרק כ 223
פרק כא 227
פרק כב 239
פרק כג 259
פרק כד 268
פרק כה 300
פרק כו 315
פרק כז 327
פרק כח 347
פרק כט 371
פרק ל 382
פרק לא 394
פרק לב 402
פרק לג 420
פרק לד 430
פרק לה 437
פרק לז 447
פרק לח 473
פרק לט 485
פרק מ 498
פרק מא 501
פרק מב 520
פרק מג 541
פרק מד 550
פרק מה 559
פרק מו 578
פרק מז 585
פרק מח 593
פרק מט 603
פרק נ 619
שמות 624
פרק א 624
פרק ב 645
פרק ג 658
פרק ד 674
פרק ה 685
פרק ו 693
פרק ז 703
פרק ח 719
פרק ט 728
פרק י 745

פרק יא 758
פרק יב 763
פרק יג 805
פרק יד 823
פרק טו 843
פרק טז 861
פרק יז 885
פרק יח 894
פרק יט 906
פרק כ 930
פרק כא 962
פרק כב 978
פרק כג 989
פרק כד 1001
פרק כה 1007
פרק כו 1038
פרק כז 1040
פרק כח 1051
פרק ל 1072
פרק לא 1078
פרק לב 1105
פרק לג 1114
פרק לד 1132
פרק לה 1150
פרק לו 1160
פרק לז 1171
פרק לח 1173
פרק לט 1176
פרק מ 1178
ויקרא 1180
פרק א 1180
פרק ד 1199
פרק ה 1204
פרק ו 1207
פרק ז 1215
פרק ט 1232
פרק י 1256
פרק יא 1268
פרק יב 1269
פרק יג 1288
פרק יד 1289
פרק טז 1315
פרק יז 1352
פרק יח 1356
פרק יט 1361
פרק כ 1382
פרק כא 1389
פרק כב 1403
פרק כג 1410
פרק כד 1457
פרק כה 1460
פרק כו 1507
פרק כז 1536
במדבר 1540
פרק א 1540
פרק ב 1550
פרק ג 1552
פרק ד 1554
פרק ה 1560
פרק ו 1561
פרק ז 1574
פרק ח 1585
פרק ט 1598
פרק י 1601

פרק יא 1606
פרק יב 1627
פרק יג 1639
פרק יד 1657
פרק טו 1676
פרק טז 1680
פרק יז 1695
פרק יט 1704
פרק כ 1707
פרק כא 1728
פרק כב 1737
פרק כג 1749
פרק כד 1760
פרק כה 1767
פרק כו 1787
פרק כז 1796
פרק כח 1801
פרק ל 1802
פרק לא 1803
פרק לב 1812
פרק לג 1832
דברים 1837
פרק א 1837
פרק ב 1866
פרק ג 1874
פרק ד 1892
פרק ה 1922
פרק ו 1941
פרק ז 1954
פרק ח 1972
פרק ט 1988
פרק י 2004
פרק יא 2024
פרק יב 2045
פרק יג 2062
פרק יד 2069
פרק טו 2078
פרק טז 2093
פרק יז 2112
פרק יח 2123
פרק יט 2132
פרק כ 2139
פרק כא 2148
פרק כב 2170
פרק כג 2174
פרק כד 2194
פרק כה 2196
פרק כו 2204
פרק כז 2224
פרק כח 2229
פרק כט 2262
פרק ל 2277
פרק לא 2284
פרק לב 2301
פרק לג 2325
פרק לד 2347

הקדמה

באמור אלי מי רחש לבי בקרבי לבי לבי הומה רצוא ושוב יתפלא בי קול לי קול אלי באמור אלי מי שמך לאיש תולעת ולא איש. השמח לבך לפרש בים הגדול והנורא. או יוצא בשיירא עם מפרשי התורה ודעתך קצרה אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא. צרה כמכבירה אל תהי חכם בעיניך את האלהים ירא ושים כה נגד עיניך כי תעבור במים אדירים שוטפים ותחלץ חושים נוגשים אצים לפרש כאשר יפרש השוחה לשחות אדירים משברי ים יבעתוך. והיית כשוכב בלב ים. וכל חכמתך תתבלע תפתח בכד ותסיים בחבית של שייטים עוגים ומשוטים לחתור היבשה ולא תמצאנה:

אף רוחי בקרבי עמדה ודברה בי לאמר מי אתה הר הגדול לפני כל יודעי דת ודין. יושבי על מדין הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' דבר ויקרא. זאת התורה אש מפיו תאכל גחלים הקטנים עם הגדולים כי ה' אלהינו אש אוכלה תורה צוה לנו. אש דת לנו מתוך האש רשפי אש כי הלא כה דברו כאש. ומי זה ילך במו אש ולא יכוה כויה תחת כויה שלהבת יה דבאתר דזיקוקין דנור ובעורין דאשא מאן עייל בר נפחא לתמן.

ושום שכל והבן מי חכם ויבן חכמת אלהים מפלאות תמים דעים. ומה גם אתה עתה כי לא למדת חכמה ולא חלק לך בבינה והלא תכלם כי האמנם אלם. פעמים שאתה מתעלם חכם תחשב מעשה חושב מראשית אחרית על כן קדמתי להעיר לך אזן בשפה ברורה דרך קצרה כי אין בלשוני מלה כי לך דומיה תהלה.

זאת אשיב אל לבי ידעתי לבי ידעתי כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי. אך אמנם הלא לאמונה, כי הנה בשמים עדי וסהדי, כי לא הלכתי בגדולות ונפלאות ממני, לדבר ולומר כרבי עקיבא אני, אפשר כי אהיה נאה דורש כי אל אלהים ה' הוא יודע וישראל הוא ידע כי לא כונתי מלאכתו לכך. כי מנעורי גדלני כאב עסק התלמוד מרבה בישיבה, יוצא ובא בהוייות אביי ורבא עד חובה הלילה עיון והיום הלכה בקול מחצצים חצי תשועה הבין שמועה בבקר בבקר ואחריו אל הפוסקים עד בא השמש. ואל שואל כענין להשיב כהלכה ולא לבי הלך לעשות קבע מדרשות ופשטים. זולתי אשר הקרה ה' לפני אל ה' ויאר לי. לעת מצוא מנוחה מההלכה ביום הששי כי מדי שבת בשבתו. יבא אלי העם לדרוש להם על פי התורה מקראי קדש אשר יקראו אותה במועדם פרשה ופרשה בערב יום שבת אשר נתתי אל לבי אף רוחי בקרבי לדרוש ולתור בנועם מילין. להכין את אשר יביאו וימן להם המלך הקדוש דבר יום ביומו פרי תבואה ואהי כמלקט שבלים. מספיח קציר הלא מצער כי קצור קצר מגל שכלי. ולפי מגל זו מגל זו ושבת זו שבת זו. הן מעט אשר חנן לי ה' ברוב חסדיו. ומדאגה מדבר פן הלקט יעשה שכחה. העלתי על

ספרי הזכרונות דברי הימים הנוראים. והיה עם לבבי לשום שכל הבין. והעמיק הרחיב בכל כלליה ופרטיה ויהי כי ארכו הימים וימצא כתוב כל דברי התורה הזאת וידי משה כבדים כבדו מזוקן טרדות ותלאות ומאורעות רעות. ולא עצרתי כח להשיב ידי על כל דבר ודבר. לצרוף בכור סיגיו ולהסיר כל בדיליו. על כן אמרתי טוב מעט אשר היה לפני פירושים ודרושים כאשר המה והיה כאשר יניח ה' לנו מעצבנו ומרגזנו. עוד נשוב לדרוש ולתור לברר וללבן ולהוסיף לקח כיד ה' הטובה. לנפש תדרשנו מהדורא אחר מהדורא, קמייתא, מציעתא, ובתריתא. כי אמרתי יש לי תקוה. יחנן ה' ויניח לנו מרגזנו ומעצבון בני עמנו כי יבא כנהר צר ובכל צרתיה לו צר אולי ירצה ויחליצנו וירצה נא במנוחתנו ואפנה ואשנה ואשלש כל אמרתי. הלא בספרתי ואשיבה ידי על כל דבור ודבור אשר שם משה להניף אותם תנופה בשלש עשרה נפה ואשלח לאשר אשאיר בחסד אל לעיני כל ישראל. אך אמנה למן היום אשר נתתי את לבי לעשות כן הדביקתנו הרעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה ימים של שנה לא שלונו ולא שקטנו ולא נחנו צרות צרורות מרובבות משולבות אשה אל אחותה לעת מרפא והנה בעתה אז אמרתי הנה באתי בימים מה קצי כי אאריך נפשי. ומתי אעשה הדבר הקשה המהדורות אשר אמרתי יהיו למאורות כי יודע אלהים כי המהדורא הזאת עשיתי בימי חרפי מכל אשר דרוש דרש משה ומן אז חדלתי מלכתוב. הגדלתי הוספתי על כל קוץ וקוץ פרחים ושושנים. פנים מפנים שונים. ועל כל ענין וענין באותו ענין. על שפתי הוספתי עדי עדים להתפאר כחתן יכהן פאר. אשר לא כתוב בספר. ועל הדין ועל האמת ועל התורה ועל העבודה. עם העוסקים עם הצבור. הייתי כמשיב יד לקיים כל דבר. ואתנה את לבי יכתבון מלי בעט ברזל ועופרת. למען ילמד בו אשר ה' יתן חנו בעיניו. גם כי אין בו לחכמים לחם ולא לנבונים עושר:

עוד שנית כי רבים מקשיבים העתיקו מילין על ספר בדיו. מי יקום בקהל בכל עיר ועיר מדינה ומדינה לדרוש להם מילי דמעלו מבשר ואומר כי שלי שלי. ויש טבח ומכר לכל עובר בכסף שברו. עושה סחורה בפרתו של חברו. אשר לא עמל בו ולא גדלו. לכן אף על זאת פקחתי עיני. כי אתה יראה הרואה האמת ממי שאמרו. וגזלה ישיב אשר בזדון דברו ושב ורפא לו. ואם לא תעלה ארוכה אל התוספת. אשר לא כתוב בספר. אומר די על העיקר עד הנה דברי בית שער החצונה. אשר תחת כל השמים וזה שער השמים. יאזינו השמים ותשמע הארץ. אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עילאה. אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת המלך הקדוש למשה מורשה. אבן הראשה לרעות בגנה. וללקוט לקט שבלי גן עדנה. ויתן בפי תורת פיו אגיד לעמו. יראי ה' וחושבי שמו. כי מה אני כי יבא

אלי העם לדרוש ולפרוש להם. על פי ה' יחנו בני ישראל. ועל פי ה' יסעו למסעיהם מאתו לשומעיהם כי לשוני תער כדה אל השוקת. הם מגישים אליה והיא מוצקת. ותקטן זאת בעיני ה'. ועוד הוסיף הפליא עד אבא אל מקדשי אל במגלת ספר כתוב עלי. ואתחנן אל ה' יפן ברחמיו ממקומו. ויתן חנו בעיני עמו. לשתות בצמא את דבריו. ולהשתעשע במאמריו. ויחשב להם לצדקה. והיה שכרם בעוסקים בספר מאורי ביאורי תורה אורי הנחמדים לפניו. לבו ועיניו כי אגבן זכו ישתכח לי כעמלי. כי אותותי אלה בקרבו לה' המה כי אני ושלי שלו. וכל אשר עשיתי. הוא היה עושה. מודיע דבריו למשה. על כן ביה שמו. אשר אקרא לו חוברה לי יחדו. שם המפורש ושם המפרש. ואחד קראתיו בשם האומר ועושה **תורת משה** ואומר אני טרם החילי. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

בראשית

פרק א

פסקה א

בראשית ברא וגו'. הנה מהראוי יאמר בראשית ברוא. או בראשונה ברא. כי הן זאת היתה עם רז"ל לומר כי היא בי"ת בעבור. באומרת בשביל התורה שנקראת ראשית. או בשביל צדיקים שנקראו ראשית. וכיוצא בדרשות אלו. ועל דרך הפשט יאמר כי הנה קיימו וקבלו רז"ל (ב"ר פ"א) כי ז' דברים קדמו לעולם. תורה וכסא הכבוד כו' והוכיחו כי התורה קדמה לכסא הכבוד באופן שהיא ראשית לכל. עוד שנית אמרו רז"ל בתנחומא ובב"ר (שם) כי בתורה ברא הקב"ה שמים וארץ. ובזה יתכן כי טרם תספר מציאות הבריאה ספרה לנו במה בראה. וז"א בראשית ברא. לאמר במה שהוא ראשית לכל היא תחלה וראש לכל שהוא גם לשבעת הדברים בה ברא אלהים את השמים כו'. והנה הוא שע"י צירוף אותיות התורה ברא אלהים שמים וארץ. כמאמרם ז"ל (ברכות דף ל"ה) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהן נבראו שמים וארץ. אך הנה מצאנו לרז"ל (שם) בב"ר רוח אחרת מעין דרך זו. כי לא בחרו בבחינה זו בביאור מלת בראשית כ"א על היות התורה כלי אומנות כפנקס שביד האומן. וזה ל' מאמרם (ז"ל שם) ואהיה אצלו אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה. בנוהג שבעולם מלך בונה פלטין אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת האומן. והאומן אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא דפתריות ופנקסות יש לו לדעת האיך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין. כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם. והתורה אמרה בראשית ברא אלהים

ואין ראשית אלא תורה היאך מה דאת אמר ה' קנני ראשית דרכו ע"כ. ולבא עד תכונתו נעיר בו קצת מההערות הראויות. (א) אומרו התורה אומרת כו' שהם דברי מותר כי מי לא ידע כי התורה היא האומרת. (ב) כי תחלה אמר אמון אומן שיורה כי התורה היא האומן ואח"כ אמר שהיא כלי אומנות. (ג) איך נרמז כלי האומנות באמון ולמה לא נאמר אומן בפירוש. (ד) כי אין המשל צודק כלל כי הלא בנמשל המלך והאומן אחד המה. (ה) כי התורה מספרת סדר הבריאה היאך היתה ואיך יאמר שהיא כפנקס שלמדים ממנו לבנות ולעשות חדרים ופשפשים. (ו) אומר מביט בתורה ובונה האם צורך אליו יתברך חלילה להביט בתורה כאומן שמביט בפנקס היבצר ממנו האיך יעשה חדרים או פשפשין. ומאומרו כך היה הקב"ה כו' יראה שהוא בדמותו בצלמו ואין דומה לו כלל. (ז) או' והתורה אמרה בראשית כו' למה זה א' בלי צורך ובלי קשר. (ח) או' בנוהג שבעולם כו' כי טבע ל' זה הוא ליאמר כאשר מנהגו של עולם הוא הפך הנדון שלפנינו אך עתה הנה הוא רוצה לדמותו ממש באומר כך היה הקב"ה כו' ומהראוי יאמר למלך שבונה פלטין כו':

והנה לבא אל הביאור נקדים ב' הקודמת מפורסמות. (א) כי הנה ע"י התורה אלהית נברא העולם כמאמרם ז"ל ריש מדרש תנחומא וכמאמרם יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. וידוע כי לא יפעל בהן כחרש עצים במקבות ובגרזן שהם כלים נפרדים מהחוצב בם והוא לבד הפועל כי לא ירעו ולא ישחיתו וגם היטב אין אתם מבלי דעת החוצב בם לכל אשר יחפוץ בחרושת עץ לעשות אמנם אותיות התורה גם כי המה כלי אומנותו לא יתייחסו לנפרדים מאתו יתברך חלילה כי הוא יתברך וחכמתו היא התורה אחת היא כי חיות ורוחניות המה וכאשר יוצרנו יוצר בראשית יצר את העולם בהן המה היוצרים כי הן הן שמותיו וחכמתו ית' בלתי נפרדים מן איכותו הנה כי ממוצא דבר ימשך כי גם בתורה יפול שם אומן במעשה בראשית:

הקדמה ב והוא כי הנה ספור הדברים הנבראים בששת ימי בראשית כאשר יתפרשו ע"ד הסוד הלא ירמזון אל דברים נאצלים עליונים רוחניים לאין תכלית ועד לא נברא העולם כי התורה קדמה אלפים שנה הוא לבדו היה הנרצה בכונת הכתובים כי איך יאמר ברא אלהים את השמים כו' ועדיין לא נבראו אך המה נדרשים ע"ד הסוד ועל הדרך ההוא בקשוה מלאכי השרת ולא ע"ד פשטה כאשר היא אצלנו וכאשר ברא אלהים את השמים והארץ וכל צבאם את הכל עשה יפה בעתו רמז ומקביל אל הדברים הנרצים בכונת הכתובים ע"ד הסוד נמצא כל סדר ותיקון מעשה בראשית בכל פרטיו ונקודות זמן עשיית כל דבר ואופן עשייתו לפי פשטו הוא מכוון אל כונת הכתוב בנרצה בו לפי

כונת הכתוב לפי הסוד והדברים הנאצלים עליונים הנרמזים בו כנודע ליודעים חן. ואם כן אחר שבריאת העולם היה ע"ד וסדר מתייחס אל דברים עליונים ואצילותם שהם כונת המקראות לפי סודם ועל פי סודם וענינם נברא הנה תדמה התורה קודם בריאת העולם אל פנקס האומן שכתוב ומצוייר בו היאך יעשה חדרים ופשפשין ועל פיהם יעשה כי כן עשה ה' שמים וארץ וכל צבאם על פי הדברים הנרמזים בתורה ע"ד הנסתר שבה ואמר מביט בתורה לומר שע"י הביטו יתברך בדברים העליונים הנאצלים למעלה שהם ענין הכותב בתורה כמדובר ע"י הבטתו בהם שהוא הביטו בתורה עצמה כי איכותם בה היה שפע כל דבר מהם משתלשל אורו עד למטה ומהוה דוגמתו:

והנה על הבחינה הזאת השנית תקרא התורה כלי אומנותו כפנקס האומן ועל בחינת הקדמה הא' תקרא אומן באופן כי שניהם כאחד יצדקו בתורת אלהות ובזה נבא אל ביאור המאמר והוא כי הוקשה להם שמהראוי יאמר אמונה בפת"ח האל"ף שהיתה מגודלת אצלו ית' ע"כ אמר כי אמון הוא כאומרו אומן והוא על הבחינה הראשונה ומפני שהרגיש שהיל"ל אומן בפירוש לז"א התורה אומרת כו' כלו' גם כי יש בחינה שהתורה תקרא. אומן עם כל זה למה שהתורה עצמה היא המדברת אינה אומרת על עצמה הבחינה הגדולה ההיא כ"א הקטנה הימנה ללמד דעת ענותנות אל לומדיה וזהו התורה אומרות כי אף שרמזת היותה אומן אינה אומרת בפירוש רק היותה כלי אומנות ולהורות המצא בה שתי בחינות אמר בנוהג שבעולם כו' לומר כי כאשר בנוהג שבעולם ימצאו מעמד שלשת הדברים מלך ואומן ופנקס כך ג' אלה ימצאו יחד בהיותו ית' מביט בתורה ובונה את העולם כי הוא יתברך הוא המלך ושתי בחינות התורה הנזכרות הם האומן והפנקס ולא הוצרך לפרש איך היתה אומן כי פשוט הוא רק איך היחה פנקס ונרמז היותה פנקס באומרו היה מביט בתורה ובורא כי כאשר האומן מביט בפנקס האיך יעשה חדרים ופשפשין כן הוא יתברך על יד הבטתו אל סודות התורה שבתיבות מעשה בראשית שהוא בנין אצילות העליון. היה בורא כל פרטי הבריאה למטה להקבילם אל הדברים העליונים הנרצים לפי ספור הבריאה לפי סודם. ועתה בא לגלות לנו מהיכן למד שלמה להסתיר הבחינה הראשונה ולא אמר אומן כ"א ברמז עם שהיה מפליג במעלת התורה ואמר שלמד מהתורה עצמה שאמרה בראשית ברא אלהים כו' שמורה היותה כלי אומנות שבה ברא ה' את השמים כו' ולא נאמר ראשית ברא את השמים שהיה מורה הבחינה הראשונה וזהו והתורה אמרה כו' ולהיות שאין הדמות הנמשל אל המשל רק באשר נמצא בו ג' הדברים אך האומן והכלי הם בנמשל בלתי נפרדיים כאשר הם במשל ע"כ אמר בנוהג שבעולם ולא אמר למלך שבונה כו' ועל המצא בו ג' הדברים הנמצאים

במשל אמר כך היה הקב"ה כו'. **הנה** פירוש אומרו בראשית במה שהוא ראשית היא התורה ברא אלהים כו' שהוא כלי אומנתו יתברך ושיעור הכתוב על פי דברי המאמר שטרם יברא העולם השפל היה ביאור כל פרטי הבריאה מתפרש על בנין אצילות העליון שהוא קודם לעולם ודוגמתו היה כל מה שנברא למטה כי מבנין אצילות העליון נתפשט ונשתלשל שפע מכל פרטים עליונים נתהוו כל מה שלמטה דבר יום ביומו ובזה יאמר בראשית במה שהוא ראשית הוא בנין אצילות עליון ברא אלהים את השמים כו' כמדובר שהיה מביט וברא את העולם:

או יאמר כמאמרם ז"ל כי שבעה דברים קדמו לעולם תורה וכסא הכבוד כו' וביארנו במקומו כי כלם הוצרכו לבריאת עולם ובלעדם היה בלתי מתקיים כאשר הארכנו שם ובזה יאמר בראשית שהוא במה שהוא ראשית לכל שהם השבעה דברים ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

או יאמר כי הנה ארז"ל בי' מאמרו' נברא העולם והנה הקשו בגמרא ט' הן ותרצו בראשית נמי מאמר הוא ראוי לשים לב שאם כן איפה למה לא נאמר ויאמר אלהים יהיו שמים וארץ ככל יתר מאמרות ולבא אל הענין נשית לב גם על מאמרם ז"ל באומרו ביום השני יהי רקיע שהוא יחזק הרקיע כי לחין היו בראשון ונתחזקו בשני כי הוקשה למו כי אחר הברא שמים בראשון איך יאמר בשני יהי רקיע על כן פירשו על החזוק והלא יפלא הפלא ופלא האם יד ה' תקצר חלילה מלהחזיקה בראשון שהוצרך יום שני ומה גם פעולותיו יתב' שאינם תחת הזמן ולא עוד אלא שהוצרך מאמר בפני עצמו להחזיקם ועוד למה קרא אל החזוק הויה:

אמנם לבא אל הביאור נקדים לבאר ענין הברא העולם במאמרות איך הוא ולמה היו עשרה לא פחות ולא יותר. אך הוא כי הנה רצה הקב"ה להשפיע שפע אל העולם השפל בהבראו מכל בחינות כחות עליונים הלא המה עשרה ולא תשעה כמדובר בספר יצירה וע"כ על ידי עסק התורה הכלולה מכולן כנודע יאירו יחד כולן ויושפע שפע מכולן. וזה ענין כל האמר מי' מאמרות הנאמרים במעשה בראשית כי כל אחד מהם הוא מאמר מהכחות ההן באמור הוא יתברך המאמר הראשון אותו רוח פיו היוצא מאתו הוא אור שפע רוחני מבחינת הכח הראשון המשתלשל ומתפשט ומתלבש ומהוה המציאות הראשון אשר גזרה חכמתו יתב' לברא בו שהוא את השמים ואת הארץ ובהבל פיו יתברך במאמר השני באמרו יהי אור נתהוה האור וההיקש בכל השאר כי גדול כח איכות הדבר היוצא מפיו יתברך והוא מאמר רבי יוחנן כל דבור ודבור היוצא מפי הקב"ה נעשה מלאך והוא מה שהנביא דבר כי כאשר ירד הגשם כו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא

ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי כו' כאשר יתבאר עוד במאמר פרקי רבי אליעזר שנזכיר בדרך שאחר זה בס"ד ובבא אל הענין והוא כי אחר שהמאמר הראשון מהי' היה העליון מכולם ע"כ מה שמתהוה ממנו מדברים גשמיות לגודל דקות רוחנייתו אינו יוצא אל הפועל קנין חומריי ממשיי בעצם כ"א מציאות התלבשות גשמית בצד מה שצריך אח"כ מאמר מבחינה שלישית אליה לגמור הויה עצמית ממשיית בגשם חזק וע"כ אפי' השמים לא קנו הויה ממשיית חזקה ביום הראשון כ"א היו לחים שלא היה רק התלבשות מה עד בא המאמר השלישי שהוא ג' מדרגות למטה הימנו והוא הקלה הויה גשמית בעצם וע"כ נאמר יהי רקיע כי עדין לא היה ברקיע הויה קנינית בעצם עד יום שני במאמר שלישי אך הארץ למה שטבעה עכור יותר הוצרך להוות אותה ולתתה תוך יסוד המים שהוא יסוד גשמי ושם נגמר עצמותה והוא מאמרם ז"ל על פסוק בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו נטל עפר כו' והשליך אל המים כו' כמבואר אצלנו ובזה נמצא טעם למ"ד כי האורה נבראת אחר שמים וארץ כפשט הכתוב כי הלא היותר דק היה ראוי יברא תחלה אך הוא כי יותר דקות הוא מה שלא נגמר עד השלישי מהאור שנגמר בבת אחת ועם כל זה יותר דקות הוא גמר האור מגמר הרקיע ע"כ נהיה ע"י מאמר שלישי לא בשני ובזה הטיב אשר דבר בראשית ברא כו' ולא אמר ויאמר אלהים יהיו שמים וארץ כי הלא היה נראה שנגמרו בראשון ויקשה עלינו מאמר הכתוב ביום ב' יהי רקיע ע"כ להשכילנו בינה אמר בראשית כו' לומר הלא תראה במאמר שלישי יהי רקיע אל תתמה איך הוצרך לגמור הויתו בשני כי דע איפה כי בראשית שהוא במה שהוא ראשית שהוא הבחינה הא' העליונה מכל העשר העליונים ברא אלהים ואע"פ שהכל היה יוצא אל הפועל על ידי העשירית לא היתה משמשת רק למעבר לשל מעלה וע"כ לא היה מבא לגשמיות לקבלו בעצם עד שויאמר אלהים יהי רקיע כי אז נגמר ונתחזק כמדובר:

או יאמר מעין האמור בשום לב אל מאמרם ז"ל כתיב ברא אלהים וכתיב ביום עשות ה' אלהים. אלא בתחלה עלה במחשבה לברא העולם במדת הדין ראה שלא היה מתקיים שיתף בו מדת רחמים ע"כ. והלא יקשה כי לא בסתר דברה תורה בראשית ברא אלהים שמורה כי היתה בריאה ממש בשם אלהים לא מחשבה בלבד עוד ראוי לשום לב אל מאמרם ז"ל בפרקי ר"א וז"ל בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה שמים וארץ שנאמר בדבר ה' שמים נעשו וכבר שמים נעשו אבל בתולדות יגיעה כתב בהו שנאמר וברוח פיו כל צבאם ע"כ. והלא כמו זר נחשב אומרו יגיעה בו יתברך בתולדות חלילה כי לא יעף ולא יגע ועוד שגם ראייתו אין בה זכר יגיעה אמנם לבא אל הענין נקדים ד' הקדמות. (א) אשר כתבנו למעלה כי הברא העולם ע"י המאמרות היה כי רוח פיו יתב' היוצא במאמרו

הוא הפועל ומהוה ההויה הנאמרת בו במאמרו יתברך כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כ"א עשה את אשר חפצתי כו' כמדובר בסמוך. (ב) והוא מאמר רז"ל כי הנה במאמר ראשון ביום הראשון נבראו כל המציאות כלם אלא שבכל יום ויום היו כל תולדות שמים וארץ יוצאים אל הפועל מאשר היו בכח בראשון. (ג) בשום לב למה לא פעל ועשה הוא יתב' ע"י מחשבה ולא יצטרך מאמר בפועל אך הוא כי לגודל דקות המחשבה אין ההויה המתהוית בה מציאות עצם גשמי ממשיי כ"א דק מעין הרוחניות ע"כ הוצרך ביום הראשון יתהוו שמים וארץ וכל הנכלל בהם בכח מציאות הויה דקה ואח"כ ע"י מאמר ב' וג' היה הבל פי המאמר נמשך ומתפשט ומהוה מה שהוא ענין דברי המאמר עצמו והנה המציאות הראשון שהיה בלי התפשטות הבל הדבור רק מחשבה בודדת במקומה ההוא יתייחס בו לומר שבלא עמל ויגיעה נברא אך מה שצריך להתהוות ע"י התפשטות הבל פיו ההוא יתייחס לעמל ויגיעה כלפי שמיא למה שצריך לשלשל ולהעבות הרוחניות. (ד) כי הנה אמרו רז"ל במדבר רבה כי כאשר באו' וה' ענינו הוא ובית דינו כך באומרו יתברך ואני הוא ובית דינו והוא כי הוי"ו הוא עליו יתברך ואומרו ה' או אני הוא הב"ד והנה גם אנו נאמר ע"פ דרכם כי באו' פה ורוח אלהים יכוין כי רוח אלהים היא שכינה שהוא הב"ד והוי"ו שבראש תיבה כלומר הוא ובית דינו ובזה נבא אל הענין והוא כי הוקשה לרז"ל בכתו' א' למה חילק לשנים בדבר ה' שמים נעשו ואחר כך וברוח פיו וכו' ולא אמר בדבר ה' שמים וכל צבאם נעשו. ועוד למה בשמים נאמר דבור ובצבאם רוח פיו. ועוד כי מהראוי יאמר בדבר ה' שמים עשה ולא יאמר נעשו שהוא כאלו נעשו מאליהן ע"כ אמר גזר אומר כי היה הפרש בין זה לזה. והוא כי טרם היות מציאות הויה גשמית לא שמים ולא ארץ בעלות במחשבה לבוראם נברא במחשבה מציאות שמים וארץ אך בדקות כפי יחס המחשבה אך עדיין לא נתעצמה הבריאה להיות עשיה בעצם כ"א בדקות מעין רוחניות היתה עד בא יום שני במאמר שלישי שאז ע"י התפשטות הבל פיו המאמר ההוא היה מתעבה וקונה ההויה ממשית וחוזק גשמי וע"כ בראשון לא נגמרו שמים להתחזק בגשמות עצמי וזהו מאמרם ז"ל בלא עמל ויגיעה ברא הקב"ה את השמים שנא' בדבר ה' שמים נעשו וכבר שמים נעשו שהוא כי שמים וארץ בא' שלא היו עדיין גשמית בעולם לא הוצרך הבל הדבור להתפשט בעולם הגשמי מתלבש ומהוה גשמיות רק נשאר המאמר בודד במקומו וכבר נעשו בלי התפשטות הבל דבור אך בתולדות היוצאות אל הפועל בשאר ימים רוח פיו היה הולך ומתפשט ומהוה מציאות ממשי. ובזה. נבא אל ענין הכ' וביאור המאמר הא' והוא כי הנה כל פעולה תכלול ג' דברים מחשבה דבור ומעשה ראשית שלשתן היא המחשבה ובזה יאמר במה

שהוא ראשית היא בחינת המחשבה ברא אלהים שהוא מדת הדין ולמה שגם המחשבה פועלת אלא שהוא בדקות אמר ברא ולא אמר עשה אך מציאות בריאה היא באמת אלא שע"כ אם היה נגמרת הבריאה ע"י מדת הדין היה נמשך שלא יתקיים העולם כ"א מיד בהתחלת הדורות המכעיסין ובאין היה חוזר לתהו ובהו ומה גם למ"ש ז"ל שלמה הים מימיו גבוהין מן הארץ כדי שיראו מלפניו ית' שאין צריך רק להציף המים על פני הארץ כטבע'. וז"א והארץ כו' לומר אחר שבמחשבה ברא אלהים את כו' שהוא מדת הדין ראה והנה הארץ היתה תהו ובהו וחשך הדין על פני תהום שישוב ויכפה הארץ ע"כ ורוח אלהים מרחפת כו' והוא מה שכתבנו בהקדמה ד' כי כמ"ש רז"ל שכל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו ובאומרו ואני הוא ובית דינו כן באומרו ורוח אלהים יהיה הוא שהוא הוא"ו של ורוח ובית דינו שהוא רוח אלהים שהוא כי בו ביום עצמו שיתף והשפיע צד חוזק ועשיה מה בדבר שם רחמים ועדיין היה הכל בדק' כי הכל היה במד' העליונה המתייחסת למחשבה כי שם ה' לא היה רק כי נשתתף רתמים בדין להיות מרחפת על פני המים פן יציפו את העולם כד"א על גוזליו ירחף ובזה מה שאו' אח"כ ביום עשות הוא אחר השתוף הזה שהבריאה שהיתה במחשב' שהוא בדקות נעשתה עשיה קנינית כלו' להתקיים בגשמות לדקית המדה ויהיה ביאור הכתוב לפי זה כשנשתתף להיות בדבר ה' הוא שם הרחמים כבר שמים נעשו שלא הוצרך לומר ויאמר ה' אלהים יהיו שמים וארץ שהיא התפשטות הבל דבור רק בשטוף שם רחמים עם מחשבת שם אלהים כבר נעשו ויתחזקו שהוא גדר נוסף על מלת ברא שהיה ע"י מדת אלהים במחשבה הוא בדק' מאמר ראשון המתואר במחשבה אבל בתולדות עמל כתיב בהו דכתיב וברוח פיו כל צבאם שהוא שהבל רוח פיו היה מתפשט ומתעלה ופועל ומהוה ולא היתה המחשבה לבדה פועלת בה ע"כ מתייחס הדבר אל יגיעה וזהו אבל בתולדות יגיעה כתיב בהו שהוא ע"י רוח והבל פיו יתברך המתפשט אחר הדבור וזהו שמביא ראיה מוברוח פיו כל צבאם אמנם למה שאין יגיעה צודקת בו יתברך רק בדרך השאלה שמחלק בכתוב בין שמים וארץ אל התולדות ע"כ ייחסו הדבר אל הכתיבה באומרו יגיעה כתיב בהו ולא אמר ביגיעה נבראו אך שמים וארץ היו בלי יחס יגיעה. וע"פ הדברים האלה הוא מאמרם ז"ל בב"ר (פ"ג) בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה את העולם שנא' בדבר ה' וכבר שמים נעשו כמדובר. שבלא עמלה וצאת הדבור מן הכח אל הפועל. ובלא יגיעת התהוות ע"י רוח פיו המתפשט מהמאמר שמים נעשו. והוא כי כל מה שהדבר ראשון אל התחלת ההתלבשות הוא יותר דק ומקבל צורתו בקלות. אך להוציא תולדות מן השמים ותולדות מן הארץ. למה שהוא גשם מתוך גשם. כי בכח היו כל התולדות מיום הראשון

כמדובר בהקדמה. (ב) ע"כ הוצרך התפשטות והתלבשות רוח פי המאמר להקנות בהן הויה כאמור בדרך הקודם ביחזק הרקיע כי לדקות הא' לא קנו חוזק גשמי עדין. וזה יאמר בראשית ברא כו' לומר במה שהוא ראשית שהוא המחשבה טרם הוציא המאמר מן הכח אל הפועל. ברא את השמים כו':

את השמים ואת כו'. הנה ברבוי האתין אר"י (ב"ר פ"א) את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבי' ומזלו'. ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וג"ע ע"כ והלא יקשה כי הלא חמה כו' ואילנות כו' נבראו אחר יום ראשון ואיך כללם ביום הראשון. אמנם כוונת הכתוב לדעתו להרים מכשול מאיש שוגה ומפתי בל יעלה על רוחו. כי הוצרך זמן על בריאת העולם ומלואו. ולא כן הוא חלילה לאל כי ע"כ לא נאמר בששת ימים עשה ה' כו' רק אמר ששת ימים. כאלו יאמר שהששת ימים ברא ה' עם השמים והארץ. וזאת תהיה כוונת הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים שמרבה חמה כו' שהוא כללות תולדות שבשמים. שבהברא השמים היו תולדותיו בכח נבראים באיכות בדקות. וכן ואת הארץ שעמה נבראו בכח כל תולדות הארץ אילנות ודשאים וג"ע הארץ. נמצא שכל מה שנברא בימים שאחר יום א'. לא היו רק כיוצאים ומתפרדים אלו מן השמים ואלו מן הארץ. והוא אמרו תוצא הארץ תדשא הארץ כי בתוכה היו מיום הא' ומוציאה אותם אחרי כן. ושיעור הכ' בראשית ברא אלהים לא בלבד שמים וארץ. רק את כו' שמרבה האת שבשמים כל תולדות השמים. ואת שבארץ כל תולדות הארץ. שזה כל העולם שהכל נתהוה בראשון. אלא שהיה מתגלה כל פרט ביום הנכון לו לפניו יתב'. והג"ע שאמר רבי ישמעאל הוא ג"ע הארץ. כמאמר בב"ר (פט"ו) שמה שנאמ' גן בעדן מקדם אינו מקדם לעול' אלא מקדם לאדם. וכן הוא דעת ב"ר ותנחומא וכן במכילתא על פסוק כי יוצר הכל הוא שיצר הכל כאחת. ופירשו ע"ז פסוק ואין צור כאלהינו. ודקדקו ל' תוצא הארץ כמדובר:

פסקה ב

והארץ היתה תהו כו'. הנה יראה שאומר על פני המים. ואו' על פני תהום אחד הוא וקשה שלמה זה ישנה שמם. אמנם הנה ארז"ל בב"ר (פ"ד) כי מתחלה היה עולם מים במים. וגלה הקב"ה טיפה אמצעית וברא את השמי' ממנה ונשארו חצי המים מעל לרקיע. וחצים למטה. והנה ראייה לשים לב אל ל' אמרם מים במים. שנראה כי ב' מיני מים היו. ועוד אומרם שגלה טפה אמצעית. למה היה מהאמצעית ולא ממה שלמעלה או למטה. ועוד שא"כ נמצא יסוד המים מעל לרקיע. והלא כמו זר נחשב יהיו מיסוד המים הגשמים על השמים. ומה גם לרז"ל שאומרו בב"ר שמאומרו המים אשר מעל לרקיע ולא

אמר שעל הרקיע. כי הרקיע באמצע ומהרקיע אליהם כשיעור מה שממים התחתונים אל הרקיע והלא יקשה למה לא ירדו ויפלו על הרקיע וישפכו סביבו עד מתחת לרקיע והנה דברים אלו צריכים ביאור רחב. והנה הרחבנוהו בביאור ב"ר. אך פה בקוצר נמרץ נאמר היוצא ממאמרנו שם. שהוא כי יש ב' סוגי מים. הא' של רוחניות. שעליהם היה רוח אלהים מרחפת. וכל הקרב הקרב אל רוח אלהים היו יותר רוחנים וע"י זה היו עד תום גבול חצי המים שכלפי מעלה. אך התחתונים הם מים הגשמים וז"א מים במים. אך טיפת המים שבין העליונים לחצי התחתונים. היתה בעלת מיצוע. שהיה בם בחינות רוחניות מעין שלמעלה מהם. ובחינת גשמיות מעין התחתונים. ע"כ ממנה נעשו שמים שהם גשם זך ממוצע בין רוחניות לגשמיות. וזהו גלה טפה האמצעית וברא את השמים. אך אשר היו למעלה שרוחניים היו. ע"כ הם מעל לרקיע. וכהפרש שבין מי תהום של מטה אל הרקיע. כן יש ממנו אל העליוני'. וזה כוונו ז"ל באמרם ששיעור שבין הרקיע למים עליוני' כשיעור שבין התחתונים לרקיע:

ונבא אל ענין הכ' והוא כי למה שחצי המים שיהיו בתחלה לצד מעלה. לא היו מאיכות של מטה רק רוחניים. וז"א מים במים שהיו מין מים במין מים אלה אל אלה. וכאשר באמצען נברא הרקיע הבדיל בין מים למים ונמצאו הרוחניים למעלה. ועל פי הדברים האלה יאמר כי המים שהיו תחלה כלפי מעלה יקרא פני המים. והנשארים אחרי כן למטה יקרא את פניהם פני תהום. ובזה יהיה ענין הכ' כי תהו ובהו וחשך שהיה על פני תהום הוא על פני המים התחתונים. אך ורוח אלהים שנהורא עמיה שרי. היה על פני המים שהוא על המים שמעל לרקיע. ועל שלמטה הוא מה שהוצרך ליברא אור שויאמר אלהים יהי אור כו'. ובדרכנו זה אפשר יובן ל' רש"י ז"ל באומרו. על פני תהום פני המים שעל הארץ שהוקשה לו שאחר שרוח אלהים מרחפת על פני המים. איך היו חושך. אך הוא על פני המים שעל הארץ לא על פני המים העליונים. אלא על פני תהום שהם פני המים התחתונים. ולא נצטרך לומר שיכוין על מה שבין המים לארץ כאשר שמעתי. כי שם אין מקום להתהוות שם:

פסקה ג

ויאמר אלהים כו'. מהראוי יאמר ויהי כן ולא יחזור להזכיר איך היה. ומה גם לאומר כי זה היה אור רוחני לא הוצרך להתהוות על ידי רוח פיו יתברך ככל צבאות עולם כמדובר למעלה על וברוח פיו כל צבאם. כ"א באומרו יתברך אור ויהי אור:

והנה במדרש רבה (ב"ר פי"ז) אמרו רז"ל מבלות אורה של מעלה. גלגל חמה. שהוא כמאמר הרמב"ן מהאור שנברא בששת ימי בראשית נמשך ונברא ממנו אור החמה. ובזה

יתכן שלא נאמר ויהי כן כ"א ויהי אור. כי על שני אורות ידבר ושיעור הכתוב ויאמר אלהים יהי אור ולא בלבד היה כן. כ"א גם ויהי היה שנית. ויהי אור הוא אור החמה:

עוד ארז"ל בב"ר (שם) וז"ל ר' שמעון בן יהוצדק שאל לר' שמואל בר נחמני אמר לו מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה א"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו. אמר לו בלחישה. א"ל מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה. ואת או' לי בלחישה. א"ל כשם ששמעתיה בלחישה. כך אמרתיה לך בלחישה. ע"כ:

והן אמת שראוי לשום לב מה זו שאלה מהיכן נבראת האורה. הלא זו כחו יתברך להוות יש מאין וגם למה זה שאל באורה ולא בכל יתר הדברים שנבראו. ועוד א' מלמד שנתעטף כו' כי הלא מאומרו מלמד. נראה שהוא כמפורש ומוכרח בכתוב שמלמדנו זה והלא אין במשמעו שום דבר מזה ועוד מה ענין השלמה. ואיך יצדק בו ית' עטוף ולמה לברא האורה הוצרך לכל זה. ועוד אומרו הבהיק זיו הדרו ולא אמר הבהיק אורה. ועוד אומרו שזה מאמר הכ' עוטה אור כשלמה. כי הלא יראה בהפך כי הוא אמר כי מעטיפת השלמה נברא האור. והכתוב אומר שהעיטוף היה באור עצמו:

אמנם הנה דעתו כי האורה הזאת היתה רוחנית. כמשז"ל (חגיגה דף י"ב) שהיה אדם רואה בה מסוף העולם ועד סופו. ועל שלא זכו הדורות להשתמש בה נגנזה. כמשז"ל הנה כי רוחניות היתה אך לא כאור העליון ממש. שא"כ לא היו יכולין בני אדם לסובלו. ולא היה לו לייחס העדרו על שלא זכו. כ"א על שלא יכלו לסובלו. ועוד כי הלא בשבעה ימי מתושלח שקודם המבול סבלו אותו כל גויי הארץ. כמשז"ל (ב"ר פ"ג) על פסוק ויהי לשבעת הימים וכו'. וע"כ שאל מהיכן נבראת האורה. והיא כי דעתו כהסכמת רוב רז"ל שכל מה שנבראת בששת ימי בראשית נברא בהבראת שמים וארץ. וכל מה שנברא אחרי כן היו בכח בהם. אלא שהיו יוצאים כל דבר ודבר מן הכח אל הפועל כנודע הנה כי כל מה שהיה יש מאין המוחלט היה במאמר הראשון. אבל אחרי כן לא היה נעשה דבר יש מאין כ"א יוצא מן הכח אל הפועל יש מיש וע"כ שאל ואמר מהיכן נבראת. לומר לא ימנע או היתה ככל יתר הדברים שנבראו מן השמים והארץ. או מאור העליון. אם הוא מהשמים וארץ לא יתכן היה בכח דבר רוחני תוך דבר גשמי. ואם הוא מלמעלה ממש איך יאמר יהי אור. שיורה על הויה חדשה. שעל כן באומרו יהי רקיע פירשו ז"ל (שם פ"ד) יחזק הרקיע על שכבר היה ביום ראשון. ובבחינת החזוק היתה הויה חדשה. שאם יהי אור הוא שישתלשל אור העליון. לא יצדק אומרו יהי כי אינה רק התפשטות אור העליון. ועוד שא"כ לא יוכלו לסובלו. ועוד הוקשה לו בכתוב

אומרו ויהי אור ולא אמר ויהי כן. שאל מהיכן נבראת האורה. לומר על שאר דברים איני שואל. כי משמים וארץ נבראו ויצאו כל המצואות מן הכח אל הפועל. אך שאלתי היא על האורה שאם משם היא איך היא רוחנית ולא הם. ואם היא מכבוד אורו יתברך איך סבלוה בני אדם. וגם לא תקרא בריאה אלא המשכה והתפשטות האורה. לז"א מלמד וכו' כי מאומרו יהי אור וגם לא אמר ויהי כן. מלמד כי הוא יתברך נתעטף כו' והוא כי היה מהאור העליון ולא היה התפשטות האור. כ"א שכאשר המתעטף בשלמה היא מפסקת בין העטוף אל אויר העולם. כך הוא יתברך שם מסך מפסיק בינו יתברך לאויר העולם מאור רוחניות מעובה. באופן שלא יתפשט מציאות נהורא דעמיה שריא לעולם. כ"א שמבהיקת אור עליון המכה במסך יתהווה בעבר הלז אור מעין רוחניות העליון. אך מעובה בגדר יוכלו לסובלו בני האדם. ולהמתיק הדבר נאמר שהוא משל לאור שמש. כי יהל דרך חלון להאיר בבית. ולמען יוכלו לסובלו הגרים בו ישימו בחלון מסך של זכוכית. שיכה בו השמש ויבהיק פנימה אור ממועט מאור השמש עצמו. ואם הזכוכית לזכותו תרבה בהיקתו מלהכילו. ישימו מסך שמלת יריעת פשתן דקה מן הדקה אשר לדקותה לא יבצר פנימה מלהבהיק אור השמש המכה בו. וכלל ההפרש שבין מסך זכוכית זך לשמלת לבנה שהיא דקה. הלא הוא כי בהיקת השמש מתוך המסך זכוכית הוא כעצמיות אור השמש עצמו המפלש במסך הזה. אך המפלש מתוך יריעת לבנה דקה. הוא כדבר המתהוה ולא העצמיות אור השמש. על דרך זה האיר יתברך על הארץ מהאור העליון. למען יוכלו יושבי תבל לסובלו ראה לשום מסך ולהבהיק מתוך המסך. והמסך הוא מנהורא דעמיה שרא. כענין ונוגה לו סביב. ויש בחינת אורה שאורה זך ואם אותה ישים למסך עדיין לא יוכלו לסבול שוכני ארץ. ע"כ עשה מסך מאור מלובש ומעובה בצד מה אשר הוא כהפרש אשר במשל בין מסך הזכוכית למסך השמלה לבנה דקה. וזה המתיק בלשונו באומרו נתעטף כשלמה שהוא משל אל יריעה דקה לבנה. ועי"כ האור המפלש מהעבר מזה מהכאת האור העליון. לא יחשב כעצמיות אור העליון. כ"א כדבר מתהוה הה"ד יהי אור לומר לא יתפשט אור העליון וגם לא יבהיק דרך מסך זך מאד. כ"א דרך מסך אור מעובה. שהבהיקות בו מהעבר הלז בצד מה יתייחס להויה. ובכן חזר ואמר ויהי אור. ולא אמר ויהי כן. כי הזכיר פעם שנית לרמוז כי זולת זה היה אור אחר היא השלמה כי אור היה הזכיר. וז"א יהי אור שהוא יהי אור שיתהוה אור. הוא הנמשל אל השמלה שנתעטף בה. וע"י כן ויהי אור שני מאשר הבהיק דרך אור הראשון. וז"א ויהי אור כלומר ויהי אור נוסף על אחר שעטה אור כשלמה. ואמר מסוף העולם ועד סופו. לומר כי אינו כאור השמש שבהיות במזרח אינו במערב. כי זה כולל הכל כי

רוחני הוא. וע"כ היה אדם מביט בו מסוף העולם ועד סופו. כי ידוע לנו כי ראית העין היא מאשר תשאב מהאור. ובכן בהיותו שואב מאור רוחני אין מעצור לראייתו. וז"א והבהיק זיו הדרו כי הזיו שפלש מהדרו הבהיק מסוף כו' והוא כי השמלה שנתעטף בה נקרא הדר. כמאמרם ז"ל בפסיקתא כי כשברא הקב"ה את העולם נתלבש הוד והדר שנאמר הוד והדר לבשת כו' וזהו הבהיק בזיו של הדרו שהוא זיו שנברא מבשמלה שהיא הדרו. אותו הזיו הבהיק אור אחר. וע"י כן יכלו לסבלו בני אדם עם היותו רוחני. והיה מסוף העולם כו' להיות נמשך מרוחניות. וזהו מאמר הכתוב הוד והדר לבשת שהוא אור שפע המתייחס אל ההוד כד"א ונתת מהודך עליו. והדר הוא התפשטות מתגלה לברא העולם לבשת. ואותו האור היית עוטה אותו כשלמה להוות האורה ונעשה זיו. ומאותו זיו הבהיק אורה להאיר בעולם. ובאומרו מסוף העולם ועד סופו כיון למ"ש כי הנא אור ממוצע מעין העליון במה שהיה ממלא העולם מסוף העולם ועד סופו. משא"כ אור השמש שאין אורו מבהיק מסוף העולם ועד סופו. בעת שהוא זורח בקצה האחד. אינו מאיר במקום אחר כמדובר. וגם לא כשמש שימצא הולך אחורי הרקיע. וחושך על פני הארץ. כ"א שתמיד בכל יאיר. ואין לילה מסוף העולם ועד סופו. שכולל גם מעלה ומטה. וגם מעין גשמות כי היה גבוליי מסוף עולם השפל עד סופו בלבד. הנה זה יהיה פשט המאמר. ועוד לו חזון נמרץ לפי הסוד. וזה אחשוב כיון ר' שמואל כשאמרו בלחישה. על רמז סוד ה' שבו. ור"ש ששאל ע"ד הפשט כשהשיב לו א"ל מקרא מלא הוא כו'. אז השיב כשם שקבלתיה בלחישה שהוא על רמז סוד עליון באצילות. כך באמירה אמרתי בלחישה. משא"כ בפשוטו. אך לא כן אצל בחינת לפנים מפשוטו שלא גליתי לך:

פסקה ד

וירא אלהים כו'. למדתנו התורה שאין האור העדר החשך רק כל א' כח בפני עצמו. ומה גם לאומרם ז"ל שבקשה החשך להתערב באור ויבדל אלהים כו' וכן ולחשך קרא לילה מורה בהחשך בריה והויה בפני עצמו וכן ארז"ל (שם פ"ו) משל למלך שהיו לו שתי לגיונות כו'. עוד יתכן בשום לב אל אומרו ויהי ערב ויהי בוקר ולא אמר יהי ערב ובקר יום אחד. וגם אחר שקרא לאור יום ולחשך לילה. היה ראוי לומר ויהי יום ויהי לילה יום אחד:

אמנם הנה היה אפשר שלא יהיה שהות בין אור היום לחשך הלילה. רק שבתום אור השמש יתחיל חשך הלילה ובתום חשך הלילה יאיר אור השמש. וזה אפשר כונו רז"ל באומרם בקשו לשמש בערבוביא שהוא בלי הפסק בנתיים. אך הנה וירא אלהים את האור כי טוב וראוי להפסיק בין אור לחשך. וע"כ ויבדל אלהים בין האור ובין החשך.

כי שם ערב יום אחר שקיעת החמה קודם ללילה. וכן בסילוק החשך עד צאת השמש שם בוקר אור. וזהו ויבדל כו' נמצא היום כולל ד' חלוקי זמנים. האור. והחשך. והערב. והבקר. וזה מאמר הכ' ויקרא אלהים לאור יום. הוא החלק הא'. ולחשך הוא הב'. ויהי ערב שאחר האור הוא הג'. ויהי בוקר שאחר הלילה הוא הד'. וכללות ארבעתם הוא יום אחד:

או יאמר בשום לב אל אומרו יום אחד ולא אמר יום ראשון. והוא כי הנה בין לאומר שאור זה היה רוחני ולא המאורות. ובין האומר שהוא המאורות אלא שלא נתלו בגלגל עד יום ד'. הנה קצבת יום ולילה עד הרביעי לא היה ע"י סבוב הגלגלים. ואיך היתה מדת יום ומדת לילה. לז"א ויבדל אלהים בין האור כו' כי על ידו יתברך היה נעשה ההבדל בין זה לזה. כל אחד שיעורו נפרד מחברו. ויקרא אלהים לאור יום. ולא לסבוב הגלגל. ולחשך קרא כו' והיה ע"פ השגחתו יתברך שויהי ערב ויהי בקר שיעור יום א' הנודע ע"פ סדר הגלגלים. ולכן לא אמר ראשון כ"א יום אחד. כי לא בלבד כיון היותו ראשון כ"א גם היום בין הערב והבקר בלי סבוב גלגל שיעור יום א':

עוד יכוין כי הנה החשך שהיה עד שלא נברא האור. אינו חושך הלילה. כי הראשון היה העדר הקודם להויה והיה חשך מוחלט. ומה גם לאומרים שאותו החשך על פני תהום הוא חשך גיהנם והוא היה חושך שהובא על המצריים. כמאמר ז"ל על פסוק האבלתי כסיתי עליו את תהום. כמפורש בדבריהם ז"ל פ' בא בב"ר (פי"ד). וזה יאמר ויבדל כלומר בהביאו האור לא נתבטל אותו החשך לגמרי. רק הובדל למקום הנאות לו שהוא בגיהנם. והנה לכל הפירושים אין אותו החשך ראוי ליכלל באור היום ליקרא שניהם יום אחד. ולא הוא חשך הלילה של ליל יום שני. וא"כ היה ראוי יתחיל היום מהבקר. ויגמר בלילה שאחריו. אמר כי לא כן עשה הוא יתברך. רק ויקרא לאור יום. ולחשך הנזכר קרא לילה. עם היותו בלתי ראוי ליכלל בכללות היום ולמה עשה כן כדי שע"י כן ויהי ערב תחלה ואח"כ ויהי בקר. ולא יתהפך להיות בקר ואח"כ ערב יום אחד. וע"כ. לא אמר יום ראשון לומר כי מה שאותו החשך נכלל ביום. היה יום אחד בלבד ולא יותר. והטעם יהיה כי רצה הקב"ה מאז ברא העולם לרמוז תכליתו. והוא כי תחלה ישמש הערב. והוא העה"ז וצרות הצדיקים בו. ואח"כ אור העה"ב ויהיו שומרים לבקר. ולא יקוצו עבדי ה' אשר צר להם בעה"ז. כי אור צדיקים ישמח. ובכלל הדבר הזה מצאנו ראינו טוב טעם אל דעת האומרים מרז"ל שאומרו יהי אור סתם. היה קודם למעשה שמים וארץ הכ' למעלה. שקשה שא"כ למה נכתב בהפוך. ומה גם שדעתו הוא כי אותו האור הוא אור העה"ב. שע"כ הוקדם בבריאה וע"כ הובדל לצדיקים לע"ל. ועוד כי הלא ידענו כי העה"ב נברא

ביו"ד. והעה"ז נברא בה"א. כי ביה ה' צור עולמים. ומהראוי היה ליכתוב מה שנברא ביה תחלה ולא ישנה סדר אותיות השם. אך אין ספק שעם שנברא תחלה. נכתב אחרי כן לרמוז על העתיד. שאחר העה"ז משמש העה"ב. כמדובר:

פסקה 1

ויאמר אלהים יהי רקיע כו'. הנה אומר יהי רקיע ואו' ויעש אלהים את הרקיע הלא כמו זר נחשב אחר הברא שמים וארץ בראשון. שעל כן אמרו בפרקי ר"א (פ"ד) שרקיע זה הוא רקיע שעל ראשי החיות. ובב"ר (פר"ד) אמר יהי רקיע יחזק הרקיע. כי לחים היו בראשון וקרשו בשני ויתכן לפי הפשט במה שכתבנו למעלה בשום לב אל ענין מים עליונים ומים תחתונים. וגם אל מאמרם ז"ל (שם) בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים כו' בינם ובנתים. שהוא באמצעות האויר שבין מים למים. ואמרו שהרי על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע. וראוי לדעת מה יתן ומה יוסיף היות בנתים. מהיות נוטה אל אחד הקצוות:

אמנם לבא אל הענין נקדים כי הנה כל איש אשר רוח דעת בו ישקיף וירא. כי למה שאין דבר חומרי מתקיים אם לא כאשר שפע דבר רוחני נשבה בו. שאל"כ יהיה הווה ונפסד. ע"כ אין ספק כי הארץ הלזו הנשמה לה להחיותה ולקיימה. הוא שפע אלהי מן העולם העליון ולמה שאין בה מפאת חומריות'. מבא לבא בה שפע מאתו יתברך תכלית הרוחנית. ע"כ עמד וימודד הדרגות עולם על עולם. למען ישתלשל השפע מעולם העליון אל עולם המלאכים. ומהם אל עולם הגלגלים. שעל ידם השפע משתלשל ויורד ומתעבה קו לקו. עד היות מוכן להתקבל בעולם השפל. והנה מזה נבא אל סדר הבריאה. והוא כי הלא כמו זר נחשב טרם היות הדרגות אלו. איך נבראת הארץ העכורה מאתו יתברך בלי היות עולמות מלאכים. וגלגלים. להשתלשל באמצעותן השפע ממנו יתברך עד ברוא הארץ העכורה. ואלו היו נבראים מלאכים וגלגלים קודם לארץ. לא יפלא. אך הנה שמים וארץ נבראו יחד במאמרו ית' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וידוע כי לדברי הכל לא נברא שום מלאך ביום ראשון כמ"ש ז"ל (ב"ר פ"ג) שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו כו'. עוד ראוי לשית לב איך נבראו יחד שמים וארץ ואיכותן נגדיים זה מזה עד מאד. והנה אל הדבר הזה השני. הנה אחשוב כי לזאת פקחו עיניהם רז"ל באומרם איך ברא הקב"ה את הארץ. נטל עפר מתחת כסא הכבוד והטיל אל המים כו'. שרצונם אצלי כי כאשר בעולם השפל ד' יסודות אש. ואויר. ומים. ועפר. כן ברוחניות עליונות בחינות דוגמתן כנודע ליודעים חן. ואמר כי מבחינה המתייחסת אל העפר הרוחנית שתחת כסא הכבוד נשתלשלה בריאת הארץ. משא"כ

השמים ששפע הבריאה למטה היה מבחינות אש ומים הרוחניים העליונים. באופן שכמו רגע בא השפע מכל הבחינה. ונעשו דברים נגדיים באיכותן כפי איכות הבחינה שנשתלשלה לכל פרט ופרט. עם היות שכל הבחינות במקומן אחדות אחד כנודע. אמנם אל הקושי הא' בא האלהים בפסוקים האלו להגיד אל המתבונן בם תשובת דבר. הלא היא כי הנה כאשר ברא אלהים את הארץ למה שלא היו עדיין עולמות אמצעיים להשתלשל בם רק המשכה השפע בלבד. ע"כ לא נבראת הארץ רק בדקות. וז"א בראשית ברא כו' אל תתמה איך ברא אלהים ארץ עכורה כזו בלי אמצעות עולמות בנתים. כי הלא דע לך כי והארץ היתה תהו ובהו. לומר כי לא היתה גוש עפר ממשיי קשה כאשר הוא עתה. כ"א היתה תהו. כלומר דבר שאדם תוהה לומר מה זה כי לא היה נתפס הגשמות בה בעצם. ולא שאין בה כל הכח שיש בה עתה. כי לא יחסר כל בה ואפילו כל התולדות שנבראו ממנה אח"כ כלם היו בה בכח כמאמרם ז"ל (ב"ר פי"ב) כי הכל נברא בראשון והיה יוצא אל הפועל יום יום. וז"א בהו. כלומר כי בו הוא הכל. ולמה לא יצא מיד אל הפועל גשמיות הארץ עכור וממשיי. לז"א כי הנה חשך ועכירות היה על פני תהום אשר בתוכו הארץ. והיה צריך השתלשלות עולמות להשתלשל רוח אלהים שיתעבה לתת ממשות בעביות חשך הארץ אך קרוב היה כי ורוח אלהים היה מרחפת על פני המים אשר סמוכים אל פני תהום באופן שצריך ריחוק להשתלשלות. ואיננו כי היתה קרובה אל הסבה הראשונה. והוא מאמרנו למעלה כי פני תהום ופני המים הנאמר בכתיב. לא א' המה. כי פני תהום הם פני המים התחתונים הגשמיים. ופני המים הם מים העליונים הרוחניים שעליהם. וזהו ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ע"כ עשה ב' דברים. א'. כי ויאמר אלהים יהי אור מהרוחניות. ויהי אור להכין חשך עכירות עולם השפל לקבל כח וקיום תחת היותה תהו ובהו כמדובר. ועדיין קרבת אלהים לארץ תעזרנה מלקבל גשמיות ממשיי כי צריך השתלשלות עולמות. ע"כ להרחיק מים העליונים שרוח אלהים מרחפת עליהם מעל מקום שהארץ בו ולעשות מקומות בנתים לשלשל השפע בהדרגה באופן הקנות עביית בארץ. מה עשה ברא הוא יתברך בין מים למים. שמים. והן הגלגלים. ושמי השמים הם עולם המלאכים ממוצעים בין עולם העליון לעולם התחתון. כי בהשתלשלותן מתעבה השפע העליון עד יאתה לארץ לקבל עביות. כי הנה גם שביום הראשון נבראו. לא הוכן מכון שבתם בנקודת הראויה להם בעצם שיהיו מים העליונים למעלה מהם השיעור ההוא עד יום השני. והוא כי למה שאיכותן ממזג בין עולם לעולם. כמפורש למעלה שע"כ נבראו מהטפה אמצעות שבין מים העליונים לתחתונים. ע"כ ראה והתקין הויתם ומכון שבתם במקום נקודה אמצעית. למען יהיה למו דרך ואיכות

לקבל מלמעלה. ואופן נאות להתהפך מהאיכות הרוחני להתקרב על הארץ הלז העכורה. וזהו יהי רקיע בתוך המים שיהיה במקום התווך ואמצעות האור. למען יהיה מסך מבדיל מתווך בין מים העליונים. שהם מימי השפע שרוח אלהים מרחפת בהם. למים התחתונים כאמור. והגיד הכתוב כי ויעש אלהים את הרקיע שמרבה האת שמי השמים גם הם. שהוא עולם המלאכים עם הרקיע הוא עולם הגלגלים. ופירש הענין באו' ויבדל כו' לומר תדע למה ברא רקיע בתוך המים. כדי שעי"כ ויבדל בין המים כו' שרוח אלהים היתה עליהם למים שהארץ בתוכם ברקיעים הנאמרים שע"י הבדלם היה השתלשלות שבו ויאמר אלהים יקוו המים כו' ותראה היבשה כי נתעבית ע"י ההבדל כמדובר. ובכלל הדבר הזה מצאנו ראינו טוב טעם אל האומר כי מלאכים נבראו בב'. היכן נרמז בכתוב. כי לאומר שנבראו בה'. מפורש באומרו ועוף יעופף על הארץ שיעופף מיותר אלא שהוא כד"א ובשתים יעופף. אך במה שכתבנו נרמז באו' את כמדובר. ולאומר שנבראו בחמישי יהיה האת על העולם. ויעופף על המלאכים עצמם ולהיות ההשתלשלות בהדרגה שוה. עשה יתברך שיהיה ממים עליונים לרקיע כמן הרקיע לארץ. וע"י כן בהשתלשות השפע בעולמות שנתעבה בם. נמשך הקנות בארץ איכות גשמית ממשיי. באופן שאח"כ ויאמר אלהים יקוו המים כו'. ותראה היבשה שהוא הראות עצם גשמות יבש ממשיי כאשר היה:

והנה על מה שלא נאמר בשני כי טוב רבו ברז"ל (ב"ר פ"ד) הדעות ואשר יראה שעשו עיקר. הוא על כי לא נגמרה בו מלאכת המים ועזר לנגדם. הוא מה שבשלישי נאמר כי טוב ב' פעמים. א' בהגמר מלאכת המים. וא' בהגמר יתר מלאכת היום. אך הלא יקשה למה לא השלים מלאכת המים הוא יתברך בשני ויאמר עליהן כי טוב. ולא יאחר הדבר עד היום ג' לאומרו בו זה פעמים. ויתכן כי הנה אין ספק כי ששת ימי בראשית הם רמז לשיתא אלפי שני דהוי עלמא. ויום השביעי אל עה"ב שכלו שבת. נמצא יום א' רמז לאלף הראשון. שהיתה הארץ תהו ובהו וחשך. רמז כי באלף ההוא היו רשעים מכעיסין ובאין. והיו ראוים יעלו המים על הארץ ויציפו הכל. ויהיו תהו ובהו. על דרך מאמר ז"ל שכשהרשע דורך על הארץ היא מתרעשת. שהוא אצלי על כי לא רקע הקב"ה הארץ על המים שלא כטבען. רק לשיעבדו את ה'. וכן אמרו כי מה שמי הים גבוהים מארץ. הוא כי האלהים עשה שיראו מלפניו בראות בני האדם כי ע"ד נס מתקיימים. וא"צ ליפרע מהם רק להניח הדבר אל הטבע וירדו המים על הארץ וזהו וחשך הרוגז על פני תהום להעלותו. ורוח אלהים הוא מדה"ד כבר היתה מרחפת על פני המים להציפן על הארץ. כאשר החל בדור אנוש. שקרא למי הים וישפכם עד שלישו של עולם. והיה

גומר. אלא באלף ההוא וירא אלהים את האור כי טוב. הוא צדיק א' שהוא חנוך ויבדל אלהים כו'. כי הבדילו והעלהו מעל לרקיע. וע"י כן ריחם על עולמו וירא אלהים כי טוב. והיום השני הוא רמז לאלף הב'. והוא כי הנה ב' פעמים עשה הוא ית' דברים גדולים ומפורסמים ע"י המים א' באלף השני והוא מבול המים שהיה בשנת אלף ותרנ"ו שנה. שנית באלף השלישי הוא ענין קריעת ים סוף. והוא ענין המבול שנתחברו מים תחתונים של מעינות תהום עם מים עליונים. כי ארובות השמים נפתחו. עד שריחם הוא יתברך ויבדל ביניהם ויסכרו מעינות תהום ויכלא הגשם מן השמים. נרמז ביום שני באומר ויהי מבדיל בין מים למים ויבדל בין המים כו' שהוא רמז אל מה שהיה באלף הב'. וענין קריעת ים סוף שהיה באלף הג' שנצבו מים כמו נד. ונראית היבשה. נרמז ביום הג' יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה. וע"כ למה שענין מעשה המים שבשני היתה צרה גדולה מאד. שאף שרחם ה' על עולמו בהשאיר נח. לא יבצר מהיות' רעה רבה. ע"כ לא נאמר בו כי טוב. אך מעשה המים שבשלישי שהוא רמז אל קריעת ים סוף שהיה טוב מאד. נאמר בו כי טוב. והיות ענין יקוו המים כו' בשני היה בלתי אפשר. כי איך ירמוז בשני מה שהיה עתיד להיות באלף הג'. ע"כ לא נגמרה בו מלאכת המים ולא נאמר בו כי טוב עד השלישי. והנה ביום השלישי הוציאה הארץ עץ עושה פרי שהוא היותר מתקבל. כמאמר ר' פנחס במדרש (פ"ה) שהוסיפה על הצווי. כי הקב"ה אמר עץ פרי עושה פרי. כי העץ פרי בלבד יהיה עושה פרי. אך לא אילני סרק. והיא הוסיפה ותוצא עץ עושה פרי שבלי היות עץ פרי היה עושה פרי. כן בשלהי אלף שלישי נבנה בית ראשון כמפורש בגמרא כי אז הזהב שבו היה עושה פירות. כמ"ש ז"ל מזהב פרוים ומגפן הזהב שהיתה עושה פירות תדיר חוץ מטבען. והוא מעין מה שביום ג' אפילו אילני סרק עשו פירות. וגם לאו' שעברה על הצוו. כי הקב"ה אמר עץ פרי עושה פרי שהעץ עצמה יהיה נאכל. והיא לא עשתה רק עץ עושה פרי. יהיה הרמז אל גפני הזהב. שהגפן היה מין בלתי עושה פרי. ושם הצמיחה ויעשה פרי על איכות המקום. וביום הד' נתלו המאורות ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים. הוא רמז כי באלף ד' נבנה בית שני. ומארת כתיב חסר. על הדברים שחסרו ממנו. ואמר שעם שלא נדמה אל הראשון. לא נעדר ממנו התחברותו אל המקדש שלמעלה כאשר היה בראשון. וזהו את המאור הגדול הוא ביהמ"ק שלמעלה. ואת המאור הקטן שלמטה. וכאשר במאורות היה קטרוג כן בנין בית שני היה ע"י קטרוג מהאומות כנודע. וע"כ נכתב מארת חסר על חסרונו ועל קטרוגו כמדובר:

או יאמר כי האלף הד' נמצאו יחד שני מארת. הא' שנבנה בסוף הג' ורוב מציאותו בד'. והבית השני שנבנה בד' וכתיב מארת על מה שנחסר בשני. וביום חמישי נבראו התנינים הגדולים. כנגד אשר גזרו שמדו' והרג רב מהרוגי מלכות באלף החמישי. וגם בתחלת הששי הצרו את ישראל. וזהו רמז בהמה ורמז שבתחלת יום הששי. ואח"כ בששי עצמו נעשה אדם. רמז לבן דוד הבא באלף הששי הוא אדם עצמו כנודע. כי ע"כ נתן לדוד שבעים שנה משני חייו. כי הוא הוא. וגם הוא משיחנו הבא באלף הששי. וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ בכל האומות. כנרמז באומרו וירדו בדגת הים כו' ויצדק לפ"ז אומרו וירדו ל' רבים. על כי הרמז לעתיד הוא לכל ישראל וגם לא נזכר עתה עון אדם עם היותו בששי. למה שלא יספר עתה אלא מה שהם רמז אל הטובה העתידה במלך משיחנו הנרמז באדם. כ"א אחר סיפור מעלות שבעת הימים ואחר יום הששי. בא שבת. רמז אל המנוחה שבאלף השביעי:

פסקה ט

ויאמר אלהים יקוו המים כו'. הנה אומרו מתחת השמים הוא מיותר. כי לא היה עולה בדעת שיאמר על המים אשר מעל לרקיע. אך יאמר כי הנה היו מי תהום מתחת לארץ: וגם מים על הארץ כולה אמר יקוו המים אשר מתחת השמים. ולא אשר מתחת לארץ. אל המקום אחד כו' והנה ארז"ל בב"ר (פ"ה) לוי ור' ברכיה בשם ר' יודן בר"ש אמרו כל העולם כלו מים במים. ואת אומר אל מקום א'. אתמהא משל לעשר נאדות נפוחים מונחים בטרקלין. נצרך המלך למקומן מהו עושה להן. מתירן ומוציא את רוחן. ומסלקן בזויות א'. כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסלקם בים אוקיינוס. עכ"ל. והנה אין הנמשל דומה למשל כלל. וגם מי נתן רוח בהן שדרך אותן וסלקן:

אמנם הנה ידענו כי ד' יסודות הן. אש. ואויר. מים. ועפר. והלא יקשה למה ברא הוא ית' יסוד המים קודם לכל. וכמאמר רש"י שכ' שא"א לפ' בראשונה ברא אלהים את השמים כו' שהרי המים קדמו. וכן למה שם הארץ תחלה תוך המים להוציאו אח"כ. ולא בראה ורקעה כאחד על המים זולת הכת' למעלה. וגם ע"פ דרכנו מה זה היה שלא נזכר בריאות יסוד הרוח כלל. שאם נא' שהוא מה שנשאר פנוי מהרקיע עד המים. הלא יסוד הרוח אינו העדר דבר. כ"א כח יסודיי. שע"כ נכלל בכלל היסודות ולא היות מקום פנוי בלבד. כי ע"כ יש כח לרוח לנשב. והענין כי הנה ידענו כי עולם חסד יבנה. והמים מתייחסים אל מדת החסד. כאשר האש מתייחס אל מדת הגבורה. וההיקש ביתר היסודות כאשר יבא בס"ד ועל הבנות העולם במדת חסד. מצאנו ראינו כי בכל חלק מחלקי הבריאה עשה הוא ית' עיקר מהמים. ושיתף בהן כל א' מהיסודות כמאמרם ז"ל שעשה שמים

מאש ומים. הרי שיתף האש עם המים. וגם יסוד העפר שיתף במים. כמ"ש ז"ל על פסוק (איוב ל"ח:ל"ח) בצקת עפר למוצק. מלמד שנטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד ונתן תוך המים ונעשית הארץ. ומהצרורות נעשו הרים כו' הנה כי שיתף העפר עם המים. וע"פ דרכנו נשית לב אל ביאור מאמר זה. שיש תפס את בעל המאמר לבלתי מאמין שנעשה העולם יש מאין. שהבין בדעתו שהיה איזה חומר קדום. אך הוא כי בעה"ז היה מציאותו הגשמי דוגמת העולם העליון הרוחני. והנה כאשר יש למטה ד' יסודות גשמיים. כן למעלה בחינות רוחניות כל א' מעין אחד מד' יסודות כי על כן ארז"ל על פסוק (איוב כ"ה:ב') המשל ופחד עמו כו' כי מיכאל הוא מים. וגבריאל אש. ושלום ביניהם. ומה זו תמיהה האם מפני שזה שר המים. וזה על האש. יעדר חבורם. אך הוא כי עיקר איכותו של מיכאל הוא מבחינת המים הרוחניים הוא בחינת החסד. ועיקר איכותו של גבריאל הוא מבחינת האש והדין. עם שלא יבצר מהיות בכל אחד גם מכל הד' בחינות כנודע. וההיקש בזה בכל יתר ד' מלאכי המרכבה שעיקר כל אחד מהן הוא מאחד מד' יסודות הרוחניים:

ונבא אל הענין. והוא כי הד' יסודות תחתונים הן אמת כי יש מאין נבראו כי לא היה חומר קדמון חלילה. כ"א שכל אחד נתהוה מכח הבחינה אלהית. שדוגמתה למעלה כנודע. כי לא תצוייר בריאתו יתברך את הד' יסודות גשמיים. אם לא בשלשול שפע מרוחניותו יתברך למטה משתלשל ומתעבה למטה להעשות ממנו דבר גשמי. ולא נאמר על זה שהוא יש מיש חלילה. כי לא היה גשם מגשם. ואין יש מאין גדול מזה. שבכח רוחניותו ברא גשם וכמאמר הכתוב וברוח פיו כל צבאם. ובזה יאמר שהוא יתברך מבחינת הרוחניות שתחת כסא הכבור המתייחס אל העפר. שלשל והמשיך אל תוך המים. ובתוכן חיבר העפר. וקרא אל השתלשלות יציקה. למה שהיתה רוחניות כמדובר. ומהשתלשלות שנתעבה יותר. נעשה הרים: ונבא אל הענין כי הוא יתברך צירף האש אל המים. והעפר גם הוא אל המים. וגם יסוד הרוח צירף אל תוך המים שעל הארץ כי אשר יבא. והענין כמדובר כי למה שעולם חסד יבנה והמים משל אליו. ע"כ עשה מהמים עיקר והלביש את כל אחד מהיסודות תוך המים. נמצא לפ"ז כי היו המים כלבוש אל יסוד הרוח. כנוד הנפוח שהעור הוא לבוש אל רוח הנוד. ובזה היה העולם מלא מים. מה עשה הקב"ה התיר הנודות ויצא רוחו. כי דרך והוציא יסוד הרוח מתוך המים. ועי"כ הקוה שמים אל מקום אחד. שבהוותן משוללי רוח מעט יחזיק ואז ג"כ הוציא ע"י כן גם יסוד העפר מתוך המים. שגם הוא היה מלובש בהן. ובזה נתיישב כל אשר הערנו:

פסקה י

ויקרא אלהים כו'. למעלה קרא ארץ אל כללות מה שתחת השמים. ולא אל היבשה כאומרו והארץ היתה תהו כו' כי אז היתה היבשה תוך המים. וכן אל מימות שעליה קרא פני תהום. ועתה ייחד להן שמות ליבשה ארץ. ולמקוה המים ימים. עוד כיון שעם שקרקע הים גם היא חלק מהארץ לא קרא ארץ רק אל היבשה בלבד. ואל קרקע הארץ קרא ימים. כד"א כמים לים מכסים. ומה שקראה ימים ולא ים. ארז"ל (ב"ר פ"ה) שאינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מאספמיא. ואפשר רמז למה שארז"ל שהוא יתברך הגביה מי הים על הארץ לשיראו מלפניו בראות כי ע"ד נס מתקיימים בעולם. ואם ירשיעו א"צ ליפרע מהם כ"א להניח הדבר אל הטבע ישפכו על הארץ. כי לא עביד הקב"ה ניסא לשקרא. וכאשר היה בדור אנוש שהציף שלישו של עולם. וזה יאמר לשון ויקרא אלהים ליבשה ארץ לשון רצון. לרמוז כי היותה יבשה הוא רצון הבורא ולא טבע. כי הלא ולמקוה המים קרא ימים רבים. לרמוז כי נועדו להעשות רבים בהשפכם על פני הארץ כאשר היה. כי תחלה היה שליש העולם ים. ושני שלישים יבשה. ובדור אנוש קרא למי הים וישפכם ונעשו ב' שלישי העולם ים. והוא כהתראה לכל הדורות:

פסקה יא

ויאמר אלהים תדשא כו'. פשטו של מקרא הוא. כי צוה ית' תוציא עץ פרי עושה פרי. כלומר אך עץ שאינו עושה פרי שהוא אילני סרק לא יעשו פרי. ויהי כן כי ותוצא הארץ כו' ועץ עושה פרי כו':

והנה במדרש (פ"ה) ר' יהודה בר שלום אמר עברה על הצווי שכך אמר לה הקב"ה עץ פרי עושה פרי. מה הפרי נאכל אף העץ נאכל. והיא לא עשת' כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי כו' ורבי פנחס אמר אף הוסיפה על הצווי. שמחה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות. ע"כ. והלא כמו זר נחשב שהארץ הלזו הנשמה לה להיות לה בחירה ורצון לגרוע או להוסיף מדעתה. גם האם יצה"ר לה לעבור על רצון קונה. ועוד שאחר שלדברי הכל היה שינוי בין הצווי אל הפועל וההויה. איך על הצווי אמר ויהי כן:

אמנם הנה על מאמרם ז"ל כי בתחלה עלה במחשבה לברא את העולם במה"ד. ולכך נאמר בראשית ברא אלהים. ראה שאין העולם מתקיים שיתף בו מדת רחמים. וזהו ביום עשות ה' אלהים כו' ע"כ והקשינו למעלה שא"כ איך נאמר ברא. וכתבנו שמחשבתו יתברך פועלה ובוראה אך בדקות ולא גשם נתפס. כי ע"כ אע"ג דבראשית נמי מאמר הוא. לא נאמר ויאמר. כי המאמר האחד מתייחס למחשבה. כי ע"כ פעולתו דקה וחיונית עדיין. ובזה יצדק מאמרם ז"ל שכל תולדות שמים וארץ שנבראו בכל ששת הימים. כלם

נתהוה מציאותן ברגע שברא אלהים את השמים ואת הארץ. אלא שהיו בכח בדקות בשמים ובארץ. ואח"כ דבר יום ביומו היה יוצא אל הפועל. כד"א תוצא הארץ כו' ואין ספק כי לולא היה בארץ אז כח חיוני. לא היה יתברך מצוה לה תוציא הארץ. כי אם היה יאמר יצא מהארץ כו'. ועד ממהר לזה ארז"ל (שם פ"ז) תוצא הארץ נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון. ואיזה הדרך ארץ חומרית תוציא רוח חיים. אך אין ספק כי רוחניות בצד מה היה בה. ומה גם עודנה בבריאה הדקה שמיום ראשון שהיתה עדיין ברוחניות. ולא קנתה העכירות הלז עד חטא אדם ואררה ה'. באופן כי לא יפלא המצא בארץ בחירה ופעולה. ולא שכיוונה לחלוק עם קונה חלילה למ"ד שעברה. אך חשבה כי לא יקפיד הוא יתברך כי גם שרצון מלך להוציא הדבר שלם בלי פסולת. הלא יש בחינה אחרת כי הלא לא יבצר מי שיאכל גוף האילנות. ומה גם לזולת בעליהם ויצדה העולם מכל עץ. כי ע"כ הסכים עמה אח"כ הוא יתברך. ולמ"ד הוסיפה. כיוונה לשבחו יתברך אלא שע"י חטא אדם נמנע פרי מאילני סרק עד לע"ל שיתוקן העולם. וכמאמר רז"ל כי ע"ז נאמר בייעודי פרשת בחוקותי שהם לעתיד ועץ השדה יתן פריו אפילו אילני סרק:

ובזה נבא אל אשר הקשינו כי איך יאמר ויהי כן ולא כן היה. כי הלא עברה או הוסיפה למ"ד. וגם ראוי לשית לב כי גם אומר ויהי כן הוא מיותר. כי מאליו נודע שהיה כן. כי ע"כ במאמר יקוו המים כו' לא נאמר ויהי כן. אך לדעת ר' יהודה כיוין הוא יתברך לומר הנא תראו כן תתמהו. איך צויתי שגם העץ יהיה נאכל ולא היה כן. לזה אני מגיד כי ויהי כן ולא היה הדבר לבטלה. והוא כמ"ש ז"ל אם ביום הג' צוה ה' תדשא הארץ כו' ועץ כו' איך ביום הששי הוא אומר וכל שיח השדה טרם יהיה כו' עד שאד עלה מן הארץ ונברא אדם. ואז יצאו כל עשב וכל עץ. אך ארז"ל (ב"ר י"ב) כי הכל נברא במציאות שלם. אלא שעמדו על פתח הקרקע עד יום הששי. ואז יצאו לחוץ:

ובזה נבא אל הענין בשום לב אל שנוי הלשון. כי הוא יתברך אמר תדשא. ואח"כ אינו אומר ותדשא הארץ כ"א ותוצא. אך הוא כי באומרו יתברך תדשא כו' ועץ כו' כך נברא הכל במציאות שלם. שאפילו העץ היה בר אכילה. וע"ז נאמר ויהי כן. כי כן היו מיום ג' עד יום הששי על פתח הקרקע. אך השנוי לא היה רק ביציאה לחוץ בששי. וע"ז נאמר ותוצא הארץ כי אז עברה והוציאה עץ עושה פרי. ולדעת ר' פנחס יאמר ויהי כן. לומר מה שצויתי כן היה תמיד שאילני סרק לא היו בהן פירות. זולתי בעת ההוצאה לעולם. כי אז ותוצא הארץ ולא נתקיים כ"א לשעה עד שחטא אדם. כי אז לקו פירות האילן שהוא מהששה דברים שלקו בחטאו. כנודע מרז"ל:

הנה דרך זה שחיוניות היה אז בארץ כמדובר. הוא אמת אצלי. אך למשמאילים בו למאמר כי הארץ חומרית היא. ואיכה תעבור בטבע יהיה כי קרה לה כאשר יקרה ללב האדם באדם. כי עם שהלב חומרי נתן ה' חכמה בטבעו לחלק דם לכל האיברים לכל אבר לפי הכנת טבעו. ומבחר הדם מעכב לעצמו. כן נתן ה' כח בארץ להוציא מהשפע המסור לה חוצה. כשופע מהנשפע בה בכח בלי פסולת. והיא עיכבה המובחר לעצמה. כאשר יעשה לב האדם באדם שמעכב לעצמו מבחר הדם. ומה גם אז שמתן כח בארץ להוציא מבלי זרע אילנות ודשאים. כי אין זה לה מבלי איכות זך וחיוני בצד מה. וע"ד זה לר' פנחס ז"ל ומכלל מאמרנו תשובה לשואלים למה בחמישי לא נאמר ויהי כן. והוא כי אדרבה הראוי היה שלא לאמר בשום דבר. כי מי לא ידע כי היה כן. אך במקומות שנכתב היה לצורך. בענין האילנות נאמר ויהי כן כאשר כתבנו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. וביום ב' ויבדל בין המים כו' ארז"ל (שם פ"ד) שאין בין מים עליונים לתחתונים אלא כמלא נימא. וע"כ היה מקום לחשוב שלא נתקיים ההבדלה לזה אמר דע כי ויהי כן. כי יש הבדל ודאי גם כי מעט הוא. ובאומר יקיו המים שארז"ל (שם פ"ה) יקוו לי מה שאני עתיד לעשות בהם. שהוא כי תנאי התנה הקב"ה עם הים. שאל"כ לא היה הוא יתברך משנה הטבע שהטביע. וזה יאמר הנני מתנה ואומר יקוו לי המים כו' וע"י כן ויהי כן בקריעת ים סוף. שאל"כ לא היה משנה הטבע. וכן ביום הד' אחר אומרו שברא ב' מאורות גדולים. אמר הלא נגד עיניך אחד גדול ואחד קטן. והקטן מקבל מן השמש. ע"כ אמר והיו למאורות כלומר בלתי צריך לקבל דין מן דין. כי דע כי ויהי כן בשווי אחד אחר הבריאה. ואל תתמה בראותה אחד גדול ואחד קטן. כי אחר שויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. אירע שנוי כי היה מאור גדול ומאור קטן. שהוא ע"י הקטרוג כנודע. הנה כי בשלשת הימים הוצרך לומר ויהי כן. אך בחמישי שלא הוצרך לאומרו לא נאמר:

פסקה יד

ויאמר אלהים יהי מארת כו'. הנה חמשה כתובים אלו הנם כתובים במאה שערים בשער המזלות. ולא ראיתי להעתיקם פה לאהבת הקיצור:

פסקה כ

ויאמר אלהים ישרצו המים כו'. הנה אומרו יעופף יראה מיותר. ועוד איך העוף שעיקרו מיסוד הרוחני כי ע"כ פורח נברא מהמים. ועוד אומרו אח"כ ויברא אלהים כו' ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם ואת כל כנף למינהו. והנה אחר שגם העוף היה מן המים. הל"ל אשר שרצו המים אחרי העוף. ויכלול הכל. אמנם לקושי' רז"ל (חולין דף כ"ז) הטיבו אשר דברו כי מן הרקק נבראו העופות. ומי הכריחם לזה:

אמנם המה ראו אשר הקשינו. ועוד שאיך נבראו כאחד ב' הפכים בדבר אחד. כי הלא דגי הים וכל רומש בם בצאתם מן המים ימותו. והעוף שגם הוא מן המים הוא עף על הארץ על פני רקיע השמים. אמנם הוא כי התנינים שבים ודגתם נבראו מן המים שעיקרן יסוד המים. ע"כ חיותן במים אך העוף נברא מן הרקק שהוא כטיט רך. ע"כ יחיה על הארץ. ועדיין צריך טעם כי אחר היות היסוד הגובר בו הוא היסוד הרוח שע"כ יעופף. מה יחס היה לו ליברא ברקק מים. אמנם הוא כי הנה אין בריה שאין בה ד' יסודות כ"א שהממשיים הם עפר ומים. וחלקיהם נרגש יותר בבריות הבשר והלחות. אך מרוח ואש אין רושם ניכר. רק מציאות חום ונשימה. ע"כ יש עיסתו נעשה מעפר. והג' אחרים הם כשותפין בלבד הם רמש ובהמה וחיתו ארץ. ע"כ הגובר בם הוא העפר. ויש שעיקר עיסתו מהמים ושאר יסודות טפלים אליהם. ע"כ יסוד המים גובר בבריות היה עד שבצאתם מן המים ימותו. אך באדם לבל יהיה חומרו עכור כבהמה וחיה. שיתף בעיסתו מים. מלבד מה שעשאו בידיו להכינו אל נשמת חלק אלוה ממעל. כאשר נבאר בס"ד באומרו וייצר ה' אלהים כו' למה נשתנה משאר בריות לעשותו בכפיו. הלא הוא על שעי"כ ויפח באפיו נשמת חיים שהוא ממה שבתוכו. ובכן ברצות ה' לברא בריה שיהיה תגבורת יסודה האויר לעוף שהנה לא יברא מרוח. כי אין בו ממש. רק במים או עפר. וישליט הוא ית' כח אויר עודף על השאר. ע"כ מה עשו הוא יתברך אמר אם אברא אותו מן המים יהיה כדגים שיגועו בעופפם על המים. ואם מהעפר כיתר ב"ח לא יעופפו. ע"כ לא בראו מעפר עב רק מן הרקק שעפר שבו קל. ויכנס ברפיון העפר המעורב במים בעצם כח יחוד הרוח לעופף. ובזה נבאר ייתור אמרו על הארץ. שבכלל אומרו על פני רקיע השמים הוא:

אך הנה זה מאמר הכתוב ישרצו המים שרץ כו' הם הרומשים תוך המים תמיד וגם עוף שלא יהיה כדג הבלתי מתקיים על הארץ. וגם שיהיה עיקרו יסוד הרוח. כי יעופף על פני רקיע השמים. ואין זה רק בעפר שבשמים שלא ימות על הארץ כדגים. וגם שלא יכבד בעופפו. על האחד אמר על הארץ כלומר עם המים צריך הצטרף מה שיחיה על הארץ. ולא ימות כדגים שהוא עפר. וגם לא שיהיה עפר עב כי לא יגבר בו יסוד הרוח. וצריך ידאה על פני רקיע השמים. הוא להשליט בו יסוד הרוח לדאות. וע"כ צריך יהיה העפר מעט והיינו רקק. וע"כ אח"כ הוא אומר אשר שרצו המים קודם הזכירו העוף. על כי העוף לא שרצו אותו המים בעצם. רק הרקק. שהוא עפר המעורב בהם:

פסקה כא

ויברא אלהים כו'. אמר גם שאמרתי ישרצו המים כו' שיורה שהמים הם המשריצים שיראה כדבר טבעי ומה גם למה שנראה בעינינו כי המים משריצים תמיד. לא כן הוא. ומה גם בראשונה כ"א ויברא אלהים כו' אשר שרצו המים. לומר כי אשר שרצו המים לא הם העושים כ"א בריאה ברא ה'. ולראיה הקדים התנינים הגדולים שאינן משריצים בטבע וגם סיים באומר ואת כל עוף כנף כי זה לא מצינו שמים משריצים כי לא טבעם הוא. וגם הפך טבע כל אשר במים הבלתי פורח. אך אין זה רק מאתו יתברך:

פסקה כב

ויברך כו'. ראוי לשית לב מה נשתנו דגים ועופות להתברך מכל בהמה וחיה. ועוד כי בדגים הרבה לברך פרו ורבו ומלאו את המים ובעוף לא נאמר כ"א ירב בארץ. ועוד כי בדגים דבר בם הוא יתברך לנוכח פרו ורבו. ואל העוף שלא לנוכח וכלאחר יד. והנה רש"י ז"ל כתב שנתברכו אלו על שמחסרים תמיד מהם. ומה שלא נתברכו שאר ב"ח שבארץ. מפני הנחש שהיה עתיד להתקלל. והנה אין בזה די תקון כל אשר הערנו. ועוד נשים לב אל מלת לאמר ויברך אותם אלהים לאמר. כי אינו לאמר לזולת:

והנה אחשוב כי כאשר האדם שהוא תכלית ועיקר הבריאה נתברך. כך אלו ב' מינים אשר יש לאדם הנאה ולא היזק מהם. שהם דגים ועופות נתברכו גם המה משא"כ יתר בהמות וחיות ושרצים אשר בתוכן אבות נזיקין. בפרט קרן ותולדותיו שמתכוונים להזיק. והארי. והדוב. והזאב. והנמר. והברדלס. והנחש. ושרף. ועקרב. וצפעונים. וכיוצא באלו לא נתברכו מיניהם. ואשר דבר בדגים לנוכח. וגם הרבה בהם יותר מבעוף. יהיה כי למה שהוא ית' שונא זמה וצפה שיהיו עתידים כל בהמה חיה ועוף ליזקק לשאינן מינן. כמאמר ז"ל (סנהדרין דף ק"ט) על כי השחית כל בשר את דרכו כו'. משא"כ בדגים. וגם יש בדגים לויתן שיצר לשחק בו. ע"כ בהן בלבד דבר לנוכח. וגם הרבה לברכן יותר מאל עוף. והן זאת תהיה כוונת אומרו לאמר. כלומר ויברך אותם אלהים את דגים ועופות הנזכר אך מה שראוי לומר. הוא פרו ורבו כו' לדגים שהוא ברבוי ולנוכח. אך לעוף לא כן כ"א ירב בארץ. והוא מהטעמים שכתבו:

פסקה כד

ויאמר אלהים תוצא הארץ כו'. ראוי לשית לב שאומרו נפש חיה ואומרו חיתו ארץ נראה דבר אחד והוא כפול. ועוד למה באחרונה ייחס החיה אל הארץ. ובראשונה אמר נפש חיה סתם ועוד שאח"כ הוא מזכיר שעשה אלהים ג' אחרונות. חית הארץ שהיא חיתו ארץ. ובהמה ורמש. ואת נפש חיה לא הזכיר. ועוד שאחר אומר ויהי כן למה חזר ואמר ויעש אלהים כו'. והנה יש מרז"ל שאמר תוצא הארץ נפש חיה זה רוחו של אדם. וקשה

כי הלא אח"כ נאמר ויפח באפיו כו'. ואיך יצאה מהארץ. ועוד איך מחומר קורצה נפש אדם יציר כפיו יתברך:

אך הנה בפסוק ויפח כו' כתבנו לאחד מהדרכים שאומר ויהי האדם לנפש חיה. הוא שמקודם נפיחת הנשמה היה האדם מצד עצמו לנפש חיה. שהוא כי היתה בו נפש חיונית הקרובה אל החומר. והוא הנפש חיה האמורה בו לדעת הסברא ההיא. והענין במה שכתבנו למעלה כי הוא יתברך את הכל עשה יפה בעתו. בעת ראשונה שברא את העולם. אלא שהיו הדברים כמופקדים בשמים ובארץ. והיה כל דבר ודבר יוצא לחוץ דבר יום ביומו. והנה נפש החיונות הדבקה בחומרו הופקדה בכח לארץ אשר ביום האחד היה בה רוחניות. כי היה מהמאמר העליון הנקרא מחשבה כמדובר למעלה ועליה אמר תוצא הארץ נפש כו' כי לא תדמה אל הבריו' שהוציאה. זולת נפש אדם כי זו נפש חיות בעצם. ע"כ זו תצא ראשונה. ובהתרוקנה מאיכות הקדוש הזה אשר הופקד אתה. אז מהכח חיוניות שניתן ונשאר בארץ להוציא ממנה הבריות הנזכר. הוציאה בהמה ורמש וחית ארץ הם ארציות. משא"כ נפש חיה האמורה למעלה. להורות הפרש נפש חיה שהזכיר לבהמה ורמש וחיתו ארץ. אמר ויעש כו' לומר כי בג' אלה היתה עשיה שהיו גופים עם רוחם כי נפשם וגופם קרובים באיכות. אך לא כאלה חלק נפש חיה. כי רוחניות בעצם היא. בלתי נעשית עם גוף. כי אינם מסוג אלו חלילה:

או יאמר אל תתמה על צאת נפש אדם מהארץ כי הלא אצ"ל זו כי אם אפילו חית הארץ כו'. האלהים עשאן. כי הנה ויעש אלהים את כו' ואת כו' כי אפילו אלה ידו עשה ולא הארץ. ומה גם עתה נפש אדם. אך אמור כי אינו אלא שהיתה כפקדון לארץ כמדובר:

פסקה כו

ויאמר אלהי' נעשה אדם כו'. ראוי להעיר ראשונה (א) נעש' אד' לשון רבי' אומר בצלמנו כדמותנו שהם שני דברי'. ואח"כ הוא אומר ויברא אלהים את האדם בצלמו ולא נאמר בדמותו. (ג) או' וירדו לשון רבים. ומהראוי יאמר וירד ל' יחיד. כי אחד קראו באו' נעשה אדם. והנה מחמת קושיות אלו אחשוב היה מאמר רבי שמלאי (ב"ר פ"ח) להפך סדר הכתובים באומרו אדם נברא מאדמה. וחוה מאדם. מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו. אין איש בלא אשה. ואין אשה בלא איש. ואין שניהם בלא שכינה. ע"כ. והנה דבריו אלו יראה הפך הכתוב כי הלא על בריאת אדה"ר ידבר. ואיך יאמר מתחלה אדם נברא כו' שמורה כי לא על אדם ידבר. אך שלשה הקושיות האלו הכריחוהו לכך. והוא במה שנא' בספר הזוהר (ד' מ"ז ע"א) כי אומרו בצלמנו הוא סיטרא דדכורא ואומרו כדמותנו הוא דנוקבא וע"כ אפשר שאומרו כדמותינו ידבר על האשה הבאה מן הדמות. או ע"ד רז"ל

בגמרא (ב"ב דף נ"ח) שר' בנאה הוה מציין מערתא ונכנס למערת המכפלה וראה את האבות והיה רוצה ליכנס פנימה לראות את אדם. וא"ל הסתכלת בדמות דיוקני. בדיוקני עצמה לא תסתכל. הנה כי לאדם קרא צלם אלהים ולאבות שאינם רק נמשכים ממנו קרא דמות. שאינם אלא דמות צלמו של אדם ובזה גם חוה תקרא דמות שהיא נעשית מאדם. כי הוא הדיוקן. עצמו. וחוה דמות הדיוקן הוא הצלם. וע"פ הדברים האלה יפרש רבי שמלאי שאמר הוא יתברך נעשה אדם. ופירש איך הוא לשון רבים בצלמנו כו' ואומר הוא יתברך אעשנו בשותפות אדם וחוה. וזהו בצלמנו שהוא עם צלמנו הוא הארץ ועם אשר הוא כדמותנו היא האשה. שהיא על ידי ג' שותבין באדם. וזהו אין איש בלא אשה. ואין אשה בלא איש. ואין שניהם בלא שכינה. והבאים משלשתנו ירדו בדגת הים כו' וע"כ אמר וירדו לשון רבים. כי אומרו נעשה אדם אינו על אדה"ר. רק על המין העתיד לצאת משלשה שותפין. והיא כי אחר או' כל חלקי הברואים. אמרה תורה הלא יראו כי הוא יתברך יוצר אדם ומניחו בג"ע. ואם היה זוכה היה נשאר שם. ומה יעשה מכל מה שנברא בארץ כלליה ופרטיה. לז"א דע כי ויאמר אלהים הנני עתיד להשתתף עם שניהם ונעשה אדם בשלשתנו. ועם מי אתחבר הלא הוא בצלמנו וכו' שהם אדם וחוה. והבאים משלשתנו ירדו בכל הנברא שהם בדגת וגו'. וש"ת היכן הם אלו שברא תחלה שאח"כ מתחבר אתם הלא הוא כי ויברא אלהים כו' לומר כי מה שאמר עד כה. הוא אחר שויבר' אלהים את האדם בצלמו כו' וע"כ לא נא' בדמותו כי אדם עצמו לא נברא רק בצלם. כי לא בא מאשה. גם כוונת הענין להסיר תועה מאיש שוגה. פן יאמר כי מתחלה רצה יתברך לברא אנשים בלי שיתוף זכר ונקבה. ואח"כ נשתנה דעתו וחלילה לאל משנוי. כי אין עתיד נעלם ממנו. ע"כ הקדים יתברך טרם יברא אדם יציר כפיו. דעו כי נעשה אדם בצלמנו. בשיתוף צלמנו שאעשה עם שתוף אשתו שהוא כדמותינו. והיכן הוא צלמנו. הלא הוא כי ויברא כו' בעצמו בלבד. או שיעור הכתוב ויאמר אלהים נעשה. ומתי אמר כך. אחר שויברא כבר את האדם בצלמו שהוא עכשיו אדם מאדמה כו' מכאן ואילך כו' וע"כ בהולד שת. נאמר ויולד בדמותו כצלמו שהיה מאדם וחוה. והקדים הדמות. על כי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. ועוד נרחיב ביאור מאמר זה בשערים בס"ד זה הוא לדעת ר' שמלאי. שדעתו שאומרו ויברא אלהים הוא על מה שנברא קודם לענין נעשה אדם הנזכר. וע"ד הפשט נעלה ארוכת קושיותינו האלו בדרך אשר נדריך להשיב גם על הקושיות הבאות האלה והן. (א) היתכן כי כל אשר ברא אלהים לעשות את האדם. והאדם עצמו לא היה ולא נברא. אם לא לציידי דגים ועופות ולמשול בכל רמש האדמה. שיאמר נעשה אדם כו' וירדו בדגת הים ובעוף השמים כו' ומה גם לחז"ל

(ב"ר פ"ח) שבמלאכי השרת נמלך ולמה חרד את כל החרדה ההיא לברא ציידים ורועים ומושלי רמשים. (ב) או' את האדם מה ריבה האת. אם הוא את האשה. למה העלימה ולא פירשה. כאשר בסוף הפסוק באו' זכר ונקבה ברא אותם. (ג) למה כפל אותם. שאסרי או' ויברא בצלמו. חזר ואמר בצלם אלהים ברא אותו. (ד) או' זכר ונקבה ברא אותם. אם הוא פירוש הקודם לשתוק ממנו. ואם אינו פי' הוא סותר ראשית הכתוב בסופו. (ה) אומרו ויברך אתו אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו כו' כי הלא האמירה היא הברכה. נמצא כי אומרו ויאמר להם. ואומרו אלהים שנית היא מיותר. (ו) או' וכבשה. מה הוא הכיבוש הזה. ומיד מי יכבישוה. וגם אומרו ובכל חיה מה שלא נזכרה למעלה. זולתי דגת הים ועוף השמים ובהמה ורמש. (ז) למה חוזר בו כי אחרי אומרו ורדו בדגת הים כו' הוא או' ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב כו' הנה שאוסר להם הבשר. וא"כ איה איפה אשר הם רודים בב"ח. וגם למה הודיעם מה שיאכלו הב"ח באומרו ולכל חית הארץ כו' את כל ירק כו'. (ח) אמרו וירא אלהים את כל אשר עשה כו' מה זה היה פה שנאמר טוב מאד. מכל הפעמים הקודמות שלא נאמר רק כי טוב. ואם על חתימת העולם והכנסת שבת. הלא לעומת זה הוא רע ומר ממות על אשר בו חטא אדם. ונוטל זיוו וחייו וקומתו ומאורות ופירות הארץ ופירות האילן. ואיך הוא טוב מאד:

אמנם הנה נא ידענו כי הן האדם נברא לקיום העולם כאשר הארכנו בשער מהות האדם הלא כאשר אין איש מתקיים אם לא בעוד רוח אלהים בקרבו. כי כן טבע החומר להיות הווה ונפסד. ולולא נפשו בו לא יתקיים. כן כל כללות העולם החמרי הלז אי אפשר להתקיים אם לא ע"י שפע רחני מהעולם העליון. וא"כ אמור מעתה מי יעלה לו השמימה ויקחהו לו. וגם איזה הדרך תרד שפע אש מן השמים עד למטה לארץ. על כן מה עשה הוא יתברך עשה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. למען ע"י מדרגות הסולם ישתלשל שפע עליון קו לקו יורד ומתעבה. עד יוכן להתקבל עד מטה מטה. הלא המה ג' עולמות. עולם השפל. ועולם הגלגלים. ועולם המלאכים. ולמעלה מהם עולם העליון. כי משם ישתלשל השפע דרך העולמות. ועדיין צריך אשר יהיה מוציא ומביא השפע מלמעלה למטה. כי לא יצא מאליו. ע"כ מה עשה הוא יתברך. ברא אדם על הארץ אשר יוציאהו ואשר יביאהו. כי עשאו ויכוננהו כלול מד' עולמות הגוף מהשפל. והנפש המתנועעת מעולם הגלגלים בעלי התנועה. והרוח מעולם המלאכים כד"א עושה מלאכיו רוחות. והנשמה מעולם העליון. למען ע"י עשות רצון קונו. יתקדשו ארבע חלקיו יחד אשר מד' העולמות. אשר שרשי נפשו ורוחו ונשמתו עודם בהם. ויתעורר עולם העליון להריק שפע. דרך העולמות אשר נתקדשו ונתקשרו על ידו. וכל זה ע"י קיום התורה אשר גם

בה ד' בחינות אלה. שקשורים זו עם זו. הפשט כנגד עולם השפל. רמז כנגד השני. דרש כנגד השלישי. סוד כנגד העליון. כמפורש שם בארוכה. הן זאת היתה כוונתו יתברך באומר נעשה אדם ל' רבים. כמדבר אל כל ד' עולמות שבהתחברות כלם יעשה אדם כאשר יבא בס"ד:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה ידענו מרז"ל (שם) מה גדלו קטרוגי מלאכי השרת על בריאת אדם באומרם אליו יתברך מה אנוש כי תזכרנו כו'. והוא על היותו מעותד לחטא. ע"כ בדור המבול שבו על משמרתם לדבר ולומר לפניו יתברך. הלא נמצאו דברינו. כי הנה הרבו לפשוע ומאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות. ע"כ או' כי בא לשום לפניהם כוונת הבראו ואיך הוא תועלת גם למלאכי השרת כי מלאכתם להיות צנורות להריק שפע ברכה לקיים עולם. גם הוא לא יהיה אלמלא אדם. כי בלעדו איזה חבל אשר יקשר העולם ששפל החומרי. אף עם אשר עליו והוא עולם הגלגלים. ומה גם עתה עם עולם המלאכים. וכ"ש עם עולם העליון. להשתלשל השפע כסידרן והלכתן אם לא ע"י האדם המקיים את התורה ככל הכתוב למעלה. כי הוא כולל ארבע העולמות. השפל. והשני של גלגלים. ושל מלאכים. ועולם הנשמות. וגם התורה כוללת כולם בארבע בחינותיה כמדובר למעלה. שעל ידי כן יתאחדו ויתקשרו העולמות ותורק ברכה ושפע מעולם העליון דרך המדרגות. ואלמלא היא לא היה מבוא אל השפע העליון לבא אל הארץ. ומה גם אל שלש יסודותיה השפלים יותר. הם יסוד המים. ורוח. ועפר ולשמא ישיבו אמרי' אמת כי למה שהבחירה חפשית. הלא כמו שיתעתד האדם לקיים עולם. גם יתקיים ויתעתד לאבדו. ע"כ בהמשך הכתובים הורה היא ית' תועלת אדם אל שפע וקיום העולמות. ולתת טוב טעם לפניהם להעלות ארוכה ומרפא אל הקושי הלז. והיחל ואמר למלאכיו יתברך נעשה אדם. לומר הנה בין כולנו הוא כללות העולמות. נעשה אדם כלומר מאדמה שהוא החומר מעולם השפל. משותף בצלמינו. שלי ושלכם. שכולל עולם העליון שהוא על הנשמה ועולם המלאכים על הרוח. כי גם הם נבראו בצלם. כמו שאמרו רז"ל (שם בבראשית רבה) וגם בדמותנו הוא על הדומה לנו בצד מה. והוא הנפש מעולם הגלגלים ככל הכתוב למעלה. וכל זה לקיים עולם. כי ע"י כן ימשך כי צלמנו ודמותנו הנזכרים הכוללים שלשת העולמות העליוני' אין צ"ל ירדו וישפיעו עד יסוד האש הקרוב אל הרוחניו'. כ"א גם ירדו בדגת הים הוא יסוד המים. אפי' שמתחת לארץ. ובעוף השמים הוא יסוד האויר. ובבהמה כו' הוא יסוד הארץ. עד היותר שפל באיכות הוא הרמש הרומש על הארץ כי אלמלא האדם המקשרן ומאחדן לא היה רדוי העולמות העליונים משתלשל עד במטה לארץ. ומה גם על רמש האדמה. והנה ידוע כי אין נפש

רוח ונשמה באות כאחד על אדם ילוד אשה. כ"א נפש. וע"י זכיות נותן בו רוח. ואחר הפליגו בשלמות נותנין לו נשמה אמר כי אז מיד זכה לנשמה ולא בלבד הוא. כ"א גם חוה. וזהו ויברא אלהים את האדם שמרבה האת. את חוה. בצלמו היא נשמה מאתו ית' וכל שכן רוח ונפש. ואל תתמה איך גם האשה זכתה לכך מיד. כי הלא לא היה עיקר הדבר כ"א עליו. כי הנה בצלם אלהים ברא אותו. אלא שעל שהיו גוף אחד. כי דו פרצופין נבראו. נכללה גם היא בדבר. וזהו זכר ונקבה ברא אותם. ושמא תאמרו הלא כמו שיתעתד האדם להריק שפע טובה. גם יתעתד אף להרע ולאבד עולם. כי כאשר היות בו חלק מעולם העליון הוא סיבה להמשיך קדושה מלמעלה. ולחול גם על חלקיו השפלים ולקדש גם את חומרו. ולהיות גדרו של שרפי קדש. גם עודנו מלובש בחומר. גם מעותד להשפיל חלק קדושתו העליונה ולדמותה אל חומרו התחתון. כי ע"כ נברא מארבע עולמות. להרים גם התחתון לאיכות העליון. או להשפיל העליון על התחתון. והוא מאמר ז"ל שהזכרנו שנברא מן העליונים ומן התחתונים. שאם יזכה יחיה. ואם יחטא ימות. והוא האמור לז"א ויברך אותם אלהים. ע"י מה שויאמר להם מה שברכה הוא פרו ורבו ומלאו את הארץ. ומה שויאמר להם הוא וכבשה:

והענין כי אמר הנני מברך אתכם שתפרו ותרבו. אך בזאת שתהיו צדיקים ותכבשו את הארץ. והוא כי עושי רצונו יתברך הם מושלים בעולם. לשנות הטבעים עושי פלא. כי צדיק מושל ביראת אלהים. כאלו כל העולם כבוש תחתיו ככל הכתוב למעלה. הפך הבלתי כשרים שהם משועבדים תחת העולם אל הטבעים ואל המקרים ואותות השמים כנודע. וזהו או' וכבשה כלומר שע"י כן שתכבשוה תבורכו. אך בהעוותכם תהפך הברכה. והוא כענין אם בחוקותי תלכו כו' ונתתי גשמיכם כו' ואם לא תשמעו לי כו' והוא למה שע"י כן יחזיקו בתורה ומוסר לא יטו מני אורח לאבד עולם. וכיוצא בזה אמרו רז"ל על פסוק (קהלת ג':י"ד) והאלהים עשה שיראו מלפניו. באופן שזה יהיה להם למשמרת ליראה מזעמו להשכיל להטיב. ופירש איך יהיה הכבוש. שהוא ורדו בדגת הים כו' היא דגה שבים. והוא לויתן שירדו בו ישראל צדיקים. וגם כענין יונה במעי הדגה. וגם בקצה האחר הוא עוף השמים שהם מלאכים. כד"א (קהלת י':כ') כי עוף השמים יוליך את הקול. וכן נרמזה יצירת המלאכי' בועוף יעופף כמאמר רז"ל. וצדיקים רודים בהם. כיעקב ששלחם לשליחתו. ואחר אומרו הב' קצוות. אמר על מה שבנתים שהוא ובכל חיה. שהוא כי חיות היער כאריות ונמרים ודומיהם. שמוראם וחתיתם תהי' עליהם. וזה הוראה היותר גדולה שבעולם על היותם מושלים בעולם. כי הלא לא ימשול בחיות ההם. אם לא אשר ה' אתו וצלם אלהים על פניו בקדושה וטהרה רבה. כנודע בענין

יוסף בבור נחשים ועקרבים. ודניאל בגובא די אריותא כי באשר ה' אתם וצלם אלהים על פניהם בקדושה ובטהרה. תפול חתיתו על כל חית. השדה. וזה היראה על היות העולם משועבד תחתם. וזה מאמר הכתוב פה. וכבשה ע"י כשרון שיהיה העולם כבוש תחתיהם. באופן שתהיה חתכם בדגת הים ובעוף השמים. וגם תהיה בחיה כו' וזהו ורדו בדגת הים ובכל חיה הרומשת כו' שהוא ניכר בארץ ומופת על השאר. וע"כ הוזכרה חיה בפסוק זה. משא"כ בקודם ואחרי ההתראה הזאת הורה איך קיים הדבר כי בהיותו עושה רצונו יתברך. הוא מושל בכל בהמה וחיה. כי לחמו המה. והם לחם שולחנו:

אך בהעוותו הוא קטן מהבעלי חיים. כי על שתי בחינות אלה נברא אחריהם כמשז"ל. והיא אומרו ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע כו' והיא בשום לב אל אומרו ויאמר פעם שנית באמצע מאמרו יתברך אליהם. וגם אל מלת הנה. כי היא מיותרת. וגם אין דרכה לשמש אלא בדבר שנזדמן מחדש:

אמנם היא על הויה חדשה שנתחדשה משעה לחברתה. והוא כנודע מרז"ל כי מלבד שלא לן כבודו עמו גם מנו שעותיו. ואמרו שעה פלונית צבר עפרו. ובשעה האחרת נעשה גולם. שעה פלונית נזרקה בו נשמה. ובשעה פלונית נצטוה. ובשעה פ' עבר על ציוויו. נמצא כי משנצטוה עד שעבר. לא היה כי אם שעה אחת:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה בפסוק הקודם סיפר הציווי. ובזה שאחריו סיפר מה שהיה מדי עברו וע"כ נאמר ויאמר פעם שנית כנודע. כי כל מה שכתוב אחר פרשה זו. שיצר אותו ה' וקחתו את חוה. וחטאתם ועונשם. הכל היה בששי. ונכלל בספור יום ששי מראש ועד סוף. אמר לשון הנה לומר הנה על מה שנתחדש בעת שחטאת. אני גוזר תרד מטה מטה מהבעל חי. תחת היותך רודה בהם והוא כי לא תהיה יתרונך רק על הצומח אך לא על הב"ח. כי לא תאכל רק את עשב כו'. וגם רמז באומרו הנה. שלא נאמר הלא מתחלה ידע הוא יתברך אשר יחטא ולמה יאשם. לז"א הנה לומר איני דן רק באשר הוא שם. לומר על מה שנזדמן הנה כה משפטיך. ועוד אגרע ערכך מהבעל חי. והוא מאמרם ז"ל (קידושין ד' פ"א) מעולם לא ראינו ארי סבל. וצבי קייץ. ושועל חנוני. ומתפרנסים שלא בצער. ואני מתפרנס בצער. אלא אני הוא בחטאתי וקפחתי את מזונותי. כלומר משא"כ לבעל חי שלא יחטא. וע"כ הוא ית' מזמין להם שלא בצער. וזה יאמר הנה אתה תאכל את כל עשב זורע זרע. שתיגע ותזרע. אך ב"ח לא כן רק מאליהם. כי הנה ולכל חית הארץ כו' את כל ירק עשב לאכלה. שאצמיח מעצי עשב. שלא יצטרכו כי אם לאכלה בלבד בלי צער הפך בני אדם שיטרחו לזרוע זרע. וע"כ נאמר באדם זורע זרע. משא"כ בב"ח. והוא שכתבנו למעלה כי מהיותו כולל הד' עולמות. לפעמים עולה

אל העליונים. ולפעמים אל התחתונים כפי מעשיו. או טעם נוסף אל האמור. למה מנע ממנו אכילת בשר שהתיר לנח ולבניו שיתכן כמשז"ל (סנהדרין פ"ד) כי ברא הקב"ה את אדם אחר כל בהמה חיה ועוף. כמכין לו שילחן לאכול. ושאם יחטא לומר לו יתוש קדמך. כלומ' כי הם טובים ממך. ובזה אחשוב שע"כ בהועותו מנעו מלאוכלם. לומר הנה ערכתי לך שולחן מהם ועתה מהם לא תאכל כאלו גדלו ממך. אך ניחמו על זה באו' הנה נתתי לכם כו' לומר כי הבעלי חיים אוכלים עשב השדה הבלתי עושה זרע ליזרע. אך הוא יאכל ירקות הנזרעות. וז"א כמנחמו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע כו' אך ולכל חית הארץ כו' כל ירק עשב לאכלה. וש"ת הלא אכל עץ הדעת טוב ורע ובאה בו זהומות נחש ונגרע. ואיכה יוכל נקיון מדור דור. ונמצא כל מעשה אלהים אשר ברא בו ימי בראשית לבטלה. חלילה לבורא עולם יעשה כדבר הזה. ע"כ אמרה תורתו ית' וירא אלהים את כל אשר עשה. ובכלל ראייתו הוא העתיד במעשה בני אדם. וזהו שני רבויים. את. כל. לרבות שני סוגי עתידות. הטבעי אל העולם והבחיריי אל בני האדם. ועכ"ז אין פחד קלקול כי הלא והנה טוב מאד. כלו' כי גם שיש באדם מעץ הדעת טוב ורע. הנה חלק הטוב הוא מאד מהרע. ויכריע אותו כף הטוב והזכות. וכל ישראל שעתידים לשוב קצתם בכל דור ודור וכלם לעת קץ. או מאליהם. או ע"י חבלי משיחנו. ואין פחד שיוחלט קלקול. והוא מאמרם ז"ל שהוא ית' הבטיח את ישראל שעל כל פנים ישובו באחרית הימים. כד"א והיה כי יבאו עליך כו' ושבת עד ה' כו' והוא מאמר התיקונים באומר וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח והוא כי לעומת שאור שבעיסה שמפאת הרע. יש יתרון בטוב. כמדובר שהוא מאד:

פסקה לא

וירא אלהים את כל אשר עשה כו'. הנה כתבנו ענין הכתוב. והנה באומרו הששי בה' הידיעה. ארז"ל (שבת ד' פ"ח) שהוא על יום הששי לסיון של מתן תורה. שכל מעשה בראשית תלוי ביום ההוא. אם יקבלו התורה מוטב. ואם לאו אין עולם. ואפשר יאמר ענין מאמרם ז"ל (ב"ר פי"ב) כי אור שגנז הקב"ה שימש מבקר יום ששי עד מוצאי שבת שהוא ל"ו שעות. ושע"כ לא נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי. וזה אפשר גם פה. והוא כי בכל הימים שאומר ויהי בקר יום א'. או יום שני. לא היה נקרא בקר כל היום. כי הלא אחר חצי היום נקרא בין הערבים. ומה גם משקיעת החמה עד הלילה. אך פירושו הוא ויהי בקר. ונמשך יום אחד. וכן יום שני וג' כו'. אך זה לא כן הוא. אלא ויהי בקר יום הששי. כלומר כי כל יום הששי בקר. כי לא נשתנה אור בין הערבים שלו מאור הבקר. כי אין באור ההוא שינוי. עד שנסתלק במ"ש:

או יאמר כו' הנה יום זה היה סיבת קיום כל כללות מעשה בראשית. כי מבין הערבים של ששי שהתחיל להאיר תוספת שבת הליץ הארת שבת לאדם שלא ימות בו ביום. ויתבטל כל מעשה בראשית. נמצא כי יום ששי הועיל לכל הימים. וז"א יום הששי. שהה"א היא רמז שאר החמשה ימים שנכללו בששי הזה. כאלו עכשיו היו נבראו שאלמלא זכות יום זה שהגין. נתבטלו כלם. וזהו ויהי כו' יום הששי. כי הששי והחמישי היו עתה. כאלו היום נתחדשה הוייתם:

או מעין זה שלהיות בריאת אדם בששי. ובשבילו נברא כל מעשה בראשית. נמצא שיום ששי כולל עצמו וכל שאר החמשה ימים. וז"א הששי. לכלול עמו גם החמשה ימים:

פרק ב

פסקה א

ויכלו השמים והארץ כו'. הנה פסוק זה יראה חולק על שאחריו. שאומר ויכל אלהים ביום השביעי. ועוד למה פה אומר ויכלו כדבר הנכלל מאליו. ואח"כ מייחס הדבר אל האלהים. ואם הכל ענין אחד. מלת אלהים מיותרת. ועוד כי פסוק מלא הוא כי ששת ימים עשה כו' וינח ביום השביעי. וכן בזה הוא או' וישבות כו' ואיך יאמר ויכל אלהים ביום השביעי. ועוד או' מלאכתו אשר עשה מיותר. ומה גם עתה שני פעמים. ומי לא ידע כי על מלאכתו אשר עשה ידבר. ועוד אומר ויברך ויקדש. שאמרו רבותינו ז"ל (שם פי"א) ברכו במן וקדשו במן. שהוא כי המן היה לחם משנה וקדשו שלא היה ממטיר מן בשבת. וקשה מה צורך להזכיר ענין המן בזה. ועוד או' כי בו שבת כו' הוא האמור כבר. וכן אומרו אשר ברא אלהים לעשות. הוא מיותר ובלתי מובן. כי הוא עשה ולא ברא לעשות:

אמנם הנה רז"ל הקשו ויכל אלהים כו' והרי נאמר כי ששת ימים כו' אלא ויכלו השמים כו' והיה העולם חסר מנוחה בא שבת באת מנוחה ע"כ והלא יראה שאינו מתרץ כלום כי הנה אין המנוחה מלאכה. אך להבין מאמרם נשים לב אל מאמר הכתוב באו' שב וינפש. מה הנפשה היא זו. כי גם שאמרו רז"ל כיון ששבת וינפש שנסתלקה נפש יתירה. אסמכתא הוא ואין זה פשוטו של מקרא. וכן באומרו וינח ביום השביעי. היל"ל ונח. או ושבת:

אמנם הנה אין ספק כי כל דבר גשמי מבלי בחינת רוחניות באיכותו. יפסד ולא יתקיים כמקרה אנוש כי ימות. שהעדר רוחניות נפשו ממנו יפסידנו והנה כל מה שברא הוא ית' למה שהכל גשמי. לא יתקיים ולא ינוח כ"א ילך ויפסיד יום יום:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי הלא ידוע כי מקדושת שבת. נשפע שפע קדושה לעולם. ועד ממהר נפש יתרה לאדם. והנה כאשר ברא אלהים את הארץ. למה שהיתה חומרית כגוף בלי נשמה. היתה מעותדת להיות הולכת ונפסדת ולא תנוח בקיומה. ומי הקנה בה נפש ושפע להתקיים הוא השבת. כי בו הושפע בה שפע להתקיים ולנוח מלהיותה הולכת ונפסדת. וזה יאמר העולם חסר מנוחה. בא שבת והשפיע שפע קדושה בכל מה שנברא והיה השפע ההוא לעולם. כנפש בגוף האדם. וז"א שבת וינפש כי שבת והקנה נפש לעולם לקיומו. וזהו בא שבת באת מנוחה. כי בלעדי זה לא היתה מנוחה והעמדה לעולם. וז"א וינח ביום השביעי ולא אמר ונח. כי הוא יוצא לשני כי הקנה מנוחה לעולם. וזה יאמר ויכל כו'. והוא כי אין ספק שלא יצדק לשון עשייה בעצם רק בדבר גשמי. משא"כ בדבר רוחני:

ונבא אל הענין אמר ויכולו השמים כו' שהוא עולם ומלואו קודם השבת שהוא היותם גולם חומרו. אך ויכל אלהים שהשלים אלהים. כלומר דבר מתייחס אליו. ולא שעשה דבר של מעשה. כ"א עשה תשלום אל מלאכתו אשר כבר עשה בימים הקודמים. ואין זה רק מה שאינה עשיה שהוא שפע רוחניות המקיימו והנה ארז"ל ששאל גוי אחד איך הקב"ה משיב הרוח ומוריד הגשם בשבת. והשיבו לו שהכל לפניו ית' רשות היחיד לטלטל בכולו. והנה זה מספיק אל ענין הגשם. ועדיין צריך טעם אל צמיחת אילנות ודשאים. ויתכן בא להשיב על זה באו' וישבות ביום השביעי כו' לומר אם מה שהוא מעשה ממשיי לא עשה בשבת. איך מצמיח דשא מארץ. דע לך כי מה שוישבות אלהים הוא מכל מלאכתו אשר עשה. שהוא מעשה בחידוש העולם. אך לא במה שהוא אחרי כן מאליו. ושמא תאמר א"כ למה במן הכין מיום הששי ליום השבת. ולא המטיר מן בשבת. לז"א לעולם אימא לך שאין קפידה בזה. ומה שתראה עשיתי במן. אינו שלא היה ראוי להעשות בשבת. אלא שויברך כו' מה שמזון השבת ניתן מאתמול. הוא להורות ברכות השבת. שהעומר היה נכפל לחם משנה אפילו הלוקט עומר אחד נעשה שנים. שמה שלא המטיר בשבת. הוא כי ויקדש אותו. כי עשה למען יבחינו ויכירו קדושת שבת. ללמוד הם להפריש בין שבת לחול. אך לא כלפי מעלה. והטעם שיש הפרש במעשה בראשית. למה שעושה יתברך אחרי כן בצמח האדמה וכיוצא. פירש ואמר כי בו שבת כו' לומר מה שבו שבת. הוא מכל מלאכתו אשר ברא אלהים ביום ראשון. כדי לעשות בשאר הימים ככתוב למעלה כי הכל נברא בראשון. אלא שהיה בדקות ויוצא כל פרט מהבריאה דבר יום ביומו. בזה בלבד הוא ששבת הוא ית'. שהג' דברים של שבת עשה בששי. אך במה שלא ברא אלהים לעשות הוא בעצמו. רק שהטביע טבע לארץ להצמיח

ולשמים ימטירו. ויתנו טלם. אינו נקרא אצלו ית' עושה מלאכה. בשבת. גם כי הכל בהשגחתו. וע"פ רצונו:

או יאמר וישבות כו' לומר הלא תראה כי הוא עושה שמים חדשים וארץ חדשה. כמ"ש ז"ל כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה כו' אשר עשיתי לא נאמר. אלא אשר אני עושה מלמד שתמיד עושה לתת שכר טוב לצדיקים. הנה כי גם בשבתות עושה שמים וארץ. לז"א וישבות אלהים דווקא מכל מלאכתו אשר עשה. אך לא ממלאכתו שאחרי כן השמים החדשים כו' כי הלא גם עתה ויברך אלהים את יום השביעי שחידש בו אורות. ויקדש אותו בשפע שהשפיע בו. כאמור למעלה. אלא שהוא דבר רוחני ואינו נקראת מלאכה לשבות ממנה. וש"ת כי גם היא נקראת מלאכה ופעולה. כד"א פעלת לחוסים בך. אינו דומה כי מה שבו שבת היא מכל מלאכתו אשר ברא אלהי'. כדי לעשות. שהוא העה"ז שבראו ית' להיות עולם המעשה. וז"א לעשות שהוא כדי לעשות בו בני האדם מעשה. משא"כ אשר אני עושה לבלתי עשות. רק לנוח. ולקבל שכר. שהוא עולם רוחני:

פסקה ד

אלה תולדות השמים כו'. הנה אומר בהבראם הוא מיותר ובלתי מובן. כי ע"כ הוצרכו ז"ל (שם פי"ב) לדרוש בה"א בראם. או באברהם. וכן הכפל מאו' ביום עשות כו' ובתחלה מקדים שמים לארץ. ובסוף הפסוק מקדים ארץ לשמים. ועל מה שנאמר בראשית כו' שמקדים השמים לארץ. ובפסוק זה מקדים הארץ. נחלקו גדולי עולם. ולא הוקשה למו מראש הפסוק לסופו. אמנם לזה נשים לב אל החילו באלהים בראשית ברא אלהים. ובפסוק זה אומר ביום עשות ה' אלהים. והנה אמרו רז"ל על זה כי עלה במחשבה לברא העה"ז במדת הדין. וראה שלא היה מתקיים. שיתף בו מדת רחמים והקשינו למעלה שהרי נאמר למעלה ברא שהוא מעשה ולא מחשבה. ופירשנו שיש בריאה במחשבה. אלא שהיא בדקות הרבה מתייחס לבריאה ולא למעשה. וז"א בראשית ברא שהוא בדקות רב. וזה היה אלהים במדה"ד. אלא שראה שלא היה מתקיים. כי הלא והארץ היתה ע"י כן תהו ובוהו ומשך הרוגז על פני תהום כי מיד יציף את העולם. ע"כ מה עשה הוא יתברך אשר על גוזליו ירחף. ורוח אלהים מרחפת שהוא שיתוף רחמים ככל מקום שנאמר וה' שהוא הוא ובית דינו. כן אומרו ורוח אלהים כי רוח אלהים הוא ובית דינו והוי"ו הוא השם של רחמים. ואז היתה עשיה ולא מחשבה בלבד:

ונבא אל הענין הנה מצאנו ראינו כמ"ש ז"ל בב"ר (שם) ביום של שלישי היו תולדות מהארץ. ויום ד' תולדות השמים. וע"ד זה כמפורש שם. והלא כמו זר נחשב כי למה שהיותה דק וזך האיכות. היה ראוי יצא אל הפועל תחלה. ולכן היה ראוי יקדימו לבא

אל הפועל תולדות השמים. מתולדות הארץ. וע"כ היה אפשר לומר אולי תולדות הארץ היו בכח מהיום הראשון וע"כ קדמו לצאת. אך תולדות השמים לא היו אז בכח רק נתהוו אחרי כן לזה באה תורתינו הקדושה ותאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. שהורה כי גם של השמים יקראו. באופן חזרה הקושיא למקומה. ולז"א דע איפה כי אלה תולדות השמים והארץ. אלו ואלו היו בהבראם השמים והארץ כי שם היו התולדות בכח. אלא שהבראם שהוא בעת נתייחסו אל בריאה. שהיתה פעולה של מחשבה. שהיה אז בשם אלהים כמדובר. אז היו שמים ותולדותיהם קודמים בהויה. כי היתה בריאה מחשבה בדקות בלתי ממשיות ליקרא עשיה. וע"כ השמים נתהוו מיד להיות איכותם דק מאיכות הארץ. אך אחרי כן ששיתף מדת רחמים ונקרא עשיה שהוא ביום עשות ה' אלהים. אז ארץ ושמים. כי אז ניתן יותר כח לצאת הפועל הארץ מהשמים. כי הלא כל שיתוף הרחמים לא למען השמים היה. רק על הארץ הצריכה רחמים. וע"כ מיד הורה התיקון בתת כח יותר אל הארץ לבא מהרה היא ותולדותיה אל הפועל ואחרי אומר כי לענין התולדות הארץ קדמה יקשה לנו איך לא יצא אל הפועל תולדות תדשא הארץ ביום הג'. עד שהמטיר בששי. לז"א וכל שיח השדה כו' לומר כי הלא הוציאה הארץ מכחה אל הפועל בשלישי דשא ועץ עושה פרי. אלא שטרם יהיה בארץ שעדיין לא היו בארץ. שהוא על פני הארץ חוצה. וכן כל עשב השדה טרם יצמח החוצה. כ"א עמדו על פתח הקרקע בשלישי. ובששי כשאד עלה מן הארץ והקשה ונברא נתגלו למעלה. ונבא אל ענין הכתובים:

פסקה ה

וכל שיח השדה כו'. הנה יראה דבר זר יצטרך מטר להצמיח האדמה בעת הבריאה ולא יספיק מאמרו ית' באו' תדשא הארץ כו' ויתר קשה באו' ואדם אין לעבוד את האדמה וכי מאמרו יתב' צריך עבוד' האדמה לבא אל הפועל. ועוד שא"כ לא היה הדשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי בעולם. עד שעבד אדם את האדמה והלא כמו זר נחשב. ומה גם שבכל כללות הארץ שיצא דשא הוצרך לחרוש והוא כל העולם:

והנה על ענין צורך המטר. היה אפשר לומר כמ"ש במדרש פרקי ר"א (פרק ה') כי מימי המטר היורדים למטה הם מים זכרים. כמימי זרע היורה כחץ. ומים שמתחת לארץ הם מים נקבות. ואין העליונים יורדים טפח. שאין תהום עולה טפחיים ומתחברים. וע"י כן הארץ הולידה והצמחה והוציאה תולדות. וע"כ עמדו בשלישי על פתח הקרקע ולא הוציאה תולדותיה. עד ימטר על הארץ ויבא מכח זכר ונקבה. ולשירדו המים למטה תוך הארץ הקשה להתחבר עם מים התחתונים היה צריך עבודת האדמה:

אך עדיין הקושי האחרון בלתי מתיישב יפה:
לכן הנכון הוא בשתי הנחות נלמדות מתוך דברי רז"ל. והוא א' כי הנה אמרו כי אדם היה חלתו של עולם. והיה הענין כי כאשר אין העיסה ניתרת ליאכל עד הסיר חלתה ממנה קדש לה' כן לא יתהנה דבר מהעולם עד הפריש מכל חלקיו קדש קצת לה' וזה מיסוד העפר מן המיטב ממקום כפרתו אשר נגד שער השמים וכן בכל יסוד מהארבעה. ועוד הנחה שנית הלא היא כי לא היה אפשר לעשות את האדם שהוא הפרשת חלה עד ימטיר על הארץ. והוא אומרם ז"ל (ב"ר פי"ד) כאשה המקשקשת עיסתה במים ומפרשת חלה. כן הקב"ה עד המטיר על הארץ ונטל מעפר עם המים לא בראו. והענין יהיה כי כאשר בקמח ממתינים עד היות ראוי הקמח ליהנות ממנו. שהוא אחר היות בו מים כן עד היות העפר ראוי ליהנות ממנו שהוא אחר המטר. לא הפריש החלה לשיותר ליהנות ע"י החלה. והענין כי כאשר ע"י זכות החלה מתברכת העיסה באכול אותה הכהן העובד את ה'. כן ע"י הברא אדם לעבוד את ה'. הארץ מתברכת ונותנת כחה. וע"כ יקרא האדם עובד את האדמה. שע"י מצותיו. האדמה מתעבדת ומתברכת וזה ענין הכ' וכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ כו' כי לא יצאו מפתח הקרקע חוצה. והטעם הוא כי לא המטיר כו' ושמא תאמר ומה בכך הלא אין מעצור לה' להוציא דשא מארץ בלי מטר. הלא הוא כי ע"י מה שלא המטיר ע"כ. ואדם אין שהוא חלת הארץ. כי צריך אל המים כאשה המקשקשת עיסתה במים. ומה צורך אל האדם הלא הוא לעבוד את האדמה ע"י זכותו שעתיד לעשות כאומר למטה לעבדה ואז"ל אלו מצות עשה. וא"כ איך יהנה העולם ותוציא הארץ צמחה עד הפריש חלתה המברכת אותה. ע"כ שיח טרם יהיה בארץ לבל יצא דבר עד הפריש מה שישלח בה ברכה קדש לה'. וע"כ ואד יעלה כו' והשקה. וע"י היות מים בעפר אז וייצר כו' את האדם עפר מן האדמה:

פסקה ז

וייצר ה' אלהים. הנה בשער מהות הנפש הארכנו בפסוק זה. ושמע מנהו נזכיר בשום לב והבין אל אחד מהדברים אשר הלא כמו זר נחשב בעיני האדם. איך דבר רוחני חלק אלוה ממעל. יעתק משרשו חוצה אל תוך חומר עכור. וזה בשום שכל והבין המקרא שכ' וייצר ה' אלהים את האדם כו' ויפח כו' כי הלא אומרו וייצר בשני יודי"ן. התעוררו בו רז"ל ואמרו כי דו פרצופין היו והן שתי יצירות כאחת. וע"ד הפשט ראוי לדרוש ולתור טעם ודעת מה המה אלה. ועוד או' ויפח באפיו כו' ויהי האדם כו' למה ייחס הדבר אל נפיחה. ולא אמר ויתן בו נשמת חיים. ועוד או' ויהי אדם לנפש חיה כי יהיה מגרע ערך הקודם. כי אחר אומרו ויפח שהוא מאתו ית'. ומה גם להרמב"ן האו' מי שנופח. ממה

שבתוכו הוא נופח. איך היה אח"כ לנפש חיה. ועוד כי מהראוי יאמר ויהי באדם נפש חיה. ולא ויהי האדם:

אמנם לבא אל הענין. נשית לב גם אל מאמרם ז"ל ב"ר (פ"ח). וז"ל ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו את הנשמה. לפי שבעולם הזה בנפיחה לפיכך מת. אבל לעתיד לבא בנתינה שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם ע"כ. והנה ראוי לדעת מה ענין העמדת גולם. ולא נופחה בו נשמה מוטל על הארץ. ואיך היה מן הארץ עד לרקיע. ואיך היה מתקיים גוף בלא נשמה מהלך ת"ק שנה אורך עד שנופחה בו נשמה. ומה ענין או' וזרק ולא אמר ונתן בו נשמה. ועוד או' לפי שבעה"ז בנפיחה לפיכך מת כו' מה בין נפיחה לנתינה. ועוד שא"כ על מה עשה ה' ככה לעשות נפיחה באופן שימות. ולא בנתינה ויחיה כעתיד:

אך אמנם הנה בשער נעשה אדם כתבנו. והיא נלמד מספר הזוהר כי הוא ית' עם כל העולמות שברא. דיבר ואמר ביני וביניכם נעשה אדם. כי כל א' יתן חלקו והוא העה"ז השפל נתן חלקו הוא הגוף החמרי. ועולם הגלגלים בחינת הנפש. הוא חיוני' צורה להתנועע מורם ממנו כיוצא בו כי עולם התנועה הוא. ועולם המלאכים נותן רוח אחרי כן כיוצא בו. כד"א (תהלים ק"ג) עושה מלאכיו רוחות. ומאתו ית' מעולם העליון נותן נשמה. היא העולה על כולנה:

עוד הקדמה ב'. ובה נבין ונשכיל ענין הכתוב שאמר ואתם הדבקים בה'. ומקרא שכתוב כ"א עונותיכם היו מבדילים. איזה היא הדבקות וההבדלה בעה"ז לאיש המלבוש בחומר. וע"פ דרכנו ניתן טוב טעם אל מאמר רז"ל. כי האבות הן המרכבה. וששכינה היתה שורה עליהם. והוא לעומת זה ארז"ל (ב"ר פי"ט) כי אברהם הוריד שכינה מרקיע שביעי אל הששי. וא"כ איך היתה שורה עליו וההיקש בשאלה זו על כמה מקדושי שלומי אמוני ישראל. אשר היו אחר החורבן בזמן סילוק שכינה. ונקראים אפי שכינתא. יורה כי מרכבה אל השכינה המה ששורה עליהם. ואיך יתכן שהעולם משולל ממנה. אם לא התפשטות כבודה לקיים עולם. או בכותל מערבי מצד מה: אמנם למה כי אור רוחניות שמתחת כנפי השכינה. בהתאצל ממקורה להתלבש באדם אז לא תפרד ממקומה פירוד עצמי. כהפרד דבר גשמי חלק מהכל כנוטל קיתון של מים מהים. או עפר מן האדמה. שיפרד החלק מהכל לגמרי. אך הדבר הרוחני מתפשט ומשתלשל ולא מתפרד. כי הדבר הרוחני לא יעתק ממקורה. כאשר בענין המלאכים כי הלא הלכו המלאכים סדומה. גבריאל להפוך את סדום. ורפאל להציל את לוט. ונתעכבו שמה לילה ויום. ולדעת מדר"ר (פ' ס"ח) לא עלו למחיצתם עד קל"ח שנה שנתאכסן יעקב בהר המוריה ועלו בשבילו.

וכן בזמן חזקיהו בליל פסח שבא גבריאל ויך במחנה אשור כל הלילה. וכן בבואו להציל את חנניה וחבריו. וכן בכל עת אשר ישתלח כל מלאך בהם למטה לארץ. היתכן יחסרון רגלי המרכבה העליונה בימים ההם. והנה מיכאל וגבריאל ורפאל הן הן רגלי המרכבה ראשי המחנות. וחלילה להאמין כדבר הזה. ומה גם קל"ח שנה:

אך אמנם מציאותם ועיקרן נשאר. והתפשטותו הוא הבא בלבד. וההיקש בזה באליהו ז"ל אשר נמצא בכל ברית מילה הנעשה בישראל. ומה יעשה והוא עם מפוזר ומפורד. ובעת אחת ימולו רבים. אלה במזרח העולם. ואלה במערבו. אך בזה יתכן כי הדבר הרוחני מתרבה ולא נקצץ חלילה. וקל וחומר גבי שכינה. וע"כ בהשתלח פה נשמת כל חי מבני ישראל. לא יעתק ויפרד ממקורה. כי הלא שורש הנפש עודנה עומד במקורה דבקה תחת כנפי השכינה. והתפשטות הוא הבא ונכנס באדם. וההיקש ברוח ונשמה. כי עודם באדם לא יבצר מהם דבקום עם מקורה. ואלו יצויר ימצא איש אשר לא יחטא. או שארור העוותו יתקן את אשר עותו. בעצם לא יפסיק חוט קדושת נפשו ממקורו הדבק בשכינה. ובדבר הזה מרכבה אל השכינה יתייחס הצדיק. למה שהאדם מרכבה אל הנפש והיא אל הרוח והיא אל הנשמה וכל א' משלשתן אל מקורה ומקורה דבקית עצמיי אל השכינה נמצא שע"י ההשתלשלות וההתקשרות ההוא בלי פירוד. יהיה אדם מרכבה אל השכינה. ובזה לא יפלא מה שאברהם לא הוריד שכינה רק לרקיע הששי. והוא היה מרכבה אליה. וההיקש בדומה אליה. ועי"כ דור שכלו זכאי הנכנסים עם יהושע לארץ. דבקים בה' קראם משה. אך בהעוותם נפסק הדבקות כי טומאת העונות נכנסת בנתים. ופוסק החוט הנמשך מרוחו ונשמתו אל שורשן שבשכינה. וע"ז הנביא דיבר. עונותיכם היו מבדילים ביניכם כו' וע"כ הרשע שרובו עונות בחייו קרוי מת כאילו נשחטו רוב סימניו. והוא אצלי מאמר הכת' אל תרשע הרבה למה תמות בלא עתך. כי הלא נגד עינינו עושה רע מאות. ומאריך לו עד זקנה ושיבה. אך יאמר אל תרשע הרבה שיהיו הרוב עונות. למה תקרא מת בלא עתך הקצוב לך לחיות בעוה"ז כי בחייך תקרא מת והטעם כי הלא מקור חיינו הוא ית' אלהינו ותורתו הקדושה בהעדר טומאת העונות חוט הנמשך ממקור החיים אל נפשנו קיים ונקרא חי. אך העבירות הן המקצצות ומבדילות. וע"כ בהיות הרוב זכיות עודנו חי וצדיק יקרא. שהוא כעוף שנפסק מיעוט הקנה ורובו קיים. שחי יקרא וכשר בגמר השחיטה. אך אשר רובו עונות. ידמה לעוף שרוב הקנה נפסק. וכמת יחשב כא' הנבלות ובחייו קרוי מת. כי חוטי נפש ורוח הנמשכים עד אלהים חיים נפסקות. והנבדל מאלהים חיים הוא מת בודאי. ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל מקרא שכתוב (איכה ג':כ"ד) חלקי ה' אמרה נפשי כו' (תהילים קי"ט:נ"ז) חלקי ה' אמרתי כו'

כי הלא יתחמץ לב השומע ישמע כדבר הזה. כי הלא נהפך הוא כי נפשנו חלק מהאל ית'. ולא הוא ית' חלק מנפשנו:

אמנם הענין הוא. כי דרכו ית' עם נפשנו הפך כל דבר גשמי המתפרד מהכל. כי הלא טבע כל דבר להיות החלק חושק ותאב אל הכל כנודע. אך נפשנו אתו ית' לא כן הוא. כי עם שנפשנו חכתה לה'. אינו דומה החשק אשר לו ית' עמנו שנשוב עד ה' ושקדושים נהיה. עם החשק אשר לו ית' נדבק בו. נמצא כי נעשה כאילו הוא החלק ונפשנו הכל. והוא מאמרנו על פ' (שיר השירים ז׳:י״א) אני לדודי ועלי תשיקתו שאומרים כ"י ראו נא גודל אהבתו ית' אלינו כי הלא אני לדודי כי הוא הכל ואני שלו ועם היות שאני החלק והיה ראוי תהיה עליו תשוקתי. נהפוך הוא כי אדרבה ועלי תשוקתו. וע"כ יאמר המקונן חלקי ה' אמרה נפשי. בראות מה של כך חושק שאשוב לידבק בו. ע"כ אוחיל לו. כי לא עזבנו עד יתקננו וכן דוד הוא או' חלקי ה' אמרתי כו' לומר למען לא יוכל לי היצ"ה לבטלני מעבודת קונו. ע"כ חלקי ה' אמרתי להזהיר את עצמי. כי הלא הוא ית' מחשבני כל כך כאלו הוא חלקי. וא"כ ראוי הוא בל אהיה כפוי טובה ואזהר לשמור דבריך. והטעם הוא על כי אנחנו החומר בלתי מרגיש ומעכב את הנפש שבו להגדיל בחשק קונם. משא"כ הוא ית' שאין דבר מעכבו מלחשוק חלקו החביב לו. עד כי גם מעת שלח הנפש אל העולם. הלזה לא הפרידה ממנו. כ"א נשארה דבקה בו. ע"כ גדלה חשקי עלינו תמיד. ככל אב התאב לראות בטובת בנו יותר מהבן אליו. כי לא נפרד לגמרי ועדיין מאיכות נפשו בו. כנודע מס' הזוהר. כלל הדברים כי בבא הנפש פה עודנה קשורה בו ית'. עד העוותה כי אז העון כורת בינו לבינה עד שובו בתשובה. ועי"כ תקרא תשובה כי שב אל דבקותו כמאז. וגם זה הוא (יומא דף פ"ו) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. כי היא מאשר נפרדה מכסא הכבוד. ישוב עדיו. **ובזה** נבין תואר נפיחה האמורה בתתו ית' נשמה לאדם. והוא כי כאשר הנופח בכלי זכוכית. הרוח אשר בתוך פיו דבקה עם אשר תוך הכלי. כן בתתו ית' נשמה באדם. היה חלק אשר באדם. מקושר עם מה שבו ית'. אלא שיש הפרש בין נפיחת בשר ודם בכלי זכוכית לנפיחתו ית' באדם. כי נפיחת ב"ו כהתימו לעשות הכלי. יפסק הקשר אשר בין מה שתוך הכלי לרוחו. כי חומר הוא. אך נפיחתו ית' לא כן. כ"א שרוח נפיחתו המקשרת עומדת לעד. וזה ענין הק"ו אשר א"ר יוסי בן חלפתא להוא. מינאה כמה שאמרו ז"ל בב"ר (פי"ד) על שהכחיש התחיה. ואמר אתון חספון מדבקין לא כך כתיב ככלי יוצר תנפצם. א"ל כלי חרס ברייתו מן המים והכשרו באור. כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשרו באור זה נשבר ויש לו תקנה. זה נשבר ואין לו תקנה. א"ל ע"י שהוא עשוי בנפיחה. א"ל ישמעו אזניך מה שפיך מדבר.

ומה אם זה שעשוי בנפיחתו של ב"ו יש לו תקנה. בנפיחת של הקב"ה על אחת כמה וכמה. ע"כ. וראוי לדעת מה ענין הק"ו הזה:

אמנם הנה ר' יוסי למען יבא לחלק בענין הנפיחה. העיר לו אוזן בשאלה ההיא. איך לזכוכית הנעשה ביסוד אחד יש תקנה. משא"כ לנעשה בשתים. ויהי' ראוי יתהפך ויהי' לו כן כי על ידי אומרו החילק שחילק על הנפיחה. ואמר כי יסוד הרוח אשר בנפיחת אדם שבא מכח ארבע יסידות. שבו היה לו עזר לקבל תיקון וקיום. אז השיב לו ומה כו' לומר אם נפיחת מה שבא מכח אדם. שאחר השתלם הכלי. כבר נפסק השייכות אשר לרוח האדם עם הכלי. שאין החבור רק בעת הנפיחה. מספיק לתת בו תקון וקיום. נפיחתו של הקב"ה שזולת היותו מדבר הבלתי נפסד. כי הוא המחיה את הכל גם בלתי נפסקת כדרך כל דבר רוחני שמתרבה ומתפשט ואינו נפסק ונעתק. על אחת כמה וכמה:

והנה ע"י שתי הקדמות האלה אשר הנחנו. והן כי הן האדם כלול מד' עולמות. האומר מד' יסודות אשר לעולם השפל. והנפש מבחינת העולם אשר על הארץ הוא עולם הגלגלים. והרוח מעין עולם המלאכים. והנשמה מעין העליון. וההקדמה הב' והיא כי לא נעתק העצם נבדל הניתן באדם ממקירו. רק נתרב' ועודנו קשור במקורו. שהלא משל הנפיחה כמדובר. נחה שקטה הקושיא הראשונה. שהיא איך יעתק עצם נבדל אל זה החומר. והוא כי לא יעתק רק יתרבה ולא יפסק. כי כן דרך כל מקום ששרתה בו שכינה. כי גם אחרי כן נשאר שייכות קדושה שמה כנודע ליודעי דעת והתיישבו בחומר. הוא כי בא בהדרגה ראשונה בחינה קלה מעין עולם הגלגלים. ומצאה לה מנוח מה על הד' יסודות מעין תכונתם. ישיב עולם הגלגלים על ד' יסודות עולם השפל. ואחר היות בו רוחניות. זה היתה הכנה לסבה מה שהיא מעין עולם המלאכים. כענין התיצבות העולם ההויה על עולם הגלגלים. ואחר הכנה זו היתה נפיחתו ית' הנשמה העליונה כאמור. וזה יהיה מאמר הכתוב וייצר ה' אלהים שהן שתי יצירות הן שתי צורות. א' בחינת נפש מעין עולם הגלגלים. שנית מעין רוח עולם המלאכים. באלו הב' צורות צר את האדם אשר היותו עפר מן האדמה באופן כלל בו ג' העולמות. ואח"כ ויפח באפיו על ידו ית' נשמת חיים היא הנשמה העליונה. ולבל נתמה איך יעתק מאתו אל הגוף. אמר לשון נפיחה שיורה התקשרות עם המקור. והיות מאתו ית' שהוא בלתי נפסק ככל הכתוב בהקדמה. ושמא תאמר כי הלא אין דרך לבא רוח אחר הנפש. ולא נשמה אחר הרוח. אם לא עבור ימים רבים בין זה לזה. וישתלם להיות ראוי אל המדרגה שאחריה. וא"כ איפה איך באדם באו לו שתיהן כאחת. לז"א אל תתמה כי אין אדם הראשון ככל אדם. כי הלא הי' מהיותו עפר מוכן לקבל כל שפע וקדושה כי יציר כפיו ית' היה. ומיד היה ראוי נקבל נשמה.

וזהו ויהי האדם לנפש חיה. כלו' מוכן לקבל נפש שהיא חיה מעצמה. היא בעלת חיות מצד עצמה מבלי ייחס אל עולם מהעולמות. היא הנשמה חלקו ית' בודדת היותה מצד עצמה. כי חלק אלוה ממעל היא יותר מכולן. הפך שאר בני האדם. והוא שימוש הלמ"ד לנפש. מוכן לנפש שהיא חיה:

וזה ענין המאמר ויפח באפיו מלמד שהעמידו גולם כו'. והוא כי הוקשה לו כי אחר אומרו וייצר שיורה על הצורה. איך יאמר אח"כ ויפח באפיו. ועוד שהיל"ל ויעש אם חוזר אל החומר. ע"כ אמר מלמד שהעמידו גולם. והוא שאחר היותו גולם העמידו. שהיא כי נתן בו העמדה שהיה נצב. כי אין זה רק ע"י תת בו רוח חיים לעמוד. אך לא הי' הרוח חיים נשמה מעולם הנשמות אשר למעלה מהרקיע. רק עד הרקיע. כי היתה העמדה עד לרקיע בלבד. ויהיה הרקיע האמור ביום שני ויעש אלהים את הרקיע הוא עולם המלאכים. כמאמר פרקי ר"א (פ"ד) שהוא הרקיע שעל ראשי החיות. ואמר שעד שם היתה ההעמדה וחיות. שכולל חיות מתייחס אל עולם הגלגלים ואל עולם המלאכים שהן הב' יצירות שכתבנו על מלת וייצר. ואח"כ זרק בו נשמה מאתו ית' היא השלישית. וז"א זרק כזורק ממנו ואליו. ולא כמשלשל נשמת אצילו' דרך העולמות. כי אחר הגיעו עד הרקיע. הוא שעל ראשי החיות כמדובר. אין בנתים עולמות לשלשל אליו. רק כזורק באויר ממנו ית' נשמה א' הרוח שהיא מרכבה אל הנשמה. כזורק מה שבידו לזולת. ושמא תאמר בשלמה אם אומרה ויפח היה מעין עולם הגלגלים או המלאכים. יצדק לשון נפיחה. כד"א וברוח פיו כל צבאם כמפורש למעלה. שייחס נפיחת רוח פיו אל צבא השמים. שהוא המשתלשל למטה ע"י התפשטות רוח פיו. אך לדעתן. שהוא שזרק מאשר לפניו. כטבע לשון זריקה ממנו. ואליו. שהיא הנשמה אחר היות בה רוח ונפש. שהמה כוללו העמדתו עד לרקיע. למה לא אמר ל' נתינה כענין ונתתי רוחי בכם וחייתם שהוא רוחו ממש מאתו. ע"כ אומר לך כי אין פרוש ויפח השתלשלות. כי נתינה מאתו ית' אליו היתה. ומה שלא נאמר ויתן. בטעם הוא לחלק בין חידוש בריאת אדם בחידוש העולם לחידוש העתיד אחר התחייה. כי הראשון לא יתמיד קיומם וחיותם ולעתיד לעולם יחיו והוא כי בראשונה היה בנפיחה כו' והוא כי גם כי אדם היה זך ובהיר. לא יבצר מהיות בו כח יצה"ר בצד מה. כי ע"כ חטא. אך לעתיד בתחיה יהיה החומר זך בלי שמרי יצה"ר. לגמרי באופן כי קדוש יאמר לו. כענין מאמר רז"ל במדרש חזית שאחר שאמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה חזרו לומר לו שיבקש מהקב"ה שיחזור לדבר עמהם לבל ישכחו. והשיב להם משה אין זה עתה כ"א לעתיד לבא שלא יהיה לכם יצה"ר. והנה במתן תורה היו מעין אדם הראשון כי פסקה זוהמתן והי' להם חירות ממלאך המות כאדם. אך עדין

להם כח יצה"ר לחטוא כי ע"כ חטאו בעגל. וכן הי' באדם כמדובר. באופן שהיה אדם אטום מהיות כלי מוכן לקבל הנשמה העליונה. כפסת בצק שעושין ממנו כלי הזכוכית. שהוא אטום משולל תוכיות לקבל שום דבר ונופחין בו ודוחקין חומרו לצד חוץ. עד יעשה כלי קבול. כן האדם הי' אטום בצד מה מהיות כלי מוכן לקבל הנשמה ותהי זריקתה בתוכו בנפיחה כדוחק החומר ומרחקו אנה ואנה. כנופח עד יעשה כלי לקבל. כן הנשמה נתונה בו בזה האופן להכשירו על ידה להרחיקו מהחומר ולהכינו להיות כלי מוכן לקבל' כי יתקדש בקדושתה:

אמנם לע"ל יהיה האדם כלי מוכן לקבלה. ולא יצטרך רק נתינה כנותן חפץ בכלי אשר לו בית קיבול. וע"כ יחי' לעד כי לא יקרנו אסון עון אשר חטא כי אין יצה"ר נמצא אתו. ולא רצה לומר שאמר נפיחה לרמוז כי נשאר שרשה למעלה כמי שנופח. כי זה גם כי יאמר ויתן היה כך. כנודע מההקדמה של מעלה:

פסקה ח

ויטע ה' אלהים כו'. הנה באו' מקדם שפירשו מקדם לאדם. ותהיה הכונה שהקדי' הוא ית' שכרו לבריאתו. וי"א שהוא מקדם לעולם. שהיא מז' דברים שקדמו לבריאת עולם. וצריך לתת טעם למה הודיע אלהים אותנו זה בתורה. מה שלא עשה כן בששה הנותרים. ועוד או' אשר יצר מיותר. ועוד למה הכניסו בג"ע המיוח' לתשלום שכר טרם יעשה מצות:

אך אחרי אומרו גדר האדם בפסוק הקודם כי טרם נפיחת הנשמה היה האדם לנפש חיוניות שהיה חומרו זך מאד. כי נזדכך עפרו ע"י כפיו ית' אשר נעשה בהם. כאומרו וייצר כו' כי נעשה חומרו צורה. במה שה' אלהים עשאו. עם היותו מעפר מן האדמה. בא ופי' ואמר תדע כי כן הוא. כי הלא ויטע ה' אלהים בעצמו ית' בשני שמותיו אלה. ועוד שנית והיא גן בעדן שבמקום עידון ואיכות רוחני היה. והיא גן אשר דרך הגן שאילניתיו משובח איכותם. מאיכות המקום שנטועים בו. ועוד שלישית שהיה מקדם לבריאתו של עולם שכל הדברים שקדמו לעולם. איכותם זך מהעולם כמו תורה וכסא הכבוד. ועם כל זה וישם שם את האדם בגוף ונפש. ואיך אשר מעפר יסודו יהי' לו מבוא. לבוא בו. אך הוא אשר יצר כלומר למה שהוא ית' יצר אותו בעצמו יציר כפיו. נקנה בו קדושה ורוחניות עצום מאד. עד גדר שבקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש:

ואשר העמידו בג"ע טרם עשות שום מצוה. הלא היא כי רצה הוא יתב' לעוררנו בעיקר גדול. הלא הוא לבל יעלה על לב איש שוגה לחשוב בלבו. כי העובד את ה' ומקבל שכר. ידמה לעובד את המלך ונותן לו שכר. כי הנה המשרת את המלך אין איכותו משתנה

מאשר הי' טרם ישרתהו. וגם השכר ההוא אינו דבק במקבל. כי אם שרצן מלך לתתו לו חלף עבודתו. אך העובד את ה' לא כן הוא. כ"א שבכל עבודה ועבודה אשר יעבוד. הוא הולך ומתעלה איכותו וגם חומרו קונה קדושה. כי ע"כ המצות כמספר אבריו. והוא אומרנו אשר קדשנו במצותיו. שעל ידי המצות אנו מתקדשים. ונמשך מזה כי בהתקדשו. ובלתי המצא בו דבר טומאה החוצץ בינו לשורש נפשו בטבע תדבק נפשו בשורשה אשר היא בג"ע. כי אצ"ל העושה מצות עשה. כ"א גם אשר לא עבד את ה'. רק במה שנשמר מעבירה אשר לא הוטמא דבק בה' הוא. נמצא כי שכר הצדיק דבק בנפשו. כי כל מה שהולך ופועל צדק הוא הולך ונדבק בה' והוא שכרו. וזה מאמרם ז"ל (ב"ר פ"ט) באומרם זכה הרי ג"ע לא זכה הרי גיהנם. ולא אמר נותנין לו כ"א הרי ג"ע כלומר מאליו. וההק' בהפכו:

עוד טעם שני. והוא ללמד לאדם דעת בל יעלה על רוחו שיעצרנו הגשם והחומר לאדם מלהשיג האושר. כ"א שאין צריך לומר הנפש הרוחניות שלא תפסיד בחברת חומר הצדיק. כ"א גם החומר קונה אושר בחברת הנפש. ועד ממהר לשני העקרים האלה. אדם הראשון. כי בהיותו משולל חטא. היתה נפשו דבקה בשרשה ודבקה בג"ע ולא יעצרנה הגשם. כ"א בגוף ונפש נתנו ה' בג"ע טרם יעשה מצות. למה שהיתה טהורה בלי הפסק טומאה. כי נפשו קשור' בשרשה אשר בג"ע:

עוד מעין זה. למען נדע מעתה תכלית העתיד שבהזדכך החומר בכור הארץ. ונזכה ונחיה בגוף ונפש. נהיה דבקים בה' כאדם קודם שחטא ויותר. וכמאמר אליהו שהקב"ה עושה להם כנפים כו' שהוא כאותן ששש כנפים לא'. שיהיו כמלאכי השרת בגוף ונפש. כי לא יהיה הגוף כאדם שנלוש בעפר ומים של אד שעלה מן הארץ כי אם בשל אורות עליונים:

פסקה ט

ויצמח ה' אלהים כו'. הן אמת כי לפי השכל אנושי הלא כמו זר נחשב. יהיו בג"ע אילנות ופרחים כגנות ופרדסי' אשר בארץ המה. כי הלא עיקר גדול לנו כי שכר מצות רוחני הוא באמת. אך מצינו לרז"ל (ב"ר פ' נ"ג) מקבלי האמת והצדק האומרים על והנה עלה זית טרף בפיה. שהביאתה מג"ע. וכן בגפן שנטע נח ארז"ל שהוציא הזמורה מג"ע. שיורו באצבע כי אילנות ממש יש שם. ולולא מאמריהם היה אפשר לתת צורה אל מקראי התורה האלה. אך לעומת זה העיקר הידוע. כי אין האושר גשמי חלילה:

אמנם אומר כי הנה כאשר העה"ז השפל. יש עולם למעלה ממנו אשר זה דוגמתו כאשר כתבנו למעלה כמאמרם ז"ל. באמר היה מביט בתורה ובורא את העולם. שהוא כי טרם יברא העולם כל סיפור הבריאה עד סוף יום הששי היה פירושו על האצילות העליון

ואחרי כן דוגמת כל מה שלמעלה נעשה למטה והוא פשט הכתובים וזהו מביט בתורה ובורא את העולם:

והנה אין ספק כי גם שהאחד דוגמת שלעומתו לא ישתוו באיכות. כי התחתון גשמי. והגבוה ממנו עולה באיכות עד תכלית הרוחניות ועל הדרך הזה יש ג"ע בעה"ז. ויש לעומתו גבוה הימנו וגבוה מעל גבוה לפי מספר העולמות שהם אבי"ע ליודעי חן. ואין ספק כי אין דומה איכות גדר רוחניות התחתון עם שלמעלה הימנו ועד"ז עד מעלה מעלה. אמנם לא יבצר מהיות דוגמת זה מזה וכל מיני קדושות ואורות אשר ליותר עליון משתלשלים באשר למטה הימנו בגדר התלבשות ועביות מהמגדר העליון. וההיקש בזה עד התחתון. באופן שהתחתון כסולם מוצב ארצה וראשו עולה מעלה מעלה. על כן כאשר למלאכי עליון אשר רוחנייי' וקדושים הם באמת. לא יבצר מהם בבואם אל העולם השפל. מהתלבש מלבוש מעין העה"ז ויתראו במראה גבר. כאשר באברהם כאומרו והנה שלשה אנשים כו' וכן בלוט. והן אמת כי לא יבצר מהיותם רוחניים בעצם גם בעודם בארץ הלזו. כ"א שאיכות העולם מקנה בם התלבשות. כן הדבר הזה כי גם שכל אורות ג"ע הארץ רוחניים בעצם המה. למה שהם בעה"ז יתלבשו מעין עולם השפל ויראו כאילנות בעלי גשם. אך כמקרה המלאכים גם הם יקרם. שבהתלבשם לא יבצר מהם רוחניותם העצמיי. אמנם יהי להם כן עודם במקומם. אך לו יצוייר יביאו ענף או זמורה מג"ע חוצה כאשר בהיותם במקומם מתלבשים מלבוש גשמי על השתנות גדר מקומם. כן בצאתם משם חוצה יתעבה איכות הבד או ענף עד יהיה כאחד מאילנות העה"ז הגשמיים בעצם. כי גם שהכל בעה"ז אינו דומה איכות אויר ג"ע אל שאר העולם. וכעלה זית של היונה וזמורת נח למ"ד. וז"א אח"כ ונהר יוצא מעדן להשקות כו' ומשם יפרד והיה לד' ראשים. כי היתכן שהגן משקה אותו במי נהר כאלה אשר בארץ המה. ומה גם כי שפע עדן גן המשקה אותו מלמעלה הוא. ועוד אומרו והיה לארבעה ראשים כי היה ראוי יאמר והיה לארבעה נהרות. וראש אחד להם למעלה. אך הנה אין ספק כי בג"ע איכות מימי הנהר יוצא מעדן. אינם כי אם בעלי איכות רוחני בלי ספק. אלא שאחר צאתם משם יפרד באיכות ויצא חוץ מג"ע. וזהו והיה לד' ראשים. כי למה שמשתנה איכות המים להיותם גשמיים. אין מתחברים עם ראשיהם שבג"ע ליקרא ראש להם. כ"א עתה נעשים להם ראשים מחדש. כאלו מעתה מתחילים. והוא זה מעין מאמר רז"ל בב"ר (פ"ד) בפסוק יהי רקיע כו' שכל העולם היה מים במים. וגלה הקב"ה טיפה האמצעית וממנה נעשה הרקיע. ונמצאו חצי המים מעל לרקיע וחצי למטה. ואין ספק שהמים שמעל לרקיע אינם כמים הנשארים למטה רק רוחניים לפי מקומם. כן הדבר הזה:

ונחזור אל הענין. כי הנה כל מיני אורות ותפנוקי עדן העליון הנם בתחתון. כ"א שהם מלובשין כמדובר. והנה אין ספק כי תרי"ג מצות. הן תרי"ג שרשי אורות רמות ונשאות מעלה מעלה. ושורש התורה אשר ממנה יסתעפו כולן היא העיקר. והמצות אליה כאור עצום ורב. וממנה יתפשטו אורות דקים ועבים סביבותיה. וכאשר לא ידמה המקבל אור מאחד מהאורות המסתעפים מן הגדול. אל המקבל מהגדול עצמו המאיר לכלם. כי גדול יהיה כבודו ואורו במאוד מאד. כן הדבר הזה כי הנה כל עושה מצוה יאיר לנפשו בא' מהאורות המסתעפות בתורה. אך לא יערוך עם העוסק בתורה ממש. שמתדבק באור הגדול המאיר לכלם. ועל כן אמר ותלמוד תורה כנגד כלם. והנה התרי"ג אורות הנז' מלבד אור התורה הגדול. ישנן בגן העליון שבעולם העליון. ודוגמתן משתלשלים בשל למטה ממנו. ודוגמתן בארציי. והנה מיני אילנות אשר בג"ע בארץ. הנם אורות המצות כל מין ומין מעין כל מצוה. אלא שמכל מין. יש עד אין מספר ליהנות בהן כל הנפשות העושות מצות ה'. כל א' לפי בחינת שרשה. נמצא ע"פ הדברים האלה כי לפי רוב עשות האדם מצות ועוסק בתורה. יצמיח ויפריח אילנות ג"ע בארץ ויעדן אותם. כי הלא ע"י המצות אשר יעשה. ישפיע אור שפע מלמעלה מאורות שרשי המצות. וישתלשל באורות שבג"ע העליון. ומהם אל של ג"ע של מטה הם האילנות. ומצמיחים ומפריחים ומתעדנים להיות בהם הנפשות העושות. וז"א למטה ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה. וארז"ל לעבדה אלו מצות עשה. ולשמרה אלו מצות ל"ת. שהוא אצלי כי ע"י עשותו מצות עשה. היא כעובדה ומצמיחה. כי משקה אור מהאור העליון עד בלי די. לכל עצי עדן המתייחסי' אל המצות שקיים. ולשמרה אלו מצות ל"ת שבהשמר מעבור מצות ל"ת. שומר כל אורות הקדושה אשר בגן המתייחסים אל נפשו. מלהתערב זר הוא כח טומאה. וז"א ויצמח ה' אלהים מן האדמה כו' כי הנה אומרו מן האדמה הוא מיותר. ועוד כי מן האדמה סתם משמעו על הארץ הלזו כד"א עפר מן האדמה שהיא מחוץ לג"ע שהוא מהר המוריה ממקום כפרתו. וכן אומרו ונחמד למראה וטוב למאכל. וכן ועץ החיים בתוך הגן. אומרו בתוך הגן הוא מיותר. ואם הוא לומר שהוא באמצעי מה יתן ומה יוסיף להודיע שהוא באמצע. וכן אומרו ועץ הדעת כו' מה ענינו לפי הפשט. אך אחרי אומרו כי נטע הוא ית' את הגן. אמר מהיכן הוא ית' מצמיחן. הלא הוא מן האדמה. וזהו ויצמח ה' אלהים מן האדמה. שהוא מן האדמה הזאת תצמיח ותפריח. כי ע"י תורה ומצות שיעשה האדם באדמה. יצמחו וישבעו עצי ה'. והוא אשר כתבנו כי ע"י מצות ה' אשר יעשה האדם. יצמחו כל עצי עדן מאור השפע אשר יורק עליהם מג"ע של מעלה. אשר שם אורות שרשי המצות. וסיפר איך יש בהם כל עץ נחמד למראה. וטוב למאכל. זהו מה שכתבנו

כי כל עצי עדן הם אורות של מיני המצות. והנה יש במצות ב' סוגים. א' המשפטים וכל המצות הקרובים אל הדעת. ויש חקים כי אין האדם רואה בהם טעם. רק שיודע כי ודאי הנאה נפשיית יש בהם. ועל הסוג הא' אמר כל עץ נחמד למראה. של כל מראה עיני האדם יראה נחמד. ועל סוד החקים אמר וטוב למאכל. ועל אשר כתבנו כי כל המצות הן אורות מסתעפות ומתפשטות מסביבות התורה והיא גזע אור לכולם. אמר ועץ החיים בתוך הגן. היא התורה באמצע הגן. וכל יתר המצות סביבותיו. כי ממנו יהיו ויקראהו עץ החיים למה כי לכל מצוה ומצוה יש אור ותענוג. וגם חיים מפאת היותן אחוזות בתורה. אך התורה עצמה היא חיים מצד עצמה. כי עץ חיים היא למחזיקים בה. וזה מאמר הכתוב שאומרת התורה כי מוצאי מצא חיים כו':

והנה בעץ הדעת טוב ורע יש רמז. וע"פ הפשט נאמר ע"פ האמור כי יש גם שם אילן שכח קדושה וטוב. מעורב עם כח חצוני טמא. והאוחז בו נותן כח בחצוניות. ומשפיע בו טומאה ופוגם את הקדושה ע"י מעשה הרע אשר יעשה. ומאומרו עץ הדעת טוב ורע. ולא אמר עץ טוב ורע. אחשוב אל ההולך בשרירות לבו לדעת לפי שכלו את הטוב ואת הרע. ולא יסמוך על אביו שבשמים אשר הורה לנו את הטוב. והרחיקנו מן הרע. גם שלא יושג הדבור אצלנו. וזה רמזה לנו תורתנו הקדושה בפסוק זה הדרך ישרה שיבור לו האדם. הלא הוא שידבק בטוהר לבו במצות ה'. ותורה צוה לנו משה. ובאמונתו יחיה. כי היא תורת אמת באמת. ולא יפנה לבו לו' אחפש ואחקור בשום שכל והבין. ע"י החקירות לדעת הטוב והרע. ובמאזני שכלי אשקלה. ואבור אוכל דת האמת. מתוך פסולות אמונות ילדי נכרים:

והנה איש כזה יערה למות נפשו וירד אבל שאולה. כי רבים חללים הפילה החקירה שכלית והיא החכמה חצונית. כי אוי מי יחיה בשומו. אל החכמה זו פני שכלו. כי איזו הדרך תשיג בינת אדם חרש מחרשי אדמה. כבשי דרחמנא אשר לא ישיגוהו מלאכי אלהים משוללי חומר. ואומרים איה כבוד מלכותו. ואיך חדוש עולם אשר בחכמתו הבלתי נפרדת. מאיכותו יסד ארץ.. ובתבונתו נטה שמים. ישיגנו שכל איש האדמה. להבל דמה. וטוב לגבר כי יעסוק במצות ה' ובתורתו לתומו. ולא ישית לבו לדעת הטוב והרע לפי שכלו. וזה מאמר הכ' ויצמח כו' כל עץ נחמד למראה כו' שהם שני סוגי מצות שכתבנו. וגם ועץ החיים היא התורה. כלומר הנה לך חמדת מראה וטוב מאכל בהנאה. ומה לך עוד. והנה לעומת זה עץ הדעת טוב ורע. שהוא הצומח ע"י איש שמתעסק לדעת טוב ורע. לברר בשכלו וע"פ חקירתו. וע"ז הזהירו ית' את אדם. מכל עץ הגן אכול בעה"ז. תאכל בעה"ב. או אכול במחשבה וכונה. תאכל במעשה. ועז"א אך מעץ הדעת כו' לא

תאכל אפילו במחשבה. כי הלא תטעה ולא תדע לצאת בשלום. כי שם חלקת כח השטן המפתה ספון. ויתא ראשי עם אבלים שאולה. וזהו כי ביום אכלך ממנו מות בעה"ז. תמות בעה"ב. ולא יבצר ממך מהדבק בידך מאומה מן החרם ההוא. וכן היה לו. כי הציץ ומת. לולא שבת הגין עליו. היה יום המות ביום הולדו וזה מאמרם ז"ל (סנהדרין פ"ד) אדם הראשון מין היה. וכן אמרו (ב"ר פי"ט) כי חוה סחטה ענבים והשקתו כי הוא כי סחטה הדברים עד תמצית החקירה. עד שנשתכר ונתבלבלת דעתו. וקרה לו כמי שהציץ ונפגע. וע"כ בשובו בתשובה לתקן עוותתו. הקריב קרבן בקרן אחד במצחו והוא כי למה שפגם בשלילת אחדות ונעשה מין כמי שקוצץ ח"ו. ע"כ בבואו לתקן ושב אל אמונת הייחוד. הביא קרבן המורה על אחדות והוא כי הקרן משל אל המלכות כמפורש בחלומות דניאל והודה בשובו כי המלכות א' הוא. ועוד לנו למעלה דרך אחרת במאמר ההוא ועל השמר מכל החכמה חצונית ההיא. הזהיר שלמה בחכמתו ככתוב אצלנו (משלי ה':ג') באומרו נפת תטופנה כו' לומר השמר פן ואל תתפתה בחכמת המחקר של הזרה כי הלא תתפתה כי תראה מתק אמריה בחקירות שכליות כנופת הנוטף דבש ויעלה על לבה כי יקרך כאוכל נופת שמדי אכלו דבשו. ימצא בטובו שעוה בעלת דבקות. וכן תחשוב ידבק בידך מתוכה איזה דבר ממשיי שתדבק בו ולא תמצא דבר מתדבק כי אם וחלק משמן חכה שאין בו דבר ממשות ידבקו בך. ושמא תאמר כי בראותך כי הבל היא תגעל בה. הנה אחריתה מרה כי סופה להשאיר בך מרורות סברות. אשר לא כתורת ה' ומי יתן והיה מרירות קל שבהדיח פיך יוסר. כ"א הוא כלענה שלא יבצר אחר רוב ההדחות מהשאר מרירות מה. כי גם שתרבה בישיבת תורת ה' תמימה להדיח את צואת הזרה. לא יבצר מהשאר סברה זרה בצד מה. וש"ת הלא היא מלאה חידודים. ולטעום מחידודה קודם לליבונה עד שלא תשרפני אפרוש שלא אכוין רק לחבת החידוד. לז"א חדה בטעם רביע כמגביה קול ואומר מה שהיא חדה שע"כ תבחרנה ותחפוץ בה הלא חידודים הוא לך כחרב פפיות החותך בפה האחד את גופך. ובשני את הנפש ואצ"ל הסכמת חכמיה אחר החקירה שהם דעות רעות וכוזבות. כ"א אפילו התחלותי' כי הנה רגליה הם שתי רגלי הנחות ההיקש להוציא התולד' והנפקותא הם יורדות מות כי הם הנחות שקריות והפך דת האמת וא"כ ודאי שצעדיה היוצאים מרגליה הם התולדות. שאת שאול יתמוכו שכ"כ הן רעות שלו יונח היה שאול מתבטל להעדר חוטאים. עון המאמין בתולדות אלו מספיקין לתמוך את שאול בל ימוט כי באלה שמן חלקו כי גדול עונם מנשוא וכל שאול יצטרך להתקיים בשבילם. וראה כי רעתך רבה כי הלא ירא אני פן יהיו שני הדברים שקולים בעיניך תורת ה' וכפירת הזרה. ותבא לפלס בפלס שכלך

לדעת איזו היא האמת. או זו או זו. וזהו אורח חיים היא התורה פן תפלס איזה היא אמת ואין לך רעה גדולה מזו חלילה. ומי יתן והי' לך דעת להכריע האמת והחרשתי:

אך מה תעשה כי הנה נעו מעגלותיה. כי אין מבא לשכל אנושי לעמוד על עמקי עניינה. נמצא שלא תדע להכריע לצד האמת ותשאר נבוך או תטה אל הזרה ותאבד לכן ועתה בנים כו' כמפורש אצלנו במקומו בס"ד:

ונחזור אל הענין כי הזהירה תורה את האדם בל ילך אחר החקירה פן יאבד ולא עשתה כן רק סחטה ענבים ונתנה לו כאשר פירשנו. כי סחטה הדברים ע"פ חקירת שכלה ונתנה לו וזה יהיה דעת האומר גפן היה:

והנה יש גם דעות אחרות (ברכות דף מ') יש אומרים תאנה היתה ויש אומרים אתרוג. ויש אומרים חטה אפשר שהאומר אתרוג שדומה ללב דעתו שבלבו חטא בלבד והאומר חטה הוא שגם חטא בשפתיו ודומה לחטה שיש לה מעין חיתוך לארכה. מעין חיתוך שבין שתי השפתים. והאומר תאנה הוא שגם במעשה חטא. והוא שמשך בערלתו. כמשז"ל ונמשל לתאנה כמ"ש ז"ל באברהם בב"ר פר' מילה (פ' מ"ו) א"ר יודן א"ל הקב"ה מה תאנה אין בה פסולת אלא עוקצה כך אתה אין בך פסולת אלא הערלה כו' הנה משלו משל הערלה אל התאנה:

פסקה י

ונהר יוצא מעדן כו'. הנה כתבנו לפי פשטו:

והנה אמרו ז"ל (ב"ר פט"ז) כי ארבעה ראשים אלו ארבעה גליות. שם האחד פישון זה מלך בבל מל שם ופשו פרשיו כו' גיחון הוא מדי. חדקל הוא יון. בהיתה חדה וקלה בגזירותיה. והרביעי היא פרת הוא אדום. שהפרה והצירה לפניו:

והנה אין נראה פה ייחס אל המלכיות. ואפשר לדבריהם יהיה רמז הפסוק. ונהר השפע לקיים העולם יוצא מעדן. היא המתעדן על דברי תורה של עץ החיים הנזכר והוא כד"א הוא עדינו העצני. ופירשו ז"ל על דוד שנקרא עדינו שהיה מתעדן על דברי תורה. ואמר כי נהר השפע יוצא מהמתעדן על דברי תורה. להשקות את הגן אלו ישראל. כמ"ש ז"ל (שיר ו') על דודי ירד לגנו:

אמנם כאשר ומשם יפרד שיתפרד העם מן התורה. שהוא עון ביטול תורה. אז והיה לארבע ראשים הם ארבע גליות. כמ"ש ז"ל (מ"ר איכה) שלא גלו אלא על ביטול התורה. שויתר הקב"ה על ע"ז ועל ג"ע ועל שפיכת דמים. ולא ויתר על ביטול תורה:

עוד אפשר לנו לומר שרמז ונהר יוצא מעדן. הוא המתעדן על דברי תורה להוריד שפע ולהשקות את הגן. הוא הגן הנזכר. כי כל עצי עדן מתברכים על ידו. ואל יאמר איש כי גם הם בהמשכו אחר עניני העולם יוכל לידבק בתורה. כי לא כן הוא כי הלא משם

שהוא מהג"ע הנזכר. יפרד אם יהיה לד' ראשים שהוא לאחד מארבעה ראשים האחד הוא פישון שפושה ומרבה הונו. הוא האיש הסובב סובב כו' להעשיר עד מקום אשר שם הזהב. שלהוט אחר הממון:

והנה הן אמת כי כאשר זהב הארץ ההיא טוב כו'. שמוציאו לטוב לעשות צדקה וכיוצא בו. אז תלך לפניו צדקו להאיר לו. ובהיר הוא בשחקים כעין הבדולח. וישא חן לפני קונו כשוהם המסוגל לחן. כנודע. והב' הוא הרודף אחר הכבוד ונקרא גיחון. מל' (תהלים כ"ב) כי אתה גוחי מבטן ל' הוצאה. כי הכבוד א' מהדברים שמוציאים את האדם מהעולם:

והנה דרך הלהוט אחר הכבוד להרבות לו עבדים לשרתו ולרוץ לפניו. וע"כ הוא הסובב את כל ארץ כוש. שמשם מוצא העבדים כנודע. והג' אשר לא יתהלל בעשרו וכבודו. רק בחכמתו ולא בחכמת התורה. רק בחידודין קלים וזהו חדקל חד קל. ואינו חפץ בחידודי התורה אשר איכותה למעלה מן השכל. רק הוא ההולך קדמת אשור שהוא לעמת מראות עיניו. כד"א ומגבעות אשורנו. הן חכמות חצוניות אשר יביט בם בעין שכלו הקל. ויאבד נפשו בו. והרביעי הוא פרת הוא ההולך קדמת תאות גופניות. והוא שטוף לפרות ולרבות. ואמר כי כל ארבעה ראשים אלו משם היא הג"ע הנ"ל ישרד ויתרחק. לכן טוב לגבר כי ישא עול תורה. ויגעל בזרה. וייטיב לו בעוה"ז ובעוה"ב:

פסקה טו

ויקח ה' אלהים את האדם כו'. הנה למעלה אמר וישם שם את האדם כו'. ולמה חוזר ואומר ויקח כו' והנה היה אפשר לומר כי אומרו למעלה וישם שם הוא בעדן הנזכר שם ולא בגן:

אך אחר אומרו אשר נטע ה' אלהים גן כו' אז ויקח אותו מעדן ויניחהו בגן אך לא יתכן כי הלא לפי הסברא עדן הוא גדול האיכות מהגן ואיך יכניסהו תחלה ויורידהו אחרי כן:

אמנם בבואו ית' להודיע איך צוה לו ז' מצות בפסוק ויצו עליו כו' הקדים ואמר ראו נא חיבתו ית'. כי אין צ"ל קודם עשות מצוה. כ"א גם קודם הציווי הכניסו בגן עדן. ואין זה כ"א ע"י שיתוף מדת רחמים. וזהו ויקח ה' אלהים כי היות שיתף ה' עם אלהים. היה סיבה שלקחו ויניחהו כו' ואח"כ ויצו עליו כו' ויתכן ע"ד זה כי הנה מצד הגוף לא היה ראוי יונח בגן עדן כ"א מצד הנפש. אמר כי ויקח ה' אלהים שהם רחמים ודין. את האדם שמרבה האת. את הנפש ואומרו האדם על הגוף את הגוף בשם רחמים. ואת הנפש בדין. ויניחהו כו' והורה עוד בפסוק היות חומרו זך. שהיה כדאי לילקח בידו יתברך שהוא מצד דקות איכותו. כי דבר גשמי בעצם אין לו ית' אחיזה בו או שזיככו יותר על ידי

לקיחה. שיהא זך הרבה שיהא ראוי להיות בגן עדן בגוף ונפש. וזהו ויקח ה' אלהים בעצמו ולא ע"י מלאך. את האדם בגוף ונפש ויניחהו כו' ואומרו לעבדה ולשמרה. הנה כתבנו מאמר רז"ל לעבדה אלו מצות עשה ולשמרה מצות ל"ת. ופירשנו שהוא כי ע"י מצות עשה. יורק שפע עליון ומשקה את עצי עדן ומצמיחן. וע"י השמר מעבור מצות ל"ת שומרה מלהתערב זר. הוא כח הטומאה בגן בבחינה המתייחסת אל נפשו. ויתכן כיון לומר למה בחר באדם ויקחהו לתת לו מנוחה. ולא עשה כן למלאכיו עושי רצונו. לז"א לעבדה ולשמרה. והוא כי האדם מוריד שפע במצותיו ושומר הגן ומצמיחו. מה שא"כ למלאכיו שע"י היותם משוללי יצה"ר. אין הקב"ה קובע להם שכר על פירות' להשפיע בעצי עדן. והוא הכתוב אצלנו על מאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם:

פסקה טז

ויצו כו'. הנה או' לאמר. הוא בלתי צודק לאמר לזולת. והנה רז"ל (סנהדרין דף נ"ח) פירשו כי פה צוה לו ז' מצות. ויצו זו ע"א. כד"א כי הואיל הלך אחר צו. ה' זו ברכת השם. אלהים אלו הדיינין שנאמר אלהים לא תקלל. על האדם זו שפיכת דמים שנא' שופך דם האדם כו'. לאמר אלו עריות שנא' הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו כו'. מכל עץ הגן אכל תאכל זה הגזל. ומעץ כו' זה אבר מן החי כו'. וע"ד הפשט יאמר. בשום לב מה היה שלא מצינו לחוה אזהרה ונענשה על עוברה. אך יהיה כי מעת הוצרך לצוות את האדם. צוהו יזהיר את האשה משמו ית'. וזהו יאמר ויצו על האדם על עצמו. וגם צוהו לאמר לאשה אשר יתן לו. כי מעתה עשאו שליח להזהירה וז"א לאמר. ואומרו מכל עץ כו' ומעץ כו'. פירשנו למעלה בס"ד:

עוד אפשר. כי הנה כתבנו שאילנות ג"ע הארץ. הם עץ החיים אור התורה שנשתלשל משורש התורה העליון. וכל יתר אילנות הם אורות יתר מצות כמדובר למעלה ועץ הדעת טוב ורע הוא כח חצוני הדבק ומתאחז בקדושה. והנהנה מעבירה מוסיף כח ומצמיח האילן ההיא. ואמר לו הוא ית' מכל עץ הגן אכול. ובאכלך ותהנה ממנו בעה"ז. תזכה שגם תאכל בעה"ב אשר למעלה מהג"ע הארץ הלז. ועץ כו' גם שם תמות שהוא מות בעה"ז תמות בעה"ב. אז אם תהנה מקדושת כל עץ הגן. כי תתבודד ותתענג בדשן תורה ומצות. שהוא נמשך אל אכילה. ימשך לך כי תאכל תמיד ולא יפסיד ממך וזה אכל תאכל. אך אם תהנה מטוב ורע כי בכל מעשים טובים תעשה עבירה ותהנה מהרע. מות תמות שלא תוסיף לאכול עוד:

או בשום לב אל אומרו ממנו זה פעמים על עץ הדעת טוב ורע. אך יאמר מכל עץ הגן אכל תאכל בין מפרי. בין מעלהו. או מבדיו. כי כל סעיפי התפשטות תורה ומצוה טובים

לאדם. אך ומעץ הדעת כו' לא תאכל מכל מה שממנו. כי ביום אכלך ממנו כו' לומר כאשר האכילה היא ממנו כן המיתה היא ממנו. שאין העונש דבר בלתי נמשך מהעץ כי אם המיתה היא ממנו. כי ממנו הוא מה שמות תמות. כי תהיה הטומאה כרוכה בך עד תמיתך כנודע. כי כח הטומאה היא הדבקה בחטא ועל כן המת מטמא:

פסקה יח

ויאמר ה' אלהים לא טוב כו'. הנה היה מקום יאמר איש תחת מה ברא ה' אשה לאיש אם לא להיות קיום במין ולמה קצף ה' על האדם והלא כמעט היה נמנע מלבחור בחיים נצחיים. לז"א דע לך כי ויאמר ה' אלהים הנה הבחירה חפשיות. ובין ישאר זך וחי לעולם. ובין יחטא וימות. הנה לא טוב היות האדם לבדו. כי הלא מציאות יצה"ר בו. ואם יהרהר ויוציא זרע לבטלה יפגום. באופן שמה שאמרתי וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב. לא טוב יהיה. כי אחר שהאדם הוא עיקר ימלא הארץ טומאה. ע"כ אעשה לו עזר ויהיה העזר כנגדו. כלומר לעומת מה שיהיה הוא. אם הוא ישאר בקדושתו מה שישמש עמה יוליד כחות קדושה. ויעזר ויתפאר בהם. ואם יתעכר בהעוותו. תהיה לו עזר להיות קיים במין שהוא עזר לו כנודע. כי המת בלא זרע הוא הרוס כמ"ש ז"ל:

או יאמר כי הנה מתחלה היו דו פרצופין והיתה היא מאחוריו. אמר לא טוב היותו לבדו אעשה לו עזר במה שתהיה כנגדו נגד פניו. משא"כ מאחוריו כי לא יעזר ממנה:

או יאמר בין תהיה בת זוגו. בין תהיה בלתי בת זוגו. טוב לו בה ולא בהיות לבדו מפני ההרהור. אך אכפול טובתו שאעשה לאדם עזר שיהיה כנגדו. שהיא בת זוגו כנגדו המקביל אליו מפאת נפשו:

או יאמר ענין מאמר ר' חייא ע"ה (יבמות דף ס"ג) כי על האשה אמר דיינו שמגדלת בנינו ומצילות אותנו מן החטא. ואפשר כי הן שתי אלה אמר אלהים. לא טוב היות האדם לבדו שהוא לינצל מן החטא ע"י הרהור. וגם אעשה לו עזר כנגדו לגדל את בניו:

פסקה יט

וייצר ה' אלהים מן האדמה כו' ויבא אל האדם כו'. ראוי לשים לב למה הביאם אל האדם שיקרא להן שמות. ולא עוד אלא שארז"ל (ב"ר פי"ז) שאמר הקב"ה למלאכים שיראו חכמתו כי הם לא ישכילו לקרא להן שמות אלא הוא. ומה זה היה שנעלם ממלאכי מעלה. וכן אמרו שקרא שם גם להקב"ה ית' ויתעלה שמו. וז"ל מאמרם כשאמר הקב"ה נעשה אדם אמרו לו מלאכי השרת מה טיבו. א"ל חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה כו' א"ל זה מה שמו ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם. א"ל מה שמו א"ל זה שור כו' ואתה מה שמך כו' ואני מה שמי א"ל לך נאה ליקרא ה'. שאתה אדון לכל בריותיך. הה"ד אני ה' הוא שמי. הוא שמי שקראני אדה"ר. ע"כ. וראוי לדעת

למה נסהו בזה. ועוד כי אין בכתוב אלא שקרא שם לבעלי חיים. כאו' לכל הבהמה כו' ולא לעליונים:

ועוד מי הכריחו לפרש באו' אני ה' הוא שמי שהוא שם שקראו אדה"ר. ועוד כי הלא השם שבפסוק ההוא. הוא שם ההויה. ועליו אמר הוא שמי שקראני וא"כ איך נתן טעם ואמר שהוא אדון לכל בריותיו. כי הלא אין טעם זה צודק אלא בשם אדנות. ועוד ראוי לשים לב באו' וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. כי הנה או' נפש חיה. הוא מיותר ומשולל הבנה:

אמנם הנה למה שהמלאכים היו מקטריגים ואומרים מה אנוש כי תזכרנו כו' כי חומר הוא. ואיך יקנה שלמות וישיג אל העולמות עליונים. להשפיע בחכמה ומעשים טובים שפע מאתו ית' משתלשל דרך העולמות לקיים עולם אחר שמחומר קורץ. ע"כ מה עשה הוא יתברך אמר דעו איפה כי אין כמוהו לקשר העולמות ולשלשל השפע מלמעלה למטה דרך העולמות. כי הלא הוא כולל כל העולמות. חומרו מעולם השפל. חיונית נפשו להתנועע מעולם הגלגלים בעלי התנועה. הרוח מעולם המלאכים. כד"א עושה מלאכיו רוחות. נשמה מעולם העליון. כמפורש על מאמר נעשה אדם. כי אמר אלהים לכל העולמות ביני וביניכם נעשה אדם. כי כל א' יתן חלק בו כאז"ל. וע"כ להיותו כולל הכל בעבוד את ה'. ומה גם במחשבה. ודבור ומעשה. עושה רושם בעולם העליון. ומריק שפע מלמעלה אשר משם הנשמה העליונה שבו. ומשלשלו דרך העולמות עד למטה לארץ עולם המעשה. וע"י כן מתקשרים ומתקיימים. למה שבכל חלקיו הכוללים כל עולמות עבד את ה'. מה שאין כח זה במלאכים שאין להם חלק רק בעולם א' בלבד כאז"ל:

והנה היה מקום להם לחלוק ולומר. כי למה שהאדם קורץ מאדמה. יעצרנו הגשם מלהשיג הדברים העליונים. ולדעת עניניו ית' כדי להשפיע מאתו ית'. ואם יטה אל הדברים העליונים מפאת נשמתו. איך יהיה בו כח עולם השפל להשפיע בו. כלל הדברים כי חלקיו ההפכיים זה מזה. יבלבלוהו מהשיג יחס הנוגע אל כל עולם ועולם בעצם מצד עצמו. כי רבים ומנגדים המה בו. ע"כ מה עשה הוא ית' הביא לפניהם הב"ח ולא השכילו לקרא להם שמות. כי טח מראות עיניהם בבעלי גשם ולהשכיל באיכותם. כי עצרם הגשם אשר אין להם חלק בו. באופן יכיר כי לא על ידם היה מקום להשפיע ולשלשל ממרום. שפע בעולם השפל. כי אין להם שייכות בו. כי ע"כ לא ישכילו לבא עד תכונת היושבים בו. לקרא שם לכל מין לפי בחינת איכותו. ואח"כ העביר בפני האדם את כל חלקי הבריות שבעולמות. בפרט שני הקצוות הב"ח שבארץ הלזו התחתונה. ושמו ית' אשר למעלה מכל העולמות. כי כח וכי שיג לו להשיג טבע כל איכות ענינם לשום למו

שמות לכל אחד לפי טבעו ואיכותו. ואין זה לו רק להיותו כולל כל העולמות. וגם שלא יעצרנו הגשם מלהשיג איכות וטבע שאר העולמות עד ה' אלהי העולמות כלם כי ע"כ גם לו ית' יקרא שם. וגם לא תעצרנו הנשמה העליונה מלידע איכות הב"ח השפלים. משא"כ למלאכים הבלתי משיגים מה למעלה מהם. ולא איכות מה למטה מהם וע"י היות כח זה לאדם. הוא מקיים כל העולמות כלם והנה אם חומר אדם בעת ההוא שהוא טרם יחטא היה עכור. כחמרנו זה עתה. יעכבנו החומר מהשיג איכות טבע כל בריה. אך אז היה אף חומרו זך ובעל חיות קרוב אל הרוחניות. ע"כ לא נעלם ממנו דבר. וזה מאמר הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה כו' והוא כי האדם נקרא נפש חיה. כאומרו ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשנו שם. ענין הכתוב לאחד הדרכים ויפח באפיו נשמת חיים. ושמא תאמר איך חומר עכור יהיה לו מבוא. לסבול רוחניות גדול כזה שהוא הפחת פיו ית' לז"א ויהי האדם לנפש חיה. לומר כי מטרם יופח באפיו נשמה מפיו ית'. היה האדם מצד עצמו לנפש חיה. כי גם חומרו היה זך מתייחס ומוכן לנפש חיות ורוחניות. וע"כ לא יפלא היות בו כח אל השגה זו. לז"א וכל אשר יקרא לו האדם למה שהאדם נפש חיה ע"פ הוא שמו של כל חי. כי לא דבר רק הוא ממנו להשיג איכות כל דבר. והנה אשר דרשו רז"ל (ב"ר שם) כי גם לו ית' קרא שם מהפסוק הנ"ל אני ה' הוא שמי. יתכן הוקשה להם אומרו לראות מה יקרא לו. שהיל"ל מה יקרא להם וכן באומרו וכל אשר יקרא לו ולא אמר להם. וגם יתור אומר וכל אשר כו' ע"כ פירשו שחוזר אל ה' הנזכר שזולת הבאתו ית' את הב"ח. ג"כ כיון לראות מה יקרא לו ית'. ועל זה אמר וכל אשר יקרא לו יתברך האדם שהוא מאדמה השיג האמיתות להיות הוא שמו ית' האמתי. וז"א הוא שמו אשר יקרא לו באמת. ואח"כ על דבר הב"ח אמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה כו' וגם זולת או' אשר יקרא לו. כוונו רז"ל אל דרך ג"ש כמנהגם לבקי במדרשות. והוא כי נאמר כאן הוא שמו. ונאמר שם אני ה' הוא שמי. מלמד שגם לו ית' קרא שם. ואשר הקשינו כי השם הנזכר באומרו הוא שמי הוא שם הויה והטעם באומרו שאתה אדון לא יצדק רק על שם אדנות. הלא הוא בשום לב אל אומרם ז"ל שאמר לך נאה ליקרא ה'. ולא אמרו תקרא ה'. ועוד כי הלא קודם הברא אדם נזכר שם ה' בתורה ומה חידש אדם. אך לזה נזכיר מאמר ז"ל על פסוק זה שמי לעולם. לעלם כתיב כי לא כמו שאני נכתב. אני נזכר. כ"א מה שהוא שם אדנות זכרי לדור דור. וזה יתכן כיון אדם שאמר הלא יומרוך למזמה לומר כי שמך הגדול של הויה על השמים כבודו. ולרוממותו לא ישגיח בארץ. אך על שם אדנות הוא שכינה יש מקום להודות שהוא אדון בארץ. ע"כ לשלול זה אמר. לך שם ההויה נאה ליקרא אדני. שאתה עם כל גדולתך. אדון לכל בריותיך. שאתה

אדון ומשגיח על בריותיך. וכן הסכים הוא ית' וכתב בתורה וזה זכרי לדור דור. ששמו הגדול יקרא אדני. ולמאמר ישעיה אני ה' כו' נקדים ונאמר כי הנה ידענו כי באומרו ית' אני. הוא על השכינה המתוארת בשם אדנות:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה הוקשה למו אומרו הוא שמי. כי מי לא ידע כי הוא שמו. וכמאמר ז"ל במדבר רבה (פ"ג) כי באומרו ואני הוא ובית דינו. כי אני הוא בית דינו שהוא שם אדנות. והוי"ו הוא השם הגדול. ע"ד אמר וה'. ועוד שהיל"ל אני ה' שמי. ולא עוד אלא שאו' הוא. יראה שעל דבר בלתי נזכר בכ' ידבר. ועוד כי גם מלת אני מיותרת. ועוד איך יקושר עם זה או' וכבודי לאחר לא אתן:

אמנם רצה הוא ית' להורות אהבתו עם ישראל עמו. כי לא יכנה כבוד שמו על כל הפושעים בו אשר ברא. כ"א על אוהבי שמו. והנה היה מקום לומר כ"א שם הויה לא יתייחס רק על אוהבי שמו. לפחות שם אדנות יצדק על הכל ליקרא גם על הפושעים בו כי אדון הוא לכל בריותיו. ע"כ אמר אני ה' כלו' אני שהוא אדנות אני ה' אחדות א'. כי ה' הוא האלהים תדעו כי כן הוא. כי הלא הוא שמי שקראני אדה"ר. כי את שם ההויה אמר שלו נאה לקרא אדני להיותו אדון הכל. והוא כי לא נודע אליו רק שם ההויה ב"ה. על זה שאל לו הוא ית' ואמר ואני מה שמי ליזכר בו ואמר אדני. על היותו אדון לכל הבריות. הנה כי את שם ההויה אשר לא ידע זולתו קרא אדני. הנה הוראה כי גדול כבודו. ולכן גם הוא לא יכונה על זולת ישראל. וזהו וכבודי שהוא שם אדני הנקרא כבודי. לאחר לא אתן:

והנה בפ' שאחר זה שמסיים ואומר. ולאדם לא מצא עזר כנגדו הלא יתחמץ כל לב באמת באו' היתכן שבב"ח ימצא עזר לאדם. ואיך יעלה על לב יזוגנו לבהמות הארץ. והנה ארז"ל (יבמות דף ס"ג) מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקרר' דעתו כו'. הנה גם שאין הדבר כפשוטו. כ"א שבא בשפיטת שכלו. אם היה בהן מי שתאב להזדווג לו ולא מצא כו' והן אמת כי הקלו מהקושיא באומ' כי לא צוה לו ה' ישקיף וירא אם ימצא בם בת זוג. כ"א שהוא מעצמו עשה. אך על כל פנים יקשה. כי גם על האדם יפלא. האם יעלה על לב לחשוב מחשבה כזאת. ולא שת לבו כי הפרש שבינו לבינם. כמין שמים לארץ:

ויתכן בשום לב אל אומרם בא אדם על כל כו' ולא נתקררה דעתו. ולא אמר ולא מצא שוה לו. ומה ענין קרירות דעת הלז:

אמנם יתכן כי הנה היה האדם לבדו שרוי בלא אשה ולא יבצר הרהור. כי ע"כ נאמר לא טוב האדם לבדו. והנה בבא האדם להרהר כי יחם לבבו. הלא תתקרר דעתו כאשר יש לו פת בסלו. גם שלא יקרב אליה. כמאמר קצת הפוסקים (יומא דף י"ח) על רב

דהוה קאמר מאן בעי ליומיה. שלא היה קרב אליה רק מתקררת דעתו בעלות על לבו כי יש מוכנת לו. ואפשר כי אדם בהיותו לבדו והיה מהרהר אמר בלבו אולי ה' נתן תחת רשותי ב"ח. תהיה נא תכנתם כפת בסלי לקרר דעתי. וכאשר בא עליהם במחשבתו לא היתה מתקררת דעתו. ע"כ מיד ויפג ה' אלהים תרדמה עליו ויישן ויקח א' כו' טרם יחטא בהרהור. וזה אמרו ולא נתקררה דעתו:

פסקה כא

ויפל ה' אלהים כו'. הנה ראוי לשים לב למה עשה ה' ככה. ולא בראה עפר מן האדמה כאשר יצר את האדם. והנה במדרש (ב"ר פ"ח) הקשה ר' אבהו. פסוק אחד אומר זכר ונקבה בראם. ופסוק א' אומר ויברא ה' אלהים את האדם. אלא בתחילה עלה במחשבה לברא שנים. ואח"כ לא ברא אלא אחד. והנה בזה תכפל הקושי למה לא עשה כמחשבתו. ועוד שהכתוב מעיד שבראם. ואיך היתה מחשבה בלבד. וגם אומר בקרא את שמם אדם. ואיך נאמר שלא נבראו אלא אחד:

אמנם יתכן כי לפניו יתברך עלה במחשבה לברא שני גופים זכר ונקבה עפר מן האדמה. אך ראה כי יהיה פירוד בינו ובין האשה ולא יהיה זיווגם עולה יפה. כי אפילו עתה שנבראת הנקבה ממנו ממש. קשה לזווגם כקריעת ים סוף. ומה גם אם מראשיתם היו נבראים בפירוד. על כן לא ברא אלא אחד ולא אמר לא ברא אלא את האדם. כ"א אלא אחד. ואצ"ל לרז"ל (ברכות דף ס"א) שדו פרצופין נבראו שהיתה נפש הזכר בפרצופו. ונפש הנקבה בפרצופה ושניהם גוף אחד. כ"א אף אם נאמר כפשט הכתוב. יהיה כי ב' הנפשות שהיו עתידות בשני גופים מן העפר. היו בגוף אחד של הזכר בגוף. ושל הנקבה בצלע שנבראת ממנו כפי דעתנו:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי אין ספק כי מחשבתו יתברך עושה רושם ופועלת. אלא שהיא פעולה והויה בדקות. וע"כ עלה מחשבתו לברא שנים כל נפש בגוף בפני עצמו מהעפר שצבר. אמר זכר ונקבה בראם. כי בראם ממש בדקות רב ע"י המחשבה. נפש כל אחד בחלק מהעפר שצבר. אלא שכדי שיהיה להם קירוב עצום. ע"כ את שניהם קרא אדם. וזהו ויקרא את שמם אדם כדי שעל ידי דבור שכללם בשם אחד יהיה להם אחדות. שהוא כי מצד היותה בת זוגו יהיו מתאחדים ברוחם ונשמתם. ועל כן אחר שראה שגם זה איננו שוה. ויהיה בהם פירוד ולא תתקשר אהבה ביניהם. על כן כלל בפועל גם כן את שניהם כאחד. וז"א לא ברא אלא אחד. והוא כי גם שע"י בריאתם במחשבה בדקות היו שנים. כאשר ברא במעשה לא ברא אלא אחד. כי כלל אותה באדם כי היתה נפשה בכח בצלע ההוא שלקח אח"כ. כי בעפר היו שתי הנשמות במחשבה אחת כל חלק.

ועשה אחד מהכל. וע"כ להיות גם מהות הנקבה בת זוגו כלול בו. הוצרך קחת אותה ממנו ולקחה בחיוניות אשר היתה בידם בהיותו ישן. כאומר ויישן ויקח כו' ואז ויבן ה' אלהים את הצלע. כי לא היה כבשר בשדה טרפה ושאח"כ נפח בה נשמה. כ"א בחיוניות שהיתה נשמתה באדם. וע"כ לא הוצרך רק לבנות אותה. והוא כי עשאה כבנין הנבנה מאבנים רבות. כן חילק הצלע לרמ"ח חלקים. ובנה מהם רמ"ח אברים זה על זה. והכונה אלהית היתה למען ימצא בם אחדות. ע"כ גם שבמחשבה נבראו שנים בדקות כפי ענייניהם. כי כל אחד נפש בפני עצמה זו מסטרא דדכורא. וזו מסטרא דנוקבא. עכ"ז ראה ליחדם בב' דברי' בדבור. ובמעשה. בדבור במה שויקרא את שמם אדם. ובמעשה שברא אחד שכלל אותה בו. באופן שע"י כן גם בהתפרדם יהיה להם אחדות.

עוד שנית כיון בזה לעשות באופן תהיה נגררת אחריו. כי ממנו לוקחה כחשק כל חלק אחר הכל. ובדבר הזה יצדק אומרו מאיש לוקחה זאת. כי מציאותה היה באדם ולוקחה ממנו. כי צלע בעלמא היה. וגם יצדק אומרו ויבן כי המציאות היה. ולא היה חסר רק בנין כמדובר:

עוד אפשר רמז באומרו לשון בנין לפי פשוטו של מקרא. כי הנה באשה יש ב' מיני חדרים לקבל בם את הולד. ע"כ לבונה יתייחס בעשותו יתברך אותה. וזהו ויבן כו' ובאומרו אשר לקח כו' שהוא מיותר. יכוון כי הנה דרך האיש לחזור אחר אבידתו. וא"כ היה ראוי יצוה יתברך לאדם ילך לקחת את אשתו ולא להביאה לו יתברך בעצמו. לז"א אשר לקח כו' ויביאה כו' לומר כי למה שהוא יתברך לקח את הצלע ממנו. על כן יחוייב להחזירה לו שממנו לוקחה. וזה אשר לקח מן האדם ויביאה אל האדם. אך בכל יתר נשים לא כן הוא. כי בבואו אל העולם בת זוגו אשר חיברה לו למעלם. אבודה ממנו פה ומחזר אחריה:

פסקה כג

ויאמר. פירשו ז"ל זאת הפעם בלבד עצם מעצמי כו' אך אחרי זאת לא תהיה האשה עצם מהאדם. והנה יראה בלתי מלמד אותנו דבר. ועוד שאיך מוציא מזה שע"כ יעזוב איש כו' ונהפוך הוא כי על שאין זולת אדה"ר קרובים איש עם אשתו לא ידבק באשתו:

אמנם הנה כתבנו למעלה מימרא דרבי אבהו שהקשה נאמר כאן זכר ונקבה בראם. ונאמר להלן ויברא ה' אלהים את האדם. אלא מתחלה עלה במחשבה לברא את שניהם. ואח"כ לא ברא אלא את האדם כמפורש בסמוך וכתבנו כי איך יאמר בראם ויקרא את שמם אדם על מה שלא נברא בפועל. אלא שאין ספק כי מחשבתו יתברך עושה רושם. והקנה בם הויה דקה של זכר ושל נקבה מן האדמה. אלא שבראות שלא יהיה בהם דבקות

בהבראם נפרדים. ע"כ ברא את הזכר לבדו במעשה. ואותה הבחינה של נקבה שנתהוית במחשבה נתנה באדם בכח בצלע. ועל הבחינה ההיא שעם הזכר שהיא בפועל נקראו שניהם אדם. כי מאדמה המה. נמצא דבקותם מוכרח מצד הצלע שלו שנעשית ממנו. והם ב' גופים להיות זה זכר וזו נקבה. עם היות שגם בחינת הנקבה היתה בו כמאמרנו בסמוך. כי זה כיון הוא יתברך כו' למה שהם בחינות נפרדות. זה מעלמא דדכורא. וזו מעלמא דנוקבא. ע"כ במחשבה נבראו מהאדמה במציאות דק מעין המחשבה. ולמען יהיה להם אחדות. וגם שיהיה הוא עיקר והיא נגררת אחריו. ע"כ במעשה היה אחד כי היא נכללת בו. וע"כ בהלקחה ממנו יהיה להם אחדות ותמשך היא אחריו. והן כל זה מאמר אדם באו' זאת הפעם כו' לומר הנה זאת הפעם יש ייחוד יותר על הפעם הקודמת שעלה במחשבה לברא שנים. ונקראו אדם בבחינת הויית המחשבה. כי עתה היא עצם מעצמי ובשר מבשרי ולא היה אחדות בינינו. כי היינו נקראים תחלה שנינו אדם. על כי היינו אני והיא מאדמה. וע"כ לא נתאחד באחדות כי נפרד בעפר שממנו היינו. אך עתה אמין הנה קשר ייחוד שביני לבינה. והטעם הוא כי לזאת יקרא אשה. כי כו' שלא נלקחה ממני עד שנעשתי איש. כלומר וע"כ הטיב אשר עשה הוא יתברך לבלתי עשות המעשה כמחשבה להיות גם היא מעפר. כ"א שכלל אותה בי וחזר ולקחה ממני. וז"א לזאת יקרא אשה שלא נעשית עד היותי איש. וזהו כי מאיש כו':

או יאמר אם מעפר היה נוטל מעט ובורא אותה. לא היה מורה אחדות ותקרא אדמה על שמאדם לוקחה. כי אדמה הוא שם הארץ. אך עתה שלוקחה מאיש. השם יורה אחדות אשה כי מאיש לוקחה:

או יאמר במה שכתבנו. כי לא יצא הצלע בלי נפש ונפח בו נשמה. כ"א שנפשה היתה בו בכח ותצא תוך הצלע. ע"ז אמר אם היה הצלע כבשר בשדה. והיתה בריה מעצם דומם. לא היה ראוי ליקרא אשה על שהיא מעצם שלי. כי אחר שנעשה אבר מת לא יקרא שם הכל על החלק חומר מת. אך מה שלזאת יקרא אשה. הוא על כי הלא מאיש לוקחה זאת. כלומר כי כשניטל הצלע ממני. לא צלע בלבד נוטל. כ"א היא עצמה לוקחה. כי במציאות היתה שם בכח בעצמיי כמדובר. והנה ממוצא דבר באומר לזאת יקרא אשה היה נראה שלא יהיה דבקות זה. רק לו עם חוה שלוקחה ממנו. אך לא כן לכל איש ואשה אשר יולדו אח"כ. ע"כ באת תורתנו ואמרה ע"כ יעזוב איש כו' ודבק באשתו. כלומר כי יחס זה לכל סתם איש ואשה שבעולם. וזהו יעזוב כו' ודעת רשב"י היא. כי הנה אדם כל נשמות הבאות לעולם נכללו בו והיו בו בכח כמו שאמרו ז"ל בש"ר על פסוק איפה היית ביסדי ארץ וע"ד זה בחוה בת זוגו נשמות הנשים. ועי"כ בהכלל חוה באדם. נכללות כל

נפש איש בבת זוגו. וז"א ע"כ ששמתי חוה באדם לא בלבד ימשך אחדות לך לבדך כ"א גם לכל איש עם אשתו כי יש להם קשר בנפשותם גם מאז. ואינו חסר להם כ"א מה שג"כ והיו לבשר אחד. וזהו והיו כו':

או שיעור הענין. תדע למה עשה ית' חוה מאדם ולא מעפרו. מפני שע"כ יעזב איש כו' ודבק באשתו. משא"כ אם היתה מעפר שלא יהיה להם דבקות כמדובר למעלה. **או** יאמר בב' הנחות. אחד האמורה כי באדם טרם הלקח חוה ממנו. היו בו בכח נפשות כל הזכרים העתידים. וכל נפשות הנשים לצד הצלע. או למ"ד דו פרצופים בצד פרצוף הנקבה שלא יבצר מהיות בחינות הב' זוגים של כל הבאים בגוף אחד. שנית כי נשמות הזכרים מתיחסות אל היו"ד. הוא עלמא דדכורה שע"כ יש יו"ד באיש. ושל הנשים מעלמא דנוקבא שהוא ה"א. שע"כ יש ה"א באשה:

ונבא אל הענין. אמר הנה אפשר לקרא להשם על יחס הגוף שלוקחה ממנו. או מצד הנפש אמר הנה מצד הגוף היה אפשר תקרא אדמה על שלוקחה מאדם. אך א"א כי הנה זאת הפעם כבר איננו עפר שתקרא היא אדמה על שלוקחה ממני. כי הלא עצם מעצמי ובשר מבשרי ע"כ לא תקרא רק על בחינת הנפש. כי בי היו נפשות היו"ד והה"א ולוקחה היא ממני לכן לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה שהיו בי ב' הבחינות. שהן נפשות הזכרים ובנות זוגן. ומבחינה זו נעשה עיקר. על כי ע"כ ימשוך יעזוב איש וכו' כי נפש כל איש נתאחדה עם נפשה באדם. ומצדה ייחשוק בה כי מהנפש ימשך החשק ולא מהגוף. או יאמר עד"ז. זאת הפעם כו' לומר אין לתמוה איך מזכר תבא בחינת נקבה. כי הלא מה שזאת הפעם. על פעם המחשבה יש אחדות הוא במה שהיא עצם מעצמי כו' אך מענין הנקבות אינה מאיכות הזכר בעצם. כי לא תאמרו שנעשה מאיש. כ"א שלוקחה מאיש. כי היתה בחינתה בכח בו ולוקחה ממנו. נמצא שהיא אינה נעשית מצד זכרות כי אם מאיכות נקבות שהיתה בו ואין מהזכר רק עצם ובשר שעמו. אך מאיש לוקחה בחינתה מאיכות הצלע. או יאמר זאת הפעם בלבד הוצרך היות עצם מעצמי ובשר מבשרי להתקשר. ולא נעשית מעפר אך ממני. והלא אין צורך להתקשר אל היות עצם מעצמיו. שלמה שלזאת יקרא אשה על כי מאיש לוקחה זאת שהיו כל הזוגים יחד בי. ונתקשר כל נפש איש עם בת זוגו. ע"כ אותו הקשר יספיק שע"כ יעזוב איש כו' מהטעם האמור. או יאמר בשום לב איזה הדרך היה מקום לומר שלא יעזוב אביו ואמו. אך הוא בהזכיר מאמרם ז"ל (נדה דף ל"א) שאב ואם עושין הגוף והקב"ה נותן הנפש. ובשום לב אל אומר לבשר בלמ"ד. יאמר הן זאת שלוקחה מאדם תדבק בו. אך יתר אנשים שלוקח מאב ואם. ע"ד זה יותר ידבקו בם. מבאשה זרה לו. לז"א נהפוך הוא כי אדרבה.

ע"כ יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו מהטעם האמור והראיה כי הלא בהדבק באשתו אינה כדי לעשות בין שניהם נפש. כ"א לעשות בשר אחד כי הוא ואשתו עושים הגוף והקב"ה נותן הנשמה כי ג' שותפין באדם וכו' וא"כ איך הבן הילוד מהם ידבק בהם שהם אביו ואמו. ולא בבת זוגו שיש לו בה קורבת נפש אשר היו יחד באדם טרם הלקח חוה ממנו כמדובר:

עוד ירמוז טעם אל מה שהאיש יאות יחזר אחר האשה. ולא יתהפך לחזר החלק אחר הכל. וזהו על שמאיש לוקחה אבידתו היא וילן ויחזר וידבק עמו שהיתה כבר אשתו ואיבד אותה. ועוד לנו דרך אחרת על הקרא אבדתו. שבזווג ראשון למעלה אמרו בת פלוני לפלוני שהוא עיקר. ואיבדה אחר הולדו ומחזר אחריה:

פסקה כה

ויהיו שניהם ערומים כו'. אמר כי מהתדבקותם בקדושה ובדברים עליונים ולא בחלק חומר ויצה"ר לא ידעו מהות ואיכות הרע. ובכן לא היו להם אברי המשגל בעיניהם. כ"א כאזנים וידים ודומיהם כי גם בהזדווגם לא היה להם הדבר לפועל מגונה. יבושו מרואיהם כ"א כאשר באכול ושתה כמ"ש ז"ל כי שמשו בפני הנחש ונתאוה לה. וע"כ לא יתבוששו בהיותם ערומים. כי לא ידעו ולא יבינו בחינת הרע כ"א רק טוב. וזה מאמר הכתוב ויהיו כו'. והוא בשום לב כי מי לא ידע כי אומרו שניהם ערומים הם האדם ואשתו. וא"כ למה יאמר האדם ואשתו. ועוד שהיל"ל והאשה. כמו שאומר האדם. אך לזה נשית לב מהיכן למדו רז"ל (סנהדרין דף כ"ט) שהנחש ראה אותם עסוקים במשגל. אך יהיו כוונת הכתוב כי הנה דרך העולם כי בהיותם ערומים איש ואשה גם שלא יתעסקו במשגל יתבוששו וגם כי יהיו לבושים ויתעסקו במשגל בפני הזולת ג"כ יתבוששו. ומה גם עתה בהיותם ערומים וגם עסוקים במשגל בפני זולתם. וז"א כי הנה היו שניהם ערומים וגם עסוקים במשגל. וז"א האדם ואשתו. שהוא בענין היותה אשתו שהוא אישות המשגל. ולא יתבוששו עם היות הנחש בפניהם. שהיה אז בעל דעה וכתפארת אדם. ומזה יצא לרז"ל כי ראה אותם עסוקים במשגל ונתאוה לאשה. כי דרשו ייתור אומרו האדם ואשתו: וגם סמיכות והנחש היה כו'. ע"כ מהייתור דרשו המשגל. ומה סמיכות דרשו שנתאוה לה. ועל כן הלך אחריה: והנה על דרך הפשט. ראוי לשום לב מי הכניס את הנחש בתגר זה לפתות את חוה בכל מאמצי כחו. מה יתן ומה יוסיף לו. ועוד למה אל האשה אמר ולא אל האדם. ועוד מה חרי האף. שאמר אף כי אמר אלהים. כי הוא משולל הבנה ומשולל גזרה. ועוד מי הגיד לנחש שהאלהים מנע מהם פרי עץ ואם ידע מאיזה דרך שיהיה. איך ידע בבירור שלא יאכלו מכל עץ הגן. ועוד מה

לה להשיב מפרי עץ הגן נאכל. ודי לה לומר מפרי העץ אשר בתוך כו' שהיא המניעה ולא מה שיש לההיתר לאכול. ועוד למה הוסיפה על הצווי באומר הלא תגע. ומאין יצא לה זה. ועוד באומרה פן תמותון. ג"כ שינתה על מאמרו ית' שלא אמר רק ביום אכלך כו' מות תמות. כי ימיתנו ה'. אך אומרה פן תמותון יראה באומרה פן. כי המיתה מסופקת. וגם שנמשכת מאליה. ועוד בתשובתו לא מות תמותון למה כפל. ועוד איך עצר כח להכזיב את קונו שהוא יתברך אמר שימותו. והוא אומר לא מות תמותו. ועוד אומר כי יודע אלהים כו' שיורה כי מקנה הוא יתב' להם פן יהיו כאלהים. והוא פתוית. ומי ישמע לו לדבר הזה המקנה הבורא יתברך מברואיו. ועוד מה אומרו והייתם כאלהים לדעת טוב ורע. מה ענין ייחסו אל האלהים ידיעת טוב ורע:

אמנם הנה נודע כי שטן הוא יצה"ר הוא סמאל. הוא מלאך המות. ראה והנה אם האדם לא יחטא וחי לעולם יבולע הוא לנצח. ע"כ השתדל בכל עוז ותעצומות להחטיאו. וירא כי לא יכול לו קדוש הוא לאלהיו דבק בקונו. וגם אומרו זך מאוד ולא יקל לטמאו. ע"כ מה עשה הלך לו אל האשה. אשר בטבעה קלה להתפתות מהאיש. למען אחר התפתתה היא תהיה לו מעיר לעזור לפתותו עד יפותה ויכול לו. ומה גם למשז"ל (ב"ר פי"ט) כי בעלה לא היה אז עמה בדבר לה הנחש. כי הלך לשוט בארץ לגזור יישוב במקומות הראוים. כמאמרם על פ' לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. ואף גם האשה ההיא לא כנשים אשר בכל דור היתה. כי מעשה ידיו יתברך היתה. ולא תקל להתפתות ע"י מחשבה ככל האדם. שהיצה"ר יתן בלבה מחשבה רעה להרע. ע"כ ראה והנה צריך הרהור יתלבש בה היצה"ר הוא שטן הוא סמאל: ופה אל פה ידבר בה. שיהיה במחשבה ודבור ע"כ חרש חכם בקש לו לסרסור הוא הנחש כי הוא יהיה לו לפה וכל דבריו באים מסמאל המלובש בו וכל אשר הנחש עושה הוא היה עושה. ומה מתקו בזה דברי פר"א וז"ל (פי"ג) רכב סמאל על הנחש כרוכב על הסוס והוא מאמרנו למבין אמריו. ומה עשה היחל בסגנון כל אשר יפתנו יצרו. כי לא יתחיל בראשיתו לאמר לו יכעיס את קונו רק יכנס בשלום יתברך. ויצא בהפכו כנודע לכל משכילי עם. וכן אמר אף כי אמר אלהים כו' לומר כי יקרה יצוה מלך או שר או אב אל בן ירצה לא תאכל דבר פלוני אשר בהיכלי כי אז תמות. והנה בדבריו אלה לא יבצר מב' הבנות. או שאומר שעם שהדבר בלתי מזיק ענין עצמו הוא ימיתנו על שעבר על רצונו. או אפשר הוא כי הדבר בעצמו הממית את אוכליו בטבעו. והנה כה אמר אליה הנה לא ידעתי ענין המיתה. אם הוא טבעות לאוכלים מן העץ. שזהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. או שאין באכילה מיתה מתדבק בו רק שענוש יענוש הוא יתברך את עוברי רצונו להמיתו. והיחל כמתנהג בחסידות

עצום ורב ואמר הנה מהראוי הוא. כי אף כי אמר אלהים כלומר עם שלא יהיה היזק טבעי לאוכל רק היות כי אמר אלהים בלבד. וגם שלא יאמר ציווי להעניש את העובר כ"א אמירה בעלמא הנה לקיים מאמרו ראוי הוא שלא תאכלו מכל עץ הגן כלומר אפילו אם מאמרו היה על כולם וז"א אף כי כו' לומר אף כי אמירה בלבד תהיה לא תאכלו מכל עץ כו' עם שלא יהיה היזק טבעי. וגם שלא יענישכם הוא ראוי לקיים מאמרו. אז השיבה ואמרה בשתים לא צדקת אענך אשר חשבת שהוא מכל עץ הגן לא כן הוא כ"א מפרי העץ כו' נאכל ואשר אמרת שקפידתו יתברך הוא על עובר רצונו ולא על מות הנמשך מהאכילה. גם זה אינו. כ"א ומפרי העץ כו' לא תאכלו פן תמותון. שהוא כי ממנו תמשך המיתה בטבע. וע"פ דרכו רמזה באומרה מפרי עץ הגן כו' כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. כ"א אוכל פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב. וזהו מפרי עץ הגן. הן פירות עצי עדן שהן אורות המצות כמפורש למעלה נאכל בעוה"ז. משא"כ בעבירה שאין לה פירות כנודע. והוסיפה ואמרה ולא תגעו בו. רצתה לומר כי גם על הדבר המביא לידי עבירה יש מיתה. והוא כי אמרה בלבה על מה זה צוה ואמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות. מה הוא כפל המות הזה. אך הוא כי ביום אכלך ממנו. שאי אפשר לאכילה בלא נגיעה הם שתי המיתות. ואין זה רק אחד על הנגיעה ואחד על האכילה. ועל זה אמרה ולא תגעו בו. ולא אמרה כי מות תמותון. כאשר כפל הוא יתברך בצוותו את אדם. אך הוא כי היא חלקה המיתות. וע"כ לא אמרה רק אחד מהנה כמדובר. ויהי בשמעו אז חרץ הנחש את לשונו. ואמר לא מות תמותון ב' המיתות על שני הדברים. ובכלל הענין לא מות תמותון מעצמכם. על טבע העץ המזיק לאוכליו כלום. ואינו רק מהסוג השני שממית אתכם על עבור רצונו וכונתו יתברך באו' כי ביום כו' מות תמות דרך קנס על עבור רצונו הוא. וזאת טענת היצה"ר. כי לפי האמת טומאת העון נכרך בחוטא והוא ימיתנו כנודע. ואמר כי יודע אלהים כו' והן שתי טענות. אחד באומרו כי יודע אלהים והב' כאומר כי ביום כו'. והענין לומר שמא תאמרי גם אם יהי כן כדבריך. למה אעבור רצונו וימיתני אל תחוש. כי הלא יודע אלהים כלומר אם את תחטא ותעברי רצונו לא תאשמי. כי הלא יודע אלהים מעתה וא"כ מוכרחת את במעשיך כי הלא מאז ידע ה' כי תחטא. ולמה יענישך. וש"ת כי פירושך היא אמת. כי מאכלך מעץ הדעת טוב ורע נמשכת המיתה אך לא למות מיד. כ"א שכעת אינך יודעת מהות רע וחטא יצה"ר. רק דבקות בקדושה שהוא החיים והטוב. אך באכול מעץ הדעת טוב ורע. תקני ערמומית וידבק בך כח הרע ויחטיאך. משא"כ עתה שלא חתבוששו שאינכם יודעים מהות רע. ואיברי המשגל לכם כעינים וכידים. באופן שידיעת הרע היא תמיתיך. אל תחושי כי

הנה יש טענה אחרת. והיא כי ביום אכלכם כו' לומר כי אדרבה אז טוב לכם. כי הלא עתה שעיניכם אטומות מדעת רע. לא יגדל שכרכם בהיותכם צדיקים. כי לא ידעתם עשות רע:

אמנם בזה אדרבה ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם לדעת הטוב והרע. ועי"כ תשיגו בהיותכם צדיקים. וכבוש יצרכם להיות לאלהים. שתדמו ליוצרכם לגזור בעולם ולהתקיים מרוב זכות. ואין זה רק מהיותכם יודעי טוב ורע משא"כ אם לא תדעו רק טוב. כי במה תזכו להיות כאלהים. אם אין לכם דרך לחטוא. וזהו ונפקחו כו' יודעי כו'. או שיעור הכתוב לא מות תמותון כאמור. ואם כדברך שהמות נמשכת מהעץ הזה מדעת רע. באמור כי ע"י כן ימשך לחטא תמיד וימות בעוני אין אשם. כי לא ימנע או הידיעה מכרעת. או אינה מכרעת. אם מכרעת הנה כי יודע אלהים אשר תחטאו ומוכרחים אתם. ואם אינה מכרעת. הנה לא ימשך רק כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם לבחור. אך לא יחוייב שתמשכו אחר הרע לחטא בהכרח. כי הלא כאשר הוא יתברך יודע הטוב והרע כי אין דבר נעלם ממנו. ועכ"ז אין ידיעת הרע עושה בו רושם חלילה. וטוב ה' לכל כן גסם אתם אפשר לכם תהיו כאלהים הבלתי נמשך אחר הרע. עם היות יודעו. כי בטוב בחירתכם לא תטה אתכם ידיעת הרע לעשות רע:

פרק ג

פסקה 1

ותרא האשה כו'. אמר שע"י הפתוי הלז. באמור אליה כי טוב לדעת גם את הרע למען השכיל להטיב כי יראה ויבחין ויזכה זרות רב משא"כ בבלתי יודע מהות רע. כי יקל שכרו בעשותו טוב. על זה שתה לבה והיא אחד מהחלוקות שראתה בשכלה לקבל עצתו. באו' ונחמד העץ להשכיל כאשר יבא בס"ד. והענין כי הנה אשר לא נסה בחטא. וכל מעייניו שקועים ודבקים בקדושת עבודת ה' כי בהזדמן עבירה לידו ולבו נוקפו. הנה יצרו הרע ישיב אמריו לו. ראה נא כי טוב טעמה. ואל תאבד ממך טוב טעם החטא הזה כי ימתק ויערב לך ואם עוד ישוב אליו יצרו הטוב לומר לו. מה לך לטעום דבש הדבורה ולא תדאג מעוקצה בשאול מטה. כי שם תרדפך. כי גדול ורב מרירת עוקצה מדבש. עוד ישוב יצר סמוך ויאמר אליו הלא נגד עיניך נכון בידך נופת צופים. אכול ושתה והתענג ביום טובה ואל אשר יהיה אחרי מותך אל תשית לבך. ואין לך רק מה שבעיניך תביט. וגם כי יצרו הטוב ישית אמריו לאמר. כי הלא השכר והעונש לא נסתרה דרכם ממוצאי דעת אמונת אומן כאלו הן מונחים לפניך. לא יבצר מהיצר הרע לענות בו סרה לאמר לו. אל נא תמנע אך הפעם לפחות מטעם חטא אשר לא נסית ולא ידעתו למען תדע ותשכיל

הבחנת טוב ורע. אשר לא ידעת עד כה מהות הרע ומציאותו. ואח"כ איש חכם אתה לבחור בטוב. כי את כלם יטעם חכך:

והנה שלש אלה ראתה האשה ברעיון רוחה בהיות לבה נדון בקרבה אם תעשה ואם תחדל. ראשונה כי טוב העץ למאכל הוא ההנאה. שנית לבטל העונש שבאחריתה מרה כלענה. שתה לבה כי טוב וכי תאוה הוא לעינים. כי תאות החטא הוא לעינים ולא לאחר זמן כעונש של אחר מיתה. ואיככה תוכל להניח הנראה לעין בעד אשר לא תראינה עיניה. והיא מאמרנו על פסוק היום שלמתי נדרי ועל פסוק כי לחמי לחם רשע. כי היצה"ר פורע לאלתר. ועל השלישית אמר ונחמד העץ להשכיל. כי גם שלא תבצר ידיעה כי לא טוב הדבר כי נכון בידו יום חשך גיהנם. הלא לא יבצר מהיות כי יחמדנו האדם. לפחות להשכיל ולהבחין בין טוב לרע. ודעת מהות. ממה יפרוש. ע"כ ידיה שלחה ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה ארז"ל (ב"ר פי"ט) שהאכילה לכל הבריות. זולת החול. וזה ירבה הגם. עוד אמרו כי האכילתו מקנאה פן תמות היא ואחרת יקח לו:

ואחשבה כיוונו להשיב אל תיבה אחת יתירה שבכתוב. והוא אומרו עמה והל"ל ותתן גם לאישה ויאכל מאי עמה אלא לשיהיה עמה ולא עם זולתה. או יאמר עמה ענין מאמרם ז"ל (שם פ"כ) על פסוק כי שמעת לקול אשתך שהתחילה מיללת עליו בקולה כי הנה ראוי לדעת מה קול יללה השמיעתו להאכילו. ומה גם באו' מיללת עליו. כי אומרו עליו מיותר. גם יראה שהיתה מיללת על הנוגעת אליו. והלא אדרבא תיילל על עצמה ולמה ימית הוא את עצמו על יללתה:

אמנם היה ייתור אומרו לקול. הכריחם כי הל"ל כי שמעת לאשתך ויהי הענין כי אמרה לו צר לי עליך במותו כי הלא בת זוגך אנכי. וכאשר המות יפריד בין נפשך ונפש בת זוגך החשובות כאחת יהי לך כחרבן בית המקדש. כמאמרם ז"ל מי שמתה אשתו ראשונה כאלו נחרב ביהמ"ק בימיו. ואללי לך כי לא תהיה כיתר אנשים. שלא יזכו לבת זוגם פעם ראשונה. תהיה לו בשנית או בהתגלגלם. אך זה הדבר לא כן הוא כי אם עולמית. כי הוא יעמד חי לעולם והיא תמות ולעולם לא יתחברו עוד. וז"א מיללת עליו. כלומר על הנוגע אליו. וזה יתכן כיון באו' עמה. לומר כי איזה טענה אמרה לו להאכילו. הלא הוא לאישה עמה. והוא כי נתנה גם לאישה למה שיהיה עמה. ולא יאבד בת זוגו וטוב להם בחייהם ובמותם לא יתפרדו עד שמעו אליה. ובזה האשימו יתברך באומרו כי שמעת לקול אשתך. שהיה הקול ענין היות אשתך כמדובר:

פסקה ז

ותפקחנה עיני שניהם כו'. הנה הפקחות עינים הלז ראוי לשים לב. כי הלא אדרבה נסתמו עיניהם ולבם. ואם הוא כי מקודם היו בלתי יודעים מהות רע. ולא יתבוששו בהיותם ערומים. כי להיותם שקועים בקדושה היו להם כלי המשגל כידים וחוטם ואזנים. אך עתה השכילו מהות רע וידעו כי ערומים הם ויתבוששו. האם יחסר מהם לכסות בשר ערוה אם לא בעלה תאנה. ואם אז היתה העלה דבר מתקיים. איך יאמר אח"כ ואירא כי עירום אנכי ואחבא הרי נתכסה. ועוד שהל"ל ואבוש ולא ואירא. ועוד כי מי שהיה גופו גדול מאד. איך יתחבא הוא ואשתו בתוך עץ הגן. ועוד כי מי יוכל להתחבא מעליו יתברך. ועוד כ"א להתכסות תפרו עלה תאנה. למה עשו חגורת ולא כסות או טלית. ועוד באו' וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן. מה ענין התהלכות שייך בקול. ועוד מה ענין אומר לרוח היום. האם רוח היום מוליך קול ה' בכח ושובר ארזים. ועוד באותו הקול מה היה אומר לו הוא יתברך. אם קורא אותו. הרי זה היה אחרי התחבאו כאומרו ויתחבא כו' ויקרא כו' ועוד מה ענין אומר איכה והנה רז"ל (ב"ר פי"ט) אמרו שקונן עליו איכה. ואין זה פשוטו כ"א ששואל לו איה אתה וחלילה לאל יתברך יצטרך לשאול מהמתחבא איה הוא. כי אין נסתר מנגד עיניו. וכיוצא בזה קשה עד מאד. אומרו מי הגיד לך כי ערום אתה המן העץ כו' שיראה כמסתפק ושואל האם אכל ממנו. ומהראוי יאמר למה מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול כו'. ועוד באומרו מי הגיד לך כו' הלא דבר טבעי הוא שבאכול טוב ורע. יבחין מהבין ערום ללבוש. ויבוש מהיותו ערום ועריה. ועוד מי שבראו ועשה לו ולה כמה חופות. האם יבצר ממנו להכין ולתת להם בגד ללבוש או כסות א"ר לפי כבודם וגם שאח"כ הוא אומרו ויעש אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור. למה לא עשה כן מתחלה ולא יהיו ערומים. עד אחר העוותם והתקללם המה והנחש. ועוד כי הלא לר"מ (שם פ"כ) שמפרש כתנות אור הלא מה הועיל בתקנתו. כי הלא ברבוי האור תרבה חרפתם בהגלות בשר ערותם מבלי כסות ממשיי. ועוד בתשובתו אל קונו באו' האשה אשר נתת עמדי כו' ודעת יציר כפיו יתברך יענה דעת רוח כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. ולא עוד אלא שהוא יתברך נתן לו האשה לטובתו כאומרו לא טוב היות האדם לבדו כו' והוא אמר האשה אשר נתת עמדי. שמורה כי היתת לרעתו. עוד אמרו ז"ל (ע"א דף ה') שבגלל הדבר הזה. בני כעפוי טובה קראם ה': **אמנם** הנה אין ספק כי טרם יחטא אדם. היה זך גם חומרו. עד אומרם. ז"ל שהיה תפוח עקבו שהוא האבר היותר כעור שבכל האדם. היה מכהה גלגל חמה. וכמו שכתבנו למעלה שהיה חומרו זך. מעין מלבוש אשר יתלבש בו כל מלאך עליון. בבואו אל העולם

השפל להתראות בין אדם. ועד ממהר מאמרם ז"ל שבקשו מלאכי השרת לומר לפניו (הימנון). (קדוש) לולא ראו שהפיל ה' בו תרדמה. ונוסף על כל בהיותו ניתן בג"ע בגוף ונפש. על כן אומר כי הוא ית' אז הלבישו כתנות אור והיא חלוקא דרבנן. והוא המלבוש המפורסם בספר הזוהר שיש לכל צדיק בג"ע אחד ממעשה המצות מג"ע של מטה לנפש. ואחד דק ובהיר הרבה מכוונת המצות בג"ע של מעלה אל הרוח. והיא ענין כתנות אור כאשר נבאר לפנים בס"ד:

והנה לא יבצר מהאדם עסק תורה ע"ד הסוד שהיה עוסק יסוד המצות דרך רוחניותם. כי על זה נאמר לעבדה אלו מ"ע ולשמרה אלו מצות ל"ת. ואין ספק כי לא היו אז רק דרך רוחניותם. כתורה שהיתה אצלו יתברך אמון. וגם במעשה נשא אשה וקיים מצות פרו ורבו. ע"כ לא יבצר ממנו כי שם בג"ע שהוא מקום המיוחס למלבוש. כי שם הלביש ה' אותם החלוקא רוחניות בגוף ונפש. כי גם גופו רוחני כמעט היה. ומה גם שנזדכך יותר להכניסו לג"ע ככתוב למעלה. נוסף על דקותו להיותו יציר כפיו יתברך כי לא יעשה אלהים דבר ממשיי בידיו. והוא מה שנאמר למעלה ויהיו שניהם ערומים. הוא כי בבחינת מלבוש גשמי לכסות בשר ערוה היו ערומים. אך בבחינת קדושה היו מלובשים כתנות אור בג"ע. כי שם מקום החלוקא דרבנן כמ"ש בס' הזוהר (בראשית דף קמ"ב) על פסוק וירח את ריח בגדיו כו' הם בגדי יעקב שבג"ע. ואחשוב כי מי הביאם שם. אלא כמ"ש ז"ל במדרש (פ' פ"ה) כי כשנכנס יעקב נכנס ג"ע עמו וע"כ עלה ריח בגדיו. כי שם נמצאו ושם היו. ע"כ על היותם ערומים מלבוש גשמי לא יתבוששו. כי היו מלובשים בקדושה בגוף ונפש ולא יחשבו את בחינת החומר לכלום ותהי להם בשר ערוה לאבן. או כשאר איברים כמדובר והן זה היה להם טרם יחטאו. אך בהעוותם הפשיטום מחלוקא דרבנן וסרו מהם כתנור אור. כי מי יתן טהור מטמא לא אחד. והן אמת כי כאשר יחטא איש יתחשכו עיניו. ויתאטם לבו מהביט אל טומאתו בו. והיותו ערום מקדושת קונו אשר היתה דבקה בנפשו טרם יחטא. כ"א אשר יערה עליו רוח ממרום. על כי נמצא בו דבר טוב. או על גודל איכות קדושת נפשו אם רבה היא שיתפקחו עיניו להכיר ברעתו. והפשטת קדושתו היתה בו. שאל"כ זה דרכו של יצה"ר שיטמטמנו מהשכיל חסרונו וטומאת נפשו בו כנודע. והנה גודל איכות נשמת אדה"ר מפורסם בספרים. ע"כ זכה אל הדבר הגדול הזה הוא ובת זוגו. וזהו ותפקחנה עיני שניהם. מטמטום עונם להביט ברעתם ולתהות על אשמתם וידעו ע"י התעוררותם כי ערומים הם מהכתנות אור הקדושים. אשר היו בם הבלתי נרגש לכל חוטא. וז"א וידעו כי ערומים הם. יקרה להם כמאמר הנביא כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי כו' כי אמר הנה טרם

שובי בתשובה. חשבתי לאוטם עיני שכלי. כי לא בלתי כשר הייתי. אך אחרי התעוררות והרהרתי תשובה ופשפשתי במעשי אז נחמתי. ואחרי הודעי כי ערום אנכי מקדושה ובלתי כשר. כי ידעתי את עצמי כי לא צדיק אני כאשר חשבתי. אז נצטערתי וספקתי על ירך כו' כן קרה לאדם וחוה שאחר התעוררות ופקיחת עיניהם להביט ברעתם. ידעו כי ערומים הם ממלבוש הקדושה. וזה בטוב שכלם שלא בטבע. ע"כ בחרו בעצת דוד המלך ע"ה האומר. (תהילים נ"א:ה') וחטאתי נגדי תמיד. ולכן למען יהיה להם מזכרת עונם יתמיד נוכח פניהם. לשוב בדאגה ובשממון אל אשמתם. תפרו עלי תאנה על עצמם. לזכור תמיד מה שחטאו בפריה. וזהו ויעשו להם חגורות. שיהיה זה להם לזרוז מתנים לעומת יצרם. ומעין זה יהיה מאמר בספר הזוהר שהוא על הציצית שיהיה לזכור את כל המצות. וע"י זכות זה שהחלו לשוב. זכו כי וישמעו כו' שאל"כ גם שמיעה קול ה' היה נמנע מהם. ולבא אל ענין הכתוב נזכירה מאמר רש"י ז"ל על פסוק (במדבר ז':פ"ט) וישמע את הקול מדבר אליו. כי הוקשה לו אומרו מדבר בחיר"ק המ"ם. ואמר כי אינו כבוד אלהים לדבר עם בשר ודם פנים בפנים לנוכח עם ה'. ע"כ מה עשה. הוציא את הקול כמתדבר ומתהלך אצלו. כאלו הקול מתדבר בעצמו ומתהלך מאליו. וע"פ דרכו משה שומע:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה טרם יחטא האדם והיה מלובש בחלוקא דרבנן אף בגוף ונפש. לא יעצרנו הגשם הדק וזך ההוא מלשמוע את קול ה' מדבר בעצם לנוכח אתו כאב את בן ירצה ככל אשר ידבר הוא ית' עם הצדיקים בג"ע המלובשים בכתנות אורם. אמנם אחרי אשר הוטמא בעון. חולל כבודו והופשטה כתנתו. וגם שנתחרט על אשמתו עדין לא הטהר מחלאתו. ועל הן בבואו יתברך לדבר אתו. לא היה כמאז שהיה מדבר בו לנוכח אתו. עד העשות כשליח צבור בנשואין ומברך ברכת חתנים ועושה לו חופות. רק טרם יקראנו עשה יהיה קול מתהלך בגן כבלתי מדבר עמו רק כמתהלך ומתדבר מאליו. והוא שומע. הברה כלאחר יד. ואף גם זה לא היה זוכה אדם אז. אם לא בשביל רוח היום שהיה ערב שבת אחר חצות הרבה. והיה. רוח היום קדוש על השבת שהיה מתקרב. כמאמר רז"ל (ב"ר פכ"ב) כי אמר מזמור שיר ליום השבת. על כי השבת הגינה עליו מטרם יבא שהוא על תוספת השבת המתקרב וזה יאמר לרוח היום. או ירצה ענין שעתיד לשוב לתקן העולם. כי אדם הוא מלך משיחנו. וזהו לרוח היום לומר מה שלא מנע גם זה ממנו. הוא בשביל רוח. הוא רוח אלהים מרחפת שארז"ל (שם פ"ב) שהוא מלך משיחנו. והוא של היום הידוע הנזכר. הוא היום הבא האמור במלאכי הוא יום משיחנו. והנה אף גם זאת לא היה יכול לסבול. וע"כ לא היה יכול לשמוע רק קול הברה ולא קריאה ממש.

כי היה ערום מקדושת חלוקא דרבנן. ולא עצר כח לסבול קול ה' הקדוש והנורא. והוא כי המשולל קדושה וישמע קדוש מדבר. יפול עליו מורא ופחד כנודע. ע"כ מה עשה הלך ויתחבא בתוך עץ הגן. והנה ארז"ל שהוא אילן שחטא בו. והלא כמו זר נחשב כי אדרבא ה"ל לברוח ממנו. אך הוא כי אמר בלבו הנה בכל מקום יבא קול ה' כפי הכנת המקום כי במקום קדוש ורוחני מאד. יבא שם בהפלגת דקות קדושה רבה. ובמקום אשר איננו קדוש כ"כ. יבא בהתפשטות ובהתלבשות מה. ובמקום שקדושתו קלה יבא שם בעביות יותר. ע"כ אמר אדם. הנה פה אינו יכול לסבול את קול ה' כי בא בדקות קדושה רוחנית זך מאד. ומי יכילנו כמוני היום שנתמעטה קדושתי. ע"כ הלך לו אל מקום עץ הדעת טוב ורע. כי מפאת בחינת הרע המעורב בו משולל דקות. יבא שם הקול מעובה. מתייחס אל כח אדם בעת ההיא שדבק באותו העץ. וזהו ויתחבא כו' בתוך עץ הגן. ואז ויקרא כו' כי שם שמע קריאה מפורשת כפי הכנת המקום. וכל זה עשה האלהים למען יכיר אדם בעצם את אשר הפסיד. כי היה מתחלה בכל עץ הגן רבו הקדושה שומע בקול ה' בלי התלבשות כלל. ועתה הוצרך ללכת אל מקום אשר הוא שפל אשר הרחיקו משם ה'. וזה מאמרו יתברך אליו באמור לו' איכה. כלומר איה אתה. האם זה המקום היה המיוחד לך לשמוע בקולי. איך נפלת משמים. והשיב ואמר לא נטמאתי עתה כלל. רק שלא עצרתי כח לשמוע את קולך בזולת מקום זה. כי הנה את קולך שמעתי בגן. אלא שואירא. שהיתה אימה נופלת עלי לגודל הקדושה שהיה הקול. ברוחניות. רב. והיה זה לי על כי עירום אנכי ממלבושי הקדושה אשר היו בי. כי גודל קדושה תטיל מורא בבלתי קדוש מאוד. ע"כ ואחבא לשמוע בלי פחד כמדובר. אך לא שאני חפץ עוד לידבק באילן זה. אז ויאמר לו ה' מי הגיד לך כי ערום אתה כו' לו' הנה כל חוטא מתאטמות עיני שכלו. להכיר כי ערום הוא מהקדושה. וע"כ מן התימה הוא. מי הגיד לך כו' כי ערום אתה ממלבוש קדושה. המן העץ אשר צויתיך לבלתי כו' והוא בשום לב כי הל"ל אשר צויתיך לא תאכל ממנו. מאי לבלתי אכול ממנו. אך יש חוטא בלתי דואג על עבור רצון קונו ויש שיצרו תוקפו והוא עושהו בלב רגז. ואומר בלבו כי אך הפעם הוא עושה כי תקפו יצרו. אך לא ישנה לעשותו עוד. והנה העושה באופן זה. ודאי לא יטמטם יצרו עיני שכלו מהכיר רעתו כי הלא גם בהעוותו היו עיניו פקוחות כל שכן אח"כ. והנה חיה לא שתה לבה כי אם ותרא האשה כי טוב כו' ותאכל ותתן גם לאישה עמה. כלו' כמוה בלב בלתי כואב על המעשה:

ובזה נבא אל הענין. אמר מי הגיד לך כו' שנפקחת. האם מן העץ אשר צויתיך. האם בכוונה לבלתי אכול ממנו עוד היה מה שאכלת שהיה לך לב רגז על שהיית אוכל שאם

היה כך אינו מן התימה פקיחת עיניך להכיר עונך. אך לא כן היה. כלומר אך החזיק לי טובה שהעירותיך ופקחתי עיניך לבל תאבד לגמרי. ובמה שכתבנו למעלה כי כל עיקר רעת העץ ההיא. הוא על פרי הנמשך ממנו. שאם היה עוסק בו בענין חקירות חצוניות. ובלתי נמשך אחר פריו רק נכנס בשלום ויוצא בשלום אין רע כ"כ. ע"כ אמר אלהים לא תאכל ממנו. פן תבא לאכול מהפרי היוצא מהחקירה. והאשה אמרה ומפרי העץ כו' לומר שעל הפרי הוא אשר אמר אלהים כו'. כי ע"כ גם את הכל אשר עם היות שאם לא היה נדבק בו רק אכילות עסק העץ ולא הפרי לא היה נאשם כ"כ. אך גם סחט ענבים בחקירות אשכלות מרורות לשתותם. עד אומרם ז"ל שנעשה מין שהוא הפרי. ע"כ א"ל מי הגיד לך כי ערום אתה. שזכית מיד להכיר חסרונך. משא"כ דרך חטאים. האם מן העץ עצמו אשר צויתיך לא תאכל ממנו אכלת בלבד ולא מפריו. שאם כך היה. אינו מהתימה שלא תתעטם לבלתי הכיר כי ערום אתה. כלומר אך לא כן הוא. כי הפרי אכלת כאומרו ותקח מפריו ותתן גם לאישה. כלומר אך החזיק לי טובה שעם שהכעסתני. נתתי בך דעת לפקוח עיניך להכיר פגימתך. נמצא שהייתי כמגיד לך כי ערום אתה:

ושיעור הכתוב מי הגיד לך אם לא אני ה'. כי לא לקלות העון הכרת כי האם אכלת מן העץ כו' באופן שלא היית כבד עון והשיב ואמר אין אשמתי כ"כ גדולה לבלתי יפקחו עיני להכיר ברעתי כי הנה האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי כו' כי הנה אתה אמרת לא טוב היות האדם לבדו כו' ע"כ אמרתי כי ממה שנתת לי לטוב לא יאונה לי רע. וז"א האשה אשר נתת עמדי וש"ת והלא צויתיך לא תאכל הנה אמרתי כי יש חילוק בדבר כי הנה אמרת לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו ולמה אמרת ממנו זה פעמים אם לא שעיקר הצווי היא הלקיחה מהאילן בעצמו ואני לא לקחתי ממנו כ"א היא נתנה לי מן העץ ולא לקחתי אני ממנו:

או יאמר הנה בעלילה באת עלי כ"א לא הייתי מזומן לחטא ולמות למה נתתה אשה עמדי אם לא להוליד ולהיות קיום במין בלבד ולא באיש. וז"א אשר נתת עמדי. כי ע"כ נתגלגל הדבר על ידה כי היא נתנה לי מן העץ ואוכל. ולדעת האו' שהיו תתלה דו פרצופין והפרידן הוא יתברך. יאמר אבל על האשה אשר נתת עמדי נפרדת מעצמותי גוף אחד כי הנה היא נתנה לי מן העץ. משא"כ אם היתה דבקה בי לא היתה היא מתפתת מהנחש בהיות עמי כמשז"ל אדם היכן הלך. בארץ לגזור יישוב המקומות הראוים. כד"א לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם שאם היו גוף אחד היתה הולכת עמו כי לא פתה אותה. רק כי מצאה יחידה והיתה קלה להתפתות. או יאמר במה שכתבנו למעלה כמאמרם ז"ל שהתחילה מיללת עליו כי היא עשתה כדי שלא יתפרדו. כיון שהיא בת זוגו ונפשות'

אחוזות זו בזו. ואיך תמות הוא ולא יתחברו עוד כי הוא ישאר חי לעולם. וכתבנו שזהו אומרו גם לאישה עמה כי זאת היתה מאמרה אליו כאשר היתה מיללת עליו בקולה. וזה. יאמר כה. האשה אשר נתת שעשתה לשתתקיים זווגנו שנתת על ידך. וזהו א' עמדי כאו' עמה נהיה הדבר:

פסקה יג

ויאמר כו' מה זאת עשית. כלומר הנה ב' עבירות בידך כי אכלת. והאכלת את אדם. והנה על הא' הייתי כמחריש כי לא שמעת מפי כאשר שמע אדם כ"א מפיו. אך מה זאת עשית להחטיא את אדם. אז אמרה הנה אומרו שאני האכלתיו להפיל עלי עון אשמתו אינו ראוי כי הנחש השיאני ופתני ואוכל ע"י פתוייו. אך הוא מי פתהו אם לא היה בלבו לעשות למה בקלות שמע אלי:

פסקה יד

ויאמר כו' אל הנחש. הורה הוא יתברך כי יותר חס הקב"ה על כבוד יצוריו מעל כבוד עצמו והוא כי הנחש דבר נגד ה'. וסבב מיתה לאדם ולאשתו. אמר הוא ית' מה שאני מקללך. הוא כי עשית זאת שאמרה חוה הנחש השיאני. כי על זאת אני חושש שהחטאת אותה ואומר ארור אתה כו' כי רעתך רבה מכלם. כי על גחונך תלך. כי הנה הלה"ר הורג האומרו והמקבלו. והנה הנחש דבר לה"ר על קונו והאשה קבלה. ע"כ הוא ית' הרגה כי גזר עליה מיתה. וגם האומרו נגזר עליו גם הוא. כי אין נקי מאותה גזרה כל יצירי עולם. ועדין אין כל זה מספיק לפי הנושא. וזה בשתי בחינות. (א) כי איך ערב אל לבו ללכת לעדן גן אלהים והוא טמא. ומה גם להרע. (ב) כי גם שערב לאיש תככים לדבר רע טל גבר כמותו הוא עון פשוט. אך נוסף על זה כי היה על יוצר הכל יתברך לעד ע"כ נוסף על עונשו ואלו היה על בן אדם ראוי ענוש יענש. (ג) כי לתאוה יבקש נפרד. כי לדבקה בה בקש לקשר אהבה עמה ומי יתן טהור בטמא ומה לתבן את הבר. ע"כ תחת שלש אלה נתוסף עונשו על עונש מיתתו. הא' שערב אל לבו ללכת עד גן בעדן לענשו נחתכו רגליו. וזהו על גחונך תלך. ועל השנית ניתן עפרא לפומיה כי ערב אל לבויי לדבר בפינו על אלהי העולמות כולם. וזהו ועפר תאכל וע"ז יהיה מ"ד הסובר שאיוב דבר נגד ה' עפרא לפומיה דאיוב כעונש הנחש. ועל השלישית אמר ואיבה אשית כו' תחת האהבה אשר בקש. והנה איבת זרעו עם זרעה להמית זה את זה. לא יצדק כ"א הוא גרם מיתתה גם הוא מת. ויהי נא נפש תחת נפש. ומה להם עוד איבה. לז"א הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. לומר כי זרעה יזכיר כי זולת המות נחתך ראשו כנודע. כי נגדעה קומת אדם שהיתה עד לשמים. וממנו נמשך לזרעו עד לעד לעולם. כמ"ש ז"ל על ואולך אתכם קוממיות שפירשו לשון קומה. ע"כ הוא ישופך ראש שהוא על אשר הושפל ראשו. יכנו

בראש מדה כנגד מדה. ואתה תשופנו על עקב. שנתחתכו עקבותך נוסף על המות. אך על אוכלו עפר לא יקפיד. כי בה בחינת ברכה כמו שאמרו ז"ל (ב"ר פ"ב) שלא יחסר לחמו לעולם. או יאמר מעין זה. ואיבה אשית כו' ואיך יהיה הדבר זכור לזרעה לנטור האיבה. הלא הוא כי בראות זרעה ראשו שפל ורגליו חתוכות. לא ישכחו לא זה ולא זה. וזהו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב:

פסקה טז

אל האשה אמר הרבה ארבה כו'. הנה ארז"ל (שבת דף ל"ב) על שלש מצות מיוחדת לאשה נדה וחלה והדלקת הנר היא הפסידה חלתו של עולם תפריש חלה. היא כבתה נרו של עולם תדליק את הנר. היא שפכה דמו של עולם תשמור דם נדה והלא יקשה איך עושה שלשה דברים מדבר א'. אך שהכונה לתקן את אשר עוותה. והוא כי הנה באדם ד' חלקים החומר והנפש והרוח והנשמה. והנה הנשמה שהיה החלק אלהי אינה מקבלת עונש על עון כי לא תמצא באדם כאשר יחטא כי אם שכשבא האדם לחטא היא מסתלק ממנו כקבלת חכמי האמת. אך שלשה החלקים הנמצאים שהם גוף ונפש ורוח הם הלוקים. והנה מעמד שלשתן לקו באדם בעונו ע"י האשה. ע"כ רצה הקב"ה תבא ותתקן את אשר עותה על חומרו שהיא חלתו של עולם והוא משז"ל על ואד יעלה מן הארץ והשקה כו' וייצר ה' אלהים את האדם עפר. וארז"ל (שם פי"ד) כאשה המקשקשת עיסתה במים ומפרשת חלה. כן עשה הקב"ה ואד יעלה מן הארץ ומן המים והעפר הפריש. וייצר את האדם נמצא ע"י מצוה זו מתקנת אבדן חומרו. ועל הנפש כי הדם הוא בנפש יכפר. דמה ישפך ויכופר לה בצער דם נדות. ועל הרוח הוא הנר המאיר בלתי מתקרב אל החומר כנפש מתקנת בנר שבת שהוא מעין אור נפש יתירה שבשבת שהוא אור עליון מעין הרוח:

ובזה נבא אל האומר אצל עונש האשה. הרבה ארבה עצבונך והרונך. ויהיה אומרו הרבה ארבה שהוא כפול. א' אל אומרו עצבונך שהוא על רבוי דם נדות כל ימיה. וקראה עצבון על כי הדוה בנדתה עצובת רוח. והשני הוא על אומר והרונך שהוא ט' חדשים של צער העיבור. בעצב תלדי בנים על חבלי לידה יבאו לה. ויהיה כי על מה ששפכה דמו של עולם הוא אומר עצבונך על דם נדה. ועל מה שכבתה נרו של עולם הוא אומר והרונך כי מצטערת ט' חדשים שמאיר בה אור ה' אור נר לנפש העובר בקרבה. והוא מאמרם ז"ל (נדה דף ל') על פסוק בהלו נרו עלי ראשי שהוא בחדשי העיבור בבטן המלאה והוא בשום לב מהו הנר ההוא אם הוא הנפש אינו על ראשו כ"א בקרבו. אך הוא הרוח של מעלה מהנפש העתיד לבא בו. אם יזכה בגודלו ומאז הוא על ראשו להאיר לולד. פן

ימות תוך חושך קרב אשה כי אין בנפש החיוני כח לקיים העובר אם לא ע"י אור הרוח. כאו' (איוב כ"ט:ג') לאורו אלך חשך ואלמלא זה היה צריך הוא יתברך לגמור הולד מיד ולהוציאו פן ימות שם. כאשר עשה בתולדות אדם ששנים עלו למטה וירדו שבעה. נמצא כי תקנת הילד ע"י הנר הוא הרוח היא קלקלת האשה שלמען תצטער ט' חדשים תנוח על ראש העובר כל הזמן ההוא. שאל"כ היה יתברך גומר ומוציא הולד מיד ואין זה כי אם על שהיא כבתה הנר ההוא. ע"כ תצטער על ידו. והנר ההוא שנאמר בו בהלו נרו עלי ראשי. הוא נר ה' נשמת אדם שהוא הרוח. כי שם על רוב האדם או כלם ידבר. ומי ומי בכל דור זוכה לנשמה. שיאמר הכתוב שבה חופש יתברך כל חדרי בטן של כל אדם. ועל מה שקלקלה חלתו של עולם. הוא האדם שהופרש כחלה מן האדמה תצטער בחבליה בהפרש הולד מבטנה כחלה הפורשת מן העיסה. וכיצירת האדם שהופרש מן האדמה כי תלד בצירים וחבלים ושמא תאמרו כי אין זו קללה לאשה רק לאדם כי היא על כל אלה תפרוש מבעלה. כמ"ש ז"ל (שם דף ל"א) שנשבעת בעת חבלי יולדה שלא תזדקק עוד לבעלה. לז"א ואל אישך תשוקתך כי על כל זה לא תפרוש. כי מיד בלדתה מתחרטת ועל שבועתה מביאה קרבן יולדת. והנה כל הרעה הזאת על התקוממה עליו להאכילו היתה. באומרה למה תמות היא והוא יעמוד חי לעולם. ומה גם לרז"ל (ב"ר פי"ט) שקמה עליו בחוזק יד. על כן נגמרה קללתה במה שהוא ימשול בה. וזהו והוא ימשול בך:

פסקה יז

ולאדם כו'. ראוי לשים לב אל אומרו לאמר. שיראה בלתי צודק. ועוד מה פשע הארץ שנתקללה גם היא. והנה רז"ל הוצרכו לומר שהוא על שהוציאה עץ שהוא עצמו אינו נאכל. ועוד מה היא אירתה. והנה ארז"ל (שם פ"כ) שתעלה דברים ארורים. יתושים ופרעושים כו'. ועוד באו' וקוץ ודרדר תצמית לך. אם הוא שיאכלם האדם. כמו שאמרו רז"ל שהוא על קונדם ועכביות. למה לא הזכיר אכילה רק בעשב השדה. ועוד אומרו בזעת אפך כו' הלא לא כל האדם אוכלים בזעת אפם. ועוד באו' עד שובך אל האדמה. למה אמר באריכות הלז. ולא אמר עד תמות. וגם אומר כי ממנה לוקחת מיותר. ועוד אומר כי עפר אתה. אם הוא שמעפר נעשה. ידוע הוא. ואם הוא שכעת הוא עפר. לא כן הוא. ועוד מה שינה. כי תחלה אמר עד שובך אל האדמה כו'. ואח"כ אמר ואל עפר תשוב. ולא אמר ואל האדמה תשוב:

אמנם הנה בפתח דבריו יתברך כיוון לדחות טענתו שאמר לו האדם. האשה אשר נתת עמדי כו' שכלל ב' דברים כמאמרנו למעלה. (א) שהאשה היתה סיבה על כל אחד מהדרכים שכתבנו בפירושו. (ב) באומרו היא נתנה לי מן העץ. כי מאומרו יתברך ב'

פעמים ממנו לא תאכל ממנו. כו ביום אכלך ממנו. חשב שלא היתה עיקר הקפידה רק בהלקח מהאילן. אך עתה היא נתנה לי מן העץ ולא לקחתי אני ממנו. ע"כ אמר הוא יתברך על הטעה הראשונה. כי שמעת לקול אשתך כו'. והוא בשום לב אל מלת לאמר האמורה בצווי ויצו ה' אלהים על האדם לאמר. כי אומרו לאמר הוא מיותר. אך כיון הוא יתברך למנות את האדם שליח לאמר לאשה צווי זה גם היא. וזהו ויצו על האדם. וגם לאמר לאשה:

ובזה יאמר לו הנה על כל הבחינות אשר תתנצל באמרה. כי האשה הסיבה. אין לך בית מנוס. כי הלא הפכת קערה על פיה כי הלא אני להשמר מפיה ולהשמר מכל זה. שמתי אותך ממונה עליה על דבר שתשא ק"ו לבלתי שמוע אליה ואיך נהפכת כי במקום שהיה לך לאמר לה שלא תאכל. אדרבה אצ"ל שלא מנעת אותה. כ"א ששמעת לה באומרה לך שתאכל וז"א כי שמעת לקול אשתך ותאכל על פיה במקום אשר צויתיך לאמר לה לא תאכל ממנו וז"א לאמר וגם הטענה הב' שדקדק אומרו ממנו והיא לא לקח מן העץ גם זו אינה טענה שלא אמרתי לא תקח רק לא תאכל ממנו והוא לומר אתה שמת לבך אל אומרי ממנו ב"פ ולא אל אומרי אכילה ב"פ לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו כי לא יעלה על לב שכוונתו שלא תענש אם לא תהיה נושך ואוכל בפיך מן האילן כי אין זה דרך אנשים. אך אין זה רק שכל הכוונה לא היתה רק על האכילה ממנו גם שילקח ע"י אחר וז"א לא תאכל ממנו ועל ענין העונש ארורה האדמה כו' יהיה הענין שאמר לו יתברך הנה מתחלה היית מושל בכל הבריות דומם וצומח ובעל חי כאו' ורדו בדגת הים כו' ועתה אצ"ל שלא תרדה בב"ח. כ"א גם הצומח מהאדמה הוא הדומם לא תרדה בם כי האדמה מאליה היתה מוציאה לך כל אוכל בלא יגיעה כמאמר ר' פנחס בב"ר (שם כי"ה) ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי שלא היה עץ שלא היה עושה פרי אפי' אילני סרק. וכן ארז"ל בב"ר כי פיסת בר בארץ כי כמו שהארץ תוציא זרועיה הנאכלים כמות שהן תמר ותפוח כן גם הלחם היה יוצא נאכל כמות שהוא כמה שאמרו ז"ל בבראשית רבה מאי לפת כלומר לא פת היה ע"ד העתיד לבא שיהיה פיסת בר בארץ כלל הדברים כי הארץ היתה מוציאה צמחה בלי עמל ובלי יגיעת אדם וגם בלי פסולת רק נאכל כמות שהוא. בר. לחם. ומזון. נמצאת הארץ נשמעת לאדם וכן הצומח והב"ח כמשז"ל (שם פ"כ) שהיו גם העופות באים אליו אמר עתה הנה אבדת הכל כי הנה ארורה האדמה בעבורך והוא כי בהברא העולם היתה שכינה בתחתונים. וע"כ בהיות שכינה שורה על האדמה תוציא צמחה מאליה ובלי פסולת כי הכל היה עושה פירות וגם הלחם הי' יוצא בלי סובין ומורסן וקש ובלתי צריך עבודה ונאכל כמות שהוא. וסועד כלחם

האפוי. אך בהעוות האדם לא בלבד נסתלקה שכינה עד לרקיע כמשז"ל (שם פי"ט) כי ע"י שבעה עלתה עד לרקיע השביעי כ"א גם שרתה רוח טומאה על הארץ וע"כ א"א אלא להוציא רק דברים ארורים מעורבים בפסולת כאשר נתבאר בס"ד. וז"א ארורה האדמה בעבורך שהוא על חטאו שהשרה טומאה על הארץ וע"כ כיון שלקתה בסבתך לא תהיה נשמעת לך להוציא לחם אפילו מעורב בפסולת כ"א ע"י טרחך בה בחרישה וזריעה. ולא מאליה כבתחלה וזה אומרו בעצבון תאכלנה ופירוש מה שאמרתי ארורה האדמה בעבורך הוא כי וקוץ ודרדר תצמיח לך זאת תעשה מאליה שהיא מכח הטומאה השורה עליה תוציא דברים רקים ומזיקים וזהו לך כלומר בשבילך שהוא אומר בעבורך. הרי פי' אומרו ארורה האדמה ואומר בעבורך ועל אומר בעצבון תאכלנה אמר ואכלת כו' בזעת כו' לומר מה שאמרתי בעצבון תאכלנה לא על כל מאכל אשר תאכל כי הנה ואכלת את עשב השדה שהוא היוצא השדה עשבים קלי האיכות אשר אין זרעם בם אך מה שיהיה בזעת אפך הוא מה שתאכל לחם והוא כמשז"ל (ברכות דף נח) שעשר מלאכות צריך כדי לאכול מלחם הארץ שהוא כדי לנקות הפסולת ולהכשיר האוכל ע"י עשרה מלאכות וי' מצות הנעשים בו כנודע להעביר כח הטומאה אשר סיבב הפסולת והנה ע"י האדם אשר גרם בא כח הטומאה ע"כ יטרח להעבירו בכשר כוחות קדושה ובכלל הדבר הוא כי לא השליטו ה' עתה רק בצומח על הדרך הגרוע הלז אך לא בב"ח נמשל כבהמות בחטאו ולמה יהיו לו לאכול ואמר כי זה יהיה לך אדם שתאכל בזעת אפך לחם ולא יהיה פסת בר בארץ מאליו ובלי פסולת עד שובך אל האדמה כו' והוא בשום לב אל אשר הערנו שאינו אומר עד שובך אל העפר. כמו שאומר אח"כ ואל עפר תשוב. אך הוא כי אל עפר משמעו. שיחזור להיות עפר בקבר. אך אומר אל האדמה. הוא להיות על האדמה חי וקים:

והוא כי הנה ידענו כי אדם הוא דוד והוא משיחנו. ואמר כי נמשך הקללה הזאת עד שובו פעם אחרת אל האדמה. ולא בדוד בהוייתו הראשונה. כי אם כאשר האדמה תהי' אשר ממנה לוקחת כי תהיה משוללת רוח הטומאה. כד"א ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. שהוא בימות משיחנו. שאז ישוב במשיח עצמו אל ב"ה היא האדמה אשר לוקח משם כי ממקום כפרתו נברא. כי אז תחול שכינה בארץ עם סלוק הטומאה כאמור כי אז ע"י כך. הארץ תוציא צמחה מאליה ובלי פסולת. כי יהי פסת בר בארץ וכמאמרם ז"ל (שבת דף ל) (יהי כו') עתידה א"י להוציא גלוסקאות כ"א יהיה כמו זר נחשב בעיני השומע שתוציא הארץ גלוסקאות כציורה מאפה תנור. הלא זאת ישיב אל לבו שהענין כי כאשר תוציא הארץ גם עתה. תמר. ותפוח. הנאכל כמות שהוא יוצא מהארץ כן תוציא

אז הלחם שיהיה נאכל בהוצאתו מן הארץ. וגם תהיה גלוסקאות שהיא מסולת מנופה ונקיה כן לא תוציא הארץ לחמה בפסולת. מוץ ותבן וסובן ומורסן. רק נקיה מכל פסולת כסולת הנקיה כי מה שיקשה לקלי האמנה איך יוסר הסובין והמורסן והקמח מאליהן הוא שלא ידעו שלא יצטרך להשיר דבר. כי אם יברא בלא סובין וקמח. רק סולת נאכל כאפוי. ואם יקשה למו האפיה ק"ו הוא. אם ב"ו מכשיר הסולת ע"י אפיה ליאכל. מי שיצר את האופה עצמו לכ"ש. ומה גם כי אין זה רק להחזיר הדבר אל ראשיתו. ואין כל חדש כי אשר להיות כבר היה. אלא ששרתה רוח טומאה על האדמה אש איררה ה' מרעת יושבי רוח ותוציא הארץ פסולת בעירוב בצמח האדמה. שע"כ יצא עירוב. מוץ קש סובין ומורסן. מה שאז לא יראה ולא ימצא. וע"כ בימי מרע"ה ודוד ודומיהם שהיתה שכינה שורה על הארץ לא היה כן. יען כי לא הוטהרה הארץ הלזו מן הטומאה לגמרי. לבלתי היות עירוב טומאה בצד מה. עד לע"ל. שנא' על הזמן ההוא ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. והוא מאמרם ז"ל בב"ר (פי"ב) באומרם כי כל תולדות שבמקרא חסרים. אלה תולדת השמים כו' ואלה תולדת פרץ כו' מפני ששה דברים שחסרו בחטאו של אדם שהם פירות הארץ. ופירות האילן כו' שהיו שלמים כשנאמר אלה תולדת השמים יחזרו כשיבא בן פרץ. הוא מלך משיחנו. הנה בפי' כי פירות הארץ והאילן לא יתוקנו עד ימות משיחנו והוא מן הטעם שכתבנו. והנה היה מקום שיאמר אדם. הלא אם אתקן מעשי בתשובה שלימה למה לא יחזור הענין כשהיה מבלי שוב פעמים. לז"א כי עפר אתה כו' לומר הנה הכל תלוי בך. ואין דבר נתקן עד שתתקן אתה ותקונך עמך בחיים א"א עד תשוב אל העפר. והוא כי אינך עתה מה שהיית טרם תחטא. כי לא היית עפר. כי גם שנעשית מן העפר הלא יצרך ה' בעצמו יצירה חדשה שהקנה בך בידיו הויה זכה. וקדושה ספוריות. אך עתה נסתלק ממך הספיריות ההיא. כי נכנסה בך זוהמת נחש. עד שכעת עפר עתה משולל הקדושה שנקנית בך כי פנה זיווך. והוא מה שאז"ל כי אחד מהדברים שנתקלקל והוא זיוו שגם כי מעפר נעשה נתעלה איכותו והיה זך ובהיר גם אומרו מעין רוחניות. ועתה עפר אתה כי נתעכר איכותך כעפר. ע"י זוהמת נחש ואין לך תקנה לשוב אל הקודם. עד אשר אל עפר תשוב. ושוב אעשך מן העפר משולל זוהמת נחש. כאשר עשיתיך מאז. בכל השלמות שהיה בך כבראשונה והותר. וזה מאמר שלמה (קהלת י"ב:ז') וישב העפר כו' לומר אם היה הדבר כאשר טרם יחטא אדם. שהגוף לא היה עפר. היה חבור וזווג הרוח והגוף עולה יפה ולא יתפרדו אך עתה הגוף הוא עפר. איך יתמיד חיבורו עם הרוח. לכן כל אחד ישוב לשרשו. עד יתוקן וישובו העפר אל הארץ כשהיה טרם יוצר אדם והרוח כו'. או יאמר עד שובך אל כו' עד שעה א' קודם

תחיית המתים. והוא עובדא דר' אחא בר יאשיה שאמר על פ' זה. שהצדיקים נעשים עפר שעה א' קודם תחיית המתים. כי אז תהיה האדמה זכה מטומאה לגמרי ואדם לא שב אל עפרו במותו וכן נראה ממ"ש בגמרא (ב"ב דף נ"ח) שנא' לר' בנאה. בדיוקני עצמה לא תסתכל כי עודנו קיים בגופו במערה. ומה גם אחרי תשובתו מחטאו שלא ישוב אל עפרו עד הזמן הנזכר. לז"א כי עפר אתה. כלומר מפאת עצמך. וגם לא תהיה כך הרבה כי אם שובך אל העפר בלבד. כי מיד אעלך גם עלה. וז"א ואל עפר תשוב ולא אמר ועפר תהיה. כלומר השיבה בלבד בלי התמדת היותך שם הרבה כי שעה א' קודם תחיית המתים הוא. כמדובר. או יכוון באומרו אל עפר תשוב. לומר כי גם שתהיה עפר לא תשוה לעפר הארץ כי איזה יתר איכות יהיה בעפר גופך. על שידיו ית' יצרו אותך ממנו. ע"כ לא אמר ועפר תשוב כ"א אל עשר. כאלו אינך עפר כמוהו. כי אם בא אליו. וגם באומר עפר פעם ב'. ולא אמר ואליו תשוב יורה כי עפר אחד באיכות הוא:

פסקה כ

ויקרא האדם כו'. הנה על שהיתה אם על כל חי. ראוי תקרא חיה. אך לזה נדקדק אומר היא היתה. ומן הראו יאמר כי היא אם כל חי. ועוד למה קרא לה שם אחר הקלקול ולא מתחלה. אך יאמר עתה קראתיה חוה להראות מה שחסרה כי הנה מתחלה היא היתה אם כל חי ראויה ליקרא חיה. אך עתה היא אם כל מת. שבעבורה כלם ימותו וישובו אל העפר כל הד' יסודות. ע"כ על חסרון הד' יסודות יחסרו מהיו"ד של חיה ד'. ותשאר וי"ו וע"כ תקרא חוה. וע"כ נסמוך ענין זה אל אומר ואל עפר תשוב: ב

פסקה כא

ויעש ה' אלהים כו'. הנה כתבנו למעלה מאמר ר"מ (פ"כ) שמצאו כתוב בתורתו כתנות אור. והערנו כ"א הוא קודם החטא למה נאמר פה. ואם היא אח"כ אדרבה אור חושך באהלו. ועוד למה לא הלבישם מאז. אך הוא מה שכתבנו למעלה כי מתחלה היה להם כתנות אור. היא חלוקא דרבנן בהיותם בגוף ונפש בג"ע. כי גופם היה זך בלתי עב. כעור ובשר שבנמצאים. אך אח"כ נתלבש דקותם ונעשה עור גשמיי בעצם. וזה יאמר פה. ראו מה הפסידו אדם ואשתו כי הנה כ"כ היו זכים בגוף ונפש. עד גדר תתייחס עשיית מלבושם אל ה'. כי ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות אור רוחניים כדי להתלבש גופם בג"ע ג"כ בחלוקא דרבנן ועתה וילבישם שהקנה בהם הלבשה. ויחלף מאור לעור. ושיעור הכתוב ויעש מתחלה כתנות אור. ומ"ש עור. הוא על מה שאח"כ וילבישם את הכתנות. כלומר ומזה תבין כי בתחלה היו אור. כי האותיות מתחלפות. כי כן תהיה כוונת ר"מ. ולא להגיה התיבה:

ולבא אל הענין נעתיק לשון מאמרם ז"ל. והנה זה לשון המאמר במקומו בב"ר. (שם) בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות אור אלו בגדי אדה"ר. שהם דומים לפנס. רחבים מלמטה וצרים מלמעלה. ויצחק רביא אמר חלקים כצפורן. ונאים כמרגליות. א"ר יצחק ככלי פשתן דקים הבאים מבית שאן. עכ"ל. והנה כל ענין מאמר זה אומר דורשני. אך הוא כי הנה הוקשה לר' מאיר. לא ימנע אם ידבר על מה שקודם החטא. למה נא' פה. ועוד כי מקודם היה חומרו זך שבקשו מלאכים לומר לפניו קדוש. ואיך היו לו כתנות עור והוא רוחני ותוך ג"ע. וגם אומר וילבישם והיה לו לקצר ולומר וילבישם ה' כתנות עור. ואם ידבר על מה שאחר החטא למה עתה הלבישם ולא מאז. ע"כ אמר כי האותיות מתחלפות. ועל שני הזמנים ידבר כי תחלה טרם יחטא. היה גם חומרו זך ומלובש בג"ע במלבושי אור. ובחטאו נתעכר ונעשה עור. ככל עור כל בשר איש כמונו היום. ושיעור הכ' שהוא כתנות אור שעשה לו מתחלה. ועתה וילבישם את הכתנות שיהיו לו בעביות כמאור. לעור. ומה הוא ההפרש. הלא הוא כי מתחלה בכתנות אור היה משיג הדברים עליונים דרך רחב מלמעלה שהיה דבק בו ית' והדברים תחתונים לא היה לו בהם כמעט שייכות. אך אחר העוותו ונתעכר. נעשו צרים מלמעלה ורחבים מלמטה כי הדברים עליונים היה משיג בצרות והתחתונים ברחב או שע"י רחב התחתונים היה עולה ומשכיל בעליונים בצרות. ויצחק רביא אמר כי לא בלבד היה לו עתה צרות למעלה. כ"א גם עתה היה משיג ענינים חשובים ונאים כמרגליות. אלא שהיו חלקים כצפורן משוללת זויות. כן היה לבו חלק להשמט ממנו. ולשוכחה על שנתעכר חומרו. ור' יצחק גורע כחו יותר. ואומר שלא היה משיג הדברים העליונים רק כעין מסך. ולא מסך זך כזכוכית לבנה. כ"א כמאחורי כלי פשתן הדקים. שהאור שאחוריו מתפלש דרך היריעה ההיא כי דקה היא. אך בעביות ובהסתר. כי המסך בלתי זך כזכוכית. כ"א שהוא דקה וע"ד פשט הכתוב יאמר כי הנה מתחלה היה גם חומר אדם זך. שגם גופו למה שהיה מעשה ידיו יתברך. היה זך עד היות תפוח עקבו. שהיא עכורה לכל היותר יפה מראה שבעולם שלו היה מכהה גלגל חמה. והוא כי האדם היא הנפש. כד"א על בשר אדם לא יסך. יורה כי הבשר הוא של אדם. ולא האדם והגוף הוא כמלבוש. והנה בתחלה היה גופו הגלוי אור זך מעשה אלהים כלוחות. וזהו ויעש ה' אלהים כתנות אור. כי זכים מעשה ה' אלהים היו הכתנות אור שלהם. אך בהעוותם וילבישם את הכתנות הלבשה ממשיית בעצם כמונו היום. ויתכן לפרש כן מה שמצאו בתורתו של ר' מאיר כתנות אור שמפרש כן ויעש מעשה ה' אלהים בידיו כתנות אור. כי מה שהוא עור מלובש לגבי דידיה. הוא

אור אצלנו. וזהו כתנות אור כמלאך ה' שמתלבש בבואו לעולם מלבוש דק וזך שהוא אור מעובה. ואחר כך כשחטאו וילבישם את הכתנות כמונו היום:

פסקה כב

ויאמר כו' הן האדם כו'. הנה כל הפסוק משולל הבנה. ויתכן יאמר שאמר הוא יתברך לפמליא של מעלה. הן האדם כו' והוא בהקדים כי מה שגזר הוא יתברך מיתה על אדם וזרעיותיו ולא עונש אחר. ויעמד חי לעולם. הלא הוא כי מאז ברא הוא יתברך העולם. היה לשתהיה לו דירה בתחתונים. שהוא שיהיו בני האדם מרכבה על שכינתו בעצם בגוף ונפש. בלתי מעכב החומר. כי גם הוא יהיה זך כאשר יקווה לאחר התחיה. כי גם החומר יהיה ספירייי מאד מעין הנפש. והנה אם לא חטא אדם כך היה מאז כנודע. עד אשר חטא ונתעכר חומרו. ככתוב על אומרו ויעש כו' וילבישם. וע"כ א"א לשוב אל ראשיתו לזכך החומר. עד יתמרק בכור הארץ ויעשה בריה חדשה ע"י טל העליון. ע"כ הוכרחה המיתה כוללת שאפילו הצדיקים לא יבצר מהם לפחות שעה אחת קודם תחיית המתים מלשוב לעפרן. כי בחיים חיותם בלתי אפשר. כי אפילו במתן תורה שעל ידי לוחות ראשונות שהיה מקום להזדכך. נתקלקל בעגל:

ונבא אל הענין שאמר הוא יתברך למלאכי השרת. הן האדם היה כאחד ממנו. שהוא כי היה כמלאכים שלא יעצרם הגשם מלהשרות בהם שכינה. כן היה זך. אך נמשך לדעת טוב ורע ונתעכר חומרו. וע"כ רפואות תעלה לעלות במעלה היותו מרכבה אל השכינה בגוף ונפש היתה לו גזרת המיתה. וע"כ אם ישאר בגן עדן. פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים. ואכל וחי לעולם. ונמצא בלתי מת ולא יתוקן. ואם נאמר שלא יחזור אומרו ממנו אל מלאכי השרת. ושלא היה כוללם הוא יתב' אל עצמו חלילה. יתכן בשום לב אל מלת הן. והוא כדרך רז"ל לדרוש תיבה כיוצא בה. כי הנה שתי אותיות אלה. הן בלתי מתחברות עם שום אות. כי אל"ף וטי"ת עולים יו"ד. וכן ב' וח'. וג' וז'. וכן דל"ת וי"ו. אך הה"א אין לה חבור. וכן הנו"ן. כי י' וצדיק עולים מאה. וכן על סדר זה נשארה הנו"ן יחידית. וע"כ היו למשל אל דברים בלתי מתחברים. ובזה יאמר הן האדם. לומר כי ב' חלקי האדם הכוללים אותו. אשר הם נגדיים זה לזה. שהם חומר וצורה. היה הכל כאחד ממנו. כמיוחד שבחלקיו הוא הנפש וזה משמעות מלת אחד בפת"ח האל"ף. שהוא המיוחד. כד"א (בראשית כ"ו) שכב אחד העם. והכונה כי הנגדיים שבאדם היו כמיוחד שממנו עצמו. כי גם חומרו לנפש יחשב. וראוי להשרות שכינה בדבקות עצמיי בלי ערוב החומר. אך בחר לדעת טוב ורע ועתה באין חומרו דומה לנפשו. כי נתעכר. פן ישלח ידו כו' ובלי מיתה לא יוסר חלאת חומרו ממנו ולא יתוקן. לכן וישלחהו כו'

וענין אומרו שיקח ויאכל וחי. יהיה כענין מאמרם. ז"ל בגמרא (שבת דף ל') כי בסלוק דוד המלך ע"ה היה עוסק בתורה כל אותו היום ולא יכול מ"ה ליגש אליו ליקח את נפשו ממנו עד שפסק. וכן ר' ע"ה עד ששפחה השליכה כלי מהגג. ומן הברת השבירה הפסיק. ונפטר. כן יאמר יתברך אם ישאר אדם בג"ע יקח מעץ החיים. שהוא ענין עסק סודות התורה. כי על דרך השוד היתה לו. ועל ידי עסקו בה ומצותיה. היה משפיע שפע. ומצמיח ומגדיל עצי עדן כמפורש למעלה. והוא אומר לעבדה ולשמרה. והנה באחוז בתורה שהוא אומר ולקח גם מעץ החיים. אפשר יאכל שיהנה כאוכל ויערב לו באופן לא יתבטל מעץ החיים ולא יוכל מלאך המות לגשת שמה. כי אין שם דבר יפסיקהו. כאשר היה בדוד המלך ע"ה. וברבי ע"ה. ע"כ וישלחהו כו'. או יאמר אם נפרש שאומר יתברך לא תאכל ממנו. הוא שלא היה מקפיד אם היה נכנס בידיעת חקירות טוב ורע. אם לא היה אוכל ונהנה ממנו היא סברת מינות. כ"א היה אדם נכנס בענין עץ הדעת טוב ורע לא היה אוכל ממנו. שהוא חוקר בדרישותיו. שלא ידבק בידו מאומה מן החרם. רק נכנס בשלום ויצא בשלום כמאמר חכמי האמת באברהם. אין רע. אך ארז"ל (סנהדרין פ"ד) שנעשה מין שהיא האכילה מפריו. כאשר רמזו ז"ל (ב"ר פי"א) שסחטה ענבי רוש והשקתו. שהוא משל אל החקירות. כסוחט הזה לאכל מפנימיותו.

ונבא אל הענין. אמר הוא יתברך הלא אפשר ידבר איש נגדי למה נתתי לפניו מכשול שיהיה לו מקום לבא אל ענין העץ ההוא. לז"א הוא יתברך הנה אם יחיויב לכל הבא אליו לאכול ממנו. היה קשה. אך אפשר יחזיק באמת וידע הטוב ורע ויצא בשלום ולא יחטא. וז"א הן האדם היה כאחד ממנו שרפי קודש לדעת טוב ורע כידיעה. ולא יחטא רק יצא בשלום. באופן שלא נתתי לו מכשול. אך לא עמד בידיעה בלבד ואכל ואשם על בחירתו. ומה שחטא צריך לתקנו ואם ישאו בג"ע. פן ישלח ידו כו'. ולא יוכל נקיון כמדובר. בקודם ע"כ וישלחהו כו':

פסקה כג

וישלחהו ה' אלהים כו'. צריך לדעת מה העבודה הזאת. האם לחרוש שלאו. ועוד אומר אשר לוקח משם הוא מיותר. ועוד או' ויגרש את האדם. הרי היה חוצה כי שלחו. ואיך יגרשהו אחר שכבר יצא. והנה רז"ל אמרו באיכה רבתי (פתיחה והמה כאדם) שדנו בשלוחין וגירושין. וגם בדבריהם ראוי לשים לב אל כפל הענין. והנה לרז"ל יהי' כי המגרש את האשה עושה שני דברים. (א) שמשלחה מביתו. (ב) שכורת בינו לבינה בגט. כן הוא יתברך שלחו מג"ע וגרשו. שיהיה ככורת בינו לבינו. כענין עונותיכם היו מבדילים כו' וע"ד הפשט יאמר בהזכיר מאמרם ז"ל (שבת דף כ"ח) על פסוק ותיטב

לה' משור פר כו' שהוא קרבן שהקריב אדה"ר וראוי לדעת באיזה זמן הקריבו כי אין נזכר בפ'. ועוד למה לא היה לרצון בעצם שאומרו ותיטב לה' משור פר שהקריב אדה"ר שיורה כי לא שלם היה קרבנו של אדם. וע"פ דרכנו נשית לב אל מאמרם ז"ל (חולין דף ס') שאמרו שיר שהקריב אדה"ר קרנותיו קדמו לפרסותיו. שנאמר מקרין מפריס. מה ענין הקדימה הזאת. ואם הוא חולק אל מאמר האומר פר שהקריב אדם הראשון קרן אחד היה לו במצחו שנאמר מקרין מפריס מקרן כתיב. כי הנה אין ספק שבמספר קרנותיו חולקין. כי האומר קרנותיו קודמות. מורה כי שנים הן. ולא אחד בלבד כדעת האומר קרן אחד:

אך אפשר כי בענין פשטו. לא יחלקו. כ"א בענין בחינת הרמז. והצד השוה שבהן. שכל אחד הוקשה לו בכתוב שני דברים. (א) מה חסרונו של שור פר ההוא שבעתיד ייטיב לה' ממנו. ועוד מה בא להודיע שהיה מקרין מפריס. כי הלא כל השור פר כן הוא. ודעת האומר הראשון כי בא הכתוב להשיב ולומר טעם אל מה שייטיב לה' משור פר של אדה"ר. מפני שהיו קרנותיו קודמות לפרסותיו. כלומר כי בא על עון. כי קדמו נגיחותיו להזיק בחטאו. לפרסותיו שהם סימני טהרתו. משא"כ לעתיד כי לא על קדימת עון יהיה ודעת האחר הוא שהכתוב נותן טעם בדרך אחרת. והוא מעין מאמרם ז"ל על אילו של יצחק כי שני קרניו הועילו. אחד לשופר של מתן תורה לזמן זה. ושל ימין לשופר גדול לע"ל שיתקע בשופר גדול:

ונבא אל הענין אמר ותיטב לה' משור פר של אדה"ר. כי לא הועיל זכות הקרבן ההוא לזמן זה. ולעתיד. כשל יצחק. כי אם קרן אחת היתה לו. שהוא להיות לו חירות מה שלא מת ביומו. עד תתק"ל שנה וע' שנה שארז"ל שנשארו מהאלף לדורות עולם. אך לא הועיל גם לע"ל. וגם זה מהטעם הקודם כי בא על עון:

ובזה נבא לענין הכתוב. כי מה' יצא הדבר. אחר שחטא. לשלחו להקריב הקרבן להאריך לו. וע"פ דרכו הורה לנו הוא יתברך גודל ענותנותו וחסדו עם בריותיו. וכי לא רצה לגרשו כלה בזעף. וגם לא להודיעו שהיה מוציאו בהחלט. כי אם לאט לו קו לקו שלחו להקריב קרבנו. ואמר לו שילך מג"ע למקום כפרתו אשר לוקח משם. הוא מקום המזבח שבהר המוריה. ושם יעבוד עבודה. הוא קרבן שור פר מקרין מפריס שהקריב. כנודע מרז"ל. ובזה נמצא עובד את האדמה כחורש ועובד להצמיחה לתקן אשר אררה ה' כאומרו ארורה האדמה בעבורך עתה ע"י ריצוי הקרבן במקום כפרתו. כי שם שפע קדושה תמיד. הוא שער השמים. וז"א לעבוד את האדמה אשר לוקח משם כי ממקום כפרתו נברא

שע"י קרבן זה בתשובה יתוקן בצד מה. ולא הגיד לו שהיו גירושיו גמורים. והנה העולה על רוחו של אדם. היה לחזור אח"כ:

אמנם הוא יתברך גירשו שלא ישוב עוד. וז"א ויגרש את האדם. ולא שאמר לו בפניו שלא ישוב. וא"כ איך היו הגירושין. הלא הוא. כי וישכן מקדם לג"ע כו' ואת להט החרב כו' למען כשישוב לא יוכל ליכנס. וזהו לשמור את דרך כו' וזהו וישלחהו כו' ואח"כ ויגרש כו' כי תחלה שלחו ואח"כ גירשו כמדובר:

פרק ד

פסקה א

והאדם ידע את חוה אשתו כו'. הנה היה ראוי יאמר וידע את כו' ולא והאדם בה"א הידיעה. והנה אפשר כיוונו רז"ל (ב"ר פכ"א) לתרץ זה. באו' שתחלה פירש שלא להוליד בנים לגיהנם. ואח"כ ידע שאחר כ"ו דורות עתידין לקבל את התורה. ואפשר יצא להם ז"ל ממספר ר"ת של ה' תיבות אלו. משא"כ אם היה אומר וידע אדם. כי וגם אומר חוה היא מיותר. ועוד ראוי לשים לב שהראוי יאמר ותקרא שמו קין. וכן בהבל. אך באו' ותלד את קין. ואומר את אחיו את הבל. כאלו מאליהם היה נודע. שם כל אחד מטרם יצרו. הלא כמו זר נחשב. ואם על אומרה קניתי כו' נקרא קין. הל"ל תחלה ותאמר קניתי כו'. ואח"כ ותקרא שמו קין. וגם מה היה שבהבל לא אמרה דבר. ועוד ע"י מה היה הקנין שקנתה איש. ועוד אמרה קניתי איש את ה'. הוא בלתי מובן. וגם למה זה בחר בעבודת האדמה. וזה בצאן:

אמנם הנה ידענו מרז"ל כי באיש ואשה יש השם י"ה. י' באיש. וה' באשה. כשזוכים השם ביניהם. ואם לאו נוטל הוא יתי' היו"ד מהאיש. והה' מהאשה. ונשארו אש אש כו'. והנה שם זה היה בין שניהם באו' לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. והנה בהעוותם כבר נסתלקו י' וה' מאיש ואשה. ולא נשאר מהם רק ו"ה בשם חוה. וז"א והאדם שהוא ו"ה היו ביניהם כשידע את חוה אשתו בלבד. ולא היו"ד ה"א. ולזה הוזכרה חוה. כי בה הן הב' אותיות. ע"כ ותהר ותלד את קין מפאת החסרון. והנה נולד הוא ותאומתו שהם איש ואשה. וזהו רבוי האת באו' את קין. אז אמרה הנה קניתי איש שיש בו י' בין האל"ף והשי"ן וגם את תאומתו שהיא אפה ובה ה"א. וז"א קניתי איש וגם את ה'. שהיא תאומתו שנרמזה באת. וא"כ איפה הרי השם שלם. וזהו אומר את ה'. ושיעור מאמרה קניתי איש. וגם את שהיא אשה. הרי השם שלם בד' אותיות. או יאמר והאדם ידע כו' כי הנה בעון אדם ואשתו. חששה שמא עשו פירוד בין י"ה לו"ה של שם. וכן אפשר שעל כן אמר הוא יתברך כי יד על כס יה פו' כי לא יחזירם הוא יתברך להתחבר. עד ינקם

מעמלק שהוה מצד הנחש ההוא כנודע. וזה אומרו והאדם כלומר ו"ה בני חבור אותיות י"ה. היו בעבור האדם כאשר ידע את חוה אשתו. ובראותה כי ותהר ותלד בתכיפות בלי זמן עבור. ובלי חבלי יולדה. כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' כ"ב) מה ההריון בלי צער כך הלידה. אז אמרה הנה לא נתקיים בנו ענין הרבה ארבה עצבונך והרונך כו' ואין זה כ"א שה' קבל תשובתנו. כמו שכתבנו על ותפקחנה עיני שניהם וכו'. וכן אמרו רז"ל שפתח לו פתח של תשובה. וא"כ שקניתי איש שבלי עצב ילדתי כקונה איש. יורה כי אני עם ה' וזהו את ה' שלם. ששב ונצטרף עם ו"ה שבשמי. או יאמר קניתי איש אחר העוותי. אין זה כ"א עם ה' הוא רחמים היה הדבר ולא בשם אלהים משותף. כאשר בהברא אדם ואשתו שהיה ה' אלהים. או יאמר במה שהאכלתי את אישי קניתי איש. שאל"כ היה פורש ממני ונושא אחרת ולא היה לי בן. יראה שלא מאס ה' בי. כ"א שאני עם ה'. וזהו את ה':

והנה ב' בניה אלה היו. זה מתייחס אל עביות זוהמא וחומר. וע"כ מאליו הוא קין. כי הוא דבר קניני ממשיי. אך הבל הוא היה מתייחס אל הנפש. הבל פיו יתב' אשר נפח באפיו נפש כאדם. וזהו ענין הבל נגזר מהבל פה. וזהו את קין כו' את אחיו את הבל כו' כאלו כל אחד שמו עמו. ועל כן קין יצא ראשונה. כי תחלה פלטה הזוהמא ואח"כ העיקר. וע"כ לא הוצרכה לומר דבר בהבל. כאשר בקין. כמבקשת מאתו יתברך יצרף שמו לתקנו. ועל כן ויהי הבל רועה צאן כי היה הוא גדרו למעלה מהב"ח. רועה עליהם. אך קין לא היתה מעלתו רק על הדומם. ועובד אדמה להוציא הצומח. אך לא עלה על הבעלי חיים. והוא מאמר חכמי האמת (עיין בזוהר בראשית דף נ"ד) כי קין היה מסטרה דמסאבותה. והבל מסטרא דדכותא. ובזה יתכן דרך אחרת באומרו קניתי איש וכו'. והוא כי הלא ע"י זוהמא שהוטלה בה. נמצאו בה עירב זוהמא בקדושה. כי לא נתרוקנה הקדושה מהם לגמרי. ובכן לא היה מקום לצאת ממנה בן צדיק. כ"א כל בן מצורף עם זוהמא:

והנה כתבנו באברהם שכדי שיצא יצחק זך. הוצרך לקחת את הגר להטיל בה מחלק שבו מזוהמת נחש ע"י היותו עדיין ערל. שהערלה מושכת הבחינה ההיא. ויצא יצחק אחר המילה משרה. מבחינת הקדושה. וע"כ ביצחק שלא היה יכול ליקחת להטיל בה בחינות זוהמא. הוצרך שתלד רבקה תאומים. ושיחלקו השתי בחינות. אחד ליעקב ואחד לעשו:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה חוה היתה יודעת מאד וראתה את קין. והכירה כי היה מבחינת הזוהמא ולא מעורב עם הבחינה אחרת. אז אמרה אין זה כ"א שע"י מה ששבתי בתשובה כמדובר בפסוק ותפקחנה עיני שניהם כו' קניתי איש את ה' שחילק ה' את שתי הבחינות. כל אחד בבן א' שלא יצאו מעורבין. א"כ קמתי איש שיהיה עם ה' בלי זוהמא. הוא הבל שהיה עדיין בבטנה. והיא הודתה לה' וע"כ בהבל לא אמרה דבר. כי

עליו דברה כבר וכמ"ש חכמי האמת. כי קין היא יתרו והבל הוא משה שתיקן את קין ואמרה נחמתי מטומאת קין. כי הנה קנית ע"י תשובתי תקון. הלא הוא איש שהוא עם ה'. הוא האיש משה שיתקנהו. והקנין יהיה ע"י תשובה כבקודם. ובמה שיתרו נקרא איש שנאמר ויואל משה לשבת את האיש. יאמר נחמתי כי קניתי איש שהוא עם ה'. הוא יתרו שידבק אל ה'. והוא זה הבן. כי את כמו עם:

פסקה ג

ויחי מקץ כו'. ראוי לשים לבמה נשתנו מנחותיהם. זה מפרי האדמה וזה מהצאן. ואם כל אחד ממלאכתו הביא למה נאשם קין. ועוד אומר והבל הביא גם הוא. כי אומר גם הוא. הוא מיותר. ועוד אומר אל הבל ואל מנחתו שהל"ל אל מנחת הבל. וכן אומרו ואל קין ואל מנחתו לא שעה. כי אומרו אל קין הוא מיותר. והל"ל ואל מנחת קין לא שעה. ועוד אומר ויפלו פניו כי אין נפילת פנים צודקת בדבר זה. ולא עוד אלא שמחלקן הוא יתברך לשנים באו' למה חרה לך ולמה נפלו פניך. ונראה הכל דבר אחד. ועוד אומר הלא אם תטיב שאת כו' איך הוא זה נתינת טעם אל מאמר למה חרה לך כו' ואומרו אם לא תטיב כו' מה ענין אומרו לפתח כו' שנהפוך הוא. כי תחלה הוא לפתח חטאת רובץ בעת הלידה. ואח"כ הוא מה שלא ייטיב. וכן אומרו ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. שהם דברים משוללי ענין. וטעם. וקשר:

אמנם הנה המנחה אשר יובא לה' אין איש יכול להביא דבר ראוי אליו יתברך. כ"א אשר את נפשו יבא. וע"כ בהקריב קרבן לה' צריך אדם לשים בלבו. כי את נפשו היה ראוי לזבוח. ולנתוח. ולשרוף. והלואי שירצה בו הוא יתברך כאשר היה חפץ ביצחק. ובכלל הדבר יכוין בזבוח את השור או את השה. כאלו את עצמו הוא שוחט. ומנתח. ונזרק דמו. ונשרף על המזבח. קרבו. וכרעיו. וחלבו. והוא אצלנו מאמר הכתוב אדם כי יקריב מכם תחלה בטוב המחשבה את עצמו קרבן לה' כאלו את נפשו הוא מקריב. ואח"כ מן הבהמה כו' תקריבו את קרבנכם. כלומר קרבן של עצמכם. ומרבה כאת כאלו שני קרבנות קרבים יחד. הוא ובהמתו:

ונבא אל הענין אומרו כי קין הביא מפרי האדמה. והוא כי הנה למה שלא היה יתרונו. רק על הצומח כי היה עובד אדמה. ולא חש להעדיף על הב"ח ע"י כשרון ועבודת קונו. על כן הביא צומח. שנית שלא הביא את עצמו כדרך מקריב קרבנות לה'. אך הבל הביא גם הוא כלומר שלא הביא ב"ח בלבד כ"א גם הוא. כלו' גם את עצמו כי תחלה העלה בלבו כאלו את עצמו הוא מקריב עם בכורות צאנו וחלבהן. נמצא כי הבל הביא שני קרבנות. את עצמו. ואת בהמתו. וזהו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. והנה חיה ראוי לכתוב תחלה

שלא שעה אל קין שהקריב תחלה. ואח"כ יאמר שאל הבל ואל מנחתו שעה. אך יהיה כי בראות קין כי שעה אל הבל ואל מנחתו. כיון גם הוא לכוין כאלו מקריב א"ע ולא שוה לו. כי היה מצות אנשים מלומדה. וזהו שאחר אומרו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. אמר ואל קין ואל מנחתו לא שעה. אז ויחר לקין מאוד. ובבואו לכלל כעס בא לכלל טעות. והוא מאמרם ז"ל (עיין בת"י) כי נתפקר ואמר לית דין כו' ולית עלם כו' ולית אגר טב כו' והנה אין ספק כי המתפקר כך מאבד נפשו ומסיר ומפיל צלם אלהים מעל פניו. וז"א ויפלו פניו. כי הנקרא פנים בעצם הוא צלמו. נפל ממנו. ויאמר ה' אל קין למה חרה לך כו' לומר הנה אם אומר למה פשעת עד גדר נפלו פניך. הלא תענה כי הכעס החטיאך. אך אעיקרא דדינא פירכא. למה חרה לך שעי"כ נמשך היות עליך תביעה אחרת. והיא ולמה נפלו פניך. ששיחת מאיש מראך ואיבדת צלם אלהים. כי אשר חשבת שהענין תלוי במנחה אשר תביא. וכעסת על שלא קבלתי. אינך אלא טועה. כי הלא אם תטיב ותכשיר מעשיך הוא השאת והמנחה. כי שומע מזבח טוב. כמאמר שמואל ע"ה (שמואל א ט"ו:כ"ב) הנה שמוע כו' והוא כי שמיעה מרחוק והקשבה מקרוב. כמ"ש ז"ל על האזינו השמים ותשמע הארץ. ז"א שמוע מרחוק שהוא בקלות כשרון מזבח טוב. אך להקשיב מקרוב טוב אפילו מחלב אלים. ולא אשא פניך על שביערת קסם אוב וידעוני מן הארץ שהיה עון גדול ואעבור על עון קל כזה שאתה מפציר עמי מלהודות על חטאתך. כי אתה דע לך כי זה גדול וכפול מהקוסם שביערת כי הלא חטאת קסם שביערת מן הארץ הוא מרי יחידי.

אך ואון ותרפים יחשב ההפצר הזה שאתה מפציר. ואיך תחמיר הקל. ותקל החמור:

ונחזור אל הענין אמר אם תיטיב. הוא השאת והמנחה. ואם לא תיטיב אין המנחה מסלקת העון. כ"א לפתח העולם בצאתך ממנו חטאת רובץ. כי הקטיגור שעשית ירבץ לפניך לבלעך. ועוד אודיעך כי כל ימיך אליך תשוקתו להחטיאך. כי עבירה גוררת עבירה. כי המשחית הנעשה בעבירה. הוא מתמיד לפתות לעשות יותר. לכן ואתה תתאזר נגדו שתמשול בו. או יאמר הלא אם תטיב שתבא לטהר ולשוב עד ה'. שאת. כי אעלך ואסייעך ואם לא תיטיב שלא תבא ליטהר כ"א תאחוז דרכך. הנה לפתח שפותחין לך כענין בא ליטמא פותחין לו. אל תתייאש מליכשל עוד. עד שלא אסייעך ליטמא. כ"א שפותחין לך. כי הלא אם אני לא אחטיאך. הנה החטאת שעשית רובץ להחטיאך כי עבירה גוררת עבירה. ולא תמתין עד בא העבירה ואחר תטהר. כ"א בעוד שאליך תשוקתו. שעדיין הוא הלך ואורח שלא שנית ושלשת בחטא. והוא עדיין כעני משתוקק שתעשה רצונו. אז ואתה תמשול בו. מה שאין כן אחר העשותו בעל הבית כי אז ימשול בך. או יאמר הנה אפשר תתעצל מלשוב בתשובה בחשבך שלא אקבלך. או שתמיד

אאהוב את אחיך שלא חטא. יותר ממך שחטאת ושבת. או לסיבה שנית באמרך כי אחר שיצרך החטיאך שוב לא תוכל לו ותתיר הרצועה להתמיד בעונות באמור כי בין כך ובין כך שנאתיך. ע"כ אני מודיעך כי לא כן הוא כי הלא על הראשונה דע לך כ"א תטיב ותשוב בתשובה. שאת. שאני אעלך על אחיך. כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים כאחיך יכולין לעמוד שהוא צדיק גמור:

ועל השנית אמר ואם לא תטיב. דע לך כי כעת לפתח החטאת רובץ. כי היצר הרע קודם ישנה וישלש אדם בחטא. הוא כעני והלך הרובץ בפתח הבית לשאול צדקה. ואליך תשוקתו שתתן לו יד. ולכן איעצך כי ואתה כעת שעדין לא שנית ושלשת בחטא. תמשול בו ולא תניחהו להשתרר:

פסקה ח

ויאמר קין כו'. ראוי לשית לב שאין בפסוק מה שאמר לו ומה ענין הרוג אותו בשדה. והנה ע"כ יש מאמר רבותינו ז"ל (ב"ר פכ"ב) אומרים על עסקי נחלת שדה. וי"א על בהמ"ק הוא. כד"א ויצא יצחק לשוח בשדה. וי"א על האשה כד"א כי בשדה מצאה. ועוד אומרו ויקם קין. כי מהראוי לא יאמר רק ויהרוג קין את הבל אחיו. עד שהוצרכו רז"ל (שם) לומר כי תחלה הפיל הבל את קין ואח"כ קם מתחתיו:

אך הנה בספר הזוהר אמרו כי קין היה מסטרא דמסאב'. והבל מסטרא דקדושה. ובזה נבא אל הענין. והוא כי הנה עוד ידענו מספר הזוהר (דף נ"ד) כי השדות ומדברות הם מקום שליטת רוחא דמסאבא. משא"כ ביישוב. והנה הוא יתברך אמר לקין ואליך תשוקתו. כי כח היצה"ר אליו היתה תשוקתו להחטיאו. כי עבירה גוררת עבירה. והוא היחל לדבר סרה כאשר כתבנו על אומרו ויחר כו' ויפלו פניו. אותה עבירה תגרור לו אחרת. אלא שכעת שלא חטא רק פעם אחד. עדין יכול קין למשול בו שלא יחטיאנו. אמר הכ' כי הנה ויאמר קין הדברים הנזכרים בלשון חבה. כטבע לשון אמירה. אמר לו כל מה שדבר לו יתברך וכל זה בבחינת אחוה וזהו אומר אחיו כי היה כעת מושל ביצרו. אך אחרי כן ויהי בהיותם בשדה כי שם שליטת סטרא דמסאבות'. אז ויקם קין שהיה מסטר' ההיא. קם ויגבר על הקדושה שנתעורר שם יצרו. הוא שטן. הוא יצר הרע שמהבחינה ההיא. ויהרגהו על קנאתו אשר קנא. כי אל הבל ואל מנחתו שעה ולא לו:

פסקה ט

ויאמר ה' כו'. ראוי לשים לב באו' אי הבל. כי מה זו שאלה שיראה כנותן פתחון פה לומר לא ידעתי כו' במה שמירה יתי' כמסתפק איה הוא. ומתחלה היה לו לומר מה עשית. וגם מלת אחיך מיותרת. ועוד אומרו לא ידעתי איך עלה על דעתו שממנו יתברך יפלא כל דבר. והלא הוא יתברך דבר עמו למה חרה לך ולמה נפלו פניך. היתכן שלא יעלה

על לבו. כי מי שידע שחרה לו לא ידע בהרגו את אחיו. וגם מתחלתו שהביא מנחה לה' מפרי האדמה. ואם עלה על רוחו שלילת השגחה איכה יקריב לו מנחה. ועוד אומר השומר אחי אנכי. אין זו תשובה לשאלת איה הבל. וגם בכליו אומרו לא ידעתי הוא. ועוד או' מה עשית לא היה ראוי לומר אלא למה הרגת את אחיך בפירוש. וגם אומרו דמי לשון רבים. ועוד אומרו ועתה ארור אתה כו' מאי ועתה. וגם אומרו מן האדמה אשר אררה מה היא ארירת האדמה שיאמר שהוא ארור ממנה. ועוד שמורה שמאשים את האדמה שפצתה פיה. מה פשעה ומה חטאתה. וגם אומרו מידך הוא מיותר. וגם היתכן שהיא פצתה פיה. ועוד אומרו כי תעבוד את האדמה כו' למה יזכיר עבודת האדמה. ומן הראוי שלא יאמר רק לא תוסיף האדמה תת כחה לך. ועוד למה נתיחד לו עונש זה. וגם שיהיה נע ונד. ועוד אומרו הן גרשת אותי היום כו' כי זה לא היה. כי היכן נתגרש מעל פני האדמה. ועוד או' ומפניך אסתר היתכן שמפניו יתברך יסתר איש. ואיך אמר כל מוצאי יהרגני. למה יירא שיהרגוהו כל מוצאו. ועוד או' לכן כל הורג קין שאיך היה הגזרה או' שבעתים יוקם. כי הלא יראה מדברי למך. שהוא כי הז' דורות יאריכו לקין. כאומרו כי שבעתים יוקם קין כמאמר המתרגם. ועוד או' וישם ה' לקין אות. מה ענינו. ואם אומרו לכן כל הורג קין הוא תיקן לבל יהרגהו כל מוצאו. מה צורך אות. עוד אומר ויצא קין מלפני ה'. איך יתכן יצא איש מלפני ה':

אמנם הנה כתבנו באומרו ויאמר קין אל הבל אחיו שאמר לו דברי פיוסים כאח לו בעצם. ואח"כ בהיותן בשדה הרגו. וזה יאמר לו הוא ית' אי הבל אחיך. היכן אחוותך עמו שהוא להגזים הענין. שאחר הוראת אחוה רבה. הרגו. והנה בתשובת קין ארז"ל (עיין במדרש תנחומא) שאמר לו לא הרגתיו אני. אלא שנתת בי יצה"ר. והשיב לו הוא יתברך אתה עשיתו רע. והנה ראוי לשית לב כי אין מזה בכתוב כלל אלא לא ידעתי כו' וגם איך השיבו יתב' אתה עשיתו רע האם לא רע ומר הוא מעצמו. אך הנה בזה נבא אל ענין הכתובים. והוא כי הנה ידענו כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ובבלי דעת הוא חוטא. וזה יאמר לא ידעתי כלומר לא היה בי דעת. כי נכנס בי רוח שטות הוא כת היצה"ר והוא עשה. והנה זה ענין מאמרם ז"ל (שם) באומרו לא הרגתיו אני אלא אתה שנתת בי יצה"ר. וש"ת למה לא עמדת נגד יצרך לשמור ממנו. זה א"א לי כי השומר אחי אנכי. לומר הלא בטבע אני נגדיי אליו כנודע. כי הוא מסטרא דדכותא ואני ממסאבותא. וא"כ איך אהיה שומרו אנכי. כלומר כ"א אתה היה ראוי תהיה לו לשומר. כי ידמה לך ותישע אותו ואת מנחתו. והיה לך לשמור יצרי בל יחטיאני להורגו. והשיב לו הוא ית' מה עשית כו' דבר גדול עשית יותר ממה שאתה חושב. שהוא כי גם שליטת בך

היצה"ר הוא עליך והוא ענין מאמרם ז"ל אתם עשיתני רע והוא ענין ספר הזוהר ממשל השפחה. כי הוא יתב' נתן היצה"ר לטוב לאדם לתת שכר טוב לבלתי שומע לו. משא"כ אם לא היה לאדם יצה"ר. והאדם המתפתה ממנו מהפכו לרעה ברוע בחירתו. וגם אצ"ל שאתה הרגתו. כ"א לא אותי לבדו הרגת. כ"א דמים רבים שפכת דמו ודם זרעיותיו וכלם צועקי' אלי מן האדמה. ועתה טרם עשותך תשובה ארור אתה מן האדמה. או יאמר ועתה כו' הנה עיקר העונש שמור לך לאחר מותך. ומה שיהיה לך עתה. הוא כי ארור אתה מן האדמה. והוא כי הנה כשחטא אדם נתקללה האדמה. וגם הוא. והנה היתה קללת האדמה יתירה על קללתו. כי הנה עליה נא' ארורה האדמה בעבורך. ופירשו רז"ל (ב"ר פ"כ) שתעלה דברים ארורים יתושים ופרעושים קוץ ודרדר. ולאדם שנא' לו ואכלת את עשב השדה היוצא מאליו עכ"ז הטיב היא ית' עמו באומרו בזעת אפך תאכל לחם. שהוא שאם יעבוד את האדמה יאכל לחם. שחלב חטים תשביענו. שממנה יצא לחם כי תתן את כחה לו. אך אתה לא כן אלא ארור אתה יותר מן האדמה. כי הנה עד כה לא מנעו ממנו תת כחה לאדם. רק בשלא יעבוד את האדמה. ועתה גם כי תעבוד את האדמה לא תתן כחה לך:

או יאמר מן האדמה. לומר עונש זה נמשך לך מן האדמה. ונתן הטעם באומרו אשר פצתה את פיה כו' לומר הנה עלובה היא האדמה על ידך. כי הלא הפעם הראשונה שפצתה את פיה לקבל איש קבור בתוכה מאז נברא העולם היה בדם נפש הרוג. וזהו אשר פצתה כו' לקחת את דמי אחיך שהיא עבירה כפולה כי אחיך הוא. וזה בא לה מידך. וע"כ כי תעבוד כו' לא תתן כחה לך להוציא לך לחם ע"י עבודתך אותה. וע"י כן נע ונד כו' כי לא תהיה דר במקום מיוחד. כ"א נע גולה מממקום למקום. וגם בכל מקום אשר תגלה שם. לא תנוח בו הזמן אשר תהיה גר שם. כי אם נד ומטולטל במקום מיניה וביה. בארץ מתקוממה לך כי עשית פתיחת פיה ברעה. ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. והוא כי הבין באמרו יתברך ועתה. שהוא ועתה טרם שובך בתשובה. ע"כ התודה ואמר גדול עוני מנשוא והוא כי דרכו יתברך להעביר ראשון ראשון עד עון שלישי. אמר הנה גדול עוני מנשוא וסבול עד השלישי. או יאמר כי הנה אם העון הוא גדול. גדולה מאד רחמנות ומחילתו יתברך. ובמה יודע היותו יתברך נושא עון אם לא בהיות העון גדול. כמאמרנו על פ' לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. שבמה יודע כי לו יתברך רחמים וסליחות. אם לא בהגיע אשמתינו אל גדר מרד. לזה אמר כמתמיה גדול עוני מנשוא. האם יותר גדול העון שלי מהנשא מחילה שלך. לא יתכן כי כח המחילה שלך גדול ודאי. ואחר הוידוי אמר הן גרשת אותי כו' לומר שתי רעות עשית לי למות בעולם הזה

ובעוה"ב בדברך זה. כי הן גרשת אותי מעל כללות פני האדמה. כי אהיה מת ונתון תחת פניה בקבר. ומי יתן ולא אהיה נדון אחר מותי. כי האם מפניך אסתר אחרי כן. כלומר לא כן הוא כ"א אציעה שאול הנך. ופירוש ואמר מה שאמרתי שעל ידי גזרתך אני מת בעולם הזה. הוא כי הנה והייתי נע ונד והיה כל מוצאי יהרגני. באופן כי איבדתני גם מהעולם הזה. מלבד העולם הבא ששם עיקר העונש. או יאמר הן גרשת אותי כו' כי הנה היו דרים אז בהר המוריה מקום שער השמים. כי שם היה מקום שהקריב בו אדם והקריב הבל בכורות צאנו וחלבהן. ובמצב ההוא היה זה. והוא יתברך גזר עליו יהיה נע ונד בארץ שנתגרש משם. וז"א הן גרשת אותי מעל פני האדמה. שהוא מהר המוריה שהוא הפנים של כל האדמה. כי זכות המקום היה מועיל לי. וגם מפניך אסתר מאור פניך. כי צלם אלהים סר מפני כמדובר באו' ויפלו פניו. וע"כ והיה כל מוצאי יהרגני. כי לא נאמר ומוראכם ותתכם יהיה על כל חית השדה. רק אשר בו צלם אלהים על פניו כמפורש אצלנו:

פסקה טו

ויאמר ה' לכן כו'. הנה המתרגם ורש"י ז"ל פירשו שבעתים יוקם כי ז' דורות תלו לו שישוב. והנה לפי זה אומרו כל הורג קין הוא משולל גזרה. וכן פרש"י שהוא כמתחיל להגזים ובלתי גומר הגזירה. לכן אחשוב במה שידענו מרז"ל (ש"ר פ"ו) כי לכן הוא שבועה. ובזה אפשר כי השביע הוא ית' את בריאיו בל יהרגוהו וז"א לכן כל הורג. כי יהיה חומר שבועה על כל הורג קין. והטעם כי כבר קין שבעתים שהם ז' דורות יאריכו על חטאו. ועד הזמן ההוא לא יגעו בו אולי יתקן את אשר עוות. וכן הי' כמשז"ל שתלו לו עד המבול. ועליו נא' וימח את כל היקום שהיה תלוי ברפיון. והנה משתי בחינות היה מתיירא. (א) מכחות הרוגז המשוטטות בעולם. (ב) מהבעלי חיים כחיות רעות ודומיהם. ע"כ על הא' אמר לכל כל הורג קין כו' ועל הב"ח אמר וישם ה' לקין אות לשתפול חתת אלהים עליהם. ואמר שע"י התשובה ששב. הועיל מחצה ויסירו ממנו הנע. ונשאר נד. כמאמרם ז"ל (סנהדרין דף ל"ז). וז"א וישב בארץ נוד כו' ויהיה לפי פירושנו כי הנע היה שלא יהיה יושב במקום א' רק מטולטל. ונוד הוא כי גם במקום אשר ימצא לא יהיה מיושב בו. רק נד. ויאמר כי עתה וישב בלי טלטול כ"א בארץ ההוא היה נד מינה ובה. ואפשר כי האות ששם לו. הוא האות ו'. וע"כ ניתנה במלת נד ונעשית נוד ויהיה על כי נתעתד לבא ביתר. שנקרא יתרו בו' יתירה. ואפשר היה במקום קדמת עדן למען יזכיר אבידתו בעדן גן אלהים אשר איבד ברשעו. למען ע"י כן יגמור תשובתו. או יאמר ויצא קין מהיות לפני ה'. שלא היה ה' נגד עיניו לשוב בתשובה למענו. כ"א קדמת פניו על

אהבת השכר שבעדן. וע"כ הועיל לו החצי שביטל ממנו. נע. ונשאר נד. וזהו וישב בארץ נוד קדמת עד שישב בארץ נוד על היותו קדמת עדן. ולא ביטול הוא ית' גם את הנד. כאשר ביטל הנע. על שלא היה קדמת ה':

פסקה כד

כי שבעתים כו'. ארז"ל (שם דף ל"ח) כי למך היה סומא והיה תופס הקשת לצוד ציד חיה או עוף וילד לפניו ואמר הילד שהיה רואה נגדו ציד והיה איש וירה החץ והרגו. ואח"כ כשהודע אליו תמה ויספוק את כפיו ומיעך ראש הילד שלפניו בין שתי כפיו. נמצא שהרג שוגג והיה מתנצל לנשיו בל יפרשו ממנו ואמר כי ז' דורות תלו לקין. ואליו יתלו שבעים ושבעה. ואפשר יצא לו החשבון הזה כי הנה קין חטא מזיד והוא חטא שוגג. ועלה בדעתו כי עשר ידות למזיד על השוגג. ע"כ יתלו לו י' פעמים שבעה על מה שתלו לקין ועוד שבעה על שהיה קרוב לאונס כי היה סומא ואינו דומה לשוגג זולתו. וזהו כי איש הרגתי בשביל פצע שבי. כי סומא אנכי. וילד בשביל חבורתי שעשיתי באיש. שכ"כ חרה לי מצד דאגת חבורתי ספקתי כפי. ופגעו בילד ועל בחינה זו יגרע משוגג:

פסקה כה

וידע אדם עוד כו'. ראוי לשית לב מה ענין אומר שת לי ולא אמר ונתן לי. ועוד שיקראהו לפי זה נתן כי נתן לו ה' זרע אחר. וגם למה אמרה זרע ולא אמרה בן. ועוד כי כל שמת לו בן ונולד לו אחר. היצדק יושת לו שם על הוראה שניתן תחת המת. והלא כל בן הילוד הוא בפני עצמו ולא במקום האחר. וגם אומר תחת הבל הוא מיותר. וכן אומר כי הרגו קין מה צורך להזכיר עון קין פעם אחרת בהיותו בלתי מדבר בו. וגם אומרו זרע אחר ולא אמר בן אחר. ועוד אומרו כי שת לי ולא אמר ויקרא את שמו שת כי אמר שת לי אלהים כו'..

אמנם הנה שת ידענו שהוא הבל. והנה הוא זרע של אחר הוא של קין. כי אליו היה נוגע הדבר ע"י יבום. ע"כ אמר הנה בסגולת איכות האח. הוא הקם זרע לאחיו. אך עתה שת לי אלהים זרע של אחר. שהוא של אחיו של הבל. ואותו הכח המיוחד לאח. שת לי אלהים באיכותו. כי הלא זה הבן הוא תחת הבל. כי הוא הוא שבא תחת הבל הא'. והטעם ששמו הוא ית' בי ולא היה מאחיו. הלא הוא כי הנה הרגו קין. ואיך יזכה מי שהרגו לשוב להביאו לעולם. ולכן לא נא' כי אמר שת לי כי אין הדבר תלוי באמירתו. כ"א מה' יצא הדבר לבלתי גלגל זכות ע"י חייב. ומה גם שיהיה על ידו. וע"כ קראו שת בציר"י השי"ן ולא בקמ"ץ. לרמוז בב' נקודות נפרדות אל שוב הבל נפרד מקין לגמרי. ולא שיבא הראשון ע"י השני:

פסקה כו

ולשת גם הוא כו'. אומרו גם הוא. יאמר כי אירע לו גם הוא כאביו שהולד את קין. כי כן היה אנוש כי אז נעשה כחול חלילה הקריאה בשם ה' ודבקו בע"ג.

פרק ה

פסקה א

זה ספר תולדות אדם כו' הנה אומרו זה ספר הוא מיותר. ועוד שכל הספר אינו תולדות אדם. ואם פירושו על מה שמספר המשך הי' דורות. מי לא ידע בכל אלה כי תולדות אדם המה. ועוד אומר ביום ברא כו' אם הוא שהיו התולדות ביום ברא. הלא אח"כ היו. ואם הוא שביום ברא היה בדמות אלהים. פשיטא. ועוד שהרי נברא בצלם ובדמות. ולמה אינו מזכיר רק הדמות. ועוד אומרו זכר ונקבה בראם שהוא הפך האמור. ועוד אומרו ויברך אותם מה צורך לאומרו פה. ושקרא אותם אדם. ושהיה ביום הבראם:

אמנם טרם יזכיר י' דורות שמאדם ועד נח אשר לא התחיל הדור השני. רק ארור היות אדם בן ק"ל שנה. ומאחר שהוא יתברך לא תהו ברא את עולמו. מה היתה מניעת הזרע עד הזמן ההוא. ואם היה עושה ענין מתולדות קין. החרשתי. והנה הקושי היה מתחיל מעת ברא אלהים אדם דו פרצופין. בלתי מוכן להוליד כי איך יזדווג. אך הנה עיקר תולדות הצדיקים מעש"ט וחלקי התורה. כמ"ש בספר הזוהר כי ת"ח שמת לא היה צריך לייבם את אשתו כי תורתו הוא תולדותיו וכענין בן עזאי שהוליד. והרבה אורותיה. וזה יאמר הנה זה ספר. הוא ספר התורה היא תולדות אדם. וזה היה הענין ביום ברא אלהים אדם בלא אשה כנגדו להיות קיים באיש. כי הנה רוחני בדמות אלהים עשה אותו. כי אז תולדותיו לא היו רק רוחניים. הם אורות ספר התורה. כי הוא רוחני דומה לקונו. וזהו בדמות אלהים עשה אותו. וע"כ לא אמר צלם כי אין הענין רק על ההדמות לו יתב' עמו. אך אח"כ זכר ונקבה בראם. כשהפרידם שיהיו קיימים במין. ויברך אותם פרו ורבו כו' ורדו כו' כמפורש שם. שהוא שיהיו צדיקים שידם מושלת למו על הכל. וע"כ גם אז ויקרא את שמם אדם לשון יחיד. על אחדות כשרונם. אלא שלא היה זה להם רק ביום הבראם. כי אדם ביקר בל ילין שחטא ונתקלקל. באופן שעי"כ הלואי אחר שויחי אדם ק"ל שנה אחר תשובתו יצא דבר הגון. כי אז ויולד בדמותו כצלמו כו' וע"כ לא נמנה רק מאז. או יאמר מעין זה שבא לתת טעם אל החילו משת. ולא מנה זרע קין חנוך ועירד ומחוייאל. ולא עוד אלא שאינו מונה אותם כל עיקר כמונה סדר תולדות אדם. רק שמזכיר קצתם למעלה כלאחר יד. לז"א זה ספר שאני סופר. הם תולדות אדם מתייחסים עליו. משא"כ קין שהיה מס"א מפאת זוהמת נחש. וזה מאז מיום ברא אלהים

אדם. שביום ההוא נולד קין והבל הוא שת היו אלה בלבד לבניו לימנות. כי הלא בדמות אלהים עשה אותו הפך קין שהיה דמותו דמות חצוני. וא"ת הלא היה לו ית' להכינם שלא יהיו בעלי פירוד בל יקום קין להרוג את אחיו. לז"א הנה להשרישם באחדות לא ברא אנשים רבים. כ"א זכר ונקבה בלבד בראם וגם לקדש איכותם ויברך אותם. וגם להקנות בהם אחדות ויקרא את שמם אדם כי ע"י הכנה זו גם בניהם עדי עד יהיו בעלי אחדות. אך לא התמיד זה רק ביום הבראם ולא כל היום כי לא לן כבודו עמו כי מיד קלקלו אחדותם. וע"כ מה שהולידו עד ק"ל שנה שהם אשר יצאו מקין. לא באו במספר תולדות. רק משת. שהיה בדמותו בצלמו.

פסקה כט

ויקרא את שמו נח לאמר כו'. הנה לא יצדק רק נח זה ינחנו. או נחמן זה ינחמנו כמו שארז"ל (ב"ר פכ"ה). אך לזה נשית לב אל בלתי אומרו עליו ויולד את נח ככל הקודמים. ויולד את אנוש. ויולד את קינן. ואין לומר שלא הזכיר שמו עד יפרש טעם יקרא בה. שהרי נא' ויולד את קין ואח"כ אומר קניתי איש כו'. וכן נשים לב אל אומרו לאמר. ולא אמר כי אמר זה ינחמנו כו'. אך יכוין כי ממנו נבנה העולם וכפי הנראה לא נעלמה ידיעה מאותן הדורות. וע"כ יתכן כי ידע למך כי נח הוא לבדו ינוח. כי כל זולתו ימחו מן העולם. וזהו ויקרא את שמו נח כו' אך לא אמר לבני הדור שקראו נח על שהוא לבדו ינוח. כי יקראו עליו תגר כמ"ש רז"ל (שם פ' ל"ב) שהיו עושים לנח באו' להם שהיה עושה התיבה על שהיה עתיד לבא מבול. אך לאמר כלומר מה שהבין לאמר בגלוי. הוא זה ינחמנו ממעשנו. שבימיו ינוחמו מן האדמה אשר אררה ה' שבזעת אפם יאכלו לחם זה היה לאמר לזולת. אך לא כן לבו. רק שזה לבדו ינוח לו כמשמעו:

פסקה לב

ויהי נח בן חמש מאות שנה כו'. או' ויולד נח בהזכרת שמו הוא מיותר והיל"ל ויולד את שם כו' יהיה כי זה הוליד בנים דומים לאביהם. כמו שארז"ל בב"ר (שם פכ"ו) כי בנים צדיקים היו כשבא המבול ובזכותם נצולו. ותהיה כוונת הכתוב לתת טעבי אל השאר בני נח מה שלא נשאר מזרע זולתו אפי' קטניהם. לז"א ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד. שכבש ה' מעיינו ולא הוליד עד היותו בן ת"ק שנה. למען לא יהיה הגדול בן ק' שנה שלמים במבול. לשלא יהיה בר עונשין כמ"ש רז"ל שם. ב' כי היו דומים לאב. וז"א ויולד נח כמדבר ויהי כי החל האדם כו' עד סוף הפרשה מפורש בתחלת פ' נח בס"ד:

ובמסורה ו' פסוקים של ה' תיבות סמוכות מב' אותיות כל אחד מהן. (א) נח את שם את חם. (ב) כי גם זה לך בן. (ג) כי יד על כס יה. (ד) ע"כ לא בא אל שולחן המלך. (ה) גם לי גם לך לא יהיה. (ו) אין זה כ"א רע לב. ויהיה הרמז כי הוא כעין ויכוח היצה"ר. עם

היצה"ט. כי היצה"ר אומר לאדם נח את שם. לומר עשה נחת רוח בין את שם הוא יצר הטוב בעל שם טוב. וגם את חם הוא יצה"ר שבחטא יתחמם תן חלק לזה וגם לזה. ואל תחוש מהרעה הבאה עלך מהעון. כי גם אל תראי כי גם זה לך בן. כי גם העון שהוא אויב. נעשה לפעמי' בן ע"י התשובה. כשהיא מאהבה וזדונות נעשים כזכיות. כמאמר רשב"ל (ביומא דף פ"ו). ואל תחוש שמא לא תוכל נגד יצרך. כי הלא יד על כס יה נשבע להיות מלחמה לה' בעמלק הוא יצה"ר כי שרו של עמלק הוא סמא"ל. הוא יצה"ר כי ה' ילחם לך עם היצה"ר עד תשוב בתשובה להפך הזדון לזכות. משיב היצה"ט ואומרו ע"כ. שהוא על עשות האדם כן. שחטא בכוונה שישוב אח"כ. לא בא אל שולחן המלך בג"ע. כי האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה משיב היצה"ר ואומר גם לי גם לך לא יהיה שלא יתעסק לא במצות עשה ולא במצות ל"ת. וינוח מעמל בעה"ז ולא יקניט לא את היצ"ט. ולא את היצה"ר. משיב היצ"ט ואומר אין זה כי אם רע לב. כי היות בטל מעשות טוב ומעשות רע. לעון יחשב כי הוא עשות רצון היצה"ר וזהו אין זה כי אם רע לב כלו' אין זה בלתי עשות רצון זה ולא רצון זה. כי אם רע לב הוא עשות רצון היצה"ר ועצתו. כי שומר נפשו ירחק ממנו:

פרק ו

פסקה ט

אלה תולדות נח כו'. הנה לבא אל ענין הפרשה. ראוי לשים שכל והבין במקרא בשלהי פרשה הקודמת. ובפתח דברי פרשה זו. (א) באומרו ויהי כי החל אדם לרוב כו' ובנות ילדו להם מה בצע בהודעה זו. ומי לא ידע כי בנות נולדו להם כבנים. ואם הקדים על מה שאמר ויראו בני האלהים את בנות כו' הלא מבלי הזכיר כי בנות נולדו להם היה אפשר לאומרו. (ב) איך יתקשר אומרו ויאמר ה' לא ידון כו' אל ענין בני האלהים. (ג) אומרו לא ידון רוחי כו' מי זה ידון זולתי רוח אלהים. ופירושי המפרשי' בלתי מתיישב על לשון המקרא. וגם או' לעולם בלתי מתיישב. (ד) אומרו בשגם הוא בשר. על איזה דבר מוסיף הגם. (ה) מה ענין סמיכות אומרו הנפילים היו בארץ אל הקודם. ומה יתן ומה יוסיף כי נדע מה שאחרי כן יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם. ושהמה הגבורים כו'. (ו) אומרו וירא ה' כי רבה רעת האדם. כי מפסוק זה יורה כי כל כעסו הוא על מין האדם לבדו. ומה שהתנחם כי עשאו על מין האדם לבדו הוא. כאומרו וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ וגם בכתוב השלישי נכנס באדם לבדו. באומרו ויאמר ה' אמחה את האדם. ואח"כ יצא בבהמה ורמש ועוף השמים. ומהראוי יאמר ויאמר ה' אמחה את האדם והבהמה ורמש ועוף השמים. אך מאומרו אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני

האדמה וחזר והתחיל ממין האדם הנזכר כבר באו' מאדם עד בהמה אחר שהאדם כבר הוזכר. נראה שגמר אומר וחוזר להתחיל שנית ממנו. והוא הפך הקודם. (ז) כי ראשונה אמר וינחם ה' כי עשה את האדם. ואח"כ אמר כי נחמתי כי עשיתים. יורה כי על הכל התנחם. (ח) שסותרים הכתובים זה את זה. כי תחלה אמר אמחה את האדם כו' נראה בגזרה חכמתו ית' להשחית את כל אשר ברא. ואח"כ אמר ונח מצא חן כו' והצילו בפועל ואת כל זרעו. ואיך עשה הפך גזרתו. (ט) אומרו אלה תולדות נח כו' כי הלא תולדותיו הוזכרו בפ' הקודמת. (י) שהיה ראוי לומר שם חם ויפת. (יא) מלת איש היא מיותרת. וכן אומרו בדורותיו ולא אמר בדורו. כאו' כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. ולא אמר לשון רבוי. ומה ענין אומרו את האלהים התהלך נח. (יב) אומרו ותשחת הארץ לפני האלהים. מי לא ידע כי לפני האלהים היה. (יג) אחר אומרו לפני האלהים למה חזר ואמר וירא אלהים כו'. (יד) אומרו קץ כל בשר כו' למה הניח הזמה שקשה הימנה. וייחס כל העונש אל החמס. (טו) כי הלא ארז"ל (ב"ר פ' כ"ו) כל מקו ם שאתה מוצ' זנות אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת רעים וטובים. א"כ איפה איך נשאר נח ובניו ואשתו ונשי בניו. ואין להשיב הקושי הזה עם הקודם אליו לאמר כי האלהים עשה לבלתי חתום גזר דינם אלא על הגזל. ולא על הזנות. למען השאיר שארית בארץ. כי כל זה איננו שוה להניח את נח ובניו. כי הלא לא נא' כל מקום שעושים דין על הזנות אלא כל מקום שאתה מוצא זנות. שמורה באצבע כי גם שלא יחתם הגזר דין על הזמה רק בהמצאה לבד בכלל עונותם. מספיק להביא אנדרלומוסיא והורגת רעים וטובים. (טז) אומרו מפניהם. שהוא בלתי מובן. (יז) אומרו ואני הנני מביא את המבול. כי מלת ואני מיותרת. ומהראוי יאמר והנני מביא את כו'. (יח) אומרו והקימותי את בריתי כו' מה צורך אל הברית הזה. והנה רז"ל (שם פ' ל"א) תירצו שהוא בשביל הפירות שלא ירקבו.

אמנם יישוב כל הספקות האלו יסוב על נקודת ההנחה שהנחנו במאה שערים אשר לנו על ההפרש שבין הפקידה על ידו ית'. אל הנעשית ע"י מלאך משחית. כי הנעשה על ידו ית' אין בה נפתל ועקש. כי הן אל צדיק לא ירשיע. כי יבחין בין צדיק לרשע. לא כן המשחית כי אם כיון שניתן לו רשות לא יבחין ועל כן כאשר ה' למבול ישב. ראה והנה אם פקוד יפקוד ע"י מלאך. האדמה תשאה שממה. כי יאסף עם חטאים נפש נח ובניו. כי לא יבחין בין צדיק לרשע. ומה גם כי גם הוא אינו שלם בצדקו בעצם. כמאמרם ז"ל. ע"כ בחר לו יה יעשה משפט מאתו ובידו. וישאר אך נח. כי הוא ית' ישקיף וירא בחינת לזכותו בדין. למען הציל אותו. מה שלא היה המלאך משחית מבחין ומדקדק. וג' המה הבחינות אשר ראה אלהים לעשות משפטו ודינו על ידו. והנה הנם. (א) להיותו חס על

עולמו אשר ברא בי' מאמרות. (ב) כי הלא המלאכים עליונים אשר קטרגו בבריאת האדם בארץ. ואמרו מה אנוש כו' בראותם הי' דורות מכעיסין ובאין ארז"ל (שם) ששמו פניהם לפניו יתברך ויאמרו לאמר. ראה אתה אומר אלינו כי טוב לברא אדם. והנה הטבנו אשר דברנו כי יעשה את הרע. והנה הנם מכעיסין לפניך. אז אמר להם הוא יתברך הלא אתם גם אתם לו יש נפשכם תחת נפשם ולובשי חומר על הארץ מתחת הלא תעשו כמעשיהם. ויאמרו לא. כי נעשה הישר בעיני ה'. אז הפילם למטה לארץ. ועליה' נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות כו' ופירשו רז"ל (שם פ' כ"ו) כי הרבו לפשוע. כי ויקחו להם נשים זו אשת איש. מכל זו זכור. אשר בחרו זו בהמה. ואחשבה כי להפליג ברעתם נא' ויהי כי החל האדם לרוב כו' ובנות יולדו להם כו'. והוא כי אם להעדר פנויות. היה משלוח ידם בנשיאות וזכור ובהמה. לא כבדה חטאתם כל כך. אך הנה ויהי כי החל האדם כו'. לבל ישלחו בעולתה ידי הם הפליג הוא יתברך בנקבות יותר מבזכרים. למען יחזיקו שבע נשים באיש אחד בנישואי היתר. ועם כל זה המה בני האלהים בררו בדרכיהם הרע. ופן נאמר אולי הבנות הפנויות לא ישרו בעיניהם. ונתנו עיניהם ביופי הנשואות. אמר הלא נהפוך הוא. כי הלא הוא ויראו בני האלהים את בנות האדם. הם הבתולות הפנויות הנקראות בשם בנות כי טובת הנה. ועם כל זה ויקחו להם נשים מן הנשואות. ועוד ראיה כי כל ישעם וכל חפץ אך להרע. כי בחרו גם בבהמה. כי מה טובה ומה יופיה. כמאמרם ז"ל אשר בחרו זו בהמה. ויתיישב בזה אומרו נשים. לבלי צורך. שהיה די יאמר ויקחו להם מכל אשר בחרו. אך כיון להפריש בין בנות הנזכרות למעלה שהן פנויות. לנשים שמזכיר אח"כ שהן נשואות. וגם אומרו נשים ולא אמר לנשים. הנה בזה היה זכות לבני האדם לבלתי השחית הכל. כי היה מקום להשקיט המקטריגים. (ג) והוא ע"ד מאמרם ז"ל על אדם ובהמה תושיע ה'. אדם בזכות בהמה כו' כן אם היה הוא יתברך משחית כל האדם. הלא מה בצע אחרי כן בבהמה ורמש ועוף השמים והלא לא נבראו אלא בעבור אדם. ואדם אין. על כן גם המה יאבדו. וגם שארז"ל כי גם בהמה וחיה נזקקים לשאינם מינן. לא כלם היו. כי הלא ארז"ל (שם ל"ב) כי כל הבעלי חיים הבאים חל נח היו מאותם שלא נזקקו לשאינן מינן. ועל מעמד ג' הטעמים האלה. ריחם ה' על עולמו והשאיר שארית בארץ:

ונבא אל ביאור הכתובים והוא כי אחרי אומרו רעת בני. האלהים כי לקחו להם נשים כו' כי הרבו לפשוע באשת איש. ובזכור. ובהמה. מיד ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם. הוא המלאך הנקרא רוח. כד"א עושה מלאכיו רוחות. לא יהיה הוא הדיין והפוקד. שלא אמסור את האדם אל מלאך משחית. והטעם הוא לעולם. כלומר בשביל העולם שהיא

למ"ד בעבור. לבל ישחית הכל ויהיה עולם אבוד. ועוד טעם שני. והוא בשגם הוא בשר בשביל שגם הוא האדם הנזכר. הוא בשר כבני האלהים הנזכרים. וא"כ לא תפלא ולא תופלג רשעת בני האדם. והוא הטעם השני מהשלשה שהזכרנו. ולא עוד אלא שהאריך להם עוד מאה ועשרים שנה. וזהו והיו ימיו כו'. וש"ת אם למד עליהם זכות תפש ק"ו מהמלאכים שהפליגו להרשיע מבני האדם א"כ איפה למה עשית חסד עמהם יותר מלאנשים. כי לבני אדם הארכת ק"כ שנה. ולבני הנפילים עד כבוש א"י. כי שם נמצאו ושם היו אחימן ששי ותלמי. ע"כ אמר נהפוך הוא. כי הלא לאדם הארכתי י' דורות. ועוד ק"כ שנה. ולנפילים שני דורות בלבד. כי הלא הנפילים הם דור ראשון אשר נפלו מן השמים. הן עצמם היו בארץ בימים ההם. וגם אח"כ שתראה מהם בכבוש הארץ. הוא אשר יבאו בני האלהים הנזכרים. הוא דור ראשון. אל בנות האדם וילדו להם שהוא דור שני המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. כי הילודים להם הן המה אותם הגבורים אשר תראה נקובי שם בתורה בא פי כי לא האריכו רק ב' דורות בלבד. הנה עד כה הזכיר השני טעמים. ולהזכיר השלישי הקדים ואמר הנה מה שראה השם לחייב את העולם לא על הב"ח היה. רק כי רבה רעת האדם כו' וע"כ לא התנחם בי עשאם. רק וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. ע"כ ויאמר ה' וכו' והוא כי אמרו אם אמחה הוא את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה. אך מה אעשה כי המיחוי ימשך מאדם עד ראש ועד סוף השמים. שאחד שמאדם ועד בהמה נדדו הלכו מן העולם. גם אלה בעונותם אתם ימקו. שאם אין אדם מה צורך בב"ח והמה לא חטאו. וידוע כי רחמיו על כל מעשיו. כי מה שנחמתי בעצם לא היה רק על ב"ח מדברים אשר נצטוו. וזהו כי נחמתי כי עשיתים. כלומר כי מה שנחמתי הוא על כי עשיתים שהוא את מין האדם. שהיתה הוייתם ע"י עשיה. שהוא נעשה אדם. אך לא שאר בעלי חיים שנאמר בהם תוצא הארץ נפש חיה כו'. כי מה שנא' ויעש אלהים את חית כו' הרי פרש"י שפירושו שתקנן בקומתן וצביונן. שלא יחלק על אומר תוצא הארץ נפש חיה. וכהתימו להזכיר ג' הטעמים האלה. פירש הענין ואמר ונח מצא חן כו'. לומר תדע למה חזר ופשפש הוא יתברך אחר הטעמים האלה. ועם כל זה לא רצה ידון רוחו יתברך היא המלאך. רק על ידי עצמו. הוא על כי נח אם מצא חן לימלט הוא בעיני ה'. הרואה ומביט בחינות ופניות. אשר לא תשורם עין מלאך או לא בעיני מלאך הבלתי רואה כמוהו יתברך. ולא יבחין בין נדיק לרשע. וש"ת א"כ איפה איך נמלטו בניו אחר כי גם אביהם לולא רחמיו יתברך היה הולך גם הוא. ואין להשיב שהוא על היותר קטנים מבני ק' שנה ולא הגיעו לכלל עונשים בימים ההם כנמצא ברז"ל. (שם פ' כ"ו) כי על כן כבש הוא יתברך מעיינו של נח מלהוליד עד היותו בן ה' מאות שנה.

לבל יגיע הגדול שבבניו לכלל עונשין בזמן המבול. כי הנה אנו צריכין טעם נוסף על זה. והוא כי אם כן גם כל באי עולם זולת נח הפחותים מבני מאה שנה למה לקו. והנה ארז"ל בב"ר (שם פ' ג') שני מאמרים סמוכים זה לזה וז"ל כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול. וצדיק יסוד עולם זה נח. הפוך רשעים ואינם זה דור המבול. ובית צדיקים יעמוד. זה נח. אלה תולדות נח עכ"ל. והנה יראו שני כתובים הבאים כאחד לדרשה אחת והוא מיותר. אך לזה נדקדק אומרו בשני אלה תולדות נח. אך זולת הקושי הזה שהזכרנו. הוקשה להם בכתוב אומרו אלה תולדות אחרי שכבר נאמר למעלה. ועוד אומרו נח זה פעמים. ועוד שלא אמר שם וחם ויפת וכוונו לומר אל יעלה על רוחך כי זכות נח הציל את בניו. כי הלא גם הוא היה בכף מאזנים לולא רחמיו יתברך כי מצא חן. ואיך יציל גם את בניו. ע"כ הביא שני כתובים אלו. א' לשון יחיד על נח. ואחד לשון רבים על בניו. לומר כי כעבור סופה כו' וצדיק הוא נח נשאר ליסוד עולם. כלומר הוא לבדו. וש"ת א"כ איך ניצולו ניצולו בניו מה שאין כן לבני זולתו הפרוחים ממנין ק' שנה. על כן אמר כי המה בצדקתם הצילו נפשם והוא הגוף רשעים ואינם ובית צדיקים כו' אלה תולדות נח בית צדיקים. הם בני נח היו צדיקים בעצמם. ומה גם לאומרם בב"ר בפ' הקודמות לזה המאמר. כי מה עשה ונח מצא חן בזכות תולדותיו. וזהו אלה תולדות נח. הנה כי דעתם כי צדיקים היו אלא שכוונת בעל מאמר זה היה כי לא הספיקו רק לעצמם. ולפ"ז ידרש הכ' כך ונח מצא חן כו' וש"ת אם גם הוא הוצרך למצא חן. איך נצולו בניו. לז"א אלה תולדות נח. כלו' ראויים להתייחס וליקרא תולדות נח כי יתדמו אליו ע"ד מאמרם ז"ל שאמרה בת שבע לשלמה כאבר יסרתו מה ברי ומה בר בטני כו' שאמרה לא יאמרו אם אינך כשר שתדמה לאביך רק אלי. וזהו מה ברי שיאמרו זה בנה של בת שבע כלומר דומה אליה הרי שאומרו בן פלוני הוא כלו' מתייחס אליו. ועד"ז הוא או' ז"ל (מגילה דף ט"ו) שכל נביא שנזנר שמו ושם אביו כמו ישעיהו בן אמוץ וכדומה הוא נביא בן נביא ואחר אמרו בתולדותיו דומים אליו. חל עליו חובת ביאור מהכשרות האב. ועד היכן יד צדקתו מגעת. למען דעת גדר אשר נדמו לו לינצל. יותר מכל כחותי מבני מאה שבדור. ועל כן אמר נח איש צדיק. ובטעם רבי"ע כמרים קול ואומר. נח אשר דמיתי בניו אליו. תדע מה תוארו איש צדיק כו'. ומה מתקו דברי המאמר בזה באו' ובית צדיקים יעמוד אלה תולדות נח. כי בהתיר סם אליו נדע תולדות נח וצדקת תולדותיו. ואמר איש צדיק כו' כיון משז"ל על אשרי איש ירא ה' שהוא מקטנותו. אשרי מי שמהיותו איש ירא את ה'. וזה יאמר מהיותו איש צדיק תמים היה. וז"א בדורותיו כי כל אדם רואה ב' דורות. א' בקטנותו ואחד בגדלו. אמר כי בשני דורותיו היה צדיק שהוא מקטנותו בדור הזקנים

בקטנותו. ובדור שקם תחתיהם. וש"ת איש אשר אלה לו למה לא יספיק זכותו להציל את בניו. לז"א את האלהים התהלך נח. לומר כי כל צדקתו לא היתה רק ממנו לה' בביתו ובחומותיו. ולא יצא לישע עמו. ללמדם דעת את ה' כאברהם. על כן מי שזיכה את הזולת כאברהם ניצולו זולתו בזכותו. כענין ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה. אך נח שאת האלהים התהלך בינו לקונו לבד. לא הציל רק את עצמו ולא נצולו בניו בזכותו. או יאמר את האלהים התהלך נח. לומר א"כ איפה שבניו דומים אליו. למה הוכבש מעיינו שלא יהיו בני עונשין עד אחר המבול. הלא הוא כי אין הדמיון שלם כי את האלהים התהלך נח בדבקות בעצם. מה שאין כן תולדותיו לגמרי. וז"א נח פעם שלישי בכתוב וסיפרה תורה איך ותשחת הארץ לפני האלהים שהוא השחתת זרע הוא זנות. אך זה בסתר לפני האלהים לבדו. ותמלא הארץ חמס לעיני הכל. והנה היה אפשר וידונו ע"י זו או ע"י זו. אמר הנה וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה בזמה. כי השחית כו' וע"כ יתחייב בא אנדרלומוסייא לעולם שהורגת רעים וטובים. והנה כל כונתו יתברך כאשר הקדמנו. הלא היתה להשאיר את נח וזרעו. ע"כ אחרי ראותו יתברך את הארץ והנה נשחתה בזמה. שיחוייב לבלתי השאיר שריד. אמר לנח הנה קץ כל בשר בא לפני. והוא כי הנה בספר הזוהר פירשו שקץ כל בשר. הוא המלאך המות העושה קץ כל הבשר. והנה גם שאין דורשים המקרא כמאמרנו. מהם אקח פירוש מלת קץ. ונפרש לפי דרכנו. והוא כי אמר הוא ית' הנה על דבר האנדרלומוסייא. שהוא המשחית המיוחד על הזמה שהורגת רעים וטובים. אם עון הגזל לא היה מספיק לכלות הייתי מתקן שלא לגזור רק על עון הגזל. אך הנה גם על עון הגזל גדל מאד עד שהוא לבדו מספיק לכלות אם אעשה ע"י משחית כמו אם הייתי עושה על הזמה ע"י האנדדלומוסייא. וזהו קץ כל בשר הוא המשחית העושה קץ בא לפני לעשות המשפט בידו כי מלאה הארץ חמס מפניהם ואין מוחה. באופן כי גם אתה תספה כי לא מצאת חן בעיני המשחית לכן אין תקנה כ"א והנני בעצמי משחיתם. באופן שאבחין בין צדיק לרשע ותחיה אתה וביתך כמדובר. באופן שלא אשליט לא את האנדרלומוסייא ולא את הקץ כל בשר והוא המלאך המשחית. עוד יתכן דרך שני בביאור הכתובים והוא בשום לב ראשונה דרך כלל. בשנותו את טעמו זה כמה פעמים בשמותיו יתברך. כי בסיום פ' הקודמת הוזכר שם ההויה ה' פעמים כא'. ויאמר ה' לא ידון רוחי כו'. וירא ה' כו'. וינחם ה'. ויאמר ה' אמחה את כו' ונח מצא חן בעיני ה'. וכנגדם בסמוך תחלת פ' זו. ה' פעמים שם אלהים יחד. את האלהים התהלך נח. ותשחת הארץ לפני האלהים כו' וירא אלהים את הארץ כו' ויאמר אלהים לנח כו' ככל אשר צוה אותו אלהים. ואחרי כן חזר אל הזכרת שם הרחמים ויאמר ה' לנח בא

אתה כו' ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. ואח"כ חזר אל שם הדין שנים שנים כו' כאשר צוה אותו אלהים. ואח"כ נוסדו יחד ב' המדות. כאשר צוה אותו אלהים. ויסגור ה' בעדו. ועל פי דרכנו נשים לב אל אומרו לשון סגירה ולא לשון הגנה וכיוצא בו. ואח"כ חזר אל מדת הדין. ואמר ויזכור אלהים את נח ויעבר אלהים רוח על הארץ כו' ובכלל הדבר נשים לב אל אומרו ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה בסוף ההצלה. ולא בתחלה בצוותו אותו יבא אל התיבה. וע"פ דרכנו נשים לב גם אל הערות שהזכרנו בדרך הראשון. ועוד באומרו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ. כי מלת בארץ מיותרת. וידוע מאמרם ז"ל (ב"ר פ' כ"ז) על וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. כי גם שם אומרו בארץ מיותר. ואמר שהוא מתנחם שבראם בארץ ולא בשמים. שהיה ממריד גם העליונים. וכן אז"ל כי נחם על היות אדם בארץ. ולא כאשר בתחלה שהיו מים על הארץ. כד"א ורוח אלהים מרחפת על פני המים. שהיו מקלסין את הקב"ה. ועוד אומרו וכל יצר מחשבות כו' שנראה כמחייבם על העתיד. והוא הפך דרכו יתברך רק באשר הוא שם. ועוד אומרו ויתעצב אל לבו מה העצבון הלז. ואיך יצדק כלפי מעלה חלילה. ועוד אומרו ויאמר ה' אמחה את האדם כו' כי מי לא ידע שהוא מעל פני האדמה. ועוד אומרו כי נחמתי כי עשיתים. כי הרי נאמר וינחם ה' כי עשה את האדם. ועוד אומרו ונח מצא חן. איך סותר הגזגה שהיתה כליון חרוץ על כל האדם אשר על האדמה. ועוד כי סמך אל אומרו מצא חן. היה ראוי לומר כי צדיק תמים היה. ויהיה טעם על מציאת החן. ולא אחר הזכיר תולדות נח. ועוד למה נתייחדו תוארים אלו צדיק תמים. מיתר תוארים הנאמרים על זולתו. כענין ירא אלהים וסר מרע האומר באיוב ודומה לו. וכן כפל שם נח. ואומרו את האלהים התהלך נח שהערנו בדרך הקודם. וכן אומרו ויולד. אחר שנא' למעלה. ועוד אומרו ותשחת הארץ כו'. שאם פירושו על מעשה הרעה שהשחיתו את זרעם היינו וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כו'. ואם פי' על הגזר דין שנגמר דין השחתת הארץ לפני אלהים. הלא הגזר דין היה על הגזל. ואיך אחר הגזר דין. יאמר ותמלא כמוסיף. ומהראוי יאמר ותשחת כו' כי מלאה הארץ חמס כו'. ועוד כי לכל הפירושים לא יצדק אומרו וירא אלהים את הארץ אחר אומרו ותשחת הארץ לפני האלהים. כי זולת הכפל הוא הפוך. כי מציאות הראיה היה ראוי להקדים וגם שמתחלה מזכיר החמס ואח"כ זנות בלבד. ובדברו השי"ת אל נח מזכיר החמס לבדו. ועוד אומרו עשה לך. כי אומרו לך הוא מיותר. ומה רמז בהיותם מעצי גופר. ושתהי' מבית ומחוץ בכופר. ושנותי לשונו מזפת לכופר. ומה ענין ואני הנני מביא. הרי נאמר למעלה והנני משחיתם. ואם להודיע שיהיה ע"י מבול מים. יודיענו מבלי שאומר ואני. כי מי לא ידע כי הוא יתב' המביא.

ועוד אומרו והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה. כי הנה הוצרכו ז"ל (ב"ר פ' ל"א) לדחוק שהוצרך ברית על הפירות שלא ירקבו. שאל"כ מה צורך אל הברית. ועוד אומרו כל אשר בארץ יגוע. למה תלה הדבר בגויעתה כאלו הוא מעצמה. ולא אמר אשחית כאומרו לשחת כי בשר. או אמחה כאומר לפנים וימח את כל היקום כו'. וימחו מן הארץ. ועוד באומרו ומכל החי כו' אמר להחיות אתך. ולמה בפסוק שאחריו אמר יבואו אליך להחיות. ועוד שמהפך כי מתחלה אמר תביא אל התיבה ואח"כ יבואו אליך. והנה ידוע מאמרם ז"ל כי צוה לו הוא יתברך יביא מאשר לא נזקקו לשאינן מינן. ואמר נח במה אדע. והשיב הוא יתב' אני אעשה שהם מעצמן יבואו אליך אשר לא נזקקו. וגם אומרו למעלה אתך. ופה נאמר אליך. וגם אומרו ואתה קח לך כו'. אחר שיצוה יקח לו ולהם לאכלה. תלך לך מיותרת. והל"ל ואתה קח מכל כו' וגם מלת ואתה. גם הוא לבלי צורך:

אמנם לבא אל הביאור נזכירה מאמר' ז"ל (סנהדרין דף ק"ט) והוא כאשר נצטווה נח לעשות התיבה היה ק"ך שנה קודם המבול. כי מאז נטע ארזים כו' והיו שואלים אותו בני דורו מה זה. והיה אומר שהקב"ה היה עתיד להביא מבול והיו מלעיגים ואומרים ניתי מבול על ביתיה. וכשמת מתושלח זקנו היו אומרים הא אתא מבול על ביתיה כו' ואמרו שזה הוא פי' אומרו בשגם כו' והיו ימיו מאה ועשרים שנה שהאריך להם. ולפי זה אומרו למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד כו'. היה כ' שנה אחר ציווי התיבה כי בן ת"ר שנה היה נח כשהמבול היה. וא"כ איפה הפסוקים הקודמים באומרו ויהי נח בן ה' מאות שנה ויולד כו'. והפסוקים שאחריו ויהי כי החל כו' ויאמר ה' לא ידון כו' אינן בזמן א'. כי הראשון הוא בהיות נח בן ה' מאות שנה. ושאחריו היו בהיותו בן ת"פ שנה עשרים שנה קודם להולדת נח:

ובזה נבא אל כוונת הכתובים והוא בהזכיר מאמרם ז"ל (ב"ר פכ"ו) למה כבש הקב"ה מעיינו של נח. ולא הוליד כבני דורו אלא עד שיהיה בן ת"ק שנה. כדי שלא יהיה הגדול בן ק' סבה שלמים במבול שלא יהיה בר עונשין למעלה. והנה עדיין קשה זולת בני נח הפחותים מבני מאה למה לקו. ועם שעוד לנו טעם. אחר לזה אחשוב לפי דרכנו בהקדמה א'. והיא כי התורה נותנת טעם באמרי נועם אמריה. והוא כי הנה על פי מדת הדין היה כליון חרוץ שוטף נח ובניו. עד בלתי השאיר שריד. כי היה בטל במיעוטו בערך כל העולם כולו. ומה גם שגם הוא לא היה כדאי לישאר אפילו הוא לבדו. ומה גם בניו ואשתו ונשי בניו אתו. ואם כך היה בא אל הפועל היה העולם מתבטל. כ"א אין אדם. הארץ למה כי לחזור לברא אדם אחר לא היה כבודו יתברך חלילה וחס. כי מה ישוב אל המלאכים האומרים מה אנוש כי תזכרנו. אחרי כי כדבריהם כן היה פעם א'

לכן כבודו הוא להשאיר מעתה ולא יעמדו דברי המקטריגים. והנה צריך יהיה ע"פ הדין כי מלך במשפט יעמיד ארץ. אמנם ראה הוא יתברך כי אם המשפט לאלהים הוא מדת הדין לבדו תשחת הארץ וכל הדרים עליה. ע"כ שיתף מדת רחמים כאשר מאז הבריאה עשה כן. וסייע הברא העולם בעשרה מאמרות כאשר כתבנו בשערים. שעי"כ לא נתבטל העולם. ועדיין היה מקום לומר כי מספיק מדת רחמים להפשיר הדין וישאר אך נח. אמנם לישאר גם בניו והנשים והטף הוא דבר גדול מאד ע"כ מה עשה הוא ית' סיפר לנו תיקון שני שעשה זולת השפט הארץ גם במדת רחמים. והוא שלא יוליד עד היות בן ת"ק שנה. וזה ענין הכתובים ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד כו'. ומה זה היה לו שלא הוליד עד הזמן ההוא. הלא הוא כי הנה העולם היה אבד. כי הלא ויהי כי החל האדם כו' שהוא קודם לזמן הנזכר כ' שנה כמו שיתבאר ויראו בני האלהים כו' ויקחו להם נשים זה אשת איש. מכל. זה זכור. אשר בחרו. זו בהמה. אז בראותו יתב' כן. מצא און לו לקיים עולמו בל יחרב ע"פ מדת הדין. ואמר לא ידון רוחי. הוא רוח אלהים הנזכר בפ' בראשית הוא מדה"ד. לא ידון באדם. וזה לעולם. שגוזר מעתה שלא ידון מדה"ד לבדו לעולם. אלא שתמיד ישתף מדת רחמים. וש"ת למה לא תבא על הזנות הנזכר אנדרלומוסיא והורגת רעים וטובים. הלא הוא בשגם הוא בשר כבני האלהים הנזכר אשר קטרגו. שהבי"ת הוא בית בעבור. באופן שאין להכביד על האדם כ"כ. ולא עוד אלא שהיו ימיו שהאריך להם ק"ך שנה. ואל תתמה אם הארכתי לבני האלהים יותר מזה. כי הלא לא הארכתי להם יותר מב' דורות. כי הנפילים היו כו' כמפורש בדרך הקודם בס"ד. ע"כ וירא ה' הוא מדת רחמים כי רבה כו'. לומר אם היתה הראיה וההבטה בהשגחת המשפט בבחינת שם אלהים. היתה הארץ נחרבת וחוזרת להיות תהו ובהו. כי הלא לא נברא רק לשייטיבו מעלליהם. וי' דורות היו מכעיסין ובאין. אך וירא והשגיח ה' בבחינת הרחמים. כי רבה רעת האדם בארץ. וע"כ לא תאשם הארץ. רק הרשעים המאבדים אותם. וכל יצר מחשבות לבו אפי' כל שני יצריהם נתאחדו לרעה. ע"כ לא התנחם על עשותו הארץ. רק על כי עשה את האדם בארץ. ולא על כי עשה את הארץ. כי ע"כ יוכרח להשאיר א' מפני קיום הארץ כאשר כתבנו במשנה בי' מאמרות כו' אז ויתעצב אל לבו. ולבא אל ביאורו לפי דרכנו זה נזכיר מאמר ר' ברכיה ע"ה שאמר במדרש רבה (פ' כ"ז) מלך שבונה פלטין על יד הדריכל. ראה אותה ולא ערבה לו. על מי יש לו להתכעס לא על הדריכל. כך ויתעצב אל לבו. עכ"ל. והלא כמו זר נחשב בין מציאות העציבות כלפי מעלה. בין על ענין הדריכל. כי הנה במשל יצדק שיכעוס המלך על הדריכל. אולי לא עשאו כרצון המלך. אך בנמשל לא כן הוא. כי הכל עשה ברצון מלכו של עולם ית':

אמנם הנה ביארנו במקומות רבים. כי עציבות הנאמר בו יתב'. הוא העדר התפשטות אור שפע מאתו החוצה. כאדם העצב שזיו פניו נכנס בפנימיותו וישאר חצוניותו ירוק ויהיה הענין כך כי כאשר ברא הארץ הוא ית'. היה ע"י שכינתו שקראה לבו. כמאמר הכתוב ויאמר אלהים יהי רקיע כו'. ויאמר אלהים יקוו המים וכו' ותראה היבשה. ועתה בראותו ית' שעל פי שם אלהים הנזכר ברוך הוא. יאבד העולם כמדובר. ע"כ לא רצה לשלשל שפע מאתו לפעול פעולה זו. הוא המשפט הזה ע"י השם ההוא. וזהו ויתעצב אל לבו. והוא מאמר רבי ברכיה כי להיות נברא ע"י השכינה אשר היא דין. ולא ע"י כח הרחמים. היה נמשך כי עתה ג"כ יהיה קודם העולם ומשפטו על ידו. והוא נמשל הכעס שמונע שפע להעשות הפעולה על ידו לבדו שלא רצה מהטעם הנזכר והוא מאמרנו בדרך אשר דרכנו בו כמדובר. ע"כ ויאמר ה' הוא מדת הרחמים כו' אמחה וכו' לומר אשר אמחה. לא יהיה הארץ עם צאצאיה. רק את האדם וכו' כי הלא לא נחמתי כי עשיתי ארץ רק כי עשיתים את האדם ואת הבעלי חיים הנזכרים. ושמא תאמר הלא גם מדה"ד ישקיף וירא כי נח איש צדיק. וישאירנו ותשאר הארץ. כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט. לז"א אם נח היה מוצא חן בעיני אלהים היה זה. אך ונח מצא חן הוא בעיני ה'. אך לא בעיני מדת אלהים. על כן היטיב הוא יתב' אשר עשה לעשות משפטו ודינו על ידי מדת רחמים. ועוד שנית. שע"כ הוצרכה מדת רחמים הלא הוא על תולדות נח. כי הנה אלה תולדות נח כלומר דומים אל נח. כי כאשר נח לא מצא חן רק בעיני מדת רחמים. כן גם התולדות. ואחר אומרו כי נח לא מצא רק בעיני ה'. ולא בעיני מדת הדין. ושגם בניו דומים אליו בזה חזר להודיע מה טיבו של נח שלא מצא חן רק בעיני מדת הרחמים. ואמר נח איש כו'. לומר נח שאמרתי שעל היות בניו דומים לו הפסידו תדע גדר צדקתו. הלא הוא כי כל צדקתו לא היתה רק בשב ואל תעשה. ולא שלמות קניני. כי לא היה רק שלא חטא במה שחטאו דורותיו. והוא כי ג' פשעי הדורות ההם לפי דברי רז"ל. (א) עון זמה כי השחית כל בשר. (ב) גזל. (ג) ע"א. כמו שארז"ל נאמר כאן השחתה ונאמר להלן פן תשחיתון כו'. אמר כי מג' פשעי דורותיו לא דבק בידו מאומה על הא' אמר שהיה איש צדיק. והוא הנודע מספר הזוהר (שמות דף ג') כי השומר בריתו מלחטוא בזנות. ההוא יקרא בייחוד תואר צדיק. כי על כן יוסף נתייחד תואר זה. על שומרו ברית מילתו בקדושה ועמד בו בנסיון. ועל הב' אמר תמים היה בדורותיו מתנהג אתם בתמימות וטוהר לב ובלתי עושקם. והשלישית היא ע"א כדכתיב את האלהים התהלך נח. עם האלהים הידוע. ולא עם אלהים אחרים וזה ענין ה"א הידיעה. עוד רמז באומרו את האלהים. שהיתה עבודה מיראת אלהים. הוא מדת הדין ולא מתהלך באהבה. וע"כ

לא נאמר את ה' ועל בחינות אלו נדמו בניו אליו. והוא שחזר ואמר ויולד נח כו' וזהו שלא אמר ויולד שלשה בנים. כ"א חזר להזכירו כלומר דומים אליו. וע"כ הוצרך מדת רחמים. עוד אפשר בפסוקים הקודמים וינחם ה' כו'. ויאמר ה' כו'. והוא על דרך מה ששמעתי בשם הרב הגדול מהרי"ב ז"ל על פסוק וינחם ה' על הרעה אשר דבר כו'. והיא כי דרך אב הרחמן כי יחרה אפו על בנו. ועד אשר לא הוציא בשפתיו דברי כעסו. לבו כאש בוער. אך בשעת כעסו מפליג בדברים. ואומרו הנה אהרוג ואשמיד ואאבד. וכיוצא בדברים קשים. וע"י כן שככה חמתו כאלו כבר עשהו. וזהו וינחם ה' על הרעה במה שדבר לעשות לעמו. הטיל כעסו בדבור. וכן שמעתי אומרים עד"ז על פסוק (איכה א׳:י״ב) אשר עולל לי אשר הוגה כו'. שמתרעם המקונן כי לא היפר כעסו ע"י הדבור שדבר והוגה ביום אפו לעשות להם. כ"א עולל לי כל אשר הוגה. ולא ביטל ולא הסיר ממנו. אך זה היה ביום חרון אפו בעת החרבן כי רב מאד החרון אף ועברה. משא"כ בזמן זולתו. וזה יאמר פה וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ שהוא לגמרי:

אמנם ויתעצב בעוד היה הדבר אל לבו בלבד במחשבה. אך מה עשה מדת רחמים לזכותם ולהשתיק מדת הדין. ויאמר ה' אמחה כו' שהפליג לדבר אמחה את האדם כו' מאדם כו' שהיא הגזמה גדולה לגמרי. וע"י כן ונח מצא חן כו' שהחסיר ממנו קצת. וישאר אך נח ובניו ונשיהם. עוד אפשר דרך אחרת. באומרו וירא ה' כי רבה כו' והוא כי זולת מה שכתבנו שחס הוא יתברך על עולמו לבלתי השחית הכל. גם ראה מדת רחמים לזכות נגד מדת הדין. כי אם יבטל העולם ותמחה הארץ על חטאת יושביה. מה חטאו ישני עפר כמשותלח ודומים לו שימוחו בהמחות הארץ. ומה פשע כל בני אדם שלמים. וכן רבים שבכל דור ודור מהבאים. וז"א וירא ה' בעל הרחמים כי רבה רעת האדם בארץ. כלומר אשר בארץ המה. אך לא אשר אינם בארץ הם המתים. ומה גם למאמר ספר הזוהר (בראשית דף כ"ו) בפסוק כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו. שהוא כי כל צדיקים בעלי נשמה כבר מתו קודם המבול. וא"כ איפה למה ילקו גם הם. וכן אשר עדן לא היו למה תמנע לידתם והוייתם. ע"כ וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. ולא אשר אינם בארץ. כי עוד בשמים שלא נולדו עדיין שלא באו לעולם. וגם אשר מתחת לארץ. ע"כ ויאמר ה' אמחה את האדם וכו' אשר בראתי. ולא את אשר עדיין לא בראתי. גם מעל פני האדמה. ולא אשר תחת פניה. כ"א נחמתי הוא כי עשיתי. אך לא את אשר עדן לא עשיתי וכן אותם שנחמתי כי עשיתים. לא את הקבורים מתחת לארץ שלא נחמתי עליהם. וש"ת איך יתכן ואדם אין ליבנות העולם ממנו. ולחזור לברא אדם מחדש לא יתכן כמדובר למעלה. על כן אמר ונח מצא חן וכו':

ונחזור אל הענין. כי אלו היה המשפט ההוא נעשה ע"י גזרה בחינת שם אלהים בלבד. מבלי הצטרך מ"ר. היה הכליון חרוץ שוטף הכל. ולא נשאר אף נח. וזה מאמר הכתובים ותשחת הארץ לפני האלהים כו'. והוא כי הלא דרך מדת הדין שלא לוותר דבר. כי השופט כל הארץ יעשה משפט וז"א ותשחת הארץ לפני האלהים לפני מדה"ד. כי נשחתה על עון זמה. כד"א כי השחית כל בשר כו' וכן עון אחר הוא גזל. כי הנה ותמלא הארץ חמס. והן אמת כי גם שמדת אלהים לא תוותר. עם כל זה הסכימה עם מדת רחמים. כי לא תחפוץ בהשחתת עולם לגמרי. וע"כ בראות כי ע"פ הדין היה מתבטל. הסכימה להשתתף עם מדת רחמים למען יתקיים כי אינו ככחות המשחיתים חלילה החפצים בהשחתה כנודע. ע"כ בהיות כי שתי עבירות היו תחת ידם. א' זמה. ב' גזל. והנה על הזמה כבר כתבנו שנאמר הנפילים היו בארץ. לומר שבהם היו פתחון פה נגד מדת הדין. כי הן המה המקטריגים ודוברים רע על בני אדם. ואמר להם הקב"ה אלו הייתם לבשר כאדם למטה. הרעותם כהם. וכן היה ויראו כו' ויקחו להם נשים כו':

אמנם על החמס לא היה פתחון פה. כי הנפילים לא חטאו רק בזמה. ובזה נמצא טעם נכון מה זה היה שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. ולא על הזמה שתבא אנדרלומוסיא להרוג טובים ורעים. אך הוא על כי על הזמה היה פתחון פה לעומת מדת הדין. וזהו ותשחת הארץ שהוא הזמה לפני האלהים שהוא מדת הדין וגם הושם לפניו ית' ענין החמס. וזהו ותמצא הארץ חמס באופן שהיה העולם אבד. ע"כ מה עשה ראה את הארץ והנה נשחתה בזמה ומה שראה. היא כי מה שנשחתה היא כי השחית כל בשר את דרכו כו' כי כל מה שהי' בשר שמרבה את המלאכים הנפילים בני האלהים. כמו שכתבנו על בשגם הוא בשר. השחיתו את דרכם. ואין לאבדם על כך. אך עדיין נשאר עון החמס. שגם בו כדאי להשחית הכל. ע"כ ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני. שאני מדת הדין ולא תמלט גם אתה. כי מלאה הארץ חמס שהוא על הגזל שהוא לבלתי השאיר גם אחד. וש"ת אשר לא עשו חמס למה יענשו. לזה אמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם של כל בשר הנזכר. ולא היה א' שימחה בידם. על כן והנני מדה"ד משחיתם את הארץ כי אין מוחה בידי על סיבה זו. ולא בני אדם בלבד כי אם גם הארץ עצמה. כ"א אין נשאר גם אחד מה צורך בעולם. וזהו והנני משחיתם את הארץ. שהוא הארץ וצאצאיה שהוא איבוד העולם. כי גם אתה אינך מוצא חן לפני. וזהו והנני נושחיתם את הארץ. ועם כ"ז אבקש לך שני תיקונים. א' שאשימך במקום תתמרק בייסורין י"ב חדש. שע"י כן תמצא חן גם בעיני. ב כי מעתה שעדין לא נתייסרת. אשתף מדת רחמים לרחמך. ועל הא' אמר עשה לך. לומר הנה שמתי לך מקום אשר תנוס שמה ותנצל נפשך. והוא עשה לך תיבת

כו' והוא באשר נשית לב מה היה שלא הצילו ה' בזולת דרך זה. בראש הר גבוה מא"י. ועל העבים יצוה מהמטיר עליו מטר. אף לאומר שגושמה במבול. וזולת דרך זה הנה הרבה פתחים למקום והנה בב"ר ובתנחומא אמרו שהיה כמונח בבית הסוהר. והיה צועק ואומר הוציאה ממסגר נפשי כו'. ולא הרשהו הוא יתברך עד י"ב חדש. וכן ספרו רז"ל מרוב צער שהיה לו שם. ואשר נדדה שנתו מעיניו. להאכיל גם בלילה למי שדרכו לאכול בלילה. ולא היה לו מנוח כלל ע"כ אין ספק כי מה' היה לו לכפרת עון. למה שלא היה כדאי הוצרך לימרק שם י"ב חדש. נגד משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש ויחיה ולא ימות. וזהו מאמר מדת הדין אליו עשה לך תיבת כו' לומר אל יעלה על רוחך שבשביל הבעלי חיים אצוך לעשות תיבה ושאל"כ הרבה פתחים היו לשתנצל בלא צער. כי לא כן רק עשה לך בעבורך תיבה כו' כי אתה צריך אליה לכפרת עון. וע"פ דרכך קנים תעשה את התיבה הנזכר בעד הבעלי חיים. שיהיו המינים נפרדים בל יזדקקו לשאינם מינם. ובזה יתכן מאמרם ז"ל שהקשו למה במשה נאמר בחמר ובזפת. ופה כולה זפת מבית ומחוץ. ואמרו כי במשה היה חומר מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק רוח רע. והנה קשה על זה כי הלא גם נח איש צדיק תמים היה אך במה שכתבנו יתכן כי נח לא הושם שם רק למרק עון ועל כן יריח ויריח. וזהו מאמרם ז"ל באומרם אותו צדיק כלומר אותו צדיק ולא זה צדיק:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל שנות הכתוב את טעמו לומר בכופר. ולא אמר בזפת כמו שאמר במשה אך הוא לרמוז היות הזפת גם מבית לכפרת עון. ע"ג הוציאו בלשון כופר ואמר מבית ומחוץ בכופר. עוד ידוקדק אומר עשה לך על דרך זה. והוא כי ה' חפץ דכאו בתיבה י"ב חודש מדה כנגד מדה. לומר אתה לא יצאת לישע עמך. להיישירם ולהדריכם בעבודת קונם. רק נסגרת בתוך ביתך מה שלא עשה אברהם. לכן תסגר תוך התיבה גם אתה ותצטער. ואשר לא היית רועה ומנהיג את בני אדם. ומנדד שינה מעיניך לרודפם להיישירם להטיבם. עתה תרעה בהמות וחיות ומנדד שינה מעיניך להאכילם. וזהי עשה לך כלומר כי לך יאתה לעשות תיבה להנצל לעומת מדתך. וגם קנים תעשה את התיבה בעד החיות ובהמות לכל מין ומין. לזונם ולכלכלם בידך. ועם כל זה עם ע"פ מדת הדין בלבד היית נידון על שלא מחית גם אתה היית נמחה. אך עם כל צער התיבה הזה מה שיסכון לך. הוא הדבר השני שהוא כי ואני הנני מביא כו' והוא כי מלת ואני מיותרת. והוא כי הנה זולת מה שלמדונו רז"ל כי כ"מ שנאמר וה' היא ובית דינו. למדונו גם הם כי גם כל מקום שנא' בו יתברך ואני הוא ובית דינו. והוא מאמרם (במדבר רבה פ"ג) על פסוק ואני הנה לקחתי כו' וז"ל רבנין אמרין כל מקום שנאמר בו ואני כביכול

הקב"ה ובית דינו. ובנין אב שבכלן וה' דבר עליך רעה עכ"ל. הנה השוו רז"ל בפי' אומרו ואני. אל אומרו וה'. והוא ג"כ מפורש בספר הזוהר:

ונבא אל הענין כי אמרה מדת הדין. הלא צויתיך תצטער בצער תיבה. דע לך כי כל זה איננו שוה לך להצילך. אם לא בהצטרף מדת רחמים שאסכים עם ה' שמצאת חן בעיניו. ואמר לא ידון רוחי באדם שהוא רוח אלהים לבדו. וזהו ואני שהוא הצטרפות השתי מדות יחד. שעי"כ הנני מביא כו' ימשך מזה כי והקימותי את בריתי כו' ובאת אל התיבה. מה שאין כן ע"י מדת הדין לבדה. וע"כ יתיישב מה שהוצרך קיום ברית. שהוא לבל תקטרג מדה"ד ובזה לא יקשה אומרו למעלה ויאמר ה' אמחה את האדם שהוא רחמים. ופה נאמר ויאמר אלהים כו' והנני משחיתם כו' ואני הנני מביא כו' שהוא מדת הדין. אך הוא שתי המדות יחד כאמור ואחר גמר דברו מדת אלהים אל נח. נתייחד לו דבור בחינת מדת רחמים. ויאמר לו בא אתה כו' וזהו ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך כו' והוא לומר אל תקון אם תצטרך להצטער בצער תיבה. ולא תנצל בדרך אחרת בלי צער תיבה. כי הוא על כי אותך ראיתי צדיק לפני בלבד ולא בפני מדת הדין על כן תצטער להנצל בצער. והנה אין כל זה רק על נח:

אמנם הבאים זכר ונקבה שהם כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין דף קי"ב) שלא נזקקו לשאינן מינן. הנה בדין היו זוכים להנצל גם לפי מדה"ד וז"א והבאים זכר ונקבה מכל בשר כו' כאשר צוה אותו אלהים. כי גם מדת אלהים עמדה להם:

אמנם נח ויסגור ה' בעדו מצד עצמו במדת רחמים בלבד. ויתכן באומרו לשון סגירה מה שהוצרך ליסגר בתיבה לא בעד החיות רק בעדו. וגם זה ע"פ מדת הרחמים מה שאין כן בעלי חיים שגם בדין זכו בלי צער.

אמנם אחר שנשפך כאש חמס הרוגז ועברו ימים רבים שנצטער בהם נח. אחר שויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום שנתמרק ביסורין. אז ויזכור אלהים את נח שאפילו מדת הדין זכר אותו וריחם עליו. וזהו ויזכור אלהים את נח כו' ואז ע"י מדת הדין סילק הרעה. וזהו ויעבר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים. שע"י רוח מדת אלהים שככו המים:

והנה זה הוא דרך כלל. ונחזור אל ענין המשך הכתובים. אלה תולדות כו' והנה כתבנו בדרך הקודם שענין הכתוב הוא. כל צדקותיו לא היו רק שלילת עון. אך לא אושר קנייני בעצם. עוד יתכן לפרש אלה תולדות וכו' והוא בהעיר קצת הערות הראוייות להעיר. עם שנזכרו בדרכים הקודמים. (א) אומר נח זה פעמים. (ב) כי הלא תולדותיו הוזכרו בפרשה הקודמת. (ג) שהיל"ל אלה תולדות נח שם חם ויפת. (ד) אומר ויולד נח בוא"ו

כמוסיף על תולדות הקודמים. ואינם. (ה) אומרו ג' בנים. וכי מניינא אתא לאשמועינן (ו) הטילו את. בין כל א' מהבנים. (ז) הקדימו את חם הקטן ליפת הגדול ממנו. (ח) אומרו וירא אלהים את הארץ וכו' כי הלא גם החמס ראה אלהים. (ט) למה לנח לא הזכיר רק החמס. (י) אומרו עשה לך תיבת וכו' כי מלת לך מיותרת. (יא) למה הצריכו יתברך עשות תיבה. כי התמו הצלות לפניו יתברך על הר גבוה ותלול:

אמנם נקדים כי הנה ג' המה תולדות איש לאיש צדיק תמים. שתים הנה תולדות הנפש. וא' תולדות הגוף. יש שלם בשלשתן ויש בשתיהן. ויש בא'. והנה השתים של נפש. הא' היא ממצות ומע"ט. כי הן הם בניו באמת. כי כל מצוה ומצוה נעשית ממנה מלאך פרקליט א'. ואין לך בנים גדולים וטובים מהם. והב' הם הנפשות שיעשה כאברהם ושרה. מאשר ידריך וייישיר ויחזיר אנשים בתשובה. או ילמד תלמידים. כי הם בנים אמתיים באמת. והג' היא הבנים אשר לקח. ואמר אלה תולדות כו' לומר הלא אמרתי לך ונח מצא חן. שיורה כי לא היה כדאי לפי הדין. אל תתמה על החפץ כי דע איפה. כי מג' מיני תולדות אשר לצדיק השנים נפשיים. והא' חומרי. מן הנפשים לא היו לו רק אחד. וגם החומרים לא היה שלם בעצם. כי הנה אלה תולדות נח אשר נזכיר. והנה נח איש צדיק תמים היה. שהוא בכשרותו בודד בעצמו שהוא הסוג האחד שהוא כשרון בעצמיתו ולא בזולת. וז"א נח פעם ב'. ואו' איש שהוא עליו בעצמו:

אמנם את האלהים התהלך ולא עם האנשים להחזירן בתשובה. רק כל כשרותו היה ממנו אל האלהים בלבד. הנה כי מן הנפשיים א' היה לו בלבד. ומהחומרי ויולד נח ג' בנים וכו' ע"ד מאמרם ז"ל (ויקרא פ' ל') ד' מינים שבלולב שהא' הוא האתרוג יש בו טעם וריח והלולב הוא תמר יש בו טעם ולא ריח ועבות ריח ולא טעם והערבה לא טעם ולא ריח. כך בישראל יש מי שיש לו תורה ומצו' ומי שיש בו תורה ולא מצות. ומי שיש לו מע"ט ולא תורה ומי שאין בו לא זה ולא זה. אמר הקב"ה יצטרפו אלו עם אלו. כלומר ויגינו אלו על אלו. וכן אחשיב בענין הכתוב הזה. כי הנה מזרע נח היה חם בלתי כשר. ויוכיח סופו שראה ערות אביו. י"א סורסו. וי"א רבעו. וגם כי באשר הוא שם עדין לא חטא. עכ"ז לא היתה הכנתו טובה. ויפת היה בינוני. ושם היה שלם. על כן מה עשה למען הגין עליהם עשאם אגודה א' וכללם יחד באומר ג' בנים. שאל"כ למה הודיענו המנין. אך הוא להורות כי שלמים לא היו בעצם. אם לא בהגין זה על זה בהעשותם אגודה וכללות א'. ועכ"ז להורות צד העדר ההשואה. הטיל את בין כל א' לחבירו. כדרך מאמרם ז"ל בקצת מקומות את לאפסוקי אתא. ומכלל ההתערבות להגין זה על זה היה. הכתוב את חם הקטן בין השנים הגדולים ממנו. שהוא להורות כי אחיו הגינו עליו. וע"כ

מזה ומזה הם נזכרים. והוא בתוכם נאחז משניהם. כאלו נבלע בין הדבקים. הנה כי הוא לא שלם בעצם היה לינצל:

ובזה נבא אל ענין מאמרם ז"ל בב"ר (פ' ל') וז"ל רב יהודה ורב נחמיה. ר' יהודה אומר בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק. בשוקא דסמי' צווחין לעורא. סגיא נהור. משל לא' שהיה לו מרתף א' של יין. פתח חבית א' ומצאה של חומץ. שניה כן. ג' ומצאה תוסס. אמרין ליה תוסס הוא. אמר להון ואית הכא טב מיניה. אמרי ליה לא. כך בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או של שמואל לא היה צדיק. ור' נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק. הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה. משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל. ומונחת בין הקברות והיה ריחה נודף. ואלו היה חוץ לקברות על אחת כמה וכמה. משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זוונות ולא יצא עליה שם רע אלו היתה בשוקן של כשרות על אתת כמה וכמה. ומה אם בדורותיו היה צדיק. אלו היה בדורו של משה. או בדורו שמואל. על אחת כמה וכמה. ע"כ:

ולבא אל כונתם. נעיר (א) בדברי ר' יהודה בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה כו'. כי הלא נהפוך הוא. ומה אם בדור רשעים הוא צדיק. מה גם עתה בדור צדיקים. (ב) כי הלא כל עוד שאפשר לדרוש לשבח. ומה גם על איש צדיק לא יאות לדרוש לגנאי ודאי. ומה זה היה לחסיד קדוש כרבי יהודה ע"ה. ומי הכריחו להניח דרש ר' נחמיה הטובה. ובחר בהפכה להקל בכבוד צדיק תמים. (ג) למה ייחד דורו של משה ודורו של שמואל. מדורות זולתם. (ד) מה צורך אל המשל. והענין מובן בלתו. (ה) לר' נחמיה כי בלי ישא משלו יובן ענייננו. ומה צורך אל המשל. ולא עוד אלא שהוא ממשל שני משלים:

אמנם הצד השוה שבשניהם. הוא כי יפרשו הפסוק כמאמרנו למעלה. שכל צדקתו לא היה כשרון קיניני רק שללת עון. או ע"פ הדרך הזה האחרון שאמרו את האלהים התהלך נח. שלא שם פניו להיישיר את הזולת לעשות נפשות רבות. או להשיבם מדרכם הרעה. כי כל צדקו לא היה רק ממנו לה' בלבד וזהו את האלהים התהלך נח. כלומר ממנו ואליו. וזהו אומרו נח פעם שלישית. לומר כי לא השיב מעון רק את עצמו לבדו. על כן מצא מקום ר' יהודה לדרוש כך נוסף על אומרו למעלה מצא חן. שיורה כי דרך מציאה היה ולא בדין. וז"א ואלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל כו'. והוא כי שתים הנה מיני היישרת הרבים. או שיבאו העם איש ממקומו אל המדריך וידרוש להם ויורם דרך ה' או ילך הוא אליהם במושבותם במקומותם להיישירם. והנה הסוג האחד היה במשה כל העם נצב עליו מבקר עד ערב להודיעם את חוקי האלהים ואת תורותיו. והשני היה

בשמואל שהיה סובב סובב הולך בכל מקומות ישראל מעיר אל עיר לשופטם ולהדריכם. על כן אמר אלו היה כו' כי לא עשה נח שום א' מאלה. ע"כ אמר אלו היה בדורו של משה שהיה מוכיח את הרבים ומודיעם דרך ה' לא היה צדיק. ולשמא תאמר אולי לא יבאו אצלו. ומה גם בשומעם כי יחפוץ להדריכם והמה תוכחת נאץ לבם. ואיך יעשה כמשה שאליו יבאו וכל העם נצב עליו. לז"א או בדורו של שמואל לומר אם הם לא יבאו אליו. יבא הוא אליהם ויחזור אחריהם כאשר עשה שמואל. כי אלו במשה רבינו אם היו מתעכבים מלבא אליו. גם הוא היה עושה כשמואל עוד שנית דעת ר' יהודה כי כל טובו של נח לא היה רק העדר עונות וחטאים. אך לא מציאות קנייני. וז"א במשלו מצאה תוסס שהוא לא יין ולא חומץ. כי כל טובו אינו רק שלילת היותו חומץ. וש"ת מי הגיד לו כי כן הוא ע"כ המתיק דברו במשל שבעל המרתף מצאה תוסס. ושאמרו לו תוסס הוא. ושהשיב אית לן טב מינה. ולא אמר שגם הם אמרו כדברי בעל המרתף. כי אמנם הוא ראה מאמר הכתוב ונח מצא חן בעיני הקב"ה. שיורה אך לא בעיני הזולת כמדת הדין או מלאכים משמאילים. והלא קשה הדבר מי שהוא צדיק תמים. איך לא ימצא חן גם בעיני הכל. כי הלא מי שאין לו עונות ועושה מצוה א' כדאי הוא לינצל. כמאמר התנא (קדושין דף ל"ט) כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונוחל את הארץ כו'. ומאומרו מטיבין לו לשון רבים. יורה שגם מדת הדין תסכים ואין מעכב על ידו. על כן גזר אומר שכל צדקתו לא היה רק העדר עבירות אשר נכשלו בם בני דורו. שלא היה חומץ כהם. וקטרוג מדת הדין או המשמאילים לא היתה. רק כי תוסס הוא ולא יין. כי אין טובו רק שלילת חמוץ עבירה. ועכ"ז מצא חן בעיני ה' שהוא נמשל אל המרתף שמצאו אותו תוסס שזולת המלך היו גועלים בו ואמרו תוסס הוא. אלא שמלך בחר בו על שאין טוב ממנו כך בנמשל לא היו מסכימים מדה"ד או המקטריגים להניחו. באומרם שאין טובתי שלמה על העדר כשרון קנייני. אלא שהוא ית' אמר לית לן טב ממה. שע"כ מצא חן. ולתת טוב טעם אל התפייסו יתברך על העדר עונות בלבד. ומה גם בעידן ריתחא רבה. ולא אמר שיבטל ברוב כי אחד היה בקרב עם רב כחול הים עושי רשעה. ועוד שהבלתי מזהיר את זולתי. חטא הזולת תלוי בו. ונפשו מידו יבקש. כמאמרו ית' אל יחזקאל. ולמה את נפשו הציל הוא ית'. ע"כ נשא משל המרתף. והוא כי כאשר מצא בעל מרתף היין בכל חביותיו אין בהם יין לשתות כלל. ימנע ממנו. כי מה בצע לו במרתף אם אין לו בו יין לשתות. כן הוא ית' שהעול' מרתף שלו שע"י מה שנהנו ויערבו לו צדקות הצדיק מקיימו. ואם לאו היה העולם בטל. ע"כ אם לא היה מתפייס בנח היה העולם אבד. נמצא כי כיון בהביאו המשל ג' ענינים. א' כי כל צדקו לא היה רק העדר

חובה. ב' מה שהכריחו לפרש כן. ג' למה נתרצה בו הוא ית'. עם היות שלא הכשיר את זולתו. וגם הוא לא היה לו זכות קניני:

אמנם ר' נחמיה דן ק"ו. ומה כו'. ועל ב' הדברים אשר עליהם בנה ר' יהודה יסוד דבריו. א' שלא הזהיר רשע. ב' שלא היתה צדקתו רק תמימות העדר עבירות. ע"כ להשיב על הא' הביא משל הצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל במקום ריח רע והיה ריחו נודף. והענין כי אלו לא היה פי הצלוחית מוקף צמיד פתיל ולא היה ריחו נודף. בהיות נתון במקום ריח רע. אין לתת דופי באפרסמון שלא מבלתי היות טוב איבד ריחו. רק מהיותו בבית הקברות ופיו פתוח. שע"י כן הפיג ריחו:

אמנם אם עם היות פיו סתום והוא בבית הקברות עדיין ריחו נודף. עם כל זה יש להחזיק לו טובה שלא הספיק ריח רע של בית הקברות להפסיד טעמו. כן הדבר הזה. כי הנה הדור ההוא הלא ידמו לבית הקברות שריח מעשיהם רע ומר. קל ליאבד הקרוב אליהם בלמוד ממעשיהם. ונח היה כצלוחית של אפרסמון. והנה אם היה פותח פיו להוכיחם ולהיישירם ולהזהירם והיא א' בין כללות העולם ואין א' מתחזק עמו. הלא יאכלוהו בכל פה. ולא יעצור כח לעמוד ולהחזיק סברתו הטובה. נגד כל ההמון הרב. ואדרבא יגרוהו בחרמם. יאספוהו במכמרתם. לימשך אחר דעותם. ואם יש אפשרות לו לעמוד בסברתו ואין מכלי'. הלא הוא כי ישתוק וישים לאל מלתו. כצלוחית אפרסמון מוקפת צמיד פתיל. ועם כ"ז יש להחזיק לו טובה אם שתיקתו תעמוד לו שלא יזיזוהו מצדקתו. ובדבר הזה נחה שקטה תלונות למה לא יצא לישע עמו להדריכם. וללמד דעת את העם כמשה או כשמואל. כי הלא בשתיקתו יש להחזיק לו טובה שלא למד ממעשיהם שקרוב ללמוד להם. כאשר קרוב להפיג ריח אפרסמון בבית הקברות. ומה גם עתה אם היה פותח פיו. שאז ודאי היו מאבדים אותו. וע"כ ימצא חן ושכל טוב על מנוע עצמו מלדבר דבר. כי לאנשים ההם לא מצא טוב משתיקה. ועל הענין השני שעליו בנה ר' יהודה בנין דבריו. והוא כי כל צדקת תמימותו לא היתה רק בשב ואל תעשה בהעדר עבירות. על כן נשא המשל השני. משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות כו'. כי כאשר יש לבתולה ההיא להחזיק לה טובה שלא למדה ממעשי שכינותיה הרעות. עם שכל טובה היא שלילת עבירה. כי לפני המקום שקול זה כמצות מעשיות. כן יש להחזיק לו טובה על העדר מעשים רעים כעושה מעשים טובים. ולא אמר לאשה שהיתה שרויה. רק לבתולה כו' לרמוז שלא תאמר חטא ושב ורפא לו בתשובה. רק שמתחלתו היה צדיק. והוא מה שכתבנו למעלה באומר איש צדיק תמים. כי מעודו איש היה צדיק. כמאמרם ז"ל על פסוק אשרי איש ירא את ה' שהוא מן הבחרות. שמהיותו איש ירא את ה'. כלל הדברים

כי הצד השוה שבהם. כי כעת לא היה שלם. כי גם המזכה אותו אומר הא אילו היה בדורו של כו'. אך עדן לא היה. וש"ת אם כן איפה איך הספיק זה בעת קצף גדול לינצל. לז"א ותשחת הארץ שהוא כי למה שלא היה זולתו בעולם טוב ממנו ולא דומה לו. כי הלא ותשחת הארץ שהיא כלה. ואינו חפץ הוא ית' בהשחתת עולם. ע"כ השאירו. והנה לא היתה ההשחתה הזאת שהיא מהזנות נכרת רק לפני האלהים. אך בעיני ההמון לא דבר רע היתה. להתיחס להשחתת הארץ:

אמנם החמס היה רע בעיני הכל כי ותמלא הארץ חמס. ומה גם למאמר ז"ל (ב"ר פ' ל"א) שלא היה איש שלא היה צועק חמס. כי כל אחד היה גוזל ונגזל. וכלם צועקים על מה שנגזל מהם. והם עצמם הגזלנים שהיתה הצעקה על עצמם. הנה גם הגוזל היה נראה לו הגזל דבר רע. וצועק על מה שגוזלו ממנו. ולא יביט אל מה שגזל הוא. ותדע למה וירא אלהים לבדו את הארץ והנה נשחתה בזמה. ולא ראו האנשים כי כן הוא עם היות הזנות גם הוא רע ומר בעיני אלהים ואדם הלא הוא על שכל כך הורגלו בכך שנעשה להם כדבר טבעי. עד גדר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ע"כ לא היתה נשחתת הארץ רק לפני האלהים. ע"כ ויאמר ה' לנח קץ כל בשר בא לפני. וזה על כי מלאה הארץ חמס. ומה שלא נחתם על הזנות. הוא מפניהם. והוא כי לא רצה הוא יתברך לחתום גזר דינם רק על מה שגם בעיניהם היה קשה. וז"א מפניהם. משא"כ על הזנות. כי בפניהם לא כמו זר נחשב. ועם כל זה דע איפה כי גם שאצילך על כי אין זולתך טוב ממך. אל יעלה על רוחך ארגיע לך שתשאיר לך מקום בארץ. אשר אצוה מהמטיר עליו מי המבול. ושם תנצל בהר גבוה וכיוצא. כי אמציא מנוח לכף רגלך. כי דע איפה כי והנני משחיתם כו' שלא ישאר מהארץ מקום בלתי נשחת. והוא כי גם לאומר כי א"י לא גושמה ביום זעם. הנה כתב הרמב"ן ז"ל כי הן אמת שלא גושמה. אך מאשר המטיר ה' חוצה לה הציף על פני כולה. ומת כל אשר בה רוח חיים. או מההבל. באופן כי דרך כלל כל הארץ נשחתה. ע"כ עשה לך תבת עצי גופר מדה כנגד מדה. את האלהים בינך לבינו היית. ולא יצאת לישע עמך להדריכם ולהיושירם. גם עתה הצלתך תהיה ע"י הסגר. וזהו עשה לך כלומר בשב לך. ומה גם למאמרם ז"ל (סנהדרין דף קי"א) שהיה כחבוש בבית האסורין צועק ואומר לפניו ית'. הוציאה ממסגר נפשי כמדובר. ועל כן אמר לו ואני הנני מביא את המבול כו' כל אשר בארץ יגוע. כי הלא יקשה כי אחר אומרו לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים. א"כ ודאי שכל אשר בארץ יגוע. ועוד שהל"ל כל אשר בארץ ישחת או ימות. אך לשון גויעה לא יצדק רק בצדיקים. אך יאמר אל יעלה על רוחך לומר כי אבקש מנוח לכף רגלך בא' המקומות אשר בארץ המה. כי הלא דע לך כי גם שאני הנני מביא את

המבול לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים בעלמא. ולא את איש צדיק כמוך בעל נשמה. עכ"ז דע שכל אשר בארץ גם איש צדיק יהיה כמוך. שמיתתו תתייחס לגויעה יגוע. ולא ימלט. כי לא תזכה לינצל רק ע"י צער הסגר כנגד מדתך שלא יצאת ממחיצתך למחות. וזה מאמורו יתב' אחרי כן. בא אתה וכל ביתך אל התיבה כו' והענין מה שאושיבך בצער תיבה שתהיה כאסור אל בור. הלא הוא על כי אותך ראיתי צדיק לפני. כלומר ממך לפני ולא ממך אל הבריות לזכותם. על כן תסגר גם אתה כמדובר. ועל כן צוהו יכסנה בכופר. ותהיה מעצי גופר. כמפורש בדרך הקודם:

פסקה יט

ומכל החי מכל בשר כו'. ראוי לשית לב בכתובים. כי הנה אומרו אתך בסוף הפסוק הקודם. וכן בפסוק זה הוא מיותר. ועוד איך אומר עתה תביא אל התבה. ואח"כ או' יבאו אליך. ואח"כ אומר תקח לך:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי נח ע"פ מדה"ד לא היה ניצול. ז"ש לו אלהים שהוא מדה"ד קץ כל בשר בא לפני שהוא לגמרי. כי גם אתה לא תשאר כי אינך כדאי. אך עשה לך כו' שנצטער שם לכפרת עון. ועכ"ז צריך לצרף מדת הרחמים. כי ואני שהוא בצירוף רחמים. כענין וה' הוא ובית דינו. על ידו כן והקימותי את בריתי אתך. וש"ת ומה צורך לזה והלא אדם בזכות בהמה תושיע ה'. והנה בתיבה היה כל מין חיה ועוף ובהמה. לז"א את בריתי אתך שאתה העיקר וז"א אתך. שאל"כ הוא מיותר. ולא יאמר כי אם ואשתך ונשי בניך. מאי אתך כלומר להחיותם אתך נצולים בזכותך. וכן ומכל החי כו' אמר להחיות אתך ולא אמר לחיות. רק להחיות כי אתה מחיה את כלם כי אם אתה לא היית צדיק. היה העולם בטל ולא ימלט העולם בזכות בהמה. כי לא נאמר זה רק על אדם א' מקום פרטי. אבל כשכל העולם חייב אין זכות בהמות מספיק לקיים כל העולם בזכות בהמה. ובזה אפשר כי זה כיון באומר תביא. כי זכותו תביאמו ותטעמו. אך המה מאליהן יבאו לו. כאומר בסמוך יבאו אליך להחיות. או יאמר. הנה גם ע"פ צירוף מדת רחמים צריך תצטער כי תטרח ותביאם אליך אל התיבה. לשתזכה להחיות אתך שתחיה אותם. והוא ע"ד מאמרם ז"ל בגמרא שעל ידי מעשה שריחם ר' על ילדי העכברים שהיתה השפחה מכבדת במכבדת. נסתלקו ייסוריו כי ורחמיו על כל מעשיו כתיב. זה יכוון באומרו להחיות ולא אמר לחיות. לומר זולת צירף מדת רחמים. גם אתה תרחם וירחמוך. והיא כי שנים כו' תטרח ותביא להחיות הם את הזולת ע"כ יהיו אתך על ידי מה שתרחם. ויהיו אתך על ידך ממש ולא ע"י שליח יחיוך. וז"א אתך. וזהו שחזר ואמר. יבאו אליך להחיות. שהוא להחיות אותך. ע"כ צוה לו להורות רחמיו על הבעלי

חיים שיביאם אתו אל התיבה. ומה שאומר יבאו אליך. הוא כי מאתו יתברך יבאו אליו טרם יכנס בתיבה. ואח"כ יטרח ויביאם פנימה. ופירש הכתוב למה יביאם תחלה הוא יתברך אליו. ואח"כ הוא יביאם אל התיבה. ולא יעשה הוא את הכל. לז"א מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה כו' יבאו אליך להחיות. לומר כדי שיהיה כל מין למינו צריך יבאו אליך. והוא הידוע מרז"ל (סנהדרין דף קי"א) שלא נכנסו בתיבה רק אשר דבקו במינן ולא אשר נזקקו לשאינן מינן. וזה יאמר מן העוף למינהו כו' וזה לא יבחין נח. ע"כ להיות למינהו יבאו אליך מאתו ית'. אך אח"כ תביא אתה כאמור:

פסקה כא

ואתה קח לך כו'. הנה אומרו לך. וגם אומר אשר יאכל הוא מיותר. אך יאמר קח לך. כלומר לך למאכל הוא מאכל אדם. ואשר יאכל ג"כ ליתר בעלי חיים. והנה בדרך טבע כל מיני מאכל מתעפש בי"ב חדש. סגור תוך לחות התיבה. שבתוך המים החמים. ואין אויר שולט. כי לא פתח נח חלון התיבה. עד אחר ימים רבים. לז"א ואספת אליך. ובזכות מה שאשר יאכל לבעלי חיים שואספת אליך. שאתה משתדל עליהם. תזכה גם אתה שיתקיים זה וזה. באופן שיהיה לך ולהם לאכלה. שגם מאכלך יתקיים:

פסקה כב

ויעש נח כו' אומרו כן עשה הוא מיותר. אך הוא כי ב' ענינים צוהו. (א) שיעשה התיבה. (ב) שיביא מכל בשר והמאכל. אמר כי עשה הדבר בשני פעמים. וזהו ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים. שהוא ענין האחד. והוא כי עשה התיבה ככל אשר צוה אותו אלהים בכל סדריה ותקוניה. ואחר כך מענין מה שיתן אל תוכה כן עשה. או יאמר בשום לב אל הערות הראיות להעיר בכל המשך הכתובים האלה. והוא כי מתחלה אמר מכל החי מכל בשר שנים מכל כו'. שמורה כי הטמא והטהור שנים מכל יבאו לו. ואחרי כן הוא אומר מן הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה. ומאשר לא טהורה שנים. ועוד שאחר אומרו ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה. שמורה שעשה ענין הבאת הבעלי חיים. וחזר הוא יתברך לצוותו על הבאתן. באומרו מכל הבהמה וכו'. וגם ראוי לשית לב אל אמרו ככל. בכ"ף הדמיון. וגם אל כפל אומרו כן עשה. ועוד אומרו גם מעוף השמים וכו' לחיות זרע על פני כל הארץ. כי הנה בבהמה באומרו שבעה שבעה. לא אמר לחיות זרע. והוא כי לחיות זרע שנים יספיקו. אך היו שבעה על הקרבנות. וא"כ אחר שגם מהעופות הקריב. למה אמר בהם לחיות זרע. ואם אומרו לחיות זרע. חוזר אל הבהמה והעוף תכפל הקושיא. כי לא על כן היו ז'. ועוד אומרו כי לימים עוד שבעה וכו'. כי הלא פסוק זה היה ראוי ליאמר תחלה ויאמר ה' לנח הנה לימים עוד שבעה אנכי ממטיר. לכן תבא אז אל התיבה. ולא בא אל התיבה שנראה עתה על מה שלימים עוד

שבעה אנכי ממטיר כו'. ועל פי דרכנו נשים לב אל מספר השבעה. והארבעים יום. וגם אל אומרו ומחיתי וכו' כי הלא כבר נאמר למעלה והנני משחיתם כו' ואני הנני מביא או המבול כו' עוד אומר ויעש נח ככל כו'. כי הלא פסוק זה נאמר למעלה. וגם פה למה נאמר בכ"ף הדמיון. ועוד אומרו ונח בן שש מאות שנה כו' למה הודיענו מספר ימיו בבא המבול. ועוד אומרו מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה וכו' שנים שנים באו כו'. כי הלא זה סותר כל האמור למעלה. שמורה שגם הטהורים היו שנים שנים. והנה הקודם הוא מוכרח. שאם לא כן ממה הקריב נח. ועוד אומרו כאשר צוה וכו' הוא מיותר. ועוד חזר ואמר ויהי. לשבעת הימים וכו' בשנת שש מאות וכו' והרי נאמר למעלה. וכן מה היה. שבפעם הראשונה לא נאמר ויהי לשבעת הימים וכו'. וכן אומרו אח"כ ויבאו אל נח אל התיבה שנים שנים כו' למה נאמר פעם שנית. ועוד ששילש ואמר והבאים זכר ונקבה באו כו' ושלשתן הפך הקודם כי שם נאמר שהטהורים שבעה. ואחרי כן הוא אומרו שנים שנים וכו'. ועוד שבכל מקום שאומר שנים שנים אומר יבאו. ובאומרו שבעה אומר תקח. ועוד למה חוזר ואומר כאשר צוה אותו כו':

אמנם הנה כתבנו. כי שם אלהים הוא מדת הדין. לא מצא נח חן בעיניו. וכן אמר לו אלהים בפירוש קץ כל בשר בא לפני. שהוא לפני בחינתו הוא מדת הדין. באופן שגם אתה לא תחיה. אך זאת אעשה לך. והוא כי ואני וכו' שאתחבר עם מדת רחמים. ובזה והקמותי את בריתי אתך וכו'. וגם זאת תעשה שתרחם על הבעלי חיים וירחמו עליך. כי מכל החי תביא וכו'. אך זה אינו רק להחיות אתך. והוא כי הנה הוא יתברך ברוב רחמיו בטרם תבא הרעה יחשוב מחשבות לבלתי ידחו עוד פעם שנית. והוא כי היה כאשר על היות הדורות ההם מכעיסין ובאין. נתחייבו להביא עליהם את מי המבול. וגם אחרי שוב העולם לאיתנו הלא יתעתדו אם עוד יוסיפו סרה להוסיף עוד לקלל את האדמה. ואין תקנה רק לישבע אל עולם. מלהביא מי נח עוד על הארץ. והנה לא היה מקום למצא חן לזה. רק על ידי קרבן ריח ניחוח כאשר היה. כי ירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' וכו' לא אוסיף לקלל עוד וכו'. והנה להקריב קרבן. היה צריך שיהיו מן הבהמה הטהורה ועוף הטהור. יותר משנים שנים. להקריב. ולהשאיר לחיות זרע. והנה אין ערך לגודל רחמיו יתברך. לאמר מעתה מעת הרוגז תקח לך שבעה שבעה להקריב ריח ניחוח לכני לפייסני לבלתי הביא עוד מבול. ע"כ אין מקום לזה רק על פי מדת רחמים. אך לא על פי מדת הדין. ע"כ כדבר בחינת מדת הדין עם נח: כאומר ויאמר אלהים אל נח וכו' אמר לו עשה לך תיבת וכו' ואצרף מדת רחמים וכו' ומכל החי וכו'. אך שנים שנים מכל גם מהטהורים. כי אינו חושש רק להחיות אתך. ועל זה שנים לקיים המין די. אך לחוש

לבלתי שוב להביא מבול. שעל כן תכין מעתה רבוי בטהורים לריח ניחוח לישבע על כך אני חושש. ואומרת התורה הנה מהשני דברים. א' להביא בעלי חיים. ב' להביא מכל מאכל. על הא' אמר ויעש נח ככל בכף הדמיון כי שינה בו. אך השנית שהוא מהמאכל. כן עשה בלי שנוי. ואמר מלת כל. על שנכלל בו גם מעשה התיבה. ושמא תאמר ומה היה השינוי. ולמה שינה. לז"א כי ויאמר ה' היא מדת רחמים לנח. הנה להצילך בלי צער תיבה אי אפשר לך כי צריך אתה לכך. לכן בא אתה כו' אל התיבה. והטעם כי אותך ראיתי צדיק הוא בלבד לפני המדת רחמים. וצריך למרק עצמך. וזה בדור הזה כי אין צדקתך רק לערך הדור הזה. אך מה שעוד ארחם. הוא כי גם שעל פי הדין לא היה ראוי להקדים ארוכה. לבלתי הביא עוד מבול. הלא זאת אצוך מן הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה וכו' ומן העוף הטהור שבעה וכו'. ולמה אני עושה כך. כי לא בלבד אני מכוין באשר הוא שם. לקיום המין להחיות אתך. כי אם דרך כלל להחיות זרע על פני כל הארץ. שהוא להקריב קרבנות. באופן ימשך קיום זרע במה שאינו אתך. כ"א כולל על פני כל הארץ. שהוא על ידי ריח הניחוח. ישבע לבל יוסיף להכות את כל חי כאשר עשה. וזהו שלא אמר להחיות אתך. כי אם לחיות זרע על פני כל הארץ:

ובזה יתכן היות נזכר בכתוב רמז הקרבנות. וכיון שהוא מוסכם כי לכך כוון הוא יתברך בהרבות בטהורים כנודע. אומר תקח. לומר כי אשר הם לקיום המין שהם עד שנים יבאו מאליהן. אך אשר אני מוסיף להקריב מהם למצא חן. תטרח ותקח בעצמך. והנה רצה הוא יתברך לנסותו לזכותו. באמור לו בא אתה וכל ביתך מעתה אל התיבה. על כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וכו'. כי יאמין כי כן יהיה ויכנס קודם מלאת הימים שבעה. טרם יראה גשם על הארץ. שלא יהיה מקטני אמנה כאשר היה. שלא בא עד שהיו מים עד ברכיו. וע"פ דרכו רמז כי להיותו ממחה קצת מהארץ עד מקום שיתד המחרישה היתה מגעת. לכן על שבראם בשבעה ימים. על כן לימים עוד שבעה. לחוס על עולמו אולי ישובו בתשובה. ע"ד רז"ל (ב"ר פ' ל"ב) שאמרו שהתאבל על עולמו שבעה ימים. ועל היותו ממחה האדם שנוצר בארבעים יום. ע"כ אנכי ממטיר ארבעים יום וכו' כדי ומחיתי וכו'. ואמר ויעש נח ככל אשר צוהו ה' בכ"ף הדמיון. והוא כי אמר הנה להבחין אשר לא נזקקו לשאינן מינן. אמר לי אלהים כי שנים שנים יבאו לי מאליהן. אך לא ז' מהטהורים והנה ה' בעל הרחמים אמר שאקח בעצמי הן הטהורים ז'. אם אקח בידי שבעה מהטהורים. ושנים מהטמאים. איך אבחין באותן שלא נזקקו. ואם אמתין עד שיבאו מאליהן. לא יבא יותר משנים מכל סוג. ע"כ מה עשה לקח בידו חמשה חמשה מן הטהורים. והניח שנים מכל מין שיבאו מאליהן. כאשר צוה אותו אלהים. נמצא עושה

ככל אשר צוהו ה' בכ"ף הדמיון ולא בשלמות שלא לקח שבעה אלא חמשה. וזהו ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. ועל כן בין מהטהורים בין מהטמאים. באו אח"כ שנים שנים. וזהו מן הבהמה הטהורה ומן וכו' שנים שנים באו אל נח אל התיבה. וזה היה בלא כ"ף הדמיון. כי אם כאשר צוה אלהים את נח. שאחר שלקח עמו חמשה חמשה מהטהורים. באו אליו מאליהן שנים שנים מהל סוג. והנה ספרה תורה כי לא עמד בנסיון להאמין ולבא אל אל התיבה. טרם מלאת השבעה ימים. כי אם אדרבא מה שויבא נח וכו' היה מפני מי המבול. והוא מאמרם ז"ל (שם) אף נח מקטני אמנה היה שלא נכנס עד שבאו המים עד ברכיו שנאמר מפני מי המבול. והוא צודק לפי דרכנו. והקדים ואמר ונח בן שש מאות שנה. כדי להכפיל אשמתו. שלא עמד בנסיון עם היותו בן שש מאות שנה. שעכ"ז לא בא אלא מפני מי המבול כמדובר. ושמא תאמר מה שלא נכנס בתיבה מידי. הוא כי ה' אמר אליו שנים שנים יבאו אליך ולא באו. על כן נתעכב. לז"א הנה זה לא היה. כי היא מן הבהמה וכו' שנים שנים זכר ונקבה באו מאז כאשר צוה ה' את נח והיה מיד. כי הלא ויהי לז' הימים. אחר ששנים שנים באו אליו ומי המבול וכו'. ועכ"ז לא חש מאז לבא אל התיבה עד עצם היום הזה. שמי המבול היו על הארץ. וזהו בעצם וכו' בא נח וכו' המה כל החיה וכו'. כלומ' כי בבחינה זו היו לאחדים המה וכל החיה וכו' כי לא נשתמש מהשכלתו באמונה לבא טרם בא הגשם. כי אם מפני מי המבול כי אז גם הבעלי חיים בורחים מההיזק:

פרק ז

פסקה טז

והבאים זכר ונקבה וכו'. הורה מה שכתבנו כי חמשה חמשה מן הטהורים לקח בידו. ושנים שנים באו מאליהן. וז"א והבאים מכלל שהיו אחרים מובאים. וענין הכתוב כי האלהים צוה לו. שהוא יביא השנים שנים אל התיבה אחר שיבאו לו. והכתוב הקודם לזה מעיד שלא באו אל נח. ונח הביאם אל התיבה כ"א שבאו אל נח וגם אל התיבה באומרו ויבא ואל נח אל התיבה כו' והלא יראה כאשם שעבר על צוויו. והיה אפשר לתרץ כי באו ושלא להטריחו מיד עשה יתברך שיבאו מאליהן אל התיבה וע"כ לא יאשם. לז"א והבאים זכר ונקבה באו כאשר צוה אותו אלהים שבאו כמו שצוה לו. שהוא שבאו אליו שיביאם אל התיבה כמצותו. אלא שלא הביאם ואז באו הם אל התיבה. ואל תתמה איך לא נענש על כך כי הוא כי ויסגור ה' בעדו ממדת הדין. פן יפגע בו על עברו מצותו:

פסקה יז

ויהי המבול כו'. ראוי לשית לב מה ענין ג' הדרגות אלה וירבו המים ותרם מעל הארץ. ואח"כ ויגברו וירבו מאד מאד ותלך התיבה ואחר כך גברו מאד מאד ויכסו כל ההרים. מה ענין הדרגות אלו ולמה היו כאחת. כיון שגם הראשונה היתה אחר מ' ימות הגשם. ומה היו ההתגברות שבלי תוספות גשם היו עולים וגם למה חוזר ואמר בפסוק שאחריו ויכסו ההרים. ועוד אומר חמש עשרה אמה מלמעלה והיה לו לומר למעלה. ועוד למה בתחלה אמר ההרים הגבוהים. ואחר כך אומר ההרים ולא אמר הגבוהים. ועוד אומרו ג' חלוקי מיתות הנאמרים זו אחר זו. תחלה אומרו ויגוע כל בשר כו' ואחר כך אומרו לשון מיתה כל אשר נשמת רוח כו' מתו ואח"כ לשון מיחוי וימח את כל היקום כו' והכל ענין אחד. ועוד כי בגויעה אומר בארץ ובמיתה אומר בחרבה. ובמיחוי אומר אדמה:

אמנם היו ג' הדרגות אחר שרבו המים על הארץ בטבע רבוי גשם מ' יום עד שותרם התיבה מעל הארץ. ועדין לא היתה מהלכת ממקום למקום ואח"כ שלא בטבע גברו מאד על הארץ עד שלא בלבד הורמה התיבה מעל הארץ. כ"א גם היתה מתהלכת על פני המים ואח"כ גברו מאד מאד עד שויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים. שיכלול כל הרי א"י שגבוה מכל הארצות כי נתפשטו עליהם המים כשגברו ועלו. גם לאומר שלא גושמה. שאם לא כן איך מתו כל אשר בו רוח חיים שבה. ונמחה כל היקום שהם הנכסים כאשר יתבאר בסמוך. ואחר ב' מיני תגבורת הנזכר שהיו שלא בטבע מהמ' יום והלאה. חל עליו חובת ביאור ב' דברים. אחד איך יתכן שאחר מ' יום שנפסקו הגשמים. לא היה רק שיעור שהורמה התיבה מעל הארץ. ואח"כ גברו בלי תוספת גשם עד שויכסו כל ההרים הגבוהים. כי הנה בדרך טבע. יותר היה ראוי ברבוי המים ישפכו סביבות כדוריות הארץ אל המים שמתחת לארץ. מהיותם עולים עד כסות כל ההרים הגבוהים ט"ו אמה. ועוד שנית למה הוצרכו ב' התגברות האלו. אחר שבמה שהורמה מעל הארץ היה כדי להמית. כי רותחין היו. והנה על דבר הראשון היה אפשר לומר כי מה שכסו ההרים לא היה רק צפים מעט על פניהם. לזה אמר ט"ו אמה. ואל תתמה. כי היה מלמעלה. כלומר מכח עליון משני גבורות הדין. הוא מה שנברו המים ויכסו ההרים. ולא בטבע. שלמטה:

ובזה יובן אומר לפנים וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. כי הנה אין לשון שיבה צודקת אלא בשב למקום שהיה. ולא עוד אלא שאומר הלך ושוב. ולא יצדק היו הולכים ושבים. אך הוא כי טבע כל דבר להיות תאב אל יסודו לשוב. וע"כ המים היו שבים אל התהום אשר באו משם. וזהו וישובו המים מעל הארץ. אלא שהוא יתברך היה מחזירן.

באופן היו הלוך ושוב. הלוך למעלה על הארץ. ושוב אל יסודן. וע"כ ויחסרו מקצה חמשים ומאת יום ולא מקודם. ועל דרך זה ארז"ל על הנשמה שבאדם. שבכל שעה היא עולה ויורדת ומבקשת לצאת. אלא וכו' שהוא כמפורש אצלנו. כי תתאב אל מקורה. ועל הדבר הב' אמר ויגוע כל בשר כו' כל אשר כו'. לומר מה שהיה התגבורת הראשון שגברו על מה שותרם התיבה. הוא כי השיעור הזה לא היה מספיק לשיגועו מההבל. גם של א"י שלא גושמה. והוא כי בלשון המקרא א"י נקרא ארץ סתם כמו שאז"ל על הפסוק הנותן מטר על פני הארץ. ופסוק עד לא עשה ארץ וחוצות. וחרבה הוא תואר כולל כל הארץ. זולת הים:

ונבא אל הענין. על התגבורת אמר שהיה שע"י כן ויגוע כל בשר הרומש על הארץ. היא א"י שגועו מההבל. וחלק לה הוא יתברך כבוד שהחל בבעלי חיים. ואח"כ וכל האדם. אל תחשוב במה שהוצרך התגבורת האחד. היה מפני שבמה שרבו המים עד שותרם התיבה לא היה כדי להמית. כי לא כן הוא. כי כאשר גועו כל אשר בא"י. כבר כל אשר בו רוח חיים מכל אשר בחרבה מתו שהיא בכל ח"ל. ומה שהוצרך התגבורת הב' עד שויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שצפו על כל הרי ישראל. גם הם היו כדי שע"י כן וימח את כל היקום כו' שאמרו רז"ל (ב"ר ל"ד) שהם הנכסים. כי גם שההבל הספיק שגועו כל אשר בא"י. הוצרך אח"כ לעלות ולצוף המים עצמם כדי למחות כל מאי דמתקרי יקום. עם כל הבריות. וגם העופות במים חמין:

פרק ח

פסקה א

ויזכור אלהים כו'. אמר כי גם מדת הדין זכרו לטובה. ולא עוד אלא שע"י שאלהים הוא מדת הדין העביר רוח. הוא רוח אלהים על הארץ. שהיה ראוי להרעיש הארץ. ואדרבה על ידי כן וישוכו המים:

פסקה ז

וישלח את העורב וכו'. מהראוי היה יאמר בעורב לראות הקלו המים. כאומרו ביונה. ועוד אומר מאתו שהוא מיותר. ועוד במה יודע אם קלו המים. אולי גם כי יקלו המים. תשוב אל מקום אוכל לנפשה. ולא תשאר חוצה. כי כל אוכל נמחה. וכן באומר ולא מצאה היונה מנוח כו' כי מים על פני כל הארץ. מי הגיד לנח על כי שמים על פני כל הארץ היה הדבר. ולא על חסרון מאכל. ועוד בין למ"ד שבפעם השנית עלה זית הביאה מג"ע. בין לאומר שמא"י היה. למה בראשונה לא הלכה שם. וגם איך ידע שקלו המים במה שהביאה מג"ע. או מא"י לאומר שלא גושמה במבול. כי הלא אין משם ראיה אל

כל הארץ. שאומר וידע נח כי קלו המים. והנה ארז"ל (שם פ' ל"ו) כי חם. וכלב ועורב. שמשו בתיבה. ויתכן כי חרה לו לנח על הדבר. כי הוזהר ממנו יתברך על זה על האדם ועל כל מין. וע"כ בהכלא הגשם לגמרי. רצה להפריש את העורב לשלמו מן התיבה. שישב לו על התיבה כדרכו לנוח על העצים. מה שלא היה לעשות כן. לחם ולכלב. כי חוץ לתיבה ימותו. ויצא. אך לא לגמרי רק יצא ושב על בת זוגו. כמשז"ל (סנהדרין דף ק"ח) כי מקנא היה. או יאמר שכן עשה שעד יבשת המים ויצאו מן התיבה. היה יוצא להיות על התיבה. ושוב לעתות אוכלו:

אמנם אחרי כן וישלח את היונה מאתו לראות כו' והוא כי אינה כעורב. שאז"ל שלא הלך כי ירא שלא יקחו בת זוגו. ובזה אפשר כי היונה הבלתי ממירה בת זוגה. כנודע מרז"ל. (שם) בטח בה לב בעלה. וגם לא תתעכב כי הלא שנאה נפשה מלאכול ע"י נח כי הנה אז"ל על והנה עלה זית טרף בפיה. שאמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ביד הקב"ה. לא מתוקים בידי בשר ודם. וזה יתכן כיון באומר מאתו. כי ידע נח שלא היה חפץ היונה להיות אתו. ושם תמצא מנוח חוצה לא תשוב עוד. וז"א מאתו כלומר כי בהיות הליכה מאתו שהיה ב"ו היה הנסיון. והענין כי גם שלא תמצא רק ברחוק בג"ע או בא"י. ולא תוכל לימנע מלשוב בהחלט לפחות אדע אם קלו המים. והוא כי הנה לפרוח עד ג"ע או א"י מהרי ארט. אי אפשר לה אם לא תנוח כף רגלה בדרך פעם. או פעמים. ושלש. ע"כ אם תלך ותביא משם. אין ספק כי קלו המים. כי ע"כ מצאה מנוח על העצים ואם לא תביא שום דבר הוא ראיה כי לא מצאה מנוח לכף רגלה לנוח בנתים ולא קלו המים. וז"א מנוח לכף רגלה. שהוא על המנוחה בנתים. אך כאשר בפעם השניה הביאה. ידע כי קלו ומצאה לה מנוח לנוח בנתים אך לא נשארה לגמרי כי לא תשאר בג"ע וגם לא בא"י כי גם שלא גושמה לא נתקיימו לא אשר בו רוח חיים. ולא כל בר ולחם ומזון ודשא מארץ כ"א עלה זית. כי רענן הוא תמיד. בקיץ ובחורף ולא יעצרנו הגשם מהיותו באבו ואין עלהו טוב למאכל יונים. כי מר הוא ולראיה איך כל ישעה וכל חפצה לבלתי היתה אוכלת ע"י נח בתיבה. אמר ותשב כו' וישלח ידו ויקחה ויבא אותה אליו כו' כי היה קשה עליה לשוב אליו אם לא שבידו הכניסה. עוד ראוי לדקדק בפעם הראשונה אומר מאתו. ובשניה מן התיבה. ובשלישית אמר וישלח סתם. אך מתחלה שלא ידעה היונה טיבו של עולם שחוץ לתיבה. לא תמהר לעוף ולהתפרד. אם לא שהוציא ידו חוץ לתיבה ושלחה מאתו ובידו ממש. ובפעם השנית שפקחה עיניה ממש כבר. הוציאה עד שפת חלון התיבה. ומהתיבה פרחה ותלך. ואחרי שטעמה כי יש מין מזון בחוץ. ותקות צמח באדמה גם מתוך התיבה כששלחה הלכה:

ודרך רמז. התיבה רמז אל העולם הרקיע על המים כתיבה ההיא והעורב משל אל נפשות החטאים. הטמאים במעשים רעים מאד. שמתגלגלים יצא ושב עד יבשת מי לחלוחית טובה מעל ארץ. חומרם וגופם כלה. ונשמתם נשרפת. אך לא כן היונה היא נפש טהורה שעם שטובה היא לא מצאה מנוח לכף רגלה לישאר בג"ע. כי יחסר ממנה מנוח לה על קצת אשמותיה. אז ויבא אותה אליו אל התיבה. היא העה"ז בגלגול. ויחל ז ימים הם ימי שנות האדם ע' שנה. ואז בפעם השנית בצאתה והנה עלה זית טרף בפיה. כי רצתה יהיו מזונותיה מרורים כזית בידי הקב"ה ממתוקים בידי ב"ו. שמאס בבצע מעשקות. ויסתפק במה שניתן לו מן השמים. א' וידע נח הוא הקב"ה כי קלו המים השוטפים הם העונות מעל הארץ הוא האדם. לכן וייחל עוד שבעת ימים הם ע' שנה פעם שלישית בגלגול. ואז נטהרה ולא יספה שוב אל העה"ז עוד:

פסקה טו

וידבר כו' צא מן התיבה כו'. אומרו לאמר בלתי צודק. כי אינו לאמר לזולת ועוד או' צא ולא אמר צאו. ועוד או' כל החיה אשר אתך. מי לא ידע שאתו היו. וכן אומרו היצא אתך היא מלה מיותרת:

אמנם יאמר וידבר אלהים אל נח לאמר. שנהפך לו מראות דבור שהיא קושי. ובחינת אלהים שהוא דין. לרחמים לאמר צא מן התיבה. ולא עוד אלא שאחר שקבל הייסורין י"ב חדש. הוא עיקר היציאה. וז"א איך בטפלים אליו אשר לא חטאו כלל. כי אדרבה הם יוצאים בזכותו י וז"א אתך וגם ע"י צאתם אתו. ושרצו בארץ ופרו ורבו כו'. ובכתיבה הוא הוצא. וקרי היצא. נמצא שבין כתיב לקרי. ד' אותיות של שם הגדול. אפשר לרמוז לו כי ה' בעל הרחמים אתו. שעי"כ ושרצו כו':

פסקה יח

ויצא נח כו'. הנה נאמר לו אתה ואשתך כו'. ולכן הל"ל ויצא נח ואשתו ובניו כו'. ומה גם לרז"ל שהלשון מדויק באו' אתה ואשתך הוא להתיר להם משגל שנאסר להם בתיבה. ואיך יאמר ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו. שהוא אנשים לבד ונשים לבד. אך לזה נשים לב אל טעם הכתוב. כי באו' צא מן התיבה יש אתנ"ח במלת התיבה. ובפסוק ויצא. יש אתנ"ח במלת נח:

אמנם שיעור הכתוב צא מן התיבה ואחר היציא' תהיה אתה ואשתך כי יותר לכם תשמיש. נמצא כי אומר אתה ואשתך הוא על אחר היותם בחוץ. אך לא בעת היציאה לא תצאו יחד סמוכים כי גם אז יורה הפרישה. וזהו ויצא נח ובניו כו' וע"כ אתנ"ח בנח. שהוא סמוך אל ויצא על עת היציאה. ולא על מה שאחר זה. כי ידבר על עת יציאה

עצמה. שיצאו אנשים לבד ונשים לבד. בל יראה שהיו רדופים להתחבר כל א' עם אשתו ביציאתם:

פסקה יט

כל החיה כו'. הנה אומרו למשפחותיהם. יקשה כי בב' ב' זכר ונקבה. לא יצדק יקראו משפחה. ויתכן כיון מאמרם ז"ל (זבחים דף ק"ח) (ב"ר פ' ל"ג) והוא אומרם. כי מהיכן ידע נח ענין ההקרבה. שהבין רצותו ית' שבעה שבעה מן הטהורים. וז"א ויבן נח מזבח. ויתכן כי זה ענין סמיכות הכתובים. כי ראה בבעלי חיים משפחותיהם אשר הם שבע' שבעה שהם י"ד מכל מין זכרים ונקבות. אז שת לבו כי להקרבה היו. וזהו למ"ד של למשפחותיהם. לומר כי בשביל משפחותיהם שהם בעלי שבעה זוגות. היה מה שויבן נח מזבח.

פסקה כא

וירח ה' כו'. ראוי לשית לב לפי הפשט. מה היא אמירה אל לבו. וגם אל כפל ענין במלות שונות. וידוע מ"ש ז"ל (שבועות דף ל"ו) שהוא לאו לאו שבועה. ועדין צריך טעם אל השינוי הלשון. והנה לזה נשית לב גם אל ענין אומר למעלה. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו. ויתכן כי המשילה תורה הדבר אל מלך חסד. שבהשתנות לבו ומחשבתו מעשות חסד על חטאות המקבלים. כי למה שלבו חפץ חסד. קשה עליו מה שנשתנה לבו מלהטיב כן הוא יתברך כל חפצו להטיב. וכאשר רבתה רעת האדם וינחם כי עשה את האדם. כי נשתנית מחשבתו מלהטיב מעשיהם. נתעצב בשביל לבו. שהוא כנוי על מחשבתו שנשתנית לבלתי הטיב. ועתה כאשר קבל ריח ניחוח. ונתפייס בזכות הקרבן. ותהיה עתה מחשבתו לבלתי הביא עוד מבול. אז ויאמר לשון חבה אל לבו. כי אמר בל' חבה בשביל לבו. הוא מחשבתו שנשתנה ששמח. וגמר אומר על בא אל הפועל. מה שהוא חפצו תמיד. שהוא להטיב. לא אוסיף כו'. והיא השבועה כנודע. ופשט הענין כמשז"ל (ב"ר פ' ל"א) על פסוק והנני משחיתם את הארץ. משל למלך שכעס על בנו והרג את אומנתו עמו. ויהיה הענין על שמרוב געגועין ושופע טובה שעשתה לו בעט בו. כן על רוב טובות והנאות שהיתה הארץ מוציאה להם. בעטו. וכמשז"ל שא' לארבעים שנה היו זורעים. וע"ד זה דברים רבים. על כן נתקללה האדמה עמם אמר עתה לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. כי הלא יצר לב האדם רע מנעוריו. כמשז"ל משננער מבטן אמו. שהוא מטרם יהנה מהאדמה וא"כ למה תחולל גם היא בעבורו והיא לא חטאת. וגם בשביל הב"ח כי גם הם לא חטאו. וזהו לא אוסיף להכות את כל חי. גם שלא תקולל האדמה. ואמר כאשר עשיתי. יכוין משז"ל על פרעה שנתחכם להשליך היאורה. על כי נשבע ה' לבלתי הביא מבול לעולם. ואמר הקב"ה אני לא אביא. אך הם יבואו

אל המבול. וזה יאמר לא אוסיף להכות כאשר עשיתי אני. רק שהם יעשו כי יבואו אל המים. ועדין נלמד לאו לאו שבועה. עם שכל א' ענין בפני עצמו. על אומרו סגנון א'. ב' פעמים לא אוסיף לא אוסיף. ולא אמר ולא אכה את כל חי כו'. ואחר שחס על קלקול עולם השפל. חס גם על עולם הגלגלים. שארז"ל (שם פ' ל"ג) שכל י"ב חדשי המבול לא שימשו המזלות. ועל כן יאמר עתה עוד כו' זרע וקציר כו'. הם ששה חלוקי ימות השנה שניין דא מן דא ע"פ סיבוב הגלגלים לפי צורך התבואות וכן יום ולילה ע"י גלגל היומי שלמעלה. על כל גלגלי הכוכבים ומזלות. לא ישבותו. כאשר שבתו בשנת המבול. כנודע מאמרם ז"ל:

כי יצר לב כו'. ארז"ל (סוכה דף נ"ב) שבעה שמות נקראים ליצה"ר. הקב"ה קראו רע שנאמר כי יצר לב כו'. משה קראו ערל שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם. דוד קראו טמא שנאמר לב טהור ברא לי מכלל דאיכא טמא. שלמה קראו שונא אם רעב שונאיך כו'. ישעיהו קראו מכשול הרומו מכשול. יחזקאל קראו אבן והסירותי את לב האבן. יואל קראו צפוני ואת הצפוני ארחיק מעליכם ע"כ. ענינו שהיצה"ר מרמה לאט לאט. עד מולכו עליו. והוא כי טרם ידע הנער בחור בטוב ומאוס ברע. כי לא יבחין בין טוב לרע. בין חטא לדבר אחר. מתחכם ללמדו לעשות רע בכל אשר יפנה ירשיע ויזיק. ואין זה רק שמכון אותו לכשיגדיל להחטיאו ברמות. וזהו רע מנעוריו כשגדל עוד מעט. ועדין לא טעם טעם חטא. מתחיל רוח היצה"ר לפעמו. בתת לבו על המותרות במשתאות. ואכול ושתו מעדנים. למען המשיכו לכמה מיני עבירות. ע"י כן. כמאמרם ז"ל (סנהדרין דף ק"ו) כ"מ שאתה מוצא ישיבה לאכול עושה רושם. וישבו לאכול וימכרו את יוסף כו'. וכענין ויהי כי הקיפו כו' וע"ז קראו ערל. כי הערלה היא מותר. וקראו משה כך. על כי כל תלונות דורו היו על מותרות. כענין שאלות בשר. ואבטיחים. ודגים. ושומים ובצלים. והיתר עריות. בוכים על עסקי משפחות כו'. ע"כ אמר ומלתם את ערלת לבבכם כו'. ואחר הכנת המותרות. טמא יטמאנו בכל טומאות. זמה. וגזלות וכיוצא. כי הרבה יין עושה. וע"כ דוד קראו טמא. והנה עד כה היה כאורח בא. כמחלה פניו ישמע בקולו כהלך בבית העשיר. אח"כ נעשה בעל הבית משתרר עליו בע"כ. מראה פנים נגדו. וכשונא כי ידע כי לא יבוש כי ישתרר עליו. כענין שכתבנו על רשעים. שנדמה להם כחוט השערה. ומעיז פניו נגדו. ומצליח כי נעשה בעל הבית. ע"כ שלמה אשר כל חכמתו לא שוה לו. כי הרי נעשה כבעל הבית על ידי הרבות סוסים. והרבות נשים. וגם נכריות אלו על אלו. שנשיו הטו את לבבו קראו שונא. כמחטיאו בע"כ ואינו יכול לו. ואחר שהוא בעל הבית יבזה בעיניו להחטיא אותו בלבד. כ"א גם ישתדל עד שהאיש ההוא יחטיא את הזולת.

וזהו קרא מכשול להפיל את הזולת. ע"כ ישעיה קראו מכשול. שבימיו היו מחטיאי אדם בדבר. וטרם הגיעו לכל זה. עדין היה אפשר לו ישמע לקול מוריו לשוב מרשעו אך אחר שהגיע לגדר הנזכר. עד יוסיף כי יקשה את לבו ויעשנו כאבן קשה מלשמוע לקול מוריו. ולמלמדו ולמוכיח בשער. ע"כ יחזקאל קראו אבן. העל כי בימיו הקשו עורף לבלתי שמוע אמרי מוסרו. ואח"כ עוד יוסיף לחטא קשה מזה. והוא שעושה מעשי זמרי. ומבקש שכר כפנחס. עושה עצמו כמקבל מוסר ועושה טוב. ובקרבו צפון רשעו. על כן יואל קראו צפוני. כמאמרם ז"ל למה נקרא צפוני שהוא צפון בלב:

פרק ט

פסקה א

ויברך כו'. הלא כמו זר נחשב. מה שארי או נמר. למוד לטרוף טרף אדם אוכל. ואיה מוראו מהאדם. כי הלא מורא לא יעלה על ראשו. אך לזה נדקדק אומר ומלאו את הארץ. כי הלא אין הארץ מתמלאת מהן. כי כמה מחלקים אין בה יישוב. אמנם לזה נשית לב גם בנאמר באדם וחוה פרו ורבו ומלאו כו' ורדו כו'. האם כל הטובה הוא רדות בב"ח. אך הוא כי הארץ מצד עצמה חסרת שלמות. כי חומר עכור היא. ומי נתן בה שלמות וממלא חסרונה בהשרות בה שכינה שמלא כל הארץ כבודה. הלא הוא הצדיקים יושביה. ואז כל הבעלי חיים ירודים מהאדם מדרגה אחת. ולחמו הם. כי הן האדם צלם אלהים על פניו. ולא כן הרשעים כי משחת מאיש מראיהם. ונמשלים כבהמות בעיני חיות השדה. וע"כ בפגעו בו הוא ימיתנו. כי אין בו צלם אלהים יבעתנו. ולכן אמר אלהים לאדם פרו ורבו וגם מלאו הארץ. וייחס המלוי אליהם. על כי מה שהשכינה בארץ אינה בה ממש. רק בצדיקים שבה כי היכל ה' המה. ע"כ יהיה כאלו הם ממלאים אותה בכשרון המעשה מאשר נתרוקנה. והוא כנודע מרז"ל (ב"ר פי"ט) כי משברא הקב"ה את העולם. נתאוה שיהיה לו דירה בתחתונים. כמפורש אצלנו כי בארץ לא נאמר. אלא בתחתונים. שהוא בצדיקים שבה. והיה זה לו ע"י מה שצוה את אדם לעבוד את האדמה. לתקנה על ידי הכשרון. כמאמר רבותינו ז"ל (ב"ר פי"ט) לעבדה אלו מ"ע. ולשמרה אלו מצות ל"ת. נמצא ע"י כן ממלא הארץ וזה היה צוויו יתברך באו' ומלאו את הארץ. וע"י כן ורדו כו'. כי תעדיפו מדרגות על הבעלי חיים. ותרדו בם. משא"כ בהעוותכם שרודים אריות ונמרים באנשים. ולכן לא הורשה מתחלה לאכול בשר. כי כבהמה המה להם. כי חטאו לנפשותם. ואחר צאת נח מן התיבה ויברכם ה'. אמר הנה אדם. אחר שע"י שרתה שכינה ומלאו את הארץ. חזר לסלקה למעלה בהעוותו. לכן אתם תתקנו את הדבר. ומלאו אותה מאשר נתרוקנה הוא שכינה וזהו פרו ורבו ומלאו את הארץ. כלומר בצדקותיהם. וע"י

כן ומוראכם פו' כי יחתו מצלם אלהים אשר בפניכם כי מורא וחיתת צלם אלהים הוא הנופל על הב"ח ומפחידן כאשר קרה ליוסף בבור מלא נחשים ועקרבים. ולדניאל בגובא דיי אריותא:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל התירו יתברך בשר לבני נח. באומרו כל רמש כו' לכם יהיה לאכלה. משא"כ לאדם ולאשתו. אך הוא כי המה חטאו והיו סיבת מיתת כל חי. ואיך יגרעו מהם להיות לברות למו אך נח עשה מצות קונו והחיה את כל הבעלי חיים. יעדיף עליהם ויאכלם הוא וכל זרעו. כי הכשרון הוא מעדיף את האדם על הב"ח. ולכן הטיבו אשר דברו רז"ל במאמרם (פסחים דף מ"ט) עם הארץ אסור לאכול בשר. כי מותר עם הארץ על הבהמה אין:

פסקה ה

ואך את דמכם כו'. אחר או כי בהיות האדם צדיק שלא חטא על הנפש. שמוראו תפול על הב"ח. הנמשך מזה כי אשר חטא על הנפש וקלקל צלם אלהי' מעל פניו. כי ימשלו בו חית השדה. ע"כ אמר ואך את דמכם לנפשותיכם. שהוא אשר הפיל עצמו לחיות. שהיתה מיתתו מיד כל חיה. אדרשנו מיד עצמו. שאתבע ממנו דמו ולא יפטר. על כי לא שלם בצלם אלהים והיה כבהמה. כי אז לא יבצר שתשלוט בו. כי הלא הוא השחית צלם אלהים מפניו. וכן מיד איש שהוא אחיו כיוצא בו. איש שהוא חשוב בעל צלם אלהים. אל אפטור את הממית לבל יחסרון שנים חשובים. כי אם אדרוש את נפש האדם. ולא עוד כ"א שופך דם האדם באדם מיניה וביה. שהוא המלבין פני חבירו. דאזיל סוקמא ואתי חוורא. דמו ישפך. ואל תתמה איך יחייב את ראשו מי שלא הוציא נפש ממש. כי הלא בצלם אלהים שעל הפנים. עשה את האדם. שבלעדי זה נמשל כבהמה. ועל כן בהלבין הפנים אשר שם הצלם אלהים. חייב מיתה. כי פגם במקום צלם אלהים:

פסקה ז

ואתם פרו ורבו כו'. אומרו ואתם הוא מיותר. כי גם עתה אתם ידבר. וגם כל הפסוק נאמר למעלה. וגם מלת שרצו מה נשתנית פה מלמעלה. אך הנה היה מקום לומר מה בצע לדרוש מיד איש אחיו. ולא די שמת אחד. כ"א נמית השני. לז"א אל תתמה. כי הנה על ידי מה שמיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם ימשך שואתם הנותרים פרו ורבו ושרצו בארץ כשרצים ורבו בה. משא"כ אם יחיו את הרוצח שיתפקדו כל העם. ויחסרו רבים. ונמצאת הפריה ורביה מתמעטת. ולא ישרצו בארץ. ולא ירבו בה. רק מתחת לארץ:

פסקה ח

ויאמר אלהים כו' ואני כו'. ראוי לשית לב אל או' לאמר. כי אינו בעצם לאמר לזולת. ועוד או' ואני. מה ענין הוי"ו בתחלת הדבור. ועוד אחרי אומר הנני מקים וכו'. למה

חזר ואמר והקימותי את בריתי וכו'. ועוד או' ויאמר אלהים. כי אחר שעודנו מדבר הוא יתברך. למה או' ויאמר פעם שנית. ועוד או' זאת אות הברית כו' למה לא נזכר מתחלה. וגם או' פה לדורות עולם. והנה גם האמור בפסוק הקודם. הוא לדורות עולם. באומרו ולא יכרת כל בשר. ועוד למה לא נזכרו דורות עולם כי אם בזה. ועוד שאחר אומרו את קשתי נתתי בענן וכו'. למה חזר. ואמר והיה בעניני ענן וכו'. ועוד אומרו וזכרתי וכו' כי ענין זה כבר יובן מהאמור למעלה. ועוד או' והיתה הקשת בענן הרי נאמר למעלה. ועוד אומרו וראיתיה לזכור כו'. האם היא יתברך יצטרך לראות כדי לזכור. ועוד אומרו ויאמר אלהים אל נח כי הלא עודנו ית' מדבר. ולמה אמרו יאמר פעם שלישית. ועוד או' למעלה ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. ופה לא הזכיר בניו. ועוד כי פסוק זה נאמר למעלה כמה פעמים. ועוד דרך כלל ראוי לדעת על מה זה נזכר בענין. ברית שבע פעמים. וגם איך ע"י הקשת הזה נזכר הברית. מבלתי נכנס אל דרך הסוד:

והנה אל ענין האמור שבע פעמים. יתכן על כי זאת אות הברית מקיים כל מה שנברא בו' ימי בראשית. והענין לפי פשוטו כי הנה בקשת כמה גוונים. כמפורש בס' הזוהר (פ' נח דף ע"א) ירוק. סומק. וחיור. וספיר. ויהיה כי הענין רמז אל חשך הצרה המתעתדת לבא. בעון הדור באודם מדה"ד. הדורך קשת משפטו לירות חצים של פורענות. אך מה עושה הוא יתברך. שם לעומתו מדות חסד ורחמים. וממזג האודם. ומגין על הארץ ועל הדרים עליה. וזהו היות כמין ד' קשתות סמוכות זו לזו לדרוש. כי האודם היה כקשת דרוכה. לולא הוא יתברך הקיף קשתו בקשת לבן של מדת חסד סמוך לו. וגם ירוק ככרתי שהוא מעין מדת רחמים כנודע. וגוון אבן ספיר שהוא רמז אל מדת הדין הרפה:

וכללות הענין כי הנה כנגד ב' מדה"ד החזקה והרפה. בין יהיה הרוגז מזו או מזו. מצרף הוא יתברך הלבן של חסד. נגד החזקה. והירוק ככרתי של רחמים נגד הרפה. ובזה לא יתקרבו ב' מדות הדין להיות מתקרבין ומתקבלין דא מן דא לפעול הרוגז. כי בקשת יתמוגו בחסד וברחמים. וזה ענין מאמרם בב"ר (פ' ל"ה) וז"ל בין אלהים הוא מה"ד של מעלה. ובין כל נפש חיה זו מה"ד שלמטה. שלמעלה מה"ד הקשה. שלמטה מה"ד הרפה. ע"כ. והוא מ"ש ודי למבין:

ונבא אל ביאור הכתובים. והוא כי הנה ידענו מרז"ל במדבר רבה (פ"ג) כמ"ש בתחלת הפרשה. כי ואני הוא ובית דינו כמו וה'. ונבא אל הענין. כי הנה הערנו. כי יש ג' פעמים ויאמר. אך הוא כי יש ג' סוגים בדורות. אחד שאין צריך להם אות לזכור הברית. והוא כעובדא דריב"ל עם רשב"י באו' נראתה הקשת בימיך. כי הצדיקים בהם ממש מתקיים הברית במקום קשת. וזהו ואני. כלומר אני מצטרף עם בית דיני. ואומר הנני מקים את

בריתי. וזה אתכם שתהיו אתם במקום אות ברית. ועם זרעכם אשר יהיו אחריכם דומים לכם. ועוד יש זמן שני שהוא לע"ל. שלא יצטרף לצרף עמו מד"ר. כ"א והקימותי אני אלהים לבדי בריתי אתכם. בלי צירוף רחמים. כי אומרו והקימותי. חוזר אל אלהים המדבר. ואם תאמרו א"כ מה משמש אות ברית בעולם. לז"א אמירה אחרת נאמר. זאת אות הברית אשר אני נותן כו'. לא בשבילכם. כי אינכם צריכין אות. רק לדורות עולם שביני ביני. שבין דור שלכם. לעתיד לבא. שהוא הסוג שע"י האות ישכילו כי אשמים הם. וישובו אל ה' וירוחמו. וגם למען יכירו כי מרחמם אנכי ולא במקרה נתקיימו. ומה טובו לפי זה דברי רז"ל (ב"ר פ' נ"ה) שרמז כי לא לכל הדורות הוצרך אות. כי דורו של רשב"י וריב"ל לא נראה בימיהם הקשת. שע"כ נכתב לדרת חסר. שהוא בשביל אותם הדורות שבהם חסרון:

ולבא אל שעור שאר הכתובים. ועוד אומר בין אלהים ובין כל נפש חיה. ולא אמר ביני ובניכם. אז ביני ובין כל נפש חיה. ועוד באומרו כל נפש חיה ואו' כל בשר. יראה דבר אחד כפול. והנה קושיות אלו העירו לב רז"ל בב"ר (פ' שם). לומר כי בין אלהים. הוא מדה"ד הקשה. ובין כל נפש חיה זו מדת הדין הרפה. כמו י שהעתקנו לשונם. עוד ראוי לשום לב אל שנוי הכתובים. כי תחלה אמר ביני ובין הארץ ואח"כ אמר ביני וביניכם ובין כל נפש חיה. ואח"כ אומר בין אלהים ובין כל נפש חיה:

אמנם הנה שלשה סוגים הם. אחד מציאות הארץ הבלתי חטאת. וראוי לרחם עליה לבלתי השחיתה. יותר מהבעלי חיים שנמצא היזק בקצתם. וסוג שני הם הב"ח שראוי לרחם עליהם יותר מבני האדם. שע"כ לפעמים אדם בזכות בהמה יושיע ה':

ובזה נבא אל הענין. אמר הוא יתברך לענין הארץ אינו צריך שתראה הקשת בעולם. רק היות נתינה בענן. וזהו את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ. אבל על הבריות אפשר יזכו בני האדם ואזכור הברית בשבילם. ואגבן יחיו הבעלי חיים. או בהפך שאדם בזכות בהמה יחיו. וחפצי הוא בל יצטרך האדם לבהמה וע"כ מה אעשה אראה להם הקשת שיראוה ויתנו לב כי הם חייבים וצריכים תשובה. ואז אזכור להם הברית. וזהו והיה בעניני ענן על הארץ ונראתה הקשת. שהוא שתתראה לבני האדם. שאז ע"י שיראוה בני האדם. שיתנו לב לשוב שתהיה נראית מהם. יזכו שוזכרתי אתכם. ואגבן את הב"ח. וזהו ביני וביניכם. ואח"כ ובין כל נפש חיה. אך אם לא תתראה שלא ישימו לב בני אדם לראות ולהביט לשוב. שעם היות הקשת בענן לא יראוה. רק וראיתיה אני. ולא הם. לא אמוש מלזכור. אלא שאז יחיה אדם בזכות בהמה. שמן הבהמות אעשה עיקר. וזהו בין אלהים ובין כל נפש חיה. שהם ב"ח. בכל בשר שהוא בשביל כל בשר

תועיל זכירת הב"ח. ואחרי אמור אלהים הוא מה"ד אל נח. שע"י הצטרפו עם מד"ר. אין צריך להם קשת. כ"א בהם עצמם תהיה הזכירה. כדור רשב"י. אמר הלא תירא אולי בלי הצטרף רחמים. תצטרך לזכות בהמה. לא כן הוא כ"א שתהיו שווין אדם ובהמה. והוא ויאמר אלהים שהוא מה"ד לבדו. זאת אות הברית יהיה ביני ובין כל בשר אשר על הארץ. אדם ובהמה כאחד:

פסקה יח

ויהיו בני נח כו'. הלא יקשה כי מי לא ידע כי אלה היו היוצאים מן התיבה. וגם אומר וחם הוא אבי כנען למה נאמר. ועוד כי גם אבי כוש ומצרים ופוט היה. וגם שם ויפת אחיו. אבות לבנים היו ולא הוזכרו כ"א כל אחד בסדר יחוסו. ועוד אומרו שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ גם זה ידוע ונכתב בין הדבקים כי אין לו ייחס עם הקודם והמאוחר והיה ראוי ליכתוב בהזכיר תולדותם. ועוד אומרו ויחל נח כו' כי אומרו ויחל ואומרו איש האדמה הוא משולל טעם וענין:

אמנם בא לתת טוב טעם מה זה היה שזכה חם לצאת מן התיבה ויוכיח סופו על תחלתו שסירס את אביו או רבעו ולמ"ד סרסו ורבעו. ולא עוד אלא שקשה מאד כי על כל אשר עשה לאביו לא עצבו רק קלל את בנו כנען. ע"כ בא הכתוב ואמר הנה דע לך כי אין משפטו ודינו יתברך רק באשר הוא שם. והוא כי בצאתם מן התיבה כולם טובים היו מתייחסים לאביהם וזהו ויהיו בני נח כו' לומר כי היו מתייחסים לנח בכשרון ראויים ליקרא בני נח וע"כ היו היוצאים מן התיבה. אמנם וחם אח"כ עזב את אביו מלהדמות אליו וידמה לכנען בנו הידוע ומפורסם שאין שטוף בזמה כמוהו וזרעו. וזהו וחם הוא אבי כנען הידוע כי ממנו למד חם להיות שטף בזמה וע"י כן שנדמה לכנען נמשך כי ג' אלה בני נח ומאלה נפצה. שאם לא כן היה נח מוליד יותר שמהם תהיה נפיצות כל הארץ יותר. והענין כי ויחל נח כו' וירא חם להיותו אבי כנען שלמד ממנו כמדובר וירא את ערות אביו שסירסו שלא יוליד יותר. ומזה ימשך טעם אל קללו אל כנען ולא אל חם. והוא כי מכנען למד ואם היה מקלל את חם היו כל יתר בניו מתקללים. כי ממנו יצאו ע"כ קלל את זה לבד:

פסקה כ

ויחל נח איש האדמה כו'. אמר כי הכל הולך אחר כונת הפועל. והוא כי הנה ביין יש בחינת שמים והוא לשמח אלהים בקידוש והבדלה וכיוצא. ויש בחינת גבורים לשתות יין ולמסוך שכר שהוא התחלת כל דבר רע כנודע. אמר כי נח גם כי לא יבצר ממנו כוונתו לטובה עכ"ז תחלת מחשבתו לא היתה רק על בחינה חומרית וזהו ויחל נח איש האדמה. כי כל התחלתו בראשית ענין מחשבתו היה על בחינת היותו איש האדמה חומרי ועל

זה נטע הכרם. וע"כ וישת מן היין וישכר שלא היה העיקר עבוד את ה' כמקדשים עליו או מנחמים אבלים ואגב המצוה לשמח ליהנות מן היין. כ"א כל העיקר היה לשתות מן היין וע"כ באת תקלה כמאמרם ז"ל (ברכות פ' הרואה) הרואה סוטה בנוולה יזיר עצמו מן היין כי היין בוגד ומביא לידי זמה. ועד"ז היה שע"י היין בא לעשות בו זמה. כי ויתגל כו' וירא חם כו' שרבעו או סרסו או זה וזה למ"ד. וזה אחשוב כוונו חז"ל בב"ר (שם פ' ל"ו) באומרם בשעה שהיה הולך ליטע כרם אפגע ביה שידא שמדין א"ל שותפי עמך אלא אזדהר בך דלא תיעול לחלקי ואם עלת לחלקי אנא חביל בך ע"כ. ויתכן כוונו מאמרנו שמתחלה לא כיון אל עשות מצוה שעל ידה נעשים כחות קדושה כי אם אל יין הרשות שנעשין שדין וכחות טומאה וזהו אפגע ביה שידא שמדין כי מאז הלך ליטע הכרם הפגיע בעצמו כח חצוני. ואמר לו שותפי עמך כי בחי' יש ביין זו לעומת זו. אלא אזדהר דלא תיעול לחלקי והוא לסעודת הרשות כ"א בחלק אלוה ממעל לדבר מצוה. או מעין זה. כי ארז"ל לא נברא יין. אלא להאכיל לרשעים שכר זכיותיהם בעה"ז וזהו שכר לאובד. וגם לנחם אבלים. וזהו ויין למרי נפש. והנה אחשוב שלא ניתן להם בשכרם אלא מפני שהוא הביאם להרשיע שהרבה יין עושה וכענין הרואה סוטה בנוולה יזיר עצמו מן היין. נמצא כי ביין יש חלק לה' וחלק לשטן שהוא השכרות. ע"כ אמר לו השטן שותפי עמך כי ביינך יש לי שותפות אלא אזדהר דלא תיעול לחלקי כ"א לחלק עבודת ה' כניחום אבלים וכיוצא:

והנה זה הוא לפי הנוסח הזה של מדרש רבה אבל במדרש אבכי"ר נוסח אחר וז"ל ויטע כרם בא לקראתו השטן ואמר לו רצונך שנטענה יחד אני ואתה א"ל הן מיד הביא רחלה א' ושחטה על הגפן ואח"כ הביא ארי ושחטו על הגפן ואח"כ חזיר אחד ושחט על אותה הגפן. מפני מה עשה כן השטן כי כשאדם שותה כוס אחד הוא כרחלה עניו ושפל רוח. וכשהוא שותה ב' כוסות מיד נעשה גבור כארי מתחיל לדבר גבורות ואומר מי כמוני. וכשהוא שותה שלשה או ד' מיד נעשה כחזיר שמתלכלך בטיט ורפש אף היא מתלכלך אף במי רגלים ע"כ:

והלא יקשה מי הכניס את נח ליכנס בשותפות עם השטן שאמר לו רצונך שנטענה יחד וא"ל הן וגם למה הביא הג' בהמות. אך הנה ארז"ל בב"ר (שם) בו ביום נטע בו ביום שתה ע"כ. ואיך יתכן יצאת נטיעה ביום א'. ע"כ תחשוב כי להיות נח נחוץ לשתות יין לבלתי המתין שנה או שנתים לעשות פרי ולשתות יין. ע"כ אמר לו השטן רצונך שנטענה יחד באופן תמהר לעשות פרי אז א"ל הן. וע"כ בו ביום שנטע בו ביום שתה והורה לו כי היין סרסורא דעבירה הוא. וכאשר יקרה לאדם בהעוותו כן יקרה לו ביין בוגד. והוא כי הפעם

הראשונה שאדם חוטא עושה היצה"ר כהלך הבא בענוה ושפלות להתחנן לפני העשיר וזהו ששחט רחלה. שתה כוס ב' מתחיל להתגבר כארי שמקנה בו גאה וגאון בשלישי משתרר כ"כ עליו עד שטמע יטמאנו בכל עבירות כחזיר המלוכלך. וענין השחיטה הוא כי ניתן כת היצר הרע ביין כאלו כח שלשה דמים כו. וע"י כן יקרה לשותיו כמקרה היצר הרע לחוטא ומרגיל עצמו בדבר. ועל פי דרך זה אפשר כי מה שאמרו בבראשית רבה (שם) שאמר לו שידא שימדון לא תיעול לחלקי כו' שהוא לא תשתה יותר משני כוסות כי עד השנים עדיין הוא בחלק שלך. שאינו שולט בו בעצם עד השלישי. שהוא כאלו הוא שלי כי נעשה בעל הבית. וגם הוא מבחינת החזיר כנודע. עוד אמרו ז"ל (שם) אמר רבי יוחנן לעולם אל תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה וי"ו יו"ד י"ד פעמים. הה"ד ויחל ויטע וישת ויתגל ויקרא ויגד ויקח ויפת וישימו וילכו ויכס' ויקץ וידע ויאמר. ואפשר היה הרמז כי גם שנברא היין לשלם שכר לרשעים בעה"ז ולנחם אבלים עצת ה' היא כי די ליין לשמש במקום וי שהוא לנחם אבלים שעל כן כתיב וי"ו כמנין די. עוד אפשר כיון בחומר ויטע כרם וישת כו' כי כל כך היה להוט אחר היין כי לא שת לבו לאכול מן הענבים תחלה כ"א מיד אחר שנטע כרם לא אכל מן הענבים תחלה כ"א וישת מן היין וע"כ זה גרם לו שנפגע. ואמר שנתגל בתוך אהלה בה"א יהיה שהיה תוך האהל אשר שם אשתו ולא בוש ממנה חם מלקלקל עמו בפני אמו ולא עוד אלא שלא היה כדרך הרשעים שכולם מתחרטים כ"א אדרבה היה אחרי כן כמצחק ובא להגיד לשני אחיו בחוץ:

פסקה כג

ויקח שם ויפת כו'. הנה אומר ופניהם אחורנית הוא מיותר. וגם אומר וערות אביהם לא ראו. מי לא ידע שאם הלכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם. שערות אביהם לא ראו. אך הנה אחרי אומרו וילכו אחורנית כו'. הוצרך לתת טעם למה זה הפכו פניהם אחורנית. ולא הלכו דרך פנים ויסתמו עיניהם לבלתי ראות ערותו. לז"א תדע למה ופניהם אחורנית. ולא בדרך ישרה בעינים אטומות. הלא הוא כי עתה בלכתם אחורנית נמשך כי וערות אביהם לא ראו. כי אצ"ל עיניהם כ"א גם פניהם הנזכר לא ראו ערות אביהם. שאומר ראו. חוזר אל פניהם הנזכר. ותצדק בהם ראייה כד"א בלשון רז"ל (ברכות דף כ"ה) לבו רואה את הערוה. והוא כי הלא צדיקים היו וצלם אלהים על פניהם. ולא רצו שפניהם אשר בם קדושת צלם אלהים. יראו את הערוה גם שיטמטמו עיניהם. וק"ו הדברים מאשר הקפידו ז"ל על אשר לבו רואה את הערוה בעת תפלה. וכ"ש פני אדם אשר צלם אלהים נוססה בם:

פסקה כו

ויאמר ברוך כו'. הנה ברכת שם איננו בכתוב. רק ברכתו יתברך באומר ברוך ה' אלהי שם כו' והנה ארז"ל (ב"ר שם) שנתברך בטלית. והנה ברכה זו איננה בכתוב זה. אם לא שנאמר שנרמז באומרו ויקח שם ויפת את השמלה. שע"כ נאמר לשון יחיד ויקח. שהוא אשר היחל ולקח השמלה הוא הטלית. כי ע"כ יהיה מה שלא נאמר ויקחו אלא ויקח. ואפשר הוא בדרך ג"ש כדרך מדרשי רז"ל והוא כי ויקח קרח ארז"ל (במדבר פ' י"ח) שלקח שאלת טלי' שכולה תכלת שהוא מסמיכות סוף פרשה הקודמת. והוא כי נאמר כאן ויקח ונאמר להלן ויקח. וגם במספר קטן עולה ויקח עם התיבה כמספר טלית שע"כ נתברך יותר מיפת. ואחשוב כי ברכתו גדולה מאד ומפורש בכתוב. והוא באמור אליו ברוך ה' כו' ומה ברכו כי מה שיאמר בעולם לא יאמר אלהי יפת או אלהי חם. כ"א אלהי שם בייחוד. כענין ברוך ה' אלהי ישראל. וברוך אתה ה' אלהי אברהם כו' וכיוצא כי לבד בישראל יזכיר שמו יתברך אשר הם משם ואמר ויהי כנען כו' והנה הל"ל עבד לו. והנה יש מי שפי' שחוזר אומרו למו. אל ה' ואל שם. והלא כמו זר נחשב יצרף שם שמים ודבר אחר לכוללם באומרו למו. אך יאמר הנה ברכתי בהקרא אלהי שם הנה אין שם זה רק לעם אחד מכל העמים שמזרע שם. ואיך יתברכו השאר. לז"א ויהי כנען עבד למו גם על השאר:

פסקה כז

יפת אלהים כו'. לא יזכה כשם להתברך בשם ה'. כ"א בשם אלהים הוא שכינה ועוד יתרון יהיה לשם. שהאלהים הנזכר לא ישכון באהלי יפת. כ"א באהלי שם הוא בבית המקדש ובתי כנסיות ובתי מדרשות. או יאמר יפת אלהים ליפת. בב' מלכיות. מלכות מדי ומלכות יון. אך לא שיתמיד מלכותם כ"א וישכון האלהים הנזכר באהלי שם. שיבנה ביה"מ אחר מלכות מדי ואחר מלכות יון. אלא שגם אחרי כן ויהי כנען בלבד עבד למו למדי וליון. עם שיתבטל ממשלתם מעל ישראל:

פרק י

פסקה ח

הוא החל להיות גבור בארץ כו'. ראוי להעיר כי הגבורה מאתו ית' היא. ואיך מייחסה לו. לומר שהוא היחל להיות גבור כאילו היא בחירה. ועוד אומר הוא היה גבור ציד לפני ה' האם יהיה גבור שלא בפניו חלילה. ועוד אומר ע"כ יאמר שהם דברים משוללי הבנה. אך קבלו רז"ל (ב"ר פ' ל"ז) שהיה צד הבריות ומקרבן לע"ג. גם בפרקי ר"א (פרק כ"ד) אמרו שהיה מלך במגדל המבקשים לסלק שכינה מעל הארץ. ולהשליט החיצונים בה. וזה יאמר הוא היחל לשון חלול כענין אז היחל כו' כי חילל הקדושה כדי להיות

גבור בארץ ע"י כחות חצונים להתגבר בה ובהם אומרת התורה ראה השוטה ההוא כי דרך הצד ב"ח. הוא שלא בפני בעליהם. אך זה הוא היה גבור ציד. צד ברואיו ית' ממנו עודנו לפני ה'. כי הלא כל הארץ כבודו. ואיך יצוד מלפניו למי שאינם לפניו שהוא לע"ג. וע"כ כו' אומרת התורה ע"כ אני גוזרת ואומרת כי כנמרוד יהיה. כל מי שיהיה כמוהו גבור ציד לפני ה' שיהו אחריתו כמוהו. כי הוא אמרפל שהוליכו ית' אצל אברהם שהיה מביא אל כל הבריות ומקרבן לה' והרגו לעומת אשר היה עושה הפך אברהם:

פרק יא

פסקה א

ויהי כל הארץ כו'. ראוי לשום לב מה ענין היות כל הארץ שפה א' ענין זה. ומה הוא ענין דברים אחדים לפי פשוטו:

והנה ארז"ל. שאמרו דברים אחדים על ה' אלהינו ה' אחד. ועל א' היה אברהם בארץ כו' וזה רחוק מפשוטו. ועוד באומר ויהי בנסעם כו' מה זו נסיעה ומה זו מציאה מצאו בבקעה ההיא ועוד באומרו ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה כו' מה ענין אמור איש אל רעהו. והיל"ל וילבנו לבנים וישרפו כו'. ועוד אמר הבה נבנה כו' מה ענין עיר ומגדל זה והלא לא יתכן היות כל הארץ דרים בעיר ומגדל א'. ועוד מה ענין וראשו בשמים שהוא דבר בלתי אפשר. ועוד או' ונעשה לנו שם מה הוא השם הזה שיעשו בעיר ומגדל ועוד שאם הכונה שישכנו בעיר א' כולם פן יפוצו מה הוא השם הזה ומהראוי יאמר נבנה לנו עיר ומגדל פן נפוץ כי מה ענין השם אל העדר הנופוץ. ועוד האם כל כך הוא עשות עיר ומגדל. שע"י כן יהיה להם שם. ועוד מה להם אם יפוצו על פני כל הארץ. ועוד או' וירד ה' לראות כו' האם כל רעתם לא היתה רק ענין בנין העיר ומגדל מה איכפת לו ית' ואם הוא על כוונת רעה למה תולה הדבר בעיר ומגדל. ועוד אומרו הן עם א' כו' ולא יבצר מהם כו' האם מבלעדי ה' לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ועוד מה הוא העונש הזה לבלבל שפתם ולהפיצם. ועוד אומרו ע"כ קרא שמה בבל כו' האם כ"כ דבר רשום הוא לקרא שם לעיר על זה:

והנה לבא אל הענין ראוי לשית לב מה עלה על לב העם ההוא ומה יזמו לעשות. והנה רז"ל (ב"ר פ' ל"ח) אמרו שדברו על ה' אלהינו ה' אחד ועל א' היה אברהם. אמרו אברהם זה פרדה עקרה הוא אינו מוליד. ועל ה' אלהינו אמרו לא כל הימנו לבור את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא באו ונעשה לנו מגדל ונעשה ע"ג בראשו וניתן חרב בידו. ותהי נראה כאלו עושה עמו מלחמה ע"כ:

וראוי לדעת מי הכניס את אברהם בזה ומה גם כי שנתים אחר המבול היחלו ליטפל בעיר ומגדל. ומי נתן את אברהם בימים ההם. וגם כי כשנתפלגו היה אברהם בן מ"ח שנה ואז דברו זה. הלא אין נראה מהכתובים רק שמספר התחלת עניינם. וכן מה להם את אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד. ועוד אומרו לא כל הימנו לבור כו' היתכן היו חפצים לעלות השמימה. ושיהיה הוא ית' בארץ. האם לא ידעו כי אין מבוא לחומריים למעלה. ולא לרוחנים למטה. ועוד אומרו עליונים ותחתונים ולא אמר למעלה ולמטה. ועוד או' נעשה ע"ג בראשו. האם בהיות הע"ג בראש מגדל. יגדל כחו נגד אלהי עולם ית'. ומה היא חרב שבידה. האם נגד ה' יסכון לה חרב בידו. ועוד אומרו ותהי נראה כאילו עושה מלחמה מה יתן ומה יוסיף היות נראה. א' שבפועל אינה יכולה לעשות מלחמה ואם מפני כבודו ית' אמרו כן. אך דעתם היתה להלחם בו ית' ממש חלילה הלא יקשה כי לא ימנע. או היו שוטים והבל מעשיהם ובלי דעת מילין יכבירו. או היה לאל ידם לעשות חלילה לולא הפיצם ה'. אם לא היה לאל ידם לעשות. איך אומר הוא ית' עתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ואם היה יכולת בידם לעשות. הלא יפלא האם נגד ה' יתכן יוכלו לעשות דבר:

והנה לבא אל הענין. נזכירה מאמרם ז"ל בב"ר פרשת כ"א. וז"ל התבן והקש מדיינין זה עם זה. זה אומר בשבילו נזרעה השדה וזה אומר בשבילי נזרעה השדה אמרו החטים המתינו עד שיבא הגרן ואנו יודעי' בשביל מי נזרעה השדה בא הגרן ויצא בעה"ב לזרותה הלך לו המוץ נטל את התבן והשליכו על הארץ. נטל את החטים ועשה אותם כרי כו'. כך עו"ג אומרים אנו עיקר ובשבילנו נברא העולם. והללו אומרים בשבילנו נברא. ואומרים להם ישראל המתינו עד שיגיע היום. ואנו יודעים בשביל מי נברא העולם. הה"ד הנה יום בא כו'. ועליהם הוא אומרו תזרם ורוח תשא' כו'. אבל ישראל ואתה תגיל בה' ע"כ. וכן הוא ענין והיו כעור מן אדרי קיט כו':

ולבא אל הענין. והוא בהקדים הקדמות מפורשת אצלנו כל א' במקומה. (א) כי כאשר יש כחות קדושה כך לעומתן כחות טומאה הנקראים חצונים. כי זה לעומת זה עשה האלהים. (ב) כי הקדושה א' היא תכלית האחדות כי כל בחינותיה א' הן אך בחצוניות יש פירוד ורבוין ונקראים עולם הפירוד. (ג) כי נשמות ישראל מהקדושה המה. וע"כ נקראו גוי א' ורוב עם מתייחסים לנפש א' כד"א שבעים נפש. אך נפשות עכ"ם מהחצונים. וע"כ אפי' אם א' מתייחסים לרבים כאומרו בבני עשו נפשות ביתו. (ד) כי אין קיום ומציאות העמדה לשום כח חצוני. אם לא שבאיכותן ופנימיותן מציאות מאור הקדוש. כנודע מחכמי האמת. (ה) כי כל כח חצוני עליון תאב תמיד ושואב משפע עליון. להריק

על נפשותם מהם. כמאמר ס' הזוהר (נח דף ע"ד) על פ' הכפירים שואגים לטרף. אך כשישראל עושים רצונו של מקום נותן השפע לישראל ומתמציתן נהנים גם הם. וכשאין עושים. מתהפך השפע לחצונים והולך הכל לע"ג. וישראל גולים אצלם לאכול מאשר ישאבון שריהם. (ו) כי יותר צער מרגשת השכינה כביכול בהשפיע אל החיצונים ולא לנו. יותר מאשר נרגיש אנחנו. כמאמר ס' הזוהר כי מר לה מאד. (ז) כי מאז ברא אלהים אדם על הארץ היה בעבור ישראל. בעלי נשמות קדושות. להשלים כל נשמות שבגוף. למען באחרית הימים יברור אוכל מתוך פסולת. כי יקום אלהא שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל כו' והדקת כו' והוו כעור מין אדרי קיט ואומר תזרם ורוח תשאם. כאמור במאמר שהזכרנו. (ח) כי אין העה"ז למה שהוא גשמי מתקיים. אם לא בהשתלשל שפע מן העולמות העליונים:

והנה אפשר יהיה השתלשלת דרך צנורות הקדושה משער השמים והוכן לקבל השפע הקדושה ע"י ירושלים ציון כפי סוד עניינה. כנודע. או אפשר יהיה דרך צנורות החצונים. אמנם אין הכנה בחצונים להפך ההשתלשלות אליהם בעצם. על דבר הנגדיות אשר להם עם הקדושה. כי כולה אחדות והמה מעולם הפרוד. ום נזכירה מאמר ס' הזוהר כי אמרו וימצאו בקעה הוא כי הבקעה ההיא מקום מוכן לכל מיני טומאה מכל החצוניות לעזר לעשות צירופי כחות טמאה. להביא כונתם אל הפועל:

ובזה נאמר כי האנשים חכמים היו להרע. ובאצטגנינותם ובמיני חכמות כשפיהם וטומאותם ידעו כי נפשותם מהחיצונים המה ושעתיד היה הוא יתברך להביא את אברהם בנפש מהקדושה. ושימשך זרעו אחריו בעלי נפש קדושה מתחת כסא הכבוד ובאחרית הימים את העו"ג שמהחצונים. יזרם ורוח ישאם. וישראל יגילו בה'. ע"כ התחכמו לעשות דרך יהיה כל העה"ז אל החצונים לבדם. ולא יהיו בו בעלי נפש מהקדושה. ושיתקים העולם ע"י צנורות החצונים. באופן שבסוף הדורות לא יבור לו את ישראל. ויזרה ויפיץ את השאר כי אם יקימם לעד. כי אין זולתם בעולם. והנה ההכנות הצריכות לזה. הם ראשונה אחדות כמ"ש בהקדמה שמינית. מה שאין כן בחצונים כי הם כחות נפרדים. וזה מאמר הכ' ויהי כל הארץ שפה א' ודברים אחדים שהיה להם אחדות בזה. אך זה איננו שוה לבדו כי הנה יש דברים אחדים. כוש מכח חצוני א'. ומצרים שרשו מכח א'. וההיקש בכל משפחות. שעם שכל משפחה היא מכח חצוני א'. הלא הם אחדים רבים והוא פירוד. ואיך יתכן תעשה השכינה אשר הוא מהאחדות מיוחד. עיקר מהחצונים נפרדים. לשלשל שפע לקיים העולם על ידם. ע"כ לתקן זה ויהי בנסעם שמשם נסעו בני נח אחר המבול מצד מזרח. מציאה מצאו. והיא אותה בקעה

המוכנת לקבל כל הטומאה ליחדם. כי שם מקום כולל להם. כנודע מס' הזוהר (דף ע"ה). וזהו וימצאו בקעה ויהיה ייחודה בבנות בנינים בצרופי חכמת טומאות. ולמען יבנוהו בבחינות ולא יתעצלו. מה עשו ויאמרו איש אל רעהו שכל איש שבמקרא חשוב. והוא כמשז"ל כוש למצרים ופוט לכנען שהם ראשי אומות זה לזה. אם לא נתחיל אנחנו לעשות בידנו. לא יזדרזו ההמון לעשות כעצת אבימלך בן ירובעל. ע"כ אמר איש החשוב אל רעהו כיוצא בו. הנה נלבנה בעצמנו לבנים וכו' ומה שיראו שעשינו. ימהרו יעשו כמונו. ובמקום שאין אבנים נמצאת שם. אמרו ונשרפה לשרפה שהוא לשרפם בכבשן שיהיו קשים כאבן. וז"א ותהי להם הלבנה לאבן כו'. עוד שנית ראו והנה שער השמים הוא נגד ציון וירושלים מכוון לשבתו ית' למעלה. ומשם הוא השתלשלות השפע לקיים העולם ושם הכנת ירושלים וציון. כנודע ליודעי חן. לקבלת שפע הקדושה ע"כ נועצו ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל עיר כנגד ירושלים ומגדל כנגד ציון. כי מגדל דוד היא ציון. להכין אותה לשלשל שפע אל המקומות ההם כי מעון ההכנה שיש לציון וירושלים. כפי דוגמתו למעלה נגד שער השמים. כך יהיו לעיר ומגדל אלה מעין דוגמתן בחצונים שכנגד הבקעה ההיא. כי זה לעומת זה הן כנודע. וש"ת איך יורק השפע אל העיר ומגדל זה. לז"א וראשו בשמים. והוא כי ראשו של מגדל מרמז אל כח זכר המשפיע דרך חצונים ראש לכלם הוא סמ"אל: יהיה בשמים נגד הבקעה לשלשל על ידו. והכוונה כי כאשר אין בין ראש גבר. לכל התפשטות גופו הפסק. כי אם מהמוח יושפע הכל. כן הכח הנזכר יהיה ראש למגדל. שלא יהיה הפסק. רק מתפשט ומשתלשל דרך צנורותיו עד למטה. ובכלל הדבר הוא כי כל העו"ג יסכימו לשום להם ראש א' הוא סמ"אל. באופן יהיה להם אחדות כל כחות הטומאה יהפכום בלהטיהם אל ראש א' הוא הנזכר. וכל הנ"ל יעבדוהו. וע"י כן ימשך כי יוסיפו אומץ בקליפה ההיא ע"י עבודתם. ויהפך כל הכחות אליו. ובאחדות יוכן לקבל השפע מהשכינה ולהשרות למטה בעיר ומגדל. וע"י הרבוי של כל כחות הטומאה בעה"ז. לא יהיה מבא. לבא להשרות שכינה בארץ הלזו כנודע. כי ע"י שבעה שחטאו. נסתלקה עד רקיע שביעי כי אינה שורה במקום טומאת עון. ומה גם עתה ע"י כל הטומאה הזאת. וא"כ ע"י זה ישאר כל העה"ז להחצונים לגמרי. ולא אל קדושי עליונים. שנפשותם חלק אלהים קדושים. והנה הוקשה להם כי ראו בלהטיהם ובאצטגנינות שלהם כי יבא אברהם וימשוך הקדושה אל העול' השפל ומתבטל כוונתם ע"כ אמרו שהוא פרדה עקרה ולא יוליד כו' והוא במה שכתבו רז"ל בפרקי ר"ל כי כל הנפש אשר עשה בחרן ובשאר המקומות. לא נמשך גרותן לדור אחר כלל. באופן לא נמשכה הקדושה רק לזרעו אחריו כמפורש אצלנו בפ' כי ידעתיו למען כו' וע"כ אמרו מה

שינגדנו אברהם להמשיך הקדושה לארץ לא יתקיים. כי לא יוליד זרע להמשיך הקדושה בעולם. שהנפשות אשר יעשה לא יתמידו. באופן תעשה מחשבותינו. והנה עדיין כל זה אינו שוה להם כי הלא מה בצע לו ית' בעולם משולל קדושה. והלא יבטל כי ע"כ אמרו שא"א לעולם בלא ישראל כנודע. ע"כ לתקן זה. אמרו ונעשה לנו שם. והוא במ"ש כי אין קיום לחצונים בלעדי הקדושה. וע"כ כל ישעם וכל חפץ לידבק בה. ולעשות נפשות קדושות אצלם כדעת חכמי האמת על פ' (קהלת ד':א') דמעת העשוקים ואין להם מנחם. וע"כ אמרו הנה בהפליג השראות כחות טומאה בארץ ותסתלק השכינה הנה ע"י אחדות משתלשל הקדושה דרך צנורותם. וגם באשר שם ה' נקרא על ישראל ולא על השאר. אז שם ה' יקרא על אחדות החצונים כי אין זולתם בזה. גם נפשות רבות מהקדושה יתלבשו תוך הקליפות ההם. באופן שע"י כן יתלבשו למו ויעשו למו שם. הוא שמו ית' שיקרא עליהם. וע"י כן יתקיים העולם בלי ישראל. וזהו ונעשה לנו שם. וכהתימם כל זה גלו אז ואמרו מה הכניסום לכל זה. ואמרו פן נפוץ כו' והוא כי המה ידעו כי לעתיד יבור לו הוא ית' את ישראל. הנקראים קדישי עליונים מפאת נשמתם. ואת ע"ג החצונים יפיצם ורוח ישאם כד"א תזרם ורוח תשאם כו' ואתה תגיל בה' כו' ע"כ אמרו ונעשה לנו שם שנגיל בה' כי לא יהיה זולתנו בעולם פן נפוץ ורוח ישאנו לעתיד. והוא מה שכתבנו שזה היה כל ישעם וכל חפץ. וזה מאמרם ז"ל שדברו על ה' אלהינו ה' אחד שאמרו למה יאמרו ישראל ה' אלהינו ולא יהיה של יתר אומות ולמה יהיה ע"י ישראל ה' אחד ולא על ידם כי ע"כ גם הם יתיחדו. וזה לא כל הימנו לבור לו את העליונים הם ישראל הנקראים קדישי עליונים שכל נפשותם מהקדושה ואין להם חלק בחצונים. ונתן לנו את החצונים התחתונים הם בחינות תחתונות שיהיה נשמותינו מהתחתונים ולא יתן בתוכנו תוך הקליפה מן העליונים מכחות הקדושה כי זה כל ישעם וכל חפץ כאשר כתבנו ועל כן מה עשו אמרו באו ונעשה לנו מגדל ונעשה ע"ג והוא מה שכתבנו על וראשו בשמים. כי כל האומות הנ"ל עשו ע"ג כי עבדו את ראש א'. ווהו נבנה כו' כל האומות הנ"ל הסכימו ונתאחדו לזה ולא היו תחת שרים רבים ונותן חרב הוא מה שנוסיף כח ואומץ בזיון בראש ההוא הוא סמאל ע"י עבוד כל האומות אותו והפך כל הכחות החצונים אלו באחדות ובזו כחו יהיה נראה כאילו עושה מלחמה עם השכינה. והוא כי ע"י ההכנות הנזכר שעשו יש בראש הנזכר כח ליונק מהקדושה של השכינה. אך בהניק אותם הוא כעושה מלחמה כי היא מר לה מאד בהשפיעה אל החיצונים כאשר כתבנו בהקדמות. נמצאת נותנת שלא מדעתה כל ההכנות שהוא משל החרב ונראה כעושה מלחמה על שהוא חוץ מרצונה. והיא ההקדמה שקשה לפניו יתברך על אשמת ישראל שצריך להשפיע בחצונים. ומה

שסדרו קדמונינו כי אמרו דור הפלגה נבקיע הרקיע להלחם בו. והיה בקיעת הרקיע כי מה שהיה שער השמים מתחלה נגד ירושלים יהיה עתה נגד עיר ומגדל שבבקעת דורא בקוע ושער חדש להריק שפע משם. ואמרו להלחם בו הוא מה שכתבנו שעל ותהי נראה כאלו עושה מלחמה כמדובר:

פסקה ה

וירד ה' כו'. הנה ירידה זו היא לדון אותם. ואמר כי מדת רחמים עם בית דינו וזהו וי"ו של וירד. כי שתי הבחינות ירדו לעומק הדין. ויאמר ה' להליץ בעדם הן עם א' ושפה א' לכולם לומר גם כי לעשו' הפך רצונו ית' כיוונו. עם כל זה אחדות ביניהם כי בקשו להדמות אל הקדושה. וזה החילם לעשות ואע"פ שסופם. לרעה. כיון שהחילם הוא אחדות שהוא חדא לטיבותא ראוי לרחם עליהם. אך לעומת זה הוא האחדות שהוא חדא לטיבות' חדא לריעותא כי ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ע"י האחדות והכנתה להרע כנזכר. ונמצא העולם אבד בהגביה הטומאה. ע"כ לא ימותו כעת. אך נסיר ההכנה לבל תבא כוונתם אל הפועל ולכן הבה נרדה כי אמר ה' נכין דרך שנרדה בעולם השפל. ולא תהיה תמיד שכינה מסולקת ממנה כאשר היתה כונתם איך יהיה במה שנבלה שם שפתם ויתבטל האחדות. באופן שלא יוכלו לעשות דבר מאשר יזמו לעשות. ע"כ ויפץ וכו' ובראותם כי ע"י פירוד לא יצליחו. אז ויחדלו לבנות העיר באופן שהיו ב' דברים. א' כי שם בלל שפתם שלא ישמעו איש שפת רעהו. ב' כי ויפץ ה' אותם בארץ ואז ע"י שתים אלה ויחדלו כו' משא"כ באחת.

פסקה ט

על כן קרא כו'. הנה יקשה אם חדלו לבנות את העיר. איך קרא שמה בבל. ולזה נקשה עוד כי למעלה נאמר וירד ה' לראות את העיר כו' אשר בנו וכו'. והנה כי בנו אותה ואיך הוא יאמר ויחדלו לבנות כו':

אך לזה נעיר שהל"ל ויחדלו מלבנות העיר אך היא כי מתחלה התחילו לבנות על הכונה הנזכר. ואח"כ ויחדלו מענינם ולא שמו לב רק לבנות העיר ולא על הכונה ההיא. וראוי לשים לב למה נקראת בבל. ולא בלל. ועוד אף אם היתה נקראת בלל. אין השם מורה על הנפוץ ואיך יאמר שהוא גם על כי משם הפיצם ה' כו'. אך יאמר תדע למה נקראת בבל ולא בלל. על כי לא היה מורה רק על כי שם בלל ה' אך לא על זולת זה. אמנם יש טעם אחר. והוא כי ומשם הפיצם ה'. והוא כי בהיות הבי"ת השניה במקום למ"ד. נמצא חסר כ"ח שעולה כמספר מחוברים עם התיבה במספר קטן. והרי היא כאומר הסר משם היותם מחוברים כי נפוצים יהיו. וזהו ומשם הפיצם ה' כו' הנה כי טעם אשר בלל רמוז בבי"ת ולמ"ד. ובחילוף הבי"ת השניה במקום למ"ד רמוז הטעם הב'. או יאמר למה לא

קרא בלל. על כי משם הפיצם ה'. והוא כי במספר בלל רומז הטעם השני כי בבל עולה ל"ד. וב' אותיות הרי ל"ז כמספר בלל והפיץ במספר קטן:

פסקה לא

ויקח תרח וכו'. הנה אומרו ללכת ארצה כנען הוא מיותר. והל"ל ויקח תרח כו' ויבאו עד חרן וכו' וגם אומרו מאור כשדים מיותר. שהרי נאמר למעלה כי ארץ מולדתו היתה אור כשדים. ועוד אומרו ויהיו ימי תרח כו' וימת תרח בחרן כו'. כי הלא בן קל"ה שנה היה אברהם כשמת תרח. ואיך נכתבה מיתתו קודם ציוויו יתברך לך לך כו' שהיה בן ע"ה. והנה אמרו רבותינו ז"ל (ב"ר פ" ל"ט) שהוא לומר שהיה פטור מכבוד אב כי נחשב כמת. וע"כ נאמר לו לך לך וכו'. ועוד קשה לפי פשוטו או' בחרן. כי מה צורך בהודעת המקום. אך הודיענו כי אין אדם זוכה לדירת א"י אם לא להולך אליה בגללה. אך ויקח תרח כו' לברוח מאור כשדים. הוא הכבשן שהולך בו אברהם. כי לאו כל שעתא מתרחיש ניסא. וזהו מאור כשדים. ואחר שהיה לברוח מן האש ולא על חיבת ארץ כנען. ע"כ גם שהיה ללכת ארצה כנען. עכ"ז ויבאו עד חרן וישבו שם. ובזה גם שחי תרח ר"ה שהוא קל"ה אחרי זאת סיפרה תורה שלא זכה בכולן עוד ללכת ארצה כנען כ"א ששם עמד עד ששם מת. וזהו ויצאו מאור כשדים כו' וע"י שלא יצא לחיבת הארץ. ע"כ ויבאו עד חרן כו' עד שוימת תרח בחרן משא"כ אברהם שעל שיצא על חיבת הארץ. ע"כ זכה שלא נשאר במקום. וז"א אח"כ ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען:

פרק יב

פסקה א

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך כו'. לבא אל ביאור המקראות. נשים לב אל קצת הערות הלא המה. (א) אומרו ויאמר ה' כו'. כי מן הראוי יאמר תחלה וירא אליו ה'. ואח"כ מה דבר אליו ומה גם אם היתה זו פעם ראשונה שהי' ראוי יודיע חדוש ההתראות: (ב) מלת לך שהיא מיותרת (ג) או' מארצך כו' כי באומר וילך לך אל הארץ אשר אראך. מי לא ידע כי מארצו יצא וממלדתו ומבית אביו. (ד) כי נהפוך הוא הסדר האמתי כי הראוי יאמר מבית אביך וממולדתך ומארצך כי תחלה יוצא מבית אביו. ואח"כ ממולדתו ואח"כ מארצו. ומה גם לרבינו ז"ל (שם) שפירשו מארצך זו איפרכיא שלך. וממולדתך זו שכונתך. ומבית אביך כמשמעו. אלא שדעת רז"ל אחשבה מאשר פירשו פסוק זה. כך על פסוק (תהילים מ"ה:י"א) ושכחי עמך ובית אביך. שדעתם לתרץ קושי סדר הכתוב על שישכח. ולא ידאג על פרידת יודעיו בהוא שישכח אברהם אלו הג' סוגים. ולא ידאג על פרידתו מהם. ועל כן הנשכח ראשונה הקדים אל המאוחר. אך עדין ראוי לבקש

דרך ישכון אור פשוטו על נכון. (ה) כ"א יאבה אביו לבא עמו. למה ימנעהו שיאמר לו שאדרבה ילך מבית אביו ויעזבם. (ו) או' אשר אראך ולא אמר אשר אומר אליך. כאשר אמר לו על העקידה וכן ליצחק שכון בארץ אשר אומר אליך. (ז) אומר ואעשך כו' כי היתכן שלעשות מצות קונו יצטרך הבטחות. ומה רב קושי העקידה ולא הבטיחו שום הבטחה ולא נמנע מעשות הדבר. (ח) למה נתייחדו לו ההבטחות האלה פה מזולתן. (ט) או' ואברכך. כי הלא גם בעשות אותו לגוי גדול גם הוא ברכה. (י) או' ואגדלה שמך היתכן כי חפץ אברהם בגדולות ובנפלאות. (יא) אומר והיה ברכה. כי איך יהיה הוא הברכה. (יב) אומר ואברכה מברכיך. מה יתן ומה יוסיף לו שיברך מברכיו ושיקלל מקללו. ומה גם כי חפץ חסד הוא. ולא יחפוץ בקללת מקללו. (יג) אומר ונברכו בך כו' כי הלא מקללו גם הם ממשפחות האדמה המה. ואיך יתקיים התברך כל המשפחות אם מקללו יארר. (יד) אומר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' כי מי לא ידע כי כאשר דבר אליו ה' הלך. (טו) או' וילך אתו לוט. כי אחר בהוא עתיד לומר ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט כו' למה הזכיר פה תחלה את לוט וגם הזכירו אותו לבדו. (טז) או' ואברם בן חמש שנים כו' למה הודיע אלהים אותנו את כל זאת. ואיך יתקשר עם כל הקודם או עם המאוחר. (יז) או' ויצאו ללכת כו'. כי מהראוי לא יאמר רק וילכו ארצה כנען. (יח) או' והכנעני אז בארץ. כי הוא מיותר ולבני צורך ובלתי מקושר. (יט) או' לה' הנראה אליו. מי לא ידע כי הוא הנראה אליו. (כ) אומר ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' כי אחר בהמזבח הוא לה'. ראוי שויקרא בשם ה':

אמנם לכאורה אפשר יאמר. כי הנה היה הדעת נוטה יאמר אברם בלבו. מה לי טוב מלזכות את אבי כי אחזירהו בתשובה. ותביאהו ואטעהו בנחלת ה' הטוב אשר היחל בצאתו מאור כשדים. שהיה ללכת ארצה כנען. עתה אומר לו גמור ואבואה עמו נטפל אליו כי הוא ראש בית אב. כי הנה אחרי צאת אברם מחרן היה תרח יותר ממששים שנה. כמאמרם ז"ל (שם) כי מה שנאמר וימת תרח קודם הצווי הזה. אינו אלא שפטרו הוא ית' מכבוד אב ואם. עוד שנית הלא היא כי יאמר הנני עושה נפשות ויותר יקל לי להחזיר בתשובה בני ארצי ומולדתי אשר ידעוני מן הגוי אשר לא ידעוני רק לשמע אזן. ולא ישמעו לי כאלה שהם מארצי ומולדתי. ועל פי הדברים האלה לפי דרך זה אפשר לכאורה שאמר לו הקב"ה. על הא' אל תעשה עצמך טפל אל אביך להיות הולך אחריו. שכאשר ילך הוא. תלך אתה אחריו כ"א לך לך לעצמך. ועל השנית אמר מארצך וממולדתך ומבית אביך אשר עדן לא למדו ממך כלום. אך לא הנפש אשר עשית בחרן כי אם תביאם אתך אל הארץ אשר אראך. אך לא תתעכב שם לגייר יותר. כי הלא כל

מה שאתה מגייר שם. יש בם שתי חסרונות. (א) שאינם מזרעך. (ב) שלא יהיו גדולי האיכות מפאת נפשותם. אך שם בארץ אשר אראך אעשך לגוי גדול שאת עצמך אעשה בריה חדשה להוליד. ועוד שנית שיהיו לגוי גדול האיכות. והוא מאמרם ז"ל (דברים פ"ב) אומר גוי גדול אשר לו אלהים קרובים כו' אני מעמיד ממך. שהם אשר נפשותם חלק אלוה ממעל. ושמא תאמר כי טוב טוב אגייר עמים רבים במקום שמכירים אותי. מעשות גוי גדול אל תחוש כי ואברכך ברבוי עצום יותר מארצך וממולדתך. ועל אומרו ומבית אביך. אל יתחמץ לבבם על בלתי עשיתי עיקר וראש בית אב ממנו לימשך אחריו. כי הלא ואגדלה שמך באופן יהיה היא טפל אליך. ועל אומרי אל הארץ אשר אראך דע היתרון אשר תקנה כי על ידה והיה ברכה. כי שם תשרה בך שכינה באופן שלא יצטרך לברכך כ"א כאלו אתה בעצמך הברכה. כי נשמתך קשורה בו יתב' ולא אצטרך לברך רק את מברכיך. וההפך למקללך. ולא עוד אלא כי בחוצה לארץ אין מתברכים על ידך רק בני המקום אשר אתה שם. אך לא שאר העולם אך בארץ ההיא מתמצית שיורי ברכתך נברכו גם כל משפחות האדמה. הנה זה הדרך היה נראה לכאורה:

אמנם אשר אבחר דרכי במקראי קדש אלה. הלא הוא כי בא אלהי עולם ה' ללמד לאברהם דעת. למען ישכיל איש הישראלי. מה בין היותו בחוצה לארץ אל היותו באדמת הקודש. והוא כי הלא יאמר איש. הלא ד' המה נפלאו ממני דרך יתרונם בדבר הלזה. (א) האדם עצמו. (ב) הארץ הלזו. (ג) עולם הגלגלים (ד) עולם הרוחני אשר עליו. והוא כי על הא' הוא האדם. כי על עצמו יאמר מה תתן ומה תוסיף א"י בי. והלא כאיכותי בח"ל איכותי בארץ אם טוב ואם רע. ועל הב' היא עצם הארץ. הלא יאמר הנה הארץ וח"ל ממזרח שמש עד מבואו גוף א' הוא. כי סדנא דארעא חד הוא ומה בין חלק זה לחלק זולתו. ועל הג' יאמר מה בין חלק הגלגל אשר לעומת ח"ל. לחלק אשר נגד הארץ ואשר הוברי השמים ישפטו בחוצה לארץ. למה יגרע ממנו בארץ. ומה גם כי הגלגל סובב סובב הולך סביב אל כל עצם הארץ הטהורה והטמאה. ועל הד' גם הוא אמור יאמר מה בין חלק אשר לעומת ח"ל. לאשר הוא לעומת הארץ אחר שכל עולם העליון עליון נורא. על כל ארבע אלה בא האלהים ללמד. לאדם דעת ולהעמיד את אברם על האמת. ויורהו ויאמר לו על האחת לך לך. לומר אתה דע לך כי אינך בח"ל מה שאתה בארץ. והוא כי הלא כל איש חכם לב. הוא ידע כי לא כנפשות הרשעים. נפשות עם אלהי אברהם כי אלה מהחצונים עולם הפירוד. ואלה מן הקדושים עולם האחדות. כי ע"כ כל נפשות הצדיקים א' יקראו כד"א כל נפש ששים ושש. מה שאין ברשעים שנא' בעשו נפשות ביתו. כי ע"כ כל ישראל ערבים זה לזה. עוד ידענו מחכמי האמת כי אין

דבר רוחני קדוש הולך ממקום שיעתק. ויעקר לגמרי ממקום שהיה בו. כ"א ששם ישאר עיקר שורשו. וממציאותו מתפשט והולך אל מקום החפץ. א"כ איפה נפשות עם בני ישראל. אשר הן הנה חלק אלוה ממעל. הלא בבואנה אל העוה"ז. ישאירו שורשיהן למעלה תחת כנפי השכינה. היא ארץ העליונה אשר היא לעומת ארץ הקדושה. כי על כן שתיהן ארצות החיים יקראו. באופן כי אין נפש קדושה באה למטה לארץ. שלא ישאר שורשה במקומה העליון. עם ה' אלהים. ולאיש הצדיק דבקות נמשך אליו משורשו אל נפשו פה. נמצא דבק ע"י כן באלהיו וע"כ יקרא חי. משא"כ החוטא המוסך מסך טומאה על נפשו ומפסיק חוט הקדושה הנמשכת. ומבדיל בינו לקונו הוא האלהים חיים. שעל כן מי שהוא רשע שרובו עונות נקרא מת. כמי שנחתכו רוב סימני חיותו. וזהו אשר הנביא דבר. עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. וממוצא דבר יצא כי העבד ישראל השוכן בא"י אשר היא לעומת ארץ העליונה דבק בשורשו. כי אויר א"י קדוש הוא. וימשך בו דרך ישרה איכות שורש נפשו. אל נפשו אשר בקרבו. נמצא כי שלם יקרא בלי פירוד מניה וביה ממנו לשורשו. משא"כ בהיותו בח"ל. כי איזה הדרך ימשך איכות שורש נפשו אשר בארץ העליונה אשר לעומת התחתונה. דרך עקלתון אל טומאת אויר ארץ אל נפש קרב איש השוכן אתה בתוך טומאתה:

ונבא אל הענין כי הלא זה מאמר ית' אל אברהם עבדו. אל יעלה על רוחך כי מהותך בח"ל ומהותך בארץ א' היא כי הלא דע כי בהיותך בחו"ל אינך דבק עם שורשך ואינך בעצם שלם. כ"א כאלו נפרד קצתך מקצתך. כי נפרד אתה מעיקרך ושורשך. אך בלכתך אל הארץ אתה כהולך ומתחבר את עצמך ושורשך. וזה לך לך. שהוא כי לך ולעצמך אתה הולך הוא השורש הדבק באלהיך. כי איכותך מתעלה ומתקדש ומשתלם בזה. הנה כי אין עצמותך בח"ל כעצמותך בארץ. ועל השניה אמר מארצך לומר אל תאמר כי כל גוף הארץ א' הוא. ואפי' תלך אל קצות הארץ עודך בארצך כי סדנא דארעא חד הוא כי דע לך כי לא כן הוא כי מארצך אתה הולך. כי בלכתך שם הוא כאלו בגוף ארץ אחרת אתה ומה גם לרז"ל (ב"ר פ"ב) האומרים כי בתחלה ברא אלהים א"י בלבד ואח"כ ח"ל שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. ועל עולם הגלגלים אמר וממולדתך. לומר דע כי המולד שלך בח"ל ממנו אתה הולך כי מה שגוזר מולדתך פה לא יגזור לך בא"י כי בלכתך מארצך אל הארץ הוא כתלך גם מתחת שליטת המזלות וזהו וממולדתך כי המולד שלך הגוזר שלא תוליד יתבטל כאלו אינך תחת המולד שלך. ועל הד' אמר ומבית אביך. והוא כי אין לאדם בית בעוה"ז כי גר הוא כאזרח נטה ללון ולהבל דמה ימיו כצל עובר. אך הבית האמיתי היא למעלה כד"א (קהלת י"ב:ה') כי הולך האדם אל בית עולמו. אלא שיש הפרש כי בית

עולמו של איש צדיק הוא תחת כנפי השכינה כי שם ביתו. ובית כל יתר בני נח היתה תחת מלאכים ושרים החצונים ע"כ אמר לו בלכתך מחוץ לארץ. הוא כאלו מתהלך גם בעולם העלוון. ממה שהוא לעומת ארץ התחתונה. גם ממה שהוא מדרגת בית אביך שלא נתגייר שהוא בין השרים כי אתה מתעלה ואינך תחת שרי מעלה. ולעומת אומרו לך לך. אמר לו אל הארץ אשר אראך. והוא בשום לב אל אשר הערני. כי לא נאמר וירא ה' אל אברם טרם יספר מאמרו ית'. וגם אומרו אחרי כן ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו שהוא מיותר:

אמנם הנה למדנו יתברך מה גדלה מעלת אברהם עם היותו שלם. על ידי בא אל הארץ הקדושה. כי כה אמר אליו הנה למה שאדמת חרן היא טמאה ואין שכינה שורה בה. וגם נפש האדם שם נפרדת מקדושת מקורה. ע"כ איננה זוכה לקבלת השראת קדושה שיזכה בעליה להראות אליו הוא ית'. שבמראה אליו יתודע שם. כאשר מצינו ביעקב עודנו בח"ל. כי לא נאמר בו וירא אליו ה' רק ויאמר אליו מלאך האלהים בחלום כו'. אך בבואו אל הארץ. הוא או' וירא אלהים אל יעקב עוד כו' וכן בבית אל בברחו שהיה בא"י. לאמר עלה בית אל כו' הנראה אליך בברחך כו'. כדבר הזה קרה לאברהם כי עודנו בח"ל היה הוא ית' מדבר בו. אך לא היה מתראה אליו. ע"כ נאמר ויאמר ה' אל אברם. אבל לא נאמר וירא ה' אל אברם. כי עודנו עומד בח"ל. ע"כ אמר לו הוא יתב'. אל יתחמץ לבבך באמור אם חפץ בי ה' ודובר בי. למה לא יתראה אלי בצד מה. כי דע איפה כי המקום גורם. כי פה הוא מקום שאפי' אתה רחוק משרשך. אך לך לך שהוא הקרב עצמך אליך והדבק בשרשך הקדוש. ודע קדושת הארץ בזה. כי הלא תבא אל הארץ אשר אראך. והוא כי עד כה הנני דובר בך ואינני מראה אליך מראה. אך עתה תבא אל הארץ אשר אראך שאהיה מראה לפניך מראה. ולא דבור בלבד משולל מראה. וכן היה לו כי ויעבור אברם בארץ כו' וירא ה' אל אברם כו'. אז ויבן שם מזבח להודות לשם ה'. ועל מה היתה ההודאה. לזה אמר לה' הנראה אליו. שהוא לה' שיזכהו הראות אליו. מה שלא זכה עד כה עודנו עצור בח"ל. ובזה טעם בנין המזבח מפורש בכתוב. משא"כ לרש"י ז"ל שהיה על בשורת הזרע ועל בשורת הארץ ואושר זה לא מפאת נשמתו אשר תדבק ביוצרה מעלה מעלה. על ידי קדושת הארץ שרה עליו שכינה. נמצאו באברהם שלשה הדרגות נבואה זו למעלה מזו. (א) והיא טרם היותו בארץ כי שמע את הקול מדבר אליו ומראה איננו רואה זולתי קול. (ב) כאשר עבר בארץ כי שם ה' נראה אליו. אך עדיין היה נופל בהנבאו. (ג) בהמולו את בשר ערלתו כי מאז נוסדו יחד אליו שלמות מעמד שלשתן. והוא מאמר הכתוב וירא ה' אל אברם כו' והוא יושב כו' לומר כי הנה שני הדברים אשר

נתוספו לו שהם מראה. והעדר נפילה. הלה הנם ע"י המילה. כי וירא אליו ה' שהיא מראה. וגם עם שהוא יושב ולא נופל. הנה לך הוראות ב הדברים הנחמרים באמת מה שאמרתי לך לך מארצך. ולעומת אומרו וממולדתך. אמר ואעשך לגוי גדול כי גם שמזלך מונע ממך זרע אני אעשך לגוי גדול. ולעומת אומרו ומבית אביך שהוא עולם המלאכים או שרים. אמר ואברכך כלומר אני ע"י עצמי ולא ע"י שר או מלאך וכל זה שאמרתי שאצטרך ע"י עצמי לברכך. הוא בעוד ששמך אברם. אך יבא זמן שהוא כאשר אגדלה שמך שהוא להוסיף אות א' על שמך ליקרא אברהם. כי אז אחר שאגדלה שמך. תדבק בך שכינה באופן שתהיה ברכה. כ י להיותו בך ממך תמשך הברכה. כאלו אתה בעצמך הברכה. ולא אצטרך לברך רק את זולתך. וזהו אברכה מברכך. וההפך במקללך. ומה שלא יהיה ע"י רק ע"י השרים. יהיה ליתר משפחות האדמה. וזהו ונברכו בך וכו' ולא אמר ואברך בך כל משפחות האדמה. וגם זה בך בזכותך. והנה עפ"י הדברים האלה אין כוונתו יתב' להבטיחו הבטחות. שיעשה המצוה ויקבל פרס חלילה. רק בא להגיד לו מה בין א"י לחוצה לארץ. והנה על פי דרכו היה אפשר יעלה על לב הרואה את כל זאת. לדבר ולומר מי יודע אם ע"י כן פתחה אזנו לעשות הדבר על רוב הברכות. על כן בא הוא יתברך והעיד כי לא עשה אברהם רק למה שהיה דבר ה' בלבד ולא על ההבטחות. וזהו אומרו וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. כלומר על מה שדבר אליו. ולא על רוב הברכות היו לו רוב ההודאות:

פסקה ב

ואעשך לגוי כו'. זולת האמור. אפשר יאמר כי הנה ג' מיני אושר העוה"ז הן בני חיי ומזוני. על שלשתן יאמר. על בני ואעשך לגוי גדול. ועל חיי שהוא על מציאות עצמותו אמר ואברכך. ועל מזוני אמר ואגדלה שמך כו'. והוא כי אין צריך לומר מזוני לעצמך כ"א גם ואגדלה שמך. שהוא ע"י גמילות חסדים שתטיב ותפרנס לכל העולם. ועל כל זה והיה ברכה:

ובמרש (גם בגמ' דפסחים דף קי"ז) ואעשך לגוי גדול אמר הקדוש ב"ה לאברהם קובע אני לך ברכה בי"ח. ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זהו שאומרים ואלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן. ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם ע"כ. יורה מה גדלה מעלת נשמת איש ישראלי הדר בא"י לששורשה משם. עד גדר הקרא ה' אלהיו בייחוד. והוא בשום לב. (א) מי הכריחם לפרש הכתוב על הברכה. (ב) איך באומרו ואעשך מורה על אומר אלהי אברהם. (ג) אומר ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב. כי

הלא זה וזה הוא ברכה לאברהם שיברכהו ה' ויגדל שמו. ואיך יובן מזה אלהי יצחק ואלהי יעקב. (ד) נדקדק לשונו באומרו זהו שאומרים. ולא אמר ואעשך שיאמרו אלהי אברהם. ואברכך שיאמרו אלהי יצחק וכן ביעקב. (ה) למה ביעקב הפליג לייחס הדבר אל גדולת שמו מביצחק ואברהם. (ו) מה איכפת לי האם יהיו חותמין בכולן. שאומר יכול ת"ל והיה ברכ':

אמנם הוקשה לו. (א) או' ואעשך לגוי גדול כי זאת הלמ"ד בלתי מתיישב וטוב טוב היה יאמר כאומר ביעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך. כן יאמר פה גוי גדול יהיה ממך. (ב) כי גם זה ברכה גדולה היא. ואיך יאמר ואברכך אחרי כן. (ג) למה בין ואברכך לוהיה ברכה שהוא מעין הברכה האמורה. הפסיק בואגדלה שמך. (ד) והיא עיקר קושייתו או' והיה ברכה שהוא משולל הבנה. שהיל"ל ותהיה מבורך:

או' אם הכוונה היא שהברכות יהיו בידו. יאמר והיה מברך. אך או' ברכה קשה. כי אין האדם הברכה. ע"כ אמר קובע אני לך ברכה כו' והוא כי אין דרך המלך. ומה גם מלך מלכי המלכים לכנות אלהותו על איש אחד כ"א על גוי גדול. ע"כ באומרו ואעשך לגוי גדול. הוא שאחשיבך לגוי גדול. שאכנה אלהותי עליך כאשר על גוי גדול. וזהו שאומר אלהי אברהם. והנה נודע לבקיאים במדרשות כי רוב דרשותיהם הם בג"ש. ובזה הנה באברהם דקדקנו הכרח הלשון. וביצחק מאומרו ואברכך. והוא כי ביצחק נאמר גור בארץ הזאת כו' ואברכך וזהו אומרו ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. כי נאמר כאן ואברכך כאשר נאמר ביצחק. וכן ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. והוא כי נאמר כאן שמך. ונאמר ביעקב כ"א ישראל יהיה שמך וזהו ואגדלה שמך זהו כו'. ולענין כוונת המאמר הלא הוא כי מלבד מה שהוקשה לו בכתובים. גם הוקשה לו בנוסח שייחד עזרא. כי לא ימנע או היא ברכת אבות או ברכת אברהם. אם היא ברכת אבות היה לנו לחתום מגן אברהם יצחק ויעקב. ואם היא ברכת אברהם. למה מזכיר בה יצחק ויעקב. ועוד למה ביצחק לא הטיל וי"ו כמו ביעקב שאמר ואלהי. ועוד אומרו אלהי ג' פעמים. ולא נעשה הנוסח אלהי אברהם יצחק ויעקב:

אך לבא אל הענין מה שכתבנו על פסוק מאמר יעקב. באומרו והיה ה' לי לאלהים. ובפסוק ויבא יעקב שלם כו'. והוא כי אמר יעקב הנה דרכך שלא לכנות שמך על הצדיקים בחייהם. אך לאבי היותו סומא אמרת לי ואלהי יצחק. והנה זה חסדך אשר תעשה עמדי כי ושבתי בשלום אל בית אבי. כלומר בשלום מכל רע ומכל פגם ועם כל זה והיה ה' לי לאלהים שיקרא שמך עלי. ולא כאבי. שעל העדר שלם שהיה סומא. נקראת אלהיו וכן היה לו כי ויעקב שלם בגופו שלם בממונו שלא היה סומא בלתי שלם

בגופו ליחשב כמת. וגם שלם בממונו ולא עני חשוב כמת. ועכ"ז ויקרא לו אל אלהי ישראל. הנה כי קרא יתברך את עצמו אלהי ישראל בחייו. עם היותו שלם מכל פגם. נמצא בשלשתן שלשה הדרגות זו למעלה מזו. באברהם לא נקרא שמו ית' עליו בחייו כלל. וביצחק נקרא אך בהיותו סומא. וביעקב אפי' בהיותו בריא אולם שלם בכל. והענין כי ראה ית' כאשר גזרה חכמתו לקבוע לאברהם ברכה פן יאמר אברהם איה כבודי הגדול הזה כי הלא גדולים ממני החשבת את יצחק ואת יעקב. כי לא' מהם יקרא אלהיו בחיי' בהיותו סומא. ולאחד גם בהיותו בריא אולם. ע"כ הוא ית' בנוסח ברכת אברהם. כלל את כלן איש אשר כהשגתו. וייחס ברכת כל אחד מהם אל אברהם. וזהו ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק. לומר כי לא נאמר אלהי יצחק ויעקב כי אינן שוין. כ"א ואברכך שהוא ברכה נוספת על הקודם וז"א זהו שאומר אלהי יצחק. שממה שאומרים אלהי יצחק ולא סמכו אותו אל אברהם לומר ויצחק. וגם נאמר בלא וי"ו יורה על ברכה נוספות בכנות שם אלהותו ית' עליו שאינה מעין של אברהם. כי זה אלהיו במותו וזה בחייו. והוא הנודע כי ביצחק נקרא שם ה' עליו בחייו ליקרא אלהי יצחק. אך אינה כשל יעקב. כ"א ואגדלה שמך שהוא גדולת שם יותר על הברכה האמורה ליצחק. ע"כ אין זה כ"א על יעקב שנתגדל יותר. כי גם עודנו שלם בגופו נקרא שם ה' עליו ליקרא אלהיו. וזה שאומרים ואלהי יעקב שנא' פעם ג'. ובוי"ו נוספת ביעקב. שהוא כי למה שאלהות שביצחק הוא בהיותו חשוב כמת. הוא מעין של אברהם. ע"כ גם שאומר אלהי פעם שנית. אומר בלא וי"ו שיש הדמות מה. וז"א זהו שאומרים ואלהי יעקב. כלומר ולא אומרים אלהי יעקב כאשר ביצחק. והוא האמור כי ביצחק יש הדמות. אך ביעקב שהוא הגדולה יתירה שהוא בהיותו בריא. נאמר בוי"ו. והכוונה לומר לאברהם אל יקנא לבך על יתרונותם. כי הלא בך תלוי הדבר כי ברכתם זו לך תחשב. וזהו ואברכך. וזהו שאומרים אלהי יצחק כ"א לא היית אתה אביו לא היה זוכה לכך. וכן ביעקב כי להגדלת שמך יחשב מה שזכה לכך כי נשתלם הזכות. וש"ת ובמה אדע כי גדולתם זו תלויה בי ולא בהם. ולמה תאמר קובע אני לך ברכה. והלא לשלשתנו תתייחס. הלא הוא כי יכול יהיו חותמין בכלם כמו בך. תלמוד לומר והיה ברכה. כי אתה תהיה הברכה כי בך חותמין. ולא בהם. ואין ענין הזכרת האלהות בכל א'. אלא זכות לאברהם שע"י זכות שבת אברם בארץ. יזכה להוליד את השלמים האלה ולהגדילם. כמדובר:

פסקה ד

וילך אברם כו'. הנה היה אפשר להעלות על לב איש. כי חמדת הסבות האמורות. נגע על לבו וילך. לכך אמר כי לא לבו הלך לקראת קבלת פרס. כי גם מה שוילך אברם.

לא היה רק כאשר דבר אליו במה שדברו ה'. ולא פנה אל רהבים גדולות. או יאמר כי כאשר צוה לו ה'. שלא יעשה עיקר מאביו להביאו ולבא הוא סמוך אליו. כי אם יעשה עיקר מעצמו כי הוא העיקר לפי האמת שכן עשה. וש"ת א"כ שלא שת לבו לפתות את בית אביו אחרי זאת שיבאו עמו איך (לוט) בא עמו. לז"א וילך אתו לוט כלומר מעצמו. כי אברם אחר שהוא ית' צוה יעזב מהם כן עשה. וש"ת איך עזב לוט את ראש בית אב הוא תרח שבאו כלם סמוכים אצלו. והלך אחר אברם. ע"כ אמרו אברם בן חמש שנים ושבעים שנה כו' לומר כי להיות אברם גם הוא גדול בן חמש ושבעים שנה. ראה להיות סמוך ונטפל עמו. וזהו ואברם כו' ואז כאשר ראה כי בא אתו מאליו אז לא ראה לדחותו. כ"א ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט כו'. אמר ויצאו אתו כי אומרו אתו הוא מיותר. וגם אומרו ללכת כאשר הערנו. וכן או' כאשר דבר אליו ה':

אך יאמר הביטו וראו מה בין אברם ולזולתו. כי הלא תרח עם היות כי כשיצא מאור כשדים הוא וכל הנלוים אליו. יצאו ללכת ארצה כנען עכ"ז לא באו ארצה כנען רק ויבאו עד חרן וישבו שם. להיות כי כל ישעו וכל חפץ תרח. לא על תאות קדושת מקו' הי'. כ"א לברוח מאור כשדים. ע"כ גם שויצאו ללכת ארצה לא חש יותר. וזהו ויצאו מאור כשדים כו'. אך כאשר וילך אברם למה שהיתה הכוונה לעשות רצון קונו. וזהו כאשר דבר אליו ה'. אז ויצאו אתי ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען. כי תרח להיותו בלתי קדוש לא ימשך עד ארץ כנען הקדושה שעם שיצאו ללכת ארצה כנען כשבא עד חרן נשאר שם. אך אברם למה שיצאו אתו ולא עם תרח. כאשר חשב ללכת ארצה כנען. כך לא שקט עד הדבק וימשך עד הקדושה וילכו ארצה כנען. כי ה' גמר בעדם והביא טובתם אל הפועל. עם היות שמתחלה לא נאמר לו רק אל הארץ אשר אראך. ולא ידע איזו היא. או יאמר כי גם שהוא ית' הסתיר ממנו איזו ארץ היתה. עכ"ז נתן בלבו האמת ומאליו מתחלה ויצאו ללכת ארצה כנען. וכן היה מאתו יברך כי ויבאו ארצה כנען:

פסקה ו

ויעבור אברם בארץ כו'. הודיענו כמה מעלות טובות לתורה אשר שם משה לפני בני ישראל וכמה מתייחסת א"י לקיומה. כי שם בחר ה' לעסוק בה ולקיים מצותיה. כי היא מיוחדת לכך. כמפורש אצלנו פ' ראה על פסוק כי אתם עוברים את הירדן כו' ושמרתם לעשות את החוקים כו'. ונבא אל הענין. והוא כי שני דברים נתעתד אברהם לקבל בכניסתו לארץ. (א) מראה כאשר כתבנו למעלה כי לא נאמר וירא ה' אל אברם עד היותו בתוכה. (ב) לקבל מתנת הארץ אמר הנה ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם. שהוא יותר מחצי שיעור כל אדמת הקדש מצפונה של א"י שנכנס משם עד שכם. ועכ"ז

לא נראה אליו ה' ולא נתנה לו הארץ עד הגיעו לאלון מורה. הוא מקום מעותד לקבלת ישראל את התורה באלה ושבועה. כדבר שנאמר (שם) ונתת את הברכה על הר גריזים כו' הלא המה בעבר הירדן כו' אצל אלוני מורה. ואמר כי אז בהגיעו אל המקום ההוא עם היות קצת מניע' אל השראת הקדושה והשפע מרעת יושבי בה כי הלא והכנעני אז בארץ כי טמאים הם. וימלאו אותה גלולים בתועבותיהם עכ"ז נצטרפה זכות הארץ עם זכות התורה העתידה לקבל אותה זרע אברם. ששרתה עליו רוח ה' וירא אליו ה' וגם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת. כי שם הוא מקום יחס אל מתנה זו. על התורה ועל העבודה אשר יקבלו שמת כי לכך ניתנה למו ועל מנת כן כנודע. והנה כנגד שתי מתנות טובות אשר ניתנו לו אז שם. אחת השגת מראה שוירא אליו ה'. עם היות המקום בלתי הוכן עדין על גלולי העמים אלילים שנית מתנת הארץ. ראה בחזיונו כי שם מקומות קרובים זה לזה. שבאחד מהם היו עתידים ישראל להבריח הקדושה ולשום שם טומאת ע"ג. שהוא הפך המתנה האחת. הוא בית אל. כי שם יתן ירבעם א' מעגליו. ובשני היו עתידים לעשות דבר המונע קבלת מתנת הארץ הוא העי. על מעל החרם אשר ימעול שם עכן. ע"כ עם שעיקר בנין המזבח היה על המראה בזכות הארץ חס ג"כ להגן מעתה בצד מה. בל יכביד הוא יתברך עונש העונות ההם לבל ימנע תיקון לירש הארץ. ע"כ נטה אהלה בין ב' המקומות. בית אל מים והעי מקדם. על דבר החרם בדבר עכן. ויבן שם מזבח כלומר שם בארץ ההיא למען תהיה נוחה ליכבש. ועל דבר בית אל. המעותד לקרא שם בשם ע"ג ע"כ הקדים ויקרא בשם ה' מעתה. ובזה יתכן לתת טעם למה היו טועים יותר ישראל אחר העגל אשר שם ירבעם בדן. מהאחר אשר שם בבית אל כי הועיל בצד מה לזה. קריאת שם אברם בשם ה'. עם שיש טעם זולת זה בספר הזוהר כי זכר ונקבה עשאם. ואת הנקבה נתן בדן. וע"כ היתה מושכת בטומאתה את העם יותר:

פסקה ט

ויסע אברם כו'. הנה מהראוי יאמר נסוע והלוך ועוד כי הלא בכלל ההליכה היא הנסיעה. ולמה יזכירנה. ועוד כי ה' ראשונה של הנגבה מיותרת. אך הנה ידענו כי הר המוריה אשר שם השכינה היא נגבה לארץ ישראל. ואשר לו חשק ללכת ולקרב שמה. גם קדושת המקום מתקרבת אליו. והפך במתרחק. בכתוב אצלנו על פסוק (דברים י"ב:כ"א) וכי ירבה ממך המקום. כי על הראות לך כי רב הדרך ותתרחק מהמקום. גם המקום הקדוש ירחק ממך. אך להפוך היה באברם החפץ לידבק בקדושת המקום. כי על כן כאשר היה הולך הוא הלך לעומתו. היה נוסע הנגבה הוא מקום הר המוריה. כי קדושתו באה ונוסע לקראתו להקביל פניו. כענין (שמות י"ט:י"ז) ויוצא משה את העם לקראת האלהים.

שארז"ל כי בלכתם אל פני הר סיני. כן האלהים היה נסע מהר סיני. ובא לקראתם. והוא מאמר הכתוב באו' ה' מסיני בא ולא אמר לסיני. כן יאמר וילך אברם הלוך הוא ונסוע הנגבה. הוא מקום בית המקדש ולא להקביל פניו. ועל כן לא אמר נגבה כ"א גם ה"א בראש תיבה. לומר מי היה נוסע הנגב עצמו. וה"א בסוף כאומרו לנגב כי אברהם הולך לנגב. באופן שהשני ההי"ן. הב' שהוא הולך לנגב והראשונה היא שהנגב נוסע לקראתו: **ודרך** רמז יאמר. כי בשלחו ית' את הנפש הזאת אל העולם השפל להלבישה בחומר. לבל יקשה בעיניה אומר ה' אל אברם הוא הנפש כאשר כנו אותה במדרש הנעלם (זוהר לך לך דף ע"ו). לך לך להנאתך ולטובך מארצך העליונה. וממולדתך הן הנפשות שהיו אתך רעותיך משרשך. ומבית אביך ית' אל הארץ הוא הגוף אשר אראך. ואל תחושו לדבר ולומר אויה לי כי אתגרש מהסתפח בנחלת ה' ובמלכו של עולם ונדבקו בו ית'. להתלבש בחרש מחרשי אדמה. כי הלא על ידי כן ואעשך לגוי גדול. כי תוליד בנים גדולים וטובים חיל רב ועצום. הלא המה פרקליטין שרפי קודש אשר תקנה במצותיך אשר תעשה כנודע. ועוד שנית כי אינו דומה אורך טרם התלבשך באדמה. לאורך אשר אחר שובך מן האדמה כי אז יתיר אורך שבעתים כי יברכך ה'. וזהו ואברכך וגם ואגדלה שמך. כי יהללוך בשערים בישיבות של מעלה ובישיבות של מטה. אך שמע בקולי איעצך והיה ברכה כי לא בלבד תכשיר את עצמך. כי אם תזכה את הרבים והיה אתה לעם ברכה. ואל תאמרי בלבבך איך אעשה. ושאור שבעיסה מעכב על ידי. וימנעני מעשות את הטוב ויקרבני לידי חטאת ואשמות אין מספר. אל תשיתי לב כי הלא כאשר תעשי את אשר צויתיך אני אקרבך לידי זכיות אין מספר. וארחיקך מן החטא. כי הנה אברך את מברכך הם היצר טוב ושרפי קדש אשר בראת במעשיך הטובים. אשר כל מצוה מהם גוררת מצוה. אברך אותם שירבו מאד כי אקרבך לידי זכיות רבות. ואת היצה"ר הוא מקללך ומאבדך אאור ואתיש כחו. וע"י כן ונברכו בך ויושפעו בזכותך כל משפחות האדמה ותהיה כמזכה את כלם. כי אז אין קצה לזכותך. מאשר אלו נשארת על השמים תמיד היית ריקה מכל האושר והטובה הזאת. אז ע"י הדברים האלה. הנאמרים באמת. יורדת היא למטה לארץ. וזהו וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. ובהתנהגו כן. וילך אתו לוט הוא יצה"ר כי לפתח חטאת רובץ. אך הולך אתו כעני כי יעטוף לפני מלך ושרים. כן היצה"ר מתחלה הוא כהלך. וז"א לוט כמד"א לוטה בשמלה. ולא עוד כ"א שגם היצה"ר אתו בעזרו לעבוד את ה'. כד"א בכל לבבך בב' יצריך. וכן ארז"ל על ומצאת את לבבו נאמן לפניך. שגם יצרו הרע היה אתו נאמן ועובד את ה' כיצר הטוב. וע"י כן ואברם בצאתו מחרן. הוא חרון אף העה"ז. יצא בסלוקו מלווה בלויית חן חמש שנים הם ה' חומשי

תורה. והשבעים שנה אשר חי בעה"ז כולם מקדימים והולכים ומתקרבים להעיד כל א' על המצות אשר נעשו בו. כאמור בספר הזוהר (ויחי דף רי"ז) על ויקרבו ימי ישראל למות. ויקרבו ימי דוד למות. וזהו ואברם בן חמש שנים שהיה כבן ה' לתורה. וגם היו אתו שבעים שנה בצאתו מחרן הוא העה"ז שנקרא חרון. ועם כל זה מי יבטח בעצמו. ינוח ויעמוד לגורלו לקץ הימין ולא יצטרך להתגלגל. כי דע איפה כי גם אחר כל הדרך הטוב וצאתו בלוית חן מן העולם. לא יבצר ממנו ישנה וישלש. וזהו ויקח אברם את שרי אשתו הוא אומר המתייחס אליו כאשתו שלוקח אותו פעם שנית בעה"ז. ואת לוט בן אחיו הוא היצר הרע אחר שנעשה קרוב אליו כבן אחיו מהפעם הראשונה. ואת כל רכושם זכיות אשר רכשו יחד הנזכרים בראשונה. ואת הנפש אשר החזירו בתשובה. זכות כלם יוצאים אתו לעזור לו אל הכשרון ללכת ארצה כנען. ליכנע בזה העולם לגמור שיורי טהרה בפעם ב' וזהו ללכת ארצה כנען. ועוד ג' וזהו וילכו ארצה כנען. כמד"א. פעמים שלש עם גבר. והנה כל זה הוא אם הכשיר מעשיו. אך אם ויעבור הוא הנפש שעבר עבירות בהיותו בארץ. הוא הגוף עד מקום שכם שהגיעו אשמותיו. עד גדר היותו כשוקע בהם עד שכמו. מאי תקנתיה הלא הוא כי יבא עד אלון מורה הוראות. הוא בית המדרש כד"א אם פגע בך כו' משכהו לבית. המדרש אם אבן הוא נמוח כו'. וזהו והכנעני הוא היצה"ר אז ע"י בית המדרש הוא בארץ כי לארץ שפל רומו. כי אז יכנע ולא בלבד יועיל לו השתקעו בבית המדרש לטהר טומאתו. כ"א גם וירא אליו ה'. כי יתראה אליו השם יתברך ויופיע עליו חכמת בינה מרוח קדשו. ועוד שנית כי יאמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת של בית המדרש. כי יבטח שלא תמוש תורה מזרעו. זולת מה שויבן שם מזבח כי שם זובח את יצרו וקיטרו וקידשו וטיהרו לעמוד את השם גם הוא ואז ע"י כן כאשר ויעתק משם ההרה שהוא לקברות יובל באחד ההרים. כאשר יועתק מן העולם אז תלך מקדם לבית אל. כי הוא הולך קדמת בית אל הוא בהמ"ק שלמעלה. ויט שם אהלה צל וחופות מעשיו הטובים. והנה בית אל מים היא מפאת השכינה שנקראת ים. כי היא במערב שעזרתו מצד אחד. והעי הוא תל מעשיו הטובים מקדם. כמה דאת אמר לעי השדה. ועל כן ויבן שם בבית המקדש שלמעלה. מזבח להקריב נפשו על ידי השר הגדול מיכאל. ולא בלבד בשם השכינה. כי אם גם ויקרא בשם ה' השם הגדול והנורא. ומאז ויסע אברם הלוך עולה ומשיג הנגבה מקום האורה הגדולה כי על כן מנורה בדרום:

פסקה י

ויהי רעב כו'. הנה ראוי לשים לב. האם אחר כל ההבטחות שהובטח על לכתו לארץ ואעשך כו'. לא שת לבו יפרנסהו יתברך בארץ. כ"א מיד שראה רעב בארץ ירד מצרימה

כי הלא לא נתרוקנה ארץ ישראל ואשר זן את הנותרים עריצי גוים האם לא יזון את אברם בארץ ואיה הבטחון אשר בטח בה'. והנה הרמב"ן ז"ל כתב כי על עון זה גלו בניו מצרימה:

אך רז"ל (ב"ר פ"ח) לזכות חשבוהו על אברם. ומנו זה בכלל י' נסיונות. עוד קושי שנית ורבה היא אלי. היתכן גבר כאברהם יעץ תחבולה לאבד נפשו חלילה. להניח את שרה הגדולה ממנו בנבואות. יבואו אליה גוים ויחללוה והיא בעולת בעל והיא משבע מצות בני נח. ומה גם מי שקיים אפי' ערובי תבשילין. ומר ממות באמור אליה אמרי נא וכו' למען ייטב לי בעבורך כו' שמורה באצבע כי טובים לו דודי אתנניה והיא את ערלים תשכב. ומי ישמע כדבר הזה ולא תצלנה אזניו ואף גם זה חשבו הרמב"ן לאברהם לו עון. אך גם זאת מנו רז"ל בכלל הנסיונות. וגם אמרו שבחים עליו שהבטיחו ה' כמה הבטחות. ואדרבה בהגיעו שם מיד ויהי רעב כו' והוצרך לבא מצרימה ולא הרהר. ועוד למה בחר במצרים מבשאר מקומות. והן אמת כי לזה אפשר לומר שהוא סמוך אל אומר בסוף הקודם הלוך ונסוע הנגבה. היא דרומה של א"י. וע"כ כאשר ויהי רעב בארץ וירד מצרימה. כי היא גם היא דרך נגב הארץ. עוד ראוי להעיר כי כאשר הקריב לבא מצרימה. ומה גם לז"ל (ב"ר ח' מ') כי ראה אותם שחורים אז גדל לפניו בערכם יופי שרה. וחש פן תבער בם אש יצרם. ומה גם כי שטופי זמה המה. שע"כ אמר הנה נא ידעתי כו' למה לא שב מדרכו אל ארץ אחרת. ועוד אומר והיה כי יראו כו' כי כל מלת והיה היא שמחה ואדרבה קינה מיבעי ליה. ועוד אומר אמרי נא כו'. והלא אדרבה היא עת לשתוק והם יהיו נדונים בקרבם עד תתקרר דעתם. ואולי טוב טוב היה לומר אישי הוא. כי לא ימנע או שומרים מצות בני נח או לאו. אם שומרים לבלתי בא אל בעולת בעל. הלא גם כן ישמרו מלשפוך דם. ומי הגיד לו שימהרו לשפוך דם. ועוד באומרו ויהי כבא אברם כו' כי פסוק זה אין לו גזרה. אלא למה שראו אותה אחרי כן שרי פרעה. שאינה המצרים הנאמרים בפסוק הקודם. והנה אין ספק. כי אל אלהים ה' חושב מחשבות. לבלתי ידח ממנו נדח ומתקן מראשית אחרית. והוא כי הנה גלוי היה לפניו ית'. שעתידין ישראל לגלות מצרימה. ואחרי כן לארבע גליות והנה במקומות אשר ידחו שמה היה אפשר אבוד יאבדון מהר. בין בגלות מצרים בין בגלות אחרים. התעתדו ליאבד במצרים כנודע באמרם ז"ל על פסוק ויבא מלאך וילך מאחריהם וכו' שהיו נתונים בדין אם ליגאל אם ליאבד וגם בס' הזוהר אומר שאם היו שוהין עוד מעט שם לא היתה להם תקומה שישתקעו בכח הטומאה. וגם היו עובדי ע"ג ולא שוה למו. כי אם מה שאמרו רז"ל ארבע מדות שהיו להם במצרים כו' והעיקרית היא שנשמרו מעון זמה. שאלמלא כן היו אבודים

וזהו גן נעול כו' אלו הנקבות גל נעול אלו הזכרים. ואמרו כי בזכות שבאה שרה מצרים וגדרה עצמה מן הערוה. זכו הנשים במצרים לגדור עצמן. ובזכות שיוסף במצרים גדר עצמו מן הערוה גדרו הזכרים עצמם. ועד אמרו רז"ל כי כל מה שאירע לאברהם במצרים אירע לישראל שם באברהם ויהי רעב כו' וירד. ובישראל והרעב כבד בארץ וירא יעקב כו' רדו שמה כו'. באברהם והרגו אותי ואותך יחיו ובישראל כל הבן הילוד היאורה כו' וכל הבת תחיון באברהם וינגע כו' וע"י כן שלחה וכן בישראל ע"י עשר מכות ועוד נגע א' על פרעה וביתו ואחרי כן שלחם. אברם יצא כבד במקנה כו' וישראל יצאו ברכוש גדול כו':

ונבא אל הענין. והוא כי למען תקל ותת תקוה לישראל לצאת מהגלות ההוא בל יאבדו שמה. הכין מעתה מעין צערם לאברם ושרה. וגם זכות שרה שגדרה עצמה מן הערוה שעל ידי כן נגאלו ישראל כמדובר. ע"כ גלגל הוא יתברך נסיון זה לאברהם להטיב לבניו על גלות מצרים. ועל הארבע גליות שלא יתייאשו ישראל לצאת בשלום מתוכם. ע"כ גלגל הוא יתברך שיפלו ארבעה מלכים יחד תחת אברהם. שהם מלכי אומות הארבע גליות. כמ"ש ז"ל אמרפל מלך שנער זו בבל כו'. אריוך זו מדי כדרלעומר זה יון ותדעל מלך גוים זה כו' הנה שצער אברהם הכנה אל הבנים להקל מאליהם. וגם בטחון להחזיק האמונה בלבם. כי כאשר נפלו יחד ביד אברהם. ככה יפלו ביד ישראל באחרית הימים כאשר יתבאר לפנים בס"ד. עוד יתכן בכוונת ית' כי מעתה התחיל לקיים ההבטחות שבפסוק ואעשך לגוי גדול כו' שהם הנוגעים א"ע. והוא כי באומרו ואעשה כו' ארז"ל (דברים פ"ב) אותו הגוי שיאמר עליו ומי גוי גדול כו'. שהם מקבלים התורה אוציא ממך. והנה כתבנו במקומו כי גלות מצרים הכנה אל קבלות התורה. שהיה הגלות ההוא כור הברזל להתיך הזוהמא לקבל התורה לשיקראו גוי גדול והכנת צאת הכוונה אל הפועל היה על ידי רדת אברם מצרימה כאשר נבאר במקומו בס"ד ע"כ סמך ויהי רעב בארץ וירד וכו'. ועל אומרו ואברכך הוא ואברם כבד מאד וכו'. ועל ואגדלה שמך היה ענין ויהי בימי אמרפל וכו'. כי שם נתגדל אברם בעולם. כמ"ש אל עמק שוה שהושוו כל האומות ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה ואמרו אתה מלכנו אתה אדונינו וכו'. וע"י המילה ותוספות הה"א נתקיים והיה ברכה. שכל עצמו היה ברכה. שלא היה אבר שיהיה בו פיסול ופגם. ומכל עצמו היה נמשך ברכה. והנה הן אלה קצות דרכיו יתברך אשר יפול לב אדם עליהם. בסמיכות עניינים אלו ומציאותם. אך הנה אברהם מעצמו עשה לתומו. ובכן עדין צריך טוב טעם לאברהם. תחת מה נסע מצרימה. ולא בטח יזון אותו ית' שמה:

אמנם הנה ידוע מאמר התנא (אבות פ"א). על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. והנה על זה אמרו רבותינו ז"ל בשם רבי כי עד מתן תורה היה עומד העולם על עמוד אחד והוא גמילות חסדים. ומשנתנה תורה היו שנים. ומשהוקם המשכן היו ג'. והנה ידוע כי העמוד הראשון היה ע"י חסד אברם שהיה גומל חסדים טובים לכל העולם. ועל ידי כן היה מקרבן לדעת את ה' ולעבדו. כבמדרש:

ובזה נבא אל הענין. והיא בשום לב אל הזכירו שם אברם. באו' וירד אברם מצרימה כי אחר שבפסוק הקודם נזכר. היה די יאמר וירד מצרימה ויחזיר אל שמו הנזכר ואין לומר כי על היות פרשה פתוחה בין פסוק לפסוק. לא סמך אל הקודם. כי פלא בראש פ' וירא שאומר וירא אליו ולא אמר אל אברם הוא כי סמך אל אברהם הנזכר בשלהי פרשת הקודמת ועוד אומרו ויהי כאשר הקריב. שראוי לדקדק ע"ד רז"ל (שמות פכ"ח) על ופרעה הקריב קרב לא נאמר וכו':

אך אמנם למה שראה אברם שבלעדי חסדו אין העולם מתקיים. אמר בלבו אם אמרתי פה אשב גם בלא יבצר מליזון פה. אך איך אעשה הוותרנות וחסדים טובים. עם כל באי עולם לאלפים ולרבבות אם אין בר ולחם ומזון בארץ. ע"כ נועץ ללכת למקום שבע. יוכל לעשות חסדים טובים. הפך אלימלך שיצא מהארץ לבל עשות חסד. נמצא כיון לקיים העולם. וז"א ויהי רעב בארץ כו'. והוא בהזכיר מאמרם (ז"ל ברכות דף י"ג) על פ' כי אב המון גוים כו' בתחלה היית אב לבני מדינתך. עכשו אב המון של כל העולם. הנה פירשו כי שם אברם הוא היותו אברם לארצו שהיה אב להם. להאכילם ולהביאם תחת כנפי השכינה:

ונבא אל הענין אומרו ויהי רעב בארץ שהוא אל כללות א"י באופן שכולם יבאו אליו ויעשה עמהם חסד. ולחם אין ע"כ וירד. למה שהוא אברם אב לבני מדינתו. מצרימה להאכילם ולהכשירם מה שעתה לא יוכל לעשות. וגם לא ירד להשתקע כ"א לגור שם וגם כי כבד וכו'. וע"כ ויהי כי הקריב. קרב לא נאמר כ"א הקריב. כי הקריב עמו אוכלוסים הנפש אשר עשו בחרן. ורבים מעמי הארץ המתיהדים ומתלוי' עמו. וע"כ מה שויאמר אל שרי אשתו היה הנה נא ידעתי כו' אמרי נא כו'. אך לא שב אחור. כי מי יכלכל כל העם הנלוים אליו לגמול חסד אתם. אם היה שב ממקום השובע. ואז ויאמר אל שרי אשתו. אל תאשימני שהבאתיך אל מקום מסוכן שיקחוך. כי הלא הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. כלו' שאילו ידעתי מקודם לא באתי הנה לכן והיה כי יראו אותך המצרים ביופי הגדול הזה ולא יעלה על לבם שאשה כמותיך עזבך אישך ביד זולתו כ"א מיד יאמרו אשתו זאת. ולא תאמר שאם יהרגו אותי. תתקוממי למסור עצמך למות

עלי כי הלא ואותך יחיו ובשום פנים לא יכוך כי ירצו בהשתמש בך. לכן אל תאחרי מלומר אחותי את. עד שיתבעו המצרים במצרים בל יוכר כי תחבולה היא כי אם אמרי נא כלומר מעתה טרם בואנו שם. אמרי אחותי את לעיני כל שומע. באופן יהיה הדבר שגור מעתה בפי כל ולא יחשבוך למנכלת. והענין בשום לב אל או' וחיתה נפשי בגללך. אחר או' ייטב לי שהוא נוסף על החיים. אך הוא כי אמר אוי לי אם או' כי אשתי את. כי יסתכן גופי כי יהרגוני ואוי לי אם אומר אחותי. ואובד נפשי. שאהיה סבה לשכב אצלך להיות עמך פריצי גוים ואת בעולת בעל לכן עשה זאת איפה והנצלי. והוא כי הנה מהשתי צרות שלפנינו הא' שיהרגו אותי והב' שיקחו אותך. הנה זאת של הריגתי היא יותר ודאית ומוכנת מיד. וזהו והיה כי יראו אותך כו' מיד יאמרו אשתו זאת והרגו אותי. לכן אמרי נא אחותי את למען ייטב. שהוא לגופי על ידך שלא יהרגוני. כי אם אדרבה ייטיבו לו. ואז שתעשה הצלה הזה. מיד בזכות שהצלת גופי ממות. מובטח אני בה'. שלא יגעו בך באופן שלא אשחית נפשי על היותי סבת קחתם אותך. כ"א וחיתה נפשי שלא תמות נפשי בעה"ב על שאסבב קיחתך. כ"א שלא יגעו בך והוא בגללך שע"י הצילך גופי. תזכה להציל גם נפשי במה שלא יגעו בך. וז"א ייטב לי וכו' וחיתה נפשי וכו':

והנה עדיין היה אפשר לומר למה תחשדם בשפיכות דמים יותר מבא"א. ע"כ אמר והיה שהוא ל' שמחה. והוא כי השמח שמחה גדולה על כל הון יקר אשר מצא. אם מיד יקחוהו ממנו יותר יתעצב וירגיש. מאשר יצטער בעליו טרם בא לידו. ועד"ז אמרו הנה והיה כי יראו אותך המצרים כלומר ישמחו הרבה כמוצאי מציאה גדולה מאד. וז"א והיה לשון שמחה. ואחר רוב שמחתם מיד יתנו אל לבם ואמרו אשתו זאת. כלומר והיא בעולת בעל ויתעצב מאד כי נפל כריסם בבירא. כי תהפך שמחתם לאבל. ובמר נפשם יהרגו אותי להשיב שמחתם בם. ועל כן ואותך יחיו. ועל פי דרכו כיון בל תאמר הלא טוב. הם שלא להזכיר אחותי את עד נראה גלוי דעתם אם רעה בלבבם. ולא שניתן פתחון פה בידם לתובעני באומרי אחותך אני. לז"א הנה כי כן היה אם היו נותנים פנאי אך והיה כי יראו וכו' מיד והרגו אותי. אך אמרי נא אחותי את לא תהפך לומר אחי הוא כי באומרת שהיא אחותו. עושה ממנו עיקר. ושהיא סמוכה אליו. למען ייטב לי כי אלי יבאו שאמהרנה להם. ולא תחושי האם ייטיב לי שאהיה מוכרח לתתך למו. ואמית ואשחית נפשי כי בה' בטחתי. כי וחיתה נפשי וכו' כי לא יגעו בך והוא מעין הקודם:

פסקה יד

ויהי כבא וכו'. הנה פסוק משולל גיזרה. כי אין שום נפקותא מאשר ראוה המצרים יפה מאד. ולא הל"ל אלא פסוק שאחר זה. ולכאורה היה אפשר לומר שהורה מעלת אברהם.

כי הוא היה עם שרה כמה שנים. ולא ידע כי אשה יפה היתה עד עתה ואלו שטופי הזמה כבוא אברם וכו' בראיה א' שויראו המצרים את האשה. מיד הכירו כי אשה יפת מראה היא. עוד אפשר להמשיך הכתובים שהיה אפשר להתריס נגד אברהם. באומר איך הועילו מועצותיו שסמך עליהם וסיכן את אשתו. שאדרבה ע"י אומרו אחותי היא נלקחה לז"א ויהי כבוא אברם וכו' והוא כי אברם לא נתיירא רק מהמצריים. כי לא עלה בדעתו תלקח למלך הבלתי מקבל תואנות ודחיות וכאשר דמה כן היה כי הוא לא חשש רק מהמצריים. כאומר והיה כי יראו אותך המצרים כו' והועיל לו נגדם שהרי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאד. ולא עשו דבר ולא הכלימוה. אם לא שראו אותה שרי פרעה כו' שע"י כן ותוקח כו' מה שלא עלה על לב אברם. וש"ת הלא היה לו לחשוב כי אשה כמוה תלקח למלך לכן הורה הכתוב אופן לקוחיה פתאום. וז"א ויראו אותה כו' ומיד ויהללו אותה וכו' ותוקח כו' בלי מיתון כלל. ומי עלה על לבו יעשה דבר קשה כל כך בנחיצות גדול ולכן לא יאשם אברם על שלא חשב כזאת:

פסקה יז

וינגע ה' וכו'. הנה אומרו אשת אברם הוא מיותר. ואפילו אומרו על דבר כו' לא היה צריך לאומרו כי ידוע הוא. והנה רז"ל (ב"ר פ' מ"א) אמרו שהיה המלאך שואל אותה אכה והיא אומרת הכה וזהו על דבר שרי. והנה עדיין או' אשת אברם מיותר ואחשוב בא לתת טעם למה נגעו ה' והלא הוא אמר אחותי היא והיא אמרה אחי הוא. לז"א על דבר שרי כו' והוא כי אין ספק כי בראות שרי את עצמה בצער ההיא. כי ודאי א"ל אינני אחות אברהם כ"א אשתו. וע"כ שלא הי' שומע אליה נגעו ה' וזה יאמר וינגע ה' את פרעה וגם את ביתו הבלתי מוחים. תדע למה הלא הוא על דבר שרי אשת אברם שהוא על דבורה של שרי שדברה אליו ומה היה דבורה הוא שהית' אומרת אשת אברם צועקת ואומרת אשת אברם אנכי בעולת בעל ולא אחי הוא וע"פ דרכו רמז שלא התנגע פרעה על שבא עליה. כ"א על דבר כו' כי מיד שדברה והיה ממאן. מיד נתנגע באופן שלא שימש. ומה גם לרז"ל (שם) שאומרו שלקה בראתן המבטל תשמיש. וזהו וינגע כו':

פסקה יח

ויקרא פרעה לאברם כו'. הנה יש יתורי דברים בפסוק זה. אמנם יאמר. לו יונח שהיה ראוי להעלים מעם הארץ. כי אשתך היא כ"א אחותך. לא היה ראוי להסתיר הדבר ממני. כי לא נחשבתי להרוג דם נקי כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט. וז"א מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי וש"ת כי אחר שהוצאת קול ואמרת לפני העם כי אחותך היא. לא היה לך פתחון פה לשוב לאמר אלי כי אשתך היא. כי תהיה כמו אכזב לבל יראה דעתך למונעה מהמלך. עם היותה אחותך. כי הלא מה שאמרתי למה לא הגדת לי. הוא לא

הוכח שיפה עשית במה שאמרת לפני העם אחותי היא. אך לפי האמת אעיקרא דדינא פירכא כי למה אמרת מתחלה אחותי היא. באופן שלא יכולת לומר לי אח"כ אשתי היא. וש"ת שמא א' מהעם יהרגך לקחתה. לא יתכן כי אינה ראוי' רק למלך. כמשז"ל על ויהללו אותה אל פרעה שאמרו זו ראויה למלך וזהו ואקח אותה לי לאשה. לומר לי בלבד היתה ראויה לאשה. ולמה יראת יקחנה זולתי. וא"כ מעיקרא היה לך לומר שאשתך היא. כי ממני לא היית ירא שאהרוג אותך כי מלך במשפט אני וכ"ש שלא תקח בעולת בעל והראיה שממני אין פחד. כי הנה ועתה הנה אשתך קח ולך שאיני הורגך לקחתה. גם כיון אל יעלה על לבך שמחמת הנגעים אני מחזירה. רק למה שהיא אשתך קח ולך:

פסקה כ

ויצו עליו כו'. עתה שנתפרסם היות הוא בעלה היה אברהם בסכנה שפחד בראשונה פן יהרגוהו על דבר אשתו. ע"כ צוה עליו אנשים ללותו. שאו' וישלחו הוא לויה. כמאמר המתרגם:

פרק יג

פסקה ב

ואברם כבד מאד כו'. הנה אין דומה מסעות ההולך ריקן. להולך כבד מאד במקנה לרגל המלאכה ובכסף וזהב רב. שתקצרנה מסעיו. אמר כי אברהם בצאתו ממצרים היה כבד מאד במקנה כו'. ועכ"ז יגע וילך למסעיו שבא בהן בעודו ריקם. ואפשר הטעם מדאגת אשר קרה לו במצרים פן יפגעו בו אנשי רשע. ע"כ הלך במסעות שעבר בם והיו כשרים. עוד כיון. כי למה שיצא לח"ל. חש פן יאשם ויפגם במתנת הארץ אשר נתבשר בה באלון מורה. ע"כ בהגיעו הנגבה של א"י. לא תקע אהל בשום מקום דרך קבע. רק וילך למסעיו כאורח נטה ללון מנגב עד בית אל. ומשם עד המקום אשר נטה שם אהלה כו' ולא נטה שם עתה אהל. כ"א נסע משם עד מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה. הוא המזבח הא' שבאלון מורה. מקום שניתנה לו שם הארץ. ושם ויקרא בשם ה' לתת לו תודה. ולא במקום שקרא בשם ה' בתחלה במזבח השני בין בית אל כו'. והוא על כי עתה כיון להתחנן במקום מתנת הארץ לתקן מה שיצא ממנה.

פסקה ה

וגם ללוט כו'. הנה פסוק זה היה צודק ליאמר אחר פסוק ואברם כבד מאד כו'. אך באה תורה לתת טעם מה זה היה שקרא אברם בשם ה'. וה' לא דבר לו מאומה. ומה גם עתה שבא לבית מלונו ממצרים. ע"כ היה מקום לומר כי הקפיד הוא ית' על אברם על אשר יצא ח"ל. לזה אמרו ראה נא רצונו ית'. כי וגם ללוט למה שהיה עם אברם ברכו ה' והיה

לו צאן וכו'. עד גדר שלא נשא אותם וכו' ויהי ריב כו' עד שהוצרכו להתפרד. והוצרך ללוט את כל ככר הירדן כו' לרוב מקנה קנינו. וש"ת א"כ איפה למה לא דבר לו ה'. הלא הוא על התחברו ללוט. כי הנה וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט משא"כ טרם יפרד ממנו. עוד כיון להורות כי בחברת צדיק עם רשע ומשך לרשע מהצדיק טובה. וההפך מהרשע לצדיק. כי הנה וגם ללוט למה שהיה הולך את אברם היה צאן כו' עד הוצרך ליפרד על רוב מקנהו. אך לאברהם נמשך רעה מחברתו. כי מה שוה' אמר אל אברם היה אחרי הפרד לוט. אך עודנו אתו לא נדבר בו:

ולא נשא אותם כו'. אמר ב' טעמים. (א) כי היה רכושם רב. (ב) כי אין צדיק עם הפכו מתקשרים. כי מי יתן טהור וכו' וזהו ולא יכלו וכו':

פסקה ז

ויהי ריב וכו' אומר והכנעני כו' מיותר ובלתי צודק פה. ארז"ל (שם) שהיו רועי לוט רועים בשדי תבואות הכנעני והפריזי. והיו רועי אברהם מוכיחי' אותם. והיו רועי לוט אומרים כל הארץ לאברם היא וזרע אין לו ולוט יורשו. ומשיבים רועי אברם ואומרים. והכנעני אז יושב בארץ כי עדין לא ניתנה לאברהם. ע"ד הפשט נשים לב אומרו יושב ומהראוי יאמר יושבים. ועוד נשית לב אל או' תחלה לשון ריב ואח"כ לשון מריבה. כאו' אל נא תהי מריבה. ועוד או' ובין רועי כו' כי הלא בין הרועים כבר היתה. ועוד או' אנשים כי היל"ל כי אחים אנחנו. אך יאמר אוי למי שצריך ללמוד מן הע"ג. וזה מק"ו כי הנה שני עממין כנעני ופריזי היו יחד. ולא היה ריב ביניהם. וז"א יושב לשון יחיד כי היו באחדות ושלום. ע"כ נתעורר אברם ואמר אל נא תהי כו' כי אנשים אחים אנחנו. ולמה נגרע מב' אומות שאינן אחים ואין ריב ביניהם. ונהיה לבוז בעיניהם. ושיעור הכתוב ויהי ריב כו' והנה הכנעני כו'. אז יושב באחדות. ע"כ ויאמר אברם כו' כי אנשים אחים אנחנו. ומכ"ש שראוי יהיה שלום בינינו יותר מב' אומות אלו. והענין כי הנה אמרו ז"ל בגמ' (סנהדרין דף ח') האי תיגרא דמיא לבידקא דמיא כיון דרווח רווח. כי דרך הריב להתחיל במעט ונעשית הרבה שמתרחבת בין אנשים. וזה יתכן כיון אברם שאמר הנה עד כה אין הקטטה בינינו רק בין הרועים. וגם בין הרועים לא הגיע לגדר מריבה יולדת כנקבה ומתרבה ומתפשטת. כ"א לגדר ריב זכר. וע"כ אל נא הריב הזכר שאינו מוליד. תהי מריבה שתעשה מריבה נקבה שתלד ותתרבה עד יהיה ביני וביניך ג"כ. וגם בין הרועים תתרחב. שאם עד כה היה מתייחס לריב. תהיה עתה מריבה גם ביניהם. וזהו ובין רועי כו' כ"א רבו קצת רועי עם קצת רועיך. עתה תהיה בין כלם כי זה בלתי ראוי משני טעמים. א' כי לא תצדק מריבה רק בין פחותי הערך. אך לא בין חשובים. וכן לא

תצדק בין אחים. וז"א כי אנשים אחים. כי משתי סבות אין ראוי. א' כי אנשים שהוא חשובים כנודע. שכל אנשים שבמקרת חשובים וגם להיותנו אחים וזהו כי אנשים אחים אנחנו. וראוי לישא ק"ו מהכנעני והפריזי שאינן אחים רק ב' אומות ואחדות ביניהם באומרו יושב בארץ ולא נאמר יושבים:

פסקה ט

הלא כל הארץ כו'. אמר מה שאבקש ממך הוא הפרד נא מעלי שהוא מעצמו. אך לא מדרכי אשר נהגת בביתי. וכן ראינו במדת הכנסת אורחים שהיה לוט מכניס. גם שיראה שנפרד מהשאר. וזהו אם השמאל כו' לומר שלא יהיה הפירוד רק במקומות אם השמאל כו' והורה הכ' כי גם שויסע לוט ואברם נשאר במקומו לא נא' שלוט נפרד בלבד כ"א כאלו גם אברהם נפרד ויתרחק ממנו. וזהו ויפרדו איש מעל אחיו. והוא כי בהפרד הטומאה מהקדושה. כפלים מתרחקת הקדושה ממנה. מעין מאמרם ז"ל (ב"ר שם) כי הפורשת מן התורה גם היא פורשת ממנו. משל לב' אנשים א' פי' למזרח וא' למערב. שבמהלך יום א' רחוקים זה מזה ב' ימים. כן התורה אומרת אם יום תעזבני יומים אעזבך. והודיענו התורה כי בהפרד לוט נדבק ברשעים כי ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וכו' ואברם נדבק בו ית' כי מיד נתראה אליו. ויאמר ה' אל אברם אחרי הפרד לוט ממנו. עוד כיון בשום לב למה לא נא' לו שיעור ירושת הארץ. באומר אליו ית' כאשר ויעבור אברם בארץ ויאמר לזרעך אתן כו'. אך הוא כי עתה שאמר אברם ללוט אם השמאל ואימינה כו' שהי' נראה כחולק עמו בארץ. או שיש ללוט שייכות בירושתה. ע"כ אז בהפרד לוט מעמו אמר שא נא עיניך כו'. כלו' לך ולזרעך בלבד ירושת הארץ. אך לוט אין לו בה חלק. כי גם אשר הוא בחר לו. לך הוא. וז"א מן המקום אשר אתה שם. אשר משם אתה רואה את כל אשר בחר לו כמפורש באומרו וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר כו'. ואחר שא נא עיניך. כלו' נא שיפרד לוט שאני מתראה לך ומדבר עמך כי ע"י כך יש כח בעיניך לראות את כל גבולי הארץ ת' פרסה על ת' פרסה את הכל נתתי לך:

ולענין המשך הכתובים. ואשר הפסיק בין ענין הארץ באו' ושמתי את זרעך כו'. וגם כפל או' אשר אם יוכל איש למנות וכו' כי הלא בכלל או' כעפר הארץ. הוא שלא ימנה. והנה רז"ל (שם) בברכת העפר הזה אמרו ב' הפכים. א' מה עפר ממלא כל העולם כך זרעך כו' ומה עפר דייש לכל באי עולם כך זרעך דייש למלכיות. ומה עפר אינו כלה כך זרעך כו'. ויתכן כי הכל בכ' ענין היותם דייש הוא באו' ושמתי את זרעך כעפר הארץ שיהיו דייש ושלא יכלו. והיותם ריבוי נא' באו' אשר אם יוכל איש וכו'. ונבא אל הענין. בשום לב כי אתא לנחומי צעורי קמצער ליה שיהיו דייש כו'. וגם שירמוז ב' הפכים. והוא שאפשר

רצה הקב"ה מעתה להורות לו ענין המלכיות כסדרן בענין הארץ והוא כי עתידים בניו לנחול את הארץ. ואם יזכו יתמידו בה. ואם לאו יהיו דיש לגליות בחרבן א' וב'. ואח"כ יחזרו בזמן האחרון. שאז ירשוה עם אברהם אביהם וז"א שא נא עיניך כו' שיהיה נחלת יהושע. וזה ימשך לעולם אם יזכו. וז"א עד עולם. אך זה הוא על אפשרות הבחירה. אך הנה מה שאני צופה ומביט. הוא כי תאבד ותעזב מהם. כי הנה ושמתי את זרעך כעפר הארץ. דייש למלכיות בבל ומדי. שהם סמוכים בחרבן א' ובכלל הדבר הוא שלא יכלו ביניהם כעפר שמבלה את הכל. ואחרי כן תחזור עטרה ליושנה בבית ג'. ואז אשר אם יוכל איש למנות כו' והוא הרבוי העצום אשר לא ימד ולא יספר. ואז יהיה ירושת הארץ ולא בלבד ירושת זרעו כ"א גם הוא עמהם ועל זה נאמר לו קום התהלך בארץ כו' כי לך אתננה. שיחזק בה מעתה לקנותה גם לעצמו לעתיד לבא וז"א כי לך אתננה. ואחר הודיע אלהים אותו ענין הגלות שיהיה דייש לעולם. ושלעתיד תחזור עטרה ליושנה ולא יאבדו בגליות. רצה הקב"ה להורות לו מעתה כי כן יהיה כי הלא עין בעין יראה כי הוא ואליעזר יפילו ד' מלכים גדולים ועצומים. הנמשלים לד' מלכיות העתידים עורר לוית זרעו. כאשר יבא בס"ד ממאמרם ז"ל (שם פ' מ"ב) ויהי בימי אמרפל מלך שנער זו בבל. אריוך מלך אלסר זו מדי כו'. למען ע"י כן יהיה נכון לבו בטוח. כי גם לזרעו יציל ה' מידם וירומם לרשת ארץ. וזהו שסמך ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כו':

פרק יד

פסקה א

ויהי בימי אמרפל וכו'. ראוי לשית לב כי באומרו עשו מלחמה וכו' נראה שמתחלה התעוררו ארבע מלכים אלה אל החמשה. ואחר כך הוא נהפך באומרו ויצא מלך סדום וכו' ויערכו אתם מלחמה. ועוד למה הפסיק בנתיים בענין כדרלעומר ואשר הכו את רפאים כו' והעמלקי כו' ומהראוי היה שאחר או' עשו מלחמה כו' יספר כל הנעשה בה. שהוא ועמק השדים בארות וכו' ולא יאמר כל מה שמענין כדרלעומר והלאה עד ועמק השדים כי אין צורך הוא לענין אברם. ועוד שביא' כדרלעומר והמלכים אשר אתו נראה שהיה על מרד החמשה מלכים הנזכר שמרדו בו. וא"כ במקום אומרו ויכו את רפאים כו'. היל"ל ויכוי את מלך סדום כו'. ועוד אומרו וישובו אל עין משפט. כי לא נאמר עד כה שבאו שם. שיאמר עתה ששבו שמה. והנה לבא אל הענין נעיר הערה. וגדול היא אלי הלא היא מה עלה על לב אברם להתאפק לרדוף אחרי ד' מלכים גדולי עולם אשר הניסו והכו חמשה מלכים. ומה גם עתה לאומרים כי את אלעזר לבדו לקח עמו. שעולה מספר שמו שמונה עשר ושלש מאות. ואיך ערב אל לבו לרדוף אחר מלכים גדולים הוא ונערו.

והלא אין לאדם לשים עצמו בסכנה. כמשז"ל שמא אין עושים לו נס ואם עושים מנכים לו מזכיותיו. ואין לך מסתכן גדול מזה. והאיש הירא ורך הלבב מהמצרים הרואים את אשתו. וצוה לה לאמר אחותי היא פן יהרגהו על דבר אשתו. איך יתגבר עתה לרדוף אחרי ד' מלכים העצומים האלה. ועוד נשית לב אל מאמרם ז"ל באמר' אמרפל מלך שנער זה בבל שנאמר כו'. אריוך מלך אלסר זה מדי. כדרלעומר מלך עילם זה יון. ותדעל מלך גוים זה אדום. ע"כ. הנה דרך כלל הלא כמו זר נחשב עניינם פה. ומה גם אומרו זה אדום שעדיין אדום לא היה ולא נברא. ועוד נשים לב אל אומרו ויבא הפליט זה מיכאל כו'. למה נתייחד הוא אל שליחות זה ולמה נקרא פליט כי גם שאמרו שפלטו אל מן המלאכים שהפילו הוא ית' לארץ. למה נרמז ענין זה פה:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי רצה הקב"ה טרם בא גלות מצרים וד' גליות. להקל עול גלות מצרים מעל עמו. ולבשרם מעתה יצאו ברכוש גדול ממצרים ושלא יאבדו שם ולא בד' גליות כ"א דוגמת כולם יראו מעתה ויבטחו על העתיד. והוא במה שכתבנו למעלה. כי כנגד כל מה שאירע לישראל במצרים. אירע שם לאברהם ושרה. וה' הצילם ויצאו ברכוש גדול. ויקל עול הגלות ההוא על ידם כמפורש למעלה. וכן על ארבע גליות העתידות שירך לב שומעם. איך יתקיימו ישראל בתוכם ולא יאבדו כמו שכתבנו בסמוך. ע"כ מעתה הביא דוגמתם ויפילם תחת יד אברהם יחד כלם. לרמוז מעתה כי ככה יהיו לעתיד. כד"א יקים אלהא שמיא מלכו די לעלמיא לא תתחבל והרקת כו'. שהם הארבע גליות שהצלם במיני תכונתו היה משל אליהם. וזה כיוונו ז"ל באומר' אמרפל מלך שנער זה בבל כו' שהם ד' גליות. ששרי הארבעה העתידים. הן הם שרים של אלו. כי ע"כ אמר ותדעל מלך גוים זה אדום כו'. כי הלא יקשה כי עדין לא הולידו יצחק. ואיך היה תדעל מלך על אומתו. אך הוא שהיה מלכותו תחת שריו. והוא נלמד מגזרה שוה מאומרו ב' גוים בבטנך וע"כ להעיר את אברהם ולהחזיקו. גזר יבא מיכאל כי הוא אשר יעמוד לישראל בימים ההם. כד"א ואין אחר מתחזק עמי כ"א מיכאל שרכם והוא הפליט מהמלאכים המנגדים על בריאת העולם אשר אברהם מקיימו. וז"א הפליט לו' שממנו יראה כי כאשר פלט ה' את מיכאל מהמנגדים ההם. כן יציל את אברם מהמלכים. והוא כי מיכאל הוא מבחינות חסד לאברהם כי הוא מלאך החסד העוזר את גומלי חסד כאברהם. וזה אחשוב היא כוונת הנביא באומרו מי העיר ממזרח וכו' ירדפם כו' מי פעל כו'. והוא שמקשה קושייתנו ואו' מי העיר ממזרח לו' מי העיר את אשר ממזרח. הוא אברם שיערב אל לבו לרדוף ד' מלכים גדולים הלא הוא כי הנה צדק יקראהו לרגלו. הוא כי ב' מדות טובות היו לאברם. א' מדת צדקה שהיה מפזר ונותן. ב' מדת חסד שזולת מציאות הצדקה היה

עושה בגופו מהלך ברגליו ממקום למקום שהוא חסד עם הצדקה שהיא העיקר כמז"ל קצרו לפי חסד. לפי חסד שבצדקה. וב' מדות אלו הן של כתות המליצים ליברא העולם. כמשז"ל (שם פ"ג) חסד או' יברא שכולו מלא חסדים. אמת או' אל יברא שכולו מלא שקרים צדק או' יברא שכולו מלא צדקות. שלום אומר אל יברא שכולו מלא קטטות. והענין כי רצה הקב"ה לגלות כי מה שעשה אברם במלכים ההם. והנה ידוע כי צדיק הוא הנותן כח לעשות חיל לישראל בימים ההם. כמד"א בצדק תכונני וכו'. והיה צדק אזור מתניו. אמר הנה צדק העתיד להגביר את ישראל. הוא יקראהו אל המתייחס לרגלו. והוא כי ארבע רגלי המרכבה הן מיכאל גבריאל רפאל אוריאל. והנה מיכאל הוא רגל א' שמבחינת החסד לאברהם. וגבריאל רגל המתייחס ליצחק. והג' וד' ליעקב ודוד:

ונבא אל הענין אמר כי צדק שעשה אברהם. יקראהו למי שהוא רגלו של אברהם הוא מיכאל. רגל החסד שבמרכבה המתייחסת לאברהם בגמילות חסדו. שיבא לעורר את אברהם ולהחזיקו לרדוף אחרי המלכים ההם. והצדק ההוא הוא גם אשר יתן לפניו גוים ומלכים ירד. מעין אשר יעשה למלך משיחנו. שאליו גוים ידרשו. וירד מים עד ים ע"י צדק אזור מתניו. ולמה הוצרך מלאך כדי שהוא יתן כעפר חרבו. שיזרוק אברם קומץ עפר על איש אחד. וכל אנשים שעמו מתאבקים כי בהכות אברהם את איש היו רבים מוכים. וכן כקש נדף. מהרוח שמגיע הקש אל כל קבוץ אנשים הנמצאים. כן חץ קשתו היה מגיע אל קבוץ רב. וזה איו כח באיש לעשותו. אך לא תייחס חץ קשתו אל אברם. כ"א כקש נדף מהרוח אשר עשה ה' כך היה קשתו נדף מרוח אלהים שמצד החסד הוא מיכאל. כמד"א עושה מלאכיו רוחות. ושיעור הכתוב כי צדק של אברהם יקראהו לרגלו היא למיכאל כמדובר. ולמה קראו כדי שיתן מיכאל כעפר חרבו כקש נדף ממנו קשתו. ואם יאמר איש מה יועיל צדק על עשות אברם צדקות. אם ינגדהו שלום ע"י לעשותו קטטות עם ד' מלכים. ומה גם לרז"ל (שם פ' מ"ד) האומרים שהיה אברם או' אוי לי שמא בתוכם היו צדיקים. עד שאמר לו הקב"ה אל תירא אברם כי כלן היו קוצים. וזה יאמר פה אולי יעבור מדות שלום שמא היו בהם טובים. וארז"ל כי כשבא הקב"ה לברא אדם. צדק אומר יברא. שלום או' אל יברא באומרו שהאדם מלא קטטות. לזה אומר ירדפם כו' לומר אם כאשר ירדפם היה לכונת קטטות. שהוא עבור שלום אורח ברגליו לא יבא. שלא היה חוזר שלום כי קטרוג השלום. אך אדרבה היתה כונתו לעשות שלום בעולם. בהעביר גלולים מן הארץ ומי פעל ועשה כל הנצחון הזה שלא בדרך טבע שיפיל אברם ד' מלכים. מי שהיא קורא הדורות מראש מבריאת העולם להבטיחו על העתיד. וענין קורא הדורות כו' היא מאמרם ז"ל בב"ר (שם פ' ח) בנשמות של צדיקים נמלך שהוא כמפורש

אצלנו שם. כי למה שהבחירה חפשית. יחוייב יחרב העולם על דורות המכעיסים ובאין. ע"כ נמלך בנשמות הצדיקים אשר מאז ייחד הנאותים לכל דור ודור לקיימן עד סופן. ועי"כ בראו כי לא יתבטל. וזהו קורא הדורות העתידים מראש שקראן לימלך בהם שיש כמספר יהי"ה בכל דור ודור. ולהבטיח בל יתעתד העולם ליאבד בארבע גליות פן יאבדו בם ישראל. ואם אין ישראל אין עולם. ע"כ אני ה' ראשון שהשלטתי וכליתי לד' מלכיות ביד אברהם. ובזה תבטחו שואת אחרונים שבדורות אחרונים אני הוא. כאשר עשיתי באברם כן אעשה לכלות הד' גליות בידי ישראל. והוא כל מה שכתבנו כי כל כוונתו יתב' היתה למען החזיק לב האבות וישראל. כי ככה יתן ה' את הד' גליות ביד ישראל וע"כ נתן בלב אברם ע"י מלאכיו להתעורר ולרדוף אחריהם. עוד יתכן דרך ב'. ובו יתישבו כל ההערות שהערנו בכתובים. והוא במה שאז"ל במדרש (שם פ' מ"ב) כי כונתם היתה לבא על אברם כי הוא יצא להציל את לוט בן אחיו. ויקומו עליו ויהרגוהו כאשר היה לולא ה' היה לו. וראוי לשים לב מה להם אצל אברם. ועוד למה ילכו בעקיפין ולא יכלו עדיו להורגו:

אמנם לבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל (שם) באומרם עין משפט היא קדש. לא מצינו מקום ששמו עין משפט. אלא עין שעשתה מדת הדין בעולם בקשו לסמותה. היא קדש שקידש שמו של הקב"ה בכבשן האש ע"כ:

וראוי לדעת מהו עין שעשתה מדת הדין בעולם. אך הוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל בפרקי ר' אליעזר (פרק כ"ד) כי בהיות כל בני עולם בונים מגדל בדור הפלגה עבר אברם בן תרח וראה אותם בונים והיה נמרוד מלך עליהם. ואמר אברם מה אתם עושים. העל ה' אתם מורדים לא תצליחו. אמרו לנמרוד והשיב ואמר אברם פרדה עקרה שאינו מוליד. מיד עמד אברם ויקללם בשם ה'. מיד וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל ונתפלגו. ועל פי דרכנו נשית לב אל תשובת נמרוד. כי מה השיב על תוכחות אברם באומרו שהיה פרדה עקרה. אך במקום אחר מבואר אצלינו כי תשובת נמרוד היתה. באומרו כי אברם עקר למה שנמרוד וכל בוני המגדל היתה כוונתם להגביר כח החצונים בעולם. ואברהם היה מקריא שמו של הקב"ה בעולם ומוריד שכינה למטה שהיא מבטל מחשבותם אשר יזמו לעשות. ועל כן נטמן אברם בארץ כמה שנים מיום הולדו כי מאז בקש נמרוד להורגו שהוא כי השיג בחכמתו שהוא יהפך כל עניינו. ובהיות אברם בן מ"א שנה ועבר והביט במגדל אמר שלא יצליחו. כי הוא יבטל מחשבותם בהדבקו בה' ותורתו. ועשותו נפשות רבות. ולזה השיב ואמר אברם פרדה עקרה. והוא כמאמר פרקי ר"א כי כל אשר גיירו אברם ושרה לא עמדו בניהם אחריהם באמונתו כ"א הם לבדם. וע"כ אמר אין אמונת

אברם נמשכת אחר דור זה לכל הנפש שעושה. והוא אינו מוליד שימשך זרעו אחריו באמונתו ויבטל מחשבותינו. כי לא יהיה ענין אברם רק בחייו בלבד. אז קללם בשם ה' וירד ה' בבית דינו לעשות משפט בעולם. הנה שהעיר אברם מדת הדין שאם לא היה הוא מעורר. היה עדין הוא ית' מאריך להם על אחדותם. וזה היה בלב נמרוד הוא אמרפל לנקום מן אברם. וזהו וישובו אל עין משפט. כי עין של אברהם שהביט בבוני המגדל ועשתה מדת הדין בעולם ע"ז קללו אתם בשם ה' בהביט בם. בקשו אמרפל הוא נמרוד וחבריו לסמותה. וש"ת איך יוצדק אומרו וישובו כאלו פעם אחרת באו עליו. לזה אמר היא קדש שקידש כו' והואכי נמרוד הוא אמרפל שהפילו לכבשן האש שהתחיל להתנקם ממנו ולא שוה לו. עתה שבו הוא וסיעתו להכותו בחרב אנוש. לו' שאם נצול מהאש הדומם. לא ינצל מידי אדם בעל בחירה. וזהו היא קדש שקדש שמו ית' באש. או שיעור הענין למה בקשו לסמות עין שעשתה כו' והוא אינו מוליד. כי על זה היה מתנחם נמרוד. לז"א כי היא קדש שקידש כו'. והיה ירא פן עי"כ ידבקו יחד כל העולם באמונתו. ותתבטל כוונת נמרוד כי לא היה עוד מתחזק עמו. הנה לפנינו טעם משטימת אמרפל הוא נמרוד על אברם. ומדוקדק בפסוק כי על כן וישובו ויבואו כו'. ומעתה ראוי לדעת למה עשו בערמה לבלתי לכת מתחלה הלוך ונסוע עדיו אך הוא כי אינו כבוד מלך וכ"ש ארבע מלכים ללכת אחר איש א'. שנית שאם היו הולכים באופן שיורגש שאליו יבאו. לא יבצר מאברם מלקבץ אתו כל רבים עמים מסביבותיו כי גדול שמו בגוים כמשז"ל על פסוק עמק שוה כו'. על כן התנכלו להראות כי על זולתו הם באים ואפי' על סדום לא באו דרך ישרה. עם היות כוונת אמרפל לבא לקחת משם את לוט למען יצא אברם להצילו ויהרג כלאחר יד טרם היות פנאי לאברם לקבץ עמים רבים:

ובזה נבא אל ביאור הכתובים והתכתם. והוא בשום לב אל אומרו ויהי בימי. מה צרה היתה שם. וגם או' בימי אמרפל כו' כי אחר שכל הענין נמשך אחר ענין כדרלעומר שבא על המלכים המורדים בו עם המלכים אשר אתו. ומזה נמשך ענין לוט ואברם. א"כ הל"ל מתחלה ויהי בימי כדרלעומר. אך הנה אמר וי"הי כיהיה ווי על שבאו להרוג את אברם המקיים העולם. שהעיקר בזה הוא אמרפל הוא נמרוד שונאו. ע"כ אמר ויהי בימי אמרפל כו'. והענין ר"ל יאמר איש כי הוי היה מתייחס אל כדרלעומר. כי על ידו נתגלגל הדבר. ע"כ הקדים. ואמר ויהי בימי אמרפל כו' לומר כי הוי אל אמרפל יתייחס אויבו של אברם. כי גם שתראה שע"י כדרלעומר נתגלגל ענין סדום. וגם תראה כי אדרבה מלך סדום וחביריו המה יצאו לעשות מלחמה נגד ד' מלכים. נהפוך הוא כי הנה אמרפל בראש ואחריו הג' מלכים. הם אשר עשו מלחמה את מלך סדום ומלך עמורה כו'. כי

לכך באו אלא שעשו בערמה כי יובן כי כל ישעם וכל חפץ על סדום לשבות את לוט. לשיצא אחריו אברם ויהרגהו. כי גם שתראה סדר הענין הפך זה. הנה דע לך כי כל אלה חברו אל עמק השדים כו'. כי מה שחברו כל ד' מלכים אלה לא היה רק לבא אל עמק השדים שלפני סדום. שהוא למען יצא מלך סדום וחבריו אליהם. שאל"כ מי נתן את אמרפל הגדול. מכל מלכי הזמן. וגם אריוך הגדול מכדרלעומר. יצאו אחריו לריב ריבו כי הנה י"ב שנה עבדו את כדרלעומר וכו' ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו. ומי נתן גדולים ממנו יהיו נגררים אחריו. והראיה כי לא הלכו מיד אתו אל המורדים בו כ"א ויכו את רפאים כו' להורות כי לא לנקום נקמת כדרלעומר באו. אך כל ישעם וכל חפץ היה. כי וישובו אל עין משפט כו' הוא אברם כמדובר. כי להשיגו כוונו. וע"כ את כל סביבותיו של סדום הכו את העמלקי וגם את האמורי היושב כו' למען יצאו מלך סדום כו' אל עמק השדים הסמוך להם. באו' כי טוב לצאת חמשה מלכים יחד. ולא שיבאו הד' אל כל אחד בפני עצמו. וזהו ויערכו מלחמה את כדרלעומר כו' והיה נראה כי הה' הם הבאים על הד' כנראה כי ויערכו כו'. אך לא כן הוא לפי האמת. כ"א ארבעה מלכים את החמשה. כי מתחלה כל ישעם וכל חפץ ארבעה היה לבא עליהם אלא שעשו בערמה כלאחר יד לבא על סדום בל יובן כי ע"כ באו מתחלה לבל ירגישו תחבולתם על אברם. ועל הג' מלכים לא רצו להורות כי כל ישעם וכל חפץ לריב ריבו של כדרלעומר כי אינו לפי כבודם כי הם גדולים ממנו. והורו כוונת באומרו ויקחו כו'. והוא בשום לב אל אומרו ויקחו ב' פעמים. ויקחו את כל רכושם כו' ויקחו את לוט כו' ולא נאמר הכל בבת אחת. וגם אומרו וילכו ב' פעמים. ועוד אומרו והוא יושב בסדום שהוא מיותר. אך למה שכל חפצם לא היה בעצם אל סדום ועמורה כו'. רק על מה שיתגלגל מענין צאת אברם אחר לוט. ע"כ לא נכנסו תוך הערים לשלול שללם ולשבית שביים. כ"א ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה ואת כל אכלם שהוא כל מה שהיה במחניהם חוצה בעמק השדים וילכו. ואח"כ בראות שעדין לא עשו כוונתם כי לא נלקח לוט. ע"כ חזרו ויקחו את לוט למה שהוא בן אחי אברם כלומר כי לכך לקחוהו על היותו בן אחי אברם שהוא שיצא להצילו ויהרגוהו. והראיה כי הנה והוא יושב בסדום. ולא היה עם החיל שחוץ לעיר. ועם כל זה נכנסו לקחת אותו ואת כל רכושו ולא את זולתו ורכוש זולתו. כי מהשאר לא לקחו כ"א את הנמצא חוץ לעיר רכושם ואכלם. אך זה יורה כי כל כוונתם לא היתה רק על דבר היותו בן אחי אברם. וע"כ בבא הפליט שהוא עוג כמ"ש ז"ל שאמר עוג אברם קוניון (פי' קנאי) הוא ושמע שנבשבה אחיו לוט ויצא ויהרגוהו. ולכן כשמוע אברם כי נשבה אחיו כלומר כי לא נשבע כ"א אחיו. שיורה כי אליו כוונו

ואם לא יצא אליהם. לא יבצר מהם מדלוק אחריו. ע"כ וירק כו' וירדוף אחריהם. או שיעור הענין וישמע והבין אברם כי מה שנשבה היה להיותו אחיו לשיצא להצילו. וע"כ יצא כי גם לא יצא לא יניחוהו:

פסקה טז

וישב את כל הרכוש כו'. הנה היה הדעת נוטה כי מה שהציל את כל הרכוש. הוא כי בראותם את אברם. העם הנס נהפך אל הרודפי' בעזרת אברם והצילו את כל הרכוש וגם את לוט אמר כי לא היה בו כי אם אברם לבד הציל את כל הרכוש. ואחר הכל הציל את העם. באופן כי היו העם מהנצולים אחר הרכוש ולא מהמצילים אותו:

פסקה יז

ויצא מלך כו'. הנה מהראוי יסמוך אחר פסוק זה ויאמר מלך סדום. ולא יפסיק בנתים בענין מלכי צדק. אך יאמר ראו נא מה בין מלך סדום למלך שלם כי מלך סדומה למה שהוא מרעים וחטאים לא יצא לקראת אברם להקביל פניו בבאו להכות את אויביו. כי אם עתה אחרי שובו מהכות את כדרלעומר כו'. וגם עתה לא נתעורר כ"א אל עמק שוה כו'. שהוא כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' מ"ג) שהושוו כל האומות ועשו לו בימה והמליכוהו עליהם. וזהו אל עמק שוה הוא עמק המלך. ואמר כי שם יצאו מלך סדום במקום שראה כל האומות מקבילים פניו ומנשאים אותו נוסף גם הוא כתוספת עליהם. עם שהוא בלבד אשר קבל טובה בפרטות. וגם אז בידים רקניות. אך מלכי צדק למה שהוא מלך שלם הוציא לחם ויין עם שהוא כהן לאל עליון. ואדרבה מהראוי שהכל יביאו לו דורון. או יאמר והוא כהן כי מה שלא האכילו בשר היה על היותו כהן לאל עליון מקריב קרבנות ולא יראה כמאכילו מבשר הזבח אשר לא כדת. וכענין הממונים על לחם הפנים. שלא היה בביתם פת נקיה ומפטמי הקטורת שלא היה מתבשמים בביתם. בל יחשדום שנהנים מהקדש. כן מלכי צדק לא הוציא רק לחם ויין ולא בשר. כי בלחם ויין לא היה חשד. כי בימים ההם לא היו נסכי יין ולחמי מנחות או לחם הפנים. כמו שארז"ל (שם) כי בזכות לחם ויין שנתן לפניו בישרו על שתי הלחם ונסכים לעתיד. עוד רמז כי במה שהיא מלך הוציא לחם ויין. ובמה שהוא כהן לאל עליון ויברכהו וכו':

פסקה יט

ויברכהו כו'. הנה ארז"ל בב"ר (שם פ' י"ט) כי ע"י שבעה שחטאו נסתלקה שכינה עד רקיע שביעי כאשר מנאום פ' בראשית. כי הא' סילקה מהארץ לרקיע ראשון והשני לשני. עד שהשביעי סילקה לשביעי. וכשנולד אברם ע"י זכותו הורידה לששי יצחק לחמישי יעקב לרביעי כו'. ונבא אל הביאור. והוא כי הנה ידענו כי העולם על צד החסד נברא והיה מתקיים. ואמר ברוך אברם לאל הוא בעל החסד. שבמדת חסד אל ברא העולם

והיה כבודו מלא כל הארץ. וגרמו העונות להסתלק עד השביעי. עם שנברא במדת אל שהוא חסד. ועוד מעט היה מסתלק גם משם ונאבד העולם. ובכן ברוך אתה שעם היותו מסולק עד השביעי שהוא עליון. הספיק זכותך שעם כל זה לא נמנע מלברכך. והטעם שזכה אברם להיות ברוך. הוא להיות קונה בזכותו שמים וארץ. כי מתחלה היה עולם בתורת חסד חנם. ועוד מעט היה מסתלק גם משם והיה העולם אבד שמים וארץ. ואברם קנאם בדמי מעשיו הטובים כאלו שמים וארץ שלו. כי הוא מקיימם בלא תורת חסד חנם. ומדה כנגד מדה עשה עמך כי ברוך אל עליון שעם היותו עליון ברקיע שביעי. לא משם משפיע עליך כ"א גם בא עדיך למטה לארץ להושיעך. וזהו אשר מגן צריך בידך. והוא כי דרכו ית' שיפקוד על צבא המרום במרום. שממכון שבתו מכניע את השר תחלה ואח"כ ואת מלכי האדמה על האדמה. אך לא עשה כן להכניע את שרי המלכים במרום ואח"כ לומר לך השמד כ"א גם את שרי מלכי האדמה מגן ומסר למטה בידך נמצא כי עם בהיותו רחוק עוררת רחמים עד רקיע העליון. וגם הוא ית' היה עמך גם בארץ מתחת. או יאמר מעין האמור. והוא במ"ש למעלה כי נמרוד המולך בדור הפלגה. שבנו מגדל להשליט החצונים בעולם. ולסלק הקדושה עד נסתלקה שכינה עד רקיע שביעי. יבא אברהם ע"י הקריאה שמו ית' בכל העולם. חזר וקנה העולם בזכותו. וזהו ברוך אברם לאל עליון שנסתלק למעלה. ומה שיבורך הוא להיותו קונא שמים וארץ. שהיו ביד החצונים וקנאם הוא. והוא כי עם היות אמרפל הוא נמרוד צר לאברהם כי הפילו לכבשן האש. לא כיון אברם לינקם ממנו רק לקנות שמים וארץ שהיו אבודים על ידו. שהיה גבור ציד צד את הבריות ומקרבן לע"ג. כי עודנו מחזיק בטומאתו שלדור הפלגה כי מלכם היה. וברוך אל עליון שלא מסרם ביד אברם על הנוגע אל כבוד עצמו שהיה ממשיך העולם לע"ג ומאבד עולמו ית'. רק על כבוד אברם שחש יותר על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו. וזהו אשר עם היותו עליון מסתלק עד רקיע שביעי ע"י נמרוד. ועכ"ז אשר מגן צריך להיותם צריך כי נמרוד וסייעתו הפילוהו לכבשן האש ובאו עתה להרגו. ולבל נאמר כי על שקבל מתנת מעשר ממנו ברכו. אמר כי הלא אדרבה אחר שברכו ויתן לו מעשר מכל. או יחזור אומרו קונה אליו ית' ואומר ברוך אברם. שבהיותו בארץ הקנה אל עליון שמים וארץ. שהי' העולם אבד בדורות שהיו מכעיסין ובאים. ושיעור הכ' ברוך אברם לאל עליון. שעל ידו היה אל עליון קונה שמים וארץ כי נעשו קנין קיים. וכאשר אברם מארץ הקנה העולם לאל עליון. גם ברוך אל שעם היות עליון משם מגן צריך בידיך בארץ. עוד כיון ברוך אברם ולא על גבורתו שנצח ארבע מלכים גדולים. כ"א

זכותו שע"י אל עליון קונה שמים וארץ. אך הגבורה והניצוח לא עשאו אברם כי ברוך אל עליון אשר מגן צריך בידיך כי הוא עשה ולא אתה:

פסקה כא

ויאמר מלך כו'. הנה למעלה כתבנו טעם א' אל מה שאחר אומרו ויצא מלך סדום כו' לא הזכיר מיד מה דבר אל אברם ומה ענהו. כ"א הפסיק בענין מלכי צדק. עוד אפשר דרך שני והוא כי עד כה חשב מלך סדום אולי אברם יתן לו כל הרכוש כי כל ישעו וכל חפץ לא היה רק על לוט בן אחיו. אך בראותו שנתן לו מעשר מכל. אז אמר אם לא היה בדעתו לקחתו לעצמו כ"א להחזירו. לא היה נותן ממנו מעשר מכל. וזהו שסמך ויתן לו מעשר מכל ויאמר מלך סדום כו' תן כו' והרכוש קח לך. ועדיין אפשר ג"כ שבתחלה לא חשב שהיה הענין רק להציל את לוט אך לא היו צריו. אך באומרו מגן צריך. שיורה על היותם צריו ג"כ כיון. וא"כ יאכל שלל צריו ע"כ אמר תן כו' והרכוש קח לך:

פסקה כב

ויאמר אברם כו'. הנה וי"ו של ואם אקח יתירה. ואם הוא שגם לא יקח מאשר לו בביתו. אין צריך לאומרו כי אם הרכוש שלקח בחרבו ובקשתו לא יקח ק"ו מהון ביתו. אך לזה נשית לב אל אומרו תן לי הנפש ולא אמר תן לי האנשים. אך הנה ארז"ל (שם פ' ל"ט) שגייר אברם את הבנים ושהם גזרו ערלות אבותיהם. ובזה יאמר תן לי הנפש אשר עשית וגיירת מעמי. כד"א ואת הנפש אשר עשו בחרן. וזהו תן לי כאלו שלו היו כבר כי קנאם כאלו ילדם והרכוש קח לך. כי לא קמתם כנפש בעצם. ועל שתיהן השיב על הנפש הרימותי ידי כו' מחוט ועד שרוך מהם אתן שאמרתי תן לי. ובכלל השבועה ואם אקח מכל אשר לך היא הרכוש. לא על שאינו שלי כי הלא הצלתי לעצמי. רק על חילול ה' שלא תאמר אתה החושב שלא זכיתי בו תאמר אני העשרתי את אברם. ואמר בלעדי כלומר מופרש ממני הוא הרכוש כדי לתתו לך שלא אכלתי ממני מפני קדוש ה'. וז"א בלעדי רק כו' מיעוט במלת רק המעשר שנתן לכהן והוא על כי מן הדין של אברהם היה:

פרק טו

פסקה א

אחר הדברים כו'. הנה ברז"ל (שם פ' מ"ד) ג' דעות א' שהיה אברם מהרהר שמא בתוך המומחים היה אדם כשר ויענש עליו. על כן אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא כו' ויש דעת אחרת שהוא שהיה אברם ירא פן יקומו עליו גואלי הדם. אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא אברם וכו' ויש דעת אחרת שהיה מהרהר שמא אכל זכותו בנצחון ההוא. אמר לו הקב"ה אל תירא וכו' ויתכן כי מעמד ג' הדעות כיונה תורה. ועל הא' אמר אל תירא

אברם. ועל הב' אמר אנכי מגן לך. ועל הג' אמר שכרך הרבה מאד והנה ראוי לשום לב אל אומרו לאמר. שהיא מלה מיותרת:

אמנם הנה אמרו רבותינו ז"ל בב"ר (שם פ' מ"ד) עשר לשונות הן של נבואה ואין קשה מכולן אלא דבור. כד"א דבר האיש וכו' וחזון כד"א חזות קשה הוגד לי. ובשתיהן התנבא אברם. וראוי לשים לב מה יתרונו של אברהם שהתנבא בלשונות קושי. אך יהיה ללמד סיבתו של אברהם אבינו שאפי' כחות הדין הסכימו בטובתו זאת. אל תירא אברהם כו'. ובזה יאמר לאמר. לומר אחר הדברים האלה זכה אברהם. שבשני כחות של קושי זכה לאמר שדבר ומחזה שהם קושי שימשו לאמר בחינת אמירה שהוא לשון חיבה שהוא אל תירא אברם וכו':

פסקה ב

ויאמר אברם כו'. ראוי לשים לב אל אומרו שני תוארים אלו אדנ"י ולא ענה סתם אל הדובר בו מבלי הזכיר תוארים. ועוד היתכן יאמר מעשה לעושהו מה תתן לי. ועוד או' ואנכי הולך ערירי והאם שכח מאמרו ית' אליו ואעשך לגוי גדול ואיך ילך ערירי. או היה מסתפק בהבטחה ההיא חלילה. ועוד או' ובן משק ביתי למה קראו בן משק ביתי. ולמה הזכיר שם עירו ושמו. ועוד אומרו שנית ויאמר אברם הן לי כו' כי אחר שאברהם עודנו מדבר למה נאמרה ויאמר פעם שנית בתוך דבריו. ועוד הן לי וכו' כי בכלל אומרו אנכי הולך ערירי הוא. וגם אומרו והנה בן ביתי יורש אותי. הנה בכלל אומרו ובן משק ביתי הוא כו' היה שהוא יורשו וגם למה שינה תוארו מבן משק לבן בית ומה ענין לשון או' הן לי לא נתת זרע ולא אמר הן אין לי זרע שהיה יותר כבוד כלפי מעלה. ועוד או' בן ביתי יורש אותי שנראה עושה עיקר מהירושה ואין עיקר הבנים לכך. ועוד או' והנה דבר ה'. והל"ל ויאמר אליו ה' ולא והנה דבר. וגם למה כפל ואומר כי אם אשר יצא כו'. או מתחלה יקצר ויאמר אשר יצא ממעיך הוא יורישך. ועוד או' ויוצא אותו החוצה למה הוציאו שאם הוא כפשוטו שהוציאוהו מתוך אהלו החוצה שיראה הכוכבי' הלא מבלי שיראה אברם הכוכבים. היה יכול לומר זרעך יהיו ככוכבים. ולמה הצריכו להביט בהם. ושלא יוכל לספור אותם ולומר אח"כ כך יהיה זרעך והנה רז"ל (שם) אמרו ויוצא אותו החוצה. וכי מחוץ לעולם הוציאו אלא שהעמידולמעלה מכיפת הרקיע ואמר לו עד דסנדלך ברגלך דרוך כוכב'. ואין הבט אלא מלמעלה למטה. והנה ראוי לדעת מה ראו לומר כי מחוץ לעולם הוציאו. והניחו הפשט שהוציאו מתוך האהל לראות הכוכבים לומר לו הבט וספור כו'. ואם הוא על לשון הבטה שהיא מלמעלה למטה באומרו אין הבט כו'. והלא גם זה קשה כי הלא לא כן הוא כי אדרבה מצינו הבטה מלמטה למעלה.

כד"א והביט אל נחש הנחשת כו' והיה הנחש על נס. וכן פסוק והביטו אחרי משה. וארז"ל שהיו מביטין על צוארו. וע"פ דרכנו נשים לב אל מאמרם ז"ל (שם) כה יהי' זרעך. אין לך דור שאין בו שלשים צדיקים כמנין יהי"ה. והלא אין נזכר בכתוב כ"א רבוי והיכן נזכרו הצדיקים. ועוד אומרו והאמין בה'. האם יש להחזיק טובה לאברהם שהאמין בה'. ולא עוד אלא שאומר ויחשבה לו צדקה. ואם הוא שאברהם חשבה צדקה לה'. גם זה פשוט כי מי הקדימו וישלם:

אמנם הנה ידוע כי השם המתייחס אל העה"ז. הוא שם אדנות היא שכינה השורה בעה"ז. אך שם ההויה ומה גם בנקידות אלהים הוא המתייחס אל העה"ב. ונבא אל הענין אמר אברם הנה הן ב' בחינות. א' המתייחס אל עה"ז והיא אדנ"י. והשנית אל העה"ב וזה יהו"ה בנקודת אלהים. והנה מאמרך זה שכרך הרבה מאד. לא ידעתי אם על טובת העה"ז הוא. או על של העה"ב אם הוא של העה"ב מה תתן לי ואנכי הולך מהעולם ערירי ואין אושר שלם שם להולך ערירי מהע"ז. וש"ת כי הלא המניח בעה"ז תלמוד הגון עולה לו במקום בן. ואליעזר ארז"ל (יומא כ"ח) שהיה דולה ומשקה מתורתו לאחרים זה איננו שוה לי כי אשר הוא בן משק ביתי שמשקה מתורתי לבית מדרשו אינו עולה לי. והטעם כי הוא דמשק כו'. והענין שני טעמים א' באומרו דמשק. וא' באו' אליעזר והוא כי הנה בזה הובדלו זרע אבותינו מעמי הארצות כי זרע האבותיהם ישראל אפי' בהיותם בח"ל הם מתייחסים אחר א"י ככתוב אצלנו על פ' (תהלים פ"ז) אזכיר רהב ובבל כו' שישראל תמיד יאמר אליהם זה יולד בציון. וכן כתבנו על לך לך מארצך כו' שאמר לו הקב"ה לאברהם שורש נפשך בא"י. לך לעצמך ולשורשך משא"כ זרע א"ה שאפי בהיותם בא"י מתייחסים אחר ח"ל. כי נפשותם מהחיצונים שכנגד ח"ל. הנה זה יאמר הנה הוא דמשק. שגם שהוא עמי בא"י מתייחס אחר דמשק כי שורש נפשם לא ממה שלמעלה כנגד א"י שהוא אחדות הקדש. וא"כ איך אתייחס להניח ממלא מקומי. ואינו משורש נפשי רק מהחצונים. ועוד טענה שנית והיא כי אלו היתה תורתו וכשרותו נמשכת ממנו לזרעו אחריו החרשתי. אך אינו רק אליעזר. כלומר הוא לבדו ולא לזרעו אתו. והוא במה שידענו מרבותינו ז"ל בפרקי ר"א (פרק כ"ד) כי כל הנפש אשר עשו בחרן לא נמשך לזרעם אחריהם כלל. רק הם בעצמם בלבד ובכלל דבריו נתן טעם אל אומרו הולך ערירי. ולא זכר מאמרו ית' ואעשך לגוי גדול כי אמר אולי על התלמיד יתקיים. אלא שלא נתקררה דעתו בזה על היותו דמשק אליעזר כמדובר. והנה זה הוא אם אומר שכרך הרבה מאוד הוא על טוב עה"ב. ואם הוא על טוב העה"ז. על זה אמר הן לי כו' ולהיות הפרש בין אמירה זו אל הקודמת. עשה ממנה אמירה בפני עצמה. וע"כ

נאמר בה ויאמר פעם שנית. כי זה על טוב העה"ב. וזה ענ טוב עה"ז שהוא על דבר היות לו מי שיירש ממונו. ולהיות עושה עיקר מענין עה"ב בו התחיל ועל דבר עה"ז אמרו באחרונה ובפני עצמה. כי לא ישתוה אל הקודם ולמעלה. שעל טוב העה"ב ידבר. קרא את עבדו בן משק שהוא כי חש פן להיותו תלמיד משקה מתורתו מהנה לו לעה"ב. ופה שידבר על טוב העה"ז שיהיה מי שיירש ממנו אמר בן ביתי. וענין הכתוב אם על הטובה זה גם זה אין לי. כי הן לי לא נתת זרע בשום פנים אפי' שיהיה לי נחת רוח ליורשני גם שליותר מזה אין ראוי. והיחל. באומרו הן לי. לומר אל נא תשת עלי חטאת. שאיני מפרש הבטחתך באמור ואעשך לגוי גדול על בן ביתי. כי הלא הן לי כלומר להיות לי. שהמזל מחייבני שלא אוליד ואינך שודד מזל בשביל יחיד. וגם מסייע לזה כי לא נתת עד כה. ואם היה דעתך לתת לי לא איחרת הטובה. וגם יתכן כיון באו' הן. כי ידוע מרז"ל שהן ב' אותיות שאין להם בן זוג. כלומר כאותיות הן יש לי כאלו אין לי בת זוג שאין לי הולדה מפאת כוכב מולדתי. וגם מתנה מאתך נגדו לא נתת זרע עד כה. והנה כו' והוא כי מלת הנה תורה על דבר מזומן כבר. כלו' אל תאמר כי יש זמן עדיין. כי הרי כדבר מוכן כבר הוא שבין ביתי יורש אותי. כלומר כי קרוב סילוקי:

פסקה ד

והנה דבר ה' כו'. הנה כתבנו כי אברהם עשה עיקר מהנוגע אל עה"ב ובו היחל אלא שכלאחר יד עשה אמירה אחרת אל בחינת העה"ז. והלא יקשה כי הלא כ"ש שהוא יתב' מבחינת העה"ב היה לו לעשות עיקר. ולא שכל תשובתו תהיה לא ירשך זה כו' כאלו ירושת הנכסים הוא עיקר. לז"א והנה כו' ולא אמר ויאמר ה' כו'. לומר כי הוא יתברך בא להשיב אל מאי דסליק מיניה. ואח"כ אל השניה. ואח"כ אל הראשונה. וז"א והנה דבר ה' שאמרה תורה. לא על עשותו ית' עיקר מטוב העה"ז אמר לא ירשך זה כו'. כי אינו אלא שהתחיל לדבר על מה שהוא סמוך. וז"א והנה כלומר מזומנת תשובה אל והנה הסמוך וגם הוא יתב' לא היה מחשיב ענין ירושת הממון להשיב עליה אם לא שהזכיר אברם. וזה אומרו אליו לאמר. שלהיות אליו לאמר הזכירו ה' להשיב על דברו. לא שהוא יתב' מחשיב ענין זה. ואמר לא ירשך זה הוא אליעזר הנזכר. ולא יהיה על לבך כי לא יהיה זה. אך יהיה לוט כמאמר רועיו. כ"א אשר יצא ממעיך כו'. או יאמר והנה דבר כו' כמשז"ל (ב"ר פ' מ"ד) שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע ויאמר הבט כו'. והוא במה שידענו כי טבע לשון הנה הוא על דבר שמזמינים וממציאים אותו מיד כעת והענין כי הנה ראינו שדבר עמו י' תיבות לא ירשך זה כו'. עודנו אברהם על הארץ מתחת. ואחר כך הוציאו החוצה למעלה מכיפת הרקיע כמשז"ל. וחזר לדבר עמו ואמר הבט נא וכו'.

ולמה לא העלהו מיד. וגם את הכל ידבר לו שם מאומר לא ירשך זה כו' הבט נא כו' כיון שהכל ענין אחד. ולא ידבר חציו על הארץ וחציו על השמים. לזה אמר מה שתראה כי והנה דבר ה' אליו מיד. ולא המתין לדבר גם זה עד הוציא אותו החוצה. הלא הוא להיות לאמר לא ירשך זה כו' להורות כ"א לא היה הדבר רק על דבר הירושה לא היה צריך להוציאו למעלה מכיפת הרקיע ולדרוך כוכבא. כי כאין הוא לפניו דבר זה. אך היה למען הוציא ממנו צדיקים ככוכבים כאשר יבא בביאור הכתוב בס"ד. וז"א מה שוהנה דבר ה'. שהוא מזומן מיד טרם העלות אותו השימימה. הוא כדי לאמר לו לא יירשך זה. אך ויוצא אותו כו' הוא לומר הבט. שהוא כי זיככו ונתנו עליון על כל העולמו' לאמר לו גדולת בניו קדישי עליונין. שהוא דבר טפל אל מציאות ירושה כאשר יבא בס"ד. והוא בא' משני דרכים. א' כי אחר שהשיב על מה דסליק מניה בא להשיב על אומרו הן לי וכו' שהוא כי חשב שהיה תחת המזל. ושלא היה הוא יתב' שודד אותו בשביל יחיד. שע"כ איחר מלתת לו עד כה זרע. לכן ויוצא אותו החוצה. שהוא כמאמר ז"ל שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו דרוך כוכבא. והוא כי הנה הוקשה לרבותינו ז"ל כי הלא כלל בידינו כי ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה כי על כן הוקשה מפסוק ישובו רשעים לשאולה. שיש ה"א בסוף התיבה ולמ"ד בראשה. ואמר כי הוא להפליג הדבר עד אמבטי התחתונה שבשאול. ועד"ז יהיה שהוקשה להם באו' החוצה. כי יש ה"א בסוף תיבה ובראשה והנה ה"א הידיעה שבראשה היא תורה יותר סיום חצוניות מלמ"ד שבראש תיבה. ע"כ הקשו ואמרו וכי מחוץ לעולם הוציאו ולא מתוך האהל בלבד. שנאמר בה"א בראש התיבה עם היות ה"א בסופה. כי זה יורה על הפלגת החציוניות אלא ודאי כי כן הוא שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו עד דסנדלך ברגלך. מלובש בחומר דרוך כוכבא שלא ישלוט כוכב מזלך למשול בך ואמר אין הבט אלא מלמעלה למטה. הוא כי הנה רוב מדרשי הגדה כנודע לבקי בהם. הם דרך ג"ש. והוא כי בחכמתם דברו בדיוק. כי לא אמרו אין הבטה אלא מלמעלה למטה כי זה לא כן הוא. כי כמה מצינו שהוא בהפך כנזכר למעלה. אך אומרו אין הבט. והוא שדעתם ללמוד מפסוק הבט משמים וראה שהוא מלמעלה למטה. שהוא הבט כלשון זה ממש. ועל מה שאמרת ואנכי הולך ערירי וספור הכוכבים כו'. וש"ת למה אני מאריך הדבר. או שמא תראה שלא אמהר הזרע. אל תחוש כי הלא ע"כ העליתיך למעלה מכיפת הרקיע. ולא אמרתי לך מלמטה שתמשול על המזל. אך היה למען הודיעך חיבתך לפני. והזרע אשר אני חפץ להוציא ממך כי הלא כה יהיה זרעך. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל באלה הדברים רבה (פ"א) שאמר למה נמשלו

הצדיקים לכוכבים באומרו ומצדיקי הרבים ככוכבים כו' אלא שחמה ולבנה יש להם בושה. שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה. אבל כוכבים אין להם בושה לעולם:

ונבא אל הענין אמר אם יתמהמה אל תחוש כי הלא כה. כלומר ככוכבים שאין להם בושה לעולם יהיה זרעך. וע"כ צריך שיצאו בעת זקנה ובטהרה גדולה. כמ"ש ז"ל בב"ר (פ' מ"ו) שלא הוליד אברם את יצחק עד שביטל יצרו וביטלה תאותו. ונצרר דמו ונקשר דמו:

או יהיה שבישרו ואמר הנה העלתיך לדרוך על המזל ולא אמרתי לך על הארץ מתחת הוא להודיעך כי כה יהיה זרעך. שאיכותן למעלה מכיפת הרקיע שולטים על המזל. ובין לדרך זה או לקודם הטיבו אשר דברו רז"ל באומר' שבכל דור יש שלשים כמנין יהי"ה צדיקים כאברהם. כי על זה ידבר הכתוב לבשרו שיהיה צדיקים. אלא שהוקשה למו כי הלא לא כל זרע אברהם הם כך. על כן אומרו שהוא כמנין יהיה. עוד ראו שאם נפרש הכתוב. שכה יהיה חוזר אל הריבוי שלא יוכלו לספור אותם. הי"ל אם תוכל לספור אותם כה יהיה זרעך מאי ויאמר לו בתוך דבריו. אך הוא על זולת הריבוי. אמירה בפני עצמה שהוא על הכשרון. ובזה יצדק אומרו והאמין בה' כו'. והוא כי מה שהבטיחו שלא יחסרו הצדיקים מזרעו. ומה גם לרז"ל שהוא בכל דור. הלא כמו זר תחשב הבטחה זו. כי הלא זה תלוי בבחירה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וא"כ איך תצדיק הבטחה זו. אלא שעם כל זה האמין בה' כי הוא ית' ידע איך יקיים הבטחתו עם היות שלא כמדתו ית'. וע"כ ויחשבה לו הוא יתב' צדקה שהאמין ולא חש אל ניגוד הבחירה. ואם יחזור אל אברהם יאמר ויחשבה אברהם לו יתב' צדקה כי לא לפי שורת הדין הוא להבטיח בכך. מטעם חפשיות הבחירה. אם לא שיעשה כך מפני קיום זרעו בתורת צדקה. או שיעור הכתוב על דרך זה. כי אחר שחש אברם על נגוד המזל. תחלה היה לו ית' להוציאו החוצה. ולומר לו ידרוך כוכבו ואח"כ יאמר לו לא ירשך זה. לזה אמר והנה דבר ה' אליו. כלומר מה שתראה דבר ה' אליו. לאמר אח"כ מה שאחר דבר זה. שהוא הבט כו' אלא שהיחל במאי דסליק מיניה. ואחר כך אל מה שאמר הן לי כו'. או יכוין באומר והנה ולא אמר ויאמר ה'. ענין מאמר רז"ל (שם פ' מ"ה) למה היו האמהות עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ובזה יאמר כי חפץ היה יתב' לבשר לו שיוציא ממעיו מי שירשנו ושיהיו ככוכבי' אלא שהיה מתאוה שיתפלל על הדבר תחלה. ע"כ כאשר התפלל ואמר הן לי לא נתת זרע כו' מיד בשרו. וזהו והנה דבר וכו'. והנה ע"י האמור מיד דבר ה' שהיה מתאוה לבא. בא אל אברם לאמר כו':

פסקה ז

ויאמר אליו כו'. ראוי לשים לב. כי הלא עם שלא היה נותן לו את הארץ. היתה הטבה הוציאו אותו מאור כשדים. ולמה תולה הדבר בנחלת הארץ. ועוד מה זו שאלה מאברהם במה אדע כו' וכי זו היא האמנתו בו יתב' ששואל במה אדע כו'. והנה יש מרז"ל (ב"ר פ' מ"ד) אומרים שעל כן גלו בניו למצרים. והוא קשה מאד כי לא קצף עליו ה' כ"א השיבו בנחת קחה לי כו' ועוד איך בקחתו עגלה כו' הודיע אליו כי ירשנה. ואם על שכרת עמו ברית. גם בזולת מקום זה כרת עמו ברית על הארץ. ועוד כי הלא מבלי בתר הבעלי חיים הללו היה יכול לכרות ברית. ולמה הוצרך כל זה. ועוד את הצפור שלא בתר למה לקחה. ועוד למה הודיענו שירד העיט על הפגרים. ושנשב בהם אברם. ועוד אומרו ויהי השמש לבא למה הודיענו הזמן. ועוד אומרו והנה חשכה כו'. כי הנה אמרו רז"ל (שם) שהם ארבע גליות שהראה לו. אימה זו בבל כמד"א ואמתני ותקיפא כו'. חשיכה זו מדי שהחשיך פניהם של ישראל בצומות. גדולה זו יון שהיו אומרים כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. נופלת עליו זו אדום. ואמרו ז"ל שאמר לו הקב"ה שיבחר לבניו גליות או גיהנם שהוא תנור עשן כו'. ולפ"ז קשה למה הפסיק בין הד' מלכיות לתנור עשן בגלית מצרים באומרו ידוע תדע וכו'. ועוד מהו כפל אומרו ידוע תדע. עוד איך יאמר שימי העבדות והענוי ארבע מאות שנה. ולא היו רק ר"י. ועוד החילו בל' יחיד גר יהיה זרעך. וצאתו בל' רבים ועבדים כו'. ועוד אומרו ואחרי כן יצאו ורכוש גדול. אם הוא שינצלו את מצרים ואמר זה לנחמת השעבוד. היתכן שבשביל ריוח מעות ישתעבדו ד' מאות שנה. והאם יסבול איש עבדות וענוי. כדי שיתנו לו מעות באחרונה. והלא טוב הוא החירות מכל ענוי בהון. ועוד כי ההון לקחו בני שלשים היוצאים ממצרים. ובמה ינוחמו דור א' ודור ב' אשר נשתעבדו ולא נהנו. ועד האם יחסר כסף וזהב לו יתב'. שיגלה את בנו בכורו ישראל על בצע כסף. ולא עוד אלא שיקראנו רכוש גדול כעושה עיקר מזהב וכסף. והמה הבל לפניו ית'. ועוד למה הודיעו פה שיבא אל אבותיו ועוד אומרו ויהי השמש באה כו' למה הידיענו שהשמש באה ועלטה היה. כשראה תנור עשן כו'. ועוד אומרו ביום ההוא כרת כו' כי אומרו ביום ההוא. הוא מיותר:

אמנם הנה רצה הוא יתב' להחזיק לבו בירושת הארץ כי זאת היתה הפעם הראשונה. כי ענין זה קודם למאמר הכתוב למעלה ויעבור אברם בארץ וכו' וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך וכו'. כי אז היה בן ע"ה שנה. ובמראה זו של בין הבתרים היה בן ע"ו כי מאז עד שנולד יצחק היו שלשים שנה. שע"כ נאמר ויהי בשלשים שנה וארבע מאות שנה כו'. והוא כי הנה ידענו מרז"ל (ב"ר פ' מ"ד) (עיין פרקי דר"א פ' כ"ו) כי כשהשליך נמרוד

את אברהם לכבשן האש הוא אור כשדים. בא מיכאל ואמר אני אצילנו. וכן גבריאל ולא הניחם הוא יתב' עד שהציל הוא ית' בעצמו. ובזה יאמר אני ה' אשר הוצאתיך. אני בעצמי ולא מלאך. ולמה עשיתי לך כך. למה שרצוני לתת לך את הארץ הזאת שאין עליה שום מלאך זולת הקב"ה. ושיעור הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך בעצמי. לכן תבטח שאתן לך ארץ המיוחדת לי. או יאמר כי רצה הקב"ה להראות את אברהם. איך בתחיית המתים ישוב אברהם ויירש את הארץ. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל (שם פ' מ"ה) על פסוק ואנכי עפר ואפר. שהוא אלו הרגני נמרוד לא הייתי עפר. אלו שרפני אמרפל לא הייתי אפר. הנה שהשוה את זו עם זו. ובזה יאמר הלא את עצמך נדרתי לתת את הארץ. שהוא אחר התחייה. אל תתמה על התחייה מהעפר כי גדולה היא מניעתי מן האש שלא ישרפך. ממניעתי מן העפר שאל יכלך. והנה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כאלו מהיותך אפר החייתיך. ובזה תבטח לתת לך את הארץ הזאת. לך בעצמה. מי שקיימך מהיותך אפר שלא בטבע. יקימך מהיות עפר. וזה אומר לתת לך שהוא לו לעצמו ואין זה רק אחר התחייה. וע"ז השיב ואמר במה אדע כי אירשנה. לו' הנה עם כשתתן אות לזרעי נמשך קיומה עד אחר התחייה מובטח אהיה בזה. אך במה אדע שביני וביני לא יאבדו ברום בחירתם באורך הזמן. ומה גם בין הגוים. באופן שתפסק מציאותם מהעולם. ומה גם בגליו' שנרמזו לו בענין המלכים כמדובר למעלה ויבטל ענין התחייה גם לי גם להם ולא אירשנה. ע"כ אמר לו אל תירא כי קחה לי עגלה וכו'. והוא מאמרם ז"ל (שם) וז"ל עגלה משולשת זו בבל שמעמדת שלשה. נבוכדנצר. אויל מרודך. ובלשאצר. ועז משולש זו מדי שמעמדת שלשה. כורש ודריוש ואחשורוש. ואיל משולש זו יון כו'. ותור וגוזל זו הרביעי והראה לו הוא ית' שכל הארבע גליות יתבתרו. ואת הצפור לא בתר כי לא יכלו. כמאמרם ז"ל חצי אכלה בם חצי כלים והם אינן כלים. ושמא תאמר הלא טוב היה לבטל הגליות ולא נצטרך תפלה ובקשה לינצל מהם. לזה אמר וירד העיט וכו' והוא מאמרם ז"ל וירד העיט וכו' הוא דוד. על הפגרים הם הגליות. וישב אותם אברם. ופירושו כי רצה דוד לכלות כל העו"ג. והשיבו אברהם שהוא במה שבירר לבניו את הגליות. במקום גיהנם. וע"כ מנע ה' את דוד מלבא בדמי'. ויתכן הוא מאמר דוד באומר ארדוף אויבי ואש גם וכי' כמפורש אצלנו במקומו. וזהו יהיה ענין הכתוב וירד העיט הוא דוד. על הפגרים מליפול ביד העיט הוא דוד. והוא כי ויהי השמש לבא וכו' כי שם לפניו הוא יתב' את הגליות. הם אימה וכו'. ואת גיהנם הוא תנור וכו' ובחר אברם הגליות ע"י כן הוה סיבה שלא נתנם השם ביד דוד. שאם יכלם איך ישתעבדו את ישראל. נמצא בזה כאלו ימנעו בידים. והענין כי הנה יש שני זמנים. אחד טרם זמן העתיד. שהוא זמן הדין הגדול

המתייחס לנשף וערב יום. ועד הזמן ההוא. הוא בעוד יום. והנה אשרי מי שטרם יחשך היום ברוגז הדין. הוא נקי מפשעיו. ואין זה רק ע"י גלות. ואם אין גלות. נשארו אשמותם צרורות בשמלותם על שכמם. עד הדין ההוא לידון בגיהנם העתיד. וזהו מאמר הכתוב ויהי השמש לבא. רמז אל טרם יחשיך קודם סוף היום של דין הגדול. אז ותרדמה של נבואה נפלה על אברם. והנה אימה וכו' שהם ארבע גליות. שיברור שזה טוב להם. טרם יחשך ויצטרכו לדון בגיהנם העתיד. שהוא אחר בא השמש. ובהזכירו ביאת השמש. נרמז כי אז גיהנם הנקרא חשך. כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' י"ד) על חשך מצרים. ועיקר גיהנם הוא תנור עשן כו'. כדי שיברור ויהי כן ע"י מה שהפיס דעתו באומרו ידוע וכו' כאשר יבא ביאורו בס"ד. ואמר אחרי כן כי על ידי הבירור נמשך כי הגיהנם שהעביר לפניו ע"י מה שבירר את הגלות ישלוט במשעבדים. וזהו שרמז באומרו ויהי השמש באה ועלטה היה. רמז כי אז בזמן ההוא שכבר בא השמש ועלטת הדין באה אז והנה תנור עשן. הוא גיהנם העתיד אשר עבר לפניו. יהיה בין הגזרים האלה הם האומות. ולא על ישראל כי בירר לבניו השעבוד. ומה שהפסיק באומר ידוע תדע כו'. בין הוראות הגליות להוראת גיהנם. הלא הוא כי זה דרכו ית' לבלתי החליט הרע העתיד על דבר חפשיות הבחירה. כי אפשר יבחרו בטוב ויתבטל הרעה. ואלו לא יזכור רק ענין הצרה העתידה. יהיו מוכרחים במעשיהם. כי גם שאין הידיעה מכרחת. הדבור מכריח כמפורש אצלנו. ע"כ א"ל הוא ית' הנני שם לפניך ארבעה גליות כו' שתבחר בם. וא"ל הנה גם שעבוד זה אינו מחוייב. כי אפשר יהיה להם חירות משעבודיהם בטוב בחירתם. והוא כי הנה כתוב אצלנו בטעם גלות מצרים. כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל לתת להם התורה. אשר על ידה יהיו לכם חירות מהגליות אשר לינתן לישראל לא היה אפשר. אם לא שתפסק זוהמתן כאשר הארכנו במקומו. שעי"כ זכו ישראל להנבא פנים בפנים בהקיץ. לשמוע מפיו ית' תורה בסיני. והנה זוהמת נחש לא היה כח ליפסק אם לא באלף דור. כמשז"ל (ב"ר פ"א) דבר צוה לאלף דור זה תורה. אלא שהוא ית' חשב מחשבות. להתם חלאת הזוהמא ההיא בכ"ו דורות ע"י אופן לידת יצחק וגירותו וגירות יעקב. ואח"כ בכור הברזל במצרים. כמצרף כסף בתוך הכור עד הגו סגים מככף כמפורש פרשת תולדות וכן היה. כי נכנעת ותמרק הזוהמא. וכאשר נטהר והיה כסף צרוף יצא ממצרי' ואשר היה סיגי הזוהמה פירשו ומתו בימי החשך. ולא יצאו רק א' מה' או למ"ד מנ' או מחמש מאות או מחמשת אלפים. והיוצאים קנו מעלה גדולה וריווח עצום. כי הותכה זוהמתן עד גדר שבמעט ימים שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן לגמרי. ויוכלו לשמוע מפיו ית' תורה ככתוב אצלנו פרשת שמות. ואמרנו שהוא טעם לגלות מצרים:

ונבא אל הענין. והוא כי בהראותו ית' את אברם ארבע גליות. ראה והנה לא יבצר מהתחמץ לב אברם בהחליט גזרת הגליות ומי יודע אם יבחרו בטוב ולמה יגלו. ע"כ אמר לו ידוע תדע כו' לומר כאשר אני מודיעך ענין הגליות. ג"כ תדע כי אפשר שלא יגלו כי הנה תדע ג"כ כי גר יהיה כו'. והוא כי בעוד שזרעך מועטין נזכרין בלשון יחיד שהוא בימי יצחק. ורוב ימי יעקב גר יהיה שיהיה לו גרות. אך לא שעבוד כ"א גרות בארץ לא להם. שהוא בא"י שעדיין איננה להם אך בהגיעם לכלל ריבוי. אז ועבדום וענו אותם שהוא אז במצרים. ובין הגרות והשעבוד הוא ד' מאות שנה. וגם את הגוי כו' ילקו כי דן אנכי. וטעם שאשעבדם הלא הוא כי הנה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וריוח גדול שהוא סילוק זוהמת הנחש ע"י השעבוד. שיוכנו בו לקבל תורה ויהיה להם חרות על הלוחות חירות מגליות באופן כי ענין הגליות היא בספק. אך מה שהוא בודאי שלא תאונה רעה הוא בימיך. כי ואתה תבא אל אבותיך בשלום כו'. וגם אל תירא שמא יאבדו בתוך כור הברזל במצרים. כי הנה ודור רביעי ישובו הנה כו'. ומה שאמרתי גר יהיה זרעך בארץ לא להם והוא בא"י. הוא כי לא שלם עון האמרי עד הנה וע"כ לא לבניך היא עד דור ד'. ולמאמרם ז"ל (ע"ש ברש"י) שאמרו תבא אל אבותיך בשלום נתבשר שיעשה תרח תשובה. תקבר בשיבה טובה שיעשה ישמעאל תשובה. יאמר מה שאמרתי שיגלו ד' מאות שנה. לא יעלה על רוחך כי מה שגר יהיה זרעך הוא כי לא יהיה זרע כשר. כי הלא אצ"ל מה שיקרא לך זרע. כ"א אפי' תרח שהנחתו עע"ג יעשה תשובה וכן ישמעאל. ומה שדור רביעי ישובו הנה בסוף הד' מאות שנה ולא ירשו ארץ מעתה. הוא כי לא שלם עון האמרי עד הנה. אך אין העיכוב מזרעך. וע"פ דרכו רמז באו' ישובו. עם היות שדור רביעי לא היו בא"י מעולם. אך רמז לו איכות קדושת זרעו. כי שורש נפשותם מארץ חיים. שלעומת א"י נמצאו אפי' הנולדים חוצה לה בבואם אליה כשבים אל מקום שממנה יצאו. וכמפורש אצלנו על פסוק (תהלים פ"ז) איש ואיש יולד שם וכענין האמור על פסוק לך לך מארצך כו'. כמ"ש ז"ל (נדרים ל"ב) כי בעון שאמר אברם במה אדע כו' גלו למצרים. ויהיה ענין הכתובים. כי זולת הגלות הנזכר גם בעון ידוע שאמרת במה אדע. תדע גלות אחד והוא כי גר כו' כמפורש למעלה. ואל תצר על מה שמשתעבדים בשבילך. כי ע"פ דרכם קוני' שיצאו ברכוש גדול שהוא פיסוק הזוהמא כדלעיל ועוד ארחם שעודך חי לא יהיה גרות ליצחק. כ"א ואתה תבא אל אבותיך כו' עם שהיה ע"ה שנה בימי יצחק. ועכ"ז מלידתו ימנו הת' שנה כי הלא ודור רביעי ישובו הנה. ואם היו נמנים מדור השבטים או מבניהם. שמהם היחל השעבוד לא ישובו דור רביעי. כי עוד ק"ץ שנה וגם קודם היו שבים אם לא כי לא שלם עון האמורי עד הנה. או יאמר אל

תצטער על גלותם שאודיעך לא על הצרה ולא על שמא יאבדו שם ולא יזכו לרשת הארץ כי כאשר ידוע הגלות תדע הריוח. ופי' מה שאמרתי ידוע הוא כי גר כו' ומה שאמרתי תדע הוא כי ואחרי כן כו' שיוכנו לקבל תורה כמדובר למעלה. ואל תירא פן יאבדו שם ולא ירשו ארץ כי ודור רביעי ישובו הנה בודאי. וכהתימו ענין גלות מצרים נמשך אל מה שהראה לו ארבע גליות. סיים ענין כוונתו להראות לו גיהנם לאמר לו שיבחר כאשר ייטב לבניו. כאומר ויהי השמש לבא כו' וגמר באומר אשר עבר כו'. לומר כי בחר בשעבוד. שאשר עבר התנור עשן. היה בין הגזרים הם הגליות. ולא בישראל ומה שלא אמר עשן תנור כי אם תנור עשן פה הורה ענין כלו בעשן כלו. כי תנורם שכלים בו הוא עשן ולא אש ואחר שכלים כעשן התנור נותן בהם כח וחיות וחוזרים וכלים בלפיד אש וזהו כלו כעשן כלו:

פסקה יח

ביום ההוא כרת כו'. הנה בתחלת הענין אמר אני ה' אשר הוצאתיך כו' לתת לך כו'. שהוא לתת לאברהם עצמו הארץ לרשתה. והנה כאשר פירש ירושת הארץ. א"ל ואתה תבא אל אבותיך כו' ואחר סילוקך דור רביעי ישובו הנה כו' נמצא כי ברית מתנת הארץ הוא אמר בואו אל אבותיו בדור רביעי וא"כ איך אמר מתחלה שעל אברהם עצמו יוריש את הארץ. לז"א מה שביום ההוא כרת ה' את אברם ברית. אינו מה שדור ד' יבאו וירשו ארץ כ"א לאמר לזרעך כו' את הקני כו' שהם הארצות י' עממין אשר אין הדבר ההוא מתקיים עד עבור הד' גליות הנזכרים. שהוא אחר התחייה לאברהם עצמו. והוא מוכרח כי א' מהעשרה היא ארץ אדום כנודע. אך מה שדור רביעי ישובו הנה. אינו מה שכרת ברית עתה. כ"א הברית שבימים אחרים שהם ארצות ז' עממין. או יאמר ידוע תדע כו' והוא כמאמרם בס' הזוהר על פסוק ויוציאך בפניו. כי כשהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים הביא את אברהם והעמידו שם. שיראה איך הכה את מצרים והוציא את ישראל ברכוש גדול ואמר עוד בס' הזוהר (בשמות דף ח') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות אראך לא נאמר אלא אראנו שהוא כי כאשר העמיד את אברהם ביצאת מצרים. כן יעמידנו בגאולה העתידה ויראנו נפלאות. ובזה יאמר הנה אמר במה אדע כי אירשנה. אולי יתקלקלו או יכלו בניו בגליות ולא יזכו אל התכלית לרשת ארץ עם אברהם אביהם. והשיב לו הוא ית' כי יתחברו. ואת הצפור הוא ישראל לא בתר. כי החצים כלים והם אינם כלים. אמר הלא תאמר כי זו היא הבטחה א עדין שאלת במה תדע ב וקומה עומדת. ע"כ אמר ידוע תדע כי הנה מאשר ידוע ביצ"מ. תבטח שג"כ תדע לעתיד. וזהו ידוע תדע ופי' מה שאמרתי ידוע. הוא כי גר יהיה כו' ואח"כ יצאו כי שם תהיה.

ומזה תדע לעתיד כי גם אז כימי צאתם ממצרים יראוך נפלאות. וש"ת גם על מה שקודם גאולת מצרים אני דואג. פן יאבדו בגילולי מצרים. ואיזה דבר יהיה לסימן מעתה. כי הנה ואתה תבא אל אבותיך בשלום שהוא כמשז"ל (ב"ר פ' ל"ח) שבישרו שיעשה תרח תשובה. תקבר בשיבה טובה שיעשה ישמעאל תשובה כלומר וממה שתראה בעיניך בחייך תקח סימן לבניך שגם הם יעשו תשובה. והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ' מ"ב) ברית כרותה לישראל שיעשו תשובה באחרית הימים. וש"ת כי אילו אינן בגלות. אך ישראל בגלות אפשר ילמדו ממעשיהם ויאבדו. לז"א סימן אחר עוד. שהוא ודור רביעי שהיא אחר גלות מצרים. ישובו הנה שיזכו לשוב אל מקום אביהם לרשת ארץ ולא יעכבם מה שהתערבו בגילולי מצרים וכן גם לעתיד גם שיתערבו בגליות ישובו הנה. וש"ת הלא טוב היה יהיה לי סימן מעתה. שאראה בעיני איך לי ולזרעי אתה נותן את הארץ. ולא עד דור רביעי. לז"א כי לא שלם עון האמורי עד הנה. אז קבל אברהם ובירר את הגליות וזהו ויהי השמש באה כו' כמפורש למעלה כי הנה תנור עשן כו'. הוא גיהנם אשר עבר יהיה בין הגזרים האלה ולא בישראל. וביום ההוא שבטח לב אברם והאמין בו ית'. אז גם הוא ית' עשה את שלו ויכרות עמו ברית. שהוא על מה שבאחרית הימים יתן את הקני כו' שהם ארץ עשרה עממין. שיירש אז אברהם עם בניו:

פרק טז

פסקה א

ושרי אשת אברם וכו'. הנה אומרו אשת אברם הוא מיותר כי מי לא ידע שאשתו היא. ועוד אומרה עצרני הלא עקרה היתה. ואיך תאמר עצרני שמורה כי ראויה היא אלא שעצרה מלדת. וגם מלת נא מיותרת. אך הנה כתבנו למעלה מאמרם ז"ל (ב"ר פ' מ"ד) שאמר לו הקדוש ב"ה עד דסנדלך ברגלך דרוך כוכבא. שהוא מושל על המזל. ולא המזל בו. ומעתה יכול להוליד אלא שמה שמאחר הוא למה שהזרע שהוא יתברך חפץ להוציא ממני הוא קדוש ואינו יוצא רק כמשז"ל (שם פ' מ"ו) קנמון אני מעמיד כו' כשבוטל יצרו. כשבוטלת תאותו כמפורש אצלנו פ' תולדות ופ' שמות וזה כתבנו שכיון באו' כה יהיה זרעך שלא יקוץ אם יתמהמה כי זרעו יהיו צדיקים באו' ברוב הימים. וכן כתבנו במקומות הנזכרים כי למען יצא יצחק מטיפה קדושה. הוצרך להטיל הזוהמא בהגר שיצא ישמעאל מזוהמא. וישאר הזרע יותר נקי לשרה להוליד את יצחק אחר המולו. ובזה נבא אל הענין. אמר ושרי למה שהיא אשת אברם בת זוגו ע"כ לא ילדה לו. כי הזרע העתיד לצאת לו ממנה לא עתה הוא. אך איננה נמנע ההולדה כי כבר נותן המזל תחתיו. ולה שפחה מצרית ראויה להטיל בה הזוהמא כעת ותאמר שרי הנה עד כה נחשבתי

לעקרה. אך הנה נא שבישר ה' בזרע ודאי הוסר עקרותי. אלא שעצרני בלבד עד תזקין יותר ותתך זוהמתך. ע"כ בא נא כעת אל שפחתי. והטל בה הזוהמא אולי אבנה ממנה מעתה ולא תצטרך להאריך בזקנה להתיכה:

פסקה ה

ותאמר שרי וכו'. ראוי לשום לב אם הגר חטאה מה פשע אברהם בדבר שתמסור דין עליו. והנה ארז"ל (שם פ' מ"ה) כי מסירת הדין היה אילו אמרת הנה אנו הולכים ערירים. פקדני ה' גם אני אך לא שאלת כ"א על עצמך ונתנו לך. והנה א"כ למה תלה במה שהיתה קלה בעיניה הלא תלונה זו גם שלא תקל בעיניה ישנה. ועוד כי לפ"ז מה תקן באומרו הנה שפחתך בידך וכו'. ועוד מה בצע לשרה בהבריח אותה. ועוד מה שאלת המלאך אי מזה באת וכו'. האם יפלא מהמלאך מאין באה וגם היא מה חידשה לו באומרה מפני שרי כו' כי הלא היא הכירה כי מלאך ה' הוא כמ"ש ז"ל. ועוד כי הנה פרש"י והוא מרז"ל (שם) כי בכל אמירה היה מלאך בפני עצמו. ולפ"ז יקשה כי הלא מלאך הראשון לא צוה לה ולא חידש לה כלום כ"א ששאל אי מזה באת וכו' והשיבה לו היא מפני שרי וכו'. ומלאך אחר אמר לה שובי וכו'. ועוד למה המלאך השלישי אמר לה מרבוי הזרע והרביעי אמר לה מההריון והלידה ונהפוך הוא כי הלידה היא תחלה. ועוד למה היו ד' מלאכים וא' היה מספיק כי הכל ענין שליחות אחד. ועוד אומרו ותקרא שם ה' הדובר אליה וכו' והלא מלאכים היו הדוברים אליה ולא ה'. ועוד אומר אתה אל ראי כו' שיראו דברים משוללי הבנה:

אמנם הנה לכאורה אפשר לומר כי חששה שרי פן מה שהוקלה בעיניה היה כי אברהם אמר לה כי בולדה יקרא לו זרע. וע"כ אמרה הנה אנכי נתתי שפחתי. שהיתה שלי שפחת מלוג כמשז"ל (שם) נכנעת לי ואיך כאשר ותרא כי הרתה ואקל בעיניה. כלומר ואין זה כ"א שהבינה ממך כי זרעה נכון לפניך וא"כ אין לי תקוה. ע"כ חמסי עליך וישפוט ה' כו' כי לא התפללת עלי והיה מתקיים זרעך בי. אז השיב הנה שפחתך וכו' כי עדיין שפחתך היא ולא בשפחה יקרא לי זרע. ואם תעיז פניה לא ממני הוא ועשי לה הטוב והביאה למוטב. או יהיה כי אמרה הנה נתתי שפחתי בחיקך שבזכות זה אבנה ממנה. ואקל בעיניה ומכנסת בי קנאה ותחרות ואיך ע"י עון זה תמשך לי זכות לבנות ממנה. ע"כ חמסי וכו' שלא התפללת עלי ולא הייתי בא ליבנות על ידי תת אותה לך ואקל בעיניה ויקרני עון. ע"כ השיב לה אל תקנא ותרעסי ותחטא כ"א עשי לה הטוב וכו' לייסר אותה כגברת את שפחתה:

והנה על זכות אברם רצם הקב"ה להמציא לה ד' מלאכי המרכבה ושכינה עמהם. ולהיות' אשה ושפחה לא זכתה מדבר עמה השכינה מיד רק תעלה בהדרגה ראשונה תראה המלאך הקטן מד' רגלי המרכבה. ואחריו אשר למעלה הימנו עד הרביעי הוא הגדול שבהם. ואחר שהוכנה להשיג קו לקו. תדבר בה השכינה ע"י הכנת ארבעתן בהדרגה. וע"כ הוצרכו לדבר עמה ד' מלאכים שע"י דבור ממה כל אחד היתה קונה הכנה אל הקדושה והוא כי הארבעה מלאכים הם מיכאל גבריאל רפאל אוריאל. וידוע כי הקטן הוא מבחינת הדין הרפה היא אוריאל ורפאל בחינת רחמים וגבריאל בחינת גבורת הדין ומיכאל מבחינת החסד כנודע. והקטן היחל ויאמר לה הגר שפחת שרי כלומר הנה את שפחה והיא שרה וגבירה לה אי מזה באת מאיזה יחס באת שתגדלי עליה. ואנה תלכי שתקני שלימות יותר מבהיותך שפחה נכנעת לה. והן אלה דברי דין ורוגז מעין בחינתו אז הודת ואמרה הדין עמך כי מודה אני כי היא גברתי ולא תקל עוד בעיני הנה המלאך היה כלה ענינו והביאה למוטב שתכיר ערכה ואחר שהוכנה קצת ע"י הקטן בא רפאל שמבחינת רחמים. ואמר לה שובי אל גבירתך והתעני והיי תחת ידה כי תרממך ומזה עלתה אל המלאך גבריאל שלמעלה הימנו ואמר לה הרבה ארבה וכו' שהרבוי הוא מבחינתו כנודע ואח"כ עלתה אל דבר אליה המלאך מיכאל ובישרה על ההריון והלידה. וששמע ה' את עניה שהכל על צד החסד וגם הוא נתייחס לבשורה זו כי הוא אשר בא לבשר את שרה על הריונה כעת חיה ולשרה בן. ואח"כ דברה בה שכינה ותאמר לה והוא יהיה פרא אדם כו'. אז ותקרא את שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי כו'. והוא כי עד כה דברו בה ארבעה מלאכים א' לא' והיתה רואה את כל מלאך הדובר אליה ואח"כ עתה שמעה והוא יהיה פרא אדם כו'. ולא ראתה את הדובר בה אז אמרה היה אינך מלאך כ"א אתה אל ראי שהוא רואה ואינו נראה. כי אמרה הגם הלום שהוא אשר היא הלום שהוא לפני עתה הוא מיכאל שדבר לי באחרונה. שהוא הגדול בהם זכיתי לראותי אחרי רואי את הקטנים ממנו. ואם גם זה הוא מלאך למה לא ראיתי אחרי רואי הגדול אך אינו כ"א שאתה אל ולא מלאך. או יאמר אתה אל ראי ולא מלאך כי הלא אין ספק שהשכינה פה כי הלא ארבע מלאכי המרכבה הנם פה כי הנה שלשה מלאכים נתוספו לדבר בי אמר הראשון ולמה הראשון לא דבר הכל אך אין זה רק שאראה ארבע מלאכי המרכבה ושאעל' בהדרגה למען אדע כי השכינה מעליהם פה. ושהיתה ההדרגה לשידבר בי השכינה אחרי כן. וזה אומרה כי הגם נוסף על הראשון כי כן טבע לשון גם לרבות ולהוסיף על הקודם וכן אחר הלום ממנו והלאה וגם עוד אחד ראיתי שהם שלשה אחרי רואי את הראשון ולמה הראיתי ארבעתן ולא הספיק האחד כ"א אחרי רואי את

האחד ראיתי עוד שלשה. אם לא שאתה אל ראי שאדע כי אתה פה ושעל ידי הדרגתן זכיתי לשמוע מפיך עם שלא ראיתיך כי אתה אל ראי רואה ואינך נראה:

פרק יז

פסקה א

ויהי אברם בן תשעים כו'. הנה ראוי לשום לב מה ענין התייחס שמו ית' זה פה אצל הצווי הלזה. וכן או' התהלך לפני במצוה זו מבזולתה. וכן או' והיה תמים במצוה זו מבזולתה וגם ענין נתינת הברית בינו ית' ובינו שיראה משולל הבנה. וכן מה צורך הזכירו מה שייטיב לו ע"י המצוה שנראה שהוא על מנת לקבל פרס:

והנה טרם נבא אל ענין הכתובים. נעלה זכרון חקירות אשר שמו לב אליהן השואלים ודורשים בענין המילה. (א) באמרם איך יתכן יוצר הכל אשר לו נתכנו עלילות משוללות שום דופי חלילה רק מעשה ידיו להתפאר וכמאמרם ז"ל במדרש רבה ראה והביטה מה טובו מעשה האלהים. כי הלא אם יעשה לו אדם בית ויתן ביב בפתחו הלא יגונה והקב"ה יצר את האדם וישם החוטם שהוא ביב שופכים על הפתח הוא הפה והוא הודו הוא הדרו. והנה ממוצא דבר הלא יתחמץ לבב אנוש באמת באמור כי הן האדם היה מעשה ידיו והיתכן עשאו במום שיצא אחריו אנוש רמה וימלא חסרון מתפארת אדם אשר ברא אלהים בהחסור בשר מבשרו אשר בראו בו. (ב) שאול ישאלו מה היה לאברהם אשר לא עזב מלקיים מכל תורה שבכתב ושבעל פה אפי' ערובי תבשילין. ואנה עזב את המצוה הגדולה הזאת. אשר הפליא בה הוא ית' הפלא ופלא כי על כל התורה לא כרת רק ג' בריתות. ועל ברית מילה שלש עשרה. הלא תהיה ערובי תבשילין בפניה כיציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא:

והנה על ענין הראשון הסתעפו ממנו אל דרושים לכל חפציהם בענין תועלות המילה. אם לתקן המדות או דבר זולתו והן אמת כי פי חכמת האמת הקושיא איננה. כי הלא כאשר עשה אלהים אדם שלם משולל ערלה בראו כפי דרכנו אך אחרי כן ע"י קלקול הצנורות וערבוב הנשמות. גרם בל יבא דבר משולל זוהמא וגם הנפש לא תמלא לבא. מבלי אחיזה מה בחצוניות על כן לא יבצר מציאת הוראת דבקות החצוניות עד יתקן האדם בעצמו. זולתי אשר נקבו בשמות שנלדו מהולים. שלא עבר כח החצוניות לשלוט בהם לפי בחינתם כנודע ליודעים חן. ועל כן לא שתו לב לרז"ל אל קושיא זו כי ידעו האמת ולא נמצאת קושיא זו כ"א בפי חכמי הטבע כענין מאמר טורנוסרופוס לר' עקיבא איזהו מעשים נאים מעשה הקב"ה או של בני אדם כו'. וכן כללות האומות לאברהם כי באומרו ית' לאברהם שימול. השיב לו עד שלא מלתי היו כל האומות באים אצלי תאמר

משמלתי כו'. שהוא כמפורש אצלנו לפנים שלהיות הדבר זה בעיניהם להחסיר מאשר ברא אלהים לעשות את האדם שלם. ואם לא כן היה מום באדם. ע"כ ירחקו מאברם כי זר מעשהו בעיניהם וכן היתה שאלת המין לר' הושעיא אם חביבא היא המילה מפני מה לא ניתנה לאדם הראשון שהוא הענין בעצמו. לומר כי למה שאין הגוים מקבלים באמור להם כי אדם נולד מהול. כי לא יעלה על לבם שגם בנבראים היה שינוי ע"כ שאל אם חביבה היא המילה שעל כן תוכל להשיב איזו תשובה שרצה ה' לעשות אחר כן. למה לא ניתנה לאדם הראשון אלא ודאי כי מעולם לא היה ומצוה זו אין לה שחר. והנה הרמב"ם בקש טוב טעם לפי הפשט. ואמר כי לא מום בבריאה יחשב חלילה. שיחשב המל למעביר מום כ"א לעושה תיקון להתכשר במדות ע"י התיש כח המביא לכל המותרות והכנו' רעות ודוחה דעת האומר שהוא מום נמצאו ג' דעות בדבר:

הא' אשר כתבנו על דרך הסוד מה שאין דרך לפרסם הדרך ההיא. (ב) לפי הפשט דעת הרמב"ם. (ג) הדעת אשר דחה ההוא היות מום קבוע באדם והנה שלש אלה שם נמצאו ושם היו במאמרם ז"ל בב"ר (פ' י"א) וז"א פלוסופוס אחד שאל לר' הושעיא אם חביבה היא המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון. אמר לו מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח פאת זקנו. אמר לו מפני שגדל עמו בשטות אמר ליה א"כ יקטע את ידיו. וישבר את רגליו ויקטע את ראשו שגדלו עמו בשטות. אמר לו ולאלין מלייא אתינא אתמהא א"ל להוציאך חלק אי אפשר. אלא החרדל צריך למתוק התורמוסין צריכין למתוק החטים צריכין ליטחן אפילו אדם צריך תיקון ע"כ. והנה זה המאמר כלו מקשה לכן אחשוב כי היה דעתו שהמחסר קצת מבריאה שברא ה'. מורה שמעשה ה' פגום חלילה ואדם מתקן פגימתו והלא כמו זר נחשב. ולהכריח דעתו זאת אמר אם חביבה הי המילה לפניו ית' ואינה הוראה פגימה במה שברא למה החסיר זה מאדם מעשה ידיו לבדו והניחו פגום כי אמור לו שנולד מהול לא יאמין. והנה רצה ר' הושעיא לומר לו כדעת הרמב"ם ז"ל. כי אין המילה הוראות היות מתחלה בריאה פגומה לכן שאל לו דבר שישוב. מה שהוא יהיה ג"כ טעם אל שאלתו. והוא או' מפני מה כו' לומר מדבריך נראה כי המחסיר מאשר ברא ה' מורא שנברא מאתו ית' פגום. וא"כ הוא למה יגלח ראשו אשר שער הראש נברא בו משא"כ הזקן יהיה זה כשיאמר לו זה הוא תקון בעלמא ולא היה השער פגימה בבריאה. ואם כה יאמר. ישיב לו ר' הושעיא ויאמר מילה ג"כ הוא תיקון אך הוא לבל ישיב לו כך אמר לו מפני שגדלו עמו בשטות שהוא כי שער הראש גדל בזמן שאין לאדם דעת משא"כ בזקן שגדל כשיש לו דעת. ור' הושעיא דחה אותו שא"כ גם את ידיו ואת רגליו כו'. ובראות הע"ג שיצא מן הענין אמר ולאילן מלייא

אתינן שהוא חוץ מן הענין שבאנו אליו. אז גלה דעתו מה שהי' רוצה לומר אליו באומרו החרדל כו'. והיחל ואמר להוציאך חוק אי אפשר לומר הנה יש סוד בדבר שהוא הענין הראשון שכתבנו. אלא שאינך ראוי לקבלו. אך מה שתוכל לקבל שלא להוציאה חלק הוא הדרך הב' שהוא החרדל כו'. והיא כי שלשת המה הדברים הממשיכים את האדם לעשות שלא כרצון קונו. (א) המשכו אחר חריפות שכלו בחקירות לקנות דעות נפסדות. (ב) המשכו אחר רוע טבעו וחומרו בתאוות גופניות. (ג) המשכו אחר גאה וגאון ודרך רע. וג' אלה הן במשנת עקביא בן מהללאל ולכן צריך תיקון והכל נתקן ע"י הסרת הערלה שמתיש ראש הגויה. ונכנע החומר מהתגאות ומתמעטת התאוה גופניות וע"י כן לא יפנה חקירות שכלו. כי ההכנעה מבטלת המחשיב עצמו למשיג הכל לפי שכלו. נמצא כי אין זה רק תיקון והוא מאמר הרמב"ם ז"ל בדעתו שאין המילה הסרת פגם ומום שבאדם רק לתקון. נמצא כי דעת הפלוסוף הוא מה שדחה הרמב"ם שהוא מום ודעתו כר' הושעיא. ותקון שלשת הדברים האלה כיון במשליו על החריפות. במשל החרדל שאין בו רוע טבע רק חריפות וממתקין אותו. ועל השניה הוא משל התורמוסין שטבעם מר כטבע האדם אל התאות. ועל הג' משל הריטים שע"י טחינה והכנעה נתקן ליאכל כן האדם צריך תיקין. ולהיות צורך ענין שלשתן באדם הוצרך הסרת בשר מבשרו. נמצאו שלשת הדעות שהזכרנו נזכרים במאמר ההוא הדרך הנסתר באו' להוציאך חלק חי אפשר. והשנית בשלשת משליו באמרו החרדל כו' והוא דעת הרמב"ם. והג' אשר דחה הרמב"ם היא דעת הפלסוף. והנה אפשר שגם דעת הרמב"ם יתפרש בכתוב באומרו אני אל שדי כו'. לומר אל יקשה בעיניך לומר הלא טוב טוב הי' לבלתי הניח את הערלה להתפשט ולצאת באדם. מלהניחה ולצוות עליה להעבירה בל יראה כי היה מום במעשהו ית' כי הלא אני אל שדי שאמרתי לעולמי די. כמשז"ל שעדיין היו שמים נמתחים והולכים עד שאמרתי להם די כלומר שג"כ הייתי יכול לו' בבריאת האדם די. ולבלתי הניח לערלה שתתפשט ותצא לעולם אך רציתי לזכותך תעשה תקון וזכות על ידך כי תהיה אתה מתהלך ע"י מעשיו לפני. ולא לפני כח טומאת הערלה כאשר קודם המילה. משא"כ מאליך היית משולל ערלה וגם יהיה תמים בכל רמ"ח איבריך. ומה גם בראש הגויה כי שם היה הפגם כי רצוני תתקן ע"י עצמך. והטעם כי במה שתתהלך לפני ע"י עצמך תזכה ואתנה בריתי ביני ובינך. כי את מלאך הנעשה על יד מצות המילה אתן למתווך ביני ובינך. משא"כ אם מאלך היית משולל ערלה כי לא היית זוכה לכך כי לא עושה מצוה ובורא מלאך. וגם ע"י מה שתהיה תמים ע"י מעשה אשר תעשה. לקדש ראש הגויה מטומאה לטהרה תזכה כי וארבה אותך כו':

והנה בכלל מאמרני דברנו דופי על הסברה הג' לומר. כי הערלה היא מום באדם. והלא נגד עינינו מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ו) א"ר יודן א"ל הקב"ה לאברהם. מה תאנה זו אין בה פסולת אלא עוקצה כך אין בך פסולת אלא הערלה העבר אותה ובטל המום. ע"כ הנה לא היה לרז"ל לזרה. לקרא את שם הערלה מום:

אמנם לבא אל תוכן כוונתם. נשית לב אל נושאם משל הערלה אל עוקץ התאנה ומה גם כי מבלי משל היה יכול לומר כונתו. לומר אין בך מום אלא הערלה העבר וכו'. אמנם אין ספק כי לא עלה על לב רבי יודן כי יתייחס מום בבריאתו ית'. אך דעתו הוא כדעת הרמב"ם ז"ל שהיה לתקון המדות אלא שהוקשה לו כי הלא מי לנו גדול מאברהם שלם ומתוקן בכל מדה טובה. ומה גם לרז"ל האומרים כי כשנמול כבר ביטלה יצרו. ובוטלה תאותו ונצרר דמו ונקשר דמו. אלא כדי שיצא יצחק מטפת קדושה קנמון אני מעמיד בעולם. וא"כ איפה מה צורך לו לימול לתקן מדותיו באופן שבצוותו ית' אותו לימול. יורה כי לא שלם הוא עדין וצריך למתק מרורות יצרו וטבעו שע"כ א"ר יודן שאמר לו הקב"ה התאנה הזאת כו'. לומר כי הנה יש פירות שתוכן לאכל והקליפה קשה ונזרקת. ויש פרי שברה נאכל והגרעינן קשה בתוכו ואינו נאכל משא"כ התאנ' שתוכה וברה נאכל ואין בה פסול' אלא עוקצה בלבד כך אמר לו הקב"ה לאברהם. הנה אין בך רוע מדות לא בפנים כרוע סברות ודומיהן ולא בחוץ כהרגל מדות רעות. עם שהלב טוב כ"א כולך יפה רעיתי מבית ומבחוץ ואינך צריך להתיש אברך לתקן מדותיך. כי אין בך אלא מותר הבשר בלבד. כמום בעלמא כעוקץ התאנה כי הערלה לא שדיא תוכלא בכולך. נמצא כי לא לרבות על תיקון המדות בא כי אם למעט ולומר כי גם גדר זה לא היה באברהם כ"א פחות המינו כמעביר עוקץ תאנה בעלמא. ועל בחינה זו בלבד קראה מום. וע"פ הדברים האלה כי לא היה לאברהם צורך במצוה זו לתקן עצמו רק לקבל שכר. אפשר לפרש הכתוב בדרך שני. הוא כי הלא יתחמץ לבב אברהם בשמעו את דברי המצוה הזאת באמת באמור מריה דאברהם. לא ימנע או אני בלתי טהור וצריך לתקן. או אינו רק העברת עור בעלמא עם היותו בלתי צריך ליתקן. כ"א לקבל שכר בעלמא אם אמרתי כי עדיין איני מתוקן לא כן אנכי עמך. אך אין הענין רק לקבל שכר מה לו' שאמר ונעשה רצונו. ולמה לא תדחה מצוה זו מלפני עמוד המקיים עולם הוא גמילות חסדים שלא יבאו עוד כל עמים אצלי. ואתבטל מג"ח שהוא עמוד יחידי שהיה אז מקיים העולם כמו שיבא בס"ד בסמוך מאמרם ז"ל (שם). שע"כ הי' מסרב מלמול. ע"כ לבעבור ישב לבבו בא האלהים בפתח דבריו ואמר אני אל שדי כו' והוא כמאמרם ז"ל. שהוא אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לשלם שכר טוב לכל. וע"כ הזהר ואל תהי מהצריכים

סעד לתומכם. כ"א התהלך לפני והיה תמים מלהרהר כלל. ולא עוד כ"א שהלא יהיו לך שני שלמיות שאין כמותן בעולם. האחד כי תחת היות מסך טומאת הערלה מפסקת ביני וביניך. עתה מצות הברות הוא מלאך הנעשה בה הנקרא ברית על שמה על דרך מה שאז"ל במדבר רבה (פ' י"ח) שמלאך נזירות שמשון נקרא פליא. על שם כי יפליא לנדור נדר נזיר תהי' ביני וביניך. שנית שיה' זרעך קדוש מאד. שאינו דומה זרע היוצא מתוך הערלה ליוצא מהמילה וזהו וארבה אותך במאד מאד. והוא כי בבריאה נאמר והנה טוב מאד. ושם ביארנו במקומו שהכוונה לומר כי גם שיש בנבראים. טוב ורע. והיה קשה אף אל קיום העולם פן יטו אל צד הרע. אין לחוש כי וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כי הטוב הוא מאד אך לא הרע. כי החלק הטוב הוא הרוב כי הוא מאד. ובזה ע"י מצוה זו תזכה שארבה אותך במאד הידוע. שהוא והנה טוב מאד כי בבחינת המאד יהי' עוד מאד. שהוא הכל מבחינת הקדושה היא עם בני ישראל. ועל החקירה הב' אשר יחקרן מלין לדבר ולו' מה זה הי' אברהם אשר קיים אפי' ערובי תבשילין מבלי יצוה ית'. ואת ברית אלהיו שכח חלילה עד צוהו ית' והיא בן ק' שנה:

והנה אפשר להשיב כי אף לזאת פקחו עיניהם רז"ל במאמרם בב"ר סוף פ' מ"ו וז"ל אמר אברהם עד שלא מלתי היו העוברים ושבים באים אצלי תאמר משמלתי אינם באים אצלו אמר לו הקב"ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים אצלך. עכשו אני בא בכבודי ונגלה עליך הה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרי ע"כ. והלא כמו זר נחשב יסרב על מצות קונו ית'. ומה גם בטענת ערלים העוברים ושבים נגד מצותו ית' ועוד מה הטיב הוא ית' שיגלה עליו. וכי האם בלעדי זה לא יתקיים מצותו ית':

אמנם הנה כוונת אברהם. שאחר שגמילות חסדים מקיים העולם כמו שאמרו בשמות רבה. כי על שלשה עמודים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. עד שלא ניתנה תורה הי' מתקיים בעמוד אחד הוא גמילות חסדים. משניתנה תורה הי' עומד על שנים והי' העולם רותת. עד שהוקם המשכן והיתה עבודה ע"כ:

ובזה יאמר הנה. ע"י עשותו מצוה זו ימנעו עוברים ושבים מלבא אצלי. והוא כי לזר יחשבו מצוה זו. כי מי יסיר מאשר ברא אלהים באדם. ולא לשלמות יחשבוהו כ"א לחסרון. ובהמנעם מלבא יתבטל גמילות מסדים. ואיך יתקיים העולם ודעתו שימול זרעו ולא הוא. ע"כ אמר לו הוא יתברך הנה אינו דומה קיימך העולם על ידי ערלים עודך ערל כאשר על ידי מילה. והוא כי באחד מב' דרכים יתקיים העולם. או על יד שפע מאתו ית' הנשפע מלמעלה למטה. ב' על יד השראת שכינה בארץ. ולמעלה מזה בהיות צדיק בארץ. כדאי להיות מרכבה אל השכינה כי אז אין קצה לקדוש' ושפע טובה הבא לעולם.

וזה מאמרו ית' הנה מה שאתה בזכותך מקיים העולם ע"י גמילות חסדים לערלים. אינו בשלמות כי שכינה למעלה. אך ע"י שתמול אין צריך לומר שתשר' שכינה פה כ"א שאני בא בכבודי. הוא במלאכי מרכבתי. ומניחם מלהיות מרכבה אלי ונגלה עליך ממש שממך אעשה מרכבה ולא עליהם. והוא מה שכתוב אצלינו על וירא אליו ה' והנה שלשה אנשים שהם מלאכי המרכבה נצבים עליו לפניו לאכול לחם. אז וישא עיניו וירא כי השכינה על עצמו ולא עליהם. ואז אמר אל נא תעבור מהיות על עבדך ממש וזה כוונו באמור נגלה עליך. עוד רמז באו' בכבודי מעין הקודם כי בהעדר המילה גורע זכותו התפשטות שפע מאתו ית' לארץ. אך עתה הוא בואו ית' בכבודו ממש להגלות עליו. הנה ע"פ מאמרם ז"ל הלזה כל איש יבין לאשורו. כי לו יונח ידע אברהם מצות ברית מילה וחין ערכה לא משך ידו הימנה מפני תקון העולם. בל ימנעו לבא אליו כל רבים עמים ויתבטל ממנו מצות גמילות חסדים ותתבטל העולם:

אמנם הנה בלעדי זה ברור מללו רז"ל בב"ר (פ' מ"ד) על פסוק לכל זמן כו' כי זמן הי' לו לאברהם שניתנה לו מילה כו' והאריכו בדבר לומר שלא הי' לו אפשר לימול קודם לידת ישמעאל. כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. שהוא כמפורש אצלנו במקומו כי הלא ידוע שעד עמוד ישראל על הר סיני לא פסק זוהמת הנחש. וכתוב אצלנו כי ע"כ להתחיל התכתם. הוצרך אברהם לקחת את הגר להטיל בה עיקר בחינת הזוהמא. ובזה הוסיפו רז"ל (שם) לומר. כי גם מטעם זה לא נמול אברהם קודם לידת ישמעאל. והוא כי רצה הקב"ה יטיל אברהם בחינת הזוהמא בהגר ע"כ הוכרח יהי' אז ערל. כי הערלה תמשך לו בחינת הזוהמא כדי שכשיבא להוליד את יצחק יהי' מטפה קדושה כדי שקדושת המילה תמשוך אליה בחינת הקדוש. וגם לימול אחר לידת ישמעאל לא נצטוה כאשר סיימו שם באומרם אמר הקב"ה קנמון אני מעמיד בעולם עד שבוטל יצרו וכו'. והנה דעת רז"ל למען הוציא את יצחק קדוש מן הבטן. עיכבו ית' המילה ולידת יצחק אל זמן ביטול יצרו שיצא כמעט בלי הולדה מכח יצה"ר. וכן יראה עוד מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ט) וז"ל כתיב סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם. איזהו סוד ה' זו מילה. שלא גלה אותה מאדם ועד עשרים דור עד שעמד אברהם ונתנה לו. שנא' ואתנה בריתי ביני ובינך אמר לו הקב"ה אם תמול תטול סוד ה' מה סוד ה'. ס' ששים ו' ששה ד' ארבעה הרי שבעים. שבעים אני מעמיד ממך בזכות המילה שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ומעמיד אני מהם שבעים זקנים. שנא' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומעמיד אני מהם משה שהיא הוגה בתורה בע' לשון שנא' הואיל משה באר כו'. בזכות מי בזכות

המילה שנא' סוד ה' ליריאיו א"ל הקב"ה לאברהם דיו לעבד שיהיה כרבו. אמר לפניו ומי ימול אותי אמר אתה בעצמך מיד נטל אברהם סכין כו' עכ"ל:

וראוי לשים לב מי הגיד לו שאומר סוד ה' הוא מילה. שאדרבה מאומרו ובריתו להודיעם נראה כי או' סוד ה' הוא דבר אחר ולא הברית. ועוד או' איזהו סוד וכו' שלא גלה וכו' נראה כי ע"כ קורא אותה סוד על שלא גלה אותה עשרים דור. ואח"כ אומר מה סוד ה' וכו' שנראה שלא קראה סוד רק על רמזו מספר שבעים. וגם איך נלמד זה מואתנה בריתי כו'. ועוד אומר אם תמול תטול סוד ה' נראה שסוד קורא אל השכר ובתחלה אמר שהוא המיל' בעצמה. ועוד או' שלשת מספרי ע' אלה מה ייחס להם אצל המילה. ואם כל מספר שבעים יצדק בה יכלול גם ע' סנהדרין וזולת עניינים שמספרים ע'. ועוד למה חוזר ואומר בזכות מי בזכות המיל' והוא האמור וגם איך למד זה מפ' סוד ה' כו'. ועוד אומרו א"ל הקב"ה לאברהם כו' הנה עד פה הי' ית' המדבר. ולמה חזר ואמר אמר לו הקב"ה וגם אומרו לאברהם הוא מיותר כי מי לא ידע כי לאברהם אמר. ועוד או' דיו לעבד כו' הוא משולל הבנה כי במה ידמה לרבו. וגם האם יותר מרבו היה מבקש אברהם שיאמר לו דיו כו'. ועוד מה זו שאלה ומי ימול אותי היחסר לו מוהל והנה אתו ענר אשכול וממרא ודומיה'. ועוד למה א"ל הוא ית' אתה בעצמך. ולמה יחוייב יהי' הוא ולא אחר:

אמנם הנה מאמר זה הובא בב"ר (שם) על פ' כי ידעתיו למען אשר יצוה כו' ושמרו דרך ה' כו' ויהי' שהוקשה להם אחר שברית מילה שקולה ככל התורה כלה וגדולה יותר. שעל התורה נכרתו עליה שלש' בריתות ועל המילה י"ג בריתות. ולמה כאשר הוזכר פה דרך ה' שהוא גמילית חסדים כמו שאז"ל שהוא צדקה ומשפט למה לא הזכרה המיל' שבה תלוי כל היהדו'. ובכלל הדבר הוא הקושי הגדול שהזכרנו כי אחר שאברהם קיים אפי' ערובי תבשילין מעצמו. למה לא קיים ברית מילה עד שלא נצטווה אחר צ"ט שנה. ע"כ הביא פ' סוד ה' וכו'. והוא כי הוקשה להם בפ' כי יותר היה צודק יאמר ברית ה' ליריאיו וסודו להודיעם. כי בסוד תצדק הודע' ובברית נתינה. ועוד הוקשה לן הקושיא הנזכר. למה לא קיים מצוה מילה כל ימיו יהיו כיתר מצות עד צ"ט שנה. ע"כ פי' כי אומרו סוד ה' הוא מציאות המילה כי לא גלה אותה מאדם וכו'. כי אדם וחנוך ומתושלח ונח ושם. לא נתגלה להם מצוה זו בפרט עד שעמד אברהם. ולא מאז הכיר את בוראו אל עד עת שנתנה לו. וזהו סוד ה' היה שמור ליראיו הוא אברהם שנא' בו כי ירא אלהים אתה. ולא מיד אלא עד עת בא זמנו להודיעם. שהוא בן צ"ט שנה שאז הודיעם ולא מקודם. והוא מ"ש רז"ל בב"ר (פ' מ"ו) שם למעלה מאמר זה. כי לא היה זמן הנתן מילה לאברהם עד שהי' ראוי להוליד את יצחק. שהוא משנקשר דמו משנצרר דמו

משבוטל יצר משבוטלה תאותו. ואז ימול כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. והוא לומר שאם היה מגלה לו מתחלה. היה נמול מעצמו כאשר קיים כל המצות. ולא היה יוצא יצחק מטפה קדוש' קנמון בעולם כמפורש היטב במאמר ההוא. כי ע"כ לא נמול טרם יוליד את ישמעאל שהוא מה שכתבנו שם. כדי שע"י הערלה יטיל בהגר טיפה מבחינת עיקר זוהמת נחש. וההפך ביצחק שטיפתו תבא בסמוך למילה אחר בטול יצרו של אביו שהוא עד שנת צ"ט. והביא ראיה מפ' ואתנה בריתי שיורה שעד כה לא ניתנה לו כלל. ועתה הוקשה לו אומרו ובריתו. שמורה שהוא דבר אחר ולא העוד האמור. שא"ש היל"ל והסוד להודיעם. או בבאו להודיעם. ולא יאמרו בריתי שהוא שם אחר שיורה על דבר זולת הסוד. ועוד למה אפקה למילה בל' סוד. ע"כ אמר שא"ל הקב"ה אם תטול תטול כו' באופן שבאומר סוד ה' כולל ב' דברים (א) המילה עצמה שלא גלה אותה וכו'. (ב) מדאפקיה בל' סוד רמז השכר. אך אומרו ובריתו הוא על מציאות המילה בלבד. וע"כ נשתנה תוארה. וענין שלש' רמזו השבעים האלה היא כי הלא תחת שלש יתחמץ לבב אברהם במצוה זו על התורה ועל הנבואה ועל הפריה ורביה. שנאמר לו ככוכבי השמים לרוב. והוא כי עיקר ישראל הם על התורה והנבואה כי בהן נפלינו מכל גויי הארץ. כי בהם לבדם הוא הדבקות עמו ית' ולשתיהן זכו כא' במתן תורה. וגם רבוי הזרע הוא הדבר הראשון שנתברך אברהם ואעשך לגוי גדול וגם אחרי כן הבט נא השמימה וכו'. והנה שלש אלה מתמעטים על יד תישות כח. כי התורה מתשת כחו של אדם והנבואה אחת מתנאי' היא הגבורה כי קדושת השראת' מתשת החומר וגם הפריה ורביה ג"כ צריכה חיזוק. והלא ע"י הברית מילה מתישין כח ראש הגויה. ואיככה יוכל קבל מאהב' מצוה המבטלת רבוי שלשה דברים כאלה. ע"כ רמז הוא ית' נהפך הוא. כי אדרב' בזכות' יתרבו. כי הנה על רבוי הזרע בשבעים נפש ירדו כו'. וע"כ לא הביא מן התורה כל הנפש הבאה מצרימה שבעים. כי אם מפסוק זה שאומר ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב. כי היו אותם השבעים. כמביעים לפרות ולרבות שיותר. ועל הנבואה הביא מאספה לי שבעים איש. שעם היותם זקנים ומדוכאים ממצרים לא נמנע הנבואה מהם. ועל התורה הביא ממשה. שהוגה בשבעים ל' ולא הותש כחו. ולמד מאומר. הואיל משה כו' הוא בג"ש. נאמר כאן באר ונאמר להלן באר היטב. מה להלן שבעים ל' אף כאן שבעים ל'. ולהלן נלמד מאומר היטב. שהוא במספר מרובע ה"א ה' ה"א ויו"ד עם החמשה הרי עשרים. ה"א ויו"ד וטי"ת עם העשרים מ"ד וכל התיבה עם המ"ד הרי שבעים. ועדיין צריך טעם מי יאמר לי ששלשת הדברים האלה הם בזכות המילה. ושיכלול באומרו סוד ה' שלש אלה לא פחות ולא יותר ממספרי שבעים. לז"א ושלשתן בזכות מי. בזכות

המילה שנאמר סוד ה' ליראיו. והוא בג"ש כי בריבוי עם ונבואה ותורה נאמר בהם סוד. כי ברבוי עם כד"א בסוד ישרים ועדה. וגם בס' רבוא ישראל אומרים ברוך חכם הרזים. ובנבואה נאמר כ"א גלה סודו אל עבדיו הנביאים. ותורה כד"א ואת ישרים סודו. והנה על כל הטעמי' האלה הי' מקום יאמר לו אברהם הנה כל הדברים האלה הם לזרעי. וא"כ ימולו בני ולא אני. ומה גם למ"ש ז"ל בב"ר (שם) שאמר לו אברהם להקב"ה עד שלא מלתי היו בני אדם באים אצלי. תאמר משמלתי שיבאו אצלי. שהי' מחזר לבלתי עשות הוא מצוה זו הוא בעצמו כאשר ביארנו דעתו במאמר ההוא בס"ד. וא"כ אומרו יתברך אם תמול תטול כו' איננו שוה לו. לז"א אמר לו הקב"ה לאברהם דיו כו'. לומר גם שמה שאמר לו אם תמול תטול סוד ה' הוא בזרעו. הנה ג"כ אמר לו הקב"ה לאברהם כלו' דבר הנוגע לאברהם עצמו. ומה אמר לו דיו לעבד שיהיה כרבו. והוא כי הנה שם שדי רמוז במהול. כי טרם ימול יש לו שי' ודל"ת. ובהמולו מגלה היו"ד ונשלם השם הקדוש. ובזה ידמה לו יתב' על מלאכתו ששמו בקרבו. על שעולה שם מטטרון כמנין שם שדי. וכ"ש שבנמול שנרשם השם בבשרו. שיאמר עליו שדומה לרבו כלומר גם בלא היה לך כ"א זה די. לבלתי תדחה הדבר לזרעך. וז"א לאברהם ולא אמר כמ"ש למעל' אמר לו הקב"ה אם תמול כו' ולא נאמר לאברהם. אך הוא כי פה כיון על הנוגע אל אברהם עצמו כמדובר. וכשמוע אברהם כך אמר א"כ עי"כ אדמה לך ויהי' כרושם בי וכותב שם של קדושה. מי ימול אותי שיהי' ראוי לכך. ע"כ אמר לו אתה בעצמך. כי אין בדורך ראוי לכך זולתך. ועל פי הדברים האלה יתכן לבאר הכתוב. שאמר לו יתברך תדמה אלי בשני שמותי אלה. כי אני אל שדי עושה חסד כי חסד אל. ובזה אתה דומה לי גומל חסדים תמיד. וגם אני שדי. ובזה אינך דומה לי כי מסויימים בך שי"ן ודל"ת ולא יו"ד. שאדרבה הוא הפך קדושת שדי. ע"כ התהלך לפני במצוה זו והיה תמי' ושלם בשני שמותי אלה. שם אל כי אתה גומל חסדים טובים. וע"י מצוה זו שיש לך שי"ן ודל"ת. ותעשה יו"ד להשלים השם. נמצאת תמים כמה שאני אל שדי. ובזה ואתנה בריתי כו'. והוא כי תואר אל חפץ חסד להרבות אותך. אך שם שדי מעכב על חסרון זה השם ממך כי פגמו הוא בברית שממנו הזרע יוצא. אך בהמולך כי תעשה בך שם שדי. אז אצ"ל שלא יעכב שם שדי משם אל לעשות חסד רבוי זרעך. כ"א אדרבה ואתנה בריתי ביני ובינך והברית עצמו יעזור שארבה אותך במאד מאד. או יאמר הנה אני אל שדי שהוצרכתי לומר לעולמי די. למה שלפי גדולתי שאני בלתי בעל תכלית. כן מעשי יאות יהי' כן. בלתי בעלי תכלית. ועכ"ז שאין כל העולם כלו כדאי לאלוהתי כמות שהוא בעל גבול. עכ"ז למעשה ידי אכסוף להשרות שכינתי בך. כי עד כה אין לך נחת רוח בהשרות שכינתי עליך. כי מיד

אתה נופל. אך רצוני שאצ"ל שלא תפול. אלא שתהי' מתהלך עוד לפני שאני שורה עליך שאז אתה לפני משא"כ בהיותך ערל. כי טרם ימול לא היה יכול להתנועע עודנו לפניו יתברך בהשרות שכינתו עליו בהנבאו כי היה נופל. אך אחר נמולו אצ"ל שלא הי' נופל. כ"א גם הי' מתהלך אנה ואנה והשכינ' על ראשו. כאשר נכתוב בס"ד שהוצרך לבקש מלפניו יתב' בהתהלכו לבקש סעוד' המלאכים ולהכין אותה שלא יעבור מעליו באו' אדנ"י אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. ולא עוד אלא שאברהם הולך עמם לשלחם סדומה. וה' לא סר מעליו עודנו הולך. כאומרו ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והוא תיקון סופרים כאלו יאמר וה' עודנו כו'. ואין זה לו רק ע"י המילה. וזה יאמר לו הוא יתב' מה שאני מבקש הוא הגיעך לגדר תהי' לפני מתהלך. כי עודך לפני שאני שורה עליך תהי' מתהלך ולא נופל. כי כוסף אני תהי' מרכבה אלי. כי עודך לפני תהי מתהלך. כאשר הי' לו כמדובר:

והנה זה הוא על הנוגע אלי. כי לנחת רוח לפני תהי' מתהלך לפני. וגם על הנוגע אל עצמך. בל יהי' פגם באבריך כ"א והיה תמים. וגם לא בלבד ישולל אותו אבר ממום. פ"א גם קדושתו ע"י המצוה תהויך ביני וביניך. ולא בלבד כסוי קדושה יהי' עליך. כ"א יבורכו היוצאים ממך. וזהו וארבה אותך כו':

פסקה ג

ויפול אברם כו' ז'. ראוי לשים לב מה שהיה שהתחיל בלשון ויאמר. שהוא ל' חיבה. וסיים בלשון וידבר שהוא ל' קושי'. ועוד כי הלא כל דבריו ברכות וייעודים טובים. ואיזה קושי יש בדבר שיצדק בו לשון וידבר. וגם נדקדק אומרו לאמר. שאינו לאמר לזולת. ועוד כי אחר שעודנו ערל. למה לא יאמר ויפול. כשהתחיל לדבר אתו אני אל שדי כו':

אמנם לזה נשים לב אל אומרו אני. בפסוק שלמעלה. ובזה אך תחלה דברה עמו מדת רחמים. שהיא כנודע ממוזג מחסד ודין והבטיחתו הבטחות. ואח"כ מדת הדין היא שכינוה הבטיחתו גם היא והחילה מדת רחמים. וזה ויאמר ה' אני אל שדי שמידתי מזוגה מחסד ודין. שהוא אל שדי. התהלך לפני והיה תמים שיהיו שני תוארים אלה ע"י מצוה זו כמפו' למעלה ובזה ואתנה בריתי בשמי ביני וביניך כו'. ואח"כ דבר אתו אלהים. ואמר הנה שם ה' דבר לך והבטיחך. אני מוסיף ואומר הנה לומר לך ואתנה בריתי כמאמר השם הגדול אין צריך. כי אני הנה בריתי אתך כי שכינה תמיד היתה דבקה בו. ובכן מה שאני מוסיף. הוא לומר והיית כו'. ולהיות הדבור הראשון ממד"ר לא נפל אך כאשר בא לדבר אתו אלהים נפל וזהו ויפול כו' וידבר כו'. וגם יש קושי בהמשך דבריו כמו שיבא לפנים. שהוא שאם לא ימולו לא יכנסו לארץ ולא יהיה להם

לאלוה ולפטרון. וז"א לשון וידבר. או יהיה טעם אחר. למה שלא נאמר למעלה ויפול. וידוקדק אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. והוא כי הורה לו הוא ית' מעלת המילה כי אצ"ל אחר העשייתה. כ"א אפילו בציות אותה לו. תגין עליו מליפול. כי באו' לו התהלך לפני והיה תמים בהסרת הערלה ואתנה בריתי היא המילה. בכל זה שהוא ציווי המילה. ושלא תעכב אל רבוי הזרע לא נפל. אך כשנעתק לדבר מה שירויח בה שיהיה אב המון גוים. ושלא יקרא אברם. ושיפרה אותו ושיתן לו את הארץ ולזרעו אחריו. לדברים האלה הוצרך ליפול כדרכו. וז"א ויפול אברם על פניו. ולמה נפל עתה מה שלא היה בקודם. הלא הוא כי היה למה שוידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי כו'. שכדי לאמר דברים אלו שאינן ציווי המילה הוא שנפל. אך לא בעיקר ציוויה. ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל אומרו וידבר אתו. עם היות כי גם עד כה אתו היה מדבר:

פסקה ה

ולא יקרא עוד כו'. הנה רז"ל בב"ר (פ' מ"ו) הקשו שלא היה ראוי ליקרא אלא אבהם. רמז לאב המון גוים. ותירצו שנשארה הרי"ש להשלים נוטריקון של רמ"ח. אך אין מזה בכתוב כלום ויתכן בהעיר כי או' והפרתי כו' הל"ל למעלה באו' וארבה כו'. אך הוא שהכתוב עצמו נותן טעם לדבר שאמר לא יקרא כו' כי אב המון כו':

ושמא תאמר א"כ איפה תתחלף הר' בה' ואקרא אבהם לא כן הוא כי הלא והפריתי כו' ונתתיך לגוים ומלכים וע"כ צריך רמז הר'. כי הנה תיבת גוים ותיבת מלכים מספר' עולה קצ"ט. ועם כללות התיבת ר'. על כן לרמוז זה נשארה הר' ולא הפסיקה בין ה"א למ"ם למען ידרש דרשת אב המון עם אב. והר' אל גוים ומלכים שבקרב ההמון:

או בדרך אחרת. והיא כי דרך רז"ל לדרוש מספר מרובע. כאומרם באר היטב שנכתבה בע' לשון. כמספר היטב. ה' ה"י הי"ט היט"ב עולה ע' כמפורש למעלה במאמר סוד ה'. ונבא אל הענין והוא כי באומרו כי אב המון גוים נתתיך. הוא ב' דברים. (א) היות אב המון. (ב) שם הנותן. נמצא שצריך לרמוז היות אב המון וגם ששם אלהים נתנו לאב המון. כי הוא האומר נתתיך כי שם אלהים הוא הדובר. ואומר והיה שמך אברהם. אבהם על כי אב המון גוים. והר' להיות כי אני שם אלהים נתתיך. שאני במספר הנזכר עולה ר':

פסקה ז

והקימותי את בריתי כו'. ראוי לשית לב (א) באומר להיות לך לאלהים. היתכן כי עד המולו לא היה ה' לאלהים לאברהם. ואם הוא שיכונה עליו לאלהים בחייו. לא כן היה כי לא נקרא אלהיו עד אחר מותו. (ב) אומר ונתתי כו' את ארץ מגוריך. מי הכניס ענין הארץ פה. (ג) למה חזר ואמר והייתי להם לאלהים. (ד) כי למעלה תלה היותו לאלהים בברית מילה ופה בארץ. (ה) כי למעלה תלה האלהות באברהם. באו' להיות לך לאלהים

ולזרעך. ופה אמר לאלהים. ולא הזכיר את אברהם עם היות שהזכירו בתחלת הפ'. (ו) או' ואתה את בריתי וכו' שהרי זה כבר נאמר למעלה. (ז) אומר ואת בריתי כו' ביני וביניכם כי גם זה כבר נאמר למעל' והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך:

אמנם הנה כל אלה אחשוב הוקשו לר' יודן בב"ר וז"ל (שם) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגורך. רבי יודן אומר חמש. אם מקבלים בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. ואם לאו לא אהיה להם לאלוה ולפטרון. אם נכנסים בניך לארץ הם מקבלים אלהותי. ואם לאו אינה מקבלים. אם מקיימים בניך את המילה הם נכנסים לארץ. ואם לאו אין נכנסים לארץ. אם מקבלים בניך את השבת הם נכנסים לארץ ואם לאו אינם נכנסים ע"כ. והוא כי הנה ראוי לשית על מאמרו א' אומרו חמש ואינו מונה רק ד'. ועוד כי מניינא ל"ל. ועוד מהו כפל או' אלוה ופטרון. ועוד למה כופל ואומר ואם לאו אהיה כו' והלא מכלל הן אתה שומע לאו. ועוד למה תלה קבלת אלהותו ית' בנחלת הארץ ולא בדבר אחר וגם אינה תלויה בבחירתם. ועוד למה לא קיצר ואמר אם נכנסים בניך לארץ אהיה להם לאלהי ופטרון. ועוד אם הכניסם לארץ תלויה במילה ובשבת ליערבינהו וליתנינהו. ולא יאמר כל א' בפני עצמה. וגם למה נתייחדו דברים אלו מכל יתר מצות אל הכניסה לארץ. ועוד כי שבת אינה בכתוב:

אמנם אומר. כי הנה מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא והוא כי דרך המלך המולך על הארץ. כי עיר ממלכתו אשר הוא יושב בה תתנהג על ידו. אך שאר העיירות יפקד המלך פקידים ושרים. להיות כל איש שר ושופט מנהיג אנשי עירו. באופן כי דרך כלל המלך ההוא. מלך כל הארץ ליושבי עירו וליושבי כל יתר עיירות יקרא אך לא יקרא מנהיג. זולת על הדרים אתו בעיר ממלכתו כן מלכותא דרקיעא. עם שדרך כלל אלהי כל הארץ יקרא. אך לא ייחד ההנהגה על ידו כ"א לשוכני א"י. כי שם בחר ה' לשבתו כנודע והוא מאמר הכ' (דברים י"א:י"ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד כו'. וזה ענין אומר לאלהי ופטרון. שיקרא יתברך אלהיו וגם יהיה לפטרון ולהנהיגו. ולא יתנהו ביד שר ומושל וז"א אם מקבלים בניך אלהותי אהיה להם לאלוה ופטרון. ואם לאו אל תהיה השלילה שלא אהיה להם לא זה ולא זה. כ"א ואם לאו לא אהיה להם לאלוה ולפטרון כלומר כ"א לאלוה בלבד. אך לא ג"כ לפטרון להנהיג ע"י עצמי. וזהו שחזר ואמר ואם לאו כו'. ובדבר זה נתישבו כל קושיות הכתובים. כי באו כסדרן והלכתן ו. אומרים אמור כל אמריו. והוא בהקדמה שהניח באומרו דבי יודן אומר חמש. לומר הנה כל רואה הכתובים לא ימצא רק ברית מילה ונחלת הארץ. והם שנים. ועם קבלת האלהות באומרו להיות לך לאלהים ימצא שלשה ועדיין כל קושיות הכתובים במקומם. והנה לתרץ קצת

קושיותיו היה מקום לומר. כי מה שאומר אחר כך זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם הוא ענין שבת כד"א ביני ובין בנ"י. אך נמצאו ד' דברים ועדין רוב הקושיות במקומם. ע"כ א"ר יודן הנה ה' דברים הם. והוא שמוסיף על הד' שהזכרנו היותו פטרון נמצאו ה'. אלוה ופטרון הרי כאן ב' והארץ ובריתמילה ושבת הרי ה'. וזה ענין הכתובים והקימותי את בריתי ביני וביניך דהיינו פטרון. שלא יכנס שר בנתים והיינו אלוה ופטרון. שבכלל ר' מנה. ומה גם כי היות לאלוה אין צריך לומר. כי גם עד כה היה. ומה שאהיה להם לאלוה ופטרון הוא אם מקבלים בניך אלהותי וזהו ביני ובינך כו' להיות לך לאלהים. שמה שאהיה גם לפטרון היא אם מקבלים אלהותי ופי' מה היא קבלת האלהות הכניסם לארץ וזהו ונתתי כו' את ארץ מגוריך וזו היא קבלות האלהות שאמרתי. וזהו שסיים ואמר והייתי להם לאלהים. שהוא שתקבלו אלהותי. כי הדר בסוריא דומה כישראל שאין לו אלוה. ואם מקיימים את המילה הם נכנסים לארץ. וזהו ואתה את בריתי תשמור. לו' מה שאמרתי שיכנסו לארץ. הוא בתנאי שאתה את ברתי תשמור היא ברית מילה. שאם לאו אין נכנסין. וגם אם מקיימים את השבת הם נכנסים. היינו שסמך ואמר זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם לומר מה שאמרתי מהכניסם לארץ. הוא בתנאי כי וזאת בריתי אשר תשמרו. היא אות שהיא ביני וביניכם היא שבת. כד"א ביני ובין בנ"י כו':

ובזה נתישבו כל הקושיות הכתובים ואו' ב' פעמים היותו ית' לאלהים. שהוא על קבלת ישראל אלהותו ית'. וכונת הענין שאו' היא יתברך אם מקבלים בניך אלהותי אהיה להם לאלוה ולמנהיג ואם לאו לאלוה בלבד. ומה שאמרתי מקבלים אלהותי אינו כמשמעו כי הפנה הא' אינה נכנסת בתנאי אם נכנסים לארץ. ולמה קראתי לזאת קבלת אלהותי ולמה על ידה אהיה לאלהים וגם לפטרון. הלא הוא על כי צריך לה ברית מילה ושבת. וע"י ברית מילה הוא קבלת האלהות. שע"י כן אהיה להם לאלוה. וע"י קבלת שבת שהיא ביני ובין בנ"י. ע"י כן גם אהיה לפטרון שלא יכנס שר בינו ית' לבין בנ"י. וכמו שאז"ל באלה הדברים רבה (פ"א) כי נכנס בין המלך והמלכה. נמצא שע"י כניסה לארץ שהיה ע"י ב' דברים אלו. תקרא קבלת האלהות לזכות. להיות לנו לאלוה ולפטרון:

פסקה ט

ויאמר כו'. אומרו אתה פעם ב' הוא מיותר אך יאמר במה שאתה נמול שממך ימשך גם לכל זרעך. כל מי שימול אחריך כאלו אתה נמול עמו. כי גם כל זכותם תלוי בך. או יאמר נמשך אל מה שאחר זה. בשום לב אל ייתורי ל' שבפסוקים. ואל אומרו ל' רבים. ואח"כ ל' יחיד זרעיך אחריך יהיה. עמה שידענו מרז"ל (ב"ר פ' ל"ט) כי כל הנפש שגייר אברהם לא נמשך לזרעם. בזה יאמר הלא צויתי על המילה. דע כי לא תדמה אל

שאר גרים. כי הנה אתה את בריתי תשמור. וכמו שאתה תשמור כך זרעיך אחריך בלבד ישמרו לדורותם. אך לא אשר לא מזרעך המה. וז"א אתה פעם שנית. להשוות זרעו לו. ואם תהיה אומה כישמעאל ודומה להם שישמרו הברית. לא ידמו למילתך אשר יקרא לך בו זרע. כי דע כי זאת בריתי אשר תשמרו דרך כלל ביני וביניכם. עם מה שבין זרעך אחריך שהוא מיעקב אין צד שוה בין הכל. אלא המול כל זכר שהוא מציאת המילה. אבל. אינו דומה. כי מולי האומות אין נקראים מולים וזהו ומלתם את בשר ערלתכם זרעך אחריך הנזכרים כי אתם תקראו נמולים. והטעם כי למה שקדשתם לה' ע"י המילה. תהיה קשר אמיץ ביני וביניכם כי תתגלה אות י'. ויושלם שם שדי בקרבך קדוש. משא"כ לבלתי קדושים כי בכם תתהוה הויית אות מאותיות שמו היא משדי וזהו והיה לאות ברית הוא אות י' ביני וביניכם. שבזה יצדק מה שאמרתי שיהיה ביני וביניכם:

פסקה טו

ויאמר כו' לא תקרא כו'. אמר לא תקרא שמה שרי שיורה שהיא שרה לך. או לאנשי מקומה שהיתה מגיירת הנשים כי שרה סתם תקרא שמה. ולא אמר והיה שמה שרה לו' כי מאז נקראת אברהם הי' שלה נחלקה חציה לאברהם נשאר שרה שמה. וראה חשיבותה להיות שרה לכל בלעדי זכותך. כי הלא עם היות שמסרתי הברכות בידיך כמשז"ל על והיה ברכה עכ"ז וברכתי אותה בעצמי. ולא הנחתי לך שתברך איתה וגם נתתי ממנה מי שיקרא לך בן. משא"כ הגר בישמעאל שישמעאל נקרא בנה כמפו' בפ' גרש האמה כו' כי וברכתיה עוד. והוא כי לך אמרתי ונתתיך לגוים דרך מתנה. אך היא והיתה לגוים והיתה כמאליה וגם לך אמרתי ומלכים ממך יצאו ובה אני מוסיף כי מלכי עמים הם שלמה ומשיח. מלכים המושלים בכל העמים דרך כלל ממנה יהיו לך:

פסקה יז

ויפול אברהם כו'. ראוי לשית לב. (א) אם הוא לשון שחוק היתכן ישחק למאמרו ית'. ואם הוא ל' שמחה איך הוא שמח ומסתפק. (ב) איך יתכן נאמין באברהם יסתפק במאמרו ית'. ההוא אמר וגם נתתי ממנה לך בן ולא יעשה ואחרי דברו יתברך מה זו תמיהה הלבן מאה שנים יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד. (ג) כי הלמ"ד של הלבן מיותרת והל"ל הבן ק' שנה. (ד) או' יולד והל"ל יוליד. (ה) או' לו ישמעאל יחיה כו' שיראה כאו' הלואי ישמעאל יחיה ובלי יצחק. והלא אם הוא יתרצה בזה לבדו שרה לא תתרצה כי מה לה בטובת ישמעאל. ועוד מי שנותן לו הוא יתברך מתנה גדולה האם יאמר זו הקטנה תספיק לי וא"א בגדולה שנתת לי ואם הוא שאומר אולי מה שאמרת שתתן לי בן הוא שישמעאל יחיה לפניך. לא יתכן כי הלא על שרה אמר וגם נתתי ממנה לך בן. (ו) או' יחיה לפניך מה הם החיים אשר שאל ממנו. ית' וגם או' לפניך האם יש חי שלא בפניו

ית'. (ז) או' ויאמר אלהים אבל שרה כו' מה בא לשלול במלת אבל. (ח) שהרי נאמר לו למעלה וגם נתתי ממנה לך בן. (ט) למה הזכיר לו מעתה את שמו. באמור לו וקראת את שמו יצחק. ואם הוא על אשר נפל על פניו ויצחק הנה פירשו ז"ל ברבה פ' וירא (פ' נ"ג) מה שנקרא יצחק הוא. י על י' הדברות צ על שרה שהיתה בת צ' בלדתה אותו. ח על ח' ימי המילה. ק על שאברהם בן ק'. שנה הולידו. ושם כתבנו כי הכריחו לרז"ל לומר כך הפסוקים הנאמרים שם. כאשר יבא לפנים בס"ד במקומו. (י) מה צורך לו' והקמותי את בריתי אתו כי אחר שהוא בן לאברהם ושרה ודאי שברית אברהם יתקיים בו. (יא) אומרו ולישמעאל שמעתיך כי אומרו שמעתיך היא מלה מיותרת. כי מי לא ידע ששמע אם על שהיה בלבו בלבד שמע והשיב על הדבר. מה גם עתה מה שדבר בפיו. (יב) אומרו הנה ברכתי אותו ל' עבר ושאר הברכות ל' עתיד. (יג) כי אין זו שאלת אברהם רק שיחיה לפניו ית'. ואיך יאמר שמעתיך ואומר עניינים אחרים. (יד) או' ואת בריתי אקים את יצחק כי הרי נאמר למעלה והקמותי את בריתי אתו. (טו) למה סיים לו זמן ואמר למועד הזאת וכו':

אמנם הנה אברהם בשומעו צחק ושמח בלבו ואמר הלא עת רצון היא זאת לי כי האם לזולתי היה נעשה לו הנס וההטבה הזאת. וזהו הלבן ק' שנה יולד כי היא ה"א התימה. כלו' הלמי שהוא בן ק' שנה יולד לו בן. כלומר ודאי שלא יהי' כן לזולתי. וכן ואם שרה אלו היתה נשואה לזולתי. הבת צ' שנה תלד. באופן כי למעני עושה כן הוא ית'. וא"כ אמר כי זו עת רצון היא לי. אשאל על ישמעאל שהוא רשע. כי מת היה מצד החצונים חשוב כמת שיחיה לפניו ית'. שהוא בעוה"ב המתייחס אל היות לפניו ית' כי יהיה עמו להחזירו בתשובה שלמה. שיקרא חי שחיותו בעוה"ב וכן היה לו כמשז"ל תקבר בשיבה טובה. בישרו שיעשה ישמעאל תשובה. או שיעור הכ' מעין זה. שאומר אברהם הנה ישמעאל אינו מצד הקדושה. וצריך יעשנו יתברך בריה חדשה. להביא אל הקדושה שיהיו חייו לעה"ב כישראל. ולשאלה זו לא מצא אל לבו קודם לעת ההיא כי יקשה לשאול. אך עתה באמור אליו יתברך וברכתי אותה. שהוא כפ ש"י מרז"ל שיחזירנה לנערותה וגם ינתן לו ממנה בן אז שחק ושמח ואמר הלמי שהוא בן ק' שנה זולתי יולד לו ולד. כלומר ואין זה כ"א שהוא ית' מחזקני ומשנה אותי לטובה. ואם שרה הבת צ' שנה תלד הלא ודאי כ"א שהוא ית' עושה אותה בריה חדשה כבת ך' שנה כי מחזירה לנערותה. למען תת לי ממנה בן וא"כ איפה לא יהיה כמו זר נחשב שיביא את ישמעאל אל הקדושה שישנהו לטוב ויבאהו אל הקדושה שיחיה לפניו בעה"ב. ע"כ אז ערב אל לבו ויאמר לו ישמעאל. יחיה לפניך. ואז השיב לו הוא ית' ואמר לו הנה שאלתך זו כוללת ב' דברים.

א' בישמעאל עצמו שיעשה תשובה שנית שגם בו יקרא לך זרע. להקים את בריתי גם עמו אבל זו השנית א"א כי הלא שרה אשתך שהיא בת זוגך ונשמתה קדושה כמוך. היא היולדת לך בן. כלו' שיקרא לך בן מיוחס אחריך שיקרא זרעך כלו' אך לא בן שפחה מצרית שמסטרא דשמאלא. והראיה כי הלא וקראת את שמו יצחק שהוא כי לצאת ממך מי שיקרא זרעך שהוא שיצדק בו שם זה. והוא מאמרם ז"ל בב"ר פ' וירא (שם) למה נקרא יצחק **י**' כנגד י' הדברות. **צ** ששרה היתה בת צ' שנה. **ח**' שנמול לשמנה. **ק**' שהיה אברהם בן ק' שנה. וזהו שרה אשתך וכו' וקראת את שמו יצחק. שהיו"ד היא על עשרת הדברות שכדי שיקבל עשרת הדברות צריך שתלד אותו שרה והוא בת תשעים שנה וזה י' וצ' וגם צריך יהיה נמול לשמונה שהוא עולה תמימה צריך שתהיה אתה בן ק' שנה וזהו הח' והק' כמפורש פ' וירא בס"ד. כלומר וזה אי אפשר בישמעאל וז"א אבל שרה לשלול את הגר שילדה לישמעאל וזה משמעות אבל כלומר לא כדברך אבל משרה בלבד וע"כ את בן שהוא ממך ומשרה אקים את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו. שהוא הדבר השני שכיוונת בשאלתך באמור לו ישמעאל יחיה לפניך אך ולישמעאל כלומר מצד עצמו שהוא הדבר הראשון שיחיה וישוב אל ה'. הנה לזה כבר שמעתיך שאחיה אותו שאחזירהו בתשובה ויחיה לפני לעה"ב כאשר כתבנו. שהוא מה שבא אל הפועל ובישרו ית' בדבר באומרו תקבר בשיבה טובה וגם אטיב לזרעו ברבוי כי והרבתי אותי כו'. וגם במעלה כי שנים עשר נשיאים יוליד וכו'. אך לא להקים בריתי אתו כ"א ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה. ולא אשר ילדה הגר המצרית כי ע"כ קראתיו יצחק כי הוצרך זכות היות שרה בת תשעים שנה ואחרי בן ק' למועד הזאת הוא למועד חג הפסח בשנה האחרת ולא קודם. כי אז אתה משלי' הק' שנה כד"א ואברהם בן ק' שנה בהולד לו את יצחק בנו ושרה בת צ' שנה כו'. ואמר למועד וכו' כי במועד הפסח היה כמשז"ל כי באומרם המלאכים כעת חיה הלכו לסדום ואכלו בבית לוט מצות. כמאמרם ז"ל (ב"מ דף פ"ו) כי פסח היה. או שיעור הכתובים אבל שרה דוקא יולדת מה שיהיה לך בן. אבל לא הגר המצרית והטעם כי ג' שותפים באדם אביו ואמו והקב"ה. אך זה היה לך עם שרה שאני עמכם. אך לא עם הגר וז"א אבל להיותו לפני יהיה מה ששרה אשתך יולדת לך בן. כי ע"י שניכם אני הג' וז"א וקראת את שמו יצחק כלו' כי מקריאת השם יתגלה לך הטעם. והוא כי בשם יש חבור שלשתנו והוא מה שארז"ל בב"ר פרשת וירא כי בצדי"ק רמוזה שרה ובקו"ף אברהם. שהיא היתה בת תשעים שנה והוא בן ק'. נקוט מהא ב' אותיות אלו והשנים הנותרות הם ח"י שירמוז בו חי העולמים עם שניהם נמצאו רמוזים יחד בשם יצחק העשותו ע"י ג' שותפין שבאדם. מה שאין כן אם היה

באברהם עם הגר כי אין בה הכנה להיות השותף השלישי הוא ית' להיות בישמעאל הדמות עם יצחק. ולכן ליצחק בלבד אני או' והקימותי את בריתי אתו לברית עולם כו'. והנה עד כה ביצחק קיימתי. ענין טרם יקראו ואני אענה כי לא בקשתם עליו לא קראתם ועניתי. אך ולישמעאל לא כן כי אם עד שמעתי השאלה מפיך על כי אינו כדאי וזהו ולישמעאל שמעתיך ועכ"ז לא איחרתי לגזור הטובה כ"א מיד שדברת הנה ברכתי אותי כו' והשאר כדלעיל:

פרק יח

פסקה א

וירא אליו ה' באלוני ממרא כו'. ראוי לשית לב אל אומר אליו ואת שמו לא הזכיר כי להיות פרשה פתוחה אין לסמוך אל הנזכר בקוד'. ועוד מה צורך לדעת היכן היה יושב ושהיה כחום היום. ועוד או' וירא שני פעמים. ועוד למה רץ לקראתם והם נצבים עליו. ועוד אם היה בלבו שהיו ערביים למה חרד עליהם את כל החרדה ההיא וישתחו ארצה ועוד כאשר רץ לקראתם וישתחו למה לא דבר להם כלום. ועוד אמר אל נא תעבור והל"ל אל נא תלך או אל נא תעלה. וגם אם שם זה הוא קדש שהוא הפירוש היותר צודק למה לא נאמר קודם לאומר וירץ לקראתם שהוצרך רש"י ז"ל לומר שנכתב הפך הסדר:

אמנם בא להורת במה מעלות טובות מקנה המצוה בעוביה. כי תקדשנו ותזככנו עד יהיה כבריה חדשה. כנוסח ברכותינו אשר קדשנו במצותיו. כי ע"י מצותיו מתחדשים האברים העושים אותם. וע"כ הם רמ"ח מ"ע לעומת רמ"ח איברים ושס"ה מצות ל"ת כנגד שס"ה גידים. וכמאמרנו על פסוק (קהלת י"ב) את האלהים ירא ואת מצותיו שמור. שהוא את האלהים ירא מלעבור מצות ל"ת. ואת מצותיו שמור לקיים מ"ע כי זהו כללות כל האדם בין איברי' וגידים ליקדש. גם רמ"ח מ"ע ושס"ה מצות ל"ת. היא כללות כל האדם שהוא רמ"ח איברים ושס"ה גידים כמספרן. וזהו ענין מאמר תורתנו פה באו' וירא אליו ה'. לומר ראה והביטה המעלות אשר קנה אברהם ע"י המילה הנזכר כי הנה נתקדש איכותו על מה שהיה מתחלה בכמה דברים. א' כי וירא עליו ה'. והוא ענין מאמרם ז"ל על מה שמצינו פעם מזמור לדוד ופעם לדוד מזמור. ואמרו ע"ד פירושם על פסוק צדק לבבתי וילבישני. יש אדם נאה ללבושו ויש שלבושו נאה לו כו'. כך אמר איוב אני נאה לצדקה להתלבש בה והיא נאה להתלבש בי. כך לא בלבד המזמור נאה לדוד כ"א גם דוד נאה אל המזמור וע"כ נאמר ג"כ לדוד מזמור. עד"ז יאמר שקנה אברהם ע"י המילה. כי הנה עד שלא נמול אברהם לא נאמר רק ויאמר ה' אל אברם וירא ה' אל אברם היה דבר ה' אל אברם. כי ה' שנזכר תחלה הוא נאה אל אברם להתפאר ולהתנאות בו

אברם אך לא היה הוא נאה לה' בעצם להתפאר כי ערל היה. כי ע"כ לא היה יכול לסבול השראת קדושת נבואה מבלי יפול. אך עתה שנימול אינו אמר וירא ה' אליו כ"א אליו ה'. כי הוא נאה לה' ע"ד לדוד מזמור. וז"א אליו כלומר אל הנימול הנזכר ולא אמר אל אברהם. בל יראה שה"א שניתוספה בו ליקרא אברהם גרמה לו. ע"כ לא הזכיר אברהם כי אם אליו שהוא אל הנמול הנזכר בסמוך. כי המילה עשתה זאת שנתקדשו כל אבריו לגמרי משא"כ אם היה נקרא אברהם ועודנו ערל. ועוד שנית. והיא כי והיא יושב פתח האהל משא"כ בתחלה שהיה נופל ולא יושב. ועוד שלישית והוא פתח האהל כי דרך הנביא להתבודד במקום שאין אנשים להשיג הנבואה. אך עתה ע"י זכות המצוה נראה אליו ה' פתח האהל מקום שנכנסים ויוצאים ואי אפשר להתבודד שם עוד רביעית והיא כחום היום והוא כי אין נבואה שורה אלא מתוך שמחה ולא מתוך צער. והנה אברהם היה מצטער הרבה שהיה מכה בו שרב ושמש ומה גם למ"ש ז"ל (ב"ר פ' מ"ח) שהוציא הקב"ה חמה מנרתקה ואין צער גדול מזה ועכ"ז לא נמנעה מנונו נבואה ויכול לסובלה עם היות כי המילה מתשת כח כל הגוף אף אין זה כ"א זכות המילה היא שעמד' לו כמדובר. וע"פ דרכנו נשית לב אל אומרם ז"ל שהקב"ה הוציא חמה מנרתקה. ומהם אמרו שנקב נקב מגיהנם והרתיח העולם. מהיכן יצא להם וגם אם הוא מפני שהחום יפה למכה למה היה מגהינם או חמה מנרתקה שהוא הגיהנם שלעתיד לבא המלהט הרשעים. כמ"ש ז"ל על פסוק הנה יום בא בוער כתנור והיה כו' וליהט אותם היום הבא. שהוא כי הקב"ה יוציא חמה מנרתקה ותלהט'. אך הנה הוקשה למו אומרו כחום היום. ולא אמר בחום היום ע"כ אמר שהוא כמו חום אותו היום הידוע. שאמר הנביא הנה יום בא לה' ולהט אותם היום הבא. ולמה עשה כן הוא ית' לאברהם אוהבו ומה גם לאו' שבא לבקרו. אך יתכן שהטעימו הקב"ה מעין העתיד והוא כי ארז"ל כי חמה מנרתקה שהוא גהינם העתיד היא תלהט רשעים ותרפא הצדיקים. וזהו הנה יום בא וכו' ולהט אותם היום הבא והיא תרפא הצדיקים. וזהו שסמוך וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וכו'. ויתכן כי כן עשה הוא יתברך באברהם. שאותו היום הוציא חמה מנרתקה שמלהט רשעים היא מרפא וכו' ושיעור הכ' לפי זה והוא יושב פתח האהל בשובה ונתח. יען היה לו כחום אותו היום שמה ששורף את הרשעים ומרפא הצדיקים: עוד אמרו (שם) אמר ר' לוי לעתיד לבא אברהם יושב על פתח גהינם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכה. ואותן שחטאו יותר מדאי מהו עושה להם. מעביר את הערלה מעל גבי תנוקות שמחו עד שלא מלו ונתנה עליהן ומורידן לגיהנם כו'. והלא יקשה היכן נזכר

בכתוב שיושב על פתח גהינם ולמה נרמז פה. וגם מה ענין מלת התינוקות ההם אצל זה. וגם מי מנה אלו ואלו שיהיו כל כך תנוקות בלא מלו כמכפר החוטאים ולא יותר מדאי:

אך הוא מה שכתבנו כי הוקשה לו כ"ף של כחום. ע"כ פי' והלא יושב פתח האהל. ולמה הי' פתח האהל. הלא הוא כמו חום היום הוא היום הבא שהוא גהינם שלעתיד לבא. כי אז יושב בפתח גהינם להציל בניו מעתה עשה דוגמתו והוא שהתורה אומרת כי זה שהי' יושב פתח האהל. היה כמו מה שיהי' בחום גהינם העתיד. ולא יבצר כי זכות מעשהו עתה הוא מה שיועיל לו אז שיהי' מצטער פתח האהל בחולי שמחמת מילה. כי ע"י כן זוכה להציל כל בניו הנמולי' מגהינם. והנה במסכת עירובין מביא ענין זה שאברהם אינו מניח מהול כו'. ומסיים בה מעביר ערלת תינוקות כו'. ואפשר כי לא ייחדו בב"ר העון ההוא כ"א חטאו יותר מדאי. לכלול כל מטמאי מילתם בעריות ולא שבו. שבשר קודש יעברו מעליהם וזהו מעביר כו' שמביאן ה' ית' בגלגול ואינן מגיעין למילה כאלו חוזרת הערלה ראשונה למקומה ומבטל בה המילה. שמטמאה כשהי' לו. נמצא כי הן הם התנוקות אשר טמאו המילה בראשונה:

פסקה ב

וישא עיניו וירא כו'. לבא אל הענין נשית לב אל מאמרם ז"ל בב"ר סוף פ' הקודמת. וז"ל (פ' מ"ז) אמר אברהם עד שלא מלתי היו עוברים והשבים באים אצלי תאמר משמלתי אינם באים אצלי א"ל הקב"ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים אצלך. עכשיו אני בכבודי בא ונגלה עליך הה"ד וירא אליו ה' כו' ע"כ:

והנה ראוי להעיר מה ראה על ככה אברהם לטעון נגד מאמרו ית' מי שלא פצה את פיו באמור אליו ה' קח נא את בנך את יחידך כו' לאמר לו הלא אתה אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע. איך בציווי זה בקש טענה ליפטר. וגם מה לו ולעוברים ושבים ערביים ערלים נגד צווי ית' ועוד תשובתו ית' עכשיו אני בכבודי בא כו'. האם לו יונח שלא היה בא ונגלה עליו. היה הדין עם אברהם לעבור ציוויו ית'. וגם נשים לב אל אומרו בכבודי כי מי לא ידע כי בכבודו בא. וגם איך למד זה מאומרו וירא כו' שאומר הה"ד וירא כו'. אך לזה נקדים כי הנה ידענו כי על שלשה דברים העולם עומד על התורה כו' וארז"ל בשמות רבה (פ"א) כי משנברא העולם עד מתן תורה היה העולם עומד על עמוד א' שהוא גמילות חסדים הוא של אברהם והוא כמ"ש ז"ל שהיה כמריש שבאמצע הקורה. שסובל קורות שמכאן ומכאן. כך הדורות שלפניו ושל אחריו היו סמוכים עליו:

ונבא אל הענין והוא כי בעל המאמר הוקשה לו אומרו וירא אליו ולא אמר אל אברהם. ע"כ אמר כי עברו דברים בין אברהם ובינו ית'. כי אברהם בענותנותו היה חש יותר על

קיום העולם מהנוגע אל עצמו. ע"כ על אומרו ית' קח נא את בנך כו' לא דבר מאומה. אך על ענין המילה להיותה דבר זר בעיני ההמון באומרם היתכן ברא אלהים אדם שיחשוב לבעל מום. עד החסיר מאשר ברא יאלהים לשיהיה שלם. והיא תמיהת טורנוסרופום מעשה הקב"ה נאים או מעשה בני אדם נאים כו'. ע"כ אמר אברהם הנה אין העולם מתקיים אלא ע"י גמילות חסדים שאני עושה והנה ע"י מצוה זו יתבטל. וכי תאמר משמלתי יהי' באי' וא"כ איך אעשה הגמילות חסדים. ולמה לא תדחה מצוה א' מפני מה שמקיים העולם אז השיב לו הוא ית' ואמר שעד שלא מלתה כו'. לומר הנה גדול יהיה כחך ע"י המילה לקיים העולם מעתה כי הלא עד כה היו ערלים אשר השכינה רחוק מהם כנודע. ועם כל זה על ידם שהיית גומל להם חסד הי' העולם מתקיים. כי גם שלא היתה שכינה שורה בעולם. לא יבצר שזכות הגמילות חסדים היה משפיע שפע לקיימו. כ"ש עכשיו שע"י המילה תשרה עליך שכינה שתהי' ממש מרכבה אליה. ולא עוד אלא שיבחר בך מבמלאכי מרכבתו שיניח אותם ויעשה מרכבה ממך. נמצא יהי' זה העולם כעולם המלאכים. ואיך לא יתקיים העולם אז יותר. וז"א אני בכבודי בא כלו' בד' מחנות מרכבתי בא ומניח אותם ונגלה עליך. כלומר עליך ממש כי אעשה מרכבה ממך כמפירש כל מאמר זה נמעלה בפ' ציווי המילה. וכן הי' כי בא במלאכי מרכבתו ונתרא' עליו ממש. ואת מלאכי מרכבתו הלביש כאנשים. ויציבם לפני אברהם שיגמול להם חסדי וע"כ היטיב אשר דבר אל נא תעבור מעל עבדיך שהוא מהיותו ית' עליו ממש כאשר יבא בס"ד. ואמר הה"ד וירא אליו ה' כו' והוא לו' כי בזה יתיישב אומרו אליו. שהוא אל הנימול שהענין הי' בזכות המילה כמדו' למעל'. וגם בזה יתיישב שלא מצינו דבר אליו דבר אך אין זה כ"א להודיע מציאות המראה. שהיתה ביתר שאת על הקודמת להניח מרכבת מלאכיו לעשות מרכבה ממנו:

ובזה נבא אל ענין הכתובים אמר הנה עוד קנה מעלה חמישית והיא כי ע"י מילה זכה כי בא הוא ית' במרכבת מלאכיו. והניחם ועשה מרכב' מאברהם. וזהו וישא עיניו וירא כי נשא עיניו למעלה מעצמי. וירא בשכינה על ראשו שעשה מרכב' ממנו. והנה שלשה אנשים נצבים עליו כלומר שלא ראה אותם באים מרחוק ומתקרבים עד גשתם אליו. כדרכן שלבני אדם כ"א והנה כו' נצבים עליו כי אחר שוישא עיניו למעלה וירא בשכינה וכשבא מיד להביט למטה. והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא היותם נצבים לפניו כהרף עין. והוא כי הוא ית' בעשותו מרכבה מאברהם הוריד מלאכי מרכבתו מיכאל גבריאל רפאל. והציבם לפניו. מלובשים כאנשים למען זכות את אברהם להסעידם. הנה אברהם בשתי ראיות אלו שראה ראה עצמו במבוכה גדולה. והיא כי הלא אמרו רז"ל

(ב"ר מ"ח) שפתח אהלו היה לפני אורח הדרך. ובראותו כי לא ראה אותם באים בדרך ומתקרבים כי אם נצבים לפניו כנופלים מן השמים כאשר הי'. וע"כ לא יבצר מלעלות על לב אברהם אולי מלאכים הם. ומה גם לרז"ל (שם) שאמרו כי אמר וסעדו לבכם ולא לבבכם כד"א ולחם לבב אנוש יסעד. על שהמלאכים אין להם אלא לב א' באופן שלא יבצר לפחות מלהסתפק אם מלאכים המה. או בני אדם קלי המרוץ מאד שעל ספק זה לא אמר לבבכם ומה שהי' נדון בקרבו אולי מלאכים היו. כי ע"כ לא ראם באים בדרך. כ"א נצבים לפניו כרגע והיו בדמות אנשים מלובשים גשמיות. הוא כי האלהים עשה למען יקיים בהם מצות גמילות חסדים שיתן לפניהם ויאכלו. או אפשר כי אנשים הם קלי מרוץ כי טרם ירגיש אותם מרחוק ראם נצבים עליו. ע"כ אמר הנה שתי מעלות טובות זכיתי עתה א' היותי מרכבה אל השכינה. שנית מצות גמילות חסדים אם אטפל במצות ג"ח אולי השכינה תסתלק מעלי. ואם אמרתי לפניו ית' שאל נא יעבור ויעזוב אותי. אולי אצטרך להאריך בתפלה ובין כך ובין כך יסתלקו האנשים כי גם אם הם אנשים. כאשר קלו מנשרים לבא יקלו להסתלק ואוי לי אם או' להם תחלה המתינו לי עד דברי בו ית'. כי כן לא יעשה להתחיל לדבר בם טרם אדבר עמו ית' כי הוא מיעוט דרך ארץ. ע"כ לתקן את הכל עשה בחכמה ולא דבר אתם דבר. רק רמז להם שהי' חפץ לדבר בם כדי שיתעכבו. וע"כ וירץ לקראתם עם היותו קרוב מפתח האהל למען יבינו כי חושק לדבר בם וזה הוא אם אנשים הם. ואם הם מלאכים ע"כ וישתחו ארצה ועי"כ בטח לבו שימתינו לו ולא יסעו בעוד ידבר עמו ית'. כי המה יכירו כי חפצו בם ולא ישקוט עד ידבר אתם. ואז דבר אתו ית' ואמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך על מלאכי מרכבותך והוא שאם מלאכי' הם. יסתלקו להיות מרכבה אל השכינה וימנע ממנו מצות ג"ח. וגם היות מרכב' אל השכינה. ואם אנשים הם לבל יחסר ממנו היותו מרכבה אל השכינה בעוד שתתעסק בגמילות חסדים. ומה גם לרז"ל שאמרו כי ע"י ג"ח זה זכו בניו במדבר ובארץ ולעתיד. למתנות גדולות עד מאד:

פסקה ד

יוקח נא מעט כו'. ראוי לשים לב למה לא אמר אקח כי אם יוקח ע"י שליח. ומה גם לרז"ל (שם) שאמרו כי כאשר עשה. כן שלם לו אלהים. כי המים שאמר ע"י שליח ניתן לבניו ע"י משה והלחם שהי' על ידו. גם ה' נתן על ידו. כאו' הנני ממטיר לכם לחם כו' ואם כן איפה על אברהם יפלא. למה גם מימיו לא נתן ע"י עצמו. כי לא יבצר ממנו הפרש העושה המצוה בידו לעושה על יד שלוחו. וגם או' תחת העץ ולמה לא באהל. ועוד אומרו אחר תעבורו כמיצר על התעכבם. וכן לא יעשה. וגם אומרו כי על כן עברתם. היאמר

בעל הבית לאורח שלאכול מלחמו בא. וגם אורח אם יאמר לבעל הבית כן תעשה כאשר דברת והאכילני. כי ע"כ אמר בב"ר (שם) שאמרו כדין תעביד לבר דכר דיתייליד לך:

אמנם הנה ארז"ל (שם) כי חשש אברם פן היו ערביים העובדים לאבק רגליהם. שע"כ צוה לרחוץ רגליהם. וע"כ להיות גם זה בכלל ספקותיו. אפשר כי שירות הנעשה עודם בע"ג על רגליהם. לא רצה עשוהו על יד עצמו. אך מה שהוא אחר הטהרם מע"ג. עשה על ידו. ולהתכת הכתובים יאמר כי הנה תחת אחד מארבעה סיבות ימנעו אורחים מהתארח אצל בעל הבית. (א) לבל הטריח את הבעל הבית בשירותם. (ב) על טורח בני הבית לפנות כלי הבית ומטלטליו ממקום למקום. (ג) לבלתי הפסידו ממון. (ד) להיותם נחפזים ללכת לדרכם. ע"כ על הא' אמר יוקח נא כו' ע"י שליח. כלומר כי הרבה שלוחים יש לי לשרת. כי רק בעיקר אכילתם אעשה בעצמי בפת לחם. ועל השנית אמר והשענו תחת העץ שאין שם דבר לפנות. ועל השלישית אמר ואקחה פת לחם וכו' שאין בזה הוצאה רבה. ועל הרביעית אמר אחר תעבורו שהוא אחר סמוך. מה שלא אמרתי רק דבר מועט. הוא כי ע"כ עברתם על עבדכם. ולא על פיזור רב רק לזכותני במצוה. ויאמרו אל תהיה אומר מעט ועשה הרבה. כדרך הצדיקים כמוך. פן נהיה עליך לטורח רק תעשה מועט כאשר דברת. ולא הרבה כאשר עם לבבך:

פסקה ו

וימהר אברהם כו'. הורנו שתי הדרכות טובות אשר יעשה אותו האדם בעשותו כל מצוה. (א) הזריזות. (ב) שכל מה שיכול לעשות בכבודו בעצמו יעשה. ולא יניח למשרתיו עושי רצונו:

וזהו שעל הא' אמר וימהר אברהם. וגם בדברו אליה לא אמר לושי כו' במהרה. כ"א טרם גלותו הצווי אמר מהרי. לומר כי קודם כל דבר תשים נגד פניה הזריזות והמהירות. אח"כ אמר הציווי. ועל השנית אמר לושי כו' והוא בשום לב אל אומרו לושי. כי האם ללמד הסדר עשיות הפת בא אברהם. כי מי לא ידע שע"י לישה יעשה העוגות. אך כיון אל תאמרי הנה שפחתי הגר וחברותיה הן יעזרוני. ותהיה א' לשה וא' מקטפת ועושה העוגות. ע"כ אמר אליה אוחזי במצוה ע"י עצמך כי את לושי. וגם עשי העוגות. ולמ"ד כי פסח היה שע"כ לוט מצות אפה ויאכלו. אפשר כיון לושי ומיד עשה עוגות. ואל תאחרי בין לישה ועשיית העוגות:

פסקה ז

ואל הבקר רץ כו'. הנה ארז"ל (ב"מ דף פ"ו) כי ג' בהמות שחט. בן בקר. וגם רך. וגם טוב. להאכילם ג' לשונות בחרדל. וראוי לדעת למה ג' בהמות ולא היו ג' נתחים טובים מאחת או משתים. ועוד שא"כ מאי לעשות אותו. אותם מיבעי ליה. וכן אומר ובן הבקר

אשר עשה. כי אם ג' היו הל"ל ובן הבקר רך וטוב אשר עשה. ועוד או' ויקח חמאה כו' ובן הבקר כו' כי מי שקיים אפי' ערובי תבשילין יתן לפני האורחים בשר וחלב. אך הנה יקרה יזמן איש שנים או שלשה אורחים ויאכילם וישקם היטב. אך כל כוונתו על הגדול שבהם. ואגבו יאכלו כל השאר. ואם הם שווי הערך. יעשה בשביל כל א' וא'. כדבר הזה אמר אברהם הנה בעיני יקר' נפש כל א' מהם ולא שכל החרדה הזאת היתה בשביל האחד. ואגבו אעשה לשאר וע"כ שחט שלש בהמות. בהמה אחד לכבוד כל א' וא'. ואם יעשה שלשה נתחי בשר. ויתן לפני כל א' במה יודע איפה כי ג' בהמות שחט. א' אל כל א'. אם לא היו ג' לשונות. כי הלא אין ג' לשונות בפחות מג' בהמות. כי אינן כנתח. שימצאו ב' או ג' דומים זה לזה בבהמה אחד או בשתים. והנה להיותו זקן. וגם לזכות את ישמעאל בנו מה עשה עמד ויחלק הלשונות. הא' לקח לבשל הוא והב' נתן לנער ישמעאל לחנכו במצות וזהו ויקח בן בקר אך רך וטוב ויתן שניהם אל הנער לעשות אותם. אך להיות אברהם זריז במצות יותר. ע"כ וימהר הוא לעשות אותו מיד. הוא את בן הבקר הא' ובראותו כי הנער לא עשה עדיין את הרך וטוב. ולא מיהר כמוהו. והוא כי עשה ורצה לתת לפניהם מהרה. ע"כ לא המתין עד שיעשה אותם הנער. ואז אמר אם אחתוך הלשון לג' חלקים אינו כבוד. ומה גם שרצה להורות שלכל א' נותן מנה א' לבדו. ולא יראה שלא החשיב רק את הא'. ואגבו זימן את השאר. וגם בימים ראשונים כל אורח היה ניתן לפניו מנתו בפני עצמו. ע"כ מה עשה לקח חמאה לתת לפני הא'. וחלב לשני. ובן הבקר לשלישי אשר עשה. כי אשר נתן לעשות הנער לא עשאו עדין. כי הוא מיהר לעשות את שלו. כאומר וימהר לעשות אותו. ולהיות שהיה מסתפק אם היו מלאכים כמ"ש. עם שהיה זקן וחולה ומצטער להיות בעמידה עכ"ז לראות אם יאכלו או אם הסתלק המאכל מלפניהם. ע"כ לא סר מלעמוד עליהם. והם בראותם כי והוא עומד עליהם כלומר הוא הידוע שהוא זקן וחולה. ותחת העץ חוץ מאהלו. ע"כ בושו ממנו ויאכלו. ולא סלקו המאכל מאליו. או נדקדק הוי"ו של והוא. והענין מ"ש שהיתה שכינה עליו כי עשה מרכבה ממנו. וז"א והוא כלומר לא הוא בלבד. כ"א והוא נוסף על זולתו. וז"א והוא כו' כלומר עם השכינה הנזכר לעיל. וע"כ בושו והכלמו ויאכלו. או יאמר דרוש אחר הכתוב אצלנו בשערים על מאמרם ז"ל שכשעלה משה למרום ורצו לפגוע בו מה"ש. א"ל הקב"ה אי אתם בושים ממנו. אמש ירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו כו' שכתבנו. שכיון הוא ית' להורות למלאכים כי היו צריכין כלם לגמילות חסדים של אברהם. שע"י חסדו מתקיים גם עולם המלאכים. וע"כ רצה ית' כי שם יאכלו להורות כי נהנים הם מג"ח. כי גדול הוא מהם ומקיימם. וזה הורה יתב' בהניח אותם ועשות מרכבה

ממנו. כי בזה נכנעו הם ויאכלו ולא עשו כמלאך את גדעון. וזה יאמר והוא עומד עליהם. שהיא מרכבה אל השכינה והם למטה. זהו והוא עומד עליהם במעלה. ואיך הוא עליהם. הוא כי הם תחת העץ ולא תחת השכינה כמוהו. וע"כ ויאכלו מפתו כצריכים אליו:

פסקה ט

ויאמרו אליו. כי הנה שאלתם איה שרה נראה לבלי צורך וגם מיעט דרך ארץ לשאול האורחים איה האשה. וגם למה יחסו הבשורה אל שרה ולא אל אברהם. ועוד כי גם ה' בישרו ששרה תלד. באו' וגם נתתי ממנה לך בן וגו' ומה צורך בשורה זו עתה. ועוד היפלא מהמלאכים שהיתה באהל שישאלו איה שרה. עד שהוצרכו רז"ל (יבמות דף ע"ז) לומר לחבבה על בעלה. או לתת לה כוס של ברכה:

ועוד למה כפל באו' שוב אשוב וגם מה ענין או' והוא אחריו. ומה צורך הודעה זו:

אמנם הנה ארז"ל כי למה לא הובא לפניהם לחם מפני ששרה פירסה נדה כשהיתה לשה ונטמאת העיסה. והנה לא יבצר תצר לה מדאגה מדבר אשר לא זכתה להעשות מצוה זו ממעשה ידיה. אולי לא הגונה היא. ע"כ להורות כי נהפוך הוא כי אדרבה. פקד אותה ה' מאז התחילה במצוה. והיה הדם ההוא לאות כי החזירה יתב' לנערותה לתת לה הריון. וע"כ שאלו איה שרה אשתך. כלומר הלא אכלנו מאשר עשית ולא מאשר עשתה היא אל תהרהר אחריה. כי הלא אדרבה היא הזוכה ואליה הבשורה כי ראויה היא. כי הלא איה שרה אשתך. והוא כדי שיענה ויאמר הנה באהל. כלומר צנועה בירכתי ביתה. לענות אחריו ולומר שוב אשוב וגו' והנה בן לשרה כי בזכות צניעותה ראויה לבנים כמשז"ל על פ' (תהילים קכ"ח:ג') אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך. אימתי אשתך כגפן פוריה כשהי' בירכתי ביתך. ויאמר שוב אשוב אליך הנה בזה היחל לגלות כי מלאך ממלאכי המרכבה הוא. בכפל אומרו שוב אשוב. והוא כי הנה הבאים אז אל אברהם. היו שכינה ושלשה מלאכים. ועל השכינה אמר שוב. ועל ידה אשוב כי אין שכינה בלי מלאכי המרכבה כי בלידת יצחק אין ספק תבא השכינה שמה כענין בלידת מרע"ה ותרא אותו כי טוב הוא. שנתמלא הבית אורה מזיו השכינה. וכן היה כי הוא ית' אמר אליו למועד אשוב אליך וגו' ושרה שומעת פתח האוהל. וש"ת איה צניעותה בירכתי ביתה אם היא בפתח לפני האורחים. לז"א והוא אחריו כי אברהם הוא אחריו של המלאך הדובר בו. נמצא אברהם מפסיק בין אחורי המלאך ובין הפתח ששרה שם. שאל"כ היתה פנימה:

פסקה יא

ואברהם ושרה זקנים וגו'. אמר כי הצד שוה שבהם. כי אברהם ושרה זקנים באים בימים. אך מה שחדל להיות לשרה אורח כנשים. כלו' אורח טבעי כנשים אך אורח שלא כנשים שהוא דרך נס אחר תשעים שנה לא חדל ממנה. כי חזרה לנערותה ופירסה נדה אחרי

זקנתה הפך הנשים. ועל כן ותצחק שרה בקרבה וגם שלא דברה הנה. היה לאמר הנה ממני אין עיכוב כי הנה אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה. כי פרסתי נדה וחזרתי לנערותי אך העיכוב אינו אלא כי ואדוני זקן:

וזה אפשר כוונו רז"ל בב"ר (פ' מ"ח) באומר בתר דסיבית תהי לי עדונין. גם שאין לשונם ברור. ובזה יתיישב מאמרם ז"ל באומרם מכאן שמותר לשנות מפני השלום שהיא אמרה ואדוני זקן והקב"ה אמר ואני זקנתי. ואם כפשוטו של מקרא אינו משנה מאמרה. כ"א שהיה אמרה על שניהם והקב"ה לא אמר כ"א חצי מאמרה. אך במה שאמרנו שאחרי בלותי היתה לי עדנה אינו בתמיה. רק שהיא חזרה לנערותיה יצדק מאמרם ז"ל כמדובר. והשיב יתברך ואמר למה זה. כלומר למה היה זה המבשר האם חנם שלחתיו כי צחקה שרה וגם שלא דברה בפיה. הנה כוונת הצחוק היתה לאמר האף כי אמנם ודאי היא שאלד. עכ"ז את מה כי אני זקנתי:

פסקה יד

היפלא מה' דבר וגו'. אמר הנה אינו מן התימה שצחקה שרה כמספקת כי אולי חשבה כי האורח לא דבר נכונה. ומה גם אם היה בדעתה שהיו ערביים. וגם אם עלה בדעתה כי מלאך ה' צבאות הוא. מסתפקה אם מה' יצא הדבר. או מעצמו או דרך ברכה. ע"כ הנה עתה אני ה' אומר היפלא ויתכסה מה' דבר בתמיהה. כלומר ממלאך אינו ודאי שלא יתכסה. והנה עתה אני עצמי אומר למועד אשוב וגו' ולשרה בן. עתה שפי המדבר אין להסתפק:

פסקה טו

ותכחש שרה וגו'. ראוי לשים לב למה כחשה מאמר ה'. ועוד אומרו כי יראה. שנהפוך הוא כי ע"כ היה לה להודות פן יקצוף ה' על קולה. אך היא ראתה שינוי כי היא צחקה באו' ואדוני זקן. והוא א"ל שצחקה לאמר ואני זקנתי. והנה הצחוק היה אמת אך לא מטעם זה. והיא לא ידעה שמותר לשנות. ע"כ אמרה אולי נאמר לו מאתו ית' ואדוני זקן והוא משנה עד אודה במציאות הצחוק ואח"כ יריב אתי על שתליתי בו העכוב על כן הכחישה הצחוק כלו שהוא מאומדן דעתו היה אומר ומעיד הוא ית' כי לא מבלתי האמנה בנבואתו כיחשה. רק כי יראה פן יתקוטט עמה אם תודה בצחוק באמור לה'. כי גם הטעם שהוא על כי ואדוני זקן הוא אמת. אז הבין אברהם בחכמתו כי לא על חנם כיחשה כי אם אולי הוא שינה מפני השלום. אך טעמה לא היה רק עליו שהוא זקן. ע"כ ויאמר לא כי צחקת לומר הנה הטעם אפשר היה כאשר אמרתי או הפכו. אולי היה שינוי מפני השלום. אך הצחוק בלבד בעצמו אמת הוא ואל תכחשי. אז שתקה והודה:

פסקה טז

ויקומו משם האנשים וגו'. יאמר כי אמר שהאכילם והשקם רצה לזכות בעצמו למצות לויה וילך לשלחם שהוא ללותם כמאמר המתרגם. והנה או' האנשים יראה מיותר. וכן באו' וישקיפו הל"ל וילכו סדומה. אך הנה סיפרה תורה כי עשו באופן שיזכה אברהם במצות לויה. והוא כי הנה הראות כאנשים לא היו רק למען יאכילם אברהם. אך אחרי אכלם היו יכולים לשוב אל רוחניותן. וברגע ימצאו בסדום ואפי' בדמות אנשים. כי שלישו של עולם הוא המלאך. ובפסיע' א' ימצא בסדום. ואמר כי ויקומו משם האנשים שהוא כדרך אנשים ההולכים הלוך ונסוע. וגם וישקיפו משם על פני סדום. ולא קפצו כרגע בלי השקפה. הי' על כי ואברהם הולך עמם לשלחם. בלא הי' הלוכם יותר מהלוך אברהם כדי לשלחם שהוא למען קיים מצות לויה ואלו קפצו כמו רגע לא היה מקיים המצוה:

פסקה יז

וה' אמר המכסה אני וגו'. ראוי לשית לב מה זו תמיהה המכסה אני מאברהם וגו' היתכן שלא היה עושה הוא יתב' דבר שלא יודיע תחלה לאברהם. ומה זו תמיהה. ועוד או' ואברהם בלתי צודק. כי מה יתן ומה יוסיף אל הענין מה שיהי' לגוי גדול וגו'. ושנברכו בו וגו' וגם אומרו כי ידעתיו וגו'. שהוא נתינת טעם ויראה בלתי צודק. וכן אומרו למען הביא וגו' היל"ל למען הביא על בניו. כי איך יאמר שיצוה את בניו ושמרו אחריו דרך ה' למען הביא אל אברהם וגו'. אך יאמר במה שידענו. כי וה' הוא ובית דינו. והענין נמשך אחר הקודם. והוא כי הנה וישקיפו שהיא השקפה לרעה. שהביטו בהתלבשות הבטת רוגז. והנה אברהם הולך עמם לשלחם וירא השקפתם לרעה. וחש הוא יתב' פן בראות אברהם מיד את סדום הפוכה כמו רגע. וגפרית ואש מן השמים. הלא יהרהר בלבו לומר מה זה האכזריות חמה. היתכן לא היה נ' צדיקים או יותר במקום ההוא. אך אין זה כ"א רשות שנתן הוא ית' למלאכים להשחית. ולא הבחינו בין צדיק לרשע וכלו הכל. או לפחות יחשב כי ע"פ מדת הדין לבדה בלי שתוף רחמים. נעשה הכליה ההוא ויגדל הכאב מאד. כי הוא היה הולך ללוות את ההולכים לעשות שלא כרצונו. ע"כ בא הוא יתב' ואמר הנה וישקיפו. השקפה לרעה על פני סדום. שמורה כי משחיתים הם. ויחשוב כי ע"כ לא הבחינו בין צדיק לרשע ואברהם הולך עמם ורואה הענין. וגם הוא הולך לשלחם ללוות את עושי הפך רצונו. ע"כ וה' הוא ובית דינו באחדות א' אמר המכסה אני מאברהם כי לא מאת המשחיתי' הוא הענין. כ"א אשר אני הוא הנזכר. שהוא וה' עושה בעצמו ולא המשחיתים. וגם לא מדה"ד לבדה. כ"א בשתוף מדת רחמים העושה. וש"ת יעשה הוא יתב' משפט צדקו ולא יחוש אל המהרהר. לז"א הנה מכמה טעמים אין לכסות ממנו.

(א) כי ואברהם היו יהי' לגוי גדול ועצום. וע"כ יפקפק בבטחון שיאמר איך תבא ברכה ואעשך לגוי גדול לידי גמר. אם ככה הוא יתב' מתנהג להניח הדבר אל המשחיתים. או את מדת הדין בלי שתוף רחמים. והלא לא יבצר מזרעו אשמת דבר. ויתעתדו לכליה חלילה. וש"ת עם בניו לא יתנהג כך רק עם גויי הארץ זולתם. לז"א עוד יש טעם. (ב) כי הלא אמרתי לו ונברכו בו כל גוי הארץ. ועתה לא די שלא נברכו. כ"א גם כלו מן העולם. ועוד (ג) והוא כי ידעתיו וגו' לעשות צדקה ומשפט. והוא כי הנה צווי אליו הוא את בניו שיצוה ושמרו דרך ה' לעשות וגו'. שיאמר להם דרך ה' שהדרך שהוא יתברך עושה יעשו הם. ומה הוא עושה צדקה ומשפט אף אתם כן. והנה בעיני אברהם אין צ"ל צדקה. כ"א אפי' משפט לא היה בענין סדום. כאומר השופט כל הארץ לא יעשה משפט. וא"כ איך יאמר אברהם יעשו דרך שעושה ה' שהוא צדקה ומשפט. ולדעתו אפי' משפט אינו עושה חלילה. וזהו כי ידעתיו וגו' דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ע"כ אודיענו האמת. ועוד כי הצדקה ומשפט שיעשו בניו לא בלבד נוגעים אל בניו. כ"א גם אל עצמו ולמה אכסה ממנו כי ע"י עשות ישראל צדקה ומשפט. ימשכו ויתקיימו הדורות עד לעתיד שתתקיים מתנת הארץ לאברהם ולזרעו משא"כ אם ח"ו יהיה הפסק בקיום הדורות על העדר צדקה ומשפט. שלא יתקיים המעותד לעתיד לאברהם ובראות כי אין זה דרך ה' חלילה לא יעשו הם צדקה ומשפט. וימנע טוב גם מאברהם עצמו. וזהו למען הביא ה' על אברהם וגו'. והוא כי עליו ממש דבר לך ולזרעך אתן. ומתי יתקיים. אומר לך הלא הוא לע"ל כנודע. שאז יתקיימו עשרה עממים את הקיני והקניזי וגו'. וכל האושר שלעתיד לבא הוא בצדקה ומשפט שיקדימו כד"א (ישעיה א') ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה וכמשז"ל על וארשתיך לי וגו' או יאמר כי ידעתיו וגו'. והוא ש"ת איך אני אומר המכסה וגו' ואברהם וגו'. והלא אדרבה בר עונש הוא אברהם שהיה קרוב אל סדום וידע כי המה רעים וחטאים ולא השיבם לה' ית' כדרכו את כל עמים רבים. לז"א לא יאשם על זה. כי מה שידעתיו ואהבתיו בעצם. אינו על מה שהיה מגייר גוים כי אם למען אשר יצוה את בניו וגו'. והוא משז"ל בפ' ר"א (פרק כ"ד) כי כל הנפש אשר עשה אברהם מכל הגוים לא נמשך אל זרעם אחריהם כלל כ"א הם עצמם בלבד. אך לא כן זרעו כ"א נמשך עד עולם. וזה יאמר כי ידעתיו וגו'. אינו אלא על שיצוה את בניו ואת ביתו אחריו. משא"כ הנפש אשר עשה שלא היה אל זרעם אחריהם וע"כ לא יאשם על מה שלא עשה בסדום. ולא שאין לו זכות על מה שגייר כל הנפש אשר עשה בחרן. אלא שאשר יצוה את בניו הוא גדול מספיק למען הביא וגו' משא"כ הנפש אשר עשה כי איננו גדול כזה:

פסקה כ

ויאמר ה' זעקת וגו'. אמר מה שראית השקפה לרעה. אל תתמה אל החפץ. כי הנה זעקת סדום ועמורה כי רבה. ולפעמים יקרה לא היה כ"כ חטאת החוטאים כצעקת שצועקים עליהם. אך בזה נהפוך היא כ"א הזעקה רבה. והחטאת כבדה מאד על הזעקה:

פסקה כא

ארדה נא וגו'. אמר הנה עוד אעשה למענך כי בלי השקפת מדת הדין ארדה נא אל עומק הדין ולא בחינת מדה"ד. כי אם הכצעקתה הבאה אלי. כלו' אם הצעקה המגעת אלי מדת רחמים הוא ה' הדובר בך. בלתי מספקת לשאעשה משפט כ"א הבאה אל מדה"ד. לא אביט אליה כ"א אל הבאה אלי. ואם עשו שיעור שתהא כדאי לבא אלי אעשה כלה אך אם לא עשו רק הבאה אל מדה"ד. להיות ראוי תעשה המדה ההיא דין. אדעה וארחם. עוד יאמר כי היו שני מיני זעקות. יש צועקים על הרעה שעושים להם. ויש על שלא הטיבו להם כענין יד עני ואביון לא החזיקה וכיוצא. אמר הכצעקתה הבאה אלי לעשות משפט עשו שהיא צעקה על מעשה שעשו. אעשה כלה. ואם לא אלא שאין שיעור להיות באה אלי לכלותם אלא בצירוף העדר טובה בלי מעשה. אדעה וארחם. עוד יאמר לא אעלה בחשבון מה שצועקים עליהם אשר לא מבני עירם המה העוברים ושבים עם שרב היה כנודע מרז"ל (פ' ס"ט) כ"א הכצעקתה (של) עצמה עשו כו'. עוד כיון כמ"ש ז"ל רעים וחטאים וכו' יודעים את קונם ומכוונים למרוד. כי הכוונה קשה מהמעשה. אמר שעכ"ז לא אעלה בחשבון. וזהו הכצעקתה כו' עשו ועכ"ז לא זכו בדינם:

פסקה כב

ויפנו משם כו' . הורה גדול בטחון אברהם בקונו. וגודל חשקו לזכות את הבריות שאף אחרי לכת המלאכים לסדום להשחיתם בגזירתו יתברך. לא השיב ידו מתפלה רק עודנו עומד לפני ה' לבקש רחמים. וכמ"ש המתרגם משמש בצלו כו':

פסקה כג

ויגש אברהם וכו'. ראוי לשים לב שטרם יאמר האף תספה. היה ראוי יאמר אולי יש חמשים כו'. ועוד למה בפסוק השני חוזר ואו' האף תספה. ועוד כי בא' נאמר צדיק עם רשע. ובשני האף תספה סתם. ועוד שנכנס בעיר ויצא במקום ואחר כך אמר אשר בקרבה ולא אמר בקרבו. ויחזור אל המקום דסמיך. ועוד שאומר אח"כ חלילה לך כו' להמית צדיק עם רשע. כי מהראוי יאמר חלילה לך שלא תשא למקום למען הצדיקים אשר בקרבה. ועוד למה כופל ואומר והיה כצדיק כרשע חלילה לך. ועוד שיראה כמו זר או' השופט כל הארץ וגו':

אמנם הנה אפשר יש צדיקים. אך לא יגיעו לכלל י' לכל עיר וזהו היותר קרוב. גם אפשר שיגיעו לסכום נ' י' לכל כרך ואולי י' אפשר יהיה תוך כל כרך י'. או נ' בכרך א' מכלן. כגון בסדום לוט וכל הנלוים אליו. ולעומת בחינות אלו אפשר כונתו יתברך. אחד מאלה. או להמית צדיק עם רשע יחד או לבלתי המית הצדיקים אך לא יצילו את יושבי עירם. כ"א המה בצדקתם יצילו נפשם. או אפשר שגם את זולתם יצילו. ואשר נראה לי ראוי כעת הוא שאם יש פחות מי' יצילו את עצמם. ואם יש י' לכל כרך יצילו את כל ה' הכרכים. גם שלא יהיו הנ' מחולקים י' בכל כרך כ"א חמשים בעיר א'. וזה היחלו האף תספה צדיק עם רשע שהוא בבחינ' היותר קרובה שיש פחות מחמשים. כלומר האם לא יצילו הצדיקים את נפשם. כלומר ראוי הוא יצילו את נפשם בצדקתם ולא תמות אלו עם אלו. וזהו אם יונח שאין נ' צדיקים שהוא היותר קרוב. אך אולי יש נ' צדיקים שיבואו עשרה לכל עיר. אצ"ל אם יהיו עשרה בכל עיר כ"א אפי' יהיו החמשים בתוך העיר האחת לבדה. והוא חשב על סדום שהיה לוט וביתו וכל הנלוים אליו. וז"א העיר בה"א הידיעה האף תספה. ולא אמר צדיק עם רשע שאינו חוזר אלא אל זולת צדיקים. או את הד' העיירות הנותרות ולא תשא למקום. לומר לחמשה הכרכים שנכללים בשם מקום ולא את העיר שבה החמשים בלבד. ולז"א ולא תשאל מקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה של עיר הא'. וז"א בקרבה ולא בקרבו כי אינו חוזר אל המקום הכולל את כולן כ"א שישא את כולן בשביל הנ' שבעיר א'. ועל החלוקה הא' שאמר האף תספה צדיק עם רשע שהוא בהיות פחות מנ' אמר חליל' לך מעשות כדבר הזה להמית. צדיק עם רשע כ"א שיצילו נפשם. והנה על חלוקה זו היה אפשר לאמר לו. כיון שלא מיחו ברשעים גם המה חייבים. והוא כקטרוג מדת הדין בעת החרבן על שלא מיחו עד שנגזר וממקדשי. ממקודשי תחלו ע"כ להשיב על זה אמר גם אם תחייבם על שלא מיחו. אין ראוי תהיה לקותם שוה אלא שאם הרשעים יתחייבו מיתה יתחייבו צדיקים יסורין. וזהו והיה כצדיק כרשע חלילה לך. ועל הב' אולי יש חמשים שאם היותם בעיר א' יצילו את כל המקום. אל תאמר כי כל כרך אתה דן בפני עצמו באופן שלא יצילו רק את העיר שנמצאו בה. הלא השופט להיותו שופט לא יעשה משפט. כלו' אם היה המשפט לא' ממלכי הארץ או לשרי מעלה שלא יעצרו כח נשפוט כל הארץ כא'. לא יפלא ישקיף אל כל כרך בפני עצמו. ולא ימחול אל עיר א' על חמשים צדיקים שבחברתה כי ישפטו כל א' בפני עצמו. אך השופט כל הארץ שלפעמים דן את כל העולם כא' לא יעשה פה משפט. והוא כי להיות שופע כל הארץ יחד מצרף זכיות כל העולם. ולפעמים בעיר א' הרבה זכיות או בהפך. ואינו שופט כל עיר בפני עצמו. להיות הזכיות בשוה בכל עיר

ועיר. כן תעשה אתה כי כל החמשה כרכים כאחת יחשבו כי אדון הכל אתה. וע"י כך הוא היות החמשים בעיר א' כבהיותן מוחלקים. כי תדונם חמשתן יחד. או יאמר על דרך המתרגם שאומר הברגז תשצי. וכן יראה בב"ר. והוא כי יקרא אף אל מדה"ד. ואמר הנה האף הוא מדת הרוגז. תספה צדיק עם רשע של שהצדיק לא מיחה כענין בחרבן. אך לא כן מדתך שם ה' של מדת רחמים הדובר בי. וכל שכן כי אולי יש חמשים צדיקים כו'. כי הנה האף תספה מטעם הנזכר שתכריע את מדת הרחמים. אדרב' ראוי שמדת הרחמים תכריע את מדת הדין למחול על כולן בזכותם. וז"א כמתמיה ולא תשא שם הרחמים הדובר בי. ותכריע את מדת האף ומה שאני מייחס האסיפה והכליון אל האף. הוא כי חלילה לך שם הרחמים לעשות כדבר הזה וש"ת כי אין מספיקים לכל כ"א אחר הרוב. שאם יש אלף רשעים יהיו אלף וא' צדיקים. זה לא יתכן כ"א כן צדיק ורשע שוים לפניך להכריע הכף. ואין צדיק אחד מכריע כנגד רשעים רבים. ולא יאות כי יהיה כצדיק כרשע בגדר אחד. חלילה לך כי הלא מרובה מדה טובה. ועשרה צדיקים יצילו את כל יושבי עירם וכל זה מבחינת הרחמים וכ"ש שאפי' היה נעשה ע"י מ"ה השופט כל הארץ לא יעשה משפט. כי אינו חלילה כמשחית שכשניתן לו רשות אינו מבחין בין צדיק לרשע. כי אתה שופט כל הארץ שודאי יעשה משפט לבלתי המית צדיק עם רשע. ולישא למקום בחמשים הצדיקים אשר בקרבה. עוד יתכן במה שכתבנו בפ' נח כי בעשותו ית' פקידת העון ע"י אף או חימה. אינו מבחין בין צדיק לרשע וכמאמר ז"ל כיון שניתן רשות כו' אך בהעשות על ידו ית' מבחין. ובזה יאמר הנה אפשר תהיה פקידה זו ע"י האף שהוא משחית. או על ידך. והנה מדת האף היא שתספה צדיק עם רשע כיון שניתן רשות כו'. ולא עוד אלא שאולי יש חמשים וכו' מדת האף הוא שתספה ולא תשא כו'. אך מדתך לא כן הוא. כי חלילה לבלתי הבחין וזהו חלילה לך וגו'. ולא זו בלבד כ"א גם בהיות הצדיק ראוי ליענש על שלא מיחה אינך מדמה פקידה של זה לזה. וע"כ מה שאשאלה ממך לא תניח המשפט ביד משחית כ"א על ידך. וזהו השופט כל הארץ לזכות או לחייב. לא יעשה הוא בעצמו המשפט באופן שיבחין אפי' יהיה במדת הדין:

פסקה כו

ויאמר ה' וגו'. הסכים עמו שאמר שאם יהיו חמשים צדיקים. עם שיהיו כלם תוך עיר א'. ישא לכל המקום הכולל ה' כרכים וזהו אם אמצא בסדום שהוא עיר אחת נ' צדיקים וכו' ונשאתי לכל המקום. עם שבארבעתן אין גם א'. וסיים סדום על כי היא העיר שאפשר ימצאון שם יותר משאר עיירות כי שם לוט. ואמר אצ"ל שלא אשחיתם כ"א ונשאתי לאשמותם ולא ישאר חוב עליהם:

פסקה כז

ויען אברהם וגו'. אמר אברהם עד כה דברתי עם השם הגדול והנה נא הואלתי לדבר אל אדני הוא שם אדנות. והוא כי בוש לסרב לפני השם הגדול ומה גם בהיותו הולך וחסור בחשבון ואנכי וגו':

פסקה כח

אולי יחסרון וגו'. הנה אברהם אמר את כל העיר. והקב"ה השיב לא אשחית סתם וגם הל"ל המקום ולא העיר. אך אברהם אמר אולי יחסרון וגו' ועל החסרון איני או' שתשא ותמחול להם כ"א שלא תשחית ואף לא אל כל הכרכים. כ"א אל העיר והוא כי במ"ה יש כדי כפרה לד' כרכים וחצי. אמר תשחית בה' את כל העיר החמישית כולה ולא יצילו החמשה את חציה. והשיב הוא ית' לא אשחית סתם כלו' לא אעשה השחתה לגמרי אפי' את חציה. כי איזה חצי אשחית ואיזה אשאיר כי אם אייסר את כולם:

פסקה כט

ויוסף וכו'. הנה למעלה אמר לא אשחית ובמנין המ' והשלשים אמר לא אעשה ובארבעים ובעשרים ובעשרה אמר בעבור משא"כ בל' והנה בענין ירידת המנין פרש"י ז"ל כי תחלה אמר חמשים על ה' כרכים. ואח"כ מ' על הד' ושלשים על ג' עד עשרה לאחת. ויתכן דרך אחרת בשום לב אל מה שהערנו באופן אחר ושתהיה תוספת חנינה בכל חלוקה. ולא חמשים לחמשה ולא מ' לד' שעניינים שוה לפי הערך. והוא כי בפעמים הראשונות בקש על הכל ואח"כ על קצתם. והוא כי עד ל' שהיו י' לכל אחד מהשלשה שהם רוב החמשה. בקש יתבטלו השתים ברוב להנצל גם הם אך בך' או בי' שהם כנגד המיעוט. בקש יספיקו הך' לב' וי' לא' ולא אחר הרוב שהיו רעים וחטאים שלא יתבטלו ברוב. ע"כ לא אמר בעבור הל'. ובזה יתבאר אשר הערנו. והוא תחלה נאמר לא אשחית אם אמצא שם מ' וחמשה אמר לשון השחתה על כי אברהם אמר התשחית בחמשה את כל העיר שלא ישחית את כל העיר החמישית. והשיב לא אשחית סתם לא אשחית כל העיר כ"א יסורין. אך באמור אליו אברהם אולי ימצאין שם מ' ולא הזכיר השחתה. אם היה משיב לו הוא ית' לא אשחית היה נראה שלא יעשה גדר השחתה שהוא כליון כ"א מעט ע"כ אמר לא אעשה כלומר שום עשיה. וזהו בעבור המ' כי הלא יש י' לכל א' מהד'. וע"כ החמישית תבטל ברוב גדול א' בין ד' בעבור זכות הד'. אך על השלשים גם שאמר לא אעשה שלא יעשה כלל כי עדיין יש מציאות רוב. עכ"ז אינם בעצם בעבור הל' רק ברחמנותו ית'. אך בך' אמר לא אשחית כלומר לא אשחית הכל כי השתים אשאיר וההטב' היא שלא יתבטלו השתים ברוב כי מרובה מדה טובה והנה להיות שלא יצילו

רק השתים. יצדק אומרו בעבור הך' כי אל הב' מספיק זכותם ועד"ז אמר בי' לא אשחית. וגם אומרו בעבור העשרה:

פסקה לג

וילך ה' כאשר וגו'. יאמר שכ"כ היה חשק אברהם לעמוד בפרץ להצדיקם. שעל שוילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ולא נתעכב אחרי דבורו. ע"כ ואברהם שב למקומו שאם היה מתעכב עוד מעט היה אברהם שב כפעם בפעם להתחנן. אך בראותו שהלך כהתימו לדבר ולא נתעכב כלל אז שב למקומו. וגם המלאכים עד ראותם שאברהם שב למקומו לא באו סדומה. וזהו שסמוך שב למקומו ויבאו כו' כי חשו פן יתעשת האלהים למו:

פרק יט

פסקה א

ויבאו וכו'. ראוי להעיר מה היה שלמעלה קראם אנשים ויקומו משם האנשים. ופה קראם מלאכים ואם הוא שעתה באו שלא בדמות אנשים איך אכלו בבית לוט וגם אחרי כן קוראם אנשים. וגם למה יודיע כי לוט יושב בשער סדום. ועוד איך ערב אל לבו לוט לאמר להם סורו נא כו' ולא חש פן יהרגוהו אנשי המקום על הכניסו אורחים. ועוד באומר הנה נא אדוני. כי מלת הנה מיותרת וגם למה אמר הגשה בל הסרה. ועוד באומר ורחצו אחר הלינה. הפך אשר עשה אברהם שצוה על הרחיצה תחלה:

אמנם הנה רצה הקב"ה לזכות את לוט במצות הכנסת אורחים למען הצילו. אך ראה ית' כ"א יבאו אליו בדמות אנשים והוא יושב בשער המשפט מקום שיש אנשים אילי הארץ. עם המון עם נדונים הלא יסתכן לוט או יקומו עליו ולא יעשה המצוה. ע"כ ויבאו שני המלאכים כלומר בדמות מלאכים. והטעם מפני שלוט יושב בשער סדום מקום המשפט מקום רואים שלא יראו אותם כ"א לוט לבדו וזהו וירא לוט. לומר לוט ראה אך לא הם. והוא כמשז"ל (ב"ר פ' מ"ה) כי כל בני בית אברהם היו מכירים במלאכים שע"כ הגר הכירתם. ודרשו על זה פסוק צופיה הליכות ביתה. ורצה לזכות בג"ח כי למד מאברהם. ויאמר בלבו אם אדבר במקומי בשער הזקנים בפניהם הלא ישמעו שאני מזמינ' ויחרדו. ע"כ קם מאתם וירץ לקראתם עד רחק מהם. עד מקום שלא ישמע קולו בדברו אתם. ואז וישתחו ארצה ויאמר הנה נא אדני. כלומר הנה נא אתם רוחניים מתייחסים אל השכינה הוא שם אדנ"י אך כדי לזכות בג"ח סורו נא ממציאות זה. והיו לאנשים אל בית עבדכם לזכותני. וזהו ולינו ואח"כ בקר השכם ורחצו רגליכם הוא הפשטת מלבוש גשמות אשר התלבשתם הנמשל לרגל כנודע. ואז והשכמתם והלכתם שלא ירגישו. או יאמר אם הייתם אנשים ממש לא הייתי יכול עשות מצות ג"ח. כי גם שבהיותי בבית

היה אפשר להחביא אתכם אך בלכתכם בדרך עד ביתי הייתי צריך אני או שלוחי ללכת אתכם לראותכם ביתי לחנותכם אך הנה נא אתם אדני מתייחסי' לרוחנייי' דומים לשם שכינה. ע"כ לא תצטרכו לא למורה מקום ולא להוליך אתכם בדרך כ"א סורו נא וגו' כי בהסרה בלבד שתסורו מפה. הנכם אל בית עבדכם ולא תשנו. ולינו ואחר כך ורחצו רגליכם מההתלבשות הגשמיות והשכמתם והלכתם לדרככם. הוא לדרך המיוחד לכם היא הרוחניות. ויאמרו לא כי ברחוב נלין שלא ירגישו בך ועשו כמאמרו שבלי הליכה ומנהיג ומורה ביתו הלכו אל ביתו. וזהו ויסורו ועודם אליו סמוכים לו ויבאו אל ביתו. כי כמו רגע נמצאו בתוך ביתו ובעוד עשותו גמילות חסדים לא הורגש עד אחר שעשה להם משתה ומצות אפה ויאכלו גם לא אחר האוכל מיד כ"א טרם ישכבו שהוא אחר ברכת המזון וששהו אחרי אכלם עד טרם ישכבו וגו'. וראוי לשים לב למה נסבו על הבית ולא נכנסו תוך הבית וגם למה אמרו לו שיוציאם ולא נכנסו הם להוציאם. אך לזה נדקדק אומר איה האנשים שהוא מיותר ולבלי צורך. אך הנה המה ידעו כי אורחים שם. או כמשז"ל (שם פ"ג) ע"י אשתו שהלכה מבית לבית לשאול מלח לאורחים שע"כ נעשתה נציב מלח. וזהו ומצות אפה ל' מצות ומריבה או שהיו שומעים קול אנשים מדברים תוך הבית והיו נגשים אל הפתח שעדיין היה פתוח כי לא נסגר עד שיצא עליהם לוט והדלת סגר אחריו. ובעוד הפתח פתוח הביטו משם ולא היו רואים אדם כי המלאכים לא היו מתראים להם וע"כ תחלה נסבו על הבית. לבל יהי למו בית מנוס מסביב ויקראו אותו בפתח כי לא היו רואים אותם ואמרו לו איה האנשים כי אינם נראים לנו. לכן אתה הרואה אותם הוציאם אלינו. ואל תירא מלהוציאם פן נמיתך על הכניסך אורחים כמשפטנו. כי הנה אין עליך אשמת דבר כי לא קראתם אתה כ"א הם באו אליך מעצמ' וז"א אשר באו אליך הלילה ובחושך הלילה לא הרגשת:

פסקה ז

ויאמר כו'. אמר לא יבצר או דעתכם להרע אותי במוצאכם אותי על שאספתים הביתה או להנאתכם או לקנוס אותם על הסכמת העיר לבל יאכל וישתה שם אורח. אם הוא להרע לי אל נא אחי תרעו לב' סבות. א' להיותה עתה שמניתם אותי לשר ושופט וגם להיותכם אחי בבחינת האהבה אל תרעו. ואם הוא להנאתכם הנה נא לי וגו' ואם הוא על דבר ההסכמה. הלא לא יאשמו כי ע"כ לא לאכול ולא לשתות באו. רק להיות בצל קורתי בלבד באו:

פסקה ט

ויאמרו גש וגו'. הנה גש הוא הפך הלאה ועוד וישפוט שפוט כי הלא לא משפט עשה לוט במאמרו. אך יאמר גש אם תעשה מאמרנו או הלאה אם לא תעשה. כי לא נרצך

עוד ומה גם להיות דיין עלינו. וש"ת כי הלא דיין אתה עלינו. וכך עושים לשר ושופט זה אינו כלום כי הוא האחד בא לגור וכבר שפט שפוט. ודי לך אשר שפטת היום פעם ושתים אחר היותך גר. עתה שאנו מעבירים אותך מהדיינות נרע לך מהם ויפצרו תחלה באיש דרך חשיבות בבחינת היותי מתייחס לאיש שהוא חשוב ואח"כ בלוט בלי בחינת חשיבות וזהו באיש בלוט:

פסקה י

וישלחו כו'. הנה אחר שלוחם יד בלוט ויביאו את לוט וכו' ואחר שהדלת סגרו מבפנים הכו את האנשים שהיו חוצה בסנורים. שאפילו בפתח פתוח נלאו למצא הפתח. וז"א הפתח ולא אמרו הדלת וזהו שאח"כ או' ויצא לוט כו' הנה שגם שהפתח פתוח לא היו נכנסים. אם באנו לשים לב איך בהיותם פתח הבית נלאו למצא הפתח. וגם כי מאומרו וילאו יראה כי אחר הלאות מצאוה. וגם או' הפתח בפת"ח הה"א שהוא הפתח הידוע. ועוד כי אחר שהוכו בסנורים למה בקשו הפתח. אדרבה היה להם לברוח פן ימיתום. אך אפשר יאמר כי בהיותם סומים בחרו לברוח וילאו למצוא הפתח הגדול היותר מסויים הוא פתח החצר להמלט על נפשם:

פסקה יב

ויאמרו האנשים כו'. ראוי לשים לב על אומרו ובניך ובנים לא היו לו. וכן או' חתן והיו שנים ועוד כי הלא לא יבצר מהם כי חתניו לא היה ראוים לינצל ולמה אמר עוד מי לך פה חתן. אך המה ידעו את אשר יקרה לו עם בנותיו שיוליד ב' בנים מהן. וזהו שאמרו לו עוד מי לך פה כלומר אל תחוש אל מי שילך חוץ מהבית. כי הלא עוד מי לך פה הוא ולא בחוץ. כלומר כי אין לך זולת אלה כי חתניך שבחוץ לא לך יהיו כי היו כלא היו כי הנה במה שיש לך פה הוא חתן ובניך ובנותיך כלומר כי חתן שלם בעצם הוא פה וגם בניך ובנותיך. והוא כי הוא עצמו ובנותיו ממנו ומהן יש חתן כי הוא חתן לעצמו. ובנים הן עמון ומואב ובנותיך הן השתי בנות. כי הוא בעל בנותיו והבנים בניו והבנות בנותיו. ועם כל זה כל אשר לך בעיר הוצא מן המקום. אולי יועיל למו כלומר כי הוא יראה כי אין בה מועיל. ואז יצא וידבר אל חתניו כו' ויהי הדבר כ"כ להם כמו זר שאפילו לא חשבו כ"א שהיה הוא מצחק ולא מלבו:

פסקה טו

וכמו השחר וכו'. הורה הוא ית' איך נהפך למו הרחמים. כי אחר עלות השחר שהוא עת רחמים היתה להם פקודתם. וראוי לשים לב אל או' תחלה פן תספה בעון העיר. ואח"כ אומר פן תספה ולא אמר בעון העיריי. ועוד כי אחר שביאת המלאך היתה בשבילו למה מפחידו ואומר ההרה המלט ופן תספה. ומה גם לרש"י ז"ל שאומר ההרה הוא שילך

אל אברהם. עוד אומרו ויחזיקו האנשים בידו וביד שתי בנותיו ולא הוציאו רק אותו לבדו שאומר ויוציאוהו ויניחוהו מחוץ לעיר. ועוד שאח"כ או ויהי כהוציאם אותם יורה כי יחד הוציאום. ועוד אומר פה בחמלת ה' עליו ולא מקודם יאמרו לו קום קח אשתך וגו'. ועוד למה הפחיד אותו ולא את הנשים שאומר המלט על נפשך וגו' פן תספה. ועוד למה לא הזהירו טרם הוציאו רק כהוציאם החוצה. ועוד אומרו החוצה בה' בסוף תיבה וה' בראשה. ועוד כי אחר שהשנים היו המחזיקים בידם למה אח"כ אומר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו. ועוד אומר ויאמר אליהם אל נא אדני בלתי מובן. ועוד אומר הנה נא מצא עבדך חן וגו' ותגדל חסדך וגו'. כי הלא זה הדבר הוא ית' העושה ולא מלאך. כי אין בידו להציל מבלעדי ה'. ועוד או' הנה נשאתי פניך וגו' כי אין זה צודק רק לה'. ועוד כי או' ויאמר אליהם והאמירה היא כמדבר עם א' בלבד ועוד או' ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה איזה רעה תדבקנו שם שלא תדבק בו בעיר. ועוד כי אחר שביאת המלאך מיכאל לא היתה רק להצילו מה היתה יראתו הגדולה הזאת:

אמנם הן אמת כי מיכאל מצד החסד בת להציל את לוט כמו שגבריאל מצד הדין הלך להפך את סדום ומתחלה גם גבריאל הסכים להיות ידו עם מיכאל בהצלה. ויחד האיצו עליו ויאמרו קום קח וגו' פן תספה בעון העיר. גם שאין בך עון אך מיד חטא כי ויתמהמה בקוטן אמנה. ועכ"ז ויחזיקו גם אותו שמצד הדין ולא מלבו כ"א בחמלת ה' מדה"ר עליו. שראה כי ה' חפץ להצילו. ויוציאוהו מחוץ לעיר עם היותו בלתי כדאי. וקרה להם כר' חנינא בן דוסא שאומרו במד' חזית שרצה להוליך אבן גדולה לירושלים וביקש פועלים וזימן לו הקב"ה ה' מלאכים בדמות פועלים והשכירם. וא"ל תן ידך בידינו ונשאו אותו ואת האבן כהרף עין לירושלים שהכונה אצלי שע"י תת ידו תועיל זכותו גם לישא את האבן כרגע. ועד"ז יהיה כי עון לוט מה שלא היה לנשים. לא היה נושא היא כהרף עין טרם נחיצות הרוגז. ע"כ עשו כמלאכי ר' חנינא שאחזו ביד לוט וביד אשתו ובנותיו העתידות להוציא מלכות בית דוד מהן לצדקתן. ואגבן נישא גם לוט. וזהו ויחזקו האנשים בידו וגו'. ויוציאוהו גם הוא מחוץ לעיר. שאם לא כן הוא לא היה זוכה וזהו ויחזיקו כו' ויוציאוהו וגו' ואחר צאתם חוץ לעיר ובא להוציאם הרחק מן העיר דרך כל הככר אשר בחר בו לוט. שנא' וירא את כל ככר הירדן נזכר לו עון מה שעליו בא להתחבר עם אנשי סדום. ונתוסף גם היא עם הראשון ע"כ כהוציא אותם החוצה שהוא רחוק הרבה. כי ע"כ יש ה"א בסוף תיבה שהיא במקום למ"ד בראשה. וגם ה' בראשה שהוא להורות הפלגה. כמשז"ל על לשאולה שיש ה"א בסוף ולמ"ד בראשה. שהוא לומר אל אמבטי התחתונה שבשאול. כך החוצה הוא הרבה ממקום הככר שע"י חטא לוט. וידוע שמקום שאדם

חוטא בו שם שורה כח טומאה שנעשה בעון. וע"כ הרף ממנו המלאך גבריאל ובראות כך מיכאל שבא להצילו אז ויאמר המלט ולא מצד נפש הנשים. רק על נפשך שאתה חטאת אל תביט אחריך מקום שהתמהמהת ואל תעמוד בכל הככר מקום שע"י חטאת. רק דרך העבר ההרה המלט כפי' רש"י שילך בנחיצות עד מקום אברהם שיעמיד לך זכותו פן תספה ע"י ב' עונות אלו אז ויאמר לוט אליהם אל נא. אמר לא עתה עת לדבר אליהם כ"א אל אדני שאליו השלטון ואליו אמר הנה נא מצא עבדך חן וגו' להחיות את נפשי. בפרט כי אני חטאתי לך ואנכי לא אוכל להמלט ההרה כעצת המלאך פן בעברי דרך הככר גם שלא אעמוד בו. פן תדבקני ותאחז בי הרעה הוא טומאת אשמתי שע"י הככר בעברי ומתי. או שאם אלך עד אברהם אסתכן כי יערוך ית' מעשי עם מעשיו ותדבקני הרע שעשיתי ומתי. וטוב לי כי הנה נא העיר קרובה טרם עבור הככר. והיא מצער שאין בה כ"כ עונות כשאר שהיה חדשה מהם. אמלטה נא שמה כי טוב לי בה כי הלא מצער היא ממני כי בערכה אני גדול בזכות. וכשאערך עמה אזכה שותחי נפשי משא"כ עם אברהם ובזה אינו מיותר אומר פעם שנית שהיא מצער. אז ויאמר אליו ה' הנה נשאתי פניך לבלתי הפכי וגו'. כי לומר שהם דברי המלאך קשה שאינו בידו ואחשב' שהוא כמו שאז"ל (ב"ר פ' ס"ג) על פ' ויאמר ה' לה שני גוים וגו'. שהוא ע"י שם בן נח. שלא דבר לה רק שם בשם ה'. כך אומר פה ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וגו' הם דברי ה' ע"י המלאך. ובזה לא יקשה סוף הפ' כי לא אוכל וגו' שהם דברי המלאך לכן טוב לומר שגם ראש הכתוב כך אלא שהוא מפיו יתברך:

פסקה כד

וה' המטיר וגו'. הנה או' מאת ה' מיותר וגם הל"ל מאתו כי כבר נזכר ה'. אך הנה אמרו רז"ל (סנהדרין דף ק"ד) כי אין דבר רע יוצא מלמעלה. אלא מתחלה יצא מטר ואח"כ נעשה גפרית ואש. ויתכן לפי זה יאמר וה' המטיר שהוא מטר ממש ואח"כ נעשה גפרית ואש. ופי' מה שאמרתי המטיר שהוא מטר ממש. הוא בצאת מאת ה' ומה שנרא' גפרית ואש. הוא מן השמים ולמטה. או יתכן מה שלא אמר מאתו כ"א מאת ה'. לומר אל יעלה על רוחך כי מה שוה' הוא ובית דינו גזרו הי' בהכרעת הב"ד. אך לא כן הי' על פי נתינת שם הרחמים. כי דע איפה כי גם היה מאת ה'. כי ארורים הרשעים שמהפכין מד"ר למה"ד. ולהורות כן אמר מן השמים להורות כי לא נהפך לגפרית ואש באויר למטה מיסוד האש כי אם גם מן השמים בצאת המטר מן השמים מסוף גבולה להורות כי יד ה' עליהם חזקה. או יאמר כמ"ש ז"ל פ' אין דורשין (חגיגה דף י"ב) כי מכון הוא רקיע ששם אוצרות שלג וברד וקיטור וסערה וגו'. ובגמרא הקשו הרי בארץ הם שנאמר הללו

את ה' השמים וגו'. ומשני דוד התפלל והורידן לארץ. הנה כי בתחלה היו בשמים מקום מלאכי השרת. כי מכון למעלה ממעון אשר גם שם כתות מלאכים. ונבא אל הענין אמר וה' המטיר וגו'. וש"ת א"כ מה עשו המלאכים שאתמרו וישלחנו ה' לשחתה לז"א מאת ה' כלומר הגזרה היתה מאתו ית'. אך הפועל היה מן השמים. הוא מן הרקיע הששי. וזה היה ע"י המלאכים:

פסקה כה

ויהפוך וגו'. ראוי להעיר כי הלא יושבי הערים היחלה בהם הפורענות ע"י גפרית ואש. ואיך מזכיר' אחר הפיכת הערים והככר. ועוד אם הערים נהפכו מפני יושביהן. הככר וצמח האדמה מה חטאו. אך הנה רצה הקב"ה יהי' כל טובה כעיר הנדחת. בל יהנו מכלם שום הנאה כל יושבי תבל. והנה ארבעה המה חלקי מציאותה. (א) הדומם. (ב) הצומח. (ג) הבעלי חיים. (ד) בני האדם. אמר כי כלם לקו לבל יתהנו עוד מה'. הדומם ויהפוך את הערים האל. והצומח ובעלי חיים אשר שנים אלה הויית' בככר כי כלה משקה. כי הוא מחיה הבעלי חיים. עליהם אמר ואת כל הככר. ועל בני האדם אמר ואת כל יושבי הערים. וע"כ הוזכרו בני האדם אחר הערים והככר להזכיר הארבע הדרגות כסדרן. ועדיין הי' אפשר. לומר שלא יקפיד הוא ית' בצומח. שלא תהי' מהם הנאה לבריות אלא במה שנעשה על ידן ככרמים וזתים וגנות ופרדסים שזרעו ונטעו בידם אך צמח האדמה שצמחה מאליה לא יקפיד. ע"כ אמר שגם צמח האדמה הפך ה' ממקום שהיה בו. שגם לא יהנו ממה שצמח בחייהם:

פסקה כו

ותבט אשתו וגו'. יתכן שאומרו מאחריו ולא אמר מאחריה שהוא כמד"א וראית את אחורי. והוא כי אמר וה' המטיר הוא וב"ד ויהפוך וגו'. כי הפיכת הערים היתה ע"י ית'. וע"כ הוזהר אל תבע אחריך ותבט אשתו מאחריו שהוא אל בחינת אחוריים שלא הביטה אלא מקצת אחוריים במאוחר מהן. וזו מאחריו של ה' הנזכר ותהי נציב מלח. והוא כי ג' דברים היו בסדום. גפרית ומלח ואש שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת ה' את סדום וגו'. אלא שלא הוזכר בפ' וה' המטיר וגו' אלא גפרית ואש ולא מלח. לפי שלא הזכיר רק מה שהי' מן השמים. ועל כבוד לוט לא שלטו באשתו גפרית ואש רק מלח ולא נשרפה:

פסקה כז

וישבם וגו'. ראוי לשים לב למה הודיענו שהשכים אל המקום ההוא. ואם הכונה לומר כי משם ראה והנה עלה קיטור הארץ. הוא ענין בלי גיזרה כי מה יצא לנו מאשר ראה קיטור הארץ. ושהיה מן המקום אשר עמד שם. ועוד אומרו ויהי בשחת וגו' מה חידש

לנו עתה אחרי אשר סיפר כל ההצלה בכל פרטותיו. ועוד כי מתחלת הענין כששלח מלאך להצילו הי' ראוי לאומרו. ועוד אומרו בהפוך כו' מי לא ידע בכל אלה. ולבא אל הענין נזכיר מז"ל (ברכות דף ו') כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהי' בעזרו. שנא' וישכם אברהם אל המקום אשר עמד שם וגו'. הנה למדנו מדבריהם כי השכמה זו היתה להתפלל. גם נשים לב אל או' את פני ה'. כי ידוע כי פני ה' חילה שם. וכן באו' ויהי בשחת אלהים ויזכור אלהים וגו'. מה ענין הזכירו שמו ית' זה פעמים בתואר אלהים. אך יתכן כי בראות אברהם כי מה שהתפלל על סדום הי' אל בחינת שם הרחמים. והנה בתפלתו כלל שני דברים. (א) להציל את הערים. (ב) שגם אם יעשה בהם משפט לא ילקו הצדיקים אגב הרוב. כאומרו חלילה לך להמית צדיק עם רשע. והנה על הא' לא הודה לו הוא ית'. על כי לא נמצאו עשרה צדיקים. אך הב' הודה לו ובכלל הדבר הוא שינצל לוט. ובבקר השכם שב להתפלל על לוט והטעם שהוצרך לכך הוא כי המקום אשר עמד שם הוא את פנו ה' הוא מדת רחמים. וחש פן בבא רוגז אל הפועל תקטרג מדה"ד עד שלא מיחה. וישקף וירא כי הנה עלה קיטור הארץ וכו'. ולא ידע כי מדה"ד הסכימה כי מאז שלח מלאך בזכות אברהם. וזהו ויהי בשחת אלהים הוא מדה"ד את ערי הככר אשר ממנה הי' ירא אברהם הי' לו לישועה מאז כי ויזכור אלהים מדה"ד את אברהם ולא הביט אל לוט מצד עצמו. עד היות ראוי ליספות על דבר כי ויאהל עד סדום. עם היות כי ואנשי סדום רעים וחטאים. וזהו בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט. כי לא לקה בכלל הערים. עם היות ראוי על שישבו בהן עם רעים וחטאים. או יהי' כי באמור אברהם אולי ימצאון שם עשרה הי' על סדום כי חשב שלוט עם בני ביתו יהי' י' צדיקים ובאומר ית' לא אשחית בעבור העשרה. נסתפק אם הי' כך שיהיו בסדום עשרה ותנצל אם לאו ובהשקיף על פני סדום וראה קיטור וגו' אמר אם כן לא היו בסדום עשרה אז התפלל על לוט. ושיעור הכתוב וישכם וגו' להתפלל. ולמה הוצרך לכך. הלא הוא כי השקיף על פני סדום וגו' וירא והנה עלה וגו'. ע"כ היתה התפלה על בל יספה בכלל העיר. ולא ידע כי כבר מאז שהי' בשחת אלהים וגו' וישלח וגו' בזכות אברהם. והוצרך זה להיות בהפוך את הערים שישב בהן לוט כי לא הי' עשרה צדיקים בעירו. הוצרכה תפלה בל יבטל ברוב:

פסקה ל

ויעל לוט וגו'. קשה שהל"ל וישבו במערה. וידוע שהן הוא ושתי בנותיו. אך אפשר בא להורות שתתנהג בצניעות. כי כשהיו במקום מפורסם היו יחד שתי בנותיו עמו. אך

כאשר היו במערה מקום ייחוד. פירש מהן וישב הוא וכו'. כלומר הוא בפני עצמו. ושתי בנותיו לצד אחר. שלא יהי' ייחוד גמור. עם היות שהבנות בנותיו ולא הי' צריך דבר:

פסקה לא

ותאמר הבכירה וגו'. אומר אבינו זקן אין לו ענין. שאם הוא שאינו ראוי להוליד. א"כ איך אמרה ונחיה מאבינו זרע. אך אמרה. אם אומר איש אין בארץ לבא וכו' ולא אומר אבינו זקן. הלא תענה אחותי אולי לא ירצה להשתכר. ובאיזה טענה נאמר לו שישתכר. ע"כ אמרה ב' דברים. (א) אבינו זקן. (ב) ואיש אין בארץ וכו'. מה שאמרתי אבינו זקן וכו'. לכן לכה נשקה כו' שלא יהי' לו כמו זר בעיניו שנרבה להשקותו יין. כי נאמר שלהחזיקו כי זקן הוא אנו עושות. ומה גם אחר צער וטלטול. ועל מה שאמרתי ואיש אין בארץ וכו' אמרה ונשכבה עמו ולא לחיבת משגל. כי לא נתמיד רק ונחיה מאבינו זרע מציאות זרע. ודי לנו ולא יוסיף עוד לדעתנו. או יאמר אל תאמרי אולי לא נתעבר ונעשה נבלה לכלתי הועיל. לזה אמרה ואיש אין בארץ כו' וע"י עשותנו על כוונה זו על קיום העולם. ודאי נצליח ונחיה מאבינו זרע:

והנה לפי מה שנראה שחשבו שלא היו בני אדם זולת הן ואביהן בעולם. ראוי נשית לב למה עשו בערמה ולא אמרו לאביהן נחיה ממך זרע. כי אין זולתך לקיים העולם ע"י והוא יעשה. אך אפשר שאם כה יאמרו יקח אחת מהן ולא תעשה המצוה על יד השנית. וז"א לכה נלקח וגו' וע"י כן ונחיה. כלומר שנינו מאבינו זרע ולא אחת בלבד. ולמשז"ל (ב"ר פ' נ"א) כי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה אלא שהוציאו עדותן לחוץ. שהוא אצלי שהוציאו בידן דם בתוליהן הנקרא עדות שלא נטמאו. בזה יאמר ונחיה וגו'. נעשה באופן שנחיה מאבינו זרע. שהוא ע"י הסרת בתולים תחלה:

פסקה לג

ותשקן וכו'. אומר בל לה הוא. ובצעיר' נא' בליל' ההוא. גם לזה נשים לב אל אומר ותשקין חסר ה"א בסוף התיבה בא' ובשני'. ויהיו כי ב' נשמות היו עתידות לצאת מבין החצונים ע"י ב' העיבורים. כאז"ל (שם) על ונחיה מאבינו זרע. ע"כ בלילה הראשונה בהעלם ב' ההי"ן נרמזו ב' נשמות שהיו נעלמות. כי ה"א רמז אל הנקבה לחכמי האמת. אך בלילה השנית שכבר נתעברה הא'. והיכן גלוי ה"א לא חסרו כ"א ה"א של ותשקן ולא של ההוא. עוד יתכן כי בבכיר' שיצאה ממנה רות. נאמר הוא ברמזה תורה עליה. כי הוא עולה י"ב כמו רות במספר קטן. ובצעירה נאמר ההוא. שעולה עם הארבע אותיות כ"א. כנעמה במספר קטן. וכן בתולדות הבכירה קרא' בן היוצא ממנה מואב שעולה במספר קטן עם התיבה י"ד כמספר דוד היוצא מרות. והצעיר' קראה את הבן היוצא ממנה בן עמי. שעולה במספר קטן עם האותיות כ"ד. כמספר רחבעם היוצא מנעמה עם התיבה.

אך התורה לא קראתו רק עמון. שבלי אותיות השם רק עם כללות התיבה עולה כמספר רחבעם. וגם שבו נרמז אמו עם תיבת נעמה:

ומאשר הפליגו רז"ל (שם) בחכמת הבכיר' שכיונה להוציא מזה מלך משיחנו. שאמרה אותו זרע העתיד לצאת ממקום אחר נחיה מאבינו. שאחשוב נרמז באו' ונחיה ולא אמרה ל' הולדה או כזרעה. שעל דוד מלך ישראל חי וקיים שהוא משיחנו כיוונה. ושעליו נאמר (תהילים כ"א:ה') חיים שאל ממך נתת לו. וגם מלת זרע כד"א (שם י"ח) ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו. וכן פסוק זרע אדם וכו'. ע"כ אחשבה שהיא עצמה רות שהיתה צדקת ושלמה מנעמה. וכן בכיר' במספר קטן עולה רות. אע"פ שבביאות רות כתבנו שגם נעמה היא הצעירה. ומשלמותה יש טעם. אל מה שחזרה לצוות את אחותה בלילה השני. ולומר הן שכבתי אמש וגו'. ואומרה שנית ונחיה מאבינו זרע. לומר הזהרי בל תכווני לחיבת ביאה. כי הן שהוא באותיות ה"ן שאין להן בן זוג היה לי הדבר. וכמוני בואי שכבי וגו'. כי כמוני כמוך אין הכונה רק שונחיה מאבינו זרע. שהוא אותו הזרע וכו' שהוא לשם שמים. ולזה תכווני גם את:

פסקה לו

ותהרין שתי בנות וגו'. הנה ארז"ל (שם) שרמז נקודה של ובקומה. הוא כי בקומה ידע בשתיהן. ועוד אומרו כי לוט מתחלה נתאוה לבנותיו. וע"כ אפשר יאמר ותהרין שתי בנות לוט מאביהן יצא הדבר. וע"כ אחשוב שלהיות כוונת בנותיו לשמים ולא כן הוא. לשם זה סייע אל היתר הנקבות לבא בקהל ולא הזכרים. וגם חלקן במלכות בית דוד ע"י נקבות ולא ע"י זכר:

פרק כ

פסקה ב

ויאמר אברהם וגו'. הנה כמו זר נחשב. ישוב לו' אחותי היא. ולא חש פן יקרנו כאשר קרה לו עם פרעה. ולמה סמך על הנס. ולאו כל שעתה מתרחיש ניסא. ועוד במאמר אבימלך הגוי גם צדיק תהרוג. מאן דכר שמיה דגוי. וכן מה מרבה הגם. ועוד מי הגיד לו שיהרגנו בהיותו צדיק. אולי מאמרו ית' הנך מת הוא. אם לא ישיבנה ויחטא בה. ועוד אומר והיא גם היא. ומהראוי שלא יאמר אלא וגם היא אמרה. אך או' והיא מיותר. ועוד או' ובנקיון כפי מיותר ובלתי צודק. ועוד במאמרו ית' ואחשוך וגו'. למה כפל ואחשוך וגו' כי ע"כ וגו'. וגם נדקדק אומרו מחטו בלא אל"ף. ועוד שנראה שאילו ברשע הי' עושה היה מניחו הוא ית' לחטא בה. הלא ק"ו הדברים אם לפרעה שגם הוא חשב שלא היתה אשת אברהם. נגעו ה' ואת כל ביתו. ומה גם אם ברשע היה עושה. ועוד או' ויתפלל

בעדך וחיה. שנראה שגם אחר שישיבנה ימות. אם לא יתפלל אברהם עליו. ולמה יומת מה עשה. כי הלא הוא אמר אחותי היא. והיא אמרה אחי הוא. ועוד או' השב וכו' כי נביא הוא. שיראה שאם לא היה נביא שיתפלל אין להשיבה. ועוד במאמר אבימלך מה ראית וגו' הם דברים כפולים ומכופלים. מה עשית לנו ומה חטאתי לך וגו' מעשים וגו'. ומה חזר לו' מה ראית וגו'. שהוא הקודם ולא עוד אלא שנא' ויאמר פעם ב' בתוך דברי אבימלך. ועוד בהתנצלות אברהם כי אמרתי רק וגו'. שאדרבה קוצי' הוא נותן בעיניו. ועוד אומרו ויהי כאשר התעו אותי וגו'. שהוא משולל הבנה. וכן או' הנה נתתי אלף כסף וגו'. יראו דברים משוללי טעם:

אמנם הנה אברהם להיות נגד עיניו אשר קרה לו עם פרעה. לא אמר לה אתה אמרי אחותי את. שלא תתן היא אצבע בין שיניה לו' כך מעצמה ומה גם כי מר לה מאד על מה שקרה להעם פרעה. אך הוא היה אומר עליה אחותי היא. וזה ויאמר אברהם וגו' אחותי היא. אך לא הכריח אותה. והן אמת שלא. יבצר שהיא מעצמה לבלתי הכזיבו תאמר לשואליה כי אחיה הוא. וכוונתו היתה שאם יתבעוה לינשא כדרך מזווגי זווגים. יבאו לו יום או יומיים לדבר עליה אליו. שיוכל לבקש תואנות. כענין אמור נשואה היא לאיש פלוני שבמדינת הים וכיוצא. אלא שאבימלך להיותו מלך. פתאום שלח ויקח את שרה. ואז ויבא אלהים וגו'. ויאמר לו הנך מת וגו'. ולבא אל הענין נשית לב אל מאמר סוף ענין כי עצר ה' וגו'. בעד כל רחם וגו'. על דבר דבר אשת אברהם. מי לא ידע בכל אלה כי על דבר שרה הענין:

אך הנה ביאור הענין. הוא כי בא הוא ית' ללמדנו דעת. בל יקשה בעינינו לו' למה עצר ה' בעד כל רחם וגו' והוצרכה תפלת אברהם. והלא בנקיון כפיו לקחה. וכשידע החזיר' בנכסים רבים. ולא עוד אלא שאמר לו ית' ויתפלל בעדך וחיה. שמורה שגם אחר החזירו אותה לא יחיה והוא פלא כי צדיק בדינו היה. ע"כ באה תורתנו בחיתום הענין. ואמר כי עצור עצר ה' שהוא סתימת נקביהם. אשר אם יסתם א' מהם א"א להתקיים וימות. ואמרה אל תתמה על החפץ. שהוא על דבר שרה שהוא על הדבר היוצא מפי שרה. ומה היא הדבר שדבר'. הלא הוא כי היתה אומרת אליו אשת אברהם. כי מאמרה אליו הי' אשת אברהם אני ולא פנויה. ומה מתקו דברי אבימלך באו' הלא הוא אמר לי אחותי היא. ובאו' והיא גם היא וגו' לא אמר אמרה לי. רק אמרה אחי היא. אך הוא כי הוגד לו כי היא היתה אומרת בביתה לשואלים ממנה אחי הוא. אך לו לא אמרה. כ"א שאדרבה היתה אומרת אשת אברהם כמדובר ולא שוה לה. ושיעור הכ' והיא גם האומרת לי שהיתה אשת אברהם. גם היא אמרה לזולתי אחי הוא. ובזה נבא אל הענין. והיא כי ע"כ א"ל הוא

ית' הנך מת על האשה גם שתשיבנה במאמרי. והוא על כי לא חש לדבריה והיא בעולת בעל כמאמרה. והוא ע"י עצור כל רחם האמור למטה. הוא סתימת נקבים אשר ימותו בם ולבל תגע בה יד אבימלך אפילו באצבעה. אמר הנך מת שלא תתקיים אפילו שעה א'. רק טרם תבעול תמות מיד. וז"א הנך מת על אשר לקחת. וע"י כן אבימלך לא קרב אליה אפי' שום קריבת נגיעה. ובהיות שכל בני ביתו מזכר עד נקבה נסתמו נקביהם למות על שלא מיחו אמר הגוי גם וגו'. לומר הנה ד' היו בפעולה זו. (א) אברהם שהיה סבה ראשונה שאקחנה באמור אחותי היא. (ב) כי היא גם היא כי לשואליה טרם תלקח אמרה אחי הוא. (ג) המון כל עם העיר עם כל בני ביתו שלא מיחו. שלא שתו על לבם כי מדאגה מדבר פן יהרגוהו על דבר אשתו אמר אחותי היא. (ד) המלך עצמו שלקחה. אמר אבימלך הנה אני אין לי אשם כלל. ואם תחשבני עכ"ז לאשם ותענישני על שלא חששתי כי מיראה אמר אחותי היא. הלא ע"כ למה ענשת בלבד את בני ביתי. גם את העם הבלתי מוחי' תבא להעניש. וגם את אברהם עצמו מכ"ש. כי הוא הי' עיקר הסבה. וז"א לפי מה שאמרת הנך מת. ימשך שגם את הגוי שלא מיחו וגם צדיק הוא אברהם המפורסם לצדיק תהרוג. שהוא הי' העיקר וריבה הגם על שרה. נמצא כלל שלשה הגוי ושרה ואברהם באומרו הגוי גם צדיק. ועל הצדיק הנזכר אמר הלא הוא אמר לי אחותי היא. ובזה לא אמר הלא אברהם אמר לי כי הלא הוא. שחוזר אל הצדיק הנזכר והיא שאמרה לי אשת אברהם אנכי. הלא גם היא אמרה אחי הוא. כי גם שלי לא אמרה הלא לזולתי אמרה כמו שכתבנו שלא אמר אמרה לי. ולמה אעשה עיקר בחזרתה באופן כי בתם לבבי עשיתי. או יאמר הנה לגוי הפרשת מישראל שמחשב' רעה תצרפה למעשה. אבל מחשבה בטעות האם על כי גוי אנכי תהרגני. וזהו הגוי גם צדיק תהרוג והלא בתם לבבי עשיתי כי אמר אחותי וגו'. ואין לומר כי מיראתה כן אהרוג את בעלה לקחתה אמרה כן כי הלא גם כפי היו נקיות משפוך דם וזהו ובנקיון כפי עשיתי זאת. והשיב לו הוא ית' עלה על רוחך שנעלם ממני תם לבבך שבמחשב'. גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת וע"כ ואחשוך גם אנכי אותך. ומה שאמרת שחשכתיך מן החטא לא מלשכב עמה כי זה בשבילה עשיתי. כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקי'. אך הוא מחטו לי שהוא שאם היית בועל היית חוטא לי ולבעלה. אך אני חשכתיך גם מחטוא לי לבדי שהוא כי ע"כ לא נתתיך לנגוע אליה אפילו מציאות נגוע אליה. שהיא חטא לי לבדי מהרהר רע וזרע לבטלה. וזה אפשר רמז באו' מחטו בוא"ו ולא באל"ף והוא כי ו' עולה ששה נמצא עודף על הא' שהיתה ראויה להיות במקומה ה"א. לרמוז כי מנעו יתב' לנגוע אליה אפי' באצבעותיו שהם ה'. ועתה השב וגו' וחיה שאל"כ גם שישוב אח"כ

ימות בעוצר כמדובר על דבר שרה. וטרם או' יתב' ויתפלל בעדך וחיה. חש כן יאמר אבימלך איך יתפלל עלי והוא בחשש אולי טמאתי את אשתו אפי' אנוסה נפסלה לו כי כהן הוא. מאז נמצא לפני מלכי צדק. ואיך אמרת השב אשת איש הרי אינה אשתו. ע"כ הקדים ואמר כי נביא הוא. ולא יבצר ממנו שלא נגעת בה. ובזה ויתפלל וגו' וחיה. גם שתשיב אם לא יתפלל עליך כאו' למעלה הנך מת על אשר לקחת. ואל תאמר א"כ מה אועיל בהשבה. הלא הוא כ"א אינך משיבה. מות תמות מיתה כפולה בעה"ז ובעה"ב:

פסקה ט

ויקרא וגו'. אמר לא ימנע או יחשב לי להערר כבוד וחרפה דבר זה ולא לעון או יחשב לעון אם הוא החלוק' הראשונ' מה עשית לנו. כלו' לה עשית ולא לנו כי אינו דומה החרפה הנשארת לאשה מאשר לאיש. ואם החלוקה הב' מה חטאתי לך. שע"כ הבאת עלי חטאה גדולה כי לא חטאתי לך דבר. שתחתיו תשלם לי גמול זה. ואם לא חטאתי לך אלא אתה חטאת לי. ועלי נשאר לשלם לך גמול רעה זו מה אעשה לך שיהי' גמול מתייחס אל רעתך כי הלא דברים אשר לא יעשו כהם עשית עמדי. כי האם אעשה שלא במתכיין תקח את אשתי כאשר עשית לי שיהיה כיוצא במה שעשית לי וזהו מעשים אשר לא יעשו וגו'. והנה עד כה היה דברי תלונה והיה נראה ככועס עליו והוא לא כן נצטוה כ"א לפייסו שיתפלל בעדו ע"כ לדבר דרך חיבה ופיוס עשה אמירה בפני עצמה לאמר לו מה ראית וגו' לומר ודאי כי לא לרעה כיוונת חלילה ולא על חנם עשית. אך אין שאלתי רק שתודיעני מה היה הדבר שראית כי עשית וגו'. ובכלל מאמרו כיון אם עשית לבל יהרגוך על דבר אשתך מה ראית האם עשית זה או כיוצא בו לזולתך ואז השיב לו כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה. כלו' לא אותך חשדתי כ"א שאמרתי רק אין יראת וגו' והוא כי רק הוא ממעט. כלו' בכללות המקום אין יראת אלהים כ"א בך שזה מיעט הרק. ויראתי פן יהרגוני כלומר המון העם ולא אתה וגם לא שקרתי כי וגם אמנם וגו'. וש"ת א"כ איפה למה לא הלכת לגור במקום אחר שיהי' יראת אלהים במקום ההוא. ועוד שאם אתה אמרת אחותי. למה היא לא חששה על עצמה. שלא יטמאוה באומרה אחי הוא. על הא' אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים שהוציאני הוא ית' מבית אבי ולא אמר לי להיכן כ"א אל הארץ אשר אראך והייתי כתועה ממקום למקום במקומות זרים בלתי נזכרים אז דרך כלל אמרתי לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבא וגו'. נמצא שלא על מקום זה בלבד יראתי ואמרתי שאין יראת אלהים. כ"א בכל מקום אשר נבא וא"כ על כל המקומות הוא כך ואיך הייתי הולך אל מקום אחר. ושכלל הדבר כיון שלא תאשם שרה שגם היא אמרה אחי הוא כי הלא מצווה ועומדת היתה:

פסקה י

ויאמר אבימלך וגו'. אל תירא שיהרגוך על דבר אשתך כי הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב. כי תהי' בטוח כי אהי' שומר לראשך ולשרה אמר ראי מה שהרוחת לשמוע לקול אישך לומר אחי הוא כי הוא הרויח ואת הפסדת כבודיך מה שהרויח הוא כי הנה נתתי אלף כסף לאחיך כלו' שעל אומרך כי אחיך הוא הרויח כי את היית לו להועיל אך הנה הוא לך לבושה לכסות עינים לכל אשר אתך כי לא יהיו לך עינים לראות לכל הנמצאים אשר אתך וכ"ש בפני זרים שלא הכירוך מהבושה כי תהי' בעיניהם למקולקלת ואין זה לך רק על שמוע בקולו לאמר אחי הוא ויש לך להחזיק טובה לקונך שהי' מכשולך זה אתי כי נחשבתי בעיניו ית' לדבר בי שלא אחטא כי אם הי' זולתי הי' הוא ית' מניחו בבחירתו ותתקלקל וזהו ואת כל ונוכחת כלו' הביטה בחינת אם הי' לך ענין זה עם כל. הוא עם כל כללות בני אדם נוכחת ותקבלני תוכחת ומוסר בל יקרך עוד כדבר הזה לומר אחי הוא כי לא יקרך תמיד עם כיוצא בי. או יאמר אל תאמרי כי תבטחי בצדקתך שלא בלבד יעשה לך נס באומר אחי הוא. כ"א אדרבה תצאי בכל טוב עושר ונכסים כאשר בפרעה ובי. כי אינו כבודך שיקחוך ותהי' לבוז כי הנה אם יש לך כסות עינים לבלתי הביט בך בעין היותך מקולקלת הוא לכל אשר אתך כי מכירים צדקתך וזכותך:

אך את כל שהוא עם שאר ההמון לא כן ויביטו בך בעין חרפה ע"כ ונוכחת שלא יקרך עוד כזה:

פסקה יח

כי עצר וגו'. היות לו עונש זה ולא נגעים כפרעה יהיה כי היתה עתידה ללדת מאברהם למועד אשר דבר אתו אלהים. והי' בזמן יוכלו ליצני הדור לו' כי מאבימלך נתעברה. ע"כ עצר ה' כל רח' ויסתום כל נקביהם למען יאמרו אם פתוחים נסתמו על המעשה ההוא איך שרה שה' סגר רחמה נפתחה רחמה ללדת ממנו. וזהו שסמך כי עצור וגו' וה' פקד את שרה וגו' כי בזה יוכר כי ה' פקד ולא שעשה ניסא לשקרי כי ק"ו הוא כנזכר:

פרק כא

פסקה א

וה' פקד וגו'. ראוי לשים לב אל ההערות הראויות להעיר. (א) וי"ו של וה' שהיא מיותרת. ואם הוא כענין כלל שבידנו לרז"ל שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. יקשה כי הלא ארז"ל על פסוק ה' נתן וה' לקח. מלך כשהוא פועל דין אינו נוטל עצה כשהוא נותן מתנות אינו נותן עד שמתייעץ עם שריו. אבל הקב"ה כשהוא מטיב אינו עושה ב"ד להמלך בו אך כשהוא מלקה אז נמלך בבית דינו. וזש"ה ה' נתן אך כשלקח וה' הוא ובית דינו נמנו וזהו וה' לקח. ולפ"ז קשה כי הלא אין הטבה כמעט גדולה מזו כי ה' פקד

לשרה. ויראה כי נמלך בבית דינו באמור ה'. (ב) למה כפל פקד וגו'. ויעש וגו'. ולמה נכנס בפקיד' ויצא בעשיה ונכנס באמירה ויצא בדבור. (ג) אומרו ותהר וגו' בן לזקניו מי לא ידע כי לזקוניו היה. ועוד שהי' ראוי שיאמר לזקוניהם. (ד) אומרו למועד וגו' מה צורך להודיענו זה. האם היה עולה על לב יעביר המועד אשר דבר אלהים. (ה) באומרו את שם בנו הנולד לו וגו' כי אומרו הנולד לו ואומרו אשר ילדה לו שרה מיותר. (ו) כי אחרי אומרו וימל אברהם וגו' בן שמונת ימים אומר ואברהם בן מאת שנה בהולד לו וגו'. ומהראוי הי' שיקדים זמן הלידה אל המילה שהיתה לשמנה ימים אחרי כן. (ז) אומרו ותאמר שרה צחוק וגו' אם הכוונה הוא שע"כ קוראתו יצחק הי' ראוי לאו' טרם יאמר כי אברהם קראו יצחק וגם לייחס הקריאה אליה כאשר בלאה שקראה שם לבניה על הנוגע אליה. (ח) אומרו ותאמר שרה פעם שנית מבלי היות דברי זולתי בנתים. (ט) אומרו מי ימלל וגו'. שאם הוא ל' דבור מה זו תמיהה על אברהם מעל עצמה. הלא האיש אינו מזקין כמאמרם ז"ל. (י) כי מן הראוי יאמר מי מלל לאברהם כי ילדתי בנים. אך ענין הנקת בנים אינו מהענין. (יא) למה עשתה עיקר הנס מהנוגע אל אברהם ולא מהנוגע אליה. ומה גם כי עקרה וזקנה היתה. ואפילו עקר מטרון לא הי' לה:

אמנם הנה לאשר הערנו בפ' ראשון לפי פשוטו מהוי"ו של וה' מה בא להוסיף. יאמר עמוד והתבונן נפלאות אל כי בשם שם גר רחם היולד' פתח רחם. העקרה וזהו כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו'. וה' הנזכר בעצמו פקד את שרה וגו'. או ואמר תדע למה הי' שעצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא היה עונש אחר להודיע כי וה' פקד את שרה כאשר אמר שהוא מאברהם ולא מאבימלך כי יאמרו אם על שלקח את שרה נעצר כל רחם לבית אבימלך. ואיך להתעבר ממנו נפתח רחמה. ובמה שהערנו שנראה הפך מאמרם ז"ל על ה' נתן וה' לקח. כי להטוב אינו נמלך בבית דינו יאמר ע"ד מאמר פסיקתא על פסוק וה' נתן קולו לפני חילו שאמרו וה' נתן קולו בראש השנה. כי רב מאד מחנהו אלו ישראל וכו'. כי שם כתבנו מאין לרז"ל שעל ר"ה ידבר אך הוא מאומר וה'. שהוא ובית דינו כי איזהו זמן שהוא ובית דינו יחד הוי אומר זה ר"ה. והוא כי כלל הוא בידינו כי כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו יאמר בדרך הנזכר ויתיישב בו אשר הערנו מז"ל. כי כדי להטיב אין הקב"ה נמלך בבית דינו. שנא' ה' נתן והוא כמאמר ז"ל (ר"ה דף י') בר"ה נפקדה שרה וכו'. הנה ידוע כי יום מיוחד להיות הוא ית' וב"ד יחד הוא ר"ה. ובזה יאמר וה' כלומר בהיות הוא ובית דינו יחד שהוא בר"ה פקד את שרה. אך הפועל לא הוצרך אל הב"ד. כי אם ויעש ה' לבדו כאשר דבר מאז בלי ב"ד. או יאמר ענין מאמרם ז"ל אשריהם הצדיקים שמהפכים מדת הדין למדת הרחמים. שנאמר

ברוגז רחם תזכור. ויזכור אלהים את נח. ואוי להם לרשעים שמהפכים מדת רחמים למה"ד. ויאמר ה' אמחה את האדם. ועד"ז יאמר פה. כי לרשעים הם אבימלך וביתו. הפכו הרחמים לדין. כי עצור עצר ה' הוא מד"ר בעד כל רחם לבית אבימלך. אך לצדיקים כאברהם ושרה וה' הוא ובית דינו פקד את שרה וכו' כי הדין גם הוא נהפך לו לרחמים ובזה ג"כ עלתה ארוכת הקושי שהקשינו. איך הוצרך המלכה בב"ד להטיב. הלא אין הכוונ' שהוצרך ב"ד כ"א שגם הב"ד הי' לה לעזר ולהועיל ונהפך לרחמי' וש"ת במה נדע כי הדין נהפך לחיבה. ולא שהודה אל מדת הרחמים. מבלי שיתהפך גם הוא לרחמים. ע"כ דקדק בלשונו ואמר. כאשר אמר והוא כי בשני מקומות היתה בשורת לידת יצחק לאברהם. א' אחר המולו ואז נאמר ויאמר אלהים שרה אשתך וגו' וגם נתתי ממנה לך בן וגו'. ואומר ויאמר אלהים אבל שרה אשתך. וא' בשם ה' היה דבר ה' אל אברם וגו' לא יירשך זה כ"א אשר יצא ממעיך. והנה כשנא' לו ע"י שם אלהים שהוא מדה"ד. נא' ל' אמיר' שהוא ל' חבה. כאו' ויאמר אלהים וגו' וגם נתתי ממני לך בן. ובאו' ויאמר אלהי' אבל שרה אשתך יולדת וגו'. ואין זה כ"א שהדין נהפך לרחמים. וז"א וה' שהוא ובית דינו פקד את שרה. ולא שהודה אל בחינת הרחמים. כ"א שנהפך לו לרחמים כי הלא הוא כאשר אמר כי אז האלהים לא בל' דבור אמר כ"א בל' אמירה שמורה חבה. ועוד כי ויעש ה' לשרה כאשר דבר. והוא באומרו והנה דבר ה' וגו' לא יירשך זה וגו' שהיה שם ה' בלשון דבור. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ד) על המראה ההיא. וז"ל היה דבר ה' אל אברם במחזה י' לשונות נבואה חזון הטפה דבור אמירה וכו' איזהו קשה שבכול ר' אלעזר אמר חזון וגו' ר' יוחנן אמר דבור וכו' גדול כחו של אברהם שנדבר עמו בדבור ובחזון. שנא' היה דבר ה' אל אברם במחזה וגו' ע"כ. וראוי לשים לב מה זו כחו שהיה לו קושי כפול בנבואתו. אך יאמר כי גם ב' כחות של רוגז ודין נתאחדו לייעדו ייעודי טובה וברכה אנכי מגן לך שכרך וכו' ובנך אשר יצא ממעיך הוא ירשך. ואין כח גדול מזה. שאחין צריך לו' שהדין והרוגז יודו בטובתו. כ"א שגם כח הדין והרוגז יאשרוהו. ועל זה אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ר"ל ויעש הוא מדת רחמים. לשרה כאשר דבר ע"י קושי הדבור ודין. כמה ברכות טובות ובשורת הזרע. כי דבר ההוא. הוא הוראת חיבת מדה"ד אליו. והוא הנרצה בכתוב כמדובר ובכוונת הכתוב כי גם ששם לא נזכרה שרה. כ"א שיתן בן לאברהם. עשה ה' לשרה ולא מאשה אחרת כאשר דבר. עוד יתכן בכל כללות הכתובים. והוא כי להסיר לזות שפתים מבני אדם. ולהורות השגחתו ית' כי הוא אמר ויעש. בא האלהים לבל יהרהר אדם על ה' תועה חלילה. הוא כי הנה בענין הפ' היה מקום להקשות ולדבר ולומר. או להרהר נגד ה' ונגד משיחו. הלא הוא כי יראה

הרואה. כי היתה שרה עם אברהם מילדות' עד אחרי זקנתם ולא הרתה. ואחרי שבת' לילה א' בבית אבימלך. הרה וילדה מי ישמור מחסום מפי דוברי שקר. ל' כי מאבימלך נתעברה שרה. והוא רעה חולה נוגעת עד כבוד ה' אשר דבר וגם נתתי ממנה לך בן אב שרה אשתך יולדת לך בן. וכדאי בזיון וקצף נגד אברהם. וחדל מהיות לשרה אורה ושמחה. כ"א קיא קלון על כבודה ע"כ לתקן הדבר בא האלהים בכתובים אלו. והוא כי שתים הנה האותות אשר עשה. להסיר מלב רשעי עם הארץ כי מאבימלך נתעברה שרה. והוא בהזכיר מאמר רז"ל (ב"ר פ' נ"ג) כי שרה בחזיר' הוא ית' לנערותיה ויעשנה בריה חדשה. וחזרה לה וסתה. כי ע"כ לא נתן אברהם פת לחם לפני מלאכי עליון. בהיותם באוכלי שולחנו כי פירס' נדה עודנה לשה העיסה. ונבא אל הענין הכתוב. אמר ה' פקד את שרה ולא מאבימלך חלילה והנה בעיני הכל ב' מופתים. (א) היות כאשר אמר שהוא למועד הזה כעת חיה ולשרה בן. (ב) כי ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כי עשה בה עשייה ממש כי חזרה לנערותה כעוש' בריה חדשה בעיני כל רואיה. ואם לא להוליד מאברהם לא היה הוא ית' עושה פלא. דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי. ותני והדר מפרש באומרו ותהר ותלד לאברהם וגו'. כלומר הנה לך ב' אותות כי ותהר ותלד שרה לאברהם כלומר ולא לאבימלך. והיחל במאי דסליק מניה. לומר האות הא' שאמרתי ויעש ה' לשרה. פירושו כי ילדה בן לזקוניו. כלומר כי היה לזקוניו של אברהם. ולא לזקוניה של שרה כי הלא הוחזרה אל הילדות כי נעשה בה עשייה חדשה ומה שנאמר כאשר אמר שהוא האות האחר. הוא למועד אשר דבר וגו' והוא האות דפתח ביה. נמצאו שני הכתובים כתני והדר מפרש. והן אלה דברי שרה באומרה מי ימלל וגו'. אלא שעשתה עיקר מאות הנערות יותר מאות המועד. כי הלא הפסוק קשה ההבנה. אך לפי דרכנו יתבאר על אופניו כי אמרה מי מלל ודבר. כדובר וממלל במופת חותך. כי לאברם ולא לאבימלך הניקה בנים שרה. אות ומופת לעיני הכל הוא מה שילדתי בן הוא לזקוניו ולא לזקוני'. כ"א שחזרתי לנערותי גלוי לכל. והוא כי הנה ב' ראיות הנה. א' חזרתה אל הנערות. ב' היות ביום מועד. והנה מופת היותר חותך. יראה החזרה אל הנערות שהוא דבר ניכר בחוש. כי על השניה הי' פקפוק מה. ע"כ אמרה מי משני האותות הוא אשר מלל וחתך במופת חותך שהוא לאברהם. הלא היא שהיתה נערה ולא זקנה כמוהו כמדובר. ונחזור אל הכתובים הקודמים:

פסקה ו

ויקרא כו'. לבא אל הביאור נזכירה מאמר רז"ל (שם) על פ' זה. וז"ל א"ר יצחק חפושיה י' עשרה כנגד עשרת הדברות צ' תשעים ואם שרה הבת צ' שנה תלד. ח' כנגד המילה

שניתנ' לח' וכו'. ק' מאה הלבן ק' שנה ע"כ. וראוי לשים לב תחת מה הניח פשט המקרא. הנקרא כך ע"פ ה' שאמר לו שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק. ויהי' מה שויפול אברהם על פניו ויצחק. או על מה שצחקה שרה והלך לדרוש גימטריאות. אך ראה כ"א היה על צחק אברהם יקראנו בל' עבר. ולא יצחק ל' עתיד ואם על צחוק שרה. קשה א' כי אחר שהוא יתברך הקפיד עליה כי אשר לא טוב עשתה כאומר למה זה צחקה שרה וגו'. ואיך יקרא את שם הצדיק. בזה שיהי' הוא לה למזכיר עון. ועוד כי הוא ל' זכר. ועוד שהוא ל' עתיד. והיה שנה תמימה. טרם יקרא אביו אותו יצחק. ע"כ דרש האותיות ועל הכל הוא כי הוקשה לו לבעל המאמר בכתובים כל אשר הערנו. (א) אומרו את שם בנו הנולד לו שהוא מיותר. כי מי לא ידע שנולד לו (ב) אומרו אשר ילדה לו שרה שגם זה לבלי צורך כלל (ג) שהקדים לספר מה שמל אותו לח' ימים קודם לסיפור בן כמה שנים הי' אברהם בעת לידתו (ד) מה צורך להודיענו שהיה אברהם בן ק' שנים בהולד לו את יצחק. ע"כ פ' כי הכתובים מגרשים למה נקרא יצחק. שהם על מספר כל אות ארבעתן. שהוא י' עשרת הדברות צ' על שנות שרה ה' על שמונת ימי מילתו. ק' על שנות אברהם ק'. והוא כי הבן אשר יקרא לו בו זרע לאברהם היא יצחק. אין זה רק על דבר שעתיד לקבל עשרת הדברות. משא"כ ישמעאל. והרי הוא כאלו לא נולד לאברהם כ"א יצחק. וע"כ על זה היה רמז היו"ד שהיא על עשרת הדברות. שע"כ זה הוא אשר יתייחס לנולד לו בלבד. וזה ויקרא את שם בנו הנולד לו. כלומר שזה הוא המיוחד לו. שהוא על שהוא הראוי לקבל עשרת הדברות. ועל הצ' אמר אשר ילדה לו שרה וגו' שהיתה בת צ' שנה. ועל החי"ת אמר וימל אברהם וגו' בן שמונת ימים. ועל הק' אמר ואברם בן ק' שנה וגו'. הנה כי ע"פ דבריו אלו. יבאו הכתובים על נכון איש על מקומו ומשוללי ייתור:

אך עדין צריך לדעת טוב טעם. מה בצע יהי' ברמז בשמו. עשרת הדברות. ומספר שנות אביו ואמו. ושנימול בח'. ועוד למה נפרדו אברהם ושרה. כי בין שנות שניהם הפסיק ברמז ח' ימי מילה. וגם הפריד בין ברית ותורה. בצ' של מספר שנות שרה:

אמנם הנה כתבנו על מאמרם ז"ל (ב"ר פ"א) דבר צוה לאלף דור זו תורה. כי אין ראוים לקבל תורה אם לא דור משוללי זוהמת נחש. כי ע"כ היא לא ניתנה לנו עד פסקה זוהמתנו. והיא הקדמה מפורשת אצלנו לתשובת שאלת השואלים. איך יתכן איש לא נעדר במתן תורה משולל ההכנו' הראויות אל הנבואה. שכלם התנבאו לא בחלום כ"א בהקיץ פנים בפנים ודחינו תשובת האומר כי באמצעות המוכנים שמעו הבלתי מוכנים בתשובה נצחת. אך הוא כי אין דבר מבדיל בין אדם לקונו להשגת נבואה כ"א זוהמת נחש כאשר הכרחנו שם מענין אדם הראשון. וע"כ ישראל שעמדו על הר סיני פסקה

זוהמתן. ויוכנו כלם לנבואה. וצורך היות כלם נביאים. הוא כי רצה הקב"ה לתת לכל אחד וא' מישראל כל המורה ולא דרך כלל כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' ע"ט) שהי' הדבור מדבר עם כל א' מישראל. וזה שכל לשון עשרת הדברות לשון יחיד. ע"כ הוצרך בל יהי' באיש זוהמת נחש. בל תעכבנו מלשמוע מפיו יתב' שהיא נבואה ובהקיץ. וראה הוא יתב' כי בהניח הדבר אל טבעו. הי' צריך אלף דור להתיך הזוהמא. אלא שראה את בחירתם רעה. ע"כ סילק תתקע"ד דורות. ונשארו כ"ו. וע"כ הוצרך עשות דרך. שמה שהי' עתיד להתיך באלף דור יותך בכ"ו דורות ע"כ עשה יתב' שלא תתעבר שרה את יצחק בבחרותה. בל יתהוה מדם נדותה אשר הוא מחלאת זוהמת נחש. וגם חלב שדים כי יינק לא יהי' מתהוה מדם טומאה. רק אחרי זקנתה כי אז גם אם פירסה נדה. למ"ד אינו דם טבעי הבא מן הזוהמא. רק נסיי שע"י שיתהוה בלי זוהמת דם נדות. בהלו נרו ית' עלי ראשו בבטן. אשר אז מלמדים לו כל התורה. תדבק בו איכות התורה בעצם. משא"כ הגדל בבטן ע"י זוהמא. שהתורה רפויה בו שע"כ תשכח ממנו בצאתו. אך ביצחק למה שהוא המעותד לקבל התורה. רצה יתברך יתהוה באופן יהי' דבק בה'. עוד הוא מז"ל (בב"ר פמ"ו) כי לא רצה הוא ית' יצא יצחק עד יבוטל יצרו של אברהם ותתבטל תאותו ותתקשר דמו ומשנצרר בו דמו. כי אמר הקב"ה קנמון אני מעמיד בעולם כו'. כוונת מאמרם שיתהוה בלי היות כח יצר הרע באברהם. והוא שעי"כ יהי' עולה תמימה. שלא יהרהר בדבר רק ירצה ליעקד מאהבה כמשולל יצה"ר. כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' נ"ו) על וילכו שניהם יחדיו. כי ע"כ יתכן מה שנסיון העקידה לא נתייחס ליצחק. כלל הדברים כי על דבר ההכנתו לקבלת התורה. שהוא להתיך הזוהמא משרה המנגדת להשגתה. הוצרך תהי' אמו זקנה כאשר היתה בת צ' שנה. ולהיות מוכן להיות קרבן תמים. הוצרך יהיה אברהם בן ק' שנה. וזה נרמז בשמו כי למה שהי' עתיד מיצחק לצאת מקבלי התורה. שהוא ראה רמז שמו שהיא יו"ד שהיא כנגד י' הדברות. עי"כ היתה שרה בת צ' שנה. וע"כ נסמכה הצ' אל היו"ד והח'. שהיא שנימול לח' למה שהוא עתיד להיות עולה תמימה בגדלו. שע"כ בח' ניתן לה' ליכנס בברית מילה. כד"א בבכור ז' ימים יהי' עם אמו וביום הח' תתנו לי על שעתיד להיות קרבן לה'. ע"כ הי' אביו בן ק' שנה שבוטל יצרו. ולכך נסמכה ק' אל הח'. וע"פ דרך זה אף אנו נאמר ע"ד הפשט. שאחר אומרו וימל אברהם כו' בן שמונת ימים כו' אמר טעם אל המול יצחק בן שמונת ימים. ולא המתין הוא יתברך עד יגדל ויעשה מילתו על ידי עצמו. וגם יהיה בזמן בחוריי וטהור יותר. כי בקטנותו כלו יצה"ר. לז"א ואברהם בן מאת שנה באופן הי' משולל יצר הרע בהעשותו. וטהור הי' מאז. ומשולל יצר הרע כאשר בגדלו. ומוכן לינתן לה' מאז כבכור בן שמונה. וכבר כתבנו ממדרש תנחומא כי

אחריו כל אדם נצטוו למול לשמונה כמוהו. וכשמוע שרה כי קראו יצחק. חששה פן יהי' שם יצחק מזכרת עון מה שצחקה היא באומרה אחרי בלותי כו'. ע"כ קדמה ואמרה לא כן הוא. רק כי צחוק עשה לה אלהים כי שמחה ה'. ומי יוכיח כי הפירוש הוא זה ולא האחר. לז"א כל השומע כו' והוא כי בפירוש הזה נפרש אומרו יצחק לשון עתיד. על שם כי כל השומע יצחק. אך אם הפי' הוא האחר. לא יצדק בו ל' עתיד כלל. והיה ראוי יקרא צחק ל' עבר. וזהו כל השומע יצחק כו' וזהו מה שהשיבה על מאי דסליק מניה הוא קריאת השם. ועל מה שנרמז למעלה ב' טעמים להוכיח לכל כי מאברהם נתעברה ולא מאבימלך. על זאת עשתה אמירה בפני עצמה. ותאמר מי מלל וכו' לומר כי ההכרח הגמור הוא מה שנעשית נערה שהיתה לזקוניו ולא לזקוניה כמפורש למעלה:

או שיעור הכתוב מי מלל והכריח היות ילד זה לאברהם ולא מאבימלך. הלא הוא כי הניקה בנים שרה. הוא רבוי החלב כמשז"ל (שם פ' נ"ה) שבאו כל השרות עם ילדיהן לנסותה והניקה כל ילדיהן ואמר כי איך הוא זה סימן שהוא מאברהם לז"א כי ילדתי בן לזקוניו כלומר ולא לזקוני. כי החזרני ה' אל הנערות. כי זה הוראה כ"א הי' גם לזקוני. לא הי' לי כל כך חלב. ובכן ודאי שלא החזרני הוא ית' אל הנערות ללדת מאבימלך דלא עביד הקב"ה ניסא לשקרא. ותעש עיקר מרבוי החלב יותר מהכר' פניה. להיות זה ניכר לכל גם לאשר לא ראוה מתחלה ולא הכירו פניה כי פניה לא היו לה עוד. כי זה ידעו רוב העולם כי צנועה בירכתי ביתה היתה. לכן הכרה מפורסמת לכל. הי' ברבות החלב לה כאחד הנערות. כי ע"י כן הניקה בנים שרה. כמאמר' ז"ל שהניק' כל ילדי השרות ומלכות הבאות לה. כי היו דדיה כמעינות. ובגלל הדבר הזה עשה אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. והוא בשום לב אל אומר ויגדל ויגמל. כי איזה גדלות הוא אם אחר כן הי' זמן ההגמל. אך הוא כי למה שהמופת החותך לומר כי לא מאבימלך נתעברה שרה. הי' מהחזרת' לנערות. שהוכר גם לבלתי מכירה מאז. על ידי החלב כמדובר. ע"כ להחזיק בזה אחר שויגדל הילד ויגמל כי לא גמלוהו קודם זמנו כאשר יקרה ליולדות בימי זקנה. או ספק קרב לה כי לחוסר חלב יגמלוהו טרם הכ"ד חדש. כי אין לאמו למלאת ספקו. אמר כן פה ויגדל הילד ואח"כ ויגמל מחמת בוריו כמאליו. שע"כ לא אמר ואגמלהו כי חלבה רב הוא מאד. ע"כ עשה משתה גדול ומפורסם. ומה גם לרז"ל ב"ר נ"ג) שהוא משתה גדולי' שהם כל ל"א מלכי א"י הן ונשיהן. למען יראו כי גם אז חלב רב בדדה. ואינה גומלת את בנה רק מחמת בוריו כי גדול הוא. ובכן יגזרו אומר הכל כי חזרה אל הנערות ולא עביד קב"ה ניסא להתעבר מאבימלך. והראיה מרוב חלב שאין זה אלא שחזרה לנערות'. וידעו הכל כי מה' יצא הדבר לקיים אשר דבר לאברהם.

ולמשז"ל (פסחים קי"ט) ביום הגמל. ביום ה' ג' מל שהוא ביום השמיני שנמול בו. יתכן דאפקיה בהרוי לישנא לרמוז מה שהניחה מלהניק את יצחק כדי להניק כל ילדי השרות. להראות רבוי החלב שהוא הוראה אל היותו מאברהם. ולהורות מה שחשקה להניק כל היום ילדי השרות. כי לא הניק' את בנה. אמר הגמל כאלו גמלתו. וגם מפני דרשת רז"ל לרמוז שעתיד הקב"ה לגמול חסד לזרעו של יצחק וכו':

פסקה י

ותאמר לאברהם גרש וכו'. הלא כמו זר נחשב שתבקש שרה לגרש אותה ואת בנה. לבל יירש בנה את אברהם עם יצחק. והלא הי' אפשר לתקן שיתן את כל אשר לו ליצחק מעתה. כאשר עשה אח"כ ולא כלה גרש יגרש אותו ואת אמו על הירושה. ועוד כי אשה כמוה לא תעשה עיקר מטובות העה"ז. כי לא ירעיב ה' נפש צדיק. אם יירש ישמעאל עמו. ועוד איה איפה רחמיה לגרש גם שניהם על נקלה. ועוד אומר וירע הדבר כו' כי אומר על אודות בנו היא מיותר. ואם הוא לומר שלא הרע לו על אמתו כ"א על אודות בנו. הנה טוב היה שלא לאומרו. כי מה בצע להודיע כי לא ריחם על שוכבת חיקו. ועוד אומר ית' אל ירע בעיניך כי או' כל אשר תאמר כו' הוא מיותר כי הוא בכלל הקודם. ואין לומר כי בא לומר על כל אשר תאמר זולת ענין זה. כי הרי אח"כ הוא נותן טעם ואומר כי ביצחק כו'. ואין זה רק על ענין הכתוב. וגם נשים לב אל אומר מלת כל בלי רבוי דבריים. כי אם ענין א'. וגם על ה' יפלא. האם לבל יירש עם יצחק. יצוה לשלח אותו ואת אמו:

אמנם הנה על אומר ותרא כו' את בן הגר המצרית מצחק ארז"ל (ב"ר נ"ג) אין צחוק אלא ע"ג כד"א ויקומו לצחק. וכן זו רציחה כד"א וישחקו לפנינו. וכן זו ג"ע כד"א לצחק בי. ובזה כאשר ותרא שרה הדבר הרע הזה. ותתאבל באמת באמור אם לוקח יצחק א' ממדות ישמעאל כאלה למה לי חיים. על כן חרדה לאמר גרש כו' בל ילמד יצחק ממנו. ולבל יאמר לה האם בני מחלצי אשר הוא ראשית אוני בכלל הזרע אשר הבטיחני בו ה'. אגרשנו מעל פני. ע"כ הקדימה ותאמר לי גרש האמה הזאת ואת בנה. לומר לו כי בנו הבא מן השפחה קרוי בנה. וזו אמו שפחה היא ולא אשתך כמוני. ולכן בנה יקרא ולא בנך. וז"א האמה הזאת ואת בנה. והראי' שאין זו קרוי בנך כי הלא מן הדין לא יירש בן האמה הזאת וכו'. ויצא זה לשרה ממאמר ית' באומר אבל שרה אשתך יולדת לך בן כו' והקימותי את בריתי אתי לברית עולם. והנה הברית הוא ירושת הארץ ואמר שלא יירש. ומינה לכל ירושת אברהם והראיה כי לא יקרא בניך. אך הנה אברהם דעת אחרת עמו. שדעתו שלהיות קודם מתן תורה. וייחדה לי לשם אישות זרעו ממנה בנו יקרא. ואם ברית הארץ יקים את יצחק. ירושת אביהם תהי' בין שניהם וז"א וירע הדבר מאוד

בעיני אברהם על אודות בנו. כלומר שהי' בעיניו כי בנו יקרא. הפך מאמר שרה באומרה שקרוי בנה ולא בנו. ואמר כי גם שקשי' גרושין עם כל זה מה שהיה לו קשה מאד היה על אודות בנו שהוא היות בנו בעיניו והיא קראתו בנה. ע"כ השיב לו הוא יתב' אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך לא בלבד על גרושיהם כי אם גם על מה שאמרה כי בנה יקרא. ושלא יירש כו' כל מה שתאמר שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע ליירש כראיה שלה וא"כ בנה יקרא ולא בנך וגם שיקרא בו האמה ויועיל לו זכותך כי לגוי גדול אשימנו כי בצד מה זרעך הוא:

פסקה יד

וישכם אברהם כו'. ראוי לשים לב למה נתן הכל להגר ולא נתן גם לנער. כי מאז נימול הי' בן שלש עשרה שנה. מלבד אשר גדל אחרי כן שהיה בן שבעה ועשרים שנה למאמר רבותינו ז"ל (ב"ר פ' נ"ו) ועוד שהיל"ל ותשם על שכמה ולא שם על שכמה. וגם הזכיר את הילד. כלאחר יד אחר הלחם והמים. ולא הזכירו עם אמו. ועוד אם היה ה' עמה. כנראה מאשר דבר לה אחרי כן. איך הניחה למקרה שותלך ותתע. וגם אומרו מן החמת הוא מיותר. ועוד שאם היא בכתה הי"ל וישמע אלהים את קולה ולא את קול הנער. ועוד למה חזר ואמר ותשב מנגד פעם שנית. ועוד אומר מה לך הגר מה זו שאלה. ועוד כי הלא יפלא ישלח איש את אשתו ואת בנו. עירירים ימותו במדברות ולא ישלח אתם אחד מעבדיו ולא ירכיבם על צמד חמורים. וגם לחם ומים לא נתן די ספוק'. והלא הוא האומר לו יתב' לו ישמעאל יחיה לפניך. אך הנה ארז"ל (שם פ' נ"ג) שאמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שעתיד להמית שמנים אלף פרחי כהונה בצמא בנודות נפוחים. אתה מעלה לו באר אמר לו הקב"ה באשר הוא שם כי עתה צדיק הוא. והנה יתכן כי לא נעלם זה מאברהם. כאשר לא נעלם ממנו חלוק מלכות בית דוד בשכם וענין בית אל וענין העי. שהתפלל עליהם כמ"ש ז"ל (שם פ' ל"ט) על ויבא עד מקום שכם ויט אהלה בין בית אל ובין העי. ומה גם לפרקי ר"א שאמר ז"ל שם (פרק ל') ולישמעאל שמעתיך עתיד אני לשמוע נאקת ישראל ממה שיעשו לו בני ישמעאל. ע"כ אמר אם אני נותן לחם ומים לישמעאל. אולי יחסרון מימיו במדברות וימות בצמא על העתיד. ע"כ נתן להגר שהיא תהי' עיקר. אך ישמעאל טפל אליה כמשא על כתפה. וזהו שם על שכמה ואת הילד באופן שרשעו לא יפגום כיון שבהגר אין עון. והוא אתכא דידה קסמיך. ולחזק ידה וישלחה שהוא לויה כמו שאמרו בתנחומא על בשלח פרעה. ואעפ"כ על קטרוג המלאכים על מה שהי' זרעו עתיד לעשות במדבר. ע"כ ותתע במדבר באופן שויכלו המים מן החמת כלו' מסבת החמת. כי גם היתה לו למזכרת על החמתות נפוחות

שהי' עתיד להמית את ישראל בהן. והנה להיותן תועים במדבר גם שניהם בסכנת מות בצמא מה עשתה היא השליכה את הילד תחת אחד השיחים. והוא בשום אל לב אל הנקד האל"ף בפת"ח שהוא מיוחד שבאילנות. אך גם שלא ידעה הענין העתיד. חששה על היותו מצחק. ותשם אותו תחת מיוחד השיחם. לרמוז זכות אברהם כי אחד היה אברהם. ותרחק כמטחוי קשת. לרמוז שבזכות אברהם ירחיק ה' היותו רובה קשת. כי מה שהיה מצחק הוא שפיכות דמים. כמו דאת אמר וישחקו לפנינו היה ע"י קשת. ותשב לה מנגד להתפלל. כי נראה מרז"ל (שם נ"ג) כי שניהם היו מתפללים באומ' כי למה וישמע אלהים את קול הנער על שהיה חולה ויותר נשמעת תפלת החולה עצמו מאשר מתפלל עליו. הנה למדנו כי שניהם היו מתפללים. ולפי דברנו יתכן כי זהו או' מננד. ואחשוב כי היא התחכמה לבלתי התפלל על עצמה. עם שגם היא תמות בצמא רק עליו. וז"א לה כי הנוגע לה שמה מנגד כי אמרה אל אראה במות הילד. לומר כי מה שאמרה בתפלתה. הוא אל אראה במות הילד. שתמות תחלה כי עליו היא צערה. אך בראותה כי ותשב מנגד שהתעכבה ולא ראתה אצלה בנעשה נס לצאת מים. אז אמרה הנה כל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. ואיך בהיותי צריך מים והתפללתי על בני לא נעניתי אז ותשא את קולה ותבך. על כי שערי דמעה לא ננעלו. ועם כל זה לא שוה לה להוציא מים במקומה. כי וישמע אלהים את קול הנער ולא את קולה ע"כ היתה מרת נפש. לכן ויקרא מלאך כו' ויאמר לה מה לך הגר על שלא נענית. אל תראי באמור אולי שנאך ה' כי לא כן הוא כי מה ששמע את קול הנער ולא את קולך לא למענו הוא. רק על שהיה קולו בהתפלל אומר באשר הוא שם. שלא יביט הוא יתב' אל עצמו כי אם בשביל אשר הוא שם הוא אברהם שסיבב שיהיה שם בשלחו אותו. או בשביל מי שהוא שם שאמו שם אותו שם תחת א' השיחים. לזכור זכות אברהם שהוא אילן מיוחד. ושאליו נאמר כי לגוי גדול אשימנו. וע"כ נשמע יותר מהגר ועכ"ז גם זכותך הגר תעמיד לו להקימו מחליו. כי קומי שאי וכו' כענין (ברכות דף ה') הב לי ידך ואוקמיה מהיסורין. כן קומי שאי כי טרם ישתה מים יקום על עמדו. ובמה שהקשינו למעלה מאשר שלחם אברהם יתידים ובלא סיפוק צרכם בעצם יאמר מה לך הגר כו' ואומר באשר הוא שם יהיה בדרך אחרת והוא כי אברהם להיות חושש על קטרוג שעל ישמעאל התחכם לבלתי שלחו במעדנים כ"א אדרבה כמגורש ונעזב למען יהיה כעני כי יעטוף שע"י כן ירומם מן השמים כענין כי אבי ואמי עזבוהו וה' יאספו. וכן היה כי ע"כ וישמע אלהים את קול הנער. והנה אין ספק כי היתה אמו מרת נפש באמת באמור איה חסדו אברהם עם כל עריצי גוים. ולישמעאל בן אמתו תתאכזר עליו לבלתי צוות

א' מעבדיו להיות עמו בדרכי' ורגלי ובלי סיפוק צרכו הראוי. ע"כ אמר לה מלאך ה' מה לך הגר מדאגתך אל תראי כי דעי איפה כי מה ששמע ה' את קול הנער. היה באשר הוא שם כלו' הוא לבדו ולא אחר עמו והיותו שם מושלך בחוסר כל וזה היה עם לב אברהם כמדובר:

פסקה יט

ויפקח אלהים וכו'. אם בריאה ברא. ה' באר מים גלוי לכל. מה פקיחת עינים היה צריך. אך יראה שהיה דבר רוחני בלתי נראה רק לה. שפקח אלהים את עיניה. ויתכן כי מעין באר שהיה לישראל במדבר. כי היתה רוחני מבחינ' שכינה הוא שם אלהים. שעל כן היה הולך עמהם ממקום למקום זולת יתר נפלאות אל אין מספר שהיו נעשים בו ע"כ פקח ית' את עיניה ותרא באר מים. והיא השכילה כי מאת האלהים הוא. ותאמר בלבה כי מה שישתה ממימיה יהיה לו לרפואה לקום מחליו אשר הוא מושכב בו וכן עשתה כי ותלך ותמלא כו' ותשק את הנער. ואז ע"י ההשקאה ההיא הושפעה בו רפואה מאת האלהים. כי מיד ויהי אלהים את הנער ויגדל. כי באר אלהים הוא כמדובר:

פסקה כב

ויהי בעת כו'. אמר כי בעת ההוא הנזכר למעלה שהחזיר לו את אשתו. שהיא עת למצא חן בעיני אברהם אז ויאמר כו'. וראוי לשות לב. (א) אל או' לאמר כי אינו לאמר לאחרים. (ב) איך מתייחס אל שאלתו או' אלהים עמך כו'. (ג) אומ' ועתה שהיא תיבה מיותרת וכן או' הנה. (ד) אומרו כחסד כו' כי אשר עשה עמו אינו לנינו ולנכדו. (ה) או' אנכי אשבע למה ייעד ולא עשה מיד. (ו) או' לא ידעתי מי עשה כו' שיורה שידע הגזלה ונעלם ממנו מי היה העושה ואין זה התנצלות. שיהיה מי שיהיה היה לו לדרוש ולמחות. (ז) אומרו וגם אתה לא הגדת לי. על מה בא הגם הזה לרבות וכן הגם השני וכל שאר הכתוב מוותר. (ח) שסותר הקודם כי תחלה אמר לא ידעתי מי עשה. שנראה שמציאות הגזלה ידע. ועתה או' לא ידעתי בלתי היום. אמנם הנה אמרו רז"ל (ב"ר פ' נ"ד) שהקפיד הוא ית' על אשר כרת ברית עם אבימלך ויתכן כי זה היה פחד אבימלך. פן אברהם יתן אל לבו פן לא יהיה רוח אלהים נוחה מכרות אברהם את הברית הזאת. וייירא פן יאמר אברהם אקרא לאלהים עליון. ואשאלה את פיו אם אשבע לך אם לאו. ע"כ הערים ואמר אלהים עמך כו'. כלומר ואינך צריך לימלך באלהיך תחלה כי אלהים עמך בכל אשר אתה עושה מעצמך הוא מסכים. וזו הקדמה אל מה שרצה לשאול ולומר השבעה לי כו' לבל ימאן עד ימלך. וזה יכוין באומר לאמר. שמה שויאמר אל אברהם פתח דבריו. הוא כדי לאמר שאלתו ופירש כי אמירה ראשונה שעליה אמר ויאמר הוא אלהים עמך וכו'. ומה שהיה לאמר מה שאח"כ הוא לאמר ועתה השבעה לי. וז"א ועתה כלו' עתה טרם תתיישב בדבר

או תמלך בזולת. השבועה אשר תשבע. הוא באלהים אשר הוא הנה. הוא אלהיך שמלא כל הארץ כבודו. והוא נמצא פה אתנו כי התפללת עלי ומיד נתקן עצורנו. והשבועה היא עלי ועל ניני ועל נכדי. ואל תאמר די שתשבע על עצמי ולא גם על ניני ונכדי כי הלא על עצמי אין צריך שבועה כי ודאי שכחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ כו' בלי שבועה. באופן שאין צורך השבועה רק על ניני ועל נכדי. ויאמר אברהם אנכי אשבע בתמיהה כלומר ולא אתה. ואין לומר כי אתה אינך צריך כי נאמן לי אתה. לא כן הוא כי הנני מוכיחך על אודות באר המים אשר גזלו כו'. וזהו והוכיח אברהם את אבימלך כו'. כי אינו כבודי לריב עם עבדיך כי אם עמך כי אשמת העבדים היא על אדונם. ויאמר אבימלך לא ידעתי מזה כלום. וזהו לא ידעתי. ואחר אומרו שלא ידע שאל את פיכול שר צבאו שעמו כי שלשתם היו יחד מי עשה את הדבר הזה שמן הסתם השר יודע הנעשה בעיר יותר מהמלך כי וגם אתה פיכול שמן הסתם ידעת לא הגדת לי כמו שלא הגיד אברהם. השיב פיכול ואמר וגם אנכי לא שמעתי כמוך בלתי היום:

פסקה כז

ויקח אברהם וכו'. אפשר כי בוש אברהם מלומר למלך שישבע גם הוא. ע"כ ע"י דורון צאן ובקר ערב אל לבו לאמר לו שישבע גם הוא. וזהו ויקח אברהם צאן ובקר. ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית:

פסקה כח

ויצב כו'. ראוי לשום לב מה ענין שבע כבשות הצאן אשר הציב לבדן. ואם נאמר שזאת היתה שאלת אבימלך מה השיב לו באו' כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה וכו'. איך ע"י הציב אותן לבדן. תהיה לו לעדה שחפר את הבאר ההיא אך הנה ארז"ל (ב"ר פ' נ"ד) שהיו רועי אברהם מריבים עם רועי אבימלך. מי מהם חפרו הבאר. ואמרו רועי אברהם בזאת יבחן. אם בבא צאן אברהם יעלו מי הבאר לקראתם אנו חפרנוהו. ואם יצאו לקראת צאן אבימלך אתם חפרתם אותו. ויתכן כי זה היא העדות אשר אמר אברהם בעבור תהיה לי לעדה. והוא כשנתן לאבימלך צאן ובקר השאיר לעצמו ז' כבשות לתקן אחרי כן. א"ל אבימלך מה שבע כבשות אשר הצבת לבדנה והשיב אברהם כי את שבע כבשות תקח אח"כ מידי ומה שהצבתי אותן לבדן ולא נתתים עם השאר הוא בעבור תהיה לי לעדה. על ידי מה שיעלו המים לקראת אלו שעדין הן שלי ואח"כ תקחם וכן שמתי לבי כי מספר אותיות שמתיבת בעבור (פי' מלבד תיבת את שבמקרא) עד סוף הפסוק עם הכולל. עולים כמספר לקראת כבשות אברהם עלו המים מן הבאר. והנה היה נראה שעל הז' כבשות קרא לבאר באר שבע וזהו אי אפשר כי לא סימן יפה היה לאברהם כי הלא ארז"ל (שם) שא"ל הקב"ה אתה נתת ז' כבשות חייך

שאני משהה שמחת בניך ז' דורות וכנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים. ואיך התורה תקרא תמיד למקום ההוא באר שבע שיהיה תמיד זכרון אל הרעות. ע"כ אמר ראו עתה כי לא על שבעה כבשות נקרא כן. שא"כ היה נקרא שבע בצר"י השי"ן ולא בקמ"ץ אך ע"כ קרא למקום באר שבע בקמ"ץ. על היות שע"י הבאר נשבעו באופן כי אומרו שבע הוא על השבועה

פסקה לג

ויטע וכו'. לפי מה שאמרו בספר הזוהר (וירא דף ק"ב) על והשענו תחת העץ. שכך היה דרכו של אברהם שהיה לו עץ שתחתיו היה מאכיל לאורחים. ולמי שהיה קולט האילן היה מבחין איכותו. ובזה יאמר כי גם שם נטע אשל הוא אילן. וע"י האכיל תחתיו אורחים היה קורא בשם ה' כו'. שאשר היו מזכירין שם ה' שתחלה לא היו או' שהוא אל עולם כ"א שעל השמים כבודו. והוא הקרי' בפיהם כי בשם ה' שהיו מזכירים לסמוך בשם ולומר אל עולם שיאמר ה' אל עולם. ולא ה' בלי הזכיר בו אל עולם ואמר ויגר בארץ פלשתים ימים רבים שעם היותו שם ימים רבים לא קבע מקום כ"א כגר הולך ונוסע בכללות ארץ פלשתים. להקריא שמו של הקב"ה בכל הארץ ההיא וזהו ויגר שהיה כגר עם היותו שם ימים רבים:

פרק כב

פסקה א

ויהי כו'. ראוי לשית לב. (א) איך נמשך זה מהקודם שיאמר ויהי אחרי הדברים האלה כי ע"כ רז"ל (ב"ר פ' נה) פירשו על דברים שעל פה. ואמרו אחר דברי יצחק וישמעאל או אחר דברי מלאכי השרת שאמרו שלא הקריב שום קרבן על לידת בנו. והשיבם הוא ית' אפילו את בנו עצמו יקריב בשבילי והלא כמו זר נחשב יחזור על מה שאינו בכתוב. ומה גם באו' האלה כמורה באצבע. (ב) או' והאלהים נסה וכו' כי האם עתה היחל הוא ית' לנסותו. והלא זה נסיון עשירי הוא. (ג) כי הלא על זאת יתחמץ לבב אנוש באמור היפלא מה' קרב איש ולב עמוק. שיבא לנסות את איש תם יעשה ואם יחדל את אשר יצונו והלא מי כמוהו צופה ומביט כל מעשה אשר יעשה האדם מראש ועד סוף. (ד) למה ייחס הנסיון לאברהם ולא ליצחק. (ה) אומרו ויאמר אליו אברהם כי הלא מהראוי יאמר ויקרא אליו אברהם כי אין לשון אמיר' צודקת בקריאת שם בלבד. ואם הוא על אומרו קח נא הרי חזר ואמר ויאמר קח נא וכו'. (ו) אומרו קח נא כי הנה מה שאמרו לשון בקשה לא יצדק להיותו נאם ה'. ואם הוא כאומרו עתה הוא מיותר. (ז) אומרו את בנך את יחידך וכו' שאמרו רז"ל (שם) שבאו' את בנך א"ל שנים הם. א"ל את יחידך א"ל

זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו א"ל אשר אהבת א"ל לב' אני אוהב א"ל את יצחק כי הלא יקשה כי מאז אמר לו את יחידך היה מובן כי על יצחק ידבר כי לא שכח מאמרו יתברך באומר אליו כי ביצחק יקרא לך זרע. (ח) מה ענין שם המוריה והרבה דברים פי' ז"ל אך בלתי מתיישבים במשמעות התיבה. (ט) אומרו והעלהו שם כי מלת שם מיותרת כי באומרו והעלהו לעולה על אחד ההרים יובן כי שם הוא:

והנה על זרות מציאות הנסיון כי רב הוא מאד. אחשבה להעלות ארוכתו במאמרם ז"ל בב"ר (פ' נ"ד) וז"ל ה' צדיק יבחן וכו' א"ר יונתן הפשתני הזה כשפשתנו לוקה אינו מקיש עליו ביותר מפני שהיא פוקעת וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משתבחת והולכת. כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולים לעמוד. ואת מי מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן. ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף. ויהי אחר הדברים האלה א"ר יונתן היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים. למה שאינו מספיק להקיש עליו א' עד שהוא שוברו. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים. ה' צדיק יבחן א"ר אלעזר לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע. על מי הוא נותן את העול לא על אותה שכחה יפה. כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים ע"כ:

והנה מאמר זה הובא בב"ר גם בפ' ל"ב ומסיים בה במשל הפרות ה' צדיק יבחן זה נח. ובמשל היוצר מסיים בה והאלהים נסה את אברהם כאשר גם פה מתחיל בפסוק זה להביא משל היוצר. נמצא כי במשל הפשתני מביא מיוסף. ובמשל היוצר מביא מאברהם ובמשל הפרות מנח והלא יקשה שאם כוונת כל נסיון היא. א' מג' בחינות אלו בכל נסיון היה ראוי יהיה צודק כל א' מהמשלים וגם מה ענין המשלים האלה:

אמנם הנה אין ספק כי הקושי הגדול הזה הניעם להביא כל המשלים האלה. כי יתחמץ לבבם באמור האם ינסה ה' לדעת את מעשה המנוסה. אם יעשה ואם יחדל. אחרי כי ממנו יתברך לא יפלא דבר חלילה. והנה באברהם מצינו ברז"ל (שם) טעם מפורש שהוא כי כל האומות היו תמהים על כל הטובה אשר עשה ה' עם אברהם ואשר מגן צריו בידו. והיו חוששין להיות משא פנים בדבר חלילה ע"כ רצה לפרסם הוא ית' גודל שלמותו כי לא חשך את בנו יחידו ממנו. אך לא נתקררה דעת חז"ל בטעם זה בלבד כי הלא אם נתפרסם מעשה אברהם אחרי כן הלא בנסיון של יוסף לא יצדק טעם זה. שאדרבה חשדוהו באשת איש ושמו אותו בבור. וכן יש נסיון שהוא ע"י יסוריו. כי מנסה השם את הצדיק אם יסבול או יבעוט ולא יצדק בו לומר להודיע צדקו להמון שסובל יסורין שאדרבה יחשדוהו לחוטא כי יאמרו מי הוא נקי אבד וגו' ע"כ נשא משלו מפשתני הזה

כו'. והוא כי יש ג' מיני נסיונות יש ינסה ה' למען הכשיר וקדש את הצדיק. ולהסיר ממנו חלאת עיני יצה"ר לטהר מהם כמטהר וכמצרף כסף והוא כי יביאנו לידי עבירה ואז יערכו מלחמה היצה"ט והיצה"ר והוא בצדקתו יגבר על יצרו. ויכבשנו תחתיו ביום הלחמו ביום קרב. ומן היום ההוא ומעלה. יצרו הרע יפול תחת רגליו עוד לא ירים ראש ואגבו גם כל סוגי מחשבות רעות או שיורי פורענות מדברי עונות או מדות בלתי טובות גם הם יפלו עמו עד קדוש יאמר לו. עוד יש בחינה שניה והוא למען הודיע צדקתו לזולתם שיתפרסם שלמותו והוא כענין אברהם שהיו בני העולם כמעט נוגעים בכבודו ית' שהייה בעיניהם כנושא לו פנים חלילה. ע"כ פרסם ית' גודל חבתו עם קונו. עוד יש בחינה שלישית והוא שינסה הוא ית' את הצדיק בהביא עליו יסורין לנסותו שיקבלם באהבה בעד הדור ושיעור הענין כי הבחינה. (א) היא תועלת המנוסה שיטהר ויכשיר בעצם בעבוד' קונו. (ב) תועלת המנסה ית' בפרסם את אהובו בל יחשד לנושא לו פנים חלילה (ג) תועלת הדור שיסבול ייסורין לכפר ולהגין עליהם כי חליים הוא נושא ומכאובם הוא סיבלם. ובכלל הדבר הוא כי (א) הוא נסיון בדבר עבירה (ב) במצות עשה (ג) ייסורין. ובראשון היחל ואמר הפשתני הזה וכו' כי כאשר בהכות את הפשתן הטוב הוא משתבח. כן בנסיון הצדיק והיא ענין יוסף ודומה לו וע"כ הביא לזה פסוק של יוסף. ועל הבחינה הב' שהוא להודיע כשרון הצדיק לזולת הביא מהיוצר כי כמו שהמכה בכלים שלמים אינו עושה רק למען ידעו הרואים כי שלמים הם ויחשיבום לקנותם. וזה היה ענין אברהם כאשר כתבנו מרז"ל וע"כ הביא על זה מויהי אחר הדברים של נסיון אברהם ובזה צריך יהיה הנסיון על מצות עשה שיראו עושה בפועל דבר מבהיל. כענין שוחט את בנו בקום עשה. אך בנסיון של מצות לא תעשה לא ישובח בעיני ההמון מה שימנע מעשות רע. ע"כ היה באברהם מצות עשה אך ביוסף שהוא להשתבח ע"י כבוש את יצרו עיקר הנסיון הוא במצות לא תעשה אשר יצרו של אדם חומדתן כענין יוסף ודומה לו. ועל הבחינה הג' הביא משל הפרות שלתועלת ההמון להוציא תנובת השדה. נותן העול על היותר חזקה כן לתועלת הדור נותן הוא יתב' עול אשמתם על אשר כח בו לסבול ולא יבעוט. וע"כ הביא מנח והוא מה שכתבנו במקומו כי עול ייסורין גדולים היו לנח בתבה. ולבא אל ענין הכתובים נזכירה שני מאמרי רז"ל. א' אומרם כי הקפיד הוא ית' על אברהם על כבדו את אבימלך והביא לו מנחה צאן ובקר כי אמר לו אלהים קרובים אליו. למה ילמד עליו אלופים לראש מעם אחר. והנה בזה הגביר כח החצונים והתיש כח ישראל ועל כן אמר אליו חייך כו' שמנה מלכים ימלוכו על האומות לפני מלוך מלך לבני ישראל. עוד ארז"ל (ב"ר פ' נ"ו) על פסוק כי עד סורים וכו' כי בשעה שהיה אברהם עוקד את

יצחק היה הקב"ה ממרום עוקד את השרים שלמעלה ושע"כ היו סומכים ישראל בהנבא עליהם הנביא הגלות באמרם אליו הלא כפתם ה' ואז אמר להם הנביא אל תבטחו על זה. כי הלא אש עונותיכם בערה במאסריהם ותאכלם. הה"ד כי עד סירים סבכים. וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא. ונבא אל הענין והוא כי הוא ית' בראותו ילדיו עם בני ישראל כבושים תחת כחות הפלשתי' ע"י הגביר אברהם את כח אבימלך שהביא לו מנחה וכרות עמו הברית כמשז"ל (שם י"ד) שאמר הקב"ה אתה נתת לו שבע כבשות חייך שז' דורות אשהה מלכות בניך ושיהרגו ז' צדיקים מבניך. אז אלהינו מרחם תשב מחשבות להפך השיטה והוא לצוות את אברהם מה שלא בלבד יגביר בה כח ישראל. כי אם גם עקוד יעקוד את שרי האומות מ"ה. ואין זה רק ע"י עקוד את בנו באותן שיתקן את אשר עוותו וזהו אומרו אחר הדברים האלה. שהוא אחר ענין אבימלך שהגביר אברהם את כח האומות. אז והאלהים נסה את אברהם. וע"כ היה נסיון קשה מתייחס אל רוגז מדת הדין לשחוט את בנו בידו. וז"א והאלהים נסה את אברהם לומר הנה אין ספק כי גם עד כה נתנסה אברהם אך היו הנסיונות בלתי קשים כזה שהיה מקום ליחסם אל מדת הרחמים אך על זה יאמר היום כי האלהים הוא בחינת מדת הדין נסה את אברהם וזה יכוין בויו"ו לומר כ"א עד כה נתנסה בשם רחמים. כענין ויאמר ה' אל אברם לך לך שהוא א' מן הנסיונות וכן השאר. אך עתה והאלהים גם כן נסה וגו' כמדת רחמים שנסהו עד כה ואם לפרש הוי"ו ע"ד וה' שהוא הוא ובית דינו יתכן לפי דרכנו יאמר אם תראה נסיון קשה כזה. אל תתמה על החפץ כי הלא והאלהים הוא ובית דינו נתאחדו כלומר שאם יש בחינת רוגז גם יש בחינת רחמים בה לעקוד את שרי ע"ג ולזכרון טוב לישראל. וזה והאלהים כו' כמדובר ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל כפל אומרו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק. והוא כי הנה השרים אשר היה צורך לכפות אותם הלא ארבעה המה. שרו של בבל ושרו של מדי ושרו של יון ושרו של אדום כי הן המה היו העתידין עורר לויתן כנודע. והם אשר הראה הוא ית' לאברהם שהם אימה חשיכה וגו' כמשז"ל. וא"כ איפה איככה יעצור כח זכות עקידה א' לעקוד בגינו ארבעה שרים. ע"כ היה דבר ה' אל אברם לאמר לו. הנה ד' בנים אני מעלה עליך שאתה מעלה עולה. כי ד' בחינות ימצאו בזה זו למעלה מזו. הא' היות בנך גם אם היו לך שבעה בנים כי הלא מי זה יתן אחד מבניו להריגה ומה גם עתה לשוחטו בידו. עוד בחינה שנית שעולה על הדרגה גדולה מזו והיא את יחידך כי גם אשר אפשר יתן בן בין הבנים וינחם עם יתר בניו אשר יותיר. אך אם יהיה בן יחיד לו לא יעצר כח להסכים ולהורגו כי יימר לו מנפש ועד בשר. כי אין שריד לאבלו לינחם בו נמצא כי בתתו את יחידו לבנים יחשב לו והנה עדין

אפשר יהיה בן יחיד ובלתי אהוב לאביו כי לבו בל עמו בעצם ועם כל זה להיות כי אין לו זולתו יחוס ויחמול עליו ככל הכתוב. אך אם הוא אהוב לו הרבה תשתלש מדת רחמיו עליו לשום נפשו תחת נפשו ועל זה אמר אשר אהבת ואם על כל זה יטה שכמו לסבול להעלותו עולה לה' כמקריב שלשה בנים יתייחס על שלשת הבחינות העולות זו על זו והן כל אלה יהיו גם אם הבן הוא בלתי רשום ושלם. אך אם גם מצד עצמו היא אדם גדול שלם ורשום בעולם. הלא תעלה עוד מדרגה אחרת על כלנה כי כתר שם טוב עולה על גבי הכל. אז בעלות בן כזה אשר לו ד' מעלות טובות לשוחטו. מעלה ארבעה בנים על גבי המזבח יחשב. ועל זו אמר את יצחק. כי מצד עצמו היה רשום בעולם כנודע ובגלל הדבר הזה לא יקל גדר עקידת יצחק לעקוד היא ית' על ידה ארבעה שרים. כי גם בו ד' בחינות כאלו היה אחד שהיא ארבע. וע"כ לא אמר בנך יחידך שאהבת יצחק כאלו כל בחינות ארבעה בו בפני עצמו:

והנה ניל יחסו ית' הנסיון לאברהם לאמר נסה את אברהם. עם היות כי גם גדול היה נסיון יצחק גם הוא. והיה מהראוי שיאמר נסה את אברהם ואת יצחק. הנה שמעתי בשם הרשב"א הלוי ז"ל כי זה כיוונו רז"ל (ב"ר פ' נ"ה) באומרם אחר הדברים האלה של יצחק עם ישמעאל. באומר אליו אני גדול כי אתה נמולת בן שמונת ימים ולא היה בך כח למאן ואני בן י"ג שנה שהייתי יכול לסרב ולא סרבתי. והשיב לו יצחק הנה זה היה לך בחלק אבר א' ואני אם היה הוא יתברך רוצה לשוחטני הייתי מקיים. אז אחר הדברים האלה והאלהים נסה וגו'. ע"כ ענין רז"ל. והיה למד הוא מזה כי על כן לא הוצרך לנסות את יצחק כי כבר היה מנוסה בתשובתו הרמתה. אך מה שצריך לנסות. הוא את אברהם אך קשה לי כי אם הדבור הוא נסיון. גם אם יודה אברהם לשחוט את בנו גם כן יחשש לו לנסיון מבלי יעשה בפועל. ועוד כי אלו היה הנסיון לדעת את לבו היה טוב לומר כבר גלה את לבו אך הכל גלוי לפניו יתב'. ואין הנסיון רק על א' משלש בחינות שהזכרנו למעלה באופן שאין התגלות לבו מספיק לשום אחד מהם:

ואחשבה כי הלא אין מדות אברהם ויצחק שוין כי זה חסד וזה דין. וע"כ מדת יצחק היא לבלתי חמול על עוברי מאמרו ית'. כמשז"ל (שם פ' ס"ז) שצוה את עשו אם יעברו בני יעקב על התורה גזור עליהם שמדות ולא תחמול אך לא כן אברהם כי חפץ חסד הוא ואפילו לאנשי סדום טרח לזכותם. וע"כ להיות מדת יצחק למות על קיום מאמרו יתברך כי יקוב הדין את ההר. ע"כ ודאי שבאמור הוא יתב' להקריבו על גבי המזבח כי לא יהרהר ואדרבה זה כל ישעו וכל חפץ אך אברהם כי חפץ חסד הוא לאמר לו שיהפך לדין ובידו יקח את המאכלת וישחוט את בנו. זה יחשב לנסיון גדול שמהפך טבעו ומדתו על

בנו יחודו ואפי' לא יאמר הלא אמרת כי ביצחק יקרא וגו'. וזה יאמר והאלהיה שהוא מדת יצחק נסה את אברהם לעשות הפך מדתו אך נסות האלהים את יצחק אינו נסיון כי כך היא מדתו וטבעו להתאכזר נגד הכל לקיים מאמרו ית'. עוד היה אפשר לאמר כמשז"ל בב"ר (פ' מ"ו) על הולדת יצחק בהיות אברהם בן מאה שנה שאמר הקב"ה קנמון אני מעמיד בעולם משבוטל יצרו משבוטלה תאותו. משנצרר דמו משנקשר דמו וכו'. והוא כי למה שהיה עתיד יצחק להיות קדוש עולה תמימה ונפסלת במחשבה. ע"כ לא הוציאו הוא ית' לעולם אלא שלח ע"י יצה"ר כי כבר בוטל יצרו של אברהם ותאותו ודמו באופן לא ימצא מקום היצה"ר למשול בו וא"כ איפה אמור מעתה איזה הדרך ימשול היצה"ר ביצחק למאן אם גם בהולדתו נעשה גופו בלי יצה"ר בעבור כן. וא"כ איפה לא יתייחס הנסיון כ"א לאברהם ובבאו לדבר הוא ית' אתו. אמר אליו אברהם. והנה הערנו שמהראוי יאמר ויקרא אותו אברהם. אך הנה באמור אליו אברהם לא קריאת שם בלבד כיון כי אם אמירה. והוא כי הנה בתנחומא על אשר קראו ה' אברהם אמרו שאמר לו הוא יתברך הנה מרמ"ח איבריך לא נתקנו רק רמ"ג כמנין אברם. והנה צריך לתקן ה' אברים ע"י המילה ותקרא אברהם כמנין רמ"ח והם ה' אברים שנ' בהם ערלה. ב' אזנים שנא' הנה ערלת אזנם. השפתים שנא' ערל שפתים. וערלת הלב שנאמר ערלי לב וערלת הגוף. ויהיה הענין שבמצוה ההיא לא יהרהר בלב נגדה שאז יהיה לו ערלה בלב. וכן לא ימנע מלשומעה שהי' ערלת האזן וגם צא יבטא בשפתיו למאן בה. ועי"כ נמצא כי בקיום מילת הגוף בלי הרהור ויטה אזנו לעשות ולא ידבר דבר נגדה. נמצא מתוקן גם בחמשה אברים ויצדק יקרא אברהם. ובזה נבא אל הענין. כי בא הוא יתברך לאמר לו לשחוט את בנו לעולה. והיה אפשר לו להרהר. או לבלתי שמוע. או לדבר דבר. כענין אתה אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע. ע"כ הקדים הוא יתברך ואמר אליו אברהם. כלומר האם עודך מחזיק בשם אברהם. שעניינו שהחמש ערלות מתוקנות. באופן לא תהרהר בלב ותשמע ולא תדבר נגד צווי אז אמר לו הנני. מיד ויאמר אליו קח נא את בנך את יחידך וגו':

והנה ארז"ל ויאמר הנני. שאמר הנני לכהונה הנני למלכות. והלא כמו זר נחשב יובנו שתים אלה במלת הנני. וגם מה זה שייכות יש בזה לשתי אלו. אך הנה הוקשה לרז"ל אשר הקשינו מאומרו ויאמר ולא אמר ויקרא. ע"כ פירשו כי אמירה וענין אמר לו בזה. והוא כי הנה מאז הקדים מלכי צדק ברכת אברהם לברכתו של מקום. נשבע ה' ולא ינחם להעמיד את אברהם כהן במקומו. כמשז"ל בפסוק ההוא נשבע ה' על דברתי מלכי צדק. והנה לא הוכשר להיות כהן עד הסירו בשר ערלתו. כמאמרו ית' התהלך לפני והיה תמים וכו'. וכן ארז"ל בב"ר (פ' מ"ו) בשם ר' ישעאל מהיכן ימול ויהיה כשר להקריב זו ערלות

הגוף. וע"כ אז נקרא אברהם על תקון הערלה עם שאר הערלות הסמוכים אליה כמדובר. וגם ע"י הקרא אברהם נאמר לו והיה שמך אברהם וגו' ומלכים ממך יצאו. ובזה באמור לו הוא ית' אברהם. כיון. האם אתה מוכן למה שניתן לך. ע"י הקראך אברהם שהוא כהונה. ע"י תקון החמשה אברים הרמוזים בה"א. וגם במלכות אשר נתייעד לך ע"י שם זה. שהוא ומלכים ממך יצאו. אז ענה ואמר הנני לכהונה ולמלכות. אז אמר לו הוא ית' א"כ איפה קח נא וגו'. וחנוך הכהונה בעלות בנך לעולה ויתקיים בך. וגם המלכות כמו שכתבנו מרז"ל שעי"כ עקד הוא ית' השרים של מעלה למען יתקיים המלכות לישראל. ולא ארז"ל זה אלא במלת הנני שהשיב אברהם והענין כי רוב דרשות רז"ל דרך ג"ש לבקי בדבריהם. והנני נאמר כשנתכהן פנחס הנני נותן לו וגו' והיתה לו ברית כהונת עולם. וכן הנני נאמר כשחדש שמואל המלוכה לשאול. הננו ענו בי נגד ה' ונגד משיחו. הוא המלך:

פסקה ב

ויאמר קח נא וגו'. הנה אומר נא לא יצדק לשון בקשה. אך הנה היה מקום יאמר אברהם הלא לא פתאום יעשה הדבר הזה. כי גם שאני אחפוץ לעשותו אולי לא יאבה יצחק. כי מי נער במיטב ימיו יאמרו לו לשוחטו. ולא יתחמץ לבבו לפחות לסרב מעט. וע"כ טוב טוב הוא לאט לי לנער. לדבר אל לבו יום יום עד אקריב אותו לרצונו. לז"א קח נא כלומר עתה. בעת הזאת לבו שלם. והוא כמ"ש מרז"ל (ב"ר פ' נ"ה) כי בעת ההוא היה דבר יצחק אל ישמעאל. מה תתפאר שמלו אותך בן י"ג שנה ולא מאנת. הלא לא היה זה לך כ"א בקצת אבר א'. ואני אלו יצוה ה' לשוחטני לשמו הייתי עושה. ובזה יאמר קח נא כי לא יסרב ולא תצטרך לאמר לו דבר. כ"א קחנו עמך ולך לך וגו'. והעלהו מבלי שתודיע לו דבר מעתה. כי רוצה הוא ולא תצטרך לומר דבר. כ"א אליך ולא אליו. וז"א אליך. כי אשר אצטרך לו' הוא אליך בלבד. ומה שאצוה לאמר לך לך. ולא בכל מקום אשר תראה. הלא הוא כי שם היא ארץ המוריה. והענין כי אינו דומה הקרבן הנעשה שם לנעשה במקום אחר. כי הלא הוא שם שער השמים מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. והמקריב שם הוא כמקריב למעלה. וזה יאמר לך לך אל ארץ המוריה. כלומר אל מקום המורה שם יה. והוא כי ביה ה' צור עולמים. העה"ז בה"א והעה"ב ביו"ד. והנה היכן מתקשרים שתי אותיות אלו אם לא במקום המכוון כנגד העליון. כאלו הה"א של מטה והיו"ד של מעלה מתחברים שם. וזהו המוריה שהוא מקום המורה יה שהם כאלו שם יה מתחבר שם. ומה לנו אל היות במקום ההוא. הלא היא כי והעלהו שם. כלו' במקום של ב' האותיות כי גם במקום של היו"ד שם תעלהו לעולה על מקדש העליון. וכן ארז"ל

(שם נ"ו) וישם אותו ממעל לעצים מכוון כנגד כסא הכבוד. כד"א (ישעיהו ו':ב') שרפים עומדים ממעל לו. ושיעור הכתוב והעלהו שם שהוא למעלה עם היותו על אחד ההרים וכל מה שאצטרך לאמר הוא אליך. וזהו אשר אומר אליך:

פסקה ג

וישבם אברהם כו'. לשלא ירגישו בדבר ויגיע לאזני שרה ולבלתי הניח להמקום לשאול אנה פניכם מועדות והנה האש והעצים ואיה השה לעולה. ע"כ מיהר בהשכמה ויחבוש בעצמו את חמורו טרם ירגישו אפי' נעריו. כ"א יחבשו הם החמור או הוא לפניהם לא יבצר מלשאול להם שרה מה זה ועל מה זה. לכן חבש הוא את חמורו. ואח"כ ויקח את ב' נעריו אתו מיד נגררים אחריו. ואח"כ כלאחר יד ואת יצחק בנו בל יראה כי יצחק נוגע בדבר כ"א הנערים. אלא שאגבן יצא גם יצחק. ואחשוב כי נכתוב חמרו חסר. לרמוז אל חומרו שחבש וכבש אותו. כי החמר נכתב חסר כד"א והחמר היה להם לחמר. וכן בחמר ובזפת. אבל אחרי כן באו' שבו לכם פה עם החמור נכתב מלא. כי הוא כמשמעו ואין שם רמז:

פסקה ה

ויאמר אברהם כו'. הנה ארז"ל (פרקי דר"א פ' ל"א) שהיו הנערים מדברים. זה אומר עתה ישחוט אברהם את יצחק. ואני אירש את אבא וזה אומר הנה אביך כבר גרשך. אך אני אירש שאני זקן ביתו. אמר להם אברהם שבו לכם פה שאינכם יורש. ואפשר לנו לבא אחריהם ולהשלים הפסוק לפי דרכם. שהוא ואני והנער מובטחני שנלכה עד כה הוא שיתקיים בנו כה יהיה זרעך. כי אולי יחנן ה' ויתרצה מבלי שישחט. באופן כי נשובה שנינו אליכם. ולא אני לבדי. והנה במסרה ונשובה ששה במקרא ונשובה אליכם ונשובה מצרימה. ונשובה אל עיר ה'. נחפשה וכו' ונשובה. השיבנו כו' ונשובה. לכו ונשובה אל ה'. ויהיה הענין ע"פ דרך רמזי מדרש הנעלם בפרשיות אלו. שהוא כי אברהם הוא רמז אל הנשמה העליונה שלמעלה מרוח ונפש. ובזה נבא אל הענין. אמר כי בבא האדם אל העה"ז. אומרת הנשמה אל האברים. שהם הנערים ומשרתים לעבוד את ה', שבו לכם פה בעה"ז ואני והנער הוא יצה"ט ילד מסכן נלכה עד כה למעלה עד הי"ג שנה למצער. ואחרי כן ונשובה אליכם כנודע. כי אין הנשמה באה מיד עד ימים ושנים. משיבים האברים אם תעזבני נתנה ראש את היצה"ר. ונשובה מצרימה אל גילולי התועבות. ואם רע בעיני ה' הדבר. נחטא ונשוב אל עיר ה' כי גם שלא נשוב בעצם עד ה'. נשוב עד עיר ה' העליונה. שנדבק אל הקדושה בצד מה. לא תשובה שלמה עד ה'. משיבה הנשמה ולמה זה לא תשובו עד ה' עצמו. וטוב נחפשה כו' ונשובה עד ה'. משיבים האברים לגדר

זה צריך ישיבנו הוא יתי'. כי לא נוכל מעצמנו. וזהו השיבנו כו' וזהו נשובה עד ה'. אז תשיב היא אמריה. הנה אנכי אעזור לך עם היצ"ט. וזהו לכו ונשובה שיהיה עד ה':

פסקה ו

ויקח אברהם את עצי העולה וישם על וכו'. ארז"ל כצלוב שצלובו על כתפו ואפשר שעשה כן לשים העצים על יצחק. למען יתעורר כי אליו נוגע הדבר לראות מה בפיו. ושיבא לו הדבר לאט לאט ולא פתאום כמו רגע. וגם שיבין מעצמו ולא יצטרך לאמר אליו הדבר בפירוש. וטוב הוא שישאל יצחק איה השה. וישיב לו אלהים יראה לו השה כו'. כמשיב על דבר ולא כמתחיל לאומרו מאליו. כי לא יעצר כח פתאום להתחיל מעצמו. לאמר לבנו יחידו הנני בא לשוחטך מה שא"כ אם יצחק יבין מעצמו ומתחיל מאמריו. ויבא אביו אחריו וימלא את דבריו:

פסקה ז

ויאמר יצחק כו'. הנה או' אברהם הוא מיותר. כי מי לא ידע כי שמו אברהם. ועוד כי אומרו ויאמר מיותרת. כי הלא גזרת הויאמר הראשון נמשך אל מלת אבי. שאם לא כן אין שום גזירה בויאמר הראשון ועוד אומרו הנני בני. כי מלת בני היא מיותרת. וגם באומרו הנה האש, למה לא הזכיר גם המאכלת כ"א האש והעצים, ועוד אומרו אלהים יראה לו, כי מלת לו מיותרת:

אך הנה על שתי בחינות תמה בין על היותו אברהם גומל חסדים ומרחם לכל, אפי' על אנשי סדום רעים וחטאים ואיך לא ירחם עליו, ב' להיותו אביו, וזהו ויאמר יצחק אל אברהם אביו שכולל שני הדברים, אך ויאמר אבי, כי באמירה לא אמר רק בחינת היותו אביו כאומר אבי, אך לא היותו אברהם, כי אין היכן מזכיר שם אביו בפניו, לז"א ויאמר כי לא קריאה בלבד היתה כ"א אמירת ענין, אך בהשיב אביו השיב על שתי הבחינות וזהו הנני בני, כלומר הנני מצד עצמי, כי עודנו מחזיק במדת חסד ורחמים, וגם בבחינת היותך בני, ואמר הנה האש וגו', לומר הנה מהמאכלת לא יפלא, כי לא ימצא בהר, אך אש ועצים יותר נמצאים בהר שכלו עצים, וגם אש אפשר להוציא מרעפים וכיוצא שתביא עמך. אך ממה שהבאת מוכן הוא למהר מיד ואיך הכינות להביא מה שנמצא בהר. ולא השה הבלתי נמצא שם. וזהו ואיה השה לעולה. ויתכן כי יצחק העולה על רוחו היה כי אברהם מעצמו נתעורר לכבד את ה' בהעלות לעולה בנו. שאם ידע כי מה' יצא הדבר לא דבר מאומה. אז השיב לו אברהם אלהים יראה לו וגו'. והוא לו. כי לא כל דורון יאות אל המלך מלכי המלכים. אם לא נפש יקרה לפי כבודו ית'. ולא קרבן מן הבהמה וזהו ויאמר אלהים יראה. כי להיות הקרבן לו כי גדול כבודו כי יהיה לעולה בני כי אין ראוי לו ית' זולתך. עוד אפשר כי בכלל מאמר יצחק. היה ענין כי ביצחק יקרא לך

זרע וז"א אבי כלומר האם אתה נקרא אב לישמעאל. לא כן הוא כ"א אבי בלבד. כלומר ואם כן איפה איך יתקיים הזרע בי. והשיב לו אביו אם שם הרחמים אמר אלי כי ביצחק וגו'. הנה אלהים הוא מדת הדין. יראה לו כי השה לעולה יהיה בני. כענין כמה פעמים שמצינו שמדת הדין מקטרגת ומהפכת. כענין (יחזקאל ט':ד') והתוית תיו על מצחות וגו'. שקטרגה מדת הדין גם על הצדיקים שלא מיחו. עוד יתכן בשום לב אל אומרו השה ולא אמר הבהמה כי אולי היה שור ראוי ליקרב. אך הוא כי לא נעלם מיצחק שעתיד יעקב לצאת ממנו שנקרא שה. כמז"ל (ב"ר פ' צ"ו) כי ע"כ יעקב לא רצה לקבר במצרים כי אמר אני שה ומצרים חמורים. לא יפדו בי. כענין ופטר חמור תפדה בשה. ואפשר כי זה רמז הנה האש והעצים שיורה כי אלי נוגע הדבר. וא"כ איה השה העתיד כי איך יצא בהיותי לעולה. והשיב אלהים יראה לו השה. אך באשר היא שם הנה עתה לעולה בני. וחזר ואמר וילכו שניהם יחדו לומר כי מתחלה כשהיה בספק היה לבו כלב אביו לקבל עליו. אך אין להחזיק לו טובה כל כך כאשר עתה שפירש לו לעולה בני. ועם כל זה וילכו שניהם יחדו בלב אחד:

פסקה ט

ויבאו אל המקום וגו'. הנה אחר אומרו ויערוך את העצים שהוא על המזבח. אם כן היה די יאמר וישם אותו ממעל לעצים. וידע כי על המזבח היה וא"כ אומרו על המזבח הוא מיותר. אך לזה נזכיר מז"ל (שם כ"ו) באמרם ממעל לעצים מכוון כנגד כסא הכבוד כד"א שרפים עומדים ממעל לו והוא כי הוקשה למו שהיל"ל על העצים. אך היה לגזרה שוה. ועל דרך זה יתכן במה שידענו והזכרנוהו למעלה כי המקריב במזבח של מטה כאלו מקריב במזבח של ב"ה של מעלה כי נגדו הוא. וזה יאמר הנה ויבן שם אברהם את המזבח שם על ההר. אך דע איפה כי כאשר שם אותו לא בלבד על מזבח זה הושם. כ"א על אותו המזבח אשר הוא ממעל לעצים הוא המזבח שבמקדש של מעלה ולא בלבד על המזבח שתחת לעצים. ובזה מבלי הגזרה שוה יאמר הענין כפשוטו. כי שם אותו על המזבח שהוא ממעל לעצים ולא על אשר מתחת לעצים והטיב אשר דבר באומרו ממעל ולא על העצים לרמוז על מה שהוא ממעל ברחוק שהוא העליון:

פסקה י

וישלח אברהם כו'. להעלות עליו הוא ית' כאלו שחטו המתין עד הושלם המחשבה ובדבור ובמעשה. במחשבה כי לכך הלך. בדיבור באומר השה לעולה בני. במעשה כי וישלח אברהם את ידו ויקח כו'. ואמר שלא עשה על כי בה' בטח לבו. יחזור בו או ימירנו בשה. כי לא לבו הלך בזה כ"א לשחוט את בנו בכל לבו, מיד ויקרא אליו ה' וכו'. וטעמו וראו מה גדל חשק אברהם. כי בצווי המצות בקרא אותו שיקח את בנו וכו' בקריאת

אברהם פעם א' הספיק אך בקרא אותו לשלא ישחטנו לא הספיקה קריאת פעם א' כי עדין היה עוסק במצוה בחשק נמרץ עד שהוצרך לקראו אברהם פעם ב':

פסקה יא

ויקרא אליו מלאך ה' כו'. הנה בכלל אומרו אל תשלח ידך. הוא שלא יעשה לו מאומה. ועוד למה לא אמר אל תשחטהו. ע"כ אמרו רז"ל (ב"ר פ' וירא) במדרש כי נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת ונשחת הסכין אמר אחנקהו. אמר אל תשלח ידך כו'. אוציא ממנו מעט דם. א"ל ואל תעש לו מאומה ע"כ. וראוי לשים לב איך הם דמעות המלאכים. כי לא בשר המה. ומה בכי נערוך למו. ועוד איך ע"י כך נפגם הסכין. ועוד איך היה עולה על לב ירצה ה' שיחנקהו שהוצרך לומר לו אל תשלח ידך:

אמנם לבא אל הענין נקדים שתי הקדמות. א' לבאר מה ענין הדמע האמורה בו ית'. או בשרפי קדש משוללי בשר. והוא כי הנה גדר דמעה הוא הוציא לחוץ הוראת יגון הפנימי כי כן באדם הדמעה תורה יגון הלב. וע"כ בעשות הוא ית' או מלאך הוראה לחוץ על מה שדואג עליו דמעה תקרא. עוד הקדמה ב' והוא מז"ל שבכלל אותם שמנו שהוא ית' ביטל טבע דבר טבעי בשבילם. כענין חרב פרעה למשה. ושיני עשו ליעקב. אריות לדניאל. מנו גם הסכין ליצחק הנה נראה שקהה הברזל מלחתוך בבשרו. ונבא אל הענין והוא כי הנה אמרו רז"ל (שם) כששלח אברהם את ידו לשמט את בנו. בכו מלאכי השרת ואמרו נשמו מסילות של עוברים ושבים. שבת זכות עובר אורח. כד"א חדל להיות לשרה אורח כנשים. היפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק. מאס ערים וישב בין קדש ובין ברד לא חשב אנוש לא חשבת זכות לאברהם ע"כ. הנה כי בדאגת לבם הזכירו ג' זכיות זכות אברהם זכות שרה זכות יצחק. והנה בג' זכיות שהזכירו הורו דאגת לבם שבפנים. ע"כ יתייחסו לג' דמעות. שגדרן היא הוראות דאגות שבפנים. וע"כ ע"י שלש זכיות אלו שהזכירו נשחת הסכין ולא יכול לשלוט ביצחק. והוא מה שכתבנו מרז"ל (שם) שהשלים הקב"ה הסכין ליצחק. והנה בראות כן אברהם אמר אחנקנו. כי עלה על רוחו כי כאשר כלי ברזל פסול לעבודה כי הוא קטיגור וחצוני. ולא הוכשר לשחיטת הקרבנות אלא משום שאין קדושת הקרבן אלא לאחר השחיטה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל. אד חשב אברהם כי יצחק שאני כי קדוש היה ומקודם השחיטה קדוש יאמר לו. לבלתי ישחט לעולה ע"י ברזל. ע"כ אמר אחנקנו. כלומר אם קהה הברזל על קדושת יצחק ככל עבודת בית המקדש. וכבנין המזבח הלא מאז צויתני ידעת כן. ועם כל זה צוית להעלותו לעולה. וע"כ אין ספק כי היתה הכוונה שיהיה על ידי כח. קדוש. ולא ע"י ברזל. לכן אחנקנו. אמר לו אל תשלח ידך. אוציא ממנו דם ליחשב כשחוט. אמר ליה ואל תעש לו

מאומה. והנה באומרו כי עתה ידעתי. יתחמץ לבב אנוש איך אלהי עולם אשר לא נעלם ממנו קרב איש ולב עמוק. יאמר עתה ידעתי כי נתחדשה לו ידיעה חלילה וחס. והנה לפי אחד ממאמרי רבותינו ז"ל (שם) שנראה שהם דברי המלאך החרשנו והוא אומרם כי בשמוע אברהם אל תשלח ידך כו'. אמר לו מי אתה א"ל מלאך א"ל הקב"ה אמר לי שאשחטנו ואתה תבטל דבריו עד שאמר לו הקב"ה בי נשבעתי נאם ה'. כי נאם ה' הוא. והנה לכאורה היה נראה כי עד פה היו דברי המלאך. אך לא כן פשט הכתוב. וכן בפי' ארז"ל בתחלת ויקרא רבה (פ"א) כי זה היה יתרון למשה כי אברהם המלאך היה קורא אותו והקב"ה. מדבר עמו. אבל משה גם הקריאה היתה ע"י הקב"ה. הנה כי לא היו דברי המלאך רק הקריאה אברהם אברהם בלבד. אך אל תשלח ידך כו' הכל הם דבריו ית', וא"כ איפה מ"ש מי אתה וא"ל מלאך הוא שעלה על רוחו שהכל היו דברי המלאך ע"כ א"ל שהוא הפך מאמר הקב"ה. אך אח"כ א"ל הוא ית' בי נשבעתי. שמה שאמרתי לך אל תשלח ידך וכו' נאם ה' היה. ואח"כ התחיל בייעוד ואמר כי יען כו'. באופן שגם על פי מאמר זה נשארה הקושיא במקומה. ויתכן יאמר הנה עתה ומה שהוא עתה ידעתי מתחילה. וש"ת למה נסיתיך. הלא הוא למען תוסיף בכשרון ע"י בואך לידי נסיון. כי מתחלה הנה ירא אלהים אתה סתם. אך עד גדר זה לשחוט את בנך את יחידך לא היית עוצר כח בטבעך לשחטו בידך בפועל. כי רחמן וחפץ חסד אתה אך מה שלא חשכת את בנך את יחידך. ממני היה לך שעל שהודית בנסיון. סייעתי אותך שגם זה תעשה. עוד יתכן בשום לב אל אומרו ירא אלהים ולא אמר ירא ה'. אך יאמר אל תשלח ידך כו'. וש"ת האם תבטח בי שאגמור הדבר אם תניחני הנה גם מאז דברת אלי והודיתי ידעתי כי אעשנו. וא"כ למה לא צרפת המחשבה וההודאה למעשה מאז כי אם עתה כי גם מאז ידעת כן. והנה היינו יכולים להשיב. כי עשה כן לזכותו גם על דבור באומרו השה לעולה בני. ועל מעשה כי בנה המזבח וערך העצים ועקד אותו וישלח ידו ויקח את המאכלת. אך יותר מזה רצה הקב"ה לאמר לו והוא לאמר מה שמנעתיך עתה ולא מאז הודית. הלא הוא כי הרווחת ביני וביני כי הנה לא בלבד מה שהיה בלבך. מאז באתי לצוותך ידעתי. כ"א גם מה שנתחדש בך עתה. ידעתי מאז. והוא כי הן שתי מציאות. א' כי ירא אלהים אתה כי כאשר נאמר לך קח נא את בנך כו'. היתה ע"י מדת הדין כאומר והאלהים נסה כו' ויאמר קח נא את בנך כו'. מעצמך ירא אלהים אתה כי מיראת מדה"ד הודית. וע"י שהתחלת ועסקת במצוה העדפת. עד שמה שלא חשכת את בנך את יחידך. לא ממנו שהוא מהאלהים. שהוא ממדת הדין. כ"א ממני מדת רחמים הדובר בך. כאו' מלאך ה' כו'. כי המלאך קראו. והשם הנזכר דבר בו כי נשתנה דעתך לעשות מאהבה. ע"י עסק

המצוה קנית קנין טוב שאפי' לא יעשה בך דין כ"א רחמים. לא תמנענו מלהעלותו. וכל זה מאז ידעתי. ע"כ הנחתיך לפעול עד תזכה להקנות בך קדושה זו. שתעשה מאהבה ולא מיראת הדין. או יאמר עתה ידעתי בתמיה לומר אל תתקשה לפרש לבל יראה כי לא מלבך היית עושה. כי האם עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. בתמיה ע"י הפועל לא כן הוא כי הלא מה שלא חשכת את בנך ממנו יצא הדבר שגמרתי עם טוב רצונך. מה שלא היה בטבע תגמור הדבר בלי עזרתי. ואיך אפשר שנתחדש לי מה שמאז יצא ממני. או יהיה פי' ידעתי לשון רחמים כד"א וידע אלהים. ויאמר אל תשלח ידך כו'. וש"ת א"כ למה הבאתני עד הפועל. הלא הוא כי הרחמים שכוונתי לרחם על בניך ע"י העקידה. לא היה ע"י מה שהודית לעשות. עד בא הפועל. וזהו כי עתה ידעתי ורחמתי. כי הלא בהודאה ירא אלהים אתה. שהאלהים נסה אותך ויראת ממדת הדין. אך עתה שפעולה היא לשם הגדול הדובר בך. כי אין קרבן לשם אלהים כ"א קרבן לה' ואתה עתה לא חשכת את בנך כו' ממני. שלא אמרת הלא אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע. שבעת הקרבן הוא שם הרחמים. והיה אפשר לבטוח בשם הגדול ולדבר:

פסקה יג

וישא עיניו כו'. ראוי לשום לב מה ראה אברהם לדעת שחפץ ה' היה להמיר את יצחק באיל. שנשא עיניו ויראהו ויקחהו לעולה תחת בנו. וגם מה ענין או' אחר והראוי יאמר והנה איל נאחז וגו'. ועוד מה יתן ומה יוסיף כי נודע אם היה נאחז בסבך וגם שהי' בקרניו. ועוד למה עשה ה' ככה להביא תמורה תחת יצחק מה צורך אל תמורתו. ועוד למה בראו מבין השמשות של ע"ש של בריאה ולא בראו שנה או שנתים קודם לעקידה. והנה לא על הענין נזכירה מאמרם ז"ל (פרקי דר"א פ' ל"א) והוא אותו איל שנברא בין השמשות לא היה בו דבר לבטלה. גידיו הן י' מיתרי נבלי של דוד. עורו עור אזור במתניו של אליהו. קרניו של שמאל במתן תורה של ימין והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ע"כ. והלא יראו דברים תמוהים מי נתן לדוד גידי אילו של יצחק. והעור לאליהו ולמה שם אותו במתניו ולמה עזר עצמו בו הוא יותר מזולתו. וגם דוד למה נתייחדו לו גידיו מלזולתו וכן שתי קרניו היתכן כי קרן מתן תורה ושופר גדול יהיו של איל. והלא ארז"ל (ש"ר) ויהי קול השופר הולך וחזק קולו של הקב"ה אינו כקולו של ב"ו שהולך ונחלש. כ"א הולך וחזק. הנה כי קול שופר מתן תורה הוא קולו של הקב"ה ואיך יעלה על לב נותן קולו ית' תוך שופר של איל. ועוד כי אחר שמימינו אש דת למו. גם השופר יהיה קרן של ימין לא של שמאל וגם נדקדק בלשונו שלא אמר אילו של יצחק לא היה בו דבר לבטלה אלא איל שנברא בין השמשות.

אמנם כל כוונת רז"ל הוא להשיב על מה שהקשינו למה בראו ית' בין השמשות ולא שנה או שתים קודם לעקידה. או יצוה על אברהם יקח שה מהעדר שלו. או יקנה ממקום קרוב מזולתו. ולא שיקריב מן הבא לידו בלא כסף ובלא מחיר ע"כ היחל ואמר איל שנברא בין השמשות. תדע מה יתרון היה לו משא"כ אם היה נברא ממקום אחר בזמן אחר הלא הוא כי לא היה בו דבר לבטלה כי בהבראו בזמן ההוא היה לו איכות אל כל הכבוד ההוא. והוא כי למה שע"י קלקול אדם ואשתו מצא מקום היצר הרע לשלוט בעולם בכח אמיץ. והנה ע"כ בכל העשרים דור שמאדם ועד אברהם היו כל הדורות מכעיסין ובאין. כי ע"כ לא יצא זרע ישראל כ"א מאז והלאה. ועדיין כל זה איננו שוה נגד היצה"ר שלא תשש כחו מאז ועודנו מחזיק בטומאתו דור דור. והנה תקון קלקול אדם איננו עד לעתיד לבא. ואיך יבא התקון לידי גמר אם עד עבור הזמן הרב שמאדם ועד ימות משיחנו ירבו לפשוע וכאדם יעברו ברית וישוב הרע אל קלקולו הראשוו ואיך יתוקן. ע"כ הוצרך יעקוד אברהם את יצחק למען תהיה עקידתו זכרון לבני ישראל ביום סליחה. כי אז היתה עקידתו כמשז"ל. וע"י כן ימשך שהעולם יהיה הולך ונתקן עד הסוף. והוא משז"ל (ב"ר פ' נ"ו) שאמר אברהם יהי רצון שכל מה שמסתבכים ישראל בעבירות כל השנה תזכור להם עקידת יצחק וכו'. והנה אם היתה עקידתו יוצאה אל הפועל היו נתקנים על ידה כל יתר הדברים המסתעפים בחטאו. אך כאשר עלה במחשבה להשאירו לאביו הוצרך להשאיר תמורתו איל לעולה למען ישאר דבר מסויים להיות תמיד נגד המנגדים על ישראל כאלו רואים אפרו של יצחק. והנה עדיין אפשר לומר יהי נא איל אחר נולד סמוך לעקידה ע"כ אמר שהיה בין השמשות למען יוכן לתקן על ידו ג' דברים. אחד בגידיו ואחד בעורו ואחד בב' קרניו כל א' בזמן המיוחד לו. והנה לבא אל הביאור נקדים ב' הקדמות אחד כי הנה פגיעות אשר נפגם העולם יוכללו בג' תחת ג' גופי עבירות. אחד כי מלבד המות נתקללו אדם ואשתו י' קללות כמ"ש בספר הזוהר (פ' תולדות דף קמ"ג) שע"כ לעומתן נתברך יעקב י' ברכות. כי מין היה או למ"ד כופר בעיקר היה. ובחינותיו ית' הם י' כנודע ליודעי חן. שנית להיותו משוך בערלתו כי מזה נמשך שטוף זמה ליוצאי ירכו. ומזה יצא וקלקולי המשפחות עד יבא מלאך הברית הוא אליהו להשיב לב אבות על בנים וגו' ולטהר אותם כצרוף את הכסף. שלישית המות היה לו ולזרעו לדורותם שהיה זה על שאכל מן העץ ההוא כי גם לכל הסברות לא יבצר שהיתה גם אכילה ממש. כמש"ל (ב"ר פ' י"ט) כי כל הב"ח אכלו ומתים זולת החול (פ' שם עוף) וחי לעולם שנאמר וכחול ארבה ימים. וע"כ יתכן שעל הא' נוטל זיוו הוא זיו השכינה שכפר בה. כמז"ל כי בעצמו לקה בג' דברים שניטלו ממנו זיוו קומתו חייו. ועל הב' ניטלה קומתו שהיה מגיע

השמימה כי השומר בריתו תוארו צדיק כדעת חכמי האמת והוא יסוד עולם. כך היה יסודו מגיע השמימה מקיים ומחבר הב' עולמות. ובמשוך ערלתו נגדעה קומתו מהגיע איכותה השמימה י ועל הג' נעכר חומרו וניטלו חייו כי בטלה תקנת השראת שכינה על האדם עד ימות מפאת זוהמת הנחש וישוב בתחיה זך ע"י טל אורות וחי לעולם. עוד הקדמה ב' והיא משרז"ל (ב"ר פ' כ"ב) כי לולי בא שבת סמוך לחטאו של אדם היה מת ביומו אלא ששבת הגין עליו. ועמד וזימר מזמור שיר ליום השבת. עוד הקדמה ג' והיא כל מה שנברא בין השמשות איכותו רם ונשא מכל יצורי עולם והוא מה שכתבנו למעלה בפ' ויכלו השמים וגו'. כי עד בא שבת היה כל העולם שמים וארץ וכל צבאם כגוף בלי נשמה. וכבא השבת באה רוח קדושה לעולם ויהי כנופח בו נשמה. וכמו שכתב על פ' וביום השביעי שבת וינפש כי ניתן נפש לעולם. וא"כ איפה אין ספק כי כל מה שנברא בעת ההיא אינו מאיכות כל הנברא בעולם עודנו מתייחס לגוף בלי נשמה. ליברא בעת שפע הנשמה. וע"כ כל הי' דברים שנבראו בע"ש בין השמשות אינן כאיכות הדומים למו מהנברא תחלה. והוא פי הארץ אינו כאשר כי יכרה איש בור או כי יפתח איש בור כי יפול הנופל בתוכה כי יעבור על פיו. אך אם רחוק יהיה מפיו לא ימשיכנו פי הבור עדיו ויבלענו כי אין בו רוח חיים. אך פי הארץ היה מושכם מרחוק ובולעם כבלע פי איש בכורה בתאנה בראשיתה'. ומה גם לרז"ל שאמרו שאפי' אם אשת אחד מהם השאילה כברה לאשה שבקצה המחנה היה פי הארץ ממשיכו אליו ובולעו. וכן פי הבאר היה רוחני הולך עם ישראל בכל מסעיהם וממשיכים ממנו נהרות במשענות'. ושוטח הע"ג האמוריים לפני מחנה ישראל איברים איברים. וכן פי האתון אינו כיתר אתונות כ"א בו כח רוחני על הבראה בין השמשות. וכן הב' לוחות שהיו רוחניות באמת וכשחז"ל כי במתן תורה היו כל א' מי' הדברות הולך ונחקק על הלוח שנא' (תהילים כ"ט:ז') קול ה' חוצב להבות אש. הנה כי קראו אל הלוחות להבות יייש. וגם איך היו בידי ית' בתת אותם ביד משה אם גשם היו אלא שאחרי כן הלבישם ה' ליתפש בידי בני אדם. וההיקש בכל שאר העשרה דברים כאשר יתבאר במקומו בס"ד. והנה על דרך הזה יהי' ענין אילו של יצחק שלא על חנם נחשב אפרו לפניו ית' כאפרו של יצחק עצמו. והוא קיים עדיין ולא על חנם חיה אלפים ומאת שנה מאז עד זמן העקידה. וגם היה בג"ע כל אותו הזמן תחת עץ החיים שבתוך גן כאשר נזכיר מאמרם ז"ל בסמוך בס"ד. והנה תחת עץ החיים הוא מקום לנשמות הצדיקים כמאמרם ז"ל. ואיך שם ירעה איל מבהמות ארץ בגוף ונפש. האם למצא כזה אפי' למין האדם בלעדי אשר נמנו שנכנסו חיים לג"ע ואיך בהמות הבקעה בצלו תחיה. אך אין ספק כי לא כיתר כל בהמה חיה ועוף אשר על פני כל הארץ

היו אשר הוציאה האדמה ואשר שרצו המים הגשמיים. היה האיל ההוא כי אם גבוה מעל גבוה מאיכותן ומרוח אבר נשב הוא ית' על הארץ לתת לעולם חיות וקיום. שהי' מהתפשטות קדושת שבת היה רוח של האיל אשר לא בכל נפש בהמה וחיה. ונבא אל הענין והוא כי זה דרכיו ית' כי בעת בא המכה מאז תצמח ישועת רפואתה. והענין כי מאז קלקל אדם הצ"ץ ופרח קדושת שבת לתקן את אשר עותו. ובמקום עצמו אשר קלקל שם בג"ע הצמיח ישועת תרופתו. כי מאז ברא איל אחד ושם מתחת עץ החיים היה רועה ומן המים שתחת עץ החיים היה שותה כמאמרם ז"ל והיה מעין המקום שנברא בו זך האיכות למען קדושת שבת אשר נברא בה. וזולת גופו אשר יבא תמורת יצחק. גם כל הדברים הנמצאים בו יועילו שע"י הקרבתו יהיה זכות כל דבר מעלה ארוכת כל הדברים אשר נתקללו סמוך לבין השמשות אשר נברא מאז. והוא כי לעומת העשר קללות זכה דוד שהוא אדם כנודע לתקן ע"י נבל עשור כי יהלל ישבח ויברך יה לתקן על ידו לעתיד מה שמין או כופר בה' היה. ולבטל העשר קללות שנתקלל אדם. כמפורש אצלנו שאמר אדם טוב להודות כו'. כי יבא תקונו בהודות עלי עשור כו'. וע"כ היה בשלילת שינה כי לא ישן שיתין נשמי יחד לבל יכנס בכלל מות וכמאמר ספר הזוהר כי על כן נאמר עליו חי וקים. ויהי' לפי דרכנו להיותו מתקן בעד אשר הביא את המות למען יועילו הודאותיו לה' לתקן הוצרך להיות ע"י מי שלא יטעום טעמה. ובאיזה זכות זכה להעשות התקון ההוא על ידו בזכות גידי האיל שהוקרב תחת יצחק. ועל כן היה הרוח צפונית שהוא מבחינת יצחק מנשב במיתרי הנבל לעוררו להלל את ה' כי כל זה ע"י יצחק כמאמר חכמי האמת. האומרים כי עקידת יצחק היתה לכפר בעד אדם. כי בו הי' צד גלגול אדם על כן באילו של יצחק היה תקון לאדם ובזכות העור מהאיל ההוא שהוקרב גם כנגד עורו כי גם בו היה איכות כנודע ניתן כח וזירוז מתנים למלאך הברית הוא אליהו לתקן אשר משכו עור ערלתם בטמאם מילתם. שיהיה לו זכות עור בעד עור שע"י יטהר ויזקק כל פיסול הבא מטומאת הברית. ועל השלישית הנה נתקן פעם אחת שפסקה זוהמתן. והיה להם חירות ממלאך המות במתן תורה כי היה השופר להיות חירות ממלאך המות ולא הועיל כי חזרו וקלקלו בעגל כי היה של שמאל. ולא נמשכה תקנתו עד בא זכות קרן של ימין ובמהרה בימינו כי אז יבולע המות לנצח. וענין השמאל והימין הוא כי הנה במדרש חזית ארז"ל כי כששמעו ישראל דברותיו ית'. אמרו למשה אמור לפני הקב"ה ויסיר ממנו יצר הרע אמר להם אין זה עתה אלא לע"ל. וזה יאמר כי קרן החירות של מתן תורה היה של שמאל כי צד שמאל כי הוא יצר הרע היה עדין. ועל כן עשו את העגל וחזר הקלקול למקומו. אך לעתיד יהיה של ימין משולל סיטרא דשמאלא שיוסר לב האבן ואז

יבולע המות לנצח. באופן כי בזכות הקרבת אותו איל למה שנברא בין השמשות הועיל זכות כל פרטיו אפילו הטפלים לגופו. והוא מצד איכותו והיות רוחו מצד שפע השבת שהגין על אדם כמדובר. והנה לפ"ז יראה כי צורך גדול היה האיל כמדובר. ע"כ העיר את אברהם ישית לב לבקש את האיל ויקרבנו והוא כי אמר אלהים אל תשלח ידך כו' ואל תעש כו' כי הנה מלת הנער ומלת לו מיותר. אף כיון אל הנער אל תשלח יד כ"א לזולתו. וכן אל תעש לו כו' כלומר לו אל תעש כ"א לזולתו. אז נתעורר אברהם לבקש מה זה האחר. וישא עיניו לראות וירא והנה איל ואחר שראהו בלתי מסובך ראהו מיד נאחז בסבך בקרניו. וזהו אחר שהוא סמוך נאחז ולא מתחלה. אז אמר מה זה שנאחז אם מאתו ית' הוא זה שאקרבנו איך מתאחז אח"כ. אך בהסתכלו כי מה שנאחז בסבך היה בקרניו אז אמר כי אין זה כ"א שאיל זה יועיל לדברים הנזכרי'. שבכללם הקרנות להיות חירות ממלאך המות הוא שטן כנודע. וע"כ השטן מאחז אותו בקרניו כי על שופר מתן תורה ושלעתיד לבא שיבלע המות לנצח מקפיד ומיצר. ע"ד מה שמתערבב בשופר בר"ה. ע"כ אז נחרץ וילך וכו' ויהי מאתו ית' תחת בנו ממש והוא מהטעמים הנאמרים:

פסקה יד

ויקרא אברהם כו'. הנה דברים אלה קשים להולמם ובלתי מיושבים על טבע הל' ואפשר בהזכיר מאמר ספר הזוהר על דרכי ציון אבלות כי בכל מקום שנעשה מצוה שם ינוח המלאך בנעשה המצוה ומה גם אם היא בהתמדה או מצוה רבה כזאת. ואמר כי המלאכים אשר נבראו בדרכיהם ההם ע"י עולי רגלים הם המתאבלים בחרבן. ועליהם אמר דרכי ציון אבלות. והנה ע"ד זה בהעשות מצוה רבה ייזאת הזאת בהר ה'. אין ספק כי שם נמצא ושם היה מלאך הנעשה מהמצות מהלל ומשבת לה' ומליץ טובה על אברהם כי לא חשך את בנו יחידו. וזה מלבד משז"ל (ב"ר פ' נ"ו) שהיו שם מלאכים בוכים שג' דמעות שנשרו מהם פגמו הסכין. ונבא אל הענין והוא כי הלא היה אברהם במבוכה גדולה. באמת באמור או מי יצילני מריב לשונות. למה יאמרו הגוים איה גדולת אברהם ומעשהו כי היעלה על רוחנו שבלב שלם הלך לשחוט את בנו והנה שב עמו ואין זה כ"א גנב דעתנו. עכ"א כמתפלל ואומר ה' יראה וישגיח. והוא כי כאשר יאמר היום בהר ה' מפי המלאך הנעשה במצוה. הוא אשר יראה בעולם שיתפרסם ויתגלה בעולם. והיא ע"ד ויהללוה בשערים מעשיה. כי המעשים עצמם הם המלאכים הנעשים בם המה יפרסמוהו וישימוהו בלב הכל מעשיה אשר עשתה בסתר. והנה סייע לזה היות גם רוח האיל מכח רוחניית טהור. כי המצוה הנעשית בו התפרסם ע"י המלאך הנעשה בה. וזה אחשוב בכוונת מאמרם ז"ל וז"ל האיל שנברא בין השמשות מתחת עץ החיים היה

רועה וממים שתחת העץ החיים היה שותה והיה ריחו נודף מסוף העולם ועד סופו ע"כ. ואפשר כיוונו לתת טעם איך יצאת האמנה זו בכל העולם ולא היה איש משים שום ספק בדבר עם שובו עם בנו. לז"א אל תתמה כי הלא תקשה לך קושיא אחרת. כי הלא נברא בין השמשות ואיך חיה אלפים וק' שנה. אך הוא כי תחת עץ החיים היה רועה וממים שתחת עץ החיים היה שותה. וא"כ לא יפלא מה שהיה ריחו נודף שיצא שומעו בכל הארץ כי מלאך ריח ניחוחו נודף בכל העולם למה שאיכותו גדול. גם מלאך הנעשה בו יעלה עמו. מה שלה היה כך אם תחבולה היתה מאברהם לבלתי עקוד את בנו. גם אפשר כונת מאמר זה כענין המאמר הקודם והוא מה שכתבנו למעלה כי זכות האיל ההוא למה שנברא בין השמשות שהיה גדרו גדול. ע"כ הספיק זכות הקרבתו להגין מאדם עד לע"ל שיהי' הולך פגם אדם ונתקן עד סוף. ולא יתבטל בנתים על כל מיני הפגימות. שהזכרנו שבא לטהרם כמדובר. וזה יאמר הנה איל שנברא בין השמשות זך האיכות היה כי ע"כ מתחת עץ החיים היה רועה וממים שתחת עץ החיים היה שותה שע"כ התקיים. ואין זה כ"א שרב איכותו שלא היה ניתן במקום שאר חיה ובהמה כ"א במקום שצדיקים עומדים. וע"כ אל תתמה שהספיק. ריח ניחוחו להיות נודף מסוף העולם וכו'. שהוא מאדם עד לעתיד לבא להיות הולך ומתקן ומכל כל העולם מפגימותו הנאמרים באמת:

או יאמר ויקרא אברהם וגו' והוא כי הנה נאמר ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה כי המקום עצמו יקרא ה'. וכמו שכתבנו ע"פ כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. וראוי לשים לב מהו אומרו מיום מאיזה יום הוא. ואפשר שהוא מיום העקידה הוא יום הנזכר פה באמור אשר יאמר היום. והוא שאמר ויקרא אברהם את שם המקום ה' כי קרא למקום ה'. וש"ת איך תכנה שם ה' על הר דומם לז"א יראה כי המקום ההוא יראה כי יהיה לו רוחניות עד גדר שהמקום עצמו יהי לו ראות ורוחניות מופלג. אך אין זה עתה. כ"א לעתיד כי אשר יאמר היום אינו גדר זה רק שבהר ה' הנזכר. אך לא שהמקוה עצמו יראה. ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל המקרא ואל המסורת. שהוצרך לו' אל תקרי שמה אלא שמה כי באשר הוא שם ה' שמה כי שם הוא ודאי ושם יראה. אך לעתיד ה' יקרא שמה:

או יאמר ויקרא שם המקום ה' יראה. שיראה אותו תמיד שיהיו עיניו ולבו שם כל הימים. ועוד אוחילה לאל כי אשר יאמר היום בזכות זה בשמים יהיה כי בהר ה' שהוא הר עתה יבא זמן יראה בו יה' הנזכר. והוא כד"א ונגלה כבוד ה' ואו' ועליך יזרח ה'. ולפי מה שכתבנו על משז"ל אברהם קראו הר כי בית ראשון שנבנה בזכות אברהם היה עתיד ליחרב וליעשות הר. יאמר עד"ז יהי רצון כי בהעשות הר ה' שלא ישאר כ"א שישוב

ויבנה שה' הנזכר יראה שם. או יאמר במה שכתבנו על דע מה למעלה ממך עין רואה. כי עין האדם אינה רואה באמת רק שמקבלת מאור העולם שע"כ לא תראה באפלה. אך עין ה' רואה באמת שע"כ ידע מה בחשוכה ורואה ללבב. ונבא אל הענין אמר אברהם ירא אני פן יאמרו כי מעצמי הנחתיו חי. כי כך היה לבו מתחלה להשיבו. לכן או' כי ה' ודאי יראה שהוא ללבב ולא בני אדם ואוחילה כי מה שיאמר היום פה בהר ה'. שתהיה גוזרת לפני ה' השוכן בו יהיה כי יראה בעולם מה שה' יראה שהוא הלבב כי שלם היה:

פסקה טו

ויקרא מלאך ה' שנית וגו'. ראוי לשום לב מה צורך אל השבועה הזאת ואל אומרו נאם ה'. ועוד אומרו הדבר הזה ולא חשכת וגו' כי הלא הדבר הזה הוא שלא חשך את בנו. אך הנה ידענו כי החשיב הוא יתב' אפרו של האיל כאפרו של יצחק. והלא אם אמור יאמר לו הוא יתב' כי חשב קרבן האיל כאלו נקרב יצחק הלא כמו זר יחשב בעיניו ע"כ. אמר הנה בי נשבעתי ואל תחשוב שהם דברי מלאך כ"א נאם ה' שאינו מדבר כמגזים רק דברים צדיקים. כי הנה הב' דברים שקולים בעיני שאני מחשיב הקרבת האיל ומה שלא חשכת את בנך. וזהו יען אשר עשית את הדבר הזה הוא הקרבת האיל וגם לא חשכת את בנך. ובמה תראה כי שקולים הם הלא הוא כי ברך אברכך ברך על הא' אברכך על הב'. והרבה על הא' ארבה על הב'. ככוכבי השמים על הא' וכחול על הב'. ויירש זרעך את שער אויביו על הא' והתברכו על הב'. וש"ת הלא מתחלה היה גלוי שאעשנו ואיך קבל שכר על הנסיון. לז"א עקב אשר שמעת בקולי. ולא אמרת הלא אמרת לי ואעשך לגוי גדול. וכי ביצחק יקרא לך זרע ואיך אשחטהו. וגם שברכת הכוכבים נאמרה בין הבתרים. וברכת והתברכו בזרעך נאמרה למעלה והתברכו בך וגו' ובזרעך וגו'. הוא כי שם נאמרו הייעודים. ופה נאמר בזכות מה יהיו והנה באומרו שנית ראוי לשי' לב כי יראה מיותר. ולבא אל הענין נשים לב גם אל אומרו תחת בנו. ועוד אל או' עשית את הדבר הזה ולא חשכת וגו' שהיה לו להפך ולומר שלא חשכת את בנך ועשית את הדבר הזה. אך רז"ל (שם) שהיה אומר אברהם יהי' רצון שתחשיב אפרו של איל כאלו הוא של יצחק. ויהי' כי ז"א תחת בנו. כלומר הנני מעלהו אם תקבלהו תחת בני שאם לאו הנה בני אקרבנו. נמצא כי גם עתה היה חפץ להקריבו אחר האיל אם לא יקבלהו תחת בנו. ובא ית' למונעו כאשר בפעם הראשון. וזהו אומרו שנית כלו' כי גם זאת הפעם הוא כראשונה למנוע הקרבת יצחק וזהו יען כי עשית את הדבר הזה של האיל. ועל זה לא חשכת את בנך את יחידך שאלו לא החשבת את האיל כבנך היית מעלה את בנך גם הוא:

פסקה יט

וישב אברהם וגו'. הנה ארז"ל (פרקי דר"א פ' ל"א) כי יש אמרו כי יצחק הלך לג"ע להתרפאת מאשר היחלה הסכין לחתוך בו ויש אמרו למקום אחר. ובזה נבא אל הענין והוא כי הלא כתבנו למעלה כי אברהם בטח בה'. ישוב עליהם עם יצחק כאומרו ונשובה אליכם ולא אמר ואשובה. ועל כן אמר בלבו הנה אמרתי להם שנשוב שנינו. והנה אם ישוב עמי הלא יאמרו נא על חנם אמר ונשובה לשון רבים. כי אם שמאז היה זה בדעתו מורה כי ילך לשוחטו אך לא כן לבו רק להשיבו עמו כאשר אמר והנה כן עשה ע"כ וישב אברהם אל נעריו הוא לבדו. ולא יצחק עמו עד שובו ממקום שהלך להרפא. ואז ידעו כי התחיל לשוחטו כי הנה בא מהתרפא מהשחיטה. ואחרי כן אמר אם אלך לי אל חברון כי שם ביתו. הלא שם שרה ותשאל מה היה לנער ויוכרח לספר הענין ותתפעל ותמות כאשר ע"י זולתו. שאפילו באמור אליה שלא נשחט אלא שכמעט כפשע היה בינו ובין המות פרחה נשמתה. על כן חש אברהם פן יהי' הוא גורם מיתתה שתהי' על ידו ע"כ וילכו וגו'. וישב אברהם בבאר שבע ישיבה קבע עד יראה מה תהיה משרה כי תדע ע"י אחר. ויהי לה כן שמעת. ואם נדקדק אומרו וישב אברהם ולא נאמר וישב בבאר שבע. כי בזה רמז מי היו המגידים לשרה באמור שעם לכתם יחד אברהם לבדו ישב בבאר שבע כלומר אך הם הלכו חברונה להגיד לה שע"י כן מתה ואחרי כן ויבא אברהם לספוד לשרה כי מתה:

פסקה כ

ויהי אחר וגו'. הנה ארז"ל ויהי אחר הדברים שהיה אברהם מהרהר בלבו ואומר לא יפה עשיתי שלא לקחתי אשה ליצחק זה כמה שנים כי הלא לעת כזאת היו לו כמה בנים ואילו היה נשחט ע"י העקידה הייתי מתנחם בזרעו. אך עתה אלו היה נשחט איך הייתי נשאר בלא נין ונכד. ע"כ מיד ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' ובתואל ילד את רבקה וגו'. אמר לו הקב"ה הנה עדין לא נולדה בת זוגו של יצחק עד עתה. ובזה נבא אל ענין אומרו לאמר כי הלא לא יתיישב כי למי יתעתד לאמר אברהם הענין. אך הוא לתת טעם מה יתן ומה יוסיף לאברהם מה שהוגד לו כי ילדה מלכה בנים את עוץ ואת בוז כו'. ע"כ אמר מה שהוגד לאברהם אינו בשביל עוץ ובוז כו' מצד עצמם. כי אם למה שנמשך מאלה מה שבתואל ילד את רבקה. שיהיה ככובר בכברא עד מצוא המרגליות ואז זורק את החול ונוטלה. והוא כי היה בשורתו שהיא בת זוגו של יצחק וזה אומרו לאמר. כלומר. מה שיוגד וגו'. הוא כדי לאמר הנמשך שהוא ובתואל ילד את רבקה:

פרק כג

פסקה א

ויהיו חיי שרה וגו'. ראוי לשים לב אל אומרו ויהיו. ולא אמר ותחי שרה. וגם אומרו שנה בכל פרט ופרט ולמה חזר וכלל שני חיי שרה. וכן אומרו בקרית ארבע היא חברון למה הזכיר שני שמותיה. וגם אומרו בארץ כנען כי ידוע היא וגם אומרו לשרה היא מיותר והל"ל לסופדה ולבכותה. וגה למה הקדים ההספד לבכי ועוד שהיל"ל ולקוברה אך הנה ידענו מחכמי האמת כי אברהם ושרה באו לתקן את את אשר עותו אדם וחוה. וכן נראה מרז"ל באומרם בב"ר למה לא נברא אברהם תחלה מפני שמה שקלקל אדם בא אברהם ותיקן. ואם היה נברא הוא תחלה מי יתקן אחריו הנה כי לתקן בא אברהם. והוא כי אדם וחוה הביאו מיתה לעולם ואברהם ושרה הביאו חיים לעולם אלו גרמו קללה ואלו ונברכו בך וגו'. אדם סילק שכינה אל הרקיע ואברהם ושרה הורידוה מרקיע שביעי. כמאמרם ז"ל בב"ר (פ' י"ט) אלו קלקלו הנפש ואלו עשו הנפש שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. אלו אכלו והאכילו מה שמביא מיתה לעולם. ואלו אכלו והאכילו מה שמביא חיים לעולם. כיי ע"י מה שהיה מאכיל וגומל חסד נתקיים העולם כמשז"ל בשמות רבה. כי מג' דברים שהעולם עומד עליהם בתחלה היה עומד על עמוד אחד. הוא גמילות חסדים של אברהם וכו'. וכן חוה הטיל בה נחש זוהמא ושרה נלקחה ב' פעמים ונשמרה לבל יוטל בה זוהמא. ובזה מצאנו ראינו טעם אל הביא הוא ית' את שרה בנסיון ההוא. כי צרה גדולה היתה לה. אך הוא לתקן קלקולי חוה וגם רבקה הוצרכה לתקן במקומה. כי עדין לא נגמר התיקון והוא כי כל ג' האבות יש להם שייכות עם אדם כנודע ליודעים חן. וגם ג' דברים שקלקלה חוה שע"כ נצטוו הנשים בנדה וחלה והדלקת הנר נתקן ע"י שרה שע"כ אמרו ז"ל (ב"ר פ"ב) שהיתה עיסת שרה מתברכת שהוא בלי ספק על דבר החלה. ונר דלוק מערב שבה לערב שבת על דבר הנר וענן קשור על פתח האהל על פתחי נדה שהיתה טהורה מהן ונכנסה במקומה רבקה בברכות אלה כמפורש בענין אומרו ויביאה יצחק האהלה וגו'. ונבא אל הענין. והוא כי תחת שלש היה ראוי להתאבל אברהם על שרה. (א) על הנוגע אל תיקון העולם שהיתה מתקנ' לקיימו כמדובר. (ב) על צרת עצמה ומה גם לרז"ל (ר"ה דף ט"ז) שעל שמסרה דין על אברהם חסרו מחייה ל"ג שנה. (ג) על הנוגע אל אברהם כי אשר מתה אשתו ראשונה כאלו נחרב בהמ"ק בימיו. ע"כ על הא' סמך הכתוב זה אל אומרו למעלה ויוגד לאברהם וכו' ובתואל ילד את רבקה שכבר נולדה ממלאה מקומה. והוא משז"ל (ב"ר פ' נ"ח) עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. וכמו שכתבנו על ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. הנה

כי מבחינה זו אין להתאבל וגם לא על השנית כי הנה ויהיו וכו'. לומר כי גם שנשתנית הויית חייה כי חסרו מהן אין לה פגם מזה לומר כי לא עשתה מצות בשנים הנותרות ויחסר משלמותיה. כי הלא לא היתה צריכה אל כל תשלום שנותיה לשלמות הראוי לה כמ"ש ז"ל במדרש חזית יש זוכה בשנים מועטות כבמרובות. וזה יאמר מאה שנה ועשרים שנה וגו' ולא אמר שנה בסוף מאה ועשרים ושבע שנים. כי אם שנה בכל פרט. לומר כל פרט הוא כאלו נשלמו חייה. כי כשהשלימה מאה נשלם שלמותה. וזה ויהיו חיי שרה מאה שנה שהוא כאלו כל הויות חיי שרה היו ק' שנה. כי בם קנתה הווית חייה בעולם וכן בעשרים שאחרי כן הי' די במה שעשתה בהן לשלמותיה. וכן בשבע שנים שאחר הכל ככל פרט נמצא כאלו חייתה כל שני חיי שרה אשר היו ראויים אלו לא מסרה דין על אברהם כאלו לא חסרו דבר. ועל הג' אמר ותמת שרה בקרית ארבע כלומר שלא עשתה מיתתה רושם כ"א לעירה ולא לבעלה. אך מצד כשרותה ראוי להספידה כי הלא קרית ארבע זו היא חברון כו' והוא כי הקרא חברון. יתכן הוא על התחברות של מעלה ההיא עם העולם העליון כנודע אצלנו. כי היא כניסה לג"ע הארץ. ובזה יאמר כי לכשרותה ושלמותה לא שהתה בין מות אל התחברות אל ג"ע שלמעלה. כי מיד נתחברה למעלה. וע"כ הזכיר השם הזה לו' כי בחינתה נתקיימה בה. וז"א בארץ כנען הוא מקום המיוחד לזה. הנה כי על ב' בחינות אלה אין לבכותה. לא על העדר תיקון העולם ולא על העדר תיקון לעצמה. וגם לא על פגם הבא לאברהם שיהי' כאלו נחרב בית המקדש בימיו. כ"א שמה שויבא אברהם לא על הנוגע אליו כ"א לספוד לשרה. כי האבות הן הן המרכבה ואין להם צורך בהמ"ק. כענין יהי ה' אלהינו עמנו שיהא מרכבה עלינו. כאשר היה עם אבותינו שהם האבות. וגם לא להתאבל על העדר שלמותה רק לשרה למה שהיא שרה מפאת עצמה. כאשר חוב' להתאבל על כל צדיק שנפטר: או יאמר לספוד לשרה שאם היה אומר לסופד' ולבכותה. הי' נראה שעל היותה אשתו נתחייב בזה. ולא כן הוא כי אין האיש חייב לסופדה בעצמו ולא לבכותה רק להשכיר לה שני חלילין ומקוננית. לז"א לשרה לומר שלא על בחינת אשתו עשה. רק למה שהיא שרה מפאת עצמה שחייב אדם להספיד ולהוריד דמעות על אדם כשר. וז"א לספוד לשרה. אך במה שהוא חייב שהוא לקוברה אם מתה. על זה אמר ויקם אברהם מעל פני מתו שהוא להיותה מתו. ואו' הבכי אחר ההספד והוא קודם. הוא בשום לב אל וי"ו של ולבכותה שהוא כי מתחלה אדם בוכה. וכשנלאה מספידין. וההספד גורם בכי אחרי כן. וז"א לספוד לשרה ולשוב לבכות' שנית. או יאמר ויהיו חיי שרה וכו'. כמאמרם ז"ל (פ' ויחי דף רי"ז) בס' הזוהר על ויקרבו ימי דוד כי הימים שהצדיק חי ועושה מצות בהם גם כי למהותם אין ממש.

קונים הויה וקיום רוחני קדוש ומתקרבים בעת למות להעיד על כל זכות הנעשה בהן. וזה יאמר ויהיו חיי שרה לומר כי קנו הויה וקיום חיי שרה בין כללות המאה שנה בין העשרים שנים בין השבע שנים. וש"ת הלא זה יצדק בשנים שעשתה בהן מצות. אך לא ימי הקטנות. לז"א שני חיי שרה. לומר כי מה שאמרתי שכל הפרטים הנזכרי' קנו הויה שכולל גם של קטנות הוא על כי כללות הכל משפיע קדושה. הרוב אל המיעוט של קטנות שבכללם. באופן שישוו כל שני חיי שרה. ולהיות הימי' באים ומתקרבים סמוך למיתה. ע"כ קודם הזכיר מיתתה אמר ענין הויית קיום שנותיה לומר כי כל אלה חברו קרבו ויאתיון באופן שאשה אשר אלה לה ראויה לכבוד והספד אלא שותמת במקום בלתי ראויים לכבדה כי ותמת שרה בקרית ארבע. ע"כ ויבא אברהם כי אין זולתו:

עוד יתכן דרך כלל נמשך בכל ענין לקח טוב אחר קנה אברהם את השדה והמערה. והוא בשום שכל והבין מה טעם לב' שמות יקרא ולעיר ההיא. קיית ארבע היא חברון וגם או' בארן כנען. ועוד אומרו ויבא אברהם לספוד כו' ולמה זה לא אמר ולקוברה שהוא העיקר ומה גם כי לקוברה היא מוטל עליו. משא"כ לבכות' שאין האיש חייב לבכות את אשתו וגם לא לסופדה בעצמו. אך הוא כי אברהם עשה בחכמה להתנכל להביא כוונתו אל הפועל וה' עזרו ויטה את לבם לעשות רצון אברהם. והענין כי לא מתה שרה בארץ אחרת ולא בעיר קבורתה ממש ויראה עפרון יביאוה מעיר אל עיר לקובר' במערה ההיא. הלא או יחרץ לו' מה זה. המבלי אין קברים בעיר שמתה בה הובאת פה הלא דבר הוא כי יקרה היא המער' ההיא ונגלה סודה אל אברהם בחיר ה' ויקחנה לעצמו. או לא יתן כ"א בהון רב מאוד. אך מה' יצא תמות במקום מיוחד לקבורתה. וזהו ותמת שרה בקרית ארבע כלו' מתה במקום קבורתה וזהו קרית ארבע שהוא קרית ד' זוגות המעותדי' ליקבר שם אשר היא מהם באופן לא יצטרכו ללכת אל עיר אחרת לקוברה. ועדין הי' מקום לעפרון לומר אולי אברהם מבקש אחוזת קבר שם היות מושב העיר ההיא טוב מאד כי חברון נבנתה ז' שנים לפני צען מצרים אמרו רבינו ז"ל (במדבר פ' ט"ז) וכי אדם בונה עיר לכנען בנו הקטן שבע שנים קודם למצרים שהוא בנו הגדול אלא שעם היות מצרים שהוא יפה משאר העולם כי כגן ה' כארץ מצרים עם כל זה צוען שהיא מיטב כל כללות מצרים כי ע"כ היו בצוען שריו חברון היתה מבונה ביופי ז' פעמים יותר מצוען וע"ה היה אפשר יוקיר עפרון מפז אחוזת קבר בעיר ההוא החמודה לז"א היא חברון בארץ כנען. והוא כי הנה ארז"ל (שם) בפ' עלו זה בנגב כו' כדרך התגרים שמראים הפסולת תחלה. כי עם היות חברון ז' פעמים טובה מצוען שהות מיטב ארץ מצרים אשר היא טובה משאר העולם עכ"ז היא פסולת ארץ ישראל שע"כ הקצוה לבית

הקברות שכולה טרשים. ובזה יאמר כי גם שהיא טובה מצוען לא ישית לב עפרון כי ע"כ בחר אברהם במקום ההוא כי הלא אם היא משובחת היא בערך שאר ארצות אבל לא בערך ארץ כנען כי אדרבה היא פסולת של ארץ כנען שכולה טרשים כמאמרם ז"ל (שם) שעל כן הקצוה לבית הקברות באופן כי גם שבערך שאר ארצות יקרה היא. הלא בערך ארץ כנען לפסולת תחשב. וכן לא יחשבוהו לחומד אותה. באופן שמה' יצא בל יוקר הדבר בעיני עפרון. ועם כל זה לא בטח אברהם. עד התנכל עוד להראות כי לא היו עיניו ולבו במערה ההיא כ"א כלאחר יד. והוא כי מלבד אשר לא בקש לקנותה מאז נכנס בן הבקר שמה וירא מה שבתוכה פן יאמר עפרון הלא דבר הוא. וע"כ אחר עד עתה. שמתו מוטל לפניו כבלתי חפץ רק לסלקו מלפרו באשר ימצא. עוד שנית עשה. כי בבואו חברונה לא הורה שעיקר ביאתו היתה לקנות לה שם קבר. או כעושה עיקר ממקום מיוחד. רק באלו לא בא רק לספוד לשרה ולבכותה וזהו שלא אמר ולקוברה ולא עוד אלא שהטפל בהספד אשר הוא המשך יותר מבכי ולא שת לבו מיד בבואו על עסקי קבורה רק לספוד כו'. ואח"כ ויקם אברהם מעל פני מתו. כלומר לא כמבקש קבורה חשובה לאשה יקרה כמוה רק כמי שיש מת לפניו ומבקש להעבירו. וזהו מעל פני מתי ולא מעל פני שרה כאו' לספוד לשרה ולא אמר לסופדה. וגם התחכם לדבר אל בני חת תחלה. והוא בהעיר. (א) מה ענין אומר לאמר. אם הוא שיאמרו הדברים לעפרון. הרי בפי' הוא אומר שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר. (ב) כי פה לא סיים מקום ובמה שצוה ידברו לעפרון היה על המערה בפי'. (ג) למה הגדיל הדבר לבקש סרסורים. וידבר נא דבר מיד באזני עפרון ויתן לו את מערת קצה שדהו בכסף מלא לא ימנעהו ממנו. (ד) מה צורך להסתיר דבר אל בני חת לדבר סתם לבקש אחוזת קבר ולבלתי הזכיר מיד המערה (ה) מה צורך הזכירו היותו גר ותושב וגם אומרו מלפני היא תיבה מיותרת. (ו) אומרו ויענו בני חת וגו' שאומרו את אברהם לאמר לי הוא לבלי צורך. ויאמר ויענו בני חת שמענו אדוני וגו' וידוע שהיה לאברהם ושהוא לאמר לו. (ז) אומרו שמענו אדני שהיא תיבה א' בל' רבים והב' ל' יחיד וענין יחס או' נשיא אלהים וגו'. (ח) כפל ענין באו' במבחר קברנו וגו' איש ממנו את קברו וגו'. (ט) אומרו וישתחו לעם הארץ וגו' עם הארץ מאן דכר שמייהו. (י) אומרו וידבר אתם לאמר כי הלא מלת לאמר מיותרת אחרי שעתיד לומר שמעוני ופגעו בי וגו'. (יא) אומרו לקבור את מתי מה מרבה מלת את. ולא אמר כמ"ש לממלה קבור מתך ולא אמר את מתך. (יב) אומרו בתוככם שהיא מלה מיותרת. (יג) אומרו לכל באי שער עירו לאמר מי הכניסם בזה ולא אליהם היה משיב. (יד) אומרו לאמר אין לו שחר. (טו) אומרו לא אדוני כי איך יתחיל מאמר בל' שלילה ויאמר לא אדני

שמענו וגם שדה מאן דכר שמיה. (טז) שמחלקן והל"ל השדה והמערה נתתי לך וגו'. ומה ענין אומרו לעיני בני עמי. (יז) מה ענין השתחויה זו שנאמר וישתחו אברהם לפני עם הארץ ועדיין לא נגמר דבר. (יח) או' וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר. למה יניח בני חת וידבר באזני עם הארץ. (יט) מלת לאמר אין לה טעם ולא ג"כ מלת אך אם אתה לו שמעני מה ממעט האך ומלת אתה גם היא מיותרת. (כ) למה יזכור השדה ולא המערה ואומרו נתתי כסף השדה קח ממני. (כא) ענין אומרו את מתי שמה ולא אמר ואקברה מתי כמאמר עפרון קבור מתך וכן עפרון חזר ושנה לשונו למטה באומרו ארבע מאות שקל ואת מתך קבור. שאמר פה מלת את. (כב) באומרו ויען עפרון את אברהם וגו' כי או' לאמר לו הוא מיותר ועוד באומרו וישקול וגו' את הכסף אשר דבר באזני בני חת. כי הלא גם באזני עם הארץ היה. (כג) באומרו לאברהם למקנה וגו'. מה ענין או' בכל באי שער עירו. (כד) באו' ואחרי כן קבר וגו' ויאמר ויקבור אברהם וגו' שידוע הוא שאחרי כן היה. (כה) או' ויקם השדה וגו' הרי נאמר למעלה. (כו) או' בני חת. ואיננו רק מאת עפרון:

אמנם לבא אל הביאור נזכיר מאמר הרמב"ן ז"ל והוא כי חק היה להם בימים ההם שלא לתת מקום מיוחד לאחוזה לאיש לקבור כל מתיו בו אם גר הוא במקום ההוא כ"א לתושב בלבד. ובזה נבא אל דרך הכתובים על נכון בס"ד והוא כי הנה אברהם לא לשרה לבדה הוא חפץ המקום כ"א לכל הד' זוגות לכן היה צריך אחוזת קבר כתושב. ואלו שם פניו לבקש מאת עפרון ימכור לו המערה הלא לא ימכרנה לו אחוזת קבר כי גר היה וגם כי יתרצה בכך לא כל הימנו כי הלא גדולי העיר יעכבו בידו לקיים לבלתי תת אחוזה לגר ומה גם כי גם עפרון יתאנה ויאמר כי אין לאל ידו כי אילי הארץ יעכבו בידו ע"כ מה עשה התנכל וילך לו תחלה אל גדולי הארץ. וישאל מאתם יהי נא חסדם להחשיבו כתושב שינתן לו אחוזת קבר בעיר ההיא למען תהיה הודאתם הכנה לדבר אל עפרון. ולא עוד אלא שהיכולין לעכב. הן הם יהיו סרסורים לבל ישאר לעפרון עוד פתחון פה לעכב. וזהו וידבר אל בני חת לאמר. כלו' מה שדבר אל בני חת ולא הם בעלי המערה הוא כדי לאמר אח"כ לעפרון למכור המערה לאחוזת קבר ולא יהיה לו פתחון פה. או יאמר לאמר שדבר אליהם כדי לאמר הם תשובה אם יודו באחוזה אם לאו לדעת אשר יעשה אם יקנה ואם יחדל. ופתח דבריו אליהם אמר גר ותושב וגו' לו' לפי האמת גר אני אך ותושב אנכי עמכם כלומר עמכם כפי טוב מדתכם שלתושב תחשבוני ובזה יבחן טוב לבבכם שלתושב תחשבוני בשאלתי זאת. והוא תנו לי אחוזת קבר ואין שאלתי זאת

אלא מפני הכבוד שלא אתייחס לגר. שתושבי הארץ קוברים מתו מלפניו בתורת צדקה כ"א ואקברה מתי מלפני:

פסקה ה

ויענו בני חת וגו'. הנה אמרת שיתרונך אצלנו הוא שנחשיבך לתושב. והנה מה שמץ דבר הוא זה בערך מה שאתה בעינינו כי שמענו וגו' נשיא אלהים אתה וגו' והנה היה אפשר כי חניפות מדתם עשתה זאת וגם לזולת אברהם היו דוברים כן לז"א לאמר לו לומר כי לאמר לו לאברהם בלבד היה אומרים נשיא אלהים וגו' משא"כ לזולת כי אין להם גדול כאברהם ולא ממדת תנופה היה הדבור. כ"א בלבב שלם. והנה מהראוי היה א' ידבר בעד כלם אך היה מקום לחשוב כי אילי לב הבלתי מדברים לא כן כדברי המדבר ע"כ אמרו שמענו את כלנו ולא יעלה על לבך שמא אין לב כל המדברים א' כ"א כלנו בלב א' בלי פתח וייתור וז"א אדוני ולא אמר אדונינו כלו' כאלו כלנו איש א' ואומרי' לך אדוני אתה והנה על שאלתך אנו אומרים כי אלו היית נשיא עלינו מצד מלך או שר ב"ו שהיה ממנה אותך עלינו. היה אפשר לנו לו' חלילה לנו מעבור נמוסנו. לתת אחוזת קבר לגר כי גם המלך לא יחפוץ בעבור הנימוס אך לא כן אתה. כי נשיאותך עלינו מאת אלהים הוא. כי נשיא אלהים אתה בתוכנו ולכן אנו ונמוסינו משועבדים לך לכן במבחר וכו'. עוד יתכן באומרו בתוכנו והוא ע"ד מקרא שכת' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כי ממה שלא נאמר בתוכו הוא בתוכם וקרבם של ישראל הנזכר כי היכל ה' המה. ועד"ז יאמר פה בתוכנו והענין שאמרו לו אל יראה בעיניך כי אך דבר שפתים נאמר לך אדוני. אך פתלתול ועקש לבבנו כי לא אדון לנו אתה בלבנו. כי הלא נהפוך הוא כי יותר מאשר נדבר לפניך כתוב על לוח לבנו בקרבנו כי הנה שמענו אדוני כי מה שתשמע הוא אמרנו אך אדוני לא בלבד גדר זה הוא בקרבנו. כי הלא נשיא אלהים אתה בתוכנו ובקרבנו שהוא יותר מגדר אדון והנה ראה בפועל כי במבחר וכו'. והוא כי הנה ידענו כי כל את לרבות הוא בא. ונבא אל הענין והוא כי המה ראו הפרש בין פתח דברי אברהם לסופן כי החל באו' תנו לי אחוזת קבר שהוא אחוזה למתים הרבה ואח"כ אמר ואקברה מתי ולא אמר ואקברה את מתי יורה כי על שרה לבדה היתה עיקר הכוונה ע"כ אמרו לו את עיקר כונתך הוא כפתח דבריך על מתים הרבה. במבחר קברינו קבור את מתך שמרבה האת על מתים הרבה שהיא אחוזת קבר ואם עיקר הכונה הוא על מתך זה. באומרך ואקברה מתי ולא אמרת את מתי. ולא שאלת אחוזה רק מפני הכבוד א"כ הוא אין צ"ל במבחר קברינו כ"א גם איש ממנו היותר חשוב שהוא תואר איש את קברו לא יכלה

אשר הכין וחפר לעצמו לא יכלה ממך מקבור מתך בו. וזהו החילם באת וצאתם בלא את כ"א מקבור מתך:

פסקה ז

ויקם אברהם וגו'. בא להחזיק טובה על הודאתם לתת אחוזת קבר לגר כמוהו. וירא והנה עכוב תת אחוזת קבר לגר תלוי בגדולי העיר וגם בכללות המון העם. שגם אחר הודאת אילי הארץ יכולים להתקומם ההמון על ביטול הנימוס. ע"כ אמר אברהם בלבו אם אשתחוה לבני חת שהם אילי הארץ להחזיק להם טובת ההודאה יקפידו ההמון ויתקוממו ע"כ עשה בחכמה ובתנועת השתחויתו. היחל כלפי עם הארץ וסיים בבני חת כעושה עיקר מהם כי הכל הולך אחרי החיתום:

פסקה ח

וידבד וגו'. הנה היה ראוי שיאמר ויען אברהם ולא וידבר כי אינו תחלת דבורו אליהם. וגם אומר אתם הוא מיותר. כי גם עד כה אתם היה מדבר:

אמנם הנה כתבנו שבני חת נסתפקו בעיקר כוונת אברהם אם היתה על אחוזה למתים רבים או על שרה לבדה. ע"כ רצה לדבר אתם פעם ב' לגלות כונתו אליהם. שאל"כ אחר שהודו לו מה צורך לדבר עוד אתם ולא דבר מיד לעפרון כי שם היה בתוך בני חת. וז"א וידבר אתם וגו' לו' מה שוידבר אתם ולא לעפרון. הוא כדי לאמר אם יש את נפשכם כו' שמעוני וכו' לבאר דבריו לומר הלא נסתפקתם בדברי אם העיקר הוא על רבים או על שרי. והתחלתם בהודאת אחוזה וסיימתם בא'. אולי היא כי בסוף הוצאתם תובן מה שיש את נפשכם וההתחלה היתה דרך כבוד בעלמא לכן דעו כ"א יש את נפשכם כאשר אמרתם תחלה שתוככם טוב ואינו מן השפה לחוץ באמרכם במבחר קברינו קבור את מתיך שהוא לקבור את מתי שהוא למתים הרבה שזהו רבוי האת. אם כך הוא שהוא מהנפש פנימה בזאת יבחן כי שמעוני ופגעו כו' ויתן לי כו' לאחוזת קבר כי מזה אני עושה עיקר ורצה יהיו הם הפוגעים בעפרון. מיראתו פן יתאנה עפרון לאמר לו אם תתן לי מלא ביתך כסף וזהב לא אוכל לעבור הנימוס לבלתי מכור אחוזת קבר לגר ומה שמודים בני חת הוא לפנים שבוטחים בי שלא אעבור על חיק העיר ע"כ עשה שגדולי הארץ שבהם היתה לו תואנה הם יהיו הפוגעים בו באופן יסכר פיו מלבקש תואנה ולא אשאל כל מה שהתנדבה נפשה באמור במבחר קברינו. כ"א מערה שבקצה שדהו בקרן. זוית שלו וגם לא בחנם כדבריכם כ"א בכסף מלא ואחשיבנה למתנת חנם זהו יתננה לי. למה שהוא בתוככם. בקרב אנשים חשובים ככם:

פסקה י

ועפרון כו' ויען כו'. הנה דיבר בזיוף נמרץ ואמר. מאמרך זה שתרצה לאחוזת קבר הנה זה אינו תלוי בי. כי לכל באי שער עירו ראוי לאמר זה. ולא לי. כי ענין האחוזת קבר נוגע אל הכל. וז"א לאמר ושיעור הכ' שמה שאמר עפרון לאברהם הוא כי זה לכל באי שער עירו ראוי לאמר אך לא אדוני תבקש אחוזת קבר רק שמעני וזה אוסיף להטיב לך כי הנה רצית המערה לבדה בכסף מלא ואני אתן לך בחנם גם השדה. והשדה הוא שעתה נתתי לך. אך המערה אשר בו. מאז דברתי לך נתתיה וזה לא כמתנתא טמירתא כ"א גלויה ומפורסמת לעיני בני עמי נתתיה לך אך קבור מתיך בלבד. לא את מתך שהוא אחוזת קבר. כי בזה הכל יודו לך. והיה כמראה נדיבות. ותחתיה תעמוד הבהרת כי ידע כי אין זה רצון אברהם והשאיר ענין האחוזה עד ידע סך המעות והיה זה מובן ביניהם. ומראה נדיבות חנם בעיני ההמון. או מעין זה ויען עפרון דברים הנכנסים באזני בני חת. מורה כעושה למענם ומצד א' נותן פתחון פה לכל באי שער עירו לאמר. כלומר לאמר ולדבר ערעור ומה שאמר באזני בני חת שעושה למענם הוא השדה נתתי כו' ומה שעשה לעורר את ההמון לערער. הוא אומרו קבור מתיך. כלומר זה בלבד ולא את מתיך שהוא על רבים. והנה בני חת וכל עם הארץ לא ענו דבר. הורו כי אין רצונם לערער וע"כ וישתחו אברהם לפני עם הארץ. ע"ד הקודם כמחזיק טובה לכל שמודים לו. אז וידבר אל עפרון באזני עם הארץ ואמר אך כו'. לומר הלא תלית בכל באי שער עירך לענין אחוזת קבר למתים רבים. והנני אומר באזניהם אך אם אתה לו שמעני. לומר אך בך לבדך תלוי הדבר כי כלם מודים. לכן נתתי כו' ואקברה את מתי. שמרבה האת על מתים רבים. או יאמר ויען עפרון כו' לכל באי שער עירו לאמר. שהוא לעיניהם הוא לא אדוני מאמרך זה בכסף מלא. רק שמעני אתה תכוון מאמרי כי אינן כמשמען. כי אתה שאלת מערה. ואני השדה והמערה אני נותן. וע"ז אמר שמעני כלו' כי אני מוסיף גם השדה כ"א להרבות במחיר. כי לעיני בני עמי נתתיה לך אך לא ביני לבינך ולבל יעשה אברהם עצמו כבלתי מבין יחזיק במתנה ע"כ הטיל תנאי להשאיר מקום לפרש הדבר. והוא אומרו קבור מתך ולא אמר את מתך. כי בזה לא יודה אברהם. ויהיה מקום לשוב להזכיר הכסף. והנה אברהם עשה בחכמה אמר בלבו אם או' לו אינו חפץ כ"א אחוזה לרבים או לא אקח חנם כ"א במחיר. הלא יתבטל הכל כי ישוב יאמר עפרון גם אנכי לא נדרתי אלא חנם ולמת א'. נמצאת כל מתנתי בטלה כאלו לא היה והנני חוזר בו לגמרי לא בחנם ולא בכסף. ע"כ מה עשה קם והשתחוה לעפרון בפני כל עם הארץ כמחזיק טובה ומקבל מתנתו לבל ישוב ממנה. ועל שלא הודה לו רק למת א' וידע שהוא על כי עדיין לא שמע סך מעות

ע"כ וידבר אל עפרון באזני עם הארץ. כדי לאמר אך וכו' ואקברה את מתי שהוא על מתים רבים שהוא רבוי האת שישמעו ויודו ויוסר פתחון פה ממנו. ופירש ואמר אך אם אתה לו שמעני. לו' הנה נתת חנם וקבלתי המתנה. אך גם אני נתתי מתנה ג"כ נתתי כסף השדה קח ממני. ופי' מה שאמר באזני עם הארץ לאמר שהוא ואקברה את מתי כמדובר. או יאמר על המערה קבלתי מתנתך. אך כסף השדה קח ממני בתורת מקח. והוא הבין דרכו כי עפרון היה בוש לשאול כסף על המערה לבדה. ע"כ צירף עמה השדה ע"כ אברהם אמר מתנתך חנם על המערה קבלתי ומהשדה תקח כסף:

פסקה יד

ויען כו'. אומרו לאמר לו אפשר הוא שדבר דברים כדי לאמר אברהם לו לעפרון. שהזכיר סך הכסף שע"פ הדברים ההם יאמר אברהם לו שיקח הסך ההוא כאשר היה. או יאמר שלא כמדובר אל אזני עם הארץ שלא יבינו אלא שארץ ד' מאות כו' הי' נותן לי במתנה. אלא כמדובר ואו' לו אברהם המבין הכוונה שלקבלם יכוין. וז"א אדוני שמעני כלו' הביננ מה שאינו כפשוטו כי ארץ כו'. ועי"כ ואת מתך ברבוי באת קבור שהיא אחוזה למתים רבים. עוד כיון באומרו ואת מתך קבור שאחר הכסף תהיה קבורת המת. ועל ב' אלה אמר וישמע אברהם כו' כי אברהם לבדו הבין ב' כוונותיו. (א) שאו' ארץ ד' מאות שקל כו' אין דעתו לתת סך זה חנם כ"א שרוצה מחיר זה. (ב) שוישקול תחלה את הכסף ואח"כ ויקם כו' ואחרי כן קבר כו'. ואומרו עובר לסוחר אפשר כי סוחר יקרא הסובב סובב הולך ממקום למקום כי תרגומו של סביב הוא סוחר. והנה המהלך ממקום למקום צריך שקלים יפים ותקילין. שלא יגעלו בם בשום מקום. וז"א עובר לסוחר:

פסקה יז

ויקם השדה וכו'. הנה בתחלה היה אומר עפרון שהיה נותן לו במתנה השדה והמערה. ואברהם אומר נתתי כסף השדה. כלומר אם המערה חנם השדה בכסף. אך עתה בגמר הענין נתברר איך שדה ומערה הכל במכר. השדה והמערה כו' הכל לאברהם למקנה וגם לאחוזת קבר וזה בכל באי שער עירו. ולא כאשר חשב עפרון להורות בפני הכלל כי במתנה נתנם. ושלא יבין שהיה במחיר כ"א אברהם בלבד והיה דעת עפרון שבינו לבינו יתן הכסף רק היתה המקנה לעיני כל באי שער עירו:

פסקה יט

ואחרי כן וכו'. אמר כי אברהם אמר ותקברה מתי מלפני שאהיה אני הקובר מתי ולא כגר שבני העיר קוברים מלפניו. וכן היה לו כי ואחרי כן קבר אברהם כו' ולא שהם קברו מתו מלפניו:

פסקה כ

ויקם כו'. הל"ל מאת עפרון ולא מאת בני חת אך במה שכתבנו כי חק למקומות ההם לבלתי תת אחוזת קבר לגר כ"א לתושב באופן שגם אם היה מוכר עפרון. היו גדולי הארץ יכולים למחות מלהיות אחוזת קבר רק לאזרח הארץ. נמצא כי מה שויקם השדה כו' לאחוזת קבר לא מעפרון היה לפי האמת רק מאת בני חת. שהיתה ידם עם אברהם להחזיק בידו:

פרק כד

פסקה א

ואברהם זקן כו'. לבא אל ביאור הכתובים נשים לב אחד מה ענין הקדמה זו אשר הקדים אל בקשת אשה לבנו לאמר שהיה זקן ובא בימים. ושה' ברך את אברהם בכל כי הלא בלעדי כל אלה. ראוי להשיא את יצחק אשה כי כבר היה בן ל"ז שנה. וגם אין לדברים האלה יחס אל הענין. וגם אומרו בא בימים מיותר ואשר ברכו בכל בלתי מקושר אל הקודם ועוד מה זה היה לאבינו אברהם אשר מנע מיצחק הצווי הלזה והלך לצוות את העבד והלא לא קטן היה למה לא צוה לו שלא יקח אשה אלא מבנות בתואל. והוא יקיים מצות אביו: והנה באומרו בכל לרז"ל (ב"ר פ' נט) שלש דעות לר' יודן הוא שהיתה לו נקבה ולר' נחמיה הוא שלא נתן לו נקבה כל עיקר ולר' לוי שהשליטו ביצרו. והנה יחס כל פירושם אצל הענין יהיה כך כי לדעת האומר שהיה לו בת כוונת הכתוב לתת טעם למה אברהם לא נשא אשה טרם יטפל בנישואי בנו כי קרוב אדם אצל עצמו וראוי יעשה תחלה המצוה המוטלת על עצמו ואח"כ המוטלת על בנו כנודע. וידוע כי חיוב הנשואין מב' סבות. א' להנצל מהרהור שנית לקיים מצות פריה ורביה. לז"א ואברהם זקן בא בימים שלא היה ירא מהרהור וגם חיוב פריה ורביה כבר קיים. שהיתה לו בת ג"כ וכבר קיים שהיו לו זכר ונקבה וע"כ ראוי יטפל בנישואי בנו שעדיין לא קיים כלל. ועל כיוצא בזה ארז"ל בב"ר (שם פ' ס') על ויוסף אברהם ויקח אשה וכו'. ושמתחלה ראוי ישיא אדם את בנו אשה ואח"כ לעצמו שאם האב לא קיים אין ספק שהאב קודם שקרוב אל עצמו. ודעת הב' שלא היתה קפידה בימים ההם על הבת ומה גם בהיותה בלתי נמצא אז ראוי להשיאה לו. שהיה זרעו רצוי לפניו יתב' כנודע. כי כל אשר החזיר אברהם למוטב לא נמשכו זרעם אחריהם כ"א זרע ישראל. והרי מצינו ביצחק שלא הוליד נקבה. ואם מה שלא היה לו זכר ונקבה יתייחס לחסרון. אז קושי גדול הוא והיה זה ביצחק עולה תמימה ואפילו יעקב אלמלא בקשה לאה יתהפך הריונה לבת בשביל אחותה שתלד שני זכרים לא ילדה את דינה לדעת ר' נחמיה בעל מאמר זה שכנעניות נשאו בני יעקב שלא

היו להם אחיות. ולדעתו שהיה כוונה הכתוב ואברהם זקן שע"כ לא השיא עצמו תחלה שהרי אין לו הרהור. וגם לא היה לו בת שיטפל בנשואיה קודם ינשא הבן לכן נתעסק בענין הבן. או כיון למה לא השיאו אחותו כאשר עשו בני יעקב ורבים בזמן ההוא. לז"א וה' בירך את אברהם בכל שלא היה לו בת וע"כ בקש זולתה ולדעת האומר שהיה מושל ביצרו כל כוונת הכתוב הוא לתת טעם למה להנצל מן ההרהור לא השיא עצמו תחלה. ואמר שלהיותו זקן בא בימים לא היה לו הרהור. ואפי' יבא לידי הרהור כי ה' בירך אותו שהיה מושל ביצרו. ולבא אל הפשט נשית לב עוד אל אומר ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל כו' מה צורך אל הודעה היותו זקן ביתו. וכי הוא מושל בכל אשר לו. ועוד באומר ואשביעך כו' אשר לא תקח כו' מה צורך אל שלילה זו. ישביענו הלוך ילך ביתה בתואל לקחת את בתו ליצחק ובכלל הדבר יהיה שלא יקח מבנות כנען. ועוד באומרו ואשביעך כו' אשר לא תקח כו' כי אל ארצי כו' היל"ל לקחת ולא ולקחת כי הלא איך יוכל להתחייב לקחתה כי אינו בידו. ולבד בזה היה יכול להתחייב ללכת לקחת. אך לא אם אולי לא יתנוה לו. וגם אומר לבני ליצחק מהראוי לא יאמר כ"א ליצחק. ומי לא ידע כי בנו הוא. ועוד במאמר העבד אולי לא תאבה האשה כו' יש כפל לשון. הן באומרו אל הארץ הזאת כי מי לא ידע כי על הארץ הזאת ידבר. וגם מלת אחרי יתירה. וכן אומרו ההשב אשיב שהוא כפול. וגם היות השי"ן שבתיבה ראשונה בנקודת צר"י והשניה בחיר"ק וכן אומר את בנך ולא אמרה השיב אשיבנו. וגם או' אל הארץ אשר יצאת משם. שמהראוי יאמר ההשיב את בנך שמה. ועוד באו' ענין אזהרת ההשבה את יצחק שתי פעמים. ראשונה השמר לך פן תשיב שנית רק את בני לא תשב שמה. והא' בכל תוקף החיזוק באו' השמר לך והשני ברפיון באו' רק את בני לא תשב ונהפך יהיה מהראוי להיות הולך וחזק וגם היות הא' בחיר"ק השי"ן והשני בצר"י. ועוד באומר הו אלהי השמים למה לא אמר ואלהי הארץ כמו שאמר למעלה. ועוד באומר מבית אבי ומארץ מולדתי והיה יכול לקצר ולומר אשר לקחני משם. וגם או' ואשר דבר לי ואשר נשבע לי בכלל נשבע לי היה הדבור. וגם מלת לאמר לא תצדק כמשמעה לאמר לזולת וגם היא מיותרת. וגם באומר הוא ישלח מלאכו כו' כי מלת הוא מיותרת. ועוד באומר ואם לא תאבה כו' כי אחר או' הוא ישלח מלאכו וכו' איך יתכן שלא תאבה האשה ללכת וא"כ מה כח המלאך יפה. ועוד או' וישבע לו על הדבר הזה. כי הלא איזה דבר אחר היה שם שיאמר על הדבר הזה:

אמנם בהיות כי ע"י פנות האדם בנשואיו אל פניות אשר לא טובות. הנה כדאי להפסיד ולאבד בת זוגו ממנו ע"כ לראות את עצמו זקן בא בימים כי גם שהזקנה זרקה בו פתאום

כמאמרם ז"ל (שם) עם כל זה לא היתה בלתי טבעית כ"א גם בא בימים. ולכן לא ידע את עתו וחש פן יקרבו ימיו למות. ויותר יצחק לבדו עם עבדו זקן ביתו ולאחד מב' סבות יחוייב יתנהג יצחק בעצת עבדו. א' כי הוא זקן בית אביו בן משק ביתו מילדותו והוא כמנהיג בבית שעל פיו ישק אברהם וכל בני ביתו כי איננו גדול בבית ההוא ממנו. ב' כי עם שה' בירך את אברהם בכל ואין קצה לאוצרותיו עם כל זה יחד כולם היו תחת ידו. כי הוא המושל בכל אשר לו כלומר במה שאמרתי שה' בירך את אברהם בכל. הנה בכל ההוא האמור באברהם הוא מושל בו וא"כ איפה אחרי מות אברהם הוא יהיה המוציא והמביא. ועל פיו ישק גם יצחק. וע"כ בעצתו יתנהג ולא יחטיא והוא לא ייעץ אותו רק שיקח כנענית כמאמרם ז"ל (שם פ' צ"ט) שהיה בלבו להשיא את יצחק בתו. כאשר רמז הכתוב במלת אלי חסר וי"ו. ודרשו על זה בפסוק כנען בידו מאזני מרמה וכו' שהיה שוקל אם ראויה בתו לינשא ליצחק ולכן נתחכם צתת עול הצווי על מי שחשש יבטלנו לעשות מן הקטיגור סניגור. וע"כ בטרם בא יומו יעצוהו כליותיו. השבע ישביע את האפשר יבטל כוונתו ומה גם לרז"ל האומרים כי היה עם לבבו להשיאו בתו כי עתה יתהפך כי אדרבה הוא יהיה העושה. ושיעור הכתובים ואברהם זקן כו' ולא ידע עתו וה' בירך אותו בכל והנה זולת היות עבדו זקן ביתו גם הוא מושל בכל אשר ברכו ה' בו ע"כ לא ימיש יצחק מהתנהג בעצתו כאמור. ע"כ שם ידו תחת יריכו וישביעהו בה' כו'. או יאמר בא בימים ע"פ הדרך הזה והוא כי בא הכתוב להגיד מה ראה אברהם שאימת מות נפלה עליו. הלא הוא כי ראה כי היה בא בימים והוא ענין מאמרם ז"ל בס' הזוהר (פ' ויחי דף רי"ז) על פסוק ויקרבו ימי ישראל כי בהתקרב זמן פטירת הצדיק. מתקרבים ימיו להעיד כל א' על כל התורה והמצוה אשר נעשה בו על ידו. כי ע"י הכשרון הנעשה בו. קנו הימים הויה ורוחניות קיים ונצחי לעמוד ולהתייצב לפני המלך הקדוש כל א' מהם על אשר עשה בו. וע"כ אפשר כי אברהם כי היו ימיו מתלוים אליו מאז ברוח קדשו. כי נביא היה וזהו ואברהם זקן ובא בימים כי לוית חן היו כבר בראשו וע"כ חש פן בא יומו. ולא היה רק כי מרוב קדושתו קדמו ויתלוו לו מאז. וע"כ השביע את עבדו כמדובר. ויאמר בלבו אם אעשה עיקר להשביעו ילך אל ארץ מולדתי לקחת את רבקה ולא לבל יקח לו מבנות כנען. אולי יעלה על רוחו האם לא תאבה האשה שהותרה השבועה ויוכל לקחת לו כנענית ואז טוב לו שישיאנה בתו. ובזה ירפה ידו בשליחות באופן ירפו ידי אביה ואמה ותעשה כוונתו. ע"כ התחכם אברהם ותחלת דברי פי השבועה היתה להחליט בל יקח לו מבנות כנען בשום פנים ואח"כ אמר כי אל ארצי כו' למען ידע כי כלתה אליו תקות התחתן במלך. וזה רמז לו באו' אשר אנכי יושב בקרבו. למען יבין

כי גם בבתו לא בחר כי תועבה היא לו התחתן בבנות כנען. ואז עי"כ יתאמץ בכל עוז לעשות שליחותו ונפש אדוניו ישיב. עוד יתכן באו' ואברהם זקן כו' והוא כי בא הכתוב לתת טעם למה עשה אברהם שליחות כזה ע"י עבדו ולא ע"י עצמו או אנשים גדולים ובני חורין ולא חש פן ימאנו על הסתר פניו. או על מוסרם בתולה יפה עד מאד לעבד בדרכים ומדברות. ואף אם נאמן יהי' יחושו אל הכבוד לתת את בתם ולשלחם על יד עבד איש אם לא שיבואו לכבודה כראוי אל בת גדולים כמותה. לז"א ואברהם זקן כלו' ולא יוכל לצאת אל ארץ מרחקים ולא חשש פן ימאנו כאשר לא יראו פניו. כי ה' ברך את אברהם בכל ענייניו יצליחהו ולא יחטיא כי הוא ובית דינו נמנו לברכו וזהו או' וה' כנודע וגם לא חש מפני החשד או מפני הכבוד כי הוא אמר אל עבדו שישתדל בכל מאמצי כח בודאי מלב ומנפש ועל ענין החשד הנה הי' זקן ביתו כי נתגדל אצלו מקטנותו וידע טוב מדותיו. ומה גם למה שאמרו ז"ל שהיה זיו אקונין דומה לו או זקן זה שקנה חכמה שודאי אין לחשדו. ולענין הכבוד אמר המושל בכל אשר לו. וא"כ אף שהי' עבדו שר וגדול בעולם יחשב אצל הכל כי כל מעשה תקפו של אברהם היה על ידו ורז"ל אמרו בב"ר (שם) המושל בכל אשר לו שהי' מושל ביצרו כמותו. נראה שדעתו באו' בירך את אברהם בכל שהשליטו ביצרו ואמר כי גם אליעזר היה מושל בכל אשר לאברהם הוא בכל הנזכר באברהם שהוא היצה"ר. ותהי' כוונת הכתוב ע"ד מה שאמרנו שבא לתת טעם למה לא נשאר מהחשד כי הלא גם יצחק היה חבש כשלא מצא לה בתולים (עיין פר"א פ' ט"ז) כמו שאמרו ז"ל ואמר לה שמא נזדווג לך העבד בדרך והוצרכה להוליכו אל מקום שנפלה מעל הגמל והראה בתוליה לו כי שם נעשתה מוכת עץ. וגם הוא ית' ארז"ל שחשש על זה וקפצה לו הארץ לבל יערב להם השמש בדרך ולא יתייחד עמה ולמה לא חשש לזה אברהם לז"א שהיה זקן ביתו כמו שאמרו שם (ב"ר פ' נ"ט) שהיה זיו איקונין דומה לו שמורה על צדקתו ומפני שלפעמים אף הצדיק נכשל. לז"א המושל בכל שהוא היצה"ר ויוכל לכובשו ולעמוד נגדו. כי אל ארצי כו' ידוע הוא כי אומר ולקחת איני מן השבועה שהרי אין בידו לקיים. אך הבטחה היא כלומר אינך צריך רק ללכת כי בלכתך ולקחת בלי ספק בהכפל ב' סבות והן בעבורי ובעבור יצחק וזהו לבני כלומר במה שהוא בני ובעד עצמו וזהו ליצחק. והנכון במה שחזר ואמר ליצחק וגם שלא אמר לבני יצחק אלא לבני ליצחק לרמוז לו שודאי יקחנה ולא ימאנו במה שהוא לבני ולא ישיבו פני. ועוד כי האשה אשר תקח היא המוכנת ליצחק שהיא בת זוגו וידע זה אברהם כמשחז"ל (שם פ' נ"ז) שאחר העקדה שהיה אברהם מהרהר ואו' הלואי הייתי משיא אשה ליצחק מכמה שנים שהרי אם הייתי שוחטו עכשיו היה מת בלא בנים והשיב

לו הקב"ה עכשיו נולדה בת זוגו ונתבשר מיד הנה ילדה מלכה וכו' ובתואל ילד את רבקה כו'. וזהו אומרו ליצחק כלומר אותה המיוחדת ליצחק וא"כ מעצמו יעשה ולא יכבד בעיניך. והנה להיות כונת העבד התחתן בו היה מתאנה בל ישלחהו ואמר אולי לא תאבה וכו'. לומר הן אמת כי להיותה בת זוגו יתרצו להשיאה אליו אך ימאנו בענין הבאתה פה. וזה באחד משני פנים. או שתרצה לבא אבל לא עמי רק עם רבים ונכבדים ממני כי עבד אנכי או ע"י בעלה כי זה הוא כבידה או שתחשדני ותמאן לבא עמי. וזהו ללכת אחרי. שנית אפשר שאפלו עם זולתי לא תבא כי לא תחפוץ לדור בארץ הזאת שלא נסתה בה ולהרחיק נדוד מבית אביה וזהו אל הארץ הזאת. ועל שתי אלה אמרה השב אשיב שרמז בכפל שתי מיני השבות. א' שיצטרך יצחק ללכת להביאה משם אם תהיה העכבה שלא תבא מצדי מפני הכבוד או מפני החשד ושמא לא תתרצה לבא אם לא ע"י בעלה וכנגד זה אמר ההשב שהוא השבה בעלמא להביאה לדור פה וכנגד השנית שהי' אולי לא תאבה לבא אל הארץ הזאת ותרצה לדור שמה אמר אשיב שהיה השבה גמורה כאשר גר שם אברהם שישוב. גם יצחק לדור שם לקחת את בת זוגו וכל זה היה לתת מורך בלבבו בל ישלחנו בעדה ותעשה כוונתו שהזכרנו. ולז"א אשר יצאת משם כלו' ההשב אשיב את בנך הנולד בארץ והוא עולה תמימה אל הארץ אשר יצאת משם ודאי לא תעשה כה לרצות באשר מאסת ומה גם אם ידע שלא היה רשות ליצחק לצאת חוצה לארץ להיותו עולה תמימה כמאמרם ז"ל. ועל שתי אלה השיב אברהם. ויצא לנו טעם אל כפל דברי אברהם ולשנית ואת טעמו תחלה אמר פן תשיב ואח"כ אמר לא תשב שמה ולא אמר תשיב כאשר בתחלה. והוא כי ראשונה השיב למאי דסליק מניה שהוא השיב שאמר העבד על דירת יצחק שמה אם לא תאבה האשה אל הארץ הזאת. ע"ז השיב ואמר השמר לך פן תשיב את בני כו' ולא תחשוב שאהיה מוכרח לעשותו כי ה' אלהי השמים אשר לקחני כו' שכ"כ השתדל לעקור דירתי מבית אבי. ולא זו בלבד אלא אפי' מכל ארץ מולדתי ואח"כ השתדל לקבוע דירתי בארץ הזאת ודבר לי בין הבתרים ונשבע בצווי הברית לאמר וכו' א"כ מובטחני ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה כלומר שתעשה הלקוחין ויהיה משם כלומר שהיא תתרצה לבא משם ואח"כ לא יצטרך בני ללכת לשוב שמה וכן ארז"ל בב"ר (פ' נ"ט) כי שני מלאכים הלכו א' ללות את אליעזר וא' לעקור ולהוציא את רבקה משם. ועל זה הב' יאמר ישלח מלאכו וכו' הרי אמר שהעיכוב השני היה מובטח שלא יצטרך יצחק לגור שמה. אך עדיין היה אפשר תמאן לבא אם לא בבא בעלה לקחתה ולא ביד העבד. לז"א ואם לא תאבה האשה ללכך אחריך ונקית כו' אף שלא היה צריך לאומרו שידוע הוא שאם לא תרצה שינקה מהשבועה אך כיון לומר מה

שאז תנקה לא תנקה כ"א משבועתי זאת. רק את בני לא תשב שמה כי בזה לא אפטור לך. וצווי זה הוא על ההשבה הא' ההשב שהוא להביא את רבקה. ובזה נתיישב אומרו ב' פעמים אליעזר ל' השבה ושתי פעמים באברהם ובא' אמר תשוב ובא' תשב ובפעם הא' או' אזכרה יתירה באומרו השמר לך כי' שהוא להיותו מדבר על הדירה שם. משא"כ באו' רק את בני לא תשב שמדבר על לכתו להביאה שאינו כ"כ קשה וגם יתיישב או' ואם לא תאבה כו' אחרי או' ישלח מלאכו לפניך ולקחת כו'. ועוד אפשר כיון באו' משבועתי זאת רק את בני כו'. למעט ב' דברים א' לא תנקה רק משבועתי זאת שהוא מהשליחות אך לא מלישא כנענית. וזה לבל יחשוב בתואנה זו התחתן בו ופירש לו מה שמיעט בל יתחלף ואמר שהוא רק את בני לא תשב שמה. ולענין התכת כל תיבות הכתוב ועניינו באומרו ה' אלהי השמים אשר לקחני כו' אפשר אמר ה' אלהי השמים כו' מה שלקחני מבית אבי כו' אינו אלא על כי שם לא הייתי זוכה לבנים כי ינגדני המזל שתאמר כי אך יצחק שאין לו טענה זו ויוכל ללכת שם כי הלא ה' אלהי השמים הוא שהשמים וצבאם והמזלות שלו הם יוכל לשדדם ואעפ"כ לקחני כי מאוסה ח"ל לפניו ית':

עוד יתכן שאמר אברהם אם אמור או' לעבד שהקב"ה ישלח מלאכו אתו הלא יענה ולמה לא יעשה על ידו ית'. לז"א בהדרגה הוא אם הייתי הולך אני בעצמי היה הקב"ה עושה ע"י עצמו. אך בלכת שלוחי יהי' על יד שלוחו וזהו ה' אלהי השמים שכולל היותו אלהי הצבאות שבהם כל משרתי עליון והיה אפשר ישלח אחד ממשרתיו לקחת אותי משם. ואעפ"כ לא ע"י אחד מהם פעל ועשה עמי רק בעצמו לקחני מבית אבי כו'. אך עתה הוא שהיא מלה יתירה ובטעם רבי"ע כמגביה קול. ואו' הוא כלו' בעצמו יעלה בדעתך ילך עמך לא כן הוא רק. ישלח מלאכו למה שהוא לפניך שליח לשליח. ולבל יאמר העבד אני אעשה הדרגה אחרת. והיא כי עמך היה עושה ע"י עצמו אך אם בנך יהיה ע"י מלאך ועמדי לא זה ולא זה. ע"כ אמר ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך כו' שלבשורות והבטחת זרעי הי' ג"כ ע"י עצמו שהוא בעצמו אמרה ולא ע"י מלאך כבשורת שרה בהריון. וגם דבר פעם אחת ושב ונשבע למען זרעי. וש"ת כי הלא זה היה על הנוגע אלי שאמר לך ולזרעך ואגב הנוגע אלי לעתיד. אמר ע"י עצמו ונגרר אחרי גם זרעי לז"א לאמר כלו' שנשבע כדי לאמר ולזרעך. ולא כדי לאמר לך ולזרעך כי לפעמים נאמר לך ולפעמים לא נאמר וא"כ הדרגתך תהיה שישלח מלאכו לפניך ומה גם כי בזה הוא ענין הנוגע אל שנינו תהיה לבני ליצחק:

פסקה יב

ויאמר ה' אלהי אדוני כו'. ראוי לשים לב ולבקש טוב טעם אל אליעזר אחרי הודיע רז"ל (ב"ר פ' נ"ו) אותנו כי איש היה. ומי כמוהו חכם ורב ורם הוא דמשק אליעזר דולה ומשקה מתורתו לאמרים זיו איקונין דומה לאברהם. מה ראה על ככה ומה הגיע אליו ומה צורך היה לו לעשות הדבר ההוא:

אמנם אומר כי שנים הם הדברים אשר אליהם נתן אל לבו לעשות כן. (א) כי אמר הנה אין ספק כי הבחירה חפשית ביד כל אדם ואולי כי אחי אדוניו יתנו כסף סוררת לבלתי שמוע אל דבריו. וימאנו לתת את בתם למרחקי ארץ לאיש אשר לא ידעוהו. ומה גם אם גלוי דעת היה לו כי האמרי' ההם קשים מסלע וערומים המה. ע"כ רצה לסכור את פיהם בנסיון הלזה באומר להם הנה כזה וכזה שאלתיי מאת ה'. ויקם ה' את דברי ככל היוצא מפי כי אמרתי כי האשה אשר או' אליה השקיני נא כו'. ותענה כי גם לגמלי תשקה היא האשה אשר הוכיח ה' לבו אדוני. וכן היתה ואין השגחה מוחשת גדולה מזו כי אין זה כ"א שמה' יצא הדבר. ובגלל הדבר הזה מי עז כנמר יעיז פניו למאן בדבר וכאשר דמה כן היתה כי ענו ואמרו מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב. (ב) כי היה ירא וחרד פן יעשה הדבר ולא על ידו כי יאמרו לו אביה ואמה הנה רבקה לבן אדוניך לאשה. אך לא תלך עמך כ"א עם רבים ונכבדים גדולים ובני חורין כי חרפה היא לנו לתת את בתנו ביד עבד איש מקנת כסף. ע"כ על הא' אמר אשר אומר אליה כו' אותה הוכחת לעבדך ליצחק כלו' ובזה אסכר פי הממאנים לתתה. ועל הב' אמר ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני. כלו' כפי מציאות הנסיון אבין כי עשית חסד עם אדוני כלומר כי כבר עשית שהוא עתה על ידי ולא שיתעתד עדיין לעשות ע"י זולתי. והוא כאשר יבא ביאורו בס"ד כי כאשר דקדק במציאות הנסיון ידע כי על ידו יצליחהו ה'. ובזה אומרו ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני אינו מיותר אחרי אומרו אותה הוכחת וכו': ונבא אל ביאור הכתובים בשום לב אל הערות הראויות להעיר. (א) או' הקרה נא כו' למה זה כינה הדבר אל מקרה. (ב) אומרו היום שהוא מיותר וע"פ דרכנו נשים לב אל או' אלהי אדוני אברהם ולא אמר אלהי השמים ואלהי הארץ. (ג) או' הנה אנכי נצב כו'. כי הרי נאמר שהיה על עין המים והיה מספיק יאמר הנה בנות אנשי העיר יוצאות לשאוב כו'. וגם אומר אנשי מיותר שהיל"ל בנות העיר כד"א לראות בבנות הארץ. (ד) איך לא חשש אל חששת רז"ל האומרים ששאל שלא כהוגן שמא תהיה חגרת או סומא או שפחה. (ה) איזה ייחס יש לנסיון הזה אצל הנדון ולמה בחר בזה מבזולתו. (ו) אומר ויהי הוא טרם כלה לדבר שמלת ויהי הוא מיותר ומהראוי יאמר וטרם כלה כו'. וגם או' והנה רבקה וכו' היל"ל

ותצא רבקה. (ז) או' ותרד העינה כי הלא בכלל או' ותמלא כדה היתה ירידתה העינה ולמה נאמר. (ח) למה שינה כי הוא אמר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואח"כ אמר הגמיאני נא. (ט) כי לא נעשה מאמרו כי היא לא אמרה שתה וגם לגמליך אשקה כ"א עד אחרי כלותה להשקותו. (י) או' ותרץ עוד אל הבאר לשאוב כי מלת עוד מיותר'. (יא) או' והאיש משתאה לה מי לא ידע כי היה משתאה לה. (יב) או' מחריש לדעת ההצליח כו' היתכן היה עדין מסתפק אחרי תת לו הוא ית' את כל אשר שאל וגם איך ע"י היותו מחריש ידע שהצליח ה' כו' (יג) למה המתין מלשים הנזם על אפה עד אשר כלו הגמלים לשתות ולא עודם שותים כי לא היה הנסיון תלוי גם בזה. (יד) אם היה מסתפק אם הצליח ה' דרכו איך נתן לה הנזם והצמידים ובמה נסתלק הספק ואם היתה מגדת מולדתה ואת עמה טרם תתו הנזם והצמידי' החרשנו באמור כי בו שבת מדאגת הספק אך לא כן עשה כ"א טרם התחיל להגיד דבר נתן הוא ואמרה היא אחרי כן בת מי הוא ואם על הספק נתן לא מחכמה תחשב לו כי היה לו להשקיף וירא פן מה יעשה באחריתה אם תגיד כי מולדת חוץ ממשפחת אדוניו היא. (טו) כי כאשר מספר שיתו שימו הצמידים על ידה. היל"ל ג"כ כי שם הנזם ג"כ על אפה כמאמרו אליהם אחרי כן ואשים הנזם כו'. ואם לבלתי האריך לא אמר כן הלא טוב היה יזכיר בנתינה מהלקיחה שלקחם לתת לה ויאמר ויתן האיש כו' ולא ויקח האיש כו'. (טז) באומרו הגידה נא לי. כי מי לא ידע כי להגיד לו היתה שאלתו. (יז) יפלא על שלימה כמותה תאריך פה תרחיב לשון כ"כ ומהראוי היה בל תאמר רק בת בתואל אנכי. (יח) אומר ותאמר שנית בתוך מאמריה. (יט) גם תבן גם מספוא כו' כי הלא הוא שאל על עצמו מקום ללון ומה השיבה לו בתבן ומספוא. (כ) באומרו אנכי בדרך נחני ה' כו' למה הניח העיקר שלא עזב חסדו על הצליחו ושיבחו על מה שבדרך נחהו ה' בית אחי אדוניו וגם מלת אנכי והזכרת השם פעם שניה בכתוב עצמו מיותר. (כא) כי אחר אומרו וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין חוזר ואומר ויהי כראות את הנזם כו'. והלא לא בעין היתה אז רבקה כ"א בבית ואיך אחרי לכתו אל העין ראה את הנזם כו' ע"י אחותו ושמע את דבריה. (כב) אומרו וכשמעו את דברירבקה אחותו לאמר כו' כי הנה מלת לאמר שלא כדרכה שאינה לאמר לזולת וגם מיותרת. (כג) ויבא אל האיש כו' והלא כבר נאמר וירץ לבן כו' אל העין וגם שינוי הלשון מריצה אל ביאה:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי אמר לו אברהם אל תדמה תהיה מושגח כמוני כי הלא אם הייתי הולך בעצמי היה הוא ית' בעצמו הפועל בי כי הוא אשר בעצמו לקחני מבית אבי כו'. אך אתה כי עבדי אתה גם ה' ישלח א' מעבדיו מלאכי שרותיו וזהו ישלח מלאכי

לפניך וכן היה כי שנים הלכו עמו אחד ללותו בדרך וא' להוציא את רבקה ללכת אתו ע"כ כאשר בא לנסות בזה. אשר לזה לא ניתן לו המלאך וגם לא יעשה שתי שליחות הקשה לשאול שאלה גדולה עד מאד ואמר הנה מה גדלה מעלת אדוני אברהם כ"א היותך בורא כל לא תמנע מהקרא אלהי אדני אברהם וא"כ איפה אל תהי נא מדרגתי יורדת ממדרגתו כ"כ שעמו תלך בעצמך ועמי ע"י מלאך שאם כ"כ ארד לא אזכה שתשמע קולי כרגע ומה גם בשאלה שלא כהוגן רק עם אדוני אתה דבק תמיד בעצמך. עמי יהיה במקרה פ"א וזהו הקרה נא לפני הקרה היום בעצמך וגם כי הלא אתה החלות היום כי הקפצת לי הארץ כמז"ל (ב"ר פ' נ"ט) הרעשת ארץ באברהם פצמת' באליעזר נמצא שהוא יום רצון למצא חן וז"א היום ואם איני כדאי להדרגה זו כי לא תעשה בעצמך רק עם אברהם הנה גם עתה ועשה חסד עם אדוני אברהם כי בבחינת האמת גם זה הוא עמו וע"פ דרכו רמז כי כאשר אברהם היה עושה חסד בעצמו ולא ע"י שליח כענין ואל הבקר רץ אברהם גם עשה אתה עמו מדה כנגד מדה וכן היה כי הקרה ה' לפניו וכמאמרו אח"כ אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני לומר ראו נא אשר הפליא חסדו ית' כי עם היות אנכי ולא אדוני נחני ה' בעצמו בית אחי אדוני ולא בלבד בעיקר השדוכין כ"א בלכתו בדרך וזהו אנכי בדרך כי עם היות אנכי והיות בדרך נחני ה' וכו':

עוד יתכן באומרו הקרה נא כו' כי הנה רז"ל (שם פ"ב) מנו את אליעזר בכלל אשר שאלו שלא כהוגן כי היה אפשר תזדמן לו שפחה או חיגרת או בעלת מום אלא שנענה כהוגן וע"כ יתכן כי ע"ז פקח עיניו ואמר הקרה נא לפני כלו' זאת שאלתי כי גם שלפי טבע הענין הוא שלא כהוגן הקרה נא שייקר מקרה חלקת יצחק שלא בטבע שאותה שהוכחת ליצחק תהיה שאומר לה כו' ואמרה כו'. ושמא תאמר כי הלא הסכלתי עשו בשאלה זו כי אינו ד"א לשאול שני דברים כאחד כעובדא דגמרא וא"כ איפה בדבר הזה אשר בו שתים שלש שאלות כאחת הלא כמו זר יחשב א' אולי כל השואבות שפחות ואף אם יהיו מבנות הארץ יהיו מדלת העם אך לא מבנות ראשי עם הארץ עשירי עם כבתואל ולבן כי לא יחסר למו עבדים ושפחות וכסף וזהב עם מימיהם במחיר יביאו נמצאו שאלות רבות שלא ישלחו את אמתם כדרכם כ"א את בתם וכדאי בזיון לבת מלכים וגם שתשיב אמריה לו גם לגמליך וכו'. ע"כ ענה ואמר אחת שאלתי בלבד כי הלא אנכי נצב על עין המים ועין בעין רואה אני כי בנות ולא שפחות יוצאות ולא בלבד בנות עניים כ"א בנות אנשי העיר הן שריה כנודע כי כל אנשים שבמקרא חשובים. וא"כ אחר שבנות גדולים הנה אין שאלתי כ"א אחת והיא והיה הנערה אשר אומר וגו'. והנה א' שאל שתים עשה

לו ה' כי והנה רבקה יוצאת שלא יצאה מעולם כמאמרם ז"ל (בפ' רבי אליעזר פרק ט"ז) וז"א והנה כו':

או יאמר הקרה נא וגו' ע"ד הקודם הנה ירא אני פן אתייחס לשאול שלא כהוגן אולי תהיה שפחה או מדלת העם או חגרת או סומא כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' ב') כי על חגרת או סומא ייחסהו לשואל שלא כהוגן. אך יאמר על מומין שבסתר הקרה נא לפני כי הנסתרות לה'. אך על הנגלות אני אדע כי הנה אנכי נצב על עין המים ורואה אני כי אין שפחות באות ולא בנות דלת עם הארץ לבדן רק בנות אנשי העיר יוצאות שהם בנות החשובים אם על חגרת או סומא והיה הנערה אשר אומר אליה וגו'. כלומר כי אני אחזה לי ואשתמר' לבלתי דבר לבעלת מומין. והוא ית' הפליא לעשות לו כי בנות גדולים לא היו שם והוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת שלא יוצאת מימיה כמשז"ל (שם פ' ר"א) וגם כי מאמר רז"ל יורה כי גם לחגרת או סומא היה חפץ לשאול כאשר יבא בס"ד זה יורה התכת הכתוב. או יאמר הנה אנכי נצב וגו' בשום שכל והבין מה זה היה לו לנסות בדבר הזה מבזולתו והנה לכאורה יתכן כי למה שמדת אברהם היה להכניס אורחים ומאכילם ומשקם ומצוה את בניו לעשות כמעשהו ע"כ לא יבצר מבת זוגו של בנו להדמות אליהם. ע"כ נסה בויתור הכנסת האורח הבא אליהם. והן אמת כי עיקר הנסיון היה ראוי שיהיה בבר ולחם ומזון שהם שוה כסף ולא במים שהם חנם לעולם. ע"כ אמר הנה אנכי וגו' לומר לא יבצר כי טוב טוב היה לנסות בלחם. אך הנה אנכי נצב על עין המים ע"כ אמרתי אנסה נא בנמצא והיה הנערה וגו'. עוד יתכן באשר נשים לב אל אומרו אותה הוכחת לעבדך ליצחק שייחס הדבר ליצחק ולא לאברהם כאשר עשה בכל שאר הענין והוא ביצחק מצינו במדת צדקו להוסיף מעצמו יתרון במעשים טובים יותר על הנאמר אליו כמשחז"ל (ב"ר פ' נ"ה) על ויהי אחר הדברים והאלהים נסה וגו' ארז"ל אחר דברים שבין יצחק וישמעאל שא"ל ישמעאל אני צדיק ממך שנמלתי בן י"ג שנה ולא עכבתי ואתה בן שמנת ימים ואולי אם היית גדול היית מעכב והשיב לו יצחק אתה נמולת באבר אחד ואני אצ"ל שלא היית מעכב בזה אלא אפי' היה הקב"ה גוזר לשחוט אותי לא הייתי מעכב נמצא מעדיף על הטובה שאומרים לו. ע"כ אמר העבד בלבו בזאת יבחן אשר בת זוגו היא אשר תהי' לה מדה כמדתו לעשות מעצמה נדיבות והטבה יתירה על הנשאל ממנה שאומר לה הטי וגו' ואשתה ותוסיף ותאמר וגם לגמליך וגו'. וז"א אותה הוכחת לעבדך ליצחק שמתחלת ברייתי' אותה הוכחת והזמנת אותה לו כי בת זוגו היא. וע"כ הזכיר יצחק משא"כ בכל שאר הענין שמתייחס הכל לאברהם. וע"י ידיעתי שהיא בת זוגו אדע שתצליחני על ידי ותעשה חסד עם אדוני אברהם וזהו

ובה אדע כי עשית חסד ואמר עשית לשון עבר שיהיה ע"י עצמו שהוא כאלו כבר נעשה ולא ע"י אחר שיבא אחרי כן:

פסקה טו

ויהי הוא וגו'. הנה מלת ויהי ומלת הוא מיותרת:

אמנם הנה בב"ר (שם פ' ס') אמר רשב"י ג' נענו במענה פיהם. אליעזר ומשה ושלמה משה שנא' ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה וגו'. ושלמה שנא' ויהי ככלות שלמה להתפלל ואש אלהים ירדה מן השמים. והנה או' מנין יהיה לשלול את יהושע שנא' אז ידבר יהושע וגו'. ע"כ אמר ג' למעט את יהושע תהיה בשב ואל תעשה. וכוונת הענין כי לא נענו אחר יום או יומים כ"א מיד אחר דבורם. והנה באליעזר מצאנו ראינו בזה יתר שאת שלא בלבד לא נתאחר הדבר זמן מה כ"א גם לא נתאחר עד כלותו לדבר כ"א טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת. שלא יוצאת מעולם עד הוציאה אז ית'. וזה יאמר ויהי הוא. לומר הויה מיוחדת לו מבזולתו הנענים במענה פיהם כי הוא היה טרם כלה לדבר והאחרים אחר כלותם לדבר. וז"א ויהי הוא כלו' כי הוא נשתנה מהזולת. והנה מן התימה ישתנה כ"כ לטובה. בהיותו הוא אחד מאשר שאלו שלא כהוגן. כמאמרם ז"ל במס' תעניות (דף ד') א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן ג' שאלו שלא כהוגן. לב' השיבו כהוגן לא' השיבו שלא כהוגן. ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי. אליעזר דכתיב והיה הנערה אשר אומר אליה וגו' יכול אפי' חגרת אפי' סומא נזדמנה לו רבקה. שאול דכתיב והי' האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתי וגו'. יכול אפי' עבד אפי' ממזר נזדמן לו דוד. יפתח דכתיב והי' היוצא אשר יצא מדלתי ביתו וגו'. ולבא אל הענין נשית לב על שתי' וג' הערות הראויות. (א) מנינא ל"ל. (ב) כי שאול ויפתח נדרו נדר ולא שאלו מה' דבר. (ג) כי אליעזר לא שאל שלא כהוגן. כי חגרת או סומא הלא יראנה ויביט ויבדוק ואם צולעת על ירכה או ממשמשת בצהרים לא יאמר לה השקיני נא וגם על רז"ל יפלא למה הזכיר מי שלא השיבו לו כהוגן. ועוד אומר יכול אפי' דבר טמא. כי הלא בכלל אשר הוא שלא כהוגן היא בתו. ואיך יאמר יכול אפי' דבר טמא נזדמנה לו בתו. כאלו הזדמנות הבת הוא תיקון הדבר. טמא והרי הוא כמוהו:

אמנם כללות המאמר אחשבה בא ללמד לאדם דעת יהי כבוד שמים תמיד נגד עיניו כי כל השואל מאתו יתב' ובוטח בו באמת לא ישוב ריקם אך בזאת שלא ישאל דרך אפשרי לצאת דבר אשר איננו כבוד שמים והוא כי הנה שלשה אלה נפרדו בשלש בחינות זה מזה אליעזר שאל באופן שאם לא יזכה שישיבוהו כהוגן לא היה מפסיד רק הנזם

והצמידים אם היה נותנם לה כי יצחק לא יקחנה חגרת או סומא. ומה גם אם אליעזר בראותו שהמשיבה לו כך היא חגרת או סומא לא יתן לה דבר שלא יהי' הפסדו רק מעט העדר כבוד לו בלבד. אך בשאול הי' יותר מזה כ"א לא יזכה שישיבוהו כהוגן היה מפסיד עושר גדול. והעדר כבוד לו שעלה בגורל בתו ג"כ עבד או ממזר גם שלא תנתן לו. אך בכל אלה לא היה העדר כבוד שמים באמצע. אך יפתח שאל דבר שאם לא ישיבוהו כהוגן. והיה יוצא מדלתי ביתו כלב או חתול היה אשר לא בכבוד שמים יעלה בגורל מזבח ה' דבר טמא ע"כ בגלל הדבר הזה אשר לא חס על כבוד שמים השיבוהו שלא כהוגן ויצאה בתו. וזה יורה לשון המאמר כי באליעזר מה שהי' יכול להיות הוא חגרת או סומא ולא היה רק העדר כבודו ע"כ נזדמנה לו רבקה וכן בשאול הוא אומר יכול אפי' עבד אפי' ממזר כלו' מה שהיה יכול להיות הוא יזדמן עבד או ממזר ועדין אינו רק הפסד ממון והעדר כבוד לו שיעלה עבד או ממזר בגורל בת מלך ישראל ולא שיקחנה. אך ביפתח מה שהיה יכול להזדמן הוא יצא דבר טמא ככלב או חתול והוא העדר כבוד שמים לשאול דבר יהיה אפשר יזדמן שלא לפי כבודו ית' עם שלא יקרב. ע"כ הושב אשמו בראשו וז"א יכול אפי' דבר טמא נזדמנה לו בתו כלומר בעון שנתעתד בשאלתו זאת לצאת דבר טמא ולא חש על כבוד קונו. ע"כ נזדמנה לו בתו. זהו כללות הכוונה ועל יתר ההערות נא' כי זולת מה שכיון במנין באו' שלשה שאלו שלא כהוגן לשלול אחרים הנאמרים בגמ' למ"ד גם כיון בל נאמר כי הלא אליעזר לא שאל שלא כהוגן שהרי יראה בעיניו אם חגרת או סומא היא או יתר מומין ע"כ אמר ג' והטעם כי הנה הרגיש כי בג' אלה נאמר והיה בכל אחד מהם והיה הנערה וכו' והיה האיש אשר יכנו וכו' ואין זה כ"א לומר שכל כך סומך על הנסיון. שלא יבחין בין טובה לרעה, כ"א תהיה מי שתהיה. וזהו והיה הנערה כ"א לא תענה הא' גם לגמליך כו' לא ימיש מלנסות אחת מכל הנערות הנמצאות שם. אפי' תהיה חגרת או סומא שיראה מומה בעיניו זהו והיה הנערה אשר אומר אליה וכו' כי מי יודע אם בת זוגו בעלת מום וכן שאול לא ידקדק באו' שיבטח בה' להכות את הפלשתי. לחקור אם עבד הוא או ממזר כ"א יהיה בלתי כשר לא יתן לו רק העושר גדול. וזהו והיה האיש כו' וע"כ היה שלא כהוגן וההיקש ביפתח באומרו והיה היוצא. אלא שהיה דעתו בין יהיה שור או כשב או עז. ולא שת לבו כי גם אפשר יהיה טמא. ובכלל הדבר הוא כי גם שאול ויפתח לשאולים יתייחסו. כי זולת הבנת אומרו והיה שדקדקנו. גם הן תיבות מיותרת כי מהראוי יאמר האיש אשר יכנו יעשרנו כו' מאי והיה האיש וכן ביפתח. אך יתכן כוונו בדרך המדרש שרוב דרשותיהם בגז"ש כנודע לבקיאים בדבריהם וכי בשלשתן נאמר והיה וילמדו השנים מאליעזר כי גם הם שאלו מה' כמוהו וגם על זה

פקח עיניו בעל המאמר בהזכיר המנין כי היה אפשר לשלול את שאול ויפתח מהכלל כי נודרים הם ולא שואלים אם לא מן הטעם שכתבנו. וממוצא דבר מצאנו ראינו גודל חשק אליעזר ושאול. זה לעשות רצון אבות העולם ושליחותם כראוי. וזה לעשות מלחמת ה' כראוי ששמו את כבודם וטובם מנגד. ע"כ הצליחם ה'. ע"כ לא נפלא על גודל מציאת חן אליעזר בעיני ה'. לתת את שאלתו ככל אשר שאל מאתו ית'. ונחזור אל הענין. והוא כי הגיד הכתוב כי אחת דבר שתים זו השיב לו הוא ית' כי אפשר לפי הפשט עלה על רוחו שמכלל בנות אנשי העיר היוצאות לשאוב היתה גם בת אחי אדוניו. ולא כן היה כ"א גם היציאה היתה על צד הפלא כי ויהי הוא כו' והנה רבקה יוצאת ולא מקודם וזה משני טעמים. (א) כי הלא היתה בת גדולים אילי הארץ וזהו בת בתואל כו' (ב) כי והלא והנערה טובת מראה מאד. אשר אין מדרך ילדה יפיפיה כמוה לצאת ומה גם במקום שיש אנשים בין משאבים על העין וסיפרה תורה כי ותרד העינה ותמלא והנה באו' ותמלא היה נודע רדתה העין ולשתוק מניה כאשר שתק מן השאיבה. אמנם הנה רז"ל (ב"ר פ' ב') על או' וירץ העבד לקראתה אמרו כי ראה שעלו המים לקראתה והנה מן התימה שבל יראה ובל ימצא רמז בכתוב מעליית המים. לכן אחשבה כי זה מאמר הכתוב. כי דרך יתר נשים היתה לרדת העינה ולשאוב ולמלא. אך זאת לא נצרכה רק ותרד ומיד ותמלא בלי שאיבה. ואין זה אם לא מעלות המים לקראתה וע"כ וירץ העבד בשביל כך וזהו לקראתה. עוד הכריחם שאחר עלותה לא יבצר שהיתה עומדת או התחילה ללכת לביתה וא"כ היל"ל וירץ אליה או אחריה מאי לקראתה שלא יצדק רק שכזה הולך וזה בא נגדו. אך הוא וירץ בשביל הקרי שהיה לה שעלו המים לקראתה. והיות למ"ד יתירה שאחר היות ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה הראשונה מיותרת. ובענין האמור יתכן שכ"כ המים עלו מהעין למעלה שהי' נראה כאלו העין ירדה שהיתה ירודה ממימיה. וזהו ותרד העינה שרומז הירידה גם על העין. והנה ראוי לשים לב אל שנותו ית' את טעמו לכנותו בשם עבד בפ' זה. משא"כ ביתר הכתוב. אמנם סיפרה תורה כי ב' דברים עשה שלא כדרך אנשים חשובים. א' הריצה לקראתה וכן לא יעשה איש חשוב לרוץ לקראת נערה יפה מאד לדבר אליה. ומה גם בקרב בלתי יפות כי יאמר כי רתיחת יצרו הרדיפו לרוץ ע"כ מהראוי היה ללכת לאטו כלאחר יד. עוד שנית בדרך שאלתו כי איש המעלה והחשיבות להיותו יקר בעיני עצמו לא יראה לו כמקשה לשאול מחשוב או חשובה כמוהו ישקהו מים עד רוות צמאונו. משא"כ עבד איש מאיש או אשה חשובים כי לא יערב אל לבו כ"א בתחנון כדי גמיעה להשיב נפש. ועל שתי אלה שהתנהג כעבד אמר וירץ העבד. (א) על הריצה כמדובר שלא חס על העדר כבוד. (ב) כי ויאמר הגמיאני

כדי גמיעה וגם אמר נא ל' בקשה כי הכיר חשיבותה והוא עבד איש. ע"כ פיה פתחה בחכמה ואמרה שתה אדוני כלומר הלא בהחשיבך אותי לגברת ואותך לעבד ודל. וגם לא שאלת כדי שתיה. אך נהפוך אני אומרת שתה לגמרי ולא גמיעה לבד כי אדוני אתה חשוב בעיני. וזהו שתה אדוני וכמאמר רז"ל במסכת קדושין (דף ה') שאם נתנה היא ואמר הוא אם אדם חשוב הוא מקודשת כי בנחת רוחה על שקבלו ממנה יחשב כנותן לה אפשר כי עד"ז אמרה רבקה שתה. ובקבלך ממנה אחזיק לך טובה כי ע"כ אקראך אדוני. ובזה יתכן מה ששינה ממאמרו כי אמר אשר אומר אליה הטי נא כדך ומשתה. ואח"כ אמר הגמיאני נא כו'. עוד יתכן על השינוי הלז בהמשך הכתוב הקודם והנערה בו'. והוא כי אמרי אומרו הנערה אשר אומר אליה הטי נא כו' והיה בלבו לדבר בה וראה והנה נגד פניו נערה טובת מראה מאד וכדה על שכמה אז אמר בלבו אוי לי אם אמר לה הטי נא כדך ואשתה כי הלא בהטות כדה משכמה יבא פי כדה בצד פניה ואשר יביט מרחוק לא יבחין אם פי בפי הכד או בפיה או זה אגב זה וכדאי בזיון וקצף. והן לא היתה בלתי יפה לא יחשד כאשר בעזבו כל השואבות וידבק טובות מראה מאד. וע"כ אמרה תורה כי בראותו כי והנערה טובת מראה כו'. אז שינה את טעמו ולא אמר הטי נא רק הגמיאני נא מכדך. והיא גם היא שתה לבה. ותורד כדה על ידה למען זאת

פסקה יט

ותכל להשקותו כו'. זו הוראת דרך ארץ. לבלתי אמור לו שתי אדוני וגם לגמליך אשאב. בל תראה כסומכת ומשוה אותו לגמליו. ע"כ המתינה עד כלותה להשקותו ואחרי כן ותאמר גם לגמליך כו'. והנה בשום לב אל מלת עוד המיותרת באו' ותרץ עוד. יתכן הורה הכתוב את אשר הפליא חסדו לה הוא ית'. כי היא אמרה לגמליך אשאב עד אם כלו לשתות שהוא שאיבות הרבה מאד. די סיפוק י' גמלים בבואם מן הדרך נלאים וצמאים. והאלהים עשה כי לא נצרכת ללכת לשאוב אל הבאר כ"א פעם א' ותשאב לכל גמליו. וז"א ותרץ עוד כי ריצה אמת היה שהיה עוד על הקודם ולא פעמים רבות ונשתלח ברכה במעשה ידיה שהספיק לכל גמליו:

פסקה כא

והאיש משתאה כו'. הנה במה שכתבנו יבא על נכון. כי בא הכתוב לתת טוב טעם ודעת מה היה לו ומה הגיע אליו לבלתי שום הנזם על אפה והצמידים על ידיה מאז ראה נסיונו עלה כהוגן באומרה אליו וגם לגמליך אשאב כ"א היה כמחריש כי הנה היה מקום לחשוב אולי היה מפקפק בנסיון. אולי לא ישרה בעיניו. לז"א לא כן הוא כ"א אדרבה והאיש משתאה לה משתוקק אליה ומה שהוא מחריש ומתעצל מתת לה הוא לדעת וכו'. והוא כי אמר בלבו הנה מהנסיון ידעתי כי היא האשה אשר הוכיח ה' לבן

אדוני אך עדין אפשר יגמור הדבר ולא ע"י בדרכי זה רק עד בא זולתי מאת אדוני גדולים ובני חורין להוליכה אליו. וז"א מחריש בטעם זק"ף גדו"ל כמרים קול ומתמיה על הדבר ומשיב ואו' כי הטעם שהוא מחריש. עם שהוא משתאה הוא לדעת ההצליח ה' דרכו כלומר הדרך שלו על ידו בדרכו זה עתה אם לא תבא כ"א ע"י זולתו. וז"א אם לא. ולכן בראותו אשר כלו הגמלים לשתות לגמרי. והי' ע"י שאיבה אחת כמדובר אז נחה דעתו באו' הלא גם בלי נס זה. כ"א שהתחיל להשקותם ותלאה כי נערה קטנה היא. ואגמור אני להשקות עשרה גמלים היה מתקיים הנסיון בצד מה. כי הלא כבר השיבה גם לגמליך אשקה כשאלתי. אך הוא ית' כ"כ החשיב את אליעזר שרצה שיתקיימו כל דבריו לגמרי גם בפועל ההשקאה. שעל ידה לבדה יכלו לשתות כל הי' גמלים אז אמר אחר שכ"כ החשיבני הוא ית'. גם יחשבני להצליחני שיגמ' ע"י ולא יגעלו בי ויעשה ע"י זולתי. וגם בראות כי כלו לשתות ע"י שאיבה א' הורה כי ממהר האלהים לעשות הדבר ומכ"ש שלא יאחר עד העשות אח"כ ע"י זולתו וזהו ויהי כאשר כלו הגמלים וגו' וישם הנזם וגו'. והראיה כי האמין לנסיון. ולא היה מחריש כ"א על הסבה הנזכר כי הלא וישם הנזם וגו' ואח"כ ויאמר בת מי את כי אלו לא היה לבו שלם בהאמנת הנסיון לא היה נותן נזם וצמידים עד ישאל בת מי היא. ויתאמת לו כי ממשפחת אברהם הוא: או יאמר והאיש משתאה לה וגו' קרוב אל הדרך הקודם. והוא כי הנה מעת ראותו מענה לשון הנערה כאשר שאל מאתו ית' הודע אליו כי זאת האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוניו והיה משתאה לה אך מה שהיה מחריש מלתת הנזם והצמידים ולשאול לה בת מי היא הלא הוא לדעת ההצליח ה' וגו'. והוא כי שאל מאתו יתברך יעשה הוא עצמו את שאלתו באומרו ה' אלהי וגו' הקרה נא וגו' ובראותו תשובת רבקה אליו על נכון עדין היה מסתפק אם החשיבו ה' ויעש הדבר ע"י עצמו או ע"י א' ממלאכיו. וז"א לדעת ההצליח ה' דרכו שהוא ה' בעצמו אם לא אלא ע"י מלאך. אך ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות שהוא כמאמרנו שע"י שאיבה כלו לשתות שהיה נס ופלא. אז הכיר כי מה' יצא הדבר כי אלו היה ע"י מלאך שנשתלח לשים בפי רבקה הדברים האלה לא היה המלאך ההוא עושה גם את זאת לברך שאיבה ח' להשביע עשרה גמלים כי אין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ומה גם כי מציאות הברכה איננה כי אם ממנו יתברך ומזה הבין כי כל הנסיון היה ע"י יתב' אז נחרץ ויקח האיש נזם וגו':

ובמרדש ארז"ל (ב"ר פ' ס') אבן טובה היה בה ומשקלה בקע ושני צמידים כנגד שתי לוחות. עשרה זהב משקלם כנגד עשרת הדברות, ע"כ. וראוי לשים לב מי הכריחם לכל זה. והיכן הוזכרה אבן יקרה. ולמה דרשו רמז הצמידים ומשקלם ולא רמז הנזם ואבן

יקרה ומשקלה וגם מה ענין הרמז הלז אצל סבלונות רבקה. אך הוקשה להם כי איך הנושא עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו. אשר היה כמלך גדול משלח סבלונות בעד בנו יחידי. בקע משקל זהב שהוא דורון של דלות. ע"כ פירשו על אבן שבה ולא על חנם רק לרמז דבר עשה אברהם כי נביא הוא. ויהיה כי אין ספק כי לפי הנמשך מהפעולה אם טוב ואם רע תהיה הצלחת הפעולה. וע"כ למה שמנישואי רבקה עם יצחק היה עתיד לצאת עשו לעולם. וגם שלעומתו יעקב הלא גם יתעתדו בניו כי יעשו עגל בחורב וישתחוו לו. ובכלל הדבר הזה הלא תמנע הצלחת הזווג. ע"כ אברהם אשר נגלו אליו הדברים העתידים כאשר ידע מה שעתיד להיות בשכם כמשז"ל (שם פ' ל"ט) שהלך עד מקום שכם להתפלל על מכירת יוסף. ויתר צרות ונטה אהלו בין בית אל ובין העי להתפלל על דבר עכן וכו' כי לא נעלם ממנו הדברים האמורים. ע"כ מה עשה. שלח סבלונות יהיו בהן מזכרת תקון הדברים הרעים. המנדים אל הצלחת הפעולה. והוא כי אם יבא עשו הנה לעמתו אבן יקרה כי הנה הזווג הלז משם רועה אבן ישראל. ומה מתקו מליהם באומרם אבן ולא אמרו מרגלית טובה כדרכם לרמוז אל אבן ישראל ואם מיעקב יצאו חוטאים בעגל הלא לעומת זה משקל בקע שהוא כופר נפשם אשר יביאו בקע לגולגולת לכפר על עון העגל. ואחר רמז סילוק הנגוד רמז הדברים העוזרים הם לוחות הברית. וי' הדברות. בשני הצמידים ומשקלם:

ויקח האיש וגו'. מהראוי יאמר וישם נזם זהב באפה וב' צמידים בידיה. אמנם יתכן בשום לב אל מאמר אליעזר אליהם באומרו ואשאל אותה בת מי את ותאמר בת בתואל וגו' ואשים הנזם. שאומר שלא שם הנזם על אפה עד אומר שהיתה בת בתואל והנה היה בהיפך. אך אפשר כי בבטחו בנסיון מיד ויקח האיש נזם זהב לתתו לה ושני צמידים. אך למה שהיתה בו אבן יקרה שדמיה מרובים. חזר ועכב בידו עד ישאל בת מי את לדעת אם מבית אבי אברהם היא אך הצמידים שלא היו שוים הרבה מיד נתן על ידיה. וזהו ויקח האיש נזם זהב שתהי' בידו מוכנת אך לא נתן מיד כ"א ב' צמידים על ידיה עד ששאל בת מי את וידע כי מבית אחי אדוניו היא אז שם הנזם על אפה והיא מאמרו אליהם ואשאל וגו' ואשים וגו':

או אפשר כי בתחלה ויקח האיש נזם זהב שהוא לתלות באפה וב' צמידים בזרועה כדרך הצמידים אך אח"כ חזר וחש מפני הרואים שיראהו ממשמש בפניה ונוקב נחירה. ומשים הצמידים בזרועה ויחשדוהו ויתקבצו עליו המון עם והיה לבוז. ע"כ מה עשה הנזם והצמידים הכל נתן על ידיה ולא הנזם באף ולא הצמידים בזרועה. וזהו ויקח האיש נזם וגו' ושני צמידים על ידיה. ובזה יובן ענין לבן הלא יקשה באו' ולרבקה אח ושמו לבן

וירץ וגו' כי אחר שרץ אל העין איך אח"כ ראה את הנזם ואת הצמידים על ידי אחותו הנשאר' בבית. ושמע את דברי אחותו שאומר וכשמע וגו'. ועוד כי מתחלה נאמר וירץ ואח"כ ויבא אל האיש שיורה על ביאה לאטו בלי ריצה וגם או' לאמר כי לא יצדק בו לאמר לזולת. ועוד היתכן כי עד שלא רץ לא ראה את הנזם ואת הצמידים ולא שמע מה שדבר אליה האיש שאומר אחרי כן ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו':

אמנם הנה בבא רבקה ותגד לבית אמה כי אמה תקבל דבריה יותר מאחיה ואביה ולא יחשדוה שהתנית אהבים וקבלה אתנן ותאמר כדברים האלה בכ"ף הדמיון כי בהגיעה לא אמרה רק הנה נזם וצמידים נתן לי איש אחד על שהשקיתי אותו ואת גמליו. ולא סיפרה הנס ושאלתו על ייחוסה ואשר הודה לה' שהנחהו בית אחי אדוניו. אז לבש קנאה באומרו היתכן כי על מעט מים נתן לה כל זה. אך אין זה כי אם חשק בה. או זמה עשה. והראיה כי לא הגידה רק לבית אמה ולא לאביה ולאחיה ואין זה כ"א מפני היראה על דבר בלתי טהור. וזהו ותגד לבית אמה כדברים האלה מיד נתלהב לבן וירץ. וכוונת ריצתו היתה ללכת אל האיש. בין אם ימצאהו מיד החוצה. בין על העין לריב עמו. וזהו החוצה אל העין. אך מיד אחרי החילו לרוץ עודנו בחצר החצונה. נתן אל לבו לשוב וראה אולי אין רע. וירא והנה הנזם והצמידים אינן במקומם הנזם באפה והצמידים סביב זרועה כדרך הנחתן רק הנזם והצמידים על הידים. אמר בלבו אין זה כ"א דרך צניעות. וזהו ויהי כראות את הנזם ואת הצמידים ע"י אחותו. עוד ב' והוא וכשמעו את דברי רבקה אחותו אשר שמע דבריה כדי לאמר לאיש דברים לפי מה שדבר הוא אליה אם טוב ורע. וזהו וכשמעו את דברי רבקה אחותו לאמר שהוא כדי לאמר הוא לאיש כי שמע ממנה כה דבר אלי האיש שהוא הגמיאני נא מעט מים מכדך כי אין בזה דברי עגבים כי אם אדרבה שמחזיק טובה למהנה ממנו ומרבה שכרו. וגם מאומרו היש בית אביך מקום וגו'. יש הוראת צניעות כי לא היה רודף ללון בביתה כי חשק בה כי הלא שאל היש מקום. שמורה שאם תאמר שאין מקום ימנע מלכת אחריה. ומזה למד לאמר לו בא ברוך ה' וגו'. למען ירבה לו מתת לפי הערך. אז נחה דעתו וביטל מרוצתו ויבא לאטו. וזהו ויבא אל האיש וגו' ויאמר וגו':

ושיעור הענין כי בחשבו כי רעה בלב איש זה רץ בחפזון אליו ובדעתו לדבר לו סרה. אך בראות את הנזם והצמידים ע"י אחותו הכיר כי לא היה רע המעשה. שע"כ לא שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה סביב זרועה. וע"כ נס ממרוצתו. וזה כוון בשנותו את טעמו מאו' וירץ לאומרו ויבא. ותחת אשר כיון לדבר לו סרה נתן אל לבו לשמוע דברי אחותו אשר דבר אליה האיש. כדי לאמר הוא אליו על פי הדברים ההם. וז"א וכשמעו

את דברי רבקה אחותו לאמר וע"כ ויאמר בא ברוך ה' וגו'. כי אחר שעל גמיאת מים נתן נזם וצמידים. מה יעשה על הכניע אותו בדברי חבה וכבוד וע"כ ויאמר וגו'. ומ"ש להם ואשים את הנזם על אפה אמר כך להורות להם בטחונו בנסיון כי מיד החשיבה כאשת יצחק וקישטה לו ועם כל זה לא אמר באפה אלא על אפה לומר שלא שת אותו בנקב האף כמנהג. כ"א על אפה שאינו דרך ארץ לנקוב אף נערה כמוה לשים הנזם ומה גם במקום רואים. פן יחשד כי אמר כי היא תשימנו באפה. ובראותו כי לא עשתה. לקחו ונתנו בידים עם הצמידים. ונחזור אל הענין:

פסקה כג

ויאמר בת וגו'. הנה יפלא ממנה היות דרך נשים לה להרבות בדברים כי אחת שאל ושתים השיבה. והיה די לה שתאמר בת בתואל אנכי ולא תאריך בן מלכה אשר ילדה לנחור. והלא ברוריה קראה לר"י הגלילי גלילי שוטה על אומרו באיזה דרך נלך ללוד ולא אמר באיזה ללוד. ומה גם עתה כל זה וכמה סיפרו רז"ל בגנות הנשים אשר האריכו למעניתם על שאלת שאול באומרו איה הרואה. ועוד כי הנה לדעת אם ממשפחת אברהם היא לא יזכר בהגידה בת מי היא עד תפרש שאביה בן מלכה בת נחור. וא"כ מה היה לו שלא שאל רק בת מי את. אחרי שאם תאמר שהיא בת בתואל עדיין לא נעשה כוונתו: **אמנם** לזה נשים לב אל אומרו הגידי נא לי שהוא מיותר אחרי אומרו בת מי את. אך הנה אין ספק כי יש הפרש בין אמירה ודבור להגדה כי אמירה ודבור הלא יצדק גם על ענין קצר המציאות. אך הגדה לא תצדק רק על דברי ספור נמשך וארוך עד גמר המכוון. וז"א בת מי את ולא אחפוץ באמירה שתאמרי בת פלו' בלבד רק הגידי נא לי ר"ל הגדה באורך עד ראש היחס. ע"כ היא הבינה בדבריו והגידה עד עיקר היחס שהוא עד נחור:

פסקה כח

ותאמר אליו גם תבן וגו'. מה שלא אמרה בר וחם ומזון רק מאכל בהמות הלא הוא כי רצתה לעשות במזון כאשר עשתה במים להוסיף על השאלה גם בעד הגמלים. והוא כי הוא גם הוא רצה לנסות גם בזה. אמר היש בית אביך מקום לנו ללון שהוא לאנשים בלבד ולא לגמלים. אז הוסיפה ואמרה אצ"ל שאוסיף לאנשים המאכל כ"א גם לגמלים תבן ומספא. ולא עוד אלא שהיותר מוכן הוא המזון ולתוספת אני אומרת גם מקום ללון לינות הרבה וגם לגמלים. ותתחכם בשני דברים. א' שלא פירשה מזון האנשים כ"א הסתירה ברבוי הגם לשתי סבות (א) לבלתי השוות מאכלם למאכל בהמתם. (ב) לבלתי ביישם בהזכירה אותו לפניהם. עוד התתכמה באומרה עמנו ולא אמרה לנו כלומר לא לנו היא. רק פקדון עמנו הוא מאתו ית' כי ממנו הכל וממנו יתנו לו. והוא מעין מאמר אברהם לאורחיו כמשז"ל שהיה אומר בריכו למריה דהאי פיתא (סוטה דף י'). והיה מודיעם כי

לא לו הוא כ"א לאל עליון. והיה נמשך מזה יחזיק לה טובה על אשר הרבתה לוותר אליו. אך הוא לא כן עשה רק החזיק טובה לראוי להחזיק לו ולעושה הכל. וזהו ויקוד האיש וישתחו לה' כי גם כל דבריה מאתו ית' היתה סבה ואמר מה שאודה לה' שעשה עמי ידעתי כי לא בשלי הוא כי איני כדאי רק למען אדוני אברהם. וזה אומרו ברוך ה' אלהי אדוני אברהם אשר הפליא חסדו לי למענו ואלו היה שאברהם עצמו היה בא בשליחות זה לא יפלא יעשה ה' למענו כל הכבוד הזה. אך להיות אנכי שאני עבד לו הוא הוראה על גודל חיבתו ית' אל אדוני. ועוד כי דרך הבא לבקש קרוביו או קרובי זולתו בארץ נכריה יכנס לעיר ושואל בעדם מרשות לרשות ומחצר לחצר ומבית לבית כן היה הדעת נוטה יקרה לו ג"כ. אך הוא ית' הקרה לפניו כי עודנו בדרך נחהו ה' שמה:

עוד שלישית כיון באו' נחני ה'. והוא כי אברהם אמר לו ישלח מלאכו אתך ולקחת אשה לבני ליצחק אמר יותר מזה היה שלא המלאך עשה עמי זה כי אם ה' כביכול. הוא נחני בית אחי אדוני שהרי לא נתייחד אל המלאך רק לקחת את האשה ולא שינחהו באופן זה. ועל שלשה הדברים אמר אנכי בדרך וגו' על הא' אמר אנכי ועל הב' אמר בדרך ועל הג' אמר נחני ה'. ומפני שעד כה לא גמר הענין ושמא לא יתרצו לתתה לו וגם שמא הנערה תמאן לצאת ממולדתה. ע"כ אמר אודה נא ה' על מה שעבר שהנחני בית אחי אדוני בדרך וזה יהיה סימן יפה על העתיד:

פסקה לא

ויאמר בא ברוך ה' וגו'. הנה כתבנו כי נשא ק"ו ואמר הנני רואה נזם וצמידים ע"י אחותי. ושומע את דברי אחותי שעל שהשקתה אותו ואת גמליו נתנן לה ומה יעשה כשאכבדהו במלון ואכל ושתה. הלא יעשרני עושר גדול ע"כ נתן אל לבו לאמר בא ברוך ה' וגו'. ולהפליג בדבר נעשה כמתלונן על עומדו חוץ באומרו למה תעמוד בחוץ ומפני שהיה יכול להשיב הלא זאת תלונתי שלא באת לא אתה ולא זולתך בשבילי ולכן אחרתי עד כה לז"א ואנכי פניתי הבית כי בזה נתעכבתי מלבא לקראתך כי מאשר יקרת בעיני אנכי בעצמי פניתי הבית ולא ע"י שליח או עבד ואם אחרתי הרבה הוא כי גם בכלל מה שפניתי הוא ומקום לגמלים. ושלא יראה שעל חמדת הנזם והצמידים היה עושה למען ירבה גם הוא מהר ומתן. אמר בא ברוך ה' וגו' לומר אם אמרתי כבד אכבדך אין זה כי אם על היותך ברוך ה' ובכן בא תבא כי אשר אכבדך עם האלהים אני עושה:

פסקה לב

ויבא האיש וגו'. הוא מה שאמרו רז"ל (ב"מ דף צ"ב) על ונתתי עשב וגו' ואכלתם וגו. שנותנין תחלה מאכל לבהמה ואח"כ לפני האדם וזהו ויתן תבן וגו' ויושם לפניו וגו':

פסקה לג

ויושם וגו'. הנה ראוי לשים לב. (א) על מה זה נמנע לאכול עד דבר דבריו. (ב) למה תחת דבריו היו עבד אברהם אנכי. (ג) מה צורך הודעה מה שה' ברך את אדוניו מאד. ושנתן לו צאן ובקר וגו'. (ד) אומרו שנולד יצחק אחרי זקנתה מה יתן ומה יוסיף למו הולדו אחרי זקנתה אי בבחורתה וגם למה לא כלל גם את אברהם לאמר אחרי זקנתם וגם למה הודיעם שנתן לו את כל אשר לו. (ה) אומרו וישביעני אדוני לאמר כי מלבד שאין צורך בהודעת השבועה. גם אומרו לאמר לא יצדק כי אינו לאמר לאחרים. (ו) אומרו אם לא וגו' למה שינה כי אברהם אמר כ"א אל ארצי וגו' והוא אמר אם לא וגו'. (ז) אומרו ה' אשר התהלכתי וגו' שהם דברים אשר לא כן דבר אברהם כ"א אשר לקחני וגו'. וגם אברהם אמר ישלח מלאכו לפניך והוא אמר אתך. (ח) אומרו אז תנקה וגו' שלא נאמר לו כן. (ט) אומרו אם ישך נא מצליח דרכי וגו' כי אין זה לא שאלתו כלל וכן בכל ספור אמרי הנסיון אין דבר שלא יהיה משונה הנסיון והלשון מהנזכר למעלה במקום נערה עלמה במקום הגמיאני השקיני במקום ותרד העינה ותמלא הוא או' ותשאב ובמקום ותשאב לכל גמליו הוא או' וגם הגמלים השקתה ושם נתן הנזם טרם ישאל בת מי את ופה הוא אומר ואשאל וגו' ואשים הנזם וגו'. (י) למה הודיעם שהשתחוה לה' ומה שבירך וגו' מה שלא זכר למעלה רק מציאות הקידה וההשתחויה. (יא) אומרו תשב הנערה אתנו ימים או עשור וכו' איך חזרו ממאמרם למעלה הנה רבקה לפניך קח ולך ומה הוסיף הוא אח"כ באומרו אל תאחרו אותי וגו' על מה שאמר תחלה. (יב) אומר נקרא לנערה וגו' כי מהראוי יאמר נשאל לנערה ולא את פיה. וגם אומר נקרא לנערה הוא מיותר כי בכלל או' נשאל לנערה היתה הקריאה:

אמנם הנה טרם יענה אליעזר בא להסיר מלבם פן יחשבו כי הנזם והצמידים פיזר נתן על השקאתה אותו ואת גמליו או על המלון והאכילה כי על כן בתת לה הנזם והצמידים אמר לה היש בית אביך מקום לנו ללון באופן שאם ימאנו בזווג יפסיד חפציו על כן הקדים ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי וגו'. למען הודיעם כי לא על הלחם אשר הוא אוכל פיזר נתן רק (עיין בת"י) סבלונות הזווג נתן לה:

עוד יתכן במאמרם ז"ל כי חמדו להם את כבוד עשרו ויתנו בברותו ראש ליורשו והמלאך אשר אתו היפך הקערות ואשר בה הסם שם לפני בתואל ועל כן אחרי אכלם לא נזכר כי אם אחיה ואמה וזה יורה ג"כ אומרו ויושם ולא נאמר ויתן כאומרו ויתן תבן וגו'. וגם אומרו לפניו לאכול לומר לפניו הושם לאכול. אך לזולתו הושם לבלתי אכול כי אם להמית והוא בתואל:

ובזה נבא אל הענין והוא כי יתכן כי למה שהמלאך היה בא עמו כמאמר אדוניו ישלח מלאכו לפניך. ומה גם למאמר רז"ל (ב"ר פ' נ"ט) כי שני מלאכים הלכו אתו א' ללוותו וא' להוציא את רבקה ועל כן לא יבצר ממנו ידיעת מעשה מלאכו אשר אתו ע"ד מאמרם ז"ל בהגר שהכירה במלאך ה' בדרך כי היתה למודה לראות בבית אברהם. ומה גם עתה אליעזר שהיה זקן ביתו חכם גדול וחסיד שידע בלי ספק את מעשה המלאך בהפכו הקערות על כן אמר בלבו הנה עתה יאכל בתואל וימות. ואיך אדבר על נשואי בתו והלא יענו לי לאמר כלך מדברותיך מנשואין ושמחה כי עת רעה היא כי מת אבי הכלה וכל ביתו בתאניה ואניה עד יארכו הימים באופן לא יהיה מצליח דרכו על כן התחכם יותר וטרם אכול ושתו בעוד בתואל חי דבר דבריו שיודה בתואל גם הוא בזווג לבל יהיה פתחון פה ללבן אחרי מות אביו למאן ואדרבה יהו כמצווים לקיים דברי המת. וז"א אחרי יודעו מה שהושם לפניו לאכול לא אוכל עד אם דברתי דברי שהוא פן באוכלם ימות בתואל ותקולקל כונתו כמדובר:

פסקה לד

ויאמר עבד אברהם וגו'. הנה כציר נאמן ראה להרים מכשול כל טעם לפגם אשר היה לאל ידם לדבר ולומר לבלתי עשות שאלתו ובקשתו הלא המה. (א) למה על דבר גדול כזה לא בא אברהם עצמו ולא היה העדר כבוד כי אנשים אחים המה. (ב) כי למה יתנו את בתם לאיש אשר לא ידעו מה הוא חשוב או בלתי חשוב. ואדרבה מאשר לא מצא אשה מצא טוב בארצו יורה כי לא איש חמודות הוא ועל כן שלח למקום אשר לא ידעוהו. (ג) אם יאמרו לא ניתן בת גדולים ומלכים כזאת אם לא למרבה לה מוהר ומתן הרבה מאד לפי כבודה ושיהיה לו נכסים רבים ידועים לו לבדו בקרב אחיו. (ד) פן יבקשו תואנה לאמר כי גם שלא בא אברהם ויצחק לכבודנו למה לא שלח נשיאי עדה אנשי שם להוליכה לפי כבודה. ולא שנמסור בת מלכים יפה עד מאד לעבד איש מקנת כסף כי ב' רעות בדבר. (א) מפני הכבוד. (ב) מפני החשד כי גם אחרי הוליכו אותה לא הטהר מזה כמאמרם ז"ל (פר"א פט"ו) כי כאשר לא מצא לה יצחק בתולים. אמר לה אולי העבד פגע בידך אז הלכה להראות בתוליה במקום אשר נפלה מגמל. מבושו' פניה בראות האותו לקראתה בדרך. (ה) פן יאמרו לא נכון הדבר להשיא קטנה כזאת לאיש בן ל"ז שנה ומן הטעם הזה ירחק בעיניהם היותה בת זוגו. כי לא יתכן יאחר הוא ית' מהביא בת זוגו של איש עד היותו בן ל"ז שנה או קרוב אליהן. ומה גם בימים ההם שהיו נושאים נשים עודם קטנים כמז"ל בב"ר (פ' ל"ח) כי הרן הוליד את מלכה עודנו בן שש שנים. שהרי אברהם לא יבצר לפחות להיות גדול מהרן ב' שנים שהרי נולד נחור בנתיים. ושרה

שהיא יסכה בת הרן נולדה עשר שנים אחר לידת אברהם נמצא שהיה הרן בעיבורה בן שבע שנים ולעיבורה של מלכה אחותה לפחות בן שש. וכן ער ואונן נשאו אשה בני ז' שנים כנודע. על כן על דבר ה' העיכובים האלה ערך מערכת מאמריו לסלקם ולפנותם מלפניהם אחת לאחת:

ועל הראשון היחל ואמר עבד אברהם אנכי לומר אל יקשה בעיניכם מדוע לא בא אדוני אברהם לדבר כזה. כי הלא מלך גדול הוא ובלתי ראוי לבא כי אם שלוחו והראיה כי ממני תראו גדולתו. כי הלא תראוני בכל הכבוד וגדולה הזאת. עבד אברהם אנכי. ומהעבד תוכר מעלות האדון והביטו וראו יקר תפארת גדולתו כי הלא וה' הוא ובית דינו ית' נמנו לברכו. וזהו וה' בירך את אברהם בכל וה' בירך את אדוני מאד. כי את הכל זכה בדין עליון לפי רוב צדקתו ולא היתה עיקר הגדול' מציאות העושר כדרך בני אדם כי אם ויגדל במעלה מצד עצמו על כל ברואי עולם כנודע ואח"כ ויתן לו צאן ובקר כסף וזהב וגו'. ועל פי דרכו הזכיר העבדים בין צאן ובקר וכסף וזהב וגמלים וחמורים. לומר שעם היות העבדים לפני אברהם במדרגה שפלה היה הוא בהיותו עבד אברהם באותה הגדולה. ומה גם אדוניו שהוא מה שרצה באומר עבד אברהם אנכי. הב' אמר ותלד שרה וגו' לומר טעמו וראו כי טוב ורשום לפניו הוא בן אדוני. כי הלא הוא בן הגבירה זהו ותלד שרה ולא כישמעאל שע"כ הוא בן לאדוני מיוחס אחר האב. ולא כבן הבא מן השפחה שקרוי בנה ככתוב אצלינו על מקרא שכתוב גרש האמה הזאת ואת בנה בס"ד. וזהו אומרו בן לאדוני. שנית שהיה אחרי זקנתה כלו' הביטו וראו מה טובו ומה יופיו כי הלא על דרך נס הפליא לעשות הוא ית' להביאו לעולם כי הלא לא ילדתו אמו בזקנתה כי אם אחרי זקנתה. כי נסתלקה הזקנה והלכה לה. כי חזרה לנערותה להתעבר ממנו ולא עביד קב"ה ניסא להוליד אחד הריקים וז"א אחרי זקנתה שאם לא כן אין אחר הזקנה רק המות: ועל הג' ממוהר ומתן ואם יירש הרבה או מעט. אמר ויתן לו את כל אשר לו. באופן שאין בעולם עשיר ממנו ובכלל הדבר הוא כי ירבה לה מוהר ומתן ושמא תאמרו א"כ איפה איך לא ימצא עזר כנגדו בביתו אחר שכ"כ הגון הוא. דעו איפה כי וישבעני אדוני כו' וממוצא דבר תדעו כי רעות בנות כנען בעיני אברהם וע"כ לא לקח משם אשה. ואומרו לאמר עם שאינו לאמר לזולת. וגם אומרו אם לא אל בית אביו לא אמר כ"א אל בית אבי כמאמר אברהם הלא הוא ע"פ דרכו רצה להעלים להם שהיתה השבועה גם לבא אל בית אביו. פן תיקר הדבר בעיניהם ויסרבו ע"כ אמר מה שהשביעני לא היה רק לאמר אלי. לא תקח אשה מבנות הכנעני אם לא אל בית אבי תלך. אבל אם אלך אל בית אביו ולא יתנו אקח מן הכנעני. וגם רמז למו שלא עיכב רק על כנעני שבארנו. אך לא שבארץ

אחרת או מיתר עמים שבכל מקום. ועל הד' אמר ואו' לאדוני אולי לא תלך כו' לו' הלא ראיתי אשר הייתם יכולים לבקש תואנה לאמר כי עבד אנכי ותהיו משיבים מפני הכבוד ומפני היראה של חשד. כי לא טוב היות נערה יפה עד מאד בת גדולים ביד עבד איש בדרכים. וע"כ קדמתי ואומר אל אדוני אולי לא תאבה האשה למה שהיה אשה וחשובה. כנרמז בה"א הידיעה ללכת אחרי כי עבד אנכי. והשיב לי כי לענין הכבוד אין חשש. כי ה' ישלח מלאכו וא"כ אין להם כבוד מזה. כי בא מלאך ה' שלוח מאתו ית' בעד בתכם. ועל הדבר החשד כי סתם עבד שטוף בזמה גם כן אל תחושו כי הנה אמר אלי ה' ישלח מלאכו אתך. וטעמו וראו כי עשה את המלאך טפל אלי כי אמר שהמלאך יבא אתי ולא שאני אבא אתו כי אני העיקר ואין זה רק על כי איני כשאר כל העבדים כי כשר וצדיק אני כי על כן אני חשוב ממנו וא"כ איפה לא אחשד בלכתי בדרך אתה. כי לא אצא עמה כצאת העבדים זולתי וכן ארז"ל המושל בכל אשר לו מושל ביצרו כמותו. ולהחזיק הענין שינה מאמר אברהם כי הוא אמר אליו ישלח מלאכו לפניך ופה שינה ואמר מלאכו אתך והוא כי הנה ארז"ל (פר"א ל"ג) כי בחנניה מישאל ועזריה להיותם צדיקים גדולים נאמר בהם וריויה די רביעא' דמי לבר אלהין כי קדמאה לא נאמר אלא רביעאה מלמד שהיו מהלכין שלשתן תחלה והמלאך אחריהם. אמנם העבד הלז לא החשיבו אברהם בכל הכבוד הזה אמר כי ישלח מלאכו לפניך כי הוא ילך לפניך ואתה אחריו. אך הוא אמר אתך להורות כי המלאך טפל אליו בעצם ולא אמר לפניך והוא מן הטעם שכתבנו. אמר הראיה כי אני העיקר והמלאך טפל אלי. כי הלא לא אמר רק שיבא המלאך אתי וע"ז בטח בי שלבדי אקח את האשה כי אמר ולקחת אשה לבני:

עוד כיון כי אין המלאך מצליח דרכי כ"א הש"י בעצמי. וז"א ה' כו' הוא ישלח מלאכו אתך וגם ה' הנזכר והצליח דרכך כי אין המלאך רק לשמרך בכל דרכיך להורות חשיבתו כמאמרו אליהם. וז"א והצליח כו' ולא אמר להצליח כי שתים יעשה לך ה' הנזכר ישלח כו' והצליח כו' וע"כ אמר ולקחת כו' לו' כי אחרי שהוא מצליח דרכי לא אתיחס מכם כ"א ללוקח לעצמי ואם נאמר כי אומר והצליח דרכיך הוא על הדרך שמארץ ישראל לחרן. יאמר כי ממה שיצליח בדרך ימשך שיקח האשה מעצמו כי בא ביום אחד שקפצה לו הארץ. כי יראו ויבושו מלמאן וע"כ אמר להם ואבא היום אל העין. שהוא כמאמרם ז"ל (סנהדרין ד' נ"ד) היום יצאתי והיום באתי. ועל פי דרכו רמז למו כי לא היה הויכוח עם אדוניו רק על בואה עמו אך מציאות הזווג בטוח היה כי ה' הצליח דרכו ולקח אותה. ועם כל זה אמר אלי שעם שבידי ליקח אותה עם כל זה אינו דרך ארץ. כ"א שאם לא יתנו בבחירתם אהיה נקי מאלתו וזהו אם לא יתנו וכו' והנה מהראוי יאמר ולא יתנו לך

מאי ואם לא יתנו וגם או' שנית והיית נקי הוא מיותר. אך עוד כיון לאמר להם כי בין אם יחליטו לבלתי תת אותה כלל בין אם יאמרו לתת אך לא ע"י העבד רק ע"י זולתו. לכל צד מאלה הוא נקי מאלתו ויוכל להשיאו אחרת. וז"א אז תנקה כו' כי תבא אל משפחתי בזה בלבד עם שלא יועיל וגם אם לא יתנו לך כלו' כ"א לזולתך ציר בן חורין גם בזה והיית נקי מאלתי להורות' כי היא לא יקרה מאוד שלא יהיה אפשר בלתה וגם להחשיב עצמו כי יקר הוא בעיני אדוניו. שעל בלתי תתה לו בעצמו גם שיודו ע"י זולתו ישיאוהו זולתו: ועל הה' אמר ואבא היום אל העין לומר ראו עתה איך גם שהיא קטנה לגדול היא בת זוגו מאתו ית' כי הלא ואבא היום כו' שהיום יצאתי והיום באתי. א' הנסיון הנפלא כי הנה ואומר ה' אלהי אדוני כו' והתחכם לו' כי הנסיון לא היה לדעת אם בת זוגו היא כ"א לדעת אם הוא ית' בעצמו הוא המצליחו וזהו אם ישך נא מצליח כו'. שנית אם ההצלחה תהיה על ידו ולא שיודו בזוג רק ע"י זולתו וז"א דרכי כו'. ועל פי דרכו רמז מה שכתבנו למעלה כי אמר לו אדוניו אם הייתי אני הולך היה הוא ית' מצליחני על ידי עצמו. וזהו ה' אשר לקחני כו' אך להיות אתה ההולך ישלח מלאכו. ע"כ אמר אם ישך בעצמך מצליח דרכי עם היות אשר אני הולך עליה ולא אברהם בעצמו וכל זה למען הגדיל ענייני בעיניהם ושינה ואמר העלמה ולא אמר הנערה וגם אמר היוצאות לשאוב והוא לא אמר כן בנסיונו. הוא מה שאמרו בפרקי ר"א כי היתה בת מלכים ולא נסתה לשאוב מים כי היתה כבודה בת מלך פנימה ומה' היה שיצאת בעת ההיא וכדה על שכמה. וע"כ אם היה אומר להן ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים והיה הנערה כו' היה להן פתחון פה לו' המן הבזויות שדרכן לשאוב מים היתה הראויה לבן אדוניך. ועוד יאמרו שהוא לא שאל רק על הנהוגות לצאת ולא על זאת שלא נסתה באלה רק בפעם הזאת ומקר' הוא היה לה להשיב לו כדברים האלה ולא מחמת נסיונו. ע"כ אמר והיה העלמה כאומר הנעלמות והצנועה בבית היוצאות עתה לשאוב לה מן הרגילות לצאת תמיד. וזהו והנה רבקה יוצאת שגם היציאה בכלל הנסיון ושתצא בכדה על שכמה מה שלא נסתה בדבר ולהורות גודל הצלחת הנסיון שינה בלשונו כי אמר אשר אומר אליה השקיני נא מעט מים מכדך ואח"כ אומר השקיני נא ומניח את הכד. אך כיון כי יש בני אדם נדיבי לב מיד בשאול מאתם דבר נותנים ויש שבראשונ' מתאמץ לבם ואח"כ נותנים. אמר הנה הארכתי בדברים לומר השקיני נא מעט מים מכדך לתת לה מקום שהות לשוב להתנדב אם מתאמצת היא בראשונה. אך היא היתה כל כך נדיב' כי לא הספקתי לגמור דברי כי מיד באמרי השקיני נא טרם אכל' לומר מעט מים כו' מיד מיהר' ותאמר גם אתה שתה כו'. וזהו אומרו ואומר אליה השקיני נא ותמהר כו' ולבלתי הראות חין ערכה בעיניהם

כי רב הוא פן ימאנו עד ירבה למו מתנות גדולות או יקשו לשאול. ע"כ הסתיר דבר הנס אשר עלו המים לקראת' כאשר דקדקנו בכתוב שאומר ותרד העינה ותמלא ולא נאמר ותשאב כי בלי שאיבה עלו המים ותמלא כדה. אך עתה אמר ותרד העינה ותשאב. מן הטעם הזה לא אמר שאמר לה הגמיאני כמעשה שהיה. רק השקיני לבל תהיה תשובת' הוראת ויתור רב מגמיע' להשקותו וגם את גמליו. ובאו' אני טרם אכלה לדבר כי מלת אני מיותר הורה מאמרנו למעלה על ויהי הוא טרם כלה לדבר כי משלשה שנענו במענה פיהם נשתנה הוא מהשנים אחרים שהיה טרם יכלה לדבר והאחרים ככלותם לדבר. וזהו אמרו פה ג"כ אני טרם אכלה כלומר אני הוא ולא אחר ואמרו ותורד כדה מעליה ואשת ולמעלה נאמר ותורד כדה על ידה ותשקהו בל יחשדוהו שחשק לשתות מידה כי אם ששתה מעצמו בכד שעל הארץ. וגם שינה למעלה אמר שאחר תת הנזם והצמידים שאל בת מי את ופה היפך להורות כי לא על ההשקאה נתן לה מתנות. כ"א על החתון שהיתה בת אחי אדוניו ומן הטעם הזה לא אמר שאמר לה היש בית אביך מקום לנו ללון פן יראה ששכר לילה נותן לה רק על החיתון ואמור ואקוד ואשתחוה לה' ואברך וכו' לא אמר כמאמרו למעלה בדרך נחני ה' בית אדוני. רק לקחת את בת אחי אדוני לבנו כי לא היה מסופק בלקוחין ועל ודאותם היתה ההודאה לה':

פסקה מט

ועתה ישכם עושים כו'. הנה הוראתי כי ה' עשה הדבר ולא אני אשר הנחני לקחת כו'. ועכ"ז הנני מיחס הדבר מאתכם לחסד ואמת כי בחיריים אתם. וז"א ועתה לו' ועתה שהוראתי כי מה' הוא עכ"ז אם ישכם עושים. וע"פ דרכו רמז להם שלא יקוו מוהר ומתן לאבי הנערה. כענין יעקב שעבד את לבן ז' שנים כ"א אם ישכם עושים חסד ואמת שהוא חסד חנם הגידו לי כלו' הגדה שהיא תשובה מפורשת שהוא ענין הגדה ולא באופן שתראה הגדה והודאה ותחתיה תעמוד הבהרת תחבולה מה ואם לא הגידו לי חזר ואמר לי כלו' אל תבושו מלומר שלא תחפצו בבן אברהם כי הלא אין אברהם בפניכם. כ"א אני ולכן אין כאן בושה. וזהו הגידו לי כי לי אתם אומרים ולא לאברהם:

פסקה נ

ויען לבן ובתואל וכו'. הנה כתב אצלנו על דרוש הידיעה אלהית. כי לא תכריח לפעולות אדם אם טוב ואם רע כל עוד שהדבר לא יצא מפיו ית'. כ"א מחשבה בלבד כמפורש אצלנו יפה. ובזה יאמר הלא אמרת שתייחס אלינו לחס' ואמת אם נודה בזווג. אך לא כן הוא כי אילו היתה ידיעה בלבד לפניו ית' ולא יצא מפיו היה הדבר נשאר אל בחירתינו, אך הנה מה' יצא הדבר ואחר שיצא מפיו ית' בת פלוני לפלוני כמשז"ל (ב"ר פ' נ"ו) על פ' הנה ילדה מלכה כו' שאחר העקידה שהיה אברהם מהרהר לא יפה עשיתי שלא

לקחתי אשה ליצחק זה כמה שנים שאילו עתה היה נעקד לא הניח אחריו בנים. ואמר לו הקב"ה אל תחוש כי הנה עתה נולדה בת זוגו. כי הנה ילדה מלכה כו' ובתואל ילד את רבקה. כלל הדברים כי הדבר יצא מפי ית'. ולכן אין להם בחירה וזהו לא נוכל דבר אליך אפי' לו' רע או טוב זה החיתון מה טיבו רע או טוב הוא לדעת אם נודה אם אין כי בטלה בחירתינו כי לא יבצר מהעשות:

ובמדרש רבה וז"ל (שם פ' ב') ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר מהיכן יצא רבי יהושע בר נחמני בשם רבי חנינא בר יצחק אמר מהר המוריה יצא. ורבנן אמרין מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' ע"כ וראוי לשים לב מה זו שאלה מהיכן יצא הלא הכתוב או' מה' יצא. ועוד או' מהר המוריה יצא איך יצא מההר ההוא. ועוד לרבנן גם אם דעתם הוא כי מה' יצא למה הביאו מפסוק שאחר זה שאינו מפורש בו היציאה מהיכן. ולא הביאו מפסוק מה' יצא הדבר שמפרש כי מה' יצא:

ועוד למה רבנן חזרו לומר מהיכן יצא ולא סמכו אל האמור מתחלה מהיכן יצא. ויאמר ורבנן אמרי ותהי אשה כו':

ולבא אל הענין נשית לב. למה תפסו מויען לבן ובתואל לשאול מהיכן יצא ולא תפסו מאומרו מה' יצא הדבר אך הנה הוקשה להם כי הנה פשט הכתוב הוא שאמר על פי דבריך בנסיוניך יראה כי מה' יצא הדבר ולכן לא נוכל כו'. והוקשה להם אחד שהל"ל מה' הדבר. או מה' הוא. כאשר נאמר בשמשון כי במה שנענה בנסיון אינו אלא הוראה כי מה' הוא. כי אלו היה הוא יתברך מדבר דבר תצדק ל' יצא כד"א יצא מפי צדקה כן יהיה דברי אשר יצא מפי אך מאומרו מה' יצא הדבר יורה על דבור שיצא באיזה מקום מה' יצא. ועוד או' לא נוכל וכו', מי יעכב ביד בחירת' שלא יאמרו רע או טוב ע"כ בא לתרץ ותפס מאומרו ויען לבן כו'. והוא שע"פ דרכו הוקשה לו על מה זה הקדים הבן לאב. באומרו לבן ובתואל שעל זה יש מרז"ל אמרו (מ"ק דף י"ח) שהורה לבן רוע מוסר שקפץ בראש קודם לאביו על כן להשיב על הכל אמר מהיכן יצא כלו' שאם הוא מהוראת הנסיון לא הל"ל יצא אך הוא כי מהר המוריה יצא שהוא ממה שאמר לו הוא ית' שם כי כבר נולד' בת זוגו של יצחק או כמו שכתבנו מאמרם ז"ל (ב"ר פ' נ"ז) על ויהי אחר הדברים. האלה ויוגד כו' ובתואל ילד את רבקה וכו'. ועכ"א יצא. כי מההר ההוא יצא הדבר מפיו ית' ע"כ אמר יצא וע"כ אמרו לא נוכל דבר אליך רע או טוב כי גם שידיעתו ית' אינה מכרחת לאדם אמירתו מכרחת כשיוצא מפיו ית' וזהו מה' יצא וע"כ לא נוכל. משא"כ אם היא על יד הוראה הנסיון שהיא ידיעה ולא אמירה. וע"כ התחכם לתפוס מאומ' ויען לבן כו'. כי בזה נתיישב אומרו ויען לבן קודם לבתואל והוא כי למה שבתיאל

מי הגיד לו מה שהיה בהר המוריה. אך לבן כי נביא הוא לא יבצר ממנו. ע"כ הוא היחל ואביו סייע אחריו. אך רבנן הוקשה להם איך יתכן יאמר מה' יצא ולא יפורש בכתוב מהיכן יצא. ע"כ בחרו לו' כי הכל הוא בדברי לבן ובתואל. והוא כתני והדר מפרש וזהו מהיכן יצא ותהי אשה וכו' והוא פירוש דבריהם שאמרו מה' יצא הדבר וע"כ לא נוכל. והם עצמם אומרים מה שאמרנו מה' יצא הדבר תדע מהיכן יצא. הלא הוא ותהי אשה לבן אדוניך שהוא בת פלוני לפלוני כאשר דבר ה' מאז ארבעים יום קודם יצירת הולד שאומרים פלונית תהיה אשה לפלוני. ואז דבר בפירוש וע"כ לא נוכל דבר אליך כו'. כי אינה ידיעה בלבד כ"א אמירה ממש ולרבנן יהיה הזכירו את לבן תחילה. כי גם בתואל לא היה בקי במה שמכריז' בת פלוני לפלוני כ"א לבן. אך אם היה חוזר על הנסיון גם בתואל שמע את דברי אליעזר:

או תהיה מחלקותם בדרך אחרת והוא כי הדרך הנכון אצלנו בענין כאן בזווג ראשון כו' הוא דעת חכמי האמת כי קודם יצירת הולד יכריז הזווג המתייחס אל נפשו והוא הזווג הא'. אך אחרי בואו לעולם והגיע עת נשוא. ידינוהו כפי מעשיו ואם יזכה יטלנה ואם לאו יעבירוה ממנו. ותנתן לאחר הטוב ממנו והוא זווג ב' לפי מעשיו. ובזה יחיה דעת החולקים האלה בכוונת לבן ובתואל. כי לדעת ר' יהושע כי אמרו קרוביה. כי לולא זכות עקידת יצחק בהר המוריה לא נתנה לו רבקה לאשה כי כשדנו אותם כאן בזווג שני לפי מעשיו בעקידה היא נתנה לו כי אולי מעת זוג ראשון לא היה שוה כשרונו אליה נמצא שהיה זה לו לפי מעשיו של הר המוריה וזהו מהר המוריה יצא וידוקדק כל אשר דקדקנו לדעתו בכתוב. ודעת רבנן שלא אמרו שהיה לפי מעשיו כ"א לפי זוג א' שאמר הוא ית' ותהי אשה וכו' שהיא בת פלוני לפלוני כי מאז לא היה שנוי לבלתי היותו ראוי אליה.

פסקה נא

הנה רבקה לפניך כו'. אמרו הנה שני דברים לפנינו. א' מציאות הזווג שנמהרנה לו. ב' שנשלחה על ידך מבלי שיבא הוא או אנשים גדולים ובני חורין מה שתלוי בבחירתינו שהוא לשלחה עמך או לאו. אנו מודים לך כי הנה רבקה לפניך קח ולך. אך מענין מציאות הזווג אינו בידינו כי אם ותהי אשה כו' כאשר דבר ה'. ולא נוכל לעכב:

עוד יתכן כיוונו והוא כי הנה ארז"ל (כתובות דף נ"ו) שמכריזין למעלה בת פלוני לפלוני. ואין אומרים פלונית לפלוני או פלונית לבן פלוני והוא כי למה שהאיש חשוב מצד עצמו נזכר בשמו משא"כ האשה כי אם אחר אביה. ובזה יאמר כי הנה העבד אמר אשר הנחני בדרך אמת הוא הזווג אמתי מן השמים ולא אמר בת בתואל ליצחק רק בת אחי אדוני שלא החשיב את בתואל להתחתן ביצחק. כ"א ייחס אותה אל אברהם באומרו בת אחי

אדוני ואגבה גם ביצחק לא הזכירו בשם. רק אמר לבני ואמר עם כל זה בחיריים אתם אם ישכם כו'. והשיבו בענין הזווג לא נוכל כו'. אך בסגנון שאמרת בת אחי אדוני לבנו. הנה רבקה לפניך והוא כי בימים ההם אנשי החכמה היו מכירים כשרון האדם או הפכו בפנים והנה אליעזר זיו איקוניו דומה לאברהם ודולה ומשקה מתורתו לאחרים ומושל בכל אשר לו מושל ביצרו כמותו. אין ספק שגם הוא היה מכיר בפרצוף. ועל כן אמר הנה רבקה לפניך. כלומר הסתכל בפניה. ואחר שהוא חשובה זכה במקחך קח ולך. ולפי זה ממנה נעשה עיקר מפאת עצמה כאשר אמרנו הנה רבקה. מבלי תאמר בת אחי אדוני או בת פלוני אך בחתן לא נאמר ליצחק כי אם לבן אדוניך כאשר דבר ה' כלומר כי גם שדרכו ית' לומר בת פלוני לפלוני. שאת האשה שאינה חשובה מצד עצמה מייחסים אותה אחר האב לו' בת פלוני. אך האיש שהוא חשוב מעצמו מזכירין שמו ואין אומרים בן פלוני. אך בזה נהפך הדבר ולא אמרו רק רבקה לבן אברהם לחשיבותה. וזהו רבקה וכו' אשה לבן אדוניך וזהו כאשר דבר ה' מאז שלא אמר בת פלוני לפלוני כי אם פלונית לבן פלוני.

פסקה נב

ויהי כאשר כו'. למדנו דעת לבלתי החזיק טובה ללבן ובתואל כי אליו יתברך אשר נתן כזאת בלבם להשיב לי והנה על שני דברים ראה להחזיק טובה אליו יתברך. א' על הודאות הזוג. ב' על אומרם קח ולך. שהודו לשלחה על ידו עם היות עבד ואינו לפי כבודה. ועל זאת הב' אמר כאשר שמע עבד אברהם. ועל מציאות הזוג אמר את דבריהם ועל שני הדברים וישתחו ארצה לה':

או יאמר כי על היותי עבד אברהם. השתחוה לה' ולא להם:

פסקה נה

ויאמר כו'. הלא כמו זר נחשב אחרי או' קח ולך יחזרו בהם ויאמרו תשב הנערה כו'. אך הנה לבן נתן עיניו בממון. כי ראה שעל מעט מים נתן נזם וצמידים. ומה גם אחרי הסעידו אותו ואת אנשיו וגמליו. אז יתן מנה יפה לקרובי הכלה כדרך המתחתנים וע"כ הפליגו להוראת טוב לבם באומרו הנה רבקה לפניך קח ולך. למען יותר להם אך הוא הוביש עצתם ויוציא כלי כסף וזהב ויתן לרבקה כי ישארו עמה בית אשה. אך ומגדנות בלבד הוא מה שנתן לאחיה ולאמה אך בראותם כי לשקר שמרו ונהפך לאבל מחולם אז נהפכו לו והטילו כעסם באומר תשב הנערה כו' להכעיסו. ולמען יתקן את אשר עותו בממון וגם לא אמרו אחר תוליכה כ"א אחר תלך כלו' ולא עמך אז השיב הוא אל יעלה על רוחכם כי אותי אתם מפחידים כי אם לה' אתם מכעיסים כי הוא העושה מה שאני עושה ומצליחני ואותו אתם מנגדים וז"א אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי. וגם עשו בגין

אדוני וזהו שלחוני ואלכה לאדוני. אז להסיר האשם מעל עצמם אמרו נקרא לנערה כו' וכדי לשום בלבה שתמאן. דברו לה בל' תמיהה התלכי כלומר האם תלכי ואמרו עם האיש הזה כלומר שהוא איש ואינו כבוד. וגם הזה שהוא עבד והוא העדר כבוד וחשד ועם כל זה ותאמר אלך:

פסקה ס

ויברכו כו'. או' ויאמרו לה הוא מיותר וכן אומרו אחותינו ואומרו את וכן אומר וירש זרעך כו'. כי מה חידשו לה בברכה זו הלא בברכה זו כבר נתברך בה יצחק אחר העקידה כי נאמר לאברהם ויירש זרעך את שער שונאיו. אך הנה המה ידעו כי בזה נתברך יצחק בין ברבוי כענין כה יהיה זרעך בין מה שיירש זרע אברהם את שער אויביו. אלא שחששו פן יקרה ליצחק כאשר קרה לאברהם שנשא שתי נשים ובזרע האחת נתקיימו הברכות ולא בזרעה השנית כן חששו אולי יצחק ישא אחרת ויתקיימו בזרעה ממנו כל ברכות יצחק ע"כ ברכו את רבקה שיתקיימו ברכות יצחק בזרעה ממנו וזהו ויברכו את רבקה כלו' ולא את יצחק כי ברוך הוא ויאמרו לה כלו' לה ולא לו והוא אחותנו את היי ולא אחרת לאלפי רבבה שהוא על הרבוי. וכן הברכה השנייה והוא יירש זרעך את שער שונאיו ולא זרע אחרת:

ובמסרה רבבה ארבעה במקרא. את היי כו' ושנים יניסו רבבה ומאה מכם רבבה ירדופו רבבה כצמח השדה כו' יאמר משז"ל (ב"ר פ' מ') שכדי שלא יאמרו אחיה ואמה תפלתינו עשתה פירות. על כן לא ילדה רבקה עד שהתפלל יצחק וזה יאמר את היי לאלפי רבבה. ולא היה מתקיים כי שנים שהן לבן ואמו. יניסו ברכת רבבה זו לבל תלד רבקה להוציא הרבבה. פן יאמרו שתפלתן עשתה פירות אך לעומת אמה של כלה ואחיה שיניסו רבבה מאה מכם הוא מי שנולד לק' שנה הוא יצחק עם מי שהוא מכם היא רבקה ברכת רבבה בתפלתן שהיו מתפללים זה בזוויות זה וזו בזוויות זה. ירדופו. זהו רבבה כצמח השדה נתתיך. כאשר צמח השדה באה ע"י תפלת ישראל להמטיר על הארץ הגשמים. כך זרע יצחק אינם באים כי אם על ידי תפלת יצחק ואשתו ולא על ידי לבן ואמו:

פסקה סא

ותקם כו'. אמר כי אפילו להרכיבה על הגמל לא היה על ידי האיש כי אם היא ונערותיה ותרכבנה. והוא הולך לפניהן והן אחריו וזהו ותלכנה אחרי האיש וכאשר החזיקו בדרך ותשובנה המלוות ויקח העבד את רבקה לא לן שום לינה עמה כי אם הלך מציאות הליכה ומיד ויצחק בא כו' ופגעו בו והוא מאמרם ז"ל (שם) כי קפצה לו הארץ גם בשובו כדי שלא יתייחד עמה ואמר והוא יושב בארץ הנגב להורות כי לעבד קפצה הארץ כי היה מוטפל בנישואי יצחק להוציא ממנו ומרבקה את יעקב זרע אמת. אך ליצחק שהיה

בא להביא את קטורה להוציא זרע ההוא לא קפצה הארץ. כי אם והוא יושב בארץ הנגב ולא בביתי כי אם חוץ מהיישוב המתואר לארץ הנגב ובזה יתיישב או' מלת מבוא. שהיא יתירה ולא אמר בא מבאר לחי רואי אך כיון בא מבוא. כלו' בא מביאה כהלכתה ולא מקפיצה כאליעזר. ושיעור הכ' ויצחק בא מבוא. אך אליעזר לא בא מבוא. כ"א מקפיצה:

פסקה סג

ויצא יצחק לשוח כו' . אמר כי כאשר נשא עיניו לא נתן אל לבו על אליעזר. שמא הוא הבא בגמליו. כי אם והנה גמלים באים והוא כי ראה גמלים באים והוא מהטעם האמור כי הנה יצא אליעזר מעם אברהם. ואיך היום חזר עם האשה. שלא ידע כי קפצה לו הארץ בהליכה ובהחזרה ולא לן בבית לבן כי אם לילה א' ולא עלה על לב יצחק שלעבד יהיו ב' קפיצות והוא בא מבוא כמדובר. ועוד טעם ב' כי הנה יצא לשוח בשדה וירא והנה גמלים באים בשדה ולא תפסו דרך כבושה לחברון אשר שם בית אברהם וע"כ לא שת לבו אל ההולכים על הגמלים. מי הם כ"א על הגמלים עצמן:

או ספר מענותנותו שלא הביט אל רבקה שעל הגמל. כי לא ידע כי אשתו היא רק אל הגמלים וזהו וירא והנה גמלים.

פסקה סד

ותשא רבקה כו'. מה שהפילה עצמה מעל הגמל. אפשר שנבעתה מזיו צלם אלהים שעל פניו. וחששה אולי הוא יצחק. כי מי חוץ ממנו או אביו יהיו לו כן ועל הזיו הלז ריבה האת באומרו את יצחק. ואם נשית לב על ריבוי האת באו' את עיניה יהיה כי האבות הן הם המרכבה ושכינה היתה עמו. וזהו האת כענין ותראהו את הילד שארז"ל שראתה עמו שכינה וכ"ש רבקה שראתה זיו השכינה ונבעתה ותפול מעל הגמל כי בושה מחתנה וזיו שכינה שעמו וזה מאמרה אליו באומר' מי האיש הלזה כו' והוא לאמר לו אל תתמה שהפלתי עצמי מעל הגמל כאלו נתתי אל לבי כי הוא אישי כי הלא ב' דברים ראיתי כן תמהתי. הא' זיו פרצופו שמורה חשיבות נמרץ. וז"א מי האיש הלזה. כי איש הוא לשון חשיבות וכן אומר הלזה כמ"ש חז"ל (ב"ר פ' מ') שראתהו הדור כיוסף שנא' בו הלזה. שכיונו כיוסף שהיה ה' עמו כד"א ויהי ה' את יוסף. ועוד טעם ב' והוא בשום לב אל או' ההולך בשדה לקראתנו. שהל"ל בא בשדה לקראתנו וגם אומרו בשדה הוא מיותר אך הוא כי להיות זוגו של יצחק בא אצלו כמו שז"ל גם בזה כי יצא לשוח בשדה. ומה' יצא יניחו הגמלי' הדרך כבושה ויכנסו בשדה לעומת יצחק כי היה זווגו בא אצלו. וז"א וירא והנה גמלים באים ולא אמר עוברים כ"א באים שהיו באים לעומתו והן זאת תמיהת רבקה. באומרה ההולך בשדה שאינו הולך בדרך כבושה רק בשדה בתוך השדה משולל דרך ואיך הוא לקראתנו כי מי הכניסנו בתוך השדה. ואנה עזבנו הדרך ואיך נזדמן היות

לקראתנו אך זה יורה היות לו אצלינו שייכות מן השמים. ומזלי ומזלו חזו ושלא בכוונה נעשה הדבר כלו' וע"כ הפלתי עצמי באמור אולי הוא זה אז השיב ואמר הוא אדוני. וכדברך הוא שזווגו בא אצלו ושלא בכוונה א' בא' יגשו אז בראותה כי לא היתה השערה ואומד בעלמא כי אם באמת אז ותקח הצעיף ותתכס. ובמדרש שנים נתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר ותהיה הכוונה להורות כי לפי רוב צניעות האשה כן תפקד בבנים כענין (תהלים קכ"ב) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך וזה יורה בזה כי ב' נתכסו בצעיף שהוא כסוי ועפוף יתר ונפקדו ללדת שנים שנים ואחר שהיה בשתים לא מקרה הוא כ"א בעצם מן השמים על צניעותן ביותר. ויתכן שעיקר הכונה ללמד לתמר מרבקה כי עם שענין תמר יראה בלתי הגון. היקש הכסות בצעיף ולדת' תאומים כרבקה יורה שווי כי גם שם היה דרך צניעות להכסות מזולת יהודה כמפורש במקומו:

פסקה סו

ויספר העבד וכו'. לבל יהי לבו נוקפו אל בא אשה יפה עד מאד. ביד עבד איש בדרכי'. ע"כ ספר לו את כל הדברים אשר עשה איך ענהו ה' בנסיונו. וה' ענהו במענה פיו ופרטי הצלחת הדרך. כלו' שאם לא מרוב צדקו לא עביד קב"ה ניסא לשקרי:

פסקה סז

ויביאה כו'. הנה או' האהלה ה"א שבראש תיבה מיותרת כי ה"א שבסוף תיבה היא במקום למ"ד בראשה ועוד למה יגיד לנו שהביאה האהלה ולא היל"ל אלא ויקח את רבקה. ועוד אומרו ויאהב' היעל' על לב שלא יאהבנה. ועוד אומרו וינחם יצחק כו' מה ענינו פה והנה במדרש ב"ר וז"ל (שם) ויביאה יצחק כו' כל הימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה וכיון שמתה שרה פסקה וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן. כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה. וכיון שמתה שרה פסקה אותה רוחה. וכיון שבאת רבקה חזרת אותה הרווחה. כל ימים שהית' שרה קיימת היתה ברכה משתלחת בעיסה. וכיון שמתה פסקה אותה ברכה כיון שבאת רבקה חזרה. כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דלוק מליל שבת עד ליל שבת. וכיון שמתה פסק אותו הנר וכו':

וראוי לשים לב מה ענין ארבעה דברים הללו שנתייחדו לשרה ולרבקה. אך הנה כתבנו במקומו כי מה שקלקלו אדם וחוה תקנו אברהם ושרה. ואחריהם יצחק ורבקה ומה גם לס' הזוהר כי האבות (ע"ש פ' ויחי) כלן יש להן שייכות ע"פ הגלגול עמו כמפורש שם. וע"כ אחשוב כי נתייחדו שם בקבורה אדם והאבות. והנה על מה שקלקל חוה ניתן לאשה לתיקון שלש מצות נדה חלה הדלקת הנר. והוא כמאמרם ז"ל (שבת דף ל"ב) היא כבתה נרו של עולם תדליק את הנר היא שפכה דמו של עולם תשפך דמה ותקיים מצות

נדה. היא קלקלה חלתו של עולם תפריש חלה והוא כי הן האדם מורכב מארבעה דברים. נשמה ורוח ונפש וחומר וחוה קלקלה השלשה כי את הנשמה לא קלקלה. כי הלא היא דעת חכמי האמת כי הנשמה העליונה אינה נפגמת בעון כי טרם יחטא אשר היא בו תסתלק מעליו אך יופגמו בחטא השלשה הנותרים ואת שלשתן קלקלה חוה בהחטיאה את האדם. ואחשוב כי חומרו של אדם היתה חלתו של עולם. והוא כמו שאמרו חכמינו ז"ל (ב"ר פ' י"ד) על פסוק ואד יעלה מן הארץ כו' וייצר כו'. ארז"ל כאשה שמקשקשת עיסתה במים ומפרשת חלתה. כן ואד יעלה מן הארץ כו' והשקה כו' ומהעפר השרוי במים נטל וייצר את האדם הנה כי עפר שממנו נברא אדם נתייחס להפרשת חלה. והוא הוראת היות מין האדם בערך כל הארץ וצאצאיה כחלה בערך כל שאר העיס' כי היא קדש ושאר העיס' חול ושאין הנאה מכל הארץ עד יברא אדם. כאשר אין נהנית מהעיסה עד הפריש חלתה וע"כ ממקום כפרתו נברא הוא מקום המזבח כנגד שער השמים כי שם קדושת השכינה. והוא טוב הארץ ומשם נוטל חלתו של עולם קדש לה'. והנה חוה היסבה עכירות החומר ומיתתו והפסדו על כן תתקן במצות חלה. ועל הנפש שקלקלה אותה תתקן במצות נדה כי הדם הוא הנפש. וכנגד הרוח המאירה יותר והיא כבתה אורו תתקן בנר שבת. אך הנשמה אינה נפגמת בעון כדעת חכמי האמת. כי בבא אדם לחטא היא מסתלקת ועולה ולא יבדק בידה פגם ע"כ לא הוצרך תתקן רק הג'. ובתיקונן היא שבה על האדם. ובזה נבא אל הענין. כי במה ששרה היא מתקנת קלקולי חוה במה יודע. אם לא בהוראת שפע טובה וברכה. במה שכנגד הדברים שהם תיקון מה שקלקלה חוה והוא כי כנגד החלה היתה עיסתה מתברכת. וכנגד הנר היה דולק מליל שבת לליל שבת להורות שתקנה ב' הדברים. וכנגד ענין הנדה היו דלתות פתוחות לרוחה להורות כי טומאת זוהמת דם נידות לא היה לה. או שהיתה זהירה בה. והיו דלתות פתוחות כנגד פתחי נדה שאל"כ לא היתה ברכה שורה שם תוך אהלה בטומאה ההיא ואלו היתה בימי טהרתה לא תמצא בימי נדותה, אך כל הימים שהיתה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה. כי אין זה רק להיות קדוש' שרויה שמה וז"א כל ימים שהיתה כו'. ועל הנשמה שלמעלה מהכל השורה בתיקון השלשה שנפגמו ע"כ היה ענן קשור פתח אהלה. רמז אל הנשמה שעל הכל:

והוא כי ענן השכינה היה שם קשור עם הנשמה. כדרך שכינה השורה על כל שלם ששורה על הנשמה ומתפשטת עד הנפש ועד הבשר. וגם שמה שהוצרך לתקן לא היו כ"א הג'. כשבא בעל המאמר לספר שבחה בכל ד' חלקוה. הזכיר את ארבעתן ובגדולה היא הנשמה העליונה. היחל ואמר שהיה לה ענן קשור כו'. ומה שלא הובאו במאמר

על הסדר הוא כי השנים המורים על השראת קדושה. א' על האהל. והב' תוך האהל סמך אותן יחד. וברכת עיסה ונר. שהיתה ברכה בב' דברים פרטיים ועיקרן ערב שבת ונכרים ברכותם לעין. סמכם יחד גם הם. ולהורות שעל זכותם היה. אמר שפסקה במותה ולבלתי נוגע בכבוד אברהם אמר פסק אותו וכן אמר פסקה אותם רווחה. וכן אמר אותה ברכה אותו הנר. לו' כי גם שלא יבצר בזכות אברהם אך לא היה כ"כ כאשר בימי שרה. ומה שפסק הוא אותו המציאות שהיה בחייה וכשחזרה היא אותו ענן אותה רוחה כו' כאשר בימי שרה:

והנה על פי הדברים האלה נבא אל ענין הכתוב כי רצה יצחק לנסות את רבקה אם תמלא מקום אמו היא ראויה אליו ומה גם שהיתה בת ואחות כומרים והוא עולה תמימה ע"כ ויביאה יצחק האהל' לנסות אם יהיו לה מדות אמו אם יראו בה הסימנים שהיו לאמו ע"כ הכניס באהל אמו וירא והנה שרה אמו כי היה כאלו היא שרה אמו. וזה אפשר יכוין בה"א יתירה. כי הל"ל אהלה. שהוא כאומרו לאהל כי ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראש' נמצאת ה"א ראשונה יתירה לרמז כי בהיותה היא תוך האהל היו באהל חמשה דברים היא וארבעה דברים הנאמרים במאמר ובראותו כי כן אז ויקח אותה שהוא הנישואין. ועדיין לא ניחם בעצם אחרי אמו כי אמר כי גודל זכות אמו גרם שבמיעוט צדקות רבקה. יספיק להחזיר מה שכבר היה כענין מדה הקרובה להמלאו' שבתוספות מעט ימלא על כל גדות' ומה גם שכל איכות קדושה המסתלק לא יעקר לגמרי. כ"א נשאר מציאותו שם. ע"כ אחר שלקח אותה ונשאה הסתכל בצניעות' ומעשי' וירא כי היא לו לאשה נאותה אליו שאם היותו עולה תמימה היא נערכת אליו להיות לו לאשה. אז ויאהבה וינחם וגו' מה שאין כן מתחלה:

פרק כה

פסקה ז

ואלה ימי שני כו'. טעם אומרו אשר חי. מה שלא נאמר בשום צדיק זולתו אפשר במ"ש ז"ל (ב"ר פ' ס"ג) כי על שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה מת חמש שנים קודם זמנו. וז"א אשר חי כלומר שלא היו כל חייו כ"א אשר חי מהם. או אפשר על כי אברהם היה גר למ"ד בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו ולמ"ד בן מ"ח שנה והנה היה אפשר שלא יחשבו לו ימי צדקות מאז הולדו רק מאז הכיר את בוראו. ע"כ אמר כי לא כן הוא. והוא כי חי נקרא הצדיק כמשז"ל (ברכות דף י"ח) מפ' ובניהו בן יהוידע בן איש חי וכי כולי עלמא בני מתים נינהו אלא שהיה צדיק שהצדיק נקרא חי ועד"ז יאמר אלה ימי שני חיי אברהם שיקרא בכל שנים אלו חי ק' וכו' שכולל מיום הולדו:

פסקה ח

ויגוע כו'. הנה אומרו ושבע הוא דבר בלתי מובן ואם הוא ז' ימים מה יתן ומה יוסיף הודעה זו שהלך ז' ימים. והנה ארז"ל בב"ר וז"ל (פ' ס"ב) כתי' עוז והדר לבושה כו' כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לע"ל ומראה להם הקב"ה עד שהם בעוה"ז. מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לע"ל ונפשם שבעה והם ישנים א"ר אליעזר משל לסעודה שעשה אותה המלך וזימן את האורחים והראה להן מה שהן אוכלין ושותין ושבעה נפשן וישנו להן. כך הקב"ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעולם הזה מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא ונפשם שבעה והם ישנים שנא' כי עתה שכבתי ואשקוט. הוי בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן. כד דמך ר' אבהו חזו ליה תלת עשר נהרי דאפרסמונה דכיא אמר להון אלין דמאן אמרו דידך אמר אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה'. והנה אין ספק כוונו לבאר פסוק זקן ושבע שהוא ששבעה נפשו מרוב טוב. אשר הראו לו מתן שכרו:

ולבא אל ביאור המאמ' דרך כלל גם שלא נבא אל התכת כל דבור ודבור ממנו נשית לב. (א) אל הקדמתו זו באו' כל מתן שכרן כו' מתוקן להם לע"ל ומראה להם כו' והיה די יאמר הקב"ה מראה להם מתן שכרן כו' וידוע שהוא מתוקן: וראוי ג"כ לשית לב אל מלת מתוקן מה היא התיקון ומהראוי יאמר צפון להם. (ב) איך ע"י שמראה להם נפשם שבעה ואדרבה תשתוקק יותר. (ג) למה נשתנית שעת מיתה מעת זולתה. (ד) מאמר ר"א משל לסעודה כו' מה צורך אל המשל כי הלא מובן מבלי משל. (ה) או' לסעודה כו' מה הוא האריכות הלזו. והוי ליה לקצר ולו' למלך שזמן אורחים והראה להם מה שהם כו'. (ו) למה מביא פ' כי עתה שכבתי כו' הלא הביא מפ' ותשחק ליום אחרון ואם אין משם ראיה יביא פסוק זה בלבד. (ז) כי אין בפסוק הזה שביעת הנפש. (ח) בענין ר' אבהו כי הלא יפלא האם איש כמוהו יאמר ואני אמרתי לריק יגעתי כו' האם היה מסכל שכר טוב לצדיקים חלילה:

אמנם הנה בזולת מקום זה הזכרנו ענין המאמר ואבואה אליו כעת דרך קצרה והוא שהוקשה לו בכתוב שהיל"ל ותשחק בשו"א הוי"ו וגם היל"ל ביום אחרון ולא ליום בלמ"ד. ע"כ אמר כל מתן כו' והוא כי הנה אין ספק כי בצאת נפש צדיק ממנו בעת למות לא יבצר מהצר לנפש מצד עצמו ולחומר מצד עצמו. נפשו תאבל באומרת אויה לי כי אפסיד מלסגל מצות ומע"ט להתענג בדשן עד בלי די כענין הצדיק אבד כו' כי לא נאמר נאבד. אך הוא שמצטער בלכתו בעון הדור שאבד מלסגל מצות לבלתי הועיל למו כי אין איש שם על לב כו'. וגם בשרו עליו יכאב. באמור אוי לי כי אני עניתי מאוד

ביסורין ועבוד את ה' ועתה הנפש תעלה לאכול מפריו ואני לקברות אובל למקום עפר רמה ותולעה. ע"כ למען העלות ארוכת שניהם מה עושה הוא ית' מראה להן מתן שכרן כו'. טרם צאת הנפש מהגוף, באופן שבאמצעות הנפש אשר בו עדיין ומה גם בעת למות שנתוסף בה שפע קדושה רבה כמ"ש בס' הזוהר על פ' תוסף רוחם יגועון. אז גם הגוף קונה שפע מאותה הארה של מתן שכר כי שבעה בעריבת האור התענוגיי. באופן שבאותו עריבות שיערב למות באותה ראיה הנפש תשבע. ובלתי מצירה על מה שלא תסגל עוד מצות וגם החומר לא ירקב בקבר רק ישאר כישן שינת עריבות מאשרהראו לו ולא ידאג על אשר יתבלה כי לא ירקב כי אם יישן. כענין ר"א בר' שמעון ור' אחאי בר יאשיה ודומיהם שהם ישיני עפר עד שעה א' קודם תחיית המתים כמאמר רב אחאי בגמרא. ולהמתיק הדבר לתת טוב טעם אל הענין. הקדים ואמר כל מתן כו' והוא כי דעתו כי גם שמעלות הנפש למעלה תתענג בדשן עיקר מתן השכר הוא לע"ל אחר התחייה בגוף ונפש. וז"א מתוקן שהוא ית' כמו שמתקן סעודה מדברים בלתי נאכלים כמות שהן חיים כן מתן שכר שהיא רוחני מאד בלתי נאכל לחומר מתקנו ית' באופן נאות ליהנות ממנו הגוף עם הנפש אחר התחייה וז"א מתוקן להם לעתיד לבא כי גם שהחומר זך יהיה אז. אם כל זה רחוק ממנו יהיה אל איכות הנפש בצד מה וע"כ בהיות מציאות ממוזג ומתייחס אל הרוח עם הגוף ההוא. ע"כ בהראותו ית' האושר ההוא לגוף ונפש עודם יחד. ידבק עריבותם בבחינת. התחברות' מעין העתיד לשניהם יחד באותו לא יתפרדו לגמרי. כי אם היה כישן שלא תעקר נפשו מגופו לגמרי באופן לא יפסד החומר וגם הנפש באותו עריבות תשבע. וזהו נפשם שבעה והם ישינים כמדובר. באופן כי בעת התחיה שניהם יהנו הנפש בשבעה וראותה אורות שפעלה ותעש' למעל'. והגוף בהיותו ישן שינת עריבות. עד התחיה שיקבלו שכרן יחד. והנה עדיין יש מקום לו' כי אדרבה בראותם הטובה ההיא. יערבו לה אז יותר וישתוקקו אליה ולא ישבעו ולא ישנו. לזה בא ר' אלעזר ואמר משל לסעודה כו'. והוא לומר כי הלא יש כמה בחינות שעליהם ישבעו וילינו והוא כי הנה סעודה שיש בה כמה בחינות. (א) שהמלך בעצמו עשאה. (ב) שהוא בעצמו זימן את האורחים. (ג) שהם אורחים ולא בני בית. (ד) כי אינו חייב להם כלום כי אינו רק גמילות חסד לאורחים. (ה) שהמלך בעצמו הרא' להם מה שהם כו'. (ו) שאין פחד להם יותן לזולתן הסעודה ההיא. כי אם מה שהם אוכלים ושותים ודאי ולא זולתם: **הנה** ודאי אורחים אלו בראותם כל יתרונו' אלו כל כך עריבות יערב למו ששבעה נפם וגם הגוף נהנה כי וישנו להם וזה דקדק באומר להם לומר כי אין שינה בלי הנאה כי אם להנאתם. כי מעריבותם נרא' להם כאוכלים ושבעים וערבה שנתם. וכל זה היא

בנמשל כי הוא ית' עשה הסעודה כד"א (תהלים ל"א) מה רב טובך כ' פעלת לחוסים בך. והוא ית' מזמן את הצדיקים בעצמו מתראה לצדיק בסילוק. והם אורחים ולא בני בית מצד החומר. וגם מצד הנפש אינו חייב כלום כי מי הקדימו וישלם. וגם הוא ית' מרא' לו השכר בסילוק וגם הוא מה שהם אוכלים ושותין בטוחים כי להם יהיה. אז כל אותו עריבות נכנס יחד בגוף ונפש. באופן לא יתפרדו בעצם ונפשם שבעה והם ישנים בנדיבות האושר. ששפתותיו כדובבות בקבר והוא הכתוב אצלינו על פסוק ושכבת וערבה שנתיך:

עוד יתכן לומר כי ר"א חולק במקצת עם הקודם והוא כי הקודם אמר שכל עיקר השכר הוא לאחר התחיה. ואין לנפש בנתים רק העריבות השבע בראות אורות זכיותיו. אך לא כן דעת ר"א כי אם שהנפש היא תתענג בנתים עד אין קצה למתן שכרה. אלא שמה שמראין להם בסילוק היא דבר מיוחד לשניהם. כסעודה שעושה המלך זולת מה שנותן שכר לבעלי מלאכתו. שהוא מה שמטיב לגוף ונפש יחד אחר התחיה:

והנה בזה נתיישב אומרו ותשחק ליום אחרון. שהוקשה לו אומר ותשחק בפת"ח הוי"ו. וגם אומרו ליום ולא אמר ביום. והוא כי הנה כל האלפא ביתא פירשו אותה רז"ל על נפש צדיק. ועליה יאמר עוז והדר לבושה שיש לה באותה העולם כנודע. ולא בלבד אחר צאתם מהעולם כי אם גם מאז היתה פה בסילוקה. כבר ותשחק ותשמח בשביל יום אחרון בל תחייה כי מאז ראתה אשר יהיה לה אז. והנה לא נמצא בפסוק זה רק מהנפש שנפשו שמחה ושבעה. אך לא מהגוף שיהיה כישן. לזה הביא הפסוק כי עתה שכבתי כו' שאומר על זמן המיתה שנקראת שכיבה שכבתי. ואשקוט על הנפש. ישנתי על הגוף. במה שאז ינוח לי לעתיד כי מאז מראים אותו לו. והביא ג"כ ראיה מר' אבהו דאחזו ליה י"ג נהרין כו'. ואמר ואני אמרתי כו'. אפשר כי למה שהי' עשיר וענוג מאד כאשר הפליגו בגמרא. ואשר היה גדול בבי קיסר היה דואג בלבו אולי ניכה בהנאת גופו כל זכיותיו. וזהו אמרתי לריק יגעתי:

או יאמר כי הנה בראותו נהרין דאפרסמון שהוא הוראת אור מלובש הכיר בזה. וגם בהיות שהראו לו קודם הסילוק ולא לאחרי כן לנפש. כי אין זה כ"א שגם החומר יקנה אושר להיות כישן כמדובר. ע"כ אמר כל אלין דאבהו. כלומר מן אבהו כמו שהוא לגוף ונפש שכלם יהנו. ואני אמרתי כי היגע שהוא הגוף. מאומה אין לו שכר רק לנפש כי הגוף יכלה בקבר והייתי מצטער עליו. ואומר לריק יגעתי להיות תהו והבל בקבר כחי כליתי. כי כל האושר לנפש תהיה אכן משפטי את ה' בעל הרחמים. שאינו מקפח שכר שום בריה:

והנה הביא ראיה מהפסוק. אך עדיין היה אפשר לפרש הכתוב בדרך אחרת. והנה הביא אחרי כן ראיה מהחוש מר' אבהו. ועדיין היה אפשר כי לא לכל הצדיקים יהיה כן. לכן הביא זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי ורבי יוסי בן פרטא כו' כי שלשתן הורו כי ראו בסילוקן מתן שכרן. והנה בתלתא הויא חזקה וזה אומרו בסוף המאמר הוי בשעת סילוקן של צדיקים מהעולם. הקב"ה מראה להם כו':

וזה כיון כי הנה עדיין מכל הראיות שהביא. אין ראיה ברורה רק שמראין להם מתן שכרן. אך לא שהקב"ה בעצמו הוא המראה להם המתן שכר. לכן הביא ענין שלשת השלמים האלה שאמרו אותן הפסוקים שמורה מהם כי הוא יתברך הוא שהראה להם. והוא כי בפסוקים הקודמים שהה פסוק ותשחק כו'. וכן פסוק כי עתה שכבתי כו'. או פסוק ואני אמרתי כו' שאמר רבי אבהו. אין ראיה רק שרואים בעת סילוק מתן שכרן אך לא שהוא ע"י הקב"ה. אך בשלשה הגדולים האלה שכל הפסוקים שאמרו בסילוק. הם כמדברים עמו יתברך לנוכח על זאת יתפלל כל חסיד אליך וישמחו כל חוסי בך כי טוב יום בחצריך מה רב טובך כו' וביאור המאמר כתוב אצלינו בשערים:

ואומרו ויאסף אל עמיו יהיה כי כל צדיק הולך אל מחיצת הצדיקים כיוצא בו. והם המתעוררים להקביל פניו. והנה יש צדיקים שיש להן קצת עון אשר חטא ולא יכניסוהו במחיצתו עד ינכו לו כל אשר חטא על הנפש. ואח"כ יאסף אל עמיו במחיצות צדיקים כיוצא בו שהיא מחיצתו. אמר כי אברהם מיד כשמת נאסף על עמיו. כי לא היה לו דבר לנכות וליטהר תחילה. כי טהור היה לגמרי:

פסקה יא

ויהי אחרי מות כו'. אמרו רז"ל שברכו ברכת אבלים. ויש אמרו שמסר הוא ית' הברכות ביד אברהם ולא ברכו פן יצטרך לברך גם את ישמעאל לכן כשמת אברהם ברכו הוא ית'. וזהו ויהי אחרי מות אברהם ויברך כו'. ועד"ז יאמר בשום לב אל מלת בנו שהיא מיותרת אך יאמר כי הנה דרך הקובר את אביו להצטער על כי סר צלו מעליו. אך כשהוא צדיק אין פחד כי הלא בן הוא לה' כי הוא ית' יהיה לו לאב והות לו ית' לבן וכמאמרו ית' על שלמה. ומה יהיה מאמר הכ' על צער יצחק על סילוק אביו כי לא יבצר מזה כי ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו של האלהים הנזכר באו' לו אם אברהם מת הלא בן לי אתה ואני אביך קיים לעד ולכן ברכו לחזק את לבו ובראותו יצחק כן דבק בו ית' ביותר ויבחר למושב לו באר לחי רואי אשר שם נגלה לו האלהים והוא מקום מוכן לשכינה:

פסקה יט

ואלה תולדות יצחק בן אברהם כו'. הנה ראוי לשים לב אל אומרו בן אברהם כי מה בא ללמדנו. והנה ארז"ל במדרש רבה (פ' ס"ג) וז"ל עטרת זקנים בני בנים. ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברם נקרא אברהם יצחק נקרא אברהם דכתיב ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם. יעקב נקרא שמו ישראל. דכתיב לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כו' יצחק נקרא שמו ישראל. דכתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב. אברהם נקרא ישראל ר' נתן אומ' מילתא עמיקתא היא. ומושב בנ"י אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ גושן שלשים שנה וארבע מאות שנה ע"כ. וראוי לשים לב למה אמר שאברם נקרא אברהם שאינו מן הדרוש. וכן אומרו יעקב נקרא ישראל ולמה אברהם לא נקרא יצחק כמו שנקרא ישראל וכן יעקב לא נקרא אברהם כמו שיצחק נקרא אברהם ולמה יצחק נקרא אברהם וישראל:

אך הנה תחלה הוקשו לו אומרו בן אברהם שהוא מיותר. ועל זה לתרץ הענין הביא פסוק עטרת זקנים בני בנים. כי הלא קשה בו למה לא אמר בנים כי אם בני בנים ועוד למה לא אמר ותפארת בני בנים אבותם מעין ראש הכתוב ועוד שנכנס בעטרת ויצא בתפארת. לכן אמר הנה אברהם קנה שלמות שהיה תחלה אברם כמשז"ל ראש לבני מדינתו ונקרא אברהם ראש לכל המון גוים אמר שיצחק גם כן קנה מעלה זו שהיה אב לכל המון גוים וזהו בן אברהם אברהם כי גם יצחק בן אברהם נקרא אברהם ואם לא היה או' בן אב הם לא היה נדרש שנקרא אברהם והוא כי אברהם הנזכר פעם שנית עולה לכאן ולכאן לומר שבן אברהם נקרא אברהם. ולו' שאברהם הוליד כו' על דרך מאמר רבינא בגמרא (ב"מ דף ס"א) על פסוק את כספך לא תתן לו וכו' שאומר בנשך ובמרבית משמע שמשמש למעלה אל הכסף ולמטה אל האוכל:

אמנם יעקב קנה שלימות גדול מזה כי נקרא ישראל שלא בלבד הוא גדול על המון גוים כי אם גם על מלאכים. וזהו לא יאמר כו' כי שרית עם אלהים כו' לכן אין יעקב צריך ליקרא אברהם כאשר הוצרך יצחק. כי אדרבא הוא עולה על כלם והם צריכים להתעטר בכתרו. שיצחק נקרא ישראל ואברהם נקרא ישראל. וזהו עטרת זקנים בני בנים כי אברהם ויצחק עטרה שלהם ישראל. שהוא עטרה שמשוה הוא ית' אותם אליו במה שהוא משתרר על מלאכים אך יעקב ויצחק אינם מתעטרים באברהם כי אדרבה אברהם ויצחק מתעטרים ביעקב שנקרא ישראל. והוא כי אין נקרא עטרה אלא הקרא ישראל שמשתרר על מלאכים כי הקרא יצחק אברהם שהוא אב להמון בני אדם תפארת בלבד יקרא וזהו ותפארת בנים אבותם. והביא ראיה מאומרו ומושב בר ישראל על בני אברהם

כי מלידת יצחק מתחילין השנים הנזכרים. ועוד קשה על פשט הכ' אומרו אברהם הוליד את יצחק שהוא מיותר וגם שקצת תירצו במאמר הנזכר אין מספיק להעלות ארוכות ייתורו והנה ארז"ל (ב"ר פ' נ"ג) שהיו לצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והיו הכל אומרים אברהם הוליד את יצחק עד כאן. והלא כמו זר נחשב להסיר הוא ית' תועה זו מלב הדור ההוא אחר היות יצחק בן ששים שנה ואם היה מעת שנולד יצחק למה הודענו ית' זה פה ולא בזמן שנולד:

אמנם יהיה בעת הלידה לא יאמינו המון העם לקול לצני הדור וישימו לאל מלתם כי גדול אברהם ושרה בעיני הכל אך עתה בראות כי נולד עשו מרבקה ולא משפחה כישמעאל מהגר רק מאשתו הצדקת לכן יחליפו כח לצני הדור לשוב אל קיאם כי מאבימלך נתעברה שרה ונולד יצחק ועל כן יצא ממנו עשו. ועל כן בבא התורה לספר תולדות יצחק סיפרה הוראת היות שאברהם הוליד את יצחק. זה הוא לדרך רבינו ז"ל:

ועדיין צריך להשיב לפי פשוטו של מקרא ועוד אומרו ויהי יצחק כו' כי הנה כל זה היה ראוי לאומרו בעת הנישואין ולא בעת הלידה אחר עשרים שנה וגם מה בצע לדעת בן כמה שנים היה בקחתו את רבקה. וגם הודיעו שהיתה בת בתואל הארמי ומפדן ארם אין צורך לאומרו ומה גם כי הכל נאמר למעלה. ועוד אומר לו לאשה כי מלת לו מיותרת ועוד אומרו ויעתר כו' מהו לנכח אשתו. כי רז"ל (יבמות דף ס"ד) דחקו שהיו זה בזוית זו וזו וכו'. ועוד אומרו ותהר רבקה אשתו מי לא ידע כי רבקה היתה אשתו. ועוד אומרו ותאמר למה זה אנכי כי טבע אומרו א"כ הוא להוציא נפקותא. אך אומרו למה וכו' היא תלונה ולא נפקותא:

אמנם הנה לבל יתחמץ לבב אנוש באמור מה זה היה ליצחק הוליד עשו הוא אדום. ועוד שנית כי הוצרכו תפלות הרבה כעתר כמשז"ל (ב"ר פ' ס"ג) ומה חטא יצחק להמנע הולדתו עד הרבות תפלה ע"כ כיונה תורתנו הקדושה להזכיר עתה ייחוסה. אשר היא בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי כי להיותה בת בתואל לא היתה זוכה להתעבר. ולהבנות מיצחק עד הרבו להתפלל ולהיות אחות לבן יצא עשו דומה לאחי האם:

והנה טרם גלות תורתינו הקדושה ענין זה. הקדימה להסיר פתחון פה מאיש שוגה ומפתי בל יאמר הלא גם יצחק קרוב לשני אלה לו. כי גם כי אביו צדיק הלא תרח אבי אביו עובד צלמים היה ובני בנים הרי הם כבנים וכאב ליצחק יחשב גם הוא. וגם אחיו הוא ישמעאל באופן שאם היא בת בתואל ואחות לבן גם הוא כבן תרח ואחי ישמעאל ע"כ קודם כל דבר אמר אלה תולדות יצחק בן אברהם לומר אל נא תייחס מחמת התולדות את יצחק לבן תרח ואחי ישמעאל. כי הנה אינו רק בן אברהם כי מאברהם מתתיל העולם

כנודע ותרח כלא היה כי עד אברהם הוא כמו שכובר החול בכברה עד ימצא המרגליות וגם לא לאחי ישמעאל כי הלא אברהם לא יחשב רק כמוליד את יצחק ולא את ישמעאל כמאמר הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע. וזהו אברהם הוליד את יצחק כלומר ולא את ישמעאל וא"כ אופה אין ענין התולדות כ"א ממשפחת האם ולבל נאמר א"כ איפה למה לקח יצחק בת רשעים שתגרום לו פגם. והנה הנושא אשה בלתי הגונה לו הלא יקרא מאחד מב' סבות או להיות בחור מעם נער ורך כי בנערות לא שת לבו אל משפחתה כי כן יעשו הבחורים לתת עיניהם ביופי ולא באביה ואחיה. או לסבה אחרת והיא כי במקומו ועירו לא מצא טובה הימנה ויהיו עליו לטורח ולבקש ממרחקי ארץ. ע"כ אמר כי הנה שתי אלה לא היו בזה. הא' כי הנה ויהי יצחק בן מ' שנה בקחתו כו' בת בתואל כי גדול בן ארבעים לבינה היה ולא נער ורך בקחתו בת בת בתואל הארמי. גם הסבה הב' אינה כי לא לבלתי הטריח עצמו לבקש ממרחק נשא המזדמנת לו כי אדרבה הניח בנות ענר אשכול וממרא וכל בנות עירו. וישלח עד פדן ארם במרחקי ארץ לקחת בת בתואל אחות לבן וז"א מפדן ארם. וא"כ איפה למה לקחה. לז"א לו לאשה כאומר כי זאת היתה לו לאשה מתחלת ברייתה בת זוגו צדקת כמוה כי היתה כשושנה בין החוחים ואחר הקדמתו זאת פירש הרעות המתגרשות מהיותה בת בתואל ויעתר יצחק כו' כי על כן הוצרך להעתיר שהוא רבוי תפלה והיתה התפלה לנוכח אשתו לומר שישקיף ה' וירא בחינות נוכחיות היותה אשתו כי היא מקבל' אליו באיכות נפשה כי בת זוגו היא ולא אל אביה כי אם היא עקרה הוא מצדה על מולדתה וז"א כי עקרה היא ויעתר לו ה' כי הביט אליו ותהר רבקה על היותה אשתו עם היות לה עכוב מפאת בתואל להיותה בתו. ועל היות' אחות לבן אמר ויתרוצצו הבנים כו' ותאמר כו'. והוא כי הנה במסכ' יומא ארז"ל (דף פ"ב) ההיא איתתא דהריחה ביום הכפורים ולחשו לה באזנה דיום הכפורים הוא ונחת דעתה ונפק מיניה ר' יוחנן וקרו עליה בטרם אצרך בבטן ידעתיך ואתתא אחריתא לא אתיישבא דעתה ונפק מינה שבתי אוצר פרי וקרו עליה והרשעים כים נגרש הנה כי הרעשת עובר בבטן הוראת רשעת העובר. והנה אם היה יעקב לבדו לא היה רוצץ כי אם בהיות עשו עמו ועל שהיה יעקב רואה הנגדיי אליו היה מוכרח לנגדו גם הוא וזה נמשך לה מהיות אחות לבן. וע"כ בראותה הרצוץ אמרה הנה אין זה רק שאולי העובר בלתי כשר ואין זה רק על היותי אחות לבן. וא"כ למה זה אנכי כי מה הועלתי אנכי מצד עצמי שאני צדקת אם איני מספקת לתקן גרמת נזק אחי. הנה זהו הדרך הא' האפשרי בכתובים:

עוד יתכן דרך ישרה שיבור לו האדם כי בה יתיישבו גם הערות מלבד אלה מענין רב והן ראשונה שום לב אל וי"ו שבואלה תולדות. כי הנה כלל בידינו כי ואלה מוסיף על הראשונים ואיך יוסיף על תולדות ישמעאל האמור למעלה וגם על הסדר כי תחלה מזכיר תולדות יצחק ואח"כ תולדות אברהם שהוליד את יצחק ואחר כך נישואי יצחק עם רבקה. ועוד כי הולדת אברהם את ישמעאל לא יפלא כי היה מהגר המצרית. אך לא משרה וא"כ מה פשעה רבקה שיצאת ממנה ומיצחק עשו הרשע ולמה אם עתיד להוליד צדיק ורשע למה לא השיאו הוא ית' אשה זולת רבקה שיצא ממנה עשו כאשר באברהם שנשא הגר להוליד את ישמעאל. ועוד מה זה היה שלא הוציא הוא ית' את יעקב ועשו כל אחד בפני עצמו בשני עבורים והיה נתקן צער רבקה ומה גם לאומר כי ע"י כן הפסידה עשרה בנים שהיתה עתידה להוציא שנים עשרה שבטים ואמרה למה זה אנכי מנין ז"ה ואלו היו אחד אחד לא נצטערה ולא הפסידה עשרה בנים. וגם לא היה מצטער יעקב בבטן בשכונת עשו ט' חדשים וגם היה נתקן קנות הבכורה כי היה נולד יעקב ראשונה בכור מן הבטן. וגם ישקיט ריב הברכות כי בהיות יעקב בכור היה מברכו אביו מבלי יגנוב יעקב ברכותיו. כי הנה מאומרו ויקרא את עשו בנו הגדול כו' יורה כי את הגדול היה חפץ לברך וכן יקשה אפי' אחר היותם תאומים כי טוב היה יצא יעקב ראשונה ולא היה ריב בכורה וברכה:

והנה לבא אל הביאור נזכירה מאמרם ז"ל בפסיקתא ויצא הראשון אדמוני למה שכשהיה בבטן אמו שתה כל דם נדות אמו ע"כ:

והוא כמו זר נחשב כי הנה אין דם נדות למעוברת. וגם העובר אינו בחיריי. כי כח אין בו לשתות אשר יבחר כי אם מאשר תאכל ותשתה אמו וזה חלק כחלק כיעקב כעשו. ואיך ישתה הא' מה שלא ישתה חבירו והמה בבטן א'. ועוד ב' נזכירה מאמרם ז"ל (ב"ר פ"ח) דבר צוה לאלף דור זו התורה אלא שראה הקב"ה שיהיו הדורות מכעיסין כו' נטל תתקע"ד דור ושתלן בכל דור ודור. והנה ראוי לדעת למה היה ראוי להנתן דת לאלף דור ולמה החסיר מהם תתקע"ד דורות ולא פחות או יותר:

אמנם הנה כתבנו במקומה שלמה שרצה הקב"ה שידעו ישראל כי לכל א' וא' מכלם היה נותן כל התורה הוצרך לדבר עם כל א' וא' לאמר לו בל' יחיד אנכי ה' אלהיך שהיא השגת נבואה בהקיץ פנים בפנים שישמעו מפיו ויתנבאו כל איש ישראל ולא יבצר גם א' אשר היה בלתי אפשר אם לא בהפסק מכלם זוהמת נחש כי ע"כ כשישראל עמדו על הר סיני פסקה זוהמתן זכו לקבל התורה והוכנו לשמוע מפיו ית' תורה שהיא נבואה ובהקיץ ופנים בפנים ואיש לא נעדר מהשגה זו שהיא אצלי על שפסקה זוהמתן כמבואר

במקומו באר היטב. והנה כשברא ה' אלהים אדם על הארץ זך בלי שמרי זוהמא בראו ויניחהו בג"ע וכאשר הוטמאה חוה ויטמאהו גם הוא ראה הוא יתב' והנה להתם חלאת הזוהמא ההיא לאט לה. היה צריך אלף דור וזהו דבר צוה לאלף דור זו התורה אך בראות כי באלף דור בלי תורה המכשירתן לא תותך הזוהמא כי רעה בחירתם ויאבד העולם הבלתי מתקיים בלי תורה לכן סילק תתקע"ד דור וישאר כ"ו כמספר אותיות שמו ית' למען בעבור שמו הגדול יתקיים העולם גם שלא תהיה תורה בעולם המקיימתו. אך ראה והנה היה כדבר נמנע להתיך בכ"ו דורות מה שהיה צריך אלף דור להתיכה לכן מה עשה הקב"ה חשב מחשבות למרק בכ"ו דורות שיעור מופלג עד הטהר כל חלאת זוהמא מהם והוא מאברהם עד מתן תורה והוא שצרפו בכבשן האש והביאו לארץ ישראל עד תשלום י' נסיונות באופן מירוק חלק רב מאד ואחרי כן להביא את יצחק. למען יצא כמעט טהור מזוהמא סיבב ישא את הגר כי למה שהיא מצרית תשאב מזרעו בחינ' הזוהמא. וזאת שנית עשה הוא ית' שלא צוה לו שימול עד נולד ישמעאל שע"י שני דברים אלו א' היות הגר המצרית כלי לשאוב הזוהמא והיות אברהם עדיין ערל כי הערלה גם היא תמשוך הבחינה ההיא למען תשאיר בחינת הקדושה לצאת משם יצחק אחר שנימול אביו. והוא מאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ו) למה לא נמול קודם שנולד ישמעאל כדי שיצא יצחק מטפה קדושה שהוא מה שכתבנו. ועוד הוסיף הוא ית' והוא במאמר הנזכר שלא נולד יצחק עד יהיה אברהם בן ק' שנה כשבוטל יצרו כשבוטלה תאותו משנקשר דמו משנצרר דמו שהוא כמשז"ל קנמון אני מעמיד בעולם כו' שהוא כמעט שלא ע"י יצר הרע היתה הולדתו. ועוד הוסיף הוא ית' שלא ילדתו אמו בנערותיה שמתיילד ע"י דם נדות על דבר שדם נדות הוא מחלאת זוהמת נחש כנודע ומהדם היא עיקר יצירת הולד כי אם בזקנתה ואז השיבה לנערותה בהשגחת נסייתה באופן שאפילו שאז פרסה נדה אחרי זקנתה אינו דם טבעי הבא מזוהמא נמצאת הזוהמא מתמעטת שיעור מופלג מאברהם ליצחק עדיין לא יבצר מהשאר ביצחק עדיין קצת זוהמא ולכן היא ית' מירק אותו ע"י עקידה וכשבא להוליד להוציא את יעקב שתהיה מטתו שלמה. הנה היה צריך עשות כאשר עשה אברהם שהטיל הזוהמא בהגר. אך היה בלתי אפשר לישא זולת בת זוגו הקדושה כי נקדש בעקידה והוא עולה תמימה. וע"כ אמר הוא יתברך אם תלד רבקה שני בנים בשני עבורים לא יבצר מהיות כל בן מהם מעורב בזוהמא ומה גם כי אמו עודנה בבחרותה. וע"י דם נדות' מתהוה ולדה והוא מחלאת הזוהמא. וגם שימתין הוא ית' עד יהיו שניהם זקנים לא יבצר מקצת זוהמא לכן הוא ית' גזר בחכמתו יצאו תאומים למען ב' הבחינות הנמצאות מעורבות בעיבור יתפרדו ע"י שלוח הוא ית' בבטנה שני מיני נפשות

נפש קדושה מאתו ית' ונפש חצונית מהקליפה שכל אחת תשאב בחינתה זו הקדושה ויצא ממנו יעקב וזו הזוהמא ויצא ממנו עשו כנודע ממחלוקת ר' ואנטונינוס שעלתה הסכמתם כי בעת יצירת הולד הנפש באה שמה וזה יהיה ענין מאמרם ז"ל שהזכרנו מפסיקתא כי בהיות עשו בבטן אמו שתה כל דם נדות אמו. וע"כ יצא אדמוני שהוא כי שאב כל הזוהמא המתייחסת אל דם נדות כמו שכתבנו. וע"כ יצא תחלה עשו למען יצא עם הדם והעיפוש היוצא תחלה שהוא בחינתו כמדובר. והוא מאמר רבה (פ' פ"ג) יצא עשו יצא סריותו עמו. וכן אמרו שהיה כמי שרוחץ המרחץ תחלה שיצא יעקב בנקיות כי אין ספק רמזו כל מאמרנו זה:

ונבא אל ביאור הכתובים והוא כי הלא יתחמץ לבב אנוש באמת באמור מה זה היה צאת עשו מיצחק ורבקה ואם על נגעי קרוביה למה נשאה וגם למה היו תאומים שנתרגשו כל הדברים הקשים הנאמרים למעלה. וע"כ אמרה תורה ואלה תולדות יצחק לומר הנה מוסיף על הראשונים הנזכר תולדות ישמעאל הנזכר שהוא בחינת זוהמא שהטיל אברהם כן בתולדות יצחק יש עדיין בחינת זוהמא שהוא בא' אך לא לגמרי כ"א בן אברהם כלומר דומה לאביו כי כאשר אביו הוליד צדיק ורשע לבלתי צאת טיפת יצחק מעורבת בעכירת זוהמא כן יצחק הוליד תם ורשע. למען יצא יעקב משולל עכירת זוהמא. וגם שבכלל תולדתו הוא. עכ"ז אל יעלה על רוחך יקרא ליצחק בעשו זרע על היות בן הגבירה ולא בן האמה כישמעאל כי הלא אברהם הוליד את יצחק לומר כי בכלל מה שאני מדמה אותו לאברהם הוא כי כאשר אברהם לא יחשב למוליד את שני בניו רק את יצחק ולא את ישמעאל כד"א כי ביצחק יקרא לך זרע כן הדבר ביצחק כי לא יחשוב רק למוליד א' שהוא את יעקב כי ע"כ מסדרי תפלתינו ביום הזכרון אמרו ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור ולא אמרו לזרע יעקב וכמ"ש על אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק בס"ד ואם יאמר איש א"כ איפוא למה לא לקח יצחק שפחה כהגר להטיל בה הזוהמא. לז"א ויהי יצחק בן ארבעים שנה שהוא אחר שנתקדש בעקידה בקחתו את רבקה וע"כ לא יאות לו לזולתה. וש"ת א"כ הדרא קושיא לדוכתא איך יצא זה ממנה. לז"א דע כי שתי בחינות היו בה א' שהיותה בת בתואל שאביה רשע ומפדן ארם שאנשי מקומה רשעים ואחות לבן הרשע כי יצאת מתוך הזוהמא. וע"כ לא יבצר ממנה בחינה לקבל את זה ברחמ' אך מפאת עצמה היתה צדקת גמורה בת זוגו של יצחק. וז"א לו לאשה כי היא המזומנת ומיוחדת לו לאשה נמצאו בהב' בחינות מצד מולדתה ראויה לקבל את עשו ומפאת עצמה ובעלה לקבל את יעקב. ועוד טעם שני אל בלתי קחת יצחק אשה אחרת להטיל בה זוהמא והוא כי ויעתר יצחק כו' שהוא כמשז"ל (יבמות דף פ"ד) מאי

לנכח אשתו הוא מתפלל בזוויות זה לא תתן לי בנים אלא מן הצדקת הזאת והיא אומרת לא תתן לי אלא מן הצדיק הזה. וע"כ ויעתר לו ה' קבל תפלתו שלא יוליד אלא מזו וא"כ איך היה מטיל הזוהמא באחרת ועל כן מה עשה הוא ית' נתן שתי בחינות בה כאחת כמדובר. וזהו ותהר רבקה אשתו על בחינת עשו שהוא מהמתייחס אליה מצד מולדתה אמר רבקה ומצד צדקת יצחק ובחינת היות' בת זוגו בצדקת' אמר אשתו ולהיות הנרמזו שתי הבחינות פה שהוא שני הבנים ונגדיים. ע"כ אמר ויתרוצצו הבנים בה"א הידיעה כאלו כבר הוזכרו:

עוד יתכן באומר ויעתר יצחק כו' והוא במשז"ל (שם) כי שניהם היו עקרים. ובזה יתכן כיון משז"ל על פסוק וישב ה' את כל אשר לאיוב למשנה בהתפללו בעד רעהו שלמדו מכאן שכל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה וזה יאמר ויעתר יצחק לה' לא על עצמו רק לנוכח אשתו כי עקרה היא כי התפלל עליה עם היותו צריך לאותו דבר ועל כן הוא נענה תחלה כי ויעתר לו ה' על הנוגע לו ותהר רבקה למה שהיא אשתו כי ממנו עשה הוא ית' עיקר על התפללו בעד זולתו. וע"כ הוצרך לומר אשתו לפי דרך זה:

פסקה כב

ויתרוצצו הבנים כו'. ארז"ל (ב"ר פ' ס"ג) כי בעברה בפתח בה"מ היה יעקב רץ לצאת. ובעברה בפתח ע"ג היה עשו רץ. וכן אמרו זה מבקש להרוג את זה כו'. וב' הדברים אמת בלשון כאחת מאומרו ל' ריצה גזרו הא' ומאו' ל' התפעל למדו הב'. והענין כמ"ש כי מאז נפרדו זה אל הקדושה וזה אל הטומאה ותאמר אם כן למה זה כו'. כמפורש בקודם:

פסקה כג

ויאמר ה' לה כו'. הנה יראה כפל ענין במלות שונות והוא קושי כפול. וגם מה צורך אל תיקון צערה לאמר לה ולאם מלאם יאמץ כו'. אך יאמר מה שתרגישי. א' רץ בפתח בית המדרש. וכן בעוברך בפתח ע"ג הלא הוא כי שני גוים בבטנך הם שתי אמונות. וזה בבטנך כי בו הכנה אל שתי הבחינות כמדובר. ומה שתרגישו קרב ומלחמה שמתחבטים זה עם זה. שזה מבקש להרוג את זה וזה מבקש להרוג את זה. הוא כי ושני לאומים הם שני מלכיות. כי אין לאם אלא מלכות ודרך המלכים להלחם זה עם זה. ואל תתמהו היות המלחמה טרם צאתם לאויר העולם כי הלא ממעיך יפרדו. כי הפירוד והנגדיות מן המעים בא להם. כי זה השני שאב דם נדות אמו. כי שאב כל בחינות הזוהמא שבמעיה הפך חבירו. כי נפשותם מבחינות נגדיות שם הן. וע"כ מאז יש להם פירוד ואיבת עולם ומפני כי לפעמים יש שני מלכים בלתי מתקוטטים לאחד משתי סבות או שכל אחד ירא פן ינוצח ויקל כבודו וטובו. שנית שהקטן משניהם מכיר ערכו ובוש מלהתקומם

על הגדול ונכבד ממנו. על כן אמר הנה שני המלכים האלה לא ישקוטו מלערוך מלחמה נגד חבירו. לא מפני היראה ולא מפני הכבוד כי הלא ולאם מלאם יאמץ. כי המלכות הא' ממה שמכניע את הב' הוא. התאמצותו כי כשזה נופל זה קם. וא"כ לא ישקוט שום אחד עד יפול את חבירו ולא ישיב לב אל קלות כבודו ומלכותו ע"י מלחמה. יען כי אין לו אדר מלכות אם לא בהלחם עם חבירו. כמאמרם ז"ל (מגילה דף ו') על אמלאה החרבה לא נתמלא צור אלא מחורבנה של א"י. וזהו ולאם מלאם יאמץ כי הלאם האחד מהלאם השני הוא מה שיאמץ. ועל הדבר הב' אמר ורב יעבוד צעיר. לומר אין במלכים האלה השקט מחמת חילוק כבוד כי הראוי הוא כי רב הוא עשו יעבוד את הצעיר שהוא הקדוש. וזה לא יודה בדבר מפני גודלו. וגם הצעיר לא יחלוק כבוד לרב מפני קדושתו באופן שאין ביניהם שלום מפאת חלוק כבוד:

פסקה כד

וימלאו כו'. הנה ארז"ל (ברכות דף ה') כאן הוא אומר וימלאו ימיה. ובתמר הוא אומר ויהי בעת לדתה. אלא שבתמר לא מלאו ימיה כי לששה חדשים ושלשה ימים ילדה. וראוי לשים לב מה זה מיהר הוא ית' בתמר ויותר היה ראוי ברבקה שהיתה מצטערת עד מות. שע"כ געלה בעשרה בנים אחרים. ועוד כי הנה גזרת הכתוב בלתי צודק. כי איך מאומרו וימלאו ימיה כו'. יצא כי והנה תומים בבטנה והלא גם טרם ימלאו ימיה היו תאומים בבטנה. ואם הוא שבלידה הוכר שהיו שנים מה בא להשמיענו. ועוד שבאו' ללדת נראה שעל קודם הלידה ידבר. והנה רז"ל במדרש רבה (פ' ס"ג) אמרו למה בתמר נאמר תאומים ובזו תומים. אלא שם היו שניהם צדיקים ובכאן אחד צדיק ואחד רשע. ואפשר כי למה שהצדיקים יתאחדו בנפשותם. יש בהם חלק שהיה אחד. משא"כ הצדיק ורשע כי הפירוד רב ביניהם. ובזה יאמר וימלאו כו'. והוא כי תומים מל' השלמה. כד"א כאשר תמו. ויתמו ימי כו'. והענין מה שכתבנו למעלה כי כל זמן שהיו בבטן היתה נפש עשו קולטת ושואב כל הזוהמ' ונפש יעקב כל בחינ' הטהרה:

ונבא אל הענין כי אמר תדע למה וימלאו ימיה ללדת. ולא עשה ית' כאשר בתמר שילדה לששה חדשים וג' ימים. והיה ממעט בצער רבקה הלא הוא כדי שע"י כן נמצא כי במלאת הימים והנה תומים שנמצאו שלמים כל א' בבחינתו זה בקליטת הזוהמא וזה בהפכה וע"כ יצא כו'. כי הוא היוצא ראשונה בפתיחת הקבר בדם שותת כי חלקו הוא. וע"כ היה קופץ לצאת ולהגלות עם חלאתו כהגלות קליפה הנראית ראשונה לפרי. ויעקב שהוא הקדוש היה שוקט עד צאת עשו עם חלאתו. וזהו יצא הראשון כי הוא הראשון מן הטעם האמור. ודרך בני אדם שיש מקומות ידועים בגופם לגדל שער אמר כי זה היה כלו שער

ולא כדרך אנשים. כי אם כאדרת שער שכלו שוה ע"כ כל רואיו קראו שמו עשו. לו' כי כל שבעים כחות של שוא הם כל שבעים כחות שלגבורת הטומאה נתלבשו בו והראו כל גבורת הדין ומעין זה דרשו רז"ל (שם) עשו. הא שוא. ועל פי דרכנו הע"ין מדוקדקת:

פסקה כו

ואחרי כן כו'. הנה כמו זר נחשב שעל אוחז בעקב עשו יקרא שמו יעקב. שהוא דבר בלתי עקריי וגם כל התורה יפלא למה תספר לנו ענין זה. ואיך יתקשר לזה אומרו ויצחק בן ס' שנה כו'. וגם מה בא להודיענו. אך הנה ארז"ל (שם) שאל הגמון אחד את ר"ג מי תופס המלכות אחרינו כתב לו וידו אוחזת בעקב עשו. ובזה נבא אל הענין והוא בשום לב אל אומר יעקב ולא עקב לשון עבר אך הוא כי בא הכתוב לתת טוב טעם אל הולד עשו ראשון ולא יעקב. והוא מעין הכתוב למעלה והענין כי למה שהעה"ז הוא הכנה אל העה"ב ע"כ הוא הקודם. כאשר כתבנו על ויהי ערב ויהי בקר כי ערב קודם להיותו רמז אל העה"ז. ואחר כך בקר שהוא אור העוה"ב. ועד"ז הנה עשו חלקו בעולם הזה ויעקב לעולם הבא וכמו שאמרו רז"ל (שם) שחלקום מן הבטן עשו נטל העולם הזה ועל כן היה רץ לפתח ע"ג כי מאיכותה היה ויעקב העה"ב וע"כ זאת נחמת בני יעקב בעניים. כי עשו נוטל חלקו ראשונה ואח"כ יטול יעקב וזה מאמר הכתוב ואחרי כן יצא אחיו. ולא היה ראשון כי הוא הקדוש ויהיה בכור. הלא הוא נרמז במה שידו אוחזת בעקב עשו כי חלקו וטובו הוא בעקב וסוף טובו של עשו הנוטל ראשונה שהוא בעה"ז. וע"כ ויקרא שמו יעקב לומר שזה שנוטל עקב עשו הוא על העתיד. שיעקב כי יאחר טובו באחרונה בעקבות עשו. ושמא תאמר מי הגיד ליצחק מעתה כל זה וגם כאשר קרא שם ליעקב למה לא קרא שם לזה אמר ויצחק בן ששים שנה כו'. שהוא במיטב השכלתו ובאו ימי הזקנה שדעתו מתוספת עליו. באופן שלא יבצר ממנו רוח הקדש להבחין בין צדיק לרשע. על כן מעתה הכיר האמת וקרא שם לצדיק ולא לרשע. וידע כי זה חלקו העה"ז וזה העה"ב. וזה כאשר נרחיב הביאור לפנים בס"ד בברכות כי לא נעלם האמת מיצחק:

או שעור הענין כי עודם בבטן לא נודע שהיו א' צדיק וא' רשע בלתי לה' לבדו והודיע לרבקה על ידי שם בן נח. כאומרו ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך כו' כמדובר ואח"כ בלידה כל רואיהם הכירו' ע"פ מראיתם זה כלו אדמוני כאדרת שער וע"כ ויקראו שמו עשו כמו שכתבנו שהיה משבעים כחות הטומאה כי זה לעומת זה עשה האלהים מה שאין כן ביעקב שיצא חלק ויקרא שמו יעקב כו'. והנה מזה יפלא מה זה היה כי המון העם הכירו ההפרש וקראו את הא' עשו על מעשיו ולא יצחק ולא נאמר שדעה חסר חלילה כי הלא ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם במיטב השכלתו להבחין ולא עוד

כ"א גם שנ' שלא שת לבו אל מה שנא' לה שני גוים בבטנך כו' וגם לא אל הוראת דם אדמימותו ובעל שער כאדרת כולו. אף במקומות שאין דרך אנשים לגדל פרע שער שמור' ארסיות הקליפה. לפחות למראה עיניו ישפוט כי הלא ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש כו' צד נשי אנשים ומלסטם את הבריות ולא כאלה חלק יעקב. כ"א איש תם ולא מהעדר חריפות רק להיותו יושב אהלים היה מתנהג בתמימות על פי התורה וא"כ איפה למה ויאהב יצחק את עשו בהיותו לעין כל יעקב יושב אהלים ועשו איש שדה ע"כ להסיר מלב החושבים על יצחק שבכל לבו היה אוהבו אמר תדע למה היה הלא הוא כי ציד בפיו שהיא אהבת המועיל בעלמא לא אהבת הטוב כי רע היה תדע שכן היא כי הלא ורבקה אוהבת את יעקב. ואיך יתכן לא הגיע יד מרום שכלו של יצחק עד מקום שהגיע יד שכל רבקה. אך הוי אומר אין זה כ"א שגם יצחק אהב את יעקב הטוב במה שהוא טוב אך אהבתו את עשו לא היה רק לאהבת המועיל בעלמא שהוא דבר קל. והוא הדרך הנכון כמו שיתבאר לפנים בס"ד:

פסקה כט

ויזד כו'. מהראוי היה יאמר ויזד יעקב עדשים. ולא יסתום ואח"כ יפרש ויעקב נתן כו' ונזיד עדשים. וגם אומרו האדום האדום שני פעמים. אך יהיה כי שני תבשילין היו אחד של עדשים ואחד של דבר אחר. ועל שניהם אמר ב' פעמים נזיד באו' ויזד יעקב נזיד. ולהיות עשו עיף רצה בדבר היותר אדום משניהם שמוסיף אומץ כי יותר נעשה דם. וז"א הלעיטני נא מן האדום האדום. שהוא האדום יותר שהוא הזה והראה על של עדשים כי עיף אנכי. ושמא תאמר למה קראו אדום ולא אמר מן העדשים לז"א ע"כ קרא כו' לו' ע"כ שהיה עיף ונבהל להוט לאכול קרא שמו של נזיד אדום ולא קראו בשמו:

פסקה לא

ויאמר יעקב כו' . הנה הבכורה היתה אז לשמש בכהונה לעבודה. ובזה יאמר הנה היום הרגת את הנפש ונפסלת מעבודה כנודע מכהן שהרג את הנפש עד יתקן בתשובה למ"ד. ואמר גמור בדעתך למכור כהיום הזה שאין הבכורה מועלת לך ולא בבחינת אם תתקן בימים הבאים ועל דרך הזה באומרו השבעה לי כיום:

או יאמר הנה לאחת משתי טענות אפשר שתחזור בך או מטעם אונאה. או מטעם שהוא דבר שאין בו ממש ואינה נקנית בחליפין. על הא' אמר מכרה כיום. לומר כהיום הזה שמחמ' עייפותך גמרת ומכרת בלי פניו' אל שום אונאה. כי אם מחמת רעבתנותך והיית עוף היה בעיניך הנזיד יקר כמשיב נפש. ועל השנית שהוא דבר שאין בו ממש על כן השבע לי נוסף על הקנין שיש בו לבדו פקפוק:

פסקה לב

ויאמר עשו כו'. הנה יפלא כי עדין בן ט"ו שנה היה ואיך היה הולך למות:
אמנם הנה ידענו כי מיום יולד איש הולך למות כמאמר התנא (אבות פ"ג) ולאן אתה הולך וכמאמר הכתוב (קהלת י"ב:ה') כי הולך האדם אל בית עולמו שהוא לשו' הויה כי מראשיתו הוא הולך למות:
עוד ידענו מרז"ל (ב"ר פ' ס"ג) כי יעקב ועשו חלקו עולמות עשו העה"ז ויעקב העה"ב ובזה לא היה לעשו חלק בעה"ב נמצא כי בצאתו מהע"ז הוא מת באמ' באמ' כי לא היה לו שם חלק ובכל המשך ימיו הוא הולך כדי למות באותו עולם. ובזה יאמר איני כמוך שאתה הולך בחייך כדי לחיות בעצם בעה"ב. אבל אני בעה"ז שהוא ההולך אני הולך למות שם. וא"כ למה זה לי בכורה שאושרה לעה"ב בהיות כהן לה':

פסקה לד

ויעקב נתן כו'. הנה עשו אמר הלעיטני כדרך שמלעיטין את הגמל שישפוך את התבשיל דרך פיו בלא לחם. אך ראה יעקב שהוא דרך בלענים רעבתנים ע"כ נתן לי לחם ונזיד עדשים לרמוז לו כי שאל שלא כהוגן כהוראת רעבתן. אך יאכל לאט בלחם כדרך אנשים:
עוד כיון ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים אך לא יין כי די לו אדמימות אכזריותו. אך הוא ויאכל ואח"כ וישת משל עצמו אשר לא נתן לו יעקב. הנה עדיין היה מקום לבעל דין לחלוק כי עשו לא ידע שווי הבכור' וערכ' כדי שתועיל מחילה ולפחות עד שילך למדרש שם ועבר וכיוצא בה לשאול עוד ידו נטוי' לחזור בו לז"א ראו נא כי בטלה ממנו טענה זו. כי הנא אחרי אכלו בשולו ואחרי שתה קם והלך לו ובזה את הבכור' גם אחרי כן. וזהו ויקם כו' ויבז עשו הבכור' כו' כי גם אחרי לכתו והי' אפשר לו לשאול לא שת לבו רק ויבז כו' כי גמר והקנ' לגמרי:

פרק כו

פסקה א

ויהי רעב כו'. (א) אומרו מלבד כו' הוא מיותר. (ב) אומרו שכון בארץ אשר אומר אליך הוא מיותר ובלתי צודק. רק להולך אל מקום אחר ולא ידע לאיזה מקום אומר לו הוא ית' שכון במקום אשר אומר אליך כי אחר שרצונו ית' היה על המקום ההוא. כאומרו גור בארץ הזאת אם כן מתחל' הל"ל שכון בארץ הזאת. (ג) אחרי אומרו שכון למה חזר ואמר גור בארץ כו'. (ד) למה שינה הלשון משכון לגור. (ה) אומרו ואברכך כו' מורה שמצוהו על מנת לקבל פרס. (ו) אומרו כי לך כו' והקימותי את השבועה כי מה יתן ומה יוסיף לו כי יקיים שבועתו לאברהם והלא מאז נתחייב בה ואם הוא שלא יתנם

לישמעאל הרי נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע. (ז) למה ייחס הברכות האלה והרביתי כו' לאברהם ולא ליצחק:

אמנם הנה כתבנו כי אברהם הורשה ללכת מצרימה מפני הרעב וכאשר נרא' מרז"ל. והנה היה מקום לומר כי אולי מה שמנע הוא ית' את יצחק מרדה מצרימה היה על כי לא היה הרעב גדול כאותו שבימי אברהם. לז"א ויהי רעב כו' מלבד הרעב הראשון כו' כלומר כי השני לו מתייחס אליו גדול כמוהו ועם שאברהם הורש' לא הורשה יצחק כי עולה תמימה היה. והנה הלך אל אבימלך מלך פלשתי' על היותו בעל ברית אביו להסתופף בצלו ויקר מקרהו שהי' אבימלך בגרר וע"כ הלך גם היא לגרר שהיא א"י לא שעש' עיקר מהיות גם שם א"י כי הי' לו כהיתר לצאת כאשר יצא אביו וזהו וילך יצחק אל אבימלך כי מזה עשה עיקר והיא גררה. והנה עדיין צריך לתת טעם למה לא יחוש יצחק מעצמו לבלתי צאת מהארץ אל היותו עולה לה' עד שהוצרך הוא ית' לצוותו על הדבר. אך הנה היה עם לב יצחק כי טוב טוב היה לכת מצרימה. למען יחשבו ממנו מעתה ד' מאות שנה שבפ' כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם משא"כ בא"י כי להם היתה כי הלא ניתנה לאברהם ולזרעו למורשה. ע"כ וירא אליו ה' ויאמר כו' והוא מה שכתבנו פ" לך לך כי עודנו אברהם בח"ל לא נראה אליו ה' כי אם ויאמר ה' אל אברהם מבלי הראות אליו והוא כי בא הדבר ע"י השתלשלות מסך משא"כ בארץ וזה מאמרו ית' אליו לך מארצך אל הארץ אשר אראך שאראך בה מראה משא"כ בח"ל וזה אומרו ית' אל יצחק שכון בארץ אשר לא תצטרך השתלשלות מסך כי אם שאומר אליך כי ממנו ואליך תהיה לך בה אמרתי משא"כ בח"ל:

או מעין זה אל תרד מצרימה כי הוא מקום שבמקום אשר ישכנו בו בני אדם אין אני מדבר אתך כאשר מצינו במרע"ה שאמר כצאתי את העיר אפרוש כפי כו'. ואמרו רז"ל (ש"ר פי"ב) שלא היה הוא ית' מדבר עמו תוך יישוב גילולי העיר אשר היא מלאה גילולים רק חוצה. זולתו במכת בכורות שהי' הכרח שלא לראות עוד פני פרעה והתנבא בפלטין שלו וזה יאמר שכון בארץ אשר או' כו' במקום שתשכון שם אומר אליך ואדבר בך ולא במצרים שתצטרך לצאת מהיישוב לשאומר דבר אליך. וש"ת שא"כ איפה איך יתקיים בך כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם וארץ ישראל לכם היא אל תחוש ע"ז כי הנני מודיעך שאותו הגירות אחשבהו לך בארץ הזאת. וזהו אומרו גור בארץ הזאת כי אותו הגרות תעשנו פה ותרויח בזה כי ואהי' עמך והוא כי גם אם היית הולך ח"ל היתה שכינה הולכת אתך כמ"ש הוא ית' ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה עם כל זה המדרגה אשר

תשיג פה לא יהיה בלכתי אתך שם כי שם היא מדרגת בחינת אהי' שבשכינ' וז"א כי אהיה עמך ולא אמר כי אנכי עמך:

ועוד תרויח שנית כי לא תתברך בהשתלשלות מלאך כי אם ואברכך בעצמי וע"פ דרכו רמז לו שלא יסמוך על אבימלך שהלך אליו גררה לאמר כי בשלומו יהיה לו שלום שיושפע ע"י שרו. כ"א אדרבה אני אהיה עמך ואברכך משא"כ הוא רק ע"י שרו. וש"ת הלא ארצנו היא כי לאברהם אמרת לך ולזרעך כו' הנה כי לאברהם עצמו ניתנה מאז הארץ ואתה אמרת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ואיך יתקיים הגרות בארץ שהיא לנו אל תחוש כי עדיין לא נתתיה כי אם לך ולזרעך אין כו' שהוא אתן לעתיד ולא מעתה. וש"ת כי זו היא המתנ' שאחר התחיה אשר בזמן הזה כבר ניתנה. לז"א אח"כ והקימותי את השבועה וכו' כי עדין לא נתקיימ' כאשר נתבאר בסמוך בס"ד והוא כי מה שנאמר למעל' נתתי הוא לומר שהוא ודאי כאלו נתנה כבר אך הברכה לעתיד היא ולא שתחשב מעתה ושמא תאמר במה אבטח יהי כן לזרעי כי אולי לא יהיו כדאים ולא תתקיים בם ברכתי כי בשלמא ברכת אברהם שהוא מצד החסד תהיה על פי מדתו. אך ברכתי הלא תהי' ע"פ מדתי והוא מדת הדין אולי לא יזכו בדין לז"א אל תירא כי לא אשבע לך בפני עצמך שתהי' ע"פ מדתך כי אם שאקים לך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך שאני כורת עמך להקים לך שבועה שנשבעתי לאברהם שהיא על צד החסד והוא אצלי מאמר הכתוב אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק שהיא שבועתו של אברהם ליצחק ולא לו בפני עצמו לבל תהיה על פי מדת הדין וזה אחשוב ודאי שהוא טעם אל השבעו ית' לאברהם וליעקב ולא ליצחק:

או יאמר והקמותי כו' פן תאמר הלא מה שנשבעתי לאברהם הוא לך ולזרעך שמתקיים בו לאחר התחי' א"כ מה שנדרתי לזרע יהי' בך כי לך ולזרעך אמרתי. לז"א והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך שמלת אביך מיותרת אך כיון לומר ואקיים מה שנשבעתי לו אחר שהי' כבר אביך שהוא מה שאחר העקידה שלא נאמר שם לך ולזרעך שלא נזכר רק הזרע בלבד באופן כשיתקיים אומר לך כי אם מעתה. וגם אינו מעתה בימיך יצחק. רק אחר היות זרעך ככוכבי השמים והיה בסוף ימי משה שנאמ' ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב והוא כי שם נאמ' והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים כו' ויירש זרעך כו' והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי. וזה מאמר הכתוב פה והקמותי את השבועה כו' איזו שבועה היא אותה שאמרתי והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי. וגם אמרתי והתברכו כו' וגם עקב כו' שהוא העתק אותה הברכה כמדובר. ועדין היה אפשר יהרהר יצחק ויאמר איך יתקיים הגלות

בי ויהיה הוא ית' עמי ויברכני ואולי ינוכה זכיותי. לז"א הנה לא זו בלבד כ"א גם והרבתי כו' והתברכו כו' אין צריך זכות עצמך כ"א זכות אביך עקב כו' ואל תתמה כי הלא רבו זכיותיו כי שמע בקולי וישמר משמרתי מצותי חקתי ותורתי. אך בדברו ית' עם אברהם עצמו לא האריך כל כך כי אומרים מקצת שבחו בפניו כו' ועל זה הביא ענין והתברכו בזרעך כל גוי הארץ לומר אם כל גויי הארץ מתברכם בזרעך עקב שמע אברהם כו' כ"ש אתה בנו יחידו שתתברך בזכותו ומבלי נכות זכותך. וע"פ דרכו רמז לו בל יבטח באבימלך בעל ברית אביו כי נהפוך הוא כי כל גויי הארץ מתברכים בזרע אברהם כ"ש שלא ית' יצחק בנו על יד א' מגויי הארץ הוא אבימלך ע"כ מעתה וישב יצחק בגרר ולא כאשר בתחלה שהלך בעצם אל אבימלך כנשען עליו ומאליו נמשך היות גררה כי שם בית אבימלך אחרי הודיע אותו את כל זאת מאז וישב יצחק בגרר על בחירת חן המקום. אך לא על היות שם אבימלך. כי נקטה נפשו מהשען עליו:

פסקה ז

וישאלו אנשי המקום כו'. ששאלו לאשתו ולא לו כי הוא יאמר אחותי מאימת מות פן יהרג לנושאה כי בעולת בעל יש להם. ע"כ שאלו לאשתו כי היא תאמר אישי פן יקחוה כי זה מוראה ולא תחוש פן יהרג בעלה כי ברית כרותה לאבימלך עם אביו. אך הוא בשומעו לא הניחה להשיב פן תאמר אישי הוא ויהרג. ע"כ קפץ והשיב הוא ויאמר אחותי היא ולא מיראת אבימלך כי הלא היה לבו בטוח בו על אשר כרת עם אברהם ברית. וגם יזכור מה שאירע לו עם שרה אמו. אך מה שירא לאמר אשתי הוא על אנשי המקום. וזהו פן יהרגוני אנשי המקום כו' וכאשר ארכו לו שם הימים נתן לב לאבימלך להסתכל בדבר. באומר כי לא יתכן היה יצחק שרוי בלא אשה ימים רבים. וישקיף וירא אותו מצחק שהוא ענין נשוק וחבוק אז ויקרא כו' הנה לפנינו כי אשתך היא ואומר אך הוא למעט כי לא ראה התשמיש ממש כ"א קרוב אליו שהוא הצחוק כמדובר ואיך אמרת אחותי היא. ולא אמר למה אמרת כלומר הנה כדי לשקר אתם מקרבים הדבר כמ"ש אברהם אחותי בת אבי כו' אך אתה איך אמרת אחותי היא. איך הוא התואנה שבקשת כי הלא אין זאת בת אביך. וזה יתכן כיון במלת אך לומר אברהם היתה שרה אשתו ואחותו בת אביו. אך זו הנה אשתך בלבד ולא אחותך בת אביך. ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות ומותר לשקר מאימת מות ע"ד נשבעים להרגים ולחרמים כו':

פסקה י

ויאמר אבימלך כו'. אמר הנה חשבת שהתנכלת עלינו ונהפוך הוא כי מה זאת עשית לנו כלומר כי חשבת עשות לנו. ומה זאת עשית לנו כלומר כי לך עשית היזק וחרפה ולא לנו. כי הלא כמעט שכב אחד העם את אשתך לא היינו אשמים בעדותך זו שאחותך היא.

וזולת חרפתך היה העון תלוי על צוארך והיית צריך להביא עלינו קרבן אשם שהחטאת אותנו וזהו הבאת עלינו אשם. וע"פ דרכו רמז לו שאינה ראויה אלא לאחד העם הוא המיוחד שבעם הוא המלך ולא לזולתו. וא"כ אנשי המקום לא ישיתו לבם לכך וגם המלך לא יעשה נבלה זאת. וש"ת מי יוכיח שלא היו הורגים אותך אם ידעו שאשתך היא. או לבלתי שפוך דם על חשק זמה. או ליודעם כי אינה ראויה רק למלך. לכן מה עשה ויצו המלך את כל העם לאמר הנוגע באיש הזה ובאשתו כו' למען יודע לכל כי א"א היא. ויראה כי אין נוגע בו ואלו היו להוטים אחרי זמה. מי היה מעכב שלא יהרגוהו במסתרים. שאם על עונש המיתה גם מבלי מצות המלך הוא בן מות השופך דם האדם. ומוראו הראשון במקומו עומד:

או יאמר בשום לב אל מלת לאמר כי העם למי יאמרו ואם הוא שצוה ע"י שליח לאמר לעם כל הנוגע כו' היל"ל אל בלמ"ד ולא את. שמורה כי העם הם האומרים. אך יהיה כי לא היה פחד תלקח רבקה רק למלך כי לא היתה ראויה לזולתו. ומי יערב אל לבו לקחתה והנה אם המלך היה שולח יד ביצחק לקחתה לו. מי יאמר למלך דבר בליעל. ע"כ ויצו אבימלך את כל העם לאמר כל הנוגע באיש כו' ואם כל העם אומרים. על מי תהיה האזהרה. הלא כל העם מזהירים. אך אין זה אלא לרמוז כי אל המלך נוגע הדבר שגם אליו יצוה לאמר לו להודיע שהוא מעתה מעניש על עצמו מיתה:

פסקה יב

ויזרע כו'. נצטרפו ב' זכיות. (א) היות יצחק. (ב) היות הארץ ההיא זבת חלב ודבש. וע"י כן וימצא בשנה ההיא שנת מארת רעב. מאה פעמים על מה ששיערו הכרי. כי אחר העמדת כרי לא היה סמוי מן העין. נתרבה מאה פעמים כשנמדד על א' ששיערוהו. והנה הל"ל ויברכהו ה' וימצא בשנה ולא אח"כ אך יאמר שמדד ומצא מאה שערים. וגם אחר שהיה ג"כ מדוד באופן שהיה בלתי סמוי מן העין וגם מדוד שאין הברכה שורה בהם. עם כל זה שב ויברכהו ה' ונתרבה עוד אחר כל זאת. ואחרי זאת היה הולך וגדל קו לקו עד כי גדל מאד בהדרגה. ולא בבת אחת מפני העין. והנה עד כה שלא היה שובו כ"כ גלוי. כי הי' תבואות וכיוצא הניתנים באוצרות לא קנאו בו פלשתים. אך כאשר ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה שהוא דבר המתפשט בשדות בכל הארץ. אז לבשו קנאה ויקנאו אותו פלשתים:

פסקה טו

וכל הבארות כו' בוש אבימלך מלאמר לו שילך מאתם ע"י עצמו והניח את עמו לסתום הבארות אולי ילך מאתם. והוא כל עוד המלך לא עשה לו רעה שתק גם לא רצה להלשין עבדים אל אדונם. ובראות אבימלך שלא נכוה בפושרים. דבר לו בעצמו. וזהו ויאמר

אבימלך כאשר יבא ביארו בס"ד. ולהיות שסתמו בארות אביו. לא היה כי אם כדי שילך משם על כן אחר שהלך לו שב לחפור אותם. ולא חזרו לסתום אותם:

פסקה טז

ויאמר אבימלך כו'. בראות אבימלך את כל שפע טוב ברכת יצחק מה שלא היה כן לו ולעמו. עלה על רוחו כי השר המשפיע עליו ועל עמו ממנו היה גדל יצחק. אלא שלהיות יצחק יותר מוכן לקבל השפע. על כן היה העיקר בא אליו ומשיוריו בא אל אבימלך ואל עמו. מה שאין כן אם לא יהיה הוא שם שיהיה הכל בא עליהם בשפע נמצא הוא אוכל את שלהם וז"א כי עצמת ממנו מאד כלומר מה שעצמת ממנו הוא כלומר משלנו ע"כ לך מעמנו. אך אחר זמן לנסיעתו וראו כי לא נתוסף להם שפע על לכתו מעירם והוא כהצלחתו אז הצלחתו עתה אז חזרו ובא לו מגרר אבימלך ואחוזת מרעהו ויאמר להם יצחק כו' ויאמרו ראו ראינו כו'. לומר ראו מה שגדלת עלינו בהיותך עמנו. ואחר כך ראינו שלא נוסף לנו שפע בלכתך והכרנו בזה כי לא מהשר שלנו היית מושפע בהיותך עמנו רק כי היה ה' עמך ועל כן ונאמר עתה תהיא נא אלה בינותנו כו' על הרחקת נזק אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וגם על הבאת תועלת גם שלא עשינו הטבת רבות עמך בזה אנו מתפייסים כאשר עשינו עמך רק טוב שהוא דבר מועט. והוא מה שקבלנוך בארצנו וגם ששלחנוך מאתנו הנה גם בזה נתרצה שתכרות ברית שאם תשלח אותנו מארצך יהיה בשלוה וזה ונשלחך בשלום הנה הערנו מה שבקשנו בבואינו. ומה שאמרנו ראינו כי היה ה' עמך שהוא הראיה השנית במה ראינו זה. הלא הוא כי אתה עתה ברוך ה' כי הלא אחר לכתך מעמנו אתה לבדך ברוך ה'. ככל השפע שהיה לך עמנו מה שאין כן אנחנו רק כאשר היינו בתחלה בעודך עמנו:

עוד יתכן בכונת אבימלך כענין מאמרם ז"ל על פסוק באת אלי להזכיר את עוני כו' כי אמרה הנה בתחלה היה הוא ית' מעריך מעשי עם מעשה בני עירי והיו טובים והיה ה' מצליחני אך עתה שבאת אצלי ונערכים מעשי וזכיותי אצל מעשיך ושלי כעורים ודלים ונזכר עוני. ועל דרך זה יאמר לך מעמנו כי עצמת ממנו נמשך לך עוצם רב טוב, בהעריך הוא ית' מעשיך במעשנו מעביר כל הטוב הראוי לבא עלינו אליך נמצא כי עצמת ממנו מצדנו על כן לך מעמנו. ולבל יאמר יצחק הלא השיורין שיתפשטו לכם יגדל ממה שיהיה לכם אם תהיו לבדכם לז"א מאד. שאם כן לא היה העוצם עד מאד אך הוא על עריכת המעשיה. אך אח"כ חזרו אליו ואמרו ראו ראינו. כי אז ראינו ראייה א' ועתה ראייה אחרת והא' כי היה ה' עמך לבדך בהיותך עמנו במקום אנשים בערוך המעשים יחד ע"כ ונאמר כו'. ומה שראינו הראייה השנית הוא כי הלא אתה לבדך עתה

בנחל גרר במקום שאין אנשים. ואתה עתה לבדך ברוך ה' ולא אנחנו גם שנפרדת ממנו ובטלה עריכה. ולא עוד אלא שמתחלה פה לא היה כי אם שהיה אלהים עמך. ואפשר שהברכה היתה מושכעת לך על ידי שר או מזל מה שאין כן לנו. אך אתה עתה במקום שאין אנשים. ברוך ה' שמברכך ע"י עצמו ולא אנחנו וטוב יהיה לנו בואך פה שירבה לנו שיורך:

פסקה ל

ויעש להם כו'. הורה להם כי רב חסדו מהם כי הם בשלחם אותו מאתם. ולא בבאו אליהם. לא עשו לו משתה עם היות אבימלך בעל ברית אביו. ועתה הוא עושה להם משתה:

ועוד כי אבימלך לא ליוה את יצחק כשאמר לו לך מעמנו רק וילך יצחק מעצמו ופה וישלחם יצחק שהוא לויה כנודע מרז"ל (ב"ר פ' ס"ד) מה שהם לא עשו לו כן:

פסקה לה

ותהיין כו' טרם הביא ענין הברכות. הקדים זה להורות כי לא סיכל יצחק רעות בית עשו כנראה משפט הענין אך הוא כאשר נבאר בענין בס"ד: (א) ויהי כי זקן כו'. הן אמת כי א' מדרכי חסידתו ית' וגדול היא מאוד הלא היא לקרב את הצדיק לידי זכות ולהרחיק מן החטא וכמאמר רז"ל (חולין דף ז') אפילו בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לכ"ש כעובדא דרבי פנחס בן יאיר וכעובדא דחמריה דרבי חנינא בן דוסא שהיו מכין אותו ולא היה מהלך עד הסירם מעליו מנעלים של זולת בעליו וכמאמרם ז"ל (ב"ק דף צ"ג) על פסוק צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו ואלמלא הקב"ה עוזרו היה נופל בידו שנאמר צופה כו' ה' לא יעזבנו בידו ולפי דרכם יהיה אומר ולא ירשיענו כו' לומר שע"כ היה הדין נותן לחייב את הצדיק בדין. כי תקטרג מדה"ד לאמר הלא ע"פ בחירתו היה חוטא. לולא ה' עזרו ולא יהיה צדיק בדינו. אמנם זה חסדו ית' שלא ירשיענו בהשפטו וכמאמר השטן לר"ע ולר"מ אלמלא דמכרזי עלך ברקיעא הזהרו בפלוני ובתורתו הייתי מחטיא' וזה מאמר הכתוב (שמואל א' א') רגלי חסידיו ישמור והוא לתת טוב טעם כי אדרבה את הרשע היה ראוי להרחיק מן החטא בל יאבד לגמרי והוא כי אחר או' כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל כי הוא ית' שם צדיקים ליסודות עולם. אמר כי ע"כ לקיים עולם בל ימוט רגלי חסידיו ישמור מהכשל בחטא. אך לא את הרשעים למה כי בחשך ידמו כי חשך טומאת מעשיהם אשר להם מונעתם מלקבל עזר משדי כי עביר' גוררת עבירה וצורך עזר משדי הוא אל הצדיקים כי לא בכח אשר לאיש יגבר בו מבלעדי ה' העוזר כענין צופה רשע כו' כמדובר:

והנה מכלל מאמרנו זה יצא עתה מפי כל איש שומע גבר כיצחק אבינו תהיה מכשלת. אהוב את הרשע מאת הצדיק תחת ידו. וחפץ בברכת עשו מאת יעקב ולולא עשתה רבקה בערמה נטל עשו הברכות. ועוד נוסיף להפליא. כי הלא לא בסתר היתה רשעת עשו וצדקת יעקב. כי לעין כל מאז גדלו היה עשו יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים. ומה גם כי יעקב נולד מהול מן הבטן ועשו ערל ולא נמול בקטנותו לאדמימותו. ובגדלו מיאן למ"ד. ואיך יאהב אותו יצחק והוא ראשון למילת שמנה ולא עוד כי אם שאמרו רז"ל ריש שמות רבה (פ"א) כי אברהם ויצחק קבעו בית תלמוד עם יעקב עד למדוהו כל חכמתם ואז שלחוהו למדרשו של שם ועבר. אך עשו וישמעאל מאסו בתורה ומוסר ומי גבר כיצחק יגעל בטוב ויבחר ברע חלילה ואם עיני בשרו כהו בזקנתו עיני שכלו בעמדן עמודו והלא כמו זר נחשב נפתה לבי על קול דברו. באומרו היאך מעשרין את התבן. ויעצים עיניו מראות ברוע מעשיו המפורסמים לעיני הכל. ומה גם לרז"ל (ב"ר פ' ס"ה) האומרים יודע ציד צד נשי אנשים ובועלן. וגם נשיו הקטר יקטירון יום יום לע"ג לעיני יצחק ורבקה. עד שקצו בחייהם כמאמרם ז"ל (שם) על ותהיין מורת רוח ועשו לא כיהה בהן. והן אמת כי מדברי רז"ל בב"ר יורה באצבע. כי יודע ידע יצחק באמת ובתמים צדקת הצדיק ורשעת הרשע. כי הלא אמרו כי כשמוע יצחק כי הקרה ה' אלהיך לפני. אמר יצחק יודע אני כי עשו אין שם שמים שגור בפיו. וע"כ רצה לנסות במישוש וכן אמרו רז"ל (שם) שא נא כליך. שחוז מאני זיינך בל תאכילני נבלות סני מאני זיינך בל תאכילני גזלות וחמסים. ועוד ארז"ל (שם פ' ס"ז) שנכנס גיהנם עם עשו ויחרד יצחק ואמר מי איפה כו'. שהיתה חרדתו מי נאפה כאן אני או בניו אמר לו הקב"ה לא אתה ולא בנך. כי אם הוא הצד ציד הוא עשו ואז נתקררה דעתו. הנה שבצרת יעקב לו צר ואת עשו שנא וגם לא ייחסו אזי לבן לקוראי בני. ועוד אמרו רז"ל (שם פ"ה) על הקול קול יעקב שנצטער על קול צעקת בני יעקב בחרבן ביתר ממה שעתיד להרוג בהן אנדריאנוס קיסר. וכן אמרו כי צוה את עשו שבזמן יעקב מתרפה מהתורה. שימשול בו ויגזור עליו שמדות. הנה כי יעקב הוא העובד את ה' ועשו הוא השוט לרדותו מדי עברו. ואם כן איפה את מי יאות לאהוב את שומר התורה. או את השוט המכה בו. הנה מכל זה נחה שקטה קושי סמיות עיני שכלו של יצחק מהכיר את הצדיק ואת הרשע:

אמנם פי שנים תכפל אשמתו למה זה חפץ לברך את אשר שנא ה' ולא למד מאברהם שהוא ית' מסר הברכות בידו לברך את אשר ירצה ומיאן לבלתי הגיע חלק לישמעאל כמשל הפרדס שנטוע בו אילן חיים כו' אמר אם אני משקה את עץ החיים נמצאת עץ המות שותה עמו ומה גם עתה לברך את עץ המות לבדו ולא את עץ החיים. ואגב קושי

הלז עוד נשימה לב אל הערות הכתובים ואניפה יד ליישבם יחד כולם בעזרתו ית' (א) באומרו ותכהין עיניו מראות כי מי לא ידע כי מראות הוא כהות העינים. (ב) אומר בנו הגדול לבלי צורך. ואומר אליו בני שהוא מיותר ויאמר לו מיד הנה נא זקנתי כו' וגם לשון נא לא יצדק כי אין הזקנה באה כרגע. (ג) אומרו לו צודה לי ומה בצע בהראות לו במה יצודם. שאמר אליו שא נא כליך כו' ושיצא השדה. (ד) אומרו שא נא. (ה) למה זה לא בחר בבהמה בייתיות ולא יצוה לצוד. ולא עוד אלא שהוצרך לצוותו מלנבל הצידה כמאמר רז"ל. והלא גם מטעמי הבייתיות ערבו לו ע"י יעקב. (ו) לו חפץ לברכו למה זה יצוהו על המטעמים. ושיאכלו אחרי כן יברכהו. ולא ברכו בלא כסף ובלא מחיר כאשר בירך יעקב את בניו. (ז) מה ענין אומר לו זה שלש פעמים צודה לי עשה לי הביאה לי כו' וגם אומרו ציד הוא מיותר. (ח) או' בעבור תברכך נפשי ולא אמר בעבור אברכך. וגם מלת בעבור יתירה. ויאמר לו ואוכלה ואברכך. (ט) באומרו ורבקה שומעת מהראוי יאמר ותשמע רבקה וכן אומרו ורבקה אמרה היל"ל ותאמר רבקה: (י) אומרו לאמר זה פעמים בפ' אחד אל יעקב בנה לאמר מדבר אל עשו אחיך לאמר ולא א' בהם יצדק בו לאמר לזולת. (יא) אומרה לפני ה' מה שלא אמר יצחק וכן אומרה לפני מותי. ויצחק לא אמר רק בטרם אמות. (יב) כי מהראוי תתחיל ותאמר מיד לך נא אל הצאן ולמה הקדימה ועתה שמע בקולי שכל הפסוק יראה מיותר. (יג) אומרה וקח לי משם מה ענין לי וגם למה חזרה לומר בעבור אשר יברכך לפני מותו. (יד) אומר הן עשו אחי איש שעיר כו' אולי ימושני אבי כו'. למה לא חשש על הקול. וחשש על המישוש אשר היא חששה רחוקה ממנה או יחוש אל אחרת קרובה מאד. והוא פן יבא עשו מן השדה וימצאנו שם ויתפוש כגנב במחתרת בעוד שיצחק אוכל לאטו טרם יקבל הברכות. (טו) באומרו והייתי בעיניו כמתעתע. כי הלא לא יהיה בעיניו אלא כפושע עובר רצון אביו. ומהתל ומרמה אותו וגוזל את אחיו הגדול. (טז) מה באה למעט באומרה אליו אך שמע בקולי. (יז) כי מהראוי להשיב על תוכחתו הוא עלי קללתך כי אלביש עורות גדיי עזים על ידך כו'. שהוא תיקון המישוש והן דברים של טעם. ולא מן השמים ירחמו ומפסיק בספור המאורע וילך ויקח כו' ותקח רבקה כו'. ואחר כך כלאחר יד מגיד איך תקנת המישוש באומרו ואת עורות כו' באומרו וילך ויקח ויבא לאמו היה די יאמר ויבא לה וידוע כי היא אמו. (יח) בבואו לפני אביו מה ענין אומרו תחלה אבי. ולא יאמר מיד קום נא שבה ואוכלה מצידי. (יט) או' אנכי עשו בכורך. איך פה קדוש יהיה כמהתל. (כ) מה זו תמיהה מה זה מיהרת למצא בני. האם הוא מן הפלא להזדמן צידה. (כא) אומרו ויאמר יצחק אל יעקב ולמעלה אמר אל בנו ולא הזכיר שמו. (כב) מה ענין כפל אומרו הקול קול יעקב

והידים ידי כו'. (כג) למה חזר ואמר אתה זה בני עשו. (כד) אומרו גשה נא ושקה לי. מה בצע בנשיקה ההיא. (כה) מה ענין וי"ו של ויתן וענין הברכה:

והנה טרם נבא אל הביאור נשים לב אל הערת המפרשים. והיא איך עשה יצחק עיקר מטיבות העה"ז הגשמיים מטל השמים ומשמני הארץ כו'. ואו' כי הן אמת שהן לא קצרה יד מרום שכל טוב וקדושת יצחק מהבחין בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו עוד ב' ידע כי הלא בין שניהם חלקו העולמות כלם יעקב נטל לחלקו העולם הבא ועשו העולם הזה כי על כן היו דבריו אל עשו לאמר והיה כאשר תריד כו' כי כאשר יעקב יפרוק עול מצות ישלוט בו. הנה ידע כי יעקב בחר לו יה לקיים תורה ומצות אשר המה טוב העה"ב ועשו אין לו בו חלק רק למשול בעה"ז להצר ליעקב מדי עברו ומה גם לר' יוסי בר חלפתא בב"ר (שם פ' ס"ז) שאמר יצחק אל עשו אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדות ואתה שולט בו. אך אמנם למה שיצחק אוהב משפט וכל ישעו וכל חפץ. יקוב הדין את ההר ולא ישיג איש גבול רעהו. וכאשר אין לעשו חלק בעה"ב כן גם יעקב ישולל מטובות העה"ז ומותריו. כי לא חלקו הוא למען הנחילו עולם שכלו טוב בשלמות בכל מכל כל. כי טוב להם יאושרו אז מעתה. ולכן בראות את עצמו לפי דעתו קרוב לאסיפתו נתן את לבו לברך את בניו איש אשר כברכתו. לעשו להגבירו בטובות העה"ז כי הוא חלקו וליעקב אחרי כן בטובות העה"ב כאשר יאתה לו. והנה מצאנו און לנו באמרם ז"ל בב"ר וז"ל (שם ס"ה) והבאתי עלי קללה ולא ברכה. אפילו ברכה אחד שהוא עתיד ליתנה לי בסוף אינה נותנה לי ע"כ. הנה כי ליעקב היתה ברכה ערוכה ושמורה לתת לו בסוף ואין זה רק כי לעשו היה חפץ להנחילו בעה"ז מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן להיות גביר בעולם הזה כי הוא חלקו ואח"כ ליעקב בחלקו הצפון לו ולא היחל בעשו רק להיחל בגדול ואחרי כן בקטן יכלה. ועל פי דרך זה יתבארו הכתובים באר היטב. והוא בשום שכל והבין מאמר אחד שאמרו בב"ר (שם) וז"ל שא נא כליך זו בבל ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו. תליך זו מדי ויתלו את המן על העץ. קשתך זו יון כי דרכת לי יהודה קשת. וצא השדה זו אדום ארצה שעיר שדה אדום. ע"כ:

וראוי לשים לב מה ענין מטעמיו אל בבל ומדי ויון ואדום. וע"פ דרכנו נשקיף ונראה מה ראתה רבקה להפר כונת אישה. ולסכן את יעקב אולי ימישהו אביו. או יקרה שבעודו יצחק אוכל טרם יברכנו. יבא עשו מן השדה ויתפס כגנב במחתרת ויפול בחרב אחיו ויחרה אף אביו עליו להביא עליו קללה ובכלל הדבר נשית לב אל מאמר יצחק אל עשו

והיה כאשר תריד שאז"ל והוא מאמר המתרגם כד יעברון בני יעקב על פתגמי אורייתא כו'. כי א"כ מהראוי יאמר והיה כאשר יחטא תרדה בו:

אמנם הנה יצחק ורבקה חלקו בכונותיהם. והוא כי הנה יצחק היה עם לבבו כי כאשר יעקב לבדו הוא הנוחל עולם הבא. כן עשו ינחל העולם הזה בהחלט. והוא כי הנה שליטת העה"ז נחלקה לד' מלכיות בבל ומדי ויון ואדום והם ד' מלכיות הרמוזים בצלם נבוכדנאצר. שבתריהון יקום אלהא שמיא מלכודי לעלמין לא תתחבל ואמר יצחק בלבו אחרי שאין לעשו חלק רק פה. יהי לו אשר לו לגמרי ותתקיים שליטת הד' מלכיות כולם בעשו היא אדום ישתעבדו תחתיו ישראל ד"פ מה שהתעתדו לגלות לד' מלכיות והן זאת כונת מאמרם ז"ל (שם) שא נא כליך זו בבל כו' כי ע"י עשותו מצוה זו. ע"י ד' דברים אלה. על יד לקיחת הכלים. תבורך בשליטת המעותדת לבבל. וע"י תליך תבורך בשליטת מדי. וע"י כן לא יפול המן להיות נתלה. כי שם לא נפל שדוד. רק על כי הממשלה לא לאדום היתה רק למדי. וע"י עשותך המצוה בקשת תבורך בשליטה העומדת ליון. כד"א כי דרכתי לי יהודה קשת כו' על בניך יון כו'. וע"י צאת השדה תזכה למלכות שלך. כי ע"י שהוא שלו לא הוצרך לזכור אליו דבר הניקח. רק יציאתו השדה. כי בין כך ובין כך המלכיות שלו היא. וכנגד מלכות בבל העתידה לצוד את יעקב בבלה. את צודה לי למען תצודם אתה. וכנגד מטעמי המן ביין. ע"י שבשביל משתה שהאכיל את ישראל בימי אחשורוש עברו ונענשו. ושע"י מטעמי המלך והמן שישבו לשתות בשלוח הספרים ותנתן דת בשושן. עשה לי מטעמים למען תהיה הממשלה לך. ולא שיהיה המן תחת המלך מדי. וכנגד יון המביא חיילותיו ובאו אל המקדש וההיכל. ופרץ פרצות והביאה לי. וכנגד המלכות הד' שחרבך תאכל בשר חללי ישראל. ואוכלה למען החזירך אז בממשלתך. וזה יהיה ענין יעבדוך עמים לעומת בבל שנא' עליו נתתי לו לעבדו ולעומת כורעים ומשתחוים להמן. וישתחוו לך לאומים ולא עבדי המלך כי המלכות שלך היא. ולעומת יון שלא החריבו המקדש ולא הגלו את ישראל. רק שגברה ידם לפרוץ פרצות הוה גביר ולעומת ממשלתך העצמיי וישתחוו לך בני אמך. הן זאת היתה כוונת יצחק ע"ה. אך רבקה רוח אחרת עמה. הלא הוא כי אמרה בלבה אם עצת יצחק היא תקים. מי יקום יעקב אחרי נפלו בגלות הראשון ואוי מי יחיה. והיא בשום לב אל מאמרו ית' כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. כי מה לו להאריך ית' לו. ומה הוא הכלב המת עמלק לפניו ית'. שיהיה לו יתברך מלחמה עמו לדורי דורות ולא יכלנו כרגע ולא עוד אלא שיצוה את יהושע ואת ישראל יזכרו ולא ישכחו את אשר עשה עמלק כד"א ושים באזני יהושע. וכן זכור את אשר עשה לך עמלק כו' לא תשכח. והאם קצר חלילה

כח ה' לבלע ולהשחית את עמלק כמו רגע. והוא שונא לו תכלית שנאה. ועוד ראוי להשית לב מה נשתנה גלות הזה האחרון מן הראשון. כי בזה לא נגאל עוד. עד נשוב עד ה' כל איש ישראל אז מאלינו טרם עת הקץ. או בעתה ע"י חבלי משיחנו. מה שאין כן בגאולת הגלות הראשון. כי שב ה' את שבותינו. בעוד נמצא אתנו כמה וכמה שנשאו נשים נכריות והולידו בנים ובנות. ונשכחו כמה מצות מהמון העם כי לא ידעו מה הוא וההיקש בזה. אמנם אין זה כי אם למה שהעיקר אצלינו שאין אומה נופלת עד תפול שרה תחלה. כד"א יפקוד ה' על צבא המרום כו'. ועוד ידענו כי סמאל שרו של עשו. הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות. ע"כ בהעותינו אנו מוסיפים בו כח ובחיילותיו. וא"כ איפה מי יורידהו ארץ. ובידנו רצפת עונות וחטאים המקיימים אותו. ועל כן בעמדו תעמוד אומתו גם הוא לא תפול. ובדבר הזה מצאנו ראינו טוב טעם ודעת אל האריכו ית' עם עמלק. לבלתי הפילו כל עוד שלא הטהרנו ממעשנו ומעצבון רוע מעלילינו. ולכן תוחלת מפלתו ממושכה מדור דור עד אחרית הימים. אשר הבטיחנו יוצרנו ית'. נשוב מעונינו אל ה' אלהינו תשובה שלמה. כנודע ממאמר רז"ל כי לא יבצר מלשוב אז על כל פנים. ואז יכול נוכל לעמלק ולכל אומתו. ולהיות כי יצר לב האדם רע. ואי אפשר לשוב יחד כולם מאליהם. ע"כ הוכן בחסד אל חבלי משיחנו. כי אז בכל צרתם אל אל יקראוהו. וישובו אל ה' הנשאר בציון והנותר בירושלים. וממוצא דבר נשקיף ונבין כי לו היתה יד עשו ושולטתו בחרבן בית ראשון ובגלות מדי. איככה נוכל וראינו ברעה אשר ימצא את עמו ואת שרו ובאבדן מולדתו. להשיב ה' את שיבת ציון ומשארות אשמותינו צרורות על שכמנו מחזיקים ומאשרים זד יהיר סמאל שמו שרו של עשו. ע"כ רבקה אמנו ייעצוה כליותיה על משמרתה תעמוד להפר עצת יצחק אישה. לבלתי השליט את עשו בלתי אם בממשלה המיוחדת לו. וזה מאמר אביו אליו כאשר לא נעשתה עצתו והיה כאשר תריד כו' לומר אל תחוש כי לא אבדת בהעדר הברכות זולתי מה שלא היה שלך אך והיה כאשר תריד בהגיע עת רדוי אשר לך הוד מלכות אז ופרקת כו'. עוד היה עם לבב רבקה. כי הנה אך טוב לישראל ייטב להם בעה"ז בשופע נמרץ כאשר ייטיבו מעלליהם בברכות אלו לבלתי ידחו מאחרי ה' בהעותם באומרם כי גם בהטיבם מעלליהם יצר להם. משא"כ בראותם כי כאשר בחוקותיו ית' ילכו יושפע להם רב טוב ונהפוך בהעוותם. כי אז יתרצו לשוב עד ה' כמאמרו ית' והיה כי יבאו אליך הברכה והקללה ושבת כו'. עוד ג' חששה בשומעה מאמר יצחק באומרו בטרם תמות. פן ידע את עתו כי נביא הוא ואולי יאסף טרם ברך את יעקב גם הוא את ברכתו. וטוב מעט לצדיק מהשאר קרח מזה ומזה אם תדחה השעה. לכן על כל אלה שתה לבה לעשות הדבר. ונבא אל ביאור הכתובים:

פרק כז

פסקה א

ויהי כי זקן יצחק כו'. היחל להסיר מלב החושב כי לא מחכמה עשה הדבר. והוא כי להיות כי אין דרך הזקן שיכהו עיניו רק על ידי הכביד עליו זקנה ושיבה שהחילו ליאסף כחותיו ולחלש חושיו. ואיש אשר אלה לו אין דעתו צלולה וקרוב הדבר לצאת דבר בלתי מתוקן מתחת ידו ע"כ לבל יאמר איש כי ע"כ היה זר מעשהו לברך את אשר שנא ה'. לכן הקדים ואמר שמה שכהו עיניו איננה הוראת אפיסת כחות וחושי' לפגום בצד מה בצלילת דעתו. רק מראות כלומר הנוגע אל הראות בלבד כי בכל השאר תמים ושלם היה כמאז. אך מה שהקדים ויקרא את עשו לא לשלול את יעקב מברכה רק להיותו בנו הגדול. וכן דרך אנשים להחל בגדול וזהו אומרו ויקרא אל עשו בנו הגדול. ומיודעו כי רשע הוא ולא יצלח לברכה גם לאשר הוא חלקו להתברך בברכה. הקדים ואמר בני כלומר המתייחס אלי כבן אל האב שיהיה כושר מה לזכותו לברכה לא תרחק ממך ואמר לו הנני. כלומר הנני כדברך ומתדמה אליך. ויאמר הנה נא זקנתי כלומר עתה כרגע בא אלי הזקנה כי חשב שאפיסות הכחות גרמה כהיית עיניו והוא ראה שלא היחלה אליו החולשה מעט מעט. רק כרגע שלא בדרך טבע לכן גזר ואמר כי מעתה הזקין כרגע ואפסו בלי הדרגה כחותיו כי אין זה רק סימן שסיליקו קרוב. וכאשר קפצה אליו הזקנה פתאום כן יקרנו במות לכן היה חפץ לברך את בניו מעתה שמא לא יפנה. וזה אומרו הנה נא זקנתי כלומר נא ברגע זקנתי. ולא קו לקו לכן לא ידעתי יום מותי כאמור לכן שא נא כליך והכן לך דרך שאני אברכך והוא כי בעון בצעו ורשעו לא תחול עליו ברכת טוב ע"כ אמר יצחק בלבו אין לו דרך להתברך כ"א בעשותו מצוה גדולה מעין הברכה והוא כי להיות ברכתו הנאה גשמית. יעשה נא כבוד אב. והטעים אותו הנאה גשמית במטעמים אשר אהב. וע"י כן יזכה לברכה ועל כן צוהו יעשה לו מטעמים. והנה לעומת זה ראה כי הלא ינגדוהו רעותיו אשר יצר את הזולת שהוא איש שדה מלסטם את הבריות בכל כלי זיין ומונע הנאותיהם. ואלה יעמדו על הברכה למנוע הנאותיו ממנו. ע"כ התחכם ויאמר לו עשה זאת איפה. והפך נא כל מעשה רשעתך לטובה כי הכלים אשר תעשה בם לסטאותך בהם תעשה מצותי זאת. וזהו שא נא כליך תליך וקשתך ובמקום אשר תעשה הרעות הוא השדה הידוע לך כד"א ויבא עשו מן השדה כי היה יודע ציד איש שדה שם עשה המצוה הזאת, וזהו וצא השדה ומעשה הרעה הוא הצידה אשר תצוד נפשות עתה צודה לי ציד כלומר מה שהיא ציד ולא מה שאינו ציד. באופן שתהפך כל הכנות רשעתך לטובה ולמען תזכה להנאות וטובות העה"ז עשה לי מטעמים שאהנם בם הנאת העה"ז

ותבא לך מדה כנגד מדה וע"פ דרכנו להכינו יותר. צוהו יצוד בעצמו ולא ע"י שליח וזהו צודה לי מהטעם הכ' למעלה וכן ועשה לי מטעמים ע"י עצמך והביאה לי אתה ולא שליח. ואמר לי ג' פעמים לומר שכל פעולה משלשתן תהיה לו לשמו. ועל כל אלה לא תזכה להתברך עד שאהנה ואוכל וזהו ואוכלה. וש"ת הלא אם אחפוץ לברכך למה זה אשאל כל ההכנות האלה. לז"א בעבור תברכך נפשי והוא כי אין שפע ברבת הצדיק חל על המתברך זולתי ע"י שכינה השורה על נפש הצדיק ואז באשר ה' אתו ישתלשל ע"י נפש המברך אל המתברך:

והנה ידע כי בעיני עשו היה רע הדבר לכן אמר אל תתמה על החפץ אם ארבה לצוותך בכל אלה כי הלא איזה דרך ילך שפע נפשי הקדושה אל נפשך הטמאה ותחפוץ נפשי לברכך כי מי יתן מטהור לטמא לכן ע"י הכנות אלה תברכך נפשי ותסכים עמי לברכך:

או יאמר מה שלא אברכך עד שאוכל ולא מהיות המטעמים לפני הוא בעבור תברכך נפשי כי היא רחוקה ממך כמדובר לכן אחרי אכלי ותגמול חסד עמה כמאמר הלל בלכתו לסעוד שהוא לגמול חסד עם נפשו וע"י מצוה שתעשה גם עמה תתקרב בצד מה להיות מבא להשתלשל ממנה אליך ברכת טוב:

פסקה ה

ורבקה שומעת כו'. הנה מה שהיה קרוב בדבר לחוש הוא אולי בהיותו לפני אביו יבא עשו וימצאהו שמה. לז"א ורבקה שומעת כו' ורבקה אמרה כו' והוא כי אם לא היתה שומעת מיצחק. רק יודעת ע"פ מגיד מה ששמע מיצחק היה אפשר עבר זמן בין מאמר יצחק לידיעת רבקה ובתוך כך היה עשו צד ומכין ומביא וימצא את יעקב שם ויתפשהו בגניבתו. לז"א ורבקה שומעת כו' כלומר ולא על ידי שליח. וגם שוילך עשו לצוד ציד להביא ולא מן המוכן שודאי יתאחר ובתוך כך יבא יעקב מן המזומן. וגם לא איחרה אחרי שומעה מלהגיד ליעקב. רק מיד ורבקה אמרה וזהו שלא נאמר ותאמר רבקה רק ורבקה אמרה כלומר ורבקה שומעת והיא מאז אמרה:

והנה תחת חמש יתחמץ לבב יעקב לבלתי עשות הדבר. (א) אולי ירגיש יצחק בהברת הקול כי הקול קול יעקב היה. (ב) פן ינקש באמרי פיו פן יראה אביו שינוי בדברי יעקב מאשר עבר בין יצחק אל עשו כאשר אז נדברו יחדיו. (ג) כי יאמר יעקב ידעתי את אבי בל יברך את עשו. כ"א ברכות גשמיות של העה"ז כי הוא חלקו ואין לי חפץ בהן כי בוחר אני בחלק נחלתי הוא העה"ב ולא אפסיד המרובה במועט כי לא כל אדם זוכה לב' שולחנות. (ד) כי יאמר הלא אחי הולך לעשות מצות אביו ולכן לא ימנע ה' חסדו ממנו מלהצליחו. אך אני בא להכעיס את אבי ולהפר רצונו לרמות אותו וחטאתי לאלהים. וגם

ה' יעבור הצלחתו ממני בגלל הדבר הזה. (ה) פן יבא עשו מן השדה עודנו לפני אביו ויהיה נתפש כגנב במחתרת ויהיה כעס לאביו ולאחיו ומשולל ברכה ע"כ להסיר מלב יעקב בל ישחית את נחלתו בעבור החמשה הקדים הכ' בהגדת רבקה אליו איך שהיה ארוכת חמשתן והוא כי לענין הקול גם כי בלתי אפשר הוא לשנותה תעל' ארוכתה במה שהיה דברי הקול היוצאים מפיו מורים באצבע כאלו פי עשו המדבר אליו כי יתקנו דברי הקול מה שתעוות הברתה כי יהיה קול ושוברו עמו בשמעו כי דברי קול יעקב ואשר דבר פי יצחק אל עשו צדקו יחדו. וזהו ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר שאמרה לו דברי יצחק אל עשו כדי לאמר יעקב אל אביו תכונת הדברים שיכיר בהן יצחק כי הן הם הדברים אשר היו בינו לעשו ולא יחטיא ויחזיקנו לעשו כאשר נבאר בדברי יעקב אל אביו בס"ד. וזהו משמעות לאמר שהוא לאמר לאחרים והנה עדיין היה מקום לחוש אולי לא שתה לבה היטב אל כל דברי יצחק אל עשו ואולי עברו ביניהם דברים שנשמטו מרבקה וישנה בהם יעקב ויתבדה ויאחז והוא העיכוב השני מהחמשה הנזכרים וימנע תיקון הא'. לז"א שאמר לו הנה שמעתי את אביך כלומר בעצמי ולא ע"י זולתי את אביך מדבר אל עשו אחיך והיתה שמיעתי בכווני כדי לאמר לך את הדברים באופן כי אין ספק שמתי לבי אל כל הדברים בעצם ולא אחטיא וז"א לאמר:

ואפשר גם זה כיוון למעלה באומרו ורבקה שומעת ולא אמר שמעה כלומר עומדת ושומעת בל תפל דבר לספר את יעקב ולרמוז לו שלא שכחה דבר מאשר שמעה אמרה הנה כו' כלומר הנה כעת שמעתי כי מלת הנה תורה על הווה ומזומן כעת באופן לא אירא משכחה ומה הן דברי אביך המסויימות הביאה לי כו' לומר שים פניך אל שלש דברות אשר דקדק בצוותו. (א) שיהיה הוא המביא והעושה המטעמים בעצמו. (ב) שיהיה ציד ולא מן המוכן. (ג) שיאכל תחלה ואח"כ יברכנו ולא טרם אוכלו והן הן דברי יעקב אל אביו עשיתי כאשר דברת אלי הרי העשיה בעצמן ואוכלה מצידי הרי הציד בעבור תברכני הרי הברכה אחר האכילה ויעש בחכמה שלא לאומרם בלשון אמו ממש. בל יראה כמלומד ומערים. לכן אמר בשינוי מה פן יורגש. הרי הותקנו השנים מהחמש ועל השלישית אמר לפני ה' והוא כי בזה ראתה לשנות. כי יראה פן ימאן יעקב כי יבעט בברכות העה"ז. ע"כ היחלה בו ואמרה כי דברי יצחק אל עשו היו ואברכך לפני ה' להעלות על רוחו כי לא ברכות גשמיות היו על לבבו לברכו רק המתייחסות אל לפני ה':

ויתכן כי זה רמז הכתוב למעלה באומרו ורבקה אמרה ולא אמר ותאמר רבקה זולת האמור בזה למעלה לומר שעם היות שרבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו. ולא על פי מגיד באופן ידעה כל דבריו בפרטות. אעפ"כ ורבקה אמרה כלומר יש בדבריה מה

שרבקה אמרה ולא הוא. והוא אומרה לפני ה' וגם אומרה לפני מותי כי הוא אמר בטרם אמות. והיא כי אחרי שאמרה לפני ה'. חששה פן יאמר יעקב הנה אבי יודע כי אין לעשו חלק ונחלה בעה"ב. ואיך יברכנו בטובותיו והן לו יהי כדברך שכך אמר לו תהיה כוונה לחזק בטחון הברכה. שיסכים הוא ית' בה ולא שתהיה רוחניות לכן שינתה עוד ואמרה לפני מותי. כלומר גם כי גשמיות תהיינה לא תגעל נפשך בם בבוטחך כי הנה ימים באים ויברכך גם אתה בברכת הע"ה כי הנה אמר לפני מותי שיורה שהוא סמוך למיתתו ושמא לא יפנה לברכך לכן מהרה חושה אל תעמוד וטוב מעט לצדיק מלישאר ריק. לכן לא אמרה בטרם אמות רק לפני מותי להורות תכיפות. כד"א אשר בירך משה כו' לפני מותו. שהוא סמוך למיתתו כפרש"י ז"ל שם וכמאמרם רז"ל (ב"ר פ' ס"ה) שהיה ביום שנחה נפשו בו. ועל הרביעית כי עשו הולך לעשות מצוה ולא אתה. לכך אמרה ועתה בני שמע בקולי. כלומר ואתה ג"כ לא תעשה הדבר לכוונת קנות ברכות או לרמות אחיך זולתי כדי לשמוע בקולי שנמצאת עושה מצות כיבוד אם. וזהו בני שמע בקולי כלומר במה שאתה בני וחייבת בכבודי שמע בקולי באופן שגם אתה תעשה מצוה. ואל תשקף בכוונת המצוה. כוונת קניית ברכות כעשו. למען תעדיף אתה מצליח עליו אתה ולא הוא. כי גם כל מגמתך לא תהיה רק לאשר אני מצוה אותך. כלומר למה שאני מצוה לא לבחינת זולתה מה שעשו לא כן ידמה רק משתף קניית ברכות. ועל החמישית אמרה לך נא אל הצאן כו' כלומר הנה כל אשר אצוך הוא מזומן אתי בבית ועשו הלך לצוד ציד להביא שודאי יתאחר ואף גם שאני אעשה המטעמים שאמהר יותר מעשו שנצטוה לעשותם ע"י עצמו. כי אין ספק היתה היא רגילה ומזורזת בדבר יותר ממנו באופן תעשה וגם תוכל. טרם יבא עשו במטעמיו לפני אביו. וזהו אפשר ג"כ רמזה למעלה באמור אליו הנה שמעתי. כלומר הנה עתה שמעתי בעצמי ולא ע"י הזולת. שאחוש שיאחר משומעו עד שהגיד לי רק אני הנה שמעתי כו'. כלומר הנה עתה שאין לשון הנה צודק. רק במה שהוא מזומן והווה. וגם דברי אביך הוא הביאה לי ציד כו' באופן יתעכב. לכן התחכם ותקדמנו לברכות טוב כי יכול תוכל לו. ובאומרה לך נא כו' כוונה ג"כ בל יאמר הנה עשו עושה כל המצוה ע"י עצמו ציד ועשיה והבאה ואני לא כן. לז"א גם אתה קח לי כלומר לי לשמי לשם כבוד אם. ומה שאעשה המטעמי' ולא אתה לא מפאת התרשלותך. רק שאני יודעת מאד לעשותה כאשר אהב. ובזה תעשה בצד מה רצון אביך מעשו. כי הוא לא ידע לעשותם בעצם כאשר אהב כמוני. ואח"כ והבאת לאביך. הרי לך גם מצות הבאה והבאת לאביך ואכל. הנה הזכירה שעל ידי אכילה תבורך. הרגישה פן יאמר לה כי הברכה הנמשכת ע"י אכילה גשמית. לא תבצר גם היא מהיותה ברכה גשמי מעין

האכילה. לכן חזרה ואמרה בעבור אשר יברכך לפני מותו לומר אם תמאן ותשית לב אל אומרי ואכל וכו'. ראה לעומת זה כי לפני מותו הוא סמוך למיתתו. וגם מזה אל תנח ידך טרם יסתלק ותאבד גם זאת. ובראות יעקב כי נסתלקו ה' עכוביו אז אמר הלא אמי לא שמת לבך אל עוד אחרת וגם כי רחוקה היא הרואה את הנולד על הכל יזהר. והוא אולי ימושני אבי כי גם שאינו בודאי. אולי יעשה. ושמא תאמרי למה זה תשית לבך אל חששה רחוקה כזאת. לז"א והבאתי עלי כו'. לומר להיותי אני מביא על עצמי הסתכנות גדול. יאות לחוש אל כל מיני פקפוק. וגם ולא ברכה והוא כמרז"ל (ב"ר פ' ס"ה) שאותה הברכה שהוא עתיד לברך אותי בסוף לא יברכני. ואהיה מאבד טובה הרבה ושגם קוב יקבני. וזהו והבאתי כו' שאהיה אני המביא קללה עלי ח"ו:

או שיעור הכ' והבאתי כו'. וגם כי קוב לא יקבני לפחות גם ברך לא יברכני. וזהו ולא ברכה לכן מהרה חושה אל תעמוד. וטוב מעט לצדיק מלישאר ריק ברכת טוב העה"ב המעותדת לו כמדובר:

והנה על פי הדברים האלה והדרך ישרה אשר דברנו בה יתבארו דברי מאמר רז"ל בב"ר (שם) וז"ל ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן כד"א ושעירים ירקדו שם. ואנכי איש חלק כד"א כי חלק ה' עמו יעקב כו'. ריש לקיש אמר משל לקווץ וקרח שהיו עומדים על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעביר וכך עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה ואין לו במה יכפר. אבל יעקב נתלכלך בעונות כל ימות השנה ובא יוה"כ ויש לו במה יכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר ר' יצחק אמר לא שאול הוא לה ולא שאילה היא ליה (פ' אינו כשאר משלים שהם רק בשאלה לזכר בעלמא ולא לעיקר) אלא ונשא השעיר עליו זה עשו שנא' הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עינות תם שנאמר ויעקב איש תם אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע כמת וכתועה וכעובד ע"ג ע"כ:

ונשימה לב אל ביאורו טרם כלות ביאור המשך יתר הכתובים להיותנו בגבולו ואח"כ נסעה ונלכה אל יתר שאת הכתובים בדרך הזה עוד בס"ד. ומהראוי לשית לב על דבריו. א' או' איש שעיר גבר שיידן מי הכריחו להניח פשט הכ' ועוד שיראה נדרש ללא שאלה אמו. ואם דעתו לומ' שלא יחפוץ לריב עם גבר שיידן אדרבה להיות הוא חלק ה' מי יעמוד לפניו. ועוד איך ימשך לזה אומרו אולי ימושני אבי. ועוד לר"ל שאמר משל לקרח וקווץ כו' מה ענין זה אצל עצת אמו. ואיך זה הוא טעם לדחות הברכות. וגם איך ימשך לזה אומר אולי ימושני אבי כו'. ועוד יום הכפורים מאן דכר שמיה בכתובים. ועוד מה ענין רבי יצחק לא שאיל הוא לה ולא שאילה היא ליה מה זו שאילה כי גם לכל הפירושים לא

היא שואלת ולא הוא שואל רק מתנצל להניח ברכה אל עשו. ועוד אומרו ונשא השעיר זה עשו. היתכן שכל יוה"כ ישא עשו כל עונות ישראל. ועוד מי הכריחו לשנות פשט הכתוב ששעיר הוא כמשמעו. וקשה הימנו אומרו עונותם עונות תם. למה יעזוב פשט הכ' ויפרש בהפריש התיבה לשנים ובהוספת אות אחרת ולומר עונות יעקב איש תם כי ידענו כי אין לאיש תם עונות. ועוד שלפי זה מה יפרש בכ' שאנו בו אם הוא לומר הן עשו אחי איש שעיר. שישא עליו כל עונותיו מהו תשובה על דברי אמו. וגם אומרו אולי ימושני אבי כו' גם זה בלתי מקושר אל הקודם ועוד אומרו כמתעתע כמת וכתועה וכעובד ע"ג אין מזה כלל בתיבה. והנה יעזוב משמעותה וילך לדרוש מה שאין בה. ולא עוד שדורש ג' דברים יחד. ועוד שיחשבהו למת והוא יעמוד חי לפניו ואיך הוא תועה. ואדרבה יחשדנו למזיד ורמאי. וגם מי נתן בזה ע"ג שיאמר וכעובד ע"ג ועוד שאין אמו משיבה על כל זה כלום:

אמנם הנה הוקשה להם בכתוב אומרו איש שעיר. ומהראוי יאמר בעל שער. ועוד אומרו ואנכי איש חלק הוא מיותר. ויאמר הן עשו אחי איש שעיר אולי ימושני כו' ועוד שאומרו חלק יראה בלי שום מציאות שער. ולא כן היה רק ככל אדם בלי ספק אלא שאינו משונה כעשו שהיה כאדרת שער. ואיך יאמר חלק ע"כ גמרו או' כי אומרו הן עשו אחי כו' היא טענה א'. ואומרו אולי ימושני כו' היא טענה ב'. ועל פי דרך זה דרכו השלמים האלה ואמרו איש שעיר גבר שיידן כו' והוא כי ג' השלמים האלה יחד כולם ידרכו בדרך אשר דרכנו בו. כי דבר מוסכם היה ליצחק ולרבקה וליעקב ועשו. כי ליעקב ניתן העה"ב ולעשו ניתן העה"ז כמאמ' ז"ל שחלקו העולמות עשו שהיא מכח חיצוני ולא היה לו חלק ונחלה בעה"ב יירש העה"ז ויעקב כי קדוש הוא וכל נפש יוצאי ירכו חלק אלוה ממעל להם תנתן העה"ב. וזה מאמר הא' שאמר לאמו למה זה תכניעני בדבר הזה. הלא עשו אחי גבר שיידן מכח הטומאה והשדים ואליו יאו' טוב העה"ז. ואנכי איש חלק כי חלק ה' עמו יעקב ולהיות ה' חלקי מה בצע לחמוד טוב העה"ז. אשר הוא מה שאבי חפץ לתת לו כמדובר למעלה וטוב לי חלקי ה' אמרה נפשי ואדבק בעה"ב מטוב העה"ז וטוב טוב יעמוד כל א' בשלו. ור' לוי ראה כי אין נקודות מלת חלק באות כפשוטן. ועוד כי אין כל האומר צודק אלא ביעקב וכיוצא מהצדיקים העתידים לצאת בכל דור ממנו. אך המסתבכים בעבירות אשר עונותם ימנעום מעה"ב. למה יגרע מהם גם העה"ז ויהיו גרועים מעשו לכן אמר כי טענה זו היא אשר שאל יעקב מאמו לאמר הן ידעת אמי כי חלקי ה'. וחלק אחי הטומאה טוב לכל אחד לעמוד כראוי לו כאשר חלקנו העולמות. אך אפשר דעתך הוא על יוצאי חלצי. כי אולי יהיה בהם בלתי זוכים לעה"ב

על עונותיהם. וטוב לי אטול גם חלק העה"ז. ויהיה להם מבא ליהנות עוה"ז לפחות ולא ישכלו גם שניהם העוה"ז והעוה"ב. לז"א לה אל תראי כי הן עשו אחי כו'. כי הוא ורעיו המתייחסים אחריו ידמו לקווץ כו'. כי להיותו מכח הטומאה יתדבקו העונות בו שיעשה כמוץ בשערות. כי מוציא מין את מינו ונדבק בו:

אך ישראל הם מכח הקדושה. ואין חלאת טומאת העונות שיעשו נדבק בהם בעצם כ"א כמוץ בחלק כמבואר אצלינו על פ' אל תראוני שאני שחרחורת כו'. ואמר ונתן ידו על ראשו שבהעברת יד יוסרו והוא משל היד. אל היות טהרת העונות בידו של אדם ובבחירתו לשוב בתשובה אל אלהיו הנקרא עליו ושורה על ראשו. ואז יום הכפורים מכפר כנודע מארבעה חלוקי כפרה. וכלם ע"י תשובה וא"כ גם זרעו אם יחטאו. גם שהם מעותדים לכך כעומד בשפת הגורן. כן לפתח חטאת רובץ אלא קדושים הם מפאת עצמם. ובקלות יטהרו ויזכו לעה"ב. וא"כ מה בצע להם גם הם בעוה"ז. ובזה אומרו חלק יתכן ע"פ נקודותיו. וגם אומר איש שעיר ענינו לו' שהיה בעל שער אלא דאפקיה בל' ששעיר. לומר ולרמוז אל יום הכפורים שנאמר בו שעיר לכפר. והביא מפסוק כי ביום הזה כו' משני טעמים. (א) לכלול גם אחר הבית שאין לנו רק עיצומו של יום. (ב) על אומר ונתן ידו על ראשו פי' שהוא שבידו של אדם תקנתו בתשובה עם יום הכפורים שע"י תשובה ויוה"כ מעביר עונותיו שעל ראשו המבדילין בינו לבין אלהיו. וזה ענין הכתוב ככתוב אצלנו בס"ד שאומר הוא ית' כי ביום הזה יכפר כו' ע"מ שלפני ה' תטהרו בתשובה ראויה המטהרת באמת. ובא ר' יצחק ואמר לא הוא שאיל לה ולא שאילה היא ליה. לו' כי בדברי ר' לוי נמצא שאומר שעיר הוא שעשו הוא בעל שער. ושנה בל' שעיר לדרוש על יום הכפורים שמועיל ליעקב. והוא דרך גזרה שוה כי ביום הכפורים נאמר שעיר כדרך רוב דרשות רז"ל. ועל זה הקשה ר' יצחק כי נמצא כי עשו שאיל אל המלה. כי אין שמו שעיר אלא שבדרך השאלה נקרא שעיר להיותו בעל שער וגם התיבה מושאלת שם כי היא בעשו ומושאלת על ענין יום הכפורים של יעקב ונדרשת בו. ועל זה אמר לא הוא שאיל לה ולא איהי שאילה ליה. כי הוא דוחק אלא שהוא נקרא שעיר כי שד וכח הטומאה היה באמת והכריחו הכ' שהביא ונשא השעיר כו'. שהוקשה לו שהי"ל ונשא עליו. כי ידוע שעל השעיר הנזכר ידבר. ועוד כי למעלה נאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם שכלל שלשה מיני עבירות. ואיך יצוה בא' והיל"ל ונשא כו' את כל עונותם ופשעיהם וחטאתם. לכן אמר כי אין המקרא אומר אלא דורשני ונשא השעיר כלומר הידוע היא איש שעיר הנאמר עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם כי ע"כ לא נזכרו הפשעים וחטאות. והוא כי עיקר כח סמאל

ועזאזל היה איכות נפש עצמו. ובכן נקרא שעיר הוא שד ממש והוא הנושא עליו כל כחות הטומאה של עונות ישראל על השעיר. ע"י הסמיכה עליו את כל עונות תם וישר ישראל הנקראים תם על שם אביהם לרמוז כי מאז חלקו העולמות והכחות יעקב ועשו עשו לקח לו העה"ז. כי היה עיקר הטומאה ולא חלק לו בעה"ב הקדוש ויעקב לקח לו העה"ב כי קדוש הוא ולכן חלק עשו אשר ישמח בו הן הם כחות הטומאה שע"י עונות תם כי לחמם הם ויערבו לו:

ובזה יהיו דברי יעקב אל אמו הן עשו אחי הוא איש שעיר בעצם כי שד הוא וגזע משרש סמאל והוא הנושא עונות ישראל כי אנכי איש חלק שע"י הקדושה אין טומאת העונות נדבק בי ובזרעי. ולא יתכן לפי זה יהיה לי מבא לעשות עיקר רק מעה"ב. ויהי לו אשר לו בעה"ז כי הוא חלקו וגם באומ' עונות תם. יתכן קראו תם על החלקות של יעקב וזרעו לבלתי ידבק בעצם הטומאה מצד קדושתם כמאמרם ז"ל (במדבר רבה פ' כ') על ויצמד ישראל לבעל פעור שהיה כצמיד הבלתי נדבק בעצם בזרוע. אך בקדושה ואתם הדבקים בה' דבקות עצמיי וע"י כן פירושו והייתי בעיניו כמתעתע כמת כו' והוא שהוקשה להם שאם הכונה שמתעה את אביו. איך יאמר בכ"ף הדמיון והלא מתעה היה לו בעצם. ועוד שהיל"ל כמתעה ואם הכונה שהוא עצמו תועה. היל"ל כתועה מאי כמתעתע. ע"כ גזר ואמר תיבה זו מורכבת לרמוז אל כל ההבנות האפשריו' להבין בה. ואמר כמת שהוא השלש אותיות ראשונות ולהיות מתעתע מלה בודדת בעצמה אמר כתועה ועל שנא' בל' זה של אותיות כפולות. אמר כעובד ע"ג כד"א הבל המה מעשה תעתועים הנאמר בע"ג. והענין כי אמר הלא אולי ימושני אבי ויכיר כי יעקב אני. ואהיה בעינו כמת הוא כרשע אשר בחייו קרוי מת בראותו כי שמתי פני לגזול את אחי. ולהכעיס את לבו לעשות הפך רצונו. ואיה כבודו ומוראו ולעשות מרמה ולהמציא בפי ל' תרמית ובני ישראל לא יעשו עולה ולא כו'. באופן יחשבני למת שהוא הרשע ח"ו ואמר בל' זה למה שעיקר החטא הוא עבור רצון אביו והכעיסו הפך הכבוד. שנא' בו למען יאריכון ימיך. וזה הפכו ותתחייב המות. שנית יחשבנו לתועה בעשותי עיקר מטובות העה"ז שחמדתים מעשו. שלישית כי הלא לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות נמצאתי בבחרי בעה"ז כמואס בבעה"ב או כופר בו חלילה. וזה דומה לעובד ע"ג כנודע. וע"כ מכעס דברים אלו והבאתי עלי קללה כו' הנה מאמרם ז"ל (ב"ר פ' ס"ה) מורה באצבע דרכנו אשר דרכנו בו בהמשך הכתובים ולא יחטיא ונשוב אל המשך הכתובים. והנה הכתוב אשר היינו בו הוא אומרו:

פסקה יג

ותאמר לו אמו עלי כו'. הנה התשובה המקובלת אל אומ' אולי ימושני אבי כו' היתה לאמר אליו את עורות גדיי העזים אלביש כו'. אך לא ראתה לעשות עיקר מתחבולות אנושיו' לחוש על חששתו. בהלביש עורות גדיי העזים כי אין זה מספיק להביא עצמו בסכנת הביא עליו קללה ח"ו. ומי יודע אם יבחין אביו בין שערי העזים לשערות אדם. או אולי ישמט העור מעל ידיו או מחלקת צואריו או ימשמש בחוזק קצת וינדנד העור וירגיש. או ימששנו במצחו ופניו. ע"כ השיבתו בחכמה ואמרה עלי כו' לומר אם יתן בלבו למששך או לאו אל תירא כי לא יקרך האסון הלז. אך בזאת שלא יעלה על רוחך במעשה הזה להנאת ברכות. או לנצח את אחיך רק לעשות מצות אמך כי אז ה' יהיה בכסלך כי כלל גדול הוא בידנו הולכי בדרך מצות אינן נזוקן. וז"א אך שמע בקולי לומר אך בזאת שלכך תכוין. ומעתה גם הקיחה תהיה לשמי לעשות מצותי כי אמך אני ולך קח לי. והורה הכתוב שהוסיף על הצווי כי היא לא אמרה רק שתהיה הקיחה לשמה והוא עשה ג' הפעולות לשמה ההליכה והקיחה וההבאה וילך ויקח ויבא שלש אלה עשה לאמו כלומר למה שהיתה אמו לעשות מצותה ועתה סיפר. הכתוב גודל הזדרז' בכל מיני זירוז. והוא כי אף שחוש הראות יחסר מיצחק עדין היה מקום להכיר מי הוא זה הבא לפניו אם יעקב או עשו בד' חושיו הנותרים. והוא בחוש השמע להבחין אם הקול קול יעקב או עשו ובחוש הטעם אם יביא לו מטעמים המיוחדים אשר אהב כי כן צוה לעשו ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי. ואם היה משנה ועושה תבשיל משאר מינים בלא אופן החביב יותר. יכיר כי לא עשו הוא אשר נצטוה כאשר אהב גם בחוש הריח בהריחו את ריח בגדיו החמודות אשר ישמש עשו בהן ובהעדרן יכיר כי יעקב הוא. וכן בחוש המישוש שימושנו אביו אם ידיו שעירות. והנה בחוש השמע הלא כתבנו אשר התחכמ' בל ישמע קול יעקב לפני אביו זולתי יתן בקול קול דברים מוכיחים ומורים כאלו עשו המדבר באופן יצא קול ושוברו עמו. ובאה עתה להסיר ממנו גם הבחנתו בשלשה הנותרים. על חוש הטעם אמר ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו שהוא כאשר צוה לעשו. על חוש הריח ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול שעל ידי כן החזיקו לעשו. כאומר הכתוב וירח את ריח בגדיו כו'. ולתקן חששה חוש זה הכניסה עצמה לקחתם. ולא חששה אל הקפדת עשו בראותו כי נלקחו בגדיו לזולתו. ועל חוש המישוש אמר ואת עורות גדיי כו':

ועל כל אלה עדין היה יעקב נכנס במורך לבב והיחל תחלה לנסות את אביו. בפרט על הברת הקול אשר בו היה עיקר הפחד כי לא תשתנה מהותם על כן טרם השמיע לאביו

כי בא להביא לו מטעמים השמיע קולו לפניו לומר אבי לראות אם יבחין כי אז עדין לא היה נתפס כגנב. כי יתנצל לאמר כי בא לבקרו לכן הקדים ואמר אבי ובחמלת ה' עליו נתן בלב אביו יענה ויאמר מי אתה בני כמסתפק ולא כמחזיק אותו ליעקב בודאי אז אמר יעקב בלבו הלא ה' הוא בעזרי וק"ו הדברים. ומה אם טרם שומעו שהייתי עשו בכורו או שהבאתי מטעמים אשר צוה את עשו אשר הם דברים המטולים ספק אם אני יעקב או עשו נסתפק בי בקולי מי אנכי ולא הכיר קולי וא"כ באומרי אליו שאני עשו וגם שאזכיר הדברים המיוחדים אשר דבר לעשו. ואביא המטעמים אשר צוהו הלא יטה אל צד היותי עשו. לכן עצר כח לאמר אנכי עשו ולבל יראה כמהתל בהחלט אף שלא יספיק במלת אנכי. יתכן כיוון בלבו כי נתהפך איכותו אל עשו בבחינת הבכורה כי לקחה ממנו ונכנס במקומו בדבר זה וזהו אומרו אנכי עשו בכורך כלומר בבחינ' היותי בכורך והנה כתבנו איך רמז לו בשלשה סימנים שרמזה לו אמו:

ועדיין ראוי לשית לב אל סוף דבריו כי אמר תברכני נפשך מה שלא הזכירה לו אמו נפש כלל רק ואברכך לפני ה'. ואף שדבר יצחק אל עשו אמר תברכך נפשי מי מגיד דבריו ליעקב והוא לא ידע רק על פי אמו. וגם מה ראתה שלא להזכיר את נפש בעלה אך הנה כתבנו כי לא בצדקת עשו נאמר לו תברכך נפשי רק ברשעתו שאמר לו אביו. מה שהצרכתיך עשות מטעמים לשתתברך הוא כדי שע"י מצוה זו תתקרב אל נפשי ותחפוץ היא לברכך כי היא רחוקה ממך. לכן להיות כוונת רבקה הסתר דבר זה מיעקב בל תגעל נפשו בברכה המיוחדת לעשו. כי רע הוא בעיני אביו ולא יברכנו ברכות טוב נאותות ליעקב. ולא עוד כי אם גם בקשה לרמוז לו כי ברכת רוחניות היה חפץ יצחק לברכו. כאשר כתבנו באומרו לפני ה'. על כן הסתירה מאמר יצחק אל עשו אשר אמר בעבור תברכך נפשי המורה הפכה, אך יעקב כי נפשו יודעת מאד הגדר אשר היה עשו לפני אביו דן בחכמתו כי כן אמר לו אביו נוסף על זה להחזיק בידי יצחק האמין היותו עשו אמר כן למען ירא יצחק וישפוט כי עשו הוא בלי ספק כי הוא יודע מרת נפשו ושצריך הכנה לשתברכנו נפש אביו וז"א בעבור. פי' במקום זה ולמעלה להורות כי בלעדי מצוה זו יחדל מעשו ברכה ותרחק ממנו והנה עד כה לא גזר בדעתו אם היה עשו או יעקב כי ראה פנים לכאן ולכאן. כי הברת הקול תורה היותו יעקב ודבריו יורו כאלו פי עשו המדבר כי הן הן הדברים אשר דבר אליו יצחק. ובהיותו נדון בקרבו בקש לחקור ולדרוש לעמוד על אמתו של דבר ואמר מה זה מיהרת כו'. כאשר יתבאר בס"ד. ובהיות הדבר שקול בעיניו. אמר הכת' אל בני ולא אמר אל יעקב כאשר בפ' שאחר זה רק אל בנו לשון היולי כי לא ידע רק שהיה בנו. אך לא ידע איזה מהם ולחקור הדבר אמר מה זה מיהרת

למצא. כלומ' הלא ידעתיך בלתי ראוי להתברך כאשר כתבנו למעלה כי על כן הרבה לו הכנות. ואיך מיהרת למצא אם אתה עשו כאלו הברכה רודפת אחריך. ולא יאות זה רק ליעקב ואמר מיהרת עם היות שאין המציאו' ביד מוצאה למהר למוצאה שיאמר מהרת. אך יאמר גם כי אפשר שחזרת בתשובה וזכית למצא מיד מה זה מהרת לעשות הכנה וזכות כדי למצא ויעקב הבין בדברים והשיב כי הקרה כו'. לו' גם כי אנכי עשו ובלתי ראוי והגון להתברך. לא בזכותי המציא ה' לפני רק בזכותך כי הקרה כו', למה שהוא אלהיך לפני לקרב הנאתך כי לצורכך היה. ולא תדין היותי יעקב אל שמיהרתי למצא כי זכותך עשה הדבר ולא למעני והוא נס מתוך הפחד ונלכד בפח. כי עד כה היה יצחק מסתפק אם היה יעקב או עשו. אך עתה בראותו אותו מזכיר שמו ית' כאומרו הקרה ה' אז אמר בלבו אין זה כי אם יעקב כי יודע אני כי עשו אין שם שמים שגור בפיו. כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' ס"ה) וזה יהיה אומרו ויאמר יצחק אל יעקב ולא אמר אל בנו כאשר אמר בפסוק הקודם כי עתה החזיקו ליעקב. כי עתה זולת איכות הברת קול גם באמריו הוראת היותי יעקב ולכן רצה לנסותו עתה במשוש לאמת הדבר בעצם ואמר גשה נא ואמושך מה שלא אמר כן מקודם. והנה מהראוי יאמר גשה נא ואמושך האתה עשו אם לא. אך או' בני זה פעמים ואומר זה הוא מיותר. אך יאמר במה שכתבנו למעלה על אומרו ויאמר אליו בני שאמר לו התחייחס לבן לי כלומר מתדמה אלי בכשרות מה לזכות לברכה. לכן למה שהיה מתאמת לו עתה כי יעקב הוא. הלא היה על הוראת כשרון בהזכרת שם שמים אמר גשה נא ואמושך. כי אני רואה היותך בני כלומר מתדמה לי כי על כן אני מתמיה ואומר האתה זה בני עשו כלומר האתה זה מתייחס לבני בהיותך עשו. ושיעור הכתוב כמתמי' האתה זה האומר הקרה ה' בני עשו או היה יעקב. וזהו אם לא והנה ארז"ל שנרת' יעקב לאחוריו ונשפכו מים על ברכיו והיה נופל מלא קומתו מרוב הפחד. לולא שלח ה' שני מלאכים משני צדיו וגם ה' אמר אליו אל תרתע כי אני אלהיך ואפשר בשום שכל אל יתור אומרו יצחק אביו והיה די יאמר ויגש יעקב וימושהו כי ראה יעקב בטחון זה לגשת ולא יקרנו אסון להביא עליו קללה כי אמר הלא אותי מחזיק לבן לו מתדמה אליו על אומרי כי הקרה ה' וא"כ איפה לא יקללני. וזהו ויגש יעקב אל יצחק אביו במה שהוא אביו מתדמה לו וה' עזרו במה שוימושהו והוא בשום לב לדעת על מה זה אחזתו רעד. כמז"ל (שם) והלא עורות גדיי עזים היו על ידיו. אמנם היה מיראתו פן יבחין משערות עזים לשערות בן אדם אופן ימשש בדוחק מה. ויתנדנד עור העזים מחלקת בשרו וירגיש ע"כ פחד ורגז. אך ה' היה עמו שלא משש בעצם רק בנגיעת ידיו בקלות וז"א וימושהו ולא אמר וימששהו מגזרת ממשש בצהרים:

פסקה כב

ויאמר הקול קול כו'. יכוין בכפל הקולות והידים לומר כי בשתי בחינות הקול יראה היותו יעקב. ובב' בחינות הידים יראה היותו עשו ובחינות הקול הם. (א) הברת הקול. (ב) דבר הקול באומרו כי הקרה ה' אלהיך שהזכיר שם שמים. ועל שניהם אמר קול זה פעמים ואפשר שע"כ הראשון חסר והשני מלא. כי הראשון הוא על ההברה והב' הוא על האמירה התוליות ועיקרית על ההברה. וגם הוי"ו היא אות מהשם שראה שגור בפיו. והידים ידי עשו. (א) בממשות שעירות. (ב) בפועל ידיו שעשה מטעמים כאשר אהב בשאלתו אל עשו שיורה היותן מעשי ידי עשו. והנה היו ב' סימנים להורות כל צד משניהם וא"כ היה הדבר שקול וא"כ מה ראה להטות אל צד היותו עשו מאל הצד האחר. או לפחות יהיו בעיניו ספק ברכות להקל ויהיה בשב ואל תעשה לז"א ולא הכירו וכו' לומר מה שנטה אל צד התנכרות הוא כי יותר ראוי להטות אל ממשות חוש המישוש. מאל ממשות הברת הקול וע"כ לא הכירו ועשה פועל וזהו ויברכהו ולא היה בשב ואל תעשה. ולהיות שעתה נטתה דעתו אל היותו עשו מאשר בתחלה גם שהיה עדיין תמיה על הוראות הכשרות ע"כ מתחלה נאמר האתה זה בני עשו כלו' היתכן אתה זה שתתייחס לבן עם היותך עשו אך עתה שראה ממשות הגוף. היקל בתימה ואמר אתה זה בני עשו. ולא אמר האתה בה"א כי לא גדלה תמיהתו כמאז עם שהיה מתחמץ לבבו בצד מה על הוראות הכשרון ושב ויאמר אני. יתכן רצה לחזור לשאול אתה זה כדי להתחזק יותר בהברת הקול. ע"כ מה עשה יעקב קיצר ביותר ולא אמר אנכי עשו רק אני כדי שבמלה אחת אין הברת הקול נכרת יפה. וגם לא אמר אנכי שבה ג' נקודות כי אם אני שלא יורגש כמעט בב' נקודות הברת הקול להבחין. וגם אחרי כן עד שיצא לא דבר מאומה. והנה להיות כי מארבעת החושים זולת הראות כי איננו נסה יצחק בשניהם. בשמע ובמישוש ועדיין היה הדבר שקול עם היותו נוטה בצד מה אל המישוש רצה לנסות אעפ"כ בשנים האחרים. והיחל בחוש הטעם לראות אם הם המטעמים אשר אהב כאשר צוה אל עשו באומרו כאשר אהבתי ואמר הגישה לי ואוכלה מציד בני. כלומר אם היה מאשר אהב וגם שיהיה טעם צבי או טעם בהמה בלתי נצודת. ויאכל ולא הרגיש כי קרוב טעם גדי לצבי ואעפ"כ ויבא לו יין למען שבעריבות היין לא יכוין בדקדוק הפרש הטעם שבין צבי לגדי ובראות שבזה לא הבחין. רצה לנסות בחוש הריח ולבל יראה כמכביד אם יאמר גשה ואריח ריח בגדיך. אמר גשה נא ושקה לי בני כדי שבהגשה יריח וכן היה באומרו ויגש וישק לו וירח כו':

וטעם אל הנשיקה יהיה לתת התערבות והתקשרות נפשו עם נפשו כי כן הוא ענין הנשיקה כאשר נבאר בס"ד פ' ויחי. ואז ע"י זה גמר בדעתו כי עשו היה ואמר ראה ריח בני כו'. הנה ראוי לשים לב אל וי"ו של ויתן שהוצרכו רז"ל לומר יתן ויחזור ויתן גם אל אומרו ראה ריח כו'. אל מי ידבר יצחק שיאמר לו ראה ואחשבה שהיה מדבר עמו ית'. והוא מיראתו פן ימאן הוא ית' לברך את עשו כי רע הוא איש שדה החיצוני הוא שדה הטומאה. והוא חשב כי עשו היה ע"כ אמר להקב"ה ראה כו'. והוא כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' ס"ה) שנכנס ג"ע עמו ואמר לו ית' ראה נא ריח בני שאינו כריח שדה החצוני אשר לא ברכו ה'. רק כריח אותו שדה אשר ברכו ה' הוא שדה תפוחים הקדוש. וא"כ נאותה הברכה אליו ולכן ויתן לך כו' כמו שנתן ובירך את השדה הנזכר ג"כ ויתן כו'. ואם אומרו אשר ברכו יחזור אל בני שאמר ג"כ יהיה הוי"ו לומר נוסף על אשר ברכו ועוד יתן לך וכו':

או יאמר כמדבר אליו ית' ראה כו' לו' הנה יקרה יבורך גבר ע"י מדת הרחמים אך מדת הדין לא תסכים עמו אך בהיות שגם הדין מתהפך לו לרחמים אין למעלה מזה ע"כ אמר אליו ית'. הנה נאותה הברכה אליו מפאת הדין כי מצד הרחמים כבר הוא מבורך וזה אומרו ראה ריח בני כריח שדה הוא כריח ג"ע כי זה יורה אשר כבר ברכו ה' הוא לפחות מדת הרחמים. וא"כ מה אוסיף עתה לברכו כ"א שגם מדת הדין יברכהו. וזהו ויתן לך האלהים כלומר כמו שבירך אותך ה' בכלל הברכות היה. שגם בשנת העדר מטר מאשר יבורך מטל השמים בלבד ומשמני הארץ יהיו לו רוב דגן ותרוש כענין אף שמיו יערפו טל. יעבדוך מפור' למעלה:

פסקה ל

ויהי כאשר כלה. הורה יראת יעקב בל יראה לפני עשו עודנו לפני אביו שעם היות המתברך להתעכב מעט לפני המברכו. אך הוא לא כן עשה כ"א נחפז עד כי הוויית כלות הברכה והויית צאת יעקב מהבית אשר שם יצחק ומחצר שחוצה לו הוקשו הוייות להדדי כי יחד היו רגע א' וזה ויהי כאשר כלה כו'. ויהי אך יצא יצא שהן ב' יציאות מהחדר שבו יצחק ומהמקום שחוצה לו:

והנה אמרו רז"ל (עיין בתנחומא) שהמקום שהיה בו יצחק מפולש היה זה נכנס מכאן זה יוצא מכאן ואפשר שכפל מלת יצא יצא. וגם מיעוט מלת אך כי לא גמר ב' פסיעות. וז"א אך שהוא מיעוט על ב' יציאות הן ב' פסיעות:

או אפשר הפך זה שהכ' מגיד השגחתו ית'. ומה גם לרז"ל (ב"ר פ' ס"ז) שאמרו שהמלאך היה מתיר כל צבי שהיה עשו קושר למען יתאחר ובזה יאמר אחר ספרו מה שמיהר

יעקב לצאת טרם יבא עשו כי כאשר כלה כו' ויהי אך יצא יצא שכמעט יצא ב' יציאות גמורות כמדובר אע"פ שבאשר ה' את יעקב לא היה צריך כל החפזון ההוא כי אחר יציאות אלו עדיין עשו בא מצידו בלבד ולא עשה המטעמים עד אחרי כן. וזהו ויעש גם הוא כו':

פסקה לב

ויאמר לו יצחק אביו מי אתה ויאמר אני כו'. והיות מלת אבי בטעם תבי"ר שאמר כמתמיה על אומרו מי אתה כלומר האם עתה תתנכר אלי יותר מאז הולדי. ע"כ האריך במלת אבי בתבי"ר והנמכת קול כמתמי' ומצטער ואו' האם אני צריך להודיעך מי אני ואם הוא לדעת אם אני בכור שתסתפק אם מכרתי הבכור' ותשאל אם אני בכור כלומר שהברכה תלויה בזה אודיעתך שבכור אני והיתל לבל הפסיד הברכות אז ויחרד כו' והנה ארז"ל (שם פ' ס"ה) שנכנס גיהנם עמו ועל זה היתה החרדה לומר מי איפה מי נאפה בגיהנם ואמרו לו הוא הצד ציד כו'. וע"פ דרכנו נשית לב אל ב' החרדות האלו הנזכרות ובב' נאמר גדולה עד מאד ולא בראשונה. אמנם הנה כתבנו כי יצחק ידע את כל אשר נעשה כי חלק עשו היה העולם הזה וחלק יעקב הוא העולם הבא וע"כ היה חפץ להגביר את כל אחד ולהחזיקו בראוי לו לעשו טובות העה"ז וליעקב העה"ב כמדובר למעלה. ומה גם למה שכתבנו כי כל הד' מלכיות העתידות למשול בעולם ולשעבדנו יתקיימו המלכות בעשו ולכן היה דעתו לאמר לו יעבדוך עמים וישתחו לך לאומים הם מלכיות כולם לא ירים ראש מלכות זולתו לשעבד את ישראל וזהו הוה גביר לאחיך כו' ועתה בראותו שלא נעשתה מחשבתו חרד שתי חרדות אחד על עשו שהפסיד חלקו. והשנית על יעקב שהפסיד גם הוא חלקו שבעולם הבא כי המירה בטובות הבלי העולם הזה כי אמר הלא לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות שעל כן אברהם בירר לישראל את המלכיות כדי שנזכה ונחיה לחיי העולם הבא על כן ראה כי אבדת יעקב גדלה מאד מאבדת עשו ועל כן ויחרד יצחק על דבר עשו שאבד ברכתו בעה"ז. ועוד ב' חרדה גדולה עד מאד ומה היא זאת השני' פירש במרירות ואמר לבו מי איפה כלו' מי נוטל איפה בעה"ז כלו' האם הומר ליעקב טוב העה"ב במה שהוא איפה בעה"ז כי עתה לא יזכה לשלחן גבוה לעה"ב ויאבד ברכות רוחניות העתידות להתברך בהן אך חזר ואמר הוא הצד ציד כו' גם ברוך יהיה לומר הנה נראה כי לא יפסיד יעקב כי הלא מה' יצא הדבר שיתברך כי אהב את יעקב וא"כ לא להפסידו האחרות כיון והוא כי הנה הוא הצד ציד כלומר הוא הבלתי מלומד ומתאחר לצוד היה הצד ציד. וגם ויבא לי וגם אוכל מכל כי לכל זה היה צריך שהות הרבה. ואף עפ"כ כל זה נעשה בטרם תבא הנה זה יורה כי מה' הוא

כי הלא אתה המלומד לצוד ולעשות מטעמים והוא הוא צד תחלה. וגם ויבא לי. וגם ואוכל מכל הכל ואתה לא באת. הנה זה יורה שלא זכית ולא אסתייעא לך מילתא לכן אגזור אומר כי גם שאוברכהו לא יפסיד האחרות כי גם ברוך יהיה הברכות הרוחניות גם הם שיבורך הברכות הרוחניות. וזהו יהיה כלו' לעתיד ולהיות כי אין דרכה של תורה לפרש טובות העולם הבא רק ברמז לא פירש רק גם ברוך יהי' והן זאת הברכה אשר היה עתיד יצחק לברך את יעקב כמאמרם ז"ל (שם פ' ס"ה) על והבאתי עלי קללה ולא ברכה כמפורש למעלה:

ואפשר רמז לו במלת יהיה מה שכתבנו אצל כה יהיה זרעך. שחוזר אל הככבים שאמר לו וספור הככבים ואמר לו אחר כך כה יהיה זרעך כהם. והוא כי החמה והלבנה יש להם בושה לעתיד לבא. וחפרה הלבנה ובושה החמה. אך הככבים לא יבושו לעולם. כאומרם ז"ל באלה הדברים רבה (פ"א) על ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד. וזה הוא העה"ב שלא יבושו כי אם שם יתענגו עד עת קץ וזה אפשר רמז לו פה באומרו יהיה. שגם זרעו יזכו לברכה שהוא מספר צדיקים שבכל דור מזרע יעקב כמו שאז"ל (נדרים דף ל"ב) אין לך דור שאין בו שלשים צדיקים כמנין יהי"ה זרעך שיהיו זוכים לעה"ב. ועל דבר איך יזכו ישראל לב' שולחנות כאשר חרד יצחק. יהיה שיתקיים בהיות ישראל צדיקים כאשר כתבנו שהיה דעת רבקה. או מה שאז"ל שנשארו לימות משיחנו. וכשמוע עשו את דברי אביו ויצעק כו' עד מאד. אפשר הבין ענין אביו כלו מתוך דבריו. ואשר כפל ברכת יעקב כי החרדה הקטנה היה על דבר עשו. והגדולה עד מאד על דבר יעקב. לכן אמר אוי לי כי על הנוגע אלי לא חרדת מאד כאשר על יעקב. כי לכן לא תקנת קלקלתי כאשר תקנת קלקלתו. לכן צעק צעקה גדולה ומרה מגעת עד מאד שחרד יצחק מאד. לאמר על מה זה לא נצטערת עד מאד על דברי שימשך מזה שתברכני כאשר ברכת אותו וזהו ברכני גם אני אבי. כי גם אתה אביו כיון בל תאמר איך אסי' ברכתו ממנו ואתננה לך כי לא אשאל ממך רק שתברכני גם אני ונהיה שנינו מבורכים אחר כי מה' באה הברכה הזאת לך והשיב לו אביו מה אעשה לך כי הלא בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. כלו' המיוחדת לך שהוא מטובת העה"ז ולכן טובות העה"ב אשר לא יאותו לך לא יצדקו אליך. ושמא תאמר הלא מתנה בטעות חוזרות. על כן דקדק בלשונו שלא אמר בא אחיך ויקח במרמה ברכתך. רק בא אחיך במרמה. כלו' לא היתה מרמה רק בביאה אך לא קבלת הברכה רק ויקח ברכתך קיחה עצמית. והוא כי הלא נכנס עמו ריח שדה גן עדן כי בא ה' עמו. ומאתו כלוקח משלו לקחה. גם אפשר יחזור במרמה אל אומרו אחיך. לו' אשר הוא בחינת המרמה אחיך. כי בזה הוא אחיך ויקח כו' אז אמר הכי קרא שמו כו'

לו' הוא הרמאי בעצם בשם ובפועל כי הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. או יאמר ומה גם לספר הזוהר פרשת וישב. כי לא יצחק קראו יעקב רק הוא יתברך. וזהו שלא נאמר פה הכי קראת כי אם קרא יאמר הנה קרא הקב"ה שמו יעקב. ועתה הבנתי לדברים כי לא היה על היות ידו אוחזת בעקב עשו. שאם כן יקראנו עקב כד"א עקב את אחיו. אך יעקב הוא שהיה עתיד לעקבני. כי ידע ה' את אשר יעשה. ושמא תאמר אם כן שמה' הוא ומה לך עוד תלונה. לז"א ויעקבני זה פעמים. כלומר הלא די בפעם אחת שרמזו בשם. אך היות זה פעמים על כן נוחם יסתר. ושמא תאמר הלא מלת יעקב הלוניות. ותכלול גם פעמים רבות. לז"א את בכורתי לקח כו' לומר הנה את בכורתי אשר יש בה ענין העולם הבא לקח והחרשתי. אך הנה עתה לקח ברכתי המיוחדת לי הוא של העה"ז. על כן כשל כח הסבל: או יאמר במה שכתבנו למעלה על וידו אוחזת בעקב עשו. שהוא על כי ידינו תמשול בעקב ממשלת עשו לעתיד לבא. לז"א את בכורתי שהוא להקריב קרבנות לזכות לעה"ב שאחר העקב. הנה לקח והחרשתי. אך הנה עתה שהוא על מה שהוא עתה טרם העקב. לקח ברכתי. או יאמר בשום שכל מלת זה. ולא אמר ויעקבני פעמים. אך הוא לומר במה שעקבני אתה בזה הוא פעמים. כי הלא העולמות שנים הם. והנה את בכורתי לקח הוא לטובת העה"ב והחרשתי. כי הלא אירש העה"ז אך עתה הפסידני גם העה"ז. נמצא כאלו עתה הפסידני הכל. וזהו זה פעמים כי פועל זה הוא פעמים כי עתה נמצא הפסידני שני העולמות כאחד. או שעור הענין מה שעשה לי בבכורה לא חשבתי לעקבה רק למקח וממכר. אך ויעקבני זה פעמים לומר בזה איגלאי מילתא למפרע שהיה עקבה זה וזה כי הלא את בכרתי לקח שהיה מעין העה"ב. ואני באומרי כי אין לי חלק שם החרשתי אך הנה עתה לקח ברכתי של העה"ז נמצאתי עתה קרח מכאן ומכאן כאלו עתה אשכל גם שניהם יום אחד.

או ימשך אל סוף הכתוב. לומר לא אפלא מעקבת יעקב כי שמא גרים. כי הכי קרא שמו יעקב וע"כ ויעקבני. האמנם כי אתפעל על היות זה פעמים אך ממך אפלא יותר. שמורה כמעט שידך עמו. כי הלא אצלת לי ברכה. כי היתכן לא נסתפקת בקולו או לא היית נדון בקרבך ועל הספק היה לך להאציל ברכה. אולי היה מרמה ותתננה לי. עכשיו נמצא ידך כמעט בעקבה. ולבל יראה בעצם שקורא אל אביו רמאי ע"י היקש זה. לכן הפסיק מעט לומר הלא אצלת. וזהו ויאמר האמור בנתים עם שכוונתו אל ההיקש כאמור. ויען יצחק ויאמר ראה נא שלא אצלתי. כי הן גביר שמתיו לך וא"כ מה שקנה עבד קנה רבו. ומה אתן לך שלא יהיה שלו ואמר סמכתיו. וגם אומרו ולך איפה שהל"ל ולך מה אעשה יאמר צר לי עליך עשו בעל טוב העה"ז. כי הן גביר שמתיו לך כו' ודגן ותירוש כו' וכל

זה לא שעיקר האושר שלו הוא זה. כי הלא בעה"ב הוא חלקו. רק הוא שסמכתיו בעה"ז שלא היה בו דבר על מה שיסמוך נמצא שיש לו בעה"ב ובעה"ז ולך איפה. כלומר ולך שאין לך רק איפה בעה"ז. מה אעשה בני שבחלקך תשאר ריקן:

או אפשר יאמר מה שאצלתי מספק. הוא כי הן גביר בלבד שמתיו לך ולא שתהיה לו עבד בעצם. כאשר ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. אמנם עדיין צר לי עליך כי דגן ותירוש סמכתיו במקום שאינו חלקו רק סמך מה ולך איפה שכל חלקך הוא איפה מה אעשה בני. גם באומרו לך נתוספה ה"א ונאמר לכה. אפשר ירמוז לו גם זה לומר ולך בעולם הנברא בה"א. שהוא איפה מה אעשה בני. ויאמר עשו כו' אומרו הוא יראה ייתור. ודי יאמר הברכה אחת לך כו'. אך יאמר הברכה אחת. ושתהיה היא לומר אותה שברכת את יעקב ושלא יהיה לך זולתה. זה אי אפשר לכן ברכני גם אני אבי ברכה זולתה:

פסקה לט

ויען יצחק כו' הנה משמני ארץ כו'. מלת הנה תראה מיותרת. ודי יאמר ויען כו' ויאמר אליו משמני כו'. אך לזה נשית לב מה היה ליצחק שעד פה לא ברכו לקול זעקתו ותלונתו זה שלש רגלים. עד שבכה לפניו. אמנם לזה נעיר גם על דברי רז"ל האומרים כי כל טוב אדום היה על ג' דמעות שתים ירדו וא' נשארת בעינו ולא ירדה. וראוי לשים לב למה תלו בדמעות ולא ברכת אביו. וגם אומרום שהאחת נשארה תלויה:

אמנם אין ספק שברכות האבות לא היתה מהם אל המתברך רק מה' היה הדבר יוצא ובא שפע על ידיהם וחל על המתברך כמאמרם ז"ל (בתנחומ') על מנשה ואפרים שהיה בא יעקב לברכם ונסתלקה ממנו שכינה. אמר מי אלה שאינם זוכים לברכה כי הלא מבלתי היות הכנה במקבלה. תמנע השפעה מהמברך כן בזה לעדר הכנה בעשו להתברך לא היה מברכו. שעם שהיה רצון יצחק לברכו לא היה הקב"ה מסכים על ידו. ולכן כל צעקותיו לא עמדו לו. והוא בחשבו כי מאביו בא הדבר צעק והתרעם. ובראות שלא שוה לו אמר אפשר העיכוב הוא כי אין לך רק ברכה אחת. וזו היא שברכת את יעקב או הוא שאינו מסורות לך כי אם לה' אם היא מהטענה הא' הברכה אחת. וגם היות היא שהיא של יעקב כלומר והוא תימה. וגם אשאל לך אבי לומר אם לך מסורה ולא לה' לבדו ברכני כו' כי הלא אבי אתה. וז"א אבי זה פעמים ועדיין לא שוה לו כי לא מאביו היה העדר ולכן החריש יצחק. ואז בראותו כי כן הוא. אז בכה לפניו יתברך כי בידו הדבר תלוי וזהו וישא עשו קולו ויבך ולהיות כי שערי דמעות לא ננעלו אז נתרצה שכינה להשפיע לו ברכה. וזה ויען יצחק כו' הנה משמני כו' כלומר הנה מאשר נתהוה כעת משמני כו' כי כל לשון הנה הוא לשון הכנה והזמנה. והוא ע"י הדמעה וארז"ל שהדמעה השלישית לא

ירדה לגמרי. הוא כי הל"ל בדמעות שלש מאי שליש הוא שלא נשתלשו לגמרי באופן כי השתים היו גמורות ולא השלישי. והיתה ברכתו יהיה מושבו משמני הארץ. והוא כי הלא אם היה מברכו ברוב דגן ותירוש כו' מה שקנה עבד קנה רבו. ע"כ לא ברכו רק במושב שיהיה במקום משמני הארץ ומטל השמים כו':

פסקה מ

ועל חרבך כו'. ראוי לשים לב מה ענין חיותו בחרב. אם הוא שישתרר בעולם מאימת חרבו לא הל"ל לשון חיות רק ל' מעלה. וגם מה זו ברכה היא אליו אומר ואת אחיך תעבוד כו'. ועוד אומרו והיה כאשר תריד כי הלא משמעו הוא לשון רדוי וממשלה וידוע כי כאשר ירדה לא יהיה עליו עול ישראל. והנה מדרשו ידוע שהיה כשיעברו ישראל התורה שימשול בם ושיגזור עליהם שמדות. אך אין זה משמעו אך הנה רז"ל אמרו במ"ר כי סייף וספר תורה ירדו כרוכים מן השמים. שהמקיים הספר התורה ינצל מהחרב וההיפך בבלתי דבק בספר תורה. והנה חרב ה' במבטלי התורה ומה גם בגלות הארוך המר הלא הוא חרב עשו. ועם עשותם שמדות רבות חיים עצמו ואין זה רק שעונותינו יחיו אותם. למען יכונו למצא שעל חרבם הם חיים למען תהיה חרבם כשוט לסוס עלינו. אך אמר לו עצה טובה. והוא ואת אחיך כו' והוא כי הנה כתבנו למעלה על מרז"ל (ב"ר פ' ס"ה) שא נא כליך זו בבל תליך זו מדי כו' שבקש יצחק בברכותיו את עשו שיתקיימו בו ד' מלכיות העתידות עורר לויתן על ישראל בגליות בברכו אותו יעבדוך עמים כו' כמפורש למעלה ובראותו כי לא נעשתה עצתו. אז אמר לו זאת עצתי שאת אחיך תעבוד ולא תצר להם עד בא שלטנותך הוא המלכות הד' כי שלך היא. וזהו והיה כאשר תריד שהוא בבא עת הרדוי שלך אז ופרקת כו'. אך לא מתחלה פן תאבד לנצח והוא לא כן עשה רק מאז גלינו ע"י בבל. עמד על הפרק להכרית את פליטינו וישמח לאידנו ככל אשר הוכיחו עובדיה הנביא. ואמר (עובדיה א':י"ד) אל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו. ואל תירא ביום אחיך כו' כי לא עצר כח עד בא עת רדויו ושלטנותו בגלות הד' כעצת יצחק.

פסקה מא

וישטם כו'. הנה ב' דברים אמר שעשה לו יעקב. את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי אמר כי עיקר מה שהשטים אותו היה על הברכה שהם עושר כבוד העה"ז. אך לא על הבכורה שהוא לעבוד את ה' אך הטעם שפי' הוא לא היה מטעם זה. רק זה היה אשר ברכו אביו אך לא על הבכורה כי הוא בבחירתו מכרה לו:

ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי כו'. אפשר היא סמוך אל הפסוק הקודם והיה כאשר תריד. שהוא כמשז"ל (שם פ' ס"ז) שבהבטל יעקב מן התורה ימשול בו בברכות חרבו. לכן אמר

יקרבו ימי אבל אבי שאז אסור לעסוק בתורה שלא יהיה הקול קול יעקב ואהרגה בחרב ברכתי את יעקב אחי. ואם נשית לב אל מלת אחי שהיא מיותרת ותורה אהבה. וגם אל מאמר רבקה באומרה מתנחם לך אם רוצה להורגו מה צורך אל תנחומין. ומה גם לרז"ל שאמרה שתה עליך כוס תנחומין. וגם נשית לב אל אומרו ועתה קום כו'. אך אין ספק כי סוף סוף אחיו הוא ויצר לו על מיתתו על כן אמר יקרבו ימי אבל אבי ואז ואהרגה את יעקב כי הלא אחי הוא ואז במר נפשי על אבי אתנחם על אחי כי האבל גדול נחמה על הקטן והוא הכוס תנחומין וזה מאמר אמו מתנחם לך באופן שאין משטימתו החלטית לבל תשכח לעולם כי הלא חושב המצאה להנחם לכן ועתה בלבד הוא שתצטרך לברוח ואח"כ ושלחתי ולקחתיך כו'. וז"א עשו אחיך כלומר עודנו זוכר אחוה והוא אומר ויעקב אחי וגם בקש תנחומין יורה כי יש תקוה כמדובר. וגם כיון באומרה ועתה לומר עתה טרם יקרבו ימי אבל אביך שלא יהרגך קום ברח כי לא ירדפך בחיי אביך:

פסקה מג

ועתה וכו'. אומר וקום ברח נראה הוי"ו כבאה להוסיף. והל"ל קום ברח בלא וי"ו. אך הוא כי אמרה הנה אוי לי אם או' תברח מיד כי עתה חם לבו ואולי ירדפך וטוב היה תחבא כמעט רגע עד יעבור זעם ואוי לי אם לא אומר כי אולי יקרבו ימי אבל אביך מהרה ולא תספיק לברוח בחייו שלא חפץ המיתך עוד אביו חי לכן עשה זאת איפה ומעתה עוד אביך חי ברח ועל חמימות כעסו כעת אל תחוש אך בזאת כי לא תהיה כוונתך לברוח רק עשה עיקר מעשות מצותי לכבד אמך. וזהו ועתה בני שמע בקולי באופן שתלך בדרך מצוה והולכי בדרך מצוה אינן נזקין ואחר עשותך עיקר מזה וקום ברח כאלו הוא דבר שני טפל אל עשות מצותי וזהו ענין הוי"ו:

פסקה מד

וישבת כו'. הנה באומרה ימים אחדים עד אשר תשוב כו' נראה כבוטחת בעשו שבימים אחדים תשיב חמתו אך באו' ושלחתי כו' נראה כמזהרת שלא יבטח בו עד תשלח אחריו. ועוד אחר אומרה תשוב חמת כו' למה חזרה ואמרה עד שוב אף כו'. ועוד אומרו בפסו' א' חימה ובשני אף ובא' לא אמר ושכח את אשר עשית לו כאשר בשני:

אך הנה כתבנו בביאור משלי כי אף גדול מחימה כיתרון גבורת זכר מהנקבה ועל כן בעגל משה עצר כח החימה והוא ית' את האף. ונבא אל הענין אמרה רבקה אם גדר כעס אחיך היא חימה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך ואם נצטרך להמתין עד שוב אף אחיך כי גדר אף הוא אשר לו עתה הנה אז לא יספיקו ימים אחדים רק עד אשר ישכח את אשר עשית לו לכן לא תזוז משם עד אודיעך שאם לא כן מי יגיד

לך את אשר בלבבו שאם תבא טרם אשלח לקחתך טרם שוב אפו למה אשכל גם שניכם יום אחד וריבה הגם על מיתת אביו כי ביום מותו הסכים להרוג אחיו:

פסקה מו

ותאמר כו'. הנה רבקה היתה נכוית בשתי אשות אם אומר ליצחק שעשו בקש להרוג את יעקב ידאג ודי לו צער היותו סומא חשוב כמת ואוי לי אם לא או' כי ישאל על יעקב ואיך או' כי בורח ממות הוא. עוד אמרה בלבה הלא יתבטל יעקב מכבוד אב ואיך יצליח דרכו. וגם שעושה מצות אמו הלא הוא בלי רשות אביו שלא כרצונו. לכן התחכמה ותעש עצמה כמצטערה על נישואי יעקב פן יקח מבנות הארץ. למען ישלחנו יצחק לקחת מבנות לבן נמצא הכל מתוקן כי הוא בורח במצות אמו. והולך לישא אשה במצות אביו וז"א אח"כ וישמע יעקב אל אביו כו' אל אביו לישא אשה ואל אמו לברוח ויצחק אין צריך לומר שנתן לו רשות אלא שמצוהו ללכת ומברכו. ובכל זה אין יצחק יודע מדנים שבין אחים. ומשטמת עשו ובריחת יעקב. ודרך יעקב תצליח כי ג' מצות בידו. מצות אם לברוח ומצות אב לישא אשה. ומצות לכתו לישא אשה. ובמתק לשונה באומרה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כו' אמרה מבנות הארץ. לבל יאמר יצחק לבקש לו טובות מאלה של עשו או ילך אל משפחות לוט או ישמעאל. לכן אמרה מבנות הארץ כלו' כ"א שילך לארץ אחרת למען תבא כוונתה אל הפועל לברוח אל לבן אחיה חרנה: (א) ויקרא יצחק. ראוי לשום לב. כאומרו ויברך אותו. איזו ברכה היא. אם היא אומרו אח"כ ואל שדי כו'. למה הזכר קודם לאומרו ויצוהו כו' ואם היא אחרת למה לא פירש אותה. ועוד אומרו לא תקח כו' כי הלא בכלל אומרו קום לך כו' הוא מניעת בנות כנען. וגם אומרו וקח לך כי אומר לך הוא מיותר.

ועוד אומרו ואל שדי כו' איך נתייחסו לו ברכות אלו פה. ועוד אומרו אשר נתן אלהים לאברהם שהוא מיותר:

אך הנה כתבנו למעלה כי שני מיני ברכות הן. יש ברכות טובות העוה"ז ויש רוחניות של עוה"ב והנה כתבנו כי של עוה"ז ראויות לעשו. ושל עוה"ב ליעקב גם כתבנו ששל עוה"ז מפורשת בתורה. ושל עוה"ב ברמז בלבד כמדובר על אומרו גם ברוך יהיה וכתבנו ג"כ מרז"ל שכשבירך יצחק את יעקב הברכה בחושבו שהיה עשו היה עתיד לברך את יעקב עוד ברכה אחרת. וכתבנו כי אין ספק שהיא של טובות העה"ב וזה יתכן שהיא אשר בירך אותו פה בהפרידו אותו ממנו. וזהו ויברך אותו ולא פירש כי הרוחניות של עה"ב לא תתפרש בתורה בפירוש כנודע ולכן אמרה כממתיק סוד בינו לבינו וזהו ויקרא יצחק אל יעקב שקראו יהיה לבדו אתו ואז ויצוהו כו'. לומר אחר שקדוש אתה שהברכה של

עה"ב לך היא אל תטמא שלא תקח אשה מבנות כנען. וכאשר תרחק מהטומאה הדבק בטהרה וקום לך פדנה ארם כו' וש"ת אם קדוש אני למה אגרע ממך שלא יצאת לח"ל. והביאו זוגתך פה ואותי תצוה ללכת לח"ל לז"א וקח לך משם אשה לומר קח בעצמך משם למה שהוא לך. כי לא נתקדשת עולה לה' כמוני ויתכן רמז לו מאמרם ז"ל יש הולך אצל זווגו. ויש שזווגו בא אצלו שהוא כפי סוד הנשמות. ואמרו כך על יצחק שזווגו בא אצלו הפך יעקב וזה יאמר וקח לך. כי לך יאתה ללכת אל זווגך מה שלא היה לי כן:

ועוד טעם ב' והוא כי אני היתה לי אשה מסויימת כמז"ל (ב"ר פ' נ"ז) שנתבשר אברהם הנה נולדה בת זוגו של יצחק כי הנה ילדה מלכה כו'. ובתואל ילד את רבקה. אך אתה אין בת זוגך מסויימת. כי אם קח לך מבנות לבן שהוא אחת מהן ולא נודע איזו מהן היא לומר שנשלח אחריה:

פרק כח

פסקה ג

ואל שדי כו'. הדרך ממעטת ג' דברים ממעטת את הממון ופריה ורביה והשם. עוד ד' היה אפשר ייראו יעקב מאד והיא כי הלא עשו נשאר בא"י והוא עוזב אותה. פן תהיה לעשו למורשה כי בן יצחק הוא ג"כ לכן להעלות ארוכתם אמר על הראשונה יברך אותך ועל הב' ויפרך וירבך ועל השלישית והיית לקהל עמים כי אין לך שם גדול מזה. ועל הד' אמר ויתן לך את ברכת אברהם כו'. והראי' כי לא על עשו נאמר. כי הלא לרשתך את ארץ מגורך הוא אשר נתן אלהים לאברהם כי אשר סובל המגורים והגלות הוא היורש מה שאין כן עשו כי אין לו רק יישוב ומנוחה והוא כי הנה לאברהם נאמר נחלת הארץ סמוך לאומרו כי גר יהיה זרעך כו':

או יאמר שברכו בחיי ובני ומזוני וזהו ואל שדי יברך אותך בעצמך דהיינו חיי. ויפרך וירבך היינו בני ולהיות שעיקר הברכה היא היות הבנים צדיקים אמר והיית לקהל עמים שהוא שעם שיהיו ממנו עמים כלם יהיו קהל א' משא"כ עשו וישמעאל ששום אחד מהם לא נתייחד עם אחיו להיות ושניהם קהל א'. כ"א יעקב שמטתו שלמה ויתן לך את ברכת אברהם ארץ זבת חלב ודבש היינו מזוני. וריבה האת שיוסיף לך גם את כל העולם ופרצת ימה כו' יותר על ברכת אברהם בעלותו ממצרים שנא' לארכה ולרחבה שיש לה אורך ורוחב שאם לא יהיה לך רק במצרים כבר נשבע זה אלהים לאברהם ולא יחשוב לך לברכה רק העודף. ושיעור הכ' שאם לא יהיה לך רק לרשתך את ארץ מגורך בלבד הלא זו היא אשר כבר נשבע אלהים לאברהם:

פסקה ה

וישלח כו'. הנה אומרו אם יעקב ועשו יקשה כי מי לא ידע בכל אלה: **אמנם** אשר למדתנו תורה שרוב הבנים דומים לאחי האם בפסוק אחות נחשון. יתכן כי גם מעת דהודיע לנו אלהים את זאת והוא כי הלא הרואה מבטן מי יצא עשו. מרבקה הצדקת הלא יפלא על יצחק ששלח את יעקב. וגם על יעקב יפלא איך הלך ולא שתו לב כי עם היות רבקה צדקת ילדה בן רשע על היותה בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם שגם אנשי מקומה רמאים ועל זה יתמהו על יצחק ועל יעקב שלא שתו לב על היות בנות לבן בן בתואל ומפדן ארם פן יצא דבר בלתי מתוקן דומה לעשו. ע"כ יאמר וישלח יצחק את יעקב וגם וילך הוא ולא חשו המשלח וההולך אל היות פדנה ארם מקום רמאים. והיות אל לבן בן בתואל פן מנגעי קרוביה ומקומם יצא מבנות לבן דבר בלתי מתוקן. הטעם הוא כי אין לחוש על אבי האם רק על אחיה. כי הלא למה שהיה לבן אחי רבקה היתה אם יעקב ועשו ולא על היותה בת בתואל ועכ"ז על דבר צדקתה לא פגם לבן רק לחצאין וא"כ איפה בנות לבן שאין להם אחים והן צדקניות יהיו ילדיהן צדיקים והוא מאמרם ז"ל (ברכות מ"ב) כי לא היו ללבן בנים כי אם בנות עד שבירך אותו אלהים לרגליו של יעקב אחרי כן:

פסקה ח

וירא עשו וכו'. עד סוף הפרשה יתבאר בתחלת הפרשה שאחר זאת:

פסקה י

ויצא יעקב כו'. ראוי לשום שכל והבין במקראות בהעיר קצת מההערות הראויות להעיר הלא המה. (א) קשר אומרו ויצא יעקב כו' אל לכת עשו אל ישמעאל והפסיק בין ענין יעקב בענין עשו כי זולת מה שכתב רש"י ז"ל ראוי לחפש אחר טעם שיהיה ענין אל הנוגע ליעקב. (ב) כי הליכת יעקב פדנה ארם נאמר זה שלש רגלים: א' וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם כו'. ב' וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם. ג' ויצא יעקב מבאר שבע. (ג) באומר למעלה וירא עשו כי בירך יצחק את יעקב וכו' ואחרי כן הוא אומר וירא עשו כי רעות בנות כנען כו'. והפסיק בין שני הכתובים בפסוק וישמע יעקב אל אביו ואל אמו כי הלא יקשה למה לא גמר כל מה שראה פעם א'. וריחק ראיותיו וישם בין הדבקים מה ששמע יעקב ולא יתכן לומר שבכלל מה שראה עשו הוא ששמע יעקב אל אביו כו' שא"כ למה אמר וירא פעם שנית. ועוד כי איך ראה שוילך פדנה ואח"כ כי רעות בנות כנען ונהפוך הוא כי זה ראה מיד כשדבר לו אביו טרם לכת יעקב ועוד שמה שדבר לו אמו שעשו מבקש להורגו לא יתכן ששמע עשו שאין ספק כי בסתר דברה. (ד) מה צורך הודיע לנו שראה כי בירך יצחק את יעקב ושלח אותו וכו'. כי אל

מה שנמשך לעשו מזה שהלך אל ישמעאל אינו מעלה ומוריד מה שראה כי בירך כו'. רק מה שרעות בנות כנען וכו' וכן אמרו בברכו אותו הוא מיותר וגם אומרו ויצו עליו לאמר מלבד הייתור אין מלת לאמר צודקת כלל כי אינו לאמר לזולת ועוד שהוא הפך הסדר ושלח אותו ואח"כ ויצו עליו לאמר. והראוי היה יהפך ויאמר ויצו עליו כו' ואח"כ ושלח אותו כו'. (ה) אומרו ויצא יעקב אחר אומרו למעלה וילך פדנה ארם והלא היציאה קודמת אל הגעת מקום החפץ. (ו) כפול הפסוק ויצא כו' וילך כו' שאם הלך מי לא ידע שיצא. (ז) אומרו וילך חרנה אם כבר הלך לחרן איך אח"כ פגע במקום עד שהוצרכו (רז"ל חולין דף צ"א) לומר שאחרי היותו שם אמר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי וחזר לחרן ואז ויפגע כו'. (ח) אומר ויפגע במקום שאם להורות שקפצה לו הארץ יוכל ללמדנו בבלתי אומרו לשון פגיעה כי הלא רבים קפצה להם הארץ כאשר מנאם רז"ל (ב"ר פ' נ"ט) בפ' הרעשת ארץ פצמת' ולא אחד בהם נאמר בו לשון פגיעה ולא דבר רק הוא וידוע מאמר רש"י ז"ל על זה שהוא להרכיב שני דברים תפלה וקפיצת הארץ ולרש"י ז"ל שנעתק הר המוריה ובא לכאן יותר היה ראוי יעתק לוז וילך להר המוריה. ולא שרב יעבוד צעיר. (ט) מה ענין הודיע אלהים אותנו כי בא השמש ושלקח מאבני המקום וששכב במקום ההוא ע"ד הפשט. (י) למאמרם ז"ל (חולין שם) כי באה שמש שלא בעונתו למה עשה ה' ככה ואין מעצור לה' להלינו שם באופן אחר מבלי העריב שמש שלא בעונתו. (יא) מה ענין החלום הזה אשר חלם הבא נבא אל דרך ישר בלתי תסתבך בסבכי אמרי' אשר לא בשורש גזע פשט הכתובים המה. (יב) מה ענין מלאכי אלהים עולים ויורדים אם עולים תחלה או יחד שתי הכתות כמאמרם ז"ל:

והנה לבא אל הביאור נשאלה טוב טעם אל יציאת יעקב מארץ כנען וילך חרנה בידיעת עשו כי הולך הוא כי הלא ידע עשו ושמע מפי יצחק אביו בברכו אותו ושלח אותו פדנה ארם ולא פחד ורגז לאמר כי עשו אחי יחם לבבו ופן בחרב יצא לקראתו ולא נאמר כי בטח בצדקו או כי ידע כי בחיי אביו לא יהרגנו כי הלא ארז"ל (ב"ר פרשה סח) שגדל אימתו מעשו ואמר אשא עיני אל ההרים אל ההורים הם האבות ואמר מאין יבא עזרי. וגם שאחרי כן זאת השיב אל לבו ואמר עזרי מעם ה' כו' עכ"ז לא יותר לאיש צדיק לסמוך על הנס ולהביא עצמו לידי סכנה שהלא חבי כמעט רגע כתיב ולכאורה היה אפשר לומר כי הן זאת כוונת אומרו ויצא וגם וילך. שהיל"ל ללכת כי הלא אח"כ הוא אומר ויפגע כו':

אך יאמר במה שנזכירה מאמרם ז"ל (מגילה דף י"ז) כי בן ס"ג שנה נתברך יעקב וי"ד שנה נטמן בבית מדרשו של שם ועבר הרי ע"ז ושבע שנים עבד את לבן ברחל הרי כי בן

פ"ד שנה נשא אשה הנה יראה מדבריהם כי בצאתו מבאר שבע לא החזיק צדיק דרכו לחרן. רק הלך אל מקום מדרשו של שם ועבר ואחר י"ד שנה הלך חרנה ואין זה רק כי ידע כי מיד בצאתו את העיר לא הרחיק לא ימיתנו רק אחר התרחקו מבית אביו. לכן מה עשה לגנוב דעתו עיקם עליו את הדרך והלך לו בארץ ישראל עצמה אל מדרש עבר להתחבא שם י"ד שנה. וזהו שארז"ל (שם) נטמן בבית מדרשו וכו' כי טמון מעשהו היה שם ואחרי כן משם נסע חרנה אשר לא ידע עשו את עתו אשר ילך בו:

וזה יתכן הוא מאמר הכ' כי שתי נסיעות עשה אחד ויצא יעקב מבאר שבע שלא היה רק יציאה מן המקום אשר עשו בי לא ללכת חרנה והוא אשר נטמן בבית שם ועבר ואחרי כן וילך חרנה שהיתה אז הליכה לארץ בלי יציאה מבאר שבע ואין כוונת הכתוב ללמוד הגעתו לחרן שיקשה עלינו אומרו ויפגע אחר שוילך חרנה רק עשותו ב' מסעות. (א) ויצא. (ב) וילך כו':

אך הדרך ישכון אור ליישב כל אשר הערנו הלא הוא כי תורתנו הקדושה תעיר לנו אזן להשמיענו כי הוא ית' למען הציל את הצדיק מרעתו מעור פקחים ופוקח עורים והן זאת חשבתי למשפט בכונת סמיכות הפרשה אל שלפניה ואל ענין פגיעת יעקב במקום ובאה שמש שלא בעונתו והיות המלאכים עולים ויורדים בו וה' נצב עליו והוא יען כי גדול כבוד הצדיק לפניו ית' כי הוא מקיים את העולמות כלם ואת כל מעמד שלשתן קנה בצדקתו ונתונים נתונים המה לו אל עבודתו ועל משאו:

והוא בשום שכל והבין מסרה אחת הלא היא כי ג' ועיני הם במקרא. ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו ועיני רשעים תכלינה. והענין כי הנה הורנו ית' גודל השגחתו ושום כל מעייניו ליישר דרך הצדיק ולהרים המכשלות ולשים המעקשים למישור למען ילך לבטח דרכו ורגלו לא יגוף והוא כי הלא ידענו כי הן זאת היתה עם עשו לכבד את הוריו ולשמוע בקולם כמאמרם ז"ל במסכת קדושין (דף ל"א) אל המשבח עצמו שכיבד את הוריו אמרו לו עדיין לא הגעת למה שהיה מכבד עשו. והנה מהדבר הלז היתה יוצאת תקלה גדולה אל יעקב וללאה והיא כי הלא עשו שמעה אזנו ותבן לה כי רעות בנות כנען וטובות בנות לבן בעיני יצחק אביו כי כה אמר לא תקח אשה מבנות כנען קום לך פדנה ארם כו' וקח לך כו' מבנות לבן אחי אמך והנה אם כאשר שם על לבו כי רעות בנות כנען ישים גם כן כי טובות בנות לבן בעיני אביו היה הולך אל לבן כאשר הלך אל ישמעאל ולפחות יקח הוא את הגדולה לאה ויניח את הקטנה ליעקב ואם כה היה עושה היה נופל כריסא בבירא כי יאבד מנות מיעקב או לפחות ילוה אליו בדרך והוא בורת ממנו ויפגענו בחרבו הקשה כי לא ישאלו פנים כאליפז בנו וגם ללאה יימר לה מאד כי

הלא אשר היה עיני לאה רכות הלא היה מלבכות בל תפול בגורל עשו פן מהר ימהרנה הגדולה לגדול והקטנה לקטן לכן מה עשה הוא ית' ראה והתקין גם שניהם באשר שם שומה בלבו בל ישית לב אל כל דברי אביו רק על מחצית' והוא בל יפנה אל אומרו כי טובות בנות לבן רק כי רעות בנות כנען. וע"י כן הלך עשו אל ישמעאל וכו'. ועי"כ ויצא יעקב מבאר שבע. והוא כי בראות יעקב שהלך עשו אל ישמעאל ולא היה נמצא אתו בעיר. אז ויצא וגם ע"י כן וילך חרנה שאלמלא כן לא היה עשו הניחו להגיע שם כאשר הניחו אליפז אשר נשאר פה בצואת אביו. והנה היה מקום לבלתי הגדיל הנס ולו' אולי לא שמע עשו מאביו חלוקת היות טובות בנות לבן רק כי רעות בנות כנען או גם כי לאמר ששמא עלה אל רוחו הקשה. כי לא מבחור בבנות לבן מבנות ישמעאל צוהו עליהן רק חדא מנייהו נקט או שכל עיקר מאמר יצחק לא היה רק לא תקח אשה מבנות כנען. כי אם ע"פ דרכו שהראה לו מקום שירצו להתחתן בו מחמת הקורבה. לכן הקדים ואמר וירא עשו כי בירך יצחק את יעקב ושלח אותו פדנה ארם. לומר לא מבלתי שמוע ששלח אותו פדנה ארם לא שת לבו גם לזאת. כי הלא וירא עשו כי בירך יצחק והוא לקחת לו משם אשה. וא"כ אין לומר ששמע תחלת מאמרו לא תקח אשה מבנות כנען ואשר ברך אותו בסוף מאמרו ואשר היה בנתים שהוא מבנות לבן לא ראה וגם הטענה הב' לו' שלא מהיות אושר בהדבק בבנות לבן צוה עליהן איננה כי הנה בכנל מה שראה עשו. הוא שלח אותו פדנה ארם בברכו אותו כי דבק היה צווי קחת מבנות לבן אל הברכה וזהו ושלח וכו' בברכו אותו. וכן היה קח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך ויתן לך את ברכת אברהם. וגם השלישית לו' אולי עיקר הדבר היה צווי לא תקח מבנות כנען אלא שגמר בעצה אחת ואם כן תהיה הברכה חוזרות אל העיקר לא כן הוא כי אם בכלל מה שראה עשו. הוא ויצו עליו לאמר לא תקח אשה כו' כי מה שצוה עליו לא תקח אשה לא היה העיקר על עצמות הדבר. רק הכנה אל מה שעתיד לגמור ולו' קום לך פדנה ארם כו' כי הוא העיקר וזהו ויצו עליו לאמר לא תקח כו' כי צווי זה היה כדי לאמר ולא למען הדבר עצמו. ואם כן מה היה שלא שת לבו רק אל כי רעות בנות כנען. לז"א וישמע יעקב אל אביו כו'. לו' כי על ידי מה שבענין הלז זולת צדקת יעקב עשה ג"כ מצות כיבוד אב ואם וישמע אל אביו ואל אמו שצוהו ללכת פדנה ארם ע"י כן נמשך שהפליא עשות הוא ית' שוירא עשו כי רעות כו' ולא כי טובות בנות לבן ומזה נמשך שוילך עשו אל ישמעאל. ושיצא יעקב מבאר שבע ולא יצא גם עשו ושהלך חרנה שאם לא כן לא היה מגיע חרנה:

ועוד הורה לנו הוא ית' באומרו וישמע יעקב כו' כי מאז שמע אל אביו ואל אמו העלה עליו הקב"ה כאלו כבר וילך חרנה כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שהיא לעשות מצות אביו ואמו צרופה למעשה כי וירא עשו כו' כמדובר. נמצא כי הוא ית' עוור את עיני עשו מראות כל דברי אביו רק מחציתם כאמור בשעור הכתובים שאע"פ שראה הכל כי וירא עשו כו' עם כל זה בזכות שוישמע יעקב כו' שפתח אזנו לשמוע אל אביו ואל אמו, סגר ה' ביד עיני עשו ולא ראה רק כי רעות בנות כנען ולא כי טובות בנות לבן וזהו וירא עשו כי רעות וכו' כאמור. והיה זה שלום ליעקב וללאה. כי שמע ה' קול בכיה לבל תפול בגורל הרשע. וזהו ענין המסרה שלשה ועיני הם וכו' והוא כי הלא שתים זו עשה הוא ית' עם לאה. (א) שלא תפול בגורל עשו. (ב) שתנשא ליעקב. והנה אם כאשר בערב החליף לבן את רחל בלאה היה מקיים יעקב מאמרם ז"ל חזקה אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו יפה יפה שעל ידי כן היה רואה כי הנה היא לאה טרם יבא אליה היה משלחה מביתו באומרו הלא ברחל עבדתי ולא היה נושא אותה וכן אם היו עיני עשו פקוחות לראות כי טובות בנות לבן בעיני יצחק אביו. היה לוקח אותה. והנה שערי דמעתה לא ננעלו מלפניו יתברך לכן מה עשה הוא ית' הכביד עיני יעקב מהסתכל בה פן יגעל בה טרם יבא אליה. ואת עיני עשו סימא מראות כי טובות בנות לבן לבל יחמדנה עשו ולבל יגעל בה יעקב. וזה שיעור המסרה על ידי מה שעיני לאה רכות פן תפול בחלק עשו כי אם שתנשא ליעקב. לכן מה עשה אלהים שעיני ישראל כבדו מלבדוק אותה. ושעיני רשעים כעשו תכלינה ולא יביט אל כי טובות בנות לבן רק אל כי רעות בנות כנען כמדובר:

הנה כי הוא ית' משנה החושים ומחליף את הטבעים לעבודת הצדיק ונקל הוא בעיני ה' לעשות כן כי הלא גם העולמות שברא נתן לו לעובדו ולכבודו בראו יצרו אף עשאו. וזה אחשבה הורה לו הוא ית' ליעקב לא ייראי מפחד עשו ופן בצאתו מתוך הפחד של עשו. יפול אל הפחת של לבן. ומה גם בראות את עצמו יצא ממקום הקדושה מתחת כנפי השכינה אל אדמה טמאה. כי לכן נתן אל לבו ללכת אל עיר מושב אלהים אפשר שם שכינה שורה. הוא הר המוריה להפיל תחנתו שם. והראה לו הוא ית' כי אם קטון הוא בעיניו. הלא כל העולמות שברא למענו המה. והנה הראה בעיניו כי כלם סרים אל משמעתו והוא כי עולם השפל אין צ"ל כללות העולם או ארץ ישראל העולה על כלם כי אם גם ראש עפרות תבל הוא הר המוריה. כי בו בחר ה' לשכן שמו שם גם הוא יעתק ממנו ויבא לקראתו להקביל פניו. וזהו שלא יהפך הוא ית' שיעתק לוז וילך להר המוריה והוא כפרש"י ז"ל שלא נתקרב מקום אל מקום. רק שנעתק הר המוריה ובא

לכאן. וזה יראה כוונת רבינו ז"ל באומרם כי ד' פעמים קפצה הארץ. וזה לשונו (ב"ר פ' נ"ט) הרעשת ארץ בימי אברהם. פצמת בימי אליעזר עבד אברהם רפה שבריה בימי יעקב כי מטה בימי ישבי בנוב כי הנה ראוי לדעת הד' שינויי תוארים בד' המקומות ההם. אמנם הנה ד"פ קפצה הארץ וכל אחד משונה מחבירו. הלא הוא כי ברדוף אברהם את הד' מלכים ארז"ל (שם פ' מ"ג) בכל פסיעה ופסיעה של אברהם אבינו היתה ג' מילין נמצא שהיתה קפיצה ככל פסיעה אך קטנה של שלש שלש מילין. והנה יתייחסו קבוץ הקפיצות כלם שבכל כללות הפסיעות הקרובות זו לזו אל הרעשת הארץ. אך אליעזר שביום שיצא מבית אדוניו הגיע לארם נהרים היתה פצימה כי נפתחה הארץ ונתחברו שפתיה זו לזו הסמוכה אל בית אברהם אל הסמוכה לארם נהרים אך אשר ביעקב שנעתק הר המוריה ובא ונתקע בלוז ואחר כן חזר למקומו נעשו ב' דברים א' מקום שנעתק משם. וא' במקום שנכנס. וזהו או' רפה שבריה בימי יעקב. אך אשר בישבי בנוב בהוא כמאמרם ז"ל בגמרא שכשנמשך דוד אחר השטן שנדמה לו לצבי והלך עד מקום ישבי בנוב. ושאל אבישי לחכמים אם ירכב על סוסו של מלך לבקשו ונתנה לו רשות וקפצה לו הארץ ומצא את דוד שזרקו ישבי בנוב השמימה לקבלו בלהב חניתו. והזכיר אבישי את השם והעמידו באויר. אמרו שם בגמ' בקפיצת הארץ אשר קפצה לאבישי הלשון הזה אפי' היה בסוף העולם הסיטו הקב"ה לשעה קלה ע"כ:

והנה ייחסו הדבר אל הסטה והחלקה. כאלו הסיט ונדנד הקב"ה את הארץ ומעדו קרסוליו מירושלים עד המקום ההוא כרגע ויתכן אמר כן למה שירושלים גבוה מכל הארצות לכן משם הטה הארץ ונשמט כרגע וז"א כי מטה בימי ישבי בנוב הנה כי דעת רז"ל (חולין דף צ"א) כפירש"י שנעתק הר המוריה ממקומו ובא לכאן כי בזה יצדק מאמרם באומרם רפה שבריה ויצדק טוב טעם הדבר במאמרינו שהוא להורות את יעקב שלא ייירא כי הלא כל שלשת העולמות טפלים אליו ומשועבדים לו וכמרז"ל ע"פ בוראך יעקב ויוצרך ישראל אמר הקב"ה עולמי עולמי מי בראך יעקב בראך יעקב יצרך בשום לב אל כפל או' עולמי עולמי. וכן באומרו בראך יצרך אך הוא כי ג' העולמות יתפרדו באיכות השפל והגלגלים הם בעלי גשם ושל מלאכים רוחניות ועל שני הסוגים אמר עולמי עולמי שני פעמים. והשיב על סוג הגשמי יעקב בראך ועל סוג הרוחני בעל צורה יעקב יצרך ובכן יחויב כי אחר שבזכותו נבראו ישתעבדו לו ולכן יתכן הורה לו הוא ית' פה כי כל שלשת העולמות משועבדים אליו ובשפל היחל והורה לו כי לא בלב' אדמת ח"ל או כללי ערי א"י כ"א גם הר המוריה שכנגד שער השמים מקום המזבח שלוקח משם עפר שעשה ממנו ית' את אדם יציר כפיו שהוא חלתו של עולם גם הוא אשר

הוא כל טוב העולם השפל מוכן לעבודתו כי הר צבי קדש נעקר ממקומו ובא לקראתו וגם עולם הגלגלים משועב' אליו כי הלא בא השמש שלא בעונתו למען ילין שם וגם עולם המלאכים והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו לכהנו לו אשר לווהו בארץ ואשר ילווהו. או לרז"ל (בראשית רבה פ' נ') כי המלאכים אשר באו להפך את סדום על אומרם כי משחיתים אנחנו. לא הניחום לעלות אל מחיצתן קל"ח שנה. עד בא האורח הקדש אל בית מלונו יתברך ולאהבתו קבץ הוא ית' את נדחיו שיעלו השמים וזהו והנה מלאכי אלהים עולים. ואחר כך יורדים לכבודו כי המלאכים צריכים אליו והם ישרתוהו וילווהו ואין על יעקב נצב עליו למעלה הימנו מכל יצורי העולמות כלם בלתי אם ה' לבדו אפילו רכב אלהים שה' בם כי אך בו בחר למרכבה לו וזהו והנה ה' נצב עליו:

ועל כי דרכינו שרצה ה' הראות לו כי הג' עולמות כלם נבראו לשמשו וסרים אל משמעתו. והנה באים לכבודו ולשרתו נאמר כי רצה הוא ית' ילין שם:

פסקה יא

וישכב במקום ההוא ויתן מראשותיו מאבני מזבח עקידת יצחק. כמאמרם ז"ל בפר"א (פ' ל"ה) למען יכיר כי המקום משועבד תחתיו כי הוא התקיימו. ובזה מצאנו טוב טעם אלהיותו שם בבלי דעת שלא היה כי אם בלוז. והוא שאלו ידע לא שכב שם על קדושת המקום וזה מאמר הכתוב ויפגע במקום שע"י היותו כך שהיה בלוז ונעקר הר המוריה ובא שם לא ידע כי המקום אשר הוא שוכב עליה אדמת קדש היה רק לוז על כן וילן שם. ושמא תאמר אם חשב שהיה בלוז למה לא החזיק צדיק דרכו עד הר המוריה להתפלל שם כתאותו. על כן אמר כי בא השמש שלא בעונתו וע"י כן בחשבו כי בלוז היה. נמשך כי ויקח מאבני המקום של המזבח וישם מראשותיו שנשתמש מהן. וגם כי וישכב במקום ההוא כרצונו ית' מהטעם הנזכר. משא"כ אילו ידע קדושת המקום. כמאמר רש"י ז"ל על אומרו ואנכי לא ידעתי. שאלו ידעתי לא ישנתי כאן:

והנה אין ספק כי הלא גם בעיני יעקב יפלא. על מה זה המשילו ית' במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו על כן הורהו מראה הסולם ויחלום וכו' למען הודיעו כי גם כי כל צדיק מקיים כל העולמות הוא עולה על גביהן. כי הלא למה שהעולם השפל חומרי הוא הוה ונפסד. ואיזה הדרך יהא מבא לבא בו שפע מסבת הסבות אל חומר עכור. ואיזה חבל ישלשלהו מן העולם העליון עד השפל ומי יקשרם להיות מקבלים דין מן דין מלמעלה למטה ומי יתן בהם רוח להחיותם גם את השפל גם את עולם הגלגלים כי גם הוא גשמי כאחיו אם לא ע"י שפע רוחני היורד מאתו ית' מהעולם העליון לכן הוא יתברך מאז בחכמה יסד ארץ. על מכונות גשמות קדושות אשר ברא. אשר כח בהן לתקן עולם ולקיימו קיום

עצמיי בל ימוט ויחלק מאז הנשמות הראויות בכל דור ודור מפני תקון העולם להקימו ולקיימו בצדיקים שבכל דור ודור אשר הם באמת יסוד עולם גם ראה והתקין את האדם עולם קטן הכולל כל הד' עולמות מן השפל אל העליון והוא כי הלא החומר יכולל הד' יסודות כנודע הכוללים. כל העולם השפל עד עולם הגלגולים והחלק הב' הוא הנפש החיונית הנותנת חיות ותנועה בחומר הלא היא מאיכות עולם הגלגלים וחיותם להתמיד תנועתם והחלק הג' הוא הרוח מעין עולם המלאכים כד"א (תלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות. והחלק הד' היא הנשמה אשר מלמעלה מעולם העליון וד' חלקים האלה אשר באדם. הנה לכל אחד יש שורש מוצאו מתייחס אליו במקומו. וע"י כן בקיימו תורה ומצות אשר יעשה בד' חלקיו אלה הלא יעורר ויקדש שרשיו כלם ע"י קדושת המצות. ויתאחדו ע"י קיימו התורה והמצוה באחדות ד' חלקיו יקשר העולמות וע"י כן ישלשל מלמעלה השפע עד למטה לארץ נמצא ע"י כן מקיים העולם כמדובר:

והן זאת כונת הכתובים אשר הראה הוא ית' את יעקב ואף גם הורהו אשר גדלה מעלתו. על כל איש צדיק תמים אשר למטה מגדרו בשלמות ד' חלקיו והוא לומר לו הנה כל האדם יכלו לכל הד' עולמות כסדרן אשר סדרנום. ואתה עלית על כלם כי אתה סולם מוצב ארצה מפאת החומר. וראשך הוא הנפש הדבק אל החומר בצד מה גם בקבר כנודע אינו כשאר בני אדם שמגיע עד הגלגלים רק השמימה הם השמים העליונים בעולם המלאכים כי יורה אומרו השמימה בה"א בסוף תיבה ובראשה לעומת מה שארז"ל בלשאולה באמבטי התחתונה של שאולה. על היות ה"א בסוף תיבה ולמ"ד בראשה. ועל החלק הג' הוא הרוח אשר דרכו להיות מעולם המלאכים. זה הוא למעלה מהם שהם עולים ממחיצתם ויורדים בו עד מחיצתו כי מלמעלה מהם הוא ועל החלק הד' אמר והנה ה' נצב עליו כי אין שורש נשמתו מתחת כנפי השכינה. רק מאיכות עליון המתייחס אל השם הגדול. כי אותו השם הוא לבדו אשר עליו וזה והנה ה' נצב עליו וכל זה למען הודיע כי לא על חנם המשילו במעשה ידיו. ואת כל חלקי העולמות קרבה לעבודתו כמדובר כי הלא הוא מקיימם וזכותו בראם. כמאמר רז"ל שאמר הקב"ה עולמי עולמי מי בראך יעקב בראך יעקב יצרך כאשר ביארנו בסמוך כי למה שאין דרך רז"ל לחלק עולם השפל ועולם הגלגלים לשנים. כמפורסם לבקיאים בנועם מליהם כחכמי דורות האחרונים למה כי הכל גשמיות לכן המה כוללי העולמות לשנים הגשמים אחד והרוחני הוא השני ועל שניהם אמר זה פעמים עולמי עולמי מי בראך ועל הא' אמר יעקב בראך ועל העליון אמר יעקב יצרך:

או על דרך זה יותר בפשיטות על העה"ז הכולל שלשתם כאשר נכללו בחדוש העולם כא' ועל העה"ב על הדרך הנזכר. כלל הדברים כי זכותו ברא העולמות והוא מקיימם וידו בכל משלה והמה יהיו שומרי משמרתו ועובדי עבדתו:

עוד יתכן כי משל הסולם אינו על עצמו. רק על המקום של בית המקדש אשר הוא שוכב עליו והוא כי למה שהיוצא מא"י לח"ל נכנס תחת כחות חיצונים ומושפעים על יד השר השורר על הגוי והממלכה אשר הוא גר שם ועל כן בחר הסתופף בבית ה' בהר המוריה. כי שם בית אלהים לבקש על נפשו איכה תרעה ע"י שר. ע"כ הורה לו הוא ית' כי אדרבה חשוב הוא בעיניו ית' יותר מן המקום כי הלא המקום הוא ההולך לקראתו להקביל פניו ואדרבה קדושתו גדולה ממנו למען ידע כי כאשר אין שכינה זוה מהר המוריה מק"ו ידון שלא תזוז ממנו גם כי יצא לח"ל כי בכל מקום אשר ימצא שם יהי אלהיו עמו כמאמרו ית' אליו בפירוש באומרו הנה אנכי עמך כו'. ועל המקדש העתיד לבנות שם הוא שראה והנה סולם מוצב ארצה והוא כי כאשר הסולם מחבר המקום הגבוה עם הנמוך. כן המקדש הוא כסולם שעם היותו מוצב ארצה. הנה ראשו ואיכותו מגיע השמימה ומחבר העולמות ולא עוד אלא שמלאכי אלהים עולים ויורדים בו. כי בהיות הקב"ה למטה השכינה שוכנת בארץ. ועי"כ מלאכי אלהים דירתם פה באופן שכשיצטרכו לעלות למעלה לאיזה שליחות עולים תחלה ואח"כ יורדים למטה כי שם ביתם כי מלאכי אלהים המה והראהו כי עם הגדולה הזאת אשר למקדש גדולה מעלתו של יעקב כי והנה ה' נצב עליו. והוא כי המקדש אין מתייחס בו רק השכינה הוא שם אלהים הנזכר אך ביעקב והנה ה' כי השם הגדול והנורא ההוא הוא נצב עליו. ולא לעתיד כאשר במקום ההוא רק והנה כלומר בעת הנזכר יתב' נצב על יעקב. וכל זה להורות לו אשר הקדמנו כי גדולה מעלת הצדיק ומה גם כמוהו לפניו. ולכן לא יפלא בעיניו יעשה עמו יותר מעל כל עולמו. כי הוא המקיימו ומייסדו. וכל העולם לא נברא רק לתשמישו:

פסקה יג

והנה ה' נצב כו'. הנה לבא אל הענין הכתובים הבאים נשים לב. אל אומרו אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק כי אומרו אביך היה ראוי ביצחק ולא באברם ולמה נהפך הדבר. ועוד איך נמשך מזה אומרו הארץ אשר אתה שוכב כו'. ועוד כי הארץ אשר הוא שוכב בה הוא ארבע אמות. ועוד אומרו והיה זרעך כעפר הארץ למה הניח ברכות החול או הככבים ואמר בעפר וגם מהיחס ברכה זו פה וכן ברכת ונברכו כו'. ועוד אומרו והנה אנכי עמך אם היה ה' נצב עליו ודאי שהוא ית' עמו. ועוד כי בכלל אומרו לא אעזבך כו'. הוא הכל ולשתוק מתחלת הפסוק:

אמנם הנה אחרי הודיע אלהים אותו כי רב גדרו. כי כל השלשה עולמות תחת ממשלתו והוא למעלה מכלם. כי מלאכי השרת עלו בזכותו. כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' נ') שמלאכי' שנדחו ממחיצתן עלו בזכותו כמפורש למעלה וא"כ היה מקום יאמר יעקב למה גרעתי מאבותי כי הלא את אברהם הוצאת בעצמך מאור כשדים לתת לו הארץ הזאת והיה בח"ל וצוית עליו לבא אל הארץ ואמרת לו לך לך מארצך כו'. ולאבי יצחק לא הנחתו לצאת ואמרת לו גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך. ולמה אני בורח ויוצא כנדח ממנה ועוד כי אמרת ליצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך נראה כי לא יהיה לו כן בח"ל כי אם יהיה תחת שר השורר במקום שהיה שם. וא"כ איפה מדוע אהיה משולל מהיותך עמי. ועוד כי גם לו אמרת גור בארץ כו' ואברכך שהוא כי השפע והברכה תהיה לו על ידך ולא ע"י שר כדר בח"ל וא"כ איפה למה אני אוכל ע"י שר ולא על ידך כאשר בארץ הלזו לכן אמר לו הוא ית' אני ה' אלהי אברהם שהוצאתיו מאור כשדים ואמרתי לו לך לך מארצך כו'. ולא גרעת ממנו כי אדרבה מה שאני אלהיו שהוצאתיו מאור כשדים להביאו לארץ שהוא ליקרא אלהיו משא"כ לדר בכשדי' שהוא כמי שאין לו אלוה. ולא מת באור כשדים היה זה לו להיותו אביך כמ"ש ז"ל (נדרים ד' ל"א) כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק והוא מאמרם ז"ל לא ניצול אברהם מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב משל למי שיצא דינו לפני השלטון ליהרג וצפה המלך שעתיד להוליד בת שנשאת למלך כו'. הנה להיותו אביו של יעקב ניצול וגם ואלהי יצחק שאמרתי לו גור בארץ הזאת להיותו אלהיו. הפך הדר בכשדים שהוא כמו שאין לו אלוה. ואני שעשיתי עמהם כל זה הוא מניחך ללכת ולא שנותי חלילה. והטעם הוא כי הארץ שאתה שוכב עליה לך אתננה והוא כי לך כל הארץ וחוצה לארץ כולה. כי הכל שלך בסוף ויקדש כל העולם על ידך שהוא כי כל העולם כלול בד' אמות הארץ אשר אתה שוכב עליה:

והוא בשום לב אל שני מאמרי רז"ל הנראים כסותרים זה את זה א' אומר' אדם ממקום כפרתו נברא כו' ולעומת זה אמרו צבר הקב"ה מכל העולם עפר וברא בו את האדם. שאם נולד אדם במקום אחד ומת במקום אחר שתקלוט אותו הארץ. וקשה שא"כ איך הוא ממקום כפרתו אך הנה הכל דבר א' והוא כמשז"ל במדרש כי שלמה זרע פלפלין בא"י וכל הדברים הבלתי נמצאים. רק אחד הנה ואחד הנה במקומות ידועים לכל א' מהם בקצות הארץ וארז"ל שהיה בקי במקומו' המיוחדים בארץ לכל דבר ודבר. והוא כי גם שהארץ גדולה וכדוריית הנה הנקודה שכנגד שער השמים הוא מקום המזבח. שם נכללו כל הבחינות כל טבעי הארץ ומנקודה האמצעית ההוא יתפרדו רצועות כל בחינ' מכלן עד קצות כל הארץ סביב אלא שלפי התרחקות הארץ מנקודה של סוף סביבותי'.

כן יהיו הרצועות הולכות ומתרחבות. באופן כי הרצועה שטבעה להוציא פלפלין והיא בקצה הארץ רוחב מהלך ז' ימים יהיה בתחום סביבות א"י מהלך שתים או שלש שעות. ועד"ז הולכה וצרה עד הנקודה האמצעית. וההקש בזה בכל יתר טבעי חלקי הארץ וזאת היתה חכמת שלמה שהיה מכיר בא"י כל רצועה ורצועה מכל מין עם היותן דקות. וזורע הראוי לכל א' מהנה:

כלל הדברים כי המקום המזבח הוא מקום כולל כל העולם כי שם ראשי כל בחינות חלקי העולם. כי שם העיקר ומשם יפרדו ובזה מאמרם ז"ל כי אדם ממקום כפרתו נברא. ומאמרם שהיה עפרו מכל העולם צדקו יחדו כי שם הכל וזה ג"כ מאמר הכתוב פה הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהוא מקום המזבח כמשז"ל בפר"א (פרק ל"ה) לך אתננה כי זה כל העולם והוא נתינת טעם אל צאתו ח"ל כי הכל שלו. וכך הוא אצלו ח"ל כארץ באופן כי גם שם אהיה עמך. ועוד כי הנה והיה זרעך כעפר הארץ. והוא כי הנה ארז"ל על פסוק עד לא עשה ארץ וחוצות. כי תחלה לא ברא הוא ית' כי אם א"י בלבד ואח"כ נתפשטה עוד כל אפסי ארץ. וזהו עשה ארץ וחוצות כן יהיה זרעך פעם היותם קדושים מתדמים אל קדושת הארץ. יתפשטו עד כל העולם כי ופרצת ימה וקדמה כו' כי זה כל העולם נחלה בלא מצרים. לכן רצה הקב"ה ילך ח"ל שיהיו בניו הנולדים שם להחזיק מעתה בכל:

ועוד טעם ג' והוא ונברכו בך כו'. לכן להשפיע בהם ברכה וקיום טוב לך לצאת ח"ל. ומאשר אמרתי ליצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך שמורה שבח"ל לא אהיה עמו. אל תירא כי והנה אנכי עמך כו'. וגם מה שתירא שאמרתי לו ואברכך. שמורה כי בהיותו בארץ יברכהו ע"י עצמו. ובח"ל ע"י שר גם מזה אל תירא כי לא אעזבך כו' או יאמר אנכי אלהי אברהם כו'. והוא כי הלא יתחמץ לבב יעקב (א) באומרו הלא אם יש לי זכות אבות אברהם ויצחק שג"כ לעשו אחי. (ב) ועוד לו עודף שהוא דר בארץ ואני בח"ל ואולי יירשנה. (ג) כי הוא מוליד בארץ ואני אוליד בח"ל ואינו דומה הנולד תוך הקדושה לנולד במקום הטומא'. (ד) ישראל הדר בח"ל כו' ואיך אילך ממקום ישולל שם אלהות ית' מעלי. (ה) כי הלא כל זה הוא בהנחת הנצלי מעשו אך גדולה על כלן פן ירדוף עשו אחריו ויכנו נפש והוא בעל בחירה ולא יבצר ממנו כל אשר יזום לעשות ומה יהיה חלומו אשר ראה מכל הטוב. על כן בא הוא ית' ויאמר על הא' אשר חשבת כי גם לעשו זכות אבות כמוך אל יעלה כן על רוחך. כי הלא אנכי אלהי אברהם אביך כלומר לא לעשו יקרא אברהם כי אם לך והוא מאמר ז"ל (נדרים דף ל"א) כי ביצחק יקרא לך כו' ולא כל יצחק כ"א ביעקב ועל הב' אמר הארץ אשר אתה שוכב וכו' והוא מה שכתבנו

למעלה כי הארץ ההיא הוא מקום המזבח כולל כל העולם כמדובר בקדם. ועל הג' אמר והיה זרעך כעפר הארץ. שהוא כי גם שנולדים בח"ל גם גופם יהיה קדוש ולא ידמו לעפר ח"ל רק כעפר הארץ היא א"י והוא שהל"ל כעפר בנקודת הכ"ף בשב"א ולא בפת"ח. שהוא כעפר הארץ הקדוש הידוע ההוא של א"י. ושמא תאמר הלא טוב טוב היה בנים יולדו בא"י לז"א ופרצת כו' ונברכו כו' כמפורש בקודם. ועל הד' אמר והנה אנכי עמך ואמר לשון והנה כו' עמך לומר ראה איך דבקותי בך כי הלא אנכי שהורדתי מלאכי עולי' ויורדי'. למה לא הנחתיך בשמירת' בפקוד אליהם עליך כ"א אני בעצמי נצב עליך לשומרך. כאומרו והנה ה' נצב עליו אך בזה הוראתי כי אפי' אלה שהם שרפי קודש מלאכי המרכבה ולא כשרים החצונים שרי ח"ל. איני חפץ ישמרוך כי אם אני בעצמי וגם בכל אשר תלך שהוא בכשדים לא תהיה כמי שאין לו אלוה כי הלא לא תהיה משולל ממני. כי לא אניחך תחת השר שבמקומות ההם:

או שיעור הכתוב הלא אתה ירא פן בצאתך מא"י לא אהיה עמך כי הדר בח"ל הוא תחת צל השרים דע לך כי נהפוך הוא. כי הלא יותר אתה מוכן להיותי שורה עליך מהארץ עצמה שתחשוב לזכות על ידה. והוא כי מקום המקדש או א"י אין הקב"ה עמה בארץ ממש. כי האמנם ישב אלהים על הארץ אך הוא התפשטות שפע קדושת שכינה שהמרכבה העליונה שורה עליה. והשכינ' על המרכבה כענין (תהלי' מ"ה) רכב אלהים רבותים כו' ה' בם. שהוא בם ולא בהר סיני עצמו ועם כל זה לא נאמר הקדש בסיני שאינו כבודו ית' רק סיני בקדש כענין הנה מקום אתי. אך האבות הן הם המרכבה ששורה עליהם השכינה כי היכל ה' המה. וזה מאמרו ית' אליו איך תחפוץ תבא בך אלהותי על יד א"י הלא אתה גדול ממנה כי אני איני עמה. רק על המרכבה של המלאכים שעליה. אך אתה הנה אנכי ממש מרכבה אל השכינה. ואם כן בכל מקום אשר תהיה לא אסלק ממך. ועל הה' אמר ושמרתיך כו' ולא תאמר הלא עשו בעל בחירה ואין מידו מציל, אל תחוש כי הלא לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שאתן לזרעך נחלה בלא מצרים ואם ישלוט בך כעת נמצא הכל מתבטל. והנה כל תכלית בריאת העולם הוא על זה. ואיך אניח שיאבד הכל בבחירת עשו וידוע כי אין בחירת רשע מועלת רק נגד יחיד אך לא נגד רבים וכ"ש נגד כל כללות ישראל וכל העולם. וזהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר וכו':

פסקה טו

ויקץ יעקב משנתו כו'. ראוי לשים לב מה זו תמיהה ואנכי לא ידעתי ועוד היתכן נעלם ממנו כי יש ה' בהר המוריה וגם אומרו ויירא ממה היתה יראתו ולמה לא נאמר ויירא

טרם אומר אכן כו' ועוד מה הנה שלש חלוקות מה נורא כו' אין זה כו' וזה כו', אך הנה הוא היה בלוז ונעתק הר המוריה ממקומו ובא אצלו שם כמו שכתבנו מרז"ל (חולין דף צ"ח) למעלה. לכן בהקיצו והוא חשב היה בלוז תמה אכן יש ה' במקום הזה בלוז ואנכי לא ידעתי זה רק בהר המוריה על כן למעל ישכיל כי בהר המוריה הוא שנעתק ממקומו ובא לכאן. הטיל עליו הוא יתב' מורא. ע"י גודל הופעת קדושה המטלת מורא יתירה כנודע. אז אמר מה נורא המקום הזה שהספיק להטיל מורא על איש כמוני אין זה כי אם בית אלקים כי בא לכאן הר המוריה כי אין במקום זולתו כזה כי על כן בחשבו תחלה שהיה לוז. לא אמר ה' במקום הזה רק יש ה' כלומר שייכות מה. ועל שלשה דברים שראה (א) מקום רגלי הסולם שהיה מוצב ארצה (ב) הסולם (ג) ראשו מגיע השמימה על א' אמר מה נורא וכו' ועל הסולם אמר אין זה כו' כמו שכתבנו כי הסולם שהראה לו הוא בית המקדש ועל ראשו אמר וזה שער השמים. עוד אפשר כי ידע שבהר המוריה היה. אך הוא חשב כי הר המוריה נעתק ההר ממקומו אך לא חלק השמים שכנגד המזבח שהוא שער השמים. ועל כן תמה ואמר אכן יש ה' במקום הזה. והוא משולל ממה שיורה הפלגת קדושה שכנגדו בשמים. אך כאשר ויירא שהוטלה עליו מורא אז אמר שני יתרונות יש פה. אחד שאיננו בלוז כי אין זה כי אם בית אלהים. ולא בלבד מה שלמטה נעתק ויבא. כי אם גם זה שבראש הסולם נוכח מקום שאני שוכב הוא שער השמים כי גם נעתק ממה שנכחו של בית המקדש בא לכאן ובזה לא נצטרך למה שדחקו רז"ל (ב"ר פ' ס"ח) ואמרו שהיה הסולם משופע ראשו נגד בהמ"ק ומשופע עד היות רגליו בלוז:

פסקה יח

וישכם יעקב כו'. כנגד הסולם שהוא משל אל בהמ"ק ויקח את האבן וישם אותה מצבה להקריב בה כבית המקדש לרמוז כי האבנים שנעשו אבן שהוא סימן לבניו הם יהיו ב"ה. כי היכל ה' המה ועל ראשו משער השמימה שיורד השפע מלמעלה. ויצוק שמן על ראשה שבזכות זה השפע תורק בו מלמעלה בשופע ואל מקום רגלי הסולם הוא הר המוריה ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. שיצטרף שם החסד בו ונכנס בלשון מקום ויצא בלשון עיר. וגם אומרו ואולם לוז כו' מה צורך הודיע אלהים אותנו את זאת ועוד אומרו לראשונה והל"ל בראשונה אך הוא כי מה שקרא שם בית אל. לא כיון על לוז. רק אל המקום לבדו שנעתק ובא לשם. אך לוז הוא שם העיר לא לוז שיעקב בה עתה. כי כבר הוא בירושלים כי שב הר המוריה בו למקומו אך הוא לראשונה שבא בה יעקב הוא לוז אלא שנשאר לה שם זה על שם מה שהיה בראשונה בא יעקב בהיות הר המוריה שם:

עוד יתכן דרך אחרת בענין ונשוב להזכיר קצת מה הערות האמורות למעלן אגב זולתן שמתיישבות בזה והם. (א) אומרו כי אחר לכתו לארץ איך פגע במקום (ב) אומר וילן כו' שהל"ל ויבא השמש וילן שם. (ג) למה הודיענו שלקח מאבני המקום (ד) שאחר אומרו וילן כו' לא היה צריך לומר וישכב (ה) מה ענין מראות סולם. וגם אומרו השמימה בה"א בסוף תיבה ובראשה (ו) אומר ארצה שהוא כאומר לארץ ולא יצדק לשון זה רק בדבר שמשליכין מלמעלה אל הארץ והיל"ל מוצב בארץ (ז) אומר עולים ויורדים בו והל"ל יורדים ועולים (ח) מה זה אומר ג' פעמים והנה היה די יאמר והנה סולם כו' ומלאכי אלהים כו' וה' נצב עליו כו' (ט) אומרו אלהי אברהם אביך כי יותר היה צודק או' אביך ביצחק מבאברהם (י) אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה כו' האם ארבע אמות נתן לו. ורז"ל דחקו לומר שקיפל תחתיו כל א"י (יא) אומרו והיה זרעך כעפר כו' למה לא כחול או ככוכבים (יב) אומרונברכו בך כו' הנה נאמר על זרע יצחק ולמה הוצרך לאומרו עתה ליעקב (יג) אומרו והנה אנכי עמך כו' כי בכלל היותו ית' עמו. הוא שישמרנו בכל אשר ילך ובכלל אשר ילך הוא שישיבנו אל האדמה הזאת. ומה בא ג"כ להוסיף באומרו כי לא אעזבך וכו'. (יד) אומרו אשר אם משולל הבנה כי מלת אם בלתי צודקת:

והנה. ג' פסוקים ראשונים מפורשים למעלה. ועוד אפשר דרך אחרת בשום לב אל מאמר רז"ל במדרש (ב"ר פ' ס"ה) וז"ל הריעו לאלהי יעקב מלה"ד למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לבנות לו פלטין. הביא הא' ואמר לו ראה המקום שאני מבקש לבנות. אמר לו זכור אני שהיה הר בתחלה. קרא לשני א"ל ראה המקום שאני רוצה לבנות לי פלטין. אמר לו זוכר אני שהיה שדה מתחלה הניחם והביא לשלישי א"ל זוכר אני שהי' פלטין מתחלה א"ל חייך שאני בונה אותו וקורא אני אותו על שמך. כך אברהם יצחק יעקב היו אוהבים של הקב"ה. אברהם קראו לו לבה"מ הר בהר ה' יראה יצחק קראו שדה ראה ריח בני כריח שדה וכו' ויעקב קרא אותו פלטין שנ' אין זה כי אם בית אלהים כו' א"ל הקב"ה חייך קראת אותו בית אלהים עד שלא נבנה דע שאני בונה אותו וקורא אותו על שמך. שנאמר לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב. וכן ירמיה הנני שב את שבות אלהי יעקב. וכן אסף קשט לדבריו ולא הזכיר אלא יעקב ע"כ:

לשים לב בין במשל בין בנמשל למה קצף המלך על שני אוהביו הלא אשר ראו הגידו. ולמה ישבח את מי שזכר היותו פלטין הלא הוא ראהו פלטין וכן אמר כי אשר יראה יגיד. ובנמשל גם כן אם אברהם הזכירו הר ויצחק שדה. למה יקצוף אלהים על קולם כי כן ראוהו. ואדרבה על יעקב יפלא למה קראו פלטין ובימיו שדה היה. ועוד מה צורך להראות לאוהבים מה שרוצה לבנות ולמה במשל אמר כל א' מה שהיה זוכר וגם כי אין

המשל דומה לנמשל. כי במשל אמר כל א' מה שהיה זוכר משא"כ בנמשל וכן הערות זולת אלו ויתישבו אגב הנזכרות:

אמנם הנה כשהראה הוא ית' את המקום לאברהם היה הר. וכשהראהו ליצחק היה כבר שדה ניר. וכשהראהו ליעקב עם היותו שדה על ידי חלומו קראו בית והענין כי שלשה פעמים נבנה בית המקדש השנים בידי אדם. והשלישי יהיה בידי שמים והנה הראשון הוא בזכות אברהם. ועל שיצא ממנו ישמעאל לא התמיד ועל כן נפלו בידי ישמעאל בחר בנו שמונים אלף פרחי כהונה. והשני בזכות יצחק ועל שיצא ממנו עשו לא נתקיים ונפל בידי עשו הוא אדום:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל האריכו ית' אפו בבית ראשון מלהחריבו עד עבדו שבעה בתי דינין ע"ג. מה שאין כן בשני שעל שנאת חנם בלבד לא האריך להם כל כך. וגם אל חמשה יתרונות שהיו בראשון ולא היו בשני. אך הוא כי הראשון היה בבחינת חסד לאברהם והב' בבחינת דין ופחד יצחק אך השלישי בזכות יעקב ועל שמטתו שלמה יהיה קיים לעד. ועל כן הראשון שבזכות אברהם חזר להיות הר כבתחלה אך השני כי המנגד הוא עשו. היה יותר קשה מישמעאל וציון שדה יחרש כי חרש טורנוסרופוס את בית שני. ועל כן כשראה אותו אברהם בתחלה ראהו הר ע"ש מה שמעותד להיות מקדשו וכשראהו יצחק ראהו שדה. כי ככה יעשו את מקדשו ממנו. אך יעקב לא הראו לו הקרקע רמז המקדש. שזה ראה הר וזה שדה רק הראו לו הרמז בסולם רוחני מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. והמלאכים עולים ויורדים בו שיורה שבית המקדש יהיה רוחני. ומלאכים עולים ויורדים בו שאין לך פלטין ומושב אלהים גדול מזה ושה' נצב עליו:

הנה כי מתחלה הראהו מה שעתיד להיות בית. הנבנה על מטתו שלמה כאשר יבא ביאורו בס"ד ע"כ קראו בית שהוא קיום. והנה ארז"ל במדרש (רבה פ' ס"ח) ה' יראה כו' מלמד שהראה לו הקב"ה בית המקדש בנוי וחרוב ובנוי ה' יראה הרי בנוי. אשר יאמר היום בהר הרי חרוב כד"א (איכה ד') על הר ציון ששמם ה' יראה הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא. כד"א (תהילים ק"ב:י"ז) כי בנה ה' ציון נראה בכבודו עכ"ל. הרי שאמר לו הקב"ה שבונה אותו לעתיד לבא. וראוי לשית לב למה מגיד הכתוב שהראה לו החרבן. ועוד שהרי אין משמעות הכתוב אלא שהם דברי אברהם כאו' ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה כו'. ועוד כי הלא בנוי וחרב היו שתי פעמים ולמה לא הראה לו כי אם פעם אחת אך הוא כי רצה הקב"ה להראות לו שעתיד לבנות לו שם בית קיים שהוא אחר שיחרב שלו ולא הראו לו של יצחק להיותו גרועה משלו וששדה יחרש. רק באחרון שישמח ויתנחם בו וכאשר ראה אמר ה' יראה שיבנה שלי. אך עם כל זה דואג וזוכר אני

אשר יאמר היום בהר שיעשה הר. ומתנחם כי ה' יראה שיבנה לעתיד על ידו ית' קיים לעד לא אמנע מלהזכיר. ואצטער על כי שלי נעשה הר והוא מאמרינו שאנו בו. שהמשיל את אברהם לאוהב המלך שאמר לו ראה המקום שאני בונה אותו. ואמר לו זוכר אני שהי' הר כי כן היה באברהם שהראהו ית' המקום שהוא ית' בעצמו בונה אותו לעתיד וקראו הר. שאמר זוכר אני שהיה הר כי גם אחר הבנותו לעתיד לא אמיש מלזכור כי נעשה הר על סיבתי כשנבנה בזכותי. וזהו בנוי וחרב שהוא הא'. ובנוי ומשוכלל שהוא הג' וכן יצחק אמר ראה ריח בני כריח שדה. הוא בית המקדש אשר הראה לו הקב"ה בית קיים שעתיד לבנות שם בזכות יעקב. אמר ששלו יעשה שדה ונצטער וזהו ראה ריח כו' כי בהכנס יעקב כאשר נכנס ג"ע עמו. נכנס שפע ב"ה העתיד לבנות בזכותו שבו ריח ניחח. וזהו ראה ריח בני כריח שלי שנעשה שדה. כי גם שנתבשר בהבנותו זוכר ודואג מה ששדה תחרש אשר נבנה שם בזכותי. אך מי אשר תמיד קראו בית על כי אין בזרעו פסול הוא יעקב כי מתחלה נתעתד בזכותו ליבנות השלישי קיים לעד. וע"כ מתחל' קראו בית אלהים שאין חרבן בא מצדו. ועל כן מטרם יבנה כיון שמאז נתעתד ליבנות בזכותו על ידו ית' על כן מעתה ראוי יקראנו בבית. ועל כן אמר לו הוא ית' אתה קראת אותו בית עד שלא נבנה. כלומר שלא היה בזרעך פיסול למונאך מלקוראו בית מעתה. על כן גם שאני בונה אותו בעצמי רוחני אני קורא אותו על שמך והוא מעין המשל הקרא המלך לראשון. ואמר ראה מקום כו' לומר שאתה רואה אותו עתה כי אני בונה אותו. והשיב מה בצע במקום שאחר שתבנה הפלטין אזכור ואדאג שהיה הר מתחלה. ולא היה פלטין מאז ראהו מתחלה וכן השני אשר ראהו שדה ואמר שיזכור אחר כן שהי' שדה. וידאג שלא היה פלטין מאז ראהו. אך השלישי אמר זוכר אני שלא הראיתני המקום עודנו הר או שדה אלא פלטין. כך אברהם הי' דואג שלא היה פלטין מאז מתמיד לעולם וכן יצחק משא"כ יעקב כאמור. ואמר לו הקב"ה אתה קראת אותו בית עד שלא נבנה. כי מאז זכית על ידי היות מטתך שלמה להיות הנבנה בזכותך בית קיים. חייך שעם שאני בונה אותו שהוא רוחני אקראנו על שמך שאקרא אותו ביתך. והנה בלי משל היה אפשר לומר ענין זה אלא שלבל הזכיר שעל מה שיצא מאברהם נחרב בית א'. ועל היוצא מיצחק נחרב בית שני לא היה יכול לומר כי אם אברהם קראו הר ויצחק קראו שדה. ולא יובן הענין על כן נשא המשל אל שלשה אוהבים. שהאחד היה זוכר שהיה הר ושני זוכר שהיה שדה. לו' שגם פה הוא כן כי אברהם זוכר ודואג על מה שהיה בתחל' הר שאליו הוא הזכיר וכן יצחק זוכר ודואג. ויעקב אין לו מה לזכור שידאג. ובזה בקלות יובן הענין כי היותר אפשרי להסתיר דבר על כבוד אברהם ויצחק הוא הראוי. וכן אמר שעשה אסף

שקשט את דבריו כי במאמר הנביאים גלוי כמעט הדבר. באומרו אל הר ה' אל בית אלהי יעקב שקוראו הר ואח"כ מייחס הבית אל יעקב. שזה כמפרש הדברים שעל הראשונים נקראו הר ועל יעקב בית. אך ירמיה לא גלה כך כישעיה ומיכה. שלא אמר אלא שב את שבות אהלי יעקב. ולא הזכיר הקרא תחלה הר ואח"כ בית על שמו רק שמזכירו לבדו שהוא רמז בלבד באומרו אהלי יעקב כי אם רמז שבות הראשונים בשל יעקב וקראם אהלי על שהיו בלתי קבועים כבית של יעקב. ואמר וכן אסף קשט דבריו כאשר קשט ירמיה בערך מיכה כן קשט הוא מירמיה והוא שלא הזכיר אלא יעקב שהוא קישוט שלא אמרו אלא ברמז שלא אמר שהיה בית של יעקב בל יובן כי של אבותיו לא נקראו בית:

עוד יתכן במה שיעקב קראו בית מתחלה כי לא ראה בית. והוא במה שמפרש רשב"י בב"ר על וזה שער השמים שהוא ב"ה שלמעלה. והוא כי הנה ארז"ל (ב"ר פ' י"ט) כי שבעה מאדם ואילך סילקו השכינה עד ערבות ואברהם הורידה למכון יצחק למעון יעקב לזבול כו'. והנה זבול שם ב"ה שלמעלה והיא מכוון כנגד ב"ה שלמטה. כמשז"ל על בנה בניתי בית זבול לך ובהיות השפע בב"ה שלמעלה על ידו נשתלשל עד שלמטה. גם בהבנות למטה כי על כן נקרא בית זבול. ובכן בהיות יעקב שם הממשיכו על כן מאז קראו בית כדוגמת העליון הנשפע שם. ולז"א אין זה כאשר בתחלה שהיה הר או שדה שלא הוריד ונשתלשל אור שפע השכינה להר המוריה ממקום שהוא בית אלהים כאשר הוא עתה שהוא בזבול. ושעור הכ' אין זה כי אם בית אלהים שבא בית העליון ונשתלשל בסולם ולמה זה היה עתה ולא בזמן אבותי הלא הוא כי וזה שהוא ראש הסולם שמשם משתלשל הוא שער השמים הוא ב"ה של מעלה ושם היא שכינה עתה ונשפע דוגמתן מעין השלישי משם. וענין הראותו יתברך ליעקב ב"ה האחרון ואומרו כי מעתה אין זה כי אם בית אלהים האמור במאמר יהיה דרכינו בכוונת המקראות והוא כי הנה לא נעלם מיעקב מה שהראו לו לאברהם ב"ה בנוי וחרב ובנוי. וכן ליצחק כמדובר. אך עדין היה ירא אולי לא תהיה מטתו שלמה ויהיה גם בשלישי פגם חלילה. כמשז"ל (בראשית רבה פ' כח) שלקח אבני המקום ואמר שאם יתאחדו ידע שלא יהיה פסול בזרעו ונעשו אחד כאומר והאבן הזאת כו'. וכן אמרו כי בשעת סילוקו אמר לבניו שמא ח"ו יש פיסול כו' ואמרו לו שמע ישראל כו' ועל כן כאשר ויצא יעקב מבאר שבע מקום קדוש בעצמו לחרן אדמה טמאה בחברת לבן ואנשי מקומו אמר בלבו אולי על העדר קדושה במקום שאני הולך לדור ולהוליד שמה ימשוך פיסול בזרעי חלילה וכמקרה אבותי בב"ה הנבנה בזכותם גם אני יקרני. ומה גם עתה במה שכתבנו פרשת ויחי במאמר יעקב באמרו כרע רבץ כאריה שהוא כי חרבן בית ראשון היה כריעה בלבד. אך חרבן שהוא ארוך כרביצה

מי יקימני שעל כן על ראותו כי קשה לתקן חרבן שני מהא' היה מצטער פן יהיה ח"ו פיסול בזרעו ולא יהיה תיקון חלילה. ובזה יתכן מאמרם ז"ל (ברכות דף כ"ו) באומרם אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וישכם אברהם בבקר יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב יעקב תקן תפלת ערבית דכתיב ויפגע במקום וילן שם כי כו'. כי הנה ראוי לשית לב למה שינוי הסדר שהיום הולך אחר הלילה בק"ש. וכמאמר הפ' ויהי ערב ויהי בקר והי' ראוי אברהם יתקן תפלת ערבית ויצחק שחרית ויעקב מנחה ולא שילך הלילה אחר היום ויתחיל אברהם מהבקר:

אך הוא כי אברהם התפלל על הבית הראשון שבזכותו שהיה בבקר של האלף הרביעי ולא העיל לגמרי כי באה שמשו בצהרים יצחק התפלל במקום ההוא לעת ערב על הבית שבזכותו שיחרב בערב של אלף ההוא באותו מקום ואחרי כן חשך כיום ויהי ערב חשך אפלה. וע"כ תיקן יעקב תפלת ערבית שיאיר לו כבקר אור כי נפשו לה' משומרים לבקר ויהיה לפי דרכנו זה ויפגע במקום לשון תפלה שהתפלל בעד המקום שהיה בו הוא ב"ה. וילן שם הלילה לראות מה ידבר בו הוא ית' בחלום הלילה. ומה גם לספר הזוהר (פ' ויצא דף קי"ט) שלהיותו עדיין שרוי בלא אשה לא היה מתנבא רק בחלום ועל מה התפלל על כי בא השמש שהוא על חשך חרבן בית שני כי אז בא השמש הוא ערב של סוף אלף הרביעי. שהוא ענין תפלת ערבית כמו שכתבנו. ולהיות שהדבר תלוי בהיות מטתו שלמה כי בזה יש תקוה כמו שכתבנו למעלה. על כן ויקח מאבני המקום כשכז"ל (שם פ' ס"ח) לראות אם יתאחדו להתגבר מאחדות הכשר זרעו ובהתאחדם והיתה א' וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא של אבני המקום הוא מקום המזבח. כמשז"ל בפר"א (פרשה ל"ה) שהיו אבני מזבח של עקידת יצחק. כי שם היא נקודת הקדושה שכנגד שער השמים. ושם יושפע בחלומו רוח בואה לראות מה ידבר בו ומה ישוב על תפלתו ואז ויחלום והנה סולם וכו'. והוא במה שהערנו אל או' והנה זה שלש רגלים. אך הוא שהראהו בית ראשון שהיה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה אש מן השמים ונבואה וארון ומנורה ואורים ותומים שהיה כסולם מתווך בין עולם השפל והעליון. ועל הה' דברים שהיו בו יתירים על השני ייתר ה"א יתירה במלת השמימה. שיש ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה וה"א אחרת בראשה וזהו והנה סלם וכו' ועל הבית שני שאחריו הראה לו שלא היה ראשו מגיע השמימה, שלא היה לסולם הוא ב"ה שני כ"כ גדולה כבראשונה כ"א והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. שלא היה מגיע השמימה כקודם כי חסרו ממנו ה' דברים עליונים. ולא נבאר בו רק שהיתה השכינה למטה בארץ באופן שמלאכי אלהים היו עולים תחלה ואח"כ יורדים עם האלהים על הארץ כי מושב

אלהים היה בב"ה למטה. וע"כ מלאכי המרכבה עולים מלמטה תחלה כי שם ביתם. ואח"כ יורדים עם האלהים על הארץ:

או והנה מלאכי הדין עולים ויורדים בו ועל כן גרע מהראשון ואחרי כן הראה הבית השלישי שבזכותו נאמר והנה ה' נצב עליו. הוא שם הרחמים הגדול כי לא בלבד שהיה בו השראת שכינה כי אם גם השם הגדול נצב עליו באופן שלא ימוט לעולם. ולפי דרך הזה כי הם ג' מקדשים אמר יעקב על הבית הא' מה נורא המקום הזה. כי היה בו נבואה ואש מן השמים כו' הם ה' דברים שהיו בו שרמזם בה' יתירה שבהשמימה. ועל הב' שחסרו בו הה' דברים ועליו אמר למעלה והנה מלאכי אלהים כו' אמר אין זה כי אם בית אלהים לומר אין יתרונו רק היותו בית אלהים אך לא כיתרון שבראשון. או אין זה כי אם בית המתייחסת אל מדת הדין מפאת יצחק ועל כן חסר יתרון שבראשון שמצד החסד. וגם ע"כ לא האריך להם הוא ית' כ"כ. כאשר בבית הראשון שהאריך עד עבוד שבעה בתי דינין ע"ג. וכל עוד בלא ביטלו התורה ויתר להם משא"כ בשני. ואין זה רק על היותו ע"פ מדת הדין היא מדת יצחק שבזכותו נבנה ועל הג' שהראו לו למעלה והנה ה' נצב עליו אמר וזה בער השמים כמפורש למעלה. ובבקר השכם כנגד הבית הא' אשר רבו בו עובדי ע"ג. קרוב אל הבנותו מתחלת מלכות ירבעם מטרם מלאת ל' שנה לבניינו. על כן ויקח את האבן היא אבן השתיה כמו שאמרו ז"ל (פרק ל"ה) וישם אותה מצבה. שבזכות זה יהיה לו התייצבות והתמדה כאשר היה עד עבוד שבעה בתי דינין ע"ג. ועל הב' שבו עתיד גלות יון לפרוץ בו פרצות ולהצר לישראל מאד. על כן מאז ויצוק שמן על ראשו היא תשועתן על ידי כהנים משוחים שמן על ראשם וגם נסב שמן למנורה. ועלהג' אמר ויקרא את שם המקום ההוא אשר קראו בית אלהים בית אל. שיטה אליו חסד אל הוא ית' להגדיל כבודו וקיומו. ושמא תאמר הלא מה שקרא שם הוא ללוז שהיה בו ואיך יתקיים בהר המוריה, לז"א ואולם לוז שם העיר לא לזו שקרא שם עתה. כי אם לראשונה שלן בה טרם יפנע במקום. אך לא לאחרונה שנעתקה ממקומה ובאה פה. כי את הבא אח"כ הוא שקרא שם זה כמדובר בקודם:

או יהיה כי כל ענין החלום היה על הבית הג'. שהיה תאב לדעת ענינו כי הוא חלקו. והראהו א' שאין איכותו כאיכות הראשונות מדברים גשמים כי אם רוחני שישלשלהו הוא ית' מן השמים לארץ. וז"א מוצב ארצה שהוא ה"א בסוף תיבה כאומר לארץ שמשמעו שהוצב לארץ מלמעלה. שעל כן לא נאמר בארץ והתפשטות איכותו הוא עד הרקיע העליון מכלם הם ז' רקיעים. וזהו וראשו מגיע השמימה שהוא ה"א בסוף תיבה וה"א בראשה שהוא להפליג העליה עד ערבות. ע"ד אומרם ז"ל (ב"ר פ' ס"ח) על לשאולה

שיש ה"א בסוף תיבה ולמ"ד בראשה לרמוז על אמבטי התחתונה שבשאול. ע"ד זה הוא פה בבחינת העליה בהפלגה. שתהיה התפשטותו עד גדר שוה. המלאכי אלהים שבעולם המלאכים עולים מעולמם דרך התפשטות אור המקדש למעלה. וחוזרים עד גבולם ועלייתם וירידתם בו במקדש. כי למעלה מעולם המלאכים הוא ראשו אשר יעלה התפשטותו. עוד גדולה אחרת לו על הראשונים והוא כי והנה ה' הגדול נצב עליו ולא שכינה בלבד כמדובר בקודם. ואחר הראותו ית' אליו את כל זאת בא להסיר מלב יעקב. בל יעלה על רוחו כי מה שיחרבו שני מקדשיהם ולא הג' שבזכותו הוא. על כי היה לאברהם יחס עם ישמעאל וליצחק עם עשו. ע"כ ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך כלומר לאביך יתיחס ולא לאב לישמעאל. כאומרו כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק שהוא ביעקב ומכל שכן שיצחק לא יקרא אב לעשו. כיון שאברהם עם היותו יצחק זרעו אין נכנס בכלל עשו ולכן לא חזר ואמר אביך ביצחק. אך רמז לו כי לא קל גדרו של יצחק לפניו ית' כי הלא מכנה שמו עליו בחייו ועכ"ז שחשובים הם לפני הנה נתתי לך שכם א' אליהם כי הארץ אשר אתה שוכב עליה הוא ב"ה מקום המזבח לך אתננה מתנה מוחלטת מה שאין כן להם כי הוא כדבר השאול שיעזב מהם שתי פעמים אך לא כאלה חלקך יעקב כי לא ימוט מקדשיך ממך ומזרעך לעולם. ושמא תאמר הלא ירא אני פן בהולידי ח"ל יצא דבר בלתי מתוקן ולא יזכו לכל הטוב הנזכר. לז"א והיה זרעך כעפר כו' והוא בשום לב אל הנקוד הכ"ף בפתח שהוא כאומר כהעפר הידוע והיל"ל כעפר בשבא הכ"ף אך יאמר כהעפר הידוע הוא עפר מן האדמה שממנו נברא אדם שהיה קדוש ממקום המזבח שהוכן לקבל נשמת אדם שנפח בו הוא ית' בפיו כי לולא נתעכר אחרי כן בזוהמת נחש לא יצאו רשעים לעולם ואמר אל תחוש פן תוליד בלתי טהורים בח"ל כי הלא יהיו כעיקר קדושת הארץ. ושמא תאמר למה אוליד' חוצה הלא הוא כי ופרצת כו' שהוא כל העולם נחלה בלי מצרים ע"כ תוליד שם כי הכל שלך. ועוד טעם שני כי ונברכו בך כל משפחות האדמה ע"כ יהיו שם במושבותכם כדלעיל. ושמא תאמר מי יודע מעתה עד זמן הבית השלישי שבזכותי שיהיה קיים לעד ותהיה לי נחלה בלא מצרים אולי יתגרשו דברים המבטלים הטובה ההיא כי הבחירה חפשית ועיקר פחדו היה על שתי הגליות שיגלו ישראל לח"ל בין האומות נמצאת כל הטובה האחרונה מסופקת על כן אמר אל תירא מזה כי הלא אתה סימן לבניך. כי והנה אנכי עמך עודך פה ואפילו בצאתך גולה ח"ל ושמרתיך בכל אשר וכו'. וגם משם אשיבך וזהו והשיבותיך אל האדמה הזאת מזה תדע העתיד כי גם לא אעזבך עד אשר אם כו' שאשיב גם את בניך פה אל כל הטובה שדברתי לך לו' הנה ייעודים שדברתי לך מסופקים מסורים אל הבחירה.

והנה מלת אם מסופקת ומלת אשר ודאי אמר לא אעזבך עד אעשה שמה שהוא אם שהיא ספק אעשה אשר שהוא ודאי וזהו אשר אם עשיתי. ומה הוא המסופקת שאעשנו ודאי הוא מה שדברתי לך מהבית השלישי והוא מאמרם ז"ל (דברים רבה פ"ב) כי גם שהטוב העתיד תלוי בתשובה. הוא ית' הבטיחנו שודאי נשיב ויביא עלינו את כל הטובה. כמו שאמר הכתוב בצר לך כו' באחרית הימים ושבת כו'. וכן הוא אומר והיה כי יבואו עליך כו'. ושבת עד ה' וכו' ושב ה' אלהיך את שבותך וכו'. ושעור הכתוב אל תהרהר יתקלקלו בניך בגלות בהיותם תוך ארץ שביים כי והנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך כן אעשה לבניך כי אהיה אנכי עמהם בארץ אויביהם ושמרתיך בגלות והשיבותים שמזרה ישראל יקבצם אל האדמה הזאת כי לא אעזבך כו' כמדובר. וכאשר הקיץ משנתו אמר אכן יש ה' כו'. והוא כי הוא לכאורה עלה על רוחו. כי למה שהר המוריה עפר ארץ גשמית לא תסבול השראת השם הגדול כי הלואי יהיה הבית שעל הארץ גשם זך כעצם הגלגלים. ולכן תמה ואמר אכן יש ה' שורה על המקום הארציי הזה ואנכי לא ידעתי לכן מה עשה ית' הטיל בו מורא כי השפיע מעין אור הבית הג' המטיל מורא לעוצם הקדושה. ויירא. אז אמר אין ספק כי מקום ההר הזה לא יהיה איכותו כאשר הוא עתה. כ"א זך כראשיתו כאשר מאז נבראת הארץ והיה בה איכות שאמר עליה ה' תוצא הארץ נפש חיה. ושבידו ית' לקח מעפרה ועשה את האדם מעשה ידיו שאין זה רק שלא היתה עכורה כהיום. ותהי כן עד אחר חטא אדם ונתקללה ותתעכר. ולעתיד תזדכך ירושלים יותר הרבה מאשר היתה בהבראה. כי ע"כ האלהים אשר אמנם לא ישב על הארץ. יהיה לה חומת אש ולכבוד יהיה בתוכה. וזה מאמר יעקב על המקום שבארץ אין לתמוה על היות בו ה' לעתיד ע"י ב"ה כי מה נורא המקום הזה באיכות שיראה לעתיד ולא על חנם ירושלים תקרא ה'. כמשז"ל שם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה. ועל הסולם אמר אין זה כאשר חשבתי שיהיה מגשם זך כעצם השמים כי אם בית אלהים מעשה אלהים רוחני הוא. ועל ראש הסולם שמגיע השמימה הוא שער השמים. כי גדול יהיה כבוד הבית האחרון מאיכות השמים כי עיקר מכון שבתו ית' יהיה למטה. וכמשז"ל שלעתיד יבאו מלאכי השרת לשאול לישראל למטה מה הקב"ה עושה. על דרך מאמרם ז"ל (שמות רבה פ' מ"ה) על והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד. כי המלאכי השרת היו יורדים מלמעלה לבקש ה' בבית מדרשו של משה. וכן ראוי כי הלא הבית האחרון יהיה רוחני מעשה אלהים. וזה מאמר יעקב הנה ראיתי מלאכי אלהים עולים ואח"כ יורדים בו וע"כ אנזור או' כי מקום ראש הסולם הוא שער השמים ליכנס אל הבית. כי לא יקראו השמים בית אלהים כ"א ב"ה שלמטה והשמים כחצר שבו שער ליכנס אל הבית. וע"כ היו מלאכי

אלהים עולים תחלה כיוצאים מהבית אל החצר ואח"כ יורדים אל מושבם העקרי אל ב"ה כי שם ביתם מרכבה אל השכינה:

פסקה כ

וידר כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומר לאמר כי אינו לאמר לזולת. (ב) אומר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני כו' כי למה יאמר כמסתפק מה שהוא ית' אמר לו בודאי הנה אנכי עמך ושמרתיך כו'. (ג) או' אשר אנכי הולך שהוא מיותר. (ד) או' ונתן לי לחם כו'. היתכן ישמרהו בדרך ויניחהו ערום ורעב. (ה) או' ושבתי בשלום ולא אמר והשיבני כמאמרו ית' והשיבותיך כו'. (ו) והיה ה' לי לאלהים כי הלא כמו זר נחשב מאמרו זה הרבה כי האם לא יעשה לו הוא ית' כל הדברים האלה לא יהיה לו לאלהים. (ז) באומרו והאבן הזאת כו' הי"ל תהיה בית אלהים ולא יהיה ל' זכר. (ח) כי אחר שהוא ית' בנה ב"ה מה לו אם יהיה האבן ההיא או זולתה:

אמנם הנה ארז"ל (ב"ר פ' ע) שרצה ללמד לזרעו לנדור בעת צרה. ע"כ אפשר אמר לאמר כלומר וידר יעקב נדר לאמר וללמד לדורות וזהו נדר לאמר כדי שנדר יאמרו גם זרעו. ואמר אם יהיה אלהים כו' הנה נאמר והנה ה' נצב עליו הוא שם הרחמים ע"כ אמר הנה את האלהים אני ירא. הוא מדת הדין פן תנגדני ומה גם בדרך מקום סכנה כי לפעמי' מד"ה מקטרגת כענין וממקדשי תחלו כנודע מרז"ל (שבת דף נ"ה) ע"כ אמר אם יהיה אלהים עמדי הוא מדת הדין ושמרני וכו' שתתהפך לי לרחמים. ועוד כי באומרו ית' הנה אנכי עמך אפשר הוא עתה בארץ ישראל אנכי עמך אך בלכתך ח"ל ושמרתיך אך לא אהיה עמך שורה עליך ע"כ אמר אם יהיה אלהים ממש עמדי. שהוא לעתיד בצאתי מא"י כמשמעות יהיה שהוא הויה עצמות וגם ושמרני בדרך הזה ולא לבד בזה שהוא ללמוד תורה בבית מדרשו שם ועבר. כי אם אחרי כן ג"כ בלכתי משם אחר י"ד שנה לחרן. שהוא אשר אני הולך שהיא הליכתי המיוחדת לי כי ההליכה לבית מדרשו של שם ועבר לא היה רק להיות נטמן שם תחלה. פן יצא עשו אחריו בדרך חרן שידע כי ילך שמה. וזה יורה ל' רז"ל באומרו נטמן י"ד שנה בבית מדרשו של שם וגם ונתן כו' לומר ידעתי שיפרנסי אך ירא אני פן בח"ל. ישלשל פרנסתי ע"י השר המושל שם ואין לי חפץ בזה כ"א ונתן לי על ידי עצמו ית' ולא בלבד יהיה ע"י לחם שהוא קיום נפשי בו כ"א גם הבגד שהוא דבר חצוני וטפל גם זה יתן לי בידו ית', הנה אם כל אלה תעשה לי מה שאמרת והשיבותיך אל האדמה כל שכן הוא ואין צריך ייעוד וזהו ושבתי בשלום כלומר כמעצמי ולא אמר והשיבני והטעם הוא כי עתה ירא אני על עזבי מצות כבוד אב ואם וא"י והולך ח"ל מקום שישראל הדר בו דומה כו' ע"כ אני מבקש רחמים שמיד תשמרני

כו' אך בשובי ושבתי מאלי. והטעם הוא כי ב' מצות גדולות עמי והמה ינחוני בלי צורך שמירה כ"א ושבתי כמעצמי והן. (א) שאני בא אל בית אבי מקום אכבד בו אבי ואמי משא"כ בצאתי עתה. (ב) כי בשובי הוא אל א"י הוא מקום שיהיה לי לאלהים משא"כ בח"ל שהדר בו אין ה' לו לאלהים בעצם כ"א ידמה למי שאין לו אלוה:

או יאמר בשום לב אל אומרו בשלום כי היתכן שבהיותו ית' שומרו בלכתו ח"ל וישבהו לא"י שלא יהיה בשלום אך יאמר הנה שאלה א' גדולה אני שואל מאתו ית' יתוסף עלי בשובי אל בית אבי בא"י הלא הוא כי אתה ה' אינך מכנה שמך ליקרא אלהי פלוני על הצדיק בחייו והנני רואה כי אמרת לי אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. הנה לאברהם לא עשית כן לכנות שמך עליו בחיו. הוספת מדריגה על יצחק שאמרת בחייו ואלהי יצחק אך היא על היותו סומא חשוב כמת ולא יבצר מהיות לו מדריגה יתירה על אברהם כי אינו דומה המת לחשוב כמת. אך מדריגה אחרת על זו אני שואל ממך. כי אברהם היה לו זכות עצמו בלבד. ויצחק זכות שניהם ואני זכות שלשתנו והוא כי לא כיצחק שעל היותו סומא נקראת אלהיו כי אם בריא שלם בגופי בלתי חשוב כמת תכנה שם אלהותך עלי. וז"א ושבתי בשלום בלי שום פגע ליחשב כמת ועכ"ז והיה ה' לי לאלהים שיקרא אלהי יעקב וכן היה לו וזה שאמר הכתוב ויבא יעקב שלם כו' וארז"ל (שבת דף ל') שלם בגופו כו' שהוא בלתי חשוב כמת ושלם בממונו שאינו עני חשוב כמת. ועכ"ז גומר הענין ואומר שנקרא הוא ית' אלהי ישראל. כי ויקרא לו אלהי ישראל והקדים לומר ויקרא לו אל מפני שעדיין ראוי לשית לב כי מאחר שמה שאין הקב"ה מכנה שמו על הצדיקים הוא על כי הן בקדושיו לא יאמין. וא"כ למה עשה כן לבעל בחירה. לכן הקדים. ואמר ויקרא לו אל שהוא את יעקב כמשז"ל בגמרא (מגילה דף י"ח) מנין שהקב"ה קרא ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אי ס"ד שיעקב קרא את המזבח אל הל"ל ויקרא לו יעקב אל אלא ויקרא לו אל מי קראו אל את יעקב אלהי ישראל ע"כ. וראוי לדעת למה הודיענו שקראו אל. ועוד שהל"ל ויקרא לו ה' אל ולא יאמר אלהי ישראל. אך כוונת הכתוב להודיע איך הקים הוא ית' דבר עבדו ששאל כי עודני חי ובלתי חשוב כמת יכנה שמו עליו וכן עשה כי הנה ויבא יעקב שלם בגופו. וגם שלם בממונו לא כיצחק שלא היה שלם בגופו שהיה סומא חשוב כמת וגם שלם בממונו ולא עני חשוב כמת. עכ"ז כינה שמו ית' עליו ליקרא הוא ית' אלהיו בחייו ולשמא יאמר איש ולמה יעשה כן והן בקדושיו לא יאמין לכן הקדים ויקרא לו אל שהקב"ה קרא את יעקב אל לומר לית דין בר נש לבלתי האמין בו לכן עליו יאמר אלהי ישראל שאכנה שמי עליו בחייו כי צדקתו לא תמוט לעולם:

פסקה כב

והאבן הזאת כו'. הנה הערנו שהל"ל תהיה. אך הוא כי האבן ארז"ל (ב"ר פ' ס"ח) שי"ב אבנים נעשו א' סימן לי"ב בניו שיהיו צדיקים ולא יהיה פיסול בזרעו נמצא כי האבן הזאת משל אל אחדות בניו. לכן לרמוז כי אומר יהיה בית אלהים. אל אחדות בניו מכיון אומר יהיה לשון זכר. והענין כי עיקר הבית המקדש להשראת שכינה אינו הבית כי אם הצדיקים שבדור כי היכל ה' המה כנודע:

לכן אמר אשאלה עוד מאתך ה' כי והאבן כו' שהוא רמז אל בני יהיה בית אלהים שתהיה עמהם לעוזרם שיהיו צדיקים שהם יהיו בית אלהים מרכבה אל השכינה. והנדר הוא וכל אשר תתן לי כו' ואפשר אמר עם היותי בכור וכהן לא אעכב המעשר אלי כי אם אעשרנו לך ולענין הכפל דרשו רז"ל על החומש ודרשו שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש. והנה דעת רז"ל (שם פ' ע') כי גם הבנים בכלל המעשר כי הבכורות לא ימנו נמצא לוי עשירי. שמעון לוי יהודה יששכר זבולון בנימין נפתלי אשר הרי שמונה חוזרים אל הראשון שמעון לוי נמצא לוי עשירי שלהיות שעד"ז בבנים אפשר הם ב' מעשרות והוא אומרו עשר אעשרנו. והוא כי אמר למען הכין את בני שיהיו הם בית אלהים המרכבה אל השכינה אעשרם קדש לה' כי לוי יהיה מעשר ואעשרנו עוד מעשר מן המעשר והוא אהרן יהיה מעשר מן המעשר שהיא תרומה להיות כ"ג והוא לבני ושמעי עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל מחלי ומושי אהרן משה שהוא עשירי והוא היה ראוי להיות כהן גדול. אלא שעל שסירב בשליחות מצרים הושם במקומו אהרן. כמשז"ל (ש"ר פ"ג) על פסוק והנה אהרן אחיך הלוי כו' ועל כן הלוים נוטלים המעשר ונותנים לכהן תרומת מעשר:

פרק כט

פסקה א

וישא יעקב וכו'. מי לא ידע שעל ידי נשיאת רגליו ילך. ואז"ל (ב"ר פ' ע') שעל הבשורה טובה הקילו רגליו ויתכן שנצטרף לכתו ללמוד תורה לבית מדרשו של שם ועבר ועל כן נשא לבו את רגליו ומשם וילך כדרך כל אדם ארצת בני קדם ויתכן בשום לב כי המהלך אינו נושא שתי רגליו כאחד כי אם שנתקיים בו על כפים ישאונך כו' כי נישאו ב' רגלו מדריך על הארץ כי מלאכיו ית' נשאוהו או כי היתה נפשו בו כארון שנושא את נושאיו כן יעקב אחר מראה זו היתה נפשו נושאת את נושאיה הן רגליו או אפשר כי קפצה לו הארץ ובב' פסיעות שנשא שתי רגליו זו אחר זו הלך מבית מדרשו של שם ארצה בני קדם:

פסקה ה

ויאמר כו'. הנה בראותו אותם רובצים על הבאר והוא לא חשב לעיכוב גלילת האבן מעל פי הבאר. חשבום למתרפים במלאכתם וכן לא יעשה ומה גם אם היו שכירים והיה חפץ לומר להם הן עוד היום כמשז"ל (ב"ר פ' ע') שהיה מוכיחן שהיו פושעים במלאכה ועל כן לו היחל בהגיעו להוכיחם. יקשה בעיניהם מאד באמרם כי טרם בואו לגור ישפוט שפוט ע"כ התחיל בדברים אחרים ואמר מאין באתם עם יודעו הדבר כי קרוב לעיר היה והוסיף לדבר ולומר הידעתם כו'. ואח"כ התחיל בתוכחת מגולה הן עוד היום כו' ולהיות שיקרה אל הרואה אנשים בלתי הגונים לשאל להם מאין באתם כלומר אולי בעיר בלתי כשרים נתגדלתם על כן בפתח דבריו קראם אחי כולם אנשים כערכי ואח"כ שאל מאין אתם לבל יחושו שעל רעתם היה שואלם

פסקה ו

ויאמרו שלום כו'. הנה בשבע בנות יתרו ארז"ל (ש"ר פ"א) שבקשו רועים לאונסן לולי משה שהושיען והיה שם הטעם על העדר שלום ליתרו שנדוהו אנשי עירו על כפרו בע"ג. ובזה ירצה כי אמרו אלה לו שלום והראיה כי והנה רחל בתו באה עם הצאן. כי אם לא היה שלום לו לא היתה בוטחת בתו. ומה גם יחידית לצאת על משכנות הרועים. ואפשר שקצת חשדם שהיו מתעכבים לראות בבנות הארץ היוצאת לשאוב מים ולהשקות הצאן ואמר הן עוד היום גדול כו' והנה רז"ל דרשו פסוקים אלו ע"ד רמז. ואפשר גם לנו לומר רמז על שלשלת הדורות בגלות שגלינו מארצנו ומבית מקדשנו. נרמז לנו זה עתה בהיותו יעקב גולה ממקום ב"ה. והוא וירא והנה באר בשדה הוא בהמ"ק. כד"א לשיח בשדה כי הבית הקדוש ההוא היה באר נובע שפע. והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים הם הכהנים לוים וישראלים בבית ראשון שכלם נכללו בתואר צאן. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים הנזכרים מהשפע הנז'. ומה גם בשמחת בית השואבה שהיו שואבים רוח הקודש כמשז"ל (שם) אך גרמו העונות והאבן הוא היצה"ר הנקרא אבן הושמה גדולה על פי הבאר מונעם השפע מלשאוב והוא חרבן בית ראשון. ובראות הרעה הגדולה של האבן הנז' כי גדולה היתה הוא יצה"ר של ע"ג. ועל כן ונאספו שמה כל העדרים שנית בימי עזרא גללו את האבן מעל פי הבאר אז אנשי כנסת הגדולה שהסירו יצה"ר של ע"ג שהיתה אבן גדולה מן העולם. מעל פי הבאר שהיתה סותמת אותו. ואז והשקו הצאן כי חזרו להשקות להם עוד שפע מהבאר ההוא. כי נבנה בית שני והיו מושפעים בו כמאז. אך אחרי כן גרמו העונות והשיבו את האבן הוא היצה"ר למקומו. על פי הבאר למנוע השפע והטוב. גם שלא היתה גדולה כבראשונה כי אם של שנאת חנם הספיקה לכך ונחרב בית שני. ויאמר להם יעקב המיצר על כל צרותינו יותר משאר האבות. כמ"ש

ז"ל על פסוק ותבער ביעקב כו' ועל כן נעשה כאומר לישראל אשר בגלות החרבן השני. מאין באתם מאיזה עון גליתם והם אומרים לו מחרון מחרון איש על רעהו. הוא שנאת חנם אנחנו גולים וואמר להם הידעתם אח לבן. הוא מי שעתיד ללבן את עונותיכם על יד ניחור וחרון חבלי משיח. ומה לכם תדכאו עצמכם ולא תשבו מיד ויאמרו ידענו. ויאמר להם השלום לו עמכם שאינכם שמים על לב ויאמרו שלום ואם אין ביניכם שלום. איך שלום ביניכם לבינו והלא למי נושא עון למי שעובר על פשע ואינכם עוברים על פשע. לזה אמר מה שאנו בוטחים בו הוא כי והנה רחל בתו באה עם הצאן. כי ע"י זכות רחל מבכה על בניה ישובו בנים לגבולם. ושב ואומר להם אם על זה אתם בוטחים ואין אתם שבים מאליכם הן עוד היום גדול הוא עת גאולתכם כי תאריך ותתרחק גאולתכם כי תהיה בעתה. ולא תזכו לאם זכו אחישנה לכן קבלו עצה והשקו צאן מעתה משפע הבאר. כי תחזירו את ההמון בתשובה ולכו רעו ע"י כן מפסת בר בארץ בלי עמל כרועה עדרו ירעה בלי יגיעת חרישה וזריעה כו'. אז משיבים כתשובת המון עם הארץ כי יאמרו אליהם ישובו אל ה' ויקראו לבבם שיענה. הנה לבבנו קשה להולמו עד יוסר לב האבן הוא היצה"ר מבשרנו לעתיד. וזהו יאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים הם הגליות. וגללו את האבן שיסיר הוא ית' בזכות כל העדרים את לב האבן הוא היצה"ר ויתן לנו לב בשר. אז והשקינו הצאן מבאר מים החיים שבשער השמים:

פסקה ט

עודנו וכו'. אמר פה אשר לאביה כי רועה היא ולא אמר כן למעלה הוא כי בא יתב' להורות מה רב טובה מתחבר לצדיק. כמשז"ל (שם פ' ע"ג) כי עד אשר לא בא יעקב בבית לבן. לא היו ללבן לא נכסים ולא בנים זכרים. מה יאמר עתה בבא יעקב ורחל באה עם הצאן כו' לומר כי לא היו לאביה יותר מאלו. שנערה קטנה תרעה את כולן כי מעט היו וגם בנים לא היו לו כי הלא רועה היא. ואם היו זכרים לא היתה היא רועה:

פסקה י

ויהי כו'. אמר כי לא לסיבת חיבת חתון. שם לבו לגלול את האבן להשקות צאנה. רק למה שהיתה בת אחי אמו וגם הצאן של לבן אחי אמו. והנה ארז"ל שנטל את האבן כנוטל צרור מעל פי צלוחית. ואחשוב הוא כי למעלה נאמר וגללו שהיו צריכים לגלגלם. ופה נאמר ל' גילוי ויגל שהגביהה בלי גלגל אותה:

פסקה יא

וישק כו'. אפשר היה מעין עובדא דר' עקיבא באשת טורנוסרופוס. שרק ובכה ושחק. רק על כי מטפה סרוחה היא. ובכה על ההוא שופרא דבלי בארעא. ושחק על שהיתה עתידה לינשא לו. והנה טעם הרקיקה אין ספק לבלתי הרהר ובא לידי קרי. על כן הכניע

יצרו בהכיר לו כי מטפה סרוחה היא. ולא יחמוד יפיה בלבבו. אך זה אין צורך ליעקב שהי' יצרו כבוש תחתיו עד מאד. כמשז"ל (ב"ר פ' צ"א) שעד פ"ד שנה לא ראה קרי וטפתו ראשונה היה ראובן. אך על הב' האחרות כנגד מה ששחק ר' עקיבא היה מה שוישק לה מרוב שמחתו כי בת זוגו היתה ותנשא לו והוא חיבור הנפשות בנשיקה כנודע. ועל אשר בכה ר' עקיבא בכה יעקב כי רחל היתה יפת תואר ויפת מראה:

פסקה יב

ויגד יעקב כו'. הנה לא אחי אביה היה. ועוד שהיה לו לקצר ולומר כי אחי אביה בן רבקה הוא. ולא אחי אביה הוא וכי בן רבקה. וגם למה הגידה לאביה ולא לאמה כדרך נשים ורז"ל (שם פ' ע') דחקו שמתה אמם. ועוד אומרו ויהי כשמוע לבן את שמע כו' לא הי"ל רק את דברי אחותו. וגם ויחבק לו וינשק לו הל"ל ויחבקהו וינשקהו. ועוד אומרו ויספר ללבן את כל הדברים האלה. כי באומרו האלה לא יצדק רק על דברים שלפניו ואם הוא שהודיע לו כי ברח על שברכו אביו ושנטלו ממונו ממנו לא יצדק אומר האלה בזה:

אך אין ספק כי בראות כי בא ריק מכל טוב כאיש נדח ומה גם שיוכר בהיותו בורח יחשבהו כאנשי און. הבורחים מהמייסרים אותם באופן כי הלא יחשבוהו לאיש צר ופוחז. ומה גם במ"ש ז"ל (שם) שעיני לאה רכות בל תפול בגורל עשו. נראה כי ביניהם היה נודע כי היו לרבקה בן צדיק ובן רשע. ובראותם את זה הולך כמשולח לא יבצר מהם להרהר אולי זה הוא הבלתי צדיק. על כן בפתח דברו חל עליו חובת תת התנצלות על ענייניו ואמר כי אחי אביה הוא כו' והוא בשום לב אל משמעות הגדה באו' ויגד. שהוא סיפור באורך והמשך הדברים יפה עם שהכתוב מקצר המכוון והוא לומר שאל תתמה בראותו אותו נס ברגליו ריק מכל טוב כמשולח. כי הלא אחי אביה הוא לומר כי בהיותו אח לעשו הוא בהיותו אח ללבן. שהיה כמשז"ל מלובן ברשע כלומר כי על כן אני בורח מעשו שהוא דומה ללבן כי רוב הבנים דומה לאחי האם. ושמא תאמר אולי גם אני אדמה לו. כי אח אמי גם הוא על כן אמר וכי בן רבקה הוא לומר אין התייחסות קורבתי מאמי והלאה. להדמות לאחיה כי אם אל עצמה לבד וזהו וכי בן רבקה הוא באופן שהכשר משנינו תני הוא ולא אחר אשר תתן דאגה בל תפול בגורלו.

או יאמר כי הנה אין ספק הוצרך להגיד. כי אינו גורע מעבד אברהם שבא בעושר וכבוד והוא עיקר הבית בא כאחד הריקים אך הוא כי בורח הוא. על שרימה את אחיו ויקח ברכתו והנה לרמאי יחשבוהו כאשר לא טוב עשה. וגוזל את אחיו ועובר על רצון אביו על כן אמר אם עשיתי רמאות לאחי בברכות. הלא אחי אביה הרמאי אני אך הפרש

יש ביני ובינו כי הלא בן רבקה אני כי הרמאות לטובה. וזהו וכי בן רבקה הוא הצדקת מתדמה אליה. ולשם שמים היה רמאותי בברכות:

גם יתכן לפי זה יאמר אם תאשימני שנסתי. על שנטלתי הברכה ברמאות. להיותי בן רבקה עשיתי שאמרה לי ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך כו' ותאלצני שלמה שאני בנה אעשה הרמאות בברכות. אז ותרץ ותגד לאביה ובאה להקביל פניו ולא לאמה כרבקה כי אם לאביה והוא כי רבקה בנזם על אפה והצמידים על ידיה לא ערבה אל לבה אל אביה פן יקצוף מיד עליה טרם יחקר בדבר באמור מאין ולאין באו אליך נזם האף וצמידי הידים. וע"כ פן יחשדנה הלכה אל בית אמה. מליץ בעדה אל אביה כי תמתיק אמריה לו כי תשמע ממנה לאט. אך רחל לא היה דבר בידה כי אם קול דברים על כן הלכה אל אביה כי הוא הקרוב ולא אשתו. והוא איש לבא להקביל פני יעקב. והנה אין ספק כי ע"פ הדרך הראשון שכתבנו כי אחי אביה הוא אמר על היותו אח לעשו הדומה ללבן שזה לא אמרה רחל לאביה. כ"א אומרו כי בן רבקה הוא וז"א ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו. כלו' שלא שמע ממנה רק היותו בן אחותו שהוא כי בן רבקה הוא. אך לא היות אחי אביה הוא ע"כ אז רץ לקראתו שאם היה שומע כי אחי אביה הוא לא היה רץ לפניו:

או יאמר על פי הדרך השני והיא כי הלא לא ימיש מתוך לבו שיש לו רב ק"ו מאליעזר. ולכן יאות לי לרוץ לקראתו אך כשמוע לבן את דברי רחל כי אין נכסים עמו כאליעזר שבא בעשרה גמלים טעונים. וגם לא ראה בידם לא נזם ולא צמיד. ועל כן נשאו לבו לומר גנבים באו לו. ולא השאירו את כל מאומה בידו. ורפו ידיו מלרוץ להקביל פניו אך בשומעו מהמון קריה את שמע יעקב שגלה האבן גדולה שהיו צריכים כל רועי העיר לגלגלם כמגל' פי צלוחית נטלה. ומה גם לאומר שגם עלו המים והשקה הצאן אז אמר בלבו אין ספק שעיקר לא יצא ריקן ק"ו מהעבד. ואין לומר ששלו אותו לסטים בדרך. שהרי מי שיש לאל ידו לגלול אבן כזאת. מי יעמיד לפניו ואשר המים עולים לקראתו גם מן השמים יעזרוהו לכן אין ספק כי אם יש זהב בחיקו או אבני נזר מתנוססות בתוך חכו. על כן אמר ארדוף אשיג אחפש חיקו ואם אין אראה מה בפיו גם הוא. אולי בפיו הוא מביא על כן וירץ ויחבק לו לראות מה בחיקו. וינשק לו לראות מה בפיו כמאמרם ז"ל (שם). וזהו ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו מענין האבן שעל פי הבאר אז וירץ כו'. והכריחם לרז"ל שתבקו לראות מה בחיקו. וינשק לו על אבנים יקרות ממה שלא אמר ויחבקהו וינשקהו אך אומרו לו הוא בשבילו שהוא בשביל עצמו וינשק לו בשבילו של לבן להנאתו:

והנה דרך המביא לביתו אורח חביב הוא כי גם בדרך שמלוה אותו עד ביתו. משתעשע אתו עמו ומדבר בו ושואלו מעניניו ושלו' מולדתו ומי הביאו הלום אמר כי זה על כי לא ראה את כל מאומה בידו לא דבר לו כי אם ויביאהו אל ביתו וגם אח"כ לא דבר על קורותיו ועל דבריו כדרך אנשים כי אם יעקב מעצמו סיפר לו את כל אשר קרהו פן יחשב לרע מעללים באו' איכה באת בדד. בלא כסף כרש ונקלה ואתה בן איש עשיר מאוד אין זה אם אשר לא טוב עשית ותברח ע"כ קידם ויספר ללבן את כל הדברים האלה אשר אמר לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא שהוא ענין רמאות הברכות ושהיה לטובה. ובעצת רבקה אשר אמרה בקוצר ורמז עתה ויספר ללבן כלומר סיפור שלם את כל הדברים האלה הנאמרים בסמוך וז"א האלה:

פסקה יד

ויאמר לו לבן כו'. אין בך לא הנאת ממון ולא הנאת סיפור אך עצם ובשר שלי אני רואה בך:

או יאמר על מ"ש בדרך הראשון בפסוק כי אחי אביה הוא ואפשר כי בתו העתיקה כל דבריו לאביה ובזה יאמר הנה אמרת שרמית את אחיך וע"כ דמית אלי ליקרא אחי. כמאמרך כי אחי אביה הוא והנה כ"כ היה הרמאות ההיא שלא תאמר שאתה אחי ברמאות. כ"א עצמי ובשרי ממש כאלו אתה אני עצם מעצמי ובשר מבשרי ולא דומה אלי בלבד כלומר ועל פי מדותיך אתה ריקן וישב עמו עובד אותו חדש ימים בלי שאלת שכר. אז ויאמר לבן ליעקב הכי כו'. והוא בשום לב אל אומר הכי שהוא משולל הבנה והל"ל האם על שאחי אתה ועבדתני חנם. אך הכי הוא כד"א הכי אמרתי הבו לי שהוא כאומרו כן והוא לשון ארמי כמו אי הכי שבתלמיד ולשון לבן היה ארמי. כי מה שקרא יעקב גלעד קרא לבן יגר שהדותא שהוא תרגומו של גלעד אך הוא כי ראה לבן שעבד אותו חנם חדש ימים. ולא היה תובע שכר. אמר לבן היתכן שתעבדני חנם ולמה אתה שותק. אך אין זה כי אם רמאות לגנוב את לבבי על איזה דבר גדול מכסף או מזהב נתת עיניך ועל כן תעבוד חנם כלומר שאין שרותך משתלם בכסף או בזהב. וז"א הכי אחי אתה הלא אמרת לרחל כי אחי אביה אתה שהוא ברמאות וצדקת. כי הכי אחי אתה כלומר כן אחי אתה ברמאות. והוא כי האם ועבדתני חנם. וע"כ הגידה לי מה משכורתך כי לא כסף וזהב היא רצונך. וזהו שלא אמר כמה כ"א מה כלו' מה הוא מציאות הדבר. אז גלה לו כן הוא שאין חפצו רק בבתו:

או שעור הענין כן אחי אתה כי שנינו רמאים ומבינים זה את זה. ועל מה שחששת אני הבנתי כי אינך חפץ בבצע כסף ועל כן אתה עובד ומחריש. וע"כ הגד לי מה משכורתך כי אין חסר ממנו זולת ההגה בפה אז גלה כמדובר:

פסקה טז

וללבן שתי בנות כו'. הנה או' ועיני לאה כו' נראה מיותר פה. וכן אומר ורחל היתה כו' בלתי מקושר. אך הנה ארז"ל (ב"ר פ' ע') כי רכו עיניה מלבכות פן תפול בגורל עשו. כי אמרו לרבקה שני בנים וללבן שתי בנות. ימהרו הגדול לגדול וקטנה לקטן. וזה אחשוב כוונו הכתובים באומרם וללבן שתי בנות. כלומר מקביל אל רבקה שיש לה שני בנים. ולהיות כי הגדולה לאה והקטנה רחל. על כן עיני לאה רכות ולא עיני רחל כי לאה יראה פן יאמרו הגדולה לגדול והיא הגדולה:

והנה הודיענו תורתנו הקדושה כמה מעלות טובות לנפש. תדרוש את ה' אלהינו ותתחנן אליו ית'. כי הלא כל כחות גדולים טבעיים והשתדלות נמרץ. אשר היו לשכנגדו לא יועילו לנצחו כי הביטו וראו כי הנה רחל היתה בדרך טבע העולה ליעקב ולא לאה. ועל שעיני לאה רכות שהתחננה לה' ובכה תבכה על כן גם שרחל היו לה כחות ד' לנצחה. (א) הטבע שנרמז כבר כי היתה קטנה הראויה ליעקב. (ב) כי ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה. (ג) כי ויאהב יעקב את רחל לא את לאה. (ד) השתדלות אשר עשה יעקב לבלתי יקח את לאה כי אם את רחל והוא כי התנה ואמר אעבדך שבע שנים ברחל. ולשלא יעשה לבן מרמה לתת לו אחרת ששמה רחל מן השוק על כן אמר בתך. ולשלא ישנה שמותן ויקרא את הגדולה רחל. על כן אמר הקטנה וכל ארבע' אלה נוסף על היות רחל בת זוגו ולא לאה. אין צריך לומר שלקחה גם היא כי אם שהיא קדמה לה. הוי אומר כי אין כאלהינו לכל אשר יקראוהו באמת. וטוב טוב אשר יעזרנו הוא ית'. מכל משכימי קום בכל כחות שבעולם כי הלא לאה קדמה כסיפור הכתובים ממשיכין הענין:

פסקה יט

ויאמר לבן כו'. נתבייש לומר כי נכריה נחשבה לו כי מכרה. וגם לשעבד בן אחותו מה שאין ראוי עשות כן. על כן אמר טוב תתי אותה לך. כלו' מתנה אני נותנה וטוב תתי אותה לך. כלו' חנם שהוא משמעות תתי לשון מתנה. מתתי אותה זולתך לאיש אחר כי גם לו הייתי נותנם ועם כל זה שאני נותנה חנם. אתה מוצא שפתיך תשמור שבה עמדי. ולהעלים הדבר היותו חפץ יעבדהו. אמר בל' נקייה שבה עמדי ולא אמר עבדני כמאמר יעקב אעבדך כו':

או אפשר עשה כדרך התגרים הרמאים כי כשנותנים להם יותר מכדי שווי סחורתם עושים עצמם שלא על מה שנותן שווי נותנים לו כי אם על היותו אהובו. כן עשה לבן

אמר אל תחשוב שעל בלתי מוצאי יעבדני כשיעור הזה עלי' אני נותנת לך כי אמצא. רק על כי טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר. אך בזאת שלא תשאנה ואח"כ תעבוד רק שבה עמדי מעתה טרם תקחנה:

פסקה כ

ויעבוד יעקב ברחל כו'. הי"ל תחלה ויהיו בעיניו כימים אחדים. כשהודה ואח"כ ויעבד כו' ועוד מה צורך להודיענו שהיו בעיניו כימים אחדים. אך הנה היה נראה כעובד מצות אמו. שציותה לו וישבת עמו ימים אחדים שיראה ימים מועטים ואיך התנה על ימים רבים. על כן אמר הן אמת שבערך אהבתו אותה כל יום ויום היה נראה לו אלף שנים. עד מלאת שבע שנים ויקחנה. אך אחר שיעבוד יעקב שבע שנים היה נראה לו שלא עבד רק ימים אחדים באהבתו אותה כי שכח כל העבודה ומשפה שנדר לעבוד שבע שנים. שיער זה בדעתו בבחינה מה שאחר העבודה שיהיו כאחדים ובזה אינו עובר מצות אמו:

פסקה כא

ויאמר יעקב כו'. הנה כתבנו למעלה שנתיירא פן יחליפנה באחרת או באחותה. שעל כן אמר ברחל בתך ולא אחרת. הקטנה ולא הגדולה פן יחליף שמותן. ובזה נבא אל ענין הכתוב שהי"ל הבא את רחל כו' וגם אומרו מלאו ימי. והי"ל שנותי וגם או' ואבואה אליה שיראה חלילה כדברי אחד הריקי'. אך עד כה היית יכול לשנותה באמרך שעדיין לא נגמרה מכירת רחל. אך עתה הבא את אשתי ולא תחליפנה כי הנה מלאו ימי כי בשבע השנים לא היה כדרך שכירי שנה. שיום או יומים או עשרה ימים יתבטלו בתוך השנה ולא יקפידו. אך לא כן אנכי עמך כי הנה מלאו ימי כי היו ז' שנים בלי פחות יום כלל באופן שהיא קנויה לי ואין להחליפה. ועוד אני מודיעך שאם תתן לי את אשתי היא רחל אבוא אלי' לו' שאם תחליפני' לת אבא אלי' ותהי' לבוז ועכ"ז לא שוה לו כי החליפ' בלא' ובא אלי' כי לא הכיר' עד בוקר אור:

פסקה כב

ויאסף לבן כו'. דרך החתן להזמין קרואים למשתה. אז אמר כי עשה לבן בערמה ויאסף לבן את כל וכו' ויעש משתה. ולמה לא עשאו יעקב הלא הוא על כי ויהי ערב והנה היא לאה ויבא אליה ואין גולה אז אזנו. ואין זה רק על כי בושו מלבן שהזמינם ויעש להם משתה וע"כ אסף את כל אנשי העיר בל יבצר א' ויגלה סוד. וגם על מה שהשיב לבן ליעקב ואמר לא יעשה כן במקומנו כו' שיודו לו אנשי המקום באמור שכך הוא המנהג:

פסקה כה

ויהי כו'. אומרו הלא ברחל כו' מיותר. ולא הי"ל רק למה רמיתני וגם מה היא תשובת לבן לא יעשה כן כו' הלא תנאי היו דבריו ברחל בתך הקטנה. אמנם יאמר הנה חשבת

להרע לי ולא עשית רק לך חרפה ובוז וז"א מה עשית לי לדעתך כלומר הלא לך עשית. כי הלא ברחל עבדתי עמך ומחויב אתה לתת לי. על כן איני אומר למה תמנעו ממנו. רק למה רמיתני מה בצע ברמאות כי הלא תחזור לאה לך. והשיב לו ואמר אנוס הייתי מאנשי מקומי כי לא עשה כן במקומנו. וע"כ אין לך לגרשה כי לא במרד היה ולמה תביישני. ומה שאמרת כי קנוייה היא לך רחל הדין עמך כי לא אמנעו ממך. כי אם מלא שבוע זאת ואחר שבעת ימי חופה זו ונתנה כו' לומר אם לא תבטח בי הנה אני וכל אנשי המקום מתחייבים. וז"א ונתנה לך גם את זאת בל' רבים. כי לכולנו תתייחס הנתינה וחלף הרמאות. הטבה זאת אעשה לך שלא אעכבנה עד תעבוד עוד שבע שנים. כ"א ונתנה לך גם את זאת מעתה בעבודה אשר תעבוד אחרי כן:

פסקה ל

ויבא גם כו'. הלא כמו זר נחשב שנראה שלא אהב את רחל רק אחר שבא אלי' ועוד שבאומרו גם את רחל נראה שיותר היה אוהב את לאה. ומאו' מלאה מורה שיותר אהב את רחל. ועוד כי מכל זה נראה שאוהב היה את לאה. ואיך אמר מיד וירא ה' כי שנואה לאה. ועוד מה פשע רחל שהיתה עקרה והלא הטיבה עם לאה:

אמנם הנה למעלה נאמר ויאהב יעקב את רחל. והנה היה הדעת נוטה שיקל באהבתו על שהיא היתה ידה ברמאות וכמשז"ל (ב"ר פ' ע') שהיה יעקב מדבר והיא תשוב אמריה לו. וגם מסרה לה סימנים ואם יהיה שלא תעבור אהבתו ממנה מיד לפחות אחרי בואו אליה תקל אהבתו כי יזכור אשר עשתה לו. קרוב למעשה אמנון שאחר מלא תאותו שנאה על כן אמר כי לא כאלה חלק יעקב. כי אם ויבא אליה ואח"כ ויאהב את רחל עדיין ומה שאהבה עדיין הוא נמשך מלאה. שאדרבה מאשר עשתה חסד עם לאה. שהוה חסידות גדול עמה. ע"כ אהב אותה על כשרונה כי הכיר כי לא מבלי אהבה אותו. שתה אחותה תחתיה. כי אם לשתהיה בגורל צדיק ועדיין היה אוהב את לאה. ששתה עצמה בסכנת בושה לאהבתו על צדקתו. אלא שאחר הכנם רחל היה הולך וממעט באהבת לאה. עד בא אל גדר שנאה וכמשז"ל (שם פ' ע"א) שהיה לבו לגרשה. וע"כ ויפתח את רחמה ולא שעשה את רחל עקרה. כי אם שמאליה ורחל עקרה והוא כי כל האמהות היו עקרות מאתו ית'. מן הטעמים האמורים במדרש אלא ששינה הוא יתברך בלאה. שפתח את רחמה מעקרותה הראוי כאחרות. ורחל נותרה עקרה:

פסקה לב

ותהר לאה כו'. הנה ארז"ל (ברכות דף ז') שאמרה ראו מה בין בני לבן חמי. שהוא מכר את הבכורה וערער עליה וזה לא מכרה ליוסף ולא די שלא ערער אלא שבקש להצילו מן הבור. וראוי לשים לב מי הכניס את לאה בזה. ועוד אנה יעזבו טעם הכתוב כי אמרה

כי ראה כו' ובקשו טעמים מן החוץ. ועוד איך באומר ראובן נרמז שאינו כבן חמיה ועוד איך יאמר ראו מה כו' במה שאינו נראה:

והנה לבא אל הענין נקדים מאמרנו למעלה פ' תולדות כי רצה הקב"ה להתיך זוהמת נחש בקרב ימים לקרב זמן תורה בהעדר זוהמא. ולכן אברהם לקח את הגר והטיל בה זוהמת נחש. מהנשאר עדיין בו עודנו ערל כמשז"ל (ב"ר פ' מ"ו). שע"כ לא נימול קודם שהוליד את ישמעאל כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. שהוא כמפורש אצלנו כי הערלה המשיך בחינת הזוהמא בכלי מוכן היא הגר. כדי שבמילה וע"י שרה הצדקת תמשך טיפה מבחינת הקדושה וגם בהיות אברהם בן מאה שנה ושרה בת צ' יצא יצחק קדוש. ועדיין היה צריך ג"כ מירוק מאשר עוד צד זוהמא בו ולא היה יכול לישא אחרת זולת רבקה בת זוגו להטיל בה זוהמא לכן ילדה תאומים. והלכה הזוהמא לצד אחד ויצא עשו והקדושה לצד אחר ויצא יעקב כמפורש למעלה. ולכן לא נקרא לאברהם בישמעאל זרע ולא ליצחק בעשו כי לא היתה רק הפרשת הזוהמא. כמשז"ל (נדרים דף ל"א) כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק. שהוא יעקב הנה כי סילקו את ישמעאל ועשו ואם עשו היה נקרא בן ליצחק למה מיעטו מאברהם. וכמ"ש בכוונת או' אברהם הוליד את יצחק. כלל הדברים כי כל אחד הפסול שבזרעו לא נקרא בן לו:

ונבא אל הענין והוא כי היה אפשר לחשוב כי כאשר קרא לאברהם ויצחק. שהראשון בבניהם היה פסול ולבלתי נקרא בן. כן היה ג"כ ביעקב כאשר חשב יעקב עצמו בעת שאמר לבניו שמאיש בכם כו'. כאברהם שהוליד את ישמעאל ויצחק את עשו וכן דעת בעל העקידה שחשבו השבטים בהתקוממם על יוסף. וזה אחשוב כוונו רז"ל (ברכות כה) שבאה לשלול לאה. והוא כי הוקשה להם שאם על כי ראה ה' בעציה קראתו ראובן. הל"ל לשון עבר ולא לשון עתיד ותקראנו ראיה ולא ראובן. ועוד אומרו כי אמרה. והל"ל כי ראה ה' בעניי ותקרא שמו ראובן. על כן אמרו כי שני טעמים בדבר. אחד הנזכר בכתוב והוא אשר אמרה בפירוש לעיני הכל. והוא כי ראה ה' כו' וזהו אומר כי אמרה כו' לומר כי אשר אמרה בפרסום הוא זה. וזהו על לשון ראיה והשני רמז באומרו הראיה בל' עתיד ובאומרו בן והוא ראו מה בין בני לבן חמי כו':

והענין אל יעלה על לב איש לומר כי כאשר היוצא ראשון מיצחק אינו נקרא בן כן זה שיצא ראשונה מיעקב הוא קלט זוהמא ולא יקרא בן כי אם מהשני והלאה או היוצאים מרחל רק ראו כי בן הוא ואינו כבן חמי הבלתי נקרא בן. וז"א ראובן. והראיה אל ההפרש הוא כי עשו אחר שמכר הבכורה לאחיו היה מבקש להורגו. וזה עם שלקחה יוסף בחנם בקש להצילו והוא כי אלו היה זה פסולת כעשו נגדיי בטבע אל הקדושה היה מבקש

המיתו תמיד ומה גם אחר שבכרתו לקח וא"כ אין זה רק אנוש כערכו של יוסף ולא פסולת. ולא נשמרה כי אם לבל ישוי אותו לעשו. אך לא פן ישויהו לישמעאל על כי בזה היה מקום לטעות כי היה בן גבירה כמוה וזה ראובן לומר ראו והביטו בו בבחינ' היותו בן כאמור או ראו את אשר יקרנו לעתיד ויבחין שהוא בן ואפשר ליישב מלת ראו שאמרה במה תראה מעתה שנבואתי אמת. כי הלא ראה ה' את עניי כי הנה עתה יאהבני אישי. ואם היה זרע פסול איך יאהבני אישי הלא נהפוך הוא אך כאשר יאהבני תראו כי בן הוא. וזה לא אמר' בפרסום מה בין בני כו' מפני כבוד חמיה רק לאישה ולקרוביה מאד. אך אומרה כי ה' כו' פרסמה. וז"א בו כי אמרה כו' כמדובר כו':

פסקה לג

ותהר עוד כו'. הנה הבן הראשון היה ראוי תקראנו שמעון. כי שמע כי שנואה היא. ועוד למה בראשון אמרה ראה ובשני שמע ועוד מאי שמע. אך הנה יש שנאה ויש העדר אהבה בלבד. והנה מה שהיה מראה לה לא היה רק שלילת אהבה אך לא שנאה. על כן בראשון אמרה כי ראה ה' כו' כי עתה יאהבני. אך בראות בן שני אז אמרה אם לא היה הענין רק העדר אהבה. היה מספיק בן א' להקנות אהבה. אך בהיות שנים אמר' אין זה כ"א שבוחן לבות ה' הוא הבין מה שלא נהיה גלוי והוא כי שנואה אנכי. וע"כ ויתן לי גם את זה ויהיה שמע כד"א שמעני אדוני לשון הבנה על כן קראתו שמעון:

פסקה לד

ותהר עוד כו'. הנה היה ראויה לא תנקד יו"ד של ילוה בחיר"ק אלא בשב"א לומר ילוה אישי אותי וכן למה בכולן כתיב קראה. ובזה נאמר קרא ועוד שיותר יצדק לקוראו לויה. ועוד באומר ביהודה הפעם אודה את ה' והלא טוב להודות לה' גם בג' הראשונים. ויתכן כי היא ראתה ג' בנים כנגד ג' אותיות של שם. אמרה הפעם ילוה וכו'. והוא כי במלת ילוה הן יו"ד וי"ו ה"א. ואין ספק שהילד הזה ילוה ויתחבר עם מי שישלים השם בה"א אחרונה וע"כ יהיה אישי אלי. עד כי בי יהיה הלווי אל ה"א שבשמי. וזהו כי ילדתי לו ג' בנים. וצריך אלי להשלים השם וע"כ יו"ד של ילוה בחירק שחוזר אל הנולד שהוא וי"ו שילוה מהה"א על כל פנים. והיה דעתה לקרותו לויה ולהיות שאין הדבר כן לפי האמת. כ"א שיצטרף עם יהודה שאחר זה שהם ארבע סמכין דכורסיא שהם כנגד הד' אותיות. ע"כ לא שבקה לסיומי למלתיה ואחר שאמרה הפעם ילוה טרם תקרא השם קפץ הוא וקרא שמו ולא הניחתו לקרא לו שם שלפי דעתה היתה קוראתו לויה. להשלים השם בה רק קראו לוי בלי שום ה"א בל יראה שבה יושלם השם. כ"א לרמוז שיש מציאות לווי והתחברות אך לא כמחשבתה וכאשר ילדה את יהודה אז הבינה בדברים ואמרה הפעם אודה את ה' שלם בד' אותיות. כי יהודה השלים הה"א אחרונה ע"כ קראה אותו

יהודה שבו דלי"ת ושם הוי"ה. לרמוז כי בד' בנים יש השם או יאמר כמ"ש ז"ל כי באה לרחל היתה שם שכינה כי היתה בת זוגו. וע"כ נאשם ראובן על שבלבל יצועיה נמצא כי בהיות יעקב באהל רחל היה מלוה מהשכינה יותר מבהיות באהל לאה. ע"כ אמרה הפעם ילוה אישי שיהיה מלווה בהיותו אלי ג"כ כי ילדתי לו שלשה בנים. שהם תלת סמכין דכורסיא דשכינתא שהן ד' עם לאה עצמה. ויוכן להשראת שכינה כאהל רחל. להיות יעקב מלווה שם עמה וילדיה כמדובר. ע"כ קרא אותו לוי כלומר לווי שני. עוד אפשר רמזה הפעם ילדתי כי ילוה אישי אלי בזוגות הקבר. ולא עם רחל כי ילדתי לו שלשה בנים אשר זה להיות' שלישי הוא מעשר קדש לה'. כאשר נזכיר בסמוך בסדר מספרם למעשר. וע"כ קרא אותו לוי לווי שלי שהוא בסיבת הבן הזה:

עוד יתכן בשום לב אל אומרו עתה הפעם כי מלת עתה מיותרות. אך הנה ארז"ל (ב"ר פ' ע"א) ותקרא את שמו שמעון זה עתיד להעמיד שונא ומי מרפא מכתו גם את זה פנחס שהוא עתיד לעמוד מלוי ע"כ. וע"ד זה יאמר בראותה את לוי אמרה הנה זה הוא המעשר קדש לה' במה שהוא שלישי כנודע מרז"ל (שם פ' ע') כי בסלק ד' בכורות שהם קדש ראובן יוסף דן וגד. השלישי הוא עשירי שמעון לוי יהודה ישששכר זבולון בנימין נפתלי אשר שמעון לוי. ע"כ אמרה הנה בראובן ושמעון יש פקפוק בכשרותם. בזה מיצועי אביו ובזה ממעשה השטים שהיו מחייבים כליה כל שונאי ישראל. באופן שלא היה על ידן התחברות ליעקב בעצם ע"כ אמרה עתה הפעם כלומר עתה הפעם בלבד. הוא שילוה אישי משא"כ ע"י ראובן ושמעון הגורמי' פירוד. כי הוא יהיה מלווה מבניו וממנו ית' וע"י זה בעגל ובשיטים וזה בחירק שביו"ד של ילוה וע"י כן יהיה אלי. כי ילדתי לו שלשה בנים שלהיות השלישי ממנו הוא הקדוש כי הוא המחבר על כן קרא יעקב את שמו לוי שהוא לווי בודד לכלול ב' הלווים. אך עדיין נשאר יד על כס יה ואין השם שלם כביכול, כי אם על יד יהודה ע"י משיח בן דוד הנותן נקמות באדום ועמלק. כי על כן אמר דוד שהוא משיח (תהילים קט"ז:י"ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. וז"א הפעם אודה את ה' ע"י זה שהוא השם בד' אותיות. על כן קראה אותו יהודה שבו השם ואות דל"ת לרמוז אל הד' אותיות של השם ישתבח ויתעלה שמו לעד אמן:

פרק ל

פסקה א

ותרא רחל כו'. אומרו ליעקב הוא מיותר. ועוד אומר' הבא לי בנים האם לא השכילה כי לא אלהים הוא לתת לה בנים וגם אומרה מתה אנכי מה ענין מיתה. ועוד תשובתו

אשר מנע ממך כי פירשו ז"ל (שם פ' ע"א) מנע ממך ממני לא מנע בי הלא כמו זר נחשב יחמץ לבבה במענה פיו:

ואפשרנ כי אמרה בלבה אולי מה שציערתי את יעקב שידי היתה בהחליף את לאה ומסרתי לה סימנים שילם לי אלהים שע"כ לא ילדתי ממנו על אשר חטאתי לו. וז"א ותרא כי לא ילדה ליעקב על כן ותקנא באחותה. באומרם אני שלא הייתי כלי האומנות מהרמאות רק שעזרתיך אני לוקה והיא בעלת הדבר רבת בנים. אז ותאמר לו אחר כי בשלך הצער הזה עלי מושיע אין בלתך כי בהתפללך עלי יראה ה' כי עברת על פשעי ויהיה לי בנים. ואם אין מתה אנכי כי אחזיק בקנאה על אחותי ותמשך שנאה ותחרות ואתחשב למתה בחיי בעון זה. אז השיב לה ואמר התחת אלהים אנכי שאמרת הבה לי בנים. ועל אשר אמרתי מתה אנכי אל תחושי שלא על עון זה לא ילדת שתקנאי. כי הלא אינך מצווה על פריה ורביה ובזכותיך אם ילדת זכותיך עתה באופן כי אשר מנע ממך פרי בטן הוא בלבד כלו' בחינת פרי לא בחינת חיוב כי אינך חייבת ולא חסרת זכות:

פסקה ו

דנני אלהים כו'. הנה אומרו בבלהה ויבא אליה יעקב הוא מיותר אך יהיה כי מיד שבא אליה יעקב מיד ותהר. אז אמרה הנה יראה כי ה' מצליח על ידי ואיך לעומת זה היה לי הסתר פנים מלדת. אך הוא כי מה שעד כה לא הריתי הוא כי דנני אלהים הוא מדת הדין בשמים. על שמנעתי עצמי מבעלי שבוע אחד ומאשר ה' מצליחני בבלהה. אני מכרת שני דברים. אחד שכבר דנני וקבלתי עונשי וגם המדת הדין הנזכר נהפך לי לרחמים כי וגם שמע בקולי באומרי אבנה ממנה וכבר ידעתי כי ויתן לי בן כי כבר גזר למעלה לתת לי בן. בזכות שנתתי לאישי כי מאשר מיד ילדה בלהה בן ידעתי שאבנה אני ממנה בן א'. ובראותה כי ינתן לבלהה בן שני אז אמרה אין הדבר כאשר חשבתי כי לעון נחשב לי מה שעשיתי בערמת חליפי לאה ודנני אלהים. ואח"כ דרך מתנה ויתן לי בן שאם כן היה די בבן אחד. אך זה יורה כי אדרבה לזכות נחשב לי כי אשר נתעקשתי ברמאות ההוא. מאת האלהים היה לי הדבר שראה את דמעתה כי מאת האלהים מה שנפתלתי שנתעקשתי לרמות שלא כטבעי עם אחותי. גם יכולתי לסבול קנאה כזאת הפך טבע ב"ו. וע"כ על זכות זה שנים ילדה לי שפחתי שהוא סימן לי שאבנה משנים והנה ארז"ל (ב"ר פ' ע') כי בעת החרבן לא נתפייס הוא ית' להשיב בנים לגבולם בכל תחנוני האבות ומרע"ה עד שדברה רחל ותאמר אנכי אשה וסבלתי הכנס אחותי במקומי ואתה לא תסבול מה שעשו בניך ותמאסם. אז אמר הוא ית' מנעי קולך מבכי כו' כי יש שכר לפעולתך כו' ושבו מארץ אויב. והנה אין ספק כי אלהינו מרחם החושב מחשבות לבלתי

ידח ממנו נדח. ומתקן מראשית אחרית נסה את רחל ותעמוד בנסיון. למען זכות את ישרה במענה פיה בעת החרבן. כי תזכיר סבלנות' לרחם על ישראל. וזה יתכן אמרה רחל כי הכירה כי אשר עשתה ונפתלה היה ברמאות ההוא מאת האלהים יצא לנסות' וזה נפתולי אלהים נפתלתי. וגם מאתו ית' היה שגם יכולתי לסבול שעזרני שאוכל עמוד בנסיון. ועם שאפשר שלא ידעה מעתה ענין החרבן לפחות הבינה כי מאת האלהים שהיה עתיד לעשות דין ורוגז. יצא הדבר הזה למען יהיה זה לה לזכות להשיב חימה. וזה אומרה מאשר נתן לי גם את זה שמורה כי שנים יתן לי ה'. כי על כן שנים ילדה לי שפחתי שנתתי לאישי להורות שככה אבנה ממנה דנתי כי נפתולי אלהים נפתלתי:

ואם אומרו נפתולי כו' הוא לשון חיבור. יאמר הלא חששתי שחטאתי בדבר אך אדרבה בתת ה' לי גם את זה אני אומר' כי אדרבה חבורי אלהים ודבקות עמו היה מה שנתחברתי עם אחותי. על ידי שים אותה במקומי שאם לא כן לא היה נושאה ולא היה לי חיבור עמה וראיה כי מה' היה במה שגם יכולתי לסבול:

או יאמר הנה כמו המתחבר אל ה' נתחברתי עם אחותי כי כאשר המתחבר אל ה' ישליך את נפשו מנגד כבוד ה' כי בזה מתחבר אליו כן נתחברתי עם אחותי שהשלכתי את עצמי מנגד. בסכנה שיגעל בי יעקב כי אין התחברות זה נמצא בבשר ודם רק בין איש לאלהים. גם יכולתי שלא התעוררתי ללבוש קנאה טרם כלות הדבר כי אם גם יכולתי עד כלות הדבר. ע"כ ותקרא כו'. ועל דרך האמת שידוע היות התחברות לשכינה הנקראת אלהים עם מדה המייחסת לאחות לשם זה. שהוא שם הויה בנקודת אלהים רמזה לזה מה שנתחברתי עם אחותי ולא יחשב לי עון להיות ב' אחיות. גם שלא נתנה התורה כי בזה שאני רואה כי ה' עמי ויש לי סימן כי אבנה משפחתי בב'. אני אומר כי אני עם אחותי דוגמת חבור עליון היתה מאת ה' כי חבורי אלהים שמתחבר שם זה בדוגמתו. שהיה מה שנפתלתי ונחברתי עם אחותי כי אני והיא דוגמת השתי בחינות אלהים שעי"כ נתחברו. וע"י החיבור היה זכות ועזר שגם יכולתי לסבול שהוא שלא בדרך טבע באופן כי טובה אני בעיניו ית' גם בזה על כן ותקרא כו':

פסקה יא

ותאמר לאה כו'. הנה ראתה כי ילדה ארבעה. והתחילה גם אמתה ללדת ורחל עודה עקרה. אז אמרה אין זה כ"א דלאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ע"כ אמרה בא גד שאם לא כן אין ספק כי רחל גדול זכותה משל שפחתה. שעל כן קראתו גד שהוא מזל ואמרה בא כלומר הלך מאז עמדה מלדת ובא עתה. ומה שכתוב בתיבה אחת אפשר שהיתה מסופקת אם משעמדה מלדת נסתלק מזלה ובא או תמיד היתה במזלה הטוב.

ואינו מן התימה קצת שהות בנתיים. ויש מרז"ל (שם ע"א) אומר שנולד מהול כד"א גודו אלניא. ועל פי דרכם שהוא לשון כריתה. אפשר לנו לומר שכוונה מ"ש ז"ל על והחלוץ הולך לפניהם. שהוא שבט גד שהוא היה הכורת את גויי ארץ כנען בכיבוש הארץ. כי הוא גבור שבשבטים כמ"ש ז"ל על וטרף זרוע אף קדקד וזה אפשר אמרה בא גד לומר בא הכורת ועל פי דרכה רמזה כי ע"כ היה ראוי יבחר בארץ ולא ישאר בח"ל וזה רמזה בחיבור השתי תיבות ואמרה בגד. לומר כי בגד בזה שכבש והצליח בארץ וגעל בה על שריקות עדרים וכן מצינו בספר הזוהר שנרמזה תלונה זו לגד על פ' והמן כזרע גד הוא שהמן לא נכנס עמהם בארץ כשבט גד:

פסקה יג

ותאמר. הנה ארז"ל (ב"ר פרשה צ"ט) על פסוק וטובל בשמן רגלו שבנות שבט אשר היו נשואות לכה"ג ולמלכים המשוחים בשמן. ויתכן כי זה מאמר לאה באשרי כלומר באושר שיש לי נולדת. שהוא כי אשרוני בנות האומרות עלי כי מאושרת אנכי. שחשבתי ליפול בגורל עשו ונפלתי בגורל גדול עולם כיעקב באושר זה נולדת אתה שבנותיך ינשאו לגדולים. וכמ"ש ז"ל כי יעקב היה כהן לאל עליון על ידי קניית הבכורה יבא יותר מדוייק שיאמר באושר שלי שאשרוני בנות נשאתי לכ"ג נולדת אתה שינשאו בנותיך לכהנים גדולים:

פסקה יד

וילך ראובן כו'. ראוי לשים לב. (א) באומרו המעט קחתך את אישי. כי הלא אדרבה היא לקחה את איש רחל וגם איך הודה לה ותאמר לכן ישכב כו'. (ב) האם בשכירות היה מזדווג עם לאה ואם הוא בהיה הזמן מתחלק בין ארבעת נשיו והיה אז זמן רחל ועל כן שכרה לאה ממנה הלילה. למה לא המתינה עד בא זמנה. (ג) שאם ליל עונת רחל היתה. איך אמרה המעט קחתך את אישי. הלא לא לקחתה כי זמן רחל היה. (ד) כי הלא כמו זר נחשב צאת לאה לקראתו לאמר אלי תבא כי שכור שכרתיך. (ה) כי מלת שכר מיותרת והל"ל כי שכרתיך וכו'. (ו) או' וישמע אלהים אל לאה היכן התפללה שישמע אליה. (ז) אומרו בן חמישי. מה שלא אמר כן ביהודה רביעי ולא בלוי שלישי ולא בשמעון שני ולא בראובן ראשון. (ח) אומרה נתן אלהים שכרי כו' ותקרא שמו יששכר. למה לא רמזה על ששכרה את אישה. (ט) ראוי לשים לב מה זה היה. שזכה הנולד בלילה ההיא לתורה. ומה גם לאומרו שהיתה שכינה שם. שעל כן נאמר בלילה הוא ולא נאמר בלילה ההוא. שהוא כד"א אני והוא ומה נשתנית הולדה זו מכל הבאר. וגם לפי הפשט נשים לב חסרון הה"א. שלא נאמר ההוא. (י) למה הודיענו התורה שהליכת ראובן היה בימי קציר חטים:

ולבא אל הענין נקדים כי הנה דרך תורתנו הקדושה ללמדנו שורש גדול באמונה הלא הוא כי טוב לגבר לברוח מהשען על דברים טבעיים כ"א על ה' לבדו כי מושיע אין בלתו ית' לעד כי הבוטח בה' ארוכתו מהרה תצמח והבוטח בהשתדלותו או בדברים טבעיים אין ישועתו לו באלהים עד יכיר וירא כי טעה באצטגינות שלו ועד ממהר יוסף הצדיק כי על שתי זכירות אשר אמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני האריך ב' שנים בבית הסהר:

ועוד נזכירה מאמר ז"ל במדרש חזית על מעשה בצידון באשה שהיתה נשואה כמה שנים ולא ילדה והלכו לפני רשב"י מוסכמים ליפרד בגט כריתות באומרם שלא היה תועלת בזווגם ואמר להם כשם שהזדווגתם בשמחה ובמשתה כן בגרושין. ועשו משתה. ובלילה אמר לאשתו טול הטוב בעיניך בכתובתיך ולכי בית אביך. ויהי בראותה כי כבדה עליו שינה מהיין צוותה את עבדיה וישאוהו ישן על מטתו אל בית אביה. ויהי בבקר וייקץ ויאמר לאשה מי הביאני הלום ותען ותאמר כמצותך שאמרת שאטול הטוב בעיני ואלך אל בית אבי עשיתי כי לא ראיתי טוב ממך בעיני ולקחתיך והבאתיך בית אבי אז הלכו לפני רשב"י ז"ל וכשמעו אמר רבון העולמים כיון שחשקה בבעלה תן לה בנים ומאז הולידו בנים ובנות:

ונבא אל הענין והוא כי כפי הנראה בראות יעקב כי ללאה ארבעה בנים ולכל אחת מהאמהות שנים שנים ורחל עקרה היה מתמיד יותר באהל רחל מאצל לאה והלחנות אולי תפקד בזכות מתייחסת לאיזו לילה מהיתרים אצלה. וע"כ אפשר היה קנאת ראובן כשבלבל יצועי אביו שהיתה במקום רחל. ואמר לא די בחיי רחל כ"א גם אחרי מותה כו'. כי היה עושה עיקר דירתו באהל בלהה כאשר באמנה אתו רחל ובאהל המיוחד לרחל:

ובזה יצדקו הכתובים והוא כי כאשר מצא ראובן דודאים בשדה אשר בטבע מכינים את האשה להתעבר וראה כי אמו עמדה מלדת על כן ויבא לאמו להכין אותה ולסעדה להתעבר וכראות רחל כך מרוב תשוקתיה מנהמת לבה ללדת אמרה תני נא לי מדודאי בנך לומר כי היא צריכה יותר אז אמרה לה המעט קחתך את אישי שהוא אצלך יותר ולא בקצבה על כן השיבה רחל לכן ישכב עמך הלילה כו'. אז אמרה לאה בלבה. הנה לפני ג' דברים לזכות בהם אחד כי הנה נתתי שפחתי לאישי ועוד שנית כי מה לי טוב מבלתי השען על הכנות טבעיות לאכול מדודאים כי היא שאלה מדודאי בנך שהוא מקצתם ואני אתנם לה כלם כאומרה תחת דודאי בנך וכן אמרה היא בדודאי בני שהוא כלם להורות כי שתה כל בטחונה בה' כי היא זכות שתעמוד לה כי ע"כ אפשר ששהתה רחל מלפקד עד אחר שילדה לאה שתי בנים ובת אחר ענין הדודאים ואח"כ ויזכור אלהים את רחל

כלו' אלהים ולא מהדודאים כי אדרבה על הדודאים שהתה בל תחשוב שהם שעמדו לה אך בהיות אחר זמן יזכר כי זכר אותה אלהים וע"כ שהתה על שהראה כי שמה בטחון מה בדודאים:

עוד שלישית כי עשתה בחכמה כמעשה דרשב"י שעל שיתה שומה האשה ההיא דבקות וחשק אישה בלבה פקד אותה ה' כן עשתה לאה בהראותה החשק הנמרץ הזה בצאתה למען תעזר מזה ג"כ ליבנות יותר מהצדיק ההוא ועל אשר הערנו מענין התורה שיצאו מההריון ההיא והיות שם שכינה כמ"ש ז"ל ועל השתדלותה שישכב עמה בלילה הוא ולא עצרה כח עד בא ליל עונתה להמתין עם חסרון ה"א ממלת ההוא יהיה בשום לב אל הודעת התורה שהיה לכת ראובן בימי קציר חטים לא על חנם הודיעה לנו התורה דבר בלתי צריך כזה כי מה לדודאים אצל החטים או אל היות בימי קציר החטים אך אין ספק כי בתחלת הענין רמזה תורתינו התנצלות אל לאה בל תראה כרודפת לשכב את אישה גם טעם אל צאת הריון קדוש ובייחוד היותו נושא דגל התורה ואחשוב גם שלא מצאתי גילוי זולתי הנזכר כי אפשר שהיה הלילה ההוא ליל שבועות הוא מתן תורה וה' יצילנו מלומר בתורתו דבר אשר לא הוא חלילה והוא כי כאשר נתייחס חג הפסח אל קציר השעורים כן ח' השבועות אל קציר החטים כי ע"כ בפסח היה קרב עומר השעורים ובחג השבועות שתי לחם מהחטים ובפירוש יחסה תורתינו חג השבועות אל קציר החטים. באומרה על חג השבועות פרשת כי תשא בכורי קציר חטים וזכר לדבר אומרו (בב"ר פ' ע"ב) וילך ראובן בימי קציר חטים ביכור כל מיני כו' ופרשת משפטים וחג הקציר כו':

ובזה יתכן כי זה מאמר הכתוב וילך ראובן בימי קציר חטים הוא ערב שבועות שאנו מצווים לקצור חטים באופן שהלילה הוא ליל שבועות הוא ליל מתן תורה כי אין ספק שלא תדבר התורה ותאמר סימן זה על קציר חטים משולל מצוה רק על ימי קציר חטים המצווים מאתו ית' וכן קציר חטים עולה במ"ק כמספר ליל שבועות ולפי זה הלילה שאמרה רחל היא ליל שבועות. וזה מצאנו ראינו טוב טעם אל מאמר רחל באמר' לכן ישכב עמך מה ההטבה הגדולה הזאת האם יחסר ללאה לילה אחרת אך דבר גדול דברה לה לכן ישכב עמך הלילה כי בכל מקום אומר הלילה הזה כד"א הוא הלילה הזה לה' וכאן אין אומר הזה לרמוז ישכב עמך הלילה עצמו הוא זכות הלילה שהוא ליל רצון של מתן תורה ועל כן יצא ישששכר שכל תורת ישראל היה בשבטו. וז"א בן חמישי לרמוז אל חמשה חומשי תורה ועל כן לא תאשם חלילה בצאתו לקראתו כאחת הריקות לומר אלי תבא וששכר' אותו שנראה ח"ו כדאי בזיון נמצאו כי ארבעה דברים כוונה לאה לעשות במעשה הזה השלשה שהזכרנו והרביעי הזה. והנה השלשה סיפרה לבעלה א' באומרה

אלי תבא והוא כעובדא דרשב"י שהזכרנו. והשני שהוא על שכר שנתנה שפחתה לאישה באומרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי כו' אמרה כי שכר שכרתיך כי מלת שכר מיותרת אך היא על שכר תתה שפחתה לאשה. וגם שכרתיך כו' שהוא הג' שמורה שגעלה בהכנה טבעית. וזה שכרתיך בדודאי כו' כי טוב לי זכורתך בהשגחה מהדודאים. והרביעית אמרה תורה באומר וישכב עמה בלילה הוא כי אותו הלילה עת רצון הוא ליל מתן תורה וכן שני תיבות אלו בלילה הוא עולים במ"ק כ"ו כמספר בליל שבועות עם כללות השתי תיבות וחג שבועות הוא חסר בפרשת כי תשא ולא נזכר מלא כי אם במשנה תורה. והנה כל הרואה ענין לאה. הנה לא ייטב בעיניו שתצא אשה לקראת אישה בבואו מן השדה לאמר לו כי שכרה אותו שנראה חלילה כמנהג אשר לא טובות על כן הוא אומר וישמע אלהים אל לאה שהבין דרכה כי לשם שמים כיוונה בכל הכתוב כד"א שמענו אדוני ע"כ נתן לה הריון בן צדיק בעל תורת ה' וזהו בן חמישי כמו שרמזנו מחמשה חומשי תורה ותאמר לאה נתן אלהים שכרי על טוב כוונתי כי אין להרהר עלי אולי לחיבת ביאה כוונתי לשכרו הלילה ההיא כי הנה נתתי שפחתי לאישי ואלו הייתי רדופה אחרי זאת למה נתתי שפחתי לאישי למעט עונתי אך אין זה רק לכוונת השיג כתר תורה ותקרא שמו יששכר בשתי שיני"ן שהוא על כוונתה על תורה וזהו יש שכר שהוא על אוהבי התורה הוא שבט יששכר שהוא כי התורה אומרת על לומדיה ואוהביה להנחיל אוהבי יש הם י"ש עולמות ולהיות עיקר אוהביה מיששכר קראה שמו יששכר כי יש הוא השכר שלו וענין זה סתום אצלנו על פסוק דודי צפנתי לך:

פסקה יט

ותהר עוד כו'. אמר בו בן ששי לרמוז על ששי של מתן תורה שהוא כבן לתורה שביום ההוא כי בצל החכמה בצל הכסף ואמרה זבדני כו'. והנה אחר שעתיד לומר אותי לא הל"ל זבדני כי אם זבד אלהים אותי אמנם אמרה הנה שלשה כתרים הם כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות. והנה ממנו היו לה מעמד שלשתן כהונה מלוי מלכות מיהודה תורה מיששכר עולים במ"ק עם כללות אחדותן ששים תורה כהונה מלכות על כן ייתר יו"ד נו"ן באומר זבדני כי רוב השמות רמזים ועם המחזיק התורה בידו הוא זבולון שהוא גם זבד טוב שהוא כתר שם טוב העולה על גביהן על זה אמרה הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים והוא כי הוא איש והיא אשה הרי יו"ד ה"א ועתה ילדתי לו ששה בנים הרי ו'. לכן יעשה עיקר דירתו והתחברותו עמי להשלים בי אות רביעי של שם כי בשמה ה"א אחרונה נמצאו בו שתי אותיות ובה ב' והוא כי הששה בנים אליו יתייחסו ולא לאשה. וז"א ילדתי לו ונתקיים זה בעצם במערה כי לא נקברה עמו רחל כי אם לאה:

או יאמר בשום לב אל אומרו יזבלני שאם הוא נופל על לשון זבדני הל"ל יזבלני. אך הנה זבולון הוא אכסניא לתורה שנקראת טוב. כמ"ש ז"ל יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. ובזה יאמר זבדני אלהים אותי זבד של טוב הוא זבולן שהוא זבד של טוב הוא של תורה שהוא זן את ישששכר יושב אהלים כמאמרנו על פסוק שמח זבולן בצאתך כי מעת צאתך לסחורה תשמח שודאי תצליח כי הלא ישששכר הוא יושב באהליך שהכינות לו בממונך ולכן כשם שבבן זה יש אכסניא לתורה אשר באכסניא שלו יש שכינה כנודע כן יזבלני אישי כי כאשר הוא עשה אכסניא לשכינה. כי הנה אמרו רז"ל (ב"ר פ' י"ט) כי שבעה העלו שכינה עד רקיע שביעי ואברהם הורידה לששי ויצחק לחמישי ויעקב לרביעי הוא זבול. ובזה יאמר הפעם יזבלני אישי שילדתי לו שיעשה לי כאשר עשה לזבול שהשרה שם שכינה כן יעשה לי שהוא בעשותו עיקר דירתו עמי באופן תשרה בי על ידו שכינה כאשר השרה בזבול. וז"א יזבלני כי ילדתי לו ששה בנים אשר הם כנגד שש מעלות לכסא:

פסקה כא

ואחר ילדה בת כו'. ארז"ל שהיה עיבורה זכר ואח"כ נהפך נקבה בתפלת לאה. לבל תגרע רחל מן השפחות שישארו לה שנים מהי"ב שבטים. ובזה אפשר שקראה דינה לומר אל תאמרו האם בשביל רחל יעשו לזו שלא כדין ע"כ קראתה כך לומר כי אל דעות ידע כי גם מצד עצמה דינה של ילדה זו להיות כך כי אחר ו' מדות השביעי נקבה ובחינת דין ומתייחסת לאות ה' וזהו דינה אחר ו' בנים ולא תתרעם שנהפכה בשביל רחל בלבד:

פסקה כב

ויזכור כו'. הנה היה לו לומר וישמע אלהים את רחל ויפתח את רחמה כי מאומרו תחלה ויזכור ואח"כ וישמע וכו' נראה שמבלי שמוע אליה זכר אותה וא"כ מה צורך השמיעה. והנה אחד מהטעמים שאז"ל במדרש (ב"ר פ' נ"ג) למה היו האמהות עקרות הוא מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ובזה יאמר אל יקשה בעיניך מה שלאה חסה על אחותה שלא תלד פחות משנים והוא ית' אוהב צדיקים שכחה עד כה. כי הנה דע כי ויזכור אלהים את רחל ולא שכחה. אלא שהמתין עד שוישמע אליה אלהים שהתפללה כי לא היתה עקרה כ"א ע"ז שהקב"ה מתאוה כו':

או יאמר ויזכור אלהים את רחל עד כה אלא שהמתין עד שוישמע כו' לבל יראה שהדודאים פתחו רחמה:

פסקה כג

ותהר כו'. מרוב ענותנות' אמרה לא הייתי כדאי לזה. אלא שאסף וקבץ אלהים את חרפתי והוא כי היו בעיניה חרפה מאמר יעקב שאמר אשר מנע ממך פרי בטן. וכמשז"ל (שם

פ' ע"א) ממני לא מנע כי אם ממך וגם היה לה חרפה כי נתנה לאה שפחתה לאישה וילדה לאה בזכות זה והיא נתנה שפחתה תחילה לאישה וילדה והיא לא נבנית ממנה. וגם דרך כלל היותה עד כה גרועה מהשפחות. וגם מאמר לאה אליה המעט קחתך את אישי כאלו היא העיקר ונהפוך היה. הנה כי היה לה חרפה מבחינות רבות ואמרה גם שאחד מחלקי חרפתי לא היה לה מספיק לתת לי ה' הריון. פנה אסף אלהים את הכל לתת לי בן ולפי זה היה ראוי יקרא אסף. אלא שותקרא שמו יוסף לאמר לפני קונה יוסף ה' לה בן אחר ולא יהיה הבן הנשאר מהי"ב לאשה אחרת כי אם לי:

או יתכן כוונה באומרה לאמר כו' אין הכוונה חלילה שימנע בן מאחותי כ"א לאמר שיוסף לי בן על זה שלא יבצר לי אחר שגם שאחותי תלד יותר אינה מקפדת כ"א שלא אגרע מהשפחות ולא על שלילה מאחותי ואמר ותקרא שמו יוסף מלא בוי"ו ואח"כ אמרה יסף ה' לי בן אחר חסר וי"ו לאמר כי יוסף יהיה לו מילוי שיחשב לשנים אפרים ומנשה כראובן ושמעון. ובזה היה אפשר כי יחשב זה לה לשנים על כן אמרה לאמר כלו' שמה שהוא כשנים לא כיונה רק לאמר יוסף ה' לי בן אחר שיהיה לי מבטני והוא בנימין ולמה נכתב חסר וי"ו לומר שעל בלתי בעל מילוי ליחשב לשנים ידבר. וז"א אחר כלו' ולא שיהיו שנים נכללים בזה. ובזה אין מלת אחר מיותרת ובמה שכתבנו שעל לידת בלהה שנים ידעה כי גם היא תלד שנים נכתב יסף כאלו כבר היה בטוחה שיסף לה מאז ועם כל זה מבקשת בל יהיה עיכוב מה:

פסקה כו

תנה את נשי כו'. ראוי לשים לב. (א) כי הלא מבלי שויתן לו בשכר עבודתו היה ראוי יתנם לו ולמה נותן טעם אשר עבדתיך כו'. (ב) למה כופל ואומר ואתה ידעת כו'. (ג) כפל אומר אשר עבדתיך כו'. (ד) אומרו ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן כו' היכן היא גזרת מציאת החן היה. (ה) מה הניחוש הזה שאומר נחשתי כו'. (ו) אומר ויאמר נקבה שכרך כו' כי אומרו ויאמר מיותר כי עודנו לבן מדבר. (ז) אומר נקבה כו' שהוא בלתי מתיישב כי אלו אמר שהיה אומר ליעקב שחפץ לשרתו בשכר היה צודק ישיב לו פרש שכרך כו' אך השירות לא נזכר ובמה יפרש לו השכר. (ח) אומר אתה ידעת כו' ואומר כי מעט כו' נראה בכל זה כשמשבח עבודתו ומגדיל עצמו באומרו ויברך ה' אותך לרגלי והוא שלא כמדת גודל ענותנותו ואם היא הקדמה אל מה שבא לאמר לו ועתה מתי אעשה כו' אין צורך לזה אל כל הקדמה ההיא. (ט) אומרו גם אנכי מה בא לרבות:

אמנם הנה היה מקום יאמר לבן ירא אני פן תענה את לאה כי הלא כל אשר עבדת שבע שנים זה פעמים הלא ברחל עבדת ושלא ברצונך היתה לך לאה ולא יבצר היות טינא

בלבך על הרמאות וגם עלי ואפשר כי שנוא' היא ולכן בהרחק נדוד ממני תענה אותה על כן הקדים ואמר תנה את נשי כו' כי כולן בהשואה אחת אצלי ואל יעלה על רוחך כי אשר עבדתי שבע שנים ראשונות בעד רחל גם השניות לא על לאה עבדתי רק על שתתן לי את רחל שאם לא הייתי עובדך אחרי כן לא היית נותנה לי באופן תחשוב כי שנואה לאה כי לא כן הוא כי הנה אשר עבדתי אותך בהן היה בשוה בעד שתיהן השבע ברחל והשבע בלאה ויאמר אליו לבן הנה עד כה לא הייתי לחן בעיניך כי רמיתיך בלאה והנך אומר אתה תנה את נשי כאלו שתיהן שוות לפניך. וכן באמרך אשר עבדתי אותך בהן כמדובר. הנה ששמח אתה עתה בדבר למפרע ומצאתי חן עתה בעיניך אך עד כה לא מצאתי חן אך אני נחשתי מאז כי תשמח לאחר זמן:

או שעור הכתוב אם עתה בלבד ולא מאז מצאתי חן הוא בעיניך אך בעיני ה' מאז מצאתי חן כי אשר היה לבך עלי שרמיתיך לא כן הוא רמאותי כי מה' יצא כי אני נחשתי בפעולתי כוונת הבורא והראיה כי הלא ויברכני ה' בגללך כי אהובו ית' אתה ואולי היותי בזה מצר לך לא היה מברכני ה' בגללך. אך אין זה כ"א שרמאותי היה רצונו ית' ונתן שכרי. הנה השבתי על היוצא מכלל דבריך. אך אשר היה עיקר שאלתך תנה את נשי אין ראוי תוליכם עד תקנה נכסים לפרנסם. לכן נקבה שכרך שכר עבודה ואז ואתנה את נשיך. וז"א ויאמר פעם שנית כי זה חזר על עיקר השאלה ואמר נקבה לא תחוש לרמאות פן אחליף משכורתך כאשר בעבוד ז' שנים ברחל ונתתי את לאה כי עתה נקבה פרש בעצם דבריך עלי שלא יהיה מקום לשנות ויאמר אליו אשר אמרת אפרש שכרי עליך למען יהיה לי במה לפרנסם מזה אל תחוש כי הלא לא יבצר או דעתך הוא שהצלחת האיש לפרנסת ביתו תלוי בהשתדלות או מהמערכת או מברכת ה' וזה בא' משני פנים או על ידי השתלשלות השר השורר בארץ ההיא או ממנו ית' אל האדם. והנה על אלה אל תירא יעדר ממני שפע לפרנס את בנותיך ואת ילדיהן. כ"א דעתך שהדבר תלוי בהשתדלות אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך שהיה בכל כחי וכ"ש שאשתדל לעצמי ואם הוא של המערכת הלא מזלי טוב משלך כי ואת אשר היה מקנך אתי כי אצלך לא היה מצליח כאשר בהיות אתי:

והנה שתי הבחינות האלה הן שקר כי הן מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ כו' אין זה תלוי בהשתדלות כי איננו מועיל לפרוץ המקנה לרוב ולא במזל לרבוי כל כך עצום שכל המקנה היה מעט ומה שויפרוץ שהן הוולדות הן לרוב כי אין זה רק השגחה אלהית ואין לומר שהוא ית' שלשל השפע על יד השר שא"כ יותר שייכות יש לך אצל השר ממני כי חצוני הוא אצלי וא"כ למה לא תהיה הצלחת מקנך כ"א לפני אך אין זה כי אם

שויברך ה' אותך ושמא תאמר איזה שייכות היה לו ית' עמך לברכה שלא ע"י שר. לז"א לרגלי להיותך בחברתי כד"א (שמות י"א:ח') צא אתה וכל העם אשר ברגליך כי הברכה היתה לך מאתו ית' באמצעותי כי קרוב אלי הוא יתב'. וז"א לרגלי דאפקיה בהאי לישנא כלומר להיותך ברגלי כי אני כצנור לקבל שפע ולשלשלו בך מאתו ית' וא"כ איפה כ"ש שאהיה מוצלח לפרנסת ביתי וזהו מתי אעשה גם אנכי לביתי לומר עד כה הייתי כלי לשלשל שפע מאתו יתב' אליך כאלו אתה תחתי ומתי אעשה גם אנכי לביתי שיהיה הוא ית' משפיע במעשה ידי ולהריק בבית נשי וילדי ופן תאמר אינו דומה בהיות עליך חיוב עבודה כי ע"כ עבדתני באשה בהיותך בן חורין שלא תעמול ללחם ביתך. הנה איני אומר שמה שאעמול יהיה בגדר עבודה כי אם בחינת מעשה עשיה מה. אך עכ"ז אתברך מאתו ית' להיות לביתי שהיא בית צדיקים וזהו ומתי אעשה כי אין הקב"ה חפץ רק שלא אהיה יושב ובטל ואז הוא יתב' העושה בעצם וזהו אעשה גם אנכי שהוא ית' עיקר. וגם אנכי טפל אליו ית' שלא אהיה יושב ובטל כי יהיה לביתי שמוכנים לקבל מבלי גדר עבודה רק שאעשה עשיה מה כמדובר:

או יאמר אתה ידעת את עבודתי. היא המחוייבת הן שבע שנים הראשונים על רחל. כי השנים שבעד לאה עושק היו כי אפילו חנם לא הייתי חפץ אותה ועכ"ז לא נמנעתי וזהו אשר עבדתיך עם שלא היתה עבודתי מחוייב' לך כלו' ודי מה שהטבתי לך. ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן כו' אמרת שעבדת לי חנם ושאכיר זה ואניחך לא כן הוא כ"א נא כלו' אם נא תעבדני אומר שמצאתי חן בעיניך אך לא במה שעבדתני. כלו' כי מה שעבדת גם על לאה ראוי היה. כי הנה נחשתי בתת אותה לך כי זאת היתה כוונת הבורא שאל"כ למה ברכני ה' בגללך ובראותו ששתק יעקב על אומרו. שאם עתה יעבדהו ימצא חן בעיניו ואמר הנה לא חנם אני חפץ. וגם לא שתעבוד ואתן השכר אחרי כן וגם לא שאדבר אני אומר כך וכך אתן לך רק אתה תפרש מעצמך ומיד ואתנה טרם עשותך עבודה פן תירא מרמאות. והשיב יעקב אתה ידעת את אשר עבדתיך. ואיני אומר עבודתי אשר עבדתיך לחלק עבדות ברחל לבד ושל לאה לבד לומר כי של לאה בלתי מחוייבת. כ"א מודינא לך שאחת הנה והכל בחיוב כי נחשתי אך אשר אמרת ויברכני ה' בגללך שהוא בסיבתי. שהוראת בזה כי ממנו ית' ואליך בירך אותך כי אינו כן רק ויברך ה' אותך באמצעותי וזה לרגלי כמדובר בקודם:

פסקה כח

ויאמר כו'. אמר יעקב אם תרבה במחיר. הנה תאמר אני העשרתי את יעקב ואין יודע מה שראוי אלי זולתו ית' כי הלא איני כשאר רועים שירעו את הצאן. אך לא יוכלו לשמור

אם יחד יבאו זאבים ודומיהם שיצטרך רועים ומקלות ולפעמים לא יועילו אך אני לא כן כי במה שאשובה ארעה צאנך אשמור שבהיותי הרועה הם שמורים. כי לא ידבק בצאנך מאומה מכל פגע ולכן איני רוצה שכרי מאתך כ"א מאתו ית' היודע את הראוי לו שכפי הראוי בשכרי. יוציא בהשגחתו ית' מן הצאן מהגוונים שיהיה התנאי שיהיה שכרי. וזהו וענתה בי צדקתי כו' לומר כי צדקתי בעבודתי תמיד כאשר תבא לראות מה הוא שכרי. שאני נוטל מגוונים התנאי שהוא שכרי מאתו ית'. אז תכיר שמושי כי לפי צדקתי ימציא ה' שכרי וזהו וענתה בי צדקתי ביום מחר ואומרו מחר אינו מדוייק. כ"א כי תבא על שכרי שתבא לראות. מה שכרי אשר המציא לי ה' כנודע מרז"ל כי יש מחר שהוא לאחר זמן כי יאמרו בניכם מחר לבנינו ומה שהעיד צדקתי הוא לפניך וז"א לפניך שחוזר אל וענתה הנזכר. ויאמר לבן הן ועל מה שאמרת שכפי עבודתך ישגיח הוא יתברך בלידתך מה שיהיה שכרך לו יהיה כדברך:

פסקה לז

ויקח כו'. הלא יתחמץ לבב אנוש. מה זה היה לבחיר שבאבות יעשה מרמה כזאת. ועוד יותר מזה יפלא על ה' איך הסכים עמו כאשר אמר לו בחלומו אך לזה נשית לב אל שנותו לבן את טעמו כי יעקב אמר הסר משם כל שה כו' כי לא הזכיר תישים כ"א שה ובלבן הוא אומר ויסר ביום ההוא את התישים ולא אמר ויסר כל שה נקוד כו' ועוד כי למעלה אמר וכל שה חום כו' ובלבן הוא אומר וכל חום בכשבים ולא הזכיר שה. אך אחשוב כי תישים הם עזים הזכרים הגדולים. ושה הוא הבינוני בין בעזים בין בכשבים שהוא שם כולל. כד"א (דברים י"ד:ד') שה כבשים ושה עזים. וכבשים כולל בין גדולים בין קטנים אך באומרו שהכבשים יצדק יותר על הבנוניים ומה גם בזה כאשר יבא:

אל הענין והוא כי הנה התנה יעקב יהיה שכרו הילודים מהיום ההוא נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים. שימתין עד שיגדלו הטלאים וגדיים ואז יבא לבן על שכרו ויפריש המנומרים. שהם שכרו כאומרו כל אשר איננו נקוד וטלוא כו' גנוב הוא אתי. שמורה שלא היה מפרישן עד יגדלו כבני שנה שיהיה בלתי אפשר לטעות בו והנה ראה יעקב שאם יסורו התישים הגדולים והעזים הנקבות הגדולות אשר בהן נקוד וטלוא וגם כל קטנים וקטנות ובינוניים. לא ישאר מה שיבוטו הצאן להתעבר כזאת מעקודים וטלואים. וכן בכשבים אם יסירו גדולים וקטנים כל אשר חום בו לא ילדו חום בכשבים ע"כ אמר יעקב הסר משם הבינונים הנקראים שה. אך לא התישים והוא כי אמר שבין הנולדים בשנה העברה לשל שנה זו אפשר לטעות כשיגדלו של שנה זו. ע"כ אמר הסר משם כל שה נקוד כו' שהם הנקראים שה ולא תיישים. שאפשר לטעות בהם אך התישים הגדולי'

והעזים הנקודות והטלואות הגדולות היולדות שהן האמהות אדרבה רצה שישארו בכלל הבלתי נקודים וטלואים כדי שהיו נקודים להביט בהן באופן שילדו מאלו ומאלו. וכן בכשבים אמר וכל שה חום בכשבים כי מלת שה מיותרת אך הוא לו' שלא יסיר רק הבינונים שהם מהנולדים מהשנה שעברה. מעין השה הנזכר בעזים שהוא למעט התישים אך לבן עקר את הכל ויסר ביום ההוא את התישים כו' ואת כל העזים היולדות עם הנקראים שה אשר היו ילודים מהשנה שעברה כל אשר לבן בו. וכן בכשבים לא הסיר כל שה חום כ"א כל חום. אז אמר הנה האבות והאמהות היה ראוי ישארו הנקודים וטלואים וחום בכשבים הגדולים בכלל הבלתי נקודים והבלתי חום בכשבים למען לא יבצר נקודים להביט בהן וילדו מאלו ומאלו כי אין ללבן פחד יתחלפו הגדולים הרבה בין הנולדים. ע"כ עשה ענין הבטתם בהקלות המנומרים. תמורת מה שהיה לצאן להביט באבות ואמהות המנומרים כאמור. גם כיון באומר כל לבן בו. בשום לב אל כפול אומר למעלה הסר משם כל שה נקוד וטלוא כו' וחזר ואמר וטלוא ונקוד וכו' אך הוא כי יש שרובו טלוא ומעוטו נקוד ויש בהפך. ועל האחד קרא נקוד וטלוא ועל השני טלוא ונקוד ועל שניהם אמר עתה כל אשר לבן בו ע"כ שהסיר לבן הגדולים הותר לו לעשות ההמצאות ההן במקלות במקום התישים הנקודות והטלאות והכשבים הגדולים שלבן בם:

פרק לא

פסקה א

וישמע את דברי כו'. ראוי לשים לב אל אומרו לאמר שאינו לומר לזולת. ועוד כי באומרו את כל יורה שלא השאיר ואיך יאמר ומאשר לאבינו שנראה מאשר ולא כל אשר. אך אומרו הראוי לאמר הוא שלקח הכל שהנשאר לפני לבן כאין בערך מה שליעקב שאם לא לקח אלא שכרו שהוא מקצת מאשר לאבינו היתכן כי מאשר ולא כל אשר לאבינו יעשה את כל הכבוד הזה:

או יאמר הנה ליעקב צאן רבות שהוא עושר. וגם כבוד שהוא עבדים ושפחות וגמלים וחמורים שמתהדר ומתכבד בם גם ביישוב ומהיכן קנה עבדים אם מכר מהצאן שהיה שכרו וקנה עבדים כו' הנקראים כבוד איך נשארו לו צאן רבות. אך מה שראוי לאמר הנה כי זולת שכרו מהצאן לקח את כל אשר לאבינו והוא כל קרן נכסיו כספו וזהבו כי לא נעלם ממנו דבר מכל אשר ללבן ומאשר לקח עשה את כל הנקרא כבוד עבדים כו' ולא שהוציא בזה כל מה שלקח. כי לא מן הסתם השאיר ממון בידו. כ"א מאשר ולא כל אשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. והנה היה אפשר כי מעצמן דברו ולא כן לב לבן.

ע"כ וירא יעקב את פני לבן שהיה מכיר בפרצוף פניו ככל חסידים ראשונים והנה איננו עמו כתמול שלשום כי מפניו הכיר כי רע לבו כפניו:

פסקה ג

ויאמר ה'. הוא שם הגדול שוב אל ארץ אבותיך שהוא זכות א"י. ולמולדתך שהוא אל כבוד אב ואם. ואהיה עמך שם הויה ולא אלהים בלבד אשר עמך בחוצה לארץ. או יאמר ואהיה עמך כי שם אהי"ה יהיה עמך:

פסקה ה

ויאמר להן רואה אנכי את פני אביכם. בפרצופו מה שאין זולתי רואה כי איננו אלי כתמול שלשום. ומה שקודם זה תמול שלשום היה טוב עמי. הוא כי ואלהי אבי היה עמדי. ומה שאין לבו אלי עתה לא מפני שאין אלהים עמדי כ"א מרשעו מכעס שלא נתנו אלהים להרע לי כי הנה אתנה ידעתן כי בכל כחי כו' ואביכן התל בי בלאה ואח"כ והחליף את משכורתי כו' ולא נתנו אלהים להרע כו' כ"א כה יאמר כו' ואם כה יאמר כו' באופן שלא שוה לו להרע עמדי. וע"כ כועס עלי ואין הדין עמו. כי בהשגחה נתן לי ה' מה שיש לי כאלו הפריש ה' את מקנה אביכן לי ובלעדם ויתן לי מאתו. כי לא בטבע היה הדבר כאילו לא ממקנה שלו נולדו. ואל תחשבו שערמה עשיתי בהציג מקלות בעת ייחם הצאן לא כן הוא. כ"א מאתו ית' היה הדבר. כי הנה ויהי בעת יחם הצאן כו' ויאמר שא נא עיניך כו' והוא מה שכתבנו למעלה כי לא היה תנאם להסיר מצאן לבן העתודים המנומרים רק הקטנים של שנה שעברה. בל יתחלפו בנולדים בשנה זו ולבן הסיר את הגדולים בל יולדו עקודים נקודים כו' כמותן. ע"כ מה עשה הוא יתברך שלח מלאכיו והיו מביאים אותם מעדר בני לבן או דמותן. וזהו העתודים העולים עקודים נקודים וברודים ועל מה עשה ה' ככה. לזה אמר כי אמר ראיתי את כל אשר לבן עושה לך שהוא מה שאמרנו שלקח הוא הגדולים:

פסקה יג

אנכי האל בית אל כו'. רש"י ז"ל דחק לומר שה"א של האל יתירה כמו אל הארץ כנען וזולת זה קשה כי מי לא ידע כי אשר הוא אל. היה ג"כ אל בית אל. וגם למה מזכיר לו משיחת האבן ושנדר לו שם נדר אך עד כה דבר המלאך. ועתה מתחיל לדבר הוא ית'. וע"כ אמר טרם ידבר אני האל ולא מלאך כקודם ומאמרי הוא בית אל כו' לומר הנה אמרת והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים שהוא כמפורש למעלה כי היות לו בנים צדיקים הוא משל האבן שנתאחדו ונעשו אבן אחת וזהו יהיה בית אלהים כי הם עצמם המקדש. וזהו אומרו הנה בית אל הוא מעתה שבניך טובים אותו אבן שמשחת שם מצבה וקראת אותה בית אלהים. אשר זה היה שנדרתי לי כו' עתה קום צא כו' לו'

איני מחייבך עתה ללכת עד בית אל. כ"א מה שתעשה עתה אינו כ"א צאת מן המקום הזה ושוב אל ארץ מולדתך כלו' שאח"כ משם אחר זמן תלך בית אל כאשר היה ואגב אורחין למדנו חסידות יעקב. שאמר שאין לבן עמו כתמול שלשום ואשר דבר ה' אליו. ומה ששמע דברי בני לבן לאמר לקח יעקב כו' לא הגיד להן שהיה כרכילות:

פסקה יד

ותען רחל ולאה כו'. אמרו הנה לאחד מג' סבות היה לנו לבלתי הפרד מאבינו או מבחינת הנפש או מבחינת הגוף להנאה גשמות. וזו תתחלק לשתים כאשר יבא בס"ד מבחינת הנפש אולי נשאר שייכות קדושה והוא כי מתוך חלאת קליפת משפחת לבן נתעתדו לצאת משם ארבעה פרידות טובות שרה ורבקה רחל ולאה. והנה בצאת שרה עדיין היה נשאר חלק קדושה בית אביה. הן הג' הנותרות אך עתה שכבר יצאו ארבעתן לא נשאר שום חלק מאיכותן נמצאו עתה נפרדות מבית אביהן באיכות נפשותן ככל המפרש שבין ישראל לע"ג וזה מאמרן אם מפאת שייכות הנפש העוד לנו חלק כאשר היה לשרה ורבקה שהיינו אנו מעותדות לצאת. הלא כבר נגמר כל בחינת קדושה ואם על הנאת גשמית אם על בחינת ירושה. אין אנו יורשות כי זכרים יש לו. וזה אומרת ונחלה כו' ואם לקבל ממנו מתנות והטבות בחיים או במות. הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ואיך יתן משלו כי היה כמוכר נכריות שלקח דמי המכר לעצמו. שאילו היה כמוכר בנות גדולות דרך מהר ומתן. היה נותן לנו דמי המכר של הי"ד שנה אך ויאכל הוא ז' שנים הראשונות. גם אכול השניות וא"ל כי לעומת זה לקחת מאבינו במרמות המקלות לא כן הוא כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא כי היה חייב מדמי מכירתינו מהי"ד שנה ונשארה עבודת השש שנים בלא כסף ובלא מחיר:

פסקה יז

ויקם יעקב כו'. סמוך על ב' זכיות א' על לכתו לכבד אביו וזהו אל יצחק אביו. ועל זכות לכתו אל ארץ ישראל וזה ארצה כנען.

פסקה כ

ויגנוב יעקב כו'. הנה קשה כי מה שלא הגיד לו אינו גניבת לב. ועוד שאילו היה מגיד לו לא היה לו לומר בורח אני כ"א הולך אני ואיך יאמר כי על בלי הגיד לו כי בורח הוא ועוד אומרו על בלי והיה לו לומר שלא הגיד. וגם ה"א של הגיד היה ראוי תנקד בפת"ח אך יאמר כי דרך לב לאדם לעורר מה שבלב חברו לעשות לו ולכן היה קרוב שיתן לב לבן לו כי יעקב בורח הוא ממנו. אך יעקב גנב לב לבן על עשותו שלא הגיד לו לבו כי בורח יעקב כי היה מראה יעקב ללבן כי טוב לו עמו. והיה מראה לו כי טוב לו שבת אתו ועי"כ לא הגיד לב לבן אותו כי בורח הוא כאשר אם היה מראה יעקב שהכיר כי אין

פני לבן אתו כתמול שלשום. וזהו אומרו ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי בורח הוא:

פסקה כא

ויברח כו'. הנה הבורח לבל יושג הולך בלי טף ומקנה ההולכים לאט אמר ויברח הוא וכל אשר לו. וע"כ מה עשה לבל יושג לא הלך דרך המלך רק אחרי עברו הנהר שם פניו הר הגלעד ללכת נכחו עד הגיע אליו באופן לא יוכל לטעות גם שלא ילך בדרך הכבושה רק נוכח אותו הר. בתוהו לא דרך באופן יהיה מקצר ועולה ולא ישיגו לבן ההולך בדרך הכבושה וכשמוע לבן לקח את אחיו משוללי טף ומקנה כ"א כולם אנשים קלי המרוץ ולהיות שלא הלך יעקב דרך המלך כאשר הלך לבן כאומרו דרך שבעת ימים על כן לא מצאו עד הר הגלעד והנה אמרו וידבק אותו אם הוא שהשיגו שם הרי אחר כן הוא אומר וישג לבן את יעקב. ועוד שהפסיק בנתים באומרו ויבא כו' וגם שינוי הלשון אך הנה דרך ישראל ומה גם הצדיקים כי בעת צרתם נוסף על היותם קרובים אל ה' מתדבקים יותר ע"י תפלה בכל לב וזה יאמר שממוראת לבן ישיגנו שם נדבק בכל לבו אל ה'. וז"א וידבק לשון הפעיל שלבן סיבב ידבק יעקב בקונו וע"י כן נשמעה תפלתו ויבא אלהים אל לבן הארמי כו' ויאמר לו ה שמר כו' כלומר לך להנאתך שלא תתחייב את ראשך ולא על הנוגע אל יעקב כי שומרו אנכי:

פסקה כד

וישג לבן כו'. הנה יעקב מיראתו פן יבא לבן לעקור את הכל. תקע את אהלו טף ונשים בהר למעלה והוא שם את עצמו מנגד חוצה. אך לבן כבר שב מרעתו אשר חשב ותקע את אחיו אשר הכין לו לשפוך דם. תקע אותם והשאירם בהר הגלעד ובא הוא לבדו נגד יעקב לדבר אתו פנים בפנים לבל ימהרו לשפוך אחיו דם צדיקים ויאמר מאשר גנבת לבבי ותברח אתה מראה שאיזו רעה עשית לי ותירא. וזהו מה עשית כו' לו' מה עשית לי רעה שהוצרכת לגנוב את לבבי ותנהג כו' שאם לא עשית דבר למה יראת. ועוד אני תמיה עליך כי מה שהיית יכול לעשות בטובה ובשמחה. למה עשית בערמה ותחבולה כי הלא כאשר גנבת לבי לבל אחשוב שהיית חפץ לברוח. וברחת בהחבא מי יתן והיית גונב לבי בגלוי. במה שהיית בא ליטול ממני רשות והחשיב אותי כי הייתי משלחך בשמחה ובשירים כו' וזהו למה נחבאת לברוח כי גם שאתה למוד לגנוב ולברוח. כי גנבת ברכות אחיך וברחת שם גנבת מה שחוץ ממנו אך עתה ותגנוב אותי ממש כי גנבת לבי שהוא מגופי ולמה תגנוב לבי ולא הגדת לי. כי אם ותגנוב אותי והיית משלחך כו' ולפחות היה לך לחוש שאהיה ראוי לנשק לבני ולבנותי כו' ולא נטשתני כו'. ואילו היה דרכך להתנהג בסכלות החרשתי אך עתה בלבד הסכלת עשו ואתמה' עליך. או יאמר דרך

אחרת מפסוק ויפגע יעקב כו' בשום ל באל ד' הערות האמורות על פסוק הנזכר. ועוד אומרו מה עשית. שהיה לו להתחיל מאמרו למה נחבאת לברוח כו'. ועוד כי אומרו מה עשית שהוא הבריחה ולמה חוזר ואומר למה נחבאת לברוח ועוד מה הנה שתי גנבות הללו ותגנוב את לבבי ואח"כ ותגנוב אותי באחד אמר לבבי ובשני אמר אותי. וגם הפריד הרבה בין זה לזה. ועוד אומרו ותנהג את בנותי שאם הכונה שבעל כרחן לקחם. לא יצדק לשון ותנהג ועוד במה היו כשבויות חרב ועוד אומרו למה נחבאת לברוח. שיורה שכדי לברוח אחר כך נחבאת בתחלה ולא כן היה. ועוד אומרו ולא הגדת לי היתכן כי היה בורח ממנו ויגד לו ועוד אומרו ואשלחך כו' כי הלא לא חשב יעקב שיעשה לו כן או יהיה הענין בהנחה שיעקב לא הודיע ללבן מאז בא. כי גנב ברכות עשו ובא בורח ממנו חרנה רק אחי אביה הוא שרוב הבנים דומים לאחי האם. וכי בן רבקה הוא הקדמה אל הזווג וזאת תהיה גניבת דעתו שאמר שבא מבית שם ועבר וזה ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו מאז כי בורח הוא מעשו. שע"כ היה לבו בטוח ביעקב תמיד אך על ידי מעשה זה שברח עתה ויוגד ללבן כי ברח יעקב מאז בא מעשו אחיו שהוא על שגנב ברכותיו. ומה שבא מאת מדרשו של שם ועבר היה שנחבא שם י"ד שנה ולא בא מיד דרך ישרה פן ירדוף אחריו עשו דרך חרן. ע"כ חרה אפו על ב' דברים. אחד אולי גם עתה גנב ממנו דבר וברח שנית פן יפגענו עשו בחרבו הקשה על הברכות ויסתכנו בנותיו אגבו. ועל הא' אמר מה עשית האם גנבת גם לו וברחת ואני לא נשמרתי כי ותגנוב את לבבי שלא הגדת כי ברחת מעשו ועל השנית אמר ותנהג את בנותי לתומן והן כשבויות חרב ליד עשו ואל תאמר כי אין כעס עשו כל כך כי הלא למה נחבאת בבית שם ועבר י"ד שנה לברוח אחר כך חרנה אם אין כעס אחיך גדול מאד. ומלבד פחד זה אמרתי מה עשית שהוא כי ותגנוב אותי איזה דבר וברחת כאשר עשית לאחיך שאל"כ למה לא הגדת לי קודם ידיעתי שברחת מעשו ואשלחך בשמחה ובשירים כו' שהוא שלא הוגד לו כי ברח יעקב מעשו אלא אחר בריחתו זאת. שראו מעשה ונזכרו בריחה ולפחות היה לך לחוש בהפרידך בנותי שאנשקם. והנה במה שנתחדש לי שאלהי אביכם שהזהירני עליך אני חוזר בי מחשבת רעה. כי אם שהסכלת עשו שלא דעת התנהגת:

פסקה כט

יש לאל ידי כו'. אמר יש לאל ידי להיותי בעל בחירה לעשות כו'. ואלהי אביכם לא אמר שימנעני רק שאמר השמר כו' ואומרו לאמר הוא כי לנביאי הישמעאלים אין הקב"ה מדבר בעצמו אליהם רק ע"י צנורות הטומאה והשרים וזהו אמר אלי לאמר. כי אמר ה' כדי שאלי לאמר שאמר לשר שלי שיאמר אלי כו':

פסקה ל

ועתה הלוך הלכת כו'. אמר עתה נתחדש שלא תתייחס לבורח כי אם להולך והוא כי עתה שראיתי שאלהי אביך מזהירני עליך. הכרתי כי שכינה עמך ובלכתך הולכת גם היא וזהו הלוך הלכת הליכה לשכינה והליכה ליעקב לומר מהלוך לשכינה ידעתי עתה כי להולך תתייחס גם אתה ולא לבורח כי הלא ה' עמך. וזהו הלוך הלכת כי נכסוף בחינת שכינה שעמך לבחינה שכינה שבבית אביך ונכספת גם אתה לבית אביך. ובזה אני תמה למה גנבת את אלהי אחר שאלהי אביך עמך. ויאמר יעקב מה שברחתי הוא כי יראתי כו'. ומענין אלהיך את אשר תמצא כו'. ואם תחשוב שלבל יגידו לך התרפים מה שגנבו ממך לקחנום. הכר נא כו' אחר החפוש. ואמר כי משמת את כל כלי כו' אותו דבר שמצאת שים כה נגד אחי ואחיך ואל תחוש על בושתי כי אין זרים אתנו כי אם אחי ואחיך. ואם לא מצאת יוכיחו בין שנינו:

פסקה לח

זה כו'. ואולי כו'

יקשה היתפאר שלא אכל אילי צאנו אך יאמר מהשגחתו ית' שלא שכלו תדע שאילי צאנך לא אכלתי. דלא עביד קב"ה ניסא לגנבי והוא עדות על נאמנותו:

פסקה לט

טרפה כו'. אם נטרפה לא הבאתי אליך הנשאר ממנה. שתראה שלא מכרתיה אינו שנטרפה ולא הודעתיך רק שאני אחטנה אני חסרתי טרפה. שבזכותי נמנעה שלא טרפה חיה שה מהעדר. כי הלא מידי היית מבקש אותה. וכן גנובתי יום כו' כי מה שהיה נגנב בהחבא בין ביום בין בלילה הייתי מחשיבו לגנובתי כאלו אני גנבתי ולא חשת אל עת השינה שהיה אונס ושומר שכר פטור כי אי אפשר בלי שינה וע"כ הוצרכתי לנדנד שינה מעיני ולכן הייתי ביום הוא השמש. כד"א כחום היום אכלני חורב ומצרבת החום לפני וכשהיה הקרח בלילה היה מכאיב לי במקום שאכלני חורב ומהכאב ותדד שנתי מעיני. ובזה יצדק אומרו הייתי שהוא מיותר אך הוא שהיה בשמש לשמור מאד ולא תחת הצללים כי אם במקום שאכלני חורב:

פסקה מא

זה לי כו' זה הנאמנות שאמרתי הוא לי עשרים שנה בביתך בין מה שעבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך. עם היות שהייתי יכול להורות מורה היתר בשבע שנים השניים שהיו בגזל ובין בשש שנים בצאנך עם היות שותחלף את משכורתי כו':

פסקה מב

לולא אלהי אבי כו'. אם על צד החסד בלבד הייתי זוכה. היה אפשר תנגדני מן הדין אך אלהי אברהם בחינת החסד ופחד יצחק הוא מדת הדין היה לי. כי גם בדין זכיתי שאם לא כן עתה ריקם שלחתני. והראיה כי גם הדין בעזרי. כי הלא הוכיח אמש שויבא אלהים אל לבן בחלום הלילה שהוא זמן תגבורת הדין. ואמר השמר לך מדבר כו' ומה גם בל' אמש שהוא בתחלת הלילה וזהו אומרו את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים הוא מדת הדין ויוכח אמש ומזה הוא העד באומרו ואלהי אביכם אמש כו':

פסקה מג

ויען לבן כו'. ודאי הוא שהבנות בנותיו ומה בא להודיע ובאומרו והצאן צאני הוא שקר ואומרו וכל אשר אתה רואה. גם לבן היה רואה וגם למה חולק לשנים והכל א' הצאן והשאר ולא כלל ואמר כל אשר לך לי הוא ומה ענין מה אעשה כו' ומלת לאלה מיותר' ומלת היום. אך יאמר הנה אמרת לי עתה שלחתני אילו עשית שלי אני נוטל כי כאשר הבנות עם שמכרתים ונשאו בנותי הן והבנים בני כי בני בנים הרי הן כבנים. וכהנה גם הצאן צאני כי על ידי המקלות היו יולדות מנומרות וגם כל מה שאתה רואה אין צ"ל עבדים ושפחות וגמלים כו' הנראים לכל כי אם גם הממון שאתה בלבד רואה גם הוא משלי מאשר היית מוכר מהצאן שלקחתה בערמה ולא אחוש כי ולבנותי כלומר ויהיה להן כי כמוני כהן אך מה שצר לי הוא מה אעשה לאלה היום שאתה מרחיקן מאצלי איך אשגיח עליהן או לבניהן כו'. לכן ועתה נכרתה ברית כו' לבל תצר להן:

פסקה מה

ויקח יעקב כו'. יקשה (א) למה היו מצבה גלעד שיאכלו עליו. (ב) מה הודיענו הפר' השמות אחר שהכל אחד. (ג) למה חזר לבן וקראו גלעד ולמ' נקרא בתיבה אחת. (ד) איך יתכן יהי' הגלעד. (ה) אומרו ע"כ קרא שמה כו' כי הנה גם יעקב קראו כך. (ו) כי יעקב גם כן היה יכול לקרותו יגר שהדותא. (ז) אומרו והמצפה מאן דכר שמה גם לפרש"י שהיה מקום שנקרא מצפה גלעד הקושיא במקומה. (ח) מה בא להוסיף באומרו יצף ה'. (ט) כי פעמים אומר אלהים עד. ופעמים אומר ה' עד ביני וביניך כו' ופעמים שהגל הוא העד ועדה המצבה. (י) אם אני לא אעבור כו' מה ענינו. (יא) מה צורך הוא לומר אלהי אביהם. אחר אומרו אלהי אברהם ואלהי נחור. (יב) למה נשבע יעקב ולא לבן. ולמה בפחד אביו יצחק ולא באלהי אברהם עם שהכל אחד:

אמנם יעקב להיות אבן ישראל לקח אבן על עצמו וירימה מצבה לומר כי נצב באמונתו תמיד ועל בניו שיתאחדו גם הם לבא בברית. אמר להם לקטו אבנים שגם כ"א מתייחם לאבן בבגדי כהונה ולא אמר להם שיעשום גל לראות אם לב כלם באחדות אחד. והמה

לרמוז שעם כל אחד אבן בפני עצמו יחשבו א' עשו גל. ולהורות היות האחדות בטוב לבב ויאכלו שם שייטב לבם. והנה לבן אמר בלשון ארמי שהוא לשון מיוחד לחיצונים שעל כן אין מלאכי הקדש מבינים אותו. וכן יגר שהדותא עולה המספר קטן כ"ט ובכללות התיבה עולה ל' במספר אלהים אחרי' אך יעקב קראו גלעד בל' קדש. ובל' יחיד לרמוז אל ה' אחד שהוא העד האמת ועולה במספר קטן י"ז במספר השם הגדול והקדוש ועל כן אמר גלעד בתיבה אחת להורות אחדות וקדושה. ומפני שהיה מקום לתפוס את יעקב שקרא את הגלעד עם היותו דומם. מה שאין כן לבן שאמר שהדותא ולא אמר סהדא. לזה אמר דע כי נהפך הוא כי על שויאמר לבן הגל הזה עד שקרא את הגל עצמו עד. על כן קרא יעקב שמו גלעד ועם כל זה אומרו בתיבה אחד שאינו מורה שהוא עד ממש. רק רמז בעלמא על שם המיוחד שהוא העד כמדובר:

ועוד ראי' אל היות יעקב חושש על זה. כי הלא והמצפה היא המצפ' שהרים יעקב שהיתה כמו שאמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה (פ' ע"ד) שהיה כשן של טבריא. שהוא שן של הר גבוה כפי' רש"י שם. שהוא כמצפה להיות עליו צופה ומגלה למרחק מה שנעשה לא על עצמה שתהיה היא צופה ומבטת ביניהם. כי אם אשר אמר יצף ויגלה ה' כי נסתר כו' הנה כי ייחס יעקב הרמז אליו יתברך ואחר שתקן הקושי הנופל על יעקב חזר על סיום דברי לבן אם תענה את בנותי כו'. לומר גם אני מחזיק בזה שאין הגל מספיק לעד. כי אם ה'. אמנם הנה שני דברים הם. אחד ביני וביניך אם אעשה לך רעה או אם תעשה לי רעה. שנית אם עודך במקומך תענה את בנותי והנה במה שביני ובינך יפה דברת ברמז המצפה שיצף ה' הוא מדת רחמים אך בדבר השני שהוא אם תענה את בנותי. בזה איני חפץ רק על פי מדת הדין וזהו ראה כי אלהים הוא מדת הדין עד ביני וביניך. וחזר ואמר אמירה אחרת הנה הגל הזה כו' אין עדותן מועלת. רק אם אני אלך מארצי להרע לך בארצך כי בראותי בדרך את הגל והמצבה אזכיר ויהיו כעדים לפני על הברית וכן אתה אם תבא להרע לי מדי עברך תפגוש בהן ויהיו כעדים לפניך וזהו עד הגל כו' אך אם אני לא אעבור כו' ואם אתה לא תעבור אלא בדרך אחרת. ע"כ מעתה נברור עדים ודיינים. אלהי אברהם מצדך ואלהי נחור מצדי ולא כמו זר יחשב לך אלהי נחור. כי הלא הוא אלהי אביהם של אברהם ונחור כי אלהי תרח היה של נחור וכראות יעקב כך אמר אם אומר שלא אחפוץ באלהי נחור. תהי מריבה ביני ובינו. ואם אומר אני שאשבע באלהי אברהם והוא באלהי נחור ומצאתי עובר בלא ישמע על פיך על כן אמר לו איני חפץ בשבועתך אנכי בלבד אשבע ולא אתה וזהו וישבע יעקב כלומר ולא לבן.

ואם היה אומר באלהי אברהם או אלהי יצחק. היה מתחמץ לב לבן. שיגעל באלהי נחור אביו. ע"כ אמר בפחד אביו יצחק לומר הנני נגרר אחר אבי במי שירא הוא ממנו:

פסקה נד

ויזבח יעקב כו'. הנה ביתרו נאמר (שמות י"ח:י"ב) וישבו לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים ואמרו רז"ל (ברכות דף ז') מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה והנה שם נתגייר. אך בזה אפשר שלא רצה יעקב לאכול עמו כי אין ראוי יהיה מיסב הוא שם ותהיה שכינה ולבן אוכל שם הדבק באלהי נחור. ע"כ נתעסק הוא בזביחה אך לא היסב עמהם כי אם ויקרא לאחיו כו':

פרק לב

פסקה א

וישכם לבן כו'. אחר שוישב לבן שנפרד מיעקב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו לו כו' כי הפרד הרשע מהצדיק משרה שכינה ופמליא שלו אצלו על דרך האמור באומרו אחרי הפרד לוט כו'. ושאר הכותבים יתבארו בסמוך בפרשת וישלח בסייעתא דשמיא:

פסקה ד

וישלח יעקב כו'. ראוי לשית לב על הסברא היותר מתקבלת. על פי ההכרחיות הידועים שהיו מלאכים ממש. (א) למה בחר בהם מבאנשים. (ב) כי הלא הדבר קשה להשתמש לצרכו ממשרתי עליון. (ג) אומרו לפניו כי מי לא ידע שלא היו לאחוריו. והוא הודעה לבלי צורך ויש אומרו שהוא כי שלח מאשר היו לפניו הם המלאכים ואם כן מהראוי יאמר מלפניו. (ד) אומרו אל עשו אחיו מי לא ידע כי הוא אחיו. (ה) סיומו המקומות ארצה שעיר שדה אדום. (ו) אומרו ויצו אותם לאמר. כי אחרי אומרו באר היטב כה תאמרו כו' כה אמר כו'. למה מקדים מלת לאמר וגם היה די יאמר כה אמר עבדך כו'. ולשתוק מכה תאמרון כו'. (ז) מה ענין אומרו עם לבן גרתי כי לא נעלם ממנו. (ח) אומר ואחר עד עתה וכן אומרו ויהי לי שור כו'. (ט) איך היה זה למצוא חן בעיניו. ונהפוך הוא כי הלא יקנא ויאמר כי גנוב הוא אתו. (י) אומרו וישובו כו'. כי אומרו אל יעקב הוא מיותר. (יא) אומרו באנו כו' והיל"ל הלכנו. ובמקום אומרו וגם הולך היל"ל וגם בא. (יב) אומרו אל אחיך אל עשו מי לא ידע כי עשו הוא. וגם הל"ל אל אחיך עשו. ומלת גם מה בא לרבות. (יג) ראוי להעיר קושיא על יעקב. מה ראה על ככה כי חרד את כל החרדה הזאת ואנה עזב כל הבטחותיו יתברך שהבטיחו והנה אנכי עמך כו' כי לא מרו לו כו'. וגם קושיא אל המלאכים אשר שלחם ולא אעזאבך למה זה חשלח מלאכים ומנחה אל תירא יעקב כי האלהים עמך ולא לחנם שלחנו לשומרך. וגם קושיא לאלהינו שלא גלה את אזנו אפי' אחר התפללו הצילני נא כו'. והנה לבא אל הענין נשית לב אל

אומרו בסוף פרשה הקודמת ויעקב הלך לדרכו. (א) מה ענין אומרו לדרכו. (ב) אומרו ויפגעו בו כי לא יצדק בם לשון פגיעה כי לא בדרך נכחו היו באים כי אם יורדים שם מן השמים. והיל"ל וירא מלאכי אלהים. או וישא עיניו וירא והנה מלאכי אלהים. (ג) מה חידש באומרו מחנה אלהים זה. (ד) שהיל"ל מחנה מלאכים. (ה) למה קרא למקום ההוא מחנים:

אמנם הן אמת כי ברכות אביו מה' היו לו ליעקב כמפורש בספר הזוהר באר הטיב. אך יעקב לא אץ מהיות נדון בקרבו אולי גניבות היו עמו והיה צריך לרצות את בעל דינו. אך לא כן הוא יתברך עמו. כי אם נתונים המה לו מאתו יתברך. כי מה' יצא הדבר והוצרך להיות דרך ערמה כמפורש בספר הזוהר (וישלח דף קמ"ו) מקביל אל ענין אדם וחוה עם הנחש והנה בבא יעקב אל הארץ כיבדו יתברך כבוד גדול ע"י מלאכיו. מה שלא נעשה לו בצאתו מהר המוריה ללכת חרנה. והוא כי שם מלאכי אלהים עולים ויורדים בו מלאכים שלוותו בארץ עלו ומלאכים אחרים יורדים ללותו בחוצה לארץ. אך עתה בשובו זולת מחנה מלאכי חוצה לארץ הבאים אתו יצאו להקביל פניו מלאכי ארץ ישראל טרם יסתלקו הבאים עמו. באופן שהיה כבוד כפול שמלאכי ארץ ישראל יצאו ח"ל לכבודו. שנית שטרם הסתלק מחנה חוצה לארץ באו מחנה ארץ ישראל והיה שם לשני מחנות יחד. ולשמא תאמר למה נתוסף לו עתה הכבוד הזה. האחד שטרם עלות אשר אתו באו של ארץ ישראל. ב' כי אשר מתחלה לא רצו לצאת ח"ל עתה יצאו למענו לז"א ויעקב הלך לדרכו. לומר כי בהיותו בהר המוריה לא היה הולך לדרכו המתייחס לו הוא לארץ ישראל רק לח"ל. הפך שרשו אך עתה הלך לדרכו אל הקדושה על כן ויפגעו בו מלאכי אלהים וזה אומרו לשון פגיעה שלא ירדו מהשמים ההוא כי מלאכי ארץ ישראל המה. ואין יורדים רק בהר המוריה הוא שער השמים ולא באויר חוץ לארץ. אך ודאי בארץ ישראל ירדו ומשם באו נגד יעקב ויפגעו בו כאיש הבא לקראת חבירו להקביל פניו והוא הכיר זה ויאמר כאשר ראה. אין זה מחנה מלאכים כאשר היו מחנה אשר אתי רק מחנה אלהים הם מחנה המרכבה המיוחדים לאלהים אשר הם הפנימים הם מלאכי ארץ ישראל בעצם והוא כמתמיה איך יצאו ח"ל טרם יעבור מעבר יבוק. עוד תמה תמיהה שנית איך לא עלו תחלה אשר לווהו חוצה לארץ. וירדו אח"כ של ארץ ישראל ע"כ ויקרא למקום ההוא מחנים. לומר כי המקום ההוא זכה לשני מחנות יחד מה שאין כן הר המוריה. כ"א מחנה אחד עולים ואח"כ יורדים אחרים. או יהיה כי אם היה בלבד על ביאתו לארץ. אחר בא השני היה להם להסתלק מיד. על כן אמר בלבו כי אין זה כי אם שה' חפץ. אפייס את עשו על הברכות שנטלתי ממנו. והניח מלאכי

ח"ל שאשלחם אליו לשכח חמתו. על כן וישלח יעקב מלאכים. כלו' של חוצה לארץ הנקראים מלאכים סתם ולא מלאכי אלהים וטעם אל היותם מלאכים ולא אנשים כיוון באומרו לפניו כו' כאשר יבא ביאורו בס"ד.

או יאמר ויאמר יעקב כאשר ראם מרחוק. הנה מלאכי אלהים הוא זה שלפני שהם מלאכי חוצה לארץ שעמי גם הוא. ולמה באו אלו האחרים. אך הוא כי זה המקום בו מחנים ואין זה כי אם שאשלח מהם כמדובר או יאמר ויאמר יעקב כו' בשום לב אל מאמר יעקב למעלה אם יהיה אלהים עמדי כי הוא נאמר לו הנה אנכי עמך ואיך אמר כמסתפק אם יהיה אלהים עמדי אך הנה השם המבטיחו אז היה שם הרחמים באומרי והנה ה' נצב עליו כו' אני ה' אלהי אברהם כו'. והוא אמר הנה אנכי עמך ושמרתיך כו'. שהוא על פי מדת הרחמים. והנה לפעמים מדת הדין מקטרג. ואשר מי שאף מדת הדין תטיב לו על כן אמר אם יהיה אלהים. הוא מדת הדין עמדי ושמרני כו'. ועתה בבואו גם שראה הכבוד הגדול הזה. שבאו מלאכי אלהים להקביל פניו אמר כאשר ראם עדיין איני בטוח מפחד עשו. פן אני חייב לו. כי הלא מלאכי אלהים הוא מדת הדין זה. ואולי על פי מדת הדין איני בטוח. כי אינן מלאכי רחמים כנודע מספר הזוהר. כי יש כיתות מיוחדים אל מדת ה'. והנה ראה לעומת זה כבוד גדול. כי המקום הזה הוא מחנים. כי לא נסעו מזה המחנה הא'. על כן הי' בספק אם הסכים הוא ית' עמו בברכות. אם לא על כן וישלח מלאכים. והנה כתבנו כי באומרו סתם מלאכים. ואינו אומר מלאכי אלהים. הם של חוצה לארץ:

ועתה חל עליו חובת ביאור למה שלח מלאכים ולא אנשים וגם היות של חוצה לארץ ונתן ד' או ה' טעמים. והוא כי בא להכין עצמו לפיוס ולמלחמה ולתפלה ודורון. וראה כי היתה עת רצון כי היו לפניו ב' מחנו' מלאכים וטוב לבקש רחמים ולהכין עצמו לכל בעת ההיא. וגם היה נחוץ לעבור מעבר יבק לארץ ישראל. לבל עכב שם מלאכי א"י הרבה. כי על כן ניחוץ לקום בלילה לעבור המעבר ההוא. ויעבר את כל אשר לו באישון לילה ואפילה. ולא המתין עד הבקר כאשר יבא ביאורו בס"ד. על כן אמר בלבו אין זה צריך בשש ואם אשלחה אנשים לפני. מהלך יומים ושלש יתאחר הדבר על כן צריך יהיו מלאכים. כי מלאך אחד שלישו של עולם דכתיב וגווייתו כתרשיש תרי שש באופי שבפסיעה אחת הנה אצל עשו. וזה אומרו תדע למה וישלח מלאכים למען עודם לפניו הם אל עשו בלי איחור:

עוד טעם שני והוא אל עשו אחיו כי ב' בחינות לו. א' היותו עשו כי רשע הוא ועברתו שמרה נצח. בחינה שניה כי הוא אחיו ומפאת האחוה אפשר שב אפו ממנו. כמאמר

רבקה עד שוב אף אחיך ממך כו'. באופן צריך מלאכים יבחינו אשר בלבו אם טוב ואם רע. מה שאין כן לבשר ודם כי יוכל לחפות ולכסות שנאה ולא יבחינו:

ועוד טעם שלישי והיא ארצה שעיר כו' והוא כי בביתו לא ישכנו רגליו פעם בחוץ בשדה אדום פעם בשעיר. ולא יכוונו האנשים המקום אשר הוא שם ויצטרכו ללכת אנה ואנה על כן הוצרך מלאכים שלא יחטיאו עוד רביעית כיון באומרו השמות והוא כי הנה היו לפניו שמות עלי אדמות. מזכרת שטמותיו על יעקב בל ישכחו ממנו כי עירו שעיר. ובה יזכור משטמת הברכות אשר היו על יד היות ידיו כידי עשו אחיו שעירות. ומשטמת הבכורה שהיא ע"י האדום האדום שיזכור ע"י שדה אדום. באופן שאם היו אנשים מסתכנים. פן תעלה חמתו באפו כי מזכרת תמיד לפניו בל יתקרר דעתו ויהרגם. וע"פ דרכו רמז טעם אל היות מלאכי חוצה לארץ באומרו ארצה שעיר שדה אדום שהוא חוצה לארץ ואין לשלוח שם של א"י:

עוד טעם חמישי כיון באומרו ויצו אותם לאמר. והוא כי הנה יעקב היה חושש פן עליו חיוב הברכות ובקש לפייס בעליהן. אך הוא ית' הקפיד על יעקב על הכנעו לפני עשו. כאמרם ז"ל על פסוק ואת למדת אותם עליך אלופים לראש כאשר הפליגו בזה במדרש באומרם שהוא הקיץ את הישן:

והנה כתבנו כי גם יעקב הי' כמסתפק אומר בלבו לו חפץ ה' להניחני ביד עשו למה הראני את כל זאת ב' מתנות מלאכיו ית'. והנה המלאכים המה ידעו כי לא הי' פחד אך הוא למען יגלו הענין שלח אותם והרא' להם מורא ופחד באמו' להם כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב לראות אולי יענו ויאמרו אליו החנם שלחנו ה' עליך אם לא לשמרך מעשו ודומה לו ולמה תירא ממנו ובזה ייטב לבו. ואם נהפוך הוא ג"כ יגלו אזנו. וז"א ויצו אותם לאמר כלומר מה שויצו אותם ולא לאנשים. הלא היא לאמר כדי לאמר הם לו. כי יאמרו לו הענין ויגלו הדבר. משא"כ אם היה משלח אנשים. אך המה ראו כי הוא ית' הסתיר ממנו גם המה הסתירו. והוא ית' הסתיר על אשר לא בטח בעצם ונכנע לפניו עם שהוא מתנצל לפניו על הדבר כאשר יבא בס"ד. והמלאכים עם שידעו כונתו ית' הסתירו על הסתירו ית'. וזו אצלי אחד מכוונות הכתוב באומרו וישובו המלאכים כו' לאמר. כלומר כי מה ששבו אליו לאמר הדברים ההם כמייראים אותו. לא שלפי האמת היה פחד. רק אל יעקב כדי לאמר תשובה היו הדברים ההם לעשות שליחותו. אך לא כן האמת מאתו ית':

פסקה ה

ויצו אותם כו'. זולת מה שכתבנו באומר לאמר. יאמר כי הנה היה דעת יעקב להורות כי דברי הכנעתו אלה להפיס דעת עשו בלבד היה. ולא כן לבו עמו והוא כי דרך ציר אמונים לרפאת שברי דברי משלחו. לשום שלום כמאמרנו על פסוק וציר אמונים מרפא. ע"כ חשש יעקב פן יאמר עשו מי יודע אם יעקב אמר למלאכים אדוני עשו ועבדך יעקב. ואולי תיקון השלוחים הוא ולא יצא מפיו כן וגם אם יאמר שיצא מפיו. הוא בסדרו דברי' לאמר אלי. אך כשהוא מדבר בביתו עם אנשיו לא כן ידבר. א"כ על הראשונה סידר הדברים לאמר. כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר כו'. ויהי לי כו' והיא כי דרך השליח לומר כה אמר כו' שעם לבן גר ויאחר עד עתה ויהי לו כו' ומשלח להגיד לאדוניו למצא חן בעיניו. אמנם אמר יעקב לא תעשון כן רק לנוכח כיוצא מפי כאלו אני המדבר עמו. וז"א כה אמר כו' לומר ככל היוצא מפי אליכם וכל זה עשה למען ישכיל עשו אם גם על זה פקחו עיניהם השולחים לבלתי שנות כדרך העולם יורה כי גם ודאי באומרו עבדך יעקב כי כך היה היוצא מפיו וזה כה אמר כו' ועדיין היה אפשר לומר אולי בדברים שאינן לדבר לעשו רק שמדבר יעקב בביתו אינו מורה הכנעה לזה הקדים ואמר ויצו אותם לאמר כה תאמרון כו'. לו' הנה אמרי אליכם כה תאמרון לאדוני לעשו אינן דברים הכרחיים לומר לעשו, כ"א מאומרי כה אמר כו'. אלא שרצה להורות שאפי' במה שהם דברים שבינו לשלוחים ולא ליאמר לעשו הוא הקורא אותו לאדוני כי אמר כה תאמרון לאדוני. ובזה ידע עשו שאמר כן ולא כה תאמרון לעשו כה אמר כו' לזה צוה ואמר שגם זה יאמרו לו ולא יתחילו מאומר כה אמר כו' וזהו ויצו אותם לאמר שצוה אותם לאמר לו שאמר כה תאמרון לאדוני כו' להורות כי גם בדברים שאינם מענין השליחות. רק שאומר להם שיאמרו לו אמר לאדוני לעשו למען יראה כי גם בקרב ביתו לאדון לו מחשיבו. גם כיון פן יחושו המלאכים על כבוד שלא יאמרו עבדך יעקב על כן הורה הכנעה גם בבלתי נאמ' לעשו להזהירם על הנאמר לו.

וכוונות הענין אל יעלה על רוחך כי ברכות אביך גברו ועשו לי את כל הכבוד הזה כי הלא ג' זוגות היו הברכות. הא' שפע טובה טל השמים כו' ורוב דגן ותירוש. (ב) יעבדוך עמים כו'. (ג) על האחים הוה גביר לאחיך כו' והיחל מהאחרון אל הראשון אל אומרו הוה גביר לאחיך אדרבה עשו הוא הגביר כי כה תאמרון לאדוני לעשו ועל וישתחוו לך בני אמך אדרבה כה אמר עבדך כי אני עבדך אשר לו מתייחס ההשתחויה לאדון וכנגד יעבדוך עמים שהוא זולת אחיו לא נתקיים כי הלא לבן לא אח הוא ובמקום שיעבדוני עמים עם לבן גרתי כעבד לו ועל משמני הארץ כו' הנה לא היתה הברכה שתבא אלי

הטובה בעבודתי אשר אעבוד כעבד איש מקנת כסף שנים הרבה כי הלא על ידי שואחר עד עתה שכיר יום ולילה הוא שויהי לי שור וחמור ואין זה מברכה רק הבא מאליו ועם כל זה מה שואשלחה להגיד לאדוני אינו לקהות שניך כי אם אדרבה למצא חן בעיניך עם כל אלה כי אני עבדך וכל מה שקנה עבד קנה רבו ובו אמצא חן בעיניך. וכן קבלו רז"ל שהכל נתן לעשו על המערה כי אמר נכסי חוצה לארץ אין להם ברכה בארץ:

והנה רז"ל (ב"ר פ' ע"ה) אמרו שהקפיד הוא יתברך עליו על הכנעו תחת עשו כאשר הזכרנו ואפשר כוונו רז"ל לרמוז קצת סברא ליעקב בדבר בספרם מעשה שהיה שהכתיב ר' כתב לקיסר על יד ר' אפס וכתב מיהודה נשיא למרן מלכא אנטונינוס וקרע ר' את הכתב ואמר וכי אנא טב מסבי שאמר עבדך יעקב וצוה לכתוב מני עבדך יהודה יהודאה כו' ולא על חנם סיפרו לנו מעשה שהיה אלא כוונו שיעקב עשה ללמוד את זרעו בגלות החל הזה אשר אין להם הבטחות שהיו לו על כן הורונו רז"ל כי כן עשה רבי שלמד מיעקב ועוד לנו התנצלות אחר בדברו אליו יתברך כאשר יבא בס"ד:

והנה במדרש אמר שור זה יוסף שיצא ממנו יהושע שמכה בעמלק וחמור זה יששכר שיוצאים ממנו שיודעים מה הקב"ה עושה בעולמו שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ה' ומה יעשה ישראל וצאן אלו ישראל שנאמר ואתן צאני כו' ועבד זה דוד שנא' אני עבדך בן אמתך ושפחה זו אביגיל שנאמר הנה אמתך לשפחה ע"כ והנה מאמר הזה אומר דרשוני כי כלו מקשה:

אמנם הנה הוקשה לו אומרו שור וחמור כו'. הכל לשון יחיד ורש"י ז"ל נדחק על שם המין. אך רז"ל (שם) דרשו על המכונים בתוארים אלו והיה כי עם כל הכנעתו רמז לו שאין חיתתו עליו כי הלא ויהי לי שור זה יוסף שטנו של עשו כי על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמר שלחני כו' כי אז הוסר מעליו פחד עשו שיוצא ממנו יהושע שמכה תחלה בעמלק שעליו נאמר בכור שור הדר לו. וז"א שור זה יוסף כו'. וש"ת אין זה רק בימי משה שכאשר ירים משה ידו וגבר ישראל אך אחרי משה מה יעשה ליום פקודת עון אשר חטא כי ימשול בם אדום כי הוא רצועות מלקות לישראל. על כן רמז לו וחמור זה יששכר כו'. והוא כי בני יששכר יודעים ברוח הקדש מה הקב"ה עוש' בעולמו עתות הרצון ועתו' הרוגז להודיע לישראל שיעשה תשובה לתקן את אשר עותו להשיב חמתו ית'. וזהו לדעת מה יעשה ה' ומה יעשה ישראל. ובזה אין פחד אדום עליהם כי אין להם שליטה על ישראל. אלא עד יעברון על פתגמי אורייתא. ושמא תאמר אחר אבוד חכמה מבנים ואין להם תועלת זה מיששכר אז יפלו בידי אדום. וז"א וצאן אלו ישראל והוא מאמר רז"ל בויקרא רבה (פ' כ"ז) על פסוק אדם ובהמה תושיע ה' כי ישראל נקראו צאן. מה צאן

מכין אותו ואינו בועט. כך ישראל סובלין יסורין כו'. וזה יאמר הלא בייסורין שסובלין ינכו אשמותם ולא תניף עליהם חרבך. ושמא תאמר הלנצח באורך הגלות יעצרו כח לסבול ייסורין לז"א ועבד זה דוד. לומר כי כאשר בסוף הגלות יצאו מייסורין אז יבא דוד הנקרא עבד לה' ויתן נקמת ה' באדום ושמא תאמר הלא בחירתו חפשית והנה יתעתד ליכשל בדם נפשות רבות ותפסיק מלכותו כאשר קרה לשאול ואיך יפול כל שארית אדום בחרבו והנה חטא בה כי יבא בחפזון לבלתי השאיר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר לז"א הנה אביגיל הסירה המכשול הזה מלפניו באמור אליו ולא תהיה זאת לך לפוקה. וזה מאמרם ז"ל נפלאת' אהבתך לי מאהבת נשים זו מיכל ואביגיל. מיכל בעולם הזה ואביגיל בעה"ב והוא כי מיכל הציל את גופו ממות בעולם הזה והבריח' אותו ותשם התרפים וכביר העזים במקומו. ואביגיל הצילתו מעון המונעו מטוב העולם הבא. שהיא מכשול עון הפיגם במלכותו ומה גם לעתיד:

פסקה ו

וישובו המלאכים כו'. זולת מה שכתבנו באומרו לאמר עוד יכוין לומר כי אמרו לו המלאכים אתה אומר שעם שהוא עשו הוא אחיך. ובזה בטחת לשלחנו שאפשר שב אפו ממנו כמאמר הכתוב וישלח כו' אל עשו אחיו שהוא שעם שהוא עשו הוא אחיו. אך נהפוך הוא כי אדרבה אע"פ שהוא אחיך הוא עשו וז"א לומר כו' כלומר מה שראוי לאמר הוא אל אחיך אל עשו ולא לאמר אל עשו אחיך כאשר חשבת בשלחך אותנו. ובדרך הזה יצדק אומרו וגם הולך לקראתך כי הלא אין פעולת עשו תוספת על פעולתם לומר באנו וגם הולך עשו. אך בזה הבל הוא כי באנו אל אחיך ואינו כאח רק עשו רע הלבב ונוסף על רוע לבו כי וגם בפועל הולך לקראתך להצר לך והנה ארז"ל (ב"ר פ' ע"ה) שהיה רוצה ללכת למצרים לקחת המכס מאת המלך למצא אח"כ במה יאחז עם יעקב להרע לו והוא כי הוקשה למו מלת הולך שהיל"ל בא לקראתך שהן שתי תיבות דסתרן אהדדי על כן פירשו הולך מצרימה לבא ע"י כן לקראתך להאחז עמך ע"י מכס נכסיך. וע"ד הפשט יאמר הנה הליכתנו אליו היתה מתייחסת לביאה כי היתה בקירוב הלב. וביאתו לקראתך תתייחס הליכה כי אינו להקביל פניך בבחינת קירוב רק דרך פירוד הלב וזה באנו אל עשו וגם הולך לקראתך ולא היפך כטבע הענין לומר הלכנו אל אחיך כו' וגם בא לקראתך:

ועוד אפשר רמז ברבוי הגם שמרבה שרו של עשו שגם הוא בא לקראתו וכן היה כי תחלה שרו נתאבק עמו ואחר כך הגיעו עשו אליו ורבוי הגם יחזור אל השר וד' מאות איש באים עמו כלומר אך השר אינו כ"א שיקדים אליו:

פסקה ח

ויירא כו'. ראוי לשית לב (א) אל הכפל ויירא כו' ויצר לו כו' ובתחלה אמר מאד ובשנית היקל. (ב) מה תיקן במה שחצה חילו לשני מחנות. (ג) אומרו ויאמר אם יבא כו' שהיל"ל אם יכה את המחנה האחד ולא אם יבא (ד) אם הכין עצמו למלחמה כמ"ש ז"ל (שם) למה יניחהו להכות את המחנה האחת ולא ילחם עמו מיד (ה) אומרו והיה המחנה הנשאר לפליטה במה ידע שימלט הנשאר והלא גם הנצל הוא עצמו היה בספק כי הלא התחנן הצילני נא מיד אחי כו' ואיך בטח לגמרי שיהיה המחנה הנשאר לפליטה. ואם שהוא שילחם בו אם בוטח שיוכלו לו ילחם בו מתחלה. (ו) אומרו אלהי אבי אברהם כו' למה לא עירבם לאמר אלהי אבותי אברהם ויצחק כו' (ז) אומר ה' האומר אלי ולא אמר אתה אמרת אלי כו' ע"ד אומרו ואתה אמרת היטיב אטיב כו' (ח) שאחרי אומרו ואלהי אבי יצחק היה לו לומר מיד האומר אלי כו' בלי הזכיר את השם. (ט) שהלא אדרבא בהזכירו כל הבטחות אלו נעשו כאשם על פחדו ומוראו (י) באומרו קטנתי כו' שגם כי ידע שיעשה עמו חסדים הבטיחו. (יא) אומרו מיד אחי מיד עשו כי היל"ל מיד עשו או מיד אחי עשו. מהו אומרו מיד מיד ב' פעמים (יב) אומרו כי ירא אנכי אותו מי לא ידע שעל היותו ירא אותו היה מתפלל (יג) שנכנס על עצמו ויצא באם על הבנים. ואח"כ בהבטחת הזרע (יד) בכללות הענין למה הקדים שליחות המלאכים רקנית אחר היותו עתיד לשלוח דורון ולהתפלל. וגם למה הכין עצמו למלחמה קודם אל התפלה. וגם למה אחר התפלה שלח דורון:

אמנם הנה יעקב היה מסתפק. ראשונה אם שב אף אחיו ממנו ושכח את אשר עשה לו אם אין. על כן להסתלק מן הספק הזה שלח מלאכים כי המה יגלו אליו את אשר בלבבו כאשר היה כי אפי' היות ארבע מאות איש בלב א' עמו הגידו לו כי הוא והם לבבם למרע כפירש"י וכאשר נתאמת אליו כי מבקש רעתו. אז נולד לו ספק אחר אם יחוס עשו אל בלתי המית אותו בחיי יצחק. עד יקרבו ימי אבל אביו. ויטיל כעסו על כל העושר אשר ליעקב. באומרו כי מברכתו עשה את כל הכבוד ההוא. או גם על יעקב עצמו ישפוך חמתו להמיתו כי להשמיד בלבו:

עוד שנית נסתפק אם בבא עשו להמיתו ימצאו זכיות לעשו להעזר. והפכן ביעקב כענין ישיבת הארץ וכבד הוריו מאז יצא יעקב חרנה. ועל הכל אם בדין היה חייב לעשו כי גנובת הן ברכות אצלו. או הסכים הוא ית' עמו. ולא יונח כי מה' היו ליעקב אם עם כל זה בלי עון לו. יוכל עשו ברשעו להמיתו ואין מידו מציל על הדבר כי בעל בחירה הוא כנודע. כי אין הקב"ה מונע בחירת אדם. כי על כן ראובן בחר בהשליך את יוסף בבור

נחשים ועקרבים. מלהניח אותו ביד אחיו כמפורש במקומו. והנה על כל זה פקח יעקב עיניו ביראתו כאשר נבאר על סדר המקראות. והוא כי בהסתלק הספק הא'. ויודע כי רע ומר לב אחיו אז ויירא יעקב כו'. והנה בגמ' אמרו רז"ל (ברכות דף י') כי ר' פלוני שראה את תלמידו מתייירא. א"ל חטאה את כדכתיב פחדו בציון חטאים כו' והוצרך לפרש פסוק אשרי העם מפחד תמיד על דברי תורה. והנה יתכן כי בהיות יעקב במבוכה זו. ראה והנה היתה יראתו מאד בקרב לבו. אז וייצר לו על כך באומרו הנה לב יודע מרת נפשו ואם לא שיש בי עון. לא היה המורא הגדול כזה בקרב לבי. וזהו ויירא ויצר לו על המורא. והיה חושש שהיא על הברכות אולי גזל הן בידו וכיוצא בדבר. על כן ויצר לו מה שלפי האמת לא היתה אשמתו. רק מה שנכנע בשליחות ששלח לעשו כאומרם ז"ל (ב"ר פ' ט"ו) שאמר הוא ית' ואת למדת אותם אליך אלופים לראש. והוא לא כן ידמה על כל מה עשה ויחץ כו' והוא כי אם עשה מהעם אשר אתו מחנה א'. ואת הצאן כו' שהוא כן מקנה קניינו אשר רכש מחנה אחר. וזהו לשני מחנות והוא לשום את מחנה הנכסים ראשונה שיפגע בו עשו תחלה ואת מחנה העם ונשים ובנים במחנה אחרון כסדרן הנז' לפנים והוא יעקב עבר לפני שני מחנות. ויאמר הנה אפשר כל כעם עשו יטיל על הנכסים באומרו כי הם משלו. אך לא לשלוח ידו בי כי בחיי אבי לא יגע בי יד או אפשר שמרוב כעסו גם עלי יעביר כוס. על כן אמר בזאת יבחן אם יבא אל המחנה האחת. הוא הראשון של הנכסים ויניח אותי עם שפוגע בי ראשונה הנה בזה אדע כי לא להמיתני בלבבו. ולכן לא אומר לו דבר. רק והכהו אניחהו להכותו כי לא אחוש על הממון ואולי ינוכה בי אשמת דבר. אך והיה המחנה הנשאר לפלטה כי אם ישלח ידו בי אשי' פני נגדו. כי לא ישלטנו ה' גם בי אחרי הכותו את מחנה הנכסים שמעין ברכותיו וגם הוא לבלתי המיתני בחיי אבא ימנע ממני אחר הטלת כעסו בראשון. וזהו והיה כו' והנה זה הוא אם יבא אל המחנה האחת ויעזוב את יעקב. ואם לא יעשה כן רק ילך אל יעקב להמיתו על חלוקה זאת היחל ואמר אלהי אבי כו' לומר הנה יש זכיות שיראה כי שנינו שוין בהם. והוא היותנו בני אברהם ויצחק. ויש לעשו שתי זכיות אשר אינן ליעקב. והן דירת הארץ וכבוד הוריו זה כמה שנים ויש זולת זה עון הברכות. אם הוא שלא הסכים הוא ית' בלקיחתן ע"כ על הראשונה אמר אלהי אבי אברהם כו' לומר הנה אין לעשו זכות אבותי. כי אינם מתייחסים להיות אבות רק לי והוא מדרש רז"ל (שם פ' מ"ז) על כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק רק יעקב ולא עשו. וזה אחשוב כיון הוא ית' באמור ליעקב בצאתו מהארץ אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק כו' לומר מה שאני אומר לך הארץ כו' לך אתננה אל תהרהר ותאמר כי הלא לזרעך אתן את

הארץ נאמר וגם עשו מזרעו כי הלא אנכי אלהי אברהם אביך ולא אבי עשו. ומאז אמרתי לאברהם לזרעך אתן עליך כוונתי והנה בכלל מאתים מנה. כי גם יצחק לא יקרא אב לעשו רק ליעקב כנאמר לאברהם וזה מאמר יעקב אלהי אבי אברהם כו' לומר מאשר אתה אלהי אבי אברהם כאשר אמרת אלי. אני אומר כי גם אלהי אבי יצחק ולא יקרא אבי עשו. ועל כן לא כללם יחד אלהי אבותי אברהם ויצחק. ועל זכות הארץ וכבוד הוריו ל"ד שנה משא"כ יעקב לא יתכן ששתי אלה נחשבו לי לעון כי הלא בשתיהן הבטחתני להטיב לי כי ה' האומר אלי שוב לארצך היא א"י ולמולדתך הם הורי ואטיבה עמך ואלו בשתי אלה חטאתי לך איך היית מבטיחני בהן הבטחות. עוד כיון במה שלא אמר ואתה אמרת שוב לארצך כו' כי אם ה' האומר אלי והוא כמתחיל על פי דרכו לתת התנצלות לומר הנה אני אומר שהבט חתני כ"כ והלא תאשימני שאם כן תחשיבני חלילה מקטני אמנה שעל כל הבטחות אני ירא מעשו ומכניע עצמו אליו אל תשת אלי חטאות כי הלא ה' בעל הרחמים הוא האומר אלי שוב לארצך כו' ועל כן את האלהים אני ירא הוא מדת הדין פן קיטרגה עלי בשעת הסכנה כזאת. כענין מאמרם ז"ל (שבת דף נ"ה) והתוית תי"ו על מצחות האנשים כו' שצוה ה' להתוות תי"ו תחיה במצחת הצדיקים וקיטרגה מדת הדין ואמרה היה להם למחות עד שנהפך עליהם גזר דין ונאמר וממקדשי תחלו וממקודשי כו' והוא מה שכתבנו למעלה כי על זה פקח עיניו יעקב מאז הבטיחו שם הרחמים באומרו והנה ה' נצב עליו כו' והשיב יעקב אם יהיה אלהים עמדי כו' לומר ידעתי ה' כי ברוב רחמיך הבטחתני. אך הנני מסתפק פן מדת הדין תנגדני על לקיחת הברכות מאחי או דומה לזה. ולז"א אם יהיה אלהים הוא הדין עמדי כו' ועל זה עצמו אמר עתה. הנה לאבותי גם מדת הדין עמדה להם. וזהו אלהי אבי אברהם ואלהי כו' שהוא מדת הדין. אך לי ה' הוא המדת רחמים הוא אומר אלי כו' וע"כ יגורתי ממדת הדין ולא תתחזק מדת רחמים לעזור לי כי הלא קטנתי מכל כו' ועוד אני מתייראי שלא תמחה ביד מדת הדין על דבר הברכות אולי גנובות הן אתי כי לא ראיתי הסכמתך בדבר ואם הונח שהסכמת ירא אני פן בלי עון יקום עלי להרגני ולהיותו בעל בחירה לא תעכב בידו ועל זה אמר גם שאהיה חייב לו בדין או מפאת היותו בעל בחירה שמהראוי לא תמנענו. עשה זה איפה והצילני נא הפוך הנהוג בין בחינת היות אחי כי על כן אני חייב לו שנטלתי חלקו. כד"א בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. וז"א אחי כלומר שאינו רשע בדינו כי אם מתייחס לאחי בין אם אינו זוכה בדין רק שהוא בבחי' היותו עשו שהורג נפשות כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' ס"ג) על כי עיף אנכי אל נא תמנע להיותו בעל בחירה. וש"ת נא אלהי למה אירא כלל ולא שמתי לבי שאם כן למה הבטחתיך כל הטובות האלה עם

יודעי החסדים והברכות הלא מה שאני מיצר הוא על כי ירא אנכי אותו כי מאשר נפלה עלי חתיתו אני חושש פן חטאתי לו כאמור למעלה כי לא על חנם לבי ירא וחרד כההוא דהוה מירתת ואמרו לו חטאה את. ועל הבחינה הב' אם הוא רשע ולהיותו בעל בחירה לא תמנעהו ראה נא ה' פן יבא והכני אם על בנים ואהיה גרוע מקן צפור שאתה חסת מליקח האם על הבנים ועל דבר כזה לא תניחהו בחפשיות בחירתו דנפיק מיניה חורבה רבה וש"ת הלא לא הבטחתי רק על עצמך הלא ואתה אמרת הטיב אטיב כו' שאמרת כפל הטבה ואין זה רק עלי ועל בת זוגי שהיה כגופי. גם על הבנים אמרת ושמתי את כו'. ואיך תניחם ביד זה במקום שיש חילול השם שלא יקיימו הבטחותיך:

פסקה יד

וילן שם כו'. הנה אומרו וילן שם יראה בלתי מתקשר לא למעלה ולא למטה וגם נאמר לבלי צורך וגם מה ענין אומרו מן הבא בידו. והנה אמרו רז"ל (חולין דף צ"ו) שהם אבנים טובות ומרגליות ולמה לא פירש. וכן דחקו בפירושים אחרים ויתכן כי למה שלא ענהו ה' בתחלה נרתע ונתיר' אז יותר ועל כן עמד ולן שם עד יבקש תיקון מה בל יהיה מתקרב יותר אל עשו עד יתקן. וזהו וילן שם בלילה ההוא ומיד מיהר לתקן בדורון לפייס את בעל דינו כי על הברכות היתה עיקר חששתו ולנחץ הדבר או למען יגן זכותו לא נתן מהמקנה אשר ביד עבדי' רועי עדריו רק מן הבא בידו הוא חלק מקנהו אשר היה רועה הוא בידו ונמצא אתו:

או יאמר כי לבל יתחמץ לבב עשו בל יזכור הברכות לא שלח מנחת תבואות או זמרת ארץ ומגדנות וכיוצא כי הם דברים באים מטל השמים ומשמני הארץ כו'. ויהי' מזכרת עון רק מן הבא לו מידו מיגיע כפיו וזהו מן הבא בידו. והנה כתבנו למעלה כי נהפוך הוא כי על שחש יעקב יכנע תחת עשו אחר הבטחותיו. וגם על הקדימו לשלוח מלאכים לתפלה שלח להקביל פניו מחנה אלהים על כן לא ענהו כעת ואחרי כן הראהו כי גם על שרו הגבירו כאשר יבא בס"ד. וכמשז"ל שהפר שנתן אליהו לנביאי הבעל לא היה נמשך אליהם ללכת לע"ג עד לקחו ודבר לו שגם בו מתקדש ה' כן יאמר פה ויקח מן הבא. ובמה לקחו בידו שילכו לעשו. וזהו מנחה לעשו. ושהוצרך לקחתה בידו. למה שהיה מנחה לעשו אחיו:

פסקה טו

עזים כו'. הנה ארז"ל (ב"ר פ' ע"ז) כי מכאן סמכו אל הפרש חיוב העונות לכל אדם כפי כחו כי לכל תיש ואיל נתן י' נקיבות. שהם כטיילים שאין להם מלאכה. ולפרים שהם מעין פועלים ד' לכל פר. ולעיירים שהם הולכים חוץ לעיר למלאכתם לכל עיר שנים בלבד:

וראוי לשית לב האם ללמד את עשו איך יתנהג בתשמיש הבעלי חיים כיוון. אך למה שידע כי עתידים בניו ליפול ביד עמלק. על כן מעתה עשה מעין שעיר עזאזל. במנחה ההולכת לפניו ורמז העתיד כמשז"ל (שם) על וריוח תשימו בין עדר כו'. שרימז ינתן ריוח בין צרה לצרה לבניו הבאים ביד עמלק ועל דרך זה נאמר על דרך מאמרם ז"ל בשמות רבה (פ"ב). כי על שחמל משה על טלה מהעדר. בחר בו לרעות את עמו. ועל שחמל דוד על הצאן באופן מרעיתם. הקימו למלך ישראל. וכן ר' ע"י שריחם על העכברים נתרפא. ועל דרך זה יתכן שכיוון יעקב יכמרו רחמיו יתברך. לומר ומה אם על הב"ח חס יעקב אפילו על תשמישן לפרות ולרבות יהיה באופן יוכלו שאת ולא יותש כחן ומה גם עתה הוא יתב' יחוס על בניו ישראל. לא ישליט את עמלק עליהם להכבידו עולם. רק לפי כחם כאשר יוכלון שאת לאט להם. וכן ארז"ל על פסוק השבעתי אתכם כו'. שהשביע לאומות בל יכבידו העול בגלות לישראל. והנה הודעת מספר כל פרטי הב"ח האלה לפי הפשט יראה לבלי צורך:

ואפשר לנו לומר רמז מספר אחר שעניני מספר ע"פ מה שלמדונו רז"ל (ב"ר שם) כי ה' עדרים אלו רמז לצרות. ושעליהן נאמר וריוח תשימו בין עדר ובין עדר שישים ה' ריווח בין צרה לצרה בל יהיו תכופות. ואפשר הוא ע"י שוחד זה לעשו שהיה כשעיר עזאזל והוא שרו למעט הקטרוג. והנה רז"ל לא ביארו מה המה הצרות הנמשלות לעדרים האלה. ואחשבה כי הנה ה' פעמים מצינו שליחות ידי עמלק על ישראל. (א) בבא עמלק ברפידים ויזנב כל הנחשלים חוץ לענני כבוד. (ב) בסילוק אהרן שנא' וישמע הכנעני כו' יושב הנגב כמשז"ל (במדבר רבה פרשה ט"ו) עמלק יושב בארץ הנגב שבאו בדמות כנעניים וישבו מישראל שבי. (ג) בימי אחשורוש שבקש המן שבא מעמלק להשמיד כו'. (ד) בחורבן בית שני. (ה) בכרך ביתר אדריינוס קיסר. ועל כל אלה היתה עין יעקב בוכיה. ולפי הכנת הדור. אשר בכל א' מהנה ניתן לו שליטה. כי לא יכול לעכב לגמרי. והוא כי על הפעם הראשונה. שהיו אז ישראל כהעדר העזים בצד עזות מה. כי רפו ידיהם מהתורה אמר עזים מאתים. והוא כי שליטת עמלק היתה אז ב' מינים. (א) אותם שהיה הענן פולטן. (ב) מהערב רב שהיו גם כן חוץ לענן. ועל הסוג האחד אמר עזים מאתים והוא כי במ"ק עולה עזים מאתים עם הכולל ל"ד. והוא כל הנחשלים אחריך האמור בפ' כל הנחשלים עולה במ"ק ל"ד. ועל בני הערב רב אמר ותישים עשרים. כי הערב רב עולה עשרים במ"ק. ועל מלך ערד ששבה שפחה. אמר רחלים מאתים שעולים ב' תיבות אלו ל"ב. וכך עולה ישב ממנו שבי עם הכולל. ועל גלות מדי שלא שלט המן בפועל רק

שציערם. אמר גמלים מניקות. והוא כמשז"ל במדרש רבה (ויקרא רבה פרשה י"ג) על ואת הגמל כו' שהוא על גלות מדי. שנקרא כך על סימן אחד של טהרה שבו:

ונבא אל הענין והוא כי במדרש חזית עשו עיקר עון ישראל שבאותו הדור על סעודת אחשורש. הנה לפי האמת היו קרובים לאנוסים כי האכילום לחייבם. וזה ירמוז גמלים מניקות. כי המדיים המכונים לגמלים הניקום והאכילום. וגם ובניהם של ישראל היונקים היו שלשים הם זכות צומות שעולים במספר קטן כ"ט. ועם התיבה עולה ל'. או יקרא גמלים אל ישראל שהיו כגמל אוכל קוצים מכאיבים. כן אכלו הם מה שהיה להם קוץ מכאוב אז היה להם זכות שהיו מניקים תורה לתלמידים. כמ"ש ז"ל (מגילת אסתר רבה פ' קי"ז) על תלמידי מרדכי ויתר תלמידים קטנים. שעל בכייתם נצולו ישראל על פי מיכאל כבמדרש. וגם ובניהם של ישראל שלשים כקודם. ועל חורבן בית שני אמר פרות ארבעים. הם ציון וירושלים חסרת יו"ד במקרא עד תושע. שמלת ציון ומלת ירושלים עולים ארבעים. ופרים עשרה הם ישראל שעולה ישראל במספר קטן עשרה גם על שנאת חנם עולה הג' תיבות במספר קטן ארבעים. כי על כן נחרב. ועל פריצים שהיו אז. וזהו ופרים עשרה כי בפריצים יש פרים ונשאר צ' ויו"ד שעולים עשרה במספר קטן. ועל אנשי ביתר ששתי תיבות אלו עולים עם הכולל עשרים אמר אתונות עשרים. ועל ריבוי תינוקות של בית רבן שהיו שם כמ"ש ז"ל (שם) אמר ועירים עשרה שהם י"א עם התיבה כמספר ראשי תיבות של תינוקות של בית רבן. יהיו כל הרמוזים במספר קטן. כי על קוטן זכיות היו כולנה:

פסקה יח

ויצו כו'. ראוי לשית לב למה לא יצוה לדבר לעשו עד ישאל הוא תחלה למי אתה כו'. וגם אומרו לאמר הוא מיותר. וגם מה הנה שלש שאלת אלו. וגם הי"ל לאדוניו לעשו:

ועוד מה צורך אומרו והנה גם הוא אחרינו. ועוד אומרו ויצו את השני כו'. למה לא כלל אותם כאחת. לומר ויצו את כל אחד מעבדיו כי יפגשך כו'. ועוד באמור אחרי העדרים לאמר. כי או' לאמר הוא מיותר ועוד אומרו ואמרתם כו' כי אחר או' ואמרתם כו' היה די יאמרו גם הנה עבדך כו' כי אמר אכפרה כו':

לכל אחד ולא לכלם באחרונה. וכן מלת גם הוא מיותר:

והנה דרך עבד איש המוליך מאדוניו מנחה לשר וגדול. שאם ישאלוהו האיש המקבל למי אתה ולמי אלה. לענות ולומר אני עבד לאדוני פלוני ומשלח דורון לאדוניו פלוני. אך אם לא ישאלוהו דבר. כי אם הוא יתחיל לדבר. יאמר עבדך פלוני משלח לך דורון זה. ולכן להיות חפץ יעקב להראות לעשו. כי גם בביתו היה בלתי מתנהג בשררה רק

כעבד לעשו. צוה לראשון שלא לדבר פן יפגשהו וישאלהו עשו למי אתה. למען יראה שלא יענה עבד לאדוני יעקב כי אם לעבדך ליעקב שאפי' בנוגע אל עבד יעקב עם אדוניו. לא יקראהו אדוני בפני עשו כמשפט המדבר לפני המלך שלא יכנה בשם אדון אל זולת המלך על דרך מאמרם ז"ל (שבת דף נ"ו) שע"כ חייב אוריה החתי את ראשו למלך. שקרא אדוני את יואב בפני המלך. וזהו אומרו לאמר כי יפגשך כו'. שציוהו לאמר כאשר יפגשהו וישאלהו ולא מקודם. ואמר שישאל למי אתה כו'. והוא כי יחפוץ לדעת אם באומרו למי אתה. יענה לאדוני לעשו. וגם ירצה לדעת אם הוא מקדים לשלוח נכסיו לבית יצחק אביו ולא מנחה היא לו. וזהו ואנה תלך. ואם הוא דורון. ולמי אלה כלומר שאם הוא לי. הלא מה אלה לי אחר שהכל שלי. כי כל עושרו גנוב הוא אתו. וגם למה הדורון הוא לפניך ולא לפניו. כי דרך איש הבלתי מחזיק עצמו לשר וגדול ונותן דורון לגדול ממנו שהוא בידו מביאו ולא ביד עבדו. וא"כ למה אלה לפניך ולא לפניו. על כן אז תענה ואמרת. מה שאמרת למי אתה. לעבדך ליעקב. ואשר נסתפקת אם משלח לביתו או דורון הוא. הלא מנחה היא שלוחה. ולא תאמר אם הוא עבדי גם כל נשאר אצלו הוא שלי ואיך משלח מגמלא אונא. כי כל אשר לו לי הוא שלקח ברכתי. כי הנה כן הוא כי הלא גם אני. שאני עבדו שלך אני וזהו לאדוני לעשו. אלא שבוטח בך לא תקפי' כי מידך נתן לך ותמחול השאר. ועל אומרו לפניך כלו' שהיה ראויה יעקב עצמו מביא המנח' לפניו אל תחוש כי והנה גם הוא אחרינו. והוא בשום לב אל אחרינו ולא אמר אחרי. כי לא נזכר כעת זולת הא' אך אמר אם לא היה רק עדר זה היה בא אחר עדרו אך והנה גם הוא. שמרבה הגם. את מביאי מנחה כראשון המדבר והוא אחרינו של כל המביאים והנה עם כל א' מהבאים אחר כל עדר לא היה מדבר עד ישאלהו עשו. היה נראה מצות אנשים מלומדה להחניף אותו ולא כן לב יעקב. על כן ויצו גם את השני וגו' לאמר גם הם כראשון אך לא אחר שאלתו רק כדבר הזה תדברון אל עשו מיד במוצאכם אותו טרם ישאל וחזר ואמר ואמרתם גם כו'. והוא כי יאמר עשו בלבו הלא על מה שלא בא הוא במנחתו. הנה הא' אמר אלי שהוא בא אחר כל מביאי המנחה והיה נראה שהיה סמוך לאחרון אך הנה עברו כל ההולכים אחרי העדרים ועדיין יעקב איננו ואין זה רק דרך שררה שמשלח עם עבדיו. ובלתי בא ליכנע עם מנחתו ועודנו רחוק. כי נשאר שם הלילה להעביר כל אשר לו. על כן אמרתם בהגיע כלכם גם הנה וגו' לומר כאשר אנחנו בלתי בעלי שררה כי אם עבדים. גם הנה עבדך יעקב כלומר כמונו בלתי משתרר. ומה שהיא אחרינו עדיין ולא עם היותנו אחרונים הלא הית כי אמר אוליו גו'. ובזה יתישב אומרו

גם. שאל"כ הוא מיותר ולא רצה שיבין עשו מתחלה שגם מהעדר האחרון היה רחוק. פן יחרה אפו מיד כי יבין הדבר לאט לו ואחר כל הפיוס יקבל באחרונה:

פסקה כב

ותעבור המנחה וגו'. הנה יקשה. (א) ראש הפסוק בלתי מתקשר עם סופו. (ב) מה מודיעני כי לן במחנה. ואנה ילין אם לא במחנהו. (ג) מה הנחיצות הלז לקים בלילה ולהעביר את כל אשר לו בטרם הבקר. (ד) אומרו ויותר יעקב לבדו אם עבר הכל יודע שיותר לבדו. (ה) איך נאבק איש עמו. ואיה כל מחנה אלהים. ואיך לא שמרוהו ותקע כף ירך יעקב. (ו) באומרו וירא כי לא יכול לו אם לא יוכל איך הוקע כף יריכו. (ז) אומרו לא אשלחך וגו' איזו ברכה היה חפץ אם קיום הברכות הרי אמר לו לא יעקב יאמר עוד וגו' שארז"ל שלא היתה לקיחת הברכות בעקבה וכו'. ואם כן הרי ברכו ולמה לא שלחו עד שחזר ואמר מה שמך. (ח) אומר אח"כ ויברך אותו שם שאם הוא הברכה הראשונה. הנה כבר נאמר ואם היה אחרת למה לא נתפרשה וגם אומרו שם הוא מיותר. (ט) למה זה שאל יעקב לשמו. (י) שהשיב לו למה זה תשאל לשמי ולא נתן טעם אל מה שלא ישאל שמו:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי טרם הלכו מלאכי ח"ל אשר אתו. פגעו בו מחנה אלהים וקרא למקום ההוא מחנים על שם שתי המחנות והנה אחר שליחות המלאכים נסעו משם מחנה ח"ל ונשארו מחנה אלהים הם מחנה א"י שקדמו להקבל פניו ליכנס עמו מעבר יבק לא"י: ונבא אל הענין והוא כי הנה דרך הצדיקים לבלתי עשות עיקר מהכנות טבעיות. רק מן הסיוע האלהים והנה היה ליעקב סיוע אלהים. הוא מחנה אלהים שעמו אמר שאע"פ שותעבור המחנה על פניו לא בטח בזה. כי אם והוא לן בלילה ההוא במחנה הידוע הוא מחנה אלהים הנזכר למעלה תוך המחנה שהיה לפניו מיראתו. ועודנו עומד שם נתן אל לבו הלא מחנה ארץ ישראל זה ואולי אם אתעכב פה בח"ל לא ימתינו עד הבקר שאעבור בנחל לארץ ישראל ואם לכבודי יתעכבו אין ראוי שלמעני יתעכבו בח"ל והם מלאכי א"י ומה גם בלילה זמן השראת טומאה בעולם, על כן ויקם בלילה הוא וגו' ויעבר את אשר לו. והנה כאשר עבר הוא מעבר יבק. וגם העביר את כל אשר לו עבר גם מחנה אלהים אתם כי לכך כיון. וכאשר חזר הוא על פכים קטנים. אז ויותר יעקב לבדו בלי מחנה אלהים גם הוא אז ויאבק איש עמו. והנה חלקו רז"ל (ב"ר פ' ע"ו) אם מיכאל או סמאל שרו של עשו:

והנכון על פי המשך הכתובים שהיה שרושל עשו. והענין כי אחר אשר נצטער יעקב על שלא בטח בו ית' מבלי יכנע לעשו. אז רצה הקב"ה להראות לו גדול הוא לפניו ית' ולא

יעשה לו כאשר עם זולתו. שפוקד ה' למעלה את השר כד"א יפקוד ה' על צבא המרום במרום. ואח"כ מוסר את העם אשר תחתיו ביד הטוב בעיני ה'. כי אם גם את שרו אתן בידך שאתה תכניעהו בלי שום א' ממחנה אלהים ומכ"ש אחרי כן את עשו. וזהו ויאבק איש עמו מי נתמלא אבק האיש שעמו הוא שרו וז"ש לו כי שרית עם אלהים וגו' לומר הנה דרכו ית' שהוא עצמו פוקד את צבא המרום במרום. ואח"כ ואת מלכי האדמה וגו' אך תחת אלהים אתה כי שרית עם אלהים הוא השר באדמה ומכ"ש שעם אנשים שתחתיו. ותוכל לשון עבר כאלו כבר יכולת:

או שעור הענין בשום לב אל אומרו ויקם בלילה הוא. כי מלת הוא מיותרת אך אומר הנה הוא לן בלילה ההוא במחנה אלהים הוא תוך המחנה כמדובר. ובעוד לילה המחנה ההוא עזבו. ועבר מעבר יבק לא"י ובראות עצמו משולל מהם. קם בלילה ויקם וגו' וזהו ויקם בלילה הוא כלומר מה שקם בלילה להעבירם היה להיות הוא כלו' לבדו כי מחנה אלהים כבר עבר ועל כן ויקח וגו'. ויעבר את כל אשר לו ופי' הטעם שהוא על כי ויותר יעקב לבדו. והאלהים עשה להראותו כי גם את שרו של עשו יוכל ומה גם את עשו עצמו כמדובר. כי לא היה בא אצלו להלחם בו. אם לא היה יעקב לבדו בלי מחנה אלהים. והיה באישון לילה כי אז שליטתו וגם בח"ל. ואת כל אלה הכין הוא ית' למען יערב אל לבו שרו של עשו להלחם ביעקב וזהו ויותר כו'. ובזה ויאבק איש עמו ויראהו הוא ית' כי גם בו ישליטנו האלהים ככל הכתוב. וזהו ויאבק וגו' לרז"ל (שם) מי נתמלא אבק וכו'. או על דרך הפשט מי היה נאבק ונאחז ממי האיש כי ויאבק הוא לשון נפעל והיה עד עלות השחר כי עד אז יש שליטה לחיצונים:

פסקה כו

וירא כי לא יכול לו וגו'. הנה שרו של עשו בא לפגוע בו לשלוט בכל עצמו. והוא כי יש עבירות הפוגמים בכל עצמות האדם ויש פרטיות אל א' מאבריו והנה חשב יוכל לו על דבר א"י אשר עזב וכבוד הוריו כמה שנים וכיוצא מדברים הכוללים האדם כלו. וירא כי לא יכול לו. הוא את כל עצמו אז בקש לו דבר פרטי. ופשפש ולא מצא רק בדבר שתי אחיות המתייחסות אל הירך כד"א יוצאי יריכו על פרי בטן ואז ויגע וגו' כי מצא מקום הפגם לנוח. והנה היה מקום לומר איך שרה עם אלהים והלא נקעה יריכו. לז"א בהאבקו עמו לומר כי גם שנקעה יריכו לא נהפך הנס אל הרודף. כי עדיין היה בהאבקו עמו. כי עודנו האיש מתמלא אבק מיעקב. או ע"פ דרכו בהיותו נאבק ונאחז עדיין האיש מידו ולא נתהפך הענין:

פסקה כז

ויאמר שלחני וגו'. להיותו שרו של עשו אמר שלחני כי עלה השחר ועברה שליטת חיצונים וכעת לא תהי' תפארתך שתוכל לי. והנה יעקב היה מסתפק אם היה מלאך קדוש. והיה אומר כי עלה השחר שהגיע עת אומרו שירה. או שר עשו והיה על כי אז עברה שליחתו ובין כך ובין כך אמר לא אשלחך כי אם כו'. שהוא שיקיים לו ברכות אביו. אם הוא שר עשו שהוא בעל דינו שיודה לו. וז"א ברכתני ולא אמר תברכני כי על קיום מה שעבר היא. ואם מלאך קדוש הוא גם ברכתו תעזרנו. ולהיו' כי סמאל הי' לא רצה לברכו ולהודות לו רק בישרו שהוא ית' יברכנו וזהו לא יעקב יאמר עוד וגו' כי שרית עם אלהים כו' כמו שביארנו. יכולת עם השר כ"ש עם אנשיו שתחתיו. אז כשמוע יעקב את דבריו. אז פתחה אזנו כי מה שהיה ספק אצלו היה נוטה לצד היותו סמאל. באמור אליו כי שרית כו'. שמורה כי אחר שיכול על השר. יוכל לאנשים שתחתיו. לכן להתחזק בדבר אמר לו הגידה נא שמך לראות אם יאמר מיכאל או סמאל. והוא בשומעו רגז ופחפד מלהגי' שמו פן משנה שברון ישברנו. לכן מדאגה מדבר זה ענה ואמר למה זה תשאל לשמי. כלומר הלא כל חפציך הוא על הודאתי הברכות הנני מודה וזהו ויברך אותו שם. מה שעד כה לא עשה כן רק שבישרו מה שיברכו ה' בבית אל.

פסקה לא

ויקרא כו'. ראוי לשים לב. (א) מהטיבו של שם זה. ולמה תודיענו התורה קריאתו. (ב) מי שראה ב' מחנות שרפי קדש ולא תמה. איך מראות אחד היה מן התמיהין ואמר כי ראיתי כו'. ותנצל נפשי. (ג) אומרו ויזרח לו השמש האם לו לבדו זרח. ועוד אומרו כאשר עבר את פנואל ולא אמר את פניאל כאשר קרא לו יעקב. (ד) אומרו ע"כ לא יאכלו כו' היה ראוי ליכתוב אחרי אומרו ויגע בכף יריכו ותקע כו' ע"כ לא יאכלו כו' ולא אחר סיפור שנסע אל מקום אחר. (ה) למה מזכיר כי נגע כו' ולא הפגם והיל"ל כי נקעה ירך יעקב גיד הנשה:

אמנם אחר הכירו כי שרו של עשו היה הוא תוקף הדין והרוגז. הפך המלאכים המלוים אותו אז שילם תודות לו ית'. ואמר אין זה כ"א המקום הזה שהיו בו מחנים של מלאכי אלהים עוזר לי וקרא אותו פניאל. והוא בהזכיר מאמר חכמי האמת על פסוק (תהילים ז':י"ב) ואל זועם בכל יום. כי מדת אל הוא החסד זועם את מדת אלהים בל תפעול רוגז. ועד"ז יתכן אמר יעקב הנה בזכות המקום נעשה כאלו פנים שלי היו אל. כי נזעם נגד פני אלהים. זהו כח רוגז שרו של עשו כי הנה ראיתי אלהים זה פנים אל פנים. כי לא היו עמי פנים חדשות שלשום מלאך ממחנה אלהים ולא פני אדם זולתנו. רק פני ופניו ותנצל נפשי:

גם יכוין עד"ז במה שידענו כי את כחות חצונים איש אחד רואה וניזוק שנים רואים ולא נזוקים כו'. וזה יאמר אילו היה איש אחד עמי לא יפלא שלא נזקתי. אך היינו אני והוא פנים אל פנים לבדנו. ועכ"ז ותנצל נפשי הוא פליאה. ולמ"ש ז"ל (ב"ר פ' מ"ה) על פסוק ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כו'. שאמר לו הקב"ה אני בכעס ואתה בכעס. יאמר פה מה שיפלא הפלא ופלא. הוא כי אלו ראיתיו שלא בכעס או שאני לא הייתי כועס עליו לא היה פלא כ"כ אך היינו פנים אל פנים. אני בכעס והוא בכעס ושמא תאמר מה תתהלל והלא נקעה ירכך. לז"א שני טעמים אחד באומרו ותנצל נפשי לו' דבר גדול הוא בערך מה שותנצל נפשי. ועוד כי מיד נרפא. כי הנה ויזרח לו השמש והוא מהשארז"ל (ב"ר פ' ע"ח) בפסוק וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא כו'. כי השמש שבוער את הרשעים כי הנה יום בא בוער בתנו' כו' ולוהט אותם כו' שהיא חמה מנרתק' ירפא את הצדיקים. וזהו שסמך ואמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כו' וזה יאמר פה ויזרח לו השמש. כי לו לבדו שהיה ירא ה' יזרח השמש הידוע שמש צדקה ומרפא ולמה הוצרך הלא הוא על כי והוא צולע על יריכו כדי לרפאותו. ועל שיחס יעקב בענותנותו אור פניו אל איכות המקום. ע"כ אמרה תורה כי לא כן הוא כי הלא ויזרח לו השמש לרפאתו כאשר עבר את פנואל ואלו אותו המקום היה הגורם גם רפואתו ראויה היא תהיה שם. אך אין זה כ"א שפני יעקב מצר עצמן שורה בהן אל אלהי ישראל. וע"כ להורות זה קראו עתה פנואל. לומר כי פניו של יעקב בלבד הם הגורמים שהיה בהם תואר יחס אל. לזעום את כח הרוגז כמדובר למעלה ולא שהמקום ימלא חסרונו חלילה. שמא תאמר א"כ שמיד שב ורפא לו למה לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. לז"א ע"כ לא יאכלו כו' על כי נגע כו' ולא על מה שנמשך אח"כ כ"א נרפא הירך לא נרפא' שייכות שליטתו בגיד הנשה. עוד יכוין בל נאמר לא יאכלו את כל הירך לז"א כיון שיזרח כו' נרפא הירך. ע"כ מה שלא יאכלו הוא את גיד הנשה שהוא כי נגע כו' כי הושלט לנגוע באבר ההוא. יורה כי אחיזה מה מצא. ודי במה שנגע. או יאמר אם הפגם היה על נושאי שתי אחיות. לא יאכלוהו בני השנית ובני הלחנות כי הראשונה בהיתר היתה. לז"א ע"כ לא יאכלו בני ישראל כלם את גיד הנשה. על דבר כי נגע בכף ירך יעקב ובבחינת היות הפגם מה ביעקב כל יוצאי יריכו מקבלים רושם:

פרק לג

פסקה א

וישא כו'. ראוי לשים לב. למה שם כל ילדים אצל אמותם. ואחר כך וישם כו'. והיה לו מתחלה לשום את השפחות עם ילדיהן ראשונה. ואח"כ את לאה כו'. וגם הי"ל בלאה וילדיה שניי' ולא אחרונים רק ביוסף ורחל:

אך נתן אל לבו לעשות ב' דברים. (א) לשום כל בנים אצל אמם לאה וגם ילדים ורחל עם יוסף ושפחות עם ילדיהן למען יכמרו רחמיו ית'. כ"א יבא ויכם יהיה אם על בנים. הפך מאשר חס הוא ית' על קן צפור. (ב) לשים את השפחות וילדיהן ראשונה שיפגע בהם עשו ראשונה ואח"כ את לאה וילדיה ובאחרונה את רחל ויוסף. וירא והנה אם מתחלה ישים השפחות וילדיהן ראשונה ואח"כ את לאה וילדיה אחריה' ואח"כ את יוסף ורחל אחרונים הנה יקפידו השפחות ובניהם שנותנם אל מול פני המלחמה ולאה תקפי' שמרחק את יוסף ורחל מלפני עשו יותר מלאה וילדיה. ע"כ ראשונה מבלי השקפה אל מקום מושבם שם כל אם אצל ילדיה למען יראו השפחות כי גם בהן חס שיכמרו רחמיו ית' על אם על בני'. ובזה לא יהרהרו שגעל בהם ונותנם אל פני המלחמה. משא"כ אם מתחלה היה שם אותם עם ילדיהם ראשונה כי לא יחשבו כי ג"כ כיוון אל היותם אם אל בנים. וגם קרוב להן לחשוב כי להיותו עסוק בהן בשומו באחרונה ילדיהן. אותן היחל מהם וישם אותה ראשונה. ואח"כ את לאה וילדיה ולבל תקפיד לאה ותקנא באחותה. ע"כ מתחלה כאשר שם כל ילדים אצל אמם היחל מלאה כאומר על לאה ועל רחל. להורות כי חס עליה לרמוז אם על בנים בה קודם לרחל. וסיים בשפחות ועודנו עסוק בהן היחל בהן לשום אותן ראשונה ואת לאה וגו' אחרונים. כי לא שם מיד את רחל ויוסף אחרונים רק שהם מעט באופן שהיה נראים כעת אחרונים. ואח"כ אחר ההפס' כלאחר יד שם את רחל ויוסף אחרונים ועל כן נאמר אחרונים בב' הכתובים. ואח"כ תקן כל הקנאות ג"כ במה שהוא עבר לפניהם קנאת השפחות וילדיהן שהיו אחורי יעקב. והוא שומר לראש' ונמצאת רחל ויוסף רחוקים משמירתו מלאה. אם היה נשמט איש מאת עשו לגשת להכות במחנה מהעבר הלז.

פסקה ג

והוא עבר וגו' ע"ד הפשט יאמר כי הנה ב' בחינו' היו לעשו. (א) מצד מהותו במה שהוא עשו (ב) במה שהוא אחיו שיהיה בו צד טוביות והנה בתחל' היה מסתפק אם היה מתנהג בבחינ' עשו או אחיו. כאומר אל עשו אחיו כמפורש למעלה. ובזה יאמר וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו למתק מרורות חמת בחינת היותו עשו. עד גדר הקר' אחיו ולא שוה לו כי הנה וירץ עשו לקראתו בבחינת היותו עשו. לקראתו להמיתו

אלא שבהגיעו אליו הגין זכותו וישקהו ויבכו זה על שלא יכול לשלוט בו וזה שלא האמין הנצל ממנו:

ובזה יהיה מדוייק אומרו בתחלה אחיו ואח"כ עשו ובמדרש (ב"ר שם) אומרו כי לא לאחיו השתחוה כי אם אליו ית' ופירשו אומר והוא עבר לפניהם שהיא השכינה. כד"א והוא אסור בזיקים. והוא עומד בין ההדסים. ולפי זה יתכן אומרו עד גשתו כו' טרם יזכיר שבא עשו שהיל"ל וירא את עשו אחיו וישתחו ארצה כו' עד גשתו אליו אך לא יצדק עד גשתו אל מי שלא נאמר שהיה רחוק תחלה. וגם אומרו מלת עד ב' פעמים עד גשתו עד אחיו וגם לא יצדק אומרו וישתחו. בבלתי הזכיר למי אך הוא. כי והוא שהוא שכינה עבר לפניו וישתחו. ז"פ עד גשתו עד השכינה הנז' במלת והוא ואח"כ עד אחיו:

פסקה ה

וישא כו'. הנה אומר יעקב הילדים יראה מיותר והיל"ל אשר חנן כו'. אך הנה עשו נתן עיניו בנשים. אולי אחת מהן בתו הגדולה וימהרנה לו לאשה לכן השיב ואומר הילדים הם אשר חנן כו'. כלומר את הנשים אשר אתה רואה. אינן מאשר חנן כי נשי הן ואינן בנותי. ואם נשים לב אל טעם שבמלת הילדים יהיה באמר לו בהרמת קול הילדים כלומר כי עליהם ודאי אתה שואל ולא על הנשים נשאת עיניך כי לא נחשדת בכך. הם אשר חנן ה' את עבדך והוא בתנוע' הרמת קול זה כאלו ברור לו שלא יחמדם ויבוש בראותו שמרחיק יעקב הדבר מלחשוב שהוא שאל על הנשים כי חלילה לו. וגם רמז לו כי אפי' יהיה ליעקב בת והוא שכל אשר לו הוא למצא חן בעיניו. כי כל מה שקנה עבד קנה רבו. כי הנכסים יחשבו כשל עשו לא כן הילדים כי הם אשר חנן ה' את עבדך. כלומר שעם היותי עבדך הם חנונים אלי מאת ה'. וגם זה אפשר כיון בטעם שעל מלת הילדים שהתורה רמזה מה שכיוון כמרים קול באומרו הילדים כלומר אינן מסוג הנכסים כי הם אשר חנן כו':

פסקה ו

ותגשן כו'. היל"ל וישתחו ולא ותשתחוין יורה על השפחות בלבד. וגם מלת הנה מיותרת ובלאה היל"ל ויגשו לאה וילדיה. ואם הוא על היותם עפלים אגב אמם. למה ברחל עושה עיקר מיוסף באומרו יוסף ורחל. ועוד שהיל"ל רחל וילדיה. וגם אומרו ואחר ברחל ויוסף ולא בלאה וגם היל"ל נגשו יוסף ורחל. ולא נגש:

ואפשר כי כשמוע השפחות את יעקב אומר חנן ה' את עבדך. נשאו קל וחומר אם הוא נעשה עבד לעשו כ"ש אנו שפחות העבד. על כן הסכימו להשתחוות לו אך לא כן לב הבנים והנה ילדיהן היו לפני אמותן משוכים לפניו מאמותן. ותגשנה השפחות לבדהן ממקומן עד לפני ילדיהן וזו הנה וילדיהן. עד היות הנה ראשונה לפניו וילדיהן אחריהן

במקומן ועל הקדימה הזאת מייחס ההשתחוי' אליהן באומר ותשחוין כי הן היו עיקר וילדיהן נגררות אחריהן. אמנם לאה מה שדמתה להן הוא כי ותגש גם לאה כהן ממקומן עד מקום ילדיה שהיו לפניה אך לא שתה עצמה לפניהם כמו השפחות ועל השואתן אמר וישתחוו. אך רחל ויוסף שהיו רחוקים מעשו פנימה הוצרכו להתקרב וזה ואחר נגש כו' והזכיר יוסף תחלה הוא מ"ש ז"ל (ברכות דף כ"א) על פסוק בן פורת עלי עין. ששם עצמו יוסף בפני אמו בל יסתכל עשו ביופי אמו. ועל כן יאמר יוסף ורחל כי הוא לבדו נגש עד לפני אמו ונסתרה בו בהיותו מעומד והשתחוו יחד שבשחיה אינה ניראת:

פסקה ח

ויאמר מי לך כו'. הנה אומר לך מיותר. שנית מה זו שאלה הלא מוליכי המנחה הגידו לו. אך יאמר מי לך כלומר מי הם להיות לך. כלומר כי מברכתי הוא זה לך שאל"כ מה לך פה בעה"ז. והשיב לו למצא חן כו'. לומר אדוני אתה וכאשר דרך עבד שגם שכל אשר לו הוא לרבו. מפריש משלו מנחה לאדוניו למצא חן בעיניו וזהו למצא חן כו'. וכן אמרו רז"ל (ב"ר פרשה ק') שאחר כך את הכל נתן לו על חלקו שבמערת המכפלה שנאמר בקברי אשר כריתי לי שעשה כרי מממונו ונתן לו. וזה אחשוב בכונת המסרה ג' מי לך בקרא. (א) מי לך פה חתן. (ב) מי לך כל המחנה כו'. (ג) מי לך פה כי חצבת לך פה קבר. והוא מה שכתבנו כי ראשונה נתן עיניו בנשים ואמר מי אלה לך. כלומר אם היתה ליעקב בת לנושאה וזהו מי לך פה חתן כלומר שהשאלה הא' היתה מי לך פה במה שאהיה חתן לך וכשלא יכול כאשר השיב לו יעקב כמפורש. וגם הטמין את דינה אז נתן עיניו בממון והוסיף אמר מי לך כל המחנה כי לא יאתה אך מזה לא יצא ריקן כי לקחו על הקבר וזהו מי לך פה כי חצבת לך פה קבר שכוונת המסרה לומר שמה שאמר מי לך הוא כאומר הלא מאשר שאלתי מי אלה לך הוצאתני ריקם שלא רציתני לתתן מהנכסים לא תוציאני כי מי לך כי מאין הם לך כי אם לא תתן אני אעשה שלא יהיו לך והוא על הקבר:

והנה ארז"ל כי מחנה המלאכים פגשו בעשו בדמות בעלי זיין חרב וחנית כו' והיו מכים בו הכאות והיה אומר הניחוני כי אני בן אברהם ואז היו מוסיפין זה אל זה לומר הכוהו שב ויאמר בן ליצחק אני ויוסיפו להכותו מכה רבה אמר אח ליעקב אני אז הניחוהו ושעל זה שאל מי לך כל המחנה אשר פגשתי והשיב יעקב למצא חן והלא יקשה כי איך מוצא חן במכות ה גדולות ההם. אך יאמר לא היתה עיקר כוונתם להכותך. רק למען אמצא חן במה שיניחוך באומרך כי אחי אתה:

פסקה ט

ויאמר עשו כו'. יש להקשות (א) הנה אומרו יש לי רב אינו טעם מספיק כי כל מלך רב ושליט עם שיש לולא ישיב אחור מנחה. (ב) אומרו יהי לך אשר לך אם כבר הוא לו מה אמר שיהים לו ואם הוא שנותן ומוחל לו ברכותיו. היל"ל יהי לך אשר לי. (ג) אומר אל נא אם נא הם תיבות משוללות הבנה. (ד) אומרו ולקחת שהיל"ל קח מנחתי אך לא קח שיראה שמוסיף על ד"א שאומר וגם תקח מנחתי מידי. (ה) אומר כי עלי כן כו' אינו נתינת טעם לשבח. וכן אומרו ותרצני בלתי מתיישב. (ו) מה מוסיף על הקודם באומרו קח נא כו' וגם שנותו את טעמו ממנחה לברכה וגם אומרו הובאת לך מה חידש לו (ז) אומרו כי חנני כו' יראה כנותן קוץ בעיניו. אך אמנם הנה עשו אמר אליו לא ימנע או מנחתך היא למלא חסרוני או לפייסני על הברכות. אם להעשירני הנה יש לי רב ואיני צריך מתנותיך ואם הוא לפייסני על הברכות יהי לך אשר לך. והוא כי הנה שני סוגי ברכות יש חלוקים זה מזה ראשיתה עושר הוא ויתן לך האלהים והנה לך עושר וכן יעבדוך עמים גם זה לך כי יש לך עבדים כאומרו ויתן ביד עבדיו וכן שלח אליו לאמר ויהי לי שור כו' עבד ושפחה. אמנם בסוף הברכות שהוא הוי גביר לאחיך כו' אין לך כי אדרבה אתה משתחוה לי ומחשבני לגביר ואדון לך. ע"כ אני אומר על הברכות יהי לך מהם אך לא הכל כי אם דווקא אשר לך שהוא שתי בבות הברכות. אך אשר איננו לך כעת שהוא הוי גביר זה לא יהיה לך כי לא ארצה שתמשול עלי ואיני מוחל לך חלוקה זו והשיב לו יעקב אל יתחמץ לבבך על זאת וגם לא יעלה על רוחך כי להפיס דעתך על שנתקיימו בי הברכות הבאתי המנחה כי הנה אל נא כלו' לא שאהי' גביר לך עם כל יתר הברכות לא עתה הוא כי אם לעתיד לבא:

והוא הנודע מרבותינו ז"ל (ב"ר פ' ס"ו) שאין אותן ברכות מתקיימות רק לעתיד לבא. וז"א אל נא כלומר ועל מה שאינו עתה לא תקפיד כי אין לך חלק רק בעוה"ז ולא לעתיד לבא כי זה היה נודע ביניהם כמפורש פרשת תולדות ועל אשר חשבת כי אולי למלא חסרונך שאלתי מנחה שעל כן אמרת יש לי רב. גם זה אינו אך המנחה הוא למען דעת אם רציתני כי בזאת יבחן אם נא מצאתי חן בעיניך במה שולקח' מנחתי מידי כי הלא על כן ראיתי כו' והוא כי האלהים האמור פה הוא שרו של עשו שעליו אמר כי ראיתי אלהים פנים כו' והוא כי הנה כאשר ראה יעקב את שרו ראהו בפנים של זעם נלחם. והנה כתבנו למעלה כי כאשר רץ עשו לקראתו בזעם אף הוא היה בא. לולא אלהי יעקב הגין בעדו ובהתקרבו תשש כח ודבר טובות. וז"א כי הלא ראיתי פניך כראות פני אלהים כי כן היית בפנים של זעם עלי ואח"כ ותרצני על כן לגלות לבך כי רציתני תקח לי מנחתי

מידי וזה הוא משמעות אמתי של כי על כן. כד"א כי על כן באו בצל קורתי כאלו יאמר על כי באו כמוסכ' לכל המפרשי'. וכן רמזו ז"ל (שם פ' ע"ח) שאומרו פה אלהים על שרו אמר וע"ד זה יתכן גם אם נאמר שאלהים האמור כאן הוא קדש לומר ראויה הנחתי אליך כי על כן ראיתי פניך ונבהלתי ממך פן אמות בידך כמי שרואה פני אלהים כלומר כיום המות שאין אדם מתעד ראות פני אלהים ומאז אינו ניצול ממנו כד"א (שמות ל"ג:כ') כי לא יראני האדם וחי ועם כל זה נהפכת לי ותרצני:

או יאמר אינו מנמת פיוסין רק מנחת ידידות בלבותם שנותנים דורון זה לזה בהתראותם פנים. וז"א אם נא מצאתי חן בעיניך שאהבתני ראוי הוא שתקח מנחתי ומי אמר לי שאהבתני הלא הוא כי על כן שמחתי בך כמי שרואה פני אלהים. ומזה אני מכיר כי גם אתה ותרצני. כי הלבבות כמראות שאם לא רציתני לא היית בעיני כרואה פני אלהים כי כמים הפנים כו'. והוא כמאמרם ז"ל בפר"א (פרק ל"ח) מותר להחניף את הרשעים מפני השלום:

פסקה יא

קח נא כו'. ארז"ל (חולין דף קל"ז) על פסוק מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו לא נאמר אלא ישיבו שאותה מנחה ששלח יעקב לעשו. עתידים להשיבה אלינו לעתיד לבא. וזה יתכן במ"ש ז"ל ויקח מן הבא בידו הם אבנים טובות ומרגליות שעל כן מחשב ההשבה:

ובזה יתכן יעקב אמר אל נא תמנע מקחת המנחה לשום סיבה. אם הוא לבלתי היות חייב להחזיק טובה אל תחוש כי הלא אין המתנה תמידית כי עתידה לחזור. וזהו קח נא כלומר עתה היא בלבד ולא לעולם. ואם הוא להיות כי הכל משלך ויהיה לפניך מזכרת עון לזכור את השאר. גם זה אינו כי הנה ברכה אשר ברכני ה' היא. לא משלך כי אינו לא מטל השמים ולא משמני הארץ וזהו את ברכתי ולא אמר את מנחתי כלומר מהברכה שלי. ועוד כי כבר הובאת לך וחרפה תחשב לי תחזירנה על פני אחרי אשר הובאת לך. ושמא תאמר שאחר שחלקנו וחלקי הע"ה הטוב שיש לי פה. הוא שחלק משכרי שם ניתן לי בה ואיך אתנהו לך מזה. אל תחוש כי הלא חנני אלהים טוב בעוה"ז מתנת חנם ולא נכיתי אפי' מקצת מזכותי של העה"ב. כי אם וכי יש לי כל הוא מהשכר בעולם הבא:

או יהיה ענין הכתובים בהזכיר מאמרם ז"ל (בב"ר פ' ע"ו). ויקח מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות. וראוי לדעת מה נעשה מהן כי לא נראה שהוליכו עבדיו רק העדרים. אך ויהי כי לקח אבנים טובות בידו מנחה לעשו. לראות אם יצטרכו גם זה להסר כעסו. אך עזים מאתים כו' זה הוא מה שויתן ביד עבדיו. והנה בהתראות פנים אמר לו על

העדרים שביד עבדיו מי לך כל המחנה כו'. אמר למצא חן שהוא להפיר כעסך למצא חן אז השיב לו אם דעתך שלא מצאת עדין חן. לא תמצה גם בזה כי הלא יש לי רב ובעל הון רב לא יופר כעסו בזה. ואין לי חפץ בדורון וגם יהי לך אשר לך הם הברכות כי חימה אין לי ומצאת חן ע"כ בראות יעקב את דבריו ראה כי צריך עדין לפייסו לפי ערך ממונו. ע"כ אמר אם נא מצאתי חן כבר כמאמרך יהי לך כו' ולקחת גם מנחתי מידי הם האבנים טובות ומרגליו' אותם שנאמר בהן ויקח מן הבא בידו כי ראוי הוא לך כי על כן ראיתי כו' כמפורש וזה אומרו ולקחת ולא אמר קח כי אם ולקחת נוסף על מה שביד עבדיו ואח"כ אמר קח נא עם כל זה גם את ברכתי אשר הובאת לך ע"י העבדים ולא תחוש אם אתן זה וזה כי הנה חנני אלהים כו':

פסקה יב

ויאמר נסעה כו'. הנה הסכימו רז"ל שאין פסוקים אלו כפשוטן. אלא שמאמר יעקב יעבור נא אדוני כו'. היה על שאמר לו עשו מבקש אני שאהא שותף עמך בעולמך ושהשיב לו יעקב יעבר נא אדוני כו'. וכן אמרו עד אשר אבא אל אדוני שעירה שהוא ועלו מושיעים כו' לשפוט את הר עשו ויהיה שהוקשה להם. (א) שאם נסעה ונלכה הוא ללכת יחד מאי ואלכה לנגדך שהוא בלתי מורה שותפות בהליכה שאם שיהיה לנגדו קרוב אליו פן לא ישא אותם הארץ לשבת יחדו למה יאמר שהוא ילך לנגד יעקב ולא שיעקב ילך לנגדו. (ב) מה זו תשובה כי הילדים רכים. ואדרבא על כן טוב טוב הוא יהיו יחד שאיש את אחיו יעזורו. (ג) אומרו ודפקום מי הם שידופקו אם עשו הי"ל ותדפקם יום אחד. וגם למה יחוש שידפקום. (ד) שאחר שגזרת הענין הוא ומתו כל הצאן למה מזכיר הבקר. (ה) כי אומרו עלי הוא מיותר כי אחר שמוראו הוא פן ימותו הצאן מה יתן ומה יוסיף היות עליו. וכן יש קצת דקדוקים במקרא שיתישבו על פי דרכנו בס"ד. והוא בשום לב אל הנודע לנו מרז"ל במקומות רבים כי האומות נמשלו לפרים כענין פרי החג וישראל לצאן ונבא אל הענין בהזכיר מאמרם ז"ל במדרש (ב"ר פ' ע"ז). וז"ל הילדים רכים אלו משה ואהרן והצאן והבקר אלו ישראל. כד"א ואתן צאני כו' ודפקום לולי חסדי ה' ומתו כל הצאן בימי אדרייאנוס קיסר ע"כ:

והנה אומרם והצאן והבקר אלו ישראל אינו מביא ראיה רק על הצאן. אך עדיין קשה מנין שגם הבקר הם ישראל. אך ודאי שאין כוונתו לומר אלו ישראל רק על הצאן ולא על הבקר. והענין כי הנה עשו אמר נסעה ונלכה כו' ודעתו במה שכתבנו בכוונות יצחק בעלות על לבו לברך את עשו שהיה להשליט את אדום על ישראל ד' פעמים בד' הגליות שיהיו ארבעתן ביד אדום ולא שוה לו רק בשליטתו בגלות הד' בלבד כי הוא חלקו מצד

עצמו כאומרו והיה כאשר תריד כו' כמפורש שם בס"ד. אך על מה שקודם גלות אדום אין לאדום שליטה על ישראל. והנה אמר עשו הנה מעתה נסעה יחד בשותפות כמ"ש ז"ל (שם פ' ע"ח) על פסוק שאחר זה בקש היות לו שותפות עמו. אלא באמרו בעולמו של יעקב:

ולפי דרכנו במדרש הנזכר הוא נסעה יחד בשותפות בעה"ז ונלכה כי יהיה לנו התהלכות וקיום כי איש אל אחיו יאמר חזק אך בזאת כי לסוף ואלכה לנגדך בגלות הד' כי אז היא שליטתי כי אז אתקומם נגדך אז השיב יעקב ואמר אי אפשר כי הלא הילדים הם משה ואהרן רכים מהעמים עול הנהגת וקיום שתי אומות יחד כי אפי' על ישראל לבדן אמר לא אוכל לבדי כו' ואם תאמר אלי שאשתף זכותי ואשא אותן על שכמי. הנה זה יהיה כעת אך בבא זמן שליטתך בגלות הד' בימי אדריאנוס קיסר בביתר יסתכנו כל ישראל כי בהתחברם אלי בנחלה תחזק ידם כ"כ בבא עת שליטתם תגבר ידם כ"כ עד בלתי השאיר שריד חלילה וז"א והצאן שהם ישראל עם הבקר מלכי אדום שהם נקראים פרים ואם ב' האומות תהיינה עלות עלי שעלייתן עלי שאסמוך ידם בזכותי. הנה כל כך תחזק ידם עד שומתו כל הצאן וזהו ודפקום כלומר הבקר הנזכר ידפקום את הצאן הנזכר עד שומתו כל הצאן:

ושעור הכתוב על אומרו נסעה ונלכה. אמר הילדים רכים ועל אומרו ואלכה לנגדך אמר והצאן כו' אם מעתה יהיו צאן ובקר עלות עלי ומתו בזמן ההוא כל הצאן אך יעבור נא אדני לנהוג אדנו' ושררה תחלה בע"הז וזהו לפני עבדו כי אני אחרון שחלקי בעה"ב ושמא תאמר שלא אוכל לבדי לסבול צער העה"ז כיון שאין להם חלק בעה"ז כלל ואיך יתקיימו כלומר ולכן טוב טוב שאתחבר עמך בעה"ז כמאמרך נסעה ונלכה כי תהי' לנו מעיר לעזור בע"הז כי היא חלקך ומאשר לך ייטיב לי בעה"ז. הנה אין צריך כי ואני אתנהלה לאטי בעה"ז ומה שאוכל עמוד בגליות עם שאין לי חלק בזה העולם. הנה ע"י ב' זכיות אתנהלה שלא יעדרו מזרעי א' זכות שלא תבצר בכל דור וזהו לרגל המלאכה אשר לפני שהיא תורה כי יושב אהלים היה ואמר כי זרעי המתהלכים בתורה שהיא מלאכ' אשר לפני כי יושב אהלים היה. וגם זכות תנוקות של בית רבן הבל שאין בו חטא וזהו ולרגל הילדים ע"י ב' זכיות אלו אתנהלה עד זמן שאבא אל אדני שעירה שהוא זמן ועלו מושיעים כו' לשפוט את הר עשו. ויאמר עשו בין כך ובין כך שעדיין לא ניתנה תורה ואין זכותם כאשר אחר הנתינה כי גדול המצווה ועושה כו' באופן שהשתי זכיות הנזכר אינן כעת אציגה עמך מן העם אשר אתי יהיו לך לעזר בע"הז שאין לך חלק בו והשיב שני טעמים אחד למה זה אטריחך ועוד שאם אמצא חן הוא בעיני אדוני אך לא בעיניהם:

פסקה יח

ויבא יעקב שלם כו'. ראוי לשים לב מה צורך הודיעו שבא שלם ואפי' למ"ש ז"ל (שם פ' ע"ט) שלם בגופו שלם בממונו. מה צורך הודעה זו אז. וגם אומרו אשר בארץ כנען הוא מיותר. וגם מה צורך הודיענו שויחן את פני העיר שקנה חלקת השדה במאה קשיטה. וגם מה ענין קרוא אותו הוא יתברך אלהי ישראל. והנה למעלה פירשנו על פסוק ושבתי בשלום אל בית אבי כו' שבקש יעקב כי בשובו בשלום אל בית אביו. יעשה לו הוא ית' יתרון על אבותיו. כי הנה אברהם כנה הוא ית' את שמו עליו אך היה אחר מותו. נוסף עליו יצחק שהיה בחייו אך היה על היותו סומא חשוב כמת. והוא באומרו אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק שהוא את אברהם אחר מותו ואת יצחק בחייו ובהיותו סומא. אך אלי זה החסד אשר תעשה עמדי יתירה גם על יצחק כי ושבתי בשלום בלי שום פגם. לא כאבי שהיה סומא רק בשלום ועכ"ז והיה ה' לי לאלהים שיכנה ה' שמו עלי ליקרא אלהי יעקב בחיי וכאשר שאל הוא כן עשה לו הוא ית' כי הנה ויבא יעקב שלם בגופו. בשובו אל בית אביו שהוא עיר שכם אשר בארץ כנען. אשר שם בית אביו וגם לא היה עני שהוא ג"כ חשוב כמת כי הנה היה בבואו מפדן ארם שעדיין לא נתן נכסיו לעשו. ומרוב עשרו ויחן את פני העיר שנתן להם מתנות רבות והיה מוותר עד קנות חלקת השדה כדי לנטות שם אהלו במאה קשיטה ועכ"ז שהיה שלם בגופו וממונו בחייו בלתי חשוב כמת כאשר הציב מזבח כנה שמו עליו ליקרא הוא ית' אלהי ישראל בחייו. ולבל יאמר איש למה עשה ית' ככה והלא הן בקדושיו לא יאמין כי אין אמונה בבשר ודם בחייהם לזה הקדים ואמר ויקרא לו אל לומר לית דין בר נש כיתר אנשים רק אל כי שרה אל אלהים והוא שרו של עשו שאין כח אדם יכול לו אם לא כח אל כמו שכתבנו למעלה. שעל כן קרא שם המקום פנואל שפניו היו כאל שזועם את אלהים היא מדת רוגז שרו של עשו ואם כן ראוי הוא אכנה שמי עליו ליקרא אלהי ישראל בחייו בלתי היות חשוב כמת כמדובר. וזהו ויקרא לו אל וע"י כן אלהי ישראל יכונה עליו:

או יאמר מקושר אל מה שלמטה ותצא דינה כו' והוא כי באה התורה ללמדנו דרך ארץ כי רע ומר דרך אשה יצאנית פן יקר מקרה בלתי טהור כי הלא דינה בת יעקב יצאת לראות בבנות הארץ ונאנסה והנה הסבות הקרובות לדבר ולומר כי הנה היו גרמת נזקה לא יצדקו בה הלא המה כי יאמר איש אינו מן התימה לתפוס את בת יעקב כי הלא כמקרים ההם יקרה להולכי דרכים במקומות אשר לא יכירום ולא ידעו חשיבותם. או טעם ב' אולי לא נכון לב אנשי המקום עם אביהם לסבה מן הסבות:

או טעם ג' כי אין ייסורין בלא עון ולא טוב בעיני ה' אבי הנערה ותקל כבודו בעיני יושבי הארץ כי אשום אשם לה'. על כן הקדימה תורה ותודיעני כי לא זה ולא זה גורם כ"א הטעם הא' איננו כי הלא ויבא יעקב שלם בלי שום פגם עיר שכם אשר בארץ כנען ארץ מולדתו ומחוז חפצו בבואו מפדן ארם ממרחקי ארץ ובכל הדרך ההוא לא נזדמן לו לא שטן ולא פגע רע עד הגיעו אל מחוז חפצו הנה כי לא זה גרם לו וגם לא מטעם הב' כי אדרבא ויחן את פני העיר שהנחה למדינה עשה כמ"ש ז"ל (שם פרשה ע"ט) כי טוב היה בעיני עם הארץ וגם בעיני המלך אבי שכם כי הנה אפילו המקום שנטה אהלו קנה ממנו במאה קשיטה וגם לא מהטעם הג' כי הלא טוב בעיני האלהים היה. כי הנה ויצב שם מזבח ויקרא לו הוא ית' אל. מי שהוא אלהי ישראל על הדרך הנזכר. או יהיה אומרו ויקרא לו כו' מאמרנו על מאמרו ית'. בבת קול היוצא בימי ר' חנינא בן דוסא כל העולם נזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. שדעתנו הוא שאומר הוא יתב' כי לא יבצר מר' חנינא פירות תורתו לאכול לשבעה ולמכסה עתיק בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא אלא שבחבורתו נרפא לנו. שמצמצם עצמו להשפיע בזכותו על זולתו וז"א כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני ומה הוא זכותו כמיוחד לזה הוא כי די לו בקב חרובין שע"י מה שמצטמק יפה לו וטוב לעולם באופן שחיי כל העולם תלוי בו ויחשב בעיניו יתב' כזן את העולם כלו בזכותו וע"ד זה יתכן יאמר ויקרא לו ליעקב אל לומר כי כאשר בחסד אל עולם יבנה כן יעקב יתואר בתואר זה ואני ה' מתנהג עמו במדת אלהים. וז"א ויקרא לו אל אלהי ישראל. שקראו ליעקב אל בונה ומקיים עולם כתואר אל ע"י היותו יתב' מתנהג עמו בתואר אלהים ביסורין וטלטולים שהוא אלהי ישראל הנה כי טוב היה גם בעיני ה' בעצם ואם כן איפה מי גרם לו חרפת נבל לאנוס את בתו אין זה כי אם שותצא דינה כי יציאתה גרמה לה. והלא יפלא מזרע קדוש כמוה להיות יצאנית. מה שאין דרך נשים ומה גם נערות בתולות והנה ארז"ל (שם פרשה פ') שז"א בת לאה מה אמה יצאנית כדכתיב ותצא לאה לקראתו כו' אך עדיין אינו דומה כי אמה יצאת לקראת בעלה. עוד אמרו שעל דבר שמנעה מעשו נתפסה ועדיין אל מדת היותה יצאנית אינו מספיק. לכן אחשוב כי באה התורה לתת טוב טעם לדבר באומרו בת לאה כו' והוא בשום לב אל הודעה זו שהיא בת לאה ושילדה אותה ליעקב אך תתן שתים שלש טענות. אחד באומרו בת לאה כו' והוא כנודע מרז"ל (ברכות דף ס') על פסוק ואחר ילדה בת כי בן היתה אלא שאחר הורתה מזכר תמים בקשה לאה רחמים תתהפך לנקבה בל תגרע רחל מהשפחות שלא תלד רק אחד להשלים הי"ב שבטים הנה כי דינה בהורתה היתה זכר אלא שנתהפכה אח"כ. ולכן מי ששרשה זכר אינו מן התמה תהיה יצאנית כי כן

יעשו הזכרים וכל דבר הולך אחר שורשו. וז"א ותצא דינה ואל תתמה על יציאתה כי הלא אם היא בתה היא של לאה ולא של יעקב כי הוא זכר עשאה כי כאשר ילדה ליעקב. לומר כי היות בת ליעקב הוא בליד' אך לא בהריון וז"א בת לאה אשר ילדה ליעקב. וא"כ אל תתמה על היותה יצאנית:

טעם שני כי הלא לא כיונ' לשוט בארץ ולהתהלך בה לראות בחורי עם רק לראות בבנות הארץ לערב דעתם עם הבנות וגם בזאת לא תאשם בעצם. כי לא שתה לבה פן תאחז. כי הלא לולא ראה אותה שכם בן חמור שהיה נשיא הארץ היא לא נתפסה מה שלא יערב אל לבו זולתו והידוע ידעה יפגשנה בן המלך. ולא עוד כי אם שגם אם בטבע חלוקה היה לה לחוש יפגוש בה. לא יעלה על לב רק יתבענה מאביה ואחיה אך לא שבשטף עובר יקח אותה וישכב אותה ויענה כי זה לא חשב אנוש. וזהו וירא כו' וישכב כו'. והודיעתנו התורה אלהית שעם שעשאה כלי לא כרתה ברית עמו כי ותדבק נפשו בדינה בת יעקב. אך היא לא דבקה נפשה בו לקדושתה וכן ויאהב הנערה אך היא לא אהבתו. כללות הענין כי למדתנו התורה מה גדלה רעת יציאת האשה כי עם היותה בת יעקב. והיא גם היא קדושה מצד עצמה ומסולקת מכל פנייה בלתי טובה. לא שוה לה לבלתי יקרה לה מקרה רע ומר טמא יטמאנה ומה גם כל אשה אשר לא תרחק כמוה כי המכשלה הזאת תחת ידה כפולה ומכפלת:

עוד יתכן למדתנו התורה ג' למודים (א) בעיקר גדול הלא הוא להבחין בין נפש טהור לטמא כי מי יתן טהור מטמא. וזה בג' בחינות (א) כי טבע כל דבר טמא לחבוק הידבק בקדושה ולטמאה (ב) כי לא תוכל הטומאה לידבק בדבר קדוש עד יטיל בו זוהמא ויטמאנו תחלה לנגדיות איכותם. (ג) כי גם אחרי אשר הוטמאה וידבק המטמא בטהור. לא ידבק הטהור במטמאו גם אחרי הטיל בו זוהמא. וזה ענין הכתובים וירא אותה שכם בעל נפש טמאה ומיד חשק לטמאה ולהטיל בה זוהמא לידבק בה וישכב אותה ויענה. ועל השנית אמר ותדבק נפשו כו' לומר כי עד אשר טמאה וישכב אותה ויענה שהטיל בה זוהמא כפולה לא דבקה נפשו בה שנמצא כמין במינו. והג' הורה ג"כ בזה כי הוא דבק נפשו בה אך היא לא דבקה נפשו בו. ולא עוד כי אם שויאהב את הנערה ולא קץ בה כאמנון בתמר והוצרך לדבר על לב הנערה דברי פיוסין עם שעשאה כלי ונהפוך הוא לפי הטבעה. והנה מן הבחינה הג' נתיירא יעקב פן לא תעצור כח קדושת נפש בתו מלקשר בו אהבה ותאהבהו. וזה מאמר הכת' ויעקב שמע כי טמא כו' והוא כי חש פן ע"י אשר הוטמאה נעשה כמין במינו בעצם ותדבק נפשה בו. ואם ישלח אחריה תמאן. ע"כ והחריש כו' ויתנו דבר ועצה הלום. גם כיון ראו מה בין טמאה לטהורה. כי גם שהטיל

בה זוהמא לא דבקה נפשו בנפשה כי מה לתבן את הבר כי אם נפשו בגופה שהוטלה בו הזוהמא. וזהו ותדבק נפשו בדינה וגם זה להיותה בת יעקב אשר החביאתה מעשו וע"י השווי הלז נמשך שויאהב את הנערה שאל"כ לא היתה אהבה. כי לא תתהוה אלא בין השוים כנודע וע"י כן קבלה פיוס. וזהו וידבר על לב הנערה:

פרק לד

פסקה יא

ויאמר שכם כו'. הנה יקשה (א) אומרו לאמר הוא בלתי צודק עם אומרו קח לי את הילדה כי הכל הוא דברים שבינו לבינו (ב) כי פ' ויעקב שמע כו' יראה נכנס בין הדבקים (ג) באומר ויתעצבו כו' נראה כי תחלה התעצבו מעט ואחר כך ויחר להם מאד ונהפוך הוא כי אדרבה תחלה יחרה אף האיש מאד ואחרי כן הולך ושוכך (ד) אומר כי נבלה כו' שכופל הענין ומשלשו ומשלה המלות ועוד היה לקצר כדרכה של תורה (ה) אומרו וכן לא יעשה (ו) שנותו את טעמו מישראל ליעקב. (ז) אומר וידבר חמור אתם לאמר. כי מלת לאמר מיותרת ואינה לאמר לזולת כי המה ואביהם שם יחד היו (ח) אומרו שכם בני חשקה נפשו כו' איזה התנצלות הוא נותן על מעשה הרעה רק כגוי אשר צדקה עשה בא לשאול אותה לאשה (ט) אומרו נא מיותר (י) מה מתקן באומרו והתחתנו אותנו כו' על הנבלה אשר עשה כן כל יתר הבטחות ונדבות אמנם הנה טרם דבר על לב הנערה חשש שכם פן יאמרו אביה ואחיה נקרא לנערה ונשאלה את פיה. ע"כ תחלה וידבר על לב הנערה ואח"כ ויאמר שכם אל אביו. לאמר לאביה ואחיה. כלומר שעתה ראה שעת הכושר לאמר. מש"כ טרם דבר על לבה שלא היה עת לאמר דבר. או יאמר שבדברו על לב הנערה דבר בפניה אל אביו. כדי לאמר שתאמר היא מה שבלבה. ומה שאמר לו הוא קח לי את הילדה כו' כי אז בשומעה כי חפץ בה לקחתה לאשה תגלה את לבה. ואמר כי גם שהיא מרוצת צריך לקחתה מאת אביה כי עודנה ילדה. וזהו קח לי את הילדה ולא אמר את הנערה ויעקב ששתק הוא לשני טעמים. א' כי שמע כי טמא כבר את דינה בתו וכבר נעשה. שאלו היה טרם יטמאנה היה ממהר להוציאה טרם יטמאנה. ועוד כי בניו לא יאחרו כי ובניו היו את מקנהו בשדה ולמה יחרידם. אך לא היו בלבו להחריש כי אם עד בואם:

או יאמר בשום לב אל מה שבין דברי שכם לדברי חמור והכנסו בתוך דברי אביו והוא כי שכם מאשר דבקה נפשו בה. זהב לא יחשיב חפץ לקחתה בדמים יקרים כמאמרו הרבו עלי מאד מהר כו':

והן אמת כי לשון מתנה הוא בלא כסף ולשון קיחה היא בכסף כד"א כי יקח איש אשה שהוא בכסף. כנלמד קיחה קיחה משדה עפרון וכן לשון לוקח ומוכר. והנה שכם אמר אל אביו כדי לאמר לאביה דברים הקרובים לשיודו שהיא לקנותה בדמי מוהר ומתן קח לי שהוא לשון לקיחה בכסף. למען מזה ישכיל פיהו לאמר גם הוא להם לשון מקח בדמים יקרים ולא חנם. אך שאביו לא כן עשה. רק אמר תנו נא אותה שהוא חנם אין כסף. וכשמוע שכם כך חש פן ימאנו לתת חנם ע"כ קפץ בתוך דברי אביו ואמר אמצא חן בתתכם אותה לי. בכל מה שתאמרו אלי הרבה עלי כו' ולא חנם אני חפץ כי אם בדמים יקרים כאשר יבא ביאורו בס"ד:

ונחזור אל הענין כי בצותו את אביו קח לי כו' אמר בלבו את מי אדבר את אביה או את אחיה ויתן אל לבו לדבר אל הזקן באומרו כי הוא קרוב להתפייס. כי הלא שמע כי בעיר היה והחריש. וז"א ויעקב שמע כי טמא כו' והחריש כו' על כן אמר חמור אולי חפץ שתהיה לבני לאשה אחר שידעה. על כן ויצא חמור כו' אל יעקב לדבר אתו וטרם ידבר ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויהיה כי לא היה להם לבא עדי ערב ובאו מבעוד יום אז כשמעם. ובאומרו האנשים שהוא מיותר אפשר כי לא כלם התפעלו כ"כ כי אם אשר באו לכלל אנשים שהם שלשה הגדולים שהיו בני י"ג שנה משא"כ השאר שהיו קטנים הגדול כבן עשר שנים:

או יאמר האנשים על שמעון ולוי שנאמר בהם תואר אנשים כד"א ויאמרו איש אל אחיו. ומבחינה אחת ויתעצבו האנשים ומצד אחת ויחר להם מאד ופי' ואמר מה שויתעצבו האנשים הוא על כי נבלה עשה בישראל כי עתה הוסב שמו ישראל. וכפי גודל חשיבותו תגדל הנבלה כי הכל לפי המתבייש. וגם אם דעת הדרגה זו נעדרה משכם שנקרא ישראל. הלא לא יבצר מהיות לפחות בת יעקב וזהו לשכב את בת יעקב וזהו מה שויתעצבו שהיא לשכב כו' שהוא על מה שוישכב אותה שהוא כדרכה בין מפאת היותו ישראל בין מפאת היותה בת יעקב ומה שויחר להם מאד. הוא על מה שוכן לא יעשה שהוא שלא כדרכה שהוא מה שויענה ובראות כי באו מן השדה כשמעם ועם שדרך בחורים לבלתי כסות חרון אפם ואדרבה היו כמחרישים. אז וידבר אתם אומר בלבו כי החמדה השיאת' כי שתו לב כי הוא יורש עצר נשיא הארץ וטוב תתה אותה לו אז דבר אתם לאמר שכם בני חשקה כו' לומר הנה היה אפשר לחשוב כי אש חשק גופני בערה בו ותלהטהו לעשות זר מעשהו אך לא כן האמת כי לא חשק גופני היה רק חשק רוחני כי חשקה נפשו בבתכם כי אולי איזה ניצוץ קדושה יש בנפשו וחשקה בבתכם משורש הקדושה וז"א נאמר כלומר מה שראה לאמר הוא כי חשקה נפשו ולא גופו והראיה כי

אם היה חשק גופני היה קץ בה אחר ששכב אותה ויענה כמעשה אמנון בתמר. אך זה אדרבה אומר אני תנו נא לשון בקשה אחרי ששבעה תאותו אותה לו לאשה. אך אין זאת רק תאות נפשיות:

או יאמר אם תאמרו הלא טוב טוב היה טרם ישגלנה יתבענו ממנו דרך אישות ולא יעשה נבלה זו הלא הענין הוא כי אז אולי הייתם מאנים לתתה לו אך עתה אחר שנאנסה הלא בנמוסיכ' הוא לתתה לאונס בע"כ. וז"א תנו נא אותה כלומר נא עתה משא"כ מקודם ולא עוד כי אם דרככם להכריח שלא יוכל שלחה ועתה אני אומר תנו אותה דרך בקשה:

או יאמר. הנה יש זיווג ראשון מפאת הנפשות מטרם בואן לעולה הזה וזווג שני הוא אחרי בואן בגופים והצודק הוא כי יקח איש את אשר הוא בת זווג נפשו וזה מאמרו הנה שכם בני חשקה נפשו ולא חשק גופני יורה כי מהיותו נפשו משולל גוף היה לו יחס מאז בבתכם שאמרו בת פלוני לפלוני לפי הוראת החשק לכן תנו נא עתה בזווג שני אותה לו כי שלו היא ושמא תאמרו כי אנה תוליכו את חרפתכם על הנבלה. הנה על אחד שנטלו בעל כרחם תקחו אתם רבות בנות כי והתחתנו כו' בנותיכם לא נקח כאשר בזאת רק תתנו אך בנותינו תקחו לכם בלי רשותנו ולא תחשבו לגרים רק לתושבים וזהו ואתנו תשבו כי לכמה דברים בזמנים ההם היה הפרש בין גרים לתושבים כענין אחוזת קבר וכיוצא בה. ומאומרו והארץ תהיה לפניכם ל' עתיד ולא אמר הנה לפניכם אפשר יאמר הנה הארץ עתידה להיות לפניכם. כי ארץ כנען ניתנה לכם לזרעכם ומה הטוב אני עושה הלא היא כי שבו וסחרוה ומעתה האחזו בה ובראות שכם כי עודם מחרישים להשי' את אביו אמר אין זה כי אם שמדברי אבי באומרו תנו נא כו' ירא' שיתנוה לו כדרך הנותן בתו לאונס אותה שישתה בעציצו וגם שאמר לשון מתנה בלא כסף ובלא מחיר. לכן אמר לא כן דבר אבי רק אמצא חן בעיניכם ולא כמטילים אותה עלי. וגם אין המציאת חן בקחת חנם כ"א ואשר תאמרו אלי אתן:

עוד כיוון כי דרך הנותן מתנה לאדם חשוב שיחשב האדם חשוב לנותן על שהשפיל עצמו לקבל מירוד ממנו. כענין אשה המתקדשת מאדם חשוב שמקודשת בנתנה היא ואמר הוא. וזה יאמר כ"כ חשובים אתם ממני בעיני שאמצא חן בעיניכם במה שתאמרו אלי אתן כאלו אני המקבל:

ועוד זאת אוסיף לעשות כי זולת מה שאתן לכם מתנה גם לנערה הרבו עלי מאוד מהר היא כתובה ומשלי ומתן הוא התוספת. ולא יהיה ליפרע לעת מיתה או גירושין כמשפט הבנות רק ואתנה מעתה טרם אקחנה וזהו ואתנה וכו' ותנו לי כו' כי ואתנה תחלה מקודם ואח"כ ותנו לי כו':

פסקה יג

ויענו כו'. ראוי לשים לב למה לא ענה יעקב והם למה ענו במקומו. וגם למה הקדים הכתוב הבן לאב. וגם אומר וידברו הוא מיותר ועוד אומרו אשר טמא שהיל"ל על אשר טמא כו'. ואם הוא שאמרו להם אשר טמא כו' איך אומר אחר כך ויאמרו אליהם כי הלא גם עד כה דברו אליהם ועוד אומ' לא נוכל כו' למה נכנס בשכם ויצא בכל אנשי העיר. ועוד אומר אם תהיו כמונו הוא מיותר וכן וישבנו אתכם והיינו הוא מיותר. ועוד אומרו ולקחנו את בתנו והיל"ל את אחותינו:

אך הנה התנכלו במילתם להורגם. ולא נעלם מהם כי לא כן לב יעקב אביהם כאומרו אחרי כן עכרתם אותי כו' ע"כ טרם יענה אביהם הקדימו ויענו הם. וזאת שנית עשו כי עשו עיקר תשובתם אל שכם ואליו שמו מגמת פניהם וז"א אל שכם ואגבו את חמור אביו יען כי שכם חם לבו בקרבו ולא יסרב בדבר ועל שני הדברים אמר על הא' ויענו בני יעקב שהוא שעם היותם בניו ענו הם בפניו. והב' אל שכם ואל חמור שהתחילו ועשו עיקר מן הבן ולמה עשו שתי אלה הלא הוא במרמה והוא מה שנתגלה לבסוף כלומר שאם לא ע"י שתי אלה לא היתה המרמה יוצאת אל הפועל ונתנו להם טעם אל שני הדברים טרם יסדרו ענינם. וז"א וידברו ומה דברו להתנצל על שני הדברים על עשותם עיקר משכם הוא כי הוא בעל דינם וז"א אשר טמא ועל השיבם במקום אביהם אמרו את דינה אחותם לו' כי גם הם בעלי דין כאביהם:

או יאמר אם באנו לשים לב אל עלבון אביה. אין תקנה כי רב הוא כאומרם למעלה כי נבלה כו'. אך מה שאנו עונים הוא על כי נשגיח כעת רק על אשר טמא את דינה אחותם:

או יאמר לפי גדולת אבינו אין זה מספיק לפגום בו רק דברו ואמרו כי אשר נייחס שטמא הוא את דינה אחותם כי בהם פגם ולכן הם לבדם יענו והנה בתת התנצלות אל ענייתם שהוצרכו להזכיר חטאו אמר וידברו לשון קושי אך בהחילם דברי תשובתם כמדברים בלב שלם דרך חבה. נאמר לשון אמירה כאומרו ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות כו'. אמרו אין לנו חפץ במוהר ומתן רק שאלה אחת. כי אינו דרך ארץ לשאול שתי שאלות והוא כי אם היה אפשר לנו לתת את אחותינו בדין לאיש אשר לו ערלה היתה השאלה הא' שימול שכם וישאנה ואז לא היינו מבקשים לשאול שימולו גם שאר עם הארץ כי היו שתי שאלות אך הנה בדין לא נוכל לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה נמצא שאם ימול שכם וישאנה. נמצאת בלתי עושים דבר בשבילנו לכן בזאת בלבד נאות לכם כי שאלה א' היא והוא אם תהיו וגו' להמול כל זכר ואפשר אמרו הלא אמרתם ב' דברים. (א) שנתן את הילדה לשכם (ב) שנסבול מה שלקחה כבר באונס על שלעומת זה נקח

אנו רבות מכם. על הא' לא נוכל לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה עתה גם שימול כי חרפה היא שטימאה ואל הב' שלעומת מה שלקח נקח רבות. אך בזאת נאות לכם וגו' ואז יתקיים מה שאת בנותיכם נקח לנו תחת מה שלקח א'. שאל"כ מה בצע שנקח בחזקה בת טמאים ונטמא עצמנו לעומת מה שהוא טמא אחותנו ובכן את בנותינו נתן למולים ואת בנותיכם שהולידו אחר המילה נקח לנו. ושמא תאמרו הלהן נשבר עד אשר תולידון הנה ביני וביני יש טענה אחרת והיא וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והיא כי הנה לא נוכל לשבת אתכם מפני החרפה כי נהיה נבזים בעיני הערלים בזכור את אשר ערל מהם אנס בתנו. אך בהמול כל העם וישבנו אתכם כי אז אין חרפה כי הלא והיינו לעם אחד כמשפחה אחת ואם הוא פגם גם להם יהיה כי כלנו לאחדים נחשבנו ומה גם בהיות שאחר החרפה ההיא חשבונו לנכבדים מהם כי שבו המה אלינו ואנחנו לא שבנו אליהם. וזהו וישבנו אתכם שבהיותנו י"ב אנשים. ואתם עם שלם באתם אלינו לשנהיה עם א' ולא נהיה בטלים ברוב בשבתנו אתכם ואם תאמרו א"כ אין תקנה לשכם שטימאה בערלה לזה אנו אומרים ואם לא תשמעו וגו' ולקחנו כלו' חסד זה נעשה בשמעכם שלא נקח אותה רק בשב ואל תעשה נניחנ' שם:

עוד יתכן בשום לב אל אומרו איש אשר לו ערלה ולא אמר לאיש ערל. וגם אל אומרו והיינו לעם אחד אחר אומרו אם תהיו כמונו וגם אל עכוב מילת העם אל נשואי שכם שאומר ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו אך הנה ידוע כי מולי אומות העולם עובדי ע"ג ערלים יקראו כענין (נדרים דף ל"ח) הנודר מן המולים וכו' כי הערלה דבקה בם. ובזה אמר אל תאמרו ימול שכם ולא כל יתר העם הבלתי לוקחי בתכם כי הלא לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה שהערלה היא לו. שלו שדבקה בו גם שימול כי עדיין יקרא ערל כי הלא מעם של ערלים הוא אך בזאת נאות ונשוב לכם אם תהיו כמונו וגו' כלכם גרים גמורים והיינו לעם אחד שע"י כן כאשר אין הערלה דבקה בנו בהסיר אותה כן גם אתם באופן שבהמול מכם בכללם לא יקרא עדיין ערל שהרי אינו כמהול שמיתר אומות כ"א כמהול שמכלל ישראל נהיה לעם א' ממש ע"כ מילת העם היתה מעכבת בשכם:

פסקה יז

ואם לא וגו'. אל תאמרו נראה מה בפי אביכם. גם הוא אם דעתו שנמול כלנו כי הלא אם לא תשמעו אלינו בלבד לימול ולקחנו את בתנו ולא אמרו את אחותינו כי גם אשר דינה בתו נקח עמנו אותה כי יסכים עמנו כאלו היא בת גם לנו ולא ירך לבבנו מפחדכם. כי נקח והלכנו ומורא לא יעלה על ראשנו כי גבורים אנחנו. והנה יעקב הבין דרכם ועם

שלא טוב הדבר בעיניו לא מיחה בל יהיה כמכה בנו גדול כי חם לבם בקרבם ולא ישובו מפני כל וז"א וייטבו דבריהם בעיני חמור וגו' לומר אך לא בעיני יעקב:

פסקה יט

ולא אחר וגו'. חש פן ימאנו בית אביו וכל יוצאי שער עירו לימול על כן ולא אחר עד ידבר אתם לעשות הדבר כי מיד עשה ומל עצמו והוא נכבד מכל בית אביו ויבושו למאן אחר שהיחל בעצמו כי חרפה היא רק ימהרו יעשו כמוהו שאחריו כל אדם ימשוך ואחר המולו מיד ויבא חמור ושכם בנו כו'. כי למען יבושו מהשיב פניהם לא שלח אחריהם רק הם בעצמם באו אל שער עירם וידברו אליהם הקדמת דברים כדי לאמר להם ענין המילה וזהו וידברו וגו' כדי לאמר ומה שדברו היא האנשים האלה וגו' כדי לאמר אך וכו' בהמול וגו' והוא פן יאמרו אנשי עירם מה לנו ולצרה האם למען תקח את בתם נמול אנחנו על כן אמרו לא כן הוא כי האנשים האלה שלמים הם אתנו אנחנו שנינו שכם וחמור. כי כבר נימול שכם כמו שכתבנו. אך הכוונה היא עתה להנאתכם כי הנה וישבו בארץ וגו' כי חשקו בה כי היא רחבת ידים לפניהם ותהיה תועלתכם כי את בנותם נקח בבחירתנו בלי רשיונם ואת בנותנו נתן להם בבחירתנו אם ייטב בעינינו כי מישיבתם אתנו נמשך כל זה. אך בזאת להיות לעם אחד ולא שנגעל בדתונו הפך דברי בני יעקב רק בהמול לנו כל זכר בלבד וזה אם היה אפשר להתהפך להיות הכל ערלים גם כן היינו גם בזה לעם אחד אך א"א ליעשות הם ערלים כאשר אנו ערלים רק נמול כאשר הם נמולים:

או יאמר אל יעלה על רוחכם אולי מרמה הוא להרגנו כאשר נהיו כואבים זה לא יתכן מק"ו כי הלא האנשים האלה שהרענו למו שלמים הם אתנו שכם וחמור. ומה גם עתה אתם אנשי העיר כי לא הרעותם למו אך כל חפצ' אינו רק וישבו בארץ וגו' ותשא אותנו הארץ לשבת יחדיו כי והארץ רחבת ידים לפניהם ועל ידי כן את בנותם נקח לנו לנשים כאשר עשיתי אני אך בנותנו נתן להם בבחירתנו ולבל יאמרו האם קלה בעיניך קחת את בתם עודם הם בשדה והלא נחוש פן יעצו להרגנו אחרי כן שאם לא כן מה להם במילת כל העם האם להם בנות לכולנו ע"כ אמר אך בזאת וגו' לשבת אתנו כי על שבתם בלבד אתנו ישאלו התנאי הזה להיות לעם א' כי מאוסה להם ערלה לשבת בין ערלי בשר ואל תאמרו מה יתנו ומה יוסיפו לכם בשבתם אתכם כי הלא מקניהם כו' הלא לנו הם והוא הנה בבואם העירה. ארז"ל שעשה אטליז וחילק להם בשר ומתנות וחלקת השדה שנטה שם אהלו קנה במאה קשיטה באופן שעל דרך זה מקניהם כו' הלא לנו הם כי קרוב להפקר נכסיהם לאנשי מושבם. ובזה גם אומרו שלמים הם אתנו אפשר שחוזר אל כל אנשי העיר שכלנו קבלנו מתנות והטבות כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' ע"ו) על ויחן את פני העיר:

פסקה כה

ויהי ביום כו'. אמר כי שמעון ולוי שתו לבם אל שתי בחינות. (א) על כבוד אביכם אשר חילל שכם ולא מיחו אביו ועמו. (ב) על כבוד עצמם שטמאו אחותם. וז"א ויקחו שני בני יעקב שהיא הבחינה הא'. ועל הב' אמר אחי דינה ולא בבחינת היותה אחותם. רק שהם אחים לה שאותה חשבו לעיקר והם כמתייחסים אחריה אמרו אחי דינה והיחלו באשר לא מיחו תחלה ויבואו על העיר בטח כי אשמתם רבה משכם שיצרו הלבישו ומאביו הנוגע בדבר. ואח"כ ואת חמור ואת שכם כו' אך שאר בני יעקב עם היותם בניו באו על החללים ולא סייעו להרוג יען כי לא שתו לב אל כבוד אביהם רק אשר טמא אחותם ועל כן יאמרו די לשלול שללם. וגם לא אל בחינת היותם אחי דינה רק שהיא אחותם כי היא טפלה אליהם והוא כי ידעו כי אביהם לא היה חש על כבודו בזה ובלתי חפץ בחלליהם. וגם רמזו באומרם אשר טמאו אחותם כי מעלים על הבלתי מוחים כאלו כלם טמאוה:

פסקה ל

ויאמר יעקב כו'. הנה אמריו אלה יש בהן מותר והיה ראוי יקצר ויאמר הנה עתה הכנעני כו' יאספו אלי והכוני כו'. ועוד מה השיבו על תוכחתו באומר הכזונה יעשה וגו' ואיך בזה סרה מוראם. אך הנה אין ספק כי האומות ההם ישיתו לב אל דברי טעם והוא כי אמר יעקב לא יעלה על רוח ושב הארץ כי לא בעצת אביהם עשו הדבר הלא לא יתקוממו באומרם הרבה ילדות עושה כי ב' נערים בני י"א י"ב שנה חם לבם בקרבם ולא עצרו כח להתאפק עד עשות נקמה. ופי אביהם לא שאלו ולא יאשם יעקב. אך לא יחשבו כי אם שמאביהם יצא הדבר. וע"כ יאמרו אין זה האיש זך בלי שמרי חלאות אשמה. ובזה יערבו אל לבם להתקומם עלי וז"א עכרתם אותי כלומר עד כה הייתי בעיני כל יושב הארץ לזך בלי שמרים בלבי דובר שלום ופי ולבי שוים אך עתה עכרתם אותי עשיתוני כשמן ויין עכור פן יחשבו כי עכור הלב אני. וע"י כן אהיה נבאש בעיני אנשי המקום ויערבו אל לבם להתקומם עלי ונאספו יחד וע"י כן והכוני ולא אוכל להם כי ביני וביניכם יש פירוד בזה אך עמהם אחדות ואין לומר שניתנה לי הארץ וינתנו בידי כי הלא אני מתי מספר שלא הגיע זרע אברהם אל גדר שנאמר לו וספור הכוכבים אם תוכל לספור כו' שעל גדר זה שלא יהיו מתי מספר נאמר שם נחלת הארץ עד סוף ימי משה שנאמר ועתה שמך ה' אלהיך כככבי השמים לרוב ואז ננחל ארץ ע"י יהושע. ובזה יאמר ואני מתי מספר ונאספו עלי כא' והכוני אשר יש בהם אחדות ולא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות כי בחיריים הם. וזהו ונאספו עלי כי יאספו באחדות כנעני ופריזי כמאמרנו ע"פ (בראשית י"ג:ז') והכנעני והפריזי אז יושב בארץ שלא נאמר יושבים רק יושב להורות אחדות שבב' האומות וגם פה אמר ביושב שב' האומות אחדי'. וע"י כן והכוני כו' שלא

יבצר מהם למה שנמצא פירוד ביני וביניכם כי נפרדת' ממני בהרוג את כל עיר שכם הפך רצוני. וזהו אני וביתי כי אני לבד וביתי לבד ואויבינו אחדים וזהו ונשמדתי אני וביתי אז ענו ואמרו מה שאמרת עכרתם אותי שמזה נמשך פחדך שהוא כי יאמרו כי אתה צויתנו לעשות זאת אין פחד כ"א החרפה לא היתה כ"א לך ולא לנו יאמרו כי ממך יצא הדבר. אך הנה גם לנו נגעה החרפה כי הכזונה יעבה את אחותינו וא"כ גם בעיני יושב הארץ יגדל חרפתינו לשער שעל הנוגע לנו עשינו מעצמנו ולא מלבך כ"א שחם לבנו על חרפתינו. נמצא שלא עכרנו אותך ולא יאשימוך כ"א שאנו חום הילדות בערה בנו ולא תאשם אתה:

פרק לה

פסקה א

ויאמר אלהים כו'. ראוי לשים לב למה שלחו ית' ללכת לבית אל ולא יעשה שם המזבח ולמה יחויב יהיה במקם שנראה אליו האלהים בברחו מפני עשו. וגם אומרו שב שם שהוא מיותר ואם הוא שלא יעשה שם מזבח עד יקבע ישיבה שם הלא טוב טוב הוא ימהר יחיש לעשות המזבח לה'. וגם למה לא עשה מזבח כמצותו יתברך. רק גם מצבת אבן. וגם אומרו הסירו את אלהי הנכר כו' ונקומה כו' שנראה שאם לא להיותם חפצים לעלות בית אל לא היה מצוה אותם יסירו את אלהי הנכר וגם למה שינה בהם באומר לאל העונה כו' ולא אמר לאל הנראה אלי בברחי כמאמרו ית'. וגם אומרו ויסעו ויהי חתת כו' למה לא ייחס אל חתת אלהים מה שלא קמו עליו שם טרם יסעו. וגם אומר לו זה היא בית אל. מה צורך הזכרת ב' שחותי'. וגם אומרו ויקרא למקום כו'. מה ענין אומרו אל בית אל שהוא כמשולל הבנה. והיל"ל ויקרא למקום בית אל. וגם למה נקרא מקום זה שלשה פעמים בית אל. (ח) בפרשת ויצא. (ב) בפסוק זה. (ג) לפנים ויקרא למקום אשר דבר כו' בית אל. וגם למה מודיענו מיתת דבורה ושקרא למקום אלון בכות. וגם אומרו וירא כו' עוד כי מלת עוד מיותרת:

אמנם הנה למעלה כתבנו על פסוק ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו כי אברהם להחזיק טובה אליו ית' על שנגלה אליו בנה המזבח כי למעלה נאמר ויאמר ה' אל אברם לך לך כו' ולא נאמר וירא אליו ה' כי שמע דבור בלי גלוי שכינה להיותו בחוצה לארץ עד שויעבור אברם בארץ כו' אז וירא אליו ה' ולהחזיק טובה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. שהוא על שנראה אליו:

ונבא אל הענין והוא כי הנה יעקב היה באימה גדולה פן יאספו עליו ויכוהו וישמד הוא וביתו אמר לו הוא יתברך עשה לך ג' דברים ולא תירא. (א) קום עלה בית אל

ושב שם כי בקבוע דירתך שם זכות המקום תסכון לך כי שם היה ה' נצב עליך ומאז נשארה שם קדושה יתירה כנודע. כי בכל מקום ששורה בו שכינה גם בהסתלקה נשאר ממציאותה שם. (ב) עשה לך שתי מדות שנמצאו באברהם. האחד הנזכר שהחזיק טובה על שבמראה אליו ה' התודע. ובנה מזבח לפניו הנראה אליו. (ג) שהיה קובע מקום לתפלתו לפניו ית'. כד"א וישכם אברהם כו' אל המקום אשר עמד שם כו'. וכמו שאמרו ז"ל (ברכות דף ו') כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו שנא' וישכם אברהם כו' ועל ידי כן אהיה בעזרך ועל הב' אלה אמר על הא' ועשה שם מזבח שהוא במקום שעשית מזבח בראשונה על כיוצא בזה והשני לבל תהיה כפוי טובה כ"א להחזיק טובה לאל הנראה אליך כו':

והענין כי הוא ית' נראה לו פעם א' והיה בלוז שנא' והנה ה' נצב עליו והיה בגילוי שכינה במראות הלילה שעל כן אמר אכן יש ה' במקום הזה. ובח"ל לא נראה אליו ה' כ"א מלאך האלהים במראות הלילה. ועתה שנכנס לארץ רצה הקב"ה להגלות אליו. והנה זה דרכו ית' כי הבלתי מחזיק לו טובה על הטבה שהטיב לו. לא יחזור להטיב לו אותה הטבה. ועל כן על בלתי החזיקו טובה על מה שנראה אליו לא היה שב ומתראה לו. ע"כ צוהו לעשות שם מזבח על שנראה אליו. וזהו ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך. וע"י כן נראה אליו שם שנית. כאומר וירא ה' אליו עוד כו'. והנה יעקב במקום ההוא לא בנה מזבח רק הקים מצבת אבן אחד. והוא כמשז"ל (ב"ר פ' ס"ח) כי נתאחדו י"ב אבנים ונעשו א'. כשיצא להורות לו על אחדות וצדקות בניו. וכאשר ראה כי עתה צוה ית' לעשות מזבח במקום ההוא ולא תהיה מצבה כמאז. ע"כ נתן אל לבו לאמר אולי אין אחדות כשרון בבני. להיות דוגמא המצבה אליהם רק מזבח אברם רבות כי כן צויתי. אז אמר בלבו אין זה כי אם אלהי הנכר. כי משזרו בהם נעשו ע"ז של ישראל ואין לה ביטול ואסור ליהנות מהם ע"כ אמר הסירו כו'. ולמדנו דעת ה"ה כי תחלה ייסר איש את ביתו ואח"כ הקרובים לו וזהו אמר יעקב אל ביתו ואח"כ ואל כל אשר עמו הסירו כו' וה דיע' היותם אסורים בהנא' וע"כ נוס' על ההסרה צוה יטהרו עצמם ושמלותם ויטמון אותם תחת האלה ולא הטיל' לים המלח למה שהוא אשר עם שכם. ואין ים בכל סביבותיה כנודע וזהו אשר עם שכם. ועוד למדנו דעת והוא לבלתי התייהר כי על כן לא אמר לבניו ואעשה שם מזבח לאל הנראה אלי פן יראה כמתפא' שנראה אליו ה'. רק העונה אותי כו'. או יאמר קום עלה כו' לומר הנה עד כה לא נתראיתי לך מאז היית בבית אל כי אם בח"ל ע"י מלאך ובשם שקראתיך אל אך בלי מראה. והנני חפץ להתראות לך. אך אתה בטירדות במקום זה באימות מות נפלו עליך. על כן קום עלה בית אל ושב שם. כלו'

תקנה שם יישוב. ותכונן דעת מטרדת טלטולך להיות מוכן לכך כי גדר נביאה ההוא בעיא צילותא ושם תשב וזה לשתי בחינות. (א) שאתה מרוחק ממקום שכם שאתה ירא משכניה וזהו ושב שם. (ב) כי המקום מוכן כי שם קדושה יתירה. כי כשנעתק הר המוריה ממקומו שם נתקע וראיה אל הכנת המקום שאפי' בהיותך בטירדא לא מנעתי ממך מהיותי נראה אליך וזהו ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך טירדה גדולה הימנה. ועם כל זה קדושת המקום היתה לך לעזר ולהועיל. וזהו ועשה שם וגו' בברחך וגו' כלומר כי ע"כ אראה אליך ולא יעצורך הטירדה. וכן היה והוא מאמר הכתוב וירא ה' אל יעקב עוד וגו'. שאומר עוד כלומר עוד נוסף אל הפעם הא'. שנראה לו שם באמצעות המקום:

או יאמר קום וגו' והוא כי הנה אין ספק שנצטער יעקב בראותו הסתר פנים ממנו ית'. בין בענין עשו כי הגיע עד שערי מות והוצרך להכין עצמו זולת השלוח מלאכים. גם לדורון ולמלחמה ולתפלה ולא ענהו ה' על תפלתו. וגם אחרי כן שקרה לו מקרה בלתי טהור בדינה בתו וגם אחרי כן אחזתו רעד. פן יאספו עליו ויכוהו ועל כל אלה אין מענה אלהים להבטיחו. ודבר על לבו באופן שלא יבצר ממנו דאגה מדבר אולי לא לרצון לפניו ית' הוא. אמנם לפי האמת נהפוך הוא. וכי אדרבה על שלא בטח לבו על אשר הבטיחו בלוז כאו' הנה אנכי עמך וגו' והשיבותיך וגו'. קצף ה' עליו קצף כמאמרם ז"ל והביאו על זה פסוק ואת למדת אותם עליך אלופים לראש. ועל כן באה עליו הצרה ההיא גם זאת ועל כן בראותו ית' צרת נפשו באומרו ונאספו עלי והכוני וגו'. אז גלה לו ית' הענין באמור אליו קום עלה בית אל. וגם שלא יעקר הר המוריה ממקומו ויבא שם כמאז אל תחוש. כי ושב שם בבית אל הנזכר הוא לוז. גם שלא יהיה במקום הר המוריה. כי אין הכונה רק ועשה שם מזבח וגו' לאל הנראה אליך בברחך. לתת לו תודה על המראה ההיא. כלומר להחזיק לו טובה על הבטחתך מה שלא עשית עד כה כלומר כי על כן באו אליך הצרות האלה. והיה שם למען תזכור את יום המראה ההיא כי הוא שעמדה לך מה שלא בטחת עד כה. וזהו מאמרו לפניו באומרו ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי שהוא בלילה ההוא בברחו מפני אחיו. שע"י ההבטחה ההיא ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי. כלומר מה שלא הכרתי עד כה ויראתי ועל כן אעשה מזבח לרצותו:

או יאמר הנה חפצי להראות אליך. וא"א כעת רק בלי מראה כ"א השמיעך את קולי כמו שכתבנו על ויאמר ה' אל אברם לך לך. ששמע קול אלהים בלי מראה והוא כי במקום זה אתה טרוד ואינך מוכן לגדר נבואה ההוא על כן קום עלה בית אל רחוק ממקום הפחד. ושב שם כלומר מיושב משולל טירדה. וגם ועשה שם מזבח הודאה לה' הנראה וגו' והוא

מאמר יעקב באו' אם יהיה אלהים עמדי וגו' ושבתי בשלום וגו' והענין מה שהקשינו למעלה שלא אמר והשיבני כמאמרו ית' באומר והשיבותיך וגו'. כ"א ושבתי בשלום כשב מאליו אך הוא לומר מה שאני צריך תפלה הוא אם יהיה אלהים עמדי בדרך אשר אנכי הולך שהוא מהארץ לח"ל הטמא וע"כ אמרתי ושמרני וגו'. אך על החזרה איני אומר והשיבני כ"א ושבתי. כאלו מאלי אשוב בשלום. והטעם כי הלא שתי זכיות לפני. (א) בואי אל בית אבי לקיים כיבוד אב. (ב) כי אני בא לארץ ישראל מקום שיהיה ה' לי לאלהים משא"כ בח"ל שהדר בה דומה כו'. והנה זה בעצמו מאמרו ית'. ועשה שם מזבח להחזיק לי טובה. לא על החזרה ששבת לארץ כ"א לאל הנראה אליך בברחך שהיתה בהליכה. כלו' כי ע"כ עתה בארץ אינך אלא טועה מאשר פחדת מעשו ומיושב הארץ הכנעני והפריזי. באופן שאין לך כעת לירא. וזה מאמרו לבניו ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי ביום צרתי שהוא בברחו מפני עשו ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי שהיה מארץ לח"ל. אך עתה אין לי פחד כי אין לי צרה. כלומר שע"כ לא ענני בהתפללי על דבר עשו בשובי שאמרתי הצילני נא מיד וגו' כי לא היתה עת צרתי. כי בשבתי לא היה פחד כמדובר:

פסקה ה

ויסעו ויהי וגו'. הנה ארז"ל (ב"ר פ' פ"ד) וישב יעקב כי הוא משל לאשר סבבוהו כלבים. שאם ישב ולא יהלך לא ירדפהו. כן עשה בראותו את כל אלופי עשו. אז וישב יעקב והוא כי בראות' שיושב ומורא' לא יחיתנו. יאמרו אין זה כ"א שאלהים עמו משא"כ בלכתו כי יתנו לב לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל. ועד"ז יאמר פה כי הנה בהיותו יושב ובוטח לא יפלא מה שלא נוספו עליהם והכו' או כאשר ויסעו. והיה מקום לומר כי מפחד ונס הוא. ותחלת נפילה נסה וירדפוהו לכן היה ה' עמו כו'. ויהי חתת אלהים וגו' ולא רדפו וגו':

פסקה ז

ויבן שם וגו'. קיים מצותו ית' להחזיק טובה על העבר. והנה כתבנו פ' ויצא באומר ויקרא יעקב וגו' בית אל. כי אומרו המקום ההוא ולא אמר ויקרא למקום בית אל. וגם באומרו ואולם לוז וגו' והוא לבלי צורך ומה גם אומרו לראשונה שהוא מיותר. וגם למ"ד במקום בי"ת. אך הוא כי הנה ארז"ל כי נעקר הר המיריה ובא לכאן וכל מה שראה והמצבה היה בהר המוריה שבא אל לוז ועל המקום ההוא אמר אין זה כ"א בית אלהים. ועליו נאמר ויקרא את שם המקום ההוא שהוא המיוחד. הוא הר המוריה בית אל. וז"א ההוא וזהו ואולם לוז שם העיר לראשונה. כלו' לא שם העיר של מקום זה שקרא בית אל. כ"א לראשונה שקדמה להר המוריה היא הנק' לה אך לשניה שבא' אחרי כן לא היתה

שמה לוז. אך עתה באו' ית' קום עלה בית אל ועשה שם מזבח. אז אמר בלבו אם על הר המוריה ששב למקומו שקראתיו בית אל היה אומר. הרי שם המצבה ולמה אעשה שם מזבח. אך אין זה רק כי את לוז קורא בית אל. והוא כי גם שהר המוריה בא לכאן הלא על קרקע לוז היה. ולא יבצר מהישאר שם שייכות קדושה. וז"א ויבא יעקב לוזה כי לסברת יעקב לוז היה. אך לפי האמת היא גם היא בית אל לא בלבד המקום אשר עמד שם הר המוריה כ"א גם כל תחומה. שכולל גם מקום אשר בא הוא וכל העם אשר אתו ויבן שם מזבח. וש"ת הלא לא היה שם המקום הראשון שקראו יעקב בית אל כי הוא הר המוריה. לז"א ויקרא למקום אל בית אל לומר גם שיעקב לא קראו בית אל הנה האל ית' קראו בית אל והטעם כי שם נגלו אליו וגו' והוא כי גם שהר המוריה בא לכאן ושם שכב. הלא לא יבצר כי שם נגלו אליו האלהים כי מקום זה שבלוז סבל את הר המוריה. וכאלו שם נגלה אליו האלהים. וראוי יקרא גם הוא בית אל:

או יאמר ויקרא למקום אל בית אל וש"ת כי הלא שם נגלו אליו האלהים והיה ראוי תקרא בית אלהים. אל תתמה כי מה ששם נגלו אליו האלהים ולא בחינת אל. הלא הוא על היות בברחו וגו'. ומחמת מירדתו לא עצר כח לקבל יותר מבחינת אלהים. אך לא יבצר כי המקום יאות שיקרא בית אל. כי רמה קדושתו. ולא בלבד חננו עתה ה' להגלות אליו. עודנו גם עתה טרוד. כי אם שגם בהיותו עצב כי ותמת דבורה וגם ויקרא שמו אלון בכות. על כי שם נתבשר על מיתת אמו גם היא. שעם שמראה הנבואה צריכה שמחה עכ"ז וירא אלהים פעם שנית. וז"א עוד כי זו תוספת על הקודמת והנה לבלתי התפעל בבת אחת. השמיעו הש"י תחלה מיתת דבורה. ואח"כ מיתת רבקה שיבא אצלו קו לקו ועכ"ז התפעל וקרא למקום אלון בכות. ואע"פ כן עצר כח לקבל המראה. ואחר אשר ברכו ה' ובשרו גוי וקהל גוים וגו' ואת הארץ וגו' אז ויצב יעקב מצבה להחזיק לו ית' טובה. והוא כמשז"ל על ויקח מאבני המקום. שהיו אבני מזבח שנעקד בו יצחק כמ"ש בפר"א (פרק ל"ד) ואמר שאם יתאחדו ידע כי מטתו תהיה שלמה ובעלי אחדות ואז נעשו אבן אחת. וירימה מצבה ויסך עליה שמן שהוא לרמוז אל גדולת וכשרון בניו. והנה בבאו בבית אל ועשה מזבח אבנים רבות. היה מסופק אם היה אחדות שלמה בהם. כי הלא הוצרך להסיר את אלהי הנכר אשר בידם. וחש פן בידם דבק מאוס. על ששלחו את ידם בפסילי אלהיהם. אך כאשר שמע את קול ה' אומר. ומלכים מחלציך יצאו ואת הארץ כו' ולזרעך אחריך אתן את הארץ שזולת הבטיחו ית' לתת לזרעו את הארץ מייחס אותם אחריו. אמר הנה אין ספק כי לאחדים וצדיקים נחשבו לפניו ית'. ע"כ ויצב שם מצבה לרמוז אל אשר רמז במצבת אבן בהר המוריה. וזהו שחזר ואמר מצבת אבן לרמוז אל

כוונת מצבת אבן אחת שבמקום הקודם ועל כן ויצוק שמן על ראשה. לרמוז אל הכוונה הנזכר שם כמדובר:

פסקה ט

ויקרא כו'. לבא אל הכוונה נשית לב אל אומרו למעלה ויעל מעליו אלהים מה צורך הודעת עלותו יתברך. וגם שהיה במקום אשר דבר אתו. ולא עד אלא שמזכיר המקום אשר דבר אתו זה שלש רגלים. ויעל כו' במקום אשר דבר אתו. ויצב וכו' במקום אשר דבר אתו וכו'. קרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו כו'. אך הוא כי כאשר נראה אליו ה' ומה גם בהיותו עצב. היה אפשר יעלה על לב יעקב כי הכנת המקום עשה לו את הכבוד ההוא עם שלא היה במקום המזבח ההוא עצמו שבראשונה. על כן מה עשה הוא יתברך הורה לו כי להפוך הוא. כי אדרבה באמצעותו לדבר אתו שרתה שם שכינה. כי לא היה זה המקום הא' הוא הר המוריה. והראיה כי אחר דברו אתו נסתלקה שכינה מן המקום ההוא. וזה ויעל מעליו אלהים במקום כו' כי יורה שלא שרתה שכינה שם רק מה שהיה מדבר אתו. כי הוא המשרה שכינה במקום ולא שהמקום גרם לו השראת בו שכינה עד גדר הראה אליו ה'. ע"כ בראותו כך. אמר א"כ איפה אחר שזכה זה המקום שתשרה בו שכינה למעני. לא טוב הדבר תהיה לו טובה עוברת. כ"א תשרה שם לעולם על כן ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו. כדי שיצטרף מעשה המצבה בזכות מה ששם דבר אתו. לשתשרה שם שכינה לעד. ויהי כן כי ויקרא יעקב את שם המקום אשר אתו. אשר היא מקום שויעל ממנו שם אלהים קראו בית אל כלומר בית קבוע לאל יתב'. נמצא כי ג' מקומות נתייחדו לקביעות שכינה (א) הגדול שבכולם הוא הר המוריה שקרא לו יעקב בית אל. כשנעתק ההר ובא לכבודו לוזה. עם שעל שם זה גם כל העיר נקרא כך (ב) מקום המזבח אשר בנה בבואו ללוז. הוא המקום אשר סבל עליו את הר המוריה כשנעתק ובא שמה. וקראו האל בית אל. (ג) המקום אשר דבר אתו כשנראה אליו שם ונסתלקה שכינה משם ובנה מצבה וקראה יעקב בית אל להיותו שם שכינה תמיד. ונחזור אל פסוקים שבאמצע הענין:

פסקה י

ויאמר לו אלהים שמך יעקב וכו'. הנה אומרו שמך יעקב הוא מיותר וכן אומרו יהיה שמך עד סוף פסוק. והנה ארז"ל (ברכות יב) לא שיעקב יעקר ממקומו וכו' וראוי לשים לב למה באברהם נתבטל שם אברם לגמרי ולא ביעקב. אך אחשוב במה שאמרו בתנחומא. כי הקרא אברהם היה. כי היו חמשה איברים שברמ"ח איבריו חסרים אשר נאמר בהם ערלה שתי אזנים ולב ושפתים וראש הגויה. ועל ידי תיקון ערלת הגוף נשתלם בכל רמ"ח איבריו ועל כן אם היה נשאר שם אברם. היה נראה שעדיין היו חסרים

אותם החמשה איברים. ע"כ נקרא תמיד אברהם שעולה רמ"ח שמורה שבכולם נשתלם. משא"כ ביעקב כי נקרא יעקב על שם שידו אוחזת בעקב עשו. שיד זרעו מושלה לו בעקבות ממשלת עשו כמ"ש במדרש ב"ר (פרשה ס"ג) ועוד הוסיף אח"כ כי גם עם מלאכים נשתרר. כד"א כי שרית עם אלהים וע"כ כי באינו שרה את אלהים נקרא ישראל. והנה בבחינה זו שני השמות כאחד טובים על כן אמר שמך יעקב. ולא יעקר שם זה ועם כל זה לא יקרא שמך יעקב שיהיה עיקר כי אם ישראל. ושיעור הכתוב שמך יעקב כמקודם. מטעם שנקרא בעת הולדו שתופס המלכות אחרי אדום. ועכ"ז לא יקרא שמך יעקב כי ישראל יהיה עיקר:

ועוד טעם שני אל בלתי עקור שם יעקב והוא ויקרא את שמו ישראל והוא בשום לב אל מלת את. שהיא מיותרת שהיל"ל ויקרא שמו ישראל. אך הוא כי קרא את שמו שהוא את שם יעקב שהוא שמו. כאומר שמך יעקב קרא את אותו השם ישראל. לומר כי ביושר היה כל מה שהיה נראה שהי' בעקבה וזהו רבוי האת באופן שהוצרך השנוי מב' טעמים. (א) על כי שרה את אלהים (ב) על כי כל אשר חשבו היות עקבה היה יושר כי מה' היו לו הברכותוהשאר שם יעקב גם כן משני טעמים על שידו אוחזת בעקב עשו ועל מה שגם העקבה היה יושר ולא שיאמרו שעד כה היה לו עקבה ומעתה נשתנה ליושר:

ועוד אפשר בכוונת הכתוב לבל יעלה על לב איש לומר הלא המלאך קראו ישראל כאומרו לא יעקב יאמר עוד שמך כו' לזה אמר שמך יעקב כלומר עדיין שמך יעקב כי המלאך לא היה רק כמבשר העתיד כמפורש שם. וזהו לא יקרא כו' כ"א ישראל יהיה שמך כלומר מעתה יהיה ולא מאז. וזהו ויקרא שמו ישראל כלומר כי הוא יתברך קראו ולא המלאך ובכלל השררה הרמוזה בשם ישראל. אמר שירבה ומלכים מחלציו יצאו:

פסקה יב

ואת הארץ כו'. אמר אתן את הארץ יראה מיותר. אך יאמר את הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק שהוא ארץ כנען לגבולותיה שהיא נחלה במצרים לך אתננה ולא לעשו ולישמעאל. ועוד אוסיף כי לזרעך המיוחס אחריך אתן את הארץ סתם היא כל העולם נחלת יעקב בלא מצרים. וזהו רבוי האת:

פסקה יז

ויהי בהקשותה כו'. אומר אל תראי כו' יקשה כי בהיותו בן איך תוסר מוראה מלמו'. וגם מה בא לרבות אומר גם זה וכן אומרו לך הוא מיותר. אך הנה הוא ית' אמר ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך ופשוטו של מקרא הוא שיוליד עוד שני בנים. הא' הוא גוי וב' הוא אחד שיחץ לשנים והוא קהל גוים או פי' ב' כי גוי הוא בנימין וקהל גוים הוא שיחץ יוסף לשני שבטים וטרם מות רחל היה נראה כפירוש הראשון וזה מאמר המילדת אל

תראי מלמות כי זה ואחר הוא ממך שהם גוי וקהל גוים וזה אומרה כי גם זה כי הגם מרבה את השלישי לומר שעדיין תחיה ללדת אחר והוא לך בן כי לא יתכן תלד כאחת הלחינות שנים. אך במיתה הוכרח הפירוש השני והוא מאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי כו' ונתתיך לקהל עמים ואותם העמים הוא שתחצה לב' שבטים. וזהו ועתה שני בניך כו' כראובן ושמעון כו' כי הפי' הראשון שאוליד מחדש קהל גוים א"א כי הלא בבואי מפדן מתה עלי רחל כמפורש במקומו:

פסקה יח

ויהי בצאת כו'. אומרו כי מתה הוא מיותר. וגם איך דברה אחר שמתה וגם הוא סותר מאמרו כי בצאת נפשה הוא עת מיתה ואומרה כי עתה הוא אחר מיתה. וגם איך אומר אחר כך ותמת רחל. וכן ראוי לשים לב אל אומר ואביו קרא לו. הי"ל קרא שמו או קרא אותו כי מלת לו בלתי צודקת:

אך הנה ידוע מז"ל (פ' פ"ב) כי נולד בן במשפחה סימן טוב לכל המשפחה מת אחד מהמשפחה תדאג כל המשפחה. והנה באו יחד מיתת אחד ולידת בן אמרה בשביל כי מתה. ומיתת אחד מהמשפחה לאו סימן יפה הוא על כן ותקרא שמו בן אוני כלומר יתייחס הבן אלה אנינות כאלו נולד אחר מותי בזמן האנינות באופן שלידתו תתקן סימן מיתתה ולא תתייחס לנולד קודם מותה באופן שיהיה להיפך. אך אביו קראו בנימין לומר שאפילו תתייחס מיתתה תחלה הוא בן ימין שנולד בא"י וכלו חסד ויגבר על שמאל של סי' מיתתה:

או יהיה שקרה לה כרבה בר נחמני שיצאה נשמתו באומרו טהור כך ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא נפשה הנזכר שמו בן אוני שיצאה נפשה אומרת בן אוני לומר שעל אנינות שעתיד' להתאונן על ישראל מבכה על בניה זכתה לבן זה שעל ידה ישובו מארץ אויב אך אביו קרא לו בנימין שהוא על זכות בית המקדש שני ושלישי שנבנים על ידה על שבכתה על חורבן ראשון ע"כ קרא לו בנימין שבתיבת זו בה אותיות בנין עודפות י' מ' שהיא נ' כמספר בית המקדש שני ושלישי במספר קטן נמצא כאו' בנין בית המקדש שני ושלישי במלת בנימין. או תרמוז הנו"ן אל היות בנו"ן אכסניא לשכינה כי במ"ק שהוא אכסניא לשכינה עולה נ' ועל שהיא קראתו על מר שנוגע לה אביו קרא לו כלומר על הנוגע לו כמדובר:

פסקה יט

ותמת רחל כו'. הנה מאומרו ותקבר ולא אמר ויקברה מורה מאמרם ז"ל (שם) שעל פי הדבור קבר אותה שם ולא בבחירתו. למען תבקש רחמים על ישראל בעברם בגלות

שישובו מארץ אויב. גם נרמז כי ותקבר בדרך אפרתה כמספר אשר על פני אלהי ישראל במ"ק:

פסקה כא

ויסע ישראל כו'. ראוי לשים לב מה בא ללמדנו שנסע ויט אהלה מהלאה למגדל עדר ומה יתן ומה יוסיף שבת במקומו או נטות אהלה במקום ההוא. וגם שאינו מסיים מקום אלא שהיה להלאה ממקום פלוני וגם נשית לב על דרך שדקדקו רז"ל (שם פ' ל"ו) בנח שנ' שם ויתגל בתוך אהלה אהלה כתיב כו'. כן גם פה היה ראוי לכתוב אהלו ולא אהלה וכן מה ענין אומר ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא שהוא מיותר כי איזה שייכות יש במה ששכן בארץ ההיא אל מעשה ראובן. ועוד שאינו מסיים מקום אלא בארץ ההוא שכולל כל א"י ועוד אומרו וישמע ישראל כי אין השמיעה מעלה ומורדת כי אם מציאות הענין אם היה קל או חמור והיה ראוי יסמוך מיד ויהיו בני יעקב שנים עשר להורות כי אין דבר כפשוטו. כ"א עדין במספר אחיו יבא ולא יפסיק באומרו וישמע ישראל. והנה לבא אל הענין. נשית לב אל מאמרם ז"ל. (שבת דף נ"ה) שאמרו לא שכב חלילה כי אם שבלבל יצועי אביו שנתן לבלהה מקום רחל לעשות יעקב עיקר מושבו שם כאשר היה עם רחל. ויקנא ראובן באומרו לא די בחיי רחל כי אם גם במותה יעשה כן לאמו והיפך המשכבות. והלא יקשה מאד היתכן שלא יהיה מזה אפילו רמז מה בכתובים:

ואחשוב כי גם שאין מקרא יוצא מידי פשוטו נרמז באומרו ויסע כו' לו' כי נסע ממקומו העיקרי שהיה באהל רחל ויט אהלה של רחל הנזכר כי אהלה כתיב ולא במקום לאה שהיא מגדל עדר צאן ישראל כי היא רבת בנים כי ילדה ששה ורוב עדר ישראל ממנה וכהונה לויה מלכות ותורה כי אם ויט אהלה מהלאה למגדל עדר להלאה ממנה ולא בה שהוא עם בלהה. וכן הלא"ה עם התיבה עולה מ"ב כמנין בלהה. או יהיה הרמז במה שלא נאמר להלאה כי אם מהלאה שהוא לרמוז שנסע ישראל ונטה אהלה של רחל מהנקרא לאה הידוע וזה עשה למגדל עדר שהוא בשביל מגדל עדר היא רחל שהי' מגדל עוז לעדר ה' בקבורתה הנזכר בזמן החורבן על כן חלק כבוד לבלהה שנבנה ממנה והיתה שלה וע"י כן ויהי בשכון ישראל בארץ ההיא שעשה מקום שכנו בארץ ההוא היא בלהה הנרמזת כי האשה לקרקע תמשל כי אין דברים כאלו נאמרים בתורה רק ברמז על כן וילך ראובן בקנאתו וישכב וכו'. שהוא שחילל קדושת המקום שהיתה שכינה שוכנת שם ותעל משם כאלו היה שוכב עמה שחילל כבודה. והוא מאמרו אליו כי עלית משכבי וגו' אז חללת יצועי עלה וכן וישכב הוא שבלבל עם התיבה במספר קטן ועוד ביאר בפירוש שלא עשה רעה כפשט הכתוב רק שבלבל כו' כי הלא וישמע ישראל כי

שמע אביו אליו ויעש רצונו ואין זה כי אם שקנא על אמו כאמור וישמע ישראל ויעש כן לשום את אמו במקום רחל ולא את בלהה. וע"כ שלא היה הדבר רק מה ששמע אליו אביו. ע"כ ויהיו בני יעקב שנים עשר כי במספר אחיו יבא כי לא שכב כפשוטו:

פסקה כט

ויגוע יצחק וכו'. ראוי לשים לב למה כופל ויגוע וימת וגם מפסיק בשמו בין שניהם וגם מה ענין אסיפה אל עמיו ועוד אומרו שבע ימים כי כמה חיו יותר ממנו ולא נאמר בו שבע ימים. וגם אומרו ויקברו אותו עשו ויעקב למה מזכיר את עשו וכוללו עם יעקב בתואר בן. אמנם תואר גויעה הוכרח כי הוא מיתת צדיקים. ולבא אל הענין נזכיר מאמר ספר הזוהר פרשת ויחי (דף רי"ח) כי כשהצדיק נפטר יוצא כרוז שיצאו לקראתו כל בני מחיצתו והאסף אתם במחיצתם אחשוב תקרא אסיפה אל עמיו ואין ספק כי לא כל אדם זוכה ללכת מיד אל מחיצתו עם בני גילו כי יש יעכבוהו חוץ ממחיצתו קצת זמן על איזה חטא שבידו. וע"ז לא יאמר (אצל שאר צדיקי') וימת ויאסף אל עמיו כי לא מיד נאסף אל עמו בני מחיצתו. רק בהולך מיד אל מחיצתו כיצחק שאין צריך למרק תחלה שום דבר. וזהו ויגוע ויאסף אל עמיו. וזה אחשוב בכונת מז"ל כשהצדיק נפטר ג' כתות של מלאה"ש יוצאין לקראתו. אחת אומרת יבא שלום. וא' או' הולך נכוחו. וא' אומרת ינוחו וכו'. כי הנה מלבד שית לב מה ענין מספר הכתות ולא אמרה הכל כת אחת וחלוקי מאמרם ומי הכריח דרשה זו בכתוב. גם ראוי לשים לב אל הפכם ז"ל סדר הכתוב. כי שם נאמר הולך נכוחו באחרונה. אך הוקשה לו בכתוב כי באומרו יבא שלום הראוי יאמר ינוח על משכבו. ואחר אומר לשון רבים. אומר הולך נכוחו לשון יחיד וגם שנותו את טעמו מלשון ביאה לל' הליכה. על כן אמר שלש כיתות כו' והוא כי הנה יש שלשה דברים. (א) כבוד ה' ההולך להקביל את הצדיק. ועל חילוק הבחינות היו שלש כתות. כד"א כבוד ה' יאספך. (ב) המתייחסים למחיצתו הבאים להקביל פניו. (ג) הצדיק שנפטר עצמו. והענין כי רז"ל דברו על הצדיק שמיד הולך ביושר אל שורשו. ואמר כי כת א' מבשרת לצדיק ואומרה בל תצר שעדיין לא באה שכינה להקבילך כי הנה יבא שלום הוא הקדוש ברוך הוא, והשנית או' ומבשרת הנה הצדיק הולך מידו נוכחת שורשו הוא בנקוד' מחיצתו ואין צריך להתעכב תחלה על שום מירוק. משיבה כת השלישית ואומרת אם כן הנשמות שקמו ממשכבותם בני מחיצתו להקבילו הוא והם ינוחו על משכבותם ולנוסח אחר שהשלישית אומרת יבא שלום ינוחו על משכבותם הוא הדבר בעצמו שאומרת. כיון שכבר הוא הולך נכוחו מיד יבא בשלום ובכן ינוחו המקבילים והוא על משכבותם אך הכתוב היפך הסדר. להיות כי רוב הצדיקים אין הולכים מיד

נוכח שורשם. ועל כן אחר שהצדיקים יוצאים להקבילו לא יחויבו להמתן חוץ ממחיצתם עד יטהר מאיזה חטא. כי אם שאחר הקבלתה יניחו הם לבדו כעת. ואח"כ הוא הולך נכוחו שאם יתמהמה אינו יורד שאול מטה רק מאחר בעלייתו ולנוכח הולך ועל כן נאמר ינוחו על משכבותם קודם הולך. נכוחו להורות שאינו בכלל הנוחים בעת על משכבותם. אך רז"ל דברו בפרטי ההולך מיד נכחו. ומביאים מהפסוק על מציאות הג' כתות. ונבא אל ענין הכתוב. והוא כי עמיו של נפטר הם הצדיקים בני מחיצתו. וזה יאמר ביצחק כי מיד כאשר וימת נאסף אל עמיו המקבילים אותו כי הולך נכחו מיד. ומה שלא נאמר בשיבה טובה כמו באברהם. מפני שויקברו אותו עשו כו' שהוא רשע. משא"כ באברהם שעשה ישמעאל תשובה. ורמז שלא עשה עשו תשובה כישמעאל במה שמזכיר את עשו ויעקב ולא אמר יעקב ועשו כמו בישמעאל שאומר ויקברו אותו יצחק וישמעאל. כי שם כיון שעשה ישמעאל תשובה שעל כן היה חולק כבוד ליצחק. משא"כ בעשו שלא חלק כבוד ליעקב שעל כן נאמר עשו ויעקב. והוא מאמרם ז"ל בגמרא (ב"ב דף י"ד) שמזה נלמד ואומרו שבע ימים מפורש ענינו סוף פ' חיי שרה בסייעתא דשמיא:

פרק לז

פסקה א

וישב יעקב בארץ מגורי אביו כו'. הנה פסוק זה יראה בלתי מקושר לא למעלה ולא למטה. והנה אמרו רז"ל (ב"ר פרשה פ"ד) בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעה"ב אלא וכו' הנה שקשרו הכתוב אל מה שאחריו אך עדיין קשה במאמרם כי הלא ענוש לצדיק על בקשו שלוה בעוה"ז הלא כמו זר נחשב. כי למה לא יאכל פירות תורה ומצות בעה"ז והקרן לעה"ב והנה שמעתי אומרים כי זה תירץ באומרו לשון בקשה באומרו בקש ולא אמר רצה. כי גם את הטוב יקבל איש מאת אלהים אך לא שיבקשנו ויחזור אחריו. והן אמת שהבקי במדרשים יראה פעמים אין מספר אומרו בקש במקום רצה. אך אחשבה תירץ הענין בהתימו לומר לא דיין וכו' כי זולת הייתור ראוי לשים לב אל אומרו מה שמתוקן להם ולא אמר מה שמזומן להם וכיוצא בלשונות אלו. ולא לשון תקון שמורה שמתוקן להם מה שהיה חסר תקון והנה כמה צדיקים מצינו שלא יאכילה פירות תורה ומצות. המיוחדות לאכול פירותיהן בעה"ז כר' חנינא בן דוסא ורבי אלעזר בן פדת ודומיהם ומה נעשה מפרי תורתם ומעשיהם. והנה על מאמרם ז"ל אמרה תורה לפני הקב"ה כתיב בשמאלה עושר וכבוד למה בני עניים. והשיב להנחיל אוהבי יש כו' ומה ומה זו תשובה ינחילם הקרן בעוה"ב והפירות בעוה"ז. אך הוא שאומר הוא ית' אם אאכילם פירות בעה"ז.

ילכו פירותיהם במה שהוא הבל שהוא טובות העה"ז ולא במה שהוא יש על כן יעשה מהפירות קרן קיימת לעה"ב. וזה יאמר פה בקש יעקב וכו'. ושמא תאמר האם יחסר ליעקב יושב אוהלים מה שיאכל פירות בעה"ז. לז"א לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם מפרי מעשיהם שהוא טובות העה"ז שהמה הבל מתוקן להם ונעשה טוב רוחני שאין תיקון גדול מזה אלא שמבקשים גם טוב בעה"ז:

ועל דרך הפשט מקושר גם כן אל מה שלמטה יאמר בשום לב אל אומרו בארץ מגורי אביו שהוא מיותר והיל"ל וישב יעקב בארץ כנען. אך לזה נזכירה מאמרינו על פסוק ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' שראוי לשית לב אל הכניסו בלשון יחיד וצאתו בלשון רבים. וכן נכנם בגרות ויצא בעבדות ועינוי. אך הורה כי מיצחק מתחיל הארבע מאות שנה. והוא כי יש גרות בעלמא ויש שעבוד עצמיי. אמר ידוע תדע שתי ידיעות. אחד כי גר שהוא גרות וטלטול בעלמא יהיה זרעך שהוא מעת בא לך זרע שהוא מיצחק שנקרא לך זרע טרם הגיעם לכלל רבוי. אך בהגיעם לכלל רבוי אז ועבדום כשיהיו רבים וענו אותם שהוא במצרים ובין הגרות והעבדות הם ארבע מאות שנה:

ובזה יובן מאמרו יתברך אל יצחק באומרו שכון בארץ כו' גור בארץ וגו' וגם שינוי הלשון. אך הוא כי אחרי צוותו יתברך ישכון בארץ כנען. הנה יוכל יצחק לומר איך אשכון בארץ הזאת. והלא אתה אמרת גר יהיה זרעך בארץ לא להם אך ארץ כנען הלא לנו היא. ואיך ינוכה בה הגרות. לז"א גור תחשב גר בארץ הזאת כי לא לכם היא כי לזרעך אתן לעתיד ולא מעתה. וזה גם כן כיון באומרו בארץ לא להם כי עדיין אינה להם ועדיין ביעקב היה נמשך הגירות. ואלו היה בשלוה היה נפסק חוט הגירות ולא ימנו מאז הארבע מאות שנה והיא הפסד עצום ורב. על כן אמרה תורה הנה וישב יעקב ביישוב ובשלוה. בארץ שהיו גר בה אביו לקיים הגרות וזהו בארץ מגורי אביו. כי ארץ לא להם תחשב אף היא כי הוא בארץ כנען ולא לישראל עדיין באופן כי ביישובו היה נפסק חוט הגירות. ויתחיל הארבע מאות שנה מזרע יעקב לכן אלה תולדות יעקב וגו' שע"י היות יוסף עיקר התולדות נמשך אחריו אל השעבוד האמיתי. ותמנע שלותו מעתה ולא יפסיק חבל מספר שנות הגרות:

עוד אפשר ויקושר הכתוב גם עם הקודם והוא להורות מה בין בחירת עשו לבחירת יעקב. והוא כי למעלה נאמ' בעשו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. ופירשו ז"ל כי אמר עשו הלא לנו נחלה היא ארץ כנען וחוב הוא גלות מצרים. מי שנוחל את אביו כורע חובו על כן וילך מכל תחום הארץ לבל יגלה מצרימה. אך יעקב היפך כי בחר בגירות שהיחל בו יצחק. וזהו וישב יעקב בארץ מגורי אביו ולאיזה טעם עשה כן כי בחר שבזרעו

יתקיים גר יהיה זרעך בשביל ארץ כנען. כי הפורע חוב אביו יורש נחלתו וז"א בארץ כנען שהבי"ת בי"ת בעבור. ובזה אינה מיותרת אחר שנאמר בארץ פעם אחרת:

עוד יתכן ויהיה הקשר אמיץ בסמוך לנו למעלה ולמטה. והוא כי באה תורה ללמדנו דעת כמה וכמה צריך יזהר אדם על שלום ביתו כי רע עליו שביב אש קנאה בתוך ביתו המביאה לידי שנאה מכל מחנות שונאין אנשי מלחמה שמדלתי ביתו וחוצה. כי הביטה וראה מה גדלו ועצמו מאד בני עשו ואלופיו ושריו יחדו שונאי נפש יעקב הנזכרים. ועם כל אלה וישב יעקב ביישוב ושלוה ואין מחריד מכלם. עם היות בארץ מגורי אביו שהיו גר ומטולטל שם אביו מרגשת תושבי הארץ. באופן היו ליעקב שגי סוגים שכנים רעים וחטאים שונאי נפשו. אלופי עשו ותושבי הארץ נוסף על היות בארץ כנען שהיא ע"י ייסורין ועם כל זה בהיוח שלוה בארמנותיו בלי קנאה היה ביישוב. אך אלה תולדות יעקב כו' שע"י שנתגלגלה קנאה ושנאה בביתו ובחומותיו מאז לא שלו ולא שקטו לא נח כהמשך הסיפור:

או מעין הדבר הזה הורה ג"כ כי כל אויבי איש לא ישלטו להצר לו. כל עוד שאין בו ובביתו עון. כי אין ערוד ממית כו' וזהו וישב כו' לומר ראה כי עם כל האלופים הנזכר וישב יעקב ביישוב ושלוה. עם היות בארץ מגורי אביו כו' עד שואלה כו' שגתגלגלה ביניהם אשמה מה מהדבה והקנאה ויתעתדו מאז לגלי צרות:

פסקה ב

אלה תולדות כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו אלה תולדות יעקב ואינו מזכיר רק את יוסף. (ב) למה מודיענו שהיה בן שבע עשרה שנה ושהיה רועה את אחיו בצאן. (ג) אומרו בצאן והיל"ל והצאן. (ד) למה יודיענו שהיה נער את בני בלהה כו'. וכן. אומרו ואת בני זלפה מיותר שהיה די יאמר את בני בלהה וזלפה. (ה) אומרו נשי אביו מי לא ידע כי נשיו המה. (ו) איך יקושר אומרו ויבא יוסף כו' אל הקודם (ז) וישראל אהב למה קראו ישראל ולא יעקב. כאשר בפסוקים הקודמים. (ח) אומרו ויראו אחיו כו' כי אם אביו אהבו. מה פשע יוסף על זה שישנאו אותו:

אך הנה להסיר תועה מלב הרואה מעשה השבטים שבטי יה והקדוש אביהם איש האלהים כי הלא מי יראה כאלה. ולא יפלא קדוש אלהים כיוסף ישא שמע שוא ויביא את דבתם רעה אל אביהם. ומי כאביהם קדוש ה' יקבלנה ומי כשבטים קדישי עליונים ישנאו את אחיהם. ויקנאו בו ויביאוהו עד שערי מות. ואותו דמו להרוג וישליכו אותו אל בור נחשים ועקרבים ובעלותם אותו מכרוהו לישמעאלים האם אנשי אמת יעשו כמעשיהם. על כן היה מקום לאיש שוגה ופתי לחשוב מחשבות אשר לא טובות על זרע

יעקב לאמר אולי חלילה וחס לא נכון לבם עם אל ואולי ידמו וישוו לזרע אחי אביהם עשו הוא אדום ראו איזה דמות נערוך למו כי ע"כ זה מוציא דבה. ואלה נוטרי איבה וגם אם על יעקב לא ישלחו רסן לשונם על קבלת דבת יוסף. באומרם כי ברית כרותה ללבון הרע שמקובל שמץ מנהו. הלא גם לבל יושר לבב יחשביהו שלא כראוי לאיש כמוהו ע"כ על כל הדברים האלו באה תורת ה' תמימה ותאמר מה יחשבון על זרע אלהים דמיון אל בני בליעל חלילה. כי הלא אלה שהם יוסף וכל אחיו האמורים בפסוק אלה תולדות יעקב. ולא בוי"ו ואלה תולדות יאמר עליהם להוסיף על של עשו האמורים בפרשה הקודמת. כי כלו זרע אמת. ושמא תאמר הלא מעשיהם בלתי טובים אל תכביד אשמותם כי הנני מודיעך גדר אשמת כל חלק מהם על ראשון ראשון ותחיל ביוסף ואומר יוסף בן שבע עשרה שנה ובו שני גריש"ין כמגביה קול ואומר יוסף אשר לא טוב עשה לכל מראה עיניך. אל לכבד עון תחשבנו כי הלא בן שבע עשרה שנה נער ורך היה. ומנהיג את אחיו ומדריכם בהיותם בצאן מרוב חכמה וכשרון אשר בו וזה היה בצאן ולא בבית אביו כי אביו היה הרועה אותם בביתו ובחומותיו. ואם כן איך יחשד איש כזה. לחטוא חטאה גדולה להביא שמע שוא. ושמא תאמר כי מה שהיה רועה את אחיו היה מגאוה וגודל לבב לא מרוב חכמה וכשרון. לא כן הוא כי הלא והוא נער את בני בלהה מתנהג עמם כנער ומשרת. והטעם להורות כי לא לבני שפחות היה מחשיבם רק לנשי אביו וז"א נשי אביו. ולא בלבד לבני בלהה שפחת אמו. כ"א גם לבני זלפה ולא בלבד בהיותם ארבעים יחד שאגב בני בלהה יכבד גם את בני זלפה. כי אם את כל כת וכת בפני עצמו וזה אומרו את בני בלהה ואת בני זלפה ולא אמר בני בלהה וזלפה. ושמא תאמר אם כן עתה תגדל אשמתו למה הביא הדבה רעה. אל יקשה כל כך הדבר בעיניך. כי הלא מה שויבא את דבתם רעה. לא היה כי אם אל אביהם. למען יחפש בדרכיהם וידריכם בדרך ישרה כאב לבנים ולא לזרים ככל מוצאי דבה שכוונתם לבייש את מי שנאמר עליו ולהבאיש ריחו בעיני העם הנה ניתן התנצלות מה על יוסף:

ושמא תאמר א"כ יהיה יעקב באשם שקבל הדבה. שע"כ אהבו יותר על כל בניו כי אותו בלבד החזיק לכשר מכולם לז"א וישראל אהב וכו'. והוא בשום לב אל טעם רבי"ע שעל ישראל לומר הלא הקלנו אשמת יוסף ואם תאמר נא מה אשיב על אביהם ע"כ אמר כמגביה קול ואומר. וישראל. שהיית בא להאשים אל תעשה כן כי ע"כ לא יעקב קראתיו כאן כ"א ישראל. כלו' ביושר לב היה מה שאהב את יוסף. לא על קבלו הדבה חלילה. רק על כי בן זקונים הוא לו בן שני זקונים. אחד כמשמעו שנית שקנה חכמה ואשר העדוף על אחיו. הנה לא היה רק כתונת פסים והוא כי כתונת הוא המלבוש התחתון

שבכל המלבושים. לבלתי נגלה כמעט כאשר אמרו רז"ל (בראשית רבה פרשה פ"ד) על פסוק על כתונת הפסים אשר עליו. שאמרו כתונת הפסים הוא התחתון אשר עליו הוא המלבוש העליון. והלא תאמר הנה הקלת באשמת יוסף ואביו ומה תשיב על אחיו. שעתה תכבד יותר אשמתם ואתה אמרת אלה תולדות יעקב שפסל את הראשונים. כי זרע יעקב כולם צדיקים ואיך לבשו קנאה ושנאה ואשר לא טוב עשו על מלא פסת יד משי כמ"ש ז"ל (שם) לז"א ויראו אחיו בטעם רבי"ע במלת אחיו. כמרים קול ואומר. מה שתכבד אשמת אחיו על מה שבראיית כתונת הפסים עשו רעה. לא כן הוא כי לא על בחינת המלבוש עשו שאם כן היה להם לקנא ולא לשנוא. אך הוא כי ראו כי אותו אהב אביהם וכו' חששו פן קבל דבתם רעה. והוא לבדו היה צדיק בעיניו. על כן וישנאו אותו. באומרם כי הוא עשה על ידי הביאו הדבה. ושמא תאמר למה לא שמו לבם לדון את אביהם לכף זכות שעל כי בן זקונים הוא עשה הדבר ולא על קבלת הדבה לז"א מכל אחיו. לומר שאם על היותו בן זקונים הוא. הלא יותר בן זקונים הוא בנימין. ואותו היה ראוי יעשה כתונת הפסים. אך אין זה כי אם חרב קבלת הדבה. וז"א מכל אחיו שהוא את כלם לגמרי לרמוז גם על בנימין וע"כ לא אמר מכלם כי אם מכל אחיו לרמוז גם את אשר לו בו עיקר האחוה מכל השאר. עוד יתכן כי מלמעלה היחל ההתנצלות אחיו. כי אמר ראו נא כי לא על התנשא יוסף עליהם שנאוהו וגם לא הביאו הדבה אם לא היה עולה על לבם שאביהם קבל ממנו. כי הלא בן י"ז שנה רועה את אחיו בצאן מתנשא עליהם רועה אותם ומנהיגם. ולא שתו לב עם ראותם שעם בני הלחנות היה כנער ולא לבשו קנאה. וגם ויבא יוסף את דבתם רעה ולא שנאוהו אך כאשר ויראו כי אותו אהב וכו'. וחששו פן קבל האב וגעל בהם אז וישנאו אותו. הנה כי סבלו הרבה וגם עתה לא היה רק כי מר להם. היותם חוטאים בעיני ישראל אביהם ועם כל זה לא הגיע לדבר לו סרה. רק אל העדר דברו לשלום. ואחר מצוא השנאה מקום לחול היתה הולכת ונוספת ומתרבה על יד החלום הראשון שנוא אותו ומשלילת דברו לשלום באו לדברו למלחמה המלוך תמלוך וכו'. ואחר הדבור עוד בהוספת שנאה וקנאה באו לידי מעשה הרעה וגם הוא בהוראת היתר בעיניהם כאשר יבא בס"ד. כלל הדברים כי כל האנשים ההם שלמים הם ולא עם כבד עון היו חלילה. כ"א שהוא יתב' מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. וכן אחשיב כוונו רבותינו ז"ל (שם) לתת התנצלות בעד השבטים. במאמרם במדרש באומרם כתונת פסים. אל תקרי פסים אלא פס ים וז"ל לכו חזו מפעלות אלקים למה וישנאו אותו כדי שיקרע לפניהם את הים ע"כ. והלא יקשה מה זו שאלה למה וישנאו אותו. הלא מקרא מלא הוא ויראו אחיו כו' וישנאו כו' ועוד כיון שדורש מלת פסים. היל"ל למה

עשה לו כתונת פסים כדי שיקרע לפניו את הים ולא יתלה באחי'. ועוד היתכן שכוונו זה. אך הנה הוקשה למו כי פסים אינו שם שום מין משי. או דבר שעושים ממנו לבושי מכלול. ע"כ אומרו שהוא פס ים. והענין כמאמרם ז"ל על פסוק הים ראה וינס. מה ראה ארונו של יוסף והוא כי מדה כנגד מדה בזכות וינס ויצא החוצה. נס הים מלפניו והוא נלמד מגזרה שוה וינס. כרוב מדרשי רז"ל ואמרו לכו חזו כו' לומר הנה מדרשה זו למדנו תירץ אל קושיא אחת. הוא למה וישנאו אותו. והענין כי אשר בידו עונות. לא יפלא בא חטא על ידו כי עבירה גוררת עבירה. אך אשר הוא נקי הלא כמו זר נחשב. כי אפי' בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם. צדיקים עצמם לא כל שכן כעובדא דחמריה דר' פנחס בן יאיר וחמריה דר' חנינא בן דוסא שלא היה מהלך עם שהיו מכים בו עד אומרו ר"ח אולי יש עליו דבר משל אחרים ומצאו עליו מנעלים של איש אחד ונטלום והלך. וכן אמרו רז"ל על פסוק צופה רשע לצדיק אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו. ואלמלא הקב"ה עוזרו היה נופל בידו. וכן אומרו על רגלי חסידיו ישמור. וכן מאמר התנא (אבות פ"ו) כל העוסק בתורה לשמה כו' ומרחקתו מן החטא. וא"כ יקשה למה וישנאו אותו ולא הצילם והרחיקם מן החטא הוא יתב' כ"א הניחם בזה הדבר אל בחירתם. וזה היה למען יתגלגל ע"י כן שימכר יוסף. באופן יקרנו עם אדונתו שינוס ויצא החוצה. כדי שע"י כן הים ינוס גם הוא מפניו. ושיעור הכתוב ועשה לו כתונת שנמשכה ממנו קריעת הים. ובזה כאשר ויראו אחיו כו' נמשך שוישנאו אותו. שאם לא כן לא שנאוהו שלא היה הקב"ה מביא תקלה על ידם והניח הדבר אל בחירתם. ואין לומר יעקב למה עשה הכתונת. ולא עזרו ה' לבל תבא להם תקלה כדי שיקרע להם הים כי אין בעשיה חטא. כי עשה על מה שבן זקונים הוא לו. אלא שנמשך גרמ' אל הקנאה. וממנה אל השנאה. ולא אמרו אין הקב"ה מביא תקלה אלא להרחיקו מעון. עוד אפשר בהמשך הכתובים על דרך פרש"י. שמלת תולדות הוא מאורעות. כד"א מה יולד יום והוא כי הלא יפלא כל רואה מאורעות הרעות אשר ליעקב. מה פשעו ומה חטאתו ששתה כוס תרעלה צרת יוסף ומה פשע יוסף שגרם לו כל הרעה הבא עליו. על כן היחל ואמר אלה תולדות יעקב שארעו לו סבתם הלא היא כי הנה יוסף בן שבע עשרה שנה נער ורך. היה משתרר רועה את אחיו ומנהיגם כשר עליהם בהיותם בצאן. מה שלא היה עושה כן עם בני בלהה כו' רק כנער לפניהם באופן שהיה מקום לקנא בו כי גרעו בעיניו מבני השפחות וכדי בזיון להם. ועוד הוסיף כי ויבא יוסף את דבתם רעה שהם ג' דברים כמ"ש ז"ל שנחשדו באבר מן החי. ושהיו קוראים עבדים לבני הלחנות ושהיו תולים עיניהם בבנות הארץ. ויהיו כי מלת את מרבה הא' דבתם היא הב'. רעה היא הג'. והענין כי מה

שתראה ששלטו על יוסף הוא על מה שהיה משתרר ורועה אותם. ומה שהובא כתנתו. הוא כנגד מה שויבא יוסף כו'. ומה שהיה אל אביהם על כן הובאה כתונת בנו אליו על שלא נער בו. ובכלל הדבר על ג' מאורעות שהן כנגד הג' דבות כנודע מרז"ל (ב"ר פרשה פ"ד) ולבל יאמר איש כי גם יעקב נכנס בגדר מקבל לשון הרע חלילה לאיש כמוהו כי ע"כ אהב את יוסף מכל בניו לז"א וישראל אהב את יוסף כו' ביושר לבב. כי על כן קראו פה בשם זה שהוא על כי בן זקונים הוא לו כמדובר בקודם. ועשה לו כתונת פסים אמרו רז"ל שנמכר ארבעה פעמים ראשי תיבות. פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. והוא כי ע"י הכתונת נתגלגלו מכירותיו ויהיה מדת כנגד מדה. כי למה שעל אומרו שהיו אחיו קורים עבדים לבני הלחנות לעבד נמכר יוסף על כן נמכר ארבעה פעמים כנגד אומרו שלארבע בני הלחנות היו קורין עבדים כנגד כל אחד פעם אחד:

פסקה ה

ויחלום כו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומרו ויוסיפו עוד שנא אותו כי הלא אין ספק שהוא על חלומותיו. (ב) למה לא נאמר רק שנא אותו סתם מה שאין כן אחרי הספור. (ג) אומרו ויאמר אליהם שמעו נא כו' כי כל פסוק זה מיותר והיה לו לומר ויאמר הנה אנחנו מאלמים אלומים כו'. (ד) בדברי החלום קמה וגם נצבה נראה כפל לבלי צורך ומהו תוספ' הגם. (ה) והנה תסובינה שהוא מיותר והיל"ל ותשתחוין אלומותיכם לאלומתי. (ו) אומרו המלוך תמלוך למה יזכיר שני מיני שררה ואם הם לשון שאלה או לשון תמיהה. (ז) אומרו על חלומותיו ועל דבריו כי דבריו הן הם חלומותיו. (ח) מה פשעו על חלומותיו כי אשר יראה יגיד. (ט) שהיל"ל על חלומו כי חלום אחד הוא. (י) אומרו עוד חלום אחר שהיל"ל ויחלום עוד ויספר כו' או ויחלום חלום אחר כו' מאי עוד אחר. ובספרו החלום אמר להם עוד ולא אחר. (יא) כי ראשונה אמר ויספר לאחיו ואח"כ אומר אל אביו ואל אחיו (יב) מהו אומרו אח"כ ויקנאו בו אחיו ולא אמר כבראשונה ויוסיפו עוד שנא אותו ומה ענין ואביו שמר וגו':

אמנם הנה ג' בחינות הן. (א) מציאות ספר להם חלום. ביודעו כי לא יוכלו דברו לשלום ומה גם כי אין דרך לספר חלום כי אם לאוהב ובספרו להם היה מורה כי שנאתם הבל לפניו וכמכריח אותם ידברו לו על כרחם לחמץ לבבם אז יותר. (ב) היות ענין החלום מורה השתררו עליהם ומרבה שנאה וקנאה. (ג) אופן הספור על הבחינה הא' שהוא כי בראותו שלא יכלו דברו לשלום לא היה לו לרדוף אמרים אתם ולהגיד להם חלום שהוא כבא להקהות שיניהם על בחינה זו אמר ויחלום יוסף חלום ויגד וגו' כי בלי שום בחינה נוגעת אליהם רק על מציאות חלום במה שבא ויגד לאחיו שהיא הבחינה הא'

גרם שויוסיפו עוד שנא אותו. ועל הבחינה השנית והשלישית אמר ויאמר אליהם שמעו נא וגו' ושמלבד היות הוראות החלום שררה עליהם. גם היה אופן סיפורו כמתפאר על שררתו לפניהם ומקהה שיניהם באומרו שמעו נא החלום הזה וגו'. כלומר התיצבי נא וראו את גדולתי בחלום הזה אשר חלמתי. ועל שתי בחינות אלו חזר ואמר ויוסיפו עוד שנא אותי על חלומותיו כלומר שלו מתי חסים אליו שרעיוניו על משכבו סליקו להשתרר. ועוד על דבריו הוא אופן סיפורו בדברים מורים כמתעלה ושש על הוראות חלומו כמקהה שיניהם וזהו ועל דבריו והנה הם חשבו היה פתרון החלום שיהיה בתחלה מושל עליהם כקצין שוטר ומושל. ואח"כ עוד יעלה אל מלכות וזהו קמה אלמתי שהוא קימה מה. ואח"כ וגם נצבה שיצלח למלוכה. כד"א אין מלך באדום נצב מלך. ע"כ אמרו אם מה' היה יוצא הדבר לא היה מקום לשנא רק לקנא על גדולתו עליהם אך אין זה רק שרעיונך מחלמים אותך אשר תתאוה. והכל הבל כי הלא המלוך כו' לומר הנה שני דברים מורה חלומך. א' היותך מישל שנית שגם תמלוך אחר כך והנה כאשר השני שקר גם הראשון כי המלוך שהיתכן תמלוך עלינו שתהיה מולך על עשרה אנשים אין זו מלוכה ואתה עלינו בלבד חלמת ומה גם שלא היה עולה בדעתם יהיה מלך הגוים וא"כ כאשר חלוקה זו נמנעת גם הראשונה שהיא שתהיה מושל גם היא הבל וזהו אם משול תמשול בתמיהה כי גם זה שקר כמלכות וע"כ אין לנו לקנא בגדולתך כי לא מן השמים הוא רק שאתה גורם לחלום אותך ברעיונך. ועל כן ראוי לשנאתך על חלומותך מרעיון לבך ביום להשתרר עלינו המה וזה ויוסיפו וגו' על חלומותיו. ואמרו לשון רבים על כל מציאות חלימותיו כי זה וכיוצא בו חולם במה שמהרהר ביום כי ילמד סתום מן המפורש אלא שהיחל לגלות זה וגם על דבריו כמפורש. והנה המה לא צדקו בפתרון החלום לא הא' ולא השני כעת כי מאשר יתגלה אחר כן זה פתרונם לפי האמת כי היה עתיד יוסף לצבור בר בשבע שני השבע וג"כ כל בני ארץ מצרים וארץ כנען ובכללם אחיו. וזה מאלמים אלומים בתוך השדה כד"א אוכל שדה העיר אשר סביביתיה נתן בתוכה והנה קמה אלומת יוסף התקוממות דשן ושמן. וגם נצבה מתקיים זמן רב ירקב מה שאין כן של אחיו וזולתם באופן תסובינה אלומתם ותשתחייו לאלומת תבואתו שיבואו אפים ארץ מצרימה בעד אלומות יוסף לשבר אוכל אשר שמר וקרוב לשמוע על פי דרך זה שאומרו תסובינה הוא מלשון סובין שתרקב תבואתם ושתהיה כולה סובין וע"י כן ישתחוו לאלומתו אשר צבר ונתקיים ואחרי בואם אחרי תבואתו נמשך ענין החלום השני שיכניעו תחתיו ויאמרו לו עבדיך באו לשבור אוכל וגם אמרו עבדך אבינו וגם בלהה שפחת רחל השתחוית בבואה בתוך הבאים את יעקב כמ"ש ז"ל (בראשית רבה פ' פ"ד)

על מ"ש יעקב הבא נבא אני ואמך והלא כבר מתה והיה הדבר מגיע אל בלהה שפחתה וזהו השמש והירח הוא יעקב ובלהה שבמקום רחל. וגם אחד עשר כוכבים הם השבטים משתחוים לי. ובזה יצדק מאמר התורה באומרו ויחלום עוד חלום אחר. כי בבחינה אחת הוא חלום עוד שהוא נמשך מהקודם וזהו אומרו עוד תוספות על הקודם. ובבחינה אחרת הוא אחר זה על בואם לחנות תבואתו. וזה על הכנעם תחתיו. אמנם עדיין לא נודע להם פתרון זה והיה עם לבבם שהוא כי ישתרר וימליך עליהם כמו שכתבנו שאמרו רעיונך אל משכבך סליקו ונדמה לך חלום כוזב כי לא יצדק תואר מלוכה על הי' אחים על כן השיב יוסף אחר חלומו הב' ואמר הנה חלמתי חלום עוד ולא אמר אחר כלו' ע"ד מוסיף ומפרש הקודם. ומכזיב מאמריכם כי אשר חשבתם שמה שהיה בלבי ביום תאב למשול בכם. נדמה אלי בלילה והוא חלום כוזב לא כן הוא כי הנה חלמתי חלום עוד כלומר מוסיף. ומפרש הקודם והנה השמש והירח כו' משתחוים והיתכן היה עולה בלבי היום שאבי ואמי ישתחוו לי אך זה יוכיח גם על הראשון כי הכל מן השמים ובספרו החלום השני לאחיו התעצבו כשומעם הוכחה כי לא תאות לבו היתה מתדמית לו בחלומו כי לא על אביו ואמו היה מהרהר ודאי באופן כי מן השמים היו וא"כ אין ראוי לשונאו אך לקנא על שיגדילוהו עליהם מן השמים ועל כן עמדו ולא ענו לו מדאגת לבם. אז ראה ויספר אל אביו ואל אחיו יחד. לראות מה ידבר בו אביו ואז להבין הדבר לבל יקנאו בו אמר הבא נבא וגו' לומר האם בא אחיך יצדק נבא גם אני ואמך היתכן והיא מתה אך זה הוראה כי הכל הבל ועם כל זה לא הספיק להסיר הדבר מלבם כי יצלח למליכה מן השמים ועל כן לא היסיפו שנאה כי לא יאשם כי אין הרהורו הגורם כי לא על אביו הרהר אך לבשו קנאה וזהו ויקנאו בו אחיו ולא חשו אל ענין אומרו ואמך כי אין חלום בלא דברים בטלים או הוא על בלהה כמ"ש ז"ל (ברכות דף נ"ד) וש"ת האם נעלם ענין בלהה מיעקב שמזה מהביל כל החלום לז"א ואביו שמר את הדבר בלבו ולא גלהו שעל בלהה הוא להסיר קנאה מלבם:

פסקה יב

ויאמר ישראל וגו'. לבא אל ענין הכתובים נעיר ראשונה הספקות אשר יפול לב האדם עליהם. א' דרך כלל בכללות הענין והוא כי הלא נוראות יפלא על ה' ועל משיחיו ית' על ה' כימי יתן ידענו דרך ה' בדבר יוסף כי לו חפץ ה' ילך אחר אחיו למה צוה את מלאכי אלהים יצאו לקראתו ויאמרו לו נסעו מזה כי ארז"ל כי אנשים שבמקרא ההוא מלאכים ממש גלו אזנו כי נסעו מזה להפר את האחוה של שנים עשר אחים ואם אמרנו כי ה' לא רצה ילך אחריהם אל מלאכיו יצוה לו להציל אותו מידם להשיבו אל אביו טרם יקרב

אליהם ונם על מלאכיו יתב' יפלא כי הלא המה ידעו דרך ה' ואם מה' הוא הלזה ילך לא יחמיצו את לבבו ואם אין ויאמרו לו אל תלך בדרך אתם כי לא זו הדרך ישכן אור שוב בית אביך וישוב מדרכו כי הן בקדושיו יאמין וגם על יעקב נפלא מה ראה על ככה ומה הגיעו אליו לשלוח את מורשי לבבו ביד מבקשי נפשו כי הלא ארז"ל (ב"ר פ' פ"ד) כי כשהיה יעקב זוכר הודאת יוסף בשליחות היו מעיו מתחתכין. איך לא חש אל שנאתם אותו. ולמה לא יתמה על עצמו כי מי יחוש חוץ ממנו גם אם היה הדבר אצלו בספק הלא ספק נפשות להחמיר:

והן אמת כי על יעקב אפשר להשיב אמרנו לו לאמר כי לא חשב כזאת על מטתו שלמה כולם צדיקים יעשה רעה אך על יוסף יפלא הפלא ופלא. איך אבד חכמתו ובינתו ידע עברתם כי קשתה ואש קנאת' וחמתם בערה בם מאד אשר לא יכלו דברו לשלום ולא יחמלו ביום נקם ולמה יתן המכשלה זאת לפניהם אולי ימהרו לשפוך דם וגם שם נפשו בכפו ואם נעלם מעיני בשר לו למה יאטם אזנו משמוע מאמר קדישי עליונין באומרם אליו נסעו מזה וימנע רגלו מנתיבתם וילך וישוב לביתו. ועל הכל יתגדל אשמת דבר על שלומי אמוני ישראל שבטי יה מי יאמין לשמועתם יעשו כמעשה הרע ההוא כי מתחלה החילו ברעה ויתנכלו אותו להמיתו ויאמרו לכו ונהרגהו והשליכו אותו בבור אין מים בו אבל נחשים ועקרבים יש בו ומכרם בכסף צדיק בעבור נעלים והאנשים ההם שלמים הם אנה יוליכו חרפת רעה חולי כזו ולא עוד כ"א שהוא חטא משפנו מות. ומקרא מלא דברה תורה וגונב איש ומכרו וגו' מות יומת ואין די באר קישיא זו מה שלא ניתנה תורה בימים ההם ובעת ההיא כי גם את הכל קיימי וקבלו מאז:

ולבא אל הענין נשית לב אל דקדוקי המקראות קו לקו ונקרב ונבואה אל הנרצה בהם בס"ד. (א) באו' ויאמר ישראל אל יוסף וגו'. למה נקרא בשם ישראל פה מביתר מקומות. (ב) באו' לכה ואשלחך כי מהראוי יתהפך לאמר אשלחך ולכה אליהם.(ג) מה יום מיומים שהוצרך לדרוש שלומם וטבתם במרעית'. (ד) אומרו וישלחהו מעמק חברון מה בצע בהודיעו מקום נסיעתו (ה) אומרו וימצאהו איש והנה תועה בשדה כ"א כמשמעו שהי' תועה בדרך באחד משדות העיר מהראוי הנקד הבי"ת בשב"א ולא בפת"ח שהוא כאומרו בהשדה בה"א הידיעה אשר לא יצדק רק בדברו על שדה נודע או בזכור ואיננו. (ו) כי היה ראוי יודיענו הכתוב איך יישר דרכו כאשר הודיע היות תועה. (ז) במאמרם ז"ל (בתנחומא) כי הנה קיימו וקבלו כי שלשה מלאכים נזדווגו לו והכריח' לזה שאם הוא כמשמעו למה נאמר איש זה שלש רגלים וימצאהו איש וישאלהו האיש ויאמר האיש ועוד שאם הים איש א' ודבר לו ג' פעמים מה צורך אל כל הספור והיה די יאמר שימצאם

בדותן משא"כ בהיות מלאכים ממש כאשר יבא ביאורו בס"ד. והוא כי הנה גם לדבריהם ז"ל שג' מלאכים היו צריך טוב טעם מה צורך אליהם וא' יספיק לכל אשר דברו. (ח) קשה עד מאד למה לא החזירוהו אל אביו. (ט) שאם מלאך היה איך ישאל מה תבקש האם ממנו יפלא. (י) הג' למה יודיענו מקום אחיו מבקשי נפשו. (יא) גם לפי הפשט כי הלא השלישי מורה מקום היה לו אך השני מה יועיל לו ואדרבה יוסף הודיע לו את מי היה מבקש כי הוא לא ידע וכ"ש לרז"ל כי היתכן ישלח מלאכו יתב' לגלות אזן איש צדיק. ונהפוך היא כי המלאך יסכל דבר והצדיק יודיענו ואף גם הראשון לא נזכרה היישרתו כמדובר (יב) באומרו דותינה מה ענין היו"ד יתירה. (יג) באומרו ויתנכלו אותו להמיתו כי הנה אמרו ז"ל שהשיסו עליו הכלבים מה ראו על ככה לעשות כן. (יד) מה ענין אומרו הנה בעל החלומות וגו'. שיראו דברי משטמה משוללי טוב טעם ליאמר בתורה. (טו) אומר ועתה כי היא מלה מיותרת. (טז) אומר וישמע ראובן כי הלא יחד כלם שמעו ולמה ייחס השמיע' אליו ומהראוי לא יאמר רק ויצילהו ראובן מידם. (יז) אמרו ויד אל תשלחו בו המעט מהם שלוח ידם להשליכו הבורה מלא נחשים ועקרבים ובכוונתם הניחו שם עד עולם. (יח) מה זו היתה עצת יהודה לכו ונמכרנו וערבה להם גם הם איך חמת אחיו שככה האומרים לכו ונהרגהו ועתה נאמר וישמעו אחיו. (יט) אומרו וכסינו את דמו איזה כסוי הדם בא לשלול ולמעט. (כ) אם לא נמכר רק לישמעאלים למה נזכר שעברו אנשים מדינים סוחרים. (כא) אומרו וידנו אל תהי בו מי לא ידע שאם ימכרוהו ידם לא תהיה בו. (כב) אומרו ואני אנה אני בא. והיה ראוי יאמר ואני מה מה אעשה וכיוצא כי מה ענין אומרו אנה אני בא:

אמנם הן אמת חכמים יגידו כי כל חפץ ה' בימים ההם היה להוריד את יוסף מצרימה לסבות חלוקות לחכמי המדרש על כבוד יעקב כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ו) עתיד היה יעקב לירד מצרימה בשלשלאות של ברזל אלא שהקדים הקב"ה והוריד את יוסף תחלה. משל לפרה שהיו ממשיכין אותה לבית המטבחים ולא היתה נמשכת. משכו את בנה ונמשכה אמו אחריו. ולדעת חכמי זוהר (פ' זו דף קפ"ד) למען יהיה מרכבה לשכינה שקדמה לרדת מצרימה לרחף על עם בני ישראל בגלות ההוא:

עוד ענין שלישי היה ראוי להעשות בימים ההם עם שהטעמים הראשונים הם עיקר. הלא הוא לקבל יוסף עונש הביאו דבת אחיו רעה על אביהם לימכר לעבד תחת אומרו שהיו אחיו קורים עבדים לבני הלחנות ולפגוש דוב שכול בו היא אשת אדוניו יען אמר כי אחיו היו תולין עיניהם בבנות הארץ וכו' ולהורות כי אחיו בכל שוחטים אפילו שלא לאכול כי לא נחשדו על אבר מן החי כדבתו רעה עליהם:

עוד רביעית היה ראוי להעשות בזמן ההוא הלא היא לשתות יעקב סף רעל הבאת כתונת בנו אליו תחת אשר שמע אותו נושא שמע שוא על אחיו ולא געד בו. גם שלא קבלו על כן תחת ד' אלה אלהי עולם ה' העושה פעולת רבות כאחת ופעל ועשה יחד כלם הלא הוא בהעיר את רוח יעקב. שלח ישלח את בן יקיר לו אשר אהב עד מקום שכם המוכן לפורענות ולא שת לבו פן יקראנו אסון ויוסף גם הוא הקל כנשר לעשות רצון אביו ולא פחדתו אליהם לאמר איך אלך והרגוני על חלומותי ועל דברי כי תכלית שנאה שנאוני ע"י כן נשתלשל ירד מצרימה ועל פי דרכו יקבל ענשו הכל הכתוב בספר. אך לעומת זה ראה הוא יתברך ב' רעות המתרגשות קשות אשר כח בהם לאבד עולם. הלא הוא כי ראה שבטים שבטי יה ברעה גדולה יוסף לקוח למות ואחיו מטים להרוג כי באש קנאתם ימהרו לשפוך דם ואוי מי יחיה אחרי כי קדושים אשר בארץ עמודי שמים יהי עון דם צדיק יסוד עולם תלוי על צואר'. וגם עצת ה' אשר יעץ נמהר לשלח את יוסף לפני אחיו מצרימה לטובתם היתה מתבטל' ויחפרו ויאבדו בגלות ההוא. ע"כ מה עשה ראה והתקין שלוח שרי קדש ג' מלאכים ידברו אל יוסף לנחותו הדרך למען ישכיל את אשר יעשה. לעת מצוא עם אחיו למען יעבור מצרימה ואל יהרג תחת ידם כאשר יבא בס"ד. כי לולא היתה אמרי שרפי קדש אליו טרם יקרב אליהם היה מומת בידם כי חפשיות בחירתם ושנאתם גם קנאתם יוציאו דבר בלתי מתוקן מתחת ידם:

והנה הן זה כללות הענין. ובו נבא אל ביאור הכתובים בסדרן כהלכתן והוא כי הנה יעקב היה מסתפק בשנאת אחיו את יוסף אם קטנה או גדולה כי יבושו מהראותם לפניו. משא"כ יוסף עצמו כי הוא היודע ועד ממראה עיניו ומשמע אזניו רבה משטמה. ע"כ יעקב היה נכוה בשתי אשות מצטער מצער בניו על היותם בשכם מקום מוכן לפורענות. ואף גם מדאג' מדבר גואלי דם בעלי שכם פן יחם לבבם לנקום נקמת עיר שכם מאת בני יעקב המחריבים אותה. ב' כי לא עמד איש אתו מוכן לשלח לראות את שלום בניו בלעדי יוסף ויצר לו פן עליו יהיה משלוח ידם לבלע ולהשחית. על כן רצה לנסות את יוסף לדעת את אשר בלבבו כי לפניו גלוי כמדובר:

וזה מאמר הכתוב ויאמר ישראל ביושר ותמימות לבב. כי על כן לא נאמר יעקב כי אם ישראל הלא אחיך רועים בשכם כלומר כי נורא המקום ההוא מרוע הכנתו וכי רבה משטמתו ואדאג עליהם. אך לא אחליט מאמרי לשלחך אליהם לדרוש שלומם וטובתם עד מלבך תוציא מלין. וזהו אומרו לכה ואשלחך כלו' איני אומר אשלחך ולכה כי ירא אני פן לבלתי עברך על צוויי לא תחוש אם תסתכן רק לכה כעצמך על פי בחירתך ועצת לבך ואחר לכתך מעצמך בלי היות לבך נוקפך ואז ואשלחך אליהם למען תלך בדרך

מצוה לעשות מצות אביך ועל כן עד אומרו הנני מוכן כי אין פחד שלחני לא אמר לך נא ראה וגו'. והוא כי אמר יעקב בלבו אוי לי אם אומר ליוסף ירא אני את אחיך פן יהרגוך כי אולי אהיה חושד בכשרים וגם לא לאמר ליוסף אם חושדם פן יחטיאהו לכן היה מטמין ברמז אולי יחוש ובשב ואל תעשה ישמור רגלו מלוכד:

ויבן בזה מאמרם ז"ל (שם פ' פ"ד) על וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו שרמז לו יוסף שיזכור יום הפרדו ממנו שהיו עסוקים בהלכות עגלה ערופה כי אחשבה כי לא במקרה היה התעסקו אז בעת ההוא בהלכות ההם. אך עשה כההוא תלמיד במסכת עוקצין כי להיותו מסתפק רמז לו ליוסף אשר נפשו יודעת מאד אשר בלבבם יחוש פן יתקיים בו כי ימצא חלל באדמה אולי יתן אל לבו ויאמר לו כמאמר שמואל הנביא איך אלך ושמע שאול והרגני כי היכא דשכיח היזקא חוששין כן יאמר יוסף לא כן אבי כי השטימוני אחי אך בראותו כי אדרבה אז נחרץ ויאמר הנני. אז בטח לבו וישלחהו ויאמר לו לך נא ראה כו'. לומר עשה זאת איפה והנצל מחששתי ולא תתעכב שם כרגע. רק לך נא וגו' ומיד שוב והשיבני דבר והוא כי הולכי בדרך מצוה אינן ניזוקין. וע"כ לא תתיצב שם רק עודך רואה שלום אחיך ושלום הצאן ושוב מיד כי נמצאת תמיד עוסק במצוה. בלכתך ובראותך שלומם ובשובך אלי ובזה לא תחוש כי לא תזיק כי הולכי בדרך מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן. משא"כ אם יום או יומים תעמוד אתם שם כי בהאריכו שם לא יחשב לו למצוה עד שבתו. ועוד הוסיף לשלחו מעמק חברון מקום אשר עמד שם אברהם אשר התפלל על המאורעות רעות העתידות להיות בשכם למען יגן זכותו. וזהו וישלחהו מעמק חברון הוא מקום אברהם למה שהוא הולך לשכם כי על זה התפלל אברהם כאשר בא עד מקום שכם כמאמרם ז"ל אמנם יוסף גם כי ידע כי רעה בלבבם רוח אחרת עמו אומר בלבו מי יורדני ארץ וה' העלני גם עלה על אחי כי כה הראני ה' והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה וישתחוו אלומותם לאלומתי ואין זה כי אם אלכה לי אצא השדה אל צאנם. ושם יקדו וישתחוו לי וא"כ איפה למה אירא וה' אתי האם יוכלו הם לבטל שעה שעומדת לי מאתו ית' ע"כ תחלת דבר המלאך הדובר בו היה להסיר תועה מלבו בל יבטח בחלומו כי גם אם יהיה זה פתרונו לא תמנע בחירתם מהם ואל יבטח במשענת קנה הרצוץ ההוא בחלומו כ"א אש קנאתם תבער בם מה יהיו חלומותיו האם יקומו ויעזרוהו יהיה עליו סתרה ומה גם כי אין זה פתרון חלומו ההוא כמדובר. וזהו וימצאהו איש והנה תועה בשדה כמו שנתבאר בס"ד והוא כי למה שכל חפץ ה' היה הלוך ילך לרדת מצרימה ככל הכתוב ע"כ לא רצה ישוב מדרכו אך מדאג' מדבר פן יסתכן. ראה והתכין ע"י ג' שרפי קדש:

והענין כי הנה יוסף היה מתנהג בשררה עמהם כאשר כתבנו על רועה את אחיו בצאן ומתגאה עליהם. ואולי פיו ימצא תוכחות והנהגת שררה כאשר בתחלה בבוטחו בחלומו הלא לא ימלט נפשו כי ימיתוהו באש קנאתם. ע"כ בא האלהים ביד מלאכיו לנחותו הדרך אשר ילך בו אתם. והנה אם היה המלאך בפתח דבריו מגיד דבר אכזריותם עליו הלא יסוג אחור ויעלה אל אבוי ולא היתה נעשית עצתו ית' להוריד את יוסף מצרימה ע"כ מה עשה לאט לאט הודיעו באופן יאחז צדיק דרכו ולא ישוב אחור כי אם אז יכנע ויחנן קולו כעיני עבדים אל יד אדוניהם לקרר דעתם בל ימיתוהו תחת ידם וישמט מידם ללכת מצרימה. והוא כי לולא באו המלאכים הנה היה מחזק מצחו לעומת מצחם כדרכו. וגם מה בבטחו בחלומו והיה מת תחת ידם. ע"כ בא הראשון והסיר מגן חלומו אשר בטח בו מנגד עיניו והודיעו כי תועה הוא. ולא יעוז במעוז החלום נגד בחירתם וז"א תועה בשדה כלומר תועה אתה בחלום אשר חלמת והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה שעולה על רוחך כי בהיותך אתה בשדה עתה יגדלוך. תועה אתה בזה כי אין זה פתרונו וגם לא יגן חלומך בעדך. וזה נקודת הבי"ת בפת"ח ולא בשו"א שהוא כאו' בהשדה הידוע הנ"ל הוא שדה החלום ולא הכביד עליו פן ישוב אחור. רק הניח הדבר ברפיון. ועדיין היה נדון בקרבו אם לפניו ילך ואם יחדל ע"כ בא הב' ואמר לו מה תבקש. כלומר התבקש שלומ' או מלחמה וע"כ לא אמר את מי תבקש לומר האם תבקש אחוה ושלום אל תירא. וע"ז השיב ואמר את אחי אנכי מבקש לומר גם שהם לא יבקשו אחוה. אנכי מבקש אחוותם ובזה אינו מיותר אומר אנכי מבקש אחר אומר את אחי אך הגידה נא לי איפה הם רועים כלומר כי אם הם בשכם ירא אני כי הוא מוכן לפורענות. ועדיין לא נגלה אליו פירודם העצמי מאחות בני רחל כי לא ערבו אל לב שני המלאכים לומר פן יחזור מדרכו אך אחרי אומרו את אחי אנכי מבקש. שהוא יבקש אחוה עמהם עם שהם לא כן לבם אז בא המלאך הג' ומצא את לבו לאמר לו בפירוש נסעו מזה היא האחוה כמאמרם ז"ל (תנחומא פ' זו) ממנין זה:

ועל פי דרכם אחשוב כי זה כוון באומרו דותינה ולא דותנה. לומר כי עשו אחוה מהעשרה לבדם ולא כללו בתוכם את שני בני רחל. והנה אחרי אשר נאמר זה אליו לאט לאט ובשובה ונחת ולא מתחלה נסעו מזה לא גדל התפעלות להתחבר לברוח רק על משמרת שליחתו נצב ומה גם כי ראה המלאך הג' כי מראה מקום הוא לו כי הם בדותן. אז אמר בלבו לו היה פחד למה יראני און ועמל יביט. אך אין זה רק שהא' היקל והסיר טעות בטחוני ממני פן בזדון אתן מצה. והב' זרזני יותר שאבקש אחוה ושלום. והג' הודיעני עוצם פרוד למען לא בלבד אבקש שלום כי אם גם אפיל תחנתי בלב נשבר

כי רעה בלבבם וכן היה שהיה מתאבק ובוכה ברגלי כל א' ות' מהם כמשז"ל (ב"ר פ' פ"א) באומר אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו. וע"י כן מצא חנינה ונותרה בו נשמה וירד מצרימה אל המנוחה ואל המעלה המעותדת לו מן השמים ולקבל עונש' ביני וביני ויצדק במאמרנו זה מאמר פרקי ר"א (פרק ל"ח) הלא הוא וימצאהו איש והנה תועה בשדה שהיה גבריאל. ולפי זה השני היה מיכאל והג' רפאל ולמה היו שלא כסדרן ולא היחל מיכאל אך באשר כתבנו כי הראשון בא להסיר מלבו בל יבטח בחלומו הוצרך יהיה ע"י גבריאל כי כל החלומות נמשכים ממנו כי על כן אמר בספר הזוהר שנקרא החלום אחד מס' בנבואה שהיא המדרגה ששים מהדרגת הנבואה כנודע ליודעי חן כי ממקום המתייחס אל הנביאה למעלה עד מדרגת גבריאל יש ס' מדרגות. וע"כ בפי' נקרא גבריאל בעל החלום במס' ברכות (דף נ"ז) ומיכאל בעל החסד הורהו יהיה מושך חסד ומבקש שלום גם שלבם לא כן והשלישי המחבר מדות חסד וגבורה ברחמים הודיעו כי לא יבטח בו יוכל לחברה כי נסעו בבחירתם מחבור אחוותם. או למ"ד נסעו ממדות הקב"ה והוא חיבור והפשרת המדות לתוך השלום. כלל הדברים כי מה' יצא הדבר להכין אותו ולסעדו. הלוך ילך ונסוע מצרימה להשתרר גם השתרר במלכות שלמה למען טרם ישתעבדו ישראל למצרים תהיה השכינה אשר את יוסף מושלת על הארץ לבלתי יכנעו זרע ישראל תחת טומאת מצרים בעצם ויאבדו חלילה ומה גם גם אשר התעתדו לעבוד ע"ג כאשר כתב אצלנו כל זה באר היטב:

ויתכן על פי דרכנו הענין הלזה בכוונת המסרה שאמרו כי תועה שלש במקרה תועה בשדה חמורו תועה אדם תועה מדרך השכל כו' והיא כאשר ידענו כי אין החומר הוא האדם רק הנפש כד"א על בשר אדם לא ייסך הרי כי אין הבשר הוא האדם. ובזה יאמר מה שתראה את יוסף תועה בשדה כאיש נבוך להעדר הנהגת חמורו הוא החומר אשר לו הוא התועה והנבוך. אך שתאמר אדם שהו' נפשו הרמתה היודעת מאד את מעשה ה' התחשבהו תועה מדרך השכל. וזהו אדם שהו' הנפש תועה מדרך השכל בתמיהה לא כן הוא כי הלא בקהל רפאים הוא בית שר הטבחים כי רפאים שם הוא בית פרעה ועמו כי רפאים יחשבו אף הם כמתים שם ינוח לו שם יגדל ויצלח למלוכה כי מה' היתה לו כמדובר:

פסקה יח

ויראו אותו מרחוק וגו'. הנה דרך השלם כי גם שישטום את שונאו בהיותו רחוק כאשר יקרב אליו והוא נגד פניו ישוב מחרון אפו ולא יכבד כל כך כאשר טרם יקרב אליו אמרה תורה כי כדבר הזה קרה למו כי בטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו בהסכמת

כלם. אך כאשר קרב אליהם עוד מעט אל המיתו לא נשאו נפש רובם רק שנים מהם. וזהו ויאמרו איש אל אחיו וגו' לכו ונהרגהו. אך כאשר בא יוסף אל אחיו בעצם אז ויפשיטו וגו' אך לא אחד בהם חפץ המיתו:

והנה אר"זל (ב"ר פ' פ"ה) ויתנכלו אותו להמיתו שהשיסו בו את הכלבים שימיתוהו ואחשבה ע"פ דרכם כי הלא השלמים ההם את ה' היו יראים ולא ערבו אל לבם לשלוח יד בצדיק יסוד עולם אך התחכמו לו לגרות עליו את הכלבים באומר בזאת יבחן אם צדיק וישר הוא ולא חטא על הנפש בהביאו דבה רעה כי עשה למען יוכיחנו אבינו או אם נאץ האיש הזה את ה'. כ"א שן בהמות תשולח בו אז יודע כי לא צדיק הוא ובעונו ימות וידנו אל תהי בו ואם לא נדעה. ולהפך יותר בזכותם אחשבה כי לא נעלם מהם מאמרם ז"ל (ש"ר פ' ל"א) על פסוק לא תשא שמע שוא מכאן שהמוציא שם רע ראוי להשליכו לכלבים שנא' לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא ויעשו לו כן ויתכן כי הם אמרו שלשה דברים. (א) הנה דרך כלל הוציא שמע שוא וראוי להשליכו לכלבים ולא נחטא כי גמול ידיו יעשה לו וידינו אל תהי בו. (ב) כי הלא הא' שבדבות הלא הוא על שנחשדנו על ידו אבר מן החי. והנה מדה כנגד מדה יאכלוהו חי. (ג) נשא פנינו אל יעקב אבינו באמור אליו ידינו לא שפכה את הדם הזה כי אם הכלבים עזי נפש לזר חשבוהו והיה בא לישא שה מהעדר ואכלוהו ויכלוהו והו' יבין לאשורו כי אין זה כ"א חרב הביאו את דבתם רעה אך לא נעשתה עצתם כי ויהי ה' את יוסף ומוראו וחתיתו נפל עליהם כי צדיק וישר הוא ולא חרץ כלב עליו את לשונו. אכן שמעון ולוי כי לבם כלב הארי לא נתקררה דעתם. ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו' ועתה וגו'. והו' כי אמרו לא בצדקתו מלט נפשו כי אם להיותו בעל החלומות שעתידין להתקיים כי קיימ' ליה שעת' ועל כן לא המיתוהו. אך לא יבצר כי בן מות הוא כענין ר' יוחנן (תענית דף כ"א) דעל דהוה קיימ' לה שעתא לא שדא מלאכ' ביה גוד'. וזהו הנה בעל החלומות הלזה בא. שאם לא כן לא היה בא לפנינו מתחת ידי כלבי צאננו לכן ועתה וגו'. ונראה מה יסכונו לו חלומותיו כי בחיריים אנחנו ולא יבצר ממנו כל אשר נחפוץ לעשות. ובמה שכתבנו מרז"ל במס' ברכות (דף נ"ז) כי גבריאל המלאך נקרא בעל החלום אפשר כי שמעון ולוי שלמים היו ראו את גבריאל. וגם יוסף כי לא משו הג' מלאכים מלהיות עמו כבני לויה. ואמרו אל נתמה אם נצול מהכלבים כי הנה בעל החלומות הוא גבריאל הלזה בא עמו ומתלוה אליו כמאמרם ז"ל כי הוא האיש אשר מצאו תועה בשדה. שיראה מרז"ל כי לא הניחוהו המלאכים. כי זה לשון רז"ל (ב"ר פ' פ"ד) ג' מלאכים נזדווגו לו שהו' כי נתחברו והיו עמו לשומרו והנה לא יוכל להציל רק ממשוללי בחירה. אך לא מידינו. כנודע כי

בעלי בחירה אין מוחה בידם כמבואר אצלנו בספר חבצלת השרון ויוצדק בזה אומרו בעל החלומות כי הוא בעליו ממש. כי נמשכים החלומות הצודקים והאמתיים ממנו. לכן ועתה לכו ונהרגהו כי אנו בעלי בחירה ונראה מה יהיו חלומותיו: או יאמר בעל החלומות על יוסף. ויקר' כה ע"ד מאמרם ז"ל על פסוק נוקם ה' ובעל חמה. כי הוקשה למו איך יכנה את ה' בדופי כזה שהו' בעל חמה חלילה. ואמרו בב"ר שהו' להפך לו' שאינו כב"ו שהחימה מושלת עליו לעשות יותר מטבעו כי תבער בו. ולא יאמר די עוד חמתו באפו אך הוא ית' אינו כך אך הוא בעל החימ' ואדון עליה לקצר ולהארי' ולמונעה כרצונו. ועד"ז יהיה אומר פה הנה בעל החלומות שהו' בעל ושליט בם ולא חלם אותו מעצמו אלמל' היו רעיוניו למשול בנו. וע"כ על משכבי' סליקו ואמר הלזה בא לו' האם ע"ז בטח לבו כי לא נוכלו לו. כי שעה עומדת לו למשול בנו ואמרו ועתה לכו ונהרגהו לו' אין ספק. שאם נניחהו ויחי' יעלה לגדול' ומשול ימשול בנו. ולא יבצר שהשב ישיב לנו את אשר גמלנו אותו. ויהרגנו על אשר התנכלו אותו להמיתו. א"כ אחר שהו' בעל החלומות מעותד למשול בנו ולשלם גמולנו בראשנו. לכן טוב טוב הוא כי ועתה שהו' בידנו שנשכים להורגו טרם ימיתנו הוא וז"א ועתה וגו'. ע"ד הבא להורגך השכם והורגו. ולשלא ירגיש אבינו נאמר לפניו דבר. יאמין לשמועתנו והו' חיה רעה אכלתהו. כי בזה יאמנו דבריו כי יאמר כי הוא מדה כנגד מדה הוא הוציא דבה כי אחיו היו אוכלים אבר מן החי. על כן נאכל כמות שהו' חי ויתן אל לבו כי מה' יצא הדבר. ולא אמרו חיה רעה הרגתהו רק אכלתהו שהוא אכיל' בעודנו חי כנגד דבת אכילתם מן החי. ואומרם רעה כנגד דבתם רעה ונראה מה יהיו חלומותיו נגד בחירתנו:

פסקה כא

וישמע ראובן וגו'. הנה כאשר היו כקוצים בעיני אחיו חלומותיו ודבריו. כן היו לראובן כדבש למתוק כי היה כמבשר בעיניו כי בשומעו ואחד עשר ככבים שמח בלבו. כי אמר ברוך ה' ואעשיר והנני בכלל השבטים ולא גרעתי על דבר בלהה כי בלעדי לא היו רק י'. ועל כן היה אפשר כי לכן שת לבו להצילו מיד אחיו. לז"א וישמע ראובן אומרם ונראה מה יהיו חלומותיו והיה הדעת נוטה שעל כן היה עושה. לזה אמרה תורה אל יעלה על לב איש כי עשה כן למען בשירתו אשר נתבשר על ידו. כי לא היה רק למען הציל אותו מידם. ולא לשום בחינה זולתה כאשר יבא ביאור המאמר בס"ד באומרו אילו ידע ראובן וכו'. ומה עשה לשישמעו דבריו עשה עצמו כאלו הוא מכלל מבקשי רעתו. כי אם שאין ראוי להכביד עליו יותר מדאי וז"א לא נכנו נפש. כלומר גם אנכי בכלל המכים אלא שאין ראוי נכביד עליו עד נפש ואומרו לא מלבו כי אם לבל יחשבו שלאהבת יוסף היה

עושה. אך אחר החילם להתפייס אז גלה דעתו ואמר אל תשפכו דם כלומר לא עלה על רוחי מעולם לשפוך דם רק אתם בלבד. ואליכם אני אומר אל תעשו העולה על רוחכם. ועל כן לא אמר אל נשפוך דם. וגם עצתי להשליכו הבורה לא שאטפל עמכם חלילה לי רק שתעשו אתם לבדכם. וז"א השליכו אותו אל הבור וגו' ועל כן חזר בפסוק זה לומר ויאמר ראובן. גם כי הוא המדבר עד כה וגם ייתור אומרו אליהם למה שהדברים הראשונים לא היו כן לבו. אך דברי ראובן האמתיים בכל לבו לא היה רק אל תשפכו דם וזה היה אליהם לא שיוכלל גם הוא עמהם רק אליהם לבדם. ואומר ויד אל תשלחו בו יובן במאמרם ז"ל (ב"ר פ' צ"א) על פסוק ויאסור אותו לעיניהם. יוסף כשאסר את שמעון היה משליך לו פטומות. ושמעון כשהשליך את יוסף בבור היה זורק בו אבנים. ובזה יתכן חשש ראובן פן יעשה כן ויוכל כי הוא בעל בחירה. על כן הקדים ואמר ויד אל תשלחו בו כלומר אחרי כן. כי טוב להניחו בבחירת נחשים ב"ח מבחירת בני אדם כאשר יבא בס"ד:

והנה כונת ראובן אליהם היתה לאמר. הנה נסית' להשליכו לכלבים על נושאו שמע שוא. ובייחוד על דבר אבר מן החי ולא שוה לכם. עשו זאת איפה ולכו לקראת נחשים אשר בבור הזה לשתי בחינות האחת כי הנחש הוא הראשון שסיפר לשון הרע והו' הנותן נקמות על מספרי לשון הרע כמאמר חכמינו ז"ל על אם ישוך הנחש בלי לחש אומרים לנחש אריה טורף ואוכל זאב דורס ואוכל את מה הנאה יש לך. משיב ואומר מה יתרון לבעל הלשון המדבר לשון הרע מה הנאה יש לו. עוד שני' על דבר הבחינה השנית של הדבה רעה. והיא שהיו תולים עיניהם בבנות הארץ מתייחס אל לה"ר של נחש שהיה על ידי תלותו עיניו בחוה כמז"ל (שם פ' י"ט) שהיו עסוקים במשגל ונתאוה לה כו'. וז"א השליכו אותו אל הבור הזה המיוחד שמים אין בו אבל נחשים יש בו. וכל חפצו היה למען הציל אותו מידם כלומר מידם שהה בעל בחירה ולא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. משא"כ בהיות ב"ח כי מוראו וחתיתו תפול עליהם כי צדיק וישר הוא וצלם אלהים שלם בפניו ולא ירעו ולא ישחיתו אותו. אך חש פן אחר השליכם אותו פן מגבוה ירגמוהו באבן על כן אמר ויד אל תשלחו בו כי בעלי בחירה הם כמדובר. ויעשו כן. והנה שבתם לאכול לחם אחר השליך אותו הבורה. הלא כמו זר נחשב אנשים צדיקים כהם ישבו לאכול לחם ולהטיב לבם אחר עשותם רעה אך אחשבה זאת עשו למען שכך אש חמסם אולי יוכלו הועיל הואיל יערוץ חרון אפם מהם וירחמוהו. וכן היה כי ע"י כן שב אשם מהם ויקלו ממנו. וישמעו לקול יהודה לבלתי המיתו כעולה על רוחם. והנה

אמרו רז"ל (ב"ר פ' צ"ב) על פסוק וישתו וישכרו עמו כי עמו שתו יין אך לא מאז נפרד מהם יוסף:

ואחשבה לפי דרכם. כי מעתה החילו לבלתי שתות יין מדאגתם על אחיו ויצדק באומרנו כי היה עם לבבם לבקש האהב' ורפיון שנאה להקל מעליו ועל כן הזירו עצמם מן היין כי יתאדם ויתאבזרו שותיו. והוא הפך כונתם כאמור וזהו אומרו וישבו לאכול לחם. כלומר אך לא לשתות יין ובראות יהודה כי הלך לקראת נחשים ולא עשו לו מאומה והוא גר אתם ואין מכלים אז נחרץ יהודה ויאמר מה בצע כו' לומר כי הנה עד כה היינו מסתפקים בכשרותו ובאנו לנסותו היש ה' אתו להציל מן הכלבים ובבור מן הנחשים ועקרבים ועתה היה ראה ראינו כי היה ה' עמו זה פעמים אין זה כי אם על כי צדיק וישר הוא ואת אלינו יתייחס בצדקתו ואם כן איפה מה בצע כי נהרוג את אחינו. והוא לומר הנה עד כה שתים רעות היו מועצותיהם ראשונה מהאומרים לכו ונהרגהו. שנית העולה מהסכמתם לבלתי העלותו מהבור עד יגוע כי יערב ללחם ומים. אם יום או יומים יעמוד לא יוקח משם ואם לא ישכנו נחש יומת מאליו. אך אני אומר לא כדברי זה. כי מה בצע כי נהרוג את אחינו. כעצת שמעון ולוי ולא כדברי אלו להניחו בבור עד יומת. כי הלא קרובים דברי אנו להיות כדברי אלו כי אין בין הריגתכם אותו להשאיר אותו בבור כי אם הכסות דמו בל יראה כאשר בהרוג אותו כי במותו בבור יבלעבו דמו ויאסף אל עמיו ועל כן על העצה השנית אמר וכסינו את דמו כי גם הוא בלתי ראוי אך שמעו לא דברי לכו ונמכרנו לישמעאלים וגו' והוא לומר הנה נסיתם להשליכו לכלבים אל הוציאו שמע שוא ועל דבר אבר מן החי ולא שוה לכם וכן על השנית על דבר תליית עינינו בבנות הארץ ותראו כי אין מה נשאר עתה מהדבות. אם לא דבת קראנו עבדים אל בני הלחנות וגם קנאת החלומות פן יעלה לגדולה ומשל ימשול בנו. ועל כן אני אתקן על הראשונה לכו ונמכרנו לעבד תחת דבת העבדות. ועל השנית יהיה לישמעאלים למה שהולכים להוליד מצרימה כי שם אין פחד גדולת' אליכם כי הלא יחייב מזל מצרים כי אין עבד עולה שם לגדולה ולא ישדד הוא יתברך הוברי השמים בשביל יחיד. ושמא תאמר הלא נחייב את ראשינו למלכו של עולם כי מקרא מלא דבר' תורה וגונב איש ומכרו וגו' מות יומת הנה זאת תקנתנו כי וידנו אל תהי בו כי אחינו וגו'. והוא אצלי נתינת ב' טעמים. הא' שמעתי טעם בעל פה בשם הרמ"ע ז"ל ואני אבא אחריו ומתורת ה' אלמדנו. ועוד אוסיף טעם ב' וגם מוציא אני אותו בכתוב. והוא כי הנה ארז"ל (סנהדרי דף פ"ו) וגונב איש ומכרו ונמצא בידו פרט למצוי אצלו כבן ואח וכיוצא. והן זאת חשבתי כיוונו הכתוב באומרו כי אחינו בשרנו הוא. כלומר ואין מצוי אצלינו יותר מזה. עוד טעם ב' כי

שם נאמר בבריית' ההיא. כי אין החיוב רק במי שגונב ומחזיק ותוקף בו לזכות תחלה ואח"כ מוכרו. שנאמר והתעמר בו ומכרו. ובזה יאמר וידינו אל תהי בו כלומר לתקוף בו תחלה. באופן כי נזכרנו ב' טעמי פיטור. (א) באומרו וידינו אל תהי בו. (ב) באומרו כי אחינו כו' וע"י כל זה וישמעו אחיו. ובגלל הדבר הזה גם שעברו מדינים וסוחרים לא רצו למכרו רק לישמעאלים למה שהם הולכים להוריד מצרימ' ושם ימכרוהו ויהיו בטוחים בל יעלה עוד לגדולה ויובטחו מדאגתם. פן ישתרר עלימו. ובזה יבא על נכון מקרא שכתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים וגו'. כי מה בצע בהזכיר מדינים וסוחרים בכתוב. אחר שאינן לא לוקחים ולא קונים כעת אך יאמר הביטו וראו כי כל ישעם וכל חפץ לבלתי יעלה לגדולה כי הלא עברו אנשים מדינים סוחרים ולא מכרוהו לא' מאלה הוי אומר כי אין זה כ"א שחששו פן יובילוהו אל מקום אחר ולא יורידוהו מצרימה. כישמעאלים שהולכים להוריד מצרימה ומזה נמשך שויביאו את יוסף מצרימה כי המה המיוחדים להוריד מצרימ' מהשאר ובשוב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו כי אמר אין זה כי אם שלקחוהו למות וקרע על מיתתו. אך כאשר וישב אל אחיו לא ערב אל לבו לאמר להם שהמיתוהו בל יהיה כמוציא דבה. אולי לא כן הוא והם לא הגידו לו מפני הנדוי שגזרו אך אמר הנה הילד איננו אם מת ואם חי ואהה עלי מק"ו והוא כי בספר יוסף חלומו היה כמבשר בעיני ראובן. באומר מה לי עוד בשור' כ"א אומרו ואחד עשר כוכבים. שיורה שזולת יוסף יש י"א שבטים. ואילו על דבר בלהה הייתי בלתי בא בכלל שבטים. אינם כ"א עשרה. ועתה אמר אליהם אם הילד שעיקר בשורת החלומות בעצם היה עליו. ועם כל זה איננו. וא"כ איפה אני שבשורתי שהייתי בא בכלל אחי. הי' כלאחר יד ע"פ דרכו. אנה אני בא האם אזכה לבא בכלל אחי. אוי אמר הילד על עון שנוגע בכבוד אחיו. שהבי' את דבתם רעה נענש ואיננו. וא"כ איפה אני שבלבלתי יצועי אבי אנה אני בא היכן יהיה חלקי. או קרוב לזה אם לעושי רצונו כך כי הילד הצדיק איננו ואני שיש בי עון אנה אני בא היכן יהי' חלקי. ואמר זה אל אחיו למען יכוו בצרבת מאמרו. כי ק"ו הם אנה יהי' חלקם על דבר הילד. והוא מאמר ר' יוסי בן צרידה לקרובו. ועל פי דרכנו למדנו לימוד נאה עד מאד כמה הקפידה תורתנו הקדושה בדבר סרה על איש אשר יעשה את הרע. כי הכתוב הס שלא להזכיר את עושה הרעה בשם בהזכיר רעתו. כי הלא מאמר איש אל אחיו סיפר באמרם לכו ונהרגהו. ולא הזכיר אותם בשמם שהם שמעון ולוי עם היות על דבר אמת. ומה גם הדוברים על אשר לא חטא. וכמה חביבה מדת המספר בשבח חבירו. כי הלא את ראובן שלא הציל את יוסף. כ"א אדרבה צוה להשליכו הבורה מלא נחשים ועקרבים כי לו היה נשאר שם.

היה מצטמק ורע לו. ועם כל זה ככרוזא קרי בחיל מקר' שכתוב וישמע ראובן ויצילהו מידם כי לא בלבד הזכיר שמו רק הפליג בשבחו כאלו הצילו. על דבר טוב הכוונה אשר לא בא אל הפועל. והוא ענין מאמרם ז"ל. במדרש (תנחומ') וישמע ראובן. לימדתך תורה דרך ארץ שכשהאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח. שאילו היה יודע ראובן שהקב"ה כותב אחריו וישמע ראובן ויצילהו מידם. בכתפו היה טוענו ומוליכו אצל אביו אילו היה יודע אהרן שהקב"ה כותב עליו (שמות ד':י"ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח מלבו. בתופים ומחולות היה יוצא לקראתו. אילו היה בועז יודע שכותב עליו (רות ב':י"ד) ויצבט לה קלי. עגלות ופטומות היה מביא ומאכל לה. לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבים אותה ועכשיו שאין נביאים מי כותב אותה אליהו ומשיח. והקב"ה חותם על ידם דכתיב אז נדברו יראי ה' כו':

ולבא אל ביאור המאמר נשית לב אל הערות הראיות להעיר בו (א) כי אין ראשו סופו כי היה לו לומר כשאדם עושה מצוה יעשנה בשלמות. שאילו היה יודע ראובן כו' בכתפו היה טוענו כו' שהיה משלימה בעצם או יאמר יעשה אותה בלב שמח. שעל שעשאה ראובן בלב שמח. כתב אחריו הקב"ה ויצילהו מידם. (ב) מאין לנו שעשאה בלב שמח ואדרבה מאשר לא עשאה בשלמות מורה היות לבו בלתי שמח. ואם הכוונה יעשה אותם בלב שמח לא כראובן שאם היה יודע שהקב"ה כותב עליו כו' היה טוענו כו' אך לבלתי יודעו כן לא שמח לבו ולא עשאה בשלמות זה לא יתכן. שא"כ בא המדרש לספר בגנות ראובן במקום שהתורה משבחו וכן לא יעשה וגם הוא הפך ענין אהרן שמעיד עליו הכתוב ששמח בלבו ועוד שא"כ לא היה הכתוב מעלה עליו כאילו הצילו באומר ויצילהו מידם. (ג) כי מאומרו אילו היה יודע ראובן כו' יורה כי יוהרא הוא מבקש כי לבלתי יודעו לא גמר המצוה כראוי. ואין לך דופי גדול מזה וההיקש בקושי זה באהרן ובועז וחלילה לגדולי עולם ללכת בגדולות ובנפלאות כאלה. (ד) למה זה הודיעני ית' דרך ארץ זה ג' רגלים בראובן ובאהרן ובבעז. (ה) מי הגיד לו כיוונה תורה דרך ארץ ולא לספר בשבח ראובן בלבד. (ו) אומרו לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבים אותה ועכשיו שאין כו' מה צורך אל הקדמה מה שהיה לשעבר לשאול על מה שהוא עתה. (ז) כ"א על כתיבה עליונה ידבר מי אמר לו שאין נכתבין לפניו יתברך ומשנה שלמה (אבות פ"ג) התנא דבר וכל מעשיך בספר נכתבים. ואם על כתיבה בעה"ז. האם כל מצות אשר נעשו על הארץ כתבום נביאים. (ח) אומרו ועכשיו שאין נביאים מי כותב אותה מה זו שאלה היבצר לפניו יתברך מי יכתבנה. (ט) למה נתייחדו אליהו ומשיח מזולתם. ולמה הוצרכו שנים ואיך נלמד מפסוק אז נדברו כו':

אמנם הנה הקשו לרז"ל בכתוב. אומרו וישמע ראובן ויצילהו מידם שמורה שהציל לגמרי והוא לא עשה כן רק שמנע הריגתו בידים. אך עודנו מעותד למות בידם בתוך הבור ביד הנחשים ועקרבים. או בהמנעם מהעלותו כי ישאירוהו שמה עד ימות ברעב ובצמא כאשר היה על לבבם. לולי מאמר יהודה באומרו וכסינו את דמו כמפורש למעלה על כאלו גזר ואומר כי אין זאת רק על עשותו המצוה בלב שמח הכתיב עליו הכתוב שהצילו כי מעלה עליו שכר כאלו הצילו לגמרי ואילו לא נאמר זה פעמים היה אפשר לומר שאין כוונת תורת ה' רק ספר בשבח כוונת ראובן. אך לא ללמד דרך ארץ לזולתו רק ישאר הדבר אל השכלת הבא ללמוד מראובן לעשות כמעשהו אך מאשר חזר הכתוב הזה בעצמו. שבו ידבר ואמר למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו אחר אומרו ויצילהו מידם. הוא ללמד לאדם דעת יעשה בלב שמח כי על שעשה כן ראובן העלה עליו הכתוב כאלו הצילו והביאו אל אביו. ושמא תאמר אדרבה מאשר לא השתדל לגמור הדבר. ולשים נפשו מנגד לטוענו ולהשיבו אל אביו כי אם ברפיון הניחו שם כמתרפה במלאכתו יורה כי לא שמח בלבו בעצם. בעשותו הדבר מלבו מנפש לז"א שאילו היה יודע ראובן כו' לומר מה שלא גמר הדבר לעשותו ולטענו על כתפו לא היה רק מדאגה מדבר שלא ידע שיכתוב בתורה ויצילהו שאילו ידע ודאי היה עושה כן. והטעם כי הנה אמר בלבו לא יחשבוני לעושה לשם שמים ואדרבה אם אחזיק בדבר בכל תוקף הלא יאמרו היתכן כי הוא הבכור ולא יקנא על יוסף המשתרר עלינו יותר ממנו אך אין זה כי אם להורות אמיתת חלומותיו כי אז טוב לו כי אמר שראה בחלומו אחד עשר כוכבים משתחוים לו וזו בשורה גדולה לראובן שנכלל בכלל השבטים ולא נדחה על דבר בלהה. ועל כן הוא מתחזק להצילו הן מאהבת בשורתו הן למען בהחיותו יחזיקו לקיימים חלומותיו להחשיב את ראובן מכלל שבטי יה אמנם אילו היה יודע שהתורה תפרסם כי כונתו לא היתה רק להצילו ולא לבחינה אחרת לא היה חושש לחשדתם כי עדות ה' נאמנה להכחישם. ואם כן ראוי הוא תחשב לו לצדקה כי אלו הצילו הצלה גמורה כאשר היה עם לבבו וא"כ איפה טוב לגבר ללמוד דרך ארץ יעשה המצוה בלב שמח מק"ו ואם מי שלא גמר המצוה על שמחת לבו העלה עליו הכתוב כאלו עשאה מה עתה גם העושה אותה ובשמחת הלב שאין ערך אל זכותו לפניו יתברך:

ואפשר כיוונו גם כן לתת טוב טעם אל אומרו למען הציל אותו שיורה שאין מייחס אליו רק שעשה הכנה למען הציל ומתחילה אמר ויצילהו כאלו הצילו כבר ממש וגם הוא אומרו להשיבו אל אביו אך הוא נתינת טעם למה העלה עליו כאלו הצילו מידם. על טוב הכונה שהיה טוענו על כתפו ומוליכו אצל אביו וזה רמוז באומרו למען הציל כו'

להשיבו אל אביו וכן באהרן בבא משה ליטול שררתו להיות סרסור ונביא בין המלך ה' ובין העם והיה משה חושש פן יקפיד. ואמר לפניו יתברך שלח נא ביד תשלח כמ"ש ז"ל (ש"ר פ"ג) שאמר שישלח ביד אהרן שהיה שלוחו תמידי ובישרו הוא יתב' ואמר אל תחוש שיקפיד כ"א אדרבה וראך ושמח בלבו. ולא מצינו שעשה הוראת שמחת לבב אמר מה שלא יצא בתופים ובמחולות לא היה רק כי לא ידע שיהיה הקב"ה כותב עליו וראך ושמח בלבו והוא כי היה ירא ליחשד בפני הרואים למחניף באומרם היתכן לא יקנא על אחיו אך אין זה רק חנופה חלילה ולא מלבו אך אילו ידע שהיה נכתב בתורה כך לא היה חושש באומרו כי הלא יראו אחרי כן עדות התורה ויחפרו ויבושו אך על בלתי יודעו לא רצה לתת פתחון פה לחושד ושישאר בחשדת לבו לעולם וכן בעז האם זאת גמילות חסדו לתת לה כדי תפיסת ב' אצבעות קלי לצדק' קרובתו אשר באה לבית מלונו וגם הכתוב יראה כממעט בזכותו בספרו המיעוט הוא אך אמנם אין זה כ"א שהכתוב לא הביט רק אל שמחת הלבב וטוב הכונה וש"ת אילו היתה שמחה בלבו למה לא הרבה בשבילה. ע"כ אמר אילו היה יודע בועז שכותב עליו ויצבט לה קלי פטומות היה מביא ומאכיל לה והוא כי אם היה חרד אליה חרדה גדולה להאכילה משמנים ופטומות לא יבצר מהרואים לאמר הלא עיניו נתן בה. כי הוא פנוי והיא פנויה. ומתנת אהבים הוא לה על כן לזות שפתים הרחיק ממנו אך אילו ידע שנכתב ויצבט לה קלי שהכתוב היה מספר בשבחו להאכילה. שהיה מורה שהכתוב מעיד עליו כי לשם שמים עשה ולא לפנויה זולת לא היה חושש לחשדתם כי הכתוב יסיר תועה מלבם כי יאמרו אילו היתה כונתו שלא לשם שמים חלילה לא היה הכתוב כותבו להורות טוב הכונה בשמחת לבב זה הוא פשוטו של דברים איש על מקומו:

ולבא אל כללות קצובן של מעמד שלשתן. ולא אמר די בא' אוב' מהם. אפשר למה שהמצות יתחלקו לשלשה מחשבה דבור ומעשה וכל אחד מהם צריך שמחת לבב ולא אשר היא מחשבה לבדה אשר אין בה פעולת דבור או מעשה. וע"כ הביא מאהרן על מחשבה שכל הענין אינו רק להיותו שמח בגדולת אחיו ועל הדבור הביא מראובן שנכתב עליו שהצילו במה שדבר לא נכנו נפש וגו' ומעשה הביא מבעז שויצבט לה קלי אלא שמתחיל בראובן להביאן כסדר מציאותן כל הקודם בזמן הזכירו תחלה:

עוד יתכן בהביאו משלשתן כי לא' משלש סיבות ימנע איש מעשות איזו מצוה שתהיה. ואם יעשנה לא תהיה בשמחה שלמה או פן יאמרו הרואים שאינה לש"ש כ"א יש בה פניית הנאה מה גם שלא יתערב בה חשדת נדנוד איסור שנית גדולה הימנה אם ירא פן יאמרו שמכוין לחנופה שיש איסור בדבר להחניף את זולתו לגנוב דעתו שלישית

גדולה הימנה שחושדין אותו שהיא לכוונת עבירה אמר כי לא ימיש מעשותה בלב שמח ולא יחוש אחר שיודע בעצמו כי נכון לבו ועל הא' הביא מראובן שלא חש אל חשדת אחיו. שיאמרו שעל הנאת בשורת יוסף היה עושה. ועל השנית הביא מאהרן שהחששה היתה פן יחושו ויחשדוהו למחניף וגונב דעת אחיו ולא עשה רק יצא לקראתו בלב שמח והכתוב מעידו ועל השלישית הביא מבעז שעשה בשמחה ולא חש פן יחשדוהו למתנת אהבים ומה גם לאיש כמוהו שהיה חילול ה' בדבר באופן שמכל אלה ילמוד איש לעשות כל מצוה בשמחת לבב שהן מעט אשר עשה כל א' מאלה על טוב הכוונה נחשב למרובה למה שנמנעו להגדיל מפני הרואים ועל כן כל איש ירבה ולא יסור ומפני כל אלה לא יחוש. ושמא תאמר הלא אמרת אילו ידע ראובן וכו' אלו ידע אהרן כו'. והלא תאמר הנה לשעבר היתה המצוה נכתבת על יד נביאים בעולם הזה והיה לאדם ספק אם תכתב כי לא כל מצוה ומצוה היתה נכתבת ועל הספק ההוא היה נמנע מעשותה בשלמות פן יחשד כי שמא לא תכתב ולא יודע טוב לבוא אם כן איפה בזמן הזה שודאי אין כותב רק למעלה במה יבטח איש שתתפרסם טוב כוונתו לשלא יחוש אל אחת מהחשדות האפשריות. וזה לשעבר היה אדם עושה מצוה כו' ועכשיו שאין נביאים מי כותב אותם לזה אמר אליהו ומשיח והקב"ה חותם על ידם והוא ענין שכתבנו על (משלי ל"א:ל"א) ויהללוה בשערים מעשיה. כי המעשים עצמן שהאדם עושה הן הם המפרסמים מעשיו ומהללים אותו. כי איכות קדושת מעשיו הנעשים כחות קדושה ושרפי קודש הן הם המפרסמים מעשיו ומשימים בלב בני האדם חן טוב העושה מצוה הלא נראה כמה חסידים משרתי ה' ועוסקים בתורה ומצות בסתר. ושמעם הולך בכל עבר ופנה אך אין זה רק כי מעשיהם עצמם הם יפרסמוהו ואם עושה לשמה מתפרסמת טוב כוונתם בשלשת העולמות על ידם. ודרך התפרסמן הוא באומרו שעל ידי אליהו ומשיח נכתב. ולבא אל ענין זה נבין מה ענין הכתיבה העליונה שכל מעשנו בספר נכתבין. אמנם הלא הוא במה שידענו מחכמי האמת כי כל מצוה ומצוה יש לה שורש עליון בכל אחד מהעולמות העליונים. בכל א' מהם לפי איכות דקותו שהם אבי"ע כנודע ליודעי חן. כי גם שעיקר שרשיהם הוא מעלה מעלה דבקים בו יתברך. עם כל זה לא יבצר מהיות התפשטות כבודו יתברך בכל עולם ועולם. ואגבו כל שרשי המצות כי לא יתפרדו כנודע. ועל כן בעשות איש כל מצוה ומצוה בעולם המעשה איכות קדושתה עולה ונרשמת מעולם אל עולם. עד למעלה מעולם הנשמות. והרושם העושה בעולמות. והאורות המזהירים היא הכתיבה העומדת לעד. ומה שהוא יתברך מלמעלה משפיע משפע השרשים העליונים להחזיק הרשמים הנעשים בכל העולמות. היא הנקראת חתימה כשטר המתקיי' ומוחזק בחותמיו והאורות

הנרשמים על ידי חותמיהם הם מלאכים הנעשים במצות שאמרו ז"ל. והם הפרקליטין כי האור הנרשם עם הנשפע מלמעלה הוא מלאך בחיניותו:

ובזה יובן הענין. כי עליית מעשה המצוה אשר יעשה האדם תהיה ע"י אליהו ומשיח. כי אליהו יש לו שייכות בג' העולמות שנשאר מגוו באמצע להתלבש בבאו מעלה אותן עד סוף שלשתן כי מלאך יקרא כנודע. ומשיח כי נשמה הוא בעולם הנשמות והקב"ה חותם מעולם העליון כמדובר. ועל כן למה שהכתיבה והרושם נעשה על ידי אלו. שיש לשניהם שייכות בארבע העולמות על ידן מתפשט ומתפרסם הדבר בכל המקומות שיש להם שייכות. ובזה אין פחד לאיש העושה מצוה בלב שמח. במקום שאפשר לחשוב שהוא שלא לשם שמים שלא יתפרסם טוב הכונה באופן שאין לו להתרשל מפני כך והוא כאשר קרה לאברהם בעקידה שעם שלא היה בהר ההוא זולתם נתפרסם בעולם כי מה' יצא לימנע מלשחטו כי המעשה עצמו מפרסמו. והביא ראיה מפסיק אז נדברו וגו' והוא כי אליהו נקרא איש כד"א איש עולה לקראתינו איש בעל שער ונאמר כאן איש וידוע כי א' מהדרכים שהאגדה נדרשת בהן היא ג"ש. ורעהו של אליהו הוא משיח. הרי שניהם באומר איש אל רעהו כי אליהו הנקרא איש דובר ומעלה המצוה אל רעהו הוא משיח. אל עולם הנשמות וממנו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר ע"י אליהו ומשיח. ואח"כ לפניו יתברך לחתום. ומה היא הנכתב ונחתם ועל מי ידברו הלא הוא ליראי ה' ולחושבי שמו הם עושי המצות כי מצותיהן הן הנכתבות והספר שלהן יקרא. וזהו ליראי ה' ולחושבי שמו. שנכתבת טוב המחשבה:

פסקה לא

ויקחו וגו'. ראוי לשים לב. (א) מי הכניסם בזה וטוב טוב היה להסתיר הדבר ולומר לא ראינו ולא הגיע אלינו ולא ידענו מה היה לו. או יאמרו שמצאוהו הרוג או ששמעו עליו שמת או נהרג ולא לצבוע הכתונת ולשלחה ולהביא אל אביהם ולומר הכר נא להשקותו כוס רעל (ב) בדברי יעקב מה ראה שהכיר כי חיה רעה אכלתהו (ג) אומר טרוף טורף מה הוא הכפל הזה (ד) שהיל"ל טרוף טורף ואח"כ חיה רעה אכלתהו כסדר הענין וגם מה ענין מאמרו כי ארד וגו':

אך הנה המה אמרו בלבם מה נאמר. אם אמרנו לא נראה אלינו ולא ידענו מה היה לו. אולי ילך או ישלח לחקור בדרכים ובמקומות וישאל בעל השיירות אשר עברו דרך שכם ואנה הלכו ויתגלה אליו אורחות ישמעאלים אשר הלכו להוריד מצרימה ויפשפש וימצא. ואם אמרנו מצאנוהו מת הלא יאמר למה לא קברתם אותו ואם קברתם אותו הראוני את קברו. ועוד אולי אחר זמן יעלה ויבא. או יודע כי חי הוא וימצאו בדאים.

ואם אמרנו שמענו בו שמת נדבר שקר. לכן טוב טוב הוא לומר הכר נא והוא מעצמו יאמר שהומת נמצא הוא אומר ולא אנו כענין אתון קאמריתו אנא לא קאמינא. ואם אמרנו להביא את הכתונת כאשר היא ידין כי הפשיטוהו ועודנו חי ולא יתייאש מלבקשו ומשלח לחפש עד ימצא אך בראות הכתונת צבועה בדם אז יתייאש ולא יחפש וישלחו את הכתונת ולא הניחוה שלמה. למה שאין דרך הנשחט שתצבע כתנתו בדם. אך עתה יאמר כי מדקרות חרב הוכה ומת. והוטבלת כולה בדם ויהיה להם סמך מה. כי על דבתם רעה היה הדבר. כי יש בוטה כמדקרות חרב. וגם לא הראוה בדם במקצתה בל יחשוב שנדבק בה הדם ממקום אחר ויאמרו זאת מצאנו ולא דברו שקר. כי בכלל מוצאם את יוסף אצלם הוא אשר עמו ובהכירה אמר כתונת בני היא ודאי. ומאשר לא נמצא בו עון אשר חטא זולתי הביאו דבה אני גוזר ואומר כי חיה רעה אכלתהו כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' ל"א) המוציא שמע שוא ראוי להשליכו לכלבים שנא' לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא. אך חזר ואמר הנה לא יתכן אכלוהו חי כי הלא צלם אלהים היה לו שלם על פניו אחר הביאו הדבה. ע"כ לא עצבו אביו על הדבר ועל כן לא יתכן יכלו לו הבעלי חיים. ולא נפלה חתיתו עליהם. כד"א (בראשית ט') ומוראכם כו' שהוא כמפורש למעלה על אשר לא השחית צלם אלהים מפניו'. על כן אגזור אומר כי ב' טריפות היו לו. אחד בידי אדם בעל בחירה שצדקת הצדיק לא תצילנו ממנו כנודע ואח"כ אפשר טרפו ואכלתו חיה וזהו טרוף טורף יוסף ומה גם למשז"ל שחשב פגע בו א' מבניו. ואז ויקרע על בנו וישם שק במתניו לכפרת עון. והוא כי חשב שאם נענש יוסף על הביאו הדבה. עם היות אל אביהם שכתבנו למעלה שלא לבייש או לדבר סרה כיוון רק כדי שאביהם יישר אורחותם. א"כ גם אני באשמה ששמעתי ולא גערתי בו עם שלא קבלתיה. ע"כ וישם שק במתניו. ולא ערבו אל לבם בניו ובנותיו לנחמו מיד כי ראו כי גדל הכאב מאד עד שויתאבל על בנו ימים רבים שהוא לפחות ימים שנים רבים שלשה אז ויקומו כלם לנחמו וימאן ויאמר כי ארד כו'. והוא כי הנה היה יחס גדול לנפש יעקב בנפש יוסף באופן שהמת משניהם אחרון הולך אצל הראשון. והנה בחשוב יעקב כי בעון הדבה הומת יוסף. היה חושש גם על עצמו שלא עצבו בשמעו. ע"כ אמר איך אקבל תנחומין אחר שבמקום עלותי במותי. אדרבה ארד שנית שתהיה הירידה אל בני שנהיה שנינו ירודים ומי יתן וברדתי שאולה אעלהו עמי כדרך הצדיקי' הגדולים שבמותם יעבירום דרך שאול מכה להעלות אתם קצת מהנדונים שם כי היורד בדרך זה שמתה היא לו. אך אחר שעון זה היה כל כך חמור עד שהספיק שטרוף טורף יוסף אם כן ירא אני שארד אבל שאולה שיהיה לידון ולא שמח שאולה להעלות את אחר עמי והיה צערו על חנם.

ולכן הטיבו אשר דברו רז"ל (ב"ר פ' פ"ד) באומרם ויבך אותו אביו הוא יצחק. והוא כי יעקב היה בוכה על יוסף. אך יצחק שידע האמת לא היה בוכה כ"א אותו. הוא את יעקב שעליו מדבר על צערו זה:

פסקה לו

והמדנים מכרו כו'. הנה פסוק זה היה מקומו לפנים קודם לפסוק ויוסף הורד מצרימה והיה מקצר חצי הפסוק בכך. אך יאמר הנה יעקב בקצת מאמרו ניבא ולא ידע מה ניבא כי אמר ארד אל בני וכן היה. כי הנה מכרו אותו אל מצרים באופן שע"י כן ירד יעקב אל בנו שמה:

פרק לח

פסקה א

ויהי בעת וגו'. מהראוי יאמר וירד יהודה מאי ויהי בעת ההיא אך הנה ארז"ל (שם פ' פ"ה) כי על יהודה נאמר בגדה יהודה ותועבה עשה כי חילל יהודה וגו' ובעל בת אל נכר היא בת שוע אשר לקח והלא כמו זר נחשב יכשול לבלתי קחת אשה הגונה אליו:

ועל פי דרכנו נשית לב מה זה מיהר הוא יתברך לפגוע בער ואונן בני ז' שנים בלתי בני עונשים לא לשמים ולא לארץ. וגם למה לא הוזכר שם בת שוע אשת יהודה רק שם אביה משא"כ בתמר שנהפך הענין:

אך הנה ארז"ל (שם) שבטי' היו עסוקים למכור את יוסף כו' והקב"ה עסוק להוציא את מלך המשיח והלא יקשה כי כמה שנים עברו עד בא פרץ עד כי גדלו ער ואונן ולקחו את תמר ומתו ובא אליה יהודה ותלד את פרץ. ואיך יאמר כי בהיותם עסוקים למכור כו' היה הקב"ה עסק להוציא את המשיח:

אך הנה מאז היה חפצו ית' יקח אשה הגונה את תמר או דומה לה ולהוציא ממנה את פרץ מיד ולא ע"י יבום שאז היה כחו גדול כנודע מחכמי האמת כי על בא דוד מכח הייבום הורע כחו ואפי' בהולדו לא היה ראוי יהיה רק נפל לולא ניתנו לו מאז ע' שנים משנות האדם ומי גרם לו אלא שנכשל בבת איש כנענית בת אל נכר בלתי ראוי מצד עצמה כי ע"כ לא הוזכר שמה. וע"כ יצאו בניו בלתי הגונים להוציא מהם מלכות בית דוד עד חזר הוא ית' והוציאם פעם שנית מבטן תמר דרך ייבום שהיה כלי טהור ויצליחו למלוכה אחר אשר הורקו מכלי אל כלי. ואיך נתגלגל וטעה יהודה בבת שוע מתחלה. ע"כ הקדימה תורה ואמר' ויהי וגו' והוא דרך ארץ גדול מאד הלא הוא כי כמה וכמה טובות המתחבר לצדיקים מהמרדף ריקים. כ"א היה יהודה עם אחיו ובית אביו לא היה נכשל בבת שוע כאשר בקנות לו חבר את איש עדולמי כי עת רעה היתה. וז"א ויהי בעת

ההיא לאמר הנה ווי ואבוי היה בעת ההיא כי ירד יהודה מאת אחיו הצדיקים ויט עד איש עדולמי כי ע"י כן למראה עיניו הביט וירא שם יהודה בת איש כנעני ולא שת לבו אל ייחוסה ואל כשרותה ועם היות כי ויקחה דרך ליקוחין ואישות ואח"כ ויבא אליה לא שוה לו כי לא טוב לבם עם אל כי ע"כ בת אל נכר קראה ה'. וע"כ ויהי ער רע ואונן שיחת ארצה כי לא הוכנו להטיב ובחמלת ה' עליו למהר בייבום יהודה כי פרץ הוא ער וזרח הוא אונן כנודע באופן שמיתתם מיד היתה ע"צ הרחמים למהר טובם. וזהו וימיתם ה' למהר הוצאות המשיח. או יאמר ויהי וגו'. בראות יהודה את סיגופי אביו בשק במתניו וממאן להנחם ואומר כי ארד אל בני וגו' ושעל ידו ירד יוסף מצרימה לעבד נמכר יוסף ואז קבל גלות על עצמו ווי צרה. וזהו ויהי בעת ההיא וירד גם הוא מאת אחיו ועד עדולם בא כבוד ישראל וגם ה' הסכים בתשובתו ויסור יסרהו גם הוא שקבר אשתו ובניו על שלא גמר המצוה כמ"ש ז"ל. או יאמר בהזכיר מאמרם ז"ל שהורידוהו אחיו מגדולתו כי כאשר אמר לכו ונמכרנו אם היה אומר נשיבהו אל אביו היו שומעין לו ועל כן בעטו בו ולעומת זה מצאנו ראינו כי אביו משבחו ואומר מטרף בני עלית כי על דבר יוסף עלה במעלה. ואיך הורד גאונו על כן יתכן כי גם זה מאמרו ית' פה. ויהי בעת ההיא וי וצרה היתה בעת ההיא כי מכרוהו. אך לא ע"כ יאשם יהודה להיות ירוד לפניו ית' כי הלא לא יבצר כי יהודה גבר באחיו והציל ממות נפש יוסף כי אלמלא יהודה היה מת בבור מרעב ללחם ומצמא למים ולמחיה היה לו אז יהודה ליוסף וע"כ מאז נגזרה עליתו במעלות. וזהו וירד יהודה. כלומר מה שוירד הוא מאחיו בלבד. אך לא מהקב"ה ואשר קבר את בניו לא היה רק על נשואים בלתי הגונים אשר עשה כי וירא שם יהודה בת איש כנעני כו' ועל כן יצאו בנים בלתי הגונים וימיתם ה'. אך אחר כך הוליד את פרץ שממנו הושתת ממלכת ישראל ועם כל זה על שלא גמר המצוה להצילו גם מעבדות כאשר הציל ממות נפשו על כן נצטער בהיות נדחה מאת אחיו. ומה גם במה שכתבנו על פסוק גור אריה יהודה מטרף בני עלית שמתחיל שלא לנוכח ומסיים לנוכח שהוא כי שלא לנוכח ידבר על מלכות בית דוד כי מתחלה היה גור קטן מולך על יהודה בחברון שבע שנים ואח"כ אריה מלך גמור על ישראל כולו כאריה בחיות והטעם הוא על כי אתה בני יהודה מטרף בני יוסף עלית במעלה. וע"כ כמקרך יקרה גם לדוד כי כאשר בתחלה לא משלת כי אם על עצמך ולא על אחיך באומרם לכו ונהרגהו ובהשליכם אותו הבורה כי לא משלת בם למונעם. רק על עצמך מלעשות כמעשיהם כן דוד תחלה היה מושל על שבטו הוא יהודה לבדו וכאשר אחרי כן מטרף בני משלת על כלם ואמרת מה בצע כי נהרוג כו' והצלתו. כן גם דוד יהיה כאריה מושל בכל השבטים וכן אשר בתחלת מלכות בית דוד

כרע בימי ירבעם ורבץ בימי החורבן. גם זה על מה שאירע לך בטרף בני והוא כי כאשר ירד יהודה מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו זולת בנימין שלא היה נכנס בזה כן רחבעם דחו אותו השבטים. זולתי יהודה שהוא שבטו ושבט בנימין והרביצה מעין חרבן ביתו במות תשתו ובניו. וזה יתכן בכונת המסרה והיא ויהי בעת ההיא ג' במסורה. (א) ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול כו' אל אברהם כו'. (ב) ויהי בעת ההיא וירד יהודה כו'. (ג) ויהי בעת ההיא וירבעם יצא כו' והענין כי הנה ארז"ל שעל ידי מה שבעת ההיא כרת ברית אברהם עם אבימלך מלכו כמה מלכים באומות לפני מלך מלך בישראל:

ונבא אל הענין כי כאשר היה וי בעת ההיא שאבימלך דבר אל אברהם שמלכו זרים ונתמעטה שרר' ישראל. כן וי היה בעת ההיא שוירד יהודה מאת אחיו:

ומה היתה הרעה הלא היא ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלים וימצא אותו אחיה השלוני כו' שבישרו על מלכות י' השבטים שיוסרו מבית דוד. כי זה היה מאז ירד יהודה מאת אחיו כמדובר:

פסקה ג

ותהר כו'. הנה אפשר כי על יודעו כי לא היה הגון. על העדר כשרון אמר קראו ער כמבקש תפלה יהפך מרע לער וזרוז בכשרות כי אותיות דדין כאותיות דדין ולא שוה לו כי אדרבה נהפך מער לרע כאו' ויהי ער בכור יהודה רע ואמר בכור יהודה לומר כי לזה הועיל' וכו' יהודה שלא היה רע רק בעיני ה' ולא גם בעיני הבריות. כי כל רשעו היה במה שבין אדם למקום ולא גם על מה שבין אדם לחבירו. וגם ירמוז שזכות אביו הגינה שלא היו מהחוטאים במה שבינו למקום בפרהסיא בעיני הבריות רק בסתר. במה שהוא בעיני ה' הרואה מה בחשוכא ועל כן וימיתהו ה'. בכח מאתו ית' ככל צדיק גמור הנאסף בחטאו ולא ע"י מלאך רע. ומה גם למשז"ל (ב"ר פ' פ"ה) שכל רשעו היה שהיה כו'. כי הנה אין עון זה באשתו מחייבי מיתה או כרת. וגם לא היה בר עונשין כי אם בן שבע שנים כמ"ש בסדר עולם. ולא על חנם בקרב שנים ותגלגל בפרץ אבי כל טוב ישראל כדעת חכמי האמת. וגם ירמוז כמדובר למעלה וימיתהו ה'. שהיתה מיתתו ע"פ מדת רחמים לקרב תיקונו בפרץ כמדובר:

פסקה ד

ותהר עוד כו'. ותוסף עוד כו'. יראה שאחד היה קורא לו האב שם ואת השני אמו. וזהו ותקרא את שמו אונן. ואפשר כי על ראותה היות יהודה חושש לזרע האם כי על כן קרא לבכור ער. להפכו מרע לער ולא יבצר מהיותה עציבת רוח ואנינו'. על כן קראתו אונן לשון אנינות. ועל דרך זה היה שם השלישי נוגע לאב שיקרא את שמו. ואיך יאמר ותקרא את שמו שלה לז"א והיה בכזיב בלדתה אותו ולא בעיר שהיתה היא שמה ועל כן קראה

לו היא שם. ואפשר כי על כן קראתו שלה לומר כי אשר היה שלו נעשה שלה או יהי' ל' שלוה כי גם שלא שלם לבו עמה. על בלתי היותה ראויה אליו ע"כ קראתו שלה כי עתה יהיה זה שלום לה. כי ילדה לו שלשה בנים:

פסקה ו

ויקח יהודה כו'. הנה כתבנו למעלה כי את שם אשת יהודה לא הזכיר כי אם בת שוע. על כי מצד עצמה בלתי ראויה. על כן הס שלא להזכיר שעה. ובזה אפשר כי לא הניח בנו יפן עיניו באשה ואולי תהיה בלתי הגונה. על כן ויקח הוא בעצמו אשה לו הראויה להזכיר שמה. וזהו ושמה תמר כי צדקת גמורה היתה כנודע מרז"ל (שם) ועל כן לא הזכיר שם אביה עם היותו מלכי צדק לבל יראה שעל היותה בת לצדיק ההוא לקחה ולא על בחינת עצמה. על כן לא הזכיר רק את שמה כי אל עצמה הביט. ומה גם אם נרמז צדקות' בשם תמר. כד"א צדיק כתמר יפרח.

פסקה ח

ויאמר יהודה כו'. הנה למה שכיון ער לשם הנאה. נכשל שעירה לאשפה פן תתעבר ותתעכר. על כן צוה לאונן בל יקראנו כראשון. וזהו אומרו בא אל אשת אחיך לא להנות בל תהיה אשת אח שלא במקום מצוה. כי יהיה כמעט כפוגע בערוה. וז"א אל אשת אחיך כי אם כדי ליבם אותה לשם מצות יבום ולא יהא כמעש' ער רק באופן תהי' הקמת זרע בדבר שהוא כדרכה וזהו והקם זרע לאחיך. וע"פ דרכו רמז לו יזהר פן יקרנו כאחיו שמת והוצרך מי שיקים לו זרע:

פסקה ט

וידע כו'. הנה פשט הכתוב הוא כי ידע כי לא לו יהיה הזרע כי אם לאחיו כמאמר אביו והקם זרע לאחיך. והלא יקשה כי לא יצדק לשון ידיעה בנגלה והנה לא בסתר דבר לו אביו והקם זרע לאחיך והיל"ל וישמע או וירא אונן כי לא לו יהיה הזרע. אך באומרו וידע יורה על ידיעה בלתי גלויה בדברי אביו. ועוד כי מה פשע אחיו וחטאתו שלא רצה לתת זרע לאחיו:

אך הנה אמרו רז"ל (שם פ' נ"א) על מאמר בת לוט ונחיה מאבינו זרע שאמרה אותו הזרע שבא מייקום אחר הוא משיח. נביא ע"י אבינו וכן היה כי בא מרות המואביה ונעמה העמונית. ויתכן כי לא נעלם מבן יהודה כי הוא העיקר מה שלא נעלם מבת לוט. וידוע כי מער היה עתיד לצאת המלכות שהוא פרץ. ועל כן יאמר אם אקים זרע לאחי. יצא ממנו הזרע המיוחד. כאשר היה אחר כך שיצא פרץ שממנו הושתת מלכות בית דוד. שהוא ער בכור יהודה ע"כ אמר אמנע מלהקים לער זרע. ובהמנע הקמת זרעו אולי יתקיים הזרע העתיד לצאת ממני מאשה זולתה. וז"א וידע אונן כי נתגלה אליו כי אם

יקום זרע לאחיו. לא לו יהיה הזרע הידוע לעתיד כ"א לזרע שיקים לאחיו על כן ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו. ואולי יתקיים הזרע העתיד בעצמו ואם היה נמנע מליבם חש פן ייבם שלה. ויקיים זרע לאחיו ולו יהיה הזרע על כן לקחה למונעה משלה. ושגם הוא לא יקיים זרע אולי לא יבא אותו הזרע לעולם יתקיים הזרע בו ממקום אחר:

פסקה יא

ויאמר כו'. הנה ארז"ל בסדר עולם כי בן שבע שנים נשאה ער. וכן אונן כשהגיע לשבע נשא גם הוא. והנה שהיה כוונת יהודה כי חש אולי על היותם קטנים. דעה חסרו מלהתנהג על פי התורה ומתו. על כן אמר שבי אלמנה עד יגדל שלה שהוא יותר מאשר גדל אונן על ער. וזהו פן ימות גם הוא כאחיו שהוא להיותו נושא אשה בן שבע שנים. על כן כאשר רבו הימים שהוא שנה אחת כמ"ש ז"ל. נתעוררה על כי גדל שלה בהגיע לזמן שנשאה אונן היא שנת ההפרש שמלידת אונן ללידת שלה. והוא לא כן ידמה עד יגדל יותר כמבואר:

פסקה יג

ויוגד לאמר כו'. ראוי לשים לב. (א) אומרו ויוגד לתמר לאמר ואינו אומר לזולת. (ב) אומרו הנה חמיך עולה כו'. האם עד יום ההוא לא הלך יהודה לשום מקום. שתוכל להתראות והזדמן לפניו אם לא בעלותו תמנתה. (ג) אומרו עולה ובמקום אחר הוא אומר וירד תמנתה. והנה הוצרכו רז"ל (ב"ר פ' פ"ה) לומר שהיא באמצע ההר שעולים לה מלמטה ויורדים מלמעלה. (ד) או' בפתח עינים שאז"ל שלא מצינו מקום ששמו פתח עינים אלא שהוא זרע אברהם שהכל פותחין בו עיניהם. ועדיין קשה שלא על אברהם ידבר פה. (ה) אומרו והיא לא ניתנה כו'. כי מלת והיא מיותרת. (ו) אומרו ויחשבה לזונה שאם חשבה לזונה איך בא עליה. ומה גם למה שידענו מרז"ל כי אין זונה אלא אשת איש ובני נח בעילת בעל יש להם. (ז) שאחרי כן משנה שמה וקורא אותה קדשה. באומרו איה הקדשה כו'. (ח) אומרו כי כסתה פניה כי נהפוך הוא כי על שכסתה פניה מורה כי כשרה היא. (ט) אומרו ויט אליה אל הדרך כי הלא בדרך היה הולך כי על כן הוצרכו ז"ל לומר כי יצא מהדרך. ומלאך הטהו אל הדרך להזדקק לה. (י) אומרו הבה נא כי אדרבה הוא נותן את נדנה. ואיך יאמר לה הבה נא. (יא) אומרו אנכי אשלח גדי עזים כו'. כי אומרו מן הצאן הוא מיותר. (יב) למה סיימה שלשת מיני ערבון ההם מזולתם. (יג) אומרו ותהר לו כי מלת לו מיותר. (יד) כי פעם קורא אותה אשה ופעם קדשה. ומיד אומר הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה שחוזר ואומר מה ששלחו. אמר לבלי צורך כלל כי מי לא ידע ששלח ושרעהו לא מצאה. (טו) אומרו ויוגד ליהודה לאמר שהוא מיותר ואינו לאמר לזולת. (טז) אומרו וגם הנה הרה לזנונים כי אומרו לזנונים הוא מיותר. (יז)

אומרו והיא שלחה אל חמיה כו' נראה שהוא ע"י שליח. ואח"כ אומר הכר נא לנוכח ועוד אומרו ויכר יהודה מה צורך אומרו ויכר האם היה עולה על לב שלא יכירם (יח) אומרו צדקה ממני כי הלא פשט הכתוב הוא שאמר צדקה ודברה אמת כי הלא ממני היא הרה ולפ"ז היה ראוי יהיה טעם מפסיק במלת צדקה. ומה גם לרבותינו ז"ל (שם) כי הוא לא אמר רק צדקה ומן השמים אמרו ממני. (יט) אומרו ויתן יד ותקח המילדת ותקשור כו'. למה תספ' התורה מה שאין זו מעלה ולא מוריד כלל. (כ) אומרו מה פרצת עליך פרץ שהיל"ל עליו פרץ כי על אחיו פרץ וקפץ ולא על עצמו. (כא) אומרו ואחר יצא אחיו אשר כו' שהכל לבלי צורך. (כב) והיא העולה על כולן הלא היא כי הלא קיימו וקבלו רז"ל (שם) כי ענין יהודה ותמר דרך ייבום היה והלא כמו זר נחשב מה נשתנה ייבום זה מכל היבומים שע"י האח ולמה לא היה משלה ככל יבומי התורה ואין לומר כי מה' היה. כ"א שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו כי הלא אדרבה אמרו רז"ל שהיה יהודה פורש והולך. ואמר הקב"ה יהודה אנה תלך מהיכן יצאו מלכים ואז צוה אל מלאך הממונה על התאוה יטהו על הדרך. הנה כי מה' יצא הדבר:

אמנם תכונת הענין הלז תסוב על ב' הקדמות א' כי לכל אדם יש עתות משתמת בשמים עת לרדת ועת לעלות כאשר ידע מסבב הסבות וכענין מאמר' בגמ' על אבוה דשמואל שהלך אל ארץ אחרת ושם ראתהו מטרונה אחת ושלחה בעדו לשכב אצלה ותפצר בו וימאן. אז אמרה לו אל תחשבני לזונה שא"כ המלבעדי אנשים זולתך דבקתי בך. אך דע איפה כי ראיתי באצטגנינות כי אשר תשכב עמך הלילה תתעבר אדם גדול בעולם. ויהי בשומעו ויזכור את השם וברגע הגיע אל מקום אשתו וישכב עמה ותהר לו ובטרם בקר חזר להזכיר את השם ושב למקומו וכאשר הרתה האשה נגדוה כי לא ידעו כי בא ושכב עמה בלילה הוא וקרוב לזה אמרו רז"ל (סנהדרין דף ק"ט) באשת אדוני יוסף כי כל ישעה וכל חפץ. כי ידעה כי מיוסף עתיד לצאת מלכים ולא ידעה כי היה הדבר נוגע אל בתה. והנה כל ידיעה לא תבצר מתמר כלתו. ומה גם ע"י אביה כי בת שם בן נח היתה המגיד לרבקה שני גוים בבטנך כו'. כמו שאמרו ז"ל ויאמר ה' לה ע"י שם:

ובזה נבא אל מאמרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ה) האומר על פסוק הרה לזנונים כי אחר ביאת יהודה כשבאתה במרחץ היתה אומרת ליושבות אצלה אל תדחקו כרסי כי טעון מלכים הוא ומי הגיד לה זה אם לא שידעה על ידי אביה או דומה לו. הקדמה שנית והיא כל מלכות בית דוד העתיד לא היה עתיד לצאת רק מער בכור יהודה כאשר ידע אל דעות ה' בחינת רוח כל בשר איש ועל כן במות ער ואונן והוצרכו לחזור ע"י יבום לא יבנה מלכות בית דוד אם לא מהקמת זרע של ער ולא משל אונן. וכמ"ש ז"ל ששאל שאול אם

היה דוד מפרץ ויצלח למלוכה או מזרח ולא ימלוך וידוע כי פרץ הוא ער וזרח הוא אונן וע"כ אם היה אונן מקיים זרע לאחיו היה הכל מתוקן:

אך כאשר שיחת ארצה ומת גם הוא. אם היה מייבם שלה לא היה מקיים זרע ער כ"א לאונן כנודע. כי בית א' הוא בונה ולא שני בתים באופן שלא היה חוזר ער לעולם על כן יעץ הוא ית' ישתנה יבום זה ויחזור אל האב שהוא הגזע שמהם יצאו ער ואונן כי בהיות היבום על ידו יוכל להחזיר את שניהם לעולם. וכן היה כי הקים זרע לשניהם פרץ הוא ער וזרח הוא אונן ואין זה רק על היות היבום על ידי האב צור שממנו חוצבו שניהם:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה אחר בא עת הורד יהודה מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו על מה שלא שלט בהם להשיב את יוסף אל אביו כאשר שלט לבל ייהרגוהו ותהי ירידתו י"א שנה שהוא כמ"ש ז"ל בסדר עולם כי כאשר גדל שלה והיא לא נתנה לו היה בן ח' שנה והוא כמ"ש ז"ל בסדר עולם כי כאשר גדל שלה והיא לא נתנה לו היה בן ח' שנה והוא היה שלישי לבת שוע ומנשואי עד לידתו ג' שנים הרי י"א כמספר שנים שהורד אתי יוסף מהם. ע"כ אחר עבור הי"א שנה שלירידה וגם מתה בת אל נכר האשה הכושית אשר לקח עלה גם עלה במעלה לצאת ממנו מלכים. כענין מטרף בני עלית ובא זמן שהמזדווגת לו. ומה גם בתמר המוכנת לכך יצאו לה ממנו מלכים ויקרה לתמר כאשר קרה למטרונ' עם אבוה דשמואל הנ"ל וז"א ויגד לתמר. כי תחת מה שהיה נאמר וירד יהודה שהיה עד כה במדרגה ירידה. עתה מה שראוי לאמר הוא הנה חמיך עולה כי. הגיע עת עלייתו לצאת ממנו מלכי עולם. וז"א לאמר והיכן הוא הולך תמנתה כו' ולא נצטרך בזה לומר שהיו ב' תמנתא' למעלה שעלה לה יהודה וא' למטה שירד לה שמשון. או שהיתה באמצע ההר:

או ע"ד זה ויוגד כדי של תמר לאמר. הנה חמיך עולה במעלה שהוגד לאביה ברוח הקדש או לדומה לו כדי לתמר לאמר הנה חמיך עולה. וזו עת הזדקק לו להוליד ממנו מלכים. וע"כ הטיבו אשר דברו רז"ל (ב"ר פ' פ"ה) כי מיד היתה אומר לנשים אל תדחקו כרסי כי מלכים הוא טעון. או ותסר בגדי כו' ותשב בפתח עינים והוא כי הלא יקשה כי מהראוי היה תשלח אל חמיה לאמר תנתן לשלה כי הלא גדל שלה:

אמנם הוא ידעה כ"א היה מיבם שלה לא היה מקיים זרע רק לאונן כי בית א' הוא בונה ולא שתי בתים. ומהיכן מלכים יוצאים אם לא יתגלגל שישוב ער בכור יהודה. על כן התיקון הוא לחזור אל הפתח והגזע שממנו יצאו שניהם. וז"א ותשב בפתח השתי עינים הוא יהודה ולא אל שלה. שלא היה רק פתח עין א' כי יהודה יקיים זרע שניהם כמדובר ויצאו ממנו מלכים. כי כל ישעה וכל חפץ שיצא ממנה מלכות בית דוד בנין עדי עד.

ובזה יובן מאמרם ז"ל (שם) שאמר הקב"ה בלכתו בדרך יהודה יהודה אנה אתה הולך מהיכן יצאו מלכי' וצוה מלאך הממונ' על התאוה כו' ויט אליה כו'. שהלא יקשה אומרו מהיכן יצאו מלכים כי הלא יצאו משלה שהוליד יהודה בן אחר. אך אין ספק כי להביא את ער שממנו המלכות יוצא היה מוכרח יהיה מיהודה כמדובר נמצא כי באמור ותשב בפתח עינים הורה כוונתם זו כי נפשה יודעת מאד ולשם שמים כיוונו:

וזה אחשוב בכוונת המסרה כי ויחשבה ג' במקרא ויחשבה לו צדקה ויחשבה לזונה ויחשבה עלי לשכורה. ויש פירשו שהכונה על שתיות כוסות יין כי כוס אחד לאשה תחשב לצדקה השני לשכורת השלישי לזונה:

אך מאן דכר שמיה דכוס וגם הסדר מהופך מסדר המקר' אך האמת הוא כי הלא מעשה תמר יראה רע ומר על כן אומר דעי איפה כי ויחשבה הוא ית'. לשמו צדקה מי שנא' עליה ויחשבה לזונה כמו מי שנא' עליה ויחשבה עלי לשכורה כי כך היה לפניו ית' בקשת תמר את יהודה כבקשת חנה ליבנות מבעלה כי הכל הולך אחר הכוונה והראי' כי ישבה על פתח עינים לבנות שני בתים כאמור ולא לתאוה גופנית כי הלא אם דרך תאוה לה יותר היה ראוי להזדקק עם שלה כי הוא נער מלכת אחר איש גדול בשנים וזהו כי ראתה כי גדל שלה וראוי לנשאה. אלא שהיא מצד עצמה לא נתנה לו כי לא רצתה תנתן לו לאשה כי לא הלכה אחרי הבחורים:

או יאמר כי ראתה והכירה כי גדל שלה ולא מצד עצמו נמנעה ממנו. כי אם והיא מצד איכותה הטוב למה שהיתה ראויה לצאת מלכות ממנה לא נתנה לו מן השמים כי מה' היה הדבר שתזדקק ליהודה כאמור:

פסקה טו

ויראה יהודה כו'. הנה יהודה להיות גדול וחשוב היה הונך ראשון ואמריו רעהו העדולמי ושזה אם היתה קדשה מזומנת לכל היתה מראה עצמה ליהודה ולרעהו אך להיות שכל ישעה וכל חפץ לידבק בקדושה לשמו ית' ליזדקק ליהודה על כן לא גלתה פניה רק לו לבדו וזהו ויראה יהודה כלומר ולא רעהו אך יהודה חשב כי כאשר הראה פניה לו כן תעשה לפני רעהו ע"כ ויחשבה לזונה. אך כי כסתה פניה שלא יראה פניה גם רעהו. אז אמר כשרה היא ויט אליה כו':

פסקה טז

ויט אליה כו'. אמר כי הטה אליה לדבר לה בלחש ותחלת חקירתו היתה אל הדרך לומר אם דרך נשים לה או טהורה היא וז"א הדרך בה"א הידועה. שהוא אל הדרך הידועה לאשה כד"א (בראשית ל"א:ל"ה) כי דרך נשים לי ועוד אמר הבא נא הכיני עצמך בטבילה אבא אליך וכן נא כמספר טבלי ותאמר אין עיכוב מכל זה. רק על מה שתתן לי כלומר

כי מצדי מוכנת אנכי וכן רמזה תורה שאמרה לו כי מה תתן עולה עם הכולל תתצ"ו כמספר כבר נטהרתי. כ"א שגם שדעת שפתם ברור מללו התורה רומזות לנו בלשונה ובפשט אמריה תאמר מוכנת אנכי. אך מה תתן כו' כלומר אל תתני לבת בליעל רודפת זמה לכל עובר אך מה תועלת יהיה לי כי תבא אלי אתה לבדך ולא זולתך כי איני קדישה רק לידבק בקדושה נפשי חפצה. אז אמר א"כ איפה שלבך שלם. אנכי אשלים כי אשלח גדי כו' כאשר יתבאר:

פסקה יז

ויאמר אנכי כו'. בראות טוב כוונתה לידבק בקדושה אז זכר לה מה שבו נרמז הטבתו לה. והוא כי הילד בנרמז ונמשל בגדי יהיה משורש נפשות ישראל הנקראים צאן וזהו אנכי אשלח כו' והוא כי ארז"ל ותהר לו גבורים כיוצא בו:

ולפי דרכנו יאמר לו על מלכות המיוחד לו וזה יאמר אעשה ע"י כוונתי שישולח גדי הוא משל אל הילד. שיהיה בעל ב' בחינות עוז מלכות ומגזע נפשות ישראל. ועל עוז המלכות אמר עזים ועל היותו מישראל אמר מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון כו'. והוא כי עד ג' ימים לפחות אחר הביאה אין הנפש משתלח' לעובר. על כן אמרה איני חפצה שאחר הביאה תבקש מאתו ית' ישלח בי נפש טהורה לבן בטני כ"א מעתה תכווין בביאה לכך שיהיה ערבון עד שלחך כי ע"י הכוונה הרמוזה בערבון אהיה בטוח בדבר. כי אליה תכוין בקדושת כוונתך אז אמר מה הערבון כו' ואמרה חותמך כו' והוא כי שני דברים נתייחדו אל כל איש ישראל. (א) חותם אות ברית קדש. (ב) קיום כל המצות נוסף על אלה עוד שלישית בייחוד ליהודה הלא היא שבט מלכות. והנה חשקה ביהודה על כל שלשת הבחינות אלה כמדובר למעלה. על כן אמרה שכל ישעה וכל חפץ יכוין מעתה אל מעמד שלשתן שנא אל שום הנאה גופנית חלילה וזה יהיה בערבון לבטחון שייקיים הוא ית' כוונתו. וזהו וחותמך רמז אל חותם אות ברית ופתילך הוא הציצית רמז אל כל המצות. כמד"א (במדבר ט"ו:ל"ט) וראיתם אותו וזכרתם את כל כו' ומטך אשר בידך רמז אל שבט המלכות. והוא כי היא נסתפקה ברמז מלת עזים אם הוא על מציאות גבורה או על עוז מלכות. על כן הבחינה של מלכות פירשה בפירוש באומרה ומטך. ולהיות כי זאת הג' מיוחדות ליהודה על כן אמרה בו אשר בידך עם שגם אפשר שהפתיל והחותם גם הם בידו היו. וכוונתו שכיוין בביאתו להוליד בה בעל שלשת הבחינות. וזה יהיה ערבון שישלח לה גדי עזים מן הצאן שיהיה ילד בעל עוז משורש הצאן הם ישראל חלא שבערבון פירשה טוב כוונת'. כי בשלשתן נפשה חפצה והוא כי היא שכיוונה להביא את ער שממנו המלכות בדרך ייבום. שאלה דברים אלו של מלכות כמאמרנו על פתח

עינים משא"כ הוא שלא ידע כי כלתו היתה עם כל זה את הכל כיון גם הוא. ובזה בטחה היא באומרה במרחץ אל תדחקו כרסי כי מלכי' הוא טעון ולא גלתה לו ענין הייבום. שעל כן יהיו הג' בחינות פן יכיר כי כלתו היא ויפרוש באופן שהיו שלש כוונות אלו. במשכון אל שלוח גדי עזים מן הצאן היא נפש מנפשות מלכות ישראל וכן הוא כיון אל מעמד שלשתן עם שלא ידע שהיה דרך ייבום וכן היו כולן כי ויתן לה ותהר לו שהוא לו כיוצא בו שהיו לו כל הג' בחימת. ומיד ותקם ותלך ותשתנית. פן טרם בואה אל ביתה ישיגנה שלוחו בגדי ותקח הערבון מידה. ולא יהיו בידה סימנים כשיוכר עוברה ויוציאוה לישרף על כן הסתירה דרכה. פן תמצא וילקח ערבונה. והנה עם שבינו לבינה היה הרמז. לא יבצר שבפועל נתן לה הערבון עד שלחו הגדי אלא שחיר' רעהו לא הבין רק הדברים כפשטן. אך היה נדון בקרבו אומר בלבו הנה מאשר יצאה על אם הדרך יורה כי קדשה היא לכל עובר. ומצד אחר ראה כי לא שתה לבה רק אל זרע אברהם הקדוש. כי על כן לא גלתה פניה רק ליהודה כמדובר וכמו שאמרו רז"ל (ב"ר שם) על אומרו בפתח עינים אל מי שכל עינים פונים בו על כן רצה לגלות הדבר ויולך הגדי לקחת הערבון ולא נאמר מיד הקדשה רק מיד האשה סתם. והוא מאמר יהודה וזהו וישלח יהודה כו' לקחת מיד האשה כי לא היה לו ספק כי לא קדשה היתה אך רעהו היה מסופק ורצה לעמוד על אמת' הדבר. אמר בלבו אם היה קדשה לא תוכל להתעלם. כי מפורסמת תהיה וגלוי' ותצא לחוץ תדבר והנה לא מצאה. כי זה יורה כי לא היתה קדשה. ועדיין לא נתקררה דעתו כי אמר אולי היא קדשה אך לא לכל. רק ליחידים אנשי סגולה חשובים. על כן וישאל את אנשי מקומה החשובים ככל אנשים שבמקר'. והיתה שאלתו כדי לאמר שהוא כדי שיאמרו מה ענייגה. ופירש הספק אשר לו. ואמר איה הקדשה לא שאחזקנה בעצם לקדשה כי הלא לעומת זה ראיתי כי היא בעינים שלא הפקירה עצמה לכל. רק היא בעיני' אל מי שכל העיני' פונים בו. כמשז"ל על ותשב בפתח עינים. ולא נתגלית לזולת ואם תאמרו א"כ איפה למה קראתיה קדשה. הלא היא על היותה על הדרך שהיא נפקת ברא ולא בירכתי ביתה אז ענו ואמרו אם כדברך שהיא בעינים ולא הפקירה עצמה לזנות אל תקרא לה קדשה. כי לא היתה בדבר זו קדשה. כי אם צנועה מבקשת לידבק בקדושה:

או יהיה אומרו לאמר. כי כדי לאמר הם לו מה טיבה. אמר איה הקדשה לא שעתה היה מחזיק אותה לקדשה כי הנה מסופק היה על שני הצדדין אחד שהיא בעינים ולעומת זה הוא על הדרך כמדובר. אז וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה שהוא סימן שאינה קדשה ומה שהית' על הדרך הנה אנשי המקום אמרה לא היתה היא בזה קדשה ויאמר

יהודה הלא מבוכתך איך לא מצאתה בהיות' קדשה על הדרך כבר הוסרה מבוכתך כי אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה. ואם מה שתצטער באמרך לא מצאתיה הוא על מה שנפסיד חותם ופתילים ומטה תקח לה. עם ששוים הרבה יותר מן הגדי. פן נהיה לבוז וחרפה היא שיחזיקנה על ידי חקור אחריה עוד. אל היותנו שטופי זמה. ועדיין נשאר דבר המורה היותה קדשה והוא כי עשתה במחיר גדי עזים. אל תתמה על החפץ כי הנני מגלה לך סוד הענין ואעמידך על האמת ולא יקרה לך דבר הלא הוא כי הנה שלחתי הגדי הזה שנדרתי לה והוא אצלה. ואתה הוא שלא מצאתה. אך הגדי מצאתה. והוא כי הגדי הוא נפש קדושה מישראל וכבר הילד הוא בבטנה ואם אתה לא מצאתה. היא מצאתה כמדובר בדברי שניהם. ואפשר כי יהודה היה מסתפק אם הבינה הרמז. או אם היות דברים כפשטן שלקחה ערבון על הגדי בלי שום רמז. ועל כן שלח לגלות הדבר. והודיעו רעהו שלא מצאה. ושגם אנשי המקום אמרו לא היתה בזה קדשה אז אמר א"כ אין לי דאגה. לא על החפצים שלקחה כי תקח לה כי גדול הוא הבוז הנמשך משוויין ועוד כי שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב. כי עתה שנתגלה כי לא קדשה היתה. כי הלא נתעלמה יורה שכיוונה לידבק בקדושה. ובכן ודאי שהיתה בה הכנה לנפש קדושה וכבר דבקה בה. כי בזה ידעתי באמת כי הנה שלחתי הגדי הזה הוא הנפש קדושה. ואתה הוא בלבד שלא מצאתה כמדובר.

פסקה כד

ויהי כמשלש וגו'. אומרו לאמר יהיה כמ"ש ז"ל (שם) כי היתה אומרת במרחץ אל תדחקו כרסי כי מלכים הוא טעון ולפי זה מאז הרגישה סימן הריון היתה אומרת כך ולמה איחרו מלהגיד עד כמשלש חדשים שהוכר עוברה לזולת. לז"א מה שעד כמשלש חדשים ויוגד ליהודה ולא מקודם. הוא כדי לאמר זנתה וגם הנה הרה. משא"כ מתחלה שלא היו יכולים להגיד רק זנתה בלבד כדבריה:

או יאמר במ"ש ז"ל (ב"ר פ' נ"א) כי אין אשה מתעברת מביאה ראשונה. ותמר הרתה מפני שיהודה מיעך באצבע. ובזה יאמר ויוגד ליהודה לאמר שהגיד לו הגדה אחת. כדי לאמר אחרת ג"כ הא' היא זנתה תמר ביאה ראשונה. והשנית כי גם הנה הרה שהוא מהשני. באופן שהיו שני זנונים. כי מביאה ראשונה בלבד לא היתה מתעברת. וז"א לזנונים שהם לא ידעו המיעוך:

או יאמר למה שההגדה היתה ליהודה לאמר. על כן לא אמרו רק זנתה וגו' אך לא מה שאמרה שמלכים בכריסה. כי חשו פן אליו נוגע הדבר כי מלכים מחלציו יצאו. ולכן

לא ערבו אל לבם לאמר לו. כי אם זנתה וגו' וזהו ליהודה לאמר. או שיעור הכתוב ויוגד ליהודה. ועל כן מה שראוי לאמר הוא זנתה וגו' ולא מאמריה:

פסקה כה

היא מוצאת וגו'. לבלתי ביישו פנים בפנים היא שלחה ע"י שליח. וגם שיאמרו אליו הכר נא למי החותמת וגו'. או ממך היא הרה בפירוש. כ"א לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. שלא יובן שעליו תדבר אם לא ליהודה עצמו המכירה ובראותה שלא שוה לה. ורצתה לאמר לו שיכירם שיורה שעליו תדבר אז לא רצתה שירגיש זולתו בדבר. כ"א בינו לבינה שלא יתבייש בפני רבים. על כן נתראית לו פנים ואמרה הכר נא כו'. והוא כי יראה אולי יחוש פן קרה לה גם כן עם זולתו כמעשהו ותהר לו:

ואחשוב רמזה לו הנה לא יבצר שהכרת כליך ביד השליח ועשית כמתנכר. ואין זה כ"א שחששת אולי בלתי כשרה אני ואחר היותי עמך הייתי עם זולתך והריתי ממנו לכן מה שלא הכרת ע"י השליח הכר עתה. כי הנני לפניך הכר נא בצורת פני אם צדקה אני. כי בזמן ההוא היו מכירים צדקת הצדיק בפניו כנודע וכמפורש אצלנו במאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי כו'. ואמרה הכר נא בי כי למי החותמת כו' לו לבדי אנכי הרה. ועל פי דרכה רמזה לו כוונת הביאה. ע"פ רמז שלשת הדברים כמדובר למעלה הנה ספרה תורה שבחה. כי על היותה יצאת לישרף או למ"ש ז"ל (סוטה דף יו"ד) שכבר התחילה לישרף ועם כל זה לבלתי ביישו. לא אמרה לו דבר בפניו רק שלחה ע"י שליח תחלה. וגם לא לאמר ממך אנכי הרה רק שלא לנוכח לאיש אשר אלה לו כו'. וגם בדברו אתו לא אמר' הכר נא אם חותמך ופתילך ומטך אלה רק למי החותמת. אז ויכר בה וע"כ לא נא' ויכיר' ועוד שאם חוזר אל הסימני' מהפע' הא' שע"י השליח הכירם אך הוא ויכר בה יהודה משא"כ זולתו. ובזה נבא אל מאמר יהודה בהכיר ואמר צדקה ממני. והוא כי מה שנ' לו הכר נא היה כנגד מאמרו אל אביו הכר נא הכתונת בנך כו'. ובזה יאמר צדקה ממני כלו' צדקה היתה בזה יותר ממני. כי אני לא שלחתי לאבי ע"י שליח תחילה וגם לא ע"י אונס כזאת. שהית' כמעט נשרפה. וגם שהיא לא אמרה הכר נא אם חותמך ופתילך כו'. רק למי החותמת כו' ואני ע"י עצמי ובלי אונס אמרתי הכתונת בנך היא. ולא אמרתי למי הכתונת ואומרו ממני משמעו יותר ממני כמד"א איננו גדול בבית הזה ממני וש"ת א"כ איפה שניהם מחויבים בדין לז"א כי ע"כ לא נתתיה לומר הלא גדל שלה. ועל שיארע דבר זה. ע"כ היה מה שלא נתתיה לשלה כי מאתו ית' היה העיכוב כי הוא פעל כל זאת שהוא דרך ייבום להביא גם את ער שממנו יושתת המלכות מה שלא הי' אפשר לצאת ע"י שלה. והוכיח זה הוא ית' למבין. במה שויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה

שהיו שנים שיכירו כי מה' יצא הדבר למען הביא את ער ואונן להקים זרע לשניהם. משא"כ בשלה כי בית א' הוא בונה ולא שני בתים. ומאומר אח"כ ויהי בלדתה יורה כי או' בעת לדת' הוא קודם הלידה. שהוכר היות ב' בבטנה לשני צדיה ונאמר הקדמה אל מה שיאמר קשרה המילדת על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה. ומי הגיד לה שהיה אחר זולת זה לכך הקדים כי בעת לדתה הוכר כי תומים בבטנה:

פסקה כח

ויהי בלדתה כו'. הנה כתבנו כי פרץ הוא ער וזרח הוא אונן כי הוקם זרע לשניהם גם כתבנו כי אונן הי' חפץ תצא ממנו המלכות. כי על כן שיחת ארצה כמדובר למעלה ויתכן כי גם עתה עודנו מחזיק בדבר. ויתן יד לומר כי יצא ראשון ויהיה תומך ידו בשבט המלכות. והמילדת חשבה כי הוא ער כי על כן יצא ראשון בחשבה כי יגמר לצאת כל גופו ראשון. כי רצתה לדעת מי הוא התופס המלכות שהוא ער בכור יהודה שיצא ממנו דוד. שהוא אדמוני גוון הב' ואז קפץ עליו אחיו בהיות זרח כמשיב ידו להוציא הראש. ויצא ער קודם כמשפטו אז נהפך הדבר כי היה בידו השני. להכיר כי לא היה הוא שיצא ראשונה ואמר מה פרצת. פירושו הוא כפשוטו על שקפץ ויצא. וקשה כי אין זו פירצה. ועוד כי מלת עליך לא תצדק. אך הוא כי הנה בספר הזוהר אמרו כי ירידה ופירצה היא לבן יבמה. שאשתו נעשית אמו ועל כן יתעתדו לו יסורין. ושהיצ' לדוד על בואו מיבמה כנודע. ע"כ אמרה לו מה פרצת עליך פרץ בהיותך רע בעיני ה' שהוצרכת תהיה אשתך אמך. כי ירדת ופרצת עליך פירצה ויקרא שמו פרץ ולא נצטער' כ"כ על זרח כי זה הבכור. והפסדו מרובה לפי גדולתו. או יאמר הלא היית ער ופרצת התיבה והיפכת האותיות ונעשית רע וזהו מה פרצת עתה עליך מוטל לעשות פרצה מרע לער להיות נעור בעבודת ה'. וזהו עליך פרץ על כן ויקרא שמו פרץ:

פרק לט

פסקה א

ויוסף הורד כו'. הנה למעלה נאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר כו' והנה אמרו רז"ל בב"ר אחיו לישמעאלים וישמעאלים לסוחרים וסוחרים למדינים ומדינים אל מצרים וקשה כי הלא מקרא מלא הוא מיד הישמעאלים. ועוד כי הנה אמרו רז"ל כי כשבא הקב"ה לתת תורה לישמעאלי' אמרו מה כתיב בה לא תגנוב והלא אומנותינו היא זאת שגנבנו את יוסף כו' והלא מקרא מלא הוא וימכרו את יוסף לישמעאלים ואיך גנבוהו. אך לזה נשית לב כי מפסוק זה נראה באומרו אשר הורידוהו שמה. כי הם אשר קנו אותו מאחיו להורידו מצרימה וא"כ היכן הם מדינים סוחרים וגם נדקדק ייתור

אומרו אשר הורידוהו שמה אך הוא כי יש ישמעאלים שקנאוהו ולא הורידוה שמה ויש שהורידוהו ולא קנאוהו. והוא כי אחיו מכרוהו לישמעאלים ההולכים להוריד מצרימה והם מכרוהו לסוחרים שעברו בדרך ללכת מצרימה. והם למדינים שעמהם. וטרם הגיעם שמה. גנבוהו ישמעאלים אחרי' מהמדנים והורידוהו מצרימה ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה. ואח"כ ירדו שמה מדינים. וערערו על הגזל בפני שופטי מצרים והוצרך פוטיפר לחזור לקנות מהמדינים בעליו. וזהו והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר. ומה שלא נאמר מכרו אותו לפוטיפר. אלא אל מצרים לפוטיפר. הוא מה שכתבנו שערערו מדינים לפני שרי מצרים והוצרך לקנותו מהמדינים על כן נאמר מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר וכו' שפחד פן יקומו עוד מערערים על כן קנאוהו שרי המלכות בשביל פוטיפר. וזהו אל מצרים לפוטיפר:

פסקה ב

ויהי ה' וגו'. ראוי לשים לב (א) אל אומרו ויהי בפסוק זה שלש רגלים. והיל"ל ויצליח בבית כו'. (ב) כי הלא מלת ויהי היא צרה. ואיך יאמר וי על היות ה' עם יוסף. ועל היות איש מצליח. (ג) אומרו ויהי בבית אדוניו המצרי מי לא ידע כי שם היה. (ד) אומרו וירא אדוניו כו'. שהיל"ל כי אשר הוא עושה ה' מצליח בידו שהוא נתינת טעם במה ראה כי ה' אתו במה שכל אשר הוא עושה ה' מצליח. (ה) אומרו וימצא יוסף חן וגו'. אם הוא גזרה על פסוק הקודם אינו תלוי בחן כ"א באשר ה' אתו. (ו) אומרו וישרת אותו כי הלא דבר הוא. גם מתחלה היה משרת אותו. וצוה גם מה היא נפקותא ממציאת החן כי הלא דבר הוא. (ז) שהוא שגי הפכים. וישרת אותו ויפקידהו על ביתו. כי הפקיד נגיד לא ישרת. (ח) או' ויהי מאז כו' כי היה די יאמר אחר או' וכל יש לו נתן בידו ויברך כו' ומאליו יובן כי מאז הוא. וגם אומרו בגלל יוסף הוא מיותר. (ט) אומרו ולא ידע אתו מאומה הוא משולל הבנה ומה גם במלת אתו שהוא מיותר. (י) אומרו ויהי יוסף יפה תואר כו' האם לא היה יפה כ"א אחר שעזב כל אשר לו בידו וגם הוא נאמר לבלתי צורך ובלי טעם ואם הוא על מה שעתיד לומר ותשא אשת אדוניו כו' שלהיותו יפה תואר נשאה עיניה אליו לא היה לו להפסיק בפרשה פתוחה בנתים:

אמנם יצר על צרת יעקב וגם על צרת בניו ובני ביתו. שלישית על גלות שכינה אשר החילה לגלות מאז ירד יוסף. כמאמר ספר הזוהר שעל כן הוריד להיות מרכבה אליה וזה יאמר וי הי' שהיה ה' את יוסף בלבד ולא עם יעקב. כמ"ש ז"ל (תנחומא פ' ז') שסר ממנו לבלתי גלות מכירת יוסף כי שיתפו עמהם בגזור שלא לגלות הדבר. וגם וי שהיה

איש אחד מצליח ולא אחיו ובית אביו רק בצרה גדולה יהודה מצד אחד ואחיו ובי' אביו מצד אחר וגם ויהי שהוא וי שהי' בהיות ה' עמו בבית אדוניו המצרי:

עוד יתכן ויהי ה' את יוסף כו' לומר ראו עתה כי לא כמחשבותינו מחשבותיו ית'. כי הלא אחי יוסף מכרוהו מצרימה לבלתי ירים ראש כמשפט מזל מצרים ולא שוה למו. כי הלא ויוסף הורד מצרימה והומר הוי שלו להיות איש חשוב ומצליח ולא היה לו וי רק היות ביד איש מצרי. וזהו ויהי בבית אדוניו המצרי ושמא תאמר אולי מזל אדוניו היה גורם לזה אמר נהפוך הוא כי הנה וירא אדוניו כי ה' אתו כו' ויפקידהו כו' ויהי מאז הפקיד אותו כו' ויברך ה' כו'. הנה כי אדרבה בשבילו היה בית המצרי מתברך באשר ה' אתו. או יאמר בשום לב אל מה שסתם תחלה. באומרו הורד מצרימה ולא אמר על ידי מי ואחר כך מפרש ואומר מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה. ועוד מה ענין היי"ו של ויוסף. אך הנה ידענו מספר הזוהר כי ירידת יוסף מצרימה. היתה התחלת גלות מצרים והוא כי בחמלת ה' על עמו רצה תהיה שכינה עמהם ולא היה כלי להשרות עליו שכינה בגלות ההוא כיוסף וברוב חסדיו ית' הקדים השכינה לישראל:

ונבא אל הענין. והוא כי זה דרכו יתברך כי טרם מכה. יציץ יצמיח ישועה וכמאמרם ז"ל במדרש (פ' כ"ה) השבטים עסוקים למכור את יוסף. ויעקב עסוק בשקו וגו' והקב"ה עסוק להביא להם מלך המשיח והוא במה שסיפר מענין הביאו ית' את פרץ לעולם כי הוא צמח מלכות בית דוד ומשיח צדקנו והנה בהתימו לספר לידת פרץ והיה מקום לומר איך ע"י מי שגלגל מכירת יוסף מצרימה הוציא ית' ממנו גזע ישי לזה אמר אם ירד יוסף מצרימה אל יאשם יהודה אשר בעצתו נמכר כי הלא ויוסף הורד מצרימה כלומר מו השמים ואדרבה יש להחזיק לו טובה כמאמר יעקב מטרף בני עלית וזה רמז הוי"ו כי לא לבדו הורד כי גם השכינה כבי"כול ירדה בגלות עמו וזה אומר ויוסף כמוסיף על זולתו שירד ויוסף גם כן ולמה כדי להתחיל הגלות כי מיד ויקנהו פוטיפר וגו' מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה שהיה על ידם עם היות שהוריד מן השמים כמדובר. ושמא תאמר למה התחיל הגלות מיוסף לז"א ויהי ה' את יוסף שהוא כי הוצרך למה שהי מרכב' אל השכינה וזהו ויהי ה' שהוא שהגלות של שכינה אין זולת יוסף להיות ה' עמו כמוהו. והנה בזה היה טוב ליוסף שויהי איש מצליח אך אינו לכבוד ה'. כי הלא ויהי ה' הנזכר בבית אדוניו המצרי ואינו כבודו ית' תהיה שכינתו בבית אדון מצרי. ע"כ מה עשה הוא ית'. פקח עיני אדוניו. יכיר כי ה' עם יוסף. למען יפקידוהו על ביתו כו'. בתואר פקיד. וזהו וירא אדוניו וכו' ומה שראה שה' אתו ארז"ל (ב"ר פ"ו) שראה ממש אור שכינה על ראשו:

ויתכן ע"ד הפשט. כי למה שמזל מצרים מחייב שעבד לא ירים ראש שם על כן בראות גדול הצלחתו עודנו עבד לאדוניו המצרי אמר אין זה כי אם כח אלהי. ובזה יאמר ויהי איש מצליח כלו' נעשה איש מצליח ולא כתואר עבד כי אם כאיש חשוב עם היות בית אדוניו המצרי הפך מזל מצרים. ע"י כן וירא אדוניו כרואה בחוש כי ה' אתו. כי אין שודד מערכות זולתו ולא עוד כי אם שכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו ית' ממש. ולא ע"י מלאך או שרף או שליח כי הכיר בעניניו כי הצלחותיו מעשה אל"ים המה. או יאמר איך חשב כזאת על יוסף ואולי מזל אדוניו הוא מצליח ויד עבד כיד רבו לז"א הנה ראה כי וכל אשר הוא עושה וגו' שכל מה שאדון הנזכר עושה ה' מצליח בידו שליוסף. אך לא בהעשות ע"י אדוניו עצמו ואם מזלו היה העושה הלא נהפוך הוא הראוי אך אין זה כי אם שה' עם יוסף:

פסקה ד

וימצא יוסף חן כו'. הורה לנו הוא ית' חביבותו עם הצדיק כי כל מה שהיה מעלהו לגדולה היה מצליח אדוניו. והוא כי בתחלה היה איש מצליח כלומר שלא היתה הצלחתו יוצאת ממנו ולחוץ כי אם בעצמותו בידו בלבד אך לא בשאר נכסי אדוניו. והטעם כי הלא ויהי בבית אדוניו המצרי כלומר משרת הבית שהוא שפלות אך וירא אדוניו כי ה' אתו. וכל אשר הוא עושה ה' מצליח אך דוקא בידו שהוא במה שנוגע בידו אז אמר אולי למה שה' אתו ואינו כבודו ית' יהיה אהובו משרת הבית על כן אין בית אדוניו מתברכת. לכן וימצא יוסף חן בעיניו ויעלהו מלשרת הבית כי אם וישרת אותו שהוא את אדוניו לבדו כמזיגת הכוס לפניו וכיוצא שהוא שירות של חשיבות באמו' כי בשרת את אדוניו יבורך עצמו וממנו כל אשר לו ועדיין לא נתברך ביתו עד שהסירו מכל שירו' כי שמו אדון לביתו וזהו ויפקידהו על ביתו שהוא פקיד נגיד ועד שהעלהו מדרגה אחרת והוא וכל יש לו אפילו מה שאינו בביתו ובחומותיו נתן בידו אז שהשתרר על הכל בירך ה' את בית המצרי וזהו ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגם על כל אשר לו. מאז ויברך ה' את בית המצרי. ובראותו כך ויעזוב כל אשר כו' שסילק עצמו לגמרי מהכל ולא ידע שום דבר שיהיה אתו ולא ביד יוסף מאומה כ"א הלחם הוא אשתו כמ"ש ז"ל (ברכות דף מ"ב) שדברה תורה לשון נקיה אפי' אשתו שהוא הלחם שהזכיר היה עוזב ביד יוסף כי נאמן הוא ולא היה מקפיד תהיה אתו אלא מפני כי ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה לא בטח לבו בה מלישא עינים בו ולא שוה לו ויהי אחר הדברים האלה ותשא כו':

או יהיה המשך הכתובים קרוב לזה בדרך אחרת. והוא כי הורה ית' מה בין שפע הנמשך מקדושה לנמשך מהפכה כי הלא בהמשך שפע ברכת ה' לבא דרך השתלשלות אם יפגע בנתים באמצעי אשר איננו טהור יפסק השפע ויעדר ממקום החפץ. והוא כי הנה הוא יתב' היה עם יוסף. ויוסף היה תחת אדוניו המצרי אשר הוא טמא בגילולי מצרים ועל כן במשך שפע ברכה מאתו ית' אל הבית אשר שם יוסף. יפסיק בנתים כי הלא היה השפע יוצא מה' אל יוסף ומיוסף אל אדוניו שהוא אדון הבית ומאדוניו אל ביתו. וע"כ הלא יפסיק כי איזה הדרך ישתלשל שפע מאתו ית' דרך פוטיפר והוא טמא ע"כ מתחלה לא נתברך בית המצרי כ"א יוסף עצמו היה איש מצליח אך לא הבית אשר הוא שם והטעם כי הלא ויהי בבית אדוניו המצרי וע"כ לא יקבל הבית ברכה כי הוא תחת רשות המצרי וז"א ויהי בבית אדוניו אשר הוא מצרי כלומר הבלתי טהור והנה וירא אדוניו כי ה' אתו אך וכל אשר הוא עושה ה' מצליח אך דוקא מה שהוא בידו אך לא בית המצרי ולא חשב שהשתלשלותו מונע השפע כ"א על שהיה משרת הבית ואינו לפי כבודו באשר ה' אתו על כן אמר שישרת אותו שהוא כבוד ובראות כי לא הספיק אז אמר אתן לו גדולה וה' אשר אתו יברך ביתי וע"כ ויפקידהו בביתו וכו':

אמנם לא מחשבותיו מחשבתו ית' כ"א שעתה שיוסף אדון הבית אינו תחת רשות מצרי ועל כן דרך ישרה בלי הפסק תבא ברכת טוב אל הבית ואל כל אשר לו ביד יוסף וז"א ויהי מאז הפקיד כו' ויברך ה' את בית המצרי כלומר עם היות בית מצרי הטעם הוא בגלל יוסף למה שמתגלגלת הברכה בגלל יוסף ולא באמצעות פוטיפר ובהכירו אדוניו טעם הדבר אז ויעזוב לגמרי מתחת רשותו להחזיק השפע קדוש והשאר כבקודם:

והנה ארז"ל (ב"ר פ' פ"ו) כי לקחו לתשמיש ונסתרס ולפי דרכם אפשר לומר שנרמז בכתוב שאחר אומרו סריס פרעה רמז איך נעשה סריס והוא כי תחלה היה איש מצרי כלומר איש ולא סריס כשהישמעאלים הורידוהו שמה אך אחרי כן יוסף לבדו היה איש וזהו ויהי איש מצליח אך לא אדוניו כי לא יקרא עוד איש מצרי כי אם ויהי בבית אדוניו המצרי אך לא אמר האיש המצרי ועם כל זה וימצא חן בעיניו וישרת אותו אמר אחר שה' מצליח בידו אולי בשרתו אותי. אהיה מתרפא שאבורך וארפא אך לא שוה לו כ"א לביתו אחר שויפקידהו וכו':

עוד כוון כי הלא ג' דברים מחטיאים את האדם אחד העושר ורב טוב. כד"א וישמן ויבעט. (ב) היופי וכעובדא דשמעון הצדיק עם הנזיר. (ג) המסיתים מפתים אותו והנה שלש אלה היו ליוסף העושר כי הנה ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף שהיה הכל כשלו והב' כי

ויהי יוסף יפה תואר כו'. והג' כי ויהי וגו' ותשא אשת כו' ותאמר כו' ועם כל זה וימאן כו' כי הנה אין זה רק במה שה' אתו כאמור:

פסקה ו

ויהי אחר כו'. ראוי לשית לב. (א) איזה יחס יש לדברים הקודמים אל ענין זה שיאמר ויהי אחר כו' ואם היא שלא נשאה עיניה אליו עד אחר עזבו כל אשר לו ביד יוסף איך עצרה כח להמתין כל כך. (ב) היתכן שאפילו עיניה לא נשאה עד הזמן ההיא. (ג) כי מלת וימאן מיותרת כי מאומרו ויאמר הן אדוני מאליו יובן שמיאן. (ד) ויאמר אל אשת אדוניו שהיל"ל ויאמר לה כי ידוע הוא שהיא אשת אדוניו. (ה) אומרו לא ידע אתי מה בבית שאם הוא שהכל מסר בידו הרי אומר בפירוש וכל יש לו נתן בידו ולא חשך ממני מאומה וכו'. ולמה יסתום בתחלה ואם הוא בענין תני והדר מפרש היל"ל כי כל אשר לו כו'. ולא וכל כו' כלומר דבר אחר נוסף על האומר מלבד אריכות לשון יותר מהצורך. (ו) כי נראה כעושה עיקר מהנוגע אל אדוניו יותר מהחטא בעצמו לה' שאומר כלאחר יד וחטאתי לאלהים בסוף מאמרו. (ז) אומרו ויהי כדברה אל יוסף כו'. שאם הכוונה לומר שהתמידה יום יום ולא שמע היה ראוי יאמר ותדבר אליו יום יום ולא שמע אך באומרו ויהי כדברה הוא משולל גזרה כי טבע לשון זה לא יצדק כ"א בצאת נפקותא כענין ויהי כאמרם אליו יום יום ויגידו להמן כו'. (ח) כפל אומרו לשכב אצלה להיות עמה. (ט) אומרו ויהי כהיום הזה מהראוי יאמר ויהי היום ויבא כו' כי אומרו הזה יראה כמורה באצבע ואיננו ומה גם עתה אומרו כהיום בכ"ף הדמיון והוא בלתי מובן וגם מה היא ה"א הידיעה שאמר כהיום. (י) אומרו מאנשי הבית שהוא מיותר. (יא) באומרו ותתפשהו בבגדו לאמר כי הוא בלתי צודק כי אינו לאמר לזולת וגם היה לו לומר ותתפוש ולא ותתפשהו. (יב) אומרו ותאמר להם לאמר ראו כו'. כי אינו לאמר לאחרים וגם אומרו לצחק בנו כי אינו רק לצחק בה. (יג) באומרו ותדבר אליו כדברים האלה לאמר כי אינו לאמר לזולת. (יד) באומרו ויהי כשמוע אדוניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר. כי גם לאמר זה בלתי צודק וגם לא אמרה לו רק בא אלי לצחק בי ואיך אומר ששמע ממנה כדברים האלה עשה לי עבדך ומה גם למה שאמרו רז"ל שבשעה שהיתה משמשת עם בעלה שאמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך והלא לא אמרה רק בא אלי לצחק בי ויהי כהרימי קולי וגו' שמורה שלא אמרה שעשה לה דבר רק שבא לצחק בה והרימה קולה ונס החוצה:

אמנם יאמר ויהי אחר הדברים האלה כו' שהם שמהיות יוסף עבד עלה במעלת קו לקו עד גדר שאדוניו לא ידע אתו מה בבית. כי אם הלחם אשר הוא אוכל והן אמת כי טרם

יעלה לגדולה גם שתתאוה ליופיו לא תערב אל לבה לאמר לו שכבה עמי לשתי סבות. (א) שאינו כבודה להזדקק אל עבד כי חרפה היא לה. ועוד (ב) כ"א יתגלה לא תוכל לאמר בא אלי העבד כי לא יאמינו כי ערב אל לבו עבד מקנת כסף לתועבה. עד שגדל מאד שאיננו גדול בבית ממנו נוסף על שויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. אז אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף כלומר כי עודנו בשפלות תת עיניה בו להורדת עינים נחשב לה אך אחר גדולתו נשיאות עינים הוא לה. וז"א אחר ותשא כו' כי עם היותה אשת אדוניו נשיאת עינים תחשב תת עיניה אל יוסף ועל כן ערבה אל לבה לאמר שכבה עמי שאם לא כן במה שהיא אשת אדוניו לא היתה תובעתו בפה משתי הסבות שאמרנו ולמ"ש ז"ל (סנהדרין דף ק"ט) שראתה באצטגנינות שיוצא לה ממנו גדולה וטעתה שלא היה רק מבתה יאמר שאחר הדברים האלה שראתה שעלה לגדולה רבה בקרב ימים נתנה אל לבה להביט אל האצטגנינות. לראות מה טיבו ותרא כי גדולה עומדת לה ממנו וזהו אחר כו'. ותשא אשת אדוניו את עיניה השמימה להביט בכוכבי השמים לבא ע"י כן אל יוסף ומאשר ראתה אז נמשך שותאמר שכבה עמי. שאל"כ אין ספק כי לא נמנעה מלישא עיניה אליו עד סוף שנה שהיה אצלה. ובשום לב אל אומרו את עיניה כי מלת את מיותרת יאמר מאמרם ז"ל כי ליבא ועינא סרסורי דעבירה עין רואה והלב חומד והאברים גומרים. ואין ספק כי היו עיניה ולבה אל יוסף וזהו רבוי האת על הלב גם הוא עם עיניה. ורצתה יגמרו אברים ותאמר שכבה עמי. אך הוא לא היו בו לא זה ולא זה על כן ויאמן וילפת בשומעו כשלשלת שעל התיבה:

והנה יוסף התנהג בחכמה והוא כי דרך אנשים בבא רשע או אשת כסילות לפתותו לדבר עבירה והוא לא כן ידמה כי יתן טענות נגד המפתה להשתיקו. אך לא זו הדרך להציל את נפשו מעשו' רע כי יקרה יהיה המפתה איש לשון שבשפת חלקות ישחית דברי הנפתה הנעימים וילכד ברשתו. אך אשר מוח לו בקדקדו לא יעשה כן כי אם מיד יחליט אומר למאן ולומר שלא יעשה בשום פנים גם כי ינוצח. ואחרי כן אם ירצה יסדר ג"כ טענות נגד המפתה וזה היה ענין יוסף. כי ראשונה החליט וימאן כמי שקושר עצמו בשלשלת ואח"כ אמר טענות הן אדוני כו'. והוא במה שידענו מרז"ל כי אותיות ה' ן' אין להן בת זוג כי כל אחת נפרדת:

ונבא אל הענין הנה ארז"ל (ב"ר פ' פ"ו) כי פוטיפר קנה את יוסף לתשמיש ומיד נסתרס כמאמרם על פסוק וזרע רשעים נכרת. ובזה יאמר ראשונה טענה גדולה והיא הלא לבל אטמא סריס הקב"ה את אדוני. וז"א אל אשת אדוניו הן אדוני כו' לומר כאותיות הן שהן נפרדות כן אדוני עמך נפרד. מבת זוג ופירש ואמר לא ידע אתי מה בבית כלומר לא ידע

להיותו אתי מה בבית כי אין בית אלא אשה ואינו יודע ומשמש עם ביתו היא אשתו כי להיותו אתי איבד תשמישו עמך לבל יטמאני. כלומר ואיך אטמא אני את עצמי שהוא ודאי עון לפניו ית' מאשר סירס את אדוני. ואם תאמרי שלא אשכב עמך כדברך רק אהיה אצלך בקירו' בשר בלי הטמא אהיה כפוי טובה לאדוני. כי הנה וכל יש לונתן בידי עד גדר כי איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך כו' ואין צ"ל לתשמיש כ"א אפילו לידבק בך קירוב בלבד מנע ממני וזהו ולא חשך ממני כי אם אותך באשר את אשתו שהוא קירוב בשר בלבד שאם זה לא היה מונע ממני היינו שוים בכל וזה הוא לבלתי היות אצלך. כ"ש למה שאמרת לשכב עמך וזהו ואיך אעשה הרעה הגדולה שהוא תשמיש ממש וחטאתי לאל"ים שהוא ית' מנעני ממנו:

או יאמר ע"ד זה ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך ולא בלבד תשמיש שאין בו כי אם במה שאת אשתו שהוא קירוב בשר בעלמא. ואפילו זאת שהוא לשכב אצלך איך אעשה הרעה הגדולה הזאת להיות כפוי טובה. ומה שקראתיה גדולה הוא שמהיותי כפוי טובה לבשר ודם אבא להיות כפוי טובה לה'. כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' ה') הפה שאמר לא ידעתי את יוסף אמר לא ידעתי את ה' וזהו הן אדוני כו' ולא חשך כו'. ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת להיות כפוי טובה לבשר ודם שאם כה אעשה אהיה גם כפוי טובה לה'. וזהו וחטאתי לאל"ים כאשר נרמז באומרו וימאן בטעם שלשלת כאומר ברמז שהוא נותן שלשלת עון בצוארו:

או שעור הענין הן אדוני להיותו אתי למעני נסתרס ולא ידע מה בבית שע"כ היה ראוי ישנא אותי ולא בלבד לא שנאני כ"א אדרבה וכל יש כו'. עד כי איננו גדול כו'. באופן שאהיה כפוי טובה והן זאת רעה קטנה לחטא לבשר ודם כ"ש כי ואיך אעשה הרעה הגדולה בערך מה שוחטאתי לאלהים שהוא העיקר:

רות על פסוק חי ה' שכבי עד הבקר ארז"ל (סנהדרין דף ק"ט) א"ר ייסא ג' בא יצרן לתקפן ונזדרזו עליו כל אחד ואחד בשבועה ואלו הם יוסף ודוד ובועז יוסף דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. ר' חוניא בשם ר' אידי כלום קריא חסר וחטאתי לאל"ים וחטאתי לה' אין כתיב כאן אלא וחטאתי לאל"ים אם חטאתי אני עושה לאלי"ם ולא אלי"ם עושה הרעה הגדולה הזאת כו':

והנה דברים אלו סתומים וחתומים ומשוללי הבנה. אמנם הנה תחלה רצה ללמוד שהיה שם שבועה מייתור הכתוב שהיה די יאמר הרעה הגדולה. מאי הזאת אלא הם שני דברים א' הרעה הגדולה הוא השבועה. שמכלה מה שאין אש ומים מכלים ונזדעזע העולם כשנ' לא תשא וגם הזאת היא הזמה. ור' חוניא אמר כלום חסר מהכתוב שתצרך ללמוד

מהייתור והרי במפורש הוא כי וחטאתי לה' אין כתיב כאן כו'. והוא בהקדים כי שעובר על מצות ה' אשר לא נשבע לקיימה בזמן ההוא שקודם מתן תורה עושה רעה בלבד יקרא. אך אם גם נשבע לקיימה ועבר עליה יקרא עושה רעה גדולה הקדמה שנית והוא כי כשנצטוו בני נח על העריות היה בשם אל"ים למ"ש בגמרא (שם דף נ"ח) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר. ויצו זו ע"ג כי הואיל הלך אחרי צו לאמר אלו עריות כד"א לאמר הן ישלח איש את אשתו כו'. ועוד כי שם אל"ים מורה על הדין והרוגז:

ונבא אל הענין אמר אם כוונת הכתוב היתה שיחטא לה' למה לא תפס לשון התורה שאומר תמיד אשר חטא לה' יחטא לה' ומעולם לא נמצא חטא לאל"ים ומה גם לרז"ל שיוסף ידע כל התורה כאבותיו. וכשפירש ממנו היה בפרשת עגלה ערופה. אך אין זה רק על שנרמז על צווי עריות לבני נח שהיה בשם אל"ים. ונבא אל הענין והוא שהוקשה לו שמגדיל הענין באומרו הרעה הגדולה שמשמעו חטאה גדולה ואח"כ מקטינו באומרו וחטאתי לאל"ים חטא סתם. אך אמר הנה האל"ים בצוותו על הזמה לא השביענו לקיים ואני נשבעתי נמצאתי עושה את הרעה שתהיה גדולה. בעבור צווי ושבועה שבאין כאחד מה שהאלהים בצוותו לא עשאה גדולה. וזהו ולא אלהים עשה את הרעה הגדולה הזאת שהא כי לא השביענו כי עדיין לא ניתנה תורה:

ושיעור הכתוב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ע"י עברי השבועה כי נמצא שחטאתי לאל"ים שאם חטאתי אני עושה למדת אל"ים שאני עושה רבוי ברוגז במה שהגדלתי החטא ע"י מה שנשבעתי לקיום צוויו שעשיתי רבוי בחטא שבזה אני עושה לאל"ים שעשיתי הכנה להגדיל עון צוויו ואני עובר עליו. וזהו אני עושה לאלי"ם:

פסקה י

ויהי כדברה כו'. ראוי לשים לב אל אומרו כדברה בכ"ף הדמיון ולא אמר בדברה. ועוד יפלא איך ערב אל לבו לבא הביתה ביום שאין איש מאנשי הבית שם בבית ולא שת לבו. כי אז תחרץ ותחזק בו וגם לא היה לו להאמין עצמו כי הלא במסתרים במקום שאין אנשים יצרו של אדם מתגבר עליו ואוי מי יחיה וימלט נפשו ממנו בעתות כאל. ומה גם כי נדקדק באומרו הביתה בה"א הידיעה בסוף תיבה וה"א בראשה. שהוא להפליג בפנימיות כי היה בית לפנים מבית. ע"ד מאמרם ז"ל על פסוק ישובו רשעים לשאולה שהוא באמבטי התחתונה שבשאול. שהוא על היות ה"א בסוף תיבה ולמ"ד בראשה באופן כי ימצא יצרו און לו להתגבר. ואיך לא שת לבו גם לזאת וגם נשית לב אל אומרו כהיום הזה ולא אמר ויהי היום כי כ"ף הדמיון תורה שמדמה יום זה אל יום זולתו. ועוד אומרו הזה שלא יצדק רק על דבר שהונח לפני האדם ואיננו צודק ביום:

אמנם הנה דרך היצה"ר. לבא תחלה כהלך ואורח ואם יפיק רצונו פעם או שתים יעשה בעל הבית. וישתרר גם השתרר להחטיאו בע"כ כי קנהו בחזקה כי כבר החזיק בו כי טימאו ומה גם כי ימצא עזר כנגדו את העבירה עצמה כי עבירה גוררת עבירה. אך אם מהפעם הראשונה שיבא היצה"ר לפתות ולא יאבה לו ולא ישמע אליו אז יכנע ויותש כחו מלהחזיק בו. ואם עוד פעם ושתים תבא לפניו מציאות העבירה אשר היחל לפתותו בה ויעמוד נגדו לגעול בה ולדחותה. עוד לא ירים ראש יצרו כנגדו כי שמו תחת רגליו:

ונבא אל הענין והוא כי כדברים האלה קרה ליוסף כי על כן ערב אל לבו להסתר שם הביתה. מקום שאין אנשי הבית שם ולא שת לבו כי האורב עומד לו בחדר עם יצר סמוך. אך הנה ראה יוסף כי פעם א' התאכזר על יצרו ויכניעהו במאנו ואמר אליה הן אדוני כו'. ואשר התחכמה יום אחר יום כי לא שבה אל דבורה הראשון לומר לו שכבה עמי כי אם כדבור ההוא דומה לו בלבד יום יום והוא לא שמע אליה. ופירש איך היה בכ"ף הדמיון יום יום שהוא כי לא אמרה שכבה עמי כראשונה כי אם לשכב אצלה בלבד וזה היה יום אחד והיום האחר מיעטה ואמרה להיות עמה בבית ייחוד בלבד ולא שמע אליה גם לזה אז אמר בלבו הנה זאת הולכות ופוחתת בשאלתה יום יום משכבה עמי לשכב אצלה ומשכוב אצלה להיות עמה שהוא יחוד בלבד וראתה שגם לזה לא שמעתי אליה הנה כי יצרה הולך ורפא. א"כ עוד לא תשוב לדבר הראשון באופן שגם אם אעשה כהיום הזה האחרון שהוא להיות עמה בייחוד בעלמא. תתקרר דעתה ולא תשאל יותר על כן בזה בטח לבו ויהי כהיום הזה הנזכר שהוא יחוד להיות בזמן שאין מאנשי הבית שם אז ויבא הביתה כו' כאמור כי עד כה היתה הולכת ופוחתת שאלתה עד יחוד בלבד ולא שמע עתה ודאי כי בזה תתרצה ולא תשאל יותר והיא כיונה לצודו כי אז בהמצאה בייחוד עמה תהיה לה מקום לאחוז בו לומר שכבה עמי. וכן היה כי בראותה כי אין איש מאנשי הבית שם בבית אז בערה כאש יצרה ותתפשהו בבגדו ותאמר שכבה עמי כו' ולא אמר ותתפוש בבגדו כי אם ותתפשהו כי כמעט תפשה אותו להודות לה והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ז) שגם נמתח קשתו ולא נצול לגמרי:

וזה ג"כ אחשוב נרמז בשתי ההי"ן יתרות של ותתפשהו ולא אמר ותתפוש ושל שכבה ולא אמר שכב כי תפשה אותו בצד מה וזהו ותתפשהו ומה היה שלא שוה לו צדקו ומה שרגלי חסידיו ישמור לבל תבא תקלה מתחת ידה לז"א בבגדו והוא כי גם שלא היתה עבירה בידו לומר שעבירה גוררת עבירה הלא מה שהיה מסלסל בשערו ומתנאה בבגדיו אשר לצדיק כמוהו יתייחס לאשמת דבר לשימצא בו השטן אחיזה לגרום לו הטיה מה וגם שפשט המקרא אינו זז ממקומו שתפסה בבגדו. גם זה כיון במה שלא

אמר ותתפש כי אם ותתפשהו שמורה כי את עצמו תפס אך לא לגמרי חלילה רק קרה לו כרב עמרם חסידא (במסכת תענית דף כ"ב) שפד' הרביה ויתנה בעלייתו ויצרו הביאו לעלות ליזקק לה וישם הסולם והתחיל לעלות. ועודנו עולה במעלות אחז אחורנית אותו יצרו הטוב ויעמוד מרעיד כי היצר הרע לא נתנו לרדת והיצ"ט מעכבו מלעלות וירא כי לא יכול ליצרו צעק צעקה גדולה נורא בי עמרם ויתקבצו אליו המון עם ויאמרו אליו איה האש אמר להם אש יצרי בערה בי. ובמקום שאין אנשים לא הייתי יכול לו ואקרא עד באו אנשים. אמרו לו כסיפתינן א"ל מוטב אתבייש בעה"ז ולא בעה"ב והוא מאמר ר' יוחנן ב"ז לתלמידיו (ברכות דף כ"ח) יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו כו' כמבאור אצלנו בביאור ספר משלי שהיא כענין רב עמרם כי בהיותו בסתר במקום שאין אנשים משתדל היצה"ר להיות איש בכל מאמצי כחו. וקשה מאד לפרוש ממוראו ית'. עד יבואו אנשים וירא ויבוש מהם כאשר עשה רב עמרם. והנה על דרך זה היה ענין יוסף כי ראה עצמו בצער מתחולל כי יצרו הטוב מתחזק בידו והיצה"ר מטהו קצת. וירא פן יתפתה ויעשה רעה על כן נועץ בלבו לימצא עם אנשים. וירא כי לקרא שם יבאו אנשים יהיה לבוז הוא וגבורתו על כן בחר לו ללכת הוא החוצה מקום אשר אנשים שם כי אמר אם אתעכב אולי ימושני יצרי ולא אוכל להמלט. על כן מיד ויעזוב כו' וינס כו' ועשה כרב עמרם חסידא לצאת למקום שיש אנשים:

פסקה יד

ותקרא כו'. אמרה אוי לי אם אומר בא אלי העבד העברי כו'. כי יאמרו היתכן שערב אל לבו עבד איש מקנת כסף. והוא נער בן י"ח שנה לתפוס בגבירתו וגם עזיבת הבגד מוכיח שהוא תפשה בו, והניחו הוא על כן מה עשתה אמרה לאנשי ביתה שיתרעמו גם הם מיוסף שהיה חפץ לצחק בם וז"א ותאמר להם לאמר כי אמרה להם לאמר גם הם מתרעמים על בעלה לפני העם ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו וזהו אומרו במלשון רבים והוא כדי שיאמר הוא כי לא עלילה היא כי גם אנשי הבית אומרים עליו כך אלא שלא ערבו לבם להלשינו כי גדול הוא ושתקו עד כה שנפל בשחת גביר'. וכוונה למען יאמין בעלה באמור דמאן דעביד הא עביד הא כי זה דרכו ועל עזיבת הבגד שמורה שתפסה בו והניחה אמרה אל תתמהו איך לא ברח בבגדו. כי הנה בא אלי לשכב כי הייתי שוכבת לתומי ובא אלי לשכב עמי כלומר מוכן ערום שלא היה חסר רק לשכב עמי. ובראותי הדבר נחוץ והיה צריך יבואו פתאום להציל ע"כ ואקרא בקול גדול. וע"כ בראותו כי הרמותי קולי וימהרו לבא אנשים לא עצר כח ללבוש לגמרי שויעזוב בגדו כו' או יאמר כי לבל יאשימוהו עזב בגדו להפך האשם אל שתפסתי בו. עוד כיון בשנותה

את טעמה שאמרה ואקרא בקול גדול ואח"כ אמרה כי הרמותי קולי ואקרא והוא כי אחרי אומרה ואקרא בקול גדול חששה פן יאמר לה הלא כאשר קראת לנו כבר היה בחוץ ואם כדבריך בבואו לשכב לשירפה אותך היה לך לצעוק ובקול גדול ולא אחרי כן ובקול בלתי גדול רק קריאה בעלמא לאנשי הבית ע"כ חזרה לתקן ואמרה הנה מיד קראתי בשם לאנשי ביתי אלא שהיה בקול גדול ודרך תיבות הקריאה בקול גדול שאין חיתוך האותיות מובן לנקראים מגודל רעם הקול על כן לא הבינותם ולא באתם והוא לא פחד וזהו ואקרא בקול גדול עד שאחר הקול גדול שבתי ואקרא שלא בקול גדול. כי אם באופן מובן לשומעים אז פחד ונס וזהו ויהי בשמעו כי הרימותי קולי אח"כ ולא בקול גדול רק ואקרא שהיא קריאה בנונית נשמעת אז בהחילי ויעזוב וגו' ולא שלחה אחרי אדוניו פן תראה כמפחדת ומבקשת להנצל כי אם ותנח כו' עד בא כו' ותדבר אליו כו' רצתה לינקם ממנו על כן רמזה לו שאנסה בפועל אלא שבחרה לשון ערומים והוא כי אומרה אלי הוא מיותר אך אמרה כדברים האלה היא מה שראוי לאמר שהוא כי בא עלי ממש אלא שמפני הכבוד אני אומרת אשר הבאת לנו לצחק בי אך לא עשה וז"א לאמר ומזה הבין בעלה שבא עליה ומכסה קלון שבא לעשות ולא עשה. וז"א ויהי כשמוע אדוניו את דברי אשתו שמשמען לאמר כדברים האלה עשה בפועל ויחר אפו וז"א לאמר כי רצתה לאמר שעשה אלא שהטמינה ברמז וזהו לאמר כדברים האלה עשה או יאמר במה שכתבנו למעלה שאמרה לאנשי ביתה לאמר על עצמם הביא לנו איש עברי לצחק בנו שעל ידי כן יאמין לדבריה על עצמה אמר עתה כי כן עשתה היא שדברה לו כדברים האלה הנזכר על אנשי ביתה נתרעמו על שבא לצחק בם ואמרה כן כדי לאמר אח"כ בא אלי העבד כו' לצחק בי. שע"י כן יאמין לה וזהו ותדבר כו' ויהי כן שע"י ההקדמה ההיא. הטה אזן לדברי' וחרה אפו וזהו ויהי כשמוע את דברי אשתו אשר דברה אליו שהיו הקדמה כדי לאמר אח"כ כדברים האלה שהם של אנשי הבית עשה לי כו'. נתן צד האמנה ויחר אפו. ואחשבה כי יותר יתכן לומר כי אדרבה כשמוע את דברי אשתו שעשתה המצאה שקריית. כדי לאמר כדברים האלה כו'. שיאמנו דבריה בזה הכיר כי באה לעשות רגלים לשקרה. ויחר אפו עליה ולהיות כוסה קלון נתנו בית הסוהר. כאשר יבא ביאורו בס"ד:

פסקה כ

ויקח כו'. ראוי לשית לב (א) מה היא הקיחה הזאת. והיל"ל ויתן אדוניו את יוסף אל בית הסוהר כו'. וגם למה בחר במקום אסירי המלך. (ב) אומר ויהי שם כו' שהוא מיותר. (ג) אומר ויט אליו חסד אחר היותו ית' עמו מה צורך אל הטיית חסד. (ד) אומר ויתן חנו

והי"לל ויתן לו חן כו'. (ה) אומר ואת כל אשר עושים שם הוא היה עושה. כן הי"ל על פיו היו עושים כי אומרו הוא היה עושה יראה שהוא היה עושה מעשיהם והוא משולל הבנה. (ו) אומרו אין שר בית הסוהר רואה וכו'. שאם הוא שלא היה מביט במעשה אשר יעשה יוסף כי מסר שררתו בידו. היה ראוי יאמר לשון מורה על השליטה בכל. ולא בלשון שלילות ראיה וגם אומרו מאומה הוא בלתי צודק והראוי יאמר הכל בידו. ואם חוזר אל הראיה שלא היה רואה מאומה. אין מלת בידו מתקשרת לזה וגם אומר באשר ה' אתו הרי נאמר למעלה. אומר וכל אשר הוא עושה ה' מצליח והוא נאמר לבלי צורך:

אמנם הנה אין ספק כי אם היה אדוני יוסף מאמין לדברי אשתו לא היה נותנו בבית הסוהר רק רודפו עד המיתו. אך מאשר ראה כי ה' אתו כמ"ש למעלה וירא אדוניו כי ה' אתו ומה גם לרז"ל (ב"ר פ' פ"ו) שאמרו שראה שכינה על ראשו על כן היה נכוה בשתי אשות אומר בלבו אוי לי אם אומר כי האמת עם אשתי וחטאתי לה' אשר עם יוסף ואוי לי אם לא אומר כי תהיה לי לחרפה שתצא שם רע על אשתי. ועל כן הפשיר הדבר ויתנהו בית הסוהר וגם זה ביראת אל"ים פן יענש לקחו בדברים טובים אל ייחר בעיני יוסף. ויענש אדוניו עליו. וזהו ויקח אדוני יוסף אותו. וגם כנותן מתנה אל האסורים. כי ייטב להם עמו וזהו ויתנהו אל בית הסוהר כי עמו היטיב. כי במקום אשר אסורי המלך היו אסורים שהוא בכבלים הוא לא היה אסור רק ויהי שם בבית הסוהר. הויה שם בלי מאסר ומה שנאמר (תהילים ק"ה:י"ח) ענו בכבל רגליו היה אחר כך שלא ע"י אדוניו מקנאת הצלחתו וזהו אומרו ענו לשון רבים כאשר יבא לפנים:

או יאמר כי למה שהיה עם לבבו כי טוב יוסף וה' עמו והבית אשר הוא בו מתברך אמר גם שלכבוד אשתי לא אפטרנו מעונש ואתנהו בית הסהר. אך אעשה לבל יצא מגבולי ויהיה קרוב אלי. על כן מה עשה ויתנהו וגו' מקום אשר אסורי המלך אסורים שהוא בית שר הטבחים כי שם ביתו ויעשו השני דברים כאחד. וזהו ויהי שם בבית הסוהר. כי היו שם שהוא בביתו וגם הוא בבית הסוהר:

פסקה כא

ויהי ה' וגו'. הנה כתבנו למעלה כי ביאת יוסף מצרימה אמרו בספר הזוהר שהיה לשיהיה מרכבה אל השכינה בגלות מצרים שקדמה שם לישראל והנה בתחלה היתה במצרי' שהוא גלות בצד מה ועתה הוכפל הדבר שהית' בבית הסוהר עם יוסף ואינו כבוד כלפי שכינה. וזהו ויהי ה' את יוסף כלומ' והוא היות שכינה שם עם יוסף בבית הסהר. ואמר ראו נא חסידותו ית' כי יוסף היסב ע"י עשר טיפין שיצאו מאצבעותיו להיות עשר שנים בבי' הסהר כנודע מחכמי האמת נמצא כי הוא היסב היות שכינה בבית הסוהר

שלא בכבודה וזהו ויהי שם בבית הסהר. ויהי ה' את יוסף בסוהר ההוא הרי כי עשה כבי"כול צער לה' ועכ"ז ה' הטה אליו חסד ויחן חנו וגו' שחנו של ה' שהיה לו עמו נתן בעיני שר בית הסהר:

פסקה כב

ויתן וגו'. הנה שר בית הסהר גדול מאוד. שאינו עושה מלאכת האסירה וההתרה בידיו רק משרתיו עושי רצונו והוא איש שר פקיד נגיד בית המלך. על פיו יצאו מבית הסהר. בהביא ענייניהם אל המלך. ועל פיו יבאו וקרובה ישועתם לבא על ידו מאת המלך. כיד המלך הטובה עליו במתנתם מרובה כמנהג. אמר כי נתן כחו זו בידו עליהם. וזהו ויתן שר בית הסוהר ביד יוסף את כל האסורים וגו' והוא כי כל אשר עושים שם בין יוסף והאסורים. להוציא את כל אחד מהם משם ולתקן עיותם מאת המלך הוא שר בית הסהר היה עושה ומקיים כי לא ימרה את פי יוסף. ושמא תאמר במה היה מוצא חן להיות עושה ככל חפץ יוסף הלא הוא כי ראה כי לא במחיר היה מפקח על ענייניהם. כי הלא אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו של יוסף לאמר במעות אלו שבידו היה מפקח ומטיב להם. כי לא ראה מאומה בידו של יוסף. לא לעצמו ולא לשר בית הסהר ואיך היה עושה כל חפץ יוסף. לז"א באשר ה' אתו. שנית שאשר הוא עושה ה' מצליח שבכל מעשהו על האסירים. היה המלך מסכים:

פרק מ

פסקה א

ויהי אחר וגו'. אמר לשון ויהי לומר אחר הזכירו הצלחת יוסף. אמר ויהיה לו אחר הדברים האלה כי חטאו וגו' וינתנו אצלו. כי על ידם האריך עוד שתי שנים בבית הסהר כמו שאמרו ז"ל על ויהי מקץ וגו'. שעל ידי אומרו ב' זכירות לשר המשקים היה עוד שנתים בבית הסוהר:

פסקה ד

ויפקד וגו'. ראוי לשום לב מה צורך בהודעה זו. אך בזה נאמר דרך שני על מלת ויהי הוא כי תחלה שם שר הטבחים על יוסף עיניו לטובה. וכמו שכתבנו למעלה כי במקום אשר אסורי המלך היו אסורים. הוא לא היה אסור. רק ויהי שם בבית הסוהר בלתי אסור אך עתה אחר ההצלח' הנזכר. קנאו בו וענו בכבל רגלו וזה יאמר וי היה אחר הדברים האלה הנזכר שהי' מצליח שענו בכבל רגלו כו'. על כן סיבב הוא יתב' שפרעה נתן במשמר את השרים האלה. שע"י כן פקד שר הטבחים את יוסף שדאג כי הם היו במשמר בעלמ'. במקום אשר היה יוסף אסור שם בכבל ובקש תואנה להתיר אותו כדי שישרת אותם וזהו ויפקד כו' וישרת אותם. ובאומר משקה והאופה. ולא אמר שר המשקים ושר האופים

כמאמרו אחרי כן. וכן במלת לאדוניהם שהיא מיותרת. עניינו כי כל שר יש לו תחתיו משרתים עושי מלאכתו כן שר המשקים תחתיו עבדיו שומרי היין ומביאים אותו עד שולחן המלך והשר נותן את הכוס על כף פרעה וכן שר האופים איננו אופה הפת. כי אם עבדים לו לשים ואופים והוא מביאם אל שלחן המלך. ועל כן כאש' נמצא זבוב ביין. פשע המשקה שתחת יד השר שלא שמר כראוי. ובהמצא צרור בגלוסק' פשע האופהו ושלש אותה בצרור. וזהו חטאו משקה מלך מצרים והאופה וחטאם לשנים לאדוניהם הם שריהם וזהו לאדוניהם וגם למלך מצרי' אך ויקצף פרעה על שני סריסיו. שלא הזהירו את עבדיהם ולדעת מה יעשה להם. נתנם במשמ' עד יעיין בדינם וזהו ויפקוד שר הטבחים כו' ויעלהו ממקום מאסר הסוהר. אל מקום המיוחד למשמר בעלמא. כי טוב הוא כי עדיין לא נגזר עליהם דבר וישרת כו'. והנה ההפרש אשר כתבנו מאומרו המשקה והאופה אל אומרו שר המשקים ושר האופים מצאתי כן אחרי כתבי לבעל תולדות יצחק כי כוונתי לדעתו. והנה הוא לא שת לבו אל אומרו אחרי כן המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים כו' שיורה שהמשקה והאופה הם החולמים וא"כ הם השרים עצמם. ויתכן לפי זה כי הנה ויחלמו חלום שניהם איש כפתרון חלומו. כי כל אחד חלם מעין פתרונו. זה נותן את הכוס על כף פרעה. וזה העוף אוכל על ראשו. ויש טעם מספיק שעד כה על השרים ידבר. וטרם יאמר מה שתמה יוסף בראות את פניהם רעים שקשה מה זו תמיהא מדוע וכו' כיון שהיו אסורי' לז"א דע כי המשקה והאופה אשר למלך מצרים הם אשר היו אסורים בבית הסוהר. כלומר אך השרים לא היו רק במשמר בעלמא ולא אסורי'. ומזה יבטחו כי כל הכעס לא היה רק במשקה ובאופה. ועל כן תמה עליהם שהיו פניהם רעים וזהו וישאל את סריסי פרעה אשר במשמר שהוא משמר בלבד ולא מאסר מדוע פניכם כו':

פסקה ה

ויאמרו כו'. אמר הלא לאלהים לבדו פתרונים ולא לאדם. ועם כל זה ספרו נא לי אולי אוכל לפותרו. או יאמר חלום חלמנו. ואין עצבוננו על רעת החלום כי לא ידענו אם טוב הוא. רק על העדר פותר ונדעה אז אמר הלא לאל"ים פתרונים ולא לפותר. וא"כ גם שאדם יפתור לכם לא תדעו אמיתת הדבר ובמה תהיו בטוחים. ועם כל זה שתתאוו פותר ספרו נא לי:

פסקה ט

ויספר כו'. הנה אומרו בחלומו הוא מיותר ועוד כי הנה מכל חלום זה אין בפתרון דבר זולתי מנין השריגים ותת הכוס על כף פרעה אך מה שהיא כפורחת כו' אין דבר בפתרון. וכן בחלום שר האופים אין ענין הסל העליון בפתרון. אך הנה בזה יובן. מי הגיד לרז"ל

כל הדרשות אשר פתרו בחלומו' אלו הכל על ענין ישראל. אמנם אין ספק כי לא היתה תור' מספרת כל החלום הבלתי נוגעים אל הפתרון אם היו דברים בטלים בתוך החלום. אך הוא כי אדרבא עיקר הפתרון הוא הנוגע אל ישראל בכל פרטיו. אלא שאגב יש קצת נוגע אליו. וז"א בחלומי והנה גפן לפני כו' לומר הנני רואה כי אין נוגע אלי כל החלום רק סופו. ואקח את הענבים כו' אך בחלומי הנוגע אלי היה ענין נוסף והוא כי הנה גפן לפני כו' והיא כפורחת כו' ואפשר מזה כי נצצה רוח הקודש ביוסף. ומתחלה אמר הלא לאל"ים פתרונים כלומר לו ולא לך. וספרו נא לי כלומר שאגיד מה שיהיה נוגע לכם:

פסקה יד

כי כו'. כמו זר נחשב ישים מבטחו בב"ו. והנה נשית לב אל מאמרם ז"ל. שאמרו שעל שתי זכירות שאמר זכרתני והזכרתני. האריך שם שתי שנים למה תלו הדבר על אומרו ב' זכירות. ולא על מציאות אשמתו כי שם בשר זרועו. אך הוא כי הנה פשט הכתוב הוא ישיבך על כנך כמשפט הראשון שכל כח תהיה לרצון. עד גדר כ"א זכרתני ועשית נא. אפי' עתה סמוך להטיבו עמך והזכרתני כו' ותמצא חן עד שהוצאתני כו' נמצא בלתי בוטח בו אלא שבאומרו כל כך זכירות. היה נראה כרומז לו זכור יזכרנו כבוטח קצת. ועל כן נאשם ובמה שכתבנו שלא פתר לו רק ג' שריגים שהם ג' ימים. ושיתן הכוס ליד פרעה. אך ענין הגפן לפניו ושהוא כפורחת עלתה נצה לא פתר. אפשר לתת התנצלות ליוסף לומר שיזכירהו שהבין שאומ' גפן לפני הוא שראה כגפן לפניו. הוא יוסף שהוא מישראל הנקראים גפן והיה לפניו והגפן ההיא כפורחת. ממקום שהוא שם עלתה במעלה. על כן אמר לו כפותר הדבר. כ"א זכרתני כו' והוצאתני כו'. עוד יתכן בשום לב אל ייתור אומרו אתך. וגם אומרו עמדי חסד וגם באומר אחרי כן ולא זכר שר כו' וישכחהו. שהוא כפל ענין לבלתי צורך. אך יאמר כי אשר יאהב את רעהו. וישים זכרון אהבתו בלבו ע"י כן בבא לפניו ענין להטיב לו. זכור יזכרנו עוד ויטיב לו. אך אם מתחלה לא ישים אותו בלבו לא ייטיב לו בבוא עת יוכל הועילו. עוד שנית לימדנו ית'. כי הטוב אשר יש לו להחזיק לאוהב. טוב הוא מה שזוכרו בינו לבינו ושם אותו בלבו כעת כי מה שאחרי כן ע"י מה שהוא זכור אצלו. מזכירו במקום שמטיבין לו. לה' הוא להחזיק הטובה ולא לחברו וזה יאמר הלמוד הא'. כי אם זכרתני אתך כלומר שמינך ובך אהיה זכור אתך ימשך כי והזכרתני אל פרעה. מה שאין כן אם מעתה לא תשימני בלבך וכן היה כי לא זכרו אותו. וגם לא לפרעה עד סוף שנתים. וגם אז עד שראה נפשו יוצאה כמ"ש (ב"ר פ' כ"ט) וז"א ולא זכר כו' בינו לבינו. ועל ידי כן וישכחהו מלהזכירו אל פרעה. והלימוד השני הוא מה שאמר מה שאני אומר אליך כ"א זכרתני אתך. ממך ובך עתה בזה הוא

מה שתעשה עמי חסד וזהו ועשית נא עמדי חסד כי לא אהיה כפוי טובה אך מה שעל ידי שהזכרתני כו' יהיה כי והוצאתני כו' עדיין הדבר בספק אם ייטב לי ביציאה. ונשאר לה' כי צריך לי התנצלות כי גונב כו' ראויה אלי:

פסקה טו

כי גונב כו'. אמר אל תאמר בלבבך הלא טוב לך שלא אזכירך פן יפשפש במעשיך באומר כי לא על חנם הובאת לימכר מארץ העברים אולי נמכרת בגניבתך. וגם לא בצדקתך נתנוך בבור הזה ע"כ על האחד אמר כי גונב שהוא חששת אולי גנבתי ונמכרתי נהפוך הוא כי אני גונבתי מארץ העברים. ועל השני וגם פה לא עשיתי וכו' מיצרת גברתי. והראיה כי שמו אותי בבור כחייב ממון כי לו חטאתי על בעולת בעל אחת דתו להמית רק להפיס אותה. באופן כי לא יהי' אסון אם תזכירני ובטחונו שאם יזכירהו שודאי יצא הוא כי ראה ב' אשמות תחת ידו עון הדבה ועון העשר טיפין. כי עון דבת האבר מן החי כבר נתמרק במה שהוטבל' כתנתו בדם ועל אומרו שקוראים לאחיו עבדים לבני הלחנות נמכר לעבד ד"פ בעד ד' בניהן. ועל אומרו שהיו נושאים עיניהם בבנות הארץ. על כן ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף. ועל העשר טיפות זרע כבר היה עשר שנים בבית הסוהר. ובכן כיון ששלמו העשר אמר שודאי יצא וכן אפשר נרמז באומרו והוצאתני מן הבית הזה שעולים ארבע תיבות אלו כמספר התם כל חטא אצבעותי. ואז היה יוצא אם לא שנענש בשנתים אחרות בעד ב' זכירו' כמדובר ובאומרו נא יכוין אל תתני לבוטח בך כי דע איפה שאם היית תזכירני מקודם לא היית מוציאני. והוא כי לא מלאו הימים של העשר שנים אך להיות נא ששלם הזמן ידעתי כי הוצאתני וגו':

פרק מא

פסקה א

ויהי מקץ. ראוי לשים לב אל אומרו מקץ ולא אמר ויהי אחר שנתי' ימים וגם או' במ"ם מקץ ולא אמר בקץ. וכן או' ימים הוא מיותר וכן אומר חולם לשון הוה ולא אמר ויחלום פרעה:

אמנם הנה הודיענו רז"ל (ב"ר פ' פ"ט) כי השנתים נתוספו לו בבית הסוהר בעון בוטחו בשר המשקים ויאמר ב' זכירות זכרתני. וראוי לשים לב מי הגיד להם שבזמן ההוא שדבר אל שר המשקים. שלמו ימי מאסרו. שאלו השנתים הם נוספות עליהם:

אך הנה המה ידעו העשר טיפין שיצאו מראשי אצבעותיו. וראו כי י' שנים היה בבית הכלא. כי בן י"ז שנה יצא מבית אביו ושנה בבית אדוניו ובן ל' שנה היה בבואו לפני פרעה. נמצא היה י"ב בבית הסוהר ושנתים קודם אמר ועשית נא עמדי והוצאתני כו'

ואין נא האומר שם לשון בקשה כי לא שם מבטחו בו כל כך לדבר דרך בקשה. אך הוא לומר ועשית אתה עמדי כו'. כי להיות עת תום קצבת ימי כלא אמצא חן כאשר הזכרנו בסמוך. וא"כ איפה אין זה כי אם ששלמו שנות מספר העשר טיפין ואם כן אשמות דבר אחר היתה גורמת מאסר השנתים ימים:

ועוד טעם שני והוא כי ראו אומרו שנתים וגם אומרו ימים שהוא מיותר. וגם אומרו חולם לשון הווה אך הוא אומר כי בהשגחה היה הדבר. והוא כי לפעמים נמנים כך וכך שנים ואין קפידה אם יחסרו או יותירו קצת ימים לימלאת. ובזה יאמר ראו עתה איך בהשגחה היו הב' שנים כי הלא על כן היו שנתים ימים כלומר מיום אל יום לא פחות ולא יותר וז"א ימים ובעת הקץ ההוא. היה חולם חלום גרמת ישועתו ולא מקודם. או אחרי כן כלל. ע"כ גזרו אומ' כי אין זה רק על דבר ב' הזכירו' כמדובר. ולמעלה כתבנו למה תלו רז"ל הדבר בזכירות.

ובזה נבא אל כוונות כללות השתוב סמוך אל סוף פרשה הקודמת והוא ללמדנו דעת בל יאמר איש כי החריצות לאדם הוא המועיל. או היות לו אהובים להיות על ידם מצרה נחלץ. באומר לולא חריצות יוסף לבקש לפני שר המשקים יזכרנו אל פרעה וגם היות השר ההוא אהובו שהזכירו לפני פרעה והוציאו היה נשאר בבית הסוהר כל ימי חייו. ע"כ להסיר תועה מלב כל איש ישראל בל יעלה על רוחות שהחריצות הוא הטוב והאוהב הוא המטיב לו רק ה' לבדו לכל הבוטחים כו'. אמר כי על דבר האוהב. אדרבה ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו כמבואר למעלה כי הסירו מלבו. ואם על החריצות אדרבה על כופלו דברי חריציתו לומר שיזכרהו זה פעמים. ע"כ מקץ שנתים ימים ופרעה חולם. ולא מאז שלמו היה שנים ולהורות על צמצום הזמן אמר מקץ שנתים פרעה חולם כי חריצותו האריך לו כפי גדר החריצות שתי שנים כאמור. וסוף הפסוק עד פסוק ויהי בבקר כו' יתפרש לפנים בס"ד.

פסקה ט

וידבר שר כו'. אומרו לאמר יראה בלתי צודק שאינו לאמר לזולת וגם אומרו היום הוא מיותר:

אך הנה אמרו רבותינו ז"ל (שם) שציער את המלך בהשהותו מלהגיד דבר יוסף עד שהיתה נפשו יוצאה ובזה יאמר כי בהרגיש את עצמו כאשם על צער המלך. דרך התנצלות אמר אל נא תאשימני שנתאחרתי כי הלא את חטאי אני מזכיר היום שאי אפשר להגיד ענין יוסף אם לא בהזכיר את חטאי לומר פרעה קצף על עבדיו. שהוא על

חטאי כלומר וע"כ בושתי מלהזכיר עד אפס תיקון זולת זה עד עתה וזה אמר לאמר כי מה שאחרתי הוא כי כדי לאמר הענין את חטאי אני צריך להזכיר היום:

והנה אמרו רבותינו ז"ל (שם) את חטאי מה שחטאתי ליוסף שלא הזכרתיו עד הנה ומה שחטאתי לך שלא מהרתי להגיד לך עד עתה. וראוי לדעת למה הניחו חטאו האמור למעלה חטאו משקה מלך מצרים כו' והלכו לבקש על יוסף ועל פרעה. ועוד שלפחות היה להם לכללו עם השנים ויהיו שלשה. אמנם המה ראו שר דברים אחד אומרו חטאי לשון רבים ואותו עון שעליו נאסר היה אחד ועוד כי לא היה הוא החוטא רק המשקה שתחת ידו כאשר כתבנו למעלה על אומרו חטאו משקה כו' ולא אמר חטאו שר המשקים ושר האופים ע"כ בקשו לו חטאים אחרים. וזה אמר קצף על עבדיו לומר הקצף היה על עבדיו אך לא החטא רק על עבדינו ולפי זה אומרו לאמר יהיה כי מה שוידבר שר המשקים לא לאהבת יוסף רק כדי שאל פרעה לאמר מבוקשו או לאידך גיסא כי חש למה שחשש יוסף באומ' כי גונב גנבתי לאמר אל תחוש שיבוקר פנקסי בהזכירך אותי אמור כי לא חנם שמני בבור כי הנה גונב גנבתי כו'. וגם מה כו' וזה יאמר פה מה שראוי לאמר הוא את חטאי אני מזכיר אך לא חטא זולתי שאדבר בו כי אם ושם אתנו כלומר כמונו במשמר ולא אסור שם אלא במה שהוא עבד לשר הטבחים. כי שם ביתו ולא על ידי מלך במשפט כי לא חטא על הנפש. ועל פי דרכו הכביד במה שחטא ליוסף באומרו היום כי לפי זה היה כעת חיה אל ענין צווי יוסף כי שנתים ימים היו מאז עד היום הזה כמדובר למעלה והוא מזכרת עון נרגש יותר:

פסקה י

פרעה קצף כו'. ראוי לשים לב כי באומרו קצף על עבדיו היה לו לומר ויתן אותנו במשמר ולא יזכיר את עצמו לבדו תחלה וחוזר ואומר אותו פעם שנית ועוד אומרו ושם אתנו כו' למה יפרט כל כך סימנים וכן אומרו אתנו. אך הנה הוא היה נכוה בשתי אישות אומר בלבו אוי לי אם אומר שהוא בקי פותר חלומות שיש שתים רעות. (א) שתגדל אשמתי אם ימצא בקי על שאיחרתי עד כה ומה גם לרז"ל (ב"ר פ' פ"ט) שאמרו שלא הגיד עד שראה נפשו יצאה. (ב) אולי לא ימצא בקי לפתור ואמצא בדאי ואוי לי אם לא אומר שהוא בקי פן עם כל זה יובא לפני המלך וימצא בקי על כן אעשה עצמי כמסתפק ומראה פנים לכאן ולכאן והתחיל ואמר פרעה קצף וכו' לומר הנה יש פנים לומר שהוא פותר חלומות בקי כי הלא אין לומר כי דרך השערה אמר כי ידע שהמלך יותר כועס על שר האופים מעל שר המשקים ועל כן לזה פתר תליה ולזה הצלה כי נהפוך הוא כי הלא פרעה קצף על עבדיו כאחד ויותר הורה כעסו עלי מעל שר האופים כי הלא

ויתן אותי לבדי במשמ' תחלה והמשמ' היה עלי יותר מעל שר האופים וזהו במשמ' אותי ואת שר האופים וכן על השערת זמן החלום אין לומר ששיער או שפט לפי הזמן כי הנה ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא באופן שיורה היות בו חכמה. וא"ת א"כ למה לא הזכרתי עד כה לז"א הנה יש בחינה אחרת שאפשר כי לא מחכמה צדק בפתרון כי הלא איש כפתרון חלומו חלמנו כי כמעט כל איש ממנו חלם פתרונו. כי זה ראה נותן את הכוס על כף פרעה וזה ראה העוף אוכל מעל ראשו: ואפשר שעל פי הדברים פתר בפשיטות ועוד סברא שלא מחכמה פתר כי אם מקרה הוא היה לו כי הלא להיות מפשר חלמין לא יבצר לאחד מד' בחינות. (א) להיותו חכם גדול. וברוב חכמתו כיון אל אמיתת כוונת החלום בהשערת חכמה או על ידי כישוף. (ג) על ידי נבואה אלהית. (ד) על ידי אצטגנינות שישקיף וירא מולד כל אחד וכל אשר נגזר עליו אמר הנה מכל אלה לא נייחס אליו אחת מהן כי על חכמה גדולה לא יתכן כי הלא ושם אתנו נער ואין חכמה גדולה נמצאת בנער לפחות עד ארבעי' שנה. וגם לא מפאת כישוף כי הלא הוא עברי שאין כישוף ביניהם כמצרים וגם לא נביא הוא כי הלא אין שם מקום התבודדות אל השגה זו כי הוא עבד לשר הטבחים מקום משולל מדרך התבודדות וגם לא באצטגנינות כי הלא אם כן היה חוקר ודורש תחלה. לדעת מולד כל אחד ממנו ולעיין על משפט כוכב מולדתו ויפתר אח"כ אך זה לא עשה כי אם ונספר לו ומיד ויפתר לנו:

ועל פי דרכו הסתיר דבר ושקר ענה כי הלא יוסף אמר אליהם לאל"ים פתרונים ספרו נא לי. ולולא הוא בקי אומן לא שאל שיספרו ובזה יכול המלך לאמר לו איך ספרא לו חלומך אם לא שידעת כי פותר חלומות הוא. ושאל ממך תספר לו כי בקי היא וא"כ חטאת אל המלך לזה שינה ואמר ושם אתנו כו' כלומר מעצמנו מחמת התחברות מקרה היה כי ויפתר לנו כו'. ולבל נאמר המלך הנך שולל ד' מיני השגה לפתור חכמה וכישוף כו'. ואם כן איך פתר אין זה רק על השגה רבה לז"א איש כחלומו פתר כי אפשר כי מה שראה בעיניו הראה באצבעו כי כחלום כל א' פתר זה ראה נותן את הכוס על כף פרעה אמר שישיב על כנו. וזה שהעוף אוכל מעל ראשו אמר שיתלה ויאכל העוף בשרו מעל ראשו ולבל יאמר המלך א"כ איפה שכל כך אתה מהביל חכמתו למה תזכירנו ולמה יובא לפני לז"א הנה לעומת זה יש בחינה לייחס אליו ידיעה כי הלא ויהי כאשר פתר לנו כן היה אותי השיב כו'. והוא כי אחר שהקצף היה בשוה וגם שאותי נתן תחלה במשמר כאמור איך נתן אל לבו לדון ב' קצוות. לזה השיב על כנו ולזה תלה והלא במה שראה העוף אוכל על ראשו לא אמר רק שהיה אוכל בסל שבו מכל מאכל פרעה ולא יחויב לפתור עד סוף קצה אחרון מפתרון חברו אך יורה קצת כי חכם לבו. ולפי זה שהיה מסתפק

בידיעת יוסף אפשר לפרש אומרו וידבר שר המשקים את פרעה לאמר שהוא כי אמר כמתנצל על מה שאיחר מלהגיד דבר הנה איני רואה ודאי בדברי אלא הזכרת חטאי:
אךבתועלת המלך בידיעת יוסף אני מסתפק. שאולי אין בו תועלת ומה בצע בהזכיר עון על מה שאין ודאי תועלת למלך וזה יאמר וידבר שר המשקים את פרעה מה שהוא לאמר בלי ספק כי את חטאי אני מזכיר כי השאר הוא ספק ואם נדקדק אומרו פרעה קצף שלא לנוכח ולא אמר קצפת וכן אומר השיב על כני ואותו תלה שעל כן אמרו רז"ל (ברכות דף נ"ה) שחוזר אל יוסף שהחלומות הולכים אחר הפה היה אפשר לפרש אומרו לאמר כי דבר שר המשקים עם זולתי לדבר עם המלך לבל הזכיר חטאו בפני המלך בפיו לזה אמר וידבר שר המשקים אל מי שאל פרעה לאמר ומאמרו אל השליש הוא הנה את חטאי אני מזכיר ועל כן לא ידבר הוא בעצמו ומה שתאמר למלך הוא כי פרעה קצף כו'. עד סוף הענין או במה שכתבנו שהראם פנים לשפוט שהיה לו חכמה לפתור ופנים לדון שפתר במקרה והיה א"כ נשאר הדבר אל פרעה שיאמר מה שיראה לו אם יאמר שהוא חכם וישלח אחריו או מקרה היה ויניחנו וזהו יאמר וידבר שר המשקים דברים שנשאר אל פרעה לאמר הוא הגזירה כי שר המשקים היה כמסתפק והתחיל לדבר דבריו ואמר את חטאי כו':

פסקה יד

וישלח כו'. הורה לנו הוא ית' איך נתן את חן יוסף בעיני פרעה מטרם יראנו כי לא אמר שיקראו לו את הנער עבד. כדבר שר המשקים רק יוסף דרך כבוד:
והנה ראוי לשית לב במה ידע יוסף כי טוב הוא בעיני המלך. שקישט עצמו ויגלח ויחלף שמלותיו ולא חש פן נודע למלך מעשה אדונתו ויעמידהו במשפט. ועוד שאין ראוי יתעכב אחר שלוח המלך אחריו בגלוח וחלוף שמלות. אך הנה ראה שני דברים. (א) שלא קראו רק אותו לבדו. ואם על דבר גבירתו יקרא את אדוניו גם הוא וזה ויקרא את יוסף. (ב) כי לא הריצוהו לבא אל פרעה רק לצאת מן הבור בלבד וזהו וירציוהו מן הבור. שימהר לצאת ממסגר אך אחר כך לאטו ילך אל פרעה אז אמר הנה נחיצות המלך הוא להוציא ממסגר נפשי: כי צר לו עלי ואם כן על יו"ט אבא על כן ויגלח כו':

פסקה טו

ויאמר פרעה כו'. לא אמר ופותר אין אותו לי כאומר למעלה ואין פותר אותם לפרעה כמ"ש ז"ל (בראשית רבה פ' פ"ט) פותרים היו אבל לא לפרעה. על כן זחל וירא פן יאמר יוסף הלא פתרו לך חכמיך וכל החלומות הולכים אחר הפה. ומה יסכון מה שאחזור ואפתור כי מה שהיה כבר הוא על כן כיחש לו ואומר ופותר אין אותו כלל:

וראוי לשים לב אל אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. וכן בתשובת יוסף אומרו אל פרעה לאמר הוא בלתי צודק וגם אומרו בלעדי עם היותו עתיד לפותרו. וכן אומרו אל"ים יענה מה היא ענייה זו. אך חש פרעה פן יאמר יוסף אחר שכל חכמיך אין גם אחד פותר אותו. ומה גם עתה אני כי נער אנכי. על כן אמר ואני שמעתי עליך לאמר. כלומר לא נודע אלי איזה הדרך יהלך רוח חכמה אתך לדבר אותך ובמה כחך. אך סתם שמעתי שעליך ראוי לאמר תשמע חלום לפתור אותו. ולא כדרך חכמים אחרים ששומעים חלום לעיין בו על פי בחינות חכמותם ואחרי כן יפתרו. והשיב יוסף ואמר לאמר בלעדי כלומר אדרבה מה שראוי לאמר הוא שבלעדי הוא המדע הזה. ושמא תאמר א"כ איך אגיד דבר שלא ידעו חכמיך הלא הוא כי אל"ים יענה והמה לא אל"ים דבר בם כי לא יעבדוהו וגם לא אשבח עצמי יעשה למעני. כי אם למען שלום פרעה וכה דבר לחלוק כבוד למלכות

פסקה יז

וידבר פרעה כו'. ראוי לשית לב אל השנות החלום כמה שינויים מספר התורה אל סיפור פרעה כי למעלה נאמר עומד על היאור ופרעה אמר על שפת היאור למעלה נאמר יפות מראה ולמטה יפות תואר ולמעלה נאמר עולות אחריהן מן היאור ולמטה לא הוזכר היאור. למעלה לא אמר רק רעות מראה ודקות בשר. ולמטה מפליג ואומר דלות ורעות תואר מאד לא ראיתי כו' לרוע. ולמעלה מראה ולמטה תואר וכל פסוק ותבאנה אל קרבנה וגו' לא הוזכר למעלה כלל. ולמעלה אמר וישן ויחלום שנית ולמטה אמר וארא בחלומי כאילו הכל היה כאחת. ולמעלה נאמר בריאות ולמטה מלאות. למעלה אמר צנומות ולמטה לא נאמר למעלה אומר הבריאות והמלאות ולמטה הטובות:

אמנם הנה פרעה סיפר את כל חרטומי מצרים ואת כל חכמיה נוסח החלום ככל הכתוב למעלה. כאומרו ויספר פרעה להם שהוא את כל החלום הנזכר ככתבו. אלא שהיה דעת פרעה שחלום השבלים הוא ענין הקודם. אלא שלא ידע הפתרון. וזה אמר את חלומו ולא אמר את חלומותיו אלא שאמר את לרבות השני כי שנים סיפר וקראם חלום אחד להיות ענין אחד בעיניו. אך המה לא כן לבם. כי אם ששנים המה נפרדים בענינם וזהו ואין פותר אותם. והוא מה שכתבו זכרונם לברכה (שם) פותרים היו אבל לא לפרעה. כי היו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר. שבע אפרכיות אתה כובש שבע אפרכיות אתה מאבד ולא ערב לו פתרונם. והנה מפחדו פן יפתור לו יוסף כחכמיו שינה בלשון החלום מאשר סיפר לחכמיו להרחיק פתרונם מלב יוסף: והוא כי אמר פרעה בלבו מי הכניס בלב חכמי מצרים. כי היו שבע בנות מאשר אמרתי על שפת היאור. ומן היאור עולות שבע פרות אמרו אין זה אלא שמתחת שטף זרעו הדומה ליאור יצאו שבע

בנות וכן מאשר אמרתי להם יפות מראה. ואין יופי מראה צודק בפרות כאשר בבני אדם רק יופי תואר. על כן אמרו כי מאומרו יפות מראה. שנראה שראיתי בה מעין יופי בני אדם גזרו אומר כי הפתרון הוא בנות וכן מאשר הקדמתי היופי מראה לבריאות בשר אשר אין דרך המביט בפרות שמנות להביט תחלה אל התואר. ואח"כ אל השומן רק בבני אדם כי בהביטה ראשונה מביט אדם אל המראה. ואח"כ אל השומן וכן בחלום השבלים אמר פרעה הלא אמרתי להם בריאות וטובות ואין לשון בריאות צודק רק בבני אדם ולא בשבלים. אמר בלבו על כן חשבו שהיה מתדמה אלי בחלומי מעין בריאות ולכן פתרו בבנות. על כן מה עשה כרעה בבואו לספר החלום אל יוסף מדאגה מדבר פן יפתר לו גם הוא בבנות ע"כ כל הדברים שהיה חושש שנתלו בם חכמיו לפתור כך שינה אותם ובמקום אמרו על היאור אמר על שפת היאור בל יפתור על שטף יאור זרעו שמתחתיו יצמח וכן בפרות הרעות לא הזכיר מן היאור כלל. וכן בכל מקום שהזכיר יפות למעלה הזכיר ליוסף תואר. ולא מראה הבלתי צודק רק בבני אדם וכן הזכיר תחלה בריאות בשר ואחר כך יפות תואר וכן בחלום השבלים שונה ולא הזכיר בריאות רק מלאות וכאשר עשה על דבר פתרון השבע בנות עשה גם כן לשלול גם פתרון האיפרכיות. והוא כי אמר מי הכניס אומר החרטומים לומר ז' אפרכיות כו' אלא שראה פרות אוכלות פרות ושבלים אוכלים שבלים. אמרו אין זה כי אם לאום מלאום יאמץ ואיפרכיות את האחרות חיים יבלעו כדרך המלכיות אלו את אלו, ואומרו מן היאור הוא שיתפרנסו ממנו כנודע. כי כמה מדינות מתפרנסות דרך מהלך היאור ההוא מראשיתו עד סופו. ועל היות אנשיהם רבים ודשנים היה אומר יפות מראה ובריאות ומלאות בשר וכן יצדק אומרו ותעמודנה אצל הפרות נראה להם שהוא כי האפרכיות יהיו סמוכים אלו לאלו. שאם לא כן מה צורך במה שהראו לו היותן אצל הבריאות אך הוא כי גם שהאפרכיות הכובשו' היו חלושות. כבשו את המלאות וטובות להיותן סמוכות כי ידעו מוצאיהם ומובאיהם על כן לשלא יפתור לו יוסף ככה כי לא יערב לו. על כן מה עשה השמיט מ"ש למעלה ותעמודנה אצל הפרות. ועל עיקר מה שהביאם לדון ששבעה אפרכיות יכבשו את השבעה הטובו'. על כן להרחיק את יוסף מזה הפתרון מה עשה כשהגיע להזכיר החלישות. בין בפרות בין בשבלים הפליג בחולשתן בתכלית לבלתי יעבור בכשלו לידון שיהיה להם כח לכבוש הטובות. וזה אומרו דלות ורעות תואר מאד לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע באופן שלא יעלה על לב לפתור שיהיה בהן כח לכבוש את האחרות וכן בשבלים הוסיף צנומות. כי בפתרון יהיה דבר משולל כח לכבוש. ומפני שעדיין היה אפשר לומר כי אולי מן השמים נעזורו החלושות הרבה לכבוש הטובות על כן לשלול

גם זה. הוסיף ואמור על האמור למעלה. ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כו' ומראיהן רע כאשר בתחלה לבלול גם זה. כי גם שנאמר כי מן השמים נסתייעו. אי אפשר שלא ימלאו מהטובות המלאות. ולא תשאר בם החולשה הקודמות. עד גדר שלא נודע כי באו אל קרבנה. שלא יעדיפו כלל מכל הבזה והשלל והשביה והרכוש והעבדים ומקניהם וקנינם וכל בהמתם. ויהיו חלושים אחריהם כאשר בתחלה באופן שלא יהיה מקום לפתור על האיפרכיות. ולבל יאמר יוסף קרא נא את חכמיך ונעמדה יחד ונראה מה בפיהם גם הם. ואשר תעלה ההסכמה הוא האמת ויירא פרעה פן יסכים עמהם בבנות או באיפרכיות. על כן החליט ואמר ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי כלומר אין בפיהם דבר להתווכח עמהם ואתה לבדך תדבר:

פסקה כה

ויאמר יוסף כו'. הנה יקשה. (א) באומרו חלום פרעה א' הוא מתחיל לפתור ומהראוי שקודם החילו לפתור או אחר הפתרון. יאמר מה שאלהים עושה הגיד לפרעה ולא בתוך הפתרון. (ב) למה חוזר שנית ואומר אשר האלהים עושה הראה. (ג) שנותו מהגדה להוראה. (ד) אומרו תחלה על כללות החלום. ואח"כ על הא' מהפרטים באומרו הוא הדבר. (ה) אומרו חלום א' פעם שנית בפסו' הב'. (ו) כי בשלש החלוקות לא פירש אם הם שבע או רעב. רק שבע שנים הנה וברביעית מפרש ואומר יהיו שבע שני רעב. (ז) למה לא ביאר הכל שבע פרות הטובות שבע שני השבע הנה וכן בכל השאר. ולא שאחר שביאר שבע שני רעב שב אל התחלה ואמר הנה שבע שנים באות שבע גדול כו'. (ח) כמו שבשבלים הרקות תזכיר כל סימניהם הרקות שדופות הקדים. למה בפרות הטובות לא אמר יפות המראה והבריאות רק הטובות בלבד. (ט) באמרו ועל השנות החלום וגו' פעמים למה כפל כי אומרו השנות ופעמים אחד הוא. (י) איך יראה שהוא נכון ושממהר האלהים לעשותו כי שני דברים הם:

אמנם הנה היה מקום לדון כי חלום הפרות והשבלים אחד הוא כי יתדמו זה לזה. אך מהצטרך ב' חלומות וגם מאשר הקיץ בנתים וחלם שנית יש מקום לדון כי שני ענינים הם. וזה ההפרש היה בין פרעה לחכמיו כנרמז בדבריהם. ע"כ היחל בזה פתח דבריו ואמר חלום פרעה אחד הוא של פרות ושל שבלים. וש"ת א"כ איפה למה הראוני השני והיה די בראשון הלא הוא כי אשר האלהים עושה. ורמז בראשון הגיד בשני כי בראשונה ראית חלום ואמר כך הוגד לך הפתרון. הוא חלום השני שהוא שבע ורעב בפשיטות. כי מלוי השבלים שבע ורקותן רעב. וש"ת לא יתכן כי הלא בריקות השבלים אין להם כלל ובכחש הפרות יש בשר אלא שהוא מעט. ואם הוא סימן רעב זה יורה מזונות מועטים.

וזה יורה חוסר כל לגמרי באופן שלא אחד המה לזה אמר שבע פרות וגו'. חלום אחד הוא. לומר אל יעלה על רוח שהפרות הטובות הם רמז אל השבע וכן השבלים באופן שהרעות יור' על מזון מועט כי לא כן הוא רק שבע הפרות הטובות אינן מציאת המזון רק שבע שנים הנה וכן השבלים ועל דרך זה הרעות שבע שנים הנה וא"כ השבע הוא היפות תואר והיותן בריאות. וכן הכחש הוא הרעב ומציאות הכפרות הכחושות הן השנים שהם ז'. ובזה חלום אחד הוא כי אין הפרש. וזה אמר שבע פרות הטובות עצמותן הם שבע שנים כלומר שיתרונן שהם שמנות ויפות תואר הוא השבע. וכן השבלים הטובות שבע שנים הנה כלומר והיותן מליאות והבריאות הוא השבע באופן שבזה חלום א' הוא ופירש ואמר בזה שאמרתי שהפרות הן השנים יתכן בזה כי גם שבע פרות הרקות שבע שנים הנה. ולא שיהיו הפרות הרקות עצמן סימן הרעב רק הכחש בלבד. ומי יכריח בזה שלא יהיו הפרות הכחושות סימן אל מזון מועט ולא רעב לגמרי. הלא הוא כי ושבע השבלים הרקות שדופות הקדים אין לומר שיהיו מועטי המזון. רק יהיו שבע שני רעב כי הריקות ושדופות אין נשאר בהם כלל וזהו הוראת פירש פרות הרעות. על כן לא הזכיר צנומות שהואמה שבדה פרעה מלבו שלא נזכר למעלה והיה שקר. כי צנומות הוא שיש גרגרים אלא שנתקשו קודם זמנם. והוא ידע כי היה רקות לגמרי שהיא הרעב בעצם. וש"ת אדרבה ילמד חלום השבלים מהפרות והשבלים הרקות יהיו שבע שני מזון מועט ולא רעב ממש. לזה אמר זה אי אפשר. כי הלא הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עושה הראה וגו' כי אשר האלהים עושה מאשר חלמת בפרות הראה בחלום השבלים. ואם כן אחר שהשבלים הם פתרון הפרות איך ילמד חלום השני מהראשון. אחר שהוא ית' בא השני להראות פירוש הראשון ואמר הראה ולא אמר הגיד למה שלמעלה דבר על כל חלוקת החלום השבע והרעב. כי שתי בחינות שהם שבע ורעב שבחלום הראשון הגיד בשני שהוא שובע בשבלים המלאות ורעב ברקות. והוא כי בחלוקת המלאות לא יחויב שבע גדול כי אפשר העדר רעב בלבד או שבע בינוני אך הרקות הוא הוראת רעב בעצם כמראה באצבע על כן למעלה אמר הגיד שלא יבצר מהשני הוראת מציאות שבע אך עתה שידבר על החלוקה השנית מהשבלים הרקות שהם שבע שני רעב. אמר הראה כי הוראה בעצם על רעב ואחר אומרו שילמד סתום מן המפורש מהשבלים הרקות. חזר אל מה שנשאר מלפרש מלמעלה כי לא פירש למעלה רק ששבע פרות הטובות שבע שנים הנה עתה בא לפרש מה הוא יפות מראה ובריאות. ואמר הנה שבע שנים באות שבע גדול כו'. ועל ענין ותאכלנה הפרות כו' את שבע כו' וכן ותבלענה כו' אמר ונשכח בו' ועל ולא נודע כי באו כו' אמר ולא יודע כו'. ועתה הרגיש

כי הלא לפי הנחה זוכי חלום א' הוא קשה שא"כ למה נשתנה החלום פעם בפרות ופעם בשבלים כי גם לאמר למעלה כי השני פתרון והגדת ענין הראשון היה מספיק יהיה מתחלה חלום השבלים ולא פרות שיצטרך השני לבא לפרשו. ועוד היות בב' פעמים שהקיץ וחזר ליישן וחלם פעם ב'. על הא' אמר ועל השנות החלום שהיה שינוי פעם פרות ופעם שבלים. ועל הב' אמר פעמים הלא הוא כי מה שנשתנה ולא היה שבלים בלבד. הוא כי נכון הדבר והוא כי אם היו שבלים בלבד אולי יבקשו לפתור אותו על דבר דומה לו ולא שיהיה כפשוטו רק ככל חלום שיש לו פתרון היה הפתרון נשאר אל דעת הפותרים ותהיה נדון בקרבך איזהו הפתרון האמתי. אך עתה שקדם של פרות ואחר כך בא של שבלים אין זה רק שהשני הוא פתרון והגדה ופירוש של ראשון והוא כפשוטו שבע ורעב ולא שיהיה עליו פתרון. וזהו כי נכון הדבר שהוא כי זה שאמרתי משבע ורעב הוא נכון ואין פתרון אחר כי עתה הוא מאת האל"ים שהוא עצמו פתר לך בחלומך שהוא הנכון ואמת ולא מאת פותרי בני אדם. וזהו כי נכון הדבר ומה שהיה פעמים שהיה בשני פעמים. הוא כי ממהר האל"ים לעשותו. כדרך המלך ברצותו לנחץ הדבר אומרו פעם אחד וחוזר פעם שנית מיד לאומרו: או שעור הענין שנשתנה אח"כ בשבלים ולא היה חלום הפרות בלבד הוא למען תדע כי נכון הדבר שפתרתי מאת האל"ים ולא תהיה נבוך בפתרון. כי בשימי מאת האל"ים בא הפתרון. ומה שהיה פעמים ולא הב' לבדו. הוא כי וממהר האל"ים לעשותו כמלך שחוזר ואומר גזרתו לנחץ אותה: או יאמר מה שנשתנה הדבר תחלה פרות ואח"כ שבלים והיה מספיק הראשון הוא להורות כי נכון ואמת הוא מאת האל"ים ולא חלום כוזב מכחות התחתונים. והוא כי כל מה שמאת האל"ים הוא מכוסה והולך ומתגלה כן בא במכוסה בפרות ונתגלה אח"כ בשבלים הפך מדות שמכחות תחתונים שמתגלה ומתכס' אח"כ עד יבולע ועל היותו פעמים הוא על כי ממהר כו' כבקודם:

פסקה לג

ועתה ירא כו'. הנה קשה מאד. (א) היועץ למלך נתנוהו רק ישמע חלום לפתור אותו ומי הכניסו לומר ירא פרעה כו'. (ב) אומרו נבון וחכם כי הי"ל חכם ונבון. (ג) כי לצבור אוכל אין צורך רק איש משתדל ולא נבון וחכם. (ד) מה צורך יושת על ארץ מצרים ודי לו יושת על שמירת אוצר אוכל (ה) אומרו יעשה פרעה. אם חוזר אל אומרו ירא פרעה וישיתהו שאומר שיעשה כן למנות איש הרי נאמר פעם א' וישיתהו כו'. ואם הוא שיעשה להפקיד פקידים וי"ו של ויפקד יתירה. (ו) אומרו ויקבצו כו' ויצברו כו'. שיורה כי הפקידים יקבצו ויצברו בר ואחר כך הוא אומר ויקבוץ את כל אוכל כו' ויצבור יוסף

בר כו'. ולמה לא צברו הפקידים כמאמרו. (ז) באומרו הנמצא כזה איש אשר רוח כו'. כי הי"ל איש נבון וחכם וגם למה לא הוזכרה תשובת עבדיו. (ח) אומרו אחרי הודיע אלהים כו'. מי הגיד לו שלא יהיה נבון וחכם כמוהו יודיע ה' לו גם הוא דומה לכל זאת:

אמנם לבא אל הענין נשים לב למה זה סיפרה לנו תורה כל דברי חלומות פרעה וכל פתרונות ועצת יוסף אליו. ועתה ירא פרעה כו'. כי מה יתן ומה יוסיף לנו כל זה. והיה די יאמר כי חלם פרעה חלום ותפעם רוחו וישלח ויקרא את יוסף מן הבור ויפתור לו את חלומותיו. ויעמידהו על ארץ מצרים רק הכסא גדל ממנו ולא יאריך וירחיב כל דברי החלומות וכל פרטי פתרונם ואם הוא הכנה אל מה שעתיד לו' כי על רעב ללחם ירדו יעקב ובניו מצרימה. היד די יאמר והרעב כבד בארץ ובארץ מצרים היה לחם ועל זה יספר הליכתם שמה:

אמנם אומרו כי בחלום פרעה הלז ובהיות יוסף היא השליט על הארץ. ויצבר את כל אוכל שבע שנים תלויה גאולת ישראל מגלות מצרים שהיה אז מתחיל ובזה נשכיל ונראה מה ענין מאמר יוסף אל אחיו לאמור לאביו. וכלכלתי אותך שם כאשר נבאר במקומו בס"ד. והוא כי הלא יראה זו מיעוט דרך ארץ לאמר שהוא יכלכלוהו וגם אומרו שם יראה לבלי צורך. כי מה יתן ומה יוסיף לו אם יכלכלוהו שם או במקום אחר. וגם נשית לב מה עלה על לב יוסף לכרות ערלת המצריים שאמרו ז"ל (בראשית רבה פרשה צ') שלא רצה לתת להם לחם עד כרות בשר ערלתם כי הלא לא לגיירם כיוון ויניחם ערלים. וכן למה זה את העם העביר לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו למה בלבל דירותיהם. כי הלא יראה בלתי מספיק טעם אומרים שהיה להעביר חרפת שם גולים מאחיו:

אך הנה לזה נקדים מאמרם ז"ל בספר הזוהר (פרשת וישב דף קפ"ד) כי כאשר גזרה חכמתו ית' להגלות את ישראל מצרימה כו'. ולא עוד כי אם שקדמה להם מאז ירד יוסף שמה כי לא היה מוכן להיות מרכבה אל השכינה כמוהו ועל כן הוריד מצרימה. והנה ראוי לשים לב מה צורך אל הקדימה הזאת ולא ירדה עמהם ברדתם שמה. וגם עוד נשית לב אל החלום יוסף אשר חלם. והנה קמה אלומתי וגם נצבה מה ענין הקימות והתייצבות ההוא אשר אין ספק כי קימות והצלחת התבואה היתה על ידי יוסף וכן התייצבות וההעמדה. שלא הרקיבה בשבע שני שבע ושבע שני רעב שאחרי כן כמדובר למעלה. וכן יראה מרז"ל (ב"ר פ' צ') באומרם כי כאשר הלינו על יוסף לפני פרעה. לאמר שלא היה נותן להם לחם עד שימולו שהשיב להם למה לא שמרתם אתם תבואתכם ואמרו לו שמרנו והרקיבה ואמר להם אם כאשר גזר על תבואתכם שתרקב היה גוזר

עליכם שתמותו לא הייתם מתים. לכן תמולו ולא תמנעו כי אם לכו אל יוסף כל אשר יאמר לכם תעשו. הנה כי כח הצלחת התבואה וקיומה תלויה ביוסף באשר ה' אתו:

ונבא אל הענין והוא כי הנה אחרי פותרו החלום ככל הכ' נשאר עדין לפתור בכל אחד מהחלומות דבר אחר. גם בב' שמפרש הראשון והוא אשר חלם היותו עומד על היאר. ושמן היאר עולות הפרות וכן בחלום השבלים מה שראה שהשבע שבלים עולות בקנה אחד ולא בשבעה קנים כדרכן לעלות כל שבולת בקנה בפני עצמו ועל כן בא ויאמר ועתה ירא פרעה כו'. והענין כי הנה הגולים מצרימה למה ששם חלאת זוהמת טומאת מצרים רבה וגדולה על כן הוצרכו רחמי שמים מרובים ועצומים לצת ממנה בל ישקעו ויאבדו בתוך טומאתה כי ילכדו ברשתה כי על כן חושב הוא ית' את הקץ לגאלם טרם יטמאו פה ועל כן חרד ה' את כל החרדה ההוא למהר לשלחם טרם יחמץ בצקם שלא יכלו להתמהמה עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד. והוא ענין חכמי האמת האומרים כי אם היו מתעכבים עוד מעט היו נכנסים בשער החמשים של שערי טומאה שלעומת הקדושה. וישקעו שם עד עולם ולא הית' להם עוד תקומה והנה כתבנו פרשת תולדות ופ' שמות כי הוצרך גלות מצרי' לישראל כצורך כור מצרפים להגו סיגים מכסף. כן היתה ארץ מצרים לישראל ככור הברזל לצרפם שמה מחלאת זוהמת נחש להכין אותם לקבלת התורה. כי אשר יהיו סיגים יתאחזו בטומאת מצרים וישארו שמה והם המתים בימי החשך ואשר הם הכסף צרוף הן הם היוצאים אחד מחמשה או מחמשים או מחמש מאות. או מחמשת אלפים למאן דאמר. אמנם היו בסכנה פן קושי חלאת זוהמת טומאת מצרים יגבר עליהם וישעבדם תחת סבלות טומאתם. על כן אלהינו מרחם מאז חשב מחשבות לבלתי ידחו ישראל שמה בשני דברים א' בשלוח שכינה עמהם למען כנשר יעיר קנו על גוזליו תרחף בל תעצר כח מצרים להכניעם תחתיהם ומה גם לרז"ל (שם) שאפילו קצת מדות טובות אשר היו אז לישראל מהשכינה היו להם. עוד שנית עשה הוא ית' הלא הוא לבלתי יסתופפו בבואם מצרימה תחת צל שרו של מצרים. והוא כי בבואם היו אוכלים מעבור הארץ הנשפע על ידי השר היה קינה בהם מאז שליטה וקו לקו היה הולך ומשתרר עליהם גם השתרד עד אפם מקום ודרך לצאת עוד מתחת שליטתו עד עולם ולא יגאלו עוד. על כן מה עשה הוא ית' נתן שבע שנים שבע גדול בכל ארץ מצרים. אשר לא היה שפע השבע ההוא על ידי השר. כי אם על ידי השכינה באמצעות יוסף נמצאו יעקב והבאים מצרימה בימי שבע שני הרעב מתפרנסים מתחת יד השר. וזה מאמר יוסף אל אביו לאמר רדה אלי כלומר אלי ולא אל כח מצרים. וכלכלתי אותך כלומר בהשתלשלותי מהשכינה אשר אתי ולא על ידי השר וגם יהיה שם בארץ גושן

אשר אין בה שליטת טומאת השר למה כי היא ניתנה לשרה מאת פרעה מאז לקחה. כמ"ש ז"ל בפר"א (פרק כ"ו) ומאז היה שם שייכות קדושה והן זה היה חלום פרעה שהיה עומד על היאר והנה מן היאר עולות וכו' וגם אשר ראה שבע שבלים עולות בקנה אחד והוא כי הלא יוסף היה במצרים כיאור המושך מים ממוצאו להשקות את הגן כן יוסף היה ממשיך השפע מהשכינה אשר אתו להוציא לחם רב ולקיימו מה שלא היה כח רב כמהו ע"י השר השורר על הארץ ההיא וכן על דרך האמת מדת יוסף תקרא נהר. וזה ענין אשר חלם פרעה והנה עומד על היאור וכו'. כי פרעה היה עומד על יוסף כי הכסא יגדל ממנו. ומאותו היאור שתחת יד פרעה עולות שבע שני שבע נשפעות ממנו והטעם מפורש בחלום השבלים אשר הוא כפתרון אל חלום הפרות כמדובר. והוא באומרו שבע שבלים עולות בקנה אחד מלאות וטובות. לומר כי עליית והצלחת שבע שני שבע תהיה על ידי קנה אחד שהוא על יד כח אחדות הוא כח ה' אשר עם יוסף מה שלא היה כן על ידי שרים. אשר הם מתייחסים אל רבוי ופירוד. וכן קנה בגמטריא עם התיבה עולה יוסף. ואמר שעל ידי הקנה אחד. תשרה ברכת להיות מלאות וטובו'. וזה מאמ' יוסף באו' ועתה ירא פרעה וכו' לו' אשר ראה פרעה שהיה עומד על שפת היאר ומן היאר עולות כו' וגם עולות בקנה א' הלא הוא כי ועתה ירא פרעה כו' ויצבור כו'. כי אשר היה על היאור ומהיאור שתחתיו יוצאות התבואה היא השבע. הוא כי אשר לא ישתרר עליו זולתך שעתה בלבד עומד עליו ממנו יוצאות שבע שני השבע ואשר ראית היה קנה אחד ובו עולות שבע שבלים. הוא כי האש ההוא יהיה נבון וחכם. והוא כי זה פתרונו כמו שכתבו ז"ל (ברכות דף נ"א) הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה ובינה כד"א קנה חכמה קנה בינה. או כפשוטו בשום לב אל אומרו נבון וחכם. והוא הפך הסדר כי היה ראוי יאמר חכם ונבון אך הוא כי בינה היא אשר יבין איש בשכלו דבר מתוך דבר. וחכמה היא מה שילמדוהו פה אל פה והוא מה שכתבנו במאמר פרעה תשמע חלום לפתור אותו. שהוא אינך שומע חלום לעיין ולהבין מתוך דבריו הפתרון. רק כאלו מן השמים השמיעך הפתרון ולא תצטרך לשמוע להבין רק תשמע לפתור מיד. וזה יאמר איש נבון חכם לו' נבון להבין דבר מתוך דבר חכם כי הבינה ההוא באה לו דרך חכמה כי ילמדוהו הבינה מן השמי' דרך נבואה באופן שהוא נבון להבין דבר מתוך דבר. ומה שהיא בינה באה לו דרך חכמה שהיא מדרגה שאיננה זולתי לאשר רוח אלהין קדישין ביה. שהוא משורש האחדות מה שאין כן לכח שרי מעלה. והנה ענין זה הוא עיקר גדול בענין הפתרון והוא הכל שבלעדו אין הפלג' תבואה ולא קיומה לפרנסם בה את הכל גם

בשבע שני רעב. ועיקר כוונתו ית' היתה לבלתי האכיל את יעקב ובניו מתחת יד שרו של מצרים מהטעם האמור:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל בלתי תת יוסף מלחמו לרעלים עד ימולו. למה שהוא למען התיש כח השר ההוא. לבל יעצר כח למשול לשקע את ישראל בטומאתו על כן הכרית בשר ערלתם. כי הלא טומאת שר מצרים אל טומאת הערלה תתייחס. כי על כן מצרים ערות הארץ תקרא כמאמרינו על מאמרם ז"ל (בראשית רבה פרשה צ"ג). כי כאשר האדם יש לו אברים כן הארץ. כד"א ראש עפרות תבל רחבת ידים טבור הארץ ערות הארץ והוא כי כאשר עם היות כל אברי האדם גוף א' עם כל זה אין בחינות אברים שוים. כך עם היות הארץ גוף אחד דסדנא דארעא חד הוא עם כל זה אין חלקיה שוים כי יש מתייחסים אל הראש כו'. אך הבחינה היותר שפלה מחמת חלאת טומאתה היא הנקראת ערות הארץ היא בחינת שרו של מצרים. ועל כן להכניע כחו זו. צוה להכרית ערלות ערות עמו וגם להתיש כח שפע מזל מצרים העם המושפעים כל אחד לפי בחינת מקומו שינה דירתם והעביר אותם לערים מקצה גבול כו'. וכן כל אלה ידו עשתה להחליש כח השר והמזל מלהכניע את ישראל תחתם כמדובר ובגלל כל הדברים הנאמרים באמת הוצרכה שכינה להקדים אל מצרים ימים רבים כי בימים ההם נוסף על היות מספר שנות הקדימה כ"ב כמספר אותיות התורה שהיו עתידים ישראל לקבל. גם היה למען הכניע שר ומזל מצרים תחת הקדושה שתהיה התבואה שבש' השבע והנאכלת בש' הרעב ליעקב ובניו. מתבואה שע"י שפע שכינה. ולא מהבאה ע"י חצונים והוא מאמרם ששאל יעקב באו' ונתן לי לאכול כו'. שהוא על ידו ית' ולא ע"י שר של ארץ:

כלל הדברים כי באמור אליו ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם לעצמו היה דורש כי גם הוא בכלל הפתרון כמדובר. וע"כ ידע כי לא יבוש כי ודאי יבחר בו. ומה גם כי ראה מעשה וזכר חלומו אשר חלם. והנה אנחנו מאלמים אלומים כו'. והבין כי תבואתו היא אשר תהיה טובה ומתקיימת. ויבואו כל הארץ אליו לשבור אוכל. ויתן אל לבו כי שעה זו עומדת לו והוא ככתוב כי הנה מה' יצא ילך יוסף מצרימה להיות מרכבה אל השכינה בהיותם בגלות ויתן אל לבו למה זה היה השבע והרעב אחרי כן אך אין זה כ"א שרצה הקב"ה לבל ישתעבדו ויכנעו יעקב ובניו תחת שר מצרים. פן יאבדו בגלותם על כן ראה הוא יתברך לבלתי הביאם בהתחיל מנין רד"ו לאכול לחם המושפע על ידי השר רק על ידי ה' בהשתלשלו יוסף אשר הוא מרכבה אליו ית' כי הוא יצבור אוכל בכח אלהים אשר עמו ויאכל אותם ממנו בימי הרעב. והנה לפרעה אמר שכוון למען ישמעו אליו לשמור על פיו אוכל בערים ושמרו אך אשר בלבו היה למען אוכל שני השבע יבא ע"י

השתלשלת השכינה אשר עם יוסף המושל בכל הארץ. למען האכיל את כל בית אביו מהאוכל הבא על ידו יתב' מהטעם הנזכר. ולבל יעלה על לב פרעה כי לעצמו הוא דורש על כן אחרי אומר וירא פרעה איש כו'. אמר חלוקה אחרת והיא יעשה פרעה כו' לומר הלא אמרתי לבקש איש נבון וחכם והנני או' שאם ירצה יעשה פרעה הדבר בעצמו ולא ירצה לשית איש על ארץ מצרים. רק הוא בעצמו צריך ויפקד גם זולתו פקידים כמו והם יקבצו כו' ויצברו כו'. ולמען יתקיים האוכל: זאת יעשה יהיה לפקדון לארץ. שהוא לינתן האוכל בקרקע שלו לפקדון לארץ אוכל בערים. ולבל יבחר פרעה בדרך הזה השני אמר כי בהיות על ידם לא יהיה תיקונם. רק שולא תכרת הארץ ברעב. כלומר כי על ידי האיש נבון וחכם אין צריך לומר שלא יכרת כי אם גם יהיה שפע רב טוב במה שיתקיים מהשבע שני שבע. ועל כן פרעה לא בחר רק בעצה הראשונה לשים איש נבון וחכם. ועל כן לא נאמר אחרי כן שהפקיד פקידים. גם לא ויקבצו ויצברו רק ויקבוץ ויצבור יוסף שהוא כי בחר בעצה הראשונה כמדובר. והנה פרעה היה עם לבבו למנות את יוסף. ולבל יעכבו עבדיו. עשה כמתיעץ אתם ואמר אל עבדיו הנמצא כזה כו' אמר אם או' אליהם הנמצא כזה איש נבון וחכם. הלא יאמרו כי גם חכמי מצרים נבונים וחכמים המה. ע"כ אמר הנמצא כזה איש אשר רוח אל"ים בו. כי בזה לא יוכלו לומר כי כן בחכמי מצרים. כי הלא אם כן למה לא פתרו חלום פרעה. והנה הם עמדו לא ענו. כי ראו כי כן הוא שאין כמוהו. ובאש קנאתם לא עצרו כת להוציא מפיהם מלין. אז הפך פניו ליוסף ואמר אחרי הודיע אל"ים כו'. והוא כי הוא יתב' יהב חכמתא לחכימין כו'. ועל כן ודאי כי אחרי הודיע אל"ים כו'. ולא את חכמי מצרים יורה כי אין נבון וחכם כמוך. עוד אפשר אמר לו הונח שעד כה לא היית נבון וחכם אחרי הודיע ה' כו'. מזה אין ספק השפע בך בינה וחכמה. עד שאין כמוך. או יאמר אחרי הודיע כו' לומר הלא אמרת לי איש נבון וחכם. והנה שמעת שלא אמרתי לעבדי רק הנמצא כזה איש אשר רוח אל"ים כו'. ולא אמרתי כזה איש נבון וחכם. לא יעלה על רוחך שדעתי הוא. כי יש נבון וחכם כמוך בעמי. כי לא אמרתי כך אלא לראיה. שאחר רוח אל"ים בך. להודיעך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. וזה אומרו אליו אחרי הודיע אל"ים אותך את כל זאת. שהוא מהיות רוח אל"ים בך אין נבון וחכם כמוך. לומר כי לכך נתכוונתי באמרי הנמצא כזה איש אשר רוח אל"ים בו. שהוא שע"י רוח אל"ים הודיע אל"ים אותך את כל זאת. ומזה יודע כי אין נבון וחכם כמוך. או יאמר כענין שארז"ל (תענית דף כ"א) שקרה לר' יוחנן ואילפא שיצאו לישא וליתן וישבו בצד כותל א' ושמע ר' יוחנן מלאך אומר לחבירו נשליך הכותל על אלו שמניחים חיי עולם לעסוק בחיי שעה. והשיב האחר ואמר לו. דאית חד בינייהו

דקיימא ליה שעתא. אמר ליה רבי יוחנן אילפא שמעת איזה דבר. אמר ליה לא. אמר א"כ אנכי דשמענא היא דקיימא לי שעתא והדר ביה. וע"ד זה אפשר שכה אמר פרעה. הלא אמרת שאשים ראש א' על הארץ נבון וחכם. שכתבנו שזה בכלל הפתרון דקיימא שעתה לאיש נבון וחכם. והנה אחרי הודיע אל"ים אותך את כל זאת. שהוא את כל פתרון שני החלומות וגם זאת שהוא על ענין זה. שאת איש נבון וחכם אשית על כל ארץ מצרים לאדון על כל מצרים. היינו דקיימא שעתא לאיש נבון וחכם ואחר שאותך הודיע ולא לאחר ודאי שאין נבון וחכם כמוך. ואתה הוא דקיימת לך שעתא:

פסקה מ

אתה תהיה וגו'. הנה נראה היפוך בסידרי הסררה. וגם אומרו ויאמר פרעה עודנו מדבר עמו. וגם אומרו ראה נתתי. איך תצדק ראי' בזה. וכן אומרו אל יוסף אני פרעה. הרי אמר למעלה רק הכסא וגו'. ועוד כי אל עמו היה לו לאמר ולא ליוסף. אך יאמר אתה אמרת ירא פרעה איש וגו' וישיתהו על ארץ מצרים שהוא להשתרר על הארץ. והנני עושה יותר כי תהיה על ביתי. והיא כי אולי על שיצא שמעך שעתה עבד כמאמר שר המשקים אולי לא יחשבוך על כן אני מתחיל ונותנך על ביתי ובראותם זה על פיך ישק כל עמי. שיהיה עד גדר שרק הכסא אגדל וגם זה יהיה לי ממך כאלו אתה מושיבני על כסאי. ויצדק דבר זה בעצם במאמרם ז"ל שהשבעו פרעה בל יגלה שלא ידע לשון הקודש פן יעבירוהו לפי חקם נמצא יוסף נותן לו הכסא וזהו ממך. ושמא תאמר אולי יאמרו העם כי כעבד נאמן בית נתתיך על ביתי. ולא יודו שררתך זה אני אומר ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים ובמה היה זה. הלא הוא כי ויסר את טבעתו וגו'. וילבש אותו בגדי חורין מה שאין עבד במצרים יכול ללבוש ולא לרכוב דרך מעלה. וז"א וירכב אותו וגו' ויקראו לפניו אברך. שהכל יברכו על ברכיהם לפניו כעבדים לו ובכלל הכרוז היה ונתון אותו וגו'. מה שאין עבד יכול לעלות שם לגדולה. ועכ"ז כלם מודים ועושים. הנה ראה בעיניו כי נתן אותו על כל ארץ מצרים. ואחר המעשה הזה אמר פרעה אל יוסף. הנה על ידי שעשיתי מעתה אני פרעה וגו'. כי איני מכני עצמי בתואר שררה ובתואר מלך. לומר אני פרעה מלך מצרים כי אם אני פרעה נקרא בשמי כאחד העם אך השררה לך תהיה. כי ובלעדיך וגו'. או יאמר אני פרעה. אם הייתי אומר סתם בלעדיך לא ירים איש כו'. היה נראה שגם אני בכלל לז"א אני פרעה כלומר עומד במקומי ושררתי. ועל זולתי אני אומר ובלעדיך לא ירים איש כו'. באופן שגם השרים יכנעו לך ולא המון העם בלבד:

פסקה מה

ויקרא פרעה וכו'. ג' הדברים הנאמרים בכתוב יראו בלתי מקושרים וגם מה בצע בהודעת תת לו אשה. וגם קריאת שם זה. היה ראוי בהגידו הפתרון מיד. ועוד שאם אומרו ויצא

יוסף כו'. הוא כשהרכיבוהו במרכבת המשנה אשר לו כו' הרי נאמר. אך יאמר כי הלא לא בחכמה עשה פרעה את הדבר הזה להעבירו במרכבת המשנה ויקראו לפניו אברך ונתון כו'. כי יהיה אפשר יתקוממו המון קריה וגדוליה לאמר הלא עבד הוא ומזל במצרים מעכב מלהיות לו מעלה. וגם אינו חק המלכות וגם יאמרו אתמול נחשד על אדונותו והושם בבור והיא חרפת מצרים ישתרר עליהם. והלא פרעה היה ירא מהעם פן יעבירוהו ממלך. כי השבע השביע את יוסף בל יגלה על ל' הקדש. ע"כ אמר כי נשמר המלך מזה ולתקן הדבר עשה ב' דברים. טרם הוציאו אותו בכרוזא קרא בחיל. (א) כי ויקרא פרעה שם יוסף צפנת כו'. לאמר אין זה תחת המזל כי הלא צפונות אלוה ממעל הוא ידע. וגם ראיה שגם אדוניו לא לעבד חשבו. לא לעושה רעה עם אשתו. כי א"כ היה לא היה נותן לו את בתו. בין על היותו עבד. בין על מעשה אשתו. אך זה ראיה לעיני הכל כי לעבד לא נחשב. כי גונב מארץ העברים ושגם מאשתו לא עשה מאומה. ובזה אין פחד יתקוממו העם. וזהו או' ויקרא פרעה שם יוסף כו'. וגם ויתן לו את אסנת כו' ועל ידי ב' הכנות אלה היה מה שויצא יוסף האמור למעלה:

פסקה מו

ויוסף בן שלשים כו'. למעלה בבואו. היה צודק יאמר מספר שניו. וגם פה הוא לבלי צורך. וכן אומרו ויעבור בכל ארץ מצרים. הרי נאמר זה פעמים. ועוד כי איך היה אפשר עבור בכל ארץ מצרים בלי צאת מלפני פרעה. ולמה יאמר ויצא מלפני פרעה כו':

אך יאמר אל יאמר איש כי החכמה והחריצות. או המזל יעלהו במעלה. ויביא ראיה מיוסף. כי התחכם בפתרון סריסי פרעה. וגם חריצותו לצוות על שר המשקים שיזכיר. וגם מזלו כנראה מחלומו שאמרו לו אחיו המלוך תמלוך כו'. כי הלא בן ל' שנה היה בעמדו לפני פרעה. ולא היה לו להיות בסוהר. רק עשר שנים על עשר טיפין. ובחכמתו וחריצותו לדבר אל שר המשקים יעשה עמו חסד. אמר שתי זכירות שעל ידם בבית האסורים נשתהה תחת צאתו מיד עד מקץ שנתים ימים עד היותו בן ל' שנה. ולא בן עשרים ושמנה כאשר היה גבולו. וגם אין לומר כי חכמתו בחלום פרעה. או מזלו הקימו. כי הלא אם כך היה ראוי יהיה בהדרגה. אך זה מבית הסורים יצא למלוך. כי מבית הסוהר עמד לפני פרעה. ומיד ויצא מלפני פרעה. שלא נשאר לו רק השם. כאומרו אני פרעה ויעבור על כל ארץ מצרים בכל הגדולה הנזכרת למעלה. כאלו הוא לבדו מלך על כל הארץ. בלי עבור זמן לעלות קו לקו. כי אם הכל היה ביום תשלום הל' שנה באופן כי אין זה כי אם שמה' היתה לו:

פסקה מז

ותעש הארץ כו'. אמר מה שכתבנו למעלה שרמז יוסף. כי אם היה הענין ע"י זולתו. לא ירבה האוכל לצבור לשני הרעב. וזה אמר ותעש הארץ בטבעה. בשבע שני השבע לקמצים בלבד. שאין הקמצים משביעים. אך כאשר ויקבוץ כו' על ידו צוה ה' את הברכה עד כי יחדל לספור כי אין מספר. וכמאמר הכתוב וימצא בשנה ההיא מאה שערים ואחר כך ויברכהו ה'. ואומר יצו ה' את הברכה באסמיך. שירבה באוצר:

פסקה נ

וליוסף יולד כו'. היה לו לומר ויולד ליוסף בן ויקרא שמו כו' ותהר עוד ותלד כו'. ולא יקדים ויאמר וליוסף יולד כו' וגם הודיענו בטרם תבא שנת הרעב. ורבותינו ז"ל (תענית דף י"א) אמרו שהוא שלא שימש בשני רעבון. ואם הוא אסור. מהיכן היה לנו לחשדו. שבא הכתוב לתת עליו התנצלות. וגם אומרו אשר ילדה לו אסנת כו'. כיון שלא הוגד שנשא אחרת מן הסתם שממנה היה. ועוד כי טוב טוב היה שמיד באומרו שלקח את אסנת כו'. היה לו לומר ותהר ותלד כו'. ולא יצטרך לומר עתה אשר ילדה לו כו'. והנה אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה פ' פ"ד) פ' וישב. כי כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. ושהיה עתיד להוליד י"ב בנים כמוהו. אלמלא י' טיפין שיצאו מאצבעותיו ולא הוליד רק ב'. וזה יאמר טרם הזכיר התחלת הרעב וליוסף. כלו' וליוסף הידוע שדומה לאביו. יולד ב' בנים לבד. ואל יאמר איש אולי היה על ששימש בש' רעבון. לז"א בטרם תבא שנת הרעב. וא"כ תחת מה היה לז"א אשר ילדה לו כו'. והוא כי אינו דרך כבוד לפרש ענין בלתי הגון על צדיק כמוהו כי אם להטמין ברמז ויהי הרמז לאמר אשר ילדה אסנת בת פוטיפרע כלו' זכור נא בת מי היא אשתו. כלו' שע"י מולדתה נתרגש הדבר. והוא מעשה אמה מהי' טיפין:

פסקה נא

ויקרא יוסף כו'. היה לו לומר כי אמר נשני כו' וכן אמר הפרני כו'. ועוד איך יחשיב לטוב מה שנשהו כל בית אביו. וגם באומרו בארץ עניי. האם בארץ ענייו ישולל מפריה ורביה:

אך יתכן במה שכתבנו פרשת ויגש. כי הלא כמו זר נחשב. בלתי הודיעו יוסף לאביו בכתב או בעל פה כי היה חי במצרים מאז לא בהיותו בבית אדוניו המצרי ולא כאשר שמו אותו בבור. ויהיה שם בבית הסוהר שנים עשר שנה. ולא בשבע שני שבע ושנתים הרעב:

אך הוא כי נתן אל לבו באשר ה' אתו כי לא אל חנם הורד שם. אם לא להקדים שכינה במצרים שיהיה הוא מרכבה אליה. על כן בראות כי ויהי ה' את יוסף. על כן ויהי בבית אדוניו המצרי ולא הודיע לאביו יפדנו מאדוניו וזהו ויהי ה' כו'. ועל הדרך הזה בכל

שאר הזמנים היה כמחריש. והנה היה דעת נוטה שלפחות עודנו בית הסוהר דאגתו ישיחנה לאביו ע"י רץ ירוץ בכתב ידו. אך אשר עצר כח לבלתי גלות לית דין בר נש. ע"כ את בן הבכור קרא מנשה לומר טוב להודות לה'. כי נשני האל"ים את כל עמלי. כי האל"ים אשר הוא בגלות מצרים עמי הנשני עמלי ואת כל בית אבי שעל ידו ית' עצרתי כח לשכוח זה. באמור דיו לעבד להיות כרבו במצרים מבית אל"ים שאל"כ הייתי מגיד לבית אבי והאל"ים עשה לבל יגאלנו אביו מצרתו בכל הון ביתו. ויצו עליו ישוב לארצו והיתה מתקלקלת כל תקנת הגלות אשר ראה והתקין הוא ית' בהביא שכינתו מצרימה ואת יוסף למרכבה אליה. וזהו כי נשני אל"ים כו' ומה ששם השני קרא אפרים. אינו רק על כי הפרני כו'. לרמוז כי עם היותו בארץ עניו והוא מקום כח הטומאה ומחייב לו חוסר נתן תודה לה' כי מה שהפרה היה מאת האל"ים ולא מאת כח חצוני או בחינת עון. וזה כי הפרני אל"ים כו' ולהיות כי הטעמים של שמות אלו לא נודע כוונתו על שאמר כך. כ"א שאל דעות הרואה ללב ידע. כי זאת היתה הכוונה. ע"כ לא נא' כי אמר נשני כו' כי אמר הפרני כי אין הדבר על היוצא מפיו. כי אם על האמת במה שהוא אמת כי נשני כו' כי הפרני. גם שלא היה יוצא מפיו:

פסקה נג

ותכלנה שבע כו'. הנה יוסף בשבע גדול. אמר שיהיה בארץ מצרים. וכן אמר ברעב. אמר עתה ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים כי בכל הארצות לא היה שבע ותחלנה בתחלת הרעב שאשר אמר יוסף שהיה במצרים בלבד. אלא שאח"כ נתפשט. כי ויהי רעב בכל הארצות ועדיין גם שבמצרים היה רעב שלא היה צמח באדמה. עכ"ז היה עדיין לחם. מאשר שמרו משנות השבע עד שלא עשה בשאר ארצות כי לא ידעו דבר. ועוד מעט ותרעב גם כל ארץ מצרים. שכלתה פרוסת'. ויצעק העם אל פרעה ללחם כי עדיין היה לבהמות דשא מארץ. ויאמר פרעה לכל מצרים. איני משתרר בכל אוצרות בר שאצר יוסף. לכו אל יוסף כל אשר יאמר לכם תעשו אם ירצה לתת חנם או במחיר בזול או ביוקר. ואח"כ והרעב היה על כל פני הארץ גם חוץ למצרים לא לחם בלבד כי אם גם מה שעל פני הארץ הוא חציר לבהמה כי כל פני הארץ יבשו לגמרי אז ויפתח יוסף כו'. וישבור למצרים ולא לבני שאר ארצות. ואז ותחזק הרעב בארץ מצרים כי היתה מארה במזונם. בעון שלא היה משביר לשאר ארצות על כן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף. כי נתן רשות לבא לקחת. ומאז כי היה חזק הרעב היה בכל הארץ ולא במצרים כחוזק הנז' בסבות השבירו את כל הארץ. ורז"ל (ב"ר פ' צ') אמרו שלא רצה לתת לחם למצרים עד שימולו. ואמר להם המלך לכו אל יוסף כל אשר יאמר לכם תעשו אפשר

דרשו בג"ש כדרך המדרש והוא כי מלת לכם מיותרת אך נאמר כאן לכם ונאמר להלן המול לכם כל זכר או מלת כל שגם הוא שם:

פרק מב

פסקה א

וירא יעקב כו'. יקשה (א) אם הכוונה שהיה מיצר יתראו כשבעים בעת רעבון. היל"ל וירא כי יש רעב בארץ ויאמר לבניו כו'. (ב) שא"כ נראה שהיה להם לחם. כי א"א להתראות שבעים אם המה רעבים כפי האמת. (ג) כי עודנו מדבר ולמה נאמר ויאמר פעם שנית. (ד) כי תחלה אמר וירא כי יש שבר ואח"כ אומר שמעתי. (ה) אומרו ולא נמות כי מי לא ידע שאם יחיו לא ימותו. (ו) אומרו וירדו אחי יוסף כו' כי אחר אומר שאת בנימין לא שלח ידוע כי י' הם ולמה נא' עשרה. (ז) אומר בתוך הבאים מה בא ללמד. (ח) או' כי היה הרעב בארץ כנען הוא מיותר:

אמנם לבא אל הענין נקדים ב' דברים. (א) הנודע מספר הזוהר כי בעידן ריתחא אין לאדם להתראות בפני כתות חצונים הנמצאים שם בלי ספק. (ב) כי למדונו רז"ל (שם צ"א) כי ידע יעקב מענין גלות מצרים שזה רמז באומר רדו שמה שהוא מנין רד"ו. ונבא אל הענין אמר וירא כי הנה גם כי נסתלקה מיעקב נבואה כל הכ"ב שנה. לא יבצר ממנו קצת ראיה נבואיי כרואה ואינו רואה בעצם או בדרך חלום:

ובזה וירא יעקב כי יש שבר במצרים וצריך לשלח לבניו לשבור ממצרים על כן אמר אם אומר להם רדו מצרימה וישאר בנימין הלא יקנאו בו כאשר ביוסף על כן מה עשה טרם יאמר דבר הקדים הקדמה כמצטער על צרתם. ואמר למה תתראו כלומר אוי לי למה באה צרה שתתראו. כי תצטרכו להתראות במקום מקטרגים פן יאחזו בכם. ואחר אומר מה שהורה כי קשה עליו צערם הקדמה אל מה שרוצה לומר עשה אח"כ מאמר שני. ויאמר כמפורש הענין הנה שמעתי כי יש שבר כו'. לומר הנה שמעתי שהשבר שיש הוא במצרים. מקום הגלות שכחות המקום מקוים מתי יאחזו בכם וצר לי עליכם כי תתראו שמה בפני כחות המקוים לשעבדכם. ואמר שמעתי ולא אמר ראיתי כי הנה היה חושד את בניו על דבר יוסף כמ"ש ז"ל שאמרו חיה רעה אכלתהו על אריה יהודה:

ובזה אמר אם אומר שראיתי בנבואה. יצטערו פן גם אתנבא מעשיהם ביוסף על כן אמר הנה שמעתי ולא אמר ראיתי ואמר עם כל זה שיש צער כי תתראו מתנחם אני כי טוב טוב הוא כי הלא אין כח למצרים עליכם של מות וטוב הוא צער שם ממות בכאן וזהו או' רדו שמה גם היות מקום גלות ונחיה שם ולא נמות פה ברעב וש"ת א"כ איך לא חשו פן ישתעבדו שמה בגלות ולא יניחם לשוב והלכו. לזה אמר כי שמו מגמת פניהם

ג' דברים (א) היותם אחי יוסף כי שבו מאשר נסעו מהאחוה כמו שאמרו רז"ל (שם פ' פ"ד) נסעו מזה ממנין זה וחזרו עתה לקשר האחוה ולמסור עליו נפשם. כנודע מרז"ל (שם פ' פ"א) וזה יאמר וירדו אחי יוסף שהוא לבקשו והולכים בדרך מצוה אינן ניזוקין. (ב) היותם עשרה כי שכינה עמהם. (ג) לשבור בר להחיות כל בית אביהם שהיא מצוה רבה. ובזה לא חשו גם שהוא ממצרים. וזהו וירדו כו' לשבור בר ממצרים ועל מה שחש יעקב מקנאת בנימן שאינו משלחו כהם אמר כי אחר הראותו כי היה מצטער עליהם די להם הוראת הצטערי עליהם. כי מה שאינו משלח את בנימין הנה הוא כי אמר פן יקראנו אסון כי הוא לבדו נשאר מאמו וכיון שהתחילה מדת הדין לפגוע בבניה. קל לפגוע בשאר כנודע וזהו ואת בנימן וכו' כי אמר פן יקראנו וכו'. והיא טענה שאין להם תשובה כי איכה יאמרו חי הוא הפך אומרם לאביהם שהומת. ולרמוז כי היה לבבם שלם בלתי הקפדה על מה שחס אביהם על בנימין יותר מעליהם. וגם במה שרמז שהם אחי יוסף ומכוונים לבקשו כאשר יתבאר אמר ויבאו בני ישראל ולא בני יעקב. לרמז על יושר לבם כאמור שאם לא כן הוא מיותר שידוע שבניו הם. ואמר שבאו בתוך הבאים כמו שאמרו רז"ל (ב"ר פ' צ"א) נפרדים בין העם מפני העין. וש"ת היכן היו כל כך עם שיתפרדו עשרה בתוכם ולא יורגש חברתם. לזה אמר כי היה הרעב בארץ כנען. ועל כן היו באים גם כל יושבי ארץ כנען ובאו בתוכם. ואיך נמצאו יחד לפני יוסף וישתחוו לו. על כן אמר ויוסף הוא המשביר וכו' והוצרכו להתראות לפניו לשבור ממנו וע"כ ויבאו כו' וישתחוו לו כו':

פסקה 1

ויוסף הוא השליט על הארץ כו'. והנה טרם נבא אל ביאור הכתובים נשית לב דרך כלל אל אשר עשה יוסף לאחיו. כי הלא מעשים אשר לא יעשו על יד איש צדיק כמוהו עשה למו כי הלא תחלת מעשה דבר אתם קשות ועוד מעט ויאמר אליהם מרגלים אתם. והגיעם עד שערי מות כי הם לא ידעו כי קול דברים היה כי אם שבכל לבבו וכל דעתו היה אומר להשמידם. כמשפט למרגלים את הארץ כי אחת דתם להמית. ועדין לא הטהרו מפחד רעה וישליך אותם הבורה כי אסרם במשמר שלשת ימים ובהציאו אותם ויקח מאתם את שמעון. ובחשבם כי עזרם ה' ויפלטם השיב כסף איש בפי אמתחתו. ומאז יצאו את העיר לא הרחיקו ויצא לבם מיראתם פן יהרגו כגנבים ומה גם בהיותם מריקים שקיהם והנה צרורות כפפיהם. כי שם פחדו פחד המה ואביהם ואימות מות נפלו עליהם. ויהי כי חשבו שמחם ה' כי הביאו את בנימין והיו משיבים אתו ואת שמעון אל אביהם. ותהפך שמחתם לאבל וערבה כל שמחה וימצא הגביע באמתחת בנימין.

כי גם על פי גזרתם היתה להמית את בנימין ואת כל אחיו לעבדים. כמאמרם אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לעבדים ומה ראה על ככה איש צדיק כמוהו. להשקותם יין תרעלה זה כמה פעמים. וחלילה לו מעבור על לאו לא תקום ולא תטור:

אמנם הנה כאב רחמן ראה והנה קולר חמשה עונות תלוי על צואר אחיו. אשר עליהם יתעתדו לגלי צרות גיהנם ה"ה (א) אשר שנאוהו והראו לו פנים זועפות ולא יעלו דברו לשלום כי אם דברי ריבות כאומרם המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול וגו'. (ב) בבואו. אליהם ויתנכלו אותו להמיתו שאמרו רז"ל (שם פ' פ"ד) שהשיסו עליו את הכלבים יאכלוהו. (ג) השליכם אותו הבורה. (ד) מכר' בכסף צדיק. (ה) השקותם כוס תרעלה אל ישראל אביהם. באומרם אליו הכר נא הכתונת בנך הוא ועל כן מאהבתו אותם דאג למו כי איככה יוכל וראה באבדן מולדתו ומה גם כי יחד כלם נתגלגלו על ידו ועונש לצדיק על ידו לא טוב. על כן ראה והנה טוב מאד להביאם לידי חמשת מיני צער. מקבילי' אל חמשת מיני דברי עונות הנאמרים. לנכות בהם עונש גיהנם כי טובה גדולה היא להם מכל מוהר ומתן אשר ינתן להם. כי יחליף וימיר למו צרות הנפש הגדולים בצרות החומר ואף גם זאת היה כמו זר נחשב לו להעשות על ידו לולא זכר את החלומות אשר חלם להם שהיו עתידים ליכנעו תחתיו. על כן מצא אל לבו לעשות אלה למו כי לא יאשם וזה מאמר הכתוב ויזכור את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם מרגלים אתם כי על מה שזכר את החלומות ערב אל לבו לאמר מרגלים אתם:

והענין כי לעומת מה שדברו לו בקושי ורוגז דבר אתם קשות. ועל אשר התנכלו אותו להמיתו מחפשים דרך יהרגו אל יעבור תחת ידם. והיחלו לנסות על ידי כלבי צאנם כדרך המרגל החוקר ודורש איזה הדרך תלכד העיר אמר להם מרגלים אתם ועל השלישית והיא השליכם אותו הבורה אסרם בבית הסוהר הנקרא בור כמה דאת אמר כי שמו אותי בבור. ועל ששמעון היה אשר השליכו אל הבור הכביד עליו יותר ויקח מאתם את שמעון ויאסור אותו לעיניהם. ועל הרביעית אשר גנבו את יוסף וימכרוהו בכסף כמה דאת אמר כי גונב גונבתי מארץ העברים. הביאם בצער גניבה בחושב' יתפסו כגנבים על ידי הכסף המושב. שכנגד קבלם כסף בשבילו ציערם בזה ע"י כסף ולעומק גביע הקצף אשר השקו את אביהם באמור אליו הכתנת וגו' ציערם על ידי הגביע. הנה זה הוא דרך כלל אל כל הקורות אותם עם יוסף. ולבא אל ביאור הכתובים והתכתם נשים לב אל קצת הערות הראויות להעיר. (א) אומרו ויוסף הוא השליט מי לא ידע כי הוא השליט הלא נאמר למעלה ומהראוי יאמר כי היה הוא המשביר בלבד. (ב) אומרו הוא זה פעמים. (ג) אומרו ויבאו אחי יוסף וגו' אם דרך כל הבא לשבור בר להשתחוות מה יגיד שחדשו

הם. (ד) למה שאל מאין באתם ולמה טרם ידבר קשות לא שאל מאין אתם. (ה) למה השיבו יותר מאשר שאל כי הוא שאל מאין באו והם השיבו לשבר אוכל. (ו) למה חזר ואמר ויכר יוסף וגו' אחר שנא' למעלה. (ז) אומרו ויזכור יוסף את החלומות איך נמשך מזה אומרו אליהם מרגלים אתם. (ח) מה הוא הכפל הזה מרגלים אתם לראות את ערות הארץ וגו'. (ט) אומרם אליו לא אדוני איך דוחים תביעתו באמרם ועבדיך באו לשבור אוכל והלא אפשר שמתאנים הם. (י) מי הכריחם להגיד כי כלם בני איש אחד ומה ישיבו על תוכחתו בזה כי אם נאמר כי אין אב מניח כל בניו באומנות כזה לא יתכן כי לא יחוייב שברשיון אביהם הם עושים. (יא) כי הוא אומר שני דברים אחד מרגלים אתם. שנית לראות את ערות הארץ באתם והם לא השיבו רק על אומרו מרגלים אתם והוא חזר והוכיחם ולא הזכיר רק לראות את ערות הארץ וגו'. (יב) מה הועילו אחרי כן באמרם שנים עשר עבדיך וגו'. כי זה היו מאמרם למעלה אלא שמאריכין יותר מעט ולא בזה ולא בקודם ישובו על תביעתו ומה בצע למו להזכיר מה נעשה מהאחד אם איננו או אם ישנו. (יג) באומרו הוא אשר דברתי אליכם וגו'. איך ממאמרם זה אליו תצא נפקותא כי הוא אשר דבר וגו' וגם אומרו מרגלים אתם ולא אמר כראשונה כי ערות וגו'. (יד) אומרו בזאת תבחנו וגו' איך הבאת הקטן מגיד ומחוה אם מרגלים הם אם אין. (טו) באומרו שלחו מכם אחד וגו' איך על בלתי היותם משלחם אחד יודע כי מרגלים הם וההפך בשולחם אחריו וגם שינוי הלשון כי מתחלה אמר תבחנו ואח"כ אומר ויבחנו דבריכם למה ייחס הבחינה הא' אל עצמם ואח"כ אל דבריהם. (טז) באומרו זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא כי הלא בזה יורה כי מה שעשה עד כה הוא מבלי יראת אלהים. כי על כן עתה משלח את כלם זולת הא' ובזה מאשים את עצמו. (יז) איך בהביאם את אחיהם יודע כי כנים הם. (יח) באומרו ויאמנו דבריכם ולא אמר כאשר בתחלה ויבחנו דבריכם או בזאת תבחנו. (יט) באומרו אבל אשמים אנחנו על אחינו כי מלת אבל תורה שלילת הזולת כלומר אבל אנחנו האשמים ולא זולתנו או כיוצא בשלילה כזו. (כ) אומרם אשר ראינו צרת נפשו וגו' למה תולים הדבר אל ראיות חנינתו והעדר שמיעתה ולא במעשה המכירה. (כא) למה עודם אסורים בבית הסוהר בסכנת מות על דבר תביעת מרגלים לא התודו שהיו אשמים כי אם אחרי פוטר' ונהפוך הוא בלי ספק. (כב) בתשובת ראובן הלא אמרתי כו' מה בא לחדש הלא גם הם התודו חטאתם. (כג) אומרו לאמר זה פעמים ולא אחד בהם לאמר לזולת. (כד) באומרם וגם דמו הנה נדרש במה היה נדרש הרי אמר זאת עשו וחיו ופטר את כלם בהבאת הקטן. ומה ראו על ככה לומר שעתה נדרש:

אמנם הנה אין ספק כי אנשים חכמים כאחי יוסף הלא מן התימא הוא שלא הכירוהו כי הן אמת שצדקו רבינו ז"ל במאמרם ז"ל (יבמות דף פ"ח) כי הם הניחוהו בלי חתימת זקן. אך עדין יפלא איך בראותם שנזקקו לבא להשתחוות אל איש שליט על הארץ על עסקי תבואה לא נתנו לבם לאמר כי בא החלום אשר חלם יוסף. והנה אנחנו מאלמים אלומים וגו' ותשתחוין לאלומתי שמורה שעל דבר תבואה נבא להשתחוות ואולי זה הוא בעל החלומות ומה גם בראותם כי שאול באל להם ולמולדתם והשלום אביהם הזקן כי מה לו לאיש מצרי משלום אביהם. ע"כ אומר כי בא הכתוב לתת טעם לדבר והוא כי המה אמרו בלבם. הנה לעבד מכרנו אותו למצרים מקום אשר עבד איש לא ירים ראש לעלות לגדולה כמשפט מזל מצרים כנודע מרבותינו זכרונם לברכה והוא מאמרנו על פסוק אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים והלא כמו זר נחשב ישדד הוא ית' שר ומערכות השמים בשביל יחיד וזה מאמר הכתוב ויוסף הוא השליט לומר כי אחיו שהשתחוו לו ב' דברים. (א) כי יוסף אשר לעבד נמכר הוא לא יעלה על לב שיהיה הוא השליט. וזה מאמר הכתוב לתת טעם אל סבלם הדבר. (א) כי יוסף אשר היה עבד הוא השליט הלא כמו זר בעיניהם יהיה יוסף. (ב) כי המה אמרו לא ימנע או חלום השבלים הוא כפתרונו משל השררה כאומרם המלוך תמלוך וגו'. או הוא כמשמעו שתיטב תבואתו מתבואתנו ונצטרך אליה ולא יתכן לא זה ולא זה שאם נאמר שהוא מדבר על הממשלה הנה הוא שליט על הארץ כלה והם לא הבינו מחלומו רק על אחיו לבד באומרם המלוך תמלוך עלינו ואם הוא כמשמעו על התבואה גם כן הוא עליו ועל אחיו כאומרו אנחנו מאלמים כו' אך הוא המשביר לכל עם הארץ דרך כלל וא"כ איך יהיה הכולל פתרון הפרטי, וע"י כן נמשך שויבואו אחי יוסף וישתחוו לו ולא חשו אולי יוסף הוא. ועוד יתכן רמז כי גם על החלום הב' שהיא ואחד עשר כוכבים משתחוים שאמר להם יעקב אביהם הבא נבא וכו' להשתחוות לך ארצה לא חשו אולי הדבר הזה הוא ליוסף הוא השליט הזה. כי הלא ויבואו אחי יוסף כלו' ולא אביהם ואמו להשתחוות שהוא השמש והירח ע"כ לא נתנו אל לבם. וזהו ויבואו אחי יוסף כלומר למה שהם האחים ולא השמש והירח ע"כ וישתחוו לו ולא חשו אולי יוסף הוא:

פסקה ח

ויכר יוסף כו'. הנה הוא הכורם מיד בראותו אותם אך חשש פן יכירוהו גם הם על כן ויתנכר אליהם לבל יתנו אל לבם כי יוסף הוא אך עדין לגמור ההכרה רצה לשאול מאין באו כי אם יאמרו מארץ כנען יתאמת לו בעצם כי הן המה. ואמר בלבו אם אשאל להם מיד מאין באתם כדי לגמור ההכרה. אולי על ידי כן יתנו לב שמא קרוב הוא אליהם

על כן התחיל לדבר אתם קשות. ומתוך כך לאמר מאין באתם למען יראה כי למען דעת אם רעים וחטאים המה שאל מאין באתם כלומר אולי ממקום רעים המה ולא מחמת קורבה. ע"כ בחשבם כי על כן היתה השאלה לבדוק ברעתם אמרו מארץ כנען לשבור אוכל. לשלול כוונה רעה רק לשבור אוכל שאם לא כן היו נדרשים ללא שאלום באומרם לשבור אוכל ובראותו תשובתם שאמרו מארץ כנען אז נגמרה הכרתו בעצם. ע"כ אמר ויכר יוסף כו':

פסקה ט

ויזכור יוסף כו'. הנה היה אפשר יעלה על רוח יוסף כי כאשר נתקיים חלום האלומים שקמה אלומתו ונתקיימה תבואתו. ועל ידי כן וישתחוו לאלומתו כן יתקיים החלום הב' והוא השמש וירח כו' כאשר היה כי כמה פעמים אמרו לו עבדך אבינו והיה לו לחוש פן על ידי עלילות דברים יתגלגל שישפילו מעלת אביהם לפניו על כן אמר ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם כו' לומר כי לא זכר רק מה שחלם להם ולא מה שחלם לאביו ועל ידי שלא זכר לא נתן אל לבו כי אם בחינת אחיו על כן ויאמר אליהם מרגלים אתם שנתגלגל הכנעת אביהם גם הוא אליו שאם היה שם על לב ענין אביו לא היה עושה. ויתכן היה במאמר אביו באומרו הבא נבא שאמרו רבינו ז"ל (ברכות דף ל"ד) שאמר לו כשם שאי אפשר באמך שכבר מתה כן אי אפשר בשאר ועל דרך זה אפשר חשב יוסף שענין השמש והירח היו דברים בטלים שבחלום ואשר באחיו קיים:

והנה בכוונת ויכוח יוסף ואחיו בעלילת דבריו ותשובותיהם לפי פשוטו של מקרא רבו הדעות ואחשבה כי הנה טוב מאד לחתור היבשה לבקש מנוח לכף רגל מדרשי אגדה על פשטי הכתובים והוא כי הנה רבינו ז"ל במדרש (ב"ר פרשה צ"א) כמספרים אשר לא כתיב בספר ממעשה שהיה הם אמרו כי בהכנס בני יעקב במצרים בתוך הבאים נכנסו בי' פתחי שערים בעיר כל אחד בפתח אחד מפני העין והובאו פתקין משוערי העיר מכל באי שערי העיר ובכל פתקא של כל שער ושער מצא שם אחד מאחיו בו. ויצו לסגור כל אוצרות התבואה רק א' ובו הוא עצמו משביר לכל עם הארץ למען לא יבצר מהם עת מצא לפניו ובעוד ג' ימים לא בא מהם גם א' אז שלח לבקשם וימצאום בשוק של זונות. הנקיש בגביע ואמר אני רואה שמרגלים אתם אומרו לו כך צונו אבינו אל תכנסו בשער א' אמר להם בשוק של זונות מה טיבכם אמרו לו אבידה אבדה לנו. אמר להם אני רואה בגביע ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם ואח"כ מכרתם אחיכם לערבי אחד מיד נזדעזעו ואמרו שנים עשר כו' והשנים היכן הם אמרו לו האחד איננו והקטן את אבינו היום אמר להם הביאו אחיכם כו':

והנה מכל ויכוח זה על ב' השאלות אין דבר כתוב בספר והן אמת כי לפי מה שאחשוב בכונת המסרה נמצאו דבריהם הלא היא כי נחנו ה' במקרא. (א) כלנו בני איש אחד נחנו. (ב) ונחנו מה כי תלינו עלינו (שמות י"ג). (ג) ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם כי על ה' (שם). (ד) נחנו נעבור חלוצים (במדבר ל"ב:ל"ב). (ה) נחנו פשענו ומרינו כו' (איכה ג':מ"ב) והוא כי בה נסדרו כל טענות ויכוחם כי אמרו בני איש אחד נחנו. וע"כ נחנו מה כי תלינו עלינו לומר שאנו מרגלים אין תלונות בואנו בעברה פתחים עלינו כי אם על אבינו שצוונו כך מפני העין. והשיב יוסף גם שנודה זה הנוגע אלינו שלא הייתם מרגלים למה חטאתם לה' ללכת בשוק של זונות. וזהו ונחנו מה שעשה עיקר מהיותכם עלינו מרגלים כי הלא לא עלינו על שתצרו אלינו היא תלונותיכם שיש לנו עליכם כ"א על ה' שחטאתם לה' ללכת בשוק של זונות אז השיבו ואמרו נחנו נעבור חלוצים לבקש את אחינו וכמ"ש ז"ל (ב"ר פ' צ"א) שאמרו לאתקטלא. והטעם כי נחנו פשענו בו כדברך שנמכר לערבי אחד ועל כן באנו לשוק זה כי היה יפה מראה. הנה מצאנו להם סעד מהמסרה אך אשר לא כתוב בספר הוא והן אמת כי מה שהכריחם לומר כי נכנסו בעשר שערי העיר אפשר שאל"כ מאין לאין מצא תואנה ופתחון פה לומר להם מרגלים אתם אך לומר שמצאום בשוק של זונות נראים כמתנבאים על כן אומר כי אף גם זאת נמצא כתוב בספר:

וע"י שתי הקדמותם אלה נתוך כל תיבות המקראות על נכון ויותרו הל הספקות עם שנצא ממרכז מאמרם בהמשך הענין למען יישב המקרא נינקוט מיהא תרתי ואומרה על פי שתי הקדמות רז"ל האחד שנכנסו בעשרה שערים והב' שהלכו לשוק של זונות ג' ימים כי הם אלה דברי יוסף אליהם על האחד מרגלים אתם כי על כן לרגל את הארץ בפעם אחד נכנס כל אחד בשער אחד והראיה כי לא כשרים אתם כי הלא את ערות הארץ הוא שוק של זונות כי שם מקו' זמה וערוה באתם לראות ומאן דעביד הא עביד הא והם על מאי דסליק מיניה השיבו ואמרו לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל לומר אין צריך לזה ראיות עמוקות כי אם לדחות ולומר לא אדוני כי הלא ועבדיך באו מזי רעב לשבור אוכל ואשר נודד הוא ללחם איה לא ישוטט לבו להתאות תאות המשגל ליטמא בזמה. וזהו לא אדוני כי לא בכונה לראות ערות הארץ באנו כי הלא ועבדיך באו בטרדת רעב לשבור אוכל להשיב נפש ולא יעלה על לבך פנינו אל חמדת טומאת זמה. ועל האח' כי מרגלים אנחנו הנה כלנו בני איש נחנו ומפני העין נתחלקנו בשערים לבא בתוך הבאים וחיסרו האל"ף ולא אמרו אנחנו לרמוז אל חסרון האחד ומעתה כנים אנחנו לא היינו מרגלים ויען ויאמר לא כי ערות כו' לו' אם לא שנמצאתם בשוק של זונות היינו מקבל

התנצלותכם על שנכנסתם בשערים רבים מפני העין. אך אני רואה שבר יד טענתכם זו במה שערות הארץ באתם לראות כי אשר אמרתם להשיב על זה כי עבדיך באו לשבור אוכל אינה טענה מספקת לבטל הערעור ההוא כי מאשר ערות הארץ באתם לראות אקח ראיה על זה וזהו או' לא כי ערות הארץ כו' לו' לא כדבריכם שלא מרגלים אתם כי הלא ערות הארץ באתם לראות כי היתכן שמרתם עצמכם מעיני הזולת ועינכם לא שמרתם מהביט בזונות ומזה ראיה כי מרגלים אתם ע"כ על זאת השיבו ואמרו י"ב עבדיך אחים כו' והא' איננו כלו' ואותו אנו מבקשים בשוק של זונות כדרך לבקש את נער משולח:

פסקה יב

ויאמר אליהם כו'. כשומעו והא' איננו אמר הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם והוא בשום לב אל אומרו וידבר אתם קשות שהוא דבור של קושי ואח"כ בלשון אמירה שהוא חיבה ונחת אמר להם מרגלים אתם באומרו ויאמר וזה כוון בשמעו האחד איננו לומר עתה שאמרתם כי אבדתם א' ובאתם לבקשו עתה תבינו מה שקודם אומר לכם מרגלים אתם דברתי קשות נראה על לא דבר וא"כ בהזכיר הדבר הרע מרגלים אתם היה בנחת ובשצף קצף. אך הוא כי לא נעלמו ממני מעשיכם ועל מה שעשיתם קודם בואכם פה שהוא מה שאמרתם עתה כי אבדתם אח כי מידכם היתה זאת לו ומה גם לרז"ל (שם) שבפירוש אמר להם בגביע אני רואה כי מכרתם אותו לערבי אחד כי זה יותר רע ויותר אמתי מעין היותכם עתה מרגלים כי זה ספק וזה אומרו הוא אשר דברתי אליכם כו' לו' שאמרתם והא' איננו תבינו כי הוא אשר דברתי אליכם קשות שהוא לשון דבור כדי לאמר אח"כ בלשון אמירה ונחת מרגלים אתם כי נהפוך היא הראוי כי בהזכיר היותכם מרגלים היה ראוי ליאמר ברוגז משא"כ מקודם אך הוא כי תחלה רגזתי על מה שהיה בקרבי מאשר עשיתם תחלה לאחד שאיננו ואח"כ בענין היותכם עתה מרגלים לא דברתי ברוגז כל כך כי קל הוא החשד הזה מענין אחיכם שאמת היה הדבר:

או יאמר עתה שאמרתם והאחד איננו שאבוד מעולם הוא הנני חוזר אל תביעותי כי הוא אשר דברתי מרגלים אתם כי הלא אם כשר היה לא הייתם מבקשים אותו בשוק של זונות בייחוד וממנו אקח ראיה ללמוד עליכם כי כמוהו כמוכם. והנה דרך המלכים להכות ביסורין רעים את הנחשדים למרגלים וכן ראוי לעשות אך אתם קשים מלהודות. אך בזאת תבחנו בבא אחיכם הקטון כי הוא בשצף קצף ייסורין קלים יגיד לי מה מעשיכם ומה עשיתם לאחד שאיננו באופן כי הבחנת כשרנתכם אם כנים או מרגלים אתם תלויה בבא אחיכם הקטון כי נער ורך הוא לסבול ייסורין ועל פי הגדתו ממעשיכם אשכילה אם כנים אתם והנה מהראוי היה חי פרעה אם תצאו מזה אפילו אחד מכם עד בא אחיכם

הקטון הנה ע"י שליח מזולתכם פן תיעצהו בדרך עצות שקריות שלא יגלה רעתכם ובזאת תבחנו עצמכם בעצם כי הוא יגיד מעשיכם אך הנני מוותר לכם שלא אעכב את כלכם כי אם שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם וגם שאותו האחד יוכל ליעץ אותו לא יהיה כל כך בעצם כמו בהיות כולכם עמו כי איננו דומה עצת כלכם לעצת אחד כי לא תהיה כל כך חזקה שלא אבחין מתוך הדברים אם אמתים או מועצות שקר המה. וגם שלא תבחנו עצמכם בעצם כאשר אם לא היה הולך איש מכם הנה לפחות ויבחנו דבריכם האמת אתכם כלומר בפנימיותכם ע"י האומר והשערה וחקירה שכלית יבחנו הדברים אם אמתיים או שקריים הם וזהו של מעלה אמר בזאת תבחנו שייחס הבחנה אל עצמם ועתה אמר ויבחנו דבריכם שיחס ההבחנה אל הדברים ועל פי דרכו הורה להם רחמנות שלא אמר אאסור אתכם רק האסרו כלומר מדעתכם וגם לא נתנם במאסר אלא אספם אל מקום שמור כאומרו ויאסוף אותם אל משמר וגם לא אמר אשלח מכם א' רק שלחו מכם על פי בחירתם. והנה כשמעם המר להם עד מות כי אמרו בלבם אם יבא הקטון כי יחקור אותו כלנו מתים כי הלא בשאלו מאתו מה מעשיהם של אלו ומאותו הא' שאמרו והאחד איננו ובאו לבקשו בשוק של זונות מה טיבו של האחד ואיך נאבד ומה היה לו כי הלא יענה ויאמר לא ידעתי מה היה לו כ"א שאם צדיק תמים היה וישלחהו אביו לראות את שלום אחיו ואת שלום הצאן ולא שב כ"א שאחיו אלה באו אל אביהם ובידם כתנות אחיהם טבולה בדם ודקו רה במדקרות חרב ויאמרו אל אביהם הכר נא הכתונת בנך היא אם לא ויכירה ושם ישבנו גם בכינו ויתאבלנו עליו. והנה על פי הדברים האלה אז יחרץ האיש אדוני הארץ לאמר הנה כי אנשי דמים אתם כי את אחיכם הרגתם ונתחייבתם את ראשיכם ומה גם למאמרם ז"ל כי מלך מצרים היה אז מושל בארץ כנען כי ע"כ אמרו ז"ל (ב"ר פ' ע"ה) על פסוק באנו אל אחיך וגם הולך לקראתך שאמרו שהיה רוצה ללכת מצרימה ליקח עליו מכס ארץ כנען להאחז עם יעקב בדברים. וגם יתפשם בדברי שקר כ"א אמרו אל אביו כי מת איך עתה יאמרו איננו ומבקשים אותו ועוד יוסיף להחזיק במאמר וכי מרגלים הם וא' דתם להמית ע"כ מאנו לעשות הדבר כי רע עליהם המעשה אז ויאסוף אותם אל משמר כו' עד יום הג' ויאמר אליהם זאת עשו וחיו לו' רואה אני כי בני מות אתם כי ע"כ מאנתם יבא אחיכם הקטון פן אחקור אותו ע"כ למען תחיו אוותר אתכם ולא אחקור דבר כי הלא את האל"ים אני ירא כלומר ולא אתם כי אני חס עליכם ואתם לא חסתם והויתור כי אחיכם א' בלבד יאסר בבית משמרכם כו' ואת אחיכם הקטון תביאו אלי ויאמנו דבריכם כי לא אחקור ואדרוש אותו להבחין דבריכם כ"א ויאמנו דבריכם. כי מיד אאמין אתכם כי אומר שכשאשר היה צדק ואמת אשר

אמרתם כי יש לכם אח הקטון עם אביכם כן גם כל יתר אמריכם אמת וההטבה הזאת לא שאחשוב שכך הוא האמת רק כדי שלא תמותו אם אחקור. כי תגל רעתכם ואני חפץ בחייכם וזהו ויאמנו דבריכם ולא תמותו. ואז שמח ועל העדר שאלה לקטן ויעשו כן:

פסקה כא

ויאמרו איש כו'. הנה טבע לשון אבל יורה שדוחה דבר אחד ומקיים דבר אחר זולתו מה שאין צודק בזה. ואם אמרנו שעל ראות' כי ריחם עליהם האיש אדוני ארץ שהוציאם מהסוהר ואמר ויאמנו דבריכם ולא תמותו שעל זה אמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו כלומר ולא האיש הזה כי הוא שאינו אחינו ריחם עלינו משא"כ אנחנו שלא ריחמנו על אחינו היה זר כי ראינו צרת נפשו בהתחננו והיא מבלי נתחנן לו היטיב לנו. ע"כ אבל אנחנו אשמים ולא הוא אך כל זה איננו שוה כלל כי הלא על כל פנים לא ינצל האיש אדוני הארץ מהיות אשם כי העליל עלילות על לא חמס ואסרם בבית הסוהר שלא כמשפט ואיך יאמרו כי הוא אינו אשם אבל אנחנו אשמים. אמנם יתכן כי מתחלה עודם אסורים בבית הסוהר על ערעור מרגלים שאחת דתה להמית והיו מטים להרג היה נראה בעיניהם כי לא אשמים היו כי אם היה על דבר אחיהם לא שפכו דם ואיך יסתכנו עליו ואם על דבר אשר ציערנו את אבינו באומרו אליו הכר נא והיה זה לנו כשפיכות דם הלא א"כ איפה איך מצטער גם הוא כי הנה לא יניחנו להוליך לו אוכל להשיב נפש. ע"כ היו תמהים באומרם אולי אבינו קבל דבת יוסף חלילה והוא באשם על כך וגם על עצמם יפלא בעיניהם בחשבם כי בלתי אשמים המה ככתוב בפרשת וישב. אך בראותם ב' דברים. (א) שהוציאם ממאסרם והבטיחו' שיאמנו דבריהם. (ב) כי אומרו להם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתוכם. אז אמרו אבל אשמים אנחנו כו'. לומר הנה עד כה היה נראה כי גם אבינו היה כאשם. כי על כן מנעו ממנו אוכל להשיב נפש אך עתה אשר צונו ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם. מודים אנחנו כי אבל אשמים אנחנו ולא הוא ומאשר יצאנו מהצרה לרוחה אנו גוזרים ואומרים. כי לא היתה הצרה על דבר אבינו כי אם על אחינו. ולא משפט מות רק כי ראינו צרת תחינתו ולא שמענו כי על כן בהיות הדבר נקל באה כבר ועברה ממנו הצרה הזאת ויוציאנו לרוחה. וזהו היות טעם של מלת באה בבי"ת מלעיל והוא כי באה כבר ולא מלרע שהיה המשמעות שהביאה הווה והוא כי על כן יצאה ממסגר נפשינו. כי אם היה על דבר אבינו והיינו כמחוייבי מיתה עדיין היינו בצרה. ועל כן לא הכירו הדבר עד צאתם לרוחה אז ויען ראובן אותם לאמר כלו' כדי לאמר הם הוידוי בדרך האמתי ולא כמאמרם. כי הן אמת שאמרו כי אשמים היו. אך אמרו כי כבר נוכה העון וחלף עבר אין לאמר כך כי אם באופן יכירו רעתם וישובו מעונם.

וז"א לאמר והוא באו' להם הלא אמרתי לכם כו' כי גם שלא אמרתי בפי' ולא תחטאו הכונה היתה לאמר אל תחטאו בילד למבינים והוא כי לא אמר נשליך אותו אל הבור רק השליכו למען יבינו כי רע עליו המעשה ולחטא חשב אותו. ואשר יצאתם ממאס' אינו שכבר נוכה העון אך הוא כי עד כה לא לקיתם רק על מה שדברתם קשות ועל מה שהתנכלתם אותו להמיתו ועל שהשלכתם אותו הבורה. שע"כ היו הג' דברים מה שדבר אתם קשות ומ"ש להם מרגלים אתם ומה שאסרם בבית הסהר אך מה שעשיתם אח"כ שהיה שפיכות דם או דומה לו כי ראובן לא ידע איך היה הנה עתה נדרש כי מאשר שולח בעד בנימין לדרוש ממנו. איך היה ענין הא' שאיננו הנה כאלו כבר נדרש. כי הלא עזב ענין המרגלים ודורש דמים. וזה הובאה אל מה שנעשה בשמים והתעתדו לקבל העונש. וזהו וגם דמו כו' וכמשז"ל (ב"ר פ' ל"א) שמרבה הגם את דם הזקן. יאמר כי על ג' דברים טעו. (א) הלא אמרתם כי על אביכם לא הייתם לוקים. ועל אחיכם על לא דבר חמור רק אשר ראיתם בהתחננו כו'. וגם אמרתם כי הצרה כבר באה ועברה. לא כן הוא כ"א וגם דמו כי דם שניהם עליכם וגם הוא דבר חמור שהוא שפיכות דמים וגם לא באה כבר ועברה כ"א עדין לא התחלתם. כי הנה נדרש ליפקד כמדובר. ועוד יתכן כי עודם בבית הסוהר היו אומרים בלבם כי עון המכירה היה מחייבם מיתה כי עזה כמות מכירתו לפניו יתב'. ועד ממהר אצלינו ענין י' הרוגי מלכות, ע"כ היו שותקים ומקבלים עליהם את הדין וגם מפני החרם שלא לגלות המכירה לפני הבלתי יודעה כראובן שלא ידע מה נעשה והיה כעת עמהם. אך בצאתם מאפלה לאורה אמרו לא כמחשבתנו כי אשר דמינו כי עון מיתה היה עלינו. לא כן היה כי אבל אשמים אנחנו אשמה מה בלבד. ולא על גוף המעשה כי ראוי היה לכך לדעתם כמפורש בפר' הקודמ'. על הביאו שמע שוא שהיו קוראים לבני הלחנות עבדים. גם במה שתקנו לבל ילכדו במצודת גונב איש ומכרו כמפורש שם בפסוק. כי אחינו בשרינו הוא כו'. אך אשמתינו אינה כ"א שראינו צרת נפשו בהתחננו כו' והיינו קשים מעבור על פשע ומקבל תשובתו. לכן לקינו מדה כנגד מדה והוא כי חטאנו בראיה ושמיעה. כי ראינו צרת כו' ולא חסה עליו עינינו וגם לא שמענו שלא נכנסו תחנוניו באזנינו ע"כ באה אלינו הצרה הזאת בייחוד והוא על שלא שמענו תחנוניו שמענו קשות ודברי עלילות. ועל אשר ראינו כו' כנגד זה במחשכי' הושיבונו בבית הסוהר כי שם נסתמים עיניהם מלראות וזהו אחר הצרה הזאת מדה כנגד מדה. ועל עצמות המעשה אין עלינו כובד עון. ע"כ באה כבר. ועבר' ונחה שקטה תביעת המרגלים כי יאמינו דברינו. והנה ראובן תאב לדעת מה נעשה מיוסף. כי לא ידע כי לא נמצא אז אתם כי כאשר שב אל הבור היה להשיבו אל אביו וכששב אל הבור

והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו. אין גילה את אזנו מפני הנדוי והוא לא ידע. אך ראה שהיו אומרים כי לא היתה אשמתם רק על בלתי שמוע תחינתו. ע"כ ויען ראובן אותם לאמר כלומר כדי שיאמרו ויגלו הדבר כי זאת תאותו. וזה או' לאמר והיו דבריו הלא אמרתי לו' אם מה שעשיתם אינו ש"ד. כ"א דבר אחר ועודנו חי. מתייחס לחטא קל הלא גם מזה התרתי אתכם. כי הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד כלומר אפי' מציאות קל כי הלא לילד יחשב בלתי ראוי ללקות כי אין עליו אשמת דבר. כי גם שאמרתי אל תשפכו דם לא היתה הכוונה כי ד"א שלא יהיה שפיכת דם תעשו רק עשיתי הקדמה לאט לכם. לאמר אח"כ אל תחטאו כלל בילד וזה אליכם לאמר כו'. כי למה שהי' אליכם. שהייתם לוהטים להורגו. לא אמרתי מיד אל תחטאו כ"א מה שהיתה הקדמה לומר אחרי כן אל תחטאו. והנה כל זה הוא אם היה חטא קל. ולא שפכתם דמו. אך מה שאני רואה לא כן הוא. כ"א שדם שפכתם כי הלא גם דמו הנה נדרש והם עמדו לא ענו מפני החרם כי עודנו עומדת שלא לגלות. או יאמר אבל אשמים כו' והוא כי כלל לימדונו רז"ל (שם) כי כל מקום שנא' ויאמרו איש אל אחיו הם שמעון ולוי גם ידענו כי הם היו בצרת יוסף העיקר. כמד"א ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו כו' וכן ארז"ל (ב"ר פ' כ"א) כי שמעון הוא שהשליכו הבורה. ע"כ אפשר כי עתה אמרו כתמהים איש אל אחיו הם שמעון ולוי אבל אשמים אנחנו ולא שאר האחין על אחינו. כי אנחנו היינו העיקר ואיך לקינו כא' כלנו. אך אין זה כ"א כי ראינו כלנו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו דרך כלל. ע"כ באה אלינו כלנו הצרה הזאת. כי כמשפט העושים הוא משפט הבלתי מוחים: ויען ראובן לשמעון ולוי המדברים ויאמר אותם לאמר כלו' אותם שהוא את יתר אחינו. יצדק מאמרכם זה לאמ' שלקו על שלא מיחו בכם כי אני כבר מחיתי כי הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו כי גם שאמרתי השליכי אותו כו' הכוונה היתה לאמר אל תחטאו. שע"כ לא אמרתי לא נשליך אלא שלא שמעתם שלא הבנת'. כד"א שמענו אדוני ל' הבנה. כ"כ הייתם להוטים. או יאמר ויען ראובן אותם שמעון ולוי האומרים אבל אשמים אנחנו שמטילים האשם על כלם. אני או' כי אותם ראוי לאמר ענין האשם כי הם אשר אמרו לכו ונהרגהו כי הלא בלעדי שאני נוגע לי. פן יאמרו שעל אומרו י"א ככבי' אני מצילו. אך אתם הגדולים מהשאר הלא דברתי אליכם בפרט. היה ראוי לאמר לאחרים אל תחטאו בילד. אם היו הם רוצים להרע לו הגדולים מוכיחים הקטני' וכן הוא כי אל שניהם דבר באומרו ויאמר אליהם ראובן שהוא אל איש ואחיו הנזכר ולא שמעתם והנכם היום מקבלי' הדבר. ובלכתי לא ידעתי מה עשיתם אך רואה אני כי דם על כלכם כי גם דמו הנה נדרש מכלכם. והנה

בזה היו מחייבים את ראשם. אם ישמע יוסף כי יאמר שופכי דמי' אתם. וגם יש ראיה כי מרגלים אתם ע"כ אמר הכ' והם לא ידעו כי שומע יוסף כו':

פסקה כד

ויסב מעליהם כו'. הנה יוסף ראה ג' דברים (א) מה שהזכירו צרת נפשו בהתחננו (ב) אשר היו תוהים ושבים מהרע אשר גמלוהו (ג) מאמר ראובן באומרו הנה נדרש ע"כ על הא' ויסב מעליהם ויבך מצרתו אשר הזכירוהו ולהשקיט התעוררות נהמת לבו מעליהם ע"י בכייתו. ועל הב' וישב אליהם על כי שבו וניחמו על הרעה וידבר אליהם. ועל הג' ויקח מאתם את שמעון למען יאמינו לקול ראובן כי הלא שמעון היה האו' לכו ונהרגהו. כמאמר ז"ל כי ויאמרו איש אל אחיו כו' הם שמעון ולוי:

והנה בב"ר אמרו. וז"ל (שם) שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו שלח לי ע' גבורים מאצלך שמצאתי לסטים. ואני מבקש ליתן עליהם כבלים כיון שקרבו אצלו צווח בהם כיוון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שניהם. שנא' שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים נתעו. והיה מנשה יושב לפני אביו אמר לו קום אתה מיד עמד מנשה והכהו מכה א' והכניסו בבית האסורין כו' והנה ראוי לשים לב מי הכריחם לרז"ל את כל הדברים האלה בין מהע' גבורים בין ממנשה:

אמנם מענין הגבורים הכריח דברי אליפז (איוב ד') באו' שאגת אריה וקול שחל כו' כי הלא משאגת אריה וקול שחל אינו דרך כפירים לינתק שיניה' וגם פסוק שאחריו ליש אובד כו' אין לו ענין אל הקודם. וגם מניה וביה מה יתן ומה יוסיף אם בני לביא יתפרדו. וגם שני הכתובים עם הקודמים אין להם ענין כלל:

אמנם ימשכו אחר פסוק זכור נא כו' לומר ראה והביטה השגחתו ית' להטיב לטובים וההפך לרשעים הפך מחשבתך כי הלא זכור נא מי הוא נקי אבד. כיעקב שבקש ארמי לאבדו. או יוסף שנגנב ונמכר למצרים לא אבד ואיפה ישרים הם ישראל נכחדו כאשר ראיתי נכחדו חורשי און. באומרם הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל. שנשבע שלא להביא מבול. וזרעו עמל בפועל להשליכם אל המים. יקצרוהו מדה כנגד מדה. כי מנשמת אלוה כמד"א נשפת ברוחך כו' יעבדו. ומרוח אפו כמד"א וברוח אפיך כו' יכלו בים סוף ולא בלבד מציל צדיק ומאבד רשעים. כ"א גם מחזיק את הצדיקים ומוסיף בהם אומץ על שונאיה' גם טרם עת פקודתם. כי הלא שאגת אריה יהודה. וקול שחל. ושיני כפירים נתעו משאגתם וקולם. והנה הקורא יהודה אריה. הוא מפורסם. משא"כ בשמעון שיקרא שחל. וע"כ הוצרך לפרש מתי היה קול שחל הנז' ואמר ליש אובד מבלי טרף כו' והוא כשאמר להם יוסף אחיכם א' יאסר כו' ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם.

כי אז לבלתי הניח את אביהם אובד ברעב. לא חשו אל הפרדם משמעון וזהו ליש' אובד כו'. לומר מתי היה זה בזמן שעל שהיה ליש. הוא יעקב אובד מבלי טרף ביתו ע"כ ובני לביא יתפרדו מאחיהם. כי אז מקול שחל הוא שמעון הנפרד מאחיו. שיני כפירים נתעו הם גבורי פרעה שהיו ע'. כמספר ר"ת של כפירי' נתעו ואומר' כי אח"כ ע"י מנשה נאסר יהיה הוקשה למו אומ' וישב אליהם וידבר אליהם. שהוא מיותר שמה ראוי יאמר וישב וידבר אליהם.

אך הנה בפסוק הוזכרו בסמוך יוסף ומנשה באומרו לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינות'. והנה המליץ הוא מנשה כמ"ש ז"ל (שם) בבראשית רבה. וע"כ אומרו ויסוב מעליהם ויבך. וישב אליהם חוזר אל יוסף הנזכר תחלה. ואומרו וידבר אליהם שהוא מוחלק מושב אליהם. יחזור אל המליץ הנזכר הוא מנשה שבא וידבר דברי קושי ויקח ויאסור את שמעון:

פסקה כה

ויצו וכו' ראוי לשות לב כי לא היה ראוי להודיענו רק כי צוה להשיב כסף איש בפי אמתחתו. אך צוותו ימלאו את כליהם בר ולתת להם צידה. אין לסיפור צורך מזה. וגם החילו בלשון רבים וימלאו את כליהם בר ויצא בלשון יחיד ואמר ויעש להם כן. ועוד שסוף פסוק מיותר שהיל"ל וימלאו את כליהם בר וישיבו את כספיהם איש אל שקו ויתנו להם צידה לדרך ויחזור הכל אל אומרו ויצו. וכמו שבמילוי השקים הזכיר קיים מצותו ולא דבריו. כן בהשבת הכסף ותת הצידה. יזכור הקיום ולא דברי מצותו ולשתוק מויעש כו' וכן אומרו וישא את שברם כו' הוא מיותר ועוד מה הי' שהא' מצא כספו במלון ואחיו לא מצאו צרורות כספיהם עד היותם מריקים שקיהם בבית היתכן שלא נתן מספוא לחמורו במלון רק הא' בלבד:

אך כוונת יוסף לצער את שמעון ולוי מלכל השאר לכפרתם כי הם היו עיקר בצרתו ובגדול היחל ויקח מאתם את שמעון ובהשבת הכסף שם כסף לוי באופן יאונה לידו מיד למען יצטער מיד ולאחיו באופן לא ירגישו עד קרב ביתם והוא בלשון הכתוב באומרו ויפתח האחד את שקו וכו' והנה הוא בפי אמתחתו וכו'. יראה כי היה השק מלא בר ולחם לאנשים. וקרוב אל פי השק היתה אמתחת מלאה מספוא לחמור ופי השק תפור עליה. וצוה להשיב כסף כל אחד מהם בתוך הבר בשק בפנים. וזהו להשיב כספיהם איש אל שקו ואת כסף לוי שם בפי אמתחת אשר בפי השק. למען ימצאנו מיד בפותחו במלון. ועל כן אחיו עד היותם מריקים שקיהם לא הרגישו. ובזה יובן מאמר הכתוב באומרו וימלאו שהיל"ל למלא. על דרך אומר ולהשיב וכן באומרו ולהשיב כספיהם איש

אל שקו כי מהראוי יאמר ולהשיב כסף איש אל שקו. ולא אחר אומרו כספיהם לומר איש וכו' כאלו האיש הושם אל שקו. וגם אומר אל שקו ולא אמר בשקו ועוד אומרו ויעש ולא אמרו ויעשו על דרך אומרו וימלאו. אך על שלשה דברים צוה לבא כוונתו אל הפועל. (א) ימלאו בני ביתו את כליהם בר ולא בעליהם כמנהג. לבל ירגישו בהשבת הכסף וגם בלי מדה. (ב) ולהשיב כספיהם בבר הנזכר. שהוא תוך הבר שבשק אך ישנו להנקרא איש כי איש מהם הוא לוי. כמד"א איש אל אחיו שהם שמעון ולוי לא יושב כספו בבר הנזכר וגם לא בשקו בעצם שהוא תוך השק פנימה. רק אל שקו כדבר קרוב אל החוץ. כמופקד אל השק שהוא באמתחת שבשק למעלה. לא בשק עצמו. והוא מטעם הנזכר וזה כיוון באומרו וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו כי מלת הוא מיותרת. אך יאמר כי כספו שלו הוא היה בפי אמתחתו בלבד. (ג) ולתת להם צידה לדרך. והוא כי חש פן לאכול בדרך יקחו מבר ולחם שבתוך השקים. וימצאו צרורות כספם. על כן נתן להם חוץ משקיהם צידה לדרך. לבל יצטרכו להריק שקיהם או לקחת מהם בדרך. והנה מכל הצוויים הללו לא עשו בני ביתו כי אם אחד. וזהו וימלאו את כליהם בר. אך להשיב כספיהם כו' ולתת להם צידה. היה קשה בעיניהם שהיה ויתור גדולה שבת כסף וגם צידה אחרת זולת מילוי כליהם. על כן התרפו עד יצוה השנית כי המזון היה יקר בימים ההם. וגם יתכן כי לא ידעו איזה כסף מיוחד לכל איש לתתו בשקו המיוחד לו. ומה גם באופן הנזכר לשום של לוי בפי האמתחת שהוא אל השק ולא בשק בעצם. ומי מגרי ביתו ידע לכוין. על כן אחרי צוותו להם בלשון רבים וראה שלא היו עושים וקם ויפש כן בעצמו. וזהו ויצו וימלאו כו' כי זה עשו מיד. אך מה שצוה להשיב כו' ולתת כו' ויעש להם כן כלומר הוא בעצמו. וזה אמר כן כי להעשות כן כמצותו עשה בעצמו. אך בשובם שינוי ואמרו לאשר על בית יוסף והנה כסף איש בפי אמתחתו מה שלא היה כן רק ללוי. כי יראו פן יאמרו שהם הטמינוהו תוך הבר למצוא תואנה אם ימצא. לאמר כי ממלאי השקים נתנוהו שם בהחפזם על כן אמרו כסף איש בפי אמתחתו. לומר כי אם הם העושים לא היו שמים אותו בפי האמתחת. שיתפסו מיד כגנבים. וסיפר הכתוב כי כל כך היו נחפזים לצאת מתוך מצרים פן תתרגש למו צרה כקודמת וגם מדאגת רעבון בית אביהם כי לא המתינו עד קשר המשואות עד צאתם מהעיר. רק וישאו את שברם על חמוריהם ויצאו משם כי לא האמינו לצאת. אך אחרי צאתם יקשרו משואותם:

פסקה כו

ויפתח האחד וכו'. הלא כמו זר נחשב. כי האחד שנמצא הכסף בפי אמתחתו לא חרד והמה יצא לבם ויחרדו כו'. וגם אומרו והנה הוא מיותר. וכן אומרו וגם הנה וכן אומרו ויצא לבם. מה ענין הוציאת הלב ההיא וכן אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת:

אמנם יתכן כי לוי היה כמוצא שלל וכמבשר בעיניו כי ראה כי הושב כספו אשר הביא אתו באומרו שאם להעליל עליו היתה שימה. לא היה שמים אותו הכסף עצמו כי יוכל לומר לא יעלה על לב נותן לו בר ולחם בשנת רעב בלא כסף. אך ודאי קבלו ממנו ואין זה רק השבה להטיב לי. וגם אם כוונו לומר שלקחתי לא יצדק בכסף שלי שאוכל לומר משגה היה שלא לקחוה. ועוד ראיה כי היה ניתן במקום מוכן ומזומן לימצא בפי אמתחתי שאם לתופסי כגנב כוונו המשימים לא היו שמים אותו במקום מצאנו ויחביאנו כי אין אדם גוזל ושם הגזלה במקום ימצאנו מיד:

וזה מאמר הכתוב וירא כספו והנה הוא כלומר מוכן לימצא. וזה מאמרו להם הושב כספי שנתתי אני כי ידעתי שנתתיו ודאי והושב וגם הוא שלי שאם להתעולל כוונו לא בכסף של עצמי היו עושים. והראיה כי הנה גם הוא באמתחתי לימצא ומזומן כמשמעות לשון הנה כלומר ואם כן אין זה רק בשורה כי מתנה ניתנה לי ועל כן לא נצטער וכשמוע אחיו כל כך התפעלו כי ויצא לבם ודעתם ויחרדו וכו' לומר הלא חשבת כי טובה היתה לך נהפוך הוא כי אינו רק רע ולא לך לבדך כי אם לכלנו. וזהו לאמר כלומר מה שראוי לאמר הוא מה זאת עשה אלהים הוא מדת הדין לנו הפך מאמרך שהיה רחמים ומתנה טובה:

או יאמר אל תחשבו כי אולי עכבתי כספי כי אינו רק שהושב אחר שנתתיו ואין לומר אולי שבתי ולקחתיו דרך גניבה כי וגם הנה באמתחתי ולא היתי שם אותו במקום אתפס מיד לגנב אך אין זה רק מציאה על דרך האמור בקודם והשיבו לאמר כבקודם:

עוד יתכן על דרך זה במה שידענו מדין התורה כי המוציאה מציאה אע"פ שיודע כי תמשך לו רעה ממנה חייב לברך כעת שהחיינו אם הוא לעצמו לבד או הטוב והמטיב אם הוא לו ולאחרים עמו על כן אמר הושב כספי כלומר ועלי להודות שהחיינו עם שאפשר תמשך רעה מזה. וגם אין ההודאה הטוב והמטיב רק אלי לבדי ולא לאחרים עמי כי גם הנה באמתחתי וזכיתי בה ומה גם למדרש רבינו ז"ל (בראשית רבה פרשה צ"א) האומרים כי יוסף לא אסר את לוי כי אם את שמעון כי אמר הנה לוי חכם וכהן גדול אם אקחנו יקומו כלם עלי והכינו כי על ידי כן ידע יותר מדין התורה:

או שיעור הענין הושב כספי ועלי להודות גם שהיה נמשך רעה אחרי כן כ"ש שלא תמשך רעות גניבה. כי וגם הנה באמתחתי שלא יוכלו לומר שגנבתיו כי לא היה לי לשום אותו באמתחתי נוסף על היותו כספו אז השיבו אחיו ואמרו הנה חשבת לאמר הודאה על כי

רעתך היא טובה כעת ולא כן הוא כי אם מה שראוי לאמר הוא ברוך דיין האמת. וזהו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו הוא דיין האמת לנו כי לא תאמר כי עדיין לא עשה וכעת היא טובה כי אם שכבר עשה כי הלא אחר כי זאת היא תחבולה להתעולל עלינו אם כן גם מעתה רעה היא וזה אמר עשה אלהים לומר כי כבר עשה ואינו עתיד ליעשות. והנה לפי האמת טענת לוי היתה טענה. כי אם להתעולל היתה הכוונה לא היו שמים כסף עצמו וגם בפי אמתחתו כמדובר ואדרבה היה ראוי להודות. לזה אמר ויצא לבם כי מרוב התפעלות יצא לבם ודעתם ולא כן דברו:

וכן אחשוב דעת רז"ל (תענית דף ק') האומרים כי זה מאמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו וכו' כי אולתם סילפם דרכם ועל ה' היו מתלוננים ואמרו מה זאת עשה אלהים לנו. ואיך יתכן עשו שלמים דבר כזה אם לא שלדעתם אומרו ויצא לבם הוא שיצא דעתם מהם ולא בדעת דברו:

ואם נדקדק אומרו מה זאת. וגם בטעם תבי"ר במלת זאת נאמר כי לוי בהיותו עם שמעון מחזיק בצרות יוסף וראה כי שמעון נאסר ועתה הוא בפרטות לקה חש פן עליו לבדו היתה הרעה וזה אומרו הושב כספי וגם הנה באמתחתי בפרטות כלומר אלי נוגעת הרעה אז השיבו ואמרו לאמר מה זאת כלומר הביטה וראה מה זאת כמודים בהמשך הכנעה משוכה ברמז תבי"ר כלומר שהיא צרת גניבה ועל ידי כסף שהוא מעין אשר גנבנו את אחינו ונמכרהו בכסף וא"כ מה שראוי לאמר הוא מה זאת עשה אל"ים לנו כי כלנו אשמנו בדבר ושיעור הכתוב מה שראוי לאמר בהכרח מה זאת בירידה ושפלות כרמוז התבי"ר הוא עשה אל"ים לנו ולא לך לבדך:

ובמדרש (רבה פ' צ"א) ר' לוי כד דמך ר' סימון אמר שבטים מציאה מצאו כתיב ויצא לבם ואנו שאבדנו את ר' סימון על אחת כמה וכמה ע"כ. וראוי לשית לב כי זה הק"ו יש לו פירכא כי שם היו יראים פן יהרגו כגנבים. ועל כן ויצא לבם מה שאין כן באבידת הצדיק אך יהיה על דרך תשובת השבטים אל לוי והוא כמאמר ר' יהודה בן בבא על סילוק ר' ישמעאל ורשב"ג אם הקב"ה היה חפץ להטיב לנו באיזה זמן היה ראוי אלא בימי פלוני ופלוני אלא ודאי שצרה עתידה לבא הנה כי סילוק הצדיקים הוא הוראת ביאת צרה אחרי כן דומה למציאת הכסף של השבטים וזהו הק"ו ומה אם השבטים שאם שכעת היא טובה וראוי לברך הטוב והמטיב באשר הוא שם עכ"ז ויצא לבם על הרעה האפשרית לימשך אנו שאבדנו כו' כי הכל צרה בין מה שהוא עתה באשר הוא שם בין לעתיד על אחת כמה וכמה:

פסקה כט

ויבאו אל יעקב כו'. אומרו לאמר הוא בלתי צודק כי אינו לאמר לזולת וגם למה תייחס התורה הדבר אל מקרה באומרו הקורות אותם. ועוד אומרו כמרגלים את הארץ בכ"ף הדמיון והוא לא אמר רק מרגלים אתם בלי דמיון וגם מלת ויתן בלתי צודקת וכן לראות את ערות הארץ שנ' להם לא הזכירוהו וגם לא אשר אסרם במשמר שלשת ימים ואשר אסר את שמעון ולא את הכסף המושב באמתחת האחד ועל דרך זה שינויים רבים ממעשה שהיה. ועוד אומרו שאמר האיש בזאת אדע כי כנים אתם ולא אמרו כי לא מרגלים אתם ואח"כ מזכירים שני דברים כאומרו והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם ויקשה כי הלא בכלל היותם כנים הוא כי לא מרגלים הם:

אמנם לזה נשית לב אל מלת הקרת אותם שהיא חסירת וי"ן ואומר כי היו נכווים בשתי אשות אומרים בלבם אוי לנו אם נאמ' את כל הרעה אשר מצאתנו כי ימאן אבינו לתת את בנימין לבל הכניסו בקרב צרה ואוי לנו אם לא נאמר כי באיזה טענה נשאל מאתו את בנימין ע"כ ספרו דרך נקלה וגלו טפח והסתירו טפחיים ושלא החזיקם למרגלים ממשי רק כמרגלים וגם לא שאסרם במשמר ואת שמעון. וז"א את כל הקרת ולמה עשו כן להגיד בחסרון לזה אמר לאמר כלומר מה שעשו כן הוא כדי לאמר לו מה שעתידים לאמר שיתן את בנימין שאם יסתירו הכל או אם היה שמוע כל צרתם לא היה משלחו:

או תהיה כוונת אומרו לאמר לומר שהגידו באופן שלא תראה לו צרת השגחה בעצם לבל ירך לבבו רק שיראה בעיניו כי מקרים הם. וזהו ויגידו לו באופן שאת כל הקורות אותם הוא מה שיאות לאמר ולא שמצאום עונות ורעות בל יפול פחד על יעקב וימאן לשלח את בנימין והוא כי החילו ואמרו דבר האיש וכו'. לומר ראה נא כי איננה צרה בעצם רק כמקרה בעלמא בקול דברים ובלי אסון בדבר כי הלא לא מתחלה חשבנו למרגלים כי אם שמתוך דברו דברי קושי מתוך הכעס הפליג לדבר ולומר ענין מרגלים ולא שהיה כן דעתו בעצם רק שהיינו נראים כמרגלים ולא עוד אלא שנכנס בקושי גדול ע"כ כי בצאתו במאמר היינו כמרגלים נחשבנו כמקבלי מתנה בערך הקודם כי לבני תמותה היינו בעינינו תחלה. וזהו אומרו דבר קשות כל כך עד שחשבנו למתנה צאתו אחר כך באומרו שהיינו כמרגלים כי זה נקל יותר. וזהו ויתן אותנו והוא במה שהיה בכ"ף הדמיון. וזה הוראה כי קול דברים הכל היה. והראיה כי בלי יסורין כדרך הנעשה לנחשדי' למרגלים. האמין לנו באמור אליו כנים אנחנו כו'. עם שלא היתה טענה מספקת לבטל חשדת מרגלים אם היתה החשדה בעצם. והוא כי אמרנו לו כנים אנחנו אנשי אמת וא"כ אמור מעתה כי לא היינו מרגלים כי אין דרך אנשי אמת לשום עצמם בזה.

אם לא לאנשי רשע חייבי מות למלכם באמור להם בזאת תנצלו אם תרגלו לי את עיר פלוני ושם יסתכנו כי בלעדי זה הם מטים להרג אם יחשוכו אך אנשי אמת לא יאשמו עצמם בכך. והראיה כי אנשי אמת אנחנו הוא כי שנים עשר אחים בני אבינו כו'. ועל פי הסמנים האלו ידרש עלינו בארץ כנען מהקרובים אלינו והם יגידו אם כני' או אנשי רשע אנחנו. כי ארץ כנען ממלכות מצרים. ארז"ל שהיתה בימים ההם כי אמרו בב"ר (פ' ע"ה) שהיה חפץ עשו ליקח מכס ארץ כנען ממלך מצרים להאחז עם יעקב או בזה אפשר כוונו דרך אחרת באומרו בארץ כנען. לומר איך יתכן בני ארץ כנען שאתם מושלים בם ירגלו את ארץ מצרים לקחתה. והיה בזה התנצלות אל מה שגלו היותם שנים עשר ושעוד להם אח כי כל שאר יושבי ארץ כנען אין להם חיבור אתם ובעד מי ירגלוה:

ונחזור אל הענין כי אמרו ראה נא כי אין ידו כבדה עלינו כי הלא השיב ואמר אלינו בזאת אדע כי כנים אתם ובזה אדע כי לא מרגלים אתם והוא אם במה שאמרתם אלי לא שקרתם אדע כי כנים אתם והוא כי אמרתם שהקטון את אביכם במה שאדע שלא שקרתם. בזה אחשיבכם לכנים ובמה יודע איפה כי אמת הוא שאח קטן לכם שם אם לא בהביאכם אותו אלי וארא נו וזהו אומרו בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד וכו'. והוא כי אמר אין אדם קונה חזקת איש אמת וכשרון אם לא בשני דברים כי בתרתי הויא חזקה על האחת אמר בזאת אדע כי כנים אתם במה שתרחמו על אביכם ואנשי בתיכ' שלא תחושו על עזיבת אחד מכם אתי כדי להחיותם ברעב. וזהו אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו כי זה הוא פעולת אנשי אמת לרחם. אך בזאת בלבד לא יספיק להיות חזקה שכנים אתם ללמוד מזה כי לא מרגלים אתם. אמנם הביאו אחיכם הקטן אלי שהוא הדבר הב' שבו יודע כי אנשי אמת אתם. ובזה ואדעה כי לא מרגלים אתם במה שאראה כי כנים אתם בשני הדברים הנאמרים באמת. וזהו ואדעה כי לא כו' כי כנים וכו' ראה נא כי אין כוונתו להרע אותנו כי לא בלבד יסיר מלבו על ידי כך היותנו מרגלים כי אם גם ייטיב לנו שאת הארץ נסחרו. וזה אמר ואת הארץ תסחרו. ששינו מפני השלום:

פסקה לה

ויהי הם מריקים כו'. ראוי להבין. (א) מה היה שבהמצא כסף לוי בפי אמתחתו יצא לבם ויחרדו חרדה גדולה ועתה שמצאו צרורות כספיה' של כלם נאמר כ"א וייראו. (ב) במאמר יעקב אותי שכלתם יוסף ושמעון איננו כו' כי הלא מאז באו ראה כי יוסף ושמעון אינם ושאת בנימין יקחו ולא אמר דבר. (ג) אומרו עלי היו כלנה שאם הוא שיתעתד מעתה לצרות אחרות ראוי יאמר יהי ולא יהיו לשון עבר. (ד) מה עלה על לב ראובן לומר

את שני בני תמית. וכי הורג נפשות נקיים היה אביו ולא עוד כי אם שגם בניו של יעקב הם כמשז"ל (בראשית רבה פרשה צ"א) שעל כן קראו בכור שוטה. (ה) שאחר אומר אם לא אביאנו אליך למה חזר ואמר תנה אותו וכו' שהיל"ל תנה אותו לי או כמאמר יהודה אחרי כן שלחה הנער אתי ולא תנה אותו ע"י וזולת הייתור באו' ואני אשיבנו אליך אחרי אומ' אם לא אביאנו. (ו) גם ראוי לשים לב אל השינו מהבא' להשב'. (ז) באו' לאמר כי לא לשיאמ' אביו לזולת אמר לו ראובן את ב' בני כו'. (ח) או' לא ירד וכו' אם הכונה שירא מהאסון מה ענין או' עמכם. וגם מה יעשה משמעון הממושכן בעדו ומה יעשה הוא וכל ביתו בלא לחם אם לא יתן את בנימין. (ט) אומרו והוא לבדו נשאר שיראה מיותר:

אמנם הנה ידוע משל רז"ל האומרים כי מלפא תכלא לא בהתא כי הרע מועט מבעית והמרובה משקיט כן יתכן כי בהמצא הכסף באמתחת הא' בלבד נחרדו חרדה גדולה ויצא לבם ועתה שראו איש צרור כספו בשקו יראו ושקטו מהפלגה. וז"א וייראו בלבד:

עוד יתכן כי מתחלה בראותם הכסף באמתחת לוי אשר היה עיקר בצרת יוסף אמרו בלבם אין זה כ"א חרב עון יוסף שנמכר בגנבתנו ודמו הנה נדרש כי עתה על דבר הכסף המושב נהרג כגנבים תחת כ' הכסף שלקחנו במכירתו וילקו האשמים ולא ראובן אשר לא חטא. אך בראותם איש צרור כספו גם ראובן אשר לא חטא בו. אז אמרו בלבם אין זה על דבר יוסף וא"כ איפה לא תהיה רק צרה קלה כי זולת עון יוסף אין בנו זולתו בעצם על כן היקל מוראם. והנה עד כה האמין להם לכל אשר סיפרו לו מענין שמעון ובנימין אך בראותו את צרורת כספיהם נהפך לבו בקרבו ויתמרמר כי אמר היעלה על לב כי בהיות הרעב גדול מאד יותן למו משא עשרה חמורים אוכל כאשר יוכלון שאת בלא כסף ובלא מחיר כי הושב כספיהם אחור. אך אין זה כי אם שהחליפו את שמעון בשבר אשר שוברים וחלוף שמעון הוא כל נשואותם עמוסות ועל כן התמרמר ויאמר אותי שכלתם ומזה אדון גם על יוסף כי לא טורף כי אם שאיננו כי גם אותו מכרתם ויחדיו היו שוים כי יוסף איננו ושמעון איננו. ומזה אשפוט כי גם את בנימין תקחו מעצמכם למכרו גם הוא כאחיו ולא מאדוני הארץ יצא הדבר. וזה אומרו ואת בנימין תקחו ושמא תאמרו וכי כל אחד מאלה האם לא אחינו בשרינו הוא ולמה תחשדנו על אכזריות כזה הלא הוא כי עלי היו כלנה והוא כי אין צרת האח דומה לצרת האב. וזהו עלי היו כלומר ולא עליכם. כי על פן לא תרגישו צרת אחיכם כאשר ארגיש אני צרת בני. וזהו אומרו גם כן בפתח דבריו אותי שכלתם לומר השיכול הוא אותי ולא לכם על כן אינכם שמים אל לב כמוני. ועל כן היטיב אשר דבר אליו ראובן בצד מה באומרו את בני תמית אם לא אביאנו אליך כלומר הלא אמרת כי על כי השיכול לא לנו כי אם לבדך לא חששנו על כן הנני

ממשכן את שני בני כי עתה על ידי כן גם אני אדע שיכול וכמוני כמוך נהי' ובכלל הדבר כיון לומר כי כמאמרך שאין אנו מרגישים צרת אחינו גם עתה לא תרגיש בצרת בן בנך ועם כל זה צדק אביו בתשובתו אליו כמאמרם זכרונם לברכה (שם) שאמר אליו בכור שוטה וכי בניך לא הם בני כלומר הנה טענתך זאת היתה צודקת אם הייתי בלתי קרוב אליך שבניך לא היו בני ממש היתה תשובה להיות שיכול כנגד שיכול אך בהיותך בן לי ובני בנים הרי הם כבנים לא אמרת כלום כי גם זה שיכול לנפשי. וגם ראובן לא נעלם ממנו תשוב' זו עם היות שהלך לשיטת אביו כמדובר אך אף על זה פקח עינו כי גם כיוון לראות מה ישיב לענות בו ע"פ דרכו כי אם יאמר אליו וכי ברך לא הם בני. יענה בתריה ויאמר הלא אנחנו יוצאי חלציך לזרים תחשבנו ומה גם עתה את בנינו כי הנה עלינו אינך שם על לב אם נלך ונשוב פן יקראנו אסון כי אם על בנימין וזהו אומרו ויאמר ראובן אל אביו לאמר כלומר שאמר דבר אל אביו כדי לומר אביו אליו שעם שמאמר ראובן הוא בלתי נכון אמר כן לראות מה ישיב לו אביו לענות גם הוא על פי דרכו כאמור:

והוא על דרך מאמרם זכרונם לברכה (דברים פרשה ב') על פסוק ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שפירשו אומרו לאמר כדי שיאמר לו ה' תשובה שאמר איני זז מכאן עד שתשיב לי. ויעקב הבין דרכו ואמר לא ירד בני עמכם. כי אף שאניח אתכם ללכת לא ילך גם הוא ולא שאתם אינכם בני כמוהו רק כי אחיו מת והתחילה מדת הדין לפגוע בבני אמו והוא קרוב לאסון יותר על דרך מה שכתבו זכרונם לברכה (בבא קמא דף צ"א) מת אחד מן המשפחה תדאג כל המשפחה שהוא כנופל אבן מקיר כי הקרובה אליה קרובה ליפול גם היא. ושמא תאמרו כי גם לפי דברי קרה אסון את שמעון שאמרתי ושמעון איננו ולמה לא אחוש גם עליכם אינו דומה כי זה הוא לבדו נשאר ואינו דומה בנין של שני אבנים לבד שנפילת האחד מקרבת נפילה השניה שאין לה במה לסמוך. לגדר אבנים רבות כי אף שרועה התרועעה בנפול אחת מהנה לא יתעתדו לגלים הנותרים כי רבות הנה ונסמכות זו על זו באופן שאני מתייירא יקראנו אסון כי גם בדרך אשר תלכו בה עמו בטוחים מצרה גם כן שם אפחד בל יקראנו אסון:

ובאומר אם לא אביאנו וחזר ואמר תנה כו' אם לא אשיבנו יהיה כי השיב על כל דברי אביו כי הנה חשדם על שמעון שהרגוהו לדעת רבינו ז"ל (ב"ר פרשה צ"א) או שהחליפוהו באוכל לפי דרכנו וגם על בנימין באומרו ואת בנימין תקחו כאשר כתבנו בסמוך לכן על האחד שהוא על שמעון אמר את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך. על בנימין אמר תנה אותו על ידי ואני אשיבנו אליך ועל כן בבנימין שנוטלו בתורת פקדון אמר לשון השבה. ואם חזר הכל על בנימין יאמר אם תשלח אותו עמנו כמונו כמוהו

שלא בתורת פקדון את שני בני תמית אם לא אביאנו ואם בתורת פקדון אל תמסרנו ביד איש אחד פן יסתלקו האחרים מאחריותו וגם לא את כלם כאחד פן יהיה כקדרה דבי שותפי. וגם לבל יהיו לך נתבעים רבים יחד על כן תנה אותו לכל אחיו אני ערב עליהם שהוא ערב קבלן תן לו ואני ערב כן אמר תנה אותו להם ואני אביאנו שהוא רצה מזה גובה רצה מזה גובה ועל היות החלוקה השניה דרך פקדון אמר בלשון השבה:

ועל דרך רבותינו זכרונם לברכה (שם) שאמר לו אביו שוטה בניך לא הם בני יתכן לפי דרכנו כי כהתימו לומר את שני בני תמית אם לא אביאנו אמר לו כן ואז פנה אל דרך אחר והוא תנה אותו כו' ערבות כמדובר והשיב יעקב ואמר הנה כל זה איננו שוה. רק אם יראתי היתה מכם או מהאיש אדוני הארץ אך לא כן הוא רק על אסון הדרך וזהו לא ירד בני כו' כמפורש למעלה:

פרק מג

פסקה ב

ויהי כאשר כלו כו'. ראוי לשים לב (א) אם הרעב כבד והמה רבים שבעים נפש איך יצוה על מעט אוכל ומה גם אחר שכלו לאכול את השבר. (ב) תשובת יהודה העד העיד כו' למה לא הזכיר מאמרו למעלה שלדעת אם לא מרגלים הם היה רוצה את בנימין ומהראוי יאמר העיד בנו האיש שאם לא נביא את אחינו כי מרגלים אנחנו. (ג) אומרו לאמר זה פעמים ולא אחד בהם שיהיה לאמר לזולת. (ד) למה חוזר ואמר אם ישך משלח כו' ואם אינך משלח כו' כי האיש אמר כו' כי הלא כל זה נאמר כבר. (ה) אומרו למה הרעותם לי להגיד וכו' הלא היתה צודקת תלונתו זאת באומרם אליו מתחלה שאמרו לאיש אדוני הארץ שנים עשר אחים אנחנו כו'. (ו) או' שאול שאל האיש כו' מה זו שאלה כפולה וכן באומרו הידוע נדע מה זו ידיעה כפולה. (ז) אומרו לאמר העוד כו' מה ענין אומרו לאמר. (ח) אומרו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה כי אומרו ונקומה הוא מיותר. (ט) אומרו ונחיה ולא נמות שאם יחיו ודאי שלא ימותו ומה ריבה באומרו גם אנחנו גם אתה גם טפינו ולמה הקדים את עצמם לאביהם. (י) אומרו אנכי אערבנו מה הוסיף על אומרו תחלה שלחה הנער אתי כי ודאי לא אמר ישלחנו אותו אם לא להתחייב באחריותו וגם למה כפל ואמר מידי תבקשנו והיא הערבות עצמו. (יא) מה היא הנפקותא שאמר א"כ איפה ואיך נמשך צוויו קחו מזמרת הארץ בכליכם ממאמרו זה של יהודה ולא מקודם לכן ומה ענין המנחה ואם הוא לשחדו על העלילה ועל הכסף המושב למה היה מעט צרי ומעט דבש לאדוני הארץ והלואי יתפייס במרובה. (יב) אומרו קחו בידכם השיבו בידכם ולא אמר השיבו אתכם. וגם הטעם שאומר אלו משגה הוא מלבד שלא יתכן יהיה

משגה בעשרה שקים הוא טעם לפגם כי אם הוא משגה נעלם מאדוני הארץ למה יעורר אותו כי ימשך שיתבעם מחמת גניבה. (יג) למה ביקש רחמים באל שדי מבשם זולתו (יד) אומרו כאשר שכלתי שכלתי כי ישלח להם ה' את אחיהם אחר ואת בנימין ומה גם אם אומרו אחר הוא יוסף אם כן איך יאמר כאשר שכלתי שכלתי:

אמנם הנה השבטים נועצו לבלתי הוסיף לדבר דבר עד תכלה פרוסה מן הסל כי אז לא ימאן אביו לתת למו כמאמר ז"ל (ב"ב דף קע"ג) שאמרו הניחו לו לזקן כו'. וגם הוא חשב מחשבות לאמר אם מה שאומרים מהאיש אדוני הארץ תואנה היא ואינו אלא שהם חפצים לקחתו מטעם קנאה כי הוא שלו בביתו והמה נודדים ללחם ובצרו'. וע"כ רצו יהיה עמהם בצרה גם הוא כהם או מטעם זלות כמאמרו ואת בנימין תקחו לכן זאת אעשה אמתין עד יכל' פרוסה כי אז לא ירעיבו עצמ' ונשיהם וטפם ברעב מחמת קנאה ואם הוא מעלילת אדוני הארץ ויש סכנה בדבר על כן עוד זאת אעשה והוא כי בשולחי אותם אומר להם שלא יקנו ממצרים שיעור רב כי אם מעט אולי יתרצו לבלתי הוליך את בנימין באומרם שינסו בלכתם לפני אדוני הארץ אולי יפותה ויוכלו לו באומרם אליו מצער הזקן ואם אין יאמרו אליו כי הן מעט הוא אשר יקחו אוכל כי לא יהיה רק כדי סיפוק צורכם עודם בהליכה ובחזרה ואז בלכתם לשוב לשבור אוכל יביאוהו עמהם אם יראו כי כלתה הרעה ואין תקנה אם לא יביאוהו ע"כ הצד השוה שבהם שלא דבר הוא והם דבר עד אשר כלו לאכול את השבר כמדובר ואז היה דברו שובו שברו לנו מעט אוכל מן הטעם הנזכר.

ועל פי דרכו רמז להם שני דברים אחד באומרו שובו כלומר כי הם מורגלים בדרך ההוא כי חזרה הוא להם משא"כ בבנימין כי לא נסה ללכת. שני באומרו שברו לומר כי לפי האמת אינו חושד אותם שהחליפו את שמעון בבר כי אם שקונים בדמים ושובו שברו כי גם שרמז להם שהחליפוהו באומרו אותי שכלתם פתאומיות הצרה תקפתו בעת ההיא לאמר כך וגם באומרו לנו רמז היותו חס גם על עצמם וטפם כאשר על עצמו כי כלם בחוסר לחם. ועל כן השיב יהודה ואמר אל יעלה על רוחך שנוכל ללכת להביא מעט אוכל לנסות בין כך ובין כך אם יתפייס האיש מבלי בנימין כי הלא אלו דבריו לא תראו פני כו'. וא"כ א"א לנסות בלכת לקנות מעט וזהו אם ישך משלח נרדה ונשברה לך אוכל כלומר אפילו לשבור מציאות אוכל בין רב למעט צריך שתשלחנו וע"כ החליט ואמר אם אינך משלח לא נרד כלל גם אם נמות ברעב ואומרו לאמר אפשר יאמר תדע מה טעם ויאמר אליו יהודה ולא כל אחיו הלא הוא לאמר כלומר מה שעתיד הוא לאמר אנכי אערבנו כו'. ועל כן מעתה התחיל הוא לדבר

עוד יתכן כי הנה יהודה היה נכוה בשתי אשות אומר בלבו אוי לי אם אומר שאנו בסכנת מרגלים אם לא ילך שאם כן לא יקבל ערבותי כי יאמר כי אם אני בסכנת מות איך אבטיח את בנימין וערביך ערבא צריך ואם על הראשונים הוא מצטער איך יבא להוסיף את בנימין להכניסו גם הוא בסכנה ואוי לי אם לא אומר אלא שרוצה לראות את אחינו בשצף קצף עלינו כי אם כה אומר מאן ימאן אבינו לתתו לנו על כן מה עשה הסתיר דבר הסכנה והיקל הסבה ואמר כי לא היה רק כי אמר לא תראו פני בלתי אחיכם כאלו אין דבר רק עשות חפצו הפליג בהתראות למען יהי' בטוח הסכנה בנער משולח ושיש אימות מות אם מאן הוא לשלח כי על כן הפליג להתרותו. וז"א העד העיד כלו' התראות כפולות התרה כי זה יורה עוצם התפעלות בעבור רצונו ונסתכן ורוב בטחון אם ילך הנער כי לא אמר מרגלים אתם ואתכם בחרב אהרוג אם לא יבא כי אם לא תראו פני כי לא שם עונשם כי אם הסתר פנים מהם ובכללו העדר מכירת אוכל:

וזהו ענין אומרו לאמר זה פעמים באומרו ויאמר אליו יהודה לאמר העד העיד וכו' לאמר והוא לומר מה שויאמר אליו וכו' ולא אמר טעם עלילת המרגלים הוא לאמר למה שעתיד לאמר אנכי אערבנו על כן אמר העיד וכו' ולא מסכנת מרגלים פן לא יבטח בערבות כי גם הוא בסכנה ואיך יהיה ערב על זולתו וכן מה שאמר העד העיד שהזכיר התראה כפולה הוא לאמר לא תראו וכו' כלומר למה שהוא עתיד לאמר טעם קל ומשולל סכנה רק העדר ראות פנים בלבד והיה מקום לאביו למאן באומרו כי אין פחד על כן הפליג בהתראות ויכפלם למען הראות כאשר החזיק בדבר כי אם לא ירד אחיכם אתם תעלה חמת המלך ויעשה רעה. ויהי בשמוע יעקב את דברו כי לא חזקה עליהם אימת מות על דבר המרגלים כי אם שאמר שלא יראו פניו בלתי אחיכם אז אמר הנה עד כה שאמרתם כי להשקיט עלילת התרים את הארץ הוצרכתם להגיד דבר החרשתי כי אמרתי שבזה נצלתם ממות אך עתה שתאמרו כי אין רע כי אם שתאב לראות את אחיכם ושגם שמעון אינו בסכנה אם לא תקחו את בנימין אם כן איפה למה הרעותם לי לאמר העוד לכם אח על כן השיבו ואמרו כן הדבר כי לא היינו מטים להרג אם נמשך מהביא את בנימין כי דבר המרגלים הבל הוא כי כשגגה יצאה מלפני השליט. אך הוא כי שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו ונגד לו וכו' לומר ראה נא את אשר התנכל למען נבא להגיד כי יש לנו אח כי הלא שאול שאל האיש שתי שאלות. (א) לנו כלומר אם אחים אנחנו ומי הגדול מחבירו וסדר גדולתינו. (ב) למולדתינו צאצאינו אשר הולדנו וכל זה כדי לאמר אח"כ העוד אביכם חי ומזה לשאול עוד ולומר היש לכם אח ונגד לו מהאח על פי שלשת השאלות הראשונות כי התחיל בשאלות רחוקות לימשך קו לקו אל שאלת האח לגנוב

דעתינו שנחשוב כי כאשר בשאלות ראשונות אין דבר כי אם רצון מלך לספורי דברים כן גם השאלה הרביעית וזהו ונגד לו זאת הרביעית על פי הדברים האלה בהמשך הדברים. וזה הידוע נדע כי יאמר וכו' לומר הידוע משאלות ראשונות נדע באחרונה כי יאמר הורידו את אחיכם הנה מכלל הדברים יצא כי כל ישעו וכל חפץ אינו על סכנת מות. רק שחפץ לראות נער קטן ממנו כיוצא בנו באופן כי אין פחד. אז אמר יהודה שלחה הנער אתי כלומר מאסון הדרך אל תירא. כי שלחה הנער ובמצותיך ילך כי תשלחנו כי הולכים בדרך מצוה אינם נזוקים ומה גם מצות כיבוד אב כי רבה היא. ואם תירא שנכשל אנו אותך שלחנו אתי כי לא יעשו דבר בלעדי ולא תתעכב עוד בדברים ומועצות. כי אין צריך בשש כי אם ונקומה ונלכה כי הלא חיי ס"ו נפש תלויים מנגד. ואמר ונחיה ולא נמות. לומר ונחיה מתביעת מרגלים כי גם שעד כה הסתיר אימת מות גלה בעת דוחק הצרה. וגם לא נמות ברעב כי כלתה פרוסה ומה שאמרתי ונחיה הוא גם אנחנו שמרבה הגם את שמעון. ומה שאמרתי ולא נמות הוא גם אתה שמרבה הגם את בנימין. כי גם אם ישאר פה הוא בכלל הסכנה גם טפינו מרבה הגם את טף בנימין. וטוב ליכנס בספק נפש אחת מלבא בדם שבעים נפש בודאי והוא בכללם:

ובאומרם נקומה ונלכה ולא אמרו נקום ונלך. יתכן רמזו כי בהיות בנימין אתם יהיו עשרה ושכינה עמהם ויצליחו בהליכתם ועל כן הטילו שתי ההי"ן יתירות. והנה יעקב ראה כי הלא יטיל קנאה שמורה שאינו משלחו עם יתר אחיו כי אם עם יהודה. ועוד כי הלא גלה היות להם סכנת מות מעלילת מרגלים. כי על כן אמר ונחיה כמדובר ובכן בראות יהודה כי אביו שתק ולא שת לבו. אז אמר אנכי אערבנו וכו'. לומר אם רע בעיניך על אומרי שלחה הנער אתי שמורה כי לא תבטח באחי לשלחו אתם באחריותם. הנני שב ואומר כי איני רק ערב עליהם והם המופקדים מאתך וגם עליהם אחריות כי אנכי אערבנו. והוא מאמר יעקב אח"כ ואת בנימין קחו. ועל השנית מצרת אדוני הארץ מידי תבקשני שאלתם עמי בכוחי הגדול בידי כ"ש שלא אצטרך להלחם. כי אם והביאותיו אליך ושתהיה ההבאה באופן יעמוד חי לפניך. והוא אומרו והצגתיו לפניך והוא כי ידע שבהוליך אותו ינוח ישקוט האיש מכל תביעותיו. כאומרו ויאמנו דבריכם שנזכר לעיל. וכשמוע אביהם את דבריו כי הכין יהודה את עצמו למלחמה כאמור. זכר את אשר קרה לו עם עשו. שהכין עצמו למלחמה ולתפלה ולדורון וע"י כן הצליח. על כן אמר אם כן איפה עתה שהכנת עצמך למלחמה. הכינו עצמכם גם עתה לדורון. קחו מזמרת כו' והורידו כו' אך התפלה אני אעשנה. והיא ואל שדי יתן לכם כו' אשר בשמותיו ית' אלו הבטחני ית' הבטחות יתן לכם רחמים לפני האיש.

או יאמר כי שם שדי המורה שידוד ודין יתן לכם רחמים כי יתהפך לכם לרחמים לפני האיש. עם היותו בעל בחירה:

והנה במדרש (בראשית רבה פרשה כ"א) אמר רבי לוי בשם רבי תנחום בר חנילאי תאמר אותה החרדה שהחרדתי את אבא ויאמר מי איפה הוא שנזדעזעה עלי כאן. ולפי דעתם אפשר אמר הנה עד כה חשבתי היתה אימת מות עליכם מעלילת מרגלים. או מהכסף המושב. ואמרתם אותי שכלתם. כי מידם היתה מה שיוסף איננו ושמעון איננו. ודמם נדרש. וגם את בנימין תקחו ועל שלשתם תסתכנו כולכם ועלי היו כלנה. אך בראותי גודל בטחון יהודה באומרו הביאותיו והצגתיו אמר א"כ אין סכנת מות עליכם רק חרדה אלי לפנים. כנגד מה שהחרדתי את אבא שיאמר מי איפה. ולכן כאשר עשיתי מצות אבא. והבאתי מטעמים ונתברכתי. גם אתם הוליכו מטעמים כמצות אביכם וזהו זאת עשו קחו במצותי קחו וכו'. וע"י כן ואל שדי יתן וכו' כאשר כשהחרדתיו ברכני בשני שמות אלו וישלחני באומרו ואל שדי יברך אותך וכו':

עוד יתכן באומר א"כ איפה והוא כמאמרם ז"ל (שם כ"ח) בפסוק חיה רעה אכלתהו. כי לא חשד רק את יהודה שהוא אריה שהרגו ולהיותו בעל בחירה יכול לו ועל כן היה ירא יקרם אסון. כי קול דמי אחיהם צועקים עליהם מן האדמה על ההורג ועל הבלתי מוחים. אך עתה שראה כי מלבד ששם נפשו על בנימין גם כן אמר וחטאתי לאבי וכו' אמר בלבו אלו היה דם יוסף עליו כבר חטא לאביו. ואיך יפלא בעיניו היותו חוטא לאביו. והוא לא היה חושד את זולתו. על כן אמר אם כן כדבריך איפה הוא כלומר אשר חשבתי שלא היה איפה כי מת. עתה יראה כי איפה הוא בעולם הזה. כי אם בעל בחירה לא פגע בו ודאי שבעלי חיים לא יכלו לו כי צדיק היה ולכן שאין עליכם דם נפש. אל תיראו והורידו לאיש מנחה. ובזה יספיק כי אל שדי יתן לכם רחמים וכו'. אך לא תורידו הרבה רק מעט מכל דבר מעט צרי. ומעט דבש. בל יראה כי אשמים אתם בעיניכם. ובזה אמר ושלח לכם את אחיכם אחר. אחיכם הוא שמעון. אחר הוא יוסף כמאמרם ז"ל (שם ל"א) ואת בנימין כי בטח לבו. כי יוסף חי. ומזה ימשך כי גם על דבר הכסף אין פחד התפס כגנבים. על כן וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב עצמו תשיבו בידכם ואל תיראו שיהיה הכסף עצמו עליכם למזכיר עון ליתפס כי אין עליכם דם נפש שיאונה לכם עליו משפט מות כי אם איזה עון שוגג הוא שחטאתם ממקום אחר תחת ההנאה החומרית ההיא כבר באה עליכם החרדה הזאת והלכה לה. וזהו אולי משגה הוא אשר בכם ולא עון מזיד ועל כן נבטח בה' מן השמים תרוחמו:

או יאמר וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף וכו' תשיבו בידכם וכו'. כי הנה דרך ההולכים לקנות תבואה בעתות היוקר ברבות הקונים שכל א' מוליך צרור כספו בשקו. והמשביר הבר נותן בכל שק כשיעור המעות שמוצא בתוכו. ומתוך כך יקרה לפעמים לפי רוב הקונים. ישכחו מהביט אל תוכו. ועודנו הצרור בשק ימלאוהו בר ולחם. על כן אמר יעקב הזהרו שכסף משנה תקחו בידכם ממש. מזומן לתתו. ולא לתוך השק. וכן הכסף המושב תשיבו בידכם גם הוא. ולא בתוך השק. אולי משגה שנעשה הוא זה. כי שמתם כספיכם בשקים עודם ריקים ויתנו האוכל אל תוכם. וע"י כן נמצא הכסף תוך האוכל. ולא היה מושב בידים. ואת אחיכם קחו כלומר כולכם בערבות יהודה כמאמרו השני ולא כבראשון באומרו שלחה הנער אתי כמדובר למעלה. ואל שדי יתן לכם רחמים וכו' לומר הנה אני לא אדע אם פרידת בנימין יקרב מיתתי. טרם יבא וארענו. על כן מה שאבקש הוא שאל שדי יתן לכם רחמים ושלח לכם את אחיכם גם שלא ישלחו אלי. כי ואני כאשר שכלתי עד כה מיוסף ושמעון. שכלתי מבנימין מעתה עד יום מותי. אם אמותה טרם יביאוהו לפני. והוא מאמר יהודה באומרו אל יוסף לא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת. אביו מצרתו כפירש"י וע"ד רז"ל (שם) שאומרו אחר הוא יוסף באופן שהוא שיהיו בחיים שניהם יאמר. ובכלל התפלה הוא. כי ואני יהי רצון שכאשר שכלתי מהמשולחים לכם שהם בחיים. כן יהיה מה שאני חושב לשכול מבנימין בשלחי אותו כי יעמוד חי:

פסקה טו

ויקחו וכו'. אמר כי עשו מצות אביהם. כי ויקחו את המנחה ומשנה הכסף כדי שבזכות זה תתקיים התפלה שהיא שאל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. על כן הלכו ויעמדו לפני יוסף שהוא האיש. ולא לפני אשר על ביתו תחלה כמנהג. כדי שתחול התפלה שיתן להם רחמים לפני האיש:

פסקה טז

וירא וכו'. חש פן ימנעו מלאכול להיותם מלומדים בשחיטה ומליחה. כי הכל היו מקוימים כנודע. ע"כ צוה יוסף שלא יטבחו ויכינו הבישול. עד בואם הביתה ויראו כי הכל בכשרות. וזהו הבא את האנשים. ואז וטבח טבח שיהי' טבח היא שחיטה. וגם והכן שהוא מליחה ובשול. שיראו כי הכל בכשרות. וזהו ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף. משא"כ בית פרעה וכיוצא כי לא היה נעשה בכשרות רק ביתה יוסף:

פסקה יז

ויראו האנשים וכו'. ראוי להבין מה זו היראה. (א) האם היום היחלו להיות בית יוסף. (ב) האם יחפוץ להתגולל עליהם מי יעכב בידו. גם שלא יבאו בית יוסף. (ג) מה הוא

הכפל להתגולל ולהתנפל. (ד) שאחר בכייתם על עצמם. בוכים על חמוריהם. (ה) אומרו בתחלה כאלו הלכו שתי פעמים. ויערער על הראשונה:

אמנם הנה בראותם כי לא דבר בם במקום קביעותו ששם משביר לכל עם הארץ ולא בית פרעה כ"א בית יוסף. אמרו אין זה כי אם לעשות משפט מעוקל. במקום שאין אנשים כאשר במקום הוועד. כי שם גדולים וטובים שיבוש מהם. והוא כ"א היה שם היו אומרים היתכן שהיו גוזלים ומשימים באמתחותם שיחפשו ויתפשו. ועוד האם בפעם הראשונה שבאו לשבור אוכל חמדו לגזול. שעוד לא ימכרו להם וימותו ברעב. אך בביתו אין מכלים. על הטענה הראשונה אמר על דבר הכסף השב באמתחותינו. ועל השנית אמר אנו מובאים במקום שאין דובר אליו דבר וגם כיון בהבאתו אותנו פה. והיא להתגולל עלינו לגלגל מזו אל הראשונה. לומר כי כאשר עשינו זאת. כן צדק בתביעת מרגלים. כי העושה זה עשה האחרת. מה שלא היה יכול לעשות בבית הועד. כי שם יעידון יגידון. כי נדרש אם יביאו את הקטן יאמנו דבריהם ולא יחקור עוד. וזהו להתגולל עלינו. וש"ת איך יביא ראיה מזו אל הראשונה. כיון שזו הוא עשה. כי שם כספנו באמתחותינו. לז"א ולהתנפל עלינו. כי עתה אשר עשה בכסף. יפיל עצמו עלינו בבית בכח גדול לומר כי אנו עשינו. ועוד סיבה אחרת שעליה התחכם להביאנו תוך ביתו הלא הוא ולקחת אותנו וכו'. והוא כי אם בבית מועדו במקום גדולי המלכות אשר לפניו. גם שנתחייבו לא יספיק לקחת גם חמורינו מפני האמת לאות. אך בביתו יעשה כרצונו לקחת גם חמורינו. ולא נוכל לשלחם באוכל להשיב נפש אבינו וכל ביתו. וימיתו ברעב יחד כלם. בזה נוחם יסתר: יח ויגשו וכו' ויאמרו וכו'. (א) ראוי לשום לב למה דברו פתח הבית. (ב) או' ל' בי. כי אינו ל' בקשה. וגם לא בקשו דבר רק מתנצלים לפניו. (ג) מהו כפל ירד ירדנו. כי הנה זה אפשר כיוונו רז"ל (שם פ' צ"ב) באומרם ירידה היא לנו שהוצרכנו לשבור אוכל. נמצאו כי הירידה ראשונה היא מעלה והשנית ירדה מצרימה. (ד) אומרו בתחלה שהוא מיותר וגם ידוע שהוא לשבור אוכל ולא היל"ל אלא ויהי כי שבנו בדרך במלון וכו'. (ה) כי טוב היה להם לשתוק כי אין תובע דבר. (ו) כי מיד באומרו והנה כסף איש בפי אמתחתו היל"ל לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו. (ז) מאן מוכח שכן הוא כי לא ידענו מי שם כספם וכו'. (ח) באומרו שלום לכם למה חזר ואמר אל תיראו. (ט) אומרו נתן לכם מטמון וכו' איך ישית לב לומר מה שהוא פליאה ויראה כפטומי מילי שישימוהו תוך האמתחות:

אמנם הנה המה הובאו בית יוסף ויגשו בלבד אל פתח הבית לראות אם יקבל התנצלות כי הם חשדו כי זה עשה בערמה. ואם לא יקבל טוב לדבר בפתח שהוא קרוב לצאת

וידונו בית הועד שהאנשים שם. ויאמרו כאיש א' בלשון יחיד בי אדוני לא דרך חניפות רק בי ובלבי אתה אדוני של כלנו אחד. עם היותך עבד לשר והתחילו ויאמרו ירוד ירדנו וכו'. לומר הלא מי שיגנוב מהשר לא יהיה בפעם הא' רק אחר פעמים שלש שהתנהג בחסידות כי לא יורגש. אך לא בתחלה:

עוד טענה ב' כי לא יעשה כן מי שהולך לשבור בר בימי רעבון. כי עוד לא יתנו לו אוכל וימות ברעב. וב' טענות אלו ירוד ירדנו לומר דרך תימה האם ירוד ירדנו ב' פעמים לא כן היה רק בתחלה בפעם הא' והיתכן שבתחלה גנבנו. ועוד כי היה לשבור אוכל. שעוד לא יותן לנו אוכל להשיב נפש ולא החזרנו מיד. כי לא ראינו עד בדרך במלון. ואין לומר אולי היה כסף איש בשולי אמתחתו. ושכחתם ושמתם הבר עליו. כי הלא מצאנו בפי האמתחת ואין לומר שגנבנו והחזרנו. כי הלא ונשב אותו בידנו וגם אין לומר שלנסות אם תרגישו השבנו. שא"כ היה לנו להטמין עד ראות דבריכם אך זה וזה מוכן בידינו לתת. אך הושם בידים ואין הספק אלא שאנו לא ידענו מי שם כספנו אלא אתה:

פסקה כב

ויאמר שלום וכו'. אמר הנה אתם יראים על עצמיכם ולא על חמוריכם וחפצים לתת כסף ראשונה. והנה על עצמכם שלום לכם ועל חמוריכם אל תיראו והכסף המושב לא נקבל כי הנה אלהיכם ואלהי אביכם וכו' לומר אל תתמהו על פלא כפול תת הוא ית' מטמון ושומו ג"כ תוך האמתחות כי הלא גם לכם זכות כפול כי הוא ית' אלהיכם וגם אלהי אביכם מהיותו אלהיכם נתן לכם מטמון. ומהיותו אלהי אביכם נתנו באמתחותוכם ואם תפחדו פן אדוני יתבענו מכם אין פחד כי הנני מודה כי כספיכם בא אלי ומידי יבקשנו:

או יאמר הלא מצאתם איש צרור כספו בשקו. וא"א שגנבתם כל איש כסף עצמו בצרור שלו אם לא שהנחתי כסף כל איש בצרור שלו שאלו הייתי מתיר הכסף ונותנו בכלל יתר המעות. איך יתכן בירר כל אחד מכם כספו בין מעותי וצררו בצרור שלו. והנני מעיד כי כספיכם בלתי צרור בא אלי באופן בלתי החשדה.

או יאמר לא ימנע או נתתם לי כספיכם או לא נתתם ונשאר בידכם אם נתתם אלהיכם וכו' נתן לכה מטמון ואם לא נתתם כספיכם בא אלי מעצמי מן השמים. וז"א בא ולא אמר נתתם לי באופן שלא יבצר מהיות נס או אצלי או אצליכם:

או יאמר ראו עתה כי ה' נתן לכם מטמון כי הנה כבר כספיכם בא אלי ובכן מטמון משלו נתן לכם ה' ושמא תאמרו אולי לב אדוני לא כן היא עמכם ואני הוא המדבר על לבבכם מעצמי על כן ויוצא עליהם את שמעון שיספר להם טוב לב אדוניו כמשז"ל (ב"ר צ"א) ויאסור אותו לעיניהם לעיניהם בלבד רק הוציאו מיד וכן או' כי בהיות יוסף בבור. היה

שמעון זורק עליו אבנים ויוסף היה עתה זורק לו פטומות. וגם היות שמעון בלתי אסור בבית הסוהר הורה באומרו ויוצא אותו עליהם שלא היתה ההוצאה מהסוהר שתהיה יציאתו אל כל העולם רק אליהם כי מהם בלבד היה נסתר:

פסקה כג

ויבא האיש וכו'. כנגד מה שיראו פן יקחם לעבדים. ויתן האיש בעצמו מים וירחצו רגליהם. שאדרבה יעבדום לרחוץ רגליהם וכנגד אומרם ואת חמורינו אמר ויתן מספא לחמוריהם מתנת חנם. וזהו אומרו ויתן מספא לחמוריהם ע"י עצמו. ואמר ויכינו את המנחה ולא הוליכוהו אליו מיד במקומו עד בואו הביתה הוא כי שמעו וכו'. והוא כ"א היו נותנים אותה תחלה היו עושים עצמם אשמים ונותנים שוחד. כי הלא שאר הבאים לשבור אוכל אין מביאים מנחה על כן הכינו במקום ששמעו כי שם יאכלו אתו לחם כמחזיקים טובה על מה שמאכילם:

פסקה כז

וישאל להם כו'. אחר אומרו השלום אביכם. בכלל הוא שעודנו חי וכן בתשובתם שלום לעבדך לאבינו. ומה צורך לומר עודנו חי. אך באומרו ותחי רוח יעקב ארז"ל (שם צ"ד) כי חיותו האמתי הוא רוח קדשו שהיה בו תמיד. וע"י עצבותו על יוסף נסתלקה ממנו. וע"י כן לא ידע מענין יוסף ועל זה יהיה מה ששאל יוסף ואמר השלום אביכם. ובמה אדע השלום לו ביודעי העודנו חי האם היותו בו הוא רוח קדשו. ובלבו היה שמצרתו והעדר שלומו נמנעה רוח קדשו ממנו. והמה הסתירו ויאמרו שלום וכו' עודנו חי. שאם לא יאמרו שעוד רוח קדשו בו אולי יאמר שעל שהוצרו את אחיהם שאמרו עליו והאחד איננו נהיה הדבר:

פסקה כח

וישא עיניו וכו'. אומר בן אחיו בן אמו מיותר. ולכן אומרו הזה אחיכם. ודאי כי זה הוא וגם למה נתייחדה לו ברכת אלהים יחנך וידוע מאמרם ז"ל (ב"ר פ' צ"ב):

אמנם זכר מאמר המלאך אליו נסעו מזה כי נסעו ממנין ז"ה ולא חשבו אחוה עם בני רחל. והנה ראה יוסף כי היו מרחמים על בנימין בגדר אחים כאשר סיפר יהודה. ממה שהתעצמו בשבילו ואמר אליו לא יוכל הנער לעזוב את אביו. וכן מאשר קראוהו קטן עם היותו בן ארבעים שנה שהיא הוראת רוב חיבה. והיה יוסף כמתמיה איך חשבוהו לאח אחר היותו מרחל והראותם בחינת חיבה עמו. וז"א וירא את בנימין אחיו כלומר שהיה אחיו לו לבדו להיותו בן אמו רחל ולא אחיהם. כי נסעו ממנין ז"ה והוציאו את בני רחל. ואמר הזה אחיכם הקטון לומר הזה חשבתם למנין ז"ה שנסעתם ממנו חשבו אחיכם עם שהוא בן אשה אחרת התחשבוהו לאח לכם וגם זה הוא גדול בן ארבעים שנה ואמרתם

שהוא קטן. שתורו בזה חיבה יתרה אז אמר אלהים יחנך. שיתן חנך בעיניהם תמיד כי עד כה מן התימה הוא:

או אם עד כה שם הרחמים נתן חנך בעיניהם יהי רצון שגם אלהים הוא מדת הדין יחנך כדי שלא יהיה הפסק בהסכם מדת הדין:

פסקה ל

ויאמר וכו'. אומר ויבקש לבכות כמו זר נחשב כי הלא הבכי מאליו בא בלי יבוקש. אך בראותו את אחיו נכמרו רחמיו על כל השנים שנצטער על צרתו. והיה בקרבו כאש בוער' עצורה לו ובקש לכבות האש ויבא החדרה ובכה ורחץ פניו להעבירו. ולא נכבה אשו משום חציו והוצרך להתאפק וז"א וירחץ כו' ויתאפק כו':

פסקה לא

וישימו לו וכו'. עורכי השלחן לא השוו את אדוניהם עם זולתו וישימו לו לבדו ולהם לבדם. אך הוא לא רצה רק וישבו לפניו והושיבום הבכור כבכורתו וכו' הוא כי היו ארבעה בכורות ולא השוה הבכורות יחד רק כל בכור כבכורתו כי לא יושוה דן וגד לראובן רק כל בכור לפי גדרו וכן הצעיר כצעירתו כל פרטי לפי ערך צעירתו ועל השגיחו בכל הפרטים האלה ויתמהו וכו':

פסקה לג

וישא וכו'. יש אומרו שחמש של בנימין היו כי כל אחד מבניו ואשת יוסף נתנו מנה אחת והשלים הוא ואפשר לומר כי ראה יוסף את אחיו בפניו והכיר כי לא טעם טעם חטא כנודע (שבת דף נ"ה) כי הוא מד' שמתו בעטיו של נחש והראה מהם יתרונו בפניהם כי המה חטאו ועל כן היה יתר עליהם חמש ידות כי מלבד מנה אחת שניתנה לו על גופו ככל א' מהם עוד לו חמש ידות כנגד ה' שמות שיש לנפשו על חמש בחינותיה יחי"דה חי"ה נפ"ש רו"ח נשמ"ה שלא פגם באחת מהנה: או יהיה כי יתרון בנימין על השבטים הוא ששכינה שורה בחלקו שהוא אכסניא לה וידוע שהיא נקראת ה"א על כן היה יתרונו עליהם ה' ידות:

פרק מד

פסקה א

ויצו וכו'. והנה רצה יוסף לנסות את אחיו אם שבו מדרכם ובצרת בנימין להם צר בענין הגביע שנמצא באמתחתו. ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא וכו' לאמר לא' ממשרתי הבית למלא את אמתחות וכו' וז"א לאמר. אך שימת הגביע לא היה רק על ידו למען יהיה בסוד וזהו וישם כסף וכו' ואת גביעי וכו' תשים וכו' ויעש כדבר יוסף וחזר ואמר אשר דבר יהיה על מה שבפסוק שאחריו והוא הבקר אור כו'. והוא בשום לב אל

אומרו וחמוריהם. היתכן שיניחום שם. ועוד יש תימא עליהם כי עדיין לא הטהרו מצער והכסף אשר מצאו בפי אמתחותיהם ולמה לא בדקו האמתחות טרם יצאו משם. אר הנה התחכם. כי אחר ששתו וישכרו עמו באהבה שם לא עלה על רוחם עליה' יערימו סוד. ונוסף גם השכרות שדעתם בלתי מיושב. להסתכל בעת המילוי. אז ויצו לאשר על ביתו וכו' מלא וכו' ואת גביעי וכו'. והמה וחמוריהם ואמתחותיהם היו אתם בית יוסף. והיתה העצה שלא מסרו נשואותיה' שיטענו הם על חמוריהם. פן אגב הטענה יכניסו יד בפי אמתחותיהם וימצאו הגביע. כי אם טענו את בעירם. ואחר היות נשואותיהם עמוסות. באור הבקר שלחום. באופן שהיו כאחד הולכים המה וחמוריהם מבלי הצטרך הם להוציא את חמוריהם לטעון אותם. רק מוכנים יחד שלחום באופן שלא ניתן למו פנאי ודרך לחפש. ואם נפרש אומר שלחו כמו (בראשית י״ח:ט״ז) הולך עמם לשלחם שתרגמו לאלויותהון. וכמו שפירשו ז"ל בתנחומא ויהי בשלח פרעה לשון לויה. יצדק יותר כי שלח עמהם מלוים אותם. וז"א שלחו שהלכו בני לויה אתם כי עודם מלוים אותם. בושו לחפש בפניהם. שירפה שחושדים אותם שכרו שוחה ללכדם. אמנם לא יבצר. שאפשר שבהתרחק מהעיר במקום שאין אנשים. על הארץ יריקו אמתחותיהם. ויחפשו עולות: ע"כ מדאגה מזה. צוה יוסף שבצאתם מהעיר טרם ירחקו לעשות כן ירדוף מהר אחריהם:

פסקה ג

הם יצאו וכו'. אמר למה שלמתם רעה לגנוב הגביע. תחת טובה הסעודה והמנות. ואין זה ככסף המושב שלא הורגש. כי אך זה אשר ישתה אדוני בו. ומיד ירגיש חסרונו. ואם עשיתם למען תנחשו בו. הלא יסכון לכם. כי דוקא הוא נחש ינחש בו אך לא אתם. והנה במעשה זה הרעותם אשר עשיתם. והוא הלא היה נראה חסידות אשר עשית' בהחזרת כסף ועתה נתגלה כי נהפוך הוא כי רעה היתה בלבבכם. למען נבטח בכם. ולא נפקח עין להביט אם תגנבו דבר חשוב יותר. והשבותם מועט לגנוב הגביע. וזהו הרעותם וכו'. כי בזה הוראתם היות רע אשר עשיתם בחזרת הכסף:

פסקה ז

ויאמרו למה ידבר וכו'. חלילה לעבדך אשר בביתך לעשות כדבר הזה עם היותם עבדים שחזקתן לגנוב. וגם להם אנו אומרים שחלילה להם לגנוב מהמטיבים להם. וכ"ש אנחנו. כי מה שרצית ללמוד מזה אל החזרת הכסף המושב נהפוך הוא מק"ו. (א) הן כסף אשר מצאנו שהיתה מציאה לפי דבריך. כי ה' נתן לנו מטמון באמתחותינו. ועוד. (ב) שהיתה בפי אמתחותינו שלא היתה סברא שגנוב היה אתנו. כי מי פתי יגנוב וישים בפי אמתחתו שירדפו אחריו וימצא כגנב במחתרת. (ג) כי מבלי תתבע דבר השיבונו אליך.

(ד) היות מארץ כנען. כי אחר היותנו שמה לא היה פחד יבאו לחפש וימצא. ואיך נגנוב בידים. וגם מבית אדוני שהיטיב עמנו. וגם ששוב לא ישברנו אוכל. וא"כ כי עשינו מפני סגולת הניחוש שהיה בו הלא אצלנו אינו רק כחתיכת כסף או זהב. כי ידוע שלא ננחש בו באופן כי מה שרצית ללמוד מזה אל השבח הכסף. אדרבה משם ראיה לזה מק"ו. ולבל יאמר להם מי יאמר שגם אותו הכסף לא היה גנוב אתכם והחזרתם מתוך הפחד. על כן הקדימו ואמרו למה ידבר אדוני כדברים האלה. לומר הנה על זולתך לא נתמה יחשדנו בזה. אך עתה שאמרת כספיכם בא אלי לא תוכל לדבר כדברים האלה. כי ידעת כי לא גנבוהו ומה גם שהיה עם לבבם שהוא השיב הכסף ועכ"ז אשר ימצא אתו וכו': ויאמר גם עתה. במה שאגזור אני אם שאקל בדבר כדבריכם כן הוא. כי אתן הפרש ביו הנמצא אתו לנלוים אליו. או יאמר כי הנה דרך נמוסי מלכים רבים שאין דנים משפט מות על גזלה ראשונה כ"א עונש אחר עד ישנה או ישלש בגניבה. וע"ד זה יתכן היה בלב בעלי הויכוח הלז. כי על פעם א' יהיה עבד ועל הב' ומה גם מבית מלך יומת עליה:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי אחר אומרם הק"ו. הפך מאמר האיש שרוצה ללמד ממעשה זה אל הכסף המושב. שגם אז עשו רעה גנבו והתנכלו להשיב כדי לגנוב מה שגדול הימנו. על כן אמרו מי שימצא בידו ומת. כי ב' רעות עשה כבר. ואנחנו שלפחות זאת ודאי לא עשינו. והא' בספק נהיה לאדוני לעבדים ודעתם כי על ספק גניבה א' ראו עבדות. ועל אשר נמצא בו פעם ב' ימות כי יוכיח סופו על. תחלתו. והיא כי לא עלה רוחם ימצא באמתחת בנימין שלא היה בענין הכסף כי אם הלכו אחר הרוב ולא זאת היא הא'. והנה האיש הזה ידע באמת כי באמתחת בנימין היתה כי בידו שם אותה באמתחת הקטן. ע"כ אמר הלא אמרתם כי מהכסף ראיה לזו שלא פשעתם מק"ו. ואם ימצא שפשעתם מי שימצא בידו ומת כי יוכיח סופו על מעשה הכסף. וב' רעות עשה ועליהן ימות והשאר מעשה א' בלבד. גזרתם שלא ימותו כ"א יחיו. והנה גם עתה במה שאימר כדבריכם כן הוא. כפי מדת דינכם שבאחד יהיה עבד ולא ימות עד הב' וגם דבריכם כי מק"ו אמת שמי שלא חטא בכסף גם לא חטא בזה כלומר כי יודע אני מי שעשה זאת א' היה לו כי בכסף לא נמצא בנימין. והוא כי ידע בנימין היה שימצא אתו כי הוא שם הגביע באמתחתו על כן יהיה לי עבד ואתם שלא עשיתם אפי' א' כעדותי באומרי כספיכם בא אלי תהיו נקיים והוא כדבריהם ממש. והורה בפי' כי את בנימין השותק היה חושד באומרו ואתם תהיו נקיים.

פסקה יב

ויחפש בגדול כו' התנכל האיש ההוא בדבר א' והוא כי הלא ככל אחד מהאמתחות היה כסף שברו של כל איש מהם והלא קשה איך סכרו פיהם ולא אמרו היתכן שלא נזהרתם בכסף שברנו גם בפעם הזאת. וא"כ מי ששם גם עתה כספינו באמחותינו שם הגביע גם הוא ואם ה' נתן לנו מטמון עתה האמתחת ג"כ הציל ה' מאדונך הגביע שלו ונתנו לנו ובזה היתה התחבולה מתגלית ומה היה למו שלא עשו כן. אך זאת היתה חכמת האיש שלא הניחם רק להוריד ולפתוח איש אמתחתו. לא לחפש פן ימצאו הכסף כי אם ויחפש הוא בידו והמה לא ידעו והוא גלה הגביע בלבד ומיד נבעתו ולא שתו לב לחפשו רק ויעמוס איש וכו' ויבאו העירה:

פסקה טו

ויאמר להם וכו' עד סוף הפרשה. יתבאר בריש פרשה הבאה בעזר' האל:

פסקה יח

ויגש אליו וכו'. ראוי לשום לב. (א) מה הגשה זו לפי הפשט. (ב) אומר בי אדוני. שאם לשון בקשה הוא. הי"ל נא אדוני. והנה ארז"ל (ב"ר פ' צ"ג) אם למלחמה אני טוב ממנו ואם למפצע אעין או לשרת בבית אנה טב מניה. הנה כוונו לפרש בו כפשוטו לומר מה שדרך האדון לחשוק בעבד גבור וזריז. הוא לאחת משלשה דברים או למלחמה או לשים עליו טורח עבודת משא ולחטוב עצים או לשרת על השלחן ואם באלה חפצת לא צדקת כי בי אדוני בי תחול אדנותך באלו ולא בזה בכל הבחינות כי אני הגון לכל אחד מאלה יותר ממנו. (ג) אומרו ידבר נא כו' היתכן רצה ללחש באזנו. (ד) אומרו ואל יחר אפך כי הלא במה יחר אפו והוא מכבדו ומשוהו למלך ולמה שכתבו ז"ל (שם) מלמ' שדבר אתו קשות אין נזכר בכתו'. וגם באומרו כמוך כפרעה במה הוא כמוהו. (ה) בכללות הענין מה זאת ליהודה כי מתחלה אמר הננו עבדים כו' ברצון נפשו וכשהקל מעליהם ואמר אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד אז כעס ויגש אליו וכו' ומה גם למשז"ל שם הגשה למלחמה והנה לזה נדקדק אומרו הננו עבדים וכו' שהיל"ל בנימין וגם אנחנו כי הוא החייב בעצם וגם מה ענין ב' הגם מה בא לרבות. (ו) למה כל טענותיו אלה אדוני שאל וכו' לא אמרם מאז אמר מה נאמר לאדוני טרם יודה להיות כלם עבדים:

וע"פ דרכנו נשית לב אל כפל מאמרם. מה נאמר מה נדבר מה נצטדק. אך הנה יוסף אמר אליהם מה המעשה הזה אשר עשיתם לומר הנה ידעתי כי לא על שווי כסף הגביע לגנוב היתה הכוונה כי הלא השבתם כסף הנמצא באמתחותיכם אך אין ספק כי על סגולת הניחוש שבו חמדתם אותו. ומה המעשה הזה בלי דעת כי הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני בחכמה אך לא אתם ולריק יגעתם. או יאמר הנה מאימתכם פן אנחש

מהכסף שלקחתם על ידי הגביע השיבותם אותו. ועתה חשבתם כי בקחתם הגביע לא אנחש מי גנבו ולא כל שאר מעשיכם. אך לא מחכמה עשיתם כי הלא ידעתם כי נחש ינחש גם מבלי גביע איש אשר כמוני. והשיב יהודה מה נאמר וכו' לומר אלו חטאנו לך היינו באים באחד משלשה דרכים או דרך פיוס או בכעס עלילותיך המפורסמות פעם מרגלים אתם פעם בשום כסף איש בפי אמתחתו כי כל השומעים ידינוך לחובה או דרך סדור טענות להצדיק עצמינו אך עתה מה נאמר לאדוני בלשון אמירה של חיבה ופיוס וז"א אדוני בחלוקת הפיוס כעבד לפני אדוניו. או בדרך השני בלשון קושי מה נדבר כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. או בדרך הג' מה נצטדק כי הלא כל זה לא יסכין לנו כי הלא לא חטאנו לך ואין צרותינו רק כי האלהים מצא את עון עבדיך ממקום אחר ואין התיקון רק נשוב עד המכה ולא אל שליח ההשגחה כמוך והיה בלבו על מכרם בכסף צדיק. וע"כ הצדיק את הדין ואמר הננו עבדים לא בלבד אנחנו שמכרנהו. אלא גם אנחנו לרבוי את ראובן שלא מכרו גם אשר נמצא הגביע בידו שהוא פטור יותר מראובן שלא אמ' השליכו אותו אל הבור כראובן עם שלטוב' כוון. אך כאשר רא' תשובת יוסף אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד. אז אמר א"כ איפה לא על עון ההוא נהיה הדבר. כי אם שלהיות השלטון הזה בחיריי אין מידו מציל אז נחרץ נגדו ויגש אליו יהודה כו'. והוא כי עד כה היו מדברים על ידי מליץ בין יוסף ליהודה כי הוא ידבר באזני המליץ. והמליץ משמיע בלשון מצרי ליוסף. אמר כי עתה נגש אל יוסף קרוב אליו במקום שהיה המליץ עומד ויאמר אל תקפיד כי שמתי פני עתה. ומתחלה הייתי מודה להיות כלנו עבדים. כי הלא בי אדוני מה שאמרתי למעלה שהייתי מצדיק את הדין ואומר האלהים מצא את עון בי הוא אדוני אותו העון והוא כי הוא מכרו. כלומר ואיך אהיה אני פטור והוא עבד. וזה גלה בסוף באומרו ישב נא עבדך כו' עבד וכו': או יאמר אל תתמה אם אני לבדי אכנס בדבר, כי הלא בי הדבר תלוי והוא מה שפירש בסוף באומרו כי עבדך ערב וכו'. או יאמר בי אדוני מה שכתבנו באומר ויגש כי נגש במקום המליץ. והוא כי בעל דברים ולשון למודים. להוציא לאור משפט וכמתלהלה לירות זיקים נגדו במתק לשונו. לא יחפוץ יהיה מליץ בינותם רק פה אל פה ידבר בו להמתיק דבריו משא"כ ע"י אחר שיקרא ישנה את טעמו. וזאת ליהודה באומרו בי אדוני תדבר ולא במליץ. והנה ב' סבות יש מונעות דברי בך בלי אמצעי. (א) מפני הכבוד בל יראה שאני משוה עצמי אליך לדבר בלי אמצעי. (ב) שמא אינך יודע לשון הקדש והנה ב' אלה אינם. כי הנה בקשתי ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. ולא באזני המליץ ואל תקצוף כי אשוה עצמי אליך. כי הנה אל יחר אפך בעבדך. כי עבדך אני ולא אחשיב עצמי להשתחות אליך.

ועל הב' אולי יבצר ממך ידיעות לשון הקדש זה אי אפשר כי הלא כמוך כפרעה והוא במה שידענו מרז"ל כי חק מלכות מצרים היה. לבלתי מלוך מלך. אם לא שידע שבעים לשון וכן יוסף לא היה נעשה שליט על הארץ: אם לא שלמדוהו המלאך גבריאל ע' לשון בלילה שמחרתו יצא מהסהר. וכן כי בדבר יוסף עם פרעה. ראה כי היה חסר מפרעה לשון הקדש והשביע את יוסף שלא יגלה הדבר פן יעבירהו ממלכותו. הנה כי כאשר יחוייב ידע פרעה לשון הקדש למלוך. כן יחוייב לדעת יוסף להיות שליט על הארץ. וזה מאמר יהודה אין צורך מליץ על העדר ממך ל' הקדש כי הלא כמוך כפרעה. כי כאשר פרעה למלוך חייב ליודעו. כן אתה לשולטונתך ובודאי אתה יודע:

פסקה כ

אדוני שאל וכו'. אומרו לאמר בלתי צודק יפה. ועוד כי אין למעלה רמז אל שאלה זו ולמה לא הזכיר לו מאשר העליל לאמר מרגלים אתם ואשר שם אותם במשמר ושומו כסף איש באמתחתו לצערם ואת גביע הכסף ולא סיפורים אלו. וכן מה טיבו של סיפור הזה. אמנם כל כוונת יהודה לומר כי כל אשר פעלו עשה עמהם כל ישעו וכל חפץ לא היה כי אם שראה אותם שהיו בעלי תואר ומראה כמשז"ל (ב"ר פרשה צ"ג) על כן התאוה תאות נער קטן כתוארם לשרת על שלחנו ושם למו עלילות דברים לסבב את פני הדבר יגידו אם יש להם אח קטן כדמותן יורידוהו אליו ויתנכל לעכבו במנין הגביע. והוא כי התחיל ואמר מרגלים אתם כו'. ובשטף כעסו אמר כמתמיה היש לכם אב או אח כלומ' האם מבלי אב ילמדכם להועיל. או את יצאתם לתרבות היות מרגלים והוא עשה לדעת את שלום אביו ואחיו כי פתח להם פתח להגיד דברו הנה יהודה רצה לאמר לו כי כל אשר עשה היו עלילות כדי לבא אל כונתו. ואמר אוי לי אם אומר כי האמור למלך בליעל על כן דבר דברי' יובן מתוכן כי עלילות היו דבריו. והוא באומר אדוני שאל כו' לומר כל ישעך וכל חפץ היה מה שהיית אומר כלאחר יד ולא מה שעשי' עיקר. והוא כי אמרך היש לכם אב שהיית מראה שלא היית כשאול לדעת רק כמתמיה לא כן היה האמת כי אם כונתך היתה שאלה לאמר היש לכם אח כדי שנאמר הן או לאו ולא תמיה בלבד והראיה כי הלא היה ראוי תהיה השאלה בהפך האם אין לכם אב או אח כלומר ליסרכם אך היה בל' חיוב היש לכם וכו'. הרי כי לא היחה ה"א התימה בתנועתך רק ה"א השאלה לאמר שהוא לשנאמר לך. או יכוין לאמר כי לבל יורגש שאחינו היית מבקש הוספת והקדמת את האב לבל יורגש כי כוונתך אל האח בלבד. וז"א לאמר היש לכם אב והראיה כי פתחת בשנים ואחר כך לא הזכרת רק את הבן ותאמר הורידוהו וכו' אך אין זה כי אם ששאלת האח לפניך מכורעת. ולהסתיר דבר פתחת באב. ונבין הדבר ונשים

לפניך שש טענות לבל יבא. (א) יש לנו אב זקן לזקנותו אין להוציא מלפניו מלשמשו. (ב) וילד זקונים ויצר לאב הרבה הסירו מלפניו. (ג) כי הוא קטן (ד) כי ואחיו מת וקרוב הדבר יקרה לזה אסון בדרך אחר שהתחילה מדת הדין באחיו. (ה) ויותר הוא לבדו לאמו שאסונו מרובה יותר. (ו) שאביו אהבו ואיך נפרידהו ממנו. ואלו שאלתך היש לכם אב או אח היתה כי היית חס על שניהם אם כן כאשר אמרנו שאין להפרידם למה עזבת את האב ותפשת את הבן ולא חסת על פרידתם ולא אמרת הורידו את שניהם ואשימה עיני עליהם או לכלכלם במקומם כ"א הורידו את הבן אלי ולמה לא הזכרת עוד את האב אך אין זה כי אם שמתחלה על הבן נתת עיניך. ולהסתיר הדבר הזכרת אה האב ועוד כי גם על הבן לא חסת כי אמרנו שאחיו מת ויותר וכו' ואנו יראים פן ימות בדרך ובאומר הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו איך מתוקן מיתתו בדרך במה שתשים עינך עליו אחרי בואו אך לא על הנער חסת כי אם לעשות רצונך תפצת ומה לך אם ימות בדרך. ואחר שלא שמת לבך אל אסון הנער שבנו ונאמר לא יוכל הנער לעזוב את אביו וכו'. ואם היה לבך טוב על שניהם כשאלתך היש לכם אב או אח למה לא אמרת לא אחפוץ במות האב ולא יעזב מבנו כי אם יחד יבואו שניהם ואשימה עיני עליהם אך אמרת אם לא ירד אחיכם הקטן וכו'. הנה כל כוונתך אינה רק לקחת את הנער ובלתי חס לא על מיתתו ולא על מיתת אביו כי כשאמרנו שימות הבן כי אחיו מת אמרת הורידוהו אלי ולא חסת עליו פן ימות בדרך וכאשר אמרנו שימות האב אם יעזבנו בנו אמרת אם לא ירד וכו' הנה כי אינך שם על לב מיתתם רק עשות רצונך. ושמא תאמר הלא בזה תדעו כי להיותי מחזיק אתכם למרגלים לא אחוס על מי שזה גידל ולא על נפש אחיכם ואיני בחפץ בבואו רק לדעת אם כנים או מרגלים אתם זה אי אפשר שאם כן היה לך לומר אם לא ירד אחיכם אהרוג אתכם. אך אמרת לא תוסיפין לראות פני ואין זה עונש למרגלים. אך אין זה רק שכל ישעך וכל חפץ לקחת את הנער:

פסקה כד

ויהי כי וכו'. שמא תאמר כי אני מרפא השבר על נקלה ומשמיט ענין מרגלים וגניבת הכסף והגביע ונאחז בסבכי הדברים ואומר כי לא היה הדבר רק ששאלת היש לכם אב וכו'. ואמרת' שלא יוכל לבא. והנה עזבתם העיקר שאתם בסכנת מות ומשיאין הענין לדבר אחר. על כן שמע נא כי כל השומע יצחק לעלילה ההיא כי הבל ותואנה הוא כי הלא ראה מי יחוש על צרתנו יותר מאבינו והצרה קטנה תגדל בעיניו. ועם כל זה היה כמצחק כי הנה ויהי כי עלינו וכו' ונגד לו את דברי אדוני כי אין הגדה אלא באורך. וגם האת מרבה. שהוא כי כל דבריך שנתתנו כמרגלים הכל ספרנו לפניו. ולא חש אפילו

להשיב על הדבר ולומר איך חשבתם למרגלים אלא כאלו לא אמרנו לו דבר ולא היה שום חשש אמר שבו שברו לנו מעט אוכל כי עלילות דברי הבל המה. ואז גם אנו הודינו לו ואמרנו הן אמת כי אין סכנה רק שאמר לנו לא תוסיפון לראות פני לא שאם לא יבא נסתכן בענין טענת מרגלים חלילה כי אם כי לא נוכל לראות וכו':

פסקה כז

ויאמר עבדך וכו'. ראה איך לא היה עלה בדעתו היות ממש באשר אמרת כי בזאת תדע כי כנים אנחנו אם יבא אחינו הקטן כאשר סיפרנו לו כי הנה לא עליך היה מטיל אשמת דבר כ"א עלינו שהודינו להוליכו בלי הכרח כי שחוק והיתול היו מאמריך אך עלינו באומ' אתם ידעתם וכו' ולקחתם גם את זה וכו' והורדתם וכו'. וכונת הכתוב שנשא ק"ו ואמר אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי המיוחדת ועיקרית לי כי יגדל כאב צרת זרעה בעיני וראו כמה מעותדים בניה לשיקראנם אסון כי הא' לא לוקח מאתי בחזקה רק ויצא בבחירתו. ועוד תהיה הא' שעדיין לא פגעה מדת הדין בבני אמו וזהו הראשון כלומר כי עדיין היה לו שני. ועוד כי לא הרחיק נדוד. רק יצא מאתי מהיותו סמוך לי לראות את שלום אחיו. ועכ"ז אמר אך טרוף טורף ומה תעשו עתה ששלשתם בהפך כי הנה אין זה יוצא מעצמו כראשון רק ולקחתם בידים. וגם הוא על אסון הא' וזהו גם את זה כי כבר פגעה מה"ד בא'. וגם אינו למקום קרוב כאחיו שהיה מאתי רק מעם פני שהוא רחוק שאינו מלפני רק מעם פני שהוא נפרד מכל סביבות הסמוכים אל פני שמלת עם הוא כאומר סמוך כד"א עם חשיכה שהוא קודם לספק חשיכה כך מכל מה שהוא סמוך כ"א רחוק ולא תורידו שיבתי אבל שאולה כאשר בראשון כי האחרון יכביד ויהיה ברעה שאולה. והנה לדקדק כל רבוי הכתוב באו' גם את זה נזכירה מסורה אחד והיא ולקחתם ו' במקרא. (א) ולקחתם גם את זה. (ב) ולקחתם אגודת אזוב. (ג) ולקחתם לכם ביום הראשון. (ד) והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. (ה) ולקחתם את ארון ברית ה'. (ו) ולקחתם מן החרם. ויהיה הענין לתת טעם אל רבוי הגם ורבוי האת יאמר כי אומר זה ואומר את. ואומר גם על ג' ידבר וזהו ולקחתם אזוב. כי אין אגודה פחות מג' בדים כנודע ומפרש ואזיל האחד שהוא מה שריבה הגם הוא ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר. הוא יוסף שנקרא בן פורת יוסף והוא פרי צדיק עץ חיים והוא מהודר בכור שורו הדר לו והאת הוא את שמעון והוא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והוא מה שכתבנו למעלה שאמר יעקב בראות צרורות כספיהם אותי שכלתם וכו' כי אמר היתכן שבימי רעבון כזה נתנו לכם עשר חמורים טעונים בר ולחם ומזון בלא כסף ובלא מחיר ושכחו מקחת המעות אך אין זה כי אם שהחלפתם את שמעון באוכל. כי על כן כספכם אתכם

ושמעון איננו ואמתחותיכם מלאים בר וזהו והתחזקתם וכו' שהתחזקתם עליו למוכרו בע"כ הוא שמעון לקחת בדמיו מפרי הארץ. ועל אומרו זה שהוא על בנימין אמר ולקחת' את ארון ברית ה' הוא בנימין שבתחומו ארון ברית ה'. ושעור הענין הנה ולקחתם את יוסף ואת שמעון ותבקשו את ארון ברית ה' זה בנימין הוא אשר אמרתי לא תקחוהו. כי אם בקבלת חרם שקבל יהודה. וזהו ולקחתם את ארון ברית ה' ולקחתם מן החרם:

פסקה ל

ועתה

כבואי וכו'. הנה ידוע כי נפש צדיק עם נפש חוטא בלתי מתקשרים זו עם זו כנודע אמר אם היה כדברך שבנימין גנב הוא נפשו בלתי קשורה עם נפש אביו הקדוש לא הייתי מצטער פן ימות אביו בראותו כי אין הנער כי הפרש היחס שבין נפש האב לנפש הבן יעמוד לבלתי צאת נפש אביו להתדבק עם נפש בנו. אמנם דאגתי היא כי לא יתפרדו נפש האב מנפש הבן על חטא הבן כי אם נפשו קשורה בנפשו. כלומר כי ענין הגביע שקר היה כי בידים הושם באמתחתו ועל כן לרוב התקשרותם בראותו כי אין הנער ומת והוא כי הלא היה אפשר ליוסף לאמר הלא יראת אביכם לא היתה רק פן יקראנו אסון בדרך. והנה עתה עלו ואמרו אליו כי בא שלם בגופו והוא אהוב לאדוני הארץ ואז ינוח לו על כן אמר אם לא ימות טרם נדבר עמו טוב הדבר אך הלא נפשו קשורה בנפשו ולא יעצר כח לעכבה עד נדבר לו כי חי בנו אך והיה בראותו אותנו באים מרחוק לפניו ויראה כי אין הנער אתנו מיד ומת אביו ואיך נדבר לו אחר מותו שלא יחוש על הנער ושמא תאמר גם שימות מיד לא יהיה ברעה שאולה כמאמרו כיון שחי בנו הלא גם שלא נוריד שיבתו ברעה שאולה לא יבצר מהיות ביגון בחשבו כי מת בנו וזהו והורידו כו' ביגון שאולה:

פסקה לב

כי עבדך וכו'. הנה מלת כי היא נתינת טעם ועל כן ארז"ל (ב"ר פ' צ"ג) שאמר יוסף רואה אני אותך פטיט למה תדבר אתה ולא אחיך והשיב לו כי עבדך ערב וכו' ואפשר יקושר על אומרו והורידו עבדיך וכו'. ואמר עתה א"ת לי אם אייחס הרעה אל כלנו כי אמרו והורידו עבדיך כו' איך אני נכנס בעובי הקורה לבדי הלא הוא כי עבדך ערב וכו'. או יהיה כי למעלה אמר הקדמה לדבריו. באומרו בי אדוני שהוא אל תאשימני שאני נגש לבדי לדבר ולא אחי הדוברים יחד עד כה כי הלא בי אדוני הדבר תלוי ולא באחי. ואחר דבר כל דבריו שהוא סיפור שוה לכלם שב לפרש הקדמתו ואמר מה שאמרתי פתח דברי שבי תלוי הדבר מבאחי הוא כי עבדך ערב וכו' ולא הם. ולענין הכתובים ראוי לשים לב אומרו לאמר כי אינו לאמר לאחרים. ועוד שנכנס בטרם היותו ערב ויצא באומר פן

אראה ברע שימצא את אבי. וכן אומרו עם אחיו יראה מיותר. אך יאמר ראו עתה צרתי על צרת אבי. כי הנה בבלתי שוב בנימין יש שני רעות. (א) שאעבור על החרם. (ב) הרעה אשר תמצא את אבי. והנה ראה גם ראה כמה קשה עלי צער אבי. כי הנה דרך ערבותי לא היה אם לא ישוב בנימין רק לאמר אם לא אביאנו בעצמי כי גם אם יושב ולא ע"י חל החרם ועם כל זה אני אומר שאסבול עלי העונש שקבלתי ואשב פה תחת הנער. והוא יעל עם אחיו ולא עמי כי אסבול עונש החרם שקבלתי אם לא אביאנו בעצמי כי על זה בחרתי ממצא הרע אל אבי. וזה וכי עבדך ערב וכו' וחטאתי כו' שהוא החרם שהיה אם לא אביאנו בעצמי ועם כל זה אני אומר כי ועתה ישב נא עבדך פה ולא אביאנו בעצמי והנער יעל כי זה אסבול יותר מראות בצרת אבי כי גם בעלותי בלעדו יותר ארגיש צער אבי מרעתי כי איך אעלה אל אבי וכו' פן אראה ברע וכו' כי זה קשה עלי מעברי החרם כאמור ובאו' ישב נא וכו' ולא אמר יהי נא עבדך עבד וכו'. יכוין לו יונח שלא תרצה אהיה עבד עולם במקומו לפחות אשב לעבד עד יעל עם אחיו:

פרק מה

פסקה א

ולא יכול וכו'. הנה הי' מבקש לבכות ולא יכול לעצור עצמו והנה היו ב' סוגים אצלו. (א) הנצבים עליו מגדולי הארץ הנמצאים אתו ומה גם בתגר זה. כי רבים ונכבדים היו שמה לראות מה יהיה משפט הנער ומה גם לרבינו ז"ל (שם) שהיו אפילו מלאכי השרת באים לראות איך אריה ושור מדיינים זה עם זה. (ב) היו גרי ביתו בניו ומשרתיו:

והנה מה שהיה בוש מלבכות ולהתודע בפני אנשים לא היה רק בפני הנצבים עליו. אך לא מגרי ביתו וזהו ולא יכול יוסף להתאפק מלבכות בשביל הנצבים עליו כי מהם היה בוש ואמר בלבו אם אומר לנצבים עלי לבדם שיצאו הוא כדאי בזיון להם על כן ויקרא הוציאו כל איש מעלי שכלל גם כל הקרובים אליו למען אגב בני ביתו יצאו הנצבים. ומזה נמשך שלא עמד איש אתו בהתודע וכו' שאם לא כן רצונו היה שימצאו שם בני הבית כי אז טוב לו פן יקפצו עליו אחיו ויזיקוהו כמו שכתבו ז"ל (שם) כי בקשו להרגו ודחפם המלאך וחזרם אח"כ ואמר גשו נא אלי וכמאמרם ז"ל הלז. וכמ"ש שמלאכי השרת היו שם לשמוע איך מדיינים אריה ושור. אפשר כי זה כיון באמור הוציאו כל איש כלומר אך לא המלאכים מפחד אחיו. והוא שבאומר לעבדיו הוציאו כל איש. אמר לשון יבינו המלאכים שחפץ יהיו שם ובזה לא עמד איש כ"א המלאכים והם דחפו את אחיו למען הציל אותו מידם והוצרך לרמוז להם זה כי המה לא באו לראות רק איך היו מדיינים לכן עתה בעת שלום היה אפשר שילכו להם.

פסקה ב

ויתן את קולו וכו'. אין קול הבכי נשמע למרחוק אך הוא נתאמץ בהרים קול בקריאה טרם בא הבכי ולא עצר כח לעכב ונצטרף הרמת קולו עם הבכי ויתן את קולו בבכי ועי"כ וישמעו מצרים היוצאים שהיו נצבים עליו וגם נשמע עד בית פרעה:

פסקה ד

ויאמר יוסף וכו'. לבא אל ביאור הכתובים נשית לב אל קצת הערות הראיות להעיר ונבא בהן אל כוונת מקראי קדש אלה. (א) מה זה היה ליוסף ומה הגיע אליו אשר לאשת לבו על דבר כבוד ישראל אביו והניחו סר וזעף מר ממות מתאבל על בנו שתים ועשרים שנה ולא אמר ביום מן הימים ההם. אשלחה ואגידה לאבי כי עודנו חי ויבוז כסף ויבוז זהב כי ירבה לשלוח רץ לקראת רץ ומגיד לקראת מגיד בכתב ועל פה עד דאגה בלב יסירנה ממנו מאז הגיעו מצרימה. ויהי איש מצליח בבית אדוניו המצרי לבשרו מטוב מצבו. ובהיותו בבית הסוהר אולי יפדנו אביו. או בהיותו שליט על הארץ שבע שני שבע ושנתים הרעב כי הלא יפלא הפלא ופלא מה זו שתיקה. והן אמת שיוכל איש לדבר ולומר כי כמקרה יצחק אביו קרה ליוסף כי אמר לו חפץ ה' יודע הדבר ליעקב יודיענו לו הוא ית' בעצמו ועל כן שתק גם הוא:

אך אחשבה כי עוד טעם נכון היה כמוס עם יוסף נאה ומתקבל על פי המקראות המגידים דברי יוסף אל אחיו. בהעיר יתר הערות אשר ייעדנו להעיר. והראשונה הנה באה. (ב) אומרו אני יוסף העוד אבי חי כי הנה יראה כבא להגזים רעתו כמתמיה איך לא מת אביו מצרתו. והלא כמו זר נחשב כי אתא לנחמינהו ולהקל אשמתם בעיניהם וצעורי קא מצער להו. (ג) אומרו ולא יכלו אחיו וכו' כ"א הוא כי בושו ממנו על אשר הרעו לו לא יצדק בראובן וגם לא בעצם בבנים הלחנו'. ועוד כי אדרבה אמרו רז"ל (שם) שבקשו להורגו על מה שעשה למו ודחפם המלאך עד שהוצרך לאמר להם גשו נא אלי. ואיך בושו על היותם אשמים גם נדקדק אומרו מפניו ולא נאמר ממנו. (ד) אומרו גשו נא אלי כי לפי הפשט יקשה מה זו הגשה והמה לפניו. (ה) אומרו ויאמר אני יוסף אחיכם וכו' כי הרי אמר זה בפסוק הקודם. (ו) אומרו אשר מכרתם אותו מצרימה כי הלא נודע הוא ובהזכירו יורה כי בא להכביד אשמתם. והוא הפך הכוונה בשאר הכתובים. (ז) אומרו ועתה אל תעצבו כו'. כי מלת ועתה מיותרת וגם הוא יורה כי יש זמן זולת ההיא שיעצבו בו. (ח) אומרו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי וכו'. הלא זה הדבר שעליו אמר אל תעצבו ובפלל הוא שלא יחר להם ולא עוד אלא שטבע הלשון כמוסיף ענין אחר והכל אחד. (ט) אומרו כי למחיה כו'. כי האם יחסר מה' להביא המחיה בדרך אחרת. (י) אומרו שלחני אל"ים לפניכם ונהפוך הוא כי שלחם ה' למחיה לפניו. (יא) אומרו שנית

וישלחנו אל"ים לפניכם והוא הקודם. (יב) אומרו לשום לכם שארית בארץ שהלא יראה כממעט בזכות אביו ואחיו ומגדיל את עצמו שהוא הנותן להם שארית ובלעדו היו כלם מתים. (יג) אומרו ולהחיות לכם לפלטה גדולה שהוא יתור ובחינה הפכית כי ראשונה אמר שארית מורה כי בלעדו לא היה להם שארית ואחרי כן אומר ולהחיות כו' כאלו לא הועיל רק לשתהיה הפלטה גדולה ולא קטנה. (יד) אומרו ועתה לא אתם שלחתם וכו' כי מלת ועתה מיותרת וגם לא עתה היה השילוח: (טו) כי הרי נאמר זה פעמים כי ה' שלחו. (טז) מה המה אלה ג' בחינות שררה. אב אדון מושל והחילו מפרעה. ועוד כי בכלל היותו אב למלך הוא היות משתרר על השאר. (יז) מה ענין הנחיצות הלז מהרו ועלו אל אבי. (יח) למה שינה כי משלשה חלקי שררה שהזכיר לא אמר שיאמרו לאביו רק לאדון לכל מצרים. (יט) אומרו רדה אלי כי באומרו אלי יראה כמחשיב עצמו שירד אביו אלי. (כ) אומרו וישבת בארץ גושן מה זה היה שבחר להם ארץ גושן מכל גבול מצרים ולא יבצר מקום יהיה גם בו קרוב אליו כאשר בארץ גושן. (כא) אומרו וכלכלתי אותך שם כי הלא כמו זר נחשב כי יראה כמתגאה שמכלכל את אביו. (כב) אומר והנה עיניכם רואות ועיני אחי. למה חילקם אחר שחוש הראות אחד הוא בנימין ובהם וגם אומרו פי המדבר ולא אמר אני המדבר. (כג) אומרו והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים למה שינה מאומרו למעלה כה אמר בנך יוסף שמני כו' ואמר עתה והגדתם לאבי את כל כבודי כו'. (כד) אומרו ואת כל אשר ראיתם כי הלא מה שראו הוא כבודי במצרים. (כה) אומרו ויפול על צוארי בנימין כו' מה יתן ומה יוסיף בהודיע היות הנפילה על הצוארים עד בהוצרכו רז"ל לפרש על שני בתי מקדש שנבנו בחלק בנימין שעל כן אמר שני צוארים. ויצטרך לדחוק לפי זה בצוארי יוסף על משכן שילה כי אחד היה. (כו) אומרו וינשק לכל אחיו ויבך עליהם. למה נשק להם ולא לבנימין ובהם לא נזכרו צוארי' כ"א ויבך עליהם נשתנו ממנו ולמה הם לא בכו עליו כאשר בכה בנימין עליו כי אם הוא עליהם. זה הוא הנראה להעיר כעת בכתובים אלו ועל יתר הכתובים נעיר הראוי להעיר בם על פי ביאורנו קו לקו:

אמנם לבא אל הביאור נשימה לב מה זה היה ליוסף ומה הגיע אליו כאשר פתר לפרעה את חלומו לאמר לו. ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם כו'. כי היועץ למלך נתנוהו ומה לו כי אם ישמע חלום לפתור אותו. ועוד מה ראה על ככה לכרות ערלות המצריים שלא במקום מצוה כי לא נתגיירו. והנה אמרו רז"ל (ב"ר פ' צ"א) שמיאן לתת בר ולחם לערלים עד ימולו והלכו לפרעה לאמר אשר הקשה לשאול. ויאמר להם פרעה למה לא אצרתם תבואה כמוהו אמרו אצרנו ונרקבה אמר מי שגזר על התבואה ונרקבה לא יגזור עליכם

שתמותו ע"כ מוטב שתודו לו אתם בזה לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. וכן קשה מה בצע בהעביר אותם לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו ואין די באר קושי זה במאמרם ז"ל (חולין דף ס') שעשה כן על כבוד אחיו שלא יחרפום בגרות:

אך הנה רז"ל אמרו בספר הזוהר (דף קצ"ד ע"ב) כי שולח יוסף למצרים להיות מרכבה אל השכינה היורדת היא עם יעקב וזרעו בגלות מצרים ויתכן בזה השאיר שם יוסף עד צאת ישראל ממצרים. משא"כ יעקב שהוליכוהו חברונה כי נשאר יוסף שם מרכבה אל השכינה:

והנה עדיין לא הטהרנו בזה משאלת הקדימה מדוע לא בא יוסף עם יעקב וישאר יוסף תחת אביו במותו מרכבה אל השכינה:

אמנם הנה בספר הזוהר אמרו כי הפליא לעשות הוא ית' למהר לשלחני ממצרים כי אם עוד מעט היו מתעכבים שם בגלות היו משתקעים תחת ממשלת חלואות טומאת שרו של מצרים עד אפס מקום ודרך לצאת עוד מתוך טומאותם ויהיה הטעם למה כי בחינות טומאת שר מצרים היא. היותה עכורה ומזוהמת מכל יתר טומאות אשר על ראשי כל יתר עמים. כי על כן נקראת מצרים ערות הארץ כי היא בחינה היותר מזוהמת שבגוף כאשר אחשוב כי הוא מאמרם ז"ל בנועם מליצתם באומרם. האדם יש לו ראש כן הארץ יש לה ראש כדכתיב וראש עפרות תבל. האדם יש לו ידים וכו' כמה דאת אמר על טבור הארץ האדם יש לו ערוה והארץ כו' כד"א לראות את ענות הארץ באתם ואין ספק כיוונו לומר כי כאשר עם היות שהתכוננת חבור רמ"ח איברים אדם אחד יקרא עם כל זה לא יבצר היות הפרש איכות בין אבר לאבר כי לא ידמה איכות הראש אל הרגל וההיקש בשאר. כן גם שחוג הארץ א' דסדנא דארעא חד הוא לא תדמה בחינת חלק הנמשל לראש אל בחינת חלק הנמשל לאבר זולתו והכל ע"פ בחינת כח הרוחני אשר לעומתו בשמים ממעל משבעים שרים אשר להם ניתנה הארץ כנודע. ועל כן למה שארץ מצרים היא מבחינת עכירות כח הטומאה הנמשל אל הערוה. לכן היא היתה כור הברזל לצרף בה את ישראל כהגו' סיגים מכסף בהיתוך אותו תוך הכור. כך עשה האלהים בהגלות את ישראל מצרימה למען יצרפו ויתלבנו בה בעוני מצרים שעל ידי כן סיגי זוהמת נחש יתדבקו אל זוהמת טומאת מצרים ויותם בה אשר הן הם המכים בשלשת ימי החשך והכסף מזוקק אחד מחמשים או א' מחמש מאות המוכנים ליגמר לבונם בעוד חמשים יום לקבל התורה המה היוצאים על כנפי נשרים כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' כ"א) כי ישראל שעמדו על הר סיני פסק הזוהמתן כאשר יתרחב הביאור בס"ד פרשה שמות:

והנה על פי הדברים האלה אין ספק כי לפי תוקף טומאת הצרים יגדל הכאב מאד פן תחזק ידה על עם בני ישראל להמשיכם אחריה כאשר היחלה לעשות לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט במהר את הקץ על כן אלהינו מרחם לבלתי נאבד חשב מחשות לעשות באופן שלא נסתופף תחת צל מצרים ולא תבא פרנסתינו אלינו מתחת ידו לפחות בבאינו שמה כי אם מתחת יד שכינתו ית'. ועל כן כ"ב שנים טרם עת גלות מצרים עלתה שכינה שמה. כי באה בכח קדושת כ"ב אותיות התורה שעתידים לקבל אחרי כן לבל תהיה תפארת שר מצרים לאמר כי באו בצל קורתו כי הלא השכינה בעצמה היא היתה המשתררת שמה זה כ"ב שנה באמצעות יוסף. וגם הלחם אשר יאכלו יעקב ובניו בבואם שמה הוא כלחם אשר נתן ה' באמצעות יוסף ולא באמצעות שר מצרים. כי על כן צוה ה' את הברכה בשבע שני השבע לפרנס שבע שני רעב מה שאין כח בזה לשר משרי מעלה. וזהו אשר האלהים עושה הראה את פרעה ועל כן באו בימי רעב שלא הצמיח האדמה כלל. למען לא ישלחו הצדיקים בצמח האדמה הבא מכח השר ידיהם כי אם במה שהצמיח ה' בשבע השנים אשר מאתו ית':

ובזה יובן מאמר הכתוב באומרו ותרענה באחו שאין לפתרון צורך בזה וגם מה היה שבשבע הפרות הרעות לא נאמר ותרענו באחו ומה ענין עלותם מהיאור אלו ואלו. וגם בחלום השבלים למה הטובות עלו בקנה אחד ולא הרעות:

אמנם הורה כי שבע שני השבע מה' היה האוכל ולא בטבע כי לא היו שני השבע היאור משקה הארץ והשבע שני רעב היאור חסר מים להשקות כי אם שבאלו ואלו השקה היאור את האדמה וזהו עולות מן היאר האמור בכולן. אלא שהפרות הטובות תרעינה באחו שמקבלות השפע מכר נרחב היא השכינה ולא מהצינור הצר הוא משר מצרים וכן בשבלים הטובות נאמר עולות בקנה אחד מלאות וטובות שהוא מאחדות היא השכינה ולא מהשר שהוא מעולם הפירוד ועל כן התבואה באצר יוסף נתקיימה ושל זולתו נרקבה כי אשר היתה תחת ידו שהשכינה עמו היא שעמדה אך של שאר מצרים אשר תחת יד שר מצרים המה הרקיבו:

וזה אפשר ג"כ היתה הכונה באומרו בקנה אחד כי עליו' והצלחה השבע היתה ע"י קנה אחד הוא יוסף מרכבה אל השכינה שבאמציעותו הברכה משתלחת. ועל כן אמרו עתה ירא פרעה איש נבון וחכם כי למה שזה כח אלהים קדושים צריך איש מוכן להיות אמצעי שאם לא כן ימנע השפע. ועל כן צריך נבון וחכם כד"א (דניאל ב׳:כ"א) יהב חכמת' לחכימין וכו'. כמאמר דניאל על שפע רוח הנבואיי אשר שרתה עליו בלילה ההוא. ויוסף על עצמו כיוון מן הטעם האמור שלא יבאו אביו ואחיו להתפרנס ולהסתופף תחת

שר מצרים והוא מאמרו באומרו וכלכלתי אותך שם כאשר יבא בס"ד לפנים ופרשת מקץ בס"ד:

עוד שנית היתה הכוונה בקדימת ביאת יוסף עם השכינה מצרימה למען הכניע כח טומאה שר מצרים ולהחליש כחה פן תחזק ותגבר ידה על ישראל יאבדו חלילה. כי הלא גם בהיות שכינה עמהם היו קרוב ליאבד ביציאה ואלו שהו עוד מעט היו נאחזים מטומאת מצרים משתקעים בחמשים שערי טומאה והוא מאמרנו על פסוק (שמ"ת י"ב) ולא יכלו להתמהמה והוא מאמר התנא שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד. ומה גם אם לא היתה שכינה מקדמת להיות אתם בהכנות הנזכרות לכך צוה יוסף לכרות בשר ערלת' למען התיש כח טומאת מצרים הנקראת ערות הארץ כמדובר וסייע לזה אשר הובא בנסיון ערוה שע"י וכו' עמדו בנסיון עצם כחו לעשות הדבר ההוא. וגם למען התיש כח המצרים מלשעבד את ישראל. ולהכניע' תחת טומא' שר צלם העביר אותם לערים להריקם מכלי אל כלי ולהחליש כח צנורות המיוחדים ליושבי עיר ועיר:

ועל כן על כל דברי ההקדמה הזאת אשר היתה עם יוסף כי חכם לבו מאז הורד מצרימה הם שלא להזכיר ולהודיע לאביו כי עודנו חי פן יוכרח לבא ארצה כנען לכבוד אביו כי אחר שרצון שכינתו ית' היתה לבא מצרימה ושיהיה הוא מרכבה אליה איך ילך משם אפילו שעה אחת ויבטל השראת שכינה מבלי היות שם מי שתשכון שכינתו עליו:

והוא אצלנו מאמר הכתוב ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח וכו' לומר כי ראה כי ה' עמו במה שהיה איש מצליח על כן ויהי בבית אדוניו המצרי ולא השתדל לשוב לבית אביו כי ירבה לשלוח הון עתיק לפדותו כאשר יודיענו לו כי אמר אין זה כי אם ששכינה במצרים ואני מרכבה אליה ולא אמיש עד טוב אחרית דבר. וגם לשלוח אחריו עדן לא היה עת בואו עד השאר מנין רד"ו מהארבע מאות שנה. ומטעם זה כתבנו פרשת וישב שג' מלאכים שנזדווגו ליוסף בלכתו שכמה לא החזירוהו מהדרך כי אדרבה נתנו לו מקום ללכת למען ילך מצרימה:

ועל פי הקדמתינו זאת ועוד שנית והיא כי בשלומי אמוני ישראל קדושים אשר בארץ אשר היו לפנינו בימים ראשונים אשר מטוהר נפשם וחלאת חולשת זוהמתן יכירו וידעו בהביט אל פני אדם גם פני איש הצדיק הוא הרשע. ויעידון יגידון פרטי מעללי איש בהכרת פניו ולא יחטיאו עד אשר יאמר מי שנאמר עליו כי הוא זה ככל מראה עיני הצדיק אשר הכיר בפניו כנמצא בספר הזוהר במקומות רבים ואף גם על אחד מילדי העברים סיפרו פרשת בלק וז"ל (דף קפ"ו ע"א) ר' יצחק ור' יהודה הוו אזלי באורחי מטו להההוא אתר דכפר ספנין אתארחו באתתא חדא דהוה לה ברא חדא זעירא וכל יומא

היה בבי ספרא ההוא יומא סליק מבי ספרא ואתא לביתא חמא לון לאלין חכימין אמרה ליה אמיה קריב לגבי אלין גוברא עילאי' ותרווח מינייהו ברכאן קריב לגבייהו עד לא קריב אהדר לאחורא א"ל לאמיה לא בעינא לקרבא לגבייהו דהא יומא דא לא קרי ק"ש והכי אולפו לי כל מאן דלא קרי ק"ש בעונתיה בנדוי הוא כל ההוא יומא שמעו אינון ארימו ידיהו ובריכו ליה אמרו ודאי הוא ויומא דא אשתדלנא בהדי חתן וכלה דלא הוה לן צריכייהו והוה מתאחרו לאזדווגא ולא הוה בר נש לאשתדלא עלייהו ואנן אשתדלנא בהו ולא קרינן ק"ש ומאן דאתעסק במצוה פטור מן המצוה:

והוא מאמר יתרו אל משה באמור אליו ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וכו' לומר גם כי לא רבים יחכמו להכיר בפני'. הנה אתה תחזה בהכרת פניהם. מי ומי אנשי חיל וכו'. וגם הוא מאמרנו על מאמר יעקב באמור רואה אנכי את פני אביכן כלו' גם כי זולתי לא יבין את זאת רואה אני את פניו כי הכרת פניו ענתה בי רואה אנני כלומר אני הוא הרואה ומכיר ולא זולתי:

והנה על פי שתי הקדמות אלו. נקרב ונבואה אל ביאור מקראי קדש אלה. הוא כי והנה בהתודע יוסף אל אחיו נכמרו רחמיו ולא יכול להתאפק לעצור הבכי ויתן את קולו בבכי ויאמר אליהם אני יוסף ולבל יאמרו בלבבם כל רעתם זכר אשר עשינו לו. ומאשר גדול הכאב מאוד געה בבכיה עד נשמע בית פרעה ויתעצבו מאוד באמרם כי כלתה אליהם הרעה מאתו על כן מיד היחל בבכי לאמר אני יוסף ואמר העוד אבי חי כלומר מה שגעיתי בבכיה ואני מדבר ובוכה לא על צרתי כי אם על צרת אבי כי אם תמיה אני העוד אבי חי. והיה אפשר לומר כי מה שלא יכלו לענות אותו היה על התפעלותו כי לא קבלו התנצלותו על כן אמרה תורה כי לא כן הוא כי מה שלא יכלו וכו'. לא היה רק על מה שנבהלו מפניו כי בושו ממנו:

או יאמר ע"פ הקדמותינו שכתבנו אני יוסף כלומר אני אני הוא ולא שניתי מהכשרון באופן כי בשורה תחשב לאבי אמור לו כי אני חי ואתמה אם העוד אבי חי כהיותו אז שהי' חי רוח יעקב אביו איך השכינה הסתירה ממנו ולא הגידה לו. והוא כי לא ידע כי המה כללו אותה עמהם למנין עשרה לגזור על בלתי הגיד. כי ע"כ נסתלקה ממנו כ"ב שנה עד שנתבשר מיוסף כי אז נאמר ותחי רוח יעקב אביהם. אך היה חושש שמרוב העצבון נסתלקה רוח הקדש ממנו. ואז כשמעם כי הוא לא נשתנה שמו לבם להביט אל פניו אם הצלם אלהים עודנו בו מאיר ומזהיר כאשר בתחלה בהבטה ראשונה עם שלא הסתכלו בעצם נבהלו מפניו כי ראו הארה מה מצלם אלהים אשר בפניו ועל כן לא יכלו לענות וזהו ולא יכלו וכו' כי נבהלו מפני וכי לפי גודל קדושתו תגדל בושת'

אשר פשע ובו מפניו. אמנם יוסף בראותו כי עמדו ולא ענו והוא לא ידע כי מזוהר פניו היה אמר בלבו אין זה רק שמצטערים תחת ד' סיבות. (א) על הנוגע אל נפשו. אולי הוטמאה במצרים אשר שם מקום זמה כי מדאגה מדבר זה ארז"ל (ב"ר פ' צ"א) שבקשו אותו בשוק של זונות ומכשלה זו היתה מתחת ידם. (ב) על הנוגע אל צרת הגוף והיא אל מציאות המכירה אשר מכרוהו והיה צער מתחולל. (ג) גם הוא אל גופו והוא על היות המכירה להוריד מצרימה שהית' בכונת' היות עבד עולם כנודע כי חק שרו של מצרים ומזלו הוא שעבד אשר יהיה שם לא יעלה במעלה לעולם. וגם שלא כן היה הנה לא יבצר כמדובר למעלה מהיות זו כוונתם כעובדא דההוא דגמרא דאמר אנא מיהא לאיסורא איכוני. (ד) על הנוגע על יעקב אביהם כי עד כה הסתירו ממנו. ועתה תגלה רעתם אליו ואיך יעלו אל אביהם ואיך ישאו פניו בהודיע אליו כי חיה רעה לא אכלתהו כי אם המה מרו ועצבו את רוח יעקב אביהם. על כן להעלות ארוכת ארבעה אלה ענה ואמר על הראשונה גשו נא אלי. כלומר אם העולה על רוחכם הוא כי קלקלתי מעשי במקום הרע הזה וחטאתי לאלהים גשו נא אלי בעצם והביטו בפני בצלם אלהים אשר לי ותכירו ותדעו כי עומד בצדקי אני כמדובר למעלה מהכרה אשר היה לשלמים בימים ההם ואז ויגשו להסתכל בו. ויכורו צדקתו אז ענה ואמר אני יוסף אחיכם כלומר מאשר ראיתם אני מגיד כי הוסרה דאגה תחת אשר אפשר חשבתם עלי והוא כי הנה אני יוסף אחיכם: והענין כי אלו היה חלילה מחלל בריתו ומטמאו בזימה. בשבטים לא יתחשב על דרך מאמר רז"ל (שבת דף נ"ה) על ראובן שנאמר בו וישכב את בלהה פלגש אביו וכו' ויהיו בני יעקב שנים עשר שהוא ללמדנו שאין הדברים כפשוטן שאם כן לא היה נמנה עם אחיו אלא שבלבל יצועי אביו בלבד וכן אמרו רז"ל (ב"ר פ' פ"ד) כי בחלום יוסף שאחד עשר כוכבים משתחוים לו. היה כמבשר בעיני ראובן שהחשיבו בכללם. הנה למדנו כי המטמא ברית ומהם בשבטים לא ימנה. ובזה יאמר אני יוסף אחיכם כלומר נמנה עמכם ונקרא אחיכם עם שמכרתם אותי מצרימה אשר כאן מקום זמה מוכן לחלל הברית: ועל פי דרכו רמז למו גם שדחה דחיתני מהאחוה בעת המכיר' כמאמר המלאך אל יוסף באומרו נסעו מזה אני לא כן כי אם אני אחיכם עם שמכרתם אותי מצרימה בהפרדכם מאחוותי וכהתימו לבטל הענין הראשון אמר ועתה אל תעצבו וכו' והוא כי הנה זה כלל גדול בכל מיני משחית ובכל פורעניות אשר יציק לאיש אויבו כי הצרה אשר היא אל הגוף אינה צרה בעצם כי היא צרה עוברת כגוף העובר וניתנה למחילה ותחשב לו לזכות אך הצרה אשר תקרא צרה גמורה היא המגעת אל הנפש. ועל כן רבה רעת המחטיא חברו כי אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ומה מתקו דברי רז"ל (במדבר

רבה פ' כ"א) באומרם גדול המחטיא את חבירו מהורגו כי אדום ומצרים בקשו להרוג את ישראל בחרב. אדום כד"א (במדבר כ') פן בחרב אצא לקראתך ומצרים אמר אויב ארדוף אשיג וכו' אריק חרבי וכו' ועל שניהם הוא אומר (דברים כ"ג) לא תתעב אדומי ומצרי ובו' אבל מדינים שהחטיאום נאמר צרור את המדינים והכיתם אותם. וזה מאמר יוסף אל אחיו באומרו ועתה אל תעצבו וכו' לו' הנה מד' הדאגות אשר חשבתי עליכם שהא' נוגעת אל הנפש והשאר אל הגוף הנה ראיתם כי צרת הנפש איננה כי לא הסיבותם להחטיאנו. ולכן עתה אל תעצבו לו הונח שהייתם מצירים לגופי ומה גם עתה כי גם השנית והשלישית הנוגעים אל עצמי ובשרי גם הם אינם בעצם וזהו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי שהיא השנית. וגם על היות המכירה הנה בעיר הזאת מקום שאין עבד יוצא לחירות שהוא השלישית. וזהו מכרתם אותי הנה. שכלל בזה שניה ושלישית. והטעם על השניה. הוא כי למחיה וכו' ומר ראו עתה כי לא אליכם תתיחס בעצם כי אם שמה' יצא הדבר על בחינת טובה כי הלא בדרך טובה היה ראוי לי לימנע מלכת לפניכם מחברון שכמה כי הלא הייתי מחייב בנפשי כי ידעתי כי נבאשתי בעיניכם וכלתה אלי הרעה מאתכם:

והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ" פ"ד) היה זוכר יעקב ומעיו מתחתכין ידעתי בני שאחיך שנאיך כשאמרתי לכה ואשלחך אליהם איך אמרת הנני. אך אין ספק כי אם שמאתו יתברך היה הדבר:

והנה לב' סבות היה ראוי לא יעשה כן הוא יתברך. (א) על הנוגע אלי. כי הנה רגלי חסידיו ישמור מהלכד במצודה רעה להציל ממות נפשם. (ב) על הנוגע אליכם בל תצא תקלה מתחת ידי צדיקים כי אפי' בהמתן של צדיקם אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה עד ידם וכו'. ומה גם לבא בדם נפש. אך אין זה כי אם שה' חשבה לטובה שהוא למחיה כי לולא הביאני ה' מצרימה היה העולה אבד ברעב כמ"ש בתנחומא גדולה עבירות צדיקים מצדקת רשעים כי שבטים מכרו את אחיהם. ועל ידי כן נתקיים כל העולם מלמות ברעב:

וזה יאמר הכתוב למחיה וכו' לומר למה שהיה למחיה על כן שלחני אלהים לפניכם מחברון לשכם שאם לא כן לא הי' משלחני על הנוגע אלי וגם להיות לפניכם שהוא על הנוגע אליכם וזהו שלחני אלהים לפניכם כי לא על דרך טבע הי' הדבר מאתי ומה היא המחי' הלא היא כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ואם כן איפה לא תאשמו על המכירה בעצם וגם על השלישי והוא להיותם הנה במקום הזה כי גם זו מה' היא כי דעו איפה כי מעותדים הייתם כולכם לבא מצרימה אלא שאני קדמתי לבא לפניכם פה. וזהו וישלחני אלהים לפניכם וטעם אל קדימה זו הלא הוא לשום לכם וכו' והוא ענין הקדמתנו למעלה

כי למה שייעד הוא יתברך לצרפם כצרוף את הכסף בתוך כור מצרים כמדובר למעלה על מדאגה מדבר פן יתדבקו בחלאת טומאת מצרים לגמרי באופן שאפילו אחד מחמשים או מחמש מאות שיצאו ממצרים לא היו יוצאים כי היה נאבד שריד מהם על כן בא האלהים ית' מצרימה מקודם. להתיש כח שר צלם של מצרים כאמור טרם יבאו ישראל שמה כי בו ית' יחסו ענייי עמו ולא בצל מצרים וזה היה בלתי אפשר אם לא בבא יוסף שמה למען יהיה מרכבה ומושב אל שכינתו יתברך. וזה מאמרו אל אחיו וישלחני אלהים לפניכם שהוא קודם לכם לפני ביאתכם כד"א יעבר נא אדוני לפני עבדו כדי לשום לכם האלהים הנזכר השורה עלי שארית בארץ שאם לא הייתי מקדים ובא עם השכינה הוא האלהים הנזכר לא היה לכם שארית בארץ והוא כי היו מתדבקים אל כח טומאת מצרים ולא ישאר להם שארית כמדובר ולו יונח שבלעדי קדימתי היה לכם שארית כי אין מעצור להושיע מבלעדי לפחות היה תוספת ריוח בביאתי כדי להחיות לכם לפליטה גדולה שאם מבלעדי היה מציאות שארית פחות מאחד מחמשה או מחמשים עתה על ידי זאת תהיה הפליטה גדולה. או יאמר ולהחיות וכו' כמאמרם ז"ל בב"ר (פ' פ"ד) על פסוק ועשה לו כתונת פסים וכו' ז"ל וישנאו אותו כדי שיקרע להם את הים אל תקרי פסים אלא פס ים והלא יקשה היתכן שבשביל כך שנאוהו והוא הפך מסברא והמקרא. אך הנה ביארנו במקומו שליישב מלת פסים שאינו שם משי או דומה לו הקשו קושיא אחרת והיא למה וישנאו אותו ולא הגין הוא יתברך כאשר היה מגין בר"ע ודומה לו שאמרו בגמרא שאמר להם השטן אלמלא דמכריז עלך ברקיע הזהרו ברבי פלוני ותורתו הייתי מחטיאך ואם כן איפה למה וישנאו אותו ולא היתה יד ה' אתם להטות לבבם אליו לבלתי יחטאו בשלמים כהם אלא כדי שיקרע לפניהם את הים כי סילק עזרתו יתברך מבחירתם כדי שילך מצרימה ויארע לו ענין אדונתו וינס ויצא החוצה כדי שבזכות זה תקרע להם הים והוא מאמרם ז"ל במדרש (שם פ"ז) הים ראה וינוס ראה ארונו של יוסף בזכות וינס ויצא החוצה הים ראה וינס מפניו והוא כי גם שהוא ית' היה עציל אותם. אך לא היתה הפלטה שלמה כי הנה אמרו רז"ל (ש"ר פרשה ח"א) על פסוק ויסע מלא' האלהים וכו' שקיטרגו על ישראל והית' מדת הדין מתוחה על ישראל והקב"ה הפכה על המצריים. אם כן אם לא היה נקרע הים והטביעם והיו המצריים לוחמים עם ישראל על שפת הים לא יבצר מלמות תחת ידם קצת מישראל כי ילכדו בעונם וגם כי ישארו שארית בארץ לחסד אל לא תהיה הפלטה גדולה כאשר בהקרע הים וימותו. וזה היה להם על ידי ארונו של יוסף וזה מאמר ואל אחיו וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ וכו' בצאת ישראל ממצרים בל תספו בתוך מצרים ועוד שנית והיא ולהחיות לכם לפלטה

גדולה שהוא על הים. שעל ידי תהיה הפלטה גדולה על ידי קריעת ים סוף מה שאין כן אם לא קדמתי לבא מצרימה ואינו כמו זר נחשב שנודע זה ליוסף. כאשר ידע שעתיד בהמ"ק שבחלק בנימין ליחרב פעמים שע"כ בכה על צוארי בנימין כמאמרם ז"ל בב"ר. ושמא תאמרו כי אין מביאין ראיה מן העתיד אל ההווה כי אולי לא יהיה כו' ע"כ אמר ועתה לא אתם וכו' לומר הנה גם ממה שהוא עתה תכירו ותדעו כי לא אתם שלחתם אותי וכו' כי מעשה אלהים הוא בואי הנה מצרימה ולא תתיחס אל דבר נעשה בטבע. שהרי עבד אינו עולה לגדולה במצרים ואני גדלתי מאוד וגם מציאות הגדולה הפך הטבע כי הנה שמני ה' תחלה לאב לפרעה ואחר כך לאדון לכל ביתו ואחרי כן ומבול בכל ארץ מצרים משא"כ בדרך טבע רק למשול תחלה על עם הארץ ואחר כך אל בני בית המלך. ואח"כ לעלות יותר שהמלך ישמע אליו:

ועוד שנית כי דרך השרים להיות עיקר גדולתם על העם אך לא על הקרובים אל המלך וכל שכן על המלך עצמו שלא יהיה המלך סר אל משמעתו אך פה היה בהפך כי למלך היה אב שהוא נשמע אל יוסף כבן לאב ולאדון לכל ביתו שהוא למטה ממדרגה זו ולכל ארץ מצרים היה מושל שהיא שררה פחותה מהנזכרת כי זה יורה כי מה' היה הדבר ולא בטבע ועל כי דרכו כיון באומרו לאב לפרעה כי אף שמעלת האב גדולה על הבן יותר משאר שררות אך היא קרובה אל דרך ארץ ולא בחזקה כגדולת האדון המושל על עבדו כן היתה גדולת יוסף על פרעה מפני הכבוד ולא מפני היראה. ועל הרביעית והיא על דבר אביהם כי עתה תגלה רעתם אליו כי מכרו את בן יקיר לו ויקצוף עליהם אמר מהרו ועלו אל אבי וכו' כי במה שיראה אתכם רדופים וממהרים בבשורה כמוצאי שלל רב על יוסף יתפייס. וגם בהחפזו לבא באמרכם אליו אל תעמוד להיות עת חפזון לא לבו ואל ירע בעיניכם על בואכם מצרימה על דבר מנין רד"ו פן יהיה הפורקן קשה למה שמזל מצרים מחייב שאין עבד עולה לגדולה. ואולי יחסר זכות לשדד המערכת כי הלא שמני ה' לאדון לכל מצרים תחת היותי עבד. ואם כן אני מבית האסורים יצאתי למלוך סימן לבני' ועל כן רדה אלי אלי תעמוד:

והנה הדרך סלולה במאמרו זה היא הקדמה שכתבנו למעלה כי מסורת היתה ביד יעקב כי מנין רד"ו היו עתידם להיות בגלות מצרים ככתוב אצלינו על. אומרו רדו שמה וכו' ומסרה ליוסף כאשר מסר לו ענין פקידה כפולה. וגם כל חכמתו כנודע מרבינו ז"ל גם ארז"ל (ב"ר פרשה פ"ו) כי עתיד היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל וכו'. ונבא אל הענין אמר כה אמר בנך יוסף כלומר בדברים אלה הנודעים ביני לבינך ממנין רד"ו תכיר כי אני בנך יוסף והנה שמני אלהים וכו' לומר הנה ידוע כי בא עת הגלות

של מנין רד"ו. ידוע כי בכל צרתך לו צר כביכו"ל ובכל גלות ישראל שכינה בגלות והנה שמני אלהים שהוא השכינה לאדון לכל מצרים ואיך יתכן כי תחת היותי בנך ואני ואתה העתידים לגלות וכל זרעך והשכינה עמנו. ואדרבה נהפוך הוא כי שמני אלהים לאדון לכל מצרים ואין זה רק כי חס רחמנא עלך ותחת היותך עתיד לירד אל פרעה בשלשלאות של ברזל עתה ע"י היותי אדון לכל מצרים תהיה רדתך אלי בבחיר' וכבוד וזהו אומרו רדה אלי ולא אל פרעה בשבי מצרימה וז"א רדה אלי כי אמר שעת הגלות הגיע גם לשכינה כביכול איך שמני אלהים הוא השכינה לאדון אם לא לכבודך שתהיה ירידתך אלי כמדובר ולכן אל תעמוד כי אם מהרה חושה כי לית דין צריך בשש כי אחר שהיא מת הגלות אין מעלתי זאת בטוחה ההתמדה כי מעלת שעה היא לכבודך ורמז לו מנין רד"ו והבטיחו ע"פ דרכו כי לא יהיה כל מנין רד"ו הגלות כי אם רד"ה כי שנת המכות מהחל הדם. ליהודים היתה שמחה תחת שעבוד. ועל כן לא אמר לו ה' מרדת מצרימה רק מרדה מצרימה לרמז על מנין רד"ה. עוד כיון שלשה דברים גדולים להטיב לבו. למען יאמין כי הוא יוסף כי זולתו לא ידע מכל אלה והוא כי הלא אין כבוד יעקב חלילה לבא אל פרעה ולא אל שר צלו. וגם לא להסתופף באדמה טמאה תחת צל טומאת שר מצרים. וגם לא שיהיה לחמו ניתן על ידי שר מצרים כי קדוש הוא לאלהיו כי על זה פקח עיניו יעקב באומרו ונתן לי לחם לאכול כו' כמבואר אצלנו במקומו שחש פן יבא מזונו מתחת יד שר חוצה לארץ על כן אמר ונתן לי לחם וכו' כלומר שיתן הוא יתברך לו לחם ולא ע"י שר ע"כ על שלש אלה אמר על הא' הלא אם אומר לאבי ירד אלי ולא אל פרעה ושרו הלא יאמר מי שמך אדון אם לא פרעה. ובבואו אליך אל פרעה אני בא לזה הקדים ואמר לא שמני פרעה כי אם אלהים שמני לאדון וכו' כי תחת האלהים אני מרכבה אליו באופן שאינך בא לא אל פרעה ולא אלי אבי כי אם לאשר שמני ועל כן רדה אלי כי רדתך אלי היא כרדת אל השכינה ועל הב' אמר וישבת בארץ גושן לומר אינך מסתופף תחת טומאת השר. כי הנה וישבת בארץ גושן כי אין טומאה מרחפת שמה כיתר גבול מצרים:

והוא כי הלא קבלו רז"ל כמפורש בפרקי רבי אליעזר (פרק כ"ו) כי ארץ גושן ניתנה במתנה גמורה לשרה אמנו מאז ירדה מצרימה. ומצדה שרתה קדושה במקום ההוא וזהו וישבת בארץ גושן ולבל יראה כי היה מרחיקו מעליו אמר והיית קרוב אלי כלומר שם אושיבך בקצה הגבול שלעבר מקומי במצרים באופן תהיה קרוב אלי להועילני בזכותך. ועל הג' אמר וכלכלתי אותך שם לומר אל תחוש מבא השפע לך להתפרנס מתחת ידי השר כי הלא וכלכלתי אותך כלומר שתבא כלכלתך ע"י שהוא מאת השכינה שעמי

כמדובר למעלה ויסייע איכות המקום. וז"א שם ואל תחוש לומר שלא תחפוץ ליהנות בלא כסף ובלא מחיר כדרך כל הצדיקים כי הלא אין כל הזמנים שוים כי עוד חמש שנים וכו' פן תורש וכו' ואל יעלה על רוחכם כי מתגאה אני עליכם ושעל כן אני משלח אחר כל בית אבי יבואו לרגלי כי הלא הנה עיניכם רואות וכו' כי פי המדבר שלא ע"י מתורגמן הוא אליכם בלבד מה שאין כן לזולת כי איני מתנהג אתכם בטכסיסי מלכות כי אם בשפלות והשואה והגדתם זה לאבי את כל כבודי שהוא דוקא במצרים אך לא עמו וזרעו ואת כל אשר ראיתם מאשר הרבתי חסדי אתכם בהשואה לאכול יחד ולדבר בלי מתורגמן וכיוצא מה שאין כן לשרים רבים ונכבדים זולתכם. וע"י כן והורדתם וכו' כי לא ימאן. עוד יתכן מפסוק והנה עיניכם רואות כו' והלאה כי הנה עד כה דבר על לבם שאל יעצבו כי למחיה וכו'. ועל הנוגע אל אביו שיביאוהו אליו ושיאמרו לו כה אמר בנך יוסף כו' וכלכלתי כו' וכהתימו לדבר ראה כי לא היו עונים אותו דבר אמר בלבו מה זה שאחרי דברי בם לא יענוני שאם הוא כי נבהלו מפני הרי דברתי אל לבם. על כן חשב מחשבות אולי חושבים כי לא כן לבו עמהם ולא עליהם שימה בלבו וקצת פתחון פה לזה כי לא כלל אותם עם אביו באומר וכלכלתי אותך וכו' עם שגם היו בכח אתו או על סיבה שנית והוא אולי הם תמהים על אומרו מהרו ועלו אל אבי וכו' ואמרו אליו שמני אלהים לאדון וכו' רדה וכו' באומרם כי לא יאמין להם כי גדל מאוד כל הנוראות אשר שלח אליו לאמר ע"כ על האחד אמר והנה עיניכם וכו' לומר אל תחשבו שלבי בל עמכם כי הנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי עם היותו אחי בעצם בנימין ולא אתם עם כל זה הוא ואתם רואים כי איני מייחד דבורי אליו כי אם פי המדבר הוא אליכם ולא לו כי זה יורה כי לבי שלם אתכם ואם הוא על הסבה השנית הנני מוסיף ואומר כי לא בלבד תאמרו לאדון לכל מצרים כאשר אמרתי לאמר לו כי אם והגדתם לאבי וכו' והוא במה שידענו מרז"ל (ש"ר פ' כ"א) בפסוק והנה מצרים נוסע אחריהם ופסוק וירא ישראל את מצרים מת כו' כי שרו של מצרים מצרים שמו:

ובזה נבא אל הענין אמר יוסף לא בלבד תגידו לאבי כי שמני אלהים לאדון לכל מצרים כי אם והגדתי כי כל כבודי אינו בעצם על בני אדם כי אם במצרים הוא על השר ששמו מצרים. והוא כמדובר למעלה על כי היה ה' את יוסף כי שרתה שכינה עליו ואל תחושו פן לא יאמין הקודם מק"ו כי הלא גם תגידו את כל אשר ראיתם והוא אשר ראוי בהסתכלם בפניו כי צדיק וישר הוא והוא אשר כתבנו באומרו גשו נא אלי ויגשו שהיה להסתכל בפניו שהי' אנפי שכינתא וכוונתו לו' אם יפלא בעיניו האמין שכבודי הוא על השר יאמינוהו ע"י שהגידו אשר ראיתם בפני באמת באמור כי אשר צלם אלהים בפניו

יצדק בו השתרר גם השתרר על שרי מעלה באשר ה' אתו וכל כך יאמין ע"י כך כי מיד והורדתם את אבי הנה כי בא יבא ולא יאחר.

ויהי כראותו כי כל זה איננו שוה לשידברו אתו. בקש לעשות הוראה שיכירו בה כי לבו שלם אתם שעל בנימין בכה על צווריו הוא על צרת זרעו כאשר נבאר ולא על מה שהצר לעצמו. גם לא נשק לו ואל כל יתר אחיו נשק ובכה על צרת עצמם וכאשר נבאר בס"ד ועל ידי כן דברו. והנה הקשו רז"ל (ב"ר פ' צ"ג) וכי שני צוארים הי' לבנימין. אלא ראה ברוח הקודש שבה"מ שיבנה בחלק בנימין יחרב פעמים והוא כי צואר הוא בה"מ כמו שכתבנו ז"ל על צוארך כמגדל הלבנון:

ועל דרך הפשט יתכן שבכ' על צוארי חללי שבט בנימין כי כמה צוארי חלל נפלו בפלגש בגבעה עד שכמעט תם השבט ובנימין בכה על צוואריו העתידים ליפול שלשים שנה קודם ליציאת מצרים שהקדימו הקץ ונפלו ביד פלשתים מאתים אלף מאפרים ומ"ב אלף אפרתים בימי יפתח. וזהו צוארי ל' רבים ומיד וינשק לכל אחיו מה שלא עשה כן לבנימין להורות כי נפשו קשורה בנפשם עם שהיצרו אותו כי הנשיקה פה אל פה היא הוראת חבור נפש בנפש כמבואר אצלינו בספר שושנת העמקים. וגם להסתכל בעצם בפניהם כי לא היו כל העשרה נגד פניו בקרוב על כן נשק לכל אחיו אחד אחד למען יתקרבו לו אחד אחד ואז הכיר כי רעה מעותדת לבא אליהם בעצמם בהתגלגלם בהרוגי מלכות. וזהו ויבך עליהם כלומר עליהם עצמם משא"כ בבנימין שלא בכה רק על זולתו מזרעו והוא מה שרמז להם מתחלה באומרו ועתה אל תעצבו כלומר אך לאחר זמן תעצבו אלא שלא הרגישו הרמז עד כה שגלה להם שהיה בוכה עליהם. וע"כ בראותם כי נכמרו רחמיו אליהם מלבו שהדמעות יוצאות מהלב אז דברו אחיו עמו. וזהו ואחרי כן דברו אחיו אתו:

פסקה טז

והקול נשמע כו'. הנה אומרו לאמר הוא משולל הבנה כי הלא הקול עצמו הוא כי באו אחי יוסף אך אין ספק שישאלו בית פרעה מה קול הבכיה הזאת והיה אפשר יאמרו לבית פרעה באו אחי יוסף לבד או שיאמרו באו אחיו ויזכור להם כי מכרוהו ויבכו. והנה הדבר הזה השני עם שהוא אמת לא לאנשי אמת יהיו לפני פרעה אך מן ה' היה כי הקול שנשמע בית פרעה לא היה רק לאמר באו אחי יוסף. וזהו לאמר באו כו' ועל כן ויטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו משא"כ לו שמעו מהמכירה כי לא ייטב בעיניהם:

פסקה יז

ויאמר פרעה כו'. אמר להורות כי בעין יפה הוא נותן זאת עשו כלומר מבלי אתן לכם רק כלוקחים משלכם טענו את בעירכם כלומר אשר לכם לרכיבה ולא לטעינה טענו את

כולם ולכו באו וכו' ולא יחסר לכם במה לרכוב כי כי הלא ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם עגלות וכו' ובזה תוכלו לרכוב בהליכה:

ועל פי דרכו אמר שגם העגלות ע"י פרעה לא יהיו רק שהם יקחו להם מארץ מצרים כלוקחים משלהם. אך יוסף ראה כי אינו דרך ארץ רק ויתן להם עגלות ע"פ פרעה ולא שיקחו מאליהם. וגם על אומרו טענו את בעירכם גם זה לא רצה. כי ויתן להם צידה לדרך בצמצום כפי המצטרך בלבד לדרך:

עוד כיוון בשום לב אל אומרו ואתה צויתה כו' ולא צוה שני הדברים יחד כמצוה זו אחר זו. אך הנה היה נכוה בשתי אשות אם אמרתי טענו את בעירכם יאמר יוסף אין כוונת המלך רק שישארו בארצם שאם הוא שיבואו למה יצוה לטעון בעיריהם ודי להם צידה לדרך ומה שמצוה שיבאו הוא לפנים להפיס דעת יוסף. אך לא כן לבו פן יאכלו כל טוב מצרים בהיותם בתוכם ואם אומר שיתנו להם די צידה לדרך לבד יאמרו כי לא בעין יפה אני נותן על כן התחכם לומר תחלה יקחו עגלות להביאם להורות כי טוב לבו בביאתם. ומזה עשה עיקר פתח דבריו ואחרי כן אמר אמור אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם כו' ואל יעלה על רוחך כי לא נתתי בעין יפה אני מצוה וטענו את בעיריהם כי אם לרמוז להם שישארו בארצם בטעונות אוכלם כי הלא כונתי היא וקחו את אביכם ואינו כחוזר בו מאשר אמרתי טענו את בעירכם שהיא מורה שישארו שמה. אך עתה מפני הכבוד אני חוזר ואומר וקחו את אביכם כי אינו כן כי הלא על כן קדמתי כי אתה צויתה מתחלה זאת עשו קחו לכם עגלות לטפכם כו'. ועל ההקדמה ההיא הוא מה שהוספתי ואמרתי טענו את בעירכם. ואם כן אין זה רק לתתי בעין יפה.

והנה עדין היה אפשר לומר אולי אבחר דרכם להביאם פה לראות מה שלוקחים לפרנסתם. מה שהיה בלתי אפשר לראות בהשתלח לעיר אחרת על כן מה עשה אמר אמור אל אחיך כו' ובאו אלי כו' כלומר אלי ולא אל פרעה באופן שלא אוכל לדעת ממך אליהם מה תתן להם. ועוד כי הלא מעתה אני מצוך לאמר להם. ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ וא"כ גם כי יעשו כן הרשות בידם מעתה. ולהיות כי על ב' דברים היה אפשר ימאנו לשנות דירתם או על הוצאת הדרך לצידה ורכיבה. או על כליהם שימכרו בזול אם לא יוליכום אתם. ואם יוליכם יהיה עליהם למשא על ב' אלה אמר על הצידה טענו את בעירכם אוכל. ועל הרכיבה הנה העגלות ואם על הכלים אל תביאו כלי בתיכם. כי אם ונשאתם את אביכם ובאתם וריבה האת את טפם ונשיהם אך לא את הכלים. ואם ימכרו בזול ועיניכם אל תחוס על כליכם כי הלא טוב כל ארץ מצרים לכם הוא:

פסקה כב

לכלם נתן כו'. כתב הר' בחיי ז"ל כי על שמכרו את יוסף והיו האחים חייבים במכירתו עשר פעמים שלשה שקלים שהם דמי עבד הם שלש מאות. וזה ממה שאמרו המוכר עבדו לע"ג קונסים אותו עד עשר בדמיו כלומר בדמי העבד שהם שלשים עכ"ל. וקשה כי הלא לפי זה האחים היה להם לתת ליוסף שלש מאות כסף. ולא יוסף לבנימין:

אמנם יתכן. כי לפי שציער יוסף את בנימין בצער עבדות. באומרו האיש אשר ימצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד לפי שחבב אז בנימין שהיה איש מצרי על כן נתן לו עד עשרה בדמיו. ועל החליפות אפשר כי לאחיו שהפשיטוהו שני מלבושים כמ"ש ז"ל את כתנתו הרי אחת את כתונת הפסים כו' הרי שנים. שילם טובה והלבישם לכל אחד שני מלבושים. דכתיב לאיש חליפות שמלות ואם כן בנימין שאף אם היה בכלל המפשיטים היה נוטל שנים. עתה שאצ"ל שלא היה מן המפשיטים אלא אדרבה אם שם היה היה מונע אם יוכל. בדין הוא שילבישוהו ה' השנים היה לו גם אם היה מפשיט ועל שלא הפשיטו ראוי יעדיף אחד הרי חמשה או לאחיו לאיש חליפות שמלות. שהן בין כלם עשרים כנגד עשרים כסף שלקחו במכור אותו להורות כי מחל. והשיב טובה תחת רעה. ולבנימין שעשה לו ב' דברים אחד שאמר שיהיה עבד ונצטער שנית שהחזיקו לגנב על הראשונה נתן לו שלש מאות כסף עד עשרה בדמיו כמדובר ועל שהחזיק אותו לגנב חמש חליפות מעל' אני על עצמי כאלו חשדתיך שגנבת את עצמי בגניבת גביעי. כי בן נח נהרג על שוה פרוטה כגונב בעליה כי הממון חיי עצמו ואני נקרא שור. על כן חמש חליפות אפרע לך תחת השור. ולאביו שלח כזאת כסף וחליפות כמו שנתן לאחיו ועשרה חמרים מטוב חפצי מצרים ואשר כו'. הנה ארז"ל שהיה ירא יעקב הנקרא שה פן יפדו בו מצרים הנקראים חמורים בזה יתכן הורה לאביו כי טומאת מצרים בעשר כחותיה המשולים לזכרים אדרבה משועבדים תחתיו וגם י' אתונות הם י' כחות שתחתיהם המקבלים מהם להריק למטה. גם הן משועבדים לשירותו וזהו עשרה חמורים כו' ועשר אתונות כו':

פסקה כד

וישלח את אחיו כו'. רז"ל פירשו בתנחומא בשלח פרעה ענין לויה. כמד"א ואברהם הולך עמהם לשלחם. וכן תרגום אונקלוס לאלויותהון. ועוד יתכן יאמר פה וישלח את אחיו שליוה אותם וילכו ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך. והוא כמ"ש רז"ל שהבלתי מלוה את האורח כאלו שופך דמים יורה שע"י לויה מסלק רוגז מהדרך:

ובזה יאמר ע"י לויה זו אל תרגזו שלא יהיה לכם רוגז בדרך. או אפשר היא לשון תפלה כאומר יהי רצון שאל תרגזו בדרך וסיפרה תורה שעם היות דרך אנשים הבאים ממרחק אל ארץ מגוריהם כי שם ביתם. שעם שיהיה להם איזה עסק לעשות כל ישעם וכל חפץ

תחלת מעשיהם לבקר את ביתם נשיהם וטפם ואחרי כן יתעסקו בשליחותם ומה גם אם בביתם אין לחם להשיב נפש וממרחק יביאו לחמם כי לא יעשו דבר עד ישיבו את נפשם והן כל אלה היו בבני יעקב בשליחות יוסף אל ארץ מגוריהם כי היה הדעת נוטה יעשו עיקר לפקוד כל איש את ביתו וילדיו אליהם ישברו לשבוע לחם להחיותם ברעב ואחרי כן יטפלו בשליחות יוסף אל יעקב. אמר כי כל כך היו להוטים על בשורה טובה יבאו לבשר את אביהם כי מאז עלו ממצרים. וכאשר באו אל ארץ כנען כי שם ביתם כל ישעם וכל חפץ לא היה רק אל יעקב ואליו הלכו דרך ישרה לבשרו קודם כל דבר. וזה אומר ויעל כו' ויבאו אל יעקב אביהם:

פסקה כה

ויגידו לו כו'. הנה השומע בשורה טובה פתאום מהחביב לו מסתכן. כמעשה דאשתו דחנינא בן חכינאי שבא בעלה פתאום וסוי לבה ופרח רוחה. שעל כן רבי חמא בר ביסא דאזל יתיב תריסר שני בבית מדרשות כד אתא אמר לא אעביד כדעביד בן חכינאי. עייל יתיב במדרבא שלח לביתיה כו'. והן זאת היה עם לבב השבטים. לאמר אם פתאום נאמר לאבינו יוסף חי ישתומם ויסתכן ע"כ מה עשו התחילו בהגדת דברים מתייחסים. כדי לבא מענין לענין באותו ענין ויהי סוף הדבר הודיע אותו עוד יוסף חי וזהו ויגידו לו לאמר. כלומר הגידו לו הגדות בהכנה והקדמה כדי לאמר אחרי כן עוד יוסף חי. וגם לא הפליגו בשררתו לומר שהוא אדון. כמאמרו אליהם. שמני אלהים לאדון רק מושל בעלמא לבל יבטיח בגודל הבשורה. ועל ידי כן ויפג לבו. שהומר ונתחלף לבו המר. ונשתנה מן הקודם. ומה שנשתנה מעט בלבד ולא סוי לביה ופרח רוחיה מגודל הבשורה. עם הקדימם ההקדמות האמורות הלא הוא כי לא האמין להם כי אלו היה מאמין בעצם היה מסתכן. אך לאט לו הוסיפו וידברו אליו את כל דברי יוסף שהם דברים מסויימים כי הוא יוסף. כענין מנין רד"ו שרמז שהגיע ענין יעקב לרדת. ושימהר טרם יורידוהו בצער אל פרעה. וענין ארץ גושן. ושיבא מזונות על ידי השכינה ולא על ידי השר הכל ככתוב למעלה. שהם הוראות היותו יוסף כי בלעדו לא ידע בדברים האלה. וגם נתוסף על זה. כי וירא את העגלות כו' אז ותחי רוח יעקב ושרתה עליו רוח הקדש. אז ידע בודאי כי יוסף חי כי עד כה נסתלקה ואין זה כי אם שאמת הדבר. אז ענה ואמר רב עוד יוסף בני חי. לומר הלא כמוסיפים על בשורת חייו אמרתם לי וכי הוא מושל כו'. אמר רב ודבר גדול הוא בעיני מה שיוסף חי. גם כי לא ימשול על גוי ועל אדם. כי לא אחוש על זה והיות ראותו העגלות סימן ליישב דעתו. אמרו רבותינו ז"ל ב"ר (פרשה צ"ד) כי זכר מה שהיה עוסק עמו בעגלה ערופה כשפירש ממנו. והנה עדיין יראה שאינני שוה

להאמין. כי אדרבא אם היה בלתי מאמין להם כי יוסף חי מה שיזכור עת פרידתו יקשה את לבו אז יותר. אך אחשבה לפי דרכם במה שכתבנו למעלה כי יעקב היה מסתפק אם הגיע שנאתם עד המיתו. כי בפניו לא היה מראים השנאה והקנאה כאשר בפני יוסף עצמו ולבלתי חשוד אותם לא אמר לו בפירוש הראית באחיך שהגיע שנאתם וקנאתם עד שערי מיתתך. אך מה עשה בעת עלה על רצון יעקב לשלחו. הקדים ועסק על ענין עגלה ערופה הנעשית כי ימצא חלל באדמה. לרמוז לו באמור אליו ילך שכמה אם יחוש אולי יקראנו כך שימצא חלל באדמה. שאם ידע עם לבבו כי לבבם למרע יחוש. ולא חש כל כך היה חפץ במצות אביו כאמור כי הולכי בדרך מצוה אינו נזוקים. ועל כן בראות יעקב את העגלות זכר את אשר רצה לעשות מצות אביו. לא חש אל רמז עגלה ערופה וא"כ בודאי כי על לכתו בדרך מצוה שלא נסתכן והוא חי. ובכן ע"י כך נתקרבה האמנתו. והוסר עצבות ממנו המונע השראת רוח הקדש. ובזה ותחי רוח יעקב אביהם:

ובשום לב אל מלת אביהם שהיא מיותר. ואומר יעקב בסוף פסוק זה. ואומר ישראל בראש פסוק שאחריו יהיה כי עד כה היה לב יעקב בלתי ישר עמהם. ומה גם עם יהודה שהיה חושד שטרפו אך בהיות שעל ידם שבה רוח הקדש אליו ומה גם במ"ש ז"ל (שם) כי ראה את העגלות אשר שלח יוסף ולא אשר שלח פרעה. כי אותם שרף יהודה שהיתה ע"ג חקוקה בהן שיורה כי צדיק הוא יהודה בלי חשד אז ותחי רוח צד בחינת הרהר עקבה מי שהוא אביהם ונקנה בו עליהם בחינת יושר לבב מעתה וזה שנותו את שמו באומרו ויאמר ישראל רב כו'.

או יאמר על דרך הקודם ויגידו לו לאמר כו' כי הנה שתי בשורות היו יחד בידיהם: (א) היות יוסף חי (ב) היותו מושל כו'. והנה היה יכולים לומר הנה יוסף מושל בכל ארץ מצרים. ובכלל הדבר הוא עודנו חי אך אמרו אם נאמר בשורה גדולה כזו כא' יבהל וישתומם על כן התנכלו לאמר הדבר קו לקו לומר תחלה עוד יוסף חי ואח"כ וכי הוא מושל כו'. וז"א ויגידו לו לומר כי הגידו הגדה אחד כדי לאמר אחרת אחריה. והוא שאמרו עוד יוסף חי כדי לאמר אחרי כן וכי הוא מושל כו'. ויפג לבו נשתנה מאשר היה מר לבב וש"ת איך נשתנה על כי הם. והלא המה האומרים אליו תחלה הכר נא כו'. שהורו כי מת היה לז"א כי לא האמין להם כלומר כי מה שויפג לבו הוא על כי לא האמין להם בבשורה ראשונה כי היה מסתפק בדבר אם היה מת או חי ע"כ היקל עתה להשנו' לבו. ע"י אומר' אליו כי עוד יוסף חי. משא"כ אם מתחלה היתה [ודאי] (האמת) היותו מת בקרב לבו או יאמר ויגידו לו לאמר כו' והוא מה שכתבנו למעלה כי כל צרות המגיעות לגוף הבל המה בערך המגעת אל הנפש כי יותר פוגם עון אחד אשר יעשה האדם באדם מכל מכות

רעות ורבות אשר יכהו בגופו. על כן אם חלילה וחם היה נמצא ביוסף עון אשר חטא גם כי יהיה שלם בגופו בשורה רעה תחשב לאביו. אמנם בהיותו שלם בנפשו כי צדיק וישר הוא. גם כי מצאוהו רעות רבות וצרות על בשורה טובה יבא אשר יגיד לו. והנה כתבנו כמה השתדל יוסף להראות' כי עומד עדין בצדקי בהוראת פניו וסיפורי מאמרו. למען יבשרו אל אביהם וכן עשו וזהו אומרו לאמר כו' והוא בשום לב אל מלת עוד המיותרת ומהראוי יאמר כי יוסף חי. אך הנה כתבנו פרשת חיי שרה. מה בין לשון דבור ואמירה להגדה כי הגדה הוא המשך סיפור רב. ובזה יאמר כי המה עשו עיקר מבשורת כשרותו. ואם היו אומרים כי הוא צדיק לא יאמין על כן מה עשו הגידו באורך מאשר ראו והכירו בו מצדקתו. כדי לאמר אליו כי עוד יוסף חי כלומר כי עודנו צדיק נקרא חי. כי הצדיק בלבד נקרא חי כד"א ובניהו וכו' בן איש חי. כי על יד הקדמות הגדתם יבא על נכון אומרם אח"כ כי יוסף חי וזהו ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי ותוספת על זה כלאחר יד הוא וכי הוא מושל כו'. ועדיין ויפג כו' כי היתה האמנתו רפוי' בלבו ע"כ הוסיפו וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם המורים צדקתי ושאלהים עמו וישימהו לאדון לכל מצרים ואשר רוח אלהים בו. ושידע מנין רד"ו ושהוא ידע שעתיד לירד בשלשלאות ולכן בחר שירד עתה בכבודו אליו וכי ישב בארץ גושן מהטעם האמור למעלה. והוראת פניו להם כי כל זה יורה כי צדיק וישר הוא. ולהורות אשר הוא מושל הראה לו העגלות אשר שלח יוסף שהם עגלות מלכות. אז כאשר ראה העגלת המורות אמית' בשורת כי הוא מושל. מזה נתן אל לבו כי גם הבשורה הראשונה כי עודנו צדיק אמת היא שאם לא היה צדיק לא היה מרים ראש. כי היה מזל מצרים מחייב שעבד לא יעלה במעלות. ואז ותחי רוח יעקב כי שמח ושרתה בו רוח הקודש כאשר בתחלה עד אשר לא קפץ עליו רוגזו של יוסף. והוא כי השכינה אשר צרפו להשלים עשרה לגזור בל תתגלה מכירת יוסף שע"כ נסתלק' מיעקב מאז לבל תזדקק לגלות הדבר. עתה שכבר נתבשר מכשרותו עודנו צדיק ולכן לא יתעצב גם כי יודע אליו כי נמכר וגם הם מטעם זה לא יקפידו על כן ותחי רוח קדשו כי חזרה שכינה אליו כי אכן סר מר המכר:

עוד יתכן באומרו בהזכיר שם ישראל בפסוק שאחר זה שהוא להורות כי לא בלבד חזרה אליו בחינת רוח הקודש אשר היתה בו טרם יקרא ישראל כי אם גם מה שהיה בו אחר שבשם ישראל יכנה על כן מעתה קורא אותו ישראל זה שלש רגלים ויאמר ישראל כו'. ולהיות כי כאשר אין פגם כפגם הנפש כך אין מעלה כמעלת הנפש. וז"א רב עוד כו' לומר הלא על בשורת צדקתו הוספתם לומר וכי הוא מושל כו' כי הייתם כמבשרים בעיניכם אז יותר על הקודם ולא כן הוא כי הנה רב על כל מעלה הוא היות עוד יוסף בני

חי שהוא היותו צדיק ואם נפרש רב מלשון די כד"א (דברים א׳:ו׳) רב לכם שבת בהר הזה יאמר די זה לי גם שלא יהיה מושל על הארץ:
או יאמר הנה דבר רב וגדול הוא. עוד יוסף בני חי וצדיק ואני כמעט קשה להאמין להיותו במקום זמה לכן לא תתקרר דעתי עד אלכה וארא‍נו. ואכירה בפרצוף פניו אם צדיק הוא אם אין שכן היו מכירים בזמנים ההם כמדובר למעלה והוא מאמר יעקב רואה אני את פני אביכם כו' וזהו אלכה וארא‍נו.
ובזה יתכן אומרו לפנים ויעל לקראת ישראל אביו וירא אליו. כי הלא כמו זר נחשב יגיד מה שנתראה יוסף אל אביו. עם שגם אביו נראה אליו וגם הכל מיותר אחר שיפול על צואריו ודאי שנתראו פנים. וכן במאמר יעקב אחרי ראותי את פניך ולא אמר אותך שמפרש הפנים וגם מיותר מלת את וגם אומרו כי עודך חי הוא מיותר:
אמנם הנה למה שכל ישעו וכל חפץ יעקב היה לראות פני יוסף להכיר בפניו אם צדיק הוא ועל כן בא יוסף וירא אליו. למען יכיר בפניו כי עודנו צדיק ויכירנו שאם לא כן גם יעקב נראה ליוסף ואז בראות פניו בצלם אלהים קדשים מיד ויאמר אמותה הפעם כו'. לומר אם ח"ו היית מרשיע דרכיך היית מת ב' פעמים. (א) ביציאתו מן העולם. (ב) באותו העולם על היות לי בן בלתי הגון. כמ"ש ז"ל סוטה (דף י') ועל כי ארד אל בני ברעה שאולה שאמר לו הקב"ה אם לא ימות בן בחייך שהוא מצדקת בניו ידע שאין לו גיהנם. ובזה יאמר אך עתה לא אמת רק פעם אח' אחרי ראותי את פניך. הוא צלם אלהים בך שהוא רבוי האת שעודך חי צדיק נקרא חי. או יאמר כמ"ש ז"ל כי אם לא היה יעקב אומר אמותה הפעם היה קשה לפני הקב"ה לומר שימות. ואם לא ששאל לא היה מת ובזה יצדק שאמר הפעם שראיתי בפניך כי צדיק אתה חפץ אני למות להיות עמך.

פרק מו

פסקה א

ויסע ישראל וכו'. ראוי לשים לב. (א) למה זה הלך בארה שבע. (ב) למה לא אמר לאלהי אברהם גם הוא. (ג) אומר זבחים ולא אמר זבח שיורה כי על ב' דברים הקריב. (ד) אומר ויאמר אלהים לישראל כי לא אמר לו דבר עד אחר אמירה שנית ואם הוא שקראו. יאמר ויקרא ולא אמירה. (ה) כי אומרו ויאמר פעם שנית הוא מיותר. כי הרי נאמר ויאמר ולא אמר לו עדין דבר. (ו) כי הלא אומר יעקב יעקב. הוא קריאה ולא אמירה. (ז) למה כפל יעקב יעקב בזה מבמקום זולתו. (ח) אומרו אנכי האל אלהי אביך ולא אמר אנכי אלהי אביך. (ט) למה הוצרך לומר מה שהוא אלהי אביו מבשאר מקומות שנראה אליו. (י) אומרו אל תירא מרדה ולא אמר מרדת מצרימה. (יא) אומרו כי לגוי גדול כו' כי אחר

שהיראה היא מצרת שעבוד בודאי איך נותן טעם על כי לגוי גדול ישימנו שם. (יב) אומרו אנכי ארד כו'. כי אומר ואנכי הוא מיותר והיה די כשיאמר ואעלך וכו'. (יג) אומר גם עלה שהוא מיותר ואם הוא גם עלה על בניו. איך מתקשר לזה אומרו ויוסף ישית ידו כו'. (יד) מה ענין שית יוסף ידיו על עיניו:

אמנם הנה ידוע כי אומרו ית' לאברהם כי גר יהיה זרעו. נתקיים מלידת יצחק ודקדקנו שם כי עודם מועטים יהיה גרות בלבד. וזהו כי גר יהיה זרעך לשון יחיד. אך בהיותם מרובים אז ועבדום ועגו כו' ובין הכל הוא ד' מאות שנה ונתקיים הגרות ביצחק ויעקב והעבדות במצרים בזרע יעקב. ובזה כתבנו כי זה ענין מקרא שכתוב ביצחק גור בארץ הזאת. אחר אומרו שכון בארץ אשר אומר אליך. כי הנה אחר אומרו ית' ישכון בארץ ישראל היה יכול יצחק לומר הלא זאת הארץ לנו היא. ואיך יחשב לי גרות בהיותי על אדמתי ע"כ אמר לו הוא יח' גור בארץ הזאת לו' כי הגרות של גר יהיה זרעך יהיה לך בארץ הזאת ונמשך גם ליעקב כמאמרנו על פסוק וישב יעקב בארץ מגורי אביו:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה על שני דברים היה ירא יעקב מאד ויצר לו. (א) על רבוי זרעו. (ב) על היותו גולה מצרימה. אומר בלבו במה נשתנתי מאבי יצחק להעדר משתי אלה כי הלא בבאר שבע נאמר ליצחק אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי. שהיא ברכת ואעשך לגוי גדול ושם נאמר שיהיה בארץ. והנה רבוי זרע האמור בבאר שבע ליצחק הוא על יעקב. ועתה היה רואה כי במתי מעט היה יורד מצרימה. ואיך יתקיים הרבוי בלי זכות ארץ ישראל. וגם ע"י שעבוד הממעט את הזרע. (ב) על מציאות היותו גולה ח"ל אמר בלבו למה יגרע מיצחק שאמר לו הוא ית' גור בארץ הזאת ויהיה גרותו גם הוא בארץ עד יאסף אל עמיו ויתקיים גר יהיה זרעך ביעקב כאשר ביצחק. כי יעקב גם הוא זרע אברהם נקרא. כד"א כי ביצחק יקרא לך זרע וארז"ל (נדרים דף ל"א) ביצחק ולא כל יצחק שהוא ביעקב. וכאומר אנכי אלהי אברהם אביך ואחר אסיכתי ואשאיר אחרי ברכת רבוי הזרע בא"י. אז יתקיים בבניו ועבדום ועגו אותם כמ"ש כי ע"כ התחיל לשון יחיד ובלשון גרות כי גר יהיה זרעך. ויצא בלשון רבים ולשון עבדות ועבדום ועגו אותם כמדובר. ועל כן לרמז על הא' הלך בארה שבע כי שם נאמר ליצחק. ועל הב' ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כלומר למי שהיה תמיד אלהי אביו שלא הניחו ללכת למצרים מקום שייחס מתייחס למי שאין לו אלוה ואת יעקב מניח שילך למצרים מקום שהדר בו דומה למי שאין ה' אלהיו חלילה לומר שזכות אביו יעזרנו להיות כמותו. ורמז ג"כ כי הוא ית' נקרא אלהי יצחק בחייו ואמר זבחים לשון רבים ב' זבחים על ב' הדברים. וע"כ לא הזכיר את אברהם כ"א את יצחק שגם בו יתקיים

בארץ גר יהיה זרעך כו'. אז השיב לו הוא ית'. ויאמר אלהים ישראל כו'. לומר האם אני איני אלהיך נקרא שמי עליך בחייך. כי תלך לבקש זכות אביך במה שאני אלהיו הלא גם אלהים לישראל אני והוא מאמרנו למעלה כי ליעקב היה יתרון זה שנקרא שמו יתב' עליו בחייו. כאשר שאל מאתו כמפורש אצלנו פרשת ויצא בס"ד. והיתה לו מעלה זו כשנקרא ישראל כדבר שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל:

ושיעור הכתוב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ויאמר אלהי יצחק הנזכר אלהים לישראל כלו' אלהים מכונה עליך מאז נקרא ישראל ומתי נאמר לו כך במראת הלילה. ובזה יצדק לשון ויאמר כי אמירת ענין הוא ולא קריאה בלבד ובזה גם אין האמירה חסרה מהכתוב ושמא תאמר א"כ איפה תכפל התלונה למה אצא מארץ הקדושה הזאת לז"א יעקב יעקב. לומר כי מי שהשיגה ידו להיות מכנה הוא יתב' שמו עליו בחייו עודנו בריא ולא סומא חשוב כמת כאביו. האיכות שיש לו פה בארץ יהיה לו גם בח"ל כי לא תעצרנו ח"ל מהשגתו. וזהו ויאמר יעקב יעקב לומר כי יעקב שהוא כאן יהיה שם ולא ישתנה. והוא אומר יתב' הנה אנכי עמך בצאתך ח"ל וז"א ויאמר ולא ויקרא יעקב כי אמירת ענין היא. ולא קריאה לבדה:

פסקה ג

ויאמר אנכי וכו'. אמר הנה לענין הזרע אינך צריך לבקש מפאת אביך. כי אנכי האל אשר אמרתי לך אני אל שדי פרה ורבה וכו' בבואך לארץ ועל היות הגרות במצרים ולא בארץ אמר אלהי אביך אשר אמרתי לו גור בארץ הזאת ולך אני אומר שתרד מצרימה עם שהיה אפשר גרותך בארץ כמוהו עד אחר תאסף. וישתעבדו בניך מצרימה אחר רבויים בארץ. כי גם שם אני אלקיך. אך על הראשונה אל תירא ממנין רד"ה. שרמז לך יוסף באומר רדה אלי כמפורש למעלה שיהיה מוראך כי שם לא תזכה לרבוי הזרע כאשר בארץ. ומה גם במה שכתבנו שהיה אפשר לו להרהר ולומר כי למען יזכה אברהם לבנים נאמר לו לך לך אל הארץ וכו' ואעשך לגוי גדול. אמר לו אל תירא מזה כי הלא לגוי גדול אשימך שם לומר כי מה שאמרתי לאברהם ואעשך לגוי גדול אינו שהגוי גדול יולדו בארץ כי אם ששם יעשנו מוכן לצאת ממנו גוי גדול כי שם יתן לו את יצחק המוכן להתקיים בזרעו ברכת אברהם. אך מציאות הגוי גדול אשימך שם:

וטעם הדבר אחשוב רמזו ז"ל (ב"ר פ' ל"ד) באומרם ואעשך לגוי גדול. אותו גוי שנא' עליו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אוציא ממך והוא מאמרנו בטעם גלות מצרים כי הוצרכו ישראל לרדת מצרימה אשר היה כור הברזל למען כהתוך כסף בתוך כור יותכו בעינוי ההוא ויצרפו ויתלבנו כי יהיה כח טומאת מצרימה קולט את הזוהמא

הם סיגים מכסף אשר בם עיקר זוהמת נחש והזדכם במירוק עד גדר שמאז עד מתן תורה תספיק לפסוק זוהמתן יתדבקו במלכם היא שכינה אשר עמהם וע"כ לא יצאו כי אם א' מה' או מנ' או מת"ק אשר הם גוי גדול האיכות. ויצדק בהם גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ועל כן הוצרך יהיו שם כי שם תהיה הכנת היותם גוי גדול כמדובר:

ועל הב' למה לא השלים יעקב הגרות בארץ כיצחק ויונח שקט על שמריו ובגולה לא ילך כי אם זרעו אחרי מות אביהם אמר אליו אנכי ארד עמך כו' לו' אם אינך הולך עם זרעך הלא תאבד תקות גאולת בניך חלילה כי ישקעו בטומאת מצרים ואין מקומם ע"כ צריך שכינה עמהם מחופפת עליהם כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף בל תשלוט בם טומאת מצרים והוא מאמר חז"ל כי ארבעה דברים שנמצאו בהם אשר אין כל העולם כדאי להם שלא שינו את שמם שלא שינו את לשונם. שלא נחשדו על לשון הרע ולא נחשדו על העריות כי אחת היתה ופרסמה הכ'. וכמאמרם ז"ל (ויקרא רבה פ' ל"ב) כי זה מאמר הכ' גן נעול אלו הזכרים גל נעול אלו הנקבות שכלם גדרו עצמם מן הזמה וארז"ל שאמרה שכינה כל עוד שאני עמהם אין קונים שם רע כי מהיות השכינה מרחפת עליהם עצרו כח לבלתי הטמא בד' דברים הללו. ולבלתי הדבק לגמרי בטומאת מצרים. וזאת תהיה כונת הכתוב באומרו כנשר יעיר קנו כו'. והוא כי הנה ארז"ל כי דרך הנשר בבואו אל בניו כי לבל יבעתם אם יבא פתאום ואולי הם ישנים כי יעוררם תחלה ואח"כ ירחף עליהם. ואח"כ ישאהו על אברתו: ואחשבה כי בנועם משלם כוונו כי כן עשה ית' עם ישראל במצרים כי מתחלה נתנה בם שכינה התעוררות יקיצו מתרדמוחם להיות דבקים בה' בל ידבקו בטומאת מצרים כמשז"ל שאמרה שכינה כל עוד שאני עמהם אין קונים שם רע ועי"כ על גוזליו ירחף הם בכורי ישראל שעבר לנגוף את מצרים ואותם הציל ובעת צאתם יפרוש כנפיו ויקחהו מתוך טומאתם כד"א לקחת לו גוי מקרב גוי ואח"כ ישאהו על אברתו הם מלאכי שכינה אשר נשאום ממצרים מרממסס סכותה שהם מלאכי השרת כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' כ') על פ' ואשא אתכם על כנפי נשרים:

הנה כי לולי היתה שכינתו ית' עם ישראל במצרים היו אבודים. ובזה נבא אל הענין והוא כי אין שכינה שורה בעיר אם אין שם מי שיהיה מרכבה אליה ע"כ אמר הוא ית' ליעקב הנה הוכרח תבא עם בניך מצרימה כי הלא אנכי ארד עמך מצרימה ובלעדיך אין איש ראוי תשרה שכינה עליו לרדת מצרימה וש"ת א"כ מה הועלתי להם אם בהעלות אותי תעלה שכינה עמה וישארו משוללי שכינה. לז"א ואנכי אעלך וכו' לו' עם שאנכי אעלך לא ישארו בניך בלעדי כי הנה גם עלה שהוא גם עלה את בניך. וש"ת למה הורידני בשביל שכינתך והלא היה יוסף במצרים מרכבה אליה כאמור בס' הזוהר כמדובר למעלה ואם

נאמר שלא היה כדאי לכך מי נשאר במקום יעקב בסלוקו להיות מרכבה אל השכינה. לז"א ויוסף ישית ידו על עיניך בטעם זק"ף גדול כמרים קול ואו' ויוסף כלו' ויוסף אשר הוא מרכבה אל השכינה מאז ומה צורך אל ירידתי למען אהיה מרכבה אל השכינה הלא הוא כי ישית ידו על עיניך כלומר ימלא מקומך להיות מרכבה אל מדרגתך כלו' כי אינו דומה גדר השרת שכינה השורה עליך לגדר השראה שהיתה על יוסף כי הנה גדר אשר על יוסף לפי ערכו הוא אשר קדמה לבא עמו מאז ירד למצרים שעליה אמר שמני אלהים כו'. אמנם גדר גדול מזה הוא אשר עליך המגין נגד הבחינה על הד' דברים ויוסף ישית ידו כו' להיות מרכבה בהשתלשלותם אל המדרגה אשר עליך כי רבה היא על אשר היתה עליו. ועליה אמר גם עלה את בניך ע"י יוסף כמדובר והיא הבחינה שעליה אמר אנכי האל וכו' והיא אנכי ה' וכו' אשר הוצאתיך כו' שהיא למעלה מבחינת יוסף:

פסקה ה

ויקם כו'.

או' ויקם כו' מיותר שהל"ל וישאו כו' אך אמר קימה היתה לו מהאמור לו בבאר שבע כי תחת היותו עתיד לירד מצרימה בשלשלאות של ברזל אל פרעה זכה כי אדרבא נישא בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אותו הן אשר שלח יוסף על פי פרעה:

פסקה כח

ואת יהודה כו'. יעקב שלח את יהודה אל יוסף על כבוד יוסף שיהיה שליח חשוב להורות לפניו של יעקב גשנה. שישלח יוסף עמו מי שיקביל אל אביו ויורדהו דרך גשן. כדי שילך שם אח"כ יוסף גושנה להראות לאביו ומה עשה יוסף בא עם יהודה גשנה תחלה להכין מקום לאביו וזהו ויבאו ארצה גשן ואחר שהכין לו מיד ויאסור יוסף מרכבתו ע"י עצמו לכבוד אביו כי אהבה מקלקלת השורה. ויעל לקראת אביו להקביל פניו ולהורות לפניו גושנה. והניח את יהודה במקום אשר הכין לאביו וירא אליו ויפול על צואריו והנה יוסף נפל תחלה על צוארי בנימין אחיו ויבך אמר כי עתה בכה על צואריו של אביו עוד מאשר בכה על צוארי בנימין כי צר לו על מה שסבל צואר אביו עול צרת פרידתו. מאשר סבל בנימין אחיו:

פסקה ל

ויאמר ישראל כו'. וירא אליו כו' כמפורש למעלה על פסוק אלכה וארא‍נו כו'.

פסקה לא

ויאמר יוסף כו'. הנה כתבנו למעלה כי כל חפץ יוסף היה בל יהיה אביו ואחיו תחת צל שרו של מצרים רק בארץ גושן אשר היתה לשרה כמפורש למעלה שקנה המקום שפע קדושה מצדה. ע"כ אמר אגידה לפרעה והוא כי אמר אם אמרתי ישבו נא אחי בארץ

גשן אולי יחשוב שהוא לבל יורגש בבית פרעה מה שאתן להם. ע"כ אמר הנה אגיד לו אחי ובית אבי באו אלי סתם כלומר אצלי במצרים והאנשים רועי צאן כלומר ואיך יהיו פה כי תועבת מצרים הוא ואין לומר כי ישנו אומנותם שאי אפשר כי הלא אנשי מקנה היו ולא יוכלו עזוב אומנותם והראיה כי הנה צאנם ובקרם כו' הביאו משם וכל זה למען יאמר פרעה שירחיקו מפה ואז יקל הדבר שתהיו בארץ גושן והוא כי אעשה ידבר אליכם והוא כי היה בלבו להציג מקצת לפני פרעה שימשך לשאול מה מעשיכם. ואז ע"י תשובתכם שתאמרו אנשי מקנה כו' ימשך הענין ואתם לא תאמרו רועי צאן כמאמרי בל יראה שעצה היה בינינו רק בסגנון אחר לומר אנשי מקנה סתם שיהיו הצאן בכלל ולא מפורש:

והנה בבא יוסף לפני כרעה. אמר איך אומר באו אלי שיורה כי אני אדון הכל ועוד איך אומר באו ושהם רועי צאן אולי יבין כי תואנה אני מבקש להרחיקם מעלי מהטעם הנזכר בל יורגש בית פרעה מה שנוטלים ממנו. ג' פן יחוש המלך שקנו שביתה בלי רצונו ע"כ התחכם יותר ועל הא' לא אמר באו אלי רק באו סתם. ועל הב' אמר כמספר כמאורע ואומר בצאנם כו' באו. ועל הג' אמר והנם בארץ גשן כלו' לא לדור רק הנם מוכנים שם לרשיונך. והם שלא להזכיר היות רועי צאן עד יעשה מאליו כי ישאל להם פרעה מה מעשיכם והם יאומרו כמגידים האמת לתומם וע"כ ויציגם כו' ויאמר פרעה מה מעשיכם ויאמרו רועי צאן ואנן לשנות מלאכתנו כי היא מוסכמת בנו גם אנחנו גם אבותינו ולא הזכירו מיד שיחפצו בארץ גושן פן תראה עצה ביניהם אך הורו כאלו גמרו את מאמרם ואח"כ ויאמרו אל פרעה אמירה בפני עצמה. וזהו ויאמרו פעם שנית לגור בארץ באנו שעל גרות מיעט אין לשנות המלאכה. ועתה כלו' כיון שאינו להשתקע רק לגור עתה ישבו נא עבדיך כלו' כי עד כה לא לכוונת ישיבה היינו שם. ועתה ברשיונך ישבו בארץ גושן מקום מרעה. ובראות פרעה את אשר נשמר יוסף מלומר באו אלי כ"א באו סתם. וגם כשואלים רשיון לשבת בארץ גשן אמר על ראשונה לא כן הוא כ"א לאמר אביך ואחיך באו אליך כלו' מה שראוי לאמר הוא כי אביך ואחיך באו אליך כי אתה אדון כל הארץ ובידך הכל כי ארץ מצרים לפניך הוא. ובזה יתיישבו ב' קושיות. (א) מה בא להודיע אביך ואחיך באו אליך אלא אדרבה יוסף הוא המגיד לפרעה. ועוד או' לאמר כי איננו לאמר לזולת. ועל הב' אמר אחר שבענותך הייתי כשואל רשיון על ארץ גשן מדעתי היה כי מבלעדי אתה במיטב הארץ הושב וכו'. ואחר כי רצונם בארץ גשן ישבו בארץ גושן כו':

בשם אדמ"ו הגאון הגדול והמפורסם אב"ד ור"ם דק"ק אמשטרדם כבוד מהור"ר שאול נר"ו: וז"ל

מה נמרצו אמרו יושר של כבוד הרב ז"ל דפח"ח ושפתים ישק. ואוסיף נופך משלי בעזה"י ליישב המקראות דברים ככתבם דבר דבור על אופניו והוא בשום לב על אומרו בתחלה בצווי במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן וגו' נשמע מזה דארץ גשן המובחר שבארץ מצרם ואח"כ במעשה אמר ויושב יוסף וגו' ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס הרי ארץ רעמסס המובחר ונמצא המקראות סותרים זא"ז בשגם רש"י ז"ל רצה לתקן את זאת עיין ברא"ם מה שקשה על פירושו ז"ל. אמנם יובן ע"פ מאמר רז"ל מס' סוטה דף ל"ד ע"ב דחברון שהוא טרשין שבא"י היה מרעה טוב לבהמות דעבדא רעיא ושמן קנינא ע"ש. שמעינן מהא דמקום שהוא מרעה לבהמות אינו משובח כשאר מקומות. א"כ איפוא יפלא הדבר מאד על פרעה באומרו במיטב הארץ הושב וגו' ישבו בארץ גשן הרי ארץ גשן היה מקום מרעה לבהמות ואין אמר עלי' במיטב הארץ אכן באותו זמן אשר אין חריש וקציר שמה. ארץ גשן אף היא תחשב למיטב הארץ לפי שנמצא בה מרעה שמן ודשן לבהמות עכ"פ ועל כל הארץ היה חרב הנה כי כן יצדקו דברי פרעה באמר ליוסף במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן כי היא הנקרא' לכל מילי מיטב לפי הזמן ואולם לאחר שבאו יעקב ובניו פסקה הרעב בשם והתחילו השנים ליעשות כסדרן בחריש ובקציר אז היתה ארץ גשן מן הפסולת שבמצרים כבתחלה. והנה יוסף נצטוה מאת פרעה להושיבם במיטב הארץ לכן נתן להם אחזה במיטב הארץ בארץ רעמסס כי הוא היתה המיטב בעת ההיא לזרעים ומ"מ עיקר ישיבתם היתה בארץ גשן למרעה הצאן. ויתכן בזה לשון הפסוק באומרו במיטב הארץ הושב וגו' ישבו בארץ גשן הוא כפול ל' הכי הי"ל במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך בארץ גשן אמנם ארץ רעמסס ודאי היתה היטב הארץ לזרעים וארץ גשן הגרוע. ולכן אמר ודאי ראוי להשיב' במיטב הארץ כעת ישבו בארץ גשן הכל לפי הזמן. ולזה ג"כ אמר ויושב יוסף וגו' ויתן להם אחזה וגו' לא אמר ויושב יוסף וגו' במיטב הארץ בארץ רעמסס ויתן להם אחזה שמה אלא ודאי עיקר מושבם היה בארץ גשן הטובה למרעה הצאן. אבל אחוזתם היתה בארץ רעמסס טוב הארץ לזרע השדה ולאכלם כנ"ל בס"ד נכון הכל יפה ויפה. עכ"ל:

פרק מז

פסקה ז

ויבא יוסף. הנה ידענו מרז"ל (ב"ר פ' פ"ו) כי עתיד היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שעשה הקב"ה שיקדים יוסף ויתגלגל אחריו יעקב בדרך כבוד. וזה יאמר פה אל יעלה על לב איש שוגה כי יוסף גרם טלטול אביו וגלות זרעו שעל יד יוסף באו שמה כי נהפוך הוא כי ויבא יוסף את אביו ולא הובא ע"י אויבים רק ע"י יוסף והיתה סבה שויעמידהו בהעמדה לפני פרעה ולא בהכנעה בשלשלאות. וגם פרעה הרויח בדבר כי בדרך זה נמשך כי ויברך יעקב את פרעה שהוא כמו שארז"ל לשיעלה נילוס לרגלו: ?(ב) **ויאמר פרעה כו'**. **ויאמר יעקב כו'**. יתבאר בתחלת פרשת ויחי בס"ד.

פסקה כה

ויחי יעקב בארץ מצרים וכו'. לבא אל ביאור הכתוב ראוי לשים לב (א) אל סתימת הפרשה לפי הפשט (ב) כי בפסוק הקודם נאמר וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ובפ' זה לא הזכיר כ"א ארץ מצרים. (ג) מה צורך בפ' הקודם להודיענו כי האחזו בה. (ד) למה פרט חייו בארץ מצרים. ולמה לא פרט מה שהיה בכל אחד מהמקומות אשר גר שם. (ה) כי אחר שעתיד לכלול כל סך ימיו יאמר מתחלה ויחי יעקב שבע שנים כו' ולא יפרט כלל. (ו) כי אומרו ימי יעקב הוא מיותר היה ראוי יאמר ויהי שני חייו כו'. (ז) או' ויהי כי מהראוי יאמר ויהיו.

והנה לבא אל הביאור נבאר ראשונה מאמר יעקב אל פרעה להשיב על שאלת כמה ימי שני חייו. אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים הי' כו' כי הלא כמו זר נחשב או' מעט ורעים על ק"ל שנה. וגם או' ולא השיגו כו' כי הלא מי הגיד לו שלא יחיה סך ישיג לימי אבותיו. וגם מה אלה שינוי הל' פעם שני חיים ופעם שני מגורים וגם או' בימי מגוריהם הוא מיותר אך הנה אמרו רז"ל על פסוק כי אורך ימים ושנות חיים וכי יש שנות שאינן של חיים. אלא מי שחייו חיי שלוה הם של חיים אבל חיי צער אינם של חיים:

ונבא אל הענין והוא כי הנה כה אמר פרעה כמה ימי שני חייך. בשמוע יעקב שני חייך שמורה על שנות חיים ושלוה ענה ואמר לא שנות חיים היו לי כ"א של מגורים גרות וטלטול. וזהו שלשים ומאת שנה היו ימי שני מגורי. ושמא תאמר היתכן שבין שני המגורים לא היו קצת שנות חיים. לז"א דע איפה כי מעט ורעים היו אשר יקראו שנית. וזהו מעט ורעים היו ימי שני חיי וקראן רעים כי גם בם היה לו צער בצד מה וש"ת שלמה אדאג על זה כי גם אבותי היו להם ימי מגורים רבים ומעט שנות חיים לז"א ולא השיגו כו' כי כל כך היו מועטים כי לא השיגו כו' לומר כי גם שלאבותי היו שני מגורים ג"כ.

אך אמנם מובלעים תוך השני מגורים היה להם קצת שנות חיים אך זאת רעתי כי מר כי המעט אשר היו לי שנות חיים בתוך ימי מגורי לא השיגו לימי חיים של אבותי. אשר היו להם בתוך ימי מגוריהם:

ועל זה באה התורה פה והעידה. כי הנה ויחי יעקב כלו' שיקראו שנות חיים לא היו רק בארץ מצרים שבע עשרה שנה. וזהו ויחי כו' ובזה ויהי ימי יעקב כו'. והוא כי זה דרכן של בני אדם. כ"א אלף שנים יחיה בשובה ונחת. ואחריתו מרה בקצת שנים עד ירד ביגון שאולה. הלא כל הימים הראשונים יפלו. ויהיה בעיניו כאלו כל ימיו מכאובים וצרה וחשכה. וההפך כאשר כל ימי חייו חיי צער יחיה וייטב לו באחרונה. וימות בשיבה טובה. כי במספר שני טובתו ינשה את כל עמלו. ויהי כל ימיו בעיניו כימים אחדים. כלן שוים לטובה. וזה מאמר הכתוב כ"א היות כי כל ק"ל שנותיו. קראן שני מגורים ולא שנית חיים. וגם מעט ימיו של טובה היו בטלים ברוב. הנה עתה נהפך. כי אחר שבסוף ויחי יעקב י"ז שנה של שנות חיים וטובה. נעשה כאלו ויהי כל ימי יעקב בני חייו. ולא ימי מגורים. כי עתה קני הויה חדשה. ונעשו כלם שנות חיים. וזהו ויהי ימי יעקב שני חייו וע"כ אמר ויהי ל' יחיד. לו' כי כאחדים נחשבו כלם שנות חיים וכו':

והנה אם הוא וכל זרעו בהיותם במצרים היו נאחזים ונדבקים בטומאת מצרים. וחסים בעצם בצל שרו של מצרים ומה גם כי שם עיקר חלאת אדמה טמאה כי ע"כ ערות הארץ קראה ה' הנה היה נהפך לאבל מחולו. ורעה היתה לו זאת מכל רעות רבות וצרות אשר ארעו לו בכל ימי מגוריו. ע"כ סתמה התורה פרשה זו לחבר פסוק זה אל פסוק שבסוף פ' הקודמת. והוא כי שם נאמר וישב ישראל בארץ מצרים כו'. והענין בשום לב אל מאמר יוסף אל אביו וישבת בארץ גושן כי מה יתן ומה יוסף שבתו בגושן מבזולתו:

אמנם בפר"א (פרק כ"ו) אמרו רז"ל כי פרעה כתב ארץ גשן לשרה בכתובה. וגם שלא נעשתה עצתו ולא לקחה עם כל זה נתנה מאז לה והיתה שלה. וע"כ כח הטומאה אשר היה חופף עליה כעל כל ארץ מצרים נסתלק ממנה ושרתה קדושה בה. על דרך מאמרם ז"ל (ב"ר פ' כ"ח) על פסוק ויקם השדה כו'. כי ע"י שקנאה אברהם קימה היתה לה ויתרון להמקום ההוא וע"כ שלח כזאת אל אביו לאמר. אל תחוש אם אתה וזרעך תהיו מסתופפים תחת טומאת מצרים. כי הלא וישבת בארץ גשן. כי אין שם טומאה ולא יעצרכם המקום מהאחז בקדושת שורשי נפשותיכם. וכן היה. וזה מאמר הכתוב וישב ישראל בארץ מצרים אשר שם מקום טומאה. עם כל זה למה שהיו בחלק ארץ גושן לא עצרתם מליאחז נפשם בשורשם העליון. כי אם ויאחזו בה בעצמה שהוא בשורשם הקדוש עם היותם בה.

או יותר כפשוטו כי כל ישראל יש להם אחיזה בא"י לקדושתה ואמר כי בארץ גשן מצאו אחיזה. כי גם קדושה היתה בה כמדובר: והראיה כי ויפרו וירבו מאד ואלו היו תחת ממשלת שר מצרים לא היה בו כח להיות המושפעים מתחת ידו פרים ורבים חוץ מן הטבע הרבה מאד. ומה גם לרז"ל (ש"ר פ' א') שאמרו שהיו ששה בכרס אחד. ושיהיה גם כן הרבוי ההוא לישראל ולא למצריים הדרים עמהם שם. בהיות עיקרו של שר למצריים וע"י כן ויחי יעקב שנות חיים וטובה. ולא עוד כ"א שגם כל השנים הראשונים שהיו ימי מגורים וצער שנות חיים יקראו. ואין זה כ"א למה שכל זרעו היו נאחזים בקדושה. כי היותם בארץ גושן עמדה להם וע"כ סתם הפרש'. כי על שויאחזו בה כו' ע"כ ויחי יעקב שנות חיים. ולהיות כי הוא מצד עצמו לא היה צריך ארץ גושן. כי גם בכל שער גבול מצרים יקרא חי באמת כי קדוש הוא לאלהיו ותחי רוחו. גם שם במצרים שנות חיים לו בלי ספק על כן לא נזכרה ארץ גושן כ"א ארץ מצרים. והוא כי יעקב אין טומאת ארץ העמים יכולה למשול בו. מה שאין כן מחוסרי שלמותו. וע"כ הוצרך בשביל זרעו להיות בארץ גושן להיותם דבקים בקדושת שרשם:

פסקה כט

ויקרבו ימי כו'. ראוי לשים לב. (א) מה ענין שנותו את טעמו. כי בפסוק הקודם קראו יעקב. ופה קראו ישראל. (ב) נשים לב אל אומרו ויקרא לבנו ליוסף למה לא צוה את כולם. (ג) למ"ד של ליוסף מיותרת וגם לבנו מיותרת. (ד) למה הכריחו שישאהו הוא בעצמו והיה די ישאר יוסף במצרים וישלח את אחיו וילכו לקבור את אביו. (ה) אומר אל נא תקברני כי אומרו נא לא יצדק לשון בקשה שאם כן הל"ל נא אל תקברני ואם הוא לשון עתה הוא מיותר. וגם אומר ועשית עמדי כו'. היל"ל לעשות עמדי אך אומרו ועשית יראה שהוא ענין נוסף אל הקודם ואיננו. (ו) אומר ושכבתי עם אבותי למה קרא אל המיתה שכיבה עם האבות. (ז) למה לא צוה את בניו יעלו את עצמותיו עמהם כאשר עשה יוסף. ולא יטריח את יוסף יעזוב מלכותו להעלותו מיד. (ח) כי הלא בכלל אומר אנכי אעשה כדבריך. הוא שישים ידו תחת ירכו וישבע לו וא"כ למה אמר שנית השבעה לי. וגם מלת לי ומלת לו שתיהם מיותרות. וגם מה ענין השתחוייתו על ראש המטה אחר שבועת יוסף:

אמנם לבא אל הביאור. נשים לב אל מאמר ר' יוחנן במסכת תענית (ד' ה') שאמר יעקב אבינו לא מת והקשו וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא ומשני מקרא אני דורש. ואתה אל תירא עבדי יעקב כו' ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. ע"כ. כי הלא יקשה מה משיב לו על קושייתו באומר ומקרא אני דורש. וכי על

שהוא דורש מקרא תתבטל הקושיא ואדרבה תתבטל הדרשה ההיא. ועוד ראוי להעיר למה לא הקשה לו מהפסוק שאו' ויאמר ישראל אנכי מת ומפ' ויקרבו ימי ישראל למות ומפ' ויגוע ויאסף אל עמיו. ועוד שלא היה לו להקשות בכדי חנטו כו' כי אם וכי היה חי והמיתוהו שפתחו גופו והוציאו בני מעיו כי כן דרך החנטים גם היה לו להקשות אפשר חנטו אותו בלעדי הוצאת מעיו ונשאר חי אך מאומרו וכי בכדי חנטו חנטיא נראה שמורה כי עודנו חי. אלא שאו' כי לא היה פחד שיסריח כי חי היה ובחנם חנטוהו וגם חנם הספידוהו וקברוהו לבלי צורך. והלא טוב טוב להכחיש לו ההנחה להקשות בדרך שכתבנו:

ולעמוד על הענין נתעורר על ל' המקרא. כי הלא יפלא כי כל המקום אשר יזכיר המיתה ליעקב בשם ישראל יכנהו ובמקום אשר יזכיר גויעה ואסיפה בלי הזכרת מות בשם יעקב יכנה אותו כי הנה נאמר ויאמר ישראל אמותה הפעם. ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת ויקרבו ימי ישראל למות. אך ביעקב לא נאמר רק גויעה שנא' ויכל יעקב לצוות את בניו כו' ויגוע ויאסף אל עמיו. והנה מחמת קושיא זו ראיתי גבר חכם בעוז ותעצומות מתאמץ להעמיד כי גדול גדר שם יעקב משם ישראל. ושע"כ נמצאת מיתה בישראל ולא ביעקב והלא כמו זר נחשב והפלא ופלא בלי ספק אמנם אשר חשבתי למשפט כי נהפוך הוא כי כאשר נקרא שמו ישראל. אז נתוסף ברוחו ונשמתו יתרון אור יקר רם ונשא במאד מאד על אשר היה בו מתחלה והנה ידוע כי גדר מיתה הוא סילוק הנפש מהגוף ואומרה כי הנה הגדר הגדול אשר נתוסף על נפשו רוחו ונשמתו כשנקרא ישראל הוא אשר נסתלק ממנו בעצם. וע"כ יצדק בו ל' מיתה כי הבחינה ההיא מתה ונסתלקה מיעקב לגמרי וע"כ כל המקום אשר יזכיר מיתה בשם ישראל יכנה אך בבחינת יעקב הוא הגדר אשר היה בו מתחלה לא נסתלק רק גוע כמי שנתעלף שעדיין כל כחות נפשו ורוחו ונשמתו דבקים בו בעצם ע"כ ביעקב לא נאמר רק ויגוע ויאסף ולא כאמור ביצחק ויגוע וימת ויאסף וכו' ועל כן הטיבו אשר דברו יעקב אבינו לא מת שהוא על בחינת יעקב בעת שהיה אבינו בהולידו את בניו שהוא טרם נקרא שמו ישראל. וכל אותו הכח נשאר שקוע בבשרו כי גם שיתר צדיקים נקראים ישני עפר ולא מתים בעצם ועד ממהר רבינו הקדוש שהיה מקדש בביתו בכל ליל שבת ור' אליעזר בר' שמעון שהיה שופט את ישראל כ"ב שנים בתוך חדרו אחר סילקו. ור' אחא בר יאשיה שדבר עם ר' נחמן מתוך קבורתו הנה כל אלה לא היה בם רק כח מה מהנפש אך לא מרוח ונשמה כי נסתלקו מהם יתר עליהם יעקב כי הכל היה בו כמדובר. וע"כ בישרו ית' תעלה השכינה גם את גופו גם הוא כי נשארים בו כל כחות נפשו אשר היו בו בחייו. וע"כ נשאוהו בקדושה

על סדר הדגלים כנודע וע"כ לא הוקשו לו מפסוקים שנזכר בם מיתה בישראל או גויעה ביעקב וגם לא מאשר פתח בטנו והמיתוהו כי הלא נכתוב לפנים בס"ד כי לא פתחו בטנו ולא הוציאו קרביו מהכרח הכתובים כ"א שלם כמות שהוא חנטו אותו. ולא הקשו רק וכי בכדי חנטו כו'. לומר כי אחר שלא נסתלק ממנו כל כח נפשו ורוחו ונשמתו אשר היה בו מתחלה א"כ בודאי שלא יסריח שאיני כיתר בני אדם שהכל מסתלק ומה בצע בחניטה וגם מה צורך הספד וקבורה ע"כ השיב מקרא אני דורש לו' אלו היה לך קושיא מן המקרא שמת היית דוחה דרשתי זו מפניה. אך נהפוך הוא כי הנה מקרא אני דורש ולא אתה כי אין אתה מקשה רק מה צורך היה בחרטה כי הלא לא תדחה הדרשא מפני מה שטרחו לבלי צורך בדבר שלא ניכר להמון כי לא מת ומה גם כי ידע כן יוסף והסתיר הדבר ואדרבא חש פן יעשוהו אלוה אם יראו שבלי חניטה היה מתקיים ימים רבים ע"כ צוה לחנוט את אביו וראיית הכ' מוכרחת כי לא יתכן יקיש הוא וזרעו שיושיעם ויהיו הם מארץ שביים ואת יעקב אחר תחיית המתים כי אם שוהיו במציאות א' מה זרעו בחיים כו' ולא אמר מה זרעו חי אף הוא חי כי אינו דומה הישן לניעור אך ההיקש הוא מה זרעו בחיים כו' ולא אמר מה זרעו חי כי כל חלקי נפשם בם כו' גם הוא כל חלקי נפשו בו כאמור עם היותו בלתי נרגש לרואי' וענין הכתוב מה שאמרו ז"ל כי יעקב בעצמו היה במצרים בצאת זרעו משם וגם לעתיד נאמר זרעו מארץ שביים כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כי חוזר אל יעקב כמשז"ל בשמות רבה כי ע"כ אמר אראנו שלא לנוכח כלל הדברים כי בחינת היתרון אשר קנה בכל חלקי נפשו כאשר נקרא שמו ישראל הוא לבדו אשר נסתלק למעלה לגמרי במותו אבל כל אשר היה לו מתחלה בעוד שמו יעקב הוא אשר לא מת כי לא נסתלק רק עודנו בו בכח על הדרך של יתר צדיקים נשאר חלק השפל מנפשו בו בלתי נרגש אל רואיו כן כל אשר היה לגמרי בעוד שמו יעקב נשאר בו על האופן ההוא ועל כן כחו נרדם שכל חלקי נפשו בו יחשב וע"כ לא נאמר ויגוע וימת כאשר בישמעאל רק ויגוע ויאסף. כי חלק המתייחס ליעקב גוע וחלק המתייחס לישראל נאסף אל עמיו עם אבותיו למעלה וזהו ויאסף אל עמיו עוד הקדמה אחרת והוא כי על ל' יום קודם הסילוק שבה הנשמה עולה בכל לילה ופוקדת מקומה נאמר קריבה למות. וזה ניכר לצדיק עצמו הנפטר בימים ההם כעובדא דר' יצחק בס' הזוהר (ויחי דף רי"ז ע"ב):

עוד הקדמה ג' והוא כי הנה ידוע כי נשמות ישראל עולות השמימה אל ארץ העליונה אשר לעומת א"י כי עליה תרחף כי ע"כ אויר א"י קדוש יאמר לו אך ארץ מצרים לא כן הוא כי עליה ירחפו שרים חיצונים ע"כ טוב לאיש הישראלי לדור ולמות בא"י כי בחייו

גדל בתוך הקדושה ובצאת נפשו דרך ישרה בתוך הקדושה תעלה עד שרשה אל האלקים אשר נתנה ונהפוך לישראל הדר במצרים כי יחיה תוך הטומאה ובמו תגלה נפשו בקרב טומאת חצוניות הארץ ההיא שלא בטובה עד למעלה מגבול החצונית ומשם תפרד עד האלקים ולא יעדרו ממנה חתחתים בדרך אך לא לגדולי השלמות יקרם כה כי יש אשר שגם כי ישכון בח"ל לא תדבק בו חלאת טומאת מצרים כיעקב שנא' לו בצאתו ח"ל הנה אנכי עמך וגם בצאת נפשו לא תעלה בקרב החצונים באשר ה' אתו כאשר יבא והוא מאמרנו על מאמרם ז"ל (דברים רבה פ' י"א) שהיה משה משיח עם נפשו ואומר היכן את עתידה לילך אמרה לו אתהלך לפני ה' בארצות החיים. שהוא כי היה ירא פן יוליכוה בקרב חצוניות המדבר שמת שם עד למעלה. ואמרה לו כי לא כן רק אתהלך לפני ה' בדרך ארצות החיים כי מעתה אני דבקה בו יתברך וזה יתכן ע"ד הפשט כיון הוא יתב' לאמר ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה בל תדבק בך טומאת אויר ארץ מצרים וגם במותך אנכי אעלך אל הנפש בל תעלה בתוך החצוניות גם עלה אל הגוף שעל ארונו היתה שכינה כמו שאמרו רז"ל (סוטה דף י"ג) שעל כן לא נגעו בארונו זולת בניו על הדר הדגלים כנודע גם בישרו בשורה שנית כמדובר למעלה והוא כי יוסף ישאר במצרים להיות מרכבה ומושב אל השכינה השוכנת אתם בתוך טומאותם:

ונבא אל הביאור אמר ויקרבו ימי חלק הנקרא ישראל למות ולהסתלק למעלה והוא בתוך השלשים יום שמכיר כי נפשו עולה ופוקדת מקומה אז ויקרא לבנו ליוסף המתייחס אליו ממלא מקומו מרכבה אל השכינה במקומו. וזה אומר ליוסף כלומר לא על שהוא מלך רק למה שהוא יוסף מפאת עצמו כי עליו נאמר ויוסף ישית ידו על עיניך כמדובר ויאמר לו אם נא וכו' לומר מה שאמצא חן הוא שים נא ידך כו' שתשבע לי כי מענין החסד ידעתי כי ועשית עמדי בעצמך חסד ואמת והענין כי חש פן ימנעהו פרעה כאשר היה שעל כן הוצרך שבועה כדי לאמר לו אבי השביעני לאמר וכו' כי על כן הניחו אחר שהיה מונעו כמאמרם ז"ל (שם דף ל"ו) שהיה מונעו עד שא"ל אם תאנוס אותי לעבור שבועת אבי אעבור גם שבועתך שהשבעתני שלא אגלה כי אינך יודע לה"ק ויסירוך ממלך וזה אחשוב כיוון באומרו השביעני לאמר כלומר מה שהוצרך להשביעני לא למעני כי ידע חסד עמדי רק כדי לאמר לך פן תמנענו וזהו אם נא מצאתי וכו' ועשית כו':

או שעור הכתוב על דרך זה אם עתה בעת הזאת מצאתי חן לישבע לי ימשך שאחרי כן ועשית וכו'. אך אם אינך נשבע כעת לא תעשה כי לא תוכל והוא מאימת מלך ולא גלה לו בפירוש שעל פרעה חש שימאן עד אחרי כן באמור לו השבועה כאשר יבא בס"ד והחסד הוא אל נא תקברני במצרים והענין בשום לב אל מז"ל (ב"ר פ' צ"ו) על נתינת טעם אל

מניעתו מהקבר שם. י"א על כי עתידה להיות עפרה כנים וי"א שלא יעשו אותו ע"ג. וי"א שלא יפדו בו המצריים וכו' כי הלא יפלא אנה עזבו כבוד קבורת ארץ ישראל והלכו לדרוש על דברים קלים בערכה אך אחשבה כי הוקשה למו אשר הקשינו ממלת נא הראוי יאמר אל תקברני אך הזהירו בל יאמר יוסף יעשה כמעשהו שיקבר בארץ מצרים וישביע את בניו יעלוהו עמהם בהעלותם ממצרים על כן אמר אל נא כלו' אפילו עתה על מנת שלא להשאירני אל נא תקברני במצרים כלל הנה זה הוא החסד אשר תעשה עמדי שלא תקברני ועל כן רז"ל לא הוצרכו לתת טעמים כי אם על זמן שבין הסילוק ליציאת מצרים שלא רצה לעשות כיוסף והטעם הוא כי הנה ושכבתי וכו' ונשאתי אתה בעצמך וקברתני וכו' ונבאר תחלה למה תקרא המיתה שכיבה אל האבות אך הוא על כי בצאת נפש הצדיק מגופו מיד שוכבת ונדבקת למעלה עם נפשות המתייחסות אליה ונפש יעקב מדובקת אל אבותיו על כן תקרא מיתת יעקב עצמה שכיבה אל האבות. ונבא אל הענין כי חש פן יאמר לו יוסף השאר פה בארץ גושן או סמוך לתחום מצרים חוצה לה ומדי צאת בניך יקחוך עמהם על כן הקדים ואמר ושכבתי וכו' והוא לומר הלא בצאתי רוחי ממני מיד שוכבת ונדבקת אל אבותי בג"ע עם אבותי בארצות החיים אשר מעל לארץ ישראל הוא כאשר ארז"ל (ב"ר פ' י"א) במרע"ה וכמדובר בפסוק אעלך גם עלה ואם כן אחר שהחלק היוצא ממני נדבק בתוכיות המלוא העליון אשר תחת כנפי השכינה אשר מעל לא"י למה יפרד החלק הנשאר בי מהחלק העולה פירוד עצמיי כי הלא העולה היא העולה לעומת א"י וכל הנשאר עלי תאבל בהשאר פה על אדמה טמאה ולא תתקשר קשר אמיץ הנשאר עם העולה כאשר יהיה לצדיק הקבור בארץ ישראל כמדובר למעלה ועל כן ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. שיהיו ב' החלקים זה לעומת זה בלתי נפרדים. ומפני שעדיין היה יכול לומר א"כ אעשה כן גם אני ולא אשאר פה מן הטעם הזה ואם היה עושה כן מי יהיה מרכבה אל השכינה במצרים על כן אמר לו ונשאתני ממצרים וקברתני וכו' לו' ראה גם ראה כי אין הדברים שוים שתקפוד לנושאך במותך לבד הפריד בין חלק העולם מנפשך לחלק הנשאר בך כיראה נא מהגדולהמעלת הנפש רוח ונשמה הנשארים בי בכח כי הלא לא יספיק שלח תשלח אותי עם אחיך ואתה תעמוד פה כ"א ונשאתני אתה בעצמך וקברתני אתה שהשכינה שורה עליך ולא יהיה שלא כהוגן תוליך השכינה עמך אחר המת כמה ימים כי הלא גדול ערך הנשאר אתי עד גדר שהשכינה דבקה בי ומעלה אותי במטה כמו שכתבנו על אומרו גם עלה שגם עם גופו השכינה עולה ואין זה כי אם עם שיעקב אבינו לא מת כאמור רק בחינת ישראל לבדה היא מה שנסתלק כמו שכתבו ואם כן איפה עשות פירוד בין שתי הבחינות האלה הגדולות הדבקות בעצם

היא רעה גדולה עד מאד וכן לא יעשה מה שאין כן לכל זולתו גם צדיק גדול יהיה כמוך ועל פי דרכו נתן טעם אל מה שלא יוליכוהו אחיו וישאר הוא במצרים:

או יתכן בדרך אחרת במה שנודע כי מעמד שלשת האבות הן הם המרכבה ואין להפריד ביניהם כלל כנודע ע"כ אמר לא אני כמוך כי תצוה את בניך יעלוך עמהם מדי עלותם כי הלא אני ושכבתי עם אבותי יחד כי נפשי עולה מיד עמהם כי אני והם המרכבה ואין ספק כי גם במערה אשר שם האבות יחד יש קדושה ושכינה מהשתלשלות חיבור נשמותיה' למעל' כי גם מחלקי נפשותם נשאר שם בקברם ואין המרכבה שלמה אם לא במעמד שלשתן יחד למעלה חלקם שעל השמים כבודם. וחלקם שבקבורתם בהשתלשלו'. וע"כ אמר הנה בסלוקי מיד ושכבתי עם אבותי חלקי העולה עם חלקיהם אשר למעלה. אך מהתקשרות חלקם וחלקי הנשארים בקבורה יגרע חלקי. ולא תהי' בחינת המרכבה שבקבורה שלמה בהיותי קבור במצרים ע"כ מיד ונשאתני ממצרים בל יהיה פירוד בין חלקי הנשאר לחלקם שאתם ונהיה לאחדים בכל מכל כל מעלה ומטה. והנה חש יוסף אולי היה ירא פן לא יוליכוהו הוא בעצמו וע"כ היה משביעו ע"כ השיב ויאמר אנכי אעשה כדבריך כלו' מבלי תשביעני אנכי אעשה מה שהוא כדבריך בכ"ף הדמיון שהוא כל הדומה לדברך ומה גם עתה זה שהוא דברך ממש ואין צריך שבועה ע"כ חזר ואמר השבעה לי כלומר כמו שנשבעת לזולתי הוא פרעה השבע גם לי. והוא מטעם הנזכר לעיל פן ימאן פרעה ויודה ע"י שבועה זו פן יעבור גם שבועתו כמדובר למעלה. ואז הבין יוסף בדברים וישבע לו גם הוא. ואז בראות יעקב כי נעשה הבטחתו אשר הבטיחו ה' באומרו אעלך גם עלה אז השתחוה אל השכינה אשר על ראש המטה על ששמר הבטחתו שהבטיחו אעלך גם עלה. ואם נדקדק אומרו ישראל ולא אמר יעקב יתכן כי בחינת ישראל הוא מדרגה העולה השתחוה אל השכינה אשר גמלה חסד עמה לבלתי תפרד בעצם מחלק הנשאר המתייחס ליעקב אם היה נקבר יעקב במצרים כי גם היא מר לה להתפרד מחלק הדבק עמה והיו לאחדים באיכות דבקות עצמיי וגם חלק העליון קנה יתרון ע"י השתלשל על ידו שפע היורד לעולם דרך חלק שלמטה הימנו כי גם הוא גדול מאד. ולפי גודלו יתרבה אור אשר למעלה הימנו בהשתלשל השפע על ידו כי לפי רוב הכנת המקבל תרבה קבלת שפע המושפע מגבוה מעל גבוה שומר ישראל ע"כ החלק העליון יחזיק טובה לה' על קיום החיבור בין שניהם:

פרק מח

פסקה א

ויהי אחר וכו'. ראוי לשים לב (א) איזה שייכות יש לזה אצל הקודם שיאמר ויהי אחר הדברים האלה. (ב) אומרו ויאמר ליוסף וכו' ויגד ליעקב וכו' ולא נזכר מי אמר ומי הגיד. (ג) מה ריבה האת באומרו את מנשה ואת אפרים. (ד) אומרו אל שדי וכו' למה יודיע באיזה שם נראה אליו ה'. (ה) אומרו ונתתי את הארץ הזאת וכו' למה הזכירו פה. (ו) אומרו ועתה שני בניך וכו' מה ענין אומרו ועתה. (ז) אומרו עד בואי אליך מצרימה היא מיותר. (ח) כי אומרו לי הם נראה שלו הם כבר ובאומרו כראובן ושמעון יהיו לי נראה שיהיו לעתיד. (ט) מה המה אלה מולדתו אשר הוליד אחריהם. (י) איך מתקשר לזה אומרו ואני בבאי מפדן וכו' ומה ענין אומרו עלי ואם כפרש"י שהוא פן יאמר יוסף איך רצונו ישאנו ממצרים ולא כן עשה הוא לאמי. וע"כ ויוצרך לומר שקברה שם ע"פ הדיבור קשה שא"כ היה לו לאומרו קודם לאומרו ויהי אחר הדברים וכו'. אמנם הנה מאז בירך ה' את יעקב בלוז ואמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך שהוא להוציא שני שבטים לנחלה והיה צריך יעקב להודיע הדבר למען יהיו להם שני גורלות בנחלת הארץ נוסף על זה כי רצה יעקב לברך את בני יוסף על שנולדו במצרים מקום טומאה להכניסם אל הקדושה. והנה לא יבצר מלבוש אחיו קנאה על ברכו את בני יוסף בפני עצמם מה שלא עשה כן לבני אחיו כ"א נכללו בברכות אבותיהם כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' צ"ז) שהיו מקנאים עד שאמר להם אביהם יראו את ה' קדושיו וכו'. ע"כ מה עשה הוא ית' גלגל שיודיע יעקב איך יחשבו כבנים ליעקב אפרים ומנשה ואחר היותם בכלל השבטים סרה קנאת אפרים ומנשה מלב אחי יוסף על ברכתם וכדי לעורר את יוסף על ככה היה כי ויאמר ליוסף הנה אביך חולה וכו'. ויגד ליעקב וכו' והוא בהזכיר שני מאמרי רז"ל. (א) אומרם (סנהדרין דף ס"ז) כי עד יעקב לא הוה חולשא שהיו בתחלה מתים בלי חולי. והיחל ביעקב למען אשר יצוה את בניו. (ב) מה שקיימו וקבלו רז"ל (שבת דף י') שאומרו וישתחו ישראל על ראש המטה היא שכינה שנקראת ראש המטה. ונבא אל הענין בשום לב אל אומרו אחרי הדברים האלה ולא אמר אחר וידוע ההפרש כי אחרי מופלג אחר סמוך והנה אחר אומרו שנשבע יוסף לנושאו חברונה היה אפשר לו' כי לשלם לו גמול על הטובה ההיא פרט לו בזה שעשה עם בניו שכללם עם השבטים אפרים ומנשה כראובן ושמעון ולברכם בפני עצמן ע"כ אמר כי ויהי אחרי וכו'. והוא לומר כי לא מאשר נתחייב יוסף לישא את אביו נמשך לו גמול זה. כי הלא ויהי אחרי הדברים האלה הנזכר שאחרי הוא מופלג ויאמר ליוסף כו'. ולא היה סמוך אל מה שלמעלה הנה שלא היה זה תחת זה

כ"א שמה' היה הדבר לקיים אשר בירך את יעקב ויאמר גוי וקהל גוים כו' שהוא גוי זה בנימין קהל גוים הם מנשה ואפרים והוא כי להעיר לב יעקב ויוסף על הדבר. ע"כ ויהי אחרי כו' ויאמר ליוסף מי שנזכר בסוף פסוק הקודם הוא ראש המטה כי ויאמר הראש הנזכר הוא שכינה אל יוסף ברוה"ק הנה אביך חולה וכו' כלו' הנה מה שאינו עד כה שהוא החולי שעד יעקב לא היה חולשא הנה זה החדוש הוא באביך כלו' כי אין זה רק לשיצו' את בניו ע"כ ויקח כו' אולי יכינם בברכה טרם ימות. ומי שאמר הדבר ליוסף בא ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף כו'. ואז התחיל לצוות מה שמנחיל את בניו. והוא שיקחו זרע יוסף בנחלת הארץ ב' חלקים כראובן ושמעון. ואמר אל שדי וכו'. הנה מי שיש די בידו לברך ולקיים הוא אל שדי ברך אותי. והיתה ברכתי הנני מפרך כו'. ואין לומר שברכני להוליד עוד גוי וקהל גוים כמשמעות אומרו מפרך והרביתיך. וגם לא שאמר גוי על בנימין. וקהל עמים על שאר השבטים שירבו עד היות כל א' כעם א' כ"א ששבט א' שהוא קהל א' יעשה ב' עמים. ומה שאין לו' כי כלל השבעים יהיו עמים. הוא כי הנה באומרו גוי וקהל עמים גוי הוא בנימין ואיך את בנימין לבדו קרא גוי א'. ואת כל השבטים יחד יקרא קהל א'. אך אין זה רק ששבט א' יהיה לב' עמים. והנה ארז"ל (הוריות דף ו') כי אין בכורת יוסף רק לנחלת הארץ. אך לא ליחס כ"א בראובן כמפו' בדברי הימים וזה יהיה מה שסמך ואמר ונתתי את הארץ לזרעך וכו'. וגם אין לו' שאוליד עוד קהל עמים כאשר היה בבנימין שנקרא גוי שנולד אח"כ שאי אפשר. כי הלא ועתה כלו' הנה עתה עת למות ולא הולדתי עוד. והוא ית' אל שדי שיש די בברכותיו. א"א שלא יקיים אך הוא על ב' ברך שיחלקו לב' כמפו' בכ'. ואמר ב' בני וכו' לי הם כאלו נולדו לי. כי עליהם ועל בנימין נא' לי מפרך והרביתיך ואל תאמר א"כ אלו לך הם ואני גם אני לך הרי ג' ויקראו על שמי יתר מולדתי. לז"א אפרים ומנשה כראובן ושמעון וכו'. אך לא תהיה אתה שלישי. כי ומולדתך וכו' על שם אחיהם יקראו לא על שמך. להיות לך שבט בפני עצמו. והוא כי לא נא' לו רק קהל גוים. קהל יעשה ב' גוים ולא נא' קהל וגוים. והן אמת כי ראיתי גדולים דוחקים עצמן על ומולדתך כו'. באומרם לא הוליד עוד. אך אני אתנהלה לרגל אותיות תורת ה' אמת והתורה העידה שהוליד אחרים. ומי יבא אחריה ויאמר כי אחר שלא הזכירתם התורה שלא הולידם. ובשביל מה שלא הזכירה. נכחיש מה שהזכירה. ולא יאמר כי על דם שהם נקראים על שם אחיהם. לא נזכרו. ולברייתא וז"ל ראוי יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב. אלא שיצא מצפרניו. לזה נדקדק הל' באומרו כדרך שיצאו שהוא שיהיו שבטים בפני עצמם. או בשם יוסף רק נטפלים לאחיהם. וע"פ דרכו הקדים אפרים למנשה לחשיבותו. ולו'

כי יהיה אפרים כראובן ומנשה כשמעון לרמוז שלא תאמר הלא הב' חלקים שאני נוטל הראוי הוא עשות הב' חלקים ג'. ויטול מנשה הב' כי בכורך הוא. לז"א לא כן. כי איני מדמה את מנשה כ"א לשמעון אשר אינו בכור. ואת אפרים אני מדמה לראובן שהיה ראוי יטול פי שנים. והעברתים ממנו כך אפרים ראוי ממנשה. אלא שיהיה כראובן. שעם היות ראוי העבירוה ממנו. עוד אפשר כמשז"ל (ב"ר פ' פ"ז) כי היה כמעט יוסף נפתה מאדנותו ויבא לעשות מלאכתו. לולא נדמה לו צורת יעקב ואמר לו שתהיה אבנו באפוד כהה. כאשר דקדקנו באו' ואין איש מאנשי וכו' כלו' אך איש שאינו מאנשי הבית שם היה. וע"כ נמנע צאת זרעו מקשתו ויצאו מצפרניו. ואבד עשרה כאשר נכתב בס"ד על אומרו ותשב באיתן קשתו וכו' מדי אביר יעקב. ואלו לא היה לפניו יעקב והיה יוצא מקשתו. גם השנים אלה לא היו לו:

ובזה יאמר ועתה שני בניך הנולדים לך. הנה באמת לי הם שאלמלא אני לא היו לך על כן כראובן ושמעון יהיו לי ולא אמר כשני בני יהיו לי. רק כראובן ושמעון. הלא הוא לרמוז בהזכיר ראובן. טוב טעם אל הכנס יוסף במקום ראובן ראשית אונו לירש פי שנים. והוא נולד אחר עשרה בנים לז"א כראובן כו'. לו' הלא תחת יוסף היה ראובן. כי חשבתי היתה רחל והנה היא לאה ואלו היתה רחל כמחשבתי היה בא יוסף מאז. והיו נוטלים בניו כחלק ראובן ושמעון. ע"כ עתה ג"כ תגבר המחשבה על המעשה. ויהיו אפרים ומנשה כראובן ושמעון. וע"פ דרכו מעתה שם את אפרים לפני מנשה כאלו אפרים במקום ראובן. ומנשה במקום שמעון ומולדתך וכו' כדלעיל. וא"ת מי אמר לי שכך היא. אולי באמור לך הוא ית' הנני מפרך וכו'. היה שתוליד מאמי ב' בנים. גוי הוא בנימין וקהל גוים הוא כי אח"כ תוליד ממנה קהל שיהי' לעמים אלא שבלדתה את בנימין מתה. בקללתך את אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. ובמותה נתבטל הקהל גוים. ועוד כי לו יונח יהי כדבריך מי יוכיח שבו בחר ה' להיות בכור לנחלה עם שאיני ראשית אונך או לפחות לא יבצר פתחון פה מאחי בתתך לי יתרון. שאולי א' מהם יחלקו בניו לב' חלקים ולא יחישו אל מה שהיתה מחשבתך עלי בהזדווגך. ע"כ אמר ואני בבואי מפדן וכו'. והוא בשום לב למה הזכיר בואו מפדן. כיון שכשמתה היה אחרי שבת י"ח חדשים בסכות. ואח"כ הלך לשכם ומשם לבית אל ומשם לאפרת ובדרך ההיא מתה. אך הוא לו' אל יעלה על רוחך כי היתה ברכת הנני מפרך וכו'. שאוליד אחרי בנימין עוד מרחל. אלא שמתה ונתבטל הענין כי הלא זה היה. אלו סבת מיתתה היתה מתרגשת אחר הברכה ההיא. אך לא כן הוא כי הלא אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען. כאשר ויברך אותי הנני מפרך כו'. אך ואני בבואי מפדן שהוא טרם הגיעי ללוז היה מה שמתה עלי רחל. כלו'

בשבילי על קללות עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה כו' כי מאז נגזרה מיתתה נמצא כי בעת הברכה כבר היתה מעותדת למות בזמן שמחה. וא"כ ודאי שלא על שתלד אחרי בנימין היתה הברכה אלא כמדובר. ועל דבר אם היא היתה עיקר הבית ליחשב מחשבתי עליך במקום מעשה כי בטפה ראשונה היתה דעתי שהיתה רחל. והיית נולד אתה אין לאחיך פתחון פה לבטל טענה זו. באומר' שאין הדבר תלוי כלל במחשבה. כי גם זה אינו כי הלא ואקברה שם בדרך אפרת. שהוא ע"פ הדבור. למען תהיה מבכה על בניה בעת החרבן. מדי עברם לשם. שהלא יקשה למה יקרא כל ישראל בניה והלא אדרבה טוב טוב תקבר שם לאה. שכמעט כל ישראל ממנה. אלא ודאי שהיא עיקר הבית. שעלי' עבדתי עם לבן. ובזה היתה מחשבתי גם בהוליד את ראובן. ושכל מה שאוליד יהי ממנה באופן שהיא עיקר וא"כ גם אתה עיקר בני ליכנס תחת ראובן כאמור:

פסקה ח

וירא ישראל כו'. ראוי לשים לב. (א) מה הוא ההתנכרות הלז שאמר מי אלה אחר שהזכירם בפניו. וגם ארז"ל שאפרים היה ראש ישיבתו. וכן אמרו שגדל אתו כבן בית ותלמיד לפניו ומה השיב יוסף בני הם מה חידש לו. (ב) מה ענין או' נתן לי אלהים בזה והוצרכו רז"ל לו' שהראה לו שטר כתובה. (ג) או' קחם נא אלי. ולמה לא קראם יגשו אליו לברכם. (ד) למה לא לקחם יוסף כמאמר אביו. (ה) כשהגישם אליו למה לא בירך אותם. כ"א חיבק להם וינשק להם מה צורך עתה אל נישוק וחיבוק האם שכח אומרו ואברכם שתחת הברכה נשקם וחיבקם. (ו) אומרו ראה פניך לא פללתי. כי לא יצדקו דבריו אלה. רק בעת רדת יעקב מצרימה וירא אליו אז יאמר ראה פניך לא פללתי כו'. או בבאו עם בניו לבקרו טרם ידבר אליו כל מה שלמעלה. (ז) למה הסיר אותם מעם ברכיו. ולא הניחם שם שיברכם או יתקנם כראוי ולא יוציאם. (ח) מה ענין השתחויה ההיא לבלי צורך בעת ההיא. (ט) אומרו את אפרים בימינו כו' ואת מנשה כו'. מי לא ידע כי ימין יוסף תהיה נגד שמאל אביו. שמאלו נגד ימין אביו בהיותם פנים בפנים. (י) באומרו וישלח ישראל את ימינו למה הרכיב ידיו זו על זו ולא החליף את מקומם וישם את אפרים בימינו ואת מנשה בשמאלו. (יא) או' שכל את ידיו וכו'. שאדרבה נראה שלא שכל כי אם חשב שאינו הבכור. (יב) אומרו ויברך את יוסף שהל"ל את הנערים כי כן אמר יברך את הנערים והכל ידבר עליהם ואיך יאמר שבירך. את יוסף ואם הוא שבברך את בניו הוא כמברך את אביהם יאמר ויברך את הנערים ומאליו נודע כי מברכתם יבורך אביהם. (יג) שמתחיל באלהים ומסיים במלאך והל"ל האלהים הרועה אותי כו' יברך את הנערים או מתחלה יזכיר המלאך וגם הזכירו האלהים זה פעמים. ועוד שאין בשום א'

מהם גיזרה כי הענין מתחיל מהמלאך כו'. וגם למה לא אמר האלהים יברך את הנערים. ולא יברכם ע"י מלאך. (יד) אומרו באבותיו התהלכו. ובו אמר הרועה ובהזכיר הנערים אינו או' לא זה ולא זה רק מה שגאל אותו מכל רע. (טו) מה ענין הקרא בהם שמי ושם אבותיו כי הלא גם בכל ישראל נקרא שמם. (טז) מי לא ידע כי אבותיו הם אברהם ויצחק. (יז) או' בקרב הארץ שהוא מיותר. (יח) אומרו וירא יוסף וכו' למה שתק עד כה ולא מיחה מאז הרכיב ידיו טרם יברך כל ברכתו. (יט) אומרו לא כן אבי שנראה כאו' לא כן אבי כי לא טוב עשית ואינו דרך ארץ נגד גדולת יעקב והראוי יאמר לא אבי. כי זה הבכור שים ימינך כו'. ואז אביו יגלה אם בכוונה עשה או בשגגה. גם נשית לב אל או' ישית ל' עתיד. (כ) אומרו ויאמר יוסף אל אביו שהוא מיותר. והיה די יאמר ויתמך יד אביו כו' על ראש מנשה. ויאמר לא כן אבי כו'. (כא) כפל אומרו ידעתי בני ידעתי ואו' בני בין שתיהן. (כב) איך נותן טעם אל הקטינו הבכור שאומרו גם הוא יהיה לעם כו'. כי הלא זאת היא תלונת יוסף. למה יהיה אפרים גדול ממנו. ע"י שית ימינו על ראשו. (כג) או' ויברכם ביום ההוא. כי הלא גם ברכה שלמעלה ביום ההוא היתה. (כד) אומרו וישם את אפרים לפני מנשה שהוא משולל הבנה ולבלי צורך. (כה) על עיקר הדבר. מה ראה יעקב שכיוון להגדיל בברכת הקטון על הגדול:

אמנם הנה ארז"ל (בתנחומא) שצפה יעקב שעתידים לצאת מהם ירבעם ואחאב והיה בלתי ראויים לברכה. ע"כ לפי דרכם יאמר וירא ישראל את בני יוסף וכו'. לומר שראה כי הנה הם בני יוסף כי צדיק הוא ואין ספק כי לא מפאת יוסף אביהם יתעתדו לצאת אנשים בלתי צדיקים ע"כ חש אולי הס מצד עצמם בלתי כשרים. ע"כ שאל מי אלה כלומר הטובים הם אם רעים והשיב יוסף ואמר בני הם כלו' בני דומים אלי. כי צדיקים הם ומה שתראה חלאה מעכבת יהיה על כי נתן לי אלהים בזה. במקום אדמה טמאה הזאת יותר מיתר מקומות כי ערות הארץ היא. כמ"ש ז"ל כי הארץ יש לה אברים ומצרים היא ערותה ודבקה בם חלאת טומאת המקום. ע"כ אמר יעקב ליוסף קחם נא אלי וכו'. והוא כי ראה להכינם בב' דברים. (א) שיקחם אליו יוסף בידיו באשר ה' אתו ובקיחתו יושפעו להיות מוכנים לקבל ברכה מיעקב. (ב) שכאשר יברכם יכוין להריק ברכה אליהם בהשתלשלות יוסף אביהם והיא כי למה שמדרגת יעקב גדולה מאד ממדרגתם. ואיזה הדרך יוכנו לקבל ממנו ע"כ התחכם להריק להם ברכה בהשתלשלות יוסף אביהם כמריק דרך צנורו וז"א ויברך את יוסף כו' כאשר יבא בס"ד:

ונחזור אל הענין כי הנה הדבר הא' שאמר להכינם לקבל ברכה היא שיקחם יוסף אליו בידיו. ועל זה אמר קחם נא אלי ואברכם שעל יד קחתך אותם בידים תכינם כי תשפיע

בם שפע יוכנו על ידך שאברכם וזהו קחם נא אלי ואברכם. והנה יוסף בראותו שהצריכו לקחתם אמר אולי לא האמין לי באומרי שהם צדיקים. אז אמר יוסף בלבו הנה בהסתפק אבי אם הייתי צדיק אמר אלכה ואראנו בטרם אמות כמפורש למעלה שרצה להסתכל בפני להכיר אם צדיק אני והוא כי דרך חסידים הראשונים שהיו מכירים בפרצוף כל איש אם טוב ואם רע שע"כ וירא אליו יוסף שיסתכל בפניו. ואז אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך והכרתי בפניך כי עודך צדיק נקרא חי. ע"כ אמר יוסף מה זה שאבי אינו מסתכל בפני אלו לדעת אם הם צדיקים. אך לא יהיה רק על כי עיניו כבדו מזוקן לא יוכל לראות אם לא בקרוב הרבה. ע"כ מה עשה הגישם אליו שיסתכל בם. וז"א ועיני ישראל כבדו מזוקן שע"כ לא יוכל לראות בפניהם ולפיכך ויגש אותם אליו שיוכל להביט בפניהם ואז מה עשה יעקב לבלתי יבושו באו' שלא היה מאמין ליוסף. וגם לבלתי הראות בפניהם שהיה חושדם עם היותם מגודלים עם יוסף ע"כ וישק להם. למען ע"י קרב פיו בפיו של כל א' יהיו עיניו קרובות אל פני כל א' להביט בפניו בעצם. מראה של נישק וחבק כיוון להיותם חביבים לפניו ולא שהיה מסתפק בכשרותם עד יוסיף להביטם. נוסף על זה שע"פ דרכו סייע להכינם בצד מה. בדבק יעקב נפשו עם נפשותם בנשוק פה אל פה וגופו עם גופו בחבוק ככ' אצלנו באורך בביאור שיר השירים. כי כל כוונת נישוק וחיבוק הוא לו' נפשי כנפשך וגופי כגופך לאחדים. וכן בס' הזוהר או' כי הנישוק הוא לאדבקא רוחא ברוחא. ויהי כי קרבו עיני יעקב אל פניהם וירא כי צדיקים הם אז ענה ואמר ראה פניך כו'. לומר כשהייתי בארץ כנען והייתי דן בשכלי אם חי או מת היית. לא הייתי דן בשכלי שאם חי היית יהיו לך פנים הראשונים של צלם אלהים שהיו לך בלכתך מאתי. באומרי כי נתקלקלו במצרים כי שם מקום זמה לא פללתי והנה במה שראיתי עתה בפני בניך אני משבח לה' ואו' כי הראה אותי אלהים בפניהם גם את זרעך. כלו' צדיקים כמוך וז"א ראה פניך שהיו לך בצאתך מאתי. וזה שלא אמר ראה אותך והנה עדין לא היה מברכם כי עם היותם צדיקים. היו צריכים הכנה ע"י קיחת אביהם אותם מצד היות לידתם במצרים כמאמר אביהם. או לסבה זולתה והוא עד כה לא לקחם כי אם הגישם בלבד שיביט בפניהם. ע"כ אמר יוסף בלבו הנה ב' דברים צריך אני לעשות. א' להחזיק טובה לאבי על בשורת צדקתם שבשרני וגם צריך לקחת' ע"י להכין אותם ולסעד' לברכה. ע"כ ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו למען קחת אותם אח"כ להחזיר לפניו שיוכנו ע"י כך להברך וטרם יקחם השתחוה לאפיו ארצה כמחזיק טובה על בשורת צדקת בניו. ואח"כ ויקח יוסף וכו'. להכינם כאמור. והנה לפ"ז שע"י הלקחם מיוסף מקבלים הכנה ושפע להתברך היה מקום לו' כי בקחת יוסף את אפרים

בימינו ואת מנשה בשמאלו כיוון להשפיע שפע יותר באפרים כי ע"כ לקחו בימין מה שאין כן במנשה שלקחו בשמאלו. לז"א כי לא כן הוא כי מה שלקח את אפרים בימינו לא היה להשפיע בו יותר. רק למה שהוא משמאל ישראל לשים אותו בשמאל אביו שלעומת ימינו בקרבו אותו. ואשר לקח את מנשה בשמאלו לא למעט הכנתו רק לשיבא לימין ישראל וז"א את שניהם שנראה מיותר. לומר כי לא כיון רק להשוותם כא' ולא להעדיף לזה על זה:

או קרוב לזה למען יהיה שניהם שוים לקח את אפרים בימינו שיבא לשמאל ישראל ואת מנשה וכו'. למען יהיו ימין ושמאל בכל א' ויחדו יהיו תמים אך לא שוה לו כי למה שכפי הכנת יוסף תחול בם הברכה ע"כ הוכן אפרים יותר. שנלקח בימין יוסף ובמקום שהרגיש יותר הכנה שלח בו יד ימינו. וזהו וישלח ישראל את ימינו וכו'. וש"ת אם רצה להפליג בברכת אפרים. למה ירכיב ידיו דרך עקלתון וטוב טוב היה יעביר את אפרים לימינו ואת מנשה לשמאלו לז"א שכל את ידיו כו' לומר כי בעשותו כך שכל והחכי' את ידיו כי מנשה הבכור ולא נעלם ממנו ומהשכלה עשה מה שעשה כי להיותו בכור די לו שעל ראשו יד שמאל. ולא יגרע ג"כ שיהיה לצד שמאל ישראל באופן שהיה לכל א' ב' בחינות. אשר לצד שמאלו ימינו על ראשו ואשר השמאל על ראשו הוא בצד ימינו. ועל הדבר הב' שאמרנו שלמען יהיה להם כח לקבל ברכה מגדולת קדושת יעקב כיון לברך את יוסף למען יוכנו לקבל שפע הברכה בעצם למען על יד יוסף משתלשל בם ברכה גדולה זהו ויברך את יוסף והוא אומרו יברך את הנערים כי רבוי האת הוא על יוסף והנערים הם בניו שעל יד השתלשלות אביהם תגדל ברכתם:

ולבא אל ענין הברכה נשית לב אל כל ההקדמה הזאת שאמר. האלהים כו' ובלי גיזרה וכן אומרו אח"כ האלהים הרועה וכו'. הוא הקדמה אחרת ובלי גיזרה כי לא אמר האלהים כו' יברך את הנערים. כי אם התחיל אח"כ ואמר המלאך כו' יברך כו'. אך יהיה כי למה שהיה חפץ לברכ' ע"י המלאך באומרו המלאך הגואל וכו'. וחש פן יקפידו שלא ברכם בשם כאשר נתברך הוא מאביו ויתן לך האלהים ע"כ הקדים ואמר האלהים אשר וכו'. לו' הן אמת כי הנה אני נתברכתי בשם אלהים כד"א ויתן לך האלהים מטל וכו'. וכן ויצל אלהים את מקנה כו' וכן וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו כו'. אך הנה כל הדברים הם בהדרגה והוא כי הנה האלהים אשר התהלכו וכו'. והוא מה שידענו מרז"ל (ב"ר פ' ל') שהפרש שבין אברהם שנא' בו התהלך לפני. לנח שנאמר בו את האלהים התהלך נח היא כי אברהם לא היה צריך סעד לתומכו. אך נח היה צריך הוא ית' יסעדנו וימשיכנו לעבוד את קונו והנה יעקב ברוב ענותנותו לא ייחס אל עצמו מדת אבותיו רק מדת נח:

ונבא אל הענין אמר הנה אלהים הוא אשר התהלכו אבותי לפניו שלא היו צריכים סעד לתומכם אך אני לא כן רק האלהים הוא הרועה אותי ומנהיגני ומסעדני לצדקי ע"כ גם שאני נתברכתי בשם אלהים. הנה כאשר גרעתי מדרגה א' מאבותי כן גם אלה יגרעו מדרגה א' ממני ולכן לא יזכו להתברך בשם אלהים המברך אותי. כ"א המלאך הגואל כו' יברך את הנערים. ועוד אני מברכם שיקרא בהם שמי ושם אבותי והוא כי הנה בהזכירו ית' רחמים לישראל נאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק כו'. והנה ארז"ל (ויקרא רבה פ' ל"ו) למה באברהם ויצחק כתיב אף ולא ביעקב מפני שאין אף ביעקב כי מטתו שלמה:

ולכאורה יקשה כי מה זו שאלה למה אין ביעקב אף כי הלא נזכר ראשון ואיך יצדק בו אף. אך אין ספק כי זאת היא השאלה למה נהפך הסדר באופן שלא היה ביעקב אף והשיב כי היתה מטתו שלמה. ויהיה הענין שאו' הוא ית' ראו אהבתי אתכם כי הנה אם בזכרי עליכם זכות אבותיכם הייתי מתחיל מאברהם או מיצחק. לא אתמלא רחמים עליכם על כי בכל אחד יש עיכוב מה. להרקת שפע רחמים בעצם כי זה יצא ממנו ישמעאל ומזה עשו ויהיה מקום לו לקטרג. אך וזכרתי את בריתי יעקב תחלה שמטתו שלמה ואין פתחון פה בו לעכב רחמים. ואז ע"י החילי בו גם בהזכיר אח"כ את יצחק שיש בו אף אזכור ולא יעכב שום קטרוג כי הלא קדם זכירת יעקב תחלה ומים רבים לא יוכלו לכבות. ואז גם מיצחק תרוחמו וגם את בריתי אברהם אח"כ אזכור וכו'. וגם שלא נפרש אף כרז"ל יאמר כי אחר הזכרת יעקב גם ברית יצחק תועיל וכן ברית אברהם וכן יהיה דעת רז"ל אלא מדאפקיה בלשון אף ולא אמר גם רמז העיכוב:

ונבא אל הענין אמר יעקב הנני מברכם שבהקרא שמנו על הנערים האלו יתחילו משמי. וזהו ויקרא בהם שמי מתחלה שאין בי אף. ואח"כ ושם אבותי ועוד אברכם שיעדיפו שני אלה. בהזכרם לפני המקום מאשר ייעד הוא ית' כשיהיו עונות לכל כללות ישראל ויגלו. כי שם אחר יעקב מזכיר יצחק בהקרא שם אבותי על אפרים ומנשה לבדם. אחר הקרא שמי לא יתחילו אחרי מיצחק כ"א אברהם ויצחק שיהיה תחלה אברהם ואח"כ יצחק על ב' דברים כי אין חלאת ישמעאל לעכב הטובה כ"כ גדולה כשל עשו. כי בסוף עשה ישמעאל תשובה וגם כי חסד לאברהם ואח"כ מי שמתייחס אל הרוגז והדין תהיה זכירת זכותו אחר זכירת חסד. וזה אברהם ויצחק וגם וידגו לרוב כי תהיה להם בחינת רבוי הדגים. ולא מסבתם כי סבת רבוי הדגים הוא על היותם מכוסים מעיני הבריות. אך אלו ירבו בהיותם בקרב הארץ אשר שם עיני הכל בהם ומה גם למ"ש המתרגם בגו בני אנשא. וכן בגמ' (דברכות דף כ') ר' יוחנן היה שם עצמו במקום שהיה הכל מסתכלים

בו באומרו שמזרעא דיוסף הוה. ושעור הכתוב וידגו לרוב שהוא על בחינת הרבוי. אך אלו יהיה בקרב הארץ הפך הדגים שהוא על כי אין רואם:

פסקה יז

וירא יוסף וכו'. הנה מתחלה חשב שכונת יעקב לבלתי השווה ברכתם רק לברך את אפרים ברכה יתירה על מנשה. כי ראה שהיה יותר מוכן וראוי מאחיו ושע"כ היה נותן ימינו על אפרים. ע"כ שתק ולא מיחה אך בראותו שהשוה מדתם ואמר יברך את הנערים שניהם בהשואה א' אז וירע בעיניו כי חשב שעלה על לב יעקב שרצה יוסף להכין יותר את מנשה הבכור ולקחו בימינו ובא לו לשמאל יעקב. ושע"כ נתן ימינו עליו ע"כ אמר לא כן אבי כי זה הבכור שלקחתי בשמאלי לשיבא לימינך. וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי וכו' כי זה הבכור גם ידעתי את העתיד. ואל תחוש כי הלא גם הוא יהיה לעם וכו' על כי הוא בצד ימיני ואולם אחיו הקטן יגדל ממני על היות ימיני עליו וגם הוא צריך עזר גדול. כי הנה וזרעו יהיה מלא הגוים והוא יהושע וצריך ברכה שיוכל כנגד גוים רבים ועצומים בכיבוש הארץ. עוד יתכן בשום לב אל אומרו כי ישית לשון עתיד. והוא כי הכ' בעצמו בא לתת טעם אל מה שלא מיחה יוסף מאז ואמר כי הנה ג' הדרגות היו. א' כי הנה וירא יוסף כי ישית אביו שהוא מטרם שומו ימינו על ראש אפרים מאז וירע בעיניו. וכן אח"כ כאשר שת אותה על ראשו ויתמוך כו' להסיר אותה ולא יכול וכראותו כי לא שוה לו. אז אמר לו לא כן אבי להזכירו כמתמיה ואו' לא כן אבי. כלו' האם לא כן היה אבי במה שאתה אבי ששמת קנאה ביני הצעיר ובין אחי בקנאת כתונת הפסים ולמה תשים קנאה בין בני כי זה הבכור לפחות שים ימינך עתה על ראשו באופן יהיו תמים כי עד כה שמת אותה על אפרים עוד מעט תשימנה על מנשה ובזה אומרו אבי איני מיותר:

ושיעור הענין כי רצה יוסף להזכיר לאביו ענין אשר שם קנאה בינו לבין אחיו. בל ישוב שנית לעשות גם עתה. והנה זכירה זו תהיה כעשן לעיני אחיו ואביו שמזכיר אשמתם על כן הקדים ואמר אל יאשם יוסף בזה כי הנה כבר סבל. כי מאז ראה כי ישית וכו' היה רעה בעיניו ושתק וגם אחרי כן ויתמוך וכו' ולא שוה לו. אז לא יכול לסבול עוד אז ויאמר לאביו לא כן אבי קרה לך כמדובר. והשיב לו ידעתי בני מה שאירע לך בעה שאתה בני וגם ידעתי כי זה הבכור. אך אחיו הקטן יגדל ממנו כלו' מעצמו משלמותו כנודע מרז"ל שהיה ראש ישיבה אל יעקב. וע"כ להיות כשרותו ניכר אין קנאה. וגם זרעו יהיה מלא הגוים שיצא ממנו יהושע שמעמיד שמש בגבעון. כמ"ש ז"ל (ע"ג דף כ"ה) שהוא או' מלא הגוים שיצא שמעו בכל הארץ. ומעתה זכותו עומדת לו להגדילו. ולהפיס

דעת יוסף התורה מעידה כי כן הוא. שעל כשרותו נתן לו הגדולה ולא שקרה מקרה שחשב יעקב שהיה מנשה לשמאל שבא לו מימין יוסף. והראיה כי על כשרותו נעשה לו היתרון הזה ולא שקרה מקרה כי כי הלא ויברכם ביום ההוא לאמר כי זולת הברכה הקודמת שהוא על העתיד. גם ברכם ברכה אחרת שאינה על העתיד' רק ביום ההוא לאמר שמהיום ההוא תאמר בשווי א'. וגם בשם אלהים ולא בשם מלאך והיא בך יברך ישראל לאמר כי כשיברך איש את בנו או את ידידו. שיאמר לו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. ובאותה הברכה לא היה לא ימין ולא שמאל. ואדרבה יחדם לו' בך כאלו שניהם א' ולא אמר בכם כי להשוותם כיוון. ועל כל זה וישם את אפרים לפני מנשה שלא אמר ישימך אלהים כמנשה וכאפרים. ועם היות כי כמברך מי יודע אם יאמר מנשה תחלה או אפרים ועכ"ז יעקב הזכיר תחלה את אפרים עם היות כוונתו עתה להשוותם. לכן הוי או' כי אין זה בבחירת יעקב כ"א שעל כשרותו ותורתו של אפרים מה' יצא הדבר לשים בפיו של יעקב. והקדימו תמיד למנשה ומזה יוקח ראיה אל הקודם שע"כ נתן עליו יד ימינו והגדילו:

פסקה כא

ויאמר ישראל כו'. הלא יקשה כי הנה פסוק זה היה ראוי לו' לכל בניו ולא ליוסף לבדו וגם פסוק שאחריו היה ראוי לאומרו בפני כל אחיו שידעו כי מאתו נהיתה לו ירושתו. וגם ב' פסוקים אלו יראו בלתי מקושרים כלל:

ואפשר כי טרם סילוקו רצה לשים שלום בין בניו. והיא בהזכיר מאמרו ית' אל יעקב אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית וכו'. והוא כי אמר לו הוא ית' אל תצר ברדתך מצרימה. כי הלא גלו למצרימה שכינה עמהם. ומי יהיה המכב' אליה אלא אתה. כי אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך וגם עלה את בניך כי ע"כ היה אתם גם מעתה בהיותם בגלות. ולבל אומר לו בהעלותך אותי מי יהיה מרכבה אחרי אל השכינה שמה. עד יתקיים גם עלה את בניך. הלא הוא כי יוסף ישית כו' כי ימלא מקומך. והוא יהיה מרכבה אליה. וזה יאמר פה לבל יהיה לב יוסף על אחיו כי מכרוהו מצרימה כי הלא מה' יצא הדבר. למען יהיה מרכבה אל השכינה. וזה אומרו ויאמר ישראל אל יוסף. כלו' כי אל יוסף נוגע הדבר. גם שמדבר בל' כולל. והוא כי אמר הנה אנכי מת. ועולה מכאן אל המערה. והיה אלהים הוא השכינה עמכם במצרים. כלו' והלא ידעת מאשר היה עמך. כד"א ויהי ה' את יוסף. שאומרו והיה אלהים עמכם. שהוא ששורה עליך. וע"י היות אלהים עמכם במצרים. ימשך כי והשיב אתכם כו' כי ע"כ היא עמכם מעתה. וע"כ שנצטערת שם בשכם. ע"כ ואני הנה נתתי לך שכם. וש"ת כי הלא בזה תהי' מיד

קנאה אחרת. שאני מחסר את שכם מחלקם. כי הלא לא להם היתה. כי הלא לקחתי בחרבי ובקשתי:

או יאמר על דבר פי שנים. שנתן לו בנחלת הארץ. כאמור קודם לברכת בניו בסמוך. אמר אל תאמר אלי כי הלא מתנה זו אינה עולה בדין. א' כי היא מתנתא טמירתה. ולא גלוי' ומפורסמת. רק ביני ובינך. ועוד כי הלא עדין הארץ אינה שלי. ואין הבכור נוטל פי שנים בראוי כבמוחזק. ע"כ על הא' אמר הנה אנכי מת. ונמצאתי מצוה מחמת מיתה. שאין מתנתי צריכה להיות גלויה ומפורסמת. ועל הב' אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. כלו' כבר היא ארץ אבותיכם שלכם מעתה. ואין אלהים עוש' עמכם רק שמשיב אתכם שמה ולא לינתן מחדש. ואל תחשוב כי מה שינתן לך פי שנים הוא על מה שעשו לך אחיך כי לא כן הוא. כי כל מה שהיא ארץ ג' האבות מה' הוא לכם כמדובר למעלה. וזהו והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם של שלשתנו אך ואני משלי נתתי לך שכם א' זהו על אחיך שהוא על שעשו לך אחיך שם אך לא מה שתטול פי שנים בנחלה רק מתנה משלי. כי לי היא אשר לקחתי כו' שהוא שלי לבדי:

פרק מט

פסקה א

ויקרא יעקב כו'. ראוי לשים לב אל כפל אסיפה וקבוץ ואל שנוי הלשון וכשאומר האספו אינו מזכיר לא בני יעקב ולא בני ישראל וכשאומר הקבצו אומר בני יעקב ובני ישראל. ואומר זה פעמים שמעו א' בבני יעקב וא' בבני ישראל וכן אומרו אביכם הוא מיותר. ועוד מה המה האסיפה וקיבוץ ואח"כ אינו מדבר כ"א עם כל א' וא' בפני עצמו. ועוד כי באסיפה או' מה ידבר עליהם. שהוא את אשר יקרא אותם ובקבוץ אינו או' מה ישמעו ממנו:

אך הנה קבלנו מרז"ל (ב"ר פ' צ"ח) ב' דברים. (א) כי בקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו. (ב) שבשעת סילוקו אמר לבניו שמא יש בכם ח"ו פיסול כו' וענו שמע ישראל ה' אלהינו וכו'. וענה הזקן ואמר ברוך שם כבוד וכו'. וע"פ דרכינו נשית לב מה ראה לו' שמא יש פיסול בכם. מה שלא ראה בהם עון כל ימיו ויתכן שכל זה נרמז בכתובים. והוא כי הנה יש הפרש בין אסיפה לקבוץ כי קבוץ הוא על נפרדים הרבה. כד"א מזרה ישראל יקבצנו מקבץ נדחי ישראל. ואסיפה תאמר גם על בלתי רחוקים הרבה מתאספי' יחד כד"א אספה לי ע' איש כו'. והנה בקש יעקב לגלות את הקץ ויקרא את בניו ויאמר האספו. ונמתיק סוד בקרוב הרבה כי הוא דבר הנאמר בלחישה. וז"א ואגידה כו' את אשר יקרא כו' ובזה לא הוצרך לו' בני יעקב או בני ישראל כו' כי אין צריך להבחין

כי לא חשש היות בהם דבר בלתי הגון. אך בראותו כי נסתם ממנו אז אמר אולי יש פיסול בקצת בניו וע"כ נסתם ממנו. ע"כ חזר ואמר הקבצו כו'. לומר אולי רחוקים אתם באיכות ממני וגם זה מזה כנודע כי יהיה אנשים אחים קצתם צדיקים וקצתם רשעים. כיעקב ועשו וכיוצא ואין בעולם נפרדים זה מזה יותר מהם כי מי יתן טהור מטמא. וע"כ בעלות על רוח יעקב ספק אם היה פיסול בבניו בענין האמונה על דרך שהיה בבני אברהם ויצחק שע"כ לנפרדים יחשבו בעצם. ע"כ על חששא זה אמר הקבצו לו' התקרבו אלי וזהו הקבצו ושמעו המתייחסים לבני יעקב. והוא כי כשישראל צדיקים נקראים בני ישראל. וכאשר יתהפך נקראים בני יעקב כד"א ולא אותי קראת יעקב. כלומר כאשר לא אותי קראת תתייחס לשם המורה עקבה אך כי יגעתי בי בשבילי אז תקרא ישראל. וזהו או' בני יעקב כי אינכם כולכם שלמים. ולהיות כי בשמעם אמרו שמע ישראל אז השיב ואמר אתם אמרתם שאשמע אני ששמי ישראל כי ה' אלהינו גם אתם ושמעו אל ישראל אביכם כל אשר אומר לכם בברכות אלו כי עתה ישראל יתייחס ליקרא אביכם ולא יעקב וזהו אל ישראל אביכם:

פסקה ג

ראובן בכורי וכו'. הלא כמו זר נחשב שלא יברכנו. אך יאמר זאת ברכתי שלא תספיק אשמתך. לבל תמנה מכלל אחיך כאשר חשבת או לפחות להעביר ממך הבכורה כ"א שתהיה מכלל אחיך. ולא זה בלבד כ"א גם בכור עליהם על הדבר היחס וזהו בכורי אתה. אך זה הפסדת כי מצד היותך כחי שנולדת מעיקר כחי וגם היותך ראשית אוני. ראשית הפרי שהי' לי כד"א כי הוא ראשית אונו כי מצד היותך הבן הראשון ראשית אוני. לך משפט הבכורה לשאת פי שנים. וזהו יתר שאת. וכנגד היותך כחי יאות לך יתר עז הוא גבורת המלוכה. אך ע"י פחז כמים אל תותר יתרונות אלו. או יאמר תבורך ליקרא בכורי תמיד. אך הנה היו לך ב' מדות בלתי טובות אשר מהולדתך היה ראוי יהיה לך הפכן. והוא כי כל טעותך היה היותך בלתי סובל רק נחפז להתקומם לעשות רצונך בקנאתך. עוד שנית כי אחרי החילך לפעול פעולת קנאתך עם היות כי מן הסתם אתה מתחרט. לא עצרת כח לשוב מעשות הדבר עד כלותך להפך המשכבות. ושתי אלה היו בלתי ראויות לימשך מצד הטפה אשר באת ממנה כי היות עיקר כחי. כי היא הטיפה הראשונה שיצאת ממני. כי סבלתי עד פ"ד שנה לבלתי הוציא טפה מגופי. וע"כ כנגד הטפה ההיא שהיתה עצורה לי אשר ממנה באת. היה ראו יהיה לך יתר שאת שהוא סבלנות. ומאשר היית ראשית אוני שאתה בכור והבכור הוא קדוש היה ראוי יהי לך יתר עז. להיות עז כנמר נגד יצרך לשוב לתקן אשר החילות לעשות. אך היו לך בהפך כי

היה לך פחז שהוא הפך יתר שאת וגם היה כמים. אשר בהשפכם לא ישובו ליאסף כן אתה לא חזרת בך וזהו הפך יתר עז. ועם כל זה אברכך שלא תפסיד לבלתי המנות עם אחיך. ולא לבלתי היות בכורי ליחס רק שאל תותיר שלא תפסיד כ"א היתרונות בלבד. שהיא מלוכה ופי שנים בארץ. ואל תאמר מה פשעי בבלבלי המטות להפסיד כל זה. כי הלא כאשר עלית משכבי וכו'. אל יקל בעיניך הדבר כי אז חללת משכבי שנעשה חול כי יצועי מצע קדושת שכינה שהיה פרוש על משכבי אז עלה וישארו משכבי אביך חול. או יאמר הנה מה שראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני. הנה הי' לי מיתר שאת וסבלנות בעצמי לבלתי הרהר והוציא טפה פ"ד שנה ויתר עז נגד יצרי לבלתי פעול הם היה מביאני לידי נסיון והרהור הייתי לוחם עמו. ואיך נהפכת לו והיה לך בהפך כי היו לך פחז כמים שלא סבלת וגם לא היה לך עז. אחר הקנאה לכובשה. אך זאת ברכתי שאל תותר אך לא להפסיד שלא תמנה בכלל אחיך ולא שם בכור לייחס כדלעיל:

או יאמר מה שבכורי אתה. הוא במה שאתה כחי וראשית אוני. כלו' מצד הפעולה. אך לא מצד המחשבה רק להוליד את יוסף כי רעיונו על רחל סליקו. להעמיד הבכור ממנה כי לא ידעתי שהיא לאה ומי גרם היות בכורי אתה ולא יוסף. יתר שאת של מי שסבלה שהיא רחל. ויתר עז על יצרה לשים אותה במקומה והגמול ששלמת לה. הוא שחסרת שאת וסבלונות ועוז על יצרך נגד כבודה. שהיה לך פחז כמים נגדה. ועם כל זה אל תותר שלא תחסר רק ההעדפה ויתרון והוא נאות. כי אשר עלית במעלות משכבי אביך עם לאה להיות בכור. אותה עליה אז חללת בפחז כמים והוא מדה כנגד מדה. כי על ידך. יצועי היא מצע שכינה. שהוא יתרון שהיה לי עלה ונסתלק. כן אתה תפסיד יתרונך:

ובמסרה עלית שלשה במקרא עלית משכבי אביך. מטרף בני עלית עלית למרום. ויאמר אם תראה שנאמר בו כי עלית אז חללת. מי שחילל הקדושה העליונה. איך זכה שיאמר עליו משה. יחי ראובן לחיי עלמא שהוא לעולם הבא. אל תתמה על החפץ. כי בזה תדע כמה מדה טובה מרובה ממדת פורעניות כי ע"י מה שעלית משכבי אביך לא הפסדת כ"א שאל תותר. אך ע"י המצוה מטרף בני עלית שהצלת את יוסף מיד אחיו בעלי בחירה. שנא' ויצילהו מידם ע"כ עלית למרום. להיות חיי עלמא שהוא בעולם העליון:

פסקה ה

שמעון ולוי אחים כו'. הליץ בעדם לפניו ית' ואמר הנה בשמעון ולוי נמצאו ב' מדות א' טובה והיא אחדות הלב זה עם זה. וא' רעה והיא ידים ממהרות לשפוך דם אמר הנה הא' תחשוב למו עיקר בעצם. וזהו שמעון ולוי אחים מה שראוי לייחס אליהם הוא היותם אחים בעלי אחדות. כי הב' שהם אחוזי חרב גנובה היא אתם ותעזוב מהם. כי

הלא כלי חמס מכרותיהם וגניבה מעשו כפרש"י. אמנם הנה יש להם עוד מדה ג' שראוי לתקנה. והיא כי כשהם כועסין אל איזה קנאה קשים לרצות. והן אמת שיש לטובה כשבט לוי בעגל. ופנחס בשיטים וכיוצא. אך שאשר אינה לטובה. אין מדתם שכועסים ומהרהרי' לעשות הרעה וכשבאים לפעול שבים אחור ומתחרטים רק כאשר בסודם שימתיקו סוד לעשות דבר הוא דבר רע שאל תבא נפשי בו. שלא ישימו נגד עיניהם אז כי הוא על דבר בלתי טוב. שאין לנפשי מבא בדבר ההוא. כשאח"כ יבאו לפעול שיקהלו לעשות הדבר לא תחד כבודי. כי לא ייחדו כבודי אתם. לו' אינו כבוד אבינו שאנו כאחדים עמו לעשות כן כ"א שיעשוהו. והראיה כי הנה באפם הרגו איש זה יוסף שאמרו לכו ונהרגהו כי גם שלא עשו בפועל. הלא בבחינת האף היה הרוג. כי גמרו ככל דעתם להורגו ע"ד הכ' אצלינו. על אשר הפכם באפו וראו איך קשים לרצות הם. כי הלא וברצונם שנתפייסו ע"י ראובן האומר אל תשפכו דם לא שבו לגמרי להחיותו. כ"א עקרו שור זה יוסף שהשליכוהו הבורה והיה דעתם ישאר שם עד ימות. כי גם שהנחשים ועקרבים שבבור לא ימיתוהו. ימות ברעב בהיותו עצור שם תמיד ויהיה עקרו כמו את סוסיהם תעקר הוא חיתוך הרגלים. בל יתנועעו ממקומם עוד. ע"כ מדה זו ראוי לתקן בברכתי. והיא כי ארור אפם כשהוא עז מפאת עזות. משא"כ כשהוא מפאת חסידות וקנאת ה'. כשבט לוי בעגל. ופנחס בשטים. כי היה אף של רחמים ולא של עזות. כד"א רחמי רשעים אכזרי. כי עשות רחמים עם הרשעים הוא מי שעליהם הוא אכזרי שהיא טובתם. וכן תקולל עברתם כאשר קשתה שהוא על מה שקשה לפניו יתב'. וראוי צדקת שני שבטים אלו כי אחר הסיר והכניע מדת אפם ועברתם כ"כ יהיו טובים ומטיבים כי לזכות את ישראל אחלקם ביעקב כמשז"ל (ב"ר פ' ל"ח). זה שבטו של לוי והוא לזכות את ישראל שבכל נחלת שבט ושבט היו כהנים ולוים בעריהם. וכן ואפיצם בישראל זה שבט שמעון לזכות את ישראל כי הם סופרים ומשנים. ועניים המזכים את ישראל בספרותם ומשנתם ללמד בניהם. ובקבלת צדקה מהם. כי יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני העני עושה עם בעה"ב. שנא' (רות ב') אשר עשיתי עמו היום בועז וכמשז"ל שאחלקם ביעקב הוא בשבט לוי. ואפיצם בישראל הוא על שמעון. גם שלפי דרכנו אין צורך לזה רק שהיותם מעורבים אלו ואלו בישראל הם מזכים אותם. עכ"ז יתיישב בהיות זה על שבט לוי וזה על שבט שמעון אומרו בזה יעקב ובזה ישראל והוא כנודע כי תואר יעקב הוא על היותם בלתי שלמים ותואר ישראל על השלמים. והוא כי הנה שבט לוי שם כהנים ולוים שלמים הם ובהתחלקם בעם יתייחסו העם לפניהם כמתוארי בערכם ליעקב אך שמעון הוא שיהיו העם שהם בתוכם מתוארים בשם ישראל כנראה מענין

השטים שהכ"ד אלף היו כלם משמעון ובסלוק אהרן ששבו אחור למצרים הרגו בני לוי משמעון ה' משפחות שהיו מחזיקים לשוב מצרימה. כי עוד נשאר להם חלק מהאף ועברה. וה' עשה להפיצם להכניע אפם. ושהסופרי' ומשנים ישרת כעסם אל תלמידיהם לזרוק עליהם מרה כי תורה הנלמדת באף היא העומדת וכן העניים נכנע אפם ועברתם:

פסקה ח

יהודה אתה וכו'. הנה ארז"ל (שם) שכשראה יהודה שדבר נגד הראשוני' היה נרתע לאחוריו. אז קראו אביו ואמר יהודה וכו'. ומעין זה יאמר כי הנה יהודה אין ספק שהיתה נפשו מרה לו על מכרו בכסף צדיק כי על כן גם אחיו הורידוהו מגדולתו על כן אמר לו הלא תתירא מענין יוסף שע"כ הורידוך מגדולתך. על כי כאשר אמרת לכו ונמכרנו היית יכול לו' נשיבהו אל אביו נהפוך הוא. כי אלמלא אתה היא נשאר בבור עד ימות ברעב לכן אל תירא כי הלא אדרבה יודך אחיך. והיא כי ליהודה היתה מדת דהע"ה שאמרו רז"ל שהיה אדמוני לאומות ורחמן לישראל. כי גבורת אריה שהיתה לו. לא היתה משמשת לו כ"א לאומות הנה זאת ליהודה גם הוא כי עם שהיה אריה לא היה אכזר כ"א לאומות כאשר בקש לעשות במצרים ואשר הרג את עשו ואת כל הקמים על בית אביו על דבר שכם כמשז"ל. אך לאחיו היה רחמן מאד כאומרו מה בצע וכו' כי אחינו בשרנו הוא. ונבא אל הענין אמר הנה במה שיהודה אתה שאתה מלך וגבור כארי. שע"כ היה לך לקנת ביוסף המלוך ימלוך עליכם או משול ימשול בכם שנוטל שררתך. ואדרבה אתה ריחמת עליו ואמרת מה בצע כי נהרוג את אחינו. לא בלבד יוסף כ"א גם אחיך יודוך כי אשר תמלוך עליהם תרחמם ותהיה ידך תקיפה על האומות אויביהם וזהו יהודה אתה במה שיהודה אתה שאתה מלך וגבור כארי. שע"כ היה לך לקנא ביוסף יותר מאחיך שרצה ליטול מלכותך ואדרבה ריחמת עליו ע"כ תחת אשר הורידוך אחיך אדרבה יודוך בראותם כי ידך החזקה אינה רק בעורף אויבך ותחת מה שגעלוך עתה ישתחוו לך בני אביך:

פסקה ט

גור אריה וכו'. ראוי לשים לב אל אומרו גור אריה יהודה שלא לנוכח. ולא אמר גור אריה אתה. מטרף בני עלית לנוכח. כרע רבץ וכו' שלא לנוכח. אך יאמר הלא אמרתי שישתחוו לך בני אביך. וש"ת אחר כי זכות תחשב לי. ואיך היה שאפפו עלי רעות. שהורידוני מגדולתי. ואח"כ מת בני הראשון. ואחריו השני. עד הוצרכתי לבנות מתמר. ואם יש לי זכות בדבר. איך היצר לי. לז"א דע איפה כי הכל בהשגחה גמורה בכל הפרטים. כי יש בחינת זכות. ויש בחינת הפכו. וכל מעשיך פעולת למלכות הבא ממך. הוא דוד המלך ע"ה. כי אתה סימן לבניך. וכאשר עשית כן יעשה להם:

והוא למה שמענין יוסף בא לך המלכות של דוד. ע"כ הי' כיוצא במעשה אשר עשית וזהו גור וכו' והוא כי כשמדבר שלא לנוכח ידבר על דוד וכשמדבר לנוכח הוא על יהודה עצמו וזה יאמר והנה גור אריה יהודה כי יהודה הוא דוד תחלה יהיה גור קטן שלא ימשול רק בחברון על יהודה ואח"כ אריה מושל בישראל כלו כאריה בכל החיות. ולמה לא היתה לו ממשלתו בבת א'. הלא הוא כי הנה אתה בני מטרף בני עלית. וזכית למעלות מלכות ולכן כאשר התנכלו אותו להמיתו. ואמרו לכו ונהרגהו ונשליכהו הבורה. לא מחית ולא רצית למשול בם. רק משלת בעצמך בלבד. שהיית שותק וכובש את עצמך בלבד. כן דוד תחלה כבש את שבטו הוא שבט יהודה לבדו. וכאשר אח"כ כבשת את כל אחיך ואמרת מה בצע וכו' ומשלת בם לבלתי הניחו בבור עד ימות שם. כן אחרי כן ימשל דוד בכל השבטים ויקרא אריה על שלא היה שררתך גמורה לו' נשיבהו אל אביו. שלא גמרת המצוה כמ"ש ז"ל. הורדת מאת אחיך כן גם במלכות דוד תרד מלכותו מאת אחיו בימי רחבעם. ולא ישאר לו רק יהודה ובנימין. כי גם פה לא הורדת מאת בנימין ואח"כ כרע כי היתה כריעה ולא רביצה ונפילה בעצם אחרי כריעת חילוק המלכות רבץ כאריה בחרבן בית א' שביטל מלכות בית דוד שנחרב הבית עם הריגת צדקיהו. וזרע המלוכה שהוא מעין מיתת אשתו הוא ביתו ועדין לא היתה נפילה בעצם כי היתה תקוה ע"י אונן יקום זרע לאחיו. וזהו רבץ כאריה שיש בו כת גם כשרובץ כך בחרבן בית ראשון היה עדין כח ביכניה וזרובבל ונחמיה מזרע דוד ונבנה מיד במלאת ע' שנה. ואח"כ וכלביא שהוא מין אריה בלתי חזק כאריה כי ברביצתו יכנע בעצם. עד ימצא מי יקימנו. כן בחרבן בית שני שלא היה מלכות בית דוד הנמשל לאריה. כ"א נשיאים נמשלים ללביא החלוש מאריה. שרבץ כלביא שהרביצה מתמדת עד בא מי יקימנו. כמ"ש בס' הזוהר על נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. שלא תוסיף קום מאליה עד בא מי יקימנה. וזהו אומרו פה וכלביא היא הרביצה שניה שכחו חלוש שלא יקום עד בא מי יקימנו. והוא מעין יהודה כי נפילת ער לא היתה בעצם רק כרביצת אריה שיש בו כח לקום. כי היה אונן יכול לתקן להקים את שמו. אך הקמת אונן מי יקימנו את ער כי שלה בית א' הוא בונה ולא שני בתים ולא מביא לעולם רק את אונן עד בא מי יקימנו הוא יהודה עצמו שהקים גם את ער הוא פרץ וזרח הוא אונן. כמפו' במקומו בס"ד. וכאשר ממיתת ער ואונן שהוא רמז אל ב' החרבנות עד לידת פרץ שהוא מלך המשיח. לא נגדע זרע יהודה לגמרי כי עדין היה מיהודה שלה כן לעתיד בין החרבן שני למלך המשיח. לא יסור שבט מיהודה וכו' עד כי יבא שילה מלך המשיח. הוא דוד. והוא גמר הרמז שענין יהודה הוא דוגמת דוד העתיד והוא מלך המשיח:

פסקה יא

אסרי לגפן כו'. הנה ידוע מאמרם ז"ל כי זכו אחישנה לא זכו בעתה וכן אמרו זכו יבא על עב קל בכבוד גדול לא זכו עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתון. ופירשו ברעיא מהימנא שרוכב על חמור. הוא כ"א יהיה עני מזכיות ישראל. תהיה רכיבתו לישען לשנזכה שיבא על זכות עמלי תורה. הדומים לישששכר חמורו כו': ונבא אל הענין. והוא כי אחרי אומרו עד כי יבא שילה שהוא אם זכו שיבא ושהיה המשיח מתואר אל תואר שילה. שהוא בשלום גדולה וכבוד שיבא ביקהת עמים שהוא בהיות אחישנה. מה שאין כן אם לא זכו שיהיה בעתה שיהיה אז עני ורוכב על חמור. ועתה ממוצא דבר חל עליו חובת ביאור קושיא א'. והוא כי להמתין עד זמן קץ של בעתה לסמוך אז על זכות תופשי התורה. שלא יעדרו בכל דור. למה ימתין ויהיה זכות זה המצוי בכל דור. שמור עד הזמן ההוא. ויביאהו נא בזמן ממיוחס לאחישנה. גם אם עדיין לא זכו. כי כאשר תספיק זכות תופשי התורה בשלא זכו בזמן ההוא תספיק גם עתה קודם לזמן של בעתה לז"א אל תתמה על החפץ כי אסרי וכו'. והוא כי ישראל נקראו גפן ושורקה ושורק. כשאין בהם אחדות נקראים גפן שכל בד נפרד מחבירו. וכשיש בהם אחדות בעצם נקראים שורק כמפו' אצלינו על פ' נטעתיך שורק וכאשר הייחוד קל ורפוי נקראים שורקה ל' נקבה: ונבא אל הענין. אמר אשר תראה אסרי שאוסר ומעכב בשביל הגפן שהם ישראל. אותו העיר הוא זכות תופשי התורה שאינו משתמש מאורו זכות. ומניחו עצור ואסור. כשאין בנו זכות ואחדות בזמן אחישנה. כ"א נמשלים לגפן שיש בה פארות הרבה נפרדים זה מזה שאין חיבורה כ"א בעיקרם וגם כשנמשלי' לשורקה א'. שיש אחדות בצד מה. אלא שהוא ברפיון כשורקה נקבה ולא שורק. עכ"ז אסור בני אתונות מלמהר לבא בזמן אחישנה הטעם הוא שאין זה מועיל בלבד. עד יהיה בעתה שתמלא סאת אדום. ויתקיים כבס ביין לבושו אם יהיו כגפן. או יהיה עליהם יותר רוגז מזה. שיהיה בדם ענבים סוסו. שרוגז הנמשל לדם יהיה נמשך להם. מישראל הנקראים ענבים כד"א כענבים במדבר. מצאתי ישראל ע"י תשובה שיעשו אז כשיהיה זמן בעתה:

והוא מאמר הכ' מדוע אדום ללבושך וכו' פורה דרכתי לבדי וכו' וש"ת הלא גם אם תכבד יותר הרוגז לישראל. כי גם הוא זמן שלא זכו. ובהתחזק מדה"ד לבבל. גם תהיה חזקה לישראל אל תחוש כי הלא חכלילי וכו'. לו' החכלילו' הנוגע לי שהוא מישראל כאומרו חכלילי ולא אמר חכלילו' שהוא מראה הצרות טרם בואן. אינו רוגז פנימי רק חיצון. וכענין (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו כן חכלילות ואודם דין יהיה לפנים לעינים יותר מיין הצרות ואם לא תשוב מראיית הצרות או מצרו' שלא ע"י הכאות אויבי'. עד

יערכו עליכ' אויבי' מלחמ' שהם נמשלי' לשיני' שהוא משל אל פעול' דריסת הרוגז כי כן השינים דורסים ונושכים ילבינו מחלב שתשובו ומיד יתהפכו לרחמים כי מכלם יצילנו ה' כשנתחזק בו ית' ונשים נפשינו מנגד:

וע"ד זה אפשר עוד כי ממשל משל האומות. שעל ידם ייסרנו י"ה בזמן ההוא אל חיות השדה הדורסות ואוכלת כי בבואו יבואו בפנים זועפות בחימה שפוכה. ואח"כ ידרסן בשיניהם. ואמר כי ההבטה כאשר כונן להשחית יהיה חכלילות עינים מיין אך אח"כ בבואן לנשך בשיניהם שהוא משל אל פעולת הנקמה. יהיה לבן מחלב כי אחר אשר כונן להשחית. תאמר ואיה חמת המציק כמבואר אצלנו בפ' ההוא. והמתיק המשל בחכלילות יותר מיין שהוא הדם ויצא בחלב. לרמוז כי הדין בעצמו יתהפך לרחמים כחלב שיונק התינוק משדי אמו. כי היה דם באמת ונהפך לחלב:

עוד אפשר כי הנה כללות האומות תקרא גפן. והצדיקים שבה הם ענבים כד"א ויקו לעשות ענבים: ונבא אל הענין בשום לב אל יו"ד יתירה שבאסרו וה"א שבעירה וכן וא"ו וה"א שבולשרקה. ולא שרק חסר וי"ו וה"א כמו אשר בפסוק נטעתיך שורק:

אך יאמר מעין הקודם אל יעלה על רוחכם שגעלתי בכם שאחרתי ועכבתי עיר של מלך המשיח. עד בעתה שהוא זכות תורה כמדובר כ"א אני אחר ומעכב לישראל כשנקראים גפן. שהם משוללי אחדות כגפן שבה פארות רבים לא מאסתים. כי שם י"ה לא יבצר מעליהם כי שבטי יה יקראו וזהו יו"ד שבאסרו וה"א שבעירה אך עדיין לא צירפו וי"ו ה"א על חסרון אחדות ליגאל. אך בהיותם שורקה שהם בעלי אחדות. יתוסף גם בהם וי"ו וה"א ויקרא השם שלם עליהם. כמשז"ל שלשה נקראו בשמו של הקב"ה צדיקים כו' דכתיב כל הנקרא בשמי וכו'. ועכ"ז יעכב בני אתונו שהוא אחדות תופסי התורה שכלם יהיו כבן אחד. שנרמז בהכתב בני ולא בן שעל תופסי התורה שהוא ית' קורא אותם בני. יעכב אתונו הוא זכות תורה עד יושלם כבס ביין לבושו והוא כי ימרק אז בחבלי משיח ביין. הוא מדת הדין לבושו של הגפן הם ישראל. והוא כי ישראל הם הנשמות. והגופים הם לבוש להן והוא יתברך מעמים הצרות בגוף לטהר הנפש. וזהו כבס ביין לבושו. וש"ת א"כ למה יהיה צרות על הצדיקים שבישראל אפילו בכל דור. וגם באחרון לז"א ובדם ענבים הוא בדם הצדיקים שבישראל הנקראים ענבים. הוא ית' יכבס סותו של ישראל. והוא כי כאשר יש לנפש לבוש גשמי הלז הוא הגוף ג"כ יש לבוש לחוטא דק מכח הטומאה של החטאים אשר חטא. וקראום חכמי האמת בגדים הצואים שבהם נדונת הנפש בגיהנם. ואמר כי בדם של הצדיקים הנקראים ענבים מכבס הוא יתברך

סותו של ישראל באותו עולם. הוא כסות אשר לנפשם מאשמותם. כמאמר רז"ל פרשת האזינו מנין שדמן של צדיקים כפרה לכל ישראל וכו' שנאמר וכו':

פסקה יג

זבולון לחוף כו'. הנה הדרך ממעטת פריה ורביה. אמר כי זבולון לחוף ימים ישכון. והוא לא ינוח כי אם תמיד הולך לחוף אניות. שהולך למקומות המיוחדים לאניות הרבה למרחקים ועכ"ז שהוא תמיד בדרכים וארחות ימים והדרך ממעטת פריה ורביה עם כל זה יפרה וירבה עד יהי ירכתו על צידון מרוב עם. והטעם על כי ישששכר כו' רובץ בין המשפתים שזכותו מטיב לזבולון המפרנסו לתורה:

או יאמר זבולון לחוף ימים ישכון. והיה צריך תמיד להיות שומר ארצו מאויביו שלא יבאו דרך הים באניות. ולא יעשו כן רק יניחו ארצם והוא לחוף אניות ואין לומר שרחוקים הם אויבים מתחומו. כי הלא וירכתו הוא קצת תחומו על צידון מקום מלכות אויבים. כי לא הורישום ישראל בכיבוש וא"כ במה יבטח הלא הוא כי ישששכר כו' כבקודם:

פסקה יד

ישששכר וכו'. פסוקים אלו אומרים דרשונו. אך יהיה כי הנה ידענו מרז"ל (ברכות ד' ה') כי ג' מתנות טובות ניתנו ע"י יסורין. תורה וא"י ועוה"ב באופן כי כאשר יחפוץ בא' מהן לא ימלט מיסורין ואשר יחפוץ בתרי מגו תלתא. יחוייב יוכפלו ייסוריו. והחפץ בכל מעמד שלשתן לעסוק בתורה ולדור בארץ ישראל ובעולם הבא ישולשו ייסוריו ולא יקוץ אם ירבו לו מאד. כי אפילו אחד מהנה לא נעדרה מייסורין ומה גם שלשתן כא'. אמר כי ישששכר חמור גרם כי כחמור בעל עצמות אשר ישא עול סובלו תמיד ורובץ על הארץ כן הי' ישששכר עוסק בתורה תמיד ועל הארץ ישן כמאמר התנא (אבות פ' ו') ולא היה קץ ולמה עשה כן והלא זבולון יזון אותו במעדני מלך כדי שיעסוק בתורה. לז"א רובץ וכו' לומר הנה ראה כי ג' דברים הם ע"י ייסורין כל אחד מהן והוא בחר בשלשתן. ע"כ נטל עליו עול משולש. וזהו רובץ בין המשפתים בין המדרשות. כי נטל עליו עול תורה בעצם כי מה שהיה כחמור בעל עצמות על הארץ ישן. היה בשביל התורה וזהו בין המשפתים. ועוד שנית כי גם וירא מנוחה כי טוב היא מנוחת העולם הבא כי טוב כד"א וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל שגנזו לעולם הבא הרי כאן שנים תורה ועולם הבא וגם ראה השלישית. והיא ואת הארץ כי נעמה היא ארץ ישראל שהיא השלישית. ע"כ ויט שכמו לסבול יסורין באומרו כי אחת משלשתן אינה רק ע"י יסורין כ"ש כששלשתן יחד. כי ישתלשו עליו ומה הרויח בזה הלא הוא כי ויהי למס עובד. והוא ענין אדם לעמל יולד ואשרי מי שעמלו בתורה שהוא כי אין אדם שאין לו עמל בזה העולם. אלא שיש עמלים ואינם מקבלים שכר. ויש עמלים ומקבלים שכר הם עמלי תורה וע"כ אחר שבין

כך ובין כך לעמל יולד. טוב לגבר ישא עול תורה עליו ויהיה בו עובד את ה' ומקבל שכר. וז"א ויהי למס עובד. כי היה למס ועמל שעובד בו את ה'. מה שאין כן בעמל זולתו ויהי המס הוראותיו שהיו יוצאים לכל ישראל. וכל זה הוא כנודע שיששכר זכה לתורה דכתיב ומבני יששכר יודעי כו' ושם כתבנו במקומו טעם צודק כי ארז"ל (ב"ר פ' ע"ב) א"ר אליעזר וישכב עמה בלילה הוא מלמד שהקב"ה סייעו באותו לילה ומאמרו באותו לילה יורה כי היה שייכות לאותו לילה בדבר ההוא שיזכה לתורה אך הוא מה שכתבנו שם כי הלילה ההוא היה ליל שבועות. כי ע"כ נאמר שם שהיה בימי קציר חטים שהוא זמן שבועות. ויורה זה מאמר מדרש רות אמר רשב"ן כל מקום שנא' קציר שעורים בקצירת העומר הכתוב מדבר. קציר חטים בשתי הלחם הכתוב מדבר וראיה זו שכחנו מלכותבה במקומה:

פסקה טז

דן ידין כו' הנה דרך העולם שהדיין לפחות יראה פני' לבני עירן וקהילו אמר על שמשון בדיינותו כי לא היה מחניף שבטו רק ידין עמו המיוחד לו כאחד שבטי ישראל מכל יתר השבטים:

פסקה יז

יהי דן כו'. אמר כי שמשון יהי כנחש עלי דרך כי תשועתן החילה ע"י היותו נוטר איבה כנחש שעל שנתנו האשה אשר לו יעדה למרעהו הלך במשטמות ושרף בלפידים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ואח"כ בלחי החמור הכה אלף איש. ובאחרון היה לו כמשל שפיפון עלי אורח צר שנושך עקבי סוס מאחוריו ומכאיב עקביו. ומגביה הסוס ידיו ומפיל רוכבו אחור ונופל הסוס ורוכבו על השפיפון וימות גם הוא כן קרה לו לשמשון שנדמה לשפיפון שאחז בכח העמודים אשר הבית נכון עליהם שהם עקבי הבית שידמו לעקבי סוס ויהי כנושך ואוחז בהם ויפלו כל הרוכבים ויושבים על הבית עם הבית וימות גם הוא באופן היתה תשועת ישראל ע"י מה שלא הושיע את עצמו כי מת ואין זו תשועת אמתית כי אם לישועתך קויתי ה' שהיא הפך זה והוא ענין מאמרם ז"ל בכמה מקומות מצינו שתשועתו של הקב"ה תשועתן של ישראל. זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו ובהושיע את עצמו יושיע אותנו והוא הפך שמשון שאת עצמו לא הושיע ואנחנו נושענו אך לישועתך שתושיע את עצמך שע"י תשועתך נושע ה' ישועתך הוא ודאית ואין לנו זכות להיות ישועתנו ודאית כ"א בישועתך כי ישועתך תשועתנו ולך קוינו כי היא ודאית בתכלית והזכיר השם ואמר קוינו ה' לפרש הישועה שלו יתב' והיא ענין כי יד על כס יה שאין השם שלם בארבע אותיותיו עד ינקם מעמלק. וז"א קויתי השם כי ישועתך שבה

קויתי ישועתי היא היותך השם בארבע אותיותיך יחד היא הישועה שודאי לא תשקוט עד תשלימנו:

פסקה יט

גד גדוד יגודנו כו'. הנה ידענו מרז"ל כי גם שנאמר בתורה שיעברו חלוצים ראובן וגד וחצי שבט מנשה עיקר החלוץ היה שבט גד שהיו גבורים מאד כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' צ"ח) על וטרף זרוע אף קדקד והולך בראש והיו שבט ראובן כנטפלים אחריו ואח"כ כל שאר ישראל ובזה יאמר הנה גד בתחלה אינו נחשב לגדוד בפני עצמו רק נטפל אל גדוד אחר שיגודנו כי היה הדגל של מחנה ראובן והחונים עליו מטה שמעון ונטפל עליהם שבט גד נמצא שגדוד אחר יגודנו שיעשנו גדוד נטפל אל גדוד ראובן אך באחרונה יתהפך כי היא יגוד את אחרים וזהו והוא יגוד עקב כלומר יגוד באחרונה שהוא כמשל העקב כי לגבורתו בכיבוש הארץ ניתן לו היתרון להיות בראש ואחריו ראובן ומנשה:

פסקה כ

מאשר כו'. הנה מ"ם של מאשר יתירה. אך אמר כי גם שא"י זבת חלב ודבש חלקו שמן מהשאר אינו כי טבע חלקו דשן מהשאר כי לא כן הוא כ"א שמאשר נמשך ששמנה לחמו מזכותו היא וזכותו כי והוא יתן לצדקה מעדני מלך כי לעצמו לא היה אוכל למעדנים רק סיפוק הכרחי ולעניים בעין יפה היה נותן מעדני מלך ובאומרו יתן לשון עתיד כיוון כי הקדים הוא ית' להשמין לחמו מקודם על זכות מה שהוא יתן אחר כן מעדני מלך כי מחשבה טובה צירפה למעשה:

ובמסרה ג' פסוקים שבכל א' שבע תיבות. והתיבה האמצעיות שבכל פסוק היא והוא הא' מאשר שמינה לחמו וכו'. והב' ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום. והג' אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה ואחשוב יהיה הענין כי הנה יש שלש הדרגות בצדקה א' שיתן משובח על מה שהוא אוכל כי הוא שמנה לחמו לעצמו ולא מעדנים אך לעני יתן מעדני מלך למעלה מזה הוא שיהיה עושה ומעשה שיתן ויתנו אחרים וזהו נדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום עדיין אין זו שלמות הצדקה בעצם כי אם שתהיה ג"כ מתן בסתר משני צדדין כי היא העולה על כל הדרגות הצדקה שהנותן לא ידע מי המקבלה והמקבל לא ידע מי הנותנה וזהו אלהים הבין דרכה שבאה למקבל ולא המקבל וגם והוא ית' ידע את מקומה הוא את המקבלה ולא הנותן:

או דרך אחרת כי יש מרבה ליתן יותר מחבירו אך לא מעצמו כי אם שרואה את חבירו שבעין יפה הוא נותן ומתברך והוא מוסיף עליו הרבה וזהו מאשר שמנה לחמו שהוא מאשר רואה זה את מי ששמנה לחמו שהוא מחמת היותו נותן צדקה כענין עשר בשביל שתתעשר. נמשך כי להתעשר הוא יוסיף ויתן את מעדני מלך אך טוב ממנו אשר היא

מתחיל ונדיבת יעץ שילמדו ממנו וגם נותן יותר שהוא על נדיבות יקום וטוב משניהם הנותן מתן בסתר שאלהים הבין דרכה כדלעיל:

או יאמר מאשר מטיב לעני שמנה לחמו בעה"ז. והוא ית' יתן לו בעולם הבא מעדני מלך אך לא טוב תת פעמים מועטות ותת הוא לבדו כי אם נדיבות רבות יעץ ועל נדיבות רבות יקום והטעם כי אין האדם יודע איזה מקום הראוי וצריך לתת פעמים רבות לרבים כדי שיפגע פעם א' בראוי כי הלא אלהים לבדו הבין דרכה והוא ידע את מקומה:

פסקה כא

נפתלי וכו'. הנה יקשה שנכנס בלשון נקבה ויצא בלשון זכר והיה יותר צודק יאמר איל שלוח הנותן וכו' והנה בב"ר (פ' ע"ח) על פסוק נפתולי אלהים וכו' אמרו שהוא על שם התורה שנקראת נופת צופים שהיתה תורה הרבה בארצו ופסוק זה פירש"י ז"ל והמפרשים אילה שלוחה וכו' על ארצו שהיתה ממהרת הרבה לבשל פירותיה כאילה ויתכן יאמר כי הוא יתברך הכין ארצו תהיה אילה שלוחה מבשלה מהר פירותיה על היותו נפתלי הנזכר הנותן אמרי שפר בעסק התורה ע"כ מלאכתם נעשית כמאליה שממהרת להכין ארצו מזונותם:

פסקה כב

בן פורת וכו'. ראוי לשום לב אל כפל אומרו בן פורת שתי פעמים ונזכר שמו בנתים ועוד אומר בנות צעדה והל"ל צעדות:

אמנם יאמר הנה היה בן פורת. מצד היותו יוסף מצד עצמו להוליד י"ב שבטים כי כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף ועדיין לא הולידם הוא בן פורת שיפרה בשנים אצ"ל במקום שאין רואים לשלוט עין כ"א גם עלי עין שעל נושאם עין עליו על העין שיביטו בו תשלוט ברכת בן פורת ואיזה עין היתה מבטת בו הלא כי בנות של מצרים שיצאו להביט בו כשהרכבהו במרכבת המשנה וסבבוהו בעיר צעדה עין שלהם הנזכר עלי שור על הבטה שלהם: או יאמר גם שחסרו ממנו תשלום הי"ב שבטים עדין יבורך להיות בן פורת על זכות העין שלו שלא הביט באדונתו וזהו עלי עין ואין צ"ל בה שהיתה בעולת בעל כי אם בנות שהן הנצבות להביט בו בצאתו על ארץ מצרים שהיו בנות בתולות צעדה כי עין שלו הנזכר היתה צועדת למעלה מהשור וההבטה שלא יביט בהן כי אם למעלה ממקום עמדן:

פסקה כג

וימררוהו ורבו וישטמוהו וכו' הנה פסוק זה קשה להולמו אמנם יאמר מה בין משטמת אויבים בני אדם לאדם למשטמת כחות הטומאה הבאים להחטיאו כי מבני אדם עם היותם בעלי בחירה אפשר להמלט יותר מכחות טומאה הבאים להחטיאו. כי עם

הצטרף עמו זכות או זכיות אי אפשר לצאת בן חורין לגמרי וזהו וימררוהו וכו' לומר הנה שני סוגי רודפים היו ליוסף. (א) אחיו (ב) כחות הטומאה המבקשים להחטיאו באדונתו או לפחות ליהנות מזרע לבטלה שיוציאוהו ממני ע"י הרהור ואמר להקל אשמת יוסף שכמעט הולך לעשות מלאכתו הנה וימררוהו אחיו ורובו כלומר אדרבה ורובו את עצמם שאליהם נהפכה המריבה והצער אך לא עליו כי הלא אדרבה עלה לגדולה אמנם כאשר וישטמוהו בעלי חיצים הם כחות הטומאה הנהנים מחיצי זרעו למען טמאו הנה מזה גם שניצל כי ותשב באיתן קשתו שלא יצא מאמתו עכ"ז לא ניצל לגמרי כי הלא ויפוזו זרועי ידיו כי נפזרו מעשר אצבעותיו ומה שניצל היה מידי אביר יעקב כי הוא יתברך שנתן אבירות ליעקב פ"ד שנה שלא יצא זרעו מידו היה זה גם ליוסף על ידי זכות זה שהיה לאביו ואפשר זה רמזו ז"ל (שם פ' צ"ח) שנתראה לו יעקב שרמז לו הוא ית' יתאמץ להיות כאביו שעכב פ"ד שנה מלצאת ממנו טפה ראשונה ואיך כאשר לא הועיל לבלתי צאת מאצבעותיו הועיל לבלתי צאתו מקשתו הלא הוא כי נצטרף לזה כי משם שהוא מקשתו הנזכר שבא מי שהוא רועה אבן ישראל זהו משיח בן יוסף שהוא רועה את שארית ישראל שנקרא אבן די לא בידין ואותו זכות סייע לבלתי יטמא המקור שממנו יצא לבלתי תהיה תקלה גדולה כי הוא העיקר אז להפיל את עמלק ואשר התחילו לישראל בקטרוג עליה שהיו כורתים מילת כל הנחשלים אחר הענן וכורתים מערלותיהם ומשליכים השמימה ואומרים טול לך מה שבחרת וכיוצא בהכעסות אלו. וע"כ המכניעם צריך לא ידבק בידו וממקורו מאומה מטומאת ברית קדש: או שעור הענין מה הועיל יעקב כיון שיצא זרעו תדע מה הועיל צאת מהאצבעות הלא הוא כי משם שהוא מקשתו הנזכר משם יוצא רועה אבן ישראל וע"כ לבל יהיה עכוב להולדתו הציל ית' אבר ההולדה מליפגם כי מקשת יוסף הוא מוצא זרעו:

פסקה כה

מאל אביך כו'. הנה הל"ל אל אביך ולא מאל במ"ם וגם ב' ווי"ן יתירות ויעזרך ויברכך בשתי התיבות וגם מלת ואת שדי שהל"ל ואל ונבא אל המכוון בענין מאמרם ז"ל (סוכה דף נ"ב) על פסוק צופה רשע לצדיק כו' אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו ומבקש לטורדו ואלמלא הקב"ה עוזרו היה נופל בידו שנא' צופה רשע לצדיק וכו' אלא שהאלהים לא יעזבנו בידו ולפי זה יאמר סוף הפסוק ולא ירשיענו וכו' שלא יאמר הוא ית' בהשפטו עמו הנה אם לא עזרתיך היית חוטא כי אני הוא שלא עזבתיך בידו וא"כ ארשיעך בדין אמר כי זה חסדו ית' שלא ירשיענו בהשפטו ויעלה על הצדיק כאלו מעצמו נצח את יצרו ובזה יאמר פה הנה אמרתי בני כי מה שנצלת מלחטוא היה מידי אביר

יעקב שנתראה לך ולא עזבך ביד יצרך. והנה זאת ברכתי כי עם היות כי הצלתך היתה לך מאל אביך ולא ממך עם כל זה אין צריך לומר שלא ירשיעך בהשפטך כ"א גם ויעזרך וש"ת כ"א יצטרף שם שדי עם שם אל ככל ברכת האבות שהיו באל שדי יהיה עיכוב אל ברכתך מפני שבאותיות שם זה הרשומות בך היה לך שם צד פגם כי נמתח קשתך ולולא אביך גם משם היית פועל ועל כל זה לא נצלת לגמרי מן החטא כי עשר טיפין יצאו ממך והוא כי הנה כל איש יש בו ציור שם שדי השי"ן בפנים והדל"ת בזרוע והיו"ד בראש הגויה והנה שמרת היו"ד בל תפגם בצד מה אך לא זרועי ידיך אך השי"ן ודאי עדין בקדושתה בצלם אלהים שעל פניך אך אשר יירסו אותך לפוגם בשם זה חלילה מצד הדל"ת מהטעם האמור אך זאת ברכתי ג"כ שגם אם יצטרף שדי עם אל להיות באל שדי כאבות עכ"ז ויברך וזהו ואת שדי כרוב את שבמקרא שאת הוא כמו עם כאומרו ועם שדי שלא תתייחס לך לפגם ענין זרועך לשיהיה שם שדי משולל ממך ולא עוד אלא שויברכך ולבא אל סוף הפסוק נשים לב אל מלת מעל מיותרת וכן אומרו רובצת תחת ואומר שדים ורחם משולל הבנה אך הוא כי הנה חיי ומזוני ובני המה כוללו כל אושר העולם הזה והכנה אל אושר העה"ב אמר במעמד שלשתן תבורך על חיי אמר ויברכך שהוא את עצמך וזולת ברכת עצמך שהיא חיי ראשך גם תבורך במזוני וזהו ברכות שמים מעל ברכות תהום שע"י שני אלה מתברכים המזונות כי תהום אל תהום קורא וכו' זה עולה וזה יורד וגם זה מעל שלא יתחיל השפע לבא מן השמים כי אם מעל שלא ישמשו השמים רק למעבר לשפע הבא מעולם העליון שעליהם וכן ברכות תהום לא בלבד מהעולה כאשר תהום אל תהום קורא כי גם מהחלק הרובצת תחת היותר קרוב אל חלק השמים שתחת לארץ כי משם ברכה יתירה. וגם תבורך בבני והיא ברכות שדים ורחם והוא כי דרך העולם הוא כי המניקה אינה מתעברת ואם תתעבר יזיק העובר את הנולד שמתעכר החלב באופן שאין שדים להניק כא' זאת ברכתי לך כי שדים ורחם ישרתו כאחת בהצלחה כי יהיו נשי שבטך מניקות ומתעברות יחד. וכן חוזרות חלילה באופן לא תעכב היניקה לעבור. ולא תזיק העיבור לחלב ויהיו בבית תמיד גדולים וקטנים מהם וקטני קטנים ע"ד זה באופן תמלא הארץ אותם והיא כמאמרנו על פסוק (תהילים קכ"ח:ג') אשתך כגפן פוריה שהוא ככרמי עין גדי שעושים פירות שבע פעמים שיש ענבים גמורים ובלתי גמורים ובוסר גס ובוסר דק וסמדר כלם בזמן אחד:

פסקה כו

ברכות אביך וכו'. הנה לפרש"י שמה שנתנו ליעקב נחלה בלא מצרים שהוא תאות גבעון עולם כמו (במדבר ל"ד:י') והתאויתם ל' גבול וקרא גבול אל קצוות העולם. וקשה

לקרא גבול אל מה שאין בו גבול ולהוציא לשון תאוה ממשמעו. אך יאמר כי הנה אחרי הפליגו לדבר בברכת יוסף מלבד הברכות הקודמים. ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. וכו'. מה שלא עשה כן לזולת יוסף חש שיחזרו אל הקנאה הקודמת ע"כ אמר הנה ברכות אביך שברכני אבי יעבדוך עמים כו'. שהוא למשול על גוג ומגוג שהוא בימות המשיח כנודע כי אז הוא קיום הברכות ההם גברו על ברכות הורי. ואותן ברכות אבי וברכות הורי גבולן הוא עד תאות האמהות שהן גבעות עולם שרה ורבקה. כי שרה התאוות שיירש יצחק ולא ישמעאל נחלות ברכות הורי שהם ארץ ל"א מלכים באומרה כי לא ירש בן האמה וכו' ורבקה תאותה שלא ירש עשו בנחלת כל העולם לעתיד. שהוא ענין יעבדוך עמים וכו' תהיין הגעתן הא' היא ברכות הורי לראש יוסף. הוא יהושע ראש הבא מיוסף. והב' לקדקד וראש מי שבא ממי שהיה נזיר אחיו שבזכות זה יוצא ממנו הוא משיח בן יוסף שמצטער וסובל ייסוריהם ויעלה לגדולה כדרך יוסף שפירש מאחיו וסבל צרה בשבילם וייחסו לקדקד על המשיחה שהיא שם:

פסקה כז

בנימין זאב יטרף בבקר כו'. נכונו דברי רז"ל (ב"ר פ' צ"ט) האומרים בבקר יאכל עד וחטפתם בכרמים ולערב יחלק שלל הנה בית המן נתתי לאסתר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. וטעם אומר עד בלשון ארמי ולא אמר בז יהיה לרמוז שלא כלם חטפו כי אם קצתם שיצדק בם לאמר עד כלומר עד סך פלוני ולא הכל כי קצתם לקחו מבנות יבש גלעד:

או יאמר בנימין כזאב יטרף מלכות דרך טריפה כי המלכות היא ליהודה וניתן לשאול כדי לעשות נקמה בעמלק אלא שקלקל שבבקר יאכל עד שלא החרימו שהניח המקנה כמאמר שמואל. ומה קול הצאן אשר אנכי שומע ועל ידי כן לא נמשכה מלכותו כמאמר שמואל אליו מיד (שמואל א ט"ו:י"א) נחמתי כי המלכתי את שאול וכו' וע"כ נאמר בלשון עד לרמוז השני דברים יחד שעל הבזה הנקראת עד היה גבול למלכותו שעד פה תבא ולא תוסיף וזאת ברכתי אליו להורות כי נרצה עונו כי לערב שהוא בימי מרדכי אין צריך לומר שלא יאשם על קחת שלל עמלק כ"א יחלק שלל שויתן לו שלל המן כי חילקה אסתר שללו ותתן למרדכי:

פסקה כח

כל אלה שבטי ישראל וכו'. הנה הרואה אשר הזכיר אשמת ראובן ושמעון ולוי היה אפשר לחשוב כי לבלתי צדיקים נחשבו לו. ע"כ אמר כל אלה שבטי ישראל מתייחסת לתואר ישראל. וגם לא לתואר יעקב. וגם לא לו' שיחשוב כל א' לצדיק בפני עצמו אך לא שיושוו יחד ליכלל בכרך אחד על ההפרש רב שבין קצתם לשאר רק ראוים לכלול

ליחד כלם כאחד. וזהו אומרו שנים עשר. וש"ת איך יתכן כי הלא התריס כנגדם. לז"א וזאת אשר דבר להם אביהם. לומר מה שתראה זאת אשר דבר לשון קושי להם אביהם. דע כי ויברך אותם כי הלא אם קלל בשמעון ולוי לא קללרק אפם. אך ויברך אותם את עצמם כמפורש למעלה. וכן בראובן ברכו שיהיה בכלל אחיו וגם שיתייחס לבכור. ומה שתראה הרבה לברך באחרים ומה גם בקצתם כיהודה ויוסף אל תייחס הדבר לבלתי אהוב את השאר שהוא דרך בתורה כ"א איש אשר כברכתו ברוח הקודש בירך אותם:

פסקה כט

ויצו אותם וכו'. לבל יראה שלא עשה עיקר על צואת קבורתו כ"א מיוסף שאמר לו ונשאתני ממצרים כו'. ע"כ דרך כלל ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף וכו' והוא בל יאמרו לו השאר פה עד יפקוד ה' אותנו וישאו עצמותיך עם עצמותינו ע"כ אמר זה אין ראוי כי הלא אני נאסף על עמי שהוא כמפו' אצלינו שהוא כי הוא מתחבר אל הנשמות המתייחסות אליו למעלה שבאות עם השכינה להקביל פניו כמפו' בספר הזוהר במקומות רבים. וזהו אני איני צריך להתעכב ימים אחר סילוקי. לשכבוד ה' יאספני אל מחיצתי עם אבותי כי מיד בסילוקי אני נאסף אל אבותי הם עמי כאשר ביארנו ביצחק לכן קברו אותי אתם עם אבותי בלי מיתון עד יפקוד ה' את בניכם כי הלא הנפש היא על הגוף בקבר ואחר שעל השמים נפשי עם אבותי. למה תפסק השתלשלותה עד קברי להיות אתי במצרים מקום טמא. לכן קברו אותי אל אבותי ונהיה יחד נפשותינו למעלה ולמטה אל המערה וכו'. ואל תאמרו אולי ימאנו לומר כי די לנו הקבורים שם. ואין חפיצים יקברו עוד אשר אינם תושבי הארץ כהם והוא ככתוב למעלה כי חק לגוים ההם לבל הניח מקום מיוחד לאיש לאחוזת קברים רבים ממשפחתו אם לא לחושב ולא לגר. אך הנה לא יעכבו כי הלא הוא במערה אשר בשדה המכפלה שהוא ליכפל שם זוגות שע"כ נקראת מכפלה: ועוד כי הלא לא בלבד קנה המערה כי אם גם השדה ודי להם שמניחים השדה בלי קבר כי אם גם המערה האם יצמצמו בנקברים בה. ועוד קנה אותה לאחוזת קבר שהוא להיות כתושבים לגמרי. וש"ת כי מה שמכרו להיותה מכפלה שהוא בעד הזוגות יהיה על הכפל ב' זוגות אברהם ושרה יצחק ורבקה לא יתכן כי הלא שמה קברו וכו'. שהן ב' זוגות ושמה קברתי אחרי כן את לאה. ואם לא היה בדעתם רק על ב' זוגות למה לא עכבו כשקברתי את לאה שהוא התחלת הזוג הג'. ושמא תאמרו כי גם שעפרון וזרעו לא יעכבו אולי בני בני חת תושבי הארץ וגדולים יעכבו הנה מזה אין פחד כי מקנה השדה וכו' מאת בני חת הם עיקר תושבי הארץ שקנה מהם כמפו' במקומו בל יעכבו הם. וע"פ דרכו פייס את בני לאה בל יראה להם שעשה עיקר מיוסף בצוואת

הקבר כי הנה חזר לצוות אותם והורה להם כי חשובה היא לאה כי היא היתה בת זוגו בקבר ולא רחל:

או יאמר מקנה השדה לומר טעם אחר אל בלתי עכב את יעקב עד יפוקד ה' אותם פן יעבור זמן רב והוא כי מקנה השדה והמערה אשר מאז הוצרך יודו בדבר כל בני חת עם שאינם בעל המקום להיותם תושבי הארץ וישכח ברוב הזמן ע"כ טוב למהר הדבר בקרוב טרם ישכח כי הם הודו בדבר:

פסקה לג

ויכל יעקב וכו'. הנה דרך כתות חצונים לשלוט במת כי הוא טעם טומאתו ובמי שאין יכולים לשלוט במיתתו ילכו סביב למטתו כי על זה היו למטת שלמה ששים גבורים סביב לה בל ימשכו לשלוט במטתו אשר הוא בה אמר כי יעקב במטתו לא שלטו ויאסוף רגליו אל המטה בל ידבקו בו כי שם לא ישלטו הנה כי הגוף היה טהור ולא דבק במותו מאומה מכח טומאה וגם נפשו לא עיכב בה דבר מהדבק מיד במחיצתה מה שאין כן לזולתו כי תחלה ימרקו איזה עון אשר חטא. אך קדוש כמוהו ויאסוף רגליו וכו'. ומיד ויאסוף אל עמיו כמפורש ענין אסיפה אל עמיו ביצחק נוסף על היות סילוקו גויעה שאינה פירוד עצמי כמת:

פרק נ

פסקה ב

ויציו וכו'. והנה ארז"ל (תענית דף ה') כי יעקב אבינו לא מת ואיך נחנט. אך לזה נשית לב אל אומר את עבדיו את הרופאים מאי את עוד או' ויחנטו הרופאים כי ידוע שהרופאים חנטו אותו. והיל"ל ויחנטו את ישראל וגם אומרו ישראל מיותר והיה די יאמר ויחנטו אותו. אך הנה יוסף חשב כי מת כדרך כל הארץ ויצו לחנט אותו. והנה דרך העולם שעבדי המלך שימות יוציאו קרביו וירחצום במים ואח"כ הרופאים יחנטו אותו. אמר כי צוה את עבדיו. וגם את הרופאים לחנוט שהוא עבדיו לפתוח בטנו ולקנח קרביו וקרבו שיוציא ממנו. ואחרי כן את הרופאים לחנוט. אך לא היה כן בפועל רק ויחנטו הרופאים. אך עבדיו לא עשו דבר והוא כי הכיר בו יוסף כי לא מת ממש כי יעקב אבינו לא מת וע"כ לא נגעו בו לפתחו להוציא את קרביו וזהו את ישראל כמות שהוא וריבה האת לו' שעם קרביו וקרבו נחנט וש"ת א"כ למה בכדי חנטו חנטייא והשלימו לו מ' יום. לז"א וימלאו לו מ' יום לא שהיה צריך כ"כ כי כחי היה רק על כי כן ימלאו וכו'. וש"ת א"כ למה צוה לחנוט אותו ואינו כמת. לז"א ויבכו אותו מצרים וכו'. שאל"כ לא יבכו אותו כי

חי יחזיקוהו ויחשבוהו לאלוה ויעבדוהו כיראתו כמשז"ל פן יחשבוה לאלוה ע"כ צוה יחניטוהו ממש כמת ובמקום עבודה אדרבה בכו אותו על מיתתו ולא עבדוהו:

פסקה ד

וידבר וכו'. הנה ידענו מרז"ל (סוטה דף ל"ו) כי השביע פרעה את יוסף שלא יגלה שלא ידע ל' הקודש פן יעבירוהו ממלך ושעל ידי כן הודה פרעה שיקיים שבועות אביו פן יבטל גם הוא שבועות פרעה. ובזה נבא אל אומרו לאמר זה שלש רגלים והוא כי אמר יוסף אם אדבר ביני לבינו שאבי השביעני וכו' אם ימאן פרעה ויכריחנו לבטל שבועת אבי. ואגלה שאינו יודע לשון הקודש יחרפני שומע כי יחשבנו לכפוי טובה למי שגדלני. כי לא ידעו מענין שבועות אבי. ע"כ אדבר למי שידבר לבית פרעה שידברו למלך אבי השביעני וכו' באופן שיודע ענין שבועת אביו למדברים וגם לבית פרעה ואם פרעה ימאן ויגלה יוסף מה שלא ידע לשון הקודש לא יאשמוהו כי יש יודעים שהכריחוהו לבטל שבועת אביו. ויאמרו כי הדין עמו:

וזה מאמר הכתוב וידבר יוסף את מי שאל בית פרעה לאמר שדבר למי שאל בית פרעה ילכו לאמר להם דברו נא באזני פרעה לאמר שהוא דברים שבאזני פרעה יאות לאמר ולא בפני זולתו שהוא לאמר למלך ענין משכון שבידו שהוא שבועת פרעה כי אין לומר זה בהיות איש עם המלך ומה שיאמרו לו הוא אבי השביעני לאמר כלומר שאבי לא היה צריך להשביעני על קיום מצותו אך השביעני כדי לאמר לך שהשביעני למען תחוש פן אם תעבירני על שבועה זו גם אעבור את שלך ותהי מצותו הנה אנכי מת וכו' ועתה אעלה כו' ולא אחר זמן כי כן היה הצווי אז אמר עלה וקבור את כו' כאשר השביעך שאם לא על השבועה לא הרשיתיך:

פסקה יא

וירא יושב כו'. קשה הנה האבל הוא לאבליו ואיך מיחסו למצרים. אך הנה האבל הוא על האובדים את השלם ולא על עצמו והנה האובדים אותו היה זרעו. וגם המצריים כי היתה ארצם מתברכת בזכותו. והנה יושב הארץ המה ראו כן תמהו בראותם האבל בגורן האטד בעבר הירדן ולא במקום המת שם. וגם במקום אטדים וקוצים שמורה רמז על כבדות האבל. על כן אמרו אבל כבד זה שעל כן הוא במקום גורן האטד ועל היותו רחוק ממצרים הוא כי המפסידים ומאבדים אותו הם מצרים ולא יוסף וזרעו כי שלמים הם. אך מצריים הם האובדים. וע"כ כל מה שמתרחק הצדיק מהם אפי' במדתו אבלם מתגדל לכן עשו האבל גם פה. והנה ארז"ל (ב"ר פ' ח') וכי יש גורן לאטד אלא שנעשו כגורן וכמה מלכים כו':

ובזה אפשר אמרו יושבי הארץ אין לנו להתאבל על סילוק הצדיק הזה כי הלא אם אבל כבד הוא. זה הוא למצרים שנפקד מהם. ולפי כבדותו להם תהיה שמחתנו כי לפי חסרונם יהיה יתרוננו אשר נתברך בזכותו כי בא בגבולנו ובמה שארז"ל (שם פרשה כ') שאחר כמה שנים ממעשה שכם. נתקבצו עם רב על יעקב ובניו והרג יעקב בהם הרג רב. בזה יתכן יאמר כי אמרו אם מצרים מתאבלים עליו. אין לנו להתאבל עמהם. כי אבל כבד הוא למצרים שהטיב להם. אך לא לנו. כי הרג בנו מכת חרב והרג ואבדן:

פסקה טו

ויראו כו' כי מת. הנה יקשה. (א) כי ראייה זו בלתי מובנת. כי איך המה ראו ולא זולתם ואיך ראו אחרי שובם מלקוברו. ולא עד כה. (ב) או' לו ישטמנו. ומהראוי יאמר פן ישטמנו. (ג) אומרו השב ישיב שהוא כפול. וגם מה הוא רבוי אומרו את וכל. (ד) אומרו ויצוו את יוסף כו' מה ענין או' לאמר זה פעמים. והיל"ל אביך צוה לפני מותו כה תאמרו ליוסף. (ה) מהו הכפל הזה שא נא פשע אחיך כו' ואנה שא נא לפשע כו' ולמה תחלה אמר אחיך. ואח"כ עבדי אלהי אביך. (ו) על מה זה בכה יוסף בדברם אליו. (ז) מה ענין אומרו הננו לך לעבדים האם בעבדותם היה חפץ יוסף. (ח) או' כי התחת אלקים אני. שאם הוא האם אני אוכל להרע לכם. ומה זו תמיהא כי הלא בעל בחירה הוא. ויש לאל ידו לעשות וכן אומרו ואתם חשבתם עלי כו'. אם כפירש"י שאומר הלא אתם חשבתם עלי רעה ואלהים חשבה לטובה. כן גם שאחשוב עליכם רעה. אלהים יחשבנה לטובה. כי הלא יש פירכא כי הלא הם חטאו לו. ולא הוא אליהם כאשר מכרוהו וכן או' ועתה אל תיראו מה ענין אומרו ועתה:

אמנם הנה המה ראו ויכירו הפרש שבין אחרי מות אביהם. לאשר בתחלה כי אין פני יוסף אליהם כתמול שלשום. והוא בשום לב אל פסוק הקודם שאומר וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו כו'. כי מלת הוא מיותרת. אך כיוון שלא בא בחברה אתם רק הוא לבדו והם לבדם. על כן ויראו אחיו כי מת אביהם כי ראו הוראת רושם מיתת ועל כן אמרו לו ישטמנו כו'. לו' מי יתן וישטמנו יוסף ולא ינקם בפועל כי צדיק הוא וינחם על הרעה שיחיל כעסו במשטמה. ותשכך חמתו בה. אך יראים אנו. כי גם והשב ישיב וכו':

או יאמר הלואי ישטימנו יוסף. כנגד המשטמה שהשטמנו אותו. כאומרו ועתה לכו ונהרגהו כו'. והשב ישיב השבות כפולות. אך שיהיה אשר גמלנו אותו ולא גמלנו לאבינו. כי אוי מי יחיה על פקידת העון ההוא. ע"כ מה עשו אמרו אביך צוה לפני מותו כו'. באופן שאביך במה שמבקש ממך שתמחול לנו נראה שכבר מחל הוא על הנוגע אליו:

או יאמר בשום לב אל כל ייתורי הכתוב. ואומרו לנו. והוא במה שקבלה בידנו. כי י' הרוגי מלוכת היו בעון מכירת יוסף. ובזה יאמר הלואי ישטמנו יוסף כנגד מה שהשטמנו לו. מעת אמרנו המלוך תמלוך עלינו כו' והשב ישיב כו'. כי הפקידה הראייה לנו שפעלנו עולה. והראויה ג"כ אח"כ להרוגי מלכות שתי השבות אלו יהיה לנו בחיים ולא לעברה צדיקים ההם. וזהו השב ישיב וזהו על ג' דברים. (א) שהתנכלו אותו להמיתו והוא מה שהכיסו עליו את הכלבים. (ב) שהשליכוהו בבור מלא נחשים ועקרבים. (ג) המכירה. ועל הא' אמר את ועל הב' אמר כל ועל הג' אמר הרעה וכו'. אך לא לשיהיה מיתה כ"א אשר גמלנו אותו שהוא עבדות מדה כנגד מדה ע"כ ויצוו את זולתם לאמר ליוסף אביך צוה. לומר הנה לשתי סיבות ראוי תעשה זאת. (א) למה שהוא אביך. (ב) שלא בלבד היתה אמירה כ"א צואה מחמת מיתה ומצוה לקיים דברי המת וז"א צוה. ושמא תאמר אם כך היה למה בחייו לא אמרתם. כ"א עתה אחרי מותו. ע"כ אמרו לאמר כלומר הנה הוא צוה כדי שלפני מותו לאמר אותו לך אך לא נזדמן לו לעשותו. וז"א צוה לפני מותו לאמר והיו דבריו אנא שא נא פשע אחיך ושא אותי מהיות פשע וחשבהו לשוגג ואחר שתעשנו חטאת תשא אותו כי אינם בני תמות' וכמאמרנו על פסוק (מיכה ז':י"ט) יכבוש עונותינו ותשליך וכו' כל חטאתם שהיל"ל חטאתינו. אך הוא חטאתם של העונות שכבש ועשאם כשגגות. כי רעה בלבד הוא שגמלוך ולא מיתה. ואנא שא נא מעתה פשע עבדי אלהי אביך הם הרוגי מלוכה ומה גם אם הוא רמז להם זה באמור להם ועתה אל תעצבו שהוא כ"א לאחר זמן שהוא על הרוגי מלוכה. ועל זה ויבך יוסף בדברם אליו שהזכירוהו גזרת הרוגי מלכות ובראותם כי נכמרו רחמיו ובכה. אז ויבאו גם אחיו זולתי האנשים שדברו לו עד כה בשליחותם ויאמרו הננו לך לעבדים לו' הנה אביך בקש שתמחול בחנם אנו לא נחפוץ אלא נהיה לעבדים למען יכופר העון מדה כנגד מדה. ולא תהיה מיתה. אז אמר אל תיראו כי האם יש תחת אלהים מרכבה יתברך אינו זולתי. רק אני כי נשארתי במקום אבי להיות פה מרכבה אל השכינה במצרים כנודע באופן שהוכרחתי לבא. אלא שאתם חשבתם עלי רעה אך אלהים כבר חשבה לטובה. נמצא כי פשעכם אינו רק מחשבה ולא כולה רק חציה כי מתחלה ה' חשבה לטובה והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) וישלחהו מעמק חברון מעצה עמוקה של ישני חברון. ידוע תדע כי גר וכו'. והוא כמ"ש בספר הזוהר (וישב דף קפ"ד) שהקדים יוסף למצרים להיות מרכבה אל השכינה שקדמה שהיה למען עשה כהיום הזה שהוא שיהוה כשרים והוא אומרם ז"ל למה גלתה שכינה עמהם. אמר הקב"ה כל זמן שאני עמהם אין קונים שם רע שע"כ גדרו עצמם מן הערוה והיו בהם ד' דברים וכו' שלא שינו את שמם וכו'. וע"י כן להחיות

עם רב משא"כ אם לא היתה שכינה עמהם שלא הוכנו להחיות עם רב שיהיו מתים יותר בימי החשך. ומה שאמרתם א' על מה שחלקו עתה וא' על עשרה הרוגי מלוכה על מה שהוא עתה אל תיראו כלומר אך מה שלאחר זמן. עוד הדבר במקומו. ועל ראשית קנאתכם פן אשתרר עליכם אל תיראו כי כל החלומות שהייתם משתחוים לאלומתי היא כי אנכי אכלכל אתכם כו':

או יאמר בשום לב. אל אומרו עבדי אלהי אביך למה נזכר אביו פה. אך הוא כי אומרו לא ימנע או אנו עשינו. או מה' יצא הדבר שקדמת לשימשך אביך אחריך ולא ירד בשלשלאות של ברזל אם אנו העושים אנא שא נא פשע אחיך כי רעה גמלוך. ואם מה' יצא הדבר על כבוד יעקב אבינו. אנא שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. לו' מה שעשינו במכירה היתה עבודת אלהי אביך כי אלהי אביך מאהבתו אותו בל יובל בשלשלאות של ברזל חשב מחשבות להוליכך מהר להמשיך את אביך אחריך. נמצינו בזה עבדי אלהי אביך עובדים אותו עושי רצונו. ויבך יוסף כי זכר אשר הרעו לו ונצטער ובראותם כי היה זוכר הענין מיד ויפלו לפניו וכו'. ויאמר אליהם על מה שהרעותם אל תיראו. כי התחת וכו' כמדובר בקודם. ועל קנאת החלומות על שהייתם משתחוים לי. הנה ועתה אל תיראו. כי הנה נתקיים כי נפלתם לפני בהשתחוי' ובזה ינוכה. ועל החלום האלומות אנכי אכלכל אתכם וכו' כבקודם וכו':

פסקה כג

ויאמר יוסף וכו'. הנה כתבנו כי יוסף היה מרכבה אל השכינה במצרים. ועל כן בהסתלק יוסף הלא ידאגו כי איכה יעשו על כן אמר אנכי מת. כלומר אנכי הוא הנעדר מאתכם אך ואלהים הוא ובית דינו פקוד יפקוד וכו'. כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל:

ולבא אל הענין. נשית לב אל מאמרם ז"ל (ש"ר פ' ג') כי מסורת היתה בידם מיעקב כי האומר פקידה כפולה. הוא הגואל האמתי. וזהו פקוד יפקוד והוא מאמר משה לישראל כה אמר ה' פקד פקדתי אתכם וצריך טוב טעם אל היות כפל הפקידה סימן אל אמתת הגואל אך הוא כי משכון גדול היה להם לישראל ליגאל והוא כי שכינה וכל פמליא של מעלה כ"י היו במצרים. והוא בטחון ומשכון כי לא יעזוב הוא יתברך שכינתו ומלאכיו שם וכמאמר רז"ל. וזה יאמר יוסף אל ירך לבבכם כי אם אנכי מת. הנה ואלהים הוא ובית דינו לא יתפרדו והוא לכם משכון כי הלא יפקוד את שכינתו וצבאיה כי לא יטשנה במצרים. ואז יפקוד אתכם:

ובזה באנו אל ענין או' וישבע וגו' לאמר. כי אומרו לאמר בלתי צודק בעצם. אך הוא כי מסרת הפקידה כפולה מסרה יעקב ליוסף. ויוסף לאחיו. ולהיות שמסורת זה מוכרח

לגלותו. כי על בלתי שים לב אליו בני אפרים יצאו עם איש אפרתי ונפלו ביד פלשתים שלשים שנה מקודם. והאמינו למשה שהיה גואל אמיתי על כופלו הפקידה באומרו פקד פקדתי וכו' כמפורש במקומו. ע"כ מעתה עשה יוסף עיקר להשביע בכלל שבועת הולכת עצמותיו גם על זה. וז"א וישבע יוסף את אחיו בשני דברים אחד לאמר פקד יפקד כי השביעם לאמר לזרעם תיבות אלו כפולות. וגם השביעם והעליתם את עצמותי וגו'. וזה אמר בפ' בשלח כי השבע השביע את בני ישראל וכו' לו' כי שתי שבועות היו כאחת. אחת לאמר פקד וכו'. שנית והעליתם את עצמותי וכו':

שמות

פרק א

פסקה א

ואלה ראוי לשית לב. (א) וי"ו זו על איזה אלו הראשונים בא להוסיף. (ב) למה מזכיר שמותם ומה גם אחר שהוזכרו בפר' ויגש ואם הכוונה מתוך חיבתם למה לא הזכיר בשם כל השבעים נפש כאשר בפ' ויגש כי אם את הי"ב שבטים ואח"כ עושה סך הכל. ויהי כל נפש וכו' שכולל גם אשר לא הוזכרו. (ג) אומרו בני ישראל מי לא ידע כי בני ישראל המה. (ד) אומר הבאים מצרימה את יעקב והלא נאמר בפ' ויגש. (ה) למה נזכר אביהם זה פעמים ופעמים בשם ישראל ופעם בשם יעקב ולא עוד אלא שעל דרך מעלים בקדש היה ראוי יתחיל ביעקב ויסיים בישראל. (ו) כי הלא גם יעקב היה מהבאים ולמה לא חשב לבאים כי אם את הבנים ולא הזכיר את יעקב כי אם לומר שבאו עמו וטוב טוב היה לומר הבאים מצרימה יעקב ובניו:

ואשמע כי יש מפרש שבניו הסיתו את יעקב לרדת מצרימה והוא הפך הכתוב. (ז) אומר איש וביתו באו שהוא מיותר. (ח) שאחר שמנה השבטים קודם לאו' ויהי כל נפש כו' היה ראוי יזכיר את יוסף עם אחיו לומר גד ואשר ויוסף היה במצרים ואח"כ ויהי כל נפש כו'. (ט) אומר וימת יוסף כו' למה הזכיר מיתתם. שאם לומר שלא פרו וישרצו ישרא' כ"א אחרי מות כל הדור ההוא הלא כמו זר נחשב כי האם הצדיקים ההם היו מעכבים הרבוי:

ועוד כי הלא ארז"ל שלא מת יעקב עד שראה ס' רבוא מיוצאי יריכו. (י) כי מאומרו פרו וישרצו וכו' ויקם מלך וכו' נראה שהיה הגלות בדרך טבעי כי על רבויים קם מלך חדש ואמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וכו' ולא עלו על לב היו הדברי' ההם מבלי השגחה חלילה:

והנה לבא אל הענין. ראוי כל איש חכם לבב לדרוש ולתור בחכמה על מה עשה ה' ככה לקדושים אשר בארץ. יעקב וכל הנפש הבאה מצרימה לתת תחת סבלות מצרים את בניהם ובני בניהם ר"י שנה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה מה פשעם ומה חטאתם והלא לא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא חלילה:

והנה ראיתי ספר כתב איש חכם לב מהמפרשים כי הוא ית' לא גזר רק שיהיו ד' מאות שנה בארץ לא להם אלא שהמצרים מעצמם עבדום וענו אותם והלא זולת מה שלא יתכן שכל העבודה הקשה לבני בחוריו ית' היתה משוללת השגחה:

גם רבותינו ז"ל לא בחרו בדרך הזה כי אדרבה אמרו (ב"ר פ' פ"ו) כי עתיד היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שהקדוש ב"ה גלגל ירד יוסף תחלה. משל לפרה שלא היתה נמשכת לבית השחיטה והמשיכו את בנה ונמשכה אחריה כך וכו' הנה כי הוא ית' למען כבוד יעקב הקדים ענין יוסף ואם כן לא מקרה היה חלילה ולא עוד אלא שאמרו רז"ל שהיה שרו של מצרים צועק על הק"ץ שנה הנותרים כי זה יורה כי מה' היה לישראל גלות מצרים ביחוד במקום ההוא. והנה הרמב"ן ז"ל כתב שהוא עון אברהם שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה וישם את שרה בסכנות הלקח לנכרים:

אך הנה רז"ל גם בזה לא בחרו כי הלא אדרבה מנו את ירידת אברם מצרימה ואת קיחת שרה לשני נסיונות ואיכה נחשבו העברות לזכיות ונסיונות:

עוד שמעתי אומרים שהוא למען הודיעם את כחו הגדול למען יאמינו בו יתב' בתת להם התורה כי עיניהם ראו את ידו ית' הגדולה והחזקה בכל האותות והמופתים אשר עשה במצרים ויש סעד לזה מאה"כ אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכן הוא אומר ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וגו'. אך הנה כל זה איננו שוה כ"א אל היות מה שהוציאם ביד חזקה בכל המכות הגדולות ההם שהיה למען ידעו ישראל גדולתו ית':

אך אעיקרא דדינא פירכא למה גלו ישראל האם יתכן כי למען יראו מכות ביציאה הקדים גלותם בחומר ובלבנים רד"ו שנה ומה הרוויחו הדור הראשון והשני שהיחל בהם השעבוד ומתו שמה כדי שיראו הדור הג' שיצאו את מכות הארץ ההיא וטוב טוב היה כי הדור הראשון יראו את מעשי ה' כי נורא הוא לדעת את ה' והיו מתנחמים על צרתם בתועלת יציאתם:

והן אמת כי הטעמים הראשונים אשר יפול לב אדם עליהם לתת טעם לפגם הגלות המר והנמהר ההוא הלא המה. (א) על מכרם בכסף צדיק. (ב)לו' שהוא על כוס תרעלת בשורה רעה אשר השקו את אביהם באמור אליו הכר נא הכתונת בנך היא וכו'. שהיה על ידם סר וזעף או על זולת עון אשר חטאו אשר האלהים מצא בכללות יחד שבטי ישראל

ויגלם מצרימה (ג) לומר כי לכל גלותם ושעבודם סיבה ראשונה יוסף והוא דעת אחד מהמפרשים כי לאהבתם אותו נכספה נפשם לראותו ולשבוע לחם שולחנו כמאמרו אנכי אכלכל אתכם באו אליו וכמקרה בעל כנף קרה להם כי יחמוד גרעין חטה ושעורה אשר ברשת פרושה ומדי אכלו ילכד במצודה רעה כן באוכל להשיב נפש ירדו אחרי יוסף מצרימה ובהתמהמהם נלכדה רגלם כתוא מכמר:

ע"כ חשבתי למשפט. כי לשלול הטעמים האלה בא האלהים במקראי קדש האלה המוקדמים לסיפור תחלת גלות מצרים והוא כי לא טוב הדבר בעיני האלהים יעלה על רוחנו כי על מכרם בכסף צדיק לקו אגבן ראובן ובנימין אשר לא היתה ידם בדבר וגם לא טעם שני כי לא ניחא ליה לקב"ה נחזיק את האנשים האלה שלמים. וכן רבים באיכות שבטי יה לבלתי צדיקים וגם לא הטעם הג' כי בה ב' רעות. (א) לחשוב שנתגלגל חובה על ידי זכאי כי מי לנו גדול מיוסף. (ב) שיראה כי במקרה היה הדבר ולא בהשגחה פרטי' חלילה והוא במה שנבאר פשט הכתוב באומרו ואלה שמות כי הנה בסוף פרשה הקודמת נזכר יוסף באומרו וימת יוסף בן ק' וכו' אמר עתה ואלה שמות וכו' לו' אל יעלה על רוחך כי יוסף הוא צדיק ולא אחיו כי ואלה מוסיף על יוסף הנזכר מה הוא צדיק אף אלו צדיקים ושעור הכתוב ותלה וכו' הבאים עם יעקב מוסיף על אשר בא שלא עם יעקב:

ונבא אל הענין. ראשונה בא לשלול הטעם הא' שהוא על מכרם בכסף צדיק וזהו ואלה שמות כלו' הבט נא אלה שמות אשר אזכיר לפניך ומהם תדע כי הטעם הא' אין לו שחר והוא כאשר יבארם שבכללם ראובן ובנימין וגם לא הטעם הב' כי הלא הם בני ישראל. כלומר צדיקים כנודע מהפרש שבין הקראם יעקב או ישראל כענין ולא אותי קראת יעקב וכו' שהוא כאשר לא אותי קראת תכונה ליעקב אך כי יגעת בי בשבילי תקרא ישראל וז"א בנ"י וגם בוי"ו לו' ואלה שמוסיף על יוסף כמדובר וגם אין לומר הטעם הב' כי הוא על מה שחטאו לאביהם כי הלא א"כ איפה הם לבדם הראויים לגלות לא אביהם והלא נהפוך הוא כי הלא עיקר הביאה היה ליעקב וזהו הבאים מצרימה את יעקב והוא כנודע (ב"ר שם) כי עתיד היה יעקב לירד בשלשלאות של ברזל וכו' שבניו יתייחסו לבאים עמו וא"כ לא היה על מה שחטאו לו וגם לא הטעם הג' כי הלא איש וביתו באו. ואם נתגלגל בשביל יוסף למה עקרו דירת' ובאו כל זרע יעקב איש וביתו והיה די יבאו האנשים לראות פניו וישארו נשיהם וטפם ומקניהם בארץ כנען אך אין זה כי אם שמה' יצא הדבר יבאו כלם לקיים בם גלות מצרים ופירש ואמר מה שאמרתי ואלה שמות שהוא לשלול הטעם הא' הלא הוא כי המה ראובן שמעון וכו' שבכללם ראובן ובנימין אשר לא מכרו

את יוסף ומה שאמרתי בני ישראל הכונה הוא לומר שהם צדיקים הלא הוא כי הנה ויהי כל נפש וכו' לומר שאין לאמר בהם לשון ויהיו כ"א ויהי וגם לא נפשות לשון רבים כי אם נפש כי לקדושתם יחד כלם לנפש אחד יחשבו מה שאין כן בבלתי צדיקי' כאשר בעשו שנאמר נפשות ביתו וגם אם היו קצתם צדיקים ולא כלם לא יצדק בהם אחדות כי טהור וטמא לא אחד ואשר אמרתי איש וביתו באו הוא כי הלא ויוסף היה במצרים כלומר הוא לבדו. ואיך יתכן עקרו שבעים נפש דירתם ממולדתם ומארצם לבא לראות פני איש אחד באופן כי אין ספק כי לא נגררים אחריו באו. כי אם מה' יצא הדבר:

או בדרך אחרת כי יוסף בכלל הבאים הוא אלא שהיה כבר במצרים קודם להם באופן שלא יחשבו לבאים בשבילו שגרם גלותם כ"א שגם הוא בכלל הגולים ולא עוד אלא שהוא כבר היה במצרים בשבילם שהוא להיות מושב לשכינה שקדמה להם ועוד ראיה לדחות כל שלשת הטעמים כי הלא וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא קודם הגלות ולא טעמו ממנו מאומה ואלו היה מהשני טעמים הראשונים שהיו כל השבטים אשמים או יוסף גורם רעתם למה לא הטעימם ה' צרות הגלות כלל. כי אם הם אשר חטאו אינם ובניהם עונותיהם סבלו. אך אין זה כי אם שידיהם לא שפכו את הדם הזה ואחרי מיעטו שלשת הטעמים הנאמרים חל עליו חובת ביאור הטעם האמתי להעמידנו על האמת אמר ובני ישראל פרו וישרצו וכו' כאשר יבא ביאורו בסייעתא דשמיא:

ולבא אל הענין. נשית לב על מה זה בחר ה' יהיה הגלות הזה במצרים מבשאר ארצות ולמה נקרא מצרים כור הברזל ועוד נשית לב תחת מה הקדים הוא ית' ירידת יוסף מצרימה זה כמה שנים. כי גם למאמר ספר הזוהר שהיה מרכבה אל השכינה שהקדימה לרדת עמה עם בניה עכ"ז יפלא היות כל כך שנים ועל פי דרכנו נשית לב (א) מה היה ליוסף שהיה רק לשמוע חלום פרעה לפתור אותו שענה ואמר ועתה ירא פרעה איש נבון וכו' כי הלא יפלא כי היועץ למלך נתנוהו ליעץ ולו' ועתה ירא פרעה וכו' מי הכניסו בזה כ"א לשמוע חלום ולפתור אותו. (ב) למה את העם העביר לערים מקצה גבול מצרים וכו'. (ג) מאמרם ז"ל (שם פ' צ"א) כי לא נתן אוכל לנפשם של מצרים עד הכריתם בשר ערלתם כי הלא מה ראה על ככה ומה הגיע אליו אחרי כי את אלהיהם היו עובדין ואת ה' לא היו יראים. מה בצע במילתם וגם על ה' יפלא למה הפיל רק בין כמו שכתבנו ז"ל (שם) בכל אוכל אשר לא מתחת יד יוסף היה:

וע"פ דרכנו נמצא טוב טעם אל הביאו יתב' את יוסף בנסיון ההוא עם אדנותו כי אין די באר שאלה זו מ"ש שאחיו היו נושאים עיניהם בבנות הארץ אם לא בהצטרף דבר אחר שהיה זה וזה גורם וע"פ דרכנו נשית לב אל נסיונות האבות ועוצם צרותיהם וטלטוליהם

ואשר כבש הוא ית' מעייני אברהם ושרה מלהוליד את יצחק עד היותו הוא בן ק' שנים ושרה בת צ' וגם אל הוליד יעקב עם עשו בכרס א' שהיה כאדם דר עם נחש בכפיפה כי ע"כ נתרוצצו הבנים בקרבה ולמה ציער הוא ית' את יעקב ואת רבקה ולא ילדתם א' א' וגם צאת טמא מבטן טהורה יפלא מה שלא עשה ה' ככה לשרה שלא ילדה היא את ישמעאל. וע"פ דרכנו נשכיל על דבר מאמרם ז"ל בפסיקתא למה יצא עשו אדמוני אלא כשהיה בבטן אמו שתה כל דם נידות אמו כי הם דברים אומרי' דורשונו כאשר ביארנוהו במקומו:

אמנם לבא אל הענין נשית לב אל מאמרם ז"ל (שם פ"א) דבר צוה לאלף דור זו תורה שהיתה עתידה לינתן לאלף דור אלא שראה הקדוש ב"ה שהיו רשעים נתנה להעשרים וששה דורות. והת"ת קע"ד שתלן בכל דור ודור והן עזי פנים שבדורות:

והנה ראוי לשים לב. למה היה ראוי לבלתי הנתן עד אלף דור והנה זאת תביאנו לדרוש ולתור בקושיא הקשו המפרשים וגדולה היא. איך יתכן ס' רבוא אדם במ"ת אשר מכלם איש לא נעדר מלהשיג נבואת פנים בפנים ובהקיץ והלא ידוע כמה הכנות צריכות להשגת נבואה והיתכן לא נפקד מהם איש אשר לא הוכן לנבואה ומה גם בהקיץ והוא פלא. ודחקו להשיב כי בחול הנבואה על המוכנים תחול אף על הבלתי מוכנים:

והנה במקומו שם ישבנו וגם דחינו טענה זו כי הלא אין הכנת המוכנים מועלת רק להגין על הרעה או לקבל שפע ברכה אך לא לנבואה ואהרן יוכיח שהיה הקול בא למשה ואהרן אצלו ולא היה שומע שהוא בלי ספק על שלא הוכן למדרגת משה והלא כמו זר נחשב תספוק הכנת מוכנים למשוללי נבואה כלל ולא לאהרן אשר היה נביא מובהק לישראל במצרים שעליו נאמר שלח נא ביד תשלח אך הטעם הנכון ואמת אצלי הוא כמדובר במקומו על כי אין צורך הכנות לאדם להשיג נבואה כ"א מצד זוהמת נחש הדבקה בו שהיא מעכבת אך ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן ונמצאו כלם מוכנים לנבואה כי אין שאור בעיסה לעכב כי בלעדה כל איש ישראל קדוש יאמר לו כאשר למדנו מהפרש אשר היה לאדם מטרם תדבק הזוהמא בו למה שאחר כך. ועדיין צריך טעם לרז"ל (שבת ד' פ"ח) האומרי' שפסקה זוהמתן איך נטהרו יחד כלם ויתבאר במאמרינו בס"ד:

והוא כי הנה למה שהיה רצונו ית' לתת לעמו מימינו אש דת ולדבר בם פנים בפנים גזרה חכמתו ית'. לבלתי דבר דרך כלל בל ישמט איש מלשים את עול כל התורה כלה עליו כי אם לדבר ולומר אל כל א' וא' אנכי ה' אלקיך ומה גם לרז"ל (מדרש שוחר טוב) שאמרו שהיה הדבור מדבר עם כל א' וא' מקבלני אתה עליך וכו' והיא נבואה בהקיץ

וזה בלתי אפשר זולתי למי שפסקה ממנו זוהמת נחש לגמרי ככ' אצלינו במקומו שהוא טעם אל בלתי הנמצא בס' רבוא איש בלתי מוכן לנבואה:

והנה מאז ראה הוא ית'. כי להתיך ולהת' הזוהמא היה צריך אלף דור. והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ"א) דבר צוה לאלף דור זו תורה אלא שראה שמחמת רוע הבחירה היתה הזוהמא בלתי הולכת ומתמעטת. ע"כ עקר ת"תקע"ד דור ושתלן בכל דור ודור ונשארו כ"ו דור נמצא כי הצירוף שהיה עתיד להעשות באלף דור הוצרך להעשות בכ"ו דורות. ולא עוד אלא שעד אברהם היו מכעיסים ובאים ולא היתה הזוהמא מתמרקת רק בששה דורות הנותרים ע"כ הוצרך להיות המירוק בעצם ובהפלגה בקרב ימים. ע"כ האלקים נסה את אברהם י' פעמים להתיך חלק רב מהזוהמא. ולמען יצא יצחק במיעוט זוהמא עשה הוא יתברך כמה דברים. א' שלא יולידו אותו עד עת זקנתם אברהם בן ק' שנה וכמאמרם ז"ל בב"ר (פ' מ"ו) משבוטל יצרו. משבוטל תאותו. משנצרר דמו. משנקשר דמו. כי אין זה רק למען תהיה הולדתו כמעט משוללת יצה"ר וגם שרה בת צ' שנה בזמן כלות הנידות אשר מציאותו מחלאות הזוהמא כי גם לאו' שפירסה נידה כשלשה עיסת המלאכים לא היה דם בחרות טבעי הבא מזוהמא רק נסיי. שנית שלא יוליד אותו עד שיוליד את ישמעאל תחלה למען יצא מבחינת חלק הזוהמא. שע"כ לא נימול עד הוליד את ישמעאל תחלה למען תמשיך ותשאב הערלה את טיפת בחינת הזוהמא כאשר אחשוב כיוונו רז"ל בב"ר (פ' מ"ו) באומרם שמה שלא נימול אברהם קודם לידת ישמעאל. היה כדי שיצא יצחק מטיפה קדושה. ע"כ:

והלא יראו משיבים שלא כענין. אך הוא כי רצה הוא ית' יוליד את ישמעאל עודנו ערל למען תשאב הערלה בחינת הזוהמא ותשאר בחינת הקדושה ליצחק. ועל כן היה בהגר המצרית למען איכותה גם היא תקלוט ותקבל הבחינה ההיא ונמול בבואו להוליד את יצחק למען קדושת המילה תמשוך עיקר הזרע מבחינת הקדושה והנה על הדרך הזה היה ראוי ביצחק יטול בחינת הזוהמא באשה זרה ובחינת הקדושה ברבקה אלא שהיה עולה תמימה ולא יוכל לישא זרה ע"כ הוצרך להוליד תאומים. והוא כ"א יולידם זה אחר זה לא יבצר מהיות משתי הבחינות בכל אח' על כן באו יחד למען מעירוב שתי הבחינות ילקוט כל אחד ואחד המתייחס אל בחינת נפשו וזה מאמר פסיקתא כי כשהיה עשו בבטן אמו שתה כל דם נדותיה עכ"ל. שהוא אצלי כי קלט כל בחינות הזוהמא. המתייחסת אל הנדות כי ממנה הוא כנודע. על כן יצא עשו איש שעיר ויעקב איש חלק ומה גם לרז"ל שאמרו בב"ר (פ' ס"ג) גבר שיידן תרגום איש שעיר. כמד"א ושעירים ירקדו

שם ויעקב איש חלק כד"א כי חלק ה' עמו יעקב וכו' ועל כן יצא מיעקב כלו זרע אמת כי כבר השתלשל ההשתלשלות עם שלא יבצר עוד מעט כי עדין לא הטהרו לגמרי:
והנה אין ספק כי בדור שלישי ליעקב לא היה כח בנפשותם לכבוש את חלק זוהמתן עם שמעט היה כאשר היה כח באבות על כן מה עשה הוא יתברך הניחם כזהב בתוך כור שמפריש הזהב לצד אחד והסיגים לצד אחר. והנה הכור הזה הוא מצרים הנקרא כור הברזל הלא הוא כי שם תוקף החצוניות המזוהמת כי ע"כ נקראת ערות הארץ והוא לעומת ארץ ישראל. ושעורה ד' מאות פרס' על ד' מאות פרסה כי זה לעומת זה עשה האלקים כהתוך כסף בתוך כור כן אחשבה שקרה למו כי כאשר גברה בם חלאת הזוהמא משכתם טומאת מצרים כסיגים בכור והן המה היו המתים בימי חשך מצרים ואשר גברה יד קדושתם יצאו ממנה וע"כ לא יצאו כ"א א' מה' או מנ' או למ"ד מה' מאות או מחמשת אלפים כי רובם קלטה טומאת מצרים ואף גם היוצאים לולא רחמיו ית' גם הם היו נאבדים כי עדין לא הטהרו לגמרי עד שספרו נ' יום. כי כן ימלאו ימי ז' שבועות לעומת ז' נקיים שאחר סר טומאת דם הנדה כמ"ש בס' הזוהר (אמור דף צ"ז) ועמדו על הר סיני כי אז פסקה זוהמתן והן זאת היתה מוראת יעקב ברדתו מצרימה פן יסתופפו בצל שר טומאת מצרים וישתקעו בה ויאבדו עד אמר לו הוא יתב' אל תירא מרדה מצרימה וכו' כי הנה אנכי ארד וכו' והוא כי הבטיחו בהיות השכינה יורדת אתם כי היא תרחף עליהם ולא יעצר כח שר מצרים להשתרר עליהם וע"כ מה עשה הוא יתב'. כ"ב שנה כאותיות התורה אשר היו עתידים לקבל בצאתם הקדימה שכינה לבא עם יוסף למען הכניע את כל כחות מצרים תחתיה ולמען שמור את ישראל בל ישתקעו בטומאה כמשז"ל (בתנחומא) שאמרה שכינה כל עוד שאני עם בני אין קונים שם רע שע"כ היו להם ד' מדות שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם וכו' וע"כ השליט הוא ית' את יוסף על כל ארץ מצרים למען בהשתלשלותו יהיה כל שפע ארץ מצרים שלא ע"י השר כ"א ע"י השכינה שעליו וע"כ כל תבואת המצריים המושפעים מהשר היתה נרקבת ואשר על יוסף באשר ה' אתו מתקיימת למען יתפרנסו הכל ע"י השכינה. ובבוא ישראל מצרימה לא יבואו להסתופף תחת שר מצרים ולהתפרנס על ידו ובאו בימי רעב אשר אין חריש וקציר היוצא ע"י שר מצרים רק אוכלים מאוכל ז' השנים מאשר נתקיים על יד יוסף לבדו שהוא על יד השכינה אשר אתו וגם היה בארץ גושן אשר איננה בעצם תחת השר כי היא משרה אמנו כמשארז"ל בפרקי ר"א (פרק כ"ו) וכמאמרנו על פ' וישבת בארץ גושן ובפ' וכלכלתי אותך שם כלו' וכלכלתי אני על יד השכינה שבי וגם שיהיה שם וע"כ מאז פתר חלום פרעה הבין בדברי' יוסף ואמר ועתה

ירא פרעה וכו' למען יושם שליט על הארץ למען יבא השפע מתחת ידו כמדובר ומפו' במקומו ויבואו להתפרנס מתחת ידו שהוא ע"י השכינה והוא חלומו אשר חלם והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי כמבו' כל זה בפר' מקץ ולמען היות בחינת טומאת מצריים מתייחס אל הערו' כי כל בחינות איברי האדם ישים בארץ כמאמרם ז"ל אדם יש לו ראש והארץ ג"כ וראש עפרות תבל אדם יש לו ידים והארץ הנה רחבת ידים אדם יש לו טבור והארץ ג"כ היושב על טבור הארץ אדם יש לו ערוה והארץ גם כן ערות הארץ ע"כ יוסף הבא להכניע שר מצרים נתנסה בקדושת ברית מילתו באדונתו ועי"כ יוכל להתיש כח השר לבל יגבר על ישר' לטמאם ולשקעם בחלאת טומאתו בו וע"כ להכניע כח המתייחס אל ערות הארץ צוה להכרית בשר ערלת המצריים טרם האכיל אותם אוכל הבא מהשכינה כאמור ולמען קלקל צנורות יניקתם העביר אותם מקצה גבול מצרים ועד קצהו. וע"כ קנה את כל אדמת מצרים באוכל ההוא למען הסיר אותם מתחת יד המושפעים מהשר בלחם הבאה ע"י קדושה למען החליש כח השר מעל הארץ אשר ישבו בה ישראל לבל תכבד שליטתו עליהם לשקעם שם וע"כ הוצרכו לשמור אנשים ונשים מלטמא ערותם בל תשלוט בהם כח טומאת ערות הארץ והוא טעם שני אל נסיון יוסף בענין ההוא:

והוא מאמרם ז"ל יוסף גדר עצמו מן הערוה בזכותו גדרו עצמם הזכרים. שרה ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה בזכותה גדרו עצמן כל הנקבות כי א' היה ופרסמה הכתוב וע"כ לא יצאו משם עד שנימולו. ועל כל ההכנות האלו לולא רחמיו יתב' היו נשארים שם כי לא הטהרו לגמרי מהחלאה של זוהמת נחש. עד נ' יום ואף גם זאת ע"י קרבן פסח בנסיון שמסרו עצמם על קדוש השם בקשרם אותו בכרעי מטתם את אשר עבדו עם המצריים ויסתכנו פן יהרגום המצרים באומרם הן נזבח וכו' ולא יסקלנו:

כלל הדברים כי מה' יצא הדבר להגלותם מצרימה למען ענותם להתיך חלאת זוהמת נחש כהיתוך כסף בתוך כור והגו סוגים מכסף והיה הכסף אשר יצאו ממצרים והסוגים הנותרים הן המה כל המתים בימי אפילה כמדובר וע"כ לא יצאו רק א' מנ' או מה' מאות כמו שאמרו ז"ל ובדבר הזה נבא אל כוונת מקרא שכת' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כי הלא יקשה אומ' ידוע תדע שהוא כפול וגם הכנסו בגרות ובל' יחיד גר יהיה זרעך וצאתו תעבדום ועינוי ובל' רבים וגם או' ואח"כ יצאו ברכוש גדול שאם הוא על שנצלו את מצרים מכלי כסף וזהב ושמלות היאמרו לאיש נכה אותך אלף מכות ואתן לך אחרי כן אלף כסף הלא יצא שכרו בהפסדו ולא עוד אלא שהרכוש ההוא אינו שוה בנזק השעבוד. כי בזה נצחו את הרצריים בימי אלכסנדרוס בשאלם

מאתנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות שהשיבו ישראל שיפרעו להם שכירות עבודתם ד' מאות שנה. ועוד כי הלא הדור היוצא נטלו העושר ולא אשר עבדו ומתו שמה:

אך יאמר על פי מאמרנו ידוע תדע. לומר ידוע השעבוד. תדע התועלת השעבוד הוא כי גר יהיה זרעך שהוא גרות בלבד. מאז יהיה לך זרע. שהוא מיצחק והלאה. כל עוד שהם מועטים מתייחסים ליחידים. אך בבואם לכלל תואר מרובים. אז ועבדום וענו אותם שהוא בעבודת מצרים. ובין הגרות והשעבוד הם ד' מאות שנה. וש"ת ומה בצע בזה. הלא הוא כי אחרי כן יצאו ברכוש גדול. הוא כי תתום חלאת זוהמת נחש. שיזכו לתורה ונבואה כאמור. והוא כי הראוי יאמר ברכוש רב אך באומרו גדול. ירמוז אל תואר שבו נתייחסו ישראל במתן תורה. כמה דאת אומר כי מי גוי גדול וכו'. וכן אומרו ואעשך לגוי גדול. אותו הנקרא גוי גדול אוציא ממך. ואל אושר זה קרא רכוש גדול לגבי הנכסים. כי רכוש בלתי גדול הוא. וענין היות הגרות באבות ועבדות בבנים הלא הוא הנרמז למעלה. כי למה שנפש האבות גדולות האיכות מאד. גרות בלבד היה מספיק להכניע חלק זוהמתן. משא"כ בדורות שאחריהם.

וכל זה יתכן רמזה לנו התורה. בשנותה את טעמה את תוארי אבינו בנ"י הבאים מצרימה את יעקב. והוא כי אין ספק כי בחינת הקדושה בעצם היא הנרמז' בשם ישראל. ובחינתה בתערובת בחינת זוהמא נרמז בתואר יעקב. וז"א ואלה שמות בנ"י. צדיקים מתייחסים אל הקדושה בעצם. ואשר היו באים מצרימה בגלות. הוא עם יעקב. שהוא על שעדיין יש ערוב זוהמא מה. המתייחסים אל שם יעקב והוא האמור. וזה יהיה ענין אומרו ובנ"י פרו וישרצו וכו'. והוא בשום לב. המבלי אין בבריות טהורות במה למשול רבוי ישראל המשיל' לשרצים:

אך אחשוב כיוון מאמרינו בטעם הגלות. למען הגו סיגים מכסף כמדובר. וזה יאמר הוא דחיתי לך ג' טעמים הקרובים להיות עליהם גלות מצרים בפסוקים הקודמים. א"כ איפה מה הוא הטעם הלא הוא. כי הלא בבנ"י היו ב' סוגים מעורבים מהם פרו שעשו פרי שהוא כיוצא באבות. וזהו אומרו פרו. ומהם מבחינת זוהמא כשרצים וזהו וישרצו והסוג האחד וירבו גם השני ויעצמו. ואם הסוג האחד היו במאוד מאד. השני ותמלא הארץ אותם. כלו' וע"כ הוצרך יהיו נתונים בכור הברזל כמדובר. וכן ארז"ל כי כשראה משה את הילדים המעוכבים בבנין בכה ואמר אהה ה'. אמר לו הקב"ה אל תחוש כי ידעתים. ואם תרצה אחוז באחד והוציאהו ותראה והוציא א' ויצא מיכה אשר עשה את הפסל והחטיא את ישראל. הנה כי מה' היה להגו' סיגי' מכסף כמדובר:

והנה במדרש שוחר טוב על פסוק אשר גאלם מיד צר. מאמרם רז"ל המורה הדרוש הלזה אשר כתבנו. וז"ל כשם שהצפור נתונה ביד הצייד. אם מבקש המיתו אם מבקש חיה. כך היו ישראל משוקעים ביד המצריים שנאמר וארד להצילו מיד מצרים וכן הוא אומר ויושע ה' ביום ההוא א"ר אבא בר אחא בשם רבינו. כך היו ישראל נתונים בתוך מצרים. כעובר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה. וכשם שהרועה נותן יד בתוך מעיה ושומטו כך עשה הקב"ה שנא' לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. א"ר איבו בשם ר"י בן זימרא כשם שהזהבי הזה פושט ידיו ונוטל הזהב מן הכור. כך הוציא את ישראל ממצרים שנא' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים:

והנה ראוי לשית לב. במאי קמפלגי שלשת החולקים האלה:

ועוד מאמר הא' אם חפץ המיתו אם חפץ חיה כי אומרו אם חפץ חיה מיותר הוא. כי בכלל או' אם חפץ המיתו הוא:

ועוד היתכן שיהיו חייהם תלויים ביד המצרי' להמיתם. ואיך היתה מתקיימת שבועת האבות שאחרי כן יצאו ולתת להם ארץ כנען. ואיך למד זה מפסוק וארד להצילו וכו'. אולי היא הצלה מעבדות:

ועוד מה המשל הזה של רבי אבא שהיו כעובר במעי בהמה. איזה הדרך היו כעובר במעי בהמה. וגם נשית לב אל שינוי הלשון שהקודם אמר משוקעים. והשני אמר נתונים:

ועוד שהשלישי אינו אומר לא משוקעים ולא נתונים. אלא דרך הוציאה משם:

ועוד אומר פושט ידו ונוטל כי בכלל היותו נוטל הוא שפושט ידו. ולמה נאמר ולמה המשילם לזהבי:

וגם נדקדק אומרו במשל השני ידו ובשלישי ידיו ל' רבים:

אמנם הנה באו השלמים האלה לדרוש פסוק מיד צר. ולא אמר מני צר שמורה שהיו כבר בידו. על כן כל אחד מהחולקים פירש אומרו מיד לפי דרכו. והוא כי הנה נמצאו ברז"ל בשמות רבה (פ' א') שני טעמים על סבת גלות מצרים א' על פסוק אכן נודע הדבר. שהיה משה מצטער ואומר למה גלו ישראל כשראה מה שעשה דתן. שאמר הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי. אמר אכן נודע הדבר לעה גלו כי חוטאים הם:

ועוד טעם שני על פסוק למה הרעות לעמך. שאמר משה למה גלו ישראל אם על שאמר אברהם במה אדע כי אירשנה. למה לא גלו עשו או ישמעאל כו':

ועוד יש טעם ג' והוא אשר כתבנו שהיו שם לימרק מחלאת זוהמת נחש. כזהב תוך הכור לפרוש כל סיג ופסולת לצד א' ולהשאיר ולקחת הזהב נקי להוציא כלי למעשהו. והוא כי הנה דעת הראשון הוא כי מהטעם הראשון שכתבנו מרז"ל היה הגלות כי בעונותיהם

גלו. ודעת השני הוא הטעם השני שהזכרנו שגלו על דבר אברם אשר דבר במה אדע כי אירשנה. ודעת הג' שהיה מהטעם השלישי שכתבנו. שהוא שהיו שם למרק חלאת זוהמתן. להגו' סיגי טומאתם כזהב בכור. ובכלל הדבר הוא כי לדעת הראשון או' אשר גאלם מיד צר. הוא כפשוטו כי בפשעיהם הגיעו. עד גדר שלא היתה שבועות האבות מעכבת מלמשול בהם הצר. כי לא נשבע לגורמים רעתם ברשעתם עד עבדם אלהי נכר הארץ. וזהו כצפור וכו'. כי כאשר רשות נתונה לצוד הצפור מן ההפקר ואין מעכב ונצידת בבחירתה ושטותה. שלא תזהר לפרוש ממקום המצודה ותלכד בפח כן היו ישראל על פי בחירתם. בעונתם נלכדים כתוא מכמר בתוך הגולה כהפקר שאין זכות אבותם מעכבת. והיו ביד המצריים אם יחפצו להמיתם. או אם יחפצו יחיום בשעבוד הגלות עד עולם. שהוא קשה מהמות כנודע כי השבי גדול מהכל. כמאמרם ז"ל על פסוק אשר למות למות וכו' ואשר לשבי לשבי שארז"ל זו קשה מכולם. וזהו אם חפץ המיתו והיא צרה עוברת אם חפץ חיה כלום אינו אומר משלחו כ"א חיה. לומר שאינו משלחה לנפשה רק מניחה חיה משועבדת אליו סגורה בכלוב. או מוכרה לזולת. כן היו ישראל שלפי שורת הדין היו כהפקר כי בטלה שבועות האבות לרשעת הבנים ויתעתדו להיות ביד המצריים להמיתם. או להניחם חיים באשר המה משועבדים כאשר היו. לולא חסדו ית' אשר גאלם מיד הצר. והיה מר ממות כמדובר. והולך לשיטת האומר בשמות רבה (פ' כ"א) על פסוק ויסע מלאך האלהים וכו' מלמד שהיו ישראל ראויים ליאבד אלא שהחזיר הקב"ה את הדין על המצריים:

ודעת השני כי הן אמת כי את אלהי מצריים היו עובדים. אך לא גדלה רעתם לפניו ית'. לבטל שבועת האבות להגיע עד גדר היותם כהפקר להמית או להחיות בעבדות. כי לא היתה גלותם ברשעתם כי אם שניתנו שמה לפרוע תוב אברהם אביהם. וזהו שהקודם אמר היו ישראל משוקעים והשני אמר היו ישראל נתונים. כי נתונים נתונים היו מצד אביהם. ואשר תראה שעבדו ע"ג לא מרוע לב עצמיי היה זה להם. כי אם שנתערבו בגוים בסבת אביהם. וילמדו מעשיהם מרעת שכינתם כמאמרם ז"ל שאמר משה להקב"ה משל למלך שהיה בנו נער. ופתח לו חנות בשמים בשוק של זונות וכו'. כן ישראל כי נער ישראל ונותן במקום גילולים. והוא מאמרנו על פסוק כשושנה בין החוחים וכו'. וזהו טעם משלו. באומרו כעובר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה וכו'. לומר כי כאשר העובר למה שהוא נתן וגדל בתוך מעיה של בהמה הוא כיוצא בה. כן ישראל להיותם בקרב הגוי ההוא היו כעובר כי שם גדלו ושם נולדו תוך המצריים. ועל כן היו כהם. ומה שאמר הכתוב מיד צר אינו שהיו כמסורים בידו להמית או להחיות. כי אם שהיו כמעט

בידו. לעכב' עד מלאת הארבע מאות שנה. כמאמרו ית' ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. וכן ארז"ל שהיה עוזא שרו של מצרים צועק ואומר לפני הקב"ה. כתבת בתורתך וענו אותם ארבע מאות שנה. ונשארו עדיין ק"צ שנה. וזה עשה ית' אשר גאלם מיד צר כי הוציאם מידו קודם זמנם. וזהו אומרו וכשם שהרועה נותן ידו בתוך מעיה ושומטו כך עשה הקב"ה. לומר כי כאשר מה שעשה הרועה בשום ידו תוך מעיה והוציא העובר הוא להקדים צאתו לעולם. אך אין ספק שלא יבצר שאחר ימים במלאת ימי עבורה היה העובר יצא מאליו. כך ישראל מה שעשה ית'. הוא שהקדים והשמיט את ישראל מתוך המצריים קודם הזמן. עם שלא יבצר שבמלאת ימי קצבת הגלות ד' מאות שנה. היו יוצאים בשבועת האבות מהטעם הכתוב שלא כדעת הקודם שלא היתה היציאה בטוחה. והראשון שאמר שדעתו שהיו ביד המצריים אם להמיתם אם לחיים. הביא ראיה מאומרו וארד להצילו מיד מצרים. שאם כדעת ר' אבהו היה ראוי לומר להוציאו. ומפני שעדיין היה אפשר לומר כי גם הגאולה משעבוד יצדק לשון הצלה. על כן אמר וכן הוא אומר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים והיא כי אמר ביום ההוא הוא מיותר. אך כיוון לומר שהיתה התשועה ממה שהיה עליהם ביום ההוא. שהוא כי אמר אויב ארדוף וכו' אריק חרבי כו'. שהיא תשועת ממות נפשם. והשני הביא מפסוק לקחת לו גוי מקרב גוי. כי אומרו מקרב בלתי צודק. אך הוא להמתיק המשל הנז' כי היו כעובר במעי וקרבי בהמה שע"כ הוא כיוצא בה. וזהו גוי מקרב גוי כלומר מה שהיה דומה לגוי שיצא משם הוא למה שהיה בקרבו. ולדעתו מה שנאמר ויושע ה' ביום ההוא שהוא מיותר. אם לא על פי סברת הקודם הוא לדעת ר' אבהו הענין מה שנכתב בס"ד על פסוק וארד להצילו מיד מצרים. כמאמרם ז"ל (ש"ר פ"ג) שאמר משה להקב"ה מי אנכי כי ארד אל פרעה. אתה אמרת אנכי אעלך גם עלה שהוא גם עלה את בניך ואיך אתה משלח אותי. על כן אמר ויושע ה' ביום ההוא וכו'. לומר מה שעשה ה' היה ביום ההוא כי אז נתקיים אנכי אעלך גם עלה כמפורש היטב לפנים. ודעת ר' איבו כי יוצאי מצרים לא נתעתדו למיתה ביד המצרים. וגם לא לישאר ד' מאות שנה רק כי לא היו כזהב נקי כי מצרים היה להם ככור הברזל. ושם פירשה הזוהמא ומתו בימי החשך כמפורש למעלה. והנותרים היו ראויים ליגאל בזמן שנגאלו שהושלם המירוק בכור כי מה שהיה ראוי לימרק בת' שנה. נעשה במה שהעבידום ביותר וז"א כשם שהזהבי הזה וכו'. כלומר שהוא אומן בקי. לדעת מתי הוא גמר הצירוף לנוטלו. ועוד שלחביבות הזהב פושט ידו בעצמו ולא ע"י אחד מנעריו פן ישפך מידו. כך הקב"ה ידע גמר הצירוף ומאהבתו אותם הוציאם הוא ולא מלאך. כי זה הוראה שהיו חביבים אצלו. שלא כדעת הקודמים וגם רמז באומר

ב' ידיו למה שבנמשל ע"י מדה"ד. שחוזק יד הגלות באחרונה היה תחת אורך הזמן. כמאמרנו על פסוק עתה תראה וכו':

או יהיה כי שתי הידים הם ב' מדות. של דין ושל רחמים הסכימו להוציאם משא"כ לדעת הקודמים שהיה ע"י מדת רחמים בלבד. וז"א פה פושט שתי ידיו. והקודם אמר הרועה נותן ידו שהוא יד א' ימין הרחמים וזהו כשם שהזהבי פושט ידיו וכו'. כי לא היה כבודו ית' להוציאם על ידו בעצמו כ"א על יד מלאך או שרף או שליח. אך הורה כי טובים וחביבים היו לפניו. וז"א הזהבי הזה כלומר למה שהוא זהבי שהוא בעל הזהב ויקר וחביב עליו. וגם אומן בקי יודע מתי הוא עת להוציא הזהב מתוך הכור. ואז פושט ידיו בעצמו ונוטל הזהב מן הכור ולא ע"י זולתו כי לא יהיה מדקדק ובקי כמוהו. לבל יפסד קצת מהזהב הנקי בתוך הסוגים בהוציאו אותו כך הקב"ה פשט ידיו ע"י עצמו והוציאם כמדובר לומר כי מאי שדקדק יחברך להוציאם ע"י עצמו הורה ראיה לסברא זו. וזהו ואתכם לקח ה'. וזהו יאמרו גאולי ה' אשר גאלם. כלומר הוא ית' בעצמו מיד הצר עם היות הצר טמא ומגואל לא חש כי אין זה רק להודיע חבתו את בנו בכורו ישראל:

או יהיה לפ"ז אומרו מיד מרשותו. כד"א (במדבר כ"א:כ"ו) ויקח את כל ארצו מידו והביא ראיה מאמרו ואתכם לקח וכו'. והוא כי הלא יקשה כי תחלה הוציאם ואח"כ לקח אותם. כמאמר הכתוב בפרשת וארא. והוצאתי וגאלתי ולקחתי. אך הוא לו' כי צדיקים היו ישראל מאז. טרם יוציאם ראויים ללקח בידו כי הוסרו סוגיהם וע"י כן ויוציא וכו':

עוד כיוון. כי מאומרו ואתכם לקח יראה ששולל זולתם. אך הוא אתכם ולא את הסיגים הנשארים תוך הכור כמדובר. הנה לפנינו דעת ר' יוסי בן זמרא בדעתו ככל הדרוש אשר כתבנו בטעם הגלות כי הסכמנו לדעתו והוא דרך סלולה ופנויה מכל הדבר הקשה שהקשינו למעלה כאמור:

ונחזור אל ענין הכתובים וזולת מה שכתבנו. עוד יתכן כיוון לרמוז לנו מאמרם ז"ל (ב"ר פ' כ"ז) עתיד היה יעקב לירד למצרימה בשלשלאות של ברזל וכו'. משל לפרה שלא היתה נמשכת לבית השחיטה. משכו ולדה תחלה ונמשכה אחריו כך הוריד הקב"ה את יוסף תחלה ונמשך אחריו והוא מאמר יוסף באומ' רדה אלי לומר הנה שמני אלהים וכו' לכן כעת רדה בבחירתך אלי ואל תעמוד פן יורידוך אל פרעה על כרחך כמ"ש שם:

וזה יתכן יאמר כי זכות יעקב הועיל גם לבניו וכל ביתו כי ואלה שמות הבאים מעצמם ולא מובאים על כרחם בגלות הוא להיותם עם יעקב שזכותו הגינה ולא בלבד השבטים כי אם כל זרעו כל איש ואיש וביתו באו ולא הובאו ופירשם ראובן וכו' עם היות כלם צדיקי' כי ויהי כל נפש וכו' שיקראו כלם נפש א' מצדקתם. ואיך היו שלא הובא גם

יעקב הלא הוא כי ויוסף היה במצרים תחלה. וע"כ ירדו אחריו יעקב וכל זרעו והוא משל הפרה שמשכו ולדה תחלה.

או שיעור הכ' עד"ז לתת טעם איך היה שהלכו כל זרע ישראל נשיהם וטפם ולא נשאר א'. ולא הלך יעקב בלבד לראות בנו כאומ' אלכה וארא‍נו כו' הלא הוא כי בנסוע יעקב נסעו בניו אתו ומי ראה את יעקב ובניו הולך ולא ילכו גם הם. וזהו ואלה שמות בני ישראל כו' שהוא השבטים בלבד אשר נקבו בשמות עם יעקב אלא שלהיותם אלו באים עם יעקב נמשך שגם הכל איש וביתו באו הוא כי ויהי כל נפש וכו' וכל זה שהיו באים ולא מובאים בעל כרחם הוא ע"י שיוסף היה במצרים כי האלהים עשה כמשל הפרה כמדובר. נמצא יעקב הולך אחר יוסף והשבטים אחר יעקב ואחריהם כל אדם ימשוך:

והנה למה שידענו מרז"ל כי שכינה וכל פמליא של מעלה היו עם ישראל במצרים כמו שאמרו בש"ר (פ' כ') כי בצאת ישראל ממצרים הלך משה לקברניט של מלכים ואמר יוסף יוסף הרי שכינה וכל פמליא שלמעלה וישראל ממתינים לך וכו' וכן מפורש בתורה שאומר אנכי ארד עמך מצרימה וכו' ואין ספק כי אין שכינה בלא פמליא שלה עמה ובזה יאמר ואלה שמות בני ישראל כלומר אלה הם אשר אכנס בשמות אך הבאים מצרימה את יעקב שהם פמליא שלמעלה כאמור בפרשת ויגש אנכי ארד וכו' לא נזכיר בשמות כי אם לומר איש וביתו באו שהנה ה' הנקרה איש אשר אמר ליעקב אנכי ארד עמך וביתו היא כל הנקרא ביתו בפמליא שלו סתם. ואחר אומרו איך הכניסם בשמות אמר כי גם במספר כי הנה ויהי כל נפש וכו' שבעים נפש. והוא להורות כי החשיבה שכינה את ישראל יותר מפמליא שלה כי את פמליא שלה אמר ביתו סתם ואת ישראל הכניסה בשמות ובמספר:

פסקה ז

ובני ישראל פרו וישרצו וכו' זולת הכתוב בפסוק זה למעלה הנה בזה לימדנו הוא יתברך כי מרובה מדת טובתו ממדת פורעניות כי הלא השעבוד נאמר לאברהם ידוע תדע וכו' ועבדום וכו' ורבוי הזרע נאמר אחר זמן ליעקב אל תירא וכו' כי לגוי גדול אשימך וכו' והוא יתברך הקדים הטוב עם היותו המאוחר אל השעבוד עם היותו מקודם. וזהו ובני ישראל פרו וכו' שהוא האמור ליעקב. ואחר כך ויקם מלך חדש וכו' שהוא השעבוד הנאמר לאברהם ולבל נאמר אולי היתה הארץ ההיא מרבה אוכלוסין בטבעה או מבט' שלה לזה אמר ובני ישראל פרו כו' כלומר בבני ישראל היה זה ולא במצרים עד שנתמלא הארץ אותם כי היו המצריים כבטלים ברוב ולהתבת התיבות יאמר פרו ואחר עשותם פרי ויולידו בנים היו מיד חוזרות ומתעברות ויולדות באופן שבהיות הראשונים בני ט'

או י' חדשים היה שנים בבית וזהו וישרצו שהיו כשרצים מרחישים קטנים עם קטני קטנים בבית בני י' חדשים עם הילודים מקרוב ומה גם אם בכל פעם היו תאומים כדעת רבותינו זכרונם לברכה (שמות רבה פרשה א') ואחר כך וירבו. על הסדר שנה שנה ולהיות כי הגדולים על הדרך הזה לא יבצר מהם חולשה ותחלואים או סכנת מות כי בהתעבר אמותם תעכר חלבם או לא יהיה די ספוקם על כן אמר ויעצמו שהיו עצומים ולא בערך המועט הטבעי כ"א גם בערך מה בהוא מאוד היה זה מאוד וז"א במאוד מאוד ולא אמר מאד מאד כלומר במאוד היה מאד ולא בערך המיעוט:

או יאמר כי מפני העין היה קו לקו תחלה פרו שהוא פרי בטן כנהוג אחד אחד ואחר כך וישרצו כשרצים ששה בכרס אחד ואחר כך וירבו יותר משה ולא חלשים כ"א ויעצמו ובמאוד הרבוי היה מאד העוצם והכח וגם לא היו מולידים וקוברים קצתם כי אם ותמלא הארץ אותם כלומר את כל הנאמרים. ועל כן לא אמר ותמלא הארץ מהם כי גם במות קצתם המה אפשר תמלא מהם כי אם אותם כלו' את כל הנזכרים:

פסקה ח

ויקם מלך חדש וגו'. ראוי להעיר כי יראה שבדרך טבע היה הגלות שאלו ידע את יוסף לא היה משעבדם ולא כן הוא כי הלא מה' יצא הדבר כאשר אמר לאברהם וגם למה מזכיר את ישראל תמיד בלשון יחיד כאו' רב ועצום נתחכמה לו וגו' וגם אומר הבה נתחכמה ולא אמר הבו נתחכמה כי הן רבים עתה עם הארץ אשר ידבר בם כאו' ויאמר על עמו וגם אומר פן ירבה והלא כבר נתרבה כמאמר הכתוב באומר וירבו והוא גם הוא אמר רב ועצום ועוד כאשר יספר מאמרו אל עמו למה לא יסכר תשובת עמו אליו ועוד למה לא יראו מישראל גם מבלי יקרם מלחמה וגם אומר ועלה מן הארץ כי הלא גם אפשר יפלו ביד בני יבראל והנקל הוא עלותם מן הארץ ועוד אומרו וישימו עליו שרי מסים כי הנה תחלה היה ראוי יודיע הסבלות ועבדות ואח"כ השרי מסים ששמו עליו:

אמנם הנה מלך מצרים ראה. והנה הדברים הגורמים נצוח גוי אל גוי הנה הנם בישראל והוא כי כה אמר פרעה הנה לאחד מד' סבות ינצח גוי או ממלכה את שכנגדה. (א) להיותם בעלי אחדות. (ב) להיותם נעזרים בהשגחה מן השמים שלא כדרך טבע. (ג) להיותם בעלי חכמה ועצה. (ד) להיותם יותר חזקים וגבורי כח משכנגדם והנה ארבעתם הנה הנם באלה. (א) כי הנה עם שהיא מלה תורה אחדות. (ב) היותם בני ישראל ומה גם כי ידעו את ישראל אביהם אשר בניו הם כי מבואו מצרימה פסק הרעב ובהכנסו בית פרעה הוגבה משקוף הפתח לבל יראה כשוחה לעבודה זרה אשר נוכח הפתח הנמוך ורבות כהנה כי על כן היה מתירא פן יעשוהו ע"ג אם יקבר שם. ועל הג' אמר רב כלו'

רב האיכות שהוא על חכמתם כדרשת רז"ל (איכה א׳:א׳) על רבתי בגוים על החכמה. ועל הד' אמר ועצום:

או שיעור הענין כי תחת שלש ינצח גוי את זולתו. או על אחדות או על השגחה או בטבע שהם רמי הקומה ועצומי הכח על האחד והשני אמר עם בני ישראל ועל השלישי אמר רב ועצום רבי הכמות באברים וקומה. גבוהים ועצומים בכח וכן בכל אחד מהפרטים הורה אחדותם. כי את כלם הזכיר בל' יחיד שהוא עיקר גדול למלחמה וכוונת פרעה לאמר אליכם דעו וראו איכה נעשה פן יהרגונו. או ישתררו עלינו ונעבוד את העבריים כי הנה עם וכו'. אז השיבו עמו אל מלכם ואמרו הבה נתחכמה לו כלומר הבה לנו אתה המלך כח מאתך ונתחכמה לו פן ירבה ממנו ואל תחוש אל שאר הבחינות:

והענין כי אמרו הנה עודם ישראל בארץ מצרים אל תחוש כי הנה מזל מצרים גוזר שעבד לא ירים ראש להשתרר אך מה שנצטרך להתחכם הוא פן ירבה עד גדר שכאשר תקראנה מלחמה עלינו מבחוץ כרובם כן יחטאו לנו ונלחם ישראל בנו ואז מדאגה מדבר פן תהיה עלינו מלחמה מבית ומחוץ נניחם לעלות מן הארץ ואז בצאתם יצאו מתחת יד מזל כח מצרים הגורם בל ירימו ראש ותגבר ידם עלינו וזהו ועלה מן הארץ. אך עודם פה לא נירא מהם אפילו בעת מלחמה. אך אם לא ירבו לא יערבו אל לבם להלחם בנו:

ואם באנו לדקדק אומרו גם הוא יתכן יאמר כי בהיות שונאים בחוץ יצטרף מזלם עם מזל החצונים:

וזה שאמר ונוסף גם הוא ולא אמר ונוסף הוא לרבות את מזלם שעל ידי כן יערב אל לבו להלחם בנו ועלה מן הארץ מתחת שליטת מזלנו:

עוד אפשר לומר על דרך זה ונוסף גם הוא עמנו להלחם על שונאינו בכלי מלחמה ובהיותינו לוחמים עם שונאנו יתהפך אלינו ונלחם בנו ולבל תהיה לנו מלחמה פנים ואחור נניחם יעלו מן הארץ לשירפו ממנו כי אותה הם מבקשים לצאת מתחת שליטת מזלנו כמדובר:

אז שמע המלך אליהם ובין המלך ובין העם היתה הסכמתם לשום עליהם מעכבים אותם מפריה ורביה. וזהו וישימו עליו שרי מסים וישימו עליו שהוא כל הנזכרים המלך ועמו שמו עליו שרי מסים. נוגשים כמו שכתבו רבינו ז"ל (שמות רבה פרשה א') כי גם בלילה לא היו מניחים אותם בבתיהם למעטם מפריה ורביה וזהו למען ענותו שהוא עינוי דרך ארץ והוא כי יותר ענוי מרגיש העובד רדוי הנוגשים ממציאות העבודה וזהו וישימו וגו' למען ענותו בסבלותם של שרי מסים כי מציאות העבודה לא היו מרגישים כי הלא כבר עבדו קודם שום עליהם הנוגשים. ויבן ערי מסכנות וגו' והנה הלא כמו זר נחשב מה

עלה על דעת המלך ההוא שהסכים עם עמו שלא היה פחד מישראל רק בעלותם מן הארץ שתחת המזל המונע שררה מהעבדים אך עודם בארץ ההיא לא יוכלו להשתרר והלא דעה חסר המלך ההוא כי הלא יוסף לא רב ולא עצום היה. כי אם עבד איש מקנת כסף ועודנו בעבודתו תוך מצרים מתוך האסורים יצא למלוך מלכות שלמה הוא השליט על הארץ ולא עצרו מזל מצרים מלהרים ראש על כן הקדים ואמר ויקם מלך חדש וכו' אשר לא ידע את יוסף וענינו וכל אשר קראו שאלו ידע והשכיל בדבר בדברו את עמו לא היה בעצתם ואחר ההקדמה סיפר כל מאמרו עם עמו שהכל נהיה בדברו ששאל לעצתם ונועצו יחדיו כי היה זה לו לשמוע אליהם במה שלא ידע את יוסף:

פסקה יב

וכאשר יענו אותו וגו' אמר שכפי ערך העינוי היה לעומתו עולה גדר הרבוי ובכן הכירו כי לא בטבע היה ענינם כי אם מה' על היותם בני ישראל בעלי השלמות מזרע קדוש וע"כ משכו ידיהם מלהעבידם בחוזק יד רק בפרך שהוא כמאמרם ז"ל (שם) בפה רך וזהו ויעבידו מצרים את בני ישראל שהוא להיותם בני ישראל בפרך וגם כי העבודה היתה קשה עד מאד כי וימררו את חייהם בחומר וגו' עם כל זה את כל אלה ידם עשתה בפרך. ולשון רכה בל יענשו וזהו את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך ומעין זה אמרו רז"ל (שם) למה צוה את המילדות להמית את הילדים. ולא את עמו מיראת העונש ויתיישב בזה אומר את כל עבודתם וגו' אחר אומרו למעלה ויעבידו וגו' בפרך. אך הוא לומר גם שהיתה עבודה קשה כפולה ומשלשת שהוא חומר ולבנים ולכל עבודה בשדה. גם כל שלשתם היתה בפרך. וזהו את כל עבודתם שאת מרבה הא' וכל השנית ועבודתם השלישית:

ובשום לב אל שנותו את טעמו מלשון יחיד אל לשון רבים ועוד אומר את חייהם ולא אמר אותם ועוד כי אחר אומרו ויעבידו וגו' בפרך למה חזר ואמר את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. אך אין ספק כי בהיות ישראל צדיקים דבקים בקונם אל אחדים יקרתו ובשם ישראל יכנו ומושגחים שלא בדרך טבע. על כן כאשר היו אחדים כאשר יענו אותו כן ירבה שלא בטבע. על כן פחדו מהעונש. וזהו ויקצו מפני היותם בני ישראל על כן ויעבידו בפרך ועם כל זה פחדו. ע"כ בקשו להחטיאם מצורף עם הענוי. וזהו וימררו את חייהם אשר חייהם של בני ישראל היא עבוד את ה'. ובתורתו ללכת בדרכיו ובמצותיו כד"א כי הוא חייכם שעל ידי כן יתבטל זכות והשגחה ובכן עם העני בחומר וגו' ועבודה להפרישם מדרך ארץ שהוא עבודה בשדה. גם העבידום את כל עבודתם

של מצרים שהוא עבודה שמצרים עובדים. וגם זאת אשר עבדו בהם היה בפה רק. לבל יחשבו כאנוסים לפני ה':

פסקה טו

ויאמר מלך מצרים וגו'. הנה אומר ויאמר בפסוק שאח"ז הוא מיותר. כי הלא בפסוק זה לא הוזכר שאמר להן דבר לבד בו מזכיר שמותן. והנה אפשר כי זה כוונו רז"ל (שם) באומרם שתבען למשכב. וכבוד אלהים הסתר דבר כזה. רק המאמר והניח הדברים על פה ואמר אחר כך ויאמר פעם שנית. על ציוויו בילדכן וגו'. ויתכן גם כן לפי זה אומרו ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים כי הוא כפול. אך יאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן שהוא ענין המשכב הנוגע אליהן ועל צווי הילדים אמר ותחיין את הילדים. ולדעתם ז"ל כונת פרעה לתובעם למשכב. ומה גם אם יוכבד ומרים היו. כי היתה יוכבד בת ק"ל שנה. אפשר היתה להראות חיבתן לפניו באופן שגם כי לא ישמעו לו לדבר הרע ההוא יעשו רצונו בדבר הילודים:

ועל דרך הפשט. יאמר במאמרם ז"ל (שם) כי היו יוכבד ומרים. והא' נקראת שפרה שהיתה משפרת את הולד והב' פועה שהיתה נופעות עליו ביין לחזקו והנה אין ספק כי אומנותן אלה בשמותם היה מפורסם לכל כי ע"כ לא נזכרו בשמן הידועים:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי הנה טרם יצוה על המילדות להמית את הילדים על האבנים שהוא באופן בלתי נרגש. כמ"ש רז"ל שהוא טרם יתחיל צאת הולד חוצה. ומסר להם סימן להכיר בין זכר לנקבה כי הבאה בפנים לצד מעלה הוא נקבה כי תסתכל אל הצלע. שממנה נבראת. ובהיות פניו כלפי מטה הוא זכר מביט אל עפר האדמה. שממנו לוקח:

והנה אין ספק כי חש פן יאמרו לו. הוא מראשון או של שנמית לא יקראונו עוד ונמצא עצתך בטילה על כן מה עשה טרם יגיד דבר. הניח להן הקדמה והנחה. לומר הנה אתן מוחזקות במחזקות ומתקנות את הילדים כי על כן נקראתן האחת שפרה על שהיא משפרת את הולד. והשנית פועה שנופעת בו לחזקו. ועל כן גם שמתחת ידכם ימותו ילדים לא יחשדו אתכם למשנו' דרככם:

וזה מאמר הכתב ויאמר מלך מצרים וגו' ומה אמר להן הוא אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה כלומר הנה הוחזקתם בשמות אלו על החזיקכם הילדים ואם כן אחר הצעה זו האזינה אמרתי. וצוויי והוא בילדכן וגו' כי לא יחשדו אתכם שנתהפכתם נמצא כי הויאמ' הא' היה לאמר ההצעה אשר שם האחת וגו'. והויאמר הב' היה לאמר להן הצווי. והנה ארז"ל (שם) באומר ותחיין את הילדים. שהיו מספקות צרכם של ילדים

למען החיותם והחזיקום ומתפללות לה' שיצאו כלם בריאים וחזקי'. לבל יחשדו אותם שהיו באות להמיתם ולא יכלו והיזקים:

ובזה נבא אל ביאור יתר הכתוב כי שתי מצות וזכיות היו בידן מאת ה'. (א) שלא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים להמית הילדים. (ב) מה שהיו מחיים ומטיבין להם וזהו ולא עשו וגו' ותחיין וגו'. והנה לא נעלם הדבר ממלך מצרים. ויאמר אליהן הנה ממה שבשב ואל תעשה נמנעתם מעשות מצותי החרשתי. אך תלונותי היא מדוע בקום עשה עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים בספוק צרכם ותקון חיותם. והנה הן עקרו את הכל ואמרו כי לא כנשים וגו' כי אצ"ל שאין משלחות אחר המילדות כי אם בטרם תבא אליהן המילדות וגו' מאליה' לעשות מצותך וילדו:

פסקה כ

וייטב אלהים וגו'. הנה מה שוירב העם ועצמו מאד. הנה היא הטבה אל העם ואיך יאמר וייטב למילדות. אך הנה היו המילדו' באש ובמים באומרן אוי לנו מפרעה אוי לנו מישראל מפרעה כי הנה לא יאמין שלא נספיק לילד את העבריות וילדו בלי מילדת. ואוי לנו מישראל כי אם איזה מהילדים יתעתד לצאת חלש או בשבר רגל או שבר יד וכיוצא מי יסור מלב העם מלאמר אין זה כי אם שהמילדת לעשות רצון פרעה בקשה להורגו ולא יכלה לו רק להחלישו או לשבר אחד מאבריו כי ה' לא אנה לידה להמיתו ותחשד בדם על כן שתי הטבות הטיב ה' למילדות אחד שוירב העם רבו גדול באופן שיאמין פרעה כי לא יספיקו שתי מילדות להן ולא לאחד מני אלף הילודים ועל חשדת העם ויעצמו מאד כי היו כלם נולדים עצומים ובריאים וחזקים באופן כי לא היה מקום לחשדן כלל:

פסקה כא

ויהי כי יראו וגו'. הנה רז"ל (שם) פירשו לנו ענין הבתים שהוא בתי כהונה בתי לויה בתי מלכות שיצאו מיוכבד ומרים וצדקו בדברם ז"ל כי על כן נאמר להם במ"ם ולא בנו"ן כי לא יכונה בית מלכות או בית כהונה לנשים כי אם לזרע אהרן ודוד ותבא בזה תשובת קושי כי אומר וייטב אלהים ואומר ויעש להם בתים לא אחד הוא כי אם הא' על עצמן. והב' לזרען שאם לא כן למה חילקן ושינה בלשונם. וגם לפי מאמרינו הא' הוא סילוק היזק. והב' הבאת תועלת:

ויהיה הענין כי יוכבד היא שפרה שהיתה משפרת את הולד יצאו ממנה בתי כהונה ולויה שמשפרין את ישראל מכעירות חטאתם בקרבנות ושירה וזמרה ומרים היא פועה שהיתה נופעת הילדים לחזקם תוציא מלכות בית דוד המחזיק את ישראל:

וראוי להעיר כי הנה אין ספק כי על דברת יראת אלהים זכו. ומה צורך לומר ויהי כי יראו וגו'. אך הורה לנו הוא ית' איך מחשבה טובה מצרפה למעשה כי הנה בדבר אליהן פרעה נאמר ותיראן המילדות את האלהים שהוא לבלתי עשות מצותו ואחר מחשבה טובה זו. בבא הדבר אל הפועל ותחיין את הילדים אמר שלא המתין הוא ית' לקבוע להן שכר ולעשות להם בתים עד עשותן המצוה בפועל ותחיין את הילדים כ"א מאז יראו אלהים טרם יפעלו ויעש להן בתים. עוד יתכן קרוב לזה כי הנה תחלה נאמר ותראן המילדות וגו'. והנה כתבנו על כפל אומר ולא עשו וגו'. ותחיין וגו' כי שני דברים היו. (א) כי ותראן המילדות את האלהים ולא עשו וגו' שהוא שלא המיתום ועוד. (ב) הוסיפו גם להטיב לילדים ולהחיותם וז"א ותחיין את הילדים אמר כי לא המתין הוא ית' עד החיותם את הילדים. כ"א מאז כי יראו את האלהים לבלתי עשות כדבר מלך מצרים. מיד טרם יסכימו גם להחיותם ויעש להן בתים כי מאז קבע להן שכר:

עוד אפשר על דרך זה כי הנה היחלו לעשות רצון קונם מאז היחלו מיראת אלהים. הוא מדת הדין וגמרו להטיב מאהבה. והוא כי ותראן המילדות את האלהים. הוא מדת הדין מה שעשו מיראת הדין הוא לבלתי עשות מצות פרעה. וזהו ולא עשו כאשר וגו' שלא היה מחמת יראה רק לבלתי עשות רע. אך מאהבה הוסיפו לספק צורך הילדים ולהחיותן שהוא ותחיין את הילדים. כי אין זה רק מאהבה כי הלא גם בהמנעם מזה לא היה פחד הדין. כי לא ירעו למו אמרה תורה כי מאז עשו מפני פחד אלהים ה' הטיב להן:

עוד שנית כי לא בלבד מדת הרחמים הסכימה בטובתן כי אם גם מדת הדין. וזהו כי יראו את האלהים ויעש להם האלהים הנזכר בתים כענין אשריהם הצדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים:

ועוד שלישית שלא איחרה להסכים. עד שיחיו את הילדים כ"א מאז יראו אלהים על היותן עתידות להוסיף מאהבה ויעש להם בתים כמדובר:

פסקה כב

ויצו פרעה לכל עמו וגו'. ראוי לשום לב. למה בצוותו על המילדות להמית את הבנים. לא קראו פרעה רק מלך מצרים באומרו ויאמר מלך מצרים למילדות וגו'. ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ויאמר אליהן מלך מצרים מדוע עשיתן הדבר הזה וגו'. ועתה בענין השלכת הבנים היאורה הוא אומר ויצו פרעה ולא נאמר מלך מצרים:

והנה במאמרם ז"ל שכתבנו למעלה שתבען למשכב. שלדעתם אומרו ויאמר אליהן מלך מצרי' הוא על המשכב. וכן אומרו ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ככתוב למעלה אפשר לדעתם שלרמוז ענין המשכב. כינה אותו למלך מצרים כי עשה כמלך ארץ מצרים

ששם מקום זמה וגלולים כי ע"כ נקראת ערות הארץ. וע"ד הפשט יתכן במ"ש ז"ל. כי פרעה היה ירא מן העונש כי ע"כ ארז"ל (שם) שהורד מגדולתו ג' חדשים. עד שהודה לעמו להצר לישראל והקימוהו. ועל כן גם אל הבנים לא רצה לשלוח בהם יד רק על ידי המילדות. ובזה נאמר כי מה שצוה למילדות להמית הזכרים. שהוא למוסרם ביד בעלי בחירה שאין מציל מידם עשה שלא מלבו. רק להיותו מלך מצרים לעשות כרצון עמו שעל מנת כן המליכוהו. אך בצותו שלא לשלוח יד בהן בעלי בחירה להמיתם בידם רק להשליכם היאורה שהיא דבר אפשרי להנצל. ע"י השגחתו ית' כנודע עד גדר זה ערב אל לבו להסכים מדעתו עמהם. וע"כ ע"ז נאמר ויצו פרעה:

עוד יתכן בשום לב אל מאמרם ז"ל (סוטה דף י"א) הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל שהוא ית' פורע מדה כנגד מדה. ועל כן נשליכם היאורה כי הוא נשבע שלא להביא מבול לעולם. ונפטר מעונש זה. והלא יקשה על מאמרם זה. כי אם כן מיד אחר אומרו הבה נתחכמה לו. היה ראוי יאמר ויצו פרעה כל הבן הילוד היאורה וגו'. ולא אחר ענין השרי מסים וענין המילדות:

אך הנה ענין התחכמת זה לא יצא אלא מפרעה כנראה הרז"ל. ונרמוז באומר הבה נתחכמה לו:

אך המון העם לא זאת עצתם. כ"א לשום עליהם שרי מסים ולהמית הילדים בידים וזהו אומרו וישימו עליו שרי מסים בל' רבים שהוא כי העם עשו כן בעצתם ויראו כי לא שוה למו. כי הנה כאשר יענו אותו כן ירבה וגו' ויקוצו וגו' אז בחרו להמית הילדים בידים. וגם זאת לא מלב של פרעה כ"א ויאמר מלך מצרים למילדות. כלומר במה שהוא מלך מצרים ורצה להפיק רצון עמו צוה למילדות. ולא ע"י עצמם מחמת העונש כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' א'). ובראות לעיני הכל כי היתה עצה נבערה ומה גם ע"י שתי מילדות לס' רבוא. כי בטרם תבא אליהן המילדת וילדו אז אמר עתה הנה כי עצתי שלא אביתם היא תקום להתחכם למושיען של ישראל ולא כמועצותיכם הקודמות רק להשליך כל הבן הילוד היאורה. וזהו ויצו פרעה לכל עמו וגו' כלומר עד כה לא נזכר עצת פרעה. כ"א מה שוישימו עליו עמו שרי מסים וגו'. ואשר אמר מלך מצרים לימשך אחר בני ארצו. אך ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד וגו'. ובזה יתכן אומרו לאמר כי הלא כמו זר נחשב כי אינו לאמר לזולת. אך אחר שהניח את עמו לנסות מועצותם ויראו שלא עמדו. אז ויצו את כל עמו כי ישובו לתוכחתו כי מה שראוי לאמר וליעץ הוא כל הבן הילוד היאורה:

עוד יתכן באומרו לאמר והוא כמאמרם ז"ל (שם) הודיעו אצטגניני פרעה אליו. כי מושיען של ישראל עתיד ללקות על ידי מים והיא על מי מריבה. שנאמר יען לא האמנתם בי וכו'. והמה לא ידעו רק כסומא בארובה ללקות במים. ע"כ צוו להשליך כל הבן הילוד אל המים. וכן אמרו שלא ידעו אם מישראל הוא או איש מצרי האיש המושיע. שעל כן צוו כל הבן הילוד אפילו מצרי היאורה תשליכוהו. ובזה יצדק אומרו לאמר כי צוה פרעה לא בלבד לאמר לישראל. כ"א גם אל כל עמו לאמר שגם הם ישליכו את בניהם:

וע"ד הפשט יאמר כי הנה לבלתי יבצר מלהשליך את הבן העתיד להושיע. היה צריך שלא ימלט גם א' שלא יושלך פן הנמלט הוא המושיע ומי יוכל לעמוד על זה בששים רבוא הפרים ורבים כשרצים ע"כ צוה לכל עמו לאמר לישראל כל הבן הילוד וכו' שיהיה האזהרה מוטלת על כל עמו לבלתי ימלט בן א' מקטל. כי הנמלט מזה לא ימלט מזה:

עוד כיון שתהיה האמירה היאורה וכו'. ולא אמרו ליאור תשליכוהו. והוא כי הנה ידענו. כי ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה. ולפי זה מהראוי יאמר יאורה או ליאור ולא ה"א בראש תיבה וה"א בסופה אך הוא על דרך מה שאמרו ז"ל על פסוק ישובו רשעים לשאולה. שיש ה"א בסוף תיבה ולמ"ד בראשה ותרצו שהוא באמבטי התחתונה שבשאול. על דרך זה אפשר לאמר היאורה שהוא אל עומק היאור ולא אל שפתו פן יחיה. כאשר היה במשה וע"ז פקחו עיניהם. וזה יכוונו באומרו לאמר. וה' היה עם משה:

פרק ב

פסקה א

וילך איש מבית לוי וכו'. הנה הזכירו ההליכה מיותר ומהראוי יאמר ויקח איש מבית לוי את בת לוי. (ורז"ל סוטה דף י"ב) שההליכה היה שהלך בעצת בתו. שאמרה לו כשגירש את אשתו פרעה רשע ואין גזירתו מתקיימת ואתה צדיק וגזרתך מתקיימת נמצא' שלך גדול' משלו:

ועוד קשה כי הלא בת ק"ל שנה היתה וקורא אותה בת:

אך יאמר כי הוא סמוך אל הפסוק הקודם. והוא במה שידענו מספר הזוהר (וישב דף קפ"ח) כי מאש ומים וחיות רעות קל לצדיק ליעשות לו נס. אך הנמסר בידי אדם קשה מאד כי לא יסור הוא ית' חפשיות בחירתו ממנו. ע"כ יתכן יאמר כי בראות עמרם שהיה פרעה מחזר להמית הזכרים ביד המילדות. ועוד מעט יעשה על יד עמו לא נתן אל לבו להחזיר את אשתו. אך בראות צוו לאמר היאורה תשליכוהו שהוא בלתי בעל בחירה אז וילך איש וכו'. ולמד דעת את העם בל יחושו גם מלהוליד ויבטחו בה' גם כי אשתו אינה בת הריון אחר ק"ל שנה. והנה הוא ית' בשכר פסיעות הליכתו לש"ש כשהגיע ללקחה

עשאה הוא ית' כנערה הנקראת בת ראוי ליילד. וזהו ויקח את בת לוי וגם שנעשית בת לא כשיעור תצטרך להמתין. עד היותה ראויה להריון. כי לענין הריון היתה אשה כלומר גדולה וזהו ותהר האשה:

עוד יתכן על דרך זה כי גם אשר היתה זקנה ג"כ נרמז בכתוב והוא כי איש אינו רק תואר אל גדול בשנים. והנה מן הסתם כי בהיות בן בנו של לוי איש גדול. כי בתו של לוי ממש לא תהיה קטנה אם לא שתשוב לימי עלומיה דרך נס. וזהו ויאמר וילך מי שהיה איש שהוא גדול עם היותו מבית לוי שאינו בנו רק מביתו שהוא נכדו ויקח את מי שהיתה בת לוי עצמו שהיא גדולה מאד. בלתי ראויה ליילד ועם כל זה טוב כוונתו ראה אלהים ונעשית בת ותהר. ובזה יצדק מה שלא אמר וילך עמרם ויקח את יוכבד. ועל הדרך הראשון מה שלא הזכיר בשמותם יהיה לרמוז כי בהסתר עשו הדבר. לבל יורגש אם תתעבר למנות ימי עבורה:

פסקה ב

ותהר האשה כו'. טעם אל שלשה ירחים הללו. הנה יש מרבותינו ז"ל (סוטה דף י"ב) אומרים כי גרשה בעלה מחמת הגזרה. וכבר היתה מעוברת וכשהחזירה היה לה שלשה חדשים לעיבור. והמצרים לא היו מונים ט' חדשים אלא מהחזרה וע"כ לא יכלה הצפינו יותר משלשה ירחים. ובדרכם זה אחשוב שהוא ענין המסרה ההוא כי ארבעה ירחים יש במקרא (א) ותצפנהו שלשה ירחים. (ב) גרש ירחים (ג) במספר ירחים אל יבא. (ד) תספור ירחים תמלאנה:

והוא לומר מה טעם ותצפנהו שלשה ירחים. מפני שגרש ירחים הם ג' ירחים של גרושין במספר ירחים אל יבא שלא ספרו אותם המצריים על כן תספור היא ירחים. תמלאנה את התשעה ירחי העיבור לעשות מאז והלאה שמירה מעולה ביותר:

עוד יתכן במה שנדקדק אומרו כי טוב הוא כי הלא כמו זר נחשב לומר שאם לא היתה רואה כי טוב הוא לא היתה צופנתו ותמסרנו למיתה. ועל פי דרכנו נשית לב אל אומרם ז"ל (שם) כי טוב הוא שנתמלא הבית אורה מה ענין האורה ההיא:

אמנם ארז"ל כי זכות תורה היא שעמדה לו כי ביום שישי לסיון הושם ביאור. ואמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה. רבון העולמים מי שעתיד לקבל תורה ביום זה ילקה ביום זה הנה כי זכות התורה היא שעמדה לו. והנה על יחס זה נקרא טוב כמאמרם ז"ל יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים יבא משה שנקרא טוב ויקבל תורה שנקראת לקח טוב מהקב"ה שנקרא טוב ה' לכל לטובים הם ישראל שנאמר (תהלים קכ"ה) הטיבה ה' לטובים:

ונבא אל הענין והוא כי כאשר ראתה יוכבד כי נתמלא הבית אורה כי תורה אור. על כן אמרה הנה מעתה זכות תורה מקבלתו לעמוד לו ואם כן עד יום מתן תורה אוכל להצפינו בבית בלי פחד כי זכות תורה תעמוד לו. והוא כי הנה קיימו וקבלו (מגילה דף י"ג) כי ביום שביעי לאדר נולד משה נמצא כי מאז ועד יום מתן תורה ג' ירחים וכשראתה שהיא נשלם יום המתן תורה. ויעבור יומו יתבטל ההגנה אז לא יכלה עוד הצפינו ואז ותקח לו וגו':

ועוד עשתה בחכמה לבלתי המתין עד יום השביעי כי אם ביום השישי. כמשז"ל (ש"ר פ' א') שאמרו מלאכי השרת מי שעתיד לקבל תורה ביום זה ילקה ביום זה יהיה על כי ביום מתן תורה הנמשלת למים ינצל מן המים וכאשר הליצו עליו מלאכי השרת כמדובר. ולפי זה אומרו ותרא אותו כי טוב הוא אין הכונה שאם לא כן היתה מניחתו ביד ערלים. אלא שעל ידי כי טוב הוא. צפנה אותו שלשה ירחים המייחסים לזכותו: עוד שלישית עשתה על הכוונה הנזכרת למען יעלה ויראה לפניו ית' זכרון תורת משה אשר יקבל העתיד לינתן על ידו ולשום אותו בארון עץ מצופה מבית ומחוץ. כד"א ועשו ארון עצי שטים וצפית וכו' מבית ומחוץ. ונתת אל הארון את העדות היא התורה. על כן לזכרון טוב זה התחכמה ותקח לה תבת גמר ותחמרה מבית ומחוץ. כמאמרם ז"ל (שם) בחומר מבפנים שלא יריח ריח רע ובזפת מבחוץ. נמצאת תבת עץ מצופה מבית ומחוץ לרמוז אל התורה שעתיד לקבל תהיה בארון עץ מצופה מבית ומחוץ. עוד רביעית כוונה במה שלא נעשה דבר על ידי בעל רק היא לבדה. כאומרו ותקח לו תבת גומא ותחמרה בעצמה ותשם בסוף בעצמה כי לא דבר ריק הוא. כי הלא יותר הם אלו מלאכות אנשים ממלאכות נשים. אך עשתה בחכמה כי בידים אשר בהן היתה משפרת את ילדי העברים כי על כן נקראת שפרה. ותחיה את הילדים בהן תטפל בהצלת בנה למען תהיה לה מעיר לעזור על ילדה. עוד זכות אחר אפשר כיונה במה שותשם בסוף שהוא לזכור לו זכות מה שעל ידו עתידה ים סוף ליבקע להציל את ישראל שמעתה תעמוד לו הזכות ההוא. וזה רמזה בשום התבה בסוף על המים כנגד מי ים סוף. שבזכות הנצל ישראל אז על ידו ינצל גם הוא עתה ממים אלו. וכן ארז"ל (שם) שכשהי' משה על שפת היאור אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה. מי שעתיד לו' שירה לפניך על מי ים סוף ימות במים וכו'. נמצא כי זולת ידי אמו היו לו שתי זכיות עתידה ליעשות על ידו מגינות עליו מעתה. על ידי מלאכי השרת. זכות תורה שהליצו ואמרו מי שעתיד לקבל תורה ביום זה כו'. כמה שכתבנו למעלה וכן הליצו על זכות קריעת ים סוף כמו שכתבנו בסמוך:

ואפשר כי זאת תהיה כוונת המסרה והוא כי שלשה גמא יש במקרא (א) תבת גמא. (ב) השולח בים צירים ובכי גמא. (ג) היגאה גמא בלא בצה וכו'. והוא כי בשיתה שומה את ילדה בתבת גמא על היאור היתה סבה אמור מלאכי השרת השולח וכו'. מי שעתיד לשלוח בים צירים וחבלים. והכאיב בבקוע את שר הים כמאמרם ז"ל (שם פ' כ"א) על הים ראה וינוס. האם יהיה בכלי גמא על פני מים ולא ינצל באותו זכות. וכן הליצו עליו מלאכי השרת ואמרו מי שעתיד לקבל תורה וכו'. וזהו היגאה גמא בלי בצה וכו' כי כאשר לא יגאה גמא בלי בצה כן לא ישגה אחו הם ישראל בעלי אחוה שהם ישראל גוי אחד בארץ. בלי מים היא התורה שנמשלה למים. כלו' ולכן ראוי ינצל בזכותה והם שתי הזכיות שכתבנו:

והנה אשר שתה אותו בתבת גמא יותר מבתבת עץ זולתו. ארז"ל (שם פ"א) שהרך יכיל לעמוד בפני רך ובפני קשה ולא ישבר: ואחשוב כי היא עשתה בחכמה כי היא ידעה סבת השלכת הילדים אל היאור. והוא אשר קבלו רז"ל כי חכמי יועצי פרעה אמרו אליו כי מושיען של ישראל עתיד ללקות במים. ושעל כן בהשליך אותו היאורה לא יוכל להמלט. והוא כי ראו ולא הבינו שהוא על ענין מי מריבה. וכן ארז"ל (שם) כי כאשר ניתן ביאור נתבטלה הגזרה כי אמרו חכמי יועצי פרעה אליו כבר מושיען של ישראל נתון במימי היאור. ועל כן היא גם היא נתנה את התבה ביאור למען ידברו לפרעה כדברי' האלה. ואפשר אמרה בלבה אם אעשה תבת עץ זולת גמא ירגישו באצטגנינותם. כי אינו במים כי יש הפסק ע"כ עשתה תבת גמא הגדל במים. שלמה שגדילתו במים אינו חוצץ ואין הנתון בתוכו נראה כמו שיש הפסק בינו אל המים:

פסקה ד

ותתצב אחותו וכו'. מהראו שיאמר מה יהיה מהנער. אך הנה ארז"ל (סוטה דף י"ב) שטרם יולד התנבאה ותאמר לאביה ולאמה הנה בן תלד אמי שיושיע את ישראל. וכשהושם ביאור טפחוה על ראשה ואמרו לה היכן נביאותיך. והנה אין ספק כי עודנה מתחזקת באמונת נבואתה ע"כ אומר הכתוב כי הנה ידעה בודאי שיעשה לו נס. אלא שלא ידעה מה יהיה הנס. וז"א לדעת מה יעשה לו כלומר מה יהיה הנס אשר יעשה לו:

פסקה ה

ותרד בת פרעה כו'. הורה הוא ית'. איך נואלו שרי צוען חכמי יועצי פרעה העולה על רוח'. יש לאל ידם להפר עצת אלהי עולם ה' אשר יעץ לברא מושיע את ישראל. באו' אל פרעה כל הבן הילוד יצוה להשליכו היאורה. והורה הוא ית' שאחרי שה' צבאות יעץ מי יפר ולא עוד כי בעת אומרם אליו כבר הושלך מושיען של ישראל היאור אז יוצאת חלציו תחלץ חושים כבודה בת מלך פנימה. אשר לא ניסתה לצאת לרחוץ על היאור כאחת

הרקות כי לא יחסר מרחץ לה בית המלכות ומן המים תמשהו תביאהו ותטעהו בהיכל המלך אביה המבקש את נפשו ושם ירעה ושם ירבץ עד כי גדל וכלה סעיפיו. והורה הכתוב את אשר הפליא הוא יתי לעשות עם משה כי הלא לפי הטבע היה קרוב הדבר יותר יפגעו נערותיה עם משה מלפגוע בו בת פרעה כי הלא הוא היה על שפת היאור. ובת פרעה ירדה לרחוץ על היאור ממש פנימה. ונערותיה הולכות על יד היאור שהוא על שפת היאור והן הנה הראויות לראות את התבה אשר על שפת היאור יותר מבית פרעה והאלהים עשה כי היא שהיתה צדקת ותחמול עליו. ראתה את התבה ונערותיה לא ראו. וזה ונערותיה הולכות על יד היאור ותרא את התבה ונערותיה שבסמוך לא ראוי. ולא עוד אלא שהיתה בתוך הסוף נעלם מן העין בין בדי הסוף וה' האיר את עיניה. ותראהו טרם יראוהו נערותיה פן ימיתוהו על דבר המלך שלטון. ותשלח את אמתה ארז"ל (שם) שנשתרבב אמתה כמה אמות ואפשר הזקיקם לזה אומרו את אמתה ולא אמר ותשלח את ידה כמד"א פן ישלח ידו. וישלח ירבעם את ידו:

פסקה ו

ותפתח ותראהו. ארז"ל שראתה עמו שכינה. ואפשר דרשו רבוי האת או הוא"ו האחרונה שבותראהו. והנה הקשוז"ל (שי"ר פ' א') מה שקורא אותו ילד וקורא אותו נער ודחו סברת האומר שהיה קולו כנער ויתכן במשז"ל ע"פ ויעצמו במאוד מאד כי היו ילדי העברים עצומים וגדולים. ובזה יאמר כי הנה ראתה את הילד כי ילד היה לפי האמת והנה נער בוכה כי בעיניה היה כנער עצום ורב מיתר הילדים מה גם האיש משה שהיה בגדלו בן עשר אמות כמאמרם זי"ל ולפי ערך זה גם בהיותו ילד היה כזולתו בהיותו נער וראתו בוכה שהוא שני הפכים כי אין דרך הנער לבכות כי"א הילד וע"כ מצד בכייתו ותחמול עליו ועל תמיהתה איך הוא בוכה אם הוא נער ואם ילד הוא איך כמות גדול לזה היא השיבה אמרים לה ואמרה מילדי העברים זה כלומר אין לתמוה על הראות נער בכמותו כי הלא מילדי העברים זה שהם גדולי' ועצומים והוא מאמר הכתוב ויעצמו במאד מאד אך ילד הוא לפי האמת וע"כ הוא בוכה:

או יאמר והנה נער בוכה ותחמול עליו להחייותו אך ותאמר מילדי העברים זה כי ע"כ הוא גדול הכמות כנער כלומר ואיך רחם ארחמנו ושמע אבי והרגני כי לא יחפוץ בחיים של ילידי העברים ומה גם לגדלו בביתו ובחומותיו אז עודנה במבוכה זו מבקשת להטיב וחוששת על היותו מילדי העבריים שנואי נפש אביה מיד ותאמר אחותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת וגו' ותינק לך את הילד בקרב ביתה והמלך לא ידע דבר:

פסקה ח

ותלך העלמה וגו'. לא אמר ותלך אחותו ותקרא לאמה רק העלמה כי הלכה בהתעלמות כמתנכרה שהיתה אחותו ושיוכבד נוגעת בקורבתה רק את אם הילד להורות כי לא לאהבת הילד עשתה כן כי אם לקיים מצות בת מלך:

פסקה ט

ותאמר לה בת פרעה הליכי וגו'. כלומר הוליכי אותו לביתך ואח"כ שם בבית שהוא בהסתר והניקהו לי אך לא תניקהו פה בגלוי פן יורגש אך למה שהיא אמו לא עצרה כח לבלתי הינק אותו עד הוליכה אותו אל ביתה רק ותקח האשה את הילד ומיד ותניקהו:

פסקה י

ויגדל הילד וגו'. יש מקשים איך קראתו משה. על שהומשתו מן המים שלא יצדק רק למי שמדבר בלשון הקודש. אך לא שמו לב למה לא קראה שם עד אחר אשר גמלתו אמו ותביאהו אליה. אך הוא כי היא אמרה כי מילדי העברים הוא ורצתה לקרא לו שם על שם המאורע בלשון עברי ולא ידעה עד הביאתו אמו ותלמדה ואז קראתו משה וזהו הסמיכות ותביאהו אל בת פרעה ואז ותקרא לו בת פרעה הנזכרת משה ואין הבנת לשון משיתוהו כלל אלא על בת פרעה. וכן ארז"ל (שם) שהקב"ה גמל חסד עמה שעם היות לו שבעה שמות לא קראו תמיד אלא בשם שקראתו בת פרעה אך מה שראוי להעיר הוא כי הנה משיכתה אותו מן המים אינו דבר עקריי כ"כ לקרא לו שם על כן ועוד כי הלא נותנת טעם להפך שאם הוא על כי מן המים וכו' תקראנו משוי ולא משה כאלו הוא המושך:

אמנם הנה ידוע כי מקום שגדל בו סוף על שפת היאור הוא מקום רחב ובלתי עמוק רחוק מן המים של מעלה או למטה משוללי קנה וסוף מקום ששם יורדים בני אדם לרחוץ והנה היא היתה במים רחוק מהסוף שעל שפת היאור כאו' ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור. ואיך היה אפשר להשיג משם אם לא שנשתרבבה אמתה כמאמרם ז"ל (סוטה דף י"ב) והוא פליאה וז"א תדעו למה קראתיו משה על דבר ההמשכה. וגם לא קראתיו משוי הלא הוא כי מן המים משיתוהו ר"ל כי מן המים שהיא רחוק משולל סוף כי שם הייתי ומשם משיתוהו בהיותו בסוף ואין זה רק שהוא משך אותי עד מקום כבודו להעריצו ומשך זרועי עדיו וזהו כי מן המים וגו':

או יאמר ותקרא שמו משה שהוא מושך את הזולת הטעם הוא כי הלא מן המים שהיה שם שהוא ביאור משיתיהו ומי נתן כבודה בת מלך ביאור המבלי אין מרחצאות במצרים אלא שמשכני מהיכלי אל היאור שאמשהו:

או יאמר בשום לב אל מלת ותאמר שהיא מיותרת והראוי יאמר ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו:

אך אחרי קוראה אותו משה חששה פן יאמר פרעה אולי זה מושיען של ישראל שאמרו חכמיו שכבר היה במים ואת משכתו משם להחיותו. ע"כ ותאמר כי מן המים וכו'. שאחר קוראה אותו משה להתנצל מאביה אז ותאמר וכו' לומר לא יתכן שהוא זה כי הלא מן המים משיתיהו ואלו היה זה המושיע היה בלתי אפשר לינצל מן המים כי בם הוא לקותו אלא ודאי כי אחר הוא:

או קרוב לזה ויקרא שמו משה. ולבל יאמרו אולי הוא המושיע אלא שעל איזה דף היה על המים שמשכתו וע"כ לא נטבע ולא חשו האצטגנינים אל הדבר שהיה בו צף על פני המים ואמרו שכבר היה מושיען של ישראל במים וביטלו הגזרה. על כן ותאמר כי מן המים כלומר מתוכן ממש משיתהו ולא מעל פני המים ואם היה זה לא היה ניצול כמדובר:

פסקה יא

ויהי וכו'. הנה אומר ויהי בימים ההם הוא מיותר כי מי לא ידע כי בימים ההם היה גדל אך הנה ידענו כי בכל מקום שנאמר ויהי הוא צרה. ובזה נבא אל הענין והוא כי בא ללמדנו כי איש מישראל שעולה לגדולה בזמן שכל ישראל בצרה אין ראוי לו לומר שלום עליך נפשי רק להיות עמהם בצרה וזה יאמר הנה ויהי שהוא אוי וצרה היה בימים ההם ואז יגדל משה שעלה לגדולה בן בת המלך וגדול בבית המלכות ולא יאות לו להיות פורש מצרתם על כן ויצא אל אחיו וירא בסבלותם רואה ומצטער בצרת' וירא איש עברי מכה וכו':

פסקה יב

ויפן כו'. הנה נקרא זה איש מצרי וזה איש עברי. וארז"ל (נדרים דף ס"ד) דהעברי היה דתן ויתכן אמר משה בלבו אולי יש חשיבות במצרי או מצדו או מצד זרעו אולי עתיד להתגייר ואם אין בו חשיבות וראוי ליהרג ראוי לחוש אולי האיש עברי המוכה בלתי חשוב באיכות ויגלה הדבר כאשר היה אחרי כן כי הוא אמר הלהרגני אתה אומר וכו' והגיד הדבר למלך וזהו ויפן כה וכה כלומר באיש מצרי ובאיש עברי וירא כי אין איש כלומר כי אין איש תואר איש בשום אחד מהם לקרא זה איש מצרי וזה איש עברי רק מצרי ועברי ע"כ היה נבוך כי גם שראוי המצרי ליהרג אולי המוכה שהוא בלתי חשוב יגיד דבר עם כל זה ויך את המצרי כלומר ולא את האיש מצרי כי לא איש הוא ועל חששת העברי שת לבו לאמר כי הלא בכלל ישראל הנקראים חול הים הוא ויטמן הדבר בהם כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' א'):

פסקה יג

ויצא וכו'. הנה למדנו שני דברים אחד שהמרים יד לחברו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע שני כי האנשים מחרחרי ריב נקראים רשעים מבלי הרמת יד הלמוד הא' מאו' ויאמר לרשע למה תכה כמ"ש ז"ל (שם) הכית לא נאמ' אלא תכה והלימוד השני באו' רעך רשע שכמותך:

פסקה יד

ויאמר וכו'. אמר לא יבצר מאחד משלש. או שאלת למה תכה רעך כדי שנספר דברי ריבנו למען תכנס לפשר ולשים שלום בינינו כדרך אנשים חשובים המכניסים עצמם לתווך שלום שלמענו מוותרים זה את זה ועושים שלום או שאלת כדי לדון ולשפוט בינינו כמשפט למכה או למבייש את חבירו בדיני ישראל או למה שעדיין לא ניתנה תורה משפט א' הוא לנכרי המכה ישראל ולעברי המכה את חבירו כאשר למדו רז"ל (שם) מהריגתו את המצרי ודעתך שגם אני חייב מיתה כמצרי ועל הא' אמר מי שמך לאיש שהוא לשון חשיבות ועל הב' אמר שר ושופט עלינו ועל הג' אמר הלהרגני וכו' כאשר הרגת את המצרי וכו'. אז ויירא משה ויאמר אכן וכו' כלומר בודאי נודע כבר הדבר למלכות כי לא ישקוט האיש הרע הזה כי אם גלה הדבר היום כאשר היה כמאמרם ז"ל (שם) כי מיד הלשינו דתן אל פרעה:

פסקה טו

וישמע וכו'. ארז"ל כי ע"י שם הרג משה את המצרי שנא' הלהרגני אתה אומר שבאמירה הרגו ואפשר שזהו מ"ש וישמע פרעה את הדבר הזה מדתן שהוא כי בדבור הרגו על כן ויבקש להרוג את משה שהיה מבקש דרך שיוכל להרוג את מי שיודע להרוג ע"י דבור פן יהפך משה אל הבא להרגו או אל פרעה עצמו ויהרגהו גם הוא או יזכיר שם לבל יוכלו להורגו ולא ישוה לו:

ויברח משה. הנה אומר משה הוא מיותר שאחר אומרו את משה הל"ל כי ברח מפני פרעה וידוע כי משה הנז' בתיבה הקודמת הוא הבורח אך יכוון מאמר רז" ל (שם) האומרים כי ירד מלאך כדמותו ותפשהו עד שנשמט משה וברח וזהו ויברח משה. כלו' אך אחר נשאר שם ולא ברח אז והוא המלאך שבדמותו. והנה אומרו מפני פרעה הוא מיותר ואפשר כיון ב' דברים א' שברח בהיותו בפני פרעה שהוא פליאה כי מי יוכל לפני פרעה לברוח ולא יתפס על ידי כל אנשי בית המלכות כי רבים אשר אתו גבורי כח עושי דברו שנית שבהרף עין נמצא עומד בארץ מדין. וזהו מפני פרעה וישב בארץ מדין כי מפני פרעה נמצא בארץ מדין בלי הליכה בדרך. וזהו שלא אמר ויברח משה מפני פרעה

וילך לארץ מדין ולא יפלא כי מי שהרג בדבור את המצרי ומי שנעשה צוארו כשיש או הושם מלאך במקומו עד יברח שיעשה לו גם את זאת:

פסקה טז

ולכהן וכו'. ראוי לשית לב למה יספר לנו שותבאנה ותדלנה ותמלאנה ומה גם מלת ותדלנה שהיא בכלל אומ' ותמלאנה ומיד אומר צאן אביהן ואח"כ אומר את צאנם ואח"כ וישק את הצאן סתם ועוד אומרו ויגרשום ולא אמר ויגרשון בנו"ן ועוד ראוי להעיר בכתוב כי ראשונה הוא אומר כי הן מלאו הרהטים להשקות הצאן ואח"כ הן מעידות כי האיש מצרי הוא אשר דלה דלה וישק את הצאן:

אמנם יאמר כי הכיר בהן צניעות כי דרך נשים בבואן בארה לדבר עם האיש אשר ימצא שם ומה גם בהיותו איש זר אשר לא מארצן היא כי שאול ישאלו מה ארצך ואי מזה עם אתה או לפחות לדבר אלו עם אלו אך לא כאלה חלק נשים אלו כי אם ותבאנה ומיד ותדלנה ותמלאנה וכו' ולא הוטפלו בדבור אפילו אלו עם אלו כי בשו ממנו וזהו וישב על הבאר וע"כ שתקו יחדו ותבאנה כו' כמדובר: עוד שנית ראה כי לא היה להן קירוב דעת עם הרועים כי הלא אדרבה ויבאו הרועים ויגרשום על כן שם את נפשו מנגד לקום לבדו על רועים רבים ולא חש פן ירוצו את גולגלתו. והנה ארז"ל (שם) שבקשו לאונסן ויקם משה ויושיען כמד"א צעקה הנערה המאורסה ואין מושיע לה ואפשר כי זה נרמז בכתוב באו' ויגרשום במ"ם והוא כי כאשר באו ותדלנה ותמלאנה אז ויבואו הרועים אצלם להתחבר להן ואז ויגרשום הן את הרועים מעליהם בצעקן כי צעקו הנערות לבקש מושיעים יבואו להושיען ואז משה על הרועים חרה אפו ויקם ויושיען מליאנס וגם הציל מימיהן וישק את צאנם בל ישקו מהם את עדריהם. ולהיות כי במה שגברו על הרועים לגרשם שהוא כדרך אנשים לא נאמר ותגרשום בתי"ו כי אם ויגרשום. ואומרו תחלה להשקות צאן אביהם ואח"כ את צאנם ואח"כ את הצאן יתכן כי להיותן בנות גדולות לצורך נשואיהן היו להן מאת אביהן צאן של עצמן לבד וצאן של אביהן לבד והן על כבוד אביהן היחלו לדלות ולמלאות בעד צאן אביהן. וזהו ותדלנה ותמלאנה וכו' להשקות צאן אביהן אך לא הספיק גם לצאנם ובבא משה להושיען אז וישק את צאנם שריבה האת גם של אביהם וגם דלה לנו שהוא בשבילנו צאן שלנו וזהו וישק את הצאן סתם שכולל גם את צאן אביהן והוא כי גם שהן דלו כדי סיפוק צורך צאן אביהן והתחילו לשתות לא גמרו השתי' בתגרת הרועים באופן שלא הספיקו הן להשקותן על שגרשום הרועים והשקתן משה מרהטים שמלאו הן וידלה גם הוא ואח"כ דלה והשקה את צאנם כאמור:

פסקה יח

ותבאנה וכו'. ראוי לשים לב למה למעלה אמר ולכהן מדין שבע בנות ואת שמו לא הזכיר ופה הוא אומר אל רעואל וגם למה בחר פה בשם זה מביתר שבע שמותיו:

אמנם הנה ידענו מרז"ל (שם) כי רעואל נקרא על שנעשה ריע לאל עוד ארז"ל כי עתה כפר בע"ג ונדוהו יושבי עירו ועל כן מאסו בו רועים והלכו בנותיו לרעות הצאן ועל כן גרשום הרועים ובקשו לאונסן:

ויתכן כי זה רמז הכתוב ולכהן מדין ז' בנות כי בהיותו כהן מדין נולדו והיו לו שבע בנות כי היות לו שבע בנות היה בהיותו כהן מדין אך לא בבואנה למלאות בהרהטים כ"א אחר שהוסרה גדולתו וכהונתו ממנו ואחרי המאורע ההוא באו אל רעואל אביהן כלו' שבאו לומר כי להיות שנעשה ריע לאל שאביהן כפר בע"ג באה להן ששנאוהו כל בני עירו אז השיב הוא ואמר מדוע מהרתן בא היום כלומר אם כדבריכם מדוע מהרתן בא היום כי אדרבה עתה הצלחתכן יותר שמהרתן בא כלומר כי אין זה רק בזכות שכפר בע"ג הצליחו בנותיו אז השיבו ואמרו נהפוך הוא כי הלא איש מצרי שמן הסתם המצרים עע"ג הצילנו מיד הרועים שעם היותו יחיד יכול כנגד רועים רבים וגם בזמן מועט כזה שמהרנו לבא דלה דלה לבדו לנו וישק את הצאן שאין זה רק למעלה מסוג בני אדם:

או יאמר דלה דלה וכו'. כי בשתי דליות נתברכו המים וישק את הצאן וזהו אומרו דלה דלה. ואיך תאמר שעל שכפרת בע"ג הצלחנו כי הנה המצרי שסתמו עובד ע"ג הוא אשר הצילנו:

ואפשר רמזו שעל שהצאן הוא אלהי מצרים הצליח בצאן אז השיב רעואל ואמר ואיו כלו' מאשר אמרתן היא ראיה לדברי כי על שגעלתי בע"ג הצלחתן כי הלא שלא בדרך טבע היה אשר עשה את הטובה ואת היד החזקה הזאת לכן אין זה רק כי מלאך ה' הוא ואין זה רק בזכות פרישתו מהע"ג וז"א ואיו כלו' כי איננו כי אשר לו כח גדול כזה לא איש הוא ומן הסתם נתעלם ופרח. ואם יהיה שאיש הוא לא יהיה איש מצרי רק איש בלא שם לווי מצרי כי המצריים עע"ג לא יישר כחם לעשות כדברים האלה ולמה זה עזבתן את האיש כלו' משולל כנוי מצרי כי גם שאינו דרך ארץ להביא עמכן איש מי שיש לו כח כזה לא ידמה לזולתו וזהו למה עזבתן את האיש ולא אמר את האיש מצרי ולא את המצרי ואם כדבריכם כן הוא כי איש מצרי הוא לפחות קראן לו ויאכל לחם כי גם שלא נוכל לשלוח יד אל שה מהעדר וטבוח טבח והכן כי המצריים לא יאכלו את תועבת מצרים נאכילהו לחם לבדו. ובזה הותכו רוב תיבות הכתוב שהיו קצת מיותרת:

והנה וי"ו של ואיו מיותרת ואפשר רמז דרך חכמי האמת שיתרו הוא קין ומשה הוא הבל. וזה ירמוז לומר כי זה הוא מי שנא' בו פעם אחת איו שנא' (בראשית ד':ט') אי

הבל אחיך ועתה חוזר ואו' פעם שנית איו וז"א ואיו כי הוי"ו תורה על תוספת שאלת איו שהוא רמז שנכתב בתורה גם שרעואל לא היה יודע:

פסקה כא

ויואל וכו'. אמר כי הנה היה מקום לחשוב שאת כל אלה עשה משה למען קחת את בת רעואל לאשה כאשר הוכיח סופו לזה בא הכתוב ויאמר ויואל משה לשבת וכו' לומר כי כל חפצו לא היה רק לשבת את האיש בלבד ולא לחיבת חיתון אלא שמרעואל יצא הדבר כי ויתן את צפורה בתו מעצמו למשה:

פסקה כב

ותלד וכו'. ארז"ל כי התנה יתרו עמו שהבן הא' יהיה לע"ג והלא נמס כל לב איש שומע כדבר הזה היתכן האיש משה יעשה כדבר הרע הזה לתת מזרעו לע"ג ומה גם שעל כפרו בע"ג הלכו בנותיו עם הצאן ואיך יתנה עם חתנו יתן את בנו לע"ג חלילה. אמנם במ"ש למעלה שהוליד אברהם את ישמעאל ויצחק את עשו היה למען התיך ומריק הזוהמת נחש וע"כ הטיל אברהם בחינת עיקר זוהמתו בישמעאל למען יצא יצא יצחק במעט מזער ממנה וכן יצחק הפליא חסדו לו הוא ית' שבבטן רבקה יצר תאומים שישאב הא' כל עיקר הזוהמא הוא עשו כמדובר למעלה הקל אותה מעל יעקב וע"כ ישמעאל ועשו דבקו בע"ג. וכן יתכן כיוון יתרו כי חש פן יקרה למשה כהם והתנה שהא' יכוין משה בכוונתו בקרוב אל אשתו להטיל בחינת איזו חלאת זוהמא אם היתה בו בבן הא' למען יצאו כל השאר זכים וטהורים וע"י כן הא' והב' כעשו ויעקב יהיו לו והענין כי אמר הנה אברהם הבן אשר שאב זוהמתו לא מבת זוגו מסוגו היתה כ"א משפחה מצרית ששאבה הזוהמא בקרבה וביצחק כי לישא שפחה אינו יכול כי עולה תמימה הוא עשה לו ית' נס להוליד תאומים ששאב הא' הזוהמא ועתה אתה שאתה נושא אשה שלא מאומתך אולי תכוין לעשות כאברהם שלקח הגר והטיל בה טפת בחינת הזוהמא כדי שיצא יצחק מטיפה קדושה משרה כן גם אתה תקח את זאת למען תשאב איזה בחינת זוהמא אם יש בך ואח"כ אשה ישראלית תקח לך להוליד ממנה בנים קדושים וטהורים על כן התנה עמו כי הבחינה שהיה לישמעאל ויצחק עם היותם משתי אמהות תהיה לילד צפורה עם היותם מאם אחת כעשו ויעקב כמדובר למען ע"י היות למשה כוונה זו בהולדה אם בו בחינת זוהמא יטיל אותה בראשון והשאר יהיו טהורים. ובזה יתכן או' ושם האחד אליעזר ולא אמר ושם השני כי הלא לא יחובר עם הראשון לפי תנאם אך לא דבק ממנו מאומה מן החרם של ע"ג כי טהור היה האב מן הזוהמא אלא שבעת לידתם עדיין לא נגלה כי לא ידבק בו דבר מן הע"ג ע"כ היה כמתחיל מאליעזר. והנה היה אפשר לומר שקראו גרשם על כי נתגרש הבן מקדושת אביו אל ע"ג ע"כ אמר הכתוב כי מה שמשה

קראו גרשם לא היה רק על כי גר היה משה עצמו בארץ נכריה ואין ענין הגרושים אל הנוגע אל הבן כי טהור היה כי מי לנו גדול ממשה זך ונקי מכל חלאת זוהמא כי מי עשה שמים ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה זה שלש רגלים. וע"כ לא דבק בגרשם מאומה אכן לא יצא ריקם על דבר שנקרא שמו על הדבר הזה וגרם העון בבנו הוא שבואל בן גרשם. וגם הוא שב לאל בכל לבו כנודע מאמר רז"ל. ועל בחינה זו נאמר האחד אליעזר כי מיוחד הוא כי לא דבק מאומה גם בזרעו. נוסף על מ"ש באו' האחד. ואומר גר הייתי וכו' הוא כמצטער ואומר מי יתן והייתי גר כיצחק שנתקיים בו גר יהיה זרעך. והיה הגרות בא"י. וכמאמרו ית' גור בארץ הזאת ככתוב אצלנו שם. אך גר הייתי בארץ נכריה. ועכ"ז אודה את ה'. שגם שם היה עמי. או כמחזיק טובה ליתרו שהיה לו כאב. כי אם היה גר לא היה רק בערך היותו בארץ נכריה. אך בערך אכסניא שלו. לא כגר יחשב כ"א כאלו בתוך עמו הוא יושב. וכן נראה מרז"ל (ש"ר פ' ד') שהחשיב הטבת יתרו עמו. עד גדר היות חייב לו יותר לכבדו מלאביו. וזהו מאמרם ז"ל בש"ר (פ' ד') על וישב אל יתר חותנו מכאן שהפותח פתחו לחברו חייב בכבודו יותר מאביו ע"כ:

והנה ראוי לשית לב למה לא נאמר פה ותהר עוד ותלד בן ויקרא שמו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וכו'. כמ"ש בפרשת יתרו. ואין לומר שלא נולד עדיין כי הלא בלכתו מצרימה. נאמר ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור. וא"כ קודם סיפור הליכתן מצרימה. היה ראוי יאמר לידת אליעזר. וחריצות שמו:

אמנם למה שאין ספק. שמשה היה מסתיר שברח מחרב פרעה כי גם שם היתה שליטת פרעה בימים ההם. כי גם יתרו מיועציו היה בתחל'. וא"כ ודאי שהיה מסתיר. שקראו אליעזר על שהצילו ה' מחרב פרעה. כי בזה יודע כי בורח הוא. ע"כ לא הזכירה התורה טעם הדבר. עד עתה שמשה עצמו היה מגלה לעיני הכל. כי קראו כך על שניצל מחרב פרעה. שהוא בזמן יציאת מצרים. והיה בישראל מלך במדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים:

פסקה כג

ויהי בימים וכו'. ארז"ל (שם פ' א') כי נצטרע והיה חשוב כמת והיה שוחט ילדי ישראל לרחוץ בדמם. וראוי לשום לב היכן נרמז בכתוב שחיטת ילדים. אך אפשר שהוא כדרך רוב מדרשי אגדה שדורשים בג"ש. והוא כי נאמר כאן את נאקתם ולהלן הוא אומר ונאק את נאקת חלל. ונשים לב גם אל ד' מיני דאגה הנאמרים. אנחה. זעקה. שוע. נאקה. ועל השנים נזכרה העבודה. ועל השנים האחרים לא נזכרה רק בראשונה ושלישית. ועוד כי בשועה נאמר ותעל שועתם ולא השמיעה. ובאנקה שמיעה ולא עלייה. ועוד אומרו וירא

אלהים את בני ישראל. מה ענין ראיה זו ומה חדושה כי הלא תמיד יראה ה'. וגם אומרו וידע. בין לפירש"י שאמר שנתן לבו עליהם ולא העלים עיניו בין למתרגם שריחם וגאלם. הלא בכלל הפסוק הקודם הוא שריחם. ובכלל אומרו וירא. הוא שנתן לב ולא העלים עיניו. ועל פי דרכנו ניישב. מה ענין אומרו בימים הרבים. וידוע מ"ש ז"ל (שם) שימי צער נראין רבים. ועדיין קשה כי מה בא להודיענו. כי מי לא ידע כי ימי צער היו:

אמנם הנה שתים רעות היו להם. (א) העבודה הקשה אשר עובד בם זה כמה שנים. (ב) מה שוימת מלך מצרים שנצטרע והיו שוחטים הילדים. ועל הא' אמר ויהי בימים הרבים ההם. כלו' ויהיה ולא ימים מועטים. כ"א רבים. וכן רעים. ב' כי וימת מלך מצרים וישחטו הילדים. ועל הימים הרבים של עבודה. ויאנחו בני ישראל מן העבודה שבימים הרבים ההם. ועל מה שוימת מלך מצרים ע"כ ויזעקו. על מיתת המלך ששחטו הילדים. ועל מה שנאנחו על עבודה לא עלתה אנחתם. עד ששועו מן העבודה. ואז עלתה. אמנם על שחיטת הילדים לא הוצרכה לעלות שועה. כי מיד וישמע אלהים את נאקתם. היא נאקת החללים בעצמם. כד"א נאקת חלל. ואז על ידי כן בלי צעקה. נמשך כי ויזכור אלהים וכו' את אברהם וכו'. ושמא תאמר למה לא פנה אל בני ישראל מצד עצמן. ולא לאבות. הלא הוא כי הנה על ידי מה שויזכור אלהים את ברית האבות תחלה. נמשך שכאשר אחרי כן ראה את בני ישראל בכל בחינותם. בחינת צרתם ובחינת העדר זכותם. וידע אלהים. כי גם מדת הדין הסכימה לרחם. וזהו וידע אלהים ל' רחמים שידע וריחם אליהם. אך אם היה מתחיל מהם לא היה מרחם על העדר צדקתם שהיו גוי מקרב גוי. כמ"ש ז"ל (שם פ' כ"א) שאמרו הללו עע"ג והללו וכו'. וזה מאמר הכתוב וגם הקימותי את בריתי וכו'. ואח"כ וגם אני שמעתי וכו' אשר מצרים מעבידים וכו':

או יאמר כי הנה אשר מן המיצר יקרא אשר דעה קנה צועק מתוך תשובה מתודה שעונותיו הטו אלה וצועק אל ה' ירחמהו. אך אשר דעה חסר לא ישוב עד המכהו רק יצעק אוי לי על צרתי כי כבדה וכיוצא בזה. וזה בלתי ראוי ליעשות. והנה ישראל האנחו מן העבודה שהוא מהבחינה השנית ולא זעקו אליו יתב' בלבבם רק זעקה על כובד העבודה. וזה ויאנחו מן העבודה. ולא שוה למו. אז הוסיפו גם צעקה. וזהו ויצעקו. ואז ותעל שועתם אל האלהים. הוא ב"ד של מעלה. אך בבחינת היות מן העבודה שהיא הדרך הב'. ע"כ האלהים לא ראה לרחם. אמנם אח"כ וישמע אלהים את נאקתם היא צרת נפשם. כי רבה כנאקת חלל ולא הביט אל בחינה היות מן העבודה. במה שראה כי אם שאינם הגונים לגמרי. אין בזרע האבות טובים מהם לקיים בהם ברית אבות. כי טובים הם מאד בערך עשו וישמעאל וזהו ויזכור אלהים את בריתו את אברהם. כלו' ולא

הספיק בעצם שהיה לו ישמעאל. וכן את יצחק שהיה לו עשו. והוסיף את יעקב שהיה מטתו שלמה. ואז הביט בכל זרע שלשתם. וירא אלהים את בני ישראל שהם בני יעקב הנזכר ובראותו אותם כי בערך האחרים הם הטובים. וע"כ וידע אלהים:

פרק ג

פסקה א

ומשה כו'. הנה לא נקרא חותנו יתרו עד שחיבב את התורה. שע"כ נקרא חובב ונקרא ריע לאל. ונקרא יתר על שיתר פרשה א' בתורה. והוסיפו לו וי"ו בשמו על שהוסיף מצות ומעשים טובים ונקרא יתרו. נמצא כי שם זה הוא אחר גדרי שלמיותיו. שאחר התגיירו. ולמה מעתה קראו בשם זה. ועוד שאחר כל הכבוד הזה קורהו כהן מדין וכדי בזיון הוא לו ועוד כי מי לא ידע כי הוא היה כהן מדין:

אך יאמר. ההפרש שבין הדבר הנמשך לשלם בחברת הפכו. כי בחברת משה עם חמיו נמשך לו היות רועה צאן. אך חמיו קנה בחברת משה שנקרא יתרו. שהוא תכלית השלמות למה שהיה חותנו. עם שהיה כעת כהן מדין. וזהו ומשה היה רועה. כי למשה נמשך היותו רועה צאן ולחותנו נמשך לו ממשה. עד בא אל גדר היות נקרא יתרו. ולא בלבד נמשך שלמות לאיש המתחבר עם הצדיק כי אם גם לדומם כי וינהג וכו'. וע"י מה שויבא אל הר וכו' נמשך שעל ידי המצא בההר ההוא זכה אותו המקום ליקרא הר האלהים ע"י הנתן בו תורה. עם שכעת הוא חורבה על היותו מקום חרב ושמם. שעל ידי מה שהיה שם התבודדותו. וראשית נבואתו נאמר לו שם תעבדון את האלהים על ההר הזה שהוא במתן תורה:

ושיעור הכתוב. ומשה היה רועה את צאן מי שנקרא יתרו. ע"י היותו חותנו עם שכעת הוא כהן מדין. שקנה חמיו בהקרב השלם אליו. וגם ההר קנה מעלה בהתחבר משה אליו כי וינהג וכו':

ויבא אל המקום. שעל ידי ביאתו שם זכה המקום ליקרא הר האלהים. עם היותו כעת חורבה. ולהיות שעדיין לא נתגייר עד שמעו קריעת ים סוף. ומלחמת עמלק. יתכן שעל כן לבלתי היות דעתו מעורבת עמו. בחר במלאכה זו מזולתם. ועל כן נתרחק עד אחר המדבר וזהו אומרו כהן מדין וכו' כי על היותו כהן מדין ע"כ וינהג וכו'. עוד אפשר כיוון זה מראש הכ' ומשה היה רועה וכו' למה שעדיין הוא כהן מדין לכן בחר בהיות רועה. וגם וינהג את הצאן אחר המדבר להרחיק עצמו מהתערבות דעתו. והנה הקשו רז"ל (ש"ר פ' ב') אומרו היה ואמרו על שהיה מוכן לגאולה. וגם הודיענו היותו רועה. ארז"ל שהוא כי מהיותו מרחם בצאן לקחו יתב' לרעות בעמו. ויתכן בשום לב אל וי"ו

שבומשה שרמז דבר ידוע מחכמי האמת כי משה הוא הבל וקין הוא יתרו הנקרא קני. ועל ידי היות רועה צאן הרגו. עתה על ידי היותו רועה צאן תקון. וזה ירמוז ומשה זה היה רועה צאן. כלומר אותו רועה צאן הכתוב בתורה שהוא ויהי הבל רועה צאן. ונרמז קין באומר כהן מדין שעולה כמספר זהו קין עם הכולל. אשר תיקן יתרו מה שהרג את הבל במה שהחיה את משה בברחו מחרב פרעה ונתן לו בתו. כנגד מה שחמד לו שני תאומותיו שהיו נשיו כן לתקן חמדת קין בנכסי הבל נהג את הצאן אחר המדבר. בל ירעו בשדות אחרים. ועל ידי מה שהיה משה עושה לזכות את זולתו עשה יתברך שיהיה מזכה את כל ישראל. והוא ענין המשך הכתובים:

פסקה ד

וירא וכו'. יקשה. (א) אמר שהמלאך לא דבר לו מאומה כי אם האלהים וכמאמר הכתוב ויקרא אליו אלהים וכו'. למה נתראה המלאך. (ב) אומרו וירא מלאך ה' אליו. כי אחר ששם אלהים הוא הדובר בו. מהראוי יאמר מלאך האלהים. (ג) למה הוצרכה לבת אש והיותו בסנה. וידוע מאמרם ז"ל (שם) שנראה אליו בסנה שעליו חמשה חמשה לרמוז על זכות אבות ומשה ואהרן. או להודיע שאין מקום פנוי משכינה (ד) למה הראהו ית' הסנה בוער באש ושאיננו אוכל ולא דיבר לו מיד ענין הנבואה. (ה) אומרו והסנה איננו אוכל. כי מלת והסנה מיותרת כי עליו ידבר ומהראוי יאמר והסנה בוער באש ואיננו אוכל. (ו) כי מהראוי יאמר מדוע לא אוכל הסנה אך באומרו לא יבער. הוא הפך אומרו למעלה בוער באש. (ז) אומרו כי סר לראות כי הוא מיותר. כי הרי נאמר אסורה נא ואראה והל"ל מיד אליו וכו'. (ח) שנראה כי על כי ראה כי סר לראות על כן ויקרא וכו'. איך מראותו כי סר לראות. נמשך שויקרא אליו ה' וכו'. ולא היה כן אם לא היה סר לראות. ועל פי דרכנו נשית לב אל אומרו הגשה בל' הסרה. באומרו אסורה נא. ובאומרו סר לראות וכו'. (ט) אומרו אלהי אביך. למה הקדים את אביו קודם לאבות. שעל כן הוצרכו רז"ל (שם פ' ג') לומר שעל שהיה טירון לנבואה. הוצרך להשמיעו הב"ה בקול עמרם וחשב. שהיה אביו קוראו ואמר לו איני אביך אלא אלהי אביך. (י) למה הודיע אלהים לנו שהסתיר פניו. (יא) למה לא הסתיר פניו אחרי כן במה שהוסיף לדבר עמו. (יב) למה נאמר ויאמר ה' פעם שנית עודנו יתב' מדבר. (יג) כי למעלה נאמר אלהים. ואח"כ נאמר ויאמר ה'. (יד) ענין הכפל ראה ראיתי. וגם אומרו אשר במצרים. כי מי לא ידע כי במצרים היו עם ה'. ולא עוד אלא שנראה באומרו אשר במצרים ששולל את עמו אשר במקום אחר. (טו) כי אחר אומרו ואת צעקתם שמעתי מי לא ידע שהוא מפני נוגשיו ושידע מכאוביו. (טז) אומרו וארד. איך תצדק ירידה בו יתב'. והוא אל עליון. (יז) אומרו מיד מצרים. ולא אמר

ממצרים. (יח) למה הודיע לו עתה שבח הארץ. אמנם הנה בשמות רבה ארז"ל (שם פ' ב') כי הסנה משל אל המצריים. והראהו הקב"ה שכמו שהאש אינו מכלה את הסנה כן מצרים לא יכלו את ישראל. והלא כמו זר נחשב ידמה את ישראל לקוצים. וטוב טוב היה מה שאמרו בפרקי ר"א (פרק מ'). שהסנה משל אל המצריים והלבת אש משל אל הקב"ה. ועוד איך היה עולה על לב משה. שיכלו שם ישראל שהוצרך הוא יתב' להראות לו שלא יכלו ואיה שבועת האבות וזכותם. אך הנה כתבנו למעלה בטעם גלות מצרים. כי למען מרק את בני ישראל מחלאת זוהמת נחש. גזרה חכמתו יתברך להגלותם מצרימה הוא כור הברזל. כהיתוך כסף בתוך כור ומתמרק ויוצא הכסף הטהור ופורשים סיגים מכסף. כן רצה הקב"ה יהיו ישראל בקרב חלאת טומאת מצרים מעין חלאת טומאת זוהמת נחש למען ע"י המירוק העבדות. יבעוט הבועט וידבק בטומאת מצרים ואותם הרג ה' בימי חשך אפלה וישארו הכסף הטהור אשר התעתדו לעמוד בנסיון פתח מצרים שמסרו עצמן על קדוש השם. לקשור את הטלה בכרעי מטתם לעיני כל מצרים. עם היותו אלהי מצרים ואותם הוציא משם. והיה על ידי רוב רחמיו יתברך. כי הלא עדין לא שלמו ימי טהרתם עד ספרו שבע שבתות תמימות שהיו להם כשבעה נקיים כי עד עמדם בהר סיני לא פסקה זוהמתן ומה גם עתה למ"ש ז"ל ז"ל כי עבדו ע"ג. ובאמור משה לישראל החדש הזה אתם נגאלים אמרו לו האיך אנו נגאלים ומצרים מלאה מע"ג שלנו. וכן אמרו רז"ל גוי מקרב גוי עם מקרב גוי לא נאמר מלמד שהללו עע"ג והללו עובדי ע"ג. וכן ארז"ל שאפי' מאו היה משה במצרים עודנו בן עשרים שנה. ארז"ל (שם פ' מ') שהיה אומר בלבו למה גלו ישראל ולא בני עשו וישמעאל עד שראה שגלו סוד הריגתו את המצרי אמר אכן נודע הדבר למה גלו כלל הדברים כי עם היות שהיו מוכנים ישראל ליטהר עדיין לא הטהרו לגמרי ולפי הדין לא היה ראויים לגאל כעת. ועוד שנית כי גם המוכנים לא היו כלם רק א' מחמשה או מחמשים או מחמש מאות או מחמשת אלפים למ"ד ועוד שלישית והיא אשר ידענו מספר הזוהר כי לולא גאלם ה' בעת ההיא היו הולכים ומשתקעים תוך טומאת מצרים ונעבדים חלילה. ונבא אל הענין והוא כי הנה לבלתי יאבדו שמה ביקש הוא יתברך למהר את הקץ ע"י האיש משה המוכן ושלם מכל האדם והוא כי הנה ראה הוא יתברך כי אין ראוי ליגאל את ישראל זך וקדוש כמשה אך הנה עדיין לא נתחנך בנבואה כמאמרם ז"ל (שם פ' ה') כי טירון היה לנבואה כי על כן בפעם הראשונה הזאת קראו בקולו של עמרם אביו ואמר הנני ואמר לו הקב"ה איני עמרם אביך כי אם אנכי אלהי אביך והנה על שלא נסה באלה לא היה שם לבו

להתבודד להשיג נבואה. וגם להיותו בחוץ לארץ ומה גם בארץ מדבר משולל קדושה ומוכן אל הפכה:

והנה ידענו מרז"ל שהיה משה תמיד מהרהר בלבו אם צדיקים הם ישראל למה גלו הם ולא עשו וישמעאל וכשראה את דתן אומר הלהרגני אתה אומר אמר אכן נודע הדבר. וע"פ דרכם כי היה נדון בקרבו באמת באמור לא ימנע או הם כשרים ראוים ליגאל או הם בלתי ראוים על כי באלקי נכריים יספיקו אם הם ראוים למה לא ירחמם ה' מסבלות מצרים כי כבדו מאד ואם אינם ראויים הלא אם קלקלו מעשיהם מהמצרים למדו וטוב טוב היה יפרעו חוב אברהם כי גר יהיה זרעך וכו' בני עשו וישמעאל ולא ישראל שלא יתעתדו ליאבד על כן רצה הקב"ה לברר וללבן הדבר לפניו ולהעמידו על האמת וכללות הענין כאשר יבא בס"ד כי הוא יתברך העלהו גם עלה שלש מדרגות זו למעלה מזו. (א) ע"י מלאך להכינו לנבואה. (ב) לנבואת שם אלהים היא אספקלריא שאינה מאירה. (ג) להעלותה ממנה אל אספקלריא המאירה היא שם ה' הגדול. והנה ראשונה שלח מלאך למען הכינו על ידו לעוררו לפרוש מעניני העולם ולהתבודד לשידבר בו הוא יתברך שלח מלאך ונתראה אליו בלבת אש מתוך הסנה למען ע"י כן יסור מעניני העולם לראות בענייני' עליונים בראותו מה שמפליא לעשות וזהו אומרו אסורא נא וארא כלומר אסורא נא מעסקי העולם ואתבודדה כדי שאזכה לראות מראות אלהים. ולהיו' שלא היתה הכוונה כעת רק למען יפרוש ויתבודד להשיג מראת ה' ודברו עמו לא היה על ידו ית' רק על ידי מלאך כי בלתי ראוי הוא תהיה ההכנה על ידי עצמו יתברך כי אם לשיסור לראות ועל כן כאשר ראה ה' כי סר לראו' שהוא כי סר מעסקי העולם להתבודד אז הוכן להשיג נבואת אלהים ויקרא לו אלהים עצמו יתברך מתוך הסנה. ועל דבר מבוכת משה רבינו עליו השלום שהיה מהרהר בלבו כמו שכתבנו לא ימנע או הם ראויים על כן באה מציאות מראה בלבת אש מתוך הסנה והוא הענין שכתבנו למעלה כי היו אז ישראל ככסף בתוך הכור הנתון באש להגו' סיגים מכסף וכמו שכתבנו שקצתם נבחרו ליגאל ורובם לישאר שם כסיגים דבקים אל חלאת מצרים ואפילו הנבחרים לולא רחמיו יתברך גם המה לא גמרו ליטהר כאמו' והיה מקום אחיזת שר מצרים בהם כאומרו הללו עובדי ע"ג והללו וכו' וזה הוא משל הסנה הלז בלבת אש והוא כי המצריים אש חלאת הממרקת את ישראל ככסף בכור הוא משל אל לבת אש וישראל עכירי הזוהמא הקלים לאחוז בם אש המצרי' כקוצים נמשלו לסנה שהוא קוצים כי קלים היו לאחוז בהם הפורענות כאש בקוצים כמאמר שרו של מצרים הללו עובדי ע"ג וכו' וכוונתו יתברך לומ' לו דע איפה כי בלתי כשרים הם כקוצים אך לא כקוצים כסוחים משוללי שורש

כי אם כאילן קוצים הוא הסנה. וגם ששורשו נטוע עלי מים וכמו שאמרו בפרקי רבי אליעזר (פ' מ') כי נרמז לו בזה זכות תורה שנמשלה למים וגם שאש המצריים בוערה בם אל תתיאש מן הרחמים כי להבה לא תבער בם. וזהו אומרו מלאך ה' שהוא מלאך של רחמים על דרך אומרם ז"ל (במ"ר פ' כ') על אומרו בבלעם מלאך ה' שהיא מלאך של רחמים וע"כ לא נאמר מלאך האלהים. והראה לו הוא ית' לבת אש וכו'. שהוא להבה יוצאת מאש כי כן יורה סמיכות התי"ו. שאם לא כן הל"ל בלהבה מתוך הסנה אך הוא שהראהו דמות אש למטה בסנה כאש ממשיי. ומהאש ההוא יוצאת להבה ועולה בחלק העליון מהסנה בתוכו וירא והנה הסנה בוער באש כי חלק הסנה התחתון שבו האש. היה בוער באש ההוא. אך חלק שבו הלהב אשר שם נראה אליו מלאך ה' לא הי' בוער בלהבה. והסנה הנזכר שהיה בוער באש איננו אוכל כי היה בוער אך לא היה כלה אך חלק העליון שבו הלהב אפילו בוער לא היה בלהב וזהו יותר תמיה. שלא שלט הלהב לאחוז בקוצים שהיא בתוכם. גדולה מאשר אין הסנה כלה במקום שהאש בו. כי אולי עוד מעט יכלה. ולא מיד מפני לחותו למטה. ועל חלק זה אמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה. כי יש מראה קטן בלתי תמוה הרבה. שהוא חלק שהסנה. בוער באש ואיננו אוכל. ויש מראה גדול והוא חלק לבת אש. שאפילו איננו בוער ואמר כי על זה שהוא מראה גדל היה רוצה להתבודד לסור מענייני העולם לראות מדוע לא יבער הסנה בלבת אש כלל. ופשר דבר הוא כי בטומאת מצרים השורפת ומתדבקת בזוהמת ישראל למרקם היה בה עכירות ודקות העכירות הוא נמשל האש העב. והדק נמשל אל הלהב היוצא מהאש. ואשר היו בישראל עכורי הזוהמא נמשלים לשפלי איכות שבהם. כקוצי' שבשפולי הסנה ששלטה בהם עכירות טומאת מצרים. וזהו הסנה בוער באש כי כן בערה בם וימותו בימי אפלה. אך איננו אוכל לגמרי כי הוא יתברך חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח לעתיד. והוא דעתנו שעליהם אמר הכתוב והנדחים בארץ מצרים וכו'. ואשר היו בישראל קלי הזוהמא אשר לא היה כח בעכירות טומאת מצרים לשלוט בהם. אך עדיין היה אפשר תשלוט בהם אש הבלתי עכורה הנמשלת ללהבה הדקה. ואלהינו מרחם לא עזב את הלהבת אש ההוא לשלוט בקלי הזוהמא כלל עם היות בהם מקום זוהמא מה לאחוז לבל יאבדו שארית ישראל חלילה ואלו הם אשר יצאו ממצרים. ועל אלה היתה התמיהה. מדוע לא יבער הסנה וזהו משמעות הכ'. כי ראה ג' דברים (א) וירא אליו מלאך ה' מתוך הסנה. (ב) וירא והנה הסנה בוער באש שהוא שמה שהוא באש. הוא בוער. (ג) כי איך מה שהוא במקום הלבת אפילו בוער לא היה והסנה שבאש איננו אוכל כמדובר ואחר שראה ה' כי סר מענייני העולם הזה על יד מראות המלאך

אז עלה אל נבואת אלהים ולבל יחשוב כי המלאך הוא הקורא אותו. ולא עלה עדיין אל נבואת אלהים על כן כפל ואמר משה משה. לומר משה היית במדרגה. א' והנך משה אחר כלומר במדרגה עליונה ממנה. כלומר דע והכן עצמך ויאמר הנני מוכן אז אמר לו של נעליך שהיא למען תדע כי גדר נבואת אלהים היא. אשר איננה רק באדמת קדש. אז דבר לו ענין הנבואה ואמר אנכי וכו'. לומר אשר נוראות נפלאתה. מדוע לא יבער הסנה שהנמשל הוא איך אין לבת אש מצרים שולטת בישראל לבלתי הגאל אמר אל תתמה על החפץ. כי הלא על כן נגלתי אליך באילן קוצים גדל על מים וגם שיש לו שורש. לומר כי גם שישראל בלתי כשרים דומים לקוצים לא לקוצים כסוחים רק לסנה שעל מים ישלח שרשיו. לרמוז כי יש להם זכות תורה המשולה למים ושורש חזק להצילם מה שגדל על מים הוא כי יש להם זכות תורה שבמצריים. והוא מאמר ז"ל שכל שבט לוי היו עוסקים בתורה במצרים ועמרם היה ראש ישיבה שלהם וזה רמז לו באומרו אלהי אביך וכן ארז"ל בפרקי רבי אליעזר (פרק מ') שרמז לו הקב"ה במראת הסנה מה סנה גדל על מים כן ישראל יזכו ע"י תורה שבמצרים.

עוד יש להם שורש חזק ואמיץ. והוא זכות אבותו ז"א אל אברהם כו'. והנה רצה הקב"ה להעלות את משה ממדרגה אל מדרגה עד אספקלריא המאירה והוא כי ראשונה וירא אליו מלאך ה' למען הכינו כמדובר ואחרי כן ויקרא אליו אלהים היא שכינה אספקלריא שאינה מאירה ואחרי כן ע"י פעולות ענותנותו. כי ויסתר משה פניו כי ירא כו'. כי אמר בלבו שאינו כדאי להביט. ויירא פן לקוטן הכנתו יאשם. אז אמר הוא יתב' חייך שגדולה מזה אעלך גם עלה. שתנבא באספקלריא המאירה. כי עד כה האלהים דבר בך. ומעתה בשמי הגדול. וזה החילי עתה באומר ויאמר ה' ראה ראיתי וכו':

ושמחתי לראות (ברכות ד' ז') מאמר ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן כי בשכר שלש זכה לשלש. בשכר ויסתר משה פניו זכה לקירון פנים. בשכר כי ירא זכה ויראו מגשת אליו. בשכר מהביט אל האלהים זכה ותמונת ה' יביט שקרוב לו' שהוא מה שכתבנו:

או יאמר. כי עד כה היתה מדת הדין מדברת בו. על כן זחל ויירא מהביט. על כן דבר בו מעתה מד"ר וזהו ויאמר ה' כו'. עוד כיוון. כי עד כה לא הזכיר לישראל שום זכות מצד עצמם. כי אם זכות אבות וזכות תורה של שבט הלוי בלבד. על כן נראה דבר קשה להיות הגאולה שלמה. ע"כ ויאמר ה' ראה ראיתי כו'. לומר עד כה דברה מדת האלהים. ולא ימצא להם זכות עצמם מספיק אל מדתו. אך אני בחינת מדת רחמים ראה ראיתי שתי ראיות הראיה ראשונה שהוא זכות זולתם האמורים בבחינת אלהים. וראיה שנית היא זכות עצמם. וזהו ראה ראיתי ראה הראיה האמורה מזכות זולתם. וגם ראיתי זכות

עצמם שהוא את עני עמי אשר במצרים. כלומר את עני הניכרים היותם עמי. עם היותם במצרים. ויהיה מאמרם במכילתא שבזכות ארבע זכיות שאין כל העולם כלו כדאי להם נגאלו ישראל כי היה ניכר לכל שהיו עמו יתברך מיוחד שלא שינו את שמם שלא שינו את לשונם. שלא נחשדו על העריות ושלא היו דלטורין. וזה יאמר פה ראיתי את עני. מי שניכר שהוא עמי אשר במצרים. ואת צעקתם ג"כ שמעתי עם היות שלא צעקו אלי בלבם. שאענה על כי עמי המה כשבים עד המכה ירחמם כי אין בלתי רק צועקים מהעבודה. כמי שצועק מנהמת לבו על מכת מכהו. ולא חשתי יען כי ידעתי את מכאוביו. שאשר לו גודל מכאובות לבו בל עמו. לכוין בצעקו אל הבחינות הראיות. כי אין אדם נתפס על צערו. עוד אפשר כיוון אמר על דאגת משה אל תצר כי מה שאתה רואה עתה כבר ראיתי אני מתחלה את עני עמי אשר במצרים. ואת צעקתם שצועקים עתה. שמעתי מאז קודם נוגשיו. והוא כי מאז ידעתי את מכאוביו. כי כל העתיד גלוי לפניו:

פסקה ה

וארד וכו'. אחרי הודיע אלהים אותו תשובה על תמיהתו. מדוע לא יבער הסנה. באמרו לו כי גם שישראל כקוצים בלתי ראוים. עכ"ז להבת המצריים לא תבער בם עתה נמשכו למשה שתי תמיהות (א) על מה שהקדים ואמר לו של נעליך כו'. כי היתה שם שכינה. מה צורך שכינה להיות בח"ל. ומה גם באילן נמוך ושל קוצים שאינו לפי כבודו. (ב) על הדבר השני שהודיעו כי ישראל היו בלתי ראויים כקוצים אלא שמחפש להם זכיות כרוב רחמיו. כי הלא עתה תתחזק קושייתו. שארז"ל (ש"ר פ' א') שהיה מהרהר בלבו למה הגלה את ישראל ולא את עשו וישמעאל. לפרוע חוב אברהם כי גר יהיה זרעך. ולא את ישראל שנעשו כקוצים ולא יצטרכו לחזר אחר זכיות שיש בישראל פקפוק. ומה גם לקטרוג שרו של מצרים הללו עובדי ע"ג כו'. על כן על שתי אלה. חל עליו ית' חובת ביאור. ותת טוב טעם על כל אחד. ובראשון היחל שהוא על זה נתראה הוא ית' בח"ל. ובאילן הנמוך ושפל כסנה שאינו לפי כבודו ית' חלילה. ואמר וארד להצילו מיד מצרים וכו'. שהוא לרמוז לו ירידת שכינה למצרים עם ישראל הנמשלים לסנה להיותם נמוכים. ומחוסרי זכות כקוצים. והוא מאז ירד יעקב מצרימה כמד"א אנכי ארד עמך מצרימה. וזהו וארד כלומר מאז להיות במצרים אתם כדי להצילו כו' כנודע מז"ל (ב"ר פ' צ"ד) שאל"כ לא היו זוכים לצאת רמז ולהורו' לזה נתראה שם שעי"כ לא יכלה טומאת מצרים להחזיק בם בעצם לשקעם שם עד עולם וגם מה שארז"ל שע"י היות שכינה עמהם. עצרו כח לשמור הד' דברים שהיו בהם. שלא שינו את שמם כו' כמדובר. וזהו וארד להצילו וכו'. ועוד לנו דרך אחרת בדבר זה. נזכירהו בפסוק שאחר זה בס"ד:

ועל השנית והיא מבוכתו אשר ארז"ל שהיה תמיד מצטער ואומר למה לא גלו בני עשו וישמעאל. כי הנה עתה תגדל קושיתו. לאמר למה גלו אלו שנמשך היו אבודים לגמרי. לולא חרדת עליהם חרדות גדולות לבל יאבדו. וטוב היה לבלתי הביאם לידי כך. ולתת תחתיהם את אדום וישמעאל. לז"א ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ כו'. לומר כי מי שפורע חוב הגלות מטיבין לו ונוחל את הארץ. וז"א מן הארץ ההיא. שהיא של גלות אל ארץ וכו':

עוד טעם שני. כיוון באו' מן הארץ ההיא אל ארץ כו' לומר כי הנה העלייה היא. כמתהומא דארעא ועד רום רקיעא מן הארץ ההיא שהיא ערות הארץ. תוקף טנופת הטומאה אל ארץ טובה מפני הקדושה כנודע. ועל כן לולא ירדה שכינה להעלותם. מי יעלה אותם העליה הגדולה הזאת ולגרש כמה עממין מפניהם הכנעני והחתי כו'. וזהו אומרו אל המקום וכו'.

וע"פ דרכנו רמז לו. כי גם שאין מעצור לה' להשפיע להם טובה במצרים כי הלא גם במצרים היה הוא ית' מבליע ילדיהן בארץ וממציא להם כעין ב' דדים להניק לכל אחד חלב ודבש. וא"כ מה צורך להשפיע להם טובה בארץ אחרת. לז"א אל ארץ טובה כו'. לומר שאינו דומה שפע שבא"י אל הבא במצרים. כי גם שגם שם היה הוא ית' מאכילן דבש וחלב. הלא היה באמצעות ארץ בלתי טובה מתוך ארץ טמאה וגם בצנורות זרים צרים משתלשלין מהקדושה וממעטין ע"י אמצעות האדמה ממאה. אך א"י היא טובה. לבא בה הקדושה דרך צנורותיה הקדושים בדרך רחבה בי שם שער השמים. וזהו טובה ורחבה. ועוד כי מה שגם במצרים היו יונקים חלב ודבש התינוקות. לא היתה הזיבה מאיכות הארץ. כ"א שהיה השפע מפלש מהקדושה ועובר דרך ארץ שאיכותה נגדיי. אך ארץ ישראל מצד עצמה היא זבת חלב ודבש. וכהנהו עובדי דגמרא. ולא על כח קושי מצרים ושרו אני עושה חלילה לבלתי הטיב להם שם. כי הלא נהפוך הוא. כי שם הוא מקום כמה עממין. משא"כ מצרים שהוא עם אחד ושר אחד. וז"א אל ארץ הכנעני זבת חלב כו' אל מקום וכו':

פסקה ט

ועתה הנה וכו'. הנה אומרו ועתה בין בפסוק זה בין בפסוק שאחריו הוא מיותר כי מי לא ידע כי עתה הוא הענין. וגם אומרו הנה צעקת וכו'. הרי נאמר ואת צעקתם שמעתי וכו':

ועוד כי הוא ית' אמר וארד להצילו מיד מצרים ואיך מייחס ההוצאה אל משה באו' והוצא את עמי וכו':

אך לבא אל הענין. נשים לב אל אומרו מיד מצרים ולא אמר ממצרים וגם אומרו פה לשון הצלה. ואח"כ במשה ל' הוצאה. באומרו והוציא וכו':

אמנם הנה ידענו מרז"ל כי היו המכות משמשות י"ב חדש. והנה הרד"ו שנה שבהם נשלמו ת' שנה. עם הק"ץ שנה שמלידת יצחק לא שלמו עד סוף שנה של מכות. נמצא כי בעת דברו ית' עם משה ושלח אותו היה שנה קודם תשלום הזמן:

עוד ידענו מרז"ל (ש"ר פ' כ"ב) כי שרו של מצרים מצרים שמו. על פ' והנה מצרים נוסע אחריהם ועל פסוק וירא ישראל את מצרים מת וכו'. ונבא אל הענין והוא כי הנה טרם עת צאת ישראל ממצרים לא התאמץ עוזא שרו של מצרים להחזיק בישראל עד שיצאו והיו בים סוף. כמאמרם ז"ל (שם) נוסעים לא נאמר אלא נוסע מלמד ששרו של מצרים היה בא אז נגד ישראל. וכן ארז"ל שצווח לפניו ית' משוא פני' יש בדבר הללו עובדי ע"ג והללו וכו' הללו מגדלי בלורית והללו וכו'. ושמהארבע מאות שנה עדין נשארים ק"ץ שנה. ושיעמוד מיכאל בדין במקומם והוא במקום המצרים בפני ב"ד של מעלה וראה הוא ית' כי אם אין הוא ית' לישראל מי להם. ונכנס בעובי הקורה ע"י עצמו וגאלם. כאשר האריכו רז"ל בדבר הנה כי לא התחזק שרו של מצרים רק בעת היציאה בים סוף. אך לא מעתה וע"כ כל עיקר צורך העשות ע"י השכינה. הוא בזמן ששרו של מצרים מתחמץ נגדם להצילם מידו אך לא מעתה. וזה מאמרו ית' וארד וכו' לומר מה שהוצרכתי לירד לעשות בעצמי הוא להצילו מיד מצרים האוחז בם הוא השר כי מצרים שמו ולזה צריך אני בעצמי. שהוא לסוף השנה בהשלים הת' שנה כשמחזיק בישראל וכמעט הם בידו להצילם מידו. ולהעלות העליה הגדולה מן הארץ ההיא וכו'. אלא שמה שמעתה אני מתחיל ליטפל בדבר. הלא הוא כי ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי ואין יכולין לסבול עד סוף השנה. וגם ראיתי את הלחץ וכו' וע"כ לכה ואשלחך וכו'. לומר מה שאני אעשה בעצמי יהיה אז בעת יהיו ביד השר. שהוא להצילו מיד מצרים. אך ועתה לכה ואשלחך וכו' ביני וביני. והוצא את עמי ממצרים שהוא היציאה כי בעת היציאה לא יחזיק השר בהם כי עדיין לא המרו על ים בים סוף אך ההצלה מיד השר אעשינה אני אחרי כן. שהוא בהיותם בים סוף. וזהו מקרא שכתוב ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים לומר כי עם שנדר הקב"ה וארד להצילו מיד מצרים אז נתקיים ביום ההוא:

או שעור הכתוב על דרך זה כי ראה הוא ית' כי יכול משה לומר לפניו הלא אמרת אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה את בניך מהגלות וא"כ למה תשלחני ולא תעשה בעצמך כאשר אמרת. ע"כ הקדים ואמד מה שוארד מאז אתם בגלות הוא כדי להצילו מיד מצרים הוא השר באחרונה כמדובר. אך ועתה הנה וכו' לומר ועתה בין כך ובין בך

לכה ואשלחך והוצא. ככל הכתוב למעלה ובאומרו לכה ואשלחך וכו' מהראוי היה יאמר ואשלחך ולכה. אך לבל יאשם מרע"ה על סרבו בשליחות הקדים ואמר לכה. כלומר לכה בבחירתך שתחפוץ ללכת ואחרי כן אשלחך. וע"כ לא נאשם בסרבו שבעה ימים מה שאין כן אם היה גוזר ואומר הנני משלחך ולכה. שאם ימנע היה עובר מצותו ית' חלילה. ובדבריו ית' רמז לו בטחון א' וב' זכיות להוציאן באומרו את עמי בני ישראל. והוא כי שכינה וכל פמליא של מעלה. היו ג"כ במצרים ויתעתדו לצאת יחד. כמ"ש ז"ל (שם פ' כ') שאמר משה לארונו של יוסף שהיה בין ארונות מלכים שכינה וכל פמליא של מעלה יוצאין עם ישראל אם תראה עצמך מוטב ואם לאו אנו פטורים. וזה היה בטחון גדול למשה ולישראל כי מי שיוציא שכינתו וחייליה יוציא את ישראל. וזה מאמרו לפנים באומרו והוצאתי את צבאותי כאשר יבא ביאורו בסייעתא דשמיא. וזהו רמז פה באומרו את עמי כי מלת את ריבתה והיא פמליא של מעלה. הבטחון לישראל. וזכיות הישראל רמז באומרו עמי. כלומר המיוחד לעבודתי ולכבודי שהוא אצל שבט לוי שבו זכות עסק התורה כ"א גם יתר ישראל. כי עם ה' המה. כי היו בהם ארבע מדות שלא שינו את שמם ורו'. וז"א עמי ובאומר בני ישראל רמז זכות אבות:

פסקה יא

ויאמר משה וכו' הלא כמו זר נחשב. ימאן בשליחות מי שאמר והיה העולם חלילה. ומה גם האיש משה ענו מאד:

ואפשר שקרה לו כענין שמואל בשלחו אותו ית' למשוח את דוד שאמר לפניו ית' איך אלך ושמע שאול והרגני. והקשו ז"ל (פסחים ח') איך לא בטח שיצילהו ה' בלכתו בדרך מצותיו ית'. ואמרו היכא דשכיח הזיקא שאני. וזה יהיה מאמר משה מי אנכי כי אלך אל פרעה. שאמר שתים הנה טענותי. (א) מי אנכי שאהיה כדאי לשליחות זה. (ב) כי אלך אל פרעה שברחתי מחרבו הקשה והרגני ושכיח היזיקא. ומה גם להוציא את בני ישראל. שעתה יראה פרעה מעשה ויזכור כי אני הוא שהייתי עתיד להוציא את בני ישראל. שעל כן גזר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומן המים המשוני. באופן כי בן מות הייתי לו מאז על פי גזרתו. ונוסף גם זה על בריחתי מפניו ויהרגני באופן שכל עיקר טענתו היה מאימת המלך. וזאת תהיה כוונת המסרה כי ג' מי אנכי יש במקרא. זה. ומי אנכי ומי חיי ומי אנכי ומי ביתי. והוא טעם אומרו מי אנכי כי אלך אל פרעה. היא על כי מי אנכי ומי חיי שיקפח חיי ממני. ושמא תאמר אולי לא יכירך אחר כמה שנים. או שכח את אשר עשית לו. לא יתכן כי הלא מי אנכי שישכחני. שמילדותי היה ירא ממני. ומה גם שאמרו ז"ל כי הסיר כתר מלכותו של פרעה מראשו ואמר פרעה הלא זה אשר

נאמר עליו שעתיד לגאול את ישראל ולכובשני וכמ"ש ז"ל (ש"ר פ' א') כי שלשה היו באותה עצה. איוב יתרו בלעם וכו'. באופן שעתה יראה מעשה ויזכור נוסף ע"ד הריגת המצרי וזהו מי אנכי. וגם אין לומר שלא יכירני כי הלא ומי ביתי אם לא בית פרעה. כי שם נתגדלתי עד בן עשרים שנה. ולא אוכל להתנכר והוא הענין שכתבנו וע"כ הוצרך הוא יתברך להבטיחו כי אהיה עמך וכו':

עוד יתכן בהתכת כל תיבות שני כתובים אלו הבאים כאחד נשים לב. ראשונה באומרו מי אנכי כי אלך אל פרעה שנראה שאינו כדאי לדבר אל המלך. ומה הוא פרעה כלב המת ההוא כי אשר מלך מלכי המלכים מדבר עמו. לא יהיה כדאי לדבר עם מלך. והנה בדרך הקודם עלתה ארוכת קושיא זו. אך עדין יש תיבות בכתוב ודקדוקים אחרים יתיישבו יותר בדרך אשר נבאר בס"ד:

ועוד בתשובתו ית' כי אהיה עמך וכו'. למה צריך אות ולא יספיק דבורו ית': ועוד כי הלא נהפוך הוא אות זה מכל דרכי האות כי הלא האות ראוי יהיה. ממה שהוא עתה לאמת העתיד כענין אליעזר ויהונתן וגדעון. אך זה הוא שעל מה שיהיה עמו עתה. נותן לו אות ממה שיעבדון לעתיד את האלהים אחרי צאתם ממצרים:

אמנם הנה עלה על דעתו. כי לא יעשה ה' אלהים דבר. ולא יהיה עמה כעת עד הסוף כמפורש על וארד להצילו מיד מצרים. אך עתה זכות משה לבדו. יספיק עד מציאות הוצאה בעלמא. כמפורש על ועתה לכה כו'. על כן אמר הנני רואה חמשה עכובים. (א) מי אנכי מצד עצמי בלעדי ומה גם לרז"ל (שם פ' ג') פירשו האם אנכי הוא אשר אמרת. ואנכי אעלך גם עלה את בניך. (ב) כי אלך אל פרעה. שברחתי מחרבו והרגני. (ג) וכי אוציא את שהוא את לרבות שכינה ופמליא שלמעלה. כי מה אני לכך שרמז באת זה. מה שריבה לו הוא ית'. באומרו את עמי ברבוי אותו האת. (ד) בני ישראל שהיה נודע שהיו עע"ג כמצריים ובמה יזכו. (ה) היות ממצרים שצריך לשדד שר ומערכה המחייבת שעבד לא יגאל עוד. והשיב לו הוא ית' כי אהיה עמך. הרי נתקנו כולן זולת הרביעית ואם יתאמץ לבבך לומר במה אדע כי תהיה עמי כאשר אמרת כי אהיה עמך ולא יעכב איזה עון ישראל. על כן וזה לך האות כי אני בעצמי אהיה עמך. כי הנה גדול חשיבותך לפני. כי הלא אנכי שלחתיך בעצמי ולא ע"י מלאך כי כאשר נראה אליך מלאך מתוך הסנה. האם לא יהיה יכול המלאך ההוא לשלחך משמי ולא רציתי. רק שאנכי בעצמי שלחתיך כד"א ויקרא אליו האלהים מתוך הסנה ויאמר וכו'. ואין לך אות גדול מזה שאהיה עמך כי גדלת בעיני להיות אתך. וזהו וזה לך האות ומה הוא האות הלא הוא כי אנכי שלחתיך:

ועל הרביעית שישראל עע"ג אל תחוש כי הלא אין זה רק רע מודבק ממצרים להיותם בתוכם. אך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים לבדו ולא את ע"ג על ההר הזה כי אין חטאם זה שורשיי להם והוא מאמרנו על פסוק כשושנה בין החוחים. ומאמרם ז"ל (שיר השירים רבה) על פסוק שזפתני השמש:

פסקה יג

ויאמר משה וכו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומרו הנה אנכי בא אל בני ישראל מה צורך או' הנה אנכי בא ולא אמר בבואי אל בני ישראל ואמרו לי מה שמו וכו'. (ב) למה ימנע מלומר מעצמו שם המיוחד כה אמר ה' וידעו שמו ית'. (ג) היתכן שלא ידעו ישראל זקניהם וגדוליהם שמו ית' מסורת מאבותיהם שיצטרכו לשאול מה שמו. (ד) היחוייב שיאמרו לו מה שמו שהוצרך לומר מה אומר אליהם. (ה) מה השיב לו הוא ית' שיאמר להם אהיה ולא אמר שם ה' כמאמרו אחרי כן ה' אלהי אבותיהם. (ו) אומרו אח"כ ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני למה חזר מהקודם ואם היא כמז"ל (שם פ' ג') שמתחלה אמר אהיה בגלות זה אשר אהיה בגלות אחרת ואח"כ שלא לבשרם גלות אחרת מעתה חזר בו. מעיקרא מאי סבר ואם מתחלה כיון אני מודיע לך אהיה בגלות זה ואהיה בגלות אחרת אך לישראל לא תאמר רק אהיה שלחני למה הפסיק בו ויאמר באמצע. (ז) אומרו ויאמר עוד אלהים אל משה מה ענין אומרו עוד. (ח) אומרו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וכו'. איך חוזר בו מהקודם זה שלש רגלים תחלה אמר אהיה אשר אהיה ואח"כ אמר אהיה שלחני ואח"כ אמר ה' שלחני ואם הוא שיאמר זה וזה לא מצינו שאמר להם משה שם אהיה כלל ואיך יתכן יעבור ציוויו ית':

ועוד למה כלל האבות באומרו אלהי אבותיכם וחזר לפרטם אלהי אברהם וכו'. (ט) אומרו אלהי בכל א' ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב. (י) אומר זה שמי לעלם כו' מה ענינו פה ומהפעם הראשון שהודיע לו שם הקדוש הזה היה ראוי יודיענו שאינו נהגה ככתבו. (יא) אומר לך ואספת את זקני וכו' אם הוא שחוזר מהקודם ואומר שלא ידבר עם ההמון רק עם הזקנים למה לא אמר לו כן מתחלה ואם היא שידבר עם הזקנים לבדם למה לא ידבר עם כלם כא'. (יב) בשנותו את טעמו כי למעלה לא אמר לשון מראה רק לשון שליחות אהיה שלחני ואל הזקנים אמר נראה אלי וגם אל הזקנים אמר פקד פקדתי משא"כ למעלה. (יג) אומר אל הזקנים אלהי אברהם יצחק ויעקב ולא אמר אלהי בכל אחד משלשתן כדלעיל. (יד) אומר אעלה אתכם וכו' כי מלת ואומ' מיותרת והיל"ל ואעלה אתכם וכו':

אמנם הנה באומר הוא ית' למשה לכה ואשלחך אל פרעה וכו' ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה כמפורש אמר עתה גם שאמרת כי אהיה עמך עכ"ז לא אעצור כח לבא אל פרעה כי מה אני כי אם הנה אנכי בא אל בני ישראל כי לאלה אערב אל לבי אך לא אל פרעה וזה ירמוז טעם זרק"א במלת בא לרמוז כאו' כי דבר גדול הוא עושה כמתמיה ומגדיל ענין ביאה זו כי דבר גדול הוא בעיניו היותו בא אל בני ישראל והוא כי הלא אפי' בני ישראל יאמרו לי מה שמו כ"ש פרעה כאשר היה שאמר מי ה' באופן שיקש' עלי ללכת אל פרעה ע"כ אמר לו הוא ית' אח"כ ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים למען בחברתם לא ירך לבבו כ"כ. וכן אח"כ בסרבו שנית א"ל בלכתך לשוב מצרימה כלומר אגב אורחך לשוב לדבר אל בני ישראל התאמץ ובא גם אל פרעה כי ראה כל המופתים וכו' ועשיתם לפני פרעה. והנה היה מקום יאמר לו הוא ית' מה ראית לחוש שיאמרו לך מה שמו ומה היא החרדה שחרדת על בואך אליהם כאלו יפקפקו בשליחותך לזה אמר ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם וכו'. והענין מה שכתבנו למעלה כי כבר עלה אל מדרגה התנבא בשם ה' גדול היא אספקלריא המאירה מאומרו ויאמר ה' ראה ראיתי וכו' והוא מ"ש ז"ל (ש"ר פ' ו') ע"פ וארא אל אברהם וכו' שאמר הקב"ה לאבות לא נגליתי בשמי הגדול רק באל שדי ולך באספקלריא המאירה וזהו ושמי ה' לא נודעת להם והדבר הזה הוא יסוד אשר מקראי קדש הללו יסובבו בו:

ונבא אל הענין והוא כי בראות משה גדר נבואתו בשם הגדול הזה אמר בלבו הנה אם אומר לבני ישראל כי השם הגדול נראה אלי לא יאמינו בשליחותי באומרם אלי הטוב טוב אתה מהאבות שלא נגלה עליהם שם זה ויחשבו שאני בודה מלבי ומה גם שהיו נכוים בגחלת איש אפרתי שעשה עצמו גואל והוציא אל הרג בני אפרים ביד פלשתים. ואם אומר שם אלהים הוא כח דין ויאמרו אם ע"פ מדה"ד בא לגאלנו אין תקומה חלילה על כן אמר הנה לא אזכור להם שום שם כלל רק אומ' סתם אלהי אבותיכם שלחני וכו' ובזה יחויב שיאמרו לי מה שמו על בלתי הזכירי שם ומה אומר כי לכל צד יש דוחק כאמור ויאמר אהי' אשר אהי' לומר הנה אמרתי לך בשלחי אותך אל פרעה כי אהי' עמך גם עתה בבאך אל ישראל אהי' כאשר אמרתי שאהיה עמך בבאך אל פרעה כלומר ולא תירא יהרהרו עליך לשאול מה שמו ואם תירא להיות בחיריים ע"כ ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהי' שלחני אליכם כלומר אם אינך חפץ להזכיר שם. וגם שלא יבינו כי שם ההוי"ה נראה אליך ותירא פן יחשבו שהוא ע"י שם אלהים וייראו מבחינת הדין פן לא יזכו ליגאל על כן אמור אליהם אהי' שלחני כי תתקן השני דברים א' שהו' כנוי אל בחינה עליונה של רחמי פשוטים ולכן לא תאמר לשום מראה כי היא בלתי מתראית רק

שלחני שאפשר שהיתה הנבוא' משתלשל על ידי בחינות תחתונות וע"כ נאמר ויאמר בין הענין כי אומרו אהי' אשר אהי' הוא ענין אל משה ואומרו אהיה שלחני הוא אל ישראל וגם לא בודאי רק אם יהיה כדבריך שישאלו על כן נאמר ויאמר באמצע ואמר הוא ית' הנה עד כה דברתי לך בהנחת הקדמתך שאמרת שבדברך אל ישראל לא תזכיר שום שם רק סתם אלהי אבותיכם והשבותי לך לפי שיטתך שאם יאמרו לך מה שמו שתאמר אהיה שלחני אך אעיקרא דדינא פירכ' מי הכניסך בתגר זה למה תשים בפניהם פתחון פה שישאלו מה שמו ולא טובה עצתך רק כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם. ובזה לא יאמרו מה שמו כי כבר הזכרתו אתה ועל כן אמר ויאמר עוד כלומר כי עד כה דבר ע"פ שטת מרע"ה ועתה מוסיף דבור לעקו' הקדמתו של משה ולסדר לו דברי' שלא יתעתדו ישראל לשאול מה שמו וע"כ נאמר ויאמר עוד שהוא תוספת הפך כל הקודם ועל מה שאתה חושש שיהיה כמו זר בעיניהם שנראה אליך ה' שלא נראה לאבות שלש תשובות בדבר א' כי תחל' הזכות הזה באבות עצמם שמתחברת זכות' בזכותך. וזהו בשתי בחינות א' במה שהוא אבותיכם ויהיה מז"ל (ויקרא רבה פ' ל"ה) כי פסוק וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים הוא שכרת ברית לשבטים ועליהם יאמר פה אלהי אבותיכם שזכותן מסייען שנית זכות האבות מפאת עצמם שהוא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי שזכות כל א' לא הספיק להראות אליו בשם זה כי נצטרפו עם זכותך זכות שלשתן: או יאמר במה שכתבנו למעל' בפ' לך כי שלש הדרגות היו באבות. (א) באברהם שנקרא הוא ית' אלהיו אך אחר מותו בלבד. (ב) ביצחק שנקרא אלהיו בחייו אך בהיותו סומא. (ג) ביעקב שנקרא אלהיו בחייו והוא בריא שלם בגופו כמ"ש על ויקרא לו אל כו':

ובזה יאמר אלהי אבותיכם שהוא בבחינת מעמד שלשתן הספיק להראות לי בשם זה ואל תתמהו איך נתוסף זה בהתחברות' כי הלא מהם תראו וכן תלמדו כי הלא נקרא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שנקרא אלוה על כל א' ולא ראי זה כראי זה כי הקרא אלהי הא' היה אחר מותו ואלהי השני עודנו חי בהיותו סומא ואלהי השלישי עודנו חי ובריא ואין זה רק שבשני יש זכות שנים ובשלישי זכות שלשה ואם כן גם עתה יצטרפו זכות שלשתן יחד עלי להגדיל נבואתי לגאולתכם וז"א אלהי אבותיכם דרך כלל ואומרו אח"כ אלהי בכל אחד מהאבות על בחינת כל אחד תוספת על הקודמת כראיה אל צירוף שלשתן עליו:

שנית שלא תאמר נראה אלי כי אם שלחני אליכם שאפשר כי השליחות הוא משם זה אך בהשתלשלות מראות שם אדנות כי שם מתעבה המראה:

שלישית כי הלא זה שמי לעלם וזה זכרי וכו' שהוא כי שם ההוי"ה מתעלם שלא תהגה אותו ככתבו רק בשם אדנות ובזה יחשבו כי לא על השם הגדול אתה אומר כ"א על שם אדנות שהיא אספקלריא שאינה מאירה ובהזכירך הזכיות הנז' לא תירא פן יפיל בם אימת היגאל בכח דין על העדר זכותם כי לא על זכות' נעשה הדבר רק על זכות אבות והנה כל זה הוא בדברך אל המון עם אך לך ואספת את זקני ישראל ואליהם תאמר בפירוש ה' וכו' נרא' אלי ולא תאמר שלחני כ"א שנראה בפירוש ואל תחוש פן יקשה עליהם הראותי בשם זה אליך משא"כ אל האבות כי מה שקשה על המון העם הוא על בלתי יודעים בודאי שאתה הוא הגואל האמיתי ויריאים פן כמקר' אשר קרה לאשר קם מאפרים גם אתה יקרך אבל לזקני ישראל אין פחד כי הלא תאמר להם בשם ה' שאמר לך פקד פקדתי אתכם וכו'. ובזה יתאמת להם כי גואל אתה באמת והוא כי הזקנים יודעים במסורת יוסף הצדיק כי הגואל שיאמר פקידה כפולה הוא הגואל האמתי. כנודע מרז"ל (ש"ר פ' ג') וז"א לאמר כלומר כי אל הזקנים יאות לאמר פקד פקדתי כי בידם הקבלה וע"ז שב משה ויאמר והן לא יאמינו לי וכו' כי יאמרו לא נראה וכו' לומר אשר אמרת ה' לאמר שלחני אליכם יראה טוב מאמור להם נראה אלי כי הלא הן לא יאמינו לי באמרי כן כי גם שאחר או' נראה אלי אני מסיים ואומר פקד פקדתי אתכם למען יאמינו בי אך הלא לא יעצרו כח לשמוע בקולי אל סוף מאמרי כי מיד בשומעם תחלת דברי פי ה' נראה אלי יאמרו לא נראה אליך ה' כי לא טוב אתה מאבותיך שלא נראה אליהם בשם הגדול הזה וע"כ מהחילי לומר נראה אלי ימנעו משמוע בקולי בפקידה הכפולה ודברי השליחות כי אפי' לשומעו לא יחפצו אחר הקדמתי זאת. וזהו לא יאמינו לי בתחלת מאמרי. ובזה לא ישמעו בקולי אל הסוף כי יאמרו על תחלת דבורי ה' שהוא ה' נראה אלי לא נראה אליך ה' באופן שאפי' יהיה אפשר שבשמוע סוף מאמרי בפקידה ההפולה היו מאמינים לא יאבו לשמוע בקולי שלא יניחוני לדבר עוד:

או שיעור הענין הלא אמרת שע"י אומרי פקידה כפולה יאמינו שנראה אלי ה' הגדול והנורא ואני או' כי נהפוך הוא כי אדרבה אומרי כי נראה אלי ה' מספיק שגם לא ישמעו בקולי בפקידה הכפולה כי הן לא יאמינו לי בשליחות ולא ישמעו בקולי בפקידה כפולה כי יאמרו לא נראה אליך ה' ובעקור המראה תפול מאמריה כי יאמרו כי היא מצות אנשים מלומדה ואמר אלהי אברהם יצחק ויעקב ולא אמר אלהי בכל א' משלשתן לרמוז אל התחברו זכות שלשתן שע"י כן נראה בזכותם ה' אל משה מה שא"כ לכל א' מהם בפני עצמו כענין מאמרם ז"ל בגמ' שאמר אליהו שהקים את האבות אחד אחד להתפלל שאם היה מקים יחד את שלשתן היו נענים בכל מה שיזכירו:

פסקה יז

ואומר אעלה וכו'. לבל יאמרו אליך הנה כמה זכיות וחרדות צריך לשנגאל ולא נאבד והלא אעיקרא דדינא פירכא. למה הביאנו ה' אל מחלת הגלות המר הזה כי נתעתד כמעט ליאבד ולא הגלה את עשו ואת ישמעאל והיא המבוכה עצמה שארז"ל (ש"ר פ' א') שהיה בה מרע"ה תמיד ע"כ סמוך ואמור להם ואו' אעלה וכו' לומר כי מאז אמרתי בלבי בהגלותו אתכם היה להטיב לכם כי מכאן תתלבנו לשתזכו שאעלה אתכם מעני מצרים שעלייה הוא לכם כור ברזל להזדכך לעלות אל ארץ וכו' וע"כ אל תחושו אל הצער הזה על גודל הריוח שתזכו אל ארץ זבת ונובעת קדושת חלב ודבש שהיא להיותה לעומת קדושת התורה העליונה שעליה נאמר דבש וחלב תחת לשונך וטוב תתי אותה לכם מתתי אותה לעשו וישמעאל כי פורע חוב הגלות הוא נוחל את הארץ:

או יאמר פן תאמרו וכי זו היא שומת עין שאמר שבעצמו יגאלנו באו' אעלך גם עלה ועתה משלח ב"ו לכן אמר מה שואומר אעלה אתכם שהוא בעצמי זה הוא מעני מצרים הוא השר ששמו מצרים שהוא בסוף על הים כמדובר למעלה בפ' וארד וכו' וגם יהיו ע"י עצמי להעלותן אל ארץ הכנעני וכו':

פסקה יח

ושמעו וכו'. ראוי לשים לב למה זה היתה הגניבת דעת הזה של פרעה לאמר נלכה דרך שלשת ימים וכו' וטוב טוב לומר האמת כה אמר ה' שלח עמי ולא ישובו לך עוד כי הלא אין מעצור לה' להוציאם ביד חזקה בלי התנכלות ועוד אומרו ולא ביד חזקה כי הלא אדרבה ביד חזקה ישלחם אמר ה' ואם כפירוש המתרגם שחוזר אל פרעה כאו' ולא מן קדם דחיליה תקיף הוא דחוק ועוד למה מעתה מודיע שיתן את חן העם וכו'. ושאלה אשה וכו' ולא יניח הדבר אל שעתו אחר י"ב חדש ומה גם כי אז היה עיקר הצווי כאומרו דבר נא באזני העם וישאלו וכו' ומה גם למז"ל שהחזיק טובה הוא יתברך לישראל על שומרם סוד זה י"ב חדש ולא היה מי שגלה הדבר למצרים וטוב טוב היה שלא להקדים כ"כ זמן פן ימצא מגלה סוד כי בחיריים הם:

אמנם הנה כוונת הכתובים להשיב על הקושי הא' והוא בהקדים כי רצה הקב"ה להוציא את ישראל ע"י אותות ומופתים למען ידעו ישראל גדולתו ית' להכינ' לקבלת התורה כענין ולמען תספר באזני בנך וכו' שע"י כן וידעתם כי אני ה' ומה גם למה שנכתב בס"ד בשערים כי בעשר מכות הודיעם הברא העולם בעשר מאמרות להשריש את ישראל באמונה:

ונבא אל הענין אמר הנה אני מצוה לאמר נלכה נא דרך שלשת ימים כמפייס אותם לומר שישובו אחרי כן ואני ידעתי שעם אמור שישובו לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ואל

תאמר כיון שאפילו באמור שישובו לא יתן להלוך יותר טוב היה שלא לדבר כמפייס רק ביד חזקה לדבר בכח שלא לחזור לעולם לז"א הנה ב' טעמים בדבר א' כי מה שתדבר בו ולא ביד חזקה לאמר שלחם על כרחך לעד לעולם הלא הוא כי הנה אם הייתי אומר ישלחם בהחלט בחוזק יד על כרחו לא יתכן כי הלא אני מעותד כי ושלחתי את ידו והכיתי את מצרים וכו' וע"כ אם הייתי אומר שישלח לעולם ביד חזקה לא היתה אשמת סרובו כדאי לכל המכות כי לא יפלא שימאן להפסיד ס' רבוא עבדים כא' לעולם על כן אמרתי דרך זה שעל כן בסרבו ראוי להכותו מכות גדולות להודיע את ידי וגבורתי לישראל שהוא כמדובר על פסוק ולמען תספר באזני בנך וכו' את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם כי אשר התעללתי וצחקתי בו לו' שאין הליכתם החלטית היה הכנה לשום את אותותי בם כמדובר.

ועוד טעם שני והוא כי ונתתי כו' לומר כי הנה לקיים נדרי שאמרתי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ע"כ צריך כי ונתתי את חן כו' ושאלה אשה משכנתה כו' ונצלתם את מצרים. וא"כ איפה א"א לומר שישלחם לעד לעולם לבלתי שוב עוד שא"כ לא ישאילום כלום ואיך ינצלו את מצרים ואיך יצאו ברכוש גדול:

ויען וכו' מפורש למעלה:

פרק ד

פסקה ב

ויאמר אליו ה' וכו'. הנה ארז"ל שעל שחשד בכשרים ואמר והן לא יאמינו לי. א"ל הקב"ה לקחת אומנתו של נחש. וע"כ צוהו יעשה אות הנחש. וכן אמרו שע"כ לקה בצרעת כמרים על לה"ר. וזהו הבא נא ידך וכו' והנה ידו מצורעת. והנה כמו זר נחשב יוכיחנו ה' על מה שדבר נגד אנשים ולא על אומרו ולא ישמעו בקולי הפך מאמרו ית' באמור אליו ושמעו לקולך. והנה במדרש תנחומא אמרו שאמר הקב"ה למשה אחד שלי ואחד שלך שלי וידבר העם באלהים ובמשה. וישלח ה' בעם את הנחשים ומי שהוא מדבר על עצמך לוקה בצרעת. והנה מרים מצורעת כשלג ע"כ:

ואפשר כיוונו להשיב על זה שכנגד אומרו ולא ישמעו בקולי והוא ית' אמר ושמעו לקולך היה רמז אות הנחש ועל מה שדבר נגד אנשים היה הצרעת מעין לקות מי שחטא נגדו והן אמת כי במה שכתבנו למעלה על פסוק והן לא יאמינו לי כו' נחה שקטה קושיא זו כי מענותניתיה שלא טוב הוא מהאבות דבר שיאמר נא ישראל כסברתו כמדובר:

ועל דרך הפשט ראוי לשים לב אל אומרו מה זה בידך כי מה זו שאלה כי היפלא מה' שהיה מטה בידו ויאמר לו השלך מטך ארצה וכו'. ועוד למה הוצרכו אותות לשיאמינו ולמה נתייחדו אז אותות אלו:

אך הנה לבל יאמינו ישראל כי נראה אליו ה' לגאלם מפרעה היה להם שלש טענות. (א) כי היתכן שלא מצא הוא ית' לשלוח אל פרעה אלא מי שלא עצר כח לעמוד לפניו וברח מפני פרעה ועוד יד המשטמה במקומה על שהרג את המצרי ואיך יתכן שלחו ה' אל פרעה המבקש המיתו. (ב) הכירם בעצמם שהם מחוסרי זכות עע"ג כמצריים כי טענה זו בעצמה ארז"ל במדרש חזית ובש"ר (פ' ט"ו) שאמרו ישראל למשה איך תאמר שבחדש הזה אני נגאלים והלא מצרים מלאה מע"ג שלנו וכו'. (ג) התמיהא הב' שתמהו ישראל באמור להם משה החדש הזה אתם נגאלים והיא כי מן הדין יש למצרים ק"צ שנה של שליטה לישראל על כן צוהו ית' יעשה שלשה האותיות האלה על הטענה הראשונה אמר מה זה בידך וכו' כי כמשל הזה הוא ענין משה עם פרעה כי כאשר בהיות המטה בידו הוא מטה דומם בלתי מזיק ובהשליך אותו ארצה שנפרד ממנו נס מפניו ובאחוז בזנבו נעשה מטה כן היה ענין משה כי כשהיה פרעה שהוא נחש בריח והוא התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו בהיותו ביד משה שהיה גדל עמו בהיכלו היה מטה:

ואם נשים לב אל היות תיבות מזה בתיבה א' יהי' לרמוז מאמרם ז"ל במדרש (שם פ' ח') כי בהיות משה קטן גדל בבית המלך. ויהי היום ביום אידו ויקח עטרת פרעה מעל ראשו וה' עזרו שלא המיתו. ובזה רמז זכור בהיות דבר מזה האיש בידך הוא נזרו היה למטה שלא עשה לך מאומה אך אחרי כן כאשר השלכתו ארצה שנפרדת ממנו שהוא כאשר ויגדל משה ויצא אל אחיו שיצא מבית המלך שרפתה ידך ממנו בארצו ואין אומר לו דבר אז היה לנחש שבקש להרוג את משה על שהרג את המצרי וינס משה מפניו עד מדין עכ"ז בשלחך יד לאחוז בו ותחזוק בו לשים פניך נגדו בכח בלי פחד יהי למטה בכפך כעץ דומם שלא ירע ולא ישחית לך וע"י ראותם ישראל נס בזה הסגנון מתוך המשל יבינו הנמשל כי יהיה ה' עמו ולא יעצרנו אימת פרעה כי אדרבה יהי למטה בכפו. וע"י כן יאמינו כי נראה אליך ה' כי אשר כח בו להיות פרעה למטה בכפו אין זה כי אם שנראה אליו ה' אשר כפר בו פרעה ולא יחשב כמו זר כי הצטרפה זכות האבות לשיראה אליו ה' שלא נראה בשם ההוא לשום א' מהאבות יען כי בזה נצטרף זכות מעמד שלשתן עם זכות היות אבות ישראל וכו':

ועל השנית אמר הבה נא ידך וכו' ויוציאה והנה מצורעת ויאמר השב ידך כו' והנה שבה כבשרו. לומר כי כאשר שנצטרעה ידו שהוא בחיקו שם שבה כבשרו ונרפא כן ישראל

במצרים שקנו צרעת הע"ג שם ישיבו לראשיתן ויטהרו וכן היה על ידי דם פסח ודם מלה כנודע:

ועל השלישית הראהו שכמו שמימי היאור נעשים דם ולוקים ביבשה כן ק"ץ שנה שנשארים להם של שליטה ורחמים יהפכו להם לדם בשביל היובש שהם עושים עם ישראל והלחץ שדוחקים בענין העדר התבן שתוכן לבנים יתנו ובקיעת הילדים עד יבש דמם על צרעת מלך מצרים וזהו רמז והיו לדם ביבשת:

או תהיה החלוקה השלישית שמא יאמרו ישראל אפשר ששם הרחמים שלחך איך ימשך ממנו מכות למצריים ע"כ אמר ולקחת ממימי היאר והיו לדם ביבשת לומ' שהכל לפי הכנת המקבל כאשר מים אלו ביאור הם מים וביבשה דם כך השם הגדול בישראל שבהם לחלוחית זכות יהיה רחמים ולמצרים יבשי זכות יהיה להם לדם:

פסקה י

ויאמר משה וכו'. הנה רז"ל (שם פ' ג') למדו מכאן כי שבעה ימים סירב מרע"ה בשליחות כי זולת היום שבו עומד יש תמול שלשום הרי שלשה ומלת גם ג' פעמים מרבה שלשה אחרים ומלת מאז הרי שבעה והלא יקשה למה יזכיר הוא מעצמו כל הימים שסירב במקום הסתר דבר שהרבה לסרב. עוד למה יזכירם בהפוכים מלמטה למעלה ועוד בפתח דבריו באומרו בי אדני כי לשון בי אם היא לשון בקשה הוא בלתי צודק פה כי איך יבקש שלא איש דברים הוא ועוד למה שינה תוארו ית' שעד כה היה תוארו יתברך שם הוי"ה ופה שם אדנות. אך יאמר הנה במה שתפציר כל כך שאהיה אני שליח לזה יורה שאין הענין רק שאין זולתי מוכן לשרות בו שכינה שיהיה מרכבה אליה להצליח בשליחות והנני מודה ואומר כי בי אדוני כלו' בי תשרה שכינה שהיא שם אדנות אך שאלתי היא שאם כן הוא למה לא איש דברים אנכי שלא נתרפאתי להיות מוכן לשליחות ואם הוא על סרבנותי גם מתמול שלא היה הסרבנות רק ששה ימים גם משלשום שעדיין לא היו כ"כ גם מאז ביום הראשון שלא היו עדיין סרבנות כלל כי כבד פה וכבד לשון אנכי כקודם השליחות וכן לא יעשה למנות שליח אל המלך ואל העם רק בלשון מדברת צחות כעט סופר מהיר:

או שעור הכתוב אם בי אדוני שבי שורה שכינה להצליח בשליחות איך לא איש וכו' ולא רפאתני השכינה שעל ראשי להצליח בשליחות גם מתמול כו' כמדובר:

פסקה יא

ויאמר ה' וכו'. הנה אין בזה תשובה אל טענתו שמה מתקן בזה אל היותו בלתי הגון אל השליחות על כובד פיו ולשונו שאם הוא שיתקן פיו יאמר ואני אשים לך פה ולשון צח ואם הוא שמכלל או' מי שם פה הוא מה ענין אלם חרש פקח עור ועוד כי ארז"ל (שם)

שלא נתרפאת לשונו עד מתן תורה ולפרש"י אומרו פקח הוא מיותר ואם הכוונה לומר דבר והפכו הל"ל מקביל אל עור:

אך יאמר בשום לב אל אומרו שם פה לשון עבר ומי ישום אלם ל' עתיד והוא הממני יפלא תקן לשונך מי שם פה לאדם הידוע הוא אדה"ר שהיה בו רוח ממללת משא"כ לב"ח בלתי מדברים וק"ו הדברים מי ששם כח דבור לגמרי לא יתקן מי שהוא כבד פה בלבד ועוד כי הלא נתיישבה דעתך על מה שברחת ממנו ואפשר יהרוג אותך וכן כמה דברים שצריך נסים עד בא הדבר אל הפועל ולא ראית טענה אלא כבדות הפה אל תחוש על זה כי הלא מי ישום אלם את פרעה הלא יאמר לך דבר על מה שברחת ממנו על דם נפש או חרש לבלתי שמוע לשלח את ישראל עד ילקה בכל המכות או פקח אחר כך לשלח ישראל וללכת לילה מבית לבית לחלות פני משה ילכו מהרה עד שהוצרך לומר שלא היו רוצים לצאת לילה כגנבים או עור אחרי כן על שפת הים ומהביט אל מה שלפניו שהענן והחשך היה מאחרי ישראל במחנהו ויאר את הלילה לישראל בעמוד האש ומצרים שבחושך אין רואים האור שבמחנה ישראל לפניהם וגם הכנסם בתוך הים בחרבה ומי עור כמוהו שעצם עיניו מהביט אל השגחת ה' לישראל הלא אנכי ה' ומי שיעשה כל אלה האם יכבד לפניו תקן פיך אך אין זה כי אם שאין הדבר תלוי בל' הצח רק בהשגחה וסיוע האלהים וז"א ועתה לך כלומר הנני מבטיחך שארפא לשונך והוא כנודע מרז"ל שנרפא במתן תורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים אך חפצי הוא כי ועתה שעודך כבד פה וכבד לשון לך ותזכר ההצלחה בהשגחה ולא בטבע על צחות לשון וז"א ועתה לך כלומר מה שלא יהיה כן אחרי זאת ואם העולה על רוחך הוא כי לא יחשיבך על כבדות פיך הנה אנכי אהיה עם פיך ויכנסו הדברים בחשיבות באזניו ואם הוא שיסתתמו טענותיך על היותך כבד פה אל תחוש כי הלא והורתיך את אשר תדבר והשיב משה ויאמר בי אדוני כלומר ידעתי ה' כי בי הוא שם אדנות שורה הוא שכינה ואני מוכרח לעשות גאולה זו אמנם כעת בשליחות הראשון הזה שאין התשועה נגמרת עד פעמים רבות שלח נא ביד תשלח הוא אהרן שהוא אשר עד כה היה שליח בינו יתברך ובין בני ישראל וז"א נא כלומר עתה בשליחות הא' ובזה נקל מאשמתו בסרבו אח"כ אחרי הודיע אלהים לו את כל זאת:

פסקה יד

ויחר אף ה' במשה וכו'. הנה יקשה. (א) אומרו ויחר אף וכו' יפלא איך הוא בכעס עמו ואדרבה עושה רצונו שאחיו יהיה לו לפה והוא לו לאלהים והיא גדולה לו בעצם. (ב) אומרו ידעתי כי דבר ידבר הוא כי אומרו ידעתי הוא מיותר. (ג) כפל אומרו דבר ידבר

ומהראוי יאמר ידבר הוא. (ד) אומרו וגם הוא יוצא כו' כי אינו מעין הקודם לומר וגם כמוסיף מעין האמור. (ה) אומרו ודברת אליו כו' למה לא דבר הוא יתב' בעצמו אל אהרן כי נביא היה. (ו) אומרו אהיה עם פיך כי אחר שאהרן הוא המדבר אל פרעה ואל העם הל"ל אהיה עם פיהו. (ז) אומרו ודבר הוא לך כי מלת לך מיותרת. (ח) אומרו והיה הוא יהיה כי מלת והיה מיותרת ובלתי נאותה פה. (ט) או' ואתה תהיה לו לאלהים מה ענין האלהות הלזה. (י) שאם אל פרעה ידבר כ"ש שידבר אל העם ולמה חזר ואמר ודבר הוא לך אל העם. (יא) או' ואת המטה הזה תקח בידך כו' או' בידך מיותר ומהראוי יאמר ובמטה הזה תעשה את האותות:

אמנם הנה אין ספק כי לא על חינם סירב הוא יתברך עם משה שבעת ימים יעשה שליחות זה אם לא שלא היה מוכן אל הגאולה ההיא זולתו כנודע ליודעי חן כי דור דעה מיוחדים לפי בחינתם לקבל השפע על ידו וגם אין מי שיהיה סיפק בידו לקבל שפע מאתו ית' לשדד את פרעה ואת שרו ואת מזלו כי אם משה לבדו ואפילו אם אהרן יהיה המדבר אל פרעה אין כח לאהרן לקבל שפע מאתו יתברך לשודד את פרעה ושרו אם לא ע"י השתלשלות משה כי יבא אליו השפע וממנו אל אחיו וזה כוונו רז"ל במדרש (שם פ' ב') על פסוק ומשה היה רועה כל מי שנאמר בו היה מוכן לכך משה מוכן לגאולה וכן במרדכי איש יהודי היה וכו':

ונבא אל הענין והוא כי אחר סרוב שבעה ימים והשיב משה שהיה חושש על כבוד אחיו שהיה רגיל להיות שלוחו של מקום אז ויחר אף ה' במשה שהיה נראה חש יותר על כבוד אחיו מעל כבוד המקום המפציר עליו וידוע כי האף הוא א' משלוחי הרוגז ויתעורר לפגוע במשה על סרובו לפני קונו יתברך והנה אם היה מניחו ית' ימשול במשה היה פוגע בו על כן אלהינו מרחם הפך פניו אל משה למען ירפה האף ממנו והענישו בסלקו אותו מן הכהונה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי כי היתרון אשר לשבט לוי על אחיו למה שהוא מעשר הוא היותו כהן לאל עליון והוא ממה שלא נאמר לוי כ"א הלוי בה"א הידיעה יורה על גדולה אשר בשבט ההוא על מציאות היותו לוי והוא היותו כהן וכמ"ש ז"ל שנקרא בן יעקב לוי על שהוא מלווה במתנות כהונה יאמר הלוי על כך ועל זה אמר הלא היטבתי אשר אהרן אחיך הוא הלוי ולא אתה וחבירו וכי יבא הלוי מאחד שעריך שקבלו רז"ל שעל כהן ידבר והוא מוכרח גם בכתוב ויתרון זה לו כי כבר ידעתי כי דבר ידבר הוא דבר לישראל ידבר גם לפרעה מש"כ אתה שסירבת כי תהיה לוי בלבד כי מעתה אני קובע לו שכר להיות כהן לאל עליון עם שעדיין לא עשה דבר הלא הוא כי מחשבה טובה אני מצרפה למעשה ומעתה ידעתי את לבו כי דבר ידבר הוא שידבר

לישראל וגם ידבר לפרעה. ועוד טעם שני שעליו אותו מניתי לכהן כי הלא גם הוא יוצא לקראתך וראך הולך בשליחות במקומו ושמח בלבו על גדולתך כלומר ולכן גם אתה אל תחוש על כהונתו והנה יראה אהרן גדול עליו ולא יקפיד כי הנה ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו מש"כ עד כה שהיה ית' בעצמו משים את הדברים בפי אהרן ובראות האף כי העניש הוא ית' את משה ושגם רצונו עכ"ז עמו שעל שישמח אהרן בגדולת משה הגדיל את אהרן אז נסתלק האף משני הטעמים על שכבר קבל ענשו ועל שה' אוהבו ואחרי אומרו דבר ידבר הוא אמר ושמא תאמר מי הכניסני בכל זה ולא אדבר עם אהרן לבדו והוא יעשה הכל הלא הוא כי הנה באמצעותיך ישתלשל בו כח לקבל שפע לשליחות הצלחת הגאולה כי הנה ואנכי אהיה עם פיך ואגבך ועם פיהו וגם והורתי אתכם יחד בהיותך עמו את אשר תעשון מש"כ אותו לבדו והוא הקדמתנו שהכל תלוי במשה והנה זה הוא על דברו אל פרעה וגם אל העם להשפיע בהם הכנה להאמין וליגאל צריך על ידך אלא שודבר הוא לך במקומך ובשבילך ואל תאמר כי ידאג אהרן על היותו מושפע על ידך ואתה העיקר כי הלא והיה הוא וכו':

והענין כי הנה ידענו מרז"ל (שם) כי כל לשון והיה הוא שמחה וזה יאמר והיה הוא כו' לו' שמחה תהיה מה שהוא יהיה לך לפה ויושפע העם על ידו כאלו אתה המדבר כי הוא יהיה לך לפה בלבד ואתה תהיה לו לאלהים כי הוא כי כאשר השפע בא מאלהים אל האדם כן תהיה אתה כי השפע יבא לו מאתך כאשר מהאלהים אליך ובזה גלה כל מה שכתבנו. ושמא תאמר כי על ידי המטה יושפע אהרן ולא יצטרך אליך לא כן הוא כי גם המטה צריך אליך כי ואת המטה הזה תקח בידך וע"י כן שתקחנו בידך יהיה אשר תעשה בו את האותות גם שיעשו ע"י זולתך ובזה יתכן אומרו אח"כ ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך וכו' שיורה שע"י אמירת משה וקחתו אהרן מידו היה עושה אהרן את האותות וז"א פה ואת המטה הזה תקח בידך וכו':

ועוד יתכן באו' ודבר הוא לך אל העם לומר הנה עיקר סירובך היה על דבר פרעה כי על ישראל כבר אמרת הנני בא אל בני ישראל אך אתה דע לך כי גם תפסיד כי ודבר הוא לעם כאשר לפרעה ותפסיד זכות זה והשאר כמדובר:

פסקה טו

וילך משה וכו'. ראוי להעיר למה בפסוק אחד משנה שמו פעם יתר ופעם יתרו וגם הפעם השנית לא היה צריך ליזכר רק ויאמר לו לך לשלום ועוד למה לא הגיד ליתרו שהיה הולך במאמרו ית' אל פרעה. ועוד באו' ית' לך שוב כי מתו כל האנשים כו' הנה היה ראוי ליאמר מתחלה כשצוהו ללכת בשליחות יבטיחהו שמתו כל המבקשי' את

נפשו ולא עתה ששלחו יתרו ועוד למ' לקח אשתו ובניו עמו ולא חשו אל מאמר אהרן על הראשוני' אנו מצטערי' וכו' שע"כ הוצרך לשלחם אל חמיו ועוד או' ית' בלכתך לשוב כו' ראה כל המופתים וכו' שנראה כאומר שעל פי דרכנו יטפל בגאולת ישראל ואדרבה זה הוא העיקר שעל כן נשתלח ועוד מלת ראה שהיא מיותרת ועוד שלא תצדק ראיה במה שמסר לו המופתים ועוד אומרו בידך כי איננו בידו ועוד שאם הוא על האותות שאמר למעלה להפך המטה לנחש וכו' הנה למעלה לא אמר שיעשה אותם אלא לפני ישראל ופה אמר ועשיתם לפני פרעה ועוד למה לא הזכיר לו בפירו' רק מכת בכורו' ועוד למה שינה כי למעלה אמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וכו' ועתה אמר ואני אחזק:

אמנם הנה בבוא משה ליטול רשות מחמיו אמר בלבו אם אומר לו שאני הולך לגאול את ישראל ולהכות את מצרים ימאן כי צר לו על צרת מצרים כמ"ש ז"ל על ויחד יתרו נעשה בשרו חדודין חדודין שנית על התעכבו שם ויניח את בתו וילדיה ולא היה בדעת משה היות לב חמיו שלם כאשר בזמן שנקרא יתרו שהוא אחר שיתר פרשה אחת בתורה והוסיף מצות ומעשים טובים הרבה כ"א במדרגת יתר בלא וא"ו וזהו וישב אל יתר חותנו ולא אמר לו רק שהיה הולך עראי לראות את אחיו העודם חיים לבקרם בלבד אז השיב יתרו בלב שלם ואמר לך לשלום ע"כ קראו הכתוב יתרו בוי"ו והיתה כוונתו לומר לך כדי להיות לך שלום כלומר כי תחוש פן יקרך אסון כי לא על חנם ברחת משם כלומר שאם יש בלבו חשש לא ילך אז א"ל הקב"ה לך שוב לומר הנה מאמר חמיך באומרו לך לשלום רמז שתחוש אם ימיו מנגדים וגורמים לך העדר שלום שלא תלך ואפשר תתעכב מפחד דתן ואבירם אויביך אשר הלשינוך ואיבתם בלבם וגם מאשר אמרת ליתרו וארא העודם חיים. נראה כי לא תתעכב במצרים כ"א ברשותך שעודם חיים מיד תשוב אל מדין אך לא כן הכוונה רק להתיצב שם י"ב חדש היא זמן שמוש המכות כנודע והנה בהתעכבך תמצא בדאי כלומר ולכן צריך תגלה אזנו מעתה וז"א ויאמר ה' אל משה במדין הנה על העדר שלום שרמז לך יתרו אל תירא כי הלא מתו כל האנשים המבקשים את נפשך שירדו מנכסיהם כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' ה') כי ע"כ לבם חלל בקרבם מלהתקומם להרע לך ועל השנית שיבין יתרו מדבריך כי תמהר לשיב כי אמרת אלכה נא ואשובה שפירושו אלך עתה ואשובה אל מדין שפרשת ואמרת מה שאמרתי אלכה נא הוא אל אחי אשר במצרים. ומה שאמרתי ואשובה הוא למדין כי אין הכוונה רק כדי שואראה העודם חיים בלבד הנה לא כן הדבר. רק לך שוב מצרים כלומר לא כדברך שאמרת ואשובה שהוא למדין רק מצרימה כי שם היא השיבה להיות שם כבתחלה שלא תהיה הליכת עראי

כ"א לך שוב למושבך כיתר ישראל כאשר היית קבוע ודר שם מתחלה ואמר הכתוב שאמר לו זה במדין למען יודיע הדבר ליתרו כי מתו וגו' וששלום לו אל ייירא וגם שלא עראי היה הולך כ"א להשתקע. ומשה בוש מלומר לו שהיה מתפרד ממנו עד זמן רב. וגם חש פן יקפיד שיעזוב את אשתו עזובה ימים רבים ע"כ לתקן שניהם מה עשה ויקח משה את אשתו ואת בניו כהולך להשתקע ולבלתי שוב אל מדין עוד כאשר היה שיתרו הבין לאשורו שהיה יורד להשתקע גם שלא אמרו בפירוש ותקן ענין בתו ולהיות על פי ה' לא עזב חמיו ויקח משה את מטה האלהים בידו כאלו הוא על פי דרכו בל ירגיש יתרו שכל כוונתו היא להכות את מצרים בו ואז אמר לו הוא יתברך תדע למה אמרתי לך שתשוב דרך קבע לא בלבד תדע צורך העכוב בהיותך שם. כ"א מעתה בלכתך לשוב מצרים קודם הגיעך שמה כי מעתה בלכתך ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. שהוא אשר במטה שבידך כמ"ש ז"ל (פרקי דר"א פרק מ') שהיו דצ"ך עד"ש באח"ב חקוקים במטה את כלם תעשה לפני פרעה כלומר שלזה צריך זמן שלא ישלח את ישראל עד האחרון באופן ועשיתם כלם לפני פרעה. ואני אחזק את לב פרעה עד תאמר לו בני בכורי וגו' הנה אנכי הורג וגו' שהוא מכת בכורות הוא המופת האחרון לפיכך צריך תתעכב הרבה ולכן אמרתי תשוב להשתקע שם כל זמן שישראל שם:

פסקה כד

ויהי בדרך במלון וגו'. ראוי לשים לב אל מלת בדרך שהיא מיותרת ועוד באומר ויפגשהו שמלבד שהיא מיותרת שהיל"ל ויבקש ה' המיתו שאינו צודק רק באיש הפוגע באיש ודומה לו. ועוד שיראה כפגישה מקריית ולא בהשגחה. ועוד אומרו ויבקש המיתו כי אין צודק רק בפרעה ודומה לו שנא' בו ויבקש להרוג את משה כי הוא ית' מעכב בידו אך ממנו ית' מי מעכב ועוד איך יתכן כי שם הרחמים יבקש המיתו:

ועוד כי הלא ארז"ל (ש"ר פ' ה') שהיה מלאך בדמות נחש:

ועוד על פי דרכנו יש להקשות למה לקחה צור. לדעת האומר שהוא צור החלמיש ועוד מה ענין ותגע לרגליו ואומרה חתן דמים אתה לי. ומה ששינתה אח"כ ואמר למולות ומה הוא רבוי או' מולות ולא אמרה למילה:

אמנם הנה ארז"ל (נדרים דף ל"ב) שעל שנתעסק תחלה על עסקי מלון נענש וז"א במלון. והנה הוא ית' ראה שני דברים. א' שהיה דרך מצוה לגאול את ישראל וראוי שלא יוזק. עוד ראה עסקי מלון שנתעסק תחלה וזהו אומר ויהי בדרך במלון שהם בחינת דרך ובחינת המלון ע"כ ויבקש המיתו שלא גמר הדין להמיתו רק מבקש על היות פנים לכאן ולכאן כאמור. וז"א ויהי בדרך שהוא דרך מצוה ולעומת במלון כי נתעסק על עסקי מלון

תחלה. ע"כ ויבקש וכו' וזהו ויפגשהו ה' כי ה' אשר אמר אליו ראה ראיתי וגו' וארד להצילו וגו' שהוא כמו שכתבנו שאמר לו שכביכול ירד בגלות מצרים עם ישראל ומה גם לספר הזוהר שמאז הורד יוסף מצרימה ירדה שכינה עמו וז"א (בראשית ל"ח) ויהי ה' את יוסף לכך אותו ה' בלכתו בשליחותו ית' יצא ה' אשר היה שם להקביל פני משה על לכתו בדרך מצוה ההיא אשר צוהו וזהו ויפגשהו ה' כי יצא לקראתו כאיש היוצא להקביל פני זולתו ופוגש בו:

ושיעור הכתוב הנה משה היה בדרך הוא דרך מצוה ולעומת זה היה במלון שנתעסק על עסקי מלון תחלה וע"כ על בחינת הדרך ויפגשהו ה' ועל ענין המלון ויבקש המיתו או שעור הכתוב ויפגשהו ה' והוא כי שם זה הוא מכוון כנגד המילה כמאמר דורשי רשומות על פסוק 'מי 'יעלה 'לנו 'השמימה ר"ת מילה ס"ת שם ההוי"ה. וע"פ דרכנו נשית לב אל היות מילה בר"ת וה' בס"ת. ונהפוך הוא מהראוי. אך אל זה נשית לב אל אותיות שבין ר"ת לס"ת שעולין המספר ישראל. והוא כי קודם מילה אין שם ה' נקרא עליו כי עדין אינו ישראל ע"כ תחלה היא המילה ואח"כ שהוא ישראל שהוא מה שבאמצע בא עליו ה' שהוא בסוף:

ונבא אל ענין הכתוב כי בהגיע עת עשות המילה. אז ויפגשהו השם הזה המילה להיות עמו ובראות כי נתעצל מהמילה והוא דבק בה ע"כ ויבקש המיתו והוא כמאמר רז"ל שהוא ע"י המלאך בדמות נחש שהיה בולע את משה מראשו עד המילה. וחוזר ובולעו מרגליו עד המילה והנה רוב דרשות רז"ל הן בדרך ג"ש ואפשר הוא כי נאמר כאן ויבקש המיתו ונאמר להלן ויבקש להרוג את משה מה להלן פרעה שנקרא נחש אף כאן נחש:

וגם רמז לזה אפשר כי ויבקש המיתו עם הכולל במ"ק עולה כמו נחש בולע והיתה ההוראה לרמוז שמילה מעכבת הבליעה שבהגיע אליה חוזר מבלע שתבין שע"י מילה יתוקן והיות ע"י נחש יהיה על כי הערלה היא בחינת נחש כנודע ופרעה נקרא נחש. והורה ית' למעלה כי בהחזיק משה בו יהי למטה בכפו רמז לו הוא יתב' עתה שבמקום בלועת משה את פרעה בשליחות זה הנקרא נחש עתה ע"י הניח הערלה יתהפך שהנקרא נחש הוא יבלענו:

ואחשבה לפי זה כי אז ראתה צפורה ותבהל ותהי לבה נדון בקרבה אם על מילת בנה היה הדבר או על מילת בעלה שלא היה רצונו יתברך יטמאו במדינית עתה שנתייחד לו הדבור. ע"כ אמרה אחר שבהגיע למילה מרפהו יראה שע"י מילה יתוקן ע"כ ראתה לעשות מצות מילה ע"י עצמה לשתי הכוונות אם על בנה הרי כורתת ערלתו אם על עצמה הרי על ידי עשתה בעצמה תיקון זה יהיה לה תיקון מה ועל כן נטלה צור שהם

כנגד שתי אותיות שבשמה לעשות מילה שעולה כמנין השתי תיבות אחרות הנותרות שהם פ"ה. וזהו ותכרות וגו' שהוא עור הראשון הנכרת והנה אז תיקנה שלא היה בולעו כבתחלה מראשו עד המילה ומרגליו עד המילה כי אם לרגליו בלבד. וזהו ותגע לרגליו שהוא ע"י מעשה זה הסיבה שיגיע הנחש לרגליו בלבד חלקו התחתון על עור התחתון כאלו היא הגיעתו לרגליו ויהי בראותה שלא הירף ממנו לגמרי אמרה לאישה חתן דמים אתה לי כלומר חתן מתחייב דמים אתה לי בשבילי ואין הענין על הילד שעשיתי ע"י עצמי הוקל הצער ועודני מחזיק בך להמיתך אך בראותה שאח"כ בהתימה לגמרי אז וירף ממנו. אז אמרה אין הדבר כאשר חשבתי כ"א חתן דמים למולות על ערלת בנה ומה שלא הירף ממנו מיד היה על כי מתחלה לא עשתה רק כריתת הערלה. אך לא פרעה העור השני אך בהתימה הכל וירף ממנו אז אמרה חתן דמים. והוא למולות הוא בשביל השתי מילות בין על מילה בין על פריעה כי על כן לא הירף עד השנית ובמספר קטן וי"רף ממ"נו כמו אחר שפרעה:

פסקה כז

ויאמר ה' אל אהרן וגו'. הנה היא יתברך לא אמר לו באיזה מקום מהמדבר ימצאהו רק ילך לקראתו המדברה אלא שה' אנה לידו דרך מקום כבודו להקבילו וזהו וילך ויפגשהו וגו'. והנה באומרו לשון זה יורה כי אהרן פגש במשה ולא משה בו. ע"ד ויפגשהו ה' האמור למעלה כי הוא ית' פגש במשה ולמה לא יתהפך. ועוד אומרו וישק לו ולא אמר וישקו איש את אחיו ויתכן יאמר מה שכתוב אצלנו (אבות פ"ו) על ר' יוסי בן קיסמא באומרו מצאני אדם אח' ונתן לי שלום שהוא כי להיות רבי יוסי טרוד בגירסא לא יתייחס למוצא את שכנגדו כי לא שת לבו אמנם האחר מצא אותו וע"כ מקדים לו שלום וזה יאמר פה כי הנה משה היה מתבודד ומה גם בהר האלהים כי שם נגלה אליו הוא ית' והיה מקום קדוש אך אהרן לא היו מעייניו רק לבקש את משה ולא היה מטריד עצמו בגירסא ע"כ הוא היחל ויפגשהו וישק לו. וזה יאמר ויפגשהו את משה. ולא יתייחסו לפוגשים זה בזה למה שהיה בהר האלהים מקום התנבאו כי מן הסתם היה מתבודד שם ועל אהרן יתייחסו לפוגש בו. ולכן וישק לו ראשונה טרם הסתלק משה מהתבודדותו:

פסקה כח

ויגד וכו'. הנה רצה משה לנסות אם יקפיד אהרן בשנותו ית' את שליחותו ממנו אל משה ע"כ לא אמר לו כי את אהרן היה הוא ית' מצוה לדבר אל פרעה ואל העם וזהו ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו וגו' שיורה שהוא לבדו המטפל בשליחות ועם כל זה וילך משה ואהרן בלב א' ויאספו וגו'. לשיעשה משה השליחות. וז"א וילך ולא אמר

וילכו. כי כאיש א' היו בלב אחד כי לא הקפיד אהרן ועכ"ז בעת הפועל וידבר אהרן את כל וגו' כי על משמרתו היה נצב משה שיהיה לו אהרן לפה:

פסקה לא

ויאמן העם וגו'. הנה למעלה כתבנו כי היה מסורת בידם שהאו' פקידה כפולה היא הגואל האמיתי. והענין אחשבה שהוא על כי גלו למצרים שכינה עמהם והיא ופמליא שלה משכון אל גאולת ישראל כי כאשר יפקוד את שכינתו יפקוד את ישראל. וז"א פקד פקדתי אתכם שפקוד את השכינה הוא בטחון שפקדתי אתכם וגו'. והנה היה אפשר שעל שמעם פקידה כפולה היתה האמנה או על האותות שאחרי דברי השליחות אמר כי לא הוצרך זה כי הנה תחלה ויאמן העם כאיש אחד שעל כן לא נאמר ויאמינו ואח"כ וישמעו את הפקידה כפולה שהיא כי פקד ה' את בני ישראל. כי האת מרבה פקידה מהשכינה והנה תחלה הי"ל כי ראה את ענים ואח"כ כי פקד כי הקפידה הוא מהעוני. אך הוא כי ב' דברים אמר למעלה בשליחות. (א) הפקידה שיגאלם. (ב) ונתתי את חן העם וגו' ושאלה אשה וגו' אמר כי על מה שוישמעו כי פקד ה' את בני ישראל שהיא הא' וגם כי ראה את עניים ומבקש להעשירם. ע"כ עשו שתי הוראות החזיק לו טובה שהם ויקדו וישתחוו כנגד שתיהן. וזהו וכי ראה את עניים. ובזה יתכן מה שלא היפך ואמר כי ראה עניים ופקד אותם וגם אומרו וכי בוי"ו שהוא יורה היות ב' דברים:

עוד יתכן ויתיישב יותר אומרו ויאמן העם וישמעו כי הנה ראוי לומר תחלה וישמעו ואח"כ ויאמן העם כי פקד ה' וגו' אך הנה כתבנו למעלה כי על יראת מרע"ה שלא יאמינו בשליחותו על אומרו כי נראה אליו ה' באומרם הטוב טוב אתה מהאבות שלא נראה אליהם בשם הגדול הזה ושעל כן אמר לו הוא יתברך יאסוף את זקנים היודעים יותר במסורת ויאמר אליהם ה' וגו' נראה אלי ואם על זה יתחמץ לבבם. לבלתי האמין בשליחותך לו' כי איך גדלת מהאבות אמור אליהם לאמר פקד פקדתי אתכם וגו'. כי בשמוע מפיך פקידה כפולה יתאמת להם כי אתה הוא הגואל האמיתי. וע"ז השיב משה הן לא יאמינו לי. באומרי כי ה' נראה אלי. וע"י כן לא ישמעו לקולי. גם בהזכיר אח"כ הפקידה כפולה אמר עתה כי אין צריך לומר הזקנים כ"א גם העם האמינו מיד כי נראה אליו ה' ושלחו טרם ישמעו הפקידה הכפולה. וזהו ויאמן העם שנראה אליו ה' ואח"כ וישמעו כי פקד ה' וגו'. ורמז הפקידה כפולה במלת את כמדובר למעלה. והשאר כבקודם:

פרק ה

פסקה א

ואחר באו וגו'. ארז"ל כי מפחד פרעה היו הזקנים נשמטים בדרך עד שלא נשאר בהגיעם לחצר המלך כ"א משה ואהרן. וע"ד הפשט. אמר כי הנה משה מיראתו פן תעדר הצלחה מהשליחות אולי לא יאמינו כי נראה אליו ה' או לא יחשיבוהו להיות ערל שפתים וכיוצא מטענות אלו. ע"כ בחר בעצת ה' היה אהרן המדבר וזהו וידבר אהרן וגו' לעיני העם. והנה ראה משה הצלחה בשליחות כי הנה ויאמן העם וגו' ויקדו וישתחוו. מיד נתיעץ משה לבלתי פרוש עצמו מהזכות מהיות גם הוא מדבר עם אחיו אל פרעה ומיד שיתף עצמו עם אהרן וזהו ואחר באו משה ואהרן כי אחר ראות כי ויאמן העם באו משה ואהרן ויאמרו שניהם יחד אל פרעה. כה אמר וכו' ולא רצה לפרוש עצמו מדבר אל פרעה. וזה ויאמרו כי שניהם כא' אמרו השליחות ולא אהרן לבדו:

פסקה ב

ויאמר פרעה וכו'. הנה היה ראוי יסמוך אומרו לא ידעתי את ה'. אל אומרו מי ה'. ועוד כי אומרו מי ה' נראה שהוא לא ידע מי הוא ומאומר אשר אשמע בקולו נראה שיודע אותו. אלא שלא יחשוב חלילה לשמוע בקולו ואם הוא שהכל גזרה אחת מי הוא שיהיה חלילה כדאי ולשמוע בקולו הוא הפך אומרו לא ידעתי את ה': ועוד אומרו לשלח את ישראל הוא מיותר כי בכלל בלתי שמוע בקולו הוא. ועוד שמורה שלשלח את ישראל לא ישמע בקולו אך לדבר אחר ישמע ואיך יאמר לא ידעתי את ה':

ועוד אומרו וגם את ישראל לא אשלח הרי נאמר לשלח את ישראל. ועוד מלת וגם בלתי צודקת כלל. אמנם הנה אמרו לו שלשה עיקרים. (א) כה אמר ה' שהוא מציאותו ית'. (ב) אומרו אלהי ישראל שהוא בפרטות אלהי ישראל ובכלל הדבר הוא השגחת הפרטים. (ג) שאינו ככל אלהי העמים או שר שעל כל אומה ואומה כענין שרו של מצרים. שלא יהיה נגיד ומצוה לאומים זולת אומתו כ"א שעה היותו אלהי ישראל ביחוד. הוא גוזר על כל מלך רב ושליט כי יוצר הכל הוא וזהו שלח את עמי וכו' כי יגזור על פרעה יעשה מצוותו. והשיב ואמר על הא' מי ה' כיחש המציאות ולא יונח כי ישנו. ושהוא אלהי ישראל. ושעל כן לא ידעתיו אנכי שהוא העיקר השני גם אם אודה בשני אכחיש השלישי כי לא אתחייב אני לקיים מאמרו כי לא אלהי מצרים הוא וז"א אשר אשמע בקולו כלומר ישמעו העברים. כי אלהיהם הוא ולא אני:

והנה עשותי מאמרו אפשר בא' משלשה פנים. או כמלך משתרר וגוזר על עבדיו ויקום לו. או על דרך חן שאעשה בקשתו בטובתי. כמלך העושה רצון מלך זולתו להפיק רצונו כי פעם אחרת יגמול לו כחסדו. או דרך פרעון והשבת גמול לאשר גמל לו טובה. אמר

פרעה אם כמשתרר על עמיו ובעבדיו יגזור עלי איני אלהי שאשמע בקולו וזהו אשר אשמע בקולו. ואם דרך טובת חן. זה היה אפשר על דבר קטן. אך לשלח את ישראל שהם ס' רבוא עבדים לבד מטף והנשים והמתים בימי החשך הוא דבר גדול. וכן לא יעשה בטובת חן וזהו לשלח את ישראל כמתמיה. ואם על שגמל לי טובה ע"י יוסף כדבר שנאמר (בראשית מ"א:ט"ז) אשר האלהים עושה הראה את פרעה אלהים יענה את שלום פרעה. הנה לא ידעתי את ה' הוא שם ההוי"ה. כי אשר ידעתי היה שם אלהים. ועוד שלו הונח כי ה' הוא האלהים ואעשה לו גם אני טובה כאשר עשה לי זו היא יותר מהטובה ההוא. וזהו וגם את ישראל וכו'. לומר וגם שאודה כדבריכם כי ה' הוא האלהים את ישראל לא אשלח כי רב מאד מחנה ישראל. על טובת הגלות אלי פתרון חלומי אשר גלה לי ע"י יוסף:

ואמרו על מה שאמרת שלא ידעת שם זה שעל כן אמרת מי ה' ולא ידעתי את ה' אל תתמה כי הנה אלהי העברים נקרא. כי שם הוי"ה לא היה שגור בפי העולם רק אלהי העברים שהוא ל' אלהים. ואשר שמעת ואשר חשבת שבהיותו אלהי העברים לא ישתרר על אומה אחרת. דע כי לא מבלי היותו אדון הכל מכנה עצמו לאלהי העברים. כי הלא יוצר הכל הוא אלא שנקרא עלינו ולא על אומה אחרת שאינו מקריא ומכנה שמו רק עלינו באופן שמשתרר גם עליך. וגם על שתי הבחינת אשר אמרת. כי השאלה היא גדולה ואין לעשות בתורת הטבת חן. ולא דרך שילום גמול שהוא בהכחשת היותך עבד לו כי הוא בראך גם זו אינה טענה. כי אדרבה השאלה היא קטנה כי הלא נלכה נא דרך שלשת ימים וכו' כלומר ואחר נשוב. ושמא תאמר שאפסיד שרותיכם כמה ימים עכ"ז הלא טוב לך לשלך. מלאבד את כלם כי הלא נירא פן יפגענו בדבר או בחרב ותפסיד כל העברים לגמרי: או יאמר שמא תאמר אלו ידעתי שתחזרו היתה השאלה קטנה. אך אולי לא ישובו עוד על כל זה טוב לך. כ"א לא נלך יקלוף ויפגענו בדבר וטבעו לידבק וימותו מהמצריים עם רב אגב ישראל וכן אי בחרב. פן בחרב אויבים ישלח עלינו במצרים שאין ספק ימיתו מהמצריים עד אין מספר:

פסקה ד

ויאמר אלהם וכו'. ראוי לשים לב למה בפסוק זה אומר מלך מצרים. ובפסוק שאחריו אומר ויאמר פרעה עם שהכל אחד:

ועוד למה חוזר ואו' ויאמר פעם שנית בתוך דבריו: ועוד למה בפסוק זה אומר תפריעו את העם ממעשיו. ובפסוק שאחריו אומר והשבתם אותם מסבלותם ולא נאמר ממעשיו.

ועוד אומר הן רבים עתה מה יתן ומה יוסף היותם רבים אצל ההשבתה מסבלותם. וגם אומרו עתה לבלי צורך:

אמנם פסוק זה ידבר על המצריים ושאחריו על ישראל והענין כי אין ספק כי בבא משה ואהרן להתיצב לפני פרעה בשם שליחותו יתב' יתעתדו המון עם מהמצרים לבא לשמוע השאלה תמיהא הזאת. ויתבטלו איש איש ממעשיו. והן בהם יתועדו לדבר על הדבר. כל עבדי המלך ועמו יתיצבו אף ידברו על דבר חדש כזה. כי באו אנשים בשם ה' ישלח עבדיו מלעבוד. ויהיה כל משאם ומתנם מה דברו מלאכי אלהים אל מלך ומה ענה אותם. ומה המה האותות אשר עשו לפניו. ומה גם עתה ישראל שירפו ידיהם מסבלות מצרים ויעשו כיתין וחבורות חבורות. לדבר על הגאולה ועל התמורה מעבדות לחרות: ועל הבחינה הראשונה אשר על המצריים אמר ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו ולהורות כי על הנוגע אל המצרים ידבר אמר מלך מצרים כחס אליהם ואמר למה תפריעו את העם ממעשיו ולא אמר סבלות כי על המצריים ידבר משוללי סבלות וכהתימו לדבר על הנוגע אל עמו נעתק לדבר על עם ישראל. וזהו ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ. לומר הנה מה ששמנו על העם שרי מסים למען ענותו בסבלותם היה מדאגה פן ירבה ויתקומם על המצריים ועל זה יאמר פרעה הנה הן רבים עתה בבר עם הארץ. הם ישראל המשועבדים לארץ ואם קודם ירבו מדאגה פן ירבה העמדנו עלינו סבלות עתה שהם רבים השבתם אותם מסבלותם למה תעשו כן ועל כן צוה לענותם אז יותר. ואמר תבן לא ינתן להם וכו'. והוא כמו שאמרו ז"ל (ש"ר פ' ה') שהיו הולכים מפוזרים בגרנות ולוקחים תבן ובאים בעלי הגרנות ומכים בהם מכות גדולות:

פסקה 1

ויצו פרעה וכו'. הנה ארז"ל (שם) כי על כל עשרה מישראל היה שוטר א' ישראל ועל כל עשרה שוטרים היה עליהם נוגש א' מצרי. וע"י הנוגשי' היה ניתן התבן מאת המלך ללבון הלבנים. ונבא אל הענין והוא כי הנה גם שכל חפץ המלך לענותם בסבלותם רע היה עליו המעשה ובתחלה בוש מלומר שהוא לא היה רצה לתת תבן. רק צוה אל הנוגשים לא תוסיפון לתת תבן. כאלו מאליהם עושים וגם לא רצה ידברו הנוגשים אל העם שהם ילכו וקוששו להם תבן. כי אם שהשוטרים יאמרו להם וזהו אומרו ויצו פרעה אל הנוגשים בעם צווי אחד ואל שוטריו הישראלים צווי לאמר וזהו את שוטריו לאמר ופי' מה שצוה על הנוגשים היא לא תוסיפון לתת תבן וכו'. ומה שצוה על השוטרים לאמר הוא הם ילכו וקוששו להם. שלא רצה שנוגשים מצרים יעיזו פנים. לדבר אל העם הדבר הרע הזה כדרך פרעה בכל הדברים להיות תחלתו רך וסופו קשה. ולהחל

לעשות פתגם מעשה הרעה ע"י ישראלים עצמם כאומרו למילדות העבריות שהן ימיתו בעצמן הילדים ואח"כ ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן וכו'. כן בזה בתחלה תלה הענין בנוגשים שלא יוסיפו לתת תבן כמעצמם וגם עמו יהיה בשב ואל תעשה. ועל השוטרים העבדים צוה שהם יהיו האומרים לעם. שהם ילכו וקוששו וכו' ואת מתכונת הלבנים וכו' ונתן להם טעם באו' כי נרפים הם ע"כ הם צועקים לאמר נלכה וכו'. והנה יקשה כי לא היו הם האומרים נלכה נזבחה. כ"א משה ואהרן ע"פ ה'. ועוד אומר לאמר שהיל"ל צועקים ואומרים נלכה נזבחה או צועקים נלכה: אך יאמר שהם צועקים כדי לאמר משה ואהרן נלכה וכו' והוא מאמר משה. ואהרן כך בל' הזה אלהי העברים נקרא עלינו נלכה דרך ג' ימי' במדבר ונזבחה וכו'. וזהו לאמר שהם צועקים כדי לאמר משה ואהרן נלכה וכו' על פי צעקתם. ושמא תאמרו כי לא טובה עצתי זאת כי הלא הוא בלתי אפשר לתת מתכונת הלבנים ולא השליש או רביע בהתבטלם לקושש קש לתבן והיה זה נזק המלך שיפסיד מלאכת עבודתם שני שלישי הלבנים. אשר היו עושים בהיות התבן לז"א איני חושש על ריוח מלאכתם. עד הנאתי בהכנעם כי כל ישעי וכל חפץ אינו כי אם תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה כלומר גם שלא יעשה את כלה. כ"א שיעשו בה שיהיו עסוקין בעבודה הן רב הן מעט וארויח שאל ישעו בדברי שקר ע"י הבטלה שפונים אל דברי משה ואהרן שאומרים להם שיגאלין ומרפי' ידי עושי המלאכה אז ויצאו נוגשי העם ושוטריו וידברו אל העם לאמר כה אמר פרעה וכו'. והוא כי הנה המלך הטיל מעשה הרעה אל הנוגשים. שלא יוסיפו לתת תבן לעם כמעצמם כאמור למעלה שלא יאמרו בשם המלך. אך הנוגשים והשוטרים לא רצו לייחס הרע אלא אל המלך הגוזר כי רע בעיניהם המעשה ע"כ אמרו לאמר כלומר מה שראוי לאמר הוא כה אמר פרעה ולא אמרו איננו נותן כ"א אינני נותן להעתיק לשון פרעה כאשר יצא מפיו למען ידעו כי ממנו נהיה הדבר הרע ההוא ולא מהם ע"כ אמרו ראו לשון המלך כי כה אמר פרעה כמדובר בעצמו לנוכח אתכם ואומר לכם אינני נותן לכם תבן וז"א לאמר ובלעדי זה הוא בלתי צודק כי אינו לאמר לזולת:

פסקה יא

אתם וכו'. הנה אומר כי אין נגרע יראה בלתי צודק והל"ל ואין נגרע מעבודתכם שהיא הודעה כי היות נתינת טעם לא יתכן כי אין הטעם רק מה שאין ניתן להם תבן שעל כן הם ילכו וקוששו אך יאמר אתם לכו וכו' ולא תאמרו נעשה הלבנים בלא תבן או בפחות מהשיעור כי מאין לנו כי הלא אין נגרע מעבודתכם דבר לא מהתבן ולא מהסכום:

פסקה יג

והנגשים וכו'. הנה אומרו לאמר הוא בלתי צודק והראוי יאמר אצים ואומרים וכו'. וכן בפסוק ויוכו שוטרי בנ"י לאמר מדוע לא כליתם חקכם או' לאמר לא יתכן לאמר לזולת ועוד אומרו מדוע לא כליתם כו' הלא השוטרים לא היו עושים במלאכה ואיך יאמר עליה למה לא כלו את חקם וכן בפ' הג' ויבאו שוטרי וכו' ויצעקו אל פרעה לאמר למה כו' כי הנה פרעה לא הל"ל לזולת ואיך יאמר לאמר ועוד כי מפסוק זה יראה שעל פרעה היה תלונתם באומרו למה תעשה כה ואומרו אחר כך תבן אין ניתן וכו' וחטאת עמך יראה שעל עמו הוא החטאת ובתשובת המלך אליהם נרפים אתם נרפים על מה זה כפל הרפיון וגם לא אמר נרפים נרפים אתם אלא שהפסיק בנתים ובאו' ועתה לכו עבדו מה ענין מלת ועתה לבלי צורך: ועוד באומרו ויראו שוטרי בנ"י אותם ברע שהיל"ל אותו ברע ויחזור אל פרעה שהקשה לדבר ולומר לכו עבדו וכו'. וגם אומרו לאמר הוא בלתי צודק:

אמנם הנה כתבנו כי על כל עשרה מישראל היה שוטר עברי ועל כל י' שוטרים נוגש מצרי להכות את השוטרים הבלתי כופין את ישראל לעבוד עבודה. כמשז"ל (שם) וסיפרה תורה חסידות שוטרי בנ"י שאין צ"ל שלא היו מכים את הישראלים על בלתי עשותם מלאכה כ"א גם דבור קל לא היו מדברים להם. וזה יאמר והנוגשים אצים על השוטרים כדי לאמר להם לישראל העושים במלאכה כלו מעשיכם. והנה בעוד היום גדול היו אצים לאמר כלו מעשיכם ולא רצו אך לא היו מכים את השוטרים על הדבר אך לעת ערב שלא כלו את חקם בקשו הנוגשים מהשוטרים שגם שלא יכו את ישראל על מה שלא כלו את חקם לפחות יאמרו להם מדוע לא כליתם והיו מכים את השוטרים לשיאמרו לעושה המלאכה מדוע לא כליתם ולא רצו לאומרו. וזהו ויוכו שוטרי בנ"י כדי לאמר השוטרים אל ישראל מדוע לא כליתם חקכם מה שלא עשו כן להכות בהיות שהות ביום כדי לאמר ישראל כלו מעשיכם כ"א אצים ודוחקים בלבד. וזהו אצים לאמר כלו כו' אך בסוף בערב שגם לא רצו לאמר מדוע לא כליתם חקכם בזה כלתה אליהם הרעה ויכום ואז ויבאו שוטרי וכו' ויצעקו אל פרעה לאמר כו'. והנה באו' לאמר היה אפשר לומר כי להפליג בהוראת הצרה ואשר המה מרי נפש לא היחלו לדבר טרם יצעקו בראותם כי לא יסכון למו תלונתם כ"א טרם ידברו צעקו וזהו ויצעקו אל פרעה לאמר כי צעקו כדי לאמר למה כו': והנכון ליישב כל מה שהערנו בפסוק זה ובשאחריו הוא כי התנכלו אותו לדבר בחכמה כדרך איש חכם לב הקובל לפני מלך על דבר רע הנעשה בעיר מאת המלך כ"א האיש ההוא מגלה דעתו כי ידע כי מהמלך יצא הדבר ויד המלך במעל לא ישוב המלך ההוא לתקן את אשר עותו ואדרבה יחרה אפו על הדובר נגד גזרתו

כי האמור למלך בליעל וישוב לחזק גזרתו במסמרים לא תמוט לכן האיש ההוא יעשה בערמה כי יראה עצמו כבלתי יודע כי מהמלך יצא הדבר ואומר אליו גם כי יראה כי אתה עשית לא יעלה על לב כי מלך זך וישר כמוך יעות צדק רק כי אנשים בלתי טובים בדו מלבם פתגם מעשה הרעה הזאת ועליך המלך לבטלה וזה הדבר בדמותו עשו בני ישראל ושוטריו פה שהתנכלו להראות כבלתי יודעים כי גזרת מלך הוא וז"א לאמר למה תעשה כה כלומר הנה לפי הנראה היה ראוי לאמר לך למה תעשה כה לעבדיך לומר כי אתה העושה אך לא יתכן ולא יאמין חלילה כי אתה פעלתו כי הלא הדבר רע ומר כי הנה תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו. והנה עבדיך מוכים שהוא דבר שכל מלך רב ושליט מלה כדנא לא שאל ומה גם להכות על הדבר ע"כ אנו גוזרים אומר כי לא מאתך יצא הדבר רק וחטאת עמך ולא חטאתך כי חלילה לך: והשיב ואמר נרפים אתם נרפים כלו' על מה שאמרתם. והנה עבדיך מוכים הדין עם הנוגשים כי אשמת הבלתי עושים במלאכה עליכם השוטרים היא כי למה שנרפים אתם מלדחוק אותם לעשות מלאכה. ע"כ הם נרפים מלעשותם ולא תאמרו כי משה ואהרן הם המרפים ידיכם כי הלא היה לכם להשיב להם כי פה תזבחו לה' ולמה תלכו המדברה כי הלא ה' נמצא בכל מקום אך אין זה כ"א למה שאתם נרפים וחפצים בבטלה וז"א על כן אתם אומרים נלכה נזבחה וכו' ועל מה שאמרתם על חסרון התבן לכו עבדו שלא גזרתי אני דבר זר כזה אם הוא כדבריכם שלא אמרתי אני כך אלא שהוא חטאת עמי עתה אני אומר וגוזר מחדש וזהו לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ולא בלבד מה שאמרתם תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו אלא אמרתם ותכן לבנים אומרים לנו עשו כ"א ולבנים שאפילו מציאות לבנים אפי' מעט מזער קשה בעיניכם כי אם גם ותכן לבנים תתנו: והנה היה אפשר לפרש שאומרו תכן לבנים אינו כמספר הראשון בהיות התבן רק תכן ומספר לבנים שקצבו עליהם עתה או הוא מתכונת הלבנים כאשר בתחלה והיה מקום לפירוש הראשון מאומרו סתם ולא אמר ותכן לבנים כאשר בהיות התבן אך הם אמרו כי מי יתן והיה הפירוש הראשון אך ויראו שוטרי בני ישראל אותם שהוא את ישראל ברע לאמר כלו מעשיכם כי המה ראו את ישראל ברע וצרה לאמר כי יוצרכו לאמר השוטרים לישראל עושי המלאכה לא תגרעו מלבניכם וכו'. כי פירוש אומרו ותכן לבנים הוא כאשר בהיות התבן: או יאמר ועתה לכו עבדו וכו' לו' על אמריכם שאין עולה על רוחכם גזרתי שבלי תבן תכן לבנים תתנו תמיהא היא אך עתה אני אתקן והתקנה הוא כי ועתה לא יהיה כאשר עד כה כי אתם השוטרים אינכם עושים מלאכה כ"א כנגידים ושרים ורודים על עושי המלאכה אך ועתה לכו עבדו אתם גם אתם השוטרים לעשות לבנים ככל המון

ישראל וע"י כן ותכן לבנים תתנו כי יתוספו ס' אלף אנשים עושי מלאכה כי לס' רבוא עולים ס' אלף שוטרים ויהיה לאחרים עושי המלאכה עזר מעט כי מתכונת עשרה יעשו אחד עשר כי יחזיקו עשרה אנשים בכנף איש יהודי. והנה אם היו הנוגשים עושים כך להחסיר מכל אחד מישראל עשירית מתכונת קצבתו על דבר כי מלאכת השוטר שעל כל עשרה מישראל תמלא חסרונן התנחמו על עבודתם ועל משאם. אך הנה ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כי גם שעתה יראה שחפצים להכניס בחשבון לבני העם עבודת השוטרים ראו עתה בעין שכלם רוע כוונה כי לא כן לב הנוגשים שיהיה מלאכת כל שוטר בכלל מתכונת הלבנים המוטל על כל עשרה למלאת חסרונן התבן רק עדיין היה עם לבבם שלא ינכו רק כל איש יתן את מתכונת הלבנים בשלמות ולא היה צר לשוטרים מלאכתם שיעשו מעתה רק מה שיצטרכו עדיין על פי הנוגשים לאמר כל שוטר ושוטר אל כל עשרה מהם לאמר להם לא תגרעו מעשיכם וכו' כל אחד בשלמות כאשר בהיות טרם יעזרום השוטרים בעבודה וזהו ויראו שוטרי בני ישראל אותם את הנוגשים ברע שהוא שיצטרכו גם עתה לאמר לישראל לא תגרעו וכו':

פסקה כ

ויפגעו וכו' ויאמרו וכו'. הנה משה ואהרן היו נצבים ממתינים את השוטרים יבשרום תשובה טובה מאת המלך ונהפוך היה כי אדרבה אמרו להם ירא ה' עליכם וכו' לומר הלא אמרתם כי ראה בענייני ה' ופקד העשוי לנו במצרים ואדרבה אנו אומרים כי ירא ה' עליכם וישפוט על אשר הצרתם לנו ולא מה' היה שהרי אמרתם שני דברים. (א) שפקד אותנו ויגאלנו. (ב) שיתן את חן העם בעיני מצרים ונהפוך הוא הכל כי על דברי החן אדרבה הבאשתם את ריחינו כי נבאשנו בעיני פרעה וכו' ועל הפקידה אדרבה באתם לתת חרב בידם להרגנו כי עד כה היו מעבידים אותנו בלבד אך עתה באמור להם נלכה נא כו' ניתן חרב בידם כי בזה מצירים אותנו כי כה אמר פרעה נרפים אתם נרפים על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. הנה כי ע"י זה אמר שהי' מעמיס עליהם שהיה כחרב בידם: או יהיה ענין הבאשתם וכו'. כי עד כה מריח טוב שלמות אבותינו היו יראים לשלוח ידם בנו כ"א מענים ע"י עבודה. אך עתה הבאשתם את ריחנו שערבו אל לבם להכות בידם אותנו ועוד מעט גם יקחו לכם חרב להרגנו ונמות תחת ידם כי לא תמנע בחירתם וזה אמרו לתת ל' עתיד:

פסקה כב

וישב וכו'. ראוי לשים לב על מה זה כפל שמו ית' לומר ה' למה הרעות וכו' הל"ל וישב משה אל ה' ויאמר למה הרעות וכו'. ולמה שם הראשון של הוי"ה והשני אדנות. וגם אומרו וישב הוא מיותר. ועוד איך מתקשר למה זה שלחתנו אל הקודם. וגם או' מלת

זה מיותר. ועוד ומאז באתי שמורה שעל פרעה היתה תלונתו. ולא על ה' ואיך אמר ה' למה הרעות. ועוד אומרו והצל לא הצלת אחר אומרו יתברך אליו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וכו'. ואני אקשה את לב וכו'. ועוד למה כפל והצל לא הצלת. וגם לא אמר לשון הוצאה כלשונו ית' ואשלחך אל פרעה והוצא וכו':

אך הנה ארז"ל פרשת וארא על פסוק לכן אמור לבני ישראל שהוא לשון שבועה ולמה נשבע אלא שנתייירא משה שמדת הדין תעכב הגאולה הרי גלו לנו להיות למשה דאגה מדבר זה:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי חשש משה בראות גודל הבטחתו ית' ומאז בא לדבר בשמו הוכפלה הצרה אמר בלבו. הנה אין זה כ"א שעל פי מדת הרחמים היתה ההבטחה וע"י התעוררת מדה זו להצילם נתעוררה מדת הדין ונתבקר פנקסם כענין פסוק בתוך עמי אנכי יושבת וכענין (יחזקאל ט') והתוית תי"ו שנתעוררה מדת הדין וקטרגה. עד שאמרה גם מדת רחמים וממקדשי תחלו וממקודשי תחלו. וזה היה עם לב משה שקטרגה מדת הדין ונתבקר פנקסם. ונמוקו בעונם כי ה' הסגירם ביד מדת הדין ע"כ וישב אל ה' הוא מדת הרחמים שבה נשתלח והשיבה היתה אל בחינה זו. אך האמירה היתה אל שם האדנות הוא מדה"ד בחשבו כי ה' הסגירם בידה על מה שקטרגה. וע"כ שם פניו אל מדה זו שבשם אדנות תכונה. ויאמר אדנ"י למה הרעות וכו'. ואם הוא כי השופט כל הארץ יעשה משפט והם נמקים בעונם. א"כ למה זה שלחתני כלומר בשליחות זה האחרון שהיה אל פרעה והיה די מה ששלחתני אל ישראל ותצום אותם ישובו בתשובה ואחרי שובם אדבר אל פרעה אחר זמן גמר תשובתם ושמא תאמר כי גם בשליחות ראשון שהיה לישראל שהיה אפשר לקטרג מדת הדין ויכבד עולם לא כן הוא. כי הנה ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה ולא מאז באתי אל ישראל:

או יאמר ומאז באתי כו'. כי אחרי דברו שם אל שם אדנות בחשבו שקטרג אמר בלבו אם לא היה שם הרחמים מסכים לא היה כלום. ע"כ הפך פניו אל שם ה'. ואמר הנה עד כה דברתי אל שם הדין. כי מדת הדין קטרגה והנני שב אל שם הרחמים. ואומר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך שהוא שם הרחמים אשר הזכרתי לפרעה הרע כו'. ואין זה כי אם שגם שם הרחמים מסכים עם מדת הדין כאשר בזמן החרבן שמיד שגזרה חכמתו ית' ואמר (יחזקאל ט') והתוית תי"ו מיד קטרגה מדת הדין והסכימה מדת רחמים. וז"א ומאז באתי וכו' לדבר בשמך הוא שם הרחמים הרע לעם הזה. ואין זה כי אם שגם מדת הרחמים מסכים. ושמא תאמר שלא אתמה על החפץ כי אדרבה זו היא סימן גאולה כי כמו הרה תקריב ללדת שאז יבא חבל לה והמליטה זכר כן בעת ההצלה יצר למו

הרבה להעביר איזה מעיק וימלטו הנה זה אינו כי הנה והצל לא הצלת את עמך. והוא כי הנה כתבנו למעלה כי הפקידה כפולה היא על פקידת שכינה ופמליא שלמעלה והפקידה השנית היא על פקידת ישראל ועל שניהם יאמר והצל לא הצלת ב' הצלות על ב' הסוגים. וזהו את עמך האת מרבה את השכינה ועמך הוא ישראל והיה לך לפחות להציל שכינתך:

או יאמר במה שכתבנו למעלה בשנותו ית' את טעמו באו' למעלה וארד להצילו מיד מצרים שאמר לשון הצלה ואחר כך הוא אומר והוצא את עמי לשון הוצאה שכתבנו כי לשון הצלה הוא מכח השר או מזל והוצאה הוא מהמצריים וזהו מיד מצרים כי שרו של מצרים מצרים שמו. ובזה יאמר הנה להוציא מיד פרעה כבר ידעתי כי תחזק את לבו אך גם מהשר ומהמזל לא הצל הצלת כי לא פקדת על צבא המרום במרום מעתה ועל מלך האדמה לאחר המכות וז"א שני הצלות על שר ועל מזל והשיב לו הוא ית' ואמר עתה תראה במה שהרע פרעה לעם הזה מאז באת אליו לדבר בשמי של רחמים תראה אשר אעשה לפרעה בשם זה כי יהיה פתחון פה לחזק לבו ולהביא עליו מכות גדולות ונאמנות עד תומם. ועוד נכתב בפסוק זה בתחלת פרשה הבאה בסייעתא דשמיא:

פרק ו

פסקה ב

וידבר אלהים כו'. הנה יקשה מה שטרם אומרו ית' אליו דבר חוזר ואומר ויאמר וגם שנותו את טעמו דבור ואמירה אלהים וה'. מלבד הכפל וגם או' אליו הוא מיותר וגם אומרו אני ה' מה חידש לו בזה:

והנה במדרש (ש"ר פ"ו) א"ר יהודה וידבר אלהים אל משה קושי על שהקשה לדבר ויאמר אליו אני ה' גרמתי שערב לבך לדבר קושי נגדי שנתתי לך גדולה וע"ד הפשט יאמר כי הנה פה גלה הוא יתברך השגחתו בפרטי פרטים לשלם לאיש כמעשהו וכלבבו והוא כי הנה גם כי משה הקשה לדבר למה הרעות. הנה אין ספק כי ברוב חמלתו על עם ה' וכאש קנאתו על מדכאם בהגיגו תבער אש והקשה לדבר ואין ספק כי לא איש אל הרואה לעינים כ"א גם יראה ללבב. יודע כי מרוב חיבת עם ה' בלב משה בצרתם לו צר ותבער כמו אש דאגתו בלבו על צרת בנו בכורו יתברך על כן הוציא מפיו מלין זרים וא"כ לא יאשם בעצם. ובצד מה ראוי לקבל שכר וזה יאמר לו ית'. הנה דברת קושי מן השפה ולחוץ ולבך טוב כי צר לך בצרת בני ע"כ כנגד הדבור קשה וידבר אלהים אל משה שהוא קושי בדבור בלבד. ועל טוב לבו ויאמר אליו אני ה' בעל הרחמים לרחמך על שרחמת על בני וז"א אליו שהוא על הנוגע אליו. או יאמר קרוב לזה וידבר אלהים

אל משה שדבר לו קשות ואח"כ א"ל אל יעלה על רוחך שבשביל זה אמעט גדר נבואתך שתהיה באספלקריא שאינה מאירה כי אני ה' הגדול דובר בך כלומר אני כאשר עד כה בשם זה ולא בשאינה מאירה. אוי יאמר נמשך אל פסוק הקודם ויאמר ה' אל משה עתה תראה כו' שנראה אותו פ' כנכנס בין הדבקים. אך יאמר הנה אמרת כי פרעה הרע לעם הזה. באופן כי השופט כל הארץ היא יתברך שלם ישלם לפרעה כרעתו ולעשוקים ישלם טוב והנה ידענו כי הצדיקים מהפכים מדת הדין למדת רחמים כמד"א (תהלים ק"ג) ברוגז רחם תזכור והרשעים מהפכים מדת רחמי' למדת הדין כמד"א (בראשית ו':ז') ויאמר ה' אמחה את האדם וכו'. וזה יאמר פה הוא ית' שהוא מדת הרחמים אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כו' כי הרשעים הרחמים יהיו להם לדין. אך לישראל העשוקים וידבר אלהים שהוא מדת הדין ויאמר אליו אני ה' כלומר אני האלהים הנזכר שאני מדת הדין אהיה ה' אתהפך לרחמים:

עוד יתכן בפסוק זה נמשך אל פסוקים שאחריו וארא אל אברהם וגו' בשום לב אל קצת הערות (א) אומרו באל שדי כי גם לפירש"י אין טעם אל אומרו שם זה. כי אין הכונה כי אם שלא היה בחינת שם ה'. ועדיין צרי' לדעת למה יודיע שנראה באל שדי.(ב) אומרו ושמי ה' לא נודעתי. כי בכלל אומרו שנראה באל שדי. הוא כי שמו ה' לא נודע להם. (ג) כי אין מלת וגם צודקת כי אם אל דבר מתייחם אל הסמוך לו ואיננו. (ד) שלא היל"ל ענין נתינת הארץ רק ענין יציאת מצרים שנשבע להוציאם. (ה) אומרו ארץ מגוריהם וכו'. שהוא מיותר עד סוף הפסוק. (ו) אומרו וגם אני שמעתי כי מלת וגם לא תצדק פה והיל"ל ושמעתי את נאקת בני ישראל ויהיה הענין וגם הקמותי את בריתי וגו' וכעת שמעתי וגו' יאזכור אותו הברית. (ז) אם יש שבועה מה צורך אל נאקתם שאמר שע"י כן ואזכור את בריתי. הלא בלעדי זה ראוי לזוכרו. (ח) אומרו לכן אמור לבני ישראל אני ה' וגו'. מה ענין ד' מינים אלו הוצא' והצלה גאולה ולקיח' והנה הוצרכו רז"ל (שם) לו' שהם כנגד ד' גאולות וד' כוסות. (ט) כי אחר אומרו מתחת סבלות מצרים. למה חוזר ואומר מעבודתם שהוא הדבר בעצמו. ומה גם אם סבלות יותר הוא מעבודה. שיקשה כי הלא בכלל מאתים מנה. (י) שאחרי הוצאה והצלה. מה צורך גאולה שחוזר ואומר וגאלתי וגו'. ולמה בזאת הג' אמר בזרוע נטויה ובשפטים גדולים מה שלא אמר כן בהוצאה ובהצלה. (יא) אומרו וידעתם כי אני ה' המוציא וגו'. שמזכיר הראשונה ולא שום א' מהג' אחרונות. (יב) אומרו והבאתי וגו'. מה הוא היתרון שיתן מה שנשא את ידו לתת לאברהם ליצחק וליעקב. (יג) ונתתי אותה לכם מורשה מה מוסיף על הקודם:

אמנם הנה כתבנו למעלה על אמירת משה להקב"ה למה הרעות וגו'. שדקדקנו שאחר אומרו וישב משה אל ה'. למה מזכיר את ה' שנית. וגם היות השם השני שם אדנות אד"ני למה הרעות וגו'. וכתבנו שחשש בראותו שמאז הלך להצילם הוכפלה צרתם. פן אחרי לכתו בשליחות התעוררה מדת הדין וקטרגה ונתבקר פנקסם ולקו כי מצא ה' את עונם. ע"כ בשובו אל ה' שם פניו אל מדת אדנות הוא מדת הדין ואמר למה הרעות לעם וגו'. וגם כתבנו שאומרו והצל לא הצלת כיוון אל שתי מיני הצלות. (א) מהשר. (ב) מהמזל. הפך אומרו ית' אליו למעלה כי גם מהשר יצילם כמפורש על וארד להצילו וגו'. והנה השיב עתה הוא ית' על כלנה על ראשון ראשון על אשר נהפכת כנגד מדת הדין שאמרת כי בשליחות הי' ע"י מדת רחמים ואח"כ נהפך הדבר כי מדת הדין קטרגה ונתבקר פנקסם ויצר להם. ע"כ אחר שוידבר אלהים אל משה שדבר לו קשות על שהקשה לדבר. אמר לו מה שחשבת שנשתנה הדבר ממדת רחמים לדין לא כן הוא. כ"א אני ה' אשר שלחתיך על משמרתי אנכי נצב עודנו פועל רחמים כי אשר לחצום יהי' לטובתם למהר את הקץ כי ינוכה עוצם צערם בזמן מועט תחת זמן רב. או ע"ד זה שאמר לו אלהים הוא מדת הדין לא קטרגתי על מאמר מדת רחמים כאשר חשבת. כ"א אדרבה אני נעשיתי רחמים וזהו אני ה'. כי ינוכה הקושי עבודה במקום האריכות. ועל הב' על שר ומערכת המנגדים אל תחשו כי הנה וארא אל אברהם וגו' באל שדי המורה שאשדד בו את כל המנגדים. וע"כ בו הבטחתים להיטב זרעם ובודאי שכן אעשה וש"ת אולי כל זה הבטחות ע"י מדת רחמים שברוב רחמיך תשדד מנגדם. אך אם אתה תתעורר מדה"ד אולי יתבטל הכל. כי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אל תחוש כי הנה ושמי ה' לא נודעתי להם להיות הבטחותי בשם ההוא דוקא. וש"ת כי יש להם מה גם לשאר טענות מספיקות. והוא משז"ל פ' בשלח במדרש רבה (פ' כ"א) שהיה או' שרו של מצרים אמרת ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועבדו מנין רד"ו. ונשאר ק"ץ שנה. לז"א הנה יש טענה כנגדם. להשיב להם ולשדדם הלא היא כי הנה וגם הקימותי את בריתי לתת להם וגו' כי לא נשבעתי לתת לזרעם בלבד את הארץ כי אם גם להם בעצמם. כאומרו לך ולזרעך וגו'. ואדרבה היו גרים בה. וז"א את ארץ מגוריהם אשר גרו בה. ואם כן אין זה רק שמאמר כי גר יהיה זרעך יחשב מהאבות ויהיה אומרו זרעך מאז נולד יצחק שבו יקרא לאברהם זרע הרי ד' מאות שנה שלמים:

ובזה יצא לנו טעם זולת הידועים. אל אומרו ית' לך ולזרעך. ולא אמר לזרעך בלבד. וגם טעם שני אל מספר שנות הגלות כי אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם שמעמיסים יותר מדאי. וע"כ מעתה ואזכור את בריתי כי מעלה אני

עליהם כובד העבודה בזמן מועט. במקום אורך הזמן עד ד' מאות שנה. לכן אחרי הודיעי אותך את כל זאת אמור לבני ישראל גם להם מענין כל זה ראשונה אני ה' כלומר אל יעלה על רוחך שנתבקר פנקסכם ונשתנה הדבר מרחמים לדין. כ"א אני ה' כאשר בשלחתי את משה כי אף גם גודל הצרה בהעדר התבן לרחמים הוא. לנכות אורך העבדות בכובד ההוא בזמן הקצר ואין דבר יעכב בידכם כי הלא שלשה המה נפלאו מכם. (א) המצריים. (ב) המערכת המחייב שעבדיהם לא ירומו ראש. ומה גם שמכשול עונם של ישראל היה תלוי במזל מצרים כי הוא מזל טלה אשר עבדוהו. (ג) השר אל תחושו. על הא' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כי גם שהעמיסו העבודה כנרמז בל' סבלות מהם אוציאכם יותר במהרה כאמור. ועל המזל הוא מזל טלה אשר הוא עבודתם של מצרים שאותו יעבידו לאלוה והצלתי אתכם מעבודתם:

וע"פ דרכו רמז להם שלא ינצלו רק בהיות טלה עבודתם של מצרים ולא של ישראל. שהוא אחר שחטם הטלה לקרבן פסח שכפרו בו וישחטוהו. וכנגד השר הצורר אתכם בחזקה. כמשז"ל שהיה או' יחדו למשפט נקרבה ונעמדה יחד אני בעד עמי ומיכאל בעד ישראל בב"ד העליון. והיה בא בטענות גדולות עד שהוצרך הוא יתברך כמשז"ל בפ' בשלח (שם) להיות הוא דיין הוא בעל דין לגאלנו מידו וזהו וגאלתי אתכם. והוצרך להכניעו בזרועה נטויה ובשפטים גדולים. שהראה הוא ית' אותו לעיני כל ישראל מת על שפת הים. כד"א וירא ישראל את מצרים מת מתים לא נאמר אלא מת זה שרו של מצרים וכו'. ושמא תאמרו למה החליתנו להרפא ולא היינו צריכים את הנוראות להנצל וטוב טוב היה תגלה את עשו או את ישמעאל כמשז"ל (שם פ"ה) כי זאת היתה תלונת משה תמיד למה גלו ישראל ולא עשו וישמעאל לז"א ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים. ולא לישמעאל וזולתו. ובמה תדעון גדולתי להכיר אלהותי להיות זוכים להיות לי לעם ושאהיה לכם לאלהים אם לא בראות היותי המוציא אתכם מארץ מצרים וזהו וידעתם כי אני ה' המוציא וגו'. באופן כי כל צער הגלות נקל. בערך הריוח הגדול הזה:

ועוד טענה ב'. והיא ע"י גלותכם והבאתי אתכם וגו'. ולא את עשו וישמעאל. אף שאת אביהם נשבעתי כי הלא הפורע חוב אביו הוא היורש נכסיו ובזה שאתם פורעים חוב כי גר יהיה זרעך תירשו נחלתם. ועוד תרויחו ע"י גלות זה אשר בו תכנעו להיות לעם קדוש לי כי מתנת הארץ לכם תשאר לעולם. ולא תהיה פעם לכם פעם לזולתכם כדרך מתנה שיש לה הפסק כ"א כירושה שאין לה הפסק אפילו באומר אחריך לפלוני. וזה ונתתי אותה לכם לא כתורת מתנה שיש לה הפסק. כ"א מורשה בתורת ירושה שאין לה הפסק אם תזכו על ידי הכנה זו. והנה דברים אלו מתיישבים על הלב ועל כל זה ולא שמעו אל

משה. והיה אפשר לומר אולי שינה משה דבר. או אולי מאשר היו בכעס עמו באומרם אליו ירא ה' עליכם וישפוט וגו'. לא שמעו דבריו או שלא האמינו חלילה. ע"כ על הא' אמר וידבר משה כן אל בני ישראל. כלומר בלי שנוי ועם כל זה ולא שמעו אל משה. וגם לא משני טעמים האחרים רק מקוצר רוח ומעבודה קשה כי מאמינים היו שיגאלו מהעבדות אלא שלא היו להם אריכת רוח להמתין זמן מצורף אל קושי העבודה:

פסקה יב

וידבר משה וכו'. הנה אומרו לאמר בלתי צודק שאינו לאמר לזולת ועוד כי הלא קצף ה' על משה. על אומרו והן לא יאמינו לי ואיך חזר לומר ק"ו זה שעל פי דרכו משוה אותם אל פרעה לבלתי האמין בצד מה. ועוד כי הלא ק"ו זה יש עליו פירכא מה לישראל שיש להם קוצר רוח ועבודה קשה תאמר בפרעה שאין לו מזה דבר. אך הנה כוונת משה לדון ק"ו. ולומר ומה בני ישראל שהם מאמינים בני מאמינים כי הן בני ישראל לא שמעו אלי כלומר אלי שידעו שאני הוא הגואל האמתי שאמרתי להם פקידה כפולה. ויודעים שיגאלו מהעבודה הקשה הזאת מקוצר רוח שאין להם אריכות אפים והיו רוצים ליגאל מיד. ועכ"ז הספיקה דאגת העבודה לבלתי שמוע. מה גם עתה פרעה שזולת דאגתו הרבה על השליחות הוא כופר בעיקר. ואיך ישמע כי הבלתי מאמין. כ"ש שלא יחוש בבלתי היות לו קוצר רוח ועבודה קשה. ועכ"ז לבלתי הוציא מפיו שישראל לא שמעו אליו. לא היה אומרו אלא כדי לאמר ואיך ישמעני פרעה. וז"א וידבר כו' לאמר הן כו' כי אומרו הן כו' לא היה אומר מצד הדבר בעצמו כי אם לאמר ע"י כן ואיך ישמעני פרעה שלא היה אפשר להוציא הק"ו. אם לא בהזכיר שישראל לא שמעו. ואם עכ"ז תאמר שהפירכא במקומה עומדת יש טענה אחרת והיא כי ואני ערל שפתים:

פסקה יג

וידבר ה' כו' ויצום אל בני ישראל כו'. ראוי לשים לב. (א) מה הוא הצווי הלזה אם שינהגו כבוד בישראל ובפרעה איך נמשך אומרו להוציא כו'. (ב) היכן הוא מה שדבר להם שאו' וידבר ה' אל משה ואל אהרן. ולא אמר מה דבר אליהם ומה שפרש"י דחוק מאוד. (ג) מה ענין התייחס ג' השבטים האלה פה וגם לא את השאר. (ד) אם אומרו ראשי בית אבותם חוזר לכללות ישראל הנזכרים בפסוק הקודם היה ראוי יזכיר אח"כ כל השבטים. (ה) כי בראובן ושמעון לא הזכיר אח"כ פרטות הראשים. רק בתי האבות בלבד ואמר אלה משפחות ראובן. אלה משפחות שמעון מה שאין כן בשבט הלוי שאמר אלה ראשי אבות הלוים נמצא שנכנס בראשי אבות בני ישראל ויצא בראשי אבות הלוים. ועל פי דרכנו נתעורר על אומרו יחס ג' נשים של עמרם ואהרן ואלעזר ולא כן עשה במשה. וגם שלא הזכיר בני משה ובאהרן הזכיר גם נין ונכד. (ו) אומרו הוא אהרן ומשה בל' יחיד. (ז)

אומרו על צבאותם שמלבד מה שלא נאמר להם ל' זה הוא מיותר. (ח) כי תחלה מקדים אהרן למשה. ואח"כ משה לאהרן באומרו הוא משה ואהרן ובנתים אמר הם המדברים. ומי לא ידע כי הם המדברים:

והנה על זה האחרון שמעתי אומרים כי ג' הדרגות היו בדבר. ראשונה היה אהרן גדול ממשה וזה הוא אהרן ומשה ואח"כ בלכתם בשליחות נשתוו במדרגה וזהו הם המדברים כלומר בשווי אחד ואח"כ שגדל משה ע"י קבלת התורה והנהיג את ישראל במדבר גדל משה וזהו הוא משה ואהרן והדבר קשה בעיני יהיה בשום זמן אהרן גדול ממשה ומה גם בעת הנז' בכתוב עצמו הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם כו'. והנה כשאמר להם כך נאמר הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים ואיך יהיה משה לאלהים למי שהוא גדול ממנו:

ועוד מה שהיה אחר היציאה ממצרים מאן דכר שמיה עתה שיאמר פה הוא משה ואהרן על ככה. (ט) ראוי להעיר על זה בכתוב עצמו שאיך יאמר הם המדברים והוא הפך הצווי כי לא נצטווה משה לדבר גם הוא כ"א אהרן מה שידבר לו משה על פי ה' ומקרא מלא הוא ואהרן אחיך ידבר אל פרעה:

ולבא אל הענין נתעורר עוד על קצת הערות זולת אלה והן א' באו' ויהי ביום דבר ה' אל משה כו' ולא פירש מה היה ביום דבר ה' ואם הוא זה שאומר אח"כ וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' יראה תפל מבלי מלח ויהי ביום דבר ה' וידבר ה' וגם זה נקרא הויה כי הוא דבור שדבר ה' ולא הויה ביום שדבר ועוד אומרו בארץ מצרים מה צורך להזכיר פה המקום מה שלא עשה כן בשום פעם שדבר לו ה' זולתי בפעם הזאת. ועוד אומרו וידבר כו' אני ה' מה ענין אומרו אני ה' פה ומה גם כי הרי נאמר למעלה לכן אמור לבני ישראל אני ה'. ועוד באומרו דבר אל פרעה כו' את כל אשר אני דובר אליך היתכן שהיה עולה על לבו לדבר מחצה או שליש או רביע שיצוה עליו ידבר הכל. ועוד שטרם יאמר לו ואני ערל שפתים אחר לו הוא יתברך שאהרן יהיה לו לפה ועתה שחזר ואמר ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים חוזר ואמר שמשה בעצמו יהיה המדבר ועוד איך חוזר משה ואומר לו יתברך הן אני ערל שפתים והלא טענה זו כבר אמרה למעלה הן בני ישראל לא שמעו כו' ואני ערל שפתים ועכ"ז חזר הוא יתברך ויאמר לו דבר אל פרעה כו' את כל אשר אני דובר אליך ולא שוה לו אותו הטעם ואיך חוזר עתה לאומרו ולא עוד כי גם על הפעם הראשון שאמר הן בני ישראל לא שמעו וכו' ואני ערל שפתים הנה יפלא כי אזן ששמעה על טענה זו מי שם פה לאדם כו' איך יחזור שנית ושלישית להזכירה:

ועוד הערה אחרת בכללות הפרשה תביאנו אל תשובת כולן והיא כי אחר שעל ידי הפצר' משה אמר לו הקב"ה שאהרן ידבר וכן עשה כאומרו וידבר אהרן את כל הדברים מה זה היה אח"כ בתחלת פרשה זו שאמר הוא ית' שיהיה משה המדבר כאומרו לכן אמור לבני ישראל כו' וכן לפרעה שלחו ג"כ ידבר הוא כאומרו אח"כ בא דבר אל פרעה עד שהוצרך משה לומר הן אני ערל שפתים ולמה הביאו יתברך לידי כך והלא אחר שאמר משה טענה זו והשיב לו הוא יתברך מי שם פה לאדם כו' ועתה לך כו' והשיב שלח נא ביד תשלח הודה לו הוא יתברך ואמר הלא אהרן אחיך הלוי כו' דבר ידבר הוא כו' ואיך חזר יתברך להפציר עתה שיחזור משה אל טענתו הראשונה ולחזור הוא יתברך לומר אתה תדבר וכו' ואהרן אחיך ידבר אל פרעה:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי משה היה המתוקן לגאולה כי הוא השלם שבכל ישראל ואף אהרן היה בלתי מוכן לעשות הדבר אם לא בהשתלשלות משה בין ה' ובין אהרן ע"כ היה הסירוב הגדול שבעת ימים שהפציר עליו הוא יתברך דבר ידבר הוא ועל מיאנו זה כמה פעמים נתרצה הוא יתברך יהיה ע"י אהרן בהשתלשלות משה אך אין ספק כי בכל עת שיהיה במשה רצון ובחירה לדבר הוא ויעשנו ישמח ה' במעשיו ויסכים עמו וישלחנו ידבר הוא והנה כאשר ע"י מיאן משה ללכת צוה ה' את אהרן ידבר אל העם וגם אל פרעה וכן היחל לעשות כמאמר הכתוב ויגד משה לאהרן כו' וידבר אהרן את כל הדברים וכו' ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם וכו' ויקדו וישתחוו אך בראות משה כי הטענה הראשונה שאמר והן לא יאמינו וכו' כי אדרבה ויאמן העם וראה הצלחה בשליחות אמר בלבו למה אמנע עצמי מלעשות המצוה ע"י כאשר היה רצונו יחברך שאהיה אני המדבר והרי השליחות מצלחת. וגה זכות האמנתם תעזור להן יעצוהו כליותיו מעתה ידבר גם הוא עם אהרן וז"א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' כו' שהוא שאחר שראה משה הצלחה מיד באו משה ואהרן וידברו שניהם יחד כי אז התאמץ לבבו לדבר גם הוא כאחיו וכן אחרי תשובת פרעה חזרו שניהם לדבר אליו ויאמרו אלהי העברים נקרא כו' על כן בראותו יתב' שהיה משה מכניס עצמו כבר לדבר אז אמר אין כמוהו כי הלא לא שיתפתי עמו את אהרן ושיהיה המדבר כי אם על סרבו מלדבר הוא אך מעתה אשלחהו יהיה משה המדבר ועל כן מיד וידבר אלהים אל משה כו' לכן אמור לבני ישראל שהוא אמור אתה בעצמך ואין צריך אהרן וכן עשה וידבר משה כן אל בני ישראל ומיד שלחו ג"כ ידבר אל פרעה כאומרו דבר אל פרעה אמנם למה שלא ערב על לב משה לדבר הוא רק על ראותו השליחות הראשון אל ישראל מצלחת כאמור על כן בראות כי עתה נהפך הדבר ובני ישראל לא שמעו אליו אז חזר אל הפצרו הראשון ואמר

הן בני ישראל לא שמעו כו'. וז"א אלי כלומר מה שלא עשו כן לאהרן ומה גם כי ואני ערל שפתים כלומר ונחזור אל אהרן שידבר הוא כבתחלה על כן אמר א"כ איפה יהי כדברך שלא יהיו הצווים לך לבדך רק אליך ואל אהרן:

וזה מאמר הכתוב וידבר ה' אל משה ואל אהרן לומר כי על דברי משה הנאמרים מעתה וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום שייחד הצווים אל שניהם בין אשר הם אל בני ישראל בין אשר הם אל פרעה מלך מצרים כי שתי השליחות יהיו על שכם שניהם ולא כאשר עד כה התחלת דבר אהרן לבדו אל ישראל ואח"כ שניהם אל פרעה כי אם אל שניהם וזהו וידבר כו' ויצום כו' שמאז והלאה לא יהיה אל אחד מהם לבדו רק אל שניהם יחד ויצום אל בני ישראל כו' ואל פרעה כו' שיהיה הצווי בין שניהם בין אל ישראל בין אל פרעה ואין כונת הכתוב בזה להגיד מה שדבר אליהם רק לומר שעל חזרת משה אל תנאו הראשון היה הדבור אל שניהם ואחר שרמז ענין זה בכתוב כמדובר רצה הקב"ה בכתובים הבאים לדבר ולבאר הדבר באר היטב ראשונה מה ראה הקב"ה שהפציר שבעת ימים עם משה. לאמר לו ילך בשליחות זה כאשר למדו ז"ל (ש"ר פ"ג) מפסוק גם מתמול וכו' ואחר כל הסירוב ההוא חזר למשה לאמר ידבר הוא עם ישראל ועם פרעה ולא עוד אלא ששב אל סירובו לאמר ואני ערל שפתים ולא עצבו יתברך לאמר מדוע ככה עשית ולא סלקו מהשליחות ולמנות את אהרן לבדו או עם זולתו:

על כן בא ויספר ייחס בית אבותם של משה ואהרן הנזכר ואחר הזכיר כולם הורה כי אין ראוי אל השליחות הלזה זולתם וזהו אלה ראשי בית אבותם של אהרן ומשה שהזכיר והתחיל בראובן ושמעון לומר שאין ראשים מסוימים אלא בשבט הלוי השלישי שבהם כי בשנים הקודמים שהם ראובן ושמעון. אין בהם ראשים מסויימים ומה גם לשליחות כזה ועל כן לא אמר רק שמות בני ראובן אבות המשפחות וכן בשמעון ולא אמר בשניהם כי אם אלה משפחות ראובן אלה משפחות שמעון. אך את מטה לוי מנה כל ראשיהם לתולדותם ואמר ואלה שמות כו' והזכיר כל הראוי ליקרא ראש לכל דבר שבקדושה ועל כן משמיט תולדות בני גרשון ומררי ומנה שלשלת כל זרע קהת עד פנחס וקרא אותם ראשי אבות הלוים גם על משפחות בני גרשון ומררי שהוא על יתרון צדקתם של אלו שהזכיר מתולדת קהת ועל כן השמיט בני משה ומנה נין ונכד של אהרן יען כי לא היו רשומים לימנות ראשים כזרע אהרן ולבל יראה כנוגע בכבוד משה בלא יחשבו בניו כבני אחיו שלא הוליד הגונים על כן על פי דרכו הודיענו זווגי עמרם אביו ואהרן ואלעזר לומר שעל ידי קחת עמרם את בת לוי זכה ותלד לו את אהרן ואת משה ועל ידי קחת אהרן את אלישבע אחות נחשון הצדיק ע"כ ותלד לו את נדב כו'. ואלעזר גם הוא לקח

מבנות פוטיאל הוא יוסף שפטפט ביצרו ועמד בנסיון להתרחק מן העבירה ילדה לו את פנחס שקנא על עובר עבירה מה שאין כן באשת משה שלא היתה בת אבהן. וממנה נגרע שלמות בנים:

ונחזור אל כוונת המשך הכתובים הנה אמר שאם היה מקום להיות ראויים לכל דבר שבקדושה היה בשבט הלוי ולא בשבטים הקודמים אליהם כי אין בהם ראשית מסויימים כאשר בשבט הלוי ועל הדרך הזה הוא גם כן בשבטים שמלוי והלאה כ"א שהתחיל בראשונים ככובר בכברה עד שמצא המרגלית הוא שבט הלוי כי הוא תרומת מעשר כנודע ואף בשבט לוי אין בהם ראשית רק ממשפחות הקהתי כי על כן לא קרא ראשית בראובן ושמעון ולא בגרשון ומררי רק אלה משפחות כו'. ועל אלה הנפרטים מזרע קהת אמר אלה ראשי אבות הלוים כלומר הראויים. אך הוא למשפחותם כי מה שישתוו ויוכלל זה עם זה משה ואהרן בכלל השאר הוא מצד יחס משפחותם אך לענין זה השליחות אין ראוי בהם זולתי משה ואהרן לבד כי נתייחדו בשלמות גדול הצריך אליו. וזהו הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו כו' והקדים אהרן למשה על שסירב משה בתחלה ואהרן הלך ודבר אל ישראל ומשה לא היה רק כנטפל עמו וזהו הוא אהרן ומשה. וש"ת אחר שסירב משה ישתלח אהרן לבדו ויעשה הוא את הכל לזה בא הכתוב ופירש שני טעמים. (א) כי לא היה מתוקן לגאלם כ"א משה לבדו כמז"ל (ש"ר פ"ב) על ומשה היה רועה כל מי שנאמר בו היה מתוקן לכך משה לגאולה מעין מרדכי שנא' בו איש יהודי היה והוא הגואל האמתי האומר פקידה כפולה ועוד. (ב) כי הלא לא בלבד היתה הגאולה ההיא לישראל כ"א לפמליא של מעלה שהיו שם ג"כ עם השכינה בגלות ולא עוד אלא שהיה עתיד להוציא את ישראל על כנפי נשרים שהוא כמאמרם ז"ל (שם פ' כ') כי פמליא שלמעלה נשאום על כפים מרעמסס סכתה. וע"כ הוצרך לשליחות זה משה שלמעלה ממלאכי השרת כבודו כמז"ל:

וזה מאמר הכתוב והוא שאחר אומרו הוא אהרן ומשה שעם שהם נתייחדו לכך. עכ"ז בתחלה יוקדם אהרן למשה על סירוב משה ואל תתמה מה שאחר סירוב משה לא שימש אהרן לבד כ"א אם אהרן ומשה כי הלא יש שני טעמים כי על כן לולא נשתתף גם משה עם אהרן לא היה אפשר לעשות. (א) כי אמר ה' להם הוציאו כו' כלומר כי להיות יחד משה עם אהרן. על כן אמר ה' להם הוציאו וכו' שאם לא כן לא היה כח באהרן לבדו לכך. ועוד טעם (ב) והוא אומרו על צבאותם לו' כי לא בלבד היתה ההוצאה לישראל כ"א גם לצבאות ה'. ולא עוד כ"א שיוציאום על צבאותם שיחשבו פמליא שלמעלה שהם

צבאות ה' כאלו הם צבאות ישראל וישאום על כנפיהם. וז"א על צבאותם שהוא עליהם ממש כמאמרם ז"ל על ואשא אתכם על כנפי נשרים כמדובר:

ובזה ניתן טעם אל סרבו ית' עם משה על השליחות. כי הלא אפילו בהיות נעשה ע"י אהרן. שנאמר אהרן אחיך ידבר אל פרעה. לא היה כדאי מבלי יהיה משה עמו מהטעמים שאמרנו. ושמא תאמר א"כ איפה שהוא אהרן ומשה שאם שאי אפשר מבלי משה. עכ"ז יזכר אהרן תחלה כי הוא הודה בשליחות והיחל בה לדבר על העם איך חזר בו הוא ית'. והיפך ואמר וארא אל אברהם כו' לכן אמור לבני ישראל כו' שידבר משה בעצמו לבדו. אל תתמה על החפץ כי הנה אחר שעשה ית' עיקר השליחות מאהרן. כאומרו הוא אהרן ומשה כי היה משה מטפל עמו ראה אלהים כי הם המדברים אל פרעה כו'. שאחר שדבר אהרן לבדו אל ישראל. כאומרו וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם. כשבא אח"כ לדבר אל פרעה לא הניחו משה לדבר לבדו כי אם דבר גם הוא אל פרעה כאומרו ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כו'. וזהו הם המדברים אל פרעה. ובראותו יתברך כי גם משה היה חפץ לדבר גם הוא אז אמר א"כ איפה הוא משה ואהרן יהיה משה לפנים מדבר עם ישראל ועם פרעה. ויהיה אהרן אחריו נגרר ונטפל עמו כי הלא לא עשיתי מתחלה יהיה הוא אהרן ומשה. שעשיתי לאהרן ראשון לדבר ולעשות השליחות ומשה נטפל עמו אלא מפני שמשה לא רצה לדבר הוא. אך בראותי שלא היה זה רק בדבר אל העם. אך הם המדברים יחד אל פרעה נהפך הסדר וע"כ אז חזר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כו'. לכן אמור כו' שהוא פסוק ראש הפרשה. שיהיה נגש משה לבדו וז"א הוא משה ואהרן שיהיה אהרן נטפל אליו אך לא נמשך זה כ"א בפעם ההיא שדבר ה' אל משה בארץ מצרים. שהיה באומרו וארא אל אברהם שהוא השליחות הראשון שהיה בארץ מצרים כי הראשון לכלם הקודם לזה היה במדבר ובמדין. וזה אומרו ויהי ביום דבר כו' לומר כי הויה זו לא היתה רק ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. ושמא תאמר ולמה לא התמיד כי אם אדרבה חזר הוא ית' לשתף את אהרן עמו. כאומרו וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום כו' כמפורש למעלה הלא הוא כי הנה בפעם ההיא. כששלחו ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים לאמר שהוא לכן אמור לבני ישראל אני ה' כו'. לא היתה הכונה על אותו השליחות בלבד רק על הכל עד תום הגאולה. וזהו אומרו וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' כלומר אותו השליחות שאמר לו ה' אני ה' שהוא באומרו וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' שהוא בתחלת הפרשה כשאמר לו לכן אמור לא היתה הכונה על אותו השליחות לבדו ולא ג"כ על מה שידבר לישראל בלבד כי אם לאמר דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר

אליך עד סוף כל השליחות עד שתגמר הגאולה ולמה לא התמיד כך הלא הוא על כי ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים כו'. והוא מה שהשיב משה אחר דברו לישראל ולא שמעו אליו. אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. וז"א הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה שהוא האמור למעלה אלא שעל כבודם של ישראל לא אמר שאמר ג"כ משה הן בני ישראל לא שמעו רק על הנוגע אל פרעה על כן חזר בו הוא יתי מלמנות את משה לבדו ולכן אח"כ וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום שיעשה הצווים בין אל בני ישראל בין אשר הם אל פרעה מלך מצרים והתחילה תורה לספר איך מעתה היה הדבר ע"י שניהם באומרו אח"כ ויאמר ה' וכו'. ראה נתתיך כו' הנה ביארה תורה כל אשר כתבנו בשינוי השליחות קו לקו כמאמרנו כמדובר:

פרק ז

פסקה א

ויאמר ה' אל משה ראה כו'. ארז"ל (ש"ר פ"ח) לא נתתיך אלהים אלא על פרעה לבד ותהיה כונתם ז"ל כי למעלה אמר לו שיהיה אלהים לאהרן ואהרן יהיה לו לפה ועתה על שאחר החילו לדבר הוא חזר בו ושב אל טענתו לאמר שהוא ערל שפתים ע"כ אמר שעתה לא יהיה לאלהים לאהרן. כ"א לפרעה ובזה יכוין באומרו ראה כלומר ראה והביטה כי הענשתיך שנתתיך לאלהים לפרעה ולא תסרב עוד בשום דבר:

וע"ד הפשט נשים לב. (א) מה ענין האלהות הזה. (ב) למה שינה באומרו נביאך ולא אמר יהיה לך לפה כאומרו למעלה. (ג) אומרו אתה תדבר את כל אשר אצוך האם היה עולה על לב לא ידבר כל הצווי (ד) אומרו ואהרן אחיך ידבר וכו' ושלח שנראה שמיד ישלח בדבר לו אהרן ולא כן היה עד נגע אחד אביא על פרעה היא מכת בכורות. (ה) שאחר אומרו ושלח איך אומר ואני אקשה את לב פרעה אחר שלוחיו ואם אומרו ושלח הוא מה שידבר אהרן אל לב פרעה שיאמר לו שישלח היה ל"ל לשלח ולא ושלח. (ו) אומרו ואני אקשה כו'. שהרי כל זה נאמר למעלה פעם ושתים. (ז) קשה קצת אומרו ולא ישמע אליכם פרעה אחר אומרו ואני אקשה את לב פרעה. (ח) אומרו והוצאתי את צבאותי את עמי וכו' שהוא מאמר כפול צבאותי ועמי (ט) אומרו צבאותי ולא אמר צבאי כמו עמי. (י) שנותו את טעמו שבתחלה אומר את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים ואח"כ אמר ונתתי את ידי במצרים ולא אמר בארץ. (יא) אומרו וידעו מצרים כו' בנטותי את ידי ולא אמר בתתי כאומרו ונתתי את ידי. (יב) אומרו והוצאתי את בני ישראל שהוא מיותר שהרי נאמר למעלה וידוע כי אומרו וידעו כו' חוזר אל ההוצאה האמורה למעלה וגם כי פה לא הזכיר צבאותי רק בני ישראל:

אמנם הנה היה אפשר יאמר משה או יתחמץ לבבו על השתלחו פעמים רבות השכם ושלוח אחר כל מיאון שימאן פרעה תחת ד' דברים. (א) על כבוד אלהים כי הלא למה ששלוחו של אדם כמותו כי על כן המבזה שליח ב"ד חייב נידוי ואם כן איפה יוכל וראה זה עשר פעמים בעשר מכות ימרה פרעה את פי שלוחו של מלך מלכי המלכים וכדי בזיון וקצף ואינו כבוד אלהים חלילה כי המבזה את שלוחו נוגע בכבוד מלכו של עולם המשלחו. (ב) על הנוגע אל משה עצמו כי למה ילך וישוב וילאה יום יום בלי תועלת. והלא טוב יתן לו ה' את כל מכות אשר גזר על פרעה ועל מצרים ואחרי כך ישלח את משה ויוציא את ישראל מתוכם. (ג) על הנוגע אל ישראל פן כמקרה הראשון גם עתה יקרה כי יקצוף פרעה עוד על ישראל ויכביד את עולם כאשר בהיות התבן מנועה מהם. (ד) על בחינה אחרת והיא כי הלא עתה עת רצון להוציאם ולמה יאריך זמן עד תום שומוש המכות פן בין כך ובין כך יוסיפו ישראל לחטא או יבוקר פנקסם ותשנא צבו ויאריך גלותם כאשר קרה להם במדבר שהאריכו מ' שנה ע"י עון המרגלים מה שלא היה להם כן אם נחם אלהים דרך ארץ פלשתים ונכנסו מיד לארץ: ע"כ על כל אלה אמר אלהים. לתקן אחת לאחת על א' אמר ראה נתתיך כו'. כלו' כי אין עתה כבראשונה שאתה היית שלוחי ונביאי ואהרן היה לך לפה בלבד על בלתי היותך ממהר לדבר כי אז במרוד פרעה בך ומבזה אותך מורד בי ונוגע בכבודי. אך ראה והביטה כי דרך אחרת הוא עתה כי הנה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה תהיה משלח את אהרן ואהרן יהיה שלוחך נביאך. כאשר הנביא הוא שליח ה' נמצא בזה כי בנוגע פרעה בכבוד שלוחך יהיה כנוגע בכבודך ולא כנוגע בכבודי כי עד הג' לא בא:

או נדקדק בזה אומרו ראה כמורה באצבע סמוך אל הפסוק הקודם בסמוך שאמר ראה בהיותך ערל שפתים הוא ריוח גדול על כבודי שנתתיך אלהים לפרעה כו' שאם לא היית ערל שפתים היית אתה מדבר אל פרעה ובמרוד בך היה כמרוד בי אך עתה אתה כאלהי' אל פרעה ואהרן הוא שלוחך נמצא שבמה שאתה רואה היותך ערל שפתים אתה רואה כי נתתיך אלהים לפרעה שנמצא מורד פרעה בך ולא בי:

ועל הב' אמר אתה תדבר כו'. והוא כמאמרו ית' אל ירמיה הנביא בהיותו קץ על השתלחו לישראל ולא היה בם מועיל לז"א (ירמי' ט"ו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד כלומר מה לך עוד טובה מהיותך לפני תמיד בכל עת אשר תשוב אלי. כן אמר הוא ית' למשה אל תקיץ על לכתך פעמים רבות כי הלא אתה תדבר את כל אשר אצוך בכל פעם ודי לך זה. לפני תעמוד שאני מצוך תמיד ועל אהרן שאין לו תועלת זה די לו שעל ידי שידבר את כל אשר אצוך שהוא עד תום השליחות שעל ידו יגמר הענין ואז ישלח כו':

ועל הג' אמר ואני אקשה כו' והרביתי כו' לומר אל תחוש פן במה שאקשה את לבו ירע לעם הזה כי אתה דע לך כי מה שאני אקשה את לב פרעה לא ימשך מזה צרה לישראל כ"א למצריים כי הנה מה שימשך הוא כי והרביתי את אותותי כו' בארץ מצרים וכל כך ארבה רעתם שלא יטפלו בכם וע"פ דרכו רמז שלא יהיה כן בארץ גושן אשר שם בני ישראל רק בארץ מצרים: ועל הד' פן תשנא צבו בישראל בהארך הזמן גם על זה אל תחוש כי משכון גדול יש להם כי הנה ד' מחנות שכינה שהם צבאותי הם במצרים שעם ישראל וא"כ אשר יחוש עליהם יחוש על ישראל כי הנה אין ספק כי והוצאתי את צבאותי הם פמליא של מעלה ואגבן את עמי בני ישראל ויהיה את עמי כמו עם עמי שהוא משמעות את: ויתכן כיון האמור למעלה שמישראל עושה עיקר כי הם יוציאם עם ישראל וזה אני מודיע אתכם שאתם ישראל תשכילו זאת. אך המצריים לא נתגלה להם ענין צבאות ה' כי אם וידעו מצרים כי אני ה' כו' הוא כי והוצאתי את בני ישראל למה שהם מתוכם. אך צאת פמליא של מעלה שאין יציאתם מתוכם לא יודע להם. עוד יתכן כיוון בשני אלה הפסוקים והוא בשום לב מה היה כי שרו של מצרים לא נתחזק נגד ישראל לקטרג ולעכבם בעת צאתם ממצרים כי אם אחרי צאתם והיה לפני פי החירות אז נחרץ ויהיו ישראל רואים והנה מצרים נוסע אחריהם הוא שרו של מצרים כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' כ"ב) וכן על הים וכמאמר המדרש שקטרג על הד' מאות שנה שהיו חסרים ק"ץ שנה משעבוד ושהיו מע"ג והלא ב' טענות אלה היו לו בצאתם ממצרים ולא קטרג אז ואין לומר כי חשב שיחזרו אחר ג' ימים. כי אם נתאנה פרעה שרו לא נתאנה: אך הנה לזה נשית לב מה זה היה כי במסע הראשון מרעמסס סכותה נשאום מלאכי השרת על כנפיהם מה שאין כן בשום מסע אחר:

אמנם הנה אם כאשר ראו ישראל אחר ז' ימים לצאתם את שרו של מצרים נוסע אחריהם אם היו רואים אותו כך מתגבר עליהם בעת צאתם לא יערבו אל לבם לצאת כי הלא על מה שראוהו אחרי כן אמרו המבלי אין קברים כו' הלא טוב לנו עבוד את מצרים ומה גם עתה טרם צאתם על כן לבל יהיה זאת להם לפוקה ויחרה אפו בהם ולא יגאלו עוד על כן מה עשה הוא ית' שם את מלאכי מרכבת השכינה לנושאם על כנפיהם את ישראל ושכינה על גביהם ועל כן השר שהוא מטה מטה מכל אלו לא ערב אל לבו לדבר דבר כ"ע נכנע וידום עד אחרי כן שהיו הולכים על רגליהם:

זה יאמר פה והוא באשר ידענו מרז"ל (שם) כי שרו של מצרים. מצרים שמו כמדובר למעלה. וזהו ונתתי את ידי על מצרים הוא השר להכניעו בל יקטרג וזה במה שהוצאתי את צבאותי את עמי כו'. כי צבאות המלאכים יצאו עם ישראל כאמור כי על כן יכנע

השר וזו היא נתינת יד בלבד לרפותו בל ידבר. אמנם זה לא יספיק לשידעו מצרים כי אני ה' עד נטותי את ידי במצרים הוא השר להכותו שהוא את יד הגדולה אשר עשה ה' במצרי'. וירא ישראל את מצרי' מת על שפת הים כי אז הכירו מצרי' את ה' והוא מאמר הכתוב ידעו מצרי' כי אני ה' בהכבדי בפרעה כו' וז"א פה ידעו מצרי' כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרי'. שהוא השר ואז והוצאתי את בנ"י מתוכם שאלמלא מה שהכניע אז הוא ית' את השר עדיין היינו משועבדים בתוכם של מצריים הנזכרים בראש הפסוק כאומרו וידעו מצרים לשון רבים:

פסקה ז

ויעש משה ואהרן כו'. הנה הל"ל ויעשו ועוד כי אין זה שבח שעשו מצותו ית'. ועוד אומרו כן עשו הוא מיותר ועוד אומרו ענין שנות משה ואהרן. מה ענינם פה: אך יאמר כי גם שהגדולה ניתנה למשה יהיה הוא אלהים לפרעה ואהרן נביאו לדבר אל פרעה. וא"כ עיקר הזכות למשה יחשב כי אליו יצוה הוא ית' ואין אהרן רק סרסור בעלמא לז"א כי ויעש משה ואהרן כי היו שניהם כאיש א' בלב אחד. ועל ידי כן מעלה עליהם הכתוב כאלו כל אשר צוה ה' אותם כן עשו בניהם. אע"פ שאת משה לבדו היה הצווי מה' ומשה אומר לאהרן ואהרן לפרעה מעלה עליו הכתוב כאלו צוה ה' את שניהם ועשו שניהם את הכל. וש"ת מה ראה ית' להחזיק טובה לאהרן שלא הקפיד והיה באחדות עם משה הרי היה יתרון למשה עליו במדרגת נבואתו ולמה יקפיד אהרן לז"א ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים כו'. וע"י כן יש להחזיק לאהרן טובה שלא הקפיד עם היות הוא בן פ"ג שנה. כשהיה משה בן שמנים שנה שהיה ג' שנים גדול ממנו: או שעור הענין ויעש כל אחד משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם את שניהם. שמעלה על כל אחד כאלו עשה כל מה שנצטוו שניהם. ולא עוד כ"א אע"פ שעדיין לא עשו דבר לא אותות ולא מכות אלא שנצטוו שניהם בלבד בהיות שקבלו עליהם לעשות מחשבה טובה מעתה מצטרפת למעשה וזהו כן עשו. וש"ת הלא זה יתכן באהרן אך לא במשה כי מה שהודה היה אחר שסירב שבעת ימים. לז"א ומשה בן כו' ואהרן בן כו' כלומר שע"כ סירב שעל כבוד אהרן שהוא גדול ממנו. כי ע"כ אמר שלח נא ביד תשלח הוא אהרן: או יאמר הלא אמרתי והוצאתי את צבאותי כו' וכן והוצאתי את בני ישראל. אל תתמהו כי הלא אמרתי למעלה למשה והוצא את עמי שייחסת ההוצאה אליו כי במה שויעש משה ואהרן כו'. מעלה אני עליהם כאלו כן עשו כמוני. שאמרתי והוצאתי כי למוציאים אחשיבם עם שאני המוציא בעצם באופן שאמרתי והוצאתי ואמרי והוצא הכל אמת. ואמר ויעש לשון יחיד לומר שאת כל אחד מחשיב בפני עצמו כמוציאן ושמא תאמרו הלא מזה ימשך

קושי' איך אוסיף גם את אהרן ואיך עיקר הגאולה תלויה רק במשה. ועליו נאמר' והוצא הלא הוא כי ומשה בן כו' ואהרן בן כו' ועם היותו גדול ממשה ורגיל להיות נביא לה'. וסבל להיות נביאו של אחיו גם הוא יגדל ליחשב מוציא את ישראל ממצרים כמשה:

פסקה ט

כי ידבר אליכם פרעה וכו'. אמר אל תעשו מעצמכם מופת פן יחשבו כי איזה כישוף הכינותם מתחלה ועשיתם אותו ושלא היה המטה לתנין רק ע"י איזה לחש שהקדמתם רק המתינו עד יאמר תנו לכם מופת. והנה אומרו לאמר בדברו פרעה בלתי מובן וכן מה ענין היות מופת זה מזולתו ולמה היה מופת שיוכלו המכשפים לעשות דומה לו ומה ענין בלוע מטה אהרן את מטותם:

אמנם אפשר באומרו לאמר כי לא להאמין ישאל מופת רק כדי לאמר אמריו נגדיכם אם לא תעשו מופת. וז"א לאמר כי ידבר כדי לאמר ולא כדי להאמין או יאמר שיאמר פרעה אל תתחילו לדבר שליחותכם עד תתכם מופת. וז"א לאמר כלומר כדי לאמר אמריכם תנו לכם מופת תחלה אז ואמרת אל אהרן קח כו' והשלך לפני פרעה כו' שהוא טרם יהיה שהות ללחוש לכם פן יאמרו שהוא כישוף וזה לפני פרעה שיראה בעיניו כי תעשה נחש בלא לחש והענין כי המטה הלז עם היותו דומם ע"י המכות שיעשו בו יהי לתנין לעומת פרעה שהוא התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו והוא עשה לעיני פרעה ולעיני עבדיו שהכירו כלם כי לא היה לחש אז ויקרא גם פרעה לחכמים כו' בחשבו יעשו בלי לחש ולהט ולא עשו רק בלהטיהם כן כי עשו לחשים ולהטים נראים וע"י כן וישליכו כו' אז הראה לו הוא ית' כי זה כח אלהי כי הלא מה שיעשו הם תנינים היה שהיו נראים בדמות תנינים לא שהקנו בם חיונית בעצם וכח לבלוע כתנינים והראיה כי בלע מטה אהרן את מטותם ואין זה כ"א שזה כח אלהי הנותן חיות בדומם משא"כ הם והנה היה ראוי יכיר פרעה כי כל כחותיו הבל המה לפני מטה דומם שביד שלוחיו יתברך ואז יכנע אלא שויחזק לב כו' כאשר דבר ה':

פסקה יד

ויאמר ה' אל משה כבד לב כו'. הנה ידענו מרז"ל הפרש שבין צדיקים לרשעים כי הרשעים הם ברשות לבם. הפך הצדיקי' שלבם ברשות' וזה יאמר. הנה כבד לבו של פרעה. וע"כ גם יראה מופתים עצומים מאן לבו הנז' לשלח כלומר ואל תתמה כי הוא ברשות לבו: או יאמר אל תחוש פן יקרך כבתחלה שמאז דברת אל פרעה בשמי הרע לעם הזה. כי דע אינה כי גם שכבד לב פרעה כל רשעו אינו רק שימאן לשלח העם אך לא ישעבדם עוד:

פסקה טו

לך אל פרעה כו'. ושמא תאמר הלא הוא יוצא שם להסתר מבני אדם. ומה גם בבקר להסתיר היותו צריך לנקביו לומר כי אלוה הוא ואיך אלך ואערב אל לבי לישב שם בפניו והרגני לז"א אל תירא כי המטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא בשום לב אל אומרו לנחש ולא אמר לתנין שהוא המופת האמור בסמוך והוא שלא כיון הוא ית' על מה שנרמז בהתהפכו לתנין רק על אומרו ית' בפ' הקודמת שישליכהו ארצה ויהי לנחש והוא כאשר כתבנו שם שהוא לרמוז לו כי אינו נחש רק בנוסך מפניו אך בהחזיקך בו יהי למטה בכפך ע"כ אין ספק כי רמז לו יזכור הדבר ההוא שבהחזיק בו ושים מצחו לעומת מצחו לא יירא ממנו:

פסקה טז

ואמרת אליו כו'. הנה על כוונתו יתב' במכות הגדולות למה נתייחדו אלו מזולתם וגם על הפרשיות שבמקראות על השצות המכות ראוי לשים לב והוא כי הנה בכנים וחשך ושחין לא היו בהם התראה כלל. וגם בהתראות יש שינוי ניכר כי בראשונה נאמר בזאת תדע כי אני ה' בקרב הארץ ובהתראות הערוב שינה אמר למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ ובמכת הצפרדעים ודבר וארבה היו התראות ולא אמר מה יודע לו בהם. ועוד מה נשתנה מכת הארבה שאמר בה עד מתי מאנת לענות מפני מה שלא אמר כן בשום מכה וכן בברד אמר עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם משא"כ בהתראה זולתה. ועוד כי גם שבדם לא לקו ישראל כמאמר ז"ל (ש"ר פ"ט) שהיו ישראל ומצרי יחד שותים בכוס א'. זה מים וזה דם וכן בכל מכה. ולמה לא עשה הוא יתברך ענין מהבחנת מה שבין יהודי לארמאי אלא בערוב ודבר בהתראותם שאמר והפליתי כו' והפלא ה' כו' כי גם שבברד נאמר רק בארץ גושן כו' לא היה ברד הוא כמספר מה שהיה וכן באו' היה אור במושבותם היה לומר במושבותם של מצריים היה להם אור לחפש תבותם שהיה אור נכנס עמו. אך לא שמעתי ההתראה יורה היות הכוונה לכך כ"א באופן הנזכר. והנה על קצת מהערות האלה. כתב הר"י בעל העקידה כי ד' חלוקות היו המכות על ד' דברים שאמר משה לפרעה ואמר כי זה כיון ר' יהודה בתת סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב אלא שהוא מחלק סימן באח"ב לשנים ומה שראיתי אחרי רואי כי אין לחלקם רק לג' והוא כוונת ר' יהודה לעשות מהן ג' בבות ולא כאשר שמעתי שיש מחלק דצ"ך מופת על מציאות יתב' עד"ש על השגחה שכר ועונש באח"ב על שנותו הטבעים. כי הלא בדצ"ך לבדו נמצאו מעמד שלשתן מלבד שאינו במשמע לשון הכתובים ולא בשנויי לשון התראות כלל למתבונן בם על כן אומר שהוא כי שלשה המה דברי משה אל פרעה. (א) כה אמר ה' שהוא מציאותו יתברך. (ב) שהוא אלהי ישראל בייחוד. (ג) שעם הקראו אלהי ישראל מושל

בכל מלך רב ושליט ולא בישראל עמו לבדו כי כלם מעשה ידיו. וזה אינו שלח עמי כו' והוא כפר בשלשתם כמפורש למעלה בתשובתו. ע"כ על הענין הראשון היו ג' מכות ראשונות שהם דצ"ך ועל כן על הא' נאמר בזאת תדע כי אני ה' בהכותי את אלהי מצרים היא היאור ועל ידיעתו פנה זאת בסוף סימן סמך בשתים האחרונות לבלתי הזכיר אשר ידע בהן ובשלישי אפי' לא התרה שהוא סיום הדצ"ך וסמוכה לחברותיה וע"י ג' אלה הזכיר המציאו באומרו אצבע אלהים היא אלא ששינה התואר ולא אמר שם הוי"ה עד אחר הברד שאמר ה' הצדיק ועכ"ז לא היה מלבו רק מן השפה ולחוץ. וז"א הוא ית' למען שיתי אותותי אלה בקרבו שישים אותות ה' הנזכר בקרבו שיאמין בם בקרב לבו וזה היה לו על הים שאמר מי כמוך באלים ה' שראה דין ורחמים יחד כי ה' הוא האלהים וע"ז נאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי כו' כי אני שהוא מדת אלהים הוא ה' ובהחילו בעד"ש שהוא להורות היותו אלהי ישראל בייחוד אמר כי אני ה' בקרב הארץ כי בקרבה אני מבחין בין ישראל לע"ג. וע"כ בשתי ההתראות נאמר והפליתי כו' והפלא כו'. גם אם היתה ההתראה בשחין היה אומר כן ועם כל זה אגב אורחיה אמר ויהי השחין בחרטומים ובכל מצרים ואחר הכירם בסי' זה העיקר השני היחל סימן באח"ב לשישלח על ידו ואמר כי אין כמוני בכל הארץ שאינו כשר א' משרי איזו אומה שלא ישלוט על זולתה אך אני אין כמוני השולט על הכל עם הקרא בייחוד אלהי ישראל ועל כן בברד אמר עודך מסתולל בעמי כו' לומר הנה ידעת השתים הראשונות שהוא מציאותו והיות ישראל ע"י אך עודך מסתולל במי שהוא עמי לבלתי שלחם במצותי שהיא הג' ואחר הראשונה שבסימן ההוא אמר עד מתי מאנת לענות מפני שהוא העיקר הג' כי המכה הזאת לא הספיקה לענותך. ובשלישית הנגררת אחר השתים לא התרה כאשר עשה בשלישית שבכל סי' מהראשונים. והנה אחר השתים היה מביא מכת בכורות לגמור בשלישית כאשר בכל סימן כי אם תחת שלש. (א) למען ידע כי לו חפץ ה' היה מוציאם אז בששת ימי חשך ולא יראה פרעה כ"א שחפצו ית' אינו כי אם שהוא בעצמו ישלחם מארצו לבטל מאמרו אשר אמר את ישראל לא אשלח. (ב) למען ימותו פושעי ישראל בימים ההם ומצריים לא יראום. (ג) על הרכוש גדול ששאלה אשה משכנתה כו' ואם לא היו הולכים כל איש ישראל לחפש בתבותם וחדרי משכיתם כמ"ש ז"ל (שם פ' י"ד) לא היו משאילים להם כי יאמרו אילו רצו ליטול חנם היו נוטלים בחשך שהיה לישראל אור במושבותם של מצריים ובזה היו נותנים להם נמצא החשך הכנה ומכת בכורות גמר לשלחם היא השלישית. ומה גם בה לא היתה התראה רק הודעה בלבד כה אמר ה' כחצות כו' כי היתה גמר הענין:

ובזה נשכיל מה היה שבראשונה ובד' נאמר השכם בבקר וכן בשביעית והתראו' שבשנית וחמישית ושמינית אומר סתם בא אל פרעה אך מפני כבוד המלך בהתראה ראשונה שבכל כת מהשלשה לא היה מתרה בו אלא בינו לבינו בבקר בהיותו יוצא המימה. ומה גם לרז"ל (שם פ"ט) שהיה מפנה עצמו לבדו להסתיר כי אדם הוא. וז"א הוא יוצא כלומר הוא לבדו אך בהתראה ב' שבכל כת אחר שהעיז פניו שלא שמע אל הראשונה נאמר בא אל פרעה שהיא בכל עת עודנו עם עבדיו ולא יחוש על כבודו והעד כי כן הוא היא מכת הארבה שנאמר בא אל פרעה כו' ויפן ויצא כו' שדעת כל המפרשים שעבדיו היו עמו בדבר משה עם פרעה נראה בעבדיו רמיזות וחפזון לדבר אל המלך על כן ויפן ויצא למען ידברו. וכן היה כי מיד ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה שלפנינו לנו למוקש הרי כי באו' בא אל פרעה אינו אלא אצל עבדיו אנשי עצתו אך השלישית שבכל כת לא יתחשב אפי' למציאות הודעה כמדובר. ונבא אל ביאור הכתוב ה' אלהי העברים שלחני אליך כו' והנה לא שמעת עד כה כי הנה למה שזאת המכה הראשונה לא יצדק אומרו לא שמעת עד כה איך יאמר הנה אמרתי לך כה אמר ה' שהוא הודעת מציאותו ית' אלהי ישראל הוא העיקר הב' שלח כו' הוא הג' וכל הענין היה לאמר שלח את עמי ואתה לא בלבד לא שמעת השלישי או עד הב' כ"א עד כה שהוא שכפרת עד הראשון שאמרתי כה אמר ה' כי כפרת בה' כי לא אמרת די בכפור היותו אלהי ישראל או שולטנותו עליך כ"א עד הכחיש המציאות חלילה וזהו עד כה על כן כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' שהוא העיקר הראשון כמדובר. והנה על פי הדברים האלה מצאנו ראינו טוב טעם על חלוקי המכות וחלוקי ההתראות אך עדיין צריך טוב טעם ודעת מה היה אשר בחר ה' בעשר מכות הגדולות האלה להביא על פרעה ועל מצרים ומספרן עשר ולא תשע ולא י"א וסדרן והלכתן והתייחדם אלו מזולתם כי הלא אין ספק שראוי לשית לב על מה עשה ה' ככה ואשר חשבתי למשפט הלא הוא כי למה כי רב מאד עיקר אמונה חידוש העולם כי הנה ממנו פנה ממנו יתד על כל יתר עיקרי הדת ככל הבא בשערים המצויינים לנו בדרושי תורתנו על כן עם לבבי אשיחה כי הן זאת היתה עצת קדוש ישראל בצאת ישראל ממצרים להחזיק את ישראל בחוזק יד העיקר הזה ולמען יאמינו אמונת אומן בכל עיקרי הדת כי יחד כלם מסתעפים ממנו ככל הכתוב מצאנו ראינו מרגלא בפומי דראשונים ואחרונים שיציאת מצרים מורה על חידוש העולם על כן או' כי כל מעייניו יתב' בעשר מכות שהביא על המצרים במצריים לא היה כ"א למען יאמינו בחדוש העולם וזאת היתה כונתו במספרם וסדרן והלכתן ואיכותן כאשר כתבנו בשערים באר היטב ולאהבת הקיצור לא העתקנוהו פה:

פסקה יז

כה אמר ה' כו' בזאת כו'. ראוי לשים לב. (א) כי באומרו כי אני ה' הם דבריו יתברך ואיך אומר הנה אנכי מכה במטה הם דברי משה ועוד כי איך יאמר משה אנכי מכה ולא הכה רק אהרן ושמעתי שיש מפרש שמשה הכה את היאור. אך רז"ל אפילו לא אחד בהם ערב לו פירוש זה. ואדרבה בקשו טעם למה לא הכה משה את היאור מפני שנצול על ידו ואין ספק כי המה דייקו ל' הכתוב כי באומרו כה אמר ה' מורה בודאי שסגנון הדברים שאומר היה מאמר פיו יתברך וא"כ אומרו הנה אנכי מכה הם דבריו שכה אמר ה' הנני מכה אלא שמשה מפרש ואומר מה שה' אמר הנני מכה אינו ע"י עצמו אך פירושו הוא שיהיה ע"י המטה אשר בידי כי למה שהוא מטה האלהי הוא כאלו הוא ית' העושה. (ב) אומרו על המים ולא אמר במים. (ג) אומרו ונהפכו ולא אמר יהיו דם. (ד) אומרו והדגה אשר ביאור תמות ובאש וכו' מה למו ממיתת הדגה ומבאיש' היאור. (ה) אומר ונלאו מצרים ולא אמר ולא יכלו כ"א ונלאו שמורה ששותים היו אך לא היו שותים כ"א ע"י לאות. (ו) אומרו אל אהרן קח מטך ונטה ידך כי מלת ידך מיותרת והל"ל קח מטך ונטה אל מימי כו'. (ז) אומרו על מימי ולא אמר במימי. (ח) אומרו על נהרותם ועל יאוריהם כו' שלא ייעד הוא יתב' כ"א על היאור בלבד וכן אהרן לא הכה רק ביאור. (ט) אומרו על יאוריהם ולא אמר ועל יאוריהם בוי"ו כאו' ועל אגמיהם. (ו) או' ועל כל מקוה מימיהם מה ענין המקואות בזה. (יא) כי אחר אומרו ויהיו דם למה חוזר ואומר דם. (יב) אומרו ובעצים ובאבנים שאם הוא כמאמר המתרגם מאני אעא ומאני אבנא למה הפסיק בנתים באומרו והיה דם כו' ולא אמר ובכל מקוה מימיהם ובעצים ובאבנים יהיו דם כו'. (יג) אומרו וירם במטה ויך כו' מה זה לשון הרמה ולא אמר ויך במטה את המים. (יד) אומרו לעיני פרעה ולעיני עבדיו האם בהחבא היה לו לעשות שלא יהיה לעיניהם. (טו) אומרו ויהפכו ולא אמר ויהיו כלשון האמור למעלה (טז) אומרו ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור כי הלא גם באגמים ובמקואות היה דם ואיך יאמר כי דוקא מן היאור לא יכלו. (יז) אומרו אחר כך ויהי הדם בכל ארץ מצרים ולא נאמר קודם לאומרו ולא יכלו. (יח) אומרו ויעשו כן חרטומי מצרים כי אחר שהכל היה דם היכן מצאו מים החרטומים לעשות מהם דם. (יט) אומרו ויחזק כו' כאשר דבר ה' כי אחר שהיה לו במה לתלות שהוא כי ראה שעשו גם חרטומי מצרים כן למה תולה הדבר שהיה על פי דבר ה'. (כ) אומרו ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו למה הקדים שבא אל ביתו לומר אח"כ שלא שת לבו. (כא) אומרו גם לזאת שיורה שני דברים ולא שת לבו גם לשנית והלא זאת הראשונה. (כב) אומרו אח"כ ויחפרו כו' והיה לו לאומרו סמוך

אל אומרו ולא יכלו. אמנם הנה כתבנו למעלה כי שלשה עיקרים שם משה לפני פרעה. (א) מציאותו ית'. (ב) כי הוא אלהי ישראל בייחוד. (ג) כי יוצר הכל הוא וממשלתו על כל העמים כי על כן גוזר עליו ישלח את עמו ולא שמע פרעה גם לאחד מהם ע"כ באו סימן דצ"ך על העיקר הראשון ועליו אמר בזאת תדע כי אני ה' והיחל בהתראה ואמר כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' כי תראה ההשגחה מוחשת אשר לא יוכל עשה בלתי ה' לבדו כי הנה אנכי מכה ואמר משה לפרעה מה שאמר יתברך אנכי מכה הוא במטה אשר בידי כי ההכאה במטהו ית' הוא יתברך המכה ולמה צריך יהיה יתב' המכה הלא הוא למה שהוא על המים אשר ביאור והוא כי הלא אפשר לך לומר כי הנה חרטומי מצרים בלהטיהם יעשו ממים דם אך הנה יש ג' הפרשים והם כי מעשה כשפים אין משנים איכות המים כ"א שיאדימום אדומים כדם ועדין הם מים כאשר בתחלה שיוכלו לשתותם שנית שאם יאדימו המים אשר ביאור מצויי' לפניהם לא ישלטו ביוצאים מן המקור אחרי כן ולא יתמיד האודם כי אם שעה אחת או ב' וג' עד עבר כל המים הנמצאים ביאור בעת הכשוף ויבאו המים אשר נבעו ממקורם משוללי אדמימות שלישית שלא יהיה השינוי משתנה לפי השותה אותם כמצרי כעברי אך בהיות על ידו ית' אשר בכחו הגדול לא תהיה ההכאה במים הנמצאים כי אם בשרו של יאור וזהו על המים אשר ביאור כלומר לא במים אשר ביאור כי אם על מה שהוא על המים שביאור הוא השר שלמעלה מהיאור מה שאין כן במעשה כשפים שאין בהם כח שליטה על השר וע"כ בהיות על ידו ית' המושל בכל ויכול לשנות המציאות לא כמעשה כשפים שאם יעשה מהמים דם הוא שינוי הגוון ולא שינוי האיכות כ"א ונהפכו לדם ממש שיתהפך המציאות ומאן מוכח שנעשה דם ממש ולא היה המראה בלבד הלא הוא כי והדגה אשר ביאור תמות ואם לא היה רק מראה דם לא תמות הדגה והראיה שהדגה תמות הלא הוא כי ובאש היאור כי בזה ניכר בחוש. וגם ע"י היות על ידו יתב' יהיה כי ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור שהוא כולל שני דברים אשר בם שני ההפרשים שבין מעשה ה' למעשה כשפים שאם היה על ידי כישוף לא היה לאות כי לא ישתנו לדם רק מה שהוא נמצא בהמים או על היאור לא מה שנובע מחדש ובכן ימתינו שעה או שתים ושלש עד יעברו מים השטוחים על היאור ויבאו החדשים מהמבוע ויהיו למים אך בהיות מעשה ה' ילאו כי הדם מתמיד וגם בכלל אומרו ונלאו אחשבה הוא מז"ל (שם) כי היה המצרי אומר לישראל נשתה אני ואתה בקערה אחת והיה נכנס בפי הישראל מים ובפי המצרי דם עד שהיה המצרי קונה בדמים יקרים מישראל מעט מים לשתות ואז וישתו המצרי' מים באופן שהיו נלאים עד שתותם מים מן היאור אך ע"י הלאות היו שותים מים וזה מוכרח

שאל"כ יסתם מאמר הכתוב ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור אך הוא כי מן היאו' לא יכלו אך מן הישראלי המוכרו לו בכליו של מקנה היו שותים והוא הלאות האמו' באומרו ונלאו שיור' אך ע"י לאות ישתו:

או יאמר ענין זה בדרך אחרת שאו' הוא יתברך הנה אנכי מכה ומפרש משה שהוא ע"י המטה ומה בין היות הוא יתברך הפועל הלא הוא א' שהוא על המים אשר ביאור שאינו במים ההווים בשטח היאור כי אם עליהם שהוא למעלה מההווים בו שהוא גם על היוצאים מן המבוע וזהו על המים אשר ביאו' כעת מה שאין כח בזה במעשה כשפים ועוד שנית כי ונהפכו אוכלתם לדם והראיה כי והדגה תמות מה שאין כן אם היה מראה דם בלבד וראיה אל מיתת הדגה הוא כי ובאש היאור ועל השלישית שהיא שע"י כשפים אין הפרש בין ישראל לארמאי אך בהיות ע"י ה' ונלאו מצרים על קנותם מישראל בדמים יקרים משא"כ ישראל שנוטל דם מן היאור ונעשה מים ואין זה כ"א השגחה אלהית אשר בזאת ידוע כי הוא ית' ה':

פסקה יט

ויאמר ה' כו'. הנה או' שנית ויאמר ה' יראה מיותר כי גם עד כה ה' הוא הדובר בו. אך מאשר כתבנו כי לא היו דבריו יתברך רק הנני מכה. ומשה אמר שפירושו הוא במטה אשר בידי ע"כ חזר לדבר הוא ית' ולומר אמור אל אהרן וכו' לומר הן אמת שבמטה אשר בידך תהיה ההכאה אך לא על ידך כ"א ע"י אהרן וזהו אמור אל אהרן קח מטך שהוא קח אותו מידו וה' עשה שיוכן הענין ע"י היות תחלה ביד משה שמיוחד אל הכח הזה. ועל פי דרכו נדחה דעת החושב שאו' קח את מטך הוא מטה אחר של אהרן ממה שנא' מטה אהרן ולפי דבריו הם ג' כי ג"כ נאמר מטה האלקים. אך אינו אלא אח' ונקרא על שם משה או אהרן בפעלם בו:

ולבא אל ענין הכתובי' נזכירה מאמרם ז"ל (שם) האומרי' למה הביא הקב"ה עליהם מכת הדם מפני שלא היו מניחים את בנות ישראל לטבול מנדותן למעטם מפריה ורביה ע"כ. והנה ידוע מרז"ל כי אהרן היה מרבה פריה ורביה בישראל על ידי שים שלום בין איש לאשתו ע"כ ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן שלו יאות עשות המים דם לינקם מהמבטלים תיקון הדם ע"י המים ולבל יראה שאין זכותו מספיק לעשות כן בידו בלי מטה ע"כ אמור לו קח מטך ונטה ידך לומר כי מטה וידך עושים הדבר ואל תתמה אל צורך מטה אחר היות לך זכות פריה ורביה ע"י שים שלום בין איש לאשתו כי הלא אם לא היה הענין רק לעשות המים דם היית מספיק לבדך אך צריך ג"כ להכות את השר וזהו על מימי מצרים. שהוא להכות מה שהוא על מימי מצרים שהוא על השר כאשר

יבא ענין היות מוכרח הכותו ואמר על נהרותם כו' והוא כי הלא כתבנו כי היה לקות זה עשות המים דם על דבר שלא היו מניחים את נשי ישראל להעביר חלאת דמן ע"י המים והנה הטבילה ע"י המים יש ב' מינים. א' במים חיים כנהרים ויאורים למטה הימנו ע"י מים בלתי נובעים כאגמים ומקואות אך אשר בכלים אין טבילה בהם מועלת כלום ע"כ אמר הנה עיקר הדבר הוא על נהרותם ועל יאוריהם שהם מים חיים ועל ששניהם מסוג א' לא הטיל וי"ו ביאוריהם ולמטה מהם הוא ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם. שגם טבילה היתה מועלת בהם וע"כ באלה היתה עיקר גזרת הדם על שלא הניחו נשי ישראל לטבול בהם ע"כ ויהי דם מדה כנגד מדה ושמא תאמר א"כ איפה כל מימות שבכלים לא יהיה דם לז"א למה שגזר ה' דרך כלל לבלתי יוכלו לשתות גזר והיה דם בכל ארץ מצרים ע"כ היה גם בעצים ובאבנים כמאמר המתרגם מאני אעא ומאני אבנא שהיא לפי דרכנו לו' שגם שאין בם מדה כנגד מדה כי לא היתה טבילה עולה בהם עכ"ז אגב אותם אשר עולה בהם טבילה. כללם ה' לשיהיה דם בכל ארץ מצרים וזהו והיה דם כו' ובעצים ובאבנים ושמא תאמר מה זה כי הוא יתברך אמר למשה להכות את המים אשר ביאור ומשה אמר לאהרן יטה ידו על נהרותם על יאוריהם כו'. ואהרן לא עשה מה שאמר לו הוא יתברך שיכה על נהרותם כו' כ"א רק ביאור לז"א ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' ממש והוא כי מה שנא' על נהרותם על יאוריהם כו' אינו שילך ויכה אהרן בכל פרט מכל אלו כ"א על שר היאור שהוא ראש לכל שע"י מכתו תחול על כלם. וזהו וירם אהרן במטה שע"י הרמה למעלה הוא להכות את השר שלמעלה מהיאור וע"י כן בהכותו על המים נכלל השר והמים וזהו ויך את המים שהוא השר והמים שהאת מרבה השר וע"כ לא אמר ויך המים אלא שלפי הנראה לעיני פרעה ולעיני עבדיו לא היתה הכאה בשר רק ביאור וזהו אשר ביאור הוא מה שהיה לעיני פרעה ולעיני עבדיו אך לא כן הוא כ"א שגם השר לקה והראיה כי ויהפכו כל המים ממש לדם ולא גוון דם בלבד והראיה כי והדגה אשר ביאור מתה כי זה ראיה כי דם ממש נעשה. וראיה שהדגה מתה עם שאינו נראה כי הלא הם תחת המים הלא הוא כי ותבאש היאור ושמא תאמר ואיך ע"י מה שהכה את המים אשר ביאור לקו בדם גם נהריהם ויאוריהם ואגמיהם ומקוה מימיהם ואשר בעצים ובאבנים לז"א ולא יכלו מצרים לשתות מן היאור כלומ' כ"א לא היה נעשה דם רק מימי היאור היו יכולים לשתות משאר נהרות ויאורים ואגמים ומקואות וכלים אך הוא כי מה שולא יכלו מצרים לשתות מים מהיאור נהיה הדבר שע"י לקות היאור נמשך כי ויהי הדם בכל ארץ מצרים ואין זה כ"א שבהכות הכפתור רעשו הספים כי ע"י לקות השר לקה כל מה שתחתיו:

או יאמר תדע כי מה שהכה הוא גם את השר כי הלא לא יכלו מצרם לשתות מים מן היאור ואלו לא הוכו רק מימי היאור למה לא שתו מהמים שנבעו מן המקור שלא הוכו אלא שגם השר הוכה וע"כ מה שלא יכלו לשתות מים מן היאור מצד עצמו היה ולא מצד מימיו שהיו בו בשעת המכה. וש"ת איך לא יכלו מצרים בלבד לשתות כי הלא אם היה דם גם לא יוכלו ישראל לשתותם לז"א ויעשו כן חרטומי מצרים שהוא כן ממימי היאור ואין זה כ"א מהמים שהיו מצרים קונים מישראל ושמא תאמר א"כ אל יאשם פרעה בהתחזקו כי הלא ראה כי גם חרטומיו עשו כן. לז"א בלטיהם לומר כי לא עשו דם ממש כ"א דברי לטיהם שמשמעו ענין אחיזת עינים שמראהו דם ואיכותו מים ראויים לשתות ופרעה ראה זה ובוש ומבושתו בראות ההפרש הפך פניו. וזהו ויפן פרעה ועשה כבלתי פונה והופך פניו מחמת בושה כ"א עושה כהולך וילך בפועל. וזהו ויפן ויבא אל ביתו הרי היו לפניו ב' דברים. (א) מכת הדם. (ב) הבלי מעשה חרטומיו והוא לא שת לבו גם לזאת והוא כי הרשעים לבם ברשות' ולא נתן אל לבו להביט אל האמת ולמה לא הוכרח מפני הצמא. ומיוקר שער המי' הנקנים מישראל לז"א זה לא היה מעכב כי הלא ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות וכו':

פסקה כה

וימלא שבעת ימים כו'. זולת הכתוב בשערים יתכן נמשך אל מה שאמר הוא ענין הצפרדעים והוא כי הנה ארז"ל (שם) למה לקו במכת הדם לפי שלא היו מניחים את נשי ישראל לטבול מטומאתן ע"כ עשה את המים דם. וע"פ דרכם יתכן שאמר הוא ית' אתם עשיתם שבמלאת שבעת ימי טומאה לא יטבלו פן יפרו וירבו וישרצו בנים בל יצרו אתכם הנה מהמים אעשה דם וימלא שבעת ימים כימי נדת דותה של אשה. ובטהר היאור יפרה וישרוץ היאור מי שיצר לכם. וזהו שסמך ואמר ושרץ היאור צפרדעים שכנגד מה שבטלתם אותם מתשמיש על יד הצפרדעים אסרס אתכם והוא מאמרם (שם פ"י) שהיו הצפרדעים מסרסים אותם שנא' (תהלים ק"ה) וצפרדע ותשחיתם כד"א (ויקרא כ"ב:כ"ה) כי משחתם בהם:

וזה יהיה ענין הכתוב באומר ובחדר משכבך ועל מטתך כי מה ענינם אל המטה אלא שרצה הקב"ה מדה כנגד מדה לסרסם ע"י הצפרדעים לבטל תשמיש מטתם והנה ארז"ל (שם) שהיו עולים מתחת לארץ והיו פוגעים בשיש והיה או' לו כי לעשות שליחותו יתב' היה בא שיתבקע מלפניו והיה מתבקע ועולים:

וראוי לדעת למה הוצרך לכל זה והיה די בעולים מן היאור שתמלא הארץ אותם. אך הנה אם היו עולים מן היאור בלבד הלא יסגרו דלתות וחלונות וכל אשר ימצא שם בדק

להחזיק בל יכנס בו צפרדע וימלטו מהסירוס. ע"כ עשה הוא ית' יעלו ויכנסו אל בתיהם וחדרי משכבם מתחת לארץ והיתה הרצפה מתבקעת ועולה וזהו ועלו ובאו בביתך כדי שיכנסו בחדר משכבך כדי לבא על מטתם לסרסם כמדובר. ועל פי דרכנו נשית לב מה ראו רז"ל לומר שהיה השיש נבקע כי אין נראה בכתוב רמז לדבר:

אמנם הנה הוקשה להם אומרו ועלו ובאו בביתך שאם אומרו ועלו הוא שיעלו מן היאור ויכנסו בבתים היה ראוי לומר לביתך או אל ביתך אך מאומרו בביתך הוא שהעליה והביאה הכל תוך ביתך כאחת שהוא כי לא היה מפסיק כי אם השיש ובהבקעו נמצא הצפרדע עולה ונכנסו הכל בבית ולמה עשה הוא ית' כל זה והיה די יעלו מהיאור ויבאו לבתים ע"כ פירש שכל זה כדי לבא גם בחדר משכבך ועל מטתך הוא שמכוון לסרסם ואם לא היו עולות מקרקע הבית היו נועלים כל פתח וחור שלא יכנסו צפרדעים. אך בזה לא יספוק למו כי מתחת לארץ יעלו בבית ובחדר המשכב כמדובר זה הוא ע"ד רז"ל שאומרים ועלו הוא מהתהום דרך השיש:

ולבא אל כללות הכתובים על דרך פשט נשים לב אל קצת הערות. (א) אומרו הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים נראה שמדבר על היות כבר מציאותם בעולם שיעלם בכל הגבול. ומה גם בהנקד הבי"ת בפת"ח שמשמעו בצפרדעים הידועים וא"כ איך יאמר אח"כ ושרץ היאור צפרדעים שהוא הוית מציאותם. (ב) ראוי לשים לב בדברי רז"ל האומרים צפרדע צפור שיש בו דעה כי הלא כדי לצערם מה צורך שתהיה בם דעה. (ג) אומרו ושרץ היאור צפרדעים שיורה שכל הצפרדעים היו מן היאור. ואח"כ הוא או' על הנהרות ועל היאורים ועל האגמים והעל הצפרדעים שיורה כי מכל אלה המקומות שרצו הצפרדעים. (ד) הזכירו כל הפרטים עד המטה. (ה) למה לא גמר כל האמור למלך שהוא ובתנוריך ובמשארותיך ואח"כ יאמר ובבית עבדיך ובעמך. (ו) למה משארות עמו ועבדיו לא יהיו בהם כ"א בבתים. (ז) אומרו ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו כ"א הוא על בתיהם כבר נאמר אך הוא על גופם כמז"ל בשמות רבה (שם) שהיו נכנסים ומקרקרין בקולות והיה קשה עליהם יותר מהמכה וא"כ הראוי יאמר יבאו ולא יגלו כי אדרבה יורדת הן אל קרביהן ואינן עולות. (ח) למה משנה הסדר כי למעלה נאמר בביתך ואח"כ ובבית עבדיך ואח"כ ובעמך ובפסוק שאחריו מקדים עמו לעבדיו:

אמנם הנה כתבנו כי שלש מכות הראשונות שהן דצ"ך הלא הן להודיעו מציאותו יתבר' כי יוצר הכל הוא והנה העולם נכלל בג' חלקים עולם המלאכים עולם המזלות עולם השפל והנה במכת היאור שכתבנו שהכה אהרן במטה האלהים את שרו של נילוס כי רוחני הוא מעין עולם המלאכים שעל כן בהכות אותו לקו גם כל מימי מצרים אשר

אינן מהיאור ובצפרדעים יורה היות הוא ית' מושל במזלות ואחרי כן אל עולם השפל לעשות העפר כנים והוא כי המזל כולל שלשת טובות העה"ז שהם בני מזוני וחיי דלאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ובשלשתן רצה הקב"ה להורותן בצפרדעים כי שלשתן לה' המה וע"כ אחר המילו ית' להורות כי גזרתו עומדת לעומת מלכות מצרים בהשגתה בהעלות הצפרדעי' על ארץ מצרים ועל גבולה ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה בצמצום לא פחות ולא יותר באומרו הנני נוגף את כל גבולך בצפרדעים וכמשז"ל (שם) שמזה נודע גבול בין מצרים לכוש עד היכן תחו' כל מלכות מגיע שנאמר כאשר משפטיך לארץ צדק למדו כל יושבי תבל רצה להורות שליטה במזל בשלשה דברים התלויים במזל שהם בני חיי ומזוני. ובבני היחל ואמר ושרץ היאור צפרדעים כו' לומר הנה בצפרדעים הידועים הטבעים עליהם נאמר הנני נוגף את כל גבולך בצפרדעים הידועים שאינן בעלי דעה והם העולים מנהרות והיאורים והאגמים ע"י אהרן. אמנם אמר כי ושרץ היאור צפרדעים אחרים אשר הם בעלי דעה כי אותן יעלו ובאו בביתיך ולא ינוחו עד בא מהבית לחדר המשכב וממנו אל המטה שהוא לסרסם בכונה כמדובר בקודם ולזה צריך דעה לכוין לעשות ענין זה שהוא לבטלם מבני וע"ד זה בבית עבדיך ובעמך בבתים עד המשכב לסרסם כאמור ואח"כ בדעתם למעטם ממזוני יהי' ובתנורי' ובמשארותך שארז"ל (שם) שהיו נכנסים בתנורים לצנן אותם ולמלא כרסם מבצקות של מצרים אשר היה כל לחמם לנפשם כי הוא ית' נתן בהם דעה גם לזאת ומה גם לרז"ל האומרי' שבדעת גמורה עשו לעשות רצון קונם והוא מז"ל שהיו הצפרדעים נכנסים תוך התנור עודנו בוער באש לצננו ושמהם נשאו ק"ו חנניה מישאל ועזריה כמפורש בשמות רבה (פ' י"א):

ועוד הוסיפו במדרש שוחר טוב כי הצפרדעים שנכנסו בתנורים הה' לא שלטו נורא בנשמהון:

וראוי לשית לב מה ראו על ככה רז"ל לו' כי עשה נס הוא ית' לצפרדעים שילכו במו אש ולא יכוו וגם אין נראה כזה רמז בכתוב:

אמנם הנה זולת ייתור אומרו יעלו הצפרדעי' שהקשינו שהוא מיותר. וגם שאומר ירידה בל' עליה. עוד ראוי לשית לב אל אומרו ובמשארותיך אחר אומרו ובתנוריך כי הלא לפי הטבע כל עוד שיש בצק במשארות לא ילכו אל התנורים לאכול לחם האפוי ומה גם כי לחמם לנפשם יחמו בתנור ואין לך בריה בב"ו שלא תברח מן האש וע"כ מהראוי יאמר ובמשארותיך תחלה ואח"כ ילכו אל התנור אחר הצטננו לאכול כל אשר הצילו ויאפו החמה מהם אך אין זה כי אם שעוד הבצק בהצטננה במשארותם מלוש בצק עד חומצתו

שעדיין התנור בוער באש היו נכנסים בתוכו לצננו ויוצאים משם והולכים אל משארותם לאכול את בצקם כי היא ית' אינו מקפח שכר כל בריה הן הפילו עצמם בתנור אש לעשות רצון קונם גם ה' עשה את שלו והוציאם מן האור וזהו ובתנוריך ובמשארותיך לבלתי יפלא בעינינו השכלת' זאת לעשות רצון קונם ע"כ הטיבו אשר דברו רז"ל באומרם צפרדע צפור שיש בו דעה מלבד הטעם הנכון שכתבנו בשערים בטעם סדר המכות ומספרם למה נתן הוא יתברך דעה בהם ושישליכו עצמם באש ואחר שהורה יתב' על ידם שליטתו ית' בעולם המזלות לענין בני ומזוני שנתן דעת בבריה קלה למעט שני הכחות המתייחסים למזל הורה ג"כ כי גם יתן בהם כח למשול בחייהם והוא להגיעם עד שערי מות שיקוצו בחייהם ויצעקו יעתירו אל ה' שיסיר מקרבם את המות הזה כי עזה כמות מכה זו ומה גם יעקצו בטנם או אם ימותו שמה מחום קרבם וימותו אנשים אשר הם בקרבם מבאשם וצחנתם באופן שגם הראה ית' שליטתו בחיי האדם והוא כי באו אל קרבם של מצריים והוא מז"ל בשמות רבה (שם) שנכנסו בגופם והיו מרימים קול שהיה קשה להם מעקיצותן הה"ד על דבר הצפרדעים על דבור הצפרדעים. ואף גם זאת עשו למסור עצמן לעשות רצון קונם. כי איך תהיה צפרדע בגוף איש ולא תמות אך עשו לעשות רצון קונם. וזהו ובכה ובעמך וגו' והוא כי באו אל קרבם להגיע עד שערי מות שיקוצו בתיהם באופן שגם הראה יתברך שליטתו בחיי האדם ומה פרע להם הוא יתברך בין בבואם אל תנוריהם הבוערים באש בין בבואם אל גויותיהם כי אחת דתם להמיתם חום התנור וחום קרב איש לז"א ועלו הצפרדעי' לומר כי יעלו מהתנורים ומגויות בני האדם ולא ימותו בתוכם והוא מאמר הכתוב באומרו וסרו הצפרדעים ממך שהוא מגופו ממש שהוא כי לא ימותו שם כי אם יוסרו מהן עוד רוחן בקרבן ובזה יתכן אומרו יעלה ולא אמר יבואו אך הוא כי יעלו מפי רשע ופי תנור אשר פי תנוריהם היו למעלה ככל תנורי שבמקרא כנודע ושיעור הכתוב ובתנורך ובמשארתיך וגם בכה ובעמך ובעבדיך שבמקרא ככל הנזכר יעלו הצפרדעים לימלט כמדובר:

ומה שהפסיק בין המלך ובין העם בתנורים ומשארות הוא מפני שסיים תחלה ענין הסירוס במלך ועבדיו ועמו וכאשר כלה ענין בני בא אל מזוני. ואמר ובתנוריך ובמשארתיך ולא שלא יהיה כן גם בעבדים ובעם אלא שעיקר קדוש שם שמים הוא במלך בתנוריו ומשארותיו ובביאה אל הבתים הקדים העבדים לעם מפני שבתי עבדיו סמוכים לבתי מלכם ונמשכות הצפרדעים מבתי המלך לבתיהם ואח"כ אל העם אך בבואם אל קרבם שישמעו קול היה בעון מה שדברו להתיעץ על ישראל וזה העיקר היו המלך והעם

שנאמר ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב וכו' וגם אומרו הבה נתחכמה כמפורש למעלה ע"כ תחלה באו אל המלך ואח"כ בעם ואח"כ בעבדי המלך:

פרק ח

פסקה א

ויאמר ה' כו' אמור אל אהרן נטה את ידך במטך לקיים מה שאמרתי הנני נוגף את כל גבולך בצפרדע' שהם אשר ביאורי' ואגמי' ונהרות דרך כלל שאינן המיוחדי' שאמרתי. ושרץ היאור בייחוד אשר בם דעה והעל על ארץ מצרים שהיא על כל הגבול ויעש כן אהרן העלה הצפרדעי' ואמר ותעל הצפרדע ותכס וארז"ל (שם) כי אומרו צפרדע אחת היתה ושרקה את כלן ובאו ויהיה הענין כי אין לך מין מכל המינים אשר רוח חיים באפם שאין לו מזל מלמעלה שנשפע חייתן על ידו. ק"ו מהעשבים שאין לך כל עשב ועשב למטה שאין לו מזל מלמעלה. ואותו המזל הוא הנקרא צפרדע גם היא. והיא השמיעה קול וקבצתן:

פסקה ג

ויעשו כו'. הלא יקשה כי אחר שעשו כן החרטומי' איך נכנע ואמר העתירו כו' ואשלחה כו'. אך התורה נתנה ב' טעמים א' שהיה בלטיהם שהיו נראים כעולי' צפרדעים ועוד כי לא עשו רק שהעלו צפרדעים על הארץ. אך להשריצם או לסלקם מקרב גופם לא יכלו ע"כ צעק אל משה ואהרן יעתירו אל ה' ויסר אותם ממנו ומעמו וישלחם:

פסקה ד

ויקרא פרעה למשה כו'. ראוי לשית לב על שינוי הלשונות כי פרעה אמר לשון הסרה כאו' ויסר הצפרדעים ומשה אמר ל' כרית' כאו' להכרית הצפרדעים ואח"כ אמר וסרו הצפרדעים כלשון פרעה ולמה לא אחז צדיק דרך פרעה מתחלה ואח"כ בבא הענין אל הפועל אינו או' לא כראי זה ולא כראי זה אלא וימותו הצפרדעים. ועוד כי פרעה אמר ממני ומעמי בלבד ומשה אמר לך ולעבדיך ולעמך ואח"כ אמר ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך ובהתפללו לא שאל רק על פרעה לבד כאו' ויצעק משה כו' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. ועוד כי פרעה אמר העתירו ומשה אמר אעתיר שהוא על עצמו לבדו. ועוד מה היה ההתפארות שאמר התפאר עלי. ועוד למה שאל לו למתי אעתיר כו'. ועוד או' רק ביאור תשארנה מה יתן ומה יוסיף לו אם ישארו ביאור. ועוד שחוזר ואומר פעם שנית רק ביאור תשארנה. ועוד איך ע"י העתירו למחר יודע לפרעה כי אין כה' אלהינו ועוד באו' ויעש ה' כדבר משה כי הלא לא דבר בלבד היה כ"א גם צעקה. ועוד כי דבר משה לא היה שימותו כ"א וסרו כו' וא"כ איך במותן הוא כדבר משה. ועוד למה יפרוט המקומות מן הבתים כו'. ועוד למה מודיענו שותבאש הארץ:

ועוד באו' וירא פרעה כי היתה הרווחה והכבד את לבו אם הוא מיתת הצפרדעים למה משנה הלשון ולא אמר וירא פרעה כי מתו או כי סרו הצפרדים וידעו כי רווחה היא ועוד שהל"ל ויכבד ולא והכבד שהוא מקור ולא הודע' שהכביד לבו. ועוד אומר כאשר דבר אליהם הוא מיותר:

אמנם הנה כתבנו מרז"ל (שם) שהיו צפרדעים ג"כ תוך גוף פרעה ועמו שהיה זה להם צער גדול:

ונבא אל הענין והוא כי היה מתיירא פרעה פן ימותו הצפרדעים בקרבו ובקרב גויות אנשיו ועמו ויסתכנו בעיפוש ההוא תוך גופם או יחלו חולי כבד מבאשם וצחנתן על כן אמר מה שאני נודר לשלח העם הוא בתנאי שיוסרו הצפרדעים מתוך גופי וגופי עמי ולא ימותו תוך הגוף ולבל יראה כשואל דברים הרבה לא אמר ומעבדי אך כללם באו' ומעמי ועל זה הוצרך שני מעתירים באו' העתירו שצריך זכות רב ואמר שאם יעשה כן שיסיר הצפרדעים מהגופים עם שהשאר ימותו במקומו' ישלח את העם והשיב לו משה ואמר התפאר עלי לאמר הלא אמרת שלעשות רצונך זה צריך נעתיר שנינו לא כן. אך התפאר עלי לבדי שתוכל להתפאר שאתה חשוב לפניו ית' כי בי לבדי שאעתיר יספיק לך לעשות רצונך. וזהו התפאר עלי כלומר עלי לבדי וז"א אח"כ למתי אעתיר לך ולא אמר נעתיר ומלבד האמור גם תתפאר שמהגופים ששאלת וגם מבתיך אכריתם:

או יאמר התפאר אלי שנצחתני אם לא אכרית הצפרדעים בזמן שתאמר אלי ולכך אני שואל ממך תאמר למתי אעתיר לך. והנה פרעה לא שאל רק מגופו ומגופי עמו שיסיר הצפרדעים ואמר לו משה התפאר עלי כי עוד אעשה לך בשני דברים א' שלבל יעלה על רוחך כי אולי מהמזל נהיה הדבר והגיע עת הסרתם. ואני אומר שמאתו יתברך ע"י תפלתי. ע"כ אמר למתי אעתיר כי אתה תראה באצטגנינות שלך מתי אינו מהמזל לעשות כן ואז אעתיר לך. ועוד אעשה שהוא כי אתה לא שאלת רק שיוסרו מהגופים גם שישארו בביתך אינך חושש. אך עוד אעשה לך כי אכרית זכרם גם מבתיך. וזהו להכרית הצפרדעים ממך שנכנסו בך ומבתך אשר עלו ובאו בביתך אשר נכנסו עד המטות לסרסם. ומה שאני אומר ממך ומבתיך ולא מתנוריך ומשארותיך שהם אשר קדשו את ה' לבא תוך התנורים הבוערים באש בעוד הבצק במשארות והוצאתים חיים ויצאו לאכול הבצק שבמשארות הלא הוא כי רק ביאור תשארנה שלא אכריתם כי הם הרהיבוני וקדשו שמי ובכן עם היות שאותן שבך שעלו מקרבכם חיים ואשר בבתיך אכרית זכרם לא גם את אשר הצלתי מהתנורים כי רק ביאור תשארנה חיים כי שם ישארו אשר קדשו שמי ומאשר לא הזכיר כרית' רק באשר בו בעמו ובביתו יובן כי אשר

ביאור תשארנה יהיו אשר באו בתנור אש. וז"א רק כלומר אשר מעטתי שהוא משמעות רק ביאור תשארנה ויאמר למחר ויאמר כדברך שאעתיר בזמן זה שלא תאמר שידעתי זמן הסרתם על פי המזל למען תדע כי אין כה' אלהינו שמשגיח שלא ע"י מזל:

או יאמר כדבריך היה הראוי לעשות שלא יסורו חיים כ"א מגופיכם:

אך כל אשר באו לביתך והיוצאים מגויותיכם אחר צאתם יכרתו בביתכם ותעלה באשם עמכם. אך למען תדע כי אין כה' בעל הרחמים שעם היותו אלהינו בייחוד מרחם עליך עם היותך עובר רצונו:

או למען תדע שהוא רחום בדין שהוא ה' המורה רחמים גם בהתייחסו לאלהים שהוא דין על כן עוד אטיב לך כי הנה וסרו הצפרדעים ממך ולא ימותו אחרי צאתם כאמרי תחלה להכרית כ"א שאסירם בלבד ממך. וגם מבתיך הם אשר באו לביתך בלבד לא בשאר בתים כ"א מה שבגופם של עמך ועבדיך ולא אכריתם גם את כל אלו כ"א שרק ביאור תשארנה כי מה שאני ממעט מכריתה שהוא משמעות רק ביאור תשארנה חיים וכן היה כי גם שעיקר צעקת משה לא היתה רק על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה בקרבו עכ"ז לא בלבד עשה יתברך כצעקת משה כ"א כדבר משה אשר דבר לפרעה כי יקים דבר עבדו ולא מתו לא אשר בתנורים ולא אשר היו בגופים ולא אשר בבתי פרעה כ"א וימותו מן הבתים סתם ולא המיוחדים לפרעה ומן החצרות של כל העם ומן השדות והורה ית' רחמנותו אשר היטיב עם גופי בני אדם ועם בתי המלך כי הלא ויצברו אותם כו' ותבאש הארץ כלומר שאלו מתו תוך הגופים היו כלם מתים מבאשם וצחנתם כי עתה ותבאש הארץ ולא נעשה כן לגוף המלך ולביתו וליתר הגופים למען ידע כי אין כה' אלהינו כי עם שפרעה הכעיסו ואמר מי ה' כו' וגם זה פעמים מיאן לשלח עמו עכ"ז היטב היטיב עמו ולא מתו בקרבו ובביתו פן יבאש גופו גם הוא וביתו. אך פרעה לא די שלא החזיק טובה לו ית' על הדבר כ"א אדרבה משם המרה את פיו. וז"א וירא פרעה כי היתה הרוחה כי רווח לו בקרבו כי סרו הצפרדעים המקרקרין תוך גופו או שהיתה הרוחה לו על כל זולתו אשר לא הכעיסו את ה' כמוהו ההרוחה ההיא היתה סבת הכביד את לבו. וזהו כי היתה הרוחה והכבד את לבו והוא באו' אם לא היה סיפק בידי לעכב למה נושא לי פנים ואני הכעסתיו יותר מהזולת שהכביד בלקות בתיהם וש"ת א"כ איפה למה עשה ככה לז"א ולא שמע אליהם כאשר דבר ה'. שהוא ולא ישמע אליכם פרעה כו'. שהוא כדי להביא עליו כל העשר מכות כלומר שעל כן לא יפלא אם היה משגיא אותו בעשות לו יתרון זה וכיוצא בו:

או יאמר הראוי היה כדבריך א' למען תדע כי אין כה' אלהינו שאינו מקפח שכר שום בריה ע"כ לא אכרית כי אם וסרו ממך ומבתיך כאשר מתנוריך כי גם אשר בבתיך קדשו שמו ית' שהי' השיש מתבקע על ידן שהי' צפור שיש בו דעה כאשר כתבנו טעם לשבח צורך הדבר בזה בשערים בס"ד והשאר כבקודם:

פסקה יא

וירא כו'. היל"ל והכבד את לבו. אך הנה הרשעים הם ברשות לבם ועם שהוא מבטיח ואומר ואשלחה כו' לבו אינו מניחו לעשותו וזהו וירא פרעה כי היתה הרוחה והי' ראוי לשוב מדרכו אך ראה שעכ"ז יש הכבד עם לבו שיש בלבו כבדות אז ולא שמע אליהם כי אם אל לבו שהשיאו כאשר דבר ה' ולא ישמע אליכם פרעה שמשמעו אליכם לא ישמע כי אם לזולתם הוא לבו שאל"כ מלת אליכם יתירה:

גם אפשר רמז מעין עין רואה ולב חומד ואיברים גומרים כן וירא פרעה בעיניו כי היתה הרוחה כמדובר ויכבד את לבו כי הלב חמד את ישראל לעבדים ואיבריו גמרו כי ולא שמע כו' כי בפיו גמר אומר לבלתי שלחם:

פסקה יב

ויאמר ה' כו'. ויעשו כן ויט כו'. ראוי לדעת למה שינה אהרן כי משה אמר נטה את מטך ואהרן נטה את ידו במטה ואם הכל א' למה שינה הכתוב:

ועוד שתחלה היה ראוי יאמר כל עפר הארץ היה כנים ואח"כ ויהי הכנים באדם ובבהמה כי הכל היה מן העפר שנהפך לכנים. ועוד למה משנה לומר באדם ובבהמה כנם ובעפר הארץ כנים ולא עוד אלא שבאדם ובהמה אומר הכנם בה"א הידיעה ובארץ אומר היה כנים ועוד למה אחר שגזר אומר שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים חוזר ואו' ותהי הכנים באדם ובבהמה:

והנה במדרש ארז"ל שד' מיני כנים היו ואחשוב אמרו ד' מהזכיר הכנים ד' פעמים כי אשר נזכרו באו' ויעשו החרטומים להוציא את הכנים ולא יכולו הזכרת הכנים בזה אינן מן המנין והעשרה מינים האחרים יצאו להם מב' ההי"ן יתירות באו' הכנם הכנם זה פעמים הנה נתנו לנו מקום לומר שלא מין אחד בלבד היה ואפשר ע"ד הפשט כי ב' מינים היו לפי פשט המקרא. (א) המתהוה בעפר הארץ. (ב) המתהוה על בשר אדם ובהמה והנה הוא ית' אמר אל משה נטה את מטך והך כו' והיה לכנים כו' כי ע"י המטה המכה בעפר יתהפך העפר לכנים אך כיוון נטויה ביד ונטיה במטה. וזהו ויט אהרן את ידו במטהו ע"כ מחמת בחינת נטיית היד שהיא מבשר אדם ותהי הכנם הידוע המתהוה באדם ותהי הווייתו באדם ובבהמה ועל ידי בחינת נטיית המטה כל עפר הארץ היה כנים והיותר נקל לחרטומים היה הנתהוים מן העפר על כן ויעשו כו' להוציא את הכנים

מעפר ולא יכולו אך על הכנים להוציא באדם ובהמה לא נסו כי הלא ותהי הכנים כו' כי אדם ובהמה אין בארץ שלא תהיה הכנים בו ואם כן במי ינסו להמציאם בו אם כלם מלאים מהם וזהו הכנם כו'. ולבל נאמר שינה אהרן ממצותו ית' או משה שינה לאהרן ע"כ אמר ויעשו כן ויט אהרן לומר כי לא שינו אלא שהכתוב לא הזכיר לנו בציוויו ית' אלא החלוקה הא':

פסקה טו

ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא כו'. אפשר כיונו אל י' מאמרות שבהם נברא העולם שהוא מעשה ידיו ונמשלים מעשה הי' מאמרות לעשר אצבעות כנמצא ברז"ל (ב"ר פ' ג') בתלמי' ששאל מים עליונים איך עומדים א"ל שיבי' מים ויתן במשפך ונתן ר"מ אצבעו למטה ועיכב המים וא"ל אם אצבעי שאני ב"ו מעכב המים אצבעו של הקב"ה לכ"ש שויעמיד המים ופירושו הוא כי מים עליונים תלוי' במאמר הרי קראו את המאמר אצבע והנה א' מן המאמרות הוא נעשה אדם והוא כי הנה ע"י סימן דצ"ך הודו מציאותו ית' שהוא א' מהג' עיקרים האמורים למעלה שהודיע משה לפרעה שהוא מציאותו ית' ובסי' עד"ש לאמת לו היותו יתברך אלהי ישראל ובסי' באח"ב להודיע שהוא עם שלא מישראל עמו הוא מחוייב כעבד לעשות רצונו ית' לשלח את ישראל שהם הג' הרמוזים באו' כה אמר ה' אלהי העבריי' שלח עמי ובסי' דצ"ך שהוא להודיעו מציאותו הור' היותו ית' מהוה הבריות המתהוים מן הטפה סרוחה הדומה למים וגם הוא אשר יצר את האדם הראשון מן העפר בראשונה מעין מאמר בת קיסר לאביה משל לשני יוצרים א' עושה כלים מן המים וא' מן העפר איזה משובח כו' וא"כ מי שבורא מן הטפה לא יברא מחומר בתחיית המתים. והנה מעין זה הורה ית' איך אחרי הכות את היאור בדם ברא ממנו צפרדעים כן אחרי הכות את הנקבות בדם נדות שבו נתקללה האשה מוליד מטיפת מים בקרבה ממנה ולא השכילו להבין הויות האדם מק"ו כבת קיסר להודות מאמר נעשה אדם עד בא מכת הכנם שנתהוו מהעפר והודו ואמרי אצבע אלהים היא שהוא מאמר ויאמר אלהים נעשה אדם מן העפר כי זה הורה מהוציאו הכנים מן העפר והוא אצבע אלהים כמה שנאמר ועל כן אמרו שם אלהים ולא ה' כי כוונו אל מאמר ויאמר אלהים נעשה אדם:

פסקה טז

ויאמר כו' כי אם כו'. הנה עתה התחיל בבא שניה היא סימן עד"ש שהוא כמפורש למעלה שהם להורות כי ישראל עמו ביוחד והיא כי אפי' הערוב שהם בעלי חיים יוכיחו. ומה גם ביד ה' הויה בדבר ובשחין וזה בג' הדרגות. (א) באדמת ישראל (ב) בבעלי חיים

שלהם. (ג) בגופם כי בערוב בארץ גושן ששם בני ישראל לא היה ערוב. ובדבר ממקנ' בני ישראל לא מת א' ובשחין בגופי בני ישראל לא היה שחין רק בחרטומים ובכל מצרים:

פסקה יז

כי אם אינך משלח כו'. הנה ראוי לשים לב מה זה היה שהג' מכות הראשונים היו ע"י אהרן. והז' והח' והט' ע"י משה והד' וה' על ידו ית' ולמה לא נסמכו של משה ושל אהרן ולא שיהיו של הקב"ה בין של אהרן לשל משה. ועוד כי הלא לפי כבודו ית' טוב טוב היה לעשות ע"י עבדיו ואם לא יעצרו כח משה ואהרן כי בשר המה יעשה ע"י מלאכיו הרוחניים משרתיו עושי רצונו. ועוד או' הנני משליח בך ולא אמר משלח. ועוד כי הנה תחלה בא הערוב מהיערים אל האדמה ואח"כ נכנס אל הבתים ואיך יאמר תחלה ומלאו בתי מצרים כו' ואח"כ אמר וגם את האדמה. ועוד או' בב' מכות אלו ובמכת בכורות שיפלה ה' בין מצרים כו' משא"כ ביתר מנות עם היות שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים במצרים לא נגעה בישראל ואדרבה היה להם ריוח כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' ט') שממכת הדם העשירו ישראל ועוד שאחר או' והפליתי כו' למה חוזר ואו' ושמתי פדות בין עמי ובין עמך כי הכל ענין אחד וגם ראוי לדעת מה היה הפדות ההוא ומהראוי היה יאמר והפליתי בין עמי כו':

אמנם הנה כתבנו למעלה כי תחת ג' עקרים שייסד משה. (א) מציאותו ית' באו' כה אמר ה'. (ב) היותו אלהי ישראל ביחוד באו' אלהי העברים. (ג) שמשתרר ית' על כל יתר עמים ומלכיהם באו' שלח עמי כו' ובשלשתן כפר פרעה באו' מי ה' כו' על כן באו בצל קורתו. ג' כתות מכות דצ"ך על הא' עד"ש על הב' באח"ב על הג' וכל כת מעין ענייניה וכמ"ש בג' ראשונות שהודו בהם מציאותו ית' עד אומרם אצבע אלהים היא ועל הדרך הזה ג' אלה המה יהיו להורו' היותו ית' אלהי ישראל בייחוד וע"כ נעשה בהם עיקר מאשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל כמפורש בערוב וגם בדבר והפלה ה' בין מקנה מצרים כו' וכן בשחין שנא' והי' השחין בחרטומים ובכל מצרים והנה היה אפשר יעש' הוא ית' את האותות האלה ע"י משה ואהרן או ע"י מלאך ולא ע"י עצמו ע"כ לתת טעם לדבר בא האלהים ויאמר הנני משליח כו' לומר הנה תחת שלש אני הוא ולא אחר העושה האות הזה א' כי הנה אין ספק כי כאשר אפילו כל מין עשב יש לו מזל למעלה כן כל מין ב"ח יש לו שר למעלה כי עם שהבהמ' לית לה מזלא כאדם כללות כל מין ומין שר יש לו למעל' כנודע וע"כ כאשר גזרה חכמתו יתברך להבי' מצרי' מכל מיני משחית שבמיני החיות כתות כתות והוא הפך טבען לבא אל היישוב. ומה גם כל המינים כאחד ואינו כבודו ית' להנהיג חיות מצרימה. אך זאת יעשה יכריח את שר כל מין ממיני הבעלי

חיים ישלח את מינו מצרימה וז"א הנני משליח בך שהוא יוצא לשלישי כי יעש' הוא ית' את שריהם ישלחו עוליהם. ובזה הוא נותן טעם אל העשות ע"י עצמו ית' כי אין כח להעשות ע"י משה ואהרן כי אם בארץ ואויר כמפורש בשמות רבה (ש"ר פ' י"ד). אך לא במזלת ושרי הבעלי חיים כמו שנזכיר' מאמר' בס"ד על מכת השחין. וז"א הנני משליח בך כלו' מה שאני או' הנני שהוא שאעשה ע"י עצמי הוא להיות כי אני משליח בך כו' שהיא שאכריח את שרי הב"ח וזה אין כח ליעשות ע"י ב"ו. וש"ת ובמה יודע שאני העוש' ואיני משלח חיות רעות מאליהן או מצד מערכת הלא הוא כי הנה בך אני מתחיל. וז"א בך ואח"כ ובעבדיך ואח"כ ובעמך ומלאו בתיך ואחר שאין להם מקום בבתים אז וגם על האדמה שכ"ז הפך הטבע: ועוד טעם שני והוא כי אפילו לא היה ע"י השרים אין שליטת בני אדם להיעשות על ידם כ"א ביסודות כמ"ש ז"ל (שם) שע"כ יסוד המים והעפר היה ע"י אהרן ובא"ח שבאויר ע"י משה. אך לא את הערוב שהם הב"ח. וז"א את הערוב כלו' ועל כן אני בלבד העושה וש"ת הלא כל זה איננו שוה כי אם לתת טעם אל בלתי העשות ע"י משה ואהרן. אך עדין היה אפשר לומר יעשה הוא ית' דבר זה ע"י א' ממלאכיו ולא ע"י עצמו. לז"א והפליתי ביום ההוא כו' אשר עמי עומד עליה כו'. והוא כי הנה ידוע בין הפקידה הנעשית ע"י מלאך לנעשות על ידו ית' כי אשר ע"י שליח אינו מבחין בין צדיק לרשע כמפורש אצלנו פרשת נח וכ"ש גם בהיות אשר חפץ הוא ית' להצילו אם הוא בלתי צדיק כאשר היו אז ישראל במצרים כמאמר שרו של מצרים הללו עע"ג והללו כו' והוא מאמרם ז"ל על פסוק גוי מקרב גוי על כן אם היה עושה הוא ית' דבר זה ע"י מלאך לא היתה ארץ גשן נצולת כי לא היו ישראל ראויים על כן הוצרך הוא ית' לעשות ע"י עצמו. וזה מאמר הכתוב למשה הנני משליח בך הנני בעצמי משליח כו' והטעם הוא כי ע"י כן והפליתי כו' משא"כ בהיות ע"י שליח וזהו למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ משגיח בה ע"י עצמי ולא עוד כ"א ושמתי פדות כו' והוא מה שהערנו שחוזר ואומר ושמתי פדות כו' אחר או' והפליתי כו'. אך הנה היה אפשר לומר כי אחר שהוא ית' שם גבול לערוב שלא יבואו לארץ גושן היה אפשר כי אם בארץ מצרים עם המצריים יהיו מבני ישראל בתוכם כי האיש הישראלי אשר ימצא שם ויש בו עון יזיקנו הערוב כי אין ערוב ממית כי אם חטאו ע"כ אמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך כי כשאין ארץ ביניהם רק עמי ועמך יחד אשים פדות לתת אדם תחתיו:

ואחשוב יהיה הענין מאמרם ז"ל במדרש בספרם נפלאות אל ע"י הערוב והוא אומרם כי להציל איש מצרי את בניו מהערוב היה אומר לאיש הישראלי שיולך את בניו עמו להצילם מהערוב הבלתי שולט בישראל ובבואו הביתה היה בא הישראל לבדו ובראות

המצרי כי בגפו יבא היה אומר לו המצרי בני היכן הם. משיב לו שב ואגיד' לך שנים מהם אכל הארי וא' הדוב כו' עד תומם. והנה אחשוב כי היה הוא ית' משים אדם תחת הישראלי:

וזה יתכן יכוין באומרו ושמתי פדות כו'. וזה היה בלתי אפשר אם לא על ידו ית' בעצמו ועל הדרך הזה בעצמו הוא או' בדבר הנה יד ה' הויה במקנך ולמה ע"י עצמו כדי שע"י כן והפלה ה' בין מקנה כו' מה שאין כן ע"י שליח וכן במכת בכורות נאמר ועבר ה' לנגוף את מצרים וכו' ולא יתן המשחית כו' שהוא פן יכה השליח את בכורי ישראל כמפורש בכתובים שם בס"ד ועל כן שלשה אלה היו על ידו ית' כאשר נזכיר לפנים בס"ד מרז"ל (שם) כי שלשה היו ע"י הקב"ה ערוב דבר מכת בכורות. ועוד לנו טעמים אחרי' אל היות המכות האלה על ידו ית' והיות השחין ע"י שלשה ואשר לא קדמו מכות בא"ח שע"י משה לאשר על ידו ית' ויהיו אלו שעל ידו סמוכות אל מכת בכורות שגם היא מאתו ובידו ית' ויתבארו בענין מכת השחין על ביאור מז"ל בס"ד:

עוד אפשר בשעור הכתובים הנני משליח בך ע"י משלחת מלאכי רעים בך את הערוב וש"ת אם ע"י מלאכי משחית אני עושה לא יבחין בין ישראל לארמאי כי כשניתן רשות למשחית אינו מבחין כו'. ומה גם כי בלתי צדיקי' היו אז ישראל לז"א הנה לזה והפליתי אני בעצמי כי אשרה שכינתי עם ישראל בארץ גושן ושם והפליתי ע"י עצמי כו'. אך בעיר אחרת הבלתי מיוחדת לישראל ויהיו מעמי מעורבי' עם המצריי' שאינו מקום ששכינתו שורה שם לכן ושמתי פדות שהוא ע"י שליח לשים אדם תחת עמי כדלעיל ואמר מחר יהי' האות הזה למה שיקר' לפעמי' היות עת משלחת זאבים וחיות רעות אמר הנה אם היה בא בלי קביעת זמן כי אם בא פתאום היית אומר כי ראו משה ואהרן שהחילו קצת חיות באות דרך המדבר כצאתם את העיר ואמרו שמה' יצא על כן צוה לאמר מחר יהיה האות הזה. שעד מחר לא ימצא דבר:

פסקה כ

ויעש ה' כן כו'. אמר במה נודע כי ויעש ה' כן ולא מקרה היה כעתות שיקר' בהן משלחת חיות רעות הלא הוא כי היחלו ביתה פרעה ואח"כ ובית עבדיו ואח"כ ובכל ארץ מצרים שהוא בהשגח' כמאמרו ית' בך ובעבדיך ובעמך כמדובר למעל':

פסקה כא

ויקרא פרעה כו'. הלא כמו זר נחשב כי על המכה השנית אמר ואשלחה אתכם ועתה ברביעית שהי' לו לוותר יותר שב אחור לומ' זבחו לאלהיכם בארץ שהוא במצרים שהוצרך משה לומר הן נזבח את תועבת מצרים לעיניה' ולא יסקלונו. אך הוא נמשך אחר סוף פסוק הקוד' שהוא תשחת הארץ מפני הערוב והוא כי על כן בראות פרעה את הארץ

והנה נשחתה מפני הערוב על כן ויקרא למשה ולאהרן ויאמר זה חסדכם אשר תעשו עמדי שהוא לכו זבחו לאלהיכם בארץ והוא הלא אמרת כי בארץ גושן שם השכינה כי על כן שם יפלה בעצמו אך בעיר אחרת ע"י שליח אומר ואם כן איפה מה לכם לשום אל המדבר פניכ' לכו זבחו לאלהיכ' בארץ במקו' השראת שכינתו שהוא בארץ גושן והשיב משה שתי טענות. (א) מפני הכבוד כי לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים הוא מה שנזבח כו'. (ב) מפני הירא' כי הן נזבח את תועבת מצרי' כו' ולא יסקלונו אז אמר אם כן איפה אנכי אשלח אתכם כלו' ולא את אנשי מצרים עמכם שלא יראו זבוח תועבותם לעיניה' ועל כן אך הרחק לא תרחיקו ללכת כי לפרוש מעיניה' בדרך יום אחד או פחות יספיק ואם על כי הארץ הלזו מלאה כחות חיצוני' ואלהי נכר אשר שנא ה' ולכן צריך להרחיק הנה בזאת תבחנו כי הנה העתירו פה בעדי שהוא על הערוב כלו' כי לא תוכל לומר כי לא ישמע אליכם פה כי הלא העתרת זה שלש רגלי' וישמעך ואיך תרצה להרחיק דרך שלשת ימים מהכחות האלה. ע"כ השיב משה ואמר הנה אנכי יוצא מעמך כו' לומר אנכי להיותי נביא שאיכותי גדול מכלם תספיק לי צאתי מעמך שאתה גזע החצוניות אך העם צריכי' דרך שלשת ימים או יאמר אם הכונה הוא להתבודד שם אי אפשר כי גם פה בלי התבודדות העתירו בעדי כלומ' כי לא יעצרכ' המקו' לז"א הנה אני שאין לי שעבוד כצאתי את העיר מעמך אני מתבודד אך העם השוקעים בחומר ובלבנים צריכים הרבה לשכח היגיעה:

פסקה כב

ויאמר משה כו'. זולת הכתוב יאמר הנה בזה תראה שסלוק הערוב הוא בהשגחה כי הנה תחלה וסר הערוב ממך ואח"כ מעבדיך ואח"כ ומעמך וכן היה וז"א ויעש ה' כדבר משה כי ויסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו ועוד הוראת השגחה כי לא נשאר אחד ואם היה הדבר מקרה היו נשארים קצתם:

פסקה כח

ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת. שהודה ואמר לכו זבחו כו' אנכי אשלח כו' לא סר מרשעו כבתחלה. וז"א אח"כ בהתראת הדבר כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם כי הנה או' ועודך מחזיק בם הוא מיותר ולא נאמר כן בשום התראה ע"כ יאמר כי אחרי שהודה ואמר ואשלחה אתכם העתירו בעדי כי נדר שאחר שיעתירו בעדו ישלחם ומאז אמר לו אל יוסף פרעה התל וכן היה כי לא עמד בדבורו והיה אפשר לומר אולי לבו רך מאשר בתחל' ומה שממאן הוא מפני הכבוד שלא די שילכו כ"א שיהי' הוא המשלח אך אם מאליהם ילכו לא היה מקפיד על כן אמר לו הוא יתב' הבוחן לבות שיאמר לו אם מאן אתה לשלח בעצמך וגם עודך מחזיק בם שהוא לבלתי הניחם אם ילכו מעצמם. אם שתי

אלה לך הנה יד ה' הויה כו' לומר שאם תבא המכה היא הוראה כי גם כי עודך מחזיק שאל"כ אל דעות ה' לא היה מביא המכה הזאת עליך כ"א בהיות שתי אלה עמך וזה דבר קשה לאמר לו משה כי היתל במאמרו ולא הרך אל לבו בשום בחינת וע"כ אחשוב שינה היא ית' בלשונו ולא אמר לו בהתרא' הדבר בא אל פרעה ואמרת אליו כאשר בכל התראות הקודמות כ"א ודברת ל' קושי אך הוא על כי פה היה קושי והי' אפשר יקשה על משה לאומרו ע"כ אמר הוא יתברך ודברת ענין של קושי ולא תירא ממנו:

פרק ט

פסקה ג

הנה יד ה' הויה כו'. אומרו יד ה' במכה זו משא"כ בשאר מכות יתכן כי הלא בכנים בלבד אמרו לו חכמיו אצבע אלהים היא אמר לו עתה הוא ית' הנה יד ה' הויה כי בזאת שתהי' מכה חמשית נשלמו חמש אצבעות ונהיתה יד שלמה. או יאמר הנה במכה זו בלבד יד ה' הויה שכנגד חמש אצבעות תהי' מכה זו שורה בה' מיני' בסוסים כו' ולהיות שהמכה מתחלת מעט ומתעבת ומתחזקת אפשר כאשר הובה במדרש בפר"א שפלאות ה' הנמשלים לאצבעות מתחילים מאצבע קטנה עד"ז יאמר בסוסים כו' ובצאן שהיא תועבת מצרים יהי' בבהן היד שהוא כח גדול וע"כ ובצאן דבר כבד מאד. והנה כתבנו למעלה כי אומרו אצבע אלהים הודו שהי' הנס בבחינת אלהים ולא אצבע ה' ע"כ יאמר הנה יד ה' תדע איך הוא יד ה' ולא יד אלהים כי הלא והפלה ה' כו' ואלו היה בשם אלהים לא היה מרחם עליהם בצאן ישראל כי היה להכניע מזל טלה שהיו עובדי' גם הם כמצרי' אך אין זה כ"א שם ה' בעל הרחמי' מידה זו היא שעמד' להם. או יאמר הנה יד ה' הויה כו' והוא כנודע מספר הזוהר כי בהיות ה' בד' אותיות כסידרן הוא רחמי' ובהיותן מהופכות יורו דין וזה יאמר הנה יד ה' נעשה הויה בהיפך דין בהיפוך אתוון שמורה רוגז במקנך כו' אך לישראל והפלה ה' כו' שהוא ביושר וזהו מקנה ישראל כו' כי לזה ברחמים ולמקנה מצרים ברוגז בהיפוך. עוד כתוב אצלנו בפסוקי' אלו בשערים בתת טעם אל סדר המכות ומספרם. בהקדמת מכת הדם:

פסקה ח

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם כו'. לבא אל ענין המקראות נעתיק מאז"ל (בש"ר פ' י"ב) וז"ל המכות האלו שלשה על ידי אהרן ושלשה ע"י משה ושלשה ע"י הקב"ה וא' ע"י כולן דצ"ך שהיו בארץ ע"י אהרן בא"ח ע"י משה לפי שהן באויר שכך שלט משה בארץ ובשמים ערוב דבר מכת בכורות ע"י הקב"ה ושחין ע"י כולן עכ"ל:

והנה ראוי לשום שכל והבין. (א) מה זה היה ליעשות שלשה ע"י אהרן כו' למה שהן בארץ ולא ע"י משה אחר שגם הוא שלט בארץ כדברי המאמר. (ב) שא"כ איפה גם הערוב שהיה בארץ למה לא היה ע"י אהרן גם הוא ואם יחשבו לבריות שבאויר יהיו ע"י משה וגם הדבר ומכת בכורות שהיו מן השמים למה לא היו משה ששלט בשמים כאומרו שכך שלט משה בארץ ובשמי'. (ג) למה נפרדו מכות שע"י משה מהמכות שע"י אהרן ונכנסו של הקב"ה בין שניהם. (ד) כי טוב טוב היה יהיו כולן על ידו יתב' כי הוא המושל בכל. באמת. (ה) למה נכנסו של משה בתוך הג' של הקב"ה ולא היו מעמד שלשתן של הקב"ה יחד כולן. (ו) מה נשתנה השחין שהיה על ידי שלשתן. (ז) למה הי' בין של הקב"ה לשל משה:

אמנם לבא אל הענין נעיר במקראות קצת הערות ועל פי ביאור המאמר נבא על תכונתם והנה הנם. (א) אומרו קחו לכם כי אומרו לכם הוא מיותר ומשולל הבנה כי אינו לעצמם ולא להנאתם בייחוד ולא משלהם כי מה יתן ומה יוסיף אם יהיה משל זולתם. (ב) למה לקחוהו משה ואהרן יחד בחפניהם ואח"כ זרקו משה לבדו. (ג) מה צורך לזרקו השמימה ומה גם למאמרם ז"ל (שם פ' י"א) שהוא עד כסא הכבוד שהוא מריבוי ה"א ראשונה שה"א אשר היא בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה. (ד) אומרו לעיני פרעה מה לנו אם יהיה לעיני פרעה או שלא בפניו וגם למה לא יהיה גם בעיני עבדיו וגם אומרו לעיני פרעה ולא בפני פרעה. (ה) אומרו והיה לאבק על כל ארץ מצרים אם זרקו השמימה איך היה לאבק על הארץ ואם אחרי כן ירד והיה אבק מה צורך הודיעו יתב' אותנו שהיה לאבק על הארץ ומהראוי לא יאמר רק והיה על האדם ועל הבהמה לשחין כו'. (ו) מה ענין או' והיה זה פעמים. והיה די בראשון (ז) אומרו ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה כו' שאומר לפני משה הוא מיותר כי אחר שהוא מפני השחין גם לפני זולת משה לא יכלו לעמוד. (ח) אומרו ובכל מצרים הוא מיותר כי הלא לא על ההמון ידבר רק על החרטומים לבדם:

ונבא אל ענין המאמר ובו נבא אל כוונת הכתובים והוא כי הנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל לדעת את ה' כי הוא היוצר הוא הבורא לפיכך הרבה אותות ומופתים בארץ מצרים למען יראו ויבינו וישכילו כי כל מעמד שלשת העולמות הוא בראש והוא כי הנה מעמד שלשתן המה כוללו כל מעשה בראשי' עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים כי הלא המלאכים בכלל הבריאה המה לדברי הכל כנודע. וע"כ בהראותו ית' כי הוא מושל על הארבע יסודות אשר המה כוללו העולם השפל וגם מושלו על כוכבי השמים וכסיליהם הוא יורה כי הוא יתברך ברא גם עולם הגלגלים ובהורות הוא ית'

אשר הוא שליט בשרו של מצרים יודע כי הוא הבורא גם את עולם המלאכים על כן גזרה חכמתו ית' להורות את בני ישראל במצרים כי יוצר הכל הוא ארץ ושמי השמי' וכל צבאם בהכות את מצרים זה עשר פעמים כי בם הורה אהרן שליטתו ית' בארבע יסודות ובמזלות ובשרו של מצרים בשני יסודות התחתונים מים ועפר ע"י אהרן כי הוא הכה את מימי היאור ונהפכו לדם וגם מהמים השריץ בריות הגדלות בם הם הצפרדעים ועיקר יסודם הוא יסוד המים ויסוד העפר היפך לכנים וגם שמשה רבינו ע"ה גם הוא שלט בשני יסודות אלו לא הוצרך ליסודו' התחתונים העשות על ידו ומה גם לרז"ל כי לבל יהיה כפוי טובה למימי היאור כי בו ניצול מגזרת פרעה:

ועל פי דרכנו נשית אל דבריהם אלה כי הלא לא היאור סיבב הצלתו לולא ה' היה לו ויתן בלב בתיה בת פרעה תצא לרחוץ על היאור כי אין ספק כי הוא ית' שלחה מביתו היאורה ויתן בלבה תשלח את אמתה אל התיבה אשר שם חלקת מחוקק ספון. אך אחשבה להבין דבר זה במז"ל כי פרעה לא גזר כל הבן הילוד כו' כ"א על פי חרטומי מצרים באומרם אליו כי עתיד מושיען של ישראל ללקות במים וע"כ נתחכמה אמו לשומו על שפת היאור למען יאמרו החרטומים אל פרעה כי כבר מושיען של ישראל במים ומן אז נתבטלה הגזרה וע"כ לא שתו לב אל ראותם יוכבד מניקה את הילד אם בנה היה או זולתו באמור כ"א זה היה איך נושע מהמים הנה כי היותו במימי היאור ית' סבת הצלתו וע"כ הי' בלתי ראוי ילקה על ידו ליהפך לדם ולא להשריץ צפרדעי' ממנו וגם לא עפר מצרים נעשה כנים על ידו כי בו טמן את המצרי המכה איש עברי:

עוד טעם שני יתכן על פי מאמר רבותינו ז"ל כי על מניעת מצרים מלטבול את בנות ישראל מנידתן פן ירבו על כן הפך את מימיהם לדם והנה נודע מאמר רז"ל כי אהרן היה משים שלום בין איש לאשתו ובין איש את עמיתו. ע"כ יתכן כי מכת הדם על שהיה על העדר שלום בין איש לאשתו תהיה על ידו וגם הצפרדעים הפרים ורבים לרעת המצריים תחת כי מנעו פריה ורביה מישראל תהיה ע"י אהרן המרבה פריה ורביה בהם. בשיתו שומו שלום בין איש לאשתו וגם אשר על ידו יהיה כל איש שאנן ושלו. ע"י שים שלום בין איש לרעהו תהיה מכת הכנים הממעט שלותם אשר היו כשכים וצנינים. כחצי גבור שנונים מכף רגלם ועד קדקדם:

כלל הדברים כי על כל אלה גם שלא יעדר ממשה השתרר גם השתרר בשני יסודות השפלים לא נעשה המתייחס אליהם כ"א ע"י אהרן. אמנם השני יסודות העליונים רוח ואש הורה הוא ית' שליטתו בהם ע"י משה. כי ניתן כח ביסוד האויר להקפות הברד ואשר היה מים בשמים ובאויר נקפה עם היות אש תוך כדור הברד ולא יכלה האש

להפשיר הברד וגם הורה יתברך שליטתו ביסוד האש ויסוד המים כי היתה באש תוך האבן ברד ולא המים מכבין את האש ולא האש מתיכה את המים וגם מכת הארבה אל יסוד האויר מתייחס כנודע מחכמת הטבע. כי סוד האויר הוא הגובר בכל נפש חיה אשר לה כנפים. וכן מכת החשך ומה גם לרז"ל (שם פ' י"ד) שהיה החשך עב מתמשש בידים כי נתעפש האויר ונתעבה. על בלתי עבור בו אור השמש וע"כ היו בא"ח ע"י משה. והנה עד כה לא לראית שליטתו יתב' רק בעולם השפל בארבע יסודותיו וע"כ הורה הוא ית' הדבר על יד בני אדם אשר בארץ הנה. אך השליטה במזל אשר מעולם הגלגלים. הורה על ידו ית'. והוא כי מזל מצרים אשר עבדוהו לאלוה הלא היה מזל טלה. כי על כן כל תועבת מצרים כל רועי צאן כמאמר המתרגם והן זאת היתה מצותו ית' בצוותו משכו וקחו לכם צאן כו' למען יבעטו בעבודת הטלאים אשר עבדו עד כה ויעשו בו שפטים ועל כן היה הערוב על ידו. הלא הוא שע"י חיות היער הכה הוא ית' את מצרים הפך דעתם כי הם נתנו יתרון הצאן על שאר ב"ח ויעבדו את צאנם וגם בדבר היה יד ה' הויה במקניהם וגם מכת בכורות היתה להכניע ולהשפיל מזל טלה אשר הוא בכור וגדול שבמזלות ומושל בראשון מחדשי השנה הוא חודש ניסן. ויפיליהו יתב' בעת הכות כל בכורי מצרים מאדם עד בהמה אשר היו המושפעים יותר בייחוד ממנו ועל כן היו שלש אלה על ידו ית'. ועוד יתכן בסדר שלש אלה בשום לב אל שינוי לשון שבשלשתן שניין דא מן דא כי בערוב נאמר הנני משליח בך את הערוב ובדבר נאמר יד ה' הויה ובמכת בכורות הוא אומר ועבר ה' לנגוף את מצרים כו':

אמנם הורה הוא ית' שליטתו במזלות בשלשה הדרגות זו למעלה מזו והוא כי למעלה מארבע יסודות הוא הצומח ולמעלה מהם הם הבעלי חיים וזה יתחלק לשנים. (א) הבעלי חיים מדבריים ועופות הבלתי בייתים. (ב) בעלי חיים בייתים כסוסים וחמורים וצאן ודומיהם ולמעלה מהם הוא האדם והנה ע"י אהרן ומשה הורה הוא ית' שליטתו בארבעה יסודות ובצומח ע"י ברד וארבה ורצה הוא ית' להורות גם על שלשה הדרגות שלמעלה מהן ומזלם שעליהם ובקטן מהב"ח מדבריי' אשר אין ספק יש לכל מין ומין כח שר או מזל כאשר יש על כל עשב ועשב מזל למעלה שמכה בו ואומר לו גדל אלא שאין ספק שרוח המושל על מיני הבעלי חיים גדול מאד מאשר על כל עשב ומ"ש ז"ל (שבת דף נ"ג) בהמה לית לה מזלא היינו לכל בהמה בפני עצמה כי אם לכל מין ומין ולהיות מדרגתם שפלה מהשני מינים שלמעלה עשה הדבר ע"י שליחות שצוה על מזלות שכל מיני הבעלי חיים ועופות המדבריות שישלחו כל מזל המושל על כל מין את מינו לארץ מצרים וז"א הנני משליח בך את הערוב שהוא כמ"ש ז"ל (שם פ' פ"ב) מיני חיות ועופות

מדבריות ולא אמר משלח רק משליח יוצא לשלישי שצוה על שריהם ישלחום ויביאום על כרחם אל תוך בתי מצרים הפך טבעם כי הלא בורחים מהישוב בטבעם ומה גם מתוך בתי החצרים נמצא באחד מורה שליטתו ית' בהם ובמזלם והמין השני והוא על הבעלי חיים בייתים הורה בדבר והוא מאמר הכתוב בסוסים ובחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד כי הכניעם ואת מזלם של אלו ומה גם המזל טלה שהיה עיקר הכוונה. ולהיות זו למעלה מהמדרגה הראשונה היה ע"י כח מאתו יתב' וז"א יד ה' הויה. שהוא ע"י יד וכח אלקי:

אך במכת בכורות שלמעלה מכלם שהם בכורי אדם ומושפעים יותר מהמזל היה בעצמו יתברך. וז"א ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך. והכתי כו'. הנה ע"י אלו נודע כחו ית' בעולם השפל. ובעולם המזלות. ועדיין לא נודע כחו בעולם המלאכים. ועל כן היתה מכת השחין והיה ע"י שלשתן יען כי בשחין לקו שני יסודות. הא' מהסוג אשר לקו על ידי אהרן. והב' מהסוג אשר לקו על ידי משה וגם בו לקה שרו של מצרים. על כן היה ראוי יהיה חלק בו על ידי אהרן. וחלק על ידי משה. וחלק על ידו יתברך כי מי זולתו יכה את השר והוא כי אמרו רז"ל (בכורות דף ע"א) כי שחין מצרים היה לח מבחוץ ויבש מבפנים כאש צרבת והלחות הוא תתייחס אל יסוד המים על כן היה על ידי אהרן המכה יסוד המים ביאור והיובש היה מיסוד האש לכן היה על ידי משה. ואמרו רז"ל (שם) על פסוק כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים חרטומם כתיב מלמד ששרו של מצרים לקה. ועל כן הוצרך יהיה גם על ידו יתברך. כי הוא לבדו יתברך אשר כת בו ללקותו. ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל מצותו יתברך שיקחו יחד משה ואהרן בחפניהם פיח כבשן ושאח"כ יקחנו משה לבדו. וגם שיזרקנו השמימה כי מה בצע בזריקה ושיהיה על ידו ושיהיה השמימה שהוא בשמי השמים העליונים על כן יש ה"א בסוף תיבה וה"א בראשה. אך הוא כי למה שהיה צריך יהיה השחין לח ויבש כאחד שהם אש ומים כמאמרם ז"ל שחין מצרים היה יבש מבפנים ולח מבחוץ. על כן הוצרך יקחו יחד בחפני שניהם פיח הכבשן. למען הקנות בו שתי הבחינות המתייחסות אליהם שהם אש ומים אש ע"י משה להיות יבש מבפנים ומים על ידי אהרן להיות לח מבחוץ וז"א קחו לכם כלומר בשביל בחינות שלכם. שהוא להקנות בו בחינותיכם ונצטוה אחרי כן יזרקנו משה השמימה אשר שתי ההיי"ן יורו היות בשמים העליונים. ומה גם לאומרים מרז"ל (ש"ר פי"א) שכביכול היה עד השכינה. ויהיה למען ע"י השכינה ית' יתן בו כח ילקה בו שמה השר. אשר מבלעדו יתב' לא ילקה השר הרוחני. והענין כי רצה הקדוש ברוך הוא להורות כי במה שמכה החומריים מכה השר כי אין לפניו יתברך הפרש בין זה לזה

ע"כ העפר שהוכו בו העם נזרק למעלה עד המכה בו את השר והזריקה הוצרך להיות על יד משה לבדו משני טעמים. (א) כי השר לוקה על ידי כח האש שמבחינת משה ולא על ידי כח המים מבחינת אהרן כדרך כל כח רוחני כנודע. נמצא כח אש שמבחינת משה היה עולה עד השכינה. ובו היתה השכינה מכה בשר ודולק בו ומלקותו נמשך גם עד אומתו:

ובזה נבא אל ענין הכתוב. ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. כי הלא יקשה כי אומרו לפני משה בלתי מובן כי אחר שמה שלא יכלו לעמוד היה מפני השחין. מה יתן ומה יוסיף היות לפני משה ומהראוי יאמר ולא יכלו לעמוד בפני השחין:

ועוד כי אחר אומרו ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה. הנה בכלל האדם הם החרטומים וכל מצרים. ועוד שאיך או' ובכל מצרים הוא טעם אל מה שלא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה:

ועוד למ"ש ז"ל כי חרטומם כתיב והוא השר איך מה שלקה השר. הוא טעם אל בלתי יכולת החרטומים לעמוד לפני משה. וגם מה נשתנה מקום זה שנקרא השר חרטום ולא כיתר הכתובים שנקרא מצרים. כמאמרם ז"ל (שם פ"א) על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם וירא ישראל את מצרים מת:

אמנם למה שכח האש המשחין ושורף בם. היה מכח משה גם אשר לקה בו השר ונמשך לאומתו. על כן בהיות החרטומים עומדים לפני משה אשר האש שהיה שורפם. הי' נמשך ממנו הי' אש שבהם מתעורר ומתחזק בעומדם לפני משה המבעיר את בעירתם. ע"כ ולא יכלו החרטומים לעמוד לפניו ושמא תאמר גם כל מצרי זולת החרטומים יהיה לו כן ומה נשתנו אלו. ע"כ אמר כי היה השחין בחרטומם הוא השר כפי המסורת. וחרטומים כפי המקרא והוא כי מלקות השר היה נמשך לקות אש למטה בעמו. ומהיות ממנו היה מתחיל תחלה בחרטומים הקרובים אליו בטומאתם ואח"כ ולכל מצרים ועל כן היו החרטומים נכוים יותר לפני משה. כי היו בין שתי אשות. בין משה שממנו ומכחו היחל ובין השר שממנו נמשך הלקות באומה שמקבלים עיקר השרפה להיותם מושפעים ממנו בלהטיהם יותר מזולתם:

והטעם הב' שהוכרח היות הזריקה השמימה ע"י משה הוא כי הלא דרך הזורק אפר השמימה. כי לא יעלה שיעור אמה שהרוח לא יפזרנו ויפילנו ארצה. על כן צוה הוא ית'. כי משה המושל ביסוד האויר יקח האפר בחפניו. למען יקנה ע"י חפניו כח גובר על יסוד הרוח. לבל יוכל הרוח לפזרו עד הגיע השמימה והוא מאמרנו במאמר שלמה

המלך ע"ה בדברו על מעלות מרע"ה באומרו (משלי ל') מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו כו'. והענין כי בהאשים שלמה את עצמו על הרבות נשים. ומהם נכריות באו' דברי אגור בן יקא כמפורש אצלנו במקומו אמר אחרי כן ולא למדתי חכמה כו'. והיה לי ללמוד ממשה. כי עם גודל מעלתו. לא זכה לבנים שלמים כאהרן כי היו בניו גדולי עולם עם שהוא גדול מאוד ממנו אך אין זה כי אם שבניו היו בני גיורת ואהרן לקח אחות נחשון. כמז"ל שמשם נלמד כי רוב הבנים דומים לאחי האם. והיה לי ללמוד ממשה כי אין דומה לו כי מי עלה שמים כמוהו בתוך האש הגדולה ולא שורף בהבל פיהם של מלאכי השרת כמוהו ושמא תאמר הלא חנוך ואליהו עלו השמים. לז"א וירד והוא כי חנוך ואליהו לא עלו לרדת לגור פה בהוייתם הראשונה. ע"כ לא יפלא כי הלא בעלייתם נהפכה גוייתם מאיכותם. טרם יעלו אל הרוחניות העצמי כמאמר חנוך אל ר' ישמעאל. כאשר שאל מאתו אופן עלייתו ואמר לו אברי נעשו לפידי אש ושערותי כו'. הנה הודיע שני דברים לבל יפלא. (א) כי חומרו נהפך איכותו. (ב) שגופו ונפשו לא יהיו יחד במצב א' כאשר בעודו פה כי הלא איבריו הנה הנם במקום ממשות לפידים בשמים התחתונים אך נשמתם עלתה מעלה. וכן אליהו הסערה שעלו בה היפכתו מחומריותו אל לבוש דק. וישאר שם להתלבש בו ברדתו כנודע. אך לא כאלה עליית משה אדונינו ע"ה. כי אם מבלי ישתנה איכותו. עלה למעלה מן השמים כד"א ומשה עלה אל האלהים וזו תלונת המלאכים מה לילוד אשה בינינו והראיה שלא נהפך איכותו כי הלא וירד בהוייתו הראשונה:

או יאמר גם כי תאמר אולי בעלותו השמים אל האלהים נפשט מחומרו וישאר בגלגלים הגשמיים ונפשו עלתה מעלה מעלה הלא עכ"ז יגדל כחו במה שוירד כי הלא בשובו למטה. שב ויתלבש בגלגלים כהויתו בארץ. כי לא נתהפך חומר ללפידי אש כאשר כמי שעלה ולא ירד להיות פה ככל האדם. עכ"ז יפלא איך גשם כשאר אנשים ירד ולא נכוה ביסוד האש אשר למטה מן השמים ויותר יפלא הירידה מהעליה כי הלא העליה היה בדבקות ורצון נמרץ מאתו ית'. ועי"כ לא יפלא אך באומרו אליו ית' לך רד ומה גם לרז"ל (ברכות דף ל"ב) האומרים שהיה הוא ית' בכעס ואמר לו רד מגדולתך. ועכ"ז וירד ולא הוזק חומרו ביסוד האש הלא יורה כי זולת גדולתו בשמים גם בגוף ונפש שלט ביסוד האש כמדובר. וגם שלט ביסוד הרוח. וזהו מי אסף רוח בחפניו. וזהו במכת השחין שצוותו ית' יקח מלא חפניו פיח כבשן וזרקו משה השמימה. וארז"ל (ש"ר פי"א) עד כסא הכבוד ונוראות יפלא. איך לא זורה מרוח מצויה מידו של משה עד יסוד האש מה גם פיח כבשן אשר ידפנו רוח עד בלתי השאיר כל זכר לו. אך הוא כי ללקות גם השר הוא

רוחני ועליון. אין יד בן אדם שולטה להכות בו. על כן צוה הוא ית' יזרוק השמימה עד כסא הכבוד. למען מכסא כבודו ית'. ילקה השר שתחת כסא כבודו ית' ע"י מה שלוקים האדם והבהמה:

והנה ליזרק למעלה ללקות גם השר במה שלוקים אנשיו הנה ידפנו רוח ולא ישאר מאומה. ע"כ צוה הוא ית' יקחנו אח"כ משה לבדו בחפניו ויזרקנו השמימה למען לא יוכל הרוח להפיצו. כי בהאסף בחפני משה השולט ביסוד הרוח. לא ישלוט הרוח באבק ששם בחפניו באופן שהיה יסוד הרוח כאלו אסף וקלט אותו בחפניו בל יעצר כח. להיות נושב באבק ההוא בזרוק אותו. כאלו מידו עד יסוד האש רוח לא היה:

וזה מאמר שלמה בחכמתו מי אסף רוח בחפניו הנה ששלט למעלה במקום אש להבת שלהבת מלאכי קדש וביסוד האש ויסוד האויר. וגם שלט משה ביסוד המים שעל נטיית ידו של משה בלי מטה האלהים נבקע הים כמאמרם ז"ל (שם פ' כ"א) הרם את מטך והפרישהו ממך ונטה את ידך ונצבו כמו נד וקפאו תהומות כאלו ינצרו המים בצרור. בל יצאו ויתפשטו ולא על ידי איכות קדושת נפשו המלובשת בחומרו כי אם בשמלה שהוא בנטיית ידו הגשמית אשר הוא מלבוש ושמלה שאת הרוח ונשמה יעטוף. כמאמרם ז"ל הרם וסלק את מטך ונטה את ידך כמדובר שבנטיית ידו צרר מים במה שהי' שמלתו לנפשו. כי אין זה רק שהשליטו האלהים ביסוד המים. וזהו מי צרר מים. בשמלה. ומי זה שלט גם ביסוד העפר כמשה כי מי הקים כל אפסי ארץ והוא כי על דבר קרח ארז"ל (במדרש פ' י"ח) שבאומרו ופצתה האדמה את פיה נעשתה כל הארץ כמשפך כי פי הארץ עמוק וסביבות פי הארץ גבוהים סביב ונעשו כמדרון והיה כל אשר לקרח ודתן ואבירם מתגלגל בכל מקום שהיה ויורד כמים הנגרים במורד. וזהו מי הקים כל אפסי ארץ שהקים והגביה האפסים הם כל קצוי הסביבות של ארץ. והיו משופעים והולכים עד אמצעות פי הארץ:

הנה כי הוכרח היות זריקת פיח הכבשן על ידי משה להיותו מושל ביסוד האויר כמדובר:

והנה עדין צריך לתת טעם למה של הקב"ה היו בין של אהרן ומשה ולמה הית' המשותפת לכולם מכה ששית אחר השתים של הקב"ה. והנה על דרך רז"ל (ש"ר פ"ט) האומרים כי סדר המכות היו כטכסיס מלחמת ב"ו. נחו שקטו שאלות אלו:

עוד אחשבה למצא טוב טעם לשבח. על פי אשר אמרנו כי רצה הוא ית' להורות את בני ישראל. כח מעשיו בבריאת עולם וזכר עשה בנפלאותיו בי' מכות. אל י' מאמרות שנברא בהם העולם כמבואר בשערים באר היטב. איך חוייב הסדר הלז על פי סדר המאמרות.

ולא כתבנוהו פה לאהבת הקצור. והיה מלמטה למעלה במה שכנגד המאמר האחרון. היחל במכה הראשונה במה שכנגד הראשון כלה במכת בכורות. ועל הדרך זה כל א' וא' כסדרן והלכתן. וע"כ הוכרח היות שלשה שע"י אהרן ראשונה והשנית של הקב"ה אחריהן והשחין ששית. ושל משה אחריה ומכת בכורות באחרונה:

ובזה מצאנו ראינו טעם נכון אל היות המשותפת הששית היא השחין. והיא למה שהיא לעומת מאמר תדשא הארץ דשא כמפורש שם. והוא כי בענין המאמר ההוא צריך שיתוף ד' יסודות עפר ומים להוציא דשא ונשיבת רוח וחום השמש שמבחינת האש. ובכל עשב כח שר שמכה בו ואומר לו גדל. כן בשחין אשר כנגד המאמר ההוא שם נמצאו ושם היו כולנה פיח כבשן הוא יסוד העפר. והיה שחין משחין ושורף מיסוד האש. פורח אבעבועות מיסוד המים. וזרקו משה על ידי קליטה בחפניו את יסוד האויר. והכאה את השר על ידי הזרקו השמימה כאמור. וחמשתן בפ' א' קחו לכם מלא חפניכם הרי יסוד אש ומים. שע"י לקוח אותם בשני חפניהם קנה האבק כח מים על ידי אהרן וכח אש על ידי משה. ובאומר פיח כבשן הרי יסוד העפר ובאומר וזרק הרי יסוד האויר. שקלט בחפניו לבל ידפנו רוח. ובאומר השמימה שהוא כמ"ש ז"ל (שם פי"א) עד כסא הכבוד. שהוא כמאמרנו למה שע"י השכינה ילקה השר:

וזה יאמר וזרקו משה השמימה לעיני פרעה. כי הלא יקשה כי הלא לא בלבד לעיני פרעה זרק כי גם לעיני כל אשר לפניו. והנה לכאורה אפשר לומר כי למה שפרעה היתה יד חכמתו משגת יותר מכל חרטומי מצרים כמאמרם ז"ל. על כן לעיני פרעה החכם יותר. נראה היות הזריקה השמימה. לא לעיני הבלתי משיגים כמוהו. עוד יתכן יאמר מה שכתבנו כי אומרם ז"ל השמימה עד כסא הכבוד הוא למען משם ילקה השר:

והענין כי הנה עיני פרעה וכל מעייניו ועיניו אל שרו כענין ופרעה הקריב. שהקריב את שרו כמבואר אצלנו. ובזה יאמר וזרקו משה השמימה שהוא עד כסא הכבוד. ולמה היה שם הלא הוא לעיני פרעה שהוא להכות מהשמימה למי שהיא עיני פרעה. הוא השר והוא חרטומם הרמוז אח"כ כמדובר. וע"פ הדברים האלה יתכן או' והיה לאבק כו' והיה על האדם כו' כי הלא יקשה מה ענין או' והיה ב' פעמים:

ועוד מה יתן ומה יוסיף היות לאבק בכל ארץ מצרים. כי מן הראוי לא יאמר רק והיה לשחין באדם כו'. אך אחרי אומרו כי היו ארבע יסודות. והכאת השר גם הוא כנרמז בפסוק הקודם. בא עתה ויאמר כי גם היה נגלה לעיני הרואים כי הלא והיה לאבק כו'. והוא כי אחר שזרקו משה השמימה חזר למטה והיה לאבק הוא הוראת יסוד העפר. ויסוד הרוח פיזרו על כל שטח גבול מצרים. וזהו או' על כל ארץ מצרים הרי מציאות

שני היסודות. והנה על הארץ לא נראה רק הויית שני היסודות. אך באדם ובהמה היתה הויית שני יסודות אחרים וזהו והיה לשחין. הוא חום צרבת בוער באש וגם יסוד המים כי הי' פורח אבעבועות לח מבחוץ. הרי ד' היסודות. אחרי כן הוא אומר כי גם לקה השר באו' ולא יכלו כו' כי היה השחין בחרטומים כמאמרם ז"ל (שם) חרטומ' כתיב הוא השר. נמצא שיעור הכתובים ענין רמז הארבע יסודות ולקות השר בפסוק הראשון. ומציאותו ית' נגלה בכתובים שאחריו כמדובר. ומיושב כל מה שהערנו במקראות:

פסקה יד

כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי כו'. הלא כמו זר נחשב יקרא מגפותי אל הברד. ומרז"ל (שם פי"ב) נראה בפירוש שעל מכת בכורות ידבר וכן מפרש"י ז"ל. והנה ראיתי מי שמשנה ל' רש"י ז"ל ואומר מכת בכורות. כמו כביכורה בתאנה בראשיתה שהכה אותם הברד ואין זה מתקבל. כי לא היה זה צודק רק אם לא היתה המכה בפרעה ובעבדיו ובעמו. רק בפירות הארץ וגם שהיתה המכה בזמן הביכור של פירות. ועוד כי לרבותינו ז"ל (שם פ"ט) שהיתה המכה משמשת חדש א'. היה הברד בטבת זמן שאין פירות באילנות. ועוד שבדברי רז"ל אין דרך לנטות מלפרוש על מכות בכורות ממש.

אך להשיב על זה. נשית לב על אומרו כי עתה שלחתי את ידי איך יאמר עתה. ועבר יותר מחדש ימים. כנראה מרז"ל משמוש המכות. ועוד שהרי בין מכת הדבר שעליה אמר כי עתה שלחתי את ידי להתראה זו שיעשה. היתה מכת אחרת בנתים. כי הנה אחר הדבר היה השחין ואיך יאמר כי עתה כאילו היא הסמוכה אל הברד. אך במה שכתבנו למעלה הוא מבואר כי המכות יתחלקו לג'. דצ"ך עד"ש באח"ב כל כת לכונה מוחלקת מחברתה. דצ"ך להודיע מציאותו ית'. וכן הוכר בשלישית באומר בה אצבע אלהים היא. ועד"ש למען יכיר בם כי הוא ית' אלהי ישראל בייחוד ומפליא בין ישראל למצרים. ובאח"ב להודיע שמושל על פרעה עם היותו אלהי ישראל בייחוד וגוזר עליו יעשה ציוויו וישלח את עמו. ועל כן בתחלת סימן באח"ב. אמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ כי איני כאחד משרי האומות. שאינו משתרר על זולת אומתו. אך אני עם היותי אלהי ישראל בייחוד מושל בכל אני וגוזר עליך תעשה ציווי. כי בפעם הזאת שהיא בכח המכות הבאות כעת. הלא המה סימן באח"ב אני שולח את כל מגפותי שהוא מכות בכורות שהיא תכליתם ועיקרם. ואמר כי עתה שלחתי את ידי כי עתה בג' הקודמות לאלו החשובות כאחת. גם הם על פי כוונתם שמכללם הוא הדבר שהיא האמצעית. שלחתי את ידי. וכוונת הכתוב כי אין כוונתי רק להודיעך כי אין כמוני בכל הארץ ואין רצוני להמיתך. כי עתה במכת הדבר כבר היתה ידי שלוחה להכות. כמ"ש הכתוב

הנה יד ה' הויה. ולא היה צריך התעוררות מחדש. ואך אותך כו' כי הייתי יכול בידי השלוחה להכות אותך. ואולם בעבור זאת העמדתיך כאשר אומר כי עתה שלחתי את ידי על העבר. הוא על כת עד"ש כן אומרו כי בפעם הזאת הוא על כת באח"ב שהיא כת של הפעם הזאת. שמתחיל בה יאמר עודך מסתולל לומר הנה על ידי כתות הקודמות דצ"ך עד"ש. הנה הכרת מציאותי וגם היותי אלהי העברים בייחוד.

אך עדין עודך מסתולל במי שידעת כבר שהוא עמי שהיא השנית לבלתי שלחם שהיא השלישית. וז"א בתחלת ההתראה כה אמר ה' אלהי העברים שלח כו' לומר ה' שהוא העיקר הראשון. אלהי העברים שהוא השני שהכרת שתי אלה בדצ"ך עד"ש. קיים ג"כ הג' והוא שלח עמי:

פסקה יט

ועתה שלח העז כו'. ראוי לשית לב. מה זו הודעה הלא טוב טוב אבוד רשעים וימוטו עליהם אש וברד. אך לזה נשים לב אל מלת ועתה שלח העז. כי אומר ועתה הוא מיותר. ומה גם כי עד יום מחר היה שהות. אך הנה ארז"ל (שם פ' כ"ג) על פסוק מרכבות פרעה וחילו ירה בים. מהיכן היו להם מרכבות והלא מתו בברד. אלא מהירא את דבר ה' הניס כו'. והנה הוא ית' היה מזומן להפיל מרכבות מצרים בתוך הים. ואם עתה היו כלם מתים לא הי' בא הנקמה אל הפועל. ומה גם כי הסוסים עצמם היו משקעים את רוכביהם בתוך הים. כמשז"ל לסוסתי כו' שהיה גלי המים נדמים לפני סוסים זכרים של מצרים לסוסים נקבות. והיו קופצים תוך המים ומשקעים את רוכביהם. כמשז"ל על פסוק לסוסתי ברכבי פרעה שהי' המצרי רוכבו אומר לו אתמול הייתי מושכך לנילוס ולא היית נכנס. ועתה אתה משקעני אותי ואותך במים. על כן אמר הוא ית' ועתה שלח העז כו'. כלומר עתה ע"י שליח תוכל לקבצם אצלך. משא"כ אח"כ כי יבא זמן כי לא בלבד ע"י שלוחך. כ"א גם ע"י עצמך לא תוכל לקבצם אליך כי תרכב על סוסיך. ותרצה לקרבו אליך מהגלי'. ולא תוכל כי יצלול וישקיעך בהם. וזהו ועתה שלח העז. לרמוז כי לרעה גדולה מזו הם נשמרים. וע"כ הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס כו' לומר כי לא היו יראים את ה' רק יראים את דבר ה'. כי יראים פן יתקיים דברו וירד עליהם הברד ומתו. וע"כ הניס כו' אך לא לקיים מאמרו ית'. או לאמר לפרעה למה יעשה כה לעבור את פי ה' רק ליסתר ולנוס מפני הרעה:

אך אשר לא שת לבו אל דבר ה'. אפי' הבהמות שדרכם להאסף הביתה בלילה. עזב חוצה בשדה עד המחרת ואין צריך לומר חוץ מהבתים. כ"א בשדה רחוק מהיישוב ולא חש פן טרם יאספו הביתה ימותו. הנה פי' הכתוב שתי הקצוות הירא ואשר לא שת לבו.

ומאליו נשמע כי הבינוניים לא הניסו ולא עזבו לכתחלה רק עשו כדרכם בכל יום. ובין כך ובין כך אפי' אשר לא שת לבו לא עזב חוצה. רק את עבדיו ואת מקנהו. אך את נפשו שמור לשבת בית. וזהו ואשר לא שת לבו כו'. ויעזוב את עבדיו כו' בשדה אך לא את עצמו. כי חש פן יתקיים כל הקודם:

פסקה כב

ויאמר ה' כו'. נטה את ידך כו'. הנה כתבנו למעלה כי על ג' עיקרים שהודיע הוא ית' לפרעה. (א) מציאותו ית'. (ב) בהיותו אלהי העברים באו' אלהי העבריים. (ג) שעם היותו אלהי ישראל בייחוד משתרר על פרעה ומצוה עליו ישלח את עמו ועל ג' אלה היו ג' כתות דצ"ך על הא' עד הכירם מציאותו ית' ויאמרו אצבע אלהים היא ועד"ש על הב' שעל כן הפלא בהם הוא ית' בין ישראל למצרים ועתה התחיל בסימן באח"ב להורות לו כי ישתרר עליו גם השתרר ובטכסיס מלך המכה את עבדו הבלתי עובד אותו כן יעשה לו והוא כי תחלה מכה בו באבן או באגרוף והוא הברד ואם לא יקבל מוסר מחסר לחמו והוא הארבה שאוכל החטה והכסמת וכל אשר השאיר הברד ואם עד אלה לא ישמע לו יאסרהו בבית כלא והוא החושך. ואם בזה ג"כ לא ישמע יכנו נפש אותו או את בנו והוא ענין מכת בכורות ואז על כרחו ישלח:

ולבא אל ענין הכתובים נשית לב כי הנה באומרו ית' נטה את ידך ולא אמר את מטך ואח"כ הוא או' ויט משה את מטהו ואפשר כי הוא ית' כיוון כי יד משה תספיק להעשות על ידה הנס ע"ד קריעת ים סוף שלא רצה ית' יקרענו משה במטה כ"א בידו כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' כ"א) ומשה בענותנותו לא רצה תהיה תפארתו בכך רק נתן כבוד לאלהינו לעשות במטהו הברד ויתיישב בזה אומרו ית' ויהי ברד ואח"כ אומר וה' נתן כו'. והנה בזה היה מקום לומר כי ע"כ במעשה הוסיף הוא ית' על הייעוד כי בתחלה אמר ברד בלבד ואח"כ תהלך אש ארצה:

אמנם עדיין צריך עוד לתת טוב טעם ודעת. (א) על מה זה היה האש אחר שעיקר הפועל היה בברד. (ב) כי באומרו נתן קולות וברד יאמר ג"כ ואש כי גם היא נתנה מידו ית' כקולות וברד ולא יאמר ותהלך אש כאלו הוא נעשה מאליו. (ג) שאחר אומרו נתן קולות וברד ותהלך אש למה חוזר ואומר וימטר ה' ברד כו' הרי נאמר ולא עוד אלא שממעט הענין ואינו מזכיר האש. (ד) או' אח"כ ויהי ברד מי לא ידע שאם המטיר ברד שיהי' ברד ואם הכוונה היא לחדש שהיתה אש מתלקחת בתוך הברד לא היה לו לומר כ"א זה וימטר ה' ברד ויהי אש מתלקחת בתוך הברד. (ה) כי כמו שאומר מה שעשה הברד

כאומרו ויך הברד כו' למה לא יודיע מה נעשה על יד האש. (ו) מה הוא השנות הל' שאומר ראשונה ותהלך אש ארצה ואח"כ אומר ואש מתלקחת בתוך הברד:
אמנם הנה אין ספק כי עיקר הכונה לא היה רק הברד אלא שרצה הקב"ה להורות כי הברד ההוא לא היה טבעי' שהוא כי מים היורדים מלמעלה מתקררים ונקפים בקרירות האויר ונעשה ברד כ"א גם שמן השמים לא יצא הברד כ"א מים ונתהוה באויר כי אין דבר רע יורד מן השמים לא נתהוה מחמת קרירות האויר כי אדרבה האויר היה חם כאש כ"א שמה' ית' נתהוה ע"ד נס:
עוד רצה ית' להכות ולשבר כל עשב ותבוא' זולת חטה וכוסמת ולשבר גם כל עץ לח כקטון כגדול והנה כל עץ לח עודנו קטון ורטוב נכפל בהכאת האבן ואינו נשבר ומה גם עתה כל עשב לח בצד מה על כן מה עשה הוא ית' טרם רדת הברד המשיך מיסוד האש עד למטה לארץ עד שתהלך אש ארצה כדי ליבש ולהקשות כל צמח לח שע"י כן בבא הברד אחרי כן משבר את הכל:
וזה מאמר הכתוב נטה את ידך בלי מטה האלהים ומשול על השמים ממעל שמשם ירד ברד שיתהוה שם אז אמר בלבו איך אטה ידי וירא' כי גם על השמים ידי מושלה לי ע"כ מענותנותו נטה את מטהו הוא מטה האלהים כלומר כי הורמנותא דמלכו של עולם היא המושלת על השמים וז"א ויט משה את מטהו ולא את ידו בלבד ותדע למה עשה כן במכה זו יותר מבשאר למה שהוא על השמים ולא רצה תהי' תפארת לו רק תפארתו ית' ואמר ראה כי הנה וה' נתן קולות וברד שהוא מאתו ית' ולא מקרירות האויר כי אם נתן מציאות' מכוחו והראי' כי הנה טרם רדת הברד המשיך מלמעלה ותהלך אש ארצה ואח"כ וימטר ה' ברד שע"י מה שותהלך אש ארצה נודע כי וימטר ה' ברד ולא היה בטבע רק נס מאת ה' כי הלא ע"י האש שתהלך ארצה הרי נתחמם האויר ואיך היה מתהוה ונקפה בו המטר ונעשה ברד אך זה הוראה כי וימטר ה' ברד כו'. וז"א ותהלך כו' וימטר כו' ושמא תאמר כי אינם ראיה גמורה היות הברד מאתו ית' ולא שקפאו המים באויר כי אפשר כי האש שירדה דרך העברה באויר לא הספיק' לחממו עד שלא יהיה בו כח להקפות המים הנגרים בו אחר עבור האש הנה ראי' יותר גדולה כי הנה ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד שהוא כמז"ל כי היה בתוך כדור האבן ברד חלול ובו אש ובהשבר האבן ברד היתה האש מתגלה בתוכם ומעתה אין דרך לנטות כי מה' היה הדבר כי האש אשר בתוך הכדור לא הספיק להתיך הברד ולא מי הברד לכבות האש. ושמא תאמר א"כ איפה אחר הורא' הגדול הזאת מה צורך היה שתהלך אש ארצה היסודיי טרם המטיר הברד לז"א ויך הברד כו' ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר

ואיך היה אפשר זה שהעשב הוא לח או עץ רטוב שישבר ואדרבה הוא מתקפל ובלתי נשבר אך הוא במה שנאמר ותהלך אש ארצה היה כל רטוב מתקשה:

ובזה יתכן מז"ל (ש"ר פ' י"ב) כי אפילות הנה פלאי פלאות נעשו בהם כי הלא אדרבה הוא בטבע כי להיותן אפילות היו רכות ואין הדבר הקשה משברו כמשז"ל על תיבת גמא שהגמא רך ועומד לפני קשה בפגעו בו אלא ודאי כי אחר שהאש מתהלך ארצה היתה מלהטת כל מה שעל פני הארץ ומייבשת ומקשה את הכל והברד גומר משבר ומכלה וא"כ גם החטה והכוסמת היה ראוי יוכו ויאבדו לולא פלאות ה':

עוד יתכן בשום לב ענין היות האש תוך כדור חלל של ברד כי לא על חנם עשה ה' ככה:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי כת אחרונה של המכות שהם סימן באח"ב הנם על העיקר השלישי שהודיע ה' לפרעה שהוא שעם היוהו יתברך אלהי העברים בייחוד לא יבצר מהשתרר גם השתרר על פרעה ועל כל מלכי האדמה כי יוצר הכל הוא והנה מה שהי' בוטח פרעה יהיה על שרו או על מזלו על כן רצה להורות לו יתברך כי כל אלהי העמים אלילים ושרים ומזלות כאין נגדו וכל יצורי עולם מחוייבי' לעשות רצונו. והוא מאמרנו על פסוק (ד"ה א' י"ו) כי כל אלהי העמים כו' והוא כי ע"י מה שוה' שמים עשה יוודע כי כל אלהי העמים אלילים. והוא כמז"ל (ב"ר פ' ג') כי טרם עשות ה' אלהים ארץ ושמים לא רצה לברא שום מלאך שלא יאמרו שסייעוהו בנטיית שמים מיכאל מותח בדרומו וגבריאל בצפונו כו' וזהו נוטה שמים לבדו כו' וזה יאמר כי כל אלהי העמים בין שר או מזל אלילים והראי' כי הלא וה' לבדו ולא עם מלאך או שר שמים וכל צבאם שבתוכ' עשה והנה השמים שבהם המזלות שהם אש קבועים בגלגל שהוא ממים כדוריי' וכן שמי השמים שבהם מלאכי מעלה שהם רוחות אש הם שמים כדוריי' והם ממים בין למ"ד מאש ומים וכ"ש למאן דאמר ממים בלבד שמים שא מים וכן אמרו גלה הקב"ה הטיפה האמצעית וממנה ברא את השמים אך מזלות ומלאכים שבתוכם הם של אש כאמור ולהורות לפרעה הוא יתב' כל זה הוריד מלמעלה כדורי מים ובתוכם אש ומתקיימים להורות שמי שכח בידו לעשות כן הוא ודאי עשה את כדורי שמים ושמי השמים ויברא בתוכם מלאכי אש ומזלות כאשר שם אש תוך כדור הברד ובכלל הדבר הוא כי אשר שם שלום באש ומים באבן הברד הוא עושה שלום במרומיו בשמים עצמם שמאש ומים או בין שרי אש ושרי מים כפירושו רז"ל על הפסוק ההוא ואחר הראות הוא יתי אח כל זה הנה יוכר כי מזלות ושרי מעלה ועולם המלאכים ומזלות הוא יתברך בראם:

וזה מאמר הכתוב ויאמר ה' אל משה נטה את ידך כי רב כח ידך בלי מטה והוא על השמים שהוא אות ומופת על מציאות השמים להורות כי לה' המה וע"כ לא רצה משה

עשות זה רק ע"י מטה האלהים לתת הכבוד לאלהינו כמדובר וע"כ ויט משה את מטהו ולבל יאמר פרעה הודינו לך אלהים כי אתה עשית את השמים אך לרוממותך על השמים כבודך ולא על הארץ מתחת על כן הראה לו כי גם מלך על כל הארץ כבודו כי הלא כל הארבעה יסודות תחתוני' סרים אל משמעתו כי הלא יסוד האש ותהלך אש ארצה הכנה אל הבאת הברד כמו שכתבנו גם יסוד האויר בהיותו חם מהאש שעברה בו לא פעל טבעו להתיך הברד או לשלא יקפה בו למ"ד מרז"ל במדרש (ש"ר פי"ב) כי באויר נקפה ולא ירד רע מן השמים וגם יסוד המים לא כבו את האש שבכדור ואשר נשתנה טבעם להקפות באויר החם וגם יסוד העפר כי האש שתהלך ארצה ליחכה נירו וסכסכה אבניו הנה הוראה כי הכל שלו יתברך והוא בראם ויחוייבו כל יצוריו עשות רצונו ועוד כי ידו יתברך מושלה לו לשעבד ולדכא תחת רגליו כל חלקי ברואיו כי הנה יתחלקו לארבעה דומם וצומח ובעל חי בלתי מדבר וב"ח מדבר כי הנה את כלם הכה הוא יתברך את הדומם כמדובר ע"י האש שליחכ' נירו כו' ועל הצומח כי כל עשב השדה הכה הברד ועץ השדה שבר ועל החי מדבר ובלתי מדבר כי הנה ויך הברד כו' מאדם עד בהמה כו' ולא עוד כ"א שמהאדם היחל שהוא העולה על כלן וזהו מאדם ואחריו ועד בהמה ואחריו הצומח ואת כל עשב כו' וזה שעור הכתובים וה' נתן קולות מלמעלה ותהלך אש ארצה כו' שהוא ענין שהי' ארצה כו' חוץ מטבעה יסוד האש ויסוד העפר ע"י מה שתהלך אש ארצה וליחכה נירו וסכסכה אבניו וגם שליטה באויר כי הנה וימטר ה' ברד שהוא שנקפ' ביסוד האויר כאמור למעלה ועל יסוד המים בכלל שנקפו באויר חם ושנה טבעה הוא יתברך מלבד מה שהשמים שמים לה'. כי הנה ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד שהוא ממין השמים כמדובר ועל כן גם יצוריו משועבדי' תחתיו ית' ויתדכאו לפניו כי על כן הורה יתברך שאת כלם הכה וזהו ויך הברד כו' שכולל כל מיני היצורים מהדומם ומעלה כאמור הנה כי הורה לו הוא יתברך כי יחוייב פרעה על אפו ועל חמתו לעשות רצון קונו הוא אלהי ישראל כי יוצר הכל הוא והכל תחת רגליו:

פסקה כז

וישלח פרעה כו'. אמר חטאתי הפעם כי לא חטאתי רק הפעם הנה בדצ"ך אמרת שהוא לדעת כי אני ה' הוא מציאותו ית' הוא העיקר הראשון שאמרת בזאת תדע כי אני ה' ובעד"ש היו שאדע כי אלהי ישראל הוא בייחוד כמאמרכם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ ועדיין הייתי חושב כי להיות אלהי ישראל לא הייתי חייב לקיים גזרתו כ"א עתה בברד שאמרתם למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ שהוא כי אינו כשרי האומות שלא ישתרר שר על זולת עמו כי אין כמוני משתרר על הכל וע"כ בברד הכרתי שאני חייב

וע"ז אני אומר כי אם חטאתי הוא הפעם בלבד שהודעתם לי הדבר כי מאז התריתם בי היה לי להודות ולעלות על לבי כי כאשר צדקתם בראשונות תצדקו גם בזאת להתחיל לעשות רצונו ית' ואחר הוידוי אמר ה' הצדיק כו' לומר אל יחר אפו לבלתי קבל תשובה כי הלא לא יודע גודל צדקתו כי ה' הצדיק אם לא במה שאני ועמי הרשעים ועכ"ז יקבל תשובה כי לפי גודל החטאים יודע יקר הרחמים. או יאמר במ"ש כי בברד הורה לו הוא יתב' היותו מושל בכל והשר והמזל לא ימנעו רצונו ית' כי הוא בראם ובזה יאמר עד כה חשבתי כי השר גם הוא מעכב באופן שאם אני הייתי מרשיע שגם הוא הרשיע בעוזרו אותי אך עתה אומר כי ה' הצדיק ואני ועמי בלבד הרשעים אך לא השר כי לא ממנו הוא העיכוב כ"א ממני ומעמי כי אין לאל ידו לעכב ובודאי שאינו מעכב כ"א אני ועמי בבחירתנו. או יאמר מה שהוא ודאי כי ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים אך אם גם ישראל צדיקים ליגאל אם לאו איני גוזר אומר ע"פ מעשיהם:

פסקה כט

ויאמר אליו משה כו'. הנה יותר יצדק אומרו מה שיודע לו בהבאת המכה מבסלוקה ועוד מה השנוי הלז כי לה' הארץ ולא אמר כלשונו שלמעלה. כי אני ה' בקרב הארץ או כי אין כמוני בכל הארץ. ועוד אומר וכי טרם תיראון מפני ה' אלקים למה כפל השמות. ועוד אומרו והפשתה כו' לא היה מקומו כ"א למעלה אחר ספרו מה שהכה הברד. אך יהיה כי לפעמים מרחם הוא ית' על העם בעבור הארץ. כמאמר הכתוב (תהלים פ"ה) רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. (יואל ב':י"ח) ויקנא ה' על ארצו ויחמול על עמו וכן אדם בזכות בהמה תושיע ה' וכעובדא דאלכסנדרוס כן אמר משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי כו' ולא מפני שתשובתך ווידוייך היה בלב שלם. כ"א למען תדע כי לה' הארץ ומרחם עליה ולא למענכם כי אתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' לקבל אלהותי וז"א אלקים למה שהוא אלהים רק על מה שהפשתה כו' והחטה והכוסמת לא נוכו ויראתם פן כאשר עשה בפשתה יעשה בחטה וכוסמת ג"כ ומה גם למז"ל (שם) כי פלאי פלאות נעשו בהם:

פסקה לג

ויצא משה כו' וירא פרעה כו'. ראוי לשים לב אל הפרש שבין מאמר פרעה למאמר מרע"ה. כי הנה כה אמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלקים וברד ומשה אמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. ועוד כי אחרי כן הוא אומר ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה מטר מאן דכר שמיה. ועוד באומרו וירא פרעה כי חדל המטר כו' ויוסף לחטוא כו' והלא אדרבה על שנעשה רצונו היה ראוי ירבה להיטיב ואיך יוסף לחטוא והנה שמעתי אומרים כי היו ג' דברים מטר וברד וקולות ופרעה היה חפץ במטר

לתועלת הארץ ע"כ לא שאל רק ורב מהיות קולות אלקים וברד לבד אך בראות כי לא נעשה עצתו כי גם מטר לא נתך ארצה אז פקפק בהשגחה וז"א וירא פרעה כי חדל המטר והברד כו' ויוסף לחטוא. וקשה כי הלא לא מצינו שהיה מטר תחלה כלל כי לא נזכר רק קולות ואש וברד. ועוד שהיל"ל ומטר לא ירד ארצה מה ענין אומרו נתך הבלתי צודק רק בדבר עב וקשה הניתך. ומה גם כי במצרים אין להם צורך למטר שישאל אותה פרעה. אמנם האמת הוא כי כמ"ש רז"ל (ברכות דף נ"ד) על אבני אלגביש שהפיל יתי בכיבוש הארץ על אויבי ה' במורד בית חורון שארז"ל כי היו ממה שנשארו באויר במכת הברד במצרים. ובזה נבא פה אל ענין הכתובים האלה והוא כי הנה פרעה בקש שקולות וברד לא יהיה במציאות שמשמעו לא למעלה ולא למטה אך משה אמר הקולות לבדן יחדלון לגמרי. אך אשר אמרת וברד לא יהיה שהוא שום מציאות ברד אני לא אעשה כך. כ"א והברד הידוע בה"א הידיעה שהוא אשר נתהוה כבר לא יחדל מציאותו כ"א שלא יהיה עוד בארץ כ"א ישאר באויר והם האבנים גדולות אשר הפיל הוא יתי על שונאי ישראל בימי יהושע במורד בית חורון וזה מאמר הכתוב ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות כו'. והוא כי כרגע בפרוש כפיו חדלו הקולות והברד חדל מיד מהארץ והנה לפי הטבע היה ראוי שבפרוש כפיו לא יתהוה עוד ברד אך אשר כבר נתהוה והיה באויר מתחת השמים עד הארץ יהיה נופל עד תומו אם בהווייתו בדרך נס כאש בתוך הברד או שיותך הברד באש שבתוכו ויהיה למים ויעשה מטר וימטיר על הארץ. אומר כי לא היה לא זה ולא זה כ"א חדלו הקולות והברד כרגע וגם מטר לא נתך כלו' שלא נתך הברד להיות מים וליעשות מטר שהוא כי נשארו באויר למלחמת יהושע. אמנם פרעה כאשר ראה כי כמו רגע חדל המטר כי לא נתך הברד ונעשה מים. ולא היה ברד יורד. אז אמר בלבו אם בפרוש כפיו משה היה עתיד לירד יותר אם לא תפלתו למה כרגע פסק ולא ירד הברד שבתוך אויר. ולא הותך להיות מטר. אך אין זה כ"א שמתחלה תם הברד וכאשר פרשת כפך כבר ירד גם מה שהיה באויר וע"כ ויוסף לחטא וזה וירא פרעה כי חדל המטר כו' ויוסף לחטוא כו' והוא לא ידע כי כל אשר באויר ישאר לינקם גם מיתר רשעים כיוצא בו אך משה ידע את הדבר:

פסקה לח

ויחזק לב פרעה כו'. אחרי אומרו ויכבד לבו הוא ועבדיו חזר ואמר ויחזק לב פרעה. לומר כי גם שהצד השוה שבהם כי הוא ועבדיו הוכבד לבם. לא ראי זה כראי זה. כי הנה ויחזק לב פרעה ביותר מהם ולא שלח כו' ולא בטבע כ"א כאשר דבר ה':

פרק י

פסקה א

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כו'. ראוי לשום לב (א) וכי האם עד כה משה לא ידע כי ה' הכביד את לבו אחרי שנאמר לו כמה פעמים ואני אחזק כו' והרבתי את אותותי כו'. (ב) למה שינה פה לאמר שיתי אותותי כו'. ולא אמר בלשון שאמר למעלה ויאמר למען הרבות אותותי כו' וכיוצא בלשון זה. (ג) באומ' אלה שאינו צודק רק במה שמונח לפניו. (ד) או' ולמען תספר כו' האם יכבוד לבו וילקנו למעו נספר שהיה משחק עליו. (ה) שאומ' התעללתי במצרים ואומ' ואת אותותי כו' יראה ענין אחד ולמה הוכפל ובשינוי הלשון. (ו) למה יקרא למכות שחוק. (ז) באומרו וידעתם כי אני ה' כי עד כה דבר בלשון יחיד וסיים בלשון רבים. (ח) באו' וידעתם כו' כי הלא מטרם יספר ידעו כי הוא ה'. אך לבא אל הענין נשים לב אל דברו ית' בפסוק ראשון בלשון יחיד באו' בקרבו ובפסוק שני בלשון רבים באומר אשר שמתי בם:

אמנם הנה לא יבצר מהיות משה במבוכה רבה או' בלבו מה זה היה לפרעה כי אחרי שובו ניחם מתשובתו כי מעולם לא נכנע כאשר בפעם הזאת שאמר חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד והנה חזר לסורו ומי יתן ולא היה יותר מהפעמים הראשונים כ"א הוכפלה הרעה כי עד כה היה הוא לבדו מכביד לבו ולא עבדיו ועתה הוכבד לבו הוא ועבדיו ולא יבצר מהיות אומ' בלבו לא ימנע או הוא מעצמו הכביד לבו או מאתו ית' אם מעצמו למה אלכה ואשובה אל עז מארי שכל מה שיוסיפו להכותו עד שאו' רוצה אני עוד יוסיף סרה ואיך נאמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם ואם הוא כי מה' יצא הדבר הלא יתחמץ לבב אנוש באמת באמור השופט כל הארץ יחזיק לבב איש עד שיחטא ויענישנו על חטאתו ואם עד כה החרשנו כי לא שב עד המכהו אך עתה שנתן כבוד לה' והתודה ויאמר חטאתי כו' היתכן ירשיעון אלהים אותו בהכביד לבו ויחטיאהו תחת היותו פושט את ידו לקבל שבים וישוב יכנו עוד על ככה ומי יתן והיה מחטיא את אשר הכביד לבו עד כה זה כמה אך את עבדיו אשר עד כה לא חטאו ולא הוכבד לבם ולמה עתה יכביד גם את לב עבדיו ע"כ אמר לו הוא ית' בא אל פרעה ואל נא תמנע מהלוך אליו בחשבך כי עז הוא ולא ישוב עוד כי לא כן הוא כ"א אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו ג"כ ובל תתמה על החפץ כי מה שהכבדתי את לבו אחרי שובו הוא כי לא שב מלבו ואין צ"ל המכות הבאות כי איננו שם על לב כי אם גם את אותותי אלה אשר לפניו הם המכות אשר הוכה והתודה בהן לא היה רק מן השפה ולחוץ ולא היתה תשובה אמתית כי לא היו בקרבו אך מעתה למפרע אשית

אותותי אלה שעברו בקרבי ועל דרך רבותינו ז"ל שפירשו אותותי יאמר אותותי כלו' אותיותי כמו אותיותי שהם דצ"ך עד"ש באח"ב שהיו חקוקות במטה ע"ד זה יחזור על אותיותיו יתברך הן אותיות שמו הגדול אשר כיחש ואמר מי ה' ואומרו אלה הוא על אותיות השם הנזכר בכתוב הזה שהוא ה' שיכפר בו ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו כו' כי מה שאמר ה' הצדיק עדיין אין אותותי אלה שהזכיר אשר כפר בהם באו' מי ה' בקרבו כי לא הזכירני בשמי מלבו באומרו ה' הצדיק עד שיתי אותם בקרבו ולבו ולא נגמר זה עד סוף כל הניסים בקריעת ים סוף שעליה נאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה כו' וכן היה כי אז אמר בכל לבו מי כמוכה באלים ה' שאז הודה גם העיקר הג' הזה של באח"ב שהוא שאינו כשאר שרי אומות שאינו משתרר על זולת אומתו וזה מי כמוכה באלים ה' כי אז ראה אשר עשה ית' בשרו אשר בא לעוזרו. והנה זה הוא טעם אל מה שהכבדתי את לבו אך אשר הכבדתי את לב עבדיו הלא הוא ולמען תספר כו' והוא ע"ד מאמר הכ' באומרו הכרתי גוים נשמו פנותם כו' אמרתי אך תראי תקחו מוסר כן למען זכות את ישראל למען תספר כו' הכבדתי את לב עבדיו גם הם וע"כ פסוק הראשון שמדבר על מה שהכביד את לב פרעה מדבר בלשון יחיד ופסוק זה שהוא על אומר ואת לב עבדיו מדבר בלשון רבים כאומרו אשר שמתי בם וכו':

וענין הכתוב כי גם שעד כה ידעו ישראל את ה' הלא צריך יתגלה למו עיקר עליון וגדול באמונה הלא הוא כי ה' בעל הרחמים הוא עצמו בעל הדין והענין בל יתעו בבא עליהם טובה והמה הרשיעו להתיאש מן הפורענות כי לפעמים אותם הרחמים הוא דין וההקש בהפכו בהצר למו והם צדיקים ידעו כי צרתם היא רחמים ובזה תלויה האמונה לבלתי יחטאו וזהו אשר התעללתי כו' ואומרו ששחק בהם הוא בשום לב תחת מה נתן ה' הצלה לקצת מקנה מצרים מיד הערוב ולא כלו את הכל וכן במכת הדבר עד שנשאר ג"כ שהכה הברד וגם הברד למה ריחם ה' עליהם לאמר ועתה שלח העז את מקנך ולא הניחם באופן יכלה אותם הברד ועוד עשותו ית' פלאי פלאות לחטה ולכוסמת שלא יוכו והלא טוב טוב היה לבלתי השאיר להם ברד דבר. ואמנם הוא כי הוא יתב' משחק על הרשע ומנהלו כמרחם עליו והוא לרעתו לתת בו כח ודרך לקבל כדי רשעתו במספר ובמשקל והוא כי הנה גזרה חכמתו יתברך להביא על המצריים במצרים עשר מכות והנה אם היה הערוב מכלה כל המקנה במה יחול הדבר ואם הדבר מכלה את כל הנשאר במה תחול מכת הברד ואם לא היה מתרה הוא יתב' שלח העז את מקנך כו' איך היתה מתקיימת מכת הים שמרכבות פרעה וחילו ירה בים. והוא מאמרם ז"ל (ש"ר פ' כ"ג) שכל מרכבות פרעה שירה בים היו מהירא את דבר ה' שהניס כו' ואם לא היה עושה פלאי פלאות

להשאיר החטה והכוסמת במה תחול מכת הארבה אך המצרים מה שהיה הוא יתברך כמטיב ומרחם עליהם לרעתם היה סבת חוזק לבם בראותם כי היתה הרווחה והוא כי היה הוא ית' כמשחק בם מראה להם הרוחה והוא לתת מקום לחול אותיותיו וזהו אשר התעללתי צחקתי במצרים כדי שע"י כן את אותותי אשר שמתי בם כי לא היה מקום לשום אותם בם אלא בדרך הזו ואלו ידעו מצרים כי ה' הוא האלהים שהרחמים יהיה להם לדין ורוגז בבא עליהם טובה לא היו מתייאשים מן הפורענות ולא היו מחזיקים לבם בראותם כי היתי' הרווחה כי אותה ההרווחה אפשר תביא עליהם רעה כי הרחמים הוא דין לפעמים וכן הפכו כי העמים ההם היו אטומים להשכיל האמת משא"כ ישראל שמהבא עליהם ישכילו וזהו וידעתם כי אני ה' וידעתם ישראל כי אני בעל הדין אני ה' בעל הרחמים ולא תתייאשו מהפורענות בבא עליכם טובה ורווחה וגם לא תבעטו ברעה בהיותכ' צדיקי' כי הדין הוא לרחמים כי ב' המדות אחת הנה וזהו וידעתם כי אני ה' והוא עיקר שכל הכשרון תלוי בו והוא ית' משגיא לגוים ומאבדם למען השריש בנו שורש האמונה לקיום העולם:

פסקה ג

ויבא משה ואהרן כו'. ולא אמר ויבאו למה שמשה היה מתקשה לבא אל פרעה עד שאמר לו הוא ית' בא אל פרעה כו' כמפורש למעלה אמר עתה כי קבל טעמו יתב' ויבא בלב שלם כאהרן שלא הקפיד מתחלה וז"א ויבא ל' יחיד ויאמרו אליו כו' הוא כי הנה מהג' עיקרים שהם מציאותו ית' והיותו אלהי העברים הכיר בדצ"ך ועד"ש ועל הג' והיא שעם היותו אלהי העברים משתרר על פרעה היחל סימן באח"ב והנה בברד שהיא הראשונה הורה הכנעה והתודה ויאמר חטאתי הפעם כו' אמר לו משה בשמו ית' כאלו פיו ית' המדבר עד מתי מאנת כו' והקדים ואמר כה אמר ה' אלהי העברים כו' כלומר שעל שני העיקרים שהודית בהם שהוא ה' ושהוא אלהי העברים עד מתי מאנת כו' להודות בג' שהוא לענות מפני ולעשות גזרתי האם תמתין עד מלאת כת אחרת של מכות ולא די לך בא' על עיקר זה עד יהיו ג' או ד' ככל א' מהעיקרים הקודמים וגם שנכנעת ואמרת חטאתי הנה היה בפני אדם הרואים לעינים אך לא מפני הרואה ללבב מקום שהוא בפני ולא בפני בשר ודם כלומר אל תאחר בעיקר זה ודי לך במכה א' וזהו שלח כו':

פסקה ה

וכסה את עין הארץ כו'. פרש"י שחסר מהפסוק מי הוא אשר לא יוכל לראות את הארץ ואחשוב שאין המקרא חסר והוא כי הנה יקרה בבא ארבה על הארץ וינוחו על דשא הארץ שיהיה בין כל א' לחברתה מעט ריוח והפסק באופן שגם אם יהיה האויר שבין זו לזו צר מאד שמגבוה בהתיצב איש אצלם לא יראה את עפר הארץ לא יבצר מהארבה

עצמו מראות אותה כי קרוב הוא אצל האדמה אשר הם עליה ולא יעצרנו הקירוב מראות אותה כי יראה את הארץ ע"י מעט הפסק שביניהם אך לפעמים יהיה כ"כ רבוי עצום ורב שתהיה הארץ מלאה לה כל כך שתהיינה דבוקות זו עם זו וזו על זו עד שלא יעצר כח הארבה עצמו לראות את הארץ אשר הוא עליה והעשב אשר הוא אוכל. וז"א הנני מביא מחר ארבה וכל כך יכסה את עין הארץ עד גדר שלא יוכל הארבה הנז' עצמו לראות את הארץ:

וענין הכתובים לו' ראה נא השגחתו יתב' כי הנה דרך הארבה הבאה לעיר כי תבא בכל הזריעות דרך זרע זרוע והולך ומתפשט בארץ עד תום דשא מהארץ ואחר כך נוסע והולך לו אל מקום אחר אך זה יהיה שכהרף עין ביום מחר יבא בכל הגבול ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה. וז"א ארבה בגבולך מש"כ אם היה דרך טבע שצריך ימים רבים להתפשט בכל הגבול ההוא הרב ועוד כי וכסה כו' עד אשר לא יוכל הוא עצמו לראות את הארץ מרוב עביותם זו על גב זו ואין זה דבר טבעי כי זולת בואם בכל השיעור ביום אחד הרבוי מצד עצמו מהלך מ' יום על מ' יום מכוסה כל הארץ בעביות הנמרץ הזה הוא פלא עצום ועוד השגחה ג' שבכל הרבוי הזה לא יאכל רק הפלטה הנשארת לכם מן הברד אך לא הנשאר לישראל בשדותיהם בארץ גושן אף על פי שהיה בתוך גבול מצרים וכן כל העץ הצומח לכם דוקא. ועוד ד' כי אחר אכול כל עשב וכל עץ לא ילך ממצרים למקום אחר לבקש אוכל לנפשם כ"א שאחר שאוכל את יתר כפלטה ואכל את כל העץ כו' ומלאו בתיך כו' להצר לכם והפעם הזאת הודיעם יתברך את אשר התעלל בהם לעשות פלאי פלאות להשאיר החטה והכסמת בל יראה להם כי מזלם או שרם עמדו להם ע"כ אמר ואכל את יתר הפלטה לומר כי היתה פלטה מאתו ית' שהשאיר החטה והכסמת. והוא מאמרם ז"ל (שם פר' י"ב) כי פלאי פלאות נעשו בהן והוא מאמר הכתוב אח"כ באו' אשר השאיר הברד ולא אמר אשר נשאר לומר כי השאירו הכח אשר ברא אלהים בברד או יורקמי שר הברד בכוונה מכוונת מאתו יתב' והוא מן הטעם שכתבנו שנשארו לחול מכת הארבה בהם ולבל יקל הדבר בעיני פרעה לאמר כי בין כך ובין כך היו אבודין על ידי הברד לז"א ואכל את כל העץ הצומח כו' שהוא הפסד חדש ואומרו ויפן ויצא מעם פרעה מש"כ בשום פעם שיצא מלפניו כ"א בפעם הזאת ועוד כי גם מעם עבדיו יצא. אך יאמר כי הנה מאמר עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי הטרם תדע כי אבדה מצרים אינו כבוד המלך לדבר חרפתם זו בפני משה עד יצא יצוא מבית המלך אמר כי כל כך היו נחפזים עבדי פרעה בדבר שלא עצרו כח ולא יכלו להתאפק עד יצא

משה מעם פרעה ומעם עבדיו כ"א מיד כאשר פנה מעם פרעה בלבד ועודנו לפני עבדיו טרם יצא החוצה. מיד ענו עבדיו ואמרו עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי גדל הכאב מאד:

פסקה ז

ויאמרו עבדי פרעה אליו כו'. הנה ראוי לשית לב אל מלת זה כי לא תצדק רק במה שלפניהם. והנה במה שכתבנו כי באומרם דבר זה לפרעה עדיין היה משה לפניהם כי לא פנה רק מעם פרעה אך לא יצא עדיין מעם עבדיו אפשר יאמר מלת זה על משה שעדיין היה בפניהם:

או יאמר זה על העיקר הג' בכתבנו כי סימן דצ"ך היה על מציאותו ית' ועד"ש על עיקר היותו אלהי העברים שבהן הפלה בין מצרים ובין ישראל ומהברד התחיל בג' הוא להודיע שעם היותו אלהי ישראל משתרר על פרעה ומכריחו לשלח והנה משה אמר אליו עד מתי מאנת לענות כמפורש למעלה שאמר. הנה על העיקר השלישי שהוא למען תדע כי מחוייב לשלח לקיים מאמרו ית' כבר התחילה מכה אחת שהיא הברד עד מתי מאנת לענות והכנע ולעשות ציווי האם תמתין עד מכות אחרות ולא די לך הברד והן זה מאמר עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה שאמר משה שלח עמי ויעבדוני שהוא העיקר השלישי שהוא לענות מפניו לקיים גזרתו ית' האם תמתין עד בא גם מכת אחרות הלא מעתה יהיה זה לנו למוקש והוא כי הנה במכות דצ"ך עד"ש היתה המכה במים ובארץ ובמקנה אך מן הברד והלאה התחיל באנשים אך בשתוף כי הברד הכה באדם ובבהמה ובמזון וכן הארבה מכלה המזון עד תומו והוא ג"כ בא באנשים שיהיו חללי רעב ע"כ אמרו אליו עד מתי תמתין כי הלא מעתה יהיה העיקר הזה לנו כלומר לעצמנו למוקש האם לא די מה שהיחל בברד ועתה יכלה המזון ועוד מעט יהיה בגופים ממש ע"כ שלח כו' כי הלא במה ידונו אם עוד נוסיף סרה הטרם תדע כי אבדה מצרים ממקנה ובהמה ומזון וא"כ מעתה כל חולי וכל מכה אשר תבא לא תהיה כ"א על עצמנו ועל בשרנו וע"כ מהרה חושה כלה גרש תגרשם:

או יאמר הנה לא יבצר מאחת משתים או מה שתמאן הוא מפני שלא די שילכו כי אם שגם תהיה אתה המשלחם או על עצמם שקשה עליך לפטור ס' רבוא עבדים ואולי לא ישובו אליך עוד אם הוא מפני הכבוד שאומרים לך שלח עמי שתשלחם בידך עד מתי יהיה זה הכבוד שאמר משה שלח עמי לנו למוקש שלח כו' לומר כי בין כך ובין כך תוכרח לשלח ונפול נפול במכות גדולות ויהיה הכבוד הזה כאבן נגף שכשול יכשל בו איש ויפול על הארץ וישבר ואין מרפא ואם מפני העבדים מצד עצמם עשה זאת איפה ושלח את האנשים בלבד והשאיר טף ונשים ממושכנים תחתם. וש"ת אולי לא יתרצו

בכך הנה כוונתם הוא לזבוח ולעבוד את אלהיהם ואין דרך נשים בכך. וז"א ויעבדו את ה' ואם הוא שתתירא שכמו שעשו כל האנשים יעשו אח"כ גם כל נשים וטף וילכו ולא ישובו עוד ותתרוקן הארץ ותפסיד את ישראל מעבוד הלא גם זה טוב לך כי הטרם תדע כי אבדה מצרים ואחרי אבוד מצרים מה בצע בעבדים כי גם לך גם להן אין לחם ואין מקנה:

והנה עצתם זאת באמור שלח את האנשי' שהוא הזכרים מטעם שהעבודה על ידם בחר פרעה באו' לכו נא הגברים ועבדו כו' ובזה אינו מנגד להם כ"א שלא היחל בהתחלתם כאשר יבא והנה עבדי פרעה חששו פן יאמר המלך שאינו רוצה ועשו בערמה כי טרם יענה המלך השיבו את משה ואת אהרן אל פרעה כאלו פשוט בעיניהם שקבל עצתם ועשו מעשה להשיבה לפניו למען יבוש המלך מלעכב עוד וכמ"ש למעלה כי לא פנה משה ויצא כ"א מעם פרעה ולא מעם עבדיו היושבים מפרעה וחוצה יצדק אומר ויושב כו' אל פרעה כי הלא אומר אל פרעה הוא מיותר אך היא לומר כי מה שויושב את משה ואת אהרן לא היה רק אל פרעה ולא אל עבדיו והתחיל פרעה ואמר מי ומי ההולכים כלומר כי לעבוד את ה' לא הכל ראויים כ"א גדולי האיכות כלו' וע"כ ברו לכם אנשים רשומים וכוונתו היה בהתחלה זו כדרך התגרים שנותנים מעט על הסחורה בראשונה אשר בלבבם לתת כדי לבא לידי פשרה ואמר מי ומי כדי לאמר אחרי כן באמור משה שילכו כולם לא כן לכו נא הגברים כלומר לא כן כדברי ולא כדבריכם כ"א לכו נא כל הגברים כי אותה אתם מבקשים באמרכם בנעורינו כו' כדי שאודה בזה לכן בקשתם הרבה כדרך התגרים לבא לידי פשרה ולהורות להם שעל פשרה זו אין זולתה לומר שילכו יותר מהגברים על כן ויגרש אותם כלומר שלא ישמע להם יותר על זה דבר ולא גרשם מעם פרעה מפנימה ועודם בפני עבדיו כ"א מאת פני פרעה ולא מפני פרעה כלומר רחוק אפילו ממה שהוא מאת הפנים שהוא גם ממקום הקרוב אל פניו:

פסקה ט

ויאמר משה בנעורינו ובזקנינו כו'. והנה מלת נלך הראשונה מיותרת כי אומר נלך באחרונה היה חוזר אל כל החלוקות אך הנה משמעות אומרו בנעורינו ובזקנינו הוא כאלו הבינוניים מדברים ואומרים בנעורינו דרך משל אשר עד כ' שנה ובזקנינו שמבן נ' או ס' ולמעלה נלך אנחנו הבינונים שמבן עשרים עד בן חמשים או ששים וזה כל האדם והנה אם לא היה אומר נלך עד הסוף שהוא אנו הבינוניים בבנינו בנעורינו ובזקנינו ובבנותינו בצאנינו כו' היה נראה שכמו שאומר בנעורינו ובזקנינו הוא נערינו וזקנינו של הבינוניים כן אמרו בנינו בנותינו שהם הקטנים מגדר נערים וכן צאנינו ובקרנו ג"כ יהיו

של בינוניים אבל בנים ובנות וצאן ובקר של נערים ושל זקנים לא ילכו על כן הפסיק בנתים ואמר נלך אחר אומר בנעורינו ובזקנינו לעשות חלוקה בפני עצמה כדי שמה שאומר אח"כ לא יחזור אל הבינוניים:

ושיעור הכ' אנו הבינוניים בנעורינו ובזקנינו נלך וכלנו הכתות הנז' שהיא בינוניים ונערים וזקנים גם הם בבנינו כו' נלך ובזה נכלל הכל ושמא תאמרו כי אחר שהוא לעבוד את ה' וללכת דרך ג' ימים במדבר מה בצע בזקנים וטף לז"א כי חג ה' לנו ולכן צריך ילכו הכל כי איזו שמחה תהיה להולכים בהשאיר במצרים זקניהם וטפם בחג ה' והשיב פרעה ואמר יהי כן כו' כלומר הנה בשם ה' אמרתם שלח עמי ויחוגו לי במדבר הנה כי איננו חפץ רק לחוג ולזבוח ואין זה תלוי בטף באופן שאני או' יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח גם טפכם כי הנה אין זה רצוני אך ראו בזה שאתם שואלים יותר על מה שהוא רצונו כי אין נגד פניכם לחוג את חג ה' כ"א לעשות רעה שהוא לברוח ותואנה אתם מבקשים. וזהו כי רעה נגד פניכם מה שאין כן נגד פני ה'. רק שתזבחו לו ותשובו אלי אך נגד פניכם להולך גם הטף לבלתי שוב לעבדני עוד:

והנה ארז"ל (ש"ר פ' י"ג) כי רעה נגד פניכם הוא כוכב מראה דם נגד ישראל. וע"פ דבריהם אלה יאמר מה שאמרתי יהי כן ה' עמכם הלא תאמרו כי הנה עד כה היה ה' עמכם ולא עמי ע"כ פירש ואמר מה שאמרתי יהי כן כו' הלא הוא נגד הכוכב המנגד אתכם כי הנה ראו באצטגנינות כי כוכב רעה נגד פניכם ונגד הכוכב שהוא שמאתו ית' אמרתי שיהי כן ה' עמכם שכח הכוכב ההיא גדול מכחי:

או יאמר לפי דרכם ז"ל שאמר היתכן יהי כן ה' עמכם בלכתכם בלי טף כאשר בשלחי טפכם לא כן הוא כי הלא ראו כי כוכב רעה מראה דם נגד פניכם וגם שיעשה לכם נס לא תפטרו בלא כלום וטוב לכם השאיר פה הטף כי יכבדו עליכם ויסתכנו הטף ומה גם אם הוא דם חרב רבים לוחמים כי בלי טף תתאזרו ללחום או לנוס מה שאין כן ע"י טף באופן שגם שיהיה ה' עמכם אינו דומה ההשגחה שגם הטבע מסייע להשגחה שכולה נגד הטבע שצריך זכות רב וא"כ יותר תהיו מוכנים להעזר מדם הוראת הכוכב בלי טף אלא גברים בלבד ושעור הכתוב כמתמיה ואו' האם כן יהיה ה' עמכם כאשר הוא עתה פה כאשר אשלח אתכם ואת טפכם והענין הוא כי ראו כי כוכב רעה נגד פניכם ויותר תבטחו יהי כן ה' עמכם בלי טף כאמור:

פסקה יב

ויאמר ה' כו'. נטה את ידך כו'. אמר בארבה כאלו היה בארץ מצרים ונוטה ידו עליו אך הוא בשום לב אל אומרו השאיר הברד והיל"ל נשאר מהברד:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי מאז בא הברד היה בו כח לאכול גם חטה גם כסמת לולא פלאי פלאות שנעשו בו והיה הטעם כמו שכתבנו כדי שיאכלנו הארבה נמצא כאלו הברד השאירו בשבילו כמדובר למעלה:

ונבא אל הענין אמר כי לא היה הארבה כצפרדעים ודומה להם שאחר ההתראה נתהוו כאומרו ושרץ היאור צפרדעים כו' אך הארבה היה נברא מתחלה ולא היתה נטיית המטה רק להעלותו על ארץ מצרים ויהיה הטעם כי למה שמאז בא הברד השאיר חטה וכסמת להאכילו ע"כ מאז היה הארבה נברא לאכלו וז"א נטה ידך בארבה ולא שיהיה ארבה עתה רק שכבר הוא וז"א בארבה ואין נטיית היד רק כדי שויעל על ארץ מצרים והטעם שכבר הוא נברא כי למה שהוא מוכן לאכול אשר השאיר הברד כאלו השאירו לכתחלה בשבילו. וע"כ מאז נברא הוא כי לא יאות השאיר מזון טרם יברא מי שמוכן לו לאכלו. וז"א בארבה ויאכל כו' את כל אשר השאיר הברד:

פסקה יג

ויט משה את מטהו כו'. אפשר כי הוא ית' נתן כבוד למשה שבנטיית ידו יבא הנס בלי מטה כמו שכתבנו במכת הברד והוא כאשר עשה בקריעת ים סוף שבידו בלי מטה קרע הים כנודע מרז"ל ומשה חלק כבוד לקונו ויט את מטה ה' ולהורות שע"י כן בא הארבה נהג ה' רוח קדים בארץ מאז נטה המטה להורות כי מאז הוכן הרוח שישאהו אך למה שהייעוד היה לבא מחר ע"כ לא נשאו עד הבקר וזהו הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה ולבל יראה שהרוח הקדים עשה הדבר דרך טבע ע"כ אמר כי לא עשה רוח הקדים רק שנשא את הארבה ממקומו אך אח"כ ויעל הארבה מעצמו על ארץ מצרים וע"כ לא אמר ויעלהו על ארץ מצרים כ"א כאו' בפי' שאחר שנשא את הארבה נחה שקטה הרוח ועלה הארבה מאליו. ועוד סי' שני אל היות הדבר בהשגחה כי הלא וינח בכל גבול מצרים בצמצום ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה לא פחות ולא יותר כמאמרם ז"ל (ש"ר פ"י) כי מהארבה ידעו עד היכן מגיע גבול מצרים ומתחיל גבול כוש הה"ד כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו כל יושבי תבל וזהו וינח כו' כי אין רוח הקדים יוכל עשוהו כ"א כח אלהי עולם ה' עוד סימן שלישי והוא היותו כבד מאד לפניו לא היה כו' ואם בטבע מה נשתנה זה אלא ודאי כי מה' הוא:

פסקה טו

ויכס את עין כל הארץ כו'. הנה אחר אומרו וינח בכל גבול מצרים שמשמעו שנח על הארץ ועל המזון איך יאמר ותחשך הארץ שיורה שהיה כאוהל פרוס על האויר ומחשיך הארץ:

אמנם הנה למעלה אמר ב' דברים: **א** ויעל הארבה על כל גבול מצרים שהוא באויר: **ב** וינח כו' שהוא על הארץ ע"כ בא עתה ופיר' מה שאמר ויעל הוא שע"י כן ויכס כו' ותחשך הארץ ומה שוינח כו' הוא שע"י כן ויאכל כו' והוא מה שכתבנו בסדר ומספר המכות בשערים כי מכת הארבה היתה לעומת יהי רקיע כו' ע"כ רקע הוא ית' את הארבה על ארץ מצרים מעין הרקיע המכסה על הארץ כמפורש שם באר היטב:

פסקה יז

וימהר פרעה כו'. ועתה שא נא חטאתי כו' ראוי לשים לב כי אחר אומרו חטאתי לה' אלהיכם ולכם איך יאמר שא נא חטאתי ל' יחיד כאלו אליו בלבד חטא ואם יאמר לא' משניהם איך ימנע מלשאול מחילה מה' וישאל מבשר ודם וגם מהאנשים יניח א' וישאל מהא':

ועוד אומרו רק כו' מה בא למעט:

אמנם הנה ידענו מרז"ל כי יותר מקפיד הוא יתברך על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו כי ירבעם היה מזבח ומקטר לבעל ולא יבשה ידו ובשלוח יד אל הנביא ותיבש ידו וכענין חיאל בית האלי (מלכים א ט"ז:ל"ד) שאמר אחאב לאליהו דברי הרב לא נתקיימו שאמר ועצר את השמים כו' ודברי יהושע שאמר בבכורו ייסדנה כו' נתקיימו שעל כן נשבע אליהו חי ה' אם יהיה טל ומטר כו' אך הוא כי על כבודו מאריך ועל כבוד הצדיק פוקד מיד. ע"כ יתכן חשש פרעה כי גם שעד כה שחטא לה' והיה מאריך לו עתה שחטא לנביאיו לא יאריך כי אמר להם יהי כן ה' עמכם וגם הם לא יחפצו להתפלל בעדו ע"כ מה עשה למשה הגדול שבהם אמר הנה חטאתי לה' אלהיכם ולכם ועתה שא נא חטאתי אך הפעם כלומר הנה מה שחטאתי לאלהיכם לא היה הפעם בלבד כ"א פעמים רבות ועכ"ז הוא מאריך לי ואתה לא תשא חטא אחד שהיה אך הפעם. וז"א שא נא חטאתי אשר היה אך הפעם בלבד כי הנה כאשר הוא ית' מחמיר על כבודכם יותר מעל כבודו כן גם אתם ראוי תחמרו על כבודו ותקבלו ק"ו למחול כמוהו:

או יאמר בשום לב אל מה שלא אמר שאו נא חטאתי ובתחלה שיתף שניהם ואמר העתירו כו'. אך יאמר אל נא תמנעו מלהעתיר עלי על אשר חטאתי לכם כי הלא חטאתי גם לה' וא"כ אם תקפידו יראה שמחשיבים עצמכם יותר מקונכם ית' חלילה כי כמה פעמים חטאתי לה' והאריך לי. ועתה שא נא חטאתי שהיה אך הפעם לבל תמנע מלבקש רחמים. ושמא תאמר כי אין ללמוד ממנו ית' בזה כי כך היא מדתו שמאריך אפו וגבי דיליה כי הכה אותך ועוד ידו נטויה עליך ואין מידו מציל מה שאין כן אני כי ב"ו אני לז"א א"כ למוד מאהרן כי לא אמרתי לו ישא חטאתי ועכ"ז אני אומר העתירו לה' בל' רבים ולא

ימאן כי חפץ חסד הוא כלו' וגם אתה עשה נא כמוהו ומזה גם ה' יקבל מכם באומרו האם בני אדם שהם חומר ובהם יצה"ר מוחלים מה גם אלהי עולם בעל הרחמים והסליחות:
או יאמר חטאתי כו'. והוא כי ראה שלש מדרגות אשר חטא לכולם. (א) לאהרן והוא קטן שבכולם שלא היה רק לפה למשה. (ב) אשר חטא למשה שהיה לו לאלהים באומרו נתתיך אלהים לפרעה. (ג) העולה על כלן והיא אשר חטא לה'. אמר פרעה הנה לכל אחד צריך ליכנע לפניו לפי מעלתו והוא כי הנה תחלה אודה עלי פשעי לשלשתן יחד. לו' חטאתי לה' אלהיכם ולכם וזה מספיק הוא לאהרן שהתודתי בכללו עם וידויי לה' ולמשה. אך למשה צריך יותר והוא שאשנה לו ואו' ועתה שא נא חטאתי נוסף על הוידוי הכולל. אך לה' צריך יותר והוא כי יחד שניכם העתירו לה' אלהיכם לפייסו ויסר מעלי כו' ויש טעם לקבל התפלה והוא רק את המות הזה. והוא מה שכתבנו למעלה שאמר לו משה שאחר שויאכל את כל אשר השאיר הברד אמר לו ומלאו בתיך כו'. וזה קשה מחנק כי כרובם כן מחניקים אותם ולא ימצאו מנוחה והנה גזר עלינו מיתת רעב ע"י הארבה וזאת היתה עיקר הכונה והנה עתה מיתה אחרת שהבתים מלאים עד אפס מקום ומחניקים אותנו. וז"א ויסר מעלי ממש רק את המות הזה כי לא זו היתה עיקר הכונה להמיתינו בשתי מיתות כאחת:
עוד כיון באומרו ויסר מעלי רק כו'. הנה יראה מרז"ל (שם פ' י"ג) כי מלאו מהארבה כדי לאכול שתהפוך מכתם לחמם לנפשם. ובזה יאמר ויסר מעלי כו' כלו' אשר הם עלי מצירים אותי. אך לא אשר אינם מזיקים. וזה מיעט הרק כלו' רק את המות אך לא את המחיה שהם המלוחים אך הוא ית' לא עשה כן כ"א שלא נשאר ארבה אחד. וארז"ל שאפי' המלוחים הלכו כלם ומלבד שרצה הוא ית' שלא תהיה תקנתם קלקלתם גם כיוון להורות שלא כטבע נשאו הרוח כ"א בהשגחה. וזה בשני דברים אחד כי הלא ויתקעהו ימה סוף ואין דרך הרוח לתוקעם בים. ועוד כי לא נשאר ארבה אחד שהוא כמ"ש ז"ל אף המלוחים בכל גבול מצרים:

פסקה כא

ויאמר ה' כו'. **ויהי חשך כו'** המתרגם וימש חשך ל' הסרה שכתב בתר דיעדי קביל ליליא. שהיה סר החשך. הטבעי של הלילה ובא אח"כ חשך של גיהנם כמשז"ל ומחשיך למצרים. ובזה יתכן לשון וימש. וגם הוא מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ד) שלח חשך ויחשיך כו' שראוי לשום לב שמלת ויחשיך מיותרת וגם או' לא מרו ל' רבים:
אך הוא כי שלח הוא ית' חשך הלילה ואח"כ ויחשיך חשך אחר וזה וזה לא מרו את דברו זה להלוך וזה לשמש. אך הנה רז"ל (ש"ר פ' י"ד) פירשו לשון מישוש שהיה

חשך ממשיי עב מתמשש בידים ואמרו ששימש החשך ששה ימים השלשה הראשונים היושב היה יכול לעמוד והעומד היה יכול לישב והשלשה אחרונים העומד לא היה יכול לישב והיושב לא היה יכול לעמוד הכריח' לזה אומרו שלשת ימים זה פעמים ובא' אומר לא ראו ובשני אומר לא קמו איש מתחתיו וראוי לשום לב למה נשתנה החשך הב' מהא' והנה במציאו' טעם אל מכת החשך דרך כלל יש מרז"ל (שם) אומרים שהיה על כי נמצא בעמנו רשעים הבלתי חפצים לצאת ממצרים. וה' חפץ להמיתם להגו סיגים מכסף וימיתם ה' בימי החשך לבל ירגישו המצרים. ויאמרו כמות זה כן מות זה. ויש אומר שהיה כדי שיכנסו ישראל בבית כל מצרי ויחפשו כל כלי כספם וזהבם ושמלותם חשובים וסמכו הדבר אל פסוק ולכל בני ישראל היה אור במושבתם בארץ גושן לא נאמר אלא במושבותם הוי במושבותם של מצרים שהיה ישראל נכנס והאור עמו ומחפש כל מטמוניו ותיבותיו כדי לשאול מהם בנסעם. והנה גם שכל א' דבר על כללות כל ו' ימי החשך הנני בא אחריהם ומשניהם אקח ואומרה כי צדקו יחדו שניהם ויאמרו אמת ובג' ימים הראשונים מתו כל הרשעים ובשניים חפשו בתיהם ועל כן בג' ימים הראשונים שלא היה רק לקבור פושעי ישראל הספיק חשך אפלה שימנע מהמצריים אורם שתחשכנה עיניהם מראות במתי ישראל אך בג' ימים שניים יתכן כדי שיחפשו את בתי המצריים ותיבותיהם והמצרים אתם בבית ואם לא היו לוקים רק בהיזק ראיה ומניעת אורם לא יבצר מהמצרי מהרגיש את איש הישראלי על ביתו במדרך כף רגל ופתיחת תיבותיו ונענוע מפתחותיו ותיבותיו וכליו ויתן אל לבו כי גנבים באו לו ויתחמץ לבבו וכליותיו ישתונן וירוץ כצבי במר נפשו לעומת שבא ממשש בצהרים עד יתפס כגנב במחתרת ע"כ מה עשה הוא ית' כבשם ואסרם כאשר בסוהר ויעבה חשך ביתו עד בלתי יחוגו וינועו אנה ואנה היושבים כרפאים בל יקומו והעומדים כעמודים אשר הבית נכון עליהם באופן יהיה בטח בדד עין יעקב רואה ומביט כל אשר בביתם ותיבותם ומחמדיהם הטובים והיה איש הישראלי יוצא ובא לפניהם ומורא לא יעלה על ראשו פן יפגענו המצרי באבן או באגרוף כי יארוב לו וקם עליו כי היה לאבן לא ירים את ידו ואת רגלו ועקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו מעצמו ויורה היות זאת כוונת ג' ימים האחרונים דסמיך ליה ולכל בני ישראל היה אור במושבותם שדרשוהו רז"ל (שם) על חקירת ישראל מצפוניהם שהיה להם אור במושבות המצריים:

ובזה יתכן איך היה אור לישראל בבית הנכרי והנכרי לא יראנו כי למה שהיה החשך ממשיי בהכנס ישראל והיה ניצוץ האור נוקב בממשות ההוא ולא יתפשט כאלו משני צדיו היה גדר מזה וגדר מזה.

וזה אחשוב כיוון אליפז התימני באו' (איוב ה':י"ד) לוכד חכמים בערמ' כו' יומם יפגשו חשך כו' ויושע כו' ותהי כו'. והוא כי בא להוכיח את איוב העולה על רוחו כי דעת וכי שיג לו להבין מעשיו ית' ולהתלונן על הנהגתו והוכיח באו' לוכד חכמים בערמם כו'. לומר מי חכם ויבן מעשיו ית' והלא הוא לוכד חכמים בערמם במה שהם מתחכמים כנגדו ית' בה יפילם כענין קריעת ים סוף שאמרו נתחכמה למושיען כו'. ובזה נפלו כמאמר הכתוב כי בדבר אשר זדו עליהם וזה מאמר אליפז לוכד חכמים כו'. הם האומרים הבה נתחכמה בערמם עצתם אשר חשבו לימלט בערמתם ובה נלכדו ועצת נפתיים המייעצים לענות אותם בשרי מסים למעטם נמהרה כי כאשר יענו אתו כן ירבה כו':

ועוד תשוב תראה גודל השגחתו ית' מענין המצרים עצמם במכת החשך כי ע"י רעה שהביא על המצרים נמשכו טובות לישראל מנושא אחד שני הפכים. והוא כי הלא ידענו מרז"ל (שם) כי חשך מצרים היו ג' ימים. שהיושב היה יכול לעמוד כו'. אך הג' שניים היו כזתים בבית הבד היושב לא היה יכול לעמוד. והעומד לא היה יכול לישב כו'. וזהו יומם יפגשו חשך לומר כי שני סיגי חשך היו. הא' לא היה רק שיומם יפגשו חשך שאחר כלות חשך הלילה יחשבו לראות אור אדרבה פגשו חשך אחר. כמאמר המתרגם על אומרו וימש חשך בתר דיעדי קביל ליליא שבא מגיהנם ובקימם בכלות הלילה פגשו בו אך לא היה ממשיי:

אך אח"כ היו מין (ב) והוא כי וכליל' ימששו בצהרים כי היה חשך ממשיי קשה כאשר כתבנו ופירש ואמר טעם החשך הראשון היה למה שע"י כן וישע מחרב מפיהם. הוא חרב לשונם במות רשעי ישראל פן ידברו סרה לומר שכהם ילקו ישראל וזהו מחרב מפיהם. ועל החשך השני אמר ומיד חזק אביון שע"י החשך ממשיי הושיע מיד המצרי החזק בעל הבית את האביון התאב אל חפציו המצרי. ובא אל בעל הבית לחפש בל יאחז בו ויכנו נפש. פן ירגיש ויקרב אליו לקול צעדיו וע"י כן ותהי המכה ההיא לדל תקוה שפשפש ומצא ולא הרגיש היתה לו תקוה שע"י כן ישאל חפצים ההם ויתנום לו באומרם לו רצה לקחתם חנם לא החזירם למקומם. ומה שהוצרך לראותם תחלה הוא כי ע"י כן וכל עולתה בהיות המצרי בא לו' עולה ותואנות שקר לומר אין לי חפץ פלוני או מכרתיו וכיוצא עתה באמור אליו הישראלי הלא ראיתיה בביתך במקום פלוני שחפשתי ומצאתי אז עולת הרמאות לשקר קפצה פיה באומר אם דרך רע להם למה לא לקחום כשמצאום בחשך. הנה הוראת השגחתו ית' גדולה ופרטית ושע"י גדולה ופעולה

א' עושה הוא ית' כוונת רבות הפכיות זו מזו ושמהרעה נמצא טובה ועל כן גם אתה איוב אל תקוץ על רעתך כי לטובה תהיה:

פסקה כד

ויקרא כו'. הנה ראה פרעה שאלו רצו ישראל לברוח בו' ימי החשך היה לאל ידם כי טח מראות עיני המצרים. אך אפשר היה נדון בקרבו שמא חמל העם על הצאן והבקר הצריכים יתנהלו לאטם לרגל המלאכה המוליכים אותם ואולי בהאיר להם ירדפו מהר אחריהם וישיגום על כן ראה ויתר להם את אשר היה אפשרותם לעשות ואמר שילכו הכל רק הצאן והבקר והכניס הצאן והבקר בין האנשים והטף למה שהעבוד' את ה' היא ע"י האנשים העובדים והמקנה שהעבודה נעשית בהם מש"כ הטף ע"כ הזכירם אחרונים ואמר לכו עבדו ע"י המקנה רק צאנכם ובקרכם שהוא שעור אשר יותר לכם מכדי העבודה שהם נשארים לכם אחר העבודה יוצג. וזהו שלא אמר הצאן והבקר והשיב משה גם אתה תתן ואעפ"כ וגם מקננו כו' לומר לא ימנע או מה שאמרתי צאנכם ובקרכם יוצג הוא כל מקננו לגמרי והכוונה שאתה תתן לנו משלך זבחים ועולות הוא שנקח די העבודה משלנו ויוצג השאר אם הכוונה היא שאתה תתן לא מפני זה נניח מקננו כי הלא גם כי אתה תתן כו' עכ"ז גם מקננו ילך עמנו והטעם הוא כי ממנו נקח לעבוד את ה' לומר כי אין נקרא עבודה באמת אם לא מנכסי העובד ולא העושה מכיס זולתו וזהו גם אתה כו'. לומר אצ"ל אם תתן שנזבח בשבילך. כ"א גם אתה תתן בידנו ורשותנו זבחים ועולות בעדנו אין נקראת עבודה רק עשיה בעלמא. וזהו ועשינו לה' אך לא תקרא עבודה להיות משל אחרים אך וגם מקננו ילך עמנו כי ממנו נקח לעבוד את ה' שתקרא עבודה. ואם כוונתך היא שנקח די עבודה משלנו ועל השאר אמרת רק צאנכם ובקרכם יוצג לזה אני משיב לא תשאר פרסה כי הלא אצ"ל המון העם הבלתי מתנבאים כ"א אפילו אנחנו משה ואהרן לא נדע מעתה טרם נלך שמה. מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה כי שם נדעהו מאתו ית' שאם יאמר שנזבח כל המקנה האם נחזיר על השאר ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלא ילכו כי אם שלא אבה לשלחם ע"י עצמו מפני הכבוד:

פסקה כז

ויאמר לו פרעה לך מעלי. מיד וגם לא תחזור כי אל תוסף ראות פני כו'. ויאמר משה כן דברת במה שלא אוסיף עוד ראות פניך. כלומר אך לא במה שאמרת לך מעלי כי עדיין יש לי לדבר לך טרם אלך והוא כי לא נעלם ממשה ענין המכות בכורות כי הנה נאמר לו שלא ישלח עד שיאמר לו הנני הורג את בנך בכורך. וכן ארז"ל כי מאמרו ית' אחר זה עוד נגע א' כו' נאמר לו שם בפלטין של מלך וע"כ יתכן שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך כי ידע כי אז יגמר ענין המכה היא מכת בכורות כי נודע אליו מאז נאמר לו הנה

אנכי הורג כו'. כי מה שאמר לו הוא ית' עוד נגע א'. לא היה החדוש רק על השאלת כלי כסף כו'. אך לא שחשב שתמו המכות:

פרק יא

פסקה א

ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד כו'. הנה אומרו כשלחו כו' עד סוף הפסוק מיותר. וגם תיבותיו מכופלים וכן או' דבר נא. כי לא יצדק בזה לשון בקשה. אם שיש מרז"ל (ברכות דף ט') שנדחקו לומר לשון בקשה. בל יאמרו האבות שקיים הקב"ה הגלות ולא הרכוש גדול. וגם אומרו באזני העם ולא אמר אל העם. וכן אומרו גם האיש משה גדול מאד. מה ענין היותו גדול לענין זה:

אמנם הנה גזרה חכמתו ית' ינצלו את מצרים לקיים מאמרו ית' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. והנה ראה הוא ית' כי בעת היציאה. יש שתי סבות שלא יוכלו מאת המצריים לשאול דבר. הוא כי הלא בליל ט"ו שבו נגזרה היציאה היתה צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת כי היתה מעין כליה כי אף בבית שאין בו בכור היה מת גדול הבית ומי יערב אל לבו במרירות בכייתם לאמר להם תנו לנו תכשיטי זהבכם וכספכם ליום חגנו והמה בוכים ואם ימתינו עד הבקר אור הנה אז מצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור:

ועוד סבה שנית מפאת ישראל כי הלא יהיה החפזון נמרץ בין מהעם שנאמר ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם כו'. בין מפרעה שקם בעוד לילה צועק ואומר קומו צאו מתוך עמי. ומי מישראל יהי' לו פנאי בעת הגרושין הגמורים ההם ללכת מבית לבית לחפש כלי כסף וכלי זהב ושמלות. וז"א עוד נגע אחד בלבד נשאר. שאחרי כן ישלח אתכם מזה:

והנח דע לך כי יש ב' דברים בעת ההיא. (א) כי כשלחו שהוא בלילה הבאה יש כלה. הוא כליית המצרים כי אין בית אשר אין שם מת מלבד המתים בחרב הבכורות עצמם במצרים תחלה. כמ"ש ז"ל על פסוק למכה מצרים בבכוריהם. באופן שאינו עת מציאת חן לשאול כלי כסף וזהב כי עת רעה היא להם:

עוד טעם שני והיא מצדכם. כי ב' גירושין יהיו לכם. (א) גרש מאת העם וגם יגרש פרעה אתכם קומו צאו כו'. באופן שיהיו מובהלים ודחופים בדבר המלך והעם ואין פנאי לכך. ע"כ דבר נא כו' כי ישאלו מעתה שאינו עת חפזון עדיין ועל פי דרכו רמז מעם שני אל היות צריך עת פנאי לדבר ולא בעת חפזון. כי הנה אינו ענין שיעבירו קול ע"י כרוז שישאלו כו' בלי בינו מצרים כי בעצה והסכמה נהיתה השאלה להיות עד עולם רק

צריך בלחישה באזני כל איש ואשה בל יודע הדבר. וז"א באזני העם ועל זה צריך פנאי לאט ולא בעת חפזון. וש"ת אולי לא ישמעו לתת דבר משני טעמים. (א) באומרם הלא לקינו כמה פעמים בסבתכם. ואיך ניתן לכם את מחמדנו הטובים לשתחוגו על שמחת צרותינו. גם אולי לא תשובו עוד אלינו. (ב) והיא פן יאמרו ישראל אם מעתה נשאל כלי כסף וכלי זהב הלא יאמרו לנו המצריים. דומו עד יאמר פרעה לשלח אתכם. ואולי לא יאבה ולמה לכם תכשיטין והמתינו עד בא רשיון מאת המלך. על כן אמר על הא' וה' נתן חן העם כו'. ועל הב' אמר זה האיש משה גדול מאד בעיני כו'. ומעתה יודעים כל עבדי המלך ועם הארץ כי לא יפול מדברי משה ארצה כאשר לא נפל דבר עד כה ולא יסתפקו אם יצאו ישראל ממצרים. ובענין זה שכתבנו יובן מאמר הכתוב לפנים. באומר ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים וכו' כי מה ענין אומרו עשו כדבר משה מי לא ידע שהי' דבר משה:

אמנם כהתימו לספר מהמחיצות הנמרץ. שקם פרעה לילה צועק קומו צאו כו'. ותחזק מצרים למהר לשלחם כו' כי אמרו כולנו מתים ושעל כן לא עצרו כח להחמיץ בצקם. כ"א וישא העם את בצקו טרם יחמץ כו' והנה נופלת על זה תמיהה רבה. אם להחמיץ הבצק לא היה להם פנאי להתמהמה איך היה להם פנאי לשאול כל איש ואשה כל כלי כספיהם וזהבם ושמלותם. לז"א ובני ישראל לא המתינו עד עת החפזון ההוא כ"א עשו כדבר משה שהו' לשאול טרם מכת בכורו' מבעוד יום וישאלו יותר ממאמרו שהוא גם ושמלו' כי הי' להם פנאי רב גם לכל מאז עד שוינצלו את מצרים. והנה היה אפשר לפרש כי למה שעשו כדבר משה ולא לחמדת ממון גם שהיה עת חפזון. ה' נתן את חן העם שזולת שאלתם השאילום מעצמם. עד שוינצלו את מצרים אך הדרך הראשון נכון יותר על פי הפסוקים האלה:

פסקה ד

ויאמר משה כחצות כו'. הנה בכף הדמיון הזאת. יורה הפך הפעול שהיה בחצי הלילה. כאומרו ויהי בחצי כו' ארז"ל (ברכות דף ג') שחש משה פן יטעו המצרים בנקוד' חצי הלילה. ויאמרו כי לא היתה המכה בעת מועד. והקב"ה יודע עתיו ורגעיו והם הטועים. ע"כ אמר כחצות כו' לבל יהיה להם פתחון. פה. וע"ד הפשט אפשר יאמר כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' מ"ג) על ויחלק עליהם לילה האמור באברהם. חילק הוא ית' הלילה. חציה לאברהם להנקם מאויביו וחציה לבניו להכות בכורי מצרים ובזה יאמר כחצות הלילה אשר היתה מאז כאותו חצות של אברהם אני יוצא כו' שהוא לתת כאותו חצות. עוד

חצות לילה כמוהו לבניו. עוד יתכן בשום לב אל אומר יוצא בתוך כי הם שתי תיבות הפכיות כי יציאה אל מה שהוא תוך הוא בהפך והראוי יאמר אני בא בתוך מצרים:
ועוד אומר ומת כל בכור ולא אמר והכה כל בכור כאומר אח"כ וה' הכה כל בכור כו':
ועוד אומר והיתה צעקה גדולה כו' אחר אומר ממיתת כל בכור מה יתן ומה יוסיף מה שוהיתה צעקה כו':
ועוד הנה לבא אל הענין מה הי' שהוא ית' בכבודו הכה כל בכור במצרים ולא על ידי מלאך או שליח. ולא עוד אלא שאמרו רבותינו ז"ל (ש"ר פ' ט"ו) משל לכהן שחלתו היתה בבית הקברות אמר אם אניח חלתי תפסיד ואם אצא לבית הקברות אני כהן ושם מקום טומאה אמר מוטב שאכנס בבית הקברות ואקח את חלתי. כן הקב"ה אמר מוטב ליכנס בתוך גילולי מצרים ולא אפסיד חלתי שהם ישראל. כמה דאת אמר קדש ישראל לה' כו'. וראוי לדעת למה תפסד חלתו יתברך. אם לא יכנס והלא כמה שלוחים למקום מלאכים ושרפים: אמנם לבא אל הענין נקדים ג' הקדמות. (א) מה שכתבנו למעלה פרשת נח מההפרש שיש בין המשפט הנעשה ע"י המשחית אל הנעשה אל ידו ית' כי אשר ע"י משחית אינו מבחין בין צדיק לרשע משא"כ הנעשה על ידו ית' שמבחין בתכלית. (ב) הנלמד מס' הזוהר שאין לך פקידה אפי' הנעשית על ידו ית'. שלא ימצאון שם כחות חצונים משחיתים. (ג) כי כאשר תהיינה לאיש עבירות אותם כחות הטומאה הנעשים בהם דבקים בו תמיד ובבא עת פקודה על זולתו והאיש ההוא ימצא שם יחזיקו המשחיתים גם בו ולא ירפוהו כי המשחיתים וכחות הנעשים בעבירות הדבקים בו מין במינו המה ויכירו במצח כי על כן היו מהקדמוננו מכסי מצחא בעידן ריתחא:
ונבא אל הענין. והוא כי אמר אלקים הנה אפילו יהיו כל ישראל צדיקים אי אפשר להוציאם על ידי מכת בכורות בהיות המכה על ידי משחיתים כאף וחימה ודומיהם ממשלחת מלאכי רעים כי הלא כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע ומה גם עתה כי לא צדיקים היו אז כמאמרם ז"ל (ש"ר פי ב"א) עם מקרב גוי לא נאמר אלא גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג כו' ועל כן אם אכה בכורי מצרים על ידי מלאך ולא ע"י עצמי עדיין הם בסכנה. כי כחות הרוגז הנמצאים שם ימצאו אחיזה בכחות הטומאה הדבקים בישראל אשר נבראו מעונותם על כן אמר אלקים אם לא ארד מצרימה להצילם על ידי עצמי יאבדו אם עושה אני על ידי משחית או מלאך ומה גם באומרו שרו של מצרים הללו עובדי ע"ג כו' ויאחזום כל כחות הטומאה והשופט כל הארץ יעשה משפט כי על כן נאמר חבי כמעט רגע כו' וכן ארז"ל (ב"ק דף ס') דבר בעיר כנס רגלך ואביי סכר כוי ואמרו בספר הזוהר (פרשה זו דף ל"ו) כי לא טוב להתראות

בעידן ריתחא וגם אמרו שבכל עידן ריתחא גם שיעשה המשפט על ידי הקדוש ברוך הוא לא יבצר מהמצא שם גם כחות חצונים ומלאכים רעים כמדובר ומה גם עתה בהיות ע"י מלאך גם שיהי' מצד הקדושה ועל כן בהתאחזם בבני ישראל בטומאת אשמותם אין מידם מציל על כן הוצרך יעבור הוא ית' הקדוש והנורא שעל ידי היותו יתברך שם תפול חתיתו ומוראו על כל כחות חצונים לבלתי הקרב לישראל ולמען מצוא פתחון פה נגדם הכינם במצות קרבן פסח כאשר יבא בס"ד:

וזה ענין מאמרם ז"ל משל לכהן שתרומתו בבית הקברות כו' שאם לא היה נכנס שם הוא יתברך ח"ו היה מאבד את ישראל ונבא אל ביאור הכתובים כה אמר ה' כו' והוא בהזכיר מאמר מפורסם פעמים אין מספר בס' הזוהר כי בכל חצות לילה הוא ית' בא אל גן עדן ומשתעשע שם עם כל קדושים הצדיקים אשר בקרבו ובזה יאמר כי הנה זולת היות מצרים מלאה גלולים ואין כבודו יתברך לבא שמה הלא תכפל התמיהה אל היות בעת שדרכו יתברך לבא בקרב קדושים להשתעשע בגן עדן עמהם שהוא בחצי לילה שתראה תמורה בלתי הגונה לבא אז בקרב גילולים לז"א כה אמר ה' כחצות הלילה כו' כלומר כמו זה אני מחשיב מה שאני יוצא בתוך מצרים המלאה גילולים והוא כי הקדושה נקראת רשות יחיד כנודע והטומאה רשות הרבים והפירוד נמצא כי בהכנסו יתברך בתוך מצרים יציאה תקרא באמת כי הטומאה היא החיצוניות וזה אני יוצא כי אני מתייחס ליוצא בהכנסי בתוך מצרים והוא לבל אפסיד תרומתי כמדובר כי קדש ישראל לה' ראשית תבואתו וכוונו ברמז הזה לומר כי כאשר אין התבואה ניתרת לאכלה כ"א על יד הפרשת ראשיתה כי אין היתר לכל יצורי עולם להנות מהעולם מבלי ישראל וכמאמרם ז"ל על פסוק כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם כו' ואמר כי במה יודע איפה כי הוא ית' בעצמו היה העושה ולא שרף או שליח לז"א ומת כל בכור כו' והוא כי אלו היה ע"י שליח לא ימות ברגע א' כל בכור בארץ מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה בכל עם הארץ ובכל העבדים ובכל בהמה כי אין זה רק כח אלקי לבדו וז"א כחצות הלילה כו' ואז ברגע ההוא ומת כל בכור. וע"פ דרכו כיוון להורות שלא על כבוד המלך עשה בעצמו כי הלא היה מבכור פרעה כו' עד בכור בהמה הרי כמוהו היה גם בהמתו ועדין היה מקום לבעל דין לומר מי יגיד שברגע א' מתו כל אלה לז"א והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים. שעם שבכל בית צועקים על אשר בביתם לא היו צעקות רבות רק זוועה הבין שמועת צעקה כמו רגע אחד בכל הארץ ואין זה רק להיות מיתת כלם רגע אחד תשמע זעקה אחת שיחד כלם נראים כקבוץ אחד אך אם לא היתה מיתת כלם כמו רגע רק אלו אחרי אלו היו צועקים אלו עתה וזולתם אחריהם

ויראו צעקות רבות ועל דבר מבהיל כזה שתראה הכל צעקה אחת של עם רב ועצום אמר אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף וש"ת אחר היות אז ישראל בלתי כשרים עדין אין זה שוה להניחם כי הלא הקדמנו כי אפי' בהיות הפקידה על ידו יתב' ימצאון שם כתות מלאכים רעים חרשי משחית ומה גם כי בכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים היו בה חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כמפורש בהגדה וא"כ גם בצאתו ית' תוך מצרים אין תקנה כי הלא כחות הרוגז הנמצאים שם יחזיקו בכנף כל איש יהודי ע"כ אמר הנה זאת אעשה להם כי הנה שמו ית' הגדול ידבק בישראל השראה עצמית על גוזליו לרחף. באופן שגם שלא יבצר מהמצא שם משחיתים לא יהיו רק במושבותם של מצרים אך במקום אשר שם בני ישראל מי ראה מהמשחיתים קדושת שמו הגדול המרחפת על עמו ישראל ולא יברח ובמה יודע כי כן הוא הלא עד ממהר הוא הכלב והוא כי במקום אשר שם מצרים יחרצו הכלבים את לשונם לנבוח. אך לא בקרב ישראל. והנה אין זה כי אם שבמקום המצריים הכלבי' צועקים בראותם את המשחיתים כנודע מרז"ל (ב"ק שם) כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר אך במושבותם של ישראל הכלבים אלמים ואין זה כ"א שאין שם שום משחית כי רוח ה' היחה מרחפת עליהם. כי הפלה ה' בין ישראל למצריים כי ה' שם היה וזהו ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב כו' וזה יהיה למען תדעון ע"י כן אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל כי השם הגדול הזה יפלה בין מצרים מאותם משחיתים ובין ישראל עם היות שכל הפקידה נעשתה על ידו ית' ולבל ימצא פתחון פה על עון ע"ג הקדים הוא ית' שחיטת הפסח שימשכו ידיהם מהע"ג שעבדו וישובו עד ה' בברית מילה בל יהיה הפתחון פה גמור ובזה גלה מה שכתבנו כי כל כוונתו יתב' בצאתו בתוך מצרים לא היה כ"א להפליא בין מצרים ובני ישראל בל יאחזום כחות חצונים בעונותם ועי"כ וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי כדי לאמר צא אתה כו' שישתחוו לי כדי שיזכו לאמר אלי צא כו' שהוא כדי שימצאו חן בעיני לשמוע בקולם מיד באו' אלי צא אתה כו' וז"א לאמר שאל"כ הוא בלתי צודק:

פסקה ט

ויאמר ה' כו'. לא ישמע כו'. הנה אחר שלא נשאר רק נגע א' איך יאמר למען רבות מופתי כו' וגם למה זה חוזר להזכיר מה שמשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה אחר שנאמר הכל למעלה אך הוא להודיע ולהורות את אשר הפליא הוא יתברך לעשות כי אין הדעת סובלות כפי הטבע מכת בכורות תבא אל הפועל כי איככה יוכל וראה פרעה את כל המכות הגדולות אשר ראו עיניו ויראה כי לא נפל דבר אחד מכל דברי משה ארצה יהיה אמיץ לבו ולא נמס כמים באמור אליו משה כחצות הלילה כו' ומת כל בכור כו' ואדרבה

יצא מלפניו בחרי אף ולא אמר כי מכה זו תבא ככל אשר אמר ותהי. וימנע מלחזק את לבו אך הוא פלאיו אין זה כ"א כח אלהי המשגיא אותו לאבדו וז"א ויאמר ה' אל משה לא ישמע כו' לו' אל תתמהו אל מה שלא הודה כ"א שאפילו יצא מעם פרעה בחרי אף כי בזה הדור אתם ראו כי אין נופלים מדבריו יתב' ארצה כי הנה טרם מכת הדם נאמר למשה ולא ישמע אליכם פרעה כו' שבישרו הוא יתב' מאז שעד עשותו את כל המכות עד ישלחם יחזק את לבו למען יבא אל הפועל רצונו ית' וזהו ויאמר ה' כלומר ויאמר מאז אל משה לא ישמע אליכם פרעה וכן היה כי משה ואהרן עשו את כל המופתים האלה שהם תשע המכות לפני פרעה שעיניו ראו ולא זר שהיה הדעת נוטה יתן אל לבו לשלחם לפחות בהתראה העשירית ולא יסתפק כי גם בה ילקה כאשר בכל הקודמות אך אמור מעתה כי אין זה כ"א כחו יתב' כי ויחזק ה' כו' ולא שלח עד בא אליו גם העשירית כאשר גזרה חכמתו ית' והודיעו מאז:

פרק יב

פסקה א

ויאמר ה' אל משה כו'. ראוי לשים לב. (א) למה היה הדבר הזה לאהרן גם הוא עם משה וגם בדברם אל ישראל באו' דברו אל כל עדת כו'. (ב) או' בארץ מצרים מה גם לרש"י ז"ל שכתב מרז"ל כי היה חוץ לעיר ולמה הוזכר המקום שהיה בו ומה גם כי כל שאר הדברות שם היו כצאתו את העיר. (ג) אומרו החדש הזה לכם כי מלת לכם מיותרת. (ד) למה חוזר ואו' ראשון הוא לכם שהוא הקודם ובשינוי ל' כי הם שתי קושיות א' למה הוה כפל ענין ב' למה במלות שונות. (ה) אומרו דברו כו' לאמר כי אם הוא לאמר עדת ישראל לזולת לא יתכן כי למי יאמר נא ישראל ואם הוא לאמר משה ואהרן לישראל הרי נאמר לאמר למעלה. ועוד שאם כן היה לו ליכתב קודם לאומרו דברו כו'. ועוד אומרו ויקחו להם איש שה כו' כי מלת איש מיותרת ומה גם שהוא ל' יחיד שיורה שאיש א' לוקח ואם הוא שאיש אחד היה יכול לעשות קרבן פסח לבדו היה מתיישב אך לא כן הוא וגם או' לבית אבות שה לבית שעם היות כי פשוטו הוא שיקחו בית אב א' שה. ואם יהיו מרובים יהיה שה לבית ואם ימעט הבית יתמנו עליו שכנים עכ"ז לא יבצר מהראות היות הל' בלתי מיושב. (א) באו' בית אבות ולא אמר בית אב. (ב) או' שה לבית למה תאר הדבר אל הבית ולא אל בני אדם כאומרו בית אבות ואו' הוא ושכינו כו' שהוא על האנשים:

אמנם הנה ארז"ל במדרש (חזית) כי כאשר אמר משה לישראל החדש הזה אתם נגאלים אמרו ישראל איך אנו נגאלים ומצרים מלאה מע"ג שלנו כו' והנה ראוי לשים לב או'

כשאמר משה החדש כו' ומהראוי שלא יאמר אלא כשאמר משה לישראל שהם נגאלים אמרו לו כו' כי לענין העיכוב ע"ג מה לי בחדש ההוא מבשאר ירחים שמורה כי החדש ההוא מורה העיכוב וגורם אותו עם הע"ג כי זה וזה גורם. ועוד כי הלא מאז אמר להם כה אמר ה' פקד פקדתי אתכם כו' ובאו' אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה כו' מאז היה להם לאמר היאך אנו נגאלים ומצרים מלאה מע"ג שלנו. אך הנה לבא אל הענין נקדים. (א) כי הנה ידוע כי ע"ג של מצרים היתה מזל טלה והיו עובדים אל הטלאים דוגמת מזלם למעלה. (ב)כי ידוע הוא כי מזל טלה הוא המיוחד לחדש ניסן שהוא בא' שבמזלות:

ונבא אל הענין והוא כי הנה רצה הקב"ה לזכות ישראל לגאלם לפיכך צוה למו ימשכו ידיהם מהע"ג שהיו עובדים הוא את מזל טלה ודוגמתו הם הטלאים וישחטו אותם ויעשו בם שפטים ויאכלו אותם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו להורות כי כפרו בו ודבקו בו יתב' בדם מילה להורות כי עבדי ה' המה חתומים בחותמו והנה אין ספק כי הלא יחרד לבם בשומעם כי בחדש ניסן הם נגאלים באומרם מי יתן והיה בחדש זולתו. כי עתה יאכל חדש זה את חלקי ישראל כי הלא לא ימנע או יש כח במזל טלה לנגד את ישראל ומה גם בחדש ניסן שהוא ממשלתו אם אין אם יש בו כח איך נגאל בחדשו שיעצר כח עלינו ואם אין בו כח לפחות יהיה לנו החדש הזה לצור מכשול מזכרת עון ע"ג שלנו ולא נהיה לרצון לפניו יתברך כי הלא הימים ההם והזמן ההוא יחלישו כח גאולתנו בהעלות חמת זכרון ע"ג שלנו לפניו יתברך. ועל כל ב' הבחינות הנאמרות יש ויש ניגוד בהיות בארץ מצרים. כ"א יש כח במזל יהיה להם מעיר לעזור ואם אין בו לא יבצר מהיות גם הוא לשכים לנו כי במקום שבו חטאנו איך נושע בו. ולא יזכר עונינו בו והן זאת היתה נהמת לב בני ישראל בשומעם החדש הזה אתם נגאלים ויחרדו לאמר הלא מצרים שהוא מקום חטאנו בו מלאה מע"ג שלנו שהיא מזל טלה המושל בחדש הזה ואיך נגאל באלה:

ובזה נבא אל ענין הכתובים והוא כי ראה הוא ית' והנה להיות ראויים ליגאל צריכים אל מצות דם פסח ודם מילה שהוא ככתוב אצלנו שצריך סור מרע ועשה טוב ומשך ידיהם מע"ג בדם פסח. והכנס תחת שעבוד ה' בדם מילה ויראו והנה אם בלי הקדמת החדש הזה לכם כו'. אמור יאמר להם יקח בעשור לחדש הזה איש שה לבית אבות כו' הלא יאמר נא ישראל אוי לי מפאת המזל כי ינגדנו. ומה גם בחדשו וגם להיות מארץ מצרים מקום החטא ואיך שם נוכל להמלט מידו ואוי לנו מצד המצריים כי הן נזבח את תועבות מצרים לעיניהם ולא יסקלונו ולא עוד כ"א שגם לפני ה' יהיה לנו החדש והמקום והשה למזכיר עון להתפס כי בו חטאו במקום ההוא להיותו דוגמת מזל החדש

ההוא ואיך יגאלו באלה על כן גזרה חכמתו יתברך כי טרם הזכיר להם לקיחת השה. יקדימו להם שיגאלו בחדש הזה בארץ מצרים כי בדבר הזה בלבד אין פחד רק מהמזל פן ינגדם להסיר תחלה מורך לבם מהמזל ומהמקום. אך לא מהעם כי עדיין לא הוזכר השה שיקחוהו לזבוח את תועבות מצריים לעיניהם שיפחדו מהעם אך אחר הבטיחם מהמזל והמקום יקל אחרי כן גם להסיר מלבם מוראת לבם מהעם כי בא להם הענין לאט אחת לאחת. מה שאין כן אם היו שומעים שני הדברים כאחת וזה החילו ויאמר ה' כו' בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם כו' לומר הלא מוראכם הוא מהמזל העוזר למצרים וגם בחדש ניסן באופן כי טוב היה ליגאל בחדש זולתו ע"כ הנני מבשר ואומר כי כארץ מצרים מקום מושפע ממנו ראוי לאמר כי החדש הזה הוא מזל טלה לכם ישראל הוא ראש חדשים שאדרבא יהפך לכם לראש ולעטרת צבי תמיד וז"א לאמר והוא מאמרם ז"ל (תענית ד' כ"ט) האי מאן דאית ליה תיגרא בהדי ע"ג לתבעי בניסן כו' ויהיה על ידי תשובתם בו בדם פסח ובדם מילה. ואחר אומרו שהוא ראש חדשים אמר אל יעלה על רוחכם. שאמרי ראש חדשים הוא להיות ראשון למנין חדשים כי לזה הנה כבר הוא לכם ראשון לחדשי השנה גם עד כה שכל השנים שבתורה אפי' במה שקודם לגאולת מצרים נמנים מניסן וא"כ לא אמרתי רק ראש חדשים להשפיע בו לכם טוב ואחרי או' זה אמר דברו אל בני ישראל לאמר ויקחו כו'. לו' דברו זה האמור שהיה החדש הזה כו' תחלה. כדי לאמר אחרי כן ויקחו כו' כי אחרי יודעם שהוא ית' מהפך החדש מקטיגור לסניגור ולא יפחדו מהמזל ושגם לא יהיה להם למזכרת עון יחליפו כח לבטוח בה' כי גם יצילם מהמצריים פן יסקלום בזבוח את תועבת מצרים לעיניהם. וז"א לאמר כלומר דברו אל כל עדת בני ישראל את ההקדמה הנז' כדי לאמר אחרי כן ויקחו איש כו'. באופן שבשמוע תחלה שלא ייראו מן המזל אלא שאדרבא יהפך להם לאוהב יקבלו ג"כ בשומעם שגם יצילם מהעם מק"ו מה שאין כן אילו היו שומעים מתחלה ענין השה בעשור לחדש. שיפחדו ויראו כי יבאו להם קול שני פחדים. קול מהמזל ומהעם יחד ולהיות כל כוונת הענין על הענין השה לקרבן רצה הקב"ה יטפלו בדבר כהן ולוי וישראל וזהו אל משה שהוא לוי. ואל אהרן כי כבר נתבשר שיהיה כהן כע"ש ז"ל על פסוק הלא אהרן אחיך הלוי וישראל באומר דברו אל כל עדת בני ישראל כו'. עם היות שלא היתה אז עבודה במצרים וגם שהשה הלז היה לכם קטיגור. אל יקשה בעיניכם התהפכו לסניגור כי הלא זאת עשו להגדיל מדה טובה על מדת פורענות והוא כי אם בעבודכם את הטלה היה כל אחד עובדו בפני עצמו. עתה בשחוט אותו לה' יהיה ע"י רבים שה לבית אבות באופן שיופלג פועל המצוה הנעשית בו על פועל העבירה כי אינו דומה מרובים העושים את

המצוה למועטים כו'. וזאת שנית תעשו שיהיה זה על ידי האחדות שתכוסו על השה וזה ויקחו כו' ואם ימעט כו' והנה זה הוא לפי פשוטו של מקרא:

עוד יתכן רמז להם בעיקום תיבות הכתוב באומרו ויקחו איש שה כו' כאשר הערנו והוא כי עם שאין המקר'. יוצא מידי פשוטו עכ"ז לא יבצר רמז בהאמר בלשון זה כאשר הערנו למעלה לרמוז טוב טעם אל הענין להסיר לב ראשי עם הארץ מלהרהר בדבר והוא ככתוב כי לא יבצר מהתחמץ לבבם בשומעם יקחו איש שה לבית אבותיו כו'. וישחטו אותו. באמת באמור היתכן יהיו כל עיני מצרים רואות וכלות את עם בני ישראל שיראו את הכל שוחטין וכיצד צולין ואוכלין את אלהי מצרים ולא יסקלום ואם הוא כי המצוה מגין עליהם הלא יאמרו היעלה על לב איש היפך העון לזכות ויעשה הקטיגור סניגור להצילם מיד מצרים שלא יסקלום וגם ליגאל ע"כ נוסף על פשט הכתוב רמז להם כי אילו השה מעולם לא היה להם סניגור הלא כמו זר יחשב יתהפך עתה הקטיגור לסניגור אך הנה בראשיתו היה סניגור. כי יעקב נקרא שה כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' צ"ז) שעל כן לא רצה ליקבר במצרים בל יהיו המצריים נפדים ביעקב כי פטר חמור נפדה בשה וגם יצחק ניתן תמורתו איל שהוא שה ואין לך סניגור גדול מזה וגם לאברהם היה סניגור שנחשב לו האיל כאלו הקריב את יצחק בנו. וזה ירמוז לומר אם תראה השה מתהפך מקטיגור לסניגור אל תתמה על החפץ כי הלא ויקחו להם כלומר שלהם היא כי הלא השה הוא לבית אבות כי הוא מהאבות. אלא שהוצאתם אותו מהקדושה אל הטומאה בעבוד אותו לשם ע"ג ועתה יהיה שה לבית כלומר מה שהיה חוצה בטומאה תחזירוהו אל הבית באופן כי תחלתו היה סניגור אלא שהוצאתם אותו מהקדושה אל הטומאה בעבוד אותו לשם ע"ג ועתה יהיה שה לבית כלומר מה שהיה חוצה בטומאה תחזירוהו אל הבית באופן כי תחלתו היה סניגור. אלא שהוצאתם אותו חוצה לצד הטומאה. ועשיתם אותו קטיגור ועתה חוזר אל ראשיתו והוא דבר קל מאד לשוב לראשיתו:

ובזה יתכן לפי הרמז הזה לדרוש גם מלת איש המיותרת שהוא לו' איש שה כלומר הנקרא מאבות איש שהוא איש תם הוא שה. כי זה שמו כמדובר מרז"ל וגם שה הנזכר הוא לבית אבות שהוא גם לאברהם ויצחק כאמור ועתה שה לבית כי אינכם רק כמחזירים אותו לראשיתו הביתה:

והנה ראוי לשית לב בכללות הענין. (א) למה נאמר מצוה זו מראש חודש אחר שלא היה להם לקחת השה עד יום העשור. (ב) למה היה למשמרת עד י"ד בין הערבים שאם הוא על הביקור יום א' היה די. (ג) למה היו נמנים רבים על השה וגם שיהיה נאכל למנויו בלבד וגם ראוי לשית לב אל הכנסו שלא לנוכח. ויקחו כו' ולקח הוא ושכנו כו'

ואח"כ אומר תכוסו לנוכח. ועוד למה הוציא הענין בל' תכוסו ולא אמר ל' מנין וגם אומר במכסת נפשות למה מייחס הענין אל הנפש:

אמנם הנה רצה הקב"ה להפך שה דע"ג אל הקדושה כמדובר ואין ספק כי מי יתן טהור מטמא. אך הנה צריך תחלה התפשטות כסוי חטאה שעל השה מטומאת בני ישראל אשר השרו על המין ההוא בעבדם אותו ואחרי כן השרות בו קדושה ותלבש אותו מחלצות ע"כ גזרה חכמתו ית' שהיה הצווי מיום ר"ח הוא התחלת שליטת מזלו לבלתי הניח להתחיל לחול בו כח שליט' חצונית והוא כי מאז יקבלו ישראל מצוה זו בלבם וע"י מחשבה טובה זו שהקב"ה מצרפה למעשה לקחת השה להקריבו לה' תספיק מחשבה טובה זו של קדושה להפשיט מהשה כל בחינות טומאתו בו והוא כי הנה ידענו כי זה לעומת זה עשה האלהים וכאשר אין דבר של קדושה למעלה שלא יוכלל מעשר בחינות כנודע כן לעומת זה כל דבר טומאה נכלל מעשר בחינות טומאה ע"כ רצה הקב"ה טרם יקחו השה תהיה להם בלבם מחשבת לקיחתו עשרה ימים למען ע"י זכות המחשבה יפשיטו מעל השה עשר כחות טומאתו למען לא ישלחו את ידיהם בקחתם אותם בעת טומאתו בו ומעתה צריך להלביש בו קדושה שירצה לקרבן לה' ע"כ צריך ילקח על ידי רבים כי זכות הרבים תעזור וזה מפאת נפשותם הקדושות כי כרובם כן יפליגו קדושה בדבר אשר יעשו כנודע כי על כן אינו דומה המצוה הנעשית ע"י רבים לנעשות על ידי יחיד וגם ע"י המנות עליו הוא אחדות שע"י כן תשרה הקדושה שכל ענינה אחדות כנודע. וע"י כן תחת כסוי חטאה נעשה לו מכסה קדושה וע"כ אפקיה המנוי בלשון מכסה באו' מכסת ובאומרו תכוסו כלו' תעשה מכסה על השה הוא במכסת נפשות שהוא כעין מכסה הנפשות של ישראל שהוא לבושי מכלול קדושה ע"י המצות. כנודע מענין חלוקא דרבנן כן תכוסו על השה ולהיות כי עתה תשרה בו קדושה להיות פסח לה' הוא שם בן ד' ישתבח לעד ע"כ צריך יהיה קשור בכרעי המטה ד' ימים שבעליו מקדש את השם בן ארבע אשר חילל בעבדו ע"ג ועתה כנגד ד' אותיותיו אשר חילל מערה למות נפשו לקדשו באמור המצריים אל העבריים למה קשרתם את אלהינו בכרעי המטה ומשיב לו הישראלי לשחטו לשם אלהי הנה בזה שם נפשו מנגד ע"מ שיסקלו אותו לקדש שם ה' והיה ד' ימים כמספר אותיות שמו ית' כן בימים ההם ע"י כי גם השה שעל ידו מקדש ישראל את ה' קונה קדושה יום יום ד' ימים להיות ראוי לשם קרבן לשמו הגדול בן ד' ישתבח לעד אמן. ואחרי כן טרם עבור גבול הד' ימים עודנו תוך גבולם בין הערבים ושוחטו אותו:

עוד יתכן בענין הד' ימים והשחט בין הערבים בשום לב אל אומרו ולקחו מן הדם ונתנו על שתי כו'. כי אומר ולקחו מן הדם הוא מיותר והיה די יאמר ונתנו מן הדם כו'. ועוד מה ענין המזוזות והמשקוף. ועוד ענין האכל הבשר צלי אש ומצות על מרורים ולא נא ומבושל והיות ראשו על כרעיו ועל קרבו עם היות שבכל אלה יש צפוני סודות גם לנו ניתן רשות לדרוש צד רמז מה והוא כי הנה א' מהדברים אשר החי יתן אל לבו באשר הוא יהודי הלא הוא כי גם ישוב ויתחרט מאשר חטא על הנפש ולא ישוב עוד לכסלה לא יעלה על רוחו כי צדיק הוא. ומה לו עוד לעצבים להיות נעצב על כל אשר חטא ואשם כי לה' אלהינו הרחמים והסליחות שא"כ איפה כי יעשה איש אחד מהמצות ה' אשר לא תעשינה ויחייב את ראשו באחת ממיתות ב"ד אם ישוב מחטאתו אשר חטא ויהיה כל ימיו בתשובה האם יפטר מן המיתה או דוגמתה כנגד מדתה לכפר בעדו. לא כן ודאי כנלמד מרז"ל כי לא יכופר אם לא במיתה או מעין המיתה ההיא כי אף גם שבטלו ד' מיתות דין ד' מיתות לא בטלו או מירוק העון מעין חטאתו אשר חטא:

ונבא אל הענין והוא כי הנה חטאו ישראל במצרים בע"ג. והנה העון ההוא כולל דברים רבים. (א) חילול ה' כי ברבים עזבו את ה' בתבנית שה אוכל עשב. (ב) זביחת קרבנות לפניה. וגם קבלת דמן. וגם אכילה מזבחי מתים מתקרובת הע"ג. (ג) כריעה והשתחויה לפניה. והנה על כל אלה בא האלהים למרק עון ישראל ולטהרם מאשמותם ועל כן על הא' והוא חילול ה' ע"כ לעומת זה יקדשו את ה' ויערו למות נפשם בד' ימים שהיה שה לבית קשור בכרעי מטתו ד' ימים מסתכנים למות בידי המצריים כי כלם יקבצו בפתחי ישראל לאמר להם מה זאת ואומר להם קשרתיו לשוחטו לשם אלהי והמצרי יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס נגד איש הישראלי לנתחו לנתחיו ועל מנת כן שם הישראלי את נפשו מנגד למות על קדוש שמו ית' תחת אשר חללו:

והיה ד' ימים כנגד ד' אותיות ה' אשר חיללו כמפורש למעלה ובשכר זאת אלהים לא עזבו ביד מבקשי נפשו. ובזה שוה לנו זכות אברהם שקדש שם שמים בכפרו בע"ג שעל כן הפילו נמרוד לכבשן האש וה' אשר הצילו אז הציל גם עתה את בניו בעשותם כמעשהו והיה מקחו מבעשור כנגד עשר נסיוניות שנתנסה אברהם כי כן בכל א' מהי' ימים מאז נצטוו היו בצער מחשבת נסיון הלקיחה לעיני כל מצרים כאלו נתנסו עשר פעמים והיה מקחו בבקר לעומת תפלת שחרית שתקן אברהם ועל הדבר השני שעבדו את השה בזבחים שעל כן היה ראוי בשלח יעבורו גם הם בזה. זה חסדו ית' אשר עשה שקבל תמורת' את שחיטת השה כדין צבור שעע"ג שדינם בסייף היה זה להם בזכות יצתק כי כאשר קבל יצחק על עצמו לישחט קרבן לה' לקדש שמו קבל תמורתו את

האיל תחתיו כן גם לישראל אחר שהערו למות נפשם קבל הוא יתברך השה תמורתם. וזהו ושחטו אותו כו' בין הערבים שהוא לזכור זכות יצחק שתקן תפלת בין הערבים משא"כ לקיחת השה שמן הסתם היה בעשור בבקר מעין תפלת שחרית שתיקן אברהם והעבודה שאחר הזביחה שזבחו לע"ג שהיא קבלת הדם. על כן ולקחו את הדם שתחת היותם ראויים שילקח דמם על אשר עשו כן לע"ג יועיל להם זכות יעקב שנצטער על יד דם כאשר הובאה לפניו כתונת בנו טבולה בדם ולהיות שעיקר הגנת זכות האבות הוא בהיותם כאחת כעובדא דאליהו בבא מציעא (דף פ"ה) על כן אמר הרמז כל א' בפני עצמו נרמזו שלשתן כאחת במתן הדם. וזהו ונתנו על שתי המזוזות כו' ועל המשקוף שהם האבות כמשז"ל בשמות רבה (פ' י"ז) שתי המזוזות יצחק ויעקב והמשקוף הוא אברהם ולא בלבד יכופר עונם כי אם גם בזכות זה יצאו לחירות ועל כן יאכלו אותו צלי אש כי יצאו משעבוד ע"ג לחירות שהצלי הוא דרך חירות כנודע. ושמא תאמר איך יכופר עון אשר אכלו שאר בשר תקרובת ע"ג באוכלם דרך חירות ושמחה. לז"א ומצות על מרורים יאכלוהו באופן יזכרו צרותם אשר היו למו בהיותם מע"ג. עוד צוה לנו ית' שכל תמצית בחינת טומאת עע"ג וארסיותה הדומה ונמשל לדם לא ישאר בלבם שלא יטעמו מאומה מדבר יהיה בו מדמו ועל כן יהיה צלי אש ששואבת כל הדם אפילו דם האיברים שלא פירש ועל כן לא תאכלו נא משום דם האיברים שלא פירש וכן אפילו בשל מבושל במים שנשאר דם מתבשל במים כי אם צלי אש. והנה כיון לתקן כל דבר מעין הזביחה וכל הנמשך ממנה בתקרובת הע"ג. ועל העבודה השנית שהיא כריעה והשתחויה אמר כי לעומת אשר השתחוית למה שהיה ע"ג שלך עתה יתהפך כי עתה תהיה מה שהיא דוגמתה לפני מחלליה כורעת ומשתחוה וזהו ראשו על כרעיו ועל קרבו:

עוד אפשר רצה הקב"ה לעשות בשה שהוא תמורתם ד' מיתות ב"ד סקילה בהשליך אותו ארץ לשוחטו. וחנק באחוז בעור וסימנים בגרון לשוחטו. והרג בשחיטה ושרפה בצלי אש שהוא מעין שרפה מה שאין כן בנא ומבושל:

והנה ממוצא דבר אם החי יתן אל לבו ענין מקראי קדש אלה ימצא רמז יקר ונעים להעיר לו אזן לעמוד על נפשו להצילה מיד חרב היצר הרע אשר טרוף טורף אותה ויטמאה בל יתייאש מן הרחמים באמור כי מי יוכל לו כמאמר קין אליו יתברך באמור אליו מי הרג את הבל אמר לו אתה הרגתו שנתת בי יצר הרע אמר לו הקדוש ברוך הוא עתה עשיתו רע. כי הלא יקשה על מאמרם ז"ל (ב"ר פ' כ"ב) איך יאמר הוא ית' אתה עשיתו רע האם מעצמו אינו רע. אך הוא כי הנה ארז"ל בס' הזוהר כי לטובת האדם ניתן בו יצה"ר כאשר הביאו משל לאדם ובנו עם השפחה שאמר לה המלך פתי את בני בכל

מאמצי כח ליטמא בך ואל הבן אמר אם תתחזק נגדה לבל תטמאך הרבה ארבה שכרך נמצא שהשפחה גרמת כל טובו כך היצה"ר סבת כל טוב הצדיק הנוצח אותו:

כלל הדברים. כי לולא היה האיש משולל יצר הרע לא היה זוכה לאושר העולם הבא וגם על ידו משתמש לכמה מצות כנודע. ואלו האדם בהתחיל היצר הרע להשכים לפתחו כעני ודל השואל לא היה נותן לו יד. לעולם הי' תחתיו ואדרבה יהיה לו מעיר לעזר לעבוד את ה' בב' הלבבות הם ב' היצרים וכמ"ש ז"ל בירושלמי על ומצאת את לבבו נאמן לפניך שאפילו היצה"ר של אברהם היה נאמן אליו יתברך שהוא מאשר לא נאמר את לבו באופן כי גם אשר פתהו יצרו ויוכל לו אל יתייאש באומרו איככה אוכל להשיבו אל הקדוש' להיות לו לעבוד את ה' בכל לבבו כי הלא התור' תרמוז כאלו אמר' תאמר אל כל חכם לב כי ממה שירא' האדם בעשור לחדש ניסן שהשה שהיה ע"ג יוכלו להביאו לקדושה כן יעשה האדם אל יצרו הרע וכינה אותו בשם זה כי שה עולה כמו היצר. והנה תחלה היה שה לבית האבות בכל הכנותיו כי היו מושלים ביצרם וזה ירמוז ויקחו להם כל איש שה שהוא היצר. אשר היה לבית אבות. באברהם ומצאת את לבבו וההיקש ביצחק ויעקב ועל כן לך אחר שורשך ואל תביט אל היצה"ר כי אם הביאהו אל הבית וזהו שה לבית כי גם בו תעבוד את ה':

או ירמוז שה לבית לענין מאמרם ז"ל כי בזאת יבחן אשר הוא צדיק תמים אשר לא יעשה בתוך ביתו מה שלא יעשה במקום רואים. וזה ירמוז שה לבית שתקח השה לך לעבוד את ה' גם לבית במקום שאין אנשים:

או יאמר שה לבית משכהו לבית המדרש ואם ימעט הבית מהיות כדאי נגדו לשעבדו ותבא לחטא התחבר לשכניך ולקח הוא ושכנו את היצה"ר והוא שיעשה דרכי תשובה בחברה עם אחרים שזכות רבים יעזרו להכניע את היצה"ר ואם כל זה לא יועיל לך נגדו וישיאך לחטא תעשה כרב עמרם חסידא (תענית דף כ"א) שהי' עולה בסולם לעליית שתי הבנות ולא היה יכול להעמיד עצמו ולחזור מאמצע הסולם עד שצעק נורא ביה עמרם ויקבצו אליו אנשים ויאמרו איה האש ויאמר כי אש היצר הרע היה בוער בו ועתה בבואכם הכנעתיו וכבשתיו. וזה יאמר תכסו על השה שהוא קבוץ עם על היצר הרע לדכאו:

עוד רמז באומרו מכסת ובאומר תכסו כי על יד קבוץ האדם רבים לעשות תשובה כאחת וקבצם להכניע את היצר הרע כמדובר גורמים שעל ידו מכסת נפשות הם לבושי נפשותם היא חלוקה דרבנן יהיה סבה להמשיך בה מכסה לשה של טהרה שגם יצרו יתלבש קדושה. וזהו תכסו על השה כענין ומצאת את לבבו האמור באברהם ועל ידי כן אז יכנע

ולא יבקש לך תחבולות כדרכו כי אם שה תמים מתנהג בתמימות גם זכר גבר על חטאיו עד גדר התייחס לבן שנה יהי' לכם והוא מה שדרשו ז"ל על בן שנה שאול במלכו מה בן שנה בלא חטא אף שאול בלא חטא כן יהיה זה לך ע"י אשר צויתיך ולא בלבד תשית לבך להכשיר עצמך כ"א להחזיר בתשובה שלמה את הזולת ולא בלבד לרשעים כ"א לטובים ולרעים לחזור כל אחד מאשר חטא בין רב למעט. וזהו מן הכשבים שהם בעלי ענוה וכשרון ואחריהם מן העזים הם הרשעים עזי פנים עזי נפש גם מהם תקחו ואל יעלה על רוחכם לומר הלא שבנו והשבנו גם את הזולת מעתה אין לנו צורך עוד לעמוד על משמרתנו לבל יפתנו יצרנו כי הלא כבר הוא חלל בקרבנו אל תבטח בו כי דע איפה כי הלא לא ייחל כי אם עד תסיח דעתך כי אז יחרץ להפילך כבראשונה ע"כ עמוד על משמרתך ושמרהו בל יעלה עליך. וזהו והיה לכם למשמרת כי אין לכם מנוחה ממנו עד לעתיד בזמן הגאולה שעתיד הקב"ה להביאו ולשחטו בפני צדיקים ורשעים כמ"ש ז"ל (סוכה דף נ"ב) וזהו והיה לכם למשמרת כי צריך שימור עד זמן י"ד לחדש הזה לעתיד לבא כי בניסן נגאלים ובניסן עתידים ליגאל ואז בטרם ליל ט"ו שתהיה בו עיקר השמחה עתיד הקב"ה לשחטו בפני צדיקים ורשעים. וזהו ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים שהוא בערב ימי הגלות והתחלת הגאולה ומעתה מעת תשוב בתשובה מן אז תחדל לחטא וגם שביטלתה היצה"ר ממך דע כי לא יבצר מהשאר לך ארסיותו כענין דבר בכעס המשך אחר הנאות הגוף וכיוצא על כן עשה זאת והשתמש מהבחינות ההם לטובה והוא כי המתייחס אל הדם הוא ארסיות חלאת רתיחת כעס וכיוצא תן כעסך להשפיל רמים וחטאים כי תרעיש הכפתור והסיפים ולמה שלא תעצר כח להתחיל מהמשקוף הוא הרם מכולם תתחיל בסיפים. וזהו על שתי המזוזות ואח"כ על המשקוף ועל דבר ההנאות ואכלו את הבשר בלילה הזה הוא העולם הזה הדומה ללילה תאכל באופן משולל דם הוא משל אל כוונת רתיחת תגבורת כח הגוף כ"א כצלי האש שמחמת האש נשאר הבשר משולל דם כי שאבתו האש. ולא עוד כ"א להרחיק ממך שאור שבעיסה הוא היצה"ר צריך שבכל עת מאכלך לא תשמח רק תזכור מרורות אשמותיך שיהיו נגדך תמיד או חרבן בית המקדש וזהו אומרו ומצות שהוא שעם שלילת שאור שבעיסה צריך שעל מרורים יאכלוהו משא"כ בשמחת משתאות ששם השטן מקטרג:

או ירמוז אם תרצה ליהנות מהיצה"ר בלילה הזה שהוא בעולם הזה הדומה ללילה בענין מאכל ומשגל וכיוצא בהם יהיה בג' תנאים. (א) צלי אש שלא יהיה רק ע"פ התורה שנקראת אש שלא תרבה אכילה ושתיה רק בשבתות וי"ט ולא לפניות הנאת הגוף רק לקיים התורה וכן במשגל ע"פ התורה במקום מצוה ולכונת קיום זרע קדוש שע"י כן

היצר הרע אינו שמח כ"א מצטמק ורע לו כצלי שעל האש כי אש דת היא נגדיית אליו.
(ב) שלא תהנה כקובע ועושה עיקר רק כאוכל טרם יחמץ וזהו ומצות. (ג) על מרורים שבכל הנאותיך תזכור גלות השכינ' וחרבן הבית או בזמן הבית תזכור מרורי אשמותיך אך אל תאכלו ותהנו מעל יצה"ר נא שהוא משולל אש התורה רק לרצותו במות' לך ולא בלבד זה כ"א גם לא תאמר אאחזו מזה וגם מזה ולא אעשנו כבשר הנצלה באש שמתיך כל לחות הבשר שהוא שלא יהנה מהיצה"ר רק בצמצום על פי נקודת התורה שאז ניתך היצה"ר כבשר במו אש. אך אעשה כבשל מבושל במים שכל דם האיברים שלא פירש נשאר בו ומתבשל במים כי אערב מעט מדם היצה"ר עם מימי התורה כענין הרבות הנאה במותר לי וכיוצא אל תעשה כן כי הלא עוד מעט ויגבור ויקום עליך כי אם צלי אש שע"י כן יהיה תמיד נכנע אליך ראשו על כרעיו ועל קרבו:

ובמכילתא והיה לכם למשמרת מפני מה הקדי' לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים היה ר' מתיא בן חרש אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום וערייה ערום מכל מצות נתן להם הקדוש ברוך הוא ב' מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהן כדי שיגאלו שנא' ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי כו' ואומר גם אתם בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו לכך הקדים לקוחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אל' על המעשה ע"כ:

וראוי לשים לב אל אומרו היה ר' מתיא כו' שהיל"ל א"ר מתיא כו'. (ב) מה בא ללמד בענין הכתובים כי הלא יראה שהוא פשוטן של כתובים. (ג) כי אחר שהגיע זמן שבועתו יתב' לאברהם מה צורך היה שיעשו מצות. (ד) שמביא הכתובים שלא כסידרן במקומו' כי שם נאמר תחלה פ' וארך מתבוססת בדמיך ואחריו פ' שדים נכונו כו' ואחריו פסוק והנה עתך עת דודים. (ה) למה היו שתי מצות והלא העושה מצוה אחת מטיבין לו ונוחל את הארץ כו'. וגם למה נתייחדו אלו מזולתן (ו) כי אומרו שיעסקו בהן כדי שיגאלו הוא ל' מיותר. (ז) מאי ואומר הלא ראיה מפורשת היא כי נזכרו השני דמים וגם הוא במקומו. (ח) אומ' לכך כו' כי אין לנפקותא זו שייכות אל האמור כלל לא אל הקדימה ולא אל היותה ד' ימים. (ט) אומרו שאין נוטלין שכר כו' שנראה שבא לתת טעם אל האמור ואין זה הטעם כלל וגם הוא דבר פשוט שאין צורך לאומרו:

אמנם לבא אל הביאור נשית לב אל קושיא זו והוא כי הנה לפי סדרן של מקראות ולפי פשט לשון או' בדמיך חיי הלא ישפוט שכל אדם הפך דרשת ר' מתיא והוא כי שני

דברים הם. (א) מציאות הגאולה. (ב) הציל ממות נפשם בכור כל מבני ישראל פן יספו גם הם ככל בכורי מצרים:

ולפי הנרא' מדברי התורה יראה כי דם פסח היה לפסוח הוא ית' על פתחי בנ"י להציל ממות נפש בכורי ישראל ודם ברית הוצרך גם הוא להיות לרצון דם הפסח כי זאת חוקת הפסח כל ערל לא יאכל בו וא"כ איפה הגאולה לא על מצות אלו היתה רק ע"י שבועת האבות וזהו ענין סדר הכתובים במקומם ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי שהוא החיים שלא ימותו בכוריך והוא בדם פסח ובלי ברית מילה אין הקרבן לרצון ע"כ ואומר לך בדמיך חיי הוא דם ברית גם הוא שע"י שניהם ניתנו לך חיים. אך לענין הגאולה שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה מכל מצות לכן ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים שהגיע זמן שבועתו ית' לאברהם ועל דברת שבועת אלהים גאלתיך ולפ"ז הוא הפך דברי ר' מתיא אם כך היה לא היה לנו טעם אל קדימת הלקיחה כאשר בסברת ר' מתיא כאשר יבא בס"ד:

ונבא אל הביאור והוא כי הנה סתם מכילתא הוקשה לו מפני מה הקדים לקיחתו כו' כלומר שאם על ביקור המומין די ביום א'. אמר כי הנה על ענין הכתובים שביחזקאל היה ר' מתיא בן חרש אומר ענין א' הפך מה שנראה פשט סדר הכתובים וע"י מאמרו אנו לומדים לשאלותנו כי לכך הקדים לקיחתו כו' והוא כי הוא היה אומר כי לענין הגאולה ידברו הכתובים כי ראה ית' כי הגיע זמן שבועתו ית' לאברהם כי הנה עתך עת דודים אך לא היו בידם מצות כו':

והענין כי יש הפרש בין היות הגאולה על דברת שבועת אלהים ובין היות על זכות ישראל משל למלך שמת אוהבו ונשאר ממנו בן בלתי הגון ואומר לו בשביל אביך אטיב עמך אך כשהבן כשר אומ' לו מלבד אהבת אביך אעשה בגינך כי טוב אתה ומה בין זה לזה כי בחלוקה הראשונ' לא יתמיד להיטיב לבן ובקל' שבסיבות יהפך לבו אם יחטא הבן בא' מכל חטאת אשר לא תעשינה מש"כ אם טוב הבן כי גם הוא יחזיק להוסיף להיטיב לו ע"ד מאמרנו על מקרא שכתוב (דברים ו':ב') ושמר ה' אלהיך לך את הברית כו' ואהבך כו' כי הלא עקב ישמעון כו' שיתן להם מה שנשבע לאבות אין זה שכר ועוד או' ואהבך כו' שיורה שעד כה לא אהבו אך הוא שא' הוא ית' הנה עלי ברית אבותיך להיטיב לך אך והיה עקב תשמעון שתזכו אתם בכשרונכ' זאת אעש' כי ושמר ה' אלהיך לך לצד א' את הברית כו' ויעשה בגינך כי הנה ואהבך מצד עצמך אהבת אבותיך ותרויח רבוי הטובות וברכך כו' ע"ד זה אמר הוא ית' ביציאת מצרים הנה עתך עת דודים לגאול אני אותך בזכותם אך אם אינכם זוכים מצד עצמכם בקלה שבסבות לא יחול טובכם ע"כ

אני חפץ תהיו אתם גואלים עצמכם בזכותכם וז"א לא היו בידם מצות כדי שיגאלו כלו' שיגאלו מעצמם מבלי זכות אבותם כי את ערום ועריה ערום מכל מצות ע"כ נתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה והוא כי חוייבו להיות שתיהן בהכרח כי הלא היו עובדים את הטלה כנודע והעובד ע"ג שתים הוא צריך לתקן א' הסיר הטומאה ואח"כ הכנס תחת הקדושה שהוא מעין סור מרע ועשה טוב ומה גם בזה כי היו עובדי ע"ג והסיר עצמם מהטומאה הוא ע"י דם פסח שהוא שחיטת השה שהיו עובדים כמ"ש משכו וקחו כו' משכו ידיכם מע"ג וקחו כו' ואין זה מספיק אלא שאחר געול הטומאה צריך ליכנס תחת שעבוד אלהי אמת שהוא לחתום בחותמו הוא חותם ברית קדש להיות עבד לה' וזהו וארא מתבוססת כו' הב' דמים:

ולפ"ז שעור המקראות כך הוא ואעבור עליך וארא מתבוססת בדמיך וע"י כן ואומר לך בדמיך חיי כו' ליגאל ולמה הוצרכו לדמיך אלו מפני כי רבבה כצמח השדה כו'. שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ואת ערום מכל מצות ע"כ הוצרכו השני דמים הנזכרים וש"ת למה מיהרת לתת אלו המצות מיד כעת הלא הוא כי לא הי' פנאי כי הנה ואעבו' עליך וארא והנה עתך עת דודים שהגיע זמן השבוע' וש"ת מי הגיד לר' מתי' שכך הוא הפירוש שבשביל הגאולה הוצרכו השני דמים ושלא נעשת' על שבועת אברהם והלא סדר הכתובים וגם מלת חיי יורה שהיו על חיות נפש כל בכורי ישראל לז"א ואו' גם את בריתך בדם שלחתי אסיריך מבור אין מים בו כי פסוק זה מגיד בפירוש כי בזכות הדמים הללו נגאלו כי לא בלבד בדם פסח כ"א גם בדם בריתך שולחו אסיריך ממצרים שהוא בור אין בו מים ומזה נלמוד אל ביאור המקראות ההם על הגאולה ולפי זה אומרו ל' חיי הוא כ"א לא היו נגאלים בזכותם היו מתים שם שהיו משתקעים בע"ג ומתים ככל אשר מתו בימי החשך כאומרם המבלי אין קברים שהמרו על ים בים סוף כי לא היה להם מה שיגן עליהם והנה עד כה הביא מה שהיה או' ר' מתי' בכתובים ההם ומזה למד בעל המאמר ואמר לכך הקדים כו' לומר מאשר למדנו מר' מתיא שליגאל הוצרך סור מהטומאה ע"י דם פסח והכנס תחת כנפי השכינה בדם מילה שמזה למדנו שצריך להקדים קרבן פסח להסיר הטומאה תחלה ואח"כ לקבל עול מלכות שמים בדם מילה:

עוד שנית שאין לומר כמאן דאמר בשמות רבה (פ' י"ט) שמלו ישראל בלילה שהריחו ריח פסחו של משה שאחר שמציאות הגאולה תלויה בדבר למה ייעד הגאולה מאז והיתה המילה בספק אם ימולו עד עת היציאה ממצרים אלא הוי או' כי לכך הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים כדי שיהיה להם זמן לכל כי לצאת ממצרים צריך יהיה להם כח ולא יהיו חולים וידוע כי המל הוא חולה עד עבור ג' ימים ע"כ רצה ית' ימולו וימתינו

הג' ימים שיבריאו לצאת ולימול תחלה ואחר כך לקחת את הפסח אי אפשר כי היה נמצא העשה טוב קודם לסור מרע על כן יקחוהו בעשור הרי התחלת הסור מרע וגעילת הע"ג כאו' משכו ידיכם מהע"ג וקחו כו' ואח"כ נמולים ועוברים ג' ימים ואחר כך שוחטין הפסח בין הערבים לשים הדם על הפתח והוא לגמור הדבר בזמן העת הידוע נמצא כי מאז צוה ית' קחת השה כיון לזרזם באופן יהיה להם פנאי לב' המצות כמדובר:

והנה אחר מאמר זה חולק ר' אליעזר הקפר על ר' מתיא ואומר שלא היו חסרים ישראל מצות וז"ל וכי לא היה בידם של ישראל ד' מצות שאין כל העולם כדאי להן שלא נחשדו על העריות ולא על ל' הרע ולא שינו את שמם ולא שינו את לשונם כו' ע"כ אחר אומ' בעל מאמר זה כל עניינו שהוא תלוי במה שלא היו ביד ישראל מצות ליגאל עד שנתן להם הקב"ה דם פסח ודם מילה הוקשה לו מה שמקשה ר' אלעזר הקפר וכי לא היו בידם ד' מצות שלא נחשדו כו' ע"כ אמר שאין נוטלין שכר אלא ע"י מעשה כלומר כי אותם ארבע מצות היו בשב ואל תעשה אך רצה הקב"ה לתת להם מצות מעשיו' לתת להם שכר שיגאלו בזכות עצמו ע"כ נתן להם מצות אלו וז"א למעלה שיעסקו בהן כדי שיגאלו שהוא על ידי עסק ומעשה:

פסקה יא

וככה תאכלו אותו כו'. אמר ראו עתה כי הקרבן הלז הוא הנותן כח ליציאתכם כי הנה כדרך החוגר מתניו ולובש מנעליו ונוטל מקלו בידו לצאת לדרך ובחפזון נוטל פרוסה ואוכל כמתהלך מן הבא בידו ללכת בכח האכילה ההיא כן תעשו אתם כי ככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם להורות כי בכח אכילת הפסח תלכו לדרככם ותצליחו ואל יראה לכם כי באכול אותו בחפזון יורה על העדר קדושה כי הנה גם שואכלתם אותו בחפזון קדושתו אתו כי פסח הוא לה' ומפסח אלהיכם אתם אוכלים:

או יאמר וככה כו' שהוא ענין הנודע מרז"ל (ש"ר פ' ה') כי לא יצאו ישראל ממצרים אלא בזכות האמנה וזה אחשוב בכונת הכת' והוא כי אמר אלהים הנה כי עשו את הפסח צלי אש ככל מצותו ועל מצות ומרורים יאכלוהו ואולי לבם לא נכון בהאמנת היציאה ומה גם כי עדיין בעת אכלם שהוא טרם חצות לילה לא ראו מכת הבכורות ולא ידעו אם ישלחם פרעה או יחזק לבו כבראשונה ולא יעשו את הפסח רק לבלתי עבור מצות משה בשם ה' אך עדיין לא יאמינו צאת מני חשך ביום ההוא מה יועילו בקרבנם ומה גם שאין מהפסח נאכל במזבח דבר ואכילתם הוא במקום מזבח כנאכל לאישים וא"כ לא לרצון יהיה ואיך הנותר באש ישרף כנותר מקרבן אשה והלא טוב היה הנותר מהנאכל

למחוסרי אמנה וא"כ אחר אומר ענין האכילה ושהנותר באש ישרף אמר וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים כו' שהוא בהכנות הוראת היותם יוצאים לדרך עכ"פ שע"י כן מורים גודל האמנתם שילכו משם כי טרם ראות מכת בכורות האמינו באלהים שודאי יוציאם והנה מוכנים במתנים חגורים ומנעליהם ברגליהם ומקליהם בידיהם ואוכלים בחפזון ואמר הוא ית' שע"י האמנה זו אכילתם קדש פסח לה' כנאכל לאישים מש"כ בחסרון אמנה שלא לרצון יהיה רק כמאכל חול וע"י המנחה הזו שתעשו לי פסח לה' ועברתי כו' לקבל ריח ניחוכם והוא שירצה ה' יעשו את שלהם בהאמנה ואח"כ הוא יעשה את שלו כענין מה שנכנסו בים באמונה ואח"כ קרע להם את הים:

פסקה יב

ועברתי בארץ מצרים כו'. ארז"ל (במכילתא) ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא שליח אני ה' אני הוא ולא אחר ע"כ והלא יקשה במאמרם זה כי אחר שהעבר' בארץ מצרים היא להכות איך עושה ב' חלוקות. (א) מההעברה ואמר עליה אני ולא מלאך. (ב) על ההכאה שעל אומרו והכתי אמר אני ולא שרף ועוד כי שרף ומלאך ושליח א' הם ולמה חלקם ושנה שמותם וגם אומ' אני ג' פעמים ולא אמר אני ולא מלאך ולא שרף ולא שליח ועוד או' אני ה' אני הוא ולא אחר מי לא ידע בכל אלה שהוא הוא ולא אחר:

אמנם הנה כתבנו למעלה שכיוון הוא יתברך להבריח כל כחות הטומאה מעל בניו ושעל כן לא ישלטו בם על טומאת אשמותם מהע"ג שעבדו וזהו אשר יפלה ה' כו' והורא' לזה היה מה שלא חרץ לאיש כלב את לשונו כמדובר:

ונבא אל הענין והוא כי הנה הוקשה להם בכתוב שהיה ראוי יאמר ועברתי בארץ מצרים והכתי כל בכור בלילה הזה מאדם כו' ולמה הפסיק באומ' בלילה הזה בין ההעברה וההכאה ואמר בכל אחד בארץ מצרים אך הוא שכל אחד ענין בפני עצמו וגם למה סמך לזה ענין שפטים שעשה באלהי מצרים ועוד למה חזר ואמר אני ה' על כן אמרו כי ג' עניינים הם. (א) מה שהפלה ה' בין מצרים כו' שמחבר ומתלוה הוא יתב' אל בניו לבל יאחזום כחות חצונים בעידן ריתחא וילקו גם הם וזהו ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה עוד חלוקה. (ב) היא הכאת האנשים. (ג) הכאת אלהי מצרים והנה ידוע כי כל מלאך סתם האמור בתורה הוא שר הפנים מטטרו"ן ששמו כשם רבו כמאמר ז"ל (סנהדרין דף ל"ח) על פסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך כו' ובאמור הנה מלאכי ילך כו':

והנה היה הדעת נוטה לפי כבודו יתברך כי על ענין הראשון היה די ישלח מלאכו הגדול הנזכר שהוא מלאכו סתם והוא יספיק לשלא יתדבקו כחות חצונים בישראל ולא שיכנס

הוא יתברך בעצמו במקום מלא גילולים ועל הדבר השני ישלח שרף שהוא מסוג מלאכי הדין. והג' והוא לאלהי מצרים שהוא עביות טומאה יותר מהכל לא ישלח כח קדושה רק יפגיע בו כיוצא בו כח טומאה גדולה מהם כמ"ש בספר הזוהר (פ' תזריע דף ז') על נגע הבית שכח טומאם נכנס ודוחה את הראשון וזה האחרון יקרא שליח שהוא א' ממשלחת מלאכי רעים ע"ד מלאך המות שקוראים אותו רז"ל שליח דברייתא ע"כ בא הכתוב לדעת רז"ל להודיע כי מרוב חבתו יתב' לא עשה כן רק ועברתי כו' אני ולא מלאך והכתי כו' אני ולא שרף ובכל כו' אני ולא שליח כ"א הכל בידו יתברך ואומרו אני ה' אני הוא ולא אחר הכוונה כי חש הוא יתברך בל יקרנו כמאמר הזקנים (ע"ז דף נ"ד) שאמר להם אותו האדון אם הקב"ה שונא הע"ג למה אינו מבטלה והשיב לו אלו לא היו עובדים אלא למה שאין העולם צריכים לו כן הוא אבל עובדים לשמש ולירח וכי יאבד עולמו מפני השוטים אמר לו יבטל השאר ויניח אלו אמר שלא יאמר כי אלו שהניח יש בהם ממש ובזה יאמר אני ה' אני הוא כו' והוא כי אחרי אומ' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אמר אל יעלה על רוחכם בעשותי שפטים באלהי מצרים והניח השאר אולי יש ממש בשאר לא כן הוא כי אני הוא ולא אחר כי אין זולתי ועל דרך הפשט יאמר ראו עתה מה שאעשה בשבילכם כי הלא ועברתי בארץ מצרים הידוע שהיא מלאה גילולים והכתי כל בכור כו' אפי' את הבהמות שאינו לפי כבודי ובכל אלהי מצרים שהם כחות הטומאה אעשה שפטים על ידי ולא שתחזיקו לי טובה על הכנסי בשבילכם במקום טמא שהוא על שידבק בי חלילה מטומאותם כי לא כן הוא חלילה כ"א אני ה' בהווייתי אז בטרם עברי במצרים כי לא דבק בי מאומה כלומר כי מה שיש להחזיק לי טובה אינו אלא על הכבוד שאינו כבודו ית' לבא במקום טומאה חלילה לא שידבק בקדושתי דבר כי אני ה' לא שניתי:

או יאמר אני ה' פן יאמר איש הלא אלהי מצרים לא ירעו ולא ישחיתו ולמה משחיתם את הארץ ע"כ אמר מה שאז בכל אלהי מצרים אעשה שפטים הטעם הוא למען תדעו כי אני ה' המכה ולא שליח כי הנה מבלעדי אין יכול לעשות בהם שפטים ובזה יוקח ראיה אל מכת הבכורות כי גם היא על ידי כי הכל נעשה כאחד:

פסקה יג

והיה הדם כו'. הנה אומרו על הבתים אשר אתם שם הוא מיותר כי הרי נאמר למעלה ונתנו על המשקוף כו' ואין ספק כי על הבתים אשר הם שם היה וגם אחר או' על שתי כו' היה ראוי יאמר על הבתים כו' כי שם מקומו יותר מבכאן ועוד או' וראיתי את הדם ופסחתי כו' היתכן יצטרך הוא יתברך לראות את הדם כדי לפסוח. ועוד או' ולא יהיה

בכם נגף כו' כי בכלל אומ' ופסחתי הוא. ועוד כי אומ' למשחית הוא מיותר ומשולל הבנה. ועוד אומ' והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם כו' כי אומ' לכם הוא מיותר ומה גם כי הזכרון שע"י חג אינו רק לדורות החוגגים ולא להם ואיך יאמר לכם. ועוד אומ' חוקת עולם תחגוהו הוא בכלל הקודם. אך הנה אחרי או' ית' ועברתי כו' והכתי כו' אמר אלהים הלא תאמרו אלי שא"כ איפה למה צריך אות על המשקוף כו' הלא הכל גלוי לפניו ית' ואם הוא מפני המשחיתים הלא טוב טוב היה לא יהיה האות על הבתים כ"א על כל מצחות כל בכורי ישראל ואז גם כי תהיה מכת בכורות ע"י משחית אין פחד כי הלא ידעו כי ע"כ ניתן בהם סימן לבל יגעו בהם וכענין הכ' (יחזקאל ז') והתוית תי"ו על מצחות האנשים כו' ואשר בו התי"ו אל תגעו לז"א אל יעלה על רוחכם כי האות הוא לו חלילה כי הלא והיה הדם לכם לאות שהוא שתראו את הדם ותבינו ותשכילו כי הוא להורות כי זה היה ראו ליעשות בכם לישפך דמכם על הטלה אשר עבדתם וה' ברחמיו נתנו תמורתכם והן זאת (תשובה) גמורה תוך לבם כענין בכל קרבן אשר יקריב איש על אשר חטא על הנפש כי יתן אל לבו כי כה משפטו ליעשות בו כאשר בבעל חי ההוא וז"א לכם לאות ובזה צריך יהיה על הבתים אשר אתם שם ולא במצחכ' כי מנגד תראו את הדם ותשיתו לב מה שאין כן אם יהיה על מצחכם שלא תראוהו וע"כ היה הדם מבפנים ולא בפתח מבחוץ כמשז"ל לכם לאות ולא לאחרים לאות ללמד שיהיה מבפנים ולא מבחוץ לזולתם וע"י כן שיהיה לכם לאות בלבבכם שהוא ענין תשובה אז איני או' וראיתי הדם כ"א את הדם שהוא אשר נתרבה ע"י הדם בהיות לכם לאות הוא המלאך וכח קדוש הנעשה ע"י התשובה וע"י כן ופסחתי עליכם והוא בכ' אצלנו על מאמרם ז"ל (יומא דף פ"ו) גדולה תשובה שזדונות נעשית לו כזכיות שהוא כי על כל עון ששב ממנו מקיים מצות עשה ובורא מלאך קדוש ושמא תאמרו נעשה זה וזה כי נשים הדם לאות על הבתים לעשות תשובה כמדובר וגם תצוה למשחיתים בל יגעו בנו ותעשה המכה ע"י המשחיתים ולא על ידך כי אינו כבודך לעבור במקום גילולים וגם להכות בטמאים ובבהמות ובאלהיהם הטמאים מהכל ע"כ אני או' לכם כי דעו איפה כי לא תוכלו מלט מיד המשחיתים אם תהיה המכה ע"י משחית והוא כי הלא ידענו מספר הזוהר כי בכל עידן ריתחא שברחו' להחבא כד"א חבי כמעט רגע הוא על כי המשחית מביט במצחות האנשים שמכירים בהם אשמותיהם החקוקים ורשומים שם ואז גם למי שלא נצטוה להכותו בפקידה ההיא כיון שמצא מקום להכותו לא ימיש מלעשותו כי לא ישית לב אל מחשבות ה' לבלתי פקוד עליו חטאתו כעת וע"ד זה הוא מאמרו ית' והוא כי הנה ישראל לא יבצר מהיות על מצחם רושם עון הע"ג ובלורית וכיוצא כמשז"ל

(ש"ר כ"ח) עם מקרב גוי לא נאמר אלא גוי מקרב גוי כו' הללו עע"ג כו' וע"כ גם כי יחזרו בתשובה מרעתם ע"י האות הבתים לא ימישו לגמרי כל רושם מצחותיהם וע"כ לא יבצר מהמשחיתי' משלוח יד בהם וז"א ולא יהיה בכם נגף כו' לומר מה שלא יהיה בכם נגף למשחית מן המשחיתים הוא בהכותו בארץ מצרים ע"י עצמי אך בהיות רשות למשחית לא יבחין ויתן בכם נגף והוא כי גם שבמקצתם יטהרו רשומי מצחם לא יבצר ישארו בקצת' ויפגעו בם וזהו אומ' מה שלא יהיה בכם מציאות נגף הוא בהכותי כו' אך לא בהיות ע"י חרשי משחית:

או יאמר והיה הדם כו' לומ' הנה יאמר נא ישראל אם היינו יחד ישראל ומצריים. יוכרח תהיה אתה ה' המכה פן ישלח המשחית ידו גם בישראל כי כשניתן רשות למשחית אינו מבחין אך הנה ישראל לבדם בבתיהם וע"כ למה תמנע מלשלח משחית אל בתי כל מצרים ויצוה עליהם שבבתי ישראל אשר בהם הדם אל יגעו לז"א והיה הדם כו' והוא כי הנה ארז"ל (שם פ' י"ח) כי היו בכורי מצרים באים לישכב בבתי ישראל באומרו כי שם לא יהיה בהם נגף והיה הוא יתברך בא ומכה המצריים ומניח את בכורי ישראל שעמהם במטה:

ובזה יתכן יאמר אלו לא היו מצרים בבתיכם כן היה שיהיה הדם למשחיתים לאות שלא יבאו בבית איש יהודי אך הנה הדם לכם לאות ולא על עצמכם כ"א על הבתים אשר אתם שם לשמור הבתים גם מהכות שם משחית את זולתכם אשר יהיו בם ועל כן אם יבאו משחיתים לנגוף את המצריים אשר שם לא יבחינו וינגפו גם אתכם אך בהיות ע"י וראיתי את הדם ופסחתי עליכם בפרטות ושמא תאמרו יכו המשחיתים בארץ מצרים ובבתי ישראל ה' לז"א מה שלא יהיה בכם נגף למשחית הוא בהכותי בארץ מצרים כלה כלו' אך אם בארץ מצרים יהיה ע"י משחיתים יתפשטו גם בבתי ישראל ויהיה בהם נגף בשביל המשחית הנכנס בבתי' כי בתתי להם רשות בכל המצריים. יתפקרו להתפשט באו' הללו עובדי ע"ג והללו וכו' מש"כ בבלתי תת להם שום שליטה שלא יערבו אל לבם לשלוח יד כלל וזהו ולא יהיה בכם נגף בשביל המשחית בהכותי וכו' ושמא תאמרו א"כ איפה על דבר גדול כזה למען יהיה לזכרון ראוי היה לעשות היום עתה חג לנו וי"ט שישאר לזכרון לנו תמיד לז"א אינכם צריכים כעת חג לזכרון כי הלא והיה היום הזה לכם לזכרון כי דבר גדול כזה א"צ תחוגו בו לזכרון בשנה הזאת כי עצומו של יום מספיק להיו' לכם לזכרון כי אתם בעלי הנס שתראו בעיניכם וז"א לכם. אמנם וחגותם אותו כו' לדורותיכם למען יהיה גם להם זכרון וע"י החג יזכרו שהוא דבר רשום ושמא תאמרו הלא נהפוך הוא. כי אנו בני דור זה נחוג אותו. אך דורות שאחרינו שלא נעשה להם נס

למה יחוגו בו לז"א חוקת עולם תחגוהו לו' כ"א לא היו ישראל אז נגאלים והיו נשארים שקועים תוך גילולי מצרים היה העולם מתבטל. כי לא נברא רק לשיקבלו ישראל את התורה נמצא כי חק זה הוא בשביל העולם. וא"כ נוגע אל כל דור ודור וזה חוקת עולם תחגוהו וכיון שכן הוא עשו רמז אל בריאת העולם במה שז' ימים מצות תאכלו כנגד ז' ימי בראשית אך ביום הא' שהוא יום י"ד תשביתו שאור כי בו הושבת שאור שבעיסתכם ע"י נסיון שחיטת השה כי הערתם למות נפשכם בזבוח את תועבות מצרים לעיניהם אך חיוב הכרת אינו רק מיום הא' עד יום הז' שהוא מאז ראית' את מעשה ה' כי נורא הוא כאלו אז נברא העולם. מה שהי' מתבטל אם לא הייתם יוצאים אז כנודע מס' הזוהר כי אם עוד מעט היו שוהי' מליגאל היו נשקעים בטומאתם ונאבדים חלילה והנה בסוף פרשה זו ארז"ל בשמות רבה (פ' י"ט) כי ז' ימי הפסח הם כנגד ז' ימי בראשית ובזה יאמר שביום הא' שהוא כנגד יום א' של מעשה בראשית שבו נברא כל כללות העולם אלא שהיו הפרטי' בו בכח ויצאו יום יום אח"כ יהיה מקרא קדש וביום הז' שהיו יום קריעת ים סוף שבו הוכללו כל הנסי' כנגד יום שבת של בר"ע שבו הוכלל קיום כל הבריא' כמפו' אצלנו על פ' ויכל אלהים ביום השביעי באר היטב ע"כ גם הוא מקרא קודש כל מלאכה לא יעשה כאשר ביום א' של בריאה שהיתה הבריאה בדקות כאשר ביארנו במקומו בדבר רוחני וכן ביום שבת לא היה רק רוח נפשי להשפיע כח נפשיי בעולם לקיימו כמפו' אצלנו על פסוק שבת וינפש שאלמלא כן היה העולם אבד ע"כ גם בשני אלה כל מלאכה לא יעשה בהם רק אשר יאכל לכל נפש כאשר היה אז ענין נפשיי כמפו' במקומו ושמא תאמרו למה צריך שני מיני זכירה אכילת מצות וחג לז"א מה שושמרתם את המצות הוא לזכור הנוגע אתכם כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם טרם יחמץ בצקם עם היות שצבאותיכם ס' רבוא לבד מטף זקנים ועוברות ומניקות שבכל ארץ מצרים שהיה צריך ג' או ד' ימים להכין ולקבץ ולנסוע יחד כאשר הפליגו רז"ל בנס זה על פסוק ומארצות קבצם כו'. וע"כ גם בדורות שאחריהם עושים מצות על זה כמאמר התנא (פסחים דף קי"ו) מצה זו שאנו אוכלים כו' על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וז"א ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים. שהיו בכל הגבול בהוציאם טרם יחמץ בצקם. ועוד ירמוז באו' מארץ מצרים כי גם מכל גבול מצרים מהלך ששה ימים מרעמסס סכותה כי שם הוא סוף גבולם כמאמר הר"ר סעדיה גאון ז"ל שאומרו מנהר מצרים הוא מסכות כי עד שם היה מגיע נהר מצרים והוא סוף גבולם וכל זה הלכו על כנפי נשרים כמו רגע בטרם יתחמץ כי אחר הגיעם לסכות אפו את הבצק עוגות מצות כי לא חמץ כאשר יתבאר

בס"ד. וטעם אל המהירות כל כך למהר להוציאם יהיה על כי הגיע עת צאת פמליא של מעלה היוצאים אתם כי משמרת היו עמהם כמדובר למעלה וזה אפשר ירמוז באומר צבאותיכם שנראה שהם צבאות של ישראל כי הן המה היו הנושאים על כנפיהם את כל איש ישראל מרעמסס סכותה כד"א ואשא אתכם על כנפי נשרים. כלל הדברים כי שמירת המצות בכל דור הוא על הנוגע אל נס יציאת הדור היוצאים אך מה שושמרתם את היום הזה שהוא ממלאכה חג לה' לדורותיכם היא חוקת עולם על העולם שע"י צאת ישראל ממצריים נתקיים העולם כמפורש בסמוך על פסוק חוקת עולם תחגוהו וז"א לדורותיכם חוקת עולם כי על הנוגע אל הדורות הוא חוקה בשביל העולם ועכ"ז גם רמז המצות יהיה ז' ימים זכר לבריאת עולם בראשון כו' עד יום הכ"א שהוא כנגד ז' ימי בראשית והטעם הוא כי ז' ימים שאור לא ימצא בבתיכם לרמוז שע"י זכר המצות שהוא נס יציאת מצרים על ענין חדוש העולם. שהוא בז' ימים שאור יצה"ר להרהר ולפקפק בדבר לא ימצא בבתיכם:

והנה הן אמת כי בלעדי דרך פשטי תורתנו וסודותיה העצומים והרבים עוד לה רמז לפקוח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר יצה"ר בל יחפרו ויאבדו. והן אמת אלה קצות רמיזה באומרו שבעת ימים מצות כו'. היצה"ר הוא שאור שבעיסה המחמיץ את האדם. ומצוה יתב' ששבעת ימים הם ז' עשיריות שנים לא יראה שאור שהם ימי שנותינו ולא תמתינו עד י"ג שנה. רק אך ביום הראשון בקצת העישור הראשון תשביתו היצה"ר בהגיע לחינוך מבן ט' שנים כי כל אוכל חמץ הוא כנכרת נפשו מן העולם וזה הוא כשהוא מיום הראשון עד יום השביעי שלא חזר בתשובה כל ימיו. והוא כי אין בין חמץ למצה אלא ה"א במקום חי"ת כי הצדיק נקרא חי כמספר מצה במספר קטן ובהעותו נסתם ונדבק רגל הה"א ונעשה חי"ת כי נסתם ממנו פתח התשובה שהוא מצד הה"א כמ"ש בגמ' (שבת דף ק"ד) למה תלוי ירך הה"א רמז לבעלי התשובה שנכנסים מן הצד ומקשי וליעול מלמטה ומשני לא אסתייעא מילתא כמפורש אצלנו במקומו שהוא שאי אפשר לשוב רק בצער וייסורין ולא בפתח מרווח והמשריש בעצמו שאור שבעיסה סוגר שער הצד מהה"א ונעשה חי"ת שמספר החי' כמספר מ"ת במספר קטן. ומ"ץ עולה אחד שהוא כאומר מת א' וזה רמז באו' ונכרתה כו' וביום הראשון מקרא קדש שע"י שאדם מקדיש א"ע בעישור הראשון מובטח שלא יבוא בו שאור היצה"ר. עד ביום השביעי כי עד סוף שבעים יהיה קדש:

או יאמר שכאשר הא' קדש שלא יחשוב ה' לו עון כן יטהר עצמו בעשר שנים ההם להקצותם למלאכה אשר יעשה לכל נפש ולא יתן בהם חלק למלאכת החומר כלל אך לא

שיתעצל איש מלבער שאור שבעיסתו עד זקנה ושיבה כי אוי מי יחיה מיום הראשון עד יום השביעי ומה גם עתה כי למי אוי ולמי אבוי למאחרים לעמוד על נפשם עד אשר יבאו ימי הרעה כי רעה תבא עליהם לא ידעו שחרית כי איככה יוכל איש להלחם ולהשפיל מלך זקן. וכסיל אחר אשר המליכו זה כמה שנים וישרש שרשיו וישלח פארותיו ויחזק במסמרים מנפש ועד בשר ומאין הרגלים כפות הידים לעקור דבר מגדוליו או גדולי גדוליו אשר הגדיל לעשות ומאין ולאין ידלה מים וכבס בהם הנגע כי נגע עד לבו במחשבות אינו מלבד כל נגעים גדולים אשר שם בבשרו מראשו ועד רגליו עד אפס מקום כי כל עצמותיו הנה ועוה בכל עון ובכל חטאת אשר פעל ועשה בהנה ואיזה בור מקוה מים כמים שעל השמים ובימים ובנחלים יחליפו כח יעלו אבר כנשרים מרמ"ח אבריו מטומאתו אשר טומאו יצרו זה כמה שנים יומם ולילה ולא ישבות על כן אשר עיניו בראשו ישקיף וירא אחריתו מראשיתו ועודנו בחור בילדותו בער יבער יצר סמוך מעמו כאשר יבער הגלל עד תמו הן זאת עצת ה' ברמז הרומז באו' אך ביום הא' תשביתו שאור כמדובר על ימי עישור הראשון מהגיעו לחינוך בטרם יבינו סירותיו אטד והן אמת כי מי ומי מילדי העברים בקרב שנים כאלה יאורו עיניו להביט אל האלקים וכהנדוף עשן ידפנו יצרו הרע להאבידו ולשומו מרמס עד אשר לא יבא ילד מסכן וחכם במלאת לו י"ג שנה כי באורו יראה אור כי יהיה לו מעיר לעזור והוא רמז רמז לנו התנא באמת באמור (פסחים ד' א') אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר והוא כי כאשר השאור מחמיץ העיסה כן היצר הרע מחמיץ ומפסיד את האדם ומעפשו ועל כן חל עליו תובת ביעור היצר הרע מעליו ולא ייחל עד אשר יגדל או לעת זקנה חלילה כי אם אור לי"ד הלא הוא במלאת לו שנת י"ג ויום א' שמתחיל הי"ד כי אז ייחל היצה"ט לפעמו וזהו לאור הנר כי הנר היא הנשמה לו ואור הנמשך מהנר אחר הי"ג הוא היצר הטוב וזהו לאור הנר וזהו בחורין ובסדקין בכל מצפוני לבו ומחבואות פניותיו ורמז עוד התנא במאמרו בכל מקום שמכניסין בו חמץ אבל מקום שאין דרך להכניס בו חמץ אין צריך בדיקה והוא כי הנה עיפוש היצה"ר נכנס בכל איברי האדם כל א' וא' לפי עניינו בראשו ללכת בקומה זקופה במצחו בעזות מצח בעין לראות רע באזן לקבל לשון הרע בפיו ובשפתיו ובלשונו ברכילות ולשון הרע ודבר סרה ופה דובר נבלה ולאכול בו אשר אסרה תורה והלב לחשוב מחשבות און וידים שופכות דם נקי ורגלים ממהרות לרוץ לרעה וההיקש בכל יתר האברים והנה לא כל אדם חוטא בכל איבריו כי אם יש הורגל לחטא בקצתם ולא בשאריתם ויש יחטא באשר לא חטא רעהו על כן אמר כי בכל אבר אשר ידע שהיא דרכו להכניס בו חמץ אשר חטא בו צריך בדיקה. אך אשר ידע שלא הכניס בו חמץ ולא

חטא בו אין צריך בדיקה ואחר הבדיקה אם פשפש ומצא צריך ביעור ואחר הביעור צריך ביטול שיכנע את יצרו עד יבטלנו ממש עד יהא בטל וחשיב כעפרא דארעא שהוא עד גדר לא יעצר כח עוד להחטיאו כי עשאו למרמם וסגפו וגם כי מן התורה בביטול בעלמא סגי שיהרהר תשובה בלבו צריך ג"כ לבערו בדבור ומעשה בוודוים ותחנות בדמעות שליש ולבער בקום עשה כל דבר רע ועיקר הבדיק' לחפש דרכיו ולחקור הוא בלילה שכל אדם מצוי בביתו ובחומותיו במקום שאין אנשים והוא בלתי טרוד בעסקיו. כי אז ישב בדד ויתבודד באישון לילה אחר הדלת והמזוזה על הארץ ישב וחשב עם קונהו ית' וית' על כל שטרי חובותיו אשר הוא חייב לו וזה לאור הנר היא נשמתו שאורה יפה לבדיקה כי יאמר אליה נפשי נפשי אחותי רעיתי עד מתי תשתכרי התעוררי עורי עורי התאבלי ספדי והלילו אבל יחיד עשי לך כי גדול כים שברך כי תחת היותך בהיכלי מלך מלכי המלאכים כל קדושים עמך באורך יראו אור ואת עלית כלן כבודה בת מלך משחקת לפניו בכל עת ומה לך פה עניה סוערה גולה וסורה טמאה כטומאת הנידה כי נטמאת וכי שטית טומאה תחת אישך ויתן בך היצה"ר את שכבתו וימשכך בתלם עבותו וכי תבאו לראות פני אלהים מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי כי אז תצאי וידך על ראשך לבושה שחורים ומתעטפת שחורים מהבגדים הצואים כל רואיך ידדו ממך בלי יוכלו יגעו בלבושך ואת שדוד מה תעשי הלא תבושי ותבהלו מפניו אנה תוליכי את חרפתך על זאת רעתך אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה וכי יפקוד עליך מה תעשי ליום פקודה ואיך תשא פנך באמור אליך אנה פנה זיוך פנה הדרך ואיך חשך משחור תארך אוי ליך כי נדמית ותחת היותך יפה כולך סורו טמא יקראו לך ותחת היותך צרורה בצרור החיים כצרור אבן במרגמה תקולע בתוך כף הקלע ואז ידבר אליך באפו ובחרונו יבהלך לקול תתו רעם גבורתו לדבר ולומר פקדו נא את הארורה הזאת הוציאוה ותשרף השמיטוה ורמסוה למעצוה השכיבוה ואז אל שאול תורד אל ירכתי בור וגם אני כמוך אוי לי כי נדמתי כי כמוני כמוך חטאנו עוינו פשענו ומרדנו וגם עלי יעבר כוס כי ארד אבל שאולה תחתי יצועי רמה ותכסני תולעה על כן נעמדה יחד לבקש תרופה לתחלואינו עד אשר לא תחשך השמש ונשקיף ונראה מה נעשה כי יפקוד אל וכי יקום מה נשיבנו והנה זאת ראתנו כי מר הלא הוא כי יצר סמוך מעט בעיניו כי ישחיתני כי אם שתים רעות יעשה לנו. (א) כי יסיר מלבנו עונינו וישכיחנו רוב אשמותינו עד אשר יעלה על רוח איש ממנו כי מעט ורעים הם מעשיו הבלתי טובים ולעומתם על כל אחד כמה וכמה מצות ומעשים טובים לו להגן בעדו. וזאת. (ב) יעשה כי בעלות על לבנו אחד מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ושמענו ועשינו ישום בלבנו הבל הבלים להההביל כובד

עונינו ולהקל רעתנו בינינו ולהפוך בזכות עצמנו בהמצאות טענות ותואנות של הבל עד שכמעט שקרוב לזכות יחשב לאדם העון ואוי לו מיום הדין אוי לו מיום התוכחה כי יקרא ויבא לתת דין וחשבון ויתהפך לארבעת רבעיו ויראה עצמו מסובב מלאכי חבלה אשר פעל ועשה בעונותיו דבקים ואחוזים בנפשו בצדו אלף ורבבה מימינו ואז יבהל ויצעק על שברו במר לבו מי ילד לו את אלה והם יענו את ילידתנו בפשעיך חוללתנו בעונותיך כי הקמת עליך רעה מביתיך לרעתך לדכאך ולמוגגך בתחתית שאול כי הוא חלקך וכה יעשו כל הימים אשר הוא בגיהנם עד מלאת לו כדי רשעיותו כי הן הם המייסרים אותו ומי גרם לאיש ההוא כל הרעה הזאת אם לא רפיונו ושפלות ידיו ועצלותו מתת אל לבו לשיח עם נפשו במקום שאין רואים לאמר נפשי נפשי כמוני כמוך מה לנו עוד נשכב ונרדם הנה מהיום הזה ומעלה אור לי"ד כי ניתן בנו ילד מסכן וחכם הלא הוא יהיה לנו מעיר לעזור נעירה ונקיצה וניתן את דודינו לו ולאורו נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה בכל אשר חטאנו על הנפש ונרחץ ונטהר ונסיר רוע מעלילינו מנגד עיני ה' ועל משמרתנו נעמדה יחד ותידד שנתינו מעינינו יום ולילה לא נשבות כאנשי מלחמה אך יצר סמוך בל נשוב לעונותינו כאשר בתחילה ויהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו. והן אלה קצות דרכי ביעור חמץ אשר נכלל ברמז הרומז בבדיקת הלילה לאור הנר עד די בער כל כח היצה"ר מקרב איש וכל אבריו וכמה יהיה הזמן אשר יהיה מבוער מהאיש הלא הוא שבעת ימים שאור לא ימצא הלא המה שבעה עשיריות הכוללים כל חיי האדם כי ימי שנותינו שבעים שנה ולא יאמר די בבערו כל שאור יצה"ר מעצמו כ"א גם מכל גבוליו גרי ביתו וחצריו ואנשי עירו כי כל ישראל ערבים זה לזה וזה רמז מצות שאור לא ימצא בבתיכם ואח"כ גם לא יהי' בכל גבולך כי אתה תבער חמצן ויצרן של עוברי עבירה עד תשיבם עד ה' אלהיך ואל יאמר איש הלא בערתי כל שאור וכל עון ממני ומגבולי כל אשר עלה בידי אך לא יבצר מהשאר מעט מהרבה אשר לא בערתי עד בלתי השאיר אף גם אחד מי יוכל:

לכן רמזו לנו רז"ל כאשר צוו לנו כי בליל שודד כל שאור וכל חמץ הוא ליל י"ד כל חתיכות חמץ הנותרות נמנה אותן ולמשמרת יהיה בל נכשל בם עד יאכלו והנותר נשרף באש לרמוז לנו כי כל אשר נשאר מעוננו שלא בערנו נמנה אותם ויהיה לנו משמרת נגד עינינו תמיד להיות הולכים ומבערים עד כלותינו אותם אחד לאחד בל נשליכם אחר גוינו ולהשמר מכל עבירה אחת מהן בל תגרור לנו כיוצא בה ומכל משמר צריך ישמר איש צדיק מלקבל לשון הרע כי כמה פעמים יהיה איש צדיק נשמר מכל דבר רע והנה איש בא מראה סימני טהרה ועבותות אהבה וכמיצר על צרת אוהבו זה יביא ציד בפיו

למושכו ברשת לה"ר באמור אליו צר לי עליך אחי ואהבתך הציקתני כי הלא ראיתי גבר עמיתך דבר סרה עליך כזה וכזה דבר והשמר פן ואל תלכד במצודתו. והנה כחץ שנון נתקע הרכילות בלבו ובשרירי בטנו ותהי לחרפות לו וטמא כל טהרתו אשר נטהר בתשובתו כי עון חמור הוא כע"ג וג"ע וש"ד ולא יבצר מאיש צדיק מלקבל כי ברית כרותה ללה"ר כו' ומי לנו גדול מדוד ולא נמלט מרכילות ציבא ע"כ על זאת יתפלל כל חסיד אל ה' יהי עמו על זאת ודומה לו. והן זאת רמזו ז"ל (פסחים דף י') באומרם היה הבית בדוק ובא עכבר וככר בפיו ונכנס בבית צריך לבדוק את כל הבית שהוא רמז זה כי אחרי אשר בדק איש גופו ואיבריו עד היה הבית בדוק היא גופו. ראה והנה עכבר נכנס וככר בפיו הוא רשע טמא כעכבר ולשון הרע בפיו אז נטמא כלו וצריך בדיקה את כל הבית שהוא כי כל אבריו צריך לחזור ולבדוק כי עון זה שדי תכלא בכוליה ואחר כל זה אל יאמר איש הלא זכיתי לבי טהרתי מחטאתי גופי ונפשי והסירותי כל מחלת יצה"ר ממני ומה לי עוד להיות נצב על משמרתי לבלתי הטמא כי הלא מאין ולאין ישלוט בי יצה"ר והלא בערתיו ממני לא זו הדרך כי הלא יחזור ויחמיץ עיסתו בהיסח הדעת כי בהסיחו דעתו אז ידלג כאיל יצה"ר להאבידו והוא יושב לבטח לא ישית לב ויאבד והוא רמז צוו רז"ל באו' שאל יסיח דעתו האדם מהבצק כי גם שהשאור לא ניתן בו יחמץ בהיסח הדעת והוא רמז אל עיסק גוף האדם כמדובר:

אך כל זמן שאדם עוסק בבצק אינו בא לידי חימוץ כן כל זמן שאדם עוסק בבצק בגופו לעשות בו מצוה בידיו ואבריו ואינו מסיח דעתו מעבודת שמים לא יבא לידי חטא וכמה שיעור העיסה שיזהר בה ויעסוק בה בל יחמץ הוא שיעור חלה וזה כל האדם כי האדם חלתו של עולם כנודע והוא כולל כל הגוף הוא הנכלל בשם חלה הוא כל האדם מכף רגלו ועד קדקדו כי כולו כאחד נקרא חלתו של עולם ואם ככה נעשה שלא נרפא מגופינו הנקרא בצק ונעשה באופן שלא יחמיץ ולא ידבק חלאת היצה"ר שנת גאולתנו תקרב ותבא קל מהרה לא תאחר וזהו כמאמרם ז"ל (שם דף קי"ו) שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וגאלם מיד כן יעשה הוא ית' בעשותינו שלא יחמיצו בצקותינו אחר הטהרם:

פסקה כא

ויקרא משה כו'. ראוי לשית לב. (א) מה ענין משיכה זו משכו כו'. וגם אומרו לכם שהוא מיותר. (ב) או' ושחטו הפסח כי הלא לא נקרא פסח אלא על העבודה הנעשית בו. אך לא בבואם לשוחטו והל"ל ושחטו לפסח או ושחטו השה. (ג) אומרו ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם כו'. כי אגודת אזוב לא נאמר לו למעלה. (ד) באו' אל המשקוף כו'. למה

היפך הסדר כי הוא יתי' אמר לו אל שתי המזוזות תחלה והוא התחיל במשקוף. (ה) כי למעלה נאמר ונתנו וגם הוא הל"ל ונתתם ולא והגעתם וגם כי יותר היה צודק ל' נגיעה מלשון הגעה. (ו) באומרו ואתם לא תצאו כו'. אם ה' שומר ישראל מה תעכב היציאה וגם מלת ואתם מיותרת. (ז) באו' ועבר ה' כו' אם הוא יתברך הנוגף למה צריך יראה את הדם שאומר וראיתי את הדם. (ח) באו' ופסח ה' על הפתח שהל"ל ופסח ה' עליכם. (ט) או' ולא יתן המשחית כו' כ"א אפי' לנגוף את מצרים הוא יתי' עושה בעצמו כ"ש בישראל שלא יתן המשחית בהם ומה גם אחרי או' ופסח ה' על הפתח שודאי הוא שלא יתן המשחית לגוף אותם. (י) אומר לבא אל בתיכם לנגוף שמייחס הדבר אל הבית ולא אמר לנגוף אתכם. (יא) או' לנגוף שהוא מיותר כי לא לדבר אחר היה לו לבא:

והנה באו' משכו כו'. לכאורה יתכן לו' כי חש משה פן יאחזימו רעד בשומעם זה וכאומרם אליו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו ע"כ צוה יעשו בהדרגה ימשכו איש שיו ואח"כ יקחו ושיעכבם בבית ד' ימים לשוחטו אחרי כן כי בכל פועל מאלו תקל מורך לבבם לאטם וילכו הלוך וחזק לבם כי בזכות ההתחלה יהיה הוא יתברך הולך ומוסיף אומץ בלבבם:

או יתכן הפך זה כ"א היה מצטוים תכף למשיכה שחיטה בערבוב וחפזון לא יגדל שכרם כי יאמר אומר הממם וערבבם ויזבחו את תועבות מצרים לעיניהם. אך ע"י מיתון יום או יומים אולי לא היה עושים מפחד מצרים והוא ע"ד מאמר ז"ל (ב"ר פ' נ"ה) בעקידת יצחק שהאריך הקב"ה הענין עד הר המוריה פן יאמרו הממו ערבבו כו' ע"כ צוה למו ימשכו ויקחו כו'. וע"כ נאמר הצווי מר"ח ושימשכו ויקחו מבעשור ושישחטוהו בי"ד בין הערבים מלבד הטעמים שכתבנו למעלה. והנה היה אפשר שלא יחשב להם לזכות בעצם עד מעשה השחיטה בי"ד כי כל הקודם היתה הכנה ונסיון ע"כ אמר הנה בבואכם למשוך נקרא צאן. אך בעשותכם ההכנות מאז מעלה עליכם הקב"ה כאלו עשיתם כל העבודה ושמתם הדם על הפסח שע"י כך נקרא זה קרבן פסח. וז"א ושחטו הפסח ולא אמר השה או ושחטוהו לפסח רק כאלו בשחטם אותו כבר היה פסח. וז"א הפסח בה"א הידיעה כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וכ"ש התחלת הכנה בפועל:

והנה בכל שני הדברים האלו עדיין לא יצאנו ידי חובת אומרו וקחו ואומרו לכם שהם ב' תיבות מיותרות כי על ייתור אומרו וקחו. אחשוב ארז"ל (ש"ר פ' י"ו) שהם שני דברים משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן של מצוה ע"כ אומר שיאמר מאמרנו למעלה כי הנה השה היה מתחלה סניגור לישראל כי הלא נמשלו לשה. וגם ניתן לעולה תחת יצחק אלא שישראל עשאוהו קטיגור כי עבדוהו לאלוה כמצרים ועשאוהו תועבה. ואיך ירצו ישראל

בעיני ה' ע"י קרבן שה ואדרבה יהיה להם למזכרת עון לפני מדת הדין. ע"כ אמר להם משה הנה הצאן הוא קטיגור כי על ידו חטאתם ועשיתם תועבה כי טמאתם אותו והוא רחוק מהנאתכם לכן משכו אותו מהטומאה והביאוהו להיות נלקח לכם סניגור לכם. וזהו וקחו לכם כי תחת הע"ג תהיה קרבן לה' ותהיה ההמשכה ע"י קבלתכם הציוי הלז לעשותו מעתה בראש החדש כמו שכתבנו למעלה שע"י קבלת המצוה עליהם במחשבה עשרה ימים מפשיטים מעל השה עשר בחינות טומאתו ואחר המשיכתם אותו מטומאה תקחהו לכם שיתייחס להיות לכם זהו משכו וקחו:

ובזה יתכן מה שיראה כי שינה משה מאשר אמר ה' חלילה כי הוא יתברך אמר שיאמר להם מר"ח שיקחו השה ביום העשור ומשה אמר מיום ר"ח משכו וקחו:

אך בזה יתכן שאמר משכו וקחו משכו ע"י קבלת הצווי מעתה וקחו ביום הלקיחה והתורה קיצרה כדרכה לבלתי הזכיר הזמנים שהרי פירש למעלה כאשר לא הזכירה תורה ג"כ זמן השחיטה שסמך על האמור למעלה שודאי כן עשה משה נמצאו ג' הדרגות בי' הימים משיכה מהטומאה ובד' ימים שהוא למשמרת ע"י הלקיחה להלביש בו קדושה. וז"א וקח לכם וע"י השחיטה יהפך גם להיות סניגור. וזהו ושחטו הפסח כמדובר שעל ידי שחיטה יהיה לכם לפסח ולרחמים תחת היותו קטיגור ומנגדיכם:

פסקה כב

ולקחתם אגודת אזוב כו'. הנה שמעתי אומרים כי שתי המזוזות הן כנגד זכות משה ואהרן והמשקוף כנגד הקב"ה אלא שבענותנותו ית' הקדים את משה ואת אהרן ואמר מזוזות תחלה. ומשה עשה את שלו והקדים המשקוף שהוא רמז להקב"ה והלא כמו זר נחשב לא יעשה הוא ית' זכר לאבות שנשבע להם כי אם למשה ואהרן לבדם ע"כ נכונו דברי רז"ל (ש"ר פ' י"ז) כי משקוף ושתי המזוזות הם כנגד אברהם יצחק ויעקב:

ונבא אל הענין במה שהערנו שמשה צוה ענין אגודת אזוב מה שלא נזכר בדברו אליו ית' והוא כי אמר משה הנה להזכיר לישראל זכות אבותם צוה ית' לתת הדם על שתי המזוזות ועל המשקוף שהם ב' המזוזות כנגד יצחק ויעקב והמשקוף כנגד אברהם ולמה עשה ה' ככה להתחיל מהמזוזות ולא מהמשקוף. אך אין זה רק שעל מיעוט זכות ישראל צריכים להתחיל מלמטה למעלה ולא ישיגו למעל' תחל' אם לא בהדרגה ע"כ אמר משה הנה זאת אעשה להם למען יגיעו מאליהם אל מדרגה העליונה ומשם יורד להם שפע תחלה שהוא יתרון גדול והוא לעשות מתחלה ייחוד מעמד ג' האבות באגודה אחת יחד ע"י מצות הדם. וזהו ולקחתם אגודת אזוב שהוא ג' בדים כנגד ג' אבות וע"י היותם לאחדים בידם ע"י טבול בדם הפסח אז תהיה הכנה להגיע מיד אל המשקוף ולהתחיל

ממנו מלמעלה למטה כי הלא גם באזוב היה העליון בכל האחדות עם התחתונים. וז"א ולקחתם אגודת אזוב כו'. וע"י כן והגעתם אל המשקוף מתחלה וע"כ היטיב אשר דבר באו' והגעתם ולא אמר ונגעתם שהוא שע"י כן תהיה לכם הגעה והשגה מתחלה אל המשקוף להגיע ולהשפיע מלמעלה ממדת אברהם למטה משא"כ בלי עשות הייחוד הזה תחלה שלא תהיה להם הגעה רק אל מה שלמטה תחלה ולהתחיל משם לעלות בהדרגה והסכים הקב"ה עמו ואמר עכ"ז ואתם כלומר למה שאתם חלושי הזכות לא תצאו איש מפתח ביתו והוא כי גם שהוא יתברך הנוגף אותם לא יבצר מהמצא בעיר כחות הטומאה והרוגז כנודע מספר הזוהר כמדובר למעלה כי זה דרכם בכל עידן ריתחא ועל כן בהסתכל אחד מהכחות ההם במצחות האנשים ויראה רושם עון כי עדיין לא הטהרו בעצם יפגע בהם על כן נצטוו בל יצאו מפסח ביתם כי ע"י זכות הדם לא יניח הוא ית' ליכנס שם משחית כלל. והנה היה מקום לומר אחר שרצונו ית' להציל את ישראל מי יוכל לנגוע בהם אפילו בהיותם חוץ מבתיהם ומה לו אם יפגעו כחות חצונים בישראל הלא אלהיהם אתם לז"א דעו לכם כי הנה ועבר ה' בכבודו לנגוף את מצרים ולא מדת אלהים המיוחדת יותר לזה הלא הוא כי וראה את הדם שהיא כי יסתכל בזכות הדם ופסח ה' כו'. אך אם היה מדת הדין אפילו שיראה הדם לא ירחם כי כל זה איננו שוה להגן בעד חטאתכם כי רב הוא. ומה גם כמ"ש ז"ל (שם פ' כ"א) הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג כי עם מקרב גוי לא נאמר אלא גוי מקרב גוי כו'. אלא שתספיק הכרעת שם הרחמים על ידי הדם ע"כ הלואי ויסכון להם בתוך בתיהם אשר הדם שם:

וש"ת א"כ למה יכה את מצרים בידו ית' ויכום כחות הרוגז והטומאה ויפסח ה' על הפתח לבל הניח את המשחית לבא אל בתי ישראל. לז"א ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף והוא שלא אמר לנגוף אתכם. אך הוא כי הנה ספרו חז"ל במדרש (שם י"ח) מתחבולות המצריים שהיו משלחים בכוריהם לישן אותו הלילה תוך בתי ישראל ומשכיבים אותם במשכבותם של בני ישראל אתם במטותם והיה הוא ית' נוגף את המצרי ומציל את ישראל. ובזה יאמר אין תקנה במה שלא אניח את המשחית לבא בבתיכם ואתם לא תצאו לומר שע"י כן לא אכה אני את מצרים רק המשחית כי הלא אם לא היו מצריים תוך בתי ישראל היה אפשר כן. אך הנה הנס גם שם וע"כ צריך לפסוח על הפתח לבלתי יכנס משחית לנגוף את המצריים אשר שם רק הוא ית' בעצמו. וזהו אומר ופסח ה' כו'. לומר הנה על כל פנים צריך להעשות הדבר על ידו ית' כי בזה שיעבור ה' לנגוף את המצרים כו'. ימשך שלא יתן המשחית לבא אל בתיכם. שאל"כ היה המשחית צריך ליכנס לנגוף את המצריים שבבתי ישראל ואז ע"פ דרכי כיון שניתן

רשות למשחית לא יבחין בין ישראל לע"ג ומה גם בהיותם בלתי כדאים לינצל וז"א ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף שהוא לנגוף את הנזכר הם מצריים שעליהם אמר לנגוף את מצרים שהוא פן אגב המצריים ינגפו ישראל גם הם:

פסקה כד

ושמרתם כו'. **והיה כי תבאו אל הארץ כו'**. הנה ראוי לשים לב כי שני כתובים אלו באים כאחד והוא כפל ענין וגם אומר הדבר הזה פעמים וגם אומר כאשר דבר הוא מיותר. ועוד מה זו שאלה מה העבודה כו'. היתכן בל שמעו ובל ידעו הבנים האלו כי זבח פסח הוא אשר פסח ה' וזיל קרי בי רב הוא ואלו היתה זו שאלת תם או שאינו יודע החרשנו. אך לא ייחסו רז"ל זו השאלה רק לרשע. וגם כי נפרש שאלה סתמית גם לבלתי רשע הלא כמו זר יחשב תהיה שאלת עיר פרא. אשר לא קרא הפרשה. ועוד באו' וילכו ויעשו כו'. כי או' וילכו הוא מיותר וגם מה שבח הוא זה כי עשו כאשר צוה ה'. ועוד למה חזר ואמר כן עשו:

אמנם אחר צוותו ית' את ישראל על כל העבודה הזאת. ואיך היתה חוקת עולם והנה אין משכן ובית המקדש תמיד קיים לעשות עבודה זו לעולם. לז"א מה שהוא כולל גם שלא בזמן בית המקדש היא שמירת הדבר מענין המצה ושביתת המלאכה וזכירת ענין הקרבן פסח. וז"א ושמרתם את הדבר הזה כו' עד עולם ולא אמר את העבודה. אך והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר אז ושמרתם את העבודה הזאת היא עבודת הקרבן במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם. ועל פי דרכו אמר יתן ה' לכם כאשר דבר לומר אינו ודאי שיתננה לכם הזקנים שאני מדבר אתכם או לדור שאחריכם מפני מעשיכם. אך מצדו ית' לא יהיה עיכוב כ"א יתן ה' לכם ממש כאשר דבר והוא או' בפרשת וארא ונתתי אותה לכם מורשה שמורה שהוא ממש אל אשר אמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כו' ונתתי אותה כו'. שהוא אל עצמכם ממש וכן היה לולא על פי מעשיהם שלא ניתן להם רק לבניהם והנה אז בעשותכם המצוה הזאת והעבודה יתחמץ לבב בניכם לאמר לו היתה זכירה בלבד החרשנו. אך העבודה ממש הלא לאותם שהוצרכו לתת הדם לאות על המשקוף כו' יצדק הזבח. אך לא לנו רק לזכור על פה מה שהיטיב הוא ית' לאבותינו וא"כ למה זה נזבח את הפסח בכל דור ודור. וז"א מה העבודה הזאת לכם בני דור אחר. ואמרתם הן אמת כי זבח פסח הוא על אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים שהוא באותו הזמן אז בנגפו את מצרים. אך לא על כן נפטר אנחנו כי הלא גם ואת בתינו בני הדור הזה ג"כ הציל והוא כי אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו כו'. וכמאמרם ז"ל במכילתא ובש"ר (פ' י"ז) כי

לולא דם פסח ודם מילה לא היו נגאלין כלל. גם יכוין באומר בנגפו את מצרים מאמרנו למעלה כי היו נחבאים מבכורי מצרים תוך בתי ישראל והיה אם בא המשחית לנגוף את המצריים שבבתי ישראל הלא מדי עברו יקח את בכורי ישראל כי כשניתן רשות למשחית אינו מבחין כו'. כי על כן היה נכנס הוא יתברך בעצמו להבחין. וזה יאמר פה אשר הציל את בתי אבותינו במצרים בנגפו את מצרים אשר היו בבתים של מצרים הנז' ואת בתינו שלנו פה הציל כמפורש והעיד הכתוב שעם היות המצוה הזאת קשה למצוא ולמשוך כל איש צאן הוא תועבת מצרים לזבוח לעיניהם והיה אפשר יהיה קשה להם אמר כי אדרבה ויקוד העם וישתחוו להם על כל הטובה ועל כן מחשבה טובה היא ית' צירפה למעשה ומאז הלכו מאתו בכוונה ההוא מהיום ההוא שצוה למו משה שהיה ביום ר"ח. מאז העלה עליהם הכ' כאלו כן עשו מה שעתידים ליקח בעשור ולישחט בי"ד ככל עבודתו. וז"א וילכו ויעשו כאשר צוה ה' את משה כי מאז הלכו נחשב כאלו עשו. וזה בכ"ף הדמיון כאשר צוה ואחרי כן בעת הפעולה כן עשו ממש נמצא כאלו שתי עשיות בידם. (א) במחשבה שמעת ההליכה. (ב) אשר בעת המעשה:

גם אפשר רמז כי הנה ציוויו ית' הי' למשה ולאהרן ואח"כ משה לבד דבר להם משכו וקחו כו'. והנה יש דברים אומרים בציווי של שניהם שאינה בדברי משה ויש בדבריו מה שאין בציווי לכן אמר ויעשו כאשר צוה ה' למשה ולאהרן ועל מה שאמר להם משה לבדו מענין אגודת אזוב שלא נזכר למעלה אמר כן עשו כי גם זה עשו כאשר צוה ה' את משה והוא להודיע שהסכים הקב"ה עמו. ובמדרש חזית מאמר רז"ל שמדבריהם יובן מעין אומרו כן עשו שהוא להורות שחשב היא יתברך עליהם בברית מילה זו כשני עשיות. (א) מהיצ"ט. (ב) מהיצה"ר שהסכים גם הוא לעשות מאהבה וזה לשון המאמר:

לבבתני אחותי כלה לבבתני אמר הקב"ה לב א' היה לכם במצרים ונתתם לי שני לבבות לבבתני באחת מעיניך בדם פסח ובדם מילה באחד ענק מצורוניך זה משה מיוחד והגבור שבשבטיך. ע"כ. והערות שראויות להעיר בו ברורות. (א) כי הלא טוב הוא מי שאין לו אלא לב א' ואיך נזרו אחור. (ב) מי שיש לו א' איך יתן שנים. (ג) או' בדם פסח ובדם מילה כי הם ב' דברים ואיך יהיה פירוש לאומר בא' מעיניך:

ולבא אל הביאור נאמר כי הוקשה להם כפל הביתי"ן המורים על ב' לבבות הם הב' יצרים כמאמר ז"ל (ברכות דף נ"ד) על או' על לבבך וגם כפל החזרה לומר לבבתני. אך הנה ד' הדרגות יש בישראל בעומדים תחת מלך ושרים ואונסים אותם לעבוד עץ ואבן כי יש יעבוד ע"ג. ושכח את ה' חלילה. והנה זה יאמר עליו כי אין לו שום לב כי גם היצ"ט בטל. אך אשר לבו תמיד עם ה' ואת ע"ג הוא עובד באונס. ואך את ה' הוא ירא

בקירות לבו עם שלא יעשה פעולת עבודת ה' זה יאמר עליו שיש לו לב א' אך אין זה כ"א לו בלבד מניה וביה כי לא יפעל בו כי אם הוא בכח. אך אמנם אשר לו מדה ג' שפועל עבודת הוראות מאוסו בע"ז. זה יאמר עליו שנותן להקב"ה לב א' בפועל הוא היצ"ט. אך היצה"ר עודנו נוקף כי מחמת יראה לא ישתעבד בעצם גם הוא לה'. אך אם על אלה יוסיף להכניע חומרו ביותר תחת כנפי השכינה וישתעבד לה' בכל עוז לעיני הכל הנה זה יתייחס לנותן שתי הלבבות להקב"ה והנה במצרים היה לישראל הסוג הב' כי את הע"ג היו עובדים ולבם נכון עם ה' מאמינים ובוטחים בו כנודע. אך לא שהיו עושים פעולת ההוראה. אך בלבם ובקרבם היו שלמים עם ה' וע"כ קצף ה' על משה באו' והן לא יאמינו לי עם היותם עע"ג. וזהו לב א' היה לכם במצרים כלו' לכם מכם ובכם ולא ניתן לי בפועל. כי אם היה לכם והגדלתם לעשות כי דילגתם שתי הדרגות מהב' אל הד' כי נתתם לי שני הלבבות והיה הדבר בדם פסח ובדם מילה כי בדם פסח הורו מאוסם בע"ג ששחטו את הטלה אשר היו עובדים אותו ובדם מילה הוסיפו לעשות להכניע את כח הטומאה תחת כנפי השכינה בהסירם הערלה מעליהם ושומם חותמו ית' בבשרם נמצא כי בו גם את היצה"ר נתנו לה' ומה גם היצ"ט. והענין כי כאשר עשו את הפסח גם שמלאו אחר היצ"ט עכ"ז לא יבצר שיהיה היצה"ר נוקפם מאימת המצריים אלא שגבר היצה"ט. אך בעשותם הברית מילה מעיד רוח הקדש כי גם יצרם הרע ענה אמן והלך בעצת היצ"ט גם הוא:

ושעור הכתוב לפי זה לבבתני שנתת לי שתי לבבות ואימתי היה זה לז"א לבבתני באחד מעיניך כלומר מה שאמרתי לבבתני שנתת לי ב' לבבות לא בכל א' מב' עיניך כ"א באחד מב' עיניך בלבד. ומה הן השני עינים שבא' מהן נתת לי שני לבבות דם פסח ודם מילה שהיו לך הם שתי עינים להתחיל להביט אל האלהות ובא' מהם נתתי לי השני לבבות. וזהו לבבתני באחד מעיניך דם פסח ודם מילה כלו' שאלה הם עיניך שלבבתני באחד מהם ושמא תאמר באיזה משניהם לזה אמר בא' ענק מצורוניך זה משה כו'. לו' באותו עין הנעשה ע"י משה. בעצמו היא המילה כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' י"ט) שמשה היה המוהל מה שאין כן בדם פסח לבדו שלא היו עדיין נתונים לה' השני לבבות עד העין השני אשר נעשה על ידי משה. ולהיות כי ליעשות מילת כלם ע"י משה הוא להיותו מיוחד לקדושה כזאת כי אין כמוהו מיוחד ליכנס על ידו תחת כנפי השכינה. וגם להיותו גבור ולא יקרנו יגיעה ולאות. וזהו המיוחד והגבור שבשבטיך כי באו' באח"ד בפת"ח האל"ף יורה אל המיוחד כד"א (בראשית כ"ו) אחד העם ואמרו ענק כד"א (במדבר י"ג:ל"ג) בני ענק יורה על היות גבור וצורוניך הם השבטים שהם חיות העולם וגם מרימי עול התורה

על צוארם. וזה אחשוב לפי דרכם ז"ל היה מאמר הכתוב בכפלו אשר כפל בקיום מצות הברית מילה באו' ויעשו בני ישראל כאשר כו' כן עשו. כי או' כן עשו הוא מיותר. אך הוא כי אל דעות ה' הרואה ללבב יעיד כי שתי עשיות היו בידיהם של יצר הטוב ושל יצר הרע שענה אחריו אמן:

פסקה כט

ויהי בחצי הלילה כו'. הנה כלל רז"ל הוא שבכל מקום שנאמר וה'. הוא ובית דינו. עוד יתכן ע"ד הפשט. שאחר שאו' ויעשו כו'. אמר הם עשו את שלהם וה' עשה את שלו. וה' הכה כל בכור:

או רמז מאמר ז"ל שבאותו הלילה בנשף בערב יום קמו כל בכורי מצרים ויכו את מצרים מכת חרב והרג רב באו' אתם הסבותם מכת בכורות ואח"כ מתו גם הם הה"ד למכה מצרים בבכוריהם למכה בכורי מצרים לא נא' אלא בבכוריהם כו'. וזה יתכן ירמוז באו' וה' הכה כו'. כי זולת מכת זולתו ית' וה' הכה גם הוא כל בכור ובמה יודע כי יד ה' היתה בם. ולא אחד מהמשחיתים. הוא בשני דברים. (א) שברגע חצי הלילה הוכו כל אלה מבכור פרעה כו' עד בכור בהמה בכל גבול מצרים. (ב) כי בגדול היחל ובקטן כלה מבכור פרעה כו' עד בכור בהמה כי לגדולתו היחל בגדול. כי שרו המגן לו ביותר או מזלו כלם תהו לפניו יתברך:

פסקה ל

ויקם פרעה לילה כו'. הנה אחר או' וה' הכה כל בכור כו'. הל"ל ותהי צעקה כו'. ואח"כ ויקם פרעה לילה וגם מה ענין או' כדברכם שהוא מיותר. וכן מה שחזר ואמר כאשר דברתם כו':

אמנם הנה המצריים מרי נפש איש על מתו ודאגו פן עוד מעט גם על עצמם תעבור כוס אם עד אלה לא יוסרו מלמהר לשלח העם והיה חם לבם בקרבם להטיח דברים נגד פרעה עד כלה גרש יגרשם. אך לא ערבו אל לבם לצעוק אל המלך למהר לשלח את ישראל עד שהמלך במסבו עד יקום ויתהלך בחוץ לקרא לשבויים דרור כאשר היה אחרי כן. אך כעת לא ערבו אל לבם כי ידעו את ערפו הקשה כי לא ישוב מפני כל. אך בראותם כי קם בעוד לילה בשוקים וברחובות לבקש את משה לאמר קומו צאו. אז נועדו יחדיו להרים קול יללה כי אמרו זה עת לצעוק לפני המלך צעקה גדולה למען יאחוז דרכו בכל עוז למהר לשלחם וז"א ויקם פרעה לילה כו'. אז ותהי צעקה גדולה ויהיו דברי צעקתם אומרם כי אין בית אשר אין שם מת כלומר ואין זו מכת בכורות כ"א מכת מדינה כלה והמה לא ידעו דרך ה' כי במקום שלא היה בכור היה מת גדול שבבית ובכור מהאב ובכור מהאם ועכ"ז לא הרף ידו מהם להחליט יציאתם רק אמר כדברכם שהוא ללכת

דרך שלשת ימים ואחר תשובו וז"א ג"כ כאשר דברתם כו'. ואף גם זאת לא מיראה. כ"א למה שוברכתם גם אותי. והנה כה אמר פרעה לבדו אך קול המון מצרים לא היה שילכו רצוא ושוב כ"א ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם בלי תנאי פרעה רק לשלחם מן הארץ לגמרי והוא כי אמרו אל פרעה כלנו מתים כמונו כמוך כי מה יהיה אחרית הזעם כי על הדרך הזה מעתה נחשבו כמתים כי אוי מי יחיה בסירוב שאחר זה. וז"א כי אמרו כלנו מתים ומה בצע בעבדים אחרי מות כולנו וכל כך הבהילום לצאת. כי וישא העם את בצקו כו'. והנה ממוצא דבר היה נראה שלא יערבו אל לבם בעת ההיא לאמר למצרים למי כסף וזהב התפרקו כי הלא אבל כבד היה זה למצרים כל איש ואשה אשר נדבה לבן אותנה להשאילן מתו מוטל לפניו והיא עת לבכות לא עת לשחוק ומה גם כמאמרנו כי לב המצריים היה לשלחם לצמיתות בל ישובו עוד ואיך יתנו מחמדיהם הטובים ולא יוסיפו לראותם עוד עד עולם וגם היה החפזון כל כך עצום ורב כי וישא העם את בצקו טרם יחמץ על כן אמר כי על כל אלה שמו לבם עם שהיה בלבם שלא יתנו למו לא כיוונו לעשות רק כדבר משה וז"א ובני ישראל עשו כדבר משה כו'. ועכ"ז וה' נתן את חן כו'. ואם נשים לב אל שינוי לשון שבפסוק ראשון בשם בני ישראל יכנס ובפסוק שאחריו בשם עם יאמר כי הכשרים אשר יקרא שמם בני ישראל האמינו בכל עוז במשה ולא שמו לב אל דוחק השעה כי עת רעה היא למצרים. וז"א ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו כו'. אך אשר בשם עם יכנה הם המון העם נתיאשו מהטעם הנזכר ולא שאלו ומה עשה הוא יתברך לקיים מאמרו לאברהם שיצאו ברכוש גדול נתן את חן העם וישאילום המצריים מבלי ישאלו הם וז"א וה' נתן את חן העם כו' וישאילום. ועוד יש לנו דרך אחרת זולת זה למעלה בזה הפ' שקדמה השאלה למכת בכורות:

פסקה לו

ויסעו בני ישראל מרעמסס כו'. ראוי לשום לב. (א) למה הוזכרה הנסיעה ולא החניה בסוכות כאו' בפ' מסעי ויחנו בסוכות. (ב) מהמנין בכ"ף הדמיון כשש מאות כו'. (ג) באו' וגם ערב רב עלה כו' היל"ל נסע אתם שהוא הל' האמור בישראל. (ד) באו' ויאפו את הבצק כו'. כי מה יתן ומה יוסיף הודיענו ית' אפיית הבצק וגם האמר פה. (ה) או' ומושב בני ישראל כו' כי הלא לא היו זולת רד"ו שנה. (ו) אומרו ויהי מקץ כו' אחר אומר ומושב מי לא ידע שהוא מקץ אותם השנים. (ז) אומר ויהי מקץ כו' ויהי מקץ פעם שנית. (ח) או' יצאו כל צבאות ה'. כי הרי נאמר למעלה ויסעו כו'. (ט) למה קראם פה צבאות ה'. (י) או' ליל שמורים הי"ל ליל שמור. (יא) כי אומר הוא הלילה הזה לה' הוא מיותר. (יב) למה חזר לו' שמורים כו'. (יג) למה אחר כמה פסוקים חוזר ואו' פעם אחרת. ויהי בעצם היום

הזה הוציא ה' כו'. (יד) או' על צבאותם כי הלא הן הם צבאות ה' ולמה יאמר צבאותם כאלו יש אחרים שהם צבאותם של ישראל וגם מלת על יתירה ומשוללת הבנה וגם ע"פ דרכנו נשים לב אל פסוק שקודם זה ויעשו כל בני ישראל כו' כן עשו כי הלא פסוק זה נאמר למעלה כלו אלא שמוסיף פה מלת כל ולמה נתוספה. (טו) כי כל ענין מצות קרבן פסח ומילה היה ראוי לאומרו למעלה כשיאריך בקרבן ולא יפסוק עתה בין הדבקים:

אמנם הנה ידענו מרז"ל (ש"ר פ' כ') על פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים כי מלאכי השרת על כפים נשאום מרעמסס סכותה לשעה קלה ק"ך מלין שהם מהלך שלשת ימים. ובזה נבא אל הענין אמר ויסעו כו' ולא הזכיר נסיעה וחניה כאלו הנסיעה היתה עד סכות בלתי נרגשת נסיעה לחוד וחניה לחוד כ"א שבנסיעה נמצאו בסוכות והלא כמו זר יחשב למוליכים טף עמהם המתנהלים לאטם בטבעם. לז"א כשש כו' לו' ויסעו כ"כ בקלות כאלו שש מאות אלף רגלי היו הגברים לבד מטף כלומר כאלו היו הגברים משוללי טף כן קלו ע"י נוסעיהם.

או יאמר ויסעו בני ישראל ותהי נסיעתם קלה כמו שש מאות אלף רגלי שיצאו אתם. ומי הם הלא הם אותם שהם הגברים ואין להם נשים וגם הם לבד מטף שגם הם משוללי טף כלומר כמלאכי השרת שיצאו אתם עם השכינה שהיתה עמהם כי על כפים נשאום ושמא תאמר הלא זה יתכן אם הערב רב היו נשארים אחור על שלא נשאום מלאכים. אך לא נתפרדו מאתם ומאין ולאין קלו הערב רב כשיעור הלז שעל כפים ישאום מ"ה. לז"א אל תתמה על החפץ כי הלא וגם ערב רב עלה אתם כלומר עלו באיכות ומעלה כי בחול שפע אלהים על ישראל חל גם על בני לויה כמאז"ל בעובדא דר' פנחס בן יאיר (חולין דף ז') וז"א עלה אתם כי עלה במעלה ללכת גם לשעה קלה למה שהיו אתם. ואל תתמה שהושוו לישראל כי לא הושוו כ"א למקנה ישראל כי גם המקנה עם היותו כבד מאד הפליא לעשות הוא ית' עמהם כמוהם היו הערב רב. וזהו וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד שלא נשאום מ"ה לכן אמור כי כמו שהקלו רגלי צאן ובקר ומקנה עם היותם כבד מאד הקלו שהלכו יחד עם ישראל מבלי ינשאו גם הם על כנפי מלאכי השרת. אך הוא כי אין מעצור לה' להמציא המצאות לבל ישארו אחור מקניהם וקניינם של ישראל בהנשאם על כנפי נשרים ועל הדרך שנעשו עם המקנה נעשה עם הערב רב. וז"א וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד כו'. ואם תאמרו ומאן מוכח כי לשעה קלה הלכו מרעמסס סכותה שהוא על כנפי נשרים ולא שהו אפי' יום אחד הנה עד ממהר הוא כי ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים בחנייתם בסוכות והיו עגות מצות כי לא חמץ ואלו היה בדרך שיעור אשר יש מלוש בצק עד חומצתו היה מחמיץ. ומה

גם בהיותם בצקם צרורות בשמלותם שמתחממים וגם על שכמם שהשמש מכה בהם אך אין זאת רק שקלו נושאיהם כמדובר ולא שהו במהלך ג' ימים שיעור אשר יש מלוש בצק עד חומצתו ושמא תאמר ולמה לא אפו במצרים הלא הוא משני טעמים. (א) כי גורשו ממצרים. (ב) כי גם אם לא היו מגרשים אותם הם מצד עצמם לא יכלו להתמהמה והראיה שגם מצד עצמם לא יכלו להתמהמה כי הנה וגם צידה לא עשו להם ואם לא היה רק הטעם הראשון היו מניחים אותם המצריים עד יעשו צידה לדרך. ולמה לא יכלו להתמהמה הלא הוא כי הנה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ד' מאות שנה וגם שלשים שנה שהוא ממראת בין הבתרים מעת נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך כו' עד היות לאברהם זרע כי על כן למדו בב"ר מכאן שאברהם נקרא ישראל הנה כי שלמו הימים ולא מיעט פחות או יתר כ"א ויהי מקץ שלשים שנה כו'. שהוא בקץ בנקודת התשלום כלומר וע"כ אין לעכבם כמו רגע כנודע מספר הזוהר שאם היו מתעכבים מעט יותר היו נכנסים במדרגת החמשים שערי טומאת מצרים ולא יוסיפו קום. וזה אחשוב כיוון התנא באומרו ולא יכלו להתמהמה עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד:

ועוד טעם ב' והוא כי ויהי בעצם היום שהוא בעצמות הנקודה הנזכרת ביום ההוא יצאו כל צבאות ה' והם פמליא של מעלה שהיו עם השכינ' היוצאת מהגלות והיו יוצאי' בנקודה ההיא ואמר צבאות לכלל ד' מחנות שכינה עם ישראל שכלם צבאות ה' יקראו. ולא רצה הוא ית' להניח את בניו משוללי שמירה מהשכינה ומלאכים ולא היה ראוי לעכב השכינה כמו רגע מהגבול אשר הוגבל לגלות וע"כ לא יוכלו ישראל להתמהמה אחר פמליא של מעלה כמו רגע. ועל אשר הערנו שלא היו ישראל רק רד"ו שנה הלא הוא כי ע"כ לא אמר אשר ישבו בארץ מצרים רק במצרים שהוא מל' מצר ודוחק והוא ל' רבים. כי רבו צרותם שהתחיל מלידת יצחק שלא חסרו גלות וצרות רבות לו וליעקב וז"א במצרים:

ונחזור אל הענין כי הוא ית' גאלם מיד צר ולא הניחם עד יאפו את הבצק במצרים או יעשו צידה לדרך לבל השאירם שם יותר מהגבול כנזכר פן יבלעו בחלאת טומאת מצרים והלא יקשה על זה כי הנה נקודת הגבול שאמרנו היה בעצם היום ולא בלילה כמשז"ל (ש"ר פ' י"ח) שאמר לפרעה באו' בלילה קומו צאו כו'. וכי לסטים אנחנו שנצא בלילה וע"כ יצאו ביום ברגע הגבול כמדובר שהוא ביום ט"ו כי בו נולד יצחק וש"ת כמו שבלילה שמרם ה' הגדול כד"א ועבר ה' כו'. ואומר אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל למה לא ישמרם גם הוא גם כי יעבור עת גבול רגע היציאה עד יאפו את הבצק ויעשו צידה

לדרך ותצא השכינה מהגלות ברגע הגבול לז"א ליל שמורים כו'. לומר הניח ליל זה היה של ב' שמורים מיוחדים לה' בעצמו. וזהו ליל שמורים הוא לה' שהוא שמור. (א) לאברהם עם הד' מלכים. (ב) לשמור את ישראל ובכוריהם ביציאת מצרים כמאז"ל (ב"ר פ' מ"ג) על פסוק ויחלק עליהם לילה שהיה ליל ט"ו בניסן וחילק הוא ית' הלילה מאז בזכות אברהם שאמר לאברהם כל הלילה היה ראוי לך הניח חציה לבניך במכת בכורות באופן כי היו מאז בליל זה שני שמורים באברהם ובניו שהיה שמור שני מוכן מאז. וזהו להוציאם מארץ מצרים כי היו שני שמורים עם העתיד להוציאם. שכמו שהחצי הא' היה ע"י ה' כן גם זה וש"ת כיון שלא נועד ליציאת מצרים כי אם חצי הלילה. איך עתה שמר בעצמו מתחלת הלילה לז"א הוא הלילה הזה לה' שאחר שהחצי הראשון קנה קדושה זו מאז להיות לה' נמשך שכל הלילה הוא לה' החצי שהיחל בו עם החצי הזה. וזהו הוא הלילה הזה לה' וזה דקדק באומרו הזה שאינו צודק ל' זה אלא בדבר שהוא מונח לפנינו והנה בפסוק הקודם דבר על יום שאחר הלילה והיל"ל ההוא. אך בנלמד מספר הזוהר (ויחי דף רי"ז) על ויקרבו ימי כו'. כי היום או לילה שנעשה בו זכות או דבר של קדושה אותו היום קונה קדושה והוא קיים עומד לעד. ובזה יאמר הוא הלילה שנוכל לומר עליו זה כי הוא קיים לפנינו כי הוא לה' חציו מאז וחציו עתה. וזהו הוא הלילה הזה שעם היותו עבר שהיה נראה לומר הוא נאמר הזה כי לה' הוא כלו. ואל תתמה איך קדושת חצי הלילה מאברהם עמדה בו עד עתה במצרים כי דע איפה כי גם קדושת שימור לה' בכלו שהיה אז עומדת לעד בכל דור ודור. וזהו שמורים לכל בני ישראל לדורותם. ועוד כי גם מצות שנעשו אז בזה הלילה מחזקים קדושתה כי הנה ויאמר ה' אל משה זאת חקת הפסח כו'. ומלתה אותו שעל כן היו שתי מצות בידם דם פסח ודם מילה ובהם נתעסקו כל אותו הלילה. כאשר יבא במאמרם ז"ל (ש"ר פ' י"ז) שנעתיק לשונם ונבארם לפנים בס"ד:

או יהיה סמוכות אומר פה ענין פסח ומילה ומפסיק בין אומרו פה ענין היציאה למה שחזר לדבר עליה אחרי כן באו' ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' כו' לו' כי הנה כלל הדברים כי יצאו ישראל ממצרים על כנפי מלאכי השרת כמפורש בכתובים:

והנה למעלה כתבנו על פסוק והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל שאמר הוא ית' למשה אל תדאג אולי לא יזכו ישראל לצאת בעונם וישארו במצרים לכן אמר לו הוא ית'. הנה יש להם משכון כי הנה והוצאתי את צבאותי הם שכינה ופמליא של מעלה ואז אגבן את עמי בני ישראל והלא יקשה א"כ איפה איך נהפך הדבר שאין צ"ל שלא הוצרכו לצאת אגבן כ"א שעל כפים נשאום כאלו המלאכים הם צבאות ישראל עבדים להם לז"א

ויאמר ה' אל משה זאת חוקת הפסח והוא כי על ידי המצות קונים ישראל איכות קדושה בעשות אותם עד גדר שישתעבדו מלאכי השרת אליהם ועל כפים ישאום והוא כי למעלה באו' ית' שיוציא את ישראל אגב המלאכים עדיין לא עשו מצות קרבן פסח:

אמנם הנה ויאמר ה' אל משה זאת חוקת הפסח כו' וישראל קיימו מצוה זו בעצם וזהו או' ויעשו בנ"י כאשר צוה ה' כו' ולא קצתם או רובם בלבד כ"א כלם וגם מצות מילה שנאמרה פה וז"א כן עשו אז ע"י פסח ומילה שהוא צאת מרשות הע"ג בשחיטת השה שהיא הע"ג שהיו עובדים שכפרו בע"ג ונכנסו תחת כנפי השכינה ונחתמו בחותמו ית' הוא חותם אות ברית קודש ע"כ בשכר זאת אל חי חלקנו העלנו על מלאכי השרת וזהו ויהי בעצם היום הזה אשר עשו ב' מצות אלו קנו מעלה ישראל כי הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם שמלאכי השרת נשאום עליהם ממש כי תחת הקראתם עד כה צבאות ה' נקראו צבאותם של ישראל כאלו של ישראל הם לשרתם ולנשאם על כנפיהם וע"כ הביא פה ענין זאת חוקת הפסח ולא אמרו למעלה במצות הפסח לומר שע"י פסח ומילה נתקדשו ישראל לינשא על כנפי נשרים:

ובמדרש שמות רבה (שם פ' י"ט) זאת חוקת הפסח א"ר שמעון בן חלפתא כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקדוש ברוך הוא למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו כו' כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכל מי שיצא עמהם שנאמר וילכו ויעשו בני ישראל משל למלך שעשה משתה לאוהביו אמר המלך אם אין סימנטרי שלי על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן כך האלהים עשה משתה להם צלי אש על מצות ומרורים מפני שגאלן מן הצרה אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו מיד כל הנולד במצרים נמולו לשעה קלה עליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי כו' ורבותינו אמרו (שם) לא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם ביטלו המילה בעל כרחם חוץ משבטו של לוי שנאמר וללוי אמר כו' למה כי שמרו כו' ובריתך ינצורו במצרים והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהיל אותם ויש אומרים שם היה יהושע שמל אותם שנאמר ושוב מול כו' והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושות בג"ע. מן הרוחות שבג"ע הלכו ונדבקו באותו הפסח שנאמר עורי צפון ובואי תימן והיה ריחו הולך מהלך שלשים יום נתכנסו כל ישראל אצל משה א"ל בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח והיה אומר האלהים אם אין אתם נמולים אין תתם אוכלים שנאמר ויאמר ה' אל

משה ואל אהרן זאת חוקת הפסח כו' מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם פסח בדם מילה והקב"ה עובר ונוטל כל א' ואחד ונושקו ומברכו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך כו' חיי בדם פסח חיי בדם מילה עכל"ה:

וראוי לשית לב באומרו כיון שיצאו ישראל ממצרים כו' מי לא ידע כי אז היה וזיל קרי בי רב הוא ועוד או' כיון שיצאו נראה שהוא אחר היציאה ולא היה רק בערב יום הקודם כי אז נעשה הפסח ומקודם היה צריך שימולו וימנו עליו ועוד או' מלו כל עבדיהם ובניהם ולא אמר את עצמם ועוד אומר שנאמר וילכו ויעשו האם ראיה היה צריך והוא מפורש בכתוב ועוד אומרו משל למלך כו' מה צריך משל והוא דבר מובן מאליו ועוד כי הוא יתי' לא עשה משתה כ"א הם עצמן ועוד כי איך ייחס הדבר למשתה והוא על מצות ומרורים ועוד או' צלי אש הוא מיותר שהוא ידוע ומפורש בכתוב וגם או' שגאלן מן הצרה הוא מיותר ועוד או' אם אין חותמו של אברהם למה הזכיר אברהם והיל"ל אם אין אתם נמולים וגם או' לשעה קלה מה לנו אם היה לשעה קלה או ליום א' וגם מה צורך להביא פסוק אספו לי חסידי כו' ועוד אומר ורבותינו אמרו כו' כי או' לא בקשו למול הוא מיותר אחר שאומר אלא כלם ביטלו המילה ולא עוד אלא שהוא בהפך שאומרו לא בקשו הוא שלא השתדלו בה ואו' ביטלו הוא שביטלוה ממש בכונה ועוד או' מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם כי הלא לא נמצא כתוב בספר כ"א איסור אכול ערל בפסח אך לא לומר לך ומהול אותם ועוד או' וי"א שם היה יהושע שמל אותם מי לא ידע כי שם היה ומהראוי היה שלא יאמר רק יהושע מל אותם ועוד אומר והרבה מהם לא היו מקבלים מי אמר להם זה שאין ראיה משום פסוק ועוד אומר אמר להם הקב"ה שיעשו את הפסח וכיון שעשה משה כו' כי לפי כונתו לא היל"ל שיעשו את הפסח רק אמר למשה שיעשה את הפסח כו' ועוד או' גזר הקב"ה לד' רוחות העולם מה צורך לגזור לרוחות העולם ולא גזר לרוחות ג"ע שיתדבקו בפסח משה מבלי רוחות העולם. ועוד שנהפוך הוא כי אם יחד ינשבו ד' רוחות לג"ע ישאר ריח ג"ע במקומו כי רוח מזרח יעכב ברות מערב מלהוציא ריח ג"ע וכן רוח מערב ברוח מזרח ועל דרך זה בצפון וימין ועוד מה צורך בארבע רוחות וא' היה מספיק ועוד או' ומן הרוחות שבג"ע הלכו ונדבקו כי מאומר הלכו יורה שהוא מאליהן והוא הפך מאומרו שד' רוחות. העולם היו נושבות שנראה שהן הביאו את הריח ועוד אומר ומן הרוחות כו' שהוא בלתי מובן והל"ל וריח גן עדן הלך ונדבק ועוד איזה הדרך נדבקו בפסח משה ואם שנס הוא זה מה צורך שיהיה מרוחות ג"ע ולא שיתן ה' תאוה בלבם מאותו הפסח ועוד הראיה שמביא מויאמר ה' אל משה זאת חוקת הפסח איך נראה שעל פסחו של משה ידבר ועוד או' מיד

נמנו עצמן מה הוא הלשון הזה והל"ל מיד נמולו ועוד קשה איה איפה אמונתם ואשר ראו אותות ומופתים במצרים שמיאנו לימול במצותו ית' עד שעיפה נפשם ועוד היתכן כי במצות ה' לא בחרו ורצו לימול ואל תאות נפש מפסחו של משה נמולו ולא עוד אלא שהחזיק להם טובה כל כך לנושקם ולברכם והם לא עשו כמצותו יתברך ועוד אומרו והקב"ה עובר ונטלו ונושקו ומברכו כי אחר שהענין הוא נשוק וברכה מה ענין אומרו עובר ונוטל ומה גם כי איזו ענין נטילה תצדק בהם וגם או' לשון עובר ולא אמר ובא ונטל ועוד שאין נטילה ולא נשיקה בראיה שמביא מהפסוק:

אמנם לבא אל הביאור נקדים הקדמה מודעת לכל כי אין ברית מילה כיתר מצות. שאם לא תזדמן א' תתקיים היהידות בשאר כי הנה אשר לא ימול איננו יהודי וענין שאמרם ז"ל בתנחומא הוא זה ששאלו את ר' פלו' אם חביבה היא המילה למה לא נכתבה בעשרת הדברות והשיב שכבר הוא כתובה שנא' אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי כו' והנה יראה כי הקושיא עדיין במקומה כ"א היא בהקדמת י' הדברות הלא אינה מהן אך תהיה כונתו כי איננה כיתר מצות שבדברות וזולתו כי הלא אם יחפוץ איש לקנות עבד לא יצוה לו צווי עבודתו עד יקננו ויחתמנו בחותמו לעבד לו כן הדבר הזה כי הברית מילה הוא חותם המורה כי עבדיו יתברך אנחנו והראוי שלא יהיה זה מכלל הצוויים רק קודמת אליהם שנהיה עבדי ה' ואחר כך יצונו מצות כמצוה את עבדו וז"א בהקדמת העשרת דברות אם תזכו לשמוע מפי אליכם מצותי שהוא ממש בקולי אי אפשר אם אינכם נמולים וזהו אם שמוע תשמעו בקולי באמור לכם בפי ובקולי דברותי הוא בתנאי שתהיו לי עבדים בחותמי וזהו ושמרתם את בריתי כי' היא תקדים למצות:

ונבא אל הענין כי הנה בדבר הזה ראו רז"ל שתי קושיות בפסוק זה וידבר ה' כו' זאת חוקת הפסח כל ערל כו'. (א) כי אחר שכל קבלת היהודית ותורה ומצות תלויים בהיותנו נמולים א"כ למה כאשר צוה ה' על הפסח באו' החדש הזה לכם ראש חדשים כו' דברו אל כל עדת כו' ויקחו להם איש שה כו' וכן במאמר משה אליהם משכו וקחו כו' לא הזכיר להם שימולו שהוא העיקר ולא עוד אלא שמספר כל ענין מכת בכורות שאמר משה לישראל ואשר כך נעשה כי ויהי בחצי הלילה כו' ושנשא העם את בצקו כו' ושה' נתן את חן העם כו' וינצלו את מצרים ושנסעו מרעמסס סוכותה כו' ולא צוה על המילה והיתכן שכל הטובה הזאת היה הוא יתברך עושה להם והם ערלים כי לא צוה על המילה אלא כל היציאה וכל העניינים הנזכר אומר כלאחר יד ויאמר ה' כו' זאת חוקת הפסח כל בן נכר לא יאכל כו' ולמה לא עשה עיקר מתחלה ממנה. (ב) עוד שנית שיורה בזה שאין עיכוב המילה רק על אכילת הפסח אך על יתר תורה ומצות אינו מעלה ומוריד

ולא כן הוא כי בלי מילה אינן מישראל כי הלא במילה וטבילה היתה קבלת אלהותו ית' ותורתו על כן בא ר' שמעון בן חלפתא ואמר כיון שיצאו כו' והוא כי דעתו לו' שלא חסרה מילה מישראל כי כל הגדולים היו נמולים זולתי בניהם הדור שהיה מתחיל עתה וגם עבדיהם או גרים שהיו מבקשים לצאת עמהם ועל כן לא היה עיכוב לגדולים על ברית מילה כי מולים היו אלא שבשמוע ישראל שפסל הוא ית' לערלים בלבד לאכול בפסח כלומר שיהיו נמולים לאוכלו ולא למול לכל ישראל רק לערלים בלבד הלכו מעצמם ומלו עבדיהם ובניהם וכל מי שיצא עמהם להכשיר את הכל וע"כ לא עשה מהמילה עיקר מתחלה רק ביציאה הזכירה. כי כל ישראל הגדולים נמולים היו מתחלה והקושי הא' שאמרנו שהביאו לזה אמרו בפתח דבריו וז"א כיון שיצאו ישראל ממצרים שהוא אחר סיפור התורה יציאתם ממצרים שהוא ויסעו בני ישראל מרעמסס כו' אמר הקדוש ב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר כו' כלומר הלא כמו זר נחשב לצוות זה אחר היציאה שכבר עבר ומה גם ענין ברית מילה שהוא עיקר קבלת האלהות אך אין זה רק שכיון שראו ישראל שפסל לערלים כו' עמדו כל ישראל ומלו עבדיהם ובניהם וכל אשר יצא עמהם אך לא את עצמם כי מולים היו כלומר כי ע"כ לא הוזכר מתחלה רק עתה כלאחר יד שימולו גם בניהם אם ירצו לאכול עם אביהם שאם לאו אחרי כן בקבלת התורה ימולו ויטבלו והביא ראיה מוילכו ויעשו והוא כי מלת וילכו היא מיותרת אך הכונה היא לומר כי מעצמם הלכו ויעשו בשמען שפסל את הערלים ואין זה כ"א שכולם היו נמולים אלא שרצו להכשיר גם את אשר לא מלו שויאכלו גם הם מה שאין כן אם כל ישראל היו ערלים ובאמרם לשעה קלה אפשר כוונו לתת טעם אל סוף הפסוק שחוזר ואומר כן עשו שהוא מיותר אך הוא כי איך הספיקו בעת אכילת הפסח למול את הכל אך אין זה כ"א מידו ית' וזהו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' כן עשו השם הנזכר עם ישראל הנזכר. והנה עדיין הקושיא הב' לא עלתה ארוכתה בעצם כי למה יורה שאין עיכוב המילה רק לאכול הפסח והלא גם לכל התורה היא עיכוב לז"א משל למלך שעשה משתה לאוהביו כו' והוא כי הנה בהעדר המילה יש בחינות. ומה גם קודם מתן תורה. (א) כי הערלה שדיא תיכלא בכוליה מנפש ועד בשר. (ב) בחינת אברהם כי כל עצמו תוכו וברו נפשו וגופו קדושים היו ולא היתה הערלה מטמאו רק שלא נקרא שלם עד שמל שעשה המצוה ההיא וקנה קדושה קניינית על קדושתו וכמאמרנו על מאמר ר' יודן בב"ר (פ' מ"ו) שאמר הקב"ה לאברהם התאנה הזאת אין בה פסולת אלא עוקצה העבר אותה ובטל המום. והוא כי יש פרי שתוכו נאכל וברו היא קליפתו נזרקת ויש שתוכו היא גרעינו נזרק וברו נאכל אך התאנה תוכה וברה נאכל ואין בה פסולת אלא

עוקצה כך אמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם אין הערלה פוגמת לא בתוכך ולא בברך כי קדוש אתה ואין פסולת רק הבשר ההוא לבדו ובהסרתו תהיה תמים:

ונבא אל הענין והוא כי גם אז ישראל במצרים היה צדיקים ומולים וגם בניהם שעדיין לא מלו לא היו פגומים בגופם ונפשם רק שהיו חסרים חותמו ית' בהם כענין אברהם וזהו ענין משל למלך שעשה משתה לאוהביו כו' כי כבר היו אוהביו ולא היו חסרים רק היות סימנטרו עליהם כך האלהים עשה משתה כו' ואמר אם אין חותמו של אברהם כלומר כמו שאברהם לא היה חסר רק חותם כן גם אתם כמדובר ואמר שעשה להם משתה הוא כי משולחן גבוה קא זכו כי קרבן היה כ"א הוראת שעה היתה שנעשה במצרים אך כקרבן חשבו ית' אמר שתהיה צלי אש כי הצלי הוא חשיבות של משתה בני חורין וגדולים כמ"ש ז"ל (שם פ' ט"ז) ומפני שהרגיש שאם היה ית' כעושה משתה לאוהביו איך היה על מצות ומרורים שהיא הוראה הפכיית ע"כ אמר צלי אש על מצות ומרורים מפני שגאלן מן הצרה כלומר מה שתראה שני הפכים היות צלי אש והיות על מרורים מה שהוא צלי אש הוא מפני שגאלן והיות מצות על מרורים להיות מן הצרה והוא להגדיל הוראת הגאולה כי היתה על היות להם מרירות עצום והפכו יתב' והביא ראיה לזה מפסוק אספו לי כו' לו' ראה נא כי כן הוא שלא ביטלו המילה במצרים כי הנה עליהם נאמר אספו לי חסידי כו' ואיך יקראו חסידים טרם כריתת הברית אם לא שמולים היו והוא כדעת האומר כי כל הבלתי כשרים מתו בימי החשך כמאמרנו בפ' שמות בס"ד ואמר כי הן זאת סברת ר"ש בר חלפתא אך רבותינו אומרים בהפך זה שהוא שלא בקשו ישראל למול במצרים אלא כלם ביטלו כו' והוא כי הוקשה להם איך יתכן שיוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא לא לימדו את בניהם למול כאשר הם נמולים שיקומו זרעם כלם כאחד לבטל המילה לז"א דע כי לא בבת אחת היה הדבר כי אם שרפו ידיהם ממנה שלא בקשו למול וע"י כן לא עזרם ה' כשבאו מצרי' לבטלם בעל כרחם וז"א לא בקשו למול ואחר כך נמשך שבטלו כלם את המילה בע"כ והראיה כי ללוי אמר כי שמרו כו' ובריתך ינצורו שמזה הוציא לישראל והוא שהוקשה לו כפל לשון הכתוב אך הוא כי שמרו אמרתך שבקשו למול ועל ידי כן זכו שובריתך ינצורו תמיד שלא ביטלוה מהם בעל כרחם ומזה הוציא שישראל שיכלו להם לבטלם הוא על שתחלה לא בקשו למול ובזה אין קושיא לומר שאם מישראל בטלו בעל כרחם למה לא עשו כן לשבט לוי כי הם בקשו משא"כ ישראל ושמא תאמר ומה יעשו מהקושיות שהכריחו את רשב"ח לו' כי מולים היו הכל כמדובר שהוא על כי לא הוזהרו על המילה רק אחר הכל כלאחר יד וגם כאלו אינו מעלה ומוריד רק לאכילת הפסח לז"א והיה הקב"ה מבקש לגואלן ולא

היה להם כל כך זכות כלומר כי כבר היה גואלם על זכות אבותם אלא שלא היה להם זכות והקדוש ב"ה היה מבקש יהיה בזכותם כלומר לא נתחדש זה עתה כי מאז שביקש לגאלם היה על זה אלא שאח"כ מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם כלומ' מה שתראה שבאחרונה מזכיר ענין הערלה ולא מתחלה אין זכירת הענין לצוות המצוה כי אין ספק שנאמר מתחלה כי הוא העיקר הגדול והקודם לכל מצות עד גדר שלא הוצרך ליכתב בתורה הצווי שקדם אלא שזה אינו רק קריאה למשה שיעשה בפועל וזהו קרא ואמר לך ומהול אותם והכריחו לזה ממה שלא נאמר ויאמר ה' אל משה כו' לומר כדרכו יתב' בכל מקום שמצוה לדבר לישראל אך הוא שאין כאן מקום הצווי רק מקום הפעולה שילך וימל אותם ואמר עוד בעל המאמר הנה תירוץ זה הוא לאומרים כי משה מלן אך הנה י"א כי שם היה יהושע שמל אותם שנאמר ושוב מול את בנ"י שנית שמורה שיהושע מל אותם כבר ומפני שהיה אפשר לומר שאו' שנית אינו אל יהושע שישנה מה שעשה פעם א' רק אל הנמולים שנמולו פעם אחת שימולו פעם שנית ולא יחוייב שפעם ראשונה היתה ע"י יהושע ע"כ הקדים ואמר שם היה יהושע שמל אותם לומר שאלו לא היה שם יהושע היינו דוחקים לו' שאו' שנית אינו חוזר רק אל הנמולים אך אחר ששם היה יהושע ודאי הוא שמל אותם כי יהיה או' שנית נכון חוזר אל הנמולים ואל המל:

ועתה הוקשה לו כי בשלמא לאומר שמשה מלן היינו כי אומ' ויאמר ה' אל משה כו' הוא לעשות הפועל שהוא לך ומהול אותם אך לאומר שיהושע מל אותם א"כ או' ויאמר ה' אל משה היא האזהרה ראשונה לישראל ולמה נאמר כלאחר יד בסוף הענין וגם כאלו אין עיכוב המילה רק על קרבן הפסח לז"א והרבה מהם לא היו מקבלים עליהם למול והוא כי היו חפצים לעשות הפסח אך לא למול פן יסתכנו בטורח הדרך שהיו הולכים מיד ע"כ אמר הקב"ה אני אעשה באופן יראו בעיניהם מה בין הפסח הנעשה ע"י המהול לנעשה ע"י ערלים וזהו אמר הקב"ה שיעשו את הפסח והתחיל משה ועשה את פסחו גזר הקב"ה כו':

ולבא אל הענין נקדים ארבע הקדמות ידועות לחכמי האמת הלא הן. (א) כי כל נפשות עם בני ישראל שמתחת כסא הכבוד הנה יתחלקו לד' בחינות מזרח מערב צפון דרום והם פני אריה פני שור פני נשר פני אדם ובכלל הדבר הוא בחינת חסד ובחינת רחמים ובחינת גבורה ובחינת צד דין ולעומת ד' בחינות אלה המתייחסים לארבע רוחות יש למעלה מהד' מרכבות הד' בחינות עצמן שמשם יורק שפע בהן. (ב) כי לכל נפשות ישראל יש שורש למעלה בג"ע וכפי מעשיו פה יאיר אורה שמה כנודע. (ג) כי נשמת

משה היא כלולה מכל הבחינות ומכל נשמת ישראל כי ע"כ הושפעו דורו בייחוד כיהם דור דעה. היו המתייחסים אל נפשו יותר וגם כל שאר הדורות. (ד) כי על ידי הקרבן יושפע שפע מלמעלה עליו ועל אשר הוא עליו:

ונבא אל הענין אמר כי רצה הקב"ה ידעו ישראל חסרונם על ידי העדר מילתם מה שאין כן למשה כי מהול היה והוא כי ע"י הקרבן אשר סגולתו לעלות ריח ניחחו ולהריק שפע מלמעלה גזר הקב"ה לד' רוחות העולם הם ד' בחינות עליונות המתייחסים לד' מחנות קדושה מזרח מערב צפון דרום שיהיו נושבות בהרקת שפע מהן לג"ע אשר שם שרשי כל נשמות ישראל אשר שם היו ולמה שעל ידי כן יתעוררו הנשמות ההן להריק על הארץ מהשרשים ההם אל הענפים אשר בגופי האנשים ע"י קרבנם. וז"א ומן הרוחות שבג"ע שהוא מן הנשמות הנקראות רוחות כד"א (במדבר ט"ז:כ"ב) אלהי הרוחות מאותן הרוחות שבג"ע שהם אותם שהיו שרשים אל רוחות כל בשר איש שבדור ההוא הלכו ונתפשטו אל העולם הזה שורש כל רוח אל כל איש שחלקו בו ולא מצאו הכנה כי היו ערלים ע"כ נדבקו אל משה שעשה הפסח שהוא כולל כולן ע"י הפסח ההוא שהוא מאיש כולל כל בחינות ישראל נתעוררו כלן להריק על הארץ ע"כ דבקו בו כענין הקדמה הד' שע"י הקרבן יושפע השפע והנה כל בחינת רוח ורוח היה תאב לידבק בחלקו בעצם וע"כ כל איש היה מריח מאותו הריח ונפשו תואבה לידבק בשורשה כי השפע שבא היה מכל שורש ושורש של כל נפש ונפש מהם אלא שהערלה שבגוף היתה מעכבת על כן היו עייפים כמתעלפים כהרה המריחה כי היתה כל נפש מהם מבקשת לצאת ע"כ אמרו למשה האכילנו מפסחך כי היו עייפים מן הריח אז אמר להם האלהים אם אין אתם נמולים אין אתם אוכלים כלו' כי הערלה היא המעכבת אז הכירו כי העדר המילה גורמת בלתי הדבק בשרשם הדבק בו יתברך ואז נתנו עצמן כו'. ובזה נמצא טעם אל אומ' זאת חוקת הפסח אחר העשות כל מצות הפסח שהיא הקושיא הא' שעליה חלק רשב"ח עליהם וגם השנית איך תלה ענין המילה בפסח ולא בקבלת האלהות לגמרי כי אין זה רק מה שהיה אחר צווי המילה שקדם אלא שעתה ראו בעיניהם ענין המילה כי כל השלמות תלוי בה כי אין קרבן פסח הממשיך שפע משורשה מועיל בלי מילה וזהו ג"כ מה שלא נאמר לאמר כי אין צווי מאתו ית' לאמר למשה מענין המילה רק מענין הנסיון שידע כי בלעדה אין שום דבקות ושלמות ועל אשר דקדק רשב"ח מאו' וילכו ויעשו כי מלת וילכו תראה מיותרת כי על כן פי' שהלכו מעצמן כמדובר עתה אמר שנתנו עצמם הפך דעתם בתחלה כי עתה הלכו מאשר היו סוברים ויעשו כו' וענין נתינת עצמם הוא כי עד כה לא רצו למול הרבה מהן פן יסתכנו מטורח הדרך אמר שעתה נתנו עצמן כלומר אחר שע"י

זה אנו דבקים בו יתברך מצד הנפש לא נחשוב גופנו בערכה. וז"א נתנו עצמן כלומר גם שנסכן עצמנו וגויותינו במילה מליאות הדרך ניתן עצמנו על הדבר והוא כמאמר הכתוב באו' (דניאל ג׳:כ"ח) ויהבו גשמיהון כו' לומר כי נתנו גויותם לישרף באש לבל אבוד הנפש וה' הציל גם את עצמן:

ועתה הוצרך לתת טעם פן נאמר כי בשלמא לרשב"ח שהיו חסידים יצדק יברכם ה' בדמיך חיי בדמיך חיי אך לרבותינו האומרים שביטלוה איך עתה שהודו על כרחם החזיק להם טובה כ"כ לז"א ונתנו עצמן כו' לומר כי למה שכיוונו למסור עצמן וגם עירבו דם מילתם לדם הפסח כלומר יהי נא דמינו כדם השה הזה ונמותה ליקרב אל ה' כפסח הזה אז עשה להם הקב"ה את כל הכבוד ההוא וזהו מתבוססת בדמיך שהוא לשון מבוסה שבזו עצמן לנחשב דמן כדם השה וז"א והקב"ה עובר ונוטל את כל אחד ונושקו ומברכו והוא כי הלא יקשה על הכתוב או' ואעבור מה ענין העברה ההיא ואם הוא עוברו תוך מצרים מה ענין אומרו עליך ועוד אומר ואומר לך כי מלת לך מיותרת וגם ייתור או' בדמיך חיי זה פעמים לכן אמר כי ד' פעמים כיוון הכתוב. (א) באו' ואעבור שהוא ענין ועבר ה' לנגוף כו' וראה את הדם ופסח ככתוב אצלנו כי ע"י היותו ית' העובר ולא מלאך נצולו מהמות בכורי ישראל וז"א והקב"ה עובר כו' ובאו' עליך כיון יתרון. (ב) והוא כי דרכו יתב' כי לא יבא בעיר אם לא ימצא שם איש צדיק להשרות שכינתו בו כענין לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד וכמאמר ספר הזוהר (פ' וישב דף ק"צ) שעל כן הוקדם יוסף לבא מצרימה למען תשרה בו שכינה בגלות מצרים וזאת תהיה פה בשורתו יתברך לישראל באו' ואעבור עליך לומר בעברי מצרים אהיה עליך כי ממך אעשה מרכבה וז"א ונוטל כל אחד ואחד מישראל והוא כי להיות שביטלו את המילה היו נפרדים מאתו ית' ועתה על ידי המילה נטלם לעצמו והשרה שכינתו בהם וז"א עליך ועל או' ואומר לך ולא אמר ואומר בדמיך חיי רק כמדובר פה אל פה עם כל אחד ואחד מישראל משם הוציא אומר ונושקו והיא נשיקת ודבקות שכינתו ית' בנפש כל אחד שנרמז בלשון דבור פה אל פה כנודע מספר הזוהר כי הנשיקה היא לאדבקא רוחא ברוחא והוא מאמרם ז"ל על ישקני מנשיקות פיהו שהוא דברו יתב' עשרת הדברות פה אל פה עם ישראל כן רמז כי הופיע הוא ית' דבקות עם נפשם אז ברמז אומר לך כמדבר לנוכח והוא כי על ידי הרוחות שבג"ע הדבקות בו ית' נדבקו בפסח ועתה דיבק אותם בנפשותם כי חלקו הן והן חלקו ית' ועל או' בדמיך חיי אמר שברכם חיי בדם פסח והשני חיי בדם מילה ולא רצה לפרש שהוא הודעה שע"י המילה יש להם חיות שהרי יותר מזה הוא מ"ש באו' ונוטלו ונושקו אך היא ברכה כפולה ואפשר כי חיי בדם פסח הוא בעה"ז הוא עזיבת הע"ג וחיי בדם

מילה הוא חיי עה"ב ועל פי דרכו הורה כי לולא הברית מילה היו נפרדים מאתו יתברך באומרו ונוטל שהוא מהכרח הכתוב כמדובר:

פרק יג

פסקה א

וידבר ה' כו' קדש לי כל בכור כו'. ראוי להעיר. (א) כי אחר שכל בכור לו יתברך הוא כאומרו לי הוא. איך יאמר קדש לי הרי מאליו קדוש הוא. ועוד (ב) שמתחיל באדם באו' בבני ישראל ומסיים באדם ובהמה. (ג) אומר בבני ישראל שהוא מיותר כי ודאי שעליהם ידבר. (ד) או' זכור את היום הזה מה ענין היום ויאמר לזכור היציאה. (ה) באו' מבית עבדי' שהל"ל מהיות עבדי' וגם מלת אתכ' מיותרת. (י) שמסיים הפסוק בולא יאכל חמץ שנכנס צווי החמץ בין הדבקים בין זכור את היום הזה לאומרו היום אתם יוצאים כו' והלא אחרי כן שמדבר על אזהרת שאור וחמץ שם היה ראוי לאו'. (ז) שמתחיל ואמר אשר יצאתם שמורה כיוצאים מעצמם וסמיך ליה הוציא ה'. (ח) או' היום אתם יוצאים. שהרי נאמר זכור את היום הזה כו'. (ט) למה מזכיר היות בחדש האביב. וידוע משז"ל שאמרו לא חמה קשה ולא קור וא"כ הוא איך מתייחס אל מה שלמעלה ולמה שלמטה. (י) באו' והיה כי יביאך כו'. כי עד כה מדבר עם ישראל בלשון רבים. ועתה נהפך אל לשון יחיד. (יא) למה מזכיר השבעה עממין בשמותם פה הכנעני כו' הלא ידענום. (יב) הזכירו השבועה באומרו אשר נשבע כו' וכן כל הצווי מחמץ ומצה נאמר למעלה ולמה חוזר לאומרו ועוד מצות יאכל את שבעת הימים כי מלת את יתירה ובלי הבנה וגם ה"א של הימים והל"ל מצות יאכל ז' ימים. (יג) באומר והגדת לבנך כו' כי או' לאמר היא מיותר ובלתי מובן כי אינו לאמר לזולת. (יד) אומר בעבור זה עשה ה' בעבור מה אם הוא בעבור המצוה נהפוך הוא כי על אשר עשה ה' לי בעבור זה אני אוכל מצה. (טו) איך מתקשר לזה והיה לך לאות על ידך. (טז) איך אומרו כי ביד חזקה הוא טעם אל האמור. (יז) או' ושמרתם את החקה כו' איך מתקשר עם הקודם. (יח) שהרי נאמרה המצוה למעלה ואין ספק שעל כל השנה הוא. (יט) באומרו והיה כי יביאך כו' פעם ב' כי כל הפסוק או רובו מיותר. (כ) באו' והיה כי ישאלך בנך כו' מה קושי יש בדבר שיתמה על החפץ ויאמר מה זאת ואם הוא סכל גם כל המצות יקשו בעיניו. (כא) שמהפך הסדר שאחר אומרו הוציאנו כו' אומר ויהי כי הקשה פרעה כו'. (כב) למה חזר לו' והיה לאות כו' וכן אומרו כי בחוזק יד כו' אחר שנא' כבר.

והנה לבא אל הביאור נזכירה מאמרם ז"ל במכילתא על פסוק והיה לכם למשמרת ר' מתיא בן חרש אומר הגיעה שבועה שנשבע הקב"ה שיגאל את בניו ולא היו בידם מצות

כדי שיגאלו שנא' והנה עתך עת דודים אלא שאת ערום ועריה ערום מן המצות נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה כדי שיגאלו שנא' בדמיך חייך בדמיך חיי דם פסח ודם מילה ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו כמפורש אצלנו במקומו כלל המאמר כי דם פסח ודם מילה לא היו רק להיות להם זכות ליגאל והוא כי היו עובדי ע"ג ולא ישדד הקב"ה המערכות ושרים על עובדי ע"ג דלא עביד קב"ה ניסא לשיקרא וגם שבועת האבות לא היתה על זה:

ונבא אל הביאור בשום לב מה זה היה על מרע"ה כי הוא יתברך אמר אליו לאמר מצות פטר רחם והוא הניח הדבר ודבר ח' פסוקים בענינים אחרים ואח"כ אמר מצות פטר רחם ולא בסגנון האמור למעלה מפיו יתב' אמנם הנה אמר לו הוא ית' קדש לי כל בכור לומר מה שאני מבקש ממך שתקדשהו אתה לשמים לזכותך לא שאני צריך לזה כי הלא מאליו באדם ובבהמה לי הוא והוא מאמרו ית' במקום אחר ביום הכותי כל בכור באמ"צ הקדשתי אותם לי והכבוד שאני עושה לך הוא. והוא כי אקל מעליך כי הנה במצרים הייתי מכה בכור מאב ובכור מאם וגדול הבית אך בישראל איני אומר רק פטר רחם בלבד וז"א פטר רחם בבני ישראל לו' כי אומרי פטר כל רחם הוא בבני ישראל בלבד וענין היותם לו ית' מאז הוא על כי מכת בכורות היתה להכניע מזל טלה הוא בכור שבמזלות המושל בחדש ניסן ראש חדשים ועל כי הבכורות מושפעים ממנו יותר בייחוד ע"כ הלקה אותם בייחוד והיה זה על כי בו היו בוטחים ועובדים אותו לאלוה והיתה תועבת מצרים על למה שגם ישראל היו עובדים אותו יחוייב שגם בכורי ישראל ימותו גם המה באדם ובבהמה כאשר במצרים אמנם הוא ית' לקח את ישראל לו לחלקו קדש לה' והוציא' מתחת כח טומאת תועבת מצרים ונצולו ע"כ אמר באדם ובבהמה לי הוא כמדובר והנה משה מיד היה לו לומר מצוה זו מבלי הפסק בדבר אחר אמנם חש פן יאמרו ישראל לאמר למה זה יהיו הבכורות קדש הלא מציאות יציאת מצרי' היתה חובה עליו יתב' לקיים שבועת האבות וא"כ מה שצונו יתב' ליקח שה לבית אבות כו' לא היה רק להציל ממות נפש כל בכור מישראל שיראה את הדם ויפסח על הפתח וא"כ בקרבן פסח היה כבר נתקן מבלי היות הבכורות קדש ולא יאמר שהם לו והנה הוא יתב' בנועם מאמריו כיון להשיב על זה באומרו באדם ובבהמה לי היא כלומר כי כאשר בבהמה לא נפטר אפילו לדעת' בקרבן פסח כי לו היה רק לשיפסח ה' על הפתח שהוא על בני אדם שבבית אך לא בעד בכורי בהמה. וא"כ היה ראוי ימותו בכורי בהמות ישראל כי לא פסח ה' על פתחיהן אלא ודאי כי לקחן קדש הוא ית' לו וכאשר בבהמה אני מודיעך כי גם באדם הוא כן וזהו באדם ובבהמה והנה עדין יתחמץ לב ישראל באומרם כי הן

בכורי האדם נתקנו בקרבן פסח שפסח ה' על הפתח ע"כ בא מרע"ה וטרם ידבר מצות בכורה הקדים הקדמה ואמר זכור את היום הזה כו' לו' אל יעלה על רוחכם כי ליגאל לא היה צריך דם פסח ומילה על סמך שבועת האבות ולא היו רק להציל הבכורות כי הלא זכור את היום הזה כלו' הביטו אל עצם היום הזה ואשר יראת בעיניכם אשר יצאתם ממצרים כיוצאי' מעצמכם לא כן הוא כי הלא הוא מבית עבדי' כלו' מבית קבוע לעבדי' בל יצאו עוד משם כנודע מרז"ל שמזל מצרי' יחייב בל יצאו עבדי' לחירות נמצא הוצרך ית' לשדד המערכת וע"כ אל יעלה על רוחכם שמעצמכ' הייתם יוצאי' כי לא כן הוא כ"א בחזק יד הוציא ית' אתכם כלו' אתכם בלתי צדיקים הוצרך חוזק יד לשדד המערכת. וזהו אומרו מזה כלו' ממקו' מיוחד לבלתי יצא עבד לחירות זה מפאת המערכת. וגם מפאת השר הוא כח טומאת מצרים שהיה תופח בך הית' הצלתך מידי חסד אל על דרך נס והראי' כי הנה לא יאכל חמץ הנה למה נצטוינו בכך אם לא שלא יכלו להתמהמה שטרם יספיק בצקם להחמיץ וגאלם מיד שהוא כמו שכתבנו למעל' שאלו היו ממתינים שיחמוץ היו נכנסים תחת כח טומאת שרו של מצרים להיותו מחזיק בם ולא היתה להם תקומ' והוא מאמר התנא (פסחי' דף קי"ו) על שום שלא הספיק כו' עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכי' וגאלם מיד שאל"כ מה טעם גדול הוא זה שיספיק לשלא לאכול חמץ אך הנה שהיינו תחת טומאת השר. ועתה בא ופי' מה שאמרתי זכור את היום הזה הלא הוא כי הנה ראו עתה מה גדל חסדו ית' עמכם כי הנה היו' אתם יוצאי' כלו' היום שהוא יום ט"ו לחדש שהוא תוקף עליית מזלו אתם יוצאי' כלו' אתם הידועים שאינכם צדיקים רק גוי מקרב גוי בהיות בחדש האביב הוא חודש מזלו טלה הוא הע"ג אשר עבדתם ואיך ביום תוקף עלייתו ייטב לכם בו כי אדרבה יהיה לכם למזכרת עון ומה גם שהוא מזל מצרים וביום תוקף עלייתו כי יהיה להם מעיר לעזור. והביטו וראו כמה גדול נס זה לפניו יתברך כי הלא עצום הוא מאד מכבוש הארץ שבעת עממין של ל"א מלכים כי הלא כי יביאך כו' לו' ראו עתה כמה גדול ענין צאתך ממצרים כי הלא היה הדעת גוזרת כי גדולה היתה כבישת הארץ שבעה עממים שהיו ל"א מלכים עד בלתי החיות נשמה מצאת ישראל ממצרים מתוך עם אחד וא"כ בהכנע ישראל לארץ היה ראוי נמנע מלהזכיר נס יציאת מצרים לפני נס כבישת הארץ הגדול ממנו כמאמר הנבי' (ירמיה כ"ג) שלעתיד לבא לא יאמר אשר העלה ה' ממצרים כי אם אשר העלה מארץ צפון. אמנם הביטה וראה כמה גדולה יציאת מצריים כי הנה והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני כו' שהם ז' גוים גדולים שהם החתי והכנעני והאמורי והחוי והיבוסי וגם אינם כיציאתך ממצרים שהוא צאת מרעה בלבד כ"א גם לתת לך ארץ זבת חלב ודבש שהיה נראה

כי גדולה היא מיציאת מצרים לא כן הוא כי הנה אז לא יפלא בעיניך הנס ההוא בפני יציאת מצרים כי ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה כי גדול הוא לזכור מכיבוש ז' גוים גדולים ועצומים ושמא תאמר והלא אם שבועה היתה ג"כ בזה למה גדלתם נס זה מהאחר אך הטעם היא כי ביציאת מצרים לא היו ראוים ליגאל ובכבוש הארץ היו צדיקים ואין השבועה מחייבת רק בהיותם ראויים ומה עשה משה ע"ה לבלתי ביישם לאמר להם בפירוש שלא היו טובים עתה כאשר בכבוש הארץ הטמין הדבר ברמז וכל מה שדבר ביציאת מצרים אמר ל' רבים אשר יצאתם מצרים הוציא ה' אתכם היום אתם יוצאי' וכשמזכיר הביאה אל הארץ או' ל' יחיד והיה כי יביאך והוא כי כשישראל כלם צדיקים כלם יקראו אחד כד"א ואתן צאני כו'. שאתם תמימים כצאן מתנהגים בתמימות אחר הרועה וזהו צאן מרעיתי אז כולכם קרויים אדם אחד וזהו אדם אתם כי מתאחדים כולכם בשורשם העליון כאיש א' משא"כ בהעוותם שמתדבקים בעולם הפירוד וטומאת מעשיהם מפרדת ביניהם ככתוב אצלינו על פסוק ואנכי נטעתיך שורק שהוא ל' יחיד על היותם צדיקים כי כלו זרע אמת אך איך נהפכת לי סורי הגפן ל' רבים וז"א הנה היום ביום ט"ו בעליית מזל מצרים אתם יוצאים אתם בעלי פירוד הנזכרים בל' רבים יוצאים בחדש האביב הוא חדש מזל טלה אשר בו חטאתם וגם הוא מזל מצרים ובתקפו כי הוא פלא וחסד אלהי. וע"כ והיה כי יביאך ה' כי תהיו לאחדים שתהיו צדיקים להזכיר בל' יחיד אז עם היות ארץ ז' גוים הכנעני כו' אינו דרך נס כי אז לא תתייחסו רק למובאים על פי השבועה אשר נשבע לאבותיך לתת לך כי בהיות לנו זכות נעשה הדבר מאליו בלתי צריך חוזק כי הכל כאין לפניו יתברך ועל כן אז ועבדת את העבודה הזאת לזכור יציאת מצרים כי רבה היא מכיבוש הארץ ולהיותה בחודש הזה שהוא כח מזלם ואתם חטאתם בו הנה ביארתי לכם מאמרי שאמרתי זכור את היום הזה שהוא על ענין שידוד המזל עודנו בתקפו והנני בא לבאר לך מה שרמזתי שידוד השר באומרי ולא יאכל חמץ והוא כי הנה שבעת ימים תאכל מצות כו' לומר ראה והביטה כי הנה גדולה יציאת מצרים כחידוש העולם כי הלא מה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ היה ביום ט"ו בניסן ואם כן היה ראוי לאכול מצה ביום ההוא בלבד ולא כן הוא הצווי רק שבעת ימים תאכל מצות ולא עוד אלא שביום השביעי חג לה' והלא גם היות רמז מיום הראשון והלאה הוא מן התימא כי אחר שמצא זו שאנו אוכלים הוא על שלא הספיק בצקם להחמיץ למה היה יותר מיום הראשון אך אין זה רק כי מצות יאכל את שבעת הימים והוא עם שבעת הימים הידועים שהם שבעת ימי בראשית כי שקולה יציאת מצרים כחידוש העולם הכולל גם בריאת עולם המלאכים ואין זה כי אם על שדוד השר כמפורש למעלה בהיות כי העולם

המלאכים יחשב גם הוא עם הוראת שליטתו יתברך במזל ובארבע יסודות שכוללים השלשה עולמות בכללות הבריאה וזה הוראה כי הוא יתברך חידשם. וז"א את שבעת ולא אמר בשבעת עם שכבר נאמר. וגם אומרו הימי' בה"א הידיעה לומר שמצטרף זה עם שבעת הימים הידועים ורשומים שהם של בריאה ועל כן היא היות חג ביום השביעי כיום הראשון כי בבריאה היו ב' ימים רשומים היום הראשן שהכל נברא בו אלא שהיה יוצא אל הפועל בכל יום המתייחס אליו ויום השביעי שבו בא קיום הכל ע"י השבת ככתוב אצלנו על פסוק ויכל אלקים ביום השביעי ובפסוק שבת וינפש כי יום שביעי היה קיום הכל וכנגדו היה יום קריעת ים סוף יום שביעי ולא עוד אלא שהיה מספיק שנאכל מצות זכר ליציאת מצרים אך לא שיבוטל החמץ והתבער אפי' מהגבול וזהו ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך אך אין זה רק כמו שע"י נס יציאת מצרים תקנו יהידות כי לא ישאר חמוץ הרהור ולא כח יצה"ר הוא שאור שבעיסה כי כל העיקרים להעמיד הדת על תלה ראית בעיניך ביציאת מצרים ואין לך דבר גדול ועצום מזה וגם ביציאת מצרים תלמד את בניך להיותם יהודי' בקנין כי הנה והגדת לבנך ביום ההוא שהוא ביום הנז' היום אתם יוצאים שהוא ראשון של פסח אז והגדת לבנך את כל זה שאמרתי לך מזכור את היום הזה עד כה שתורה לו גדולת הנס ושהיינו בלתי ראויים ויהיה זה כדי לאמר לו אח"כ בעבור זה עשה ה' לי כו' כלומר לא על זכותי או על השבועה עשה ה' לי כי לא היינו כדאים לכך אלא בעבור זה ומהו הדבר הזה שעשה לי בעבורו את הגאולה ההוא. הלא הוא כדי שאתה בני. יהיה זה לך לאות על ידך. בתפילין של יד ולזכרון בין עיניך בשל ראש. נס יציאת מצרים. כדי שע"י כן תהיה תורת ה' בפיך. כי תכיר אלהותו יתב'. והוא מאמרו יתב' ולמען תספר באזני בנך כו'. וידעתם כי אני ה'. וז"א כי ביד חזקה הוציאך ה' כו'. לאמר גם זה לבנך. כי הלא ביד חזקה הוציאך ה'. גם לי גם לך. כי אלו לא הוציא כו'. עדיין אנו ובנינו כו'. ולמה היה ביד חזקה. האם מי שברא כל העולם יש מאין בלי עמל ויגיעה יצטרך יד חזקה להוציא את ישראל ממצרים. אלא ודאי שהיה על נגוד אשמותינו. וא"כ למה גמל לחייבים טובות אין זה רק למען נקיים תורתו ונכיר אלהותו כאמור כי בזה יוכר בריאת העולם ויכולתו יתברך ואשר היטיב לנו שעל כן נתחייב להשתעבד לו ולתורתו יתברך ועל כן יהיה זה לנו לאות. ושמא תאמר א"כ כל חוקת הפסח נעשה כל השנה לזכור תמיד יציאת מצרים למען תהיה תורת ה' בפינו. כי קיום התורה תמיד הוא לז"א ושמרת את החוקה הזאת למועד' כו' לומר יותר מורה זכרון בהיות למועדה שהוא מימים ימימה בזמן הנס מלהיות תמיד שנעשה טבעי וזהו ושמרת כו' למועדה בהיות מימים ימימה. ואחר כל ההקדמה הזאת מענין היות

יציאת מצרים שדוד שר ומזל מבלי זכות ואדרבה גמל לחייבים טובות והוציאם הוא יתברך בחזק יד ועל העדר זכותנו עתה ראה לגלות ענין קדש לי כל בכור והוא לבל יאמר איש ומה גם אמר בא אל הארץ למה יצונו יתברך לקדש כל בכור הרי על שבועתו היה לו יתברך להוציאנו ומה שהוצרך דם פסח ודם מילה היה להציל הבכורות שלנו ומה לנו עוד לקדש כלי בכור. ואם לזכור הנס הלא אחר כניסת ארץ שבעה גוים. לא תזכרנה הראשונות על כן אחר ההקדמה הנזכרת שהיו ישראל בחזק יד על צאתם גוי מקרב גוי ושגדולה יציאת מצרים מכיבוש ארצות ל"א מלכים אמר עתה והיה כי יביא ה' כו' שאינה כ"כ נס כיציאת מצרים. כי הלא יהיה לכם אחדות. כי יביאך ל' יחיד שתהיו צדיקים כי הלא יהיה ממש כאשר נשבע לך כו'. ונתנה לך בלי חוזק יד ה'. כי אין צריך חוזק יד בהיותכם ראויים אז והעברת כל פטר רחם כו' לזכור יציאת מצרים. ועתה שאמר ההקדמה ואמר לנו מצות בכורות. בא וביאר מאמרו. ואמר תדע למה הקדמתי לך כל זה הלא הוא כי הנה והיה כי יביאך ה' ותזבח פטר שגר בהמה ובכור בניך תפדה הלא לא יבצר מבנך מלשאול מה זאת כי הלא יראה בבית המקדש זביחת פטר שגר בהמה שהוא בכל זמן ב"ה. וגם כל בכור אדם לדורות עולם ובהקדמה שאמרתי לך תמצא מענה לבנך כי הנה והיה כי ישאלך בנך לאמר כלומר לא ישאל לבעוט רק לשתאמר לו תשובה כי ללמוד הוא צריך וז"א לאמר.

או יכוין באומר לאמר כלומר ישאלך דבר קרוב לאומרו ולשואלו והוא מה זאת כלומר האם על נתינת הארץ מתנה לנו והרוג כל יושביה ל"א מלכים לא נשארנו חייבים לעשות זבחים ועולות ועל עול א' שהיה פרעה משעבדנו ומעכבנו ברשע והיה הוא יתברך מושבע להוציאנו ולא היה טוב קנייני רק צאת מתוך המצריים בלבד שהוא העדר עבדות ומה גם כי עשינו קרבן פסח ושחטנו את דוגמת בכור המזלות הוא טלה להציל את בכורי ישראל ואיך נשארנו עדין חייבים זבחים מפטר שגר בהמה ולפדות בנינו גם אנו ע"כ באשר הקדמתי לך תשובתך בצדך כי ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו כו' לומר אין יציאת מצרים דומה לכיבוש וביאת הארץ כי בביאת הארץ היינו צדיקים ולא הוצרך חוזק יד אך בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים שהוא בחזק יד כלומר שלא היינו צדיקים שע"כ הוצרך חוזק יד וגם הוציאנו ממצרים הוא השר ששמו מצרים כנודע מרז"ל (ש"ר פ' יט) וגם הוציאנו מהמזל וזהו מבית עבדים שהוא מבית המיוחד לעבדים תמיד כי שם ביתם לעולם כי מזלם מחייב בל יצא עבד משם כי אין עבד יוצא משם לחירות ולא היה זכות לשדד המערכת. וגם השבועה לא על גוי מקרב גוי היתה ולא די בהוציאנו יתברך כי אם כי ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו כלומר וי היה לנו כי הקשה פרעה לשלחנו כי

לולא שויהרוג ה' כל בכור כלומר על ידי עצמו ולא ע"י משחית להיותנו בלתי כשרים היו בכורינו גם הם מתים כי גם אנו עבדנו את הטלה אלא שהוצרך עשות על ידי עצמו על שגם אנו חטאנו כי עבדנו בהם את הטלה. ואם כן עדיין אותו החוב מוטל עלינו כי גם שיספיק כפירת הע"ג בקרבן הפסח יהיה לשלא נשאר שם אך לא לינצל בכורינו אשר גם אנחנו עבדנו את הבכור שבמזלות ההוא אם כן זולת הגאולה עדיין אותו החוב מוטל עלינו. ושמא תאמר אם כן איפה היה די שזולת קרבן הפסח גם כל אותם הבכורות שבאותו הזמן אשר נצולו הם מליהרג במצריים יהיו נפדים. ולזבוח כל בכורי בהמה שבזמן ההוא אך לא כל הדורות שאחרי כן למה זה יתחייבו. לז"א אל תתמה על החפץ כי דע איפה בני. כי על כן אני זובח בהיותי מדור אחר. כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה עם היות שלא בכורי בהמותי היו בדור ההוא ולא בכור בני כדי שיהיה לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך כי בחוזק יד הוציאנו ה' גם לי גם לך בני ממצרים. וז"א הוציאנו שהוא את בני דורנו זה. והוא כי אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים כי עדיין אנו כו' על כן בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ואלו לא היה הענין נוהג תמיד. לא הייתי מכיר ענין זה ולזכור חוזק היד יהיו לאות על ידך לזכור מה שהוציא יתברך גם את דורות האחרונים ולא את הדור ההוא בלבד. ועל כן ולטוטפות בין עיניך לרמוז על הטפת עיני השכל למרחוק. כי מאז הטיף וצפה הוא יתברך בגאולה ההוא אל דורות הרחוקים לגאלם גם הם. וזהו היות בין עיניך על המוח. כנגד מה שבין העינים לרמוז אל עיני השכל ולטוטפות בין עיניך. והטעם על הא' הוא כי בחוזק יד. ועל השני על כי הוציאנו כו' שהוא לשון רבים. לכלול שואל ונשאל. שהם דורות הנמשכים אחריו:

או יהיה ענין הכתובים מפסוק שבעת ימים תאכל כו'. (א) בשום לב כי הנה מצוות המצות ואיסור החמץ נאמר למעלה תאכל מצות עד יום האחד ועשרים וכן שבעת ימים שאור לא ימצא כו'. (ב) או' את שבעת הימים. כי מלת את מיותרת וכן אומרו לך זה פעמים. (ג) אומר והגדת כו' לאמר כי הלא דרך לשון לאמר שהוא לאמר לזולת לא יצדק בזה. (ד) אומרו בעבור זה כי מלת זה בלתי צודקת. שאם הוא כמ"ש ז"ל על מצה ומרור. אלו מיבעי ליה. ועוד איך יאמר שבעבור המצוה ומרור הוציאנו נהפוך הוא. כי על שהוציאנו נאכל מצה ומרור. ורש"י ז"ל פי' בעבור זה שבעבור שנקיים מצותיו. כגון פסח מצה ומרור הללו. והלא עדיין יקשה כי עתה ג"כ. אלו היה ראוי יאמר. ועוד כי גם לקיים כל יתר מצות. היה מלבד אלה. (ה) אומרו והיה לך מאי לך. (ו) אומר למען תהיה תורת ה' בפיך מה ענין אומרו בפיך. שאם הוא מה שאמרו רז"ל (שבת דף כ"ח) שיהיה

עור התפילין מן המותר בפיך אין זה פשוטו של מקרא אלא שדרשו זה. מדאפקיה בהאי לישנא. (ז) אומרו כי ביד חזקה כו' הרי נאמר למעלה ועוד כי אפילו לא היתה היציאה בבחינת יד חזקה היה ראוי נעשה זכר לנס. (ח) אומרו ושמרת את החוקה כו' הרי נאמר למעלה במקומו. (ט) אומרו והיה כי יביאך כו' כי הלא כל מה שנאמר עד כה. הוא נמשך אחר והיה כי יביאך כו' ויסמוך גם ענין זה אל האמור. ולמה חוזר לומר והיה כו' וגם שינה בלשון מן האמור למעלה. (י) אומר והיה כי ישאלך כו' ואמרת כו' למה לא הספיק מה שאמר למעלה שיגיד לבן. ושינה פה בתשובתו ממה שאמר למעלה. וכן אומרו ויהי כי הקשה פרעה כו' למה לא הודיע מזה דבר בהגדה לבן למעלה. (יא) למה חזר ואמר והיה לאות כו' והרי נאמר למעלה. וגם למה שינה כי למעלה אמר לזכרון. ופה אמר לטוטפות. וגם אומר למעלה הוציאך ופה הוציאנו וע"ד זה שינויים ניכרים. ראוי לשים לב עליהם.

אמנם לבא אל הענין נתעורר על ענין הגדת בנים כי למעלה אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. וסידר תשובתו באומרו ואמרתם זבח פסח הוא לה' כו' ולמה חזר פה ואמר והגדת לבנך ואלו היה בן אחר החרשנו. אך הוא הבן הראשון כי הלא השאלה ההיא פירשו ז"ל על שאלת הרשע האומר מה העבודה הזאת לכם שהוא לכם ולא לו וכן הגדה זו לו היא כי הרי אמרו אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו עשה ה' לי ולא לו. והוא האמור פה והגדת לבנך כו' בעבור זה עשה ה' לי כו' כי שאלת חכם היא מה העדות כו' ושאלת התם היא מה זאת כו' באופן ששאלת הבן רשע נאמרה פעמים בשני מקומות.

אך הנה ה' המה הדברים אשר עליהם יתחמץ לבב אנוש. ומה גם אם רשע יהיה. (הא') כי יראה חייבנו ית' לעשות את חוקת הפסח בכל דור. ועל זה אמר שיתמה הבן. בראות כל שנות מספר יאתיו בבנין הבית נקריב את קרבן ה' במועדו. ועל זה יאמר הלא היה די לדור ההוא. וז"א והיה כי תבאו אל הארץ כו' ושמרתם את העבודה הזאת כו'. ואז יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. כלומר והיה מספיק לדור היוצא ממצרים ולא לכם. והשיב לו כהלכה כמפורש למעלה. והדבר (הב') אשר לא יבצר מלשאול עליו. הלוא הוא אם צונו ית' לאכול מצה על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. גם כי נאמר שרצה הקב"ה שגם יהי' זכר מצה לדורות יהיה עד נחלת הארץ. אך אח"כ גדולה מזו היתה הטבתו ית' אלינו. ברוב טובה שנתן לנו ארץ שבעה עממין זבת חלב ודבש ולמה נעשה רמז. משלילת רעה במקום רבוי טובה. (ג) כי גם שיהיה רמז לדורות. יהיה ביום הראשון כי בו אפו את הבצק עגות מצות כי לא חמץ. אך שבעת ימים למה. (ד)

כי גם שנאכל מצות שבעת ימים יהיה לזכר ונאכל גם חמץ. או גם אכול לא נאכלנו גם בער לא נבערנו. ויהי אתנו בבית ולמה צוה עלינו ית' לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור אפילו בכל הגבול. והן זאת כוונת הכתוב אחרי אומרו והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי כו' ארץ זבת כו'. שהיא טובה רבה וקניינית מש"כ ביציאת מצרים. רק הצלה מרעה בלבד. עכ"ז ועבדת כו' שהוא לעשות רמז מהצלת הרעה. והשני כי לא די יום אחד. כי אם שבעת ימים תאכל כו' וכן הג'. והוא ולא יראה לך חמץ על כל אלה והגדת לבנך כו' להשיב אל לבו:

עוד יש דבר (ה) שעליו יתחמץ גם הוא יותר. ואפי' לבב של תם הלא הוא בראות שזולת הקרבן פסח. וגם ענין אכילת המצה וביטול השאור. יראה כי גם צונו ית' לקדש כל בכור בהמה. קרבן לה' לדור דור. וגם לפדות כל בכור אדם כי הלא יתמה ויאמר אם הציל ה' את בכורי ישראל בנגפו את מצרים. היה לבכורות הדור ההוא באדם ובבהמה. אך כל בכורי כל דור ודור מי הכניסם בחיוב זה ועל שאלה זו הוא מאמר הכתוב באומר והעברת כו'. ועליה ישאל התם ויאמר מה זאת כאשר יבא ביאורו בס"ד:

ונשוב אל התכת הכתובים על פי הדברים האלה בס"ד. והוא כי אמר והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני כו' שהם כמה עממים והיא ארץ זבת כו'. לא היה ראוי אחר כל הטובה ההיא לזכר עוד רמז הצלתנו ממצרים. כי הלא היה העדר רעה ובמה נחשב במקום רבוי טובה ואמר עם כל זה ועבדת כו'. ולא עוד אלא שבעת ימים ולא יום אחד כאשר ביציאת מצרים וביום השביעי חג לה' שהוא ככתוב אצלנו למעלה לעומת חידוש העולם שעיקרם יום ראשון ויום השבת כי כן הם יום יציאת מצרים ויום קריעת ים סוף כמדובר למעלה יען כי על ידי נסי יציאת מצרים הושרש בקרבם חדוש העולם מאתו יתברך והשגחה ושכר ועונש כמפורש למעלה. והנה עדין היה מקום לדבר ולומר יצוה יתברך לעשות חג ראשון ושביעי. אך לא יאכל מצה רק ביום הראשון כאשר בימי צאת ישראל ממצרים על כן חזר ואמר מצות יאכל את שבעת הימים והוא כי הנה מאז הכירו ישראל כי גדול ה' ואין זולתו. ראוי הוא ידבקו בו יתברך כל ימיהם אשר הם חיים על האדמה כי מי זה האיש חננו ה' להכיר גדלו ולא ישליך כל הבלי כספו וזה בו אחרי גוו ואחרי ה' ישאג לבו ובו ידבק כל ימי שנותיו שבעים שנה. וזה ירמוז באומרו מצות יאכל את שבעת הימים והוא בהקדים כי הלא הנה האדם משבעים שנה אשר טוב עשה בהם. כמאמר ספר הזוהר (ויחי דף רי"ז) על ויקרבו ימי ישראל כו' ויקרבו ימי דוד כו'. והנך יודע כי נמשל האדם לעיסה והיצה"ר המפסידו לשאור שבעיסה המעפש אותה ורמז ואמר כי שבעת הימים הידועים הם רמז אל ימי שנותינו שבעים שנה לא תהיה אכילתנו

והנאתינו מהם בשיתוף היצר הרע כי אם מצות משוללי שאור יאכל את שבעת הימים ואם חטאת על ידי שאור שבעיסתך ויחמץ גופך סלקהו ובערהו ממך ולא בלבד ממך כי אם גם עד שלא ימצא שאור הוא היצר הרע בכל גבולך שתשיב בתשובה את כל בני תחומך כי אשר צונו הוא ית' לעשות כן בפועל הוא רמז אל היצר הרע ותיקונו אחרי אשר נמצא בך והורה לנו הרמז במלת את הבלתי מתיישבת לפי פשוטה וגם בכפל כי הלא נאמר שבעת ימים תאכל מצות ולמה חזר ואמר מצות יאכל כו'. וגם הצדיק נקרא כי כד"א ובניהו בן יהוידע בן איש חי והוא כמספר מצה במספר קטן הפך שאור שעולה במספר עם הכולל י"ג כמספר המת במספר קטן. וגם אין בין חמץ למצה אלא מה שירך הה"א שהיתה תלויה נדבקת לגגה ונעשית חי"ת והוא כי הנה ארז"ל (שבת דף ק"ד) שעה"ז נברא בה"א. ולמה תליה לכרעיה. רמז לבעלי תשובה שיש להם מקום ליכנס. והנה אשר לא הרבה לפשוע והרבה זכיות פתח תשובתו פתוח לי ועדין נקרא מצה שיש ה"א בסוף תיבה. אך כאשר הרוב עונות שנעשה חמץ אז נדבק ירך הה"א ונעשית חי"ת ונקרא חמץ כי סתם פתח תשובתו. ומה גם אם אמר אחטא ואשוב וכיוצא בו שאין מספיקין בידו לעשות תשובה ואמר הוא ית' הנה אתה אשר יצאת ממצרים הלא בעיניך ראית את כל הנוראות ולא תמוט. אך צריך גם את בנך תעמוד על האמת והגדת לבנך כל הנוראות אשר נעשו במצרים כדי להיות הכנה לאמר לו ענין הדבק בו ית' וסילוק היצה"ר זהו והגדת לבנך שהוא הגדה וספור יציאת מצרים בכל מפעלות תמים דעים אשר עשה. וזהו לאמר כלומר שיהיה הכנה כדי לאמר לו על ידי כן בעבור זה כלומר בעבור שאור זה שהזכרתי לך שהוא היצה"ר. למען אוכל לו לגדעו ולבטלו ממני עשה ה' לי בצאתי ממצרים והוא מ"ש ולמען תספר כו' וידעתם כי אני ה'. לכן אתה בני אחרי הודיעי אותך את כל זאת. קבל עול מלכות שמים ובטל היצה"ר ואין זה רק ע"י הגות בתורה יומם ולילה כי כל איש ישראל לכך נוצר כמאמר התנא (אבות פ"ב) אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת והוא צרי ומרפא לחולי היצה"ר כמשז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש כו'. וע"כ צריך תהיה לך מזכרת יציאת מצרים. להכיר את גדלו ית' למען ע"י כך תדבק בתורת ה' שלא תמוש מפיך ומה הוא המזכיר הלא הוא כי והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך שהוא כנגד הלב והמוח שבהם החכמה. וזה למען ע"י כן תהיה תורת ה' בפיך. שתהגה בה יומם ולילה ויתבטל יצרך ממך ע"י התורה שאתה עמל בה. וזה יהיה לך על היות עיניך ולבך שם כל הימים. לזכור מקדם פלאיו ית' עיניך ע"י מה שבין עיניך ולבך ע"י מה שבקבורת נגד הלב. ושמא תאמר א"כ איפה למה יושם בזרוע המתייחס אל היד ולא אל הלב בעצמו במקום שהוא דופק מעין תפלה

של ראש שהוא ממש על המוח נגד מה שבין העינים לז"א כי בחוזק יד הוציא כו'. לומר כי בהיות במה שהוא מתייחס אל היד יהיה לך לאות לזכור מה שבחוזק יד הוציא ה' כו'. שהוא על היותנו בלתי ראוים:

או ירמוז השתרש האדם במחשבה ובמעשה ובדבור ועל המעשה אמר לאות על ידך שהוא למען השריש את ידיך במעשה ולזכרון בין עיניך על המחשבה ועיין המוח ועל ידי כן גם בדבור שהוא שלא תפסוק גירסא מפומך שהוא העיקר. וזהו למען תהיה תורת ה' בפיך. ולא יעלה על רוח שאותי הוציא ה' ממצרים כי שם הייתי אך לא לך. כי דע איפה. כי הנה ביד חזקה הוציאך אותך ממש כי אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו עדיין אנו ובנינו כו'. ולא אמר הוציאנו למה שארז"ל כי על בן רשע ידבר והיחל להקהות את שיניו. באמור לו עשה ה' לי לי ולא לו כן גמר ואמר כי ביד חזקה הוציאך כי הוצרך יד חזקה להיות מוציא אותך על העדר זכותך כי אתה בכלל המוצאים. ויותר בקושי ושמא תאמר הלא די לי מה שבמועדו אעשה זכר ליציאת מצרים. אך גם למה כל שנה יהיה זה לי לאות ע"י ולזכרון בין עיני. לז"א ושמרת את החקה כו'. למועדה כו'. והוא בשום לב כי הלא במועדה היה ראוי לומר ולא למועדה. אך הוא שאומר הוא ית' הנה אם לא היית עושה זכר כל אשר עשה ה' לך ממצרים רק בחדש האביב בזמנו. אצ"ל שלא ימשך הזכרון לכל השנה כ"א אפי' במועדו ממש לא יושרש הענין בעצם. אך ע"י מה שאמרתי לך שכל השנה יהיה לך לאות על ידך ולזכרון כו'. ע"י כן נמצאת שומר בלבך בעצם את החוקה הזאת למועדה שהוא לזמן שהיה מועדה יהיה שמור זה לך מעתה מה שאין כן אם כל השנה לא היית זוכר הענין כמדובר:

הנה כי מאשר בחר בנו ית' והפליא לעשות עמנו ביציאת מצרים חובה עלינו לידבק בו ית'. ולבער שאור יצרנו הרע מקרבנו וזכר למען יזכור את הדבר הזה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו נסדר רמז הענין בסדר הלילה על פי הדברים אשר שמו ראשונים. למזכרת הסדר למען יהיה נזכר לקורא אותו וז"ל קד"ש ורחץ כרפ"ס כו'. והוא לרמוז כי כל איש ישראל אשר חננו ה' דעת כי שכל וכי שיג לו והשיגה יד שכלו כי לא טהור הוא מדברי עונות גברו מנו ויחשוב מחשבות להביט אל האלהים אשר בראו כי טרם החילו לסגף עצמו תחת תענוגי רשעתו יתחיל בקל תחלה הלא הוא לקדש עצמו במותר לו וז"א קד"ש ואח"כ ראוי לך תרח"ץ מכל אשמת דבר כד"א (ישעי' א') רחצו הזכו בכל תמרוקי תשובה הראויים ואחר רחוץ טומאתיך קנה מדות קניניות טובות א' בל תרדוף אחר המותרות כ"א טוב ארוחת ירק בחומץ באהבת ה' וזהו כרפ"ס הוא שאר ירקות מצטמק ויפה לך והיה הרמז בכרפס מבשאר ירקות לרמוז כי לעצמך תצמצם. אך לא

לדל כי אם תמלא כפו כי בצדקה תכונן וזה רמז באותיות אלו כ"ף רי"ש כלומר תמלא כף בעל ריש ועוני וגם תפייסהו בדברים כי הנותן לרש מתברך בו' ברכות והמפייסו בי"א שהוא לסמוך לבו. וזהו פ"א סמ"ך לומר כי אחרי מלאך כ"ף הרי"ש גם בפה תסמכהו כי תפייסהו. וש"ת כי מה תעשה ואין ידך משגת אין זה עכוב כי הלא פרוס לרעב לחמך. וזהו יח"ץ שהוא פרוס המצו' אשר לך חציה לשמור לאחר המזון וחציה לאכול כעת והוא רמז פרוס לרעב שמה שפורס לו הוא לשמור לעה"ב הזכות אחר הנתינה ואחר שקדשת עצמך מטומאתך ונתת צדקה להעזר מן השמים גם היה מגי"ד רחצ"ה לעם שירחצו מטומאותיהם וישובו גם עד ה' שתהיה זוכה ומזכה ואח"כ ע"י כן תהיה מוצי"א מצ"ה. כי היצה"ט שהוא כטמון לפני היצה"ר יצא בגבורתו בעזרת תשובה ומעשה הצדקה. וזהו מוציא מצה כי תהיה מוציא היצה"ט הנקרא מצה כמ"ש חכמי האמת הפך החמץ שהוא היצה"ר. וכן הוא כי אין בין זה לזה אלא נקודה א' כי אותיות דדין כאותיות דדין אלא שבזה ה"א ובזה חי"ת כי היצה"ט כרעיה תלוי רמז לבעלי תשובה שנכנסים לשם כמשז"ל שהעה"ז נברא בה"א כאכסדרה כו' אך המחזיק ביצה"ר סותם בין ירך הה"א וגגה ונועל דלת התשובה: וזהו חי"ת של חמץ שבו שאור שבעיסה המחמיץ ומעפש העיסה. ואחר צאת היצה"ט בגבורתו את המרור הוא היצה"ר כי מר הוא תשקץ בטיט ואח"כ תוסיף כי יהיה כור"ך כי תהיה כורך המרור עם המצה והוא כי היצה"ט תכריך עם היצה"ר שגם בו תעבוד את ה' כענין בכל לבבך בשני יצריך שיהיה נגרר אחר היצה"ט. ובזה תהיה שולחן עור"ך בג"ע ואוכל טוב בעה"ב כד"א (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת כו' ואח"כ הל"ל של חירות הפך הלל שמגיהנם שהוא של עבדות שהוא יפה דנת כו'. שאשר מג"ע הוא הנרצ"ה:

פסקה יא

והיה כי ישיאך כו'. אחרי או' השני דברים שעליהם יתחמץ לבב אנוש שהם. (א) על עבודת קרבן פסח לדורות עולם. (ב) על דבר המצה היותה לדורות ושבעת ימים שהוא נוסף על זמן היציאה וגם ביטול החמץ והשאור כמפורש. בא עתה על הדבר השלישי והוא על דבר קדש הבכורות לדורות מאדם עד בהמה כי הלא כמו זר יחשב כי אם הוא על כי פסח ה' על הפתח בנגפו את בכורי מצרים מי הביא כל הבכורות שבכל הדורות. לז"א והיה כי יביאך ה' כו' אז תקריב בכורות בקרך וצאנך לה' וכל בכור אדם בבניך אשר לא היה במצרים תפדה וע"כ לא יעזר כח בנך מלשאול ולומר מה זאת כי יתמה על החפץ. וזהו כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת כלומר שהוא דבר קרוב וראוי לאומרו ולשואלו כי לא יפלא שישאל זה כי קרוב הדבר לאמר. ע"כ התחיל תחלה לתת טעם אל

מציאות המצוה גם אל בכורי הדור ההוא וזהו ואמרת אליו ה' דברים. (א) כי בחוזק יד שהוא שלא היינו זוכים בדין לצאת כי ע"כ הוצרך חוזק יד להכריע כל המנגדים ככתוב אצלנו על מאמרם ז"ל באו' קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף וכן באו' קשה לזווגם כקריעת ים סוף ומי לא ידע כי אפי' בריאת כל העולמות לא היו לפניו ית' קושי כי בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה את העולם כ"א בדבר ה' וכבר שמים נעשו כמ"ש ז"ל ומה גם עתה קריעת ים סוף או מזונות האדם או זווגו. אך אין דבר קשה לפניו ית'. זולתי ברצותו להיטיב לאיש ועונותיו מעכבין והוא יתברך שופט כל הארץ ולא יעות משפט וע"כ יציאת מצרים כי היו גוי מקרב גוי ומה גם קריעת ים סוף אחר שהמרו על ים בים סוף היה קשה. והוצרך חוזק יד להכניע המנגדים על יד חפשו יתברך זכיות קדומים מדם פסח ומילה והפלגת רשעת פרעה ועבדיו:

ועל הדרך הזה הוא במזונותיו של אדם שעונותיו מקפחים מזונותיו וכן בזווגים קשה לזווגים כי מי יזכה לבת זוגו כי יתפרדו במעשיהם כמבואר במקומו ע"כ על שתי אלה אמרו שהם קשים כקריעת ים סוף. והנה ההיקש הוא ביציאת מצרים כי היו גוי מקרב גוי וזהו בחוזק יד. (ב) והוא או' הוציאנו והוא שאומר לבנו לא אותי בלבד גאל הוא ית' כ"א גם לי גם לך. וז"א הוציאנו והוא מאמר התנא (פסחים דף קי"ו) לעולם יראה אדם את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שאלו לא הוציא כו' עדין אנו ובנינו כו'. עוד (ג) והוא או' ה' לומר כי לא ע"י מלאך או שרף או שליח הוציאנו כ"א ע"י עצמו ית' שאל"כ לא יצאנו משם כמפורש למעלה. הד' והה' הלא הן כי שידד ג"כ השר והמזל. וזה ממצרים מבית עבדים באו' ממצרים כיוון על השר כי מצרים שמו כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' ט"ו) על והנה מצרים נוסע כו' ועל או' וירא ישראל את מצרים מת ובאו' מבית עבדים כיוון על המזל שהיה מחייב שעבד לא יצא משם לחירות. וזהו מבית עבדים שהוא ממקום קבוע לעבדים בל יצא משם כי שם ביתם ואחרי הודיעך את בנך כי לא אותך בלבד גאל כ"א גם אותו. ושלולא רחמיו ית' הגדולים בעשותו ע"י עצמו היו נגודים גדולים עונות ישראל וניגוד השר והמערכת על כל אלה. עוד הוסיף הוא ית' והוא כי ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו שהנה להיות בעל בחירה נוסף על העדר זכות ישראל ושני מנגדיו שר ומזל היה הדעת נוטה שיעשה וגם יוכל ועכ"ז לא בלבד הכריח לשלח כ"א גם ויהרוג ולא ע"י זולתו כ"א בעצמו. וזהו ויהרוג ה' כל בכור כו' משא"כ אם עשה כן ע"י שליח שהיתה מתקלקלת גם הגאולה כמאמרם ז"ל (שם) לכהן שתרומתו בבית הקברות כו'. כך אמר הקב"ה תרומתי היא קדש ישראל. במקום גילולים אם איני עובר בעצמי אפסיד את תרומתי כו'. ולא לבד היה עיכוב פרעה עלי אשר יצאתם משם כ"א גם אלי ועליך.

וז"א לשלחנו לשון רבים ע"כ ימשך מזה כי כאשר אני שיצאתי משם זובח לה' אשר הצילני בעצמו ית' כל פטר רחם כו' וכל בכור בני אפדה וממנו ית' כי כלנו שלו ובחסדו הוציאנו ע"י הבכורות ויחוייב לעובדו בזה כן גם אתה בני אצ"ל שתעשה כן כמוני כ"א גם ענין זה של קדש כל בכור יהיה לאות על ידך בתפילין של יד ולטוטפות בין עיניך למען תדע ע"י כן כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים כלומר כמוני כמוך ואלו לא היית אתה נוהג קידוש בכורות הלא היה מתדמה לפניך כ"א שאת אבותיך העם היוצאים ממצרים הוציא ית' משם. אך עתה שאתה מקדש הבכורות כאשר אני זובח כל פטר רחם וכל בכור בני אפדה כן גם אתה תעשה כן תשית לבך לאמר אין זה כ"א שהורה לי הוא ית' שאראה עצמי כאלו אני הייתי שם והקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכורי מצרים ואת בכורי הציל. וזה ירמוז באו' לשון טטפת וכל לשון זכירה לרמוז שתהיה הטפת עיניו והבטתו אל זמן היציאה כאלו הוא יצא משם. וזהו והיה לאות כו' כי בחוזק יד הוציאנו ה' בעצמו את שנינו כמדובר:

פסקה יז

ויהי בשלח פרעה כו'. ראוי לשים לב אל הערת רז"ל בשמות רבה (פ' כ'). (א) באו' ויהי מי אמר וי. (ב) או" את העם ולא אמר את ישראל כאו' אח"כ וחמשים עלו בני ישראל כו'. (ג) או' ולא נחם שאם היא גזרת הקודם הל"ל לא נחם בלא וא"ו. (ד) אומרו ויסב כו' למה יודיענו מעתה שהסיבם לים סוף שיורה כי זאת היתה הכונה שלא נחם דרך ארץ פלשתים ואח"כ הל"ל וגם אם הוא טעם שני. (ה) או' וחמשים עלו כו' למה יודיענו זה. (ו) שאם היו רכי הלבב מעותדים לשוב מצרימה בראותם מלחמה למה יצאו חמשים וגם לפי' רז"ל (שם) למה יודיענו פה צאתם א' מה' או מנ' כ"א במקום סיפור היציאה היה ראוי בפ' בא אל פרעה ופה בלתי מקושר. (ז) או' ויקח משה כו' כי אין מקומו פה כ"א למעלה בפרשת הקודמת בהזכיר הנסיעה ממצרים ולא פה שהוא אחר היותם בסוכו'. ומה גם לרז"ל (ש"ר שם) שאמרו שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה בעצמות יוסף כי חכם לב יקח מצות. וא"כ באו' וישאלו ממצרים כו'. הי"ל ומשה לקח את עצמות יוסף. (ח) או' עמו שהוא מיותר. (ט) כפל או' השבע השביע וכן או' פקוד יפקוד. (י) אומר פקוד יפקוד והיה די יאמר כי השבע השביע את בני ישראל להעלות עצמותיו מזה וגם או' לאמר:

אמנם הנה בתחלת ספורי המסעות אחר היותם בסכות טרם ידבר בכל הדברים שנתפרשו שם בא וסילק מלבב אנוש אשר יוכל להרהר מה שאינו כבודו ית' הלא הוא כי היה מקום יאמר איש בראות כי על ידי נסוע ישראל דרך המדבר ים סוף ולא דרך

ארץ פלשתים כי קרוב הוא מצאום רעות רבות ויתעכבו שם ארבעים שנה במדבר הלא יתחמץ לבבו לאמר תחת מה עשה ה' ככה ולא הוליכם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ולא יעברו ימים מועטים והם בא"י. אך אין זה כ"א על א' משלש. (א) אולי האלהים עשה לבל יתפסו ישראל כגנב במחתרת כי בראות פרעה וחילו שאוחזים דרך א"י בידיהם אשר הוא קרוב משם מיד יכירו כי לא ישובו עוד ושהיחלו בו באו' דרך שלשה ימים נלך במדבר ונזבחה כי הנה טרם מהלך ג' ימים יראה כי אל נוכח היישוב פניהם ויחזרום. (ב) מחמת המצריים שהשאילום כי בראותם הולכים דרך א"י ירדפו כמרי נפש אחריהם מצרת לבם איש על כלי כספו וזהבו מחמדיהם הטובים ולא ייחלו עד יחזיקו הרבה בדרך כ"א יקומו עליהם מיד בראותם מתחילים ללכת דרך ארצם. (ג) למען הולכים דרך ים סוף לטבוע את המצריים על השליכם היאורה את ילידי העברים ואם כך היה הדבר הלא היתה תלונת ישראל על ה' חלילה באו' כי על טובה מועטת הביא עליהם רעה גדולה כי הלא טוב לנו יטבעו המצריים וגם לא יצאו ישראל ברכוש גדול ולא יתמו פגריהם במדבר ולא יתעכבו שמה מ' שנה וגם על הטעם הראשון יתלוננו באו' למה אמר דרך שלשת ימים כו' שיחשבו שנשוב שעל ידי כן הלכנו מרעה אל רעה עד מ' שנה במדבר כי הלא אין מחסור לה' להוציאם מבלי היותו משגיא לגוים שיחשבו שישובו אחר ג' ימים ע"כ בא האלהים להסיר תועה מלב החושב על ה' כדברים האלה ואמר ויהי בשלח כו'. והוא שאומר הוא ית' הנה הוי שהיה לכם בלכתכם בדרך המדבר ים סוף אינו מצדי חלילה כי אם מפרעה כי ויהי וי היה בשלח פרעה ששלחם בידו מטוב רצונו כמשז"ל (שם) שהיה מלוה אותם בדרך. שנית על שלחו את העם הוא הערב רב כי זה כלל גדול נלמד מחכמי האמת שכ"מ שנאמרעם ובענין עצמו אומר ישראל שאלו ערב רב ואלו ישראל וממה ששלח הערב רב ולא עיכבם באה על ישראל רעה גדולה כי מה שלא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא והיו נכנסים מיד לארץ ולא מתעכבים ארבעים שנה במדבר אינו מטעם שלא יתפשו כגנבים ולא מטעם שלא יתקוממו העם איש על כספו וזהבו כ"א כי אמר אלהים פן ינחם העם הוא הערב רב בראותם מלחמה לחולשת האמנתם בו יתברך היא מלחמת פלשתים כאשר עשו זה שלשים שנה לבני אפרים משא"כ אם היו יוצאים בני ישראל לבדם וגם הוי האחר הוא ששלחם פרעה בעצמו כי הנה עתה ושבו מצרימה כשב אל ארצו בלי פחד משא"כ אם לא שלחם בעצמו כי הלא כל עבד בורח מרבו ירא לשוב פן יכוהו עד בלי די על בחירתו אך בשלחו אותו אדוניו לא ייירא לשוב כן בשלחם פרעה בהיות שלא סירב עד שעל אפו יצאו. או לרז"ל (ש"ר פ' כ') שאמרו שפרעה היה מלוה אותם ומראה להם חיבה יתירה לא היה פחד שישובו מצרים כי מורה

תעלה על ראשם פן יעמיסו עבודה רבה מאד עליהם ויכום מכת חרב והרג ואבדן אך עתה שהוא שלחם יתנו לב לשוב ולא יראו באומרם כי גם הם לא היה בלבם רק לזבוח ולשוב אלא שמשה היה מעכבם וגם הטעם הג' שהיה כדי לטובעם בים סוף אמר הנה אדרבה עתה הוצרך הוא יתברך להסב אותם דרך המדבר ים סוף שבמזרחה של מצרים להטביעם שם שאל"כ דרך ישרה היה טובעם ביד פלשתים שבמערבה של מצרים בדרך ארץ פלשתים כי לפני הים הולכים כנודע כי שני ימים הם א' למזרחה הוא ים סוף וא' למערבה הוא ים פלשתים וז"א ויסב אלהים כו' ומה שאמרתי כי העם הם ערב רב הם המעותדים לשוב ולא ישראל הלא הוא כי הנה וחמושים בכלי זיין עלו בני ישראל ואלו היו מורך בלבם לשוב מצרימה בראותם מלחמה לא היו מזרזין עצמן בזיין אך אין ספק כי על העם היה הפחד ולא על בני ישראל ולמ"ש ז"ל כי וחמושים הוא א' מחמשה או מחמשים כו' הוא כי לא נשארו רק הבעלי אמנה כי השאר מתו בחשך יאמר לפ"ז מה שהיה פחד פן ישובו בראותם מלחמה הוא הערב רב הקטני אמנה אמנם בישראל אין פחד כי הלא א' מה' או למ"ד מנ' בלבד עלו שהם הבעלי אמנה בעצם ואותם ודאי לא ישובו בראותם מלחמה. והנה עדין היה מקום לומר שגם בני ישראל הכשרים ומזוייניים יתנו לב לשוב בראותם מלחמה. כי יאמרו היש ה' אתנו ולמה מצאתנו מלחמה ויאמרו בלבם אולי עדיין לא נשלם הזמן וכמקרה בני אפרים יקרה. ומה גם כי יחושו פן הת' שנה לא נמנו מיצחק ע"כ אמר הכתוב ויקח משה כו' והוא כי לא היה פחד יהרהרו על משה לאמר אולי אינו הגואל האמתי כי נשארו ק"ק שנה ועדיין הגואל האמתי מעותד לבא בהשתלם הד' מאות שנה כי על כן התחכם ויקח משה את עצמות יוסף עמו לראיה ולעד כי הוא הגואל האמתי והוא במה כי השבע השביע את בני ישראל כו' והוא כי הנה יוסף בצוותו את אחיו נאמר וישבע יוסף את אחיו לאמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם כו' ושם כתבנו כי השבועה היתה בשני דברים. (א) שיאמרו לבניהם מסורת פקידה כפולה כמ"ש ז"ל (שם פ' ג') כי קבלה היתה ביד ישראל מיעקב כי הגואל שיאמר פקידה כפולה הוא הגואל האמתי וזהו כי אין ספק כי מסורת מיעקב לא תהיה לנו כ"א ע"י יוסף ויתכן היה בזה וז"א וישבע יוסף את אחיו ומה היתה השבועה שני דברים. (א) לאמר פקוד יפקוד כו' שיאמרו לבניהם ל' פקידה כפולה למען ידעו מי הוא הגואל האמתי ולא יטעו. (ב) והוא והעליתם את עצמותי כו'. וע"פ דרכנו נשית לב מה היא פקידה כפולה ואחשבה שהוא מאמרנו על פסוק והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל שהוא כי אמר הוא יתברך הנה משכון יש לישראל שאוציאם מהגלות כי הלא פמליא של מעלה הם עם ישראל ואני לא אניחם ומי שיוציא אותם יוציא את ישראל וזהו והוצאתי את

צבאותי שהם של מעלה ואגבן אוציא את עמי בני ישראל גם הם וזה ירמוז באו' פקוד יפקוד כלומר במה שיפקוד את העליונים יפקוד את התחתונים:

ונבא אל הענין. כי לקח משה את עצמות יוסף עמו לראיה ולמחזיק ולמעוז על עצמו בשליחותו שאמתי הוא שהרי השביע ב' שבועות את בני ישראל השבועה (הא') היא לאמר לבניהם פקד יפקוד כו' שהוא פקידה כפולה כאשר אמר הוא בשליחותו כה אמר ה' פקוד פקדתי אתכם. (ב) והעליתם כו' וע"כ בבא ישראל להרהר אחר שליחות משה אם אמתי הוא וכבר הוא עת גאולה אם אין. יביטו אל יוסף שעמו האומר כי הבא בפקידה כפולה הוא הגואל האמתי ויודו אל האמת. וגם ארז"ל (שם כ') כי בבקש משה את ארונו של יוסף אמרה לו סרח בת אשר כי היה בקברניט של מלכים והלך ומצא ארונות רבים ולא ידע את יוסף אז אמר יוסף יוסף הנה השכינה וכנסת ישראל ופמליא של מעלה וישראל יוצאים כי הגיעה עת הגאולה אם תתגלה מוטב ואם לאו אנו פטורים מהשבועה מיד נזדעזע ארונו ונוטלו. הנה כי לולא שאמר לו כי הגיעה עת הגאולה של שכינה וישראל שהן שתי הפקידות כמדובר לא היה מתראה וממציא עצמו שיקחוהו כי נפשו בשמים יודעת מאד. ומה גם במ"ש בספר הזוהר (וישב דף קפ"ט) כי יוסף היה מרכבה ומושב אל השכינה במצרים כי לא יפלא ממנו נסיעת שכינה. וגם זה נרמז באו' פקוד יפקוד והעליתם כי בזמן הפקידה דוקא תהיה עליות עצמותיו ולא מקודם כי לא יבא אתם נמצא כי בזאת שהמציא עצמו ראיה למשה שגאולתו אמתית וזהו ויקח משה את עצמות יוסף עמו לראיה ואיך הוא הראיה הלא היא על כי יוסף הנזכר השבע השביע ב' שבועות. (א) שיאמרו פקוד יפקוד שהיא פקידה כפולה נמצא שהוא העד כי משה שאמר כה אמר ה' פקד פקדתי אתכם הוא הגואל האמתי. (ב) כי השביע שבועה שניה והוא כי בעת ההיא שהיא עת שתי הפקידות של צבא של מעלה ושל ישראל אז והעליתם והנה עתה הוא נתראה ובה הוא יורה כי הגיע עת הגאולה באמת שאל"כ לא היה מתראה. והוא מ"ש ז"ל (ש"ר פ' כ') שעד שאמר לו משה שהשכינה וישראל היו נוסעים לא נתראה:

פסקה כ

ויסעו מסכות כו'. אחר אומר ויחנו באיתם מה צורך או' בקצה המדבר ועוד או' עתה וה' הולך לפניהם יומם כי היה ראוי לומר בנסעם מרעמסס ולא אחר החניה הב'. וגם אומר ללכת יומם ולילה למה מזכיר מדת יום בלילה ואם או' יומם חוזר אל עמוד ענן הנזכר הרי נאמר בו הולך לפניהם יומם בעמוד ענן. וגם או' לא ימיש עמוד הענן כו' למה הודיע זה שאם לו שלא היה מש זה עד בא האחר למה לא אמר ג"כ שלא ימיש

עמוד האש עד בא עמוד הענן. וגם מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת דף יו"ד) שלא היה נוסע עמוד הענן מלפניהם עד אחרי היות עמוד האש לפניהם איך נלמד זה מהפ'. אך למה שגזרה חכמתו ית' להטעות את מצרים שיאמרו כי ישראל נבוכים הם כו' וירדפו אחריהם ויטבעו בים. והנה חש פן יאמר איש מה בצע בזה שישובו אחור מהלך יום א' פן תצא תקלה כי ימצאו מקום לישראל להרהר ולומר כי אולי מצוה אותם בכך מיראתו כי בקצה המדבר אשר באים ליכנס בו הוא מקום נחשים כקורות בית הבד ומדאגה מדבר זה משיבם אחור עד ישקיף וירא אולי ימצא דרך אחרת או יאמרו שעשה כן לבלתי יכנס במדבר מקום נחש שרף ועקרב אלא בכי טוב וממתין עד אור הבוקר או עד עת בא עמוד האש באופן שיחטאו להרהר אחר מאמר משה באו' להם שהוא ית' צוה לעשות כן להטעות את פרעה שיאמר נבוכים הם בארץ כו' ועד ראותם האמת יהרהרו ויאשמו ע"כ בא הכתוב והודיע כי לא היה להם מקום להרהר כאשר יבא בס"ד. וזה ענין הכתובים ויחנו באיתם בקצה המדבר אשר חניה זו היתה ע"פ ה' לשיהיה מקום להטעות את פרעה בשובם אחור ע"פ ה' כי יהיה פתחון פה לפרעה לאמר כי על היותם בקצה המדבר נזורו אחור מאימת נחשי המדבר ויאמר פרעה אלהים עזבום רדפו ותפשום וש"ת הלא נפיק מיניה חורבא כי יתן מורך בלב בני ישראל כאשר כתבנו. לז"א וה' כו' לומר כי מישראל שהרהרו לא היה פחד כי הלא וה' הולך לפניהם יומם כו':

ולבא אל הענין נשים לב אל או' לנחותם הדרך שהיה ראוי יאמר לנחותם בדרך אך ענין הכתוב. לומר כי אשר חנו בקצה המדבר ולא נכנסו בו ואדרבה שבו אחור לא מאימת נחש שרף הנמצאים בו השיבו רגליהם משם כי הלא וה' מאז הולך לפניהם יומם לא לבד להורות להם את הדרך ילכו בה כ"א להרים מכשול מדרכם לבער נחש שרף ועקרב ולישר אורחותם השפלה הגבה והגבוה השפל וזהו לנחותם הדרך כי הדרך ממש היתה מנחם ומיישיר וא"כ לא היה פחד מנחשי המדבר כי גם עד שם היה מיישר אורחותם מכל מכשול כן יעשה להבא וגם אין להרהר שהיה הדבר על כי בא השמש כי הלא ולילה בעמוד אש להאיר להם כ"כ בעצם ללכת יומם ולילה כלומר הלילה כיום ממש וע"כ הזכיר פה יומם להשוות לו הלילה כי בהליכת הלילה כיום יאיר שלא היה כעם רב אשר לפניהם פנס שלא יאיר בעצם רק לראשונים הקרובים אל הפנס רק היו כהולכים לאור היום שאור כלים שוה וזהו להאיר להם שהוא לכלם ללכת הלילה כיום שע"כ מזכיר מדת יום בלילה כאו' יומם ולילה וגם הסבה הג' איננה כי הנה לא ימיש כו' כמשז"ל (שם) כי טרם נסוע עמוד הענן היה בא עמוד האש וא"כ אין לומר שהיו ממתינים עד בואו ולמדו כן מהפסוק כי הנה היל"ל מלפני העם אך הוא לא ימוש עמוד הענן יומם

עד שכבר עמוד האש לילה היה לפני העם ולכן אין להרהר שהיה הענין כ"א כמאמר משה מפיו יתברך ישובו ויחנו כו' ואמר פרעה כו' נבוכים הם כו':

פרק יד

פסקה ג

ויאמר פרעה כו'. אמר כי בראותו כי נזורו אחור מהלך יום אחד יאמר פרעה בעד בני ישראל נבוכים הם בארץ כי שבו אחור והנה זו הוראה כי סגר עליהם המדבר כי קרבו נחשים ושרפי המדבר אל קצה המדבר אשר חנו שם ונסגר המדבר בעדם לבלתי יוכלו ליכנס בו וע"כ מפחדם נזורו אחר יהנה לו חכמי פרעה ועבדיו היו נגשים אל המון ישראל נדבר על לבם ראו כי הנה המדבר מלא נחש שרף ועקרב לפניכם מצד א' והים מצד אחר אנה אתם עולים שובו שובו ואטיבה לכם כי לא מלבכם היתה היציאה והנכם בסכנה מוקפים מד' פנות אולי מפחדם הרב כאשר יורה מה שצעקו וייראו מאד ירך לבבם וימשכו אחריו ע"כ אמר הוא יתב' וחזקתי את לב פרעה ורדף כו' בחמת כחו למען יתחזקו ישראל להתאמץ לבלתי תת לב לשוב אליו עוד כי יראו כי כלתה אליהם הרעה מאת פרעה וזהו וחזקתי כו' ורדף כו':

פסקה ה

ויוגד למלך כו'. ראוי לשים לב. (א) או' כי ברח העם כי הלא לא ברח כי הוא בעצמו שלח' ואם הוא שלא היו דעתם לשוב מצרים אחרי לכתם דרך ג' ימים במדבר במה ידע שלא ישובו אחרי עברם במדבר דרך ג' ימים כי עדיין לא נכנסו בו. (ב) שהיות דעתם לבלתי שוב אליו עוד לא תקרא בריחה לומר כי ברח העם ומה גם לאו' בל' עבר. (ג) או' ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם כי אומר אל העם הוא מיותר והיה ראוי יאמר ויהפך לבב פרעה ועבדיו ויאמרו מה זאת עשינו כו'. (ד) או' מה זאת עשינו כי הנה בבלי דעת ידברו כי הלא לא מבחירתם שלחום כ"א בי' מכות גדולות ונאמנות ואיכה יאמרו מה זאת עשינו כו' (ה) או' ואת עמו לקח עמו ואו' אח"כ ויקח שש מאות כו' למה נאמר קיחה זו זה פעמים. (ו) באו' ויחזק ה' את לב פרעה למה לא אמר גם לב עמו כאו' למטה ואני הנני מחזק את לב מצרים כו'. (ז) או' ובני ישראל יוצאים ביד רמה כי זה היה ראוי ליכתב בעת הנסיעה פ' בא אל פרעה. (ח) או' ופרעה הקריב שהול"ל קרב וידוע משז"ל (ש"ר פ' כ"א) הקריב לבם של ישראל. (ט) או' וישאו בני ישראל את עיניהם כי או' וישאו כו' הוא מיותר והול"ל ויראו בני ישראל כו'. (י) או' המבלי אין קברים כו' כי אחר שצעקו אל ה' שהיא תפלה איך דברו סרה לו' המבלי כו'. (יא) או' המבלי אין קברים למה תפסו ל' זה ולא אמרו למה לקחתנו למות במדבר. (יב) או' מה זאת כו' כי הוא בכלל האמור

וכן או' הלא זה הדבר כו' כי הכל בכלל הקודם וכן או' הלא טוב לנו כו' ממותנו מי לא ידע זה (יג) מה היה להם לדבר כדברי' הרעים הללו והלא המה נסעו ונכנסו בים עד חוטמם לקדש שם שמים ואיך יצדק זה עם זה. ומה גם למה שכתבנו מרז"ל (ש"ר פ' כ"א) הקריב לבם של ישראל לאביהם שבשמים איך קרבו לאביהם שבשמים אם דוברים סרה המבלי אין קברים כו'. (יד) איך לא קצף עליהם משה ואדרבה דבר על לבם ואמר אל תיראו התיצבו כו' וגם הוא יתברך לא הקפיד ואדרבה אמר למשה מה תצעק אלי כו' לו' כי אינך צריך להתפלל וגם לרז"ל (שם) אמרו שנטלו אומנות אבותיהם ויצעקו אל ה' והלא דברי צעקתם אינם כדברי אבותיהם. (טו) או' אל תראו כו' כי הלא בכלל או' התיצבו הוא שלא ייראו וא"כ או' אל תיראו הוא מיותר. (טז) או' כי אשר ראיתם כו' כי הם דברים יתרים ומשוללי טעם ומה ראוי יאמר כי לא תראו אותם עוד עד עולם:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי בראותם את ישראל שבים אחור מהלך יום א' יאמר פרעה סגר עליהם המדבר כי קרבו הנחשים אשר במדבר כקורת בית הבד אל קצה המדבר אשר היו חונים שם ועל כן ברחו משם ונזרו אחור ובזה יאמר ויוגד למלך מצרים כי ברח העם כלומר כי ברך העם מקצה המדבר וישב אחור מאימת נחש שרף ועקרב אשר במדבר אז ויהפך כו' והוא כי אמר פרעה הנה בב' דברים דברתי דופי נגד ה'. (א) באומרי לא אשלח והנה בכל התראות המכות היה הוא יתברך אומר שלח עמי ואם אינך משלח הנני מביא כו'. והיה נראה שלא היה עושה עיקר רק על ישראל לטובתם ולא על כבוד עצמו אך עתה כי ראה אותם בצרה בורחים מנחש המדבר ואיננו מושיעם אמר הנה יורה כי אין רצונו ית' אתם שאל"כ לא היה אחרי צאתם מניחם למקרה ופגע אך אין זה כי אם שגם כל מעשהו יתברך בכל המכות לא היה רק על דבר כבוד שמו יתברך אשר אמרתי מי ה' אשר אשמע בקולו ואשר אמר שלח עמי תואנה היה מבקש וע"כ אחר המכות שנעשה רצונו עזבם הוא יתברך וזהו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם כי עד כה היה לבבם טוב אל העם והיו יראים מהם בחושבם כי עליהם עשה ה' את כל אשר עשה אך עתה נהפך לבבם אל העם להומם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל כי לא מאהבת ישראל היה עושה ולא היה או' שלח עמי רק תואנה וע"כ אלו שבנו עדיו יתברך לבקש מתחילה על דבר כבוד שמו היה מניחם לנו לעבדים כי הנה עתה שהכרנו כי אין לב ה' על טובת העם רק על דבר כבוד שמו אשר חילל פרעה באו' מי' ה' והלא טוב טוב היה ליכנע לה' לאמר לפניו חטאנו על דבר כבוד שמך כי אותה היה מבקש והיה מרפא משליחות ישראל ולא שלחנום מעבדנו וזה מה זאת עשינו כו' והנה כתבנו למעלה כי פרעה אמר קומו צאו מתוך כו' כדבריכם ללכת דרך ג' ימים ולשוב אחרי כן אך המון

העם המצריים כ"כ היו נכוים בגחלת ישראל שהיו מתחזקים לשלחם לגמרי. כמאמר הכתוב ותחזק מצרים כו' למהר לשלחם מן הארץ וע"כ גם שנהפך לבו ועבדיו אל העם לא נהפך לבב המון המצריים ע"כ מה עשה ויאסור את רכבו הוא בעצמו וע"כ ואת עמו לקח עמו כי מי ראה את המלך בעצמו אוסר רכבו ולא ימשך אחריו ויעשה כן גם הוא והוא ענין אבימלך באו' מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני ואחר שאת עמי לקח והמשיך עמו אז ויקח מתוכם שש מאות רכב בחור כו' ואז ויחזק ה' את לב פרעה כו' והוא כי אין ראוי יחזק ה' לבב אנוש לעבור רצונו ואחרי כן יענישנו. כי אם ישנה וישלש האיש בחטא תחלה מעצמו על כן המתין הוא יתברך עד יחטא פרעה תחלה במחשבה ובדבור ובמעשה ואחר כך יחזיק את לבו. והנה עד כה הצד השוה שבפרעה ועבדיו הוא שחטאו במחשבה ובדבור כי הנה נהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם שהוא במחשבה שבלבם וגם בדבור כי הנה ויאמרו מה זאת עשינו כו' אך במעשה חטא פרעה לבדו כי ויאסור את רכבו בעצמו אך לא עבדיו כי אם ע"י עבדיהם ע"כ את פרעה שחטא בעצמו בשלשתן ויחזק ה' את לב פרעה. אך לא את לב עבדיו כי לא חטאו עדין רק במחשבה ובדבור אבל כאשר וירדפו מצרים כו' שגם המצריים חטאו במעשה אז נאמר ואני הנני מחזק את לב מצרים כו'. והנה כמו זר נחשב הצער הגדול שנצטערו ישראל בראותם את מצרים נוסע אחריהם ואין נזק פרעה וחילו שטבעו בים סוף שוה כנגד צער ישראל. ע"כ יאמר אל תתמה על החפץ כי הנה ובני ישראל יוצאים ביד רמה והיא ענין משז"ל (שם) משל לבת מלכים שהיתה ביד לסטים וצעקה ושמע המלך והצילה מידם ובקש המלך להשיאה לעצמו והיה מבקש תדבר לו ולא היתה מדברת מה עשה המלך גירה בה את הלסטים מיד צעקה אל המלך ותדבר אליו ולקחה לו. כך המלך זה הקב"ה. בת מלכים אלו ישראל בני האבות שהיו ביד המצרים והוציאם הקב"ה ולא היו מתקרבים אליו ית' עד שגירה עליהם את המצריים:

וכוונת עניינם הוא כי בצאת ישראל לא היה לישראל זכות זולתי היותם בני האבות כמשל בת מלכים אך הקב"ה שהיה מבקש להשיאם לו במתן תורה להיות לו לעם רצה יתעוררו לידבק אליו ית' להטיב להם והמה לא שת לב עד שפרעה קרב לבן לאביהן שבשמים ויצעקו אליו ויכנעו לו וידברו אליו. והנה ראוי לשית לב מה היתה רעתם שהוצרך פרעה להקריב לבם. ע"כ אחשוב כי זה כיון הכתוב באו' ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כי היו יוצאים ברמות רוחא. בלתי נכנעים לפניו ית' מה ששנא ה'. כי לא יאהב כ"א לב נשבר ונדכה. ומה גם להיות מוכנים לקבל התורה שלא תחול על גסי הרוח. והיה כאלו ידם רמה. וע"כ גירה בם את הדוב וירדפו מצרים כו' לקרב לבם לאביהם

שבשמים. והנה גם כי היו ישראל רואים את המצריים באים אחריהם לא אחזתם רעדה עצומה. כ"א בראות את מצרים נוסע הוא השר כמשז"ל נוסעים לא נאמר אלא נוסע. מלמד ששרו של מצרים מצרים שמו כו' וזה אחשוב כיון הכתוב. באומר ופרעה הקריב ולא אמר קרב. כי ברוב חכמות עשה ששרו יקרב להלחם בישראל. וז"א ופרעה הקריב את הזולת ומפני שלא היינו יודעים את מי הקריב לז"א וישאו בני ישראל את עיניהם והוא כי נשאום כלפי הרקיע באויר. ויראו והנה מצרים הוא השר נוסע אחריהם.

ובזה מתפרש אשר אמר פרעה הקריב שהוא שהקריב את שרו. ואז בראות ישראל השר בתקפו ובגבורתו וחילו נוסע לקראתם. וייראו מאד כי אמרו בלבם הנה דרך המלך הקדוש ית' שברצותו להפיל איזו אומה מפיל את שרה תחלה כמד"א יפקוד ה' על צבא המרום כו' וא"כ לו חפץ ה' להפיל את המצריים למה לא הקדים להפיל את שרה תחלה. ואדרבה הוא מתאמץ בכל עוז נגדנו ע"כ וייראו מאד פן גם ה' נהפך להם לאויב. לכן ויצעקו בני ישראל אל ה' כי הלא שם זה הוא הפוקד את צבא המרום תחלה כד"א יפקוד ה' שהוא עצמו ית'. ע"כ צעקו אליו יעשה מעשהו להפיל את השר. ואז ויאמרו אל משה המבלי כו' והוא כי אמרו בלבם הנה ה' אתנו הולך לפנינו בעמוד ענן יומם ובעמוד אש לילה איך השר ערב אל לבו לבא עלינו אך אין זה כ"א שבא בטענות נגדנו. וכן היה כמז"ל שתבע דין לפניו ית'. ואמר שיעמדו יחד הוא מצד עמו. ומיכאל בעד ישראל לפני ב"ד שלמעלה וטענותיו היו. (א) אמר הללו עע"ג והללו עע"ג. (ב) כי לא מלאו הימים. כ"א רד"ו מהד' מאות שנה. והן אמת כי לא דבר רק הוא מישראל לחשוב שתי כחות אלו אשר בהם יתאמץ. ומדאגה מדבר פן גם ה' קבל טענותיו. כי ע"כ לא הפילו ארצה אמריו ואמרו הנה אם מה שמתאזר נגדנו הוא על כי גם אנחנו עע"ג ואשמים כמצרים א"כ איפה המבלי כו'. לומר למה גרענו מהמתים בימי החשך על רשעתם כנודע מרבותינו ז"ל (שם פ' כ') שלא נשארו רק א' מחמשה והמתים אז קברום ישראל בימי החשך. וזאת היתה תלונת ישראל למה גרענו מהם. כי הלא המה זכו בקבורה שמתו וקברנום. והמבלי אין קברים במצרים לקברנו כהם לקחתנו כו' ואם מה שבא נגדנו הוא על מספר השנים שחסרו מאתים שנה וקבלו טענתו. א"כ מה זאת עשית לנו כו' לומר היה לך להמתין עד תום הזמן. בימי בנינו או בני בנינו. אך מה זאת עשית לנו להוציאנו אנחנו מארץ מצרים. והיה ראוי בל נצא אנחנו. כ"א הדור שימלאו בו הד' מאות שנה. ואם נניח הנחה זו כי כן הוא כי לא מלאו הימים. ועל צרת השעבוד כי רע הוא המיר הוא ית' לכתנו בצער המדבר תחת שעבוד מצרים והלא זה הדבר אשר דברנו אליך כו' כי הלא טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר. ולמה ימיר מזה תחת עבוד את מצרים והלא טוב הוא

ממותנו במדבר ואומרו לאמר הוא לומר גם שלא אמרנו בפירוש במצרים דברים אלו אמרנו דברים שענינם היה לאמר דברים אלו שהוא כמאמרם ז"ל (שם פ' ט"ז) שכשאמר להם משה במצרים החדש הזה אתם נגאלים אמרו לו איך אפשר ועדין נשאר לנו ק"ץ שנה שכוונו לאמר שע"כ טוב טוב הוא להמתין עד ימלאו הימים ולא לצאת מעתה. שאם לנכות צער הדרך בק"ץ שנות שעבוד. יצטרך יהיה צער ימים מועטים קרוב אל מיתה ז"א אשר דברנו אליך במצרים לאמר הלא וכו' ממותנו במדבר. מרוב הצער כמות או פן נקוץ בו ונתחטאו ונמות על יד ה' והשיב משה על האחת אל תיראו ועל השנית כי לא מלאו הימים התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה אתכם היום כי נשלם הזמן והיום. ושמא תאמרו אם כן איפה איך ראינו את השר ששמו מצרים נוסע אחרינו בתוקפו ולא פקד ה' אותו תחלה כדרכו יתברך לפקוד את צבא המרום תחלה אל תחושו כי אשר ראיתם את מצרים. הוא השר ששמו מצרים נוסע אחריכם אל תשימו לב. כי אין זה כ"א היום בלבד וריבה האת. את עמו אך לא תוסיפו לראותם אותו ואת עמו עד עולם. או יהיה נתינת טעם מה שראיתם את מצרים היום בכל תוקף. הטעם הוא כי לא תוסיפו לראותו עוד עד עולם שע"כ יצא בתוקף ההוא כי זה דרך כל דבר שסמוך לנפילתו מתגבר בכל עוז. אולי יוכל הועיל כן עשה השר הזה. בראותו כי כלתה אליהם הרעה. ולכן אל תיראו כי אם לכח אמיץ בא השר להלחם בכם. ה' ילחם לכם. ואם למשפט בטענות ואתם תחרישון כי הוא יתברך יענה כי יהיה הוא הדיין והבעל דין כאשר היה כמפורש במדרש (שם פ' כ"א) כי הוא יתברך בעצמו סתר כל טענותיו. או יאמר. כי הנה ישראל יראו פן מדת הדין תכנס בדבר וא"כ מי יעמוד ומה גם לרז"ל שאמרו על ויסע מלאך האלקים כו' כי כבר מדת הדין כמעט גזרה לאבדם לולא מדת רחמים עמדה להם. ויהפך ממלאך האלקים הוא מלאך הדין שהיה עליהם נוסע. ובא לאחריהם על המצריים ואפשר כי ישראל יראו מזה ויצעקו אל ה' הוא מדת רחמים תעמוד להם להשקיט את מדה"ד. וע"כ אח"כ להשיב משה על דבריהם. עזרם בתפלה ואמר ה' הוא מדת רחמים. יהי רצון ילחם לכם כדברי שאגתכם ולא שיהיה שבעוד שתרימו ידכם בתפלה וגבר ישראל וכאשר תניחו ידכם מלהתפלל יגברו הם. כ"א שה' ילחם לכם עם שאתם תחרישון:

פסקה טו

ויאמר ה' אל משה מה תצעק כו'. ראוי לשים לב איך יאמר מה תצעק. והוא לא היה צועק. ועוד אומרו דבר אל בני ישראל ויסעו יותר היה צודק יאמר דבר אל בני ישראל ולא ייראו. ואח"כ יצוה על הנסיעה ועוד אומרו ואתה הרם כו' כי מלת ואתה מיותרת. ועוד אומרו ואני הנני מחזק כי מלת ואני מיותרת. ועוד שהרי נתחזק לבו והיחל לרדוף

ועוד באומרו ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו איך יכובד בהם אם ימותו כלם וכן אומר וידעו מצרים כו' כי הנה בכלל אומר ואכבדה הוא שידעו כי הוא ה' ועוד למה לא רצה ית' יקרע הים עד יכנסו ישראל במים עד חוטמם:

אמנם הנה כתבנו כי התחיל להתפלל משה. ואמר ה' ילחם לכם כו' אמר לו הוא יתברך מה תצעק ותתפלל. כי תורה שאין בבני זכות והם צריכין אל תפלתך ולא כן הוא כי הנה דבר אל בני ישראל דבור קל מאתך ויסעו בתוך הים טרם יבקע מרוב האמנה ובטחון וא"כ כדאי הוא זה ליעשות להם נס. ואתה הרם כו' והענין כמ"ש ז"ל בש"ר (שיר פ' כ"א) שאמר הוא ית' כי לבל יאמרו שאין כח במשה לעשות נסים כ"א במטה האלקים. על כן הרם והפרש את מטך ממך ונטה את ידך כי בידך בלבד יבקע הים:

וראוי לשום לב אל הראותו יתברך גדולות משה. לעשות הנס בידו בלי מטה בנס זה מבזולתו. ונבא אל הענין. והוא בהזכיר ב' מאמרי רז"ל. (א) שאמרו המצריים הבא נתחכמה למושיען של ישראל. שהוא נשבע שלא יביא מבול לעולם והוא פורע מדה כנגד מדה לכן כל הבן הילוד היאורה נשליכהו אמר הקב"ה אני לא אבוא מבול אבל המה מעצמם יבואו אל המבול שיבואו אל תוך הים. (ב) ארז"ל כי אצטגניני פרעה אמרו שעתיד לילוד בן שיושיע את ישראל והוא לוקה במים. על כן למען יומת שם היה מצוה כך ועל כן ביום שהושם משה אל שפת היאור נתבטלה הגזרה שאמרו החרטומים אל פרעה כבר מושיען במים. והנה רצה הקב"ה להורות גדולתו יתברך והוא בג' בחינות. (א) כי המה רצו להטביע את ישראל במים עתה יראו כי ישראל יהיו במים וינצלו (ב) כי הם מעצמם יבאו אל המבול ויכנסו תוך המים. (ג) כי עיקר כונתם היתה להטביע את משה שילקה במים ונהפוך יהיה כי ע"י משה בלי מטה יבקע הים ויעברו ישראל והוא בידו גם כן יטה ידו וישובו המים על מצרים לטובעם:

ובזה מצאנו טוב טעם אל הראותו ית' שלא ע"י המטה היה נעשה כ"א ע"י עצמו משא"כ בנסים זולת זה. אך הוא כי רצה ית' כי ידי משה שחשבו לטובעו המה יטביעו אותם. והנה הדבר הא' נוגע לישראל שינצלו במים. והב' אל משה שיהי' הוא המטביע אותם. והג' נוגע אליו ית' כי אמרו נתחכמה למושיען של ישראל. שנשבע שלא להביא מבול ועתה מבלי הביאו יתברך מבול ידונו במים כי המה יכנסו אל תוך המים:

והנה לבוא שלשתן אל הפועל יש ג' עכובים (א) על הראשון כי אין זכות לישראל שיבקע להם הים ושינצלו כי לא היה ראויים כאשר היה מקטרג שרו של מצרים. (ב) כי אם משה יכה במטה על הים איך יוכר שאת מי שכיוונו להטביע במים הוא הטביע אותם הלא המטה הוא העושה. (ג) איך יהיה שהם יבואו מעצמם אל המבול כי האם שוטים

או חמורים הם שלא יאמרו בלבם לא יבצר כי זה נס אלהי ישראל או מקרה אם הוא נס לא יעשה לטובת המצרים ואם מקרה לא יתמיד וע"כ אמר הוא ית' כל אחד משלשתנו צריך יעשה את שלו ישראל כדי שינצלו בתוך הים והם משוללי זכות צריך יורו האמנה ובטחון ויבואו אל תוך הים טרם יבקע וזהו דבר אל בני ישראל ויסעו. והוא מאמרם ז"ל (שם פ' כ"ד) כי קפצו שבט בנימין ובאו בים ובא נחשון וסיעתו וירגמו אותם באבנים עד שיצאו ונכנסו הם וקדשו את ה'. ואתה משה תעשה את שלך וז"א ואתה הרם את מטך. ומה גם בטעם שני גירש"ין כמרים קול ואומר ואתה משה מה תעשה להורות כי מה שחשבו לטובעך אדרבה אתה תטביעם לכן מה שתעשה אתה הוא להפריש ולסלק המטה ולנטות את ידך ממש ובקעהו אתה ואין רצוני תבקעהו אתה טרם יכנסו ישראל בים כ"א שויבואו בני ישראל אחר היותם בתוך הים ביבשה שהוא אחר קדשם את ה' יבאו ביבשה וטעם שני גירשי"ן שבמלת ואתה על כי על ידו נעשים שני דברים כאחד (א) סיוע לישראל שיבאו בתוך הים ביבשה. (ב) הטביע את המצריים ע"י נטות ידו שישובו המים על מצרים. ועל הנוגע אליו יתברך אמר ואני בטעם רבי"ע. כמרים קול ואומר ואני כלו' מה אעשה אני הנה אעשה את שלי והוא כי הנוגע אלי לעשות הוא גדול מכל זה שהם מעצמם יבאו אל המים והנה זה גדול ממציאות קריעת הים כי הנה חמורים ועיירים לא היו עושים כמעשיהם ליכנס אל תוך הים. כי הלא לא נראה כדבר הגדול ההוא ליעשות הים יבשה ומי בער לא יתן אל לבו לאמר אצבע אלהים הוא ואין ספק כי ה' פעל כל זאת לא לטובת פרעה ואם יעלה על רוחו כי מקרה היה ע"י רוח הקדים הנה המקרה לא יתמיד. וקל מהרה ישוב הים כשהיה על כן אמר הוא ית' ואני אעשה את שלי כ"א לא יכנסו נמצא הכל בטל אך אני אחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם בים מה שלא חשב אנוש ובזה ואכבדה לעיני כל העולם בפרעה כו' שהוא במה שאעשה בפרעה ובכל חילו כו'. כי יאמרו כל העולם כי בדבר אשר זדו באומרם שלא יביא מבול בו נדונו והוא מאמר יתרבו פירוש המתרגם וידעו מצרים הנשארים בעיר כי אני ה' בהכבדי כו' ובזה הורה הוא ית' ענותנותו כי עד כה עשה על הנוגע לישראל שאמר פרעה ואת ישראל לא אשלח ובאחרונה עשה על הנוגע אל עצמו ית' על או' מי ה' כו' כי עתה ידעו כי אני ה'. עוד יכווין באו' כי אני ה' והוא בשום לב איך אמר פרעה לא ידעתי את ה' והלא הודיעו יוסף באו' אלהים יענה את שלום פרעה נכון הדבר מאת האלהים אך הוא כי שם אלקים ידע אך שם ה' לא ידע. ובזה יאמר כי עתה על ידי זה הנעשה בשם ה' ידעו מצרים כי אני שהוא שם אלקים כנודע ליודעי חן הוא ה' כי שם ה' כלול בו הכל כי יראו בים דין

ורחמים יחד וכן הודה פרעה ואמר מי כמוך באלים הן כחות הדין ה' כי גם שם ה' פועל דין בעצם וזהו וידעו כי אני ה':

פסקה יט

ויסע מלאך האלהים כו'. ראוי לשים לב למה היתה זאת הנסיעה מלפנים לאחור. בין במלאך האלהים בין בעמוד הענן ועוד כי מלאך זה לא נזכר למעלה. שהיה הולך לפני מחנה ישראל שיאמר ההולך בה"א הידיעה ועוד כי מאליו יובן שבא בין מחנה מצרים כו' באו' מאחריהם ולמה חזר ואמר ויבא ועוד או' ויהי הענן והחשך בלי גיזרה ועוד או' ויאר את הלילה. שאם הוא שהיה החשך למצריים ויאר לישראל הול"ל לישראל ולא את הלילה ועוד על מה זה בא רוח הקדים ועוד או' וישם את הים כו' כ"א חוזר אל רוח הקדים הלא כמו זר נחשב שרוח הקדים ישים את הים לחרבה. ועוד שא"כ הול"ל ותשם כמ"ש רוח קדים עזה ולא אמר רוח קדים עז ועוד שלא יצדק ל' שימה במי שאין בו רוח חיים ועוד באומרו והמים להם חומה מה היתה חומתם על יד המים.

אך הנה לא היה חפצו יתב' יעשה הנס רק באשמורת הבקר שהוא עת רצון והנה היה פחד פן ישלחו המצריים בעולתה ידיהם וילחמו בישראל טרם בא ישראל בים או טרם יכנס כל מחנה ישראל תוך הים כ"א היו לוחמים אתם ביבשה לא יבא אל הפועל בא המצרי' אל תוך הים. והנה מערב יום קרבו שתי המחנות זה לזה על כן מה עשה הוא יתברך מתחלת הלילה מעת בא עמוד האש לפני ישראל והסתלק עמוד הענן מיד ויסע מלאך האלהים כו' וזהו כי הנה נאמר וה' הולך לפניהם יומם וכו' וכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו והנה בית דינו הוא האלהים הרי כאלו האלהים נזכר ובאומר מלאך האלהים שהוא מלאך של האלהים הנזכר חוזרת ה"א הידיעה אל האלהים הנזכר. ואמר כי מלאך של האלהים הוא ובית דינו ההולך לפני מחנה ישראל נסע מאחריהם וכן ויסע עמוד הענן מפניהם כו' ולמה היו שתי נסיעות אלו הלא הוא מה שנסע עמוד הענן לאחריהם הלא הוא כי ויבא בין כו' ונצטרף עם חשך הלילה וזהו ויהי הענן והחשך ויחשוך כ"כ למצריים עד שויאר את הלילה והוא כי כל היושב בחשך יראה מה שבאור שכנגדו וכפי עביות החשך כן יאיר לו ביותר וזהו אומר שכ"כ היה הענן והחשך יחד עד שויאר למצריים את הלילה שכנגד פניהם מקום אור עמוד האש המורה לכל מחנה ישראל ומה שעשה מלאך האלהים בנוסעו לאחריהם הלא הוא כי לא קרב זה אל זה כל הלילה שהוא מחנה מצרים אל מחנה ישראל כי היה מלאך האלהים לשומר בנתים ולהורות שלא מפאת החשך לא קרבו זה אל זה אמש כי הלא ע"י הענן והחשך ויאר את הלילה אלא שע"י מלאך האלהים הוא מה שלא קרב מחנה זה אל זה כל הלילה כאמור:

או יאמר ע"י עמוד ענן והחשך שהאיר את הלילה במקום ישראל וע"י מלאך האלהים שבין שני המחנות היה סיבה שלא קרב זה אל זה כל הלילה מחנה ישראל לא קרב אל מחנה מצרים כי להם היה אור ולמצריים חושך וענן ולא היו רואים במצריים כי אשר הוא באור אינו רואה מה שבחושך שלפניו וע"י מלאך האלהים המעכב לא קרבו המצריים לישראל. וזהו ולא קרב זה אל זה כל הלילה שהוא ע"י שתי הנסיעות הנזכרות וזה היה כל הלילה כי לא היה רצונו ית' לתת בלבם ירדפו אחר בני ישראל כ"א שיבאו בני ישראל כלם בתוך הים לגמרי שהיה באשמורת הבקר אך בעוד שהיו נכנסים במים ויט משה את ידו על הים ולהשגיא לגוים שיחשבו כי בטבע היה יבושת המים על יד רוח הקדים ולא ע"י ה' אלהי ישראל נגד המצריים ע"כ ויולך ה' את הים ברוח כו' ושמא תאמרו ומה בצע כי הלא יטעו ג"כ ישראל שיחשבו כי הרוח הוא העושה לז"א אין פחד מזה כי הלא האמת הוא כי וישם ה' הנזכר את הים לחרבה אשר צודק בו שימה מה שאין כן הרוח שאין בו בחירה ולא רוח חיים לומר בו וישם את הים לחרבה והראיה כי הנה ויבקעו המים שהיא כל מימות שבעולם ממה שלא נאמר ויבקע הים ואלו היה מרוח הקדים למה נבקעו שאר מימות:

או תהיה הראיה בדרך אחרת שלא כדעת המתרגם במגילת שיר השירים שלא יבשה מתחלה קרקע הים אך אחשוב כיוון הכתוב לומר וישם לפי אמת ה' הנז' את הים לחרבה הוא קרקע הים ואח"כ ויבקעו המים נמצא כי ויבאו בני ישראל אשר בתוך הים ביבש' כי ישראל שהיו בתוך הים עד חוטמם כשבקעו המים היו באים ביבשה שהיה קרקע הים יבש וכן נראה מדברי רז"ל שהקרקע ג"כ נתייבש שלא אמרו על וימרו על ים בים סוף על שלא ניגב הקרקע כמתרגם של שה"ש כ"א על אומרם המבלי אין קברים כו' וגם בתרגום אונקלוס לא רמז הדבר ההוא כלל ואלו הרוח קדים היה הבוקע הים לא היה מייבש הקרקע כמו רגע. אך אין זה כ"א מאת ה' ולא דבר טבעי. ועוד ראיה כי הנה המים להם חומה כי היו המים משני צדיהם בצמצום שהיתה היבשה כשעור מחנה ישראל כ"כ בצמצום שהיו להם חומה מימינם ומשמאלם לבל יתפשטו המצרים משני צדיהם מזה ומזה וילחמו בהם טרם ישובו המים על מצרים כי לא היה עמוד הענן ומלאך האלהים לישראל למשמרת אלא מאחריהם ואין זה נעשה ע"י נשיבת הרוח וכאשר נכנסו כל ישראל בים אז וירדפו מצרים ויבאו אחריהם מה שאין כן מתחלה עם היותם קרובים כי לא נתנם ה' כמדובר לרדוף וליקרב לישראל עד יבואו כל ישראל בים כי הוא ית' היה שומר ישראל בל יצרו לאחד מהם רק יכנסו אחריהם כדי להביא עליהם את הים וכן מורה בפירוש כי אומרו וישם חוזר אל השם הנזכר ולא אל הרוח שאם כן הוי ליה למימר

ותשם מלבד טבע שומה שאין בבלתי בעל רוח חיים ולבל ימלט להם פליט המתין הוא ית' עד יהיו כל סוס פרעה כו' אל תוך הים ואז ויהי באשמורת הבקר כו':

ובמדרש ש"ר (פ' כ"א) כיון שהלך משה לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע אמר לו הים מפניך איני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואתה נבראת בששי כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע מה עשה הקב"ה נתן ימינו ע"י ימינו של משה שנאמר מוליך לימין משה כו' מיד ראה הקב"ה וברח שנאמר הים ראה וינוס מה ראה אלא שראה הקב"ה שנתן יד ימינו על יד משה ולא יכול לעכב אלא ברח מיד אמר לו משה מפני מה אתה בורח אמר לו הים מפני אלהי יעקב מפני יראתו של הקב"ה מיד כיון שהרים משה את ידו על הים נבקע שנאמר ויבקעו המים אינו אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים מלמד שכל המום שהיו בכל המעיינות ובורות ובכל מקום נבקעו שנאמר ויבקעו המים וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים שכן הוא אומר וישובו המים וכל הנסים הללו נעשו על ידי משה שנאמר ויט משה את ידו על הים לפיכך הקב"ה משבחו שנאמר ויזכור ימות עולם משה עמו וכתיב מוליך לימין משה זרוע תפארתו עכל"ה:

והנה ראוי להעיר בו. (א) מי אמר לו שהיה סירב במאמר משה. (ב) כי הלא ארז"ל (ב"ר פ"ה) כי תנאי התנה הקב"ה עם הים מאז נברא שיבקע לפני ישראל והאם שכח שר הים מה שהתנה הוא ית' עמו. (ג) אומ' מפניך איני נקרע כו' כי הלא אחרי בואו בשליחותו ית' לא תתייחס הקריעה כ"א מלפניו יתברך ולא מלפני משה. (ד) כי כאשר היאור בהתהפכו לדם וכן כל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים לא ע"כב שום דבר הנוגע אל המכה ההיא מלעכב טבעו על יד אהרן או משה מה נשתנה הים לעכב. (ה) למה לא חרה אף ה' בשרו של ים המסרב על תנאו שהתנה עמו כי אם ששם ימינו בימין משה. (ו) מה ענין שימת ימינו יתברך בימין משה ולא אמר שרתה שכינה על משה או על ימין משה: (ז) אומרו ברת כי מהראוי יאמר ראה את הקדוש ב"ה כו' ומיד נבקע מפניו כי מה זו בריחה. (ח) מה זו שאלת משה מפני מה אתה בורח האם לא ידע כי שמע ה' וישת יד ימינו על ימינו. (ט) תשובתו אליו באומרו מפני אלוה יעקב למה ייחס הדבר אל היותו ית' אלוה יעקב מיתר האבות. (י) אומרו כיון שהרים משה ידו על הים נבקע מה צורך אל הרמת יד הרי אמר כי ראה את הקב"ה בימין משה ובורח. (יא) מה זו ראיה שאומר ממה שאינו אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים איך מזה יובן כי בהרים משה את ידו נבקע כי גם אם היה אומר ויבקע הים היה מלמד שעל יד משה נבקע ואם הוא על שאחר אומרו ויט משה את ידו מפסיק בענין הרוח קדים שהוליך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה א"כ גם עתה לא ילמד מהכתוב ואם כוונתו לפרש

הכתוב אין פה מקומו ומה גם טרם כלות הענין שהוא בו. (יב) אומרו וכן בשעה שחזרו חזרו כל הימים כו'. מי לא ידע שאם כל המימות נבקעו שכלן חזרו (יג) כי הנה מהפסוק שהביא יראה ההיפך שהוא וישובו המים על מצרים וא"כ אמור מעתה כי מימי הים הרבים על מצרים הם אשר שבו ולא אשר לא שבו עליהם כי לא עליהם שבו מימי בורות ומעינות. (יד) או' וכל הנסים האלו נעשו ע"י משה שהוא דבר משולל קשר ונאמר לבלי צורך ולא עוד אלא שאומר כל הנסים האלו והכל נס אחד. (טו) אומרו לפיכך הקב"ה משבחו מה זו נפקותא שלא יראה הרואה אותה מתוך פשט אמרי התורה:

אמנם לבא אל הענין נקדים משז"ל בש"ר (פ' כ"א) האומרים בפסוק הרם את מטך ונטה את ידך שאמר לו הקב"ה הנה לא תהיה תפארתך שע"י המטה תקרע את הים כי אם בידך החומרית תטה אותה על הים ובקעהו. וזהו הרם את מטך הרם והפרש אותו ונטה את ידך והן זאת שורש אשר יסוב בו כל ענין המאמר כי ע"פ הקדמה זו מצא תשובה אל אשר קשה לו בכתובים והוא כי הנה דוד המלך ברוח קדשו אמר הים ראה וינוס והלא אשר יבין איש לאשורו הוא כי כי הניסה ההיא היא קריעת הים כי המים נסו פנימה וישאר הים יבשה:

והנה א"כ יראה כי לא על יד משה נעשה קריעת הים כ"א ע"י מה שראה את הקב"ה כי הלא כה דברו באמרו מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב. והנה מדברי התורה יראה שע"י הרוח קדים נבקע כי אחרי שויט משה את ידו הוא אומר ויולך ה' את הים ברוח קדים כו' וישם את הים לחרבה אך מן הנביאים נראה שעל יד משה נבקע שנאמר מוליך לימין משה כו' בוקע מים מפניהם שנראה כמשבח את משה. ואיך ישבחנו במה שהוא יתי עשה לזה בא ויאמר כיון שהלך משה לקרוע את הים שהוא לקורעו בעצמו שהוא בידו בלי נטיית מטה ע"כ אמר לו הים מפניך איני נקרע כי גם שתנאי היה במעשה בראשית הוא להקרע מפניו יתברך בלכתו לפני ישראל. אך לא מפניך בנטות ידך החומרית שאני קדמתי לחומר שממנו נתהוית ע"כ נתן יתב' ימינו על ימינו של משה ולא רצה לומר לו יקח המטה שהרי הבטיחו יקרע על יד משה אך מה עשה למען יראה שר הים ויכיר מעלת משה נתן ימינו על ימינו של משה הוא ביד אשר יטה משה על הים הוא ימינו ואמר ימין ה' למה שקריעת הים נעשה על יד מדת ימין כמ"ש ימינך ה' כו' שנאמר מוליך לימין משה זרוע תפארתו וסמיך ליה בוקע מים מפניהם ועל כן ברח הים הוא השר ממוראו יתב' מסתלק ממקום אשר שם משה המניח את הים ברשותו ליבקע מפניו כי ראה כי ידו של משה חשובה עד גדר חול עליה ימין ה' וזהו או' ולא יכול לעכב אלא מיד ברח כלומר כי הבריחה היא סלוק כאומר איני מעכב שאל"כ אנה יברח ממנו

ית' ומרוחו. ולפי זה אומרו ראה וינוס אינו מציאות קריעת הים כ"א ניסת השר תחלה אך הבקיעה היה על ידי משה. ושמא תאמר טוב טוב היה לפרש אומרו וינוס על קריעת הים מלפרש על השר שהרי התורה מסייעת לזה שבאומרו ויט משה את מטהו לא נאמר ויבקע הים אלא הפסיק בנתים ואחר כך הוא אומר ויבקעו המים ונפרש שהוא על יד ה' הנזכר כאומר ויולך ה' כו' ואמר כי השם הנזכר וישם את הים לחרבה ולא הרוח קדים ויבקעו המים והוא מה שעל יד אלוה יעקב שהים ראה ונס ויקרע לז"א א"ל משה כו' כלומר על פי פירוש זה יתיישב מה זו שאלה מה לך הים כי תנוס שהוא כי אמר לו משה מפני מה אתה בורח אך אם היתה הניסה הוא הקריעה אדרבה עיקר התמיהה היה על מה שלא נקרע עד כה לקיים תנאו ומה שישאל הוא כי להיותו מלובש בחומר לא ראו עיניו ימין ה' כאשר ראה שר הים כי רוחני היא ועל שלא ראה חידוש תמה ואמר מפני מה אתה בורח אז גלה לו שהוא מפני כו':

או יאמר מפני מה אתה בורח כי אין עליך אשם כי לא ראית את הקב"ה עד כה והשיב מפני אלוה יעקב היה לי לשית לב כי גם שב"ו אתה לא יפלא היות ה' אתך כאשר היה ביעקב שבחייו קראו אל והוא מאמר הכתוב (בראשית ל"ג) ויקרא לו אל כו' או מפני אלוה יעקב שבלי מטה האלהים ובלי היות ימינו יתב' על ימינו נקרע לו הירדן כמשז"ל (ב"ר פ' ע"י) על כי במקלי עברתי את הירדן הזה והיה לי לעשות כן מפניך וירא אני פן יאשימני אלוה יעקב:

או יאמר מפני מה אתה בורח כו' כלומר אנה מפניו תברח. וזהו מפני מה כלומר האם מפני מי שתוכל לברוח מפניו והשיב איני בורח מפניו כי אם מפני יראתו כלו' שאני עושה כחרד מפני היראה לא כבורח ממנו ולזה שינה לכנות הדבר אל היראה ולא אל עצמו שלא אמר מפני הקדוש ב"ה אלא מפני יראתו של הקדוש ברוך הוא ואחרי אומרו כל הענין אשר איננו מתיישב אם לא על ידי הקדמתנו שלא ע"י המטה היה הדבר כי אם בידו ממש עתה גלה הענין הרי דחה מה שהיה נראה מן הכתובים שע"י הקב"ה נקרע הים ופירש כי הניסה היא בריחת השר. נשארו עתה שני פירושים או שהיה על ידי רוח קדים כפשט התורה או על ידי משה כנראה מהנביא אמר הפירוש האמיתי היא כי מיד כשהרים משה את ידו נבקע ושמא תאמר זה אי אפשר שהרי אחר שהרים ידו אומר ויולך ה' את הים ברוח קדים כו' וישם את הים לחרבה כו' יורה שרוח הקדים החריבה הים לז"א שנאמר ויבקעו המים כלומר כי הלא בכלל אומרו וישם את הים לחרבה הוא שנבקעו המים ולמה נאמר אלא שחוזר אל מה שאמר ויט משה את ידו. ושעור הכתוב ויט משה את ידו שהוא שעי"כ נבקע כמאמרו יתברך נטה את ידך כו' ובקעהו ואח"כ

ויולך ה' את הים ברוח קדים כו' שיחשבו מצרים שהוא המייבש הים ולא כן הוא כי וישם ה' הנזכר את הים לחרבה. ושמא תאמר הרי נעשה כבר על יד משה. לז"א ויבקעו המים לו' כי מה שנעשה על יד משה לא היה כי אם מציאות בקוע שיבקעו בלבד אך אח"כ ויולך ה' את הים כו' וישם כו'. ושמא תאמר למה היפך הסדר והל"ל ויט משה את ידו על הים ויבקעו המים ויולך ה' כו'. לז"א ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים מלמד שכל מימות כו' כלומר שלהיות שבאומרו ויבקעו המים מדבר גם על שאר מימות. ע"כ השלים כל מה שמדבר על הים בלבד ואח"כ דבר על מה שכולל גם שאר מימות:

או בא להביא עוד ראיה שנית אל מה שאמר שאין הרוח קדים סבת קריעת הים ואמר ויבקע הים אינו אומר אלא ויבקעו המים מלמד שכל מימות כו' הרי הכרח גמור שלא רוח הקדים קרע הים. שלו יונח היה בו כח ליבש היינו הים שנשבה בו אך מעין ובור ומקוה מים אשר לא היה שם רוח למה נבקעו כי אין רוח הקדים מיבש שאר המעיינות ותהומות ובזה לא היה להם לישראל מקום לטעות וז"א כיון כו' אינו אומר ויבקע הים אלא ויבקעו המים שזאת היא ג"כ ראיה כמדובר. ועתה הוקשה לו כי איך יתכן שאומרו ויבקעו המים חוזר אל כל מימות שבעולם כי הלא אחרי כן הוא אומר וישובו המים על מצרים ואם אומרו ויבקעו המים הם כל מימות שבעולם א"כ גם אומרו וישובו המים יחזור אל כל מימות שבעולם ואיך שבו על מצרים אלא שודאי שהוא על מימי הים וא"כ גם אומר ויבקעו המים יהיו מימי הים. לז"א לעולם שאומרו ויבקעו הוא על שאר מימות ואל יקשה בעיניך מה שאומר על מצרים כי מי מעיינות ובורות לא שבו על מצרים כי הלא וכן הוא אומר וישובו המים והוא הפסוק השני שאומר וישובו המים ויכסו כו' שלא נאמר בו על מצרים שאומר וישובו המים כלם ומכללם ויכסו כו'. וזה יורה על פירוש הקודם ועדיין אין ראיה עצמיית שקריעת הים היתה על יד משה רק ע"י הקב"ה ולא ע"י רוח קדים כי וישם את הים לחרבה חוזר אל השם הנזכר והוא כפשוטו של מזמור. וראיה אל פירוש זה כי הלא גם אל היות שאר מימות ע"י משה יפלא שיבקעו על ידו גם מימות שלא שלח ידו בהם לז"א דע כי כל הנסים האלו היו ע"י משה אפילו בשאר מימות שנאמר ויט משה את ידו על הים והוא כי בים לא נאמר אלא על הים שגם על מי שהוא על הים הוא שר ושליט אשר כל מימות שבעולם תחתיו ועתה אגלה לך מי הכריחני בעצם אל פירוש זה הלא הוא כי לפיכך הקב"ה משבחו על הדבר הוי אומר כי הכל נעשה על ידו וזהו אומרו לפיכך הקב"ה משבחו שנאמר ויזכור כו' וכתיב כו'. ולא יתכן כל השבח הזה אם לא נעשה על ידו כי אם השבת המים בלבד:

עוד מעין מדרש הנז' אמרו ז"ל במכילתא. וז"ל ויט משה את ידו התחיל הים עומד כנגדו אמר לו בשם הקב"ה ולא קבל עליו הראהו את המטה ולא קבל עליו משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר את הפנימית ובא הלוקח ליכנס בתוכו ולא הניחו השומר א"ל בשם המלך ולא קבל עליו הראהו הטבעת ולא קבל עד שהתחיל המלך מנהג ובא כיון שראה השומר את המלך שנהג ובא התחיל לברוח א"ל הלוקח כל היום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת ועכשיו למה אתה בורח כן אמר משה בשם המלך ולא קבל הראהו המטה ולא קבל עד שנגלה עליו הקב"ה בכבודו כיון שנגלה עליו בכבודו התחיל הים לברוח א"ל כל היום הייתי אומר לך בשם הקב"ה ולא קבלת עליך ועכשיו למה אתה בורח אמר לו לא מפניך אני בורח בן עמרם אלא מפני אדון כל הארץ עכל"ה:

וראוי לשית לב לא ימנע או שר הים ידע כי מה' היה הדבר או לא ידע אם ידע למה סירב ואם לא ידע ממה ברח. ועוד למה עמד נגדו מה שלא עשה שום דבר מאשר נעשה נס על ידו. ועוד למה לא עשה משה כן כאשר צוהו ה' לנטות במטה כמ"ש הרם את מטך כו' רק אמר בשם ה'. ולא עוד אלא שהראהו המטה ולא כאשר נצטווה לנטותו על הים ולא יהיה כמבקש מהים כ"א יכה בו. ועוד מה צורך אל המשל ועוד שאין המשל דומה אל הנמשל ומה ענין הגנות כי אין בנמשל אפילו מעין גנה אחת ומה גם שנים ובאומרו במשל ובנמשל שאמר הלוקח או מרע"ה כל היום הייתי אומר כו' מה זו שאלה הלא למען המלך הוא עושה וגם אומרו בכבודו כי ודאי כשנגלה ה' הוא בכבודו. ועוד כי אין מכל זה בכתוב כלום ואין המאמר מדבר בכתוב דבר ותופס בו כאלו בא לבארו. ועוד אומרו לא מפניך בן עמרם ידוע הוא כי לא מפניו הוא עושה ולמה הוצרך לאומרו:

אך לבא אל הענין נקדים מז"ל בב"ר אשר זכרנוהו למעלה כי אמר לו הקב"ה למשה לא תהיה תפארתך להכות במטה על הים ויבקע. רק הרם והפרש את מטך ונטה את ידך:

ונבא אל הענין והנה כי הנה הוקשה לו בכתוב. (א) אומ' ויט בוי"ו כאלו מוסיף על מה שקדם. וגם אומרו את ידו מה ריבה האת. ועוד שהרי נאמר הים ראה וינוס שנראה שלא הוצרך נטיית ידו של משה ואיך יאמר פה ויט משה את ידו ויולך כו' ע"כ אמר התחיל כו':

והוא כי הנה משה לא נטה את מטהו כי כן צוהו ית' יטה ידו וטרם יטה ידו לא הספיק לנטותה עד שמיד התחיל שר הים לעמוד נגדו שלא ראה מטה בידו להכות בו וע"כ אמר לו כי ה' שלחו יעשה בידו ולא קבל שר הים אז הראהו את המטה ולא נטה אותו מהטעם הנזכר וע"כ לא קבל ושני הדברים ריבה הכתוב (א) באומרו ויט. (והב') באומרו את עד

שאח"כ נטה ידו ושמא תאמר מה זה היה לים שלא קבל מאמר משה בשם הקב"ה גם בלי הכאת מטה לזה משלו משל אחד והוא כי הוא מחלוקת ר"ע ורבנן (ב"ב דף ס"ד) במוכר בור ודות והוא הדין במוכר הבית הפנימית לבד אם צריך לקנות לו דרך ליכנס בו. וגם דק"ל כר' עקיבא דאין צריך לקנות הנה זה היה ההפרש בין שר הים למשה כי לשר הים נראה לו שאם הקב"ה מכר הפנימית לישראל היא ארץ ישראל אין להם דרך בחיצון היא הים וע"כ לא קבל עד שראה הקב"ה וכל זה על בלי הכותו במטה כי בו יכנע ולא ישים לב אל שום טענה:

או יהיה באשר נעיר כי הלא תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע בפני ישראל מאז נברא העולם וא"כ איך היה לו מקום למאן ויתכן כי להשיב על זה הובא המשל והוא כאשר נעיר בפסוק ולא נחם כו' כי אמר אלהים פן כו' ותיפוק ליה שעשה כן כדי לטובעם בים סוף אשר לא היה כן אם ילכו דרך ארץ פלשתים. אך הוא כי אשר עשה הקב"ה בים סוף החיצון במזרחה של מצרים היה עושה בים פלשתים במערבה הוא הים הפנימי בדרך א"י כנודע כי ב' ימים יש בסביבות מצרים. (א) חוצה במזרח הוא ים סוף. וא' במערבה הוא ים פלשתים פנימה בצד א"י והנה שר הים ראה והנה דרך לעבור גאולים לא"י הוא הים פלשתים הוא הגן הפנימי ואותו מכר ה' לישראל מאז התנה במעשה בראשית כי היא דרך ישרה וקרובה לבא לארץ ישראל ולא החיצון הוא ים סוף וכן היה לולא שויסב אלהים את כו' כי אמר אלהים פן ינחם העם כו'. ועל כן מיאן השומר הוא השר וגם שהראהו המטה אמר כי אולי אשר ניתן לו היה בעד הפנימי כענין השומר במשל בראותו הטבעת שחשבו שניתן לו הוא בעד הפנימי וכאשר במשל בראות השומר את המלך מרחוק טרם יראנו הלוקח בוש ויברח כן בנמשל וכאשר אמר שתחלה הראה לו המטה טרם יטה ידו נתיישב אומרו ויט משה את ידו כי הוי"ו תורה שעשה תחלה דבר אחר על אומרו בשם הקב"ה רבוי האת על הראותו המטה ואמר עד שנגלה עליו הקב"ה כו' כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' כ"א) על אומרו מוליך לימין משה כו' שבנטות משה את ידו הוא ימינו בודאי שרתה שכינה על ידו ועל ידי כך הים ראה וינוס וז"א פה שנגלה עליו ה' ואמר בכבודו הוא בא שלא היה באופן יגלה לעיני משה אשר עיני בשר לו רק בכבודו דרך נסתר שלא הכיר בו כ"א השר הרוחני שהרי שאל הראני נא את כבודך ולא הודה לו הוא יתברך ואז ברח ובכן ענה משה ואמר כל היום הייתי אומר בשם הקב"ה ולא קבלת ועכשו ברחת אז אמר לו לא מפניך בן עמרם כי אם מפני אדון כל הארץ כלומר שלהיותו אדון כל הארץ הודתי לו כי מה לי היות בים פלשתים או בים סוף כי הכל שלו כי אדון הכל הוא ואחר כן נטה משה ידו ויבקע הים:

פסקה כד

ויהי באשמורת כו'. ארז"ל שכל השקפה לרעה ומה שנאמר השקיפה ממעון קדשך כו' ובירך כו' היא כי אפילו במדת הרוגז ייטיב להם. ובזה יאמר ראה גם עתה כי במה שהטיב לישראל. הרע למצרים כי הנה ע"י עמוד אש וענן היה מטיב להם לישראל ועתה וישקף ה' למצרים השקפה לרעה בהם וז"א בעמוד אש וענן ויהם כו'. והוא כי ע"י עמוד האש ויסר את אופן מרכבותיו כי שרפם אשו הגדולה. ובעמוד הענן לחלח קרקע הים שתחתיהם אחר היותו יבש בעבור בו ישראל. ועי"כ וינהגהו בכבדות ואז ויאמר מצרים אנוסה כו'. והנה או' נלחם להם במצרים יקשה כי לא במצרים היו כ"א בים:

אך הנה כתבנו למעלה בפסוק מה זאת עשינו כו' שאמר פרעה עד כה חשבנו כי כל אשר הכה ה' במצרים היה בעבור ישראל ולא על דבר כבוד שמו. אך עתה שהניחם נבוכים בארץ יורה כי תואנה היתה אומרו שלח עמי כי לא עליהם היה כעסו רק על דברת מי ה' אשר אשמע בקולו אשר דברתי ועל כן מלאו לבו לרדוף אחרי בני ישראל כמו שכתבנו על פסוק ויהפך לבב פרעה ועבדיו כו'. אך עתה בראותו כי ויסר את אופן מרכבותיו וכו' אז נהפך אל הקודם ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל עצמם כי עתה נתאמת כי ה' נלחם היה להם במצרים בעשר מכות הפך אשר חשבנו כי אשר נלחם במצרים לא להם היה רק על דבר כבוד שמו:

או יאמר בשום לב אל אומרו ויאמר מצרים אנוסה בלשון יחיד. וכן באומרו אופן מרכבותיו ולא אמר את אופני מרכבותיו והוא כמז"ל (שם) למעלה על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם שר של מצרים מצרים שמו וראו אותו בתקפו בא לקראתם לישע את עמו וכתבנו שצעקו אל ה' הפוקד על צבא המרום במרום יפילהו ויכשול עוזר ויפול עוזר:

ובזה יאמר כי כן עשה הוא יתברך כי הנה היחל ויסר את אופן מרכבותיו הוא השר שעליו יסובבו ויתנהגו כל מרכבותיו. ועכ"ז עדין לא נפל לגמרי כ"א שוינהגהו באופן הנזכר הוא השר את עמו. אך בכבדות בלי כח ושפע אלהי ואז ויאמר מצרים הוא השר ששמו מצרים אנוסה מפני ישראל כי הנה ה' נלחם להם לא בעם בלבד כ"א במצרים הוא השר ששמו כך ואחר שהיחל הוא ית' להסיר שררתו חזר והפילו כמ"ש ז"ל (שם פ' כ"ב) וירא ישראל את מצרים מת מתים לא נאמר אלא מת הוא שרו של מצרים שמצרים שמו. וזהו יאמר מעתה ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו המים על מצרים שהוא על השר ששמו מצרים כאשר היה כי וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ואח"כ על רכבו ועל פרשיו:

גם כיוון שאמר לו הוא ית' נטה את ידך על הים ועם היות שמשה לא היה נוטה ידו על מקום הים שמצריים שם רק על מקום שהיו בו ישראל כי הוא היה יוצא לפניהם ועכ"ז לא ישובו המים אל המקום שתטה ידך רק על מצרים:

פסקה כז

ויט כו' וישב הים כו'. הנה אם אומרו לאיתנו הוא שחוזק המים שב למקומו. איך היו מצרים נסים לקראתו ונהפוך הוא וכמז"ל (ש"ר דף ז') על פסוק לסוסתי ברכבי פרעה כי היו גלי הים נדמים לסוסיא נקבה בפני כל אחד מסוסי מצרים הנזכרים והיו מדלגים על גל המים היה מתיישב קצת. אך לא מצרים היו העושים כ"א הסוסים. ועוד שאחר שוב לאיתנו שהוא שוב המים למה חוזר ואומר וינער כו'. וגם אחר שניער אותם בים למה חוזר ואומר וישובו המים ויכסו כו'. ועוד אומרו לכל חיל פרעה כי למ"ד שבמלת לכל מיותרת ובלי הבנה. ועוד אומרו ובנ"י הלכו ביבשה כו' הרי נאמר למעלה:

ויתכן יאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו הוא רוח הקדים עזה להורות הוא ית' לעיני הכל כי לא רוח הקדים היה הקורע ומייבש הים כאשר חשבו מצרים טרם יכנסו כי הלא יראו כי באותו הרוח עצמו ישובו המים. והנה מצרים אשר היו משוקעים בטיט כאשר כתבנו על וינהגהו בכבדות שעמוד ענן לחלח הטיט תחתם בראותם עתה הרוח קדים בא אל הים היו חוזרים אחור אל היבשה ממקום שבאו לקראת הקדים באומרם כי מדי עברו משפת הים עד מקומם ייבש קרקע הים ויוכלו לנוס ולצאת חוצה כאשר בתחלה לפי דעתם שרוח הקדים היה מייבש הים ע"כ מה עשה הוא ית' בהיותם נסים חוצה לצאת מתחום הים טבעם ע"י אותו הרוח אל תוך הים בל ימצא אחד מהם משפת הים וחוצה בשוב המים על מצרים ולא ימלט איש מהם וע"י כן וישובו המים ויכסו באופן שלא נשאר בהם עד אחד משא"כ אם לא היה מנערם הוא ית' אל תוך הים שהיה גם להם נס וממלט את נפשו. ולהיות כי פרעה נשאר כקבלת רז"ל (ש"ר פ' כ"א) ע"כ אמר לכל חיל פרעה לומר שמה ששבו המים ויכסו את הרכב כו'. לא שבו בשביל הכל רק לכל חיל פרעה שהוא בשביל כל חיל פרעה. אך לא גם לפרעה עצמו כי הוא נשאר והוא אומרו עד אחד כמשז"ל עד ולא עד בכלל ולבל יאמר איש א"כ איפה מה בין פרעה לבני ישראל כי כהם כפרעה נעשה נס והוא רשע למות ולמה ישוה אותו להם הוא יתברך לז"א ובני ישראל הלכו ביבשה כו'. לומר אל תשוה האחד הנזכר לבני ישראל כי הלא ובני ישראל בלבד הלכו ביבשה בתוך הים כשהיו נשקעים המצריים. אך לא כן פרעה כי לא דרכו רגליו ביבשה ולא עוד אלא שהמים היו להם חומה שקפאו המים מימינם ומשמאלם לבל ישובו יתר המים הרעים עליהם מש"כ לפרעה כי אם היה שרוי תוך

המים וכמעט נחנק כמו שכתבו ז"ל שלא עצר כח לאמר מי כמוך בכ"ף דגושה רק רפויה כמתחנק ונצטער צער גדול בים עד שחשב להשבר וא"כ הוי אומר שלא מאהבתו אותו הצילו הוא ית' כ"א למען יספר באזני העמים שמלאך רע יענה אמן ויתן עדותו ויצדקו מעשה ה' לעיני העמים:

והנה ארז"ל (ב"ר פ' ה') כי תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית עם הים שיקרע לפני ישראל הה"ד וישב הים לפנות בוקר לאיתנו מאי לאיתנו לתנאו הראשון וקשה שלפי זה היה ראוי ליכתב לאיתנו למעלה בקריעת הים ולא עתה בשוב המים למקומ'. אך לזה נשים לב למה הוצרך תנאי. אך הוא כאשר כתבנו במקומו בב"ר כי בכל דבר קשה לשר לשנות טבעו אשר הטביע בו הוא ית':

ובזה נבא אל הענין בשום לב שעל פי דרך רז"ל לא יצדק לשון וישב שמורה שקיים תנאו פעם אחת ושב לתנאו פעם שנית והנה אשר נקרע הים ליכנס בו ישראל קיים אז תנאו ויקרע חוץ מטבעו. והנה דעת רז"ל והסמכת ר' אבהו במדרש הוא כי כששבו המים על מצרים עדין היו כל ישראל תוך הים וכן נראה מפשט הכתובים ועל כן הנה היה מקום לשר הים לחלוק לומר די לי שנקרעתי וקיימתי תנאי פעם אחת. אך עתה בשוב הים על המצריים למה אצטער שנית שיהיו ישראל והמצרים בים ושישובו המים על מצרים בצמצום ולא על מקום שישראל שם ומה גם שבשוב המים שנצבו כמו נד לפני ישראל תחלה פוגעים במחנה ישראל ויצטרך השר לשומרם בבואם בתוקפם כמשמעות לאיתנו כי גם שדרשו לתנאו פשוטו לא זז ממקומו אלא שדרשו גם על דאפקיה בלשון זה כי הנה קשה זה על השר מהקודם וטוב טוב היה יצאו ישראל לגמרי ואחרי צאתם טרם צאת המצריים מהים ישובו המים עליהם בכל מקום שנעשה יבשה כאחת. לז"א וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאי הראשון אשר קיים באשמורת בעת הקריעה כי גם עתה הוא כשב ומקיים שנית התנאי שגם בשוב כל הימים היה יבשה כל מקום שישראל שם כי השיב המים טרם צאת ישראל משם מהים ויהיה כמשז"ל ששבולת המים בא בזעף על המצריים ומצמצמין עצמן ע"י השר בהגיע אל מקום שישראל שם והמה קריבים מאד אל המצריים. כמו שארז"ל (ש"ר פ' כ"ב) כי כשגמר רגל אחרון שבישראל התחיל הראשון שבמצרים ליכנס בים ולפ"ז אומרו ומצרים נסים לקראתו אינו חוזר אל התנאי כי הוא משולל הבנה כ"א אל הים הנז' ויאמר כי היה הים שב ומתחיל להתנועע לשוב ומצרים אשר היו משתקעים בטיט קרקע הים כמפורש על וינהגהו בכבדות התחילו נסים לקראת מי הים המתחילים לבא כי טוב להם המים מהטיט כי המים ירומום וישוטו עליהם המה וסוסיהם עד צאתם אל היבשה. אז מה עשה הוא ית' נעירם וחיבטם תוך

הים להתיש כחם בל יוכלו לשוט על פני המים בשובם ואח"כ וישובו המים על מצרים ולא העלום המים למעלה לשוט בם כ"א אדרבה כיסום המים וז"ש ויכסו את הרכב וכו'. ואחר אשר רמז באו' לתנאו הראשון פירש ואמר ובני ישראל הלכו ביבשה וכו'. לומר כי בהיות המצריים משתקעים היו בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים ולא יצאו ישראל מהים תחלה עד וישובו המים על כל שטח קרקעות הים כא' והמים להם חומה שבהיות המים נתכים ושבים על המצריים אשר היו כמו נד לפני ישראל והיו שבים מצידי ישראל על המצריים שאחרי ישראל ומדי עברם בצדדי ישראל היה אפשר יציפו קצת מישראל לזה אמר כי המים להם חומה שהיו מימי צדדיהם נצבים כמו נד נקפים כחומה בעת שהיו שאר המים נתכים ושבים על המצרים ואשר שבצדי ישראל היו חזקים נקפים ועומדים כחומה ולא היה זה אלא מימינם ומשמאלם אבל מה שהיו מהלכין בים רחוק מצדיהם היו הולך ונסוע ראשון ראשון והיה מתמלא מים אחריהם וכן החומות מאשר היה נשאר אחריהם בהלכתם הלך ונסוע היה נמס באופן שלא היה כחומה אלא מימינם ומשמאלם בצמצום וכל זה היתה טירחא יתירה אל השר וטוב היה לו שלא ישובו המים על מצרים עד צאת בני ישראל מתוך הים לגמרי אלא ששב לתנאו הראשון כמדובר. ובמה שכתבנו למעלה כי הוא ית' היחל להשפיל גאות השר כי ויסר את אופן מרכבותיו ואז הרגיש כי מההתחלה הזאת יבא שבר לו לגמרי אמר אנוסה מפני ישראל כו'. ובמה שכתבנו כי שרו של מצרים מצרים שמו יאמר כי אח"כ טרם ישובו המים לכסות את הרכב וכו'. המית את השר כי פקד ה' את צבא המרום תחלה. וזהו וינער ה' את מצרים מרוממותו שהיה בא על ישראל מלמעלה ניערו וחבטו אל תוך הים תחלה. וז"א וינער ה' את מצריים בתוך הים כי מצרים שמו וע"כ הוצרך להזכיר פעם שנית ולא אמר וינערם ה' בתוך הים ואחר שפקד על צבא המרום במרום תחלה אחרי כן וישובו המים כו' לכל חיל פרעה. כי עד כה דבר על השר ואח"כ מה שבאו לפקוד לכל חיל פרעה וע"י מפלת השר שהיה מקטרג על ישראל באו' משוא פנים יש בדבר הללו עע"ג והללו וכו' עתה שנסתלק המקטרג שבו המים אל הרכב וכו' ובני ישראל הלכו ביבשה וכו' שאל"כ גם ישראל היו נטבעים בים כי הלא והמים להם חומה כי חמה כתיב כמשז"ל כי בחמה שפוכה היו המים באים על ישראל ורמז בהיות חמה במסורת וחומה במקרא לומר כי זה וזה היה כי לפי האמת היתה חמה ועתה נהפך לחומה בחולם כמקרא ולא כמסורת וזה לא על מה שזוכים עתה רק כמשז"ל על זכות תורה שמימינו אש דת למו ומשמאלם אלו תפילין ואפשר דרך זה הוא דעת רז"ל ע"פ ב' מאמרים אלו:

פסקה ל

ויושע ה' וכו'. ראוי לשית לב כי אחר שובני ישראל הלכו ביבשה וכו'. מי לא ידע שהצילם ה' מיד מצרים שרדפו אחריהם להורגם ועוד אומרו מיד הול"ל ממצרים. ועוד או' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים מי הביאם לשפת הים וידוע מאמרם ז"ל שכדי שיתנקמו ישראל מהם פלטתם הים ואם נאמר כי את השר ראו מת כמז"ל (שם) מתים לא נאמר אלא מת וכו' את השר שמצרים שמו הלא כמו זר נחשב עיני בשר יראו מיתת שר רוחני. ועוד כי או' ויראו ישראל את היד כו' הרי כבר אמור. ועוד או' ויאמינו בה' וכו' האם עד כה לא היו מאמינים והרי מקרא מלא כתיב ויאמן העם וכו'. וגם הוא ית' כעס על משה באו' והן לא יאמינו לי ומה גם עתה בה' ואיך יאמר עתה שע"י קריעת הים האמינו בה' ובמשה עבדו:

אמנם הנה על מאמר הכתוב באו' וארד להצילו מיד מצרים כתבנו על אומרו מיד ולא אמר ממצרים כאומרו שם בסמוך והוציא את עמי בני ישראל ממצרים וגם על אומרו בפסוק ראשון לשון הצלה ובשני לשון הוצאה. וגם שבראשונה אמר וארד להצילו שמורה כי הוא ית' בעצמו יציל ואח"כ מצוה את משה כאו' ועתה לכה כו' והוציא וכו'. אך הוא כי הנה שני דברי' היה צריך. (א) להציל מיד השר שנקרא מצרי' התופס בם (ב) להוציא' מפרעה ומעמו ואומר הוא ית' מה שארד אני בעצמי לעשות הוא להציל מיד השר האוחז בם ששמו מצרים שזה אינו עתה כ"א אח"כ אך ועתה לכם וכו' אל פרעה והוצא וכו'. שהוא מפרעה ועמו והנה לא פירש מתי היה מה שעשה הוא ית' בעצמו להציל מיד השר שנקרא מצרים ע"כ בא הכתוב והודיע ואמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים לומר כי ביום ההוא נתקיי' מה שעל ידו ית' הושיעם מיד השר שנקרא מצרי' כי היה מקטרג ואומר הללו עע"ג וכו'. ולא עוד אלא שהראם מפלתו כי וירא ישראל את מצרי' מת והוא כי ישראל בייחוד ניתן למו כח לראות בשר הרוחני אך לא לערב רב ודומיהם כי לא ראו כלום. וז"א וירא ישראל וכו'. ומה גם למאמר ספר הזוהר (פ' בשלח דף נ"ג) ששפת הים הוא ים העליון ואמר כי בהדרגה עלתה השגתם מלמטה למעלה כי מתחלה היחל לראות את מצרי' הוא השר הרוחני. אך לא מלאך קדוש הוא כ"א חצוני וקל להשיג ראייתו מראיית מלאך קדוש ומזה עלו יותר ויראו את היד הגדול' אשר עשה ה' כי לא בלבד השגת ראות את השר מת כ"א גם את היד והוא הכח הקדוש משכינתו ית' שהאציל והמשיך הנמשל לפשיטת יד שהוא יותר ממלאך קדוש אשר בו המיתו היא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים גם את זה ראו וז"א וירא ישראל את היד וכו'. אמנם הערב רב לא ראו את המראה ושמא תאמר א"כ איפה מה

יתרון קנו הערב רבעל יד נס קריעת ים סוף לז"א ויירא העם הוא הערב רב את ה' ויאמינו בה' והוא הכלל בידינו מרז"ל בספר הזוהר כי במקום שנזכרו ישראל ועם הוא זה על ישראל וזה על ערב רב. אך ישראל לא הוצרכו לכך כי מתחלה יראו את ה' ויאמינו בה' ית' ובמשה עבדו:

פרק טו

פסקה א

אז ישיר משה וכו'. ראוי לשים לב. (א) אל מה שהקשו ז"ל (ש"ר פ' כ"ג) באו' ישיר ל' עתיד. (ב) או' אז ולא אמר וישר משה ובני ישראל ע"ד אומרו (שופטים ד') ותשר דבורה וכו'. (ג) או' את השירה הזאת שהוא מיותר. (ד) או' לאמר שמלבד היתור הוא משולל הבנה שאינו לאמר לזולת. (ה) למה דברו ל' יחיד אשירה. (ו) למה כפל גאה גאה (ז) או' סוס ורוכבו שהול"ל סוסים ורוכביהם. (ח) כי יותר היה קריעת הים מזה. (ט) או' עזי וזמרת יה כי הלא בשם שלם היה הנס ולא בשתי אותיות שהם י"ה ולא עוד אלא שהיחל בשם שלם באו' אשירה לה' ויצא בשם יה. (י) באו' ויהי לי שהיל"ל היה לי לישועה (יא) אומר זה אלי ואנוהו מה ענין אלו השינויים כי באו' זה אלי אמר ואנוהו ובאומרו אלהי אבי אמר וארוממנהו. (יב) למה לא התחיל בהיותו אלהי אביו תחלה (יג) למה כנו שמו ית' על עצמם. ומה גם בל' יחיד שהוא על כל אחד עם שאין הקב"ה מכנה שמו על הצדיקים בחייהם:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי בני ישראל קנו שלימות ואיכות ויתרון באיכותם עד ראות' בעיני בשר מפלת השר הרוחני אמר כי עוד זכו והוא אל מעלת רוה"ק יחד כלם כי הנה מאז נקרע הים בזכות בטחונם שנכנסו לים טרם יבקע נתעתדו לשורר עם משה כאחד. וז"א אז ישיר כי אז נתעתד שישיר משה עם בנ"י כאחד כי היה הרוה"ק בא לכל אחד בשוה אות באות. וז"א אז ישיר משה ובני ישראל שאם לא כן איך יתכן ס' רבוא כאחד יכוונו כלם אל כל תיבות השירה הזאת ולא יתפרדו בנוסח אפי' תיבה אחת. וז"א את השירה הזאת כי משה ובני ישראל שוררו יחד את השירה הזאת בזה הסגנון ובלי שינוי זה מזה לה' ולבל יאמר איש אולי משה הגיד להם תחלה ושמעו וחזרו ושוררו עמו. לז"א ויאמרו לאמר כלומר לא שמעו כדי לאמר כ"א ויאמרו תיבה אחת ולא היו יודעים מה יאמרו אחריה רק היו באומר' מייחלי' לו ית' ישים בלבם לאמר מה שיאמרו אחריה. וז"א ויאמרו לאמר ורוח קדשו ית' היה שם בלבם תיבה אחר תיבה והחילו ואמרו אשירה לה' וכו'. לומר אל יתייחס לכל אחד ואחד ממנו לגאוה לשורר לה' ית' הרם על כל העולמות כי הלא אשירה כל איש ממנו לה' הרם ונשא עם היות כי גאה גאה למעלה משמים

ושמי השמים ואני חומרי ולא מגאותי רק מרוב ענותנותו כי הלא סוס ורוכבו החומרים רמה הוא ית' בעצמו בים ולא ע"י שליח וא"כ מי שהיה לו ענוה לזה גם יהיה לו לקבל שירו מפי:

או יאמר ויאמרו לאמר כי היה מקום לומר כי לא כל א' מישראל כדאי לשורר לפניו ית'. אך מה ששוררו הוא כי ית' מביט אל הכולל ולמען הרבים זיכה אותם לשורר ובזכות הרבי' קיבל שירת' וא"כ איפה היה ראוי לו' נשירה לה' ע"כ ויאמרו כי מה שראוי לומר הוא אשירה לה' ל' יחיד כאלו בשביל כל אחד בפני עצמו עשה ושירת כל אחד החשיב כי הלא עם היות כי גאה גאה על הכל עם כל זה אין צריך לו כי בעצמו ית' עשה ה' כ"א גם לא המית את כלם במיתה אחת כ"א כל סוס ורוכבו רמה בים בפני עצמו והוא כאשר דקדקו רז"ל במכילתא באומרו כי פעם אומר כעופרת ופעם כאבן ופעם כקש אלא לכל אחד כפי רשעתו. ומה גם למה שאמרו בספר הזוהר (פ' זו דף נ"ג) שהיה כל אחד מישראל רואה ומביט את כל אחד מאשר היצרו לו כאשר צוה ית' לים ופלט אותם אל היבשה והיה מתנקם כל איש ישראל בראות' כי לכל אחד באה פקידתו כמעשיו. וזה אומרו סוס ורוכבו רמה בים כי כל סוס ורוכבו רמה בפני עצמו לידון כפי פרטות מעשיו ולכן גם אנחנו כל אחד ישיר בפני עצמו כאלו כל אחד ואחד עושה כל השירה על מה שנעשה לו הנס כי השגחתו ית' היתת' בפרמי' כי גם בסוס ורוכבו הי' מביט אל מעשה כל אחד בפני עצמו על הנוגע אל מה שפעל ועשה כל אחד ואחד לכל אחד מישראל נמצא כי כל אחד מישראל חשוב לפניו ומכה את כל אחד מאשר היצרו לכל אחד מהם בפרטות וא"כ אשירה כל א' בפני עצמו:

או שיעור הכתוב עד"ז אשירה לה' ומה אומר הלא הוא כי הנה גאוה כפולה יחשב לו ית' אחת אשר עשה בעצמו ולא על ידי שליח ושניה שעשה על ידי עצמו ולא עצרו הגשם אשר למצרים וסוסיהם כי גדולה תחשב לו. והן הן נוראותיו. ב' השגחת הפרטות שכל סוס ורוכבו רמה בפני עצמו כמדובר:

או יאמר אשירה לה'. ואומר כי גאה גאה על כל המעלות אשר הם זו למעלה מזו. כי הלא סוס שהם המצריים ורוכבו הוא השר שנסע עליהם כרוכב על סוס להתקומם על ישראל כאחת רמה בים כי את העם ואת שרו. ראו ישראל נקמתם בים. וא"כ מי שהשר והעם שוים לפניו ית' להמיתם במציאות א' כאחד כאלו אין השר לפניו ית' רק כאחד העם. א"כ זה יורה כי גאה גאה. מעלה מעלה על כל המדרגות עד אין מספר כי לגדולתו אין קץ שעל כן אין לפניו הפרש מזה לזה. או יאמר כמז"ל (שם פ' כ"ג) על פסוק קדמו

שרים וכו'. שבקשו מלאכים לומר לפניו ית' שירה תחלה. וה' לא רצה אלא שיקדמו ישראל תחלה ואח"כ נוגנים הם מלאכי השרת:

והנה ראוי לשים לב. מה להם למלאכי' לומר שירה על הנס שנעש' לישראל אך אמנם הנה ידענו כי לא בלבד את ישראל הוציא הקב"ה ממצרים כי אם גם את כל פמליא שלמעלה כבי"כול כמבואר אצלנו על פסוק והוצאתי את צבאותי את עמי כו' ובפסוק יצאו כל צבאות ה' וכו' וידוע כי כל עיקר יציאת מצרים היה בקריעת ים סוף כי על כן נאמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים. על כן להיות אז גמר ההצלה. חל על ישראל ועל פמליא של מעלה חובת אומר שירה. כי אלו ואלו יצאו ממצרים וגזרה חכמתו ית' יקדמו ישראל וישירו תחלה. וזה ישיר משה וכו' עד מלת אשירה. אינה דברי המשוררים כ"א דבריו ית'. ואם הוא סיפור מעשה שהיה. כי אז שוררו משה ובני ישראל היה ראוי יאמר אז שר. אך הנה הוא כי ראה ית' הפרש שבין מלאכיו וישראל עמו מי ישירו תחלה וגזר ואמר הוא ית' כי אז ישיר משה ובני ישראל וכו'. כלו' אז שראו ישראל את שרו של מצרים מת. שהיא שבגוף ונפש השיגו השגת מלאכים לראות ברוחניות מצא המקום הוא ית' לומר ישיר משה ובני ישראל. קודם למלאכי השרת את השירה הזאת לה'. ויתכן רמז בזה הוא ית' כי זולת ישראל היה אתם משה ששקול כמלאכי השרת. כמשז"ל כנגד ס' רבוא של מלאכי השרת. וזהו אז ישיר משה ובני ישראל. וגם על זה פקחו עיניהם של ישראל בפתח דבריהם. וזהו ויאמרו לאמר וכו' שאמרו מה שראוי לאמר. הוא כי אשירה לה' אני יותר ממלאכי השרת. כי עם היות השירה לה' אנכי אשירה בעצם וראשונה קודם למלאכי השרת והנה לנו כמה טעמי'. (א) כי הנה כאשר עשה לי הוא ית' היות כי גאה על כל העולמות ועל כל אלהים שאין דומה. ועכ"ז למעני סוס ורוכבו רמה בים הוא ית' בעצמו. מה שלהציל והעלות פמליא של מעלה לא היה צריך לזה. כי מה להם עם סוס ורוכבו. ועוד טעם (ב) שעליו אני אשירה לה' הלא הוא כי ע"י הצלתו ית' את ישראל. מתקיימים שני העולמות העוה"ז והעוה"ב שנבראו באותיות שם י"ה. וע"כ לנו יאות תחלה וראש לשורר מה שאין כן ע"י הצלת המלאכים. וזהו עזי וזמרת יה לומר העוז שעשה ית' בהציל אותי. והזמרה שתתייחס לי הי' של שם י"ה. שהוא קיום שני העולמות ומה שהעוז הניכר ע"י הצלת המלאכים והזמרה בקיום הנאותה להם אינה כ"כ גדולה והוא כי אלו העולמות תלויים בקיום ישראל:

עוד טענה אחרת באומרו ויהי לי לישועה. שהוא כי כל עיקר התשועה לא בשביל המלאכים היתה. כי אפי' מה שהיו פמליא של מעלה במצרים לא היה כ"א בשביל

ישראל ובצאתנו יצאו. וזהו ויהי לי לישועה. וא"כ אין עיקר השירה תחלה וראש אלא לנו. אנו הנושעים בעצם ואגבן יצאו הם:

או תהיה טענה אחרת בכל תיבות הללו עזי וכו' ויהי וכו'. לומר לי נאות השירה כי הלא אהבני ה' אהבה רבה. והוא כי כבדני כבוד עצום ורב. והוא כי הושיעני על ידו ה' הגדול ע"כ אשירה לה' היא השם הגדול יען כי בו הפליא לעשות עמי ולא בחצי שם. עם היות כי היה טעם לעשות עמי בחצי שמו. וז"א עזי וזמרת יה כו'. והוא במה שידענו מרז"ל (ב"ר פ' י"א) כי בחצי השם ברא שני עולמות. העוה"ב ביו"ד והעוה"ז בה"א. וגם ידוע כי בנסי יציאת מצרים נתפרסם ונתאמת. כי הוא ית' חידש וברא העולמות כולם שהוא ענין מתייחס אל חצי השם. שהם אותיות יה. וע"כ היה ראוי שבשתי אותיות ההם בלבד היה מושיעני. ועלי לשבח לשם הגדול הנזכר כי על ידו פעל ועשה לי התשועה הגדולה הזאת. וזהו עזי וזמרת יה וכו' לומר עם היות שעזי שהוא תואר העוז כדפרש"י ז"ל שהוא העוז הניכר פה וזמרת שעלינו לזמרו על הוצאתנו נוגע אל שם י"ה שהם אותיות שבהם נבראו שמים וארץ ועה"ב כד"א כי ביה ה' צור עולמים ובנסי מצרים וקריעת ים סוף נתאמת לכל. כי הוא יתברך ברא העולמות כמפורש למעלה וברז"ל (שם) באומר כי מיום צאת ישראל ממצרים עד יום קריעת הים הי' ז' ימים כנגד שבעת ימי בראשית ועוד שעל ידי יציאת מצרים נתקיימו העולמות שאם לא יצאו ישראל ממצרים לא היתה קבלת התורה והיה הכל חוזר לתהו ובהו נמצא שאל שם י"ה היה נוגע הדבר. והיה מספיק בשתי אותיות והיה לפי זה ראוי תהיה לי ישועתי זאת בחצי השם. אך הנה עכ"ז מרוב חבתי ית' עשה עמנו בשם שלם. וז"א הנה עזי וזמרת מתייחס אל שם י"ה ועכ"ז ויהי לי ה' הנזכר לישועה שם בן ארבע אשר הזכרתי לו השירה הזאת. באמרי אשירה לה' ואל מי החשיב הוא ית' החשיבות הלז כמוני היום:

ועוד שלישית כי ראוי אני לשורר לפניו תחלה. כי הלא זה אלי. ובזה כלל שני דברים א' שאני זכיתי להביט אל האלהים ולומר זה כמורה באצבע מה שאין כן מלאכי השרת האומרים איה מקום כבודו והוא מז"ל (שם) שהתינוקות היו מראים באצבע. ושראתה שפחה על הים. מה שלא ראה

יחזקאל בן בוזי הכהן:

עוד רביעית שהוא אלי. מכנה שמו עלי מה שאין כן על מלאכי השרת שאין הקב"ה מכנה שמו על שום מלאך ליקרא אלהי מיכאל ודומה לו. וזהו זה אלי:

ועוד חמשית והוא כי הנה ואנוהו. והוא כי ידעו ברוח הקודש שהושפע בהם שיהיו נוה להקב"ה שהוא ענין ושכנתי בתוכם והוא שלא נאמר בתוכו כי אם בתוכם לומר שהם

בעצמם יהיו משכן ומדור אל השכינה כי היכל ה' המה. וז"ש ואנוהו שאהיה לו נוה שידור בי מה שלא עשה כן למה"ש. אלא אדרבה הניח עולם המלאכי' ונתאוה משברא העולם להיות לו דירה בתחתונים באדם ממש כמדובר וע"ז הביא ראיה מוחשת והיא אלהי אבי כי בפירוש אמר אלהים בתורתו שהוא אבי באו' (בראשית ל"ג:כ') ויקרא לו אל אלהי ישראל מה שלא נמצא כן לשום מלאך. ולבל יאמר איש כי הלא גם ה' נקרא אלהי הצבאות. לז"א אינו דומה כי הוא שם על הכולל ולנו ישראל הוא גם על היחיד. וא"כ וארוממנהו כי רוממות תחשב שירתי לפניו ולא הפכו עם היותי חומרי והקדים למלאכים:

פסקה ב

זה אלי כו'. מלבד מה שכתבנו. יאמר כי הנה ארז"ל (שם) מהיכן זכו ישראל לומר השירה הזאת מאברהם שנאמר בו והאמין בה' ונאמר כאן ויאמינו וכו' וסמיך ליה אז ישיר ובזה נבא אל ענין הכתוב אמר הנה שני דברים זיכנו ית'. (א) להראות אלינו בים כמשמעות אומרם זה. (ב) לומר שירה שהושפעה והופיעה עלינו רוח קדוש לאומרה. כי שם הוא ית' הדברים מאתו ית' בפי כל אחד ממנו ועל שתיהם אמר על הא' שאני מורה באצבע ואומר זה אלי. שהוא מה שמלאכי השרת אין זוכים כי הלא אומרים איה מקום כבודו. ע"כ אומר כי בהגיעי אל גדר זה להיות מראה באצבע הראו שהוא אלי מייחס אלהותו אל כל איש כי ע"כ מתראה לכל אחד הנה בזה אני מודה כי לא שאני זכאי לכך רק שואנוהו. על כי הנה ימים באים ע"י קבלת התורה אהיה נאה לו. שכמו שהוא ית' נאה לי כן אהיה אני נאה לו כמ"ש ז"ל יש נאה ללבושו ויש שלבושו נאה לו וכו'. ואמר איוב (פ' ל"א) צדק לבשתי שהצדק נאה לי וילבשני שאני נאה לו. וכן אמרו על מזמור לדוד ולדוד מזמור וכן על פסוק (תהילים ט"ו:א') חבלים נפלו לי בנעימים וכו'. וזה אומרו ואנוהו ל' נאה תהלה. אך על (ב) שזכיתי לרוממו ולהללו בשירה זו. אינו על העתיד ולא על זכות עצמי רק שעל היותו ית' אלהי אבי הוא אלהי אבי אברהם. ע"כ וארוממנהו ברוממיות אל בגרוני והוא מאמרם ז"ל (שם) כי בזכות אברהם אמרו שירה כמדובר. ובמה שאמרנו בו ואנוהו יצדק משז"ל האומרים ואנוהו. מה הוא חנון אף אני וכו'. שהוא אהיה נאה לו. או יאמר במה שידוע רז"ל. בתתם טעם אל התנהגו ית' עם האבות ביסורין ולא הטעימם פה מעשיהם להתעלם בתענוגים כי אמר הוא ית' אם ייטב להם בעוה"ז מה יניחו לבניהם באמור משה זכור לאברהם וכו' וכיוצא בצרות כהם. ובזה יאמר כי אמרו ישראל הנה הוא ית' מתנהג עמי במדת חסד. כי הנה זה אלי כי חסד אל. ובזה יודע אני שאיני כדאי לכך אם לא שלעתיד ואנוהו. שאשכינהו בעולם השפל ע"י מעשים

טובים. אך כעת איני ראוי אלא שאני אוכל זכות אבי. כי למה שהיה הוא יתברך מתנהג עם אבי במדת יסורין. וז"א אלהי אבי. ע"כ וארוממנהו שע"י מה שהתנהג עמו במדת אלהים הטיב עמי להתנהג במדת אל. כמדובר מרז"ל באומרם שאם ייטב לאבות. מה יניחו לבניהם. והנה ארז"ל (שם) שהתנוקות שנולדו בשדות. והי' הקב"ה פותח הארץ ובולען ומוצא לכל אחד ב' סלעים כשדים. כי יונק מאחד דבש ומאחד חלב. והי' כל אחד במקומו רואה לפניו בחור צח ואדום המאכילו ומגדלו הם הכירוהו תחלה ואמרו זה אלי. לפי דרכם זה יאמר הלא אמרתי אשירה לה' בל' יחיד. שכל אחד ממני כדאי לרומם לאל ית' בשיר שהוא דבר גדול כמאמר דוד המלך ע"ה (תהילים ס"ג:ד') כי טוב חסדך מחיים. במה שזכיתני ששפתי ישבחונך. ע"כ אמר מה שאמרתי שכל א' ירוממהו בל' יחיד ואמרתי ויהי לי לישועה. כי לכל א' החשיב בפני עצמו להיות לו לישוע'. מי יאמר שכן הוא לז"א זה אלי כי הנה לכל א' וא' היה הוא ית' מתראה בצור החלמיש והאכילו ולא לרבים בבת אחת. הנה זה יורה החשיב הוא ית' לכל א' להיות לו לאל. והנה מזה שהחשיבני. יורה שגם כדאי אני שואנוהו כי יחשיבני להיות לו לנוה ומדור שישרה בי שכינתו. גם כי אהיה יחיד בהיותו צדיק כאשר הי' מתייחד עמי אז. ועדיין לא אערב אל לבי להיות כדאי לרוממו כל א'. אך הנה מצטרף לזה היותו אלהי אבי כי לא היה הוא יתברך נקרא אלהי האבות ביחד כ"א אלהי כל א' וא'. וא"כ איפה יתחזק ענין החשיבו ית' כל א' וא' ממנו בפני עצמו גם לרוממו בל' יחיד. וע"כ וארוממנהו בל' יחיד כל אחד ממנו:

עוד יתכן ע"ד זה. והוא בשום לב אל מאמרם ז"ל שהיה מתראה הוא ית' לתינוקות ההם כבחור צח ואדום כי מהראוי לא יתראה אדום כי מרחם הי'. אך הנה ארז"ל (שם פ' כ"ט) על פסוק אנכי ה' אלהיך כו' מפני שראו ישראל את הקב"ה בים כגבור עושה מלחמה ובסיני כשליח צבור אמר אל תהרהרו בשתי רשויות חלילה כי הנה אני ה' אשר הוצאתיך כו' עם שאז כשהוצאתיך ראיתני כגבור והנה אם לא היה מתראה לתינוקות כ"א צח. לא יכירוהו על הים. ע"כ ראוהו צח ואדום. כדי שיראוהו על הים כגבור אדום למצרים וצח לישראל ויאמרו זה אלי ויחזיקו אלהותו ית' לעיני השאר. וידעו כי ה' הוא האלהים ובזה יאמר מלמעלה אשירה לה' הוא מדת רחמים שבו הושיעני. כי הלא בשמו הגדול עצמו גאה גאה סוס כו' שבו עשה מלחמה במצרים והי' מטיב לי. ומי יאמר כי שם ה' היה עושה משפט על הים ולא מדת הדין. ומה גם כי הלא היה מתראה כגבור משקיע למצרים לז"א אל תתמהו כי הנה זה אלי כשהיה מרחם עלי בשדים כי אינק. שהיה מטיב לי שהיה צח ואדום שהוא כי לא יבצר היה להם צער מחילות שהיה דין. עכ"ז היה

מניקם דבש וחלב שהוא רחמים והוא אחדות הראות צח ואדום כאחד. וא"כ כאשר היה אז מדת רחמים. והיה ג"כ אדום ג"כ עתה הוא הוא וע"כ ואנוהו ואפארהו. על אשר עשה שני הפכים פה. כי מדת רחמים הוא מתהפכת לדין למצרים ומרחם אותנו. והנה היה אפשר יצרף הוא ית' מדת הדין למדת רחמים ויהיה הוא ובית דינו. וימשך מהרחמים הצלה לישראל. ומהדין רוגז למצרים. אך לא עשה כן הוא יתברך כ"א בחינת דין היתה שם לא היו נצולים ישראל כי הלא המרו על ים בים סוף ומהיכן זכינו יעשה המלחמה במדת רחמים לבל נלקה. הלא הוא על זכות אבי שהי' עמדי לבלתי יצרף מדת הדין. וז"א אלהי אבי שעל היותו אלהי אבי ע"כ וארוממנהו לאמר רוממות גדול. הלא הוא ה' איש מלחמה כי שם הרחמי' לבדו. פעל ועשה מלחמה עם המצריים ולא בהיות שמו ה' אלהים. או' וה' שהוא הוא ובית דינו רק ה' שמו. בלי צירוף דין מן הטעם האמור. ועוד כיון כ"א היה פועל שם זה פעם רחמים ופעם רוגז לא יפלא כ"כ. אך היא בהיות ה' שמו בעת ורגע שמרחם. כי כמו רגע היו מצריים נטבעים. וישראל הולכים בשובה ונחת. ולא חסרו דבר:

פסקה ג

ה' איש מלחמה כו'. זולת מה שכתבנו יאמר כי הנה המלאך נקרא על שם פעולתו כמאמרם ז"ל במדבר רבה (פ' י') על פסוק למה זה תשאל לשמי והוא פלאי שאמר עתה שבאתי על שליחות נזירות נקרא אני פלאי. על שם איש כי יפליא לנדור נדר נזיר והיה מקום לומר כי בעת עשותו ית' דין ישתנה שמו. לז"א כי לא כן הוא רק ה' שמו:

או יאמר כי הנה ארז"ל על דבר חנניה מישאל ועזריה. שגבריאל שצינן התנור עם היותו שר האש ואיך נהפך אלא שאחז כח האש מבחוץ ונשאר צונן מבפנים באופן שלא שינה מציאותו ועל הדרך הזה מדת הרחמים להמית איך יצדק אם לא בסילק רחמיו מהמצריי' אך א"כ לא היה הדבר נעשה רק בשב ואל תעשה. אמר כי לא כן היה רק ה' של רחמים איש מלחמה ממש נלחם כגבור ואינו מן התימא כי איננו שנוי במדתו. כי הלא הרוגז הנעשה מצרים הוא רחמים. וזהו ה' שמו. כי בעשות מלחמה ברשעים ה' שמו. כי רחמי רשעים הוא היות אכזרי. או יאמר כי הנה בכל מדה יש בחינת דין כנודע מספר הזוהר. והייתי אומר כי הבחינה ההיא שבה מפאת הדין לבדה עשתה מלחמה. ע"כ אמר כי לא כן הי'. רק ה' שמו בבחינת כללות ההויה. או יאמר תדע למה ה' היה איש מלחמה בלי צירוף אלהים על כי ה' שמו. והוא כי פרעה בשומעו שם זה אמר לא ידעתי את ה'. והוא כי לא ידע רק שם אלהים שהזכיר לו יוסף. על כן בבואו יתברך להודיעו את כמו. באומרו וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה כו'. לא רצה יתברך לצרף שם זולת

אשר הכחיש כי הוא יכה בו עד ידענו. וז"א ה' שמו כי מה שהיה ה' איש מלחמה. היה להודיע כי ה' שמו:

פסקה ד

מרכבות פרעה כו'. אחרי או' שהיה הוא ית' עושה מלחמה. והיה אפשר לומר והלא לא הוצרך דבר רק להניח הים אל טבעו שישובו המים ויכסים לז"א כי לא כן היה כ"א מרכבות פרעה וחילו ירה בים ואין ירייה אלא מלמעלה למטה. ולבא אל ענין הכתוב נשים לב אל או' תחלה בים סתם ואח"כ טובעו בים סוף כי הלא הים הנזכר תחלה הוא ים סוף אך הנה ידענו מרז"ל (ש"ר פ' כ"ה) שאין ל' טביעה צודק אלא בטיט כד"א ויטבע ירמיהו בטיט והנה מקום הטיט עיקרו מהים שגדל בו קנה וסוף ועל כן נקרא ים סוף על שגדל בו קנה וסוף בחלק אחד ממנו ולפי זה המקום שהוא כלו מים יקראנו ים סתם וביא' הכתוב כי למען הודיענו נפלאות אל כי ידו ית' עשתה זאת אמר ראו נא כי דרך המרכבות ומה גם כי נשרף אופן מרכבות וגם נתלחלח עב טיב אשר תחתיהם כמדובר למעלה הלא הוא לטבוע בטיט אמנם גבורי החיל קלי המרוץ פרשי' רוכבי סוסי קלים הלא המה מבחר שלישיו שדרכ' הוא להתאמץ ולשחות על פני המים המה וסוסיהם לא יטבעו אמר כי נהפוך היה כי מרכבות פרעה ומרכבות החיל אשר התנהגו בכבדות בלתי יכולים להתנועע כי היו שוקעים בטיט ים סוף כמדובר למעלה הגביה' הוא יתברך וירה אותה בים כי אין ירייה רק מלמעלה למטה ולא טובעו בטיט כ"א היו בים נגרשים אך מבחר שלשיו קלי המרוץ לשחות ולשוט על פני המים ולהמלט טובעו בטיט ים סוף וז"א פה ים סוף כאשר כתבנו שהוא מקום טיט בל יחוגו וינועו כאשר יפרש השוחה לשחות לחתור היבשה להציל את נפשם:

פסקה ה

תהומות יכסיומו כו'. מהראוי יאמר תהומות כסוס. אך הנה ארז"ל כי בים סוף אין שם תהומות אלא כו' והנה אפשר כי ג' הדרגות הם מקום שגדל הסוף והוא מקום מישור והוא ים סוף ואחר המישור יש מקום שיורד ומעמיק לעמקים גדולים והם מצולות ואין שם תהומות וממקום מצולות והלאה הם תהומות והנה רצה ית' ידונו בתהומות עולים ויורדים נגרשים בלי השקט ואמר הכתוב כי אחר שטובעו בים סוף להחליש כחם בל ישוטו על פני המים אחרי כן כדי שהתהומות יכסיומו עשה ית' שירדו מים סוף הולכים ומתגלגלים כמו אבן אל המצולות כדי שע"י כן תהומות יכסיומו כי מהמצולות מיד יוחלקו אל התהומות ושיעור הכתוב שכדי שתהומות יכסיומו ירדו במצולות מים סוף כמו אבן המחלקת במדרון כי כך הם עשויים כמדרון מהים סוף למצולות ומהמצולות לתהומות:

פסקה ו

ימינך ה' נאדרי בכח כו'. אחר או' כל מיני השפטי' שהיו נדונים במים אמר ימינך ה' היה נאדרי בכח. שהיה נותן בהם כח לשיסבלו היסורין ופורעניות. ואחר כך ימינך ה' תרעץ אויב:

או יאמר כמאמרם ז"ל כי י"א שעל הים הוכו מאתים מכות וי"א מאתים וחמשים מכות ואיך היה בהם כח לסבול ולא מתו מהראשונים. לז"א הנה ימינך ה' נאדרי ואמיץ על הכח שימשוך מזה תהיה הכאת ימינך עליהם מכתתם עד בלתי השאיר להם שורש וענף ואיך סבלו שאר המכות אלא שימינך ה' תרעץ אויב מרעצת ומדכאה ולא המיתם למען יוכל לסבול ולקבל כל יתר המכות באופן כי עשות הדבר בעצמך ובימינך הוא להקל מעליהם ולהניח מקום לסבול כי הלא אם ברוב גאונך היית בא לפי גאותך וגדולתך היית הורס קמיך אשר לפי גדולתך וגאונך לא היית עושה ע"י עצמך רק ע"י א' מהמלאכים רעים שלוחי הרוגז אם כך היית עושה והיתה כונתך להורסם הנה במה שתשלח חרונך. שהוא אחד ממלאכים רעים היה אוכל אותם כקש ולא יוכלו לסבול שיתקיימו בהם מאתים מכות אלא שלא נתגאית לעשות ע"י שליח ולא כוונת להרוס רק אדרבה לתת להם כח לסבול. ונהלתם לאט כמדובר ואיך יש דבר שלמה שהי' הכנה בלבד לא עשית ע"י עצמך שהוא מה שנצבו כמו נד נוזלים וקפאו תהומות על כי לא היה זה רק הכנה שעי"כ אמר אויב ארדוף כו'. כי אמר הנה טרם יותך הקפאת הים יש פנאי שארדוף אשיג אך לא אהרוג מיד עד אחלק שלל תחלה פן חום דם השפוך יפשיר הקפאות הים וגם לא אכלם. פן יצטרך שהות ויופשרו המים רק תורישמו ידי שאדלדל רבויים. ואם לא ראו הקפאת המים והיותם עריכה וכמו נד וקפיאת הקרקע לא רדפו נמצא כי לא היה הדבר רק הכנה שע"י כן אמר אויב ארדוף כו' שמשגיא לגוים ע"כ זה לא עשית בעצמך וע"י קשר זה נאמר אמר אויב כו' פה עם היות ענייננו בתחלת השירה כמשז"ל והנה מה שהיה הכנה היה ע"י רוח האף כי האף הוא אחד משלוחיך אך מה שכסמו ים שהיא עיקר הענין לא עשית ברוח האף רק נשפת ברוחך כסמו ים מרוחך שלך וגם ע"י רוחך צללו כעופרת במים אדירים אשר דרכם אדרבה להציף את הנטבע בים הנה כי מה שהיה עיקר הענין עשית בעצמך:

פסקה יא

מי כמוך כו'. אמר כי אין צריך לומר במדת הגבורה כ"א גם במדת הרחמים. אתה עושה גבורות שמי כמיך באלים הם בעלי אילות גבורה בהיותך פועל במדת הרחמים וז"א ה' ולא בלבד תתייחס לנאדר בקרב אנשים בעולם השפל כ"א גם נאדר בקדש בקרב כל קדושי עליונין כי גם בעיניהם יפלא פעלך ולא עוד כ"א שאנו יראים מלומר שאתה עושה

פלא כי הנה כ"כ נקל בעיניך לשנות הטבעים שאינו בעיניך כעושה פלא כ"א כטבעי וכבלתי טבעי הכל שוה לפניך כמאמר הכתוב (תהלים ק"ו) יודו לה' חסדו שיודו אותו לפועל חסד ולא לעושה פלא כי הלא ונפלאותיו הם לבני אדם כי בעיניהם יתייחסו לנפלאות. וז"א נירא כו' כי אתה שיראו מלהללך שאתה עושה פלא כי לפניך אינו פלא וזהו נורא תהלות עושה פלא. או יאמר אחר הזכירו פרטי הנס כי הנה קנצי למלין הוא כי מי כמוך באלים ה' מי כמוך כו' שהוא שבח דרך כלל כי להאריך בתהלות רבות בפרטי הנס אנו יראים כי הנה אתה נורא תהלות שהוא נורא מלהרבות תהלות כשאתה עושה פלא פן יראה כי רב וגדול הדבר בעיניך. או יאמר אם יאמר איש האם לא מצאתי' רק שמי כמוהו שנראה שאין גדולתו רק שאין כמוהו אך לא מהיות פעולותיו עצומות ורבות מאד והלא היה טוב לומר כי רבו תוארו כי הוא מצד עצמו חזק ואמיץ ואדיר לז"א מה שאיני מרבה בתוארים והגזמו' ותהלות כ"א בדרך שלילה באין כמוהו הוא על כי נורא הוא מלומר תהלות רבות בעשותו פלא פן יאמרו לי סיימתינהו לכלהי שבחי דמרך. או יאמר הנה פרטנו ענייניו הנה. ועכשיו אנו או' דרך כלל מי כמוך כו' ושגם אתה נאדר בעצם בקדש כי כל קדושים עמך יכירו יותר גדולתך ממנו והנה בכלל או' מי כמוך כו' נכנס גם פלאות עד אין מספר ובריאת עולם ומה ענין שאר פעילות פה. לז"א מה שאחר ספרו שבח הפלא שאני בו או' מי כמוך דרך כלל הוא כי ירא אני פן אם אהלל דבר פלא אחד יראה כי אינך עושה רק פלא אחד וזהו נורא תהלות עושה פלא שנורא מלהללך תהלות על שאתה עושה פלא פרטי כי אין מספר ע"כ שבתי להלל מה שמורה על שאין מספר ועל בריא' עולם כי הכל בכלל א' מי כמוך. או יאמר מי כמוך באלים ה' על דרך הכתוב אצלנו בפסוק ואל מי תדמיוני וכו' שקשה או' יאמר קדוש ולא אמר יאמר ה' וגם או' יאמר לשון עתיד ולא נאמר אמר קדוש שהוא לומר ואל מי מקדושי עליונים תדמינוי ואשוה לו לדעתכם הוא יאמר לפני קדוש מעין זה יאמר מי כמוך באלים ה' שהוא בכל כחות העליונים בעלי גבורה ולא עוד אלא מי כמוך שיהיה נאדר וחזק בקדש שהוא בעולם העליון כשר הפנים וכיוצא בו שידמוך אליו הנה אתה שמוראך עליו לומר שהוא עושה פלא אפי' א' ומה גם רבים כי אין כח לעשות פלא זולתך לבדך. שאין קץ לנפלאותיך וגבורותיך וזהו מי כמוך נאדר בקדש נורא כו' כי הלא תהיה נורא מלהתהלל לומר שהוא עושה פלא:

או יאמר מעין זה. מה שכתבנו בפי' ברכת אתה קדוש שהוא אתה לבדך קדוש ואם יאמר איש הלא גם המלאכים נקראים קדושים כמד"א נערץ בסוד קדושים. לא כן הוא כי ושמך קדוש בלבד ולא שם זולתך כ"א תואר מושאל על היותם משוללי חומר והראיה

כי הלא וקדושים הם המלאכים יהללוך. אשר הלולם הוא קדוש ואם שמם עצמי הוא קדושים מה הוא ההלול אלא ודאי שאין כמוך עם שנקראו קדושים וזה יאמר מי כמוכה באלים כי הלא אמור מי כמוך הוא מה שאתה נאדר ונערץ בקדש כי באומרם לך קדוש הוא שאין כמוך כי יראים הם להללך ולומר שאתה עושה פלא כי נקל הוא להללך בזה כ"א לשלול לגמרי שאין כמוך ולך דומיה תהלה פרטות וזה נורא תהלות עושה פלא. או יאמר נמשך אל פסוק שלאחריו מי כמוך באלים כו' מי כמוך ה' בעל הרחמים שבו עשית כאחת פעולת רוגז וב' פעולת חסד בפלא אחד וזה נורא שהוא רוגז ותהלות שהן ב' חסדים שיהללוך בהן ע"י עשותך פלא אחד והענין כי בימין אמר תרעץ אויב הרי כי ע"י ימין נמשך מורא כי בה עשה שפטים במצרים ובימין עצמה עשה שתי תהלות. (א) שבה הבליעם בארץ שזכו לקבורה על שלוו ליעקב אבינו. עוד תהלה (ב) בימין כי נחית בחסדך כו' כי החסד הוא הימין כנודע וכן יתהפך כי גם במדת הרוגז תפעל הפכים כי הלא נהלת בעזך אל נוה קדשך והיה ע"י מפלת ל"א מלכים. כי במדת העוז היא מדת הדין היה מנהל את ישראל ומכלה אויביהם והענין כי בצאתנו ממצרים והיה הזכות הקל הוצרכנו אל חסדו ית' וזהו נחית בחסדך אך אחר קבלת תורה ומצות נהלת בעזך כו' כי גם מדה"ד היו לנו לטובה:

פסקה יד

שמעו עמים כו'. אחר או' איך הקב"ה פעל עם המצריים צרה וטובה בימין וכן לישראל בה ובהפכה חזרו אל ענין ראשון הוא קריעת הים ואמרו כי שמעו בגלות העמים ורגזו כי כולם ידעו כמשז"ל (ש"ר פ' כ"א) ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים הם כל מימות שבעולם ושאלו על הדבר ושמעו ענין קריעת ים סוף אך חיל וכאב של הריגת בני אפרים שהיה דמם צועק אחז ליושבי פלשת באו' כי עתה ישראל ינקמו נקמת אחיהם ואז נבהלו אלופי אדום פן יעברו בם ישראל לארץ דרך ארצם ויצר להם כי על כן אמר אחרי כן לא תעבור בי וכן אילי מואב יאחזמו רעד. מן הטעם עצמו פן יעברו דרך ארצם ועל הכל נמוגו כל יושבי כנען כי עליהם הם הולכים לקחת את ארצם מידם ובקשו מעתה ישראל מאתו יתברך יפיל על כלם אימתה ופחד. באופן ידמו כאבן מהתקומם על ישראל עד עברם לארץ כי כעת עדיין לא קנו השלמות הראוי ושטן מקטרג בשעת הסכנה כי אחרי כן אז יהיו לצדיקים מתייחסים לעם ה' אין פחדם על ישראל ולאפס ותהו יחשבו וזהו עד יעבור עמך ה' כלו' שיעברו בשלמות. שיהיו אז מתייחסים לעם ה' בבואם לארץ ועוד נוחילה לפניך והוא עד יעבור עם זו קנית במצרים ככתוב אצלנו על הלא הוא אביך קנך כלומר ולא תהיה ההעברה לארץ דור שני אלא היוצאים שקנית כלם

לא כאשר היה כי כל ששים רבוא שמעשרים שנה ומעלה יעברו לארץ וכן היה מתקיים אם לא על עון המרגלים ועל עשותם את העגל:

פסקה יז

תביאמו כו'. ראוי לשים לב באו' מכון לשבתך פעלת ה'. כי מהנראה מרז"ל כי על הב"ה ידבר ואיך יאמר פעל ה' ית' ועדיין לא נעשה בעת ההיא ועוד איך ייחסנו לפעולתו ית' באו' פעלת ובאו' מקדש ה' כוננו ידיך ושלמה בנאו ועוד באו' ה' ימלוך כו' איך יתקשר אל הקודם ובמ"ש ז"ל שהוא לעתיד למה הוזכר פה ועוד או' אחרי כן כי בא סוס פרעה כו' שהוא כמודיע אשר לא ידענו וגם הוא בלתי מתקשר אל מאי דסליק מיניה ולא עוד אלא שהוא או' בל' כי שמשמעו כנותן טעם אל האמור ואיננו ועוד או' כי בא סוס פרעה כי הלא גם פרעה בא בים. והנה לבא אל הענין נקדים כי הנה הבית השלישי אשר אליו דאבה נפשנו תוב"ב לא כראשון ושני מעשה ידי אדם הוא. כ"א רוחני מעשה אלהים כנודע ועליו אמר יעקב אין זה כ"א בית אלהים כמפורש במקומו והנה לא יקום הוא יתב' לעשותו כי הנה מקודם יברא העולם נברא כנראה מרז"ל בשמות רבה (פ' כ"א) ובזה יאמר כי ברוח הקדש אשר עליה ה' הופיע בדברי השירה הזאת ראו והנה אפשר יתעתדו דברי' גורמי' הטלטל יש' מארצו ית'. ע"כ מאז משה ובני ישראל חילו פניו ית' ואמרו הנה אשר נבקש מאתך הוא כי תביאמו כו'. כי לא תהיה ביאתנו לארץ. להטלטל עוד ממנה כי אם תביאמו ותטעמו כאילנות נטועים בהר נחלתך ובמה יתקיים זה הלא הוא כי מעתה לא יבנה בהמ"ק ע"י אדם כ"א מכון לשבתך פעלת ה' מאז בעצמך אותו מקדש ה' אשר כוננו ידיך שהוא הבית הג'. המקווה שעל ידו נזכה לבלתי הטלטל עולמות והנה נתקבל צלותהון ויתעתדו להיות להם חירות מגליות ומלאך המות כי אין ספק שאם היה הדבר נמשך כן שהבית הג' היה מאז לולא מעשה העגל שהחזיר זוהמת נחש למקומם:

ונחזור אל הענין אמרו לא לנו ה' לא לנו אנו מבקשים זה כ"א על דבר כבוד שמך כ"א כה תעשה לנטוע אותנו בארצך ובב"ה העתיד מעתה הנה יהיה שה' ימלוך לעולם ועד כאשר בזמן הבית הג' שלא יחלק מכבודו למלכיות בשר ודם ולא יתחלל כבוד מלכותו בחורבנות ב"ה כ"א שה' ימלוך לעולם ועד שהוא העתיד שתהיה מלכותו גלוי וניכר לכל העמים בלי הפסק כאשר סידרו קדמונינו באו' עד לא עשה ארץ וחוצות ה' מלך. ובהכינו יצורים כו' ה' מלך. ועת יקבץ נפוצים כו' ה' ימלוך לעולם ועד. הנה כי פסוק ה' ימלוך פירשוהו על העתיד לבא בימות המשיח. ותהי בקשת יש' שיתקיים מאז יצאו ישראל ממצרים ולשמא יאמר אלהינו ית' כי לא יתכן יהיה זה מאז עד תתפרסם גדולתו בעולם ע"י המשך הדורות מה שאין כן בעת ההיא כי הנה נס קריעת ים סוף שהיה גדול לעיני

כל העמים הלא כל היושבים שם הם המצריים כבר מתו ואיך יתפרסם שמו בעולם ע"י מתים לז"א אין זה עיכוב כי הלא בא סוס פרעה כו'. כלו' כי סוס פרעה ורכבו ופרשיו שבאו בים הם היו אשר וישב ה' עליהם את מי הים. אך לא את פרעה עצמו כי הוא נשאר וז"א כי בא סוס פרעה עם היות שגם בא פרעה עם סוסו אך הוא לומר כי סוס פרעה כו' הם אשר וישב ה' עליהם את מי הים אך לא על פרעה עם היות שהוא גם הוא בא לא נאמר עליו וישב ה' עליהם כו' וע"כ אינו מזכיר אלא את מי שבא וישב כו' והוא מאמרז"ל בפסוק ולא נשאר בהם עד אחד כי א' נשאר והיה במים עד גרונו ואו' מי כמוך ברפיון הכ"ף וא"כ מי יפרסם גדולתו ית' יותר ממנו מאשר עיניו ראו ולא זר וא"כ איפה אין עיכוב מהעשות שאלתנו על זה:

פסקה כ

ותקח מרים כו'. או' אחות אהרן מלבד הייתור קשה כי הלא גם אחות משה היתה ואם הוא לומר שהיתה אחות אהרן קודם ללידת משה מה בא ללמדנו וגם כן למה לקחה את התוף וגם כל הנשים למה לקחו גם מחולות האם לא היתה דיים תופים כמרים כ"א גם מחולות. אמנם הנה ארז"ל (סוטה דף י"ב) על פסוק ותתצב אחותו מרחוק כי עד שלא נולד משה אמרה מרים לאביה ולאמה כי בן תלד אמה שיושיע את ישראל והנה לא נתקיימה הישועה בעצם עד היום ההוא שנא' ויושע ה' ביום ההוא כו' ע"כ בראותה שנתקיימה נבואתה אשר התנבאה בהיות' אחות אהרן לבדו שהיא על לידת משה לקחה את התוף בידה וז"א הנביאה אחות אהרן שהוא על מה שהתנבאה עודנה אחות אהרן ולא אחות משה וגם כיוונה שגם שהיתה נביאה להיות עת צער. הוצרכה ליקח התוף לעורר הכח הנבואיי לשורר מה ששוררו אנשים באמצעות משה ששוררו כאחד כי גם הם בכח שפע רוח הקדש אמרוה כמדובר למעלה ומה גם לאומרים מרז"ל כי תיכף לשירת האנשים שוררו הנשים קודם למלאכי השרת וע"כ הוצרכה לעורר בתוף כענין (שמואל א' י"ו) והיה כנגן המנגן לו' השיר' גם ברוח הקדש כי הוא גדר נבואה בהקיץ אשר הוא למעלה מגדרה ע"כ עשתה הכנה כדי שיחול בה גדר זה כאנשים ואז ותצאנה כל הנשים אחריה כי אמרו כי כאשר כל האנשים בחברת משה התנבאו גם המה למעלה מגדר' כן הנשים בחברת מרים אלא שאמרו בלבם כי סוף סוף אין הכנת האנשים שוה לנשים ע"כ אמרו אם כלי שיר א' תצטרך מרים לעורר הנבואה הוא התוף אנו נצטרך שנים ע"כ לקחו תופים ומחולות ועכ"ז לא שוה להן להיות מדברות ברוח הקדש כאנשים. שלא הוצרך משה ללמד להם מה שיאמרו כ"א ותען להם מרים שירו

לה' כו' כי הופיע עליה רוה"ק והיתה אומרת להן שירו כו' והן אומרת על פיה וגם לא כאנשים שאמרו ל' יחיד אשירה לה' שבכל אחד היה כדאי כ"א שירו כלכם דרך כלל:

פסקה כב

ויסע משה את ישראל כו'. ראוי לשית לב למה החסיר הוא ית' מהם מים ואחרי כן לחם עד שהוצרכו להתלונן וטוב טוב היה לתת להם התיקון שנתן להם באחרונה ולא יתן לפניהם פתחון פה לחטא ועוד מה צורך להודיענו שעל כן קרא שמה מרה ועוד או' לאמר מה נשתה כי מלת לאמר בלתי צודקת כי אינו לאמר לזולת. ועוד או' שם שם לו חק ומשפט הי"ל נתן לו ולא ל' שימה. וגם איך מתקשר עם הקודם וכן אומרו ושם נסהו. איך ע"י המתקת המים נסה את יש'. ועוד איך מתייחס לזה ענין ויאמר אם שמוע תשמע כו'. ולמה כפל שתי שמיעות ולמה הפסיק במעשה בין שמיעה והאזנה שמסוג אחד. ועוד שבכלל שמועה לקול ה' היא ההאזנה למצותיו ועוד הגמול שהוא משלם הוא שלא יתן כל המחלה אשר שם במצרים שמורה שמחלות ארץ אחרת ישים עליו והאם זו תורה וזו שכרה. ועוד או' כי אני ה' רופאיך כי איך הוא נתינת טעם שעל שהוא יתברך רופאיך לא ישימם ואין הטעם רק עשותו המצוה הנז' ועוד שאין פעולת הרופא היותו בלי משים המחלה כ"א לרפאות המחלה אשר על החולה:

אמנם לבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל במכילתא וז"ל ולא מצאו מים ר' יהושע או' דברים כמשמען ר' אליעזר או' והלא המים תחת רגלי יש' והארץ אינה אלא צפה על פני המים אלא כדי ליגען אחרים אומרים המים שנטלו בין הגזרים שלמו להם באותו שעה כענין שנ' ואדיריהם שלחו צעיריהם למים שבו כליהם ריקם כי לא מצאו מים ע"כ:

וראוי לשית לב במאמרם. (א) כי גם ר' אליעזר או' דברים ככתבן אלא שנותן טעם שהיה כדי לייגעם. (ב) כי למה עשה ית' כדי לייגעם ולא דיים לכתם בארץ תלאובות כ"א גם לייגעם. ועוד או' שהיו המים תחת רגלי יש' ועוד או' והארץ אינה אלא צפה כו'. האם בשביל שהארץ רקיע על המים שתחתיה ימצא אותם על הארץ ולדעת אחרים ששלמו מי הגזרים הלעולם היה להם להתקיים אותם המים שאמר עליהם ולא מצאו מים. וגם מה ענין ראיה שמביא:

אך הוא כי הנה הוקשה לרז"ל כי הנה או' ולא מצאו מים אפשר פירושו שלא נזדמנה להם מציאה למצא מים רק היה המדבר כטבעו שלא ימצאו בו מים. או יהיה פירושו כי מים היו שם אלא שלא מצאו. ואם הם דברים כמשמען שהוא הדרך הראשון יש קצת קושי שכל כך היו מחוסרי זכות שהניחם הוא ית' משועבדים אל הטבע שהלכו דרך שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ואם הדרך השני קשה כי היכן היו להם מים. והנה

דעת רבי יהושע דברים כמשמען שלא היה להם זכות. ונשאר הדבר אל הטבע ולא מצאו מים ור' אליעזר או' והלא המים היו תחת רגלי ישראל והוא כי בים נשתעב' להם ויותן תחת רגליהם שר המים כי הנה שרו של ים הוא מושל על כל מימו' שבעולם כי ע"כ בהקרע הים ארז"ל (ש"ר פ' כ"א) שנבקעו כל מימות שבעולם כאשר למדו מאו' ויבקעו המים ולא נאמר ויבקע הים ואין זה כ"א בהכות הכפתור הוא הים רעשו הספים הם כל מימות שתחת אותו השר והיה השר תחת רגלי יש' בזכות הכנסם בתוך הים עד חוטמם טרם יבקע כי האמינו בה' ובטחו בו וא"כ למה לא נבקעו מעינות תהום מפניה' כמו שמטעם זה נבקעו מעינות מים מתוקים בים בעובר' שמהם שתו במים ושמא תאמרו כ"א ניתן תחתם שר המים לא ניתן שר הארץ ואיך יפלשו נתיב בארץ המים שתחתיה ויעלו למעלה. ע"כ אמר והארץ אינה אלא צפה על פני המים. לו' כי אין שר הארץ מעכב במה ששר המים רוצה לעלות מימיו בקרבה. כי הלא היא משועבדת אל שר המים. כי הלא שלא בטבע סובל אותה שר המי'. כי טבע העפר להיות למטה מהמי'. והיא צפה עליהם ולכן לא תעכב הארץ מהעלות המים. כי הלא גם כל המים שתחתיה היה ראוי לעלות. ומה גם מבוע אחד. וא"כ אין לו' דברים כמשמען. שלא היה להם זכות אלא שהיה להם זכות ועשה הוא ית' כדי ליגעם ואחרים אמרו שלא המציאם ה' שלשת ימים כי אם היו שותים מהמים שבכליה' מגזרי ים סוף. ומה שאומר הכתוב ולא מצאו מים הוא כי באותה שעה אחר שלשת הימים שלמו אותם המים ולא היו המים בכליה' וע"כ באו מרתה לשתות ולא יכלו והביא הג"ש כי נאמר כאן ולא מצאו מים ונאמר להלן שבו כליהם ריקם כי לא מצאו מים מה להלן כלים אף כאן כלים:

והנה על מאמר ר' אליעזר שאומר שעשה הקב"ה ליגען קשה מה שהקשינו בכתובים מה פשע ישראל בזמן ההוא שהצמיא' ויגען הוא ית':

ונבא אל הענין. והוא כי הנה ארז"ל והביאו רש"י ז"ל בפרשה כי הנה במרה ניתן לישראל קצת פרשיות של תורה שיעסקו בהן שבת ופרה אדומה ודינים ואומרה כי הנה תחת שתים ימשוך ידו העבד הישראלי מעבוד את קונו. (א) על החקים אשר איננו רואה בהם טעם ויתאמץ לבבו לאמר מה יושיעני מה שהשכל ינגדהו ומה גם בחקת פרה אדומה. (ב) ראיתי צדיק ורע לו. ומה גם במאמרם ז"ל במסכת קידושין (דף ל"ט) כי המקיים את התורה מאלף ועד תי"ו מריעין לו כאלו שרף את התורה מאלף ועד תי"ו כי בראות איש צדיק שהוא תם וישר. ואובד בצדקו יהרהר ויאבד עולמו. כענין איוב שהיה מפליג בדבר ובלתי מתנחם. ע"כ מה עשה הוא ית' בהחילו לתת לישראל חוקים ומשפטים רצה להסיר מלבם ב' רעות אלה למען העמידם על האמת ע"כ עודם צדיקים החסיר מהם מים

וייגעם וכשהגיעו אל המים היו מרים שלא יכלו לשתותן שהוא למען נסותם בצדיק ורע לו כאשר יתבאר ואחרי כן הורהו ית' עץ. הוא לענה כמ"ש ז"ל שהוא עץ מר והמתיק מר במר:

ורמז לדבריהם יהיה כי ראשי תיבות עץ וישלח אל המים עם הכולל. עולה עשרים במספר קטן כתיבת לענה במ"ק ואחר הדברים האלה באה התורה ואמרה. הלא כאן נמצאו שני דברים שיחויב לבקש להם טעם. (א) למה ייגעם ה' בהחסירו המים והביאום אל מקום מים מרים והם הי' צדיקי'. (ב) למה אח"כ הראם ית' שהמתיק מר במר ולא מר במתוק. ואמר טעם לכל. זה הלא הוא כי שם שם לו חוק ומשפט כו'. שלמען שומו יתברך חק ומשפט לו בלבו כאחד ולא יהיה להם החוק כמו זר נחשב. וזהו שם שם לו לישראל בלבו חק ומשפט וגם שם נסהו לישראל אם יהרהר ולמדם דעת לבל יהרהרו בענין צדיק ורע לו והוא כי הנה היה רצונו ית' לנסותם שלא יתלוננו כ"א שיאמרו למשה מה זאת ויודיעם פשר דבר כאשר הודיעם בסוף כאשר יבא בס"ד והוא כי שיתו שומו החק כמשפט בלבו היה במה שהיו המים מרים והמתיקן בלענה מרה הפך הטבע נגד גזירת שכל אנושי למען יראו וידעו כי לא דרכיהם דרכיו ית' כי אשר יימר בעיניהם ויראה שאין בו מועיל הוא הטוב והאושר אלא שהוא למעלה משכלם. וזהו ויורהו ה' עץ כו' וימתקו כו'. לו' כי עם היותו לענה במה שיורהו ה' אותו המתיק כך כל דבר שיראה מר וזר במה שמורה לנו הוא ית' לעשותו הוא דבר טוב ולכן טוב לגבר יכוין לעשות צוויו ית' ויבטח בו כי טוב הוא ומה גם כי הנה החק שנתן להם אז הוא פרה אדומה כפירש"י והוא מרז"ל. ויהיה שכמו שממתיק מר במר כן הוא מטה' את הטמא במה שמטמאה את הכהן הטהור העוסק בה נמצא כי ב' דברים עשה הוא ית' בענין א' כאחת. (א) שהורה כי כאשר המשפט טוב בעיני האדם כן גם הוא הוא החק כי כך המתיק ית' המר במר כמו במתוק ונבטח באל דעות ה'. וזה מאמר הכתוב אחר או' וימתקו המים ע"י עץ מר אמרה תורה למה זה היה שהמתיק במר. וגם חסרון מימיהם והיותם מרים מאחר שהוא ית' היה חפץ להמתיקו הלא הוא כי הנה שני דברים כיון הוא ית'. (א) כי שם שם לו חק ומשפט כי שם לו לישראל השוואת חק למשפט כי הכל הוא טוב ומטיב אלא שאין שכל אנושי משיגו שכמו שאנו ממתיק המר במר כן לא תהרהרו אחר טהרת הטמא במה שמטמא את הטהור. וזהו שם שם לו חק ומשפט וש"ת אעיקרא דדינא פירכא למה ייגען והחסיר מהם המים שהיתה צרה גדולה האם כדי להראות החק יביא עליהם צרה. לז"א ושם נסהו והוא כי כיוון לנסות את ישראל בהביא עליהם ייסורין אם יקיצו וללמדם אח"כ כי הייסורין עם היותם מרים הם טובים למתק מרירות חלאת האדם אשר לא יחסר

ממנו אשמת דבר כאשר ע"י לענה מרה נמתקו המים המרים. וזהו ושם נסהו את ישראל בהביא להם צרה עודם צדיקים כי ה' צדיק יבחן מייסר בשמאל ומקרב בימין שהוא הדבר השני והוא כאשר ייגען היא ית' והחסיר מימיהן שהביאן אל מקום מים מרים ובקש להם דרך למתקן באופן שהמים המרים מתקו להם כן את הצדיק ייגע וינסהו ה' בעולם הזה להחסיר בעה"ז ממנו טובה והמה הרהרו. לכן ללמדם דעת המתיק להם המר במר לבל ישובו לכסלם ולהרהר אחר ייסורי הצדיקי' עוד כי הלא כאשר ממתק הוא ית' מר במר ככה איזה מרירות אשר לצדיק כי אין מי שלא יחטא או מצד גלגולו הראשון ממתקו ית' במרירות הייסורין ועל כן שלא עמדו בנסיון והמתיק מר במר להורות שלא יהרהרו על הייסורין המרים כי במרירות יתמתק מרירות היצה"ר וחלאת עון אשר חטא וללמדם דעת מה ששם נסהו להעמידם על האמת והנפקותא היוצאות מהנסיון ותקונו במר לכן ויאמר אם שמוע כו'. והוא (א) בשום לב אל כפל אומרו שמוע תשמע. (ב) כי באו' והישר בעיניו תעשה ידוע ששמע הקול ולמה נאמר (ג) אומרו והאזנת אחר או' שמוע תשמע. (ד) שהל"ל האזנה סמוך אל השמיעה ולא יפסיק בעשיה בנתים. (ה) כי מה שיעשה הישר במצות הוא ולמה אח"כ אומר שיאזין המצות (ו) וכי היעלה על לב שישים מחלה שהוצרך לומר כל המחלה כו' לא אשים עליך. (ז) שמורה שאשר שם במצרים לא ישית אך אותם שלא שם במצרים ישים עליו והאם זו תורה וזו שכרה שישים עליו כל המחלה אשר לא שם במצרים. (ח) או' אני ה' רופאך כי אין זה נתינת טעם אל מה שלא ישים מחלת מצרים:

אך יאמר אם שמוע תשמע לומר מאמר רז"ל במסכת קדושין (דף ל"ט) שאל יקפיד איש בייסורין כי אשר קיים כל התורה כולה נותנים לו ייסורין בעה"ז כאלו שרף את התורה מאל"ף ועד תי"ו זה מאמרו ית' לבאר ענין מה ששם נסהו לומר אל תתמה על החפץ ושיסרתיך בלי עון כעת כי אם שמוע תשמע כלומר אפילו תשתלם תכלית השלימות אל תתייאש מן הייסורין ואל תקוץ כי דע כי אם שמוע ולא יהיה על מנת לקבל פרס שהוא תכלית הכשרון רק תשמע למה שהוא קול ה' אלהיך וגם תעשנה בפועל ולא בלבד מה שהוא שורת הדין כי אם גם מה שהוא הישר שהוא לפנים משורת הדין:

או יאמר שאחר שצעק ונתקבלה צעקתו אמר אם תרצו שמוע ה' בקולך תשמע אתה בקול ה' ועשית הישר שהוא לפנים משורת הדין כמשז"ל ועשית הטוב והישר זו לפנים משורת הדין וגם שלא יהיה הישר לעיני בני אדם כ"א בעיניו ית' הרואה ללב וגם תהיה כמלאכי השרת שהם עושי רצונו ית' ובעשייתם מצוה א' הם תאבים ומטים אוזן לשמוע בקול דברו שיצום מצוה אחרת כן תעשה אתה שאם הישר בעיניו תעשה תתאב והאזנת

למצותיו שתקשיב לעשות מצוה אחרת כי בעשותך מצוה א' תאזין ללמדך מצות רבות כי הן כל אלה הכלית השלמיות עכ"ז על כל אלה לא תשית לבך לאמר ששלום יהיה לך ותתייאש מן הייסורין כי לא אבטיחך רק שכל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך אך לא תנצל מיסורין וחלאים אחרים ואל תקפיד כי הלא אני ה' רופאך ביסורין כרופא המקיז דם החולה והוא לטובתו כאשר הראה ית' ע"י המתיק מר במר. ובזה ביאר היטב ענין ושם נסהו כאמור ובדרך הזה יתכן כי כאשר האיש הבריא יחליאנו ה' לטובתו לסליחת עון וכדי שיתן אל לבו לשוב בתשובה וישלח דברו וירפאנו כן במשל כי מימי המקום ההוא לא היו מרים מתחלת ברייתם כי אם מה' יצא הדבר על הכוונה הנזכר. וז"א מתחלה ולא יכלו כו' על כן קרא כו'. לומר ישראל הם שלא יכלו לשתות מים כו'. אך לא היה כך טבעם כי מה שנ' ויבואו מרתה לא היה שמה כך מתחלה על שם מימיה כ"א על שלא יכלו ישראל לשתותן קרא הוא ית' שמה מרה. וזהו על כן קרא שמה מרה אלא שישראל לא ידעו הדבר וילונו על משה. והוא כמשז"ל (ש"ר פ' כ"ד) כי משה הסיען. וזהו ויסע משה וכו'. וע"כ שמו עליו תלונותם כי הביאם למקו' זה. וזה יאמר אל משה לאמר מה נשתה כלומר אל משה יאות לאמר לו מה נשתה כי הוא הסיעם משם לבא פה. וז"א לאמר או יאמר וילונו העם אל משה לומר לה' מה נשתה שישסף עצמו עמהם לומר לפניו יתברך מה נשתה אני והם או יאמר ויאמר אם שמוע כו' כי זכות גוררת זכות ומצוה גוררת מצוה. וזהו אם שמוע ממשה תזכה שתשמע מפיו של ה' אלהיך שהוא בסיני. וזהו תשמע לקול והוא במתן תורה שזכו לשמוע קולו ית' כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום. וגם אם הישר בעיניו תעשה כדי לעשות רצונו תזכה שמצוה זו תגרור לך שוהאזנת למצותיו וכן המצוה יגררו לך כל חקיו. או יאמר מאמרם ז"ל שהשומע פ' מפי הקורא בתורה בצבור כאלו שמעה מהר סיני כי התיבה כבהר סיני כו'. וכן יאמר אם שמוע ממשה כאלו תשמע לקול ה' אלהיך ואם הישר בעיניו ית' תעשה אפי' דבר א' כאלו והאזנת למצותיו והוא כי כל העושה מצוה א' מטיבין לו כו' ומזה תבא לשמור כל חוקיו. או יאמר במה שידענו כי שמיעה מרחוק והאזנה מקרוב אמר כמאמר' ז"ל על פסוק שמעו ותחי נפשכ' ב"ו אם מוכה בכל איבריו שם לו רטיה בכל אבר ואבר אבל הקב"ה אינו כן אדם חוטא בכל איבריו אמר הקב"ה שים רטיה א' באזנך ותתרפא הה"ד שמעו ותחי נפשכ'. ובזה יאמר אם שמוע שהוא רטיית האזן שתטה אזנך ותשמע פעם א' הנה תתרפא כי ע"י כן שעדין אתה רחוק מה בעונותיך שהוא גדר שמיעה הנה תתקרב כי כשתשנה בשמיעה פעם שני' נעשה כאלו ה' אלהיך קרוב אליך ומייחד אלהותו עליך אף על פי שהיא שמיעה בלבד מחשבה מצרפה למעשה. וזהו והישר בעיניו תעשה כי

המחשבה מתייחס' אל עיניי כי הוא יראה ללב ויצרף אותו למעשה. וזהו תעשה אפי' היא חסידות כמשמעות ישר שהוא לפנים מן השורה יחשוב כאלו עשיתו. או שעור הכתוב שכפל השמיעה תביאך אף לידי חסידות וכשתבא לשמוע שלישית תתקרב יותר עד הקרא האזנה ולא שמיעה כי קרבת עד ה' על הדרך מז"ל כי על היות משה קרוב אל השמים מעל הארץ אמר האזינו השמים ושמיעה בארץ הפך ישעיה וזהו והאזנת למצותיו ומזה כשתבא לשמור אין צריך לומר מצות ומשפטים שדעת מקרבן כ"א אפי' ושמרת כל חקיו ולא תהיה כמצרים שלא רפאתים כ"א ע"י מכות אך אתה כל המחלה אשר שמתי במצרי' לא אשים עליך לרפאתך כ"א ע"י שמיעה תתרפא. ואל תתמה איך בהיות מוכה בכל איבריך תספיק רטיה א' באזן שהוא הפך רופא ב"ו המצריך רטיה בכל אבר כי הלא אני ה' רופאיך ואיני כרופא ב"ו כי זה כח רפואתי לשלוח רפואה ע"י זה לכל אבריך ונפשך ואז כל המחלה וכו'. ושמא תאמר אם על פי מזלי אתחייב לבא עלי חולי איך אנצל על ידי המצוה אל תתמה כי הלא בעיניך תביט כי הלא אני ה' רופאך כשחין ונגעים ע"י הכהן בהסגיר אותך הנה כי רפואתך שלא בטבע ומשם תלמד על כל חולי וכל מכה:

פרק טז

פסקה ב

וילונו כל עדת וכו'. או' במדבר שהוא מיותר כי הרי נאמר שהיו במדבר סין אך הוא לתת טעם אל היות מתלוננים גם על אהרן עם היות כי משה הוא העיקר לזה אמר במדבר שהוא על עסקי המדבר כי ע"י אהרן גם הוא היה אומר' אל פרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר כי מאז נראה שהיתה עצת שניהם להוליכם המדברה ולעכבם שם:

פסקה ג

ויאמרו אליהם וכו'. ראוי לשים לב מה ענין אומרו מותנו ביד ה' ולמה יזכירו סיר הבשר. ומה גם במארז"ל שלא היו אוכלים מהבשר רק הלחם לבדו לריח הבשר שבסיר. אמנם אמרו ישראל הנה ב' דברים עשיתם לנו. (א) שנתגיירנו וידענו את ה'. (ב) שהוצאת' אותנו ממצרי' והנה על הראשונה אין אנו תוהים כ"א על השניה ולכן לא נאמ' מי יתן מותנו בארץ מצרים כי הלא יובן גם בהיותינו עובדי ע"ג שלא היתה מיתתו ביד ה' רק ביד כחות הטומאה אך אמרו מי יתן מותנו ביד ה' כי הוא אחר שהכרנו את ה' ונתגיירנו. אך מה שאנו מתלוננים הוא על כי הוצאתם אותנו וכו'. והיה מספיק היותנו מתיהדים ומתנו שם ופירשו מיתתם והוא בשבתינו וכו'. לומר הנה במצריים היינו על סיר הבשר דואבות נפשנו לאכול מבשר הסיר ולא היו מניח' אותנו רק אוכלי' לחם לשובע והנה

היה אפשר שמתאות התבשיל נמות ע"ד מצות חכמי' לתת מכל תבשיל לשמש פן יסתכן מתאות התבשיל באופן שקרוב הדבר להיות המיתה ההיא מרעב התבשיל כאשר מרעב הלחם ואמרו שיותר היו בוחרים למות מתאות תבשיל סיר הבשר כיון שמתים שבעים שהיו אוכלין לחם לשובע מהמות הזאת שהיא ברעב ללחם מעין (איכה ד':ט') טובים היו חללי חרב מחללי רעב:

פסקה ד

ויאמר ה' וכו' הנני ממטיר וכו'. ראוי להעיר. (א) החילו לנוכח באו' לכם וצאתו שלא לנוכח באומרו ויצא העם ולקטו. והנה לרז"ל (יומא דף ע"ה) שאמרו שהצדיקים היו המן בא אל אהליהם ולבלתי צדיקים רחוק הרבה כד"א שטו העם ולקטו אפשר יתפרש גם פה שמדבר הוא ית' עם משה ואהרן ודומיהם ואומר להם הנני ממטיר לכם כלומר אצליכ'. אך להמון העם ויצא העם חוצה ולקטו. ונשית לב אל דרך פשוטיי. (ב) אומר למען אנסנו איך ההטבה תהיה נסיון. (ג) באומרו הילך בתורתי מה ענין המן אצל התורה. (ד) אומרו והיה ביום הששי. שהל"ל וביום הששי יכינו וכו'. ומה ענין או' והיה ואם הוא על הברכה שתתהוה ע"י השבת הרי הוא או' והיה משנה וכו':

אמנם הנה רצה הקב"ה ללמד דעת את עמו ישראל על המחיה ועל הכלכלה הלא הוא כי לזאת יחרד לבב אנוש באמת באמור למה זה ירעוב ה' נפש ראובן ונפש שמעון ימלא טוב והון ועושר בביתו אחר שהכל מן השמים. והלא ימשך מזה. כי כאשר יראה הרואה כי הכסף אזל מכליי צא יצוא מעל ספר ה' לעשות בזהב ובכסף כל עמלו ובוטל מד"ת ע"כ להרים מכשול מדרך עמו בא האלהים ויאמר הנה בלחם אשר מאכילך אכין לך דרך ה' למען תשכיל. הלא הוא כי אתה דע לך כי מעליון לא תצא הרעות והטוב כי אם הכל לפי הכנת מקבל כי עון ממית וזכות מחיה. עון ממית כד"א (תהלי' ל"ד) תמותת רשערעה תיסרך רעתך ותמוגגנו ביד עונינו חטאים תרדף רעה והזכות מטיב כד"א ואת ישכים ישלם טוב. וזה יאמר הוא ית' הנני ממטיר למה שהוא לכם הראויים לקבל טוב לחם מן השמים מה שאין כן לזולתכם כי אם לסדום אש וגפרית מן השמים וברד למצרים וע"כ לא אמר אני ממטיר כ"א הנני ממטיר כלומר הנני אשר המטרתי לזולתכם מן השמים גפרית ואש ממטיר לכם לחם וכו'. כי אין לשמים טבע מוטבע כ"א הכל לפי הכנת המקבל ומזה החי יתן אל לבו כי כמשפט הזה יעשה לאיש ואיש עשיר ורש כי כל אחד לפי הכנתו לפני אל דעות ה' יקבל את הטוב ואת הרע:

ועוד שנית נמשכת מזה כי ויצא העם ולקטו וכו'. והוא לומר הנה יטרחו העם יצאו וילקטו והנה שני דברים להם במן. (א) שאם איש ירבה לו וילקט בעומרים שנים לא' או

חצי עומר לאחד לא ימצא לו רק דבר יום אחד כי א' המרבה ואחד הממעיט ימצא עומר לאחד. (ב) שיהיה ביומו שלא ימטיר מן פעם אחת לימים רבים. וגם אם יאמר אלקטה נא לי ב' עומרים לשני ימים לא ימצא בביתו רק א' ושני הדברים האלה אשר לעם שיצא ולקטו הוא אשר יקרה למוציאים ימיהם לצבור כעפר בצר כי שוא להם משכימי קום באניות סוחר כי הלא ברצו' ה' דרכי איש לא בעמל ולא ביגיעה יקנה בשעה אחת יותר על זולתו המסתחר משנתים ולכן מאי יגע להעשיר כי אין הריוח מחמת רבוי היגיעה והזמן כי יש ירויח ביום א' הרבה ויש מעט הכל לפי הקצוב לו מר"ה. כענין היגע עד ילקוט מאה עומרים. והיה מוצא עומר א' ואשר לא יגע ולא הוציא זמן רק עד ילקוט חצי העומר היה גם הוא מוצא עומר א' ואם ישקיף וירא כי אין לו רק מזון מועט על יום או יומים אל יצר צרת הימים הבאים כ"א יאמר ברוך ה' יום יום ואעבוד את ה' בימי מיגר מסכנותי ויד ה' לא תקצר ככלותי זה הזהב כענין המן שלא היה לשני הימים. והוא ית' נותן ליום מחר לעיניהם הנה שני הדברים ההם הנאמרים באמת באמור דבר יום ביומו. שהוא דבר ספוק היום ולא יותר או פחות ביומו ולא מיום ליום. ועל הלמודים האלו אמר. למען אנסנו הילך בתורתי. כלו' שלא יניח את התורה עד קנות ממון. כי יראה ענין המן ויבטח בשם ה' ויחזיק בתורתו. ואם יאמר נא ישר' העוסק בתורת ה'. ואין לו להתפרנס דבר יום ביומו. ואמר בלבו איה איפה אכילת פירות התורה בעה"ז. ע"כ רמז לו הוא ית' כי והיה ביום הששי וכו'. והוא כי מה יעשה ר' חנינא בן דוסא ודומה לו איה המה פירות תורתם. אך הוא מאמרנו על פסוק להנחיל אוהבי יש וכו' לו' מה שאני מצמצם מזונות אוהבי בעה"ז אינו שלהנחיל להם לא יש. אם אטיב להם פה כי הנה להנחיל אוהבי יש לי רב. אלא שאוצרותיהם אמלא שמה שאין לו בעוה"ז היא לטובתו שהוא פה מצטמק ויפה לו. כי הלא יכפל טובו בעוה"ב כי הפירו' של העוה"ז יעשו לו קרן קיימת פי שנים לעוה"ב וע"י כן אוצרותיהם של העוה"ב מתמלאים וזה נרמז באומרו והיה. ומה גם כי אומרו והיה הוא שמחה כנודע מרז"ל כי הנה ימצא מע"ש מכין לחם משנה שיאכל בשבת הוא עוה"ב. שהוא משנה על אשר היה לוקט יום יום. ולענין המוסר הנלמד שישמח בספוקו אמר והיה:

או יאמר הנני וכו' והוא בשום לב למה האכילם ה' לחם שמים. ולא עשה יהי פסת בר בארץ כי כאשר תוציא צמחה. שמבלי תזרע תצמיח חציר לבהמה כן תוציא לאדם לחם ומזון. כי הנותן לחם מן השמים. גם לחם יוכל תת מן הארץ ולא עוד אלא שלחם אבירים. שמלאכי השרת נהנים ממנו נתן למו. אמנם הנה לנסותם בא האלהים אם ילכו בתורתו. הלא הוא כי אחר תתו ית' לישראל במרה חק ומשפט ויתעתד לתת להם כל שאר התורה

מידו יתב' ראה והנה אמרו ישראל. הלא גשמיים אנו. ולא תאות לנו תורה רוחני' מן השמים מידו ית'. ואיך יתכן כי על ידי התורה שהיא חכמתו ית' רוחני'. מוצא פי ה' יחיה האדם החומרי. ואיך יהיה לאדם בה חיי נפשו בגופו. ומה גם כנודע כי תחיה את בעליה כרבה ואביי (ר"ה דף י"ח) כי בה רבו ימיהם עשרים שנה לכל אחד. ואיך יהיה מבוא לתורה מן השמי' בגוף האדם ואף גם אחרי התחיה שאין מזון גשמי כי אם זיו התורה. איך תקיים את הגוף עמה ותחת זאת היה מקום להרפות האדם מן התורה. על כן בא האלהים להסיר זה מלבו ולנסותו אם בהסתלק ממנו טענה זו ילך בתורתו והוא כי הנה הן האמת כי גוף ונפש כאיש א' חברים באיכותם המה. ועכ"ז לא יבצר שבהתפרנס והתחזק הא' מהם יתקיים חברו עמו כי על כן באכול איש לחם חומרי ויתפרנס גופו גם נפשו בו. עם שהיא רוחניות כי משלום גופו יהי' לה שלום כן יתהפך ותתפרנס הנפש הרוחניות ע"י התורה הרוחניו' ותתחלק מזיו כבודה גם לחומר להתקיים וחיות עמה. והנה היה מקו' להתחמץ לבב אנוש מהדמיון הלז. עד יראה בעיניו כיוצא בדבר כדמותו בצלמו. ע"כ הראנו ידו ית' הנפלאות בעה"ז שלחם רוחני יאכל איש גשמי שמלאכי השרת משוללי גוף נהנים ממנו. ומה גם למאמר ספר הזוהר (פ' בשלח דף ס"א) מגודל רוממות איכותו כי הלא אין מבוא בו לבא אל החומר להתפרנס. כאשר נבאר בס"ד כי זאת היתה תמיהתם של ישראל באומרם מן הוא כלומ' ומה יושיענו זה לפרנס החומר כי ע"כ היו אוכלי' ולא מוציאין כי רוחני מאד הי'. ואיך היו נזונין אך הוי אומר כי כלח' מן הארץ המפרנ' הגוף ומתפשט גם אל הנפש לקימ' בו. כן המן הי' מתפרנס הנפש הדומה לה וממנה יתפשט אל הגוף. וזה משז"ל (יומא דף ע"ה) בנועם מליה'. באומרם היה נבלע באיברים כי היה כדם הוא הנפש. נבלע באיברים ומתקיימם. ומזה יראו וכן יעשו היקש לו' כי כן יבורך ויתקיים חומרו אגב נפשו בו ע"י התורה. והוא מאמר הכ' ככתוב אצלנו. באו' (דברים ח׳:ג׳) ויענך וירעיבך וכו' למען הודיעך וכו' והוא כי מאכל רוחני לא יתפרנס איש גשמי. ומה גם איש רעבתן שלחם לא אכל כל היום ההוא שצריך מזון גשמי יהי' למלא בטנו כי ירעב מה שאין כן בדבר רוחני שאדרבה יתעלף בו אז יותר על כל זה אף ששתים היו לך. (א) שויענך בטורח הדרך. וירעיבך שלחם לא אכלת כל היום ההוא שהיית צריך לחם חלב חטי' ישביעך ובשר שור של פטם להחזיק חומרך ואדרבה ויאכילך את המן הרוחני. ולמה עושה כן הוא ית' ולא נתן פסת בר בארץ הלא הוא למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו הזן את החומר יחיה האדם שיתפשט אל הנפש כ"א גם על כל מוצא פי ה' ככל התורה שיצאו מפיו ית' יחיה האדם שמחיה הנפש וממנה יתפשט אל החומר כמן כמדובר:

וזה מאמר הכ' פה ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם שהוא לך ולכיוצא בך. לחם מן השמים לא אמר מן מן השמים כ"א לחם וזה בב' בחינות. (א) כי כאשר הלחם מן הארץ משובח באיכות מעפר הארץ עצמה כן הוא זה הלחם מן השמים כי כהפרש שמן חומר הארץ ללחם כן יש מן הארץ למן. (ב) לומר לחם מן השמים כי בשמים הוא זה לחם שהוא למלאכי' שבשמי' כמו שלחם הארץ הוא לחם לצאצאיה. והוא משז"ל (יומא דף ע"ה) לחם אבירים שמה"ש נזונין ממנו. וזהו לפי האמת לא כל האנשי' כדאים להתפרנס כ"א לכם משה ודומים לך קדישי עליונין. ועכ"ז אצליחה נא גם לעם יזונו ממנו ויצא העם ולקטו. וא"ת נא ובמה יודע כי רוחני הוא. לז"א דבר יום ביומו כי המרבה ולוקט שני' ושלשה עומרים לראש גבר. לא היה מוצא כי אם א' והלוקט חצי עומר גם הוא ירבה לו כשימוד בעומר וימצא שלם. ואין זה אם לא היה דבר רוחני. וזהו דבר יום ביומו ולמה אעשה כך להאכיל את כל המון העם דבר רוחני כזה הלא הוא למען אנסנו הילך בתורתי. כי בזה לא יהי' פתחון פה לו'. איך אדבק בתורה ואיזה הדרך תועיל גם לגופי. כי הלא במן מסתלק מאמרם זה ויהיה נסיון לישראל אם ילך בתורתי אחר סילוק ההרהור מלפניו ע"י המן. וזה אפי' בזמן הזה שהחומר עכור שהתורה תאיר ותזכך החומר ומקיימו. וכל שכן בתחיית המתי' או אפי' בימות המשיח שהוא בשלהי אלף הששי. והוא אומר. והיה ביום הששי וכו' והיה משנה שהוא כי מעתה יראה רמז מזה אל התורה בזמן הזה ובעתיד כי כאשר המן זן את הנפש ומכלכל אגבה את הגוף כן גם איכות התורה עתה. וכאשר ע"י הכנת קדושת שבת שבא ביום הו' בערב יום הנפש יתירה יעדיף המן לזון גם החומר לחם משנה כן באלף הו' שהוא ערב אלף הז' שכלו שבת יהיה לאיכות התורה המתפשט בגוף פי שנים על מה שהוא עתה. ומה גם באלף הז' כי ענין המן הוא דוגמא אל התורה בכל הזמני' כמדובר להיות הנפש והגוף עמה כי יעלה עמה ולא ירד:

עוד יתכן עד"ז באומרו לכם לחם וכו' לומר לכם בני ישראל שנפשותיכם קדושות יהיה לחם מן השמים אך לא לאומות ושאר הכתו' כנזכר:

עוד יתכן כי תחלת מעשיו ית' עמנו אחרי צאתנו ממצרי' להיות לנו לאלקי' ושנהיה לו לעם סגולה רצה לקדשנו גופנו ונפשנו. ע"י תורה מן השמי' ושפע רוחני בכל התפשטות הנפש אשר ברמ"ח איברי' מרמ"ח מצות ולגופים. שגם הלחם אשר נאכל לקיים גויתנו ואדמתנו יהיה רוחני נזככנו ושיהיה כל ישע וכל חפץ כל איש ישראל עסוק בתורה בהתבודדות עצום ורב וימן לנו המלך הקדוש דגן שמי' יום יום לבל נפרד בבקשת לחם בתינו רגע כממריה למען נזכה ונחיה חיי עול' ותבולע המות לנצח ומה גם בקבלת התורה עוד מעט ויהיה להם חירות משעבוד ומלאך המות ומיצה"ר וע"כ רצה ית' להקל

מאבן נגף ומצור דרך עמו. בל יכשלו באחד משרשי ועקרי אש דת למו ולהעמידנו על האמת בכל העמודי' אשר התור' נבנה עליהם ושלא נצטרך לעמוד על אמיתת עיקרי הדת על פי השגת דעתנו הקצרה כי מי יעמוד בסוד ה' כפי שכלו הקצר כי הוא חרש מחרשי אדמה. והנה במספר עקרי הדת אין דעת חכמי אומתנו שוה יש יאמר כי על שלשה דברי' האמת עומד ויש מוסיפי' במספר' והנה אשר גבלו ראשוני' חכמי דורותינו אשר קדמונו. הלא הוא אשר הסכימו לדעת הרמב"ם ז"ל שהעמידם על שלשה עשר והנה הנם במספרם עם שנשנה סדרם בקצת מהם מאשר סידרם הוא ז"ל במקומם. (א) להאמין מציאות הבורא וכו'. (ב) יחוד ה' שנאמין שזה הוא סבת הסבות א' הוא כו'. (ג) שלילת הגשמות. (ד) תחיית המתים. (ה) ימות המשיח. (ו) כי הוא הש"י יודע מעשיה' של בני אדם ואינו מעלים עיניו מהם לא כדעת האומר עזב ה' את הארץ וכו'. (ז) כי הוא השי"ת נותן שכר למי שעושה מצות התורה ויעניש למי שעובר וכו'. (ח) תורה מן השמי' כלה קדושה וטהורה. (ט) ההעתק והוא כי התורה מועתקת מאתו ית' לא מזולתו וממנה אין לגרוע ועליה אין להוסיף. (י) היותו קדמון שהוא חידש העול'. (יא) שאליו ית' הוא ראוי לעבוד וכו' ולעשות מצותיו ושלא יעשו כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכי' והככבי' והיסודות. (יב) נבואה. (יג) נבואת משה רבינו ע"ה גדולה שהוא אביה' של נביאים:

ואחשבה כי אבינו מלכנו המלמדנו להועיל. בהחילנו לחסות תחת כנפיו חש פן נמוט מעיקרי תורתו ואמונתו ובא ויטע בלבנו י"ג עיקרי הדת אלה. ויורה לעינינו א' לא' לתקוע אמונתו בלבנו עול' ועד הלא המה בג' כתובי' האלה. והנה אין ספק כי מציאותו ית' ואחדותו הכירו על הים. והם השני עיקרי' הראשוני' כי עיניה' ראו ולא זר מראת אלקי' צח ואדום שהוא דין ורחמי' כאחת ויאמרו זה אלי ואנוהו. ומה גם למשז"ל כי הילדי' אשר ראוהו בהניק להם דבש וחלב מצור החלמיש והיה נדמה להם לבחור צח ואדום בהיותו מטיב להם ובדמותו ההוא הכירוהו על הים. בהכותו את מצרים על הים מאתי' וחמשים מכות. אז אמרו זה אלי וכו' ויכירו כי ה' הוא אלקים כי אשר ראו מטיב להם מתחת לארץ בדבש הוא אשר ראו מכה את מצרים לעיניהם הרי מציאותו וייחודו. כי ה' הוא האלקי':

וזה מאמר הכתוב באומרו הנני ממטיר לכם וכו' לומר הנני אשר ידעתי מציאותי וייחודי עודני מראה לפניכ' ייחודי כי הלא לכם אני ממטיר לחם מה שאין כן לזולתכם כי אם גפרית ואש בסדום וברד למצרי' כי ה' הוא אלקי' וזה אומרו לכם. ועל הג' והוא שלילת הגשמות אמר לחם מן השמי' שהוא רוחני כמפורש למעלה. שכעין יתרון אשר ללחם מן

הארץ על הארץ כן יתרון הלחם מן השמי' על השמים וע"כ לא אמר מן השמי' ומעתה ק"ו הדברים אם לחמנו לפרנס את גויתנו. למה שהוא מאתו יתברך הוא משולל גשמות ומה גם עתה הוא ית' בעצמו וכן הד' באומרו לכם לחם מן השמים לו' כי לכם שאתם כמתים ברעב כמאמר הכתוב ויענך וירעיבך ויאכילך וכו' וגם הם עצמם היו כמתי' בעיניה' כאומר' כי הוצאתם אותנו להמית וכו' כי אמר כי הנה אשר בתחיה. אחזיר נשמות לפגרי' מתי' ע"י טל מלמעלה כן גם מעתה שאתם כמתים אני אחיה אתכם ואקיימכם בטל רוחני' היורד מן השמים אשר לפי הטבע מעונים ורעבים כהם בתת להם דבר רוחני הוא מת הרי מעין תחיית המתי' כי לא בר ולחם ומזון סועד ומחיה אתכ' כ"א שכבת הטל הרוחני יורד להחיות מתי' נפש וגוף והוא מעין תחיית המתי' בטל אורות. והחמישית היא ימות המשיח אמר ולקטו שהוא מעין יהי פסת בר בארץ יטיפו ההרי' עסיס שימצא מזומן בארץ שלא יצטרך רק לקוט ואכול שהוא ענין ימות המשיח ממש. ועל הששית ושביעית והם ידיעתו יתב' ושכר ועונש אמר ויצא העם ולקטו והוא שלא דבר לנוכח כאומרו ממטיר לכם אך הוא כמשז"ל (יומא שם) כי לצדיקים היה המן יורד אצלם אך לא כן החוטאי' הנקראים בשם עם. כ"א היו צריכי' לצאת חוצה ללקוט וזהו ויצא העם ולקטו הרי כי הוא ית' ממכון שבתו השגיח ויודע בין צדיק לרשע ונותן שכר לצדיק להמטיר לו לחמו אצלו. ומעניש לרשע בהטריח אותו לצאת מחוץ למחנה. הרחק מן המחנה ללקוט מזונו. ועל השמינית והיא תורה מן השמים אמר דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי והוא מאמרינו למעלה כי רצה הקב"ה להורות את יש' דרכה של תורה והוא כי כאשר המן הוא רוחני כי על כן נבלע באברים ובלתי יוצא מבטן אוכלו. וגם יכירו היותו רוחני מאומרו דבר יום ביומו שהוא שלא היה המרב' שני העומר לאחד. או הלוקט חצי עומר או פחות כ"א עומר לגולגולת שהוא מתמעט מהמרבה ומתרבה לממעט. ואין זה רק להיותו רוחני. וזהו ולקטו דבר יום שלא היה לוקט רק דבר היום הוא העומר. וע"כ לא היתה פרנסתו כלחם מן הארץ הזן את הגוף ומתקיימ' הנפש אגבו. כ"א זן את הנפש ומתקיימ' הגוף. וא"כ כאשר יראו בעיניהם זה במן. הנאכל כלחם שהוא על הארץ והיא רוחני. כן לא יתמהו על התורה אשר למטה בארץ. בצוויים פשטים. כי מן השמי' ורוחנית היא. ועל התשיעית והיא ההעתק שעליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע אשר זה היה כמו זר נחשב כי אין בכל דתות הנמוסיות. דת שלא יכלו להוסיף טוב מאשר בה או כיוצא בה. וכן לגרוע כי למה ששכל אדם עשאה וחיברה לא יבצר משגיאה בא' מהפרטי'. והיה אפשר חלילה יהי כן בתורה ע"כ אמר דבר יום ביומו. לומר כי הנה כאשר במן המרבה מהעומר או הגורע ממנו היה טועה כי לא ימצא בקרב ביתו

רק עומר לגולגולת בלי פחת וייתור למה שרצונו ית' הוא עומר לגולגולת. וזהו דבר יום שלא ילקוט המרבה או הממעיט פחות או יותר מדבר יום בלבד כן המרבה ומוסיף או גורע מתורה צוה לנו משה הוא טועה וחייב מיתה. וגם זה נכלל באומרו למען אנסנו הילך בתורתי. ועל העשירית והוא היותו קדמון והוא ית' חידש העול'. כי ששת ימים עשה ה' את השמי' ואת הארץ אמר והיה כיום הששי וכו' והיה משנה והוא כי לראיה על מעשה בראשית הוא כמשז"ל אומרו ויברך אלהי' את יום השביעי ויקדש אותו ברכו במן וקדשו במן. שירד ביום הששי לחם משנה ויהיה הענין כי הנה ארז"ל (ב"ר פ' י"ג) שבששת ימי בראשית היו נעשים בכל יום ג' דברי' ובששי נעשו ששה. שלשה כנגד יום הו' ושלשה כנגד יום השבת שלא היה נברא דבר. וע"כ ברך יום הששי כשיעור השביעי. הוא זכר לבריאת עולם. וזה יאמר ויכולו וכו' ויכל וכו' והראי' כי ויברך אלהי' וכו' במן. שהוא הוראה על מעשה בראשית וזה יהיה מאמרו יתב' פה. שהוא מקומו והיה ביום הששי וכו' והיה משנה שהוא מעין מעשה בראשית שהיה משנה בששי על כל שאר הימים וזה אומרו הששי. לרמוז אל יום הששי האמור במעשה בראשית. ועל כן לא אמר והיה ביום ו'. ועל הי"א וי"ב וי"ג אמר. ויאמר משה ואהרן ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים והוא כי המה אמרו מי יתן מותנו וכו' כי הוצאתם אותנו וכו' אמרו להם בערב שהוא בתת ה' לכם בערב בשר תדעו כי ה' הוציא כי הלא אם שאלתם פת למה יתן לכם בשר אלא על שאמרת' כי הייתם על סיר הבשר במצרים ואבדתם אותה הטובה. ע"כ אמר בתת ה' לכם בשר הוא כאלו אומר לכם הוא ית'. הנני נותן לכם הבשר אשר אבדתם ואלו שלא מרצונו היתה יציאתכם כ"א מלבנו למה ממציא לכם אשר אמרתם שאבדתם בהוצאה אך וידעתם כי הוא הוציאכם והנה ביציאת מצרים היה שם שידוד שר ומזל ויסודות כמפורש למעלה באר היטב באותות אשר עשה ה' במצרים וא"כ איפה הרי כי אין ראוי לעבוד כ"א לה' לבדו כי הוא השודד את כל הכחות נכריות והוא עיקר הי"א שאין לעבוד את מלאך וכוכב ויסודות כ"א לו יתברך לבדו והיא הנפקותא שהוציא הוא יתב' באומרו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וכו' לכן לא יהיה לך וכו' ולא תעבדם וכו' כי יוצא מזה שלא תעבוד זולתי כי אין ראוי לעבוד כ"א לה' אשר ראיתם גודלו ביציאת מצרים. וגם הי"ב וי"ג הוא מציאת נבואה ונבואת משה רבינו עליו השלום אשר אמרו למו כי הוא יתברך היה מוציא' ועתה אמרו משה ואהרן ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים. והיא נבואותנו כי אמיתית היא הרי מציאות נבוא' וגם נבוא' משה רבינו עליו השלום. באומרו ובקר וראיתם את כבוד ה' שהוא ירידת המן אשר התנבא משה שם בפניהם בהקיץ אחר תלונותם והוא היכר יתרבו נבואת משה מה

שאין כן זולתו שבחלום ידבר בו והנה כי בשלשת הכתובים האלה הורה באצבע אלהים את ישראל עמו כל י"ג עיקרים באר היטב:

פסקה ו

ויאמר משה ואהרן וכו'. ראוי להעיר למה משה ואהרן חילקו מאמר' זה אל ישראל לג' חלקים א' אומרו שניהם ערב וידעתם וכו' ובקר וראיתם וכו' ואח"כ חזר משה לבדו ואמר בתת ה' וכו' שנראה כי הוא הענין הא' ורוב הדברים שבפסוק ובקר וראיתם הם בפסוק שאחריו מפי משה לבדו ואח"כ חזר לו' להם ע"י אהרן לבדו קרבו כו' כי שמע את תלונותיכם. ועוד באומרו ובקר וראיתם את כבוד ה' אם הכונה היא על הנראה בענן לא נרא' רק בטרם בקר מהערב כאומ' ויפנו אל המדבר כו' ואם הוא על המן למה כינה אותו אל כבוד ה'. ועוד כי בזה מייחס שמיעתו ית' את תלונותיכ' אל כבוד ה'. ולמטה מייחסו אל תת בערב בשר לאכול כו'. ועוד למה חזר ואמר ונחנו מה פעם שנית ובשיני כי בראשונה אמר כי תלינו ולא בשני. ועוד אומרו קרבו לפני ה' מה זו קריבה. ועוד למה לא פקד עליהם חטאתם בהראות כבודו יתברך על התלונה לה':

אמנם הנה תלונת ישראל היתה כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה כו' והנה בתלונותם אלו אפשר להקל מאשמתם ולומר כי בכל לבם טעו וחשבו כי לא ה' צוה רק משה ואהרן בחשבם עשות רצון קונם הוציאום אל המדבר ההוא ומה גם למה שאז"ל (ש"ר פ' כ"ד' כי בכל המסעות היו מפי הגבורה אלא זאת והיא ויסע משה את יש' כו'. ויטעו לחשוב כן גם על הכל. או אפשר כי ידעו האמת כי הכל היה על פי ה' ועליו ית' הם תלונותם אלא שבושו להוציא מפיהם תלונתם על ה' ואמרו כמתלוננים על משה ואהרן והנה משה ואהרן לא ערבו אל לבם בפתח דבריהם לדבר ולומר כי על ה' היתה תלונותם שעם יודעם הדבר היו מחפים האמת כי חשו על כבודם של ישראל. ע"כ היחלו בחלוק' הראשונ'. וקו לקו גלו להם את דעת'. וז"א ויאמר משה ואהרן וכו'. לו' הנה אם הוא שבכל לבבכם טעית'. כי חשבתם שלא הוציא ה' אתכם. כ"א אנחנו הנה ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. כי תתחדש לכם ידיעה זו. שהוא ע"י תת בשר לאכול על תלונותם שחסרו בשר ביציאת מצרים. ע"כ נותן להם מה שאבדו על ידו. אך לא כן הוא. רק שעליה היתה התלונה. והייתם מחפים מראים שעלינו היתה וזה יתברר בבקר. כי בקר וראיתם את כבוד ה' שמתראה בענן לכם שאין זה רק כמתראה ואו' הנני אני שהלינותם עליו אין זה רק בשמעו והבינו אה תלונותיכם על ה' כי הלא יודע תעלומות לב והבין כי תלונותיכם היו על ה' ויהיה או' בשמעו כד"א (בראשית כ"ג:ו') שמעני אדני לשון הבנה ועוד כי סבר' היא כי הנה נחנו מה כי תלינו עלינו. האם בידינו לתת לכם

לחם אך אין ספק כי על ה' היתה תלונותיכם אשר בידו לתקן וכן הוא עושה. ואחרי דבריכם אלה חזר משה לדבר לבדו ואמר בתת ה' כו'. והוא כי אמר משה בלבו היתכן כי עד הבקר יחשבו שאין לנו ראיה שתלונותיכ' על ה' ע"כ חזר ואמר מה שלא גילה מתחלה מפני כבודם ואמר הנה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר כי היא ראיה מיד כי הוא בשמעו את תלונותיכם שהם על ה' באמת ולא שטעיתם וז"א אשר אתם מלינים עליו והוא כי אלו לא היו על ה' רק שטעו וחשבו כי משה ואהרן עשו מעצמם לא היה נותן להם מידו יתב' בשר ולחם כ"א על ידינו כי הלא אין נס גדול מקריעת ים סוף ועשה על ידי ובלי מטה וגם לרז"ל (שם פ' כ"א) שכדי שלא יאמרו שמשה בלי מטה האלקים אינו חשוב. וע"כ אם גם עתה היתה תלונותיכם עלינו היה ראוי יעשה ע"י או ע"י שנינו. אך בעשותו ע"י עצמו יורה כי ראה כי עליו היתה התלונה על כן לא חש על הנוגע אלינו ליעשות על ידינו כי אם עשה על ידי עצמו וז"א ויאמר משה לא בלבד על הלחם לבדו שיתן לכם בבקר תהיה הוראה כי על ה' תלונותיכם כ"א בשני דברים בין בתת ה' לכם בעצמו בערב כו' בין בתת בבקר בשר. תדעו כי הוא בשמוע ה' תלונותיכם שהם על ה'. והוא במה שנחנו מה. כלומר שנותן את הכל על ידו ואנחנו לא נשמש כלום וזהו ונחנו מה שלא נעשה דבר על ידינו. כ"א על ידו כלו' ונחנו מה האם לא בין ה' וביניכם אני תמיד ולמה לא עשה על ידינו אך זה הוראה כי לא עלינו תלונותיכם כי על ה' ועל כן עשה בעצמו וזהו שחזר ואמר פעם שנית ונחנו מה כו' וגם היה משה האומר ענין זה כי הוא אשר יערב אל לבו לומר שאם הוא על כבודו היה עושה על ידו כאשר היה בקריעת הים שעל שהיו אומרים כי לולא המטה לא היה נחשב צוה לו הקב"ה יסיר המטה ויעשה בידו כמשז"ל. ועוד כיוון באומרו בערב בשר ולחם בבקר שלמה ייחד הלילה לבשר והיום ללחם אך אין זה כ"א לרמוז להם כי מה שהיה להם בשר במצרים היה ערב וחשך והלחם לבדו שיש להם עתה הוא אור ויום כי שם היה להם טומאה וחשך גיהנם ועתה אור עה"ב וקדושה הנה בראותו יתברך כי היה משה ממה' להביא ראיה שעל ה' התלוננו מעתה אפי' בתת ה' בשר בערב בטרם יראה כבוד ה' בבקר שהיא הראיה העצמית ע"כ מה עשה הוא יתברך גזרו חכמתו לבלתי המתין עד הבקר מהראות כבוד ה' כ"א מיד יגלה אזן משה על כן מה עשה משה אמר אם לא אומר להם שעתה יראה כבוד ה' יאמרו שטעיתי בנבואתי באומרי ובקר וראיתם כו'. ואם אומר להם טרם הראותו הלא יאמרו כי אנכי הסבותי להכעיסם. כי התרסתי נגדם לאמר כי מעתה היה נראה כי על ה' היתה תלונותם וע"כ מיד כבוד ה' בא להראות כי היא בכעס עמהם ועתה להקהות שניהם אני בא לבשרם בדבר ע"כ אמר לאהרן שיאמר קרבו

לפני ה' בתשובה כי חלאת עונותיכם תבדיל וטוב טוב טרם תתראה תתקנו בתשובה כי לפני ה' אתם כי כבודו הנה בא לפניכם להורות שהכעסתם אותו על כן קרבו והרהרו תשובה ותתקרבו כי שמע תלונותיכם שעליו המה וכן היה כי כדבר אהרן כו' ויפנו אל המדבר והנה כבוד כו' ואם נדקדק לשון ויהי שהוא צרה יאמר הנה משה אמר קרבו שיעשו תשובה ויתקרבו כי רחקו באשמתם ואומר הכתוב וי היה שלא היה פנאי לשוב בעצם כי הנה כדבר אהרן כו' והנה כבוד ה' נראה כו' ועכ"ז לא קצף עליהם ה' קצף על תלונותם על ה' כי הועיל הרהור התשובה בצד מה להשיב חמה:

פסקה יא

וידבר כו' שמעתי את תלונות כו'. ראוי לשים לב. (א) מה חידש באו' שמעתי כו'. (ב) או' דבר אליהם לאמר כי אומרו לאמר בלתי מובן כי אינו לאמר לזולת. והנה על זה אפשר לומר כי להיות שמשה על דבר כבוד אלהים התריס כנגדם לאמר להם זה פעמי' כי על ה' היו מלינים וקמים נגדו ומרא' שעל משה ואהרן היו מלינים. עתה אמר הוא ית' שמעתי את תלונות בנ"י כי עלי היו כדבריך אך אל תקניטם בכעס כי אם שמאל דוחה וימין מקרבת וז"א דבר אליהם לאמר כלומר דבר אליהם ענין דבור וקושי כדי לאמר שהוא ל' אמירה. ופירש ואמר בין הערבים כו' וידעתם בזה כי אני ה' אלהיכם שאלמלא זה הייתם לוקים על הדבר אך תחת הרע אתכם אני מאכילכם לכן דעו כי הבנותי אל היות בעל הרחמי' אלהיכם כי בזה יש קושי בתוך הענין וחותם בהוראת חיבה. באומרו דבר לאמר לבל יקוצי רק שמאל דוחה וימין מקרבת. וע"פ דרכו כיוון כי לעומת אומרם כי היו במצרים על סיר הבשר ואוכלים לחם לשובע. אמר הנה זה טוב לכם שתאכלו ממש בשר ולא שבת על הסיר וגם כי תשבעו לחם לא למלא תאות הבשר כאו' באכלנו לחם לשובע ושבעים לחם אך שהיו מתאוים לאכול בשר ולא יכולו והיו על הסיר לקבל הריח ועל הריח היו מרבים לאכול לחם למען שובע הבשר וז"א לשובע אך עתה תשבעו לחם מחמת עצמו ובזה וידעתם כי אני ה' עודני ברחמי' עליכם גם בעת הדין אני רחום בדין. וזהו וידעתם כי אני ה' אלקיכם. זהו מה שאפשר לומר בשתי הערות הנזכר אך הנה זולת השתי הערות שהערנו יש ויש עוד שראוי לשית לב בענין הכתובי' קושיא. (ג) והוא שנותו יתברך ממאמרו למעלה באומרו הנני ממטיר לכם כו' והיה ביום הששי וכו' ועתה הניח כל הנוסח ההוא ולא אמר דבר. אלא דבר אליה' לאמר בן הערבים כו' ובבקר כו' והעלים כל מאמרו למעלה ואפי' לא אמר שהיה לחם מן השמי' רק תשבעו לחם. וגם לא אמר שיצאו ילקטו דבר יום ביומו כ"א את הכל השמיט ואח"כ אמר מעין הענין בין הדבקים אחרי הדברים כלאחר יד על אומר מן הוא שהשיב להם הוא הלחם

כו'. (ד) אומרו מן הוא כי לא ידעו מה הוא איך לא ידעו מה הוא אם קוראים אותו בשמו. (ה) מה השיב להם הוא הלחם כו' כי אומר אשר נתן כו' עד סוף הפסוק הוא מיותר. (ו) כי קשיא דידי' אדידיה תחלה אומר איש לפי אכלו נראה כי לא יקחו בשוה. כ"א איש לפי אכלו ואח"כ אומר מספר נפשותיכ'. (ז) אומרו איש לאשר באהלו תקחו היתכן שלא יקח איש לאשר באהלו הסמוכי' על שולחנו ואם אינן סמוכי' מה לזולתו עליו. (ח) אומרו ויעשו כן כו' המרבה והממעיט כי איך יאמר ויעשו כן אם לא לקחו בשוה במספר נפשות כי אם המרבה והממעיט. (ט) אומר איש לפי אכלו לקטו הוא מיותר שבכלל אומרו לא העדיף המרבה הוא. (י) למה צוה לנו משה איש אל יותיר ממנו עד בקר. יותר טוב הי' להניחם ומעצמם ימנעו בראות שיבאיש פעם א'. (יא) אומר וירם תולעי' ויבאש היל"ל ויבאש וירם תולעים. (יב) למה חזר ואמר וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו הרי נאמר ולא היה ראוי לומר כ"א שאחר הלקיטה חם השמש ונמס. (יג) למה המתין משה מלומר להם שצוויו יתברך והיה ביום הששי ומכינו כו' עד יבאו ויגידו נשיאי העדה למשה יתרון העומר לאחד. (יד) אומר הוא אשר דבר ה' שבתון כו' היכן דבר כך. (טו) אומר את אשר תאפו אפו מה כפל האפיה והבישול וגם אומר את ג' פעמים מה בא לרבות. (טז) אומר ויניחו אותו כאשר צוה משה כי אומר כאשר צוה משה הוא מיותר. ולא עוד אלא שנראה שאם לא היה מצוה לא היו מניחי' והלא מאליה' היה ראוי להניח בראותם ב' עומרים לאחד ואם הוא שלהיותם מניחי' בצוויו ועל כן לא הבאיש הלא מבל יצוה לא היה מבאיש כי לא על חנם נתן להם ה' לחם משנה להניח לשבת ואם הוא שהניחו העודף למשמרת לא היה ציווי רק בחירה אם יעדיף מהאפיה והבישול כו'. (יז) היתכן שהיה אפשר להבאיש אחר שנצטוו על כך שאמר ולא הבאיש כו'. (יח) אומר היום לא תמצאו כי הרי נאמר למעלה. (יט) אומר ששת ימים תלקטוהו מה חידש להם בזה. (כ) אומר וביום השביעי שבת לא יהיה בו שהרי נאמר זה פעמים. אמנם הנה ה' דברי' דבר הוא ית' למשה לאמר. (א) שיתן לחם לישראל. (ב) שיהיה מן השמי' שהוא רוחני. (ג) שיהיה דבר יום ביומו כי לא ילקוט איש יותר מדבר יום בלבד כי לא ימצא יותר המרבה. (ד) שלא ימטיר יום א' לחדש או לשנה ואפי' ליומים רק ביומו ולא יוכל איש לאכול מחר מאשר ימטיר היום. (ה) שלא ימטיר בשבת כלל אלא יהיה לחם משנה מיום הששי ומהראוי היה יסדרם משה לפני בני ישראל כמאמרו ית' צו לצו אך מה עשה הוא ית' אמר למשה הנה שמעתי את תלונות בני ישראל שהם קלים להתלונן לכן החמשה דברים אשר אמרתי לך לא תאמר אותם כאחת בל יהיה להם פ"פ להתלונן כ"א דבר אליהם לאמר כלו' דבר אליהם קצת והניח לאמר אח"כ קצת למען

ישמעו קו לקו והיא כי מהחמש' דברי' לא תאמר להם קודם ראותם הלחם כי אם הדבר הראשון והוא בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם ולא שידעו מעתה שהוא מן השמים רוחני ולא שאר דברים והוא כי יאמרו להם מעתה שהוא רוחני מן השמים הלא יאמרו מה יושיענו דבר רוחני לזון גופנו החומרי הלא נתעלף והיה נפשנו יבשה וקצה בלחם הקלוקל. ועל הג' יאמרו אוי לנו כי טרם יבא יאמרו לנו שנביא הרבה והנה מעט שאם נלקוט מאכל חדש לא נמצא כי אם ספוק יום בלבד. ועל הד' יאמרו או מי יחיה וחייו תלוים מנגד אם ירד המן מחר אם אין:

ועל הה' יאמרו הנה מעתה תבשרנו שיום שבת יחסר לחמנו וגם שנתעצב אל לבנו ביום השבת מדאגה מדבר אם יחדל ה' מהמטיר להם עוד מן. וע"כ אמר הנה עד כה לא ידעו רק מציאות לחם בבקר. ואני אספרה להם הד' דברים אחרים מעט מעט קו לקו. ראשונה או' להם שהוא רוחני ועדיין יחשבו שיוכלו לאצור ממנו לשנה או לשנתים וגם זה עד שיראוהו שיבטח לבם יותר מטרם ראותם דבר ואח"כ אודיעם שלא יהיה להם רק דבר יום ואפש' עדיין יחשבו שאם ימעט מהבית מזון מחר לא ימעט מהשדה ואחרי כן אומר להם שגם בשדה איננו כי אם יבא יום יום ועדיין יחשבו שלא יבצר יום מבלתי רדת מן ואח"כ אודיעם כי ביום שבת לא יהיה כלל. ועוד התחכם לעשות שלא היה מודיע הדבר רק ע"י מעשה היו רואים והוא נותן להם טעם לתמיהתם לבל הגדיל התפעלות רק כנאמר מאליו כלאחר יד. וע"כ להודיעם הדבר השני שהוא היותו רוחני המתין עד שהמה ראו כן תמהו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. כלומר אוי לנו כי זה הדבר רוחני מן הוא לחם אבירים שמ"ה נהנים ממנו ומה יפרנסנו זה על כן עשה בחכמה והשיב בדרך שישארו הם חייבים להודות לה' ואמר הוא הלחם אשר נתן כו' לומר ראו עתה יתרונכם כי כמלאכי השרת אתם לפניו ית' כי הלא אם האומות יאכלו מזה הלחם לא יכלכלם כי רוחני הוא אך לכם למה שאתם קדושים ניתן לאכלה. וזה למתנה מאתו ית' תחשב לכם. וז"א לשון נתינה באמו' נתן כו' ואין זה כ"א שתזון נפשכם. ואגבה גופכם גם הוא כמדובר למעלה. הרי באופן זה ניצול התלונה א' האפשרית על הדבר הב' ועל הג' שלא יהיה להם כי אם אפילו לחם יומים כי אם דבר יום ביומו בלבד כי בזה יתחמץ לבבם באומרם האם יהיו חיינו תלוים מנגד שלא יהיה לנו פת בסלנו לימים או עשור על כן עשה בחכמה ויעש כמראה להם נפלאות אל איך היה מזון רוחני מכלכל הנפש בעצם והגוף במקרה הפך לחם מן הארץ שמכלכל הגוף בעצם ונפשו בו במקרה ויאמר להם זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו מי שהוא בעיניו ראוי לאכול שנים ושלשה עומרים ילקטם ואמר חצי או רביע ג"כ ילקוט לפי אכלו באופן ימצא בבית אחד

כמה עומרים יתרים על עומר לגולגולת. ובבית אחר פחות משיעור זה. והנני מודיעכם כי יהיה עומר לגולגולת בלבד כשימדד וזהו לקטו איש לפי אכלו אך לא יהיה לכם רק עומר לגולגולת והטעם הוא שהוא מספר נפשותיכם כי הנפש היא הנזונת בעצם ועל כן למה שנפש האוכל הרבה מלחם הארץ ונפש האוכל מעט אחת הנה ע"כ שיעורה שוה וע"כ אינו תלוי ברב או במעט כדבר הגשמי הנאכל לאיש חומרי שלא ישתוו במאכלם כי מה שהחומר מתפרנס אגב הנפש שהיא העיקר הוא בלתי נחשב. ועוד הוסיף ואמר איש לאשר באהלו שהוא לכל הנמצא באהלו אפילו תינוק בן יומו. או עובר עם שמדדי אמו יונק. יושפע מעומר זה על ידו והוא כי למה שהוא מזון הנפש כנפש הגדול וכנפש הקטון אחת הנה כאמור וכמשז"ל (יומא דף ע"ה) שהמקדש אשה ספק קרוב לה כו' היה ניכר וכן בן ט' לראשון כו'. הנה בזה התחכם שבא ועשה עצמו כמשבח את איכות המן ומאליהם יבינו כי לא יהיה להם מיום לחברו דבר כי גם המרבה לא יעדיף על העומר והמה בשום שכל והבין בעצם הפלא הנראה לעין לא שתו לב אל בלתי היות להם מיום לחברו ויבוקש הדבר וימצא כי ויעשו כן בני ישראל שלקטו איש לפי אכלו ולא במדת עומר באופן שהיו מרבים והיו ממעטים מהעומר. וזהו וילקטו המרבה והממעיט שלקחו איש לפי אכלו מלחם הארץ. ואח"כ וימדו כו' ולא העדיף עם היות שאיש לפי אכלו לקטו. וזהו שחזר ואמר איש לפי אכלו לקטו לומר שעם שלקטו כשיעור אכלם על כל זה לא מצאו להם כן רק עומר לגולגולת במספר נפשות אם מעט ואם הרבה יאכל. וזה מוסר גדול למתלהבים להרבות בסחורה ולמעט בישיבה כי בזה יעלה על רוחו כי לא יעדיף המרבה ואשר יהפך וימעט בסחורה לעסוק בתורה לא ימעיט מטרף ביתו כי זה וזה יתקיים בידו והוא משז"ל (ברכות דף ל"ה) ראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם עראי זה וזה נתקיים בידם אחרונים עשו מלאכתם קבע ותורתם עראי זה וזה לא נתקיים בידם וזה אפשר דרך רמז נרמז בכתוב זולת פשוטו כמדובר כי כן יראו לעיתים כי לא יעדיף המרבה בעסק ומזון העה"ז ולא החסיר הממעיט כי בזה היו שוים ואם תראה שלא יהיו שוים הוא כי איש לפי אכלו הקצוב לו מר"ה לקטו בין ירבה בעסק בין ימעיט באופן שיעברו ויכסלו היגעים להעשיר:

ונחזור אל הענין והוא כי אחר השמיע משה הדבר הג' ובא להודיע הד' והוא שלא יהיה מן רק לבקרים בלבד ושיהיו עיניהם תלויות יום יום למטר לחם שמים אם יבא ואם נחדל לא רצה לאמר להם בפירוש פן יקוצו באומרם הלא מזון כמה ימים היו לנו בצאתנו ממצרים ונרעב ללחם כתומו ומה נעשה עתה כי נצר צרת מחר יום יום ובערב נאמר מי יתן בקר. על כן עשה כמזהיר' במעלת הבטחון ואמר איש אל יותיר ממנו עד בקר כלו'

עד בקר שראוי להתחדש מטר מן השמים ויקצוף על הבלתי עושה כן למען לא יערב איש אל לבו לדבר דבר ולהתלונן כי לגוי יחשבוהו בלתי בוטח בה' וה' עשה לבלתי יטמין הבלתי בוטח את המן שהניח במה ששינה הטבע תחלה נעשו התולעים ואח"כ ויבאש שבבואו להטמין בהרגיש באוש מחנהו כבר נתפשטו ונראו התולעים יוצאים מאהלו וסיפר הכתוב כי עם שלא הניחו יותר בראות' שוירם תולעים ויבאש על כל זה לא נמנעו מללקוט יותר מעומר עם יודעם שלא העדיף המרבה וז"א אחר כך וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו שהוא כפי טבעו לאכול ואשר לא טוב עשו שהיה להם ללקוט פחות מעומר כי הלא אח"כ לא יחסיר הממעיט או לפחות ללקוט עומר לגולגולת בלבד. אך הדבר הד' שיהיה יום בלי המטר מן לא ערב לבו לאומרו עד בא הדבר מאליו שיראו לחם משנה בששי ויבאו לבקש טעם לדבר וכן היה כי ביום הששי לקטו לחם משנה וראו שני העומר בשוה לאחד ולא אמר שני עומרים לאחד לומר כי אפילו לא היו לוקטים אלא עומר אח' כמנהגם בלבד היה נעשה שנים וזה שני העומר כלומר שנים היה נעשה העומר יחידי לאחד כי היה מתברך והוא כמרז"ל (ב"ר ש' י"א) ברכו במן. ואז ויבואו כל נשיאי העדה ויגידו למשה ואף גם אז לא גלה ביום הששי שאמר לא ימצאוהו בשדה פן ידאגו שמה שלקטו היום יבאיש בהשאירם למחר ויצרו בצרת מחר פן ירעבו ללחם כי לא ימטיר ולא יתקיים של היום על כן התחכם והתחיל להזהירם בקדושת השבת ואמר שבתון וכו' וע"כ את אשר תאפו אפו היום ולא תשאירו לאפות או לבשל מחר כי המלאכה אסור בו וזאת עשו בל תאפו או תבשלו הכל היום עד בלתי השאיר כלום פן יעלה על רוחכם כי מה שמתקיי' ובלתי מבאיש למחר הוא כי האפיה או הבישול מקיימו כי אם ואת העודף הניחו לכם בלי האפיה ובשול למשמרת עד הבקר כלומר שתראו כי קדושת היום מקיימו וגם שברמז המשכיל יבין כי לא ימטיר מחר לא פירש להם הדבר פן ידאגו וילונו מעתה והניח הדבר היולי. והיה אפשר להם להבין כי עם שלא יעדר מהמטיר מן בבקר. רצה הקב"ה להראות להם קדושת השבת באופן לא יכנסו בשבת בדאגה בחושבם אולי יבאיש ויחסר לחמם למחר. כי לא ימטיר ה' בו והגיד הכתוב כי ויניחו אותו עד הבקר לא שחשבו בודאי שלא ימטיר ושמרו כדי לאכול רק לעשות כאשר צוה משה ולא לבלתי ירעבו על חסרון מטר השמים ואז בראותם שלא הבאיש וכו'. אז שהוסר דאגת מה נאכל ביום השביעי אז גילה להם כלאחר יד ואמר אכלוהו היום וכו' היום לא תמצאוהו בשדה. ואף על פי כן לא חסרו מן העם ללקוט ולא מצאו:

והנה זה הוא ענין שיעור הכתובים. ונבא אל התכתם אמר שבתון שבת קדש יתכן אמר ג' קדושות על ג' הדרגות קדושה אשר ביום השבת א' בלילה שעליה היא סעודת הלילה למעלה מזו בבקר שעליה היא סעודת הבקר למעלה ממנה בערב שעליה היא סעודה השלישית והוא אשר גבלו ראשונים חכמי האמת על פסוק (ישעיהו נ"ח:י"ד) אז תתענג על ה' וכו' שדרשו ג' הדרגות שבפסוק על ג' סעודות והוא מה שרמז אח"כ באומ' אכלוהו היום וכו' שארז"ל (שבת דף קי"ח) כי ג"פ היום הם כנגד ג' סעודות והלא כמו זר נחשב כנותן את הסעודות לכל אחת בשם יום. אך הוא על כי בכל אחת היום מתעלה בהדרגה כאלו יום אחד נעשה שלשת ימים לפי איכות הדרגות הקדושה אשר בו למעלה לפניו ית' כמדובר וטרם יפרש ענין הג' סעודות הקדים ואמר את אשר תאפו אפו וכו' והוא כי הלא יש ג' אתין שהן רבויין גם אפיה כפולה ובישול כפול. אך טרם יגלה ענין הג' סעודות ראה והנה יאמרו לו הלא בחול לשתי סעודות של חול האכילם ית' עומר לגולגולת ובשבת שהם ג' סעודות גם כן עומר אחד לזה הקדים ואמר גם כשתמודו בעומר יום ו' ולא תמצאו רק שני העומר לאחד שהוא ליום השבת כשיעור יום הו' דעו לכם כי תשתלח ברכה בהכינכם לשבת והוא כי את אשר תאפו וכו' והוא כי הרבוי הנרמז באת כאשר תכינו ותאפו גם אותי הרבוי אפו כי יורגש הרבוי ותאפו אותו ועד"ז ואת אשר תבשלו בשלו ועד"ז ואת העודף שלא תבשלו ולא תאפו גם בו תחול ברכה ורבוי. וזהו את העודף שהוא רבוי האת ואחרי אומרו ענין שלשה רבויי ברכה אלו אמר תדעו למה היו הרבויים אשר אמרתי לכם הלא הוא כי הנה יש שלש אכילות ביום זה ויצוה ה' לכל אחד את ברכתו ועשה את העומר שדרכו להיות לשתי סעודות שיהיה לשלש והותר:

עוד יתכן רמז באומרו שבתון שבת קדש לה' וכו' כי בא לתת טוב טעם אל שאלת השואלים מה זה היה שהוא ית' נותן מטר על פני ארץ בשבת ולא המטיר מן על הארץ והנה אשר יפול לב אדם להשיב על זה הלא הוא כי אינו רק כי רצה הקב"ה בזה להורות הפרש למען יכירו כי השבת אינו כיתר ימים כי קדוש הוא לה':

ואחשבה רמו לנו טעם זולת זה הלא הוא כי בשבת כל מדרגות קדושות עולות מעלה מעלה אל הסבה הראשונה כל דבר עולה לפי מדרגתו כנודע ליודעים חן:

והנה ידענו מספר הזוהר (פ' בשלח דף ס"ז) גדולת מעלת איכות המן כי רב מאד הוא מעולם עליון מאד ועל כן לא יתכן יתהפך הדבר שתחת עלות גדר בחינ' שהמן משם שאדרבה ירד למטה ויתגשם. וזה ירמוז באומרו שבתון שבת קודש לה' מחר כלומר אל תהמהו אם מצאתם עודף כי הנה השבתון שהוא למחר הוא שבת שהקדש עולה לה' ושיעור הכתוב שבתון שבת קדש עולה לה' הוא יום מחר. ואיך מה שהוא ממקום

הקדש כמוהו יורידהו ה' למטה לארץ להגשימו למען ממוצא דבר ישכילו כי לא ימטיר ה' מן מחר לכן את אשר תאפו מעתה וכו' אלא שלא שתו לב לדבר עד המחרת שפירש להם בפירוש:

או יהיה כי כל עולם הגלגלים עם העה"ז שהצד השוה שבהם כי גשם המה יחשבו לפניו יתברך כרשות א' שהוא רשות הרבים עולם הפירוד ואשר למעלה שהכל קדושה דבקה בו יתברך יתייחד לרשות היחיד כי כל הקדושה היא אחדות כנודע על כן המן שהוא מקדושה עליונה שבעולם העליון לא יורידנה ית' אל העה"ז להורות כי אין מוציאין בשבת מרשות היחיד לרשות הרבים מש"כ במטר שאינו מעולם העליון. וזה יאמר שבת קדש לה' וכו' כלומר שבתון שאתם שובתים שבת הוא גם לה' מחר שגם הוא שומרו לכן את אשר תאפו וכו' ואת העודף הניחו כלומר שלא ימטיר מן כי מעולם העליון הוא. אך בגשמים הוא כמטלטל ברשות א' בפחות מאמה א' כי מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת:

פסקה כה

ויאמר משה אכלוהו היום וכו'. מלבד מה שכתבנו יאמר אל תצרו צרת מחר לאכול בדאגה פן גם מחר לא ימטיר כהיום ויעלה על לבבכם להשאיר מעט למחר אולי לא יבאיש כאשר לא הבאיש היום משני לשביעי אלא אכלוהו היום כלומר גם שלא הייתם מוצאים אותו מחר ראוי תאכלוהו היום על כי שבת היום לה' וראוי לכבדו ולא לאכול בצמצום וכ"ש כי הנה היום בלבד הוא שלא תמצאוהו בשדה. אך ששת ימים שאחר השבת תלקטוהו ואל תאמרו הנה בשבת זה שהוא ראשון הורה לנו זה הוא ית' אך ביתר שבתות ימטיר. לז"א וביום השביעי שבת לא יהיה בו כלומר בשדה הוא שאינו מצוי. אך תמצאוהו בבית כי עומר א' שתקחו בששי יעשה שנים ואח"כ הולך ומתרבה כמפורש ברבוי האתין למעלה וג"כ רמז באומרו שבת לא יהיה בו שהוא בשדה לא יהיה אך יהיה בבית כמדובר:

פסקה כז

ויהי ביום השביעי כו'. וי היה ביום השביעי כי יצאו מן העם ללקוט ועברו שיצאו חוץ לתחום זולת קוטן האמנה ואמר עד אנה מאנתם כו' לומר כי למה ששבת רמז לחידוש העולם המבטלו מזלזל באמונה ותפול כל התורה חלילה ויכלול הוא ית' בתלונתו את משה באומר עד אנה מאנתם יהיה על שלא הכביד באזהרה תחלה ע"כ חזר הוא יתברך להזהיר שלא יצאו ויתן טוב טעם שיטעמו ויראו כי כן הוא והוא באומר ראו כי ה' נתן לכם השבת לומר הנה היה לכם בית מנוס באמור האם השבת הוא זכר למעשה בראשית להורות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ובשביעי שבת כן המן שובת בשביעי וכאשר ביום הששי נבראו ששה דברים ג' כנגד היום עצמו ככל א' משאר הימים וג' כנגד יום

שבת כן במן היה לחם משנה בששי לעצמו ולשבת א"כ כמונו ככל הגוים שוים בו כי גם חדוש העולם נוגע אל כל האומות כי כלן משתמשים ממנו ע"כ אמר ראו עין בעין כי ה' נתן לכם השבת לכם לבדכם כי הלא ע"כ הוא נותן לכם לחם יומים משא"כ לשום אומה זולתכם ואין זה רק שנפשותיכם חלקו יתברך הנה וע"כ השבת שהוא לה' יתייחד לכם ואחר שכן הוא שבו איש תחתיו ואל תצאו חוץ למחנה שהוא הי"ב מיל ביום השבת והוא כי ישראל הם מחנה ה' וכאשר מחנה שכינה הם למעלה מוחלקים לארבע מחנות שהם שלשה מלאכים במחנה אחד מיכאל וב' ראשים עמו על מחנה דרום וגבריאל ושנים עמו שהם לפאת צפון ועד"ז נוריאל וסיעתו ורפאל וסיעתו שנים בנים עם כל אחד הרי שמחנהו ית' י"ב בחינות גבולות ואשר חוצה להם הוא חצונית. והנה ביום הששי בערב יש לישראל לחם משנה שבא נפש יתירה אליהם שהוא כח יתר נאצל מאתו יתב' לכל אחד משורש נפשו הדבקה בו ית' ע"כ אל יצא איש ממקומו שהוא מהי"ב מיל שבמחנה ישראל שהוא בתוך הקדושה שמעין הקדושה עליונה לכן אל יצא איש אשר לחם משנה לו בנפשו ביום השביעי חוצה שהוא לעומת מקום חצוניות.

או שיעור הכתוב עד אנה מאנתם לשמור מצותי וכו'. וש"ת האם על שיצאו ללקוט יחשבו לממאנים לשמור מצות וחוקים ותורות ואדרבה אין אדם נתפס בצער שברון מטה לחם כי דאגו ללחם איה כי לא המטיר היום ולא היה להם בלתי אם לצורך היום ההוא ע"כ אמר מה שאמרתי כי בזה יראה שמאנתם לשמור מצותי כו' הוא כי הלא ראו ק"ו בחוש והוא כי הנה ה' נתן לכם השבת ואין זה דרך אמונה כ"א בחוש כי הנה ע"כ אני נותן לכם לחם יומים כי עין בעין ראיתם בזה כי ממני הוא לכם מצות השבת ולא בקשתי מכם רק בשב ואל תעשה שהיא שבו איש תחתיו וכו' ועכ"ז עברו. ומה גם עתה שתמאנו לשמור מצותי וכו' שהם אמונה ובקום עשה. ע"כ קבלו ובושו מאתו יתברך וישבתו וכו' כלו' שקבלו המצוה לשמה לא על שלא מצאוהו בשדה ולא לשבות מעמל כ"א מה שוישבתו העם לא היה אלא להיות ביום השביעי כי קדוש הוא לה':

פסקה לא

ויקראו וכו'. ראוי לשית לב. (א) מה צורך בהודעה זו שקראוהו מן. (ב) כי הרי נודע מלמעלה שקראוהו כך כאומר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. (ג) או' בית ישראל ולא אמר בני ישראל כאומרו בכל מקום. (ד) למה הודיענו שהוא כזרע גד ושטעמו כצפיחית בדבש. (ה) איך מתקשר לזה אומרו ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר וכו'. (ו) מה צורך שידעו ישראל את הלחם אשר האכיל הוא יתברך את ישראל במדבר וגם למה אמר שהיה בהוציאו אותם מארץ מצרים. (ז) כי לא בהוציאו אותם האכילם את המן

בצאתם כ"א עד ט"ו באייר. (ח) למה צוה את אהרן ולא שם בידו המן בצנצנת. (ט) אומר כאשר צוה ה' מי לא ידע כי כאשר צוה ה' היה וגם הוא משולל גזרה והיה ראוי יאמר הניחו אהרן והיתה גזרה צודקת ולא ויניחהו שהוא כאומר ענין אחר. (י) אומר אכלו את המן וחוזר ואומר את המן אכלו. (יא) איך מתייחס אח"כ אומר והעומר עשירית האיפה אל הקודם ולא אמרו למעלה וגם למה הוצרך להודיענו:

אמנם יאמר כי הנה המון עם קראו את העומר מן והוא כי היה דבר בלתי מתקיים כי וחם השמש ונמס אמרו כי לזה יקרא מן כלו' מקרה והזדמן כי הזדמנות היה ולא דבר עצמיי כי ע"כ היה נמס והיה כלא היה וע"כ בשבוע ראשון אמרו מקרה היא והמקרה לא יתמיד ונרעב ללחם איה ותהי הדאגה בקרבם וממנה יבאו אל התלונה כי לא יאמינו בחייהם שיתמיד להם המן כל ימי היותם במדבר ולהיות כי אשר היו חכמי לב השכילו הדבר והאמת ולא יחסוהו אל הזדמנות ע"כ אמר ויקראו בית ישראל שהוא על המון העם ולא נאמר בני ישראל ולהכזיב אותם ולהורות כי לא דבר מזדמן היה רק בהשגחה גדולה מאתו ית' אמר ראו עתה כמה טענות נגלות לעיניהם להורות כי לא הטיבו אשר דברו חלילה. א' כי הלא והמן כזרע גד הוא וכו' והיא שכלל שלשה דברים שעליהם יחמוד איש אוכל ממיני מאכלים והם הנאמרים על חוה בחומדה לאכול מעץ הדעת והוא אומרו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל אלא שפה מן האחרון היחל ובראשון כלה שאמר כזרע גד שהוא כזרע גד שטבעו לחזק ולישב המוח להשכיל. וזהו כנגד ענין שנחמד להשכיל. וכנגד תאוה לעינים אמר לבן. והוא מאמרם ז"ל (יומא דף ע"ה) שהיה לבן כמרגליו' כאומרו ועינו כעין הבדולח ואין תאוה לעינים גדול מזה וכנגד ענין טוב למאכל אמר וטעמו כצפיחת בדבש והכונה לו' שאם היה מקרה לא היה מזדמנת שלשה הבחינות הגדולות האלה בו:

והנה עדיין עוד טענה ד' להורות לעיני הכל כי לא מקרה היה רק השגחה גדולה עד מאד ואמרה משה. וזהו ויאמר משה זה הדבר וכו' לומר הנה דבר א' צוה לי ה' למען ידעו דורות עולם השגחתו ית' על תופסי תורתו ומחזיקים בה ומשליכים ענייני העולם אחרי גווים ומאמינים בקונם שהוא יכלכלם הלא הוא כי מלא העומר למשמרת לדורותיכם למען יראו את הלחם כלו' הנה אמרתי לכם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם. והנה אינו לחם בעיניכם רק דבר שהקרה ונזדמן הנה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר וכו' למען יראו את הלחם כי המה יכירו כי לחם הוא ואינו דבר עובר ואיננו כ"א מתקיים לדורות וידעו כי אין מעצור לה' לזון את תופשי התורה ועושים עיקר ממנה כי אין להם להתאונן ולו'

כי אין מקומם מוכן להתפרנס ודחיקא להם שעתא או לתלות על קוצר זכותם להתפרנס על דרך נס כי הנה על הראשונה יראו כי הנה היה זה במדבר סין מקו' בלתי מוכן כמוהו:
או יאמר במדבר למה שהי' במדב' כי שם קבלו את התור' לרמוז כי ככה יעשה ית' לתופסי התורה שיבטחו בה' והוא יכלכלם כי ממכון שבתו ישגיח מעין המן ההוא כי הרבה פתחים למקום:
ועל השנית אמר בהוציאי אותם וכו'. לומר שיראו שעם שהיו אז מחוסרי זכות. אך להיותם בעלי אמנה כי טענו בצקם על שכמם טרם יחמץ ולא אמרו איה צדה לדרך ואיה מאכלים המיוחדים לעוברות ומניקות וחולים וזקנים או לחם במדבר אחר כלות פרוסה ממצרים ע"י שתי אלה האכלתים הלחם הזה כי ע"כ חיבבם ית' באו' (ירמיה א') זכרתי לך חסד נעוריך כו' לכתך אחרי במדבר וכן באו' אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות נמצא כי על שני עניינים אלו על התורה ועל האמנה האכלתים הלחם הזה.
וז"א במדבר בהוציאי אותם שהוא בזמן הוציאי אותם שהוא על אשר הטיבו בצאתם למען יראו וישכילו דורות עולם ויעשו כן גם המה לפרוש מענייני העולם ולידבק בתורה ולהשליך על ה' יהבם שהוא יכלכלם והוא מאמרם ז"ל על פסוק הדור אתם ראו שאמר ירמיה לדורות ראו צנצנת המן לכן עסקו בתורה וה' יתן לכם מן עם היותכם בלתי ראויים רק שתאמינו בו יתב' יכלכל אתכם בשצף עתק וסיים עניינו באו' ויאמר משה אל אהרן כו' לו' הנה זה הדבר אשר צוה ה' לשמור מן לדורות מהטעם האמור:
והנה היה די לעשות כן בסוף זמן שבתנו במדבר או לפחות אחר העשות אהל מועד שיונח שם למשמרת אך עתה שאמרתם מן הוא לדאוג באמרכם כי מקרה הוא ולא יתמיד אשר זה לכם בראותם אותו דבר בלתי מתקיים עתה אני מבין כי זה הדבר אשר צוה ה' כלומר למה לא המתין עד סוף ימי המן כי אם צוה מעתה אך אין זה רק למען תראו כי יתקיים המן ולא יבאיש ימים ושנים עם היותו מעתה טרם היותו אהל העדות שאין מקום לומר שארון העדות מקיימו ולכן מיד ויאמר משה אל אהרן קח כו' שיקח מעתה והנח אותו לפני ה' כשתנתן התורה שהוא כי אם הייתי ממתין עד יתקיים עומר לפני ה' שהוא לכשיעשה המשכן ותשרה שם שכינה היה אפשר לומר שמה שלא יבאיש הוא היותו לפני ה' במקום הקדוש. לז"א כי מיד עשה מאז כאשר צוה ה' את משה ואח"כ כשהיה ארון העדות ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת כלומר לא שיתקיים כי בלי זה נתקיים ועם שעברו כמה חדשים טרם עמידתו לפני הארון ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ומה שצוה את אהרן לשום המן בל יאמרו שמשה שהרג את המצרי על ידי שם גם פה עשה מה שנתקיים המן על ידו או בזכות שהמן היה בזכות משה ע"כ יאמרו שעל

היות על ידו נתקיים מה שאין כן אהרן ואין לתמוה איך לא הבאיש והוא כמות שהוא אחר יום או יומים תוך הצנצנ' באופן יבא איש להרהר אם הוא קיים באיכותו הראשון. לז"א אל תתמה כי הלא נראה בחוש לעיני כל ישראל שנתקיים באיכותו ימים רבים כי הלא ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת הוא בערבות מואב בסילוק מרע"ה כי המן בזכותו היה כי מ' שנה עברו ממתן תורה עד שאמר משה לישראל ולא נתן ה' לכם לב לדעת. וארז"ל (ע"ז דף ה') מכאן שאין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד מ' שנה:

שנית כי המן שלקטו ביום סילוק מרע"ה בז' באדר שלא ירד עוד. ואיך נתקיים עד ממחרת הפסח שאכלו מעבור הארץ הרי עיניהם ראו ולא זר כי נתקיים המן ל"ח ימים ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וא"כ ילמד סתום בצנצנת מן המפורש לעיני הכל שמי שקיים המן באיכותו ל"ח ימים בפרסום הוא המקיימו בצנצנת וזהו שחזר ואמר את המן אכלו כו' לומר הרי אמרתי שאכלו את המן מ' שנה והלא בהסתלק משה לא ירד ול"ח יום יחסרון מהזמן אך הוי אומר שאין הענין שמ' שנה ירד יום יום אלא שהמן שביו' הסילוק אותו אכלו עד בואם אל קצת ארץ כנען שהוא כדבר שנ' (יהושע ה':י"א) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח כו'. וזהו את המן אכלו מבלי שירד יום יום:

והנה יש מהקדמונים אמרו. כי באומ' ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כיונו אל מן הרפואיי הנמצא כעת כי מאז היה נקרא כך ותמהו על שלא היה משלשל ועל פי הדבר ההוא יתכן שיעור הכתובים בדרך אחרת והוא כי ויקראו בית ישראל את שמו מן שהוא שעלה על רוחם כי מן כזה הנמצא היה ולא דבר השגחיי על כן אמרה תורה הנני נותן בו סימנין לבל יתחלף הדבר. והוא אומרו והמן כזרע גד שהוא עגול כגרגיר הגד. וגם לבן ספיריי. וגם טעמו כצפיחית כו'. כמשז"ל (ש"ר פ' כ"ה) שהזקנים טועמים בו כצפיחית בדבש נמצא כי לא בכמותו ועיגולו ולא בגוונו שהוא מבהיק בלובן ולא בטעמו לא ידמה למן הרפואיי. ועוד עשה ית' יועמד למשמרת לדורות למען יראו את הלחם שיראו כי לחם היה ולא כמן המפורסם להם שהוא גשמי רפואיי:

ועוד כי הנה את המן אכלו מה שאין כן במן הרפואיי שא"א ליזון ממנו ומה גם מ' שנה. והנה ראינו שובנ"י אכלו את המן מ' שנה וכו':

או יאמר. כאשר צוה ה' את משה ויניחהו אהרן כו'. לו' כי הנה משה לא אמר לאהרן רק שיניחהו לפני ה' ולא סיים לו מקום. אך כאשר צוה ה' את משה אע"פ שלא פי' לו משה כן עשה אהרן שהוא כי ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת שהסכימה דעתו לדעת המקום כי היה שיתן אותו לפני העדות היא ארון התורה למען ידעו דורותיכם כי על

תופסי התורה יכוין לו' כי מי שיעסוק בזה יאכל זה כי אין מעצור לה' בכל זמן להמציא מן ודומה לו למחזיקים בתורה כמאמר ירמיהו לישראל כמדובר וע"כ בנ"י אכלו את המן מ' שנה שבזכות עסקם בתורה ניתן להם כל המ' כו' שהוא זמן שקיעת התורה בלבם כי הוצרכו מ' שנה לרדת לסוף דעתו של משה בתורה עד בואם אל ארץ נושבת בערבות מואב כי שם נאמר להם כך אלא שאת המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען שאכלו מעבור הארץ שגם עבור ארץ ישראל מכין לתורה מסף על כה דאוירא דארעא דישראל מחכים ולא הוצרך להם מן:

ויתכן רמז עוד ענין אחר למה לא האכילם מן מקצה ארץ כנען ולפנים כי אם עד קצה ארץ כנען. לז"א והעומר עשירית האיפה הוא. והענין כי הנה האדם נקרא איפה כמשז"ל על פסוק (איוב ל"ח:ד') איפה היית ביסדי ארץ איפה שלך היכן היתה באדם הראשון כי יש תלוי בראשו ויש ברגלו כו' שהכונ' שכל הנפשות העתידות לבא היו באדם הראשון כדעת רשב"י ואת כל א' קורא הוא ית' איפה שאמר לאיוב איפה שלך היכן היתה באדם וידוע כי למה שנפש כל איש ישראל חלק אלוה ממעל יש בכל נפש כח מי' בחינות עליונות כנודע:

והנה ע"י המן הקדוש ורוחני מאד מתקדש החלק העליון על כולן. ומשם יתפשט איכותו בכולן. וזהו והעומר עשירית האיפה הוא. שהוא שיעור זה על הענין הנזכר כי כללות כל האדם תקרא איפה שלימה. שבו עשר בחינות והעומר עשירית לכן טוב טוב הוא לחם מא"י. שיש בה י' קדושות כמפורש במשנ' (כלים פ"א) שהוא לעומת ארץ העליונה ובה י' בחינותי' ובתת כחה לנו נותנת מכלן לקדש כל בחינותינו. ועל כן נצטוינו בלחם מן הארץ טרם יאכל לעשות בה י' מצות בארץ ופירותיה לא תחרוש בשור ובחמור. לא תזרע כלאים. ולקט שכחה ופאה ותרומה ומעשר ותרומת מעשר ומעשר שני וחלה. ועל כן בברכת המוציא עשרה תיבות וכן פסוק (תהילים ק"ד:י"ד) מצמיח חציר כו' להוציא לחם בו עשר תיבות. וע"כ נשים י' אצבעות על הפת בבואינו לבצוע ולברך:

והנה דרך רמז. בענין המן רמז לנו הוא ית' לפקוח עינים עורות. האומרים הלא בחזקנו לקחנו לנו הון ובר ולחם ומזון. והוא כי יאמר איש כחי וחכמתי כי נבונותי הם הרהיבוני כי בהמה שמן חלקי ומאכלי בריאה. ותהי להם הסברא הזאת לאבן נגף ולצור מכשול. אל עקוד ידיהם ולא ימישון. רגליהם ולא יהלכון לעסוק בתורה כי יאמרו מה נאכל. כי לא נוכל להרבות בישיבה אם לא נצבור כעפר בצר וטוב לנו כי נעסוק בפרקמטיא ונרבה בסחורה ואם נזכה ונחיה ונצליח הננו ועלינו במעלות תורה ומצות. ואם ימעט הבית מהיות בר ולחם ומזון לרוב נמשוך ידינו מהתורה כי אם אין קמח אין תורה והנה

יבערו ויכסלו כי המה לא ידעו מחשבות ה' כי בא ליטהר מסייעין אותו. והשם לבו לעשות תורתו קבע גם ה' יעשה את שלו. יצו את הברכה באסמיו ויטריפנו לחם חקו כאשר ימעט בעסק. כי אין מעצור לה' צידה ברך יברך לאשר חשקו בתורתו ומחזיקים בה. ואשר חשבו כי טוב לגבר כי ישא ויתן עד ירבה הונו. ואז ינוח לו לעסוק בתורה יום ולילה לא ישבות לא ידע כי נהפוך הוא כמאמר התנא (אבות פ' ב') אם אין קמח אין תורה. אם אין תורה אין קמח והוא דרך אנשים לדבר ולומר מי יתן לי מלא ביתי כסף וזהב ואשתעשע בתורת ה' חפצי לילה ויומם לא אדמה ולא דעת ולא תבונה לאמר טוב לבטוח בה' מבטוח באדם. וא"כ אמור נאמר לאיש מי הוא ראוי לבטוח בו יותר אתה האיש. או אלקי עולם ה' הלא יענה ויאמר חלילה להאמין כי בי ראוי לבטוח יותר ממנו. והלא נשיב לו. וא"כ איפה איכה תרצה. יבטח בך הוא ית' שבהקדים לך בית והון תעסוק בתורה ולא תקדים אתה לעסוק בה תחלה. ובטח עליו והוא יכלכלך והן כל אלה יפעל לאיש שוגה ופתי. השם נפשו בחיים חייתו להרבות בסחורה העולה על רוחו כי לחמו ניתן על פי מזלו. או חכמתו וחריצותו. ולא מה' היתה לו ולא יבין כי הוא יתב' זן ומפרנס לכל ומזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה לר"ה. ואין האדם רק כמלקט אשר הכין לו הוא יתב' וא"כ איפה למה ייגע להעשיר כי לא בכח יגבר איש וטוב לו ימעט בעסק כי הנה לא יעדיף המרבה ולא יחסיר הממעיט מאשר קצב לו ה'. וזה רמז לנו הוא ית' בפ' המן כי ממנו נקח ראיה לכל מזון בני האדם וז"א הנני ממטיר לכם כו' לומר דעו איפה כי כל מה שתרויחו בר ולחם ומזון בעה"ז אינכם הקונים אותו כי אם הנני ממטיר לכם מאתי לחם מן השמים וכל היוצאים ונושאים ונותנים ליזון. ולקנות ממון אינם כ"א שיוצא העם ולקטו מאשר הוכן לו ולכן זאת יעשה האיש הישראלי. אל יגע להעשיר רק דבר יום ביומו למען אנסנו בכור עוני. אם ילך בתורתי אם לא כי על ידי קיימה בעוני אצליחהו יקיימנה בעושר. וזה שאמרתי הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. הוא עד יום הששי של שבוע. שהוא משל אל המלאות לו ששים שנה אך כאשר והיה ביום הששי שהוא ששים עד מלאת ????? השבעים אז והכינו את אשר יביאו עמהם במותם לסדר תלמודם ואסוף חבילות מצות ומעשים טובים. ותקן כל המעקשים למישור. וכל קלקולי פניות אשר פנה אליהם והמר ימירם רעות בטובות והיה משנה על אשר ילקטו תורה ומצות יום יום בעשורים הקודמים. והענין בעצמו רמז בבואו אל הפועל באומ' ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר כו'. והוא כי הנה העוה"ז ידמה אל המדבר שממנו מצד עצמו אין הנאה זולתי הבא מן השמי' והצלחו' וטובות העולם ידמה אל המן השטוח עליו ששטו העם ולקטו איש כל אשר תשיג ידו. והנה על פני

המדבר דק הוא כמין יריעה שטוחה אל פני המן ויריעה אחרת תחת המן לקבל עליו את המן שהוא דק ככפור על הארץ ללמד דעת לאדם. כי מזונו מוכן מן השמים אלא שעונותיו הם כמסך מבדיל. בינו ובין מזונו. עד יבקש מקונו ויתקן עונו שע"כ קשי' מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף וכמאמרם ז"ל (קדושין דף פ"ב) מעולם לא ראיתי ארי סבל ולא צבי קייץ ולא שועל חנוני ומתפרנסים שלא בצער ואני מתפרנס בצער אלא אני הוא שקפחתי מזונותי. וכן יש יריעה אחרת דקה למטה שהמן עליה לרמוז כי אין לבטוח בנכסים. כ"א כאלו מונחים ביריעה דקה שקל ליאבד והנה כאשר ויראו בני ישראל שרואים הצלחות העולם אומרים איש אל אחיו מן הוא כלו' הכנה והזמנה ע"י משא ומתן מבני אדם הוא כלו' נשתדל ונחלץ חושים ואיברים להרבות בסחורה ונעשיר ואין זה כ"א כי לא ידעו מה הוא כי יסכלו האמת ולא ידעו כי החריצות הבל. ויאמר משה אליהם הוא יצרם הטוב שממשה ומושך אותם אחר ה'. הוא הלחם וכו' לומר הסירו את הסכלות הלזה מלבבכם כי הלא הכל בידי שמים והוא הנותן לכם לחם ומזון ולא למותרות רק לאכלה לקיים רוחכם בכם. לכן זה הדבר אשר צוה ה' אל תייגעו להעשיר רק לקטו ממנו איש לפי אכלו די ספוקו יהיה משאו ומתנו ולא נבהל להון כי טובות העה"ז הבל המה ועל המהבילים טובות הע"ז נאמר להנחיל אוהבי יש שהוא כמשז"ל (עוקצין פ"ג) י"ש עולמות וטוב לגבר י"ש עולמות לנפשו מליהנות בעה"ז גופו. וז"א עמר שהוא י"ש במספרו לכל גלגלת הוא המספר של עמ"ר לנפשותיהם ואל יאמר איש כי גם הגוף ראוי' גם הוא ליהנות כי הלא איש לאשר באהלו תקחו והוא כי אין הגוף אצל הנפש כ"א כמלבוש ואהל אל אשר בתוכו וא"כ אל מי ראוי לחוש ולעשות עיקר. אל האהל או אל אשר בתוכו. וז"א איש לאשר באהלו היא הנפש שבאהל הגוף תקחו ולא לאהל כי אשר בו הוא העיקר והנה אחר העצה הזאת ויעשו כן בני ישראל אך לא מיד כשמעם כ"א אחרי ראותם שוילקטו המרבה והממעיט שיש מי שלקט הרבה הון רב ויש ממעיט ואחרי כן ראו כי וימדו בעומר במדה וראו כי לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר כי אין הצלחה יתירה למרבה בסחורה על ממעיט ע"כ משם למדו לבלתי הרבות רק איש לפי אכלו לקטו. ויאמר משה אליהם הוא היצר הטוב אשר להם הממשה אותו להקב"ה שנית יזהרו לבלתי ישמט איש ללקוט יותר על די אכלו כי הנה אין איש מותיר ומוליך עמו לאותו העולם דבר. ולמה יעמול איש על מה שישאיר ולא על מה שיוליך עמו ולא שמעו אליו ויותירו אנשים ממנו ומי יתן והיה נשאר למי שיעבוד את ה' כ"א למי שאכל ושבע ודשן וירם תולאים ויבאש ויקצוף עליהם משה הוא יצרם הטוב ומן אז חדלו וילקטו אותו בבקר בבקר דבר יום ביומו איש כפי אכלו בלבד וגם יקבל עליו

יסורין ויסבול וזה וחם השמש צרות ונמס ולא יבעוט למען עשותו עיקר מהעה"ב כי אורחות חיים תוכחות מוסר:

פרק יז

פסקה א

ויסעו כל עדת בני ישראל וכו' הנה יקשה. (א) אומרו למסעיהם הוא מיותר ומשולל הבנה. (ב) אומרו תנו לנו מים ונשתה היתכן יתן להם משה מים והוא אדם ולא אל. (ג) אומרו מה תנסון את ה'. מה ראה שאמר שהיו מנסים את ה'. (ד) אומרו ויצמא שם העם וכו' כי הלא בכלל אומרו ואין מים לשתות העם הוא וגם אומרו למים הוא מיותר. (ה) אומרו וילן העם על משה וכו' כי הלא כבר נאמר וירב העם ואם הוא שחזרו שנית לריב עמו מה הפסק היו בנתים שמחלק הדבר לשנים. וגם משנה הלשון מריב לתלונה ועוד כי נהפוך הוא כי תחלה היה תלונה ואח"כ ריב בהכביד הצמא. (ו) למה שינו עתה מהקודם כי תחלה אמרו ל' רבים תנו לנו ועתה ל' יחיד באומרו למה זה העליתנו וכו'. (ז) אומרו ויצעק משה על ה' לאמר כי אומרו לאמר הוא בלתי מובן שאינו לאמר לזולת. (ח) כי הלא כמו זר נחשב ילמד קטיגוריה באומרו עוד מעט וסקלוני וכן (ש"ר פ' כ"ו) כי הקפיד הוא ית' על הדבר ואמר לו עבור לפני העם הזה וראה אם יסקלוך. (ט) אומרו וקח אתך מזקני העם למה הוצרך ללקחם. (י) מה צורך להזכיר שהכה בו היאור והנה ארז"ל (שם) שהוא אחד מג' דברים שאמרו ישראל שהיו עושים רעה ולא טובה שהם מטה וקטורת וארון כי במטה הוכה יאור ומצרים והקטורת את הר"ן איש וארון בעוזה ואנשי בית שמש על כן צוה ית' שבמטה שקלקל מימי היאור המציא מים לשתות וכן בקטורת עצר המגפה ובארון בירך את בית עובד אדום (יא) אומרו ויקרא שם המקום כו' מה צורך אל קריאת השם. (יב) למה פירש על ריב כו'. כי יובן מעצמו. (יג) אומרו לאמר שהוא מיותר ובלתי מובן:

אמנם הנה ארז"ל שהיו ישראל חוששין פן משה ידע מקום יש בו מבוע מים והיה אומר שעל דרך נס יצאו מים ועל כן יתכן יאמר ויסעו בני ישראל למסעיהם על פי ה' והוא כי מאז הסיען משה מים סוף וכל שאר מסעות היו על פי ה' ולא על פי משה לבדו באופן כי לא יוכלו לומר כי הוא הביאם אל מקום ידוע לו והצמיאם עד אחר ריבם עמו ואמר למסעיהם על המסעות שבנתים ממדבר סין עד רפידים שהיו דפקה ואלוש וזהו ממדבר סין למסעיהם שהם שנים ואח"כ ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם וירב העם עם משה ואחר שרבו עמו אמרו תנו לנו מים ונשתה והנה משה ראה ב' דברים. א' כי תחלה לא בנחת שאלו מים כי אם רבו עמו בחזקה כאומרו וירב העם עם משה

ואחר כך דברו בנחת דרך שאלה תנו לנו מים ונשתה. ב' ראה והנה המריבה היתה עמו ל' יחיד. והשאלה שאחרי כן בל' רבים ע"כ אמר בלבו אם אומרם ל' רבים היה לכלול עמי גם את אהרן למה בדברם עמי עשו מריבה ובשתפם את אהרן היתה שאלה בנחת אך אין זה כ"א שתחלה רבו עמי ועוד גבר יצרם בם לכלול גם את השכינה ולא לריב ממש אתו ית' חלילה רק לנסות אם ה' בקרבם לתת להם מים וזה מאמר משה אם מה שאמרתם ל' רבים הוא לכלול את אהרן למה בדברכם עלי לבדי תריבון וזהו מה תריבון עמדי לבדי ובשתפכם את אחי עמי לא תריבו רק בנחת דרך שאלה איך אין זה כ"א לכלול גם את השכינה לנסות וע"כ לא ערבת' אל לבכ' לריב אתו חלילה רק נסיון וזהו מה תנסון את ה' במה שתכללו את השכינ' עמי. והוא כי אפשר הנסיון את ה' יהיה בא' מב' פני' או לנסות אם השכינה אתכם או לנסו' אם מים יוכל תת במדבר חליל' וזאת היא שאלתי לו' מה תנסון כלו' באיזה דרך הוא הנסיון. והנה אחר שומעם זה ממשה תהו וישובו מאמרם. וזהו ויצמא שם העם למי' לו' צמא לשמוע את דבר ה' אם יש סיפק בשכינה לתת מים. כ"א צמא למים בלבד ומאז לא שתפו את השכינה כ"א וילן העם על משה ויאמרו למה זה העליתנו בל' יחיד לו' לא על ה' תלונותינו חלילה כיהאם עליך כי לא מה' היתה מה שהעליתנו ממצרים כי אם ממך למה זה העליתנו ממצרים כו' כי אם היה מאת ה' אם אנו חטאנו הטף והמקנה מה חטאו ואדם בזכות בהמה יושיע ה' אך אין זה כי אם מידך והראיה כי מידך זאת כי הלא על כן ואת בני ואת מקני תמות גם הם מה שאין כן אם מאתו ית' היה אך אתה הבאתנו במצודה אז בראות משה כי שבו מהנסיון ונתקוטטו עמו לבדו מה עשה ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה כו'. עשה עצמו כצועק עליהם שמצירים לו ולא עם ה' מתקוטטים חלילה כאשר היה נרא' מלשונ' והגזים הדבר ויצעק ואמר עוד מעט וסקלוני כלומר מה שהוסיפו עוד מעט אחר ריבם לא היה שעוד מעט ובאו לנסותך כי אם עלי הוסיפו סרה שעוד מעט וסקלוני ועשה כן למען יאמר לו ה'. למה תוציא דבה עליהם כי הלא כלם צדיקים וזה היה בלב מרע"ה שיהיה הוא ית' מליץ בעדם. וז"א לאמר כי מה שצעק הוא כדי לאמר שהוא כדי שיאמר הוא יתברך מה שאמר שהוא עבור לפני העם הזה לו' על בני את או' שיסקלוך אינו כן ח"ו כי נס נא ועבור לפני העם הזה. וראה אם דרך עוצב בם ויסקלוך ועל אומרם כי יודע אתה מקום מים לכן קח אתך מזקני העם למען יראו כי על ידי הכאת המטה יוצאים המים ולא ממבוע ידוע למשה בחורב אשר שם היה רועה את צאן יתרו חותנו ואמר ומטך אשר הכית בו את היאור כו'. לבא אל ביאורו נשים לב כי הלא קיימו וקבלו רז"ל כי זה היה בארה של מרים ועל זה קשה כי הנה כמו זר נחשב יכה בו במטהו

כי בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא ומה גם הכאה ועוד היתכן יהיה צור שיצטרך להכות בו והלא רוח חיים היה בו והיה מהלך אתם בכל מסעיה' ומעלה להם אברי האמוריים ואיך היה צריך יכו בו לתת מימיו:

אמנם הנה דרכו יתב' להריק לנו שפע רב טוב אלא שהעון מבדילו וכן היה שהוא ית' השפיע להם באר מים חיים והנה העון שנברא בכח הטומא' נעשה כקליפה מפסקת ומבדלת בין ישראל למימי הבאר והוא הצור שעל פי הבאר המפסקת ועל כן לישבר הקליפה ההיא הוצרך המטה להכות בה. ועל כן יתכן היו זקני ישראל הם תופשי התור' שזכותם תגן על ביטול תורה שבשאר ישראל וז"א ומטך אשר הכית בו את היאור שהוא כח חצוני הוא שר יאור מצרי' שבו יכה את כיוצא בו ומפני שביאור לא היה עון ופה יש עון. אל תירא כי גם עתה יכנע למה שהוא ית' בפניו. וז"א הנני עומד לפניך שם על הצור וגם להיות בחורב ששם זכות התורה שעתידה לינתן שם. והנה היה אפשר לומר כי מה שנקרא המקום מסה ומריבה ולא נקרא מריבה ומסה. שהוא על נסות ישראל את ה'. באומרם תנו לנו מים כמדובר למעלה ואומרו מריבה הוא על אשר ריב הוא ית' עם משה. על שאמר שישראל יסקלוהו לז"א ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל שהוא שרבו עם משה ושמא תאמר למה לא נאמר מריבה ומסה. כי מריבה עם משה קדמה. לז"א ועל נסותם את ה' לאמר שהוא להקל את הדבר. להזכירו אחר ריב משה לומר שהוא עון קל מאשר רבו עם משה. ופירש הטעם שהוא כי לא היתה הכונה לנסות. אם יכולת ביד ה' אם לאו חלילה. רק אם ישנו בקרבם אם אין ומסתפקים אם היה להם זכות שיהיה ה' בקרבם אם אין וז"א לאמר כי היה לאמר אם יש ה' בקרבנו ולא בדרך האחרת חלילה:

עוד יתכן באומרו ויצעק משה אל ה' לאמר. כי למה שנסתפק באיזה דרך היה נסותם את ה' אם על היכולת או אם הוא בקרבם. ע"כ אמר אגזים על הנוגע אלי. כדי לאמר שיגלה לי הוא ית' כונתם כי אם הוא שנגעו ביכלתו חלילה לא ילין בעדם אך אדרבה ירעם ברוגז קולו והנה אדרבה הוא הקפיד על משה שאמר עוד מעט וסקלוני אז הבין משה הדבר וגלתו התורה באומרה ויקרא שם המקום כו' לומר אם תראה שלא הפליג הוא ית' לקצוף עליהם הוא כי לא היה נסותם את ה' בבחינת היכולת. רק היש ה' בקרבנו שאנו כדאים לכך ולא עשה אלא לפנים. ולא יאחר לתת לנו מים אם אין כ"א שנסתר ממנו וצריך תשובה גדולה ובדרך הזה נגעו קצת אל אשר קרא פה צור. ופ' חקת קראו סלע. אך בשלמות יתבאר שם בס"ד:

פסקה ח

ויבא עמלק וילחם עם ישראל וכו'. ראוי לשים לב. (א) מה היה שמינה משה את יהושע שר צבא מלחמה זו. מכל שאר ישראל. ועוד או' בחר לנו אנשים מה היא בחינת בחירה זו. (ב) מלת לנו שהיא מיותרת. (ג) למה חרד את כל החרדה ההיא לו' אנכי נצב וכו' ומטה האלקי' בידי ומה צורך מטה האלקים לדבר הזה. (ד) מה ענין אהרן וחור עם משה. (ה) או' והיה כאשר ירי' משה את ידו כו' מה ענין הרמת יד להגביר ישראל והנחתה להגביר עמלק. (ו) כי עתה הורה כי ידו א' היתה מספקת ואח"כ אמר וידי משה כבדים כו' ואהרן וחור תמכו בידיו. יורה כי ב' ידים היה צריך. (ז) למה יגיד לנו ששמו תחתיו אבן. (ח) מי שלקח רומח בידו אחר מ' שנה מזמן זה וקפץ למעלה עשר אמות להרוג את עוג והרגו יהיו עתה ידיו כבדים מלהגביהם שהוצרכו שני בני אדם להגביה כל א' יד א' וגם מהראוי יאמר כבדות ל' נקבה. (ט) מה צורך לתמיכת הידים מזה ומזה. (י) או' ויהי ידיו אמונה כי מה ענין היות הידים אמונה וגם היות עד בא השמש (יא) או' ויחלוש כו'. איך היה חולשה בלבד אם הוא לפי חרב. (יב) או' כתוב זאת זכרון בספר. מה ענין הכתב זאת זכרון בספר יותר מנסים רבים שלא נצטוה לכך וגם שים באזני יהושע. (יג) או' כי מחה אמחה מה הוא הכפל הלז וגם או' מתחת השמים. (יד) מה ענין בנין המזבח וקריאתו ה' נסי. (טו) או' כי יד על כס יה. מה יחס דרך שבועה זו על דבר עמלק מבזולת. (טז) או' מדור דור שהל"ל לדור דור ועוד קושיא עצומה עולה על כלנה והיא כי לו חפץ ה' להמית את עמלק למה יאריך לו ויצוה לנו לזכור ולא נשכח לדורות ונשבע למחותו ולא יעשנו בפועל וישלח חרונו יאכלמו כקש. כי מה הוא עמלק הכלב המת שבהרף עין לא יבערנו כאשר יבאר הגלל עד תומו ולא יבאירנו לדור דור אמנם לבא אל הביאור נקדים תחלה. כי הנה ידענו מרז"ל שאין אומ' נופל' עד שתפול שרה תחלה כד"א (ישעיהו כ"ד:כ"א) יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ מלכי האדמה כו'. וכאשר כתבנו בספר חבצלת השרון כי זה מאמר נבוכדנצר באומר (דניאל ד':ל"ב) וכמצבייה עביד בחיל שמיא ודארי ארעא כי תחלה עביד בחיל שמיא הוא השר ואחרי כן בעם והם דארי ארעא והוא מאמרם ז"ל (ש"ר פ' כ"א) על פסוק קל מן שמיא נפל שר של בבל קל שמו. ובדבר הזה מצאנו ראינו טוב טעם ודעת אל האריכו ית' עם עמלק והניחו מדור דור והוא כי אין דבר קשה לפני הקב"ה כ"א ברצותו להיטיב אל יחיד או רבים ועונותם מעכבים ושופט כל הארץ לא יטה משפט חלילה ככתוב אצלינו על מאמרם ז"ל באומרם קשה לזוגם כקריעת ים סוף. וכן אומרים קשי' מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כי לזאת יחרד כל לב האם יש דבר קשה לפניו יתברך. מי שבלא עמל ובלא יגיעה ברא

העולמות יש מאין יקשה לפניו קריעת ים סוף או לזווג זווגים או לפרנס את כל האדם אך הוא כי בקריעת ים סוף היה קטרוג שר של מצרים משוא פנים יש בדבר כו' וגם המרו על ים בים סוף כו' ע"כ היה קשה לפניו ית' לעשות ניסא לשקרי עד פשפש ומצא עזר כנגדם ועל דרך זה הוא בזווגים. כי יתפרדו הזוגות במעשיהם ונמנע זווגם להיות א' צדיק וא' רשע וכן במזונותיו של אד' הוא מקפח' על ידי מעשיו כאשר הארכנו במקומות זולת זה. ונבא אל הענין והוא כי מהטעם הלז כי אויב הוא ית' לעמלק ויאהב את ישראל. הנה עשר ידות לו הוא ית' ברצונו להפילו אך הנה צריך להפיל את שרו תחלה. ואנו מעכבים בידו והוא כי אין שרו כיתר שרי האומות מ"ה כי הלא זה סמאל הוא שטן הוא יצה"ר. והנה בכל חטא ועון אשר יעשה כל איש ואיש מישראל הוא מוסיף כח בו כנודע ואם אנחנו מאשרים ומחזקים אותו איככה יפילהו הוא יתברך למעננו ועד ממהר יעקב שעם שנצח את שרו של עשו בהאבקו עמו עם כל זה הקע כף ירכו על מוצאו בו ענין שתי אחיות מה גם עתה כאשר בעלי דיניו של עשו יהיו אשר בידם דברי עונות ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל מה שבכל פעם שנזכר גאולתנו העתידה שהוא מגלות הזה נאמרה שם תשובה והיה כי יבואו עליך וכו' ושבת עד ה' אלהיך וכו'. ואומר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך וכן בכל מקום בתורה נביאים ובכתובים. והוא ענין חבלי משיחנו כי למה ששרי המלכיות זולת זו ברוב זכיות מספיק אך להפיל שר עמלק צריך נרחץ ונטהר לגמרי בל ישען על עונינו. וע"כ אם נשוב מעצמנו יחישנו ית' ואם לא יהיה בעתה ולמען נשוב יהיו חבלי משיח לזככנו עד גדר שכל הנשאר בציון קדוש יאמר לו ולכן מפלת עמלק הניחה הוא ית' מדור לדור עד בא דור שכלו זכאי. או אם יהיה חייב ויהיה עת קץ ימרק אותו בחבלי משיחנו עד שובנו עד ה'. ויותש כח שרו של עמלק ויפול עוזר כאשר יתבאר עוד בשלהי הפרשה בס"ד:

עוד הקדמה שנית גלויה ומפורסמת לכל הלא היא כי שוט שוטף להכות את ישראל על ביטול תורה הוא אדום ועמלק וארז"ל (ב"ר פ' ס"ז) כי צוה לו יצחק ע"ה אם בני יעקב יתרפו מן התורה גזור עליהם גזרו' וכו'. ופירשו על זה פ' (בראשית כ"ז:מ') והיה כאשר תריד וכו' ופסוק הקול קול יעקב וכו'. כי כשהקול קול יעקב אין הידים וכו' ואם לאו והידים ידי עשו ובשום לב אל היות הקל חסר ואו' ל' קולות לו' שכשהקול קול תורת יעקב אז והידים ידי עשו ובכלל הדבר הוא כי ליעקב ניתנה ברכת הקול זו תפלה ולעשו ברכת החרב כאו' ועל חרבך תחיה ויתכן יהיה פירושו בשביל חרבך שתהיה היא רצועת מלקות לישראל על עזבם את תורת ה' תחיה להיות מוכן ליסרם. ונבא אל הביאור והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל שעל עון שרפו ידיהם מן התורה בא עליהם

עמלק כענין שנאמר והיה כאשר תריד כו'. וגם אמרו מרבותינו ז"ל (ש"ר פ' כ"ו) שהוא על אומרם היש ה' בקרבנו כו'. משל למלך שהיה נושא את בנו על כתפו והיה שואל על אביו וכו'. ויתכן כי זה וזה גרם. וע"כ מה עשה משה לקח את יהושע אשר לא ימיש מתוך האוהל בלתי מרפה ידיו מן התורה נוסף על היותו מצעירי הצאן שבא מיוסף וכמ"ש ז"ל (ב"ר פ' ע"ג) שכאשר ילדה רחל את יוסף שהוא שטנו של עשו כד"א ובית יוסף להבה ובית עשו לקש מיד אמר ללבן שלחני וכו'. כלומר כי כבר בטלה יראתו מעשו. וע"כ אמר משה אין מיוחד לכך כיהושע ואמר לו בחר לנו אנשים כלומר צדיקים כנודע מכל אנשים שבמקרא ויהיה לנו כלומר מתייחסים לנו תופסי התורה הבלתי מתרפים ממנה ויהיה לעומת אשר בחר עמלק באצטגנינות שלו אנשים הבלתי מתים באותה שנה כמ"ש ז"ל ויאמר לו הנה צריך להלחם עם אנשים ועם השר כי אין אומה נופלת אם לא יפול שרה תחלה כנודע כי יפקוד ה' על צבא המרום במרום תחלה והנה להפיל שרו של עמלק היה בלתי אפשר בעת ההיא כי הלא בא ע"י עון ועונותינו מוסיפים כח בשרו של עמלק הוא סמאל הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות וע"כ על עמלק ועמו היה אתה לעם וזהו וצא הלחם בעמלק ולהכניע השר מחר אנכי נצב על ראש הגבעה כ"א יבא בחרב ברכת עשו אני בא נגדו בקול קול יעקב בתפלה. ועל שאני לא אספיק לשר על אשמת העם. ע"כ ומטה האלהים בידי להפיל עליו בו אימתה ופחד להכניעו והיותו בראש הגבעה בחורב יהיה לרמוז מאמרו ית' על חורב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה שהוא מתן תורה וע"כ בהיותכם אז שם כאומרו למעלה מזה הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב עלה לגבעה למען אז הזכיר מתן תורה שיקבלו לעומת ביטול תורה שברפידים ועל כן משה ואהרן וחור עלו עמו כי התורה ניתנה ע"י שלשה הנותן ית' ומשה הסרסור וישראל המקבלים מעין קריאת התורה בתיבה כמ"ש ז"ל דוגמה לנותן יתברך ולמשה ולסיני. עוד עשה והוא כי לעומת הידים ידי עשו ראה להרים ידיו שיהיו זכר אל ב' לוחות העדות בידו להתיש כח ברכת ידי עשו אך תחלה היחל להיות מטה האלהים בידו אחת והיה מרים השנית וירא והנה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר כו'. והוא כי קרה לו כענין ר' חנינא בן דוסא (בברכות דף ל"ד) כשהיה מתפלל על החולים היה אומר זה חי וזה מת א"ל מנין אתה יודע א"ל אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף ועל דרך זה יאמר והוא כי הנה אין ספק כי בשמים היו אז מיימינים ומשמאילים אמר כי כאשר ירים משה ידו בתפלה ולא היה נלאה בזה היה מכיר כי למעלה גבר ישראל ומן השמים היה נעזר מעין אם שגורה תפלתי בפי כר' חנינא בן דוסא אך וכאשר יניח

ידו שהיה נלאה ומניח אותה לנוח אז היה מכיר כי וגבר עמלק שהיו למעלה מטים אזן לאיזה קטרוג שעל כן היה כבדות בידיו וגם מאמרם ז"ל (ר"ה דף כ"ט) באומרם וכי ידיו של משה עושות מלחמה כו'. אלא כשלבן של ישראל וכו'. והוא כי לפי הכנת ישראל בהתבודדו' תפלה והכנעה היה למעלה עת רצון להעזר משה וההפך בהרפותם. בראות משה כך אמר הנה עד כה הרימותי ידי הא' ואין בה די הכניע את הידים ידי עשו אך גם ארים את יד ימיני אשר בה מטה האלהים ויהיו שתי ידי פרושות השמימה. וייטב למו אז ראה כי גם אחרי כן וידי משה שתיהן כבדים. והוא שעל העדר זכות ישראל היה שם כבדות בידים בל יעצר כח להציבן פרושות השמים על דרך הכתוב למעלה שהעון מכביד כי ימעט עזר משדי. ע"כ נאמר כבדים ולא כבדות למה שאין כבדותן מפאת עצמן כי גבור היה רק כבדים שכבדותן מפאת ישראל אשר ישראל בשם זכרים יקראו או מפאת עונותיהם המכבידים ובראותו כך אמר אין תקנה זולתי על ידי צירוף זכות אבות על כן נועץ לחברם אליו. ולבא על הענין נזכיר מאמרנו על פסוק וזכרתי את בריתי יעקב וכו' ככתוב אצלנו במקומו. שהתחיל מלמטה למעלה ואמר זכירה בכל אחד מהם ואמר אף בשניהם הלא הוא כי אמר ה' אם אתחיל מאברהם אין די בער הקטיגורים בעצם כי שם ישמעאל וכן ביצחק יש עשו. לכן אתחיל מיעקב שמטתו שלימה ואחר שהקטיגור אינו מוצא פתחון פה ביעקב הנזכר ראשון מועיל שגם בהזכיר אח"כ את יצחק ג"כ אזכור ואף את בריתי אברהם שנוסף ישמעאל על עשו עכ"ז אזכור ועל דרך זה עשה משה כי לעומת יעקב צוה ויקחו אבן רמז לאבן ישראל וישב ויסמוך בעצם עלי' כי מטתו שלימה. וירמוז גם כן אומרו וישימו תחתיו מאמר ספר הזוהר כי תחת בחינת משה הוא יעקב כמאמרם דא מלגאו ודא מלבר. ואח"כ שתי ידיו שהן לזכור זכות אברהם ויצחק כי גם שניהם בבחינת ידי משה ע"כ לתקן ולהשלים מה שמעכב ישמעאל בימין חסד לאברהם יבא אהרן שהוא כהן מצד החסד ויתמוך הכבדות שביד ימין משה שמפאת ישמעאל שמאברהם ואשר הוא מעכב ביד שמאל ושהוא זכר ליצחק מיד עשו יבא חור ויתמוך כי זכותו שלים וכל זה הוא בזכות תורה ע"י משה שעתיד לקבלם בידיו ובסעד זכות אבות כמדובר. אך דבר קוטן אמנה שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין לז"א כי גם זה נתקן כי הנה ויהי ידיו אמונה כי כאשר ראו ישראל בענין ידי משה כי כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח וכו'. שהוא כי בהחזיק לבם לשמים היו רואים ההשגחה כמדובר למעלה על ידי משה בזה קנו הויית אמונה כי ה' בקרבם צופה רעים וטובים בפרטות ואמר כי מה שהוצרכו להיות ידי משה אמונה הוא עד בא השמש כי אחרי כן השמש הקנה להם אמונה והוא מאמרם ז"ל שבא השמש הוא שהעמיד משה

את השמש כיהושע בגבעון ולא אץ לבא כיום תמים אז החזיקו באמונה בעצם. כי כבא השמש ספרו השעות שהשמש עמד ותגדל אמונת' לפניו ית':

או יאמר לפי דרכנו אשר כתבנו כי שתי ידיו של משה היו זכר לאברהם ויצחק שהם ימין ושמאל. יאמר ויהיו ידיו אמונה על דרך מאמרנו על פסוק תתן אמת ליעקב וכו' והוא שאומר הנביא הנה בחינת אברהם היא חסד ומדת יצחק דין ומדת יעקב אמת ואם אתה ה' נותן לכל א' כפי בחינתו הלא ייצר לנו בתתך רוגז ודין ליצחק ע"כ אשאלה ממך תתן אמת ליעקב וחסד לאברהם אך דין ליצחק אל תתן לו כמדתו ואם תאמר נא ה' למה אמנע בחינתו ממנו הלא ממך למדתי. והוא אשר נשבעת לאבותינו וכו' והוא כי הנה הוא יתב' לא נשבע רק לאברהם וליעקב אך ליצחק לא אמר רק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ולמה עשה כן ולא נשבע ליצחק בפני עצמו הנה אין זה רק לבל תהיה בחינת השבועה וההבטח' לפי מדתו שהוא דוקא על פי שורת הדין ואולי יעדר זכות לישראל על פי תוקף הדין על כן אמר לו והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך שהוא לפי מדתו בתורת חסד לאברהם לומר לפי בחינתו אני מבטיחך. ולא לפי בחינתך וזה אצלי אומרו (תהילים ק"ה:ט') אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק. כי ונשבע ליצחק לא נאמר אלא ושבועתו שהוא שבועתו של אברהם ליצחק. וז"א אשר נשבעת לאבותינו וכו'. לומר מה שאמרתי שתתן לאברהם וליעקב לכל א' כפי בחינתו ולא ליצחק אינו מן התימה כי הלא כן הוא אשר נשבעת לאבותינו שלא ייחדת שבועה ליצחק רק נגררת אחר אברהם לבל תת לו כמדתו ועד"ז יאמר כי זה כיוון משה בכוונתו כי ב' ידיו שהן זכר לאברהם ויצחק שתיהן היו אמונה מתייחסות לאברהם הנקרא אמונה. כד"א (בראשית ט"ו:ו') והאמין בה' והוא כמעשהו ית' בייחס שבועת יצחק אחר אברהם והוכרח לעשות כך כי הלא כל כח עמלק היה מפחד יצחק אשר ברכו ואשר צוהו יגזור גזירות וצרות על בני יעקב בהרפות ידיהן מן התורה ואמר כי זה עשה עד בא השמש והוא כי הנה אברהם תקן תפלת שחרית ויצחק מנחה ויעקב ערבית אמר כי בהתפלל משה כל היום היו ידיו אמונה שהיא בחינת אברהם של תפלת שחרית עד שעברה שעת תפלת מנחה של יצחק. עד בא השמש והגיע זמן יעקב. כי אז רחמים של מדת יעקב יגינו על בניו וז"א ויהי לשון יחיד וידיו לשון רבים. שהוא שייחד מדת יצחק למדת אברהם:

פסקה יג

ויחלוש יהושע את עמלק וכו'. אמר כי מה שהספיק תפלת משה לא היה רק להחלישו על ידי יהושע בלבד. והטעם הוא לפי חרב. כלומר להיות ע"י חרב שהוא ברכת וכח עשו. וזהו ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב:

פסקה יד

ויאמר ה' אל משה וכו'. הוא כי הלא יתחמץ לבב אנוש ומה גם ישראל שבאותו הדור. ויותר מהכל יהושע. באמור האם כ"כ רע בעיני ה' עמלק למה אינו מחריבו כמו רגע. ועל כל ההכנות לא הספיק רק להחלישו. ע"כ כתוב זאת וכו' ושים בעצם באזני יהושע. בל יתמה איך כל הכנות משה ואהרן וחור וגם היות ע"י מי שלא ימיש מתוך האהל. ומזרע יוסף שטנו של עשו עכ"ז לא כלה אותו ויחלוש בלבד והוא כי הלא כל שרי עם ועם קל לפניו ית' להפילם כמו רגע. ומיד נופלי' אומותם אך שר עמלק אין מפלתו כ"א ביד ישראל כי איככה יפיל הוא ית' את שרו הצריך ליפול תחלה אם הוא שטן הוא סמאל הוא יצר הרע ובכל חטא ועון אשר נחטא אנו מחזיקים ומאשרים אותו כנודע. באופן. שאי אפשר להפילו ארצה. אם לא ע"י שזכינו מכל עונותינו בכל מכל כל כי אז יכנע וימחה מן העולם. ואמר שיפילהו מלמעלה הוא ית' יפילהו מלמטה וז"א כי מחה אתה את השר על השמים ואחרי כן אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. הפך יתר אומות שהוא ית' מפיל השר משמים. שהוא צבא המרום במרום ואח"כ ויאמר לנו השמד מתחת השמים את העם אך בזה נהפך הוא כמדובר. והוא כי מלחמת השר הזה היא מלחמת היצר הרע והיה מוטלת על האדם ושל העם היא לה' איש מלחמה ועל כן צריך זכירה זו בלב כל איש ישראל. למען ידעו כי בדבר הזה תלויה גאולת' וטובתם לעולם וע"כ במשנה תורה הוא או' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים כי הלא לכאור' יראה כסותר מאמרו פה כי בזה מייחס המחאה מתחת השמים אליו יתברך ושם אל ישראל ופה נאמר מחה אמחה שהוא כפול. ושם מחאה אחת בלבד. אמנם הנה פה יאמר. כי מחה אתם את השר ע"י תשובתכם. ואח"כ אמחה את זכר עמלק שאהיה עמכם למחותו למטה אך אח"כ אומר בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב שבאו' מסביב יכוין אל האויבים המסבבים את האדם הם אשמותיו כחות טומאותיו אשר עשה אמר ה' בהניח ה' אותך מהם כאשר היו בדורו של שאול אז לא תצטרך למחות רק מתחת השמים בלבד כי יהיה כבר מחוי מלמעלה ואתה מאליך תמחה אותו כי אהיה עמך ואמחנו אתך. ובזה מצא טעם יהושע אל מה שלא כלה את עמלק כי אין הדור ראוי כי רפו ידיהם מן התורה:

פסקה טו

ויבן משה מזבח וכו'. ראה והנה כל ישע ישראל תלוי בכבוש את יצרם והכניע אותו כי אז יבא יום נקם בלבו יתב' ושנת גאולת ישראל יבא והנה זה קשה מאד וקל להצמיח יאוש תשועה חלילה בלב בני האדם באו' מתי נראה נס כי מי יוכל הפילו ארצה כי פתה יפתה ויכול יוכל גם לשלמים וכן רבים ע"כ היה חלילה כמעט יאוש גאולה ע"כ ויבן מזבח לה' יעזור את ישראל מיצרם לזבוח אותו ויקרא שמו ה' נסי כלומר ייחוד ארבע אותיות אלה יחד הוא הנס אשר לי להעזר נגד יצר לבבות ישראל להגאל הלא הוא כי הנה יד על כס יה וכו' והוא מז"ל כי נשבע שלא יהיה לפניו ית' השם שלם ולא הכסא רק השם י"ה בלא ו"ה והכסא בלא אל"ף עד ינקם מעמלק נמצא כי יש לנו משכון גדול כי לא יניח היא יתברך את שמו נפרד חלילה קצתו מקצתו. וא"כ בהשלימו שמו במהרה בימינו יתקנננו ויגאלנו נמצא כי השם הנזכר מלא בד' אותיותיו ית' הוא נסי ודגלי כי ישועתו של הקב"ה ישועתן של ישראל ועתה בא ופי' כל מאמרו שלמעלה באו' מלחמה וכו' לאמר מה שתראו שייחסתי המלחמה לה' בעמלק אל תהרהרו כי גדול עמלק שמשים הוא ית' עצמו לאיש מלחמתו כי כקש נידף הוא לפניו ית' ומה גם שיפלא הדבר בהיותו נמשך עד סוף הדורות הוא יום נקם בלבו ית' כאשר אפשר רמז באומרו כי מחה אמחה שהוא בזמן שימחה ה' דמעה מעל כל פנים אז אמחה וכו'. לז"א תדעו מתי יצא החוזק הזה לעמלק הלא הוא נמשך מדר דר שהם חסרים שעל כן אין מילוי וי"ו בא' מהם כי אם היה דור טהור ושלם הוא כדאי לשימחה בו עמלק במהרה לגמרי בכל מכל כל. כן יהי רצון:

פרק יח

פסקה א

וישמע יתרו כהן מדין וכו'. הנה ידוע כי תחלה היה כהן מדין ועדין לא היה שמו יתרו כי הנה שבעה שמות נקראו לו ולא נקרא יתרו עד שנתגייר ונקרא תחלה רעואל וחובב שחיבב את התורה וכשיתר פרשה אחת בתורה נקרא יתר ועל מה שאחרי כן הוסיף מצות ומעשים טובים הוסיפו לו וי"ו יתירה ונקרא יתרו ואיך יאמר וישמע יתרו שקורא אותו קודם שיתגייר בשם שקנה אחר כל השלמות שאחר הגרות ועוד שאחר כל המעלה הזאת שקראו יתרו מפילו עד תהום רבה וקורא אותו כהן מדין הוא שם הבעלים שהיה כומר לע"ג ועוד אומרו חותן משה שהרי נודע היה שהרי נאמר למעלה היה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין:

אמנם הנה ראש דבר הכ' מלמד לאדם דעת איככה יאחז צדיק דרך ה' להיות בטוח ההגעה אל תכלית השלמיות הלא היא השמיעה כי ע"י שמיעה שאדם נותן לב לשמוע אל דברי ה' ומוסריו ולמודיו עולה במעלות האושר קו לקו כמז"ל על פסוק שמעו ותחי נפשכם וז"א וישמע יתרו כי ע"י מה ששמע ששת לב אל מעשה ה' כי נורא הוא זכה ליקרב אליו ית' קו לקו עד הגיעו אל סוף השלמות עד הקרא יתרו. עוד שנית למדנו כמה מעלות טובות למתחבר לצדיקים כי הלא כמה וכמה שמעו קריעת ים סוף וכמאמר רחב (יהושע ב׳:י׳) כי שמענו את אשר הוביש ה' וכו'. ומה גם למה שארז"ל (ש"ר פ' כ"ח) כי נשמע בכל העולם. ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים וכו'. וא"כ איפה מה היה כי הבלתי אדוקי' בע"ג לא שתו לב אל קריעת ים סוף להתגייר וזה שהיה כומר לע"ג שמע ונתגייר אך אמור מעתה כי אין זה כ"א על התחברו למשה. וז"א וישמע שנתן לב לשמוע עד גדר הקרא יתרו. מי שהיה כהן מדין כלומר לע"ג מה שלא נתגיירו הבלתי אדוקים בה. אין זה רק להיותו חותן משה כי בהתחברות אליו נדבק בה'. כי נתן לב בעצם את כל אשר עשה ה' וכו'. והנה ראוי לשים לב. (א) אל אומרו למשה ולישראל שנכנס בשניה' ויצא בא' בישראל לבד באו' כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. (ב) לדרך רש"י ז"ל. והוא מרז"ל שאומרו את כל אשר עשה ה' וכו'. הוא מן ובאר ועניי כבוד למה התחיל במאוחרי' ואח"כ אמר כי הוציא ה' את ישראל שקדם לכל. (ג) שלפי זה הל"ל וכי הוציא כי ענין אחר הוא. (ד) אומרו תחלה תואר אלהים ואח"כ כי הוציא ה'. (ה) אומרו ויקח יתרו חותן משה כי מהראוי לא יאמר רק ויקח את צפורה וידוע כי יתרו חותן משה היה (ו) אומרו אשת משה ולא אמר את צפורה בתו כי ידוע שהיא אשת משה. (ז) הזכירו פה שלוחיה בלי צורך. (ח) אומרו שני בניה ולא אמר בניו. (ט) אומרו שם האחד גרשום כי אמר וכו' כי הלא שמו בטעמו נאמר במקומו למעלה פרשת שמות. (י) אומרו ושם הא' אליעזר כי הנה הראשון היה ראוי יקרה כה והשני גרשום כסדר המאורע. (יא) אומרו ויבא יתרו חותן משה שגם תואריו אלה מיותרים פה ומן הראוי יאמר ויבאו אל משה. (יב) אומרו אל המדבר אשר הוא חונה שם כי מי לא ידע שבבואם אליו יבאו אל המדבר אשר הוא חונה שם וגם אומרו הר האלהים. (יג) אומרו אני חתנך יתרו בא אליך כי אומרו יתרו מיותר וכן אומרו ושני בניה עמה כי אומרו עמה מיותר. וגם לא אמר עמי וגם אומרו בניה ולא אמר בניך כ"א בניה. (יד) או' איש לרעהו מה ענין אומרו רעהו ולא אמר וישאל לו לשלום. (טו) או' ויספר משה וכו' כי הלא מעצמו ידע כי הוא זה כאומרו למעלה וישמע יתרו את כל אשר עשה וכו' ומה ענין תלאת הדרך שבא לספר. וגם מלת מצאתם. (טז) אומרו ויחד כו' למה חזר לפרט אשר הצילו מיד מצרים. (יז) אומרו ברוך

ה' וכו' למה נכנס לנוכ' באומרו אתכם ויצא בעם באומרו הציל את העם. וגם באומרו מיד מצרים ויצא באומרו מתחת יד כו'. (יח) אומרו עתה ידעתי כי גדול וכו' כי הלא לזאת יחרד כל לב כי יראה כי אלהים המה האחרים כ"א בה' גדול מהם והוא הפך דת האמת חלילה חלילה אלף פעמים כי אם שכל אלהי העמי' אלילים הבל המה ואין אלוה מבלעדי אלהינו (יט) אומרו ויקח יתרו שהל"ל ויקרב או ויזבח (כ) אומרו חותן משה הוא מיותר. אמנם הנה כתבנו למעלה כי פרעה ראה מתחלה את מעשה ה' בעשר מכת בעבור ישראל עמו אך אחרי ראותו אותם נבוכים בארץ אמר בלבו לא ה' פעל כל זאת כ"א בעבור שמו הגדול אשר לא החשיב פרעה ואמר מי ה' כו' לא ידעתי את ה' שאם היה בעבור ישראל למה הניחם נבוכים בארץ אחרי צרתם אך אחרי ראותו ענין ים סוף חזר והודה ואמר אנוסה מפני ישראל כי מאשר עושה בים בשבילם יורה למפרע כי ה' היה נלחם להם במצרים בעשר המכות ולא עשה על דבר כבוד שמו כאשר חשבנו בשובם אחור וזה יאמר פה כי וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו שהוא כולל יציאת מצרים ומן ובאר ועננ כבוד שהיה בזכות משה וישראל ולא על שנגע בכבוד שמו יתב' כי זה נתאמת לו ע"י קריעת ים סוף שהציל את ישראל ושמא תאמר אולי היה בשביל משה ואגבו זכו ישראל. לז"א מה שאמרתי ולישראל הוא מוכרח כי הלא הוציא ה' בלבד את ישראל ולא את משה כי מי הכניסו שיצא הרי כי בשביל ישראל עשה גם הם וזהו כי הוציא ה' וכו'. או שיעור הכ' וישמע יתרו. כד"א (בראשית כ"ג:ו') שמעני אדוני שהבין את כל אשר עשה אלהים שכולל כל ענייני יציאת מצרים ובמה שאח"כ שהכל היה על אודות ישראל. וזהו למשה ולישראל עמו ולא על כבוד שמו אשר חילל פרעה והוא כדרכו יתברך לקנא על כבוד בניו מעל כבוד עצמו והראיה כי הנה הוציא ה' בעצמו וכבודו את ישראל ממצרים ובמה ידע הוא שהיה על ידו ולא על ידי מלאך לזה אמר ממצרים הלא הוא כי היו עבדים והיה במצרים שמזלם גוזר בל יצא עבד לחירות והוא יתב' שידד המערכות הנה עשה שני דברים. (א) כי הוציא ה' את אשר חילל פרעה את ישראל שחס על כבוד ישראל מעל כבוד שמו. (ב) היות ממצרים ששידד המזל ובשמוע משה ענו מאד ענין יתרו אמר הלא דבריך טובים שלא חס על כבוד עמו אך הגהה אחת אני עושה בדבריך כי אמרת שעשה למשה ולישראל שתחשבני בפני עצמי כאלו אני שקול כהם בשבילי לבדי כאשר בשבילם אך אשר תאמר הוא על אודות ישראל דרך כלל כי אהיה נכלל בכללם ולא ליחשב בפני עצמי וז"א ויספר משה וכו' לו' הנה דעתך הוא כי כל אשר עשה ה' הי' למשה ולישראל דע איפה כי הן אמת שכיון לטובת ישראל יותר מעל כבוד שמו אך לא תאמר כי כל אשר עשה היה למשה

ולישראל כי למעני שאני יחיד איני כדאי לכך אך כל אשר עשה וכו' היה על אודות ישראל והראיה שלא היה חש על כבוד שמו אשר חילל פרעה כי הלא כל התלאה והוא כי אלו היה כאשר חשב פרעה בשובם על פי החירות כי עזבם ה' כי גם עד כה לא למענם היה עושה כי אם על דבר כבוד שמו לא היה מצילם מתלאות הדרך אחרי כן כ"א אדרבה מעת שמצאם התלאה כבר ויצלם ה' כענין תלאת בשובם אחור שהי' להם חלאת פחד המצריים ופחד המדבר ופחד הים שמאז היו נצולים כי היתה תלאת הכנה אל ההצלה או יאמר פן יאמר איש אולי מה שבא יתרו להתגייר לא היה רק כי ראה את הערב רב שנתגיירו שהטיב ה' להם בהנצל בקריעת ים סוף ובאר ומן וע"כ נתן אל לבו להתגייר גם הוא לזה אמר כי לא כן הוא כ"א וישמע וכו' את כל אשר עשה אלהים כי לא בעד הערב רב היה כ"א למשה ולישראל עמו והראיה כי הנה כי הוציא ה' את ישראל בלבד ממצרים כי האחרים הם הערב רב לא הוציאם הוא יתברך כ"א שמעצמם יצאו כאומרו וגם ערב רב עלה אתם. והוא ג"כ מאמר משה לחותנו למען יחזיק בזה ולא יתגייר על מה שהטיב ה' לגרים כ"א את אשר עשה אלהים היה על אודות ישראל וכן כל התלאה ויצילם ה' את ישראל עמו ולא לערב רב ועכ"ז שת לבו להתגייר וודאי שהוא לשם שמים. או יאמר לכל אחד משני הדרכים הכתובים למעלה שעשה בשביל ישראל ולא על כבוד שמו שחילל פרעה בין לפירוש השני שלא עשה יתרו על שחשב שעשה טובה לגרים כי אם שהכל נעשה בשביל ישראל מביא ראיה באומרו כי הוציא ה' וכו'. והוא ענין מז"ל ועברתי בארץ מצרים וכו' משל לכהן שתרומתו בבית הקברות אמר אם אכנס הוא מקום טומאה ואם לאו אפסיד את תרומתי כך הקב"ה היה קדש ישראל במצרים מלאה גלולים אם אכנס וכו' ואם לאו אפסיד את תרומתי וכו'. והוא מה שכתבנו במקומו שאם לא היה הוא ית' נכנס לא היה אפשר להוציא את ישראל ע"י מלאך וע"כ על הכנסו במצרים לא חש שהיה מקום טמא. וזה יאמר תדע איך הכל היה בשביל ישראל כי הוציא ה' את ישראל ממצרים כי הוא מקום טומאה ולא חש על כבודו לאהבת ישראל ומזה נלמד כי הכל עשה למענם להיותם תרומתו ית'. עוד כיון הכ' כי הנה זה דרכו ית' שבשביל הצדיקים החביבים לפניו מהפך מדת הדין למדת רחמים אך לא כן הרשעים כ"א אדרבה מדת הרחמין למדת הדין. וזה מאמר הכתוב כי גם ע"ז פקח עיניו יתרו. וז"א וישמע יתרו וכו' את כל אשר עשה אלהים וכו' הוא מדת הדין למשה ולישראל עמו כענין מכת הדם שממנה העשירו ישראל וההיקש בשאר כמן ובאר ועננ כבוד אך למצרים אפי' מדת רחמים מתהפך להם לדין כי הוציא ה' הוא מדת רחמים את ישראל ממצרים שהיה במדת רחמים כאומרו ועבר ה' לנגוף את מצרים כי אז היתה ההוצאה. וז"א כי הוציא

וכו' ממצרים. או יאמר וישמע לבל יעלה על לב שעיקר כוונתו היתה להוליך בתו ובניה לבעלה אך בראותו שם את ישראל בכבודו של עולם מי ועניי כבוד ובאר וחתנו מלך עליהם נתן אל לבו להתגייר ע"כ הקדים הכתוב ואמר וישמע וכו' לו' כי הן אמת שבעת שמיעתו היה בו בחי' יתרו שהוא תואר יהודית ותואר כהן מדין שהיו שתי הבחינות מקשקשות בלבו כדרך כל ע"ג השם בלבו אל מעשה ה' כי נורא הוא לעקור עצמו מהבלו אל תורת ה' כי בהתחיל רוח ה' לפעמו להגישו אל האמת עודנו שוקל בלבו ב' הבחינות עד התיישבו בעצם וגו' בלבו כי ה' אמת ותורתו אמת ואין זולתו. וזה יאמר וישמע יתרו כהן מדין שהם ב' הבחינות בעת השמיעה בלבד אך כשנדבה רוחו אותו ליקח את בתו כבר נטהר בדעתו להיות ראוי ליקרא יתרו ולא כהן מדין. וז"א ויקח יתרו לו' כי לקיחתו היתה אחר היותו ראוי ליקרא יתרו שהוא תואר שלמות יהודתו כמפורש למעלה וזהו כי בשמיעה אמר כהן מדין ואחר כך אמר יתרו לומר כי כששמע היה כהן מדין אך כשלקח את צפורה לא היה רק יתרו שכבר קיבל יהידות בעצם ולהורות כי לא היתה עיקר כונתו על שחמל על בתו כי היתה בעצבות רוח עמו כל ימי נעוריה ומה גם כי הוא מלך על עם רב ועצום וירבה להיטיב עמו בהוליכו אותה אליו. וגם להטיב עם בני ביתו שייטב להם עם אביהם. לז"א שלא על היות צפורה בתו כיוון רק למה שהוא חותן משה וצפורה אשת משה לעשות נחת רוח למשה למצוא חן בעיניו שיקבלהו וידריכהו בדרכי ה' ולהורות החסד שעשה עמו שע"כ בטח לבו ידריכהו גם הוא בדרך אמת אמר שלוחיה. כלו' שאחר שמשה לא חש לכבוד בתו ולכבוד אביה להחזירה בעצמו למדין כי לא היה ממאן הוא יתברך מהניחו לשוב עמה למדין. ואח"כ יחזיר לשליחותו. כ"א שלחה ע"י אחר. לא שלח לו יתרו לשלחה ע"י אחר. כי עתה חמיו מפני כבוד חתנו מביאה אליו בעצמו. וז"א ויקח את צפורה וכו' למה שהיא אשת משה עם היות אחר שלוחיה ששלחה משה ע"י אחר:

פסקה ג

ואת שני בניה וכו'. לבל יאמר איש איך יחזיק לך טובה כי תביא לפניו אשה מדינית ואולי לבו בל עמה כי טוב לו אחרת. יקח לו מזרע ישראל. לז"א ואת שני בניה כנודע כי הנה האשה מוצאת חן בעיני אישה ע"י בניה. וז"א בניה ולא בניו ועדיין אפשר שעכ"ז לא יאהבנה להיותה בת יתרו. על כן להורות כי לא יגעל בה להיותה בתו כ"א יחשיבנה. אמר טעם שמות בניה והוא בהזכיר מאמרם ז"ל כי אומרו גר הייתי הוא הודאה לה' שמצא אשה מצא טוב מנוחה ואכסניא טובה. והנה את השני קרא אליעזר על כי אלקי אבי בעזרי ויצילני וכו'. והן אמת כי מהראוי היה שיתהפך הענין כי את הראשון יקרא

אליעזר על מה שהצילו מאז מחרב פרעה שהיה קודם. ואת השני גרשום על מה שאחר הנצלו מחרב פרעה היה גר בארץ נכריה. אך זה היה הרואה כי גדלה מאוד ההטבה אשר הטיב עמו כ"כ לתת חנו בעיני יתרו. מאשר הצילו מחרב פרעה שע"כ הקדים הענין ההוא כי על דחביב ליה אקדמיה. וז"א אשר שם האחד וכו'. לאמר ראו עתה כי טוב אני בעיניו למצוא חן. כי הנה את שם הראשון קרא על שם האכסניא ואת השני על שם ההצלה מחרב פרעה שהוא ההצלה ממות וגם קדומה לאכסניא ולתת לו אשה. אך אין זה כ"א שחביבה עליו אכסניותי שעל כן הקדים עניינה. או יאמר הנה שם האחד קרא גרשום להחזיק לי טובה כי טוב אני בעיניו. ושמא תאמרו הנה אח"כ קרא את הב' אליעזר על שעזרו ה' כי הלא הדעת נוטה שכיון כי אחר לידת גרשם עזרו ה' ממי שהוא מיצר לו ומי היה אצלו אלא אתה ומי יודע אם עליך אמר שעזרו ה' מצרה שהיית מיצר לו לזה אמר מה שאת שם השני קרא אליעזר. לא על מה שהיה אחרי כן ולא על שעזרו נגדי. כ"א שהצילו מחרב פרעה. ולא נאמר כי אמר אלהי אבי בעזרי כאומרו כי אמר גר הייתי וכו' כ"א אלהי אבי כו' יהיה כי בעת ששם שמו אליעזר לא אמר הדבר בפי' ויצלני מחרב פרעה פן יתפש מחמת המלך כי פרעה היה מושל במדין. וע"כ לא ערב אל אל לבו לדברו וזהו שלא אמר כי אמר כי לא היה רק בלבו ויצדק בזה מה שלא נזכר במקומו לידת אליעזר. ולא טעם שמו כי קרוב היה הדבר ויירא מלפרסם ענין בריחתו מפרעה עד כה:

והנה ארז"ל (במדבר רבה פ' י"ט) על אומרו האחד ולא אמר השני שמצאו משה להקב"ה אומר אליעזר בני אומר פרה בת שתים כו' א"ל אתה אומר הלכה משמו של ב"ו. א"ל הקב"ה עתיד צדיק א' לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחלה אמר לפניו יה"ר שיצא מחלצי. א"ל חייך שיצא מחלציך הה"ד ושם האחד ושם המיוחד ע"כ:

והלא כמו זר נחשב. כי הלא בעת לידת אליעזר עדין לא עלה משה למרום אם לא שנא' כי פשטו של מקרא אינו יוצא ממקומו אלא שמצא ית' מקום לרמוז מה שעתיד לו' למשה ששם המיוחד העתיד אליעזר יהיה מחלציו כזה:

והנה עדיין היה אפשר לו' כי מאשר יבא יתרו אל משה בפרטות כי כל ישעו וכל חפץ עליו היה בעבור בתו שתהיה עם בעלה ולא לבקש את ה'. לז"א ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה לו' כי לא כן הוא. כי מה שבא אל משה לא היה רק למה שהיה חותן משה. וכן הבנים. להיותם בניו באו אל משה. אך כל ישעו וכל חפץ יתרו לא היה רק לבא אל המקום שהיה משה חונה שם למה שהוא הר האלהים גם אם לא היה שם משה. וז"א ויבא יתרו כלומר ויבא לשם יהידות הנרמז בשם יתרו כי נקרא כך. על שלמות

גרותו אלא שלמה שהוא חותן משה ובניו למה שהם בניו. וגם אשתו למה שהיא אשתו ע"כ באו אל משה. אך עיקר יתרו לא היה על משה בעצמו רק על בחינת המדבר אשר הוא חונה שם ולא להיותו הוא שם רק למה שהוא הר האלהים. גם אלו לא היה שם משה יתרו בא שמה כי את ה' היה מבקש וע"כ נאמר פה בניו ולא בניה כמ"ש למעלה וז"א בדברו אל משה אני חותנך יתרו בא אליך כלומר למה שאני חותנך בא אליך שאם לא כן אין דעתי אלא אל הר האלהים כי אני הנה בשם יהידות נקרא יתרו אני בא. וגם לא יעלה על לבך כי להביא את בתי ואת בניה היתה כונתי ואין העיקר על היהידות כי דע איפה כי העיקר הוא על עצמי כי נעשתי יתרו שהוא שם יהידות שאשתך שהיא אשתך והבנים למה שהם בניה באים עמה ולא או' שבאים עמי רק עמה. כי באים עמה שהיא באה לאישה אך אני לא באתי להביאם כי אם אל הנוגע אל עצמי על כן בראות משה כך אמר הנה חמי בא לבקש את ה' ואשתי ובני לבקש אותי ואם כן את מי ראוי להקביל פניו את המבקש את ה'. או את המבקש אותי שאני בשר ודם על כן ויצא משה לקראת חותנו וישתחו וישק לו כי אמר הנה עתה אתה אנוש כערכי משא"כ עד עתה. וזה או' וישאלו איש לרעהו לשלום שהוא על כי עתה נעשו רעים זה לזה באשר הם יהודים שניהם כאחד. מה שאין כן עד עתה. וזה אומרו איש לרעהו כי עד כה גם שמשה קרוי איש ויתרו גם הוא כאומר ויואל משה לשבת את האיש עם כל זה לא יתחברו בסוג. אך עתה יצדק לומר איש לרעהו כי שני האישים לרעים יתוארו:

פסקה ח

ויספר משה לחותנו כו'. הנה כתבנו למעלה שהכריחו היות מה שעשה ה' למצרים על אודות ישראל ולא על כבוד שמו אשר אמר פרעה מי ה' וכו'. מאשר כל התלאה וכו' ויצילם ה'. ולא הניחם למקרה כאשר יצאו ממצרים. עוד יתכן. שהכריח הדבר באו' ולמצרים והוא במה שאז"ל (ש"ר פ' כ"א) על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם ופסוק ומצרים מת על שפת הים כי שרו של מצרים מצרים שמו. ובזה יאמר הנה אתה לא ידעת רק צאת ישראל ממצרים על ידי הכות את פרעה ואת עמו ומזה הוצאת מה שעשה ה' בשביל ישראל. גדולה מזו אספר לך למען תדע יתר שאת ישראל לפניו ית'. כי הנה גם בשרו של מצרים שלח ידו הוא ית'. כי זה יורה בעצם כי לא על כבוד שמו עשה ית' אשר חילל פרעה. כ"א על אודות ישראל. וזהו ויספר משה את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים הוא השר. כי ראוהו מת על שפת הים ואין זה רק על אודות ישראל שאם על כבוד שמו ית'. אם חטא פרעה אל יאשם שרו אך הוא על ישראל כי היה השר מעכבם כנודע מרז"ל עוד יתכן ע"ד זה שמצרים הוא על השר והוא כי סיפר משה לחותנו את

כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים בכבודו ובעצמו ולא ע"י מלאך או שליח שלא היה זה רק על אודות ישראל לכבודם. ולא תאמר שעל גדולת שר מצרים כי רב הוא עשה על ידי עצמו שלא יעצר כח זולתו ית' עליו. ואגבו עשה ג"כ לפרעה בעצמו כי הלא את כל התלאה אשר מצאתם בדרך עם שלא היה שר מצרים שם ועם כל זה ויצילם ה' על ידי עצמו הנה כי הענין איננו רק על כבוד ישראל:

פסקה ט

ויחד יתרו על כל הטובה וכו'. ארז"ל (סנהדרין דף צ"ד) מדאפקיה בלשון ויחד. שנעשה בשרו חדידין חדידין על צרת מצרים. ואפשר שזה גם הוא ענין פשט הכתוב עם היותו לשון שמחה והוא כי מה שויחד ששמח יתרו לא היה על רעת מצרים רק על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו כו'. אך לא על אשר הוכו מצרים בדבר. והנה רז"ל (בתנחומא) אמרו ויחד יתרו שייחד שמו של הקב"ה וכו'. וע"פ דרך זה שאו' ויחד הוא לשון ייחוד יתכן במה שנשים לב אל אומרו לשון הצלה ולא הוצאה. וגם אומרו מיד מצרים ולא אמר ממצרים והוא במה שכתבנו על פסוק וארד להצילו מיד מצרים וסמיך ליה לכה ואשלחך אל פרעה כו' ממצרים שהוא כי אמר הוא ית'. הנה שרו של מצרים הוא החזיק בישראל וצריך הצלה מידו שאוחז בהם. וזה אעשה על ידי. אך אינו עתה ונתקיים על הים. והוא אומרו שם ויושע ה' כו' מיד מצרים. אך ועתה לך והוצא ממצרים שהוא הוצאה מהארץ. ובזה יתכן כי אומרו מיד מצרים הוא מיד השר שנקרא מצרים. ונבא אל הענין והוא כי ננקוט מיהא מרז"ל כי ויחד לשון ייחוד. ויאמר כי אחר כל מיני הנסים אמר כי מה שויחד יתרו לדבר מיוחד ורשום על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל הוא אשר הצילו מיד מצרים. מיד השר שנקרא מצרים. וזהו ויחד כו' אשר הצילו כו':

פסקה י

ויאמר יתרו ברוך ה' כו'. אמר הנה בהצלה מן השר שנקרא מצרים הנה שתי כתות אני רואה נצולים ממנו. (א) ישראל. (ב) הערב רב ואיזה מהם הי' יותר קשה לינצל מידו. ישראל שמעולם לא היו תחת יד מצרים. כ"א דרך גניבה כמלך הגונב נפשות מעם אחר או הערב רב שהם עמו מתחתיו ממש מחלאת טומאתו בו. הוי אומר הערב רב. וע"כ אמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם עם בני ישראל מיד מצרים הוא השר ומיד פרעה כי גניבה הייתם בידו והוציא ית' את בלעו מפיו. אך יותר מזה. הוא אשר הציל את העם הוא הערב רב מתחת יד מצרים כי היו תחתיו ממש מאיכותו וחלאת טומאתו. או עד"ז יתכן לפרש העם על בלתי כשרים וראוים מישראל לינצל שהיו עע"ג גוי מקרב גוי. שכבר היו תחתיו של השר בדין. כמשז"ל (ש"ר פ' כ"א) שהיו כבר מסורים בידו. ויאמר ברוך ה' אשר הציל אתכם הצדיקים. הם משה ואהרן ובניו וכל הזקנים שיצאו להקביל

פניו. אך היה מיד מצרים שהיה השר אוחז בידו. אך יותר מזה הוא אשר הציל את העם הוא ההמון בבלתי כשרים שכבר היו תחת ידו של מצרים ומתחת ידו הצילם ה' והוא מאמרם ז"ל שכבר היו מסורים לולא חסדו יתברך שעצמו מאד:

פסקה יא

עתה ידעתי כי גדול ה' וכו'. הנה הקשינו כי אין כפירה גדולה מזו. שיורה כי גם אלהי העמים גדולים הם. כי אם שה' גדול מכלם והלא אשר יאמין כי יש אלוה מבלעדי ה' כופר יקרא בלי ספק. ורז"ל האשימו את יתרו בזה שנתן ממש בע"ג ויתכן להפך בזכותו והוא כי הנה ארז"ל (עיין בתנחומא) שלא הניח ע"ג שלא עבדה ומזה ידע ההפרש על כולה ויתכן זה יאמר פשט הכתוב עתה ידעתי כי גדול ה' כלומר הוא גדול לבדו והאיך ידעתי זה הלא הוא מכל האלהים שמהם למדתי כי גדול ה' כי את כלם עבדתי ולא ראיתי כח בהם. ומה ראיתי בה' שהורה גדולתו בו הוא כי בדבר אשר זדו. הביא עליהם:

פסקה יב

ויקח יתרו חותן משה כו'. הנה דרך העולם בלכת איש אצל קרובו כחתנו או חמיו להביא לו דורון אמר כי יתרו הדורון שהביא לא לחתנו הביא כי אם לאלהים. ועל כן בראות אהרן וכל הזקנים כי לא עשה עיקר רק מה'. אז אמרו הנה איש כזה אלהים עמו ובאכלנו לחם עמו. הוא כאכלנו לפני האלהים וזהו ויבא אהרן וכו' לאכל לחם וכו'. לפני האלהים מאז לקח העולה וזבחים לזבוח לאלהים. וזהו שלא אמר ויזבח זבחים או ויקריב עולה וכו' אך אמר ויקח כי מאז לקחם טרם יקריבם ראו טוב רצונו עם ה' שאמרו כי סעודת מצוה תקרא וכי אלהים עמו כאמור ושיעור הכתוב ויקח יתרו עם היותו חותן משה. והיה ראוי יביא לו דורון. ועם כל זה לא לקח רק עולה וזבחים לאלהים ועל כן ויבא אהרן וכו':

פסקה יד

וירא חתן משה וכו'. הנה יקשה. (א) מאומרו אשר הוא עושה לעם נראה שהוא מצער את העם והתלונה היא עליו. ומאומרו מדוע אתה יושב לבדך נראה כחס עליו. ומאומרו וכל העם וכו' נראה כמתלונן עליהן. (ב) כי מה השיב באומרו כי יבא אלי העם וכו'. כי גם יתרו ראה זה והוא מתלונן ומה משיב על תוכחתו. (ג) באומרו כי יהיה להם דבר. מה חידש לו כי גם יתרו יודע כן כי בהיות להם דבר שבאים אליו ועם כל זה הוכיחו. (ד) שהול"ל באים אלי ולמה אמר בא אלי וכן אומר בין איש ובין רעהו. שהול"ל בין איש לרעהו. ומה בין בין. (ה) אומר והודעתי את חקי וכו' מה זו תשובה אל דבר המשפט. (ו) באו' לא טוב הדבר אשר אתה עושה. למה חוזר ואומר התלונה אחרת שהשיב עליה. וגם אומר נבל תבול יורה כמיצר עליו ועל העם. והוא הפך אומר לא טוב הדבר וגו'

שמורה שעושה דבר רע. (ז) אומרו עתה שמע בקולי וכו' מה ענין אומרו עתה. (ח) אומר ויהי אלהים עמך שמורה שבעצתו יהי אלהים עמו והלא אלהים עמו תמיד. (ט) מה ענין היה אתה לעם וכו' אצל הדיינות וכן אומרו והזהרת כו' אינו מענין המשפט. (י) באומרו ואתה תחזה כי מלת ואתה מיותרת וגם ל' תחזה ולא אמר תראה או תבחר. (יא) אומרו ושפטו את העם בכל עת כי הלא גם עתה משה היה שופט את העם בכל עת. (יב) אומרו ונשאו אתך כי בכלל והקל מעליך הוא. (יג) אומר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים כי הנה היה לו לומר אם יצוך אלהים הדבר הזה תעשה. (יד) אומרו איש על מקומו יבא בשלום למה מייחס הדבר אל המקום. (טו) באומרו אח"כ שעשה כן משה ומשנה הלשון. כי יתרו אמר הדבר הגדול יביאו אליך ואח"כ אמר הדבר הקשה:

אמנם הנה יתרו ראה שלשה דברים. (א) היותו מטריח את הצבור שהיו כלם נצבים לפניו. וזהו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם. (ב) חס עליו שהוא יושב לבדו וילאה. וז"א מדוע אתה יושב לבדך. (ג) התמדה מבקר עד ערב והוה די חלק מהיום. וזהו וכל העם נצב עליך מבקר עד ערב. והשיב על הא' כי יבא אלי העם וכו' והוא (סנהדרין ד' י"ט) מאמר שמעון בן שטח לינאי המלך בעמדו לפניו לדין. לא לפני אתה עומד כ"א לפני מי שאמר והיה העולם. וזה מאמר משה אשר אמרת שאני מטריחם שבאים כלם עומדים לפני. לא לפני הם באים כ"א לפניו יתּ'. וז"א כי יבא אלי העם אינם באים אלי בעצם. כ"א לדרוש אלהים כי לפני מי שאמר והיה העולם הם באים כי אלהים נצב בעדת אל. והאלהים נצב בדיינות עמדי ואשר חסת על טרחי ואמרת מדוע אתה יושב לבדך הנה הוא כי אין זולתי יוכל לדון כמונו כי הנה אני. כי יהיה להם דבר שעבר ביניהם ואין עדים. כי אין גלוי הדבר רק להם. אותו הדבר בעצמו בא אלי. ומתגלה לפני המעשה שהיה כאשר היה. (ב) שאם במרמה יטעון איש דבר ויסתיר האמת בלבבו. אני ברוח קדשי אדע מצפוני לבו. ואשפוט לפי מה שבקרב לב איש ולא לפי מה שמוציא מפיו. וזהו ושפטתי בין איש. שהוא מה שבין איש בקרבו ובלבו. ומה שבין רעהו בקרב לבו גם הוא עם שאין כן בפיו ואין זולתי יוכל לדון כן. ועל הג' שהיו מבקר עד ערב. אמר והודעתי את חוקי וכו' לומר אם לא היה ענין רק למשפט את העם לא היה צריך כל היום. אך גם והודעתי את חוקי וכו' כי כשבאים ללמוד והודעתים. ולזה צריך זמן רב. ויאמר חותן משה אליו מה שאתה אומר שלא לפניך הם באים אלא לפניו יתברך כן הוא. אך לא נאמר זה רק בסנהדרין או לפחות בב"ד של שלשה שהם רבים אך אתה א' בלבד. וזהו לא טוב כו' אשר אתה עושה. שמא תאמר כי אין הפרש זה אלא לזולתך. אך אתה

לבדך שקול כדיינים רבים באשר ה' אתך לזה אני אומר כי גם יש טעם אחר והוא נבל תבול. והכפל הוא נבל העם גם תבול אתה. וזהו גם אתה גם העם הזה אשר עמך וכו':
ועל הב' אמר. אמת הוא שאין כמוך לדון אך לא תוכל עשיהו לבדך. ועל כן לתקן שתי אלה מה שאתה עתיד לעשות אחר זמן כשנבול תבול עשה מעתה. וז"א מעתה שמע בקולי איעצך. ולא תאמר כי אהיה סבה. אם אפרישך מלדון שלא יהיה אלהים עמך. כאשר בהיותך דיין כי אלהים נצב עם הדיינים כי הנה איעצך ויהי אלהים עמך באופן אחר. והוא כי היה אתה לעם סרסור לענייני בקשותם. בין המלך הקדוש ובין העם. והבאת אתה את הדברים אל האלהים וע"י כן לא יחסר לך עת. שלא תעמוד לפניו ית'. ועל הג' שאמרת. ושהוא שאתה מתמיד מבקר עד ערב הוא להודיעם את חקי האלהים ואת תורותיו הנה אין למנוע זה כי אם והזהרת אתהם את החקים ואת התורות. אך עשה זאת איפה לבלתי תצטרך לכל כך זמן והוא כי והודעת להם את הדרך ילכו בה. שלא תצטרך יום יום ללמדם פרטי חקים ותורות רק תודיעם את הדרך ילכו בה כוללות יתנהגו על פיהם וגם כאחת את המעשה אשר יעשו. ולא קצת מהמעשה בכל יום ויום שיצטרכו בכל עת לבא לשאול פרטים. והנה העצה אשר אמרתי. היא כי ואתה תחזה במחזה שדי אשר אתך ברוח קדשך מי הם אנשי חיל וכו'. והוא שיהיו אנשי חיל שלמים במצות עשה. וזהו אנשי חיל כי מכל מצוה יעשה כח קדוש פרקליט ומלאך נמצא אשר לו מצות עשה הרבה יש לו חיל ומלאכים. ויראי אלהים ממצות לא תעשה. וגם אנשי אמת לבלתי נשוא פנים לכסות האמת לגדול. וגם לא מפני הממון. וזהו שונאי בצע וכו'. שע"י צדיקים כאלו לא תאונה תקלת עוות הדין מתחת ידיהם. באופן שאין פחד צאת עוות הדין מתחת ידי הדיינים. על שאין דבר שביניהם בא ומתגלה אליהם כמוך ועל בלתי יודעים מה שבקרב איש כי הלא בהיותם בעלי תארים אלו אנשי אמת שונאי בצע גם יעזרם ה' שיתגלה להם האמת ולא יהיה בצע בדיניהם כי אין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים ונרויח עוד בזה כי ושפטו את העם בכל עת כי הנה לא יבצר מהצטער כמה בעלי דינין המקוים יגמר דין הקודמים אליהם עד בא עתם גם הם. ואם יקרה יהיה בכל המון ישראל אלף או אלפים בעלי דין וכי דיין אחד יעצור כח לדון כלם ביום א' ולפעמים יום או יומים יעמדו מקצתם מהשמע דברי ריבותם ויאריכו בין בני ישראל סלעי מחלקותם. אך עתה שירבו ביניהם הדיינים. יהיה אפשר לשפוט כל העם כלו בעת אחד יתחלקו בעלי דינים הנה והנה. וזהו ושפטו את העם בכל עת שבכל איזה עת מעתות היום יוכלו לשפוט את העם כלו ושמא תאמר כי הן אמת שלא יצא משפט מעוקל. אך עדיין אפשר יטעו משגגת תלמוד שיסכלו איזה דין מהעדר לימוד או משכחה

על כן אמר את הדבר הגדול יביאו אליך. ובזה ייטב לגופך ולנפשך. לגוף כי והקל מעליך ולנפשך כי ונשאו אתך כל אחד שיבא מכשורא. והוא מאמרם ז"ל במדרש רבה ספר אלה הדברים (פ' א') שאמר משה איכה אשא לבדי כו'. אמר משה יכולני לסבול אלף אלפים כיוצא בכם אלא שהקב"ה הרבה עונשיכם על גבי דייניכם הרי שמזה היה מצטער וזה יאמר לו פה יתרו. ונשאו אתך כמדובר אם את הדבר הזה תעשה שאתה תחזה אנשים צדיקי' הכדאים לבלתי צאת תקלה מתחת ידיהם מובטחני בה' שיצוך אלהים ויסכים בדבר ותרויח שויכלת עמוד ולא תבול. וגם עוד ריוח גדול והוא כי וכל העם הזה על מקומו יבא בשלום. והוא כי הנה בהיותך אתה לבדך ויבואו יום א' ק' בעלי דינים מריבים כל א' עם בעלי דינו וישארו כמה בעלי דינים שלא היה שהות ביום לדינם נמצאו חוזרים למקומם בקטטה ומחלוקת עד המחרת שישובו לעמוד בדין ויתווך שלום ביניהם. אך עתה ע"י דיינים רבים. לא יבואו איש על מקומו כ"א בשלום שטרם שובם למקומם יעשו משפטם וישובו למקומם בשלום משא"כ אם יצטרכו לידון ביום השני שנמצאו ששבו איש על מקומו בהעדר שלום פעם אחרת

עוד יתכן בכונת הכתובים וירא חותן משה וכו'. כי כל תלונת יתרו לא היתה רק על טורח צבור העומדים לפניו מבקר עד ערב כפרש"י ז"ל. והשיב לו משה אין עיקר ביאת העם כ"א לדרוש אלהים שאהיה להם לפה לפני הקב"ה בענייני שאלותיהם. וזהו כי יבא אלי העם הוא לדרוש אלהים כי על דבר המשפט לא היה הטורח הזה הכולל כי הלא כי יהיה להם דבר בא אלי התובע וע"י דרישתו ואשלח אחרי איש ריבו ימשוך שושפטתי אח"כ בין איש ובין רעהו כלומר אין דברי ריבות תמיד כ"א לפרקי' כי יהיה להם דבר ואם כן לא על זה הייתי צריך עמוד מבקר עד ערב יום ויום. ועוד כי הנה ושפטתי בין איש ובין רעהו שהם שני בעלי דין העומדי' לפני בלבד. וא"כ אין טורח לשאר ההמון הרב זולת שני אנשים להיות בעמידה לפני וא"כ אין טורח לשאר העם כי מי יכריח ליתר ההמון הרב להיות בעמידה בפני בשפטי בין איש ובין רעהו. אך אין עמידתם רק לדרוש אלהים שהוא מי שחפץ אדרוש אלהים על הנוגע ליחיד או לרבים שאהי' להם מול האלהי':

ועוד שנית ללמוד. כי והודעתי את חקי האלהי' גם כן ואת תורותיו. ולזה היה עמידתם והתמדתם לפני והשיב לו יתרו לא טוב הדבר אשר אתה עושה. כלומר בענין המשפט שאתה הוא העושה ואינו תלוי בהם כאשר בבואם לדרוש אלהי' וללמוד תורה לכן שמע בקולי איעצך וידעתי יהי אלהי' עמך בקחתך עצתי. ולא יחשיבך להקל מעליך עול מצוה והוא כי על מה שאמרו שקצתם יבאו לדרוש אלהים גם אני אודך שאין זולתך לעשותו. ואל תרף מעשות הדבר כ"א היה אתה לעם מול האלהי' אמצעי ביניה' כי אין זולתך כי

הנה והבאת אתה בלבד את הדברי' אל האלהים ולא אחר וגם על הג' הדין עמך כי מי יודיעם תורת ה' כמוך ואין זולתך וגם מזה אל תנח ידך רק והזהרת וכו'. אך בזה תודיעם דרך כוללת יתנהגו על פיו. ע"ד שכתבנו למעלה. אך על דבר המשפט ואתה תחזה וכו' שאפשר להעשות ע"י אחרים בעלי מצות הגונות המגינות בל יצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידיהם והשאר כדלעיל:

פסקה כה

ויבחר משה אנשי חיל וגו'. אומרו למעלה הדבר הגדול יביאו אליך. ופה הוא או' הדבר הקשה. הוא כי העולה על רוח יתרו שאינו דומה דין ממון רב. שאם יעות משפט יהיה ההפסד מרובה. לדין של שוה כסף או פרוטה שהפסדו מועט. וכל שוגה בו לא יפסיד אל המעוות. כי אם מעט מזער וע"כ אמר הדבר הגדול יביאו אליך שהפסדו רב. אך הדבר הקטן שההפסד מועט ישפטו הם. שגם כי יטעו ההפסד מועט אך בהגיע הדבר אל הפועל לימדם משה האמת והוא כי כך הוא דין פרוטה כדין אלף ככר זהב. ומה גם לאיש עני שפרוטה אצלו כהון רב לעשיר אך אין ההפרש רק בין קושי וחומר הדין לדבר הפשוט כי הדין הפשוט וידוע לכל אפי' הוא של הון רב הוא קל. אך יקרה והיה דין של שוה פרוטה, קשה מלדעת היכן הדין נוטה. ויהיה נבוך בו. ע"כ הוא אומר והדבר הקשה יביאון אל משה שהוא הקשה לדעת מה דינו יביאון אל משה והדבר הקטון להשיג מה דינו. ישפטו הם:

פרק יט

פסקה א

בחודש השלשי לצאת בני ישראל וכו'. לבא אל ביאור הפרש' לשית לב (א) אומרו בחדש השלישי וכו'. מה נשתנית חניה זו מכל השאר. שנאמר בה זמן ובאיזה חדש. מה שלא עשה כן בשאר המקומות. (ב) או' הזה באו ומהראוי יאמר ביום ההוא. (ג) כי אחר הזכיר החניה. מזכיר הנסיעה שקדמה לה באומרו ויסעו מרפידים וכו'. (ד) שחוזר אחרי כן ומזכיר שנית החניה ואומר ויחנו במדבר. (ה) שחוזר שלישית להזכיר החניה באומרו ויחן שם ישראל וכו'. (ו) או' ויחן ל' יחיד שאם כפרש"י שחנו בלא מחלוקת. קשה כי היתכן כי בכל ל"ח חניות לא חנו באחת מהם בלא מחלוקת זולת זו. (ז) לדקדק ל' אומרו ומשה עלה ולא נאמר ויעל משה. (ח) למה עלה טרם יקראנו הוא ית'. כי אחר אומרו ומשה עלה אל האלהים נאמר ויקרא אליו ה' וכו'. (ט) כי יותר היה צודק אומרו ומשה עלה אל ההר ויקרא אליו ה' ויעל אל האלהים. (י) אומרו לאמר שאם הוא לאמר לישראל בכלל אומרו כה תאמר וכו' הוא ומה צורך אומרו לאמר ויותר הי' צודק יאמר

ויאמר כה תאמר וכו'. (יא) למה חילק את ישראל לשנים בית יעקב ובית ישראל אם דבר שליחתו אל כלם הם דברים אחדים. (יב) או' אתם ראיתם כו' מה ממעט או' אתם שיראה ששולל זולתם. (יג) למה אינו מזכיר היציאה ממצרים כמו שמזכיר מה שהיצר את מצרים. (יד) או' ואביא אתכם אלי כי אחר שהוא ית' הי' אתם תמיד יותר יצדק יאמר ואהיה עמכם ולא ואביא אתכם אלי ולדעת המתרגם לא תצדק בעצם מדת אלי. (טו) או' ועתה יתירה ובלתי צודקת. (טז) כפל אומ' שמוע תשמעו. (יז) כי בכלל אומרו ושמרתם את בריתי היא שמיעת הקול כי ע"כ הוצרכו בתנחומא (וב"ר פ' ס') לפרש כי על ברית מילה ידבר ולא על ברית התורה. (יח) מה זו סגולה מבל העמים ואיך תהיה נתינת טעם לדבר או' כי לי כל הארץ. (יט) אומ' ואתם תהיו לי כו' כי לא עם זולתם ידבר עד כה שיאמר עתה ואתם. (כ) או' ממלכת כהנים האם לכל ישראל יעשה הוא ית' מלכים וכהנים או מלכות של כהונה. (כא) אומ' וגוי קדוש איך קראם תחלה מלכים ואח"כ גוי. וטוב טוב הוא יאמר ממלכת כהנים וקדושים. (כב) אומ' אלה הדברים וכו' מי לא ידע כי אלה הם הדברים אשר ידבר אל בנ"י. (כג) או' ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם כו' למה שינה ולא דבר אל כל ישראל יחד וגם מלת וישם שהיה ראוי יאמר ויאמר אליהם את וכו'. (כד) או' וישב משה את דברי העם האם צורך היה לו ית' מגיד לו משה את דברי העם וגם מה ענין אומרו ל' וישב ולא אמר ויאמר. (כה) או' ית' בעבור ישמע העם בדברי עמך שיורה כי עמו היה מדבר אלא שישראל שומעים מה שהיה הוא יתב' מדבר עם משה. והלא עיקר גדול למדונו רז"ל כי עם כל א' וא' מישראל היה יתברך מדבר ואומר והדיבור עצמו היה מדבר עם כ"א ואו' לו מקבלני את עליך וכו' מקבל את אלהותי והוא אומר הן ורבים מאמרי רז"ל כאלה אין מספר. והוא עיקר גדול כי כל איש ישראל נצטוה מפיו יתב' אנכי ולא יהיה לך שמע כל איש ישראל מפי הגבורה ומקרא מלא דברה תורה פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם וכן יראה מאומרו דבר אתה עמנו וכו' יורה כי מתחלה עמהם הוא ית' היה מדבר. (כו) אומר ויגד משה את דברי העם כו'. כי הלא לא דברו לו שנית שעליו יאמר ויגד אחר אומרו וישב משה את דברי העם. (כז) מה נתחדש עתה שאמר הוא ית' לך אל העם וקדשתם וכו' ולא אמר כן מתחלה כאשר השיב משה את דברי העם אל ה'. (כח) באומרו כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני והלא מיום החדש היה ה' על ההר ומקרא מלא דברה תורה סוף פרשת משפטים וירד ה' על ההר ויכסהו הענן ששת ימים ויעל משה ביום השביעי וכו':

אמנם הנה רז"ל (שם) אמרו בחדש השלישי וכו'. מפני ששבויה וגיורת צריכין להמתין ג' חדשים והלא כמו זר נחשב מאמרם זה כי הלא מיציאת מצרים עד מתן תורה לא היו רק שבעה שבועות ועוד כי הנה בספר הזוהר (פ' אמור דף כז) אומרו כי השבעה שבועות היו כנגד שבעה נקיים שמתקדשת האשה מטומאתה ליכנס לחופה כי כן בפרוש עצמם מהע"ג שעבדו שמטמאה כנדה שמרו שבעה שבועות כנגד שבעה נקיים ליכנס לחופה של מתן תורה ושעל כן קרבן העומר שביום היציאה טרם הליבון היה שעורים כי נמשלו כבהמות נדמו אך שתי הלחם שביום החופה היו מחטים כי כבר היו אז לאנשים. והלא יפלא איך נפרדו סברותם כי יש ידמה אותם לבת ישראל הנשאת ויש לשבוי' וגיורת ובכלל הדבר הפרש מספר הימים מחמשים לתשעים:

אמנם לבא אל הענין נשית לב. (א) אל תתו ית' קודם מתן תורה שבת ודינין במרה למה הקדימם ולמה נתייחדו אלו מזולת. (ב) מה בצע בשבת המלך הקדוש ששת ימים השכם והערב ושלוח את משה ידבר אל בני ישראל והיותו הוא מול האלהים לקבל תשובתם ולהביא את הדברים אל האלהים כי הנה הכל היה אפשר להעשות ביום החדש שהיה ראשון להשראת שכינה בהר או ביום הששי ולא תקדים שכינה לבא ששת ימים:

ועוד למה לא ניתנו הלוחות ביום מתן תורה ואם היה צריך יהיה שם משה עם ה' מ' יום יקדים ויעלה ארבעים יום קודם למתן תורה או ימתין הוא יתברך מלומר הדברות ולקבץ המעמד ההוא עד רדת משה עם שני הלוחות בידו ולא יחלק מתן תורה לשנים אחד לאמר אליהם הדבר ואחד לתת להם הלוחות:

והנה לבא אל הענין נזכירה מז"ל (שבת דף פ"ז) האומרים כי הוא יתברך החזיק טובה למשה על ששיבר הלוחות ואמר לו יישר כחך ששברת. וכן אמרו ולכל היד החזקה אשר עשה משה ששבח הוא ית' חזקת ידו ששיברה הלוחות ונתנו טעם אמרו מוטב שתדון כפנויה ולא תדון כאשת איש:

הנה מזה נראה כי לא היו נשואין עד קבלת הלוחות וכן יראה ממז"ל (פרשה זו) שדמו י' הדברות אל שני תכשיטי זהב ששלח החתן שעל כן נתרעם עליהם הוא יתב' שלא איבדו בעגל רק אשר נתן לנו ע"י עצמו שהם אנכי ולא יהיה לך ששמעו מפי הגבורה ולא אשר שמעו מפי משה הנה נראה קצת כי לא היה אז מתן תורה בעצם כ"א שדוכין ושלוח סבלונות:

ובזה נקרב ונבואה אל הענין והוא כי הנה קרה לו יתב' עם עמו ישראל כמלך ישראל אשר חשק שבויה וגיורת לקחתה לו לאשה וירא והנה היא אינה מתקדשת מטומאתה וצריך להמתין ימי ליבונה ולא שת לבו לזאת. אך היה מתחמץ לבבו באמת באמור כי

איככה יוכל לכבות אש אהבתו אותה מלבא אליה עד יספור שלשה ירחים להבחין בין זרע שיזרע שלא בקדושה לזרע שנזרע בקדושה על כן כאלף שנים בעיניו היו הצ' יום על כן יועצוהו כליותיו יצו עליה תסיר שמלת שביה מעליה והלבש אותה מחלצות ולשמור ימי ליבונה בקדושה ובטהרה ובמלאת הימים ההם יטבילנה במים טהורים וגם כי לא ישכב איתה שכבת זרע להבחין בין זרע לזרע הלא ישקנה מנשיקות פיהו כי טהרה ממקור דמיה:

ובזה ישקיט נהמת לבו עד בא הצ' יום ואז ירוה דודי' לשכב אצלה להיות עמה כאשתו לכל דבר. הנה ככל החזיון הזה קרה לנו עם המלך הקדוש יתב' ויתעלה שמו לעד כי מאז היינו במצרים גרים ושבויים כי שם נתגיירו בדם פסח ובדם מילה כמבואר אצלנו במקומו והיינו כישראלית שבויה ביד ע"ג מצד אבותינו ושם נזרע בנו זרע טומאה באשמותנו ותטמא בם נפשנו והולדנו כחות הטומאה כמשפט לכל עושי רשעה שבכל עון קונה ובורא משחית כנודע ורצה בנו הוא יתברך להשיאנו אליו לזרוע בנו זרעוני גנת ביתן המלך הקדוש לקדשנו במצותיו להוליד שרפי קדש:

והנה היה לב מלכו של עולם למהר לעשותו אך ראה והנה זולת ימי טהרה וליבון צריך עוד להמתין תשעים יום להבחין בין זרע שנזרע בטומאה לזרע קדש שיזרע בנו ית' עד אשר לא ידמה מעשה אשר נעשה אל המעשה הקודמים שנבחין בין זרע שנזרע בקדושה לזרע שנזרע במצרים שלא בקדושה שיהיו מעשים הטובים שיזרעו בנו משוללי שום פניה נכרית ומאשר גדלה מאד אהבתו ית' אותנו היה למהר האלהים לעשותו כי יותר חפץ בנו לקרבנו אליו מאשר חפצינו לידבק בו עם שהיה ראוי יתהפך כי הוא ית' הכל ואנו החלק והיו השלשה חדשים כאלף שנים בעיניו. על כן מה עשה מיהר להעביר טומאתינו היא הע"ג שעבדנו ע"י דם פסח כמז"ל (ש"ר פ' י"ו) משכו וקחו כו' משכו ידיכם מהע"ג וקחו כו'. והוא כי מצרים עבודתם היתה מזל טלה וכפרו בו ושחטוהו ועשו בו שפטים ומסרו עצמם כלם על קדוש ה' כי לקחוהו ואסרוהו בכרעי מטתם ויסתכל כי עוד מעט יסקלום המצריים וכאשר פסקה דם טומאה מאז משכו הטלה והחליפו שמלותם היא עור בשר ערלתם למען יתחילו למנות ימי ליבונם ז' שבועי ימים כמאמר ספר הזוהר (פ' אמור דף כ"ז) והנה הליבון היה לברר וללבן עצמם משיורי פורעניות חולאת זוהמת נחש אשר נשארו בם ע"כ ראה הוא ית' לעוזר' עזר משדי להחזיק הלבון בשני דברים. (א) במצות שבת. (ב) בדינים כי בשבת יערה עלימו רוח קדושה ע"י נפש יתירה לקדשם לטהרם לברר וללבן נפשותם מזוהמת טומאתם כאשר כל כללות העולם קנה בהבראו רוחניות קדושה ע"י השבת להתלבן ולהתקיים ככתוב אצלינו על פסוק

שבת וינפש כי בזה נעשה קשר אמיץ בין נפשות ישראל עם קונם אשר הנפש יתירה דבקה בו ית' ולהיות כי כאשר אל הליבון והקדושה צריך קשר ושלום בין אדם למקום כן צריך בין אדם לחברו כי על כן כל התורה תלויה בפסוק ואהבת לרעך כמוך והוא ככתוב אצלנו במקומו כי כל הנפשות של כל איש ואיש מישראל יש להם אחיזה ושורש באלהינו ית' כל נפש ונפש לפי בחינתה יש מפאת החסד ויש מפאת הגבורה וההיקש בכל יתר בחינות על כן בהיות למטה שלום ביניהם יתאחדו נפשותם פה ושורשיהם מעלה ויעשו ייחוד במקורן העליון ית' וההפך בפירוד ושנאה כי נרגן מפריד אלוף עליון חלילה ועל כן הספיק עון זה להחריב בית המקדש והגלות את ישראל כי רב ורע הוא מאד עד אין קץ למוצאי דעת על כן הוא ית' בעת רצה ללבן נפשותינו כאשר נתן לנו את השבת לקשר נפשותינו בו ית' כן נתן לנו את הדינים המשימים שלום בין אדם לחבירו כי על ידם איש על מקומו יבא בשלום ומדבי דינא שקיל גלימא זמר ואזיל באורחא ומן הטעם הזה אחשוב צוה הוא ית' לשים דינים אצל המזבח כמז"ל (ערובין דף כ"ד) על סמיכות אלה המשפטים אצל מזבח אדמה כי למה שהמזבח משים שלום בין אדם למקום כן הדיינים בין אדם לחברו הורה לנו הוא ית' כי לפניו שני הדברים שוים וכאשר היחל שבוע שביעי אשר כנגד יום השביעי של ליבון ביום השלישי של שבוע שהיה ביום ר"ח סיון הביאם מדבר סיני והקדים הוא ית' לבא שם תחלה כמז"ל כי על כן נאמר ה' מסיני בא ולא אמר לסיני בא כי שם היה ובא להקביל פניהם והיו שם נצבים לפניו ית' נגד הר אשר שם האלהים מתעלסים באהבים ושואלים ודורשים דברי דודים בין המלך מלכו של עולם ובין ידידו כי ע"כ כל טפה וטפה של צחצוחי טומאת זוהמת נחש אשר נשארו שם היו נתכות וחולפות לצמיתות כי הלא בכל רגע היו קונים קדושה וקשר עמו ית' אשר לפניהם וכל מה שהיו הם מתדבקים בו ית' היתה זוהמת הנחש בורחת מהם כי הלא כהמס דונג מפני אש המס תימס הטומאה מלפני הקדושה הגדולה שלו ית' כנודע. והן זאת גם אם לא היה רק התיצבם נגד ההר אשר שם האלהים ומה גם עתה כי גם היה הוא ית' נושא ונותן עמהם מתעלס באהבתם כי היו מרבים להיות מתקדשים ומטהרים עד בלתי השאיר בם גם רמז שמץ זוהמא כלל כאשר יבא עוד בביאור הכתוב בס"ד. וביום האחרון שנגמרה מלאכת סילוק הזוהמא אז טבלו לגמור הטהרה במים חיים. כאשר דרשו רז"ל מהכתובים. ואז ביום החמישי' היה מעמד הקדוש. וגם שפסקו הטומאה וליבון הזוהמא וטבילה עדיין לא זכינו לנשואין גמורים עד תום תשעים יום של שבויה וגיורת כי שתיהן היו בנו כמדובר. ע"כ הוצרכו עוד מ' יום למלאות הצ' לקבל

אז הלוחות ולהקרא נשואין. וכמז"ל (ש"ר פ' מ"ג) כי על שלא קבלנו הלוחות כי שברם מרע"ה היינו נדונים כפנויה ולא כאשת איש:

ולהמתיק הדבר נשית לב אל מציאות הנישואין הללו הלא הוא כי כאשר האשה תקבל שפע מהאיש בגוף ונפש כן רצה הוא ית' נהיה מרכבה אליו ית' ויריק שפע קדושה עלינו תמיד וע"י טוב מעשנו ע"י זרע קדושה אשר יזרע בנו נוליד כחות קדושה עד בלי די כאשר היחל הוא ית' לעשות ע"י אדה"ר טרם יחטא כנודע. והנה ע"י החמשים יום שעל ידם היתה כניסת חופה עדיין לא נזדכך רק הנפש אך לא הגוף. ע"כ לא הספיק היום ההוא רק לנישוק. כמז"ל כי על היום ההוא נאמר ישקני מנשיקות פיהו כאשר הפליגו רז"ל בזה במדרש חזית ואמרו כי כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ונושקו על פיו כמבואר אצלנו בספר שושנת העמקים ושם נאמר כי הנשיקה היא חיבור נפש בנפש כי על כן אב את בן ירצה על פיו ישק להורות כי נפשו קשורה בנפשו כי הלא הפה יתייחס אל הנפש כאשר תרגם אונקלוס בחכמתו (בראשית ב':ז') ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא ובגלל הדבר הזה תארו רז"ל סלוק שלשת הרועים את ישראל שלא ע"י מלאך המות רק על ידו ית' אל מיתת נשיקה למה שמתדבקת שכינתו יתברך בנשמת רוח חיים באפו וממשיכה אחריו ית' ומפרידה מהחומר שהיא כנשיקת פה אל פה כמז"ל על וימת שם משה ע"פ ה'. וקרוב לזה קרא לשלשת רעי רשב"י שנפקדו בהתחברם באידרא מתוך משאם ומתנם בצפוני סודות התורה שהגיד אליהו אליו ז"ל שדבקו נפשותם באיכות סודות התורה ונסתלקו למעלה אל האלהים אשר נתנה גם שאינו נשיקת פה אל פה מפיו ית' עצמו כאשר במרע"ה. אך הנה מעין נשיקה ממש היה לכל עם בני ישראל ביום חתונת מתן תורה בצאת נפשם כי מתו בשומעם את קול ה' דובר בם. כמז"ל על (שיר השירים ה':ו') נפשי יצאה בדברו כי דבקה שכינה בנפשותם ונמשכו אחרי'. והנה הגדר הזה של נשיקה הוא אשר השיגו במעמד הקדוש ההוא והוא ענין נבואת פה אל פה כי תדבק השכינה אל נפש המתנבא כי נפש אדם מתייחס אל הפה כד"א לנפש חיה ומתרגמינן לרוח ממללא. אך לא דבקות עצמיי להיות מרכבה אליו ית' בגוף ונפש. עד קבלת הלוחות ובגלל הדבר הזה יצאה נשמתן בנשיקה ההיא ככל המתים בנשיקה ולא עצרו כח להשאיר בחיים כמרע"ה. למה שעדיין גופם לא נזדכך ולא יכול החומר לסבול דבקותו יתברך אל הנפש שהיא בו ועל כן נשארו פגריהם למטה לארץ. אמנם היה נגמר הזכוך גם לחומר להיותם כדאים לשתשרה בם שכינה בגוף ונפש. במ' יום שממתן תורה עד הלוחות. וזה בשני דברים. (א) במה שכל אותם המ' יום לא זזה שכינה מהר סיני והם נצבים לפניה כמדובר למעלה. שע"י כן

היו מזדככי' יום יום והוא מאמר הכתוב (שם א') עד שהמלך במסיבו וכו'. כי עד סוף יום עדיין המלך הקדוש היה במסיבו הוא בהר חורב שהיה מיסב עמהם. (ב) שהיה עדים עליהם העוזר למו לטהרם ולקדשם כי לא פרקו אותו עד אחר מעשה העגל בד"א ועתה הורד עדיך וכו'. וכמשז"ל (ש"ר פ' מ"ו) בחורב טענו בחורב פרקו. והוא מאמר רשב"י במד' כי הי' זיין ושם המפורש חקוק בו כמו שמפורש ענייני אצלנו בשיר השירים באר היטב. ועוד נבארהו במקומו בס"ד ואז ע"י הזכוך ההוא שיתקדש גם החומר יהיו זוכים לבלתי ישלוט מלאך המות. כאשר באדם טרם יחטא, וע"כ הטיבו אשר דברו רז"ל (מגילה דף ט"ו) באומרם חרות על הלוחות. אל תקרי חרות אלא חירות ופי' חירות ממלאך המות. ולמה תלו הדבר על הלוחות ולא על קבלת התורה. אמנם הוא על כי אז נגמר זיכוך החומר וזוכים לקבל הלוחות. ולקבל שפע קדושתם זוכים אל החירות ההוא כמדובר. אלא שהעדיף עליהם מרע"ה. כי הנה מהמעמד הקדוש ההוא. כבר היה זך מהם גם חומרו שיעור מופלג כי ע"כ נפשו לא יצאה בדברו ית' עשרת הדברות כאשר יצאה נשמתם. ואדרבה תעדיף שעלה אל האלהים כאשר נבאר באומרו ומשה עלה כו' בס"ד. אלא שלעומת מה שהיינו מזדככים נגד ההר אשר שם האלהים באותם המ' יום לקבלת הלוחות מיד משה היה משה עצמו מזדכך על השמים מ' יום לקבלם מיד האלהים וזה היה מ' יום. למה שכאשר החומר נתהוה במ' יום של יצירת הולד כן לשנות הוייתו ולהפכו אל הויה רוחנית צריך גם כן מ' יום כמפו' אצלנו בפ' כי תשא בס"ד. ובדרך הזה צדקו יחדו מז"ל (פ' אמור ד' צ"ז) שהוצרכו ג' חדשים כשבויה וגיורת ומאמר ספר הזוהר שלא היה צריך רק שבעה שבועות. כנגד ז' ימי לבון. כי אלו ואלו דברי אלהים חיים. החמשים יום בעד הנשיקה. היא חבור הנפש כמדובר. והתשעים יום אל הזווג העצמיי. הנוגע גם אל החומר תהיה אחר קבלת הלוחות. שהוא בין החמשים והארבעים ג' חדשים כמדובר. כי אז הם הנשואין באמת. ולפי זה לדעת בעל המאמר ההוא. שהיו ישראל כשבויי' וגיורת. ושע"כ הוצרכו ג' חדשים. יאמר הכתוב בחדש השלישי וכו'. תדע למה בחדש השלישי באו וכו'. שהוא בעת המעמד הקדוש לחבור הנפשות ולא מקודם הלא הוא לצאת בני ישראל מארץ מצרים. כי שם היו כגיורת ושבויה. וע"כ באו בזמן ההוא. כדי שישארו עוד ארבעים יום. בשביל הנשואין לקבל הלוחות:

ועל הדרך הזה נבא אל ביאור הכתובים. להשיב על כל אשר הערנו בהם ובכללות כוונתם נמצא בם כל פרטי הדרוש שכתבנו בס"ד הלא הוא. כי מאז הוציאנו ית' ממצרים גזרה חכמתו ית'. להפליא לעשות להעלותינו כמתהומא דארעא עד רום רקיעא. תחת היותינו שקועים בטיט היון. טומאת מצרים וגלוליה עלה נעלה מטומאה לטהרה. עד

נתקדש ונהי' קדושי' ממלאכי השרת. ונהיה מרכבה אל השכינה בגוף ונפש מתעלסים באהבתו. כל עם ה' נביאים. כי אם שלהיותנו יוצאים מתחת סבלות טומאת מצרים לא עצרנו כח לקבל התורה עד חדש השלישי. גם שקדמו הכנות רבות כמדובר למעלה. וז"א בחדש השלישי וכו'. לומר טעם היות ביאת מדבר סיני. לקבל תורה בחדש השלישי ולא בראשון ולא בשני. למה שהוא לצאת בני ישראל מארץ מצרים. כי שם מקום כל תוקף הטומאה. ושיעור הכתוב בחדש השלישי למה שהיה לצאת וכו'. על כן אז ביום הזה באו מדבר סיני ולא מקודם. ועכ"ז גדלה קדושת היום ההוא לפניו ית'. כי קדוש היום לאלהינו. כי על כן יאות נאמר ביום הזה באו מדבר סיני. ולא נאמר ביום ההוא עם היות יום שעבר ואין בו ממש. והוא כי הנה למדנו מספר הזוהר (פ' ויחי דף רי"ז) כי הימים שנעשה בהם מצוה. ומה גם מצוה כוללת מכל ישראל. היום ההוא קונה שלמות ואיכות רוחני וקיים לעד כאלו היום עצמו קיים והווה תמיד. כאשר דרשו על פסוק ויקרבו ימי ישראל וכו'. שהימים מתקרבים ממש, להעיד על המצות הנעשות פה בהם. וזה הורה פה כי ע"י צדקת ישראל קנה היום שלמות גדול שיצדק בו לאמר היום הזה. כאלו הוא קיים לפנינו והוא על האחדות והשלמות שקנו בו כאשר יתבאר בס"ד. והלא יקשה על זה כי הן לו היה המעמד הקדוש ביום ההוא לדבר בנו ה' יצדק מאמר זה. אך הלא לא היה עד ששת ימים:

ועוד כ"א כן איפה כי קדוש היה היום ההוא כי קנין קדושה קנינו שמה למה לא ניתנה התורה ביום ההוא על כן אמר ויסעו מרפידים וכו'. לומר אל יקשה בעיניך מה שנארך הזמן כי הלא ויסעו וכו'. כי הלא ראה מהיכן נסעו לבא שמה שהוא ממקום הנקרא רפידים על כי רפו ידיהם שם מן התורה והוא עון עצום לפניו ית' כי ויתר הקב"ה על עון ע"ג ולא ויתר על ביטול תורה וע"כ על רוע הכנתם האריך ועיכב השגתם. וגם בחניית' שם לא היה בשלמות הכנה כי הלא כאשר באו מדבר סיני לא קנו מיד קדושה ואחדות. כ"א ויחנו ל' רבים שמורה על העבר אחדות קדושה כאשר נבאר בס"ד ושמא תאמר א"כ איפה מה היתרון והשלמות היה למו ביום בואם מדבר סיני שאמרתי ביום הזה כמורה באצבע ולא אמרתי ביום ההוא דע כי הוא על כי שם קנו אחדות וקדושה גדולה כי ויחן שם ישראל ל' יחיד על היותם שם נגד ההר אשר שם האלהים כמדובר למעלה כי על ידו קנו זכוך נמרץ והקדושה ההיא שהחלה מהיום שבאו מדבר סיני שאז עמדו נצבים לפני השכינה שהיה בשבוע השביעי לשבעה שבועים של ליבון כמדובר למעלה ועל כן יום שהיחל דבר גדול כזה יום קדוש ומסויים לפניו ית':

ולבא אל הענין נשים לב אל הערת המפרשים האומרים כי איך יתכן שש מאות אלף איש יחד מוכנים אל נבואת פנים בפנים בהקיץ פעם א' ואיש לא נעדר כי הוא דבר מבהיל: **והנה** הרב בעל העיקרים ריפא את השבר על נקלה לאמר כי בחול הנבואה על המוכנים תחול אף על בלתי מוכנים. וגם אם היה הדבר מתקבל הלח כמו זר יחשב לעלות הבלתי מוכנים אל שום נבוא'. ומה גם עם גדר נבואת פנים בפנים בסבת היותם קרובים אל המוכנים. ועוד כי מי לנו קרוב ודבק אל משה מאהרן אחיו קדוש וכהן ונביא והיה עם משה אחיו יחד והיה הדבור מגיע אל משה ואהרן לא היה שומע ותהיה נא אהרן המוכן ונביא אצל משה כבלתי מוכנים כלל. אצל המוכנים להנבא בהקיץ פנים בפנים. אמנם לא ימצא בא יבא על הבלתי מוכן מחמת המוכן. רק שפע טובה. אך לומר שבזכות המוכן והקדוש וטהור ידבר הקב"ה עם הטמא לנפש אשר לא רוחץ ולא הורק טונף טומאתו ממנו זה לא יחשוב אנוש:

אך אמנם הנה חכמינו ע"ה האירו עינינו בדבור קל ויעמידונו על האמת כאשר נזכיר מז"ל והוא כי הנה עם בני ישראל נדמה לפניו ית' אל אב ובנו אשר נפשו קשורה בנפשו וכל עוד שאין דבר מפריד בין שניהם פה אל פה ידברו ולא יספו ויהי היום ויבנה קיר ברזל בין זה לזה ולא יכול הבן לשמוע את קול אביו מדבר אליו. וירבו הימים ועצם כח הבן ויסתור את הקיר ההוא ויפילהו ארצה מיד נתראו פנים. וקרא זה אל זה ואמר אמרי נועם. דודיהם וחשקתם כי רבה מאד. כן הדבר הזה לנו עדת ישראל עם אבינו שבשמים כי נפשנו קשורה בכסא כבודו כי חלק אלוה ממעל הוא וע"כ מחייב הדעת כי לא ימיש הוא ית' מלדבר והמתיק סוד עם חלקו יתברך אשר אתנו תשב. אך אין זה כ"א שחפץ בנו ה' לדבר בנו ולהתווכח עם נפשותינו עשר ידות על חשקנו עמו ית' ברוב חסדיו אם לא שחלאת טומאת זוהמת נחש מעכבת הדבקה בנפשותינו ולכן בהסתלק זוהמת נחש מבנתים אשוב תתקשר נפשנו עם שורשה ית' ותתעלס באהבתו ודבר דבר הוא ית' אלינו. כאב את בן ירצה בלי שום עיכוב. וזהו שהטיבו אשר דברו רז"ל (שבת דף קכ"ו) בנועם מליהם באומרם ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כי בדבר הזה המה כללי יופי מאמרנו זה והוא כי לולא היות בנו זוהמת נחש היינו זכים ומשוללי עכוב לדבר הוא ית' בנו והיינו כלנו נביאים. אך זוהמת נחש היה לנו כמסך מבדיל לבלתי הדבק ידבר בנו ה'. אך בהר סיני ע"י שפסקה זוהמתן של כולם כא' לא היה להם מעצר יעצרם מהדבק בו הוא ית' ולשמוע אמריו ית' כי זה חשקו ואין מעכב וע"כ היו כל עם ה' נביאים. ובזה נחה שקטה השאלה ובטלה לה כי אחר שאיש לא נעדר מכל איש ישראל שלא פסקה זוהמתו כולם היו מוכנים לנבואה. ועל כן יחד כלם התנבאו וישמעו את קול

ה' ואין מכלים ועד ממהר אל הענין הלזה אדה"ר. ובזה נבא עד תכונת פסוק (בראשית ג':ח') וישמעו את קול ה' כו' כי הלא יקשה איך יצדק בקול מתהלך בגן ומה ענין רוח היום. ולמה הוצרך להחבא ומה יועיל לו האם מפני ה' הוא בורח אנה ילך מרוחו וגם הממנו ית' יפלא מה זו שאלה באמור אליו איכה היפלא מה' כי נחבא בתוך הגן. ומה גם כי הלא עמו דבר. ואיך ישאלהו איה הוא ומה תשובתו את קולך שמעתי ואחבא כי מי יתחבא מלפניו ית':

אמנם הנה טרם תחול זוהמת נחש באדם היה הוא ית' משתעשע בו עושה לו חופות ומברך לו ברכת חתנים ופה אל פה ידבר בו כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' י"ח) אך כאשר חטא על הנפש ונחה עליו זוהמת נחש אז הפרידה בינו לבינו ית'. ולא יכול לקבל את קול ה' לנוכח אתו. וז"א וישמעו את קול ה' וכו'. והוא בהזכיר מאמר רש"י ז"ל על פסוק (במדבר ז':פ"ט) וישמע הקול מדבר אליו שאומר שננקדה המ"ם בחיר"ק מפני כבודו ית' כי אין כבודו ית' לדבר דבר נוכח בן אדם כי עם שהקול מתהלך בעולם ובן האדם שומע ע"פ דרכו וז"א מדבר בחיר"ק. ובזה נבא אל הענין אמר כי אחר שחלה עליו זוהמת נחש לא עצרו כח לשמוע את הקול לנוכח כאשר בתחלה. רק מתהלך בגן כדי שישמע על פי דרכו. וגם לזה לא היה זוכה אם לא לרוח היום שהיה זוכה שהיה ערב שבת ורוח קדושת היום שהתחיל להתעורר ולבא מע"ש שהגינה עליו כנודע. היא שעמדה לו לשמוע את קול ה' גם בהיותו מתהלך וירא כי לא יכול לסבול דקות הרוחניות ע"כ ויתחבא בתוך הגן שהוא כמו שאמרו ז"ל (שם פ' י"ט) בעץ הדעת טוב ורע שאכל ממנו והוא כי בהיות במקום טוב ורע מפאת בחינת הרע יש בו עביות באופן שבהשתלשל הקול לבא שמה יבא מלובש בצד מה ויוכל לסבול קבלת הקול באופן כי לא תעצרנו חלאת הזוהמא כי גם עתה בהשתלשלות הדבר אשר נטמא בו יבואנו וע"כ כמיילל עליו יאמר לו הוא ית' איכה כלו' מה לך פה ראה עונך מה גרם לך תחת היותך דבק בי בעצם והבט נא איה הוצרכת להיות מתחבא פה והאם זה מקומך וזהו איכה:

והשיב את קולך שמעתי בגן. כלומר מתהלך בגן כלו' ולא בא ממך אלי דרך ישרה על כן ואירא כי ראיתי הסתרת פניך והדין עמך כי ערום אנכי מחלוקא דרבנן המדבקים אותי בך ועל כן ואחבא ואתלבש שם שיש תערובת עביות ואוכל לקבל הקול ולעלות אחרי כן משם לאט לי. הנה כי זוהמת הנחש הוא כמסך מבדיל בין המלך מלכו של עולם ובין בניו וכאשר יוסר המסך מלפני איש או אנשים מיד יתדבקו בו ומפיו יוציאו מילין כמדובר וע"כ כאשר פסקה זוהמת נחש מהם איש לא נעדר מהנבא. וזה מאמר הכתוב באומרו ויחן שם ישראל נגד ההר כי על ידי היותם נגד ההר אשר שם האלהים קנו

זיכוך וטוהר מטינוף זוהמת נחש ויהיו לאחדים כי בעוד זוהמת נחש דבקה בנפשותם מתייחסים לרבים בעלי ריבוי ופירוד כי כל טומאה מעולם הפירוד עצמיי היא. כי ע"כ בעשו נאמר נפשות ביתו משא"כ ישראל בהיותם קדושים כי יחד כלם חשובים כאחד כי ע"כ נאמר (בראשית מ"ו:כ"ו) כל הנפש הבאה מצרימה וכו'. וכן הוא אומר נפש שנים וכן אם מאחד מישראל היתה זוהמתו נפסקת היה נפרד מזולתו אשר עוד טומאתו בו ולא היתה נפשו קשורה בנפשו. ואיך יקראו כל ישראל אחד אם קצתן בזוהמתן וממקצת פסקה ע"כ אמר כי כלם נעשו אחד ואין זה אלא מפאת הקדושה כי היו משולל זוהמא כלם ואחד יקראו כי כל חלקי הקדושה אחד הוא ורשות היחיד יקרא והוא מה שכתבנו כי מעמד הר סיני היה חיבור הנשמות עמו יתב' בנבואה וקדושת החומר יתהוה גם הוא בסוף עוד ארבעים יום. וזהו ויחן שם וכו'. כי נעשו כלם א' שהוא על כי שם פסקה זוהמת כלם להשיג נדר הנבואה כי פה קנו השלמות ההוא. ובזה מצאנו ראינו כוונת המגיד באומרו אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו כי הלא יראה תפל מבלי מלח כי אם לא נתן לנו את התורה מה בצע בקריבת הר סיני. אך במאמרנו יובן כי הלא דבר גדול עד להפליא הנחילנו בקרבנו לפני הר סיני כי פסקה זוהמתנו וזכינו להיות כל עם ה' נביאים בהקיץ יחד וע"כ אמר דיינו. ואומרו נגד ההר ולא אמר נגד ההר סיני כי הלא לא נזכר מקודם רק מדבר סיני אחשוב כי חוזר אומרו ההר בה"א הידיעה אל מאמר הכ' בהוציאך את העם הזה תעבדון את האלהים על ההר הזה. אמר עתה כי כבר התחיל להתקיים הדבר כי ויחן שם ישראל וכו':

פסקה ג

ומשה עלה אל האלקים וכו'. כהתימו לומר המעלה הגדולה אשר קנו ישראל נגד ההר כי שם נתמרקה זוהמתן ונזדככו עד השיגם נבואה גדולה בקדושה אשר נתקדשו שם. והנה אין ספק כי לפי גדר ההכנה אשר לכל אחד ואחד תהיה עלייתו וזיכוך חלאתו ע"י הקדושה כי אינו דומה צירוף כסף מזוקק שבעתים הניתן במצרף לצירוף כסף המזוקק פעם אחת כי כל א' יקבל לפי הכנתו וא"כ מה יתרון קנה מרע"ה נגד ההר כאשר קנו ישראל השלמות הגדול ההוא כי הלא כל אשר קנו ישראל אז היה במשה מתחלה והותר לז"א ומשה עלה אל האלקים לומר ומשה כלומר שהיה כבר זך מעצמו תדע מה קנה על ידי היותו נגד ההר אשר שם השכינה הוא כי עלה אל האלקים שהוא יתרון גדול מה שלא היה לו מקודם וז"א ומשה עלה ולא אמר ויעל משה וכו' וינעם טעם רביע במשה כמרים קול ואומר ומשה הזך מעצמו מה קנה שם הלא הוא כי עלה אל האלקים. ועוד אחשבה כיוון ממעלת מרע"ה והוא בהזכיר מאמרם ז"ל פרק הפועלים (דף פ"ב) וז"ל אמר רב

חביבא אשתעי לי רב חביבא בר סורמקי חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה. דלצפרא הוי שפיין עיניה ולאורתא דמיין כדמקליין בנורא אמר ליה מאי האי אמר ליה דאמרי ליה לאליהו אחוי לי רבנן כי סלקי למתיבתא דרקיעא אמר לי בכלהו מצית בהו לאסתכולי לבר מגוהרקא דר' חייא דלא תסתכל ביה מאי סימנייהו בכלהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי לבר מגוהרקי דר' חייא דמנפשיה סליק ונחית לא מצי לאוקומי אנפשאי. אסתכלי ביה. אתי תרי בוטיטי דנורא ומחיוהו להההוא גברא וסמינהו לעיניה למחר אזל אשתטח אמערתיה אמינא מתנייתא דמר מתנינא ואתסי ע"כ:

הנה כי בצדיקים אשר על השמים כבודם יש הפרש. כי יש צריך מלאך יעלה קתדרא שלו אל האלקים בישיבה של מעלה ויש עולה מאליה אחרי קדושתו וכן בצדיק חי מצינו באליהו כי ברכב אש וסוסי אש בסערה עלה השמימה ועד"ז יאמר כי זאת גדולת מעלת מרע"ה כי לא הוצרך יעלהו מלאך השמימה כ"א ומשה עלה מעצמו כי למה שהוא משה עלה מבלי יעלהו מלאך כי זך וישר הי' כבר. אומרו ויקרא אליו ה' מן ההר אמרי עלייתו למרום יתכן במאמרם ז"ל (ויקרא א׳:א׳) על פסוק ויקרא אל משה וכו' כי גדלה מעלת משה על אברהם. כי אברהם קראו מלאך ודבר אליו ה'. קרא אליו מלאך דכתיב ויקרא אליו מלאך ה' וכו'. ודבר לו ה' דכתיב עתה וכו' ולא חשכת את בנך את יחידך ממני. אבל משה ויקרא אל משה וידבר ה' אליו כי גם הקריאה היתה על ידו יתב' כי גם מעתה הורה זה יתב' כאמור. ומהיכן זכה לכך מה שלא זכה אברהם וגם הוא דרך מלכים לקרוא לאהובו ע"י שליח ולדבר בו הוא ע"כ אמר מן ההר כלומר כי מן ההר נמשך לו זה כי כאשר נמשך אל העם זיכוך וקדושה כי פסקה זוהמתן ע"י ההר אשר שם האלקים המדובר כן למשה נמשכו לו שני דברים. (א) שעלה אל האלקים. (ב) ויקרא אליו ה' ושיעור הכתוב ומשה עלה מעצמו אל האלקים וגם ויקרא אליו ה' וזה וזה שלא ע"י מלאך כל זה זכה מן ההר. כי גם העדיף על הכנתו כישראל לפי ערכם להיותם נגד ההר. והנה עדיין היה מספיק שכאשר עלה אל האלקים שהוא השכינה גם הקריאה תהיה מאת האלקים ויאמר ויקרא אליו אלקים אך עוד היתה לו מעלה שלישית והיא כי קראו שם ההוי"ה וזהו ויקרא אליו ה' וע"ז יתכן כי זה יכוין באומרו לאמר. כלו' כי למה שעתיד לאמר כי תאמר וכך אתם ראיתם אשר עשיתי וכו'. ואשר עשה היה בשם ההוי"ה כד"א וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ע"כ קראו לדבר לו שם הגדול ההוא:

ושיעור הכתוב לפי זה ומשה עלה וכו' ויקרא אליו כו'. כי בזה ג' דברי'. (א) מציאות העליה. (ב) שלא קראו מלאך. (ג) שלא קראו אלהים כי אם שם ההוי"ה הב' דברים קנה

מן ההר והג' כדי לאמר כה תאמר וכו' וזה יתכן מאמר התנא (אבות פ"א) באומרו משה קבל תורה מסיני ולא אמר מהקדוש ברוך הוא כי מן ההר זכה לעלות ולקבל תורה שבעל פה כלה כי רבה היא מאד פעם אחד לא ישנה ולא שכח כל ימיו אפילו אות אחת מה שאין כן זולתו כי בסילוקו נשכחו מיהושע וכל ישראל עמו שלש מאות הלכות והוא ענין מאמרו ז"ל כתוב אצלינו בפ' כי תשא (פ' מ"ז) כי גם עד יום ארבעים לא זכה לבלתי שכוח כל התורה שבעל פה. עוד יתכן באומרו מן ההר וכו'. כי למה שעלה למרום לא עצר כח לקבל קול ה' לדקות רוחנייתו הפלא ופלא עד שהיה קול ה' משתלשל ויורד עד ההר למטה. ושם היה מתעבה בצד מה באופן יקבלנו ילוד אשה. עוד אפשר באו' ומשה עלה וכו'. כי הנה הכנת הדור הוא מעיר לעזור את השלם להשיג יתרון ומעלה הראויה לו כמאמרם ז"ל כי בימי הלל יצאת בת קול ואמרה יש ביניכם מי שראוי לשרות בו שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך:

ובזה יתכן יאמר. כי אחר שהוכן הדור ויחן שם ישראל שנתאחדו בקדושה כי פסקה זוהמתן על היותן נגד ההר הכנתם זו הועילה למשה שע"י כן ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' וכו' מה שאין כן כאשר נתקלקלו כי נהפך הדבר ונאמר לו לך רד כי שחת עמך. וארז"ל (ברכות דף ל"ב) רד מגדולתך כלום נתתי לך מעלה אלא בשביל ישראל ואמר כה תאמר וכו'. לו' אל תאמר כה אמר ה'. כי אתם ראיתם אשר עשה למצרים ויולך אתכם על כנפי נשרים ויביא אתכם אליו וכו'. שהוא לדבר כמספר מאמר ה' שלא לנוכח כדרך השלוחים כ"א כה תאמר הדברים כאלו פיו ית' המדבר אליהם לנוכח אתם לאמר אתם ראיתם אשר עשיתי וכו' ואולך אתכם כו' כאלו מדבר הוא יתב' אתם למען יאמינו כי כל דבריו האמת והצדק. כי הלא גם בלשון וסגנון הדברים דקדק שלא לשנות מלשון קונו מה גם עתה בענין וזה יהיה לאחת הכונות אומרו אחרי כן אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כלו' אלה בסגנון הזה כמדובר וכן עשה כאומרו וישם לפניהם כלו' כאשר המה. ואשר חילק לשני' אמירה לבית יעקב והגדה לבני ישראל ארז"ל (סנהדרין דף כ"א) בית יעקב אלו הנשים. בני ישראל אלו האנשים שמדבר להם דברים קשים כגידים. ואחשוב דקדקו ז"ל ותגיד ביו"ד בין גימ"ל לדל"ת שהוא גיד על דברים קשים כגידים. ויתכן כי אלו ואלו אנשים אלא שבית יעקב הם קלי השלמות ובני ישראל הם שלומי אמוני ישראל וזה באחד משני דרכים או שמאמרו לאלו הוא מאמרו לאלו אלא שלאלו מדבר הדברים המצומצמים ובל' חיבה וזהו כה תאמר לבית יעקב. אך לישראל השלמים ותגד הגדה בהרחבת ל' לבני ישראל או שהמאמר נחלק לשנים כאשר יבא אחרי זאת בס"ד:

פסקה ד

אתם ראיתם וכו'. הנה לכאורה אפשר יאמר אתם ראיתם אשר הצרתי את אויביכם. וזהו אשר עשיתי למצרים ואשר הטבתי אתכם כי ואשא אתכם וכו'. ועתה אל תחשבו כי על מה שאתם חייבים לי תתחייבו לקיים תורתי ומצותי והיה שכרכם מה שכבר קבלתם כ"א כי הן זאת איטיב עמכם כי ועתה נעשה חשבון חדש כי ועתה אם שמוע תשמעו וכו' והיה שכרכם כי והייתם לי סגולה וכו' לעתיד. או יאמר והוא ענין הדרוש שכתבנו למעלה והוא כי או' הוא ית' לישראל ראו נא כמה אתם חשובים לפני כי הלא מאז יצאתם ממצרים וסלקתם הטומאה בדם פסח והתחלתם להתקדש בדם מילה היחלתי להראותכם יתרון על כל גויי הארץ. בהשגה רוחנית כמה מעלות זו על זו והוא כי אתם ולא זולתכם ראיתם אשר עשיתי למצרים והוא ענין מאמרם ז"ל (ש"ר פ' כ"ג) על פסוק וירא ישראל את מצרים מת וכו' מתים לא נאמר אלא מת מלמד ששרו של מצרים מצרים שמו וראו אותו מת והנה אין כח בעיני בשר לראות בלקות מלאך רוחני. אם לא בהשגה רוחנית ומה גם לספר הזוהר שאמרו שראו את השר מת על שפת הים העליון וזה לא ראו הערב רב ולא המצריים שהיו אתם. וזהו וירא ישר' את מצרים מת על שפת הים וכו' וירא ישראל את היד הגדולה וכו'. אך הערב רב הנקראים עם ולא ישראל לא היה יתרון השגתם אז כ"א שויראו העם את ה' וגו'. וזה יאמר פה. אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים הוא השר ששמו מצרים. מה שלא ראה ולא השיג זולתכם הרי כי התחלתי לזככם נוסף ע"ז כי לא בלבד זכוך את העון כ"א גם נתתי אתכם בגוף ונפש למעל' מעל מלאכי השרת. שעל כפים ישאונכם כי ואשא אתכם על כנפי נשרים שהוא הנודע מרז"ל כי מרעמסס סכותה מהלך כמה ימים. הלכו בשעה קלה על כנפי מלאכי השרת והיפך הסדר להביא הדברים בהדרגתם כי גם מתחלה זכו על גדר השתים. עוד שלישית כי ואביא אתכם אלי והיה כי הוא ית' בא אל ההר תחלה ואח"כ יצא להקביל פניהם. כחתן היוצא לקראת כלה והביאם לפניו מה שאין דרך המלך כי אם שיקדמו הם אל בית הוועד ואח"כ יבא המלך אצלם. כמשז"ל על ה' מסיני בא. וזהו ואביא אתכם אלי רביעית כי היתה ההבאה אלי ולא קרבתי אתכם אל א' ממלאכי הקרובים לי כ"א אלי ממש שהוא על ידי מה שויחן שם ישראל נגד ההר שפסקה זוהמתן עד שלא יצטרך סרסור מתווך בנתים כי דבקו באלהיהם דבקות עצמיי מפאת נשמותם. ושמא תאמרו א"כ איפה מה יתרון תערכו לנו אחרי כל השגות האלה הלא הוא כי ועת' מה שתוסיפו הוא שאם שמוע כי בזאת השמוע שתטו אזנכם תזכו לחמישית והוא שתשמעו בקולי ממש כי מפי הגבורה תשמעו את קולי שהוא דבקות הנפש כמדובר למעלה שהיא המדרגה שהשיגו במעמד

הר סיני. אך זיכוך החומר בעצם לבל ישלוט בם מלאך המות לא היו אלא עד ארבעים יום בקבלת הלוחות כד"א חרות על הלוחות חירות ממלאך המות כמדובר למעלה וז"א הנה עתה תזכו כי תשמעו בקולי ממש אך אחר שושמרתם את בריתי אשר אשביעכם בהר ולא תפרו אותו בבואו לידכם. והוא שרמז להם ענין העגל שהיה ביום המ' מאז והייתם לי סגולה מכל העמים כי כאשר יש למלך נכסים רבים קרקעות ומטלטלין ויש לו חלק שעושה סגולה מכלם שלא יגע בו יד אדם זולתו באבנים טובות ומרגליות ודומיהם כן הוא יתב' אומר כי מכל העמים שיש לי איני עושה סגולה מכלם שלא יערב לבו ליגע בו יד רק זולתו יתי' כ"א מכם והוא היות לנו חירות ממלאך המות ומגליות וז"א סגול' מכל העמי' וש"ת א"כ איפה שכל כוונתך היא לזככנו שנהיה כרוחניים. למה בחרת בנו שתתן תורתך. מבמלאכי השרת. כי טוב טוב אשר הוא זך מעצמו מלזכך את החומרי לז"א ואם תהיו לי ממלכת כהנים וכו'. לומר הנה שתים הנה מעלותיכם עליהם. (א) כי תשיגו להיות ממלכת כהנים. והב' וגוי קדוש. והוא בשום לב אל מאמרם ז"ל. באומרם כי העה"ב אין בו וכו'. אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. כי הלא נחמד מאמרם להשכיל מה זה ל' ישיבה. ולא אמר הצדיקים עטרותיהם בראשיהם. וגם או' ועטרותיהם בראשיהם. ולא אמרו ועטרות בראשיהם. אמנם לזה נזכירה מאמרם ז"ל האומרים מלאכי השרת אין להם קפיצין. שנא' שרפים עומדים ואומר בין העומדים האלה. ואו' צבית על חד מן קאמיא. כי הלא יקשה היתכן יהיו קפיצים לרוחניים משוללי אברים וגם מה ישיבה או עמידה תצדק בהם. אך יאמר כי הנה המלך הקדוש. ידמה למלך אשר לו שני סוגי משרתים. לסוג הא' יאמר אתם תהיו בארמנותי וזאת תעשו כל ימיכם תעמדו עוסקים בשרותי לא תמישו מעשות מצותי כל הימים ומאומה אין להם שכר. זולת זה היותם משמשים לפני כל הימים. ועל הסוג הב' אמר לכו עברו מדלתי היכלי החוצה. עד בואי ולקחתי אתכם אלי לאיש ואיש במועדו. ומשם והלאה אתי תשבו. ועמי תתענגו. ונתעלסה באהבים. עקב עבודתכם אשר עבדתם תמצאנה מנוחה. ולא תעשו עוד עבודה:

הנה אין ספק. כי באלה חפץ יותר מבראשונים. והנה כמשל הזה. הוא אשר יקרה אל המלך הקדוש. עם ב' סוגי משרתיו. הא' מלאכי השרת והב' בני ישראל. כי אל מלאכיו יצוה למו יעמדו לפניו יתב' תמיד משרתים עולם ועד אין להם מנוחה והוא משוש דרכם. כמאמר הכתוב (תהילים ק"ג:כ') גבורי כח עושי דברו וכו'. כי עודם עושים דברו הם תאבים לשמוע בקול דברו אשר יצוה עליהם. אך אל בני ישראל יצוה ישרתוהו בעולם השפל עד עת בא דברו יתברך ואספם אליו אל היכלו ושם ינוחו ויתענגו על רוב שלום.

יערוך לפניהם שולחן מלא דשן. הנה אשר יבחר ה' הוא סוג זה כאמור. והנה אל הבצר ממלאכי השרת מנוחה. ייחסו רז"ל אל העדר קפיצין. כי לא ישבו לנוח כבני אדם רק עומדים ונצבים מיד לשרת עושי דברו ושומעים הדבר זולתו לעשותו בלי הפסק. הפך בני אדם כי פה יגעים. ושם ינוחו וזה אמרו ז"ל כי בעוה"ב צדיקים יושבים כי שם קוני' ישיבה ומנוחה הפך מה"ש. כי תמיד יתייחסו לעומדים. וייחס העדר המנוחה אל העדר קפיצין שעל ידן היא הישיבה. ולמה יהיה לנו היתרון הזה לז"א ועטרותיהם בראשיהם והוא כי בני אדם. המלאכים ואורות שנעשים מן המצות אשר עשו הן הם עטרות שיתעטרו בהן כי הנה הנם שלהם קנין כספם. כי נלחמו וכבשו את יצרם. משא"א מלאכי השרת כי אין להם יצר סמוך יפתם לבל יעבדו את ה'. וז"א ועטרותיהם כי שלהם הנה. וזה כיוון פה הוא יתב' באומרו ואתם תהיו לי וכו'. לו' ואתם יש לכם שני יתרונות על מלאכי השרת ע"י תורתי. (א) כי תהיו ממלכת של שירות שמהשירות ועבודה תקנו מלוכה. וזהו ממלכת כהנים כי על ידי היותכם משרתים אותי תקנו מלוכה ומנוחה כמלך שתהיה מנוחתו כבוד להיות יושבים ונוחים בראשים מעוטרי' כמלכים ע"י היוכת' כהני' לה' שפירשו משרתים כד"א וכיהנו לי לכהן לי שהו' שירות. וזהו ממלכת כהני' מה שאין כן מלאכי השרת. שאין קונים מלוכה ע"י היותם משרתים. כ"א זה שמם אשר יקראו למו תמיד משרתים וזהו מפאת נשמותם. כי חלק אלוה ממעל המה. עוד שנית. כי אתם בעלי גוף. התאב את אשר שנא ה'. ועם כל זה תהיו קדושים כי תכניעו יצרכם וזהו וגוי קדוש. כי בהיותך גוי שהוא עודך בעל חומר עם כל זה אתה קדוש. משא"כ מלאכי השרת שאין להחזיק להם טובה על שירותם כי לא בעלי יצר הרע וחומר המה והוא מה שכתבנו שרצו באומרם ועטרותיהם בראשיהם. ולא נאמר ועטרות כמדובר. וז"א ואתם תהיו לי כו'. כלומר וע"כ אבחר בכם מבמלאכי השרת בין מפאת הנפש כי ע"כ תהיו ממלכת בין מפאת החומר כי לא תהיה תפארתי לקדש רוחניים. כמו לקדש בעלי גופים. על הכניעם יצרם וחומרם. ויהיו קדושים. והנה הדרך הזה הוא בבלתי חלק מאמרו יתברך לשנים: **עוד** אפשר יאמר ואתם. בהניח שעד כה ג"כ על כל המון ישראל יחד ידבר והוא כי גם עד כה אמר שאם שמוע תשמעו בקולי אף קודם עשותכם המדות בפועל וגם לא תעברו ברית תורתי במצות לא תעשה שהוא ושמרתם את בריתי לבלתי חללו ובזה תשיגו שתהיו לי סגולה עם חשוב מכל העמים אך לא שתהיו ממלכת וכו' וגוי קדוש כי עדיין לא קיימתם מצות עשה בפועל אך ואתם מעצמכם תעשו באופן תהיו לי ממלכת כהנים וכו' לכהנו לי בפועל באופן שתצרפו עצמכם יותר מדאי במצות ומעשים טובים. עוד יתכן כי מתחלם אמר הוא יתברך כה תאמר וכו' לומר הנה יש ייחוד דברים אל ההמון.

ויש דברים אל חכמיהם והשלמים שבהם. ועל הסוג הא' אמר כה תאמר לבית יעקב. ועל הב' אמר אשר תדבר אל בני ישראל ובראשון היחל אתם ראיתם וכו' ועל השני אמר ואתם תהיו לי וכו' לומר כי גדר הסוג הראשון הוא עד יהיו סגולה מכל העמים כמפורש אך ואתם בני ישראל הם הסוג הב' השלמי' תקנו כי תהיו ממלכת כהנים כו' כאשר פירש ואמר אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל שהם הדברים דסליק מנייהו שהוא ממלת ואתם וכו' כי הראשונים הם אל הנקראים בית יעקב ואמר ואתם המיוחדי' תהיו לי ממלכ' כי עליכ' יאמר מאן מלכי רבנן והוא כי שלומי אמוני ישראל המלאי' תורת ה' מלכים המה באמת. והוא אשר הארכנו ביאורו על פסוק בי מלכים ימלוכו והוא כי גם כי רבים מהם הכסף אזל מכליהם ואיה מלכות ר' חנינא בן דוסא (תעני' דף כ"א) והוא ניזון בקב חרובין. או ר' אלעזר בן פדת (שם דף כ"ה) והוא חסר לחם וביום הקזה לא נמצא בביתו להשיב נפש כ"א שן של שום. ואכל ויתעלף וישאל את נפשו למות. אך אמנה אמונת אומן כי היא מלכות שלימה כי הלא מלך הארץ ישור על אנשים. אך המה בעליונים כמדובר למעלה כי איזה מלך או מלאך יאמר שמש בגבעון דום. או ישוב הצל אחרונית עשר מעלות למענו או ימטיר על הארץ בעתות בצרה וההקש בכל יתר שנוי טבעים בעולמות שברא הוא יתב' אפי' ע"י כולהו תנאי ואמוראי. ומי בכל מלכי הארץ יעשה מלוכה כזאת. והנה המלכות הזאת בא אליהם מפאת היותם משרתיו ית' כי על כן יגזרו אומר ויקם למו. וזהו ואתם תהיו לי כלומר ואתם חכמי ישראל וגדוליהם שייחדתי לכם שם בני ישראל תהיו לי ממלכת להשתרר בעולמות ע"י וכהנו לי וגוי קדוש. והענין כי הנה הגדולה והיתרון תתחלק לשנים. הא' מעלת השררה והמלכות שחנן ה' מלוכה לאיש מן האנשים אף כי איכות האיש ההוא שוה לכל שאר אנשים. ויש יתרון. (ב) במעלת האיכות כענין הפרש שבין המלאך או כל דבר רוחני אצל האיש החומרי ובשתי אלה בישרם שיזכו. א' באומרו ממלכת כהנים וכו' והשני באו' וגוי קדוש. והנה ידוע כי גדר המלך הוא שיעבדהו אנשים ולא יקרא מלך המשרת את הזולת. וגדר הדבר הרוחני וקדוש הוא היותו משולל מגשמות. ואמר הקב"ה לישראל שיקנו ב' המעלות על ידו ית' ושתיהן הפך הנהוג. כי דרך המלכות הוא ע"י שישרתוהו ולא ישרת הוא את הזולת. אך אתם תהיו לי ממלכת של משרתים שע"י מה שתשרתוני תקראו מלכים כי אין תורות ומלוכה למשול בעול' כלו כשרת את הקב"ה וז"א לי משא"כ במלך שמלכותו הוא כשישרתהו זולתו. ואומרו כהנים הוא כמו וכהנו לי. בגדי בניו לכהן ומעלת הקדושה והרוחניו' תקנו אף בהיותכם משוללים מהחומר וזהו וגוי קדוש שתהיו עם קדוש. בהקרא עליכם שם גוי. שהוא בעודכם חיים מלובשי' בחומר והוא

ע"י תורתי והשראת שכינתי ביניכם. תזדככו ותתקדשו. ועל הדברים האחרונים האלה. אמר אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל הם הסוג השני אז ויקרא לזקני העם מתי סודו. וקודם שידבר אל שני חלקי ישראל לכל סוג דברי שלוחות הנוגע לו סידר לפניהם את כל הדברים אשר צוהו ה' כענין אז ראה ויספרה וכו' ואח"כ ויאמר לאדם. וזהו ויקרא לזקני העם וישם לפניהם כו' ויהיה וישם כמו אשר תשים לפניהם שתרגומו די תסדר קדמיהון. והנה כל המון ישראל הכולל שני הסוגים לא עצרו כח לסבול עד ידבר אליהם רק מיד קפצו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. והנה אומרם כל אשר דבר ה' נעשה. סובל שני פירושים א' שהאמינו בדברו כי ה' דברו ואמרו כל אשר דבר ה' כמאמרך נעשה. או כל אשר דבר ה' בודאי נעשה כלומר שנדע מפיו יתב' שדברו אך לא אשר תדבר אתה. כלומר וממנו נרצה לשמוע שכה דבר כי רצוננו לראותו ולשמוע מפיו. והנה משה רבינו ע"ה לא ערב אל לבו לאמר שהבין הפי' השני. בל יקרנו כאשר בשליחות מצרים שהאשימו הקב"ה על אומרו והן לא יאמינו לי. על כן מה עשה וישב משה את דברי העם כו' לו' איני רק כמשיב ומעתיק הדברי' לפני כסא כבודך שתפרשם וזהו לשון וישב. גם רמז הנה שמעת אותם בדברם עמי. ואיני רק כמשיב אותם לפניך פעם שנית. מה עשה הקב"ה שהבין האמת כי בלבם הפירוש השני אמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן לומר ידעתי את כוונתם שאדבר עמהם. שהוא הפירוש השני כי אין מאמינים אותך והנה אני חפץ שיאמינו בך. ע"כ צריך שאדבר כאחד עמך ועמהם שע"י כך יאמינו וכי ישמעו הם בדברי עמך אך איכה נעשה כי אם אדבר עמך באספקלריא המאירה לא יוכלו לשמוע כי אינם מוכנים לכך כמ"ש למעלה כי ע"כ היה הדבור מגיע למשה. ואהרן שהיה עמו לא היה שומע ע"כ אל תחוש אם אדבר עמך באספקלריא שאינה מאירה למען יוכלו לשמוע בדברי עמך. וזה הנני בא אליך בעב הענן כו' כי יבא לך דבר בעב הענן שהוא בעביות למטה ממדרגת נבואתך שהוא באספקלריא עבה שאינה מאירה בעבור ישמע העם בדברי עמך למען ימשך כי וגם בך יאמינו לעולם ועל היות ריוח זה לא תחוש. וזה ירמוז טעם זרק"א שבמלת אליך כמרים קול ואומר אליך שאתה גבוה ממדרגה זו אל תחוש בעבור ישמע העם כו' ואז בשמוע משה כי עד כה לא היו מאמיני' בו ושהיה הקב"ה עושה דרך לשיאמינוהו אז אמר הנה עד כה יראתי מלהגיד מאמרם הגדה מפורשת שהיא הפי' השני רק כמשיב הדברי' אך עתה הנני מגיד את דבריה' כאשר אמרת שהוא הפי' השני וזהו ויגד משה כי מה שהיה ירא מהגיד שהוא הגדה מפורשת. כ"א השבה בעלמא עתה ויגד משה את דברי העם אל ה' הוא השם הגדול אספקלריא המאירה הגדה מפורשת לו' שע"כ לא בלבד יספיק שישמעוך

מדבר בשם אדנות כ"א גם שתדבר עמה' ממש אז אמר לכן לך אל העם וקדשת' באופן שאראה לעיני כל העם לדבר בם ע"י הכנה גדולה ולא יעשו מהוראות חצוניות ככבוס בגדים ועיטוף לבנים. כי אם לקדש עצמכם בפנים תחלה ואח"כ בחוץ. וזהו וקדשתם את עצמם היום ומחר להכשיר בתשובה פנימית ואח"כ וכבסו שמלותם:

פסקה יא

והיו נכונים כו'. אמר כי גם שה' כבר הוא על ההר אינו נגלה לעיניהם עד יום השלישי שתגמר ההכנה. וזהו כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם וכו':

או יאמר כי הנה לפי האמת אין השכינה שורה על העצים ועל האבנים של הר כי אם רכב אלהים כו'. ה' בם ולא בהר ואפי' הרכב אין ההר סובלו כ"א אדרבה סיני הוא בקדש ולא הקדש בסיני. כד"א הנה מקום אתי אלא שמה שירד ה' על ההר הוא לעיני כל העם שיראה להם למראה עיניהם שהוא על ההר. וזה וירד ה' לעיני כל העם על הר סיני. אך הוא על המרכבה:

פסקה יב

והגבלת את העם וכו'. הנה למדנו ית' דרך המיישר את עם הארץ לקרבם אליו יתב'. והוא כי לא יתחיל ללמדם הוראות חצוניות. כבגדים לבנים ומכובסים כפרושי'. רק תחלה יתחיל בקדושה פנימיות מנפש ועד בשר ואח"כ בחצוניות. וזהו וקדשתם וכו' ואח"כ וכבסו שמלותם. (ב) שלא יקוה ולא ייחל עד יבא העם לדרוש ממנו דרך ה' כ"א הוא הלוך ילך אליהם ללמדם. וז"א לך אל העם וקדשתם וכו'. (ג) כי לא יאמר המוכיח ומיישר. אדרוש ואודיע הדבר ברבים. והשומע ישמע והחדל יחדל רק תחלה ברבים ואח"כ לכל א'. וזהו והגבלת כו' השמרו כו' לשון רבים ואח"כ דבר לנוכח א' לא'. לאמר לו לא תגע בו יד וכו':

עוד למדנו כי העובר מצות ה' מתרחק ממנו ית'. וע"כ באזהרה דבר לנוכח לא תגע וכו' ועל העובר הוא אומר כי סקול יסקל כו'. ולא אמר תסקל. כי רחוק ה' מעוברי מצותיו ושלא לנוכח ידבר בם:

פסקה טז

ויהי ביום השלישי כו'. הנה קולות אלו כפי הנראה. הם קולות האמורים בפסוק וכל העם רואים את הקולות. כי יום השלישי האמור כאן. הוא יום ששי של מתן תורה כנודע. והנה אותם הקולות אינם רעמים רק קול ה'. כי הרי אמרו רואים את כנשמע. והנה לפ"ז קשה. שא"כ איך יאמר אח"כ ואת קול השופר. הנה קול השופר הוא קולו ית'. שהרי ארז"ל (ברכות דף מ"ה) ויהי קול השופר הולך וחזק. קולו של הקב"ה אינו כקולו של ב"ו. שקולו של ב"ו הולך ומחליש. וקולו של הקב"ה הולך וחזק. וא"כ קשה. (א) כי

באומרו ואת קול השופר. נראה שהוא קול נוסף על הקולות הנזכרים תחלה. (ב) איך אומר תחלה קולות ל' רבים. ואח"כ קול יחידי. (ג) איך מפריד בין הקולות לקול השופר. בברקים וענן כבד. (ד) מה הוא השופר הזה כי לא יצדק בו ית'. יתקע בשופר ממש. (ה) אם מהקולות וברקים חרדו כל העם. מה יעשו בהתקרבם יותר אל ההר עד תחתיתו. (ו) למה מייחס הדבר אל משה באומרו ויוצא משה את העם. שאם על עשיתם על פיו. גם כל הדברים היו על פיו. ואינו מייחסם אל משה. מה ענין אומרו ויתיצבו. ולא אמר ויהיו בתחתית או ויבאו אל תחתית ההר. ולא ל' התיצבות. (ח) אומרו והר סיני עשן כלו מפני וכו'. היתכן שאם של מעלה הוא מעלה עשן כל שהוא. (ט) כי בהר סיני אין בו אילנות ועצים. כי מדבר הוא. ואיך יהיה עשן כלו מפני האש. (י) איך יתקשר אומרו ויהי קול השופר הולך וחזק. עם אומרו משה ידבר וכו'. כי הנה אומרו משה ידבר. הוא בשמנה דברות אחרונות כשאמרו לו דבר אתה עמנו וכו'. והוא האמור אחר עשרת הדברות:

אמנם לבא אל הביאור נשית לב אל מרז"ל (ש"ר פ' כ"ח) רואים את הקולות שהיה הקול מתחלק לשבעים לשון וראוי לדעת מה ענין התחלקות הלז. כי הלא ישראל לא היו יודעים רק בלשון הקדש כמשז"ל שלא שינו את לשונם. ואם ידעו גם לשון מצרי. מה בצע בלשונות האחרים ואם הוא למען ישמעו כל הגוים ללשונותם. הנה לא להם נתנה תורה. ולא שמעו קול אלהים כד"א (דברים ד':ל"ג) השמע עם קול אלהים וכו'. רק קול חרדה כמשז"ל שהלכו לבלעם ואמר להם ה' עוז לעמו יתן וכו' אך הנה ידוע מחכמי האמת כי ד' מסכים יש לשכינה. והם האומרים במראת יחזקאל (יחזקאל א':ד') הנה רוח סערה וכו' ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב והנה יראה מרז"ל כי המסכים האלה היותר חצוני הוא עב וחצוני מהפנימי אליו. ועל דרך זה הולך ומתקרב אל הקדושה. עד היותו הנוגה מתוק מעין הפנימיות. והנה בבא השפע ומפלש עד המסך החצון כל כח מהשבעי' שרים אשר בו. כי שם איכותם כי חצונים הם מקבלים בפנימיותו מהשפע ההוא ובצאת קול יוצא חוצה. ועל כן קול ה' היה מתאצל מאתו ית' ונמשך בעד המסכים עד החוץ. שישמעוהו בני אדם שוכני ארץ. אותו הקול המיוחד בהתפשטו אל מסך החצון. ומקבל כל כח מהשבעי' שרים. אשר להם שייכות במסך ההוא כח מהתפשטות. נמצא קול ה' מתחלק לשבעים לשון. הם שבעים כחות. שכל א' שר אל א' מהשבעים לשון. והנה האיש או האנשים המקבלי' שפע הקול. תחלה מקבלים מהמסך האחרון. ואח"כ מעט מעט הולכים ומשיגים מהחצון אל השני ואחריו אל השלישי ואל הרביעי. ועל המסך הא' החצון שבכלם. אמר ויהי קולות וברקים שהמסך החצון שמעו רבוי קולות והיו רואין ברקים. כי הקולות שהיו שומעים היו רואים גם בהם ראיה מה והם

הברקים שהקולות שהיו רואים שהיו מתפשטים היו זיקי אורות מתפשטים נמצא חוש השמע וחוש הראות משיג כאחת. וכפי חצוניות המסך כן הקול עושה הברה רבה. וע"כ רוח סערה ומציאות הברה. זו הוא ששמעו האומות והלכו אצל בלעם. כמשז"ל ואמרו שמא בא מבול לעולם. ואמר ה' עוז לעמו יתן. ואחר השיגם המסך הראשון השיגו ישראל לראות השני והוא אמרו וענן כבד על ההר הוא השני הנקרא ענן גדול. ובהכנסם לשלוט ראייתם בשלישי הוא המסך של אש מתלקחת. אז היו שומעים קול א' מלביש תוך המסך השלישי. וזה יהיה מאמר מרע"ה באו' ודבריו שמעת מתוך האש. וזהו קול שופר. שהיה כקול היוצא מתוך השפופרת העב. בערך איכות הקול. כי מתוך מסך האש היה הקול מאתו ית' יוצא ונשמע אליהם. ולא קולות הרבה כי לא היה הפירוד להתחלק כי אם בהגיע אל מסך החצון אשר שם שייכות הפירוד. אך בהשיג בפנימי הוא אחדות קול ה' כי במסך ההוא עדיין לא נתחלק ובהגיע אל השלישי שהיה מסך האש השופר מעבר לקולו ית' אז נחרדו. וזהו ויחרד כל העם וכו'. כי כל עוד שמתרבת ההשגה מצטער המשיג יותר. ואז איך יוכלו להשיג במסך הד' כי מתוק וקרוב אל הקדושה עליונה הוא מאד. וגם ממנו והלאה כשאלתם רצוננו לראות את מלכנו על כן הוצרך זכות משה להצטרף עמהם. וזהו ויוצא משה את העם לקראת האלהים הבא להתקרב עמהם בלי מסך שהוא מהנוגה ולפנים לקראת האלהים ממש אשר שם האש הגדולה באיכות ואז קרבו אל ההר שהוא ית' אתא מרבבות קדש שהניח את מרכבת מלאכיו ובא להשרות שכינתו עליהם וע"י זכות משה ויתיצבו בתחתית ההר כי קנו העמדה והתיצבות ויוכלו עמוד בכל הקדושה הגדולה ההיא ואז לא היה מסך. כ"א האש הגדולה הוא שלפנים מהנוגה שעליו נא' (יחזקאל שם) ומתוכה כעין החשמל מתוך האש אשר שם כבוד אלהי ישראל והיא האש הגדולה ועל אש זה נאמר והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו וכו'. והוא ית' עשה לבל יסתכלו בשכינה ויזונו עיניהם ממנה כי די להם מה שנתראה דרך ראיה אחת ועל היות האש הזאת כ"כ גדולה דבקה בכבודו ית' לפנים מכל המסכים ע"כ ויחרד כל ההר עצמו מאד ואז ויהי קול השופר הולך וחזק כי קול המיוחד שהתחילו לשמוע מתוך מסך השלישי שהוא מסך האש שעליו נאמר וקול שופר חזק מאד עתה עלו אל מעלה גדולה שהאש הגדולה שלפנים מהד' מסכים נעשה כשופר מעבר לעבור מתוכו דקות קול אלהים ועל זה הוא אומר עתה ויהי קול השופר בה"א הידיעה הולך וחזק מאד כי מה שלא נאמר כן בתחל' רק וקול שופר חזק מאד כי עתה שגדלה השגתם פנימה היה שפע הקול הולך ומתחיל מפנימיות עצום לפי מה שהיה כח השגתם נכנס וכאשר היה שפע הקול הולך ונכנס ראשיתו כך היה הולך וחזק חוצה על הקודם. וזהו

ויהי קול השופר הולך וחזק מאד כי היו הולכים ונכנסים בראיית ושמיעת דקות הקול בלי מסך שהוא מתוך האש הגדולה שלפני כבוד אלהי ישראל היה הולך פנימה וחזק מלסובלו לעוצם הרוחניות. והוא בשומעם אנכי ולא יהיה לך ואז שלא יכלו לסבול אמרו הן הראנו את כבודו שהוא בלי מסך מהארבעה ואת גדלו והוא השגת העין הקלה להשיג משמיעת האוזן דברו ית' בלי מסך כי מה שואת קולו שמענו בתחל' ולא היינו מתים הוא כאשר היה מתוך האש הוא המסך השלישי שהוא בהיותו קול שופר שהיה הקול יוצא מתוך מסך האש כי לא היתה אז האש הגדול' רק ממסך מעובה שהיה מתלבש בו שהיה כיוצא מתוך שופר. אך ועתה שהוא מתוך האש הגדולה שאינה מסך מהד' למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה שאינה אש המסך מהד' רק הגדולה שלפני אלהי ישראל על כן על שהיה קול השופר. שהשופר והמעבר היה מהאש הגדולה לא יוכלו לסבול נמשך מזה כי משה ידבר השמנה דברות אחרונות והאלהים ישתף קולו ית' בקולו של משה לשישמע בכל מחנה ישראל שהוא ע"י אמור לו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה וכו':

והנה בפסוקים אלו כלל כל ענין מתן התורה בקיצור נמרץ. אך אתר סיפור כל הדברות חזר ופירש הענין באומרו וכל העם רואים את הקולות וכו'. ואחר סיפור כל הענין חזר אל סיפור. איך היתה התחלת דברו ית' עשר דברותיו אל עמו ישראל. והוא אומרו וירד ה' על הר סיני וכו' כי לא היה משה בהר רק עם ישראל במחניהם למטה אתם. והוא כי הנה להיות משה עולה למעלה וירד אל ישראל רצה להמצא למעלה עם ה' בעת דברו אתם הוא ית'. אך לא רצה ית' רק שיהיה עם ישראל. (א) לבלתי יחשבו ישראל כמשז"ל (שם) כי משה המדבר. (ב) למען יהיה הוא בכלל המצווים ולא יאמרו כי אומרו אנכי ה' אשר הוצאתיך וכו'. שמדבר עם כל אחד מישראל בלשון יחיד לא יאמרו רק שעם משה אשר למעלה אתו ידבר ולא עם כל אחד מהם ויחשבו עצמם לבלתי מצווים. (ג) למה שהיו עתידים לאמר דבר אתה עמנו וכו' רצה ית' יהיה עמהם ולא יגעלו בכל. מדאגה מדבר פן תאכלם האש הגדולה. (ד) למען יהיה להם מעיר לעזור לקבל נבואת פנים בפנים ובהקיץ והנה היה בוש כביכו"ל הוא ית' לאמר לו שירד על שרצ' לדבר אתם ע"כ בקש תואנ' לאמר רד העד בעם וכו'. ומשה היה חפץ לימצ' למעל' ולכן השיב ואמר לא יוכל העם לעלות וכו'. כי יש להם התרא' כי אתה העדותה וכו'. וא"כ אי משום הא אין צורך לרדת כי מותרים ועומדי' הם. אז בראותו ית' כן. בקש לו טענה אחרת והיא לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וכו'. ואז וירד משה. ומיד אחר רדתו טרם ישוב יעלה. עודנו עם ישראל למטה. מיד וידבר וכו' את כל הדברים וכו' הם אנכי וכו':

והנה אומרו הדברים האלה לאמר הוא בלתי צודק. שאינו לאמר לזולת. אך הוא לתת טעם אל אשר רצה הקב"ה. שיהיה משה למטה עם ישראל. ולא למעלה. בדברו ית' אתם. ושיעור חכ' וירד משה וכו'. ואז וידבר אלהים את כל הדברים האלה. תדע למה היה אחר היות משה למטה. הלא הוא לו' והוא למה שהי' עתיד לאמר אחרי הדברות. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וכו'. על כן רצה יהיה משה אתם פן יאמרו כי אולי היה משה המדבר. ולא הוא ית' מן השמים. ועל הטעם השני שכתבנו יאמר לאמר. שהוא למה שעתיד לאמר אנכי אשר הוצאתיך לשון יחיד לבל יראה שעם משה שלמעלה דבר ולא עם כל א'. על כן רצה יהיה עמהם ויהיה גם הוא כאחד מהם. ועל הטעם הג' יאמר לאמר. כלומר למה שעתיד הוא לאמר להם הח' דברות ועל הד' יאמר לאמר. כלומר מה שהעמיד את משה אתם היה כדי לאמר אנכי וכו' והיה צריך יהיה משה אתם לשיזכו על ידו נבואה בהקיץ. ופני' בפנים. או יתכן באומר כמשז"ל (ש"ר פ' מ"ו) שבעון העגל אמר משה. כלום אמרת אנכי ה' אלהיכם ל' רבים אלהיך אמרת ל' יחיד והרי אני שקבלתי וכו'. ומעתה רצה ית' יהיה לו פתחון פה להליץ בעד ישראל וע"כ הוצרך משה להיות עמהם. וזהו אומרו וירד משה כו'. ואז וידבר אלהים כו' והטעם שדבר עודנו משה עמהם. הנה היה לאמר אנכי ה' אלהיך ל' יחיד שהיה בזה פתחון פה למשה לאמר טענה לפניו ית':

או יאמר במ"ש ז"ל כי אמרו ישראל רצוננו לראות את מלכנו ולשמוע מפיו פנים בפנים וכו'. ואמרו רז"ל וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא צפה הקב"ה שעתידין לו' בעגל אלה אלהיך ישראל אמר אלו לא אראה עצמי ואדבר בם יאמרו אלו הראנו ודבר בנו לא היינו עושים ע"כ הראה עצמו ודבר בם. וזה יאמר וידבר אלהים וכו' שהוא אתם פנים בפנים שנתראה להם ודבר בם כשאלתם. וזה יאמר לאמר כלומר אל יקשה בעיניך איך נותנים לתינוק כל מה ששואל כי הלא זה היה כדי לאמר אחרי כן. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. לא תעשון אתי אלהי כסף וכו'. והוא לומר מה שאתם ראיתם פנים בפנים כי מן השמים דברתי עמכם. הוא לבל יהיה לכם פתחון פה לעשות העגל. לכן עתה שראיתם כי מן השמים וכו' לא תעשון וכו'. כי ע"כ הראתי עצמי ודברתי עמכם להסיר פתחון פה לכן עתה לא תעשון וכו'. וזה יאמר מעתה הנה מה שוידבר וכו' אתם פנים בפנים. הוא על מה שעתיד לאמר אליהם אח"כ אתם ראיתם שאחר שמדבר מן השמים אתם בלי סרסור. לכן אל יעשו אתי אלהי כסף לבקשת אמצעי כי אינכם צריכים לכך. או יאמר וידבר ה' לאמר. כי או' לאמר הוא כמ"ש ז"ל במדרש חזית כי כל דבור ודבר שהי' יוצא מפי שקב"ה היה מחזר על כל א' וא' מישראל. ואו' לו' מקבלני את עליך

וכו'. ואו' לו הן וכו'. וזה יאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. כדי לאמר הדברים עצמם לישראל אחרי כן אם מקבלים עליהם כל דבור ודבור. או על דרך זה. כדי לאמור ישראל שמקבל כל דבור מהם:

והנה על פסוק ויתיצבו בתחתית ההר. ארז"ל שבת פרק ר' עקיבא (שבת דף פ"ח) ויתיצבו בתחתית ההר. אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר להם אם תקבלו את התורה מוטב וכו'. א"ר חמא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא. אמר רבא אע"פ כן הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב קיימו וקבלו היהודים. קיימו מה שכבר קבלו ע"כ:

והנה גם שלא יעדרו דקדוקים במאמר הלזה. הנה שתים הנם הקושיו' העצומות אשר יפול לב אדם עליהם. (א) היעלה על לב שהמקדימים נעשה לנשמע מיאנו מלקבל התורה. עד כפה עליהם ההר כגיגית ויאמר להם שאם לא יקבלו תחת ההר ישחקום ולא יוכלו קום. (ב) מה זו תשובת רבא הדור קבלוה בימי אחשורוש שא"כ איפה כל הדורות שממתן תורה ועד אחשורוש אנוסים היו. ולא יאשמו כל אשר עברו על כל דברי התורה וא"כ חלילה לשוא הכה אותם הוא ית' על כל פשעיהם ועל כל עונותם.

אך הנה הקושיא הא'. סילקוה רז"ל במדרש ר' תנחומא פ' נח שהביאו מאמר זה ואמרו כי מה שמיאנו ישראל מלקבל עד כפה הוא ית' עליהם ההר כגיגית. הוא תורה שבעל פה על רבוי דקדוקיה. ועל הקושיא הב' אחשבה תירצוה ז"ל במתק לשונם באומרם הדור קבלוה ולא אמרו כבר קבלוה וכיוצא בלשון זה. אך אומרו הדור קבלוה יורה כי היתה חזרת קבלה. ואין זה צודק אלא אם נא' שכבר נחשבה לישראל קבלה א' ובימי אחשורוש היתה קבלה שנית. וזה יורה גם כן אומרו קיימו מה שכבר קבלו. ולא אמר קיימו מה שכבר ניתן להם. אך הוא כי כבר קבלו פעם א' ועכשו חזרו והוא כי גם שמיאנו בתחלה. עד שכפה עליהם הקב"ה ההר הגיגית עם כל זה אחר כן גמרו בלבם בלב שלם לקבל בשלמות אפילו מבלי אשר כפו עליהם ההר. וזהו רמזו לנו ברוח הקודש באומרם קיימו וקבלו. והוא כי הלא אחר אומרו שכתב מרדכי שיקבלו עליהם את ימי הפורים שהוא מדברי סופרים. והנה היה קשה עליהם לומר כי בסיני על ידו ית' אשר דבר בם לא קבלו. ועתה ע"י מרדכי קבלו לזה נכתב ברוח הקדש קיימו וקבלו שהוא קיימו מה שכבר קבלו לומר שאינו עתה רק כחוזרין ומקיימים מה שכבר קבלו עליהם בסיני כל מה שמדברי סופרי'. וזהו אומרו הדור קבלוה לאמר אל יעלה על רוחך שגם מה שהודו לקבל היה מחמת האונס כי לא כן הוא שא"כ קבלם מדברי סופרים את ימי הפורים. הוא שאז היחלו לקבל. אך לא כן הוא רק הדור קבלוה כלומר חזרת קבלה היתה בימי

אחשורוש והוא שכפה אותם בסיני. עד שאמרו רוצים אנו ברצון והביא ראי' מאומרו קיימו וקבלו והוא שהול"ל קבלו וקיימו כי תחלה מקבלי' ואח"כ מקיימי'. אך הוא קיימו מה שכבר קבלו. לומר אינם עתה כמקבלים מחדש רק מקיימים מה שכבר קבלו בסיני קבלה אמתית ברצון טוב. וזהו הוא"ו של וקבלו. כי אינה תוספת על קיימו כי עכ"פ הקבלה קדמה לקיום. אך הוא תוספת על הקבלה הראשונה:

עוד אפשר לפרש על דרך מה שכ' הרמב"ד (פ"ב מה"ג) על גט מעושה בישראל שכופין אותו עם שיאמר רוצה אני שכתב שגם שיאמר רוצה אני הלא מתוך האונס הוא אלא שכל ישראל נפשם חפצה בטבע לקיים תורת אלהים אלא שהיצה"ר וחומרו הם מעכבין את יצרו הוא שמכין וכשמודה הוא שהוסר המעכב והוא ברצון גמור. והנה גם פה הי' אפשר לומר כך בישראל. אך הדרך הראשון נכון יותר כי כשהודו גמרו לקבל גם אם לא היה האונס. ומה גם למה שהזכרנו ממדרש ר' תנחומא כי לא מגועל נפשם בתורה שבעל פה מיאנו לקבלה רק על כי רבים דקדוקיה נוסף על צדקתם ואשר פסקה זוהמתן ראוי להפך בזכותם:

והנה על כל הכתוב צריך לתת טעם למה בהיות משה למטה לא אמר הקב"ה הדברות אלא יצוהו לעלות אל ראש ההר לאמר לו אחר עלותו לך רד ועלית כדי שירד לדבר עם ישראל בהיות הוא למטה עמהם וטוב טוב היה יאמר הדברות מבלי יעלהו אל ראש ההר. אך הוא לבל יראה למשה. כי לבלתי היותו כדאי לעלות אל הר סיני בראש ההר. אשר שם עיקר השכינה. על כן יצוהו ישאר פה עם העם. על כן הקדים הוא ית' ויקראהו אל ראש ההר. וזהו ויעל משה שהוא המכוון כמדובר. ומשם צוהו ירד להזהיר למטה. כלומר הנך אתי על ראש ההר. לכן מעתה אל תחוש באמרי לך רד כי לא להעדר השגתך לעלות אינו מניחך פה. כ"א מהטעמים הנאמרים באמת:

פרק כ

פסקה ב

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וכו'. הנה או' אנכי ה'. יורה שבא לשלול את זולתו:

והנה ארז"ל וז"ל בש"ר (פ' כ"ט) אנכי ה' ההה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם. א"ר אבדימי דמן חופא. כ"ב אלף רבוא מ"ה ירדו עם הקב"ה לסיני. שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן הנאין והמשובחין. יכול אע"פ שהיו רבים דחוקי' היו ת"ל שנאן שאנן והשקט ה' בם אין כתיב ביו"ד אלא באל"ף דל"ת אדונו של כל העולם בהם. ד"א ה' בם א"ר לוי שהיה טבלא של שם המפורש כתוב על לבם. ד"א ה' בם רבנין אמרין שמושל האלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל. אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראית

פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים. דעו שאני הוא ה' אחד. שנא' אנכי ה' אלהיך וכו' עכ"ל:

וראוי לשים לב מה הוקשה לו בכתוב שהביא פסוק פנים בפנים לתרץ קושיא שבפסוק. ועוד שבאו' הה"ד. עניינו הוא לומר על ידי פסוק זה שאנו בו אנו מתרצים קושיא שבפסוק אחד ומתרצים ומבינים אותו ע"י פסוק זה הה"ד פנים בפנים וכו'. וע"כ ראוי לדעת מה מצא דוחק בפסוק ההוא. שיובן ע"י פסוק זה. לומר הה"ד וכו'. ועוד אומרו כ"ב אלף רבוא ירדו כו' כי הלא אין בפסוק רק שני רבוא ושני אלפים. ואיך יאמר כ"ב אלף רבוא. ועוד או' הנאים ומשובחים. איך דורש ממלת שנאן נאים ולשון שאנן והשקט. ועוד אומרו יכול אף על פי שהיו רבים דחוקים היו. איך יצדק דוחק ברוחניים. ועוד באומרו שהיו רבים וכו'. שמורה שהרבוי מעלה ומוריד בדוחק. ועוד שהראוי יאמר יכול לפי שהיו רבים דחוקים היו ולא אע"פ שהיו טענה הפכית. הן אמת שעל זה קרוב לשמוע שטעות סופר היה שכ' אע"פ במקום לפי. אך לא נמוש מליישב הגירסא. ועוד אומרו אדני בם אין כתיב ביו"ד איך יצדק ליכתב ביו"ד והלא המה מרכבה אל השכינה כאו' רכב אלהים והוא עצמו שם אדנות. ואיך יאמר ביו"ד שהוא למעלה. ועוד איך משיב אדונו של עולם בהם והלא אם היה כתיב ביו"ד היה ג"כ אדונו של עולם בהם. ועוד מי לא ידע באומרו רכב אלהים וכו' שאדונו של עולם בהם כי מרכבתו הם. ועוד באו' ד"א טבלא של שם המפורש כתוב על לבם מה הוא הטבלא ומי כתבה על לבם. ועוד איך באו' אדני בם נלמד זה. ועוד אומר שמו של אלהים היה מעורב וכו'. מה יתן ומה יוסיף ענין זה ומהיכן נלמד שאדרבה באו' אדני בם נראה שלא על שם אלהים כיוון. ועוד במאי קא מפלגי רבנן עם הקודם. ועוד אומר לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה יש כי הלא כמו זר נחשב יטעו בין המלך ובין מרכבתו:

אמנם הנה מאמר זה יסוב על הקדמה אחת הלא היא כי הנה בבא מלאך מלמעלה אל גבול העולם השפל הלז יקנה התלבשות מה מעין העולם אשר בא בו ויראה כאחד האדם. אך אין זה רק בבואו בלתי היות מרכבה אל השכינה. אך בבוא השכינה למטה לארץ על מרכבות מלאכי מרום לא יקנו התלבשות גשמי בבואם כי כאשר אין השכינה עצמה קונה התלבשות גשמי למה שהעולם משועבד אליה כי הוא אדון כל הארץ כן גם מלאכי מרכבה לא יקנו התלבשות מצד העולם להיותם מרכבה אליה לרוב קדושתה השורה עליהם כי ע"כ כאשר גזרה חכמתו ית' לבקר את אברהם ושיאכלו המלאכים עמו אשר היה בלתי אפשר אם לא בהתלבשם ויהיו כאנשים העבירם מהיות לו ית' מרכבה ויעש מרכבה מאברהם עצמו כמבואר אצלינו במקומו כי וישא עיניו כלפי מעל' וירא בשכינה

שורה על ראשו וע"י כן שלא היו המלאכים מרכבה אל השכינה ע"כ ראה שלשה אנשים נצבים עליו שאם היו מרכבה עדיין אל השכינה לא היו מתלבשים ונראים אנשים וע"כ חלה פני אל ואמר אדוני אם נא מצאתי חן וכו'. אל נא תעבור מעל עבדך בהיותי מרכבה אליך כמפורש במקומו:

ונבא אל הענין והוא כי הנה הוקשה לו בכתוב אומרו אנכי ה' אלהיך כי טבע הלשון הוא שבא לשלול את זולתו ואו' אנכי הוא ולא זולתי וע"כ ראוי להעיר אל מי מהקדושים יפנו להחשיבו לאלוה שיאמר אנכי הוא ולא אחר ע"כ אמר ההי"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם כלומר ע"י הדבר הקשה בפסוק זה מצאנו ראינו ישוב פסוק פנים בפנים וכו' מהקושי שהיה בו. וזהו פנים בפנים וכו' והוא כי הלא יקשה בפסוק ההוא כי הלא משמעו שהיה הוא ית' פניו נגד פני ישראל בדברו עמהם ולא יתכן כי הלא מן השמים השמיעם קולו יתב' כמאמר הכ' (דברים ד':ל"ו) מן השמים השמיעך את קולו וכו'. אך לשון אומרו פנים בפנים נראה שהיו פנים נוכח פנים על הארץ מדברים כדרך אנשים הדוברים זה עם זה פנים בפנים. אך בהיות ית' משמיע מן השמים שאם יגביהו ראשם והיה נוכח פני אלהים שעל השמים כבודו עכ"ז לא יצדק על זה ל' פנים בפנים ואם היה או' פנים אל פנים היה צודק יותר כי מפניו ית' היה בא הקול אל פניהם מה שאין כן במשמעות ל' פנים בפנים. ע"כ אמר כי נגד פני ישראל היו פני מלאכי השרת בדברו ית' אתם שהם כ"ב אלף רבוא מלאכים ירדו עם הקב"ה לסיני שנא' (תהילים ס"ח:י"ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. וש"ת הלא אין בכתוב אלא רבותים אלפי שהם או עשרים אלף בלבד או כ"ב אלף אם נחשוב אומרו אלפי מלבד הרבותים או הם י"ח אלף אם נאמר אל תקרי שנאן אלא שאינן שנסיר אלפי מהרבותים. אך לו' שהם כ"ב אלף רבוא שהם כ"ב אלף פעמים עשרת אלפים מלאכי השרת היכן הם בכ'. לז"א רבותים אלפי שנאן הנאים והמשובחים לו' כי שנאן הוא ל' נוי ושבח והכונה לומר מה שאמרתי שהם רבותים אלפי שהם כ"ב אלף אינו מספר כללותם רק מספר הנאים והמשובחי' שכללות כולם הם כ"ב אלף רבוא שראשיהם שהם הנאים והמשובחים הם רבותים ואלפי שהוא ראש א' לכל רבוא שהם כ"ב אלף פעמים עשרת אלפים והוא כי דעתו כי שנאן אינו שם מלאכי' ולפרש אלפי שנאן שהוא לומר רבותים חסרי אלפים נראה לו דוחק לומר אל תקרי ולהוסיף ג"כ אות בתיבה ולמנות דרך עקלתון לו' רבותים חסר אלפי ולא אמר י"ח אלפים וגם השי"ן שהיא יתירה ע"כ פירש מל' נאה. ושמא תאמר א"כ לימא קרא נאים לזה אמר יכול אע"פ שהיו רבים דחוקים היו. לז"א שנאן שאנן והשקט באופן דמדקאמר שנאן שהקדים הנו"ן כיוון לשון נאה ומשובח ומכללות האותיות דרש שאנן כי אותיות

דדין כאותיות דדין ש"מ תרתי וענין אומרו יכול וכו'. הוא כי הנה הקדמנו כי המלאכים הנמצאים על הארץ קונים התלבשות מה באויר העולם הלז זולתי בהיותם מרכבה אל השכינה שהעולם משועבד אליה ואגב גם אל מרכבתה כמדובר:

והנה ידוע כי אין מרכבת השכינה רק כ"ב אלף או ס' רבוא לפי העת אך כ"ב אלף רבוא הוא יותר מהמרכבה וע"כ היה נראה כי שיעור המרכבה שהם ס' רבוא יהיו בלתי מלובשים כלל בלבוש העוה"ז אך השאר שהם בני לויה יתלבשו בלבוש מה ויתראו בדמות אנשים כאשר ראה אברהם את שלשת המלאכים הבאים אליו. וע"כ יפלא שבהיות' מלובשי' ומתראי' כאנשי' שלא יחזיקו מקום בפרט לעיני הרואי' אותם כשיעור שהיו מחזיקי' אלו היה אנשים ממש או לפחות שלא יראו מרווחי' בשיעור שבהר סיני כי הוא קטון מהכיל כ"ב אלף פעמים עשרת אלפים. והנה היה אפשר לו' כי מה שלא קנו התלבשות הוא כי כאשר הם תחת השכינה לרוב קדושתה לא יעצרם הגשם של העה"ז מלהיות בלתי מקבלים התלבשות כן יהיה כאשר יהיו רבוי עצום כזה גם שלא יהיו מצורך המרכבה. כ"א בני לויה כי לפי רוב קדושתם לפי רבויים יכריעו את איכות העולם הלז לבל ישלוט בם להיות בו בלי שום התלבשות וע"כ לא נתראו לישראל דחוקים ע"כ למעט סברא זו אמר יכול שאע"פ שהם רבים שעל רבוי קדושי' היה ראוי לא יתלבשו. ואע"פ כן אין רבויים מספיק לשלא יקנו התלבשות ויראו דחוקי' כי אין זה מספיק רק כאשר הם המרכבה אל השכינה למה שהיא אדון כל הארץ ומשועבד העול' אליה אך לא לאשר אינם מרכבתו עם שיהיו רבים וע"כ היה מקו' לחשוב שאותם העודפי' על שיעור המרכבה קנו התלבשות באופן יראה הרואה אותם דחוקים כי לא יכילו מקום ומה גם לעיני הרואי'. לז"א שנאן שאנן והשקט והוא שלא התלבשו כלל וניתן כח לעיני כל ישראל לראות פנים בפנים רבוי עצום ובלתי ממלאי' מקום כלל וכוונתו בכל הענין הלז הוא למה שבא לו' שע"כ בא האלהים להסיר מלבם שלא יחשבו כי אלוהות הם והוא כי הלא לא יבערו ויכסלו ישראל לבלתי הבחין בין אלהים אמת אשר הראם את גדלו למ"הש אך הוא כי בראותם הריבוי העצום ההוא ולא קנו התלבשות בעולם השפל היה אפשר יטעו לו' כי אלוהות הם כי ע"כ העול' משועבד אליהם ולא ישתנו בו וש"ת כי הלא גם בעינינו יפלא כי אחר שהם יותר משיעור מרכבה למה לא התלבשו לז"א אדוני בם אין כתיב ביו"ד. אלא באלף דל"ת וכו'. והוא כי הנה ידוע כי אלהים הנז' באו' רכב אלהים הוא שם אדוני הנז' אחרי כן והוא מיותר כי בכלל אומרו רכב אלהים הוא כי אדוני בם ואם הכוונה לו' שגם שם ההיוה ברוך הוא היה בם שהוא בהיותו על השכינה שעליהם היל"ל ביו"ד אך אין זה רק להשיב על הקושיא לו' אם תראה שלא קנו התלבשו'

אל תתמה כי הלא מי שהוא אדונו של עולם שהעולם משועבד אליו היה בם כלו' על כל הסך הנז' הגדול באופן שכולם היו מרכבה אל השכינה ועל כן לא קנו התלבשות ולא היו דחוקי'. וע"כ חזר לומר אדני בם עם שהוא האלהים הנז' למען תת טוב טעם אל הבלתי המלבשם באומרו שם המורה הענין בטעמו כי טעם מה שאשר הם מרכבתו בלתי מתלבשים הוא למה שאדונו של עולם בם שעל כן העולם משועבד אליו כי מזה נמשך אל מרכבתו בל יתלבשו מעין העולם להיותם יושבים בצלו ולו' כי גם שהיו משיעור מרכבה הנהוגה אז היו כל הסך ההוא מרכבתו והנה לא יבצר מהיות דוחק יהיו אז המרכבה כל השיעור ההוא. ועוד שא"כ היל"ל עליהם ולא בם. לז"א ד"א ה' בם א"ר לוי טבלא של שם המפורש כתוב על לבם לומר שעם שירדו כל השיעור הרב ההוא ולא כלם היו מרכבה רק המרכבה הנהוגה כ"ב אלף או ס' רבוא וא"כ השאר איך לא נתלבשו בעולם החומרי אלא שהיות מחשבתם שבלבם דבקה כטבלא של שם המפורש מספיק לשלא יהיה משועבד אל מציאות העול' והוא כי כאשר הטבלא היא הכנה לחול בה הכתב. כן שם אדני היא היכל וטבלא שכתוב בה ותחול בם שם המפורש שהוא שם יו"ד וכו'. והיה זה על לבם והרהורין של מלאכים תמיד וע"י כן היו קרובים אל ה' באופן שלא היו ממלאים המקו' רק עומדין ברוחניותם העצמי ומה גם שאינו כמחשבת בשר ודם. שלפעמים נשמטת הכונה ומחשבה מיוחדת מלבו אך מ"ה יחזיקוה ולא ירפוה כדבר כתוב וזהו כתוב על לבם. הנה כי לדעת הראשון הוא כי היתה שכינה שורה על עצמם ולדעת השני הוא שהיתה חקוקה תוך לבם במחשבת' ודעת רבנן הוא. כי גם בזה לא יצדק אומרו בם אך הוא כי גם היה מעורב שם אלקים היא השכינה באיכותם העצמי: **והוא** בשום לב אל אומרו שם אלקי' מעורב עם כל אחד ולא אמר בשם כל אחד. אך כיוון שלא בלבד העירוב הוא בשם כ"א גם מעורב במלאכים המיוחדים בעצמם באיכותם וע"כ לא התלבשו כי גם אז אדון כל הארץ שהעולם היה משועבד אליו היה בם. וזהו אומרו אדני בם ולא אמר אלקים בם לרמוז הטעם כי למה שאדון העולם בם באיכותם ע"כ לא נתלבשו וזהו אדני בם. כי אדני שהוא האלקים היה בם והוא כי אל שבסוף שם כל אחד הם אלף למ"ד מאלקים הוא שכינה הוא שם אדנות כי לא יעלה על לב יקראו על שם אל של השם העליון כ"א אל השכינה שעליהם ולבל נחשוב כי אל שבשמותם אינו בשם בלבד ולא מעורב באיכותם ע"כ נא' אדוני בם. כי אדני שהוא האלקים עצמו בם הוא מעורב בעצמם. נמצא כי לדעת הא' הוא על היות שכינה סמוכה ושרויה עליהם ודעת הב' שהיה תוך לבם ודעת הג' שגם בעצמם ואיכותם ע"כ אמר להם הקב"ה דעו כי

אנכי ה' כלו' שאם הם אלוהות הנה בפניכם וישיבו דבר ובכלל הדבר הוא כי גם בהם היו שנוי פנים: פני אדם. פני אריה. פני שור. פני נשר:

ועל דרך הפשט אומרו אנכי ה'. שולל כל מיני אלוהות האפשריים לדבר אדם בהם לעובדם ואמר כי אין כה' אלקינו כי הוא לבדו יוצר הכל וכל אלהי העמים הבל המה. בלתי לה' לבדו אשר בעשרה מאמרות ברא העולם. ונבא אל הענין והוא כי הנה אין ספק כי עשרת הדברות הנה הנם לעומת עשר מאמרות שבהם נברא העול' והנה ידענו כי בראשית נמי מאמר הוא (בב"ר פ' ב') הובאה ברייתא ושנויה במחלוקת כי למאן דאמר שורוח אלקים מרחפת גם כן מאמר הוא מונה את מאמר נעשה אדם מאמר עשירי ולמאן דאמר שאינו מאמר מונה עשירי ויאמר ה' אלקי' לא טוב היות האדם לבדו. והנה במקומו כתבנו כי הדרך השני הוא הצודק יותר. ועל פיו נבאר בס"ד הענין והוא כי הנה במאמר הראשון נכלל כל מה שחידש הוא יתב' בכל ששת ימי בראשית. כמשז"ל (שם פ' י"ב) והביאו רש"י כי הכל נברא ביום ראשון אלא שכל התולדות המתייחסות לשמים או לארץ שנבראו בשאר הימים הכל היה בכח בראשון אלא שהיה יוצא אל הפועל דבר יום ביומו וזהו תוצא הארץ תדשא הארץ כנודע. והנה מה שנברא ביום הראשון נכללו בו כל שלשת העולמות עולם המלאכי' ועולם הגלגלי' ועולם השפל והוא מאמר ר' ישמעאל באומרו את השמי' לרבות חמה ולבנה. כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות אילנות ודשאי' וגן עדן והוא כי במלת את מרבה עולם הגלגלים שהם חמה ולבנה וככבים ומזלות. כי זה כלל עולם הגלגלי' ואם כן מלת השמי' הוא על עול' המלאכים כנודע כי עד כאן לא פליגי רז"ל (שם פ' ג') אלא אם נבראו מלאכי' בשני או בחמישי. אבל לד"ה בראשון לא היו מלאכי' שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרום וגבריאל בצפון וכו' הה"ד נוטה שמים לבדו וכו' מי אתי כתיב. ואת הארץ מרבה האת אילנות ודשאים וגן עדן. ומלת הארץ היה גוף הארץ עצמה ולעומת שלש אלה בא הוא יתב' בדבור ראשון ואמר אנכי ה' אלהיך מושל בשלשה עולמות. והוא במה שידענו מרז"ל (ש"ר פ' כ"א) כי שרו של מצרי'. מצרים שמו. כמה דאת אמר והנה מצרים נוסע אחריה'. וירא ישראל את מצרים מת ונבא אל הענין אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרי' שהוא מארץ של השר ששמו מצרי' שכולל באומרו מארץ הארץ עצמה שהוציאם ממנה ובאומרו מצרי' ששידד השר וגם שידד המזל שהיה גוזר שעבד במצרי' לא ירים ראש ולא יצא מעבדתו משם לחירות וה' הוציאם וזהו מבית עבדים הוא ממקום שהיה בית קבוע ומיוחד לעבדים בל יצאו משם ושדדתי המערכות והוצאתיך הנה הוראה כי שלשת העולמות לי המה. הנה בזה נכללה כל עיקר אמונת חידוש העולמות בריאה חושיית. ע"כ בשאר הדברות אין צריך

להביא ראיה. על ענין כל מאמר ומאמר. כי הוא סעיף של העיקר שבראשון רק היות כל דבור ודבור מעין כל מאמר ומאמר כסידרן והלכתן. כאשר נבאר בס"ד והוא כי כנגד ויאמר אלהי' יהי אור וכו' ויבדל אלהים בין האור ובין החשך הוא דבור לא יהיה לך וכו' והוא כי הנה שישראל עבדו ע"ג במצרים כמאמרם ז"ל (שם פ' ט"ז) על אומרו גוי מקרב גוי. לא חייבם מיתה הוא יתב' כ"א אמר להם משכו ידיכם מן הע"ג וקחו לכם צאן וכו' אך אחר שנתן להם את התורה והראה את כבודו ואת גדלו מאז צוה על הע"ג. כי אינו דומה פנויה המזנה לאשת איש. וז"א אנכי ה' אלהיך וכו' לכן לא יהיה לך אלהים אחרים וכן ארז"ל (ש"ר פ' כ"ט) למה נתראה הקב"ה בכבודו לישראל מפני שהיו עתידים לעשות ע"ג. ולא יאמרו אלו הראנו את גדלו לא עשינו אותו ע"כ הראם וזהו מעין מאמר שני שאחר ויאמר אלהי' יהי אור ויהי אור מיד ויבדל בין האור ובין החשך כך אחר שקבלו אור תורה ונתראה להם הוא יתב' באומר אנכי וכו' שהוא האור האמתי מאז ויבדל אלהים בין האור ובין החשך מהע"ג. ויאמר לא יהיה לך אלהי' אחרים וכו':

ולבא אל התכת הכתובי' נשית לב אל אומרו על פני והנה כל המפרשים לא יצאו ידי חובת הבנת אומרו על פני כי הוא משולל הבנה ולבלי צורך. אמנם אחשוב יאמר כלל מאמרם ז"ל על הפרש שבין ע"ג ליתר עבירות כי בכולן אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה. כ"א בע"ג שנאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם וע"כ המקדש את האשה על מנת שהוא רשע גמור והוא איש צדיק חוששין לקדושיו. שמא הרהר ע"ג בלבו והנה אין הלבב נראה רק לפניו יתב' ולא לפני בני אדם כד"א כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב וזה יאמר לא יהיה לך אלהי' אחרים אצ"ל במה שנגלה לבני אדם כי אם על פני הוא הלבב היא המחשבה. שהיא על פניו ית' לבדו. וגם כיוון באומרו לך בדרך זה כלומר הנה לפי האמת אינם אלהי' אך לא יהי' לך בלבבך שם אלהי' אחרי שהוא בלב שהוא על פני כאמור. ובזה אחשוב למצא רמז הטילו ית' פתח ביו"ד של פני עם היותה אות בלתי נקראת. אך במספר קטן הג' אותיות עולים י"ד. ושני קמצי"ם ופת"ח עולים כ'. שהם ג' ווי"ן וב' יודי"ן. היודין ב' והווי"ן י"ח. שעולה הכל כמנין לבב. וע"י שלא יהיה לך במחשבה לא תבא לעשות בפועל וזהו לא תעשה לך וכו' וע"י שלא תעשה במה שבשמים ממעל. גם לא תעשה במה שעל הארץ מתחת שאם לא כן גם עד גדר עשותך גם ממה שבארץ מתחת. מביאך יצרך הרע וגם לא תעשה אפי' לזולתך. שמתוך כח תבא להשתחוות להם ומתוך השתחויה אפילו דרך מעלה ולא דרך עבודה בא לעבוד וזהו ולא תעבדם. עוד יתכן במה שהוצרך לצוות על אשר מתחת לארץ. אחר צוותו על אשר בשמים ממעל ועוד שהי"ל לקצר ולומר שבשמים ממעל ושבארץ וכו' ולא אשר וכו'

ואשר וכו' אף ע"פ דרך צווי יתברך כיוון פן נאמר כדברי הע"ג שאמר לר"ג (ע"ז דף נ"ד) אם הקב"ה שונא הע"ג למה אינה מבטלה. והשיב לו הם עובדי' לשמש ולירח וכוכבים ודברים שהעולם צריך להם וכי בשביל השוטי' יאבד הקב"ה עולמו. ואמר לו אם כן יבטל את הדברים שאינם צורך העולם אמר לו א"כ יאמרו אלו שלא ביטל יש בהם ממש. וזה יאמר הלא אמרתי לך לא תעשה פסל וכל תמונה. פן תאמר למה איני מבטלם הלא הוא כי הנה הם דברים אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת כשמש שיוצא על הארץ. וכיוצא שהם צורך לעולם. כלום יאבד עולמו מפני השוטים. וש"ת יאבד האחרי' שאינן צורך לעולם לזה אמר ואשר במים מתחת לארץ. כלו' בשביל הנזכרי' שהם צורך לעול' גם יש אשר במים מתחת לארץ שאינן לצורך העולם כלו' שבשביל מה שבשמי' ממעל ואשר בארץ מתחת. נמצאים כי יש גם אשר במים מתחת לארץ. בל יאמרו כי לאשר בשמי' ובארץ יש ממש חלילה והוא כאמור שמהראוי יאמר מהשמי' ממעל ומהארץ מתחת אך על פי דרך ציוויו ית' רמז אשר הם בשמי' ובארץ. הם סיבה לאשר במים מתחת לארץ שהוא פן יאמרו שיש בצריכי' לעולם ממש וש"ת מאי איכפת ליה להקב"ה. כלום מקנא אלא גבור בגבור אחר שאין יש בזולתו ית' ממש. ועוד שאחר שלא נעזוב אותו גם שנשתחוה למלאך או שר מה בכך האם יקשה למלך גדול בהשתחוות אחד מעבדיו לא' מן השרי' אשר אתו או בעבוד אותו. וא"כ למה לא יעשה כן הוא ית' ולא יקשה לו בהשתחות איש לא' ממלאכיו ומשרתיו וכוכביו, לז"א כי ה' אלהיך אל קנא לו' הנה בהשתחוות ועבוד א' האדם אל א' משרי המלך הפרתמי' הוא שהמשתחוה הוא שוה לו במין נוסף עליו השר כי המלך בחר בו מהשאר להרים את כסאו וע"כ לא יקשה למלך בהשתחוות האדם לאדם המעולה ממנו ועל הדרך הזה גם ה' יצונו להשתחוות למלך או לחכמים אך בזה נהפוך הוא כי הוא ית' עם היותו ה' שהוא תואר מורה על היותו מהוה ויוצר הכל עם כל זה נקרא אלהיך של כל איש ישראל מה שלא עשה כן לשום מלאך ליקרא אלהי מיכאל או אלהי גבריאל אשר אין זה רק על כי נפשך אלוה ממעל כענין חלקי ה' אמרה נפשי באופן שעל ידי כן ראוי יהיה אל קנא כי את מה שהוא חלקי אתה משפיל לפני עבדי והלא זה דומה למי שעושה את המלך ישתחוה לעבדו. כך כביכול אותי אתם לוקחים להשתחוות לאשר הבל המה לפני כי נפשכם חלק אלוה ממעל נמצא שעל עצמי אני מקנא. ואמר אל קנא. ולא אמר כי ה' אלהיך קנא וכו'. לו' א"ת נא ישראל אם כ"כ הדבר רע בעיניך. למה לא תקפיד על עושה כן ובהצמדו לע"ג תכריתנו מיד גם אם יחיד יהיה ולא תאריך לו ויהיה מוסר לכולם לז"א אל קנא לומר איני מקנא באכזריות. כקנאת חמת גבר שלא יחמול ביום נקם כי אם אני אל קנא שהוא כי אני

אל קנא בצירוף מדת חסד שהוא תואר אל כנודע. כי חסד אל כל היום והחסד הוא שאינו פוקד מיד. כי אם על שלשים ועל רבעים וע"כ אינו פוקד מיד. כי זאת היא מדתי לצרף החסד. וש"ת שלא אשמור ואצרף החסד רק לצדיקים ולא לרשעים. לז"א ועושה וכו' לו' מה שאני עושה לאוהבי הוא לאלפים. שהוא לאלפים דורות כי מרובה מדת טובה וזאת תהיה הפרש ההדרגה. ולא לבל צרף חסד לרשעים כי אם לרשעים שונאי אני מצרף חסד עם הקנאה אך לאוהבי אני עושה חסד ומהיה ולא צירוף חסד בלבד. עוד יכוין בשום לב אל או' פוקד עון. כי ענין פקידה הנז' תמיד בעון כד"א וביום פקדי ופקדתי. ולא אמר משלם עון. אך יתכן דאפקיה בל' זה. לו' כי הנה זה דרכו ית'. כי בעון מביא ייסורין וממרק ומנכה העון. אך באוהביו שומרי מצותיו נשמטים להם איני מנכה הזכות וזה אומרו פוקד עון. כד"א (במדבר ל"א:מ"ט) לא נפקד ממנו איש (שמואל א כ':כ"ה) ויפקד מקום דוד. כן הוא ית' מגרע ומעביר העון ע"י היסורין שמביא על שלשים ועל רבעים. אך בטובה שמטיב איני פוקד ומגרע הזכיות. כי אינו מנכה בטובה. כ"א שאורות הנעשי' בזכיו' קיימי' לעול' ואדרבה נוסף על שכר הצדיקים עושה ומחדש אורות וטובה להם על הראוי להם והוא מאמר חכמי האמת על השמים החדשי' וכו' אשר עשיתי לא נא' כי אם אשר אני עושה שתמיד עושה שמים חדשי' וארץ חדשה רוחניי' לענגם בהם והכל עודף על השכר שהוא בתורת חסד וזה ועושה חסד וזה לאוהבי כו':

פסקה ו

לא תשא את שם ה' וכו'. הנה דבור זה לעומת מאמר ויאמר אלהים יהי רקיע וכו' כי הנה אמרו רז"ל (ב"ר פ' ד') כי מים עליונים תלויים במאמר. עוד אמרו ז"ל במדרש שאצבעו של הקב"ה מעמידן וכמאמר ר' מאיר למי שתמה על תליית המים א"ל אם יתן מים בכלי העשוי כמשפך והיו המים יוצאים מלמטה נתן אצבעו למטה ועיכב המים הנה שאין יוצאים א"ל אצבעך מעכב א"ל ומה אצבעו של ב"ו מעכב המים אצבעו של הקב"ה עאכ"ו. וידוע כי אצבעותיו ית' הם י' מדותיו והן י' שמותיו וידוע כי אלו לא הבדיל הוא ית' בין מים למים וסילק מים העליונים למעלה לא היתה מתראית היבשה. והיה נשאר העולם מים במים תהו ובהו ככתוב אצלנו למעלה מאיכות מים העליונים כי רוחניים היו והיו בלתי אפשר תראה היבשה עודם למטה. על כן בשמו ית' העמידן מעלה מעלה. והוא מז"ל (שם) מים עליונים תלוי' במאמר. שהוא בשם שבמאמר צווי עלייתם. לעומת זה אומר הוא יתב'. לא תשא את שם ה' אלהיך כו'. והוא בשום לב כי מהראוי יאמר לא תשבע אך כי כיוון ע"י שבועת שוא הוא מגביה ומסלק שמו יתברך מהיותו מעמיד העליונים התלוים בשמו ית'. שהוא המאמר כמדובר וחוזר העולם לתוהו ובוהו וזהו

אומרם ז"ל (שבועות ד' ל"ט) כי כשהקב"ה אמר לא תשא נזדעזע העולם נוסף על זה רמז פן יאמר איש האם כל כך חמור עון זה שע"י מאמר פה. בהשבע לשוא. שבכל יתר עונות נאמר ונקה ובזה נאמר לא ינקה ע"כ נאמר לעומת יהי רקיע שעל ידי מאמר בלבד נתחזק הרקיע ונשארו עד עולם מים עליונים תלוים במאמר. באופן כי גדול הוא ענין מאמר זה ולא יפלא אם ע"י מאמר איש יסלק הוא מאמרו אם ישבע לשקר דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי להעמיד במאמרו עולמו בשביל אשר במאמרו נושא את שמו יתברך לשוא. עוד יתכן בהתכת תיבות הכתוב וסמיכתו אל הקודם והוא שאו' הוא יתברך מה שאמרתי שמאריך אני על רבעים לשונאי הוא בעונות זולת זה אך לא תשא את שם כו' כי בזה לא ינקה ה' אשר ישא את שמו כלו' אותו בעצמו ולא יאריך עד דור בניו ובני בניו והנה לא יבצר מלהתחמק לבב אנוש באו' האם יהיה זה חמור מע"ג כי בע"ג אמר פוקד כו' על שלשים ועל רבעים ובשבועה לא ינקה:

ולבא אל הענין. נשית לב אל אומרו לא תשא ולא אמר לא תשבע זולת מ"ש למעלה והוא כי הנה אין המזכיר שמו ית' כמזכיר שם מלך לא ירגיש המלך ההוא דבר כי אין לשמו שייכות עם איכותו ועצומו. אך הוא ית' הוא ושמו אחד ישתבח שמו לעד על דרך מאמרם ז"ל במדרש על פסוק ודגלו עלי אהבה מלך אם משים אדם אצבעו על פניו יהרגנו והקב"ה שם אדם אצבעו על האזכר' ואינו ניזוק ע"כ. והנה לפי הנרא' אין המשל דומה כי זה בפניו וזה באותיות שמו הכתובים בס'. אך אין ספק שלמדינו בזה כי אין שמו ית' כשם מלך כ"א שבמקום אשר בו שמו שם איכותו יתברך וכן בהזכר שמו שם הוא יתברך כד"א בכל המקום אשר אזכיר את שמי וכו'. נמצא כי בהזכיר איש שמו יתברך כאלו מעורר ומניע את קונו כביכו"ל וע"כ כאשר במלך אינו דומה העושה דבר רע שלא ברצונו למנוע את המלך עצמו לעשות באמצעותו דבר רע שאו' לא די שעברת רצוני אלא שהרגזתני לעלות אותי לעשותו על ידי כן בו ית' כשאדם מניחו והולך ועובד לשוא ושקר היא הע"ג. הוא דבר קל מן הנשבע בשמו שהזכירה שזוכרו על ידה נושא מניע אותו על שוא ושקר. לז"א לא תשא את שם כי האת מרבה א"ע ית' עם שמו כי בשבועה אתה נושא כביכול את אלהיך ומניעו לשוא חלילה וע"כ בע"ג פוקד עון לד' דורות ובשבועה לא ינקה מיד אלא שמה שגדול עונש עובד ע"ג מהשבועה שזה מיתה וזה לאו הוא כמשז"ל כי בעריות אם לא היה בו רק מלקות היה עובר ומקבלו משא"כ בשבועה שבלאו לבד יפרוש וזה יתכן כיון הכ' ג"כ. במה שחזר ואמר כי לא ינקה ה'. אחר אומר ולא תשא כו'. שמה שאינו או' רק לאו בעלמא. זהו בב"ד שלמטה אך לפני הקב"ה לא ינקה ה' את אשר ישא כו' כי חמור הוא מאד. עוד יתכן ויתיישב היטב מה

שחזר ואמר את אשר ישא כו'. וגם אומרו חצי פסוק לנוכח וחציו שלא לנוכח וכן אומרו בראשונה אלהיך ולא בסוף וכן באו' ל' נשיאות ולא ל' שבועה והוא כי הנה כל איש ישראל שם ה' נקרא עליו כאו' לכל א' מהם אנכי ה' אלהיך. אמר הלא אמרתי לך אנכי ה' אלהיך כי שמתי שמי ואלהותי עליך לא תשא ותרים מעליך את ה' אלהיך ע"י שבועתך לשוא. כי אחר שנשבעת לא ינקה ה' את אשר ישא ולא אמר ל' לנוכח. כי סר מעליך ונעשית זר אליו וז"א את אשר ישא את שמו כו' כי נשאת את ה' מעליך ונתרחקת ממנו ושוב אינו נקרא אלהיך רק אשר ישא את שמו לשוא ולא את ה' אלקיך. עוד כיון באו' את לרבות זה פעמים באו' את שם ריבה כל שאר שמות זולת שם ה'. ובאומרו אשר ישא את שמו ריבה האת את המשביע גם הוא כי שבועת ה' תהי' בין שניהם ולזה חזר ואמר את אשר כו'. ובפרט ביודעו כי לשוא ישבע שכנגדו. ובכלל הדברים כיוון כי גם מדת הרחמים יתהפך לו לאויב גם כי ישבע בשם אחר משמותיו יתברך. וז"א את שמו שמרבה האת גם את שם הזולת שם בן ארבע. גם הוא לא ינקה. עם היות שם בן ארבע של רחמים מלפרוע פרעות וזהו כי לא ינקה ה' את כו':

פסקה ח

זכור את יום השבת כו'. הנה דבור זה לעומת מאמר יקוו המים כו'. והוא כי הנה ארז"ל (ב"ר פ' ה') על פסוק והאלקים עשה שייראו מלפניו. אמרו כי הוא יתברך עשה דבר שייראוהו העולם והוא שהקוה המים גבוהים מן הארץ. למען יתנו אל לבם כי נקל הדבר מאד להציף המים על הארץ. ע"י הניח הדבר אל הטבע כאשר היה בדור אנוש כמשז"ל כי זהו הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ. וגם בכלל היא ג"כ מה שרקע הארץ על המים הפך טבע' שהוא לרדת למטה מהם כי על כן נברך בכל יום רוקע הארץ על המים. וכן ארז"ל כי כשהרשע דורך על הארץ שהיא מתרעשת שכוונתם בלי ספק שמצטערת להיות נרקעת על המים שלא כטבעה בשביל רשע א' שידרוך ויתקיים עליה. כלל הדברים כי ענין יקוו המים שהם נקוים גבוהים מארץ וגם מה שנראת היבשה רקיע' על המים היא מופת חושיי מפורסם ונכר לכל. על היות העולם מחודש ובלתי טבעי כי הכל רואים מי הים גבוהים מהארץ. ויודעים כי היות הארץ על המים היא הפך הטבע על כן דבור של מצות שבת שהוא ענין זכר אל חדוש העולם נאמר לעומת מאמר יקוו המים וכו' ותראה היבשה למה שהוא האות והמופת גלוי לכל העמים על חידוש העולם הוא ענין השבת:

ולבא אל ענין הכתובים והתכתה נעיר. (א) כי הנה מהראוי תנקד זיי"ן של זכר בשב"א ולא בקמ"ץ. ועוד אומרו לקדשו כי הלא קדוש הוא מעצמו. ועוד אומרו ששת ימים

תעבוד שלא היה ראוי לצות רק על שביתת שבת ולא על עבודת הששת ימים. ועוד שאו' ועשית כל מלאכתך הוא מה שאמר ששת ימים תעבוד ולמה הוכפל. וגם או' ששת ימים תעבוד ולא אמר בששת. וכן באומרו כי ששת ימים עשה ה' כו'. ולא אמר בששת. ועוד באומר וינח היה לו לומר ונח או וישבות. אך וינח הוא שהניח את אחרים. ועוד או' על כן ברך וכו'. איך תצדק נפקותא זאת:

אמנם יאמר כמאז"ל (ביצ' דף י"ו) מחד בשביך לשבתיך שכל בהמ' או נתח טוב תאמר הרי זו לשבת וז"א זכור בקמ"ץ הזיי"ן. שהוא מקור זכיר' מתמדת ולא לכוונת נוח מטורחך כל ימות החול והתחזק בו במאכל בשר ושתה יין. כי אין זו מצוה כלל רק לקדשו שהוא לכוונת השפיע בו קדושה יתיר' מאתו ית' כי כל המענג שבת בכוונה הראויה משפיע בו קדוש' רבה כנודע ליודעי חן כי הלא אם תזכה בשצף טורח יצליחך ה' בימי המעשה. באופן שלא מתחת טורח תבא לך מנוחת שבת והוא מאמרם ז"ל (ברכות דף לה) ראשונים היו עושים תורתם קבע ומלאכתם עראי זה וזה נתקיים בידם אחרונים עשו מלאכתם קבע ותורתם עראי זה וזה לא נתקיימה בידם וכן אמרו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים וכו'. וכי שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת בתפלה ושעה אחת אחר התפלה הם תשע שעות לשלש תפלות. וא"כ מלאכתם אימתי נעשית אלא שהקב"ה וכו'. וזה יאמר פה והוא בשום לב מה בין עבודה למלאכה. כי הנה עבודה היא העובד את אדוניו ומלאכה היא מציאות מלאכה שאדם עושה. וגם נשים לב באו' תעבוד סתם ולא אמר תעבוד עבודתך כאו' מלאכתך כי העבודה אינה מייחסת לעצמו. אך הוא כי הנה לו ית' כל ישראל עבדים וחייבים לעבוד את ה'. ועל כן כל תורה ותפלה ומצות נקראת עבודה כד"א ועבדתם את ה'. ואני וביתי נעבוד את ה' לא כי את ה' נעבוד:

והענין שאומר הוא ית'. אל תאמר כי על כרחך תצטרך לעשות את השבת בכוונה נייחא מעמל מלאכתך ללחם ביתך. כי הלא עשה זאת איפה שני דברים (א) כי ששת ימים תעבוד מה שנקראת עבודה שהוא את ה' אדוניך בתורה ותפלה ומצות. (ב) שמזה תתחיל מהבקר שתעשה תורתך קבע. ואחר עשותך מזה עיקר אח"כ ועשית כל מלאכתך שלך. כי אצליחך בעשותך מלאכתך עראי שועשית כל מלאכתך. שאהיה עמך לגומרו שאעזרך וזה וזה יתקיים בידך. כענין האמור בראשונים שהיו עושים תורתם קבע ומלאכתם עראי שזה וזה היה מתקיים בידם ומסיים לזה טעם זרק"א שבמלת תעבוד. כמרי' קול שעל עבודת גבוה ידבר וע"כ אמר ששת ימים ולא אמר בששת ימים תעבוד כי לא תהיה עבודתך ומלאכתך משועבדים אל הזמן כי מרוב ההצלחה יהיה כאלו הזמן בפני עצמו והמלאכה בפני עצמה. משוללת זמן. אך ויום השביעי לא יהיה לך בו חלק לעבוד את ה'.

וחלק למלאכה כי אם כולו לה'. וזהו ויום השביעי שבת לה' וזה למה שהוא אלקיך ולא לפנייה אחרת. כנוח מיגיעת מלאכה ולא שביתה מעבודה הנזכרה שהיא עבודת שמים רק לא תעשה כל מלאכה כו'. שהיא מלאכת חול כאשר לא מיגיעת מלאכת העולם בימי הבריאה נח בשביעי. כי ששת ימים כו' ולא בששת עשה את ה' את השמים כו' כי לא הוצרך זמן. ואף על פי כן וינח כו'. כן גם אתה לא לסבת יגיעה לנוח ממנה תשבות כ"א למה שהוא לה'. ואין זה רק כי אין שייכות למלאכה רק בימות החול כי הנה ששת ימים עשה כו'. עם שלא היה צריך זמן לעשות עם כל זה נתן חלק לששת הימים ובשביעי הניח בו. גם אתה כן ששת ימים כו'. ובשביעי שבת אין זה רק שיום השביעי הוא מעין עולם שכלו שבת ופוגם בו העושה בו מלאכה על כן ברך ה' כו'. להיות היום בעצמו מסוגל לפי הרמז שלו שאם היה על מציאות מנוחה מיגיעה. לא היה מחשיבו כל כך:

או יאמר ששת ימים תעבוד את ה' ובשכר זאת ועשית כל מלאכתך כי יצליחך ה' ויעזרך לעשות הכל כמדובר למעלה ואל תתמה איך יצליחך ה' בששת ימי המעשה עד עשות כל מלאכתך כי הנה ששת ימים עשה ה' את השמים כו'. כן יעשה לך כי יעשה כל מלאכתך בששת ימים ויניחך בשביעי. ושמא תאמר הנה זה היה בבריאה אך לא עתה לז"א על כן ברך ה' את יום השבת בתת בששי לחם יומים ויקדשהו לבלתי המטיר מן בשביעי הנה שגם אחר הבריאה מברך בחול את המזון. ומקדשו בשבת כן יעשה גם לך שיברך בששת ימי המעשה כדי שתתקדש אתה את יום השבת. או יאמר בשום לב אל אומרו וינח ולא אמר ונח והוא מאמרנו על מה שאמר על ויכל אלקים שהקשו כי הלא בששי כלה הכל והשיבו כי היה העולם חסר מנוחה ובא שבת בא מנוחה ופי' ז"ל שהוא מאמר הכתוב באומרו שבת וינפש והקשינו בפרשת בראשית על מאמרם זה כי הלא המנוחה היא העדר מלאכה. ואיך יחשבנ' לבריאה ביום השביעי. אך הוא כי הנה היה ראוי העולם להיותו חומרי מעותד להיות נפסד וכלה כגוף משולל נפש והיותו נפסד ומתמוטט הוא הפך הנייחא ובבא שבת באה נייחא וקיום כי שפע קדושת השבת היה לעולם כנפש לגוף לקיימו וזה יאמר וינפש ואומר וינח כי אין העדר מנוחה בהיותו נפסד וכלה וע"י השבת הקנה נפש ומנוחה לעולם

ובזה נבא אל הענין אמר זכור את יום השבת מתחלת השבוע לקדשו שהוא להשפיע בו קדושה על קדושתו ושפע לבא בעולם. וזה במה שתקדש עצמך מהחול בעבודת ה' שתהיה הכנה אל השבת. והוא כי ששת ימים תעבוד את ה'. שתעשה ממנו עיקר כעבודת עבד ואגב אורחך דרך עראי ועשית כדבר נוסף כל מלאכתך ובעבודת ה' לא תחשוב כאלו עשית כל עבודתך. אך במלאכתך תסלק ברוחך כאלו עשית כלה. ובזה תשפיע

קדושה ביום כי יתייחס לה'. וזהו ויום השביעי שבת לה'. ותשפיע קדושה בו ליקרא אלקיך וזהו לה' אלקיך כאלו השבת מקשר בינך ובין אלקיך כד"א ביני ובין בני ישראל וזהו שבת לה' אלהיך כו'. ושמא תאמר אם אראה שמלאכתי לא נגמרה איך אעלה על לבי כאלו עשיתיה כלה. לז"א דע כי גם שלא עשית כלה. זכות שבת תכלנה מלמעלה. ואל תתמה על החפץ כי הנה תדמה לקונך. כי הנה ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ הים וכל אשר בם. והיה כאלו לא נגמר כי היה חסר מנוחה כנפסד והכל נתברך ונתקיים ע"י השבת כי היה חסר מנוחה מתמוטט ונפסד לולא ה' כי וינח ביום השביעי שהקנה בו נייחא וקיום בשפע שהשפיע בו נמצא כאלו כל העולם וכשלונו וקיומו היה ביום השבת כי היה כאלו לא נגמר מלאכת העולם רק על ידי השבת בא גמר וקיום הכל כך על ידי זכות השבת יהיה לך כאלו עשית כל מלאכתך. ע"י שיום השבת שבת לה' כו'. תתברך ויושפע בך שפע גדול ורב. ומופת לזה לבל תאמר איך זכות מה שאשמור השבת יקדים להצליחני במלאכה שקודם השבת כי הראיה היא מה שברך ה' את יום השבת וכו'. והוא כי הנה מה שברך ה' את יום השבת. היה בחול שהמציא והשפיע ביום הששי לחם יומים וקדש את יום השביעי לבלתי המטיר בו מן ולמה עשה כן ויהי נא מן כמטר השמים שיורד בשבת ולא יברכהו מאתמול. ויקדשהו לבלתי המטיר בו המן ולא הוריד השפע בשבת עצמו. אך על כן להורות כי ברכת השבת הווה מהחול שלפניו. ע"י היותו בטל ממלאכה ביום השבת עשה כן שברכו בחול. ויקדשהו בשבת לבלת' המטיר בו. או קרוב לזה זכור את יום השבת לא בלבד לשבות ממלאכה. כי אם לקדשו להוסיף בו קדושה ע"י פרוש עצמך מעסקי העולם. להתבודד בו בקדושת התורה וסודה כד"א לא תכוין רק כוונת שביתה בלבד לעבוד את ה' וגם בחול הוא כך כי ששת ימים תעבוד את ה' בעצם. ועשית ג"כ כל מלכתך. אך מה שתעדיף על החול. הוא כי ויום השביעי שהוא שבת היה אתה לה' אלקיך בלבד קדוש לגמרי. ולא יעלה על דעתך כי השביתה ממלאכה תספיק כי הנה במה שלא תעשה כל מלאכה בלבד הרי בבחינה זו גם עבדך ואמתך ובהמתך שוים עמך. וזהו לא תעשה כל מלאכה בזה אתה ואמתך כו' וא"כ מה תהיה תפארתך בשבת אם לא היות בו קדוש לה'. וזהו שלא נאמר ועבדך בוי"ו למה שהוא חלוקה אחרת שהיא סוג ב' שמתחיל מעבדך והלאה לומר כי אם אינו רק לשבות ממלאכה. הלא בזה השני הסוגים שוים. אתה ובנך ובתך עם סוג עבדך ואמתך כו' ובזה תדמה לקונך כי לא היתה שביתתו בשבת בראשית בחינת העדר מלאכה. כ"א וינח שהשפיע בו שפע נייחא. וקדושה לעולם כמדובר בקודם. וע"כ בזה תבין ותשכיל מה שה' ברך את יום השבת בלחם יומים מבערב ויקדשהו לבלתי המטיר בו מן ולא

עשה כגשם שבא בשבת. אך הוא ללמדך שגם אתה תפרוש עצמך בשבת גם מהמותר לך כענין הרהור במלאכה וכיוצא כ"א שתקדש עצמך לגמרי ורמז זה במן למה כי בו רמז מעשה בראשית כמפורש במקומו כי ע"כ היה בששי לחם משנה כאשר במעשה בראשית היה בששי כפל ממה שבכל יום מהשאר כי היו שלשה דברים בכל יום ובששי ששה בעדו ובעד השבת וכל זה להודיע כי לא יעלה על לב איש יצרו להיטיב לו בעה"ז כ"א להכינו פה לקנות חיי העה"ב כי ע"כ יטריח בחול לנוח ביום השבת רמז כי שתא אלפי שני הוי עלמא ואלף שביעי שבת וע"כ הוא מה ששת ימים עשה ה' את השמים וכו' וינח בשביעי. וע"כ נצטוינו לעשות מלכתנו עראי ועבוד' שמי' קבע כאומרו תעבוד ועשית כו':

פסקה יב

כבד את אביך ואת אמך כו'. ולעומת מאמר תדשא הארץ כו' ותוצא הארץ כו' אשר זרעו בו למינהו. צוה הקב"ה בן יכבד אב אשר זרעו בו למינהו גם הוא. וענין הכתוב הוא לומר הלא צויתיך ענין השבת וזכרתי לך ענין ששת ימים עשה ה' כו'. וביום השביעי כו' שהוא למען תזכור כי שיתא אלפי שני הוא עלמא כו'. וכי תעשה כל עיקר ענייניך על עולם שכולו שבת ולא על ענייני עה"ז אמר עתה כבד את אביך כו' לומר אם היה כל ענייניך טוב העה"ז לא היה לך לכבד אביך ואמך כי הנה היצרו לך שהביאוך מהעולם עליון אל עולם ההפסד הלז. אך אחר שהודעתיך שתדמה לקונך על ידי השבת ושתדבק בו בעשותך עיקר מהעולם העליון כי תעשה כמעשהו להיות עמו לעה"ב א"כ ראוי וחיוב הוא לך תכבד את אביך ואת אמך לא בבחי' העה"ז רק למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לישראל בייחוד היא ארץ העליונה כי בהביאם אותך אל העה"ז. תקנה חיי עה"ב. או ירמוז שלא תכבדם על בחינת שהביאוך לעולם הזה ליהנות ממנו רק למען על ידם יאריכון ימיך על האדמה כו' היא העה"ב כד"א (ישעיהו ס':כ"א) לעולם ירשו ארץ וכקבלתם ז"ל (סנהדרין דף צ') כי על עולם שכלו ארוך ידבר שע"י שהביאוך לעה"ז תקנה העה"ב:

עוד רמז מעין זה. והוא כי הלא תאמר כי הנה שלשה שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה נמצאו שתי ידות בך מצד החומר וא' מצד הנפש והנה כלל גדול בידינו כי אחרי רבים להטות וא"כ איפה ישיאך יצרך לומר נלכה נרדפה אחר ענייני החומר כי הוא הגובר לדמות אל אבינו ואל אמנו אשר ילדונו. אך באמור אלינו יצרנו הרע הדבר הרע הזה זאת נשוב אליו כי הלא גם חומרנו מעשה אלקים הוא כי הוא עשנו עפר מן האדמה כדבר שנאמר ויצר ה' אלקים עפר מן האדמה כו'. וא"כ איפה גם מצד החומר לו ית'

אנחנו. ואחריו נמשך ללכת אחריו ולדבקו בו כאשר כתבנו פרשת קדושים על מאמרם ז"ל (יבמות דף ה') אם יאמרו לך אביך ואמך חלל שבת אל תשמע לו כי הנה אביך ואמך חייבים בכבודי שרצו לומר בנועם מאמרם כי ממצות שבת נלמד לעשות עיקר. מהחלק אשר בנו מאתו ית'. ולא מהשני חלקים אשר בנו מאב ואם כי הלא מצות שבת הוא זכר למעשה בראשית אשר שם גם החומר אשר בנו מאבינו ואמנו לה' הוא אשר צבר עפר ויעש את אבינו הא' מעשה ידיו וממנו נמשכנו וא"כ איפה גם מפאת החומר אנחנו חייבים ללכת אחריו כי בענין שבת שהוא חידוש העולם שם היתה יצירת אדם וחוה שלא ע"י איש ואשה. כ"א כלם מעשה ידיו ית'. וא"כ אין לומר כי שלשה שותפין באדם כו'. ותחוייב לקיים מצוותם. כי השני שלישים שלהם והשליש של הקב"ה הכל לה' הוא כי הנה גם חומרם כולו לה' הוא כי ברא את אדם ואשתו מן האדמה נמצא כי גם חומר אביך ואמך לו ית' הוא וע"כ כלם חייבים בכבודו ית' וע"כ כהתימו לדבר שמירת שבת על מה ששת ימים עשה כו'. שהוא חידוש העולם סמך ואמר כבד אביך כו'. למען הזכירך כי גם חלקם לה' הוא מאז. או בדרך אחרת אל יעלה על רוחך כי מה לך לכבד עושי חומרך והוא טיט חוצות לזה סמך אל רמז החידוש למען תזכור כי גם החומר ששלשלו בך מה' הוא כי הוא ית' עשאו ואותו הפועל הוא המשתלשל ע"י אביך ואמך נמצא ששורש פעולתם מעשה אלקים הוא וכבד את הממשיכים בך מעשה ידיו יתב':

פסקה יג

לא תרצח. דבור זה הוא לעומת מאמר יהי מאורות כו'. והוא כי כל הורג נפש הוא מכבה אור נר כי נר ה' נשמת אדם. והוא מאמרם ז"ל (שבת דף ל"ב) כי על כן צוה על האשה מצות נר שבת כי הוא כבתה נרו של עולם כי היסב' מיתת אדם. וגם נפש האדם הוא מרקיע השמים להאיר על הארץ ולקיימ' בעבוד את ה' להאיר על הארץ היה דבור לא תרצח כמדובר:

לא תנאף. הוא לעומת מאמר ישרצו המים וכן ועוף כו'. כי שם נאמר אשר שרצו המים למיני' ואת כל עוף כנף למינהו ויברך אותם יפרו וירבו כל מין למינו באומרו פרו ורבו כו' בימים והעוף ירב בארץ כן צוה יתברך באדם לא תנאף כי נואף אשה הוא כמערב מין בשאינו מינו כי כל אדם יש לו בת זוג והוא נפסד מחבירו בבחינותיו והבא אל אשת רעהו הוא כמערב ב' מינים ומבלבל הבחינות ומחייב את ראשו למלכו של עולם:

לא תגנוב. הדבור הזה הוא לעומת מאמר תוצא הארץ נפש חיה כו'. והוא כי אמרו ז"ל (ב"ר פ' ז') תוצא הארץ נפש חיה זו נפש של אדם הראשון שהוא נפש החיונית שבו כי אח"כ נפח בו רוח העליון באפיו. והנה לא תגנוב שבדברות הכריחו ז"ל (סנהדרין דף

פ"ו) כי על גונב נפש הכתוב מדבר. וע"כ הוא לעומת המאמר ההוא לומר כי גם איש אשר אין בו רק נפש חיונית לה' הוא שאומרו תוצא הארץ נפש חיה ואומר ויעש אלהים כו'. ולמה תגנבהו מעושהו ותמכרנו כי זה הוא אזהרה לגונב איש ומכרו כו':

לא תענה ברעך כו'. הנה זה לעומת מאמר נעשה אדם כו'. והוא כי הנה ארז"ל (ב"ר פ' ח') כי באו' ית' למשה שיכתוב נעשה אדם. א"ל אתה נותן פתחון פה לאפיקורסים א"ל כתוב ומי שיבא לטעות כו' כי יש טעם וטעמים למבין כענין מ"ש במקומו כי הוא ית' ברא את האדם מכל כללות העולמות כולם חלק מכל א'. וע"כ אמר נעשה בין הכל אדם מלבד טעמים שעל דרך הסוד ועם כל זה לא יבצר מהיות פתחון פה לפושעים יכשלו בם. אך צדיקים ילכו בם בתום לבם. וע"כ לעומת המאמר ההוא היה לא תענה ברעך עד שקר. והוא כנודע מרז"ל כי הוא יתב' קורא לישראל אחי ורעי. כמאמר הכתוב למען אחי ורעי אדברה נא כו'. וכן פירשו ז"ל פסוק (משלי כ"ז:י') רעך ורע אביך כו' על הקב"ה. וזה רמז פה באומר דבור זה כנגד מאמר נעשה אדם כמזהיר ואומר אל תענה בהנקרא רעך הוא הקב"ה עד שקר שהוא לפרש מאמר ההוא כפשוטו ולומר ב' רשויות חלילה בל תהיה מכלל ופושעים יכשלו בם. כ"א מכלל צדיקים ילכו בם. וע"ד התכת לשון הכתוב נשית לב. כי הנה הל"ל על רעך. וגם הל"ל עדות שקר או לומר לא תהי' לרעך עד שקר:

אך יאמר הלא צויתיך שתאהב את רעך ולא תרצחנו ולא תנאף את אשתו ולא תגנוב אותו פן תאמר אם בשביל חבירי אשר אהבתי להיטיב לו אעיד שקר לא תגדל אשמתי. לז"א לא תענה ברעך שהוא בשבילו עדות שקר ואפקיה בלשון עד ולא אמר עדות לרמוז לו שעל ידי כן עושה כבי"כול עד שקר כי השם המעיד עליו בני ישראל כו' לא ידברו כזב כו' חלילה מהפכו מעד אמת. או יאמר אע"פ שאין העדות נגמר בך כי עד א' אתה עם כל זה אתה עובר לאו או אם העדות אמת שידעת על פי עד נאמן לך לא תענה להיות עד לומר שראית כי לא יבצר מהיותך עד שקר על כן לא נאמר עדות אלא עד:

פסקה יד

לא תחמוד כו'. דבור זה הוא לעומת מאמר לא טוב היות האדם לבדו כו'. והוא כי שם כתבנו שאמר הוא ית' לא טוב היות האדם לבדו. גם שלא יהי' עם בת זוגו כ"א עם זולתה. אך עוד אוסיף להיטיב לו והוא כי אעשה לו עזר כנגדו שתהיה לו עזר בהיותה בת זוגו שהיא כנגדו. ועל כן מאמר לא תחמוד אשת רעך הוא לעומת המאמר ההוא. כי לכל אחד יש לו בת זוגו ולמה יחמוד מה שאינו שלו. ולמ"ד כי דו פרצופין היו וחילקן ה'. יאמר כי מאשר לא נתן לאדם אשה. כי אם בשר מבשרו ועצם מעצמיו. כי אין זה רק שיהיו לבשר אחד אם כן מי יכניס עצמו לחמוד אשת רעהו שהיא עם בעלה גם היא

לבשר אחד. כמאמר הכתוב במאמר ההוא ע"כ יעזוב איש וכו' ומה שהקדים ענין הבית הוא כי מחמדת ביתו תבא לחמוד אשתו והנה כל זה בחמדה בלבד. ולא בלבד החמדה בלי גזלה חמורה כי אם גם בעבדו ואמתו וכו' ומחמדת עבדו וכו'. שהוא ממונו תבא לכל אשר לו בעצמו הוא גם את נפשו:

והנה ראוי לשית לב אל אומרו וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים מה זה היה ענין ראיה זו. שהיל"ל שומעי' כי אין ראיה בקול וגם לפידים מאן דכר שמייהו כי למעלה לא נאמר רק קולות וברקים ועוד כי למעלה נאמר ענן כבד ופה לא נזכר ואם הם לפידי ההר שהיה בוער באש. למה יכניסהו בין קולות וקול שופר. ועוד כי הלא הקול שופר הוא קולו ית' ולמה יקראהו קול שופר. וכן אחר אומרו שראו הקולות ולפידים וקולו ית'. ומה גם במז"ל רואים את הנשמע מה שאין הפה יכולה לדבר כו'. איך כתוספת על זה אמר שראו ההר עשן כי עשן ההר הוא דבר קל מכל זה. ועוד אומרו וירא העם אחר אומרו רואים את הקולות הוא מיותר. ועוד אומרו וינועו. הוא ידוע כי מבלי התנועע ודאי לא היו עומדים מרחוק אחר היותם תחלה בתחתית ההר. ועוד כי אומרו וינועו יורה על מציאות תנועה קלה והוא הפך עמוד מרחוק:

והנה אחשוב כי זה ענין מאמרם ז"ל (שבת דף פ"ח) וז"ל ויעמדו מרחוק חוץ לי"ב מיל מגיד וכו' כמפורש אצלינו ויבא ביאורו בס"ד בסמוך. ועוד אומר דבר אתה עמנו ונשמעה כי אין ספק כי זה היה אחר שתי דברות ראשונות ששמעו מפי הגבורה ולא ימנע או מתו ואחר חיותם אמרו כך. או לא מתו אלא שנתייראו מלמות אם מתו היל"ל פן נחזור למות. אך אומרו פן נמות יורה כי עדיין לא מתו ואם הוא שלא מתו למה ייראו כי הנה כאשר עצרו כח לקבל הראשונות כל שכן האחרונות כי מלמעלה למטה היו ועוד שאומרו ונשמעה הוא מיותר

אמנם הנה מאשר הפליגו רז"ל (במכילתא) באומרם רואים את הנשמע. והוסיפו ואמרו מה שאין הפה יכולה לדבר וכו'. אחשוב שלא בלבד רצו לומר שהיו רואים בהבל רוחניות קדושת הדבור. שאם כן היה מספיק יאמרו מה שאין עין יכולה לראות. אך אומרם מה שאין הפה יכולה לדבר. יורה להפליג בענין נורא מאוד מהביט. ויהיה כמאמרם ז"ל במקום אחר כי אמרו אל משה רצוננו לראות את מלכנו כו'. וכן עשה הוא יתב' שנאמר אתה הראת לדעת וכו'. וזה יתכן אומרו בנועם שיח סתרם באומרם רואים את הנשמע. כי ראו מה שהיו שומעים כלומר כי את אשר שמעו אנכי ה'. ראו כי את ה' ששמעו ראוהו. ובעל המאמר זה נתן טעם או אומרו הענין דרך נסתר. ולא אמר

בפירוש ראו את ה' ואמר מה שאין הפה יכולה לדבר כו'. ועוד אפרש פירוש אחר כאשר נאמר בס"ד:

והנה להמשיך הפסוקים על פי הדרך שכתבנו למעלה. על פסוק ויהי קולות וברקים וכו'. כי שם נאמר הכוללות בקוצר איך היחלו לשמוע בהדרגה קולות וכו'. עד גדר היות קול השופר הולך וחזק הרוחניות מלסובלו ואז השמונה דברות אחרונות משה ידבר והאלהים יעננו בקול עתה בא לפרש מה שסתם. והוא כי הנה אמר מתחלה וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. והוא פן תאמר איך תחלה היו שומעים את קול השופר שהוא קול ה' ואח"כ משה ידבר ולא שמעו מפיו ית'. לז"א הנה כאשר היחל וידבר אלהים לא לאמר השתי דברות בלבד היתה הכוונה כי אם את כל הדברים האלה כיוון לאמר ולא השתים בלבד ופירש הדברים כלם עד תומם כנזכר וכהתימו אמר וכל העם רואים וכו'. כלומר תדע למה אמרתי שתחלה שמעו את קול השופר שהוא מאתו ית' ואח"כ משה ידבר ולא דבר להם את כל הדברים כאשר היה הרצון לאמר. הלא הוא כי הנה וכל העם רואים את הקולות וכו'. והוא כי הנה הדבר שממנו מתפשט ויוצא קירון אור נמשל ללפיד איש שממנו יוצא ברק וכמאמר הנביא (יחזקאל א':י"ג) באומרו מראיהן כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים וכו'. ומן האש יוצא ברק:

עוד הקדמה שנית וזכרנוה למעלה כי לפני כבוד אלהי ישראל יש לפני כל אשר מחזה שדי יחזה ארבעה מסכים. הראשון קראו יחזקאל רוח סערה והשני ענן גדול והשלישי אש מתלקחת והרביעי נוגה. עוד שלישית והיא כנזכר למעלה כי המסך החיצון הקרוב אלינו. הוא רוח סערה שם הוא עביות החצונים הם שבעים שרים והשני אינו עב כל כך וההיקש בשאר ועל כן בחצון יש יותר התגלות כדבר המתפשט ומפלש חוצה מאתו ית' ממה שבפנימי':

רביעית כי לפי מה שהמסך רחוק וחצון. כן מתחלק בו השפע המתפשט לחלקים רבים. והוא כי כל אחד מהשבעים שרים מקבל לפי בחינתו. נמצא קול ה' בעל האחדות מתחלק שם לשבעים בחינות קולות. וז"א ז"ל (ש"ר פ' כ"ח) שהיה קול ה' מתחלק לשבעים לשון אלא שבחצון היו שבעים קולות נראות לעין כשבעים ברקים כמפורש למעלה. ובמסך השני שהוא יותר פנימי היו רואים בו כמראה שבעים לפידים כגחלי אש. שמהם יוצא ברק לחצון. כי כפי פנימיות המסך יתמעט הפירוד הנרגש למשיג בו. וזה ענין הכתוב כי תחלה כל העם רואים את הקולות במסך הראשון וממנו השיגו בהדרגה לראות בשלפנים ממנו את הלפידים שמהם יוצאים ברקי הקולות הנראים בראשון והשיגו אחרי כן בשלישי שהוא אש מתלקחת כלומר אם שיש בו תפיסה שעדיין הוא מהמסכים. ובו

לא היו רואים רבוי קולות. רק קול א' הוא אשר ממנה נתהוו הלפידים וקולות שבחצונים אך היה להם האש ההוא לבוש אל קול ה' ומעבר כשופר הזה אל הקול היוצא מתוכו והולך ומתעבה ממסך למסך עד השמע הקולות בחיצון גם לחצונים. אך ישראל שמעו הקול הדק פנימה במסך פנימי:

וזה יהיה אומרו ודבריו שמעת מתוך האש וכל שכן המסך הרביעי. שהיה על דרך זה לבוש אל קול ה' היוצא ממנו. והנה אחר כל אלה יש אש הגדולה והיא לפנים מכל המסכים והיא שלפנים מהנוגה והוא אומרו (יחזקאל שם) ומתוכה כעין החשמל מתוך האש אשר שם האלהים ואותה אינה נקראת אש מתלקחת. כי אין בה תפיסה ולקיחה ועליה נאמר פן תאכלנו האש הגדולה הזאת. ואת האש הגדולה לא אראה עוד ועליה נאמר והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש ועל כן המציא הוא ית' עשן שם לבל יסתכלו. ואם יראו יהיה מתוך העשן ולא להדיא כי לא יוכלו לסבול כל ואמר כי ראו את ההר עשן שהוא על האש הגדולה ההיא. ועל זה אמר וכל העם רואים וכו' עד ואת ההר עשן וכו'. ואח"כ לפנים מזה וירא העם. מה שאין לאומרו כ"א בהסתר שהוא בשכינה. ובזה יצדק אומרו יותר ודבריו שמעת מתוך האש ועל זה יאמר (דברים ה':ד') פנים בפנים דבר ה' וכו' בהר מתוך האש. ואז נתקיימה שאלתם רצוננו לראות את מלכנו ואז פרח' נשמת' ונשארו פגרי' מתי':

וזה אחשוב רמז הכתוב באומרו וירא העם וינועו כלו' כי אחרי זאת נתעורר ונתחדש התנועה. ומכלל שאחר שוירא העם היו בלתי מתנועעים כי מתו ואח"כ ריחם ה' עליהם וינועו. וזהו וירא העם וינועו כי אחר שוירא העם עשה הוא ית' להם שוינועו. ואחרי כן לבלתי חוזר למות שבו אחור הרחק מן ההר וזהו ויעמדו מרחוק ואז על בלתי יכולת לסבול אמרו דבר אתה עמנו כו' עם היות שכאשר דבר ה' את כל הדברים כיון לאמר להם בעצמו ולא שבהגדיל האור נתייראו ובקשו שמשה ידבר. ולפי זה רואים את הקולות וכו' שיש מרז"ל (מכילתא) אמרו רואים את הנשמע. היה אפשר לומר כי השגתם לראות את הנשמע הוא בדרך מעובה לפי השתלשלות עד המסך החיצון לכלם. כמו שכתבנו בדרך הפשט להתכת הכתובים. אלא שמאומרם מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע שיראה שהיא גוזמא נפלאת כמו שכתבנו למעלה שהוא את השם הנשמע מאתו ית' הוא באו' אנכי ה' והוא שאלתם רצוננו לראות את מלכנו. יתכן שלא על מלת הקולות כיוונו. כי אם אל מלת וירא העם שהוא אחרי שעברו כל הד' מסכים. כי נאמרה ראיה אחת במסכים שהיתה ראיה מעובה. ואח"כ אמר וירא אל אשר הוא בלי מסך ועליה אמרו רואים את הנשמע מה שאין הפה וכו'. ותפס מראש פסוק עם שעל סופו

הוא הענין. להוכיח כי כראיה הראשונה ששלטה בה השגת ראיה. כך היתה השנית שראו את ה' הנשמע. מה שאין הפה וכו' ולא האזן וכו':

עוד יתכן באומרו וכל העם רואים וכו' והוא במה שאמרו ז"ל במדרש חזית. כי כל דבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה עוקף את מחנה ישראל ומחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי כך וכך דינים כך וכך גזרות שוות וכו' ואו' לו הן מקבל את אלהותי ואומר לו הן ויהיה כמז"ל (חגיגה י"ב) אמר ר" יוחנן כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה היה נברא ממנו מלאך וזהו רואים את הקולות הם אנכי ולא יהיה לך שהיו ב' קולות שנעשו ב' מלאכים והיו רואים אותם מדברים עמהם ולפי זה יהי' כפשוטו מז"ל רואים את הנשמע ולמעלה מהם היו רואים את הלפידים שהם שרשי הדברות שמהם יצאו בהתפשט' מלאכים כנודע כי הבל פיו יתב' הוא למעלה ממלאך כי אם בהתפשטו מתעבה לעשות שליחות לסבב ולדבר בישראל אז נעשה מלאך אך עיקר הדיבר שממנו נעשה מלאך נקרא לפיד שממנו יוצא ברק וכל זה חוץ למסכים ואח"כ השיגו לראות בקול השופר הוא קול היוצא מתוך נרתק עד האש הגדולה שאחר כל המסכים כי כלם היו כנרתק ושופר וראו את איכות הקול אשר בתוכ' עד ההר עשן מהאש הגדולה אשר שם כבוד ה' כמדובר למעלה ואז ויראו וכו' עד ויעמדו מרחוק כדלעיל:

והנה ארז"ל (שבת דף פ"ח) ויעמדו מרחוק חוץ לי"ב מיל מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחוריהן י"ב מיל וחוזרים לפניהם י"ב מיל. כ"ד מיל על כל דבור ודבור נמצאו מהלכין באותו היום ר"מ מיל באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם שנא' מלאכי צבאות ידודון ידודון בהליכה ידודון בחזירה ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקדוש ברוך הוא שנא' שמאלו תחת לראשי וכו'. ר' יהודה בר אלעאי אומר לפי שהיו ישראל משולהבין מחמת האש של מעלה אמר הקב"ה לענני כבוד הזילו טל של חיים על בני שנאמר ה' בצאתך משעיר וכו' ואומר גשם נדבות תניף וכו' אימתי נעשה כל הכבוד הזה בשעה שהיית נאה שבאומות העולם ומכבדת את התורה שנא' ונות בית תחלק שלל ואין שלל אלא תורה שנא' שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל וכו' עכל"ה:

וראוי לשים לב מי הגיד לו שהיו חוץ לי"ב מיל ולא פחות או יותר ומה גם שמצינו רחוק שהוא פחות משיעור זה שנא' רחוק יהי' ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה ועוד על מה זה היו צריכים לכך ועוד באומרו שחוזרים לפניהם י"ב מיל למה היו רצוא ושוב ולא עמדו במקומם. וגם יתור הלשון באומרו מגיד וכו' אחרי אומרו חוץ לי"ב מיל או יאמר מתחלה מגיד וכו' ולא יקדים ויאמר חוץ וכו' ועוד באומרו כ"ד מיל על כל דבור ודבור אם היו צריכים לעשות כך על כל דבור ודבור למה היו חוזרים לפניהם לשוב

שנית ועוד מי הגיד לו שכך היו עושים על כל דבור ודבור והלא לא נאמר פסוה זה רק אחר כל הדברות ועוד באומרו נמצאו מהלכין וכו' מי לא ידע כי י"ב מיל על דבור מהעשרה שעולים ר"מ מיל ולמה יאמר סך הכל ועוד נדקדק אומרו באותו היום שהוא לשון מיותר ועוד באומרו באותה שעה אמר הקב"ה וכו' מה ענין זה אצל הקודם וגם מאין ולאין היו ישראל אחים למ"ה ועוד כי הלא טוב היה יתן ה' להם וימצאו מנוחה ולא ילכו רצוא ושוב שיצטרכו סיוע ממ"ה ועוד שאין משמעות הכתוב רק שמלאכי צבאות ידודון שהיו מתנודדים לא שהיו מסייעין את ישראל ועוד כי מאומרו ידודון בהליכה ידודון בחזירה מורה דעתו להביא ראיה איך היו הולכים וחוזרים ואם כן גם על שאר הענין צריך להביא ראיה על השיעור ועל היות בכל דבור ודבור ועוד באומרו ולא מלאכי השרת בלבד ומה לנו אם היו הם בלבד ועוד שהראיה אינה מכרחת שאין משמע' שמאלו וכו' שהקב"ה סייע עמהם ועוד באומרו רבי יהודה בר אלעאי וכו' כאלו בא לתת טעם אל הקודם והוא דבר בפני עצמו ועוד שאם היו משולהבים מה יועילם הטל של חיים שאין מתייחס רק להחיות כנודע שבו עתיד הקב"ה להחיות מתים ואם הוא לכבות השלהבת שהיו משולהבים הוא ידוע שאין המים תרופה לאשר דבקה בו שלהבת אש ועוד באומרו אימתי וכו' כאלו בסתר דבר עד כה שלא נודע כי כל דבריו על שעת מתן תורה ידבר ואם כן מה זו שאלה ועוד בתשובתו בשעה שהיתה וכו' ולא אמר בפירוש במתן תורה ולא בדרך עקלתון ועוד באומרו ואומר גשם נדבות וכו' מאי ואומר. אמנם הוקשה להם בכתוב שתראה סתירה בדבריו כי מאומרו וינועו יורה שהתנועה מה. אך אומרו מרחוק יורה על הליכה מופלגת. והיא הפך הוראת לשון התנועעות. על כן היה אפשר לפרש ולומר כי גם אומרו מרחוק אינו רחוק הרבה. רק ע"ד פסוק רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה או פחות מהשיעור ההוא באופן לא היה סותר הבנת וינועו גם אם אומרו מרחוק יהיה רחוק קצת ע"כ בפתח דבריו נשמר מזה ואמר חוץ לי"ב מיל שהוא באופן שישב הקושי על נכון כאשר נבאר בס"ד. ולבא אל הביאור נמתיק טוב טעם ודעת אל היותם נרתעים לאחוריהם והוא היות השיעור י"ב מיל והוא כי הנה ארז"ל במדרש חזית כי כשהיה הדבור בא במעמד הקדוש ההוא. היה מדבר עם כל א' מישראל ואומר מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי וכו'. והיה אומר הן. מיד היה נושקו על פיו וכו' הרי מזה נקח כי היה הבל פיו ית' הרוחני בא ומדבר עם כל אחד מישראל אשר במחנה ואין ספק היה רוחני גדול מהכיל האדם המלובש בחומר בעה"ז השפע הגדול והנורא ההוא שעל כן יש מרבותינו אומרים שיצאה נשמתם שהוא כי לא עצרו כח לסבול כל תוקף הרוחניות ההוא ותדבק נפשם ברוחניות הדבור ותמשך עדיו ית'.

כענין המתים בנשיקה וישאר אך החומר למטה לארץ כי הנשיקה היא התקשרת הנפש אתו יתברך כאשר בהדבק אב עם בנו וישקהו. וז"א שהיה הדבור נושקו על פיו שהוא שהיה הדבור מתקשר עם נפש כל אחד מישראל וזהו על פיו כי שם יחס הנפש. כד"א ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא. עוד אמרו רז"ל שם שהיה הדבור עוקף כל מחנה ישראל וידוע מרז"ל במקומות אין מספר כי היה מחנה ישראל י"ב מיל על י"ב מיל:

ובזה נבא אל הענין. כי להיות כבוד אלהי ישראל מלא את כל י"ב מיל שהיו בו ישראל והדבור מדבר עם כל אחד מהנמצאים בכל השיעור ההוא לא עצרו כח לעמוד לקבל תוקף השפע הגדול ההוא ע"כ היו נרתעים לאחוריהם. עד עקרו עצמן מכל גבול הי"ב מיל לאחוריהם מקום אשר לא היה שם תגבורת אש גדולות קולו ית'. וע"כ להעקר מכל שיעור הי"ב מיל עד יהיו העומדים ראשונה נעתקים מכל המחנה צריך ילכו י"ב מיל הוא שיעור כל המחנה. והעומדים באחרונה ימצאו י"ב מיל רחוקים מסוף המחנה. וכן על זה הדרך כל אחד מישראל אילו היו נרתעים לאחוריהם פחות מי"ב מיל היו העומדים ראשונה במחנה נשארים תוך הגבול. ולא יוכלו עמוד מן הטעם הנזכר וזהו מגיד שהיו נרתעים לאחריהם כו'. ובמתק לשונו באומרו מגיד כו' כיון לתת טוב טעם למה דחה הפירוש הקודם והוא כי להיות אומרו מרחוק שיעור מיל או כיוצא בזה אין טעם נמצא על הרחיקם נדוד ואם הוא על דבר גדול הרוחניות עדין היו נשארים תוך הי"ב מיל. וגם הכתוב לא היה מגיד לנו דבר של טעם אך עתה בפירוש זה נמצא מגיד שהיו נרתעים י"ב מיל שהיא הגדה שהיו יוצאים מכל גבול המחנה אשר יש בו טעם לשבח כמדובר ואולי תאמר נא אם כן איפה כי מכל דבור שהיו נרתעים לאחוריהם י"ב מיל מהמקום אשר נמצאו שמה אחרי שנרתעו מן המקום אשר היות בו והיו עושים ככה זה עשר פעמים בעשרה מאמרות אשר דיבר פי ה' אליהם הלא ימצאו רחוק מאד מכל המדבר הגדול ההוא רחוקים מנגד ההר ק"ך מילין רחוקים מהר סיני אשר שם האלקים והוא מקום מוכן לכך ממקום זולתו ועוד כי הוא דבר אשר לא יכיל שכל על כן אמר וחוזרים לפניהם י"ב מיל כי אחר הגמר הדבור היוצא מפיו יתב' והנתקם משם היה מיקל תוקף הרוחניות ההיא והיו חוזרים לקבל השני למקומם הראשון אשר שם האלקים וכן בכל אחד מהם. ועדיין היה מקום לומר כי כל החרדה הזאת לא היתה. רק בשתי הדברות הראשונות היוצאים מפיו ית' אך אמנם שאר השמונה אשר שמעו מפי משה לא הוצרכו לכך. ע"כ אמר לא כן הוא רק כ"ד מיל על כל דבור ודבור לכלול את כלם כוונתו להשיב על הקושי שהזכרנו למה זה נאמר ויעמדו מרחוק אחר כל הדברות כי הנה אין ספק היה הענין מבלתי יכולת בהם לסבול ויעמדו מרחוק וא"כ מפתח דבריו יתברך היה ראוי

יעשו כן ולמה נכתב אחר הכל אך אין זה רק להגיד כי גם בדברות אחרונות היה כדבר שנאמר משה ידבר והאלקים יעננו בקול כדי להשמיע בכל י"ב מיל ומהטעם הכתוב אצלנו במקומות רבים שרצה הקב"ה לזכות את ישראל ולקדשם בעשר דברות פיו יתברך ע"כ עשה שגם האחרונים ישמעום מפיו וכמו שאז"ל שהיה קולו של הקב"ה מיטטרו"ן למשה שאל"כ לא היו יכולין לשמוע קולו של משה בשיעור י"ב מיל והוא מאמר הכתוב משה ידבר והאלקים יעננו בקול. וכמו שנתבאר לפנים בס"ד ובזה לא יפלא יהיה להם כן גם באחרונים ועתה חל עליו חובת ביאור הקושי אחר אשר הוקשה לבעל המאמר שהביאו לכל זה על כן מה עשה הרגיש קושי אחר אשר תשובתו תביאנו להשיב על הקודם והוא אומרו נמצאו מהלכים באותו היום ר"מ מיל. כלו' כי הלא זה זרות נמרץ כי הנה ידענו כי אין מהלך אדם בינוני יותר מארבעים מיל ואיך הלכו אז מאתים וארבעים מילין. ומה היה היום ההוא מימים. שהלכו בו כל הפלגת השיעור ההוא וזה או' נמצאו מהלכין באותו היום אכן תשובת הדבר הוא כי באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם ובעזרתם הלכו כל השיעור ההוא שנאמר מלאכי צבאות ידודון ידודון והוא שהקשה לו בכתוב חסרון הוי"ו שאחר הדל"ת הראשונה וקרי ביה ידדון בשו"א היו"ד ובפתח הדל"ת הראשונה ועניינו שהיו מדדין את ישראל ע"ד אשה מדדה את בנה שאין הולד עושה רק הנחת רגל אחת והגבהת האחרת ואמו תסבלנו ותוליכהו שכן היה הדבר ההוא שלא היו עושים ישראל רק התנועעות מה בהנחת ועקירת רגליהם ומה"ש המה היו המדדין ומוליכין אותם ובזה לא יקשה לכתם כל אורך הדרך ההיא וגם הפסוק יבא על נכון באו' וינועו. כי לא היו רק מתנועעים לבד ואעפ"כ נמצאו עומדים מרחוק ע"י מלאכי השרת המוליכים אותם ולא יכול לו' שמה"ש היו עושים הכל בלי תנועתם רק מדדין כי כן אומר וינועו ואומרו ידדון וע"כ אמר רדו וסייעו וש"ת הלא דרך המסייע את הזולת הוא כי לא יעדיף המסייע את הנעזר וזהו משמעות סיוע ואם כן בזה לא יצדק כי הנה מהלך אדם הוא ארבעים מיל שהוא עשר פרסאות ואיך יעדיף הסיוע ויוסיף מאתים על ארבעים לזה אמר סייעו את אחיכם לרמוז שלא היו אז ישראל כשאר בני אדם כי הלא נזדככו נגד ההר כי פסקה זוהמתן וקרובים היו כמעט אל רוחניות מלאכי השרת. וזה אומרו את אחיכם. וע"כ היו בכחם ללכת שיעור מופלג על הארבעים באופן שעל ידי סיוע. יוכלו להלך כל הר"ם מיל ויותר. ועתה הרגיש כי בשלמא אם היינו או' שבשתי דברות ראשונות היה הדבר ההוא על דבר צאתם מפיו יתברך לבדו יצדק אומרו ידודון זה פעמים כנגד שתיהן. אך אם היה הדבר הזה זה עשר פעמים מה ענין אומרו ידדון שתי פעמים שתי פעמים לזה אמר ידדון בהליכה ידדון בחזרה כי אשר

הוכפל הלשון לא היה רק על הליכה וחזרה שבכל דבור לא על מנין הדברות שהוצרכו בהן לזה ושמא תאמר הלא טוב היה יאמר בפירש ידדון בנקודות הראויות למשמעות היותם מדדים את ישראל ולא כאשר הוא עתה שתורה הקריאה על התנועעם בעצמם ולא את הזולת גם כי המסורת יורה על מה שנדרש לז"א ולא מלאכי השרת בלבד כו' לומר כי לו היתה גם המקרא כך היה נראה כמחליט שהיה הסיוע על ידי מלאכי השרת לבד ע"כ לא ננקד ככה. להורות כי זולתם הי' עוזר להם הוא עוזר האמתי יתברך ויתי' שמו שנא' שמאלו כו' והענין כי הנה הוא יתברך היה אז מרעיש הארץ כמ"ש רז"ל שהלכו האומות אצל בלעם לשאול האם היה הקב"ה מביא מבול לעולם וכן ארז"ל שרצה הקב"ה להרעיש לפני ישראל בקולות וברקים למען יחתו מגבורתו יתברך ויראו מלמאן וא"כ איך יהיה הוא המרעישים והוא מסייעם על זה בא ולמד הכתוב. כי שני ההפכים היה הוא יתברך עושה אז כדרכו כי גם ששמאלו תחת לראשי על ידי ההרעשות ההם ימינו תקרבני ותחבקני לתת בי כח לסבול ולסייעני בהיותי נרתע מתוקף רוחניות המראה והרעשותיו יתב'. ורבי יהודה בר אלעאי הרגיש שא"כ מה צורך היה למלאכי השרת ולא יעשה יתברך את הכל ע"כ אמר לפי כו' לומר כי מה שהוצרך הוא יתברך לחבקם ולעזרם מלבד סיוע מה"ש היה על דבר אחר מלבד מה ששמשו מלאכי השרת והוא לפי שהיו משולהבי' כו' ולא יעשו הכל מה"ש כי אינם עושים שתי שליחות וגם אין ענין טל חיות מסור להם רק לענני כבוד והענין כי אש של מעלה הלהיבם ותדבק בנפשותם והיו קרובים למות כי תמשך הנפש אחריו ותעלה למעלה כי לא יוכל לסבול כח הרוחניות ההוא ע"כ המטיר ה' טל חיים הרוחני' הנותן כח בחומר לסבול כח הרוחניות כאשר לעתיד כמשז"ל שבו יגבל הוא יתברך חומר האדם כמאז כידוע כי כמעט יהיה גם החומר רוחני למען יוכל לקבל האושר המקווה ב"ב ויהיה משולל מיצר הרע על כן גם אז הזילו ענני כבוד עליהם הטל ההוא לזכך חומרם לקבל האור והרוחניות ההוא ולא ימותו שנאמר ה' בצאתך משעיר כו' האמור בשיר' דבורה ואין ספק ידבר אל מ"ת כי אז יצא ה' משעיר כד"א וזרח משעיר למו כו' ונאמר גם עבים נטפו מים כי היה מספיק אומרו שמים נטפו אם הוא שמחמת הרעשה היו נוטפים ומה גם שהנוטף מהשמים גם על ידי עבים יהיה. ועוד כי אם שמים נטפו כ"ש העבים. כי מים המה ולמטה מהשמים אך אין זה כ"א עבים הרוחניים הם ענני כבוד אשר על השמים כבודם שהזילו על ישראל. ועדין אפשר לבעל דין לחלוק ולו' כי גם שעל ענני כבוד ידבר לא היתה נטיפת' כ"א מחמת התרעשם גם המה מלפני ה' כי בא לז"א ואומר גשם נדבות כו' שמדבר במ"ת. כאו' זה סיני כו' ואמר גשם נדבות תניף שמורה באצבע שבתורת נדבה וחפץ הניף הוא

יתברך ברחמיו הגשם ההוא ולא היה נמשך מפאת הרעשה. וגם כיון כי הוא בא לומר כי מה שהיזל עליהם ייחסו הכתוב אליו יתב' המניף אותו ולא אל העבים כאשר יחס סיוע המה"ש אליהם גם ה' צוה עליהם וזה למען יצדק בדברו שה' סייעם. על ידי שצוה לעננ הכבוד להזיל עליהם כי אליו ית' יתייחס כי הוא הי' המניף ומשפיע מאתו מעצם ובפסוק זה יגלה. על כוונת הקודם שעדיין אנו צריכין אליו כי שם נזכרו העננים בפירוש. וש"ת כי לא יתכן פי' זה בפסוק מלאכי צבאות כו' כי הנה סוף הפסוק בלתי מתיישב ומתייחס אל תחלתו כאשר יתיישב ע"י דרשות אחרות הנמצאות בו לרז"ל במדרש ע"כ אמר אימתי נעשה כל הכבוד כו'. לומר כי בא הפסוק בעצמו אחר או' שמלאכי צבאות ידודון את ישראל ואמר אימתי נעשה כל הכבוד הזה בשעה שנות בית תחלק שלל והוא כי שכינ' היא נות בית ה' תחלק שלל והוא ענין מאמרם ז"ל בש"ר (פ' כ"ח) כי במ"ת שנאמרו כל פרטי התורה העתידים להתחדש בעולם אפי' כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש והוא כי כל הנשמות העתידות לבא בכל דור ודור שם היו וכל א' קבלה חלק הראוי לה לפי בחינתה בתורה להתחדש בעולם כל א' בדור שתבא בו. ומי חילק לכל נפש חלק המתייחס לה הלא היא שכינה שיודע' חלק בחינת כל רוח ונפש וע"ז יאמר ונות בית תחלק שלל התורה באופן שמספר הכתוב מה שעשו מלאכי השרת ומה שעשה הוא ית' ומה שעשתה שכינה כי היא חילקתם להן ומזה שהיה ודאי במ"ת בסיני נלמד כי גם ע"ז הזמן דבר גם ראש הכתוב:

והנה ע"פ הדברים האלה שכתבנו למעלה נבא אל כוונת הכתוב בהודעה זו שכל העם רואים כו' ורצונו יתברך ללמד דעת זולת מציאות הצווים והוא בהזכיר שאלה אשר התעוררו בה אנשים חכמים אשר קדמנו הלא היא כי למה יעשה כה הוא יתברך למסור בידינו אמונת האמת ושרשיה דרך אמונה ולא השליטנו לדעת מאתו יתברך אותות ומופתים להכריחם בחכמה ודעת לנו ולצרינו ועל זאת היה ראוי לעשות עיקר במעמד הר סיני. אמנם אומר כי גדולה מזו עשה הוא יתברך הלא היא כי הנה ידענו כי על טענות חכמה ודעת להכריח כל דרוש העולה על כולן הלא הוא החוש כי כל הראיות כאין נגדו כי לא ימצא המנגד מענה לשון נגד החוש. כאשר בכל מופתי החכמה. כי יתעקש המתעקש. על כן בחר לו יה להראות לעיני כל ישראל עיקרי הדת באופן שעין בעין יראו. כי יחד כולן צדק ואמת כאשר כתוב אצלנו בפרשת ואתחנן כי ביאר מרע"ה באר היטב איך כל עיקרי הדת עיניהם ראו יחד כלם במתן תורה. וגם פה עניינם בכתובים אלא ששם הוסיף משה באר אותה היטב וגם נרמזו על המן. כי אחשב' כי בשני מקומות רצה הקב"ה להורות להם זה. (א) בתת להם לחם מן השמים לחיי העה"ז כאשר נבאר שם

בס"ד. (ב) בתת להם תורה מן השמים לחיי העה"ב. והוא כי הנה העיקרים אשר מנה הרמב"ם ז"ל שהם י"ג הן הם אשר שם משה מפי הגבורה והנם בפסוק ראשון שבדברות עם קצת שבדבור שני ואשר לא הובן מאליו. ביארו ית' בפרש שדי. הענין אשר הי' בדברות ראשונות באו' וכל העם רואים את הקולות כו' ויאמרו כו' והוא בהזכיר את י"ג העיקרים והם. (א) מציאותו ית'. (ב) ייחודו בין דין בין רחמים א' הוא. (ג) היותו ית' משולל גשמות ותמונה. (ד) חידוש העולם כי הוא ית' לבדו קדמון ולא העולם. (ה) השגחה. (ו) שכר ועונש. (ז) כי אליו ית' ראוי לעבוד ולא לזולתו כמלאך שר וככב. (ח) נבואה. (ט) תורה מן השמים. (י) ימות המשיח. (יא) תחיית המתים. (יב) יתרון נבואת מרע"ה על יתר נביאים. (יג) העתק התורה שעליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. וזה בשום לב אל אומרם ז"ל כי אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום. כי הלא אומרם אל משה דבר אתה עמנו אחר כל הדברות כתיב. ומי הגיד להם שהיה אחר השנים בלבד. והנה למעלה כתבנו כי למעלה נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק כו' שהוא כמשז"ל על קולו של הקב"ה יורה כי היו שומעים קול ה' ומיד נאמר משה ידבר והאלקים כו' יורה שמפי משה היו שומעים ואח"כ חוזר ואומר וירד משה כו' ויאמר אלהים כו' אנכי כו' מורה שדבר הוא יתב' אל ישראל. אך אין זה כי אם שתחלה שמעו מפיו יתב' אך היה הולך וחזק ולא יכלו לסבול ע"כ משה ידבר כו' ופירש כי תחלה ויאמר אלקים כו' שהוא אל כל ישראל אנכי כו' ועדיין לא נדע עד היכן דבר אלקים ומהיכן דבר משה. אך המה ראו מקרא שכתוב תורה צוה לנו משה. וארז"ל תורה שהוא תרי"א שמענו מפי משה. אך השתי מצות שעד תרי"ג מפי הקב"ה ואין זה רק כי מהשלישי והלאה משה ידבר ואלקים וכו'. ועל כן כהתימו את כולם באה תורתנו הקדושה ללמדנו איך היה שאחר שדבר אלהים נשתנה הענין שמשה ידבר והאלקים יעננו. ואמר דע איפה כי הנה מתחלה וכל העם רואים את הקולות כו' כמפורש למעלה בהדרגה. תחלה את המסך א' ואח"כ ואת הלפידים כו' עד גדר שהוצרך היות ההר עשן שהוא על אשר שם האלקים. פן יזונו עיניהם מהשכינה ואז וירא העם בשכינה. ואירע להם מה שכתבנו למעלה כי פרחה נשמתם כי דבקו בשכינה ונשארו פגרים מתים. והיה זה בשתי הדברות כד"א (שיר השירים ה׳:ו׳) נפשי יצאה בדברו ואח"כ ריחם ה' עליהם והחיה אותם באופן שוינועו מה שעד כה היו פגרים מתים בלתי מתנועעים. ומאז ויעמדו מרחוק ואז אמרו דבר אתה עמנו כו'. שלא יכלו לסבול ואמרו דבר אתה. היא מה שמדבור השלישי והלאה כי משה המדבר. עם היות שכל דבריו מפיו יתברך היו באים אל פי משה. כאשר כתבנו על פה אל פה אדבר כו'. כי לא נאמר פה אל אוזן. והוא ענין אומרו תחלה הענין בקיצור

נמרץ ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. כלומר שעל כן משה ידבר כו' כי לא יוכלו לסבול ועתה פירש הענין והרחיב הביאור כמדובר. והנה עדיין צריך טוב טעם ודעת כי למה בשתי הדברות הקפיד הוא יתברך ישמעו מפיו ממש. ולא בג' או ד' דברות. אך הנה יהיה כי בם רצה הקב"ה להשרישם בעקרי הדת פנים בפנים. והענין כי לכל הי"ג עיקרים. הראה כלם או רובם בשתי הדברות האלה ע"כ רצה ית' להשרישם גם פה אל פה ואשר לא נתבאר מהם בעצם. חזר והאיר עינינו בהם באו' וכל העם רואים את הקולות כו' כי בה יבאר שארית העיקרים עד תומם והוא כי הנה באו' אנכי ה' אלקיך ארז"ל שנתראה כש"צ מעוטף. ואמר אני שראיתוני עושה דין ופועל גבורות על הים הוא אשר תראוני עתה כש"צ וזהו אנכי כו' אשר הוצאתיך כו'. כי אני א' פועל דין ופועל רחמים הנה בזה ראיית עין בעין מציאותו ית' ויחודו כי ראוהו אומר אנכי ה' פועל דין במצרים ורחמים עתה ואין עונה וחולק. ומה גם למה שאז"ל שהשתיק עליונים ותחתונים ולא היתה בת קול לקולו בל יאמרו שתי רשויות חלילה וכן במה שראשו צח ואדום על הים פועל יחד דין ורחמים צח לישראל ואדום למצרים ופה בחינת הצח ואמר להם אני אני הוא. כי גם אז בפעולת דין ואדום ראיתני צח ואז זכרו כי שם היה צח והכירו ייחודו והראה כבודו ולא הראם כל תמונה. כמ"ש הכתוב (דברים ד׳:ט״ו) כי לא ראיתם כל תמונה וזה כיון באו' אנכי לומר אשר תראוני משולל גשמות הוא אלקיך. הרי עין בעין ראו שלשה עיקרים מציאותו וייחודו ומשולל גשמות ואמר עוד אשר הוצאתיך מארץ מצרים. שהיה ע"י הכות למצרים הרי שכר ועונש שכר לישראל בזכות אבותם. ודם פסח ומילה ועונש למצרים שכל זה ראו בעיניהם. הרי שתים אחרות. כי בכלל הדבר היא הידיעה והשגחה הרי ה' שראו בעיניהם. וגם מכלל ההוצאה שהיתה ע"י עשר מכות שראו בעיניהם שינוי הטבעיים. חדוש העולם. כי לא ישנהו. כ"א אשר בראו. ומה גם במ"ש בשערים. כי עשר מכות היה דוגמת עשרה מאמרות שבהם נתחדש העולם. הרי ו' ומאשר היה בארץ מצרים כאשר ביארנו שהוא מארץ השר ששמו מצרים. שראיתם אותו מת על שפת הים והושעתי אתכם מידו. כאו' ויושע ה' את ישראל מיד מצרים. וגם מבית עבדים ששידדתי המזל המחייב שעבד לא יצא משם לחירות דהיינו מבית עבדים כנז' למעלה שהוא ממקו' שהוא בית קבוע לעבדים וע"כ יחויב שאליו ית' לבדו ראוי לעבוד ולא לשר או מזל וכוכב ודומה להם כי הלא הוא ית' משדדם הרי ז' ועל זאת הוציא נפקותא ואמר אם כן ששידדתי שר ומזל לעיניכם מעתה לא יהיה לך אלהי' אחרים כי אין לעבוד לזולתי ומאשר ראיתם שאין בי שום תמונה לכן לא תעשה כל תמונה ומאשר הענשתי את מצרים וגאלתי אתכם לתת שכר לאבותיכם תדעו ההשגחה ושכר ועונש

ותאמינו כי אני תוקד עון כו'. ועושה חסד לאלפים כי אני המטיב ונותן שכר. וסיים הדברות ע"פ סדר י' מאמרות כמ"ש למעלה בס"ד וכהתימו חזר אל ביאור תשלום הי"ג עיקרים באו' וכל העם רואים כו'. והוא כי הן הראנו ית' מהי"ג עיקרים שבעה כאשר ביארנו בב' דברות ראשונות והיכן הם הששה הנותרים תורה מן השמים ונבואה ימות המשיח תחיית המתים ויתרון נבואת מר"ה וההעתק לז"א וכל העם רואים וכו'. לו' הנה בב' דברות ראשונות גם אלה היו בהם כי הנה וכל העם רואים את הקולות כמ"ש כי הדברות עצמן היו נעשים מלאכים ומדברים בהם מקבלני את עליך או על הדרך הא' שהיו רואים בהדרגה מהמסך הא' לפנים כמפו' למעלה הנה כי הדבור שהיו שומעין אנכי כו'. היו רואין רוחניות הבל הקול המתפשט עד כבוד אלהי ישראל הנה בפי' ראו תורה מן השמים ואין תאונה לו' כי התורה פשטיותה דבר לשמי ואין לה מבא אצלו ית' כי הלא מה שהיו שומעים היו דברים פשטיים אנכי וכו'. לא יהיה לך וכו'. ועם כל זה הבל הדבור היה רוחני עד בלתי בעל תכלית הנה שבאיכות הפשט קדושה רבה מאד. וזה אפשר דרך שלישי במז"ל באומרם רואים את הנשמע כי הנשמע שהוא ענין פשטיי היו רואים איכות שהוא רוחניות הדיבור. ואם כן הרי כי גם פשטה מן השמים. וגם בזה היא נבואה. כי המה מתנבאים בראיה ושמיעה זו מאתו ית'. ובאומרו ואת הלפידים ואת קול השופר וירא העם כי אומרו וירא הוא מיותר כי כבר נאמר וכל העם רואים. אך היא תוספת ראיה והוא כי אחר כל ההדרגות שראו תחלה קולות ואח"כ לפידים על ידי הכנסם דרך המסכים אחר עבור כלם. אז וירא העם שהוא כי ראו בשכינה. וזה ענין ימות משיחנו כי אז יתקע בשופר גדול עם גלוי שכינה כד"א ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו ובאומרו וינועו שכתבנו שאחר ראייה זו פרחה נשמתם ונשארו בלתי מתנועעים כי מתו ואח"כ ריחם ה' עליהם וינועו כי שב רוחם אליהם הרי תחיית המתים ובאומרו דבר אתה עמנו וכו'. הרי ראו והכירו כי נבואת מרע"ה גדולה מנבואת' כי הוא סובל דבורו ית'. אך לא הם שנים בפנים ועל ההעתק שהודו שכל מה שהעתיק משה מפי הגבורה אמרו. לז"א ונשמעה כי ישמעו לכל אשר ידבר בשמו. ית'. ולא ישובו לומר רצוננו לראות את מלכנו ולשמוע מפיו ית' ואמרו פן נמות לומר הנה מה שמתנו בודאי הוא כי היינו קרובים בעצם. אך הנה עמדנו מרחוק. ואפשר הוא שריחוק המקום יועילנו לסבול לשלא נמות. אך עם כל זה אנו יראים פן נמות בדברו אתנו בלי אמצעותיך. או ענין ההעתק שכל מה שהעתיק הוא מפי הגבורה נאמר באומרו ונשמעה כי בשמיעה הכירו כי כל מה שאומר משה הוא אמת עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כי ראו עין בעין קולו ית' משותפת עם קולו של משה שע"כ היה קולו נשמע י"ב מיל על י"ב מיל.

ואין זה רק להורות כי משה אמת ותורתו אמת. כי המה ראו כי הוא היה עם פיהו כי משה ידבר והאלהים יעננו בקול ומזה ילמדו אל כל השאר והכירו זה כל ישראל כאשר נבאר בס"ד על או' דבר אתה עמנו ונשמעה. בדרך האחרון שנפרש בס"ד:

פסקה טז

ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו וכו' ראוי לשית לב אל ייתור אומרו ונשמעה. וגם אחר אומרו החיוב אומר השלילה ואל ידבר וכו' וטוב היה להפך לשלול תחלה ההווה ואח"כ לשאול החדש ועוד כי אחר שמודה להם שהוא ידבר עמהם. מה צורך לומר להם אל תיראו הרי על ידי שידבר הוא לא היו יראים. ועוד מה הוא הנסיון שאומר לבעבור נסות וכו'. ואם הוא שלא יחטאו. זהו שחוזר ואומר להם ובעבור תהיה יראתו וכו'. ועוד למה יודיענו שעמד העם מרחוק ומשה נגש וכו'. ועוד אומרו כה תאמר ולא אמר דבר אל בנ"י וכו'. ועוד מה ענין הקדמה זו אתם ראיתם ועוד אומרו מזבח אדמה וכו' איך מתקשר אל הקודם וגם אומרו עולותיך ושלמיך ולא אמר עולות ושלמים. ועוד אומרו אזכיר אתשמי ולא אמר תזכיר וכן ענין אזהרת אבני גזית. ועולות במעלות איך יתקשר פה:

אמנם הנה כתבנו מאמרם שהיו רואים בכל עשר הדברות. את הדבור עצמו נעשה מלאך ומדבר עם כל אחד ואחד מישראל. ואומר לו מקבלני את עליך וכו' כמבואר אצלינו בספר שושנת העמקים שדעתם שגם כל הדברות שדבר משה נעשו מלאכים ודברו אתם ויתכן שגם לזאת פקחו עיניהם לומר דבר אתה עמנו. אך בזאת כי גם ונשמעה שמיעה נוספת על דבורך והוא שידבר גם הדיבור עמנו כאשר בשתים הראשונות שהוא כי ישתף הוא יתברך קולו עם קולך עד גדר יברא מלאך וידבר גם הוא עמנו כי אמרו למשה דבר אתה עמנו ואין אנו חפצים בלבד. כי אם שגם ונשמעה כי גם אחר דבורך יהיה כח בדבור שגם נשמעו אותו מדבר עמנו שיגדל איכות הדבור להיות כח קדוש לדבר עמנו כאשר היה בדברו ית' לבדו שלא נבקש רק דרך שנוכל לסבול. אך לא קול איש בלבד. כי אם בשתוף בלי ראיית הקול. וזה אומרו ונשמעה. ושמא תאמר כי א"כ איפה ידבר אלהים עמנו. והיה באופן שישולל ממנו השגת הראיה גם זה לא נוכל. וזהו ואל ידבר עמנו אלהי' בלתי הצטרפות פן נמות:

או יאמר דבר אתה עמנו ושמא תאמר כי לא תעצר כח להשמיע במחנה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כי קול בו אדם הוא. הנה ידענו כי כח ואל לך כי הוא ית' יצרף קולו עם קולך וזה אומרו ונשמעה כל ישראל כי לא יבצר שנשמעה ושמא תאמר א"כ מה נרויח בזה הרי בין כך ובין כך שומעים אתם קול ה'. הנה אין דומה קול המצורף עם קול ב"ו עם קול ה' בלי אמצעי. לזה אמרו ואל ידבר עמנו אלהים לבדו פן נמות. או מעין זה

דבר אתה עמנו ופן תאמרו כי מלבי אני אומר ולא מאתו ית' כאשר בשומעכם ממנו לזה אמרו ונשמעה כי כאשר נשמעה כל מחנה ישראל. יהיה לנו ראיה כי מאתו ית' הנותן לך כח וקולו אתך ומה שאנו שוללים הוא שואל ידבר עמנו וכו' בלי אמצעותיך:

פסקה יז

ויאמר משה אל העם אל תיראו. כלומר גם כי יהיה יותר משמיעה אל תיראו שהוא כי גם הדברות ששמעו מפיו היו רואים את כל דבור ודבור מדבר עמהם כמבואר במאמר רז"ל (שבת דף פ"ח) שהזכרנו למעלה ויעמדו מרחוק חוץ לי"ב מיל וכו' באר היטב. והענין כי הנה אמרו רז"ל ששני דברים שאלו ישראל אחת רצוננו לראות את מלכנו. שנית לשמוע מפיו ית' וכן עשה הקב"ה והקשו במדרש וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא ראה הקב"ה שהיו עתידים לעשות את העגל אמר אל יהיה להם פתחון פה לו' אילו הראנו לא היינו עושים ע"כ נתן להם שאלתם וזה יאמר לבעבור נסות אתכם בא האלהים כלומר פן תמירו את כבודו חלילה ע"כ בא עדיכם ונתראה לכם. שאם לא כן לא הי' בא האלהים אליכם וקרע רקיעי' להתראות לעשות שאלתכם ומה שדבר עמכם פנים בפנים שהיה הדבור מדבר עם כל אחד ואחד מכם הוא ובעבור תהיה יראתו על פניכם מאשר היה מדבר נגד פניכם הדבור למטה לבלתי תחטאו כי מה שהדבור מדבר נגד פניכם ונושק על פיכם. נשאר בפניכם רושם קדושה כנודע כי כל רוחני ומה גם הבל פי ה' משאיר רושם בהסתלקו ממקום ששורה בו:

ובזה ישאר בושת על פניהם לבלתי יחטאו. ומה גם לרז"ל שאמרו לבלתי תחטאו. בשום דבר מעשרת הדברים ופרטיהם. שהיה כל דבור שם בפניהם ותזכרו ותבושו בבא לפניכם שום חטא מכל הדברים שהוזכר לכם כי מורה כל דבור שראיתם ישאר לכם ולא תעצרו כח לעבור מצותו אשר נגד פניכם ראיתם בעיניכם כי בדבורו ית' הרוחני וקיים תיראו ממנו כי הוא בעצמו יפרע מכם אם תחטאו בו ובראותו ית' כי רמז להם ענין העגל ולא פירש רק סתם ואמר לבעבור נסות אתכם וכו'. ובעבור תהיה יראתו כו' והטמין ברמז לבלתי גלות להם כי התעתדו לעשות ע"ג בפירוש ע"כ קירב ית' למשה שיגש אל הערפל לדבר בו. וזהו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל. ואז אמר לו הוא ית'. לא תדבר ברמז רק כה תאמר בפירוש אתם ראיתם וכו'. לומר מה שעשיתי שאלתכם לראות מלככם ולדבר בכם היה פן תעשו אלהי זהב או כסף באמור אלו הראנו לא עשינו אמצעי לכן עתה שאתם ראיתם שעשיתי שאלתכם כי לא הוצרכתי אמצעי ביני וביניכם כי מן השמים דברתי עמכם אפי' בדברות אחרונות ולכן לא תעשון אתי אלהי כסף כלומר גם

בהיותכם אתי שלא תמירוני לא תעשו אמצעי כלומר כי ע"כ נראיתי לכם מדאגה מזה ואלהי זהב לא תעשו לכם:

או יאמר כי הנה בתחתית ההר. היה מקום אשר שם האלהים ושם דבר אתם ובראות כי לא יכלו לסבול רחקו משם ואמרו אל משה דבר אתה וכו' ויאמר משה אל העם אל תיראו ושובו אל תחתית ההר לקראת האלהים וידבר בכם כאשר בשתי הדברות שמעתם עד כה כי הנה לא להמיתכם בא האלהים להתראות לכם רק לבעבור נסות אתכם כדלעיל ודבורו עמכם היה בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו לבקש אמצעי כי הנה בלי אמצעי דבר עמכם ולכן אחר שכוונתו ית' לטובתכם הוא יתן לכם כח לסבול פן תמותון ושובו קרבו לפני ה'. ולא שמעו אל משה ויעמוד העם מרחוק ולא שבו אל תחתית ההר כבראשונה מפחדם. ובראות משה כך נגש אל הערפל לבדו. ועשה כדבריהם אז אמר לו הוא ית' כה תאמר אל בני ישראל בפירוש אתם ראיתם כי לא מצדי נשאר מלדבר עמכם כי מן השמים דברתי עמכם הוא השני דברים ששאלו לראות את מלכם ולדבר בו כי זה לא עשיתי רק לבל יהיה להם פתחון פה לעשות אלהי כסף באומר אלו הראנו לא עשינו ועתה לכן אחר שראיתם אתם את הכבוד וגם שדברתי עמכם לכן לא תעשו כו'. וש"ת הלא מטכסיסי מלוכה אשר למלך הארץ הוא להיות מליצים סרסורים בין המלך ובין העם ולמה תמאס באמצעי לז"א הנה לא הלכתי בגדולות כי הנה מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולותיך לפני כי לי כל הארץ כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ועם כל זה איני מקפיד אלא על היות המזבח של אדמה. וגם היות עולותיך ושלמים שלך כי מה אתה והבלי נכסיך ליקח ממך ואני אדון הכל ולא תאמר כי להיות שם כל ישראל תחשיבם או להיות מקום שער השמים שבו קדושה אך לא במקום אחר לז"א בכל המקום אשר אזכיר את שמי. והוא כי בפרשת ראה נאמר שתי פעמים כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וארז"ל (זבחים דף קי"ט) שאמר אחת על שילה וא' על בית עולמים הרי כי גם במקום זולת שער השמים ארצה וזהו בכל המקום אשר אזכיר את שמי שהוא שאזכיר שמי לומר עליו המקום אשר יבחר ה' בין בבית עולמים בין בשילה וגם לא על קרבן רבים. כ"א גם יחיד תקריב קרבן אבא אליך וברכתיך. או יאמר מזבח אדמה כו'. לו' פן תאמר נא ישראל היתכן כי ברוב גדולתך תחשיבני לדבר בי ואנכי עפר ואפר. או לברכני בלי אמצעי א' ממלאכיך העליונים וכיוצא כי נעשה דוגמתם למטר מכסף או זהב. כי גם אשר דברת עד כה עמנו ולא יעצרך הגשם אשר לגויותנו ואדמתנו אולי זכות הרבים ס' רבוא ישראל יחד עשה. ולכן טוב האמצעי בשביל יחיד. לז"א מזבח אדמה תעשה לי ולא יעלה על דעתך כי עפר האדמה כדאי לאלהותי לבא שמה. כ"א שוזבחת

עליו את עולותיך שלך כי ראויות עולות ושלמים למה שהם שלך ליזבח שם כי מש' נבראת. אך אני לא תהיה ביאתי אל האדמ' כ"א בכל המקום אשר אזכיר את שמי לו' אשר יבחר ה' לא בלבד בית עולמים כי שם שער השמים ויש שם שכינה כ"א גם שילה. ואיך אבא שמה על הארץ ההיא השפלה. אך הוא כי אינני בא רק אליך כי היכל ה' המה ובאדם אני עושה מושב ומרכבה. וז"א אבא אליך גם כי קרבן יחיד יהיה. וברכתיך ע"י עצמי באופן שכל כך אחשיבך שלא תצטרך אמצעי ביני ובינך. ואחר שהזהרתיך על ע"ג. גם אזהירך על שפיכות דמים ועל גלוי עריות. על שפיכות דמים כי אם מזבח אבנים תעשה לי. לא תבנה כו' כי חרבך כו'. למען תשא ק"ו ומה אם על האבנים של המזבח חש הקב"ה מלהניף עליהן ברזל מה יעשה בחרב איש באחיו. וכן בכבש המזבח חס רחמנא בל תגלה ערותו עליו ק"ו למגלה ערותו באשת עמיתו או יאמר גם שאני עושה עיקר ממך עם כל זה למה שמנחה שלוחה אלי על ידי המזבח. לא תשרה עליו כח חצוני. ע"י חרבך שתניף עליו ברזל כי תחללנה וגם נהוג בה כבוד בל תעלה במעלות פן תגלה ערותך עליו:

פרק כא

פסקה א

ואלה המשפטים כו'. הנה ואלה מוסיף על הראשונים הם י' הדברות ואפשר יאמר הנה משפטי ה' רבים. אך הנה ואלה המשפטים שהם כי תקנה עבד עברי. כי ימכור איש את בתו לאמה אלה הם אשר תשים לפניהם של כל המשפטים מעין י' הדברות שהא' הוא ענין זה אשר הוצאתיך מבית עבדים. למען יקחו בחבה. שהם מעין אשר שמעו מפי הגבורה וגם כי יזכרו בזה יציאת מצרים אשר היו שם עבדים ויותן חן עבדיהם בעיני אדוניהם. או יאמר ואלה המשפטים כו'. לבל יצא עתק מפי איש לומר הלא מה בצע במשפטים אשר בין איש ובין רעהו. אם לא לשים שלום בין איש ובין אחיו ובין גרו כי ע"י היישר' ההיא ישקוט מדון. והיה זה שלום ומדבי דינא שקל גלימא זמר ואזיל באורחא וא"כ איפה אם המצא תמצא דת נמוסי' והיישרת משפטי' כדיני ממונות מסודרים על פי שכל אדם חכם לב אשר גם בהם יתווך שלום בין איש לרעהו ואיש על מקומו יבא בשלום גם שלא מתורת ה' המה למה ימנעני הוא ית' מהם אחרי כי הנפקותא אחת היא והיה זה שלום גם הוא. והנה האומר כדבר הזה אין לו שחר ונסכים ונאמר אליו אל תעמוד בדבר רע כי הלא לא כדתות הנמוסיות ומשפטים הנמוסיי המסודרים על פי חכמת האדם דת משה וישראל חלילה כי הלא הדת הנמוסית אין בתוכיותה אלא מה שבנגלה כי היא משוללת קדושה. ולכן לא תקדש נפש המלאה לה מקיומה ולימודה

כאשר תקדש בתורת ה' ומשפטיו הקדושים כי הדבקים בה דבקים בה' ית' כי הלא כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה וכל מצוה ומצוה וכל דין ודין שרשו פתוח אלי מים העליונים וכל המקיים מצוה א' ומשפט אחד מניע ומאיר שורשו העליון הדבק בו ית'. וקונה לו פרקליט אחד ומלאך והחכם מלכו של עולם במשפט יעמיד ארץ כי הוא אחד מהעמודים אשר העולם מתקיים בו כמאמר התנא (אבות פ"א) על שלשה דברים וכו'. על הדין וכו'. והיתכן כי משפט מסודר על פי שכל אדם משולל קדושה יספיק לקיים עולם. אם לא על פי משפטי ה' ישרים אשר קיומם מעורר תוכיות קדושתם למעלה. ומוריד שפע רוחני וקדוש ומחיה את העולם כנפש המחיה את הגוף ובזה מצאנו ראינו טוב טעם ודעת על מה זה צוה לנו הוא יתברך לפניהם ולא לפני הדיוטות גם בדין שדנין כמונו. הוא עד האלהים יבא. ויערה עליו רוח ממרום קדשו משתלשל בסולם איש הישראלי הדן את דינינו הכולל בעצמו ארבע עולמות כי גוף ונפש ורוח ונשמה לו לעומת העולם השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים ועולם העליון אשר על ידי המשפט הנעשה על ידו יקשר העולמות. בשפע אשר ימשיך מן העליון. לכל העולמות עד התחתון ומקיימם. ומה גם אם עובדי עבודת ככבים המה כילא בלבד תמנע שפע טוב על ידם כ"א גם שעל הארץ יריקו דם ואש ותמרון עשן והוא מאמר מרע"ה באו' (דברים ל"ב:ל"א) כי לא כצורנו צורם וכו' לו' כי גם אם לא יעבדו. ע"ז. לא כצורנו אדון הכל המאיר לארץ ולדרים עליה בשפע אשר יערה עלינו צורם אשר לא יוכל. כי אין לו וגם הוא חצוני. ועוד כי איך יהיה משפט שלום על ידי קשר העולמות אם אויבינו פלילי לקיי' עולם בעמוד משפט שאפי מישר' אויבים פסולים לדון. והן זאת גם אם לא היו עובדי ע"ג. ומה גם עתה כי מגופן וכו' ענבי ראש ואשר נמוץ ויערה עלינו מהם. יהיה חימה וראש כאשר כל זה באתנו על עוברנו ועל תיקון הדבר בישרנו ית' ויאמר (ישעיהו א':כ"ו) ואשיבה שופטיך כבראשונה וכו'. וגם לא על חנם צוה לנו ית' דיני ממונות בג' שתהיה הכרעה ככוחותיו ית' העליונים בב"ד של מעלה כנודע וגם דיני נפשות בשבעים ואחד כנודע ליודעי חן כי אם לא שהמשפטים של מטה תלוים למעלה ואם אינם רק הישרה בעלמא. מה יתן ומה יוסיף רמזים עליונים:

הנה כי כן יבורך גבר ההולך במשפטי ה'. כי שם יקנה קדושה ממקראי קדש הכתוב יהיה דוברים בהם כי כל התורה כלה שמותיו של הקב"ה ובכל דין ומשפט יברא פרקליט מלאך מליץ יהיה עם עושיה' הולך לפניהם משא"כ במשפט הישרת חכם לבב לפי שכלו כמדובר. וזה יאמר ואלה המשפטים. שהם משפטי ה' הם אשר על ידם תשים אותם

לפניהם של ישראל שבקיימם אותם המשפטים עצמם נעשים מלאכי' וסניגורים אשר הם נצבים וקיימים לפניהם ככל יתר מצות ה':

עוד יתכן יאמר ענין אשר שמעתי אומרים על פסוק (תהילים י"ט:י') משפטי ה' אמת צדקו יחדו והוא כי משפטי דת נמוסי' כל אחד לבדו לא יוכר חסרונו ואם באת לחברם יחד תגלה חרפתם והוא כי הלא משפט הנימוסים יגזור שההורג נפש יהרג גם הוא ויראה משפט צדק עוד להם כי אם יגנוב איש כסף או כלי יחייב את ראשו. והנה הרואה גם את זה בפני עצמו יאמר אין רע דבר המשפט הלז. אך בהוסדם יחד כי יאמר איש זה משפט המל' ומעשהו שהורג נפש או נוגע בפרוטה ממלאכות רעהו מות ימותו שניהם הלא יתחמץ לבב השומע באומר הלא לא ראי זה כראי זה. זה הרג נפש וזה ממון ולמה ישתוו בענשם:

אמנם משפטי ה' אמת והאות כי הלא יצדקו גם בהוסדם יחד כי אם יאמר איש שופך דם האדם דמו ישפך וכי יגנוב איש ישלם שנים יצדקו יחדו זה הוציא נפש רעהו יוציאו גם את נפשו. וזה בקש להעדיף מנה על נכסיו משל שמעון ותהי להפך כי ישלם שנים נמצא כי מנה שגנב יקיאנו. ועוד אחר להעדיף מנה מנכסיו על נכסי שמעון כאשר זמם לעשות לו נמצא כי משפטי ה' יראה היותם ישרים במה שצדקו בהיותם יחדו מה שאין כן במשפטי הדתות שלא יצדקו רק בהפרדם. וזה יאמר ואלה המשפטי' וכו'. כלו' ואלה המשפטים רבים יחד אשר תשים לפניהם ולא תירא שבהתחבר' יראו בלתי צודקים מה שאין כן משפטים אשר תירא לשום רבים לפניהם כי אם כל אחד בפני עצמו כי אלה אדרבה יבינו וישכילו ההפרש שבינם לנמוסיות כי בהוסדם יחד יצדקו ויתהללו בשערי':

והנה יש טעם זולת כל הקודם לברוח כל איש ישראל ממשפטים זולת תורת ה' וגדול ליהודים ולקיום העולם הלא הוא כי הנה ב' הנה משפטיו ית' א' למעלה וא' למטה הלא הוא ע"פ התורה אשר הורנו ית' והוא כי אין ספק כי כל יום ראש השנה מלך עולם יעמיד במשפט כל יצורי עולם ויגזור על איש ואיש די מחסורו ואשר יעניק לו עושר ונכסים במספר ובמשקל ועל כן אשר על פי התורה יזכה ויקנה בדין סך מעות או יפסיד מאשר לו על פי הדין הלא אין ספק כי כה' היה משפטו ית' ויתברך לעילא כי כאשר דן דינו הוא ית' בבית דינו הגדול והקדוש כן יצא ויצדק גם פה על פי תורתו אמנם אם אשר יחסר לו על פי התורה מנה או מאתים שהוא הוראת אשר כה יצא משפטו לפניו יתב' והלוך ילך אל פלילים הנכריים עם הישראל בעל דינו ושם יזכה בדין הלא יצא משפט עליון מעוקל חלילה כי לא יצדק דינו ית' עם משפטי מ"ה ואשר נגזר על זה יפסיד מאתים

ושיטלם חבירו עתה נהפך נמצאו מהפכין דינו ית' וסותרין דבריו חלילה וכדאי בזיון וקצף. ע"כ טוב לגבר ישא עול משפט התורה על שכמו ויענדנו עטרות וישמח בהפסדו על פי התורה מאלפי זהב אשר ינתן לו על פי דת העמים כי הלא יאבד העושר ההיא בעניין רע ועון עצמו אינו נמחק כי הלא לא יעזוב הוא יתברך יתבטל משפטו חלילה ועשה יעשה כנפים לממון ההוא אשר לקח שלא כמשפטו ית' ולעמיתו אשר חסר יתן מנה אח' אפים כי לו ית' הכסף והזהב:

ובגלל הדבר הזה אשר הוא יהודי ישמח בפיד ממונו על פי התורה אשר יורוהו ויבוז כסף יבוז זהב באמת באמור למה אתעצב אל לבי כי אקנה עבד עברי בדמים יקרים ואשלחנו חפשי הפך כל דת נמוסית ואם כסף אלוה את עמי לא אהיה לו כנושה ואם פזרתי נתתי אלף כסף או זהב בהלואת חן השביעית ישמטנו והאנשים עניי עם אשר אני נושה בהם יתעשרו בממוני ועיני רואות וכלות ואני נשארתי רש ונקלה כי הכסף אזל מכלי כי כסף הרבתי ולהלוות למו עד בלתי השאיר לי כל וההיקש בכל יתר מצות ומשפטים על הדרך זה אשר השטן מונ' את ישראל על המשפטים האלה כי הלא הן הוא משוש דרכנו אשר אבד העושר ההוא בעשות רצון אביו שבשמים ומה לי עוד טובה כ"א שקניתי רצון אבי ואושר נפשי ודבקות בקוני בממון ההוה ונפסד. וזה אחשוב הוא מאמר דהע"ה באומרו משפטי ה' אמת שהוא שני משפטיו אשר ישפוט למעלה על כל איש ואיש ומשפט תורתו למטה שניהם אמת כי הלא שתי אלה צדקו יחדיו העליון והתחתון כמדובר. אך אשר לא על פי התורה אשר לא יצדק עם העליון היא משפט שקר אחרי שהוא בלתי צודק עם העליון כי אין לך שקר גדול מזה ושמא תאמר ומה יעשה בן אדם אשר יצר סמוך יתן עצבת בלבו באמור אליו הטוב לך כי תמאס יגיע כפיך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת כי הלא תראה בבואך לדין ומשפט כי על פי התורה מתרושש ואין כל וטוב לך כי תעשוק ע"פ דין חכמי מ"ה ותעשיר ומה יעשה האיש הזה אולי יפותה ויבעוט חלילה. לז"א אין חשש כי הלא נחמדים מזהב כו'. לומר כי אשר הוא יהודי ונחמדים לו משפטי התורה יותר מזהב ומפז כי יזנח זהבו נפסד לחמדת משפטי ה' והיה מרויח אותו על פי משפטי דתי מ"ה והוא לא כן יעשה כי נחמדים המה לו לא ידאג על כל מועצות יצרו ואדרבה ומתוקים לו מדבש ונופת צופים כי אז טוב לו כי נעשה רצון קונו ויכופר עונו כלומר כי אשר לא יהיו לו נחמדים ובלתי מכיר ערך משפטי ה' אין אנו אחראין לו ולא עוד אלא כי גם עבדך כו'. והוא במאמרז"ל בגמ' (דב"ק דף ל') האי מאן דבעי למהוי חסידא שהוא בכל כללות התורה לקיים מילי דנזיקין כי הוא נסיון גדול מאוד שיבוז כסף יבוז זהב לקיים כל דיני ממונות. והנה מאו' דבעי למהוי

חסידא נראה שבבל שאר התורה יהיה זהיר וחסיד על ידי קיים מילי דנזיקין כי יתלמד להיות נזהר בכל התורה וזה יהיה מאמר דוד גם עבדך עם היותי כבר עבדך עושה רצונך בכל התורה לא נעשיתי נזהר וזריז וחסיד רק בהם שלא יחוש על מה שיפסוד בשמור אותם בעה"ז כי יחשב הפסד העה"ז כנגד רוב טוב שכרי בעה"ב וזה בשמרם עקב רב הפך החושבים כי המשפטים משוללי איכות כי אינם רק הישרה בעלמא:

ובזה יתכן דרך אחרת עוד באו' ואלה המשפטים לומר כי אלה המשפטי' אשר יתחמץ לבב אנוש מהם מפני חסרון כיס הן אשר תשים לפניהם של כל המשפטים למען ע"י אלו יתלמדו להיות חסידים ונזהרים שהם כי תקנה כו'. שישלחהו חפשי וכן כי ימכור איש את בתו שתחת התעמר בה יעדנה לו לאשה וטעם הדבר לבל יתחמץ לבבם בהחילו ית' באלה הורה באומר המשפטים בה"א הידיעה לומר ואלה אשר אתן לכם הם המשפטים כלומר שלמעלה אשר עתה אינך רק משים אותם לפניהם מה שהוא לפני בית דין העליון כי כל משפטי התורה הוא קיום משפטיו העליונים כמדובר:

עוד יתכן דרך אחרת כוללת כל המקראו' והוא בשום לב. (א) אל מה שהערנו עד כה כי כל הפסוק הוא מיותר כי מי יסכל בהחילו כי תקנה כו' שהן הם משפטיו ית'. (ב) אומרו כי תקנה לנוכח ולא שלא לנוכח ככל הפרשה כלה כי ימכור כי יזיד כו'. (ג) כי הנה ארז"ל בברייתא (במכילת') עבד עברי עבד שהוא עברי או אינו אלא עבד נכרי שנקנה מעברי ובאיזה אני מקיים והתנחלתם אותם כו' בעבד הלוקח מן הנכרי ת"ל כי ימכר לך העברי כו' והלא יקשה כי למה זה בחר ה' להטיל תיבה יתירה שעל ידה נטעה בפירוש הכתוב ונצטרך אח"כ ג"פ לתקן הטעות כי הלא טוב טוב יאמר נא הכתוב כי תקנה עברי ולא ישאר עוד מקום לטעות והיה דרך קצרה כדרכו ית' תמיד שבוחר בקיצור כנודע ועוד כי בקנות אותו עדיין אינו עבד. כ"א בן חורין עד אחרי כן. ואיך יאמר כי תקנה עבד כו'. (ד) או' ו' שני' יעבוד כי הלא מהשעבוד אין צריך לאומרו כי כספו הוא כ"א מה שלא יעבוד ומהראוי לא יאמר רק בשביעית יצא. (ה) כי כמו שהתחיל לדבר לנוכח עם הקונה יאמר גם אחרי כן ו' שנים יעבדך ובז' הוציאנו. (ו) אומרו חנם כי הוא מיותר. (ז) אומר אם בגפו יבא כו' כי הלא נהפוך הוא כי אשר בא בגפו בלא אשה ראוי תנתן לו אשה ולא שיתהפך שאם בגפו בא לא ינתן לו ואם בעל אשה הוא. אדוניו יתן לו אשה. (ח) למה הפסיק באומרו ויצאה אשתו עמו בין שתי החלוקות המקבילות אשה אל אחותה אם בגפו יבא בגפו יצא ואם אדוניו יתן לו אשה כו'. (ט) או' ואם אמר יאמר העבד כו' מה זו אמירה כפולה מה ענין רציעה זו זולת הסוד. והנה יש מרז"ל (קדושין כ"א) אומרים אזן ששמעה בסיני כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים ומכר את עצמו תרצע. אך ע"ז

הקשו כי הניחא למוכר עצמו. אך הנמכר בגנבתו מא"ל. אלא אזן ששמעה לא תגנוב וגנבה תרצע ועדין קשה כי א"כ מדי עברו כל מצוה מי' הדברות תרצע ג"כ. והנה על זה היה אפשר להשיב כי הוא מצוה המביאה לידי עבדות. אך כל זה איננו שוה כי אחר שהכל תלוי בשמיעה גם שלא תביא לידי עבדות ראוי לרציעה. ועוד כי הלא לא תגנוב לא נאמר רק על גונב איש. ועוד מיד כשגנב או כשנמכר היה ראוי לירצע:

אמנם הנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל להשרישם במשפטיו בל יעלה על רוחם כי אין בהם זולתי הישרה מה באין סוד. ובסברא זו עוד יהרסו מעט לראות בעין שכלם כי טובים היו נמוסי הדתות הקרובים אל דעת לבב אנוש ממשפטי ה' ישרים באומרם איזה שכל טוב ימצא טוב טעם ודעת על דין המשפט הקונה עבד עברי באשר פיזר נתן מלחמו וממונו ואחרי כן שש שנים יעבוד ובשביעית יצא ושהקונה עבד עברי קנה אדון לעצמו שלא יעבוד בו עבודת עבד ומה שתלמיד עושה לרבו אין העבד עושה לרבו לא יוליך כליו לבי' המרחץ ולא יעבוד עבודה בזויה קצב וברסי ולא יאכל הוא פת סולת ועבדו פת קיבר ואם יהי' לו רביעית יין לא ישתה הוא וישקה לעבדו מים רק יתנהו לו ואם יישן הוא על הכר לא יישן עבדו ע"ג קרקע שאם צר הוא יתננו לעבדו והוא יישן על הארץ ואם ימכור את בתו לאמה ייעדנה לו או לבנו לאשה כי הלא יתחמץ לבב אנוש באמת באמור אין אלו משפטים רק חוקים חתומים חותם צר וההיקש ביתר משפטים מורם מאלה כיוצא באלה ע"כ להסיר מלבם דבר מר הלזה בא האלהים ויאמר ואלה המשפטים כלו' אלה אשר תראו אותם זרי' ותחשבים לחוקים הן הם המשפטים והם אשר תשים לפניהם של כל המשפטי' ראשונה כי הלא הפעם הזאת אודיעם וארא חוב טעמם בפי ובשפתי למען יראו ויבינו וישכילו כי הן הם המשפטים הדברים הנאמרים באמת ולא זולתן כי בהם תמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם ומהם יראו וכן יעשו בכל השאר והיחל ואמר כי תקנה כו' לומר הנני מדבר בך לנוכח כי תקנה כי מצוה עשית כי על ידך פרע זה גניבתו כנודע מרז"ל (במכילת') כי על הנמכר בגניבתו ידבר פה משא"כ בו שגנב ואשם שע"כ אדבר בו שלא לנוכח ו' שנים יעבוד ובשביעית יצא כו'. אך דע איפה כי לא קנית כל מאומה כי הלא תקנה עבד לומר אל יעלה על רוחך שאתה קונה מי שהוא בן חורין שיחול קניינך כי לא כן הוא רק כי תקנה מי שהוא עבד אתה קונה כי אין לך בו קנין שעבוד עבודת עבד כי לי בני ישראל עבדים ובקנות א' את חבירו ידמה לשני עבדי אדון א' ובא א' משניהם ונותן מעות לעבד חבירו לקנותו לעצמו שלא קנה אותו כי שניהם עבדי איש א' המה כן הדבר הזה כעבד כאדוניו עבדיו ית' המה. וז"א כי תקנה עבד כו' כלומר כאשר תקנהו כבר הוא עבד כי אדון יש לו

ואין רשות ביד עבד אדון א' למכור עצמו לאחר. והנה היה נמשך מזה בל יעבוד כלל וא"כ לחסד יתייחס הרשיהו הקב"ה את הקונה אותו ישתעבד בו אפי' שש שנים. וז"א ו' שנים יעבוד כלומר בציווי הוא שיעבוד הזמן הזה שאלמלא כן לא היה ראוי לעבוד כלום ובשביעית יצא כלומר שאינך מוציא אותו שאינו תחת ידיך שתוציאנו כ"א הוא יוצא כיוצא מעצמו וע"כ יוצא חנם. או יחזור אומרו חנם אל העבד שאין רבו נותן לו שכר עבודתו כמשנה שכר שכיר שגם זה הוא חסד. גם רמז לו כמורה באצבע לאשר מוח לו בקדקדו יבין וישכיל למה יחשיב הוא ית' את העבד בערך זה שלא יעבד בו עבודת עבד בשיעור העבודה צאתו בשביעית שיצא שהיא לרמוז טעם אל חשיבות האדם שאין לזלזל בו ולקיימו לעבד עולם והוא כי מה שברא הקב"ה אדם אחד לבד בבריאת העולם היה לרמוז כי אחד לבד כדאי לשיברא העולם בשבילו וכל אחד מוכן להשיג היות כל העולם כדאי לו אפי' זה הנמכר לזולתו כי אדם הוא וא"כ אין ראוי לזלזל בו וע"כ נצטוינו להשתעבד בו ו' שנים כנגד ו' ימים שברא הקדוש ב"ה בהם את העולם ומשלחו חפשי בשביעית לרמוז בעבד הלז ענין בריאת העולם כלו' שגם הוא בכלל האפשריים תהיה הבריאה בשבילו. וזה מאמר הנביא ירמיה בשמו יתברך אל ישראל בצוותו אותם על עבד עברי באומרו (ירמיהו ל"ד:ט') לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש כי הלא אומרו איש הוא מיותר. אך בזה יאמר במה שידענו כי כל איש או אנשים שבמקרא ל' חשיבות ע"כ אמר לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו שהוא אחיהו איש כלו' חשוב ממנו ראוי ליקרא איש כי מי יודע לפניו ית' מי הקרוי איש וגדול ליהודים האדון או עבדו. כמאמר (איוב ג':י"ט) קטן וגדול שם הוא כלומר שם הוא הגודל או הקוטן ליקרא גדול או קטן ולא בעה"ז כי יקרה יהיו עליונים למטה ותחתונים למעלה. וגם יקרה יהיה שם עבד חפשי מאדוניו שהוא חפשי יותר מאדוניו שאם פירושו שיהיה חפשי מי לא ידע בכל אלה. וגם אומרו מאדוניו מיותר:

פסקה ג

אם בגפו יבא וכו'. הנה פירשו רז"ל (קידושין דף כ') שלימדנו שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית. ויצאה אשתו וכו' מלמד שחייב האדון במזונותיה וענין הכתוב להורות במה שכתבנו שאין השעבוד גמור. והוא כי הנאה הבאה לאדון מהעבד תתחלק לשתים. אחת הנאת מעשה ידיו שנית מה שיוליד משפחתו שיהיו לו עבדים אמר כי לא השליטו ה' באחת מאלה כ"א בגפו יבא בגפו יצא ולא ימסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה. וגם אין מעשה ידיו קנויות לו לגמרי שא"כ היה נפטר ממזונות אשתו. שאינו מושל בעצמו לזון אותה במעשה ידיו. אך בהיות שאינו קנוי לגמרי אליו אינו יכול לשעבדו אלא א"כ

יזון את אשתו כי לא נפטר העבד משעבוד מזונות אשתו כאשר החייב ממון לחבירו שהוא חייב לפורעו או לעשות לו מלאכה עד כדי כל החוב ולא יפרנס אשתו ובניו וזה גרוע ממנו:

פסקה ד

אם אדוניו יתן לו אשה וכו'. אמר עמוד והתבונן טוב טעמי והוא כי לאשר יש לו אשה ובנים רבו מוסר לו שפחה שהוא שעי"כ הוא ספק אם יאמר העבד אהבתי את אשתי ואת בני הכנענים כי לא יבצר קשר אהבה באשתו ראשונה. וזהו ואם אמר כו'. אך מי שאין לו אשה ישראלית ובנים תדבק נפשו בכנענית וקרוב ודאי שיאמר אהבתי את אשתי כו'. וז"א ואם אמור וכו' נמשך אל הקודם לומר ע"י היות לו אשה כבר הוא ספק אם אמור וכו'. כלומר שע"כ היטבתי אשר אמרתי אם בגפו יבא בגפו יצא בל תדבק נפשו בכנענית:

וע"פ דרכו הודיענו דרכו של יצה"ר. איך מעט מעט הולך ודוחה ועוקר אותו מעבודת קונו כי הנה מתחלה לא יאמר רק אהבתי את אדוני. אך מזה ימשך לומר גם את אשתי כי דבקה נפשו בכנענית בת אל נכר. ועדיין בזה יש תואנה לאמר כי יצרו תקפו מהנאתו. אך עוד מעט גם את בניו הכנענים יאהב וימשך עוד על אומרו לא אצא חפשי כי אינו חפץ בחפשיות. וזהו אם אמור יאמר כ"א אמור אהבתי את אדוני ימשך יאמר גם את אשתי וכן ממדרגה אל מדרגה גם אם לא היתה אהבת אשתו ובניו האמורה. כי בזה יבעט מהיות עבד לאדון הכל ובחר להיות עבד עבדים ככנעני כי גם אדוניו עבד לה'. וטימא החותם אשר הוא חתום בו להורות היותו עבד ה' הוא ברית מילה. טמא יטמאנו בבת אל נכר הכנענית. ועשה כן קו לקו כאמור. ע"כ צוה הוא ית' להעיר לו אזן ברציעה. לרמוז לו פתוח יפתח שערי אזנו. ויקשיב וישמע לחתור את מעשה ה' אשר עשה לו בדלת ומזוזות במצרים ע"י דם פסח. כי בו יצא מהיות עבד אנשים. ובדם הברית נעשה עבד לו ית' חתום בחותמו. ועי"כ ניצול מעבדות וממיתה כמרז"ל במכילתא כי על שני דמים אלו חיו ישראל בצאתם ממצרים ועליהם נאמר בדמיך חיי בדמיך חיי שתי פעמים. ושני דמים הללו היו במזוזות ובדלת. כשפסח ה' על הפתח כמאמר ספר הזוהר. על כן תעשה לו זכירה זו בדלת. אולי יהיה זכרון אל לבו לשוב מדרכו כי עתה נעשה כנעני זה פעמים. א' שבחר בעבדות. ב' שדבק באשתו הכנענית. ויתכן כי ע"כ היה מרצע שעולה כמנין כנעני שתי פעמים. ומן הטעם הזה מצאנו טוב טעם. אל אשר לא צוה הרציעה הזאת מיד כשנמכר לעבד איש ועזב את ה' אדוניו באמת. וע"כ ארז"ל אזן ששמעה כי לי בנ"י עבדים וכו'. תרצע שהוא על הרמז הזה. שאם לא כן גם כל התורה כלה שמעו כאשר

שמעו זה. ואין לומר כי זה שמעו פנים בפנים כי לא היה כן רק אנכי ולא יהיה לך ואין שם כי לי בנ"י עבדים וגם מז"ל (שם) על הנמכר בגניבתו אזן ששמעה לא תגנוב וכו'. כי שם הקושי יותר גדול. וגם כי שם ידבר על גונב נפש. יהיה הענין אזן ששמעה לא תגנוב נפש. ולא זכרה כי ע"י גניבת נפש הוא יוסף. נתגלגל שנמכרו בגניבתם למצרים. ולא נזכרה לבלתי גונב מה שנמכר בגניבתו גם עתה כמאז תרצע. ועל היות האשה בושתה מרובה משל איש. חסה תורה עליה ביותר. שייעדנה לו לאשה או לבנו. ורמז בהבלתי צאת כצאת העבדים בראשי איברים מה שגם זה הוא באיש. לרמוז על פי דרכו שלא ירים את ידו עליה כי אם בעבד כנעני מספיק להוציאו לחירות מה גם בבת ישראל. ועכ"ז אינה יוצאת. ובמה יכופר לו אם יעשה בה מה שבכנעני שגופו קנוי מספיק להוציאו לחירות ודרך רמז יאמר כי תקנה וכו' כי למען נשכיל להיטיב בא האלהים במועצות ודעת להדריכנו למען חיינו. ודבר ידבר הוא ית' עם כל אחד משני חלקי האדם. אשר חיברם היוצר ית' לשרתו ולברך בשמו את הבכור כבכורתו ואת הצעיר כצעירתו בגדול היחל היא הנפש ובקטן כלה הוא הגוף. והנה ידוע כי רצה הקב"ה לזכות את הנפש למען תסגל מצות ומע"ט להעלותה גם עלה אל האלהים אשר נתנה בכתנות אור ועטרות. שרפים עומדים ממעל לה מטוב מעשיה וירא והנה בת מלך גדול וקדוש היא רוחני לא תוכל לצאת ולבא בעולם השפל החומרי הלזה לעשות מעשיה מעשה אלהים המה מצות ה' אשר תעשה אותן. ע"כ הכין לה הוא ית' והקנה לה עבד יעבוד עבודתם הוא הגוף ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו לסגל מצות. לאצור אוצרות מכל טוב מצות ומע"ט לאור באור החיים ולבל יכביד עליה בחייה טורח משא מצות ה'. ימי שנותיה שבעים שנה. ע"כ בא הוא ית' לדבר על לבה ואמר לה כי תקנה עבד עברי. הוא הגוף לעבוד עבודתו אל יכבד ויראה בעיניך הזמן כי הלא שש שנים לבד הוא העבדות שהוא שש עשיריות כי בשביעית שהוא בעשור השביעי שהיא חיי האדם אז יצא לחפשי כי במות הישראל הכשר אז הוא חפשיותו באמת. ומי זה אשר לא יבחר בעבדות ששים או שבעים שנה לאכול חיים ארוכים עד אין קץ. ומזה ישא האדם ק"ו כי אין לך אדם שאינו טורח על חיי העה"ז רוב הימים שהוא חיי שבעים שנה לפי הערך ההוא איזה זמן יספיק לו לצבור אוכל השנים הבאות אחרי מותו כי רבים המה וישאל נא לימים ראשונים אשר מתו אנשים זה אלפים או שלשת אלפים שנה וחייהם היו שבעים. איזו היתה להם חלק יתר שיעשה כל חפצו וכל ישע טורחו ועבודתו עליהם קצבת חיותו בעוה"ז המעוטה או המרובה שאחרי כן גם רמז שחפשיותו שאחר המות הוא חנם. שכל מתן שכר המצות הוא מתנת חנם כי מי הקדים את הקב"ה ואין איש עושה מצוה שלא הקדים לו ה' טובה

ואם בגפו יבא שיטפול האדם בעה"ז בהנאות גופו. גם בגפו יצא כח הנפש בעבירות והעדר אושר. אך אם בעל נפש בעל אשה הוא וצדיק. גם הגוף ירויח שתצא אשתו שהיא הנפש עמו שהוא עם הגוף כי אחר המות תהיה התקשרות מה לגוף אצל הנפש ויושפעו על ידה. ועד נאמן רבינו הקדוש. שע"י קשר ושפע נפשו אל גופו היה כח בבחינת הגוף. לקום ולבא אל ביתו בלילי שבתות לקדש:

אם אדוניו יתן לו אשה וכו'. הנה דבר זה תסמר שערת כל בשר איש אשר לו מוח בקדקדו כי אין נקי מזה כי הלא מי גבר יחיה ויעמול בתורה ומצות כל ימיו ולא יחטא מאה או מאתים פעמים בכל ימי הבלו ואוי לו כי גם יהיו לו לעומתם אלף אלפים זכיות הלא במותו מכניסין את המת לחדרי גיהנם עד מלאת ימי מרוקי נפשו ורוחו. אך הנשמה תהלל יה תעלה אל אלקים וכל אורות שרפי קדש אשר פעל מצות אשר עשה המה יעלו עמה ולא יתענג בדשן מעשיו הטובים כי לא ישליטנו האלהים בהם עד אשר יטהר או יתגלגל והוא מר ממות ואוי לו לאשר לא ישית לבו טרם ימות ליטהר עד יפסק זוהמתו ותתום חלאתו ובא יבא ברנה אל המנוחה ואל הנחלה וישמח במעשיו הטובים ובמלאכיו אשר ברא לפני ה' כי בא להקביל פניו. וזה מאמרו ית' אם אדוניו יתב' יתן לו אשה היא נשמה קדושה וילדה לו בנים הם מצות עשה או בנות הם מצות לא תעשה. ויעשה האיש הזה באופן שהאשה היא הנשמ'. וילדיה הם הסניגורין שברא ע"י מצותיו יהיו לאדוניה. ויתדבקו אליו ית' והוא הרוח ונפש יצא בגפו משולל מהם ואם כן מה תקנתו הלא הוא אם אמור יאמר העבד. אחרי שהרשיע לעשות אהבתי את אדוני ית' את אשתי הוא נפשי ואת בני הם מצותי שעשיתי בל תתפרד מהם וישיב אל ה' לא אצא חפשי מהם אז בבואו ליטהר מסייעין אותו והגישו אדוניו אל ה' ויתן בלבו רצון טוב ויקרבהו אליו ע"י שיגיש אותו אל הדלת הוא שיפתח לו שער של תשובה. וגם ירצע אזנו הערלה משמוע ע"י השמיעה יתוקן הכל. כמו שאמרו ז"ל על פסוק שמעו ותחי נפשכם. ובזה ועבדו ית' לעולם. וכהתימו לדבר על לב הנערה היא הנפש לנוכח אתה באומרו כי תקנה וכו'. ישית לבה עליו למען תצא אשתו עמו כמדובר. שם פניו לדבר אל הגוף גם הוא ידרוש שלומה וטובתה כי בת מלך היא. ובשלומה יהיה לו שלום יסלסלה וירוממה כדת מה לעשות לכבודה בת מלך הקדוש ולהיותו חומר עכור חדל מדבר אליו לנוכח כאשר דבר לה. כ"א שלא לנוכח היחל ואמר כי ימכור איש הוא ית'. את בתו היא הנפש לאמה כי כאשר הוא עבד לה בתורה ומצות גם היא אמה בפעולותיו הגשמיות כי בלעדה לא ירים את ידו ואת רגלו לעשות מעשהו זר מעשהו אצלה כי רוחנית היא על כן השמר פן ואל תצא כצאת העבדים בחסרון אשר אשר לאיצאו מהתנחל בם אם

לא בחסרון ראשי איברים. אך היא לא תהיה יציאתה מאתך. חסרת שלימות כל פרטי חלקיה המתקדשים במצות. כ"א תנה לו כמו שנתנה לך. ואם זולת העדר שלמות. תהיה גם כן רעה בעיני אדוניה. אשר עניתם לעשות מצות ה' אשר לא תעשינה לאשמה בה. אשר לא יעדה הוא ית'. לכך ואם הוא בוי"ו אשר לו ית' יעדה בתתה לך ולא לזרים חלילה. ע"כ והפדה מוטל עליו לפדות מכחות הטומאה המחזיקים הלא המה מלאכי חבלה אשר בראת במעשיך הרעים. הוא בבגדו בה והוא הנודע מספר הזוהר. כי כאשר מצדקת הצדיק נעשה לנפשו מלבוש קדושה. כי בו תעלה בהיכלי מלכו של עולם. והוא הנקרא בגמרא חלוקא דרבנן. כי מרשעת הרשע נעשה לנפשו מלבוש טומאה. הנקראים בגדים הצואים כי בם יאחזוהו מלאכי חבלה לרמוס ולהאביד ולהרוס כי הם כבית יד למו. וז"א בבגדו בה כי מה שנמכרה לעם נכרי. הוא מטעם היות בגדו בה. הוא בגדי טומאתו אשר הלבישה בהעוותו. ואם לבנו יעדנו כי יש לו בן צדיק ומיעדה לו. שבזכותו תנצל מדינה של גיהנם. כי ברא מזכא אבא אל יבטח בזה להניחה בבגדים הצואים. כ"א כמשפט הבנות יעשה לה כאשר בהשיא בת לאיש כי לא יתננה לו מנוולת רק לפחות במקצת קישוט. כן קשט אותה בצד מה. ואל תניחנה לתתה לו. שיטהרנה בנוול רב. הנה כל זה הוא אם יחטא בעל הנפש הנזכר ויטמאנה. אך אם יזכה בכשרון מעשים טובים. עד שאחרת יקח לו שעל הנפש תבא לו רוח. או על הרוח תבא לו נשמה. הנה זו השנית צריכה מזון יותר משובח מהקודמת. וכסות חלוקא דרבנן יתר משובח והכשר עלייתה ליל שבת אל ג"ע של מעלה. בהדרגה יותר מעולה מהקודמת. וצריך יתנהג בחסידות שיעור נמרץ. וזהו שארה שהוא המזון מתורה ומצות בהתמדה וכסותה להיות בכוונת קדושה. ומסולקת פנייה זרה ועונתה ליל שבת לעלות אל ג"ע העליון כמדובר לא יגרע כ"א שלש אלה המיוחדים להלא יעשה לה. רק אשר היה מתנהג עם הראשונה בלבד. מה הרויחה בבואה. כי הלא ויצאה בתשובה אל האלהים אשר נתנה. חנם בלי חמדה. וזהו אין כסף כד"א (תהלים פ"ד) נכספה וגם כלתה. שהוא ל' חמדה:

פסקה יב

מכה איש ומת וכו'. ראוי לשית לב אל סמיכת דין מכה איש אל הקודם. ועוד למה הפסיק בין מכה איש לו כי יזיד איש. שהם מזיד. בפסוק ואשר לא צדה שהוא שוגג. וכן כל שאר הדינים הנאמרים בהמשך הכתובים. הם בלתי מקושרים זה עם זה:

אמנם הוא כי הלא אמר כי עבד או אמה חשובים מאד לפניו ית'. כי ע"כ הזהיר עליהם יותר מדאי. כי מישראל הם ואפשרי האיש ההוא אעפ"י שחטא ונמכר בגניבתו להיות מאשר נברא העולם בשבילו שנברא בשש ימים. שע"כ שש שנים יעבוד וכו'. כי המקיים

נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא. והנה היה נמשך דבר ולומר. א"כ איפה כי יכה איש את עמיתו ומת למה נמית את הרוצח אעפ"י שחטא. ומה גם כי לולא היה המתחייב על פי רשעתו. ולא היה הוא ית' עוזבו בידו. וטוב טוב להחזירו בתשובה. ויתקן עוותו ולא ימותו שניהם יחדיו. אולי ההורג יזכה לכשרון גדול. ע"כ אמר כי יכה וכו'. לומר דע כי זה לא היו רק סרסור. כי הכהו בלבד אך כמעצמו מת תחת אשר חטא לה'. וזהו אומרו מכה איש ומת. ולא אמר הורג איש רק כאלו לא עשה אלא מציאות הכאה ומת. עם כל זה יומת ונתן טעם לדבר באומרו מות יומת ולא אמר יומת לבד. כלומר כי על זה הוא בן מות לפני המקום למעלה. וזהו מות ע"כ טוב טוב הוא כי במקום מות בעה"ב. יומת בעה"ז וזהו מות יומת. והנה היה ראוי יסמוך לזה פסוק כי יזיד. ולא יפסיק באשר לא צדה גם אומרו והאלהים אנה לידו הוא מיותר:

אמנם הוא ארז"ל (מכות דף י') ואשר לא צדה. במה הכתוב מדבר בא' שהרג מזיד ולא נהרג וא' הרג שוגג ולא גלה מזמין הקב"ה יעלה שהרג שוגג בסולם רעוע. ויפול על שהרג מזיד וימות ושהרג שוגג גולה. ובזה יאמר מכה איש ומת מות יומת ואם לא הומת או ואשר לא צדה זולתו והמית פעם א' שוגג ולא גלה. והאלהים אנה לידו את המכה איש ומת הנזכר שימיתהו זה ואז ושמתי לך מקום אשר ינוס כו'. מה שלא גלה בראשונה:

ועל פי דרכו אמר לך ולא אמר לו לרמוז כי לישראל הוא טוב שיהיה לו מקום לנוס פן ישפכו דמו גואלי הדם. ויצר לאנשי המקום כנודע. בהשתפך שם דם נקי כענין העגלה ערופה. וש"ת למה יעשה כן הוא ית'. להזמין את המכה איש שימות תחת יד ההורג בשגגה. ולא יניחנו פה בעולם אולי יעשה מצות. ואז טוב לו ממותו מיד. לז"א וכי יזיד וכו'. אל תחשבו שטוב בעבוד אותי עד יפרע חובו. כי הלא אפי' יהיה כהן והוא על המזבח. לא ארצה יעשה עבודתו ואח"כ ומת. רק מיד תקחנו למות. כי מנחה לא ארצה מידו וטוב לו יומת מיד. ויכופר במותו ווידויו כי כל המומתין מתודין וזה תיקונו האמתי. ואל תאמר הלא זה הוא היות מדה כנגד מדה הוא הוציא נפש יוציאו ממנו נפש לינקם ולא לתיקון נפשו. לז"א ומכה אביו ואמו מות יומת הרי מומת בלתי הוצאת נפש. והנה היה ראוי לסמוך לזה ומקלל אביו כו'. אך סמך וגונב כו' לומר אל תאמר שהוא על סיבת היותו כפוי טובה לאביו. לז"א וגונב כו' וארז"ל (סנה' דפ"ו) ונמצא בידו פרט למצוי אצלו. הנה שאחיו או אביו פטור עליו עם היות כפוי טובה עליו ועדיין היה אפשר לומר אולי על היות במכה חבורה. לז"א ומקלל כו' שאין שם חבורה הוי אומר שאינו אלא שיודע תעלומות ידע שמיתת האיש ההוא על עבירתו הוא תיקונו שם:

פסקה יח

וכי יריבון אנשים כו'. אחר אומרו דין מכה איש וגונב נפש ומקלל אביו. בא ואמר איכה מתרגשים הדברים המרים המאררים האלה. שהוא כי יריבון אנשים כי מזה משתלשלים רעות רבות קו לקו עד אסון יהיה. וסיפר הדרגתן כי מהריב בדברים ימשך שיכה איש את רעהו באבן או באגרוף. ובפעם ראשונה לא יכלה רעה להמית. רק ולא ימות כי אם ונפל למשכב. ולא יעלה על רוחו כי אחרי שלא מת תחת ידו נקי הוא מדין שמים. באו' כי רעהו דבר סרה כנגדו כי הלא גם יקום והתהלך בחוץ כו'. וישלם לו דמי בטלת מלאכתו ורפואתו. לא ינקה מדיני שמים. כי הלא רק שבתו יתן. כלומר בלבד בטלת מלאכתו הוא מה שנותן. אך בטלת מלאכת שמים אחר ביטלו מכמה מצות ה'. עודנה עומדות ליפרע לפני אלהים וגם זולת רפואות רעהו צריך לרפאת את נפש עצמו כי חלתה. כי הלא הרשיע לעשות. כי כל המרים יד נקרא רשע. וז"א ורפא ירפא כי שתי רפואות מוטלת עליו. ומהריב הנזכר ימשך יכה איש את עבדו בשבט באמר אליו מדוע לא קמת להושיעני מיד מכני. ועוד מעט ישובו להתעצם בריב יותר מבראשונה ותבא אשת האיש ותהרס לראות אם תוכל להציל את אישה בל יקרנה כעבד. ואז ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה. ופעם ראשונה ולא יהיה אסון. אך אחר כן ימשך גם אסון. וזהו אם אסון יהיה כו'. ואמר ונתת נפש כו' ולא אמר ימות. להודיע כי למתנה ודורון יחשב לנרצח. הוצאת נפש הרוצח כי לא תניח כ"א בדם שופך דמו. כענין נפש נבות על אחאב כמאמרם ז"ל על פ' ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו כו'. וכענין דם זכריה. וזהו ונתת נפש:

פסקה כד

עין תחת עין כו'. אחרי אומר ונתת נפש תחת נפש ראה והנה יתחמץ לבב אנוש באומר נפש תחת נפש. כי הלא מהראוי יאמר איש תחת איש. ויוכלל גם הגוף כי הלא הנהרג ע"י הרוצח. והנהרג בב"ד על שהרגו גוף ונפש יאבדו גם שניהם. ולמה הס שלא להזכיר רק את הנפש. ע"כ אמר עין תחת עין כו'. לומר דע איפה כי אין החומר נחשב בערך הנפש. כי הלא החומר אין חשיבותו למעלה מערך שווי ממון. כי הלא עין תחת עין כו' כויה תחת כויה כו'. כי כל אלה למה שהם אברי החומר אין חילופם אלא ממון כנלמד בגמ' בפירוש ולא ינקרו את עין המפיל את עין חבירו וכיוצא. ולמה לא יהיה האבר תחת האבר ממש. כנפש בנפש. אלא הוי אומר כי אין החומר נחשב רק כשוה כסף בעלמא. כי כל האיברי' כעבדי הנפש. מקנת כסף המה. וע"כ ישלם ממון על אשר הפסידו ממנה. והנה ממוצא דבר יצא עתק מפי איש לומר א"כ איפה שכל חסרון ומכות החומר גרועות ממכות הנפש גם הייסורין הבאים על גוף האדם. לא יכפרו בעד המכות הראויות ליתן בנפש בגיהנם. כי הלא דע איפה כי לא כן הוא כי הלא כי יכה איש את עין עבדו כו'. או

שן אמתו כו' לחפשי ישלחנו את נפשו וגופו. תחת עינו ושינו על היות אבר א' משחרר את הכל. והנה אנחנו עבדים לאדוננו יתב' אדון הכל. וע"כ ממנו נלמוד כי אותנו ישלח חפשים מאשמותינו תחת ייסורי אברינו. והוא מאמר ז"ל בב"ר (ובברכות דף ה') על פסוק אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. מק"ו ומה אם עבד כנעני על שן או עין נאמר לחפשי ישלחנו מי שקבל ייסורין בגופו עאכ"ו שישלחנו הקב"ה לחפשי לעה"ב ורבי חמא כד הוי חזי להההוא סגי נהור. הוה קרי בר חרי כו' כמפורש אצלנו בשערים בפ' מקץ בס"ד:

והוא מאמרנו פה אצל הסמיכות הנה נתבארו הייסורין הבאין על ידי האדם או מאליהן. למרק עון אשמה. בא אחרי כן לבאר לנו הבאים ע"י בהמת איש ואמר וכי יגח שור את איש ומת כו'. ולא אמר כי ימית שור את איש רק כי יגח כו' ומת כו'. לומר לך כי אין שור ממית כ"א עון ממית. רק שהשור הוא סרסור כי הלא לא יעשה רק נגיחה. אך ומת הוא כמעצמו. כי הוא מת בעונו כ"א שנתגלגל ע"י השור ההוא. כי הרבה שלוחים למקום וע"כ גם שהשור יסקל על שנתגלגל רע על ידו עם כל זה בעל השור נקי. ולא יאשם על שלא שמרו אחרי שהמת בחטאו מת ודי לו שאבד שורו על שממקום אחר גרם חטאו לאבדו ולהתגלגל זה ע"י ממונו. אך אם שור נגח הוא גם הוא יומת שיתן כופר נפשו כי אז הביא הוא את שורו שתתגלגל תקלה על ידו. וע"פ דרכו רמז. על אשר יפול הנופל ביד אחד מגוזלי הארץ ויכנו ומת והמשילו לשור כי הלא בהמה המה להם. כי גם הוא שליח. כי יגח ולא ימית רק כמעצמו בעונו. באומר ומת המכה לא ינקה. כד"א (דברים ל"ו) חצי אכלה בם כי החצים הם שלוחי המית' יכלו. כד"א ונתתי נקמתי כו' כמדובר בפרק הניזקין (גיטין דף נ"ו) אך אם אדון למכה לא יאשם גם הוא כי לא שלחו אם לא אם יהיה שראה כי נגח הוא ולא עכבו כי אז גם בעליו יומת. כי גם שכופר היא כפרה למת תחת יד עבדו יושת עליו כי שת ה' כפרת האיש ההוא על זה. כי היתה מיתתו כפרתו עכ"ז ונתן בעליו פדיון נפשו פרי בטנו חטאת נפשו וכיוצא בו:

פסקה לג

כי יפתח איש כו'. הנה מרז"ל נלמוד. וכן נעשה לדרוש רמז בדינים אלו כאשר דרשו רבותינו ז"ל על העגל מ"ש כי יגנוב איש שור וכמאמרם ז"ל במסכת בבא קמא (דף ס"ג) על כי תצא אש כו'. על הצרה הבאה על הרשעים ואוכלת רעים וטובים ואמרה כי הנה עד כה דבר מהצרה הבאה על איש מזולתו על גופו לכפרת נפשו. עתה בא וידבר על הצרה הבאה על נפש אדם מאשר יראה וילמד ממעשה חבירו. כי יעשה ראובן את הרע שוגג או מזיד. ויראהו שמעון ויעשה כן גם הוא. ונפל גם הוא בבור כרה ויחפרהו ראובן.

וז"א כי יפתח איש בור כו'. והוא כי דרך החוטא לבלתי התחיל במזיד כ"א בשוגג. והוא פתח להעמיק השחית קו לקו במזיד. וז"א כי יפתח איש בגיהנם בור ליפול בו. ותהיה פתיחה בלבד שהיא עבירה בשוגג שתגרור לו עוד עבירה זולתה. באופן יעמיק בורו או כי יכרה בזדון בור ושחת ליפול בו. שאינו פתיחה בלבד כ"א כריה עצמית שוחה עמוקה. ולא יכסנו שלא יחטא בסתר רק בגלוי. באופן ילמדו ממנו ויפלו בשחת רשתו ובורו. שור או חמור שהוא מזיד כשור המנגח מזיד. או שוגג כחמור בחסרון דעת. כי יראה הרואה וילמוד לחטוא כמוהו. אז בעל הבור שהיה סיבה יחטיאו כמוהו ישלם. ומה תקנתו לבל ישלם בגיהנם. הוא כסף ישיב לבעליו. שהחשק והכוסף עד ה' אשר הפסיד אשר למד ממנו. ישיב לבעליו כי יחזירנו בתשובה או קרא כסף אל הנפש זכה ולבנה. שישיבנה אליו על ידי תשובה. ואז על ידי כן לא בלבד יתקן עוותו. כי אם גם והמת יהיה לו. כי אשר למד ממנו וחטא ובחייו נקרא מת עתה שיחזירנה בתשובה. יהיה לו כאלו בראו:

פסקה לה

וכי יגוף שור איש כו'. עד כה דיבר מאשר יחטיא את הזולת שחייב לתקן את אשר עוותו. אמר כי לפעמים ימשך מראובן זכות לשמעון ויהיה ראובן חייב ליתן את הדין והוא כי חומר ראובן הוא בעל חמה כשור איש כי הנפש הנקראת איש הוא בעל החומר ויקראהו יגוף ויכניע חומר. ויצה"ר איש את חומר רעהו בייסורין. עד ימות יצרו ויכנע מגאותו ואז טוב לו כי ישוב בתשובה בהכנעו כי ידכאנו בייסורין. אמר כי גם הוא ימכר וישתעבד ביד הזולת בייסורין מדה כנגד מדה. עד שוחצו את כספו שהוא יאבד בייסוריו חצי כוסף חמדתו לבלע ולהשחית מאשר היה לו וזהו וחצו את כספו וש"ת ולמה לא יהיה עד יאבד כל כספו וחמדתו. הלא הוא כי גם את המת יחצון כי גם זכות המת שבוטל יצרו ותאותו יש לו בו חלק כי על ידו נתגלגל ששב עד ה'. אך אם הועד שלשה פעמים לעשות כן. חייב מיתה לשמים וזכות המת יהיה לו לעצמו:

פסקה לו

כי יגנוב איש שור או שה כו'. כהתימו לדבר צרת המיצר את הזולת. גם שמכפרים עונותיו. אמר הנה זה הוא בנגיפה וצרה. אך אם עוד יוסיף למוכרו. ולמוסרו בידי נכרים גדול עונו מנשוא. וע"כ סיפר לנו ית' ענין מכירת יוסף. והרעה אשר מצאתנו עליה למען נראה ונקח מוסר. והוא כי הנה יוסף היה מתנהג עם בני לאה בשררה. כמאמר הכתוב (בראשית ל"ז) היה רועה את אחיו בצאן. כמפורש אצלנו שהיה רועה אותם כרועה עדרו משתרר עליהם. וכבכור שור היה מנגח' בהוצאת דבה ובספור חלומות המורים שררה. אך עם בני בלהה כו' היה מתנהג בחבה ובהשואה וכמשמש אותם וכמאמר הכתוב

והוא נער את בני בלהה כו'. באופן כי בערך קצתם ידמה לשור ובערך קצתם ידמה לשה. והנה גונב מארץ העברים על ידי כלם כאחד. וזה יאמר כי יגנוב איש שור בבחינת בני לאה. או שה בבחינת בני הלחנות וטבחו או מכרו. כי זה וזה היה שוה בעיניו מכירה כטביחה. ע"כ חמשה בקר שהם חמשה הרוגי מלוכה. מפאת חמשת בני לאה כי גם הם מתייחסים לשור או בקר כי הם בעלי שררה תחת בחינת השור וארבע צאן הם ארבע הרוגי מלוכה אחרים מפאת ארבע בני הלחנות תחת בחינת השררה שהם תשעה כי העשירי היה קדש. כאשר שמענו אומרים בשם הר"ש מולכו ה' ינוח נשמתו. כי על שצירפו שכינה עמהם נתן משלהם נפש אחת לעוזרם בכפרה. וש"ת הלא כל אשמת דבר לא היה רק על יהודה כי הוא מכרו ואם אין גניבה אין מכירה. לז"א אם במחתרת כו'. לומר אל יאשם יהודה. כי הלא הם במחתרת. הוא הבור שהושלך שם יוסף היה נמצא בעצה זו הגנב. הוא יהודה שגנב ומכר אז אין לו דמים. כי בן מות היה כי הלא להמיתו היה כוונתו. אך בהפוך הוא כי לא בעצתו הושלך ואדרבה להעלות משאול חייו כיוון באומר מה בצע וכמאמרם ז"ל. כי בזכות שהעל את יוסף מן הבור הציל הוא ית' את דניאל מגוב האריות והראיה כי הלא ברוח הקדש שיבחו אביו באומרו מטרף בני עלית. וז"א אם זרחה זריחת רוח הקדש של הנקרא שמש. הוא יעקב כד"א והנה השמש והירח הוא עליו הנה יראה כי דמים לו ואינו בן מות חלילה. אך אם כל זה שלם ישלם כי זולת הארבעה וחמשה הנזכרים. עוד ישלם יותר כאשר יתבאר:

ועוד ראיה כי תם וישר הוא בדבר. כי הלא אח"כ על גביע הנמצא באמתחת בנימין ענה יהודה ואמר מה נאמר לאדוני כו'. הנני עבדים כו'. והוא כי אמר האלהים מצא את עון עבדיך. שהוא גניבת ומכירת יוסף לכן הננו עבדים וכו'. וז"א אם אין לו ונמכר כלומר אם יונח כי אין לו דמים הרי נתכפר כי הלא ברצונו היה נמכר בגנבתו והיה מוסר עצמו לעבד עולם. כ"ש כי דמים לו כמדובר. ומה שאמרתי שלם ישלם כי יוקח מידו כפלים. הלא הוא כי גם שכיוון לטובה הלא לא יבצר שהמצא תמצא בידו הגנבה. כי כפל המציאות יש לו במה שהיתה בידו הגנבה על כן מעת ענין מכירת השור שהוא יוסף. עד חמור שהוא רדתו עד בת איש כנעני עד ענין השה שהוא גדי עזים מן הצאן. הנקרא שם כד"א (דברים י"ד:ד') שה עזים שהוא ענין תמר שהוא משור עד חמור עד שה בין שלשת הדברים האלה חיים שנים ישלם שקבר ער ואונן כמז"ל (ב"ר פ' פ"ה) שעל עון שלא גמר המצוה להציל את יוסף לגמרי קבר את בניו. והזכי' בנתיים עון האשה. באומרו עד חמור הוא כמאמרם ז"ל כי גם עון הכנענית גרם מיתת בניו כמשז"ל שעליו נאמר בגדה יהוד' גוי ובעל בת אל נכר. ושיעור הכתוב מעון שור עד עון חמור עד ועד

בכלל שעד זמן ענין השה חיים שנים ישלם. הרי כי לקח מיד ה' כפלים א' מבניו שנית מענין ארבעה וחמשה הנאמרים:

פרק כב

פסקה ד

כי יבער איש שדה כו'. אחרי הזהירו יתב' מלהצר את הזולת בידים. בא ויאמר לפעמים גם שלא ירע להם. כי אם ידרוש שלומם הוא מאבדם. כי בעון אשר יחטא איש או אנשים יצא הקצף על רעים וטובים הבלתי מוחים. והוא ענין כי תצא אש כו'. אלא שהקדים ענין כי יבער כו' ללמדנו דעת. איכה מתרגשים העונות וחטאים לאבד עולם. הלא הוא בהשליך אדם עצמו אחר הנאות העולם הזה. כי גם אם לא יעשה רק המשכו אחר טובו' העולם היה בדבר המותר לו. יפקוד ויאבד טובה הרבה. מטובו המזומן לו לעה"ב כעובדא דר"ח בן דוסא (תענית דף כ"ה) כשנתנו לו רגל שולחן זהב וחלם שהיה שולחנו חסר בעה"ב וכעובדא דרשב"י כשקנאו תלמידיו על אחד שיצא חוצה לארץ והעשיר ואמר להם בקעה בקעה המלאי דינרי זהב ונמלאה הבקעה. וכשבאו ללקט אמר להם מזכותכם של העה"ב אתם נוטלים מיד נמנעו. וע"כ ראוי כי החי יתן אל לבו:

וזה ירמוז הכתוב באומרו כי יבער איש וכו'. והוא כי הנה כל איש ישראל יש לו שדה או כרם בעולם העליון שדה הן מצות שאין לו מהן פירות בעה"ז. ונקרא שדה שקוצרי' מה שזרעו. שהוא הקרן עם תוספתו. כענין המתן שכר שנוטל שם עם תוספתו או מצות שקרן קיימת ואוכל פירות ככרם שהגפנים קיימות ומוציאין פירות ואוכל שנה שנה וזה כי יבער ויאכל איש הוא שדה. או כרם שלו למעלה. במה שושלח את בעירו הוא חמורו. ובער בשדה אחר שימשך אחרי הנאות העה"ז. שהוא לעשות ימיו כחגים לאכול למעדנים ולשתות במזרק יין לצבות בטן עושים עיקר מעולם שאינו שלהם. כ"א של האומו'. כמאמר' ז"ל (יבמות דף ס"ד) כי עשו ויעקב חלקו העולמות עשו נטל לחלקו העולם הזה ויעקב העה"ב. ע"כ יפסיד את שלו למעלה כי מיטב שדהו ומיטב כרמו של מעלה ישלם. והנה זה הוא בנהנה במותר לו. אך מזה ימשך גם אל האיסור. שעי"כ תצא אש מהמשתאות ומצאה קוצים הם עונות מתרגשים מהמשתאות. שאז ונאכל גדיש הם זכיות אשר קצר ולקט וקבץ כבר נאכל. והוא מאמרם ז"ל לא נברא יין אלא ליתן שכר לרשעים על מעשיהם הטובים בעה"ז ולנחם אבלים. שנאמ' תנו שכר לאובד אלו רשעים. ויין למרי נפש אלו אבלים. וזהו ונאכל גדיש על היותם שותים בצמא את יין משתיהם. ומי יתן ולא היה כ"א שלילת טוב. כי אם גם או הקמה הוא הנפש תאכל גם היא באש גיהנם. או השדה שהוא משל אל החומר כי לפעמים גם הגוף נאכל בתחלואים. וש"ת

האם משנה שברון הלז ישבר אשר יחטא ביינו והלא לבו בל עמו אל תתמה כי הנה לא ישבר על מה שעשה אחר שיין ידליקנו. כ"א על שהביא א"ע לידי כך שתבער בו את יינו. וזהו שלם ישלם המבעיר את הבערה. באופן שהתחלת המשתאות במותר לו יכלה רעה ומאז יאשם. ובן סורר ומורה יוכיח וגם עד ממהר משתה בני איוב:

והנה מכלל משפטי ה' ישרים אלה. הם ארבע אבות נזיקין. אשר בם התחיל סדר נזיקין. וזה ל' המשנה (ריש ב"ק) ארבע אבות נזיקין הן. השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה. ולא הרי המבעה כהרי השור ולא זה וזה שיש בהם רוח חיים כהרי אש שאין בו רוח חיים. ולא זה וזה שדרכן ללילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו ללילך ולהזיק הצד השוה שבהם שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ. ע"כ:

ואחשבה כי בם נרמז. ד' מלכיות אשר הזיקונו זה ד' רגלים בבל ומדי יון אדום. ואת נבוכדנאצר קרא שור שכונתו להזיק כמאמר חבקוק ע"ה (חבקוק א':ט') כלו לחמס יבא. והבור הוא אשר כרה המן ואחשורוש כי כרו שוחה ללכדנו. כאשר המשילו רז"ל (מגילה דף י"ד) את אחשורוש לבעל התל ולהמן לבעל החריץ. כי הוא אשר בור כרה לישראל כמאמר מדרש חזית בהזמין את ישראל לסעודה להחטיאם ולחייב את ראשם למלכו של עולם. והמבעה זה יון כי הבעה מצפוננו שפשט ידו בבתולת ישראל ובממונם ובחדרי היכל ה'. וההבער זה אדום אשר הצית אש בר' חנינא בן תרדיון ובה"מ מה שלא השליט ה' את נבוכדנאצר. לשרוף ביתו על ידו כ"א ע"י מלאכי מרום. כנודע מרז"ל בפסיקתא ובאכול האש את הבית הגדול והקדוש הושלכו שמה כהנים אשר מסרו המפתחות לשמים. והנה באלה יש ארבע חלוקים. (א) כי הנה בנבוכדנאצר שהיה הא' אשר היחל לשלוח יד בבית א'. בבא עת פקודתו במלאת לבבל ע' שנה. לא נשאר מהכשדים פלטה ככל הדברים הרעים שבירמיה על בבל. משא"כ ביון כי נשארו הרבה מאד פלטים ועד היום זרעם נכון. (ב) כי הלא יון מיד שילם נזק שלם ביד חשמונאי ובניו ונבוכדנאצר חצי נזק כי נטרד שבעה עדנין ועמד חי עד דור ג'. (ג) כי זה וזה לא האריכו יותר מע' שנה. (ד) כי הלא גם אלה לקו בצד מה מהרה כי גם טיטוס יתוש קדמו בצאתו מן הים. ולא נטשו עד האבידו אותו. אך אחשורש מלך מדי. אשר ארז"ל (מגילה שם) כי יותר היה חפץ במכירת ישראל מהמן כמשל בעל התל ובעל החריץ. ולא לקה. אך אדרבה נתעלה אז יותר. עוד (ה) כוללת הלא היא כי אשר בימי נבוכדנאצר הרגו אישי ישראל ועקרו שור בית אלהינו שמנו ויעשירו ומתו על מטותם ופקודת כל אדם נפקד עליהם כי לא לקו רק בגיהנם או בני בניהם. במלאת לבבל ע' שנה וההיקש בשאלה זו בכל דור

ודור כמה וכמה בימי הד' מלכיות אשר היצרו את ישראל. והם חיים וקיימים בעמל אנוש אינימו. ואין חרצובות למותם וגם כי יום נקם בלבו יתב' נראה נקמת אויבינו. מה יסכון לאשר חטאו ואינם. על כל אלה בא ויאמר על הא' אמר אל תתמה על החפץ אם תראה רב כח את יון מנבוכדנאצר. כי הלא לא הרי נבוכדנצר שכונתו להזיק כהרי המבעה הוא יון. כי ליהנות בלבבו. ועל הב' אמר לא הרי המבעה כהרי השור כי יון היה אז הנאה להזיקו בבנות ישראל ובממונו. ע"כ שילם נזק שלם משא"כ נבוכדנאצר רק כוונתו להזיק. ועל הג' אמר לא זה וזה שיש בהן רוח חיים וכו'. והוא כי כל עיקר כונת אדום. היה על העיר ועל בהמ"ק כמה"כ (תהילים קל"ז:ז') זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה. אך הכשדים כל ישעם וכל חפץ להזיק את ישראל כמאמ' הכ' בת בבל השדודה אשרי שישלם לך וכו'. שגמלת לנו כלו' את עצמנו ואת בשרנו וע"כ אשרי שיאחז וניפץ את עולליך. וכן אנטיוכוס כל עיקר גזירותיו היו על העם. נמצא כי השור והמבעה היו בצרותם רוח חיים כי על העם גזרו. אך לא כן עמלק כמדובר. וזהו לא זה וזה שיש בהם רוח כהרי האש וכו'. ועל הד' אמר ולא זה וזה שדרכו לילך ולהזיק כי גם עמלק עם שבתחלה עשו עיקר מהעיר עכ"ז לא משו בכל דור ודור. מהיותם הולכים ומזיקים וגוזרים גזירות. משא"כ אחשורוש מזרע מדי כי אדרבה הטיבו את ישראל. כענין דניאל עם דריוש וגם הוא אחשורוש היטיב את מרדכי והרשה לבנות בהמ"ק ולולא לה"ר לא היה מבטלו אחרי כן וזהו ולא זה וזה וכו'. כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק כי אדרבה היה אחרי כן הולך ומטיב. ועל הה' אמר הצד השוה שבהן שדרכן להזיק בכל מקום ובכל זמן ואם אין נעשה פתגם הרעה מהרה. ומאריך להם הוא ית' עד דורי דורות. הצד השוה שבהן הוא. כי קיומם אתה הוא העושה כי הלא שמירתן עליך כי אתה הוא שומרם. ומאריך שלומם וטובתם כי לו תקנת ישראל מעשיך היה יום נקמתם ושנת גאולתך באה. ועכ"ז אל יתחמץ לבבך על כל אשר הזיק לך ולא ילקה הוא כ"א זרעו אשר יהיה בימים ההם כי דע איפה. כי מיד כשהזיק חב המזיק עצמו לשלם תשלומי נזק. אך לא עתה רק במיטב הארץ בירושלים שהוא לע"ל על אדמת ישראל והוא מאמר ספר הזוהר על פסוק אשר צבאו על ירושלים אשר יצבאו לא נא' אלא אשר צבאו מלמד שכל אשר צבאו בצרות הגליות אשור. אותם עצמם יביא ה' שמה למען יקח נקמתו כל איש ישראל מכל אשר היצר לו בכל דור ודור וזה יהיה בירושלים. וזה אומר במיטב הארץ היא ירושלים. משוש כל הארץ. ויתכן כי כל א' מד' אבות נזיקין אלו שהם משל אל הד' גליות. נרמז במקומו נבוכדנאצר שהוא הקרן נרמז בשור. והוא כי יגוף שור איש שהוא נבוכדנאצר שהוא שור של שר מלכות כשדים את שור רעהו.

כי יקרא הוא ית' כבי"כול רעהו של השר בבחינה שחלק יתב' את האומות לשרים. על דרך האמור בפסוק (שיר השירים א':ז') על עדרי חבריך. והוא נטל את ישראל לא שידמו לו באיכות חלילה ויהי' השור אשר נגף ראשונה נ"נ הוא יהויקים. ששלשלוהו לו מעל החומה וימיתהו. ונשאר במקומו חי יהויכין. ואח"כ מכר את השור החי הנזכר לעם נכרי. גולה בבלה וחצה את כספו וחמדת מלכותו חציה הגלה אתו ושאריתו ביד צדקיהו. ואחרי שאת עיני צדקיהו עור ויעשהו סומא חשוב כמת אז גם את המת חצה. כי הגלהו עמו והניח מקצת' עם גדליה בן אחיקם ועדיין היה זרע נבוכדנצר קיים עד בלשאצר שא"ל דניאל מה שעשה נ"נ (דניאל ה':י"ט) די הוה צבא הוה קטיל וכו'. ואשר נעשה לו. ואנת בריה לא השפלת לבבך כל קבל די כל דנא ידעת. וזהו או נודע קודם לכן כי שור נגח השור הנז' ולא ישמרנו בעליו הוא לבבו המושל בו. כי הרשעים הם ברשות לבם כנודע אז שלם ישלם שור הוא בלשאצר תחת השור תחת עון השור הוא בלשאצר עצמו. אך והמת הוא נבוכדנצר עדיין יהיה לו שכר פעולתו. ועל גלות מדי הוא או'. כי יפתח איש בור הוא המן הנקרא איש צר ואויב פתח בור עצת הסעודה למלך להפיל את ישראל. ואחר הפתיחה כרה אותו. והוא מאמר מדרש חזית כי אח"כ הלך הוא בעצמו והיה מביא אותו אל הסעודה. והנה אחר שנטבעו בטיט היון ההוא. היה אפשר לכסות הדבר ולשתוק כי בלעדו ימקו בעונם. אך לא עשה כן כי אם יעץ את המלך להשמידם. וזה אומרו ולא יכסנו כי שב להטביעם עד כלה רעה. והנה אשר נפלו בבור כרה ויחפרהו היו שתי בחינות. א' שור מזיד אוכל ברצון ומשחית נפשו. כשור שכוונתו להזיק. או חמור נפתה כחמור על הנאתו לכן בעל הבור הוא המן ישלם כי הכסף ישיב לבעליו י' אלפים ככרי כסף למרדכי שהוא בעליו כי קנאו במלחמה כמאמרם ז"ל. והוא כי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן שהוא ביתו עם קניינו אשר רכש. והמת אשר חשב יהיה לו למרדכי יהיה לו להמן:

ועל גלות ג' אמר כי יבער איש הוא שר שישליטהו ה' לבער. ולרעות שדה קרקע ארץ ישראל. לאכול מנת הארץ או כרם ה' צבאות בית ישראל כסף גולגלתא ולא ישבע בזה. כ"א ושלח את בערה הוא עמו ובער בשדה אחר הוא בהמ"ק הנקרא שדה כד"א (בראשית כ"ד:ס"ג) לשוח בשדה. והוא שדה אחר הוא של יוצר הכל ית'. כי לא השליטו ה' בו על כן מיטב שדהו היא עיר ממלכתו ומיטב כרמו הוא עמו. כד"א (שיר השירים א':ו') נוטרה את הכרמים הם האומות:

ועל גלות אדום אמר כי תצא אש היא הגזירה ומצאה קוצים הם פריצי הדור. לאוכלם אחר שנאכל גדיש תחלה על ידם. כי שרפו אוצרות התבואה ואחר האכל הקמה הם

הצדיקים אנשי קומת המעלה. או השדה הוא בה"מ הנקרא שדה כמדובר. שלם ישלם המבעיר את הבערה הוא אדום:

והנה ראוי לשית לב מה הי' שהיחל במדי הוא הבור קודם לבבל שהוא השור. וגם שהפסיק בין שור ובור אל שן ואש בכי יגנוב איש שור. אך יהיה מה שהתחיל בבור. לרמוז כי כאשר נפרע לנו מבעל הבור. גם יפרע מבעל השור. ואחר השור הוא נבוכדנאצר ומלכותו. סמך ענין כי יגנוב איש וכו' לבל ירפו ידינו. כי נראה את החרבן הנעשה ע"י נ"נ ולא לקה. כי אם מת בכבודו כי הלא נדון ק"ו מיוסף על שנגנב ונמכר. פרעו בשבילו ה' בקר וארבע צאן כמפורש ברמז. מה גם עתה נ"נ אשר גנב נפשות רבות וחסרונן מן העולם. כי נקום ינקם לעת קץ.

פסקה ו

כי יתן איש וכו'. ירמוז לנו כי אם יעשיר איש. לא לו יהיה העושר ההוא. כי לו ית' הכסף ולו הזהב ולא נתנו ה' להרע ולהשתרר גם השתרר בכסף וזהב ושמלות אשר נתן לו ה'. כ"א פקדון הוא אשר הפקד אתו מאתו ית' לשמור ולעשות מצותו לתת לעניי עמו. לאיש ואיש די מחסורו אשר יחסר לו. כי חלקם נתן ה' ביד העשיר לזכות אותו כאשר נתון יתן לו. וזה מאמר הכתוב כי יתן איש וכו'. הקב"ה אל רעהו הוא איש הישראלי. כד"א (תהלים קל"ב) למען אחי ורעי ואומר (משלי כ"ז:י') רעך ורע אביך אל תעזוב. כסף או כלי חמדה אינן שלו לצמיתות. רק לשמור משמרת מצותו אשר יעשה טוב ולא יחטא. ואם תראה שגונב מבית האיש. כי אבד העושר ההוא ועשה לו כנפים. יפשפש במעשיו עד ימצא מי הוא זה ואיזה הוא העון ההיא. אשר גרם וגנב ממנו ממונו. והביאו לידי ייסורי עוני הגדול מכלם ואם פשפש וימצא הגנב. והכיר עונו אשר גנב ממונו ממנו ושב עד ה' בהכיר רשעו אז ה' ישלם שנים לרעהו זה. השב אליו. אך אם לא ימצא הגנב כי פשפש ולא מצא אז יתלה בביטול תורה. ונקרב בעל הבית אל האלהים בד' אמות של הלכה. כי שם ביתו ית' אולי זה הי' עונו ומה שאמרתי שיתלה בביטול תורה הוא אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. שלא גזל או גנב או עשק את עמיתו כלו' שאם שלח ידו אין צריך לפשפש. כי ודאי מצאהו עון זה ולא בלבד שלא שלח ידו במלאכת רעהו. כי אם אפי' על דבר פשע. שדבר סרה בתתו לאחיו האביון. בין היה דומה לשור המזיק וזהו שור כי הוא הפשע בין על חמור שהיה בבלי דעת בין על שה שהיה בתמימות דומ' לשה תמים לא בלבד על המזון כי אם גם על הכסות. שדבר סרה על שתובע גם כסות וזהו על שלמה. וגם לא בלבד על שנמנעת מתת לו אתה כי אם גם אם האבדת ממנו מה שזולתך היו נותנים לו. וזהו על כל אבדה אם יקרא העני אליך אל ה'. אשר יאמר לפניו

ית'. כי הוא זה האיש אשר החסיר לחמו. עד האלהים יבא דבר שניהם דברי העני ודברי התנצלותך ואשר ירשיעון ישלם שנים כי יעביר הוא ית' מזה לזה. כפי מה שהיה מחסרו כאשר זמם כן יתהפך לו:

פסקה ט

כי יתן איש כו'. עד כה דבר על אשר יתן לו ה' עושר ונכסים. עתה ידבר על מי שיתן לו ה' בן או תלמיד יחיד או רבים או קהל עדת ישראל לרעות ולהנהיג. כי לא יעלה על רוחו ניתנו לו מן השמים להשתרר גם השתרר כי אם לשומרים מן החטא ולהדריכ' בדרך ה'. ואם לא יעשה כן משארות אשמותם צרורות על צוארו וזהו אומרו כי יתן איש זה הקב"ה. אל רעהו זה הישראלי. על ידו להנהיג בן או תלמיד פתי כחמור הולך אחר שיחה נאה והולך אחר תאוה גופנית כמוהו. שהוא חוטא לה' או רע לבריות כשור או תמים בדרכיו כשה תמים וזהו חמור או שור או שה. או קהל רבים וזהו וכל בהמה כי כבהמות נדמו והוא הרועה אותם. כענין נוהג כצאן יוסף דעו איפה כי לא ניתנו לו לשרתו רק לשמור אותם מכל דבר רע בעיני ה'. ולכן אם יהיה כי מת הנשבר כי הרשיע והיא חשוב כמת. ועל רשעו נשבר בייסורין רעים או נשבה מן העולם לגיהנם אם הוא על כי אין רואה כי השומר לא השגיח ולא ראה בעשותו מעשה הרעה אז הן אמת את דמו מידו ית' לא יבקש כי הלא לא ראה את הרעה. אך עדיין יש צד אשמה כי לא השגיח להזהירו ועל כן שבועת ה' אשר נשבע הנשמר בסיני. לעבוד את ה' ועבר עליה תהיה מתחלק העון בין שניהם אם לא הזהירו ולא שלח ידו להוכיח במישור. במלאכת רעהו הוא הנשמר. ועל כן ולקח בעליו חלק השבועה ממנו. אך לא ישלם את דם הנשמר וזהו ולא ישלם שאם הוא הנשמר רשע בעונו ימות את דמו מיד השומר לא יבוקש. כי לא ראה כאשר הרשיע להזהירו אך אם גנוב יגנב השומר. מהביט אל מעשה הנשמר והיה נשמר ומתגנב מעמו ישלם לבעליו את דמו אמנם אם יטרף הנשמר לבל יוכל השומר לראותו באופן שהוא אנוס. אז הוא יתבר' יביאהו את הנשמר בב"ד של מעלה להעיד שיהיה הוא עד כי הוא עצמו גרם ואז הטרפה לא ישלם השומר. והנה כל זה הוא כי יתן הוא ית' מעצמו לאיש אנשים לשמור. אך אם ישאל איש מאת רעהו ית'. יתן לו יחיד או רבים להנהיג אז תכבד עליו אשמת עונם כי אם נשבר בייסורין או מת בעונו אינו כראשון. כי אם אין הרואה לא ישלם כי אם גם אם בעליו השומר אין עמו שלם ישלם כפלים על שלא הזהירו וגם דמו מידו יבקש. ואין לו פיטור רק אם בעליו השומר תמיד עמו ומזהירו ומשמרו אז לא ישלם כי אנוס הוא וזה הוא כאשר שואל שאל האיש מאתו ית'. יתן לו מעבדיו ומעמו להדריכם חנם אין כסף רק להנהיגם בעבודתו ית'. כי נטל עליו שמירתם. אך אם שכיר

הוא ולא שאל רק למען יספיקו לו די מחסורו כשכיר אז לא יאשם כל כך כי מה שבא לשאול מאתו ית' בא בשכרו. ולא קבל עליו משא הדרכתם על כן ידמה לסוג הקודם. כי אם אין רואה לא ישלם ולא לזה האחרון:

פסקה טו

כי יפתה איש כו'. הנה דרך היצה"ר לפתות את האדם לטמא נפשו. אך זה דרכו ית' כי עד שלשה פשעי ישראל מעביר ראשון ראשון. וע"כ אשר חננו ה' דעה ובינה והשכל מעת חטא פעם ראשונה. יזהר לבלתי שוב שנית כי אז עדיין לא החזיק היצר הרע בו בעצם יקל להתאמץ נגדו ואז יעזרנו ה' עזר גדול לבלתי יחטא. ויהיה לו כל כך אהבה עמו כאלו לא חטא מעולם. וזה ירמוז כי יפתה איש הוא היצר הרע. בתולה היא נפש אדם להחטיאה ועדיין לא אורשה. כי לא היחלה להתחבר בו כי לא חטאה עדיין. ועם כל זה ושכב שהטיל בה זוהמת טומאת עבירה עמה. שטימאה כי החטיאה פעם אחת והנה עבירה זו מהר ימהרנה לו ליצה"ר לאשה לשכב אצלו להיות עמו תמיד כי כח הטמאה שנעשה בחטא ההוא ישוב לטמאו עוד בקבע כי עבירה גוררת עבירה. וזהו כפול מהר ימהרנה שהן ב' עבירות אחרות. וזהו יהיה במהירות וזהו נרמז בלשון גם כן. באומרו מהר חסר וי"ו כי מהר חשוב העבירה ההיא. להחטיאו עוד פעמים. ומה תקנתו הלא הוא אם מאן הנפש הזאת לחטא שנית. כי תשים מצחה נחושה לעומת מצחו. אז בשכר זאת שבא ליטהר ולכבוש את יצרו. גם ימאן אביה הוא ית' לתתה לו. כי גם הוא ית' יעביר טומאת החטא ההוא מן העולם. כי מעביר ראשון ראשון. ויעזרנה לבלתי תחטא עוד. ולא זה בלבד כי אם שלא יחשיבנה בשובה מחטאה גרועה מיתר נפשות שלא חטאו מעולם. כי אם כסף וחשק יהיה לו ית' שקול בד בבד כמוהר שנותן הוא ית' לבתולות. הם נפשות שלא טעמו טעם חטא כן יחשיב לה הוא ית' בשובה מהראשון:

פסקה יז

מכשפה לא תחיה כו'. שלשה פסוקים אלו מקושרים. כי מהראשון נמשך השני. כמאמר ספר הזוהר כי בלעם על ידי הזדווג עם האתון היה חל עליו כח טומאת הכישוף. ומזה יבא לזבוח לאלהים זולת ה' לבדו. וזה יהיה מה שסמך אחר כל שוכב עם בהמה מכשפה כו' ואחריו זובח כו'. וע"פ דרכו הזהירנו. בל תהיה עבודת ה' משותפת עם עבודת אחד משרתיו העליונים. למען יהי' סרסור ומליץ טוב לפניו ית'. כדרך אנשי' עבדי המלך אשר ישרתו לשרי המלך היושבים ראשונה במלכו'. למען יליצו בעדם לפני המלך וכן לא יעשה לעבדי המלך הקדוש. כי על כן בחר בנו מכל העמים. להיות לו לעם נחלה. מאז הנחיל עליון גוים אל השרים ורוממנו מכל לשון. ליקרא שמו עלינו. מה שלא עשה כן

לכל גוי ושרף ומלאך. ובן בכור קרא אותנו. ואינו כבוד מלך מלכי המלכים. ישתעבד בנו בכורו לעבדיו. וזה אומרו בלתי לה' לבדו. כי הוא אלהינו ואין זולתו:

פסקה כ

וגר לא תונה כו'. אל תאמר נא ישראל. אם כל כך מאוסה היא הע"ג אל יאשם המגנה את מי שעבדה גם אחר שנתגייר. לאמר לו אתמול עבדת ע"ג וכיוצא בזה. לזה סמך ואמר וגר לו תונה שהיא אונאת דברים. וכי תחדל מזה גם לא תלחצנו. כי הלא גם אתם הייתם בארץ מצרים. כי שם עבדתם ע"ג ושם נתגיירתם וכאשר לא מאסך ה' על שעבדת ע"ג. מלתת לך תורתו. גם לא ימאס בגר הזה. כי כמוהו כמוך. כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי. וכאשר הזהרתיך בל תזכיר לגר רעתו הקודמת. אני מזהירך בל תגרום לזכור היתום ואלמנה טובה שהיתה לכל א' מהם. לדאג על איבודם אם תצר למו. וזהו שסמך כל אלמנה וגו'. כאשר יתבאר:

פסקה כא

כל אלמנה ויתום וכו'. הנה אומרו כל הוא לרבות אלמנה עשירה כנודע ולענין הסמיכות וענין כפל העינוי והצעקה. וגם שאין באומרו ענה תענה שום גזירה. זולת הערות אחרות למבין. יאמר הלא הזהרתיך בל תזכיר את הגר. רעותו שקדמו הנני מזהירך עתה שאפי' לא תעשה באופן. שאלמנה ויתום יזכרו טובתם שחלפו למו ויצטערו. כי בענותך האלמנה. תזכור אלוף נעוריה. והיתום את אביו. כי זאת אומרת אוי' לי. כי לולא חסרתי עטרת בעלי. לא ענני אדם. והיתום אומר אויה לי. על אבי. כי לעת כזאת היה בעזרי. ושמא תאמר האם לזולת ב' אלה. אוכל לענות. על כן בא ואמר מה שיחדתי אלו. הוא להודיעני כי אם ענה תענה אותו. כי עינויים כפול. (א) העינוי אשר לכל אדם. (ב) שזוכר כל א' אשר חסר לו. שזו זוכרת מות אישה. ומתמרמרת עליו כאילו אז מת. ונכפל עינויה ואומרת. הן לו היו כמוני לא עינוני. וכן היתום בוכה גם על אביו נמצא כי אם ענה לא א' הוא. כי אם גם תענה אותו. שהוא עינוי כפול. וזהו תענה אותו. וכן אם צעוק לא צעקה א' בלבד תהיה. כי אם גם יצעק. שהוא כפל. והוא כי האלמנה תצעק צעקה על מציאות העינוי. וגם צעקה על מות אישה. באומרה אם היה אישי חי. לא יערבנו אלה אל לבם לענותני. ומה פשע אישי מהאיש הרע הזה. וצועקת על משפטיו יתב'. וכן היתום יצעק על שברו. ועל יתמותו. על הדרך הלזה. וגם אני שמוע אשמע שתי שמיעות. על העינוי ועל הזכרת חסרונם. ועל העינוי אמר והרגתי אתכם. כי אף מבלי אלמנות ויתומות. ראוי לכך כל המענה. כי וקבע את קובעיהם נפש. ועל אשר הזכרת לאלמנה אלמנותה. אחרי השכח המת מלב. יהיו נשיכם אלמנות. שהוא אלמנות בלתי נשכח. כמו שאמרו ז"ל (במכילתא) בלי עדים על מיתת בעליהן. ולא ינשאו לעולם. שלא תשכח אלמנותה.

לעומת אשר הזכרתם השכוח. ועל אשר הזכרת את היתום יתמותו. יהיו בניכם יתומים. נזכר יתמתום להם תמיד. שלא יורידום לנכסי אביהם. כמו שאמרו ז"ל. נמצא שאף בגדולתם לא תשכח יתמותם. מדה כנגד מדה. ועל כן ייחדתי לך אלו. להודיעך. שאין עונשם שוה לעינוי הזולת. לא שיותר לזולם. גם רמז כי אם צעק וכו' שמוע וכו'. לומר כי גם שהמוסר דין נענש תחלה. על בלתי לכתו לב"ד שלמטה. ביתומים לא כן. כי אם צעק יצעק אלי ולא לב"ד שלמטה. כמדובר. כי אבי יתומים ודין אלמנות אני בייחוד ולא יאשם הצועק לאביו. או לדיין המיוחד אליה:

פסקה כד

אם כסף תלוה את עמי וכו'. הנה אם זה. קיימו וקבלו רז"ל (ב"מ דף ע"א) שהוא ודאי. ואפשר דאפקי בלשון אם בשום לב אל מלת את. שבאומרו את העני שהיא מיותרת. לומר אל תיחל מלהלוות עד תהיה בעל זהב אלא גם אם כסף יהיה לך. תלוה את עמי. וע"י זה תזכה. שאותו שהוא את העני. שהוא הקב"ה כי יעמוד לימין אביון. יהיה עמך ויעשירך:

והנה ידוע כי ההלואה גדולה שבצדקות. ועל הצדקה נאמר (משלי י"ט:י"ז) מלוה ה' חונן דל. כי אליו יתברך מלוה. מי שחונן את הדל. וזה יאמר פה. דע כי לא תהיה לעני הנזכר כנושה. כי אם לה'. וזה אומרו לו. שהיא מלה מיותרת. אך הוא לומר לו. הוא שלא תהיה כנושה. כלומר כי אם לזולתו. והוא ה' יתברך לעד. וע"כ לא תשימון עליו נשך. אם תשיך אותו. כי אם לה' אשר לו הכסף ולו הזהב אשר הלוית:

או שיעור הכ' את העני. שהוא מי שהוא עם העני. הוא ה' שעומד לימין אביון. הוא עמך. ואע"פ כן לא תהיה לו לה' הנז' כנושה. אע"פ שלפי האמת אתה נושה בו. כי מלוה ה' חונן דל. וגם לא תשימון עליו יתברך נשך. כי מה שתשיך לדל אתה כמשיך לו. במה שאתה נושה בו יתב':

ולענין הסמיכות אמרו ז"ל כי עינוי אלמנה ויתום. הוא ע"י הרבית בהצטרכם ללות. ולפי פשוטו יאמר הלא על דבר העינוי אמרתי. כל אלמנה ויתום שהוא בין עניים בין עשירים. כי זה ריבה הכל. אמר הנה זה הוא בעינוי. אך לא בלבד תתחייב לבלתי ענות. כ"א גם לרחם ולהטיב. וזה בגדולה שבצדקו'. שהיא ההלואה. כאשר מנאם הרמב"ם בהלכות מתנות עניים. שמונה ח' מינים. וזה גדולה על כלן. ובזה לא אשוה לך העשיר כעני. כ"א כסף תלוה את העני שהוא קודם. וש"ת הלא טוב לי להלוות לעשיר. שאבטח בפרעון מלעני כי אין לו מה להשיב. וימשך כי תחת אהבתי אשנאהו. וגם הוא אלי. משא"כ אם לא אלונו שיתקיים בנו ואהבת לרעך כמוך. לז"א שמע בקולי איעצך. על הא' אל תרבה להלוות לו מזהבך. רק כסף תלוה. ולא תדאג כאשר בזהב. ואל יקל בעיניך העני לבלתי

החשיבו. כי דע איפה. כ"א הוא עני. הוא עמך. כי עמי חשוב בעיני כמלך. כי אל זה אביט וכו':

או יאמר את העני וכו'. שידמה אל הכותב כל נכסיו לאחד מבניו. שלא עשהו אלא אפוטרופוס. שאומדן דעת הוא. שלא יניח את כל השאר רקנים. נמצא חלק כל א' כפקדון אצלו. כך הוא ית' העשיר את א'. היתכן שהניח את השאר ריקם. והלא גם הם בניו. אלא אפוטרופוס מינהו. לזון את הדלי' וחלק הדלים אצלו. עודף על חלקו. וזה יאמר את העני עמך. כי חלק העני שהוא רבוי האת. הוא עמך:

או יאמר במשז"ל על פסוק (תהילים ס"א:ח') ישב עולם לפני אלהים. שאמר דוד המלך ע"ה ישב עולם בדין שיהיו שוים. ולא עשירים ועניים. משיבה רוח הקודש א"כ חסד ואמת מן ינצרוהו. נמצא שכדי שיזכו העשירים. שיבא פרנסת העניים על ידם מושך ידו מהם. ובזה יאמר אל ירע לבבך בתתך לו. כ"א הוא עני. הוא למה שהוא עמך. שתזכה בו בתתך לו. ועל השנית פן תמשך שנאה. עשה זאת איפה. והוא שלא תהי' לו כנושה. כי אם תעלה על רוחך בכל לבך. כאלו אינך נושה בו. ומעולם לא הלוית לו. ובזה לא תבא לידי שנאה אם לא יפרע. כי לא יהיה בעיניך כחייב לך:

או יאמר לא תהי' לו כנושה. וע"י שלא תהי' לו כנושה ימשך שלא תשימון וכו'. ולא תהי' מצוה הבאה בעבירות הרבה. כי בקחתך רבית. תהיה חוטא ומחטיא את הלוה. והערב והעדים והסופר והסרסור שכלם עוברים לאו זה וז"א תשימון כמשז"ל (ב"מ דף ע"ג) ולא נאמר תשים:

או יאמר שמא תאמר הלא להשיב את ההלואה. יש ספק אם ישיבנה לי ע"כ אשים עליו נשך. שיתן מעט מאשר תשיג ידו בתורת נשך שאם בסוף לא ישלם לפחות יהיה הנשך תחת הקרן או לפחות אמשכן בגדו כדי שיפרע לז"א לא תשימון עליו נשך ואם ירע לבבך וימשך שחבול עוד תחבול כי כשתחבול פעם א' לא תשיב ממנה כי אם תשנה באולתך פעם ב' שחבול ותחבול. וזולת מה שעבירה גוררת עבירה גם אתה דע לך. כי לא יהיה כאשר עד כה. שלא היית לו כנושה. שאתה היית העשיר. והוא עני. כי אם שלמת רעך כי תשוה לו גם אתה עד יצדק בו הקרא רעך. לכן תקן מעט כי עד בא השמש תשיבנו לו. והטעם שאמרתי שאם לא תשיבנו. אעשה אותו רעך שתתרושש כמוהו. עם שהכסף הלוית לו. הלא הוא כי הוא כסותה וכו' וע"כ והיה כי יצעק אלי ושמעתי. כי הנה חנון אני. בתתי לך הממון ולא שלך היה. וע"כ אעבירהו ממך. כי חנינה בעלמא היתה לך. וש"ת הלא בצעקו ירע לו. כי הלא יהיה כמזכיר עון אשר עליו העני. לא כן הוא. כי ע"י

הסיר כסותו נוסף על דלותו ושמעתי כי חנון אני. חונן לאשר אחון אע"פ שאינו ראוי. כמשז"ל (ברכות דף ז') על וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו ראוי:

או גם שע"י עון החסרתי לחמו. לא אמנע מלשמוע בהסירך כסותו. וגם לא אחשיבהו למסור דין על חבירו. באמור לו מה תצעק אלי. לך לב"ד. כי אדרבה והיה וכו'. והוא בכלל שבידינו כנז'. כי ויהי הוא צער. והיה הוא שמחה. שיאמר והי' שמחה תהיה לו בדבר. כי יצעק אלי. שעי"כ ושמעתי. כי חנון אני שבכלל היותו חנון. הוא היותו מלבוש ערומים. כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' כ') על פסוק ויעש כו' כתנות עור וכו'. ואשמח לקיים מדתי בו משלך:

או יהיה שע"י צעקתו. שאטיב ואחון אותו. ואשמחהו בעושר. ובזה מלת והיה אינה מיותרת:

או יאמר ראו נא חסרון דעת העני הזה. כי הנה והיה. כי היה צועק אלי. תחת התחננו לעשיר שילווהו. הייתי משמחו ושומע. כי חנון אני. והוא מאמרנו בביאור משלי על פ' אל תתהדר לפני מלך וכו'. והוא ע"פ דרכו. לימוד לדל שיבקש מאדון הכל מתחלה:

או שיעור הענין. הנה עתה מפסיד שתבא להיות רעהו. כי תורש כמוהו. אם לא תשיב לו. והוא ישמח ויעשיר כי מעתה לא יבקש בעניו מבן אדם. כי אם ממני. ואז והיה שמחה. כי יצעק אלי שיתפלל על דלותו. ושמעתי כי חנון אני. וחנותי אותו. ואתה תחסר. והנה ע"י דין זה. שעד בא השמש ישיב העבוט. יקרה כי במשכן שמלת העני. קרבת אלהים יחפצון. וילכו אל הדיין. העני בוכה על כסותו לבדה. והעשיר על כספו. ויגזור הדיין שבכל לילה ולילה יושב אליו את העבוט. ויחזור העשיר יקחנו בכל בקר ימשך כי העשיר יקלל את הדיין. באומרו הנה נתתי ממוני. ואיך אניחהו בכל לילה ישתמש בו ויבלה ואפסיד את ממוני. והעני יקלל את העשיר אשר הלוהו ומשכן שמלתו. שאו' איני קובל על הדיין. שהרי צוה אשתמש בו בעת הצורך. אך אקלל את העשיר. כי שת לבו אל שמלת העני. ולמה לא יניחה אצלי לגמרי. ולא יטריחני יום יום לשוב לקחתו. נמצא העשיר מקלל את הדיין. והעני מקלל את העשיר. וע"כ אל העשיר מצווה הוא יתבר'. אלהים לא תקלל. ואל העני הוא או' ונשיא בעמך. שהוא עשיר לא תאור:

פסקה כה

מלאתך ודמעך לא תאחר וכו'. אמר אל תדאג העשיר. באמור כי תתרושש ואין כל. כי תלוה את העני. ואם תחבול שלמתו תשיבנה עד תבלה. ויאבד עשרך. כי הלא ממקום אחר אמלא חסרונך. כי מלאתך ודמעך לא תאחר ותעשיר כי עשר בשביל שתתעשר ונא' (מלכים ג') הביאו את המעשר אל בית האוצר וכו' אם לא הריקותי וכו'. וא"ת העני.

אוי לי כי נדמיתי ואין לי תבואה להתעשר ע"י תרומת ומעשרות כאשר תנחם את העשיר. ואוי' לי על עניי. כי אין מנחם לי. ע"כ בא הוא ית' לנחמו גם הוא. ויאמר אל תחוש. שלך גדול. כי בכור בניך תתן לי. כי אם לא תצלח בממון. תצלח בבנים כדרך רוב עניים. וגם לא תתייאש מן הממון. כי בזכות בכור בניך שתתן לי תזכה אחרי כן שכן תעשה לשורך ולצאנך שאתן לך. שתתן גם בכור בהמה. בזכות בכור בניך אשר תפדה:

פסקה ל

ואנשי קדש תהיון לי וכו'. פן תאמר הלא הצד השוה שביני ובין הבהמה כי בכור אדם ובכור הבהמה לה' המה. נוסף על האדם כי בכור בהמה לה' הוא ביום השמיני. ובכור האדם עד יום שלשים. ואם על כי האדם אינו יוצא מספק נפל עד יום שלשים גם כי לענין מילה לא כן הוא רק בשמיני עם כל זה לא יבצר להיות השואה ביניהם. והלא כמו זר נחשב. על כן סמך ואמר ואנשי קדש תהיון לי. לומר לא אל בהמה דמיתיך ותשוה. כי ראה נא כי אינו דומה. כי הלא הבהמה על ידך עולה במעלה כי אתה תעלנה ותתננה לי כאמרי וביום השמיני תתנו לי אך אתה לא כן כי אם ואנשי קדש תהיון לי מאליכם מבלי תנתנו ע"י אחרים. והראיה כי הלא על ידכם הבהמה עולה במעלה ואינה בערככם כי הנה ובשר בשדה טרפה לא תאכלו וכו'. א"כ אמור מעתה למה הטרפה אוסרה מהאדם ומורידה למאכל הכלב. אך אין זה כ"א שכאשר הבהמה בחיותה שנפשה בה בעצם. שאינה טריפה שראויה לחיות הרבה. אז היא מאכל לאדם. שיש הכנה בה. להעשות חלק מהאדם על ידו. אך בהיות' טרפה. שאינה ראויה לחיות י"ב חדש. אז תשוקץ נפש אוכלה ולכלב תנתן ואלו לא היה מותר לאדם מן הבהמה למה בשלמות חיותה היא מאכל לאדם ולא בטרפותה:

פרק כג

פסקה א

לא תשא שמע שוא וכו'. לבא אל כוונת הסמיכות נזכיר מאמרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) המספר ל"ה ראוי להשליכו לכלבים. שנאמר לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא. וראוי לשית לב על דבריהם. מה זה היחס הצודק לעונש ההוא אצל העון אך זה יובן כמשז"ל (במכילתא) בא וראה שאין הקב"ה מקפח שכר שום בריה. שע"י שהכלבים לא חרצו את ישראל לשונם במצרים. נתן ה' שכרם להאכילם הטריפות:

ונבא אל הענין. והוא כי הרי למדנו כי בשכר שלא פתחו פיהם לנבוח לישראל אף שבנביחתם לא היו מצירים בפועל ולא דוברים שקר כ"א להרים קול נגדם הי' שכרם לאכול הטריפות וזה ראה ולא לקח מוסר וחרץ את לשונו וסיפר על ישראל ל"ה ירוד

ירד מגדר הכלב. הנשמר מן המדה הפחותה ההיא. וידוע כי אין ב"ח מאכל לאדם כ"א על היות בני אדם למעלה מערכה כאשר ב"ח אוכלים עשב הצומח על היות ב"ח מדרגה למעלה הימנו וזה יהי' סמיכות הכתובי' ראה נא כי נתנה הטרפה שכר הכלב הבלתי בעל בחיר' על אשר לא חרץ לישראל לאיש את לשונו. עם שבנביחתו לא היה מוציא שמע שוא. ולא מיצר לזולתו. ומאשר נתן שכרו על שלא חרץ את לשונו שא נא ק"ו בעצמך. ולא תשא שמע שוא. פן תגרע מערכו. שכאשר הגרוע מערך מין זולתו. הוא מאכל לו כן בהיותך גרוע מהכלב. תהיה ראוי להיות מאכל לו. כטרפה שתהיה ראוי ליאכל ממנו:

ועוד כי מזה תבא לשום ידך עם רשע הבא לגזול את רעהו. להיות עד חמס בשבילו. להעיד כי חבירו חייב לו. כי בהרגיל עצמך להוציא שמע שוא במה שאין בו גזל. תוציא שוא לגזול גם כן וזהו שסמך ואמר אל תשת ידך וכו':

פסקה ב

לא תהיה אחרי רבים וכו'. אמר לא בלבד תזהר לבלתי תת יד לפושעים על פיך בלבד. כי אם גם בהיות רבים בעלי סברא. להרע את הבלתי ראוי או להחזיק ביד מרעים. אל תהי ידך עמהם. באומרך כי אתה יחיד. וראוי לך המשך אחריהם ואף כאשר אין נראה לך היות לרעות. אלא כי יהיה ריב בין אנשים וישאלו על דבר המשפט ויהיה הב"ד שקול מנין המזכים כמחייבי' ואתה נדון בקרבך להיכן הדין נוטה. אל תענה על הריב ההוא. לנטות מה שהיה שקול. ותאמר כדברי הכת הא' עד יהא ברור לך הדין כשמש. ולא תאמר אין הדין נחתך על פי לבד כי הלא רבים אשר אתי כי הנה אתה דע לך כי אחרי רבים להטות ואלו לא הכרעת הכף האחד לא הטו אחרי הכת ההוא נמצאת כאלו אתה לבדך חותך הדין ושמא תאמר לפעמים יהיו ראוי לעשות כן בהמשך בהכרעתי הנאת ממון אל דל מת ברעב כי אז זכות היטב את הדל תכריע גם שאין הדבר ברור אצלי ולי תהיה צדקה לז"א ודל לא תהדר בריבו ולבלתי תאמר אם בעל דינו של דל ראוי לתת צדקה לדל ההוא ואינו נותן לו על כן במה שהיה ראוי לתת לו אחייב את העשיר בעל דינו ונמצאתי מרחם על שניהם שלא יחטא העשיר גם הוא ולא יעני בחטאו לז"א ודל לא תהדר בריבו כי אין מרחמין בדין אך אם תבא לרחם יהיה במה שאינו דין שהוא כי תפגע שור וכו' אפי' הוא אויבך ואפי' אינו דל תועה אז רחם והשב תשיבנו לו אפי' מאה פעמים:

או יאמר הלא אמרת ודל לא תהדר אפי' הדור מה והלא לפעמים הדין עמו ותועה בטענותיו שלא ידע לטעון האם גם לא אפתח פי לאלם לז"א אין צריך לומר זה כי אם

אפ' כי תפגע שור וכו' תועה השב תשיב אפי' על ידי טורח ומה גם עתה לפתוח פה לאלם התועה בטענותיו ואל תאמר הנה זה יהיה כשלא אצטרך להיות התיצב לפני אויבי שאביא לו שורו וחמורו לביתו. אך אם אראה חמור שודאי רובץ תחת משאו ובעליו עמו גם שמשום צער בעלי חיים אין ראוי להתעלם אסתיר פני לבל אעמוד בפני שונאי מסייע עמו כי לא שלם לבו עמו ודמי בעיני כאריה ארבא. לז"א כי תראה כו' וחדלת מעזוב לו כלומר בשבילו ולא בשביל צער בעלי חיים רק לבל הראות לפניך אל תעש כן רק עזוב תעזוב עמו בעצמו נצב אצלך פנים בפנים:

או יאמר כי הנה (אבות פ"א) על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום. על כן אחר הזהירו על הדין באומרו אחרי רבים להטות. שהוא שורת חיתוך הדין שאין נחתך רק ע"י הכרעה ואפילו שנים שדנו אין דיניהם דין. ואח"כ על האמת שהוא כי דל לא תהדר בריבו שהוא לרדוף האמת ואחר כך על השלום אמר כי תפגע וכו'. השב תשיבנו לו כי בראות אויבך כן עושה שלום עמך. וכן כי תראה חמור שונאך וכו' תעזוב עמו נמצאת שלום מתווכת ביניכם:

או יאמר הלא אמרתי לך לא תענה על ריב לנטות. שאם יהיו ב"ד שקול המזכים כחייבים ואתה נדון בקרבך להיכן הדין מטה לא תענה לנסות א' מהשתי כתות אם אינו ברור לך וגם את הדל לא תהדר הלא תאמר כי בזה תקנה אויבים כי אשר לא ענית לנטות בעזרו יהפך לאויב לך כי בדינו לא הידרתו לז"א אל תחוש כי הנה כי תפגע שור אויבך אשר נהפך לך לאויב שלא ענית על ריבו לנטות השב תשיבנו לו. ואז ישיב אל לבו ויאמר סופו של זה שיגע אחרי שורי אל ביתי לתועלתי יוכיח על תחלתו כי לא לבלתי היטיב לי. לא ענה על ריבי לנטות כי הלא טרח בשבילי בגופו מה גם בדבורו. אך אין זה רק שלא מצא לי זכות. וכן הדין שלא הידרת בריבו. הנה יקרה כי אותו הדל או דומה לו יהיה בא במשאו על חמורו. ויהיה רובץ תחת משאו. ועזוב תעזוב עמו. אז יאמר כי לא מבלתי אוהבו את הדל. שהוא נבזה בעיניו. לא הדרו בריבו. רק לעשות שורת הדין ואם לא יזדמנו מציאות אלו הנזכר. הנה דרך אחרת להסיר החסד. הלא הוא כי לא תטה משפט אביונך בריבו. הלא הוא כי יראו שלא תטה משפט מי שהוא אביון ידוע לך. וז"א אביונך וידעתו שאינו בגדר דל רק תאב לכל דבר ועם יודעך כן יבא בריב דרך משל תובע את איש עשיר מאה מנה והיה הדעת נוטה כי תאמר אליו הלא ידעתיך אביון תאב לכל דבר ומאין באו לך מאה מנה להלוות לאיש עשיר אין זה רק כי נתת עיניך בממונו ושקר דברת. אתה לא תעשה כן. רק לא תטה משפט בביונך רק תחשיבהו כבעל הון רב ובזה יראו כי רודף צדק אתה. ומזה ידינוך לכף זכות כל הדברים הנז' שחששת שתקנה

אויבים בהם אך אם מתוך הדברים אתה מכיר כי יש רמאות בדבר אל תעשה ד"ת כי מדבר שקר תרחק שאם יראה לך דין מרומה תפרוש מלדונו. פן ימשך שנקי או צדיק תהרוג והוא משז"ל (שבועות דף ל') מנין לדיין שרואה הדין מרומה שלא יאמר אחתכנו ויהיה קולר תלוי בצואר העדים ת"ל מדבר שקר תרחק ובזה בראות העם כי מדין מרומה אתה פורש. יודו ויאמרו כי כל מעשיך לש"ש. וכל אויבים ע"י הדיינות ישלימו אתך. וש"ת ומה הועלת בפרוש עצמך מלדון דין מרומה. הלא אשר הוא רשע בדינו יפטר ממות או ממון לז"א אל תחוש כי לא אצדיק רשע וממקום אחר אשיב גמולו בראשו:

וש"ת אם הדין מרומה במה תדע אולי עיני שכלך עורות מהשיג אמתת הדבר ותטעה ואשר אינה מרומה תחשבהו למרומה או בהפך. לז"א ושוחד לא תקח כי השוחד הוא מעור עיני שכל פקחים להטות ובכל דעתם חושבים שהדין עם נותנו. כלומר אך אם תלך בתום יפקחו עיני שכלך ולא תטעה כי אלהים נצב בעדת הדיינים ישפיע בך רוח ממרום לדעת המרומה או הבלתי מרומה. ולא ישיאך לבך בבא גר עם ישראל לדון כי אולי הגר שבא מבית אל נכר כי הוא המרמה. והדין עם הישראלי בר אבהן. לז"א וגר לא תלחץ כי הנה אתם ידעתם את נפש הגר שהוא כקטן שנולד. והימים הראשונים יפלו כי תתחדש נפשו בו. כאשר אתם ידעתם נפש הגר. כי טובה היא כאלו אז נולד. כי הלא גרים הייתם בארץ מצרים כי שם הייתם עובדי ע"ג ונתגיירתם והייתם קדושים בדם פסח ובדם מילה הנה כי נפש הגר טובה מלב ומנפש. ולמה תחשבוהו לרמאי:

פסקה י

ושש שנים תזרע שדך וכו'. הנה כללות האמור הוא אזהרה על הדיינים לדון דין אמת. אמר עתה כי בגלל הדבר הזה שש שנים תזרע וכו' והוא כי הנה רעב בא לעולם על עוות הדין. לכן על משפט אמת יהיה שבע. כי האדמה תתן כחה לך. והוא כי לא תצטרך לזורעה שנה ולהובירה שנה. למען תתן כחה פן תחלש ע"י זריעה שנה שנה. כי אם שש שנים זה אחר זה תזרע את ארצך ואספת את תבואת' כלומר תבואתה שלה הנהוגה להוציא. שלא תהיה הולכת וחסרת כי תזרענה שש שנים זו אחר זו והשביעית תשמטנה וכו' ואין הכונה על חולשת כחה למען תקח כח לשנים הבאות כי לו זרעתה בשביעית היתה מתנת תבואתה אלא שאתה תשמטנה ונטשתה מפני סוד המצוה. ועם כל זה מאשר מאליה תתן כחה. ויאכלו אביוני עמך והותר גם לחית השדה. וזהו ויתרם תאכל חית השדה. ולא יעלה על לבך לומר. אולי בחמלת חית השדה עשיתי כן שיהיו פירות השנה הפקר להם שא"כ בכרמים וזתים שאין אוכלין מהם לא הייתי מצוה. אך הנה כן תעשה לכרמך לזיתיך. ושמא תאמר אולי עשיתי כן למען בני אדם היגעים שש שנים

בחרישה וזריעה. למען ינוחו שנה אחת בשבע לא כן הוא כי הנה זה להם לכלם כאחד היה צודק בשבת בראשית כי ששת ימים בלבד תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות ממלאכה. ואף גם זאת אין הכונה רק על סוד השבת וקנין נפש יתירה מאתו יתברך ולא למען ינוח מיגיעה כי הנה מה שהוא למען ינוח הוא שורך וחמורך. אך בבן אמתך שחייב במצות והגר אינו למען ינוח רק כדי שינפש. כי גם אליו יגיע נפש יתירה בצד מה וכל שכן אתה בן הישראלי שתקנה נפש יתיר' וקדוש' רבה ומנוחת הגוף. הוא דבר נמשך מאליו וטפל אל הדבר הזה. וא"כ גם בארץ הקדושה השביעית תחול בה רוח קדושה בשנה השביעית כנודע ליודעי חן:

פסקה יג

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו וכו' הנה אמרתי לך מאשר תבורך ארצך ככל הכתוב. אך בזאת שלא תשרה עליה על ידך רוח טומאה. במה שבכל אשר אמרתי אליכם מפי אליכם. שהם שתי דברות ראשונות שמפי הגבורה בכל פרטם. שהם אנכי ולא יהיה לך אלהי' אחרי' וכו' לא תעשה לך פסל וכו' לא תשתחוה וכו'. בכ"ז תשמרו. ועוד נוסף כי ושם אלהים אחרי' לא תזכירו ואפי' לא ישמע מע"ג על פיך באמצעותך שע"י כל זה לא יהיה מבא לכח טומאה לשרות על ארצך או יאמר אל תאמרו בלבבכם. מי יוכל לקיים כל פרטי הדינים הללו כי רבי' המה ובהם חסרון כיס כי ע"כ ארז"ל (ב"ק דף ל') מאן דבעי למהוי חסידא ליקיי' מילי דנזיקין על כן אמר דעו לכם כי בכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ואין מעכב אך בזאת שלא יערב זר ביניכם. כי ושם אלהים אחרים אפי' לא תזכירו וכו'. בל יוסר מכם רוח אלהין קדישין שבכם מלמעלה המקדשכם:

פסקה יד

שלש רגלים וכו'. אמר הוא ית'. הלא אמרתי לך כי אשפע לך טובה גדולה. כי שש שנים תזרע וכו'. ולא יחלש כח הארץ. כי תמיד תאסוף תבואתה והשביעית עם שתשמטנה ונטשת לא תחסר מתת כחה לך. כי הלא ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה מבלי תזרע רק מהספיחים בלבד. והביטה וראה עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך להיטיב לך כל כך. כי אם שלש רגלים תחוג לי בשנה ותביא בהם עולות ראיה מה הקדמתני ואשלם. כי אם את חג המצות תשמר וכו'. שיש בה קרבנות והוצאות הלא אנכי הקדמתי לך כי הלא בו יצאת ממצרים. ואין הטבה גדולה מזו ועל כן לא יראו פני ריקם. וכן חג הקציר הלא הוא בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וטרם תביא שתי הלחם בו הקדמתי לך שהצמחתי לך אשר תזרע בשדה. וכן חג האסיף הקדמתי לך כי הלא הוא באספך את מעשיך שנתתי לך מן השדה וש"ת כי הלאיתיך ללכת ירושלימה ג' פעמים. הלא אם תשוב ואשובך לפני תעמוד. ומה לך עוד טובה גדולה מזו. שתבא ותעמוד לפני

במקום המיוחד לשכינה. וז"א שלש פעמים בשנה כלומר שתבא לרגל הלא הוא אל פני האדון ה' וגם שאין חיוב עליה לרגל ליראו'. רק בזכרי' ולא בנשים. ומה יתרון להן לז"א ענין הקרבן פסח. לרמוז כי די להן שאוכלות מאישי ה'. משלחן גבוה מקרבן פסח. ולא תאמר שאין בו קדושה כיתר קרבנות על שנשתנה לאכול צלי אש כי הלא שני סימנים אתן לך אחד שלא תזבח על חמץ. וזה ראיה שהוא דם זבחי. שיש לו חומרא שאין צריך לומר שאין בו חמץ. על כי כל שאור וכל דבש נאסר לגבוה אלא אפי' בזמן שיש בו חמץ. שהוא עד חצי היום לא היה נזבח. ועוד כי לא ילין חלבו עד בקר ככל קרבן גבוה וזה ראיה כי חגי הוא ומשולחני אתם זוכי'. וע"כ נאמר זה הכתוב פה. ולא למעלה אחר פסוק את חג המצות וכו':

או שיעור הכתוב. הנה לכם שתי יתרונות. (א) שלפני תעמוד כמדובר למעלה. (ב) שתאכלו לחם משולחני מאשי ה'. כי גם שנאכל צלי. קרבן גבוה יחשב כי הנה לא תשחט וכו' כמדו'. וש"ת הנה מכל זה שצויתני ללכת ג' פעמים בשנה לירושלים. החרשתי כנגד הטוב הנז'. אך למה הרגזתני להעלות שוה כסף בכורים בסל על כתפי עד ירושלים. כי תראה חרדה גדולה על דבר קל. לז"א אל תתמה על החפץ אשר הטרחתיך במצו' בכורי' ראה תועלתך כי במעט כבוד זה שתורה שאינך כפוי טובה אני מטיב לך שבזכות זה לא תבשל גדי הוא גרעיני תבואה עודנו בחלב אמו. שהוא כמשז"ל עודנו התבואה בחלב. טרם יהיה כרמל שאני משמרו שלא יבשל בחלב עד שלא יתמלא וישתלם שהיא מכת שרב.

פסקה כ

הנה אנכי שולח מלאך וכו'. ראוי לשים לב סמיכות זה אצל הקודם ועוד אומרו מלת הנה שהיא מיותרת. ועוד מה צורך מלאך אל ישראל שה' הולך לפניהם והנה יש מרז"ל אמרו שהיה אחר מעשה העגל. אלא שאם כן יקשה מה זה היה כי שם כשומעם נתעצבו ישראל באומרו וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו כו'. ופה לא אמרו דבר וגם למה נאמר ענין זה פה. אחר שנאמר במקומו בפרשת כי תשא. ועוד למה משה לא דבר פה דבר. ושם אמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. ועוד אומרו לפניך שהוא מיותר. וגם הי"ל אתך ועוד אומרו השמר מפניו כו'. כי הנה שמירה מפניו. הוא שמוע בקולו. כי בזה נשמר מכעסו. ובכלל זה הוא אומרו אל תמר בו. ולמה הושלש דבר אחד. ועוד אומרו כי לא ישא לפשעכם והיה לו לומר כי לא ישא לפשעך בלשון יחיד. כאומרו אל תמר בו. וגם הלמ"ד יתירה. שהי"ל כי לא ישא פשעכם. ועוד אומרו כי שמי בקרבו. שאדרבה על כן ראוי יעשה כמוהו ית' שנושא עון. ועוד אומרו ועשית כל אשר אדבר מי

לא ידע כי שמוע בקולו הוא לעשות כל אשר ידבר הוא ית'. ועוד או' ואיבתי את אויביך. שנראה שחרץ יעשה דברו כדי שיצר לצורריו. ועוד אומר כי ילך מלאכי והביאך כו'. הרי נאמר להביאך אל המקום אשר הכינותי וגם או' מלאכי ולא אמר מלאך כמ"ש למעלה. ועוד או' והכחדתיו. הרי נאמר ואיבתי את אויביך כו'. וידוע כי להכחידו הוא. וגם הל"ל והכחדתים. ועוד או' לא תשתחוה כו'. איך יתכן שבהכחיד הוא ית' את האומות ההם. יעבדו את מי שלא הצילם מיד ישראל. ועוד או' והסירותי מחלה אם מה שאין להם ייטיב טובה קנינית. ידוע שלא ירחם בצרה ומחלה. וע"ד זה קשה באו' לא תהיה משכלה ועקרה כו'. וגם ראוי לשים לב אל יחם קשר הייעודים האלה זה עם זה. ועוד אומרו את אימתי כו' אחר אומרו שישלח מלאך. מה צורך אימה וצרעה:

אמנם יאמר הלא אמרת לי ג"פ. שאלך לי לראות פניך וכן ראשית בכורי אדמתי אביא אל ביתך. וכן לזאת יחרד כל לב. כי הלא אתה עשית את השמים ואת הארץ והכל שלך. ולמה תייחד לך מקום שיורה שלא מלא כל הארץ כבודך חלילה. ע"כ אמר הנה אנכי כו'. לומר ראו נא כי בכל מקום אנכי עומד. ועם כל זה גדול כבוד המקום ההוא הוא הר המוריה משאר מקומות. כי הלא אין צריך לומר אתם המלובשי חומר כי גם המלאך אינו כדאי להיות אמצעי בהר ההוא כאשר במקום הזה. ולא מבלי היותו בכל מקום. כי הלא אנכי שולח מלאך לפניך. כלומר הנה אנכי עומד ושולח מלאך. הנה יראה כי פה אנכי. ועם כל זה אני משלחו הוי אומר כי לא מבלי היותי במקום זה אני שולח מלאך. אך אין זה רק לשמרך בדרך להיות ת"ל ואיני כבודי שתשמר על ידי עצמי עד בואך לארץ ישראל. כי שם עיקר מושבי גם עתה וז"א ולהביאך ולא אמר ולהוליכך. וזה להביאך אל המקום כי שם אין דבר באמצעות מלאך. והלא בזה יגדל הקושי. כי אחר שפה אתה עמנו ומכאן אתה משלחו. ומדברך ולהביאך כו'. יורה כי שם בלבד יש שכינה. ועוד כי יראה כי פה ובהר המורי' יש שכינה. ולא בדרך שבנתים ואיך יתכן כי הלא מכה"כ. ולמה יגרע מקום זה ואותו מקום משאר העולם והאם יש שינוי חלילה. לז"א אשר הכינותי כלו' גם שהכל שלי ובכל מקום אני למקום ההוא הכינותי. לקבל קדושתי יותר מכל העולם. והוא כי שם הוא שער השמים מכוון לשבתו העליון. והוא כמשל גוף האדם אל בחינת נפשו בו. והוא כי אין ספק כי הנפש ממלאה את כל הגוף. ואין לך אבר משולל נפש כי מלא כל האדם כבודה. ובלעדה לא ירים איש אבר מאבריו כי היא הנותנת בכל אבר כח. לעשות מעשהו המיוחד לו כי אלמלא היא כלם מתים. ועכ"ז לא כל האברים מקבלים שפע ממנה כא' ובשיעור א' כי הלא העין רואה. מה שאין כן שום אבר מיתר האברים ולמה לא ישתוו כלם כא' אחרי כי יחד כלם מלאים מכבוד

הנפש. אך אין זה כ"א שה' הכינו זך האיכות ומלוטש מכל שאר האיברים. מוכן לקבל מהנפש יתר שאת מכל שאר איברים לא שיש בה שנוי. כן אומר הוא יתב' שעם היות כי מלא כל הארץ כבודו ית' שעל ידי כן העולם מתקיים עם כל זה הר המוריה. הוא מקום אשר הכינותי מכל יתר חלקי הארץ. באיכו' נבחר מהכל לקבל שפע השראת שכינה מכל שאר העולם. כהבדל העין בין שאר איברים עם היות כי זה כל האדם מלא מכבוד הנפש. ובזה יתיישב אומרו ולהביאך ולא אמר ולהוליכך. אך הוא כי הוא ית' הכין מקום מוכן לשבתו הוא הר המוריה כי מאז ברא העולם הכינו וישם מקדש של מעלה כנגדו. וע"כ שם נעקד יצחק ושם בנה יעקב מצבה. ואמר אין זה כי אם בית אלהים וע"י היות שם שכינה תמיד. מטרם יבנה בית המקדש כמאמר יעקב אכן יש ה' במקום הזה. על כן לא אמר להוליכך. והנה מהדברים אמורים הלא יראה כי עתה ככל אותן אשר תחת שרים בית יהודה כי אשים עליו מלאך מנהיג. לז"א לא כן הוא כי הלא תדעו כי גם עד בואך אל המקום איננו משוה אותך לאותן שתחת שרים כי הנני שם לפניך ה' הפרשים. (א) כי שר לאותן הוא ממונה על אומתו מאז מנה אותו הוא ית'. להנהיגם באמצעותו. ואינו בכל פעולה שלוחו ית'. אך זה אנכי שולח שכבי"כול שלוחו של הקב"ה כמותי כעת וכאלו אנכי הולך כאשר פירש אח"כ באו' כי שמי בקרבו. (ב) כי שר של כל אותן הוא חצוני מאיכות בלתי קדוש. אך זה הוא מלאך כי מלאך סתם הוא קדוש אך השר לא כן כי גם לאומרים כי באומרו מלאכי אלהים. ידבר על השרים הוא בשם לווי מלאכי אלהי של הרוגז והדין גרדיני תריסין כנודע. וז"א מלאך. (ג) והוא כי כל שר מאותן הוא למעלה בשמים ואומתו למטה. וזה לפניך על הארץ. וז"א מלאך לפניך (ד) כי על ידי שרים על ידם משתלשל שפע כל אומה. אך זה לא להשפיע לך טוב רק לשמרך בדרך הגנה בעלמא. (ה) כי שר כל אומה הוא לעולם. אך זה אינו רק ולהביאך אל מקום כו'. אך אח"כ אין זולתי לפניך. וש"ת אם כ"כ חביבים אנו לפניך שלא תפרוש ממנו גם בשלחך מלאך אתנו אם כן למה זה תשלח מלאך. לז"א השמר מפניו כו' לו' הנה בלכתי אני ולא מלאך אתכם לא תשמרו מלחטא לי כי לא תראוני ותסתפקו היש ה' בקרבכם אם אין ותחטאו כי זה היה עון העגל אלהים אשר ילכו לפנינו שהוא שנראהו. לכך אני שולח מלאך ומצוה השמר מפניו כי תראה פניו ותשמר. וזה בין במה שיאמר לכם לא תעשו שהוא ענין השמר כענין השמר מפניו השמר פן ואל בלא תעשה ושמע בקולו במה שיאמר תעשה ושמא תאמרו כי האם החוטאים לי אני מכפר מה גם עתה מלאך שראוי לו לכפר לאשר יחטא לו. לז"א אל תמר בו. לומר אל תהיה ממרה בו בעברך רצונו כלומר כי אם לי כי לא יהיה ציוויו ממנו כי אם מאמתי. ואין צריך לו' שלא יכפר

לגמרי כי אם אפי' לא ישא לפשעכם שהוא כי הנה הוא ית' אמר ביום פקדי ופקדתי לומר שכל מקום שיעשו פשע ותבא עליו פקידה אפקוד על פי דרכי קצת מעון העגל. אך זה לא ישא מאשר תחטאו לשמור לפשעכם אשר תעשו אח"כ כדי שביום פקדו הפשע ההוא יפקוד גם אשר תמרו כעת. וזהו לא ישא לפשעכם בלמ"ד והטעם הוא כי שמי בקרבו ואיככה יוכל לכפר מה שתחטאו לקונו הוא שמי שבקרבו ושמא תאמר הלא אין לפנינו אלא הוא ואליו תחשב עותתנו. דע לך כי אם שמוע תשמע בקולו כו'. לומר הנה שתי שמיעות הן יחד כי בצותו לך ותשמע ממנו אלי אתה שומע כי אם שאינך שומע ממנו אלא הברת קולו. וזהו אם שמוע כו' לומר אם שמוע אלי תשמע בקולו כי השמיעה עיקרית היא מאתי. אלא שתשמע בקולו שהוא בהברת קולו. אמנם בעשותך מצותו אין בזה שיתוף לו עם ה' כאשר בשמיעה כי לא תעשה על שהוא דבר לך רק על היות דבורי אליו. וזהו ועשית כל אשר אדבר. ועל מה שאמרתי לשמרך בדרך. שאין מאתו שום הטבה והמשכת שפע רק שמירה. הנני מודיעך כי לא בלבד הטבה קנינית. כי אם אפי' אויב והצר לאויביך לא תהיה לך מידו כ"א מאתי כ"א ואיבתי את אויביך כו'. ועל אשר אמרתי ולהביאך אל המקום אל יעלה על רוחך שהוא שיסיר כל מכשולי אויביך שבנתים כי הוא ישמידם כי לא כן הוא כ"א כי ילך מלאכי לפניך והביאך כו'. לא יכחידם הוא כ"א אני כי הלא והכחדתיו בעצמי ובמה יודע כי מאתי הוא כי הלא והכחדתיו כאיש א' מה שאין כח למלאך. וזה אומרו והכחדתיו. ובזה לא נתעצבו ישראל בשומעם וגם משה לא אמר אם אין פניך הולכים כו'. כי אדרבה מזה יראה כי אתם ה' עם לכת המלאך אך שם שנא' כי לא אעלה בקרבך אז התאבלו עד שהודה ית' למשה לבלתי הסתלק. עוד יתכן דרך שני בהמשך הכתובים והוא בשום לב אל ענין שליחות המלאך לפנינו כי הלא כמו זר נחשב כי הלא מלא כל הארץ כבודו ית'. ואיך יצדק ישלח מאתו כי אינו צודק רק במשלח אל מקום שאין המשלח בו:

אמנם יאמר הלא אמרתי שלש פעמים בשנה יראה כו'. ואמרתי בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך והלא תקשני. איך אייחס ביתי למטה בארץ כי האמנם ישב אלהים על הארץ ומה גם אם תראה ע"י עון העגל כי אומר לשלוח מלאך לפניך כי הלא תאמר כי אין זה רק למה שעל השמים כבודך ותעדר השגחתך חלילה בארץ אם לא ע"י מלאך אמצעי לשלשל השפע על ידו. באופן שממוצא דבר ימשך חלילה האמין בהעדר השגחה בארץ. וגם לעבור בארץ אם לא ע"י מלאך אמצעי לשלשל השפע על ידו. וגם לעבוד את המלאך או מזל המשגיחי' למטה כי הן זאת סברת האומות העובדי' לשרי' ומזלות. ע"כ בא ויאמר הנה אנכי שולח מלאך אל יעלה על רוחכם חלילה כי זה מבלי אין בארץ

כבודי חלילה. כי אין זה רק לפניך כי בהיותכם משוללי חטא וזוהמת נחש ראיתם את כבודי לפניכם בחורב. ועתה נתמכרתם ולא תוכלו להביט רק במלאך שהמלאך לפניך ולא אני כי לא תוכל לראות כבודי ובערך זה יתייחס השליחות בערך ריחוק הסתרי מכם ותוכלו לראות המלאך. וז"א הנני שולח כלומר לא שאני בארץ. כי הנני פה אלא שמלאך לפניך לא אני על העדר זכותך והוא כי כמקרה רואה פני המלך וכהו עיניו גם הם יקדם כי לא מבלי ראותו עתה את המלך יבצר מהיות המלך לפניו כי אל יעלה על רוחך שמה שאתה נזון במן ובאר וכיוצא יבואו לך בהשתלשלות המלאך ואני עזבתי את הארץ חלילה כי מזה תבא לעבדו ותאבד כי אתה דע לך כי כל השפע והטוב הוא מאתי ובידי ולא שלחתיו רק לשמרך בדרך שמירה בעלמא. ולהביאך אל המקום אשר הכינותי כי שם ע"י הכנת המקום גם שמירתך תזכה שתהיה ע"י כי הכנת המקום הוא לקבל מהשכינה מה שלא הוכן בחוץ לכן השמר מפניו לומר כי לא יבצר מראותך בו פנים מאיכות זך וקירון פנים השמר מפניו מהשתחוות לו ועבדך אותו כי היא היתה הנפקותא היוצאת מעלות על לבך כי על השמים כבודו ית' וצריך אמצעי בנתיים להשגיח בארץ. ועם שלא תחשיבנו לעבדו שמע בקולו. אך אל תמר בו לומר מה שאמרתי השמר מפניו הוא אל תמר בו שלא תהיה מורד בקונך בו כלומר בשבילו שתעבדהו כי אין צריך לומר אני כ"א אפי' הוא לא ישא לכם עון זה ואין צריך לומר אם א' מכם יהיה העובד אותו כי לא יהיה גדול כבודו באחד כ"א גם אם כולכם הייתם נושאים פניו ומקבלים אותו לאלוה לא ישא לפשעכם. וז"א פשעכם ל' רבים ושמא תאמרו למה השרים שיעבדום האומות לא יעשו הם כן לקצוף על עובדיהם הלא הוא כי זה שמי בקרבו שהוא מלאך קדוש וחש על כבודי ובזה יצדק מאמרם ז"ל (ש"ר פ' ל"ב) כי לא על מלאך זה דוקא הוא כ"א בכל מלאך קדוש שמו ית' מיכאל גבריאל וכו' וההיקש בכל השאר כי אין מספר לשמותיו יתברך ומה שאמרתי ושמע בקולו הוא כ"א שמוע כו' ועשית כל אשר אדבר כי לא מלבו יאמר דבר שאני לא שלחתיו נמצא כי שמיעתכם בקולו היא שמיעה בקולי ואשר אמרתי לשמרך וכו' לא שיהיה הוא המשגיח למטה כ"א ואיבתי את אויביך כו'. כלומר אני אני הוא ולא המלאך כל זה הוא בדרך אך לא בארץ ישראל. וזהו כי ילך מלאכי וכו' הוא עד הביאך וכו'. אך אז והכחדתיו את כולה כאיש אחד כי בזה תכיר כי מאתי הוא ומה שאני מגלה אזנך כי בדרך אני אצר את צוררך. וגם שם והכחדתיו אני הלא הוא פן בראותך הנפילים האומות בפניך ואתה נוצח אותם הלא תאמר בלבבך כי אלהיהם היו עוזרים אותם אלא שגבר המלאך שעמך עליהם הנה תאמר גם שלא אעבוד את אלהיהם שלא עצרו כח להציל אומותם אעשה כמעשיהם ועבוד את המלאך

שעמי לעזרני כאשר הם עובדים את שריהם ועושים דוגמתם פה ע"כ הנני מודיעך כי ילך מלאכי וכו' אני הוא שאכחיד את הגוים ולא הוא לכן עם שידעת שלא תשתחוה לאלהיהם על שלא הצילו אומותם לא תעשה כמעשיהם לעבוד את המלאך אשר הביאך כי כך הוא לפני עבוד את מלאכי כעבוד את אלהיהם כי כאשר אין אלהיהם מצילים כך אין מלאכי מציל כ"א אני. וזהו לא תשתחוה לאלהיהם כו' ולא תעשה כמעשיהם שעובדי' שריהם שתעשה כן גם אתה ותעבוד את המלאך כלומר המדות שוים כי כך הוא עבוד את אלהיהם בעשותך כמעשיהם ועל מה שאמרתי לא תשתחוה לאלהיהם כו' אני אומר כי הרס תהרסם כו' לומר אם תאמר נא מה אתקוטט עם עץ ואבן כי הלא הוא כי אלו דוגמתם למעלה כוכבים ומזלות והרס את העליון ע"י למעלה במה שתהרסם את דוגמתם למטה ושבר את העליון במה שתשבר מצבותיהם למטה. ועל אשר אמרתי לא תעשה כמעשיהם שהוא לעבוד את מלאכי אני אומר ועבדתם את ה' אלהיכם לבדו כי ובירך כו' מה שאין לזה כח במלאך בלעדי ה':

פסקה כה

ועבדתם את ה' אלהיכם כו'. יאמר כי הנה דרך מלך המצוה את מאה איש יעשו לו עיר או מגדל ויתן להם מאה אלף זהובים לא יקפיד רק שתעשה מלאכתו בין יעשוהו יחד כלם. או מעט כל אחד ואחד בפני עצמו. ובשלמו השכר יחלק חלק כחלק אלף זהובי' לכל אחד ואחד. אמנם הוא ית' לא כן הוא כ"א בעבודה לא יחפוץ יהיה כל אחד בפני עצמו רק יחד כלם אם אפשר כי אינו דומה מרובים העושים את המצוה. למעוטים העושים את המצוה וזהו ועבדתם לשון רבים. אך בשכר עם שעבדם יחד כלם לא יהיה שכרם חלק כחלק בשוה כי גם בהיות אלף איש עושים יחד מצוה אחת אין אחד מכלם נוטל בשוה עם חבירו כי פלס ומאזני משפט לה' וכו'. והוא יפלס ויאמר הנה פלוני היה פנוי. אך רעהו הניח עסקיו לעשות המצוה. ועל דרך זה פלוני עשה בעצבון ופלוני שלא בעצבון ופלוני בשמחה ופלוני בשמחה יתירה ופלוני בכבדות ופלוני בזריזות ופלוני בכונה קלה ופלוני בכונה גדולה וההיקש באלף אלפי מיני בחינות אין מספר באופן שעם עשותם המצוה יחד. יהיה השכר פרטי אל אחד לפי בחינתו. וז"א ועבדתם את ה' לשון רבים ועם כל זה ובירך וכו' לשון יחיד. עוד לימדנו שני דברים אחד שלא נעבו' על מנת לקבל פרס רק ועבדתם למה שהוא ה' אלהיכם ואח"כ הוא יעשה את שלו כי מלבד הקרן קיימת לעה"ב גם יוסיף ובירך פירות בעה"ז. ועוד שנית כי בשכר לא יברך רק הלחם והמים הבלתי באים בעבירה כי אם מיגיעך כי אם גזלת או עשקת ותלחם לחם רשע. או מים גנובים לא יברך רק את לחמך אשר הוא שלך בהיתר וכן את מימיך.

עוד כיון ועבדתם בין אם מתנהג עמכם ברחמנות וזהו את ה' בין אם מתנהג עמכם בדין אל תרפו מעבודתו ית' דבר וזהו אלהיכם ובירך וכו'. ושמא תאמר אם מתנהג בדין ואין עושר ושפע אתנו במה תחול הברכה כי הלא יהיה בלחם ומים אשר תאכל ותשתה. וזהו את לחמך ואת מימיך ואם הייסורין והדין כבר עליכם והיא מחלה והסרותי מחלה מקרבך. עוד יתכן עם הפסוקים שאחריו והוא הלא אמרתי לך לא תעבוד שר ומזל כע"ג ולא אל מלאך והלא תאמר והלא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא ואעבוד את המזל או את השר כי כמה מעובדי ה' מזי רעב ולא יאריכו ימים ובנים לא יהיו להם. לז"א ועבדתם את ה' אלהיכם וגם שלא אומר לך שתעשיר שהוא מזוני הלא זאת אבטיחך כי ובירך את לחמיך ואת מימיך. שיתברכו במיעיך ולא יחסרו לך ולא תאמר הלא טוב היו לי בשר ויין להבריאני בל אחלה מהלחם והמים. לז"א הלא גדולה מזו אעשה לך כי אין צריך לומר שלא תחלה כ"א והסירותי בלחם ומים מחלה שהיה בקרבך ומה לך עושר גדול מזה שתהיה בריא וחזק בלחם ומשולל דאגה כי מרבה נכסים מרבה דאגה ואיזהו עשיר השמח בחלקו. ועל השנית והוא בני הנה תגדל ברכתך מאשר תחשיב יעשה לך מזל או שר כי אין שר משגיח בפרטי' לעשות שלא ימצא שום פרטי מאומתו עקר ומשכלה וכן במזל עקרות מי יתקן לו אך בעבודך את ה' אפי' אחד לא יהיה עקר ועקרה בארצך גם שלא יבצר מהולד איש במזל עקרות ושכל יבטלהו ית' שלא ישלוט בך. ועל חיי אמר את ימיך אמלא ובאו' בארצך יכוין מאמרו ית' לאברהם לך לך אל הארץ כו'. ושם שהוא א"י אעשך כו'. כי כאן אי אתה זוכה לבנים מפני המזל. וזה יאמר לא תהיה משכלה ועקרה אך בארצך. כי בח"ל אפשר יעכב המזל. עוד כיוון באומרו את מספר ימיך אמלא כי יקרה ימות הבן תחת האב לכפר בו עליו אמר לא תהיה משכלה ואל תירא ימות האב על שאין הבן מת תחתיו כ"א את מספר כו'. ולכל א' מהדרכים האלה הנאמרי' בהמשך הכתובים מענין שליחות המלאך לא יקשה מה שלא חשו משה וישראל על ענין המלאך כאשר בפ' כי תשא כי הלא לא הוזכר פה רק על דבר הוראת קרבת אלהים עם ישראל גם בעת שלחו מלאך אתם לא שהיה עתה דוחה אותם כאשר בפ' כי תשא. אך שם הוא סיפור מה שבשעת הכעס אמר לא אעלה בקרבך כו' ואז צעקו ויתאבלו על הסתלקו יתברך מהם כך' למעל'. ועוד יתבאר במקומו בס"ד:

פסקה כז

את אימתי אשלח כו'. אמר הנה אמרתי לך כי אין המלאך עושה דבר כי אם ואיבתי את אויביך כו'. והכחדתיו את הכנעני וכו'. אל יעלה על רוחך כי מרוב כח אלהי העמים ההם או שריהם שאין כח במלאך נגדם אעשה בעצמי כי הלא את אימתי בלבד אשלח

מבלי היות ע"י עצמי והראיה כי הנה ונתתי את כל אויביך אליך עורף כי לפני יחיד מכם יהפכו עורף אויבים רבים וגם את הצרעה שהוא שרץ קל וגרשה וכו'. וא"כ מה כחם יפה ומה שתראה שלא אגרשנו מפניך בשנה אחת לא מתשות כח ולא מהיות איזה כח באלהי העמים וצריך זמן נגדם חלילה כי אין הטעם רק פן תהיה הארץ שממה וכו' עד אשר תפרה ומרבוי עם ושתי את גבולך וכו' ועד ים פלשתים:

פסקה לג

לא ישבו בארצך וכו'. הנה מהראוי יאמר כי יהיו לך למוקש ולא כי יהי' לשון יחיד אך יאמר לא תכרות להם ברית כ"א אניחם ישבו בארצי ואם יצרו אותי אשמידם לא תעשה כן כ"א לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ושמא תאמר היתכן אתפתה מהם מיד לעבוד עבודת אלילים הלא הוא כי יהיה לך למוקש כי חטא שיחטיאו אותך לי קו לקו יביאך עד תעבוד את אלהיהם כי עבירה גוררת עבירה נמצא החטא כמוקש להפיל הרבה את הנוקש בו פעם אחת:

פרק כד

פסקה א

ואל משה אמר עלה אל ה' וכו' ונגש וכו'. הנה אומרו פה ענין זה שהיה קודם מתן תורה יהיה כי כל הדרוש שלמעלה הוא לומר כי קרוב אלינו הוא ית' ואין שלחו מלאך כ"א מצדנו בהעדר שלמותנו כי ע"כ צריך אמצעי בינינו ע"כ סמך ענין זה לומר ראו עתה כי כאשר הכינו עצמן במתן תורה ודבקו בה' נמשך כי ויחזו את האלהים בלי אמצעי. ולענין הכתוב יקשה אומרו והעם לא יעלו עמו כי אחר אומרו אתה ואהרן וכו' מי לא ידע כי והעם לא יעלו. אך לימדנו כמה מעלות טובות אל המחבר אל השלם כי יעלה במעלה ויתקרב אל ה' במעלה עמו. אך אין זה רק אל המוכן וקרוב אל צדקת השלום. אך לא כן אל הרחוק ממנו באיכות. וזה אומרו ואל משה אמר עלה וכו'. ואגבך יזכו גם אהרן נדב ואביהו וכו'. וז"א אתה שהוא מיותר. אך הוא שבהיותך אתה עמהם יעלו הם עמך. אך לא עד המקום שיגיע הוא רק והשתחויתם מרחוק. אך ונגש משה לבדו וכל זה הוא לקרובים אל השלימות כמשה יוכלו לעלות עמו אך והעם שלא הוכנו עדיין לא יעלו במעלה עמו כאשר יעלו אהרן נדב ואביהו וכו'. אפי' להשתחות מרחוק. וזהו והעם לא יעלו עמו:

פסקה ג

ויבא משה בתוך הענן וכו'. ראוי לשים לב מה זה היה כי עתה לא אמרו רק נעשה וביום שאחריו אמרו נעשה ונשמע. גם מה ענין הקדמת עשיה לשמיעה וידוע מאמריהם ז"ל על זה:

אמנם הנה ידוע מאמרם ז"ל כי מהיום הראשון לחדש שדבר משה לישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וכו' אמרו ישראל רצוננו לראות את מלכנו ולדבר עמו פה אל פה. וזהו וישב משה את דברי העם אל ה' וביום הרביעי לחדש היה זה שאל משה אמר עלה אל ה' וכו'. ונגש משה לבדו וכו' ויספר לעם את כל דברי ה' הם ציווי פרישה והגבלה ואת כל המשפטים שנצטוו במרה ואז השיבו כל הדברים וכו' נעשה אז ויכתוב משה את כל דברי ה' הוא מבראשית ועד כאן ואז אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. עוד כתבנו למעלה כי מה שהיה שלא נעדר איש מששים רבוא מהשיג נבואת פנים בפנים במעמד הר סיני כי הוא כי אין הוא ית' מסתיר כבודו משום בריה אלא שעכירות האדם הוא המעכב בידו מהביט אל האלהים כמו שכתבנו במאמרו ית' באו' לא תוכל לראות את פני כלו' העיכוב מצדך שלא תוכל. וזה נראה בפירוש באדה"ר כי טרם יחטא והי' זך בלי שמרי זוהמת נחש הי' מביט ורואה ומדבר ומשתעשע עם אביו שבשמים וכשחטא נחבא בשמוע את הקול ולא יכול לסובלו. והנה ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. וע"כ השיגו כלם נבואת פנים בפנים כי פסקה זוהמתן ואין בהם עיכוב:

ונבא אל הענין והוא כי הנה לא מתחלת הימים שעמדו על הר סיני הוכנו לכך כי אם ע"י היותם ימים נגד ההר אשר שם האלהים שע"י כך היו מזדככים וע"י השליחיות מאתו יתב' אליהם. וע"י פרישה והגבלה ומילה וטבילה והזאה כמו שכתבנו למעלה כי בתחלת הימים עם שפסקה עיקר זוהמא לא הטהרו לגמרי להנבא פני' בפני' מעין נבואת מרע"ה שהיא כספיריות איספקלריא המאירה. ע"כ אמר לו הוא ית' למשה הנני בא אליך בעב הענן שהוא אצלו כאספקלריא עבה שאינה מאירה בעבור ימשך שישמע העם בדברי עמך. מש"כ אם אדבר בך במאירה כי גם באמצעותך לא ישמעו אז ויגד משה כו'. שלא היו רוצים רק לדבר פנים בפנים בעצם כאומרם רצוננו לראות את מלכנו וכו'. אז אמר הקב"ה א"כ איפה. לך אל העם וקדשתם וכו' שע"י טבילה ופרישה והגבלה וקרבנות והזאה תושלם טהרתם ויזדכך חומרם להשיג לשמוע פנים בפנים כתאותם:

ונבא אל הענין והוא כי הנה ביום הרביעי בא וסיפר לישראל את כל האזהרות וההכנו' הנזכרות ועל זה נאמר פה ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' הם האזהרות ואת כל המשפטים שניתנו במרה למען זככם על ידי מה שכבר קבלו והם ענו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. כלומר הננו מקבלים לעשות. אך שאלתנו לשמוע מפיו של השם הנזכר בפירוש לא נאמין כי נשיגהו כי היה כמו זר בעיניהם גם שפסקה זוהמתן כאשר תמהו ז"ל על שאלתם רצוננו וכו' אמרו וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא שהיו עתידי' לעשות העגל וכו'. ע"כ למען יאמינו ביום גמר ההכנות המכינות אותם וגומרים טהרת

הזוהמא ביום הה' קרא להם מבראשית וכו'. כאומרו ויקרא באזניהם מבראשית ועד כאן למען בשומעם יאמרו הנה אדם הראשון ראינו בס' בראשית זה כי טרם היות בו זוהמא לקחו ה' ויניחהו בג"ע ויבן את הצלע ויביאה אליו והיה דובר בו בעצם. ואחר כך שנדבק בזוהמת נחש ונתעכר אז לא יכול לסבול את הקול וא"כ איפה גם אנו פסקה זוהמתנו ותגמר הטהרה ע"י הכנת אלו הנז' ודאי שנוכל גם אנו לשמוע מפיו ית' כמוהו. וזהו את כל הדברים אשר דבר עד כה נעשה וע"י כן ונשמע מפיו של ה' הנזכר ולא יעצרנו זוהמת הנחש ואז גמר קדושתם בהזאה וזהו ויקח משה את הדם וכו'. באמור אתמול אמרנו כל אשר דבר ה' הגבלה וטבילה וכו' נעשה. אך לא גמרו בלבם שיזכו לשמוע מפיו ית' פנים בפנים. ע"י עשותם ההכנות ההם. אך ביום החמישי ע"י מה שקרא לפניהם ספר הברית מבראשית. וראו ענין אדם הראשון כמדובר. אז גמרו בלבם. לומר שודאי ע"י עשות ההכנות שנאמרו ביום הרביעי יזכו לשמוע מפיו ית' בהקיץ וזהו כל אשר דבר ה' נעשה וע"י כן נשמע מפיו יתברך כמדובר:

פסקה י

ויראו את אלהי ישראל וכו'. ראוי לשים לב מה הוא לבנת הספיר. שאם לבנה שבא ממעוכי הבנין מהו ספיר ואם הוא שהיה לפניו ית' זכר לשעבוד לבנים של מצרים למה הודיענו שראו זה הזקנים ומה גם ענין ספיר ואם הוא שהיה אבן סנפרינין או דמות אבן ספיר האמור ביחזקאל. היה לו לומר דמות אבן ספיר ולא כמעשה לבנת ועוד או' ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. ופירשו ז"ל (ברכות דף מ"ח) על נדב ואביהו והלא גם הזקנים ראו ולמה לא נאמר בהם לא שלח ידו. ועוד למה שינה שבזקנים אמר ויראו ובהם ויחזו. ועוד או' ויאכלו וישתו. כי לא יתכן שהוא כמשמעו כי הלא צריך התבודדות ולא יחזו בעוד אכלם בפיהם ואם שהיא שאחרי החזיון אכלו ושתו למה נאמר. אך הנה אין ספק כי הלא כמו זר נחשב יראו את אלהי ישראל ומי יוכל להביט את אלהי ישראל. וכמו שאמר רבי יהושע לקיסר באומר אליו איה אלהיך שיביט אל ניצוץ השמש ואז היחלו עיניו כהות ואמר לו רבי יהושע זה אחד ממשמשיו הקטנים. וההוא מדרבנן דאסתכל בר' חייא וכהו עיניו וק"ו לשכינה. ע"כ אמר ויראו את אלהי ישראל ואל תתמה על החפץ כי הלא ותחת רגליו וכו' והוא כי לחולשת כח ראות עיני בשר. מהביט אל ספיריות רב ועצום. לעוצם בהיקותו לא יוכל לראות אמנם אם מסך בהתלבשות מה יושם בנתיים יפלש אור הגדול ההוא דרך המסך ויראה הרואה מתוך המסך כאשר בהכות ניצוץ השמש אל מסך זכוכית שיוכל להביט בו עין אדם מהעבר מזה בצד מה. אך לראות בעצם במהות האור המכה במסך דרך המסך ההוא לא יעצר כח אם ספיריי ובהיר הוא

מאוד לא יספיק מסך אחד ויצטרך שנים בהדרגה הפנימי זך ובהיר לבן והחצון עב ממנו ובהיר מצד מה ואינו לבן בעצם למען יהיה מאסף הראות מעט ואז על ידי שני אלה יוכל להביט דרך השתלשלות. וזה מאמר הכתוב וירא את אלהי ישראל ואיך עצרו כח להביט אל האלהים. לזה אמר כי והנה ותחת רגליו שני מסכים אחד כמעשה לבנת הספיר הוא אבן סנפירינון שאמרו ז"ל (שם) שהוא אבן שכשמקישין בו נכנס בקורנס שהוא הנקרא דיא"מנטי שהוא זך ולבן כן היה במעשה אבן ספיר הוא מסך מלובש בצד מה כלבנת הספיר הוא לבניות הספיר שיש בו ספיריות. ועוד מסך אחר הוא וכעצם השמים שאינו לבן בעצם רק מעין תכלת שמאסף הראות. וע"י כן וירא את אלהי ישראל. וזהו וירא וכו' ותחת רגליו כמעשה וכו' וכעצם השמים ולמה צריך שני מסכים. לזה אמר לטוהר בפת"ח הלמ"ד לומר כי כ"ז צריך לטוהר שהוא להשיג הטוהר ובהירו' העליון הידוע שצריך להשיגו שני המסכים. ואל אצילי בנ"י הם נדב ואביהו שבכל הנז' לא שלח ידו ומה עשו שהיה ראוי לשלוח בהם יד יותר מהזקנים הלא הוא כי לא היו כזקנים שראו ראיה אחת ופירשו כ"א אחר שויראו וכו'. עוד הוסיפו ויחזו את האלהים שהוא לשון הסתכלו' אחר הראיה. ולא עוד כ"א שתי הראיות היו בכוונת הנאה לזון עיניהם כאוכל הזן עצמו ואחרי אכלו שותה וזהו ויאכלו וישתו שהיא הזנה שנית כי תחלה היה כאלו אכלו ואח"כ ויחזו כשותים אחרי האכילה:

פסקה יב

ויאמר ה' כו'. הנה אומרו התורה והמצוה כו' יקשה כי לא היו בלוחות כ"א י' הדברות ועוד או' להורותם והל"ל ללמדם. ועוד או' ויקם משה ויהושע משרתו למה מזכיר יהושע כיון שלא עלה עמו וגם או' משרתו הוא מיותר. ועוד מה צורך או' שאמר לזקנים שישפטו הם לבעל דברים וידוע הוא כי הלא סנהדרין היו:

אמנם הנה בפ' כי תשא כתבנו. כי בהיות משה בהר מ' יום נזדכך שם ונעשה בריה חדשה מוכן לשני דברים. (א) לקבל הלוחות מידו ית' לידו כי אי אפשר אם לא בהיותו משולל גשמו'. (ב) למען יוכל לקבל כל תורה שבע"פ מבלי ישכח דבר שהוא כדבר נמנע לאיש גשמי והוא מז"ל שלא מצא הקב"ה כלי זפות כמשה וביארנו שם שהוא שלא היה מאבד טיפה ככלי ששועין אותו בזפת שהיין נשמר בתוכו והוא כי אין התורה ניתנה כ"א בפעם א' והיה זה ע"י היותו שם כל המ' יום. כמשארז"ל שהיה בכל יום לומד ושוכח עד יום הארבעים כמפורש אצלינו שם:

וזה יאמר עלה אלי ההרה והיה שם כי על ידי היותך שם ימים תקנ' הויה חדשה שתתהוה שם. וזהו והיה שם כי ע"י כן תוכן לב' דברים. (א) כי ואתנה לך את לוחות האבן שהוא

מיד ליד. (ב) והתורה היא תורה שבע"פ שהוא פירוש מה שבכתב והמצוה היא כל מה שהוא מדברי סופרים שהכל היה למשה מסיני ופירש ואמר מה שאמרתי שהוצרכת להיות שם כדי שואתנה לך לוחות אבן. הוא להרותם אשר כתבתי בם כי אין כתיבה על ידי עצמו יתברך כ"א בדבר רוחני מאד ולא על עצם גשמי והוצרך יהיה שם משה שיופשט חומרו לקבלם כי למה שהוא מכתב אלהים שהוא רוחניות עצום גם בהתגשם הלוח לינתן למשה הוא ג"כ מעשה אלהים כי אין התגשמות רב כי עדין נשאר בו המכתב רוחני מאד כנודע כנשמה בגוף ועל אשר אמרתי והתורה כו' הוא דבר גדול שצריך זיכוך רב הלא הוא להורותם שלא תצטרך רק להורותם ולא לשוב לשאול מאתי אורה לך כי לא תנתן פעמים והטעם הוא ככתוב אצלנו על מאמרם ז"ל (תמורה דף ט"ז) באו' כי שלש מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה והיה מבקשים לרגום את יהושע עד שריחם ה' ע"י עתניאל בן קנז שהחזירם בפלפולו והלא יקשה כי הלא יהושע נביא היה ישאל מאתו יתברך ויגידם לו. אך הוא כי צפה הוא ית' יתעתדו לבא בעולם אומרים כי אחר תתו יתברך התורה נתן עוד תורה אחרת ועל כן מאז הורה כי פעם אחת נתן. ולא ישנה חליל':

פסקה יג

ויקם משה כו'. למדתנו התורה כי גדולה שמושה ששמש יהושע יותר מלמודן של זקנים כי הוכן יהושע יותר מהם כי הנה ויקם משה ויהושע למה שהוא משרתו ששמשו כי על שגדולה שמושה עם היות שויעל משה ולא יהושע עם כל זה נגש יהושע עד מקום שלא זכו כל השאר כי הלא אל הזקנים אמר שבו לנו בזה. ולא אמר שבו לי בזה הנה כי ממקום שלא עצרו כח הזקנים ללכת הלכו שניהם משם והלאה ולבל יתביישו כי הם לא יכלו להתקרב עד מקום שיהושע מגיע ע"כ אמר שבו לנו בזה כו' לו' תתעכבו פה והנה אהרן וחור כלו' כי הם גדולים מכם והם עמכם ולא עמנו. כלו' ולכן לא תחושו כי אין כל זה אלא לשפוט את מי שהוא בעל דברים כלומר וע"כ צריכים אתה לשבת פה ואמר זה להסתיר גדולת כבוד יהושע עליהם:

פסקה טו

ויעל משה וישכן כבוד כו'. ראוי לשים לב. כי באו' ויכסהו הענן ששת ימים יראה כי ביום השביעי לא היה ענן ואיך יאמר ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן. ועוד שאו' ויבא משה בתוך הענן הנה כי ביום הז' הי' ענן. ועוד שאחר או' יקרא כו' בתוך הענן הל"ל מיד ויבא משה ולא יפסיק בנתים בפסוק ומראה כבוד ה'. ועוד כי באו' ויקרא מתוך הענן נראה כי משה היה תוך הענן ואיך יאמר ויבא משה בתוך הענן הרי שם היה כבר:

אך הנה ידוע כי ד' מסכים יש לפני ה'. (א) רוח סערה. (ב) ענן גדול. (ג) ואש מתלקחת. (ד) ונוגה לו סביב כאמור ביחזקאל ואמר כי כאשר נאמר ומשה עלה אל האלהים בר"ח סיון אח"כ כסה הענן הוא מסך השני את ההר. וזהו ויעל משה אל ההר ויכס כו' וימשך זה ששת ימים. וזהו וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו כו' כי הענן היה מכסה סביב את ההר כלומר כי המסך השני הוא הענן היה בתחלת ההר כי הראשון היה חוצה מההר ומשה עדין לא היה בתוך עובי מסך הענן. אך ויקרא אל משה ביום השביעי שיכנס לפנים במסך ההוא עד השלישי היא אש מתלקחת וזהו ויקרא כו' וישמע את הקול מתוך הענן שהיה משה חוצה שיכנס לפנים מהמסכים אשר שם הערפל אשר שם האלהים וש"ת למה לא נכנסו ישראל לפנים מהמסך הב' לז"א ראה נא גודל אור אש הגדולה שבראש ההר שלפנים מהמסכים אשר שם נכנס משה. כי הלא מראה כבוד ה' אשר היה בראש ההר היה מפלש אותו עד מעבר מסך הענן. עד שהיו רואים כאש אוכלת ולא עצרם עב הענן עם השנים שלפניו מלהבהיק אור כבוד ה' עד הראות כאש אוכלת לעיני בנ"י. וא"כ איך יוכלו לסבול ע"י שני מסכים בלבד ועם כל זה זכהו ית' יכנס הוא שם אל ההר וכן עשה ויבא משה בתוך הענן שהיה חוצה לו ולא בלבד תוך עובי מסך העק כ"א גם ויעל אל ההר אשר שם האלהים לפנים מכל המסכים אשר שם האש הגדולה אך ישראל גם שראו את כבודו יתברך לא נכנסו תוך המסכים אלא שקרע ית' כל הרקיעים והמסכים שלפניהם והראם את כבודו יתברך מרחוק. אך לא כן עבדו משה כי ויבא משה בתוך הענן. ואחז צדיק דרכו עד שויעל אל ההר שנכנס גם תוך השני מסכי' עד ראש ההר אשר שם האלהי'

או יאמר בשום לב כי הרי נאמר למעלה ויעל משה אל ההר ואיך עתה חוזר ואומר ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ועוד כי למעלה לא נאמר שבא בתוך הענן כ"א ויעל משה אל ההר ואח"כ אומר ויכס הענן אל ההר ועוד נשית לב למה בפ' ויבא כו' הזכיר את משה שני פעמים. וכן באומרו ומ' לילה כי בכלל מ' יום הם הלילות:

אך יאמר ויעל משה אל ההר ואח"כ ויכס הענן את ההר ממשה וחוצה ונשאר הוא בפנים בתוך הענן וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים שהוא מר"ח וכאשר קרא את משה ביום הז' היה עודנו משה בתוך הענן שקראו ית' מתוך המסכי' שיעל' למעלה ועתה או' התורה הנה מראה כבוד ה' שהי' מפלש עד חוץ מג' מסכים אשר שם ישראל היה כאש אוכלת כו'. ומה גם עתה לעיני משה אשר נכנס תוך המסכים כלם. ואיך יכול לסבול ועלה אל ההר ולא שלטה בו האש והוא היה ירא מהמלאכים שלא ישרפוהו בהבל פיהם. לז"א ויבא משה בתוך הענן כי פירשו עליו עננו ובתוכיות הענן נכנס ונתלבש

ובתוכיות ההוא בא ויעל כו' ועצר כח לסבול האש ולא הוזק. וזהו ויבא משה בתוך הענן ולא עוד כ"א ששם קנה הויה חדשה ע"י היותו בהר כאש אוכלת והוא מ"ש בפ' כי תשא כי לבלתי שכוח תורה שבע"פ ולהיות מוכן לקבל לוחות מידו יתברך הוצרך לזכך חומרו וליעשות בריה חדשה וע"כ לא בא טרם מלאת ארבעי' יום ומ' לילה בלי פחת שעה א' כי כאשר נעשית ברייתו החומרית בסך זה כן צריך להתהפך. וע"כ לא בא טרם העשות העגל וזה ויהי משה כי נתהוה משה שאינו משה הנזכר שבראש הכתוב. ולכן הוצרך ארבעים יום ומ' לילה ולא ירד קודם הלילה האחרון וגם לא בהשכמת הבקר:

פרק כה

פסקה ב

ויקחו לי תרומה כו'. לבא אל ענין הכתובים נעיר. (א) אומרו דבר אל בני ישראל ויקחו כו' כי אם כל בני ישראל לוקחים מי יהיה הנותן ומהראוי יאמר ויתנו לי כו'. ואם על הגזברים ידבר איך יחזור ויאמר תקחו את תרומתי. (ב) כי התחיל שלא לנוכח לדבר באומרו ויקחו וסיים לנוכח באומרו תקחו את תרומתי. (ג) אומרו מאת כל איש ולא אמר מכל איש. (ד) אומרו את תרומתי אחר שהוזכרה התרומה כבר וגם מה ריבה האת. (ה) אומרו וזאת התרומה כי מלת וזאת יתירה וגם מלת תרומה והיה אפשר לומר וזה אשר תקחו מאתם זהב כו':

אמנם אלהי ישראל אבינו המלמדנו להועיל לימדנו איכה נעבוד את ה' במעשה הצדקה למען צדקה תחשב לנו כאלו מממונו ניתן לו ית' כי טרם תנתן ביד הגזבר נזכה ונקנה אותה מאתו יתב' ומשלנו נתן לו ואף גם למען תהיה מסולקת מכל בחינה ופינה מהפניות המתגרשות לנותני צדקה אשר לא ברצון ה' המה רק בלב שלם ובכונה שלימה ודביקות עצמיי בינו ית' ובין בני ישראל עושי צדקה ואף גם זאת כי תהיה עבודת הצדקה בקדושה משולשת כי ג' מצות תהיינה יוצאות מצדיה וגם כי תהיה באופן יערב לעושיה ולא תהיה עליו למשא פן ינחם אחרי עשותו אותו והוא כי הנה דרך כל הארץ בהתנדב עם לעשות צדקה לאחת ממצות ה' אשר תעשינה כי יתאספו ראשי עם יחד קדושים אשר בארץ המה ואדיריה ויקהילו את כל עם הארץ ויחד יבאו גדודי' נדיבי עמים עם אלהי אברהם ויתנדבו כמשפטם איש איש אשר ידבנו לבו בהתנדב בפני עם הארץ והנה לא יבצר מאיש שוגה ומפתי ידור נדר לה' והצר לו בהתנדבו ויעצב אל לבו כי יתן בכיס עינו וידאג על די מחסורו ויהי' בעיניו הגזבר הקרב אליו כמוכס העומד מאליו ויש אשר נתון יתן ולא ירע לבבו כהראשון. אך תהיה מתנתו מרובה כי יבוש מאילי הארץ ראשי עם העומדים על הפקודים שלמי' וכן רבי' ולמען בושת פניה' יבוזו כסף יבוזו זהב ולא מלבם

ויש תהיה נדבתם מקנאת עם כי נגד פניהם נדיבי עמים אשר כסף לא יחשיבו ומתנתם מרובה והרואים את כבודם יחושו על קלונם אם ימעטו וישוחו נדבת ידם באומר למה נגרע לבלתי הקריב קרבן כספנו וזהבנו כמתנדבים בעם. ויש יפזר יתן למען כי יש אנוש כערכו אשר לא התנדב כמוהו ויש יתן ויחזור ויתן גשם נדבות למען השתרר בקהל קדושים אשר בארץ ההיא באמור מי לה' שש ועושה צדקה כמוני היות עשר ידות על כל מתנדב ומי יעצור בעם. או מי יעשה מלוכה להשתרר על העם מבלעדי. או שעושה להתפאר ראוני שאני על נדיבות אקום ומי יעשה כמעשי וכגבורותי. וההיקש בבחי' ופניות אשר לבב אנוש יפנה המורם מאלה כיוצא בהם. והן כל הפניות האלה קודחי אש מאזרי זיקות במעשה הצדקה ההיא ויחללוה ועוה עוה ישימוהו. וימירו את כבודם בקלון וגם בחרפה ויהיה ממונו אבה ומצותו מחוללת ומביא עליו רעה תחת טובה. וגם אשר לא יפנה דרך חטאים האלה בנפשותם ויעשו צדקה לשמה. עם כל זה בהעשותה בקהל עם ובכנופיא לא תחשב לו מצותיו. שלא יהיה בעצם כנותן מממונו לצדקה אם לא על צד החסד. כי לו יתברך הכסף והזהב. אך אשר נגע יראת אלהים בלבו ורוצה לעשות צדקה כתקנה שלימה באיכות. ומשוללת הבחינות אשר שנא ה' זאת יעשה עודנו בקרב ביתו. והוא ידע בהתנדב עם בינו לבין קונו טרם יתאסף עם יחד יתבודד בביתו ובחומותיו וימלך בקונו בקרב לבו. כמה וכמה טובה הראוי להתנדב במצוה ההיא לשמה שלא לשום פניה ואשר גמר בלבו מיד בינו לבין קונו יפריש מממונו נדבה לה' ויקרא לה שם. בשמחת לבב. ואח"כ ידיו תביאנה אל בית ועד לחכמים והמתנדבים בעם ולגזברי הצדקה יתננה והנה בדרך הזה מעש' ידיו כונן' עליו כל השלמיו' האמורו' והוא כי מעת הפריש התרומ' מממונו בקרב ביתו לשמו ית' זוכ' בו וקונ' אותו כאלו מוציאו מרשותו ית' כי לו הכסף והזהב ונעש' שלו וכשאחרי כן מוליכו בידו נחשב לו כמוליך ונותן משלו ליד הגזבר. וע"י ההפרשה בינו לקונו אין מבא לשום א' מהפניות המתרגשות. למתנדב בפני כל עם הארץ. גם ג' מצות בידו. (א) ההפרשה. (ב) ההולכה. (ג) הנתינה ביד הגזברים. והן כל אלה ראתה עיני בפסוק הקדוש הזה. שאומר הוא ית' דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. הפרשה מממונם בקרב ביתם וע"י כן יחשבו ללוקחים וקונים מאותו ית' אדון הכל התרומה ההוא. וזהו יקחו לי לשמי תרומה מממונם בידם. ואחרי קחתם ההפרשה ההיא ידבר אל הגזברים לנוכח. ואומרו מאת כל איש כו' תקחו את תרומתי אשר יביא אתו. אחר שהוא תרומתי כי כבר הפרישה לי לשמי מאז כמדובר. ובזה צדקתם מסולקת מכל פנייה רעה כאמור. כי מלבד היותה מתן בסתר. בהפריש אותה. גם נמצאו שלש מצות בידו. (א) ההפרשה וזהו ויקחו לי תרומה. (ב) ההבאה

וזהו מאת כל איש שכבר היא אתו כי הביאו. וזהו שפירש להם מרע"ה בצוותו את בני ישראל. ואמר כל נדיב לבו יביאה. (הג') הנתינה לגזבר. והיא תקחו את תרומתי. ובכלל הדבר בא להורות איך מדת ישראל טוב. היתה מרובה ממדת פורענות. והוא כי בעגל זהב אשר עשו לבעל היה בפתאומיות. ולא שהו זמן מה. אולי היו נותנים אל לבם. כי רע עליהם המעשה ומתחרטי'. אך בנדבת המשכן שהוא תיקון העגל. רצה הוא ית' יהיה במיתון שיפרישו מתחלה בביתם כמדובר:

עוד לימדנו ית' באומרו תרומה. ולא אמר נדבה. וגם אומרו תרומתי ולא אמר תקחוה ויסמוך על התרומה הנזכרת. לומר שלא יצוה את עמו. יתן איש את כל הון ביתו רק הפרשה ולא אמר הפרשה רק תרומה לרמוז אל התרומה האמורה בתורה שהיא א' מעשרה היא תרומת מעשר. כמאמר הכ' מעשר מן המעשר. כי שיעור תרומה גדולה. לא פורש בתורה. וזהו הוא אל המון העם. אך מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. שכולל שתי תרומות. (א) במלת תרומתי. (ב) ברבוי האת שהוא ב' עשורים והוא חומש. והוא מאמרם ז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. והוא הנלמד מיעקב אבינו שאמר עשר אעשרנו לך. וארז"ל שני עישורים דהיינו חומש. ועל שני אלה אמר. וזאת התרומה ולא אמר והתרומה אשר תקחו. הא' באומרו וזאת. (ב) באו' התרומה. ושתיהן מדברים גשמיים שהוא זהב וכסף וכו'. ועל ידי העשות המצוה כתקנה ועשו לי מקדש. מעלה אני עליהם כאלו כלם עושים לי מקדש מכון לשבתי. גם הבלתי עושים במלאכה. רק נותנים הנדבה כי מקנים קדושה בחפצים ושורה שכינה במעשה ידיהם. או יאמר ויקחו כו'. שאומר הוא ית' ראו חיבתי עמכם. כי הלא ממה שהוא שלי באמת. אעלה עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם והוא כי יהיה אומרו לי תרומה. כמו לי הכסף ולי הזהב. לי יאורי כי לי כל הארץ. שפירושו שלי הכסף ושלי הזהב. כן יאמר ויקחו ממה שהוא שלי תרומה. וזהו מאת כל איש שאינו שלו רק שהוא אתו עמו. פקדון אשר הפקד אתו מאתו ית'. ושמא תאמר אם כן איפה מה יתנו. על כן אמר אשר ידבנו לבו שהיא נדבת הלב ורצון הטוב את זה תקחו את תרומתי. כלומר עם תרומתי שלי ולא שלהם. אתם כלוקחים. גם הנדבת לב אשר עמם. ולזה לא אמר תרומתם רק תרומתי ואמר וזאת התרומה כו' עם היות ב' תרומות. (א) שלהם והוא הרצון טוב. (ב) התרומה עצמה שהוא שלו ית'. מה שתקחו בעצם מאתם הוא כסף וזהב כו' שהוא שלי ובאחרת ועשו לי מקדש. שע"י הנדבת לב במחשבה נפשיית תזכו שתשרה שכינה בדברים הגשמיים ההם. או יאמר בהקדים שתי הנחות. (א) כי באמת אם איש קטן הערך. יתן מתנה לשר וגדול ויקבל מידו. הלא הנותן למקבל יחשב במה שהחשוב ממנו החשיבו לקחת מידו כאשר

חכמי' יגידו כי על כן המקדש את האשה ונתנה היא ואמר הוא. אם אדם חשוב הוא מקודשת במה שהחשיבה לקבל ממנה חשוב כאלו היא קבלה ממנו. ונחשב כאמר הוא ונתן הוא:

עוד שנית במה שהודיעונו רז"ל (מדרש רות רבה) על מעשה הצדקה כי יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עמו. שנאמר (רות ב':י"ט) שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז ופשר דבר הוא כי הבעל הבית נותן לעני ככר או פונדיין גשמיים לסעוד לבו והעני בקבלו נותן לו שכר רוחני לאור באור החיים. ומלאך הנעשה על ידי המצוה אשר לא יערכם זהב וזכוכית:

והנה באמת שתי הבחינות האלה כאן נמצאו וכאן היו יותר מבכל יתר מקומות והוא בהתנדב עם לעשות לו ית' מקדש לשכון יה אלהים כביכו"ל הבחינה הא' מקל וחומר אם בהיות נותן ומקבל בני אדם על יתרון חשיבות מה במקבל על הנותן יחשב הנותן למקבל. ומה גם עתה במלך מלכי המלכים יוצר הכל. יצוה עלינו יקחו לי תרומה לעשות לו מקדש כי חשיבות הלזה על כל יתגדל. כי מה אנו מה חיינו. יחשיבנו ית' לוקח ממנו ומידינו. ואם כן איפה אין לנו לנותן נחשב ללוקח ומקבל כזה. כי ממנו ית' הכל ומידו נתנו לו. באופן כי הננו אנחנו המקבלים ולוקחים ממנו ית'. כי הוא הנותן בהחשיבנו כמדובר. גם הבחינה הב' אין ספק כי יותר הוא ית' עושה עמנו בקחתו מידנו. במה שאנו עושים עמו. כי הלא זאת התרומה אשר יקח ממנו דברים גשמיים. המה זהב וכסף ונחשת כו'. ואשר הוא ית' עושה עמנו לא יערך האושר הרוחני הנמשך למתנדב חלף נתינתו בכל הון שבעולם. הנה שמכל הבחינות. אנו הלוקחים לפי האמת. וזה יאמר דבר אל בני ישראל ויקחו. כי ללוקחים יתייחסו. במה שהוא לי תרומה והחשבתים לקבל מהם. ומה גם שהכל שלי כי מאת כל איש שאינו שלו. רק שהוא אתו כפקדון עמו תקחו. והביטו וראו את אשר החשבתיו. כי אינו כמלך ב"ו. שאם רבים בני אדם יתנו לו עשרת אלפים ככר כסף. יהיה לחשיבות בעיניו כל הסכום יחד. אך לא כל חלק וחלק. אשר יתן כל איש ואיש בפני עצמו. כי הלא מצער הוא. אך לא כן אנכי עם עמי כ"א שמכל איש אשר ידבנו לבו. אעלה עליו כאילו ממנו לבדו תקחו את תרומתי כלה. וזהו מאת כל איש כו' תקחו את תרומתי. והנה כל זה הוא על הבחינה הא'. ועל הב' שאתם נותנים דבר גשמי ומקבלים ולוקחים אושר. אשר אין למעלה ממנה שאין ערוך אליו. והוא כי הלא וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת ותכלת כו'. שכלם דברים גשמיים. ואשר אני עושה עמכם לא יערכנו כל טוב. הלא הוא כי ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. וזה תכלית האושר כי גם בחיים חייתם. יתדבקו וישכונו עם קונם ית'. הנה כי יותר

ממה שהם עושים עמו. הוא ית' עושה עמהם וא"כ בין מן הבחינה הא'. בין מן השני'. אתם הלוקחים בעצם ואני הנותן כמדובר. באופן כי לא לנו התפארות הצדקה בלתי לה' לבדו. כאשר האריך והרחיב ענין זה דהע"ה. בברכו יתברך על הנדבה אשר התנדבו הוא וכל קהל עדת ישראל. לרומם את בית אלהינו ויואל ובירך את ה' כאומרו (ד"ה א' כ"ט) ויברך דוד את ה' כו' ועתה כו' וכי מה אני כו' כי גרים כו'. והוא כי אחר ראותו גשם נדבות פיו. ונדיבי העם כי עצמו מאד. פחד ורגז פן יגבה לבם על התנדבם. ומאומה לא תהיה להם שכר בעמלם על כן. על כן מדאגה מדבר קם בקהל לברך את ה'. הנותן להם כח לעשות חיל. ואחת דבר אלהים שתים זו שמענו. (א) בברכו אותו ית'. לאמר אל יעלה על רוחכם להחזיק טובה לעצמכם על התנדבכם כי הלא אין להחזיק לכם טובה. לברך על הנדבה הזאת בלתי לה' לבדו ולא לכם כי הכל שלו ומאתו ית'. (ב) להמשיך אמרים אמת. כמדבר בעדו ובעד כל קהל עדת ישראל כאלו הוא והם המדברים יחד דברי הכנעת עצמם. והשפל ערכם. והגדיל גדולתו ית' על כל ברכה ותהלה למען ישמעו ולמען ילמדו כל קהל עדת ישראל. ליראה את ה' ולעבדו בכל לבם ובכל נפשם. בענוה ביראה ככל דברי דוד הנאמנים. וז"א ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל והוא המוסר הראשן שידעו כל הקהל כי לה' לבדו הברכה נאותה. ולא להם על התנדבם. ועל השנית אמר ויאמר דוד כי זולת הברכה. ועוד הוסיף אמירה נאותה. אל היות לעיני כל הקהל כאשר יבא בס"ד. מפסוק לך ה' הגדולה והלאה. והתחיל לברך ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אבינו. הוא יעקב אבינו אשר למדנו להתנדב לה'. כאומרו וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ואמר מעולם ועד עולם שהברכה והשפע תמשך מן העולם העליון משתלשל דרך העולמות. עד העולם השפל. אבל אנחנו לא לנו ה' לא לנו תפארת הנדבה אלינו כי הלא חמשה המה בחינות אשר יפול לב אדם אליהם לייחס את עצמו להתנאות במעשה הצדקה אשר יעשה האדם. ומה גם בהיות הון רב. (א) כי יתן בכיס עינו. ויראה כי רב חילו וכי כביר מצאה ידו. להרבות מאד מוהר ומתן. (ב) על ההתגברות אשר התגבר על יצר סמוך המפציר עד בוש ברוצה להתנדב לעכב בידו. והוא גבור כובש את יצרו. (ג) כי יתפאר באומרו כי ממונו נעשה בית מושב לשכון יה אלהים. (ד) על הטוב הנמשך לאדם ע"י הצדקה. והוא כי בה מצא חיים כי צדקה תציל ממות. ועוד. (ה) נמשכת גם היא מהצדקה והוא הוד שפע ברכה כענין עשר בשביל שתתעשר. והשפע נקרה הוד. כמה דאת אומר (במדבר כ"ז:כ') ונתת מהודך עליו וכן ארז"ל (בפסיקתא) כי כשברא הקב"ה את העולם נתלבש בהוד להשפיע התפשטות שפע מלמעלה. אמר דוד הנה חמשה אלה לא לנו ה' המה כ"א לך ה' כל חמשתן כי לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת. שהם שלש

ראשונות. ועל החיים והשפע שהם שתים האחרונות. אמר והנצח וההוד. לומר אל נא נתגאה לא בחיים ולא בעושר. כי הלא לא חיינו נצחיים ולא העושר לנו כי ימי חיינו אשר נזכה ונחיה לא נצחיים המה כי הנצחיות לך היא ואנחנו גם כי נאריך. לא לנצח יהיה כי הבל ימינו. וכן ההוד והברכה כלה לך היא באמת ולא לנו. כאשר יבא עוד ביאורו בס"ד. ופירש אותם אחד לאחד על הסדר. על הא' אמר כי כל בשמים ובארץ כו' לומר אשר אמרתי כי הגדולה לך היא. הנה הוא כי לו היה העושר נקנה אלינו. על ידי חריצותינו. או חכמתנו היתה הגדולה מתייחסת אלינו. אך לא כן הוא כי אם כי כל בשמים ובארץ כי אין גדולה מתייחסת אל הארץ לבדה רק כוללת בשמים ובארץ כי מן השמים נשפע לארץ וממך הכל כי הלא שלשה המה אשר השפע משתלשל על ידם. (א) השכינה. (ב) ע"י השר. (ג) ע"י מזל. והנה על הא' אמר לך ה' הממלכה היא שכינה הנקראת כך כנודע. ועל הב' אמר והמתנשא לכל לראש. הוא השר המתנשא לאמר כי הוא לכל אומתו לראש ולא יסכים. כי אינו רק צנור בעלמא שיושפעו על ידו מאתו ית'. ועל הג' אמר והעושר והכבוד מלפניך. ומשתלשל ע"י המזל שלמטה כ"א לך ה' הממלכה אשר בארץ והכח המתנשא. כי גם שמזוני תלויים במזל הלא הכל הוא מאתך. כמפורש באר היטב פ' בראשית. ועל הב' היא הגבורה. אמר ואתה מושל בכל. והוא כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' נ"ט) על וה' ברך את אברהם בכל. שהיה מושל ביצרו. שהוא כד"א וכל יצר כו' רע מנעוריו. ע"כ דרשו בכל היצה"ר. ועל זה יאמר לא נתפאר על כבוש יצרנו כי אתה מושל בכל הוא היצר הרע כי אשר אמרתי כי לך ה' הגבורה ולא לנו תתייחס. הלא הוא כי ובידך כח וגבורה כי גם שאנו נתגבר על יצרנו הכח המגבירנו לא משלנו הוא. אך אתה אלהינו לך הכח והגבורה כי בידך הכל כמאמרם ז"ל על צופה רשע לצדיק וכו'. אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו ואלמלא הקב"ה עוזרו היה נופל בידו שנא' צופה וכו'. הנה כי כל הכובש את יצרו. מן השמים יעזרוהו. על ידי איזה זכות שבא ליטהר. ועוד כי גבורתינו קלה כי אינה אלא למלט נפשנו מיד יצרנו. אך גבורתך הוא מקור לכל הגבורים וחזקים כי בידך לגדל ולחזק לכל. ועל הג' היא התפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם אמר ועתה אלהינו וכו'. לו' אילו היינו אנו הנותנים ואתה המקבל היה מתייחס ההתפארות אלינו. אך נהפך הוא. כי אנו המקבלים ואתה הנותן במה שהחשבתנו לקבל ממנו. כענין נתנה היא ואמר הוא שאם אדם חשוב הוא מקודשת שהוא נחשב כנותן במה שהחשיבה עם היותו חשוב לקבל ממנה. ומה גם עתה בני אדם להבל דמה. שיתנו למלך מלכי המלכים הקב"ה. ויחשיבם לקבל מהם. ואם כן עתה אלהינו מודים אנחנו

לך הפך בני אדם. שהמקבל מודה ומשבח לנותן. אך בזה להיות שאנו כמקבלים. מודים אנחנו לך ולכן התפארת הוא לך. ואנו מהללים את שם תפארתך:

ועדיין היה אפשר לומר. כי הן אמת שממנו ית' הכל. ואנו מקבלים במה שהחשיבנו לקבל מידינו. אך לא יבצר מהיות לנו נדיבות לב. כי בחיריים אנו. ותחשב לנו לצדקה בבחינה זו. ע"כ אמר וכי מי אני. כי לא נעצר כח להתנדב כזאת. כלומר שיחשב הנדיבות אלינו. כ"א שגם זה אתה עשית. ולא כמו זר יחשב שיתך בי בחירה לתת. עם היות שהבחירה חפשית כי בדבר זה אינו מן התימא. כי הלא אנו ושלנו שלך, ואתה עושה בשלך כרצונך. וזהו כי ממך הכל וכו'. והוא כי הנותן דבר ביד עבדיו לא יצא אותו הדבר עדיין מיד רבו. שעל כן אפילו לזכות לאחרים אינו זוכה. כי עדיין ביד רבו. כי ידו כידו. כן הוא הממון שנתת לנו עודנו בידך. וזהו כי ממך הכל ומידך נתנו לך. כי עודנו בידך. ועל הנצחיות שהיא הרביעית. אמר כי גרים אנחנו וכו' לומר נצחיותך גם בעולם הזה הוא נצחיות. כי חיינו בעולם הזה הבל המה. כי הלא גרים אנחנו לפניך כי החיים כדרך כל הארץ. שימי שנותינו שבעים שנה. גם שלפנינו אינו גרות. לפניך הם כיום אתמול כי יעבור. וזהו כי גרים אנחנו לפניך ואשר הם מאריכי' יותר מזה שמתייחסים לתושבים. גם אלה אינם מתמידים להתייחס לנצחיו'. רק ככל אבותינו שחיו יותר משבעים וחשבו עצמם לגרים. שהיה העה"ז עראי בעיניהם וזהו ותושבים ככל אבותינו. כמאמר יעקב (בראשית מ"ז:ט') מעט ורעי' היו כו' ואברהם אמר גר ותושב. ועל כל ימי יצחק ויעקב. נאמר גר יהיה זרעך כמפו' במקומו בס"ד. ולא עוד כ"א מי יתן. והיינו יודעים מדת ימינו. אך היא כצל ימינו עלי ארץ ואין מקוה. ויהיה ענין מז"ל על פסוק ימיו כצל עובר. וז"ל והלואי כצלו של כותל. או צלו של אילן אלא כצל עוף. הפורח בשעה שהוא עף. שעניינו אצלי כי ימי האדם כצל שתמיד הולך ונסוע. ומש ממקומו. כן האדם יום המות מתהוה אליו. מיום הולדו הולך ומתמעט לחותו השרשי. ואם היה כצל כותל גם שהולך ונוסע הנה יש לו ב' בחינות טובות. א' כי הן האדם ידע לשער כמה יתמיד הצל ההוא. ע"פ סיבוב השמש. הב' כי הוא צל עב. מצל למסתופף תחתיו בעצם בל יבא עליו השמש בשום פנים. אך צלו של אילן. תמצא בו הבחינה הא'. אך לא הב' כי בין הבדים יעבור עליו מה מהשמש יכנו על ראשו. אך צל צפור בשעה שהוא פורח פורש כנפיו. ומפריש בין נוצה לחברתה ומביניהו יעבור השמש. ולא יצל עליו בעצם. נמצאו בו ג' בחינות לגריעותא. (א) שהשמש יכנו וההסתופפו' בצלו הוא הבל. גם עודנו עומד ואינו פורח. (ב) שהוא הולך ונוסע. (ג) שלא ידע איש לשער כמה יתמיד בפריחתו. כי בכל עת ובכל רגע אפשר תכלה בפריחתו לפי אשר יהיה שמה הרוח ללכת. ושלש אלה הם מקרי בני

האדם בימי חייהם. (א) שלא יחסרו לו שמש הצרות יכו בו. (ב) שתמיד לחותו הולך ומתמעט. ומיתתו מתהוית תמיד. (ג) כי לא ידע את עתו ומפחד תמיד יום יום אולי הגיע עד שערי מות. ועל אלה יאמר פה כצל ימינו עלי ארץ והוא כי ב' מיני צל הם בעולם ואין עוד. (א) העשויה בידי אדם ככותל ואוהל. (ב) צל אילן והוא סתם צל ועל זאת יאמר כצל ימינו כו'. שהוא הצל היות' טבעי. היא כצל של אילן. וזה אומרו כצל בפת"ח הכ"ף. שהוא כאומרו כהצל הידוע שהוא היותר טבעי שהוא של אילן. שיש לו הב' חסרונות ומי יתן והיה כך. אך הוא כסוג ג' שהוא של עוף שלא ידע עתו ועליו אמר ואין מקוה שהוא שלא יקוה איש. לחיות סך ימים ושגים בטוחים. רק כצל עוף כמדובר:

ועל החמישית אמר ה' אלהינו כו'. לומר לא יחשב לנו הוד ושפע על שעשינו צדקה כי מי הקדימך. והלא אתה הקדמת. כי כל הממון הזה אשר הכינונו. מידך היה לנו תחלה לא בצדקתנו. ואם יאמר איש א"כ איפה כי משלו ית' הכל. איך תחשב לנו לצדקה. לזה אמר וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב. ולא תרצה הממון. רק היושר לבב והנדיבות. וזהו ומישרים תרצה. וזה אינו חסר ממני כי הלא אני ביושר לבב התנדבתי כל אלה. ועל יתר המתנדבים בעם אמר ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך. לומר איני ערב אם אחרי יום או יומים. יתחמץ לבבם על התנדבם. אמנם באשר הוא שם. הנה עתה ראיתי בשמחה וכו'. והשמחה הוראת נדבת הלב טוב. ואמר ה' אלהי אברהם כו' מצא את לבו לשאול מאתו יתברך ישמור זאת לעולם ליצר מחשבות לבבם. והוא במה שנשית לב אל מאמרם ז"ל על פ' מי יתן והיה לבבם זה להם וכו'. שאמר להם הקב"ה כפוי טובה כו' היה לכם לומר תן אתה. והלא קשה כי הבחירה לא בשמים היא. כי אם ביד כל האדם כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ואיך היה להם לו' תן אתה:

אמנם יובן במאמרם ז"ל (יומא דף ל"ט) בא ליטהר מסייעין אותו כי טרם יתחיל האדם להיטיב אין מסייעין אותו מן השמים. אמנם אחר החילו ממשיכים אותו. ומקרבים אותו אל הכושר והקדושה. ועל כן אמר הוא ית' היה לכם לומר אחר שלבבנו שלם. המשיכהו שיתמיד כך בכשרון הזה. וזה מאמר דוד פה באומרו שמרה זאת היא השמחת לבב לעשות רצונך ליצר מחשבות וכו'. שתמשיך החשק שיהיה כן תמיד שישאר היצר סמוך תמיד נשחט ונכנע תחת היצר הטוב. והכן לבבם הם השני יצרים אליך. שגם היצר הרע יהיה מוכן גם הוא לעבוד את ה'. כמאמרם ז"ל על אברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו נאמן לפניך. שהוא הב' הלבבות שהם היצר הטוב והיצר הרע. מצא נאמנים להקב"ה. כי ע"כ לא נאמר את לבו. וזה יכוין דוד באומרו והכן לבבם אליך. או יאמר ויקחו לי תרומה כו'. ענין מאמר מונבז המלך. אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה. והוא כי כאשר כל

מצוה ומצוה אשר יעשה האדם. שנעשה ממנה מלאך סניגור כן במעשה הצדקה כל פעם ופעם שאדם נותן נעשה אור ומלאך. ומהם מתמלא אוצרו הטוב אשר בשמים ממעל. וזה אומרו אני גנזתי למעלה. נמצא כי הפרוטה גשמית שנותן האדם נעשה ממנו אור קדוש רוחני למעלה. וזה יאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי. כלומר ע"י מה שנותנים לוקחים לי. ואצלי באוצרם הטוב תרומה. ולהיות באוצריהם כלוקחים. וממה נעשה הלא הוא מהכונה והנדיבות לב. וזהו מאת כל איש אשר ידבנו לבו. ואותה היא שלהם שקנו בנדיבות לבם. מה שאין כן התרומה גשמיית שהם נותנים בפועל כי אותה שלי היא כי לי הכסף ולי הזהב וכו'. ועליה הוא אומר תקחו את תרומתי. הנה כי ב' תרומות הן. (א) הנקחת מאתם של זהב וכסף כו' והוא שלי. (ב) הרוחנית הנגנזת אצלי והיא שלהם. ופירש ואחר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם שהיא שלי. אלא שנמצאת אתם זהב וכסף וכו' כי השנית אשר היא שלהם נמצאת אתי. ולא תשלוט בה יד אדם לקחתה:

פסקה ח

ועשו לי מקדש כו'. הנה תצילנה אזנים משמוע כדבר הזר הזה. כי איזה הדרך ישכון אור שכינתו ית' בארץ הלזו במקדש כוננו בני האדם. וכאשר ראה כן תמה שלמה המלך ע"ה. באומרו האמנם ישב אלהים על הארץ כו'. והן אמת חכמים יגידו כי הן לו היה המעון הזה בהר המוריה. גם כי לא יבצר היות כמו זר נחשב. הנה תשובתו בצדו הלא היא כי שם השער השמים. מקום אל הורדת השפע העליון להעיר על הארץ ולדרים עליה. ומאז נברא העולם שרתה שכינה במקום ההוא. כי ע"כ שם הקריבו את קרבנם אדם ונח. ואברהם את יצחק בנו. והטעם כי הוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. כמאמרם ז"ל על מכון לשבתך מכוון לשבתך. וע"כ אדם ממקום כפרתו נברא שהוא מזבח אשר שם נוכח המזבח העליון כי שם יקריבו נפשות. ובשל מטה קרבנות אשר הם לעומת גופן. וע"י כן הטיבו אשר דברו רז"ל. באומרם כי הנכנס בבית המקדש של מטה. מעלה עליו הקב"ה כאלו נכנס בשל מעלה והכהן המקריב את עולת איש כאלו מקריב בשל מעלה כי לסיבות הנזכר בית המקדש העליון. היה כיורד ומתלבש בבית המקדש של מטה בכל פרטיו. וכאלו מקדש של מטה ושל מעלה יעמדו יחד. וע"כ לא יפלא שבתו ית' במקדש אשר על הארץ כי שם ביתו ית' העליון כאלו יושב בב' העולמות כא':

וזה אחשוב כיוון שלמה. (מלכים א ח׳:י״ג) באומרו הנה בניתי בית זבול לך לומר הנה זאת חשבתי למשפט כי לא מקדש אחד בניתי כ"א שנים כי בית המקדש של מטה. מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. וזהו בנה בניתי שהם ב' בניינים. א' פה וא' של מעלה. והנה של מטה הנו בעין. אך השני היכן הוא. לז"א בית זבול לך הוא בית המקדש של

מעלה. שהוא כמאמרם ז"ל ברקיע הד' הנקרא זבול נמצא שעשיתי מכוון מכון לשבתך. עולמים שתשב בו בב' עולמים כאחד כי יהיה ביה"מ ש"מ כאלו נעתק ובא פה. נמצאו שניהם כאחד הנה. ובגלל הדבר הזה. היה כל הטורח אשר טרח דוד המלך ע"ה. עד מוצאו מקום בית המקדש. אשר נגד שער השמי'. כי היה בלתי ניכר הימים ההם עד בא דבר האלהים אל נתן הנביא. והודיעו כי הוא מקום ארונה היבוסי. כי שם מקום קדוש לה' מאז נברא העולם. והוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. שע"י כן הבית בהבנותו יחשב כב' בתים מסובכים יחד. העליון עם התחתון כאומרו (תהילים קל"ב:א'-ב') זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע כו' אם אבא כו' אם אתן כו'. עד אמצא כו' כי הנה שמענוה כו' מצאנוה כו':

וע"פ דרכינו נשית לב אל אומרו (תהלים שם) אם אתן שנת לעיני כו'. ולא אמר אם אנום או אם אישן. אך נשבע לה' וגם נדר לאביר יעקב הוא ית' אשר החזיק את יעקב ע"י נדרו אשר נדר שישלים מאמר יעקב ע"י נדרו זה והוא כי בכלל מאמר יעקב בעת נדרו היה והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. והוא המקום אשר היה דוד מבק'. ועל אומרו אשר נשבע לה' פירש שבועתו ואמר אם אבא באהל ביתי היא כילת מלכים שעל מטותם בקרב ביתם. וכן על ערש יצועי שהיא אשר לו בו מצעות החשובות. ועל אומרו נדר כו'. פירש ואמר אם אתן שנת כו'. והוא כי אין הנדר חל אלא על דבר שיש בו ממש כנודע. כי ע"כ צריך לומר קונם עיני בשיני וידי למעשיהן. כדי שיחול על דבר שיש בו ממש. ע"כ אמר אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה שיחיל הנדר על דבר שיש בו ממש מה שאין כן אם היה אומר אם אנום אם אישן. והיה כל הצער עד אמצא מקום שאותו המקום טרם יבנה בית המקדש הוא לי"י כבר כי קדוש הוא מאליו על היותו מכוון לבית המקדש של מעלה. והטעם כי ע"י כן לא משכן אחד יחשב אשר נבנה כ"א שנים. כאלו העליון מתחבר עם התחתון. וזהו משכנות לאביר יעקב. ופי' ב' העניינים האמורים בפסוק ואמר הנה שמענוה באפרתה וכו'. מה שאמרתי עד אמצא מקום עם יודעי שהמקום הוא הר המוריה הוא כי הר המוריה עצמו לא ידענו ייחוד מקומו. כי הנה שמענוה שהיה באפרתה הסמוכה לירושלים בצדה בין לוז לירושלים. תחת שפוע סולם שראה יעקב. באומרו אין זה כי אם בית אלהים. ואמרו ז"ל בבראשית רבה (פ' ס"ט) שרגלי הסולם היה בלוז וראשו כנגד ירושלים וחשב דוד היה המקום במקו' עיר מושב ולא בא' מהשדות. ואח"כ מצאנוה בשדה יער בגורן ארונה ע"פ הדבור ואשר אמרתי משכנות לאביר יעקב הוא כי לא יתחשבו הנכנסים בבהמ"ק לבאים במשכן א' שבארץ. רק כבאים בשתי משכנות כאחד של מעלה ושל מטה. וזהו נבואה למשכנותיו.

ויסולק דרכנו זה מדוחקי המפרשים אשר נדחקו על אומרו משכנותיו לשון רבים. והוא כי מצאנו מפורש בכתוב קבלת רז"ל כי הנכנס בבהמ"ק של מטה כאלו נכנס בבהמ"ק של מעלה והכהן המקריב בשל מטה כמקריב בשל מעלה כמדובר ומפני שהיה מסתפק אם יבא הוא אל משכנותיו אם יבנה בימיו על כן אמר אם אזכה נבואה למשכנותיו שאהיה בתוך הבאים אל המשכן הבנוי ואם לאו לפחות נשתחוה להדום רגליו. אהיה מכלל המשתחוים במקום ההוא טרם יבנה בהמ"ק כי המקום קדוש מאז והדום רגליו ית' יקרא. וזהו נשתחוה להדום רגליו משא"כ במקום זולתו כי גם כי מלא כל הארץ כבודו על יתרון המקום ההוא נקראת הארץ הדום רגליו יתב':

הנה כי בהמ"ק של מטה זולת היותו מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה. עוד לו כי גם הוא כאילו איכות העליון גם הוא מחובר בו. והיושבים בו כישיבתם בב' העולמות כאחת וההיקש בירושלים עצמה כי ירושלים של מטה מכוון כנגד ירושלים של מעלה כי ע"כ לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום בירושלים וע"כ היתה מכילה כמה אוכלסין כמפורסם ריבויים בדברי רז"ל:

הנה זה כל פרי גודל הדברים הנאמרים באמת. כי גם כי המצא תמצא דרך ישכון אור שכינתו ית' בבהמ"ק בהר המוריה כי שם שם לו ית' שער השמים ומכון לשבתו ית' בבהמ"ק של מעלה. וקרוב לשבתו ית' על העליון שבתו בתחתון כי שם ביתו העליון כמעט כמדובר. וכמאמר אבינו יעקב באומרו אין זה כ"א בית אלהים וזה שער השמים והוא כי מורא עלה על ראשו ויחרד כמאה"כ ויירא ויאמר וכו' ככתוב אצלנו במקומו כי זה דרך מקום קדוש להטיל מורא על האדם. ע"כ כאשר ויירא אז גזר אומר ואמר אין זה כי אם בית אלהים. ועל כן מטיל אימה כלומר איכות שפע בית אלהים העליון ובאומרו כן תמה בדברו באמת באמור (מלכים א ח':כ"ז) האמנם ישב אלהים על הארץ או בהמ"ק של מעלה. איזה הדרך דרך ובא לו על הארץ מתחת. ע"כ זאת השיב אל לבו ויאמר וזה שער השמים מקום הורדת השפע מכל העולמות העליונות מכוון לשבתו ית' למעלה בבהמ"ק שלמעלה. וע"כ נחה שקטה תמיהתי אשר תמהתי כי המקום גורם:

אמנם שבת המלך הקדוש באהל ובמשכן באחד המקומות אשר לא כנגד שער השמים גם כי בארץ הצבי יהיה. ומה גם עתה בארץ העמים ולא זו בלבד כ"א גם במדברות ארץ ציה וצלמות מקומות המוכנים לכל כחות חצונים ומכון לשבתם כנודע מספר הזוהר. הנה לזאת יחרד כל לב ויתר ממקומו איך ישתלשל שם שפע הקדושה דרך השר השורר בחלק הארץ ההיא חלילה וחלילה שיהיה כדאי להשראת שכינה. ע"י צנור שר חצוני כי אין כח לזה. אם לא על ידי הבא דרך שער השמים המיוחד אל כוון האחדות כי אין

שר ומושל ימשול בו. לשלשל על ידו השפע אם לא מאתו ובידו ית'. וע"כ למלך הקדוש הוכן כסא במקום ההוא אשר כתבנו מיעקב. ואחשבה גם זה כוונו רז"ל באומרם שאמר הוא ית' לאברהם לך לך וכו'. שאמרו בב"ר (פ' ל"ט) שאמר לו הקב"ה עד שאתה מאיר לפני מן החלון בא והאיר לפני בא"י שהכוונה היא הנה ההארה והשפע הנמשך מלפני אל עולם השפל ע"י מעשים הטובים שעי"כ יהיה לי מבא להמצא שכינה בתחתונים כי אתה מסלק חשך טומאת ע"א וגילולים מן הארץ להכינה שאבא בה כאדם שמדליק נר לבא במקום חשך ולא אור כן על רעת יושבי הארץ אשר בגלוליהם החשיכוה וטמאוה להיותה בלתי ראויה להיות שכינה בה. כי ע"כ עלתה כמרז"ל (שם פ' י"ט) מאדם ועד אברהם עד הרקיע השביעי ואברהם היחל להורידה לששי ע"י העבר גילוליהם מן הארץ והקריא שמו ית' בפי הכל והנה המצוה הנעשית בח"ל אשר תחת שר שהשפע הבא על ידה בא דרך צנור צר והנעשית בא"י יש בה שפע מופלג מאתו ית' בלי אמצעות שר ע"כ קרא אל צנור השר חלון בערך הבא דרך הר המוריה הנקרא שער השמים ואמר עד שאתה מאיר לפני דרך חלון בא והאיר לפני בא"י שיהיה דרך ישרה ובהפלגה רבה מוכנת להשראת שכינה על הארץ אם השפע הנשפע בא דרך חלון לאחד מהשרים אם לא דרך שער השמים כאשר כתבנו במאמר בלעם הרשע בפ' (במדבר כ"ד:ה') כנחלים נטיו כאשר כתבנו במקומו כי אחרי אומרו מה טובו אהליך יעקב על המשכן שהיה כאהל לשבת במדברות. וגלגל. ושילה. ונוב. וגבעון. אמר משכנותיך ישראל על בית ראשון ושני בהר המוריה. ובא לבאר על ראשון ראשון על אשר אמר טובו אהליך שהיה במדבר ואח"כ בקצה ארץ כנען ולא בהר המוריה כי הלא כמו זר יחשב איך ע"י חלון אחד מהשרים אשר לעומת אהל ומשכן אשר היה במקומות המדבר היה מי נהר השפע בא שם אמר כנחלים נטיו מדרך הלוכן הטבעי אל מקום אחר. כן נטו מבועי השפע המיוחדים המכוונים כנגד שער השמים עד מקום המשכן אשר במדבר ואחר כן בהיותינו בגלגל ושילה ונוב וגבעון שהיו בא"י אז היו המקומות ההם כגנות עלי נהר. קרובים אל הנהר שממימיו הם שותין בקרוב. ואין צריכין הטייה ממקום אל מקום רחוק כן המשכן שבמקומות ההם. למה שמא"י המה דרך השפע שמשער השמים עומד בצדן משא"כ בהיותו במדבר בח"ל שהיה צריך הטייה מכל תחום קדושת א"י אל החוצה אמנם אחרי כן בהבנות בהמ"ק בהר המוריה אז היה כאהלים נטע ה' על יבלי מימי נהר השפע והוא כדברי חכמי הטבע כי האהלים לא נודע מקומם כ"א שנמצאים על פני המים בנהר יוצא מעדן ואומרים שהם בדי אילן נטועים בנהר עצמו. ועל הבית השני אמר כארזים עלי מים. והוא כי בבית הראשון היו בו ב' יתרונות. אחת היותו נוכח שער השמים.

שנית שהיה מבושם באש של מעלה ואורים ותומים וארון ויתר דברים הידועים. ע"כ ייחס אותו אל אהלים שהם על המים ומבושמים משא"כ הארזים שכל עניינם אינם אלא שהם עלי מים אך לא מבושמים כן הדבר הזה שהבית השני היה במקום זחילת השפע אך לא היה מבושם בתיקונים ההם כי ה' דברים העיקריים בתיקון השפע חסרו ממנו. הנה כי היות שפע קדושה פונה משער השמים אל המדבר אשר שם ה' חונה שם הלא כמו זר נחשב בכל הכתוב. וא"כ איזה אהל אשר יטעו לו. ואיזה מקום מנוחתו אחרי זאת באהל ובמשכן אשר צוה לנו לעשות עודנו עם ה'. עצור בארץ יסדה לציים. אמנם לבא אל הענין נזכירה משז"ל במדבר רבה (פ' י"ב) וז"ל להקים את המשכן אמר ר' סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמז למה"ש שיעשו אף הם המשכן ובעת שהוקם למטה הוקם למעלה והוא משכן הנער ששמו מטטרו"ן שבו מקריב נשמותיהן של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם. ולכן כתיב את המשכן שמשכן אחר הוקם עמו. ע"כ. וכן הוא אומר מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך. ע"כ. וראוי לדעת מה ענין המשכן ההוא. אם הוא בית המקדש של מעלה או זולתו. אם הוא הנקרא בהמ"ק של מעלה סתם למה יקראהו משכן הנער. וגם למה מייחד לו זמן. לומר שמקריב נפשותיהן של צדיקים בימי הגלות. ואם הוא אחר מה עניינו. ולמה לא יספיק אחד. ועוד הראיה שמביא בסוף המאמר באומרו וכן הוא אומר מכון לשבתך וכו' הלא הכתוב ההוא לא על המשכן נאמר רק על בהמ"ק שבהר המוריה באו' תביאמו ותטעמו בהר נחלתך. אך אמנם הן אמת. כי לפי איכות הדרוש להעמיק הרחיב עניינו. היה צריך הגבה למעלה מדרך הפשט ואין הרצון כן כ"א לדרוש דרך ישרה שיאחז צדיק דרכו נאחז בסבך בלבו ובשכלו. אשר יאמר כי הוא זה בקצור נמרץ והוא כי למעלה יש מקדש אחד. והוא האמור בכתוב מקדש ה' כוננו ידיך ולמטה ממנו יש משכן מטטרו"ן ומקדש ה' משמש בזמן הבית ומשכן מטטרו"ן משמש בימי הגלות כל' המאמר שבו מקריב נפשותיהם בזמן גלותם ומקדש ש"מ לעומת משכן הנער. וע"כ את בהמ"ק של מעלה קראו יתברך מושב כד"א מכון לשבתך. אך את של מטטרו"ן הבלתי משמש רק בימי הגלות קראו משכן כל' המאמר שהזכרנו. שנאמר את המשכן. שמשכן אחר הוקם עמו. והוא כי אין עניינם שוה כי כאשר יש זכות רב בעולם מתייחסת ישיבתו ית' במקדש העליון. ובימי הגלות והטלטול להעדר זכות והשפע הנמשך מן המלוא העליון. מעט מזער תתייחס ישיבתו ית' אל המשכן העליון. וע"כ כשחטאו ישראל במדבר ונתמעט אור השפע לא זכינו להיכנס לארץ ולהתקיים מקרא שכתוב תביאמו וכו' ואחר הטורח שטרח מרע"ה זכינו אל משכן בלבד והיינו גולים ומטולטלים ממקום למקום דומה לימי

הגלות לא זכינו אל בה"מ בנין קבוע רמז אל טלטול שכינה כביכו"ל כי אז לא נתייחס' ישיבתו ית' רק במשכן מטטרו"ן. ובגלל הדבר הזה לא נקראת מנוחה ונחלה. רק שילה ובית עולמים כי בשילה כבר היחל בקרוב ההכנס אל בהמ"ק של מעלה וע"כ היו כותלי המשכן בנין אבנים גם שעדיין מתייחסת ישיבתו ית' אל משכן. ונחלה ובית עולמים נקרא בהמ"ק אשר בירושלים כי אז מתייחסת ישיבתו ית' אל בית המקדש של מעלה והיא נחלה עצמיית והתבסמות העולמות והתאחדם בעצם בשפע רב כאשר יבא. כי ע"כ נקרא בית עולמים. ולהורות ההפרש היה זה אהל וזה בנין כי זה מטלטל רמז אל הגלות וזה רמז אל הקבע. והוא כי הנה אין ספק כי עדיין אין כח בעה"ז לסבול המצא שכינה בארץ אף גם אל בחינה המתייחסת אל משכן עליון במשכן אשר בארץ הוא וגם לא המקדש אשר בירושלים מספיק להכיל בחינה המתייחסת אל מקדש ה' כוננו ידיו ע"כ צוה לנו הוא יתברך להעשות המשכן בדרך ואופן מספיק להעתיק קדושת המשכן העליון למטה לארץ. כאלו שניהם יחד פה באהל מועד וההיקש בבהמ"ק אשר בירושלים עם בהמ"ק של מעלה נמצא כי הוא ית' בחנותו במשכן כאלו חונה בשני משכנות כא' ובחנותו בבה"מ שבירושלים כחנותו גם בבה"מ העליון כאלו חיברה לו יחדו ככל הכתוב למעלה שע"י כן לא יתייחס ליושב אלהים על הארץ. כ"א כיושב במשכן העליון שכנגדו שחיברה לו יחדו על ידי ההכנות אשר נזכיר בס"ד שהם עניינים מספיקים להריק שפע משכן העליון אל התחתון עד גדר שיחשיב התחתון כאלו הובא העליון עצמו למטה ויהיו לאחדים. וע"כ חרש חכם בקש לו הוא ית' הוא בצלאל יודע דעת עליון בחכמה בתבונה ובדעת. הם ג' דברים שבהם ברא אלהים את השמים ואת הארץ. שהוא למען יוכן להעתיק משכן העליון וליחדו עם התחתון כאלו הוא ג"כ למטה כי קדושת כל פרטיו כמעט שבעליון תמצא גם בתחתון בהריק שפע רב עד יהיה הקשר אמיץ כאלו שניהם נתחברו יחד באופן תהיה ישיבתו ית' בתחתון כבעליון. וממוצא דברי רז"ל ואשר נדברנו בם מצאנו ראינו טוב טעם ודעת מה היה שבחר ית' נער ורך כבן שמנה שנים. ויערה עליו רוח אלהים שלא בטבע ולא עשה כן ע"י איש גדול בשנים ובחכמה. אך אין זה כי אם למה שהיה לעשות משכן כנגד משכן מטטרו"ן ולהמשיך משם השפע כמדובר והוא משכן הנער. ע"כ גם הממשיך הקדושה חשב מחשבות הוא ית' שגם הוא יהי' נער:

ונחזור אל הענין והוא כי לא לעושה משכן גשמי יחשב. רק לבונה עולם חדש כי מהוה ומעתיק עולם העליון הוא משכן הנער בעולם השפל וכל פרטי חלקי העליון. ע"כ הוכרח לדעת צירוף אותיות שבהן נברא העולם כי כבורא ומהוה עולם הוא וכוללו בשיעור קטן הכמות ואין זה רק ע"י מחשבת לבו בכונתו בכל מלאכתו בכל פרט ממנו אל דוגמתו

בעליון במחשבה מספקת לעשות כאלו קדושת כל פרטי העליון הם בתחתון. כאשר כתבנו על פסוק ולחשוב מחשבות לעשות כו'. עוד שנית עשה אלהים. והוא כי הן אמת שהוכן המשכן לכל הכבוד הנזכר ע"י בצלאל. אך עדין אם השכינה שנסתלקה מעל הארץ ע"י שבעה עד רקיע שביעי גם שע"י ששה צדיקים בא עד רקיע ראשון שהם אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם. אם עדיין היתה נשארת שמה מה יסכון כל מעשה וחכמת בצלאל ע"כ הוצרך משה אדוננו ע"ה. כי הוא הקים כל אפסי ארץ כמשז"ל ומה היתה הקמה זו אל הארץ. אך אחשוב הוא שהקנה הקמה ומעלה בארץ שקשר אותה קשר אמיץ עם העולם העליון הוא הצדיק השביעי שהוריד שכינה לארץ שבקדושתו קדש העולם וחיברו עם העליון. עד גדר שוירד ה' על הר סיני ומשה עלה אל האלהים והוא נתן עילוי אל המשכן. והוא מאמר הכתוב ויקם משה את המשכן כי מרבה האת השנים יחד עם בצלאל. והנה שני הדברים האלה הם הצריכים לקדש המשכן ולהשרות בו שכינה עם שיש עוד שלישית להתמדת קדושתו ולהכנת היות חפצו ית' להשרות שכינה בתחתונים שהוא כשרון כללות ישראל כי כמה פעמים נמנע שפע אל הפרטי. על העדר הכולל כמז"ל (סנהדרין דף י"א) יש ביניכם מי שראוי שתשרה עליו שכינה וכו' אלא שאין הדור ראוי לכך והן כל אלה נמצאו גם בבנין בהמ"ק כי כל החמשה מעלות שבצלאל היו בשלמה. אך לא היה נער קטן כבצלאל כי לא על משכן הנער היה הענין. שיהיה גם הוא נער כבצלאל. וגם השנית מעין משה היתה בו כי ויחכם שלמה מכל האדם. והגז' היתה על ידי דוד כי לא שרתה שכינה עד שאמר בעבור דוד עבדך אל תשב וכו'. ומה גם למז"ל (בשמות רבה) כי הובא דוד בארון עד פתח שער המקדש ומקרא מלא הוא כי לא בחר ה' בירושלים לשכן שמו בה עד שבא דוד כדבר שנאמר (מלכים א ח׳:ט״ז) לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל ואבחר בדוד. כי הלא יקשה פתח בעיר וסיים בדוד אלא שלא בחר בעיר עד שבא דוד שבזכותו בחר בעיר. והנה היות בבהמ"ק איכות בהמ"ק של מעלה כאלו חברה לה קדושת העליון הנה כתבנו ונשוב אליו עוד בפסוקים זולתם וגם על המשכן אחשוב כי זה כוונת הכתוב באומרו (תהילים ע״ח:ס׳) ויטוש משכן שילה אוהל שכן באדם לומר כי כאשר נטש הוא ית' משכן שילה. עם היות כי משכן של מעלה היה נדבק אל של מטה עכ"ז לא נטש כ"א את אהל שכן באדם כלומר אך לא את העליון. כי אם שהפרידו מהתחתון הרי כי עד אז יחדו היו:

וע"פ הדברים האלה מצאנו טוב טעם בדברי שלמה אל אשר הקשה לדבר ולומר כי האמנם ישב אלהים על הארץ וכו' כאשר כתבנו כי שתים הנה קושיותיו. (א) על איכות הארץ. (ב) על היות בית בעלת גבול. ועל הא' אמר האמנם ישב אלהים על הארץ ועל

השנית אמר הנה השמים וכו' אף כי הבית הזה והנה היה ראוי להשיג על תוכחותיו. אמנם אפשר כי באומרו בפסוק הקודם ובסוף פסוק זה השיב תשובתו הרמתה. והוא בשום שכל והבין אומרו כי האמנם כי הלא מלת כי טבעה להיות נתונת טעם אל הקודם והלא יראה בלתי מתייחס. אך אמר ועתה יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי. ואחשוב שהוא מאמרו ית' אל דוד ושמתי מקום לעמי ישראל והוא כי הוא ית' נדר להשפיעה קדושה בארץ. שהוא איכות בה"מ של מעלה שיורידנו ארץ בבה"מ של מטה. שהוא המקום המכיל וסובל את כל עם בנ"י העצומים והרבים כפלי כפלים כיוצאי מצרים והיו עומדים צפופים ומשתחוים רוחים ועי"כ לא נפלאה השראת שכינה בבה"מ של מטה כי שם ביתו ית' העליון. והוא כיושב בשני עולמים כאחת. ובזה יאמר יאמן נא דברך אשר דברת וכו'. שהוא ושמתי מקום וכו'. שהוא מקומי הראשון הוא בה"מ של מעלה כד"א אלכה ואשובה אל מקומי הראשון כי בלעדי זה לא יתכן השראתך בבה"מ כי האמנם ישב אלהים על הארץ אף כי הבית הזה אשר בניתי כלומר בבחינת אשר בניתי הוא התחתון. אך לא בבחינת העליון כי בשימך מקום לעמך ישראל. ויהיה בה"מ של מעלה מחובר לזה. נכון הדבר שתשרה בו. נמצא כי יוכרח שיאמן נא דברך כמדובר. ובזה באה ונהייתה תשובת השאלה עמה בכתובים ולא יחסר כל בם. ובזה נבא אל ביאור הכתובים ועשו לי מקדש וכו'. והוא בשום שכל והבין במקרא. למה תחלה קרי ליה מקדש ואחרי כן קרי ליה משכן. ועוד כי אחר שעדיין לא נעשה לא משכן ולא כלים היה ראוי יאמר תבנית משכן ותבנית כלים. ולא המשכן בה"א הידיעה ואז יאמר כליו שמורה על כלים ידועים של משכן ידוע. ועוד או' וכן תעשו הוא מיותר אחר אומרו מתחלה ועשו לי. ולא עוד אלא שמוסיף וי"ו יתירה שלא אמר כן תעשו כ"א וכן. כבא להוסיף על האמור והוא הדבר בעצמו:

אמנם בדברים האלה. כלל הוא יתב' הדרוש הזה אשר כתבנו. והוא כי הלא כמו זר נחשב. ישב אלהים על הארץ ומה גם במשכן בעל גבול ותהי תשובתנו כי יש לאל יד הצדיקים בעלי נשמת אלהים חיים בטוב כוונתם בפעולתם הגשמיית במצותו ית' להשפיע שפע מלמעלה ולהקנות הויית קדושה במעשה ידיהם ולא עוד אלא שיתייחסו לבונים ב' עולמות כאחת כאלו העולם העליונו הוא משכנו ית' למעלה הוא למטה כאלו מאצילים איכות קדושת העליון מלמעלה ומורידים אותו עם התחתון ליחשב המשכן התחתון כשני משכנות יחד עד גדר שתהיה השראתו ית' בתחתון כהשראתו בעליון והוא כי כל מעשה המשכן וכליו הם דוגמת כל חלקי בחינת העליון. נוסף על זה ענין הכונה המספקת להמשיך הקדושה במעשה חלקי התחתון מכל דבר שבעליון מספיק

אל כל אחד ואחד מפרטי התחתון כמדובר. וזה מאמר הכתוב אל יקשה עליך לאמר. האמנם ישב אלהים על הארץ כו' כי הלא יש כח בצדיקים לעשות למטה מושב רוחני קדוש. וזהו ועשו לי מקדש. עד גדר יהיה ראוי שושכנתי בתוכם ולא בלבד אל התפשטות כבוד מה בשכון יה אלהים למעלה. ושמא תאמר הלא לו היה בהר המוריה שבהמ"ק של מעלה מכוון כנגד של מטה הלא יתכן. אך לא כן במדבר המשולל זה היחס אל יקשה עליך כי הלא אם יש בהמ"ק של מעלה מכוון כנגד של מטה ג"כ יש משכן של מעלה כנגד של מטה שבכל מקום אשר יהיה של מטה שם יהיה של מעלה מקבל אליו גם כי ילך הלוך ונסוע אל כל מקום שיהיה של מטה גם העליון שם יהו נכחו ובתוכו הוא משכן הנער כמו שכתבנו במאמר הכתוב באומרו ואהיה מתהלך באהל ובמשכן שהוא ית' כביכו"ל מתהלך ממקום למקום בחניות המדבר. ובגלגל. ובשילה. ובנוב. ובגבעון. ולא באהל התחתון לבדו כי אינו כבודו רק באהל ובמשכן יחד. אהל התחתון עם משכן העליון כאלו חובר לו יחדו. וזה יאמר ככל אשר אני מראה כו'. לומר גם כי אין בהמ"ק של מעלה מכוון לזה ואין המשכן דוגמתו. הנה הוא דוגמת ותבנית המשכן הידוע העליון הוא משכן מטטרו"ן. וזהו את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו של המשכן ההוא כי של מטה וכל כליו דוגמתם. וש"ת גם כי נעשה תבניתו למטה לא יהיה פה איכותו לשיוכן לשכון שכינה בו. אל יעלה על רוחך טובה כדבר הזה כי הלא דע לך כי לא תבניתו בלבד תעשו. כ"א וכן ממש תעשו העליון כאלו הוא למעלה והוא למטה עם התחתון. וע"כ תכין חנייתי והשראתי בתוכו וזהו אומרו וכן תעשו. וזהו אומרו ואת המשכן תעשה ולא אמר והמשכן תעשה אך ריבה את הענין כאלו נעשה פה עמו וכן בפרשת ויקהל נאמר ועשה בצלאל ואהליאב כו' את כל מלאכת וכו'. וכן יעשו כל חכם כו'. את המשכן כו'. וכן ויעש בצלאל את הארון ויעש את השלחן ויעש המנורה. ויעש את מזבח הקטורת את מזבח העולה את הכיור ואת כנו את החצר וכו'. כל האתין האלה הנה באו בלי ספק לרבות דוגמתן העליונה כאלו גם הם נעשים פה. כי ע"כ הוצרך לדעת בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ ככל הכתוב למעלה:

עוד יתכן דרך שני בביאור הכתובים. והוא בשוב לב אל אומרו ושכנתי בתוכם ולא אמר בתוכו. והוא כי הנה שמעתי לומדים מכאן כי עיקר השראת שכינה באדם הוא ולא בבית מאומרו בתוכם. אך לא המשיכו הכתובים על ענין זה. ואני אבא אחריהם ומלאתי את דבריהם והוא כי עדיין צריך לשום לב כי הלא במשכן עצמו היתה שכינה כמאמרו ית'. ונועדתי לך שם כו'. ואומר וכבוד ה' מלא את המשכן ולא יכול משה לבא וכו' וכן אומרו וכן תעשו לפי דרך זה הוא מיותר:

אמנם יהיה ע"ד מז"ל (סנהדרין דף י"א) שבימי הלל הזקן יצאת ב"ק ואמרה יש ביניכם מי שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך כי מה ענין אומרם כמשה רבינו והיה די יאמר שתשרה עליו שכינה. אך הוא כי מאז היתה שכינה למטה טרם יחטא אדם ובהעוותו עלתה לרקיע ראשון. ובדור אנוש לשני. וכן על הסדר הזה עד השביעי ובא אברהם והורידה לששי. יצחק לחמישי. יעקב לרביעי. לוי לשלישי. קהת לשני. עמרם לראשון. משה לארץ. כן היה ראוי הלל להשרות שכינה בארץ בהשתלשלותו. וזה שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו. באופן שעל ידו תתפשט ותמשך לארץ כמרע"ה. ולא עליו לבדו אלא שאין הדור ראוי לכך כי עונותם מבדילים בין הארץ ובין השמים. ואין מבא להשראת שכינה בארץ למענם. והוא מאמר הכתוב היכל ה' היכל ה' המה לומר אל יעלה על רוחכם כי היכל ה' הוא ואיך יניחהו הוא ית'. כי הלא היכל ה' המה וכאשר המה ראויים להשרות שכינה בנשמותם ישתלשל ויתפשט השפע אל היכל ה' כי למענם להיות אתם משכן את שמו ית' במקום ההוא. כי נפשותם הם המשכן האמתי ומהם יתפשט אל המקום המיוחד ההוא. וזה מאמר שלמה באומרו (מלכים א' ח') יהי ה' אלהינו עמנו שתשרה שכינה בעצמנו כאשר היה עם אבותינו. אברהם יצחק וישראל עבדיו כי האבות הן הם המרכבה. ועי"כ אל יעזבנו ואל יטשנו. משא"כ בהעותנו שיעזוב היכלו ויסתלק כי אין חפץ ה' לשכון בארץ כ"א ע"י השראתו בנפשות ישראל שמהם עושה עיקר ובהנשאם מהיותם מרכבה אל השכינה ינשאו משכנות לאביר יעקב לעומתם כי מהם ימשך. ובהעדרם מהיות ראויים לכך עזוב יעזוב את המשכן או מקדש אשר בחר לשכן את שמו שם. וזה אחשוב בכונת הפסוק ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם כמפורש אצלינו לעיל שהוא ויטוש משכן שילה. ואל תתמה איך נטש את משכן קדשו. כי הלא לא עשה הוא ית' עיקר רק מהאנשים כי אהל שכן באדם. אך לא בעצים ובאבנים וע"כ בהעותם נטש משכן שילה כי לא ממנו עשה עיקר כמדובר. ועל זה אחשבה היתה ברכת טוב אשר בירך משה את בני ישראל כמז"ל על וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' ויברך אותם משה יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם כו'. כי מה ענין פסוק ויהי נועם אצל הברכה:

ולבא אל הענין נשים לב אל כפל ענין ומלות שונות באומרו ומעשה ידינו כוננה כו' ומעשה ידינו כו'. אך אמר יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ולא שיעשה עיקר מהמשכן כ"א שויהי נועם ה' הוא השראת שכינתו עלינו בנפשותינו:

עוד שנית והוא מה שכתבנו למעלה כי כשהוקם המשכן של מטה משכן של מעלה הוקם עמו בכל חלקי פרטי. דוגמת התחתון. וזהו ומעשה ידינו אשר פה כוננה עלינו בעליון אשר הוא עלינו ואז על ידי שני הדברים האלה ומעשה ידינו פה למטה. כוננהו מקדושה שהקנינו בעליון. על ידי נפשנו כי הכל תלוי ונמשך מהשראת שכינה על האדם. שבאמצעותו יתכונן העליון והתחתון בהשראת שכינה כאמור. וע"פ הדברים האלה תהיה כוונת הכתוב ועשו לי מקדש כו'. כי אחת דבר אלהים שתים זו שמענו. אחת ועשו לי מקדש שנית שיעשו באופן יתקיים המקדש. במה שיכשירו מעשיהם. להיות עצמם היכל ה' ותהיה שכינתו ית' שוכנת בתוכם ובקרבם שיהיו היכל ה' המה. שויהי נועם ה' עליהם בעצם. וזהו ושכנתי בתוכם כי אין הוא ית' עושה עיקר מהעצים ואבנים כ"א מהאנשים צדיקים אשר נפשותיהם משכנות לאביר יעקב. ופירש על ראשון ראשון מה שאמרתי ועשו לי מקדש הוא ככל אשר אני מראה אותך כו'. ומה שאמרתי ושכנתי בתוכם אל יקשה בעיניכם לומר מי זה יוכל להכין עצמו להיות משכני ית' בו. ומה גם אחר התקלקל הכנתם בעגל. כי דעו לכם כי וכן תעשו כי יש לאל ידכם בטוב בחירתכם. ולהורות להם כי הבא לטהר. ה' עמו לסייעו ולהכשירו בעצם. והמה כבר באו לטהר. כמאמרם ז"ל כי כן עשו ישראל אז מר"ח אלול שעלה משה הפעם השלישית שבא ליטהר. על כן בסוף הארבעים יום שירד משה בציווי המשכן. אמר לו הוא ית' לאמר להם וכן תעשו כאלו פיו יתברך דובר בם לנוכח. לומר אל יתמהו על החפץ כי תאמר להם ושכנתי בתוכם כי הנני בא כמדובר לנוכח אתם. ואומר להם וכן תעשו כאלו לפני הם ואתם אני מאז היחלו ליטהר ומבשרם וכן תעשו ולא עוד אלא שמעלה אני עליהם כאלו הכל הם העושים עם שאני המלמדם ומסייעם להועיל. וזהו וכן תעשו:

עוד יתכן דרך שלישי מורכב מהשנים הנאמרים והוא ועשו לי מקדש שלא יעלה על רוחם שאהל ומשכן גשמי ובעל גבול הם עושים. לשכון יה אלהים כ"א ועשו לי מה שכבר הוא מקדש. והוא ככל הכתוב למעלה כי משכן הנער הם מעתיקים פה כמדובר. ועכ"ז אל ידמו בנפשם שעי"כ מהמשכן אעשה עיקר. כי הלא לא כן הוא כי הלא ושכנתי בתוכם כי היכל ה' המה ואם כשרים יהיו אוועד להם שם ואם לא אטוש משכנם. וזהו ושכנתי בתוכם וחזר אל מאי דפתח ביה. ואמר ככל אשר אני מראה כו'. והוא לומר אל יחשב כמו זר בעיניך להעתיק מלמעלה מה שכבר הוא מקדש שיהיה כאלו גם הוא למטה כמעט כמציאותו למעלה ושיהיה ע"י בני האדם כי הלא אתן לפניך ראיה מוחשת והיא כי הלא ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן כו'. והוא כי הנה בהראות לצורף כף אחת מלאכת ציור ורקמה גם שלא עשה כיוצא בה מימיו. לגודל

בקיאותו במלאכה יעשה כמוה. אך אם לא יראה כף של זהב ממש כ"א תבנית כף מצוייר ולא בדבר הנתפס ביד כאשר יראה הרואה צורה מאחורי זכוכית לבנה שלא תשתקע צורה הנראית בה בלב הרואה כאשר בהיות לפניו כלי ממשיי בעל הצורה ההיא. וכן אלו יצוייר יראה האדם לבת אש עשוי הציורים וכפתורים ופרחים. שלא תתחקה בלב הרואה אותם לעשות כיוצא בה כאשר בראותו אותה בגשם קשה הנתון לפניו ואם יבא לעשותם יטעה בפחות ויתר בציוריה כפתוריה ופרחיה ויותר מזה יהיה אם גם תבנית הציור הבלתי ממשיי ההוא לא ראהו הצורף כ"א זולתו והוא יגיד לו את אשר יעשה כי אז לא יצא לצורף כלי אשר ראה תבנית זולתו ולא יעשה כמעשהו. כי המגיד לצורף את אשר ראה יפחות ויעדיף בצד מה מתכונת הצורה. וגם מאשר יאמר אליו ישמיט הצורף. כי לא ידע זולתי ע"פ מגיד. וגם אשר הגיד לו לא ראה הצורה ההיא כי אם בדבר בלתי ממשיי. הבלתי נתפס ומצטייר בשכלו להגיד לצורף ובכן לא יבצר מהתחמץ לבב אנוש באמת באמור. היתכן כי בהראותו ית' אל משה תבנית מנורה משכן וכלים כי לא ראה עצמותם בדבר גשמי. רק תבנית של אש. ובצלאל במלאכה לא ידע ציורי הדברים זולתו ע"פ הגדתו. ואיך יוכל עשות ממש כאשר הראה הקב"ה אל משה על כן מעתה הבטיחו הוא ית' ואמר ככל אשר אני מראה אותך כלו' שאני מראה אותך ולא את עושה המלאכה. וגם את תבנית כו' ולא כלים ממשיים לתפוס הציורים אעפ"כ אני מבטיחך שוכן תעשו ממש בלי פחת וייתור. והנה אין ספק כי אין זה כ"א שאני בעצמי העושה ומשלשל ומשפיע מלמעלה מכל מה שהוא דוגמת כל המשכן וכליו התחתונים. וכמאליו כמעט מצטייר התחתון כל מציאת העליון. ע"י חשוב מחשבות בכונתו. אל מה שלמעלה כמדובר בקודם. וזה שאמר הכתוב ככל אשר אני מראה אותך. כלומר ולא אל עושי המלאכה. וגם לא כלי מצוייר ממשיי נתפס לעין העושה במלאכה. רק את תבנית בלבד ועכ"ז רק בעיניך תביט. כי וכן תעשו כמראה אשר ראית. ואתה לבדך ממש תראה כי ממש כן יעשו כאלו הם בעצמם ראו ויעשה כהם. ולא עוד כ"א לא ועשו כהגדתך אליהם רק כאשר הראיתיך אתה עם שבהגדה א"א לצייר ע"י הגדה בשכל השומע. מה שראה מגיד בעצם כאלו העושה הוא ראה. ואעפ"כ וכן תעשו. ומזה תדין מעצמך ותאמר כי מזה נקח ראיה אל העשות פה מקדש הוא משכן העליון משכן מטטרו"ן כאמור:

ואפשר גם זה בכתוב שאם לא היה מכוין. רק על ציור המשכן וכליו היה מספיק יאמר כן תעשו אך הוסיף וי"ו לומר כי גם העתקה איכות משכן העליון. כאלו גם הוא למטה, כנרצה באומרו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה את תבנית המשכן העליון הרוחני כו'. כי גם זה תובטחו שהעשו כאשר תעשו מציאות מציור אשר לא תראו נמצא כי

בכתוב הוא ההכרח. מהעשות הציור באומרו כן תעשו והתולדה בתוספת וי"ו והן כל אלה יפעל אל. ע"י בצלאל אשר כח ואל לו כיד ה' הטובה עליו. ככל הכתוב למעלה:

פסקה י

ועשו ארון עצי שטים כו'. הנה או' ועשו בארון. משא"כ ביתר דברים שלא אמר כ"א ועשית. ומה שיראה ענייננו. הוא כי כתר תורה אינו ככתר כהונה ומלכות הרמוזים בשלחן ומזבח. כי שם לא כל אדם זוכה למלכות ולכהונה. אם לא לבית אבותם אשר לזרע דוד. וזרע אהרן. אך התורה ידה פשוטה היא לכל. וזהו ועשו ל' רבים:

אמנם הנה בש"ר (פ' ל"ה) ארשב"י ג' כתרים הם. כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה. כתר מלכות זה השולחן דכתיב בו זר זהב סביב. כתר תורה זה הארון דכתיב ביה זר זהב. למה נכתבים זר ונקראים זר אלא לומר לך אם אדם זוכה נעשים לו זר ואם לאו זר. ומפני מה בכולן כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכלן זכה אדם לתורה כאלו זכה לכולן. ע"כ:

וראוי לשים לב. איך אמר ג' כתרים הם. והלא ד' הם כמאמר התנא וכתר ש"ט עולה על גביהן ושם יקשה זה ג"כ למה מתחלה לא אמר ד' כתרים הם. וגם למה היפך בסדר. שהתחיל במלכות וכהונה. וסיים בארון. שהוא ראשון בפרשה:

ועוד ששאל למה נכתבין זר כו'. והלא לא הל"ל אלא למה לא נכתב נזר. ועוד באו' למה בכולן כתיב ועשית כו'. אלא ללמדך כו' כי אין זה תשובה שלא היה לו לרמוז הרבוי רק בקנינים ולא בקונים כי אמרו ועשו הוא בזוכים לתורה. ולא בדברים שהזוכים בה זוכה בהן ויותר יצדק מ"ש שהתורה מונחת לכל הרוצה ליטול:

אך הנה הוקשה לו בכתוב או' ועשו בארון. ובכל שאר דברים ועשית. וגם מה ענין הזר הזה בב' דברים אלו בייחוד ארון ושולחן ומזבח הקטורת. והנה בארון היה מקום לומר. כי היה הזר כמו שפה לבד לסבב שפת הכפורת סביב. ויהיה עודף מעט למעלה כארגז ששמור יפה. אך בזר האמור בשולחן ומזבח לא יצדק זה. ע"כ אמר שלשה כתרים הם. ואם כן אחר שהזר האמור בשלחן ומזבח. יצדק בהם השני כתרים. א"כ גם האמור בארון הוא על כתר תורה כי יגידו עליו רעיו. וע"כ התחיל משולחן ומזבח המאוחרים ואח"כ הארון כי הם ראיה על הזר האמור בארון. וש"ת א"כ איפה הל"ל נזר. ע"כ התחכם לשאול. ואמר למה נכתבים זר ונקראים זר. לומר שע"י תשובת שאלה זו יתורץ. והוא כי הלא התשובה היא. לומר אלא אם זכה נעשים לו זר ואם לאו זר. כי ע"י כן נדע למה לא אמר נזר כי לא היה נשמע ממנו עונש. הבלתי זוכה:

עוד כיון בשום שכל והבין מה היה שלא שת לב. כי ד' הם. ואיך יצדק אומרו ג' פעמים זר. כי הרביעי איננו. אך הנה כתבנו כי גם זה יקשה למאמר התנא (אבות פ"ד) ג' כתרים הם כו' וכתר שם טוב עולה על גביהן שלא מנה ד'. ואם הוא להיות גדולה מהן הלא גם התורה גדולה מהב' ומנאה. ועוד נשים לב שלא אמר וכתר שם טוב עולה על כולן. אלא עולה על גביהן:

אך הוא כי כתר שם טוב לבדו משולל תורה אינה כלום כי אדרבה לא עם הארץ חסיד. ומי לנו גדול מר' עקיבא. והיה בעל שם טוב בהיותו עם הארץ. והיה אומר מי יתן לי חכם ואנשכנו כחמור. הנה כי הוא לבדו אינו שלימות. וגם כל אחד משלשה כתרים בלי שם טוב אינן כתרים. כי בעל כתר תורה ואינו בעל מעשים טובים. מוטב שנהפכה שלייתו על פניו. ואשר הוא מלך או כהן ואינו בעל שם טוב. הוא גרוע בעיני אלהים ואדם. באופן כי כתר שם טוב לבדו אינו כלום. וגם האחרים אם לא יתקשטו בכתר שם טוב אינם כתרים. וזה אומרו וכתר שם טוב עולה על גביהן. לומר אם תקשני למה לא מניתי ד' הלא הוא כי כתר שם טוב היא עולה. כשהיא על גביהן של הג' הנזכרים. כי היא העולה כשהיא על גביהן. וגם המה יעלו עמו להיות כתרים בעצם שהוא בהיות כתר זה על גבי כל אחד מהן. והוא כי וי"ו של וכתר מושך את עצמו ואחר עמו. לומר כל אחד מהכתרים עולה וכתר ש"ט גם הוא עולה כאשר השם טוב הוא על גביהן. שבלעדיו אין עליה בהן ליקראם כתרים. וע"כ להיות כתר זה קשוט אל כל אחד אינו נמנה בפני עצמו:

וזה ענין מאמר התנא אשרי מי שעמלו בתורה וגדל בשם טוב. ועליו אמר שלמה בחכמתו (קהלת ו') טוב שם משמן טוב וכו'. והוא כי ר' יהודה עצמו האומר ג' כתרים הם כו' וכתר שם טוב עולה כו'. הרגיש כי הלא אמר שלמה טוב שם משמן טוב. ושמן טוב הם מלך וכהן. המשוחים בשמן טוב כמשז"ל. הנה כי כתר ש"ט לבדו טוב. מכתר כהונה ומלכות הנמשכים בשמן טוב. וא"כ למה תמנה אותם השנים ולא זה. לז"א דע איפה כי לא שבח שלמה. רק כשהשם טוב הוא על גבי התורה כי אשרי מי שעמלו בתורה וגדל בשם טוב כו'. ועליו שהוא על מי ששם טוב שלו הוא על היות עמלו בתורה הוא מה שאמר שלמה טוב שם משמן טוב. כי טוב הוא עם התורה. מעם כהונה ומלכות. אך לבדו אינו כלום כי לא עם הארץ חסיד. ויהיה כי לא הוצרך שלמה להזכיר התורה. עם היות שעל מי שבידו תורה ידבר. על כי א"א יהיה שם טוב מבלי תורה. כי אין בור ירא חטא כו'. וזה יכוין פה רש"י ע"ה. אחרי אומרו ג' כתרים כו'. הוקשה לי כי הלא ד' הם. ואיך יצדקו השלשה זר. ע"כ אמר למה נכתבין זר כו' אלא אם זוכה שהוא שיש לו מעשים טובים דהיינו שם טוב. נעשים לו זר ואם לאו זר. הנה כי כלן בלי ש"ט אינם כתרים.

ואדרבה נעשים לו זרים ונכריות. הנה כי השם טוב היא הקישוט והתיקון שלהם ואיך תהיה כתר בפני עצמו. והקשה עוד אם ג' כתרים הם. למה שינה ואמר ועשית ובארון ועשו. ואמר ללמדך כו'. והוא כי הנה אין הקושי מה שנאמר בארון ועשו. כי הלא לא היה משה העושה דבר כי אם בצלאל וכל חכם לב. שיבואו ויעשו את אשר צוה ה'. ואם כן אומרו ועשו הוא הצודק. אך הדבר הקשה. הוא אומרו ועשית בשולחן ומזבח וכיוצא בהן. כי לא היה משה העושה. על כן אמר כי מי שיזכה לתורה כאלו זכה לכולן. כי על כן משה שזכה לתורה. אומר לו הוא ית' בשאר ועשית כאלו הוא עושה וזוכה בכולן. והנה אין ספק כי כל פרטי כל אשר צוה ה' לעשות במשכן ומקדש. הן ושיעוריהן אל דעות ה' המבין צפוני סודות הבין דרכם מעלה מעלה מאשר תשיג יד שכל אדם. ועם כל זה מקום הניח לנו הוא ית'. לשום שכל והבין ברמז הרומז קרוב אל הפשט כי לא יחסר כל בתורת ה'. ונשים לב אל השיעורין האלו באורך ורוחב וקומה ועשות תיבת עץ בין שתי תיבות זהב. ועוד למה עשה עיקר מהתיבת עץ. שבין תיבות הזהב. כאו' ועשו ארון כו'. ואל שתי תיבות זהב שלמות עשאן כטפילות אל של עץ קראן צפוי כאומרו וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ. ועוד מה צורך היה אל תיבת עץ במקום ב' תיבות זהב ואין עניות במקום עשירות:

אמנם הנה בתופסי התורה יש שלש בחינות יש יעשה על עושר וכבוד העולם הזה. כי בשמאלה עושר וכבוד. ויש יעשה על עושר טובות העה"ב. הוא עושר פנימי. ויש יעשה למען היותה עץ חיים שבה ידבק בחי העולמים. ועל ג' בחינות אלו באה התורה ואמרה כמדברת אל תופסי התורה הנמשלים לעושי עצמן ארון התורה. ואמרה ועשו ארון עצי שטים. לומר משלשת הבחינות מזו תעשה עיקר. הוא על בחינת עץ חיים כי בה תדבק בחי העולמים וזה רמז באומרו עצי שטים והוא כי עצי שטים עולה במספר קטן ל"ד. וכן עולה מספר חי עולמים. אך טובות העולם הזה הוא עושר וכבוד שבשמאלה. או אפילו עושר טובות העה"ב. לא תעשה עיקר על מנת לקבלם. אך לא יעדרו ממך כי אם יהיו כצפוי. אל הדבקות בו ית'. וזהו וצפית אותו זהב טהור מבית הוא עושר פנימי של טובות העולם הבא. והחוץ שהוא עושר של העולם הזה. וגם כבוד שהוא ועשית עליו זר זהב. שהוא הכתר רמז אל הכבוד שגם ישנו בהעולם הזה שהוא בשמאלה כמדובר. וזה העושר בעה"ז ובעה"ב. יהיה לך סביב כי כל סביבך העטרת תפארת הנמשל לזר תמגנך:

והוא מה שכתבנו בביאור הכתוב כי אין כתר התורה ככתר הזהב שעל ראש מלך או שר. שעם שיתפאר בה יתעתד לשיחמדוה ממנו. ויצטרך שומרים לשומרה פן יקחהו ממנו. אך כתר התורה היא עטרת תפארת. וגם היא תמגנך ותשמרך את עצמך. הפך מהעטרת

זהב שבראש מלך. והנה אשר ידבק בתורה שהיא עץ חיים לא בלבד יאריך ימים בעה"ב. כ"א גם בעה"ז וכענין אביי ורבא דמדבית עלי קאתו (ר"ה דף י"ח) והוא עדות הכתוב כי בי ירבו ימיך. וזה רמזה תורה בשעורי הארון אמתים וחצי ארכו. שהוא כי אורך המשך האדם. שהוא היותו בעה"ז ובעה"ב שהוא אמתים וחצי. שעולים ט"ו טפחים. הוא מספר שם י"ה הכולל כל ב' העולמות כי ביה ה' צור עולמים בכל שניהם יהיה ח"י כי אמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו שעולה הכל ח"י טפחים. שהוא חי בין בגוף בין בנפש. בין הגוף הנמשל לרוחב התפשטות היסודות בין לנפש העליונה המתייחסת לקומתו בין שניהם הוא חי. ושיעור הענין אורכו והמשכו שהוא ב' עולמות יהיה חי גופו ונפשו. או ירמוז במציאות הארון כי הנה תופסי התורה יתחלקו לד' בחינות יש יעשה על עושר וכבוד העה"ז ויש יעשה על חיי העה"ב והעה"ז. ויש על אושר ותענוגי העה"ב בלבד ולא יחוש אל הנוגע בעה"ז לא בעושרו וכבודו ולא בחייו. ויש לא יעשה רק על התורה מצד עצמה שלא על מנת לקבל שום פרס לא בעולם הזה ולא בעה"ב. ורמז כי העושה על עושר וכבוד העולם הזה. שהוא משל אל תיבת זהב החיצון עם הזר זהב סביב לא יבצר ממנו שימצא חיים כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. וזהו כי סמוך לו הוא ארון עץ כי עץ חיים היא לו. ואשר יעשה למען היותה עץ חיים לו בעה"ז ובעה"ב כמדובר. גם הוא ימצא עושר וכבוד מצד החוץ כי כן תיבת זהב וזר כבוד סמוך לו מהחוץ עם ימצא עושר פנימי בעולם הבא. כי על כן סמוך לו זהב פנימה. ואשר לא יעשה רק על עושר פנימי הוא על בחינת תיבת זהב הפנימי. ימצא חיים ועושר וכבוד בעה"ז מצד א'. וגם ידבק באור התורה שבלוחות הסמוך לו מבפנים. ואשר יעשה על התורה מצד עצמה. ההוא ידמה אל הלוחות שבפנים אשר השכינה בם בעצם. וכעובדא דשלמה שהראה הפרש שבין מהולים לערלים בפתיחת הארון המהולים נתמלאו פניהם מזיו השכינה והאיש ההוא ידמה אל הלוח שהתורה חרותה בתוכו. שגם הלוח הוא קדוש ורוחני כנודע ואורכן ששה ורחבן ששה וקומתן ששה עולה י"ח כשיעור אדם בינוני י"ח טפחים. וכל עוד נשמתו בו. הוא כלוחות שתורתן בהן. ובצאת נפשו כשבירת לוחות שפרחו האותיות ויכבידו ביד משה. ועם כל זה לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. כן הת"ח גם בפרוח נפשו ממנו קדוש הוא לאלהיו:

עוד יתכן בשום לב אל אומרו וצפית אותו כו' לנוכח ולשון יחיד. משא"כ בפסוק ראשון וכן אומרו ועשית עליו כו'. ועוד אומרו ויצקת לו כו' למה הקפיד יהיו מוצקים ולא מהארון עצמו. וגם היות הבדים עצי שטום ומצופים זהב ושיביא את הבדים בטבעות ושלא יסורו ממנו לעולם מה שלא צוה ית' כן בבדי שולחן ומזבח:

אך הנה כנגד ב' סוגים דברה תורה. (א) לומדי התורה שהם רבים מהמחזיקים בידם. (ב) העשיר המחזיק ביד הלומד ותחלה ידבר על לומדי התורה ואומר ועשו ארון יחיו בה כאמור. ואח"כ יצוה על המחזיק בידו ואמר וצפית אותו את תופס התורה. ועושה עצמו ארון צפוי זהב להחנותו ויהיה הצפוי טהור בלי שום פניה. והעיקר הוא מבית מתן בסתר. ואם אי אפשר ומחוץ תצפנו. ורמז משז"ל (ברכות דף ל"ד) כל הנביאים לא התנבאו אלא למחזיקים ביד לומדיה. אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך. וזה ירמוז כי המחזיק בפרהסיא. שרמוז בתיבת זהב החצונה לא יבצר מהיות סמוך לו עץ חיים. הרמוז בארון עץ שאצלו כי עץ חיים היא למחזיקים בה. אך המחזיק בצנעה שמצפהו זהב מבית אורך ימים בצדו ודבקות עם אור תורה שבפנים. אך הת"ח עצמו שהוא נמשל בלוח עצמו שבו תורה הוא לפני' מהכל דבק בו ית' רמז כי עין לא ראתה אלהים זולתך. או מבית משלך ומחוץ משל אחרים או מבית במאכל ומחוץ ללבוש ולא בקבלו ממך יקל כבודו בעיניך כי אם ועשית עליו זר לעטרו ולכבדו סביב בעיני הכל. ועדיין היה אפשר יבוש מלקבל ממך. ע"כ הטוב טוב הוא כי ויצקת לו אתה מעצמך. טבעות ליכנס בהם הבדים לנשאו שהוא כי תמציא המצאות והכנות להטיל מלאי לכיסו כי הטבעות רמז אל ההמצאות. והבדים רמז אל המנשאים אותם במתנותם ע"י ההמצאות. כבדים המנשאים את הארון ע"י הטבעות. ואפשר כי ד' מיני צדקה הגדולים מהשמונה. שמנה הרמב"ם ז"ל בהלכות מתנות עניים. הם ד' טבעות הנאמרים פה. (א) לתת דרך הלואה. המצאה (ב) לתת באופן שהנותן אינו יודע מי הוא המקבל והמקבל אינו יודע מי הוא הנותן. (ג) שהנותן אינו יודע מי המקבל אך המקבל יודע מי נותן. (ד) בהיפך שהנותן יודע מי הוא המקבל. אך המקבל אינו יודע מי הוא הנותן והן על ד' פעמותיו. לפי ד' בחינות מהלך מדותיו באיזו מהן חפץ יותר:

אמנם אין איכות ארבעתן שוה כי ב' טבעות הן השתי' הראשונות הא' דרך הלואה והב' שאין נותן ומקבל יודעים זה מזה הן על צלעו הא' מצדו הימני של תופסי התורה כי בצל החכמה בצל הכסף וב' טבעות השניות על צלעו השנית שבשמאל. והצד השוה שבכולן כי הבדים הם המחזיקים ביד תופסי התורה יהיו עצי שטים שהוא עץ חיים וגם עושר וכבוד. וזהו וצפית אותם זהב. עוד (ג) כי בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו כי תמיד יהיו המחזיקים ביד הת"ח סמוכים לארון. כי בצל החכמה בצל הכסף לא יסורו לעולם מהיותם דבקים בארון התורה הוא הת"ח. וע"כ לא אמר לא יסורו מהן. ויחזור אל הטבעות כי אם ממנו. שהוא מהארון הוא הת"ח:

פסקה טז

ונתת אל הארון את כו'. מהראוי יאמר ושמת בארון את העדות. אך אמר גם שתרא' ארון עצי שטים ומצופה זהב מבית ומחוץ אינו כדאי מצד עצמו להיות בסיס לתורת ה' כי לא יערכנה זהב וכו'. אך ונתת כלו' דרך מתנה תהיה העדות אל הארון כמו שאתן אליך. כאשר כשאתן אליך שמתנה תחשב לך. והוא כמשאז"ל על פ' (תהילים ס"ח:י"ט) לקחת מתנות באדם כי מי האיש שיהיה כדאי לקבל תורת ה'. ונמשך אל הרמז שכתבנו למעלה ואמר תדע למה תשו' בשכר אל לומדי התורה אשר תחזיק בידם. כאמור בלא יסורו ממנו כי הלא אתה תחשב לנותן אל תוך הארון הוא הת"ח את העדות היא התורה שעל ידך הוא לומדה. וגם אשר אתן אליך. כי בזכותך ג"כ אתן לך את תורתי׃

פסקה יז

ועשית כפרת זהב כו'. הנה ידענו כי אושר העה"ז יתחלק לג'. בני חיי ומזוני כנודע. והנה על קנין חיי כבר נרמז בארון שהחפץ חיים יעסוק בתורה שבה חיי העה"ז והעה"ב. באה תורתינו עתה ותרמוז על בני שהוא מה שעוסק האדם בפריה ורביה אחר עסק התורה. וגם מציאות' וקיומ' תלוי בתורה כאשר יבא. וזהו ועשית כפרת הוא הזווג שהוא כפר'. כמשז"ל (יבמות דף ס"ג) כל הנושא אשה עונותיו נמחלין הזהר יהיה זהב טהור. משולל מכל סיג וכל פנייה אשר איננה טהורה רק לש"ש. או שיעור הענין בזכות התורה שעסקת כנרמז בארון תזכה לזווג טהורה. כי ועשית כפרת זהב טהור מכל פגם. כ"א אשת חיל באופן כי שם י"ה אשר יו"ד באיש וה"א באשה לא יבצר מכם תמיד כל אורך משך הזווג. וזהו אמתים וחצי ארכו. שהם ט"ו טפחים שהם י"ה. לא יחסר מכל אורך משך הכפורת היא הזווג. ומלבד כשרון האיש והאשה. צריך ג"כ חיבה ואחדות בין שניהם עד גדר הקרא שניהם אדם א' כמד"א (בראשית ה׳:ב׳) ויקרא שמם אדם. וזהו ואמה וחצי שהם ט' טפחים כמספר אדם במספר קטן יהיה רחבו. ולא יתרחבו ויתפרדו מגדר זה. ואז עי"כ תזכה כי ועשית ב' כרובים הם ילדים זכר ונקבה. שהוא החיוב להוליד לא יחסרו ממך. וע"י הכשרון ואחדות יהיו זהב חשובים כזהב אכן הזהר כי מקשה תעשה אותם כי תקיש ותכה בם כי תייסרם וזהו מקשה וכו' לבל יטו מן הדרך הטובה. וזה מב' קצוות הכפורת הוא הזווג שיהיה מקשה מהאב והאם שייסרו אותו ולא מה שייסר האב ויתקן תקלקל האם בגעגועיה. ועשה באופן שהכרוב הא' הוא הבן זכר יהיה מן הקצה. ממה שידמה אל בחינת היו"ד שבאיש שבקצה האב הוא קצה הזווג. והקצה הא' הוא הכרוב הא' היא הנקבה תהיה מן הקצה מזה קצה הב' של הכפורת. ה"א של שם שבאשה וכל זה לא תיחל לכוון אחר זמן הנשואין ובתחלת זמן הנישואין תכוין להנאך עצמך. כ"א מן הכפורת הוא הזווג. מאז תעשו את הכרובים שמאז יהיה בכונ' הבני' הנזכרים שיהיה

לשיוליד בנים ושיהיו הבנים יותר צדיקים מהמולידים אותם. וזה על ב' קצותיו שיעלו במעלה על אב ואם. שהם ב' קצות הכפורת. וע"י כוונה זו תזכו כי זכות הבני' תרחף על אביה' ואמם. שתרחף זכותם עליהם. ובזה לא ימות א' מהבנים כ"א תמיד יהיו פניהם איש אל אחיו שלא יחסר א' מפני אחיו. וגם יחיו אב ואם אתם באופן שאל הכפורת הוא אב ואם יהיו פני הכרובים לא יחסרו מילדיהם. וגם מתחלת הזווג תצרף אל התורה. כי ונתת את הכפורת הוא הזווג על הארון שתשא בת ת"ח שתהיה כוונתך לשתוליד בן יהיה מוכן לקבל תורה כארון שיהיה זה ע"י היותה בת ת"ח כדי שע"י כן אל הארון הוא הבן תתן את העדות היא התורה שתלמד תורה לבניך מאשר אתן אליך. ועי"כ ונועדתי לך אהיה נועד לך שם באותו העולם בסלוקך ודברתי אתך זולת מה שאכפר אותך. וזהו מעל הכפורת וגם בזכות בניך. וזהו מבין ב' הכרובים אשר אשאיר במקומך על ארון העדות ועל המצות אשר אצוה אותך אל בנ"י. וע"ד הפשט הנה אומרו ואל הארון תתן וכו' הוא מיותר. אך יאמר ענין מאמרם ז"ל (ש"ר פ' ל"ג) על צווי המשכן משל למלך שהי' לו בת מאורס' לאיש. כל עוד שהיתה בבית אביה היה הולך חתנה אצלה נשאת היה האב הולך אצל חתנו לבקר את בתו. וזה יאמר ונתת את הכפורת כו' ואל הארון תתן את העדות היא התורה אשר אתן אליך. ועי"כ ונועדתי לך שם אצל בתי משא"כ כשהיתה אצלי כי אז אתה היית הבא אצלי. והנה כתבנו כי ג' תיבות היו זו לפנים מזו. ולפ"ז גם בכסויה היה ראוי ג"כ יהיה ג'. אך יהיו לרמוז כי אינה מתכסית מהבא לבקשה כי אין עליה רק מכסה א'. ומיד נתגלה גם הפנימי הוא הלוחות. כי דרך התורה לידבק בחפץ בה:

פסקה כג

ועשית שולחן עצי שטים כו'. הנה ברמז אשר כתבנו בארון וכפרת. נרמז ענין חיי בני. ועתה בשולחן. בא לרמוז מזוני. והוא כי הנה אין ספק כי לא לצורך לחם במשכן היה שם שולחן בלחם הפנים אך הוא כאשר נבאר בתחלת פ' תצוה בס"ד כי למה שהשכינה במשכן. ומשם יצא שפע לכל העולם. ובשולחן יחול שפע מאתו יתב' להשפיע בכל מזון העולם. וע"כ הוצרך היות דבר מה שיחול בו השפע מאתו ית'. להתחב' משם העול' כל מזן ועושר ומלוכה כנודע כי ע"כ ארז"ל כי הרוצה להעשיר יצפין כי שלחן בצפון. ובכל הכנות הראויות לשלחן איש הישראלי למען ית' ויהיה נחת שלחנו מלא דשן אין ספק כי בשולחנו של מקום ית' יהיו רמוזות. כמלמד את האד' יעשה באופן יקדש שולחנו ויהיה כאלו אכלו משולחנו של מקום. וזהו ועשית אתה הישראלי שולחן אשר תאכל בה עצי שטים. כי תעשנו מזבח להאריך ימים. ולא כאוכל לחיי שעה. כ"א כאלו היא ארץ חיים

וזהו עצי שטים. שעולה שטי' בגימט' ארץ חיים כאלו יאמר עצי ארץ חיים. כי במאכל שולחנך תעשה השולחן כאלו הוא אילנות ארץ חיים שפריימו חיים נצחיים. ולא מזון חיי שעה. כי תכוי' אל היותו מזבח ואכול לשובע הנפש ולא לשובע הגוף. ולא תבקש לך אכול משמנים כ"א טוב פת לחם חריבה ושלוה בה. כי אמתים הוא י"ב טפחים. שהוא רמז את הפת בלבד שעולה י"ב במ"ק. יהיה ארכו ומשך השולחן ולא תבקש מותרות ואם יקשה בעיניך איך ית' ויושפע שולחנך. ואפי' אין בו במה תחול הברכה הנה ואמה רחבו. כי הנה ירחב שולחנך וית' ע"י ו' ברכו' כמנין ו' טפחי' שבאמה הם ברכת נ"י וברית המוציא וד' ברכו' שבברכת המזון וזהו ואמה רחבו. וש"ת הלא עבודה צריכה רצון טוב ורוממות לב משא"כ במקום שאין יין כי אז יכנע לב האוכל פת חרבה. לז"א ואמה וחצי שהם ט' טפחים. רמז אל המים שעולים במ"ק ט' יהיה קומתו. ואל תתאוה יין ותירוש יקח לב. כ"א במים על פת תהיה קומתך ורוממותך כי תשמח בחלקך. ובזה תזכה שוצפית אותו זהב ושופע ברכ': או יאמר. עד כה דברתי אם לא תשיג ידך רק לחם ומים שתשמח בחלקך ואם לא יהיה כן כ"א שתעשיר עד גדר שוצפית אותו זהב בהשקות בכלי זהב וכיוצא עשה זאת איפה והזהר. יהיה טהור בל יהיה מעושק וגזל וכיוצא בל תהיה בוצע בירך ואיך יחשב מזבח בגזל. והוא ית' שונא גזל בעולה רק יהיה טהור. ואם כה תעשה ועשית עליו זר זהב בעולם העליון נזר קדושה שתקנה בעושר עה"ז ולא כמאבדי' עולמם בעושרם שישמנו ויבעטו. והנזר העליון ההוא יהי לך סביב מסבבך ומסלק כל משטין מכל סביבותיך. כי תעשה הטוב בממונך והשמר פן ואל יעשה לו העושר כנפים לכן ועשית לו מסגרת שיסגר אצלך ולא יצרת ממך. וזה ע"י טופח סביב שיהיה הקומץ שלך מסבב ומתחלק צדקה וחסד לעניי עמך וזה אפי' לא יהיה מתן בסתר. אך איעצך ואשית זר זהב נזר גדול לפני קונך בטופח הנזכר למסגרתו סביב שיהי' לטופח המחלק צדקה. שיהיה בהסגר מתן בסתר וזהו ועשית זר זהב למסגרתו של טופח לפני קונך וגם יכפה אף. וז"א סביב כי הנזר יסבב סביב לכפות כל מנגד וזולת מה שתחלק גם ועשית ד' טבעות כלי קבול זהבך לקבל בם מי שיקיימו. ויקימו תמיד שולחנ'. הם ד' עמודים המקיימים אותו. והם העני והגר והיתום והאלמנה ושמתם בד' פאות השולחן. וזהו אשר לד' רגליו לעשות לשלחן ד' רגלים המעמידים ומקיימים אותו. ולא תפרנסם לעומת וערך הוצאתך לעצמך רק לעומת המסגרת הוא לעומת ערך אשר תשמו' לקרן קיום שהוא יתר על ההוצא' הרבה כי הלא הטבעות ההם הם לבתים לבדי' הם היחודים עני. וגר. יתום ואלמנה כד"א (ירמי' ג') חרב על הבדים שפירשו ז"ל על היחידי' מגזר' ישב בדד. ואל תחשוב כי הנאתך היא. כי הלא אין העיקר רק לטובתך ועושרך. וזהו

לשאת את השולחן לנשאו ולרוממו ולקיימו בזכות התפרנס' ממך ויותר מזה תזהר אם אפשר. כי ועשית את הבדים הדלי' הנז'. שיהיו עצי שטים בעלי עץ חיים שהם בני תורה. ואז וצפית אותם זהב כי הם מוכני' יותר לזכות על ידה ותעניקם ביותר כי הלא ונשא בם את השלחן בעצם כי הנה בד"ת שידברו יהיה נעשה שלחנך שלחנו של מקום. ועי"כ יחשבו כל כלי השלחן קדש כשולחן גבוה וזהו ועשית קערותיו כו' זהב טהור חשובים וקדושים. ופי' ואמר איך יהיה ואמר יהיה ע"י היות בני תורה אוכלי שולחנך. נמצא כי ונתת על השלחן לחם פנים לחמה של תורה שהוא לחם של פנים רבות. הם ע' פנים של לחמה של תורה כי ודאי ישאו ויתנו שם בלחם הע' פנים באופן שהשכינה לא תסתלק מהשלחן כ"א יהיה לפני תמיד שיהיה שלחנו של מקום בעצם. עוד יתכן דרך שני ועשית שלחן. והוא כי הנה כתבנו למעל' בי זר זהב האמור בשלחן הוא רמז לכתר מלכות. אשר הוא מקום השראת שפע טוב העה"ז ועושרו. כמבואר פ' תצוה ובכן אמר ועשית שלחן עצי שטי' אמתים ארכו כו' לו' כי י"ב טפחים יהיה התפשטות שררותו הוא שבטי ישראל ורחבו יהיה אמה הוא ו' טפחים כי לא יתרחק להשתרר כ"א עד ו' דברים. הם האמורים בספ' שמואל (א' ח')מבניהם יקח כו'. אך לא ירום לבבו להתגאות כ"א החצי חשיבות האדם וזהו ואמה וחצי קומתו שהוא חצי קומת איש כנודע והקומה משל אל הגאוה והוא משפט המלך בתפלתו לפני קונו שכורע בברוך שבברכה ראשונה ואינו זוקף עד סוף התפלה וגם שהוא בעצמו ישפיל עצמו אתה ישראל תעשירהו ותכבדהו. וזהו וצפית אותו זהב טהור שהוא העושר. ועל הכבוד אמר ועשית לו זר זהב הוא הכתר רמז אל הכבוד ומעלה ועשית לו מסגרת טופח שתבחרו מאתכם גבורי כח להיות אנשי משמרתו כמוסגר ומוקף בתוככם. וזהו מסגרת טופח. מסגרת ושמיר' מאנשי כח מתייחס אל טפח ואגרוף היד כי בו תעשה המלחמה ולא שיעלה על רוחכם שהוא צריך לשמירתכם ותבזוהו כ"א אדרבה ועשית זר זהב למסגרתו. שתהיו מראים לפניו כי לו הכתר והגדולה עם היותכם מסגרתו סביב. ובזה או' פעם ב' עשיית הזר. אינו מיותר והנה זהו בגופיכם ועוד לו גם בממונכם כי זולת הדורונות שבמולכו שאמרתי וצפית אותו זהב כו' עוד ועשית לו ד' טבעות זהב כי תהיה לו אתה ישראל למחזיק ולמעוז לו מכל עברוי. וגם שאתה תחזיקנו אל תתייהר עליו לאמר כי אתה מסמיכו ומעמידו עליון כי אשר לד' רגליו כי תהיה תמיד משפיל עצמך לפני רגליו. וזהו אשר לד' רגליו ולעומת המסגרת לפי ערך הסגרות וצורך שמירתו תהיינה הטבעו' אשר תעשה המצאות הנאות כי לפי המצאות שמירתו תהיינה הטבעות. שכמו שהטבעות הן המצאה לשאת הבדים את השלחן כן תמציא לו המצאות הנאה במיני מסים ודורונות. להוצאת אנשי

המלחמה שהם בדי' ומשענות ליסמך בהן. וזהו בתים לבדים שיהיו הטבעות שאמרתי בתים והכנות לבדים. הם אנשי המלחמה לשאת אותו בהם:

פסקה לא

ועשית מנורת כו'. הוא האדם שהוא כמנורה מוכן לקבל אור להאיר בעה"ב ע"י תורה ומ"ט. וע"כ היא י"ח טפחים כמדת אדם בינוני ואמר שעם היותו חומר עכור יעש' עצמו יקר וחשוב כזהב ושיהיה טהור מכל סיג חלאת לכלוך עון אשר חטא לקבל האודם והתנאי הא' להעשות הגוף מנורה טהורה הוא לקבל יסורין להתיך ולמרק כל חלאה. וזהו מקשה תעשה המנורה. שע"י הכאות כמקיש בקורנס. שהוא משל אל היסורין תעשה המנורה ובכלל הדבר שתהיה כלה העשת זהב א'. ולא מחתיכות הרבה שלא יהיה כל אבר מחתיכות א' ויחברם. רק בלי פירוד מתחלתם. משל אל אחדות האברים שלא יטמא א' מהם ויפרד איכותו מיתר אברים. כי גם שישוב. ויחבר. ויתקן. לא יכפר לגמרי. כא' גם מתחלתו יהיה לכלם אחדות וטהרה כ"א. והנה ג' דברים הם שצריך האדם להכניע תאות יצרו בהם הלא המה. (א) התשמיש. (ב) הדבור כי כל המרבה דברים מביא חלא: (ג) אכילה ושתיה. על הא' אמר ירכה היא התשמיש כי ע"כ נקראו הבנים יוצאי ירך אביהם ואמר שגם הוא יהי' מקשה מדוכה ונכנע בל ירבה אחר תאותו. ועל הדבור אמר וקנה הוא הקנה שהדבור יוצא ממנו גם הוא יהיה זהב טהור ומקשה שלא ידבר רק דברים חשובים. וטהורים. ומעטי'. כזהב טהור ויהיה נכנע מלהשיב כרמז מקשה נעלב ואינו עולב. ועל הג' אמר גביעיה הוא גביעי יינה. וכפתוריה הוא מאכל ומלבוש כי רמז שניהם בתפוח. אשר בו אוכל וגם מלבוש הוא הקליפה וגם פרחיה הם יתר הוצאות שיפריח ויתפשט בם כלם ממנ' יהיו שלא יהנה מהזול' רק יסתפק בשלו כי העוש' כן לא ירום לבבו להתגאו':

והנה ג' קנים וצנורות לקבל. ע"י שפע אלהי בעשות הטוב בהם. יוצאים מצדי האיש הזה. ג' מצדה הא' וג' מהשני. והן. אזן. עין. ויד. ג' אלה מצד א' וגם מהב'. והנה בכל א' מאל' הנמשלים לקנים וצנורות יש ג' גביעים המריקים מיין הרקח בכל צנור. והוא כי כל א' מהן ישתה מיינה של תורה ומנביאים ומכתובים. כי האזן תשמע ותקבל משלשתן. והעין תסתכל בהם. כמאמר שלמה על דברי התורה. (משלי ג') אל יליזו מעיניך והיד תעשה מצות ומוסרים וגם כפתור ופרח שהוא הנסתר שבתורה נביאים וכתובים. הוא הסוד הנמשל לכפתור שמאכלו נסתר תוך הקליפה וגם פרחיה הם הדרשות ופלפולים. וכל הגמרא לשמוע ולהביט ולעשות. שזה כולל לכל ו' הקנים. וכל זה לקנים היוצאים מצדי המנורה אך עצמה ראשה לעיקרה ד' גביעים והוא הראש אשר בו המוח מושב השכל.

כי זה כל האדם בו ד' גביעים והם הג' נאמרים. ועוד ד' היא הבינה אשר יבין מדעתו שבראשו בכל ד' חלקים הנזכר. וג"ז בנסתר ובנגלה וזהו כפתוריה ופרחיה. והנה עוד אבר א' דומה לכפתור. שמאכלו מכוסה בקליפה. הוא הלשון. מחופה תוך הפה אשר זה משועבד להשלים מה שב' הקנים מתחילים והוא כי כל מה שאדם לומד מרבותיו ששמע באזניו. הוא משמיע ומלמד בלשונו. וזהו וכפתר תחת שני הקנים ממנה. כי הב' אזנים הם הב' קנים הראשונים ותחתיהם הלשון להשמיע וכן תחת הקנים השניים הם העינים. יש כפתור הוא הלב הנמשך מהם. כי מה שהעין רואה הלב חומד וההיקש גם לטובה. ותחת ב' הקנים השלישיים הן הידים למשש ולפעול גם יש ראש הגויה שגם הוא כפתר מכוסה בלבושיו. וגם עניינו חוש המשוש לידים. אלא הג' כפתורים נמשכי' אחר ו' הקנים. כ"א הב' אזנים שומעות תמיד תורת ה'. גם הלשון תדבר בה. ולא תביט רעות. וכן אם העינים לא יראו ברע גם הלב לא יחמוד לעשות רע. ואם הידים יהיו למודות לעשות טוב גם ראש הגויה לא יפעול איסור. כי ע"כ רבי הי' מונע ידיו מנגוע מלמט' מטבורו. פן ימשך מהיד קרי לאבר ההוא. וגם הנביא מחברם באומרו גנוב ונאוף. כי מרעת היד תמשך רעת ראש הגויה. ושיעור הענין כי אחר או' כי יש ג' קני מנורה מצדה הא' וג' מהב' ראה והנה יש מקום לו' ואנה תעזוב הלשון והלב וראש הגויה. שבהם עיקר הכשרון או הפכו והלכת אל הצדדין. ואדרבה היה לך להזהיר ולעשות עיקר מטהרת אלה. לז"א דע כי הכפתר הא' הוא משועבד תחת ב' קנים כי הלשון תחת האזנים. ואם יטהר האדם ב' אזניו להקשיב תמיד לחכמ'. גם לשונך תדבר בה. הפך השומע לה"ר כי לשונו תדברנו במאמר שלמה (משלי כ"א) ואיש שומע לנצח ידבר. הכפתר הב' הוא הלב משועבד תחת ב' הקנים הם העינים. שאם לא יראו ברע גם הלב לא יחמדנו. וגם הכפתר הג' הוא ראש הגויה. הוא תחת ב' הקנים הם הידים שאם לא תעשינ' רק טוב תמיד. גם ראש הגויה לא ימשך לפעול ברעה כי קרובים הם בפעולותיהם. באופן כי ג' כפתורים אלה הם לו' הקנים היוצאים מן המנורה משועבדים להם כמדובר וזהו לו' הקנים וכו'. וע"י שמוש כל הג' כפתורים לשון ולב וראש הגויה וגם קנותם אזנים ועינים וידים אל עבודת ה' ייטב להם כי כפתוריהם וקנותם ממנה יהיו ולא מן הזולת משא"כ אם לא ייטיב מעשיו שזולתו אשר זכה יטול חלקו בג"ע כמז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. וגם לא יאמר די אם רוב אבריו כפתוריו וקנותיו מושרשים לעשות טוב אם קצת' עושי' רע כ"א כלה מקש' א' זהב טהור ועשית ע"י כך את נרותיה ז' והוא כי כל אבר העושה מצוה מאיר נר לפניו ית' נמצא שע"י השריש אבריו אלה לעבוד את ה' עושה ז' נרות מאירות אותו. (א) בשמיעת אזניו. (ב) במראה עיניו. (ג) במעשה ידיו.

כי אחר שפעולת כל א' מהאזנים א' הוא. נר א' מעלין שתיהן וכן בעיניה'. ובידים. (ד) ראש הגויה. (ה) הלב. (ו) הלשון. (ז) המוח הוא השכל עיקר המנורה כמ"ש על ובמנורה ד' גביעים כאמור. והנה כל האדם העושה טוב באברים אלה ז' נרות הוא עושה. אך אמנם יש מעלה אותן מעלה מעלה לפי גדר גודל טוב הכונה בתורת ומצות וזהו והעלה את נרותיה לו' זאת עצתי יעלה את נרותיה למעלה כי הלא והאיר אל עבר פנה. כ"א פניה פונות פניית כוונה קלה או גדולה לפי הכונת תהיה ההארת וזולת מע"ט גם משאך ומתנך יהיה בטוהר לב. וזהו ומלקחיה הוא לקוחיך ומתנך הוא מחתותיה שהוא ל' שימה ונתינה כד"א היחתה איש וכו'. יהי' זהב טהור. כי אפי' על זהב לא תחמוד כ"א תהיה טהור במשאך ומתנך ולא תחמדנו כי אני מודיעך כ"א על ככר זהב תהיה טהור לבלתי חמודה תמצא עושה את כל הכלים האלה והוא מאמר הגמ' (ב"ק דף ל') האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דנזיקין כי מי שהוא מדקדק במשאו ומתנו יהיה חסיד בכל חלקי התורה. והנה כתבנו כי כל כלי המנורה הם כל א' רמז אל חלק מחלקי מעשה המצוה ואמר עתה כי ע"י היותך מקיים מילי דנזיקין כמדובר. תהיה כעושה את כל הכלים האלה שהוא כעושה כל חלקי המצות והוא מה שכתוב אצלנו על פ' (תהלים י"ט) גם עבדך נזהר בהם וגו':

פרק כו

פסקה א

ואת המשכן תעשה וכו'. יתכן ירמוז אל האדם כי להעשות משכן לו יתב' אשר ישכון עליו להיות היכל ה' בעצם כמאמרו יתב' באו' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולא אמר בתוכו כנודע כי היכל ה' המה אמר כמדבר בו לנוכח ואו' אליו ואת המשכן אשר תעשה להיות משכן לי כאשר צויתי צריך תעשה י' יריעות הם י' דברות הכוללות כל התורה כלה מראש ועד סוף כנודע ומפו' במקומו מכל א' נעשית יריעות מסך קדש המאהיל עליו והן הן צל וחופות הנאמרים באמת בדברי רז"ל. נמצא כי יחד כלן המה כוללו י' יריעות לעושן ואמר כי להיות על כל כבוד חופה זו כאשר יאות. צריך גם יתלוו עליה שש משזר הן שש כפולות והן י"ב מדות אשר אמר המשורר במקראיו באו' (תהילים ט"ו:א') ה' מי יגור באהליך וגו' שיהיה אהל קדושתו ית' מאהיל עליו הלא הוא בעל י"ב מדות הולך תמים וגו'. ג' בפסוק. (א) וג' בפסוק (ב) וד' בפסוק (ג) וב' בפסוק (ד) הרי י"ב וזהו שש משזר ועוד תוסיף לבלתי בא לידי עבירה שתדע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון בעולם העליון. כי לא יבצר מהיות ע"י מדה"ר הרפה הדומה לתכלת כמז"ל תכלת דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד הוא מדה"ר הרפה או לפני מדה"ד הקשה המתייחסת אל

האודם בעצם כארגמן. ועל שתיהן אמר על הא' תכלת ועל הב' וארגמן ועוד הסתכל לאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה שהוא כמפו' אצלנו במקומו שאם תזכ' תהי' בו עפר ואם לא רמה ותולע' וז"א ותולעת שני לו' כי תתהפך לתולעת. או אם צדק אתה לפחות לא יבצר מלהשתנות שהוא להיות עפר וזהו שני ל' שינוי מהוייתו אל עפרו. ועליית מצות ומדות אלו בכל מצות אתה בורא מלאכים רבים המתוארים לכרובים ולפי גדר הכוונה והמחשבה יהיה גדר מה שתתעלה בריאת' במעלה גדולה עד מאד כנדע וזהו כרובים מעשה חושב תעשה אותם שמעשה היא הכוונה היא מחשבה עיקר אשר בה תעש' אותם:

פסקה ב

ארך היריעה הא' וגו'. אמר אל תתמה איך במעשה המצות תעשה בריות קדושות כי הלא ארך היריעה הא' כ"ח באמה כו' לו' כל הי' הדברות יכללו שמו ית' אורך כל א' והתפשטותו הוא עד כ"ח הוא מלוי המלוי של שם ההוי' ובכללם הם הי' של המלוי והכל ברוחב ד' הם ד' אותיות שהן עיקר השם. או ירמוז שבכל דבור יש כ"ח שם הגדול הוא יב"ק שהוא כ"ח באמה ברוחב ד' באמה שהם ד' פעמים כ"ח שהוא יב"ק ומתחברים ה' דברות ראשונות וה' שניות הרי י' ה' שבלוח א' וה' שבב'. ואין כל מה שבלוח א' נפרד חלילה ממה שבלוח הב'. כי הלא איכות נ' שערי בינה יש בכל מה שבא' וכן בכל מה שבשני. וזהו רמז נ' לולאות שבכל ה' יריעות שהם כשערי' לבא בהם הקרסים לחברם שהוא כי אין דבר בכל מה שבא'. שלא יהיה נאחז בכל מה שבשני שהוא ללמוד מזה לזה בג"ש. או בק"ו מזה לזה וההיקש בכל מדות שהתורה נדרשת ובכל המדות ההם נכללו בם נ' כחות חכמה הבאים בשערים אשר בכל א' מהה' ללמוד ולחבר אלו עם אלו שהם כקרסי' הנכנסי' בלולאות וזהו ועשית נ' קרסי זהב כו':

פסקה יד

ועשית כו'. תעשה עוד מכסה קדושה על הנז' יריעות עוז. וזהו ועשי' יריעות עזים. וזה בב' בחינות א' שיהיו י"ב יריעות. יריעה א' עודפות על הקודמת והוא כי י' דברות שהיו ה' מזה וה' מזה עתה יהיו שש מזה וה' מזה והוא כי על הדבור הה' שהוא כבד את אביך תוסיף גם מורא שהוא ענין איש אמו ואביו תיראו. שהם ו' מצד א' וה' מצד הב'. ומה הוא מה שתוסיף בכללותן. שלא היה במכסה הראשון. הלא הוא כי אורך היריעה הא' שלשים באמה והוא כי תתפשט יותר בכולן ב' אמות שהוא כי תעשה את כל העשר דברות לפנים משורת הדין והוא ענין ועשית הטוב והישר. והן הן ב' אמות עודפות על הראשונות כי בכל דבור תוסיף בו בחינות הטוב והישר. וזה רמז באו' אורך וגו' שלשים וגו'. שהן שתים יתירות על הקודמות. והנה נמצא שבהיות מכסה קדושה אשר תעשה לפנים מן השורה.

וגם תוסיף מצוה א' להיות ו' יריעות לבד וחמש לבד ותחברם כי בפרוס אותן על המכסה הא'. תבא חצי אמה כלפי פנים עודפת מחצי היריעה הקיצונה וחצי אחר עודפת לאחורי המשכן שהוא בנמשל העודף בדבור לא תחמוד בית רעך והעודף מצד האחר הוא מענין דבור אנכי ה' כו'. ואמר כי אשר תעדיף במצוה הקיצונ' הא' בהנהגת מכסה החסידות הוא כלפי פנים אל מול פני האהל ואשר תסרח בעודף קצה החסידות מהקצה האחר יהיה לאחורי המשכן ויהיה כי אשר הוא במה שבין אדם למקו' לא יהי' בגלוי ובפרהסיא רק לאחורי המשכן והוא ענין דבור אנכי ה'. ואשר הוא בין אדם לחבירו שהוא ענין לא תחמוד בית רעך כו' בזה תגלה ותפרסם כי הלא הנותן פת לתינוק צריך להודיעו לאמו. וזהו וכפלת כו' אל מול פני האהל אך על הבחינה הראשונה אמר וסרח העודף תסרח על אחורי המשכן וזהו הוא בין מזרח למערב כי לצד מערב אשר שם השכינה אשר שם הוא רמז למה שבין אדם למקום יהי' בהחבא שהוא שתסרח על אחורי המשכן אך מה שהוא לצד מזרח ששם הכניס' לבני אדם שבו ירמוז מה שבין אדם לחבירו נאמ' אל מול פני האהל שיהיה בפרהסיא אך על ב' צדי האהל שהם צפון ודרום אמר והאמה מזה וגו' והוא כי יש ב' בחינו' א' חכמה המתייחסת לדרו' כענין הרוצה להחכים ידרי' וא' המתייחסת לצפון שהוא העושר אמר כי על מדות הטובות שבהן בזאת ללמד. ובזה לתת צדקה יתנהג בהם בחסידות בל יתייהר וגם הצדקה מתן בסתר וזהו והאמה מזה והאמה מזה יהי' סרוח שהוא החסידות על צדי המשכן שהוא צפון ודרום יהי' מזה ומזה לכסותו. ועוד תעשה לך מכסה רביעי עורות אלים וגו' שהוא אורות שאותיות מתחלפו' כבתורתו של ר' מאיר (ב"ר פ' כ') שמצאו כתוב כתנות אור במקום עור ואמר כי תעשה אורות מאלים הם כחות כד"א אילותי אילים מאדמי' שהוא מאדמימו' דין יסורין בלי בעיטה כאלים הסובלי' הכאות ואין בועטים כשאר ב"ח כמשז"ל על כן נדמו ישראל לצאן כי תעשה אורות מסבלות יסורין ואצ"ל שלא תקוץ בם כ"א שתבקשם וז"א ועשית כו' ועוד מכסה על זה מזכיות הזריזות בכל מצוה וזהו ומכסה עורות תרשים שהוא מלשון אחישנה והוא הסגונא לכלול על בחינות כל מצות:

פרק כז

פסקה א

ועשית את המזבח וגו'. מספר מזבח עולה ז"ן שהוא מבריח טללים רעים וממשיך הטובי' עשה שיגדיל ויזון עצי שטי' הם אילנות ארץ חיים כי שטים עולה כמספר ארץ חיים כי אילנות ארץ חיים הם הצדיקים כי צדיק למה הוא דומה לאילן שהיא נוטע במקום טהרה ששורשו למעלה בארץ חיים כמאמרנו על נצר מטעי כו' שנאמר על ישראל שכלם

צדיקי' והוא להזהיר את האדם יהיה צדיק דומה לעץ חיים בל יחטא מזיד ואם שגג ישוב ויביא כפרתו. וש"ת מה יעשה אשר חטא מזיד שאין קרבן מכפרו לז"א ה' אמות כו' והוא העה"ז שנברא בה"א הוא כאכסדרה שפתח' פתוח מלמט' רמז לרשעי' שפותחין למו ויוצאין להרשיע ותלו לכרעיה מן הצד רמז לבעלי תשובה ליכנס משם נמצא כי מן אורך הה"א יוצאי'. ומהרוחב הם שבים וזהו ה' אמו' אורך לעומת אורך שמשם יוצאי' מפתח הה"א מלמטה בם שבים אל הה"א שהוא ה' חוזרים מן הצד שהוא ברוחב וזהו ה' אמות אורך וה' אמות רוחב. ועי"כ רבוע יהיה כי ישלים ד' רבעיו כי לא בלבד ישלים ג' חלקי נפשו בשובו נפש רוח ונשמה. כ"א גם בגופו יקדש בצד מה עם שלא יבצר כי ג' אמות שהם נפש רוח ונשמה הם קומתו שהם עיקר הקומה והרוממות ועשית ע"י הכפרת בתשוב' ראויה עד היות קירון אור לד' פנותיו מצד נפש רוח ונשמה וגם הגוף שגם הוא יזדכך ויאיר ואל תתמה כי הלא ממנו הוא כי מהגוף נעשי' כל קרנותיו הוא קרני אורותיו ע"י מעשי הגוף שבלעדו הנפש לא תמלא:

וצפית אותו נחושת. פרש"י לכפר על עזות מצח שנא' ומצחך נחושה. וע"פ דרכו שנחשת רמז אל עזות מצח יאמר שבל ישמט איש מלשוב ולהקריב קרבן מפני הבושה שיראו וידעו את אשר חטא כ"א אדרבה יהיו עז כנמר כי מנחשת שהוא עזות מצח להודות על אשר חטא יעשה צפוי קדושה על המזבח כי לזכות רב יחשב לך:

פסקה ג

ועשית סירותיו כו'. אמר כי סירותיו של החוטא שהיה מבשל בה אוכל למעדני' שעי"כ בא לידי חטא ונזקק להקריב קרבנות למזבח. מעתה אני מדבר לנוכח עם המוכיח ככהן ודומה לו ואו' לו ועשית מעתה שיהיו לדשנו שאפר כלחם יאכל ויעיו שהי' משרה בהם הסירו' אל המזרקות ומזרקותיו שהיה אוכל בהם בשולי הסירות ומזלגותיו שהי' מפריש בהן הבשר מהתבשיל ואפי' מחתותיו שהי' חופה בהם אש אל הכירה עתה יבטלם ויעשה אותם נחשת שיהי' עשת ולא כלים כי לא יאכל תבשיל רק פת במלח ודומה לו. ולמען יתחזק בזה יעשה לו ציור בלבו כי העה"ז היא מכבר מעשה רשת כי בו רשת פרושה על כל החיים וטובות העול' פורשי' רשת ליד מעגל ויתן אל לבו יום המיתה אשר הוא לקברות יובל במטה אשר לה ד' טבעות לד' הפאות. וב' בדי עץ ארוכים עוברים א' בכל ב' טבעות לשאת אותו ד' אנשים בד' קצות הבדי' מלמט' מגופו וזהו ועשית על הרשת שעל מחשבת הרשת יצייר עוד ענין הב' טבעות לד' קצותיו והב' בדים אשר הם לשאת אותו ע"י כוונה זו יהיו עצי שטי' שיובל לארץ חיים ולא לגיהנם כי עצי שטי' בני' ארץ חיים. ועל ענין הרשת לא יחשוב שהוא כרשת פרושה לחייו אלא מלמטה שהוא

בענייני העולם התחתון. אך לעבודת ה' יחשוב כי אורך ימים לו לבלתי יבהל בעבודה באופן שוהיתה הרשת עד חצי המזבח שהוא בנוגע אל ענייני הגוף שעליהם יחשוב שמא ימות למחר. אך לא בעניני עולם העליון. ועל מה שאמר שיזכור אשר לקברו' יובל סיי' ואמר והובא את בדיו כו' בשאת אותו. עוד יזכור לבלתי התרחב בעה"ז ולבלתי השיג גבול. או לעשות לו בתים גדולי' ועליות מרווחים כי בסופו אין לו רק צמצום בין לוחות הארון אשר יושם בו. וזהו נבוב לחות תעשה אותו כו':

פסקה כ

ואתה תצוה וגו' ראוי לשים לב. (א) אל או' ואתה שיראה בלתי נכון והראוי יאמר צו את בני ישראל ויקחו וגו'. (ב) שאין פה מקום צווי לשמן ולהעלות הנרות. רק אחר כלות כל מעשה המשכן. ואם רצה הקב"ה להזהירנו בדבר מעתה. יאמר אותו סמוך למעשה המנורה בפ' הקודמת. (ג) או' ויקחו אליך כי מלת אליך מלה מיותרת. (ד) או' למאור בפת"ח הלמ"ד ולא בשו"א. (ה) כי גם זה לא הי' צודק. שהראוי יאמר להאיר. (ו) או' להעלות ולא אמר להדליק. (ז) כי או' להעלות נר לאהרן יצדק הצווי ולא לישראל. (ח) שכמו שאמר צווי לישראל להביא השמן יעשה ג"כ צווי לאהרן להעריכם ולא ידבר עם ישראל וכלאחר יד יודיע שיערוך אותו אהרן ובניו. (ט) או' ל' עריכה ולא לשון עליה. (י) מה צורך להודיע לישראל סיום המקום שיערוך את הנרות שהוא באהל מועד. (יא) או' לפני ה' מי לא ידע כי האהל מועד הוא לפני ה'. (יב) או' לדורותם כי הלא לא היו רק בזמן הבית. (יג) או' מאת בני ישראל שהוא מיותר. (יד) או' ואתה הקרב אליך וכו' ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי מלת ואתה מיותרת. (טו) או' והם יקחו את וכו' שידוע שיקחום לעשות הבגדים:

והנה לבא אל הענין. נשית לב אל או' להעלות נר. כי הלא שבעה היו והראוי יאמר להעלות נרות אך נזכירה מז"ל בתנחומא למה נצטווה ישראל להדליק המנורה הקב"ה האירו לפני בעה"ז כדי שאאיר לכם בע"ה. והנה עדין יראה כי אין בזה די באר הקושי' שיצוה ה' להאיר לפני המאור לעולם כלו בכבודו ואדרבה תכפל כי הגמול היא משל' לע"ה למאיר לפניו. והוא אינו צריך לאורנו כי הוא מאור לכל העולמות כלם:

אך לזה נשית לב עוד על מאמרם ז"ל בש"ר (פ' ל"ו) על פסוק למעשה ידיך תכסוף אמרו הקב"ה שומר ישראל. ואעפ"כ מצוה את הלוים ישמרו סביב למשכן. והנה מה שהוקשה להם ברור מללו. כי איך השומר ישראל יצוה לנו לשמור משכנו. והנה ראוי לשום שכל והבין תשובתם שאמרו שהוא ית' כוסף למעשה ידיו כי הלא זאת היא הקושי' עצמה כי איך מעשה ידיו ישמרו בית מושבו:

אך יאמר כי הנה תשוקתו ית'. לקרב מעשיו אליו וקדשם ולהאיר להם ולרוותם מכל טוב הע"ה כי חלקי ה' אמרה נפשם אך חפצו ית' שיהיה על ידי מעשיהם. ע"כ יצוה עלינו מצוה מעין האושר לא כמלך הצריך למעשה עבדיו כי הלא אם צדקנו מה ניתן לו. אך הוא כי תרי"ג מצות הן תלויות בתרי"ג אורות עליוני' נאצלי' ונאחזים בו ית'. וחשב מחשבות לצוות עלינו המצות האלו עם שאינו צריך לנו כדי שעל ידן נדבק באורות שדוגמתן למען זכותנו להעלותנו בהן עדיו. וזהו למעשה ידיך תכסוף כי יכסוף לקרב ולדבק מעשה ידיו אליו. ע"כ למען ע"י מעשיהם יזכו לשמר מכל רע ולקרבם אליו. ע"כ הטוב ההוא אשר יחפוץ להטיב לנו. יצוה עלינו דבר דוגמתו שנעשה לפניו למען עי"כ בטוב ההוא. הוא יטיב לנו. כי ע"י המצוה ההיא נאחז ונדבק באור אשר למעלה דוגמתה. כענין השמירה סביב למשכן כי למען זכות את עמו לשומרם מכל כחות חצונים בל יעכבום מליקרב אל קדושתו ית'. ע"כ יצונו נעשה דוגמתו לשמור משכנו. אע"פ שאינו צריך רק לזכותם בדומה לו:

ובזה נבא אל ענייניו. כי רצה הקב"ה להאיר לנו לעה"ב. ע"כ צוה לנו נאיר לפניו. אע"פ שאינו צריך הוא לאורינו למען נזכה על ידה יאיר לנו את נפשותינו האר' יתירה על הראוי להן מאתו יתברך:

וזאת תהי' כוונת הכתובים והוא כי הנה אין ספק. כי אחרי ראות משה את כל מעשה המשכן כי נורא הוא לעשות לו מקדש לשכון יה אלהים בתוכנו. ויצוה את עמו יקחו לו תרומה ואל בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב לעשות ארון מנורה ושולחן וכל כלי המשכן ואהלו ומכסהו. ואת אהרן ואת בניו לכהן לפניו ית' הלא יתחמץ לבבו לאמר. מה זאת עשה לי אלהים כי אין לי חלק בדבר הגדול הזה. ומה גם כי הוא הי' העתיד להיות כהן ואהרן לוי ונחלף הדבר בשליחות מצרים. ע"כ לדבר על לבו ולנחמו בא האלהים ואמר ואתה ומה גם בטעם שעל מלת ואתה כמגביה קול ואו' ואתה משה אל תחוש כי חלקך גדול מכלם כי הלא שלמות כלם על ידך הוא כי ע"י מה שאתה תצוה את בני ישראל בכל מצות. וגם במה שויקחו אליך שמן כו'. יזכו שעי"כ יועיל להעלות נר תמיד כמו שיתבאר להאיר להם להע"ב אך בלעדיך לא היו זוכים לכך. זהו על כללות ישראל ומה שתקנא על אהרן ובניו שהם כהנים ולא אתה. גם שלמותם ממך הוא. כי ואתה הקרב אליך את אהרן כו'. וע"י הקרב אליך יזכו. וגם הבגדים אין בהם כח לקדשם לכהן אם לא על ידך כי ואתה תדבר אל כל חכמי לב ועשו כו' לקדשו ע"י מה שיהי' על ידך זהו דרך כלל:

ונחזור אל פ' ראשון שאמר מלבד מה שעל ידך הוא שלמות ישראל. גם הארתך להם גדול' מהארת זכות מצות. מה שנתנו למשכן. שאתה כמחיה את כלם לעה"ב. כי זו רבה וגדולה מעשותם הכנה להשראת שכינה בתחתונים. כי ואתה תצוה כו':

וביאור הכתוב שהתורה עצמה אומרת תמיהת רז"ל. ותשובתם באומרם למה הי' צריך אור לפני מי שהוא מאור העול' ותשובתם שהוא להאיר לישראל בעוה"ב. והוא ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית. שהוא כתית במכתשת ולא ברחים. והלא בזה תמיה. א' כי אם הוא למען יאיר היטיב. הלא אם יהי' ישן. גם שיהי' טחון ברחים. יהי' הוא ואורו יפה מהכתית חדש:

אמנם אומר לך קושיא עצומה וגדול מהכל. הוא כי הנה השמן הזה הוא למאור שהוא למה שהוא מאור לעולם. ואיך תאיר לפני מי שהוא מאור. וזהו היות הלמ"ד פתוחה. אך אין זה כ"א להעלות נר תמיד שהוא להאיר לכם לעה"ב. להעלות מעלה מעלה. נר ה' נשמת אדם הוא של בני ישראל ותקרא נר א' כנודע כי נפשות כל עם בני ישראל א' הנה. כי כלן ממקום קדושת האחדות הן כדבר שנא' (בראשית מ"ו) כל הנפש לבית יעקב כו'. וזה יהי' תמיד לפניו ית'. בעולם שכלו ארוך. וזהו להעלות נר תמיד וע"כ לא נאמר ל' הדלקה. כי על הנפש העולם היא למעלה ידבר. וממוצא דבר באה תשובת מה שבחר ה' בכתית במכתשת חדש יותר מראש חבית של שמן ישן ומיושן. שנטחן ברחים שאחר שהענין הוא להאיר לנפש אשר הארתה העיקרי'. הוא בכשרון משולל פניות חצוניות מתחלתו. ע"כ רצה הקב"ה שיהי' השמן מתחלתו. באופן שלא יעשה שמרים כלל שלא יטח ברחים. רק במכתשת זיתים ששמנם אגור בתוכם וראי' לבל יהי מקום ליצר סמוך להרהר חלילה שצריך לאורה. הלא הוא כי באהל מועד מחוץ לפרוכת כו' ואלו היה חלילה צריך לאורה. הייתי מצוך לערוך אותה מבית לפרוכת:

ואם נשים לב אל טעם שבאהל מועד. אפשר רמז כמגביה קול ומתמיה לאמר. האם באהל מועד ששם האיר המאיר לעולם יותן נר ב"ו. אל תתמה כי ע"כ הוא מחוץ לפרוכת ע"כ היטבתי אשר אמרתי שהוא להעלות נר כמדובר. וש"ת הלא יותר היתה הכנה להעלות הנפש. אם היתה לפני העדות מבהיותה חוץ לפרוכת. מקום שבני אדם נכנסים. כי הלא הארת הנפש בעה"ב. לפני ה' היא. ואיך יעשה כל הרושם הלז לפני ה'. ע"ז אמר הלא זאת גדולת אהרן ע"פ עריכת הכוונה. בסוד ההדלקה שיערוך אותם שם. באופן שיהיה כאלו היא לפני ה' למעלה. מאירים לפניו יתב' מעלה מעלה. והיא מאמרנו על פסוק בהעלות כו' אל מול כו' כאשר יבא ביאורו בס"ד. וזהו יערוך וגו' לפני ה' ולא עוד אלא שיהיה לדורותם כי הנרות שידליק תשאר הארתם לעולם לפני ה' גם אחר הבית כי מה

שהאירו עד יום גלות הארץ. לעולם לא יכבה. ככל רוחניות קדושה כנודע. באופן שהארת הנפשות לעולם תהי'. ואל תאמר כי זה יהי' להעלות והאיר נפש הכהנים המדליקי'. כי הם המעריכים המנורה. לז"א מאת בני ישראל לו' כי אחר שהשמן מאת כל בני ישראל הוא. א"כ גם נפשותם יוכללו בנר תמיד האמור. כמדובר. וכהתימו לדבר על לבו. על בחינת כללות ישראל בל יהרהר כי גדלו ממנו. שעל ידם נעשה המשכן. אמר גם על גדולת אהרן ובניו. אל תשית לבך כי הלא אתה הוא הנותן להם כח אל כל גדולתם כי תקרבם. וזהו ואתה הקרב אליך את אהרן וכו' כמדובר למעלה. ואל תחשב כי הבגדים הם המכינים אותם לקדשם. ולא אתה כי נהפוך הוא. כי אתה העיקר. ואינם כ"א לכבוד ולתפארת וגם גדולת החכמי לב מאתך היא. כי ואתה תדבר אל כל חכמי לב כו':

או יהיה שיעור הענין מעין הקודם. בשום לב כי זה חמש פעמים נאמר ואתה במשה ואתה תצוה ואתה הקרב אליך כו' ואתה תדבר אל כל כו' ואתה קח לך בשמים ראש ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמורו כו'. ויהיה הענין בל יאמר מרע"ה כי הכל זוכים במשכן. ואיך הוא נשאר מבחוץ. לז"א אל תחוש כי הלא לג' בחינות יתחלק האושר לישראל. והכל להם מאתך. (א) הארת נפשם בעוה"ב. (ב) שגם בעה"ז יושפע שפע השראת שכינה במעשה ידיהם. (ג) השראת שפע קדושה בכל א' מהם שהוא בשבת ע"י נפש יתירה. שהוא מעין עולם שכלו שבת. אמר לו הוא ית'. הנה כל שלש אלה. זוכים על ידך. ולמה תכסוף את הפרטים. וזהו ואתה תצוה את בני ישראל שהוא להעלות נפש כל ישראל לעה"ב. שאתה תצוה כו' להעלות נר כמדובר למעלה. ואל תאמר כי עיקר זה הוא ע"י אהרן המדליק כי הלא גם את אהרן ואת בניו אתה תקרבם. ותכינם. כי גם הכנת הבגדים ממך היא. כי הי' ע"י מה שואתה תדבר אל כל חכמי לב כו' ועי"כ לקדשו לכהנו לי. שתדבר להם הכוונה הראוי' בעשייתם לקדשו בם. וגם אחוותך תסייע. וזהו לאהרן אחיך. וגם מהשפע שלך שתטפל בדבר. ימשך שיעשו מה שלא ידעו ולא למדו לעשות מימיהם כ"א שהם יקחו את הזהב ואת התכלת כו' כי לא יעשו רק קיחת הדברים. ומאתו יתב' יעשו בידיהם מאליהם. וכל זה ממך הכל כי יאצל מן השפע אשר עליך. ויושפע בהם כמדובר:

כלל הדברים כי העלות הנפש ע"י הנרות ממך הוא. וגם הדבר השני שהיא השראת שכינה במשכן. על ידך יהיה. כי הנה ואתה קח לך בשמים ראש כו' והוא כי מלת לך מיותרת אך יאמר במה שידענו. כי במשיחת שמן המשחה. תלויה השראת שכינה במשכן כי שמן משחת קדש הוא רמז אל שמן העליון. שע"כ נקרא משח רבות שהוא שמן גדולה ואין זה כ"א ע"פ רמז סוד גבוה. ע"י משה אשר ידע לחשוב מחשבות סוד

השמן וסמניו. ושיעוריו באופן קנה קדושה עצומה וצא וראה כי הלא אחרי המשח ממנו כל המשכן. וכליו והכהנים לא חסר משיעורו אפי' טיפה א'. ועד עולם שיעורו קיים ואין זה רק מהיות בו קדושה רבה. וע"כ הוצרך הכל. לימשך בו להשרות שכינה במשכן ומי האיש אשר בו כח לעשותו. אם לא האיש משה. וזה מאמרו יתב' באו' ואתה קח לך בשמים וגו'. לו' ואתה תעשה יותר מהכל להשראת שכינה. כי קח לך החלק הטוב הזה כי לך יאתה לעשות שמן משחת קדש הלא הוא מפי חכמתך וגדולתך. באופן שעי"כ ומשחת בו את אהל מועד. ואת ארון העדות ואת השולחן ואת המנורה כו' וקדשת אותם והיו קדש קדשים כל הנוגע כו'. כי ע"י עשות אתה השמן ההוא נעשה קדש קדשים עד גדר שכל הנוגע בהם יקדש. וכן את אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי נמצא כי כל השראת שכינה במשכן. הוא דבר שבלעדו לא היתה וגם השלישית שהיא השראת קדושה בעצמה. בחיים חיותם. גם זה היה להם זכות זה נקנה על ידו שהוא נפש יתיר' בשבתות עתה ולעתיד באלף השביעי שכלו שבת. והוא ענין ישמח משה במתנת חלקו. וזהו ואתה דבר אל בני ישראל אך את שבתותי תשמורו. והוא מה שכתבנו בפ' ויקהל. כי על היות לישראל בשבת נפש יתירה. נאסר להם לעשות מלאכת המשכן בשבת. והוא מיעוט אומר אך כי אחר אומר צווי המשכן בא למעט שלא יעשוהו בשבת וזהו אך את שבתותי תשמרו וגו':

והנה בגמ' (ב"ב דף כ"ה) ארז"ל הרוצה להחכים ידרים. להעשיר יצפין. כי מנורה בדרום שלחן בצפון. והלא כמו זר נחשב כי לא תתייחס התורה רק בארון ולא במנורה:

אמנם להבין דרכם. נשים לב על ב' דברים אשר צוה אלהים לעשות באהל מועד מחוץ לפרוכת שהלא כמו זר נחשבו. (א) היא המנורה אשר בעיני רז"ל יפלא כאשר הפליגו בתמיהתם עד בלי די. באומרם האם אורו של עולם דידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי או אשר צוה במקדש לעשות חלוני שקופים אטומים שהם צרים מבפנים ורחבים מבחוץ להורות כי לא כבתי בני איש בית ה'. כי בני האדם עושים לביתם חלונות צרים מבחוץ ורחבים מבפנים למען קלוט אהליהם הביתה אור מהחוץ שיבא ויתרבה בפנים לא כן בית ה'. רק צרים מבפנים ורחבים מן החוץ להורות כי מתוכו יצא אור ויתרחב לאור עולם. וכן הוא אומר והארץ האירה מכבודו. ואיככה נוכל וראינו. קול ה' אומר יערוך אותו אהרן כו'. (ב) וגם הוא פלאי הלא הוא זה השולחן אשר לפני ה' בשתים מערכות לחם פנים לפניו תמיד כי האם הזן את העולם כלו. מקרני ראמים עד בצי כנים נותן לחם לכל בשר. יערוך לפניו שלחן בלחם אנשים ומה גם כי הלא הכהנים יאכלוהו. ומה בצע יהיו על השולחן מערב שבת לע"ש:

אמנם אחשבה. כי בנועם שיח רז"ל. באומרם הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין האירו עינינו להביט אל מעשה האלהים כי נורא הוא כי אשר עם לבב' הוא כי הן אמת חכמים יגידו ברוח מבינתם כי ע"י ב' מיני שפע שעל הארץ יריק הוא ית'. העולם מתקיים ומתאשר. הא' מתייחס אל הנפש. והב' אל הגוף. המתייחס אל הנפש הלא היא שפע רוחני נחמד להשכיל שיערה על האדם רוח ממרום רוח חכמה ותבונה רוח דעת ויראת ה'. והמתייחס אל החומר. הוא מזון לכולא לכלכלם בר ולחם ומזון והון ועושר שררה ומלכות וכל טוב גשמיי. ורצה ית' להורות לנו גודל מעלת המשכן ועשותו לו בו הוא ית' דירה בתחתונים. כמאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

והענין כי כאשר עד לא נעשה המשכן הי' שפע המעמיד העה"ז מאתו יתב'. מתייחס המשכו מלמעלה מן השמים כסאו ית'. למטה לארץ אשר שנים המה מיני השפע המקיימים העולם זה למעלה מזה הא' מתייחס על גופי בני האדם ודומיהם הנזונים ומתפרנסים ומתמלאים ידיהם טוב ע"י השגחה ושפע אלהי. הב' שפע המגיע אל נשמות בני אדם להקנות בהם ובמרום שכלם דעת וחכמה ומשלוח מנות. כח חיוני ורוחני אל העולם השפל לקיימו כאשר יתקיים האדם ע"י הנפש החיונית אשר בו:

והנה ידוע כי כל מין מב' מיני שפע הנז'. יש לו מוצא ומקום. מקור מיוחד למעלה. לימשך משם אל העולם וכן כאשר גזרה חכמתו ית'. להביא אל הפועל אשר נתאוה להיות לו דירה בתחתונים באהל ומשכן. א' מהדברים אשר הורה היות דירתו פה הוא כי כאשר מתחלה היו ב' מוצאות למעלה אשר מכל א' היה יוצא ומתפשט כל א' ממיני השפע ממקומו כך עתה קבע ב' מיני מוצאות ומקומות כל מין שפע משניהם במשכן כי עתה עשה כאלו שם ביתו בארון ומאתו ייחד מקום השראת כח לצאת. ולהתפשט משם שפע עושר ומזון וממשלה גשמית והוא השלחן אשר לפני ה' אשר משם ימשך שפע כל טוב גשמי. ואל הב' אשר למעלה ממנו ייחד המנורה אשר משם האור יוצא לעולם כמשז"ל על פסוק והארץ האירה מכבודו ובפסוק חלוני שקופים להורות כי משם תתפשט האורה חוצה היא הרוחניות המחיה את העולם ויצדק במה שכתבנו בפסוק בהעלותך כו' שע"י כוונת אהרן ניתן העלא' רוחנית לנרות עד שאל שבעה אורות עליונים ששם הוא מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. ומשם ימשך יתרון דעת החכמה לאדם. וע"כ המשילו רז"ל המנורה אל התורה וגם היא חיי עולם כענין וחיי עולם נטע בתוכנו. כי התורה לעולם כנשמה לגוף. וע"כ היטיבו אשר דברו. הרוצה להחכים ידרים. להעשיר יצפין כי מנורה בדרום שלחן בצפון. והוא כי אין ספק כי מציאות התורה בארון היא בקדש הקדשים במערב המשכן אך שפע אור החכמה והמדע. להבינה. ושפע המכלכל

האדם בעולם אשר זה וזה מאת האלהים אשר בארון המה הלא נתייחדו ב' כלים כל א' מיוחד אל א' מהם. אור החכמה אל המנורה ואור שפע ההזנה אל השולחן. כי מהמנורה שבדרום החכמה תצא ומשלחן שבצפון זהב יאתה. והוא מאמרנו בביאור משלי על פסוק אורך ימים בימינה וכו' כי התורה שבארון במערב כשנצייר פניה מול פני כל הבא אל אהל מועד נמצאת מנורה שבדרום לימינה. ושלחן שבצפון לשמאלה וזהו אורך ימים שהוא חכמת התורה. כד"א כי הוא חייך ואורך ימיך בימינה. שהוא במנורה שבדרום. ובשמאלה אשר שם השולחן משם עושר וכבוד:

ועל פי הדברים האלה. נשית לב על פסוק שבפ' תרומה. הלא הוא ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת ואת המנורה נוכח השלחן כו'. כי אחר שגם המנורה חוץ לפרוכת למה לא נאמר כ"א בשלחן. וגם למה מכני' ענין המנורה תוך ענין השולחן:

אך ירמזו כי הנה הארון הוא התורה. והשלחן הוא העושר אם החכם דל שאינו חכם עשיר. הלא תכבד את העשיר ממנו. באמור כי ה' כבדו. כי הלא לא כן הוא. כי דע לך כי העושר חוץ למחיצת התורה כי השולחן מחוץ לפרוכת וש"ת א"כ ראוי תהי' מנורה בפנים שהיא אור תורה כי הרוצה שיחכים ידרים. דע לך כי הכוונה היא. שתהי' המנורה נוכח השולחן. שאם יחזיק העשיר בחכם שיעסוק בתורה נכחו יהי' כי בצל החכמה בצל הכסף. ועם כל זה אין איכות מדרגותם שוה בעצם כי המנורה תתייחס אל הימין וזהו על צלע המשכן תימנה רמז לימין עליון. אך השלחן תתן אל צלע צפון כמדובר:

ומעין זה כתבנו בסוף פסוק כי בצל החכמה וגו' ובדבר הזה היטבנו לראות בציור מעשה השלחן ושעוריו דרך רמז. אל אשר יתנהג האדם בשולחנו אשר הוא אוכל עליו לחם למען על פי הכנתו במאכל שולחנו ככתוב אצלינו במקומו. מן השמים יריקו עליו שפע נחת שולחנו מלא דשן והון ועושר בביתו וגם היות שתים מערכות. שש המערכות יהיה כי כאשר אנו עושים רצונו של מקום ונכון הוא הר בית ה' כל עיקר שפע טוב הבא לעולם. היא אל י"ב שבטי ישראל המתחלקים ששה ששה כמפורש בענין הר גריזים והר עיבל. וע"כ היו שנים עשר לחמי השולחן בשתים מערכות כמספר שבטי ישראל כי בשנים עשר ככרות ההם. היה שורה השפע כי ע"כ לא היה משתנה כ"א היה חם ביום הלקחו. ומתמציתה של ישראל היו אוכלים יתר אומות עד שעונותינו היפכה השיטה וגם במנורה כתבנו כי בציורה נרמז הכנה אל האדם. לקבל נפשו אור שפע החכמה ולא יחטיא. ועוד נוסף על זה הורה לנו אבינו מלכנו במאמרו אל משה. ואתה תצוה וגו' ויקחו וגו' והוא כי הן אמת כי כל ישראל יש להם חלק בתורה להשכיל להיטיב. ולהבין בה איש לפי שכלו אך הנה אין ספק כי אפי' אם ישבו שנים יחדו. שוי ההשכלה לא ישיגו

בעיונם בשוה יש ישיג למעלה מאשר ישיג חברו וגם יש יאריך בהשגתו ויש קל העיון כי כל פעם אשר יגש אל התורה היא מוצקת לו מרוח מבינתם ויש יכוין אל האמת יותר מחברו והמלך שלמה בחכמתו בא ויאר לנו פשר דבר כי הכל תלוי בכשרון המעשה כי תחלת חכמה יראת ה' ואומר ודעת קדושים בינה ובת קול בא אחריו ומלא את דבריו כי על שבית הלל היו מעבירין על מדותיהן הלכה כמותו שהוא כי על ענותנותם וטוהר לבם היו מערים עליהם רוח ממרום. מכוון אל האמת:

וזה יאמר פה ע"י מה שדרשו רמז רז"ל כאשר נזכור ואתה תצוה כו' ויקחו כו' לו' כי כאשר השמן שבנר אם זך ואם עכור ככה תהיה ההארה אשר יאיר. כך מעשה האדם לפיהם יאירו. ויריקו עליו רוח חכמה ובינה מן השמים וזהו ויקחו אליך שיקחו ממך מה שידמה אליך לפי שלמותך. וזה בג' דברים. (א) שיהיו הדברים בשלך שהשמן משל אל הגדולה. שהוא הכשרון ויהי' להם בחינת הזית שהוא נטוע בשדה. ושמנו מאיר בבית. כן תהיה אתה בעה"ז ואור מעשיך מאירים בע"ה. (ב) שיהיה זך שתהיה טהור וזך הלבב מעביר על מדותיך כהלל. (ג) שתהיה כתית מדוכה נכנע ומקבל יסורין מאהבה. ע"י שלש אלה יעלה שמנך למאור האמתי הוא ית' להעלות לך נר שתהי' אתה מעלה נר אור תורתך. עולה ומאיר ומבין נפלאות ממנה. זה יהיה תמיד ולא לפרקים. כאשר יקרה לקצת משיגי אור לעתות ההכנה ולא תמיד:

והנה ארז"ל (בברכות דף ה') שאין ישראל עושים תשובה אלא ע"י יסורין כזתים שנחבטים ונטחנים ע"כ:

וע"כ דרכם גם אנו נאמר כי ללמדנו דעת קנות עה"ב בא האלהים. והוא כי אחד מג' דברים הנקנים ע"י יסורין הוא עה"ב. והנה דרך אנשים שאין יסורין חביבין עליהם. ע"כ רמז ואמר כי כאשר אין הנר מאירה מבלי שמן. כך נר ה' נשמת אדם לא תאיר לעה"ב אם לא ע"י שמן אור תורה ומצות אשר יסגל להאיר לפני קונה. וזהו ואתה תצוה את בני ישראל שכולל כל צוויי תורה ומצות. אך לא יהיו מצות אנשים מלומדה כ"א ויקחו אליך שמן שיקחו עמהם מה שיקרבו אליך בעה"ב דרך המאיר שם עמך כשמן הזה של זית שיאירו כזית שהיא רענן. בקיץ ובחורף כך אתה תהיה נפשך רעננה בעה"ז הדומה לקיץ ולאחר המות שכל האילנות יחרבו ועל זה הנביא דבר זית רענן קרא ה' שמך. אך צריך תדמה לזית בכל פרטיו כדי להאיר בב' העולמות והן ג' דברים. (א) שלא תתגאה כי תכיר בואך מטפה סרוחה והיותך הולך למקום עפר רימה ותולעה. (ב) להסיר מתוכך כל פניה בלתי טובה. (ג) התרחק מכל תאות החומר. ולמתק מרירותו ביסורין בסבר פנים יפות. ועל ג' אלה נאמר זית זך כתית על **הא'** אמר זית מה זית פריו עליון וחובטין אותו עד יפול

למטה לארץ. ואח"כ יקחוהו להאיר כך אם תראה עצמך עליון וחבטוך מן השמים עד שעד ארץ ישפילוך ואז תכשר להאיר. ועל **הב'** אמר זך שהוא בלי שמרים כך אתה תהיה משולל שמרי כל פניות עכורות. ולא שיעשה מצות בעירוב שמרים ואח"כ תפרישם כדרך כל שמן שעושה שמרים ואח"כ בוררים הזך מתוכן כ"א כשמן אגורי ששמנו אגור בתוכו היוצא מאליו בלי טחינה שמתחלתו אינו בא לידי שמרים כך מתחלת מעשיך יהיו משוללי פניות ועל הג' שהוא לסבול יסורי לבטל החומר מרירות אמר כתית כזית המר בטבעו וע"י כתישה נמתק כך אתה ע"י כתישת יסורין ימתק חומרך ועי"כ תזכה להעלות נר נשמתך מעלה מעלה לפני ה' ולא עוד אלא שתזכה לאשר בשר ה' את דניאל איש חמודות באמור לו (דניאל י"ב:י"ג) ואתה לך לקץ הימין ותנוח ותעמוד כו' שלא תצטרך נפשך לבא בגלגול רק תנוח ותעמוד לקץ הימין וז"א תמיד שע"י אלה תעלה נפשך תמיד ולא תצטרך לשוב למטה לארץ בגלגול ויבא זה על נכון במז"ל (מנחות דף פ"ו) כתית למאור ולא כתית למנחות כ"א נטחן ברחים שיהי' הרמז ויקחו אליך שע"י חבטה כזית יהי' זך שמנו כנוס בתוכו ויוצא מעשה הטוב מיד בלי שמרים ע"י היותו כתית ביסורין. אז מיד יהיה למאור להעלות נר נפשו לפני ה' תמיד בלי גלגול. כלו' שאם שמנו לא יוציא החוצה וישאר בלתי אגורי. רק מעורב בחומרו ע"י פניות בלתי טובות כמקרה הזית שאחר צאת שמנו האגור בתוכו. על ידי כתישה בלבד מה שנשאר מעורב בחומר הזית וגרעיניו צריך לגלגלו ברחים למנחות כך תצטרך לגלגלך בגלגולי רחים העה"ז פעמים שלש ואז תוכן למנחות שהוא כי אחר גלגל פעמים לא יבצר מהשאר עדין קצת לכלוך אשמת דבר או צד פניות ומתמרק בגיהנם עד יטהר ואז יובל שי מנחה לה' דוגמה דזית שהשמן הנשאר מעורב בגוף הזית שאחר התגלגל ברחים נקלה באש תחת מחבת או מרחשת ואז הנקלה בו יהיה מנחה לה' וכאשר המנחה ההיא יהי' בה סולת ושמן ולבונה השמן למטה והסולת למעלה הימנו והלבונה למעלה על הכל כך הנפש ורוח ונשמה יעלו מנחה כי השמן משל אל הנפש והסולת אל הרוח העליה והלבונה אל הנשמה שהיא לבנה ולמעלה מכלן ושלשתן אזכרתה לה' ע"י מיכאל במזבח העליון וכאשר אח"כ גם בני אדם נהנים פה מזכותו. נמשל אל האוכל משארית המנחה לכהנים:

ואחר הזהיר את האדם על הכשרון הגדול אמר באהל מועד כו' לומר אל ישיאך לבך לדבר ולומר למה זה אמהר לטהר את נפשי עודני בחור לפנות את נפשי מראשיתי וטוב לי אאריך נפשי עד זקנה ושיבה כי ימלאו ימי ואז שנתים שלש לפני הרעש אתרעש לבקש על נפשי. לז"א מאמרנו על משנת ר' יעקב (אבות פ"ד) האומר העה"ז דומה לפרוזדור בפני העה"ב שהוא אל יעלה על לב איש כי אך רחוק יהיה בינו ובין המות כי אינו רק

כעומד בפרוזדור אשר בפסיע' קלה ימצא עומד בטרקלין כך יאמר באהל מועד לומר תזהר בני עודך בעה"ז. שהוא כאהל בלתי קבוע כבית כ"א בית מועד לכל חי כי אל יעלה על רוחך כי רחוק אתה מאותו העולם כי אינך רק מחוץ שבפסיעה קלה תמצא פנימה כענין הפרוזדור שלפני הטרקלין ואל יראה בעיניך שיש לך שם בית מנוס כי הלא הפרוכת אשר אמרתי הוא פרגוד אשר על העדות כי שם תמצא עדות על כל מעשיך בפני ב"ד שלמעל':

או יאמר כי אתה בעצמך הוא אשר על העדות כי אתה תעיד על מעשיך כנודע מרז"ל כי טרם יתן חשבון ילמדוהו הדינים וישאלו לו לאמר העושה עון פלו' מה משפטו והוא אומרו המשפט ואז אומרים לו הלא תזכור כי אתה האיש ואומרו הן נמצא דן דינו ומעידו על כן צריך מעתה יערוך אותו אהרן כי האדם ואיבריו יערכו מעתה נר היא נשמתו ערוכה בכל ושמורה מכל חלאה בטרם אלך ואיננו וזהו יערוך אהרן ובניו כי מלת אהרן עם התיבה עולה י"ד כמספר האדם במ"ק ובניו נרמוז על אבריו ואם אין לך שיעור הקטן שאמרתי כמן הפרוזדור לטרקלין לשער חייך נקוט לך שעור האור שתשער מיום ליום שוב היום שמא תמות למחר. וזהו מערב עד בקר לפני ה' שתשער שמערב עד בקר תמצא עומד לפני ה' לדין והוא מאמר האו' (שם פ"ב) שוב יום א' לפני מיתתך כו' ולא בלבד יעלה על לבך בהכשיר עצמך לקיים עצמך. כ"א את כל העולם. כי הלא חקת עולם. כי חוקי חק עולם בכל דור הוא מאת בנ"י שהם המקיימים. וזהו לדורותם מאת בנ"י:

או ירמוז מערב עד בקר כי ימי חייך העה"ז נקרא לילה והעה"ב הוא נקרא אור ואמר כי מהתחלת הערב הוא מראשית חייך תשית לבך להיות לפני ה' והשאר כדלעיל:

פרק כח

פסקה ד

ואלה הבגדים אשר יעשו כו' הנה ח' בגדים מכפרים על ח' גופי עבירות. אפוד על ע"ג מכנסים על עריות. כתנת על ש"ד. חשן על עוות הדין שהיא חשן משפט מעיל על לשון הרע מצנפת על גסות הרוח ציץ על עזות פנים אבנט על הרהור הלב:

וראוי לדעת מה נשתנו עבירות אלו מזולתן. ואחשבה שצפה הקב"ה שבאלו יחטאו בבית ראשון. ע"ג כי מספר עריך היו אלהיך ג"ע וסרוחים על ערסותם וארז"ל (שבת דף ס"ב) שהיו מחליפין וכו' ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע ש"ד אשר מלא את ירושלים דם נקי כו' וענין זכריה הנביא ודומה לו. עוות הדין איכה היתה לזונה כו' מלאתי משפט וכו' אומר ויקו למשפט וגו' וכאלה אין מספר. לשון הרע וידרכו את לשונם כו' גסות

הרוח עיני גבהות אדם וכו' יען כי גבהו בנות ציון עזות פנים מצח אשה זונה היה לך וכו' הרהור הלב הוי חושבי און וגו':

פסקה ה

והם יקחו וגו'. מלבד מה שכתבנו כאשר הערנו מי לא ידע כי הם יקחו את הזהב וגו' אפשר בא ללמדנו כי אין לחשוד את עושי המלאכה כמ"ש ז"ל (ב"ב דף ט') על ולא יחשבו את עושי המלאכה כו'. כי שנים אין צריכים לתת חשבון. וזה יאמר והם יקחו כו' לומר כי לעושי המלאכה אין צריך ממונים עליהם לתת להם בחשבון במספר במשקל. כ"א שהם בעצמם יקחו את הזהב ואת התכלת וגו' כי באמנה הם עושים:

פסקה ו

ועשו את האפד וגו'. ארז"ל אפוד מכפר על ע"ג כד"א ואין אפד ותרפים. ויהיה הענין כי האפוד שעל ידו מגידי' העתידות כד"א הגישה לי האפד יכפר על עסקי תרפים. המגידים כזבי עתידותיהם. וגם כי הע"ג היא מכת החצונים אשר לראשם הכנסה בשולי הקדושה ואחורי אחורים שלה. ע"כ יבא האפד שמציאתו באחורי הכהן מאחוריו מנגד אצילי ידיו עד עקבות רגליו ויבטל החיצוניות אשר נדבק לאשר עבד ע"ג. מאותה הבחינה ועולים ב' כתפות ובאים לצד פנים. וחשב האפד חובק את בשרו מבית בעבר פניו לקשר והמשיך קדוש בחינת פני עליון לאחוריו. וגם החיצוניות הוא פירוד וזה המבטלו הוא אחדות. ע"כ אפ"ד עולה מספרו אח"ד במ"ק. ורמז באו' זהב ותכלת וגו' כי להיות זה ראשון שבבגדים של כ"ג ירמזו בו ענינו. והוא כי מצוה על כל הכהנים להעשירו. כמשז"ל (יומא דף י"ח) גדלהו משל אחיו וכעובדה דסתם וזה ירמוז באו' ועשו את האפד זהב שיעשירוהו. וש"ת הלא טוב היה יהיה דל נכנע כי הלא יתגאה. ואיך תקובל תפלתו וכפרת עבודתו על ישראל. לז"א ותכלת כי יתן אל לבו שעתיד ליתן דין לפני הנמשל לתכלת שדומה לכסא הכבוד הוא מדת הדין הרפה ואם יתחזק יזכור מדת הדין הקשה הוא האודם וזהו וארגמן וגם יזכור לאן הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה. כמפו' אצלנו במקומו שהוא שאם יזכה יהי' עפר ואם לאו רמה ותולעה וזהו תולעת אם לא יזכה ואף אם יזכה יהי' לפחות שני. שישתנה לפחות שיהיה עפר. וגם יכנס בקבלת עול תרי"ג מצות וזהו ושש כי משמעו ששה והוי"ו ששה. הרי י"ב. והב' שיני"ן הם ת"ר. הרי תרי"ב והתיבה הרי תרי"ג זה הוא בבחינת המעשה. ואם יחשוב מחשבה לעשות כל מצוה מהן אשר הקב"ה מצרפה למעש' נמצאו התרי"ג ב' פעמי'. קבלת המחשבה בהן וקבלת המעשה. וזהו משזר מעשה חושב. שמה שאמר ושש שהוא תרי"ג יהיה משזר שהוא כפול. ע"י מעשה חשב שהוא מעשה המחשבה:

או יה י' או' חושב על הכוונה שבמחשבת העושה והכל עולה אל ענין א' ובכלל המחשבה יהיו לו ב' כתפות חוברות שהוא ב' שמות שהם כתפות וסמוכות שעליהם יסמוך שהם ה' אלהים יהיו לו חוברות שייחד אותם תמיד כי ה' הוא האלהים שעם שהם על ב' קצותיו. מן הקצה אל הקצה זה דין וזה רחמים. עכ"ז וחבר. שתמיד יחבר במחשבתו ואל ימעט בעיניו המחשבה שאמרתי שהתרי"ג נעשים בה כפלים. וכן שגדולה מחשבת חיבור הב' כתפות כי דע לך שהמחשבה אני מחשב אותם כמעשה עצמו. וזהו וחשב אפודתו שהוא העדי של המעשה אשר עליו של מעשה כמעשהו אני מחשיב אותו והטעם הוא כי הלא מהחשב הנז'. מתהוה המעשה וימשך. וזהו ממנו יהיה וכל זה בתנאי שלא יתגאה יתבטל הכל. כ"א שאפי' יהיה לו זהב יזכור תכלת כו' כמדובר למעלה. כי אז יכנע:

פסקה ט

ולקחת את שתי וגו'. אמר עוד תכנס בבואך פנימה בתכשיט הקדוש הזה. שעל כל הבגדים בזכות תורה שאני נותן בב' לוחות אבני' ע"י משה וזהו ולקחת את ב' אבנים שהם לעומת ב' לוחות אבנים שע"י משה. וזהו אבני שהם. שאותיות שהם הן אותיות משה והן לוחות שניות כי בזכרון הראשונות אין זכות לישראל. ופתחת עליהן מעין חרות על הלוחות שמות בני ישראל לרמוז שאם אין ישראל אין תורה ועוד כי הם ייחדו שמו ית'. באמור להם ישראל אביהם האם יש ביניכם פיסול ח"ו. ואמרו לו הם שמע ישראל ה' אלהינו וגו'. והשיב להם ואמר ברוך שם כבוד. כו' וידוע כי ב' כתובים אלה הן הם עיקר הייחוד ובכל פ' מהם ו' תיבות וכ"ה אותיות. וע"כ ששה משמותם על האבן הא' שהם כנגד פסוק שמע ישראל. וגם אותיו' הששה שבטים שבאבן ההוא כ"ה אותיות כמספר אותיות שבפ' של שמע. וכן הששה הנותרים על האבן השנית שהוא לעומת ו' תיבה שבפסוק ברוך שם. וגם בו כ"ה עם הכולל. וגם בששה הנותרים כ"ה שהיו ממלאים ביו"ד אחר המ"ם כנודע. כי באבן הא' היו ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי. ובאבן הב' יששכר זבולון יוסף בנימין גד אשר ואין קנאה לאשר באבן הב' על אשר בא' כי הלא הן כתולדותם:

פסקה יא

מעשה חרש כו'. אמר עוד יכנס בזכות אבות וזה בזכות אברהם שקיים כל מעשה המצו' אפי' עירובי תבשילין. וזהו מעשה. וגם זכות יצחק ששבחוהו במדת סבלנות ושתיקה כי סבל כהות עינים בפ' שנה וסבל וקבל בסבר פנים יפות. ושתק וקבל ליעקב בלב שלם ושתק מהגיד ליעקב מכירת יוסף בראותו ביעקב צער מות. וזה ירמוז באומר חרש כד"א חרש לאמר: וזכות יעקב באו' אבן כד"א אבן ישראל וגם בזכות המיל' שפתחו בה האבות וזהו פתוחי חותם שפתחו בחותם אות ברית קדש וגם בזכות תורה שבע"פ שנתחלקה

בסיני לכל ת"ח. ואפי' כל תלמיד ותיק שבכל דור ודור כל מה שמחדש קבלה נפשו בסיני. ובשמות מזכירם הוא ית'. כענין אליעזר בני או' כו' וכמאמרנו על צאת נפש רבה בר נחמני בטהור. שהיה אותו הדין מחלקו וע"כ לא חתך הדין הוא ית'. רק מפיו. וכן כל תורה שבע"פ וזהו תפתח על שמות בני ישראל רמז אל מה שאינו נפתח מהתורה שבשני אבני' כ"א על שמות בנ"י שבכל דור. וגם כן בזכות עושי הסייגים למשמרת התורה. וזהו מסבת משבצות זהב תעשה אותם שהסייגים לתורה כזהב שבמשבצת המקיף ושומר בתוכו כגדר את האבן:

פסקה יב

ושמת את שתי וגו'. הנה הלא כמו זר נחשב שהאפד יכפר על ע"ג כי במקום שיש ע"ג. שהמודה בה ככופר בכל התורה. יהיה מקום לאפד לכפר או להגין ומה גם שהרי בזמן החורבן לא הגין לז"א ושמת כו' והוא מאמרם ז"ל (יומא דף ט') ויתר הקב"ה על ע"ג כו'. ולא ויתר על ביטול תורה. וזה ירמוז כאשר ושמת את שתי האבנים על כתפות כו' שיהיו ב' לוחות אבנים שהיא עול תורה על כתפיהם. אף שלא יקיימוה כ"א שיהיו אבני זכרון לבני ישראל שילמדו בה. שיזכירוה בפיהם אז ונשא אהרן כו' לזכרון משא"כ אם תהיה ביטול תורה שלא יועיל האפוד והלא תאמר ומה יסכון להגן עסק תורה בהיות ע"ג ושאר עבירות. לז"א ועשית משבצות זהב כי ע"י עסק התורה לא יבצר מהתחדש בה חדושין אשר מהן אתה בורא מלאכים. שרפי קדש שאתעלס בהם וזהו ועשית משבצות חשובים כזהב ואין משבצות אלו הנזכרים למעלה כי שם הם שקועים לשקע אבנים ובאלו לא היו אבנים רק פרחים רמז לפרחי חדושי תורה. וגם שיהיה בם מעין שיקוע הוא כי גם בחידושי' יש העמיק בתורה ולא יעלה על רוחך כי בזה אני חפץ שיהיו עבירות. ושתחדשו חדושים בתורה כי אין בזה רק להגן מהפורענות. אך העונות אין נמחקין אך מה שאני חפץ הוא שתהיו מקיימי' העולם כעמודים שהעולם עומד בהם בטהרה בלי עון. וזהו שתי שרשרות זהב טהור שהן מעשה עבות שלשה חוטין בכל א' והוא שלשה מזה אשר אמר וחיבר שמעון הצדיק שאמר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח אלו הן ג' חוטין מחוברים כעבות בשרשרות הא'. והג' אחרים שבשרשרות הב' הם מאמר התנא (אבות פ"א) ר"ש או' על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל סמיכות והתחברות עצמיי אשר לחשן עם האפד. ע"י ב' השרשרות האלה כי מלבד שהגנת האפוד היא בהיות תורה בישראל והמשפט היא ע"פ התורה. ג"כ כל ענין השרשרות השני הוא משפט וגם תורה שבראשון:

פסקה טו

ועשית חשן וגו'. ראוי לשים לב. מה זה שבאפד וחשן נאמר מעשה חושב משא"כ בשאר בגדים. ואחשבה כי למה שהאפוד מכפר על ע"ג אשר בה אפי' מחשבה פוגמת משא"כ בשאר עבירות. שנא' (יחזקאל י"ד:ה') למען תפוש את בית ישראל בלבם. ע"כ נאמר בו מעשה חשב. שנעשה מעשה על ידי מחשבה. והנה המשפט גם הוא מחשבה פוגמת. כמשז"ל (כתובות דף ק"ה) על השחד שאפי' מקבל לשפוט אמת חייב. כי מיד תמהר מחשבתו לחשוב בכל דעתו שהדין עם נותנו. ומטה הדין וכמאמרנו על פ' אבן חן השחד בעיני בעליו בל יאמר הדיין למה אירא מהשחד אם צדיק אני וחפץ לדון אמת הלא הבחירה אחד כי הלא ידמה לאבן המסוגלות לחן שלא תוכל הבחירה לנגד טיבעה. כך הוא בעיני בעליו אשר לקחו שהפך בחירתו מוצא חן נותנו שאל כל אשר יפנה לכל צדדי הדין ישכיל ויצליח אשר נותנו שמכל צד יראה לו. שהוא מסייע לאשר נותנו. באופן שהמחשבה פוגמת הדין. וזה יאמר חשן משפט שהוא לכפר על המשפט. וגם הוא מעשה חשב כמעשה אפד שכמו שהאפד מחשבה פוסלת על מה שהוא מכפר כך הוא בחשן כמדובר. ואמר זהב כו' שאם אתה הדיין תראה זהב. בא' מבעלי הדין שיתן לך שית לבך אל התכלת שיהיה לך כליון חרוץ שוקף או כליון עינים. שהשחד יעור. או שית לבך כי אלהים היא שכינה בעדת הדיינים. וזהו תכלת שדומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד ואם יבואו לפניך ארגמן ותולעת שני שיהי' איש לבוש מכלול שארגוונא ילבש. ובעל דינו תולעת ולא איש חרפת אדם והוא שני משונה בבגדו מחברו הלובש רקמה. והוא בלואי הסחבות שית לבך אל שש משזר כי כשוזר פתילים עושה אותם שוים. באורך ועובי כן גם אתה תשוה אותם באמור לעשיר או הלבישהו כמוך או לבוש כמותו. ואם רבוע יהיה המשפט כדבר המרובע שוה מכל צד. כי יהיו המזכים כמחייבים אז עשה שיהיה כפול כי תכפול ותוסיף עוד להכריע ואם יצטרך להיות מתונים בדין ולהחמיצו כי יראה מרומה האריכוהו ג' ימים להיות מתון. וזהו זרת ארכו כי הזרת ג' טפחים רמז ג' ימים ואם לא יספיק זרת רחבו הרחיב הענין בג' דברים חקירות ודרישות ובדיקות. וזהו וזרת רחבו עד יצא לאור משפט:

פסקה יז

ומלאת בו וגו' אתה הדיין תקיים העולם כלו בדיינותך כאלו אתה ממלאי המלוי שמלאו אבן היא אבן השתיה שממנה הושתת העולם ופי' ואמר איזו אבן אמרתי אותה שמד' טורים הם י"ב אבנים נעשו אבן א' שהוא ביעקב שלקח מאבני המקום י"ב אבנים ונעשו אבן א'. שנאמר ויקח את האבן וגו' ואמרו בפרקי ר' אליעזר (פרק ל"ה) שזו היתה אבן השתיה שממנה הושתת העולם:

או ירמוז ענין מאמרנו בפסוק דן יידין עמו כו' כי שמשון לא היה נושא פנים בדין לבני שבטו שכל השבטים היו שוים לפניו. וזהו ידין עמו הוא שבטו כמה דאת אמר גוי וקהל עמים כאחד שבטי ישראל כאלו היו א' מכל שבטי ישראל. וזה ירמוז באומר ד' טורים אבן שהדיין יהיו לפניו ד' טורים שהם י"ב אבנים שבט א' בכל אבן כאלו כלם אבן ושבט א':

או יהי' הרמז ומלאת בו וכו'. והוא כי ירמוז אל אבן הראשה היא שכינה. והוא ענין מאמרינו על כי המשפט לאלהים הוא. והוא כי הדיין חושב שדן את האדם. ודן את הקב"ה כ"א גזרה ב"ד לתת בשנה זו לראובן ק' מנה. ונתנו לו מן השמים צ' מנה. ועשרה הנותרים גזרו שיקחם משמעון שנתחייב לו עשרה מנה בדין מצד דין ודברים שביניהם ובבואם אל ב"ד של מטה. אם יעותו את הדין ויפטרו את שמעון נמצאת השכינה נדונית ודינה מתהפך ח"ו. כי ע"פ דינה האמתי היה שמעון חייב לראובן עשרה מנה ומשלים בהם מה שנידון למעלה בר"ה והב"ד של מטה היפכו צריכה עתה להחסיר משמעון י' ולבקש לראובן ממקום אחר. וליפרע מהדיין שהיפך דינו. כי נמצא שדן את ה' חלילה וזהו כי המשפט לאלהים הוא. והוא מאמר יהושפט (ד"ה ב' י"ט) כי לא לאדם תשפוטו ע"כ יזהיר את הדיין ויאמר ומלאת בו כו'. לומר הזהר למלאת במשפט מלואת אבן הראשה. שאם מלא יד ראובן אל תחסרהו אתה בעוות דינך כי ע"כ אלהים נצב בעדת הדיינים כי שם שכינה במרכבתה. וזהו ד' טורים שהיא ד' מחטת שכינה שהיא אבן הראשה שעליהם וע"כ כתובים ג' בכל טור. כנודע כי בכל מחנה מארבעתן יש ג' ראשים. מיכאל ושנים עמו. וכן גבריאל ושנים עמו. וכן רפאל. וכן נוריאל. הרי י"ב כמספר שבטי ישראל. וגם הב"ד יותר עליון רמוז פה. כי הלא גם שם אברהם יצחק ויעקב. שהם דוגמת ג' מדות שלמעלה משכינה הנקראת אבן שהיא הרביעית. באופן שיחת הדיין מהמה. לדון דין אמת לאמיתו כי שם ב"ד של מעלה:

או יאמר ומלאת במשפט מלואת השכינה בעולם שהיא אבן הראשה הממלאת את העולם. במרכבתה שתעשה במקום ד' מחנות שכינה. תעשה מד' טורים שהם י"ב שבטים כל ג' כנגד מחנה א' כענין הדגלים ומי יעשה כן אבן. היא אבן הראשה. ורמז היות השבטים מרכבה אל השכינה. אפשר נרמז במה שראשי תיבות השבטים האלה י"ב במספר קטן עולה ל"ג כמספר מרכבת מלכות. שהיא שכינה כנודע:

והנה התייחס כל אבן אל שם השבט הכתוב בה דברו בזה המפרשים אך לא שמו לב אל יחס שמוש החשן שנכתבו בו שהוא מעין דבר המשפט. ויתכן הם רמז אל מדות הראויית לדיין היושב על המשפט. והנה השלש מדות ראשונות הנכללות באחת. היא

שיקנא על שפיכות דמים ועל ג"ע. וזה רמז שלשת אבנים ראשונות. א' של ראובן שנאמר בו למען הציל אותו מידם. שאמרו לכו ונהרגהו וע"כ נכתב באד"ם. רמז לאדמימות הדם ונכתב חסר וי"ו. לרמוז על דם האדם. ועל ג"ע אשר שמעון קנא על הזימה בשכם נכתב בפט"דה. שהיא אבן מקררת הטבע ומרחקת הזימה עד הקצה אחרון. ועל ע"ג אשר לוי קנא עליה בעגל. ע"כ נכתב באבן ששמה ברק"ת שעולה מספרה תש"ב כמספר נקימה על עובדי הע"ג שעולה תש"א ועם הכולל תש"ב. כמספר ברקת. ואחר קנאה זו על ג' עבירות הראשונות. צריך הדיין שיהיו לו ט' מדות לדון משפט צדק. (א) שיודה על האמת ולא יחוש על כבוד עצמו. (ב) שלא יטה משפט כ"א שיקוב הדין את ההר. (ג) שיהיה שונא בצע בל יקח שוחד או יכיר פני עשיר. (ד) שידקדק בדין כדי שמדבר שקר ירחק שלא יתן אל לבו שלאדם ישפוט. כ"א לה'. כמו שכתבנו בסמוך כי המשפט לאלהים הוא (ה) שיהא מתון בדין. (ו) שלא ישא פני קרוב. (ז) שלא ישא פני דל. (ח) שיהיה סבלן. כמשז"ל שאמר הקב"ה למשה בני טרחנין הם סרבנים הם וכו'. ומה גם לדיין שלא יסתתמו טענות הבעל דין. (ט) שישתוק ולא יאמר אני מזכה אבל חברי מחייבים:

והראשון שבט' אלה היא ביהודה. שהיה הוא הדיין כמז"ל (סוטה דף י) וכשאמרה תמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. הוריקו פניו והודה ע"כ אבנו נפ"ך שהיא ירוקה ככרתי רמז שלא יחוש הדיין על כבוד גם שמריקו פניו. ועל הב' יששכר עיקר הדיינים. חקוק בספי"ר שנותנים אותו בקורנס ומכין עליה בפטיש ונוקבת הקורנס ואינה נשברת כך יקוב הדין את ההר ולא יטה משפט. ועל הג' שיהיה שונאי בצע. ולא ישא פני עשיר רמז בזבולן שהיה עשיר וחקוק ביה"לום שהיא פיר"לה עגולה לראות שאם בא עשיר לפני הדיין יתן אל לבו. כי העושר טוב המתגלגל ובלתי קיים. ולא יפסיד הע"ה הקיים לעד בשבילו. וילמוד מזבולן עצמו שהיה מוציא כל הונו. לת"ת של יששכר מהטעם הנזכר. ועל הד' שיתן אל לבו שאלהים הוא שופט וידקדק בעצם ילמוד מדן שנא' בו דן ידין עמו כא' שבטי ישראל. וארז"ל (שם) כיחודו של עול' והוא שיתן אל לבו כי את ה' שופט. וכמו שכתבנו בסמוך על מלואת אבן. וע"כ חקוק באבן ששמה לש"ם. לרמוז כי לשם ית' הוא דן. ולא לאדם ועל הה' להיות מתון בדין הוא כנפתלי כי כשערער עשו על המערה. לא רצה שיחתך הדין עם שהיה עם יעקב חיל כבד להכריע את עשו עד שחזר נפתלי למצרים והביא השטר ראיה אשר קנאה יעקב מעשו. וע"כ חקוק באבן ששמה שב"ו לרמוז שבו והמתינו מלחתוך הדין מתונים עד שיתברר הדבר ועל הו' רמז כי גם אם הדיין גבור כגד. הטורף זרוע אף קדקד. לא ישא חרפה על קרובו לעוזרו ע"כ חקוק באחלמ"ה. כלו' אח למה. כלו' מה לך באח להשחית נפשך עליו. ועל הז' שלא תשא פני

דל. בא אבן תרשי"ש חקוק בו אשר לרמוז שיהיה המתרושש ואין כל כמאושר בעיניך ולא תתננו בדין. ועל הח' שיהא סבלן כיוסף שסבל ולא השיב להם את כל הרעה אשר גמלוהו. ע"כ נחקק בשה"ם שנדמה למשה ענו מאוד דאותיות שה"ם הם אותיות משה. ועל הט' שישתוק מלגלות מה שחביריו מחייבים כבנימין שארז"ל (ב"ר פ' ל"ד) שהיה יודע במכירה. וישם לבניו שמות על שם המכירה ולא יצא מפיו. ע"כ נחקק בישפ"ה. כלו' יש פה. ומזה ילמד הדיין לבלתי גלות חובת חביריו כמדובר:

ובזה יש רמז בחשן משפט. המכפר על עוות הדין להזהיר ליושב על המשפט ומלבד שמות השבטים היה כתוב שבטי ישורון ואברהם יצחק ויעקב למען לא יחסר אות מכ"ב אותיות לתשובת האורים ותומים:

וע"פ דרכנו מצאנו כי ר"ת של השבטים. ושל שבטי ישורון. ושל שמות האבות במ"ק עם י"ב אבנים. וי"ב שמות שבהם עולה ס"ד כמספר מכפר על עוות הדין גם הם במ"ק:

עוד ירמוז היות האבות בחשן המשפט. לרמוז לב"ד יעשו משפט וצדקה כאברהם. ויעלו על לבם כאלו חרב מונחת בצוארם כיצחק כמאמרם ז"ל (סנהדרין דף ז'). לעולם יעלה הדיין על לבו כאלו חרב מונחת לו כו'. ויחרד תמיד שמא יגרום החטא כיעקב. ולא יבטח בעצמו:

פסקה לא

ועשית את מעיל כו'. הנה בכלל מאמרם ז"ל על שמונה בגדי כהונה. שמכפרים על ח' גופי עבירות הוא כי המעיל מכפר על לה"ר יבא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול והן אמת כי רבה רעת האדם אשר לשונו לא מטוהרה היא עד אין קץ וע"כ גבלו ראשונים והציבו ציונים לעורר לב האדם לשמור פתחי פיו. כי הנה הרמב"ם ז"ל עמד וימודד ה' מדות בחלקי הדבור ויקרא להן שמות מצוה בו. ונזהר ממנו נמאס אהוב מותר. הא' תפלה ולמוד תורה וקריאה. והב' כעדות שקר ורכילות וקללת חברו כו'. והג' סיפורי ההמון במאורעות הימים. היא שיחה בטלה הד' בשבח המעלו' השכלות ומדותיות ובגנות הפחותות. שכוונה לעורר הנפש אל השלמות וההי' הוא מה שצריך לדבר בו מסחורתו ומאכליו ומשקיו ע"כ:

והנה הן אמת כי לו החי יתן אל לבו כי פעלו יוצרו ויפח באפיו נשמת חיים חלק אלוה ממעל ויתן בפיו תורת ה' תמימה משיבת נפש חמדה מכל מלאכי אלהים לדבר בו לילה ויום לקדשו לכהנו לו כי ע"י היות תורת ה' בפיו כי יעסוק בה לשמה כל העולם כלו כדאי הוא לו. נקרא ריע אהוב. אוהב את המקו'. אוהב את הבריות וכאשר תצא מפיו תורה בטהרה. כל שרפי קדש משרתי אלהינו יקרבו ויאתיון להתעלס באהבים הנחמדים.

כמאמרם ז"ל (חגיגה דף י"ד) כי בדרוש ר"א במעשה מרכבה נתמלאה הבקעה מלאכי אלהים. ואש מן השמים. ולא בלבד מעשה מרכבה. כ"א גם בפשטה כמאמר מדרש חזית שהי' בן עזאי דורש והאש מלהטת סביבותיו והוגד לר"ע ובא ויאמר לו. שמא במעשה מרכבה היית דורש אמר לו לאו כו'. ומה גם כי הלא כל עבודת האדם לקונו. או רובא דרובא. בפיו ובשפתיו תהיה כי הבקר אור. והנה לפניו ק"ש ותפלת השחר ולפניהם ולאחריהם שירי זמרת יה. וברכות והודאו'. הרמות ונשאות אשר אהב ה' מכל שירי שרפי קדש כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' ס"ה) על פסוק הקול קול יעקב כי אין רשות למלאכים לשבח לקונם. עד ישבחוהו ישראל למטה. ומדי צאתו מבית תפלתו אם מתופשי התורה הוא שונ' הלכו' בבית מדרשו יום יום וכהתימו יאכל קימעא ובשפתיו יברח הזבח נטילה המוציא. ברכת מזון וד"ת על שולחנו וכי ינטו צללי ערב יתפלל מנחה. ועוד מעט תפלת ערבית וגם בלילה לא ישכב עד יאכל טרף ק"ש ויקם בעוד לילה לעסוק בתורה הנה כי כל היום וכל הלילה לא תשבות לשונו. מלעבוד את ה' תמיד וגם אשר אין תורתו אומנותו לא יעדר מג' תפלות ביום וקבוע עת למוד ביום ובלילה וגם כל תרי"ג מצות אשר יעשה ימלא פיו תהלתו ית' על כל מצוה ברכה. וגם כל פרי אשר יאכל ואשר ישתה יברך תחלה וסוף וכל פעולה גשמית אשר יעשה לא יבצר מתת חלק לפיו ולשפתיו להודות לשם ה' אפי' כי יפנה גופו הקטנים עד הגדולים על כל נטילה ברכה:

כלל הדברים כי כלי הדבור הן הם יהיו לבנ"י כלי יקר משרתי אלהינו העומדים יום ולילה לשרת בם את ה' מכל יתר אברי האדם. אל דמי להם ומי בער לא ידע לדון ק"ו ולומר האם מלך ב"ו יערב לו להשתמש בכלים מכלים אחד מעבדיו האם לא יזהר וישמר האיש ההוא בל יתגאלו כליו בשום חלאה ואבק ועפר. כ"א יכבסם בנתר וירבה למו בורית למען יהיו מגוהצים וזכים לשרת בם את המלך והוא מלך אשר הנשמה טפלה לו והגוף עיקרו כי מחומר קרוץ ככל עובד אדמה וק"ו בן בנו של ק"ו עד נחדל לספור כי אין מספר לגדודי ההפרשים בינו לבין ממה"מ אשר כל העולמות הוא בראם וכולם כאין נגדו אשר ברוב חסידות ענותנותו למעשה ידיו יכסוף ישרתהו בכלי חרש מחרשי אדמה פינו ולשוננו ושפתינו אתנו. ובהם בחר להללו ולשבחו תמיד יתר מכל חלקי גויתנו. מי זה החי לא יתן אל לבו. ליזהר לבלתי טמאם לבל ידבק בם מאומה מן החרם ולשמור לפיו מחסום מדבר דבר אשר לא כתורת ה' ולשומרה בקדושה וטהרה. כי הם כלי הקדש אשר ישרת בם את המלך הקדוש ולא ישרתהו בכלי צואים כי איך תכון תפלת שוחה עמוקה פי זרות ולשון מדברת גדולות קטרת תועבה לפניו והם כלי גללים מגואלים ואיך יערב לפניו יתברך ניב לשון אנשי לצון ולא יקצוף על קולו וחבל מעשה ידיו. ומי האיש

אשר לא ישים הדברים האלה על לבו ויקרענו לי"ב קרעים ותרדנה עיניו דמעה ויתמרמר ויאמר בקול מר אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתים אנכי כי ה' אלהים נתן לי לשון למודים וכלי יקר שפתי דעת טהורים וברים לעבוד בם את ה' אשר בהמה שמן חלקו בתורה ומצות ואוי לי על שברי נחלה מכתי אנה אוליך את חרפתי כי כלי הקדש אשר בם בחר ה' לעבדו טמאתים כמתים זעם מלאתים ותחת עשותי בהם שרפי קדש פרקליטים בראתי משחיתים ובלעדי הרעה הגדולה כי פעלתי עולה אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה כי איך אשא פני אל האדון ה' כי כל העבודה אשר עבדתיו שונה הלכות ותפלות ותשבחות הלא היו בכלי טמא ועבד אויל הייתי לפניו. ואם אב הוא איה כבודו ואם אדונים הוא איה מוראו ואויה לי כי כעסתיו גם כעס מעלה מנחה ומקריב דורון לפני האדון בכלים מכלים שנואים וגם כי הכרתי משוגתי במה אתרצה אל אדני ויהיו לרצון אמרי פי כי איך בפי אתודה על חטאת פי והוא טמא. ע"כ ישפוך את נפשו לפני ה' בכל צדקותיו יפליא למן היום אשר נתן אל לבו יהי עמו להבין ולהשכיל לשמור לפי מחסום נאלם דומיה בל ישמיע לאזנו מה שפה דובר נבלה ידבר ויהיה כחרש לא ישמע לקול מלחשים שמע שוא וכאלם לא יפתח פיו לדבר דבר אשר לא צוה ה' פן ישוב לכסלה כאשר בתחלה ומן אז חדל יעתר אל אלוה וירצהו בי יהיו דבריו קרובים אל ה' כי מעתה יהיו אמריו אמרי קדוש בכלי יקר:

והנח חשבתי למשפט אחלקה שכם הדברים הרעים שבתרמית לשון רמיה אל שבע תועבות נפשו ית' מסתבכים ומתאחזים זו בזו. א' גניבת דעת ודברי חונף מתהלל במתת שקר וכיוצא באלה. ב' נמשכת מזו הביא שמע שוא והוציא דבה. ג' היא הליצנות והתול הוללות כקלות ראש ודומה למו. ד' אשר יריבון אנשים והכה איש את רעהו בשוט לשון וגדופים. ה' והיא לה"ר וספר בגנות חברו ובבן אמו יתן דופי. ו' רכילות לשלח מדנים בין אחים. ז' נבלות הפה והן אמת כי אמן של אלו אשר היא יולדת השבעה היא שיחה בטלה כי ממנה פנה ממנה יתד לבא אליהם וממנה יהיו כלנה כי הלא נראה יושבי קרנות יועדו יחדו לנוע על העצים תחת כל עץ רענן. או בפתח שער חצר אשר יהיו שמה מקומות לשבת ויהיו מושבם בית מועד לכל חי איש לא נעדר אשר לא יעבור תחת שבט לשונם ובגדולים יחלו בהלכות מלכים ומלחמותיהם שמה יבאו את אשר יתיצבו מלכי ארץ ואשר רוזנים נוסדו יחד בחדרי משכיתם שבתם וקימתם ואיך זה נופל וזה קם וכל איש נותן טעם לפגם הנופל איך נפל שדוד ולשבח הקם וגבורתו ומועצת אי זה הדרך היה טוב למלך הדרום או למלך הצפון ואיש עצתו יודיע לעומדים לפניו ואשר אתו סיפורי מלחמות וד"ה ישמיע למו ובשמחת האיש במענה פיו יבדה מלבו המצאות

כוזבות למד לשונו דבר שקר למשוך לבבם אליו ומשם ילמד לדבר חונף באמרי שקר וגניבת דעת וככלותם לדבר על שרי עם ועם ידברו על הארץ ועל המזון על המחיה ועל הכלכלה. אם מעט ואם הרבה יאכל כל איש לפי אכלו ויספרו ברע עושק ושמע שוא זה יאמר פלוני הרע לי וקפח מזוני וזה יאמר גם אני כמוך עשוק וגזול מפלוני אלמוני. ואם נוגע הנדבר בו סרה אל אחד מהיושבים יקום לריב עם אשר בזדון דברו ויחרפו ויגדפו זה את זה ויוציאו דבר זה על זה ובני לויה ישמחו לראות בקלון רעיהם ויתלוצצו עליהם ויעשו מושב לצים. ואם אחד מהיושבים יתן אל לבו פן יקצוף האיש אשר חירף רעהו יקום לגנוב דעתו ויחניפנו ובקרב לבו שמח לאדו. וע"פ דרכם יאונה לידם בחרף איש את עמיתו דברי נבלות לבזותו לא ישיב ידו ובנוסעם מבית מועדם כל ריע רכיל יהלוך אל אשר לא נמצא אתם ועליו דברו שם רעות באופן כי כל שבעה תועבות הנאמרות יחד כלן מסתעפות משיחה בטלה כסידרן או שלא כסדרן. וע"כ היטיבו אשר דברו רז"ל (אבות פ"ה) באומרם שנים שיושבים ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים. כי מהשיחה בטלה יתעתדו לליצנות ולא הזכירו האחרות על כי מב' בלבד לא יחוייבו כמדובר רק המות הזה ע"כ שומר נפשו ירחק משיחת חולין. כי רעה בעיני אדונינו שבשמים היא. ולו יוכל איש לבלתי דבר כל דבריו כ"א בתורה ומצות ובקדשי שמים מה טוב חלקו ומה נעים גורלו. ועוד מעט בצרכי מחייתו. אך עצור במילין מי יוכל. אך ראה זה מצאתי יכול איש לשמור עצמו לבלתי דבר על הנוגע לזולתו מן הוא והלאה ואף גם זאת בקוצר מילין. כי אז טוב לו למלט נפשו מכמה דברי עונות המתרגשים בהניח דברי עצמו וישור על האנשים:

ונחזור אל הענין כי באר שבע הרעות האלה ירמזון דברי פשט ענין המעיל כי הלא רז"ל המעמידים אותנו על האמת למדונו כי הוא מכפר על ל"ה כי יבא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול ע"כ יתכן כי בגלל הדבר הזה רמז לנו הוא ית' במעשהו רעות הקול. ואופן תקונו ללמד דעת את העם כי ממנו יראו וכן יעשו להשמר מליפול אל פחת עון הלשון כי רב הוא. ומה גם בפי המעיל ומעשהו כי ידמה אל פי האדם כאשר יבא בס"ד כי על כן חשבתי כי כל ז' רעות המתרגשות משיחה בטלה נרמזו בו ולהיות כי הנזהר ממנה. הוא מתג ורסן אל מניעת כל שבעתם. ע"כ בפתח דבריו הורה לנו לימוד זה. וזהו אומרו ועשית את מעיל האפד וגו'. וע"פ הרמז ינתן טעם אל בלתי היות במעיל רק תכלת לבדו והוא כי הנה השומר פיו ולשונו את כל גופו הוא מקדש ומיפה בעדי עדים. וז"א ועשית את מעיל האפד כי המעיל המכסה כללות הגוף יהיה אפד ועדי במה שיהיה מציאותו שהוא מיוחס אל הדבור כליל תכלת כי יהיה כל דבורך כלול דברים שהתכלת

רמז אליהם שהם דברים אלהיים. שהתכלת דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד ולא בדברי חול והוא מאמר התנא (שם פ"א) ששמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא והוא בשום לב. א' אל הקדמה זו כל ימי גדלתי כו'. ב' אומרו טוב משתיקה שיורה שיש דברים הרבה טובים לגוף והוא לא מצא טוב מזו. ועוד לשתוק ממלת לגוף ולא יאמר כ"א השתיקה טובה לאדם. ג' אומרו ולא המדרש וכו' שהוא בלתי מתייחס אל הקודם וגם מלת הוא מיותרת. ד' אומרו וכל המרבה דברים וכו' כי זה היה ראוי לסמוך אל אומרו ולא מצאתי כו' קודם לאומרו ולא המדרש כו':

אמנם הנה מציאות הדבור מתחלק לב'. א' הנוגע אל הגוף כחיותו ומשאו ומתנו. ב' הנוגע אל הנפש כתורה ומוסר וכיוצא. והנה היה מקום לומר כי לענייני הגוף יש ב' חלקים א' להמון העם אשר לא ידעו ליזהר בדבריהם ולהם שתיקותם יפה מדבורם. אך לחכמי לב אשר גדלו בין החכמים דבורם יפה כי הלא למדו לשונם בחכמה ודרך קצרה ולהם הדבור יפה כי אפי' שיחה קלה של ת"ח צריכה תלמוד ששיחתם לא בלבד בסילוק טעות כ"א גם יש ללמד טוב ממנה וגם בה הרבות לא טוב. אך בתורה כל מרבה דבור בה ואריכות לשון הרי זה משובח. ע"כ בא רשב"ג ויורנו כי לא זו הדרך ישכון אור כי החלוקה העולה על רוחנו אשר היתה טובה להמון העם היא הראויה גם לחכמים וזהו כל ימי כו'. לומר לא כעולה על רוחכם כי אין השתיקה טובה רק להמון. אך לאשר בקרב חכמים ילין הדבור יפה על כי בדעת ידבר. כי הלא כל ימי גדלתי בין החכמים ועכ"ז על בחינת הגוף לא מצאתי טוב משתיקה. כי אותה מצאתי טוב מהקיצור. אך בחינת הנפש אשר חשבתם כי טוב בו האריכות לא כן הוא כי בו יצדק הקיצור אשר חשבתם בגוף:

והנה היה אפשר להביא קצת ראיה שבתורה אריכות לשון בה הוא טוב כי הלא נמנו וגמרו כי תלמוד גדול ממעשה ואם הוא גדול ממעשה מכ"ש שרבוי הדבור בו טוב כמו שבמעשה רבוי המעשה טוב ע"כ לדחות זה אמר ולא המדרש הוא העיקר כלו' לא המדרש הוא מפאת עצמו העיקר רק על שמביא לידי מעשה וא"כ אין משם ראיה שהתלמוד שהוא דבור יתארך וז"א הוא. ועוד כי הלא הצד השוה בין לנוגע אל הגוף בין לנוגע אל הנפש כי כל המרבה דברים מביא חטא שכולל הכל גם בד"ת והוא מרז"ל (פסחים דף ג') לעולם ילמד אדם את תלמידיו דרך קצרה. כי רבוי דברים יביא חטא שהוא קרוב לישכח ויעבור לאו דהשמר פן תשכח ובשכחה יטעה בדין וגם התנא הזהיר חכמים הזהרו בדבריכם וכו' פן ישתו התלמידים וידוע כי באריכות דברים יש מקום יאחז:

הנה כי בזולת תורה ומצות אין טוב משתיקה. כי שיחה בטלה שוחה עמוקה ודרך רעה כל דורך בה לא ידע שלום והוא רמז הרומז כאומרו ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת כמדובר ולהיות כי אחר השיחה בטלה תבא החנופה וגניבת דעת. ע"כ סמך ואמר והיה פי ראשו בתוכו לומר הנה טוב טוב היה יהיה כל דבורך כליל תכלת ולא שיחת חולין ואם לא תעשה כן לפחות הזהר מחנופה הנמשכת בל יהיה לך א' בפה וא' בלב. וזהו יהיה פי ראשו בתוכו כי בית צואר הוא פי המעיל הדומה אל פה האדם יהיה פי ראשו בתוכו כך מה שבפי האדם יהיה בתוכו כי יהיה תוכו כברו והן זאת היתה תלונת מיכה המורשתי באומרו (מיכה ז':ב') אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין וגו' כי הלא מלת באדם מיותרת וכן באומרו יצודו חרם שהראוי יאמר יצודו בחרם כי אין הרשת נצודת. אמנם בהיות בוכה למשפחותיו כי אנשי אמנה אבדו בימיו אמר אבד חסיד ולא שהוא אבוד חלילה רק מן הארץ כי יושבי הארץ הם האובדים וגם שלא יבצר מהשאר אנשי אמת בצד מה הלא ישר באדם שיהיה היושר באדם מניה וביה תוכו כברו אין. והנה כל כך מושרשים בזיוף שאין איש בוטח בחברו כי כל אחד מבין בחברו שאין תוכו כברו כי מרמה בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו כי הלא כלם לדמים יארוב. ראובן את שמעון ושמעון את ראובן כל אחד חפץ לרמות לצוד את רעהו בדברי שקר וכל אחד מלבבו ידע לב חברו באופן שאיש את אחיהו לא יצוד את חברו או ממונו כי כל אחד יבין את רעהו וישמר. אך יצוד את הרשת שטומן לו חברו. וחברו יצוד הרשת שפירש לו זה כי לב כל אחד. צד ומבין ערמת חברו. וישמר. נמצא שאיש את אחיהו יצודו חרם הוא הרשת בלבד נמצאת חנופה לבלתי הועיל:

וזה אחשוב כיון המשורר במקראיו באמור (תהילים י"ב:ג') שוא ידברו וכו' יכרת כו' אשר אמרו כו' והוא כי אחרי אומרו כי פסו אמונים מבני אדם אמר הנה כל כך פסו אמונים מבני אדם עד גדר ששוא ובחנם ידברו איש את רעהו שפת חלקות לרמות זה את זה כי לא יועיל לו כי הלא בלב ובלב ידברו כי לבו של זה הוא כמדבר עם לבו של זה וכן לב חברו כלבו של זה שיבינו זה את זה ומה ידברו זה את זה. כלומר שפת חלקותם מדאגה שכנגדו לא יאמין בו או' לו יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות שהוא אמרו כי אנו ללשונינו נגביר לומר זה אל זה שאוהב את רעהו ושיפליא לעשות לו טובה כלומר שאין תוכנו כברנו. כ"א שלשונינו נגביר בלבד והוא שקר כי רעים אהובים אנחנו וכל נדבות פינו זה אל זה בלבב שלם כי הלא שפתינו אתנו בבחירתנו. ומי אדון לנו מכריחנו להחניף אלא ודאי שבלבב שלם גשם נדבות נניף זה את זה ועכ"ז לא יוכלו לרמות זה את זה כי כל איש יבין כי כל אלה פטומי מילי. והנה האזהרה הא' הנה באה

שנרמזה באומר והיה פי ראשו בתוכו כאמור. ועל השנית. והיא לבלום פיו מלהוציא דבה כי אחרי כן ירצה לתקן ולא יוכל לרפא אמר שפה יהיה לפיו לא יקרע. והוא על זאת יתפלל כל חסיד ישמור לפי מחסום כי יקניטהו איש פן ברוב כעסו יוציא עליו דבה שקרית או אמיתית. ע"כ רמזה תורה ואמרה שפה יהיה לפיו סביב כי יעשה כמכניס שפתו לתוך פיו לסותמו ולעכב מלהוציא מפיו מילין ולא יבטח בשכלו לומר אם יצא מפי דבר בלתי מתוקן ברוך ה' ואעשיר כי רב שכלי כי נבונותי. ואדעה מילין אענה לתקן עותתי. ובמתק לשוני אצרוף כבור סיגי דבורי ואסירה כל בדילי. ע"כ אמר מעשה אורג וכו'. לומר כי לא יעשו פי המעיל בלתי כפול שהוא על ידי חיתוך בגד. ואחרי כן לכפול שפת הבגד פנימה לחזקו שלא יקרע. רק מעשה אורג שמהאריגה יארג כפול ולא שפת חתך מוכן ליקרע ויתוקן אחרי כן בכפול אותו מעשה תופר לרמוז לאיש בל יבטח לשלוח רסן לשונו להוציא דבה וכיוצא על סמך שיתקן אחרי כן כ"א שיצא דבורו מתוקן בתחלתו בל יקלקל על מנת לתקן. והוא מאמר שלמה בחכמתו (משלי כ"ה:י') באו' פן יחסדך שומע ודבתך לא תשוב והוא כי אחרי או' ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל שהוא להוציא דבה מכעס גם שלא משמך כ"א סוד שסיפר לך אחר. אל תגל פן יחסדך שומע ישמע ויאמר כי מכעס ריבו אתה בודה עליו מלבך דבר רע ובשוך חמתך ותרצה לחזור בך ולתקן לא תוכל. וזהו ודבתך לא תשוב ונמצאת בלתי מניח מקום אל השלום. כי תהיה על מצחו תמיד לעולם לא ישכח ולא תוסיפו עוד להיות רעים אהובים כאשר בתחלה באופן כי טוב לגבר לעכב דבורו פן אחרי כן ירצה לתקן ולא יוכל וזהו לא יקרע שעל ידי היות פיו כפול מתוקן מעיקרו לא יבא לידי קרע ופירוד:

גם רמז מאמרם ז"ל כי הוא יתב' תולה ארץ על בלימה הוא על הבולם פיו בשעת מריבה מלענות סרה. וזה ירמוז באומרו סביב מעשה אורג שעל ידי היות שפה לפיו. שהוא שבולם פיו תהיה הארץ הכדוריית סביב כאלו אין אויר בונה אל סביבותיה. רק כאלו הוא ארוג מעשה אורג ממנה עד השמים באופן שלא תמוט לעולם ועל כל האמור מה יעשה האדם לבל יבא אל המדה הרעה הלא הוא בלמד עצמו בשתיקה. וגם בהכרחי תהיה שתיקתו כפלים על דבורו:

וזה רמזה תורתינו הקדושה באו' ועשית על שוליו רמוני תכלת כו' ופעמוני זהב בתוכם כי הלא יקשה בכ' כי הלא כאשר היה פעמון בתוך הרמונים כך היה רמון בתוך הפעמונים כי פעמון ורמון היו מסודרים זה אצל זה. אך הוא מוסר אבינו שבשמים ללמדנו דעת כי אין טוב משתיקה והוא כי הפעמון היה כעין זוג בענבל מקשקש בתוכו כצורת הל' המקשקשת תוך הפה והזוג ההוא המקשקש הוא המשמיע קולו בבואו אל

הקדש. וע"כ הוא משל ורמז הרומז על דבור הפה והרמונים של תכלת וארגמן ותולעת שני הם כפיות חלולות סתומות. אשר לא ישמע קולם הם רמז אל השתיקות והעדר הדבור ולמדנו ית' שלא נחשוב בלבנו כאלו הרמונים בתוך הפעמונים שתהיה שתיקה א' בין ב' דבורים. כ"א כאלו הפעמן הוא בתוך הרמונים ללמד כי בין ב' שתיקות נדבר דבור א' כי תהי' השתיקה כפלים מהדבור כי בין ב' דברים שישתק ידבר דבור א' כפעמון בין ב' רמונים. כי לא על חנם נתן הוא ית' פה אחד לאדם וב' עינים אם לא ללמד שחצי מה שיראה בעיניו יגיד וזה יהיה לו סייג לכלא את הרוח עועים מלפתותו להביע רעות:

עוד מוסר ב' גם לזה הלא הוא כי מלבד אשר יהיו דבריו מועטים יהיה בנחת ובקול נמוך ולא בקולי קולות. וזכו אשר צוה ה' יהיה הזוג בענבל המקשקש בתוכו כלשון בתוך הפה שיהיה מזהב כי אין בכל המתכות מה שיעשה ממנו זוג וענבל שיהי' הקשקוש כל כך נמוך כזהב:

ועל הג' הנמשכת גם הוא מהקודמות והוא דברי ריק ולעגת וליצנות והתול ושחוק וקלות ראש ע"כ היה דבר ה' יהיה הענבל הרומז אל הלשון שיהיה של זהב ושיהיה פי הזוג וראש הענבל המקשקש על פני הארץ נוכח הקרקע לרמוז ב' דברים. א' יהיה כל מענה לשון דברים חשובים ויקרים כזהב ולא דברי ריקות ולצנות אשר שנא ה' שנית בראש לו כפוף דברי כובד ראש כענבל שבזוג ושהפה והלשון אל הארץ יביטו לרמוז אל פי האדם שיהיה דובר דברי צדיקים וענוה צדק ולא התול וקלות ראש בסוד משחקים. ולא נחלו על שבר משמותם כי רב וממלאים שחוק פיהם ומה גם כי יראו איש משתגע מתהולל בהתול וליצנות ודברים המרגילים שחוק לכל העומדים לפניו לשמוע סכלותו יחד כלם ישישו וישמחו וימלאו שחוק פיהם עד בלי די ועליהם לשבח את המשוגע ההוא כי ידע לדבר צחות לשמח לבב אנוש בהתולי ליצנותו ומה גם בבית שמחה ומשתה כי יבוזו כסף להביא אנשים פוחזים לצים משחקים ע"פ הנבל ומנבלים פיהם בשירי עגבים ואהבים העתידים עורר לוית יצר סמוך אל הרהורים רעים וחטאים תרדף רעתם וככלותם מקול השירים יחלו מעט בשחוק וקלות ראש והוללות רעה וכל האנשים והנשים אשר יחדו אספו לשמוע הרנה ואל התיפלות בשומעם הדברים מרים ומאררים יוצאים מפי עושיהם ישמח לבבם ויתלהב יצרם וירגילם לערוה. ולא יבצר נותן טעם בר נותן טעם לפגם כי טוב לשמוע שיר כסילים בעת ההיא לאמר כי לשמחת המצוה הם עושים ולא דעת ולא תבונה לאמר כי שמחה לחוד ושחוק וקלות ראש לחוד. וחכמי הגמ' ע"ה ראשיהם לשבטיהם חסידי עליון אשר היתה הכלה יפיפיה דמיא לכשורא אכתפיהו. הן המה אשר להם יאתה לשמח חתן וכלה כי אזלת יד יצרם מלבותם. לא המטים עקלקלותם רקים

ופוחזים. המהפכים ללענה שמחת חתן וכלה. וכמה הזהירו קדמוננו ע"ה כי במקום גילה שם תהא רעדה בל תת מקום לשטן לקטרג כדרכו לערבב כל שמחה וכמאמרנו על פסוק לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. שהוא שכאשר הלב יודע וזוכר מרירות נפשו הוא עונותיו תמיד נגד עיניו. באופן שבכל עת ירעד ויירא אז בשמחתו לא יתערב זר, הוא השטן לערבב שמחתו כי לא ימצא מקום להאחז כי ע"י יודעו תמיד מרת נפשו גם במקום גילה לא תעדר ממנו רעדה ולא יחטא ועל דבר סוד משחקים ויעלוזו מהתולי אמרי פי איש משתגע בשיחת שיר והתולים וקלות ראש אחשבה שעליהם אמר שלמה גם הוא (קהלת ז') כי כקול הסירים שהאש בוערה בם תחת הסיר שעל האש אשר בהבערם קולם נשמע כמשפט לכל קוצים יבשים ובפרט בהיותם על האש תוך המוקד והסיר מכסה עליהם שבתוך החלל ישמע קול הברה בהדלקם בקול הברות שמחה והמה נשרפים כן הוא שחוק הכסיל שמעלה הברות קולות שחוק וקלות ראש והמה מתאכלים ונאבדים ואור גיהנם נדלק ובוער מעתה להם. ועל הד' והוא נמשכת מהקודמת כמאמר הכתוב (משלי כ"ב) גרש לץ ויצא מדון הלא היא צאת לריב מהר לחרף ולגדף את זולתו. ע"כ על זאת פקח עינינו הוא יתב' בתורתו בשומו את פי המעיל משל אל פי האדם למעלה בבית הצואר ויורנו כי ישית איש שפה לפיו סביב לשמור לפיו מחסום ואת הלשון מדברת. רמז בשולי המעיל מן הקצה אל הקצה ללמדנו דעת בל ימהר איש להשיב דבר בראשית מדון למחרפו כ"א ישתוק מתחלה ועד סוף וישים שפה לפיו עד ילאה וינוח רוגזו בסוף כל דבריו כנרמז בשולי המעיל ואז בשולים בראש כפוף מביט למטה לארץ כזוג וענבל שפי הענבל וראש הזוג אל הארץ יביטו ידבר בנחת ובקול נמוך כענבל זהב תוך זוג זהב שקולם נמוך הרבה ודברים יקרים ונחמדים כזהב מתקבלים להפיס דעתו של שכנגדו. כי אז יראה וישוב ויתחרט על אשר רב עמו ויהפך לפייסו וישפות שלום למו מה שאין כן אם מיד היה מתלהב על הדובר נגדו ופיו ימהר לענות בו סרה ואולי אין על שכנגדו אשמת דבר כי סיכל גופא דעובדא וע"י המיתון יעמידנו על האמת וישקוט מדון משא"כ בצאתו לריב מהר כי יבעיר את האש וינחם ואין מכבה ויבוש כי ידע כי לא חטא לו והוא מאמר שלמה באו' אל תצא לריב מהר וכו' ריבך ריב וכו' שהוא השמר לך אל תצא ממחיצתך לריב מהר טרם תחקור על מעשה שהיה איך היה אולי אין על רעך אשמת דבר פן תהיה נבוך ולא תדע מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך כאשר יודיעך כי לא ידעת אמתת הדבר ויכלימך באמור לך כי השבת דבר טרם תשמע ודברת רע טרם תחקור שאז גם בעיניך הכל תחשב:

או יאמר בשום לב אל הכנסו בלשון זכר ויצא בל' נקבה באומר באחריתה. והוא ע"ד מאמרנו על פסוק (בראשית יב) אל נא תהי מריבה ביני וביניך כי ריב יקרא בהתחלה ואחרי המשכו וירבו נטישותיו תקרא מריבה כי נעשית כנקבה היולדות ונעשית רבת בנים כי האי תיגרא דמיא לבידקא כיון דרווח רווח. וזה מאמר אברם ללוט הנה עד כה שהיא התחלה עדיין הוא ריב זכר כאומרו ויהי ריב בין רועי מקנה וכו'. אך ירא אני פן תתפשט ותעשה נקבה וזהו אל נא תהי מריבה שתלד ותהיה ג"כ ביני וביניך כמפורש במקומו. וזה יאמר פה אל תצא ממחיצתך לריב המתייחס לזכר בתחלתו כי אף יהיה מזער מתייחס עדיין לריב זכר וגם מעט מזער. כי ע"כ גם מלת ריב חסרת יו"ד תמשך עד היותה מריבה נקבה. וזהו פן מה תעשה באחריתה ופירוש מה כמו מה רב טובך. מה יקר חסדך. מה טובו אוהליך. לשון הפלגת רבוי לומר כמה וכמה תעשה בהפלגה באחריתה כי תרבה ותעשה נקבה יולדת וזה החילו בריב ואומר באחריתה ולא אמר באחריתו והרבוי יהיה בהכלים אותך רעך כי כן דרך אנשים כ"א ראובן יפטור מים בצד מה אם שכנגדו ישתוק ישקיט ריב. אך אם יצא לחוץ ידבר גם הוא באחיו. אז ידלג כאיל האחד בריבו לאמר לו מי זה העצב נבזה הדמות היות אהיה כמוך. וכשמוע שכנגדו את אשר הכלימו אז יבזה בעיניו להשיב לו כפי עזותו כי לא תהיה תפארתו רק שתהיה תוספתו מרובה עאכ"ו רעה כפולה ומעט בעיניו לענות עזות כי יחם לבבו ויבקש לשורפו בהבל פיו ודבה רעה יבקש לו. וזהו פן מה תעשה ותפליג באחריתה בהכלים אותך רעך אחר צאתך לריב. ומהרת לענות אותו לפי שיטתו אחרי ראותך מכלים אותך תחריץ להפליג בריב עד בלי די. לכן טוב לך אל תצא לריב מהר אולי ישקוט הריב מאליו. ואם עברתי מצותי זאת ויצאת לריב לפחות ריבך ריב את ריעך וסוד אחר אל תגל כי בהתגלה הריב וקצפת עליו מאד אם ידעת דבה אשר הוגד לך מפי אחר על בעל ריבך זה שאשר לא טוב עשה אצ"ל שלא תאמר פלוני מכירך שכה וכה דבר עליך כ"א אפי' לגלות הסוד לומר כך וכך עשית עם שלא תזכיר שם אומרו אל תגל פן יחסדך שומע. כי יאמר כי מחמת הריב אתה בודה בלבך. ומי יתן יסכימו השומעים כי שקר דברת מפני הריב. כ"א שיחסדך שומע וגם יחשדו את רעך. ולא תוכל לשוב מדבתך לומר מכעס הריב שקר ענית. כי לא יאמינו לקול האחרון על כבוד רעך. וזהו ודבתך לא תשוב הוא דבה שהוצאת מפיך. לא תוכל השיבה אחור:

ועל החמישית והיא הלשון הרע. גם הוא הזהירנו ית' ג"כ בשומו רמז הפה אל בית צואר המעיל. והלשון בשוליו לרמוז דעת מספרי לה"ר. כי שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך

בארץ כאשר הפליגו רז"ל. כי אפי' כלפי שמיא ישיתו פיהם כמפורש אצלנו במקומו בס"ד:

ועל הששית והוא הולך רכיל ומגלה סוד. אמר פעמון זהב ורמון והוא כי הרוצה ליזהר בל יפול בשחת העון הרע הזה לא בלבד סוד אחר אל יגלה כי אם גם לא יגלה סוד של עצמו לבן בריתו. כי יתן מכשול לפניו לגלותו ויהיה לו חלק בעון חברו מלבד מה שמזה יבא גם הוא לגלות סוד אחר וזהו פעמון כו' לומר אם יהיה דבר מקשקש בתוך פיך והוא נוגע אליך ממך ובך כענבל תוך הזוג שהענבל והזוג שניהם מתכת אחד. כך הסוד המקשקש בקרבך לצאת חוצה הוא משלך נוגע אליך ממך ובך אל תגלהו כ"א יהיה ממך כרמון שגרעיניו כמוסים בתוכו בל יצאו אם לא יבקעוהו ביד או בסכין חותך.

וזה אחשוב כיון שלמה בחכמתו באו' (משלי י"א) הולך רכיל מגלה סוד כו'. והוא ענין מאמר החכם כי היה איש שגלה סוד לגבר עמיתו ובא רעהו ויספר לאחיו בחוץ. וכשמוע האיש שמה שבינו לבין חבירו נשמע בין החיים היטב חרה לו. ויכעוס עליו ויאמר הטוב לך כי תגלה סודי ויען ויאמר לו לא עלי תלונתך כ"א עליך כי אני ממך למדתי ונשאתי ק"ו ומהאם פלו' שנוגע אליו הדבר לא עצר כח לעצור במלין ולא היה נאמן לעצמו ויגד אלי כי מה גם עתה אנכי שאין הדבר נוגע אלי כי איך אהיה נאמן אל זולתי נמצא כי בצד מה המגלה סודו הולך רכיל יקרא כי הוא היסב להגלות על יד רעהו וזה יתכן אמר שלמה הולך רכיל מגלה סוד לומר אתה דע לך כי הולך רכיל יקרא מי שמגלה סודו לזולת שאינו נאמן אל עצמו כי הוא יסב יגלנו שומעו כי עצור במלין מי יוכל כי מי שהוא נאמן רוח כלומר אל רוחו ועצמו מכסה דבר בקרבו לא כן הבלתי מכסה כי גם אל רוחו אינו נאמן ואיך יהיו אחרים נאמנים לו:

או שיעור סוף הפסוק ונאמן רוח בעצם יקרא מי שאין צריך לו מה שהוא סוד כי אם גם מה שהוא דבר בעלמא. יכסה בל יורגל לגלות גם סוד. וזהו ונאמן רוח יכסה דבר והיא עובדא דגמ' על תלמיד שגלה סוד לסוף כ"ב שנה. והוציאוהו מהישיבה עם היות שאחר כל השנים לא היה נזק בהגלותו על כי מזה יורגל להיות הולך רכיל:

גם יתכן ברמז היות בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ כי הנה דרך הולך רכיל. להתחיל בחסידות כמצטער על עוברי תורת ה' ומראה לחברו כי בממלתו עליו בל תבא עליו רעה לא ידע שחרה מאת גבר עמיתו אשר הוא בוטח בו מגלה לו לבל עמוד על דמו. הנה כי ישית בשמים פיו אך לא כן לבו. כ"א לשונו תהלך בארץ מתפשטות לחרחר ריב. והוא מאמרנו על פסוק דברי נרגן כמתלהמים כו' והוא לומר כי על כן ברית כרותה לרכילות להתקבל כי הלא זה דרכו של איש טמא שפתים כנאמן אהבתך כרע כאח יבא לך כיגע

ורפה ידים נאנח בשברון מתני' כמתמרמר בקרבו וגנח מלבו והיה כי תאמר אליו על מה אתה נאנח אז יענה ויאמר מה אומר ואוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר אם אמרתי על דברת הולך רכיל אתהלך וחטאתי לאלקים ואם לא אומר צר לי עליך אחי כי אהבת עולם אהבתיך ולא עצרתי כח להיות שומע חרפתך ודוברים רע על נפשך ולא אגיד לך כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר תמצאך מרבה משטמת הנראים כאוהביך. על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך להצילך. ועתה תהי נא אלה בינותינו ביני וביניך להסתיר דבר בל יודע כי דברתי לך רק יכנסו דברי באזניך כתבם על לוח לבך והשמר פן ואל תגל כי מאשר נפלאתה אהבתך לי והיה לבי כאש בוערת באתי אליך עתה אתה דע לך כי פלוני אלמוני איש שלומך אשר בטחת בו ותאהבהו וגם הוא לך למראה אל תאמן בו כי לא כן לבו כי שבע תועבות בקרבו ותכלית שנאה שנאך לא תדרוש שלומו וטובתו כי אויב הוא לך ולפעמים שקר כוזב ולבל תגלה רעתו יצו עליו יסתיר דבר מי זה אמר פן יבא לידי נסיון ויתבדה ויאחז. ולפעמים מהטעם הזה הלך ילך גם אל מי שאמר עליו וכל הדברים הרעים אשר דבר לזה ידבר גם לאחר וישביענו גם הוא בל יאמר מבטן מי יצא העגל ההוא. והיה כי יפנעון איש באיש. וכל א' מלא כרסו מחמת המסית אשר הבעיר בם אש וגפרית לא יוכל להתאפק איש על אחיו מלדבר סרה. ותבער בם אש המריבה ואין מכבה זה יאמר משיב רעה תחת טובה בפיך שלום תדבר ובקרבך תשים ארבך. וזה יאמר זה מום שבך כי איש צר ואויב אתה הוא מעולם ומקול קול יעקב ההולך וחזק מאוד יבאו בריב הידים ידי עשו ויכו איש את רעהו. ויתגודדו כמשפטם באש חמתם ואז יחרץ האיש הבליעל לאמר לכל א' מהם הראית כי נמצאו דברי ולפעמים כל חפץ הנרגן הוא מאשר שנא את החלש מהם ויגורהו בחרמו להביא עליו המכות האלה. בין ידי מי שתקיף ממנו או להתכבד בקלונו והן כל זה יפעל הנרגן בהחילו כמצטער על עונו אלא שאומר שרואה לעומתו צרת רעהו וחם עליו שעל כן נכנסים הדברים בקרב לבו כארס נחש וז"א דברי נרגן כמתלהמים מתדכאים ומלאים דאגה על העון ועל צרת אוהבו. שבא להצילו מרעתו על כן המה ירדו חדרי בטן מקבלם כחצי גבור שנונים כמדובר:

ועל השביעית אמר והיה על אהרן לשרת ונשמע כו' והוא כי המנבל פיו. בחלאת טומאת נבלות הפה שקץ ישקץ פיו ולשונו ותעב יתבעם כי עשאם בסיס לדבר האסור ואיככה יוכל לעבור לפני מלך מלכי המלכים בפה דובר נבלה ולא יקצוף על קולו. לאמר מי זה נבזה ערב אל לבו לעמוד לפני לבקש רצון על עונותיו בניבו נבזה בכלי מכוער מוקצה מחמת מיאוס חלאת טומאת נבלתו כדבר אחת הנבלות והן לו היית עבד מלך הארץ האם עמדת לפניו לשרתו על שולחנו בכלים מכלים צואים הלא תכלם וגם הוא ברעש

גדול. מלאך רשע יצוה לך להמיתך בחרב ועתה שא נא ק"ו. ומה אם מלך הכושי חרש את חרשי אדמה להבל דמה תחייב את ראשך בשרת אותו בכלי בלתי טהור ומה גם עתה. אתה יתוש נטוש כי תערב אל לבך להתהדר לפני מי שאמר יהי' העולם אשר לגדולתו מי מהקדושים עליונים ותחתונים בשפה ברורה ובנעימה קדושה יהי' כדאי לעמוד לפניו ולדבר אליו. ק"ו בן בנו של ק"ו כי יקריב איש והוא בן בליעל מדבר אליו בטומאת שפתים כי פיך שלחת ברעת נבלות הפה ותמאס ומאין ולאין שמת לבך לדבר אליו. ולומר לפניו הללויה בפה דובר נבלה ואוי לה לאותה בושה כי תבא בית ה' ולא נמנעת מהביא עביט מי רגלים במקדש מפני הכבוד השוכן שם. ואנה תוליך את חרפתך כי תהפך כלי שרת העומד לשרת בו את קונך. לאחד מן הביבין והלא על הפה שאדם שח בו שיחת חולין בושנו מאד להלל בו את ה' כמאמר האומר. מי יתן והיו לי ב' פיות. א' לדבר בו צרכי ביתי וא' לדבר בו עם קוני ומה גם עתה אשר בפה טמא יערוך לפניו ית' לבקש רצון. כי איך יהיו לרצון אמריו אם הסניגור הוא הקטיגור. ובדברך בו יהי' לך למזכיר עון. והלא ארז"ל על פסוק עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו. כי למען הביא ה' הטוב על יוסף צוה להביא כל דברי יוסף אשר דבר בפיו. אם טוב ואם רע. וצרפתהו יתב' וימצא כי טוב היה ויצלח למלוכה הנה הורו ז"ל כי כאשר ניב ל' האיש משרת לו לטוב. ולא חטא בו אז יהיו לרצון אמרי פיו בכל עת אשר יבא אל המלך הקדוש לבקש מלפניו והן זאת תרמוז תורתנו באמור והיה על אהרן וכו' לומר כי כאשר הדבור שהוא נמשל אל המעיל שנדברנו בו יהיו על אהרן לשרת שהוא לשרת בו את ה' ולא למה שהוא הפכו. אז ונשמע קולו בתפלתו בבואו אל הקדש לדבר אתו ית'. משא"כ אם יתהפך חלילה:

פסקה לז

ועשית ציץ וכו'. הנה הציץ מכפר על עזות פנים וע"כ הוא במצח כי שם ביתו כד"א ומצח אשה זונה היה לך כו' ולפ"ז יתכן המשיל המצח אל הציץ וירמוז לאדם כי תחת היות המצח כלי לחטוא יהפכנו לעבוד את ה' כי יעשנו עדי וציץ ויהיה זהב הפך אשר מצחו נחושה שהוא מתכת קל וקשה ובלתי חשוב כי אם כזהב כבד ורך וחשוב כך תהיה עניו כבד ראש ובלתי קשה ולא תשים מצחך רק על דבר חשוב כזהב ושיהוה טהור בלי לכלוך שום פניה מצטרפת כי אם טהור שאם דרך משל יהיה ליסר רשע לא תכוין ע"פ דרכך לינקם על דבר שהקניטך ואם יקשה בעיניך הנצל מזה עשה זאת תחלה שהוא ופתחת עליו וכו' ואח"כ ושמת וכו'. והוא כי הנה ידוע מרז"ל כי במצח כל איש מפותח בו כל מעשהו אם טוב ואם רע. ובזה יאמר עשה מעשים באופן שכל שיפותח במצחך יהיו דברים המורים חותם עבדות לה' שיהיה הכל קדש ולא יהיו בו מפות' דברי עונו'

וזהו פתוחי חותם של קדש לה' ואז ע"י היות כל אשר במצחך פתוחים של כשרון מורים היותך עבד חתום קדש לה' אז תבטח כי כשתשים מצחך לעומת רשע ורע ודאי שיהיה לשם שמים משולל פניה בלתי טובה וזהו ופתחת כו' ושמת אותו על פתיל תכלת כי כשתפתח אותו פתוחי חותם כו' אז ודאי שושמת אותו לעומת זולתך יהיה על פתיל תכלת הוא חיבור לכסא הכבוד בנמשל לתכלת. כמאמר רז"ל (מנחות דף מ"ד) תכלת דומה לים ים לרקיע רקיע לכסא הכבוד. ומה שתשים מצחך לא על שפלים לשפלותם כ"א על רמים וזהו והיה על המצנפת שהוא על רם בעל גסות הרוח נמשל למצנפת כי ע"כ המצנפת שהוא גבוה מכפר על גסות הרוח להביא למוטב ולא כמסתר פנים ממנו. כ"א שים מצחך לעומת מצחו ולא תירא כי ה' עמך וזהו אל מול פני המצנפת יהיה:

פסקה לט

ושבצת וכו' הנה הכתנת מכפרת על שפיכות דמים והמצנפת על גסות הרוח והאבנט על הרהור הלב והנה שלשתן בכלל שש הנה שנא ה' שאמר שלמה גסות הרוח באו' עינים רמות שפיכות דמים באומרו וידים שופכות דם נקי והרהור הלב באו' לב חורש מחשבות און. ע"כ יאמר ושבצת את הכתנת שש. וגם על המצנפת אמר שש שכלם בכלל שש הנה שאמר שלמה ברוח קדשו ובלב הוסיף ואמר תעשה מעשה רוקם שהוא שתעשה בתחלת המחשבה שהלב מצייר ורוקם שיהרהר בדבר שציור המחשבה עושה מעשה שהיא מחשבה טובה שהקדוש ב"ה מצרפה למעשה משא"כ מחשבה רעה וזהו תעשה אבנט שהוא המתייחס אל הלב שיהיה מעשה מה שהוא מצייר ורוקם ולא מה שאינו חשוב מעשה:

פסקה מב

ועשה להם וכו' ולא אמר מכנסי שש על כי ענין גילוי עריות אינם מהשש דברים שכתבנו שאמר שלמה שש הנה שנא ה' וקראו בד לרמוז לאדם שעל בחינת המכנסים לא ישים אל לבו בחינת חיבור רק כאלו בד שהוא יחידי כד"א חרב על הבדים. שפירשו ז"ל (ברכות דף ס"ג) כאומרו יחידים כן או' בד רמז יעלה על רוחו כי בד ויחיד הוא בלי חיבור כ"א בעת מצותו ובכלל הדבר במה שמכפר על גלוי עריות רמז בל יתייחד עם הערוה. כ"א יהיה יחיד:

עוד רמז כי לא בלב' יכסה אדם מעצמו בשר ערוה כי אם ממתנים ועד ירכים והוא מאמרם ז"ל (שבת דף קי"ח) ברבינו הקדוש שלא נגע מעולם מסנטרו ולמטה שהוא ממתנים ועד ירכים. וכן אמרו במדרש כי כשנמול אנטונינוס אמר לרבי שיסתכל במילתו אם נמול כראוי ואמר לו בדידי לא אסתכלי' בדידך אסתכל ושיעור הרמז כדי לכסות מהרהו' בשר ערוה צריך שממתנים ועד ירכים יהיה הזהירות:

פרק ל

פסקה יב

כי תשא וכו' לבא אל ביאור הכתובים נשית לב אל אומר לפקודיהם כי היא מלה מיותרת ומשוללת הבנה. ועל פי דרכנו נשית לב אל או' כי תשא ולא אמר שא את ראש כי צווי היה מאתו ית' כמאמר רש"י ז"ל כי מרוב חיבתו ית' כשחטאו בעגל מנאן לידע הנותרים. וגם או' בפקד אותם זה פעמים:

אך אמנם לבא אל הענין. בשום לב על מה זה נתחייבו יש' שבאותו הדור איש כופר נפשו לה' כי הלא אשר חטאו בעדים והתראה המיתו בחרב בני לוי ואשר לא בהתראה נגפם ה' ואשר שלא בעדים בדקם משה כסוטות וא"כ איפה מה פשעו הנשארים בהם שהוצרכו לתת כופר נפשם. אך אין זה כ"א על שרפו ידיהם מלמחות ביד אשר חטאו בעגל על הדרך שנבאר לפנים בס"ד. ע"כ כאשר שב אפו יתברך מהם רצה לזכותם ותחת מה שע"י העגל גמרו סילוק שכינה מהארץ עתה יתנו כופר נפשם לעשות אדני המשכן ליסד אותו בהם בתים לידות הקרשים להורות היות כופר נפש זה יסוד להשרות שכינה במשכן והחזיק עמודיו להתקיים ע"י ווי העמודים הבאים גם מכופר נפש הלז. והנה אין ספק שהיו אז יש' נכווין בגחלת סילוק השכינה עד בלי די ומה גם אחר אשר טעמו טוב טעמם ויחנו במתקה במעמד הגדול והקדוש בהר סיני כי הנה גם בעיניהם יפלא. ירצה ה' לשוש עליהם כאשר בתחלה אחרי אשר הוטמאו כמאמרם ז"ל שהיו האומות אומרים עוד כל ימי ארץ לא ישוב אלהי ישראל לקבלם. כי גדול עונם מנשוא ועל הכל יתחמץ לבבם באומרם הנה נמוגים המה בג' שפטים ויגרע מנינם מסך ס' רבוא הגורם עוצם השראת שכינה כנודע מרז"ל מעלת סכום זה וקדושתו כי המה כמפורש בס' הזוהר כי ע"כ הרואה ס' רבוא מברך ברוך חכם הרזים כי המה כוללו כל שורשיהם ומוכנים להשראת שכינה ביותר ולו חסרו כעת ממנין זה אשר היו בצאתם ממצרים שנאמר בשש מאות אלף רגלי כו' יגרע מגדר השראת שכינה אשר היו למו וידאגו ויעצבו בראות חסרון שלשת אלפי איש ע"י בני לוי וע"י המגפה וההשקאה כי תהיה שומה בלבם מדאגה מדבר אולי חסרו מס' רבוא:

ובזה נבא אל הענין ונשכילה במאמרם ז"ל שהביא רש"י ז"ל כשחטאו בעגל מנאן לידע הנותרים משל לרועה וכו' כי הלא כמו זר נחשב יצטרך הוא יתברך למנותם לידע הנותרים כי ממנו יתברך לא יפלא כל דבר אמנם כאשר כתבנו כי מדאגת עם בני ישראל על נפשות רבות אשר נפלו מחסרונן מהסכום הקדוש הקודם. ע"כ מה עשה הוא יתב' ברוב חיבתם צוה למנותם לשמחם בראות' כי אדרבה היו ס' רבוא והותר כי מהעודפים

עשו ווים לעמודים וזהו לידע הנותרים שידעו הם עצמן הנותרים שעודם הסך ההוא כי בתוך הששה חדשים אשר היו קרובים לשנת העשרים השלימום וזה מאמר הכתוב כי תשא את ראש בני ישראל אל יעלה על רוח איש שהוא למען דעת הוא יתברך הסך רק לפקודיהם כלומר בשביל פקודיהם עצמם שידעו הם המנין שלהם שהסכום קיים:

או בדרך אחרת דע כי תשא את ראש בני ישראל שהיא לפקודיהם הראשונים בהם ס' רבוא שלא חסר מהפקודים הראשונים דבר והכל הולך אל מקום א' ובזה נתיישב או' כי תשא ולא אמר דרך צווי שא את ראש וכו':

או יתכן עוד דרך אחרת ויתיישב בה אומר בפקוד אותם והאמר זה פעמים והוא כי הלא ב' דברים היה צריך עכ"פ. (א) ימנות מהטעם הנז'. (ב) לתת כל איש כופר נפשו על עון העגל ואמר הוא יתברך אם יעשו הב' דברים נפרדים יתעתדו לסכנת נגף בהמנותם. ע"כ עשה זאת יאפה וכאשר תשא את ראש בני ישראל אשר אתה צריך למנותם בשביל פקודיהם לכל א' מהפירושים אז ונתנו איש כופר נפשו שחייבים על העגל. וז"א בפקד אותם שיותן בפקד אותם כדי שבמנות השקלים יודע מנין ישראל ונרויח בזה שולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם אם היו נמנים שלא על ידי כופר נפשם וז"א שנית בפקד אותם:

פסקה יג

זה יתנו וכו' ראוי לשים לב. (א) מה ענין או' זה כמורה באצבע. שאם על מ"ש ז"ל (מנחות דף כ"ט) שנתקש' משה בשיעור ואו' לו הקדוש ברוך הוא זה בלבד יתנו הלא בהודעת השיעור היה מספיק כי בשלמא במנורה וקדוש החדש שנתקשה בציור. היה התיקון בהראותם בציורם בין במנורה בין בירח. כמ"ש בגמרא (ר"ה דף כ"ד) שהיו לרבן גמליאל דמות צורות לבנות לאמר לעדים כזה ראיתם או כזה אך בדבר התלוי במנין או משקל הודעת משקל הכסף היה די. והנה במאמר ר"מ שאמר מלמד שהראהו כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד וא"ל כזה יתנו ראוי להקשות. (ב) למה היה מתחת כסא הכבוד והיה די יאמר הראה לו כמין מטבע של אש ולא יאמר מתחת כ"ה כמו שלא נאמר במנורה וירח. (ג) למה מחצית השקל שהוא חצי ולא דבר שלם. (ד) או' בשקל הקדש שהוא כפרש"י האמור בערכין ושדה אחוזה שהוא לתלות הקודם במאוחר ונהפוך הוא הראוי. (ה) כי הרי פורש פה כ' גרה השקל ומה צורך לתלות על מקום אחר. וגם שם נאמר כ' גרה השקל ולמה יתלה בשום מקום לזולתו. (ו) או' תרומה לה' למה קראה תרומה ולא אמר קדש לה' או כופר לה' כאמור למעלה. (ז) או' כל העובר פעם ב' ותרומת ה' כי ב' הדברים נאמרו למעלה ומהראוי שלא יאמר אלא מבן כ' שנה יתננה. (ח) באומרו העשיר לא ירבה כי לא תצדק הקפדה רק בממעיט. אך המרבה תבא עליו ברכה. (ט)

או' ולקחת את כסף הכפורים כו' איך נותן אותו על עבודת אהל מועד. ומה צורך הזכרון ההוא שאו' והיה לבני ישראל לזכרון. (י) אם ע"י הכופר מתכפרים. איך אחר הנתנו לזכרון יהיה לכפר על נפשותיכם. (יא) או' ועשית כיור נחשת כו' למה נסמכה פ' כיור לפ' האדנים ומהראוי שאחר האדנים ידבר בקרשים שעליהם. ואח"כ ביריעות שהם דברים כסדרן ולא ידלג מאדנים לכיור ולא עוד אלא שזה ביסוד המשכן וזה בקדוש ידים לעבודת הקרבן שאחר הקמתו. (יב) שלא היה ראוי יזכיר כאן רק מציאו' עשיות כיור וכנו. אך לא דין העבודה שירחצו בבואם או בגשתם אל המזבח ומקומו היה בספר ויקרא במקום סדר העבודה:

והנה על דבר שיעור מחצית השקל ולא שקל שלם. ארז"ל הטעם מפני שהע"ג שקולה כעובר י' הדברות. ע"כ הביאו י' גרה ובשם החכם הר"ש בן אלקביץ ז"ל שמעתי שהוא להורות את בני ישראל יחס אחדותם בל יעלה על לב איש מהם שהוא נפרד מחברו כ"א כאלו כל א' חצי ובהתחברו עם כל א' וא' מישראל נעשה אחד שלם. ע"כ כל א' יביאה מחצית:

והנה עדין צריך לבקש טעם למה זה למדנו ית' ענין זה פה והנני אבא אחריו ומלאתי את דבריו והוא כי אחרי או' יתברך ונתנו איש כופר נפשו ראה והנה יתחמק לבב אנוש באמור על מה זה עונש אענש לאשמת העם כי יצוו עלי אתן כופר נפשי על עון אשר עושיו כבר מתו ולא יומת איש על עונו כי גם שלא מחינו הנשארים מי עשאנו ערבים. ע"כ רמז לנו יתברך כי כל איש מישראל נפשו קשורה בחברו כי ממקור א' הן ונפשות כל אישי ישראל לאחת יחשבו. ע"כ יביא כל א' מחצית להורות כי כל א' עם כל איש זולתו אחד הוא ובכן הם ערבים זה לזה:

והנה לנו עוד דרך ישרה שיבור לו האדם אשר בו נבא אל טעם ודעת יחס סמיכות הכיור וכנו אל כופר נפש אשר הקדים ושיעורו וכל יתר ההערות עם מאמר ר"מ שהזכרנו והוא כי רצה הקב"ה להורות את בניו כי גדולה ומרובה מדה טובה ממדת פורענות והענין כי הנה ידענו מס' הזוהר כי כל הנפשות בצאתם למעלה יצאו זוגות זוגות זכר ונקבה ועל שניהם נאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם נמצא כי הזכר לבדו מחצית אדם הוא וההיקש בנקבה והנה למדונו רז"ל כי בעגל שום אשה לא חטאה לא בלבד שלא נתנו חלק כבעליהן. כ"א שגם פירשו מהן על רגל העגל באומרן כי נשתמדו עד שבו עד ה' נמצא כי נפגם חצי אדם הוא נפש כל זכר. אך לא נפש שום אשה כ"א בן זוגה. ע"כ צוה הוא יתברך יתנו מחצית השקל שהוא כל איש על עצמו אך לא שקל שלם כי בת זוגו שהוא חציו האחר לא נפגם והוא הצריך כופר נפשו לא היא:

ובזה נבא אל כוונת ר"מ מלמד כו' והוא כי הוקשה לו מלת זה שהוא כמורה באצבע שאם להורות השיעור אינו מתייחס להוראה באצבע רק להודעת שיעור ע"כ אמר מלמד שהראהו וכו' מתחת כסא הכבוד והוא כי מה שנתקשה משה הוא איך יתכן שכופר נפש חצובה מתחת כסא הכבוד שלא תסולה כסף מחירה שיותן כופרה במחצית שקל כסף ע"כ מה עשה הוא יתב' הראהו כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד ממקום יציאת הנשמות לו' לא יעלה על דעתך שמטבע כסף גשמי אני מעלה עליהם שאני מקבל כ"א כאלו אש מתחת כ"ה הם נותנים לי שהוא כאלו את נפשם שהוא אש מתחת כ"ה יתנו לי וז"א כזה יתנו כזה שהוא אש רוחני מכ"ה יתנו כי כל אחד נפש הוא מקריב ע"י תשובה בכוונת קחת אותי שאדור ביניהם:

ובזה נבא אל כוונת הסמיכות אשר לכופר נפש עם כיור וכנו והוא כי הנה ארז"ל למה נעשה כיור וכנו ממראות הצובאות אלא לזכור זכות נשים שהיו במצרים שבראותן כי בעליהם בעמלם לא היו נזקקים להם ויראו פן יאבד זרע ישראל. ע"כ היו יוצאות השדה ומרחיצות אותם במים שהיו מחמין מהנהר והיה הקב"ה מזמין להם דגים תוך המים והיו שופתות ב' קדרות א' לרחוץ אותם וא' לבשל הדגים להאכילם ואח"כ למען הביאם לידי תאוה היו מסתכלות במראות ומיפות עצמן לפניהם ועושים שיסתכלו במראות גם הם בשיחה נאה עד בואן לידי תאוה והיו נזקקים להן וע"י כן נמשך זרע ישראל וגם לא שלטו בהן גוים בזכות זה רצה הקב"ה שמאותן המראות יעשו כיור וכנו לרחצה לעבודה כנגד מה שהיו מרחיצות אותם שכאשר כוונתם היתי' לקדש עצמן בלי טמאון מצריים היתה הרחיצה לקדוש כי בחרו בכת זוגם הקדוש ע"כ היו כיור וכנו זכר לזכר ונקבה שופע ומושפע רמז אל הזווג:

ובדבר הזה מצאנו ראינו טוב טעם סמיכות יציב ונכון כי הורה הוא ית' איך מרובה מדת טובתו מהפכה כי הלא בפורענות העגל לא פגם עונם רק אל מחציתם הוא הזכר כי על כן לא יתן רק חצי שקל כי לא פשטה חלאת העון גם לבת זוגו עם שהוא והיא נקראים אדם א' אך לא כן במדה טובה כי זכות נשים צדקניות גם את חלק נפשות בעליהן תקנו כי על כן מזכותן נעשו כיור וכנו שהם זכר ונקבה כי זכותן נתפשט בהן ואנשיהם וע"כ בכיור וכנו היה קדוש ידים לעבודה כמפורש אצלנו על פסוק (שיר השירים ו':ו') שעלו מן הרחצה ועל כן נסמכה פ' זו אל הקודמת:

ונחזור אל ענין המקראות והתכתם באומרו מחצית השקל בשקל הקדש ופרש"י ז"ל שהוא בשקל האמור בערכין והנה הקשינו למה תולה הקודם במאוחר ולא עוד אלא שכאן מפורש ולמה יתלה במקום אחר:

אמנם כיוון הכתוב לתרץ קושיא נופלת על האמור והוא כי הלא כל רואה כופר נפש הלז הלא יתחמץ לבבו באומר מה זאת כי הלא הוא יתב' האומר בערכין ואם מבן עשרים שנה כו' והיה ערכך הזכר חמשים שקלים ואם ערך זכר מבן עשרים הוא חמשים איככה נוכל וראינו כופר נפש אשר מבן עשרים ומעלה חצי שקל באופן יהיה נדון בקרבו אולי יש הפרש בין שקל לשקל לזה בא ית' ואמר דע איפה בני כי שקל זה הוא בשקל הקדש האמור בערכין ואל תתמה על החפץ כי תשובתך היא תרומה לה' והוא כי מב' תרומות שהם תרומה גדולה ותרומת מעשר לא נאמר בתורה שיעור רק לתרומות מעשר כי על כן בגדולה חטה אחת פוטרת את הכרי ועל כן אומר כי על שיעור המפורשת בתורה ידבר היא תרומת מעשר שהוא אחד ממאה כי ממאה סאין נוטל הלוי עשר ומעשר נותן א' תרומה לכהן נמצאת התרומה אחד ממאה וזה יאמר דע איפה כי מחצית הוא בשקל הקדש האמור בערכין ואל תתמה היות פה ערך הכופר מחצית השקל כי התרומה בלבד מערכו שהיא א' ממאה הוא לה' בזה אני מתפייס כי חצי שקל הוא אחד ממאה חצאי שקל שהם חמשים שקלים וזהו תרומה לה' שחזר ואמר פעם שנית מחצית השקל לו' דע שהוא בשקל הקדש האמור בערכין ואם תקשה ותאמר אם כן איך הוא מחצית השקל אל תתמה כי מה שהוא מחצית השקל הוא תרומה לה' וע"כ חזר ואמר מחצית השקל וכן בדין כי ממאה סאין התשעים של ישראל והתשע שנשארים ממון הדיוט יחשב ולא יקרא קדש רק התרומה הניתנת לכהן ופה המחצית הזה קדש לה' הוא ובו מתרצה הוא ית'. וז"א תדע למה הוא מחצית השקל ולא שקל שלם הוא למה שהיא תרומה לה':

פסקה יד

כל העובר וכו'. מה שאמרתי מבן עשרים וכו' ולא מבן י"ג שנה שהוא בר עונשין למטה הוא כי הכופר נפש הלז הוא תרומה לה' ואחר שהכופר הוא לה' לא יתן כי אם אשר הוא בר עונשין לה' שהוא כמפורש למעלה על שלא מיחו על כבוד ה' ואחרי הודיע היותנו ערבים זה לזה על אחדות הנפשות ושהכופר על בחינת הנפש אמר העשיר לא ירבה וכו'. ואל תתמה למה אעכב ביד העשיר שלא ירבה ואעמום על הדל שלא ימעיט כי הלא הכוונה היא לכפר על נפשותיכם ואם הייתי מכביד על העשיר או מרשהו שירבה ומיקל על דל הלא יראה כי נפש העשי' חשובה יותר ויקר פדיונה כי לא על חנם העשירו קונו ע"כ הטבתי אשר דברתי העשיר לא ירבה והדל וכו' כי כלם שוים לפניו ית'. וז"א לכפר על נפשותיכם כי שוים הן ושמא תאמר אם כב' נתכפרו נפשותם בכופר נפש למה יאמר הוא יתברך ביום פקדי ופקדתי. וארז"ל אין לך פקידה ופקידה שאין בה מעון עגל על כן אמר ולקחת את כסף הכפורים לומר אל יעלה על רוחך שבזה לפני ה' נטהרו לגמרי כי

אם ונתת אותו על עבודת אהל מועד לומר שיצורף כופר זה עם עבודת קרבנות אהל מועד אשר עשו ידיהם והוא כי אין ספק כי בעון ופשע נעשים קטיגורים להתיצב על ה' לקטרג על עושיהם וצריך תחלה לסלקם ואח"כ לבקש רחמים להתכפר כאשר ארז"ל בדוד כי ע"י הוידוי נאמר לו גם ה' העביר חטאתך שפירשו בספר הזוהר (ויקרא דף כ"ג) שהוידוי לא הועיל רק להעביר ולסלק הקטיגור שנעשה בעון מלקטרג. ואח"כ הפליא לעשות תשובות ותקונים עד נטהר קו לקו מחטאתו. כך אמר הקב"ה למשה הנה לפנינו זכות כסף הכפורים. שנית עבודת הקרבנות אשר יעשו באהל מועד. והנה עבודת הקרבנות מסוגלת לסלק והעביר המקטרגים וכסף הכפורים להתחיל לכפר ולטהר ומהראוי תהיה ראשונה העבודה לסלק הנגדיים. ואח"כ כסף הכפורים. אך אתה בטוב כוונתך במצוה זו אשר תעשה על ידך. כי ולקחת וכו' תדע במחשבת הכוונה בידיעתך בעולמות העליונים לתת את כסף הכפורים שיהיה על עבודת אהל מועד. כאלו העבודה החילה מעתה ברצון הקודם למעשה. כאלו התחיל סילוק המקטרגים ועליה בא כסף הכפורים לטהר ולא שיספיק הכסף לכפר לגמרי. רק שיהיה לבני ישראל לזכרון לבני ישראל לרצון טוב להיות מכפר על בני ישראל מעט מעט ע"י זכרון זה ולא יצא הקצף חלילה:

או נפרש אומרו עבודת אהל מועד על מעשה המשכן וזה בא' משני פנים א' אל יעלה על רוחך שבתתם הכסף נתכפרו לגמרי. אלא שהיה אפשר שטומאת חלאת עון העגל תקטרג ותעכב שלא תבא לידי גמר עבודת מעשה המשכן. ע"כ להגין בל תתבטל יהיה כי ולקחת וכו' ונתת אותו על עבודת אהל מועד שתהיה מצות הכסף מרחפת ומגינה על עבודת אהל מועד בל ישטין עליה משטין. ואח"כ תהיה לפני ה' מצות הכסף לזכרון רחמים לכפר לאט לאט ע"י השקידות בל יהיה קטרוג בנתים:

או בדרך שני במה שידענו כי כאשר ע"י עבירה נברא משחית. כך ע"י המצוה נברא מלאך קדוש. וכן ידענו מאמר ר"ש בן לקיש (יומא דף פ"ו) שהשב מאהבה העון נעשה זכות שהוא כמאמרנו על זה כי בקיים מצות התשובה נברא מלאך נמצא שע"י העון שקיים בשובו ממנו באותה מצוה נמחה המשחית ונשאר זכות בידו. ובזה כפל הדבר הוא ית' שצוה ונתנו איש כופר נפשו לה' שהוא שלא יכוונו מיראה לינצל מרעה ממדת אלהים רק לשם ה' בלבד שהוא מאהבה נוסף על זה כי עושים מצות נתינת הכסף שנעשה במצוה זו מלאך ולמה שבתתם עד עשות האדנים ממנו היה נראה שאין המלאך נברא לז"א הקב"ה למשה ולקחת כו' בשום לב אל ייתור מלת את לומר במה שולקחת מידם הוא כאלו נגמרה המצוה וכאלו ב' דברים תקח מהם. (א) המלאך (ב) הכסף וזהו ולקחת את כסף שאומר את מרבה המלאך וע"י כן יועיל להם דבר קל בכסף זה לבא אל

הפועל המשכן ולהאריך להם עד בא הכפרה לידי גמר לאט להם כי עון כזה לא במהרה ינתק לכפר מיד כי אם שאתה בכח קדושה ונתת אותו שהוא האת הנזכר הוא המלאך על עבודת אהל מועד שיהיה מרחף על כל עבודת המשכן. וע"י כן במקום שהמשחית מקטרג יתהפך שיהיה המלאך לפני ה' שיביט בו תמיד בהביטו אל המשכן שכל מעייניו בו וזהו זכרון לבנ"י לפני ה' לכפר על נפשותיכם בהמשך הזמן ובפקידות:

פרק לא

פסקה יג

ואתה דבר אל בנ"י לאמר אך כו'. ראוי לשים לב. (א) אומרו ואתה שהוא ודאי הדובר את ישראל. (ב) הסמיכות. (ג) או' לאמר אחר אומר דבר כו'. (ד) אומר אך מה בא למעט. (ה) אומרו כי אות היא שאחר או' שבתותי הל"ל הם. (ו) מה הוא האות כי מציאות היום חולף עובר. (ז) אומרו לדורותיכם כי מי לא ידע שהשבת הוא לדורות. (ח) במה יודע בשבת שהוא יתברך מקדשם. (ט) אומר ושמרתם את השבת אחר שנאמר למעלה שבתותי תשמרו. וגם אומר למעלה את שבתותי לשון רבים ופה או' את השבת. (י) כי למעלה אמר טעם א' ופה יראה טעם אחר כי קדש היא לכם. (יא) אומר מחלליה ל' נקבה ולא אמר מחללו כלשון הנביא ואו' מות יומת. (יב) או' כי כל כו' ונכרתה הרי נאמר מות יומת. (יג) כי באומר כי כל כו' יראה שהוא נתינת טעם ואינו אלא גיזרה והל"ל וכל העושה כו'. (יד) או' יעשה מלאכה שהל"ל תעשו מלאכה. (טו) כי לא היה צריך להזכיר רק השביתה בשבת לא המלאכה בחול. (טז) או' וביום כו' שהל"ל והיום. (יז) או' פעם אחרת כל העושה מלאכה כו'. (יח) או' ושמרו כו' כי הרי נאמר למעלה זה פעמים ולנוכח וכאן שלישית ושלא לנוכח. (יט) או' לעשות הראוי יאמר לשמור ולא לעשות. וגם שאינו אומר שנעשה בו אלא שנעשה אותו שהוא בלתי צודק. (כ) או' לדורותם ברית עולם מה הוא הברית עוה"ז. (כא) או' ביניכם הרי נאמר למעלה. (כב) או' שבת וינפש שהוא בלתי מובן כלפי מעלה:

והנה באו' ואתה כתוב לנו פרשת תצוה ענין א'. עוד יתכן במאמרם ז"ל (במכילתא) כי בעוד ישראל במצרים אמר משה לפרעה מי שיש לו עבדים עושי מלאכתו אם אין להם יום בשבוע לנוח בו יותש כחם ולא יוכלו עשות כראוי ויאמר פרעה כן דברת בחור להם אתה יום מהשבוע ויבחר להם את יום השבת. וכן ארז"ל כי כשנתן להם הב"ה את השבת שמח משה וע"כ אנו אומרים ישמח משה במתנת חלקו:

ובזה יתכן יאמר ואתה שקבעת להם את השבת מאז הזהירם עליו וזהו ואתה דבר כו' אך את שבתותי תשמרו. והענין שאחרי או' ית' מלאכת המשכן אמר דבר אל בני ישראל כדי

לאמר להם ענין המשכן. אך בזאת שאת שבתותי תשמורו שלא תדחה מלאכת המשכן את השבת. וז"א לאמר ואו' אך והטעם כי אות היא כו' כאשר יבא ביאורו בס"ד:

ולבא אל הענין והתכת הכתובים ולהתיר כל הספקות הנזכר נקדים ה' הקדמות (א) המפורסם בס' הזוהר (פ' בשלח דף ס"ג) כי כל שבת מתחלק לשנים שהם מדת לילה ומדת יום. כי ליל שבת מתייחס אל השכינה ומדת היום אל השם הגדול. כי על כן סעודת שבת יש לה בחינה בפ"ע. א' של לילה ושתים של יום. וע"כ בקבלת שבת בערב יום ששי ארז"ל מסכת (שבת דף קי"ט) שהיו אומרים בואו ונקבל פני שבת מלכתא שהוא על בחינת הלילה הבאה בעת ההיא. ועל היותה מתייחסת אל השכינה קראוה מלכתא. (ב) שאין שמירת השבת. העדר עשיית מלאכה בעלמא זכר למעשה בראשית שא"כ לא היה הוא יתב' מחמי' בדבר כ"כ. כ"א שהשתי בחינות של שבת הן רוחניות כאמור. משני שמותיו ית' כמדובר. ולמה שנפשות בני ישראל חלק אלוה ממעל ע"כ בבא השבת מתעוררות ומתרבות בחינותיה ומשפיעות אל כל מקומות קדושה. בפרט אל נפש כל איש ישראל לפי גדרה. בא אל תוך פנימיות נפשו שהנפש נעשית כהיכל אל השפע ההוא. יען כי הוא יתרון אור גדול מאד מאיכות נפשו. ואת היתרון הזה קראו רז"ל נפש יתירה שהוא על היתרון שיש לשפע ההוא. על מציאות הנפש אשר בקרבו או שקורין בשבת את נפשו על היתרון שיש לה ע"י האור הבא אל קרבה נפש יתירה. (ג) כי בנפש יתירה היא חלק אלוה ממעל. למעלה מאיכות נפשו והוא מעולם שכלו מנוחה. ואין בו יחס שום בחינת מלאכה. וע"כ אשר בו חלק מהעולם ההוא ועושה מלאכה בנפש יתירה ההיא בקרבו. פוגם וקוצץ שורש נפשו ממקורה ומיד הוא נכרת. וע"כ גם בלי עדים והתראה. לא יבצר ממנו כרת. (ד) שע"י הנפש יתירה מתאחזת נפשו עם קונו. בחוט חסד משוך ממנו ית' אל תוך נפשו. וזהו ביני ובין בני ישראל. כמאמר ר' יוחנן במדרש רבה. משל למלך והמלכה שהם יחד. ובא זר ונכנס ביניהם. (ה) כי כאשר העושה מלאכה בשבת. קוצץ ומשרש נפשו משורשה. כך המכבד את השבת. בהתענג בו לשמח. ועסק בו בתורה. ונמנע מכל דברי חול. הוא מוסיף התעוררות. והתרבות הארה בבחינות השבת. כאלו את השבת הוא עושה. כענין ואנכי מלאתי כח את רוח ה':

והענין כי למה שאור בחינות השבת. הן בנפשו הוא הנפש יתירה מה שזה מענג את חלקי הנפש יתירה. שהן הן מאיכות בחינותיו בכוונת קדושת בחינות השבת העליונו'. כוונתי עולה ומאירה עד למעלה. ובזה יובן מאמרם ז"ל בגמ'. שרבי פלוני היה מרבה ביותר. להביא ולהכין לכבוד שבת ואמר לאשתו אלו היה ר' יוחנן בא להתאכסן אצלנו לא היינו מכינים בשבילו. והלא יקשה שאינו דומה כי אם היה בא ר' יוחנן היה הוא

האוכל. אך עתה אנחנו האוכלים. ואנחנו השותים אך במ"ש כי הנפש יתירה הבאה לאדם. היא מאיכות גדולת קדושת השבת. הבלתי נפרדת ממנו. מה שאנו אוכלים לשר קדושת שבת מלבד מה שיהא מתקיימת בנו ע"י האוכל. כענין הלל שהיה אומר שהיה גומל חסד עם נפשו באכול ושתה. גם ע"י הכוונה לכבוד שבת העליון. הוא כאלו את השבת עצמו. אנו מכבדים ומענגים שאור הכוונה עולה למעלה ראש. ועל כוונה זאת אחשוב שהנביא דבר באו' וקראת לשבת ענג לומר אל תקרא לאכילה ושתיה ענג כי אם לשבת חקרת ענג. שתשמח ותגיל בלבך כאלו הוא עצמו הענג שתתענג בו בכוונתך:

ובזה נבא אל ביאור הכתובים אמר הוא יתברך הלא צויתי לעשות משכן לשכני בתוכו. אך בזאת שאת שבתותי תשמרו. ולא תדחו שבת לעשו' המשכן וזה בין בלילה בין ביום וז"א שבתותי לכלול מדת לילה ומדת יום שכל אחד בחינת שבת בפ"ע כמפורש בהקדמה ראשונה ולבל יקשה בעיניך למה לא תדחה שבת מפני מה שבו תשרה שכינה. על כן אני נותן לך שלשה טעמים. אחד כי אות היא כו' והוא לו' אל יעלה על רוחך שאין בשמירת שבת יותר כ"א להבטל ממלאכה. ביום שהקב"ה לא עשה בו מלאכה כשברא העולם. שהוא אות וזכר לחידוש העולם. שא"כ הוא היה נדחה מפני המשכן אך מה שאות היא השמירה שאמרתי תשמרו. הוא דבר פנימי המקשר ביני וביניכם שהוא דבר שהוא ביני ונכנס ביניכם שהוא תוך נפשכם שהוא מעין היותכם היכל לשכינתי. שהיא גם הוא חלק אלוה ית' כאמור בהקדמה שנית ושלישית. וא"כ כיון שהמשכן אין השראת שכינה בו מצד עצמו. כ"א באדם כמד"א ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם שהוא כי היכל ה' הוא האדם וממנו יתפשט אל המשכן. וא"כ אמור מעתה איך בשבת שהאדם הוא היכל ה' יעשה מלאכה במשכן שהוא עצמו מצד עצמו אין בו שכינה אלא ממה שנמשך לו מן האדם. שע"י היות האדם היכל ה' נמשך אל המשכן:

ועוד טעם שני והוא כי השבת היא לאדם קדושה לדורות והמשכן הוא אינו אלא בזמנו ואיך נדחה קדושה שהיא לדורות על מה שאינו אלא קצת זמן וז"א לדורותיכם:

ועוד טעם ג' והוא כי אם תעשו מלאכה בשבת במשכן לא יודע בעולם שבשבת אני מקנה בכם קדושה בנפש יתירה אלא שאין כוונת שמירת שבת אלא אות בעלמא שהיום השביעי שבת הקדוש ב"ה ממעשה בראשית. אך בהיות שאיני מניח אתכם לעשות מלאכת המשכן יכירו וידעו כי אין זה אלא שהוא ית' מקדש בשבת את ישראל בנפש יתירה הוא חלק אלוה ממעל. שע"כ אין ראוי שעודנו החלק ההוא באדם יעשה בו מלאכה. וזהו לדעת כי אני ה' מקדשכם וש"ת איך ע"י שהקב"ה מקדשנו בנפש יתירה

נמנע ממלאכת המשכן ואפי' מכל מלאכה כלומר כי הלא תאמרו שאין כל הענין רק אות וזכר אל חדוש העולם. ועוד אשר כללתי באמרי שבתותי שהוא כמ"ש על בחינת לילה שהיא בחי' השכינה והיום שהוא בחינת השם הגדול מה ענין זה וזה. לזה אמר על בחינת הלילה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם כי חלק קדש ממנה היא לכם בכם ממש היא נפש יתירה מבחינת הלילה וכ"כ מרום וקדוש הוא החלק ההוא הבא לכם ממנה כי מחלליה את בחינת הלילה שעושה בה מלאכה שעושה עודנה באדם דבר של חול שהיא המלאכה מות לו למעלה בשורש נפשו. יומת בעה"ז שהיא מיתת סקילה ואיך הוא מיתתו באותו עולם שע"י כן צריך לתקונו שיומת בזה העולם בב"ד הלא הוא כי בטבע למה שהעולם שהנפש יתירה בא ממנו היא עולם מנוחה. וע"כ האדם שהנפש יתירה עודנו בו יעשה מלאכה הוא פוגם וקוצץ בשורש נפשו הדבק למעלה ונכרתה שורשה ממנו ית'. וזהו כי כל העושה מלאכה בו ונכרתה מאליה הנפש מעמיה הן כל הנפשות המתייחסות אל שורש נפשו הנקראים עמיו כאשר ביארנו על פסוק ויאסף אל עמיו שנפשו לבדו נכרתה ואינה פוגמת בשאר עם שהיה להן קשר אמיץ בה. וז"א הנפש ההיא מעמיה:

וע"פ דרכו רמז לנו כי כאשר נאמר העושה דבר פלוני הוא פוגם או קוצץ אין הענין רק על שורש נפשו שנקצץ מדבקותה באלקיו ית'. שאל"כ אם חטא מה יפעל בו ית' ופסוק זה הוא ענין ההקדמה הג' ועל מדת יום ביום אמר ששת ימים כו' וביום השביעי שבת שבתון שהוא קדושה כפולה שאינו קדש של נפש יתירה שבאדם מבחינת שכינה של מדת הלילה כ"א קדש לה'. שניתוסף בנפש יתירה שקבל בערב יום שבת מבחינת שכינה בחינת השם הגדול. וז"א קדש לה' הוא השם הגדול ולא שיש הפרש בעונש של עושה מלאכה ביום לעושה בלילה כי לא כן הוא כי כל העושה מלאכה ביום השבת שהוא בכללות היום שכולל לילה ויום מות יומת. ואמר ששת ימים יעשה מלאכה לומר כי זולת הטעם האמור. לבלתי דחות מלאכת המשכן את השבת יש טעם אחר. והוא כי לא היה ריוח בדבר כ"א מלאכת המשכן היתה נעשית בטבע היית אומר שטוב לדחות שבת לקרב השראת שכינה בימים מועטים. אבל ששת ימים יעשה מלאכה כמאליה שאפי' איני אומר בששת. לרמוז שאין המלאכה הזאת תחת הזמן כ"א כבריאת העולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים כו' וא"כ כל מה שהיה ראוי ליעשות ביום השבת נעשה גם הוא בחול:

או שיעור הכתוב בדרך אחרת שאומר הוא ית' ששת ימים יעשה מלאכה כמאליה בזכות שוביום השביעי יהיה שבת שבתון קדש לשם ה' כו' ולהיות כי על מדת יום המתייחס'

לתואר זכר. אמר יעשה ולא אמר תעשה שע"י זכות היום יהיה כן ולא אמר ענין זה גם בלילה על כי דרך המלאכה ליעשות ביום:

פסקה טז

ושמרו בני ישראל כו'. ארז"ל (שבת קי"ח) שאלו היו ישראל שומרים את השבת כתקנו לא היה אומה ולשון יכולה להם. והיו זוכים אל המנוחה לעולם:

ונבא אל הענין והוא כי הקדושה השורה באדם מעולם העליון. המפורש למעלה ע"י השבת לא היתה יוצאה מישראל. אם היו שומרי' השבת בקדושה ואדרבה היתה הולכת ונתוספת. והוא כי לא בלבד העדר חילול שהוא המנעם מעשות מלאכה. כ"א לעשות בו דברי קדושה בעסק תורה ומצות ועניני קודש בלבד וענוג אותו לשמו לא להנאת הגוף ע"כ שורש אור השבת עצמו למעלה שממנו אור הנפש יתירה בא אל האדם מתרבה ומתגדל כאלו פועל עשייה באיכות קדושת השבת עצמו וזהו ושמרו וכו' לומר הנה עד כה דברתי על שמירת שבת מלחללו במלאכה בלבד אשר אינו רק העדר קדושה אך אינו עשיה את השבת עצמו והרבות באיכותו קדושה יתירה אמנם דעו לכם. כי אלו ושמרו בני ישראל את השבת באופן שאינו מלבלתי חללו כ"א לעשות את השבת עצמו לכל דורותם יהיה ברית עולם שהוא קיום עולם שזה משמעות ברית שהוא קיום שעל כן השבועה המקיימת הדבר. נקראת ברית. וז"א פה ברית עולם שיעשו שיהיה העולם קיים שלא יצטרך העולם לכלותו ולחזור לחדשו הוא ית' כ"א יהיה לו קיומו מעתה שהוא כי ע"י מה שאינו נשמר כראוי אין לנו כעת אלא שיהיה לנו לאות. ע"י נפש יתירה וכיון שנשבות חוזרות למקומה. שאין קדושתה מוצאת מנוחה מחמת העון להתמיד בנו וזה אומרו ביני כו' כאשר נבאר בסייעתא דשמיא:

והוא בהזכיר מאמרנו על פסוק ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וכו' שהקשו ז"ל (ב"ר פ' י') שמשמע שבקצת מהיום נעשתה מלאכה הפך פסוק ו' ימים עשה ה' וכו' אלא שהיה העולם חסר מנוחה בא שבת באה מנוחה והלא קשה כי המנוחה היה שב ואל תעשה ואיך עליה יאמר ויכל אלהים ביום השביעי:

אך כתבנו שהארץ להיות חומר בהעדר נפש לקיימה תפסד ותתקלקל כאדם בצאת נפשו. ע"כ מה עשה הוא ית' ע"י קדושת שבת השפיע קדושה בעולם השפל שעל ידה תתקיים ותנוח מהתקלקל והפסד. וזהו בא שבת באה מנוחה שע"י השבת קבל העולם נפש להתקיים מעין נפש יתירה הבאה ע"י השבת אלא שבעולם היה לעולם. וזהו ויכל אלהים ביום השביעי כי זה הי' שקול כנגד הכל והוא בקום עשה:

ובזה נבא אל ביאור הכתוב. אמר הלא אמרתי כ"א ישמרו השבת כראוי. תהיה קדושת שבת קיום העולם בהתמדה. כי מה שהוא עתה שאין עושים כך לעשות השבת כתקנה. אין הענין רק שביני ובין בני ישראל אות היא לעולם בלבד. ומה הוא האות. הלא הוא כי ששת ימים עשה ה' את השמים וכו' וביום השביעי שבת ממלאכה. ויתן נפש לעולם לקיימו. וזהו וינפש שהעולם הנזכר באומרו ברית עולם קנה נפש. והוא משמעות וינפש כי מה שבשבת בא לכם נפש יתירה. שהיא ביני וביניכם. היא אות אל מה שחדש הקב"ה העולם. והקנה בו נפש בשבת. אין לכם עתה יותר מזה. ומה מתקו בזה דברי רז"ל (ביצה דף טז) באומר' כיון ששבת וינפש שבצאת השבת וי לנפש שיצאה. כי הלא כמו זר נחשב שיאמר הכתוב אבדן הנפש בצאתה. וטוב טוב היה לומר שמחת בואה. אך בדברנו אלה יתכנו דבריהם שהתורה אומרת ושמרו כו' לעשות את השבת. כי אז מה רוב טובכם כי עתה שאינכם עושים כן צר לכם. שאין טובכם כי אם שאות היא בלבד כו' אך יצר לכם כי כיון ששבת וינפש. וגם שפירשנוהו כפשוטו. כוונת רז"ל לרמוז במאי דאפקי' בהאי לישנא:

פסקה יח

ויתן אל משה כו'. לזאת יחרד כל לב כי אחר היות דרך ה' לשמור דרכי חסידיו בל תצא תקלה מתחת ידם. כמאמרם ז"ל (סוכה דף נ"ב) על פסוק צופה רשע לצדיק כו'. אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו ובא לטורדו. ואלמלא הקב"ה עזרו היה נופל בידו. שנאמר ה' לא יעזבנו בידו. וע"פ דרכם יגמור אומר סוף הפסוק. להורות גודל חסדו ית'. כי לא מנכה ה' מזכותו. על מה שלא מלבו נמנע מלחטא. וזהו ולא ירשיענו בהשפטו. כי אם שיעלה עליו כאלו מעצמו נמנע. והוא מאמרם ז"ל (חולין דף ז') אפי' בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לכ"ש:

והנה מכל זה יפלא כי הלא אז עם בני ישראל דבקו בה' אלהיהם. כלם צדיקים קדושים מתנבאים פנים בפנים ומי לה' גדולים וטובים כהם. ומה היה שלא עזרם לבל תצא תקלה מתחת ידם. וכאשר על ה' יפלא שלא שמר רגלי חסידיו. כך עליהם גדולי השלמות דור דעה. איך נפלו שדודים בשוחה עמוקה כנפול בני עולה. והן זה הוא דרך כלל. ואם באנו לפרט הענין. הלא הוא כי הנה נקל היה בעיני היוצר לעשות. ירד משה טרם מלאת המ' יום כיום תמים. מפני תיקון העולם. ותיקון עמו ישראל. ויותר מזה על דבר כבוד שמו ית'. בל יתחלל שלא יצא העגל ההוא לעולם כי לולא ה' ברוב רחמיו. ומשה בחירו עמד בפרץ לפניו היה מכלה את עמו יחידו. ומחזיר העולם לתהו ובהו. ותחת מה עשה ה' ככה לבלתי מנוע מעשה הרעה הגדולה ההיא. כי הלא מזער הוא ההפרש שבין טעותם לסוף

המ' יום. שהוא כשיעור שמעת תחלת הלילה עד עת עלותו למרום. כי אותו השיעור היה מה שחסר מהם. כי חשבו את יום עלותו כיום תמים. ולא נתנו אל לבם כי לא מלאו הימים עד בא שיעור אשר חסר מהיום הראשון ביום האחרון. וגם על ישראל יפלא. כי המה ידעו כי כל ישעם ממצרים. היה על מה שמשכו ידיהם מהע"ג. ואיך שבו על קיאם. וגם הוא הדבור הראשון ששמעו מפי הגבורה ואיך בערו ויכסלו בו:

אמנם אומר. כי הנה על קושיא לאלהינו מה היה כי לא מיהר לשלח את משה מקודם. ע"כ קידמה תורת ה' תמימה לתת טוב טעם לשבח. ותאמר ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו וכו'. והוא כי הלא יקשה בכתוב. (א) כי היתכן כי עד סוף הארבעים יום לא כלה לדבר אתו. (ב) אומרו בהר סיני למה לא ניתנה לו במרום שעלה שם כדעת רוב רז"ל בפשט הכתוב. (ג) אומרו לוחת אבן כתובים באצבע אלהים. איך יעלה על לב. יכתוב ית' בגשם. שיאמר לוחות אבן כתובים. שיראה שבהיותם אבן כתבם אלהים. (ד) כי הלא יראה כחולק על זה מאמר הכתוב. באומרו והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא. כי זה יצדק מכתב אלהים במעשה אלהים. אך אומר לחות אבן שיורה שבהיותם אבן נכתבו באצבע אלהים. הלא כמו זר נחשב:

אכן כוונת הכתוב ללמדנו על מה זה עשה ה' ככה. והוא בשום לב אל מאמרם ז"ל בתנחומא (פרשה זו) והוא שהיה הקב"ה בכל יום מדבר עם משה ומלמדו תורה והוא שוכח. וכאשר נשלמו המ' יום. אז ניתנה לו במתנה ולא שכח עוד. הוי ויתן אל משה ככלתו ע"כ:

וראוי לשים לב. היתכן שמשה איש האלהים. ישכח מה שמלמדו הוא ית'. ועוד כי מה שעשה בסוף המ'. שנתנה לו במתנה. למה לא עשה כן בימים הראשונים. ואם לא הי' אפשר למשה לקבלה עד סוף המ'. למה היה מלמדו בימים ראשונים. כיון שהיה בהם שוכח. ואם הוא שהי' בכל יום השכח' הולכת ומתמעטת עד תום כל המ"ם ובטלה השכחה. א"כ למה מייחס הדבר אל מתנה. עוד מאמר מעין זה בשמות רבה (פ' מ"א) על פסוק זה ככלותו לדבר אתו. שהיה הקב"ה מלמד תורה למשה. ואומר אח"כ למשה שיחזור. והיה אומר לו משה נאמר שנינו. והיה הקב"ה חוזר עם משה. וזהו ככלותו לדבר אתו ע"כ:

וגם בזה ראוי לדעת. מה ענין החזרה בין הקב"ה ומשה אך בזה נבא אל הענין והיא כי הנה זה דרכו ית' שחפץ להשפיע ולהגלות לעיני כל קדושים אשר בארץ המה. לולא שהעיכוב הוא מצדם כי יעצרם הגשם. וכמאמרו ית' אל משה באו' הראיני נא וכו'. שאמר לא תוכל לראות את פני. לו' הלא הקשית לשאול אראך את כבודי. אך אל יעלה על רוחך

כי העיכוב הוא ממני. שאין לי חפץ להתראות כי לא כן הוא כי אני הנני מתראה. אך מה אעשה כי אתה הוא שלא תוכל לראות את פני שגשמותך מעכב. באופן שיותר ממה שאדם רוצה לקבל הוא ית' רוצה להשפיע. אלא שאין המקבל זך האיכות ורוחני לקבלו. ועל פי הדברים האלה נבא אל הביאור והוא כי הנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל ע"י שלם המין משרע"ה. בב' דברים כאחת. (א) ללמדו כל תורה שבע"פ כלליה ופרטיה. עד תומן עם דקדוקיה וחדושיה גם מה שעתיד להתחדש בכל דור. (ב) לתת לו הלוחות הם תורה שבכתב מיד ליד ללמדו דעת. כי ע"י התורה ידבק האדם בקונו ולא יעצרנו הגשם. כי איש גשמי קבלה מידו. והנה שני אלה רחוקים המה מאדם תכלית המרחק כי מי אשר מחומר קורץ. יוכל להכיל כל תורה שבע"פ פעם א'. ולא ישכח כי רבה היא מאד. והטעם אשר ידון רוחי. הוא כי לא רצה ית' לתת תורה רק בפעם א'. לבל ימצאו מקום בדורות הבאים. הקמים לומר כי אחר מתן תורתינו נתן תורה אחרת חלילה. ע"כ גם התורה לא נתנה רק בפעם א':

ובזה מצאנו טוב טעם אל ג' מאות הלכות שנשתכחו באבלו של משה. ורצו לרגום את יהושע. עד שהחזירם עתניאל בן קנז בפלפולו ולמה לא שב לאומרם ית' ליהושע. כי נביא הוא. אך אין זה. כ"א לבל יקום איש לומר. כי הקב"ה נותן וחוזר ונותן תורה אחר תורה. ולא יבחינו בין תורה א' לאחרת. והשנית גדולה הימנה עד אין קץ. והיא לקבל הלחות מיד ליד כי גם במלאכי השרת לא נמצא כזה. לקבל מיד ליד אם לא לקבל בהשתלשות שפע. יורק מאתו ית' אך מיד ליד לא נשמעו כמוהו. כי אף במציאותו. שואלין איה מקום כבודו. ואיך יקחו מידו ובכן גם שהיה חומר משה זך ובהיר. מכל ילוד אשה. ופה אל פה ידבר בו ית' עדיין לא היה כדאי לקבל תורה מיד ליד ולקבל כל התורה שבע"פ פעם א' מבלי שכוח. עד יזדכך שיעור מופלג. וימרק חומרו עד שכמעט יתקרב חומרו. ממש אל הרוחניות ולזה יצטרך יהיה שם עם ה' מ' יום ומ' לילה. בגוף ונפש מזדכך ומתקרב אל הרוחניות. וענין הארבעים הוא כי כאשר להצטייר צורת הולד במעי אמו מהטיפה. צריך מ' יום. כך להתהפך החומר ההוא. אל איכות זולתו. הוא הרוחניות צריך מ' יום. כנגד מ' יום שנתהוה בהם האיכות הראשון שהם ד' עשיריות כנגד ד' יסודות שנתהוה מהם ובמלאת הימים ההם שנגמר רוחניות האפשרי לקבל אז למד וקבל תורה שבע"פ לבלתי שכוח עוד כדרך הרוחני. שלא תפול בו חרפת השכחה ואז זכה ג"כ לקבל לוחות מיד ליד ואופן הזיכוך היה. ע"י דבר אתו אלהים עצמו כי ע"י הדבור עצמו היוצא מפיו ית' אליו בלי אמצעי היה פועל בו ומזככו וזהו שהי' מלמדו ית' בתוך המ' יום עם שהיה שוכח למה שיועיל הלמוד להזדכך בו. כי גם שאין קץ לרוחניות הבל פיו ית' לזכור רב

בזמן מועט אין כח בטבע החומר לסבול להתהפך עד שעור מ' יום ע"כ היה שוכח עד נגמר הזיכוך במ' היום שאל"כ לא היה מלמדו עד תום ארבעים יום כיון שהיה שוכח. אלא שהבל פיו ית' בלמוד היה המזככו ועל כן בתום הדבור בסוף המ' יום הוכן לקבל הלוחות מידו ית':

וזהו ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו שהוא ככלות הדבור ההכרחי אליו שהוא בסוף המ' מה שלא היה אפשר קודם כמדובר. להיות המקבל ילוד אשה. וזהו ויתן אל משה. שלהיותו הנתינה אל משה שהוא ילוד אשה לא ניתנו עד כלותו לדבר אתו לקבלם. ומה גם למאמר ש"ר (שם) שהיה הקב"ה מלמדו תורה ואמר לו משה נאמר שנינו. והיו אומרים יחד וזהו לדבר אתו שהיה לקרב ולחבר יותר רוחניות הבל פיו ית' עמו. להזדכך בהתאחד הדבור ועל גמר הזכוך בסוף המ' בדבור. יאמר ויתן וכו' ככלותו וכו'. וע"כ גם שהיה שוכח. היה מלמדו כדי לזככו ע"י דברו בו וביום המ' ניתנה לו במתנה על שהיה צריך יעבור כל יום המ' לשיהיה מוכן לקבל אח"כ. מה שילמד אותו והנה בכלות המ' הושלמה ההכנה. וכל אשר למד עד אז שכח והיה צריך זמן אחר המ' לחזור ללמדו כל התורה כי הקודם הכל נשכח. וע"כ היה מתעכב יותר מהארבעים יום. והיו מוציאים תואנה בעצם לחטא ע"כ מה עשה הוא ית'. נתנה לו אז במתנה שכמו רגע דרך מתנת חן. קבלה אז שכל הנשכח הזכיר אותו לו הוא ית' ברגע ההשלם כי כבר הוכן לכך. אחר גמר הזיכוך:

ואמר הכתוב כי ככלתו לדבר אתו שהוא גמר הזיכוך. אז ויתן לו ב' לוחות וכו' מיד ליד. מה שלא היה אפשר עד סוף המ' יום להתהפך בם מגשם לרוחניות כזמן שנתהוה בו האיכות הא'. כי לא היה יכול לקבל. על היותו אדם ילוד אשה בפחות משיעור זה:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם. אל תלותו ית' נתינת הלוחות בכלות הדבור. ולא בימים לו' ויתן לו משה בסוף מ' יום. למה שאלמלא הדבור המזככו לא היו הימים לבדם מזככים אותו ובזה ג"כ יובן מה שארז"ל (ב"ר פ' א) ברמז מנצפ"ך. שהפ"ה וכ"ף רומזים שקבל מפה אל פה מכף לכ"ף. שלמה הקדימו הפ"ה לכף. אך הוא כי הפה היתה הכנה בדבור אל קבלת התורה בכף שהוא לזכך גם החומר לקבל מידו ית'. החומר גם הוא ע"כ עד השיגו ענין פה אל פה שהוא ענין נשיקה ודביקות עצמיי הנפש עם הקונה. שהיה זה ע"י הדבור שהיה הוא ית' מדבר אתו מ' יום ומ' לילה כמדובר למעלה. כי בזה דבקה נפשו בו ית' בעצם. ונתנה לו כל תורה שבע"פ כמפו' למעלה לא היה יכול משה לקבל הלוחות מכף אל כף. ובזה יצדק בעצם מאמרו ית' בתורתו באומרו ויתן אל משה ככלותו

וכו' כי לא היה אפשר לתת הוא ית' למשה אשר יליד אשה הוא את הלוחות מידו אם לא ככלותו לדבר אתו. שהוא ענין פה אל פה לכף אל כף כמדובר:

ואומרו בהר סיני לוחות העדות וכו' כי הלא יקשה על אומרו ויתן אל משה לא ימנע או היו הלוחות רוחנית או גשמיית. אם רוחניות איך קבלם משה בכפו ואם גשמיות איך נתנם לו הוא ית' ואי זה הדרך היה לו ית' מבא לאחוז דבר גשמי ע"כ אמר בהר סיני. כלו' אל יפלא בעיניך קבל משה אותם. כי הלא ע"כ ניתנו לו בהר סיני ולא במרום כי לשיהיה בהם תפיסת יד אדם. שיתפוס בם משה. הוצרך תהיה הנתינה בהר. והוא כי אף שהלוחות ניתנו מלמעלה ידוע הוא כי גם שלמעלה היו רוחניות כשהורדו למטה קנו התלבשות גשמי כאשר יקרא למלאכי' הבאים למטה לארץ כי להראות בפני בני אדם כאנשים מתלבשים גשמות מה אך לא יתלבשו בעודם למעלה עד בואם אל העוה"ז השפל. ופה יתלבשו מעין העוה"ז. כי למעלה בעולם המלאכים המסולק גשמות אין שם מבא לגשמות שיתלבשו בו. כן היה בלוחות שלא נפל בהם התגשמות להתפס ביד איש. עד בואנה הר סיני וש"ת א"כ איפה איך צדקה גם תפיסח ידו ית'. הלא הוא כי היו לוחות העדות. כי למה שהיו לוחות התורה. אשר קדושה היא בה היתה אחיזתו ית' ופי' על ראשון ראשון. מה שאמרתי בהר סיני. שע"כ תפסם משה הוא שהיו ע"י הנתנם בהר ולא במרום לחות אבן ממשיות ולא רוחניות כי שם נתגשמו. ועל מה שאמרתי לחות העדות שע"י היות בם התורה היה לו ית' מבא לאחוז בם. פי' ואמר כתובים באצבע אלהים כי להיותם כתובים שהוא היות האותיות רוחניות כנודע כמשאז"ל שפרחו האותיות באויר ונשארו הלחות כבדות שהוא כי כאשר נשמת האדם מקיימת את הגוף. ונותנת בו חיות להתנועע בקלות כן היה הדבר הזה כי הכתיבה שהיתה על ידו ית' לא היתה ככתוב בחרט אנוש. רק מתייחסת אל רוחניותו ית' והיתה כנשמה אל הלוחות והלוחות כייחס הגוף כאמור ומבואר אצלינו בב"ר פ"א. וע"כ בפרוח האותיות נשארו כבדות כאשר יכבד האדם בצאת נפשו. וע"כ באומרו שהיו לוחות אבן. שהוא מצד הגשמות ובאומרו כתובים באצבע אלהים שהוא צד הרוחניות נתן טעם אל שייכות ב' אוחזים נגדיים כא' בלוחות הוא ית' ומשה. באומרו לחות אבן נתן טעם אל תפיסת יד משה ובאומרו כתובים וכו' נתן טעם אל תפיסתו ית' בם. שהוא ברוחניות האותיות אשר בקרבם כאמור:

הנה מהשני דברים אשר ייעדנו לדבר בם. (א) מה שעל ה' יפלא. כי למה לא הקדים רדת משה מן ההר. לבל יצא העגל ההוא. (ב) איך יצאת תקלה כזאת מתחת יד גוי צדיק כי ישראל גוי אחד אשר שמע קול אלהים מדבר מתוך האש. וטעם הא' הנה בא. ועל השנית נאמר כי הנה אין ספק כי התערבות עם רעים. והתחר במרעים מביא חטא וכן

דוד הוא או' (תהלים י') אל תתחר במרעים אל תקנא כו'. כי מהתחברות אליהם יבא לקנא בעושי עולה. וכן שלמה בנו אומר (שיר ב) כשושנה בין החוחים כן רעיתי כו' והוא כמבואר אצלנו במקומו כי בשבחו ית' את רעיתו ישראל. כי טובה היתה מכל העמים וירא והנה נגד פניו ית' את אשר עשו את העגל. הנותן דופי בכל טוב מדותיה ונותן קיא תחת יופי כל מעשיה. ע"כ אמר אל ירפו ידיך. מדאגה מדבר פן תקע נפשי ממך על עון העגל כי הלא כשוששנה בין החוחים אשר הקוצים ישרטו וינקבו בה נקבים עד השחיתה וישיתוה בתה כמושה וכסוחה סחי ומאוס. אל תאשם השושנה כי לא ממנה היו נקביה וכריתותיה אליה כי על כל שכינה הרעים כי כל סביבותיה פחים קימוש וחוח והמה היו בעוכריה כן רעיתי בין הבנות הם המצרים כ"א אינך כפורחת ועלתה נצך ונכרתה לארץ בהעותך מאת כל שכניך זאת לך כי נתערב' בגוים ולמדת מעשיהם במצרי' כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' מ"ג) שאמר מרע"ה להקב"ה על רגל העגל אל נא אדוני תתמה על החפץ כי אמשול לך משל למה הדבר דומה לחכם שהיה לו בן בחור ופתח לו חנות של בשמים בשוק של זונות ויצא לתרבות רעה וכעס עליו אביו אמר לו פדגוגו אתה עשית את כל אלה כי שמתו בקרב זמה. באומנות המרגיל לה כן אתה ה' כי הלא בימים ההם עודנו נער ישראל ותתנוהו במצרים כי שם מקום זמה. וע"ז נתערב בהם וילמד מעשיהם. וזה יאמר כשושנה וכו' כן רעיתי בין הבנות כי גוים רבים שיחתו את כרמה בוססו את צדקתה היסבו רעתה ועותתה. עד המיר כבודה בתבנית שור אוכל עשב ומה גם כאשר יבא בס"ד כי גם בצאת ישראל ממצרים. לא שקטו ולא נחו מחברת פועלי און הם ערב רב שעלה אתם. כי המה היו בעוכר' כאשר יבא בס"ד הנה כי גדלת מאד רעת חבורות פשעי אויבי ה'. הנלוים אל הצדיקים כי המה היו במורדי אור. לשמור לעשות ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם:

ובזה נבא אל הקושי הגדול אשר כל שומעו תצלנה אזניו השמע עם קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כעם בני ישראל ועד שהמלך במסיבו כחשו בו. ויאמרו לא הוא וימירו את כבודם והמה חכמים מחוכמים ואיך נסרחה חכמתם לעשות המעשה הרע ומר ההיא. והנה מאמרם ז"ל להשיב על זה הלא הוא לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה. אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד אם יתחטאו רבים אומרים להם וכו' שהוא לבל יתייאשו מן התשובה כי לא ירצם ה' אך עתה יתנחמו בטובים מהם כי לא עצרו כח לבלתי חטא לה' וישובו אל ה' ית' וישוב עליהם כאלה כי שבו ויתוקנו והלא כמו זר נחשב החטיא הוא ית' יחיד או רבים להכין דרך לעוברי דרך ה'. ועוד כי א"כ איפה אל יאשמו ישראל ודוד והלא נגד עינינו כי לולא

משה בחירו ית' עמד בפרץ לפניו. כלה היה עושה הוא ית' ואף גם עתה מתו אנשים כי רבים וחללים הפילו בני לוי ועצומים כל הרוגי מלכותו ית'. כי הלא ויגוף ה' את העם וכו'. וגם המתים במשקה אשר השקה משה. ועוד ידו ית' נטויה כי אין לך פקידה ופקידה שאין בה מעון העגל וכן בדוד לולא התודה מיד ואמר חטאתי ה' מת בחטאו כי כה ענה לו הוא ית' ביד נתן הנביא. גם ה' העביר חטאתך לא תמות. יורה כ"א לא התודה היה מת. וגם הבן הראשון מת גם על זה וגם כל ימיו היה בתשובה וצום ובכי ומספד ועוד מה ענין או' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אחר כי הכל תלוי בבחירה:

אמנם הוקשה לו לבעל המאמר כי אחר שדרכו יתב' הוא. כי אפי' לבהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כ"ש וא"כ איפה תחת מה לא הפליא לעשות הוא ית' להרחיקם מן החטא כי הרבה דרכים למקום להרי' מכשול מתחת ידם או כמאמרם ז"ל בגמ' שאמר השטן לר' עקיבא וכן לרבי מאיר אלמלא דמכרזי עלך ברקיעא הזהרו בפלוני ובתורתו הייתי מחטיאך והאם כל עם ה' נביאים אשר שמעו את דבר ה' מפי הגבורה פנים בפנים כלם קדושים ובתוכם ה' וכן בדוד והאם חסרו שלמות כתנאים ההם. ודומיהם שיגן ה' בעדם לבלתי יחטאו:

והנה הדרך הראשון אשר יפול לב אדם להשיב הלא הוא כי הנה לעומת זה נצב לריב. כלל אחר אשר למדונו רז"ל הלא הוא כי עבירה גוררת עבירה ואפי' קלה תספיק לגרור חמורה כמאמרנו שם בל' המשנה וגם החוטא בשגגה. כמאמר שלמה באומרו (משלי י"ט:ב') גם בלא דעת נפש לא טוב. ללמדנו דעת כי גם אשר יחטא שוגג בלא דעת אל יקל הדבר בעיניו. כי הלא היא הוראה כי נפש לא טוב כ"א נפשו לא מטומאה מתחל' לא באת תקלה זו מתחת ידו. וע"כ יצא עתק מפי איש לדבר ולו'. אין זה כ"א שאיזה חטא גדול או קטן. היה תחת יד ישראל אשר העבירה ההיא. גררה עבירת העגל. שע"כ לא מצא מקום ית' להרחיקם מן החטא. וכן בדוד אולי איזה חטא היה בו. שמנעו מהציל אותו הוא ית' מן החטא. באופן כי אשמת דבר אשר היתה בם מקודם לכך כי ראוים היו לחטא לו ית'. מפאת רוע הכנתם ע"כ להסיר מלב ראשי עם הארץ. הסברא הזאת אמר לא היו ישראל ראוים וכו' לא היה דוד ראוי וכו' שהוא כי לא היו ראויים מחמת קדימת חטא או עון. לבא תקלה זו מתחת ידם. שע"כ לא תמך אשורם הוא ית' לבלתי יחטאו כ"א למה לא שמר רגלי חסידיו. אלא מפני שאם יחטא יחיד אומרים לו כו' ואם יחטאו רבים כו' והנה יספיק הטעם ההוא לבלתי הרחיקם מן החטא בקום עשה. רק להניחם בבחירתם משולל' עזר משדי וגם על זאת אחשבה התלונן דוד באו' (תהילים י"ז:ד') לפעול' אדם בדבר שפתיך תמוך אשורי כו' אני קראתיך כו' והוא כי אמר כמתנצל

על חטאו. ומתלונן על מה שלא סמך ידו להצילו מן החטא על דבר שאם יחטא יחיד כו'. והוא כי אמר הנה באומרי לך בחנני ה' ונסני ואמרת לי לא תעמוד בנסיונך הנה ידעתיך כי בשביל פעולות אדם אם יחטא יחיד היה מה שחטאתי. שני' בדבר שפתיך שאמרת שלא אעמוד בנסיוני והוא מאמר ספר הזוהר על פ' תצדק בדבריך תזכה בשפטך. שאו' ית' שלא יעמוד בנסיון עשה רושם לחטא שאל"כ לא הייתי ראוי לאותו מעשה ועל הא' אמר אוי לי כי אני שמרתי אורחות פריץ. כי לשמור ארחו נזקקתי לחטא בל יתייאש מן אורחות תיקונו לא שאחשוד אותך חלילה שקרבתני לידי חטא. רק שלא תמכנו בימין צדקתך להצילני מן החטא כי הלא אם היית תומך אשורי במעגלותי' לא היו מטים פעמי מדרכך מעשות רצונך. וזהו תמוך אשורי כו' בל נמוטו פעמי ועל הב' שאמרתי בדבר שפתיך שאמר' לי לא תעמוד בנסיון שתעשה רושם למען תצדק בדבריך אל תאמר אלי כי אנכי הסיבותי כי שאלתי נסיון כי הנה לו הונח שכן לא תבצר ממני תלונה והוא כי הלא העולה על רוחי היה תעשה לי כאשר עשית לאברהם כי אמרת לו קח נא את בנך כו' והעלהו לעולה כו' כן חשבתי תאמר אלי עשה דבר פלוני או השמר אל תעשה דבר פלוני כי אז הייתי נשמר בכל נפשי ובכל מאודי לבלתי עבור מאמרך אך לא עשית כן כ"א אמרת לא תעמוד בנסיון. שעל כן למען תצדק נצחני יצרי וז"א אני קראתיך לאמר שתחנני ותנסני כדי שתעננו אתה האל ותאמר לי הט אזנך לי שמע אמרתי לקיים המצוה אשר אצוך לנסותך אך לא לומר שלא אעמוד בנסיון:

והנה ע"פ הדברים האלה אשר אמרו רז"ל תקל אשמת ישראל גם כי נאמר כי הם עשו את העגל אמנם חכמי ס' הזוהר וב"ר (פ' מ"ח) המה בחרו דרך אחרת הלא היא כי חלילה לעם אלקי אברהם יוצאי ירך יעקב אשר אמרו נעשה ונשמע בהר סיני. לעשות כדבר הרע ההוא אך אין זה כ"א משכניהם הרעים הם ערב רב עלה אתם המה עשוהו בלהטיהם וכשופיהם להשרות כח טומאה בנזמי האף והחימה ההם באופן כי בהשליך אותם על האש יצא העגל ההוא וטוב לשמוע דבריהם אלה כי נעמו וגם בעל המאמר שהזכרנו האומר כי לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה כו'. יתכן כי גם הם יודו הדבר הזה ולא אמרו שלא היו ראוים אלא על המשך קצת מישראל אחריהם אך אמנה לא יכחישו כי הערב רב הם אשר הטעו את ישראל המה עשוהו ויכוננוהו וגם ארז"ל שם. שאמר סמאל לפני הקב"ה במה אשלוט והשיב לו הקב"ה בכל העו"ג זולת ישראל והוא ענין חרות על הלוחות. חירות ממלאך המות וכן אמרו רז"ל (שבת ד' פ"ט) שהראה השטן לישראל את מרע"ה מוטל במטה באויר ושהיו נושאים אותו:

והענין כי סמאל הוא שטן הוא יצה"ר. הוא מלאך המות. שם פניו להטעות בכל מאמצי כח זה פעמים (א) באדה"ר. (ב) בעגל והוא כי כאשר תפוח עקבו של אדה"ר היה מכהה גלגל חמה והיה יציר כפיו ית'. זך ובהיר ראוי להשראת שכינה ולהשתעשע אותו ית' בגן עדן. וללמוד ממנו כתלמיד לפני רבו כאשר עתידים ישראל להיות אחר התחיה ועל כן לא היה צריך ימותו להחיות כי מעתה היינו משיגים הטוב הגדול המקווה ואלו היה הדבר נמשך כך לא היתה תקומה בסמאל שלא ישלוט באדם. ע"כ השתדל בכל מאמצי כח. וינער חצנו ולא מצא עזר כנגדו סרסור לעשות מעשהו. כי אם את הנחש ועל ידו עשה והצליח. שהלך והטיל זוהמת כח סמא"ל על חוה כמו שאמרו ז"ל בפרקי ר"א (פרק י"ג) שרכב סמאל על הנחש כרוכב על הסוס וגם היא פתתה את האדם. ושלט גם בו בהעוותו עבירות ונתעכר חומרו והוכרח לשימרק ויזדכך לקבל הטוב המקווה בגוף ונפש ע"י המיתה כי אז בכור הארץ יותך ויוסר חלאת העכירות הזה וימרק ויזדכך לשיהיה לנו לב בשר והנה ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. והגיעו להשיג בחיים חייתם מעין הטוב המקווה במעמד הר סיני ומה גם שהיה עתיד להשתלם ע"י הלוחות כי בהם יהיו בני חורין ממלאך המות שלא יצטרכו למות להשיג האושר וע"כ בראות סמאל כי לא נעשתה עצתו אשר יעץ באדם ושאם ימשך ענין הלוחות תוסר מלאך המות שליטה בישראל. שהיא תשוקתו ובהעדרו תתקרב בטולו. על כן כפעם בפעם התגבר בכל עוז להחטיא את ישראל וכאשר באדם ביקש לו סרסור להתלבש בו. ולפעול על ידו הוא הנחש גם עתה מצא און לו. הוא הערב רב. ועל ידו עשה והצליח וזהו מה שלא המתינו יום או יומים עד יראו אם יבא משה. אך הי' הדבר נחוץ למה להחטיא בהתלבש במוכנים לכך ויקהלו על אהרן ואף כי המה העושי' במלאכה והמכשפים כמשז"ל (ש"ר פ' מ"א) בקשו לעשות על ידי אהרן להטעות את ישראל למען ישלחו ידיהם בה באומרם כי אהרן בחיר ה' עשאה ולא ישיתו לב לומר אולי מילדי העורים. הם הערב רב בכשופיהם זה כאשר אם ידיהם תבצענה מעשה הרעה והוא כי המה לא ידעו. כי הערב רב הכינו את אשר הביאו אל אהרן למען תצא התקלה מתחת ידו ולא יורגש ומה גם שהוא היה ירא מלומר סרה כנגד העגל ההוא פן יהרגוהו כי בזה יטעו גם בני ישראל ולהורות איך התקוממו על אהרן להורגו אם הי' ממאן ובלתי שמוע עצתם נאמר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו כו'. והוא כי עיקר ותחלת עניינם היה הקהל והתקומם עליו ואח"כ אמר וקום עשה לנו אלהים. וטענתם נגדו היתה באומרם כי אחיו העלם ממצרים. ועתה נראה ח"ו כי תוחלתם נכזבה ואף כי דעתם היה לעשות להם ע"ג לבל יסרב אהרן התחילו בדרך התקוממות עליו וזהו ויקהל העם על אהרן ויש באהרן טעם מפסיק ואחר כך ויאמרו

כו'. ועל כן לא נאמר ויאמרו העם אל אהרן קום כו' או ויקהל העם ויאמרו אל אהרן קום כו'. והוא מפחדו בל ימיתוהו ולא יהיה להם עוד תקומה בהורגם כהן ונביא. לא שת פניו נגדם ויתנכלו בחלק' לשון לעשות מעשה הרעה באומרם עשה לנו אלהים כאשר יבא בס"ד:

ולבא אל הענין נשית לב אל קצת הערות הראויית להעיר (א) הדרך הזה כי הערב רב הם העושים ולא ישראל איך כעס אליהם הוא ית' ואמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתם. הלא לא היו המה העושים ועוד שא"כ איך מתו בני ישראל רבים ונכבדים שלשת אלפי איש כי מישראל היו כמה דאת אמר הרגו איש אנשיו ואיש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו. גם אשר נגף ה' ואשר בדק משה כסוטות במי עפרות זהב העגל. ולא עוד אלא שנשאר חוב מוטל עלינו לדור דור. כי אין פקידה ופקידה שאין בה מעון העגל. שנא' וביום פקדי ופקדתי וכו' וגם בלשון המקרא ראוי לשום לב (א) אומרו קום עשה לנו וכו' כי אומרו לנו הוא מיותר. (ב) אומרו כי זה משה וכו'. כי איך יהיה אלהים תמורת משה אשר לא אלהים הוא (ג) אומרו האיש כי מי לא ידע כי משה איש היה ולא אל (ד) למה צוה יקחו מאזני נשיהם בניהם ובנותיהם ולא מאזני עצמם (ה) העדות שהתורה מעידה על אהרן שצר אותו בחרט ועשהו עגל מסכה. כי הוא דבר מבהיל ומי יתן ואמר כמאמרו אחרי כן אל משה ואשליכהו באש וכו' ולא יאמר ויצר וכו' ויעשהו וכו' (ו) אומרו ויאמרו אלה אלהיך ולא אמרו אלהינו. (ז) מה ענין אהרן בבנותו מזבח וקראו חג לה' מחר. (ח) אומרו ית' לך רד כי אומרו רד הי' מספיק (ט) אשר הרגישו רז"ל ואמרו כי גם משה אמר להקב"ה למה בהעוותם מייחס אותם אליו ובכשרונם קוראם עמי. (י) אומרו סרו מהר וכו' כי לא היה ראוי לו' רק עשו להם וכו' וגם מלת הדרך בלתי צודקת. ומהראוי יאמר מן המצוה אשר צויתם או עברו על אשר צויתם. (יא) כי הלא אמרו רז"ל (ש"ר פ' מ"ב) שאמר להם הוא יתב' אני דומה לחתן ששלח לארוסתו שני תכשיטין ע"י עצמו וח' ע"י שליח ואבדה הארוסה שנים שנתן לה חתנה בידו ויקצוף מאוד ויאמר לא די שאבדת אותם אלא שמי יתן והיו מאותן ששלחתי לך ע"י שליח, כי לא נתרשלת לשמור אלא מה שנתתי לך בידי כן הוא יתב' החתן וארוסה ישראל. ונתן לה עשרת הדברות שנים מפיו ית' ושמנה ע"י משה כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ואמר הוא ית' למשה. מי יתן ועברו על שתים מאשר נתתי למו על ידך כ"א אנכי ולא יהיה לך שהיו על ידי. והן אמת כי שתיהן נרמזו בכתוב עשו להם וכו' וישתחוו וכו' הוא הדבור השני לא תעשה לך פסל וכו' לא תשתחוה וכו' כאשר יבא ביאורו בס"ד ואומר ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וכו' הוא כנגד מאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים

והנה לפי זה מהראוי היה יקדים תחלה ויאמר ויאמרו אלה אלהיך וכו' אשר העלוך וכו' שהוא כנגד הדבור הראשון. ואח"כ יעשו להם וכו' שהוא כנגד הדבור השני ולא עוד כ"א שהיפך סדרן והליכתן כי הלא אלה אלהיך נאמר ביום הראשון ואשר השתחוו לו ויזבחו לו היה ביום השני ואיך יקדים מה שהיה ביום השני למה שביום הראשון. (יב) אומרו ויאמר ה' אל משה ראיתי וכו' כי אחר שעודנו ית' מדבר ולא השיב משה בנתים. למה ישוב ויאמר בתוך דבריו ית' ויאמר ה' אל משה וכו' (יג) כי מתחלה אמר ל' דבור. באומרו וידבר ה' אל משה לך רד. ופעם אומר ויאמר (יד) מה הנה השינויים האלה כי מתחלה היחל ברוגז לאמר סרו מהר וכו' ואחר כך היפר כעסו ואמר ל' אמירה שהוא לשון חיבה ואח"כ חוזר הרוגז למקומו ואו' ויחר אפי בהם ואכלם וכו' (טו) באומרו ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף וכו'. כי הלא מהראוי יאמר והנה עשו עגל מסכה וישתחוו וכו'. אך אומרו עם קשה עורף אינו מורה רק על קושי תרבות ורוע מדה אך לא על עבור עביר' ומה גם בע"ג כי בזה יראה שהוא מיקל בתער מלוטש עוצם פשעם. וגם מה ענין אומרו ועתה הניחה וכו' כי מלת ועתה מיותר' ובלתי צודקת. (יו) מה ענין אומרו הניחה לי וכי תופס היה בו וידוע מאמרם ז"ל (ברכות דף ל"ב) שהוא כאב הרוצה להגזים על בניו שהכעיסו ואומר לעומדים לפניו הניחו לי אל תעכבוני מלהורגו למען יבינו וישכילו. כי דעתו הוא שיאחזו בו בל ימיתנו אבל עם כל זה טוב לדקדק הלשון אם ימצא דרך יצדק לפי פשוטו (יז) אומרו ויחל משה את פני ה' אלהיו כי אומרו אלהיו הוא מיותר. והנה ע"פ מאמרם ז"ל (שם) אפשר ליישבו שאמרו הניחה לי מלמד שהיה משה כביכו"ל תופס להקב"ה ואומר לא אניחך עד שתמחול להם. ושהיה אומר לפניו ית' הלא לא ביטלו דברותיך כלו' אמרת אנכי ה' אלהיכם אלהיך אמר' לשון יחיד והרי אני קיימתי אותם ואפשר כי על דבריו אלה נתפייס אליו והשיב לו אכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול כיון שאתה קבלת וקיימ' אלהותי ועל זה יאמר ויחל משה את פני ה' אלהיו:

ובזה יתישב ג"כ לרז"ל מה שחזר ואמר ויאמר ה' וכו' עם היותו הוא ית' המדבר עד כה מפני שמשה הפסיק בתפלה והשיב לו הקב"ה ראיתי את העם וכו' ועתה הניחה לי מלהתפלל לפני וכו' כי להיותו משיב על דברי משה חזר ואמר ויאמר אך על דרך הפשט ראוי לבקש דרך ידרוך הדורך דרך נמצא כתוב בספר (יח) אומרו למה ה' יחרה אפך בעמך כי הלא דבריו אלה יראו כחומץ לשנים וכעשן לעינים כי הלא מראה במאמרו כאלו ישראל הם גוי אשר צדקה עשה משפט אלהיו לא עזב והאם שכח כל הרעה אשר דבר הוא ית' אשר עשו והלא הדרך הטובה הי' להגדיל החטא להפר הכעס ולא להקטינו כאשר עשה באחרונה באומרו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכו' כמאמרם ז"ל כי

ממנו נלמד הדרך הטובה הזאת להגדי' האשם לפניו ית' למען הפר הכעס. ולהשקיט המקטרגים באומרם מה נוסיף על הודאת בעל דין. (יט) אומרו אשר הוצאת בכח גדול וכו' כי הלא זאת טענה הפכיי' כי הלא על אשר הוצאתיך בכח גדול וכו' היה להם להחזיק טובה יתירה לבלתי חטא לי. (כ) באומרו למה יאמרו מצרי' לאמר כי אומרו לאמר זולת היותו מיותר. גם הוא בלתי צודק כי אינו לאמר לזולת. (כא) כי איכה יאמרו כדבר ההוא מצרים והלא עין בעין ראו את כל הנוראו' אשר עשה למענם ואיך יביאם להרוג אותם בהרים. (כב) אומר שוב מחרו' אפך כי הלא סותר מאמרו כי הלא הוא אמר למה ה' יחרה אפך יורה כי עדיין לא חרה אפו ואח"כ או' שוב מחרון אפך שיורה ישוב מאשר כבר חרה אפו. (כג) אומרו והנחם כי הלא בכלל מאתים מנה. כי איך יתכן שוב מחרון אפו. אם לא ניחם על הרעה. וא"כ איפה היה מפסיק אומרו שוב מחרון אפך. או לפחות יהפך הלשון הנחם על הרעה לעמך ושוב מחרון אפך. (כד) באומרו זכור לאברהם וכו' כי מהראוי יאמר זכור את אברהם ואת יצחק וכו' ולא לאברהם ליצחק ולישראל. (כה) אומרו ותדבר אליהם ארבה את זרעכם מה ענין אומרו הרבוי והארץ בזה ואם הוא שאם יכלם מתבטל הרבוי והכניסה לארץ אין זו ראיה כי הלא לא נדר להם ע"מ שיעשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו וכו' ובחטאם ימותו כי הם חייבו את ראשם בהעוותם ואשמם בראשיהם. (כו) באומרו וינחם ה' וכו' למה לא אמר וישב מחרון אפו כי ב' דברים חלה משה פניו שישוב מאפו ושינחם על הרעה לעמו עוד קושיא אחרת בכללות הפרשה ובזה נבא אל הענין. והוא כי פעם יאמר העם ופעם יאמר העם הזה כי הנה תחלה אמר וירא העם כי בשש משה וכו' ויקהל העם וכו' ואחרי כן בדברו ית' אל משה. אמר ראיתי את העם הזה וכן בדבר משה אל (העם) (אהרן כצ"ל) אומר מה עשה לך העם הזה ובתשובת אהרן אינו או' הזה רק אתה ידעת את העם וכו'. ובזה נבא בס"ד אל ביאור הכתובים שהערנו בהם ובמה שאחריהם אלא שלא הזכרנו מה שראוי להעיר במה שאחריהם מעתה לבל יכבד על קורא בביאורנו בס"ד:

והוא בהניח (א) כי בזאת יבחן מתי ידברו הכתובים על עם בני ישראל יוצאי ירך יעקב ומתי ידברו על ערב רב עלה אתם במה שאת הערב רב יקרא העם סתם ואת ישראל יקרא העם הזה הקרוב אל ה' ואל משה רבם כי ע"כ יצדק בם אומרו הזה הנחה. (ב) כי העלות ישראל מצרים יתייחס אל הקב"ה והעלות הערב רב יתייחס אל משה. והוא כי גם כי אותנו העלה משה רבינו עליו השלום בעזרו יתברך עם כל זה למה שלא במאמרו יתברך עלו. אלא אדרבה אמרו רז"ל (ש"ר פ' מ"ב) שאמר ה' אל משה אין לי חפץ בערב רב העולים עם בני ומשיב מרע"ה הלא טוב לקנות נפשות האבודות האלו להביאם אל

הקדושה ועל פי בחינה זו נאמר כי משה יתייחס למעלה אותם כי קרה לו כאשר עם מיכה שאמרו רז"ל שבראות משה בסבלות אחיו ראה כמה ילדים נתונים בתוך הבנין ויתמרמר ויצעק אהה ה' ואמר לו הוא ית' הניחם כי ידעתי מי ומי המה ומה יצא מהם עם כל זה היו נכמרו רחמי משה עד שאמר לו הוא יתברך אחוז בא' מהם והוציאו ויעש כן ויגדל הילד וחטא והחטיא את ישראל הוא מיכה אשר עשה את הפסל להכשיל את ישראל עד יום גלות הארץ:

ונחזור אל הענין והוא כי הנה הערב רב הנקראים עם סתם שעליהם נאמר וירא העם כי בושש משה התמכרו לחטוא ולהחטיא את עם בני ישראל זרע קדש בדברות ראשונות אשר שמעו מפי הגבורה אנכי ולא יהיה לך והם עיקר כלם ויעשו בערמה להסתיר דבר בחלקלקות ובקרבם שמו ארבם וימתיקו בפיהם רעה בשתי הנחות. (א) באומרם עשה לנו אלהים כלו' לא לישראל בני אל חי חלילה להם כי אם לנו הערב רב בלבד. (ב) כי לא לאלוה לעבדו הוא חפצנו כי אם למנהיג וסרסור אשר ילכו לפנינו וגם זה לא לסרסור ומנהיג לישראל כי אם לנו לפנינו בלבד וזהו אשר ילכו לפנינו ומיראתם פן יענה אהרן ויאמר הלא אם חסרתם מנהיג את משה הנני אני ממלא מקומו או יהושע תלמידו על כן קדמו ואמרו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש כו' לומר מה שאנו רוצים הוא כי יהיה אלהים רוחני אשר ילכו לפנינו להנהיגנו ולא איש המעותד למות כי הלא זה משה האיש למה שהוא איש ולא אלהים לא ידענו מה היה לו כי קרהו אסון ונשארנו משוללי מנהיג מה שאין כן בהיותו רוחני וזהו אלהים אשר ילכו לפנינו שהוא למנהיג כי הלא זה משה למה שהוא איש לא ידענו מה היה לו ולהורות לפנינו כי לא להנהיג לישראל היה עם לבבם רק לעצמם אמרו אשר העלנו לומר הנה אותנו הערב רב העלה משה כמו שכתבנו אך לא לישראל כי אם הוא ית' היה העיקר כלו' ועל כן עתה לנו שחסרנו מנהיגנו המיוחד נשים אחר תחתיו אך לא כן לישראל ואהרן בשמעו הדבר הרע הזה הוא ידע כי לא יאחר מרע"ה מיום המחרת במלאת הארבעים יום וארבעים לילה לא גער בם פן ימיתוהו ולא תהיה להם תקומה רק חשב להאריך הזמן באומרו פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם כי אמר בלבו כי ימאנו לתת ועד שיפייסום יתארך הזמן כפירש"י:

ויתכן כי עשה גם הוא בערמה בצוותו שלא יבקשו מנשיהם ובנותיה' יוציאום מאזניה' הן בידן כי אם שהם עצמם יפרקו ויסירם בחזקה מאזני נשיהם בניהם ובנותיהם למען אז יחרה אפם ויסרבו אז יותר ויבכו ויצעקו עד יניחו נזמיהם באזניהם ובין כך ובין כך יתארך הזמן מה שאין כן אם דרך פיוס יבקשו מהם כי אז יקל יותר לתתם על יד עצמן

אך הם הבינו בדברים ולא הלכו לנשיהם רק מיד ויתפרקו את נזמי אזניהם של עצמם לנחץ הדבר ומיד ויביאו אל אהרן אז ויקח מידם כו' והוא כי אמר הנה אם לא אשלח בו יד רק אניחנו כאשר יצא מתוך האש העגל ההוא אז יאמרו אין זה עגל מתכת מעשי ידי אדם. רק רוח אלהים רוחני. על כן מה עשה ויצר אותו בחרט אמש כמציירו ועושהו בידיו למען יראו כי לא אלהי' הוא כי אם עגל מתכת מעשה ידי אדם וזהו ויעשהו כו' לו' מה שויצר אותו בחרט הוא כדי שעל ידי כן ויעשהו עגל מסכה שהוא עגל מתכת כתרגומו מיוחס אל המתכת ולא אלהים רוחני הוא שאין בו צורה מעצמו רק ממעשה ידי אדם ולא שוה לא עם העם הנזכר הנקהלי' על אהרן עד הביא אל הפועל הדבר הרע ההוא הם הערב רב כי הנה אז שננו לשונם כמו נחש אל עם בני ישראל. ויאמרו אליהם אלה אלהיך ישראל והוא כי בקשו להמרות בה' ולכפור ראשונה בדבור ראשון הלא הוא אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כו' ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים להמרידם בה' אלהים אמת אשר העלם מארץ מצרים והנה עתה נהפכו כקשת רמיה. כי הנה בתחלה המתיקו בפיהם רעה באומרם כי לא לישראל היו עושים כי אם להם לבדם וגם לא לאלוה רק לסרסור ואמצעי אשר ילך לפניהם ועתה שמו לאל מלתם ויאמרו לישראל אלה אלקיך ישראל לו' לא לנו כ"א לך ישראל ולא למנהיג וסרסור רק אלהיך ממש ולא במקום משה אשר העלנו רק הוא אשר העלוך ישראל מארץ מצרים ואחשבה כי לדעת האומרים (ש"ר פ' מ"א) כי היה ביד מיכה טס של זהב שהיה כתוב בו עלה שור שהטילו משה ביאור מצרים לעלות ארונו של יוסף וישם בתוך נזמי הזהב שנתנו לאהרן. ועל כן בהשליכו אותו באש יצא העגל ההוא יתכן כי בזה מצאו פתחון פה לומר אלה אלהיך אשר העלוך. לומר כי כח שור העלם:

או אפשר כי המה ידעו כי יוסף נקרא שור וראו כי בצאתם ממצרים לקחו את עצמות יוסף עמם שהיה מורה כי זכותו היה עזר למו לצאת. ועתה ראו כי בהשליך הזהב באש יצא העגל ההוא. מצאו פתחון פה לומר כי כח שור עליון הוא העושה הכל אז וירא אהרן כי הערב רב החילו להמריד את ישראל בדבור הראשון. להכחיש את ה' המעלה אותם מארץ מצרים. אמר בלבו טרם תושרש סברא זו בלבם. וגם כי הנה עוד מעט. ויחטיאום גם בשני להשתחוות ולזבוח לפני העגל ההוא ע"כ ויבן מזבח לפניו הוא לבדו. למען יתאחר ולא יגמור מבעוד יום. לבל ישתחוו ויזבחו לו בו ביום ויעברו גם על הדבור השני עד מחר אולי יקדים משה לבא טרם כלותם מעשה הרעה. ויקרא בקול גדול ויאמר חג לה' מחר לומר המזבח הזה אשר אני בונה. לא לעגל חלילה רק כ"א חג לה' מחר כי יבא משה ותגמר שמחת התורה. והוא כי ידוע כי היה טעותם באיחור משה. שהם מנו יום

שעלה בו משה מכלל הארבעים ולא ידעו שהיה חסר הלילה וקצת מהיום עד עת עלותו. והיה צריך יהיו שלמים מן הטעם שכתבנו למעלה והנה אהרן ידע האמת שיבא משה ביום המחרת. אמר להם חג לה' מחר לו' שלא יחוגו ולא יעשו ע"ג עד מחר ודעתו היה כי למחר ודאי יבא משה והמה הרשיעו וישכימו בבקר לבטל עצתו וישכימו ממחרת כו' כי זו היתה כונת הערב רב להשכים לעשות כונתם טרם בא דבר יבטלם:

פסקה לב

וידבר ה' וכו'. הנה הקדמנו כי עם בנ"י תתייחס עלייתם ממצרים אל ה' ועליית הערב רב אל משה כי בחושבו כי טוב הקריבם אל ה' שם פניו להעלותם והמה מרו ועצבו כמדובר אך מאז ה' לא רצם:

ונבא אל הענין והוא כי עלינו לשבח לאדון הכל אלקי ישראל כי מאהבתו את בני בחוניו. גם בהעוותם לא זז מחבבם ולחתור היבשה להליץ בעדם. ולקצוף על מחטיאם ולהעמיס עון אשמתם. אל התחברם במרעים הם ערב רב כי מהתחברות' אליה' היחלו ליכוות בגחלת. ע"כ חילק מאמרו ית' לשני חלקי'. א' כנגד הערב רב וזה בקצף גדול כאומרו וידבר ה' כו' לך רד כו' כאשר יבא בס"ד. ואח"כ היחל לדבר על ישראל עמו בל' חיבה ואמירה. כי חפץ לזכותם ולהטיב להם והוא אומר ויאמר ה' אל משה וכו'. והענין כי זעם אפו היחל בקושי כטבע לשון וידבר שהוא לשון קושי. ואמר וידבר ה' אל משה לך רד כו' כלו' חבל על העם אשר העלית אתה הוא הערב רב כי שיחתו והשחיתו את העם אשר העלית אני וע"כ לך רד והוא כי אלו לא עברה מכשלת העגל תחת ידם היתה שכינה בתחתונים ולא היתה מתייחסת הירידה מלמעלה אל ירידה. כי כל מקום אשר עיקר שכינה שם. לא ליורד חלילה יתייחס ההולך שמה כנודע. ע"כ א"ל הוא ית' לך רד. כלו' מה שהי' מתייחס להליכה עת' תהיה ירידה כי נסתלקה שכינה מלמטה בעון העגל כנודע כי לא שבה עד מעשה המשכן. והטעם כי שיחת עמך אשר העלית אתה. הוא הערב רב והוא כי סרו מהר כו'. והוא בשום לב אל מאמרנו על פסוק לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כי הלא אומר פני הוא מיותר ומשולל הבנה כי הלא מלא כל הארץ כבודו והכל נגד פניו. ואלו יצוייר יקרא על פניו במקומות המיוחדים להשראת שכינה. לא יעלה על לב חלילה. יתיר בשאר מקומות:

אך יאמר עיקר גדול' הידוע לנו מרז"ל (קידושין דף מ) כי בכל עון ופשע אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה אם לא בע"ג שנאמר למען תפוש את בני ישראל בלבם. ועל כן אמרו שהמקדש את האשה ע"מ שהוא רשע ונמצא צדיק שחוששין לקדושיו. שמא הרהר בע"ג חלילה:

וזה אחשוב הוא מאמר הכתוב לא יהיה לך אלהים אחרים אין צריך לומר בגלוי לפני העם. כ"א גם במה שהוא על פני שהיא במחשבת הלב אשר איננו על פני האדם. כד"א כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב גם בזה אני אוסר לך בעבירה זו משא"כ בזולתה. וגם כי מזה תבא לעשות פסל כו'. ועדיין לא תעבדנו אך מזה ימשך להשתחות ולזבוח ולעבוד. וזה ענין שלשת הפסוקים האלו לא יהיה לך כו' על פני שהוא בהרהור וגם לא הנמשך מזה שהוא לעשות לך פסל כו'. וזה לא תעשה לך כו' ואח"כ לעבדו. וזהו לא תשתחוה להם ולא תעבדם נמצא כי הראשון שהוא הרהור הע"ג הוא דרך להשמר מכל עניני הע"ג עשיותה ועבודתה. ובזה יאמר פה על לא יהיה לך כו'. שהוא מסלול ודרך להשמר מהע"ג. שהוא העדר ההרהור אמר הנה מזה סרו מהר מן הדרך אשר צויתים. כי דרך הוא כמדובר שהוא לא יהיה לך כו' ואח"כ עברו על לא תעשה לך. וזהו עשו להם כו' ואחר כך עברו על לא תשתחוה להם ולא תעבדם וזהו וישתחוו לו ויזבחו לו. הנה בזה כל הדבור השני בכל פרטיו וגם על הדבור הראשון שהוא אנכי כו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים גם כן עברו. וזה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך כו' והיפך הסדר להקדים הדבור השני לראשון עם היות כי אלהיך נאמר ביום עשות העגל ואשר השתחוו לו. היה ביום המחרת:

אמנם לזה נשית לב אל התכת תיבות הכתוב כי נעמו בהגלות בם גדולת יוצרנו. וגודל אהבתו אותנו והליצו בעדינו בנועם מאמרו ית' בהגיע עוצם מעשה הרעה אשר עשו הערב רב בהתנכלם להחטיא את ישראל והוא כי קרה לו ית'. כמלך שהיה לו בן יקיר תם וישר וירא אלהים וסר מרע ויגדל עמו עבד המלך ההוא. ויהי מימים ויצא העבד ההוא לתרבות רעה. התמכר לעשות רעות רבות. ויבז בעיניו לשלוח יד לעשות הרע בעצמו. כ"א גם לומד את בן המלך לעשות כמעשיו. וללכת בדרכיו הרעים אז קצף המלך עד מאד וחמתו בערה בעבדו ויאמר לו הנה התפקרת העוית והרשעת והנה מי יתן והיית רשע בפני עצמך. לא הייתי כל כך מת פעל אבל על הכל מה שנוחם יסתר מעיני. הלא הוא כי הוצאת את בני לתרבות רעה דמית היו יהיה כמוך והוא מורשי לבבי ואור עיני. כן הדבר הזה כי אלקי עולי ה' ממה"מ בן יקיר לו הוא ישר' אשר דיבקם בו במעמד הר סיני ועבדים מופקרים לעשות רע היו הערב רב נלוו אלינו והשחיתו התעיבו עלילה. ולא בלבד נחה דעתם בעשותם את הרע כ"א גם החטיאו את בן מלך הקב"ה הוא בנו בכורו ישראל וזה מאמרו ית' הנה העם אשר העלית סרו מהר כו'. עשו כו' וישתחוו כו' והנה כל אלה עשו והחרשתי כמעט כי שבו אל שורשם אך העולה על לבי כל הרעות הלא הוא אשר החטיאו את ישראל. כי הלא ויאמרו אלה אלהיך ישראל וזהו עיקר הקצף

וע"כ הניחו באחרונה. להורות כי זה עיקר כל הקצף ומה מתוק אומרו עשו להם ע"פ דרך זה כי אמר הנה עשו להם ולא לישראל אך בזה עדיין לא גדלה רעתם לפני אך מה שויאמרו אחרי כן אלה אלהיך זה נוחם יסתר וע"כ היפך הסדר ואיחר ענין אומרם אלה אלהיך להורות כי זה עיקר הקצף כאמור כי הכל הולך אחר החיתום:

ובמה שכתבנו למעלה כי התנכלו הערב רב להסתיר מה שהיה בלבם להחטיא את ישראל ואמרו עשה לנו אלהים וכו'. שהוא לנו ולא לישראל ואח"כ השחיתו התעיבו ויחטיאו את ישראל באמור להם אלה אלהיך הנה זה מאמרו ית' ראה אלה רשעים. כי הלא בהעשות העגל עשו להם לבדם ולא לעמי ואחרי כן הדביקו הרעה על עמי כי ויאמרו אלה אלהיך וכו'. ואחר הטילו ית' הכעס על הערב רב והראה צד קושי למשה על שהוא העלם עם שלטובה כיוון ית' התחיל לדבר על ישראל ואמר בלשון אמירה שהוא ל' חבה וזהו ויאמר ה' אל משה וכו' והוא באשר הקדמנו כי באומרו העם הזה ידבר אל ישראל יוצאי ירך יעקב ועליהם הוא או' ויאמר ה' וכו' והוא במאמרם ז"ל (ש"ר פ"ג) על פסוק ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וכו'. כי כפל הראיות הוא שאמר למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה ב' ראיות. (א) עניים במצרים. (ב) כי עתידים אחרי כן לעשות עגל בחורב אלא שעדיין לא עשו ואיני דן אלא באשר הוא שם והוא מאמרנו שם כי זה כיוון הכתוב לפ"ז באומרו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוציא וכו'. שהוא ועתה שעדין לא חטאו אל יאשמו כי איני דן רק באשר הוא שם:

ובזה נבא אל הענין כי הנה היחל הוא ית' להורות אל טוב רחמיו וחסדיו. כי חפץ חסד הוא וע"כ אמר פתח דבריו ראיתי את העם הזה לומר אל יאשמו ישראל בעצם כי הנה ראיתי מאז את העם הזה טרם צאתם ממצרים כי עם קשה עורף הוא כי הכנתם רעה לעשות את העגל הזה. אלא שאיני דן אלא באשר הוא שם וע"כ אז שעדיין לא חטאו פדיתים אך ועתה שכבר חטאו הניחה לי וכו' לומר אם תניחני אכלם והוא כמאמר ז"ל (ברכות דף ל"ב) כאמור למעלה כדי שיאחז משה בו ית' ע"י תפלה ולמען יערב אל לבו להתפלל הורה לו כי שלם הוא עמו והוא כי הנה אם עשרה אנשים יהיו יחד בבית האסורים אשר עליהם קצף המלך כאחת לא יערב אל לבו א' מהם. לפייס את המלך להפר כעסו על חבריו. כי איך יציל את הזולת אם גם עליו עבר כוס חמת המלך. אך אם המלך ידבר אל לבו בדברים טובים דברי' ניחומי'. ויריצוהו מן הבור אז יחרץ לבקש על חביריו כי מצא חן בעיני המלך. כן מרע"ה היה ירא פן גם עליו קצף ה' באמור אליו לך רד וכו' כי היה נראה ככועס עליו ואם ככה היה לא היה מבקש רחמים על ישראל כי היה צריך מי שיבקש עליו תחלה. אך הוא ית' הי' מבקש שיתפלל. ע"כ הקדים ואמר

ואעשך לגוי גדול למען ישכיל ויראה כי לבו שלם עמו ואשר אמר לו לך רד לא היה כאשם כי הלא לטובה כיוון רק למען הראות כעסו על הערב רב כי עליו ג"כ הורה צד קושי. והנה מרע"ה היה ירא מלהתחנן על ישראל. פן יהיה גם עליו בכעס ע"כ בשומעו קול ה' אומר ואעשה אותך לגוי גדול תחת אברהם יצחק ויעקב אז אמר א"כ איפה הנני עתה בגדר הקרה ה' אלהי. כי שלם הוא עמי וכשר אני לפניו ית' למצא חן בהתפללי לפניו אז מצא את לבו להתפלל וז"א ויחל משה את פני ה' אלהיו כלומר מה שראה לחלות פני אל ויחננו הלא הוא כי ראה כי ה' אלהיו שלם עמו והיחל בקושיא גדולה מתוך דבריו ית' אליו. והוא לומר הלא העמסת העמיס העון על הערב רב. באמור אלי כי שיחת עמך אשר העלית כי הערב רב שעליתי אני הוא המשחית ולא אשר אתה הוצאת וא"כ איפה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת אתה. שהם ישראל אם אשר העליתי אני הוא אשר חטא בעצם:

ובמסורה הניחה שנים במקרא א' זה ופסוק (שופטים יז) הניחה אותי והמישני על העמודים אשר הבית נכון עליהם והוא ע"ד אומרם ז"ל (ש"ר פ' מ"ב) אמרת הניחה לי. וכי תופס הייתי בך אלא כוונת שאחלה פניך. ובזה יהיה נכון יותר שהוא הניחה לי ותפוש זכות אחרים שהם האבות עמודי עולם שישענו ישראל עליהם וזהו הניחה אותי והמישני אל העמודים אשר הבית הוא העולם נכון עליהם והוא כי נתן לו פתחון פה להזכירם באומרו ויחר אפי בהם וכו'. ואעשה אותך וכו' כי התשובה בצדו כמ"ש ז"ל (שם פ' מ"ד) שאמר לו זכור לאברהם וכו' שאם היותם ג' לא עמדה לבניהם זכותם. כ"ש כי יחיד אני ולפי דרכנו יאמר בכח גדול וכו' למה וכו' כי הנה ערך מרע"ה לפניו ית' ד' טענות להיות זוכה בדין ועל ארבעתם הוציא נפקותא. ואמר שוב מחרון וכו' ואח"כ אמר הנה נא הואלתי לדבר בדין לו' כי בארבע טענות אלה מספיקים לשוב מחרון אפך וכו' ואם כל זה איננו שוה למו זכור לאברהם וכו' וראה ועשה למענם ויתיישב בזה מה שלא נאמר שוב מחרון וכו' אחר זכירת זכות אבות שהוא גמר התפלה:

וביאור הענין כי אמר הנה ארבע טענות יש לי ללמד זכות עליהם. (א) ממאמרך ה' כי אמרת כי התחברות הערב רב היסבה רעתם כי הערב רב הם אשר מרו ועצבו ויעשו את כל הרעה כי טמאים הם בשורשם. והם הדביקו את ישראל לימשך קצתם אחר שכניהם הרעים ועל זה אמר הנה ממוצא דברך אני תמה א"כ למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת וכו' אם עמי אשר הוצאתי אני הוא הערב רב הם החוטאי' ועוד טענה. (ב) והוא אשר הוצאת מארץ מצרים כלו' אל תתמה אם נמשכו אחר הע"ג כי ראה ה' והביטה

מהיכן יצאו כי שם מקום כל גילולי תועבות העמים והוא ע"ד מאמר' ז"ל (ש"ר פ' מ"ג) ממשל האב שפתח לבנו חנות בשוק של זונות וכו':

ועוד טענה. (ג) והוא בכח גדול וביד חזקה והוא בשום לב אל מאמרו זה כי הלא כמו זר נחשב יהיה דבר בעולם יצטרך הוא ית' לעשותו בכח גדול וביד חזקה עם היות כי בדבר ה' שמים נעשו בלא עמל ולא יגיעה אמנם הוא כענין מאמרם ז"ל (סנהדרין דף כב) קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כי הלא בכל אלה הקושי בעצמו כי מי הגיד למו היה קושי בקריעת ים סוף:

אמנם הנה הן אמת כי אין דבר קשה לפני הקב"ה אם לא עשות חסד עם אשר אין לו כלי לקבלו או עון המעכב כי הלא שופט כל הארץ יעשה משפט ואיך ייטיב את איש או את אנשים ועונותם נצבים לפניו לוחמים לו מלחמת חובתו המונעת טובתו והן זאת היתה קריעת ים סוף כי היה עוזא שרו של מצרים צועק מר ואמר משוא פנים יש בדבר הללו עובדי ע"ג והללו וכו' והיה טוען אמת בצד מה עד שכמעט היתה מדת הדין מתהפכת על שונאי ישראל כמשאז"ל (שם פ' כ' א) על פ' ויסע מלאך האלהים וכו' וע"כ להפך הוא ית' הדבר ולחתור חתירות לבקש זכות הוצרך כח גדול ויד חזקה. כי הלא גם לפניו היה הדבר קשה מן הטעם הנזכר וע"כ על המזונות אשר כמעט אין איש. אשר אשמותיו לא יקפחו מזונותיו וה' חפץ לפרנסם צריך יד חזקה וקושי גדול לפרנסם ולהכריח אשמותם המנגדים אותם וההיקש בזווגים כי רוב פעמים לא ישתוו איש עם בת זוגו במעשיהם ויתחייב הפירוד ע"כ יש קושי לזווגם כקריעת ים סוף כי העון ינגד:

והוא פה מאמר מרע"ה לו' הנה לא הוצאתם זכאין ע"פ זכותם רק בכח גדול וביד חזקה על נגדי אשמותם וא"כ איפה מה תתלונן עליהם והלא ע"מ כן הוצאתם:

ושיעור הענין בטענותיי הלא הוא הנה הם לא פעלו העולה רק הערב רב אלא שנמשכו קצותם על פתויים ולו הונח כי גם ישראל עשו או יחשבו כעושים כי קצת' קבלו מהם הלא זכור כי ממצרי' הוצאת' כי שם מוק' טומאה ובה נתגדלו ושבו אל דרכם כראשון והן זה גם לו יונח כי תיקנו הכל בעצ' בצאת' אלא שנזורו אחור כ"ש כי הנה בצאת' בלתי צדיקי' היו כי הלא הוצרכת להוציא' בכח גדול וביד חזקה כאמור ושמא תאמר מה לך לדרך מצרים כי תדמה ותשוה אשמת' זאת אשר היתה אחר קבלת התורה והמצות לאשר עשו בתוך מצרים אשר עדיין לא עמי היו ואנכי לא אלהיהם ולא תדמה כפנויה המזנה לאשת איש הלא ראה ה' והביטה כי הנה טעם זה הוא מספיק אלי אך למה יאמרו מצרים וכו' וראה ועשה לבלתי החל לעיני הגוים שהיה להם פתחון פה לו' שהוצאת' להרוג אותם בהרים והפתחון פה שיהיה להם לקיים דבר זה הוא אומרו ברעה הוציאם שהוא

מה שאמרו ז"ל (ש"ר פ' יג) על פ' ראו כי רעה נגד פניכם כי כוכב א' היה גוזר שהיוצאים בזמן ההוא שיצאו ישראל יהרגו וזהו שכפל ואמר יאמרו מצרים לאמר כי מלת לאמר תראה מיותרת אך כיון שמה שיאמרו מצרים יש להם מקום לאומרו מה שברעה הוציאם וזהו לאמר ברעה הוציאם כו' ואמר ולכלותם כו' לומר שאין לדחות טענתם זו ולומר שאם הכוונה היתה להרוג אותם בהרים למה הראם גבורותיו והעמידם בהר סיני שנתפרסם בכל העולם המעמד ההוא כמו שאמרו רבותינו ז"ל ואם היתה הכוונה להורגם למה לא הרגם במצרים לז"א ולכלותם כו' כי יאמרו מצרים כי אף שקצף הקב"ה על ישראל על עובדם את זולתו מאלהי מצרים במצרים וביקש להורגם לא יהי' לו פתחון פה למה שעדיין לא קבלו עליהם אלקותו ע"כ היטיב להם עד יקבלוהו כדי שאח"כ יהיה לו מקום להנקם מהם בשני דברים (א) להרג אותם בהרים שלא יקברו כאשר אם המיתם במצרים רק לדומן על פני האדמה יהיו לעוף השמים ולבהמת הארץ (ב) והוא לכלותם בשובם אל מעשיהם הראשונים באמור להם עם ה' אלה ויעזבוהו ועבדו ע"ג וינקום נקמת מה שעשו במצרים וזהו ולכלותם מעל פני האדמה כו'. כי במצרים לא היה מקום לכלותם לגמרי מעל פני האדמה כי יכנסו תחת שר מצרי' כגויי הארצות שעדיין לא קבלוהו לאלוה עד לכתם המדברה וא"כ זה יספיק לכשתשוב מחרון אפך. אפי' כבר היה לך חרון אף כ"ש שאמרת ויחר אפי בהם שמורה שעדיין לא חרה אפך. וגם לכשתנחם על הרעה לעמך הם עם בנ"י שלא היו הם עיקר החטא עוד אפשר לתת טוב טעם לאומרו שוב מחרון אפך אך אומרו למה ה' יחרה שמורה שעדיין לא חרה אפו כדברי ית' ויחר אפי כו'. וגם לאו' שוב מחרון קודם גמר התפלה והזכרת זכות אבות והוא כי הקב"ה אמר הניחה לי ויחר אפי עוד שנית שאחר שיחר אפו יכלם עוד שלישי' שיעשה את מרע"ה לגוי גדול ועל שלשתן השיב לו על אומרו ויחר אפי אמר למה ה' יחרה אפך בעמך ועל מ"ש שיחרה אפו ויכלם אמר למה יאמרו מצרים כו' ואם כן ראוי היא שגם אחר שחרה האף תשוב ממנו ולא תכלם ועל מה שאמר ואעשה אותך כו'. אמר זכור לאברהם כו' כמו שאמרו ז"ל (ש"ר פ' מד) ומה כסא של שלשה רגלים אינו יכול לעמוד איך יעמוד על של רגל א' והזכיר שבועות האבות ופרט כל א' וא' לו' כי אם היותם ג' וגם נשבע להם לא היה מועיל נגד עונם ומה יעשה א' בלי שבועו' משולשות ולא הטיל וי"ו רק בישראל אפשר על כי בהזכרת אברהם אינו זכרון שלם על דבר ישמעאל וכן ביצחק על עשו ע"כ שיתף את שניהם כאחד:

עוד יתכן דרך שני באומרו ויחר אפי בהם מיושב בכתובים ויצדק בו כפל או' שוב מחרון אפך והנחם וכו' מלבד כי הענין נכון בעצמו והוא בהקדמה שהקדמנו בפ' נח ופ' וירא.

והוא כי יש הפרש בין הפקידה הנעשית על ידי משחית אף וחימה ודומיהן לנעשות על ידו יתברך כי הנעשית על ידו יתברך מבחין בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו ולא יחטיא אל השערה להטות משפט גבר אך המשחיתים לא כן כי אם כלה הוא עושה כי כשניתן רשות למשחית לקבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. וע"כ על זאת יתפלל כל חסיד אליו ית' יעשה ע"י עצמו לבלתי השחית הכל. כאשר עשה במצרים שנא' ועבר ה' לנגוף את מצרים כמבואר אצלנו במקומו כי הלא יקשה כי אחר אומרו ועבר ה' לנגוף כו' ידוע הוא כי לא יתן המשחית ועוד למה ייחס הדבר אל הבית ולא אל עצמם כי אמר לבא אל בתיכם ולא אמר לנגוף אתכם:

אך הנה סיפרו רז"ל שם פ' י"ח) כי הרשעים המצריים היו משלחים בכוריהם לשכב הלילה בבתי ישראל באומרם כי שם ינוחו על משכבותם בקרב בנ"י כי לכל בנ"י יהי' אור במושבותם ולא יעלה מות בחלונם ולא יבא בארמנותם:

אמנם הוא ית' היה מבחין וממית בכורי מצרים השוכבים על מטות בכורי ישראל ממית אלו והחיה את אלו ובזה יאמר ועבר ה' לנגוף את מצרים ותדע למה לא ע"י משחית הלא הוא כי הלא ופסח ה' על הפתח מה שלא יעשה כן המשחית והנה עדין היה אפשר לתקן כי יצו ה' את המשחית ישמר פן ואל יבא אל הבית לז"א הנה יש עוד טעם ב' והיא לא יתן המשחית לבא אל בתיכם והוא כי הלא לנגוף את המצרים המתחבאים בבתי ישראל צריך לבא אל תוך בתי ישראל לנגוף אותם. וע"כ אם היה משלח הוא ית' את המשחית לבא אל בתי ישראל לנגוף את בני המצרים כי ימצא שם את בכורי ישראל גם הם ולא יבחין ויהרוג אלו ואלו הטמא והטהור יחדו וז"א ולא יתן המשחית כו'. לו' הנה עוד טעם שני שעל כן ועבר ה' לנגוף את מצרים בעצמו ולא ע"י משחית כי הלא לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף אשר יצוה שהם בכורי מצרים פן ע"פ דרכו יהרוג גם בכורי ישראל כי לא יבחין:

ובזה נבא אל הענין אמר הוא ית' למשה הניחה לי כלו' הניחני שלא אפקוד פקידה זו בעצמי רק ויחר אפי הוא המשחית הנקרא אף ועל ידו אכלם כי לא יבחין בני צדיק לרשע. עם שלא יבצר מהיות צדיקים רבים בקרב ישראל. ואעשה אותך לגוי גדול ע"כ השיב מרע"ה ואמר לו יונח שתפקוד חטאת' למה ה' יחרה אפך בעמך שתניחם ביד אף ה' באופן יעשה כלה. ולא ע"י עצמך אחרי שאתה החילות לעשות עניינך על ידך אשר הוצאת מארץ מצרים ע"י עצמך ולא הנחתם ביד שליח כי ע"כ היה בכח גדול וביד חזקה להכריע מנגדם כמבואר למעלה למען חיותם מש"כ אם עשית ע"י שליח כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' ט"ו) על הנני יוצא בתוך מצרים משל לכהן שהיתה תרומתו בבית הקברות כך

הקב"ה היתה תרומתו שהם ישראל במצרים ונכנס במקום גילולים שלא לאבד תרומתו שהוא כמפו' אצלנו במקומו כ"א לא הי' בעצמו לא היתה הצלה לישראל חלילה ועוד למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם כדי לכלותם ע"י כח הרעה ולא הוציאם בעצמו:

הנה מכל הטעמים האלו ראוי שוב מחרון אפך שלא תניח את האף יחרה בעם ואחר שהטעמים אלו יספיקו לעכב עשותך ע"י שהוא העדר כליה אני מוסיף ושואל שלא תאמר הנה אעשה כדבריך שלא אשליט את האף אך בעצמי אשמידם ולא אעזוב כ"א הצדיקים בלבד ונא אכלם כ"א אשר לא היה ספק בידו למחות כי הנה גם זאת אבקש ממך והוא והנחם על הרעה לעמך:

ועל השאלה הב' הזאת אמר זכור לאברהם כו' וע"כ לא אמר שוב מחרון כו' והנחם כו' אחר זכירת האבות כי הטענות הראשונות היו לבטל הכליה שע"י האף וזכור לאברהם כו' היה על אומרו והנחם כו' דסליק מיניה הענין הוא כמאמרם ז"ל במקום אחר כי אלו אכלו האבות פירות מעשיהם בעה"ז מה היו מניחים לבניהם בעת צרתם:

ובזה יתכן למצא טוב טעם אל או' ית' לך ולזרעך נתתי כו' כי הלא לאבות לא נתן ורז"ל אמרו שהוא לעתיד וע"ד הפשט יתכן היה כדי להניח מתנתם לבניהם אחריהם שאם לא יזכו לנחול את הארץ בזכות אבותם וכאשר החזיקו להם טובה רז"ל שעם שאמר הקב"ה לאברהם לך ולזרעך כו' עם כל זה קנה בדמי' קבורתו וכן יצחק נצטער בבארות ויעקב קנה מקום אשר נטה שם אהלו וזה יאמר פה זכור לאברהם לומר אל תעשה כאלו לישראל אתה מטיב כ"א לאבו' עצמם כאלו הם מקבלים חלקם שנתת להם וזהו זכור כו' כלומר לו תזכור ותתן לו חלקו וכן ליצחק ולישראל ומה הוא שתזכור למו הלא הוא שנשבעת להם בך שהוא לתת להם ואח"כ ותדבר אליהם ארבה את זרעכם כו'. והארץ הזאת אשר אמרתי לתת לכם בעצמכם אתן לזרעכם במקומכם כאלו נתתי לכם וע"י כן גם בהעדר זכותם ונחלו לעולם ואם כן איפה גם שלא יהיו כדאים תן לאבות מה שנדרת להם כי אלו נכנסים במקומם ולא תעזבם עד תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ולשמא יאמר הוא ית' אותם המתי מעט צדיקי' אשר אשאיר בקרבם אנחיל להם את הארץ ע"כ אמר ותדבר אליהם ארבה את זרעכם וכו' לו' כי אשר ארבה אותם אתן את הארץ כלו' ולא שתמעיט' ותתן להם את הארץ אחרי כן. וזולת מה שכתבנו על צרפו את יצחק עם אברהם שלא הטיל וי"ו רק ביעקב יתכן כיון טעם כתוב אצלנו במקומו תחת מה עשה ה' ככה שלא נשבע רק לאברהם וליעקב. וליצחק אמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך שייחס השבועה אל אברהם אך הוא כי הנה ידוע כי לאברהם תתייחס מדת חסד כמד"א חסד לאברהם והדין והרוגז ליצחק כד"א ופחד יצחק והאמת והרחמים ליעקב.

והנה בהשבע הוא ית' לכל א' מהם הוא לכל א' ע"פ מדתו. וא"כ היה נמשך כי שבועתו את יצחק לא תהיה רק ע"פ מדת הדין בהיותם ראוים בדין ולא על צד החסד והרחמים וא"כ לא היו זוכים אם לא בהיותם צדיקים גמורים ע"כ מה עשה הוא יתברך לא נשבע ליצחק בפני עצמו רק אמר לו והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אשר ידוע כי היתה בבחינת החסד ולא בבחינת הדין והוא מאמרנו על פ' אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק כי שבועתו של אברהם כרת ליצחק ולא של יצחק ע"פ בחינתו:

ויתכן כי ע"כ גם משה חברם את אברהם ויצחק למען זאת לבלתי זכור מדה"ד בדבר רק שיזכור מה שנשבע להם בבחינת החסד ולא בבחינת הדין וע"כ חיבר ודיבק יצחק עם אברהם כי אשר נשבע להם היה ליצחק בבחינת חסד לאברהם יזכרם ה' עתה ואז וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות שהוא ע"י האף ואף גם זאת לא ניחם רק על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אך לא על הטובה אשר דבר לעשות למשה לעשותו לגוי גדול נאמר ובני רחבי' רבו למעלה שהוא למעלה מס' רבוא גם רמז כי לא ניחם רק על אשר דבר לכללות עמו אך לא לאשר חטא לו כמאמרו ית' אחרי כן באומר מי אשר חטא לי וכו':

פרק לב

פסקה טו

ויפן וירד משה מן ההר וכו'. יש להקשות (א) כי מלת ויפן מיותרת (ב) אומרו וב' לוחות העדות בידו איך יתכן כי ב' לוחות שכל א' עביו ששה טפחים וארכו ששה ורחבן ששה יחזיק שתיהם בידו אחת (ג) למה חזר להזכירם באומרו לחות כתובים וכו' ומהראוי יאמר ושני לחות העדות בידו כתובים וכו' וגם אחר אומרו משני עבריהם למה חזר ואמר מזה ומזה. (ד) אומרו והלוחות מיותרת כי ודאי שעליהם ידבר וגם מי לא ידע כי מעשה אלהים המה שאם לא כן מי נתן לחות ברקיע. (ה) אומרו חרות על הלוחות כי מהראוי יאמר חרות בלוחות כי על הלוחות הוא אויר עולם ומי נתן חריתם באויר כי הנה זה אחשוב הכריחם לרז"ל לומר (ש"ר פ' מ"א) אל תקרי חרות אלא חירות ממלאך המות שהוא על הלוחות כלו' על דבר הלוחות שבזכות תורת הלוחות אם היו בלי מכשלת העגל היה חירות וכו'. (ו) מה היה שלא היו האותיות בולטות מעצם הלוחות ולא חרותות בו:

אמנם הנה קרוב לשמוע כי עשה משה פה כשנפטר מלפניו ית' על דרך מאמרם ז"ל שעשה כשנפטר מלפני פרעה שנאמר שם ויפן ויצא מעם פרעה כי אמרו רז"ל (ש"ר פ' י"ב) שהפך פניו כלפי פרעה והיה פוסע לאחוריו מפני כבוד המלך. וזה יתכן עשה פה כי ויפן כלפי שכינה בהר והיה פוסע לאחוריו וירד:

עוד יתכן כי הורה לנו מעלת הלוחות כי לא הוצרך לטרוח בירידה מהלך ויורד כ"א בפניי' שפנה לרדת מיד וירד למטה מן ההר כלו' ע"ד הארון שהיה נושא את נושאיו כ"ש הלוחות עצמם. עוד ב' כי ב' הלוחות כאחת היו בידו אחת והנה ב' הדברים תמוהין שלא כדרך טבע ע"כ אמר אל תתמה על החפץ כי הלא נשאו את נושאן כי גם שהיו בידי משה גשמיו' ועם כל זה לחות כתובים וכו' לו' אחר היותן לחות ממש היה ניכר בהם רוחניות שלא בדרך טבע כי הלא היו כתובים משני עבריהם מזה ומזה שהוא בארבעה צדיהם ואיך יתכן בטבע בלוח גשמי ממשיי יהיה הכתב חקוק מפלשת החקיקה מעבר אל עבר ולא יהיו האותיות הנקראים ביושר מצד א' מהופכו' מהעבר השני ולא היו רק כתובים ונקראים ביושר משני עבריהם

ועוד נס בתוך נס כי גם מזה ומזה שהוא מן הצדדים נקראים משני עבריהם עם היות חקוקים מעבר אל עבר וא"כ הוי אומר כי גם בהיותם לוחות מוגשמים ביד משה היה בהם רוחניות גדול מספיק להיות נושאים את נושאם וק"ו הוא מהארון כי על היות הלוחות בתוכו היה נושא את נושאיו לוחות עצמם לא כ"ש והוא כמאמרם ז"ל וירא משה וישלך מידו מה ראה אותיות פורחות באויר הוא רוחניות התורה אשר בם כח שמותיו של הקב"ה ושמא תאמר אם כל כך קדושה היתה בכתיבת התורה שבלוחות עם שהם גשמיי' א"כ איפה איך הרוחניות שוכן בתוכה ונסבל מהגשמי' כי הלא גם שהספר תורה נכתב בקדושה ויש בו רוחניות אך לא בגדר שיהיה נושא את נושאיו כי כתב אשר נכתב בידי אדם בעור גשמי הוא ואם הוא על כי בלוח היה מכתב אלהים הלא גם זה יפלא איך היה מבא להיות מכתבו ית' בלוח גשמי לז"א והלוחות מעשה וכו' לומר כי לו נכתב מכתב אלהים אחר היותם הלוחות גשם היה מן התימה אך דע לך כי הנה כאשר והלוחות עדיין מעשה אלהים המה שהוא בהיותם עדיין רוחניות למעלה טרם יתגשמו שיקבלם משה אז והמכתב מכתב אלהים הוא והוא מז"ל במדרש חזית כי על חקיקת הלוחות נאמר קול ה' חוצב להבות אש. כי הלוחות היו אז להבות אש רוחניות והקול הוא הדבור היה חוצב ונחקק בהם ולשמא תאמר הלא אחר התגשמם לשיקבלם משה. גם נתעבה רוחניות הכתיבה ופרח הרוחניות על התגשמות הלוחות אבן כי לא יכילו הרוחניות לז"א חרות על הלוחות לו' ראה והביטה את מעשה ה' כי נורא הוא כי הלא היה יכול לעשות אותיות בולטות מעצם הלוחות אך אם הי' עושה כן בהתגשם הלוח היו מתלבשים האותיות ולא היה חל בהם הרוחניו' העצום כחלק אלוה ממעל בלתי נפרד מאתו ית' ע"כ מה עשה כתב בחרית שהוא אויר בלתי ממשיי סובל רוחניות באופן שהיה החרות למעלה מאיכות הלוחות וזהו חרות על הלוחות לו' כי החרות היה למעלה

מאיכות הלוחות וע"כ לא היה בולט עצם הלוח והוא או' על ולא נאמר בלוחות גם ירמוז כי איכות המכתב החרות היו על הלוחות עולה ונמשך ודבק למעלה בשורש התורה ולא נשאר דבר תוך עצם הלוח כטבע כל דבר החקוק תוך עצם גשמיי:

עוד יתכן באו' חרות כו' לומר כי לא היה כדרך החוקקים אותיות תוך לוח. שכשיעור עובי האותיות יחסרו מעצם הלוח באופן שהחרות הוא על הנשאר מהלוח ולא על כלו אמר כי בזה היה חרות על הנוחות כלם ולא על קצתם שהוא הנשאר מהם אחר החריתה כי לא נחסר מהם כלום והוא ענין מז"ל באומרם שהיה הקול נחקק על הלוח שנאמר קול ה' חוצב להבות אש כי היה חוצב ולא מחסר וע"כ מ"ם וסמ"ך היו בנס ולא היה נופל חלק הלוך שבתוך כל אות מאלו כי הלא לא היה חסר מעצם הלוח מה שסביבות התוך רק ניתן בקרבו בכח:

או יאמר חרות על הלוחות כי הנה דרך החורת כתב בלוח כי אותם האותיות לא היתה מציאותם בעולם עד אחר שנחקקו בלוח אך מקודם אין מציאותם נמצא אך בלוחות מציאות אותיות אשר נחקקו בלוחות. טרם המצאם תוך הלוח היה מציאותם בעולם למעלה אלא שבחקיקה מצטייר גם לעיני הכל וזה יאמר חרות על הלוחות כי מה שהוא חרות מציאותו היה הוויה וקיים בהיותם על הלוחות שהוא טרם הנתן בלוח אשר לא כמשפט ליתר חוקקים:

והוא מאמר מדרש חזית שהזכרנו למעלה כי הדברות שיצאו מפי הקב"ה בסיני היה מציאותם חי וקיים ומדברה עם כל אחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך ואומר לו הן ואח"כ היה נחקק על הלוח נמצא כי הוית מציאות מה שהיה חרות היה על הלוחות למעלה מהן מתחלה ולא שלא היה מציאותן רק אחר חקיקתן וע"פ דרך זה יתכן יאמר והלוחות מעשה אלקים המה מתייחס אל מעשיו ית' יש מאין והמכתב מכתב אלקים הוא מתייחס אליו ית' שכותב מבלי עור או נייר או לוח כן היו באויר חיים וקיימים דברותיו ית' כמז"ל שהיו הדברות נראות רשומות באויר וכל אדם רואים את הקולות ההם רוחניים ונרשמים באויר ואחר היוחו מכתב אלקים היה אותו המכתב חרות על הלוחות לו' כי עם שנחקק יהיה חרות עודנו מציאות הרוחניות אשר נרשם בעצמו באויר לא נעדר מציאותו ומה גם לר' יוחנן (חגיגה ד' יד) שאמר כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה נברא מלאך כי לא נתבטל המלאך בהתחק' בלוח אלא שעוד מציאותו נשאר למעל' מהלוחות וזהו חרות על הלוחות שעם היות חרות גם הוא המכתב ההוא על הלוחות כשהיה ורז"ל (ש"ר פ' מ"א) אמרו אל תקרא חרות אלא חירות ממלאך המות

שהזקיקם לומר אל תקרא שאל"כ הל"ל חרות בלוחות ע"כ אמרו שיהיה להם חירות בשביל הלוחות ע"ד (בראשי' יב) על דבר שרי (שם ל"ז) על חלומותיו ועל דבריו:

פסקה יז

וישמע יהושע קול העם ברעה כו'. הלא יקשה כי אחר שירד משה אל מקום שהיה בו יהושע מה שמע הוא שלא ישמע משה שיצטרך יהושע להודיע למשה שהיה שומע קול מלחמה ועוד אומר אח"כ ויאמר אין קול כו' למה חוזר ואומר ויאמר בתוך דברי יהושע עצמו:

אמנם הורה גדולת הבחנת משה על הבחנת יהושע כי הנה שמע יהושע קול תרועה והיה קול מצחקים שקמו לצחק העם אשר בחר אלקים חדשים שמחים לאיד ויהושע חשב שהיה קול מלחמה במחנה העברים מתגרת מקנאים עושי מלחמה על בני עולה אז ויאמר משה לא יתכן כי א"כ היה לא יבצר מא' משתים או הוא קול צהלת הנוצחים. או קול נאקת המנוצחים לחולשתם אין זה קול ענות גבורה של נוצחים ואין קול ענות חלושה של מנוצחים אך קול ענות וענוי האמת אנכי שומע:

וע"פ דרכו רמז מה שכתבנו מרז"ל בשערים שנחשבו ישראל כאונסים הדבור של אנכי ולא יהיה לך ושע"כ היה ראוי לתת כל איש נ' שקלים כאונס במקום מחצית השקל וזה רמז בסמיכות תיבה שאחריה באו' ענות אנכי שהוא דבור אנכי שהוא ראשון לכל הדברו' כי ענו ואנסו אותו כמפו' שם בס"ד ודרשי' סמוכי' עם שפשט הכ' אינו זז ממקומו:

או יאמר קול ענות אנכי שומע והוא כי יש שמחה תתייחס לשמחה ויש תתייחס לתוגה הכנעה לפי האמת וההיקש בהפכו ע"ד בנין נערים סתירה וסתירת זקנים בנין כן השמח שמחת שחוק וקלות ראש או על עבירה אשר עשה בה נחת רוח ליצרו הרע. אוי לו מיוצרו כי יהפוך לאבל מחולו ומאז היחל ברנה נפשו עליו תאבל כי מעתה יקד יקוד אש גפרית בחלקו בשר לו בגהינם והוא מאמרינו ע"פ (קהלת ז':ו') כי כקול הסירים תחת הסיר כו' כמבו' אצלנו בשער מעשה המעיל וזה יאמר קול ענות שהוא קול המורה שמחה והוא ענות את נפשם:

פסקה יח

ויהי כאשר קרב אל המחנה כו'. הורה כי אין האדם מתפעל אף אם ידע הרעה עד אם יראנה בעיניו וזהו כי הקב"ה הגיד למשה וגם הוא שמע ע"י יהושע ולא נגע עד לבו עד ראה את העגל ואז ויחר אפו כו' והוא מאמרנו על פסוקים (איוב ב':י"א) וישמעו שלשת רעי איוב כו' כי מתחל' עם היות ששמעו כל הרעה הזאת הבאה עליו לא דברו דבר אשר לא הוגד למו כאשר דקדקנו מרבוי האת והכל וייתור מלת זאת כי האת הוא על אבדן האתונות והבקר ואו' כל הוא על הגמלים ואו' הרעה. הוא על הצאן ואו' הזאת הוא על

הבנים אשר הוא נגדו תמיד שנכוה בו יותר מהכל אמר הזאת כמראה אותה באצבע ועל השחין אשר היא עליו ממש אמר הבאה עליו ועכ"ז כי שמעו הכל לא עלה אל רוחם לבא לבכות ולקרוע מעיליהם ולזרוק עפר על ראשיהם ולשבת אתו לארץ ז' ימים וז' לילות רק לבא לנוד לו ולנחמו כאומרו (שם) ויועדו יחדו לבא לנוד לו כו' ולמה בבואם חרדו אתו את כל החרדות ההם:

אמנם הכתוב נתן טעם כי אינו מה שמתפעל האדם מראות עיניו דומה למה שיתפעל כאשר יסופר ומפי מגידי אמת וזה מאמר הכתובים הנה מתחלה וישמעו כו' וע"כ לפי שלא היתה רק שמיעה בלבד לא הספיק התפעלותם רק לבא לנוד לו ולנחמו אך אחרי כן וישאו עיניהם מרחוק ולא הכירוהו מרוב צוקה ואפילה מנודח כי אז נחרדו האנשים עד גדר שנשאו קולם ויבכו כו' ולמה היתה כל החרדה הזאת נוספת על מה שנדרו לעשות אלא הוי או' שהטעם הוא כי ראו כו' לו' כי מתחלה לא היתה רק שמיעה אך עתה מה שעשו כל החרדות האלה היה יען כי ראו כו' שע"י כן גדל ההתפעלות עד הגדר הזה. והוא מאמר התורה האלקי כי עם היות שכל אשר עשו את העגל בכל פרטי עבודתו מפי הגבורה שמעם משה עכ"ז לא התפעל לחרות אפו על הרעה הגדולה עד ראה בעיניו וז"א וירא את העגל כו' אז ויחר אף כו' וע"י כי וישבר כו':

עוד אפשר הורה כי כאשר עיקר עבודת שמים היא העשותה בשמחה ובטוב לבב שנא' (דברים כ"ח:מ"ז) תחת אשר לא עבדת כו' כן בעוברי רצונו ית' החוטא ומתעצב יש לו תקוה לשוב ליתקן אך השמח בעונו אבדה תקותו ח"ו ע"כ כאשר הוגד לו מפי הגבורה לא הוגד לו היותם שמחי' ובלתי מתחרטים על עונם וע"כ לא חרה אפו מאד אך בראות העגל ומחולות שהיו שמחים לאידם אז ויחר אפו כו' וישבר כו':

פסקה כ

ויקח את העגל כו'. והנה ראוי לתת טעם אל השרפה הזאת כי הלא יותר בקלות יטחן הזהב טרם ישרף במו אש. אך רצה להורות להם בל יעלה על רוחם כי כח שר האש מלמעלה בו שעל כן בהשליך הזהב באש יצא העגל ההוא ע"כ שרפו באש ודכאו ואחרי כן ויטחן כו' ואפי' כזהב הניתך באש בלתי נוח ליטחן לא היה כי אף עזר טבעי לא עזרתו האש כי אם שנטחן עוד כיון להורות להם כי תחת אשר חשבו כי זה יועילם אדרבה עון אשר חטאו בעשותם אותו הוא ישבר כל הד' יסודתם אשר נבנו מהם ועל כן עשה בו ענין ד' יסודות כנגד יסוד האש וישרוף באש וכנגד יסוד העפר ויטחן עד אשר דק כעפר ומה גם במה שידענו (חולין דף פ"ח) כי טחינת זהב כשר לכסוי הדם שנקרא עפר שנאמר

ועפרות זהב לו וכנגד יסוד הרוח ויזר לרוח ולעומת יסוד המים היה על פני המים ואז וישק מהם כו' ויטול מארה בכל ד' יסודותיה ויבקעו ומתו:

פסקה כא

ויאמר משה כו'. ראוי לשים לב למה טרם השקותו אותם לא שאל לאהרן מה עשה לך העם הוה עד אחרי כן ועוד כי תחלה היה ראוי יסיר אשר חטאו במזיד ויצום על בני לוי להורג בדין שהוא את אשר חטאו בעדים והתראה ואחרי כן ישקה את אשר לא היו בו עדים והתראה לבודקם כסוטות ועוד כאשר חש על אשר בלא עדים והתראה למה לא חש לפקוד על אשר בעדים ושלא בהתראה. ועוד אומרו מה עשה העם הזה שנראה כי אהרן כיון לעשות אותו וכמו זר נחשב יחשדנו. וגם נשית לב כי תשובתו יראה בלתי מספקת. ועוד אומרו וירא משה את העם כי פרוע הוא מה הוא הגלוי הזה שגלה אותו אהרן ואם הוא שחטאו ע"י אהרן למה יאמר לשון פריעה וגם אומר לשמצה בקמיהם הוא כמשולל הבנה ועוד למה אחר עשות דין בחוטאים חוזר משה ואומר אתם חטאתם ויותר היה צודק מתחלה וגם למה לא אמר להם כן עד ממחרת וגם ל' אומרו אכפרה ומהראוי יאמר יכפר ה' ועוד אומרו מחני נא מה שלא אמר תחלה קודם עשות משפט בחוטאים שהיה הקצף יותר גדול ועוד שאומר מי אשר חטא לי אמחנו ואח"כ אומר וביום פקדי ופקדתי שמניח הדבר אל פקידות הדורות ועוד למה חוזר ומזכיר. העגל ומייחסו לאהרן:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי הוא יתברך הטיל עיקר אשמת דבר על הערב רב באומרו כי שחת עמך אשר העלית וכו' שהוא הערב רב שהיתה עלייתם ע"י משה כמדובר למעלה וע"כ העולה על רוחו כ"א חטאו מישראל לא היה רק בלא עדים והתראה בלבד. אך לא בעדים כ"א הערב רב ועכ"ז חרד את כל החרדה ההיא וישבר אותם כו' וע"כ לא שת לבו מתחלה רק לבדוק את החוטאים בלי עדים והתראה כסוטות על ידי השקאה וע"כ בו התחיל וישק את בנ"י להעביר חלאת העון מיד טרם האריך זמן בדבר אל אהרן ואח"כ ויאמר משה אל אהרן כו' והוא כי על זאת חרד ויאמר אל אהרן מה עשה לך כו'. והוא ע"פ הקדמתנו למעלה אשר חילקנו בין מקום שנאמר העם סתם למקום שנא' העם הזה כי העם סתם הוא הערב רב והעם הזה הוא עם בנ"י וז"א מה עשה לך העם הזה הרשום עם בנ"י ומה יסורין עשו לך שתעשה זה שהבאת עליו כו' כלו' שעשית אותו על ידך שאלמלא כן לא היו חוטאים גם הם והיא חטאה גדולה כלו' מעין שוגג בלי עדים והתראה כי לא נתפרצו כערב רב כי זה מורה שלא היה לבם אחריו ואם כן אין ספק שאלו לא עשיתו אתה לא היו חוטאים נמצאת מביא עליו חטאה גדולה והשיב

אהרן ואמר אתה ידעת את העם ולא אמר הזה כלו' הערב רב כי ברע הוא כלו' נמשכים אחר טומאת מצרים ואחר כשופיהם ויתכן רמז מאומרו ברע אל ערב רב דאותיות דדין כאותיות דדין ויאמרו כו' כלו' הם עשו הכל כי אני לא עשיתי כלום רק שהשלכתיו באש ויצא כי זה מורה כי ע"י כשופם נעשה ואלמלא כן לא היה נעשה דבר נמצא כי הם העושים ולא אני:

עוד יתכן כיון ע"פ דרכו בהשקות את בנ"י טרם ידבר עם אהרן. והוא כי הנה היה לבו בוער כאש מסתפק אם היה כל מאומה מחטא זה תחת יד אהרן שאל"כ איך נתגלגל חובה ע"י זכאי ואמר בלבו בענותנותו איך או' לאהרן אם חטא בעגל פן אהיה כחושד כשר ומלבין פניו וגם לא יצדק אמור לו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו כו' כי עודנו מסתפק אם בכפיו של אהרן דבק מאוס ע"כ ייעצוהו כליותיו יבדקם כסוטות את אשר חטא בלי עדים והתראה אומר בלבו אם יונח חלילה שאהרן חטא לא היה בעדים כי הלא אם כך היה לא יבצר מהתפרסם. ואדרבא הנראה היה בהפך כי הוא עשה המזבח לשמו ית' ועכבם מלעבוד ע"ג מאתמול ע"כ טחן עד אשר דק ויזר על פני המים שמהם ישתו כל ישראל שבכללם אהרן לומר אם בסתר בלי עדים והתראה חטא אהרן ילקה גם הוא ככל המון ישראל אשר חטאו בלי עדים והתראה וכראותו כי לא נפגע אחיו אז שמח ויאמר אל אהרן בל' חיבה כנודע מל' אמירה כלומר ידעתי כי לא חטאת אך אנסיך ואם כן אמור נא מה האונס אשר עשה לך העם הזה כמדובר:

פסקה כה

וירא משה כו'. לבא אל הענין נזכירה מרז"ל (ש"ר פ' מ"ד) האומרים כי באמור משה זכור לאברהם כו' מה' מלאכים רעים שהיו שם אף וחמה וקצף כו' בזכות השלשה אבות נסתלקו ג' מהם נשארו שנים אף וחמה אמר משה להקב"ה תגין אתה בעד האף וזהו קומה ה' באפך ואני בעד החמה וזהו (תהלים ק"ה) לולא משה בחירו כו' להשיב חמתו כו' הנה כי היו המקטרגים נסוגים אחור מלקטרג כי לא ערבו על לבם נגד ישראל:

עוד ידענו מרז"ל כי דרך המקטרג למעלה שבראותם את החוטא תקטין אשמתו אז יתרצו לקטרג עליו אך בראותם שתגדיל חטאו אז יבדלו כמז"ל כי על דברת משה חטא העם הזה חטאה גדולה נזורו אחור המקטרגים באו' הלא מה נאמר הלא אמר הוא בעצמו כי להגדיל גדר החטאת הרי הוא אמר חטאה גדולה וכשראה שבדלו והיה הדבר בינו ית' ובינו בלבד אז אמר ועתה אם תשא חטאתם כו' ולא אמר חטאם הגדול:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה על ידי מאמר אהרן אתה ידעת את העם כו' שהוא מ"ש לעיל שהטיל כל אשמת דבר על הערב רב והיקל מעל ישראל כאלו לא עשו דבר כמדובר

למעלה וע"י כן אז נחרצו ויתגברו המקטרגים אשר רחקו מתחלה ע"י מה שהזכיר משה זכות אבות ואשר חלה פנה אלהים הוא יתב' את האף ומשה את החמה שעי"כ היה הדבר כמכוסה עד חשוב משה שלא היו בישראל חוטאים. רק בלי עדים והתראה אך עתה נפקח עיניו וירא את העם פרוע ומגול' מהעננ כבוד כל אשר חטאו בעדים והתראה והיה זה מהמקטרגים שקמו עליהם כי פרעו אהרן ע"י ההביל ומיעט אשמתם שכמעט אמר שלא חטאו כלל הנקראים ישראל כי אז נחרצו המקטרגים לגלות אשמתם וזה או' פרוע שהוא כי נתגלו מהעננ כבוד שהוא החופה על ראשיהם כאשר היה לכל איש אשר יחטא כמז"ל בספר הזוהר (פנחס דף רי"ז) על והוקע אותם לה' נגד השמש כי אשר חטא היה מתגלה הענן מעליו ומכה השמש על ראשו ועד"ז יאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא הוא תחת היותו מחופה ע"י הזכיות שהזכרנו ונתחדש זה כעת כי פרעה אהרן עתה והיה זה בשביל מיעט אשמתם בפני המקטרגים אשר הם קמיהם כי אמרו המקטרגים אתה באת לחפות עליהם אנו נקטרג עד נגלה אותם מהחיפוי שאהרן מחפה אותם הם העננ כבוד וזהו לשמצה בקמיהם ששמצה הוא לשון מיעוט כמו שמץ מנהו ומה שמץ דבר:

או עד"ז כי פרעה אהרן עד גדר היותם לשמצה מעט וקלי החשיבות בקמיהם הם המקטרגים לקטרג עליהם שע"כ עתה קטרגו ושופט כל הארץ גלה אותם כי אלהי משפט ה' אז אמר משה בלבו אם היה כאשר עם לבבו שלא חטאו בעדים והתראה לא היו מספיקים עתה קמיהם לגלות את כל העם ולעתדם לפורענות אך אין זה כ"א שיש בהם חייב מיתת ב"ד ואפשר כי טרם עשות משפט במזידים אלו גם כל העם היה פרוע על שלא עשו בהם משפט או שלא מיחו ע"כ ויעמוד משה כו' ויאמר מי לה' אלי כו' ואז צוה למה יעלו השערה אל הבתי דינים ויהרגו כל חייבי מיתות ב"ד ובעשותם כן אמר להם הנה ב' טובות עשיתם אחת שהתחננתם לכפר על ישראל כן זה יהיה כפרה על כללותם שעל כלם היה הקצף כאו' את העם כי פרוע הוא וזולת מה שהטבתם לכל ישראל גם לכם הטבתם כי תבורכו מפי עליון על זה וזהו ולתת עליכם היום ברכה והנה ראה משה כי עתה יאמרו ישראל לאמר הנה אשר חטאו בלי עדים והתראה כבר מתו בהשקאת משה ואשר בעדים והתראה הרגו בני לוי וא"כ איפה אנו הנותרים נקיים מכל עון וחטאה. ע"כ ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה לו' אתם הנותרים חטאתם והוא כי לא מחיתם ועתה איני רואה תקנה לגודל אשמתכם כ"א שאעלה אל ה' אולי אכפרה שאהי' אני כפרה בעד חטאתכם כענין טול הרב שבהם כו' וזהו אומרו אנא חטא העם הזה וכו' והנני מחשיב עליהם כאלו הם בעצמם עשו להם אלהי זהב ועתה אם

תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך וכו' שתטול אותי לכפרתם והוא מאמרו אליהם אולי אכפרה בעד חטאתכם ואמר ועתה כלומר טרם עשות הב' שפטים בחוטאים לא היתה מיתתי מספקת לכפר אך ועתה אם תשא כו' ואם אין וכו' ואם באנו לדקדק הוי"ו שבמלת ויעשו שיורה שזולת החטאה גדולה יש עוד דבר אחר ומהראוי יאמר כי עשו להם כו' יתכן יאמר מאמרנו על מרז"ל (ע"ז דף ד') לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה כו' שהוא כי אשר הגיעו לגדר היותם עם ה' ודברם עמו פנים בפנים במעמד הר סיני איך בלי הדרגה חטאו בקצה האחר עד עובדים ע"ג אך זה יורה כי איזה חטאה גדולם היתה תחת ידם שממנה עלו אל עבירה גדולה שבגדולות כזו כי עבירה גוררת עבירה באופן כי ראויים היו ישראל לאותו מעשה מאשר קדמה להם עבירה אחרת לז"א לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה כי לא קדמה להם עבירה אחרת אלא וכו' כמפורש למעלה ועל דרך זה יתכן אנא חטא העם הזה תחלה חטאה גדולה שגרמה להם שויעשו להם אלהי זהב אחרי כן כלומר שאם לא כן תימא הוא שקפצו מן הקצה אל הקצה ובראות שלא אמר לו הוא יתברך כי כן היה אמר ועתה שאינו כן כי לא קדמה להם חטאת תחלה שאנא חטאתם ואם אין למה לי חיים מחני נא וכו':

עוד יתכן באומרו ויהי ממחרת כאשר ידענו כי ויהי ל' צרה והוא כי עלה על לב משה כי אחר עבודת הלוים העושים דין בג' אלפי איש אשר חטאו בעדים והתראה שיהיה מאז עת רצון שישוב חמתו ית' בקנאם את קנאתו בתוכם ובבקר השכם בבשורה טובה ישלחהו ית' לישראל אך ראה כי הנה ויהי ממחרת כי עדיין היה וי במחרת וזהו ויהי ממחרת אז אמר אין זה שחטאתכם שלא מחיתם היא חטאה גדולה והוא לא ידע כי זולת זה היה עדיין עון מעשה מזיד שהוא מאשר חטאו בעדים ולא בהתראה שעדיין לא נפקדו ע"כ כאשר וישב משה כו' וישאל את נפשו למות תחתם אז אמר לו הנה אשר קצפתי כעת הוא כי יש עדיין חייבים מיתה והם אשר אמחה מספרי וזהו מי אשר חטא לי שהם בעדים ובלי התראה אמחה אך על השאר לא אפקוד כעת רק לך נחה את העם וכו' כי לא אפקוד עליהם כעת כי אם אשנה הענין כי ילך מלאכי וכו' ולא אני בעצמי אך החטא על שלא מיחו זה יהיה לאט כי וביום פקדי כו' כי אין פקידה שאין בה מעון העגל ומה שאמר הוא ית' מי אשר חטא לי אמחנו בא הכתוב ופירש שהוא כי ויגוף ה' את העם וכו' ואמר על אשר עשו וכו' אשר עשה אהרן הלא הוא כי הנה מהשלש חולוקות א' מתו ע"י משה ולא ע"י בני לוי וא' על ידי בני לוי וזאת ע"י הקב"ה בא הכתוב לתת לנו טיב טעם ומה לא עשה גם זאת הוא ית' ע"י משה או זולתו ואמר ויגוף כו' והוא כי הנה לא יבצר מאיש שוגה ומפתי לדבר ולומר למה לקו שלשה חלוקי חוטאים האלה ואהרן

שעל ידו נעשתה התועבה לא לקה ומי יסיר מליצני הדור מלומר הנה בני לוי לא נגעו בו כי בושו ממנו וגם משה הוא אחיו וכאשר בדקם כסוטות הוא ידע לעשות דרך שלא ילקה אחיו כי אשר ע"י שם הרג את המצרי הוא ידע ג"כ לעשות זה ע"כ אמר הוא ית' הנה השלישית ילקו על ידי ואהרן יהיה לפליטה אז ישקוט כל איש באומרם הלא הוא ית' לא ישא פנים והוא ע"ד מרז"ל בדוד שבחר במגפה ולא בשני דברים האחרים ואחר שניצול אהרן יאמרו אין זה כ"א שלא יחשוב ה' לו עון כ"א אל הערב רב בהתנצלות אשר אמר לאחיו וזהו ויגוף כו' לומר תדע למה ויגוף ה' כו' על ידו ולא על יד ב"ו כדי להורות כי הם אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן כלומר כי אשר הוא עשה הם העושים בעצם ולא הוא רק במקרה וזהו אשר עשו כלומר הם עשו לפי האמת את אשר עשה אהרן ולא הוא:

פרק לג

פסקה א

וידבר ה' כו'. ראוי לשית לב כי אחרי או' לך נחה את העם למה חוזר ואו' לך עלה מזה אתה והעם כו'. ועוד למה הזכיר לו שהוא העלם באו' אשר העלית. ועוד אומרו לאמר לזרעך כי אינו לאמר לזולת. ועוד למה חוזר ואומר ושלחתי לפניך מלאך הרי נאמר למעלה הנה מלאכי ילך לפניך. וגם למה מזכיר היות אל ארץ זבת חלב ודבש כי ידוע הוא:

אך הנה ראה הוא ית' פן יחרד משה על מאמרו ית' לך נחה את העם הנה מלאכי ילך לפניך כי הלא לבבו יבין דבר נגד כבודו. וגם דבר שלא כנגד כבוד ישראל והדבר ההוא ימצא בו מה שהוא נגד כבודו ית' הלא הוא כי באו' לך נחה את העם הלא יראה כי לא יבא הוא אל הארץ רק לנחותם הדרך בלבד וע"כ יתחמץ לבבו כי הלא עדין לא היה ענין הסלע שעליו נגזר שלא יבא אל הארץ:

שנית על כבוד ישראל שיורה באו' הנה מלאכי ילך לפניך כי גם בארץ ירעה אותם המלאך וינהגם וזו רעה חולה כי שם הוא מושב אלהים ולא ישליט ה' מלאך ומושל שם ומזה נמשך גם על כבודו ית' כי הלא הוא ית' האומר לאבות לזרעך אתן שיורה שיתן ע"י עצמו ולא ע"י מלאך ע"כ על שלשה אלה ענה ואמר אל משה על הנוגע אליך לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית כלומר כאשר היחלת להעלותם תגמור ותעלה אותם אל הארץ כו' והוא כי הוא ית' דן באשר הוא שם וענין הסלע עדיין לא הי':

ועל הב' אמר נשבעתי לאמר לזרעך אתננה כלו' כן אמת כי מה שנשבעתי לא בלבד היה שתנתן להם הארץ כי אם לאמר לזרעך אתננה כלו' ע"כ ואל תתמה על אמרי עתה

שמלאכי ילך כי דע איפה כי ושלחתי לפניך מלאך אך לא שיהי' הוא הכובש את הארץ ומגרש את הגוים כ"א וגרשתי כלו' אני בעצמי את הכנעני כו' והראיה כי אין שם מקום לשר או מלאך כי הלא הוא אל ארץ זבת חלב ודבש שהוא דבר הבלתי מתייחס כ"א אל עצמי והוא כאשר היה הוא יתב' בתת לתנוקות הנולדים בשדה ונבלעים מתחת לארץ שני עוקצים א' של דבש וא' של חלב ומתראה בעצמו יתברך כבחור צח ואדום הוא ולא מלאך וכן להראות לישראל מעלת הארץ מזכיר להם זה להורות כי מה שלא ניתן ע"י מלאך הוא המתייחס אליה והוא לעומת רמז לבניות ארץ העליונה המתייחס לחלב ומתיקות תענוג עליון הדומה לדבש זולת רמז סודם היותר עליון וזה רמז פה באו' ראו עתה כי ע"י עצמי אני עושה כי הלא הנני מביאכם אל ארץ זבת חלב ודבש אשר לא ייחסתי זה רק אל עצמי וא"כ מה שאמרתי לשלוח מלאך אינו רק בשביל הדרך בלבד כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך שאין מקום חיצונים ותוכלו פה לעבור רצוני:

פסקה ד

וישמע העם את הדבר כו'. ראוי לשית לב מה הוא ענין העדי הלז שלא שתו איש עדיו עליו. והנה רש"י ז"ל פי' לשון עדות שהוא עדות דם הברית שקבלו בחורב והלא כמו זר נחשב אומרו ולא שתו כי אדרבא הל"ל ויסירו כי ולא שתו יורה כי היה חוץ מהם ולא שמו אותו עליהם ועוד שאין עדיו רק לשון עדי לא לשון עדות. והנה רשב"י ז"ל (ש"ר פ' מ"ה) פירש לשון זיין שהוא תכשיט ועדי לאיש. וגם על זה יקשה כי איך יתקשר עם ראש הפסוק. ועוד כי באו' ולא שתו נראה שלא עליהם היה ולא שתו אותו עליהם ואיך בפסוק שאחריו הוא אומר הורד עדיך אם לא שמו אותו עליהם איך יורידהו ועוד איך מתקשר עם ראש הפסוק. וגם אומר ואדעה מה אעשה לך אם ואדעה הוא כמשמעו לא יצדק כלפי מעלה ואם הוא ל' רחמים איך ימשך מהורדת עדים מעליהם:

והנה לבא אל הביאור נשים שכל והבין במאמר' ז"ל במס' שבת פרק ר"ע (שבת דף פ"ח) ובו נבא אל כוונת הכתובים. וז"ל המאמר דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מה"ש ולכל א' מישראל קשרו לו ב' כתרים א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"כ רבוא מ"ח ופירקום שנאמ' ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אמר רב חמא בר תנינא בחורב טענו ובחורב פרקו בחורב טענו כדאמרן בחורב פרקו דכתיב ויתנצלו בני ישראל. א"ר יוחנן וכלן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה יקח את האהל אמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנא' ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם:

ולבא אל כוונת מאמרם ז"ל נשית לב (א) למה הוצרכו ששים רבוא והלא במלאך א' היה אפשר להעשות או לפחות בסך פחות מששים רבוא. (ב) נשית לב אל אומרו בשעה שהקדימו ולא אמר בזכות שהקדימו. (ג) מאין לו הסכום הזה של מלאכי השרת (ד) או' וכיון שחטאו ירדו ק"כ רבוא מ"ח ופירקום מנין לו הסך ההוא (ה) מנין לו שפרקום מ"ח כי הנה בראיה שמביא מהפסוק הוא אומר ויתנצלו שמורה שהם נצלום בבחירתם שלא ע"י זולתם וכן מוכיח מקרא שלפניו שאו' להם הקב"ה הורד עדיך מעליך שיורה שהם המורידים מעצמם (ו) מה המה הכתרים האלה (ז) לא ימנע או היו עדיין הכתרים ההם ראוים אליהם או לאו אם עדיין היו ראוים למה יאמר הוא ית' הורד עדיך ויצוה למ"ח יפרקום ואם אינן ראויים אליהם מאליהם יתפרקו כי יחטאו ויבטלו סיבת התעטרם (ח) מה שמקשים התוס' כי אחר שמרובה מדה טובה יותר ממדת פורענות למה לקשרם באו ס' רבוא ולפרקם באו ק"כ רבוא והנה לתשובתם כי כן הוא כי להיות מרובה מדה טובה הספיקו ס' רבוא לקשרם משא"כ לפורענות שהוצרכו כפלים לפרק' עדיין קשה מהיכא תיתי שהיו כפלים ומהיכן יש לו ראיה. (ט) איך מביא ראיה מפסוק ויתנצלו שבאו מ"ה וקשרום ומ"ח ופירקום שאין שם מזה דבר. (י) כי שם ידבר על הפירוק ולא על הטעינה (יא) מה בא לחדש ר' חמא שבחורב טענו ובחורב פרקו זיל קרי בי רב הוא כי נעשה ונשמע בחורב נאמר ופסוק ויתנצלו גם הוא היה בחורב (יב) אומרו בחורב טענו כדאמרן ובחורב פרקו דכתיב ויתנצלו בני ישראל וכו' כי הלא מאי כדאמרן גם הוא פסוק ויתנצלו ואדרבה עיקרו נראה שהוא על הטעינה וחוזר להביאו שנית על הפריקה והכל פסוק א' (יג) איך נלמד מסמיכות ומשה יקח את האהל. שנטל ק"כ רבוא עטרות (יד) מאמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנא' ופדויי ה' ישובון וכו' מה דמות העטרות ההם נערוך למו בפסוק ההוא:

אמנם הנה הקדמה מונחת אצלינו מרז"ל כי כל העושה מצוה אחת נעשה לו מלאך מליץ פרקליט א' ואז הוא המאיר לו ומעטרו כמבואר אצלנו על מאמרם ז"ל (ברכות דף י"ז) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם כו':

ונבא אל הענין. והוא כי הן שלש זכיות הנמצאות ביד ישראל באומרם נעשה ונשמע (א) הקדימת העשיה לשמיעה (ב) קבלת השמיעה (ג) קבלת העשיה:

והנה זכות הקדימה נגמר בשעתה ונעשה מלאך אך זכות העשיה וזכות קבלת השמיעה לא נגמר עדיין כי אינן רק קבלה על העתיד אך לא יבצר כי למה שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה שמאז יקבלו בפיהם לעשותם. גם שלא יספיק עדיין ליעשות מלאכים

לא יבצר מהעשות אורות קדושה להתעטר בהם מאז עד עת פועל נמצאו ביד כל א' מישראל מלאך א' על הקדימה וב' אורות על קבלת המעשה והשמיעה:

וע"כ היטיב אשר דבר רבי סימאי כי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא וכו' כי ענין הקדימה היה זכות שנגמר בשעתו ונעשה מלאך נמצא הכל ס' רבוא וז"א בשעה כו' באו ס' רבוא כו' כי בשעה ההיא נגמרו ובא מלאך א' ע"י כל א' מס' רבוא ישראל והמה באו וקשרו ב' אורות הנעשים ע"י קבלת העשיה וע"י קבלת השמיעה וקשרום לעטרות שתים בראש כל א' מישראל וכיון שחטאו ירדו ק"כ רבוא מ"ת והוא ע"ד האמור כי כאשר העושה מצוה א' בורא מלאך פרקליט כן העושה עבירה בורא משחית והנה ידוע מאמרם ז"ל (ש"ר פ' ע"ב) שאמר הקב"ה למשה הנה ב' דברות שמעו מפי וח' על ידך מי יתן ועברו על אשר היו על ידך ולא על אשר שמעו מפי וזהו סרו מהר מן הדרך אשר צויתים שהם אנכי ולא יהיה לך והוא כמפו' אצלינו למעלה שאמר לו הוא ית' עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו שהוא עוברם הדבור הב' לא יהיה לך וכו' לא תשתחוה להם וכו' ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים שהוא עוברם הדבור הא' שהוא אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ושם כתבנו כי עון אלה אלהיך היה בשמיעה כי שמעו וקבלו מהערב רב האומרים לישראל אלה אלהיך אשר העלוך אך הדבור הב' הי' במעשה שהשתחוו בפועל נמצאו בידם ב' עבירות שהם בעוברם ב' הדברות א' במעשה כנגד אומרם נעשה וא' בשמיעה כנגד אומרם ונשמע הרי שכל א' מס' רבוא ישראל. קנה ב' משחיתם על ב' גופי עבירות נמצאו ק"כ רבוא מ"ח. ודעת ר' סימאי כי הן הם אשר ירדו ופירקום אותו שנברא על מעשה שהשתחוו לו ויזבחו לו פירק עטרת נעשה ואשר נברא על שמיעת אלה אלהיך כו' ששמעו וקבלו מהערב רב פירק העטרה הנעשית על ידו והיא ונשמע:

והוא כי בעון העושים ובלתי מוחים היו לאחדים כי ע"כ ביקש הוא ית' לכלות את כלם כאומרו ואכלם ועון הבלתי מוחים הוא הנפקד לדורות בכל פקידה כמאמרם ז"ל (סנהדרין דף ק"ב) על ביום פקדי ופקדתי אין לך פקידה ופקידה שאין בה מעון העגל ואין זה רק על אשר לא מיחו בכל קהל עדת ישראל כי ג' כתות החוטאים כלם בחטאם מתו כמדובר למעל' והביא ראיה מפסוק ויתנצלו בני ישראל וכו' על הפריקה ועל הטעינה והוא שהוקשה לו כי מהראוי יאמר בהר חורב מאי מהר חורב אלא ויתנצלו כו' העדי שהיה להם מהר חורב שהוא מעת קבלו התורה שם שאמרו נעשה ונשמע וראייתו הוא על מציאות קשירה ופירוק אך על המקשרים והמפרקים אין צריך ראי' כי כמספר הזכיות יהיו המלאכים וכמספר העונות יהיו המ"ח כמדובר. ור' חמא בר חנינא חולק על ר'

סימאי ואו' כי לא הוצרכו מתחלה למלאכי קדש לקשר העטרות ולא בפריקה למ"ח כ"א שבחורב טענו מעצמ' ובחורב פרקו מעצמ' שניטלו בהעות' וזהו בחורב טענו ובחורב פרקו. והביא ראיה בחורב טענו כדאמרן שפשוטו של מקרא ויתנצלו וכו' אותו העדי שהיה להם מהר חורב שמשמעו שקבלום מההר שלא על יד מקשר ומשם מביא ראיה גם על הפריקה והוא כי גם שאומר ויתנצלו סובל היות או מאליהם או על יד מפרקים וילמוד מהיקש דכתיב ויתנצלו וכו' שהוא הפירוק והוקש לטעינה באומרו בהר חורב מה טעינה מאליהן אף פריקה כן שאם לא כן למה במקומה לא נזכרה הטעינה כ"א פה בעת הפירוק כלאחר יד אך הוא להקיש כמדובר:

והנה לבא על תכונת מחלקותם זה נשים שכל והבין מה המה העטרות האלה ומה עניינם ואומר כי הוא מאמרם ז"ל במדרש חזית על פ' משכני כו' וז"ל תני רשב"י זיין שניתן להם לישראל בחורב שם המפורש היה חקוק עליו וכשחטאו במעשה העגל ניטל מהם כיצד ניטל רבי איבו ורבנן רבי איבו אמר מאליו היה נקלף ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו ע"כ:

והנה אין הדעת נותנת שהיה כלי זיין ממש בשם חקוק בו שא"כ איך יצדק אומרם מאליו היה נקלף או מלאך מקלפו וכי הזיין סיד או חומר שטחו בו את עצמם היה שיצדק בו קילף אך אין ספק כי אין זה רק אורות קדושה שדבקו בנשמות ישראל בזכותם שהיו להם לכלי זיין מגן בעדם כזיין ובשם המפורש. והענין כי ב' המה הדברים הנאמרים באמת שנתעתדו ישראל להיות בני חורין מהם על ידי קבלת התורה לולא קלקלו בעגל (א) מגליות (ב) חירות ממלאך המות וזה מאמרו במתק לשונו זיין שניתן להם בחורב שהוא העדי שנתייפו ונתעטרו בו שם המפורש היה חקוק עליו כלומר שהיה להם עדי ואור עליון על יד זכותם מגן להם מבני אדם כזיין הוא מהגליות וגם שם המפורש חקוק עליו להיות להם חירות ממלאך המות שהוא ממקור החיים להגן להם ממלאך המות והוא מאמרם ז"ל במדרש (דברים רבה פ' י"א) כי כשהיה בא מלאך המות ליטול נשמתו של משה היה מזכיר שם המפורש ומבריחו מעליו הנה כי יצדק לרמוז חירות ממלאך המות באומרו שם המפו' חקוק עליו ואומרו זיין נגד בנ"א שהוא לרמוז חירות מהגליות:

והנה מאומרו רשב"י זיין שניתן לישראל בחורב כו' יורה כי הוא העדי שידבר בו הכ' וכולהו רבנן שניתן להם בחורב והן הנה יהיו הב' עטרות שאמר ר' סימאי א' כנגד נעשה וב' כנגד נשמע. כי הב' אורות מחופפו' וקשורות מלמעלה עליהם להגן עליהם מהגליו' ומהמלאך המות אלא שרשב"י נשא משלו באופן מתגלה הענין יותר כמדובר ויתכן יהיה העטרה של מעשה לעומת מגן הגליות שהוא בגוף כי כן אין הגליות מושלים רק בגוף

כמפורש על פסוק ותשימי לארץ גוך כו' ועטרה שכנגד נשמע אשר היא חוש מתייחס אל הנפש תגין כנגד המלאך המות הנוטל את הנפש. והנה דעת ר' איבו כי אחר ששתי אורות הקדושה נקשרו בנפשותם לא היה רק על היותם משוללים זוהמת נחש. ע"כ ע"י עון העגל ששבה זוהמתן בהם ותדבק בנפשותם אז מאליהם נקלפו האורות ההם מנפשות' ומה גם המות הקשורה בזוהמא כנודע ולא הוצרכו מ"ח לקלפם ודעת רבנן להיות כי אשר חטאו בעגל כבר מתו אשר בעדים והתראה ע"י שבט הלוי ואשר בעדים ובלי התראה על ידי השקאת משה שבדקם כסוטות א"כ אין עון אשר חטא בנותרים רק אשר לא מיחו ביד עושי רשעה אך בידם לא דבק מאוס ע"כ לא היה כדאי בזוהמא שדבק' בם להתקלף מאליהם כחות הקדושה ההם מנפשותם אלא שירד מלאך וקילפם. והוא כי מלאך א' היה קולף הכח הא' והב' את האחר כמדובר:

הנה מצאנו ראינו כי הני תנאי כהני תנאי ר' סימאי כדעת רבנן ור' חמא כר' איבו ונחזור על הענין והוא כי אחר אומרו רבי סימאי שהוצרכו מ"ח לפרקם על שכל אשמתם לא היתה רק על שלא מיחו בלבד. וגם ר' חמא עם היותו מעמיס יותר שפרקו מאליהם עם כל זה לא יבצר כי חטאתם לא כבדה מאד כי לא היה עמו שלא מיחו ביד העוברים וא"כ איפה הלא כמו זר נחשב העטרות ההם יעזבו מהם ויהיו עדי אובד אחר כי זכו אליהם בצדקתם ע"כ בא ר' יוחנן ואמר ובכלם זכה משה ונטלם דסמיך ליה ומשה יקח כו' והוא כי מסייע אל דרשת הסמיכות כאלו יאמר אם הם נצלו את עדים ומשה לקחם ושמא תאמר ומה בצע בקחת אותם משה אחר שמהם יגרעו לזה בא ר"ל ומלא את דבריו ואמר ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנא' ופדויי ה' ישובון כו' שהוקשה לו בכתוב אומרו ופדויי ה' ישובון שנראה שיש זולתם שאינן פדויי ה'. ועוד מה היא שמחת עולם ולמה ייחס השמחה אל הראש ואין דרכה אלא בלב על כן אמר שהענין הוא כי הנקראים פדויי ה' הם יוצאי מצרים כד"א (תהלים ק"ז) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר אשר לולא משה לא היו שבים לעתיד לבא כמאמרם ז"ל כי ע"כ נקבר במדבר להשיבם עמו וזהו ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה והסיוע שיש להם לשוב הוא כי ושמחת עולם הם העטרות ההם להיות ניצולים ממות הוא על ראשם הוא משה ראש שלהם כי משה נטלם למען החזירם להם ולהיות לו לעזר להשיבם עמו ויועיל למו לעתיד כי ששון ושמחה ישיגו בהיות להם חירות ממלאך המות שעל ידו הוא היגון ואנחה כד"א בלע המות כו' כי ע"י מטרת אשר הוא מגן מן הגליות ששון ושמחה ישיגו וע"י אשר הוא מתייחס לשם המפורש להבריח מלאך המות גם יהיה להם באופן שנסו יגון ואנחה:

הנה נא למדנו מרז"ל כי העדי האמור בכתובים שאנו בהם הנה הם שתי הכותרות אשר המשילם רשב"י לזיין ושם המפורש שהם שתי אורות קדושה אשר ניתן להם בזכות אומרם נעשה ונשמע ויהיו להם למגן א' מגליות וא' ממלאך המות:

ובזה נבא אל ביאור הכתובים ליישב אשר הערנו בם הלא הוא כי הנה אין ספק כי לא יבצר מהיות בישראל שני סוגים. (א) שלמי הכשרון אשר בשם ישראל יכנו. (ב) הבלתי שלמי' ורקים עם יקרא ולא עם בני ישראל:

ובזה נבא אל שינוי התוארים אשר תיאר בהם הוא ית' את עמו בשני כתובים הבאים כאחת זה אחר זה כי תחלה נאמר וישמע העם ובפסוק שאחריו הוא אומר ויאמר ה' כו' אמור אל בני ישראל רגע אחד כו'. אך הטעם הוא כי נמצאו בישראל שני סוגים (א) אשר בשם ישראל יכונו ואשר בשם עם ואשר בשם ישראל יכונו למה כי שלמים הם מעצמה ולא היה בעון מה שלא מיחו בעושי רשעה די בער מעליהם את עדים הם העטרות אשר קשרו בהם מלאכי השרת באומרם נעשה ונשמע. אך אשר בשם עם יכונו אשר לא שלמים בעצם המה נוסף עון מה שלא מיחו על העדר שלמותם ומה גם אם היה בהם הרהור מה עם שנדונו כפנויה וזה וזה גרם לפרק מעליהם מאז עשו את העגל את עדים מעליהם וישארו משוללים מהם כי לא שבו בתשובה מספקת להחזירם וע"כ בשמוע המכונים בשם עם את הדבר הרע הזה כי אמר אלהים לא אעלה בקרבך אז התאבלו יותר מהנקראים ישראל והטעם הוא כי העם הנזכר לא שתו איש עדיו עליו כי לא שבו בתשובה שלמה מספקת להחזיר איש עדיו עליו אחר שפירקום וזהו ולא שתו כו'. משא"כ אשר בשם ישראל יכונו כי עדיין עדים עליהן וע"כ הנקראים בשם עם ראוי עצמם משוללים השראת שכינה ומשוללים עטרותיהם שמגינים עליהם אמרו נגזרנו כלנו אבדנו כי חסרנו כל וזהו אומרו וישמע העם את הדבר הרע הזה מהעדר שכינה ויתאבלו והטעם כי ולא שתו איש עדיו עליו נמצא כי בא להם שבר על שבר. אך הנקראים בשם ישראל לא התאבלו כי אמרו בלבם כדאי הם גולות הכותרות אשר על ראשם לסמוך עליהם להנצל מפחד ממות וגם המה היו מעיר לעזור להחזיר להם גם עטרת מלכם על ראשם היא שכינה ע"כ על סוג הנקראים בשם ישראל אמר למשה אמור אל בנ"י אתם עם קשה עורף אל יבטחו בעדים אשר להם כי ידעו איפה כי רגע א' יעלה בקרבם ויכלם ע"כ יבחנו לסבול הורדת עדים מעליהם לטוב להם וזהו הורד עדיך כו' והוא כי מאז ברא אלהים אדם על הארץ היה לעשות מרכבה מבני אדם כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' י"ט) משעה שברא הקב"ה את עולמו נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים וכו' וכן עשה ע"י אדם וחוה טרם יעשו את הרע ושלטה בם זוהמת נחש וע"כ לבא אל התכלית

ראה הוא ית' כי טוב המות לאדם למרק ולטהר בכור הארץ כל זוהמתם להחיותם זכים וברים מוכנים להיות מרכבה אל השכינה כמלאכי השרת ועוד הוסיף הוא ית' ע"י אבינו אברהם לשעבדנו בגליות למען מרק וטהר גם על ידם את עמו להציל אותם מגיהנם העתיד כמאמרם ז"ל לע"ל אברהם יושב בפתח גיהנם ואינו מניח אדם ליכנס בו כי מאז בירר לנו את הגליות:

והנה כאשר ניתנה תורה ופסקה זוהמתן וזכו אל העדי הנזכר אשר הוכנו להשיג האושר העתיד להיות מרכבה אל השכינה מאז. כי פסקה זוהמתן וניתן למו ב' מגינים. להגין כל א' אחת מהן שתי הכותרות הנזכר כמדובר. והנה ע"י עון העגל נהפך לאבל מחולם. כי שבה זוהמתן למקומם ואבדה תקות כל הטובה העתידה שהיא להיותם מרכבה אל השכינה אם לא ע"י מירוק הגליות והמות המצרפת את גויותם במותם מחלאת זוהמתם ע"כ אמר אלהים אוי להם לישראל אם לא יורידו עדים מעליהם כי הלא יהיו בני חורין ממות ונמצא חלאת זוהמתן בלתי מתמרקת לעולם ולא יוכנו עוד בכל ימיהם גם אם לעולם יחיו להשיג האושר העתיד בגוף ובנפש וטוב מהם הנפל ע"כ כל טובם תלוי בהוריד עדים מעליהם שע"י כן יתמרקו ויתלבנו ויוכנו אל כל הטוב העתיד הוא ית' להביא עליהם וזה מאמרו ית' ועתה הורד עדיך מעליך וקבל מות וגליות ואל יקשה בעיניך כי לטובתך אני או' כי ע"י כך ואדעה מה אעשה לך כלו' כל כך תהיה הטובה אשר אעשה לך שלא ידענה זולתי והוא מאמר הכ' עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וזהו ואדעה כו' לו' ואדעה אני לבדי מה שאעשה לך כל כך וכך יהיו רבוייו ורוממות איכותו לעתיד:

פסקה ז

ומשה יקח את האהל כו'. ראוי לשים לב אל אומרו הרחק מן המחנה שמהראוי יאמר רחוק מן המחנה ועוד למה קראו אהל מועד. וגם התורה למה תודיענו השם שקרא לו ועוד אומרו אשר מחוץ למחנה שהוא מיותר אחר אומרו הרחק מן המחנה ועוד אומרו והי' כצאת כו' למה יודיענו שנצבו איש פתח אהלו ושהביטו אחרי משה וידוע מאמרם ז"ל (ש"ר פ' מ"ה) וראוי לתת טעם לדעתם למה יספר הכתוב בגנות ישראל שהיו מליזים עליו. ולמה יודיענו שבבא משה האהלה ירד הענן כו' ושישתחוו כל העם מי לא ידע שעשו כן מן הסתם להשתחוות לפני הענן אשר שם האלהים ועוד אומרו ודבר ה' עם משה פנים בפנים האם היום ההוא היחל אתו פנים אל פנים כי ע"כ שינו רז"ל (ברכות דף ו) המשמעות ואמרו אני בכעס ואתה בכעס כאלו יאמר פנים של זעם ועוד אומרו

ומשרתו יהושע כו' יראה בלתי מקושר עם הקודם ולדרך רז"ל היה צודק יותר אם היה מדבר בל' לנוכח. ומשרתך יהושע בן נון כו':

אמנם הנה אמרו רז"ל (שם) כי לקח אהלו ויט אותו מחוץ למחנה באומרו שהיו כמנודים ועוד יתכן טעם ב' והוא מקושר אל הכתובים הקודמי' והוא כי ראה סילוק שכינה מישראל באומרו ית' כי לא אעלה בקרבך אמר בלבו אם אשאר בתוכם גם באהלי לא יהיה הוא ית' כי יהיה מסולק מכללות מחנה ישראל ע"כ טוב לי אטה אהלי מחוץ למחנה ושם יהיה ה' אתי וגם הוא כבודו ית' שיהיה לו בית מועד בעה"ז שנתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים ולא יהיה מסולק לגמרי וזה מאה"כ ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והטעם העיקרי הוא להתרחק מן המחנה שהוא שהחשיבם למנודים. וז"א הרחק ולא אמר רחוק. אך מפני כבודם להסתיר שלא על כי חשבם למנודים פי' מה עשה קרא לו אהל מועד לה' כדי שוהיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד וא"כ איפה אחרי או' ית' כי לא אעלה בקרבך אם ישאר במחנה גם מאהלו של משה יעדר ואינו כבודו ית' לישאר אהלו במקום יצטרך להסתלק מבית מנוחתו לגמרי ע"כ יוכרח לנטות אהלו חוצה לבלתי יפקד מושבו ית' ממנו וז"א וקרא לו אהל מועד תדע למה על שוהיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד כי שם הוא ומה גם לרז"ל (ש"ר פ' מ"ה) האומרים שעל מה"ש ידבר כי שמה ילכו לבקש את ה' וע"ד זה יאמר אשר מחוץ למחנה לו' מה שאמרתי והיה כל מבקש ה' לא על העם אשר במחנה כי הלא כנזופים היו בעיניו כ"א לאשר חוץ למחנה הם מה"ש שאינן מהמחנה. או כפשוטו שגומר מה שהיחל ואומר וקרא לו אהל מועד כדי שוהיה כל מבקש ה' מהצדיקים הידועים מבקשי ה' שלא היו נזופים בעיניו יצא אל אהל מועד ושמא תאמר גם אם היה אהלו תוך המחנה יהיה כן לז"א אשר מחוץ למחנה הטעם הוא אשר ה' הנזכר הוא חוץ למחנה כי נסתלק מישראל ע"כ הוכרח לנטות אהלו חוצה להשראת שכינה שתועד לו שם. והנה ישראל הרגישו בדבר שחשבם למנודים ולא קרבו אליו רק נצבו איש פתח אהלו כמצטערי' ומשתוקקים להתחבר אליו כי שכינה עמו ומביטים אחריו שלא יזוזו עינים ממנו עד באו תוך האהל שאי אפשר להם עוד לראות ולא ערב איש אל לבו לגשת אל פתח אהלו ובראותו ית' את צערם חש על כבוד משה ועל כבוד ישראל על כבוד משה להורות כי משה הוא המביא השכינה באהל כי היכל ה' הוא ע"כ מיד כבא משה האהלה ירד עמוד וכו' למען יראו כי בו בחר אלהים לשבתו. אז וישתחוו כמודים לפניו שחלק מכבודו ליראיו ושגם הם כמוהו אליו יתב' משתחוים ולא לזולת כי גם למשה נצבו ולא השתחוו וגם חש על כבוד ישראל בל יחשבם משה כמנודים ודבר ה' עם משה כו' דבר שעל ידו שב אל

המחנה והוא ענין מאמרם ז"ל מיושב על משמעות הלשון והוא כי רצה לאמר בו כ"א כה יעשה להתנהג ברוגז עם ישראל הנה יהושע יושב במקומו כי הוא נער לא ימיש וכו'. ונוצר תאנה יאכל פריה. וש"ת למה לא אמר ומשרתך לנוכח כ"א ומשרתו כאלו התורה מספרת ענין אחר שאינו מהדיבור אשר דבר אליו ה' שהיה נראה שהפך פניו ממנו מרוב כעסו עליו שע"כ אמר ומשרתו שלא לנוכח לזה הקדים ואמר ודבר ה' עם משה פנים אל פנים כאשר ידבר כו' לו' כי ודבר ה' עם משה תמיד פנים אל פנים וגם עתה כאשר ידבר איש מי שהוא רעהו שאוהבו פנים אל פנים היה מה שאמר לו ומשרתו כלו' שא"כ אין זה כ"א שהיה בוש לו' אליו דבר אשר איננו לפי כבודו לנוכח רק כלאחר יד כמדבר שלא לנוכח כן כביכול עשה הוא ית' שלא אמר לו ומשרתך יהושע וכו' כלו' יכנס במקומך אם תתנהג בכעס כ"א ומשרתו שלא לנוכח:

ושיעור הכ' ודבר ה' עם משה פנים אל פנים וגם עתה כאשר ידבר איש אל רעהו בדברו פני' אל פנים דבר שעל ידו חזר ושב אל המחנה שחזר בו מלהחשיבם למנודים ומה היה הקושי שדבר דרך כבוד עם היותו כאשר ידבר איש אל רעהו פנים אל פנים הוא אומרו ומשרתו כו' שלא לנוכח עם היות הכוונה לומר לו אם לא תתפייס הנה משרתך במקומך או יהיה הענין כי כאשר היה קשה לישראל שיהיה להם סרסור בין ה' וביניהם מלאך כ"א משה כך משה היה ירא פן לאשמת העם יהיה גם המלאך בין הש"י למשה ע"כ אמר אם אהיה במחנה אולי ידבק בי גרעון זה ע"כ ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה שעל ידי היות הרחק מן המחנה של החוטאים לא ימיש ה' מהיות שם עם משה ולא יהיה המלאך סרסורי בין ה' ובינו וקרא לו אהל מועד כמשכן שהוא מושב ה' ולא מלאך שע"כ והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ובראות ישראל כך חששו פן ימיש משה מהיות מנהיגם ופן על חוסר זכותם לא ידבר ה' עם משה כ"א מלאך ע"כ בבואו האהל היו תולים עיניהם אחריו בתשוקה לומר כי אותו לבדו היו רוצים לא את המלאך ובראותם הענן אשר שם ה' עם משה השתחוו שנעשה תשוקתם ויאמר משה אם היה גדול כעסו ית' עם ישראל גם שלא היה מייחד דבורו מעתה ע"י מלאך כ"א מדבר עמי בעצמו היה מדבר מן הצד שלא לנוכח כי כלום נתן לי גדולה אלא בשבילם אך בראות כי ודבר עתה ה' עם משה פנים כו' כאשר ידבר איש אל רעהו א"כ ודאי אין כעסו גדול על עמו ואין ראוי לפרוש מהם כלו' כי גם בהיותו אתם לא ימיש מהיותו יתברך הדובר בו תהיה ע"כ מיד ושב אל המחנה עם ישראל אך יהושע לא מש מתוך האהל והוא בשום לב אל אומרו נער אחר או' משרתו אך הנה פרש"י כי מלאך הנזכר פה הוא מטטרון ושע"כ נאמר שמי בקרבו שעולה כמספר שדי וידוע כי מלאך זה נקרא נער כמפורש

ברז"ל (זוהר ואתחנן דף רס"ח) וכתוב אצלנו בביאור נביאים כי מה שארז"ל שהמלאך שר צבא ה' שבא ליהושע ודחה אותו וצעק מר ואמר רבך דחה אותי וגם אתה תדחני שכתבנו שם כי מה זו זעקה אך הוא כי משה הוא איש האלהים מתייחס עניינו אל השכינה ויהושע משרתו נקרא נער מתיחס אל מטטרון שנקרא נער ע"כ אמר לו רבך דחה אותי ולא צעקתי כי הוא למעלה מגדרי אבל אתה שאתה נער כמוני למה תדחי ועם כל זה לא רצה:

ובזה נבא אל הענין והוא כי גם פה אחז יהושע דרכו לדחות את המלאך ההוא וזה יאמר ויהושע בן נון משרתו למה שהוא נער כמלאך הזה על כן לא ימוש מתוך האהל שהוא אהל ה' אשר למעלה ממושב המלאך ובלתי יוצא אל מקום אשר יהיה המלאך ההוא בל יראה כי בוחר הוא בו. והנה יש מרבותינו דורשים כי והביטו אחרי משה הוא שכל א' קנא למשה באשתו והלא כמו זר נחשב ואחשבה יהיה שכל א' בראות גדולת משה שהיה ה' עמו וכל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת יבא אל אהלו אך מהם סר כאמרו כי לא אעלה בקרבך ע"כ כל איש מהם נצב פתח אהלו בל תצא אשתו ותביט בו כי תאמר כל א' בלבה מי יתן והייתי אשת משה כי גדול וקדוש הוא לפני קונו וז"א כל א' קנא לאשתו במשה שקנא את אשתו בו אך לא את משה באשתו ומה גם לרז"ל כי כל הנשים בעשות בעליהן את העגל בעטו בהם ונעלו דלתותיהן ואמרו כי זה מאה"כ (תהלים ק"ה) ויקנאו למשה במחנה. והנה יש מדרש אחר (סנהדרין דף ק"י) שאמר שחשדוהו באשת איש וגם זה אפשר להתפרש ע"ד הקודם אלא שאותו המדרש תולה הדבר בנשים שיחמדוהו בלבן אך כמדרש הזה מהפך הדבר כי ונצבו איש פתח אהלו בזמן שנעלו דלתותיהן ופירשו מבעליהן באומרן שהיו משומדים אז מדי עברו נצבו איש פתח אהלו בל תצא אשה החוצה ויראנה משה ויתן לב עודנה אשת איש לישא א' מהן אם יגמרו גרושיה כאשר היחלו לבעוט בהם והוא אומרו לפי פשוטו שחשדוהו. הנה בשם ר"ש מולכו ה' יצרור נשמתי שמעתי נותן צורה במאמר זה באו' שחשדוהו בא"א שחשדו שהיה מקבל נבואתו מהאיש גבריאל ולא ממנו ית' בלי אמצעות מלאך וכן אמת שקשה ע"ז שא"כ לא היה מתנבא רק בחלום כנודע מענין גבריאל והלא לא נעלם מישראל שהיתה נבואתו בהקיץ ואפשר להשיב כי חשבו שע"י העגל עתה הורידוהו מגדולתו כמשז"ל (ברכות דף ל"ב) על פ' לך רד כו' רד מגדולתך וע"כ חשבו כי גם בזה ירד ויצדק בזה מאי דסמיך לי' והיה כבא משה כו' להסיר מלבם הדבר ההוא כי הלא ירד ה' בענן לדבר אתו אך הצורה הזאת לא תצדק רק בישראל כמאמר זה שאו' שחשדוהו בא"א סתם אך לא כמאמר האומר שכל א' קנא לאשתו במשה:

פסקה יב

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי כו'. ראוי לשים לב בפרשה זו. (א) בלשון הזה המיותר ובלתי נכון ומסודר שהל"ל אמרת אלי העל כו' ולא ראה אתה כו'. (ב) אומרו אח"כ ואתה והיה לו לסמוך אל מלת אתה הנזכר כבר ולומר ולא הודעתני כו'. (ג) באומר ולא הודעתני שהרי הודיעו באו' הנה מלאכי ילך כו' וידוע כי מלאכו ית' המיוחד הוא מטטרו"ן וגם כי נאמר בו כי שמי בקרבו ואין זה כ"א במלאך הנזכר כמאמר רש"י ז"ל (פ' משפטים). (ד) כי נראה שלא היתה תלונתו כ"א על בלתי הודיעו את מי ישלח עמו אך אם היה מודיעו לא היה שם על לב והלא אח"כ בקש לעקור את הכל גם מציאות לכתו עמהם ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. (ה) באו' אמרת ידעתיך בשם כי לא נמצא בכל התורה יאמר לו הקב"ה שידעו בשם. (ו) באו' ועתה אם נא כו' כי מלת ועתה מיותרת ובלתי צודקת (ז) מה שאלה הודיעני נא כו' מה ענינה אצל שליחות המלאך ומהראוי היה שלא יתחיל כ"א במה שאמר אח"כ ילך נא ה' בקרבנו (ח) באומרו למען אמצא חן בעיניך שיראה שצריך שיודיעהו דרכיו לשימצא חן בעיניו והוא האומר תחלה בלעדי זה כי אמר אליו וגם מצאת חן בעיני וגם איך יתייחס לזה אומרו וראה כי עמך כו' במה שיודיע לו דרכיו (ט) מי לא ידע כי עמו ית' המה. (י) אומרו הגוי הזה ומהראוי יאמר כי עמך אנו או עמך אלה (יא) מה השיב לו יתברך לזה פני ילכו כו' שאין התשובה מעין השאלה (יב) או' אם אין פניך הולכים כו' כי לא יצדק רק אם היה ממאן ללכת ה' אתם אך הוא ית' אמר פני ילכו ורצה ללכת איך יאמר לו אם אין פניך הולכים כאלו לא היה חפץ ה' בדבר והנה לרז"ל (ברכות דף ז) שפירשו על פנים של זעם נסתלקה הקושי. אך אין לשון ילכו צודק לפי הפשט כי אם בהליכה ממש (יג) באומרו ובמה יודע איפה כו' כי מלת איפה מיותרת וגם אחר אומרו מצאתי חן בעיניך למה חזר ואמר אני ועמך ואף אם היה רוצה לשתף את ישראל עמו למה אמר אני אחר כי הוא המדבר ובאו' מצאתי חן ידוע שעל עצמו ידבר ומה ענין הפלאה זו שאמר עליה ונפלינו כו' (יד) באומר גם את הדבר הזה כו' שיראה כי שני דברים שאל משה ואינו אלא א' הודיעני נא כו' כי ענין לכתו ית' עמהם מעצמו אמרו הקב"ה פני ילכו כו' (טו) מה עלה על דעת מרע"ה לשאול הראני נא כי הקשה לשאול וגם הוא בלתי מתייחס אל הקודם (טז) מה השיב לו הקב"ה על שאלה זו באו' אני אעביר כל טובי כו' ואיך יתייחס למה ששאל משה הודעת הקב"ה אליו וחנותי כו' ומה גם לרז"ל (שם) שאמרו אע"פ שאינו ראוי אע"פ שאינו הגון (יז) מהו אמרו ג"פ ויאמר בהתחלת שלשת הפסוקים האלה עם היות שהוא יתברך המדבר הכל בלי הפסק תשובת משה בנתים. (יח) באו' תחלה ונצבת על הצור ואח"כ אמר ושמתיך

בנקרת הצור ועוד באו' והיה בעבור כו' הל"ל ובעבור כבודי כו' מה ענין אומרו והיה (יט) או' ופני לא יראו שהוא מיותר אחר או' וראית את אחורי. (כ) באו' פסל לך כו' כי מלת לך מיותרת וידוע מה שארז"ל (ת"כ פ' ויקרא) הפסולת יהא שלך. (כא) הל"ל וכתבתי עליהם את עשרת הדברים וידוע שהוא אשר היה בראשונים (כב) אומרו היו שאין ספק שגם עתה אחר שנשברו היו בהם עשרת הדברים כי גם שארז"ל שפרחו האותיות אינו אלא הרוחניות שבהן אך צורת האותיות במקימם נשארו וא"כ למה מתייחס במה שעבר באומרו היו ולא בהווה ולמה מזכיר מה ששברם ואמר אשר שברת. (כג) אומרו ונצבת לי כי מלת לי מיותרת. (כד) אומרו ויעל אל הר סיני ויקח בידו שהרי תחלה לקחן בידו ואח"כ עלה אל הר סיני וה"ל ויקח בידו וכו' ואח"כ ויעל כו'. (כה) שאחר הי"ג מדות אמר משה ילך נא ה' בקרבנו וכו' והלא זו היא השאלה הקודמת באומרו אם אין פניך הולכים וכו' והודה לו הקב"ה ואמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה ולמה חזר עתה לשאול ולומר ילך נא ה' וכו' ועוד שנותן טעם ואו' כי עם קשה עורף הוא והרי זו טענה לשלא ילך הקב"ה עמהם כ"א המלאך כמ"ש הכ' לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה. (כו) מה זה נתחדש מה שבקש משה שלא ילך המלאך עמהם ולא עשה כן בפ' ואלה המשפטים באמור אליו ה' הנה אנכי שולח מלאך וכו':

והנה מאשר יורו הכתובי' יראה בפירוש כי בהיות הוא ית' המנהיג את ישראל בלי אמצעות זולתו ימשך תועלת גדול לעמו על דברי עונות וחטאים אשר יחטאו להקב"ה והוא כי ימשך להם כפרה בהתפייסו מהם בשובם אליו אך לעומת זה יש נגדיות כי העון הנעשה אז לפניו גדול מנשוא ושמא יגרום החטא ולא יתפייס הקב"ה על עונם ויהיו ח"ו קרובים ליאבד וזהו מאה"כ לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך וכו' וכן הוא או' רגע א' אעלה בקרבך וכליתיך:

אמנם שתי אלה הן בהפך בהמסרם אל מלאך להנהיגם כי עון הנעשה כאשר יעברו פיו אינו גדול מאד כאשר בעוברם פי ה' בלכתו עמם לבדו אך הוא נעדר המחילה והכפרה כמאמר הכתוב כי לא ישא לפשעכם כי שליח הוא ולא יוכל למחול על כבודו ית':

ובזה יתיישב מה עלה על דעת משה לשאול מאתו ית' שילך עמהם אחר שאמר לו הקב"ה כי לתועלתם היה נמנע מלכת אתם כמ"ש רגע א' וכו' אך הוא על העדר המחילה בהמנע הוא יתב' מלכת אתם כאשר נבאר בס"ד:

ונבא אל ביאור הכתובים והוא כי הנה מרע"ה ראה את הדבר הזה שאמר הקב"ה לא אעלה בקרבך מה שלא אמר כן בפ' משפטים רק אנכי שולח מלאך ולא אמר שלא ילך גם הוא אך עתה באומרו לא אעלה וכו' נתן אל לבו להתפלל עליהם והנה ידוע כי אין חבוש

מתיר עצמו ומלך שכעס על עמו אם בכלל העם הוא ג"כ מנהיג אשר מנה המלך עליהם שגם עליו כעס המלך בכלל העם לא יאות למנהיג ההוא לבקש בעדם כי גם אליו נוגע הדבר אך אם טוב וכשר הוא לפני המלך אזי יעמוד לבקש על עמו והנה במ"ש הקב"ה למשה היה מקום לנטות אל היות כעס הקב"ה גם מגיע קצת למשה בעבור ישראל או שמגיע לישראל לבד והוא כי הוא ית' אמר ושלחתי לפניך מלאך והיה אפשר לומר כי מאז והלאה תהי' גם נבואת משה ע"י המלאך ההוא כי אין הקב"ה מייחד שכינתו ביניהם ולזה נוטה ל' אומרו לפניך ולא אמר לפניהם ובזה היה מגיע למשה הפסד גדול כי פנים בפנים היה הקב"ה מדבר עמו והיה מקום לחשוב זה ע"ד מ"ש ז"ל בדברי' רבה פרשת ואתחנן (פ' ב') כי בהיות דור המדבר קיים היה משה כבן בית לפני הקב"ה לדבר אתו בכל עת ולעלות לרקיע וכשמתו דור המדבר הוצרך כמה תפלות ותחנונים שנאמר ואתחנן וכו' ומשלו משל לפדגוג של בן המלך שבחיי הבן יוצא ונכנס לפני המלך בלי רשות מה שאין כן אחר מות הבן כלו' כי כל יתרון מעלת משה היה בשביל ישראל וע"כ היה אפשר לחשוב כי בהתרחק הקב"ה מישראל על דבר העגל ומה גם לאומר' (ברכות ד' לב) שאומרו יתב' לך רד הוא רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו' באופן שאפשר כי זאת תהיה ירידתו מצדם שיהיה לו הדבור על ידי המלאך הפקיד עליהם כי גם שראה שהי' ה' באהלו ודובר בו היה לבו נוקפו אולי בהנחותו את העם יהיה גם הוא הדובר עמו או אפשר לא תהיה הכעס כ"א על ישראל לבד אך מעלת משה לא תזוז ממקומה ואלו היה הדבר נוגע גם למשה לא היה ראוי יליץ בעדם כי גם עמו אינו הוא ית' ברצון גמור אך אם היה ה' אתו כמאז אין כמוהו ללמד סניגוריא עליהם וע"כ רצה משה בתחלת דברי פיו להורות איך גלוי לפניו שהוא ית' שלם עמו ושעל כן נתן אל לבו לבקש מאתו ית' על עמו והיה זה באומרו ראה אתה או' אלי כלו' ראה נא כי אתה בעצמך האומר אלי וכו' ולא המלאך שאם היתה הכונה אלהית שלא לדבר עמי כ"א ע"י מלאך לא היית אתה בעצמך המדבר עמי זה כ"א המלאך ועוד שאמרת העל את העם הזה שמורה כי ממני עשית עיקר ויותר מהמלאך להנהיגם ואין לחשוב כי מה שדבר' כעת עמי לא היה רק על הודיעך אותי את אשר תשלח עמי ואח"כ יהיה המלאך הדובר בי כי זה אי אפשר כי אתה לא הודעתני כעת אשר תשלח עמי באומרך אלי העל את העם הזה שהרי זה נודע היה לי מאז בפ' משפטים וכ"ש שהיה נודע אלי שתשלח מלאך א"כ בזה ידעתי כי חפצת בי ולא תפרוש מלדבר עמי. ועוד טעם אחר שאני סומך היותך שלם עמי ולא אמעד בשום סיבה כי הלא אתה אמרת ידעתיך בשם ויהיה זה באמור ה' אליו ושם ה' לא נודעתי להם שפירשי ז"ל (ש"ר פ' ז) שאמר לו הקב"ה שידעו בשמו

המיוחד שהוא מאמרו ית' ושמי ה' לא נודעתי להם ואין לו' שאדרבה משם ראיה שאיני ברצון עמך כי באומרי ושמי ה' לא נודעתי להם הייתי מתלונן כלו' חבל על דאבדין ולא משתכחין כי לאבות לא החשבתים כ"כ לדבר בם בשמי ואתה אמרת מה שמו וכו' לז"א אם כוונתך היתה לו' שהיית בכעס עמי מתנחם על שהחשבתני לא היית האו' אלי לכן אמור לבנ"י אני ה' רק על יד אהרן אך זה יורה שכיוונת לו' חבל על דאבדין וכו' כי שמי ה' לא נודעתי להם ועם כל זה איני מתנחם על מה שידעתיך בשם זה על מה שאמרת לי כי אדרבה עודני חוזר ומשלחך ואו' לכן אמור לבנ"י אני ה' וכו' כלו'. כי מצאת חן בעיני ואיני מקפיד עמך וז"א ואתה אמרת ידעתיך בשם הוא בשם המיוחד מה שאין כן לאבות שעם שאמרתי לך מה שלא אמרו הם עם כל זה וגם מצאת חן בעיני שרק אותך ידעתי לדבר את ישראל עם שבפרשה הקודמת מינה לאהרן שיהיה הוא המדבר נמשך מכל זה כי אין ספק כי לא עזב חסדו ה' ממנו כלל וא"כ ראוי הוא לבקש ולהליץ על ישראל וזה אמר ועתה אם נא מצאתי חן כו' כלו' עתה אחרי דברי אלה תצדק תפלתי זאת שהיא בעד ישראל כאשר נבאר בס"ד:

והנה בפסוק זה השני שמעתי אומרים בשם הר"ן ז"ל שהתחכם משה לשאול הודיעני נא כו' להרים מכשול הצרה הנמשכת לישראל אם היה הקב"ה הולך עמם שהוא פן יקרה שיחטאו לה' כי אז בהיות שלא ע"י מלאך יהיה העון חמור וגדול ואולי לא יתפייס הוא ית' ויסתכנו ע"כ טרם ישאל משה שילך ה' אתם רצה לסלק התשובה האפשרית ישיב לו ה' שהיא זאת שכתבנו ואמרה הוא ית' בפ' רגע א' אעלה כו' והקדים ושאל הודיעני נא את דרכיך לידע היאך תתפייס להשיב חמתך וז"א למען אמצא חן בעיניך כשתהיה כועס על ישראל וע"י דבריו ז"ל אלו נמשיך פשט שאר הפרשה והנה באומרו ראה כי עמך כו' תהיה הכונה אף שהזכרתי חבתך אלי לא אשאל תעשה זאת על זכותי כי לא אבטח בו והוא דרך הצדיקים אך ראה כי עמך הגוי הזה ועשה למענם ויהיה ענייני מה שכתבנו למעלה כי הערב רב שלא בעצתו ית' העלם משה ממצרים וע"ז אמר לו הוא ית' לך רד כי שחת עמך אשר העלית אתה שהוא הערב רב ולא עוד אלא שאמרו לעמי ישראל אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וכו' ועל כן השיב לו משה א"כ למה ה' יחרה אפך בעמך אשר העלית אתה אם הערב רב חטא ועל דרך זה יאמר פה וראה כי עמך שהיית מליץ בעדם הם הגוי הזה ועשה ג"כ עתה למענם והשיב לו הקב"ה פני ילכו שאלך בעצמי אך לא עם ישראל רק והניחותי לך שהוא לך לבד שאהיה תמיד עמך ואדבר בך בלי אמצעות מלאך או שליח והשיב לו משה ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו ל' רבים כלו' עם כלנו תלך ולא עמי לבד וכיון ג"כ באו' מזה כלו' מעתה אני חפץ כי מלשון פני ילכו

לא יסויים היות מעתה ואפשר עוד יתקנו מעשיהם יותר לז"א שני דברים אני שואל (א) שתהיה הליכתך עם הכל (ב) שאל תעלנו מזה עם זולתך וע"ז אמר ובמה יודע איפה כלו' העיקר הוא כי איפה במקום שחטאו שם יתוקנו ויודע איפה בחוצה לארץ מקו' שרים כי מצאתי חן ונתן ב' טענות (א) שלא יודע כי מצאתי חן אם לא בלכתך עמנו בדרך שהוא חוצה לארץ והוא כי לא יוכר שמצאתי חן בעיניך אם תלך עמי לבד בלא יחשבו זה ליתרון כי יאמר כי על שלא חטאתי תלך עמי ולא יעלה על לבם כי על חטאתם גם ממני היה אפשר תפרש בצד מה ע"ד מה שכתבנו ממדרש אלה הדברים רבה וא"כ לא יכירו כי מצאתי חן אם לא בלכתך עמנו דרך כלל שהוא גם עם החוטאים (ב) באומרו אני ועמך כלו' אין מוצאי חן בעיניך תלוי בי לבדי שתחשב לי למציאת חן מה שתהי' עמי לבד כאומרך והניחותי לך רק האושר שלי ומוצאי חן הוא בהיות כללי אל כלנו וזה א' להיות כי כל ישע וכל חפץ הרועה הוא טובת עמו ב' כי מעלת משה נתגדלה בשביל ישראל כדברי המאמר שהזכרנו למעלה ומה גם ליודעים חן האומרים כי יחס דבק למשה עם הדור ההוא

וש"ת כי אין כל זה רק במדבר הזה לבד שאינו מקום מיוחד להשראת שכינה עד בואם אל א"י אך לא עתה בחו"ל במקום ממשלת השרים לז"א ונפלינו אני ועמך וכו' כלו' כי בזה נפלא משאר העמים בהיותנו מושפעים מאתך שלא ע"י אמצעי. אפי' במקום המיוחס לשרים ולא יראה שהמקום גורם רק שלמענו אתה מייחד השפעתך גם בח"ל כאומר ובמה יודע איפה וזהו ונפלינו וכו' והנה לפי זה שכתבנו נמצא כי ב' דברים שאל משה תחלה הודיעני נא וכו' שנית אם אין פניך הולכים כו' ועל שניהם אמר לו הקב"ה גם את הדבר הזה שריבה גם את השנית ואמר כי מצאת חן כו' הענין הוא ע"ד משז"ל (ברכות ד' י) על ענין חזקיהו כי התול' בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרי' והתול' בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו וזה אחשוב היה בזה כי משה תלה בזכות ישראל באומרו וראה כי עמך כו' והקב"ה תלה לו בזכות עצמו ואמר כי מצאת חן בעיני ובהזכירו ב' דברי' מצאת חן בעיני ואדעך בשם יהיה כי על מאי דסליק מניה והיא השאלה השנית שבה אמר משה ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך עליה אמר כי מצאת חן בעיניך לא על אומרך אני ועמך כ"א על מוצאך חן אתה ועל הראשונה שהיא הודיעני נא את דרכיך ודרכיו הם כאשר יתבאר הודעת שמותיו ית' וכנוייו שהם י"ג מדותיו תלה הדבר מה שידעו בשם כי כאשר נגלה אליו בשמו הגדול כן גם עתה יגלה לו י"ג מדותיו:

פסקה יח

ויאמר הראני נא כו'. בראות מרע"ה שני דברים א' שתלה הקב"ה כל זכות שני הדברים בזכותו וגם ראה כי טרם יתרצה הוא ית' ללכת עם ישראל הבטיחו שילך עמו שימשך מזה כי גם עתה ראוי הוא יהיה לו ג"כ יתרון למשה על ישראל ע"כ ערב אל לבו לומר יותר טוב יהיה לשאול יראני נא את כבודו כי עתה היא עת רצון שתולה כל זה בזכותי עוד טעם שני כי אמר בלבו הנה טרם יודה לבא עם העם היה עושה לי יתרון שיבא עמי לבדי באו' פני ילכו והניחותי לך א"כ עתה שמודה לבא גם עם העם מה תהיה יתרוני עליהם אם לא שאותי יראה את כבודו ועם ישראל ילך בלבד ע"כ אמר הראני נא כו' או יאמר נא כלו' איני מקשה לשאול כי אתה החילות בסנה להתראות והסתרתי פני ויהי נא כאשר היה רצונך מקודם:

פסקה יט

ויאמר אני אעביר כל טובי כו'. אמר מה ששאלת תחלה הודיעני נא את דרכיך זאת אעשה לך כי אני אעביר כל טובי על פני וקראתי בשם ה' כו' שהוא הי"ג מדות כד"א וירד ה' בענן כו' ויקרא בשם ה' כו' ויעבור. והוא שאמר הנה לעצמך ששאלת איך תמצא חן בעיני כשאכעוס לא לבד אקרא לפניך הי"ג מדות כ"א גם אעבור על פניך הכחות הקדושה ההם אך מה שוקראתי לבד הי"ג מדות בשם ה' לפניך הוא כדי שוחנותי את אשר אחון מכל באי עולם כמשז"ל (שם דף ז') שתודיעם לרצותני כאשר יחטאו שעל ידן וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו ראוי ורחמתי כו' אע"פ שאינו הגון כו'. כי ארחם על ידן כמשז"ל ר"ה (דף י"ז) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם וזהו מה ששאל הודיעני נא את דרכיך מה שעל ידן יתפייס והן הי"ג מדות ואמר לו הקב"ה הנה בזה אעשה שאלתך ואת אשר שאלת הראני נא את כבודך זהו לא יתכן וזהו לא תוכל לראות את פני כלו' לא מבלי היות רצוני למלאת חפצך כי הנני בעצמי נגלה כ"א שלא תוכל מצד עצמך לראות כי ילוד אשה אתה ולא מהבצר לך שלמות על שאר בני אדם כ"א על כי אינו מחזק אפשרו' בן אדם עודנו בחיים וז"א כי לא יראני האדם וחי ולרז"ל באמרו שאומרו וחי הוא שגם החי לעולם שהוא המלאך לא יראני יאמר אינו מהעדר שלמות בך או מבלתי היות דקות וזכות בחומרך שהרי לא יראני האדם וגם לא החי שהוא המלאך ודי לך בהיותך בשיתוף הגוף שוה למלאך בהשגתך בעה"ז ועל היות פסוק זה משיב על שאלה א' והקודם על שאלה אחרת אמר בכל אחד ויאמר. או יאמר לא תוכל לראות כו' וש"ת כי גם ישראל ראו את הכבוד במעמד הר סיני וא"כ לא יפלא גם שיתראה באופן יותר טוב לפי ערכו אמר לו הקב"ה שאין משם ראיה כי אז הם מתו זהו כי לא יראני האדם וחי. או נדקדק אומרו האדם בה"א הידיעה לומר אל תאמר כי אינך שוה לשאר

בני אדם כי גם האדם המיוחד שבאדם לא יראני וחי כי קדושת נפשו תמשך אחריו ית' בראותו אותו וישאר החומר בלי נשמה ולהיות ענין פסוק זה על דבר בפ"ע אמר ויאמר פעם שנית או לבל יראה לו שלהעדר חיבה לא הראה כבודו ע"כ אמר ויאמר פעם ב' שהוא ל' חיבה, או שיעור הענין קרוב אל האמור שאמר משה אחר שכ"כ חפצת בי והיא עת רצון במקום מה ששאלתי תודיעני דרכיך במה אפייסך כשתכעוס על בניך טוב הוא הראני נא את כבודך כי אז לגודל השגתי ודבקותי בכל מה שאדבר תשמע ותתפייס כי דבר זה גדול מהודעת דרכיך כי בכלל מאתים מנה והשיב הוא ית' ויאמר על הנוגע אליך לא אניחך ריקם כי גם שלא אראך פני אני אעביר כל טובי על פניך שהוא בנקרת הצור כי גדולה ההארה שקנה שם שבכללו קירון הפנים למ"ד מן המערה ועל הרצוי על ישראל שהיה טוב להם הראותך כבודי שע"י כן הייתי בדברך מתפייס ב' תשובות בדבר א' כי לו יונח שהיה אפשר לך להשיג זה לא היה תועלת לישראל בדבר רק בחייך אך הנה מה שוקראתי בשם ה' לפניך שהם מי"ג מדות הם דברים שבהם בכל דור וחנותי וכו' שברית כרותה שלא ישובו ריקם באופן שטוב טוב הוא הודעת דרכי שתודיע לכל דור. ועוד תשובה אחרת כי לא תוכל לראות כמפו' למעלה וע"כ אין לך לו' אראה לך ואודיע דרכי לדורות ומה שאמרתי אעביר כל טובי הלא הוא כי הנה מקום אתי וכו' כאשר יבא ביאורו בס"ד:

פסקה כא

ויאמר ה' הנה מקום אתי כו'. רצה הקב"ה שלא לפוטרו בלא כלום. וגם רצה להורות לו בפי' שיכיר ויראה שקצור קצרה יכולתו מלהשיג בעוה"ז לראות כבודו ית' אף שזיכך חומרו יותר מכל מין האנושי ע"כ צוהו יתיצב על הצור והכונה כי טרם אשרה שכינתי שם תתיצב על הצור ויכלת עמוד אך בעבור כבודי לא תעצור כח לעמוד שם כ"א ושמתיך בנקרת הצור שאשימך תוך המערה ואסתיר אותך שם וכן ארז"ל (מגילה דף יט) שאפי' חור כמלא חודה של מחט לא היה בה שאל"כ לא היה אפשר לו לעמוד בתוכה מאורה הגדולה. ויהיה הענין הנה מקום יש בו שכינה הוא הר סיני כי מאז שרתה במתן תורה ונשאר גם אח"כ קדושה כנודע מחכמי האמת שאין דרך השראת קדושה שתסתלק לגמרי גם אחר עבות סיבת השראתה וזה הנה מקום שעודנו אתי הוא הר סיני ועם כל זה ויכלת עמוד שם וזה ונצבת על הצור ועם כל זה בעבור כבודי לא תוכל לסבול עד שושמתיך בנקרת הצור כמדובר ועוד הוסיף ואמר ושכתי כלו' שעם היותך בנקרת הצור תצטרך שאגין בכפי עליך שלא תזוק עד עברי הרי מזה נמשכת לו ידיע' והכרה בפי' שלא יוכל לראות פני כבודו יתברך שאפי' לעמוד במקום ייחוד הכבוד לא יוכל ומה גם לראות ועל

הכוונה שהיא שלא לפוטרו בלא כלום אמר והסירותי את כפי וראית כו' ואמר ופני לא יראו כלו' מה שלא תראה פני אינו שאם הייתי מתראה לזולתך יחסר כחך מלראות אותי אלא שפני לא יראו שלא תצדק ראיה זו לשום בריה אפי' למלאכי השרת הנה על אומרו מקום אתי ארז"ל (ש"ר פ' מ"ה) המקום הוא אתי ואין אני במקום ויהיה הענין שהקב"ה רצה לייחד לו המקום ההוא לשלא יראה היות הפרש לפניו ית' בין מקום למקום לז"א הנה מקום אתי כלומר אני הוא המקום כי הוא טפל אלי והנותן בו השלמות אני הוא. או שיעור הענין כמאמרם ז"ל (שם) המקום אתי ואין אני במקום והענין הלא אמרתי לא תוכל לראות את פני שהעיכוב הוא מצדך אראך בחוש כי כן הוא כי הנה אני הנה מקום אתי ולא אני במקום אך אתה במקום ונצבת על הצור אך דע לך כי הנה היטב איטיב עמך לזככך ובכל הזיכוך תארה בחוש כי עם כל הזיכוך לא יספיק רק לראות אחורי כי והיה בעבור כבודי כ"כ תהיה ההארה שאין צ"ל שלא תסבול כ"א שירדמו כל חושיך עד שלא תרגיש כי ושמתיך בעצמי תוך נקראת הצור שע"י שיתי אותך שם תזדכך. וגם שם ושכתי כפי עליך להגן ועל כל הזיכוך שתקנה שם תשיג שוראית את אחורי ולא יעלה על רוחך שאחר זאת תהיה הולך ומזדכך יותר שאחר זמן תחזור לשאלה זאת כי מעתה דע לך כי ופני לא יראו וראיה אל היות שם מקום זיכוך הוא מאליהו וגם ארז"ל (שם פ' מ"ז) שמשם קבל משה קרני ההוד וגם ברז"ל (שם פ' מה) שהמערה ההיא היתי' כמערה שלפני הים שמימי הים נמשכי' אל תוכה כו'. או הוא כפשוטו שהכונה לומר כמלך האו' המתן לי במקום פלוני ואהיה עמך לדבר אתך אלא שהקב"ה לא יצדק לשון זה שמורה יהיה שם במקום ההוא כאלו המקום סובלו ומגבילו ומקיפו חלילה לז"א הנה מקום אתי. או אפשר כי להיות שהקב"ה בא להודיעו איך הוא בלתי ראוי לראות כבודו ית' והיה מקום לומר כי כאשר מעביר כבודו על הצור החומרי בחינת כבוד הנסבל במקום לא יפלא יתראה למשה לזה הקדים ואמר הנה מקום אתי כי אינו כדאי הצור שאייחס התיצבותי בו אך המקום הוא אתי:

פרק לד

פסקה א

ויאמר ה' אל משה פסל לך כו'. ההערות וייתורים שבכתובים נכרים למבין כי טרם יודיעו דרכיו אשר שאל שהם י"ג מדותיו צוה לעשות לו הכנה לכך וצוהו לפסול שני לוחות אבנים ויעלם השמים ושם על ידי זה ישמיעהו את דבריו ויתכן שיעור הכתוב לפ"ז הנה אמרתי לך והיה בעבור כבודי שמורה כי אני מעותד לעבור ואז מדי עוברי ע"פ דרכי ושמתיך כו' שאם לא כן מהראוי יאמר הנה יעבור כבודי ושמתיך אך הוא

שבעבור כבודי על דבר אחר אעשה זאת שושמתיך כו' ע"כ פירש ואמר פסל לך כו' כי אז תהיה הירידה להר סיני ואז יעבור כבודו כמבואר בכתובים ולהורות לו שלא היה מרחיק הזמן ע"כ אמר למעלה הנה מקום כו' כי אומרו הנה הוא כי הדבר מוכן ומזומן ע"כ פסל לך כו' כלו' עתה בלי איחור וביאור הכתוב שאמר לו הקב"ה פסל לך כלו' להנאתך ולמעלת גדולתך ומה היא ההנאה זו שוכתבתי על הלוחות הנעשות על ידך עם היותך בעל חומר ואין לך שלמות ואושר גדול מזה לייחד הקב"ה פעולה נעשי' על ידו ממש כביכו"ל בדבר שהוא מעשה ידי אדם ובא להגזים ולפרש מה הוא גודל היתרון הזה והוא כי וכתבתי כו' כלומר מה שאכתוב אינו מה שהוא עתה בשברי לוחות אף שהיו שם כל האותיות חקוקות ורשומות אלא מה שהיו מתחלה בראשונות אשר שברתו לא במה שאחר השיבור והוא כי בראשונות היתה רוחניות גדולה באותיותיהן ואותו הרוחניות הוא מה שפרח ונסתלק כמ"ש ז"ל (ש"ר פ' מ"ו) שראה אותיות פורחות באויר ואמר כי אשר היו מאז ברוחניותן כך אכתבם באופן שלא חסרו מהראשונות רק מה שאין גם הלוחות מעשה אלקים:

פסקה ג

והיה נכון לבוקר כו'. הורה ההפרש שבין נתינת הראשונות לאחרונות כי בראשונות קדמה שכינה להר סיני טרם בא ישראל נגד ההר ומההר בא הוא ית' להקביל פניהם כחתן היוצא לקראת כלה כמשז"ל על פסוק ויוצא משה את העם כו'. ובפסוק ה' מסיני בא ולא אמר לסיני בא והיה זה סיבה לסייע את ישראל לייחד את לבם לאביהם שבשמים בבואם נגד ההר כאומרו ויחן שם ישראל נגד ההר אך בפעם הזאת השנית לא זכו לכך רק שאמר למשה ונצבת לי כלו' התיצב אתה בשבילי עד אייחד שכינתי שם וכן היה שאחר עמוד משה שם אמר וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם כו' ואע"פ כן ואיש לא יעלה עמך כו' כי אף גם עתה לא יבצר משם שפע גדול מאד:

פסקה ד

ויפסול שני לוחות כו'. הנה טרם עליית משה להר לקח הלוחות בידו והעלם וא"כ הל"ל ויקח בידו כו' ואח"כ ויעל אל הר סיני וגם הל"ל ויקחם בידו וידוע כי על שני לוחות אבנים ידבר:

אך הנה בא להורו' מעלת השפע אשר היה בהר והיתרון שקנו הלוחות אחר העלותם שמה שכתבם ה' והוא כי אין ספק כי שני לוחות אבנים כמדת הראשונים יכבדו בידי משה להוליכם ביד א' כמשז"ל (שם) שאפי' אותם שהיו מעשה אלקים כאשר פרחו האותיות נשארו כבדות בידו ומה גם השניות טרם יכתב בהן דבר וגם היה כל א' ששה טפחים על ששה טפחים ואיך תאחוז יד א' י"ב טפחים ומה גם שהיו שנים ולא

אחד שקשה יותר לתופס ביד מאשר אם היו אבן א' בת י"ב טפחי' וגם בהיותם חלקי המשוש וא"כ הדעת שופט שהעלם בשתי ידיו ואמר עתה כי אחר שעלה להר קנו שפע וקירוב אל הרוחניות שלקחם משה בידו שהוא בידו א' עם היותם שני לוחות אבנים והיה סובלם בטוב הכנתו לכך ומה גם אם יאמר כשנכתבו מאתו ית' כי כרגע היה או יהיה שיעור הכתובים שלמעל' פסל לך כו' בדרך אחרת (א) בשום לב אל מלת לך זולת התירוץ הקודם (ב) האם קצרה ידו חלילה אשר ברא והמציא אבני סנפרינון ההם לבוראם חלקים וזכים נאותים לכתוב בהם מבלי יצטרך משה לפסול אותם שאם הוא להעשיר את משה כמשז"ל (שם) פסל לך הפסולת שלך זה איננו שוה כי המבלי אין דרכים אחרים להעשירו זולת זה (ג) שארז"ל משל לפדגוג הכלה שקרע שטר כתובתה אמר לו המלך ע"כ בכתובה השנית אתה תתן הנייר משלך. כך אמר לו הקב"ה למשה פסל לך כו' תחת אשר שברת לוחות ראשונו' תן אתה הלוחות והלא יקשה כי משה לא נתן משלו דבר אלא שפסל אותן (ד) היפלא מה' מלעשות לוחות מעשה אלקים לכתוב עליהן מכתב אלקים כבראשונה ולא להמציא אבנים בארץ ושיפסול אותן משה ויעלם למעלה (ה) היפלא מה' אשר ברא באהלו של משה אבני סנפרינון אלו אשר עדן לא היו והו"ל לרפא לשבורי הלוחות אשר שבר משה ולא יצטרכו זולתם מחדש. (ו) אומרו וכתבתי על הלוחות כי בלוחות מבעי ליה וכן מלת את מיותרת באומרו את הדברים וכן או' אשר שברת (ז) אומרו והיה נכון לבקר ועלית בבקר כי אומרו פעם ב' בבקר הוא מיותרת (ח) או' ונצבת לי כי מלת לי מיותרת. (ט) כי בכלל אומרו איש אל ירא בכל ההר הוא שאיש לא יעלה עמו ולמה נאמר. (י) או' גם הצאן והבקר אל ירעו הראוי יאמר את הצאן והבקר אל תרעו שהוא ציוי אל בעליהם והנה לבא אל הביאור נעור עוד קושיא אחרת והיא איך יתכן יהיה מבא אל אלקים חיים לכתוב מכתב אלקים על אבן גשמי גם כי סנפרינון יהיה אמנם לבא אל הענין נקדים תחלה הקדמה א' והוא כי אין דבר רוחני מברואיו ית' נמצא בעולם השפל הלז אם לא יתלבש בהגיעו אל אויר העולם הלזה התלבשות מה כי ע"כ יראו פה מלאכי אלהים בדמות אנשים אך הוא מלבוש דק וזך בלתי מפלש אל תוכיותו רק חוצה לו יען כי אין העולם משועבד אליו שלא יתפעל בו לפי איכותו כי זה אחשוב כיוונו רז"ל (שם פ' מ"ה) באחת מכוונתם באומר הנה מקום אתי שהוא המקום אתי ואין אני במקום כלומר בעבור כבודי על הצור איני כמלאך אשר בראתי שאין העולם משועבד אליו שעל כן מתלבש מאיכותו בצד מה אך אני ה' המקום אתי משועבד אלי וע"כ אני ה' לא שניתי והיה בעבור כבודי אצטרך לשומך בנקרת הצור ולשכך בכפי עליך עד עברי משא"כ מלאך כמדובר. וההיקש בזה בכל דבר

רוחני אשר ימצא פה לא יבצר ממנו התלבשות מה. הקדמה שנית והיא כתובה אצלינו בקצת מקומות והוא כי העשר דברים שנבראו בין השמשות אינן דברים גשמים מאש ולא רוחניים לגמרי רק בינוניים קרובים יותר אל הרוחניות בפנימיותן עם שיש בהם התלבשות גשמי להיותן בעולם השפל וכמאמרנו על דבר קרח כי פי הארץ לא בקוע גשמי בארץ היה שאם כן איך היה לו כח להתפשט בכל מחנה ישראל ולבלוע כל כלי אשר להם מושאל ביד כל איש ואיש מכל אישי ישראל אשר במחנה ולהבחין בין כליהם לשם זולתם וגם לא נאמר רק ל' בלועה כי לא היה שנבקעה הארץ ונפלו בבקוע רק שכטבע פי האדם השואב ובולע כך פי הארץ היה שואב ובולע אותם כפי בעל חי ממש ואין זה כ"א כח חיוני כי על בראו ית' ערב שבת בין השמשות זמן שהתחיל רוחניות השבת להופיע בעולם אשר לא כזמן שאר ששת ימי בראשית שהנברא בהם גשמי' עצם ואיכות וכן פי האתון שנברא גם הוא אז לולא היה בו כח חיונית רוחני למעלה מכל פי בהמה וחיה לא היתה אתון בלעם מוכיחתו ע"ד אומרם ז"ל (ברכות דף ז) שבתוכחת אתונו לא יכול לעמוד וההיקש בזה בכל שאר עשרת הדברים שנבראו בין השמשות. וידוע כי מכללם הלוחות אשר אין ספק אצלי כי לא על לוחות ראשונות ידבר כי אותם מעשה אלהים היו רוחניים בתכלית שלא נתגשמו עד רדתם אל הר סיני וכמשז"ל (ש"ר פ' כ"ח) שהדברות שדבר ה' בסיני היו הולכים ונחקקים למעלה בלוחות שנאמר קול ה' חוצב להבות אש הרי שקראו את הלוחות להבות אש יורה שרוחניות בתכלית היו ומה גם לספר הזוהר שהפליג במעלת רוחניותם העליון ואינן הדברים שנבראו בין השמשות לכן ודאי אין אומרם ז"ל שהלוחות נבראו ביה"ש אלא בלוחות שניות שהיו בעלי רוחניות מלובשים גשמות מעין העולם השפל כמדובר הקדמה ג' והוא נזכרת אצלינו גם היא בזולת מקום זה כי שיבור לוחות היה טוב לישראל שעל ידי כן חזרו למקומם גליות ומות מה שאין כן בראשונות וגם נמצא ברז"ל שאמרו שאלו זכו ישראל ללוחות ראשונות לא היה להם לא גליות ולא מות ע"כ כל הטוב המעותד לאחר התחיה בגוף ונפש מעין אשר היה באדם לא היה בא אל הפועל כי עכירות החומר לא היה חוזר לזיכוכו כאשר ע"י מות במירוק הארץ כי ע"כ בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד והנה טוב מות וגם הנפש לא תמלא אם לא ע"י גליות במקום גיהנם ע"כ בהשתברם נתקן שקלקלת הגליות ומות היא תקנתנו כמדובר וע"כ החזיק הוא ית' טובה למשה ששיברם ובזה נחה שקטה הקושי' הד' שהקשינו כי הנה בראשונ' שפסקה זוהמתן שע"כ היו זוכים לבלתי היות עוד מות וגליות ע"כ ברא אלהים לוחות רוחניות מעול' עליון נורא הראויים לזכים משוללי עכירות. אך כאשר חטאו והחזירו הזוהמא למקומה לא היה להם תקנה להיות

בלוחות ההם מהטעם האמור ע"כ אלהים חיים היודע כל אשר יהיה בארץ אשר יעשו את העגל ואין לוחות ראשונות טובות למו ואדרבה העדרם ושיבורם יפה להם ע"כ גם כי ידיעתו לא תכריח מאז ברא ע"ש בין השמשות למטה בארץ לוחות אבנים יאותו למו זכי האיכות אשר גם שלהיותם בעה"ז יש בם התלבשות גשם עם כל זה למה שנבראו בעת ההיא ואיכותם מעין רוחניות יש כח בהם לקבל זכות ובהירות ע"י הכנות שנכתוב בס"ד להיותם ראוים לבא בם מכתב אלהים. ונבא אל הענין והוא כי אמר אלהים אל משה פסל לך כו' לומר הנה כאשר פסקה זוהמת ישראל עשיתי להם מעשה ידי להתפאר לוחות רוחניות מעולם העליון להשלים ספיריות איכות קדושתם להיות להם בהם חירו' ממלאך המות שהוא ענין חרות על הלוחות כמו שאמרו רז"ל אך עתה צריך לפי איכותם לוחות אחרות שלא יהיו מלמעלה ויתלבשו ברדתם כאשר כתבנו על בהר סיני לוחו' אבן שנעשו בהר סיני לוחות אבן להתפש ביד משה האיש אך עתה נהפוך הוא שצריך יהיו אבן מלמטה ושיוכנו לעלות אל האלהים יקבלו רוחניות ראו לכתוב עליהם י"ה אלהים מהטעם האמור בהקדמה ג' כי שיבור לחות אשר היו מלמעלה היה טוב להם בל ישוב ית' לתת להם שניו' מלמעלה כי אם מלמטה ושיהיה בדרך שנכתוב שהמה יעלו במעלות. והענין פן יאמר נא ישראל מה יושיעונו לוחות אבנים מעוה"ז להקנות בנו שלמות כאשר היו הראשונים מעשה אלהים מעולם העליון ע"כ אמר אלהים פסל לך לו' הנה לך ב' לוחות אבנים אשר הם כקבלת חכמי המשנה אשר נבראו בין השמשות זמן הכנסת שבת לעולם אשר הן מעין רוחניות כעין ההקדמה הב' אלא שלהיותם בארץ יש להם התלבשות גשמי אך מבחוץ כהקדמ' הראשונה שאפי' המלאך המתראה כאיש הוא שמתלבש גשמי בחצוניותו משא"כ בפנימיותו ע"ד זה היה בלוחות אלו תוכיותם מעין רוחניו' וחצוניותם מעין מלבוש גשמי ואמר לו הקב"ה למשה פסל לך אתה אשר קדוש וזך אתה תכינם בשני דברים אחד במה שתפסול אותם שתקלף כל התלבשות החיצון הגשמי אשר הוא קשה מעין איכות גשם אבן סנפרינון ותשאיר האיכות הזך מעין רוחניות למען בזה תהיה התחלת הכנה לקבל כתיבתו ית' בהם. וזהו פסל לך שתשאיר הפסולת לך. ומה מתקו דברי רז"ל באמרם הפסולת יהי' שלך ולא אמרו הפיסולין לרמוז לנו כי לפי האמת הוא פסולת שהוא עכירו' הגשמיות שעם היותו סנפרינון בערך הנשאר הוא פסולת הוא גשמיו' ויומתק בזה אומרו לך ויצדק בזה ג"כ אומרם ז"ל (ש"ר פ' מ"ו) שאמר לו הקב"ה אתה שברת הראשונ' עליך לתת האחרונות כמשל נייר הכתובה שהוא כי אמר אליו אתה הטיבות להם ששברת הראשונות כענין הקדמה הג' עתה תזכה שיהי' הנייר משלך שהוא אם היה נשאר המסך גשמי העליון לא היה לו להקב"ה נייר לכתוב

בו כי לא יפעל אל בגשם נמצא כי מי נתן הנייר שקלף המסך העליון להיות נייר מוכן לכתוב יה אלהים אם לא זה משה שפסל הלוחות ואמר ע"י מה שתפסול אותם תעשה שיהיו כראשונים בעלי רוחניות ויוכנו בזה לשוכתבתי על הלוחות וכו' שיוסר גשמיותם ולא שכל ההכנות יספיקו שתהיה הכתיבה דוגמת הלוחות כי מה שאכתוב הוא למעלה מאיכות' שהוא רוחניות עצום מאד וז"א על הלוחות ולא אמר בלוחות והנה עדיין אין הכנתך זו לבדה מספק' לכל הרוחניות אשר אני חפץ להשפיע רוחניות בכתיבה זו כי הלא כל הרוחניות אשר היו בלוחות הראשונים אשים באלו שהוא מ"ש ז"ל (ש"ר פ' שם) שראה משה אותיות פורחות באויר אז השליכן והלא האותיות במקומם נשארו אך הוא כי כנשמה שבאדם כך היה רוח קדוש עליון נורא מאד בקרב כל אות ואות ואורות נשמת רוח חיים שבכל אות ואות הם אשר פרחו למקורן ואת כל זה הרבה פה באומרו את כל הדברים וכו' ולא מה שאחר השיבור רק אשר היו תחלה וזהו אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת שהוא כי אמרו רבותינו ז"ל שאחר שפרחו האותיות שברם ואשר פרחו הוא רוחניות של מעלה מאיכותן וזה יאמר אינו או' שאכתוב מה שהיה בלוחות אשר שברת שהוא האותיות הנותרות במקומם שהוא מעין הלוחות כ"א אכתוב מה שהיה על הלוחות שהוא מה שהיה למעלה מהם שהוא איכות הנפשיי הרוחני שפרח וזהו אשר היו על הלוחות שהוא מה שעליהם ולא מה שבהם שהוא למעלה מאשר שברת שהוא גם הרוחנית שפרח ואחר שרצוני הוא לכתוב בכל הרוחניות ההוא לא יספיק מה שהכינות בפסול לך הלוחות לכן צריך יותר שהוא והיה נכון וכו' וז"א וכתבתי וכו' את כל הדברים אשר היו וכו' ועל כן איכה נעשה כדי שיזדככו יותר הלא הוא כי והיה נכון לבקר כלו' מתבודד בקדושה ונשמר מקרי לילה לבקר ואז שהיא עת רצון ועלית בבקר והוא כי אור בקר הולך ואור כך תעשה אתה בעלותך אלי להר שתהיה עולה עם הבקר שכמו שהשחר עולה תעלה גם אתה הולך ואור עד נכון היום כי בי"ת בבקר במקום עם כד"א (תהילים י"ח:ל') כי בך ארוץ גדור ועוד תזדכך כי ונצבת לי שהתייצבותך יקרבוך לי ולפי הכנתו העולה תמיד יעלה איכות הלוחות שבידו כמו שגלה אח"כ בפירוש כמו שכתבנו למעלה שאחר עלותו לקח ב' האבנים בידו א' כאומרו ויעל וכו' ויקח בידו שהוא שאחר עלותו שנזדכך הוא והם לקחם בידו א' עם היותם ששה טפחים אורך וששה רוחב והיותם שנים וחלקים תפסם משה ביד אחת וכדבר הזה אשר הפך ה' הסדר שתחת היות הלוחות מעשה אלהים מלמעלה והורידו' יתברך להר ונתגשמו שיקבלם משה עתה היפך שלוחות אבנים גשמיים מן הארץ יופשט גשמות' ע"י משה ובעלות השמימה אל האלהים הוכנו עד קרבת אלהים לייחס כתיבתו ית' בהם כך ע"י התורה אשר בהן שע"י

משה כאשר יופשט חומרו ממנו ויעלה אל האלהים ידבק הוא יתב' כאשר הלוחות ע"י משה הוכנו שע"י הפשיט פסולת גשמותן עלו עד ה' ויתקרבו אליו ואמר לו הוא ית' עוד ואיש לא יעלה עמך לומר אל יקל בעיניך ענין לוחות שניות אלו על שראשית' מן הארץ שהמעלה אשר אתה עולה בהם איש לא יעלה עמך וגם אני מצוה שגם איש אל ירא בכל ההר והראיה כי יש אלהים עתה גם במקום הזה מעין מעמד הר סיני כי הלא אאלפך מבהמות ארץ כי הצאן והבקר מאליהן ימנעו מלרעו' אצ"ל בכל ההר כ"א אל מול ההר ההוא ואין זה כ"א שגודל הקדושה מטלת מורא גם בבעלי חיים בלתי שכליים כדבר טבעי:

פסקה ט

ויאמר וכו'. למעלה שאל ואמר אם אין פניך הולכים והיה הענין שיתלוה אתם שפע אור פניו מאתו ית' וינהגם אך עתה בראות שהיה עת רצון שאל שאלה גדולה מזו והוא ילך נא ה' בקרבנו והוא שיראה ממש שכינתו בתוכם וזהו בקרבנו ונתן טעם ואמר כי עם קשה עורף הוא כלו' ולא יבצר ממנו חטא או עון ואלו ילך המלאך לבד עמהם תבצר הסליחה ועוד נרויח שע"י כך וסלחת לעוננו ולחטאתנו שהוא שלא נסגל עונות וחטאים רק אתה תסלח א' א' וזהו לעוננו ולחטאתנו שהוא לשון יחיד שאין בהן יו"ד הרבוי משא"כ בלכתם עם המלאך כי כל אשר יחטאו בעודם עמו יתקבץ יחד עד יום פקודה כי לא ישא לפשעם ויהיה למקרה האיבוד ח"ו אך בהקל מעליהם והעביר ראשון ראשון ימהרו החלאת העבירות ויהיו קדושים לה' ע"י הזכיות ונקות' מהעונות וזהו אושר גדול בקש עליו שלמה המלך ע"ה באומרו (מלכים א ח':נ"ט) לעשות משפט עבדו וכו' דבר יום ביומו וכן פירשו ז"ל על פסוק רק אתכם וכו' ועל פסוק (ירמיה מו) ויסרתי' למשפט וכו' ואמר ונחלתנו כלו' כי מזה ימשך יתנחל הקב"ה לעולם מישראל כמה דאת אמר ונחל ה' את יהודה שיהיו תמיד עמו בלתי מתפרדים ממנו כי יקלו מהעונות והחטאים כאשר כתבנו:

פסקה י

ויאמר הנה אנכי כרת ברית וכו'. הנה פסוק זה אומר דורשני ראשונ' אמר עמך ואח"כ אמר העם אשר אתה בקרבו והכל עם אחד ובשום פעם אינו מייחסו לעמו ית' כ"א עמו של משה ועוד מה שהיא נגד כל עמו ודאי שיראה כל העם ומה חידש באומרו וראה כל העם וכו' ועוד שאומר אשר אני עושה עמך והלא הנסים לכל ישראל המה ולמה יאמר שעושה עם משה ועוד אומרו נגד כל עמך מי לא ידע שיהיו נגד כל העם אך רצה הקב"ה להיות בקרב ישראל כשאלת מרע"ה ושעין בעין יראו כי בתוכם ה'. עוד דבר שני והוא כי לא אעשה רק למענך. עוד ג' והיא כי יתרון מעלת למשה תראה לעיני כל אשר כח

בהם לראותה ולא לעיני כל ההמון וזהו הנה אנכי אנכי כורת ברית על שאלתך בקרבם ולמען יכירו זה נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר יכירו כי לא מכח שר משרי מעלה הוא כ"א כח ה' שבקרבם והוא כי הם אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים ששרים עליהם ועל השנית אמר עמך שהיא להיותם עמו שמזכותו הם אוכלים ואמר נגד כל עמך וכו' לומר מה שכתבנו על פסוק (תהלים ק"ו) יודו לה' חסדו וכו' שהוא בל יעלה על לב איש שכאשר הנפלאות הם פלאים לעיני בני אדם כך הם פלאים בעיני המקו' כי לא כן הוא חלילה כי הפלא אינו רק לעיני בני אדם אך לפניו ית' כפלא כטבע אחד הוא כי אין לך פלא גדול מבריאת יש מאין ואע"פ כן לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את העולם כ"א בדבר ה' וכבר שמים נעשו באופן כי בהיותו ית' עושה פלא לא נייחסהו לפלא רק בערכנו אך בערכו ית' לא נאמר כ"א שעושה חסד וז"א יודו לה' חסדו שהוא בחינת חסד כי מה שהם נפלאותיו הם לבני אדם כי בעיניהם יפלא וזה יאמר פה הוא יתברך נגד כל עמך שהוא מלראות עיניהם הוא מה שאעשה נפלאות אך לא נגדי עם היות אשר לא נבראו וכו'. ועל השלישית שהיא עשותו ית' מעלה יתירה למשה אמר וראה כל העם וכו' והוא לומר הנפלאות הכוללות נגד כל כללות עמך אעשה אך עוד אעשה עמך בפרטות מה שלא יהיה גלוי לעיני כל העם רק וראה כל העם אותם אשר אתה בקרבו יחידי סגולה הקרובים ודבקים עמך כאהרן ובניו ויהושע ונשיאי העדה גדולי השלמות אך לא כל ההמון וזה וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' אשר אני עושה עמך בייחוד ולמה לא יראו הדבר כל יתר העם לז"א כי נורא היא ותפול אליהם אימה הוא ענין הקירון פנים שהיה נורא בעיני ההמון ויראו מגשת אניו אך השלמים לבדם בלי חברת ההמון ראו ולא יראו כמאה"כ כי אחר אומר שכל העדה יראו מגשת הוא אומר ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה שהוא העם אשר משה בקרבו בייחוד אך יתר העם לא עצרו כח לראות רק עוד מצוה להם את דברי התורה אך אחרי כן ישים על פניו מסוה כאשר יבא ביאורו בס"ד בסמוך:

פסקה יא

שמר לך כו' אמר אל העם הלא אמרתי למשה נגד כל עמך אעשה נפלאות כו' הנה באתי להשכילך כוונתי באומרי נגד כל עמך שהוא לומר לו כי לא יהי לך כן רק בהיות עמו של משה כי מה שאמרתי הוא אך בזאת שתשמור לך להנאתך את אשר אנכי מצוך היום שהוא פן תכרות ברית ליושב הארץ כו' וקודם שיאמר הצווי הקדים ואמר הנני גורש כו' לומ' אל ישיאך לבך כי טוב לכרות להם ברית פן יגברו עליך או גם כי תכבש לא יבצר מלמות קצת מעם בני ישראל במלחמה על כן אמר הנני גורש מפניך את הכנעני

כו' כי גם כבוש תכבוש ואומרו הנני גורש מפניך יהיה הענין מאמרו על פסוק ומוראכם וחתכם יהיה כו' כי איך ארי אוכל אדם אך הוא אשר לו צלם אלהים בפניו אור פניו יפיל מורא על חית השדה אך אשר אין צלמו בו בעונו כבהמה נדמה לעיני החיה ותמיתהו נמצא כי פני הצדיק הם המבעיתים את חיות השדה ובזה יאמר עתה שאתם צדיקים שע"כ אני מייחס את כלכם לאחד ומדבר בכם בלשון יחיד כי צלם אלהים על פניכם הנני גורש מפניך מהפנים שלך שצלם אלהים בה את הכנעני כו' שהמה בהמה המה לפניך ויראו ויתגרשו מפניך שתפול חתת פניך עליהם אך בזאת שתשמר לך פן תכרות כו' כי אז תשוה למו גם אתה ואמרו לך שהוא להנאתך הנני מפרש שהוא פן יהיה למוקש וגם שלא תחטא במעשה על ידם לא יבצר מהיות לך מוקש בקרבך שהוא להרהר בלבך:

פסקה יב

כי את מזבחותם תתוצון כו' ראוי לשום לב שבפסוק הקודם דבר בלשון יחיד ובזה בל' רבים. אך יאמר הלא אמרתי לך שני דברים א' השמר לך פן תכרות ברית כו' ועוד אמרתי שהמוקש שלך לא יהיה רק בקרבך ולא בפועל והלא תוכל להשיב כי אחר אשר צויתיך לא תחיה כל נשמה איך יתכן מכרות להם ברית ועל השנית שלא יכשילוני במעשה מי יערב לי שלא יספיקו לי להחטיאני בפועל לז"א על הא' כי את מזבחותם תתוצון כו' ל' רבים לומ' תדע איך תתפתה מהם כי תחשיבם לגרי צדק כי הלא בהרסך במותיהם יתלוה אליך יושב הארץ להרוס עמך באופן שאת מזבחותם תתוצון אתה ויושב הארץ הנזכר ואת מצבותם תשברון וכו' אתה והוא באופן תחשיבם לגרי צדק ותבא לכרות להם ברית ומה שאמרתי שלא תחטא בפועל הוא כי ידעתי כי לא תשתחוה אתה הכובש הארץ לאל אחר בפועל כי הלא תירא כי ה' אלהיך קנא שמו ואע"פ שהוא שמו ג"כ אל שמור' על החסד עם זה קנא הוא וז"א אל קנא הוא אך מה שאפשר שתעשה בפועל הוא בשוגג זולת ההרהור שאמר למעלה והוא פן תכרות ברית ליושב הארץ שהוא כי יתגיירו ויקבלו אלהותו ית' אלא שוזנו וכו' כאשה המזנה שתחת אישה תקח את זרים כן אלו תחת אלהי ישראל שקבלו דרך זנות יעבדו את אלהיהם הראשונים בהחבא וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואתה לתומך לא יעלה על רוחך כי לשם אלהיהם היה הזבח באשר הוא יהודי בעיניך ובכן ואכלת מזבחו נמצאת בשוגג אוכל זבחי מתים וזה מוכרח בכתוב מאומר וזנו כי אין תואר זנות במשל כ"א בבוגדת בבעלה או בנמשל בבוגד באלהיו אך הוא כמדובר כי תכרות להם ברית ותגיירם ויזנו אחרי אלהיהם הראשונים ויטעוך ואכלת מזבחו ומה שאמרתי כי אין פחד לחטא על ידו רק בהרהור או שוגג הוא לך ישראל דור הנוחל כי דור שני גם במעשה יזנו אחרי אלהיהם ע"י חיתון כי הנה ולקחת

מבנותיו וכו' והזנו את בניך שהם דור שני אחרי אלהיהם. או יאמר הלא מעט מעט יגרשוך מחקת אלהיך כי תחלה וקרא לך לבד ואחרי כן ימשך לך שתאכל מזבחו ולא זה בלבד כי אם ולקחת מבנותיו לבניך באומרך הלא נתגיירו ולבם נכון כי הלא יזנו בנותיו אחרי אלהיהן וימשיכו את בעליהן אחריהן כאשר קרה לשלמה כי אין ספק גייר את נשיו הנכריות בקחתו אותן והמה זנו אחרי אלהיהן והמה הטו את לבבו באשר לא כהה בם ואם כה תעשה להזהר והשמר מדבר הנזכר אלהי מסכה לא תעשה לך אך אם לא תשמר בכל אשר אמרתי לא לבד תשתחוה לאלהיהם כ"א גם בידך תעשה לעבדו וזהו סמיכות אלהי מסכה אל הקודם או יאמר אלהי מסכה וכו' בשום לב גם אל סמיכות עם פסוק שאחריו וגם אל התכת כל תיבות שבפסוק את חג המצות וכו' שיש בו תיבות יתרות ובלתי מסודרות וגם ענין הבכורות ואשר סמך אומרו ולא יראו פני ריקם שאין לו שייכות כלל פה. וגם למה הפסיק בין פסח לשבועות בשביתת שבת וגם אומרו בחריש ובקציר תשבות שהוא משולל הבנה וקשר. וידוע דרשות רז"ל (ר"ה דף ט') למ"ד על ענין שביעית ולמ"ד להתיר קציר העומר כי עם כל זה אין הסמיכות מתקשר אך לזה נשים לב אל מלת מסכה מה ענינה כי רז"ל (ש"ר פ' מ"ב) הוצרכו לומ' בעגל מסכה שהיו בו קנטרין כמנין מסכה ואחשוב הוא כי יש עובד אלהי כסף והשתחוה למו בלי השכלה ויש מתחכמים להרע ואומרים כי לא את אלו יעבדו רק אל צבא המרום במרום ואלו הם דוגמתם ומעלים על עצמם כאלו ישתחיו אל מי שאלה דוגמתם כי אין התחתונים רק כמסך בין העובד לנעבד אשר למעלה הימנו ומשתחוים אל המסך רמז אל השר הרוחני העליון וזה יהיה ענין עגל מסכה כי אל תבנית שור העליון היו עובדים כמשז"ל (ש"ר פ' מ"ב) והיה העגל כמסך אל הכח העליון וע"ד זה יאמר אלהי מסכה כו' לומר אם תאמר נא ישראל לא אעבוד את פסילי אלהיהם עץ ואבן אך אעשה מסכה הוא דוגמת שר ומזל ויהיה זה כמסך ביני ובינו לז"א אלהי מסכה לא תעשה לך כי גם השרים והוברי השמים וכסיליהם לאפס ותוהו נחשבו לו והוא כמשז"ל בשמות רבה פ' בא אל פרעה כי אשר נצטוינו לחוג את חג המצות שבעת ימים הוא על אשר מיו' צאת ישראל ממצרי' עד קריעת ים סוף היו ז' ימים כשם שבריאת העולם היה בשבעה ימים וענינם להיות כי מעשה נסי מצרים הם המאמתים לעיני הכל חדוש העולם כי אין משנה הטבעים כ"א אשר חידש העולם והטביע בו הטבעים אשר בו וכאשר נברא הכל ביום ראשון והיה יוצא אל הפועל קצת ממנו בכל יום ונגמר בשביעי כדבר שנא' ויכל אלהים ביום השביעי כן עיקר הדבר היה צאת ישראל ממצרים כמ"ש הכתוב זכור את היום הזה אשר יצאתם וכו' והוא כאמור אצלנו בשערים כי מכות בכורות שביום יציאה היה לעומת יום ראשון

של בריאה כי ע"כ בלילה ההוא היה ה' ולא מלאך כאשר ביום הראשון הכל מודים שלא נברא בו מלאך שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וכו' וכמו שבו נבראו שמים הכוללים עולם המלאכים והגלגלים כך שיבר המזל במכת בכורות והשר ועל כנפי מלאכים הוליכם ביום צאתם ממצרי' וכאשר נבראת אז הארץ שתכלול בעל חי מדבר ובלתי מדבר וצומח ודומם כך ביום ההוא שלט ית' בבכור אדם ובכור בהמה ובאלהיהם עשה שפטים שארז"ל (שם פ' ט"ו) של עץ היה נרקב של אבן היה נימוח וכאשר ברגע א' נברא בראשון הכל אלא שהיה יוצא אל הפועל דבר יום ביומו כך ברגע חצי הלילה היתה מכת בכורות ונגמר הדבר בשביעי ע"י קריעת ים סוף כי אז נגמר ההכרה כדברי יתרו ורחב ועל הכל כי שם הפיל ה' שרו של מצרים כמ"ש ז"ל (שם פ' כ"א) וירא ישראל את מצרים מת מתים לא נאמר אלא מת מלמד שראו שרו של מצרים אשר מצרים שמו מת על שפת הים וע"כ צונו הוא ית' יהיה יום ז' הרי מזה כי בהיות הפסח ז' ימים יש זכר אל קריעת הים שהיו בז' כי אז נגמר הדבר בנפילת השר. וזה ירמוז פה באומרו את חג המצות תשמור ז' ימים וכו' כי בהיות ז' ימים זכור תזכור אשר הפלתי שר מצרים ולא עמד לפני וגם שם ראית אשר שידדתי המזל הוא מזל טלה ברום ממשלת בחדש ניסן וזהו אשר צויתיך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת וכו' ולא לבד הכנעתי המזל בל יעכב אתכם מלצאת כ"א גם הרגתי בכורי מצרים המתייחסים אליו כי גם הוא בכור למזלות והצלתי את בכוריהם כי ע"כ כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר אשר תלד זכר פטר שור ושה כי בזה תזכור אשר הצלתי בכוריכם ובכורות מקניכם וכאשר פטר חמור תעריפנו אם לא תפדה אותו בשה יהיה לך לרמז אשר הערפתי בכורי מצרים ואין לו פדיון אלא בשה הוא דמיון שה פזורה ישראל לרמוז כי ישראל אשר המה מצד הקדושה חלה בהם הקדושה משא"כ לעו"ג הרי מזה יתאמת לך כי שרי מעלה והוברי השמים כאין לפני ויתאמת לך אשר אני חדשתי העולם ואגב אורחיה או' ולא יראו פני ריקם לו' אל תתמה אם בכורך תפדה בה' סלעים כי הלא מזער הוא כי צא ולמד מעולת ראיה שהיא מעה כסף להראות לפני קונך אך אין זה כ"א שאין חפצו ית' רק שלא יראו פניו ריקם כן להורות כי אינך כפוי טובה גם פה הוא ע"ד זה. כלל הדברים כי על ידי המצות האמורות תכיר חידוש העולם ושידוד שרים ומזלות וש"ת הלא במצות שבת יש זכר לחידוש העולם ודי לי אותו הרמז לז"א ו' ימים כו' לו' כי אמת הוא שמצות שבת היא הוראת האמונה. אך לא תכריחנה. וע"כ ירפו ידי השובת בכל ז' ימים א' ויתבטל ממלאכתו ומה גם בחריש ובקציר שיקשה בלב איש לשבות מחרישו וקצירו כי הן חייו אך על מצות פסח ובכור המורה על הכרת החידוש על ידי נפלאותיו ית' ושידד שר ומזל

אז יחזק לבבך לשבו' ביום השבת שהיא הוראת החידוש בראותך הוראת ההכרח וזהו שהפסיק בין פסח לעצרת במצות שבת לומר ע"י מצות אלו המורות על חידוש העולם מעצמך ו' ימים בלבד תעבוד וביום הז' תשבות ואפי' בחריש ובקציר תשבות ולא תחוש ע"י ראותך הכרת על הוראת שבת:

פסקה כב

וחג שבועות תעשה לך וכו'. הנה אין בכל הכתובים האלה הבאים כא' קשר איש אחיו זולת דקדוקים אין מספר ואומר כי אחרי אומרו כי כל אלהי העמים אלילים ואך את ה' נעבוד כי אלהים אמת הוא והלא לא יבצר פתחון פה מנמהרי לב לדבר ולו' כי אחר שה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם כי הוא בראו ומקיימו כי מלא כל הארץ כבודו א"כ איפה למה יעשה כה לעבדיו לצוות להם ג' פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה'. כמדובר פ' משפטים כי אשר שמלא כל הארץ כבודו ית' בכל מקום אשר יזכיר האדם את שמו ית' שם הוא לז"א הנה הגדתי לך את אשר הטיב הוא ית' עמך בחג המצות כי בו יצאת ממצרים באופן שע"י כן שיצאת בו בן חורין במועד ההוא לא תשית לב בשמחתך לגיל ברעדה רק ברוב שמחתך תמשוך ביין את בשרך ותאכל למעדנים וימשך קלות ראש ופחיזות וכן חג שבועות הנה תעשה לך כלו' לא יהיה אפילו חציו להי' וחציו לך כ"א כולו לך להנאת גופך וזה כי הלא הוא בכורי קציר חטים וברוב שמחתך על קציר שדותיך כי ירבו תעשה שמחה יתירה להנאת הגוף ותשליך אחר גויך הנוגע אל ה'. ושמחת מתן תורתו וכן וחג האסיף אל הבית כל תבואתיך וגם הוא תקופת השנה הבאה שתשמח בהתחלת הגשם והבאת הזרע אשר תזרע לשנה הבאה באופן תהיה שמחתך יתירה באכול משמנים ושתות ממתקים ושכחת את ה' אלהיך ע"כ אנכי מצוך שלש פעמים בשנה יראה וכו' אל פני האדון וכו' למען תהיה יראתו ית' על פניכם בבית ה' לבלתי תחטאו. אך אשר היה מקום לחשוב כי יצוה ה' לעלות לראות את פני האדון ה' להיותו שם ולא במקום אחר חלילה אל יעלה על רוחך כדבר הרע הזה. והנה לך ראיה מוחשת נגדה והוא כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך באופן ירחק הדרך מרבים מישראל ההולכים לבית ה' וכפי המרחק יהיה קרוב להיזק חמוד את עריהם אשר רחקו כל אנשיהם עד ירושלים כי יהיו בטוחים לכבוש אותם לאטם כי רחוקים המה מעריהם ועד עבור הכסא לא יבא אל ביתם ומה גם בהיות שלש פעמים בשנה כי אשר לא יזדמן בא' יזדמן בשנית עם כל זה בעיניך תביט כי לא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וכו' ואם חלילה וחס לא היה ית' רק בירושלים איך משגיח ומשמר ארצך בעלותך לראות וכו' אך אין זה כ"א שהוא ית' משגיח ומשמר את כל גבולי ארצך וא"כ

איפה תסכים ותאמר אין זה כ"א שעם שהוא ית' שם את שמו בבית אשר בירושלים עכ"ז מלא כל הארץ כבודו ובכל מקום עיני ה' צופות כי אין מקום פנוי משכינה והוא מה שסיפרו רז"ל מגוים לסטים שחמדו הון ועושר שכיניהם היהודים ויכינו עצמם לזמן הרגל שילכו ויעזבו בתיהם מלאים כל טוב וימן להם הוא ית' מלאכים בביתם כדמותם נכנסים ויוצאים יום יום לעיני הגוים ההם ויהי היום ויבואו היהודים מירושלים וכל העם באו לבקר' על בואם ויתמהו הגוים ההם ויאמרו להם מאין באתם והלא בכל יום ויום הייתם בבתיכם יוצאים ובאים כדרככם תמיד אז הכירו כי מלאכיו צוה ה' לשמור בתיהם וא"כ זו הוראה כי לא מבלי אין כבודו ית' בכל הארץ מצוה לעלות אל הבית אשר שכן שמו ית' שם אם לא מהטעם האמור. והנה התוארים הנזכר באומרו האדון ה' אלהי ישראל יתכן רמז בחינות ג' רגלים על חג הפסח אמר האדון כי אז קנה אותנו לעבדים (ויקרא כ"ה:ל"ח) כד"א כי לי בני ישראל עבדים וכו' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וכן ארז"ל בש"ר פ' משפטים כי תקנה וכו' אמר הקב"ה אני קניתי אתכם בעשר מכות וכו' ועל היות גם הליכתו אז להחזיק טובה על הדבר ההוא אמר האדון ועל חג השבועות שאז במתן תורה היתה שמחת ה' הגדול כמאמרם ז"ל בספר הזוהר שהיה אז כשמחת חתן וכלה אמר שם הגדול של הויה עם שם אדנות וע"כ אחר שאמר האדון שהוא על שם אדנות אמר שם ה' ועל חג הסוכות כי אז היה ברצון בעצם הוא ית' עם ישראל שנתייחדו ממחרת יוה"כ על מעשה המשכן לכפר על מעשה העגל לייחס ולכנות שמו ית' עליהם וגם הסוכות גם לדורות הוא הוראה כי נצחו ישראל בראש השנה כמ"ש ז"ל (ויקרא רבה פ' ו') שע"י מצות לולב ניכר שהוא אלהי ישראל ביחוד וניתן להם הנצחון אמר אלקי ישראל:

פסקה כה

לא תשחט על חמץ דם זבחי וכו'. הנה פסוקים אלו בלתי מתקשרים לא עם מה שלמעלה ולא עם מה שלמטה והפסוק השני בלתי מקושר לא עם הקודם ולא ראשו עם סופו. והנה על קושיא השנית שאינו מקושר ראשו עם סופו ארז"ל (בספרי) שהוא לומר שבזכות מה שראשית בכורי אדמתך תביא וכו' לא יתבשלו החטים עודם בחלב שיתייבש חלבו עודנו בלחותו ויהיו החטים צומקים ונפסדים ומעין ענין זה יתכן בדרך אחרת:

והוא כי הנה נתן טעם אל מצות שלש רגלים שהוא לבל יגבה לבם ברוב שמחת חגם ומועדים. עוד טעם ב' רמוז באומרו האדון ה' אלהי ישראל בא עתה ויאמר עוד טעם ג' והוא על חג המצות בשביל אכילת הפסח כי הלא קרבן קדוש הוא שע"כ לא יזבח על חמץ. וגם לא ילין וגו' א"כ מוכרח הוא ללכת שמה אל בית ה' להקריבו לפני מזבח ה' כי

פסח מצרים הוראת שעה היתה וגם על חג שבועות הוא מוכרח ג"כ להוליך הבכורים בזמן ההוא ע"פ דרכו וזהו ראשית בכורי אדמתך תביא וכו' ועל חג הסוכות צריך לבקש במקום ההוא רחמים על תבואת השנה כנודע כי בחג נדונין על המים ועל גשמי ברכה והעדר הפכן אז יהיה וע"כ טוב הוא לראות את פני ה' בזמן הסכות לבקש שם רחמים פן יתבשל גדי בחלב אמו הוא כליות חטה שיגיע אל גמר בישולן ולא טרם זמנן על דרך מאמרם ז"ל לפי דרכם:

פסקה כז

ויאמר ה' וכו'. ראוי לשום לב על איזה ענין אמר כתוב לך וכו'. אם הוא על כל דברי התורה שמבראשית עד סופה אין כאן מקום הצווי הזה ומה טעם לדבר זה הוא אומרו כי על פי הדברים האלה. ועוד שמהראוי יאמר כי על הדברים האלה ולא ע"פ והנה פירשו ז"ל (ש"ר פ' מז) שאומרו ע"פ הוא כאומר על פה. לו' שעל תורה שבעל פה כרת ברית ועם שדבריהם אמת עוד צריך לבקש דבר לפי פשוטו שיצדק היותו טעם אל האמור כתוב לך וכו' וע"פ דרכנו נדקדק אל מלת לך שנראה מיותרת ועוד אומרו ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה וכו'. כי הנה למעלה כתבנו כי מה שבלוחות ראשונות היה למעלה מ' יום היה להזדכך עד היות ראוי לקבל הלוחו' מידו ית' וע"כ היו מ' יום כי ע"כ כאשר להתהוות החומר הלז הוצרכו מ' יום של יצירת הולד כן להתהפך איכות החומר אל רוחניות צריך ג"כ מ' יום והרי נזדכך אז ולמה גם עתה בשביל השניות הוצרכו עוד מ' יום ועוד אומרו ויכתוב על הלחות כו' שמורה כי משה כתבם והלא הוא ית' האו' למעלה וכתבתי על הלוחות כו'. הנה כי הוא ית' כתבם ועוד באומרו ויהי ברדת משה כו' מה ענין הויה זו ומן הראוי יאמר וירד משה כו' וגם או' ברדתו מן ההר הוא מיותר אחר אומרו ברדת ולמה הודיע שמשה לא ידע כו'. ועוד אומרו בדברו אתו שיורה שאחר דברו אתו ידע. ואינו נראה כן אלא שאהרן וישראל ראו טרם ירגיש בדבר. אמנם הנה ארז"ל על מה שהקשינו שמפ' א' יורה כי הוא ית' הכותב הלוחות ובפ' אחר נראה כי משה כתבם אמרו כי היתה יד ה' על יד משה ובין שניהם כתבום ויש אמרו תרוצים אחרים וע"ד הפשט כי אחרי אומרו ית' וכתבתי כו' כי אליו ית' יאתה לכתוב על הלוחות בא ויאמר לו הוא ית' כתב לך להנאתך את הדברים האלה אשר אמרתי לכותבם כי ארצה לזכותך בדבר הגדול הזה ואל יקשה בעיניך איך תעצר כח לכך ומה גם למ"ם וסמ"ך שבלוחות שבנס היו עומדים איך יהיו בנס בהכתבם ע"י ב"ו כי הלא הדברות בעצמן הן יהיו לך מעיר לעזור ליכתב כי רוחניות הן וע"י בואך לכתוב יהיו כנחקקים מאליהן כי כח רוחניות עצמיי להן כי הלא ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית והוא מאמרם ז"ל במדרש חזית על פ' ישקני

מנשיקות פיהו כו' כי כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מדבר עם כל א' וא' מישר' ואו' לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי כו' מקבל את אלהותי כו' ואו' הן מיד הדבור היה נושקו על פיו והיה הדבור הולך ונחקק על הלוח ע"כ:

והנה דבור שכח זה היה לו אין ספק שיחקק מאליו על הלוח כאשר מתחלה או לפחות להיות עזר למשה ליחקק על ידו בזכותו והוא כי גם שאותו הרוחניו' פרח כמשז"ל (שם פ' מ"ו) על פ' וירא את העגל כו' מה ראה אותיו' פורחות באויר ונשארו כבדים אז וישלך מידיו הנה אותו הרוחניות לא נמוק ולא נאבד כ"א היה חיים אלא שע"י משה חזר ונחקק בלוחות שניות והוא הכתוב אצלנו בשערי' כי כל דבור ודבר היוצא מפי הקב"ה שנעשה מלאך כמאמר ר' יוחנן (חגיגה דף י"ד) הדבור עצמי הוא המהוה מה שנדבר בו ואח"כ עולה השמימה כדבר שנא' (ישעיהו נ"ה:י"א) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כ"א עשה את אשר חפצתי כו' יורה כי אחר עשות החפץ שב להיות קיים למעלה והוא אצלי מאמר דוד באומרו (תהילים קי"ט:פ"ט) לעול' ה' דברך נצב בשמים ובדבר הזה גם אנו נאמר כי רוחניות האותיות שפרחו למעלה שהיו קיימים שם הן הן שבו בלוחות שניות ע"י משה. וזה יתכן רמז למעלה באומרו וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו שמרבה האת את הרוחניות ההוא שיחזור וזה מאמרו ית' אל משם כתב לך את הדברי' האלה כי אומרו האלה מורה שהם לפניו וגם אומרו את שמרבה הרוחניות וגם חזר ואמר כי ע"פ הדברים האלה כלו' כי לפניו הם ולא חלפו למו וזאת כונתו ית' לאמר למשה כתב לך וכו' ואל תתמה איך תעצר כח לכתוב בלוחות בדרך רוחני ומה גם שיהיו מ"ם וסמ"ך בנס ע"י בשר ודם כי הלא ראה נא רוחניות הדברים האלה כי הנה על פי הדברים האלה שהיו הדברות עצמם מדברות עם כל א' מישראל ואומר לו מקבלני את עליך וכו' כרתי אתך ברית ועם ישראל שהיו משיבים ואומרים שהיו מקבלים האלהות והמצות וא"כ ודאי שיעצרו כח ליחקק על ידך כאשר בתחלה מאליהן ושמא תאמר הנה גם שהוכן ע"י היות מ' יום למעלה הספיק לוחות ראשונות אך עתה מה הוסיף עוד הכנה להיות גם הוא כותב ושיחזרו על ידו הדברות ברוחניו' הקודם כי עודנו חי וקיים כמדובר לז"א ויהי שם עם ה' מזדכך מ' יום עוד מ' על זיכוך הקודם וע"י כן הוכן עד שויכתוב בעצמו על הלוחות את דבריכ ו' ריבה האת הרוחניות אשר להם וכן באו' עשרת הדברים בה"א הידיעה כיוון אל הידועים כתקנן כראשונים כמדובר:

פסקה כט

ויהי ברדת כו'. ראוי לשים לב כי אין לפסוק זה גיזרה לא לראשיתו ולא לאמצעיתו. אך יאמר כי לא בלבד היתה לו השגת גודל איכות הקדושה עודנו למעלה כ"א שגם נמשכה

גם ברדתו מן ההר וז"א ויהי ברדת משה כו' לו' כי גם הויית הקדושה היתה בו ברדת מן ההר ובמה יודע הלא הוא כי ושתי הלוחות עם היותן ו' על ו' טפחים כל א' היו שניהם בידו א' ואין זה דבר טבעי רק מכח קדושה אשר בו וכ"כ הי' זך ורוחני גם איכות גופו כמעט עד גדר שומשה לא ידע כי קרן עור פניו ע"י דברו אתו ואין זה רק להיות איכותו גם מעין רוחניות גדול ע"כ לא הי' מרגיש הקירון כי מן במינו אינו נרגש אך אם היה גשמיותו ככל האדם היה מרגיש התלהבות קירון עור פניו ולא בלבד היה לו קירון בערך העוה"ז הבלתי בהיר מצד עצמו בהיותו פה שמבהיק כל דבר שלמעלה מאיכות העולם כניצוץ השמש המבהיק פה כ"א אפילו בדברו אתו ית' למעלה כי היה הדעת שופטת כי שם לא תצא בהיקת אור פניו כי נהורא עמיה ית' שרא ויהיה האור הנמצא שם גדול מאור פני משה ושם לא יהיה קירון פנים לז"א כי קרן עור פניו בדברו אתו כי גם שם היה לו קירון וע"ז לא ידע כי קרן כו' שאותו הבהיקות שקנו פניו לא היה כ"כ יתרון בו על איכות עצמו שירגיש ויכיר כי ניתנה לו מתנה טובה זו כ"א גם לא ידע כי גם כל איכות עצמותו היה גם הוא זך מאד וע"כ לא הרגיש וזהו לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו:

ובמדרש (ש"ר פ' מ"ז) מהיכן נטל משה קרני ההוד רבנין אמרי מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי כו' (השמטנו ביאור מאמר זה על כי כתבנוהו בשערים):

פסקה ל

וירא אהרן כו'. ראוי לשים לב אם לא יכלו אהרן וכל ישראל לסבול. שע"כ ויראו מגשת איך עצרו כח כאשר קראם ועוד למה לא באו רק אהרן והנשיאים ולא כל ישראל עד אח"כ ואם הוא שכך היה סדר הלימוד לאהרן והנשיאים תחלה ואח"כ לכל ישראל למה למדנו זה פה מבכל שאר מקומו' ועוד כי תחלה אומר ויכל לדבר אתם ויתן כו'. נראה עודנו מדבר אתם אין צריך מסוה ואח"כ אומר ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו נראה כי בצאתו ישים את המסוה גם לדבר עם ישראל וכן אומרו וראו בני ישראל כי קרן כו' הרי נאמר למעלה שראוהו וגם אומרו והשיב את המסוה עד בואו לדבר אתו כבר נאמר זה למעלה ובבוא משה לדבר אתו יסיר את המסוה. אמנם ברדת משה היה אור קירון פניו מכהה עיני המביט בו אף הנה אם היו אהרן וכל הנשיאים לבדם להיותם זכי האיכות מכל ישראל יעצרו כח להביט ולא יזוקו אך בהיותם יחד אהרן וכל בני ישראל יראו מגשת אליו ונזורו אחור ובראות משה כן קראם לשוב עדיו וללמדם דברי התורה אשר קבל שע"י זכות אור תורה שילמדם פנים בפנים יוכנו לסבול עיניהם אור פניו ולא בטחו בעצמם המון העם זולתי אהרן וכל הנשיאים ולהיותם אלה זכי האיכות כי המה חכמים מחוכמים וצדיקים לא הוצרך אל הלימוד שיוכנו בו לסבול

אור פניו כ"א וידבר משה אליהם כי אפילו עודנו מדבר עמם מציאות דברים עצרו כח לקבל זיו פניו ואח"כ נגשו כל בנ"י אולי יעצרו כח גם הם כאהרן והנשיאים אך לא יכלו אם לא ע"י היותו מלמדם מפיו תורה ע"כ ויצום את כל אשר דבר ה' אתו שע"י כן יכלו לסבול וז"א למעלה וידבר אלהים ופה נאמר ויצום אך כאשר ויכל משה מדבר אתם את הצויים שהזכיר לא יכלו לסבול ויתן על פניו מסוה וגם שע"י דברי הציווי יכלו להביט לא הספיקה הכנה זו להצטרף עם הכנת מה שיחזור שנית לצוות' שכדי שגם אחר התימו הפעם השנית לצוותם יעצרו כח להביט בו כי הלא ובבא משה כו' ויצא כו' את אשר יצוה בלבד ודוקא בעודו מדבר הצווי הוא כי וראו בנ"י את פני משה וסבלו אך כהתימו מיד והשיב משה את המסוה עד בואו לדבר אתו. וע"פ דרכו הורה בל נאמר כי מה שהיו בלתי סובלים היה בפעם ההיא שירד מן השמים עם הלוחות. אך מאז והלאה יחלש כח אור פניו בהמשך הימים עד שיוכלו להביט בו אפי' אחר בואו מלדבר עם ה' כי אינו דומה הקירון שהי' לו ברדתו מההר אשר עמד שם עם ה' מ' יום ומ' לילה ויקח הלוחות מידו ית' עם מה שיהיה לו אחרי כן גם כי במראה אליו יתודע ע"כ אמר כי לא כן הוא כ"א שגם אחרי כן שהיה יוצא לדבר אל בנ"י את אשר יצוה דוקא עודנו מדבר הצווי הוא שוראו בנ"י כי קרן וכו' אך אחר דברו את אשר יצוה מיד והשיב משה את המסוה עד בואו לדבר אתו כי לא יכלו לסבול רק בדברו הציווי:

והנה יש ששאלו מה צורך היה לעשות הוא ית' קירון פני משה והן אמת שאין זו שאלה כי רצה הקב"ה להורות גדולת תורתו. במקנה קדושה לדבקים בה ולהגיד גדולת משה שזכה לכך ולמען תת חשק בלב אישי ישראל לידבק בתורה כמו שאמרו ז"ל הלא דברי כאש מה אש כל מה שאתה נותן בה נעשה אש כך התורה כל הדבק בה נעשה קדוש וע"פ דעת המצריכים טעם יתכן כי לב' כוונות עשה ית'. (א) פן יאמרו ישראל בשובו אליהם בלוחות שניות רצוננו לראות את מלכנו. (ב) למען יכירו אשר הפסידו בעגל בל ישובו לכסלה על זה עשה להם כעובדא דקיסר עם ר' יהושע שאמר לו שיראהו את אלהינו ית' ואמר לו שיביט בניצוץ השמש וכהו עיניו אמר אם אחד ממשמשיו הקטנים אינך יכול להביט את האלוה ית' לא כ"ש כך עשה הקב"ה קרן עור פני משה ולא יכלו להביט למען ישאו ק"ו אם את ילוד אשה לא יוכלו להביט איך יראו את מלכם ית' לעד ומה מתקו דברי רז"ל (דברים רבה פ' ג') באומר' עד שלא חטאו היו רואים את הפנים עכשו שחטאו אפילו פני הסרסור לא יכלו לראות והוא מאמרנו ובכלנה הכוונה השנית ולבל יתייאשו מהתקון הורה להם כי בעוד שהיו שומעים תורה מפי משה הי' סובלים האור למען ישכילו כי כח התורה רב לקבל אורה ולא יבצר להגיע עד הגדר הראשון בהמשך

כשרון. או יהיה דרך הכתובים מפסוק ויהי ברדת משה בשום לב אל ההערות הראויות להעיר. (א) כי באומרו ויהי ברדת משה יראה שבא לו' גיזרה שהיה אז דבר שנתחדש ואיננו. (ב) אומרו ברדתו מן ההר כי ברדת משה ודאי שהי' ברדתו מן ההר. (ג) מה הי' ברדתו מן ההר שאם הוא מה שמשה לא ידע וכו' בדברו אתו כשדבר אתו היה קודם רדתו מן ההר. (ד) איך יתכן שהיו זהרורי אור יוצאים מפניו החוצה כנראה מרז"ל (ש"ר פ' מ"ז) שנעשו לו קרני הוד ועיני משה לא היו רואות ואיך יאמר ומשה לא ידע וכו'. (ה) אומרו זה שלש פעמים משה בזה הפסוק והיה די באחד. (ו) אומרו וירא אהרן וכל בנ"י וכו' והל"ל ויראו. (ז) או' את משה שהוא מיותר והיה די יאמר וירא אהרן וכל בנ"י והנה קרן וגם מלת והנה ויותר היה צודק יאמר כי קרן. (ח) או' ויראו הראוי יאמר שלא יכלו להביט בפניו ולא לייחס אל מורא. (ט) למה לא שבו גם כל בנ"י כשקראם משה. (י) למה לא אמר ל' צווי אל אהרן והנשיאים כאשר לשאר ישראל. (יא) למה בצוותו אותם היה בלי מסוה. (יב) מה חידש לנו שבבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה. (יג) שהכתוב סותר קצתו שבאומרו יסיר את המסוה עד צאתו יראה שמיד בצאתו ישיב אותו ומאומרו ודבר אל בנ"י וכו' והשיב את המסוה יראה שלא היה משיב אותו מבואו לדבר אתו עד אחר צאתו ודבר עם ישראל. (יד) או' וראו בנ"י את פני משה כי קרן וכו' כי הרי נאמר למעלה וירא אהרן וכל בנ"י והנה קרן וכו'. (טו) כי אומרו את פני משה הוא מיותר שהראוי יאמר וראו בנ"י כי קרן עור פני משה. (טז) אומרו בפ' זה משה ג' פעמים. אמנם אחרי אומרו ויהי שם עם ה' וכו' אמר ראה חיבתו ית' עמו כי אחר שיצא משה אשר היה שם עם ה' לא נפרד ית' ממנו כ"א ויהי ברדת משה וכו' לומר כי הווית חברתו ית' עמו שם ויהי ג"כ ברדת משה מהר סיני כי היה כמלוה אותו והראיה כי ושני לוחות העדות ביד משה והזכיר את משה שאם היה או' בידו היה אפשר שהיו בידו אך ה' המלוה אותו היה מוליכם עמו אך אמר ביד משה כי משה מצד עצמו לבדו היה מביאם בידו אחת עם היותם ב' לוחות שארכן ששה ורחבן ששה כל א'. וחלקים עד מאד אשר אינו בטבע איש להביאם ביד א' אך הוי אומר כי ההויה שקנה עודנו שם עם ה' עודנה בו ואיך הוא זה ראיה שה' עמו הלא הוא כי מה שהיה שלקחם בידו א' לא היה רק ברדתו מן ההר אך לא בעלותו ההרה עם הב' לוחות כי אז בשתי ידיו היה מוליכם וכמו שהוכרחנו למעלה על או' ויעל אל הר סיני ויקח בידו ב' לוחות אבנים שה"ל להפך ולו' ויקח בידו ב' לוחות ויעל וכו' אך כיוון שאחר שעלה נשתלם עד שבידו א' לקחם אך בעלותו בב' ידיו היה מוליכם וז"א פה ברדתו מן ההר לומר כי ברדתו בלב' הוא מה שהיו בידו א' מה שא"כ בעלותו ומשה למה שהוא משה הידוע ענו מאד עם שלא יבצר שהקרני הוד שהן אורות

בולטים מפניו היה רואה אותם עם כל זה לא ידע כי קרן עור פניו כלו' מצד עצמו בשביל דברו אתו כלו' שהעול' על לבו שמהלוחות שבידו היה זה לו וספק זה היה לאהרן ושאר ישראל אם היה מצדו או מחמת הלוחות שבידו ומה עשו אהרן תחלה ואחריו כל ישראל ראו את משה שהוא ב' דברים. (א) הלוחות. (ב) את משה עצמו כי באומרו את משה ריבה האת את הלוחות שבידו ויראו אחרי ראה כי והנה קרן עור פניו של משה כלו' שאם זה לו מן הלוחות למה הלוחות עצמן לא הי' להם קירון אור בולט ומבהיק אך אין זה רק ממנו הוא וזהו והנה קרן עור פני משה על כן ויראו מגשת אליו פן יראו עיניהם ויקרא אליהם משה וישובו אליו והוא כי אומרו וישובו כד"א ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם שהוא ישובו לאיכותך להיות צדיקים כמוך ואתה לא תשוב אליהם להיות כהם בלתי טובים כך וישובו לאיכותו בהתבודדות קדושה כי אהרן היה נביא וגם הנשיאים היו שלמים וחכמים מאד ע"י כן וידבר אליהם משה וסבלו משא"כ שאר ישראל ואחרי כן נגשו בני ישראל ואם היה מדבר עמהם לא סבלו אך ויצום וע"י תורה מפיו סבלו אך כהתימו ויתן על פניו מסוה ועדיין היה ספק אם היה לו זה רק כשבא עם הלוחות אך לא אח"כ לכן אמר כי ובבא משה לשני ה' אחרי כן יסיר את המסוה עד צאתו והוא כי לא כל הפעמים שהי' בא לדבר אתו היה יוצא בדברי צווי ע"כ לא היתה כוונת הסרת המסוה כ"א עד צאתו אך כאשר היה שויצא ודבר שהיה כדי ידבר את אשר יצוה אז וראו וכו' ולא היה משיב המסוה עד אחר הצווי ואמר כי אז שהיה אחר שכבר לא היו לוחות בידו אז ראו בנ"י את פני משה בעצם והכירו כי באמת הוא כי קרן עור פני משה כי לא הי' אז לוחות לתלות בהם:

פרק לה

פסקה א

ויקהל משה את כל עדת וכו'. מה שראוי לשים שכל והבין במקרא. הלא הוא. (א) למה היתה הקהלה זאת פה מביתר מצות ה' אשר דבר משה אל בנ"י והנה אמרו רז"ל (במכילת') שהוא על דבר אזהרת שבת ללמד את בנ"י יקהלו בשבתות לדרוש לעם משפטי השבת ותורותיו. אך עדיין יקשה למה עשה כן במה שמצות שבת נאמרה באגב ולא במקום שכל עיקר הפרשה עליה. (ב) או' אלה הדברים וכו'. שיורה כי בא להזהיר כל הדברים שבמלאכת המשכן ומפסיק בענין שבת וחוזר אח"כ אל מעשה המשכן וטוב טוב היה יאמר מצות שבת ואח"כ אלה הדברים וכו' וע"פ דרכנו נלמוד במה שהקדים מצות שבת שהוא בל נחשוב שבמלאכת המשכן דוחה שבת. (ג) כי הלא בצוות משה על מעשה המשכן לא הזכיר לו ה' מצות שבת להזהיר בל ידחו שבת על מעשה

המשכן. (ד) למה במלאכת המשכן לא תדחה שבת ככל מעשה הקרבנות תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן ואם הוא מן הטעם שבכל מצות עשה שאין דוחה שבת אלא כשאין יכול להתקיים העשה ועל הקרבנות אי אפשר ליחל כי יעבור יומם אך המשכן אפשר להעשות בחול א"כ מהיכא תיתי שנחלל שבת שהוצרך ללמדנו שאינו דוחה שבת. (ה) אומר ששת ימים ולא אמר בששת ימים. (ו) שהיל"ל תעשה מלאכה ועוד כי העשיית מלאכה אין צורך להזכיר ומהראוי יאמר ביום השביעי לא תעשו מלאכה. (ז) אומרו ביום השביעי שהיה ראוי יאמר והיום השביעי יהיה לכם קודש. (ח) כי אומרו יהיה לכם הוא מיותר והיל"ל והיום השביעי קדש וגם אומרו כל העושה בו מלאכה כי מלת בו יראה מיותר כי בעשרת הדברות לא אמר רק לא תעשה כל מלאכה ולא אמר בו. (ט) אומרו לא תבערו אש וכו' כי למ"ד (שבת דף ע) לחלק יצאת למה למדנו זה במלאכה זו כבזולתה. (י) או' ויאמר משה אל כל עדת בנ"י זה הדבר אשר צוה ה' לאמר כי באו' ית' דבר אל משה יצדק בו לאמר שהוא לאמר לישראל. אך בצוות משה את ישראל למי יצוה את ישראל שיאמרו ולא עוד שאמרו ב' פעמים ולא אחד בהם צודק כאמור. (יא) כי או' זה הדבר וכו' הוא מיותר ומהראוי יאמר ויאמר משה אל כל עדת בנ"י לאמר קחו מאתכם או ויאמר משה זה הדבר כו'. (יב) או' מאתכם ולא אמר קחו תרומה כו'. (יג) שהל"ל יביא את תרומת ה' מה ענין או' יביאה וכן אומרו את תרומת ה' הוא מיותר כי הלא הוזכרה התרומ' למעלה. (יד) או' את המשכן כאלו הוא קדום וכן באו' את אהלו כו' כי מהראוי יאמר יבואו ויעשו כו' משכן ואהל מכסה וקרסים וקרשים וע"ד זה את כל הנזכר ולא כמזכיר מה שכבר היה והוא עדיין לא היה. (טו) אומרו ויצאו כו' מלפני משה מה בצע בהודעת היציא' מלפניו. (טז) אומרו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו שהיא כפל ענין במלות שונות שהם שתי קושיות א' כפל ענין ב' למה הוא במלות שונות. (יז) למה לא כלל ואמר ויבאו האנשים והנשים ולא יאמר על הנשים. (יח) אומרו חח וכו' למה לא כלל אותם בכלל כל כלי זהב. (יט) אומרו וכל איש אשר נמצא אתו למה בזהב וכסף ונחושת לא נאמר אשר נמצא אתו וכן כפל אומרו כל מרים וכו' וכל אשר וכו'. (כ) אומרו כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם הוא מיותר כי הלא נאמר למעלה וכן מה שחזר ואמר הביאו בנ"י נדבה לה'. הוא מיותר. (כא) או' והם הביאו אליו עוד נדבה כי יורה שהביאו פעם אחת ואח"כ הביאו עוד בבק' בבק' והלא הכל לא הובא רק בשני בקרים שהוא בבקר בבקר ואיך יאמר שהביא ועוד וכו' כאלו הביאו גם תחלה ועוד באומרו ויצו משה ויעבירו קול וכו' אל יעשו מלאכה שהראוי יכריז לא יביאו עוד נדבה למלאכה. אמנם הן אמת חכמים ז"ל (ש"ר פ' מ"ט) יגידו כי מעשה המשכן הוא תיקון עון

מעשה העגל כי בו נטמאו ותפגם נפשם וחזרה זוהמת נחש לאיתנה הראשון והוכר אחר אשר נטהרו ופסקה זוהמתן במעמד הר סיני הגדול והקדוש ונסתלקה שכינה מעל הארץ כי חטאו חטאה גדולה עד גדר שגם בעיני האומות יפלא כמאמרם ז"ל שהיו אומרים לא ישוב עוד אלהי ישראל לקרב את עמו אחרי אשר הוטמאו וה' אלהינו מרחם כרוב רחמיו וחסדיו הפליא חסדו לנו ולא עזבנו וכאב את בן ירצה אהבנו וקרבנו אליו והשיב שכינתו בקרבנו ולהורות נתן משכנו בתוכנו עדות לישראל כי שב אפו ממנו ויאהבנו ולמחילת חטא ולסליחת עון צונו קחת מאתנו תרומה לה' זהב וכסף ונחשת וכו' למען זכותם יהי נועם ה' עליהם וישרה שכינה במעשה ידיהם ואם זהב עשו לבעל היה מין א' ובו עשו פירוד עתה תהיה מרובה ממדת טובתם יביאו שלש עשרה מינים לעשות אחדות והי' י"ג כמספר אותיות אחד. כלל הדברים כי כל חפץ ה' בנדבת המשכן היה לתקן את אשר עותו בעגל לשוב ע"י כך עד ה' אלהיהם ולדבקה בו ע"כ כל שלשת הדברי' הראוים לאשר את נפשו החליא ובא לרפאתה מעין כל תרופת מחלת גופו' יחוייב שם ימצאון ושם יהיו הלא המה. (א) לרפאת בדבר מקביל אל מעשה העון. (ב) להרחיק הגורם אותו. (ג) ליזהר מכל הדומה אל כיעור העון ומה גם במעשה התיקון בל ימצא בו לכלוך העון בל תהיה מצוה הבאה בעבירה וישובו עוד להתקלקל חלילה וזה מאמרו ית' ויקהל משה וכו' והוא כי כאשר חטאו היה ע"י הקהל כמד"א ויקהל העם על אהרן כי זולת חומר העון היה גם ברבים שהוא חילול ה' ע"כ גם בתיקון צריך יהי' כן בהקהל לקדש ה' במה שיעשו התיקון והתשובה וזהו ויקהל משה. ועל השנית להרחיק הגורם אמר אל כל עדת בנ"י כלו' אך לא את הערב רב כי המה היו גורמים נזקים כהסכמת ספר הזוהר (פרשת כי תשא דף קלב) ומדרש רז"ל כי המה עשוהו בלהטיה' ע"כ ירחקו מהם ולא יהי' להם חלק במשכן ה'. ועל השלישית שלא יתערב איזה לכלוך עון במעשה התיקון אמר אלה הדברים וכו' ששת ימים וכו' והוא בל יחללו שבת במעשה המשכן באחת מארבעי' מלאכות אשר היה כלם במשכן ושמא תאמרו הלא ק"ו הדברים אם פקוח נפש וכיוצא בו על ספק שמא ע"י כך יעבוד את ה' ויתקרב אליו נדחה שבת וגם ברית מילה אינה רק מצוה אחת הגורמת התקרבות בצד מה אליו ית' דוחה שבת משכן שכביכול את הקב"ה אנו לוקחים שידור בינינו עאכ"ו שידחה שבת מפניו ע"כ אמר אלה הדברים וכו' לו' הביטו וראו כי אין ראוי לחלל שבת על מלאכת המשכן כי הלא המשכן וכל כליו בהעשותם אין בהם קדושה עד ויקם המשכן על מכונו ותשרה עליו שכינה נמצא שאין מעשה המשכן רק הכנה אל דבר שאחר העשותו יהא קדש אמנם השבת אין צ"ל שהוא עצמו קדש כ"א שגם יריק וישפיע בנו קדש היא נפש יתירה הנשפעת בנו מאתו. ועוד

שנית שקדושת שבת קדומה כמאמרו ית' אל משה חמדה גנוזה יש לי בבית גנזי שבת שמה וזה מאמר הכתוב אלה הדברים שהם של מלאכת המשכן הם דברים אשר צוה ה' לעשות אותם כי עדיין לא נעשו ואתם מתעתדים לעשותם נמצא שאינם רק הכנה אל דבר שעתידה קדושה לחול בו ע"כ ו' ימים וכו' כי הלא השבת א"צ לו' שהוא קדש אלא שגם ממנו ביום הז' יהיה לכם קדש היא נפש יתירה שתהיה לכם מצדו ועוד כי הלא קדושתו קדומה מטרם ינתן לכם כי היא שבת שבתון לה' חמדה שהיתה גנוזה אצלו ית' וא"כ איפה איך תדחה מה שזולת היותו קדוש מריק בכם קדושה וגם קדושתו קדומה מפני מה שעדיין אין לו קדושה רק הכנה אל מה שיחול בו קדושה אחר העשותו אך ברית מילה ופקוח נפש נדחה עליהם שבת כי כל איש ישראל קדוש יאמר לו כי קדש ישראל לה'. עוד נתן טוב טעם אל בלתי היות נדחה שבת על שום מלאכה אפי' בכיוצא במשכן והוא באומרו כל העושה בו וכו' והוא בשום לב אל החמירו ית' כל כך במלאכת שבת שכל העושה בו מלאכה אחת דתו להמית ואפי' בדבר שאינו מלאכה כהוצאה מרשות לרשות. אמנם למה כי נפשות בנ"י מתחת כנפי השכינה המה ממקום האחדות משא"כ לעם לזולתו רק ממקום הפירוד ואין ניכר דבר זה לישראל רק ביום השבת שמשלח הוא ית' שפע קדושה כל איש ישראל לאיש ואיש כשורש נפשו אשר תחת כנפי השכינה ועי"כ נמצא מתדבק האדם אל קונו כי מערה עלינו רוח ממרום כנפי שכינתו בלתי מתפרדת ממציאותו ועי"כ נמצינו מתקשרים בו ית' ונפרדים מהחצוניות וע"כ בהיותנו ביום השבת מתאחדים אל מקום נשמותינו ומתרחקים מהפירוד לכן נצטוינו מלהוציא מרה"י הוא רמז אל הרשות אשר אנו דבקים בו אל רה"ר הוא רמז אל עולם הפירוד אשר משם יתר עמים וכן להכניס כי ערב קדש בחול או חול בקדש א' היא וההיקש ביתר המלאכות והוא כי המלאכה הוא מעין עולם החול כי אליו המלאכה מתייחסת כנודע והשביתה מעין העולם העליון הגדול והקדוש וע"כ בהיות נפש יתירה מהעולם העליון באדם ועושה מלאכה הוא כמערב הקדש העליון בחול וא' דתו להמית העושה כן כי הוא קיצץ חלילה. וזה מאה"כ וביום הז' יהיה לכם בעצמכם קדש היא הנפש יתירה וע"כ כל העושה בו כלו' בקדש הנזכר מלאכה יומת כי תחזור מלת בו אל הקדש הנזכר. וזה מאה"כ באומרו ושמרו בנ"י את השבת כו' כמפו' פ' כי תשא בשערי' ושם נאמר איך ע"י זה יצדק מה שכתבו ז"ל (סנהדרין דף נ"ח) ובאלה הדברים (רבה פ' א) א"ר חייא בר אבא מלך ומטרונה שיושבין ומשיחין זה עם זה מי שבא ומכניס ראשו ביניהם אינו חייב מיתה כך השבת היא בין הקב"ה ובין ישראל שנא' ביני ובין בנ"י. והוא מאמרנו שהוא ית' מתדבק עם ישראל ע"י הנפש יתירה הדבק בו ית' בעולם האחדות ומי שנפשו

חיצונית איך יכניס ראשו בין הדבקים והנה משכיל על דבר ימצא טוב טעם אל הפלגת רז"ל בעונג והתייגעם ע"י עצמם להכין את אשר יביאו לענג את השבת וגם איזו צדקה תחשב לו לאדם בעונג שבת במה שאוכל למעדנים ומענג בדשן א"ע ובשרו. אך הוא כאלו השכינה מתארחת ומתדבקת בו בהריק שפע מתחת כנפי שכינתו אל האדם ואליו ית' הוא מכבד בענג את נפשו כי בנפשו הוא ית' כמדובר דרך קצרה. והנה הקדמה זו שהקדים משה אזהרת שבת למלאכת המשכן ללמדנו בל תדחה שבת עליה אחשוב נאמר לו בפ' כי תשא ויאמר ה' אל משה לאמר ואתה דבר אל בנ"י לאמר אך שבתותי תשמורו וכו' לדעת כי אני ה' מקדשכם כי הלא ראוי לשים לב אל אומרו ואתה דבר ולא אמר דבר אל בנ"י. ועוד אומרו לאמר פעם ב' דבר אל בנ"י לאמר והוא בלתי מובן שאינו לאמר לאחרים ועוד אומרו אך את שבתותי מה בא למעט האך. ועוד איך הוא לדעת כי אני ה' מקדשכם איך יודע למו ע"י שמירת שבת. אמנם אחר צוותו ית' את משה על מעשה המשכן ואמר ראה קראתי בשם בצלאל וכו' ויעשו וכו' את אהל מועד וכו' ככל אשר צויתיך יעשו סמך ואמר ואתה דבר וכו' לומר בדברי אליך מצות מעשה המשכן לא הוצרכתי לו' לך שלא תעשה המלאכה בשבת כי איש כמוך לא יטעה אך ואתה דבר אל בנ"י לאמר כלו' כשתבא לאמר כל מעשה המשכן הקדם ודבר אליהם אך את שבתותי תשמרו כלו' אך בזאת שאת שבתותי תשמורו ולא יחללו שבת על מעשה המשכן פן יטעו ושמירת השבת היא לדעת כי אני ה' מקדשכם ומתדבק בהם ע"י נפש יתירה שאני נותן בכם ומתדבק בי והיא ככל הכ'. והנה עדיין לא יבצר שאמור ואמר איש הלא טוב טוב נמהר נחיש לעשות המשכן למען ימהר הוא ית' לשכון אתנו ואיה מצוה גדולה מזו למה לא נדחה שבת להחישה ע"כ במתק לשונו היחל ואמר ו' ימים תעשה מלאכה כלו' אל יעלה על רוחכם שהמלאכה הזאת היא תחת הזמן שלפי רוב הימים תתרבה כי הלא ו' ימים תעשה מלאכה מאליה כי מלאכת המשכן כמאליו נעשה וא"כ אין מעצור לה' להצליח בו' ימים יותר מאלו היו עושים במלאכה גם בשבת כאשר בריאת עולם עשה ג' דברים בכל יום ובששי ששה ג' בעד היום עצמו וג' בעד השבת שאחריו. ועדיין היה נשאר מקום לבעל דין לחלוק ולו' האם גרעה מלאכת המשכן להשראת שכינה מכל זכות אחד מהקרבנות הנעשים בו בכל שבת ע"כ אמר לא תבערו אש וכו' לו' הנה המשכן כעת אינו מושב לשכון אלהים כי עדיין לא נעשה ואין קדושתו דומה אחר היותו מושב אלהים למה שעדיין לא היה כ"א עתיד להעשות וז"א לא תבערו אש בכל מושבותיכם כלומר משא"כ במה שהוא מושב אלהים כי שם תבעירו ומזה יבינו כי מה שכעת אין שבת נדחה שהוא על כי עדיין אינו מושב אלהים רק הכנה אליו. והנה דרך רמז יתכן רמז לנו

הוא ית' כמה קשה יותר לפניו ית' עבירה א' אשר יעשה האדם ביום השבת מאשר יעשה בחול והוא במה שידענו כי עון עצמו אשר יעשה הוא כח טומאה המעותד לדונו בגיהנם והוא בהעותו מתייחס למבעיר אש חלק אשר לו בגיהנם כי אשמתו היא אש שתלהטהו מסביב ע"כ תכפל רעת אשר עושה עבירה ביום שבת שבו אש גהינם צח ומצטנן והוא יבעירנו ומה גם שכופה את הנפש יתירה שבו לעשות על ידה כח טומאה לישרף בו וזה מאמרו יתברך באו' לא תבערו אש כו' והוא כי כל איש יש לו מדור מיוחד בגיהנם כאשר לו בג"ע כמאמרם ז"ל (חגיגה דף ט"ו) לכל אדם יש לו חלק בג"ע וחלק בגיהנם זכה כו' ועל זה אומר הוא יתברך על המחלל שבת או עובר עבירה זולתה בשבת שיתו לבכם ולא תבערו אש בכל מושבותיכם אשר לכם בייחוד לכל אחד בגיהנם ביום השבת כי קדוש היום ואתם מבערים בו אש הטומאה ביום שאדרבא אור גיהנם מצטנן וניתש כח טומאת גיהנם בו ומה גם בהיותכם בנפש יתירה עליונה הבאה לרחמכם ותטמאוה ובכלל הדבר הזה תגדל אשמת המשתעשעים ביום השבת לקרא בספרי סיפורי מלכים ומלחמותיהם ומתאנים לומר כי הוא עונג שבת ואוי להם כי היו כבלע את הקדש בשיחת חוליהן ואת קדוש ישראל נאוו כעסוהו בהבליהם והם בהמה המה להם כי בין קודש לחול לא הבדילו ויהי להם שומר שבת מחללו כפועל בטל על בלי לו שכר בעמלו כי חפץ ה' בשמירת שבת לנחמנו ממעשנו מעצבון ידינו בששת ימי המעשה ויצוונו לעשות את יום השבת כי בו ינוחו יגיעי כח וזאת המנוחה וזאת המרגעה אל החומר העושה כל מלאכה על כן אמרו אמור אין כספורי ספר הזכרונות דברי הימים ואכול ושבוע ודשן לדשן עצם ולא דעת ולא תבונה לאמר כי לא זאת המנוחה ולא זאת המרגיעה אל בשר וגידים ועצמות כי הבל המה תחתיהם יצע רמה ותכסמו תולעה כ"א אל חלק ה' הוא כל נפש אדם כי תקרב ביום השבת אל האלהים אשר נתנה ויתן לה מתת נפש יתירה על כן נגילה ונשמחה בו יתברך כשמחת הנפשות המתעלסות אתו עמו בעולם העליון הלא הוא בהתעדן בעדן גן אמירי אמרי תורתו ונתעלסה באהבתו אך נהפוך הוא העוזבים פקודי ה' ישרים משמחי לב ללכת אחרי ספורי הבלי הזמן אשר הם חשך ולא אור ויתעום כזביהם באומרם הלא בהמה שמן חלקי ותתענג בדשן נפשי ובקריאתם נשבעתי כי אקיימה מקרא שכתוב וקראת לשבת עונג ולא ידעו ולא יבינו כי גם זה מיצר סמוך יצא כי הוא השמח בחלקו כי מצא און לו כי חלל יהודי קדש אלהיו אשר אהב ובהבלי ספורי נכריים יספיק ויותר מהמה יש בנ"א מתקבצים בשבתות ובמועדים תחת כל עץ רענן יושבי בצלו באות נפשם שאפו רוח כתות כתות וחבורות חבורות כת לצים כת מספרי לה"ר כת דוברי נבלה ואזני כלם אל דברי עונות אשר ידברו ועל כל קוץ וקוץ דברי רעתם ונבלותם ימלאו שחוק

פיהם קול גדול ולא יסף וירא ה' וינאץ באמת באמור מי יתן ועשו מלאכה על האבנים כי אנכי נתתי להם את השבת לקדשו והמה חללוהו בהתאסף לדבר סרה בל' הרע הגדול מע"ג וג"ע וש"ד ולנבל פיהם זולת דברים המסתעפים שאדם דש בעקבו פן ישלח ידו עודנו תחת העץ תחת האילן ולקח עלה מגפן ונובלות מתאנה או יעקור מעשב הארץ אשר הוא יושב בה ובבלי דעת את השבת הוא מחלל ומורם מזה כיוצא בזה האוכל למעדנים ביום השבת לדשן עצמו ובשרו כי הדבר הזה גם בחול אסור כי צדיק אוכל לשובע נפשו ולא לשובע גופו כמאמר הלל הזקן יום יום בלכתו לאכול לחם שהיה הולך לגמול חסד עם נפשו להורות את בנ"י בל יאכלו להנאת גופם רק להנאת נפשם לקיימה בגופם לעבוד את ה' ומה גם עתה ביום שבת קודש שהתורה מכרזת ואומרת שבת לה' לו' כי לא לנו הגופים היא השביתה. כ"א לשמו ית' לשם קדשו ולא לדברי חול ועל כל אלה צותה תורה ברמז אשר רמזה פה באומרה לא תבערו אש בכל מושבותיכם שהוא אש תאכלכם בכל מושבותיכם אשר לכם בגיהנם ביום השבת כמדובר. ונחזור אל הענין שהיינו בו יאמר. הנה מהשלשה דברים שאמרנו שכיוונה תורה באומרה ויקהלו כו' אחד לתקן במקביל אל העון שני להרחיק הערב רב. שלישי שלא תהא מצוה הבאה בעבירה. הב' אמרה תורה באומרה ויקהל משה את כל עדת כו' והג' אמרו משה בפירוש באו' אלה הדברים כו' ששת ימים כו' למה שהיא הקדמה אל מעשה המשכן עתה בא לפרש להם השנים הראשונים הנוגעים בנדמה. וזהו ויאמר משה אל כל עדת כו' שאמר להם כי אל כל עדת ישראל שהוא בהקהל ראוי לאמר וזהו אל כל עדת בני ישראל לאמר ועל השנית שהוא לבל יתערבו הערב רב ביניהם אמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו כו' כלומר זה הדבר בייחוד הוא אשר הבדיל ה' אתכם מהערב רב אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם דוקא ולא מאת הערב רב שהוא על אשר עשו את העגל וסלקו שכינה לא תהיה להם חלק בהשראתה ומהטעם הנזכר למען תתפרדו מהם ולא תלמדו ממעשיהם. גם יתכן שרמז באו' זה הדבר כו' שאומרו לאמר פעם שנית לומר מה שאמרתי מענין שבת אינה אלא הכנה בלבד לזה כי הנה זה הדבר אשר צוה ה' לאמר בעצם שהיא עיקר האמירה שהיא קחו מאתכם וכו'. או יאמר הנה ימצא כתוב פרשת תרומה אשר צוני ה' ויקחו לי כו' תקחו את תרומתי שיורה כי מאת הנדיב לב תקחו את התרומה מהם אך לא שהם עצמם יביאוה אך לא כן הוא כי הלא זה הדבר אשר צוה ה' לאמר לכם קחו הוא מאתכם שהוא מהכללות אך כל נדיב לבו לא ייחל עד יקחוה ממנו רק הוא יביאם וכל זה תלוי בה דמתנו כי לטהר אותנו בא האלהים ללמדנו דעת איך נרחץ נטהר מעון העגל שהוא לתקן מקביל אל הקלקלה והוא כי כאשר בעגל לא הוצרך ללכת אל בית

איש ואיש לתת איש נזם זהבו לעשותו רק בידם הביאוהו שנאמר ויתפרקו כו' ויביאו אל אהרן כך בתיקון כל נדיב לבו יביאה. או יאמר הזדרזו לעשות המצוה כתקנה ולעשות ממצוה א' שלש מצות והוא כי הנה יש עושים מצות צדקה בהתנדב עם בקהל קדושים איש איש אשר ידבנו לבו כי הלא כמה פעמים יתן איש ולא מלבו כי יבוש מאילי הארץ העומדים על הפקודים אז יתן איש יותר על אשר ידבנו לבו מקנאת איש מרעהו המפזר ונותן מנה יפה וההיקש ביתר כונות אשר שנא ה' אך אשר נגע אלהים בלבו מאז ידע כי גשם נדבות יניפו קהל קדושים אשר בארץ לא ייחל עד עשותם הנדבה רק עוד האיש בקרב ביתו יפרוש מממונו נדבה וקמץ בידו מממונו את אשר נשאו לבו וישימו אותו לבד תרומה לה' ובבקר השכם ידיו תביאנה אל המקום אשר תנתן ביד גבאיה. והנה אשרי איש יעשה זאת כי זולת אשר פנה אל פניות אשר אינם טהורות עוד לו בידו ג' מצות (א) בעת הרמותו את תרומתו בביתו. (ב) בהבאתו אותה אל מקבליה נוסף על הנצלו מצרה בשמור אותה טרם יביאנה כי שומר מצוה לא ידע דבר רע וגם בהבאתו בטוח מנזק כי הולכי בדרך מצוה אינם נזוקין וע"כ אלהינו מרחם כאב על בן מלמדנו להועיל איך נעבוד את ה' בדרך יבחר ויאמר לנו קחו מאתכם כשהוא אתכם מאת עצמכם עודנו כל איש ואיש בביתו ובחומותיו תרומה לה' היא הפרשה בבתיכם לשם ה' ואח"כ כל נדיב לבו יביאה כו' שהיא הדרך ישרה שיבור לנו הוא ית' לעבדו כראוי כמדובר. או יאמר אל יעלה על רוחכם כי מה שתתנו הוא משלכם כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות כי אין ממונכם רק כנפקד אתכם וזהו קחו מאתכם כי לא שלכם הוא רק שהוא אתכם וממנו תקחו תרומה לה' ושמא תאמרו א"כ איפה אין אתם נותנים דבר דעו כי שני דברים אתם נותנים. (א) נדיבות הלב (ב) ההבאה וז"א כל נדיב לב יביאה. או יאמר במה שידענו בדין המקדש את האשה ונתנה היא ואמר הוא שאם הוא אדם חשוב שהיא מקודשת שהיא ללוקחת ומקבלת תחשב במה שהוא החשיבה לקחת מידה וא"כ איפה בקבל אדון הכל ית' מידנו עם שהכל שלו ית' ואנחנו להבל דמינו כי מה אנו מה חיינו שיחשיבנו ית' לקחת מידינו וא"כ הוא ק"ו בן בנו של ק"ו. שלא נתייחס רק ללוקחים בתת מממונינו אליו ית' וז"א קחו כו' לו' איני או' לכם תנו מאתכם רק קחו כי אתם הלוקחים במה שהוא תרומה לה' כי מאין ולאין זכינו יקח מידינו אדון כל העולמות ואנחנו מה וכן לא די לכם שאטול מידכם אלא שגם אצטרך שיתבעוה מכם ע"כ כל נדיב לבו יביאה כו'. או עד"ז כי האדם חשוב המקבל מקטון מערכו לא יחשב הנותן כמקבל אלא בתתו לו בטוב רצונו אך אם החשוב או באי כחו יכריחוהו לתת לו שלא כרצונו לא יחשב הנותן כמקבל כי לא מהחשיבו אותו יעשה שיחזיק לו טובה כן הדבר הזה

אם יכריחו את נותן צדקה שיתננה ויעשה כי יבוש. וכיוצא אין מתחשב לקבל בתתו כי לא לבו הלך בדבר וע"כ אמר קחו כו' כי ללקיחה תחשב לכם כאמור ולכן כל נדיב לבו יביאה ולא כמוכרח במעשיו שאם כה יעשה לא ללוקחים יחשבו וכן עשו כאומרו ויצאו כל עדת בנ"י מלפני משה ויבואו כל איש כו' הביאו את תרומת ה' וביאור הכתובים כי תכף ליציאתם מלפני משה מיד ויבואו כל איש כו' להביא הנדבה או יאמר ביציאה בלבד היו תמים כי יצאו כל עדת בנ"י כא' מלפני משה אך בהבאת הנדבה היו הדרגות כי תחלה הביאו אשר נשאו לבו ואח"כ אשר נדבה רוחו אותו והענין כי הנה במתנדבים יש ב' מינים יש אשר כ"כ לבו שלם לתת כי מיד בשומעו על נדיבות יקום ויביא מתת ידו ויש כי מתחלה ירע לבבו. אך נשמה שניתנה בו טהורה מתאוה לתת ויצרו ממאן ואז המה למלחמה יצרו עם רוחו ונשמתו וזאת אומרת תן לו משלו וזאת אומרת בכו בכה לכסף עובר ולמה זה תפזר בנכסיך הטוב לך כי תעשוק לחם בניך ובנותיך לתתו אל אשר לא ידעתו ויתרוצצו בקרבו עד אשר גברה יד רוח אלקים בקרבו להיות כובש את יצרו ויתנדב גם הוא כאחיו עם שהראשון קדמו והנה כנגד ב' בנים אלה דברה תורה. על הא' אמר אשר נשאו לבו מבלי מוחה בידו והב' הוא אשר נדבה רוחו אותו כי רוחו ונשמתו עשאתו נדיב מה שלא היה מעצמו וזה אשר נדבה רוחו הוא נשמתו אותו כסדר הזה הביאו א' אשר נשאו לבו ואחרי כן ואשר נדבה רוחו אותו ועם כל זה הנשים קדמו כי ויבואו האנשים היה על הנשים אחר הנשים וזהו על הנשים. וזה אפשר כיון מהכ' שלמעלה ויצאו כו' לספר שבחן שלא די שלא נתנו חלק בעגל כ"א שגם בנדבת המשכן עם שהנשים לא שמעו ממשה רק האנשים כי הלא ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה שהם האנשים המצווים ועם כל זה בהבאת הנדבה הנשים קדמו אל האנשים אל כל אשר נשאו לבו כו' על ידי מה שסיפרו להן בעליהן מאשר צוה להם משה ולהיותו בזה נותן דופי אל האנשים על כן סמך ואמר כל נדיב לבו הביאו חח ונזם כו' לספר שבח האנשים גם הם כי בעגל לא נתנו רק איש נזם זהבו ובמצוה הביאו חח ונזם כו'. ובזה נבא אל מאמר' ז"ל שאמרו במדרש (ש"ר פ' מ"ח) חח ונזם אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור הרי הביאו חמשה חח ונזם וטבעת כו' ע"כ. וראוי לשים לב מי אמר להם שהוא מאמר משה ולא דברי התורה ועוד מהיכן גנבו השור והיכן טבחוהו או מכרוהו והיכן שלמו חמשה כי שם הוא חמשה שוורים ופה אינו אפילו אחד כי אם חפצי זהב. אמנם הוקשה להם בכתוב למה היחל באנשים ויבואו כל איש כו' ואח"כ הזכיר הנשים ואח"כ חזר אל האנשים. כל נדיב לב הביאו כו'. ועוד למה מנה ד' נפרטים בשמותם חח ונזם כו' והאחרים כלל

אותם בכלל כלי זהב על כן גזרו אומר כי דבריו ית' המה עד ויבואו האנשים על הנשים וכונתו ית' לשבח את הנשים שהקדימו לאנשים כי הנשים באו מאליהן והאנשים באו עליהן ואחריהן מה שאין כן בעגל כי האנשים נזדרזו לתת והאנשים מאנו לתת ובבוא משה וראה שהיה נמשך מזה קטיגוריא לאנשים חזר להזכיר אותם ולפרט נדבתם ואמר כל נדיב לב הביאו חח ונזם כו' לומר הלא מרובה היא מדת טובתם כי שור אחד גנבו ע"י נזם אחד והרי הביאו במקום הנזם שהוא השור שממנו נעשו. ה' כיוצא בו והם הד' הנפרטים והה' שהוא עגיל נכלל בכלל כל כלי זהב ועל שלא על הכל הביאו עגיל אלא כלים אחרים אמר דרך כלל כל כלי זהב. וענין הגנבה יובן במאמרם ז"ל (ש"ר פ' מ"ב) כי במעמד הר סיני היתה שכינה על ארבע חיות המרכבה וראו ישראל ארבעה פנים פני אריה פני נשר פני שור פני אדם ואותו שהוא פני שור תפסו ועשאוהו ע"ג. הנה דעתם שאת המלאך ההוא עשו אלוה ואין ספק כי העובד את זולת ה' ית' מתדבק בכח הטומאה נמצאו כגנבים שהוא שגונבים את המלאך שנקרא פני שור וממשיכים אותו מקדושתו אל החצוניות וע"י כן מתישין כחו מהשפע אשר לו מקדושתו ית' וזהו וטבחו שהתשת הכח הוא מעין טביחה או מכירה במה שנותנים אחיזה שם אל החצוניות ע"כ ה' בקר ישלם אל הקדושה לתקן את אשר עותו בקדושה בתשובה וע"פ דרכינו ראינו אשר חסה תורה על כבוד ישראל. כי את הנזם הזכיר בין חח וטבעת עם היות כי חח וטבעת קרובים זה בזרוע וזה באצבע והנזם באזן אך למה שהוא אשר חטאו בו אין ראוי להתחיל בו וגם לא להזכירו סמוך אל הכומז שהוא תכשיט נשים אשר לא רצו לתת נזמי זהבם וכדי בזיון והמה נתנו נזמי האף והחמה. ע"כ הבליעו בין חח וטבעת מפני הכבוד. עוד אחשוב במאי דאפקיה קרא קדימת הנשים לאנשים בל' ויבואו האנשים על הנשים ולא אמר אחר הנשים וגם הל"ל ויביאו ולא ויבואו. אך הנה ידענו מרז"ל כי כשחטאו האנשים בעגל נעלו דלתותיהן ופירשו מהם באו' כי נשתמדו וחזרו אחר התיקון ותשובה וזה אחשוב נרמז בתורה מה שנפרדו במה שהפריד בין נזם לכומז לרמוז כי על עסק נזם זהבם נעלו דלתותיהן ויתפרדו עד שראו שתיקנו ויתנו ה' כנגד ה' בקר אז נזקקו להם וזה רמז באו' תדע למה ויבואו האנשים על הנשים ע"י שהביאו חח כו' זה נרמז נוסף על פשט הכ'. והנה בזהב וכסף לא נאמר כל הנמצא אתו ויהיה הענין כי הנה ארז"ל (סנהדרין דף צ"ב) על פ' וינצלו את מצרים שאין לך אדם מישראל שלא הוציא צ' חמורים עמוסים כסף וזהב ע"כ לא נאמר בהם כל הנמצא אתו רק בתכלת וארגמן כו' כי זהב וכסף אצל כלם הי' נמצא וההיקש בנחשת שמן הסתם נמצא אצל הכל וז"א אח"כ כל מרים תרומת כסף ונחשת כו' לו' כי בכסף ונחשת לא כל הנמצא אתו הביא כי הלא זה

כל האדם אלא כל מרים בלבד וכ"ש בזהב אך ביתר הדברים כי מי ומי אשר היו עמו אמר כל אשר נמצא אתו כו' הביאו והנשיאים הביאו כו' יתכן כי למה ששמות השבטים עתידים ליכתוב בהם הביאו הם את האבנים כי נשיאיהם המה:

פסקה כט

כל איש ואשה כו'. הנה הזכיר המרבה והממעיט והמקדים והמאחר. ופן יאמר איש כי לא יהי' חשוב לפניו ית' הממעיט כמרבה עם נותנם איש ואיש לפי ערכו והיות כונתם לשמים וכן המאחר למקדים באופן שיחשבו הנשים יותר לפניו ית' מהאנשים ולא קבל הוא ית' בקשת מרע"ה האו' אליו כי גם שהנשים קדמו יביט אל ה' דברים שהאנשים הביאו תחת השור ע"כ אמר כל איש ואשה כו'. לו' דעו איפה כי הנני כולל כל אשר היו לבן לשמים כאיש כאשה וזהו כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא כולם שוין לפני. והוא כענין מאמרם ז"ל (מנחות דף ק"י) א' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים כי הלא כלם כיוונו להביא לכל המלאכה למה שהוא אשר צוה ה' לעשות כו' ולכן אחר שכלם כיוונו לשמים הנני כוללם כולם כא' ואמר הביאו בנ"י דרך כלל נדבה לה'. עוד יתכן בייתור כל הפ' שהרי נאמר למעלה שהביאו האנשים והנשים והנשיאים ומה גם או' לכל המלאכה. שודאי שבעד הכל היו מביאים. וכן מה שחזר ואמר נדבה לה' שבאו' אשר נדב לבם להביא לכל אשר צוה משה ודאי שהיא נדבה לה' אך הנה למעלה אמר שכל אשר נמצא אתו הביא. ואפשר היה ביניהם מי שלבו היה נדיב להביא ואין לו אמר אין צ"ל אשר נדב לבו להביא מנה או מאתים ואין לו שמחשבה טובה היה הקב"ה מצרפה למעשה כי אפי' אם היה איש שנדב לבו לתת כדי כל המלאכה ולא היה לו רק מעט או לא היה לו כלום ולא היה נותן מעלה עליו הקב"ה כאלו את הכל נתן וז"א אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה כו' הביאו באופן שע"י כן לא חסר איש מכל ישראל שלא הביא וזהו הביאו בנ"י. ואל תתמה איך תהיה הבאה בלי תת כלום כי הלא נדבה לה' כי הנדבה שלו שהיא נדבת לבו. כבר היא לה' שעלתה לה' כי מחשבה טובה מצרפה למעשה והבאה תחשב:

פרק לו

פסקה ג

ויקחו מלפני משה כו'. הנה יקרה לפעמים כי הגזברים או העושים במלאכה שלא יתנו חלקם בנדבה באומרם דיינו מה שיגענו במלאכה אמר כי לא כאלה היו האנשים ההמה כ"א ויקחו כו' לעשו' המלאכה את כל אשר הביאו בנ"י. והם הלוקחים הנזכרים העושים במלאכה לא פטרו עצמם כי אם גם הם הביאו אליו עוד נדבה מאתם בבקר בבקר:

פסקה ו

ויצו משה ויעבירו קול כו'. אמר אם אעביר קול שלא יביאו עוד נדבה הנה אם יהיה בקרב ישראל מי שתרם ועוד תרומתו בביתו ימנע מלהביאה ונמצא עובר וכן אם יהיה איש חפץ להביא יותר ויהיה לקיץ המזבח למה ימנעוהו ממנו ויביא ותבא עליו ברכה ע"כ העביר קול באופן לא ימנע מהביא רק המביא בחשבו שיש צורך אל הבאתו למלאכת המשכן ולכן הכריז שלא יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש שהוא שלא יטוו הנשים להבית מטוה. וגם לא האנשים לצבוע עורות להביאם מאדמים וכיוצא באלה ומזה יבינו שיש ספק באשר הובא וע"י כן יכלאו מהביא וז"א ויכלא העם מהביא גם לא ראה משה להעביר קול שנגמר מלאכת המשכן למה שע"ד נס נעשה ולא יחול בו עין גם שהוא דבר של קדש כאשר בלוחות ראשונות שארז"ל (ש"ר פ' כ"ט) שעל שהיו בקולות וברקים שלטה בהן עין וע"כ היו שניות בחשאי ע"כ נזהר מזה פה בענין התיקון. עוד יתכן דרך אחרת בכתובים ויתבארו בו קצת מקראות שלא בא ביאורן בדרך הקודם ולבא אל הביאור נעיר. (א) או' אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם כי או' לעשות אותם הוא מיותר אחר היותו עתיד לומר אח"כ וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו כו'. (ב) כי הלא המצוה הראשונה היא הנדבה ואינה תלויה במעשה שיאמר לעשות אותם. (ג) כי לא היה ראוי לו' זה רק לחכמים העושים במלאכה ולא אל כללות ישראל כאשר עשה ה' בפ' תרומה כי לא אמר ידבר אל בנ"י רק ויקחו לי תרומה. אך על המעשה אמר אח"כ ועשו לי מקדש ועשה בצלאל כו'. (ד) מהיכי תיתי שמלאכת המשכן תדחה שבת שבא ללמדנו שלא תדחהו. (ה) או' ויאמר משה אל כל עדת בנ"י כו' כי אחר שהקהיל את כל העדה כאמור למעלה מי לא ידע כי אל כלם דבר ומה לו להזכיר שנית כל עדת בנ"י כו'. (ו) או' לאמר זה פעמים ולא אחד בהם יהיה לאמר לאחרים. (ז) שיש כפל ענין לבלי צורך כי מהראוי יאמר ויאמר משה אל כל עדת בנ"י לאמר קחו מאתכם כו'. או יאמר ויאמר משה זה הדבר כו'. (ח) כי מלת מאתכם מיותרת וגם אומרו יביאה ולא אמר יביא וגם אומרו את תרומת ה' הוא מיותר אחר כי התרומה נזכרה. (ט)אומרו וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו כי מלת יבואו היא מיותרת. (י) אומרו את המשכן את אהלו שהל"ל משכן ואהל ועל הדרך הזה בכלן ולא בה"א הידיעה כאלו משכן וכל תשמישיו ישנם פה ועדיין לא נעשו. (יא) באו' וכל אשה חכמת לב בידיה טוו מה צורך חכמת לב אל הטווה ואינו רק אימון ידים בלבד וכן מה הוסיף בעזים וכל אשר נשא לבן אותנה בחכמה ולא אמר חכמת לב או יכלול אותן עם הקודמת בפסוק הקודם. (יב) באו' ראו קרא ה' בשם כו' איזה ראיה תפול בקריאת שם. (יג) מה ענין המלוי הזה שלא אמר ויתן בו רוח אלקים כו'

וגם על או' רוח אלקים יראה ייתור. והיה די יאמר וימלא אותו חכמה ודעת וגם אומרו ובכל מלאכה והלא החכמה והתבונה והדעת לא היה רק לעשות המלאכ' ולמה יחלקנה לחלוקה אחרת ומהראוי יאמר לכל מלאכה. (יד) באו' ולחשוב מחשבות כי אם הוא ענין אומנות הרי באו' לכל מלאכה הוא אמור ולא עוד אלא שנאמר בויי"ו התוס'. (טו) באו' בזהב ובכסף ובנחשת כו' כי מהראוי יאמר מזהב ומכסף ומנחשת וכן בשאר (טז) באו' אח"כ כבל מלאכת מחשבת שהוא מיותר שהרי נאמר ולחשוב כו' וחוזר אל הכל. (יז) במאמרם ז"ל (ב"ר פ' א) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ וכן אמרו כי ג' דברים שבהם ברא הקב"ה את העולם ידע בצלאל שהם חכמה ותבונה ודעת והלא יפלא האם בריאת עולם היה ענין בצלאל שהוצרכה כל החרדה הזאת. (יח) באו' ולהורות נתן בלבו וכו' כי מי זה אומן שלא ידע להורות לזולת יעשה כמוה. (יט) למה חזר לכלול את בצלאל עם אהליאב באו' מלא אותם חכמת לב אחר שנא' כל זה ויותר בו לבדו וגם או' לשון יחיד ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש כו'. ולא אמר ועשו כו'. (כ) או' בסוף הפסוק לכל אשר צוה ה' כי למ"ד של לכל משוללת הבנה ומהראוי יאמר כאשר צוה ה' או לשתוק מניה כי הרי נאמר את כל מלאכת עבודת הקדש (כא) באו' ויקרא כו' לקרבה אל המלאכה לעשות אותה כי הלא אומרו לקרבה אל המלאכה הוא מיותר כי מי לא ידע שבלי התקרב אל המלאכה לא יעשוה. (כב) באו' כל החכמים כו' כי אומרו איש איש ממלאכתו כו' הוא מיותר. (כג) או' מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה הוא משולל הבנה כי מה היא העבודה למלאכה והראוי יאמר מדי המלאכה. (כד) או' אשר צוה ה' לעשות אותה הוא מיותר כי כל הפרשה מלאה מזה כי ה' צוה לעשות אותה וגם אין מקום להודעה זו באומרו שמביאין הרבה. (כה) באומרו והמלאכה היתה דים לכל המלאכה אין יתכן היות המלאכה דים למלאכה. והנה פי' רש"י ז"ל כי מלאכת ההבאה היתה דים לכל מלאכת העבודה. אמנם אין ספק כי כל הרואה את אשר צוה ה' יעשו לו משכן ארון וכלים הלא יפלא ויאמר מריה דאברהם היעלה על לב יצוה ה' את יוצאי מצרים יעשו מקדש וכליו ארון ושלחן פרוכת ומנורה ובגדי שרד אשר אם יוכל איש למנות את כל האומנים הנמצאים ממזרח שמש עד מבואו ולועדם לבא יחדיו איש איש ממלאכתו אשר המה עושים אשר לכסף ואשר לזהב לזהב ולאשר בנחשת ולעשות בתכלת ובארגמן ובחרושת אבן למלאות ובחרושת עץ וזולתם הלא המה יראו כן יתמהו באו' מלתא די מלכו של עולם שאל יקירא כי מי יוכל לעשות מנורה בו' קנים יוצאים משני צדיה וירכה וקנה גביעיה כפתוריה ופרחיה הכל מככר זהב ניתך פעם א' לא פחות ולא יותר ולא יגרע אחר העשותו וכל חלקיה ממנה יהיו מעשת זהב א' ולא

מחלקים נפרדים ויתחברו אח"כ כדרך כל צורף בכל מלאכת זהב וכסף ולא יפחות בא' מהקנים גביעים וכפתורים ופרחים ויגרע או יעדיף חלק מחלק וההיקש בכפור' עם שני כרובים זהב טהור הכל מחתיכת זהב א' בלתי העשות כל א' נפרד מחברו לחברם אח"כ ושלא יטילו בכור יותר משיעורם לשוף אותם כדרכם וכעלילותם מכל צורפי זהב רק כשיעורו אז ביציקתו שיעורו ככלותו וכן בכל אדן מהאדנים ככר לאדן לא יוסיפו עליו בהתכתו ולא יגרע ממנו בהעשותו וההיקש במעשה רוקם וחושב ושיהיה באריגה צורת בולטת מן העבר מזה וצורה זולתה מהעבר מזה לעומתה וכן בכל יתר המלאכות כי נפלאים מעשה המשכן וא"כ איפה אמו' מעת' אם בעיני אומני המלאכות פלא מה יעשו יוצאי מצרים כי מי גם בהם חרש וחושב וצורף ורוקם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת והלא כל מלאכתם המה וביתם לא היה אם לא חומר ולבנים וכל עבודה בשדה ומאין ולאין ידעון רצון ממ"ה. לעשות נפלאות ונוראות לא ידעום ולא שערום אבותיהם. עוד שנית כי הלא בהראות לצורף כוס זהב מלאכת ציור ורקמ' והוא לא עשה כיוצא בה אם רב בקיאותו במלאכה יעשה כמוה אך אם לא יראנו רק תבנית כוס מצוייר כדבר בלתי נתפס רק כאדם הרואה צורה מאחורי זכוכית לבנה זכה שלא תשתקע צורה הנראית לו משם בלבו כאשר אלו היתה ממשיות לפניו ולא יעשנה מבלי מגרעת מה ולמטה מזה אם גם אחרי הזכוכית לא תהיה ממשיות רק צורה מצטיירת בלהב אש אוכלת ציוריה ופרחיה כי אז מגרע יותר מעשה ידיו מאשר הראו לו כי לא נתפס ציור' בלבו ויותר מזה יהיה אם גם תבנית הציור הבלתי ממשיי ההוא לא יראנו הצורף כ"א זולקו והוא יגיד לצורף תבנית מראיתו אשר הראו לו כי אז אין ספק כי לא יצא לצורף כלי בדמותו בצלמו כ"א בשינוי רב באמת. והנה כמשל הזה הוא אשר לעם בנ"י במלאכת המשכן כי הלא משה הראהו ית' את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ראיה רוחנית בלתי נתפסת והוא הגיד לבצלאל ושאר חכמי לב ולו הונח כי היו אומנים במלאכה מנעוריהם יבערו ויכסלו מעשות נכונה ולא יחטיאו ומה גם עתה אשר לא ראו אומניות אלו מיום הולדם כי איככה יוכלו עשות דבר שיהיה כמראה אשר הראה ה' את משה. עוד ג' איזה כדרך ידעו לעשות הכנה נאותה. וראויה להשראת שכינתו ית' בה ע"כ אין ספק כי כשמוע כל עם בנ"י את אשר צוה ה' יעשו לו מקדש ככל אשר הראה ה' את משה והם דברים יקרים עד מאד וקשים להעשות גם למומחים במלאכות הלא תחת ג' אלה יתחמץ לבבם באומרם מי יעלה לנו השמימה כי לא איתי איניש על יבשתא יוכל לעשותם להן אלהין או מי יעבור לנו אל עבר הים להביא את כל איש חכם לב ואמיץ כח בכל מלאכת חרש וחושב ורוקם וצורף והלא אנחנו למודים ללבון הלבנים איזו הדרך יהיה לנו מבא לבא

לעשות כמעשה המשכן הגדול והנורא ומי יתן ויהי נא רצון המלך הקדוש נעשה מחומר ומלבנים כי יש לאל ידינו עשה נעשה ויכול נוכל ומה גם בהתחבר ב' הדברים הנאמרי' באמת על אשר לא נסו באלה כמדובר וע"כ תחלה דבר ה' אליהם שם לפניהם ההקדמה האמיתית אשר כתבנו כי מה ה' אלהינו שואל מעמנו כ"א נקרב ונבואה לעשות רצון קוננו ונבטח עליו והוא יעשה את הכל ומה גם למלאכה הזאת לעשות לו ית' מקדש וז"א אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם כלו' אל יעלה אל רוחכם מצוה ה' אתכם דברים שתעשו אתם כ"א אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם הש"י הנזכר ובזה נמצא שמפו' בכ' מי הוא אשר יעשה אותם הוא הש"י הנזכר ולא שישאר על פה וזהו ו' ימים תעשה מלאכה ולא אמר בו' ימים. ע"ד אומרו ו' ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכו' והוא כי אלו נכתב בו' ימי' היה ראה שנשתעבדה המלאכ' אל הזמן כי בהם נעש' בהוצאת מן ע"כ ו' ימים עשה ה' את השמים וכו' כן בזה למה שלא היו עושים רק התקרב אל המלאכה והיא נעשית מאליה כאשר יבא בס"ד ע"כ לא אמר בו' רק ו' ימים כאלו הם נפרדים מהמלאכה והטעם הוא כי תעשה מלאכה שהיא תעשה מאליה ואם תאמרו א"כ תדחה שבת שהוא ית' העושה כל ע"כ אמר וביום הז' יהיה לכם קדש לו' אין העיכוב מצדי כ"א למה שיהיה לכם קדש מה שלא היה לכם בחול ועל היות שבת אליכם שלא תוכלו עסוק במלאכה גם היא שבתון לה' כי להיות שמה שאני עושה הוא על ידכם שאתם מתעסקים בצד מה ואני העושה ע"כ בהיותכם בטלים גם אני לא אעשה וזהו יהיה לכם קדש וע"כ שבת שלכם הוא שבתון לה' שלא לעשות על ידכם ושמא תאמרו כי גם לכם מותר אחר שאינכם העושים בעצם לא כן הוא כי הלא כל העושה בו מלאכה שמרבה הכל גם מלאכה כזאת יומת. ושמא תאמרו גם הקרבנות יאסרו לכם לא כן הוא כמפו' בדרך הקודם וחזר אל עניינו. באומרו ויאמר משה אל כל עדת וכו' והוא ראו עתה איך הוא ית' העושה כל כי הלא לא צוה לאמר לכם תבקשו אומנים בקיאים למלאכה וגם אינו כמלך המצוה לעמו יעשו לו בירה גדולה מממונם כי ידבר אל העשירים לתת ואת האומנים לבנות כ"א דבר שכלם שווים בה שהיא הנתינה בלבד כי אין בם אומנים במלאכות וזהו אל כל עדת בנ"י לאמר כלו' דבר שאל כלם כא' יצדק לאמר ופי' ואמר מה שאמרתי שיאות לכם לאמור זה הדבר הוא אשר צוה ה' לאמר לכם קחו מאתכם וכו' אך מהאומנים לא תחושו אתם כי וכל חכם לב בכם הם מעצמם יבואו ויעשו מאליהם והוא כי הנה ימצאון חכמים וידועים אשר כח בהם להעמיק הרחיב בכל ספר וחכמה כי רב עיונם ופלפוליהם אך אם יאמרו למו יעשו כף א' עשרה זהב לא ידעו ולא יבושו לאמר הן לא ידענו זה באומרם הלא חכמי לבב אנחנו ולא חכמי ידים והנה נגד פנינו כמה

אנשים אשר לא חפץ למו בבינה ויוציאו לצורף כלים מכלים שונים בפרחים ותמונות עד אין קצה לתבונה אך אין זה כ"א האנשים ההם אימנו את ידיהם במלאכה ואנו את שכלנו להבין ולהורות אשר איש מהם לא יוכל עשוהו כי אנן בדידן ואינהו בדידהו. והנה מבחינת חכמי לב משוללי חכמת אימון ידים היו בישראל שלמים וכן רבים אמר הוא ית' זאת אעשה לכם כי כל חכם לב בכם אשר לא עשו ידיהם תושיה שום מלאכה רק חכמת לב בלבד המה יבואו ויעשו והוא מה שכתבנו בהקדמה כי בזכות מה שיתעוררו וינשאו לבם לב לעשות במלאכה ע"י התעוררות ושכר פסיעות הביאה לעשות אשפיע בהם שפע שיעשו והוא מאמרם ז"ל בש"ר (פ" מ"ח) וז"ל וימלא אותו. רוח אלהים ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ותבונה ודעת שנא' ויעשו כל חכם לב והלא יקשה כי הלא לא נאמרו אלו הג' דברים רק בבצלאל חכמה ותבונה ודעת ומהפסוק שהביא אין ראיה כלל שאינו או' רק ויעשו כל חכם לב והיכן היא התבונה והדעת. אמנם לזה נדקדק לשונו באומרו כל מי שנתעסק נתן בהם שיורה שאחר העסק נתן למו ונהפוך הוא כי הלא תחלה היה ראוי ולא אחרי כן שכבר נעשה וגם שא"כ הלא כבצלאל היו ולמה לא נאמר בהם רק ברמז. אמנם הנה ג' הדברים האלה שבהן נברא העולם הן הם הנותנים כח באיכות המלאכה להעשות מאליה כבריאת עולם שבדבר ה' שמים נעשו מאליהן. והנה בצלאל לרוב זכותו ומן הטעמים שנזכיר לפנים זכה כי טרם יפסוק במלאכה נחה עליו רוח אלהים בחכמה כו'. אך האחרים לא זכו אל כח שפע ג' הדברי' אלא בהחילם להתעסק במלאכה כמדובר וזהו כל מי שנתעסק כו' נתן בו הקב"ה חכמה כי שפע ג' הדברים להעשות מאליהן חל בהם והביא ראיה מפסוק ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה והוא שהוקשה לו בכ' כי אומרו בעושי המלאכה הוא מיותר ובלתי מובן שאם עושי המלאכה הם כל שהזכיר היל"ל עושה המלאכה אך באומרו בעושי קשה שאם הוא עם עושי יראה שהיו ב' כתות ואינו כלל ע"כ גזר או' שפירושו ויעשו כל חכם לב מהיכן זכו לעשות עם היותם חכמי לב ולא חכמי אימון ידים שנמצאו עושים מאליהן על ידו ית' מפאת חכמה ותבונה ודעת כנזכר הלא הוא בעושי המלאכה כלו' בשביל היותם עושי המלאכה שהתחילו להתעסק בה כמדובר. והוא מאה"כ בפי' לפנים באומרו וכל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה כי הלא באומרו לקרבה הוא מיותר אך יאמר מאמרינו זה כי ע"י התעוררות אשר נשאו לבו לבא להתקרב אל המלאכה ומתעסק בפסיעות של מצות היה מסתייע מן השמים והוא כי הוא ית' היה עושה עמהם. והענין שהכל מדה כנגד מדה מי שחושב לעשות מצוה מיד הוא ית' חושב עליו כאילו עשאה. אך לא יעשנה הוא ית' מאליו לבדו אך אם

יאחוז צדיק דרכו אשר חשב לעשות ומתחיל לעשותה אז הוא ית' עושה עמו וגו' בעדו את הכל ואז שכרו כפול כי אינו דומה מי שמחשב ומצרף המחשבה למעשה כשכר מי שחשב ועשה עם שהקב"ה גומר בעדו מעלה על האדם כאלו עשאה כלו כאשר יבא עוד לפנים ובפרשה בס"ד וזה יכוין באומרו וכל חכם לב בכם שהוא ל' יחיד כי לא כל חכמי לב ואח"כ יצא בל' רבים באומרו יבאו ויעשו אך הוא מאמרינו כי עם כל חכמי לב היה הוא ית' בא כביכו"ל ועושה עמו וזהו וכל חכם לב לא יבא יחידי כ"א באשר ה' אתו ויעשו שניהם. או יאמר ויאמר משה וכו' פן תאמרו ישראל אחר שהוא ית' העושה את הכל מה בצע כי ניתן אנו דבר או נתעסק במלאכה ולא יעשה מאליו אחר שהוא ית' העושה את הכל אחרי כן ע"כ אמר דעו כי לא מבלי אין לו ית' לעשות הכל לבדו אך לזכותכם בא האלהים כי הלא ראו כי הנה אל כל עדת בנ"י צוה לאמר זה הדבר וכו' ומה לו אצל כל ההמון ולא יצוה את עשירי עם יתנו איש לפי עשרו ולא על הכלל אם דל ואם עשיר אך הוא כי רצה לזכות את הכל וזהו אל כל עדת בנ"י לאמר ועוד ראיה ב' והוא כי זה הדבר אשר צוה ה' לאמר לכם קחו מאתכם שהוא כל א' מכם קח מאתו בביתו תרומה לה' למען תהיה הנתינה מלבו במקום שאין אנשים לתלות שהיא קנאת איש מרעהו וכיוצא ואחר שבזה הוא נדיב לב בלי פניה יביאה שנמצא מקדש ידיו ולבו ובהבאה גם את כל גופו לעומת אשר טמאוהו בעגל כי בלבם התנדבו ובידם פרקו נזמי הזהב אשר באזניהם ובכל גופם ויביאו אל אהרן ואיככה תשרה שכינה אתם אם לא בתקן עותתם ולא עוד אלא שלמה שאין הקב"ה צריך לכספם וזהבם מעלה על כל א' כאלו כל א' בקומץ שלו הוא נותן אא הכל וזהו כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' עם שכבר הוזכרה למעלה וגם לא אמר יביא אך הוא להודיענו את אשר הוא ית' מקרב צדק מאליו בהתחיל האדם לעשות רצון קונו ע"ד שכתבנו על המעש' והוא כי אינו כמלך ב"ו המבקש את עמו יתנו לו מס י' אלפים דנרי זהב לבנות עיר או מגדל כי לא יחשיב המלך רק סכום הכל אך לא יגדל בעיניו איסר או פונדיון שיתן א' מהדלים אשר בקרב עמו אמר כי הוא ית' לא כן הוא. כ"א לכל מי שיהיה לו נדיבות לב מעלה עליו הוא ית' כאלו לבדו הוא יביאה את תרומת ה' כלה כאלו הוא נותן את הכל וזהו יביאה את תרומת ה' ומה היא התרומה שאני מעלה כאלו כל נדיב לבו יביאה את כלה הלא היא זהב וכסף ונחשת וכו' ואבני שהם וכו' משא"כ בפ' תרומה שאו' שמן למאור בשמים וכו' אבני שהם וכו' בלי וי"ו שנזכרו שם על כוונה אחרת ואמר שאח"כ ע"י הכנת ישראל בכונת נדבתם ימשך שכל חכם לב וכו' יבאו ויעשו וכו' שאם לא כן איך יורק שפע עליו או תשרה שכינה בלי הכנה להריק שפע כי הלא לא בלבד משכן התחתון שעדיין לא נעשה

הם עושים כ"א את המשכן העליון את אהלו וכו'. וזהו שלא אמר משכן ואהל ומכסה וכו' כמפו' פ' תרומה ולא על חנם רמזו רז"ל כמה רמזים בחפצים המובאי' בנדבה ובכלם אמרו בשמות רבה (פ' מ"ט) וז"ל זהב זה אברהם שנבחן כזהב בכבשן האש וכסף זה יצחק שנצרף ככסף ע"ג המזבח ונחשת זה יעקב שנאמר נחשתי ויברכנו ה' בגללך ע"כ:

והנה אין ספק כ"א שלהיות מעשה המשכן נעשה באופן בלתי מתייחס אל בני אדם רק נעשה מאליו מאתו ית' למען יהיה ראוי להשראת שכינה ע"כ היה צריך זכות רב וסיוע אבותינו הקדושים ע"ה. וע"פ דרכנו נשית לב אל מאמרם שדימו את אברהם לזהב ואת יצחק לכסף ונהפוך הוא ומה גם ליודעי חן כי חסד לאברהם ודין ליצחק וגם מה ענין מאמר שאמר לבן לעצמו שיהיה נרמז בו ליעקב. אמנם לבא אל הענין נשית לב אל אומרו שינוי לשון שבאברהם אמר נבחן וביצחק אמר נצרף והוא כי ב' בחינות יש בנסיון אשר הוא ית' מנסה את הצדיק כמבואר אצלנו פ' העקידה על מאמר הקדום הזה וכו' והוא כי יש ינסהו ה' למען פרסם צדקתו להמון ויש למען ללבן ולטהר אותו מכל חלאת אחיזת טומאת יצה"ר ממנו ויהיה זך ונקי קדוש יאמר לו מאז נבחן כי הנסיון יהיה לו כמצרף לכסף כי ילחם עם יצרו עד יוכל לו וידכאנו תחת רגליו עוד לא ירים ראש. והנה הבחינה הא' היתה בחינת נסיון אברהם על אשר תמהו האומות בראותם אשר בחר באברהם והרבה להטיב לו ולזרעו אחריו וע"י הנסיון ידעו כי טוב הוא ונאמן לה' וזה הוא ונבחן כזהב שבוחנים אותו כזהב באבן בחן להראות טוב מראהו אצל יתר זהבים שאצלו כן אברהם נבחן והכירו כי טוב הוא יותר מכל אנשי דורו ועל יצחק אמר נצרף ככסף כי לא לפרסמו היה רק למען קדשו יותר על קדושתו ולהסיר חלאתו וקדוש יאמר לו כי יוסרו סיגיו כהגו סיגים מכסף כמפו' ענין ב' הבחינות בפ' הנזכר ע"כ דימה הבחנת הזהב לאברהם וצירוף הכסף ליצחק שיועילו זכות שניהם:

והנה בזכות יעקב היה קצת פתחון פה לבלתי הועיל זכותו על דבר אשר נשא ב' אחיות גם שעדן לא ניתנה תורה מדקדק עם חסידיו ית'. אמנם הנה הסכימו רז"ל (ב"ר פ' ע) כי מה' יצא הדבר על דבר היות עיני לאה רכות ורחל היתה בת זוגו והוא ית' בורא נפשות יודע דרך זוגן ולא על חנם הרחיק הוא ית' ההרגשה מיעקב לבל יכיר בטר' בקר כי היא לאה אם לא כי מאתו נהיה הדבר וא"כ איפה אין על יעקב אשמת דבר לעכב מלהיטיב לנו בזכותו ולראיה כי כן הוא היה רמז הנחשת והוא בהבין מאמר לבן באו' נחשתי וכו' שהוא הראיה שהביא בעל המאמר והוא כי אמר לבן בבואו אל יעקב אל תחזיקני למרמה אותך כי החלפתי את רחל בלאה כי הנה נחשתי אשר היו לך מן השמים מאתו ית' והראי' כי ויברכני ה' בגללך ואם לא שמאתו ית' היה סבה למה ברכני ה' על ידך

ונהפוך היה מן הראוי כי משנאיך ה' ישנא ואם רק שנאתיך והרע בעיני ית' עשיתי לך היה לו להצר לי כמו שהצרתי לך אלא ודאי שמה' יצא הדבר הנה כי מאומרו נחשתי הורא' שמה' יצא קחת ב' אחיות וע"כ דבר הרומז זכות יעקב ראוי יהיה מה שבו יסולק העיכוב שהוא ענין ב' אחיות כמדובר. הנה כי רצונו ית' לזכות לנו זכות אבותינו על הטעם הנזכר ולפ"ז יתכן כי גם זכות השבטים נרמז במנין יתר הדברים שעולים י"ב במנות עורות אלים ועורות תחשים לשנים:

ואחר אומרו כי כל חכם לב יבואו ויעשו שתעשה המלאכה מאליה ע"י זכות בואם בהתעוררת הלב לעשותה אמר את המשכן את אהלו וכו' והוא לתת טוב טעם ודעת איזה הדרך יצא רוח ה' אל עושי המלאכ' מאליה לרוב קדושתה והוא מה שכתבנו בפ' תרומה על פ' ככל אשר אני מראה אותך וכו' שהזכרנו במאמרם ז"ל במדבר רבה (פי"ב) כי כאשר הוקם משכן למטה הוקם משכן למעלה הוא משכן הנער ששמו מטטרו"ן שבו מקריב נפשותם של ישראל לכפר על ישראל בימי גלותם עכ"ל. ושם כתבנו כי הוא ית' עשה למטה משכן ממשיי וכל פרטיו דוגמתו אל המשכן העליון הרוחני וכל פרטי ענייניו וא"כ איפה לא כמו זר יחשב היות כ"כ עזר משדי להעשות מאליו כי אין זה רק השפיע שפע משכן העליון בכל פרטיו בכל העשוי דוגמתה למטה כי אותה הקדושה היא המתלבשת בדוגמתה ומסייעם להעשות פה כי הקדושה ההיא שורה למטה ע"י הכנת עושי המלאכה כמדובר מעין כל המצוה ומצוה שיעשה האדם שעל ידה שפע תורק מקדושת מקורה. וזה מאה"כ את המשכן את אהלו וכו' את הארון ואת בדיו וכו' את השולחן וכו' כל פרט בה"א הידיעה ולא נאמר משכן ואהל וכו' ארון ושולחן וכו' אך הוא הענין שכתבנו כי כל הנעשה על הארץ משכן וכל פרטיו הוא דוגמא אל המשכן העליון אהלו ומכסהו והארון העליון וכן כל פרט ופרט להורות כי במעשה כל דבר ודבר שבמשכן התחתון כאלו חוברה לו יחדיו גם המקביל אליו בעליון וכאלו נעשה פה שניהם יחדיו וזהו הכ' את בכל פרט מהם לרבות בכל פרט מהם את אשר לעומתו במשכן העליון ואין זה כ"א מפאת התעוררותם לקרבה אל המלאכה אחר היות' חכמי לב כאמור ולא זה בלבד באנשי' כ"א גם בנשי' כל אשה חכמת לב ולא חכמת ידי' כי לא נסו עכ"ז בידי' טוו וכו', וזה יתכן יכוון שע"י מה שבידי' טוו שהחלו במעשה המצות עזרם ה' ויביאו מטוה וכו' ולהיות קבלת שפע כ"א לפי הכנתו ע"כ אשר נשא לבן אותנה בחכמה שהוא גדר גדול מהקודם שהלב היה נושא אותן קלות כנשר לעשות רצון אביהם שבשמים טוו את העזים שהיא חכמה יתירה כי העזים נטוות על עצמן בחיים חיותם והיא חכמה רבה ואמר בחכמה למה שיש סוג מאשר לבו נשאו ולא מטובו והוא כי

הרשעי' הם ברשות לבם כד"א (אסתר ו':ו') ויאמר המן בלבו (בראשית כ"ז:מ"א) ויאמר עשו בלבו. אך הוא מפאת פתיות הרשע ועליו נאמר תאהבו פתי וקרא' אשת כסילות. אך בזה הוא מפאת חכמה וזהו אשר נשא לבן אותנה בחכמה שהוא לבן את גופן לעשות אותם והוא בחכמה לעשות הטוב בעיני היוצר ולא פתיות ככל אשר לבן נושא אותן שהן ברשות לבן ועדיין כל זכות הכנה העושים במלאכה הן אמת שתספיק להעזר ע"י המשכן קדושה מהמשכן העליון אך לא לשיחול איכות העליון ממש למטה בתחתון לשיהיה ראוי ולשרות בו שכינה מעין הכתובה אצלינו במזמור (תהילים קכ"ב:א') שמחתי באומרים לי וכו' כי האמנם ישב אלהים על הארץ ע"כ הוצרך יבא בצלאל שיודע לצרף אותיות שבהם נברא שמים וארץ ויהיה כמהוה הויה ועולם חדש למטה בארץ וזה ע"י הכוונות שידע לחשוב מחשבות עליונות ביודעו בטוב רמז ושורש כל פרט ופרט הנעשה על הארץ וע"י כוונתו במחשבתו ישרה כל שורשי הדברים העליוני' אשר על השמים במשכן העליון מקבילים אל התחתונים למטה בארץ כאלו העולם העליון הביאו פה למען לא יהיה כמו זר נחשב שבתו ית' בארץ הלזו כי כשבתו אז שבתו עתה וע"כ הוצרך היותו בצלאל ויודע דעת עליון. וזה כיוונו ז"ל בנועם מאמרם כי הצרוף שבו ית' ברא שמים וארץ כא' עם היותם עולמות נפרדי האיכות ידע בצלאל וזהו ראו קרא ה' בשם כו'. וימלא וכו' ולחשוב וכו'. והנה טרם יספר אשר השפיע בו הוא ית' להכינו אל המכוון רצה להעיר מלב החושב אולי קראו משה מעצמו והאציל מן הרוח אשר עליו וילמדהו דעת והכינו לכך כי בן בנה של מרים אחותו היא ע"כ הקדים ואמר ראו כאלו בחוש הראות אתם רואים כי קרא אותו י"י ולא אנו ובמה תראו הלא הוא בשם כי כשמו כן הוא בצל אל וכן כמה דברים כיוונה דעתו אל רצון הבורא ית' יותר ממנו כאלו בצל אל היה וכשז"ל (ברכות דף נ"ה) כי כן אמר לו משה בצל אל היית וא"כ איפה לא עשיתי אני כי מיום הולדו נקרא בשם זה לא ידעתי אני דבר מאשר יהיה עתה ושאכינהו מאז בארץ מצרים ומה גם כי מה שלא אוכל להשיגו ישיג בזה יותר ממני כנרמז בבצלאל ואין אדם מכוין יותר על השגחתו בדבר א"ו הוי או' כי מה' נברא לכך והטעם הוא כי הוא בן אורי בן חור זה לו על זכות חור כמאמרם ז"ל (ש"ר פ' מ"א) שנהרג על קידוש ה'. גם שהוא ממטה יהודה ויותר הייתי קרוב אל קרובי משבט הלוי מלזה הבא מיהודה להכינו ולקראו מעצמו ולמה בחרתי בזה אני אז יותר אם לא כי מה' יצא הדבר ועוד וימלא אותו רוח אלהים כי ה' נתן את רוחו עליו ולא נאצל מהרוח אשר עלי עליו כי לא הייתי יכול למלאו רק לתת בו הכנה מה ולא כזאת. ופי' כל אשר אמרנו שהשפיע בו הוא ית' להכינו אל עשות עולם רוחני חדש בעוה"ז והוא באומרו וימלא אותו וכו' והוא

כי הנה הוא ית' ברא העולם בחכמה ובתבונה ובדעת כד"א (משלי ג':י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ וכו' ואחשבה למה שרצה ית' יחבר בצלאל ויקשור המשכן אשר בארץ הוא אל השמים מעל כי יחבר משכן העליון אשר בשמים כבודו למטה להכינו לשכון יה אלהים ע"כ בדברים אשר הוא ית' ברא העולמות וחיברן אותן מלא את בצלאל לעשות כן בקרב הארץ והוא כי ה' בחכמה יסד ארץ ואת השמים בתבונה ומקשרן בדעת כאומרו. (שם) בדעתו תהומות נבקעו שהוא למטה ושחקים ירעפו טל מלמעלה ויתחברו עי"כ ג' הכוחות נתן בבצלאל לעשות כמעשהו ית'. והנה היה אפשר יהי כן בחכמת לב בצלאל אך בפועל כפיו לא יהיה בו רוחניות אלהי רוח טבעי כי אין הידים כלי לחול בו רוח אלהין קדישין אלהן במוח ולב ע"כ וימלא אותו רוח אלהים והוא כי א' מבחינות הנפש להדמות ליוצרה היא שממלאה את הגוף. אך לא בשוה כי הכח אשר בעין שנותן בו ראות או אשר בשכל שנותן בו השכלה או בלב שנותן בו מחשבה אינו ככח אשר בידים ודומיהם שלא יוכנו רק לקבל כח מישוש אמר כי בבצלאל היתה גדולה זו כי רוח אלהים בקרבו הממלא את כל הגוף היה ממלאו בשכל הכולל חכמה ותבונה ודעת וגם בידים אשר בם כל מלאכה וז"א ובכל מלאכה כי גם בם היה רוח אלהים ולא מישוש טבעי או אימון ידים לימודיי כי אשר תעשינה ידיו רוח אלהים הוא היה עושה ולא כח ב"ו כי הוא ית' העושה בעצם וראשונה דברים אשר לא עשו ידי בצלאל מעולם. ולא פעלו אצבעותיו ולא לימדו אותם ומה גם בן ח' שנים. והנה מעין בחינה זאת עדין היתה בלב כל חכם לב כמדובר למעלה אלא שבצלאל גבר בה מאחיו מאוד כאמור גם זה אמנם היתרון אשר לבצלאל אשר בה השרה שכינה בארץ כאלו את העולם העליון הביאו פה הלא הוא ולחשוב מחשבו' הן הם הכוונות אשר ידע לכוין במחשבתו לקשר ולחבר את המשכן את אהלו וכו' עליונים עם התחתונים וז"א את כל פרט כי נהירין ליה שבילי שמי שמים כמדו' וזהו ולחשוב מחשבות מספיקות לעשות בזהב ובכסף וכו' והוא כי לא נאמר מזהב ומכסף ומנחושת וכו' רק בזהב כי ע"י המחשבה נמצא עושה מעשה ופעולה באיכות הזהב ובאיכות הכסף וזולתם שמחדשו בריאה חדשה ועושה אותם דברי רוחני קדוש משא"כ בכל צורף מוציא כלי זהב מתחת ידו כי גם שתחלה היה זהב ועתה כלי עם כל זה לא שינה איכו' הזהב מהיותו זהב אך זה ע"י המחשבות היה פועל בהם ונעשה כדבר רוחני והוא מה שכתבנו כי הדבר רוחני המקביל אליו למעלה היה מקנה איכותו בתחתון. עוד יכוין באומרו לעשות וכו' ויותכו יתר תיבות הכ'. ומה גם אומרו באחרונה לעשות בכל מלאכת מחשבת שהוא מיותר לגמרי. אמנם הנה ארז"ל (ב"ר פ' א) יודע היה בצלאל לצרף אותיו' שבהם נבראו שמים וארץ והנה לפ"ז גם בלי נענע ידיו רק

בחשוב מחשבות הצרוף בלבו המחשבה עצמה תפעל ותעשה וא"כ איפה למה הוצרך ידיו תבצענה במלאכה כד"א ועשה בצלאל וכו' זה כמה פעמים אך א"כ לא היה הוא ית' משרה שכינה במעשה ידינו ולא היה לנו שכר כעושים מעשה. אך רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך צוה לנו נעשה מעשה למען נזכה וכמאמרם ז"ל במכילתא על פ' והיה לכם למשמרת כי שם נאמר אין נוטלין שכר אלא על המעשה ועוד מוסיף הוא ית' כי גם בעשותינו המעשה הוא העוזר ועושה ומה גם במשכן כי לא א' בהם ידע לעשות דבר רק גול על ה' דרכם והוא ית' יעשה. וזה יאמר הכ' ולחשוב מחשבות כו'. לו' גם מלא אותם הוא ית' רוח אלהים לחשוב מחשבות שהמחשבות לבדן יספיקו לעשות פעולה בזהב ובכסף וכו' ובחרושת אבן ובחרושת עץ מבלי יעשה אצבעותיו ית' אלא שרצה ה' יתברך ישתבח לעד. לעשות בצלאל עצמו בכל מלאכת מחשבת כלו' עם כל מלאכה של מחשבת שהמחשבה עושה רצה הקב"ה לעשות גם בצלאל עמה לקבל שכר מעשה ואחרי אומרו שהוא רוח אלהים הפועלת במלאכה אשר בין ידי בצלאל כנעשית מאליה וא"כ איפה לא יוכל ללמד לזולת דבר זה כי הוא כח אלהי נשפע לידו ואיך יפול בו למוד אמר כי עכ"ז ולהורות נתן בלבו וכו':

פסקה לה

מלא אותם וכו' אמר כי גם כי בצלאל גבר באחיו כמפו' בכ' למעלה על כל זה הצד השוה אשר לו עם אהליאב הוא כי מלא אותם וכו' וגם ששניהם חושבי מחשבות וכונות וכן צד שוה לכל איש חכם לב עמהם והוא יעשה וכו' כי גם כל איש חכם לב עשו את כל אשר צוה ה' ממש מה שלא ראו משכן וכלים אלא משה והיה אפשר לשנות קצת כמדובר למעלה כי אשר סיפר להם לא ראו עם כל זה עשו ממש כאשר צוה ה' אך לא לחשוב מחשבו' מעצמם רק מה שהיו מורים להם בצלאל ואהליאב:

פרק לז

פסקה ב

ויקרא וכו' הורה כל מה שכתבנו כי אשר היתה חכמה בלבו ולא אימון ידים והיה מתעורר שלבו היה נושאו את גופו קל כנשר להתקרב אל המלאכה ועי"כ לעשות אותה כי היתה נעשית מאליה מתוך ידיהם וזהו אומרו אחרי כן מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה לומר הנה אם היתה מלאכת הדיוט הנעשית בדרך טבעי לא היה די במה שהביאו אמנם במה שהיה מלאכת נעשית מאליה הן מעט אשר היו לפניהם ויפרוץ לרוב שהית' מצלחת ומתברכת וזהו מדי העבודה למלאכה כי בערך בעבודה שהיו טורחים שהיתה קלה נעשית מאליה שלא בטבע מציאות המלאכה כי רבה והיה

די מה שהביאו מדי העבוד' למלאכה וזהו מדי העבוד' למלאכ' פי' מאמר' איך הית' העבוד' קלה ואמר אשר צוה ה' לעשו' אותם והוא מה שכתבנו בפסוק אלה הדברי' אשר צוה ה' לעשות אותם שהוא שצוה ה' לעשות אות הוא ית' בעצמו וזה יאמר תדע למה העבודה היתה קלה נעשית מאליה כי הלא היא אשר צוה ה' לעשות אותה השם בעצמו ועי"כ היתה מתברכת והספיק מה שהביאו לשני בקרים וזהו והמלאכה היתה דים וכו' לומר והמלאכה הידועה למה שהיא מלאכת שמים היתה דים מה שהביאו לכל המלאכה משא"כ אם היתה מלאכת הדיוט:

פסקה ח

ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה וכו'. הנה אומרו בעושי המלאכה הוא מיותר וגם אומרו בעושי משולל הבנה כי היה ראוי לומר עושי המלאכה בלא בי"ת אך יאמר מה שכתבנו כי הוא ית' היה עיקר שעמו היו כל חכם לב עושים. והענין כי הנה ארז"ל (שם) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ וכתבנו למעלה כי מה צורך היה לו לדעת כל זה אם לא שהמשכן וכליו אינן כדאים מצד עצמם לשכון בהם יה אלהים אך משכן וכליו היו דוגמת משכן העליון וכל ענייניו ובעשותו בצלאל וכל חכם לב משכן וכליו כל מה שלמעלה היו עושים למטה ככל השפע העליון כאלו עולם רוחני היו בונים למטה ע"כ הוצרך לדעת לצרף אותיות שבהם עולם נעשה והיו זה ע"י מחשבה שהיה הוא והם מחשבים בעשותם כמדובר למעלה כי גם שעיקר המחשבות לא היו רק בצלאל ואהליאב עם כל זה ולהורות נתן בלבו שהיו שניהם מורים להם והם מחשבים ועושים והנה ידוע כי אותיות שברא בהם הוא יתב' את העולם הם כחותיו ית' כי כל התורה כלה שמותיו ואותם הכחות הם העושים המלאכה בעצם ואתם כל חכם לב וזה יאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה כי כל חכם לב עשו עם עושי המלאכה בעצם הם כחותיו ית' שהם העיקר כי הוא ית' היה העושה ע"י כחותיו אלה כמדובר והנה מלבד הכתוב אצלינו ברמז הקרוב אל הפשט בפ' תרומה עוד אפשר לו כי היו יריעות התחתונו' מד' מינים כנגד ד' רקיעים ראשונים שהוא שש משזר כנגד וילון שמחדש בו הוא ית' מעשה ששת ימי בראשית תכלת כנגד רקיע כמשז"ל (מנחות דף מג) תכלת דומה לרקיע ארגמן כנגד שחקים שנקראו כן על שם ששוחקים מן ע"ד משז"ל (במדבר רבה פ' נשא) שארגמן נדרש על דבר המן ותולעת שני הוא אדמימות משולהב כנגד זבול שבהיר הוא מהג' שתחתיו שבו בה"מ של מעלה כנודע מרז"ל ולהיות ארבע אלה איכותן קרוב זה לזה עם שהגבוה גבוה עולה במעלה על הקודם בצד מה כרכן יחד אך הג' העליונים עולים יותר זה על זה בספירות כי אין מעון שעל זבול מתקרב אל מכון וכן ערבות ע"כ נרמוז

כ"א בפ"ע כנגד מעון היא יריעות עזים ששם עוז מלאכי השרת כמשז"ל פ' אין דורשין (חגיגה דף יב) מצינו בפ' מי שאחזו (גיטין דף סח) שמלאכי השרת נקראו תועפות וכנגד מכון עורות אלים מאדמים כח דין הוא שם כמ"ש באין דורשין ששם חדרה של סופה ומערה של קיטור ועליות טללים רעים ואגלים רעים וזהו רמז מאדמים וכנגד ערבות היה עורות תחשים הוא ססגונא שגווניו רבים והוא כי לא היה אדם יכול לעמוד על הגוון כי היה בהיר ונראין בו מעין גוונים רבים מאוד רמז אל ערבות שהוא ספיריי מאוד כמעט שאין גוון נתפס בו כמ"ש באין דורשין. (שם) כי שם גנזי חיים טובים דכתיב (תהילים ל"ו:י') כי עמך מקור חיים וגנזי שלום וברכה ונשמותיהם של צדיקים ורוחות ונשמות שעתידות להבראות כמשז"ל וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים הרי כל הדברים ההם רוחניים ואין ספק כי גם ערבות מתקרב להם ואחשוב רמז בהיות שכינה בבית קדש הקדשים המכסהו ביריעות אלו הרומזים ז' רקיעים לרמוז כי לא כאשר מתחלה שהיה שפע הנשפע על הארץ בא עליה מן השמים אך עתה שעיקר שכינה בתחתונים מתחת לרקיעים יצא שפע להשפיע ברקיעים וכל הנהגת וטוב השמים מהארץ יושפע ויתכן כי בשלשה העליונים יש רמז לשלשת אבות בתחשים אל אברהם שהיה חש לעשות רצון קונו (והנה שש מעין ססגונא) ועורות אלים כנגד אילו של יצחק ועורות עזים כנגד ואת עורות גדיי העזים הלבישה כו':

פרק לח

פסקה כא

אלה פקודי המשכן וכו'. ראוי לשום שכל והבין במקראות אלו. (א) אומרו משכן משכן ב' פעמים. (ב) אומרו אשר פקד ע"פ משה ומהראוי יאמר אשר פקד משה. (ג) או' עבודת הלוים מה ענין עבודת הלוים אשר היתה במסעות אצל פקודי המשכן וגם למה הודיענו שהיה ביד אתמר (ד) אומרו ובצלאל בן אורי וכו' עשה את כל וכו' הרי נאמר למעלה ולמה חזר להודיעו פה וכן אומרו ואתו אהליאב וכו'. (ה) או' כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש כי אומרו בכל מלאכת הקדש הוא מיותר ומהראוי לומר כל הזהב העשוי למלאכה תשע ועשרים ככר (ו) אומרו ויהי זהב התנופה כי הלא כל הזהב העושי למלאכה הוא עצמו זהב התנופה וזולת הייתור ראוי לדעת מה הויה נתחדשה בו שאמר ויהי זהב התנופה וגם באומרו בכל מלאכת הקדש וגם כמ"ש אח"כ מלאכת הקדש למה הל"ל לכל מלאכת הקודש בתחלה ולא אמר כל הזהב העשוי למלאכת הקודש. (ז) באו' ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני כו' למה הודיענו ענין היציקה והיה ראוי יאמר ויהי מאת ככר הכסף למאת אדני הקדש. (ח) אומר מאת אדנים למאת הככר כי נהפוך

הוא וראוי יאמר מאת הכסף למאת אדנים. (ט) או' ככר לאדן הוא מיותר. (י) מה הועיל החשבון הזה נגד ליצני הדור והלא גם עתה יאמרו מי יגיד למו שלא היתה נדבה יתירה על החשבון הזה וגם למה לא פקד אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת וכל שאר דברים לא עשה רק הזכיר מציאותן לבד והנה ארז"ל (ש"ר פ' נ"א) שראה משה ליצני דור מרננים ששלח יד בנדבת המשכן ע"כ נתן חשבון והנה עדיין קשה למה קבלו החשבון ממנו לז"א אשר פקד ע"פ משה ללמדנו כי גם שצבור לא ירצו לקבל החשבון מראשים שבהם הוא מעצמו יבקש ליתן חשבון להיות נקי מה' ומישראל וזהו אשר פקד ע"פ משה כלומר שלא היה ע"פ ישראל שבקשו ממנו כ"א על פיו שהוא בפיו צוה להם יקבלו חשבון כי אשר פקד היה ע"פ משה ולא על פיהם ועדיין היה מקום לומר שהיה להם לעכב ולומר שלא יחיש לליצני הדור שהמה כלם יודעים כי נאמן הוא לז"א עבודת הלוים כי היה פ"פ לומר שהחשבון היה ראוי להם שהיו הדברים ההם כלם עבודת הלוים ושלא יחשבו את הלוים ישלחו יד בעבודתם לחסר שמץ דבר מזהב וכסף אשר ישאו עליהם ע"כ טוב לדעת מעתה מספר ומשקל הכל והיה מינויים על יד איש א' הוא איתמר כי אם היה ע"פ שנים לא היה חשד כנודע מרז"ל (ב"ב דף ט) על פסוק ולא יחשבו את האנשים עושי המלאכה כי באמונה הם עושים כי בהיות שנים אין לחשדם כ"א בהיות ביד א' בלבד וזהו ביד איתמר כו' וש"ת מה יועיל כל החשבון שיתן משה אחר שיצא הכל מתחת ידו ונכנס ביד עושי המלאכה ואולי אם יחסר היה מתחת ידם לז"א ובצלאל כו' והוא משז"ל (שם) על פסוק ולא יחשבו את עושי המלאכה כי באמונה הם עושים שאין לחשוד את עושי מלאכת שמים ליטול מהם חשבון אך זה הוא כ הם שנים וע"כ צוו חכמים שהקופה נגבית בשנים להסיר החשד ובזה נבא אל הענין שאמר כי בעושי המלאכה לא היה מקום חשד כי בצלאל עשה ואתו אהליאב כו' הרי כאן שנים ועל פיהם היתה כל המלאכה וא"כ אין שם חשד אך משה גם כי לא קם כמוהו אחד היה וילמדנו דעת נעשה כמעשיו לתת חשבון ולחוש אף לבל ידברו ליצני הדור עוד יתכן דרך אחרת לבא אל תירוץ שאר ההערות באשר נשים לב (א) אל אומרו משכן ב' פעמים ואל או' העדות כי אין זה צודק רק בארון ולא במשכן וידוע מה שארז"ל (ש"ר פ' נא) שהוא עדות לישראל שויתר להם על עון העגל וע"ד הפשט יאמר כי הנה היה מקום לומר כי הלא אם היה חלילה חפץ לשלוח יד היה יכול כי היה מקום לתלות החסרון והוא כי דרך הזהב והכסף אשר יעשה מהם כלים לחסור ממשקלם בהתכה ובשיפה וכיוצא וכן בתכלת ובארגמן בשיורי פתילים וכיוצא ויכולים האומנים לשלוח יד הרבה ויתלו בחסרון הנהוג וא"כ במה יודע איפה כי האמת אתו לז"א אלה פקודי המשכן באמת ומי

מעיד שכן הוא שהאמת אתו כחשבונו לז"א משכן העדות כי המשכן עצמו נותן עדות בדבר במה שאצ"ל שלא היה חסר כ"א מעט מנהוג לחסר גם לא חסר אפי' כמלא נימא כי הנה כל אשר אמר שהיה סך הזהב והכסף ושאר דברים הניתנים לעשות מלאכה הסך והמשקל ההוא היה המשקל והשיעור הנמצא אח"כ שלא חסר כלום וזהו אשר פוקד ע"פ משה עבודת הלוים כי השיעור אשר פקד שקבל היה הנמצא אחרי שהיה עבודת משא הלוים לא פחות ולא יותר ואין ספק כי אלקים עשה זה למען יכירו וידעו כי האמת אתו משא"כ אם היה משקל הכלים חסר כמנהג כי ימצאו פתחון פה לומר לא החסיר כל כך והוא שלח יד נמצא בזה כי המשכן עצמו הוי כאלו מעיד שחשבונו אמת באשר לא חסרו משכן וכליו מאשר אמר וש"ת איך יתכן שלא יחסר דבר והוא פלאי לזה אמר ובצלאל וכו' עשה כי הוא אשר מלא אותו הוא ית' רוח אלהים בחכמה וכו' הם השלשה דברים שבהם נברא העולם וגם הוא האיש אשר עשה את כל אשר צוה ה' כמשז"ל (שם פ' מח) אשר צוה משה לא נאמר אלא אשר צוה ה' אפי' דברים שלא אמר לו רבו וא"כ כדאי הוא ליעשות נס זה על ידו וגם אתו אהליאב שגם הוא כיוצא בו כמעט:

או יאמר על דרך זה בל יאמר איש אולי ידע משה משקל הכלים ועל פיהם נתן חשבון לכך צדקו יחדו חשבונו ומשקלם לז"א ובצלאל וכו' עשה ואשר היה אתו אהליאב וכו' כלו' כי משה לא היה אתו לדעת הוא משקל הכלים אך אין זה כ"א שמה' יצא הדבר לשידעו ישראל כי נאמן הוא משה אפי' אשר לא טוב דברו כי לא דבר רק היא יהיה חשבונו צודק בעצם עם מה שאחר העשיה בלי פחת וייתור אך הורה הוא ית' כי כל דבריו האמת וצדק וזה ענין הפסוקים הבאים כל הזהב העשוי וכו' כלו' שהזהב העשוי ומזומן למלאכה שהיא לעשות המלאכה אותו השיעור בעצמו היה הנמצא אחרי כן בכל מלאכת הקדש והי' זה במה שהיה קודש מה שלא יקרה כן במלאכת הדיוט וז"א הקדש ובכן לדעת השיעור אין צורך כ"א ידיעת אשר הונף ואשר הורם מתחלה וזהו ויהי זהב התנופה וכו' כי הוא השיעור שאחרי כן ועדיין גם שהתורה תעיד כך אין ראיה מוחשת לעיני הכל לזה אמר וכסף פקודי העדה וכו' כי בזאת יבחן בעצם והוא כי לששים רבוא ושלשת אלפים ות"ק וחמשים עולה ק' ככר ואלף ותשעה שקל ומהמאה ככר נעשו מאה אדנים והנה ידוע כי דרך הזהב וכסף הנתנים לחסר משיעורם בהתכ' ואלה הותכו ולא חסרו כלום וזהו אומרו ויהי מאת ככר הכסף לצקת שהיה שיעור זה כדי לצקת ולהתוך ואע"פ כן מאת אדנים למאת הככר כי האדנים אחר העשותם היו שוים למאת הככר אשר היו מתחלה ולא על פי השערה בניכוי הראוי לחסר לכל א' כ"א ככר לאדן שוה בלי פחת כלל. או שיעור הכתוב שלא היה משקל המאה אדנים יחד ככרים מאה אך

לא שהיה כל אחד ככר בשוה כ"א זה פחות וזה יותר כ"א ככר א' היה לכל אדן אחד העשותם כאשר בתחלה או בדרך אחרת כי לא הותכו יחד והיו יוצקים בדפוס זה אחר זה ושעל כן היה משקל כל אחד שוה כ"א שמתחלה היה ככר לאדן שהיה כל ככר בפ"ע לכל אדון יהיו יוצקים אותו לבדו וע"כ היה אפשר שמא' יחסיר וא' לא יחסיר כי לא כל משקלי הנדבה היה כסף טהור בשיעור א' ועם כל זה היו מאת אדנים שוים למאת הככר כי לא חסר משום אחד כלל הדברים שהוכרה ההשגחה ואמונת מרע"ה לעיני הכל גם העידה התורה כי את האלף ושבע המאו' עשה ווים שלא נאמר שאותו השיעור חברו במאה ככרים לבא ככר לאדון ומזה נקח ראיה לכל שאר הדברים אשר לא היו עניינם ניצק בכור וע"כ לא מנה שיעור כל שאר ענייני המשכן במספר במשקל כי מאלה יקח ראיה אל כל השאר:

פרק לט

פסקה לב

ותכל כל עבודת וכו'. ויעשו בני ישראל וכו'. קשה הל"ל ויעשו בני ישראל ראשונה ואח"כ יאמר ותכל אך יאמר כי גם שהקב"ה מסייע את עושי המצות מעלה הקב"ה על העוסק בה כאלו הוא עשאה כולה והנה בעבודת המשכן כאשר כתבנו למעלה לא היו בישראל בקיאים במלאכה אך היתה נעשית מאליה ע"י השגחתו ית' וזהו ותכל כל עבודת כאילו כלתה מאליה כי מן השמים היתה נעשית ואעפ"כ מעלה אליהם הכתוב כאלו ישראל עשו הכל וזהו ויעשו בני ישראל ככל וכו' בכ"ף הדמיון לומר אע"פ שהיו נראים כעושים אך הוא ית' היה עושה את הכל נמצאו עושים ככל אשר צוה ה' ולא ממש אשר צוה עם כל זה מעלה עליהם הוא יתב' כעשו ממש את הכל וזה וכן עשו:

פסקה מג

וירא משה את כל המלאכה וכו' אומרו והנה עשוי וכו' ואומרו כן עשו הוא מיותר אך יאמר והנה עשו אותו כאשר צוה ה' ולא כאשר צוה משה אליהם כי כמה דברים היה משנה בצלאל והיה מסכים עם אשר צוה ה' את משה ולא אל אשר צוה משה אליו וזהו את אשר צוה ה' וגם יכוין כי הנה הקב"ה הראה אל משה המשכן אהלו ומכסהו וכו' מנורה וכלים כד"א וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר הנה האומנים אשר לא ראו רק ע"פ מגיד אשר ראם רוחניים לא יוכל עשות' ממש כאשר הראה ה' את משה והם לא ראו רק ע"פ הגדתו אמר וירא משה וכו' והנה ממש הוא כאשר בעת צוהו ה' ושמא תאמרו איך יתכן והוא שלא כדרך טבע לז"א כן עשו כלו' ה' הנזכר עם הנזכר לעיל שהם ישראל כי הוא ית' היה העושה אתם אז ויברך אותם משה את הקב"ה ואת

ישראל. והנה בירך ברכה כוללת באומרו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם וכו' שבזה ברכם את ה' שימשיך שפע למטה שהוא כוונת כל הברכות הרי ברכה את ה' וברכה לישראל כפשוטו. או יאמר וירא משה את כל המלאכה וכו'. במה שנעיר אומרו כן עשו שהיא מיותר ובמה שכתבנו למעלה בפ' תרומה על ועשו לי מקדש וכו' שאומרו וכן תעשו חוזר אל אומרו ושכנתי בתוכם שאמר ב' דברים. (א) ועשו לי מקדש (ב) ושכנתי בתוכם שיעשו באופן אשכון בתוכם ממש שיהיו צדיקים ראוים לכך על הא' אמר ככל אשר אני מראה אותך. ועל הב' אמר וכן תעשו ואמר וירא משה והנה על הא' עשו כאשר צוה ועל הב' שהוא ג"כ צויו יתברך אמר כן עשו ולא ראה זה כ"א משה לבדו ברוח הקדש אשר אתו וזהו וירא משה כי הוא לבדו הרואה בשני הדברים וע"כ ראה שהיו ראוים לברכה ויברך אותם משה וארז"ל (בתנחומא) שאמר יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' וכו' ויהיה ביאור הכתוב לפ"ז שאמר גם שעשיתם משכן עיקר שכינה בכם הוא ומכם ימשך אל המשכן במה שהוא מעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו שהוא על עצמינו וימשך מזה שמעשה ידינו כוננה עלינו כלו' כי יאמר איש היתכן יעזוב הוא ית' השמים כסאו הם שמי השמים מעשה אצבעותיו וישכון במשכן מעשה בני אדם לז"א באשר יהיה נועם ה' עלינו לא יחשבו ולא יערכו מעשה ידינו אצלינו כ"א למעלה מחוקינו באשר אתה אתנו וזהו ומעשה ידינו כוננה עלינו שתתן בכל אשר יהיה מעשה ידינו דרך כל התכונות עלינו כלו' למעלה מגדרינו כאלו דבר רוחני עשינו לפניך ככל ענין מעשה המצות ועוד נוחילה לפניך כי גם מעשה ידינו אשר בפנינו עתה הוא המשכן גם שעשינו אותו טרם היתה נועם ה' עלינו גם הוא כוננהו בהשראת שכינתך בו וידוקדק באומרו ומעשה ידינו כמ"ש ז"ל (שם) שהיו ישראל יריאים פן יעכב עון העגל מלהשרו' שכינה שעל כן רפו ידיהם בשבעת ימי המילואים שלא שרתה בהם שכינה ואמרו למשה אולי לא נתכפר עון העגל ואפשר שאמר מרע"ה רבון העולמים העון ההוא לא מעשה היה כ"א יצא מאליו כמ"ש ויצא העגל הזה וגם אם היה הדבר לא מידינו היה כ"א מיד הערב רב אך מצות המשכן הבא לתקן היה להפך כי הוא מעשה ממש וגם הוא מעשה ידינו אנחנו בנ"י ומרובה מדה טובה על מדת פורענות ע"כ ראוי אל זה תביט ולא אל הפכו ותכוננהו וזה ומעשה ידינו כוננהו. או יאמר במה שאמרו ז"ל (כתובות דף ה) גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואלו במעשה הצדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך כו' ע"כ. ואמר גם שבשמים הכינות כסאך אשר המה מעשה אצבעותיך כאשר יהי נועם ה' אלהינו עלינו להיות שכינה שרויה על

עצמינו כי תחשבנו לצדיקים לא יגרע מעשה ידינו משמים של מעלה כי בזה מעשה ידי הצדיקים כוננה עלינו שאתה ה' לפניך הם גדולים מעשה צדיקים שתכוננם בשתי ידיך כמד"א מקדש ה' כוננו ידיך וגם כי שם נאמר אל ב"ה אשר במקום שער השמים שמלבד מעשה ידינו המקום בעצמו מסייע. אחלי יכונו לפניך כי גם שאין במשכן כ"א היותו מעשה ידינו לבד תכוננהו וזהו מעשה ידינו כוננהו כעת אם שאינו כעתיד בהר המוריה וענין התכוננות הזה יהיה כי המשכן הוא רמז אל כל הדברים העליונים כנודע ובמה שאנו אומרים שאנו חומרי' אין לנו כח כ"א לעשות מעשה ידינו אך ההתקשרות אשר למשכן וכליו אצל הדברים אשר הם דוגמתן והתקשרות כל חלקיו גם ע"פ רמוזן אינני בלתי ע"י השראת שכינה בו וזהו אשר הוא מעשה ידינו כוננהו וזה ענין המדרש שאומר שהיה מתפרד ובלתי יכול להתקיים בכל יום עד ששרתה בו שכינה:

או יאמר ויהי נועם ה' אלהינו ומעשה ידינו שהוא המשכן כוננה תחלה עלינו במשכן העליון שתכוננהו ותקימהו ובזה ומעשה ידינו של מטה כוננהו כי יקושר עם העליון או ומעשה ידינו הם כלי המשכן כוונה עלינו תחלה בעצמותינו כי יש בו דוגמא של מעלה המשכן ואחרי כן ומעשה ידינו הוא המשכן עצמו כוננהו יושב בסתר עליון וכו' יאמר אל תתמהו על היותי במשכן כי למה שישיבתו ית' אינה הרגשיית חלילה כי הלא כשהוא יושב הוא בסתר ולא שיורגש ע"כ אינו ממלא מקום חלילה שאינו גבוליי וגם אז בשבתו הוא עליון כי גם על השמים כבודו ג"כ והראיה כי הלא בלעדי זה המשכן הלא בהיות מלא כל הארץ כבודו גם זה הוא פליאה כי הלא בצל שדי הוא שאמר לעולמו די והגבילו ואיך יתלונן בצלו אך מזה תדעו שלא יחשב לזר גם היותו במשכן כי גם העולם כולו הוא גבוליי הנה ראיה שתשובתי היא אמיתית:

פרק מ

פסקה טז

ויעש משה וכו' כן עשה. אמר שעם היות שלולא עזר משדי לא יוכל להקים את המשכן ולעשות כל הנזכר שנמצא שעשה משה ככל אשר צוה ה' שהוא בכ"ף הדמיון עם כל זה מעלה עליו הכתוב כאלו כן עשה ממש בלי דמיון או ע"פ זה ויעש משה ככל וכו' בכ"ף הדמיון ואיך היה נעשה בעצם ציווי ית' הלא הוא כי השם הנזכר כן עשה בלי דמיון ושיעור הכתוב ויעש משה ככל וכו' אך ה' כן עשה ממש:

פסקה יז

ויהי בחדש וכו' הוקם המשכן ויקם משה את המשכן וישם את אדניו ויתן את קרשיו וכו' הקמת המשכן כפולה וגם אחר ההקמה איך ישוב אחור לשים אדניו אך יאמר הוקם

של מטה שהוא כמאליו כי מי יוכל לבדו להקימו ומה גם הבריחים שאחר התיצבם מעצמם הקרשים הכבדים עשר אמות ברוחב אמה וחצי ועובי אמה ויציבם ויעמדו עד יכון הכל ע"י הבריחים וז"א תדע שויקם משה את המשכן הידוע הוא העליון בכוונתו ועי"כ וישם את שלמטה וכו' את אדניו של משכן התחתון וישם את קרשיו מ"ח קרשים בשלשת הדפנות. וע"ד נס עמדו יחדיו עד שויתן את בריחיו להקשרם והחזיק אותם ומה גם לרז"ל (שבת דף צח) שהבריח התיכון על דרך נס היה מתקפל ונכנס בשלש רוחות דרום ומערב וצפון ואין זה כ"א שע"י הקימו העליון באיכותו הושפע להעזר להקים לבדו את התחתון:

פסקה כ

ויקח ויתן את העדות וכו'. או' ויקח מיותר כי גם הבדים לקח לשום אותם בטבעות. ולא הזכיר הלקיחה וכן בכל הדברים ועוד או' בעדות ויתן ובבדים שימה ובכפורת חזר ואמר ויתן וגם אמר מלמעלה שהיא מיותר אך יאמר בזכות שויקח את העדות בידו ית' זכה שויתן אותו בארון וגם הארון עץ וצפוייו זהב אינם כדאים לינתן בו את העדות אלא שהוא כמי שנותן מתנה לארון בתת בתוכו התורה כי על ידה קונה קדושה מה שלא היתה בו מטרם תנתן בו התורה אך בבדים אמר שימה ואמר על הארון עם שאינם רק בצדו הוא למה שהבדים שהם רמז למחזיקים ביד תופסי התורה לנשאם כהטיל מלאי וכיוצא באופן שאינו מתבייש עושה כן קדושתם יתירה מהתיק שניתנה בו התורה שהוא אל המכניס את הת"ח בביתו שעם שזן אותו מתבייש מצד מה וזהו על הארון וגם ויתן את הכפורת שנותן מתנה אל מציאות הארון בערך קדושת שכינה הנשפעת בו מלמעלה מהשמים בין שני הכרובים:

פסקה לג

ויקם את החצר וכו'. וע"י שנגמר על יד משה והמצוה נקראת ע"ש גומרה ע"כ אמר ויכל משה את המלאכה כאלו הוא עשה את הכל ועוד כיון כי כאשר ויכל משה את המלאכה שהיה על ידו ע"כ מיד ויכס הענן וכו':

פסקה לד

ויכס הענן וכו'. אמר גם שאין השראת הענן מעכב למשה ליכנס ולדבר כדבר שנא' פ' כי תשא ובבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה לז"א אין הנדון דומה כי אין השראת שכינה בכ"מ בבחינה א' כי שם במדרשו של משה לא היה רק השראה בצד מה אך עתה היה כבוד ה' מלא שהיה כבוד ה' מלא מהמילוי הראוי לו בעצם ואז היה נורא מאד וע"כ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וש"ת ומה נשתנה עתה ממה שהיה במדרשו שקרא לו אהל מועד גם הוא ושם היה יורד הענן ודבר עם משה

לז"א שכן עליו הענן והוא שם במדרשו היה עראי ולא היה כבוד ה' מתגלה במילואו אך עתה שכן עליו הענן כי בא לשכון שם כל ימי היותם במשכן ומה גם שהיה עת רצון אחר שנתרצה ית' בתשובתם על מעשה העגל ונתן להם לוחות שניות ובא להשרות שכינה על כל ישראל ע"כ וכבוד ה' מלא את המשכן. ואפשר כי זה כיוונו רז"ל (יומא דף ד) במאמרם וז"ל כתוב א' או' ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב א' או' ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן ע"כ שודאי הוקשה להם שאומרו ובבא משה אי אפשר שהוא מהקריאה ואילך שהרי או' לדבר אתו שמשה מעצמו היה בא לדבר אתו ית' ע"כ הכריע הכתוב כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא שע"כ בפעם ראשונה לא יכול עד קראו ית' ותדע איך בא לשכון בקבע כי הלא לא היו יודעים זמן הנסיעה עד העלותו כי ובהעלות הענן וכו' יסעו. או יאמר תדע למה עד כה לא היה ירא הלא הוא כי עד כה שכן עליו הענן בלבד אך עתה כבוד ה' מלא את המשכן משא"כ באהלו וש"ת כי הלא לא היה נראה ענן רק יומם אך בלילה היו רואים אש. הנה שהיה הענן מסתלק בלילות לז"א הן אמת כי ענן ה' על המשכן יומם לעיני הכל. אך לא היה מסתלק בלילה כי מה שהיו רואים אש הוא כי בענן עצמו היה אש נגלה בלילות וזהו ואש תהיה לילה בו ומה שאין האש נראה ביום הוא לעיני כל בית ישראל שעיני בשר למו ולא יעצרו כח באור היום לראות האש ההוא רק בלילה וז"א בית ישראל ולא אמר בני ישראל כי להיות הענין להזכיר תשובת הראות לבלתי עצור כח לראות אש הענן ביום הזכיר בית שכולל הנשים כד"א כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים שהן גרועות ואין להן הכנה להביט אל דברי רוחני כאנשים ומה גם שלומי אמוני ישראל:

בגרוני אל רוממות. שסייעני להשלים גם ספר שמות: ונתחיל ספר ויקרא. בעזרת אשר עולם ברא:

ויקרא

פרק א

פסקה א

ויקרא אל משה. הנה ראוי לשית לב. (א) כי מהראוי יאמר ויקרא ה' אל משה וידבר אליו. כי למה זה הם שלא להזכיר כי ה' קורא לו ואך באומרו וידבר הזכיר שמו ית'. (ב) כי אחר שהקריאה גם היא מאהל מועד מהראוי יאמר ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו. (ג) אומרו מאהל מועד ולא אמר באהל מועד כי שם ידבר עמו כי הקול היה נפסק ובלתי יוצא מהאהל וחוצה:

והנה ארז"ל (ויקרא רבה פ"א) כי גדול כבוד הנעשה למשה מלאברהם כי את אברהם קרא על יד המלאך והקב"ה דבר אח"כ עמו. אך למשה הקב"ה הוא קראו והוא דבר לו. והנה לפי זה תכפל הקושיא ראשונה שא"כ טוב טוב היה יאמר ויקרא ה' אל משה:

אך אפשר לדעתם ז"ל. כי בעל המאמר ההוא הוקשה לו כי מלת אליו מיותרת. כי ע"כ יש דורשין שהוא אליו למעט את אהרן. אך בעל מאמר זה מפרש שכוונת הכתוב הוא לומר שכיבדו הוא ית' כבוד גדול מה שלא עשה כן לאברהם. והוא כי ברצות מלך לדבר עם א' מאוהביו אינו כבוד מלך לקרא אותו ע"י עצמו שיבא לפניו או להודיעו שחפץ לדבר עמו. כי אם שלח ישלח אחד מהנערים משרתי פניו לקרא לו. ובבואו לפניו פה אל פה ידבר בו כמשפט לאוהבי שמו. כמעשהו ית' עם אברהם ששלח מלאך וקוראו מן השמים ואח"כ הוא ית' דבר עמו. אמר כי רק במשה אפי' הקריאה שהיה הכנה אל הדבור. היה ע"י עצמו. וזה יאמר ויקרא אל משה וגם וידבר ה' בעצמו. שהיתה הקריאה והדבור ע"י ה' בעצמי. זה עשה אליו בלבד מה שאין כן לאברהם:

או כוונו ז"ל. שאמר ויקרא אל משה. ולא נזכר מי היה הקורא. יורה ודאי שחוזר אל אומרו למעלה ולא יכול משה לבא וכו' וכבוד ה' מלא את המשכן. שהיה ירא מלבא. על כבוד ה' שהיה מלא את המשכן. ע"כ ה' הנז' באומרו וכבוד ה' מלא קרא את משה שיבא פנימה וידבר ה' אליו. ומה היה שסמך אל ה' הנזכר בפסוק ההיא לבלתי הזכיר כאן את הקורא. ולא סמך אל הפסוק ההוא לבל הזכיר פה שם הקרוין על שגם נזכר משה בפסוק ההוא. והיה די יאמר פה ויקרא אליו וידבר ה' וכו'. ע"ד (בראשית י"ח) וירא אליו ה' באלוני וכו' ולא אמר אל אברהם כי סמך על פסוק סוף פרשה הקודמת שנזכר בו. וא"כ למה נזכר משה בפירוש. אלא ודאי כיוון לרמוז כי את משה לבדו עשה ית' את הכבוד הזה משא"כ לזולתו הוא אברהם. שנא' בו ויקרא גם הוא. והצד השוה שבשני דרכים אלו הוא כי למה שאין כבודו יתברך להיות גם הקריאה ע"י עצמו. ע"כ לא הטיל הזכרה בפירוש אצל הקריאה רק אצל הדבור אך הכתיב באופן שיובן כי גם הקריאה על ידו ית'. עם היות שאינו כבודו להיות גם הקריאה על ידו. ע"כ בדבור שהוא כבודו הכתיבו בפירוש מה שאין כן בקריאה כי אם שיובן דחד ייתור או סמוכות כלומר כי גם מה שאינו כבודו ית'. עשה לפני משה. כי גדול הוא לפניו ית':

וע"ד הפשט להשיב על כל הכתוב מעין הקודם בבחינה אחרת. והוא בהזכיר מאז"ל (ויקרא רבה פ"א) באומרם מאהל מועד. שאמרו מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ואינו יוצא חוץ לאהל וכו'. והוא כי אינו כבודו יתברך להיות בתוץ קולו רק במקום הוכן לשבת:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי הנה היה משה חוץ למשכן כי לא יכול לבא. וע"כ לקרא אותו היה צריך. אם הוא ע"י עצמו יצא הקול חוצה ולא יפסק פתח האהל. ע"כ מפני כבודו ית' לא אמר ויקרא אל משה מאהל מועד שזה יהיה או' בפירוש מה שאינו כבוד אלהים. ע"ב מאומר בהסתר ויקרא אל משה סתום. ומאליו יובן כי יצא הקול לחוץ. כי שם משה אך לא אמר מאהל מועד כי אם אחר או' וידבר ה'. שהוא אחר שנכנס בפנים אז אמר מאהל מועד. שפירושו כמ"ש ז"ל שלא היה הקול יוצא חוץ מאהל לומר כי מה שהיה דבור שהוא אחר הכנסו היה מאהל מועד ולא יצא הקול חוצה. ושעור הכתוב ויקרא. שהוא שקראו עודנו בחוץ שהוא כי יצא הקול לחוץ. זה היה אל משה שהוא מפני כבוד משה. אך מה שוידבר ה'. עם היות הדבור אליו. עם כל זה היה דוקא מאהל מועד ולא יצא הקול לחוץ. תדע למה מפני שהוא לאמר לזולתו. וע"כ לא עשה ית' בשביל מה שהוא לאחרים כאשר מה שהיה נוגע אל משה עצמו:

פסקה ב

דבר אל וכו'. ראוי לשים לב. (א) שאחר אומרו דבר אל בני ישראל למה חזר ואמר ואמרת אליהם. וגם הא' בלשון דבור והב' בלשון אמירה. (ב) אומר אדם ולא איש: (ג) מלת מכם שהיא מיותרת:

ויתכן יאמר דבר אל בני ישראל דבור של קושי. ושוב אמור להם דברי פיוס וחבה. הדברים של קושי הוא אדם כי יקריב. לומר כי למה שהוא אדם שמאדמה קורץ וערב אל לבו לחטא לה'. כאשר יבא להקריב מכם היה ראוי ליקרב כיצחק על גבי המזבח. ולא יתרצה יתברך בקרבן בהמה. כלומר כי במה יקדם ה' הירצה ה' באלפי אילים וזהו דברי קושי ברמז באומרו דבר אל בני ישראל. כי הראוי היה להקריב את עצמו. ומה שאמרתי ואמרת לשון חיבה הוא כי אע"פ כן אני מתפייס מחיבתי אליכם. כי מן הבהמה מן הבקר כו' תקריבו את קרבנכם. שאעלה עליכם בהקריבכם בהמה כאלו תקריבו קרבנכם של עצמכם:

או יאמר מענין זה. מאמר דוד המלך ע"ה באומרו (תהילים כ"ה:א'-ב') לדוד אליך ה' נפשי אשא לומר למה שאני דוד ב"ו. והמשאת והמנחה אליך ה' הוא. כי אין ערוך אליך. ע"כ ראוי הוא כי נפשי אשא. משאת מאת פני אליך. כי אין לאיש נכבד בנפשו להציג לפניו ית' לכפר עונו. ולא יקשה בעיני להשיא נפשי אליך שאמות. מדאגה פן אבוש בהציג נפשי לפניך מבושת עוני שעדיין לא טהרתי מעוני. כי הלא במה שאתה אלהי בך בטחתי אל אבישה. אך ירא אני שאל יעלצו אויבי לי אם אמותה הפעם שיעלצו במיתתי ויתחטאו לך. כלומר ולא אמות כי אחיה ותתקנני בחיים:

ועל דרך זה יאמר נא הוא יתברך. דבר אל בני ישראל דברים של קושי. ואחרי כן ואמרת אליהם דבר של חבה ופיוס. ומה שאמרתי דבר של קושי הוא כי אדם. כלומר למה שאיש האדמה הוא. כי יקריב מכם הוא ראוי כלומר ממה שהוא מתוככם. בכם הוא הנפש. למה שהוא קרבן לה'. כי מה דורון תערכי לו ית' ראוי אם לא הנפש. כי רוחני היא באופן שהמות ראוי לאשר חטא לו וזהו הקושי אשר אמרתי דבר אל בנ"י אך אשר אמרתי אחרי כן ואמרת אליהם ל' חיבה. הוא כי שבתי וראה לרחמכם כי חביבים אתם לפני. ואתן תמורת נפשכם בעל חי בלתי מדבר. מן הבהמה ומן הצאן תקריבו את קרבנכם המיוחד לכם הוא הנפש. שאעלה עליכם בהקריבכם מן הבהמה כו' כאלו קרבנכם המיוחד אתם מקריבים והיו קדש:

עוד יתכן בשום לב אל הכנסו בלשון יחיד אדם כי יקריב. וצאתו בלשון רבים שאומרו תקריבו את קרבנכם. והוא כי אמר אלהים דבר אל בנ"י דברי קושי ושוב ואמרת אליהם דברי חבה. והקושי הוא אדם כי יקריב מכם. כלומר אדם א' מכללות מרובים שהיא מכללותכם הוא הראוי שיקריב ואקבלנו. כלומר אך לא כי יחטאו רבים שקרבן לא ארצה מידם כי גדול עון של רבים. ועם כל זה הנני שב ואו'. שאפי' של רבים לא אגעל בו. ומן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם של רבים. וכן תחלה החל לפרש קרבנות יחיד ואחרי כן של רבים:

או יאמר אדם וכו'. ענין כל ישראל ערבים זל"ז וחטא הא' על הכלל יחשב. ומה גם על הראוי להזהיר ולהיישיר. כמאמרו ית' ליחזקאל (יחזקאל ג') ואתה כי לא הזהרת רשע וכו' וע"כ כי יחטא איש גם זולתו יאשמו. וזה אדם כי יקריב שהוא על אשר חטא. הנה מכם נמשך לו זה שהוצרך להקריב שלא הזהרתם אותו. וא"כ גם כלכם הייתם חייבים ולא יכופר בקרבן א' שיקריב הוא לבדו. אך זה חסד כי קרבן א' לה' די. וגם שיהיה מן הבהמה וכו' אקבל כאלו גם כולכם תקריבו את קרבנכם של כלכם. שלא הזהרתם אותו באופן שלא יבא לידי חטא. נמצא שבהקריב הקרבן את כלכם הוא מטיב:

או יאמר. בשום לב אל רבוי האת. אדם כי יקריב. ויהיה מכם שהשבתם אותו בתשובה ועל ידיהם הוא שב. ומקריב קרבן לה' מן הבהמה כו'. מעלה אני עליכם כאלו תקריבו כלכם. את קרבנכם כאלו אתם גם אתם מקריבים. ולא קרבן א' כ"א שנים. (א) את האיש שהשבתם בתשובה כי היה רחוק והקרבתם אותו עד ה'. (ה) הקרבן עצמו. וזהו תקריבו את קרבנכם כי האת מרבה את השני. באופן שהמקריב מקריב קרבן א' שהוא מן הבהמה. ואשר השיבו אותו בתשובה וגרמו שיקריב מן הבהמה הם מקריבים שנים שהם אדם ובהמה. וזהו אדם כי יקריב בהיות מכם על ידכם. האדם הנזכר עצמו הוא

קרבן לה'. נמצא שמן הבהמ' כו' שהוא מקריב. אתם מקריבים שנים. כי תקריבו את קרבנכם. כי באומרו את מרבה הא' ובאומרו קרבנכם הוא האדם אשר תקריבו הם לה':
או שעור הכתוב אדם כי יקריב ונמשך מכם שהשבתם אותו. הוא מקריב קרבן אחד לה' וקרבנו ב"ח מן הבהמה כו'. ואתם שהשבתם אותו תקריבו שנים. והא' הוא אדם. וזהו תקריבו את קרבנכם. כי באו' את ואו' קרבנכם הרי כאן שנים:
עוד יתכן. בשום לב אל החילי שלא לנוכח אדם כי יקריב. ומסיים לנוכח תקריבו את קרבנכם. אך יאמר. כי הנה אם איש א' יחטא בקרב כל ישראל. הלא נפרד יקרא בין מה' (ישעי' נ"ט) כד"א עונותיכם היו מבדילים. וגם מרעיו הפרד נפשו. ולא יחשבו גוי א'. כי המליץ רע הוא שטן יצה"ר יפריד ביניהם. כי כל ישראל קדושים והוא טמא:
ונבא אל הענין. אמר אדם כי יקריב על אשר חטא. הנה שלא לנוכח אדבר בו כי בחטאו רחק מה' ומישראל. אך יתקרב מעט מעט ובישראל יתחיל. כי במה שבא לקרב קרבנו כי גמר בדעתו להקריב. וזהו או' יקריב ל' עתיד. הנה ע"י המחשבה טובה נעשה מכם שמכם ואחדותכם יחשב. אך עדיין לא דבק בה. אך בעשותו קרבן לה'. כי ע"י עשות קרבן לה' נעשה הוא לה' כי נתקרב אליו. ואז כמוהו ככם אדבר לנוכח. ואומר לכם מן הבהמה כו'. שעם שאשר תקריבו היא בהמה אח'. אתם מקריבים שנים את האדם הנזכר שהי' נפרד מאתו ית' והקרבן בהמה. וזה רבוי האת. ולא בלבד הוא כ"א גם אתם. כי קריבתו גם לכלכם מטיב. כאלו אתם גם אתם מקריבים כמוהו את קרבנו כי כל ישראל גוי א':
או יאמר אדם כי יקריב כו'. והיא בשום שכל והבין כי הלא כמו זר נחשב שאיש א' יחטא ועל הבהמה יקצוף כי הנפש החוטאת ראוי שהיא תמות. ותהי נא יד ה' באדם אשר חטא לו. ולא יחליפנו ולא ימיר אותו בהמה באדם. כי אלה הצאן מה עשו. כי איננו ית' כמלך הארץ שיביאו לו מנחה. ויהיה כמחריש על אשר חטאו לו באלפי אילים וצאן לרוב. כי בהמה שמן חלקו מאכלו בריאה. אך לא כאלה ה' אלהים אמת כי אין לו יתב' חלק באוכל ושתה חלילה. כי רם ה' מכל הנאה גשמית והוא בורא כל ואדון הכל. ואיככה נוכל וראינו פה קדוש יצו עלינו להקריב לפניו קרבן מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן ולא יחרד לבנו. והן זאת החרדה אשר חרד הוא ית' עצמו ע"י אסף ברוח קדשו באומרו (תהילים נ':ח') לא על זבחיך אוכיחך כו'. לומר אל יעלה על רוחך כי למען הנאת קרבנותיך אני מוכיחך על חטאתיך. למען תביא לי קרבנות ליהנות מהם חלילה ומה גם שתחשוב כן על העולה שכולה כליל. כי הלא לא על זבחיך שתקריב אוכיחך למען תזבח לפייסני בזבחיך. כי הלא אתה דע לך כי לא בלבד אשר לא תקריב על מזבחי

רק חלב ודם. כ"א אפי' עולות אשר כולם כליל לא אחפוץ כי טוב היה שלא להרהר רע להביאם. ואם פעם הרהרת ותביא עולה חפצתי בה לתקון נפשך. אך אם תתמיד בהרהורים רעים תמיד ומעלה לי עולות תמיד עולה על כל הרהור. הלא אקוץ בך. כי טוב שלא תהרהר. משתהרהר ותביא ברבוי. וזהו ועולותיך כו' שעולותיך נגדי. כמנגדים לי אחשיבם בהיותם תמיד. כי ההתמדה בהרהורים רעים אקוץ בם. עם שעולות תמיד תעלה לי. עם שכלם כליל. לא יעלה על רוחך יש לי הנאה בקרבנותיך. כי לו הונח הייתי נהנה מהם. לא אקח מביתך פר בהמות בייתיית. שיראה בעיניך שאני צריך לך. במקום שיש לי מן ההפקר כי לי כל חיתו יער כו'. ואם הוא להיות יותר עריבות הבייתיות. הלא ידעתי כו' וזיז שדי כו'. שארז"ל שנקרא זיז שיש בו מכל טעמים שבעולם מזה ומזה. וכ"ש שאם הונח שארעב חלילה ואצטרך אליה. לא אומר שתהיה האמירה לך. כי לי תבל ומלואה אתה ומקנך. ולא אניח הדבר ברצונכם אדם כי כו'. ומה גם עתה כי אעיקרא דדינא פירכא. כי האוכל בשר אבירים וכו'. הנה כי גם בעיניו יתברך יפלא ומוכיח לאדם. בל יעלה על רוחו שלהנאתו הוא עושה ולא עוד כ"א בני אדם גם בני איש. היו מן המתמיהין על הדבר לפניו ית'. באמת באמור. כי מה המה כל צאן ובקר ישחט. אשר יחטא איש. האם יש בהם די כפר אשר חטא על נפש הרוחניות. והוא אשר הנביא דבר בשם ישראל לפניו ית'. באומרו (מיכה ה') במה אקדם ה' אכף וכו'. והוא כי למעלה מדבר הוא ית' עם עמו ואו' עמי מה עשיתי לך כו' אשר העליתיך כו' עמי זכר נא מה יעץ כו'. נמצא העם כאשר על בלתי החזיקו טובה על כל הטובה ואדרבה חוטא לפניו. ועל ב' הדברים יאמר נא ישראל כמשיב העם אל ה' אשר היא כמדבר בו לנוכח. ואומר אל הנביא כנגד אשר הטיב לי. במה אקדם ה' כלומר במה אתראה לפניו כנותן לו תודה והחזיק לו טובה במה שאני אדם. והמקבל הוא ה' שאין קץ לגדולתו. ועל החלוקה הב'. והיא על שחטאתי לו וצריך להכנע תחתיו שיסלח לי. אמר בתמיה אכף לאלהי מרום. כי במה שהוא אלהי מרום באיזה דבר תתייחס אלי הכנעה אצלו. והוא כי כאשר לא יחזיק האדם טובה לצפור דרור אם יצוייר שישתחוה לו ויכנע לפניו. כי אדרבא ישחק לו באמת באמור במה נחשב הוא לפני. שאחשוב הכנעתו אלי כי איש אנכי. וכי שיח וכי שיג לו ונחמד להשכיל. והיא בריה קלת האיכות עוף יעופף על הארץ ועאכ"ו תמיהה כפולה ומכופלת. שיחשוב ה' אלהי הצבאו' בורא כל העולמו'. אשר יכרע אנוש רמה חרש מחרשי אדמה לפניו ית'. כי ה' ישחק לו ומאפס ותוהו יחשב הכנעתו לפניו יתברך:

וזה מאמר עם בנ"י כמתמיהין. ואומר אכף לאלהי מרום. כי האכף לאשר הוא אלהי מרום. ופירש על ראשון ראשון על או' במה אקדם ה' אמר האקדמנו בעולות כו'. והוא כי בהחזיק אהרן טובה ביום הוקם המשכן על שהקימו ה' לכהן גדול. לאמר יביא עגל וכבש בני שנה לעולה. וע"ז תפס על כיוצא בו פה עולות ועגלים בני שנה. והכונה כאמור כי למה שאני אדם וגם שהמקבל הוא הקב"ה איך אתראה לפניו בב"ח. ועל הב' אמר הירצה ה' כו' האתן בכורי פשעי כו'. ר"ל האתן בכורי שאזבחהו על פשעו אשר פשעתי אני והלא הוא לא פשע מאומה וכנפש האב וכנפש הבן לו ית' המה. נפש החוטאת היא תמות. ועוד טענה אחרת וגדולה היא. והיא כי האתן פרי בטני כלומר שהחלק שיש בו מג' שותפין שבאדם. הקב"ה ואביו ואמו. באופן כי אין הנפש מאתי רק פרי הבטן. פרי המתייחס מהבטן הוא הגוף. אך הנפש מאתו ית' היא. וא"כ איך אתן פרי בטני הגשמי בעד חטאת נפשי. והלא אינו כדאי שבנפש שטמאתי יכפר:

או יאמר האתן בכורי פשעי כלומר בכורי א' יספיק לפשע א'. וכן א' משאר בני יספיקו לחטאת נפשי א'. אך לשאר פשעים וחטאות מה אעשה. ומאין לי בנים כשיעור פשעי וחטאתי. באופן היו דברי אלו דברי תשובה והגזמה בהעלות ישראל על לבן. גודל עונש החוטא לפניו ית' וגודל השערתו. שיש להחזיק לו טובה על אשר היטיב לו. ומתבהל באומרו כי מה יספיק לרצותו. ע"כ משיב הוא ית' אל הנביא ואומר הגיד לך אדם מה טוב. לומר במה שהגיד לך אדם הדברים אמורים. שמורה כי שב עדי בלב שלם ומתחרט וכ"כ גדול חטאו לפניו. שאינו מוצא דבר לרצותו ולכפר בעדו שיספיק. הלא מה טוב הוא. כי בזה לבד אני מתפייס. ואומר לו כי מה ה' דורש ממך לא זבחים ולא עולות. כ"א על הנוגע אל מה שבין אדם לחבירו. הוא שתאהב את רעך כמוך לבלתי עשוק והצר לו. כ"א שאדרבה תיטיב לו אם תוכל. ועל בלתי עשוק והצר לו אמר עשות משפט. כלומר לא תייחל אם יש לך דין ודברים עם רעך עד יביאך לשער הזקנים למשפט. כ"א שאתה בעצמך תעשה לך המשפט וזהו עשות משפט. ועל הטיב לו אמר ואהבת חסד. לכלול גם אשר אין לו במה להיטיב כי דל הוא. כי לא תאמר הנה אם היה לי הייתי נותן ומרבה להטיב. כי הלא תהיה לך אהבת חסד. גמור בלבך לעשות חסד אם יהיה לך. ובכלל הדבר הוא. כי יבקש לו למי שיצטרך מהזולת. ועל הנוגע בין אדם למקום אמר והצנע לכת עם אלהיך. שלא בלבד תעבוד את ה' בכל לב במקום רואים כ"א גם במקום שאין אנשים. והוא מאז"ל שגדר חסיד הוא מי שבסתר ימנע מעשות מה שלא יעשה במקום שיש אנשים. והוא מאמר הכתוב (תהלים ק') אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי. הדרך ההיא של תמימות. ומה שאשכיל. הוא כי היא תבא אלי והיא תהיה עמי. כאשר אתהלך

בתם לבבי בקרב ביתי במקום שאין רואים. והוא מריב"ז לתלמידיו (ברכות ד' כ"ח) י"ר שיהיה מורא שמים עליכם כמורא ב"ו. כי אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני שום אדם ואינו אומר שמא יראני המקום. וזה יאמר והצנע לכת עם אלהיך. שתהיה לך הצנע לכת במקום שאתה עם אלהיך בלבד. ואין ירים אתך ואין רואך זולתי ית':

כלל הדברים כי הלא כמו זר נחשב. ירצה ה' באלפי אילים ורבבות נחלי שמן לרצות בהם את קונו. וא"כ איפה מה דבר ה' שכאשר יחטא איש יביא קרבן ויתכפר כי במה נחשב הוא לכפר עליו:

והנה הרב בעל העקידה כתב. כי עיקר הדבר היה למען יכנע לבב החוטא. בראותו זביחת הב"ח ההוא ונתוחו ושרפתו. ואמור יאמר הן כל אלה הדברים היו ראויים לעשות בגופי ובאיברי על אשר חטאתי וישר העויתי. ואז יכנע לבבו הערל וישוב אל ה' וירחמהו. ובחר השי"ת בהעשות הדברים ההם בב"ח ההוא. ע"ד כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ולבעל חי נחשב הוא. והנה לכאורה יראה טעם מתקבל בצד מה. ויתכן שאל זה הביט המלך דוד באומרו (תהלים נ"ח) כי לא תחפוץ זבח אתנה וכו' זבחי אלהים וכו'. והוא כי אחרי אומר ה' שפתי וכו' אמר כי לא תחפוץ וכו' לומר מה שאבחר בתפלה ולא קרבנות הוא כי לא תחפוץ וכו' והוא בשום לב אל אומרו ואתנה בוי"ו. והנ"ל כי לא תחפוץ זבח אתנה. אך יאמר כי הנה אחר שהזבח שהאדם מביא אין עיקרו שור או שה. רק מה שאדם נכנע ע"י כן בעלות על לבו שכל הנעשה בב"ח ההוא היה ראוי ליעשות בו. והוא הזבח האמתי. כי ההקרבה האמיתית הוא האדם עצמו. ואם יצויר לב האדם ישבר בלי קרבן ככל הראוי. לא היה חפץ היא ית' יותר מזה. וימחל לו הש' כענין (ירמי' ו') עולותיכם ספו על זבחיכם וזהו כי לא תחפוץ שני הדברים יחד. זבח. ושג"כ אתנה. כ"א יצוייר זבח בבלי אתן יספיק. כי אינך כמלך ב"ו שחפץ לקבל. כי הלא אין קרבן שהכל עולה כליל לה' כעולה. ועם כל זה עולה לא תרצה. ואשר אמרתי שיש זבח מבלי אתן. הוא כי זבחי אלהים אינו הקרבן. רק רוח נשבר השנשברת ע"י הקרבן לא הקרבן עצמו. וע"כ אמרתי שלא תחפוץ שעם זה ג"כ אתנה. וראה נא ה' כי גם שלא נשברה רוחי בעצם. הלא נשבר לבי. יקבל נא כפל שברון בלב במקום שברון אחד ברוח כי ברוח נשברה בלבד תחפוץ. והנה בלב שברון ודכוי. וזהו לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. ר"ל לב נשבר ונדכה וע"כ אלהים לא תבזה:

וזה יתכן יאמר. אדם כי יקריב מכם כלומר מכם היה ראוי למה שהוא קרבן לה'. ולא מהב"ח. אך חסתי עליכם לומר כי מן הבהמה כו' לו' ממה שתראו שנעשה בבהמה ובבקר ובצאן תוציאו ממה שהיה ראוי לכם. וזהו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן. מן

הנעשה בהם. ימשך תקריבו את קרבנכם. מעצמכם ובשרכם ודמכם. כי תבינו כי כן היה ראוי ליעשות בכם. ותכניעו עד יהיה לכם רוח נשברה כפי הערך ההוא. ויחשבו כמקריבים עצמכם. ומאומרו לשון רבים. יתכן יהיה שיעור הכתוב. כי גם הכלל יתנו אל לבם ליכנע ולשוב מעון וזהו אדם כי יקריב מכם כו'. כי ממה שהאדם א' מקריב מכם תתנו גם כלכם אל לבכם. עד שאתם גם אתם מן הבהמה כו' שיקריב האדם ההוא. תקריבו את הנוגע לכם עצמכם ובשרכם לה'. ולכן זאת יעשה לירצות. כ"א עולה קרבנו יביאנו מעצמו. וזהו זכר תמים יקריבנו. וחזר ואמר יקריב אותו. וגם אמר מלת את בכל דבר. ושחט את וכו' ולקחו את הדם וכו'. הלא הוא כי אמר יקריבנו בעצמו את הבקר הנזכר ועוד יעשה כי אל פתח אהל מועד יקריב אותו הוא האדם עצמו המביאו לרצונו לפני ה'. כלומר מה שיקריבנו אל פתח אהל מועד בלבד וישוב לביתו. הנה רצונו של האדם להיות הוא לפני ה' לקרבן. כשורו ובקרו אשה לה'. כי יאמר לפניו ית'. הנני אני ושורי שהבאתי בעצמי מוכן את אשר תחפוץ. כי ידעתי כי אשר יעשה בשור היא הראוי ליעשות בו. ואז ע"י הכנעה זו וסמך כו' ונרצה לו הבקר במקומו לכפר עליו. כי יחשב לפניו ית' כאלו בשחוט את השור כאלו גם את בעליו הוא שוחט. וז"א את לרבות אותו. וכן באומרו את הדם מרבה כאלו היא גם דם בעליו. וכן באו' וזרקו את הדם כו' והפשיט כו':

או עד"ז אדם כי יקריב מכם. ממש תחלה קרבן לד' טרם עשות קרבן בהמתו. שיכוין כאלו את עצמו הוא מקריב. ומי יתן ובחר בו קונו לקרבן ויכנע בחשבו כי אליו יאתה ההקרבה בעצם וראשונה ואח"כ ע"י הקדמה זו שיקדים ויכוין כי את עצמו הוא מקריב. כי אליו יאתה לעשות בי כאשר יעשה בבהמה. ויכנע בתשובה שלמה ויקרב אל ה' לתקן אשר נתרחק בחטאו. אז ע"י כן בהקריבכם מן הבהמה כו'. אנכי מעלה עליכם כאלו תקריבו ב' קרבנות. אדם ובהמה. וזהו את קרבנכם ברבוי האת:

והנה עד כה כתבנו על דרך אשר כתב בעל העקידה שכל כוונת הקרבנות אינה. כ"א מה שמקרבנו ירא וישפוט מה שראוי ליעשות בו. ואז יכנע וישוב אל ה' וירחמהו. ברמז הרמוז אל האדם באדם. וגם ה' יפן אל מנחתו. בראותו שגם האיש החוטא נחשב כבהמה כי גם דעה חסר בהעוותו. כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות כאשר האריך ז"ל:

אך אמנם הנה בכל זאת לא שבעה לה נפשנו. גם לפי פשט הענין זולת דרך סוד ה'. והוא כי הנה לפי"ז גם על המזיד היה ראוי יביא קרבן ויתכפר כי על המזיד הוא אשר אומר שנכנס באדם רוח שטות. וגם אין להשיב כי לא צוה ה' להביא קרבן על המזיד. דהיה

כל אדם אומר אחטא ואביא קרבן ואתכפר ונמצא ע"י זה מרבה לפשוע. כי הנה זה היה טעם מספיק אל העונות החמורים אך לא על הקלים. ועוד נשים לב אל היות העולה כלה כליל. והיא באה על הרהור הלב הקל. והחטאת הבא על חטא הנעשה בפועל. נאכל לכהנים אחר אשר יקטירון את החלב. וגם על מה זה החטאות הם נקבות כשבה או שעירת עזים והעולה זכר תמים. וע"פ דרכנו נתן טעם גם אל שאר חלוקי הקרבנות בס"ד. וגם אל צורך היות אש מן השמים ולא יספיק מן ההדיוט. וגם או' ז"ל (ברכות מ"ב) תכף לסמיכה שחיטה מה ענין צורך התכיפות ההוא:

והנה הן האדם היה כא' ממלאכי השרת אם לא יחטא ואשם. כי יהיה קרוב אל ה' כי נשמתו דבקה בו ית' גם עודנו בחיים חיותו. ואין דבר מספיק בינו לבין אביו שבשמי' כנודע. אך בהעוותו יבדיל כדבר שנאמר (ישעיהו נ"ט:ב') כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם נמצא החוטא מתרחק מאתו ית'. ולא זה בלבד כ"א גם מן העון יברא ויעשה מלאך רע המקטרג עליו תמיד. עד המס ימס ע"י תשובה הראויה כנודע. וגם רוחו ונשמתו ינקו מן טומאת העון חלאת טומאה. המתייחסת אל טומאת המשחית אשר ברא בהעוותו. וע"כ בגלל הדבר הזה. אשר נתרחק האדם ממנו יתברך בחטאו. יצטרך עשו באופן ישוב יתקרב אליו יתב'. והוא ע"י הקרבן. כי ע"כ נקרא פה ע"ש שמתקרב בעליו אל ה'. ולהיית שהמשחית אשר ברא בהעוותו מעכב. צריך עשות אופן מחה ימחה את זכר המשחית ההוא. ע"י תשובה ווידוי בסמיכה ובשחיטה. אז יתוקן אשר עוות ויתקרב אליו ית'. והדבר הזה הוא הנתקן ע"י הקרבן. בהיות החטא בלתי גדול מנשיא. והוא כי כאשר יסמוך החוטא את ידיו על ראש קרבנו. וישוב אל ה' מלבו ויתודה עונו. אז בסמיכתו את ידיו בתשובה ווידוי על ראש קרבנו. יסיר ויפשוט מאתו חלאת טומאת חטאתו אשר חטא והכח הטמא אשר ברא יסיר ממנו ויתלבש בב"ח ההוא. וע"כ נצטוינו מיד תיכף לסמיכה שתיט'. בל יהיה הפסק מההשרא' בב"ח אל התשת כחו. פן ישוב לאיתנו ע"י צד הרהור זר. כ"א להחל מיד להכניע הכח הטמא ההוא. ואותו הכח ההוא מתמרק ונאכל מאכילת אש על גבי המזבח:

וע"כ אחשוב יהיה זה א' מהטעמים הנאותי'. אל השפיעו יתב' מלמעלה אש מן השמים. כי להיות דבר הנאכל כח טומאת משחית ורוחני. צריך כח גדול מהאש של מטה. כי אש של מעלה קדוש וחזק להכניע הטומאה. והוא הממרק ומתיך אותו התכה גדולה וגמורה. מה שלא זכינו בבית שני שלא היה הטוב גמור. ובכלל הדבר הזה. כאשר יחטא במזיד איש אשר יכלול בעונו מחשבה ומעשה. וידוע כי המחשבה נמשכה מפאת הנפש. והמעשה יתייחס אל הגוף. נמצא כי כאשר יחטא איש במזיד. שחשב ועשה. הוא חוטא

בגוף ונפש בהתקשרות א'. אז יהיה קשר אמיץ לברא בהצטרפות שניהם משחית לחבל. גדול מהכיל כפרתו קרבן חטאת או עולה. כי קשה ליכנע עדי אובד במזבח. ומה גם כי לא יומר שור או כשב או עז באיש בעל שכל. אשר בשלמות מחשבות ושכלו פשע ועוה. אכן בהיות החטא בא' מן החלקים משני חלקי האדם. או בחלק המחשבייי לבדו ולא יהיה הדבר ולא יבא לפועל להעשות. או אשר בפועל בבלי דעת ומלאכת מחשבת. הלא הוא השוגג. דרך משל חשב על החלב שהיה שומן ואכלו. כי נמצאת מחשבתו מסולקת מהעון ההוא. אז יש כח ע"י חרטה וידוי וסמיכת ידו על ראש קרבנו. להפשיט מעצמו הכח הטמא אשר הוליד בחטאו. ולהלבישו על יד סמיכה בב"ח ההוא. אך כל א' ואחד לפי הדרגת חטאו. והוא כי אשר אין חלק למחשבה אשר היא מצד הנפש. רק נעשה בשוגג ע"י החומר. ההוא יהיה כח חלוש מאשר נעשה על המחשבה לבדה. על כי במחשבה שהוא מצד הנפש חטא. ע"כ בעד השוגג יביא כבשה או שעירת עזים. שהוא כח שיש בו תשות כנקבה. אך אשר הוא במחשבה שהיא מבחינת הנפש. גדול וחזק כחו ממנו ויתייחס לזכר. וע"כ עליו יקריב את קרבנו זכר תמים לעולה. ולהיותה באה על מחשבה אשר איננה נתפסת. לכן גם אין בה תפיסת ידי אדם. כי היא העולה כלה כליל לאישים. משא"כ לחטאת הנאכלת לכהנים אחר הקטרת אימורים. ואשר עולה לגבוה חלב ודם. הנה הוא כי אך גם שהיא באה על השוגג. לא יבצר מהיות חלק לנפש. והגיע לה פגם מה כנודע. נוסף ע"ז כי גם בלא דעת נפש לא טוב שאלו נפשו לא מטומאה בזולת זה והיה לה חלאת עכירות מה. לא היה חטא בא ע"י האיש ההוא. ע"כ כנגד זה עולה הדם על המזבח. כי הדם הוא הנפש. וכנגד זה החומר. הוא החלב שהוא מיטב הגוף. ואם אמור יאמר אומר. על מה זה יומת ב"ח על עון מחשבה. גם כי תהיה לבדה. הלא המחשבה מתייחסת אל הנפש. ואיך המר ימירום בחומר עכור בלתי מרגיש. אך הנה גם שהמחשבה היא נמשכה מכח הנפש יותר מכל כח הגוף. כי הנה המחשבה כוללת שתי הלבבות. היצ"ט שמצד הנפש והיצה"ר המתייחס אל צד החומר. והוא כי ב' מינים נמצאים במחשבה. מתייחסים אל ב' לבבות והם ב' יצרים. כארז"ל (ברכות נ"ד) בכל לבבך בב' יצריך. ובבא מחשבת עין אשר חטא. הוא ע"י התגבר מחשבת כח היצה"ר על היצ"ט. לחשוב מחשבות לעשות א' מכל מצות אשר לא תעשינה. באופן כי גם שמפאת היותו כח חיוני. מתייחס אל הנפש על דבר היותו מהתגברות מחשבת היצה"ר מתייחס אל עכירות חומר בצד מה. להתכפר ע"י ב"ח. ולהיות שעי"ז יתחבר האדם אל מקורו אשר נפרד ממנו. ע"כ בחר ה'. יהיה על המזבח אשר הוא במקום שער השמים. אשר שם הוא מקום התחברות העה"ז אל העליון. כי משם יורק שפע העליון למטה לארץ. ונצטוינו

יהיה מזבח אדמה. על כי האדם עפר מן האדמה ומאותה אדמה עצמה. כמשז"ל (ב"ר פ' י"ד) ממקום כפרתו נברא. והוא בשום לב שלא אמרו ממקום שנברא תהיה כפרתו. להורות כי מאז היתה כונתו ית' לברא אותו מאדמה. אשר בהחיבור עם קדושה עליונה. למען יקל שוב להתקרב אל הקדושה. שכפרה ממנה כאשר חטא. כי לא יהיה לו כמו זר לשוב מחטאתו. כי אדמתו ממקום חבור הקדושה הוא. וגם תקל לקנות שם קדושה. ולרמוז זה לא נא' איש כי יקריב כ"א אדם כי יקריב. לרמוז אל אדמתו כאמור כי ממקום כפרתו נברא. אך כ"ז איננו שוה רק על הרהור או שוגג. אך לא על המזיד כמ"ש למעלה שהוא חטא בגוף ונפש. ואין די בב"ח לכפר. ואפשר שע"כ תשובה תולה ויה"כ מכפר. והיה צריך שהאדם עצמו יהיה עולה או חטאת. לכן תליה כפרתו עד יום הועל יצחק לעולה הוא יה"כ שמעלה הוא ית' כאלו זרעו נקרב והוא קרבן אדם ממש. ולפי ענין זה יתכן יאמר הכתוב אדם כי יקריב מכם. שהוא מכם ולא כל עצמכם אך הוא מקצת מכם. שהוא שיקריב הנפש על עון מחשבה. או החומר על עון שוגג. או מן הבהמה כו' תקריבו את קרבנכ' שמרבה האת: את כח הטומאה שנברא בחטא. אך כי יקריב את כל עצמו נפש וגוף. שהוא על עון מזיד שפגם נפש וגוף במחשבה ומעשה אין כח בבהמות בקר וצאן להמשיך את הכח החזק ההוא. לישרף וליקרב עמו כי רב הוא. ואמר אם החלק הא' עולה הוא שהוא המחשבה. כד"א העולה על רוחכם. כי מכאן דרשו ז"ל שבאה על המחשבה. מן הבקר זכר תמים יקריבנו. כי חזק הוא כח המחשבה וצריך זכר תמים. ושידיו תביאנו אל פתח אוה"מ. ולמה צריך כ"כ שיהיה זכר תמים ושבעצמו יביאנו על מחשבה בעלמא שעלה על רוחו ולא פעל ועשה עון אשר חטא. הלא הוא לרצונו לפני ה' שהוא כי למה כי רצונו אשר רצה במחשב' לעשות את הרע אל ימעט בעיניך. כי הלא אותו הרצון הוא לפני ה'. כי ה' יראה ללבב וקשה חטא המחשבה. ולמ"ד לרצונו היא למ"ד בעבור. וע"כ סמך ידו על ראש העולה הוא על כח טומאה הנעשה ממחשבה שהוא ראש העולה על רוחו. שע"כ לא אמר על ראש הקרבן או הבקר. ואז ע"י סמיכה זו ונרצה לו אותו ראש הנז' לכפר עליו. ואז אותו ראש עצמו יהפך לו לזכות. וז"א ונרצה לו לכפר עליו ולא אמר ונרצית לו לשון נקבה. והוא כי ע"י וידוי והכנעה עד יחול כח חטא הרהורו בו. ונרצה לו בשבילו לכפר עליו. וגם במחשבת השחיטה. שיכוין שאת הכח ההוא הוא שוחט. וזהו ושחט את בן. ריבה האת גם את הכח ההוא. כאלו אותו נשחוט לפני ה' הרואה ללבב. וכן והקריבו את הדם ריבה את הדם את פנימיות הכח ההוא. וכן זרק את הדם כאלו גם את דמו נזרק. וכן והפשיט את. שריבה האת שיחשיב על עצמו כי עי"כ מפשיט את בעליה מבגדים הצואים הנעשים בחטא. וע"י הפשטה זו א"צ בנתוח

כאלו אותו הוא מנתח. כ"א לנתחיה. כי הופשט הכח ההוא מבעליו וחל על הקרבן. ונתח אותו לנתחיה. שגם המחשבה ישבר לשברים. ותאכלנה אש של מעלה כמדובר:

או יאמר. כי אוי לו למי שנתרחק בחטאו וצריך קרבן מן הבהמה לקרבו לפני ה'. כי מי יתן ולא חטא והיה קרוב תמים אליו ית' בלי הפסק. והוא מאמר שמואל הנביא אל שאול באומרו (שמואל א ט"ו:כ"ב) החפץ לה' בעולות כו' הלא שמוע מזבח טוב. והכנה להקשיב מטרם יקשיב טוב מחלב אילים. וז"א להקשיב בלמ"ד. וקובלני עליך שאול. שאת אשר היקל הוא יתב' החמרת ואת אשר החמיר הקלת. והוא כי החמרת לבער אוב וידעוני מן הארץ. והקלת להפציר על מאמר ה'. שחטאת והפצרת לו' שלא חטאת זה פעמים. לחפות ולומר כי חמל העם כו' כדי לזבוח. והוא כי הנה חטאת קסם של אוב וידעוני שהחמרת ויגעת לבערו. הוא מרי א' כשאר עונות שהם בלאו ואינו שקול כעובר כל התור'. אך און ותרפים שהיא ע"ג ששקולה כעובר כל התורה שהם מרדים רבים. כך הוא ההפצר שאתה מפציר בזה ששקולה ככל העונות ולא כמרי א'. הנה כי קל לפניו יתברך לחטא והביא קרבן. וטוב טוב הוא לחדול מלחטא. וזה מאמר ית' דבר אל בנ"י ואמרת אליהם לנוכח. כ"א שאינכם מקריבי' קרבן לי אתם. ואוי למי שחטא מכם שהוצרך להקריב שאדבר בו שלא לנוכח כי רחק ממני בחטאו. שע"כ אומר כי יקריב וראה רעתו רבה. כי הוא נקרא אדם והושוה לבהמה. כי ליקרב קרבן צריך שמן הבהמה כו'. וגם בכם פגם וצריכים תיקון. כי לאחדותכם גם בקרבנו תקריבו את קרבנכם וכדאי ביזיון יהיה האדם בבחירתו נמשל כבהמת שע"י יתוקן. ולא הוא לבדו כ"א גם כל יתר ישראל עמו כמתקרבים. כי כל ישראל ערבים זל"ז כמדובר.

עוד יתכן בהמשך הכתובים. בשום לב על זולת אשר הערנו בפסוק ראשון עוד נעיר קצת על שאר כתובים. והוא כי על אשר עולה קרבנו מן הבקר אומר לרצונו לפני ה'. משא"כ באשר אמר אח"כ באומר ואם מן הצאן קרבנו. ועוד כי בשניה אינו אומר רק קרבנו סתם ובעולת העוף הוא אומר קרבנו לה'. ועוד כי בעוף חוזר וכופל ואומר בסוף הפסוק את קרבנו. ועוד כי בבקר וצאן ועוף. לא אמר כ"א תואר אדם. ובקרבן מנחה סולת אומר ונפש כי תקריב. ועוד כי בכל הקרבנות ובמנחת סולת מדבר שלא לנוכח ובשאר מנחות מדבר לנוכח ואם מנחה על המחבת קרבנך. וע"ד זה דקדוקים כאלה יתיישבו בדרך אשר נדרוך בכתובים בכונה כוללת דרך קצרה:

ולבא אל הענין נזכירה מקראי קדש אשר הנביא דבר (ישעיהו מ"ג:כ') הלא המה תכבדני חית השדה כו' עם זו יצרת כו' ולא אותי קראת כו'. מבלי נעיר בכתובים לבלתי האריך. והוא שאומר הוא יתברך כקובל ומתלונן על עמו ישראל. ואו' צר לי על מיעוט ד"א אשר

לכם. מי יתן ותחזיקו לי הטובה על כל הטובה אשר הטבתי לכם. בד בבד עם חית השדה. כי הלא י' ידות להם עליכם. כי הלא הביטו וראו ק"ו רב ועצום. כי הלא חיות השדה שלא בראתי להלל ולשרת אותי רק בעבור האדם כל מה שלא הטבתי להם רק לכם. עכ"ז למה שמברכתכם שהשפעתי אתכם נמשך להם טובה מאליה. הם מכבדים ומחזיקים לי טובה. ואתם שכל אשר בראתי אתכם לא היה רק לספר תהלתי על מה שאני מטיב לכם לא תחזיקו לטובה. וזהי תכבדני חית השדה כו'. לומר הנה בהיותכם במדבר על יד הבאר השפעתי לכם מים רבים. והוא הנודע מרז"ל. כי נהרי נחלי מים רבים היו יוצאים ממני עד שהיו הולכים בציו' נהר. והן אמת כי כל אשר עשה אלהים לא היה רק בשביל האדם. אלא שעל פי דרכו הי' נמשך שחיות השדה היו שותים בצמא ממימיהם. ואמר הוא ית' מי יתן והייתם אתם שבשבילכם עשיתי. כחית השדה שמאליהם נהנו כי הלא תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה. על אשר נתתי במדבר מים נהרות בישימון. עם היות שלא בשבילם עשיתי כ"א להשקות עמי בחירי. עכ"ז מכבדים ומחזיקים לי טובה על שנהנים ע"פ דרכם. ועם זו יצרתי לי כדי שתהלתי יספרו. ולא אותי קראת אפי' קריאה בעלמא להחזיק לי טובה. ע"כ אכנך בשם יעקב. וש"ת כי יגעת בי בשבילי בעבודתי וע"כ בשם ישראל תכונה. כי עשית הטוב והישר כי חלף טובתי יגעת בעבודתי. לא כן הוא. כי הנה לא הבאת לי שה עולותיך כלומר בשבילי שאהנה חלילה. רק בשבילך שתתכפר על עון מחשבה או על עשה או לאו הניתק לעשה למ"ד. וזבחיך שזבחת לפני לא כבדתני. שלא היו של תודה אשר הם בלי עון הנקראים כבוד. כמשז"ל בויק"ר פ' צו על זובח תודה יכבדנני שנקרא זבח של תודה כבוד. ויאמר לא כבדתני. כי לא זבחת רק של חטאים. ואם היות מביא מנחה אשר איננה על חטא. לא העבדתיך במנחה שתביא לי דורון מתייחס אל מלך גדול לפחות. רק לא העבדתיך כי אם מעט סולת וכיוצא. ולא הוגעתיך בלבונה שצויתיך לתת על המנחה. כי אינה דבר שדמיה יקרים. כי לא קנית לי בכסף קנה רק לבונה שהיא בזול. וחלב זבחיך לא הרויתני. כלומר אם תאמר נא ישראל. הלא אתה ה' אמרת שבזבחינו לא כבדנוך. שלא היו רק על חטא. והנה לא יבצר מהיות גם קצת של שלמים ותודה. לז"א הן אמת שהקרבת. אך מעט. וזהו וחלב זבחיך הם מבחר הזבחים שהם תודה. לא הרויתני כי מעט היו. אך אדרבא העבדתני בחטאתיך. שעשית ששפתה תירש גבירתה. שהשכינה תריק ותתן השפע והברכה אל השרים החיצונים. ולא אל נשמות ישראל בניה. וזה כשהאשמות הם קלים שהם חטאים. ואם עונות הוא גדר גדול המתייחס ליגיעה. וזהו הוגעתני בעונותיך. וגם עתה אחר החרבן שאין קרבנות. אנכי שהיית מוחל לך בקרבנות. אנכי הוא גם עתה בלי קרבנות. וק"ו הדברים. כי הפשעים

שאין קרבן מועיל להם מוחה אותם למעני. כ"ש שוחטאתיך שהיו מתכפרים בקרבן שלא אזכור אותם. וש"ת במה יכופרו. אחר שגם קרבנות אינם. ולא עוד אלא שאפילו לא תזכור. ה"ה בזאת שתהיה תשובתם שלמה. והוא שתזכרני מה שתתעתד. שיבא זמן שנשפטה יחד שהוא אחר מותך. כי בהזכירך זה תרעד ותשוב תשובה שלמה. והוא זמן שאומר לך ספר אתה למען תצדק. היא כי כן הוא. שמלמדים אותו כל התורה ומשפטים ומזכירים לי מעשיו. ושואלים לו העושה כך וכך מה משפטו ונותן את הדין. ואח"כ אומרים לי הלא אתה הוא אשר עשית. ונפשו מספרת כל מעשיו הרעים אשר עשה. והוא מאמר התנא (אבות פ"ג) באומר אתה עתיד ליתן דין וחשבון. כי תחילה הוא נותן הדין ואח"כ נותן החשבון. וזהו ספר אתה למען תצדק שהוא זמן שאומרים לך ספר אתה כו'. וש"ת כי העונות בטבע הם לכם. כי אדם הא' היחל ואחריו כל אדם ימשיך כי ממנו חוצבתם. אינו דומה. כי הלא הוא חטא בלבדו שהוא חטא קל. אך אתה פשעת ולא בלבד אתה כ"א ומליציך פשעו בי. והם האומרים לך אל תירא מהכשדים. זה אמר להקיף את ירושלים מים וזה להקיפה אש. עד שהוצרכתי לחלל שרי קדש. והיא מאז"ל על פסוק (איכה ב׳:ב׳) חלל ממלכה ושריה. ששינה מינוי המלאכים לבל יועיל השבעתם. וזהו ואחלל שרי קודש. והיה סיבה שואתנה לחרם כו'. ואין להם פשע גדול מזה. ומדבר כ"ז על מה שאחר החרבן. שכ"ז כתוב אחר פסוק למענכם שולחתי בבלה שהיא אחר החרבן. וכן כל הנחמות הם על החרבן שאומר (ישעיהו מ׳:א׳) נחמו נחמו על החורבן שעדיין לא היה:

ואחשבה כי מעין הדברים האלה דבר ה' אל ישראל בפסוקים אלו. והוא שאומר דבר כו' אדם כי יקריב כו' לו' דבר אל בנ"י כי אין רצוני בהוצאה מרוב'. כ"א אפי' דבר קל שאדם נוט' מהזולת בתורת צדק' ומקריבו ארצה בו. וזהו אדם כי יקריב ואינו משלו רק מכם שנתתם לו. עם שמלך גדול הוא יתב' על מלכים אחשיבהו לקרבן לה'. ולא עוד כ"א שאתם גם אתם שנתתם לו לזכותו. אעלה עליכם כאלו שותפים אתם עמו שיש לכם חלק. כאלו מן הבהמה כו' שהוא מקריב תקריבו את קרבנכם. לכן אל יתהלל עשיר בעשרו שנותן לו. ולא עוד אלא שאם עולה קרבנו מן הבקר שדמיו יקרים. וגם שזכר תמים יקריבנו שייקר דמיו בעיניו. וגם שיטפל בו להביאו בכבודו ובעצמו לפני ה' אל פתח אוהל מועד. וזה יעשה בפועל בבחינת רצונו. לא בלבד עד פתח אוה"מ כ"א גם לפי רצונו היה מביאו לפני ה'. אל יראה בעיניו כי על כל אלה יש להחזיק לו טובה. כי כל זה אינו בשבילי כי לעצמו הוא מטיב. ואלי יש לו להחזיק לי טובה שאקבלנו. כי הלא איני צריך לו. כי הנה וסמך ידו על ראש העולה על ידי וידוי. ואז ימצא חן בעיניו

ית' שונרצה לו. לו לה' הנז' לכפר עליו. הנה כי הוא צריך אל קרבנו. להנאתו ולעצמו הוא מטיב ולא לה':

והוא כמאמר הנביא (שם מג) לא הבאת לי שה עולותיך. לומר לא הבאת לי בשבילי רק להנאתך ולטובתך. כי ע"י קרבן זה. בתשובה ווידוי וסמיכה. תנצל מכל דינים המעותדים לבא עליך אחר סלוקך מן העולם והוא כי אחרי מות אשר לא שב ולא נטהר מאשר חטא על הנפש. הלא יקדמו פניו להאחיז בנפשו מלאכי הרוגז ויזרקום זה אל זה בחמת כחם כאבן בתוך כך הקלע. ואח"כ כל המשחיתים אשר נעשו בכל אשר חטא בכל אבר ואבר. יסתבכו כל א' במקום אשר נעשה בו וחלק הנפש המתייחס אל האבר אשר חטא בו. באופן שלא יבצר מכל חלק למרק חגקו. ויתייחס הדבר לנתוח. ואז יקבל כפי רשעתו בכל חלקיו. יערכו אש ועצים מדורות גיהנם עליו. אך עתה כי ישוב האיש מחטאו וסמך ידו על ראש קרבנו והתודה אז ינצל מכל הדברים הרעים ההם יתחת אשר ימות בפני כל כחות הטומאה המקוים לאחוז בה להקלע אותה עתה ידמה למעשה הקרבן הזה. כי ישחט אותו לפני ה'. כי כך עתה ישחט בסלוקו בעליו לפני השכינה. ולא לפני הכחות זרים. וגם שהשחיטה לא יחויב גם עתה שתהיה ע"י כהן כ"א זר שוחט. כן במקריב אפשר יהיה זר שוחט. הוא שטן הוא מלאך המות. אך כל עבודות שאחריו הם ע"י כהן. כי והקריבו בני אהרן הכהנים. שהוא משל אל מה שעתה ע"י קרבן ווידוי בסמיכ' לא יקרבו לאחוז במקריב כחות חצונים. רק מלאכי החסד שהם נמשלו אל הכהנים. או הדם הוא הנפש. ותחת אשר היו מקלעים וזורקים את נפשך בתוך כף הקלע. עתה וזרקו את הדם. שהוא משל אל הנפש. על המזבח סביב. שאפי' אם איזה אשמת דבר ישאר שלא נגמרה טהרתו. לא היה נזרק אל החצונים. כ"א סביב למזבח העליון אשר פתח אוה"מ. כי תזרק הנפש ההיא לפני פתח ב"ה של מעלה. שלא יניחוה מיד ליכנס כנמצא בספר הזוהר מכמה צדיקים. שעל אשמות קלות שהיו עליהם היו דוחין אותם קצת זמן חוצה. עד תנוקה אשמתם. באיחור מקבלת טובם חוצה. ואח"כ תחת הפשוט בגדי הנפש היא חלוקא דרבנן. להוריד את הנפש לגיהנם. עתה יתהפך ע"י קרבן ותשובה. כי והפשיט את העולה מבגדים הצואים מחלאת טומאת איזה עון כדי שתעלה וזהו והפשיט את העולה. וקראה עולה. כי הפשטה זו היה למען העלות אותם עי"כ. ותחת הנתוח שהיה נעשה לך אם לא שבת. שהיא כל אבר מאבריך. וכל כח בחינת נפשך המתייחס לכל אבר שבו חטאת. עתה ונתח אותה לקבל כל נתח טוב. אור מתייחס אל כל מעשה הטוב אשר עשה בכל אבר ואבר. וזהו והפשיט שהוא הכח הנזכר. שהוא משל אל מלאך החסד. והוא ינתח אותה לנתחיה. ואח"כ תחת מדורת אש ערכתה בגיהנם. עתה ונתנו בני אהרן

הכהנים. שהם משל אל מלאכי החסד. אשר על המזבח הוא משל אל אש עליון אור רוחני שמצד החסד. וערכו סדר הזכיות כעצים על האש ההוא. וערכו הנתחים הם כל בחינות הנפש. על העצי' אשר על האש אשר על המזבח העליון. וקרבו וכרעיו שהם איברים קשים ליטהר. גם בנמשל אשר הוא מקצת הרהורין שבקרב איש. וכן כרעיו מאיזה זרע לבטלה. או מרבה במותר לו וכיוצא בזה. על אלה ירחץ הוא ית' במים הם מימי חסדו. שיקרב חסד מאליו יתב'. ואז הקטיר המזבחה ופה רמז בה"א יתירה את המזבח העליון. כי ע"י האור ההיא תעלה מעל' מעלה הנפש ההיא. ע"י הכהן העליון הוא מיכאל. נמצא הוא ית' ברמז הזה. כאומר אל המקריב את קרבנו. וסמך את ידו והתודה. היה עי"כ אתה נצול מכל הרעות המתרגשות לך אחרי מותך. וא"כ איפה או' מעתה. אם הקרבן אשר אתה מביא. האם להנאתי הוא או להנאתך:

הנה עד כה דברתי בעשיר כי רב חילו. ועולה קרבנו מן הבקר זכר תמים שהוצאתו רבה. ואם לא מהעשירים הוא מן הצאן קרבנו. הנה זה לא יתגאה כ"כ. שאין הוצאתו רבה כקודם המביא מן הבקר. וע"כ לא אצטרך לספור כל מה שעולה על רוחו. שיש לי להחזיק לו טובה. שעל הוצאתו הרבה. גם מטפל בו להביאו עד פתח אוה"מ. ושהי' רצונו להביאו גם עד לפני ה'. ע"כ אינו מזכיר רק העיקר ושחט כו'. אמנם אם דל הוא ואין ידו משגת כ"א להביא עוף כי עני הוא. הנה זה אדרבא יעלה על רוחו כי קטן הוא הדורון שלו כדי שאקבלנו. ואיש כזה בא בלב נשבר ונדכא. אומר בלבו אוי לי כי עוניתי ולא השיגה ידי די שה. האם יקבל הוא יתברך ממני. ע"כ אומר הוא יתב' ואם מן העוף עולה קרבנו. זה חשוב יותר בעיני. כי בזה אומר קרבנו לה'. מה שלא אמרתי בראשונים. כי זה כוונתו יתירה לשמים. ולא עוד כ"א שזה מקריב קרבן כפול מהעוף. וגם הכנעה ושברון לבו. וזהי והקריב כו' את קרבנו. שמרבה האת גם את שברון לבו. והוא מה שכתבנו כי למה שקרבנו מועט. הוא סבת שברון לבו. וע"כ לשנים יחשב. וזהו והקריב מן התורים. וע"י היות דבר זה שמעט הוא. ע"כ את קרבנו אני אומר בו ארבה באת. הכנעתי לחשבו לקרבן שני. וע"כ מיד והקריבו הכהן אל המזבח. לרמוז כי קרוב הוא למזבח העליון. כי ע"י היותו עני ונכה רוח. הוא חרד על דברו ית' ויהיה צדיק. וע"כ גם כי שחיטת קרבן העשיר הוא ע"י זר שוחט. בקרבן העני הוא בגופו של כהן בצפורנו. וכל כך למה. ומפני שהוא חשוב כמת. לפי שמבושתו והכנעתו פניו למטה וראשו כפוף. והכל דורסים על מול ערפו. ע"כ יחשב כנמלק ממול ערפו. והגיע עד הסימנים וכהרוג יחשב. וזה רמז לו באומרו ומלק את ראשו כו'. ולא עוד אלא שמחסרון מזונו נתמעט דמו ולחותו. עד שכמעט אין לו דמים כי צפד עורו על עצמו. וזה הורה ית' בצוותו שלא יתקבל דמו בכלי

כ"א ונמצה דמו על קיר המזבח. שכובש בית השחיטה ודוחק אותו בקיר המזבח. וגם רמז כי כן דם העני מתמצה מדאגתו בקירות לבו בהרהור דלותו:

פסקה טו

והסיר את מוראתו בנוצתה כו'. ארז"ל (ויק"ר פ' ג') שעל שהעוף אוכל גזלות מאשר ימצא משא"כ הבקר וצאן. ע"כ זפק העוף לא היה עולה על המזבח להקטיר. משא"כ קרבן הבהמה שמתמלא מאבוס בעליו. ע"כ הי' נרחץ במים ונקטר ע"ג המזבח. ואפשר לפי דרכם שהוא לרמוז לדל אל יפותה בדלותו לפשוט ידו במה שאינו שלו. שע"כ זפק מקרבנו על שבו מן הגזל נדחה מעל המזבח:

עוד אחשוב רמז לו. יעשה כל יכלתו ליזון ולהתפרנס מיגיעו. וע"כ זפק מקרבנו. וכסותו הוא נוצתו. יוסר חוץ למזבח. לרמוז לו. לא יקח לחם לאכול ובגד ללבוש רק משלו. כי ע"כ לפי שדרך העני לאכול וללבוש מאחרים. ע"כ קרבנו זפק. מאכלו ולבושו ידחה מעל המזבח. ולרמוז לדל אל יתן עיניו במאכלי העשיר ולבושו הטוב. משא"כ בהיות הדל נהנה מיגיעו. כי לא יאכל לשבעה ולא יכסה עתק. ע"כ רמז לו יתב'. כי ישית לבו כי הנאה זו הבאה לו מן העשיר הוא דבר עובר. ומדי עברו יהיה כלא היה. ואך יהיה בריא אחרי אכלו ארוחת ירק משלו. כאשר אכלו תרנגולת פטומה ויין ישן מהעשיר. כי יהיה כדבר נשכח ונבלע כל השבע ההוא. ע"כ לרמוז לו זה צוה ית' להשליך מוראת ונוצת קרבנו. שהם רמז אל מאכל וכסות. אצל המזבח אל מקום הדשן. הוא מקום אשר ינתן שם תרומת הדשן. ויבלע במקומו והיה כלא היה:

ובאומרו ושסע אותו כו'. ארז"ל (שם) שנוצת הכנפים היתה נשארת על המזבח להקטיר אע"פ שריחו קשה. כדי שיהי' המזבח מהודר בקרבנו של עני:

ולנו אפשר ירמוז. כי אינו כעשיר. שבהסתלקו מן העולם יכבד עליו לעלות מהרה השמימה אל המזבח העליון. אך העני שתי כנפים אשר בהם יכסה פניו בם מבושת דלותו והכנעתו. השמים יעלה אשר לו כנפים כנשר יעוף השמים. וגם ישסע אותו. להורות כי בעיניו יהיה תוכו כברו שיגלה תוכו ולבו. אך לא יבדיל חלק מחלק. כי אינו כעשיר שאם יעשה מצוה באחד מאבריו לא יהיה בכל עצמו. ע"כ יהיה קרבנו מנותח. אך העני כי דל חלקו. כל מצוה אשר יעשה תהיה בהכנעת גופו ונפשו. באופן יהיו כל אבריו לאחדים ע"כ לא יבדיל:

עוד ירמוז. כי השתי כנפים הם נפש ורוח. כי הדל יראה בהם באחדות ה'. ע"כ להורות זה לא ישסע לגמרי. בל ישאר כל כנף בפ"ע. וזהו ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל. והוא כי

לו רוח נשברה ותקנתו קלקלתו. להתאחד עם נפשו יותר מאיש עשיר. וע"כ קל מהרה יעלה המזבחה אשר בעולם העליון להיות עולה ריח ניחוח לה':

והנה עד כה דבר על העני שמקריב עוף. ויש אשר לו דלי דלות ולא תשיג ידו לתור או גוזל. ויביא סולת אומר הוא ית' אל זה אביט יותר. כי איש זה נפשו הוא מקריב וז"א ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. ושיעור הכתוב לומר הנפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. תדע מי היא הנפש ההיא הלא היא אשר סלת יהיה קרבנו. כי אין זה רק מרוב דלותו. כי איש כזה שסלת בלבד הוא קרבנו ונפשו. ודאי היא המקרבת עצמה. ובזה אבחר. כי הוא סלת נקי מקמח וסובין ומורסן. שהוא משל אל שלילת הפניות. יהיה קרבנו כי דל הוא. וע"י היות קרבנו משולל מפניות יהיה סבה שעי"כ ויצק עליו שמן. שמן שהוא משל אל אור השופע. שיערה עליו על הנפש הנז'. רוח מלמעלה לקדשו לטהרו. לכהנו לו ית'. אז יותר ע"י הרוח. ואז עי"כ יזכה שיעלה עליו נשמה על הרוח. שהיא תתייחס אל לבונה. שהיא הנשמה בעלת לבנות זכה ורוחניות ספיריי עד מאד. ואיש זה כאשר והביאה במותו לא יביאנו ע"י מלאך המות. רק אל א' מהכהנים שיהם משל אל מלאכי החסד. כסילוק חסידי עליון. וקמץ הכהן הוא מיכאל בב"ה של מעלה. מלא קומצו שהם ג' אצבעות. מסלתה ומשמנה שהם הרוח והנפש. ומשני אלו ישאיר מהם בחינה שפלה מהם למטה עם הגוף. ומה גם אשר צדיק יהיה. שמבחינת הרוח הדבקה וסמוכה אל מדרגת הנפש. תשאר למטה עם בחי' הנפש השפלה. יותר תשאר עליו. אך הנשמה תעלה כולה לגמרי. וזהו ואת כל הלבונה. ואת שלשתן יקטיר הכהן הנז' במזבח העליון. והנותרת מן המנחה בקבר גם הוא קדושה תהיה בו. כי לצדקתו קדש קדשים. שהוא מן הנפש. וקצת מן הרוח. יהיו בה בכח. מעין אשר עליו במזבח העליון באשה ה':

והנה עד כה דבר על העני כי אין צרה זולת עניותו. ועליו אמר ונפש כי תקריב. כי עני חשוב כמת והנפש היא המקרבת עצמה. ועדיין דבר בה שלא לנוכח. כי לא תבצר ממנו אשמת דבר קודם הקריב עצמו לה' כנז' במנחה. אך יש עני שגם נאפה נפשו בגופו בצרות כסלת תוך התנור. ואיש כזה ראוי לנוכח ידבר. כי זך מכל חלאת הוא כי יסורין מירקוהו. ואיש זה מנחה מאפה תנור יביא מעין ענייניו. ועד כה דבר על אשר בייסורין. ואינו מוסיף מעש"ט על הנהוג מקודם. שהוא נמשל אל הנאפה בתנור יבש. אך למעלה הימנו הוא אשר ידמה לסלת מטוגן במחבת בשמן. שהוא נאפה בייסורין בלחות רב של שמן. שהוא נמשל אל רבוי שמן טוב מעש"ט שמרבה בהם. והנה יש מרבה בינו לבינו בחשאי. כטיגון שבמחבת שהיא עמוקה והשמן הרבה בלתי נרגש. שהוא בבחינה א' טוב שהוא בחשאי. ובחינה אחרת לא ישתלם כי לא ילמדו ממנו. אך נהפוך הוא

הדומה לנעשה במרחשת. שמעשיה רוחשין ומתפשטין. שהכלי רחב ונרגש כרוחש בעת הטיגון. שהוא משל אל המרבה בגלוי נרגש לכל ולמדין ממנו. ואל שתי אלה ידבר יותר לנוכח אתו הוא ית'. ואומר לו ואם מנחה וכו' קרבנך ואם מנחת מרחשת קרבנך כו':

פרק ד

פסקה א

וידבר ה'. דבר אל בנ"י פי'. ראוי לשום לב. (א) אל אומרו לאמר פעם שנית. באו' דבר אל בנ"י לאמר. ומה גם כי אינו לאמר לזולת. (ב) כי אומרו ועשה מאחת מהנה הוא מיותר. אחר אומר מכל מצות ה' כו' יובן ששגג בא' מכל מצות. (ג) אומר ועשה מאחת מהנה כי מהראוי ואומר ועשה אחת מהנה. (ד) כי אמר שהתחיל בשגגה א' מעם הארץ. היה לו לגמור ענייננו ולומר הקרבן שיביא. ולא שיניח הענין ויאמר דין אם הכהן המשיח יחטא וכל משפטי קרבנו. ואחרי כן ענין אם כל עדת ישראל ישגו בכל משפטי קרבנם. ואח"כ אשר נשיא יחטא וכל משפטו. ואח"כ חוזר אל ענין ראשון מחדש כאלו לא דבר בו עד כה. ואומר ואם נפש אחת תחטא וכו'. והוא הדבר הראשון אשר בו היחל ואומר דבר אל ישראל כו' נפש כי תחטא וכו'. ויותר היה ראוי לבלתי הזכירו מתחילה עד מקומו שאחר הכל: (ה) אומר הכהן המשיח יחטא לאשמת כו'. מה לעם כי יבכו על הכהן המשיח שחטא. והן אמת כי ע"ז ארז"ל (שם פ' ו') כשכ"ג חוטא אשמת העם הוא. שזה שהעם תלויים בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל ע"כ. ועוד נאמר דרך עפ"י דרכנו ביתר ההערות. (ו) אומרו על חטאתו אשר חטא. כי אומרו אשר חטא הוא מיותר. (ז) למה על שוגג יביא זכר. כן כאשר כל עדת ישראל ישגו וכן אשר נשיא יחטא. משא"כ על שגגת א' מעם הארץ. כי אם קרבן נקבה. (ח) אומר בסוף ענין קרבן כל עדת ישראל. חטאת הקהל הוא. כי מי לא ידע כי מה שעדת ישראל ישגו שחטאת הקהל הוא. (ט) אומר אשר נשיא יחטא. שמהראוי יאמר ואם נשיא יחטא מאי אשר. והנה על זה ארז"ל (הוריות י') שאשר הוא מלשון מאושר. שאמרו אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו ק"ו שמתחרט על זדונותיו ע"כ.

ולפי דרכנו נשיב. גם בהיות אומר אשר כמשמעו. (י) מה נשתנה קרבן נשיא מקרבן כהן משיח. שזה מביא פר וזה מביא שעיר. (יא) מה נשתנה הנשיא שנאמר ונסלח לו. וכן בנפש אחת מעם הארץ. משא"כ בכל הקודמים. (יב) אומר ואם נפש א' תחטא כו' ואשם. כי נכנס בלשון נקבה ויצא בלשון זכר באומרו ואשם. וגם נכנס בשגגה ויצא באשמה שהוא מזיד. (יג) או' בעשותה כו' שיראה מיותר. כי מאומר תחטא יובן. (יד) אומר או הודע כו' והראוי יאמר אם הודע או והודע ולא יאמר מלת או שהוא כמספק:

אמנם הנה כונתו יתברך להעיר אזן עם בני ישראל הקטנים עם הגדולים. ישמרו פן ואל יאמרו ללבבם. אם המצא תמצא בידם חטא שוגג. ברוך ה' ואעשיר. כי לא ברשע ולא בפשע פעלתי עולה. ולא אתעצב אל לבי על שגגה שיצאה מתחת ידי ואנכי לא ידעתי. ואנכי אדם ולא אל שלא אוכל להתעלם או לשכוח כי דרך אנשים לי. וכל עדת ישראל ישגו כי השגגה מצויה בכל אדם. והנה יהיו הדברים האלה שומה בפיהם ובלבם להקל מעליהם אשמת דבר כל עון שוגג. ולא מזער הוא. כי קו לקו הולך ילך ופושט ידו בכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשם. ע"כ למען ולבעבור הסיר תועה זו מלבנו בא האלהים ויאמר. דבר אל בני ישראל לאמר נפש כו'. לומר הנה ידעתי דרך אנשים. שהוא לדבר ולומר כי יחטאו שוגג מה עשיתי ובמה נחשב הוא. כי לא לבי הלך במעשה הרע ואם נעשה ולא מלבי. מהבל ימעט חטאתי זה. ע"כ וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר. כלומר דבר אל בני ישראל. כי מה שראוי להם לאמר. אינו כדרך אנשים. כי אם מה שראוי להם לאמר. נפש כי תחטא בשגגה. והוא כי אין זה לו. כי אם שגם בלא דעת נפש לא טוב. שאם יחטא איש שוגג. אין זה כי אם שנפשו לא טובה היא מאיזה עון שעשה תחלה ואותה עבירה גרמה לו זאת. והוא כי אשר אין בידו עון אשר חטא אין שוגג בא על ידו. כי הוא ית' אפילו בהמתם של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כל שכן והוא מאמר הכתוב רגלי חסידיו ישמור. והוא מאמר ר' מאיר (אבות פ"ה) על העוסק בתורה לשמה ומרחקתו מן החטא. וזהו מה שראוי לאמר. הוא נפש כי תחטא בשגגה מהיכן נמשכה לו תקנה זו הלא הוא מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה. כי אשר כבר עשה אחת מהנה גרם לו תבא תקלת שגגה זו מתחת ידו:

או שעור הכתוב בשום לב אל החילו בנפש שהיא נקבה וסיים בלשון זכר. ואומר ועשה מאחת מהנה ולא אמר ועשתה:

אך יאמר דבר אל בני ישראל לאמר כו'. מה שראוי לאמר הוא נפש כי תחטא. לו' הלא תאמר בלבבך הנה נפשי לא מטומאה. כי הנה המחשבה שיש לה שייכות עם הנפש לא היה לה חלק ונחלה בדבר הרע הזה. כי אם הגוף בלי מחשבה. כי חשבתי על החלב שהיה שומן ואכלתי. חטאת הגוף היא אך הנפש לא נטמאת. ע"כ אמר מה שראוי לאמר. אינו איש כי יחטא אלא נפש כי תחטא בשגגה. כי גם שעתה הנפש לא חטאת הנה נמשך לה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. כלומר שאחת מהנה עשתה הנפש תחלה שהוא בזדון. כי גם שעתה הגוף עשה ולא היא. מה שעשה הגוף נמשך לו מאחת מהנה שהוא מאחד מהמצות אשר לא תעשינה שעשתה הנפש. וממנה נמשך גם לגוף. כי גם

בלא דעת נפש לא טוב. כי מתחלה חטאו גוף ונפש כי זדון היה. וז"א מאחת. שהוא מפאת אחת מהנה שהזכרתי נמשך לו זה. וזהו שהיחל בנפש ואח"כ אמר ועשה לא אמר ועשתה אם היה חוזר אל הנפש:

כלל הדברים כי אם לא נטמאה נפשו בפעם הזאת נטמאה בראשונה. ואותה הטומאה גרמה לו כי עבירה גוררת עבירה. ובכן כאלו גם עתה היא החוטאת תחשב. והנה טרם יאמר הגזירה שהיא להביא שעירת עזים. ראה והנה נפלא לאמר לאחרי כן. על הכהן המשיח שיביא פר בן בקר זכר תמים. מה נשתנה זה מזה אחר שזה שוגג וזה שוגג. על כן סמך ואמר טרם יגלה קרבן היחיד. מה בין עבירה הגורמת עון היחיד לגורמת עון המשיח. וזה גם היא יחס סמיכות גם הוא. והוא לומר הלא אמרתי לך כי מה שעשה כבר איש עבירה אחת גרמה לו שגגה זו. עוד אודיעך כי לפעמים עבירת זולתו גורמת לאדם גרמת נזק גדול ורב מזה ומצריכו להביא כפרה גדולה מזו. והוא אם הכהן המשיח יחטא כי זה ימשך לו בשביל אשמת העם. והוא כי לא קיים הוא מקרא שכתוב (מלאכי א') כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו. שהוא להוכיח במישור. לא היתה תקלה יוצאת מתחת ידו עתה. אך מאשר לא הזהיר ועל העדר הזהרתו. חטאו זה גדול ממזיד של עצמו כי חטא הרבים תלוי בו. כמאמרו יתברך אל יחזקאל הנביא (יחזקאל ג׳:י״ח) ואתה כי לא הזהרת רשע וכו' הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש. וע"ד זה הוא אומר ואם הכהן המשיח יחטא. זה נמשך לו בשביל אשמת העם שלא הזהירם. ואשמו. וע"כ שגרמתו רבה יביא פר בן בקר זכר תמים ולא נקבה. כי חזקה שגגתו כמדובר. ואמר על חטאתו אשר חטא. לומר חטאתו אשר חטא. שהוא בשביל חטאתו שלא מיחה גרם לו אשר חטא עתה:

או יאמר דבר אל בני ישראל לאמר נפש כו'. והוא כי רצה הקב"ה להביא בהדרגה. תחלת שגגת כהן משיח. וכל עדת ישראל. ששניהם מביאים פר בן בקר. ואחרי כן קרבן נשיא שמביא שעיר שגם היא זכר. ואח"כ של כל האדם שהיא של עזים נקבה. אך ראה יתברך שאם יתחיל לו' ענין כהן המשיח. שמביא פר על חטאתו שוגג על אשמת העם שלא מיחה בהם. ולכן עון העם על כהן המשיח. הלא יצא עתק מפי איש לאמר א"כ איפה אכן סר מר חטאתי ממני. כי לא עלי תלונתו ית' כי אם על הכהן המשיח שלא למדני להועיל. ע"כ עשה הקדמה. וכדי לאמר אח"כ ענין קרבן כהן משיח. הקדים ואמר דעו איפה. כי נפש אדם כי תחטא בשגגה. ממה נמשך לו זה. הלא הוא מכל מצות ה' וכו'. ועשה מאחת מהנה. ואחר הקדמה זו שאמר ששגגת כל אחת מהנה מהעם. נמשך לו מעון של עצמו. אחרי כן אמר אם הכהן המשיח יחטא. הוא משך לו לאשמת אשר לא

מיחה בעם. באופן שעל ידי מה שהקדים. נבין כי גם שאשמת העם על הבלתי מוחה. לא יבצר שעון בל א' מהעם עונו חקוק על עצמו שהוא בעל הדבר. כאשר הקדים לו' שעון עצמו גרם לו שגגתו. אלא שג"כ מי שלא מיחה בו נכשל גם הוא וגורם לו גם הוא שגגת חטאתו. נמצא כי הקדים ענין היחיד להיות הכנה אל מה שהיה בא לומר אח"כ מענין כהן משיח. וז"א דבר אל בני ישראל לאמר. לומר שכדי לאמר מה שאחר זה אמר תחלה נפש כי תחטא כו'. אך עיקר קרבן היחיד הוא לפניו. אחר קרבן הנשיא. שהיא הסדר כאשר כתבנו. ואחר אומר ענין כהן משיח. אמר ואם כל עדת ישראל ישגו. שהוא טעות הסנהדרין בדין. ואם הדבר תלוי במה שתחלה הזידו. והזדון הגורם והקודם גרם זה להם. הלא זה לא יצדק בסנהדרין שחטאו שבעים סנהדרין במזיד. לז"א ואם כל עדת ישראל ישגו. אלא טעם אחר יש להם. והוא כי הלא ואשמו הקהל הנזכר. והוא מחז"ל (הוריות ב) כי אין הסנהדרין מביאין פר אא"כ עשו ישראל מעשה ע"פ הוראת טעות הב"ד. וזהו ואשמו באופן כי ע"כ שעל ידם חטאו כל ישראל. שהם חטא רבים נשאו. ע"כ ראוי יביאו פר בן בקר זכר תמים גם הם. וזהו אומרם ונודעה החטאת אשר חטאו עליה שהוא החטא של הסנהדרין. אשר חטאו הקהל הנז' עליה כו'. והנה גם שלא ראי זה כראי זה. הצד השוה שבהבאת הקרבן של כהן משיח ושל הסנהדרין. הוא שנגרר בסיב' גרמ' העם. זה על שלא מיחה ולא נודע מה שחטאו העם על העדר תוכחתו. והסנהדרין על שגגת הוראתם שחטאו בה העם. ונודעה החטא' עצמו של העם שחטאו על שגגת הב"ד. וע"ד זה היה אפשר לומר שגם כאשר נשיא יחטא היה ג"כ על אשר לא מיחה בעם. והיתה גרמתו גם היא לאשמת העם. וא"כ איפה היה ראוי יביא גם הוא פר בן בקר. לז"א אשר נשיא יחטא. לומר אשר נשיא יחטא לא תתייחס אותו לאשמת העם כ"א שודאי יחטא. כי למה שהוא נשיא והשררה מביאה לידי עבירה א"צ לתלות שגגתו על אשמת העם. כי אם על של עצמו שודאי הוא כי מקודם זה עשה אחת מכל מצות ה' כו' ואשם בה מזיד וגרם לו את זאת:

או שעור הכתוב אשר נשיא יחטא עתה. הוא בגרמת מה שעשה תחלה אחת מכל מצות ה'. ועתה ואשם בעצמו. שהכיר עתה שגגתי זאת ובא לשוב ממנה. או שלא הכיר אשמתו מאליו. כ"א הודע אליו ע"י אחרים. וקבל מהם ושב. ע"כ שאין ענין חטאתו לאשמ' העם. כ"א לאשמת עצמו. והוא יחיד ע"כ לא יביא פר כראשונים רק שעיר עזים. וגם לא יהיה נקבה כיתר העם. יען כי גרמת שגגה זה היא גדולה. כי למה שנשיא הוא ורמה ידו. לא יבצר ממנו קדימת עון עצום מעון כל אדם. ע"כ יהיה שעיר זכר. וז"א ונסלח לו בסוף הענין לומר כי הכל תלוי בו. משא"כ בקוד' שאמר תטאת הקהל היא:

פסקה כז

ואם נפש אחת כו'. הנה כתבנו ההערות שבכתובים אלה למעלה. אך הנה עודנו מדבר כאשר היחל בכתובים הקודמים להסיר מלב בני אדם גם בני איש. העולה על רוחם כי קל מאד אשר יחטא בשגגה. באומרם שלא מלבם נעשתה התועבה. ולא כן הוא. כי גם בלא דעת נפש לא טוב. שאלמלא נפשו לא מטומאה בעבירה תחלה לא היתה תקלת שגגה יוצאה מתחת ידו וזהו נפש כי תחטא כו'. לומר אל יעלה על רוחך לומר. כי אין לנפש חלק ונחלה בחטא שגגתו. כי לא במחשבה המתייחסת אל הנפש חטא. ע"כ אמר. דע לך כי גם לנפש יש חלק. וזהו נפש כי תחטא. וש"ת הלא אם אכל חלב במחשבת שומן. הלא אין כאן זולתי הנאת הגוף בעלמא. דע איפה כי ג"ז לא היה. אם לא העשות מקודם אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה בידיעה אשר היה לנפש חלק בה. וע"י כן נמשך שגם הגוף עתה ואשם. וז"א בלשון זכר. נמצא כי ע"י בחינה זו. כי גם על השגגה זאת יש חלק לנפש. כי מטומאתה בשוליה מהמזיד שקדם. נגרר שגגה זו. והנה בכלל אומרו ואשם. היא כי אחר שחטא בשגגה. נזכר ונמצא אשם בדבר מעצמו ואמר או הודע אליו. שהוא ע"י אחר:

ובשום לב. אל כפל אומר חטאתו אשר חטא. ומה שחזר ואמר על חטאתו אשר חטא עליה. יאמר הלא יחסתי הדבר אל הגוף להביא כבשה. ולא אל הנפש להביא זכר. עם שהיא גרמ' ויהיה כעולה שעל מחשבה שהיא זכר. ואמרתי שהוא על כי הגוף הוא האשם בזה. וז"א ואשם ל' זכר שהוא על החומר. אמר עתה הלא תאמר אחר שחטא זה אל החומר לא בא. אם לא ע"י הנפש שהזידה ונטמאת תחלה. אם כן למה יביא כבשה נקבה על בחינת החומר. האם גרע מהעולה. שע"י היות יחס לנפש במחשבה לבדה מביא זכר תמים. וגם עתה שמה שחטא הגוף היה מאשר עותה תחלה הנפש במזיד. יביא ג"כ זכר. ע"כ אמר תדע למה לא נעשה עיקר בקרבן. רק משגגת החומר. הלא הוא על פי מה שאשם מעצמו. או הודע אליו. כדי להביא קרבן. הוא חטאתו אשר חטא. הוא הגוף. אך לא נודע אליו העון אשר לנפש גם היא. וגרם השגגה הזאת. ע"כ והביא שעירת עזים על ייחס החומר ולא דבר מתייחס אל הנפש. וזהו שחזר ואמר נקבה על חטאתו אשר חטא עליה. לו' מה שהיא נקבה ולא זכר. כעולה המתייחס העון על הנפש. כי היה על הרהור. הלא היא על אשר חטא הוא עליה. והיא האמור:

פרק ה

פסקה א

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו', הנה בהחילו בנפש שהוא לשון נקבה, ומסיים בלשון זכר באומרו והוא עד וכו', אפשר רמז כי שבועת העדות אינה בנשים, ועוד ראוי להעיר: (א) כי הנה מהראוי יאמר נפש כי תשמע קול אלה, אך אומרו כי תחטא מיותר: (ב) שיורה כי קודם שמיעת הקול אלה חטאה, אך לא כן הוא רק אחרי שומעו שלא יגיד: (ג) אומרו ונשא עונו והיה ראוי יאמר ונשא עון גם מלת ונשא יראה בלתי צודקת:

אך יאמר, הנה אמרתי למעלה כו' עבירה מטמאה את הנפש, וגורמת לבא תקלת אשמת שגגה מתחת ידו, אמר עתה כי עוד מעט ויעלה גם אל מזיד בשב ואל תעשה, שיכבוש עדות היא שבועת העדות, ומתעתד לעבור אם לא יגיד, ואז ונשא עונו, לא אמר ישא עונו כ"א ונשא, לומר זולת מה שגורם שיגזול ראובן את שמעון על בלתי הגיד מדות חובת ראובן. גם ישא עון עצמו, וז"א ונשא בוי"ו, לו' ונשא ג"כ עונו נוסף על עון זולתו, כי גם יש לו חלק מעון ראובן:

או יאמר אוי לעני הלז. כי אשר הפסיד ממון על כבוש זה עדותו, לא נשא עון, אך זה במה שלא יגיד ונשא עונו, או תחלה נקרא חטא שהוא בשב ואל תעשה, אמנם ימשך מזה. כי ושמעה קול אלה ועבר על השבועה, נמצא עתה שחטא ועשה עון, כי החטא של העדר הגדה שקראתיו חטא נעשה עון. וזהו אם לא יגיד ונשא עונו, שהוא עונו שקדם מאז כבש עדותו ואמרתי עליו נפש כי תחטא:

או יאמר גם אחר שכבש עדותו ונשבע לשקר, טוב לו שיגיד עתה שאם לא יגיד ונשא עונו על עצמו. משא"כ אם יודה ויגיד אפי' עתה שיסלק מעליו עונו ע"י מה שיביא אשמו, ובזה יתכן מה שלא אמר אם לא יגיד מתחילת הענין על שכבש עדותו:

או ירמוז, נפש כי תחטא, שיכבוש עדותו טרם ישביעוהו. עוד מעט שאחר השבועה ששמעה קול אלה גם כן. יתעתד שינשא עונו הראשון גם הוא נוסף על השבועה, ואחרי אומרו כי נפש כי תחטא, תגרום למעול בעמיתו, שעל יד כבוש עדותו גוזל ואוכל ראובן משל שמעון. זולת השבועה שאין בעברו הנאה ממשיית. אמר כי מזה ימשך, כי נפש כי תמעול מעל בה'. לומר כי מאשר תמעול תחלה באדם ימשך ג"כ מעל בה', שהוא למעול בקדשים לאכול מקדשי קדשים. וזהו כפל אומרו ומעלה מעל:

פסקה יז

ואם נפש כי תחטא וכו': (א) הנה מהראוי היה יאמר. ואם נפש אחת תחטא וכו' או נפש כי תחטא. אך לומר ואם נפש כי תחטא הוא לשון בלתי מובן. (ב) אומרו ונשא עונו. כי

זה לא יצדק רק בעון מזיד. כענין שבועת העדות שאמר למעלה ונשא עונו. שהוא על מי שכפר ונשבע בזדון. אך במי שלא ידע ושגג. איך ישא עון:

אמנם הנה ענין הכתוב ידבר. במי שהיו לפניו חתיכת חלב וחתיכת שומן. ואכל אחת מהן ולא ידע אם של חלב אכל אם של שומן אכל. וגזרה חכמתו יתברך. יביא איל מן הצאן תמים לאשם. והוא אשם תלוי שמגין עליו מן הייסורין עד שיודע אליו אם חלב אכל או שומן. ואם יודע לו אחר זמן כי חלב היה מה שאכל. מביא אח"כ קרבן חטאת ויכפר. והנה קרבן זה בדבר זה כל השומע יתמה. באמת באמור מריה דאברה' אם לא היתה רק חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן ואכלו. ונעלם ממנו אם חלב או שומן אכל. עם היות שאח"כ נודע אליו שחלב אכל ודאי. עם כל זה קרבנו כשבה או שעירת עזים שדמיה קלים. אפילו פטרוזא בת דנקא. וכשהיו שני חתיכות לפניו וחשב ששל היתר אכל. ואח"כ הוא מסופק אם אכל היתר או איסור. מביא איל תמים מן הצאן שדמיו מרובים. ועדיין הדבר תלוי עד שיודע לו שאכל ודאי חלב ויביא חטאת. והלא כמו זר נחשב. והנה על זה אמר רבי יוסי הגלילי (כריתות כ"ו). הרי הכתוב ענש על מי שלא ידע. על אחת כמה וכמה על מי שידע שיענש. והנה לא יבצר שהתימה במקומה עומדת. למה ענש על ספק זה מבאחר. ומה גם כי ק"ו והוא מאשר לא היה לפניו רק חתיכה אחת ואכלה בחזקת שומן. ואח"כ נודע אליו כי חלב היה. בודאי שבשעיר' עזים מתכפר:

והנה אחשבה. כי הן אלה דברי מקרא שכתוב ואם נפש וכו'. לומר הלא כתבתי לך שהנהנה מן ההקדש בשגגה. מביא אשם איל תמים מן הצאן. וזהו מחומר ההקדש. שאלו שגג על איסור אחר היה מביא שעיר לחטאת. אמר עתה אודיעך. כ"א נפש כאשר תחטא יהיה ביתר איסורין. ולא ידע אם היה איסור. גם בו לעון יחשב לו. עם שאינו מן ההקדש. כ"א יתר מצות. ונשא עונו. ואמר עליו והביא גם היא איל תמים:

וזהו שעור הכתובים ואם נפש כאשר תחטא. יהיה שועשתה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה. עם היות שאינו ענין הקד' וגם אינו איסור ודאי כ"א ולא ידע עם כל זה ואשם ונשא עונו יאמר עליו קרוב לזדון והביא איל תמיה וכו' ולא חטאת נקבה. וזהו והביא וכו'. והוא כמפורש בקבלה. כי על שתי חתיכות אחד של חלב ואחד של שומן. וחשב שהיו היתר ואכל מאחד מהן. ואח"כ נודע אליו שהאחד היה של איסור. ועדיין אינו יודע אם האיסור אכל. שמביא איל תמים והוא אשם תלוי כמדובר. והנה הלא על כל הדברים האלה תתחזק הקושיא. ע"כ להשיב עליה. אמר אשם הוא אשום אשם לה'. והוא לומר מה שיפלא בעיני כל שומע למה זה שנודע אליו שהאחד הי' של איסור ועדיין אפשר שמה שאכל היה היתר. יהיה חמור ממי שלא היתה לו רק חתיכה אחת ואכלה בחזקת

היתר. ונודע אליו בודאי שחלב אכל. אינו קושיא. כי הלא אין תימה. רק בהביט אל מה שאחר שנודע אליו שהיה איסור. שעל זה יקשה למה אשר נודע אליו שודאי אכל חלב יהיה קל. מאשר לא נודע אליו רק שחתיכה אחת היה איסור. עם היות שעדיין אפשר שהיתר אכל. אך בהביט אל עת שאכל. שעדיין לא נודע דבר לא בזה ולא בזה. יותר יאשם אשר היו לפניו ב' חתיכות ואכל מבלי שום לב אם היתר או איסור היה. יותר מזה שיאשם אשר היתה לפניו חתיכה אחת בלבד וחשב שהיתה שומן ואכלה. והוא כי באחת אין לפניו דבר שיבחין בו חלב או שומן היא. ולכן לא תגדל אשמתו כ"כ. אך אשר לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן. אם היה שת לבו לעמוד ולהתבונן בשניהם. ודאי היה מכיר החלב. כי בהיות חלב ושומן לפניו סמיכות קל להבחין החלב מהשומן. כי ניכר למראית העין בהיות שניה' יחד מה שאין כן בהיות אחד בלבד שאין שכנגדו לפניו להבחין בו. ע"כ קרוב למזיד יחשב כאשר היו ב' חתיכות בעת שאכל אפילו שלא נודע אליו רק שאחד חלב. מאשר אכל חתיכ' לבדה שהיתה לפניו בחזקת היתר. וידע שאיסור היה באחד. וזה מאמרו ית' באומרו. אשם היא אשום אשם לה'. לומר אל תתמה להקל באשמות זה שהיו לפניו שני חתיכות. יותר מאשר לא היתה לפניו רק אחת. כי הלא דע כי אשם הוא בעצם. והטעם כי לא תביט אל עת שנודע מה שהיה אם חלב או שומן. כי זה ודאי שחלב אכל למפרע וזה ספק. כי אם אל עת אשמו' אכילתו. וזהו אשום אשם לה' לומר בעת האשום אז אשם לה'. כי אז היו לו במה להבחין ולא שת לבו וקרוב למזיד הוא מה שאין כן האחר' שחתיכה אחת היתה לפניו ולא היה לו במה יבחין:

פסקה כ

וידבר ה' וכו'. נפש כי תחטא ומעלה וכו'. יאמר אל ימעט בעיניך החוטא לחבירו. כי דע מאשר יחטא לחבירו יבא למעול מעל בה'. וזהו נפש כי תחטא. ולא לה' מזה יבא שומעלה מעל בה'. ופירש ואמר. שהוא כי וכחש בעמיתו בפקדון וכו' הרי חוט' לחבירו. מזה יבא למעול מעל בה'. כי מזה יבא יוסף לחטא בהנה שהוא כי ישבע על שקר. שהוא שבועות הפקדון והיא מעל בה', נוסף על חטא עכבו ממון חבירו אצלו. הנה כי מחטא איש לחבירו יבא למעול בה' לכן כאשר ישוב בתשובה. שאחר שכפר ונשבע הודה שנשבע על שקר על כן לעומת הדרגת חטאו תהיה הדרגת תשובתו. כי תחלה יתקן מה שהיה עושק את עמיתו. ושלם את הקרן וחמשיתו. ואחר כך ואת אשמו יביא לה' למד כי כאשר החוטא לעמיתו ימשך לחטא לה'. כי השב ומתקן מה שבינו לחבירו יתקן גם כן מה שבינו לשמים כי זה יביאנו לזה. באופן שלא ימעט לאיש תיקון מה

שבינו לחבירו. כי השב ממה שבינו לחברו ישוב גם במה שבינו למקום. ולא עוד אלא שחפץ הוא ית' שבשל חבירו יתחיל האיש לתקן ואח"כ ואת אשמו יביא לה'. ואחרי הודיע אלהים לנו את זאת. אל תאמר בלבבך. בראותך אשר החמרתי במה שבין אדם לחבירו. ואו' אליך בממנו מתחיל לתקן. כי א"כ איפה מהנוגע אל חבירך תעשה עיקר. כי דע לך כי לא נגמר תיקון אשר היית חוטא לחבירך. עד אשר תקנת מה שנוגע לה'. כי הנה וכפר עליו הכהן לפני ה'. שהוא כקרבן שמביא על השבועה. ובזה ונסלח על אחת מכל אשר יעשה לאשמה. שהוא על חטא שחטא לחבירו. לאשמה אגבו גם בשבועת ה'. כי גם הקרבן גומר כפרת הראשון. כיון שעל יד האחד נמשכה אשמת השנית. וזהו לאשמה בה:

או בדרך אחרת. שאומר לא בלבד החמרתי לך במה שבינך לחבירך. מפני שהדבר קל ותבא לזלזל בו. כי אם שגם הוא חמור. כי הלא גם האשם הבאה על השבועה היא מצטרך. גם למה שהיחלת וחטאת בחבירך. וזהו וכפר כו' ונסלח לו. על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בשנית. היא השבועה:

פרק ו

פסקה א

צו את אהרן וכו'. (א) ראוי להעיר בשנותו את טעמו שלא אמר דבר אל אהרן וכו' אלא לשון צו. וידועים מאמר' ז"ל (קדושין נ"ט) שהוא לשון זירוז מיד ולדורות. ושהוא כי ביותר צריך להזהיר בכל מקום שיש בו חסרון כיס. ולפי זה יהיה על מה שנדרש ממלת היא. שאם עלו ירדו אשר לא היה פסולן בקדש. או שהקדים זה על מה שמצוה את אהרן בסמוך באומרו זה קרבן אהרן וכו'. (ב) אומרו ואל בניו לאמר. מה ענין אומרו לאמר פעם שנית. (ג) אומרו זאת תורת העולה היא העולה. כי הן אמת שמלת תורה ומלת היא נדרשות. זו לרבות אותם שאם עלו לא ירדו וזו למעט אותם שאם עלו ירדו. אך עדיין אין הבנת המקרא מתיישב. כי איזו היא גזרת אומרו זאת תורת העולה. אינה לא גזירה ולא ענין ולא הבנה. כי מי לא ידע כי העולה הוא העולה. וגם שכונתו יתב' ללמד לנו דיני התורה ע"י ייתורי תיבות. עם כל זה אין דרכו ית' בתורתו הקדושה לאמר ייתורין משוללי ישוב הבנת המקרא. (ד) כי כאשר באומרו ואת תורת המנחה מפרש דיני המנחה ובאומרו זאת תורת החטאת מפרש דיני החטאת. כך היה ראוי גם פה באומרו זאת תורת העולה שיאמר דיני עולה. ולא שיאמר זמן עכולה שהוא עד הבקר. ולא ידבר במשפטי העולה בעצמה. (ה) כי מן הראוי היה. שכל האמור בפרשת ויקרא יאמר לאהרן ובניו ולא דברים אחרים בלבד: (ו) אומרו על מוקד' על המזבח. מה בא ללמד. אם הוא על

אברים ופדרים שמתעכלים כל הלילה. למה מתחיל בדין שיורי עולת הערב. ולא התחיל בעיקר עולת בקר ועולת הערב. (ז) שלא היה צריך. כי הלא מט' שעות וחצי והלאה אין זמן להתעכל. אם לא בקצת מהלילה. (ח) אומרו ואש המזבח תוקד בו. מי לא ידע כי בו תוקד אש המזבח. (ט) למה צריך בגדי כהונה לתרום הדשן. כי אינה עבודה. (י) אומרו אשר תאכל האש וכו'. מי לא ידע שהדשן ההוא היה מאשר תאכל האש את העולה. ושהיה על המזבח. (יא) למה יושם אצל המזבח. ולמה לא יהיה בכל המון הדשן אשר בתפוח, שכשהיה רבה היו מוציאין אותו חוצה אל שפך הדשן. (יב) אומרו ופשט וכו'. שהוא שיעביר בגדי קדש וילבש חול להוצא' הדשן. ומה נשתנה דשן זה מאשר הורם. שלהרום את הדשן היה חייב ללבוש בגדי קדש. ולהוציא דשן שבתפוח הוא פושטן ולובש של חול. עם היות כי זה וזה מאשר תאכל האש את העולה הוא. (יג) או' והאש על המזבח תוקד בו. מה בא ללמד. ואם הוא ללמד על מנין המערכות. עם כל זה לא תכבה שאומר הוא מיותר כי איך היה אפשר לכבות אם היה אש מן השמים. ואם הוא להזהיר על המכבה אש המזבח. הרי אומרו שעובר על שני לאוין. שנ' ב"פ לא תכבה. אם לא באו כ"א לזה למה הפריד בין שניהם. בענין וביער עליה הכהן עצים וכו' וערך עליה וכו'. והקטיר עליה חלבי השלמים. (יד) כי הלא על העולה ידבר. למה הכניס בנתי' הענין חלבי השלמים. ומהראוי היה לאומרו אחרי כן. באו' וזאת תורת זבח השלמים. (טו) אומרו אש תמיד תוקד. כי הרי נאמר ואם לא היה רק ללמד שנר התמיד יוקד על המזבח. היה ראוי יאמרו נר ולא אש. וגם הל"ל מעל המזבח:

אמנם הנה אין ספק. כי כל סדר הקרבנות האמור בפרשת ויקרא. שלא נפל דבר אשר לא אמר לאהרן. וע"כ בכלל אומרו זאת תורת העולה היה ענין העולה. שהיה תחלת דבריו ית' למשה בקרבנות שבפרשה הקודמת. ואמר זאת תורת העולה. כלומר זאת האמורה למעלה. ובכלל הדבר הוא מה שהוסיף לו עתה. לומר היא העולה וכו' כאשר יבא ביאורו בס"ד:

או גם שנאמר שלא הוצרך פה להזכיר שאמר לו ענין האמור למעלה. יהיה הענין הנמשך עם כל המקראות הללו. ויותרו בו כל ההערות שהזכרנו. והוא כי רצה הקב"ה לזרז את אהרו ואת בניו. בעבודת הקרבנו' כלן כסדרן שנית. ועליה היא עיקר הזירוז. הלא היא להעיר אזנו בקדושת המזבח אשר לפני ה'. והוא בל יעלה על רוחו שהיה מעין שאר במות. שהיה אדם בונה במה ומקריב בה קרבן. כי לא היה הענין. רק דרך הוראת היותו תחת אדמתו ית'. ומביא דורון לפניו. כן היה עולה על רוח איש. ומה גם בראות שגם במזבח ה'. מצוה להביא אש מן ההדיוט. ע"כ בא האלהים להורות לפני אהרן ובניו.

כי לא כן היא מזבח ה' חלילה. רק קדושתו גדולה. כי מעין מזבח העליון הוא. וע"כ פתח דבריו ית' לאהרן על העבודה. העיר לו אוזן בדבר למען ידע לפני מי הוא עומד ומשרת. ויקר בעיניו מזבח ה' והעבודה אשר יעשה בה. וזה אומרו צו את אהרן ואת בניו שהוא לשון זרוז. לזרוז בעבודת מזבח ה' כי רבה היא מאד מעין של מעלה. והנה מהראוי היה להתחיל מתרומת הדשן. שהוא מאומרו ולבש הכהן מדו בד וכו'. שהיא העבודה הקודמת לאברים של עולת הבקר. ולסדר אחריה כל סדרי העבוד'. או להתחיל מהטבת הנרות. מדם התמיד. ויסדר עבודת היום. אך כדי להודיע אליו קדושת המזבח למען יהי' מזורז בדבר. הקדים ענין אברים ופדרים של תמיד של בין הערבים הנאכלים כל הלילה עד הבקר. למה שעי"כ יעמידהו על קדושת המזבח טרם ישמע כל יתר הקרבנות. שהיא למען הכן לבו ע"י הקדמה זו אל כל עבודה. וז"א לאמר. כלו' כי לאמר כל ענין העבודה. הקדים אמר לו מעתה זאת תורת העולה היא העולה וכו'. כי זו הכנה והקדמה אל הזירוז כאשר יבא בס"ד. והוא לומר כי הנה ידוע. כי עיקר העבודה ביום היא. כי הלילה ומה גם טרם אשמורת הבקר או לפחות עד חצי הלילה. הוא זמן פליטת חצונים ועדת רוגז. ע"כ היה מקום יעלה על רוח איש לדבר ולומר. כי קרבן התמיד של בין הערבים. אשר כל אברים ופדרים יתאכלו קודם הלילה הוא הקרבן אשר יהיה לרצון לפני ה'. אך לא אשר תאכלו אבריה בהמשך הלילה. ע"כ היחל בהסיר תועה מלב העולה על רוחו כדבר הזה. למה שעל ידי כן ממוצא דבר. יזדרזו אהרן ובניו בעבודה. כי יקר בעיניהם אין ערך קדושת המזבח. וז"א את תורת העולה וכו'. לומר אל יעלה על רוחכם. כי אין שווי העולה הבלתי נאכלת עד חלק מהלילה. דומה לנאכלת טרם יחשיך. כ"א זאת תורת העולה. והוא כי העולה כהווייתה וקדושתה. עם היותה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר. והטעם כי אש המזבח שהוא קדושה מן השמים תוקד בו. גם אחר שנתאכלה אש עצי המערכה. כי אחר שאחזה בה אש המזבח שהוא מן השמים. בעוד היום גדול אין כח להיות שייכות לכח הטומאה. או הרוגז שבלילה. להיות לו מבוא שם. כי אש המזבח שאחזה בה לא תרפה ממנה. ולא יניח אל החציניות למשול:

או שעור הכתוב היא העולה בקדושתה. בין בהיותה על מוקדה על המזבח. שהוא על מוקדה בעצי המערכה שעל המזבח. ושהיו מביאים מן ההדיוט. בין כל הלילה עד הבקר. בזמן שכבר כלו עצי המערכה ואש של הדיוט. ולא נשאר רק אש המזבח שהוא מן השמים. אשר תוקד בו במזבח מבלי עצים. שתוקד ומתקיים בהם. באופן כי עין בעין יראו כי אש רוחני וקדוש מעין המזבח של מעלה הוא וא"כ ודאי שהיא העול' בקדושתה. עם היותה על המזבח כל הלילה עד הבקר. כמדובר:

וזה אפשר כיון ר"פ במד"ר (פ' ז') וז"ל תוקד עליו לא נא' אלא תוקד בו. האש היה מתוקד בו. ע"כ שאינו כאש הדיוט שבאפס עצים אין אש. כ"א מתוקד במזבח מינה ובה. ולהעמידך על אמיתת דבר זה. הנני מצוה ללבוש בגדי כהונ'. להרים תרומת הדשן בכל יום מלא המחתה ממאוכלות הפנימיות. ולשומו אצל המזבח שיהיה שם נבלע ושיתר הדשן הנשאר בתפוח שכשירבה שיוציאוהו בבגדי חול מחוץ למחנה. כי אם תשאלך נפשך. למה זה יורם חלק מהדשן ויושם אצל המזבח בקדושה בבגדי קדש ושיבלע במקומו. ומה נשתנה מיתר הדשן. אך זאת תשיב אל לבך. כי זה הוראה על קדושת אש מן השמים אשר על המזבח. כי ולבש הכהן בבגדי שרד לתרומת הדשן ולא בבגדים אחרים. כאשר בהוצאת הדשן מן החפוח שבמזבח. ואין זה רק כי מלא המחתה הניטל מן המאוכלות הפנימיות שתורמין בכל יום. הוא כאלו היא תרומה והיא קדש. כמו שמוציאין תרומת מעשר מן המעשר ונשאר השאר חולין. כן תורמין תרומת הדשן מלא המחתה בכל יום ושמו אצל המזבח ונבלע במקומו. והטעם יהיה כי הנה יש אש מן השמים ואש מן ההדיוט של עצי המערכה. ע"כ כנגד מה שנאכל מן הקרבן ע"י אש מן השמים היה נתרם כי קדש הוא. ויש ברירה מן השמים. וע"כ היה נבלע במקומו. וע"כ היה מהמאוכלות הפנימיות כי שם עיקר מאכולת אש של מעלה. וזה מורה מה למעלה. כי אחר שאפילו בדשן יש קדושה מהנאכל ע"י אש העליון. מה גם עתה טרם יתעכל. כי מה שאש של מעלה נאחז בו מחזיק את העולה בקדושתה. גם שתהיה כל הלילה עד הבקר. והנה לפניך ראיה מוחשת. והיא כי הנה והאש וכו'. כי לא אמר ואש כי אם והאש בה"א הידיעה לומר ראה כאשר האש בלבד על המזבח שכלו כל עצי המערכה ולא נשאר רק האש הידוע על המזבח. עכ"ז לא תכבה. כי אינו כאש של מטה שבאפס עצי' תכבה אשה. כי זו אפי' באפס עצים וגחלים רק האש לבדה היא קיימת. עם שאין עצים או פחם ליאחז כי אם הוא על המזבח תוקד בו במזבח לא תכבה אך מזה תראו כי רוחניות וקדושה היא עומדת בעצמה. וערך עליה העצים. כי העצים באים עליה ולא שהעצים מהוים אותה. וזה בבקר בלבד אך אם יכלו באמצע היום לא יתנו עוד אחרים לקיים האש. ועוד כי וערך העולה בבקר ולא לערוך עוד עצים. עכ"ז לא תכבה. הנה מזה תדע קדושת האש ההיא כי רוחנית היא וקדושת כל עבודת המזבח. למען בין תבין את אשר לפניך ותזדרז בעבודה שהוא הנרצה בענין כמדובר:

פסקה ז

וזאת תורת המנחה וכו'. אחר שהודעתיך מעלת אש של מעלה. אל יקשה עליך לומר. הלא אשר היא כלה כליל או חלב ודם שהוא עיקר ב"ח ע"ג המזבח באש הקדוש יהיו

לרצון. אך המנחה שיקח הכהן מלא קומצו שבתוך ג' אצבעות להקטיר והשאר יאכלו הכהנים. א"כ נמצא כי אל הכהן היא עיקר המנחה שיאכלנה. וא"כ למה ייחס אותה הוא ית' לעצמו. לז"א וזאת תורת המנחה וכו'. לומר ראה נא כי אינה רק לה'. כי ע"כ יקחוה בני אהרן לפני ה' וכו'. לומר לו ית' לא לנו כ"א לשמך והנה היא לפניך. ואח"כ מצוה הוא יתב' ואומר והרים ממנו. לומר אחר שהמנחה היא לי אני אומר תקח מלא קומצך ותקן על המזבח. ובזה הנני מוותר לך כל השאר. כי והנותרת ממנה וכו'. לומר כי אני מעלה עליך כאלו זה הנשאר שהוא רובא היא שארית לבדי. וכאלו הרוב ניתן לי ולא שאני גועל בה להיות דבר קל. כי הנה עדיין באוכל הכהן אותה לי היא. וכאלו עדיין כל קדושתה בה ומשלחן גבוה אתם אוכלים. כי הלא גם חלקם מצות יאכל ככל הקדש שכל שאור וכל דבש פוסל. וגם במקום קדוש תאכל כי עוד קדושתה בה כאלו ממני היא. כי הכל קבלתי וממנה נתתי אני לכהנים. ולא שהעם נתנו לכהנים. וזהו שפי' מה שאמרתי מצות יאכל. הוא כי לא תאפה חמץ אפילו אחר הקטרת הקומץ וניתן הנותר לכהנים לא הותר לכהנים לאפותה חמץ באמרם כי חלקם הוא כבר ויעשה ממנה כאשר יעשו בשלו. כי עדיין קדושתה בה ולא תאפה חמץ כחלק גבוה שנאסר חמץ. ומה שאמרתי לאוכלו גם במקום קדוש. כי חלקם נתתי להם מאשי מתוך האש שלי. עד גדר שכל אשר יגע בה יקדש. וכל זה במה שהודעתיך גדולת אשי כי קדוש ורוחני הוא. תדע כי מה שניתן מאשי קדוש יאמר לו. כי אשי יקראו כי שלי היא רוחניות וקדושה:

וש"ת האם יחשוב הוא יתב' עשירית איפת סולת בשמן לקרב על ידה את המקריב. אך הוא כי שלא להשיב פניו הוא מקבלו אך לא יקרב אל ה' ע"י זה. לזה אמר. זה השיעור הנזכר הוא קרבן אהרן ובניו ביום המשח אותו. שאני מקרבו אלי לכהן לי בזה אני מקרבו. ומזה תדין את כל אדם. ולא עוד אלא ששל הכהן אינה באה שלמה כאחת אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. וש"ת הלא אינו דומה. כי הלא אז היא כליל תקטר שמורה כי תקבלנה לרצון. אך ליתר ישראל תאכל רובה לכהן ולא תחשיבנה לתתה לאשי ה'. לז"א זה אינו כי אין הענין להחשיב את הנמנה לכ"ג. כי הלא אין הדבר ההוא בייחוד אל המתחנך לכ"ג. כ"א למה שהיא מנחת כהן. כי כל מנחת כהן אפילו כהן הדיוט המקריב כליל תהיה. למה שאין למעלה ממנו שיאכלנה. אך לא שאשא פנים אל הכה"ג:

ועוד ראיה כי כך הוא לרצון לפני. הנאכל לכהן כנאכל לאשי. כי הלא במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. כי במקום שהעולה אשר היא כולה כליל נשחטת

ובאותו מקום נשחטת החטאת הנאכלת לכהנים כי קדש קדשים היא. וכהן המחטא אותה יאכלנה במקום קדוש:

ושיעור הכתוב. זאת שיש למנחת כהן שהיא כליל היא תורת החטאת שאינה כליל. כי שניהם חשובים לפני וע"כ במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת כמדובר: עוד יתכן באומרו ויאמר ה' אל משה לאמר זה קרבן וכו'. בשום לב מה היה. כי על הנוגע אל זולתו אומר למעלה צו את אהרן. וכן לפנים על החטאת אמר דבר וכו' אל אהרן ואל בניו לאמר. ובקרבן של אהרן ובניו לא נאמר דבר אל אהרן. כ"א סתם ואמר זה קרבן אהרן וכו':

אך ראה יתב' כי מהאמור במנחה למעלה. אפשר יאמר נא ישראל. היתכן ירצה ה' בעשירית האפה סלת. אך לא יקבל ה' מנחה זו כי אם מיד אשר לו דלות. כענין קרבן עולה ויורד שאין סולת בא רק בדלי דלות. לז"א וידבר ה' לאמר לישראל אל תאמרו כדבר הזה. כי הלא זה השיעור של המנחה הנזכר שהיא עשירית האיפה סלת. הנה זה קרבן אהרן וכו' ביום המשח אותו. עם היות שהיום ההוא הוא עשיר כי היום ההוא יעשירוהו כל אחיו הכהנים. כאמרם ז"ל (יומא יח) והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו. ועכ"ז שעשיר הוא זה קרבנו עשירית האיפה כשיעור הנזכר. ולא עוד אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. ושמא תאמרו כי מרוב חיבתו אל אהרן השיעור הקטון יהיה כאלף כור מיד זולתו. לז"א לא כן הוא. כי הלא גם כל הכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה. וש"ת כי עדיין הקושי במקומו עומד. כי בזולתו בקומץ מלא שלש אצבעות מתרצה ובשל כהן משיח הוא כלו לה'. הרי הוא יותר משל ישראל. וא"כ אין זה כי אם שלא יעשה כן רק לדל שבדלים. לז"א וכל מנחת כהן וכו'. לומר אין הענין שלהיות הכהן משיח איש עשיר יעשה כן. כי הלא גם לכל שאר כהנים הוא כך. כי וכל מנחת כהן כליל תהיה. אך הוי או' כי אין זה רק לפי שלהיותם כהנים הוא כך. אך אל"כ. גם מידם בקומץ בלבד היה מתרצה:

פסקה יז

וידבר וכו'. זאת תורת החטאת וכו'. זולת הכתוב למעלה יאמר ויתיישב אומרו אל אהרן ואומרו לאמר. והוא כי היה מקום יתגאו הכהנים באומרם מה רב טוב גדרנו על כל ישראל. כי כל מנחת כהן כליל תקטר ומנחת ישראל נאכלת לבני אדם. לז"א דבר אל אהרן ואל בניו. כי אליהם ראוי לאמר ד"ז בל יתגאו. והוא בל יעלה על רוחם. כי אין קרבן הנאכל חשוב לפניו ית' כקרבן שהוא כליל. כי הלא במקום שתשחט העולה שכלה כליל. תשחט החטאת לפני ה' כמוה. וקודש קדשים היא תחשב כעולה. עם היות שהכהן

המחטא אותה יאכלנה ואינה כליל. וש"ת אולי אין השחיטה ראיה כי אין שבח הקרבן רק במה שאחר השחיטה כי ע"כ השחיטה כשרה בזר. אל תאמר כן. כי גם אחר השחיטה אכילת החטאת היא במקום קדוש. ולא עוד כ"א אפי' אם אוכל אחר יגע בו יקדש לאכול בקדושת החטאת, גם דמה אם יזה ממנה על הבגד תכבס במקום קדוש. ואסור להוציא הבגד חוצה בדם עליו. הנה כי הבשר והדם קדושים המה לה' עם היותה נאכלת ואינה כליל. ולא עוד בלבד הנוגע בבשר בעוד הבשר בעין או הדם שעודנו דם בעין ניתז בבגד ונראה בו. כי אם אפילו הבלוע תוך דפנות הכלי ואינו נראה יחשב ליקרא נותר. וחייב לשברו אם הוא של חרס או להגעילו אם הוא של מתכת. הרי כי גדול קדושת הנאכל כאשר הוא מה שהוא כליל:

והנה עדיין היה אפשר לומר שהן אמת כי כל זה יורה כי רבה קדושת החטאת הנאכלת. אך עדיין אפשר כי עכ"ז גדלה מאוד קדושתם אשר היא כולה כליל. לז"א כל זכר בכהנים יאכל אותה. וא"כ הוי אומר כי אחר שעם שהנשים אפי' בטהרתן נמנעה אכילתן מהן. אין זה כ"א לגודל קדושת החטאת. ועדיין היה מקום לומר אולי עכ"ז גדלה קדושת הכליל. לז"א וכל חטאת. לומר ראה והביטה כי הנה יקרה שגם הנאכלת גם היא לא תאכל באש תשרף. והוא אם נכנס מדמה לפנים כי חלה בדמה קדושת פנים. ואלו היתה קדושתה קלה לא היתה קדושת פנים חלה על בשרה לפוסלה ולישרף. וא"כ אין הדבר תלוי רק באל דעות ה'. היודע סוד הכליל והנאכל וטעמם:

או ירמוז דבר אל אהרן וכו' במקום וכו'. והוא לרמוז זכות השב מחטאו וזכות המחזירו בתשובה. והזכיר פה אהרן ובניו כי אל הכהנים נתייחד ישמרו דעת ותורה להשיב את העם ולהישירם ורבים ישיב מעון כאשר היה עושה אהרן. ולכן אמר דבר אל אהרן וכו' לאמר. כי להם יאתה אמירה זו והוא זאת תורת וכו'. והוא כי הנה העולה באה על הרהור בעלמא לרשב"י במדרש (ויק"ר ז) ובגמרא על מצות עשה וידוע כי עבר אדם על מ"ע ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו. נמצא כי בשובו מחמת התשובה הוא מביא העולה. טרם עשות העולה כבר נתכפר. והיא עולה בקדושה וכלה לגבוה. משא"כ החטאת כי באה על אשר פעל ועשה רעה. וע"כ כי לא לרצון לפניו ית' יהיה אשר עשה רעה בפועל ושב מרשעתו עד עשות בפועל הקרבן. כי אינו דומה פועל רעה למהרהר או שעבר על מ"ע. שטרם הקריב העולה נתכפר. ע"כ אמר דע לך כי במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה'. כי אחרי שובו כאב את בן ירצה אותו ה'. וקודש קדשים הוא כעולה. ולא עוד אלא שאין צריך לומר אשר חטא ושב. כי שגגתו לעשות לו זכות כי ע"י קיים מ"ע כפול **א** שהביא קרבן. **ב** שסמך ידו בוידוי ותשובה, וגם היא מ"ע של

ושבת עד ה'. נמצא שוגג אחד נעשה לו ג' זכיות וקנה לו שלש פרקליטין. ע"ד הכתוב אצלנו על מאמרם ז"ל (יומא פו) זדונות נעשים לו כזכיות. כי בכל זדון בשובו עושה מ"ע שהוא ושבת עד ה' בהיותו מאהבה והוא מאומרו עד ה' שהוא שמגיע עד כסא הכבוד ואין זה רק בשב מאהבה. וכל שכן על חטא שוגג שבשובו והביא קרבן עושה שלשה זכיות כמדובר. ואומר הוא יתב' הנה לא בלבד השב מחטאו כ"א גם הכהן המחטא אותו שמטפל בתיקון החוטא לעשות טהרה מן הטומאה לעשותה וכו'. וזהו המחטא שמטהר העבירה הטמאה ועשה אותה טהורה. הנה יאכלנה בעה"ז את בשר החטאת. והנה אמרו תאכל הוא מיותר כי הרי נא' יאכלנה. אך רמז כי יאכלנה בעה"ז וגם במקום קדוש בעה"ב תאכל פעם אחרת על שע"י זה שב בתשובה ונתקן. ואל תתמה שלא די שאוכל את בשר הקרבן בעה"ז. כ"א גם ישוב יאכל הזכות לעוה"ב. כי הנה כל אשר יגע בבשרה יקדש. שאפילו אם אוכל מן האוכלין יגע בבשרה יקנה קדושה ליאכל בקדושת חטאת. וכן אשר יזה מדמה על הבגד יקדש ואין מוציאין אותו חוצה עד יכובס במקום קדוש עד הסיר דמו ממנה. וא"כ ק"ו הדברים האוכל בשרה ממש ואכלו שמנפשו ועד בשרו יכנס ויהנה מבשר החטאת כי יקדש. וכן אם אשר יזה על הבגד כן שכן אשר הזה על המזבח שיקדש ויאכל זכות לעה"ב:

או יהיה הרמז בדרך אחרת לומר הלא אמרתי כי עם היית שהמביא החטאת הוא שב מעצמו ועכ"ז הכהן המחטא אותה ומטפל בקרבן יאכלנה פה ותאכל לעה"ב מכאן אתה למד הטורח להשיב בתשובה את החוטא. והמשיל החטאת עצמו אל מקריב אותו כי תחתיו הוא בא וכמאמרו למעלה. כי זאת תהיה מחשבתו בהקריב חטאתו כי הוא הוא ואת עצמו הוא מקריב כל הנעשה בו היה ראוי ליעשות בעצמו. ובזה ירמוז ק"ו אם מי שמחטא את קרבנו עם היות כי לא השיבו הוא. עם שאפשר שבעת הסמיכה ידבר לו הכהן דברי תשובה. ומה גם עתה כל אשר יגע בבשרה. שכ"כ יטפל להשיבו עד נוגע בבשרו במלקות וסיגוף למרק אשר חטא כי אז יקדש ויזכה לע"ה. ואמר ואשר יזה מדמה וכו' והוא בשום לב אל מה שחזר ואמר אשר יזה עליה שהוא מיותר. אך ירמוז כי וכן אשר יזה מדמה על הבגד שיעשה אל החוטא. שיוריד דמעות על הבגד. הוא חלוקא דרבנן מלבוש אשר לרוחו ונשמתו שנעשה לו ממעשיו הטובים ומפשיטו עתה בהעוותו. ואמר כי אשר יזה מדמה של חטאת הוא החוטא. הנמשל אל קרבנו. כי האיש אשר יחזיר את החוטא בתשובה עד הזות מדם דמעות עיניו על הבגד אשר יפשיטו מנשמתו ורוחו. אז אשר יזה עליה בשבילה תכבס במקום טהור שע"י מימי דמעותיו אלה תכבס

כתמי הבגד ההוא אשר נעשו בו באשמתו ויהיה הכבוס למעלה בג"ע הוא מקום קדוש כי שם יכובס בהזאת עיניו בעה"ז:

והנה כתבנו למעלה בפ' ויקרא כי אין שוגג בא על יד איש אם לא שקדם לו עון מזיד שהשחית נפשו ועבירה ההיא מעכבה לבל ירחיקוה מן החטא מן השמים. שאל"כ אפילו בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם כ"ש צדיקים עצמם והוא ענין גם בלא דעת נפש לא טוב. והנה עד כה דבר בפ' זו על תיקון השוגג. אמר עתה ומה יעשה לתקן המזיד שקדם לז"א וכלי חרש וכו'. לומר אם גוף האיש אשר נתבשל בו חטא זה על יד אש העון שקדם הוא של חרס שאותה הטומאה שבלע בהעוותו אינו יוצא מידי דפייו לעולם. ואין תקוה ע"י יסורין ליתקן. ישבר וימות. אך אם בכלי נחשת בושלה שהאיש ההוא כלי חזק אשר כח בו לקבל ייסורין ולעמוד בהן ולשוב מחמתן. ולצרף בהן תורה לגמור הטהרה שהיא מקוה טהרה לישראל ככלי נחשת אז ומורק בייסורין ושוטף במים הם מימי התורה כי בהן יטהר מכל יתר שאת חלאת טינוף טומאה. אך זה יהיה למשולל דעת ליזהר בעבודתו ית' ובלתי זריז לתקן את אשר עותו טרם יחשיך. אך כל זכר בכהנים הוא הזריז גבר בגוברין בישראל הנקראים משרתי וכהני ה' א"צ לומר שישוב ויתקן כ"א שגם יאכל אותה. שישוב מאהבה טרם ימות באופן שתהפך לו לזכות ויאכל ויהנה מהזדון בעצמו. כי גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכיות בשובו מאהבה כי תחת היות החוטא אשר חטא טומאה קדש קדשים היא כי תהפך לו לזכות וקדושה. משא"כ אם ידמה לנקבה הבלתי זהירה ויתעצל מלשוב עד מותו כי אז יחפוץ לשוב ולבא ולתקן ולא יועיל לו. כמ"ש ז"ל שאומר הרשע שם בראותו את רשעו. הניחו לי ואלכה ואתקן ואין מועיל כ"א יורידוהו אבל שאולה. וזהו וכל חטאת אשר יובא מדמה הוא המשחית אשר קנה אז יובא אל אהל מועד לכל חי או למקדש העליון לכפר וליטהר שמה בקדש. אז לא בלבד לא יאכל שלא יהנה ממנה כאשר אם היה שב פה מאהבה טרם יחטא. כ"א שבאש גיהנם תשרף. והוא כי חלאת העון הדבקה בנפש. הוא אשר אש גיהנם אוחזת בו ותשרפנו. וזהו באש תשרף:

פרק ז

פסקה א

וזאת תורת האשם וכו'. הנה כתבנו למעלה על פסוק במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. כי הן אל לא ימאס את החוטא אחר שובו מחטאתו. ולא יגרע בעיניו מאשר לא חטא. כי הנה במקום אשר ישחטו את העולה הבאה למ"ד על הרהור בעלמא שע"י תשובה הוא מספיק להתכפר. או למ"ד שהוא על מ"ע אשר בשובו ממנה אינו זז משם עד

שמוחלין לו. נמצאת העולה בא' שלא על חטא כי נמחל מיד בשובו והיא עולה לגבוה. שם תשחט החטאת הנעשה בפועל. שהוא לרמוז כי במקום אשר לא חטא יהיה אשר חטא ושב. כי הב"ת כקטן שנולד דמי:

והנה היה אפשר כי אין זה רק כאשר לא זדה רק חטא בשגגה. אך לא אשר חטא מזיד כי גם שישוב לא יעמוד במקום צדיקים גמורים לזה בא ויאמר וזאת תורת האשם בוי"ו התוספת לומר וזאת התורה שאמרתי להשוות החטאת שחטא שוגג אל העולה. זאת היא ג"כ תורת האשם עם שהוא מזיד כענין אשם גזלות. שגם הוא בשובו מרשעו ידמה לאשר לא חטא. כי במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם. כמש"כ שהעולה היא רמז אל אשר הוא משולל עון. והאשם שגזל ונשבע על שקר והודה. אל החוטא כל חטא בזדון ושב ממנו. כי גם יעלה על רצון קונו ית'. כאשר ישחט ויצא מן העולם בתשובה שלמה. ולא עוד אלא שהוא למעלה כי במקום שבע"ת עומדין אין צד"ג יכולים לעמוד. והוא כי בעולה אין נזרק על המזבח רק דם הבהמה. אך את בעל האשם נזרק דמו ואת דם האשם וזה ואת דמו שמוסיף בוי"ו תוספת על העולה כי שם נאמר וזרקו את הדם ופה נאמר ואת דמו. וגם שם נאמר וזרקו לשון רבים ופה נאמר יזרוק לשון יחיד. אחר שהתחיל לשון רבים באומרו ישחטו:

אך הוא לרמוז, כי שם שהוא על מה שמשולל חטא כמדובר שהוא רמז על הצדיק גמור אשר לא חטא לא ידבר רק על דם הקרבן שנזרק ע"י הכהנים בלבד, אך בזה שמדבר על אשר אשם בזדון. כענין אשם גזלות ונשבע על שקר והודה שבכלל זה נרמז השב מעבירה שבידו דרך כלל. ע"ז אמר ואת דמו להוסיף על דם הקרבן גם השב מדם דמעותי הנזרקות על מזבח העליון מאשר הוריד דמעות על חטאתו ועונו. ואשר מיעט דמו וחלבו בצום וסיגופים. וגם את כל חלבו יקריב שמראה הכל. גם חלב השב שממעט חלבו בצום ודומה לו כמדובר. וכלל שמנו וחלבו ובשמנו היחל באומרו את האליה. וגם חלבו הוא החלב אשר על הקרב הוא כי זה בא לו שנשמן באכול לשבעה ומילא הקרב, עתה ימעט החלב המכסה את הקרב. וכן את שתי הכליות אשר ייעצוהו כליותיו לחטא ואת החלב אשר עליהן שנשמן בעוותו ע"י עצות כליותיו. אשר על הכסלים כי עשה פימה עלי כסל. עתה יתיכנו כאשר יותכו של הקרבן על המזבח. וכן היותרת על הכבד. שגם יותך מדת סרח עודף המותרות על מדת רתיחת דם המביאו לידי חטא אשר תתייחס אל הכבד כי שם הפלגת הדם. שכל אלה הן גוברות על הכליות. לייעץ להם רע יסירנה. וזהו על הכליות יסירנה:

הנה שבכל האיברים שחטא בהן הוא שב ומתקן. כמקריב עצמו בעצם. ומתיך דמו שמנו וחלבו וגאות מותרות מדותיו, ומכניע כליותיו בהכירו עונו. מה שאין כן אשר יביא עולה. או כל צדיק אשר לא חטא ונמשל בעיניו כי קל בעיניו אשמתו. ולא יתיך עצמו ובשרו דמו וחלבו. אשר פעל ועשה רע. כי יכיר בלהות צלמות אשמתו ויתקן את אשר עותו. ויעשה בריה חדשה בצומות וסיגופים. כי כל אלה במקום שהוא עומד אין צדיק גמור יכול לעמוד. וזהו שגמר ואמר והקטיר הכהן וכו'. לומר ע"י מה שהקטיר אותם הכהן המזבחה ויעשה מאלו אשר היו נגדיים. שיהיה עתה אשה לה'. שיהפכו כולם לטובה וקדושה. שהוא עתה אשה לה'. ע"י מה נעשה כך, הלא הוא למה שאשם הוא. כי ע"י מה שהוא אשם שמכיר בעליו אשר אשם לה' שב ומתקן בעצם. מה שאין כן בעולה. שאדרבה יראה לו שאין עליו אשמת דבר ואינו מתקן כ"כ. וע"כ יעלה הבעל תשובה על כל אשר לא חטא כאמור. ע"כ כל זכר בכהנים ולא נקבות יאכלנו. ובמקום קדוש למעלה גם הוא יאכל. כי קדש קדשים הוא עם שבא על עון אחר שתקונו רב מאד:

פסקה יא

וזאת תורת זבח השלמים וכו'. אם על תודה וכו' אמר כי יש שני מיני שלמים. יש שלמי תודה ויש שלמי נדבה. ובראשון היחל ואמר אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות וכו' ורקיקי וכו' וסולת מורבכת וכו' על חלות לחם חמן וכו' שהם מ'. י' חלות. וי' רקיקים. וי' רבוכה. וי' חלות לחם חמץ. והנה כאשר בכל הקרבנות עם היות בהם צפוני סודות לא חדלנו מלכתוב רמז מה. גם באלו ראוי לבקש רמז אחר היות מ' חלות י' מכל מין. ושיהיה הל' מצה וי' חמץ. וגם הל' מצה לא ראי זה כראי זה. כי אלו חלות ואלו רקיקים ואלו רבוכה ואלו חלות לחם חמץ. וגם אין בהם שמן כלל:

אך הנה שלמי תודה באים על נס והצלה הבאה לאדם מאתו ית'. כענין הולכי מדברות וחולה שנתרפא וחבוש שיוצא מבית האסורים ויורדי הים כפירש"י ז"ל. ובזה אחשוב שהוא ית' צוה לעשות זכר ארבעתן בכל אחת מהן. לבלתי יעדר מציאות הודאה מתייחסת. דכל הבאה להודות לה'. בכל הצלה מארבעתן והוא כי הן מ' חלות י' כנגד כ"א מד' שצריכין להודות. והוא כי כ"א מהן צריך לאודויי בפני עשרה כמ"ש ז"ל (ברכות כד) שנא' וירוממוהו בקהל עם. ע"כ רמז י' כנגד אחד מהן. והג' מהם שהם בריאים שהם יורדי הים והולכים מדברות וחבוש שיצא מבית האסורין. ע"כ השלש עשיריות הן מצה שלא נכנס בהם עיפוש שאור שבעיסה. אך חולה שנתרפא שמבלי צאת המדבר או רדת אל הים או שאסרוהו בני אדם בבית האסורין חלה את חליו מן השמים. ששאור שבעיסה עיפש אותו והחלהו על ערש דוי שניכר עיפושו בעצמו ממש כשאור שבעיסה. שהיה

במותו מתעפש לולא ה' שהחייהו מחליו. ע"כ העשר חלות שכנגד חולה שנתרפא באות חמץ. ולעומת יורדי מדברות שעניינם נאמר ברוה"ק רעבים גם צמאים וכו' ויצעקו וכו' יודו לה' וכו' כי השביע נפש שוקקה וכו'. ע"כ נרמז במנחת הודאה י' חלות. ולעומת אשר נחלש בדוחק בית האסורין הם עשר רקיקים דקות. יורדי הים הם י' חלות מורבכת. שהסלת חולט במים תחילה מעין יורדי הים. שהם בסערת הים כטבועים במים. ולהיות כי הג' לא הגיעו עד שערי מות. כי אם עודם בריאים והצילם ה' מצרה. ע"כ היו באים משוחים בשמן כי שמן על ראשם לא חסר. מה שאין כן החולה כי מת היה לולא ריחם ה' עליו והחייהו. ע"כ אין בחלתו שמן:

והואיל ואתא לידן. נזכירה מז"ל פרק הרואה (שם) וז"ל אמר ר"י אמר רב ד' צריכין להודות יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורין ויצא. יורדי הים מנלן דכתיב יורדי הים באניות וכו' המה ראו מעשה ה' וכו' ואומר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות ואומר יחוגו וינועו כשכור ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם ואומר יקם סערה לדממה ואומר וישמחו כי ישתוקו ואומר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. הולכי מדברות מנ"ל דכתיב תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה יודו לה' חסדו מי שחלה ונתרפא מנא לן דכתיב אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם ויצעקו אל ה' בצר להם וכו' ישלח דברו וירפאם וכו' יודו לה' חסדו. מי שהיה חבוש בבית האסורין מנא לן דכתיב יושבי חשך וצלמות כי המרו אמרי אל וכו' ואומר ויכנע בעמל לבם וכו' ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם ואומר יוציאם מחשך וצלמות וכו' ואומר יודו לה' חסדו מאי מברך אמר ר"י ברוך גומל חסדים טובים. אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם וכו'. מר זוטרא אמר ותרין מנייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. מתקיף לה רב אשי ואימא כולהו רבנן. מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב. ואימא בי עשרה שאר עמא ותרי רבנן. קשי'. ע"כ:

וראוי לשום לב. (א) באומרו ד', מניינא למה לי. (ב) אומרו צריכין ולא אמר חייבין. (ג) כי אחר שהוא הדין אשר ארעו לו מיני סכנות אחרות ג"כ צריך להודות כדברי המפרשים ז"ל. א"כ למה אמרו ד' שמורה שאלו דוקא. ואם היא שדעת רב הוא דדוקא באלו צריך להודות. ראוי לדעת מה נשתנו מהשאר. (ד) למה משנה סדר המקרא. כי שם נאמר הולכי מדברות תחלה ואח"כ חבוש שהיה בבית האסורין ואח"כ חולה. ואח"כ יורדי הים. ורב משנה הסדר ובאחרון התחיל ובשני סיים והראשון היה לו לשני. והנה ע"ז השיבו התוספות ואמרו וז"ל ד' צריכין להודות יורדי הים וכו'. ובתהלים לא חשיב כזה

הסדר אלא חשיב הולכי המדבר ראשון. דקרא נקט סדר המסוכנים יותר תחלה והתלמיד נקט המצויי' תחלה. (ה) מה היה שכמו שבחולה אמר ונתרפא ובחבוש אמר ויצא. למה ביורדי הים לא אמר ועלו ובהולכי מדברות לא אמר ובאו אל היישוב. (ו) למה על הים ומדברות אמר ל' רבים ובחולה וחבוש אמר ל' יחיד: (ז) אומרו מנלן בכל א' מהן. וזיל קרי בי רב הוא. ואם הכונה היא שלא נאמר כי לא נאמרו הודאת המזמור לחיובא רק למצות בעלמא. ולמדנו רב באומרו צריכין שחיוב הוא. עכ"ז למה אומר מנלן בכל א' וא'. והיה די יאמר מנלן דכתיב בכל חד מהני יודו לה' חסדו. ולא יאריך כל א' מהם. (ח) אומרו יורדי הים מנלן. דכתיב יורדי הים באניות וכו'. ומביא תשעה פסוקים זא"ז. וטוב טוב היה יקצר ויזכיר הראשון והאחרון. ובמלת וגו' יכלול כל מה שמראש פסוק ראשון עד התשיעי ולא יזכירם אחד לאחד. ולא עוד אלא שאומר ז' פעמים מלת ואומר. ומה צורך יהיה לו להעתיקם כסדרן עד סופן. (ט) כי בהביאו ראיה על הולכי מדברות. מתחיל מפסוק תעו במדבר ומדלג פסוק שני ומביא חצי פסוק שלישי ואינו אומר וגו' ומדבק בו חצי פסוק רביעי וידריכם בדרך ישרה וגם בו אינו אומר וגו' אלא שמדבק בו פסוק יודו לה' וכו'. ואינו אומר על שום פסוק מלת ואומר. (י) שמביא ראיה אל חולה שנתרפא ומביא כל הפסוקים. ולא היה צריך רק להזכיר הראשון והאחרון. וכן בחבוש שיצא מבית האסורין שגם בו מביא כל הפסוקים. (יא) אומרו מאי מברך וכו'. כי הלא מאמר אביי שאמר וצריך לאודויי קמי עשרה היה ראוי להביא מיד. מפני שלומד אותו מהפסוקים שאחר הפסוקים שלמד רב. אבל נוסח הברכה אינו נלמד מהפסוק למה הכניסו בנתים והנה לזה היה מקום לתרץ. משום דרב יהודה הוא שאמר המימרא בשם רב ע"כ מביא מה שהוא מוסיף על מאמר רב. אך זה היה מספיק אם היה ר"י מסיים משמיה דנפשיה ואומר ומברך ברוך גומל חסדים טובים. אבל מאי מברך נראה שהיא שאלת הגמרא. סתמא דגמרא מביא דברי ר"י. וע"כ יותר היה ראוי להביא תחלה מה שנלמוד מהמזמור שהוא בו. (יב) בין לאביי בין למר זוטרא קשיא. דדילמא עשרה משאר עמא ותרי רבנן שהם י"ב. והוא קושיא דסלקא בקשיא. ודקארי לה מאי קארי לה. (יג) מאי מקשי רב אשי ואימא כולהו רבנן. ולא ראה תשובתו בצדו שא"כ הל"ל בקהל זקנים. (יד) מה שהקשה אח"כ ואימא בי עשרה משאר עמא למה לא הקשה זה עד כה:

והנה לכאורה היה אפשר לומר. שכיון במנין בל נאמר כי שלשה בלבד צריכין להודות כי הולכי מדברות אינן במזמור. כי אומרו תעו במדבר וכו' לא ידבר על העתיד רק עודנו מדבר על יצמ"צ. שאמר יאמרו גאולי ה' וכו' ומארצות קבצם, שהוא כמ"ש ז"ל מכל גבול מצרים לרעמסס. ואחרי צאתם תעו במדבר וכו' רעבים אחר כלות בצק מצרים וצמאים

אחרי כן. ויצעקו וכו' לכן ראוי הוא שיודו לה' חסדו. נמצא שהוא סיפור מה שעבר ביציאת מצרים ולא ציווי אל העתיד. נמצא הנאמרים הנזכר שלשה ע"כ לדחות סברא זו אמר ד' צריכין להודות. וההכרח שלו הוא אומרו תעו במדבר. כי ישראל לא צמאים היו. שנית אומרו וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב. כי אם היה על העבר לא היה תיקונם הדרכה בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב. כ"א אדרבא בלכתם בדרך עקומה השביעם ה' לחם מן השמים והשקם מי באר. ע"כ גזר כי ג"ז על העתיד. וע"כ הביא מיד פסוק תעו שהוא ההכרח הראשון. ופסוק ויצעקו וכו' וידריכם וכו' שהוא ההכרח השני באופן כי ארבעה המה:

עוד אפשר לומר. בשום לב אל אומרו בחולה ונתרפא ואומרו בחבוש ויצא רה שלא אמר ביורדי הים ועלו. וגם לא אמר בהולכי מדברות ובאו ליישוב. והוא כי בחולה אין החיוב אלא כשנתרפא שהוא בהשלם הרפואה וכן בחבוש עד שיצא. אך בהולכי מדברות אינם בהגיעם אל מחוז חפצם. כ"א גם אם באמצע הדרך פגעו בעיר ישראלים ויצאו אליה גם שם ראוי לברך. וכן ביורדי הים אם יצא לנוח באחת הערים טרם הגיע אל מחוז חפצו גם אז יצטרך להודות לה'. משא"כ בחולה ובחבוש שצריך תהיה רפואת החולה שלימה. ויציאה מהסוהר בשלמות. וע"ז הקדים מעתה ואמר ד' צריכין להודות. כלו' מה שנכללים במספר ד' הוא בבחינת היותם צריכין להודות. כי זה הוא הצד השוה שבהם. אמנם השנים מהם א"צ להמתין עד בואם אל מחוז חפצם. אך השנים האחרים צריך א' עד שיתרפא והא' עד שיצא שהוא עד גמר תיקונם. וע"כ סמך השניים הראשונים עם היותם בשני הקצות במקרא. והתחיל ביורדי הים למה שבהם היה מקום לטעות. כי שם נאמר וינחם אל מחוז חפצם והיה נראה שהוא עד מקום גמר כונתם. ולימד רב כי גם כ"מ שעולים ממנו מהים ויצאו מתוך ההפכה שהיו בו. מחוז חפצם יקרא גם הוא בערך הקודם:

והנכון בו נבא אל ישוב כל ההערות. הלא הוא כי הנה היה מקום לומר כי שום א' מד' אלה א"צ להודות. והוא כי הנה לפי פשט המקראות. יראה כי כאשר תעו במדבר ולא ידעו לכת אל עיר מושב. והם בסכנת השאר בארץ גזרה רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף. אז בצעקם אל ה' וידריכם בדרך ישרה אזי יודו לה'. אך הולכי מדברות ולא תעו בדרך ויודעים ללכת אל עיר מושב ויש אתם לחם ומים וצידה לדרך. לא יתחייבו בהגיעם אל מחוז חפצם להודות. כי לא חייב הכתוב. רק לאשר היו בסכנה גדולה. שתעו במדבר וגם היו רעבים גם צמאים וכו'. והיתה להם נפשם לשלל. וכן חבוש שהיה בבית האסורין על עסקי ממון. ולא ענו בכבל רגלו ולא ברזל באה נפשו. גם בצאתו לא יתחייב

להודות. כי לא חייב הכתוב אלא בהיותם יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל. אך לא אשר היה בלבד עצור בבית כלא וידיו לא אסורות. ורגליו לא לנחושתים הוגשו. וכן חולה שנפל למשכב. בשחפת או קדחת. ולא הגיע עד גדר שכל אוכל תועבה נפשו ולא הגיע עד שערי מות. לא יתחייב להודות. כי לא חייבו הכתוב אם לא בהיות שכל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות. וכן יורדי הים באניות והמים להם חומה חמאה וחלב. ובשובה ונחת בקרב ימים. נחם אלהים דרך ארץ מחוז חפצם לא יתחייבו להודות. כי לא חייב הכתוב רק לאשר בסופה ובסערה דרכם ויצילם ה'. כמאמר הכתוב ויאמר ויעמד רוח סערה וכו' יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג יחוגו וינועו כשכור וכו' וע"ז בצעקתם יקם ה' סערה לדממה וכו' וישמחו כי ישתוקו וכו' אז יודו לה'. אך לא כאשר לא היו בסכנה כלל. ע"כ בא רב והודיעך כי לא כן הדבר. כי הנה ד' אשר היו עולה על רוחך שא"צ להודות דע לך כי צריכין הם. וזהו ד' צריכין להודות יורדי הים וכו'. כלו' גם שלא עמד עליהם רוח סערה שלא הסתכנו כיון שהם יורדי הים צריכין להודות וכן הולכי מדברות עם שלא תעו במדבר ולא רעבו ללחם ולא צמאו למים וכן חולה שנתרפא אפי' שלא הגיע עד שערי מות ולא תעבה כל אוכל נפשו אלא שנתרפא מחליו צריך להודות. וכן מי שהיה חבוש ויצא כלומר גם שלא היה אסור בזיקים כיון שהיה חבוש ויצא חייב להודות אעפ"י שלא היה מאסירי עוני וברזל כמשמעות הכתוב: **והענין** הוא. כי הנה לפי האמת יותר חייב להודות. אשר בנחת ולא בצער הנחהו ה' אל מחוז חפצם בים או במדבר. מאשר ראה רעה והצילו ה'. כי הלא זה לא גדלה טובתו כאשר מי שלא ראה רעה. כי הלא נצטער סער מתחולל. טרם ינצל. אך אשר לא ראה גשם ולא ראה רוח סועה מסער ובשובה ונחת הנחהו ה' ההוא יתחייב הודאה כפולה ומכופלת עד אין קץ. כי לא בלבד הצילו ה' כ"א גם חס עליו בל ירגיש אפי' מציאות צער כלל. וכן החולה שלא בלבד הציל הוא ית' ממות נפשו כ"א גם לא הכביד עליו חליו וריפאו. יותר הוא חייב לו ית'. וע"ד זה החבוש שלא השליט הוא ית' את הפוקד עונו לתתו בעוני וברזל. כי אם להיות חבוש בלבד והוציאו ית'. הלא יכופל חיובו להודות לשם ה':

והוא הדבר הכתוב אצלנו על הפסוק (תהילים ל"ב:ז') אתה סתר לי מצר תצרני וכו'. והוא כי הנה דרך אנשים שאם יבא איש מעבר המדבר. ויאמרו אליו מה טובו של הדרך ההיא. הטובה היא אם רעה אם יש בה לסטים אם אין כי יענה ויאמר הדרך בטוחה אין שטן ואין פגע רע. ויוכל איש להביא אתו תרקבא דדינרי ואין מכלים. וזה הדרך לכו בו אל תפחדו ואל תראו. ויהי היום והנה איש בא מהדרך ההוא יגע ונלאה בקוצר

רוח. ופיו ממלא הודאות ותשבחות לאלהי הרוחות. מודה לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. עונה ואומר במה אקדם ה'. האקדמנו בעולות כי סבבוני כלבים לסטים מזויינים בחרבות וברמחים אותי דמו להרוג ושללי לבוז. וה' אלהי בו בטח לבי ונעזרתי. עשה עמי ככל נפלאותיו ויצילני מידם ובידי אין חרב אין כידון בעבור תדעון כי לא בחרב וחנית יושיע ה'. הנה כי זה האיש שראה רעה ויסתירהו ה' מרבה להודות לה' עד בלי די. אך אשר לא עצבו ה' לראות ברע ויסתר עמל מעיניו ויבא שלאנן ושלו. לא יודה את ה'. כי לא דעת ולא תבונה לאמר עשר ידות אני חייב להודות לשם ה' מאשר לא העביר ה' עיניו מראות ברע. כי הוא הגיע עד שערי מות ואני אפי' לא ראיתי רעה. והן זאת אמרת ה' צרפתהו שאמר המשורר באומרו אתה סתר לי. כלומר שלא ראני הצר ואנצל ממנו. כ"א סתר לי מצר תצרני. שבדרך הסתר ממני תצילני מהצר שלא ראנו. כי תטה אשורי מני הדרך אשר הצר בו ולא אהי' כאשר ילך בטח כי לא יראה ברע. ויחשוב כי הדרך הוא שהי' בטוח ולא ה' פעל כל זאת. שע"כ לא יודה את ה' כאשר אשר ראה רעה וניצול. כי אדרבא רני פלט. שהוא רננות של פליטה אהי' מסובב סלה. כי אכיר כי יותר אני חייב לרנן מאשר נצטער והצילו ה':

ונחזור אל ענין המאמר ואומר כי הן זאת כונת רב באומרו ד' צריכין להודות יורדי הים כו'. כלו' אחר שהוא מיורדי הים. וכן הולכי מדברות עם שלא ראו רעה. וכן חולה שנתרפא עם שלא הגיע עד שערי מות. וכן מי שהיה חבוש ויצא עם שלא היה מאסירי עני וברזל. וש"ת מאן מוכח שכן הוא. ע"כ שאל בכל א' מהם מנלן. כלו' שאדרבא מלשון המקרא יורה שא"צ להודות רק באשר נסתכו. ע"כ בא ודקדק מהכתובים כי כן הוא. וע"כ מיורדי הים התחיל. כי משם עיקר הראיה ויגיד על רעיו. וגם אח"כ עוד ישוב וידקדק בכל א' וא' ממקומו צד הוכחה עם שלא תגדל כראשונה. שע"כ הקדימה עם היותה אחרונה. וז"א יורדי הים מנלן דכתיב יורדי הים וכו'. והוא כי הוקשה לו בכתוב: (א) כי אם אין חיוב ההודאה רק אשר עמדה עליו רוח סערה ויעלו שמים ירדו תהומות וכו'. למה אחר אומרו ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה לא אמר יורדי הים באניות ויאמר ויעמד רוח סערה וכו'. ולא יפסיק בנתים באומרו המה ראו מעשה ה' וכו' אחר התודה שהזכיר. ומה שאומר אח"כ יודו לה' חסדו אינו אלא על הניצול מן הסערה. ועוד (ב) שאחר אומרו יעלו שמים ירדו תהומות שהוא סכנת מות פן תהומות יכסום ירדו במצולות. מה בא להוסיף על צרה זו באמרו יחוגו וינועו כשכור שהיא צרה שאין בה סכנה. ומה זאת בערך הקודמת שתהיה תוספת עליה. (ג) אומרו ויצעקו וכו' וממצוקותיהם יוציאם. מה ענין יתרון הוי"ו פה משא"כ בשלשה פעמים שנאמרה תיבה

זו למעלה. (ד) אומרו וישמחו כי ישתוקו מי לא ידע שישמחו כי ישתוקו. (ה) וזהו כוללת גם בקודמים. אומרו חסדו ונפלאותיו ומהראוי יאמר יודו לה' נפלאותיו לבני אדם. ועל הכל קושיא א' תביאנו אל הענין. הלא היא כאשר בכל שלשת הדברים הנאמרים למעלה. לא הזכיר ההודאה רק אחר סיפור הצלה מהצרה. ובזה נאמרה ההודאה פנים ואחור. שטרם יזכיר הענין הקדים ואמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו וכו' שהיא ההודאה וסיפור הנפלאות. ואחר סיפור הנה חוזר ואומר יודו לה' חסדו וכו'. ולא עוד שיותר הגזים ההודאה בתחלה מבסוף. כי בסוף אינו אומר רק יודו לה' חסדו וכו'. ובתחלה הגזים יותר ואמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה. אך אין זה כ"א מאמרנו ע"פ אתה סתר לי וכו'. שהוא כי יותר עלינו לשבח לאדון הכל בנס נסתר שהצילנו בלי ראות פני אויבינו מהנעשה בפניהם. וזה ענין הכתובים לפי דעת רב הנה ראוי כי יזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה. שהוא יותר מענין יודו לה' חסדו כאשר יורדי הים באניות עושי מלאכה וכו'. המה ראו מעשה ה' וכו' שנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה ומצליח דרכם בלי צער. כי בזה יש להחזיק לו ית' טובה כפולה. אך כאשר ויאמר ויעמד רוח סערה יעלו שמים וכו' שהיא צרה גדולה. וכן אם הצרה היא שיחוגו וינועו כשכור וכו'. והוצרכו לצעוק אל ה' בצר להם. היא צרת הסערה אז צרת וממצוקותיהם שיחוגו וינועו שיוציאם. ועל סערת הים אמר יקם סערה לדממה וכו'. ועל מצוקותיהם שיחוגו וינועו אמר וישמחו כי ישתוקו. אז בשני הסוגים האלה שזעקו בצרתם. ראוי יודו לה' חסדו על המצוקות. ועל הסערה שהקים לדממה אמר ונפלאותיו לבני אדם:

ושיעור הענין. הנה ראוי להפליג בדבר. ולא בלבד בהודאה בפה. כי גם יזבחו זבחי תודה וגם יספרו מעשיו ברנה ושירה. ולא מציאות הודאה לבדו. יורדי הים באניות וכו' המה ראו מעשה ה' וכו'. שלא היצר להם ולא הוצרכו לזעוק מצרה. גם לא הוצרכו לראות נפלאות שהם שינוי הטבע. רק ראו מעשה ה' שנתן בים דרך וינחם לבטח ולא פחדו. כי בה יופלג חיוב ההודאה. אך אם ויאמר ויעמוד רוח סערה וכו' יעלו וכו' או שיחוגו וינועו וכו' והוצרכו לזעוק מצרה. ושינה הוא יתברך הטבע ויקם סערה לדממה וכו' אז גם שאין ההטבה כ"כ גדולה כבראשונה. עכ"ז ראוי וחיוב הוא שיודו לה' חסדו וכו'. ומכל שכן בדרך הראשון שלא ראו צרה:

ובזה נתיישבו כל מה שהוקש' לו בכתוב ולמד מה שרצה ללמד כמדובר. ורמז ההכרחיות שכתבנו בלשונו. באומרו דכתיב יורדי הים וכו' המה ראו וכו'. רמז הקושי הא' שהזכרנו שהוקשה לו בכתוב. ובאומרו ויאמר ויעמד רוח סערה וכו' יעלו שמים וכו' ואומר יחוגו וינועו וכו'. רמז השנית שאחר אומרו הצרה הגדולה שהם לקוחי למות

מביא צרת שכרות. אך יורה כי שתי חלוקות הן. וזה הוראה כי גם הראשונה גם היא בפ"ע. כי ג' המה. **א**' בלי צער. וה**ב**' סכנת מות. והג' צער שכרות. ובאומרו ואומר ויצעקו רמז השלישית. כי להיות שתי חלוקות. אומר בצר להם חוזר אל אומרו ויאמר ויעמד רוח סערה וכו' יעלו שמים וכו'. ואמרו וממוסרותיהם חוזר אל אמרו יחוגו וכו'. ובאומרו ואומר יקם סערה וכו' ואומר וישמחו וכו' רמז הד'. כי אומרו וישמחו חוזר אל מה שישתוקו מאשר היו כשכור. ובאומר ואומר יודו וכו' רמז החמישית. שיודו על שישתוקו. ממצוקותיהם שהצילם. ואומרו ונפלאותיו. והוא על שהקים סערה לדממה. להצילם צרת מה שעמדה רוח סערה וכו'. יעלו שמים וכו' שכ"ז ראיה שענין הכתובים הם חלוקות רבות. ומזה נלמד גם אל הראשונה. כי שלש חלוקות בדבר. שהראשונה היא אשר בשובה ונחת הצליחו את דרכם. והוא אשר רצה ללמוד כמדובר. ואחר שהביא ראיה מענין הכתובים. שעל יורדי הים שהיא עיקר הראיה. רצה להביא ג"כ ראיה מהשלשה אחרים. עם שאינם כ"כ כשל יורדי הים. ובראשון היחל ואמר הולכי מדברות מנלן. שגם משם קצת ראיה. מלבד מה שהוכיח על כלן מיורדי הים. ואמר דכתיב תעו וכו'. ועשה בחכמה במה שהשמיט פסוק רעבים גם צמאים. וכן במה שלא אמר ויצעקו וכו' וידריכם וכו'. כי אם סמך הכל אל פסוק וידריכם וכו'. לומר כי אין ההודאה תלויה על היותם רעבים וכו'. שגם שלא ירעבו צריכים להודות. וגם לא תעו במדבר. שהרי הכל נמשך אל פסוק וידריכם בדרך ישרה ללכת וכו'. לומר כי אחר שהדריכם בדרך ישרה יודו לה'. עם שלא תעו ולא רעבו ולא צמאו. ומה שאמר תעו וכו' ואמר רעבים וכו'. הוא לומר שע"י כן נתנו לב לצעוק אך בלעדי זה גם שלא צעקו אלא שמילא תשוקות הגעתם אל מחוז חפצם מספיק. וז"א אח"כ כי השביע נפש שוקקה וכו' שהוא שמילא תאות נפשם להגיעם אל מחוז חפצם. וזהו שתחלה אמר רעבים גם צמאים ולא ייחס הרעב אל נפשם ופה אמר נפש שוקקה. והוא כי ידבר על הגוף שע"כ התעוררו לצעוק. ואח"כ ידבר על תשוקת הנפש לבא אל מקום החפץ שיוכל שם לעבוד את ה'. הנה כי גם מכאן קצת ראיה מפסוק וידריכם כמדובר. ואח"כ הביא מחולה. שאמר מנלן גם שלא נאמר שלא יתחייב אם לא הגיע עד שערי מות. והביא ראיה דכתיב אוילים מדרך פשעם וכו'. והוא שדקדק אומרו ב' חלוקות. פשע. ועון. וגם או' כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו וכו'. כי יאמר העיקר שהוא שהגיעו עד שערי מות. ובכלל הוא שכל אוכל תתעב נפשם. וכן באמרו ישלח דברו וירפאם היא די. ולא יאמר וימלט משחיתותם שבכלל הרפואה היא. אך הוא כי אשר יש בידו פשע עליו אמר אוילים מדרך פשעם. ויש אשר אין להם רק עונות ועליהם אמר ומעונותיהם יתענו. שהוא לימרק בחולייו. וע"ז דסליק מניה אמר כל

אוכל תתעב נפשם שהוא דרך כל חולה. ועל אשר הם אוילים מדרך פשעם אמר ויגיעו עד שערי מות. והצד השוה שבהם הוא שבעלי הפשע יצעקו בצר להם. ואשר יתענו בחולי ואין בו סכנה ג"כ יצעקו ממצוקותיהם יצילם. ואז אל אשר היו מאריכין במירוק ישלח דברו וירפאם. ואשר היה ראוי למות והגיע עד שערי מות ימלט משחיתותם. ועל **הא**' יודו וכו' ועל **הב**' ונפלאותיו וכו'. ואחר הכל הביא מחבוש שגם בו צד ראי'. ואמר מנלן דכתיב יושבי חשך וצלמות. כי לשתוק מחשך וצלמות ויאמר אסירי עני וברזל. אך הם שתי חלוקות. אחד שהם בחשך הסהר בלי עני וברזל ועליהם אמר יושבי חשך וצלמות. ועל השנית אמר אסירי עני וברזל על אשר לא היו רק בחשך בית הכלא אמר כי המרו וכו'. ועל אסירי עוני וברזל אמר ועצת עליון נאצו. ועל **הא**' אמר ויכנע וכו' ועל **הב**' אמר כשלו וכו'. ועל **הא**' אמר יוציאם מחשך וצלמות ועל **הב**' אמר ומוסרותיהם ינתק: **כלל** הדברים. כי גם אשר לא גדלה צרתו צריך להודות כמדובר. שעליהם כיון באומרו ד' צריכין להודות ועתה הוקשה לו אי אמרת בשלמא שלא היה צריך להודות אלא כשנעשה לו נס ניחא. שתהיה הברכה ברוך שעשה לי נס במקום פלוני. אבל השתא כדקאמרת. שיורדי הים או הולכי מדברות והלכו בשובה ונחת אין שטן ואין פגע רע. וכן חולה שלא הגיע לסכנת מות וחבוש גם בלי כבלי ברזל צריך להודות. א"כ מאי מברך. כלו' שאם יאמר שעשה לו נס. אינו נס כי באותו המדבר היה בעת ההוא בטוח מלעבור שם לסטים לאיזו סבה. וכן יורדי הים. היה זמן שרב ולא היתה סערה בים וחופשי משוט הוליכו הספינה. וכן החולה אולי החולי מתחלה לא היה מן השמים רק הקצבה ההיא ולא יותר וכן בחבוש ואיך יאמר שעשה לי נס. לזה השיב ר"י ואמר ברוך גומל חסדים טובים. כי זה יצדק גם באשר לא ראה צרה. כי מודה את ה' שלא הזכיר לו עון בעת מן העתות ההם המוכנות לקטרג השטן בהם שע"כ יצא בשלום. הנה כי ר"י הוסיף על דברי רב נוסח הברכה. ובא אביי והוסיף שעור הצבור שמודים בפניהם. ואמר וצריך לאודויי קמי עשרה. ובא מ"ז והוסיף ואמר ותרין מנייהו רבנן שנא' ובמושב זקנים יהללוהו. והנה ראה ר"א כי הנה מה שלא אמרו אביי ומ"ז שצריך יהיו עשרה בני אדם ושנים חכמים שהם י"ב. אלא אמר ותרין מנייהו רבנן. נראה שאין דעתם שאומרו ובמושב זקנים הוא דבר בפ"ע. אלא נכלל בקהל עם שהזכיר. והטעם הוא שאם הוא שצריך קהל עם וגם שני זקנים הנ"ל וירוממוהו ויהללוהו בקהל עם. שתואר רוממות יחשב בקהל עם. ועוד יתוסף תואר הלול. אם יהיה במושב זקנים. כלו' וע"כ טוב להודות באופן יהיו שני התוארים יחד. והנה לפי דרך זה. כך אפשר לומר שיתוסף תואר הלול. בתוס' ב' זקנים על הי' כמו בהיות הב' זקנים מכללם. ועכ"ז בחרת לפרש שיהיו מכללם. א"כ אתה אומר

שפירוש הכתוב הוא וירוממוהו בקהל עם שהוא תואר רוממות. ואם הקהל אינו עם כ"א מושב של זקנים אז יעלה אל תואר הלול. והשיב מי כתיב בקהל זקנים. לומר שא"כ הל"ל וירוממוהו בקהל עם ובקהל זקנים. אלא ממאי דשני ולא אמר אלא ובמושב. נראה דלאו עשרה נינהו. וכריך ואימא עשרה שאר עמא ותרי רבנן. כלו' כיון דאין חוזר אומרו ובמושב אל הקודם לגמרי. לומר ואם הקהל שהם י'. אינן שאר עמא אלא זקנים. כ"א שאינו חוזר רק אל שנים מהם. א"כ טוב הוא לומר שאינו חוזר כלל אל הקודם אלא שמוסיף על י' עוד שני זקנים:

או בדרך אחרת מעין זה. כי מ"ז הוקשה לו על אביי. למה לא אמר קמי י"ב עשרה משאר עמא ושני זקנים ע"כ אמר ותרין מנייהו רבנן כלומר כי תמיד העשרה במקומן. והנה רב אשי אמר אם אקשה לומר דלמא עשרה משאר עמא ושני זקנים. ישובו לי שא"כ הל"ל וירוממוהו ויהללוהו בקהל עם ובמושב זקנים. אבל השתא דקאמר רוממות בעם והלול בזקנים יראה שאין הפרש בין הקודם אל אומר ובמושב זקנים אלא מרוממות להלול. שנתוסף הלול ע"י הזקנים על הרוממות אך הסך אחד הוא. ע"כ הקשה ואימא כולהו רבנן. כלומר אחר שדעתך שאומרו ובמושב זקנים הוא פי' אל הקודם אימא שהוא לגמרי וירוממוהו בקהל עם. כלו' רוממות יחשב. אך ובמושב זקנים ראוי יהיה הקהל הנזכר. ולא עם כדי שיחשב להלול. וזהו יהללוהו. לז"א א"כ מה צורך ללמד ההפרש שבין זה לזה. ולא אמר מיד החיוב. וזהו מי כתיב בקהל זקנים. ואז חזר והקשה לו. אחר שאין אומרו ובמושב זקנים נכלל לגמרי בקודם. א"כ ואימא שהוא בפני עצמו עשרה שאר עמא ותרתי רבנן. אבל דעת אביי ומ"ז שאינו דבר בפני עצמו. מדלא כתיב וירוממוהו ויהללוהו בקהל עם ובמושב זקנים כמדובר:

פסקה כט

דבר אל בני ישראל לאמר המקריב וכו'. ידיו תביאנה כו'. ראוי לשום לב. (א) אל אומרו לאמר פעם שנית. (ב) אומרו המקריב את זבח שלמיו יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו. מי לא ידע כי המקריב את זבח שלמיו שיביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו. כי הוא הדבר בעצמו. (ג) שאחר אומרו יביא את קרבנו. חזר ואמר ידיו תביאנה וכו': (ד) אומרו ידיו תביאנה את אשי ה'. שהראוי יאמר אל אשי ה'. שהראוי כי אין הבעלים מביאין אותו (עד) האש. כ"א הכהן המקריב אותו על המזבח. וע"פ דרכנו נשית לב אל ענין אומרו את החלב על החזה. ואיך בתנופה היה מתהפך שהיה החזה למעלה והחלב למטה. ואח"כ בהקטרה היה חוזר לראשיתו להיות החלב למעלה:

אמנם יאמר. במה שידענו כי דבור הוא לשון קושי. ואמירה לשון חיבה. ובזה יאמר דבר אל בני ישראל דבור של קושי. כדי לאמר אח"כ אמירה של חיבה. וז"א דבר אל בנ"י דבר של קושי. כדי לאמר מה שמתייחס אל אמירה. והקושי' הוא לדבר אליהם המקריב את זבח שלמיו לה'. והוא מה שכתבנו בפ' הקודמת. כי מה האדם שיביא דורון לה'. אך אם היה אפשר יתייחס אל דבר ראוי הוא כי את נפשו ישח כעקידת יצחק. וכמאמרנו ע"פ (תהילים כ"ה:א') אליך ה' נפשי אשא לומר שאני דוד בו"ד. והדורון הוא אליך ה' ע"כ נפשי אשא. כי אין ראוי לה' מאתי כ"א נפשי. ואשאנה משאת ודורון לפניו. ומה גם בענין הכתובים האלו. שעל שלמים ידבר. שהוא כדורון של שלום. ועירוב דעת שבין שני רעים אהובים ומי זה יערב לבו לעשות הן ממנו אל קונו ית'. וזהו רמז הקושי באומרו המקריב וכו'. ומה גם בטעם שני גרישין על מלת המקריב. כלו' המקריב שהוא בו"ד. שמגביה ערכו להביא זבח שלמיו. שהוא לתת זבח בהמת שלמים. כאלו מעורב דעתו עמו. כשוים. והם שלמיו שלו שב"ו הוא לה' אלהי האלהים. כלו' ומי יערב אל לבו לכך. וזהו הקושי. אך התיקון והיא האמירה. היא יביא את קרבנו וכו'. והוא כי זולת הזבח יביא את קרבנו לה'. ממה שאינו זבח ממש. והוא כי יביא את עצמו קרבן לה' כי יעלה על לבו שאת נפשו הוא נושא קרבן לה'. ואיך יהיה מביא את קרבנו זה. הלא מזבח שלמיו. והוא כי מזבח שלמיו יראה כל הנעשה בזבח השלמים. כי אליו יאתה להעשות. כי כזבוח את השה היה ראוי לזבוח אותו. כי אליו ית' נפשו ישא. וכן בהפשט ונתוח וקבלת הדם. והולכה וזריקה. והקטרה ככל אשר יעשה לשה. ובזה יעלה עליו הוא ית' כאלו את עצמו הוא מקריב. ולא ישמש הזבח רק על מה שהיה ראוי להעשות בו. ואז יקבל הוא ית' את זבח שלמיו תמורתו. כאילו של יצחק והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. וזהו יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו מאשר יראה שיעשו בזבחו. יהיה כמביא את עצמו לקרבן. כי יעלה על לבו כי ככה היה ראוי ליעשות בו ומקבל עליו. כי לו חפץ ה' לעשות לו כן כאשר צוה שיעשה לבקרו. היה מקבל בסבר פנים יפות. וזהו אומרו מזבח שלמיו כי מהזבח נמשך לו הביא את עצמו לקרבו. כמדובר. וא' ע"י עשותו כך אמור הוא ית'. כי מעלה עליו כאלו האש מן השמים ידיו של זה הן המביאות אותם מן השמים על טוב כונתו להיות על רצון מזבחו ית'. שאל"כ אין הקרבת הבהמה מצד עצמה ראוי אל הכבוד ההוא. לבא אש מן השמים לאכול אותה. אך בהיות הכונה על עצמו ממש ע"י כן מעלה עליו הכתוב כאלו בהמתו הוא תמורתו. כאלו הוא על המזבח בעצמו אז נאותה אליה אש מן השמים. וזהו ידיו תביאנה את אשי ה'. ולא אמר אל אשי כאשר הערנו:

ויהיה רמז החלב והחזה והתנופה. ושינוי הסדר של חזה וחלב. כי הנה החזה רמז אל הלב. והחלב רמז אל כח יצה"ר המטמטם את הלב. כענין (תהילים י"ז:י') חלבמו סגרו. וזה ירמוז כי מתחלה בבואו ליטהר ולשוב עד ה' ע"י הרהוריו בקרבנו. עודנו החלב מחזיק בו לטמטמו בצד מה. אם יוכל. ע"כ צוה ית' זכר לדבר לשים את החלב על החזה. כי עוד האיש בחלב על הלב לטמטמו. אך ע"י כל מעשה הקרבן. ומחשבת כונתו אשר כתבנו. מצטרפת ידו עם יד הכהן המקריב. שלוחו של מקום. ומתקדש הלב שדוגמתו החזה. ומכניע את החלב בל יעצר כח להכשיל את הלב. וע"כ ניתן אז החלב למטה מהחזה בתנופה. הכיר כי ששה רוחות כי זה כל העולם. הכל מאתו ית'. ואלה ילכו מרוחו. כי ע"כ יאות אליו ית'. יכרעו וישתחוו ויכנעו לפניו. ומאז שקדש את הלב והכריח את הכח המטמטמו להיות גם הוא לה'. מאז נתקדש גם הוא לאלהינו. ויעלה כי גם הוא יעבוד את ה'. ויהיה מוקטר מוגש לה'. על המזבח להקטיר. וכמאמרם ז"ל על פסוק ומצאת את לבבו נאמן לפניך. כי גם יצרו הרע של אברהם. מצא יתב' נאמן לפניו. והוא מאומרו לבבו ולא נאמר לבו:

פסקה לה

זאת משחת אהרן וכו'. ראוי לשים לב: (א) כי משחת אהרן ומשחת בניו ביום הקריב אותם לכהן אין כאן מקומו. כי אם בפ' שאחר זו: (ב) אומרו מאשי ה'. ולמעלה אמר מאת בני ישראל. וכן בפסוק שאחר זה. ועוד אומרו אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו צוה. כ"א קודם המילואים בצותו על זבחי שלמי בנ"י. ועוד שאם לא ידבר הכתוב רק על מה שיעשה ביום משחו איך יאמר חקת עולם לדורותם:

אך לזה נשית לב אל אומרו למעלה. והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו. שמשמעות לשון זה הוא. שמהראוי הי' להקטיר גם החזה המזבחה. אלא שמאישי ה' נותנו ית' לאהרן ולבניו. וכן באומרו ואת שוק הימין תתנו תרומ' לכהן יראה כן גם הוא מעין האמור בחזה. אך בפסוק שאחריהם הוא אומר. כי חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בנ"י. שיורה כי לא מאשי ה' המה לו כ"א מאת בנ"י כי היה ראוי ליאכל לבעלים. ומאתם לקרו ית' ונתנו לכהנים. והוא היפך הפסוק הראשון. ע"כ בא הכתוב השלישי ופירש ואמר כי שני זמנים הם: (א) ביום משחו אותם שבא לחנך עצמו כמדובר: (ב) מאז והלאה. והוא כי ביום החינוך היה ראוי כי גם החזה יהיה מוקטר ממש על המזבח לגבוה לשמחת החינוך. אלא שמאשי ה' משולחן גבוה מוציאו ית' ונותנו לאהרן משמחתו ית' בחנכו. אך לדורות יהיה ראוי שיהיה גם החזה והשוק לבעלים. והוא ית' לוקחו מאת בנ"י ונותנו לכהנים:

וזה מאמרו ית' באומרו זאת משחת אהרן וכו'. לומר הלא ראית שני כתובים כמכחישין זה את זה. דע איפה כי מתנה זו היא משחת אהרן ומשחת בניו שהוא ביום החינוך. ואז הם מאשי ה' שהוא ית' נותנו ממזבחו. להיות שהוא ביום הקריב אותם לכהן לה' כמזמין קרואיו. וזהו אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם. אך מה שהוא מאת בנ"י הוא במה שהוא חקת עולם לדורותם. כי לדורות היה ראוי יאכל לבעלים. ומאתם לקחתו ונתתי לכהנים. וזהו אשר אמר למעלה לקחתי מאת בנ"י. וזהו שעל מלת אתם יש זקף קטן:

פסקה לז

זאת התורה וכו'. הנה פשט הכתוב יראה. כי למה שעתה סיים כל מעשה הקרבנות שהתחיל מפ' ויקרא. שלא נשאר רק קדשי שבפרשת שמיני וסדרי המועדות שמזמן לזמן. ע"כ כהתימו כל קרבנות חובה ונדבה אמר זאת התורה וכו' שאמרתי היא לעולה למנחה וכו'. וראוי לשום לב. שא"כ מהראוי היה יאמר זאת תורת העולה והמנחה וכו' ולא יאמר בלמ"ד לעולה למנחה וכו'. ועוד כי כל הפסוק מיותר. והנה ארז"ל (מנחות דף קי) שהכונה היא לו' שנשלמה פרים שפתינו. כי בעוסק בתורת עולה מעלה עלינו הוא ית' כאלו הקרבנו עולה. וע"ד זה במנחה או בחטאת וכו' וזהו התורה לעולה וכו' כלומר בעד עולה ובעד מנחה וכו'. ועדיין קשה למה נאמר ענין זה פה מבמקום זולת זה. ועוד אומרו אשר צוה ה' את משה בהר סיני מי לא ידע כי זאת התורה צוה ה' את משה בהר סיני. ועוד אומרו ביום צותו את בנ"י להקריב וכו'. שהוא דבר משולל גזירה. כי מה היה ביום צוותו את בנ"י להקריב את קרבניהם. שאם הוא לומר שהי' במדבר סיני מה בא להודיענו שלא ידענו וגם מה יתן ומה יוסיף לנו בהודעה זו:

ויתכן של מדה אותנו תורתנו הקדושה מאמר התנא (אבות פ"ו) כי גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות ישראל אלא שהתורה כו' מביאה אותה על הסדר כי תחלה אומר כי הכהונה גדולה כו' ואח"כ אומר כי גדולה תורה מן הכהונה. ובכלל הדבר הוא כי מכ"ש שהיא גדולה וכו' באופן כי ג' כתרים הם בהדרגה. מלכות ועליה כתר כהונה. ועליה כתר תורה. והוא כי אחרי אומרו כל ענין עבודת הקרבנות ואמר כי לקח ה' מאת בנ"י מזבחי שלמיהם לתת לכהנים. והנה ממוצע דבר יצא עתק מפי איש שומע לומר עשר ידות יש במעלת כתר מלכות על מעלת כתר כהונה. כי הלא המלך מלבד מה שמשתרר גם השתרר. הנה המס ומנדה בלו והלך נוטל מאת העם דרך שררה וכבוד. אך הכהן הלחם אשר הוא אוכל משיורי קומץ המנחה או הבשר מהקרבנות. הלא יראה כעני המחזר ונותנים לו איש איש מתבשילו. או חלף שכירות עבודת אדם כי יקריב קרבן על ידו כשכיר יקבל פעלו. וכדי בזיון תחת כתר כהונתו. ע"כ להסיר מלב איש

בער לא ידע להשכיל בא האלהים ויאמר. זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי ה' לו. זאת שאמרתי שיקחו אהרן ובניו חוקת עולם משלמי בני ישראל אל ימעט בעיניך משחת רבות הכהונה מהמלכות שהמלך נוטל מס דרך שררה וכבוד והכהן כעני המחזיר. כי אדרבא זאת משחת אהרן ומשחת בניו. כי משחת רבות וגדולה תחבב להם. כי הלא היא מאשי ה' שהוא משולחן גבוה מאש מן השמים הם נוטלים משולחן מלכו של עולם. משא"כ המלך שמחת העם הוא נוטל ולא משלחן המלך הקדוש. והטעם הוא כי ביום הקריב אותם לה'. לומר כי אינו דומה המלך שבהקריב עצמו למלוך אינו לכהן ולשרת לה' רק לשרת את העם לצאת ולבא לפניהם. אך הכהן ביום הקריב אותו הוא לכהן לה'. ועוד יתרון אחר במה שמקבל מאת העם. שאינו כמלך שאין מתנות העם אליו רק עודנו מלך עליהם. אך לא אם יעבירוהו או אם ימות ובן אין לו שיצלח למלוכה. כי לא יקבל זרעו מאת העם מה שהיה מקבל המלך אביו. אף הכהן לא כן. כ"א אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם מאת בנ"י נשאר גם לזרעם אחריהם חוקת עולם לדורותם. הנה כי גדולה הכהונה. ודע לך כי כתר התורה גדולה אפילו מן הכהונה. כי הלא זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וכו'. כי זו בכללה נכללת העבודה. כי אפילו בעסוק איש בתורת הקרבנות מלבד זכות עסקו בתורה תהיה לו ג"כ כמקריב הקרבנות. ואין זה כ"א מהיותה גדולה ועולה על גבי הכהונה. ועוד לך ראיה. והיא כי הלא אשר צוה ה' את משה בהר סיני וכו' לומר ראו עתה כי גדולה תורה מהקרבנות. כי הלא התורה. היא אשר צוה ה' את משה בה"ס שהוא מקום קבלת התורה מפי עליון. ואז לא צוה על הקרבנות אך ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' היה במדבר סיני ולא בהר סיני. שהוא אחר שחטאו בעגל ולא היה בהר רק במדבר. שם נצטוו על הקרבנות לתיקון אשמותם. אך לא בזמן הקדושה הגדולה שהיתה בעמדם בהר סיני. ואם כן איפה אמור מעתה. איזה הוא הגדול הנאמר בסיני או הנאמר אחר כן.

או יאמר בשום לב אל אומרו ולחטאת בוי"ו. וכן ממנו והלאה. משא"כ במנחה. והנה ענין זה הוא ענין הלא שמוע מזבח טוב שכתבנו בפ' הקודמת. והוא כי אחרי אומרו ית' כל סדר קרבנות חובה ונדבה. אמר אל יעלה על רוחכם כי כל חפצי הוא עולה או זבח. כי הלא זאת התורה שהוא העוסק בתורתי הוא חשוב לפני מהכל:

והנה העיקר הוא. כי יהיה עסקיכם בתורה מעין העולה שכולה כליל לגבוה. כן תהיה פנייתכם למה שהוא תורתו ית' לשמור בלי שום פנייה. וכן למנחה שהוא מעין המנחה שיש חלק לגבוה וחלק לכהנים והיא בלי חטא. כן אתם חופשי התורה תעשו לשמו ית' לגבוה. ולהועיל לזולתכם שיהיה העולם נזון בזכות עסק תורתכם. וכל זה מבלי היות

בכם חטא. וגם אם יהיה בכם חטאת באופן תצטרכו ג' דברים. (א) לכפר בעד חטאתכם ולגבוה כחטאת שיש בו חלק לגבוה ולכהנים. גם בזה אחפוץ כי תועיל לכם התורה לכך. ולא עוד כ"א אפי' יהיה אשם שהוא גדול מחטא. מעין מזיד. תועיל התורה לכל שלשת הבחינות שתעשו לכפר. ולשמו יתב' לגבוה. ולהועיל לזולת. וזהו תוספת הוי"ו שמוסיף. כי גם בהיות חטאת או אשם תסכון למו התורה. ואצ"ל אם יהי' עסק מתמיד. כ"א גם אם יהיה כמילואים. שהם לבא להתחנך שהוא חדש בדבר כבר בי רב דחד יומא. תועיל. וכן אצ"ל אם מה שתעסקו בתורה. הוא שעם היות לשמה שהוא לגבוה חלק וליהנות העולם. תצרפו ג"כ סילוק טומאת חטאת או אשם. כ"א גם אם תכינו ג"כ להבאת תועלת. כשלמים שיש בהן חלק לגבוה וחלק לכהנים וגם חלק לבעלים. כן אם תצרפו ותעסקו בה בצירוף בחינת היות לכם טובה על ידה. תועיל לכם. כי בשמאל שהוא למשמאיל בה עושר וכבוד. ותדע כי כן הוא. כי זאת התורה שתעסוק בה טובה מן הקרבנות. כי שמוע ועסוק בה מזבח טוב. כי הלא זאת התורה הוא אשר צוה ה' את משה בהר סיני. ולא עולה וזבח. אך ביום צוותו על קרבניהם. לא היה רק כהיותם אחרי כן במדבר סיני. ולא בהר במתן תורה כ"א אחר אשר עשו את העגל והוצרכו תקון כמדובר בסמוך. והוא מה שהנביא דיבר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. כמפורש אצלנו במקומו בס"ד:

או יאמר ענין מאמרנו על דברי רז"ל האומרים במדרש רבה. על משנה (אבות פ"א) על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה וכו'. שאמרו שם כי בתחלה היה העולם עומד על רגל אחד הוא גמילות חסדים. משניתנה תורה עמד על שנים והיה העולם רותת. כשהוקם המשכן והיתה עבודה נתבסם העולם. והנה הערנו בדבריהם ז"ל מה היה שעל עמוד אחד לא היה העולם רותת עד בא העמוד השלישי:

אך הוא. כי קודם מתן תורה לא ימצאו לנו חטא ועון ע"כ זכות אחד היה מספיק לקיום העולם. אך בתת הוא ית' לנו את התורה לקנות אושר הע"ה. אז גם שהיא עמוד שני לקיים העה"ז גם הוא. הלא לעומת זה יש מאבדים את העולם והם העוברים מצות התורה אשר לא תעשינה ואשמו. ע"כ היה העולם רותת. עד בא העבודה לכפר את אשר יעותו מהתורה:

וזה יאמר פה. והוא כי אחרי אומרו ענין העבודה שהוא העמוד השלישי. אמר הנה יש לנו עמוד גדול מזה הוא התורה כי זאת התורה לעולה כו'. כי קיים ולמוד אותה ועסוק בה חשוב ככל קרבנות שבעולם וש"ת אם כן איפה למה הרגזתנו בחיוב קרבנות אחר מתן תורה. מה שאין כן בהיות עמוד ג"ח לבדו שלא הי' צריך דבר אחר. לז"א אל תתמה

כי עתה העון גורם והראיה כי התור' שאמרתי היא לבדה תספיק. והיא אשר צוה ה' בהר סיני. לא צוה על דברי עולה וזבח. אך ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם. היה במדבר סיני. ולא בהר סיני שהוא כי בהיותם בהר סיני שהיו קדושי עליונין. לא היו צריכין קרבנות. אך אחרי כן שחטאו בעגל: וחזרה זוהמתן. ונתעתדו לחטא. אז שהיה במדבר סיני הי' צווי הקרבנות לתקן עוותתם שהוא בעוברם על מצות התורה. משא"כ מתחלה. כי בלי תורה לא היה חטא. כמדובר:

עוד אפשר לאמר זה פיוס למשה פה. והוא כי אחרי אומרו זאת התורה. זאת משחת אהרן ומשחת בניו. היה מקום יהרהר ויצטער משה כי לא ניתנה לו הכהונה. ומה גם למז"ל (ש"ר פ' ג') על פסוק הנה אהרן אחיך הלוי וכו'. הוא הי' ראוי להיות לוי ואתה כהן ונתחלף על שסרבת בשליחות מצרים. כי הנה ע"כ יצטער על משחת אהרן ובניו. ע"כ סמך ואמר הוא ית'. הנה זאת התורה. כלומר שהיא אשר שם משה. עולה על הכל. לעולה ולמנחה וכו'. תדע שהרי היא לבדה בלא קרבנות. היא אשר צוה ה' בהר סיני. אך ביום צוותו להקריב קרבניהם. לא היה רק אחרי כן במדבר סיני אז לתקן החטא:

פרק ט

פסקה א

ויהי ביום השמיני קרא משה וכו'. (א) ראוי לשית לב אל מלת ויהי שהיא הוראת צער ביום שנטל עשר עטרות. והנה ארז"ל (במגילה יו"ד) שהוא על מיתת שני בני אהרן. וקשה יקדים הוי בתחלת עבודת היום טרם בא הרעה. (ב) או' השמיני. כי אחר שימי המילואים אינה ביותר משבעה. איך יצדק לומר סכום שמיני ביום שאחריהם. ומה גם בהיותו ר"ח ניסן ראשון לעשרה דברים איך יעשנו נגרר אחר המילואים. שלא היו רק לחנך את אהרן טפלים על עבודת יום ראש חודש שהוא חנוכת המזבח:

והן אמת שלקושי זו אפשר לומר כי חששה תורה על כבוד משה. שלא שרתה שכינה בשבעת הימים ששימש הוא. ומה גם שאמרו ז"ל (סוטה ל"ח) שהיו ישראל אומרים לו לריק יגענו. שאין שכינה ואש מן השמים באה בשבעת ימי המלואים וע"כ אפשר שיתף וצירף הוא ית' יום חנוכת המזבח ששרתה בו שכינה וירדה אש מן השמים אל ימי המילואים וקראו שמיני כאלו הוא מהם להפיס דעת משה. לומר כי הכנתו בשבעת הימים נתחברת אל עבודת ראש חדש לזכות את השראת שכינה. וז"א שמיני כאלו נכלל במנין הראשונים. ועוד נשיב על זה לפי דרכנו בס"ד. (ג) למה קרא לזקני ישראל כי לא ידבר אליה' דבר. שאם כפרש"י למה לא הקהיל את כל ישראל. וגם כי לפרש"י עדיין החששה במקומה. (ד) מה נשתנה קרבן אהרן מקרבן העם בנושא אחד. זה עגל לחטאת

וזה עגל לעולה. (ה) או' ואל בני ישראל תדבר לאמר כי אינו לאמר לאחרים. (ו) או' נראה אליכם. למה לא אמר אלינו ולא אליכם שיראה כמוציא עצמו מן הכלל. (ז) או' ויקחו את אשר צוה משה מי לא ידע כי משה היה המצוה. (ח) או' זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם וכו'. הרי כל זה נא' למעלה קחו וכו' כי היום ה' נראה אליכם. (ט) אומרו קרב אל המזבח. שהוא מיותר כי בכלל אומרו עש' את חטאתך וכו' הוא שיקרב אל המזבח. (י) כי אומרו ועש' וכו'. נאמר בכלל הקודש.

והנה על הקושי הראשון אפשר לומר ע"ד רז"ל (ויקרא רבה פ' י"ח) שנא' לשון ויי על מיתת בני אהרן. במה שידענו מרז"ל כי מיום מתן תורה נתחייבו מיתה על שויחזו את האלהים. אלא שאמר הקב"ה איני מערבב שמחת בתי. אך ביום שמחתי באהל מועד אמיתם שהוא ביום השמיני. וזה יאמר ויהי וכו' לומר הוי. המחוייב מאז. היה ביום השמיני הזה ולא בששי של מתן תורה:

או יאמר ע"ד זה במ"ש ז"ל (בת"כ) על בקרובי אקדש שאמר משה עתיד היה המשכן ליחנך בגדול. וחשבתי יהיה בי או בך וכו'. הנה כי חינוך הבית היתה מיתתן. ע"כ קודם כל דבר. רומז הוי הזה. כי הוא חינוך הבית יותר עיקרי מהקרבנות:

או יאמר במ"ש ז"ל (ויקרא רבה ת"כ). כי מתתן מכפרת על ישראל ביום הכפורים. כי ע"כ נזכרה מיתתן ביום הכפורים. ע"כ אפשר שקודם ציווי כל הקרבנות לכפר על ישראל להיות ראוים להשראת שכינה. הקדים כפרה גדולה מהכל שעתידה ליעשות ביום ההוא לזכות על ידה. אמר ויהי כו' לומר הנה אחר מעשה העגל. במה יזכו ישראל אל חינוך משכן ה' והשראת שכינה. ע"כ הקדים ואמר הנה להם ביום הזה שני קרבנות. כפרה לזכות על ידן שנתייחדו ליום זה. וז"א ויהי ביום השמיני. לומר כי ביום השמיני הזה היה הוי. שבו הוא הכנה אל כל החינוך הבא להשראת שכינה. שהיא מיתת בני אהרן שהיא כפרה על ישראל לזכות על ידה:

ובמה שכתבנו מרז"ל (שם פ' י"ב) כי היה משה מסתפק אם תתקדש הבית בו או באהרן. אך ידע בודאי שלא יבצר מלמות אחד משניהם. כאשר נאמר לו ונקדש בכבודי. אפשר להשיב על החילו בלשון ויהי. וגם על מה שהקשינו באומרו נראה אליכם ולא אמר לנו. והוא כי אמרה תורה. הנה ודאי עתיד וי להיות ביום השמיני. על כן להיות משה חושש על עצמו ועל אחיו. אמר אל אהרן קח לך וכפר על עצמך. ואל בני ישראל תדבר וכו' יכפרו על עצמם. פן ילקה רשום שבכם. ושור ואיל לשלמים כי שלום ביניכם לבין אלהיכם. אך אני שלא נצטויתי להביא כפרה עלי אני חושש. ואומר כי היום ה' נראה אליכם. כלומר אליכם נראה בודאי ולא לי. כי חוששני פן יהי' הענין עלי. ולהיותו חושש

גם על אהרן. ומה גם על דבר העגל. על כן גם שצוהו להביא כפרתו דבר שנית את ישראל לבדם. ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם. לומר ע"י כפרה זו תיראו. אך לאהרן לא אמר עשה את חטאתך כו' וירא כבוד ה'. כ"א ועשה וכו' כאשר צוה ה' וכו' כלומר לא אומר לך שעל ידי כן ירא אליך ה' כי ספק הי' בדבר. רק עשה כאשר צוה ה' יהי' מה שיהיה:

עוד יתכן דרך כולל להשיב על כל מה שהערנו. והוא בהקדים ראשונה מאמרם ז"ל (ש"ר פ"ג) האומרים. הוא ית' פרע למשה מדה כנגד מדה. כי שבעת ימים הי' מבקש הוא ית' ממנו שילך מצרימה להוציא את בני ישראל ממצרים ולא רצה. כמפורש על פסוק גם מתמול גם משלשום וכו' עד שאח"כ שלח את אהרן והלך לו לפה אל פרעה:

עוד ארז"ל (ש"ר פ' ה') כשהלך אחרי כן אל פרעה פעם אחת. לקחו משה ואהרן עמהם את זקני ישראל ונשמטו בדרך אחד א'. עד שבהגיעם בית פרעה לא נשארו רק משה ואהרן. כמש"ה ואחר באו משה ואהרן:

ונבא אל הענין. והוא כי באה תורתנו ללמדנו דעת עבוד אלהים. ודרך תשובה במוסר השכל. בהיישרות והדרכות המביאות את האדם לחיי העה"ב. והן שבעה. והנה הנס הא' כי יהיה כל ישע וכל חפץ האיש. כי שיח וכי שיג לו וכי שכל לו לתקן את אשר עותו בין רב למעט. וזה בשיחו שומו על לבו. כל אשר יקרה לו מכל הדברים המתרגשים. ובאים עליו אשר לא כחפצו ורצונו שיהיה מחשב וזוכר הנהיה כדבר ההוא בינו לקונו שעשה נגד ית'. מעין המאורע שלא כרצונו כי זה כלל גדול לאיש הישראלי באשר הוא יהודי. כי עיני ה' המה משוטטות בכל פרטי בני איש לשלם לאיש כמעשהו. וטרם יפקוד עליו. רומז לו בקל הקל תחלה להביא עליו דוגמת אשר חטא לו. למען יפקח עיניו וישקיף וירא כי למעלה ממנו עין רואה ולא ילך בקרי. פן ילך גם הוא ית' עמו בחמת קרי כ"א קל מהרה. טרם יקצוף אלהים להכותו על אלה מכה רבה. מאז יראה הרמז הרומז יוכיחנו אלוה. עין אשר לא טוב עשה. יתמרמר בלב חמרמר. כי יכיל בלהות צלמות ויסכים ויאמר עונותי הטו אלה. וינחם על העבר ויתן לב לשוב וישוב אל ה' וירחמהו כי ירחץ יטהר מכל חלאת טומאתו בו: (ב) לתקן את אשר עותה על פי מדת עוותו ומתייחס אליו. (ג) שאחר החרטה והתיקון שקושט עצמו תחלה. שיקשט אח"כ את אחרים. אך לא מקודם. שלא יאמר טול קיסם מבין שיניך. למי שיוכל להשיב לו טול קורה מבין עיניך. (ד) שאם אחר ששלש אלה יעשה לו ויראה טובה בעיר. אל יחזיק טובה לעצמו. לדבר ולומר הנה בירך ה' אתכם לרגלי. כי אם יתלה בזכות אחרים. ונהפוך כי תהי' רעה בעיר. כי אם ידבר ויאמר בשלי הצער הזה עליכם:

והנה טרם נזכיר יתר הישרות שייעדנו. נערוך ערך לחם ארבעת אלה על שולחן מקראי קדש אשר לפנינו קו לקו. ונשובה אליהן בס"ד. והוא כי הנה כסידרן והלכתן חיברן היוצר בכתובים אחת לאחת. ובראשון היחל באומרו ויהי ביום השמיני וכו'. והוא כי משה ראה מעשה ה'. כי בשבעת ימי המילואים לא שרתה שכינה ולא באה אש מן השמים עד בא יום השמיני. ונזכר כי זה לעומת הפצרו בשליחות מצרים עשה האלהים מדה כנגד מדה. כי שבעת ימים בקש הוא יתברך יבא אתו מצרימה באומרו כי אהיה עמך. ולא רצה לבא עד יום השמיני שהלך אהרן לדבר אל פרעה כן עתה שבעת ימים בקש משה ממנו יתברך. יבא אליו וישרה שכינתו בעבודתו במשכן ועד יום השמיני לא בא רק על ידי אהרן. ועל זה נצטער משה ואמר וי. כמצטער ושב משגגתו. ועל פי דרכו שת לבו גם אל מעשה זקני ישראל אשר שבו ונשמטו בדרך בלכתם אל בית פרעה. וע"כ רצה בי כאשר בוש הוא ממעשהו על ידי ראותו. כי ע"י אהרן שלא הפציר בשליחותו של פרעה. משרה הוא יתברך שכינתו. מה שאין כן על ידו. כן יבושו גם המה. על מה שנזורו אחור. בלכתם אז בשליחותו ית'. וזה ויהי. וי היה ביום השמיני. כי לא שרתה שכינה בשבעה ששימש משה רק בשמיני. מקביל אל יום שמיני של שליחותו יתב' אל פרעה. וז"א שמיני ולא ראשון עם היות שלא יצדק אומרו שמיני על מספר המילואים שלא היו רק שבעה. לרמוז אל היותו מקביל אל שמיני של השליחות. והי' כנכוה על הדבר. לכן על מה שנצטער הוא ושב. קרא את אהרן ובניו גם אל זקני ישראל. למען יבושו גם המה. וישובו מאשר עשו גם הם. כי נשמטו אחד אחד ואחר באו משה ואהרן לבדם. כי זה סדר יתברך בפרוע פרעות תוכחות על עון מדה כנגד מדה פורע. למען החי יתן אל לבו כי תבואהו שואה. אל אשר לא טוב עשה דוגמתה וישוב ממנה. כדבר שנאמר (תהילים ס"ב:י"ג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שהוא מדה כנגד מדה. שע"י כן יפשפש וימצא מאשר חטא על הנפש מעין המאורע. ושב ורפא לו:

ועל השנית והיא שתשובת ותקון כל דבר הוא מעין עוותו. אמר קח לך עגל וכו' ואל בני ישראל וכו'. והוא כי מה שנעשה ע"י אהרן בעגל הי' שוגג כי השליכו באש ויצא העגל ההוא שלא במתכוין. ע"כ קח לך לעומת העגל ההוא עגל בן בקר לחטאת כי החטאת בא על השוגג. אך בני ישראל אשר חטאו במעשה עוד אינם כי ספו תמו. אשר בעדים והתראה הרגו בני לוי. ואשר בעדים ולא התראה בדקם משה כסוטות ונבקעו. ואשר בלא עדים והתראה נגפם ה' ולא נשארו רק אשר הרהרו בצד מה. והעולה באה על הרהור הלב. על כן ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו כו' עגל לעולה לעומת הרהור בעגל. וגם

שהרהור כמעשה בע"ג. שאני התם שנדונו כפנויה ולא כאשת איש ע"י שיבור הלוחות כנודע מרז"ל (ש"ר פ' מ"ג):

והלימוד השלישי והוא כי יקשט את עצמו ואח"כ את אחרים. למדנו יתב' באו' ואל בני ישראל תדבר לאמר והוא במה שהערנו. כי אינו לאמר ישראל לזולת. אך הוא מה שכתבנו לבלתי הוכיח את זולתו במה שהוא בלתי טהור ממנו. כי חרפה הוא לו. כי אנה יוליך את חרפתו באמור לאיש טול קיסם מבין שניך. וישב חרפתו לו טול קורה מבין עיניך. כי הלא ישבע בחרפה וקיא קלון על כבודו. והוא מאמרנו על פסוק (משלי ט':ז') יוסר לץ כו' לומר כי בנים המה המוכיחים בשער שלוקחים לעצמן קלון. (א) המוכיח את הלץ. כי הלא יתפקר אז יותר. וילעיג על דבריו בפניו ויקל בכבודו. (ב) מי שמוכיח את חבירו במום שהוא נכשל בו. כי הלא באמור אליו למה תעשה הדבר הרע הזה. כי הלא יענה אחריו ואת שדוד מה תעשה. כי גם אתה חולית כמוני. וזהו יוסר לץ ליקח לו קלון. וכן לוקח לו קלון המוכיח לרשע מומו של מוכיח. שמום שבו אומר לחבירו שישמע חרפתו בפניו. באמור אליו מה הוכחת בזאת רעתך. כי מר וקיא קלון על כבודו. ובגלל הדבר הזה מוטל על המוכיח בשער. טרם יענה להוכיח את העם. יקשט את עצמו תחלה בכל תוכחות על עון. ואחר כך יקשט את אחרים. וכמעשה שהיה לרבי פלוני שבאו לדין לפניו. על ההוא דהוה ליה אילנא דהוה מזיק את הרבים. וכשמוע הדיין. והוא גם הוא היה לו אילן כיוצא בו מזיק את הרבים. אמר אם אומר לו יקוץ אותו אהי' לבז כי אני לא קצצתי את שלי. ע"כ עיכב עצמו מלהשיב להם עד אחר שעה ומיד שלח תלמידו שימהר לקוץ אותו. ואחר שבא ואמר לו כי כבר קצץ אותו אז קרא לבעלי הדין וגזר לקוץ האילן. ואז אמר לו הבעל דין ומר למה לא קצץ את שלו. אמר לו אם שלי אינו קצוץ גם אתה לא תקוץ את שלך. הנה כי קשט את עצמו תחלה ואח"כ את אחרים. ופן יהי' לבוז וישבע בחרפה. זולת החילול ה' חלילה.

וזה הענין קרה לאהרן. והוא כי הנה צוה משה יקח תחלה עגל וכו' ויגישם לפני ה'. וזהו קח וכו'. ואח"כ ואל בני ישראל תדבר וכו'. שיביאו גם הם קרבנות. והיה מקום יאמר אהרן. למה אקח את קרבני ואציגו תחלה לפני ה'. ואח"כ אל בני ישראל אדבר יקריבו גם הם קרבניהם. וטוב טוב הוא שטרם אקח את קרבני אדבר אליהם יקריבו קרבנם. ולבית אלהים נהלך ברגש. אני בקרבנותי והם בקרבנותם. ונדדם עד בית אלהינו כאחד. לז"א לאמר. כלומר מה שאני מצוך קח לך עגל וכו' והקרב לפני ה' ושאח"כ אל בני ישראל תדבר. ולא טרם תביאנו אתה את שלך. הלא הוא לאמר וכו' שהוא על שאתה בא לאמר להם. קחו שעיר וכו' ועגל וכו' שיקריבו עגל על עון העגל. ואלו טרם יראו שאתה מקריב

עגל לחטאת תחלה תאמר להם יקריבו עגל. יאמרו הנה אתה עשיתו ואנו נצטרך כפרה עליו. וטול קורה אתה תחלה. לכן קח לך עגל כו'. וקשט עצמך תחלה לעיניהם שיראו עגל לחטאת והקרב לפני ה'. ואחר כך קשט את אחרים. ויראו ויסכר פיה' וכמעשה דההוא דיינא כמדובר. וז"א לאמר:

והלימוד הרביעי הורה באומר כי היום ה' נרא' אליכם. לו' מה שבשבעת ימי המילואים לא נרא' ה'. ויחסתי אלי כי בשלי הצער ההוא. כמדובר על כי הפצרתי בשליחות מצרים. אך הטובה אשר היום ה' נראה לא אייחס לזכותי לומר נראה אלינו. כי אם ה' נראה אליכם כלומר בזכותכם:

הנה נא ביארנו הארבע' לימודי ה' הנלמדים מהכתובים הנאמרים באמת. עוד לנו ממקראי קדש הללו למוד ה'. הלא הוא בל יאמר איש. אחרי שובו מכל אשר חטא הנפש וקישט את עצמו ואח"כ את אחרים. בל יעלה על רוחו לאמר מהיום הזה ומעלה ראוי הוא אקבל פרס שמושי ועבודתי. כי ראוי הוא אלי כי אנכי תקנתי את עצמי ואת זולתי ועודנו עובד את ה' בכל כחי. ע"כ למדנו הוא יתברך בל נהיה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס כ"א נעשה את שלנו. ונאמן הוא בעל מלאכתנו הוא יתברך יעשה את שלו:

עוד למוד ו' והיא ענין מעלת הבטחון. שאם יראה לו שהוא ית' מאחר מעשות את שלו או הבטחתו. בל ירפו ידיו בעבודה אשר יעבוד. פן מנסה ה' אותו אם חזק באמונתו ואמיץ לבו במעלת הבטחון. ומאחר הוא ית' עד יצטער ויתחזק באמונתו יתברך. כאשר קרה לנו עם בני ישראל בקריעת ים סוף. שלא קרע הים עד באו ישראל במים עד חוטמם. כמפורש אצלינו על פסוק דבר אל בני ישראל ויסעו:

עוד למוד ז' והוא בל נעשה הדבר מצות אנשים מלומדה. אך למען שמוע אל דברי מלכנו מנהיגנו המלמדנו תורה ומצות. רק למה שהיא מצות ה' אלהינו. ונשמח ונעלוז בעבודתו. ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרוב רחמיו לקבל שירות מידנו. כי מה האדם שיבא אחרי המלך ושיקבל עבודה מידו. והנה על הלימוד ה' הזה. אמר זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא כו'. לו' הלא אמרתי אליכם תקריבו את קרבנכם. ועי"כ היום ה' נראה אליכם. לא תעשו העבודה על מנת לקבל השראת שכינה. שלא תהיו כמנסים את ה' ועושים על מנת לקבל פרס. רק זה הדבר למה שצוה ה' תעשו לקיים מצותו לבד. ואז הוא ית' כרוב חסדיו יעשה את שלו וירא אליכם כבוד ה'. ולא שתכונו לרך. וכמאמר התנא (אבות פ' א') אל תהיו כעבדים וכו'. והוא כענין יחזקאל בלכת אליו חנניה וחבריו. ידרוש מאתו יתברך אם יצילם מאתון נורא והשיב להם על כי ה' חי אני אם אדרוש להם

והי' לבל יעשו כדי שיצילם. כי אם הם יעשו את שלהם לקדש את ה' בין יציל בין לא יציל. ואז הוא ית' עשה את שלו והצילם. וגם הלימוד ו' הוא במקרא הזה. והיא מעלת הבטחון. בל ירפו ידי עובדי את ה' אם אומר מלהביא את הטובה מהרה. כי מנסה ה' אם חזקים באמונתו יתברך המה. כאשר כתבנו שעשה בקריעת ים סוף. שלא קרעו טרם נכנסו ישראל תוך המים עד חוטמם כמדובר. וכאשר עשה לדוד (שמואל ב ה':כ"ד) שאמר לו יתברך. בל ישא ידו על אויביו עד שמוע קול צעדה בראשי הבכאים. ואז"ל שהיו מתקרבים האויבים והיו שיני גבוריו קהות להלחם. והיה דוד מעכב עד שמוע קול צעדה בבכאים. עד שהיתה חרב אויביו כמעט נטויה על ראשי ישראל. ואז שמע קול הצעדה בבכאים. וישא ידו להם ויתנם ה' בידו. ולמה עשה כן היא יתברך לאחר תנועת הקול ההוא עד יבואו מים עד נפש. ולא עודם מרחוק. אם לא לנסות את דוד אם יחזיק באמונתו למען אותו הזכות תעזרנו וכאשר עשה אליהו בהר הכרמל (מלכים א י"ח:ז') ששחט ונתח ויתן על המזבח. ולא בקש תרד אש מן השמים קודם ישחט את הפר כ"א אחרי כן. ולא עוד אלא ששנה ושלש להריק כדי מים ואחרי כן התפלל על האש. ואין זה רק להורות גודל הבטחון כאמור. וכענין הזה הוא מאמר הכתוב. ומה שחזר משה לאמר זה הדבר אשר צוה ה'. זולת מה שכתבנו:

והוא בשום לב אל אומרו ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. מה ענין קריבתן והעמדתן לפני ה'. אך המה חשבו. כי בהביאם קרבנותם לפני ה' טרם יזבחום. יראה ה' ותרד אש מן השמים. שיהיה מוכן לאכול את העולה את החלבים. ולא תעשה העבודה בספק. על כן ויקרבו ויעמדו לפני ה' מייחלים ירידת האש בהראות כבוד ה'. אז ויאמר משה. העולה על רוחכם שתקדים האש. היו לא תהי' אלא אדרבא אתם תכינו תחלה לעבודה. עד שום העולה והחלבים על המזבח. ובטחו בה' שיעשה את שלו. וזהו זה הדבר אשר צוה ה' לזבוח ולזרוק הדם ושום על המזבח. תעשה. ואח"כ וירא אליכם כבוד ה' וכן היה. כי אחר כל זה ותצא אשו כו' ותאכל על המזבח את העולה וכו' והוא כענין אליהו כמדובר:

עוד כיון ענין ז' והיא האמנה בנבואת משה כאלו ראוהו בדבר ה' אליו. והוא כי הנה ישראל חששו כי עדן לא שב אף ה' על עון העגל ולא יראה עוד אליהם. ועם שאמר להם משה קחו וכו' כי היום ה' נראה אליכם. לא עשו אלא למה שצוה משה. כי ראו כי נאמן הוא בכל אשר דבר עד כה. אך היו כמסתפקי. וז"א ויקחו את אשר צוה משה וכו'. בראות משה כך. שהיו נרפים ובלתי עושים רק למה שצוה משה. ע"כ בא ויאמר אם כה תעשו לא יראה אליכם כבוד ה'. אך לא תעשו כ"א על מה שצוה ה' כאלו ראיתם בעיניכם.

ובשכר האמנה זו וירא וכו' וזהו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, שהוא למה בצוהו ה' ועי"כ וירא כל העם וכו':

הן אלה שבעה למודי ה'. אשר בהם חיי רוח בני האדם העולה היא למעלה. ולא בלבד אשר יזכה לכולם. כי אם גם אשרי שיאחז בא' וגם בא' בו שמן חלקו בעה"ב. כי הלא ע"כ הרבה לנו ית' תורה ומצות. כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל. יש יאחז בזה ויש בזה. וכל אחד מהנה הלא הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה מן העולם ועד העולם הבא:

והוא מאמר התנא (סנהדרין צ) אשר אמר כל ישראל יש להם חלק לעה"ב שנא' ועמך כלם צדיקים וכו'. והוא בשום לב (א) אל או' לעה"ב ולא אמר בעה"ב. (ב) מה ענין החלק הזה ויותר היה צודק יאמר זוכים לעולם הבא: (ג) הראייה שמביא באומרו ועמך כולם צדיקים וכו'. שאדרבא ענין הכתוב יראה כי כשהם כלם צדיקים ירשו הארץ. אך לא שיחייב שיהי' כולם צדיקים שאם כן בטלה הבחירה. (ד) יקשה בין לאשר אמר כל ישראל יש להם חלק לע"ה. בין על הפסוק עצמו שאומר ועמך כולם צדיקים. שהרי כמה רשעים יש בכל דור. (ה) אומר נצר מטעי. מה הוא הנצר ומה הם מטעיו ית'. (ו) שאפי' יראה בלתי מקושר אל האמור. (ז) אומרו מעשה ידי להתפאר. כ"א הוא על הנצר הנז' למה תחלה קראו נצר הבלתי נעשה בידים ואח"כ קראו מעשה ידיו. ואם הוא דבר אחר מה עניינו פה. (ח) מה הוא ההתפארת הזה. ואימתי הוא שבה יתפאר:

אך הדבר הראשון שיפול לב אדם עליו הוא לומר אל יתייאש איש מלזכות לע"ה. כי הלא דע כי כל ישראל יש להם בעצמם חלק לזכות בו לע"ה היא הנפש הרוחניות כי היא חלק אלוה ממעל שהיא תתקנהו עד יזכה לע"ה. ושעור הענין כל ישראל יש להם בעצמם חלק. הוא חלק אלוה ממעל לבא לע"ה. זולת המשחית נפשו מהיותה מתייחסת אל היות חלקו ית' כענין האפיקורסים וכו':

או יהי'. במה שיראה הרואה בחינות מחולפות לאישי ישראל. יש חשקה נפשו בתורה ויש בצדקה ויש בג"ח. וההיקש ביתר מצות. וגם בתופשי התורה יהיה חילוף. זה חושק בתורה ויש במשנה וזה בתלמוד וזה באגדה. ויש במעשה מרכבה. ומה נשתנו זה מזה:

אך הנה ידענו מרז"ל. כי כל הנפשות אשר התעתדו לבא בעולם עד סוף כל הדורות. שם במעמד הר סיני היו ושם נמצאו וכל נפש ונפש מישראל יש להם אחיזה בתורה. זה בבחינת חלק מצוה זו וזה בזולתה. וההיקש בכל השאר. וכל אחת מהנה בחלק שאחזה בו הוא תקונה ואושרה לקנות בו חיי הע"ה. וכמאמרם ז"ל על פסוק (תהילים ס"ח:י"ג)

ונות בית תחלק שלל. כי התורה הנקראת נות בית חילקה חלק לכל הנפשות כמבואר אצלנו במקומו:

וכונת התנא לומר אל יקשה לאיש השגת הע"ה. כי הנה ידמה לעיר שסביבותי' דרכים רבים אין מספר. ובכל אחד ילך איש עדיה. כן בכל דבר שיאחז צדיק הוא דרכו ללכת לע"ה. כל אחד בבחינת חלק נפשו. ומאליו חושק בעה"ז בצריך אל המתייחס אליה. כי הוא חלקו לבא אל העה"ב. וז"א כל ישראל יש להם חלק לע"ה. שהוא לבא בחלק ההוא לע"ה. וע"כ לא אמר בע"ה והביא ראייה שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. שהיא ארץ העליונה שירושת' עולמית. וש"ת איך יתכן יהיו כל ישראל צדיקים והלא כמה וכמה רשעים בעולם. לז"א נצר מטעי וכו'. לומר אל תתמה. כ"א יש בלתי צדיקים כעת. הלא לא יבצר מהיות צדיק כל איש ואיש מישראל. כ"א הם עכורים וטמאים חלאת עון עתה הנפש להיותם מנצר מטעיו ית' העליונות. אשר האציל ונטע כנודע מחכמי האמת על פסוק (תהלים ק"ג) ישבעו עצי ה' וכו' וגם חומרו מוכן ליתקן. אחר שמראשיתו כשצבר עפרו וברא את האדם שמשם כולנו. להיותו מעשה ידיו ג"כ. מעותד להתפאר הנפש והחומר הנזכר מחלאתם. יש עודנו בחיים ויש ע"י גלגולים עד אשר יטהר ויהיה צדיק. נמצא שהטיב אשר דבר באומרו כלם צדיקים. כי כן הוא בהמשך הזמן שכולם מתקדשים ומטהרים עד יהיו צדיקים. לבלתי ידח ממנו נדח ויובטחו ליתקן ולהתפאר ע"י מה. שלכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כמדובר:

או יאמר נצר מטעי כו'. במז"ל למה צדיקים דומים בעה"ז. לאילן שהוא נטוע במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה. נקצץ נופו נמצא כלו במקום טהרה. שהוא כי הנפש שבאדם שורשה בחיים נטועה בקדושה הגדולה. והנוף הוא הגוף שהוא נוטה במקום טומאת הוא העה"ז. נקצץ ומת הגוף מוצא כל הנפש במקום טהרה. כי החלק אשר נתפשט אל תוך הגוף נתפשט וחזר אחר הכל:

ונבא אל הענין. אמר הלא אמרתי כי עמך כולם צדיקים. שהוא כמדובר שלא ישקוט הוא ית' עד שכל אישי ישראל יהיו צדיקים. כי חושב הוא יתברך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. ולא בלבד יתקן את החומר כ"א גם את הנפש. כי נצר מטעי שהוא הנוף של המטעות הם של נפש רוח ונשמה. שהן שלוש מטעות אשר נטע ה' שורשם למעלה. כאשר נשא המשל אל אילן שנטוע במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה. כי המטעות הן שלשת חלקי הנפש. והנצר שלהן הוא הנוף שהוא הגוף. עם היות שהוא נשאר ונקצץ במקום טומאה. עם כל זה למה שהוא מעשה ידיו יתברך כד"א (בראשית א':כ"ו) נעשה אדם. שגבלו בידיו יתברך. ע"כ גם שיראה שהוא נקצץ ומת ובלה בעפר אל יאבד. כ"א

מוכן הוא להתפאר. כי על ידי המות יותך בארץ כזהב תוך כור. עד תום חלאת זוהמת נחש ויצא אח"כ זך ובהיר להתפאר בו הוא יתברך. שגם מה שברא מן העפר נזדכך עד היותו כרוחני ממש וזהו נצר מטעי מעשי ידי להתפאר:

עוד יתכן באומרו כי ה' נראה אליכם. להורות לישראל כי לא יעלה על רוחם. כי שווי הערך הם עם אהרן. כי כמוהו כהם צריכים הקרבנות הנז' לשיראה ה' אליכם. כי לא כן הוא. כי בלעדי זה אהרן ראוי ליראות ה' אליו. כי נביא הוא וחשוב לפניו ית'. ע"כ צוה לאהרן לאמר אליהם. קחו שעיר וכו' ושור ואיל וכו'. וכל זה אתם צריכים למה כי היום ה' נראה אליכם. כלומר כי ליראות אל אהרן אין צריך הכנת קרבנות. כלומר כי קרבנות אהרן הם לעלות במעלה יתירה מזו. ליחנך בקדושת כהונה גדולה. כי כל אחד מקבל שפע לפי הכנתו. עם היות פעולת ההשגה שוה בכל. כזהב הניתן בתוך כור. שכל הזהב עולה ומזדכך לפי הכנת ערכו:

וזה ענין משנה ראשונה שבמסכת אבות. והיא משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו'. והוא בהעיר. ראשונה כי ע"ד כל סדר הקבלה שבמשנה. שמזכיר המלמד באומרו ליהושע ויהושע לזקנים וכו'. היה ראוי גם בהתחלה יאמר. הקב"ה נתן תורה למשה ומשה ליהושע. (ב) אומרו מסיני ולא אמר מהקב"ה כי לא מההר קבל. (ג) שמתחיל בקבלה ומסיים במסירה. וחוזר במשנה שאחריה אל לשון קבלה. (ד) למה לא אמר ויהושע מסרה לזקנים. ואם הוא כי סמך על המסירה הנזכר ממשה ליהושע ועל כן לא נזכרה מיהושע והלאה. אם כן יקשה על אומרו ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. שגם פה היה לו לקצר ולומר ונביאים לאנשי כנסת הגדולה. (ה) לדקדק מלת הם אמרו. שהיה די יאמר ואמרו שלשה דברים. (ו) מניינא למה לי. (ז) כי מה שמביא דברים אלו בקיצור ובייחוד. לא יאמן כי לא אמרו זולתם. ואם כן לא נאמרו רק להיות להם איזה ייחס עם האמור. ואיננו לפי הנראה:

אמנם הנה על הקושיא השנית. יש אמרו שכוון לומר שמה שזכה משה לקבל התורה. היה מהבחינה שזכה סיני שתנתן בו. שהות על היותו נמוך ושפל. כמ"ש ז"ל על פסוק (תהילים ס"ח:י"ז) למה תרצדון וכו'. מאותה הבחינה זכה משה לקבלה שהוא להיות עניו מאד. ואפשר לנו לומר במה שכתבנו על פסוק (שמות י"ט:ב'-ג') ויחן שם ישראל נגד ההר. ועל מאמר המגיד אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. כי הלא כמו זר נחשב המאמר הלז כי מה בצע בהתקרב לפני הר סיני אם לא לתת לנו את התורה. אך הוא כי על ידי שבת ישראל ששת ימים נגד ההר אשר שם האלהים. שעל ידי כן פסקה זוהמתן שהיתה מתמרקת חלאתה יום יום עד תומה. ביום הששי קבל משה

את התורה לישראל. שאם לא כן לא היה מקבלה. כי הלא גם לכל א' מישראל היתה הנתינה. ועל כן הוצרכה הכנתה לשיקבלנה משה. וזהו אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה. כי בלעדי התורה דבר גדול קנו שם. שהוא פיסוק הזוהמא. וזה מאמרם ז"ל (שבת קמ"ו) באומרם ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. כי יראה כי הר סיני היתה סיבת הפיסוק. כי היה ה' נגד פניהם בהר וזהו ויחן שם ישראל נגד ההר:

או יאמר במה שידענו מרז"ל (שם פ"ח). כי לא היו ישראל מקבלים את התורה עד שכפה עליהם הוא יתברך את ההר כגיגית. ואמר להם אם תקבלו וכו'. והלא כמו זר נחשב כי אשר הקדימו עשיה לשמיעה ימאנו לקבל את התורה. עד שומו עליהם ית' את ההר כגיגית:

אך פירשו ז"ל בתנחומא פרשת נח. כי לא מיאנו לקבל ישראל אלא תורה שבעל פה. ולא בשנאה הדפוה כי אם להיות רבים דקדוקיה אולי לא יוכלו לקיים את כלם כי רבים המה. ויקצוף האלהים על קולם. וכפה עליהם ההר לקוברם בו אם לא ישמעו. הנה כי תורה שבעל פה היא אשר קבלו על יד הר סיני שכפה עליה הוא יתב' את ההר. והנה הקבלה הזאת אשר במשנה זו מדבר על שבעל פה. וזה יאמר פה משה קבל תורה. באיזו אמרתי: הלא הוא מפאת סיני. כי תורה שבעל פה. וז"א מסיני.

עוד יתכן. והוא הנרצה אל ענין הפרשה ובו יותרו כל הספקות שהזכרנו, והוא בהעיר עוד קושיא אחרת. והיא כי הלא משנה זו מקומה הי' בתחלת סדר זרעים. כי אומרו קבל תורה על כל שיתא סדרי משנה ידבר:

אמנם הנה ארז"ל בגמרא. האי מאי דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דאבות. והנה היה מקום יאמר נא ישראל. מי יעצור בא לקיים את כל אלה כי רבים המה. ע"כ היחל ואמר אל תחושו. כי הנני שם את כלם לפניכם. וכל אחד יקבל לפי הכנתו אם מעט ואם הרבה. כי הנה מהקבלה של תורה שבעל פה תראו ותלמדו לעשות כן. כי הלא משה קבל תורה וכו'. לומר איני אומר הקב"ה נתן תורה למשה כי הלא היה נראה כי לו לבדו ניתנה. ולא כן הוא רק לכל א' וא' מישראל. אלא שאם שכלם שמעו בסיני כל דבור ודבור. וכל תורה שבע"פ התלויה בכל דבור עם כל שאר התורה. כי כלה כלולה בעשרת הדברות כנודע. עם כל זה משה היה לבדו אשר קבל. מש"כ כל שאר ישראל כי לא עצרו כח לקבל. והוא מאמר רז"ל (ש"ר פ' כ"ז) שאמרו כי כל מה שתלמיד ותיק היה עתיד לחדש בתורה בכל דור נאמרה בסיני. אלא שישראל לא עצרו כח לקבלה כ"א משה לבדו. אך ישראל היו שומעים ושוכחים מיד כמ"ש ז"ל. או לאומרים (שבת פ"ח) שפרחה נשמתם ולא נשאר בידם דבר. וזהו קבל תורה. והוא כי גם שהוא ית' את הכל שם לפני משה וישראל. עם

כל זה כל אחד מקבל לפי הכנתו. וגם במשה אינו אומר למשה נמסרה התורה מאת הקב"ה. כי הלא אין צריך לומר. שלא תצדק לשון מסירה מאתו יתברך אל משה. למה שהוא בשר ודם כאשר נבאר. כי מסירה היא כאשר הוא ביד המוסר כן נמסר. והוא דבר בלתי אפשר יקבל משה התורה לגמרי כאשר היא בחכמתו ית'. אך קבלה תצדק גם בבלתי מקבל כמות שהיא ביד המוסר אותה כ"א עוד אני אומר כי גם במשה לא יצדק בעצם לומר קבל תורה מהקב"ה שהוא כתלמיד השומע מפי רבו. כ"א קבל תורה מסיני.

והענין הוא מאמר רש"י ז"ל בפירוש החומש. על פסוק וישמע את הקול מדבר אליו. שהוקש' לו ז"ל אומרו מדבר בחירק המ"ם ואמר כי אינו כבוד כלפי מעלה לומר שהיה מדבר הוא ית' עם ב"ו כאשר ידבר רב עם תלמידיו כ"א שהיו הקול יצא מפיו יתברך כאלו אינו מדבר עם משה: ואחרי כן הקול בעצמו הי' כמתדבר מאליו עם משה:

והוא מאמרנו על פסוק (בראשית ג':ח') וישמע את קול ה' אלהים מתהלך בגן. והוא כי אחר ששלטה זוהמת נחש באדם ובאשתו לא עצרה כח לשמוע קול ה' ממנו יתברך אליהם. כי אם שהי' הקול יוצא מאתו יתברך וכמתהלך בגן. ואח"כ היה מתפשט כמאליו אליהם. וזהו קול ה' מתהלך בגן. וע"ד זה יאמר פה משה קבל תורה. ומה שאינו אומר לשון מסירה. הלא הוא כי גדול כבוד ה'. כי אפי' אינו מייחס הקבל' ממנו יתברך כ"א מסיני. כי הי' הקול יוצא כמתהלך בסיני ומתדבק עם משה. על דרך וישמע את הקול מדבר אליו כפרש"י ז"ל כמדובר. וא"כ אם אפי' שמיעת הקול הי' כלאחר יד למה שהוא ב"ו. ומה גם עתה לימסר התורה ממנו יתב' אליהם לגמרי כאשר היא אצל ית' שהות תואר מסיר'. הנה כי שלש הדרגות היו. א' מדרגת משה. שעם שלא תתייחס קבלתו בעצם מהקב"ה. כ"א מסיני. לפחות גדלה השגתו לפי הכנתו שקבל התורה כלה. מש"כ כל יתר ישראל. כי רבה היא גדולת משה על כל המון ישראל. אך יהושע לגודל הכנתו כי הי' נער לא ימיש מתוך האוהל. עצר כח לשתמסר לו תורה לגמרי ממשה. וע"כ נא' ומסרה ליהושע. וע"ד זה הי' ממנו והלאה עד אנשי כנסת הגדולה. כי עד הדור ההוא עצרו כח לגמרי ללמוד זה מזה. אך מהם והלאה הי' הפרש הדורות הרב' בירידה מדור לדור כי כשמתו חגי זכריה ומלאכי שהיו מאנשי כנסת הגודלה פסקה זכוכית לבנ'. ע"כ מהם והלא' לא נאמר לשון מסירה כי לא עצרו כח לקבל זה מזה לגמרי. ע"כ מאז והלאה נאמר קבלו מהם. כי לשון קבלה יצדק גם בבלתי מקבל בלי מגרעת כמדובר. וע"כ גם לא נאמר וזקנים מסרוה לנביאים כי לא הזכירו המסיר' כי סמך אל המסירה הנזכר. עם כל זה חזרו לו' לשון מסירה מנביאים לאנשי כנסת הגדול'. ואמרו מסרוה לאנשי כנסת הגדול' לומר עד כן הגיעה מדרגת מסיר' כי לא רבה מדרגת ידיעת ירידת דור א'

לשאחריו כ"א שלא תצדק בהם מסירה. מה שאין כן מהם והלאה. הנה כי בשעת מתן תורה ומאז והלאה בכל דור ודור. תמיד הי' הפרש בין המקבלים. כי כלא' מקבל לפי הכנת השגתו. ע"כ בגלל הדבר הזה סידר רבינו הקדוש סדר הקבלה בתחלת מסכת זו. למען ממנו נקח אל כל מילי דאבות. כי כאשר בקבלת תורה שבע"פ כל א' קבל לפי הכנתו. ולא יאשם על מה שלא עצר כח לקבל. כן במילי דאבות אל יאמר איש מי יוכל לקיים את כלם כי רבים המה. כי הלא לא יחוייב כל איש לקבל את כלם כ"א איש ואיש לפי הכנתו:

והנה בראות אנשי כנסת הגדולת כי מהם ולהלאה היו לבבות הדורות מתמעטים. כי מחגי זכריה ומלאכי בטלה זכוכית לבנה. ולא הי' עוד מי שיעצר כח שתמשך ותמסר כל הקבלה בידו. לומר מסריה לפלוני רק לשון קיבל ע"כ אמרו הנה יש שני עכובים לקיים התור' ומשפט שני למודים. וא' אל כל העם אשר לומדים. כי למיעוט הלבבות תעדר אמית' ההורא'. לא' משתי סבו'. או מחמת שכחה שישכחו תלמודם. או שלא יעצרו כח לקבל הכל כי רב הוא. שלישית אל ההמון בכל כללות התורה. שיוכרח שלא יבצר מעדת ישראל שישגו להעדר מהם כל פרטי הדת. כי אין מספר לגדודה וישגו במעשה המצות. ע"כ על הא' אמר הוו מתונים בדין. ועל **הב'** אמר והעמידו תלמידים הרבה. שמה שלא יעצור כח לקבל א' יקבל חבירו ובין רבים ימצא הכל. ועל הג' אמר ועשו סיג לתורה. ולהיות כי בדורות שלפניהם לא נצטערו. כי ראו כי גם שאחריהם יהיו מקבלים גדולים שתצדק בהם מסירה. אך אנשי כה"ג כי המה ראו כי מהם והלאה תפוג תורה. על העדר ראויים לימסר תורה בידם כראוי. ע"כ נגע על לבם ובקשו לתקן. וז"א הם אמרו. כלומר הם בייחוד שראו צורך שעה ע"כ הם אמרו וכו'. כי הם אשר הרגישו הצער:

ובמה שכתבנו יתורץ מה שהערנו מניינא למה לי. שהוא שהי' נראה אם לא הי' אומר מנין. שהית' הכונה או זה או זה. לז"א שאמרו ג' דברים לומר כי שלשתן כא' צריך. כי כל א' משמש על צורך ענין א' כמדובר. ואמר והעמידו תלמידים ולא אמר למדו תלמידים הרבה. לרמוז מאמרם ז"ל על פסוק יזל מים מדליו הזהרו בבני עניים כי מהם תצא תורה. וזה יאמר פה אל תעשו עיקר התלמידים מבעלי ממון. כ"א העמידו את משוללי העמדה להקימם לעסוק בתורה כי הם העיקר:

פסקה ז

ויאמר וכו'. הנה אהרן ראה שני דברים ויצר לו. (א) כי הוא מביא עגל לחטאת כי עדיין מעשה העגל לא נמחק ממנו. ולא עוד כ"א ישראל מביאים אותו לעול' על הרהור והוא חטאת על מעשה: (ב) כי ישראל מביאים שלמים שמור' כי שלום בינם לקונם. והוא אינו

מביא שלמים. שמורה שטובים הם ממנו לפניו ית'. ע"כ אמר לו משה אל תבוש על זכר העגל והתאפק. כי לעומת זה זכר המזבח שיהי' לך זכרונו למליץ. כי ע"י מזבח שבנית נתעכבו ישראל יום א' מלעבוד ע"ג באמור חג לה' מחר. וזהו קרב אל המזבח. קרב אל מה שזכרו לטוב לך ואל תחוש. ועל השנית אדרבה טוב אתה לפני קונך מהם. כי הם צריכים לך ואתה אינך צריך אליהם. כי הנה עשה את חטאתך ואת עולתך ובקרבנותך אלה תכפר בעדך ובעד העם גם הם. אך אתה אינך צריך להתכפר בקרבנם כי ועשה את קרבן העם וכפר בעדם בלבד ולא בעדך:

פסקה כג

ויבא משה וכו' חש הקב"ה על כבוד משה שעם שבירך אהרן את העם לא ירדה האש עד שנתחבר לו משה ויברכו שניהם את העם מיד וירא כבוד ה' וכו' ותצא אש וכו'. ואז וירונו על ירידת האש. ויפלו על פניהם על מראה כבוד ה':

או יהיה הענין עפ"י מה שכתוב אצלנו במשנת שמעון הצדיק שאמר על שלשה דברים העולם עומד על התורה וכו'. והוא כי קיום העולם הלזה השפל. איננו כ"א ע"י בא שפע מעולם העליון והשתלשל על ידי מלאכי אלהים שבעולם המלאכים. ואחריו דרך עולם הגלגלי' עד השפל וכמאמרנו פ' ויחי. וכי על כן ברא אלהים אדם על הארץ בארבע חלוקי כפרה. החומר מעולם השפל. הנפש החיונית שבה יתנועע מעין עולם התנועה הוא עולם הגלגלים. והרוח מעין עולם המלאכים כדכת' (תהלים ק"ג) עושה מלאכיו רוחות. והנשמה מעין עולם העליון. ואין ספק כי האלהים עשה את האדם דוגמת העולמות. למה שהוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לשלשל על ידו בארבע מדרגותיו שפע העליון מן העולם אשר נשמת אדם משם. וממנה אל עולם המלאכים שרוחו מתיחסת אליו. ומשם אל עולם הגלגלים אשר הנפש תתייחס אליו. ומשם אל הארץ אשר מחומר' קורץ אדמת חומרו. אך אין כל אלה לו אם לא ע"י כשרון המעש'. והנה הן זאת חשבתי כי ע"כ שמעון הצדיק פקח עיניו על שלש אלה. תורה וכו' וישת עליהם תבל. והוא כי הנה ידוע. כי התורה היא מעולם העליון. וע"כ להוריד שפע מלמעל' צריך זכות תורה. ולשלשלו ע"י עולם המלאכים ומה גם ע"י עבודת ב"ה של מעלה כנודע אשר הוא בעולם המלאכים צריך זכות עבוד'. ולשלשלו בעולם הגלגלים צריך זכו' ג"ח מעין העולם ההוא שאין בו רוחניות שכלים ליהנות ע"י עבור בו. כי הלא גשמיי הוא ולא יהנה. נמצא כי ההנא' הבאה לעולם על ידו לגמילות חסד תתיחס. ע"כ צריך זכות ג"ח:

וזה יהיה ענין הכתוב. כי הנה ביום השמיני ההוא הי' קיום העולם. כי על ידו שפע עליון אז היה בעצם בהתפשטות שכינה לארץ וירידת אש מן השמים שהוא קיום העולם בעצם.

על כן הוצרכו שלשתם. והנה תחלה עשה אהרן את העבודה. זריקת דם והקטר החלבים המזבח'. וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ברכת כהנים שגם היא נקראת עבודה. ולא ירד האש. והוא כי למה שהשפע ההוא הוא מעולם העליון. וגם להורידה עד לארץ. ע"כ הוצרך זכות תורה המתיחסת בעצם למשה. וגם להיות שהוא היה אשר הוריד שכינה מרקיע הראשון הוא וילון לארץ כנודע (ב"ר פ' י"ט) כי שבעה הורידו. אברהם מהשביעי לששי. וע"ד זה יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה. ע"כ לא ירדה שכינה המקיימת העולם עד נצטרף משה עם אהרן. כי להיות השפע ההוא מעולם העליון הוצרך משה שהוא זכות תורה. ולשלשלו דרך עולם הגלגלים עד לארץ הוצרכה עבודה וג"ח. ע"כ בהתחבר עם משה נמצאו מעמד שלשה העמודים. תור' ועבוד' וג"ח. כי לאהרן היה ג"ח שהיה משים שלום. וזכות עבודה. ולמשה זכות תורה. וז"א ז"ל (סוט' ל"ח) כי הברכה שבירך משה עם אהרן. היתי' ויהי נועם ה' וכו'. שהוא נועם שפע עליון שבא ע"י שלש אלה כמדובר.

והנה בדרך הזה המתבונן בו בינה ישקיף וירא כי בו הותרו כל ההערות שיש להעיר:

ועוד יתכן דרך אחרת קצרה במשנה זו ויותרו ההערות הראויות. הלא המה. (א) כי אחר שכלל כל אנשי כ"ה כאחת. ולא הזכיר כי אם מה שהי' מאמר כללי אל כללם באומרו הם אמרו ג' דברים. א"כ לא היה לו להביא. רק מאמר מי שקבל מהם. ולא מאמר א' מהם. שאם היה בא להשמיענו פרטות כל א' מהם. היה ראוי יביא מאמר כל א' וא' מכלם. כי לא יאמן ששום א' מכלם לא אמר אפילו דבר אחד שיהיה ראוי ליאמר. ואם הוא כי זה לבדו נשאר אחר כלם. והביאו לשלשל בו סדר הבאים אחריו. כי אנטיגנוס קבל משמעון הצדיק. א"כ לא היה לו לומר משירי אלא שמעון הצדיק היה שיור לכנסת הגדולה. (ב) אומרו הוא היה אומר ולא אמר הוא אמר ג' דברים מעין המשנה הקודמת שנא' הם אמרו ג' דברים: (ג) מניינא למה לי. (ד) הפסיקו במלת על בין כל א' וא'. ולא אמר תורה ועבודה וג"ח. (ה) למה סדר כסדרן הזה. ומה גם למאמר רז"ל כי גמילות חסדים קדמה לשלשתן כאשר נזכיר בס"ד:

והנה טרם נדבר בענין כונת המשנה. נבאר ארבע תיבות אלו שאמר. היה משירי כנסת הגדולה. ואומרו הוא היה אומר ולא אמר הוא אמר. אך הנה רבינו הקדוש עליו השלום מסדר המשנה. ראה והנה מדברי אנשי כנסת הגדולה יראה. כי דעתם כי למוד גדול לבדו. כי לא שתו לב לתקן עולם על הנוגע אל המעשה כלל כי אם על התורה לבדה. שע"כ כל אזהרתם היתה עליה באומרם הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה. ע"כ אמר אל תלמד מהם כדבר הזה. כי הלא שמעון הצדיק היה משירי כ"ה ולא האחרון שבכולם. אלא מכלל שיוריהם וגם לא אמר דבר זה פעם אחד. כ"א הוא

היה אומר. שהיה מרגלא בפומי' לעיני כל הנשארים מהם עמו ולא חלקו עמו ואדרבה הוא הורה כי גם כלם מסכימים בדבר. כי על שלשה דברים העולם עומד. על התורה ועל העבודה ועל ג"ח. הנה כי מלבד התורה שהיא עמוד א'. יש שני עמודים עוד עמה התלויים במעשה. וא"כ אין לומר כי הסכמת אנשי כנסת הגדולה היתה שהתורה לבדה היא העיקר. כי לא כן הוא כי אם גם המעשה. והוא מאמרם ז"ל (ב"ק י"ו) באומרם תלמוד גדול שמביא לידי מעשה הנה כ"א לא הי' מביא לידי מעשה היא בלי מעשה אינה שלמות. וכמאמ' התורה לשמור ולעשות כי שניהם יצטרכו:

ונבא אל ענין כונת המשנה. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל בשמות רבה (פ' ל"ג) וז"ל קודם מתן תורה הי' העולם עומד בג"ח. כשניתנה תורה היו שני דברים והיה העולם רותת עד שהוקם המשכן והיו ג'. ע"כ:

וראוי לשים לב. אם על שלשה העולם עומד איך הי' זמן שעמד באחד ואח"כ בשנים. ועוד איך על א' לא הי' רותת עד שהיו שנים ונהפוך הוא:

אמנם יהי' כי קודם מתן מורה עמוד א' מספיק כי לא היו עונות כי עדיין לא נצטוו. כי אם אין תורה אין מצות. ע"כ לא הי' העולם רותת באחד. אך בהנתן התורה הי' רותת על עוברי מצותי'. כי אין התורה מקיימת לעוברים. ע"כ באה עבודה לכפר על החוטאים בה:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה התורה כנשמ' אל העולם לקיימו. וע"כ עליה מתקיים. אך יש עוברים שוגג ויש מזיד ואיך יתקיים העולם. כי אפס כי לא יחדלו עוברי מצותי' ע"כ על השוגג צריך עבודה שהיא באה על השוגג. ולתקן המזיד בל יתבטל עליו העולם הי' הג"ח. כי הלא אין טעם לשיתקיים העולם בהיות עוברים במזיד אם לא בתורת חסד. ע"כ צריך ג"ח מדה כנגד מדה. שבזכותם יעשה חסד הוא ית' ולא יביט אל המזידין. וז"א על ג' דברים וכו'. לומר הלא תראה זמן. עמוד אחד שעמד בו וזמן בשתים. דע לך כי בזמן הזה צריך מעמד שלשתן כא'. וזהו על שלשה דברים העולם עומד. וז"א עומד על ההווה כי עתה צריך שלשתן כמדובר. וגם אין ההתחל' מג"ח כי אם מהתור' שהיא עיקר. כי אין בור ירא חטא. והשנים תקוני העוברים עלי':

וז"א מניינא. ולהיות שלכל א' ענין בפני עצמו. הטיל מלת על בין כל א' וא' כי התורה היא העיקר אך כל השאר הם כל א' תיקון על דבר א' מעוברי התורה זה על שוגג וזה על מזיד ע"כ לא נתחברו יחד. וזה אחשוב היתי' כוונת רז"ל בש"ר (שם) לומר על משנה זו. שקודם מתן תורה הי' בא' וכו'. כי הוקשה למו מה שהקשינו במשנה. ואמרו דע כי קודם התורה היה מספיק א'. אך אח"כ היה העולם רותת על עוברי מצותיה כמדובר. והוצרך אף השלישית. כלומר כי בזה נבין אומרו מניינא. ועשותו עיקר מהתורה להתחיל בה.

לומר כי גם שעמד זמן בא' וזמן בשנים. עתה על ג' עומד כי הב' צריך לתקן בל יהיה רותת משא"כ מקודם:

עוד אפשר במה שכללם ואח"כ מפרידם במלת על. כי בערך כללות העולם צריך ג' דברים אלו ימצאו בו. אך לא יחוייב ימצאו שלשתן בכל איש ואיש. וזהו ועל בכל א':

או יהי' ענין הכתוב. כי בראות משה שבירך אהרן את ישראל ולא ירד' שכינה. אמר אינו דומה זכות יחיד לזכות רבים. כי אינו דומה מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה ע"כ נתחבר עמו לברך את ישראל שיהיו זכות שניהם יחד וזהו ויברכו את העם. ואז בזכות שניהם מיד וירא כבוד ה' וכו'. ולימד זה לימדנו התנא באומרו. **אנטיגנוס** איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם:

והנה ראוי לשית לב אל החילו בלשון שלילה אל תהיו כעבדים וכו'. ומהראוי יאמר היו כעבדים המשמשים שלא על מנת לקבל פרס. (ב) אומרו שני חלוקות כי מכלל לאו היה נשמע הן. (ג) אומרו כעבדים המשמשים ולא אמר כעבדים העובדים שהיה צודק יותר. (ד) אומרו לשון רבים אל תהיו כעבדים המשמשין ולא אמר כעבד המשמש. (ה) אומרו לשון פרס ולא אמר שכר. (ו) אומרו אלא הוו כו' והיה לו לקצר ולומר אלא כמשמשין את הרב שלא כו'. (ז) אומרו לקבל ולא תלה הדבר בנותן לומר ע"מ שיתנו לו פרס. (ח) סמיכות ויהי מורא שמים עליכם אצל הקודם. (ט) אומרו מורא שמים ולא אמר מורא ה' עליכם. כי הלא טוב טוב הוא לעבוד מאהבה. ולמה עשה עיקר מהיראה:

והנה בדברו דרך כלל בלשון רבים. השרישנו בשורש משורשי העבודה את ה'. והוא האמור בענין הכתוב. הלא הוא כי טוב לגבר ישתוף עצמו עם הרבים בכל מצוה ומצוה אשר יעשה. כי גדול זכות הרבים כמאמרנו על פסוק (ויקרא כ"ג) ועבדתם את ה' אלהיכם וכו'. שהוקשה לנו בו החילו בלשון רבים וצאתו בלשון יחיד באומרו וברך את לחמך וכו':

אך הוא. כי ילמדנו דעת כי בעבוד את ה' יהי' ברבים. כי אינו דומה יחיד או מועטים העושים את המצו' למרובים העושים את המצוה. אך בשכר לא כן אנכי עמדי. כי לא אתן השכר דרך כלל כי אם לכל א' וא' בפני עצמו. וזהו ובירך את לחמך וכו'. והוא כי אלף יחד העושים את המצו' כא' אין א' מהם יקבל שכר כשיעור חבירו. כי פלס ומאזני משפט לה' לשקול בחינת עבודת כל א' אשר נזדרז בה מחבירו. או אשר שמח בה בלבו מזולתו. או אשר היה פנוי מהשאר וכיוצא. ע"כ גם התנא על זאת פקח עיניו לבלתי

אמור אל תהיה כעבד וכו'. אלא היו כעבדים המשמשים את הרב וכו'. כי טוב לגבר יעבוד את ה' בחברה ולא יחידי:

ונבא אל ענין המשנה. והוא כי הנה הוא ית' קרא את ישראל בנים. כד"א (שמות ד') בני בכורי ישראל. (דברים י"ד) בנים אתם לה'. וגם ייחס אותנו לשכירים כמאמרו יתב' לאברהם (בראשית ט"ו) שכרך הרבה מאד. וגם קראנו עבדים כד"א (ויקרא כ"ה) כי לי בני ישראל עבדים. והנה אין שירות ג' אלה שוים. כי הלא שירות הבן אינו מתמיד. כי הלא כל בן יבטח באב לישמט מעבוד אותו יום יומים או יותר ולא יעציבנו אביו. ולא זו הדרך לעשות איש כן לאביו שבשמים חלילה. וכן אשר יעבוד כשכיר לא טוב. כי הלא אם שכיר הוא בא בשכרו ואם אמור יאמר אי אפשי להשכיר עצמי. כ"א לא איגע במלאכות. מה אפסיד אם לא שלא יותן לי שכר לא הן ולא שכרן. אך אשר היא עבד איש מקנת כסף. לא יעצר כח ליבטל מלעבוד את רבו בלא כסף ובלא מחיר כי כספו הוא. והנה אשר יבחר ותקרב איש היא הבחינה השלישית הזאת. והנה בה בחינות מתחלפות. יש עבדים יעבדו את הרב. לפתח ולשדד אדמתו ולזרוע זריעתו ולקצור קצירו. ויש לרעות את צאנו שורו וחמורו. ויש לחטוב עציו ולשאוב מימיו. ויש לשום את כל משא הבית עליהם. לספק בר ולחם ומזון. לרקד ולברור ולטחון בתבואות וכיוצא בכל עבודת עבודה ועבודת משא. ויש למעלה מכל אלה. והם אשר בחר בהם. לבלתי שום את כל מיני עבודות הנזכר עליהם כי אם לשרת את הרב לבדו. כענין ערוך השלחן לפניו ושום לחם ויין ובשל מבושל. וליצוק מים על ידיו. ולמזוג לו את הכוס ולהושיטו לפניו. או להלבישו וסכו. ולהיות אתו עמו. בבואו ובצאתו ללותו ולשמשו וכיוצא באלה. והנה שתים המה ההפרשים שבין השירות הזה האחרון ובין הראשונים. (א) כי הראשונים כלם יתוארו בתואר עבודה אך הסוג האחרון הלז לא יקרא עבודה רק שימוש. כענין גדולה שימוש' יותר מלימודה. ולמדו הדבר (ברכות ז') מפסוק אשר יצק מים ע"י אליהו. (ב) כי העובד את אדוניו מהסוגים הראשונים הנקראים עבודה. אין מדרך האדון לתת לאחד מהם לא שכר ולא מתת. לא שכר כי כספו הוא. ולא מתת כי לא מסוג המוצאים חן ביותר המה לתת להם מתנות חנם כי אם מזונו וכסותו. אך אשר המה מהסוג האחרון. כי מצאו חן בעיניו לקרבם אליו. ולהיות משמשים לפניו ומאוכלי שלחנו. בכלל מציאות החן יהיה כי יראה בעיניו יתרון זריזות ושימוש בשמחה וטוב לבב. ומה גם יהיו אתו עמו בעת אוכלו ושתותו וטוב לבו. ינשאנו לבו לתת להם פרסהוא מתנת חנם לפי ערך שמוש' אותו. וזהו כי תרגום ערך הוא פורסן. וע"כ פרס יקראו גם בחלוק' זו שהיא במשמשים את הרב בעצמו. יש בבני אדם שתי חלוקות. יש רב בלתי נותן גם לבעלי סוג זה שום פרס.

באומרו כי עבדיו המה קנין כספו. ומה לו עוד מתת להם מלחם לאכול ובגד ללבוש. ויש רב נותן פרס לסוג זה המתהלכין לפניו. ובעבדים המשמשין את הרב הנותן פרס יש בהם שתי חלוקות. (א) שגם הוא לא יעבוד רק לחמדת הפרס. (ב) יש אשר כי אף על פי שידע שיש לו פרס מרבו. משמשו בעלות על לבו אהבתו את רבו ואשר הוא חייב לו. וגומר בלבו כי לו יונח שלא ינתן לו פרס. משמש תמיד כעבד החייב מאהבת לבו:

הנה כי בשבע' המה חלוקות בחינות. שירת איש את הזולת. (א) בחינת הבן את האב. שימנע ימים רבים מלשרתו כי יבטח לבו באביו כי לא יקפיד עמו. (ב) שירות השכיר. כי גם שלא ישמש כ"כ כבן כי יאהב את השכר. (ג) העבד כי לא יוכל לישמט כי מקנת כספו הוא. וגופו קנוי בלא כסף ובלא מחיר. (ד) בעבד עצמו יש עבודת לעבוד עבודה ועבודת משא. ויש עבד שישמש את הרב עצמו כערוך לפניו שלחן וכיוצא. (ה) כי גם בבחינה זאת. שהוא לשמש את האדון במאכל שלחנו והלבישו וסכו וכיוצא. יש בלתי נותן פרס ויש אדון נותן פרס. (ו) כי יש עבד שביודעו כי רבו יתן לו פרס ישמש לאהבת הפרס. ויש חלוק' שביעית. והוא של העבד. שגם כי ידע כי יותן לו פרס לא יכוין בשרותו לכך. כי אם כאלו לא היו נותנים לו כלום:

והנה כונת התנא ללמדנו דעת איכה נעבוד את ה' ובחר בבחינה השביעית הזאת והמתיק הדבר בלשונו באומר היו כעבדים כו'. לומר אל תהיו מסוג הבן או השכיר כי אם היו כעבדים. הרי דחה השני סוגים הראשונים ובחר בשלישי והנה עדיין היה אפשר נהיה מסוג העבדים העובדים אדמת עפר רבם לחרוש ולזרוע. או לרעות מקנת קניינו אשר רכש. או נהיה כעבדים המשמשים את הרב בעצמו בהאכילו והשקותו וכיוצא. לזה אמר המשמשים את הרב וכו'. כלומר לא כעבדים המשמשים במלאכות הקשות כי כל אחת מהנה עבודה תקרא. כי אם במשמשים את הרב עצמו כי ההוא יקרא שמוש ולא עבודה כמדובר. וזה עיקר גדול באמונה. שהוא כי כל מצוה ומצוה שבישראל עושים הם כמשמשים את הרב עצמו. ככה כביכול באלהים נעשה חיל. וכמאמר הנביא ואנשי מלאתי כח את רוח ה'. ומפליגים בקדושה. כאשר כל ספרי חכמי האמת מלאים מזה על כל גדותם. וזה כיון באומרו כעבדים המשמשין את הרב. הנה כי בזה דחה הסוג הרביעי. ובאומרו שלא על מנת לקבל פרס ולא אמר שלא על מנת שיתנו לו פרס. בזה דחה א' ממציאות הנמצאות בבני אדם. שהוא כי גם במשמשים את הרב עצמו יש בלתי נותן פרס. לז"א שלא על מנת לקבל. כלומר אין ספק שיותן לך פרס. אך בקבלה הוא הספק. אם תכוין על מנת לקבלו אם אין. והוא ענין הסוג החמישי. וגם אודיעך כי גם בסוג הששי תגעל נפשך. שהוא על מנת לקבל. אלא שלא על מנת לקבל. והוא אשר

היחל בחלוקה הראשונה באמרו אל תהיו כעבדים וכו' על מנת לקבל פרס שהיא הסוג הששי. רק בשביעי.

והנה עתה יגדל הכאב בייתור. כי כל החלוקה הראשונה בלתי צריכה כלל. כי כל אשר בחר בחלוקה השביעית ודחה השאר. הכל היה בשנית. אמנם לזה נדקדק אומרו הוא היה אומר. ומהראוי יאמר הוא אמר. מאי היה אומר אך הנה שמעון הצדיק רבו היה אומר כי על ג' דברים העולם עומד. שהוא כי העושים הג' דברים. מקיימים את העולם:

והנה ידענו מרז"ל כי אסור לאדם לעשות המצו'. כדי לקבל טובה או שכר בלבד כ"א בצדקה בלבד. אמרו (ר"ה ד') שמותר לומר כדי שיחי' בני וכיוצא. באופן כי העוסק בתורה ועבודה וגמילות חסדים שעליהם העולם עומד. אם יכוין בעסק התורה או בעבודה או בג"ח כדי שייטיב לו. או אפילו כדי שיתקיים העולם על ידו. לא יספיקו לקיים עולם רק שיעשו מאהבה. וזה הי' ענין אנטיגנוס. כי כאשר רבו היה אומר מרגלא בפומיה על ג' דברים העולם עומד כו'. בא תלמידו והיה מרגלא בפומיה גם הוא שהוא היה אומר אל תהיו כו'. לומר הן באלה יתקיים העולם. אך בזאת שאל תהיו כעבדים כו' על מנת לקבל פרס שהיא החלוקה הששית שכתבנו. אלא היו כעבדים כו' שהוא החלוקה השביעית. ואם לא היה אומר החלוקה הראשונה היו כעבדים וכו'. היה נראה כמצוה להם להתנהג בחסידו'. אך לא שתנאי היו דבריו. כי אך בזאת יקיים המקיים את העולם בשלשת הדברים. ע"כ היחל ואמר אל תהיו וכו'. לומר אשר שמעתם את שמעון הצדיק שהיה אומר מרגלא בפומיה על ג' דברים כו'. הוא בתנאי שאל תהיו וכו' אלא היו וכו'. ועדיין היה אפשר לומר כי לא היה בזה צריך תנאי כפול. ומכלל אומרו אל תהיו וכו' היתה השנית. אך הנה אם הי' שותק מהחלוקה השנית. הי' אפשר לומר כי לא מיעט באומרו אל תהיו כעבדים וכו' אלא שאם יהיה לאדם בחינת עבד בעבודתו את ה'. שלא יהיה על מנת לקבל פרס אך טוב טוב הוא לעבוד בבתינת בן את אביו. כי תהיה מאהבה יתירה. על כן חזר ואמר אלא היו כעבדים כו'. לומר כי בכלל הציווי הוא יהיו משרתי ה' בבחינת עבדים ולא בבחינת בן או שכיר:

ועוד כיון לומר שלא יהיה כוונת המקבל לזה. אלא היו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל כו'. כי אם היו כו'. שלא על מנת לקבל כלו' כי לא יבצר. כי יש ויש פרס ודעתו לקבלו. אלא שלא יהי' השימוש על בחינת הפרס. מה שאין כן באו' על מנת שלא לקבל. שיראה כגועל בו חלילה. כי מי אשר לא יחפוץ לדבקה בו יתברך בע"ה. שהוא השכר האמתי:

והנה בכלל הדבר. היה אפשר לומר כי בא להשיב על קושי הנופל על בלתי משים לב אל משמעות דבריו באמת ובתמים. באומרם כי יראה סותר דברי התורה האומרת אם בחקותי תלכו כו' ונתתי גשמיכם בעתם כו'. והן זאת היתה רשעת צדוק ובייתוס כי המה הרשיעו ולא שתו להשכיל להיטיב. כי הלא דעת שפתיו ברור מללו כי לא ישמשו על מנת לקבל אלא שלא על מנת לקבל. אך לא יבצר כי יותן פרס. אלא שלא יכוונו לכך. וזהו היה אפשר כיון באשר אמר הבבא השנית. כלומר איני אומר על מנת שלא לקבל. שיור' כי איננו כי אם שלא על מנת לקבל. כלומר שלא היה על מנת כך. כי אם שישנו. אך אין אנו צריכים. כי גם מפתח דבריו יובן כמדובר. כי לא יאמר על מנת שיתנו לו פרס. רק על מנת לקבל. כלומר כי הנתינה לא אדבר בה כי אמיתות הוא. רק דברי בו הוא על כונת הקבלה. האם על מנת לקבל או שלא על מנת לקבל. ואחר דברו על גדר. שימוש מצות עשה. בא ולמדו גדר השמר מעבור מצות לא תעשה. ואמר ויהי מורא שמים עליכם והוא תכלית החסידות. והענין הוא אשר ביארנו בספר ביאור משלי על מאמר ריב"ז לתלמידיו (ברכות כ"ח) באומרם אליו שיברכם. וענה ואמר יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. ואמרו לו עד כאן רבינו. ואמר להם אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני שום אדם. ואינו אומר שמא יראני המקום ע"כ:

והנה שם הערנו. כי גם עתה אחר תשובתו קושיית' במקומה עומדת. וכי מי חשידי בעיניו. שחמשה תלמידים גדולי עולם. כולם יאמרו שמא יראני שום אדם ולא שמא יראני המקום:

אך כתבנו. כי יובן במז"ל שקרה לרב עמרם חסידא. שפד' שתי ריבות יפיפיות והעל' אותן בעלייי' ויסר את הסולם ממקומ'. ויהי היום ויחם לבו. ויטה את הסולם אל העלייי'. ויחל לעלות ועודנו באמצע הסולם. ויך לבו אותו כי ירע עליו המעשה ההוא אשר זמם לעשות. ויואל לשוב אחור ולא יכול. כי תקפתו יצרו ויאחז בו להעלותו ולא הניחו לירד. וירא כי לא יכול ליצרו ויקרא בקול גדול נורא בי עמרם נורא בי עמרם. ויאספו אליו כל בני העיר. ויאמרו אליו איה האש והעצים ויאמר אליהם נורא דחטא דהוה דליק בקרבי. א"ל כספתינן. אמר להם מוטב שאתבייש בעה"ז ולא בעולם הבא:

הנה כי עם היות רב עמרם חסיד. עם כל זה לא עצר כח מפני יראת ה' לשוב אחור מחטוא. עד באו אנשים. וממורא ירד ממעלות אחז אחורנית. והיעל' על לב כי גברא רבא כרב עמרם לא היה עליו מורא שמים שוה למורא בשר ודם. אך היה זה. שקודם בא החטא לידו. יותר ימנע ללכת לעשות את הרע מיראת אלהים. מאשר ממורא בשר ודם. אך כשכבר העבירה באה ונהית' ויאחז צדיק דרכו לעשות'. אז יותר קל לימנע ממורא

בשר ודם. והוא מעשה דרב עמרם חסידא. כי אחר היותו במעשה הרעה והיא לעלות בעצת יצרו. כבר החזיק יצרו בו וקשה לחזור בו. כי גם מן השמים ירפו ממנו מלסייעו כי הואיל הלך אחרי צוות יצרו. וע"כ ממורא שמים לבד לא ישוב. אך ישוב אם יראוהו אנשים. כאשר היה לו כי שב בבא כל ישראל לראות אשר יבא באש. וזה מאמר ריב"ז אדם עובר עבירה בסתר. כלומר לא אחרתי טרם בא העבירה לידכ'. כי אם יצר סמוך ויעץ להדיחו ולומר עשה עבירה פלוני. כי ימנוע הצדיק מיראת אלהים. אך אשר אמרתי בהיות כבר העבירה ביד האדם. וזהו אומרו אדם עובר עבירה בסתר. כלומר. שכבר הוא עובר ובה יהי'. כי אז מינה לא יזוז ממורא שמים כי אם ממורא בשר ודם. כעובדא דרב עמרם. ואמר כי כ"כ נכנס בו רוח שטות עד שהיחל בחטא. כי אמר שמא יראני האדם ולא שמא יראני המקום:

וזה כתבנו שם. שכיון שלמה בחכמתו באמור (משלי ב') אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' כו'. לומר אל תהי חכם בעיניך לומר כי מעצמך תדע ליזהר מן היצה"ר מבלי מועצותו. כי הנה בזה אנסה אותך. והוא ירא את ה' וסור מרע. כלומר מחמת יראת ה' בלי בשר ודם סור ופריש מהרע שאתה בו. ואז יוכר אם חכם אתה:

כלל הדברים כי סור האדם מהרע שבידו ממורא שמים. טרם יראוהו אנשים ממוראו יחת וישוב. היא מדרגה שאין למעלה ממנה וזאת תהיה כונת התנא באומרו ויהי מורא שמים עליכם. כלומר זו לבדה ולא של בשר ודם תמיד. בין במקום רואים בין בסתר במקום שאין אנשים. ולא שתהי' לפעמים קרובה ולפעמים רחוקה. כמו שכתבנו מההפרש שיש בין טרם בא מציאות העבירה לידו לאחר שכבר באה כי אחרי בואה תתרפה מיראת שמים ויצטרך מורא בשר ודם. כי אם שתהיה עליכם ממש בלתי נטל מעליכם כלל:

או יאמר. הלא אמרתי אליכם היו כעבדים המשמשים שלא על מנת לקבל פרס. והלא תאמרו בעשותכם כן. שתעבדוהו שלא על מנת לקבל טוב ותראו שאין צריך לומר העדר פרס כי אם גם רעה תבא עליכם והלא גם ברך לא יברכנו אך גם קוב לא יקבנו ולמה ירע לנו האם זו תורה וזו שכרה. כי הלא יהי מורא שמים עליכם. והוא כי כאשר השמים לה' ואין בהם חטא. ועם כל זה לא יעדר מהם מורא פן כעשן ימלחו. ויחזיר הוא יתברך העולם לתהו ובהו מחטאת בני אדם. או לפחות פן ימנע שפע עליון מעליהן לאשמת העם. ויתהפך שבמקום שפע טובה שהיה מתגלגל ע"י השמים. יתגלגלו רוגז וירע להם כאשר בזמן החורבן כמאמרם ז"ל (מדרש איכה א') על הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום כו'. נמצא כי לא יבצר מהם מורא שרעה תבא אליהם לאשמת ישראל. כי אותה

המורא יהי עליכם. כי אם היותכם חסידי עליון תיראו מבא עליכם צרה בעון הזולת. כי כן דרך הצדיקים לסבול עון הדור עליהם. ובזה תרגזו ואל ואל תחטאו:

והנה בדרך הזה. כי גם אנטיגנוס על משנת שמעון הצדיק דבר. מה שבעלי שלשת המדות ההם מקיימים העולם. היינו בהיותם כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס והנה על זה יש מקום לאיש אשר לא נתן לי ה' חכמה. לדבר ולומר מה אעשה ואהיה ממקיימי העולם. ואיככה אוכל. ומן השמים באומרם טפה זו מה תהא עליה לא נתנו לי חכמה. לזה אמר יוסי בן יועזר שמע בקולי איעצך יהיה ביתך בית ועד לחכמים. לקבוע מדרש ולזונם בביתך. בזה תהיה לך זכות תורה שילמדו. ועבודה בנחת שולחנך שלפניהם שכל האוכל בשולחן שת"ח מיסב בה כאוכל משלחנו של מקום. ובזה ג"ח כי היא הכנסת אורחים הרי שלשתן. וש"ת הלא אדרבא ע"י התערב דעתי עמהם אבא לזלזל בכבודם. וגם בלמוד מהם תגעל נפשי. לזה אמר הנה אתקנך בעצה טובה מלפני לזה והוא כי הוי מתאבק בעפר רגליהם שתערוך ערכך למטה מעפר שתחת רגליהם. ובזה אין צ"ל שלא תזלזל בהם כי אם גם שתהיה שותה בצמא את דבריהם. והוא בטבע המתאבק בעפר שהוא צחה צמא. כן ע"י התאבקך בעפר רגליהם תהי' לך צמא לשמוע מפיהם. ויערבו לך מרוב חשיבותם שבקרב לבך:

והנה יוסי בן יוחנן חולק ואומר הלא לפי דבריך הוא שיפתח איש ביתו לת"ח וינעול אותם בפני שאר ההמון. אך לא כן הוא דעתי כי אם יהי ביתך פתוח לרוחה בין לחכמים בין לכל שארית ישראל. כי מצות הצדקה כוללת שבזה תספיק לקיים עולם. אך למען תהיה שלימה איעצך יהי' עניים בני ביתך. המכניסים האורחים ומאכילים ומשקים אותם כי אם יהיו אנשי ממון לא יכירו צרת נפש העני כי לא נסו בעניות. אך בהיותם עניים אשר הגיעו למדה זו ויודעים עד היכן מרירות נפש עני מגעת מרחמים עליהם במזון ופיוס דברים ביותר. ותצא מצוה זו כתקנה. וש"ת הלא טובה היתה עצת יוסי בן יועזר לבלתי פתוח פתח רק לחכמים כי לא יהי' פחד המשך מהמצוה עבירה. אך לדעתך שלכל המון ישראל יפתח פתחו. הלא מי יודע אם בתוכם יהיו בלתי הגונים. ויקנו קירוב דעת עם בעלת הבית ויקראוה עון. לזה אמר התיקון הוא כי אתה הבע"ה אל תרבה שיחה עם האשה. ובזה ממך ילמדו וישאו ק"ו. ומה אם זה שהיא אשתו ממעט שיחה עמה. קל וחומר אנחנו שהוא אשת חבירינו וישמרו מלדבר ולערב דעתם עמה. וזהו באשתו אמרו כי אשר באו לביתך ויראוך ממעט בשיחת אשתך ישאו ק"ו ויאמרו. אם באשתו אמרו חכמים לבלתי הרבות שיחה כי ע"כ האיש הזה נשמר. וא"כ ק"ו באשת חבירו כמונו אצלה כי אשת חבירנו היא:

ועתה הוקשה לו. כי הלא יאמר איש. היתכן כי לבל יכשל האורח באשתי אמעט שיחה עם אשת נעורי. והלא טוב טוב הוא לבלתי הכניס האורח. ממה שתמעט בעירוב דעת עם אשתי אפי' לבלתי השיח עמה הרבה. ואדרבא גדול מצות השלום ואהבה בין איש לאשתו מכל אהבת החברים. לזה אמר רבינו הקדוש מסדר המשנה מכאן אמרו חכמים כו'. לומר דע לך כי הנה מכאן אמרו חכמים ממה שראו כי יוסי בן יוחנן לא חש אל הקושי הזאת. למדו כי אין ספק כי אין מהרבות שיחה לאדם עם אשתו נמשך לו אהבה ושלום. כי אדרבה רעות רבות נמשך מזה. כי שלשה המה גורש רעה לעצמו. שהוא כי בא להרבות בתשמיש עם שיהיה בהיתר מתיש כחו. וזהו גורם רעה לעצמו. ואפשר ירמוז שקופצת עליו זקנה שהם נקראים ימי הרעה. ובזמן ריבוי השיחה מתבטל מדברי תורה. וסופו אחר הרגיל עצמו ביותר עמה יבא לשמש עמה אפי' כשאיננו טהורה. ויהיה מפושעי ישראל בגופן בהרגיל עצמו בכך ויהי' מהיורדים ואינם עולים. וזה יורש גהינם שיהיה לו גהינם לירושה:

והנח מאשר כתבנו כי כל התנאים האלו נמשכים אחר מאמר שמעון הצדיק. האומר שעל שלשה דברים העולם עומד. וראש השלש היא התורה כמדובר. אלא שמזה יוצאת קושיא כי מה יעשה אשר איננו תלמיד חכם ואיך יקיים ויעמיד עמוד התורה. לזה הביא דעת יוסי בן יועזר שאומר יהי ביתך בית ועד לחכמים כו'. כי יעלו עליך כאלו חכמת לך ועסקת בתורה. ולהיות כי לא כל אדם יכול לקיים זה. כי אם איש א' יהי ביתו בית ועד לחכמים מספיק לכל חכמי העיר ולבאים מן החוץ. נמצאת עצה לאחד מעיר. ע"כ אמר יוסי בן יוחנן שאדרבא יהיו ביתך פתוח לרוחה לת"ח ולכל העולם. כי הכנסת אורחים כוללות בשלמות כזאת יהיה יסוד עולם גדול מאד. והנה עדיין ימצא בלי תורה. ע"כ הביא התנא משנת רבי יהושע בן פרחיה. שאומר כי גדול זכות התורה. ואם אינך תלמיד חכם. אל תהיה תקנתך היות ביתך בית ועד לחכמים או פתוח לכל. כי אם עשה לך רב כלו' אם בהיותך הולך למקום בית המדרש אשר שם תלמידים רבים אינך מצליח. עשה לך לבדך רב שילמדך לבדך. ולא תמתין עד הרב יבקשך ללמדך לקיים מצות ללמוד וללמד. כי אם אתה בקשהו ולך אליו ואם לא ירצה עשה אותו. כי תלך ותעשה לו כמה פיוסים וכמה תחינות והתנפל לפניו עד ירצה כי מעות אינך יכול לתת לו כי מה אני בחנם אף אתה בחנם. אך עשה כלומר ע"י מעשה שתעשה בהשתדלותך יהי' לך לרב. ואם קשה אתה לקבל ולזכות תלמידך אשר ילמדך הרב. קנה לך חבר וזהו בדמי' יקרים. כי החבר אינו כרב שאסור לקנותו בדמי'. וש"ת טוב לי אעסוק בתורה עם הרב ואחזור תלמודי יחידי מלבקש לי חבר. כי הלא בהיותו יחיד לא יבא זכרון לפני זולתי לדבר על

איש אם טוב ואם רע. אך בהיות לי חבר לא יבצר מלדבר בין שנינו מה טיבו של פלוני חכם או טפש צדיק או רשע. וזה יזכור דבר אשר לא טוב עשה ותצא תקלת לשון הרע מבינינו. לז"א הנה אתקנך בעצה טובה מלפני והיא והוי דן את כל האדם לכף זכות. באופן כי אשר תבואו לדון ביניכם אם טוב ואם רע לאיש ואיש מתוך מעשיו. לא יהיה כי אם לטוב כי הלא תדינוהו לכף זכות:

או יאמר טוב לי בלי חבר. אולי תהיה ההקפדה ביננו במה שידבר לי או יעשה דבר שאחשוד שהוא נגד כבודי ותצא לנו איבה. לז"א והוי דן את כל האדם לכף זכות:

פרק י

פסקה א

ויקחו כו'. אשר לא צוה וכו' ותצא אש כו'. הנה יש מרז"ל (ויקרא פ' כ') אומרים כי מתו על שזנו עיניהם מן השכינה בהר סיני. שנאמר ויחזו את האלהים כו' אלא שאמר הקב"ה בשמחת בתי איני ממיתן עד בא שמחת עצמי ויש אמרו על שהיו אומרים בלכתם בדרך אחר משה ואהרן מתי ימותו זקנים הללו ואנו ננהוג שררה. ויש אמרו על שלא נשאו נשים שנא' (תהלים ע"ט) בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו. ויש אמרו על קדושת שמו של הקב"ה וזהו אשר אמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש וכו':

והנה לכל אחד מבעלי סברות אלו. קשה כי הלא התורה מעידה כי על אש זרה נתחייבו ולא מקודם זמן זה על סבה אחרת. ולא עוד אלא שבארבע מקומות מזכיר מיתתן בתורה. ובכולן נותן טעם שעל אש זרה מתו. והיתכן שלא נשמע בשום מקום מה שנתחייבו עליו. אלא מה שנתוסף על היותם חייבים ולא הטעם העיקרי. זולתי טעם מה שלא נשאו נשים שנרמז במקום אחד באומרו ובנים לא היו להם. ולא כנותן טעם:

ועוד לאומרים שהוא על אומרם מתי ימותו זקנים הללו כו'. קשה היתכן שדבר זה יספיק לידון בשרפה. ואפי' לאומרים על שבנים לא היו להם. עם היות ראיה מן הפסוק הלא יראה תימה גדולה. כי יראה גדול העונש מן ערך החטא. וגם על הטעם הד' לא ימנע. או על אש זרה היו חייבים מיתה או לאו. אם חייבים עונשם הוא שקבלו. ואם לאו למה ימותו:

והנה הן אמת. כי האומרים כי מסיני היו חייבים הוקשה לו כי הנה נאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים לשלוח בהם יד. וא"כ איך יתכן שויתר להם הקב"ה. דהא קיימא לן דכל האומר הקב"ה וותרן הוא יותרו מעוי. ועוד פסוק ונקדש בכבודי. שהיה עתיד המשכן ליחנך בעשות דין אל מכובדיו יתברך. והוא מאמר משה הוא אשר דבר ה' וכו'. והוא כי לא יתכן שטרם יחטא איש יזכיר עונש החטא. והוא

רחוק מאד ממדתו יתב' לפתוח פה לשטן. כמ"ש ז"ל על פסוק (בראשית כ"ב:ה') נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם. וע"כ גזרו אומר כי מחוייבי מיתה בידי שמים היו. אך היה אפשר להאריך להם כדרך כל מיתה בידי שמים. שמאריכין לאיש עד ס' שנה כנודע. אלא שנצטרף דבר אחר וביום פקדו פקד גם זה. ועוד הוקשה להם כי עון אש זרה אינו מספיק לבדו להתחייב מיתה. כי הלא כשוגגין היו כמ"ש ז"ל (זבחים דף ק"א). כיון שראו שקרבו כל הקורבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל. אמרו נדב ואביהוא וכי יש לך אדם שמבשלו תבשיל בלא אש מיד נטלו כו'. וכ"ש לר' ישמעאל שאומר שם יכול אש זרה ממש ת"ל אשר לא צוה אותם שהכניסוה בלא עתה. וכן רבי אלעזר אומר שלא נתחייבו על אש זרה אלא שהורו הלכה בפני רבם ולא על מעשה בעצמו. והנה אין ספק כי לכל אלו המקילים חומר העין. יקשה כי הלא הכתוב מעיד כי על אש זרה מתו והיתכן כי ידונו בשרפה על דבר קל:

אך הנה הוא כי מלבד האמור עוד הקשה למו בכתוב אומרו וימותו. כי אחר אומרו ותצא אש ותאכל אותם למה נאמר וימותו. ועוד שיורה כי לא נשרפו כי אם מתו מיתת עצמן. והוא הפך אומרו ותאכל אותם. וכן בפ' אחרי מות נזכרה מיתה פעמים ולא שרפה. ובשני מקומות הוא אומר וימת כו' בהקריבם אש זרה. והלא טוב טוב היה לומר שנשרפו ולא שמתו בהקריבם אש שנראה כי מיתה היתה אלא שהיה בהקריבם אש. ע"כ אמרו כי אין זה כי אם שהמיתה במציאות מחוייבת היתה ממקום אחר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. והיה אפשר מיתת עצמן אלא שהיתה המיתה המחוייבת ע"י שרפת אש וגם היות במקום ההוא ולא ככל מיתה בידי שמים זה היה על עון האש זרה שהכניסו שם לא שהאש זרה בלבד מספיק היה לחייב מיתה:

וזה מאמר הכתיב וימת נדב ואביהוא בהקריבם כו'. לו' כי לא היה חיוב המיתה על הקריבם האש. כ"א שמתו המיתה שהיו חייבים בעת הקריבם ותהי מיתתם שרפה לא שמציאות המיתה היה על עון האש. וזה יאמר פה ויקריבו לפני ה' אש זרה וכו'. ע"כ ותצא אש ותאכל אותם שהיה בשרפה ולא שחיוב המיתה במציאות היה על זה כי אם שחיוב המיתה כבר נגזרה. אך עיקר הענין הוא כי וימותו לפני ה'. כי היו מתים כבר מציאות מיתה משוללת אש לפני ה' בב"ד של מעלה כי הגזרה היתה לפניו יתברך. ועתה בא אל הפועל בשרפה על האש זרה. ועדיין היה אפשר כי מיתתם המחוייבת מאז הי' יתברך מאריך זמן להם ככל חייבי מיתה בידי שמים שמאריך להם הוא ית' עד ששים שנה. כי גם שנצטרף עון האש זרה על שאין כח חיוב מיתה בשיעורו לא היה פוקדו

כעת הוא ית' והיה מאריך. אלא שרצה ליקדש בם בחינוך הבית כאומרו ונקדש בכבודי והמיתם אז. והוא אשר דבר ה' בקרובי כו':

ובזה נבא אל כונת מאמרם ז"ל (ויקרא פ' כ') וז"ל אך לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו. מטה אהרן נכנס יבש במשכן ויצא לח ויוצא פרח וכו'. טיטוס הרשע נכנס לקדש הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את הפרוכת ויצא ממנו דם ויצא בשלום. ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים הה"ד אחרי מות שני בני אהרן ע"כ:

וראוי לשית לב כי הלא חנם חרד את כל החרדה הזאת כי מטה אהרן לא הכניס אש זרה. וגם מה שהביא מטיטוס אינו דומה. כי בכלל אשר קצף ה' הוא לבלתי עכב ביד האויב לעשות רצונו. כי השיב אחור ימינו מפני אויב והן הן נוראותיו וגבורותיו שגוים מרקדים בהיכלו ושותק ועוד למה הכניס ענין זה בתוך דברי אליהו לאיוב. ועוד אומרו הה"ד אחרי מות שני בני אהרן כו' איך נאמר זה בכתוב והנה טרם בא אל כונת מאמר זה נבאר עוד אחר. וז"ל (שם) בר קפרא בשם רבי ירמיה בר אלעזר אמר בשביל ארבעה דברים מתו. על הקריבה ועל ההקרבה ועל אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה. על הקריבה שנכנסו לפני לפנים. ועל ההקרבה שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו. ועל אש זרה מבית בדים הכניסו ע"כ. וראוי לשים לב. מי הגיד לו שהיו ארבע דברים כי אי' בכתוב כ"א אש זרה. וגם למה לא מנה ענין הר סיני. ועוד מה שלא נטלו עצה זה מזה אין נראה היות כדאי לעונשם זה:

אמנם הנה הוקשה לו אומרו פרשת אחרי מות בקרבתם שנראה על קריבתם. כי לא ערבו לו דברי המתרגם באומרו בקרוביהון אשתא נוכריתא כי אין הל' סובלו. וע"כ נראה שעל הקריבה מתו. וגם על ההקרבה באומרו פה וישימו עליה קטורת. כ"א כל הכינה לא היתה רק הכניס אש למערכה מה ענין הקטרת אך היא שעשו הקרבה. וגם באומרו ויקריבו נרמז כי הבאת האש בלבד אין נקרא הקרבה. ואש זרה מפורש בכתוב. ומה שלא נטלו עצה זה מזה מפורש במדרש רבה (שם) מאומרו איש מחתתו. והוא כי אין ספק כי במחתות היו נותנים האש. אך לרמוז שהיה כל איש בפני עצמו בלתי נמלך בחבירו. וכונתו הוא כי ענין מה שויחזו את האלהים. אין נראה לו ממה שלא נרמז בענין. וגם הוקשה לו פה ייתור אומרו לפני ה'. כי בכל מקום הוא לפני ה' ומה גם שם. ולא נראה לו פי' הקודמים. כי אם לפרש לפני ה' כפשוטו. וגם בפסוק ותצא אש אומרו לפני ה' הוא מיותר. ע"כ נראה לו כי ארבעה דברים אלו נרמוז בכתוב. והוא אומרו איש מחתתו שהוא כל אחד בפני עצמו כלומר כי לא נטלו עצה זה מזה. ויתנו וכו' ויקריבו כו' היא

ההקרבה. ואומרו לפני ה' היא הקריבה לפני ולפנים. אש זרה כמשמעו. ולשלא נאמר אולי כל הענין לא היה רק על אש זרה לזה אמר מבית בדים הכניסו שאינה זרה בעצם: **והענין** כי ארבעה דברים היו בעונש **א** מציאות המיתה **ב** היות עתה ולא לאחר זמן. **ג** היות לפני ה' בפנים ולא אחר צאתו מן הקדש. **ד** היות בשרפה. מה שלא האריך להם. על שלא נטלו עצה זה מזה שהיה פירוד ביניהם ובמקום פירוד אין אריכות אפים. כענין חלק לבם עתה יאשמו כלומר עתה בלי מיתון. והוא הנרמז באומרו איש מחתתו וזהו על שלא נטלו עצה וכו'. ועל אש זרה. ע"כ ותצא אש ותאכל אותם שהוא היות בשרפה. ועל ההקרבה אמר וימותו שהוא על מציאות המיתה שע"כ היתה. כמ"ש רבי אלעזר שנאמר לאהרן ולא ימות כבניו שבאו אל הקדש ועל הקריבה אמר לפני ה' והוא כלומר לא אחרי צאתם. זה הוא ענין המאמר ההוא:

ונבא אל המאמר שהיינו בו. והוא כי דעתו לחלוק על מאמר זה. ודעתו רק כדעת האומר שעל ענין ויחזו את האלהים בסיני היה עיקר הדבר. והוא כי הוקשה לו בכתוב ההוא. באומר אף לזאת יחרד לבי כו' שאינו אומר מה היא אותה החרדה שאף עליה יחרד לבו. וגם למה עושה שני מיני חרדות. וגם למה על השני הכביד ואמר ויתר ממקומו שהוא כמו לנתר בהן. וגם אין נמשך בזה ענין הכתובים. וגם בפסוק אחרי מות שני בני אהרן הוקשה לו הזכיר את אהרן ולא אמר אחרי מות נדב ואביהוא וגם אומרו בקרבתם ולא אמר בהקריבם אש זרה. ע"כ אמר שכונת אלו הוא לומר ראו כמה צריך אדם לבלתי הקל ראש לפניו יתברך כי אם תמיד יהיה בחרדה גדולה כי הנה אף לזאת. שהוא על ענין בזאת יבא אהרן אל הקדש בו' ולא ימות כבניו יחרד לבי שלא ימנע אם מתו על הקריבה לפני לפנים האם לא יהיו דומים למטה אהרן שנכנס בפנים יבש ויצא לח. וז"א נכנס שהוא על הכניסה ואם על ההקרבה. על זה אמר שויתר ממקומו. וזהו טיטוס וכו'. ובניו של אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים האם חרב שלופה בידו טובה מקרבן. ואם על אש זרה שנראה כחלול בקדושה. האם אינו יותר קשה מה שגידר את הפרכת. ועל מה שלא נטלו עצה גם זה נרמז כי גם בטיטוס לא ערב אל לבו לעשות כן איש מכל סיעתו. וז"א טיטוס וכו' נכנס כי הוא לבדו היה בעצה. וא"כ מי גרם להם ע"כ אמר שמעו שמוע ברוגז קולו כו'. לומר כי עונשם היה שלא שמעו בחרדה ורוגז קולו יתברך בסיני בראותם את הקולות וראות הגא מפיו יצא. שאש הדבור היה מדבר עם כל א' מישראל ולא פחדו כי אם ויחזו את האלהים. כי ע"כ היו חייבים מסיני שהקילו את ראשם ויחזו את האלהים בגסות לב האוכלים ושותים. לכן ראוי לקבל מוסר לשמוע ברוגז ורעדה קולו יתב' והגא מפיו יצא. הוא עצמות הקול ההוא כי ההגא ממש היו רואים. כד"א

(שמואל כ') רואים את הקולות. כי קב"ה לאו ותרן הוא ומדקדק עם חסידיו ובקרוביו מתקדש: וזה רמז הכתוב באומרו ית' כמתאונן על סילוק הצדיקי'. ואומר אחרי מות שני בני אהרן. כלומר עם היותם בני אהרן. לא שוה למו זכות אביהם. כאשר הואיל זכותו למטהו. ואם על מעשיהם אשר לא כטיטוס שהיה להלחם. כי אם אדרבא בקרבתם. והקריבה בקרבן אל ה' ועם כל זה וימותו. אך ראו והשכילו כי מדקדק עם הצדיקים. והנה עדיין היה מקום לומר כי אין ראיה מטיטוס. כי שם ניתן רשות למשחית וע"כ לא הקפיד הוא יתברך. ע"כ אמר והוציאה מלאה דם. לומר כי זה יורה כי מקפיד היה ועם כל זה הן הן גבורותיו שכובש כעסו מה שלא עשה כן עם הצדיקים הללו להתקדש בם:

הנה לפי זה האומר הטעם הראשון שכתבנו שהוא מענין סיני. והאומר הטעם האחרון על קדושת השם אחד הוא כמדובר ואינן חולקים. ועל הטעם השני שהזכרנו למעלה. הנה במדרש רמזו וסמכו אל פסוק אתה ואהרן נדב ואביהוא שהיו מהלכין אחריהן. אך אצל העונש לא הוזכר. ואפשר נרמז באומרו ובנים לא היו להם. כלומר הם חשבו לנהוג שררה תחת אבותם ולא זכו שיניחו בנים לנהוג שררה תחתם כי מתו מיד. ועל הטעם השלישי שלא נשא נשים הוא כמשמעו. ובנים לא היו להם שעל שלא נתעסקו בפריה ורביה מתו. ולשני הפרושים ג"כ ענין הכתוב הוא. כי על אש זרה לא היה רק היות המיתה באש. אך מציאות המיתה היה על דבר אחר. והוא אחד מטעמים אלו. והוא אומרו וימותו אחר אומרו ויאכל אותם כמדובר למעלה. והנה אל דעת האומר שעל אומרה מתי ימותו זקנים כו'. אחשוב כיון דעת האומר מרז"ל כי שני חוטין של אש יצא מבית קדש קדשים ונחלק כל אחד לשנים. ונכנסו שנים בנחיריו של כל אחד מהם. ויהיה כי יחד חטאו במשה ואהרן. וע"כ כנגד שניהם יצאו שני חוטין. ולמה שכל אחד חטא בשניהם נחלק כל חוט ליכנס חצי כל חוט בנחירי כל אחד מהם:

והנה במדרש דעת אחרת. והוא כי רבי מני בשם רבי לוי אמר בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן ובכולן כתיב בהן מיתה שנכנסו שתויי יין ושנכנסו בלי רחוץ ידים ורגלים ושנכנסו מחוסרי בגדים ומה היו חסרים א"ר לוי מעיל היו חסרים וכתוב בו מיתה שנאמר והיה על מצח אהרן ולא ימות ושלא היו להם בנים כו':

וראוי לשית. לב כי אין מכל אלו בכתוב כלום זולתי האחרון. ולא עוד כ"א שהמוזכר בפירוש שהוא אש זרה לא כללוה בד' הדברים ועוד כי הנה בענין המעיל. אדרבא אם היו לובשים מעיל היו חייבים מיתה כי הוא מארבעה בגדים שלכ"ג ואסורים להדיוט. ואם הכונה הוא שהיו מחוסרים מדרגת כהונה גדולה שהיא ע"י מעיל כדי ליכנס לפנים. אם כן גם ציץ וחשן ואפוד היו חסרים וגם איך נוסרו יחד ארבעה דברים הללו. ועוד

שאם כל מה שכתוב בו מיתה. גם קריבה כתיב בו מיתה בקרבתם לפני ה' וימותו וכן באש זרה כתיב מיתה:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי יש בחינות הרבה חיוב מיתה. והיות לפני ה' והיות ע"י אש. ובזה נבא אל הענין. והוא כי כיון באומרו בשביל ארבעה דברים מתו. כלומר המיתה היתה בשביל ארבעה דברים אך היות באש היה על אש זרה והיות לפני ה' היה על הקרבה וקריבה. ולמד אלו ארבעה דברים על שנכתב בהן מיתה. והיא כי הוקשה למו האמר ארבעה פעמים מיתת בני אהרן: (א) בפרשה זו באומרו וימותו: (ב) בפרשת אחרי מות באומרו אחרי מות שני בני אהרן כו': (ג) וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני ה': (ד) וימת כו' ובנים לא היו להם. ע"כ גזרו כי נכתב בהן מיתה ארבעה פעמים כנגד ארבעה דברים שבשבילם מתו נכתב בהן מיתה. וענין המעיל יהי' כדעת האמור שהיו אומרים מתי ימותו זקנים הללו וכו' ויחס הדבר אל חסרון מעיל כלומר כי חסר מהם בחינת המעיל. והוא כי כל אחד מהשמנה בגדים יש לו בחינת כפרה. ציץ על עזות פנים כו'. מעיל שהוא דבר שבקול מכפר על דבר שבקול היא על לשון הרע. ואפשר כוונו על אומרם מתי ימותו זקנים הללו וכו' שהוא דבר שבקול:

עוד יתכן שגם באומרו בלי רחוץ ידים ורגלים. הוא על אש זרה בידים והקרבה ברגלים שלא רוחצו מהיות חלאת אשמת דבר בהן. ויהי' שיעור הענין כי העבודה צריכה תיקון. מחשבה דבור ומעשה. שהוא כנגד ג' עולמות להשפיע בהן ע"י עבודה. ואלו נכנסו שתויי יין הוא בלבול המחשבה. ומחוסרי מעיל הוא הדבור רע כאמור. ובלי רחוץ ידים ורגלים הוא מעשה כי המעשה לעומת עולם המעשה הזה ודבור כנגד עולם התנועה. ומחשבה כנגד עולם המלאכים ולהוריד מהעולם העליון צריך יהיו לכהן בנים בל יהיה ממעט את הדמות. שעי"כ לא יוכל להשפיע ולהריק שפע מעולם העליון. ומה שמביא ראי' מציץ אל המעיל. הוא כי גם מארבעה בגדי כ"ג הוא. והיא כדרך בנין אב שכמו שנאמרה מיתה בציץ כן בכל הארבעה:

פסקה ב

ויאמר משה כו'. הנה לאהרן הי' מר אל מר. אולי ח"ו היו בניו רשעים וישלחם ביד פשעם. ע"כ אמר לו משה הוא אשר דבר ה' לאמר כו' כלומר למפרע הבנתי מה היה רוצה לאמר הוא ית'. באומרו ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. אך הוא כי בזמן אשר יועד להראות לבני ישראל שהוא ביום שמחת ה'. אז ונקדש השם הנז' בפסוק הקודם בכבודו יתברך. וזהו בקרובי אקדש שאינו נושא פנים לקרובי. ובזה על פני כל

העם אכבד. שהי' יקר כבודי עליהם בל יקלו עוד בכבודי כי יקחו מוסר. וכשמוע אהרן כי צדיקים בניו וידום אהרן:

עוד יכוין כי ע"י סלוק הצדיקים מתמלאה השכינה שפע קדושה עליונה מלמעלה. שנעשה יחוד כנודע ליודעים חן. וזהו בקרובי אקדש שאתמלא משפע עליון מאד. זה לא יוכל אל העם. אך מה שהא על פני כל העם הוא שאכבד בראותם שלא נשאתי פנים:

והנה מדממה שוידום אהרן ולא דבר מטוב עד רע. הורה לנו מוסר התנא (אבות פ"א) וז"ל שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא:

וראוי לשום לב. (א) כי ללמוד כי השתיקה טובה. מה צורך להקדים ולומר שכל ימיו גדל בין החכמים: (ב) כי אדרבא כל עסק הגדל בין החכמים הוא הדבור. (ג) באומרו ולא מצאתי. שיורה כי בין החכמים מצא מציאה זו. ואין בזה שייכות מציאה ומה גם להיות בייחוד שם: (ד) כי מלת לגוף תראה מיותרת: (ה) אומרו כי לא המדרש הוא העיקר כו'. כי אדרבא נמנו וגמרו כי תלמוד גדול שמביא לידי מעשה הנה התלמוד עיקר: (ו) מלת הוא שהוא מיותרת: (ז) אומרו וכל המרבה דברים וכו' הנה זה לבדו הי' ראוי לומר שבכלל היות המרבה מביא חטא הוא כי טובה היא השתיקה. כי מהדבור אפשר ימשוך הרבות דברים ויצא לידי חטא: (ח) כי מקרא כתיב (משלי י':י"ט) ברוב דברים לא יחדל פשע: (ט) כי הפסוק אמר פשע והוא אמר חטא בלבד:

אמנם הנה יש דבור בנוגע אל הגוף. ויש בנוגע אל הנפש כדברי תורה ודומה לה. ורצונו לומר כי הנוגע אל הגוף תאמר כי הקיצור טוב. כי אם אין לגוף שהוא לנוגע אל הגוף טוב משתיקה לגמרי ולא קיצור בלבד. אך הקיצור טוב במדרש כאשר יבא. והנה טרם ידבר דבר זה. ראה והנה יוכל איש לדבר כי מה שעצת השתיקה לגוף טובה. הוא להמון העם אשר לא למדו לשונם בלשון חכמה ומוסר ולדבר בקצרה. משא"כ למי שגדל בין החכמים שאין ספק שיש לו ל' למודים לדבר בקוצר ובחכמה מסולק הטעות. ע"כ אמר כל ימי גדלתי בין החכמים ואם כל זה לא מצאתי לגוף טוב משתיקה. כלומר על הנוגע על ענייני הגוף טוב משתיקה. כלומר אך לא בלמוד הנוגע אל הנפש. לבל יאמר איש כי גם שלגוף אין טוב משתיקה. אך ללמוד יהיה הקצה האחר שריבוי הדיבור יהי' טוב שהרי קיימא לן שנמנו וגמרו כי התלמוד גדול. לזה אמר אם מה שהמדרש שהוא התלמוד הוא גדול הי' מפאת עצמו בלבד כן הי' זה. אך לא המדרש הוא העיקר. כלומר אינו הוא מצד עצמו כי אם על שמביא לידי מעשה. הנה כי העיקר הוא המעשה. וזהו לא המדרש הוא העיקר וכו'. וא"כ אמור מעתה בכל המרבה דברים שמרבה אפי' בלמוד

מביא לידי חטא ושגגה. והוא מאמר ז"ל (ריש פסחים) לעולם ילמד אדם את תלמידו דרך קצרה. ואמר חטא שהוא שגגה מפני שבלימוד ידבר כאן. אבל מקרא שכתוב לא יחדל פשע על מילי דחול ידבר:

פסקה 1

ויאמר משה אל אהרן וכו'. אומרו ועל כל העדה יקצוף הלא כמו זר נחשב מה פשעם שיקצוף עליהם. ואומרו ואחיכם. למה מייחס אותם פה לאחים ולא אמר וכל בית ישראל וכו'. ועוד או' יבכו את השריפה ולא אמר יבכו את נדב ואביהו ולא יזכר את השרפה. ועוד היתכן האבלים לא יבכו והרחוקי' יבכו:

אך הנה אמר ראשיכם וכו'. והוא כי הנה היום ההוא היתה שמחתו יתב' כי בא להשרות שכינתו במשכן על יד הקרבנות שעל ידי אהרן ובניו. נמצאו הם כשושבינים. והנה שרפת נדב ואביהוא הי' כערבוב שמחה. והנה צוה משה. יעשו כענין מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה. כן צוה משה יוציאו את המתים מחופת המשכן והעבודה תעשה ע"י אהרן. ואם אהרן ובניו הנותרים היו מתאבלים בפריעת הראש וקריעה היתה שמחתו ית' מתבטלת. כי איננה בלתי אם ע"י אהרן ובניו. ע"כ אמר ראשיכם אל תפרעו וכו' ולא תמותו ואז על כל העדה יקצוף. כי יבאו להרהר על מיתת ה' צדיקים. שנים תחילה. וג' אנשי חסד. נאספים אחרי כן סמוכין. ותחת היות להם מיתת הצדיקים לכפרה תהיה להגדיל אשמה. כענין (ישעיהו נ"ז:א') הצדיק אבד וכו'. כי אבד תורה ומצות שהי' מקיים אם הי' מאריך ימים. והוא ית' סילקו לשיהי' מגין על איזו רעה שהיה עתידה לבא ובו נמנעה. והנה אחרי מותו ואין איש שם מיתתו על לב ולהבין ולהכיר כי אשמים בני הדור ולשוב בתשובה. על כן יאשמו. ואמר לשון זכר. למה כי הרשעים הם ברשות לבם. והשב מהפך את הלב. כי מביא את לבו ברשותו. וזהו אין איש שם על לב. כי אינו שם כשרון על לבו כ"א עדיין הם ברשות לבם:

והוא ענין והחי יתן אל לבו. שהחי שהוא צדיק לא ילך אחר שרירות לבו. כי אם יתן מצדקתו אל לבו וימשול בו. אך כשאין איש שם על לב. אז ואנשי חסד שהם עדיין נשארו אנשים. ראויים לקבל חסד מאתו ית' כל העולם בשבילם. עתה נאספים גם הם. באופן כי הצדיק אבד מצות ומעשים טובים שהיה עושה אם לא מת שהיה מעכב את הפורענות ואין צ"ל מה שהוא אבד כי אם עוד רעה שנית. כי אחריו אשר נשארו אנשי חסד בעולם. ראויים לסעד שעדיין מעכבים הרעה ואח"כ נאספים מהעולם. או שהיחל הדין בצדיק א' ואח"כ ימותו חסידים רבים והטעם הוא באין מבין. כי מפני הרעה נאסף הצדיק הנזכר שמת תחלה. ומעתה יתעתדו לצרה שהם שלש רעות:

ונבא אל הענין. אמר אם אחר שהצדיקים נדב ואביהו אבדו. גם אנשי חסד אהרן ובניו ימותו. הנה על כל העדה יקצוף. כי באין מבין לא בלבד לא ישובו. כ"א גם יבאו להרהר. כענין הן אתה קצפת ונחטא. וש"ת א"כ איפה למה לא נתאבל איש בבנו ובאחיו והם אנשים כשרים והמתעצל בהספדו ראוי לקוברו בחייו. לזה אמר יתקיים בכל ישראל. כי אחיכם כולם יבכו כו'. וש"ת הלא אינם הם החייבים בדבר כי אם אתם אב ואחים. לא כן הוא. כי חכם שמת הכל קרוביו וז"א ואחיכם כל בית ישראל. לומר כי לאחים לכם אלעזר ואיתמר. יחשבו כל ישראל להתאבל ולקרוע ובכות שבהיות ישראל אחיכם הם אחי המתים כי הכל קרוביהם. וש"ת הנה זה הוא בהנחת היותם צדיקים. אך מהמיתה אשר היתה בם יורה כי לא כשרים היו ולמה יבכו. לז"א יבכו את השריפה וכו'. לומר ראו עתה כי צדיקים גדולים היו וראויים להספד ולכפרה לדור. כי הלא דרך הרשעים שישולחו ביד פשעם. כי הכח טומאה שעשו בחטאם הוא הפוגע בהם כנודע. אך אלו לא כן. כי אם אשר שרף ה' בכבודו ובעצמו. ואין זה כי אם לרוב צדקתם וע"כ ראויים להספד ובכיה:

והנה למ"ש ז"ל (ויקרא רבה פ' (כ"א) כי מיתתם כפרה על ישראל. שע"כ נזכרה ביום הכפורים עם היות שבחטאם מתו כאשר נבאר בס"ד פרשת אחרי מות מאמר רז"ל המורה כי גם שבחטאתם מתו היו קרבן כפרה לכל תולדותם. נבאר הכתוב לפי זה בהקדים ג' דברים: (א) מה שנודע לנו מספר הזוהר כי מיתת הצדיק היה שמחה גדולה לפני' ית' למעלה כי נעשה זווג עליון. וע"כ אל סלוק הצדיק קראו ז"ל הלול'. וידוע כי השפע מתרבה בעולם ע"י הצדיק ההוא מהזווג ההוא: (ב) כי בימים ההם עדיין לא הטהרו ישראל מעון העגל. כי עדיין נשאר הדבר לדורות כאומר וביום פקדי ופקדתי כו'. וארז"ל (סנהדרין דף ק"ב) אין לך פקודה שאין בה מעון העגל. והוא מה שכתבנו למעלה במקומו. כי גם שאשר חטאו בעדים והתראה הרגו בני לוי. ואשר בלי התראה בדקן כסוטות ומתו. ואשר בלא עדים נגפם ה' הנה עדיין היה חייב כללי אל כל ישראל על שלא מיחו. וגם אשר הרהרו בצד מה ולא פעלו און. כי גם שלא נתחייבו מות על הרהור לבד אם היות הרהור ע"ג. על שנדונו כפנויה על שיבר הלוחות. עם כל זה לא יבצר כי צריך מירוק וכפרה. כי על שני אלה היא הפקידה לדורות. ומה גם עתה בעת הקמת המשכן שהיה עדיין העון קרוב שהיה צריך כפרה: (ג) כי הן אמת שמיתת הצדיקים מכפרת. אך בזאת שיצטערו העם על מיתת הצדיק. והוא כי כאשר קרבן בקר וצאן לא יכפר אם לא ע"י סמיכה ווידוי והרהור בלבו. כי כל אשר נעשה בבעל חי ההוא כן היה ראוי שיעשה לו בעליו. לולא ה' צבאות השאיר אותו וישם במקומו א' מן הבעלי חיים.

וע"י הכניעו מתקבל כאלו את עצמו הקריב. כן בסילוק הצדיק שהוא כקרבן כפרה. לא יהי' רק ע"י הכנעת העם ועלות על רוחם כי ככה היה ראוי ליעשות בהם וישובו עד ה'. אז יעלה הצדיק ההוא על רצון מזבחו יתברך לכפר על בני ישראל:

ונבא אל ענין הכתוב. מאמרו ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' וכו'. לומר הנה הוא ית' אמר אלי ונקדש בכבודי ולא הבנתי אך עתה ראיתי מעשה ואבינה למפרע. שהוא אשר דבר ה' אלי לאמר. כי מה שרצה לאמר הוא בקרובי אקדש כו'. והוא כי הנה רצה ית' לזכות את ישראל להשרות שכינתו במשכן ולהביא עמה אש מן השמים. והנה לזה יש עיכוב כמו שכתבנו כי עדיין לא הטהרו מעון העגל ולא היו רק ימים מועטים ואיככה יזכו להשראת שכינה ומה גם שיהיה לעיני הכל כמאמר הכתוב וירא העם וירונו כו'. ע"כ אמר הוא יתברך בקרובי אקדש. כי אעשה פקידה בשני קרובי וע"י כן תהי' הלולא ושמחה הוא זווג עליון שע"י כן השפע מתרבה למעלה כמדובר. וזהו בקרובי אקדש. שהוא ענין הזווג העליון שמתמלא שפע מבחינות עליונות הנקראת קדש כענין ואנכי מלאתי כח את רוח ה' הפך מענין צור ילדך תשי. וע"י כן שירבה השפע ימשך שלא בלבד יהי' כסילוק כל צדיק שאינו נרגש למטה כ"א בעולם העליון אך עתה אני חפץ להתראות למטה. שהוא ענין אומר כי היום ה' נראה אליכם. וכאשר הי' באומרו וירא כל העם וירונו כו'. וע"כ צריך סילוק צדיקים זולת הקרבנות כדי שיספיק לזה. וע"י כן ששמע אהרן גדולת בניו מיד וידום אהרן ואז מה עשה משה אמר א"כ איפה שיש זווג עליון. וא"כ הקרבנות הנעשים למטה הם כסעודת זווג. והלא ק"ל כשהחתן טבחו ויינו מזוג ומת אבי החתן או אמה של כלה. מכניסין את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה. ע"כ אמר הנה אין לבטל השמחה. כי אם אז צוה ואמר. קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש הוא הקדש שנרמז באומר בקרובי אקדש. שאם לא כן הוה ליה למימר מהקדש. כי גם שע"י עליית נשמותם יש שמחת הלולא לפניו. גופי המתים בעצמם אין בהם שמחה. ע"כ אז אמר אל אהרן ואלעזר ואיתמר. הנה אתם בעבודת היום מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה שאתם השושבינים. ואם כן אחר שמישאל ואלצפן הוציאו את המת לחדר אתם הכניסו את החתן וכו'. ולכן ראשיכם אל תפרעו כו'. שאם תבטלו העבודה תהיו כמבטלי הזווג. ועל כל העדה יקצוף. כי הלא הם עדיין לא הטהרו מעון העגל. ואם אתם תבטלו השמחה עליונה תחח השפע יהפך לקצף ואין לכם לנהוג אנינות ואבלות. כי במותם כבר הי' טבח טבוח כי הרי היו העולה והשלמים על המזבח ויין לנסך מוכן לכך צריך לגמור את הכל. ושמא תאמרו ומה יסכון זה להראות ה' לישראל ע"כ אם אין ישראל עושים הראוי להם. להשלים השפע בהורדתו והראות

שכינה. והוא כי אין מיתת הצדיקים העושה למעלה רבוי שפע להוריד עד למטה. אם לא בהרגיש ישראל כי מפני הרעה נאסף הצדיק. ושיצטערו העם וישימו לב כי ככה היה ראוי ליעשות להם כהקדמה השלישית. והלא אם אביהם ואחיהם אינם מתאבלים. הלא ישאו ק"ו כלשאר ישראל לבלתי הוריד דמעות גם הם. באופן שבמקום קבלם שפע יהיו ראויים ליקבר בחייהם. על כן אמר הנה דעו איפה כי אין זה קל וחומר. כי הלא תלמיד חכם שמת הכל קרוביו. וזהו ואחיכם כל בית ישראל. כי אחיכם יקראו שבכלל הדבק הוא כי גם הם אחים להמתים וקרובים הם לנדב ואביהו ככם. וע"כ יבכו את השריפה כו' והנה עדיין היה מקום יאמרו ישראל הלא בחטאתם מתו. ואיך יהיו כפרה עלינו שנבכה עליהם והוא מחלוקות רז"ל (ויקרא רבה פ' כ') כאשר נבאר בס"ד פ' אחרי מות. אם המת בחטאו יהיה ג"כ כפרה על בני ישראל. והנה אחשוב כי הוא ית' נותן טעם לשבח פה באומרו יבכו את השרפה כו'. כלומר הנה באיז' חטא שחטאו אלו היה די להם מיתה כרת. אך תהיה כמות כל אדם. אך היות המיתה בשרפת וגם שיהיה על ידו ית'. הוא דבר גדול נוסף על מציאות המיתה. והנה כתבנו למעלה כי אין הכניסה אש זרה היה מספיק לשרפת ה' הזאת. כמו שכתבנו מר' ישמעאל שאומר יכול זרה ממש ת"ל אשר לא צוה אותם שהכניסוה בלא עתה. וכן תנאים זולתו שמקילים הרבה עון האש כנזכר למעלה. וא"כ היה די מית' ולא שתהי' שרפה וגם מידו ית'. אך הוא להורות את בני ישראל כי גם שנתחייבו הנה על חיובם היה מספיק מציאות המיתה. אך למען ידעו כי גם קרבן כפרה המה ע"כ נשרפו וגם ע"י ה'. לרמוז כי היו פעולת הנשרפים ע"י אש של מעלה. וז"א יבכו את השרפה שהוא מעין קרבן שנשרף. וגם היות אשר שרף ה' כקרבן שנשרף ע"י אש ה':

פסקה ט

וידבר כו'. יין ושכר אל תשת כו'. ראוי לשית לב (א) אל אומרו אתך שהוא מלה זרה מיותרת. ואדרבא יראה שלא נאסרו רק בהיות בניו אתו. ממה שאינו כן. (ב) באומרו חוקת עולם לדורותיכם כי אחר שהיא מצוה כוללת לכל דורותם. למה פרט אותם לבדם תחילה ואח"כ כלל את כלם. ולמה לא קיצר מתחלה ואמר כל כהן לא ישתה יין ושכר בבאו כו' חקת עולם. (ג) כי אומרו ולהורות את בני ישראל. כי הלא זה כולל לכל השבטים. א"כ למה נאמר בכהנים בלבד:

אמנם הנה יש מרז"ל (זבחים ק"ב) אומרים כי נדב ואביהו שתויי יין נכנסו ונענשו. נמצא כי מה שאין בניו אלו עם אביהם כי מתו היה מן היין. וגם שיש חולקים בדבר. אינו אלא שלא מתו בשביל זה שלא נכנסו שתויי יין. אך לא יכחישו שיש בעון זה כדי להמית

אותם. ואמר יין ושכר אל תשתו בזה תהיה אתה ויהיו בניך אתך. כלומר שאם לא כן לא יהיו אתך כאשר השנים ע"י כן אינם אתך ואחר שרמז לו ענין זה מהנוגע אליו. אמר כי אין אזהרה צריכה אליהם מלשאר כהנים. כי אם גם חוקת עולם היא לדורות וזהו חוקת עולם כו'. וש"ת האם האזהרה למען ידקדקו בדבר בל יבלבלם היין. א"כ גם לכל איש ישראל ראוי להזהיר על דבר המשפט. וא"כ למה תזהיר את הכהני' מלשאר ישראל. האם יותר השכרות מצוי בכהנים מלכל ישראל. או שיין ידליקם מלכל המון ישראל לז"א אל תתמהו על החפץ. כי הלא עתה יש לכם ג' דברים שבשבילם אתם צריכים אזהרה על היין. (א) בבאכם כו' שלא תכנסו אל מקום השראת שכינה בקלות ראש: (ב) להבדיל בין הקדש ובין החול. (ג) בין הטמא ובין הטהור. שמעמד שלשתן הם בייחוד אל הכהנים. כלומר ע"כ ייחדתי פ' האזהרה לכם. אך לא יבצר שגם לישראל יש אזהרה זו. כי הלא גם ולהורות את בני ישראל צריך אזהרה מן היין אשר זה כולל לכל דיין. ככהן כלוי בישראל. כי גם בכלם אני בא להזהיר. אלא שמה שייחדתי לך עיקר אזהרה הוא משני טעמים: (א) אשר רמוז באות אתך. לרמוז לו על מה שהיה לו כי ע"כ מתו בניו. (ב) כי בך יש ג' דברים אך לשאר ישראל אחת היא. על כן אמרתי הדבר לך שהם בלתי צריכים אזהרה זו כמוך:

פסקה טז

ואת שעיר החטאת כו'. ראוי לשית לב למה חזר לומר פה הנותרים. שאם ללמדנו שגם הם היו ראויים למות אלא שהיו נותרים ע"י תפלת משה שהועיל לחצאין. הרי זה נרמז באומרו למעלה הנותרים פעם אחת ולמה חזר לאומרה. ועוד אומרו לאמר. כי אינו אומר לזולת. ועוד למה לא קצף על אהרן כי אם על בניו. ואח"כ בניו לא השיבו לו דבר כי אם אהרן:

אמנם הנה מלבד מה שאין ספק כי חש על כבוד אהרן מקצף עליו ומגער בו. עוד כיוון בקצף על בניו. כי להיות כאודים מוצלים מאש כי דרך שיור נשארו אך גם הם היו בכלל הגזירה ע"כ הי' ראוי להם ליזהר בל יכשלו בענין עבודה כאחיהם. וז"א ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמר. כלומר כי להיותם נותרים כאוד מוצל מאש. ע"כ להם יאות לאמר מדוע לא אכלתם וכו'. כי כאשר נכו' מהאש יחוייב להזהר ביותר. אך המה לא השיבו מעניתנות' והשיב אהרן במקומם. והוא כי המה למדו מאביהם כי אפילו לזרים היה אוהב שלום ורודף שלום וכו'. ומה גם למשה איש האלהים. והיא משנת (אבות פ"א) הלל אומר. הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה ע"כ:

וראוי לשים לב. למה ייתס הדבר אל תלמידיו ולא אל אהרן עצמו. ועוד כי אוהב שלום ורודף שלום יראה ענין א' כפול. וגם נשיב לב ייחס רדיפה בשלום. ועוד שהיה לו לקצור ולומר אוהב ורודף שלום. ועוד איך מתקשר לזה אומרו אוהב את הבריות ומקרבן לתורה כ אינו מקושר עם הקודם:

אך אמר הוי מתלמידיו של אהרן כו' לומר לך שתהיה כאהרן. הלא יכבד עליך הדבר כי רב הוא. אך אומר לך לפחות הוי מתלמידיו שתהיה נכנס בסוג תלמידיו להיות מהן. ואשר תעשה הוא להיות אוהב שלום כו'. לומר בהיותך בשלום עם רעך אוהב את השלום. בל תעשה מה שבו יאבד ממך כי תשתדל תמיד לקיימו. ואם עשית כן ורעך הוא המקלקל השלום. אל תאמר מה אעשה הלא אני החזקתי בשלום. ואם חברי מאבדו ממני מה אוכל לעשות הלא האשם עליו. לז"א ורודף שלום. שאם תראה השלום בורח ממך אל תתייאש מלרדוף אחריו עד תחזור השלום למקומו. וזהו ורודף שלום כי אין לשון רודף צודק רק בהיות בורח. כי בורח וזה רודף אחריו. והוא כי השלום בורח ממך. ואתה תרדוף אחריו בפיוסים וכיוצא עד תשיגנו. ואשר תרדוף שלום שהוא גם לאשר בלתי חפץ שלומך. אל תהיה השלום שתרדוף מן השפה ולחוץ רק מאהבת הלב. וזה אומרו אוהב את הבריו':

או שעור הענין. אם תרדוף השלום ולא תשיגנו כי יועיל לך. שמע בקולי איעצך שתהיה אוהב את הבריות. שע"י כן שעם שהוא מבלתי חפץ שלומך אתה תרדוף שלומו מאהבה הנה תועיל כי גם לבו יקרב לאהבה אותך ואז תצליח בהשגת השלום עמו. וש"ת זה יהיה אם צדיק הוא. אך אם לא כשר יהיה. גם כי ארדוף שלומו מפני דרכו שלום אך לא יאהבנו כי רשע הוא. לז"א ומקרבן לתורה כו'. אם רשע הוא קרבם לתורה ע"י מה שתשלים עמו. ובזה תקיים גם בו היותך אוהב את הבריות:

פרק יא

פסקה א

וידבר ה' וכו'. דברו כו' ראוי לשים לב. (א) למה הוצרך דבור זה אל שניהם ולא אל משה לבדו ככל צווי התורה. (ב) אומרו לאמר אליהם כי מלת אליהם מיותרת. (ג) אומרו לאמר זה פעמים: (ד) אומרו דברו וכו'. למה הוצרך יהיו שניהם המדברים:

אמנם הנה דעת רב בגמר' (דזבחי' ק"א) וכמה תנאי' עמו אמרו. כי משה שימש בכהונה כל ימיו והיה אוכל בקדשים. ומינה ודאי שגם היה פורש מן הטומאה ככהנים. ונבא אל הענין. והוא כי הנה אחר סיפו' התורה מקדושת הכהנים. ורצה הקב"ה ג"כ להזהירם על הטומאה. שהוא ענין אומרו בסמוך ולאלה תטמאו כל הנוגע כו' עד סוף הפרשה. כי

כל זה אינו רק לכהנים כי הם לבדם הוזהרו על הטומאה. והנה ראה הוא יתי אם סמוך לסיפור העבודה שהיא בכהנים לבדם יסמך עוד אזהרת הטומאה הלא יקהו שניהם של ישראל. באומרם הלא על העבודה החרשנו כי אמרנו כי גם כי כל העדה כלם קדושים אך בכהנים בחר ה' לעבדו. כי גם שאיכותם של אלו ואלו קדוש הוא הוא יתב' מבדיל בין קדש לקדש. אך בראות כי את הכהנים מזהיר על הטומאה ולא את ישראל. הלא יאמרו אין זה כי אם שכהנים הם הקדושים לבדם ולכן הוזהרו על הטומאה. אך ישראל לא קדושים המה וע"כ לא הוזהרו על הטומאה כי מין במינו אינו חוצץ. ומה גם כי יראו כי גם משה לוי הוא ומוזהר על הטומאה עם שזרעו אינם כהנים. ע"כ מה עשה הוא יתי. טרם יאמר אל משה ואהרן אזהרת הטומאה הקדים על ידם לאמר לישראל. הבעלי חיים אשר יאכלו ואשר לא יאכלו. למען ישכילו כי לולא היה איכותם קדוש. לא הזהירם ה' מלבא אל פיהם בשר בעלי חיים אשר אינם טהורים והוא כי הלא באכול איש בשר בעלי חי הלא יעשה חלק ממנו כנודע מחכמי האמת. וע"כ צריך תהיה בהמה טהורה להעלותה אל הקדושה אך לא אל הטומאה. כי מי יתן טהור מטמא. באופן שעל ידי הקדמה זו על ידי משה ואהרן אשר מהם היתה הקנאה יוצא. תהיה הקדמה זו הכנה והזמנה לאמר אליהם אחרי כן. אזהרת הטומאה למשה ולאהרן:

וזה מאמר הכתוב. וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם: לומר דבר אל משה ואהרן. דיבור א' לישראל. שהוא בהקדמה כדי לאמר אליהם אחרי כן דבר שני בייחוד. וזהו לאמר אליהם. אל שניהם בייחוד דבר א'. מה שאמר הדבר הראשון לאמר לישראל פירשו ואמרו דברו אל בני ישראל לאמר. כלומר מה שדברתי הדבר הא'. הוא בני ישראל לאמר. זאת החיה אשר תאכלו. כי זה הדבר הראוי ליאמר לישראל מן הטעם האמור. ומה שיאמר אליהם בייחוד. היא מה שדבר אח"כ הוא יתי לנוכח את שניהם. ואמר אליהם ולאלה תטמאו כל הנוגע בנבלתם כו' וזה לכם הטמא וכו'. כלומר לכם הכהנים המצווין על הטומאה משא"כ לישראל. והוא מה שכתבנו כי גם משה עצמו כהן היה כמ"ש ז"ל (שם):

פרק יב

פסקה א

דבר אל בני ישראל כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו לאמר פעם שנית דבר אל בני ישראל לאמר. וגם הוא משולל הבנה כי אינו לאמר לזולת כי למי יאמרו ישראל. (ב) לבקש איזה טעם אל היות טומאה כפולה בלידת נקבה על לידת זכר. (ג) למה תלה הדבר בנידות בא' כימי לידת דותה. כי אפילו למז"ל (נידה כ"ז) שהוא ללמד שאפילו נפתח

הקבר בלא דם טמאה לידה. קשה קצת כי מהיכא תיתי שהיה צריך יפתח הקבר בדם. כיון שלא הוזכר בכתוב רק מציאות הלידה. (ד)למה הכניס דין המילה בתוך דיני טומאת היולדת. ומה גם כי הרי דין המילה בשמיני נאמר זה פעמים במקומו. (ה) אומרו וכפר עליה הכהן וטהרה למה תלה הטהרה בכפרה. (ו) למה נסמכה פרשת היולדת אל שאת או ספחת או בהרת. (ז) צוותו יתברך כי כל אשר בו נגע צרעת יובא אל הכהן ומי נתן כהן במקום המנוגע וצרעת הבגד. ועור הבשר בעוד טומאתו בו. וטוב טוב הלוך ילך אל הרופא. רפא ירפא כי ישקנו מי המרים מהסמים המקררים דמיו בו בקרבו. (ח) אשר יצוה עליו להסגירו שבעה ימים. כי הלא לא זו הדרך ישכון אור תרופתו. כי אם יצא יצא ומטייל אל הגנות למצא מנוח אל דמו בנפשו ותתום תלאתו ולא יסגירנו פן נפשו עליו תאבל מצער הסגרו כאסור תוך בור ובשרו עליו יכאב דם האברים שלא פי' ולא הורך מן גיו לא גורש כי לא הוקז. יבער כאש בוערה מאופה. וכמשא כבד יכבד עליו חלייו ויגיע עד שערי מות. (ט) למה זה שבעת ימי' יספרו לו ולא יום א' או ימי' או י' ימי'. (י) במז"ל כי לאלהינו מרחם כרוב רחמיו כאב את בן ירצה יסור ייסר בקל הקל תחלה. ראשונה יתן נגע צרעת בבית ואחריו בשתי או בערב בבגד צמר או בבגד פשתי'. ואחרי כן בבשר האדם באדם. והלא יקשה כי נהפוך הוא. כי מנגעי בני אדם היחל אדם כי יהיה בעור בשרו וכו'. ובצרעת הבגד שנה ובבית כלה. (יא) אומרו אדם כי יהיה בעור בשרו לנגע צרעת. כי אומרו והי' בעור בשרו הוא מיותר. (יב) כי כלל אמרו רז"ל (מגילה דף י') כי כל לשון והיה הוא שמחה ופה היא תוגה. (יג) אומרו לנגע צרעת כי הלמ"ד יתירה ומשולל' הבנה. ועל פי דרכנו נשית לב אל מלת אדם. כי הוא לפי האמת התואר המשובח שבתוארי המין האנושי כנודע מספר הזוהר ולמה נתייחד באשר שנא ה'. (יד) מה יתן ומה יוסיף ראיית הכהן. ולא צוה יתברך איש חכם גדול בקי במראות נגעים ככל מראה עיני הכהן בעיניו יראה. ועל פיו יהי' כל דין וכל נגע לטהרו או לטמאו על פי התורה. ולא עוד כי אם הכהן הוא מעם הארץ אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו. חרש חכם יבקש לו והיה עמו. ואם יראה סימני טהרה יאמר אל הכהן אמור טהור והוא אומר. ואם טומאה יאמר לו אמור טמא וככל היוצא מפיו יהיה. ואמירת החכם בפיו איננה מעלה ולא מורדת. והלא כמו זר נחשב למה לא יהיו דברי פי חכם חן. (טו) אומרו וראה הכהן את הנגע בעור הבשר. כי מלת את ואומרו בעור הבשר הוא מיותר. (טז) לבקש איזה טעם וסמך. על היות התהפך השער בנגע ללבן ומראה הנגע עמוק סימן טומאה. (יז) למה כנו החולי והרפואה אל טומאה וטהרה:

אמנם הן אמת חכמים ז"ל יגידו. כי כל עובר עבירה אחת כאלו ב רא כח טומאה שמקטרג עליו. כי מוסיף כח בחצוניות שמאחז בנפש החוטא הקדושה. וחלק הטומאה המתייחס אל העון ההוא קונה חיונית ע"י הקדושה ונעשה כבריה חדשה. והוא מאמר התנא (אבות פ"ד) כל העובר עבירה א' קנה לו קטיגור אחד. כי הוא הנצב לריב עומד ומקטרג לפני ב"ד של מעלה כמאמר ספר הזוהר על פסוק (ישעיה ו') גם ה' העביר חטאתך כו' שהוא כי הוא יתברך העביר כח הטומאה אשר נעשה בחטאו מלקטרג עליו. והוא גם הוא המייסר את האדם בעולם הזה בתוכחות על עון בכל חולי וכל מה הבאה עליו. והוא מאמר הכתוב ותמוגגנו ביד עונינו. והוא מאמרנו על פסוק (ירמיהו ב׳:י״ט) תיסרך רעתך וכו' וגם בגיהנם הן הם המייסרים את עושיהם. כמפורש אצלנו על פסוק ושנותיך לאכזרי. וכן כל חולי ומכה הבאים על בני אדם גם בני איש מנייהו הוו. וכל מראות נגעים המתראות בעור כל בשר איש חטאת האדם אשר לא תעשינה ואשם הן הנה כחות הטומאה המתגלים חוצה:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל תואר אדם האמור אצל נגעים. אדם כי יהיה בעור בשרו וכו'. כמאמרם ז"ל (ע"ג ג') אתם כו'. ואין מכחישי ה' קרויים אדם. רק שלומי אמוני ישראל. כי הוא למעלה מתואר אנוש או גבר או איש. ואיך יכנהו הכתוב על איש צרוע אשר הוא טמא ונמאס. אך אין זה כ"א שכח טומאת עון אשר חטא על הנפש הוא המתראה. ע"כ במכחישי ה' אשר עיקרן טומאה אין כח טומאת העון עושה בהם רושם כי מין במינו אינו חוצץ. ואף גם בישראל עצמן אין רישומן של כחות הטומאה ניכר אם לא בזמן אשר היו שלמים וטובים שהיתה קדושתן דוחה הטומאה חוצה מה שאין כן בזמן הזה ומה גם לרז"ל (ויקרא פ' י"ו) שאמרו כי בא הצרעת על לשון הרע. ומה היה כי בימים הראשונים אשר היו טובים בני אדם מאלה היה בם נגע צרעת. ועתה שרבו כמו רבו מספרי לשון הרע יהיו נקיים. אך הוא הטעם כי בזמן שנתמעטה הקדושה כי פסו אמונים מבני אדם. לא תגעל נפשם כח טומאתם להראות החוצה בעור הבשר בלבד. וז"א אדם שהוא תואר המשובח שבתוארים כמדובר. וז"א והיה בעור בשרו לנגע צרעת. לומר מי שהוא אדם שהוא מהשלימים. אני או' כי יהיה בעור בשרו שאת וכו'. כי הלא למה שיהיה בעור בשרו של אדם החשוב הנזכר יהיה לנגע צרעת. כלומר שאלו היה בבלתי כשר לא היה רושם עונו ניכר בעור בשרו. וגם לכלל רז"ל (מגילה י') האומרי' שכל מקום שנאמר והיה הוא שמחה. ירמוז באומרו והיה כי שמחה תחשב לו. שעשה העון רושם בו כי קדוש הוא והטומאה חוצה בעור. וגם שע"י כן ישוב ויתרפא. וגם ידוקדק אומרו בעור בשרו בדרך הזה כאשר יבא בס"ד:

ונבא אל ענין המקראות. והוא ענין הקדמתנו כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל בשורש אמונת השגחתו יתברך. בל יעלה על רוחם כי כל המחלה העולה על איש ועל אדם. סבה טבעית או מקרית הוא הי' למו ולא ה' פעל ועשה. כי אם שיחד כולם בהשגחה גמורה מאתו ית'. שנית כי העון עצמו הוא המדכא ומחליא ובשוב מעונו הוא ית' מרפאו. ע"כ גזרה חכמתו יתברך לעשות אות ומופת גלוי לכל עם בני ישראל. בגדול שבגדולי החלאים הוא הצרע' אשר דרכם של בני אדם ליחסה אל סבות טבעיות ולבלתי מצוא לה תרופה כי גדלה רעתה מאד כנודע. ויורנו ויאמר לנו אדם כי יהיה בעור בשרו כו' והובא אל אהרן הכהן כו'. לומר השמר פן ואל יעלה על רוחך. כי המקרה או סבה טבעית החליא והרופא מרפא. שהיה נמשך מזה שנגע צרעת כי תהי' באדם והובא אל הרופא. כי אם והובא אל הכהן שליחא דרחמנא. כי הוא ית' המרפאו לפי מעשיו ע"י משרתיו הכהנים. על פי תשובת עונו ותיקונו רפא ירפאנו קונו. והוא כי למה שהצרעת בא על בלתי שמור פתחי פיהו מלדבר לשון הרע. ע"כ למען יתן אל לבו לתקן את אשר עותו. יצו האל שבהראות מראה צרעת המורה כי נכתם עונו. יסגירנו הכהן שבעת ימים. למען אז זאת ישיב אל לבו. תחת מה במחשכים הושיבני והסגר הסגירוני. אך אין זה כ"א רוע ניב לשוני אשר פציתי פי לדבר סרה. ע"כ סגר עלי ה' פתח הבית לרמוז ולפתוח לי פתח תשובה. אסגור פתחי פי גם אני כי אשמור לפי מחסום. וז"א שבעת ימים. לרמוז כי יקבל מוסר זה כל שבעת ימיו הם שבעה עדנין. ימי שנותיו שבעים שנה. זולת אשר ישקיף כי העולם נברא בשבעת ימים בעבור האדם. ואיש אחד צדיק כדאי שיברא העולם בשבילו. וזה יתן אל לבו בהסגר שבעת ימים כי הוא א' מהראויי' יהי' העולם נברא בשבילו. ועתה בהעוותו מאבד העולם שנברא בשבעה ויחזור בתשובה. ואם ישוב בימים ההם אז בצאתי מראה בו היא ית' סימני טהרה בנגע ומטהרו. ואם בעיניו עמד. כי לא תקן ולא שב יסגירוהו שנית אולי ישוב. ואם בשנית לא פשה הנגע וגם הוא כהה. שמורה כי כח הטומאה הסתלקה הארה שאחז בקדושה ממנו כאשר יבא בס"ד. כי שב עד ה' וירפאו. להורות את בני ישראל כי אין ערוד ממי' אלא חטא ממית. ואין רופא אומן מרפא כי אם אלהינו מרחם כי ישוב אל ה' וירחמהו. למען יכירו וידעו ישראל כי הכל מאתו ובידו:

וזה יתכן בכונת מקרא. שכתוב (שמות ט"ו:כ"ו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. לומר אם שמוע כו' כל המחלה לא אשים עליך. וש"ת ובמה יודע כי כל המחלה לא תעלה ולא באה כי אם מאתו יתברך ולא מסבה טבעית. שיהיה זה מעיד על קיום המלות. הנה לך ראיה. והוא כי הנה רואה בעיניך כי אני ה' רופאך בנגעים על יד שלוחי הכהן ולא על יד רופא. והוא הפך הטבע כי אין מצורע נרפא

בהסגר בדרך טבע. ואדרבא מתקלקל ומתעפש דמו אז יותר. אך אין זה כי אם הוראת השגחה להחליא ולהרפא על יד תשובה בהסגרו כמדובר:

וזה ג"כ אפשר שהנביא דבר בפסוק (ישעיה כ"ט) הנני מעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך. זולת מה שכתבנו בו למעלה כי אמר הנך רואה. כי הנני מעלה ארוכה לך על יד שלוחי הכהן שהוא אצל נגעים. ומזה תקח ראיה ובטחון שגם ממכותיך אשר לך בגלות ארפאך:

והנה להעירנו אל הדרוש הלז. בא האלהי' מתחלת הפרשה הזאת. אשה כי תזריע וכו' וביום השמיני וגו'. והוא כי למה שכונתו ית' היתה להעירנו על עיקר הלזה. וללמדנו דעת כי הוא ית' יכאיב ויחבוש כאמור. הקדים הקדמה כמערכה אל הדרוש באומרו אשה כי תזריע וכו'. וז"א דבר אל בני ישראל לאמר וכו'. לומר דבר אל בני ישראל ענין ההקדמה לאמר אחריו דבר אחר. ומהי הענין האחד הוא הוא אשה כי תזריע וכו'. כדי לאמר אדם כי יהיה וכו' והוא לומר אל יקשה בעיניך באומרי לך אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' והובא אל אהרן הכהן וכו' מי נתן כהן מרפא נגעים ולא ילך אל הרופא וירפאנו. כי הנני מקדים לך ראיה והוכחת שכלית כי לא בטבע התהוה הדבר כי אם בהשגחה. וא"כ אחר שהסיבה השגחית גם תרופתה ג"כ יהיה כן. והוא כי הנה חכמי הטבע נתנו סיבה אל נגע צרעת כי תהיה באדם מאחד מג' דברים. (א) מבעילת נדות. (ב) מחמת ערלה וכאשר סיפרו רז"ל משני בני מלך אחד שבקשו למול כדת משה וישראל. ולבל ימאן אביהם. שלחו את אמם לאמר למלך כי מאימת צרע' רצו להעביר ערלה מבשרם. (ג) מעיפוש הדם הפנימי מחום ורוב דאגות. שמפלש ויוצא העיפוש חוצה בהרות בהרות לבנות. אמרה תורה ראו עתה כי אני אני הוא מחצתי ואני ארפא. ולא מסבה טבעית נהיתה הצרעת. כי הלא השתי סבות הראשונות אינם בעם בני ישראל כי הנה בעילת נדה איננה. כי אין צריך לו' כי יזוב זוב דם נשיהם שירחקו מהן. כי אם גם אשה כי תזריע כו' כימי נדת דותה תטמא. שהוא כפרש"י אפי' נפתח הקבר בלא דם נדה. דם יחשב להתרחק ממנה. ומה גם עתה נדה עצמו. הנה כי אין סבה זו בישראל. ועל פי דרכם רמזה תורתנו הקדושה. איך גם טומאת האשה היא בהשגחה תוכחת על עון. כי זה הקדמה אל רפואת הנגעים. והוא היולדת בת טומאתה פי שנים על היולדת זכר. והיא כי הכל תלוי בעון. כי בזכר משמחתה בו יותר מתחרטה בקרוב משבועתה לבלתי תזדווג לו. מאשר תתחרטה בלידתה נקבה. ע"כ יארכו לה ימי טומאתה לפי אריכות זמן תשובתה וכפרחה. וז"א וכפר עליה הכהן וטהרה ממקור דמיה. לומר כי ע"י כפרתה תהיה לה טומאתה וטהרתה אם קרובה ואם רחוקה. וז"א אחרי כן וכפר עליה הכהן וטהרה:

ונחזור אל הענין. כי הטעם הראשון אשר הוא טבעי אל גרמת הצרעת שהיא הנדות איננו בישראל כמדובר. וגם לא השנית שהיא הערלה כי הלא וביום השמיני ימול בשר ערלתו. וגם השלישית והיא מעיפוש הדם מבפנים שפולט מראות הנגע מבחוץ. גם הוא איננה. כי הלא אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' אל יעלה על רוחכם שעיקר הצרעת הוא בפנים אלא שפולט הנגע לחוץ. כי לא כן הוא. כי אם והיה בעור בשרו וכו'. לומר כי ההויה העצמית היא בעור בשרו בלבד לנגע צרעת ולא בפנים. הנה כי ג' הסבות אינם בישראל. וא"כ איפה כי שלא בטבע באו כ"א בהשגחה עצמית. גם רפואתה תהיה כן. והובא אל הכהן ולא אל הרופא. וזהו אדם וכו' והובא וכו'. כי הכהנים משרתי אלהים המה ועל ידם ה' אלהיך רופאך כמדובר. ואמיתת יטול הסבה השלישית כי לא מעיפוש הדם היא. הלא יתאמת על פי דקדוק הכתוב במאמרם ז"ל (ויקרא רבה פ' י"ז) כי אלהינו מרחם. מכה על הקל הקל תחלה. ראשונה מתחיל בבית ומראה הנגע בקירות הבית. ואח"כ אם לא שב מראה הנגע בבלד צמר או בבגד פשתים. ואם לא שב מכה בעור הבשר. ואין זה כי אם שכח הטומאה בהתקרבו אל האיש הקדוש. מתקרב לאטו קו לקו. ראשונה אל הבית. ואחרי כן תתקרב עד הבגד ואחרי כן עד עור הבשר והכל לפי מה שאוחזת כח טומאת העון בנפשו. וא"כ איפה בטלה דעתו של האומר כי נגע צרעת כי יהיה באדם הוא עיפוש הפנימי המתגלה בחוץ. כי נהפוך הוא כי אדרבא הוא בא מחוץ הולך ומתקרב מן הבית אל הבגד ומהבגד אל עור הבשר ומבקש ליכנס עור פנימה. והן הם סימני הטומאה כאשר יבא בס"ד. ואיך יתהפך לומר שבפנים מקרב איש יוצא אל העור. כי לא כן הוא. רק הנגע בעור הבשר ולא בבשר עצמו. וזהו והיה בעור בשרו. ואומר אחר כך וראה הכהן את הנגע בעור הבשר כי הווייתו הוא בעור הבשר ולא בפנים. וא"כ איפה גם תרופתו בדרך השגחה להכניע כח הטומאה ההוא. בל ישלוט בו ליכנס פנימה רק יצא יצוא מעליו. הנה כי ההדרגה אשר תבא הצרעת בה תעיד על זאת. כי לא תעלה ותבא רק מהחוץ ולא מבפנים כמדובר. וגם מציאות המצא נגע צרעת בבגד ובבית. עד ממהר להגיד כי לא דבר טבעי הי'. כי מי נתן עיפוש דם בבגד צמר או בבגד פשתים או בעור או בכל כלי עור או בקירות בית מושב. אך אין זה כי אם כח טומאה מעוון אשר חטא השורה באשר ימצא מנוח לכף רגלו כאמור:

וע"פ דרכנו נשים לב אל שנותו יתברך את סדר המכות. כי הלא כסדר חנייתן היה ראוי להזכירן. ראשונה נגעי הבית ואחרי כן נגע הבגד ואחריו נגעי בני אדם בעור בשרם. ולמה היפך הכתוב והביא ראשונה נגע צרעת כי תהיה באדם ואחר כן בבגד שחוץ ממנו ואחרי כן בנגע הנראה בבית כמפורש בסדר הפרשה. אך לזה נדקדק. אומרו כי תהיה ואומרו

והיה וכו' זולת מה שכבר כתבנו. וגם כי פה אמר והיה ובבגד אמר כי יהיה בו. ובבית נאמר לשון מתנה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם:

אמנם הנה האל אבינו יתברך דבר בנו. כאשר ידבר איש את בן יקיר לו ביסרו אותו. כי יאמר אליו. הנה מהראוי הוא על עשות הרע להכותך על בשרך מאתים מכות. והנה הטבה תחשב לי אם לא אטיל כעסי רק על לבושך אשר עליך. והנני מוסיף להיטיב לך כי לא אטיל כעסי רק בעצים ובאבנים בבית אשר אתה יושב. והן זאת למתנה טובה תחשב לך להשליך כעסי אשר עליך על עץ ואבן. והן אלה דבריו יתברך פה כאשר ייסר איש את בנו אשר אהב. הנה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו'. דע אפוא כי והיה בעור בשרו וכו'. לומר ההויה העצמית לפי האמת היא בעור בשרו לנגע צרעת. כלומר ולא בבגד או בבית. כי החוטא עצמו הוא ישולם וכדבר בלתי טבעי הוא. הבגד אשר לא חטא ולא ירע לא ישחית. וזהו והבגד כי יהיה בו נגע. כלומר כי תתחדש הויה מה שהיא כעין מקרה. שיוכיח ויכה את לבושך במקומך. אך לא זו בלבד היטב אטיב עמך. כי על עון עצמך. ובשרך לא אכה בך וגם לא את מלבושך כ"א את קירות ביתך. ובדבר הזה למקבל מתנה ממני תחשב. וזהו ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. ואין ספק כי אין זה כ"א כח טומאת עון אשר חטא הבא לידבק באדם. כי ראשונה ירחיקנו ממנו עד קירות הבית ואם לא ישוב יקריבנו עד יתפשהו בבגדו. ואם עודנו מחזיק במשובתו יביאהו ויטעהו בעור בשרו. כאשר בהעוותו שקו לקו שלט בו יצרו. תחלה כהלך ואחרי כן כאורח ואחרי כן נעשה כבעל הבית:

והנה בביאור מראות נגעים אלו. אמרו רז"ל (שבועות דף ה') שאת כצמר לבן בהרת עזה כשלג וכו'. וראוי לשים לב. למה קרא הכתוב שאת את צמר לבן. ואת השלג בהרת. ואת הקרום ביצה וסוד ההיכל ספחת כי אין נראה טעם מספיק. ששאת על שאינה לבנה כבהרת. וגם למה נכנס ספחת בין שאת ובהרת. אחר שהיא תולדות של שניהם:

אך הנה קבלו רז"ל (ויקרא י"ו). כי הצרעת בא על לשון הרע. הנה הוא נמשך מאחד משלשה דברים אחד מגאות וגסות הרוח כמ"ש ז"ל (ויקרא רבה פ' י"ו) אין אדם מדבר לה"ר עד שכופר בעיקר שנאמר שפתינו אתנו מי אדון לנו. או מהתחברות אל אנשי רשע. או מרוב כל כי יראה כי רב חילו. יבזה את כל אדם וידבר אליהם תועה. והיוצאת מהבחינה הא' קרא שאת שהיא התנשאות וגאוה. או ספחת הוא התחברות כד"א (שמואל א ב׳:ל"ו) ספחני נא אל אחד הכהונות. שלישית מבהירות רב טוב ושפע אשר בו ויתהולל בו. וזה או בהרת:

והנה מגדולות יוצר הכל ומשלם לאיש כמעשהו. מייחד באדם המראה המתייחס' אל רשעתו. כי אם נמשך מגאוה מראה שאת. ואם מהתחברות לרשעים מראה ספחת. ואם מרוב כל מראה בהרת. ולפי זה תהיה התכת תיבות המקרא כך. אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת. שהם שמות בחינות העון. דעו איפה כי אותן תוארי העון עצמם הם המתהוים עצמם ונעשים נגע צרעת בעור בשרו וז"א והיה בעור בשרו לנגע צרעת. וזהו שימוש הלמ"ד לומר שבחינות העון הוא המתהפך לנגע צרעת. והוא מאמרנו כי כח הטומאה הנעשה בעון לפי בחינתו הוא המתראה ממש. והלבניות יתירה הוא המורה יותר על תוקף כח הטומאה. והוא מאמרנו למעלה. כי כאשר יחטא איש תאחוז כח הטומאה בקדושת נפשו הבהירה בשחקים. ולכן לפי רוב אחוזתה בה תרבה לבנייתה. ואמר לשון והיה שהוא ל' שמחה לרבותינו ז"ל (מגילה י') זולת מ"ש למעלה. לומר כי מבשרו יתברך בשורה טובה. כי אין כח הטומאה מפלש עדיין אל תוכו רק אל עור בשרו. והוא כי לפי בחינת שליטתו בנפש תעשה הוראה בגוף. אם בחיצוניות או בפנימיות. והנה כל ישעו וכל חפץ כח הטומאה ליכנס פנימה למשול ממשל רב. ע"כ מצוה הוא ית' יובא אל הכהן. ולא איש חכם לבב והוא לוי או ישראל הבקי בנגעים ובמראיהן. רק הכהן אשר הוא קדוש בבחינת שרשו. ובעיניו יראה את הנגע ועל פיו יהיה לטהרו או לטמאו:

והענין כי אין כח הטומאה נכנע אם לא מכח הקדושה הבאה להתגבר עליה ולהכניעה. כענין מאמרם ז"ל שאמרה מלכת שבא למלך שלמה הפרש לי בין מהולים וערלים. וצוה להביא הארון ופתח אותו בפניהם. מהולים נתמלאו פניהם מזיו השכינה וערלים ע"ג הוריקו פניהם ונפלו מלא קומתם לארץ הנה כי כח הטומאה נכנע ונכבש מפני הקדושה. וע"כ אברהם בהנבאו עודנו ערל היה נופל מפני השכינה השורה עליו והיתה הערלה נכנעת מפניה. כן להכניע כח טומאת העון השורה על הנגע צרעת כי יהיה באדם. והובא אל הכהן קדוש אלהים ליכנע תחתיו. ואח"כ היה מביט הכהן בנגע לדכאו בהבטת עינו קדושתו וגם בפיו מטמא אותו. והוא בשוה לב באומר וטמא אותו. וכן באומר וטמא יטמאנו הכהן. כי הלא אחר שאשר יראה יגיד. אם רואה סימני טומאה יאמר טמא ואם סימני טהרה יאמר שהוא טהור. וא"כ איך יאמר שיטמא אותו כאלו הוא המטמא אותו בבחירתו:

אמנם הנה כח הטומאה הוא הבא להחזיק ולידבק בקדושה שבאדם ולבא עד פנימיותיה. ובא הכהן וטמא אותו. כי בראותו תגבורת שבא להתגבר בעצם להחזיק בקדושה. אז יבא הכהן בהבטתו מייחל להכניע ולמעט כחו ולהחסיר מאחיזת הקדושה אשר בקש

להחזיק בה. נמצא כי באומרו טמא הוא. שבדבר הזה משמיט מהקדושה אשר אחז בה. נעשה כמטמאו בידים. כי נשאר טמא משולל משעור הקדושה. וזהו וטמא אותו: **עוד** יתכן בצוותו יתב' לטהר ולטמאו ע"י כהן. כי אם בטרם יטמאנו הכהן יטמאנו חכם הבקי במראות. שהכונה הוא כי שלט הכח הטמא באדם ונעשה טמא. לא יבצר מן הטומאה מהתגבר עליו בעצם. כי על בלתי היותו כהן אין בו כח להכניע הטומאה. אך בהיות שלא יחליט אומר שהאיש טמא כי אם ע"י כהן. אז אחרי הביטו בו והיחל להחלישו. לא חעצר כח הטומאה ההיא להתגבר בו כאשר יטמאנו כי כח הקדושה נגדו. והנה מראה הלובן על דבר היותו הוראת לשון הרע. שהלבין בו פני חבירו שנשפך דם פניו למטה בגופו מהעור ולפנים והלבין עור בשרו. כן תתראה אשמתו לבנה בעור בשרו וגם היא הוראה מה שמאחז בקדושת נפשה. הנה ידוע כי השער הוא רמז אל עיקר כח הטומאהי והפנימיותיה ותוקפה העצמיי. וע"כ בראות הכהן כ' והבהרת לבנה שמורה רושם שליטת טומאת העון בו. אלא שלא העמיק הרבה כי עמוק אין מראה מן העור שלא גברה שליטתו בו הרבה ליכנס פנימה. כי לא הוכבד בחינת עונו לפניו אל דעות ה'. וגם הוראה שנית. והוא כי שער בנגע לא הפך לבן. שלא אחז בעצם פנימיותיו תוקף הכח ההוא בקדושה. אז יש תקוה על ידי הסגר. כי ישוב בימי הסגרו עד ה' אלהיו מהטעמים הכתובים למעלה. אשר יתן לבו לינחם על רשעו ושב ורפא לו. ואם לא שב ועודנו עומד בגדרו ראשון. אזי ירא' הכהן והנה הנגע עומד בעיניו ויסגירו שנית. ואם אז יפקח עיניו בהתבודדו לשוב מעונו. אזי בצאתו יראה הכהן והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור. שהוא כי אשר כהה הנגע מן לבנותו הוא הנראה כי שב בתשובה. ויכנע כח טומאת עונו ותתמעט אחיזת הקדושה אשר אחז עשר מעלות אחורנית ועל כן תתראה כהה. וגם לא עצרה כח להתפשט וזהו והנה כהה וכו' ולא פשה וכו'. שיורה על תשובתו הרמתה. כי שם בלבו כי ה' חפץ דכאו החלי להעירו משנת אולתו להשיבו אל אביו שבשמים. ישוב אליו וירחמהו ויהי כן כאשר הראה הוא יתברך. בהשנות נגעיו מראיהן טוב כמדובר. ועל כן וטהרו הכהן. כי יהיה סעד לתומו וכשרונו וחוזק תרופתו. מה שהכהן יאמר עליו שהוא טהור כאלו מטהרו בידיו. וזה וטהר הכהן שהוא כמטהרו ממש. וזה יורה כי בראותו סימני טומאה אמר נגע צרעת הוא. לומר שהוא כח טמא הנקרא נגע. כד"א נגעי בני אדם נמשך מהצרעת שהוא מהוציאו שם רע האמור בצרעת. כמאמרם ז"ל (ויקרא רבה פ' י"ו) זאת תורת המצורע המוציא שם רע. ובהיות סימני טהרה אמר וטהרו הכהן מספחת היא כלומר כי עונו וטומאתו בו לא היה כדבר עצמיי. כי עם כדבר שנתחבר מהחוץ ממה שהתחר במרעים. שלא דבקה הכח טמא בו בעצם כי לא היה כבד עון. כ"א

קל בצד מה לאיזו בחינה. וזה מספחת היא. ואם פשה תפשה המספחת שחז' לסורו. עד שהמספחת היתה חוזרות ונעורה ומתדבקת בו בעצם. והוראת הדבר המתפשטות הנגע. אז וטמאו הכהן צרעת היא. לומר גם שאינו נגע צרעת היא בעצם כי אין כח טמא הנקרא נגע כדלעיל כי לא הפך השער ללבן. עם כל זה אחר שפשתה ההספחת לא יבצר כי צרעת היא וכח טומאו בה בצד פה. וזה וצרעת היא:

וע"פ דרכה רמזה התורה ענין הגלגול פעמים שלש עם גבר. כי אשר בנפשו כתמי עונות יובא אל אהרן הכהן. הוא מיכאל הכהן העליון אשר אהרן במקומו למטה. כך הוא באותו העולם. או לאחד מכחותיו כפי העולמות. ואז וראה הכהן את הנגע בעור הבשר שהיא משל אל הבחינה החצונה שבנפש. ושער בנפש הוא כח הטומאה שנברא ודבק בנגע הפך לבן שהוא בתוקפו. ומראה הנגע עמוק שמתפשט פנימה. אז וראהו הכהן יתברך וטמא אותו שידיחנו אל כחות הטומאה בגיהנם. וזהו שחזר ואמר וראהו הכהן אחר שנאמר וראהו הכהן. אך עד כה דבר במיכאל ועתה ידבר בכהן העליון יתב'. ואם לא כבדו כתמי אשמותיו כ"כ. כ"א הוא בהרת לבנה אך עמוק אין מראהו. כי לא עצם כחו להתפשט ולהכנס. אז והסגירו הכהן שבעת ימים. שיסגיר את הנפש בנגע אשמתה תוך חומר אחר כי יביאנו בגלגול כדעת פיט"אגורם. ועל ידי הגלגול הראשון הלז נמצא בא אל העולם הזה פעמים. והסגר הוא שבעת ימים משל אל שבעים שנה ימי שנותינו, ואחרי כן וראהו הכהן ביום השביעי בשובו אל העולם ההוא בעשור השביעי. ועדיין לא תיקן דעדיין הנגע עמד בעיניו. יחזור ויסגירנו שנית בעה"ז. נמצא בא שלשה פעמים הראשונה והשני גלגולים. וזהו פעמים שלש עם גבר. ואז בשלישית הזאת. וראה הכהן אותו במותו שהוא בצאתו מהסגר הגוף הלזה. והנה כהה הנגע שתשש כחה ע"י תיקון. ולא פשה שלא שב אל אשמותיו הראשונים. אז וטיהרו שיטבילנו בנהר דינור וכבס בגדיו הם חלוקא דרבנן או כענין ספר הזוהר מהלבושים שמחליף אחר טבילת הנהר הנזכר:

והנה על ענין זה כתבנו בשערים יחס נכון אל משנת (אבות פ"ב) רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם. וגם ראיתי אחרי רואי כי גם משנת ר"ג בנו צודקת אל הענין. והוא כי אחרי הודיע אלהים אותנו כי הצרעת בא על לשון הרע כמדובר. וגלוי לכל יודעי דעת כי אחת היא הגדולה שבגדולות הגוררת לשון הרע הלא היא הבטלה. כי אשר בעמל אנוש איננו לא בתורה ולא בדרך ארץ. יקנה לו חבר אשר יחדו יתלחשו על כל יוצאי שער עזרם יכחידום תחת לשונם ידברו ברעתם. זה יאמר מה טיבו של פלוני לכל מראה עיניך אם טוב ואם רע. וזה יאמר רק רע הוא לכל מעיני. וזה ישיב גם בעיני. ועל הדרך הזה יעידון יגידון על כל איש ואשה יניעון בפיהם חרבות בשפתויהם. והן כל אלה יפעל למו.

מאוסה במלאכ' ובארבע אמות של הלכה. כי יגיעת שני אלה היתה מרחיקם מלדבר על נגעי בני אדם. ולהביא עליהם נגעים גדולים ושיגעו בלבושיהם ובבתיהם. והן זאת כונת מאמר התנא וז"ל (שם) רבן גמליאל בנו של רבי יהודא הנשיא אומר יפה ת"ת עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון וכן העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם. הוו זהירין באותן שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו. הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בכל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך ע"כ:

וראוי לשום לב. (א) אומרו יפה תלמוד תורה. שיורה כי אינו אלא יופי בעלמא אך לא שיוכרח. ולא כן הוא כי זה בלא זה אינו שהתלמוד כלל גדול הוא כנודע: (ב) למה עשה עיקר מהדרך ארץ ואמר שיפה התלמוד תורה עמו ונהפוך הוא והראוי יאמר יפה דרך ארץ עם תלמוד תורה: (ג) מהו הדרך ארץ שאמר. אם הוא מלאכה כפירוש הרמב"ם ז"ל למה עוד מעט משנה את שמה וקורא אותה מלאכה באומרו וכל תורה שאין עמה מלאכה. ואם אומרו דרך ארץ הוא טוב המדות. איך יאמר שיגיעת שניהם וכו' כי אין בו לא עמל ולא יגיעה: (ד) אומרו משכחת עון. כי מי הוא השוכח העון. אם הוא ב"ד של מעלה הלא אין שכחה לפניו ית'. ומה גם כי מה בצע בשכחה אם עון עצמו אינו נמחק. ואם הוא שהאדם ישכח עונותו אשר העוה. טוב טוב היה שיזכרהו כמאמר דוד (תהילים נ"א:ה') וחטאתי נגדי תמיד. (ה) אומר וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו' שהראוי יאמר וכל מלאכה שאין עמה תורה. מה עניינה שהוא מקביל אל הקודם. ואחרי כן יאמר גזירה על תורה שאין עמה מלאכה וכו'. (ו) מה הוא העון שגוררת התורה שאין עמה מלאכה. (ז) איזה יחס יש לזה עם אומרו וכל העוסקים וכו'. (ח) מה זו אזהרה שיהיו עוסקים עמהם לש"ש. האם היה עולה על לב שיהיו עוסקים עמהם שלא לש"ש שהוצרך להזהיר על כן. (ט) כי מלשון זה יורה כי דווקא העוסקים עם הצבור צריך יהיו עוסקים לש"ש. אך העוסקים במה שאינו של צבור אין צריך יעסקו לש"ש. (י) אומרו עם הצבור ואומרו עמהם. כי מהראוי יאמר וכל העוסקים בצרכי צבור יהיו עוסקים לשם שמים: (יא) אומרו שזכות אבותם מסייעתן וכו'. שיורה שעל שזכות אבותם מסייעתם וכו' יהיו עוסקים לשם שמים. שאל"כ לא היה צריך לעסוק לש"ש. (יב) אומרו וצדקתם עומדת לעד. האם היה עולה על לב שצדקתם לא תעמוד לעד. (יג) אומרו ואתם וכו'. מה היה שעד פה מדבר שלא לנוכח ועתה מדבר לנוכח. (יד) כי מלשון זה יורה כאלו עד כה דבר

על אחרים ועתה מדבר עמהם. ואומר ואתם אינכם כאחרים. והלא הכל אחד. (טו) אומר מעלה אני עליכם שכר וכו' כאלו עשיתם והלא על העושים ידבר. ואיך יאמר שמעלה עליהם שכר כאלו עשו. (טז) אומרו מעלה אני וכו' מי הוא המדבר. אם הוא רבן גמליאל איך יאמר מעלה האם הוא המעלה השכר הלא אין זה רק הוא ית'. וא"כ היה ראוי יאמר מעלה עליכם הקב"ה שכר כו'. ואם הוא יתב' המדבר. איך נכנס בין הדבקים. כי עד כה רבן גמליאל הוא המדבר. וגם מה שאחריו באומרו הוו זהירין וכו' דברי רבן גמליאל המה. ואיך שם תיבות אלו באמצע פי ה' המדבר. (יז) אומרו הוו זהירין כו'. שאם הוא ענין אחר. היה ראוי יאמר הוא היה א' הוו זהירין וכו'. ולא כאלו מדבר עדיין ענין הקודם. ואם עדיין משלים עניינו אינו נראה מאותו ענין. וגם למה לא יפרש מה היא הזהירות שיהיה זהירין וכו'. ומה הוא התיקון שיוכלו לתקן רמאותם שנראין כאוהבין כו' ואין עומדין כו': (יח) או' הוא היה אומר עשה רצונו כו'. איזה ייחס יש לזה עם הקודם. (יט) כי אומרו עשה רצונו כרצונך פשיט' היא כשתעשה רצונו ית'. עם שאינך רצונך. כמו שהיה זה רצונך. ולפי זה היינו בטל רצונך מפני רצונו. וא"כ למה כפל ושינה הלשון. (כ) מי הכניס אחרים בזה הענין שאומר כדי שיבטל רצון אחרים כו'. (כא) כי הלא זה יראה נגד הבחירה. והעיקר אצלנו כי הבחירה חפשית ביד כל אדם להרע או להיטיב. ואיך יבטל רצון אחרים מפני רצון זולתי:

אמנם הנה אין ספק כי לשון יגיעה האמור בתורה עם דרך ארץ. יורה כי דרך ארץ האמור פה הוא מלאכה כדעת הרמב"ם ז"ל אך עדיין צריכין אנו לתת טוב טעם אל שנותו את טעמו מדרך ארץ למלאכה. וטרם נבאר הענין נזכירה מאמרנו בביאור משלי. בתת טוב טעם למז"ל האומרים על התורה למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחה של אדם. כי הלא כמו זר נחשב בעיני ההמון למה בלא עמל ובלא יגיעת בשר תתיש כחו. אך הוא כי רוחו וגויתו של אדם נגדיים המה. וכשזה נוכל זה קם כמקרה יעקב ועשו כי זה מצד הקדושה וזה מהפוכה. וע"כ בעסוק איש בתענוגי בני אדם ויתרחק מן התורה אז גופו ישמן ונפשו עליו תאבל אך בעסוק בתורה הן הוא משוש נפשו כי חלק משורשה היא. ואז משמן בשרו ירזה כי שכנגדו הוקם על:

והוא מאמרנו על מקרא שכתוב (משלי ג') אל יליזו עיניך נצור תושיה ומזמה ויהיו חיים לנפשך. שהוא אל יליזו דברי התורה מעיניך. ואל תקוץ על שמתישין כחך והיותך תמיד במזמה ומחשבה בעיוניה כי עמל הוא. כ"א נצור ואהוב תושיה ומזמה. כי הלא מה שמתישין כחך אמריה אינו לנפש. כי אדרבה ויהיו חיים לנפשך. כי החומר הוא שנותש ע"י היות דברי התורה חיים לנפש. הנה כי היצר הרע הוא מצד החומר וניתש בהתשתו.

עוד ידענו מחכמי האמת. כי בכל מצוה שאדם עושה מרבה אור שפע עליון ובורא מלאך סניגור. וההפך בעושה עון שמפליג בטומאה ובורא משחית קטיגור. והוא מאמרנו על משנת בן עזאי (אבות פ"ד) שמצוה גוררת מצוה ועבורה גוררת עבירה. כי המלאך הנברא במצוה גוררת מצוה אחרת. והכח טמא שנעשה בעבירה גוררת עבירה.

ונבא אל הענין. והוא כי הנה ב' סוגים יש באדם. כי יש עושה מלאכתו עיקר ותורתו עראי והוא כל המון ישראל ויש שרידים אשר ה' קורא שתורתם קבע יום ולילה. ועל ב' אלה ידבר ועל הא' אמר יפה ת"ת כו', ועל הב' אמר וכל תורה כו' והוא כי אשר עושה עיקר מהמלאכה עסקי דרך ארץ יקרא. כי דרכו דרך הארץ ולא דרך שמים כענין (בראשית ט') איש האדמה אך אשר עיקר היא מלאכת שמים לעסוק בתורה אשר יטפל קצת להרויח מזונו. מלאכה תקרא כי מלאכה בעלמא הוא. ולא תפס דרך הארץ. העכורה בעצם. וענין התנא. לומר אשר דרכו דרך כל הארץ. שהיא לעשות כל עיקר עסקו מהארץ, הלא אצ"ל כי יחוייב לקבוע עתים לתורה. כ"א גם דבר יפה הוא שיצרף ת"ת עם הדרך ארץ שיש לו כבר. שלא בלבד בהתבטל המלאכה ילמוד. כ"א גם עם הדרך ארץ שהוא עוסק ולוה תורה בעמלו שיהיה מהרהר וחוזר תלמודו עודנו עוסק בדרך ארץ. וזהו יפה ת"ת עם דרך ארץ. והטעם הוא. כי יגיעת שניהם כלומר כאחת. משכחת עון. והוא כי לא יבצר איזה עון יש לו. ודרך עונו לגרור לו עון אחר כי עבירה גוררת עבירה וע"י יגיעת תורה ביחד עם יגיעת דרך ארץ. משכחת עון אשר עשה מעשות דרכיו לגרור לו עון אחר, והיא כי ע"י התשת החומר בדרך ארץ יותש העון שהוא מאיכותו בצד מה מלהחטיאו המביאה עבירה אך לא ישכיחנו בעצם. אך בהצטרף עמו לחומר גם תשות התורה יחד שגומר התשות כח. וגם מקנה כל גופו קדושה. שהוא נגדיות איכו' העון שהוא כח טמא. אז ניתש ומתמוגג על ידי התורה באופן שמתערבב עד שכוח מלגרור עוד עון אחר. וכמקרה השטן בר"ה גם הוא יקרנו. שע"י שומע קול שופר זוכר מה שע"י שופר יתמוגג ויתערבב. עד שכוח בערבובו מלבק' קטרוג על ישראל. וזהו שיגיעת שניהם משכח' עון. והשני והוא על שתורתו אומנתו אמר וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו'. לומר אל יעלה על לבך לומר אעסוק בתורת ה' תמיד. ועליו יתברך אשליך יהבי והוא יכלכלני. כי לא זו הדרך כי כל תורה שאין עמה מלאכה מה ליזון לפחות בצמצום סופה בטלה. והוא מז"ל יכול יושב ובטל ת"ל מעשה ידך אשר תעשה. והוא כי אין לאדם לסמוך על נס נגלה לומר שמן השמים יריקו או יתנו לו מטמון. כ"א לברך את מעשה ידיו גם כי מעט יהיה. ואם כה יעשה תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. כי יחסר לחמו וגוררת עון חילול ה'. כו לא יבצר מי שיאמר. הלא התורה היא הגדולה שבגדולות שאדם אוכל פירותיהם

בעה"ז. והלא פלוני יומם ולילה לא שבת מהתורה וירעב ללחם ואיה פירות תורתו. והוא גם הוא יהרהר ולא ידע כי אם הוא ית' עשה כן במן מן השמים לדור המדבר שיעסקו בתורה. לא יעשה כן לכל יחיד רק לצוות את ברכתו במעט עסק. אך לא בהיותו יושב ובטל. וזהו וכל תורה וכו' סופה וכו'. וזה שאמרתי שאין לסמוך על הנס. לו' הנני עוסק בתורה לש"ש והוא יכלכלני. היינו ליחיד אך וכל העוסקים עם הצבור. אל יראה להם שום דבר נמנע. כ"א יהיו עוסקים עמהם לשם שמים ויבטחו עליו יתב' והוא יעשה. ולא זו בלבד כ"א גם לא ינוכה להם שום זכות בהעשות להם נס כדרך כל סומך על נס. כי הלא זכות אבותם מסיעתם ליעשות להם נס. ובהצטרף זכות רבים עם זכות אבותם וגם נס נגלה יעש' להם הוא יתברך. והוא מאמר יוסף הצדיק (בראשית מ"ג) אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם. לומר אל תתמהו על נס נגלה כזה שיתן לכם ה' מטמון. וישם אותו תוך אמתחותיכם כי הלא זולת זכותכם גם זכות אבותיכם מסייע. וזהו אליכם וגם הוא ואלהי אביכם נתן לכם מטמון תוך אמתחותיכם שהוא נס נגלה וזהו שזכות אבותם מסייעתם וגם אין זכיותיהם מתנכין כ"א וצדקתם עומד' לעד כי אינם מעין מ"ש ז"ל (תענית כ') על יחיד הסומך על הנס שמא אין עושין להם נס ואם עושין לו מנכין לו מזכיותיו כי פה שהם צבור עושין להם נס. וגם אין מנכין להם מזכיותיהם. ואל נא תאמרו. שא"כ לריק יגעו העוסקים עם הצבור ואין עליכם שכר אחר שלא עליהם תתייחס המעשה והזכות. לז"א ואתם מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם. הכל בזכותיכם. ואמרו ואתם לנוכח. ובפתח דבריו אמר יהיו עוסקים שלא לנוכח. יהיה שתפס דרך הכתובים במקומות רבים שמדבר עם הבלתי הגון שלא לנוכח. ובדברו על מה שאחר תשובתו מדבר לנוכח כענין ולצים לצון חמדו להם וכו'. תשובו לתוכחתי וכו'. הנה אביעה וכו' שחוזר אל הלצי' הנזכר שלא לנוכח. אך הוא שבטרם ענין תשובתם שאז רחוקים מה' המה. ידברו שלא לנוכח. ובדברו על מה שאחרי שובם אל ה'. שנתקרב מדבר לנוכח. כן עשה התנא באומר יהיו עוסקים לשם שמים שהוא אזהרה על מי שאינו עוסק עמהם לשם שמים. ומזהירן בל יהיה עסקם להתגדל כ"א לש"ש. דבר שלא לנוכח ובדברו על מה שאחר עשותם כך אמר ואתם וכו' לנוכח. וזה שאמרתי שיהיו עוסקים עמהם לשם שמים. הוו זהירין כן בעצם ברשות. לעשות לשם שמים מפני כי ברשות אפשר תבטחו באנשים צבועים על המנחה ההולכים לפניכם. ונודר' אז לעשות כל בקשתכם. ותרפו ידיכם מלהחזוק בבטוח בה' כי הוא יטה לבבם אליכם. בעשות העוסק בעצם לשם שמים. כי הלא דעו כי אין לבטוח בהם. שאם תבטחו על היותכם קרובים אליהם. ומשרתים אותם מטרם תצטרכו אליהם. ויעלה על רוחכם.

כי בעת שתצטרכו אליהם יעשו למענכם. לא כן הוא כי הנה אין מקרבים לו לאדם אלא לצורך עצמן בעת צרכם שתשרתום. אך לא לשלם גמול בהצטרכם אליהם. ואם תבטחו על המנחה ההולכת לפניכם. ואומרים שיעשו אחרי כן וייטב לבכם. על מה שמראי' אור פנים בקבלם הדורון. הלא דעו כי הלא אינם אוהבים. רק נראים כאוהבים. ואף גם זה אינו רק בשעת הנאת' שהוא בעת קבלם הדורון. אך בשעת הדוחק שנדרו. להטיבו ביום שיצטרך. ישכחו מה שקבלו ולא יעמדו לכם. וזהו נראין וכו' ואין עומדין וכו'. לכן הוו זהירין לעשות ענייני הצבו' לשם שמים. ואז בטחו בה' והוא יעשה כי לכל אשר תחפצו יטה את לבם:

ושיעור הענין. כי הנה מנהיגי הדור העוסקים עסקיהם שני סוגי עסקים המה להם. (א) עם הצבור בינם לבינם. (ב) לפקח על ענייני הצבור ברשות. ועל הסוג הא' שהוא בינם לבינם אמר עוסקים עם הצבור ואמר יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שהוא עמהם ממש. ובזה אינו צריך להכביד בזהירות כי אם צווי בעלמא, לומר יהיו עוסקים וכו'. אך בסוג השני שהוא לפקח עם המלכות. בזה הוו זהירין ברשות לעשות לש"ש בלי תבטחו לא בשירות שתקדימו ולא במנחה מוקדמת אם לא בה' לבדו כי אין מקריבין וכו' כמדובר. וש"ת הלא אמרת. כי ברשות אם יהיו זהירין בענייני הצבור לעסוק לש"ש כי הוא יטה לבם לעשות רצונ' עם היו' כי רשות הרצון אינו לעמוד לאדם. שתהוה אותם בשעת דחקו רק יעשו לשם שמים ויסמכו על כי זכות אבות הצבור מסייעתו. עם היות העסק המטפלים לשם שמים א"כ איפה מה יעשה היחיד. אם יהיה לו עסק ברשות כי גם יעשה לש"ש העסק ההוא. ויבטח בשם ה' אין לו זכות רבים וזכות אבות להפך לבב הרשות:

לזה אמר. הנה הוא היה אומר דבר אחד. שהיא תיקון דברזה והוא יעשה רצונו כרצונך וכו' והוא לומר כפי מה שתתנהג אתה עמו יתברך יעשה לך כחפצך. והוא כי הנה שלשה הדרגות הן. (א) מי שאומר הנה בבקר השכם אם הייתי הולך למקום פלוני הייתי מרויח מנה. אך מה אעשה ורצונו ית' הוא שאלך לבית הכנסת וע"כ הוא הולך כמוכרח. אך לא ברצון טוב כאלו היה עושה רצון עצמו ויש מדרגה (ב) והוא שעושה הדבר שקול כאלו בעשותו רצון עצמו בטוב לב. ויש מדרגה. (ג) והיא שלא בלבד עושה רצון ה' כאשר אם היה עושה רצונו. כי אם שכ"כ לבו ונפשו דבקה בו יתברך וחפץ עשות רצונו. כי מה שהי' רצון עצמו בעיניו הוא כדבר בטול וחשיב כעפרא דארעא. שלא יכניס טבע חלוקה. לומר זו רצוני וזה רצון קוני. אעשה רצונו יתברך כאשר הייתי עושה רצוני. כ"א כאלו לא היה בעולם רצון אחר זולת מה שהוא רצון קונו ואשר הי' רצון עצמו בטל לגמרי. כי מה האדם שיכנס רצונו בסוג עם רצון קונו.

ובזה תהיה כוונת התנא. הנה ראוי לך תגעל בהדרגה הראשונה. ותבחר בשניה והוא עשה רצונו כרצונך. ובזה תגיע עד גדר שיעשה הוא יתברך רצונך כרצונו. אך בזאת השני עדיין לא הגעת לגדר שבשבילך שאתה יחוד יבטל הוא ית' רצון אחרים מפני רצונך הלא אתה יחיד לבטל בחירתם בשבילך. אך לכה איעצך. ועל מדרגה אחרת והיא השלישית שהזהרנו. והיא בטל רצונך מפני רצונו. ובזה יבטל הוא יתברך רצון אחרים. הם הרשות הנזכר מהני רצונך. והנה פירוש זה ישר ומקושר ומוכרח בעיני. שאל"כ לקתה מדת חפשית הבחירה. אם יבטל הוא ית' רשות אחרים בשביל כל איש עושה רצונו. אך בזה הוא דוקא ברשות שבו ידבר. ואמר כי כשהוא ע"י זכות רבים. בהיות כונתם לשם שמים. יבטל בחירתם כי לב מלך ביד ה'. או ליחיד אשר אל המדה השלישית הגיע כמדובר. אך לא לכל שאר אחרים.

או יאמר דרך אחרת בענין הפרשה. בתחלתה בענין סמיכות הברית מילה. ועוד קושי אחר אשר לא זכרנוהו למעלה. והוא כי טוב טוב היה לקצר ולומר אשה כי תלד זכר. ולא יאריך ויאמר אשה כי תזריע וילדה. כי מה בצע ללמדנו כי כשהאשה מזרעת כו':

אך הוא כי בא לתת טעם אל שני דברים א' אל היות טומאת היולדת. אפילו נפתח הקבר בלא דם. כי זולת מה שאי אפשר שלא יצאה מעט. הלא הולד בעצמו להיות יסודו ממנו מדם נדותה. ראוי הוא שבצאת מתוכה תטמא כימי נדת דותה. וזהו אשה כי תזריע כי הוא התחלת מציאותו. וגם יחוייב שביום השמיני ימול בשר ערלתו. כי השבעה ימים יהיה עם אמו כי מנדותה היתה ראשית מציאותו וגם שהוא יונק שדי אמו בשבעה ימים שהא טומאת לידה ודמי' טמאים ולכן גם חלבה כי דם הוא לפי האמת אשר הוא יונק בלתי טהור לכן ביום השמיני שהוא מתקדשה מטומאת', אז ימול גם הוא בשר ערלתו. ויסיר טומאתו ממנה. אך ללידת הנקבה אין צריך לתת טעם. כי גם שהאיש הזריע תחלה הנקבה בעצמה סריות' עמה. כי כל דם הנידות מנקבה. היא חוה יצא בהעות'. כי על כן נטמאה בזוהמה ונתקללה בדם נדותה.

עוד יתכן מעין האמור ויתיישבו ההעריות האמורות. ועוד שתים נוספת והן. **א**' סמיכות הפרשה אל הקודמת מלבד מאמר ר' שמלאי. **ב**' מה היה שברא יתב' את האדם ערל. והוצרך לצותנו נסיר חרפת הערלה ממנו. ולא בראו מהול מבטן אמו. כי בן הנברא בצלם אלהים לא יצא בלתי מתוקן. ומה גם למאמרם ז"ל (ב"ר פ' כ"א) כי אדם הראשון נברא מהול. ולמה לא עשה ית' יהיו כל יוצאי ירכו כמוהו. ולא שיוליד אשר לא יהיה כיוצא בו. אשר לא בטבע כל הבריות:

אמנם הנה ידענו. כי הערלה הוא מכח הטומאה. וראוי לדעת מי שם טומאה זו בכל האדם. לכן אומר כי אין ספק כי הן האדם היה כאחד ממלאכי השרת יציר כפיו. ובידיו יתברך לא דבק מאומה מכיעור טומאה חלילה. ע"כ בצלם אלהים ברא אותו. משולל ערלה וטומאה רק זך בלי שמרי כל חלאה: עד שכמעט היו טועין מלאכי השרת לומר לפניו קדוש. לולא הפיל השם יתברך בו תרדמה כמאמר רז"ל (שם):

אך אמנם כאשר בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא בהחטיא אותה. ומה גם לרז"ל בפרקי ר' אליעזר (פרק י"ג) האומרים כי רכב סמאל על הנחש כרוכב על סוס. באופן שממנו יצאת טומאה אליה והיא זוהמת נחש. והנה עיקר הזוהאת אל חוה היתה. כי אותה החטיא. והיא אשר הדביקה הרעה באדם גם הוא, וע"כ היתה לה קללת דם הנדות שהוא ממש מחלאת הזוהמא כנודע. וע"כ כאשר אחר העוותו נוצר הולד מדם חלאת זוהמת נחש בין מהזרעתה בין מאשר מתהוה העובר. כי ע"כ בימי עיבורה תפסק נדותה. לכן גם שבזכר לא דבקה כל כך חלאה כאשר בנקבה. עם כל זה למה שהוא בא. על ידי הזרעת האשה תחלה. והיותו מתהוה מדמי נדת דותה לא יבצר ממנו מהדבק גם בזכר חלאת טומאת הזוהמא ההיא כי אם שבחמלת ה' עליו הפליא חסדו. כי עיקר ורוב זוהמת המתדבקת לזכר מחלאת אמו תלך אל מקום א' הוא ראש הגויה ושם יעשה מותר אשר יוכל ליתקן במילה. והיה במקום ההוא. למה כי שם היה לאדם אשמת דבר כמאמרם ז"ל באומרם (שם פ' י"ט) אדם מושך כו'. ותכסה יו"ד של שם הרמוז באיש כנודע. וע"כ משה שהיתה אמו בת מאה ושלשים שנה משוללת דם נידות לא נולד ערל. וכן יעקב שנולד עם עשו וכתבנו במקומו (שם פ' ס"ג) ששאב עשו בבטן כל חלאת דם אמו: וכמאמר פסיקתא שכתבנו שם. כי כשהיה עשו בבטן אמו שתה כל דם אמו, עכ"ל. וביארנו שם ששאב כל חלאת זוהמא. נשאר יעקב זך. על כן נולד מהול. וכן אשר יש מרז"ל שהוסיף על שני אלה. הוא לסיבה ידועה. שהפלי' חסדו ית' להם מעין אלו מה שלא עשה כן לכל ברואי עולם:

והנה זאת תהיה כוונת מקראי קדש אלו. אשה כי תזריע וכו'. וענין סמיכות מה למלעלה בסוף פרשה הקודמת ומה למטה אחר ענין זה ממראות נגעים. והוא כי הלא כהתימו יתברך מלהגיד לנו החיה הנאכלת והחיה אשר לא תאכל. הלא יאמר נא ישראל מריה דאברהם למה נגרע מכל הבהמה ומכל החיה אשר על פני האדמה. כי הלא ראה ראינו כי כל מין הבהמ' הטהורה תמיד היא טהור'. וכלל גדול היא בידנו. כי בעלי חיים אינן מקבלין טומאה. וכל הבהמה אשר איננה טהורה טמאה היא לעולם. ומי יתן והיה עם קדוש כבהמה טהורה אשר לא תקבל טומאה לעולם. כי הן האדם אשר יגע בבל דבר

טמא יטמא כמפורש בסמוך. ולא עוד כי אם מיום הולדו אמו טמאה לידה והוא בערלה הטמאה. ?מיד יסירנה ממנה. וגם בגדלו ינוגע נגעים גדולים. שאת או ספחת אך בהרת ודומיהם וטמא יהיה. עד עת בא דברו וירפאנו. ולמה יקרנו טומאה לגוי קדוש עודנו חי: מה שלא יקרה לכל מין בהמה חיה או עוף טהורים. האם בן האדם נגרע מערכם. ע"כ להשיב אמרים אמת. בא האלהים ויאר לנו בתשובתו ית'. ויאמר דבר אל בני ישראל. דבר כדי לאמר אחרי כן משפטי הטומאה. וזה אמר ולאמר. ומה שמדבר תחלה. הוא אשה כי תזריע וילדה זכר. כדי לאמר טעם אל כל ענייני הטומאה הבאים:

והוא מה שכתבנו. כי בהיות האדם יציר כפיו יתב' לא הי' בו שום צד טומאה. אך אחר החטא שעל ידו נוצר האדם ע"י הזרעה שהיא מפאת דם נדות כמדובר ונמשכה טומאה באדם. וזהו אשה כי תזריע. ועל ידי כן וילדה זכר, ולא כיצירת אדם וכדומה לפיכך וטמאה שבעת ימים. כי משם נמשך כאמור. וכן מטעם זה וביום השמיני ימול בשר ערלתו. שאם לא כן לא היה צריך לימול ערלתו. כי איננה. וגם טומאת הבת כפלים. כי על ידי האשה באה הטומאה לעולם ובלדת בת מינה תרבה טומאה בה. וכן מטעם זה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו' והובא אל הכהן וכו'. ואם יראה בה מראה טומאה יטמאנו. כי כל זה בא מהולד האדם על ידי אשה כי תזריע. שהוא בהזרעה הידועה. שהוא מדם הנדות אשר היה מחמת זוהמת נחש. אשר הוטל בה בהעוותה. שאם לא כן לא היה באדם לא נגע ולא פגע רע מאלו כי הלא קדוש הוא לאלהיו. והוא כי יש לנו בזה כענין המזון שארז"ל (קדושין דף פ"ב) מעולם לא ראיתי ארי סבל וצבי חיינו ושועל חנווני ומתפרנסים שלא בצער ואני מתפרנס בצער אלא אני הוא שקפחתי מזונותי. שהוא כי הבעלי חיים לא חטאו. ע"כ מתפרנסים שלא בצער. אך אני שחטאתי קלקלתי לעצמי וקפחתי בעוני מזוני. ועל דרך זה הוא אומר. אל תתמה אם בבעלי חיים טהורים לא יקרם טומאה והאדם הקדוש לה' וקרנו טומא' כי הלא הב"ח לא קלקלו והאדם קלקל. כי הנה מאז שע"י אשה כי תזריע בא הלידה הוא מחמת קלקולה. נמשכה במין האדם הטומאה. מה שאין כן מקודם שנוצר בשלילות זוהמא שהיה יציר כפיו ית':

עוד יתכן שיעור המשך המקראות על פי מאמרם ז"ל בגמרא (שבת ל"ג באומרם כי על שבעה דברים נגעים באים. על שבועת שוא ועל הגזל ועל לה"ר ועל שפיכות דמים ועל גסות הרוח ועל צרות עין. והוא כי על שלוש ראשונות שהזהרנו שהם שבועת שוא גזל ולה"ר. יאמר שאת או ספחת או בהרת. שאת על שבועה כד"א (שמות כ') לא תשא. ספחת על הגזל שמחבר ומספח ממון חבירו עם שלו. או בהרת על לשון הרע שמלבין פני חבירו בלשון הרע כבהרת עזה כשלג. וכל א' משלש אלה והובא אל הכהן וכו' וראה

הכהן וכו' הראות הנגע המראים על כח טומאת העון השורה כמדובר בקודם. ועל שאר השבעה דברים ידבר במיני נגעים אחרים שבהמשך הפ' ואמר עוד נגע צרעת וכו' והובא כו'. בא להזהיר את האדם כי מיד שיראה בעצמו סימן הוראת עון אשר חטא. לא יאחר מלהראות אל הכהן מיד. למען ישכיל את אשר יעשה. אם יראה הכהן כי טמא הוא נכתם עונו בעור כשרו. וימהר יחיש לשוב ממנו טרם יתיישן הדבר ויהיה מוחזק יצרו בו. ולא במהרה ינתק ממנו כי אדרבה יהי הולך וגדול יום יום. וזהו אומרו נגע צרעת כי תהיה באדם מיד כאשר תהוה באדם והובא אל הכהן בלי איחור. כי אם לא יעשה כן יקרה כי וראה הכהן והנה שאת לבנה כו' ומחית בשר חי בשאת. והוא אשר כתבנו למעלה כי אין הנגע צרעת יוצא מהפנים ומראה לחוץ. כי אדרבה הוא היחל בבית וממנו אל הבגד ומהבגד אל העור מהבשר ומבקש ליכנס פנימה. וא"כ בהירות הלובן סימן טומאה. כי הלובן נראה עמוק משאר עור בשרו כחמה העמוקה מן הצל. והוא כי הכח טמא מורה היותו בא ליכנס פנימה. ולפיכך כאשר אחר היות השאת או בהרת לבנה בעור. שהוא הוראה שמעמיק ליכנס בעוד שהלובן מתמיד. יורה שעדיין לא נכנס כי אם שרוצה ליכנס או בהיות שבקצת הלובן יש מראה בשר יורה שהלובן שבחלק ההוא נכנס בפנים. ועל כן נשאר מראה הבשר חוצה. וסעד לזה מאמר רש"י ז"ל שכתב בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה ליחה. וידוע כי הליחה שבפנים לבנה. היא וירמוז אשר כתבנו. ע"כ אחר שע"י מה הנתעצל מהראות מיד אל הכהן והוא לא שב עד המכהו. כי לא הודע אליו כי משחת מראהו. באופן ששנה באולת חטאו כי נתיישן ויגבר עד הכניסנו פנימה. וזה מאמרו ית' צרעת נושנת היא לא יסגירנו כי טמא הוא. ועם כל זה אין להתייאש מן הרחמים. כי אין דבר עומד בפני התשובה כי אם יבא לטהר מסייעין אותו. ואם פרוח מעצמו תפרח ממה שמסייעין אותו מלמעלה. ומה הוא הענין. כי וכסתה הצרעת את כל עור הנגע כו'. והוא שע"י תשובה מה שנכנס מהלובן שהוא כח הטומאה פנימה. ונראה עליו מחיית בשר חי. חזר אותו הלובן ויצא חוצה. ומראה הבשר חזר לפנים והוא תחלת תיקון. ועל כן וטיהר את הנגע.

וש"ת הלא מראה זו נאמר למעלה שהוא סימן טומאה מראה העור לבן. והשער גם הוא לבן. לזה אמר טהור הוא. כלומר כי האיש ההוא אשר גברה טומאתו בו עד הכניסו פנימה. ותראה מחיית בשר חי חוצה. מה שאחרי זאת חזר הלובן למעלה כשהיה ומראה הבשר חזר בפנים. דבר גדול הוא בערך מה שהיה וטהור הוא. כי אשר עשה שהיחל לשוב. וסייעוהו מן השמים לגדר זה גם שלא יבצר ממנו שיתוקן לגמרי ויטהר מאשמתו וממראות טומאתו, ולא שיחוייב שלא יוסיף לחטא והראה בו מראות טומאה. כי הנה

וביום הראות בו בשר חי אחרי זאת יטמא. שהוא הוראה כי שב הכח הטמא ליכנס בפנים ונראה מראה בשר חוצה. לכן וראה הכהן וטמא וכו'. ועם שחטא זה פעמים שנראה בו מראה בשר חי. עם כל זה ימין ה' פשוטה לקבל תשובה. כי הנה או' כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן. שהוא סימן כי שב ויצא הכח הטמא חוצה שהוא הוראת תשובה. יקובל ברצון. כי וראהו הכהן וכו' וטהר הכהן את הנגע וגם ה' עמו ישכים. וזהו טהור הוא:

פרק יג

פסקה א

ובשר כי יהיה בעורו וכו'. הנה מהשבעה דברי' שנגעים באים עליהם. דבר על השלשה שהם שבועה וגזל ולשון הרע. בא עתה ודבר אל הבאים על שפיכת דמים המתייחס אל חמימות הלב מחמת שנאה או איבה או שעשקו בדם נפש. כד"א (דברים י"ח) כי יחם לבבו וארב לו וקם עליו וכו'. על כן על פי מדתו באו נגעיו על חמימות השחין והוא כי להיות ש"ד מהשלש עבירות הסמוכות והחמורות וצריך ייסורין ממרקין. ע"כ לא יספיק לו מראות נגעים אלו בלבד. לכן ירמוז בשחין. כי תחלה תבא עליו מכה למרק מעין אשמתו. ונרפא על ידי המירוק כי שב מרשעו. וזה אמרו שחין ונרפא ואחרי כן לגמור נקיון הפשע ולהתם חטאו. במקום השחין יבא עליו קל ממנו והוא שאת לבנה וכו'. וזה בשני מיני שפיכות דמים א' הלבנת פנים זהו שאת לבנה. או ש"ד ממש שהיא בהרת לבנה אדמדמת שמלבין גופו בהוציאו דמו חוץ שהוא אדמדמת וראה הכהן וכו' מעין הנ"ל:

פסקה כד

או בשר כי יהיה בעורו מכות אש וכו'. הוא החלוק' החמשית. הם הנגעים הבאים על ג"ע שנקרא מכוה. כד"א (משלי ו':כ"ח) אם יהלך איש על הגחלים כו' הבא על אשת רעהו וכו'. ועל זאת במקום המכוה יוצאת בהרת לבנה וכו'. והוא מז"ל כי הבא על אשת איש כאלו ג"כ שופך דמים. כ"א ימצאנו בעלה הוא ימיתנו כי קנאה חמת גבר ולא יחמול. או לפחות יתלבנו פניו. וזה ירמוז באומרו לבנה אדמדמת. שיתלבנו פני בעלה ויתפקר להמית נפש. או לפחות אם לא ימיתנה לא יבצר הליבון פנים. וזהו אומר' לבנה. וע"י המראות ישפוט משובתו או תשובתו ע"ד המפורש למעלה. ועל גסות הרוח שג"כ באים עליו נגעים הוא אומר אחרי כן ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש. ועל השביעית והיא על צרות העין אמר או בזקן. כי הזקן הוראות כבוד אשר איננו בצר עין. כי אינו כי איזהו מכובד המכבד את הבריות. והצר עין הוא בלתי מכבד ע"כ יתייחס לו צרעת בזקנו:

פסקה מ

ואיש כי ימרט ראשו וכו'. הנה כתבנו כי צרעת הראש הוא על גסות הרוח. שעל עון זה תלו על ראשו כחות הטומאה. ובזה יאמר. כ"א איש זה ימרט ראשו מהכחות ההם. ע"י תשובה קרח הוא. מעין הקרח הנורא שעל ראשי החיות. טהור הוא. ואם מפאת פניו מבושת פניו שהיו מביישין אותו על גאותו שב עד ה'. ומירט ראשו מהכחות ההם. אע"פ שלא מעצמו עשה לשמו יתברך. גבח הוא טהור הוא שאעפ"י שאין תשובתו כל כך עולה לא יבצר שמירט אותם מעל ראשו. וזהו גבח הוא תרגומו גלוש הוא. כד"א (שיר השירים ד׳:א׳) שגלשו מהר גלעד. אמנם אם יהיה באחד מהסוגים הנאמרים נגע לבן שמראה לובן. והוא אדמדמת. שהוא צבוע. לרמות את הבריות בהוראת שפלות. צרעת פורחת היא. כי משם יפרח עון או עונות רבים. אז וראה הכהן היא ית' והנה שאת וגאות הנגעי' שלא כהוראת של צובן רק לבנה אדמדמת. שהוא ליבון של צביעות כמדובר. שהוא כמראה עור בשר. ויגזור כי איש צרוע הוא זה טמא יטמאנו. כי ימשך בטומאה. כי הלא בראשו הוא אבר הראשיי. שם נגעו. כי אחריו כל אבר ימשוך. וזהו בראשו נגעו:

פרק יד

פסקה ב

זאת תהיה תורת המצורע וכו'. ראוי לשית לב. (א) כי מלת תהיה מיותרת. כי מהראוי יאמר זאת תורת המצורע כו'. (ב) אומרו והובא אל הכהן שמשמעו שיביאו את המצורע אל מקום הכהן. והלא סמך ואמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה שיראה סותר הקודם. כי אחר הראות כי המצורע נכנס אל הכהן. מהפך ואומר כי הכהן יצא אליו חוצה. (ג) אומר נרפא נגע הצרעת מן הצרוע כי אומרו מן הצרוע מיותר. (ד) כי לפי טבע הל' יורה באומרו מן הצרוע אחר אומר נרפא כו'. ולא אמר כי מן הצרוע נרפא נגע הצרעת. יראה כי עדיין הוא צרוע אחר שנרפא. וא"כ מה היא רפואתו אם עודנו צרוע. (ה) אומרו נגע הצרעת ולא אמר כי נרפא הצרעת מן הצרוע. (ו) ולקח למטהר. כי הנה לא יבצר אם נטהר בהרפא איך אמר למטהר. ואם עדיין לא נטהר עד עשות הכהן כל סדר הכפרה והטהרה האמורה בכל המקראות הבאים. א"כ למה מייחס הטהרה אל המצורע עצמו. באומרו המטהר ולא אל הכהן המטהרו. (ז) לשית לב. כי לא על חנם נאמר בענין המטהר שמנה פעמים:

אמנם אומר כי באה תורת ה' תמימה ללמדנו דעת. למען נשכיל לשים לבבנו על דרכנו יומם ולילה לא נשבות לחפש דרכנו ולרפא נפשנו מכל תחלואיה אשר חלו בה עונותינו כי מכף רגל ועד ראש אין בה מתום. ואין איש שם על לב לומר מה עשיתי. כי נשמה

שניתנה בו טהורה ובמעשי טמאתיה הגאלתיה החליתיה מי ירפא לה. ע"כ לעוררנו מתרדמת משובתינו בא האלהים במקראי קדש אלה להעמידנו על ארוכת אמיתת חלאי הנפש בשני דברים: **א**' כי לא דרך תרופת חולי הגוף תרופת חולי הנפש: והב' בחינת היות זה וזה שוים. הלא המה הא' במציאו' הרופא. מי הוא זה ואיזה הוא. והשני בזמן התרופה אם מעט ואם הרב'. והנה אופן נגדיות תרופת הנפש מתרופת הגוף הלא הוא כי בחולאי החומר אשר ביד האיש להביאן על עצמו. אך לא לסלקן מעליו ולרפא את עצמו. אך הרופא אשר ידע התרופות והסמנין הראויין להעלות ארוכ' החולי ההוא רפא ירפא ברצון הבורא ית' אשר בידו נפש כל חי. אך לא כן מחלואי הנפש החוטאת. כי האיש אשר יחטא הוא ולא אחר המביא על עצמו כל חולי וכל מכת עין אשר חטא אך לא יוכל רופ' אומן ולא רופ' הכהן לרפ' לו. ולא יגהה ממנו מזור אחת מני אלף לטהרו מטומאת חלאת עונו כי הלא נגע צרעת כי תהיה באדם אשר אין הדבר רק רע עון אשר חטא על הנפש. מתראה נגע כתם נפשו כמראה צרעת עור בשר. ויסגירנה הכהן ז' ימים. וביום הראות בו מראה טהרה בצאתו ויראנו הכהן ויטהרנו. אין הכהן הוא המעלה ארוכה וגם לא ה' פעל טהרתו. אם לא ע"י המטהר את הנפש מחלאת טומאת'. והוא ית' משגיח לה רו' הדבר חוצה. אך הרופא לבל תחלואי של אדם. הוא האיש המוכה אשר הוכה בעונותיו. הוא הרופא אומן והמטהר את נפשו. והוא כי בראות הכהן והנה בהרת לבנה והיא הפכה שער לבן. אשר הם סימני עון אשר חטא אשר בנפשו. ונכתם עונו בעור בשרו. ויצו עליו הכהן להסגירו. כי הלא איך יתרפא עודנו שם. ומה גם כי הוא הפך הטבע להרפא על ידי הסגר. כי אדרבא שם יתעפש דמו בקרבו. אך אין זה כי אם כי יתן אל לבו גרמת נזקו כי עונותיו הטו אלה וישוב אל ה' וירחמהו ומעונו יטהרנו. ואז בצאת ממסגר נפשו יראה הכהן כי נרפא הנגע וטהור יאמר לו. ואם לא עשה תשובה או שעשה ולא עשא' ראויה. יראנה הכהן והנה הנגע עמד בעיניו והסגירו שנית. ואז יחרץ ואשר לא תקן בראשונה יתקן בשניה. לשוב עד המכהו ואז מחץ מכתו ירפא. ויראנו הכהן בהרותיו והנה מראיהן טוב. כי נרפא הנגע בתשובת המנוגע עצמו. אך אם בהסגרו לא היה שב עד ה'. ימים על שנה שיהיה מוסגר לא יראה בו מראה טוהר. ולא יטהרנה הכהן וטמא יהיה כל הימים אשר הוא חי. כי אין בכהן לרפא את הנפש רק לגזור על הוראת עניינה אם טוב ואם רע. נמצא לפי האמת. כי הרופא העצמיי לנפש על כל תחלואיה. האיש המוכה ולא אחר. כי הוא היודע מורת נפשו ובקי בכל אשר עוותו מכל האדם אשר על פני האדמה. לשוב מכל עון ופשע וחטאה. כי משחית נפשו הוא יעשנה ויתקננה כי יבא ליטהר. ואחרי כן ה' משמים יהי' בעזרו. כי הבא ליטהר מסייעין אותו ליגמור

תשובתו. ולהראות סימני טהרתו ותרופת נפשו בהשנות המראה מרעה לטובה. ויצו על הכהן להודיע הדבר לכל מראה עיניו. ולגמור תרופתו בכל עבודת עבודה. אשר צוה אלהי' לעשות ביום טהרתו. עד יום השמיני ככל הכתוב בתורה כמפורש הנה זה הדבר הא'. אשר איננה תרופת חולאי הנפש כתרופת חולאי הגוף. והב' אשר תדמה לתרופת תחלואי הגוף. הלא הוא בבחינת המשך זמן התרופ'. הלא הוא כי הנה כאשר חולאי החומר לא יצטרך זמן רב להתיילד והתהוו' באדם. כי כמה פעמים באים כמו רגע או במעט זמן. אך בצאתן מן האדם לא במהרה ינתקו כאשר בבואם רק לאט לאט בהמשך ימים. כך המה דברי עונות כי בתגרת היצר סמוך ימהרו לבא. אך בהנשאם מעל האדם יתנהגו בכבדות. כי לא יסורו ממנו פעם אחת עד הרב יכבסם כיבוס אחר כיבוס ורחיצה אחר רחיצה. עד תום צרבת שחין כתמי חלאת טומאת העון אשר נכתם בנפש החוטאת עד בלתי השאיר שריד:

והן אלה דברי מקראי קדש אלו להורות על ב' הדברים. ובא' היחלו באומרם זאת תורת המצורע וכו'. והוא אשר כתבנו כי אין הכהן עושה לו רק הכנה אך הוא המרפ' א"ע כי בראות כי טמא הוא יסגירנו הכהן למען יתן אל לבו כי לא בדרך טבע נסגר כי הלא את המצורע בדרך טבע יצוה הרופא לטייל ולצאת במקום ירחיב לבו לתקן עיפוש דמו. ושלא יסגר כי שם יתעפש אז יותר. אך בראותו כי אדרבה יאסר אז יתן אל לבו ואמר יאמר. אין זה כי אם רוע לב אשר הרעותי ותייסרני רעתי. כי שמו אותי בבור למזכיר עון. תחת היותי משלח מדנים בין אחים בהתערב דעתי עם בני אדם. בשוט ל' תחבא עתה למען תקן את אשר עותה במקום שאין אנשים. ותאנק דום תחת היות מדברת גדולות. וע"פ הדברים האלה יכוין לבו יקשיב אזנו וישוב אל ה' וירחמהו. וכן יראנו הכהן והנה נרפא נגע הצרעת. כי מן השמים הסירו המסובב בהסיר הסבה. ורפאוהו פעם בהסגר אחת אם רבתה תשובתו בימים ההם. ופעם בשני הסגרים כי ישיב לאטו. אז ידין דינו למזור כי רפואות תעלה העלה:

כלל הדברים כי הצרוע עצמו ע"י תשובתו מרפא את עצמו. ואין כשרון לכהן כי אם ראות עיניו את מעשה ה' על פי תשובת הצרוע. וזה יאמר זאת תהיה וכו'. לומר הנה זאת תהי' לפי הראוי תורת המצורע ביום טהרתו של עצמו. שמטהר את עצמו שהובא אל הכהן תוך המחנה. להחזיק לו טובה ששב ורפא לו. אך לא כן עדיין. כי אם באחת אינו בחינת תרופת הנפש דומה לתרופת הגוף. הלא יש דבר שני תדמה. והוא כי לא במהרה תנתק המחלה. רק ויצא הכהן אל מחוץ כו'. והוא כי בדבר הזה ידמה חולי הנפש לחולי הגוף. כי בא כאחת ויוצא לאט בימים הרב'. כי הלא העון. ומה גם חמור כמוציא שם רע. קנה

לו קטיגור עצום מאד ומפריח רושם בעורו ובבשרו. וע"י תשובה מתיש כוחו ומתמעט הפרחתו. ומשתנית מראה הנגע ממראה טומאה לטהרה. עד הסיר כל ההפרחה ונשאר עדיין דקות צרעת מה. וזהו כי נרפא הנגע צרעת היא ההפרחה ומראה הנגע. אך לא הצרעת לגמרי וזהו מן הצרוע. כי עדיין צרוע בצד מה יקרא. ועדיין צריך גמר טהרה וז"א ולקח למטהר כי עדיין עודנו מטהר:

או יאמר מן הצרוע. העיקר הראשון שהתחלנו בו. כי למה שכתבנו הי' מספיק אומרו נרפא נגע הצרוע ומאשר לא אמר כי נרפא הצרעת נבין כי נגע נרפא ומציאו' צרעת עודנה עומדה. וכן באומרו לקח למטהר שהוא כמייחס אל עצמו. אך הוא מה שכתבנו. כי אמר דע לך. כי אין הכהן הוא המרפה. כי אם וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת. ואין הרפואה מן הכהן. רק מן הצרוע כי הוא ריפא א"ע. וזה גם כן אומרו למטהר כי הוא המטהר א"ע. ועיקר השני שכתבנו. הורה באומרו למטהר. שהוא לשון הווה. כי הטהרה הולכת ומתהוית עד יום השמיני שבו תשלום מעשה כפרתו. וזהו אומרו למטהר ח' פעמים כנגד הח' ימים שמטהר בם:

הנה נא לנו שני למודים. והנה האחד מהם אחשבה הוא הדבר אשר העביר קול מלך ננוה. באומרו (יונה ג':ז') ויזעק ויאמר בננוה מטעם המלך וגדוליו לאמר האדם והבהמה כו' אל יטעמו כו' ויתכסו כו' מי יודע ישוב ונחם האלהים וכו'. כי הנה מלת לאמר תראה מיותרת. כי היה די יאמר מטעם המלך וגדולי האדם והבהמה כו' אל יטעמו כו'. ועוד אומרו מי יודע ישוב ונחם כו' כי הלא יראה קוטן אמנה. שמסתפק ואומר מי יודע אם ישוב וינחם האלהים על הרעה. ועוד שהיה לו לקצר ולומר. אולי ישוב. ולא מי יודע שמיחס הספק לאדם אך יאמר הלימוד האחד שכתבנו. והוא כי אין רופא לרפא חולי הנפש כחולה עצמו. כי הוא יודע מורת נפשו. וכל אשר העולה לתקן את אשר עותו. הוא ולא אחר. וגם בידו לשוב ולא ביד זולתו. וז"א הנה מטע' העלך וגדוליו אינו רק לאמר שהאדם והבהמה אל יטעמו כו' ושיתכסו שקי' כו'. ולומר סתם שישובו איש מדרכו כו'. אך אין המלך וגדוליו יודעי'. יצרי מעללי איש לפרט לאיש כמעשהו ולתקן נפשו כ"א האדם עצמו וע"כ מי יודע. כלומר מי מכל בני אדם יודע דרכו הרעה הנזכר. ישוב. כלו' בתשובה כי בו הדבר תלוי. ועי"כ ושב מחרון אפו ולא נאבד. ונכנס בלשון יחיד. לומר כי באיש אחד שישוב עם היותו יחיד אפשר יגן על כלנו שלא נאבד. כי חוטא א' יאבד טובה הרבה. ואולי בבלתי שובו תוכרע כף מאזני העונות ובשובו יכריע כף הזכיות:

או כיון מעין זה מאמר הגמרא (קידושין מ') לעולם יראה האדם כאלו כל העולם חציו חייב וחציו זכאי. עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את כל העולם כלו לכף זכות. עבר

עבירה אחת אוי לו שהכריע את כל העולם לכף חובה. וזה יאמר. מי יודע עם היותו יחיד ישוב. ועל ידי מה שישוב שיקיים מצות עשה (דברים ל׳:ב׳) ושבת עד ה' אלהיך. וניחם האלהים ולא נאבד. אם לא ישוב איש. כי לא יעדר עון א' להכריע כף העונות. כי בנקלה תוכרע אחר היות הכפות שקולות.

או יאמר זאת תהיה וכו'. כי אומרו תהיה מיותר כאשר הערנו למעלה. אך בא הוא ית' להעמידנו על האמת. והוא כי כל הכפרות תלויות בתשובה. כי החוטא אשר כפרתו תלויה בקרבנות אם לא ושוב. גם כי יביא כל אילי נביות אין מתכפר לו. כי התשובה היא העיקר אחריה כל הכפרות ימשוכו. וזה ענין הכתוב באומרו זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו. והוא כי הנה הי' מקום לדבר ולומר מה זאת. כי הלא כל סדר הכפרות האלה האמורות בפרשה זו הלא טוב טוב היה בפרשה הקודמת. באמור כל מין נגע צרעת כי יהי' באדם יחייבו ית' להביא כל הכפרות האלו. לכפר בעד כל עון אשמה אשר עליו נצטרע. ואז יכנע ושב ורפא לו. ולא אחר הסגר פעם או שתים לז"א אם ראית תורת המצורע שהם קרבנותיו שבפ'. אחר טהר' נגעו ולא עודנו בצרעתו. אל תתמה על החפץ. כי דע לך. כי זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו. כלומר ביום הטהרה שלו בעצמו. שהוא אחר שלפני ה' נטהר מעונו. כי עי"כ נשתנה מראה צרעתו לטוב ונרפא הנגע. אז תהי' זאת תורתו. ולא מאז היה מנוגע. כי כל קרבנותיו אלה לא יועילו לו טרם שובו מרשעו. שהוא ע"יהסגריו הנזכר למעלה ע"י הכהנים.

עוד ראוי לשית לב במקרא או' זאת תורת. כי יגיד לנו יתברך משפטי טהרתו וקרבנות. ואנחנו נדע כי זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו. ועל פי דרכו נאמר עוד דרך שלישי. באומר מן הצרוע שהוא לשון מיותר:

אמנם הנה אין ספק. כי אשרי אנוש אשר על ידו נכתבה או נתוספה פרשה בתורה או אפי' פ' א'. כמז"ל (זבחים קי"ו על אשר זכה יתרו להוסוף על ידו פרשה אחת בתורה ואתה תחזה כו'. ע"כ קרא אותו יתר שהוא שם חדש אשר פי ה' יקבנו. כאו' וישב אל יתר חותנו על שייתר פ' אחת בתורה. וכן יחסו רז"ל (ב"ב קי"ט) זכות האמר פר' נחלו' ע"י בנות צלפחד לגודל זכותן. כמז"ל עתידה הית' פ' נחלות ליכתב בתורה אלא שזכו בנות צלפחד שתכתב על ידן. וכן כתוב אצלנו בביא' ס' (איוב י״ט:כ״ג) באו' מי יתן איפה ויכתבון מלי כו' בעט ברזל וכו'. כי הלא יראו דברים תפלים מבלי מלח. אם יש טעם לשאול יכתבון מליו. ולכפל אומרו מי יתן בספ' ויוחקו כי הוא האמור. וגם מלת איפה מיותרת. ועוד או' בעט ברזל. מה יתן ומה יוסף היות עטיו עט ברזל ועופרת ועוד או' לעד בצור וחצבון איזה צור הוא זה:

אמנם הנה למדונו רז"ל (ש"ר פ"א). כי יתרו איוב ובלעם היו שלשה חכמי יועצי פרעה ויתפרדו איש מעל אחיו. ונבא אל הענין והוא כי בראות איוב כי רעיו יבזו מיליו. ומחזיקים אותו לבועט בקונו חלילה. ע"כ אמר מי יתן וכו'. לומר הנה ידעתי כי אחר זמן יכתבון מלי כי נביא הי'. והוא כי היה עתיד משה לכותבו. כמ"ש ז"ל (ב"ב י"ד) משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב אך מי יתן ולא יאחר מליכתב כ"א שעתה יכתבון. וזהו איפה ויכתבון. כי אז תראו ותבושו. כי אלו רעות היו אמרו לפניו יתב' לא היה משפיע רוחו קדשו לכותבם. והנה זאת תאותו אחת היא אך עוד תאוה כפולה מזו. והיא כי גם שידעתי שיכתבון מילי מי יתן בספ' ויוחקו. והוא בשום לב אל היות הבי"ת פתוחה שהיא כאומר בספר בה"א הידיעה. ולא ננקד הבי"ת בשב"א. אך הוא לומר. הנה ידעתי כי יכתבון מלי ספר בפני עצמו. אך אין זאת עיקר תאותי. כ"א מי יתן בספר הידוע שהוא ספר התורה שם יוחקו. כי למה אגרע משני רעי יתרו ובלעם שנכתבו פרשיותיהם בספר התורה:

והוא כי גדול מאד בעיניו אין ערך ספר התורה מכל יתר כ"ד ספרים. ועוד מטעם שני הייתי חפץ יוחקו מילי בספר התורה. שהוא למען יתפרסמו מאמרי בכל ע' אומות ויודע בגוים. אם כנים דברי או רעים וחטאים כדבריכם על נועם מלי. והוא אמרו בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון. והוא כי יהיה עתידים ישראל לכתוב את התורה על האבנים שלש פעמים בשבעים לשון. כאשר למדו ז"ל (סוטה ל"ה) מאומרו באר היטב נמצא היו דברי התורה חצובים בצור הם אבנים שהקימו בעוברם את הירדן והיו בע' לשון. למען ישכילו מכל עמים רבים את התורה. זהו בעט וכו' לעד בצור יחצבון. כי שם ילכו כל הגוים הלוך וקראו את כל דברי ספר התורה. ואלו בספר יוחקן היו כל מלי חצובות שם בע' לשון. ויודעו בכל הממלכות ויתפרסמו דברי אלה שמה. ויודע בגוים אם הטבתי אשר אמרתי בדברי ויכוחי עמכם אם אין. הנה כי גם איוב גדול בעיניו מאד זכות הכתב עניינם בתורה כאומר מי יתן בספר ויוחקו:

כלל הדברים כי גדול זכות אשר נכתב עליו בתורה או נכתבה פרשה על ידו. כי נשתלשלה קדושה גדולה עד אין קץ דרך שורש נפשו. והנה אין ספק כי כאשר רב טוב אשר על ידו נכתבה פרשה בתורה של טובה כך תתהפך לרעתו אשר על ידו נתוספו פסוקי רשעתו בתורה כענין (ויקרא כ"ד:י"א) ויקוב בן האשה הישראלית את השם. כי הפסוק סיפר רשעתו ונקמתו שנתוספו על ידו לא לטובתו יחשבו לו לזכות כי אם אדרבא לרעה גדולה יהפכו לו. כי הפסוקים ההם הם יהיו בעוכריו. וההיקש בזה ענין עון זמרי

בן סלוא. כי ספור דברי עונו שנתוספו בתורה עם שקדושים המה. לא לזכות זמרי יחשבו לו כי אדרבא הם מספרים רשעתו:

והנה על הדרך הזה. כל מקראות סיפור נגעי צרעת המצורע הנסגר. ובלתי שב וחוזר ונסגר ועודנו בטומאתו. וענין המצורע מוחלט אשר לא שב עד המכהו ותמיד טומאתו בו. כל פסוקים אלה הם לרעתו ומנגדיו. שמוציא פסוקי קדושת התורה בספור רשעתו ומשובתו ומראות נגעי חלאת טומאתו. והנה לא היתה מדתו יתברך כמדת מלך. גם בשוב האיש צרוע הלז מרשעו ונרפאו בהרות צרעתו. ויסדר לו הוא יתברך במקראי קדשי סדר כפרתו. לא לרצון יהיה לפניו ית' כי יזכור אשר חטא. וגם כי ירצה אותו לא יגיע עד גדר היות הכתובים המספרים טהרתו ותיקונו עזר כנגדו. כמי שעל ידו נכתבה פרשה אחת בתורה. יען וביען כי לעומתם מקראות סיפור טומאתו וצרעתו שעל ידי רשעו ומשובתו. אך זה חסדו יתברך כי אל זה יביט אל שובו מרשעו וטהרת צרעתו. ומקראי כפרתו להחשיבם כאלו היא תורתו שהוסיף בתורה משלו להאיר לו לעולם הבא. כי הם נסדרים ונכתבים בתורה על ידי תשובתו מאשמתו. וז"א זאת תהיה תורת המצורע. כי תורה של המצורע תהיה לפניו ית'. למה שהיא ביום טהרתו שעי"כ תגמר טהרתו. עד גדר שוהובא פנימית אל הכהן. וש"ת הלא אם עתה שב ורפא לו. הלא מתחלה חטא על הנפש וינגע ה' אותו בנגע צרעת. ומה גם אשר האריך במשובתו. וא"כ איפה יצא שכרו בהפסדו. לז"א ויצא הכהן וכו' והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע. לומר אל תביטו בעין רעה. כל מכות בהדרות הצרעת וכל תחלואים אשר חלה ה' בו בעונותיו. כי הלא צרעתו היתה הבאת טובתו. וא"כ איפה גם ספורי מראות צרעתו גם הם לטובה יחשבו לו. ביום שובו מרשעו ונתגלתה טהרתן. והוא אשר כתבנו על פסוק (מלכי' ב' כ') בחלותו ויחי מחליו. והוא כי הלא הראוי היה יאמר ונרפא מחליו. אך יאמר כי כ"כ יש להחזיק לו יתב' טובה על שהביא עליו החולי. כמו על רפאותו אותו. והוא כי טרם יחטא היה נגזר עליו שימות הוא בעה"ז ולא יחיה בעה"ב. והוא לא ידע וימית בלא עתו. אך ע"י אשר החלהו ה'. נתן אל לבו למה חלה ה' בו. ושב אל ה' וקרע גזר דינו ויתן לו חיים ט"ו שנה. נמצא כי החולה היה סבת החיים שהוסיפו לו. כי לא בלבד נתרפא כ"א גם חיים ניתנו לו על יד התעוררות חלייו. מה שאין כן אם לא חלה כי לא היה נותן אל לבו כי קצף עליו ית' לתקן את אשר עוותו. וזהו מכתב לחזקיהו וכו' לומר מכתב הודאה לה' מאת חזקיהו. ולא עשה מכתב ההודאה על שנתרפא. רק בחלותו. בשביל חלותו להודות לה' על שהחלהו. על כי ע"י כך ויחי מחלייו. כי מחלייו נמשכו לו חייו. כאלו הי' כבר מת ויחי מפאת חליו. שבו נתעורר לשוב ויחי אחר בשורת המות כמדובר:

וזה יאמר פה. אל תתמה איך החשיב הוא ית' סיפור טהרת המצורע וסדר כפרתו. כאלו זאת תהיה תורת המצורע עצמה. כל חלק זה מהתורה ולא זכר את אשר חטא. והוצרך הוא ית' להראות כתמי חלא' אשמתו בצרעתו. שהוציא כמה פסוקי' בדבר כי הלא דע לך כי הלא בטהרתו למפרע. גם כל מקראי קדש המספרים מראות צרעתו יהפכו לו לטוב. והוא כי לולא המכות ההם לא שב עד המכהו. ואת אלהי ישראל לא דרש. ונמחה עונו כי שב עד ה'. והיה נושא עון על ראשו עד שאול מטה. נמצא כי לטובתו הוכה למען ישוב שעל ידי כן נתעורר ושב ונטהר. וזהו ויצא הכהן וכו' וראה. והנה ע"י מה שיצא חוץ למחנה להראות את הנגע אשר נתנגע בעונו. עם כל זה. מה שראה והנה נרפא נגע הצרעת בהוראת מראה טהרה זה. מהיכן זכה לזה. הוא מן הצרוע. כי מצרעתו באה תרופת נפשו כי בו נתעורר על ידי הכהן. מה שאין כן אם לא נצטרע כלל. שאתו תלין משוגתו ואשמתו ולא יתוקן. וילך לעולם ההוא בלי תשובה:

הנה כי על כל כבוד ועל כל זכות היא זכות תורה. כי היא העומדת להועיל למוכה אחר טהרתו. ומה גם מתחילה. כי מגן הוא להציל מכל חולי ומכל מכה שלא תבא. כמאמרם ז"ל (ברכות ה') כל העוסק בתורה יסורין בדלין ממנו שנא' ובני רשף יגביהו עוף. ואדרבא עיקר הייסורין הן על ביטול תורה. כנודע מרז"ל ועוקצין אותו שלא ירפה ידו מהתורה:

וכל אלה כלל רבי טרפון במשנה באומרו (אבות פ"א) רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק. הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלכתך שישלם לך שכר פעולתך. ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. ע"כ:

וראוי לשים לב. (א) אומרו היום קצר. כ"א דעתו לומר דלא ידע איניש כמה חיי. ומי יודע אם יתקצרו ימיו. לא היה לו לומר במוכרח שהיום קצר כי אינו אלא ספק. (ב) אומרו והמלאכה מרובה. שאם מה שהוא מרובה הוא בערך היות היום קצר. אך אם היה ארוך היה די בו לכל המלאכה. אם כן אין המלאכה מרובה מצד עצמה כי קוצר היום יעשנה מרובה. ואם הוא שגם אם היה היום ארוך היא מרובה מעצמה. אם כן אין על האדם אשמת דבר. כי מה יעשה אם המלאכה ארוכה ממדת ימיו. גם אם לא היה יומו קצר: (ג) אומר והפועלים עצלים. כי להיותנו לו יתב' עבדים מהראוי יאמר והעבדים עצלי'. (ד) אומרו והשכר הרבה. כי הנה היות השכר הרבה הוא יתרון ושבח לבטל המלאכה. אך לא תלונה על הפועלים. כ"א הפסידו לעצמם הפסידו: (ה) אומרו ובעל הבית דוחק. שאם הוא כי הוא יתברך דוחק ומצוה עלינו תמיד לקיים תורה ומצות. לא היה לו לומר

דוחק לשון הווה. ומה גם שיראה שאין הדבר קשה רק על היותו דוחק שהוא פעמים רבות. והלא להיות הבעל הבית הוא ית'. אפילו לא היה דחוק רק אומר פעם אחת הי' חובה עלינו לעשותו כי עבדיו יתברך אנחנו. וגם אומרו לשון דוחק. ראוי לשית לב למה לא אמר לשון שיורה רבוי אזהרות וצווי' ולא לשון דוחק: (ו) אומרו הוא הי' אומר לא עליך וכו'. כי הלא מי לא ידע כי לא על האדם המלאכה לגמור. כי מי יוכל. וגם שאין האדם בן חורין ליבטל ממנה. כי עבדו יתברך הוא. וגם מה בא להודיע כ"א למד תורה הרבה שנותנים לו שכר הרבה. מי לא ידע בכל אלה. וכן אומרו ונאמן הוא בעל מלכתך וכו'. האם חידוש הוא שחידשנו שנאמן הוא ית' הלא נודע הוא. ומה גם כי כבר קדמו משה בתורה האל הנאמן וכו'. וכן אומר ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. מי לא ידע זה ולא עוד אלא שאמר ודע כאומר דבר נעלם. וגם כתוב בתורה היום לעשותם. שמשמעו כמאמרם ז"ל (ע"ג) היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם. ומה בא להודיענו רבי טרפון. (ז) כי הלא באומרו הוא הי' אומר יראה כסותר כל מה שאמר למעלה. כי הוא היחל כמתלונן על האדם שלא ישקיף וירא כי היום קצר והמלאכה מרובה. ולמה הוא עצל. ופה מרפה את השבר על נקלה לומר כי לא עליו המלאכה לגמור. ואם כן גם שיתעצל לא יאשם כי לא יחוייב לגומרה. ומה שאינו בן חורין הוא ליבטל ממנה שהוא הרבה אך מעט אם יעשה די לו. וא"כ גם שיהיו הפועלים עצלים. מה בכך הרי אינן מקבלים שכר הרבה לגומרה. וגם באומרו אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה. היא טענה להורפת ידי עושי המלאכה. באומר' אם לא נלמד הרבה מה בכך לעצמנו הפסדנו לא יתנו לנו שכר הרבה: (ח) שהתחיל בלשון רבים באומרו והפועלים עצלים ויצא בלשון יחיד באומרו לא עליך וכו'. (ט) שהחלוקה הראשונה ידבר בה שלא לנוכח ובשניה לנוכח:

אמנם הנה אמונת עתנו לעסוק בתורה יומם ולילה חובה על כל אישי ישראל. אך תלונות ר"ט היא. כי אין איש יוצא ידי חובתו בה. ובאין מחמת טענה. והן ה' כתות יש כת א' אומרת בימי הילדות והשחרות. למה איגע בתורה, לרשת עולם הבא מימי חרפי ומתי אעשה לביתי של עולם הזה. כי רבים חפציה אשר הבית נכון עליהם. וטוב לי כי אוציא כל זמן בחרותי להכן את ביתי ומדור לפי כבודי ואיגע להעשיר. למען יהי' לי קרן קיימת לעת זקנה לעסוק בתורה. ואוכל מפירות ?קר ממוני. אשר אצרתי בבחרותי. וכת ב' אומרות טוב לעסוק בתורה מהילדות וגם עד זקנה ושיבה. אך די לנו שני עתים אחד ביום ואחד בלילה. והיא שאלת הב"ד של מעלה קבעת עתים לתורה. ומה לי עוד לעצבים שיום ולילה לא אשבית. וכת ג' אומרת. הנה תבחר דרכי להיות תורתי אומנותי כשכיר

יקוה פעלו. אך די לי שלא אעסוק בכל מלאכה זולתה כ"א בתורה אהיה עמל. אמנם אם אנוח קצת מהיום מעמלי לא אאשם. כי הלא היא מתשת כח של אדם. וזאת המנוחה וזאת המרגעה תחשב לי לצדקה. כי בה אעצור כח לעסוק בתורה ולא תביאני תשית כחה עד דכה. וכת ד' אומרת. מי יתן יכולתי לעסוק בתורה יום ולילה כל שנותי. אך קשה עלי להתפרנס בצמצום רב. וע"כ למען ירוח לי ליזון ולהתפרנס כעשירי עם ועוסק בתורה. ע"ש איני עושה כל עסקי בתורה. כי גם זה טוב לעסוק בתורה למען אהיה בטוב לב. מלהיות מצטמק ורע לי בלחם צר ומים לחץ. וכת ה' אומרת מי יתן ינוח לי והייתי עוסק בה יובים ולילה ומינה לא אזוז. אך חולני אני ובעל ייסורין. והן המטרידים אותי ולא יתנוני השב רוחי ושמעתא בעיא צילותא וכח אמיץ לעסוק בה כראוי:

והנה על חמשה כתות אלו בא רבי טרפון כמתלונן על כל כת מהן. ועל הא' אמר היום קצר. לומר איני אומר לך אולי לא יגיעוך עד זקנה ושיבה. כי אם גם אני אודך כי ימי שנותיך שבעים שנה לא יחסרו ממך עם כל זה להשתלם בתורה כל השבעים שנה לאין דומים להשיג התורה. וזהו היום ?קור והוא כי ממשל קצבת ימי שנות האדם ליומא אריכתא. ואומר אין צ"ל אם תשלים היום. כי יבא שמשך בעוד יומך. כי אם גם אם חיה כל היום בשלמות. הוא קצר להשתלם בכל הזמן הוה. ואם איפה מה ילדות והשררות הבל תהביל כל טובות העולם הזה. ושים כל עמלך בתורה עד אחר זקנתך. ועל הכת הב' המסתפקי' בעת אחת ביום ואחת בלילה. אמר והמלאכה מרובה. ובידך עתה חלו יהיו כגרגיר חרדל בים הגדול. ועל הכת הג' אמרו. פועלים עצלים. לומר כי גם שתורתם אומנותם כפועלים. הם עצלים. ומי בעל הבית ישמח לבו לשלם שכר טוב פעולת שכיר העושה מלאכתו בעצלות. וגם יצא בגרעון כסף הראוי לינתן לו. ומה גם עתה מי שהוא פועל למלאכת השם יתברך. כי הלא יקצוף האלהים. כי יראה מלאכתו בלתי חביבה בעיני פועליה ועושים אותה בעצלות כמבזים ערכה חלילה. ועל הכת הד' אמר והשכר הרבה. לומר הוי מחשב גודל שכר שהיא שמור לך לעולם הבא. אם היית נזון בצמצום ועושה עיקר מיגיעת התורה. כנגד מה שירויחו מזונותיך בהתבטל חצי הזמן להרויח טרף ביתך. שיהיו מרווחים. וזהו אומר והשכר הרבה. כלומר ולמה תשגה בני ותאבד ההרבה בשביל המועט. ועל הה' אמר ובעל הבית דוחק לומר אל ישיאך לבך לומר כי הייסורין מעכבין למודך. כי נהפוך הוא כי ביטול התורה מביא הייסורין. כי כמקרה הבעל הבית שרואה את פועליו בטלים ממלאכתם. ודוחק אותם שיעשו מלאכה כל עוד שרואה אותם בטלי'. גם אתה יקרך עם קונך. שעל היותך מתבטל ממלאכתו ית' הוא דוחק אותך ביסורין. וא"כ כאשר הבעל הבית הדוחק את הפועל בטל. בקבלו הפועל

מוסר ושובו לעשות במלאכה ירפה ב"ה ממנו. כי הוא יתברך מה שדוחק הוא למען רפיונך. על כן בשובך להחזיק בתורה יסלקה מעליך. ואם כן בראותך הייסורין חובה עליך לשוב לידבק בתורה בכל עוז ואז הייסורין בדלים ממך. כמ"ש ז"ל (ברכות ה') העוסק בתורה ייסורין בדלים ממנו שנאמר ובני רשף וכו'. ואחרי אומרו תלונה על כל אחד מחמשת הכתות. ראה התנא כי הלא כל אחד מהן יש לו מה להשיב על תוכחתו. והוא כי האחד אשר עליו אמר היום קצר ולמה יניח עסק התורה עד זקנה. הלא יענה ויאמר ממקום שבאת אני משיב. כי אחר שכל השבעים שנה הם היום קצר להשגת התורה. אם כן איפה גם כי הייתי עוסק כל השבעים שנה שלמים בתורה לא הייתי גומר. אם כן למה איגע. לבלתי השיג: ואחר שבין כך ובין כך אין המבוקש בא אל הפועל אסתפק במועט באחרונה. וכן השני אשר אמרת לו והמלאכה מרובה יש לו להשיב ולומר. כלום אני עוסק כי אם לקבל שכר. ואם מעט יהי' אשא אטרח גם מעט יהי' אשר יתנו לי והנני מתפייס בכך. על כן אמר התנא. דע כי לתקן אשר יוכלו להשיב כל א' מחמשת הכתות. הוא היה אומר תשובה על כל אחד מהן. על תשובת האחד. שהוא שאמר כי גם בהיותו עוסק כל השבעים שנה היה יום קצר. אם כן כך הוא מעט וכמרובה ואניח התורה לעת זקנה. אמר אין זו תשובה. כי הלא לא עליך המלאכה לגמור. כלומר אם היו אומרים לך שלא יתנו לך שכר אם לא תגמור. היתה טענה לומר כיון שבין כך ובין כך איני גומר גם אסתפק במועט לעת זקנה אמר לא עליך המלאכה לגמור רק להגות יומם ולילה. ולכן כל מה שתמעט מלעסוק בה יהיה בך חטא. ועל תשובת השני לומר למה יאשימנו אם לא אלמד רק עת אחת. הלא גם אני איני שואל שכר יותר מתלמודי. לזה אמר ואי אתה בן חורין להבטל כלומר עבד אתה. והאם יאמר עבד לרבו לא אעבדך רק עת א' ביום ועת א' בלילה לא יתכן כ"א כל היום וכל הלילה והנה גם השלישית היתה יכולה להשיב לו'. מה לי עוד מלהיות תורתי אמונתי ולמה יוכיחני בעצלות. על זה אמר אם למדת תורה הרבה וכו'. הלא עליך שתורתך אומנותך אין תלונת התנא. רק על תועלתך למה תפסיד שכר הרבה. כ"א לא התעצלת ולמדת תורה הרבה יתנו לך שכר הרבה. ולמה תאבד טוב הרבה בהתרשלותך אחר שבין כן ובין כך תורתך אומנותך והנה הכת הרביעית שאמר ר' טרפון עליה והשכר הרבה. שע"כ לא יתבטל מהתורה למען יהיו מזונותיו מרווחים. פן יאבד הרבה בשביל מועט של העולם הזה. הנה היתה יכולה להשיב ולומר איך אחשב שכר העולם הבא כנגד שכר מה שאני מרחיב מזונותי ואפסיד המרובה במועט. והלא אני מהעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס. ע"כ על תשובה האפשרות הזאת אמר ונאמן הוא וכו'. לומר גם כי אתה לא תעבוד

על מנת לקבל פרס. הלא הוא לא יבצר ממנו שישלם לך שכר פעולתך וזהו ונאמן הוא בעל מלכתך וכו'. וא"כ צא וחשוב ע"פ האמת כי שכר ינתן לך. איזה גדול מה שתרויח פה או מה שינתן לך אם צמצמת מזונך לבלתי התבטל מלמודך כלל. וגם הכת החמשית שעליה אמר ובעל הבית דוחק. הנה היית יכול להשיב ולומר. הלא אמרת לי כי לא אמנע מהלמוד על הייסורין. כי נהפוך הוא כי על הביטול תורה באין היסורין. איך יתכן זה כי הלא נגד פני שזולת העדר עסקם בתורה גם הם רעים וחטאים לה'. ולא ייסורין ולא שבט אלוה עליהם. ואני הגבר ראה עוני בשבט עברתי על התבטלי מעט מהלמוד. על זה אמר גם זו אינה תשובם. כי הלא ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. לומר מתן שכרן של צדיקים כמוך הוא לעתיד. אך לא של רשעים כ"א בעה"ז. כלומר ובזה אל תתמה על החפץ למה באו עליך היסורים ולא על הרשעים. כי הלא הם מתן שכרן פה ואתה שע"ה. וע"כ צריך תנופה פה אשר חטאת גם כי מעט יהיה:

פסקה ד

וצוה הכהן ולקח למטהר וכו'. הנה אין ספק כן אין דבר בכל משפטי תורתינו בפרטות אשר אין בו צפוני סודות. כי התורה והמשפט לאלהים אשר אין רעיון יכיל מחשבתו וכונתו בכל דין ומשפט. אחד מני אלף מפרטי פרטי הקטנים. כי מי עמד בסוד ה'. אך אמנם רשות נתונה מאבינו שבשמים לשום שכל והבין שמץ רמז הרומז על פשטי המקרא. מן הבא בידינו החלושה והקלוש'. אולי יחנן ה'. ויהי דבר אחר מדברינו הרבים מאשר רצה יתברך ברמז הרומז בו. זול' סוד ה' אשר עליו מלמעלה ויהי' מעט מחזיק את המרובה להעלותו על רצון קדשו יתברך ואני בה' אעלוז' המפליא חסדו לי כרוב חסדיו. ע"כ תרתי בלבי למצא שמץ רמז. כאשר צוה ית' למעהר מצרעתו לקחת שתי צפרי' חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. ולשחוט האחד על כלי חרס על מים חיים ולטבול אות' ואת שתי קצות כנפי הצפו' החיה ואת סוף זנבה בדם הצפור השחוטה. ושלח אותה על פני השדה ולהזו' למטהר ז"פ. ואחרי כן לתת מדם האשם על תנוך אזנו ועל בהן ידו ורגלו ואחרי כן מן השמן כסדר הזה:

אמנם הנה רז"ל (ויקרא פ' י"ו) קיימו וקבלו. כי אשמת דבר המצורה הוא על לשון הרע. ואמרו זאת המצורע המוציא שם רע. ע"כ בטהרו אחשבה צוה יתברך לעשות רמז פרישה וזהירות משפת יתר בל ישוב לכסלת אולתו. ועל פי תוכחות מוסרו כל אדם ימשוך. לשמור ולעשות גם הוא לבלתי הכשל במכשל' הזאת שתחת יד המצורע הלז אשר לא שער לפיו מחסום. וישום סכין בלועו אם בעל נפש הוא טרם הוציא מפיו דבר בלתי מתוקן:

והענין כי בהתחלת הטהרו מהרעה הבאה עליו ע"י דבור לשונו. אבינו אב הרחמן כאב בן ירצה בה לתקנו בעצה טובה מלפניו. בצותו אותו יעשה דבר אשר בו לבבו יבין תוכחת מגולה מאהבה מסותרת. כי להעמידו על האמת בא אלהים כמזכיר ומזהיר לו. כי תחת און ועולה נמצא בשפתו לקה בצרעת. ומלמדו דעת בל ישוב לכסלה כאשר בתחלה. הלא הוא כאשר צוה לו הוא יתברך לקח שתי צפרים חיות טהורות וכו' ולשחוט את הא' על כלי חרש וכו'.

ולבא אל הענין נזכירה מאמר הרמב"ם ז"ל. שמחלק הדבור לחמשה חלקים ויקרא להם שמות. מצוה בו נזהר ממנו נמאס. אהוב. מותר. (א) הוא לדבר בתורה ומצות. (ב) בעדות שקר ורכילות. (ג) בסיפורי מאורעות. (ד) בשבח המעלות השכליות ומדותיות ובגנות הפחותות: (ה) והוא מה שצריך לדבר מסחורתו ופרנסתו ומאכליו. ואני בעניי ראיתי אחרי רואי להעמידן על שלש. כי שבח מדו' הטובות וגנות הרעות גם זה נכלל בכלל הגות בד"ת. וצא ולמד ממסכת אבות כי הן אלה כוללות מאמריה מראש ועד סוף והן הם מגופי תור' שבע"פ. וכן השנית והשלישית חשובות כאחת כי את שתיהן כאחד שנא ה':

ונבא אל הענין והוא כי הן אמת כי אין ערוך אל בחינת דבור תורה ומצות. כי עליו אין להוסיף. ומה גם כי יצא הכל משולל חטא ושום פניה. אך גם הדברים אשר ידבר האדם בעסק חיי גופו ההכרחים ולמאכל שולחנו לשובע נפשו משוללים עושק וחמס. כ"א בדרך היתר במשא ומתן באמונה. גם הוא טוב בעיני ה'. יהי' זה הדבור השני כלו על פי התורה ובחינות דקדוקי במשא ומתן ומאכל ומשקה להתנהג בחסידות. אז יעלה גם הדבור השני לרצון לפני ה' שעור רב עם שהראשון הכביד. אך החלק השלישי אשר בו שיחה בטלה ורכילות ולשון הרע ונבלות הפה כל היוצא מפי האדם אשר לא כדת. רק רע הוא ממנו ירחק האדם כימי השמים על הארץ:

ועם לבבי אשיח' כי זה יהיה הרמז הרומז הוא יתברך בסדר הזה. והוא כי נשא המשל שני סוגי הדבור. אחד דבור חיי נפש בלימוד תורה ומצות. ודבור חיי הגוף. אל שני צפרים שעניינם מעשה פטיט וצפצוף. ופירש עניינם באומרו חיות טהורות. כי שניהם בענין חיות. זה בחיות הנפש וזה בחיות הגוף. וגם שניהם טהורים שהוא כי יהי' זה וזה טהורות משוללות פניה. אבל בדיבור סוג השלישי הדומה לעץ ארץ. אשר בו ב' בחינות. א' שהוא עץ בלתי עושה פרי לא של טעם ולא של ריח מעין השיח' בטלה. וגם הוא עץ גבוה משל אל דבור של גסות הרוח כענין ל' הרע ודומה לו האומרים שפתינו אתנו מי אדון לנו. ע"כ למען התרחק מהב' בחינות הנמשלות אליו סמך אליו שני התועלת. שהוא מאמר התנא (אבות פ"ג) ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה.

שהוא כמאמרו שם שהוא עפר אם צדיק הוא. רמה ותולעה אם בלתי צדיק ששולט בו רמה ותולעה. וזה ירמוז פה שסמוך אל עץ ארז סמך שני התולעת. שהיא לרמוז. שני אל השנות הצדיק להיות עפר. ותולע' אל העשות תולעה אם בלתי צדיק הוא. והיה לשון של זהורית רמז אל לשון האדם שגוונה אדומה וגם משולהבת לדבר סרה. והיא אשר תעשה תולעת כמשפט עשרה מרגלים שהיו תולעים יוצאים מלשונם עד טבורם ונכנסים בטבור וחוזרים ויוצאים מהפה. והוא כמפורש אצלינו. שבפה חטאו על ארץ ישראל הנקראת טבור הארץ. לינק מהשכינה הדורש אותה תמיד כתינוק מן האם עודנו בכריס'. וגם תסמוך לו אזוב שהוא עץ היותר נמוך ושפל שבכל האילנות. ומה גם כי מצותו לקחת אזוב שיעור טפח להורות קוטן וכפיפ' יתיר' על טבעו. והוא לרמוז הדבר השלישי אשר דבר התנא. באומרו ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כי רוח מלפניו ית' יעטוף. כי אימתו יתברך תבעתנה ותהי' נפש האדם כפופה לפניו. וזה רמז באזוב שהוא קטן שבכלל האילנו' וגם הוא טפח בלבד. וזכר לדבר כי האזוב הוא משל ורמז אל הנפש. והיא כי אזוב עול' מספר י"ו וכן עולה נפש במספר קטן. והכונ' שיסמוך שלשה אלה יחד. מקל של ארז ושני תולעת ואזוב. למען יזכור מה שעל ידם יתקן רעת מדתו הדומה לעץ הארז וזהו ועץ ארז וכו'. ואז וצוה הכהן ושחט את הצפור הא'. היא הברורה ומיוחדת משתיהן כנודע שכך הוא הדין. אל כלי חרס וכו'. הוא כי הדבור הא' שהוא משל הצפור הא'. שהוא על דברי עבודת שמים. מה שיעשה עיקר. הוא מהתורה עד המית גופו עליה. וזהו ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש. הוא הגוף על מים חיים. כלומר על התורה הנקראת מים חיים כי על מים ישחוט כח דבורו הטוב עד בלתי השאר בו כח. כמעט שהוא המית עצמו עליה. ולא שיגעל בצפור החי' שהוא משל אל דבור חיי גופו. כ"א יקח אותה וזהו את הצפור החיה יקח אות'. כלומר ולא יגעל בה. אך יטבלנה בדם הצפור השחוטה. שהוא כי לא תאמר הלא בפני שני הפכי'. (א) המית גופי על התורה. (ב) עסוק גם בדבור חיי גופי. והנה הן תרתי דסתרן אהדדי. לזה רמז שהצפור החיה שהוא לחיי גופו. יקח אותה ולא ישמטנה ונטשת'. ואך לא לאכול משמנים ושתות ממתקים. ומלבוש שני עם עדנים. רק יצרף חיי גופו עם דם הצפור השחוטה. כלומר שמציאות המות עצמו עליה יהיה במקומו. וחיי גופו גם הוא לא ימיש מהטפל בו לקיים נפשו בגופו ולעדן שבתות וימים טובים וזהו וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם הצפור השחוטה וכו'. וגם שכל עסקי חיי גופו יהיו טבולים ומשוקעי' בפנימיות וחיות התורה כי הדם הוא החיות.

וזהו בדם הצפור השחוטה. וקבלו רז"ל (סוט' י"ו) שהיו טובלי' ראשי כנפי' וסוף זנבה. ויהיה הענין לרמוז לו בל יתפשט בעניינו עסק הגוף הרבה. ע"כ טובל קצת כנפי' המתפשטות. וגם רמז שאפילו יהיה בעל הון וישים לב כי יעשה לו כנפים. לכן יטבול קצת כנפים בדם הצפור השחוטה אשר בו רמז המית עצמו על התורה. וימשוך ידו מהתענג ומרוך ומרוב כל. וגם יטבול סוף זנבה. לרמוז יביט אל אחריתו כי עפר הוא ואל עפר ישוב ולמה יתגא'. כי אם יתן אל לבו אל אחריתו שיהי' שקוע וטבול בפנימיות וחיות התורה וגם יביט כי סופו להשתלח על פני השד' כי שם יקבר. וזהו ושלח את הצפור על פני השדה. וגם את עץ הארץ ואזוב צוה יתברך לטבול בדם הצפור השחוטה: **ולבא** אל תכונת הרמז. נזכירה מאמרם ז"ל (נגעים פ י"ד) באומרם. כי העץ ארץ היה מקל שאורכו אמה. וגם אמרו שהשני תולעת היה לשון של זהורית שהיה כורך בו המקל של ארז והאזוב. והיה טובל אותם בדם הצפור השחוטה. וגם אמרו שאורך האזוב טפח. ויהיה הרמז כי הלשון של זהורית הוא משל ללשון האדם. שהוא כדמות' ואדומ' כלשון. והיא כורכת בדבור' את הגוף ואת הנפש. כי את שניהם תכלול ותכרך בלי ספק. והגוף רמוז באמת אורך הארז. כי אמת ארז עולה במספר קטן עשרים כמספר חומר במ"ק. ואזוב עולה י"ו כמספר נפש במספר קטן. ואמר כי את מעמד שלשתן הגוף והנפש עם הכורך אותם יטבלם בדם הצפור השחוטה. משוקעים במדת הממית עצמו על התורה. באופן יהיה הגוף נשבר ונדכא תוך עיקר עסק התורה וקיומה. וכן הנפש תהיה כעוטיה תוך מדה זו וכן הלשון. למען יהיו כל דברותי' טבולי' ושקועים בענייני התורה. וזהו וטבל אותה וכו' בדם צפור השחוטה על המים החיים. היא התורה. ובזה על המטהר ע"י תשובתו. בטבולים האלו הרומזים שרשי המוסר ליתקן על פי התורה. לרמוז לו שע"י כך יושפע שפע מימי קדושת התורה. ויושרש בכשרון מאתו ית'. כי כבר בא ליטהר מסייעין אותו. וז"א המטהר. שהוא כי כבר בא ליטהר והיחל בדבר. ואמר שבע פעמים לרמוז כי יושפע בו שפע קדושת כשרון להיות צדיק יסוד עולם שנברא בשבעה ימים:

פסקה ה

וכבס המטהר את בגדיו וכו'. רמז כי גם אחר הטהרו מעונו צריך עוד עינו ומירוק סיגופים עד יכובסו בגדיו אשר לו בג"ע. שהם שני בגדים האמורים בספר הזוהר. א' לרוח בג"ע של מעל' ואחד לנשמ' בשל מעלה הנקראים בגמרא חלוקא דרבנן. כי ע"י העון שגרם הצרעת נכתמו בהם כתמיו. וצריך יכבסם בדמעות תשובה ומירוק מקבל אל אשר חטא על הנפש וזהו וכבס המטהר את בגדיו. וגם עוד יוסיף לבל ישוב לכסלת עון לפרוש מכל מותרות הגורמים דברי עונות. וזהו וגלח כל שערו. כי המותרות נמשלים

אל השער שהוא כמותר בגוף ואח"כ לגמור תיקון הכל יעסוק בתורה. כי בה ירחץ יטהר מכל חלאה. וזהו ורחץ במים וטהר כי אין מים אלא תורה. ואחר יבא אל המחנה שהוא רמז שע"י תיקונים אלו יזכה בסילוקו שנפשו תבא אל המחנה הקדושה בעולם העליון. תחת היותה עד אשר לא נטורה גרושה מקדושה חוצה. אם לא ישוב. יניף יד מיני תשובותיו. עוד לא תזכה רק לבא אל מחנה הקדושה העליונה אך עדיין לא יגיעוה אל מחיצות שורש נפשו המיוחדת לה מטרם יחטא. וזהו וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים שהוא עד ישוב ליתקן עוד ימים רבים. ואמר שבעה להורות על ריבוי. כד"א והחזיקו שבע נשים וכו' שהוא תואר מספר הנאמר על הריבוי. והי' ביום השביעי שהוא בגמר זמן התשובה הנזכר. אז ישוב וגלח את כל שערו הוא כל המותרות לגמרי עד שלא ישאר רמז חלאת דבר:

או יהי' שער רמז אל כחות הטומא' אשר עשה לעונותיו כי כל עון בורא משחית ומתדבקים בו סביב כשערות הנעשים ע"י עונות של גסות הרוח הם על ראשו. ועליהם אמר את ראשו. ועונות הנעשי' ע"י בקשת כבוד וידבקו אותו בו כחות חצונים וצריך להעבירם. אמר ואת זקנו. וע"י הנעשים על ידי עינים רמות לראות ברע אמר ואת גבות עיניו. ועל כל יתר עונות הנעשי' בשאר גופו אמר ואת כל שערו יגלח. שהם כל הכחות שדבקו בו בהעותו בכל שאר איברים ואחרי כן וכבס וכו' כמפורש למעלה:

והנכון בשער הרמז הזה. תוכחת מגולה הכתובה אצלינו בספר שושנת העמקים על פסוקים שמאני ישנה והלא'. כי הרואה שה' סר מעליו ע"י ראותו שיסורין באין עליו וכיוצא ובא ליטהר אם דעה חסר ישית לבו אל מצות עשה שבהן ירחמהו עושהו ואח"כ אל סילוק עונו'. ולא זו הדרך כאשר דבר דופי הדרך הזה שלמה המלך עליו השלום במקום הנזכר. ובספר משלי כמבואר אצלינו על פסוק (משלי כ':כ"ה) מוקש אדם ילע קדש וכו'. אך הדרך אשר בחר בו הלא הוא לסלק תחלה העונות ואחרי כן לעסוק במצות עשה. לקשט בהם את נפשו ולהלבישם בגדי יקר חלוקי דרבנן שהזכרנו:

וזה יהיה ענין רמז הכתוב מעין האמור. והוא כי דרך בני אדם בהחילם לשוב מאשמותם לבלתי הכיר כובד עונותם. והעולה על רוחם כי קלים היו עונותם. ואם אין רצונו ית' טוב עמהם. לא על רוב עונם כי אם על מיעוט מצות עשה אשר אתם. וע"כ מזה יעשו עיקר ולא להסיר רוע מעלליהם תחלה. אך לא זו הדרך אשר בחר ה' כי אם לטהר טינוף טומאת העונות תחלה. ואחרי כן טהרתו יפליג קדושת מצות מעשיות. ואז יקרב אל ה' וידבק בו ית' דבקו' עצמיי. והנה זה דרכן של בני אדם. כי בראשונה לא ישיתו לב אל הדרך. זה האמיתי. כי אם בראשון יתדבקו. עד ראותם אחרי כן כי אשר לא טוב עשו. אז

יתנו לב להפך השיטה ולכלא הפשע ולהתם חטאות תחלה ואחרי כן אחר נדרי' ומצות עשה לבקר. ואז ה' אלהיו ירצה אז יותר:

וזה מאמר הכתוב ברמז הרומז בו. כי היחל ואמר וכבס המטהר את בגדיו וכו'. והוא כי הנה ע"י עבור האדם רצון קונו עושה רושם למעלה. אך בפנים שונים. והוא כי בחלוקי דרבנן הנעשים על ידי מצות עשה. יש לפעמים כתמים וקרעים בהם לפי פניות שבמעשה המצות וביטול הנמצא באמצע. כד"א וכבגד עדים כל צדקותינו. אך אשר יפגום בעשותו מצות אשר לא תעשנה ואם יעשה כתמים בנפש עצמה. וגם תעשה חוקי הטומאה אשר תתלבש בם נפשו כמאמר ספר הזוהר. ויקראום בגדים הצואים אשר בם תכנס נפש הרשע בגיהנם.

ונבא אל הענין. אמר כי תחלת בא האדם אל התשובה במצות עשה. יתחיל לכבס ולטהר בגדיו שהם חלוקי דרבנן מכל כתם פניה הבלתי טובה אשר משחת מראיה בם וזהו וכבס את בגדיו. ואח"כ יגלח את כל שערו שהוא הסיר כל כחות חיצונים אשר ברא בעוברו כל מצות לא תעשה. וע"כ שלא עשה התיקון כראוי. לכן לא הגיע עד המוכן לו בהשתלמו מאז שלחו ה' לעולם הזה. רק וישב מחוץ לאהלו. אך אחרי כן יהיה האיש קונה לב ויהפך השיט'. ויתחיל לתקן תחלה העבירות וזהו והיה ביום השביעי וכו'. שהוא אחר רבוי ימים יתחיל לתקן העבירות הנמשלים לשערות וזהו וגלח את כל שערו וכו' ובסוף וכבס את בגדיו וכו' שהוא על ענין מצות עשה הנמשל עניינם אל הבגדים כמדובר. ואח"כ ורחץ את בשרו במים הם מימי התורה ומימי החסד וטהר לגמרי:

או אפשר יהיה רמז על הגלגולים: כי אם המטהר מעבירות שבידו יכבס בגדיו תחלה שיעשה עיקר מענין מצות עשה כאשר כתבנו. ואגב' יגלח ג"כ את כל שערו שהוא לתקן מצות לא תעשה. אז בסילוקו לא יזכה רק שיבא אל המחנה הוא מחנה הקדושה. אך עדיין וישב מחוץ לאהלו העליון הוא המדור שלו שהיה מוכן לו לפי איכות נפשו. אם היה משתלם פה מכל צורך תיקון המיוחד לה. אך אחר שלא כן עשה לא הגיע עד שם. לכן נגזר עליו ישוב יתגלגל. וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים. אשר ישוב יתגלגל בעה"ז ימי שנותיו שבעים שנה שהם רמז השבעה ימים והיה ביום השביעי. בסוף ימי הגלגול האחרון בעשור השביעי. יקנה דעת לתקן כראוי ותחלה יתחיל לטהר טינוף מעשה הרעה שהוא כי יגלח את כל שערו על הדרך האמור בקודם. ואחר כך וכבס את בגדיו וכו'. ואז ירחץ כו' וטהר. וביום השמיני אחר סילוקו יקח וכו' שהם רמז חלקי נפשו. שני כבשים רמז אל נפש ורוח. וכבשה אחת בת שנתה כי מקרוב באה לו. וג' עשרונים מעשיו הטובים שבג' חלקי כשרונו. שהם מחשבה דבור ומעשה. כי אחד מעשר הוא

מה שאדם עושה בבואו ליטהר. כי הט' חלקים שבכל אחד עושה הוא ית' אחר בא האדם ליטהר. וכח קדושת יצר הטוב גם הוא נלוה עם הנפש. וזהו ואת לוג השמן כי לג עם התיבה עולה ל"ד והוא כמספר יצר הטוב במספר קטן. ואמר כי את כל אלה יקח אחר סילוקו. והעמיד הכהן הוא מיכאל שהוא כהן לאל עליון בבית המקדש של מעלה. והעמיד הכהן הנזכר את האיש המטהר לפני ה' פתח אהל מועד הוא בית המקדש של מעלה. ולא שיעמוד בלבד במחנה הקדושה כפעם הקודמת. כי אם גם לפנים יכנס כי השלים התשובה כראוי:

פסקה יד

ולקח הכהן מדם האשם וכו'. הנה כתבנו למעלה כי קבלו וקיימו רז"ל (ויקרא רבה פ' י"ו) כי הצרעת בא על לשון הרע. ושע"כ נרמז בסדר טהרתו דרך תקון רוע מדתו כמדובר למעלה. ועל הדרך הזה יתכן רמז גם פה באומרו ולקח וכו' ונתן על תנוך וכו'. והוא כי הלשון הרע הורג שלשה וכו'. והוא כי תחלה יכנסו דברי המדבר באזני המקבל ואז המקבל ישלח ידו ויכה נפש את מי שנאמר עליו וינוס מאימת גואלי דם המוכה. ואז יחרץ גואל הדם וירדוף אחרי הרוצח והכהו ומת גם הוא. ואז את דם שניהם ידרוש הוא יתב'. וישפוט משפט מות את המדבר הלשון הרע כי היסב ימותו אנשים מישראל:

וזה ירמוז הוא ית' תוכחת מגולה אל המצורע הלז אשר דבר לשון הרע לבל ישוב לכסלה. כי יקח הכהן מדם האשם ונתן על תנוך אזן המטהר הימנית. לרמוז לו כי דם אשם האזן אשר קבל הלשון הרע ממנו בו נדבק. כי סיבה ראשונה היה הוא אשר שם באזנו הדבר הרע ההוא. וכן על בהן ידו הימנית לרמוז לו כי גם דם אשר שפך בידו הימנית המקבל הלשון הרע והרג את מי שנא' עליו גם הוא תלוי באשר דברו. וזהו ועל בהן ידו הימנית. וכן מה שרדף גואל הדם את מי שנאמר עליו כשרדף ברגליו אחרי הרוצח. גם דם האשם הוא על אשר דבר הלשון הרע. וזה ועל בהן רגלו הימנית. ואחרי כן שיתן אל לבו הרמז הנזכר ויתחיל לשוב לתקן האברים אשר חטא בהם. ישפיע עליו הוא יתברך שפע קדושה על המקומות אשר נתייחדו אל העון. שהוא אזן יד ורגל:

וזה ירמוז באומרו ומותר השמן וכו'. יתן הכהן על תנוך אזן וכו'. ועל בהן וכו'. ועל בהן רגלו וכו'. שהוא רמז אל שמן עליון יורק עליו והוא רוח תשובה הראויה לשנות פעולת איברים אלו מרעה לטובה. וזהו ומיתר השמן יתן הכהן על תנוך וכו' על דם האשם שהוא כי על דם אשמתו יורק שמן צדקתו שפע עליון כמדובר. ואמר כי מלבד שפע תיקון אברי אשמתו גם יורק עוד שפע זכות מלמעלה ע"י תשובתו. וזה רמז באומרו והנותר משמן

וכו' יתן על ראש המטהר. וע"י כן וכפר עליו הכהן לפני ה'. לומר ע"י כן כבר נרצה לפניו יתברך ויתן לו מהלכים בין העומדים לפניו:

פסקה לג

וידבר ה' אל משה וכו'. כי תבואו וכו'. ראוי לשית לב. (א) אומרו לאחוזה שיראה לבלי צורך כי היהדי או' אשר אני נותן וכו'. (ב) או' ונתתי נגע צרעת וכו' למה אמר לשון נתינה ולא אמר כבבגד. שנא' בו והבגד כי יהיה בו נגע. כך היה יכול לומר והבית כי יהיה בו נגע וכו'. (ג) אומרו בבית ארץ אחוזתכם. למה שב להזכיר אחוזה לבלי צורך והיה די יאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארצכם. (ד) אומרו כנגע נראה לי. כי מלת לי מיותרת והראוי יאמר כנגע ראיתי בבית וכו'. (ה) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. ואם הוא כדי שיאמר כהן גזרתו. מי לא ידע כי לכך בא להגיד לו. (ו) אומרו וצוה הכהן ופנו וכו'. כי הנה אמרו רז"ל (ת"כ) כי לא עשה ה' שיצו לפנות את הבית כי אם שחס הקב"ה על פכין קטנים של חרס. שאם הם של מתכת יש תקנה ואם על אוכלים ומשקים. יאכלם בימי טומאתו וכו' אלא וכו'. ואם כך חס הקב"ה על ממונו של רשע כ"ש על ממונו של צדיק. ואם על ממונו חס כ"ש על גופו. והלא כמו זר נחשב כי רז"ל הדורשים הרחמנות הלז. האם לא ראו הכתובים שאחר זה וצוה הכהן וחלצו את האבנים ואת הבית יקציע וכו' ושפכו את העפר וכו' ולקחו אבנים אחרות וכו'. ועוד מעט הוא אומר ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית וכו'. וא"כ איפה אשר חס על פכין של חרס. איך לא יחוס על בית שלם וטוב. ומה גם אם הוא מן הבתים הגדולי' וטובי' גדולי השווי והערך:

אינם הנה אין ספק כי בחמלת ה' על בנו בכורו ישראל חושב מחשבות לבלתי הצר להם. כי אם להיטיב להם בכל מדה ומדה אפי' במדת הרוגז כאשר הפליגו רז"ל במקומות אין מספר. עד אומרם בנגע הנראה בבית כי גם הוא לטובת אשר לו הבית. למען ימצא מטמוני מסתרים אשר טמנו בקירות בתיהם יושב הארץ הכנעני. ובצוותו ית' לנתוץ את הבית כל הון יקר ימצא. והן אמת כי זאת לא זאת עיקר הטעם. כי הלא הרבה עשו כן ולא הצליחו. כי פרצו ויעבורו שער ויצאו בו ופרוטה לא מצאו. וגם אחד מני אלף נתץ ונגע ומצא. ומי יאמין כי האלהים עשה לנתוץ בתים רבים נכבדים למען איש אחד מכלל מרובים יבא לו הנאה מה. ומה גם כי הלא כמקרה נגע צרעת כי יהיה באדם. גם הוא יקרנו כי ע"י תשובה ותקון אשר חטא על הנפש היה מתרפא מחלייו. ומהפכים מראות טומאתו בו אל מראות טהרה. ואיככה נוכל לדבר ולומר כי כל חפצו ית' לא היה רק למלא בתיהם טוב. אך אין ספק לא אמרו הדבר ההוא רק למען סור מלב איש מלדבר ולומר אם נגע הבית בא יבא. למען ייסר בעליו על עון אשר חטא. א"כ איפה אם יקרה

לאיש אשר יסרנו יה וינגע ביתו ובנותצו אותו ימצא מטמון ויעשיר היכן הם יסוריו של זה. ע"כ גלו אזנינו ויודיעונו כי גם זה מאת ה' צבאות יצאה. הפליא עצה כי שתים זו עשה הוא ית' כאחת. א' ניכה לו עון בצערו ויגלה לו אוצרות חשך פרי איזה מעשה טוב אשר עשה. כי זה דרכו יתברך לעשות שני הפכים לאיש אחד על שני גופי מעשיו זה לעומת זה:

עוד שנית כיונו רז"ל במאמרם זה. הלא הוא לתת טוב טעם אל המציאו יתב' נגע בבית מבדבר אחר. ואמרו למען ע"פ דרכו אשר יזכה לקבל טובה יקבל על פי דרכו. למען הודיע היותו יתברך רחום בדין ופועל שני הפכים כאחת. מה שאין כח לזולתו. יתברך בשמים ובארץ **אמנם** הטעם העיקרי. הלא הוא אשר כתבנו מרז"ל בפרשת הקודמת. כי זה דרכו יתברך ליפרע מן החוטא בקל הקל תחלה. כי יתחיל בבית ואם שב מוטב ואם לאו יתן הנגע בבגד. אם שב מוטב ואם לאו יגיע אל עצמו ואל בשרו כמדובר למעלה:

ובזה נבא אל הענין. והוא כי גם מציאות תתו ית' נגע צרעת בבית ארץ אחוזת ישראל בתוכחות על עון למתנה טובה תחשב לנו מאתו יתברך. והוא כי מי אב רחמן יעשה כמעשיו יתברך כי יחטא לו בנו בגופו ובנפשו. והמכזת הראויות לתת לו על עצמו ועל בשרו יתנם על כותלי ביתו. ואחר שיתנם יחזור ויתן על הבגד אם לא שב מעונו. וא"כ איפה אמור מעתה כי אין זה אשר עשה אלהים לנו. לתת נגע צרעת בקירות בית אשר חטא לה' בגוף ונפש ולא נתנם מיד בעורו ובבשרו. כי מתנה טובה וחסד גדול יחשב לו ית'. ולא עוד כי אם שגם אם לא נשוב עד ה' על נגעי הבית. לא יטה ידו עליו עד יכה תחלה את הבגד אשר הוא לובש או אל הכלי. ואחר שתי התראות אלו ועדיין כבד לבו. אז נגע צרעת תהיה באדם והיה בעור בשרו לנגע צרעת:

וזה מאמרו יתברך. באומרו ונתתי נגע צרעת וכו' לומר מתנה היא לכם מאתי נגע צרעת בבית. והוא כי מן הדין לא היה ראוי להיות כי אם בעצמיכם ובשרכם אשר חטאתם לי. והשוה השתי מתנות זו לזו. באומרו בארץ כנען אשר אני נותן לכם ונתתי נגע צרעת וכו'. לומר כאשר הארץ היא מתנה אשר אני נותן לכם. כך היא מתנה מה שונתתי נגע וכו' והוא מהטעם האמור:

ולבא אל התכת הכתוב. נקדים כי הנה ידענו ככתוב אצלנו בשערים פרשת לך לך ובמקומות זולת זה. ייחס אשר לארץ ישראל עם ישראל עמו ית' והוא כללות המכוון. כי הארץ הלזו ארץ ישראל התחתונה היא דוגמת הארץ העליונה ומשופעת ממנה בידו יתברך. וכמאמר הכתוב (דברים י״א:י״ב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא השליט עליה שר או מלאך. וכן הוא אומר (שמות כ״ג:כ׳) הנה אנכי שולח מלאך וכו' להביאך

אל המקום אשר הכינותי. לומר כי אין המלאך משמש רק עד המקום אשר הכין כי בו אין מלאך ואין שר. וגם לישראל יש שייכות עמה כי כל שורש נפשות בני ישראל בארץ העליונה המה. וע"כ כשבת ישראל בארץ הקדושה הזאת. ועשותם בה כל מצות ה' אשר יעשה אותם האדם משפיעים קדושה עליהם ועל אדמתם ומקשרים העולמות. ומתקנים ומקנים קדושה בארץ התחתונה. ומקנים לעצמם שייכות ואחיזה עם הארץ עצמה על יד הקדושה שמשפיעים בה:

ונבא אל הענין. והוא כי רצה הקב"ה לתת טוב טעם ודעת מה זה. כי הלא כמו זר נחשב כי איש אחד יחטא ואת כותלי ביתו יוכיח ה' כי מה לתבן את הבר. ועוד כי הלא כמו זר נחשב שעל עון אשר יעשה איש הישראלי תקבל לקוח הארץ הקדושה. ועל כל התועבות אשר עשו כנעניים בה לא נראה בה סימני טומאה. ע"כ באה תורתנו ותתן טוב טעם באומרו כי תבואו וכו'. לומר הלא היא כעת ארץ כנען. כלומר כי בעליה ארורים וטמאים. כי ארור כנען וידועים לטמאים ומתועבים במעשיהם. כלומר שע"כ בעשותם אחת מכל התועבות טומאת העון תדבק בעושיו כי מוצא מין את מינו. ואינו כאיש הישראלי כי קדוש הוא לאלהיו. וע"כ לא יתן הוא יתברך את המשחית ההוא ישלוט מיד באיש עצמו כי אם בכותלי ביתו. ואם לא ישוב ישליטנו האלהים בבגדו. ואם לא ישוב עד האיש עצמו יגיענו ויהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת:

ומה מתקו בזה דברי התורה. באומר (ויקרא י"ח:כ"ה) כי בכל אלה נטמאו הגוים וכו' ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה. לומר כי הגוים ההם להיותם חצוניים תחלה נטמאו בתועבותיהם כי דבקו טומאתם בעצמ'. וזהו כי בכל אלה נטמאו הגוים כי אותם העונות היו מתדבקים בם ואחר שרבו טומאותם כ"כ עד שהיתה מתפשטת הטומאה גם בארץ כי ותטמא הארץ אז ואפקוד עונה עליה. כי המשתית הנברא בעון הייתי פוקדו עליה שישרה עליה בלבד לא שידבק בה. ואז מה עשתה הארץ. לא סבלה קדושתה הדבר. ומה עשתה קאה אותם מאתה ונשארה בקדושתה כי טומאתם בם. מה שאין כן בישראל כמדובר. הנה בזה נרמז טעם א' אל היות בבתי הארץ נגע בהיותם לישראל ולא בהיותם לגוים:

שנית כי אין לכנען ייחס עם ארץ ישראל שיתראה בה נגע צרעת על עונותם. כי מי יתן טהור מטמא לא א'. ואיזה הדרך תלקה הארץ הקדושה. בעון אנשים אשר הם טמאים בלידה ומבטן ומהריון. וז"א אשר אני נותן לכם לאחוזה. לומר שהיא ארץ מחייחסת להנתן ממני לכם שאתם קדושים והיא קדושה ולא כנותן לבנו כלי חרס או כלי מתכות שאין הענין רק להשתמש בו ולא שיהיה לבן ייחס עם הכלים ההם. אך הארץ הלזו

היא לאחוזה שהיא להיות לכם בה אחוזה כי קדוש' היא. ובעשותכם בה מצות ה' אתם מזככים אותה ומשפיעים בה איכות קדושה וגם תאחזו בה. וא"כ לכם יאות תראה בה טומאת מעשיכם כי יחס יש לכם עמה ותכפר אדמתכם בעדכם. וש"ת נא ישראל הלא כתבת בתורה על מצרים (בראשית מ"ו) ויאחזו. והיא אדמה טמאה לז"א ונתתי וכו' בבית ארץ אחוזתכם. כלומר כי אינו דומה כי פה היא הארץ עצמה היא של אחוזתכם שהוא ארץ אחוזתכם. אך שם הוא בהפך כי אין הכונה רק שעם היותם באדמה טמאה לא חסרו אחיזה בשורשם הקדוש כי אם ויאחזו בשורשם עם היותם בה. וזה מוכרח מאשר לא נאמר ויאחזו בחול"ם היו"ד והאל"ף בחטף. רק בצר"י היו"ד והאל"ף בפת"ח כי מהם ובהם נאחזו. שהוא הם בשורשם העליון והיה ע"י שכינה שעמהם וכונת הכתוב שברכ' ה' ברבוי. מה שאין כן למצרים ומה טעם לז"א ויאחזו בה כלומר בשורשם והראיה כי ויפרו וכו' משא"כ המצריים. הוי אמור כי לא משרו של המצריים היה הדבר ובשלומם הי' להם שלום. שאם כן הי' הרבוי יותר למצריים. אך אין זה כי אם שמה' אשר עם ישראל יצא הדבר ומה שנא' בעבדים (ויקרא כ"ה:מ"ו) והתנחלתם וכו' לרשת אחוזה אינו שיש להם שייכות עם ישראל. אלא שיהיו להם לרשת אחוזה שתהיה ירושה של אחוזה בהם שיהי' גופם קנוי אך לא שידבקו עם איכות ישראל. אך בארץ נאמר לכם לאחוזה שיורה שלהם ממש יש בה אחיזה. וכן באומרו ארץ אחוזתכם שיורה אחוזה שלכם ומה גם שהוא מיותר. אך הוא לו' אל תתמהו על היות הארץ לוקה בשבילכם ומכפרת עליכם כי הלא היא ארץ אחוזתכם. או יאמר כי תבאו וכו' לומר אל יעלה על רוחכם. כי מהטומאה אשר נדבקה בארץ בהיותם לכנען כי אז ותטמא הארץ. ע"כ מאותה הטומאה שנשארה בה מאז היא היוצא' עתה חוצה כי בהיותה בידכם פולטת הטומאה אשר בלעה בהיותה ביד כנען. באופן כי הוא טומאה היוצאת מבפנים. כי לא כן הוא רק שהיא טומאה הבאה מחוץ לידבק בבעל הבית מרעת יושבי בה. והוא יתב' אינו משליטו באדם כי אם בגדר אבניו וז"א כי תבאו אל ארץ כנען. כלומר שהיתה ארץ טמאים עם כל זה אשר אני נותן לכם וכו' אינה פולטת מבפנים אשר בלעה בהיותה לכנען כ"א ונתתי נגע וכו' כי אני הוא הנותן בה נגע צרעת מאתי. מדביק' בקיר לבל תשלוט בכם כי לא נותרה טומאת כנען בארץ אחרי אשר קאה אותם וגורשו ממנה:

פסקה לה

ובא אשר לו הבית וכו'. הורה לנו אבינו מלכנו אלהינו דרך אמת למען נשכיל לעבוד את ה'. והוא כי אנחנו חייבים לשים כחותם על לבנו כי אין דבר משולל השגחתו יתברך ואין הוראת צרה שלא יהיו תוכחת על עון. וטוב להודות לה' על כל צרה שלא תבא כי

על כי אין אלהיו בקרבו מצאוהו הרעות ההם. וזהו ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. והנה ההגדה הו' אפשר תהי' לאמר כנגע ראיתי בבית. אך לא זה הדבר בחר ה' כי אם שיאמר כנגע נראה לי בבית. כלומר כנגע נראה בשבילי בבית. כי עוני הי' מחייב נגע צרעת תהי' בי וה' נתנו בביתי. וזהו לאמר נראה לי כלומר הראוי לאמר הוא כנגע נראה לי שהוא משמעות לי. כד"א (בראשית כ"ז:ד') ועשה לי מטעמים. וצודה לי. והביאה לי. וכאלה אין מספר:

פסקה לו

וצוה הכהן וכו'. הנה ראה יתברך לגמור הוראת הלימוד אשר למד לו בכתוב הקודם. שהוא כי יתן אל לבו כי נגע הבית לא מקרה הי' ולא מרעת אשר ישבו בו לפנים. כי אם חטאת היושב בו כעת ושעל כן יסכים ויאמר כנגע נראה לי כלומר בשבילי בעוני. ואז מורה הוא יתב' כי בייסר איש את בנו ה' מייסר בהראותו את מראה הנגע בביתו. והוא כי האיש אשר לא תשיג יד שכלו כח מעשיו ית' ורוב רחמיו בהנהגותו. וישקיף וירא יצו ה' לנתוץ ולנתוש ולהאביד את ביתו על מראה נגע אשר יראה בקיר. כמאמרו יתב' ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר וכו'. הוא יפלא לאמר מריה דאברהם האם בשביל הראות בבית מראות ירקרקות או אדמדמות. יתכן יצוני הוא יתברך לנתוץ את ביתי עד היסוד בו. ומה גם אם בית גדול הוא אשר בנאו ברוב הונו. וע"כ היה אפשר כי לא יבצר ממנו מזמה והרהור לומר אין זה כי אם כי מה האדם וביתי לפני בורא עולם כי הכל הבל לפניו יתברך. וע"כ בשצף קצף הסתיר פניו ועל דבר קל צוה עליו להחריב את ביתו. על כן מה עשה הוא יתברך הורה לו טוב אחרית דבר מראשיתו. והוא בהראותו כי בבא הכהן לראות את הבית מטרם בואו יצוה ופנו את הבית בטרם יבא וכו' ולא יטמא כל אשר בבית. למען החי יתן אל לבו ואמר יאמר על מה חס הוא יתברך. אם על כלי שטף הלא אטבילם ויטהרו ואם על אוכלין ומשקין אוכלם בימי טומאתי. אך אין זה כי אם שחס הוא יתברך על פכין קטנים של חרס. וא"כ איפה איככה אוכל לדבר ואומר כי נקל בעיני ה' לצוות להקציע את ביתי או לנתוץ אותו. כי מה אני או במה נחשב ממוני לפניו. כי הלא על פכין קטנים שלי חס הוא יתברך מה יעשה על בית שלם. אך אין זה כי אם שרחמיו על מעשיו יתברך ויודע אלהים צוותו לנתוץ את הבית. כי ככה יעשה לאיש אשר לו הבית על אשר חטא על הנפש. וברוב רחמיו אשר הי' ראוי לעשות באיש עשה בביתו וכפר אדמתו עליו. באופן כי צדקה תחשב לו יתברך כי לטובת בעל הבית שפך כל ביתו חמתו וזהו אשר צוה ה'.

בצותו לאמר ופנו את הבית וכו'. שלא להכשילו לעתיד לבא את אשר לו הבית. אם יבא אל גדר היות אבניו גדרה נהרסה כמדובר:

פסקה לז

וראה את וכו' הנה כתבנו מרז"ל כי זה חסדו יתברך אשר יעשה עם האיש החוטא. כי טרם הביא עליו את הרעה יקדי' ויביא אותה בכותלי ביתו וכנגע יראה לו בבית ופקודת כל אדם אשר בו נגע צרעת יפקוד עליו. כי יבא הכהן לראות את הבית וראה את הנגע וכו'. והוא כי נגע הבית היה לשיתן אל לבו על עצמו טרם הגיע אליו הדבר. ובזה יהיה משל ורמז אל עצמו. לומר כי בהתחיל האדם להחזיק במדת לשון הרע. בא אשר לו הבית. כי הבית הוא האדם ואשר לו הבית היא הנשמה השוכנת בו. ובא והגיד לכהן הוא הקדוש ברוך הוא ואומר לו יתברך כנגע נראה לי בבית. הוא האיש אשר אנכי בקרבו היחל לינגע בעון ל"ה. ומה מצוה הכהן אל האדם בהחיל הנגע הזה. הלא הוא ופנו את הבית כי עון זה שדא תיכלא בגוף כלו ומטמאו כמ"ש בס' הזוהר. ע"כ צריך יפנו את כל הבית הוא כל האדם. מטומאתו אשר נטמא בכל אשר נטמא אבר מאבריו. בטרם יבא הכהן הוא ית' לראות את הנגע. כי יהיה המשחית הנעשה בו תמיד לפניו לתבוע דין כמ"ש בספר הזוהר. על מאמר נתן הנביא באומרו (שמואל ב י"ב:י"ג) גם ה' העביר חטאתך וכו'. כי כאשר התודה דוד ואמר חטאתי העביר ה' את הקטיגור אשר בחטא ההוא מלפניו בל יקביל עליו. כן אומרת התורה שיפנה את כל הבית מכל טומאות עון. בטרם יבא הכהן לדון ולראות את הנגע. הוא המשחית אשר לפניו ולהביט בו ולקבל דבר בהיותו קובל עליו:

ועוד טעם שני. שהוא פן בהתעצלו מלפנות טומאת אשמתו תתפשט טומאתו בכולו. וזהו ולא יטמא כל אשר בבי'. כי מלשון הרע כל האברי' קו לקו ישתרשו בחטאי'. ואחרי כן יבא הכהן לראות את הבית וראה את הנגע. והנה לא שב ולא נטהר האיש. והנה בקירות הבית עשו רושם בנפשו פנימה. מעין מה שעשו בפני מי שהוציא הוא עליו שם רע. כי בהאמור עליו נעשים בו מראית שקערורות שוקעת בלבו. ומשתנות מראיו ירקרקות או אדמדמות ומראיהן אשר יראה הרואה בפנים. הן שפל וגרוע מן מה שבקיר לבו פנימה. וזהו שפל מן הקיר כד"א (מלכים ב') ויהפוך חזקיהו פניו אל הקיר שהוא כמ"ש ז"ל (ברכות ה') אל קירות לבו. והנה כמראה אשר הראה בפני חבירו כן עושים כתמים בנפש עצמו מטומאת העון. ואז ויצא הכהן וכו'. והיא מ"ש בתחלת פרשה זו בספר הזוהר כי השכינה ומלאכי השרת אשר באדם בהחילו בלשון הרע מסתלקים ממנו. וזה יאמר ויצא הכהן הוא יתברך מן הבית הוא האדם. ולא ירחק רק כמי שהוא

עדיין קרוב אל פתח הבית לשוב ליכנס וזהו אל פתח הבית. והוא אולי יתקן. ופתח הבית הוא הפה שממתין אם יתקן הפתח ליכנס בו. ומה תקנתו הלא הוא הסגיר את הבית שיסגיר פיו. הוא הפה מלדבר דבר עם אדם זולת התורה ההכרחי. וזה יעשה שבעת ימים כנגד בריאת עולם. שזה מחריבו שנברא בשבעה ימים. ושב הכהן יתברך ביום השביעי שמאריך שבעה ימים. כאשר עשה לדור המבול כמ"ש ז"ל (ב"ר פ' ל"ב) על ויהי לשבעת הימים ומי המבול וכו' שהמתין להם שישובו. וגם אמרו ז"ל כי שבעה ימים נתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו שהיה מחריב בעבור האדם. ואמר כי וראה והנה וכו' כי ראה שאדרבא פשע הנגע והעון וכתמיו בקירות הבית כלו. אז וצוה הכהן וכו'. כי כל כחות הטומאה השרויי' בקרבו. כי הקטיגורי' ההם ידמו לאבנים שיחליק אותם בתשובה שלמה. כקולף אותם ממנו. ולא בלבד יעזוב אותם העונות ויסירם מעליו. כי אם גם ירחיק את כל הכחות הטמאים ההם עד ישליכם במצולות ים אשר לא יזכרו ולא יפקדו וזהו והשליכו אותם וכו' אל מקום טמא שהוא מצולות ים. ואחר הסיר אותם יראה כל הדברים הקרובים אל העונות ההם ומביאים וגורמים אות'. כשיחה בטלה וכיוצא. וגם אותם יקלוף וזהו ואת הבית יקציע וכו'. שהוא הסיר העפר הקרוב וסמך אל האבנים אשר חילץ. וגם אותם יקציע וירחיק אל מקום טמא כאמור. ולא עוד אלא כי ולקחו אבנים אחרים והביאו אל תחת האבנים. הוא כי הזדונות יעשה ויהפך לזכיות והוא כי ישוב מאהבה כמסקנת הגמרא (יומא פ"ו) השב מאהבה אמר רשב"ל שגדולה תשובה שזדונות נעשים כזכיות. ותחת קטיגורי' מביא פרקליטין ככתוב אצלנו המאמר. ואחר שהתיר עונות אלו ועשאן זכיות. והסיר הדברים הקרובים אליהם צריך לעומת כל עון אשר עשה בכל אבר מגופו יעשה זכות וקדושה בו כל עצמו. וזהו ועפר אחר יקח וטח את הבית. ואם אחר כל שלשה תיקוני' אלו ישוב הנגע. כי ישוב לכסלה אחר חלץ והקצות והטוח. שהם הג' תיקונים. אז ובא הכהן יתברך וראה והנה פשה וכו' צרעת ממארת היא. ואין תקנה עד ימות. כי יתוץ את אבנים הם האברים. ואת עציו הם גידים המקשרים את האברים. ואת כל עפר הבית אל מחוץ לעיר היא כי לקברות יובל. כי ייסורי איבריו וגידיו במכאוב וצער ימרקו תחלה. ואח"כ ואת כל עפר וכו' כי ימות. ויוציאוהו מחוץ לעיר אל מקום טמא הוא בית הקברות. ואוי לו למי שלא יתקן מעשיו עודנו חי. וזהו ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחר הטוח שהוא אחר התיקון השלישי. אז וטיהר הכהן את הבית כי גם הגוף יהיה טהור. כגוף ר"א ב"ר שמעון וגוף רבי וכיוצא. כי נרפא הנגע כי אפילו כח הטומאה שנעשה בעון נרפא. כי העון נהפך לזכות כמדובר. והוא מאמר רבי שמעון בן לקיש באומרו גדולה תשובה שזדונו' נעשים כזכיות. כמפורש

עניינו במקומו בספר חבצלת השרון בס"ד **ובמדרש** בויקרא רבה (פ' י"ז) אומרו רמז שהוא בית ארץ אחוזתכם בית המקדש. ובא אשר לו הבית זה הקב"ה והגיד לכהן זה ירמיה הכהן. לאמר כנגע נראה לי בבית. הוא סמל הקנאה המקנה בבואה:

וע"פ הדברים האלה. נמשך יתר הכתובים כי יאמר וצוה כהן הוא ירמיה. ופנו את הבית מע"ג שנכנס בו בטרם יבא הכהן גדול האמיתי הוא הקב"ה לראות ולפקוד. כד"א (בראשית י"ח) לראות את העיר ואת המגדל. ואם לא יפנו יהיה סיבה שיטמא כל אשר בבית. שיבואו בו זרים ויחללוהו ואחרי כן שיפנו הע"ג. יבא הכהן לראות את הבית. וטוב הדבר שישגיח לראות ולשפוט אחרי הפנותו. וגרם העון כי לא כן עשו. רק וראה הכהן את הנגע בקירו' הבית. שטומאת הסמל לא בלבד היה במקומ'. כי אם מתפשטת בקירות הבית שוקעות שקערורות. ובתחילה היו ירקרקות שלא היה הדין והרוגז קשה. ואח"כ או אדמדמת שהיו מהלכים ומכבידים העון. וש"ת למה תייחס ראיית אליו ית' ולא אל ישראל עצמן. הלא הוא כי ומראיהן של העם הוא שפל וגורע מראות מה שבקיר. כי לא ישלוט ראותם רק אל מקום שבת הרשע והסמל הטמא. אך לא אל הטומאה השוקעת בקיר. ולא יראנו כי אם הוא ית' לבדו. ואז קצר המצע מהשתרע ונסעה שכינה מהבית. וזהו ויצא הכהן מן הבית ולא בבת א'. רק אל פתח הבית כי עשר מסעות נסעה שכינה וכו' כנודע (ר"ה כ"ב) וז"א ז"ל המפתן. ואח"כ והסגיר את הבית שבעת ימים הם שבעים שנה לחרבות ירושלים. ואח"כ בבית שני ושב הכהן ביום השביעי בגמר השבעים שנה אל מקדשו. אמנם אחרי כן בימי יון ראה והנה פשה הנגע בקירות הבית. וצוה הכהן ית' ויתן כח ליונים וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע. הם החוטאים או הבלתי מוחים והרגום וישליכו אותה אל מחוץ לעיר וכו'. וגם שלטו בבית ופרצו פרצות בהיכל. וזהו את הבית יקציע מבית סביב וכו'. ואחר כן תיקון הוא יתברך ע"י בית חשמונאי וירפאו את בדק הבית אשר פרצו יונים. וזהו ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים כו' ואם ישוב הנגע ופרח בבית. מכהני בית שני שהיו קצתם בלתי טובים ועל יתר עונו'. אז ובא הכהן בימי טיטוס ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו שהם משל אל מטלטלי בית המקדש. והוציא אל מחוץ לעיר ירושלים עד רומי אל מקום בית אוצרות אלהיו. ואם אחר כך בא יבא הכהן וכו'. וטהר את הבית הוא השלישי שננחל במהרה בימינו. ואמר ואם בא יבא. לרמוז שאם בא ישראל בתשובה שיהיה דור שכלו זכאי שהוא ענין זכו אחישנה. אז מיד יבא הכהן יתברך. והנה לא פשה הנגע הוא הכח טומאה בבית. הוא כתם עון שנשאר בבית המקדש שעליו נחרב. שלא שבו על קיאם כאשר בתחלה שהשפיעו טומאה במקום ההוא: וגם הוא אחרי הטוח שטח השפעת קדושה על הבית

משער השמים שעליו בתשובה ומעשים טובים. אז וטהר הכהן את הבית שיהיה טהור וזך ריחני אשר מן השמים ?כ ודו. ומתי יהיה זה כאשר כבר נרפא הנגע. הוא כח טומאת עון שנאת חנם או הנודע. שאין גאולה אחרונה כראשונות כי איננה עד תפס עון:

במסורה וידיו ארבעה במקרא: (א) וידיו לא שטף במים: (ב) וידיו תבצענה. (ג) וידיו תרפנה: (ד) וידיו תשבנה אונו. ויהיה הענין. כי המזלזל בנטילת ידים שידיו לא שטף במים ובלי נטילה ידיו תבצענה הפת. צריך שידיו תרפנה. שיחזור ויהיה זהיר לרפאות המחלה הבאה מחמת מה שזלזל בנטילה ומה היא ענין תרופתו הלא היא כי ידיו שיהיה זהיר לנוטלן כראוי תשבנה אונו הוא ממונו. אשר הלך ממונו ע"י מה שזלזל בנטילה. כנודע מרז"ל (שבת פרק ז') כי המזלזל בנטילה בא לידי עניות. ומבטיחו יתברך שאם ישוב ויתקן ישוב לו הונו:

פרק טז

פסקה א

וידבר ה' אל משה וכו' ראוי לשים לב. (א) כי אמר וידבר ה' ולא אמר מה דבר ה'. כ"א שהודיע באיזה מן היה הדבור. ואחרי הודיע הזמן טרם אומרו אשר דבר ה' אומר ויאמר ה'. כאלו עתה מתחיל להודיע שדבר ה' עמו. ומהראוי היה יסמוך על מלת וידבר. ואחר אומרו וימותו יאמר דבר אל אהרן אחיך וכו'. (ב) היות הא' דבור והב' אמירה. (ג) מלת וימותו שהוא מיותרת. (ד) אומרו בקרבתם ולא אמר בהקריבם אש זרה. (ה) אומרו לפני ה' ולא אמר אל הקודש כמאמרו אחרי כן וחל יבא בכל עת אל הקדש. (ו) אומרו אהרן אחיך כי מי לא ידע כי אחיו בשרו הוא. (ז) אומרו ואל יבא וכו' כי הוי"ו שבמלת ואל מיותרת. (ח) אומרו לשון שלילה אל יבא ולא ימות. ולא אמר אם יבא בכל עת ימות. (ט) אומרו כי בענן וכו'. שאם הטעם הוא על כי שם מראת שכינה א"כ מכל שכן ביום הכפורים כי אז תכפל השראת שכינה שם. ואם הוא על מה שאמר אח"כ בזאת יבא כו' בפר וכו'. וא"כ גם בכל עת יביא פר ואיל ויותר לו לבא. וא"כ הכונה אינה רק שנותן סימן כלומר ביום שמביא פר ואיל שהוא ביום הכפורים. א"כ טוב היה לאומרו בפירוש ביום הכפורים יבא אהרן בפר וכו'. (י) למה מפסיק בבגדים בין קרבנותיו לקרבנות צבור והנה יתכן לומר בשום לב אל אומרו בקרבתם שאם הוא כמ"ש ז"ל במדרש רבה (ויקר' פ' כ') שהוא על הקריבה מן הראוי היה יאמר בהתקרבם. אך הוא כי בא הוא ית' להתרות באהרן אל יבא בכל עת אל הקדש ולא ימית כאשר מתו בניו. וז"ש הוא ית'. כי הנה ממוצא דבר יראה כי מאשר שב להזכיר מיתת בניו מאהרן להתרות באביהם. ולא אמר להזהיר את אהרן מבלי הזכיר לו מיתת בניו הלא לא יבצר מעלות על לב איש אחת

משתים. או לומר כי לרעים וחטאים חשב ה' את בני אהרן שע"כ מזכיר מיתתם כל שעה. או ידונו לאידך גיסא לומר כי על בלתי בוטחו ית' באהרן שיקיים גזרתו מבלי יזכר לו מיתת בניו. ע"כ להחזיק הדבר למען ייראו אמר לו שישמר פן ימות גם הוא כבניו. אבל לא ניחא להו למרייהו שיהיו בחזקת הבלתי רצויים לפניו ית'. ע"כ בבואו יתב' להתרות באהרן בל יקרנו כבניו הקדים תחלה וידבר אל משה אחרי מות וכו' ומה דבר אליו הלא הוא אל יעלה על רוחך כי רעים וחטאים היו בעיני וע"כ מתו. כי אדרבא בקרבתם לפני ה' שהוא בשביל קרבתם שהם קרובים אל ה' ע"כ וימותו. והוא מאמר משה באומרו (ויקרא י׳:ג׳) אשר דבר ה' בקרובי אקדש וז"א בקרבתם ולא אמר בהקריבם. וגם לא אמר בקרבתם אל הקודש כי אם לפני ה' לומר בשביל ההתקרבות שיש להם עם ה' ע"כ וימותו. כי מדקדק הקב"ה עם חסידיו ויקדש בם ואחר שייחד דבור אל הקדמה זו בא אל ענין האזהרה אל אהרן. ויעש אמירה בפני עצמה. והיא ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן וכו'. וזה בלשון אמירה שהוא בלשון חבה כי אותו אהב ית' יותר מאת בניו כי לא נכשל בזה הוא כבניו. ולהסיר מלב אשר יבא להרהר אולי לא טוב רצון מלכו של עולם עם אהרן שע"כ שם לפניו מיתת בניו. ע"כ אמר לו דבר אל אהרן אחיך כלומר כי לאת לך מתייחס לפני אשר לא יצאת מכשל' אפי' שלא במתכוין מתחת ידו ורצוי הוא אלי. ועם כל זה אני מזהירו ואומר לו ואל יבא כלומר ואל יקרנו כבניו. וזהו ענין הוי"ו כלומר ואל ישנה בדבור אשר עשו הם ולא ימות כו'. לומר א"כ איפה מה צורך להזכיר מיתת הבנים לז"א ולא ימות. כלומר כי הלא היה אפשר יעלה על רוחו כי אין הביאה אל הקדש תספיק להמית. כי הלא בניו הקריבו ג"כ אש זרה זולת כמה דברים הוסיפו רז"ל (שם פ' כו') ועל התחברות כלם מתו לז"א ואל ובתוספת הוי"ו. כלומר ואל יוסיף לבא כהם ולא ימות לומר כי גם הם זו בלבד היה בם כדי להמית. ואני מצוה ג"כ ומזהירו ולא ימות שאם יבא הוא מת:

או יאמר וידבר וכו'. והוא כי כל ענין הכתובים אשר כתבנו בסוף הקודם. והענין כי טרם יזהיר את אהרן בל יקרנו כבניו. ראה יתברך כי הי' מקום להשיב ולומר מה זו התראה שאל אבוא בכל עת ולא אמות כבני. הלא לא על בואם אל הקדש בלבד פנימה מתו כי אם על הקריבם אש זרה אשר לא צוה אותם. ע"כ ייחד דבור להקדים הקדמה תחלה והוא אומרו וידבר אל ה' אל משה וכו'. ומה הי' הדבור אחרי מותם הלא הוא בקרבתם וכו'. לומר אל יעלה על רוחך שאין בקריבה לבדה כדי למות עליה בלעדי הביא האש זרה. כי הלא דע איפה כי בקרבתם לפני ה' שהיא על הקריבה לבד נתחייבו מיתה. וזה אמר בקרבתם וכו' וימותו. ועל כן חזר ואמר וימותו לומר שזולת סיבה אחרת שהיה

להם גם בקרבתם לפני ה' שבו להתחייב מיתה. וזהו וימותו כמוסיף על דבר זולת זה. ואחר דבור ההקדמה לסלק מה שהיה אפשר להשיב. עשה אמירה מיוחדת אל עיקר המכוון והוא ויאמר ה' אל משה דבר וכו'. ועל הדרך הזה יהיה אומרו אחיך לתת טעם אל לשון הצווי בלשון שלילה. והוא כי אמר אלהים דבר אל אהרן כי חשוב בעיני כמוך כי אחיך הוא ואני חס על כבודו. ע"כ אל תאמר לו המיתה בלשון חיוב לומר שאם יבא בכל עת ימות כי אם אל יבא וכו' ולא ימות באופן כי המיתה איננה רק הן מכלל לאו בלבד ולא בפירוש אתמר:

עוד יתכן בשעור הכתובים כי אמר אלהים אם אקצר ואומר אל אהרן שאל יבא בכל עת אל הקודש ולא ימות כבניו. הלא יחשוב שיתחייב שרפה כהם. על כן הקדים וידבר אל משה אחרי מות וכו'. ומה דבר הלא הוא כי בקרבתם לפני ה'. כלומר בבחינת הקריבה בלבד לא נתחייבו שרפה רק וימותו שהוא מציאות מיתה. ואחר הקדמה זו אמר בעיקר דבר אל אהרן וכו' ואל יבא וכו' ולא ימות כלומר מיתה בלבד אך לא שרפה כי אין בביאה לבדה סבת שרפה. ונתן טעם ואמר כי בענן וכו' לומר אם תאמר נא כי לא ימנע אז כבוד ה' מלא את המשכן אם אין. אם כבוד ה' מלא את המשכן. גם אל כל המשכן ג"כ לא יכנס כדבר שנאמר (שמות מ׳:ל״ד-ל״ה) וכבוד ה' מלא את המשכן ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. ואם אין שם כבוד ה' א"כ גם פנימה יכנס לז"א כי בענן אראה וכו'. כלו' אך לא אל שאר אהל מועד. ועל כן בכל המשכן מותר ומבית לפרוכת אסור. ואמר בענן לומר כי גם שם לא היה גלוי שכינה רק כמסך ענן. ושמא תאמר אם כן איפה מכל שכן שביום הכפורי' אין ליכנס כי אז על קדושת היום תגדל השראת שכינה ואיככה יוכל לבא שמה. על כן אמר בזאת יבא אהרן וכו':

ולבא אל הענין נעתיק לשון ויקרא רבה (פ' כ"א). וז"ל בשנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת. אמרו לו מנין אתה יודע א"ל בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים נכנס עמי ויוצא עמי שנה זו נכנס עמי ולא יצא עמי. א"ר אבהו ומי יאמר שאדם היה והלא הקב"ה בכבודו ובעצמו הי' נכנס עמו ויוצא. א"ר אבהו וכ"ג לא אדם היה אלא כההוא דאמר ר' פנחס שבשעה שהיה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערת כלפידים. הה"ד כי שפתי כהן וכו' כי מלאך ה' צבאות הוא ע"כ. הנה יראה כי שמעון הצדיק הי' הקב"ה בכבודו נכנס ויוצא עמו. ואין ספק כי לא גרע אהרן הכהן משמעון הצדיק:

ובזה יאמר בזאת יבא אהרן וכו'. לומר אל יקשה בעיניך איך ביום הכפורים ששכינה שורה בקדש יותר משאר ימים יוכל אהרן לבא אל הקדש פנימה. כי הלא דע איפה כי

אינו דומה איכותו ביום הכפורים לשאר ימים. כי הלא בזאת המראה שאמרתי כי בענן אראה בה יבא אהרן אל הקדש שהיא ביום הכפורים שהשכינה נכנסת עמו. שהוא כענין שמעון הצדיק שהיה ה' נכנס עמו. אז מוכן הוא אהרן למקום ההוא כי הלא גם הוא בה נכנס. ולהיות כי הכתוב גם על כהן גדול ידבר. אמר בזאת והוא כי שמעון הצדיק היו עיניו רואות אך שאר כהנים שבדורות לא זכו לכך. אך הנה מה שלא זכו הוא לראות את הדמות אך בדרך נסתר והתלבשות. היה שורה רוח הקדש בכל כהן בהכנסו כי בענן התלבשות היה שכינה עמו. והוא ענין סוף דברי רבי אבהו על כל כהן גדול. ובזה יצדק הכתוב בעצם באומרו בזאת. כלומר במראה זו הנזכר שהיא מראה בענן שהיא מלובשת יבא אהרן אל הקדש. כי לא תבצר ממנו מדרגה שהיא בקדש ולכן לא תעצרנו קדושת המקום מלבא כי כמוהו כמבית לפרוכת ומתי יבא בזאת ביום שיבא בפר בן בקר וכו' שהוא ביום הכפורים כמפורש בפרשה:

והנה עדיין ראוי לשית לב מה היה שייחס הכתוב הדבר אל אהרן באומרו בזאת יבא אהרן אחר שבכל כ"ג שבכל דור ודור ידבר. והראוי יאמר בזאת יבא הכהן הגדול אל הקדש.

אך הנה בזה ידוקדק אשר הערנו בכתובים הבאים והיא כי הנה אמרו רז"ל בויקרא רבה (שם) וז"ל ואל יבא בכל עת. אמר ר' יהודה בר סימון צער גדול היה לו למשה בדבר זה אמר אוי לי שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו וכו'. והנה במדרש שם נאמר שהשיב לו יתברך בדרך אחרת. נינקיט מיהא כי צער היה למשה בדבר. ואפשר לנו לומר כי בא הכתוב השני לתקן הדבר על כבוד אהרן בהזכיר שמו בצווי הכולל לכל כהן גדול באומרו בזאת יבא אהרן וכו'. לומר אל יעלה על רוחך כי נדחף אחיך על צאת תקלת העגל מתחת ידו. כי הלא גדול הוא לפני כי הלא בזאת יבא אהרן וכו' שהוא במראה הנזכר כדלעיל. ואשר חששת כי עון העגל דוחפו אל תחשוב כדבר הזה. כי ארבא יבא בפר שהוא עצמו העגל ואדרבה על ידו יכהן פאר כהונה גדולה ביום הכפורים. ואם כדברך היה ראוי יברח מפר כי אין קטיגור נעשה סניגור אך יורה כי לא נדחה חלילה מפני כך כי לא עלתה על לבו מחשבות הערב רב כמפורש במקומו. ואדרבה בישראל אני מקפיד כי הם הביאו את נזמי הזהב ועל כן בבא אהרן לכפר בעדם כתונת בד קדש ילבש וכו' ולא בגדי זהב כי אין קטיגור נעשה סניגור. הנה כי בזהב שיצא מתחת ידי ישראל אני מקפיד שלא יראה ולא ימצא בכפרתם כי אם בגדי לבן. אך בעגל שהוא פר שיצא מתחת ידי אהרן איני מקפיד שיהיה סניגור הנה כי שלם הוא לפני:

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל הכניסו ענין הבגדים בין קרבנות אהרן לקרבנות ישראל. ועוד שנית כי הנה בפר הבא להתודות עליו וידוי עצמו ווידוי אחיו לא היה צריך לשלח פר אחד לעזאזל לסתום פי שטן. אך בשעיר הבא להתודות עליו חטאת הקהל היה צריך לשלח שעיר אחד לעזאזל. וזהו ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים וכו'. אך בפר אהרן והקריב וכו' וכפר בעדו וכו' בלי שלח לעזאזל אך ונתן על שני השעירים גורלות וכו' כי זכאי הוא אפי' על ידי פר שהוא מן העגל מישראל על ידי שעיר:

והנה רז"ל למה שנראה שהפר ואיל הם דברים נותנין כח לכהן גדול לבא אל הקדש אמרו כי פר הוא זכות אברהם כד"א ואל הבקר רץ אברהם. ואיל לעולה הוא זכר זכות אילו של יצחק וכו'. ועל פי הדרך הלז יתכן דרך אחרת ברמז הפר והאיל ויתר הדברים הסמוכים להם. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל מסכת ע"ג (דף ח') תנו רבנן יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי אור חשך בעדי ויחזור העולם לתוהו ובוהו וזו היא מיתה שנקנס' עלי מן השמים. הי' יושב ובוכה כל הלילה וחוה בוכה כנגדו. כיון שעלה עמוד השחר אמר מנהג של עולם הוא. עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס. ואמר רב יהודה אמר שמואל שור שהקריב אדם הראשון קרן א' היה לו במצחו שנא' ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס מקרין תרתי משמע אמר רב נחמן בר יצחק מקרן כתיב ע"כ. ומבלי נשית לב אל כל פרטי המאמר כי אם לקצר פרטיו הלא הוא. למה כשהאיר היום נתן אל לבו להקריב פר שיהיו קרניו קודמין לפרסותיו איך מתייחס אל הארת היום. וגם מה ומה יוסיף קדימת הקרנים לפרסות:

ועוד אומרו ואמר רב יהודה וכו קרן א' היה לו במצחו. מה מעלה או מוריד היות לו קרן א' או שתים ושיהיה במצחו. וגם אם בא רב יהודה לחלוק עם הקודם אם אין:

והנה לבא אל ענין נזכירה מאמרנו על פסוק ויהי ערב ויהי בקר. לתת טעם למה עשה האלהים יקדים חשך לאור בסדר הזמנים. שהוצרך לשית חשך שלפני ההויה ללילה למען יהיה הערב קודם אל הבקר כד"א ויקרא אלהים לאור יום וכו' ויהי ערב כו'. שכתבנו שם שלחשך שקודם ההוי' קרא לילה כדי שע"י כן נאמר ויהי ערב ויהי בקר. שאל"כ היא הבקר תחלה ואחריו הערב. ואמרנו כי למה שהכל צפוי לפניו יתב' וראה שאין תכלית הבריאה נעשה מיד. כי אם שאדרבה ילקה העולם ויבא התכלית באחרונה בימות המשיח והתחייה. ולמה שעל בלתי היות השלמות והתכלית מיד. לא יבצר מאיש שוגה ומפתי להרהר אחר היוצר יתברך. איך יצר הכל לתכלית שלמות ונהפך לאבל מחולת העולם לזה מאז ברא העולם רמז כי הערב קודם אל הבקר כי מאז צפה שיתקלקל העולם

כלילה אך באחרונה כאור בקר יזרח שלמות התכלית. והוא מאמר דוד באומרו (תהילים ק"ל:ו') נפשי לה' משומרים לבקר:

עוד הקדמה שנית. והוא כי כל נחמת אדם הראשון אחרי נופלו. היתה מעלת דוד ושירותיו וזמירותיו. ככתוב אצלנו במזמור שיר ליום השבת. שאמרו אדם ומתנחם על דוד כי אדם היא דוד. ועלי עשור ועלי נבל וכו' יתקן את אשר עוות אדם:

עוד הקדמה שלישית. והוא מאמרנו על מאמר רז"ל על אילו של יצחק באומרם שלא יצא ממנו דבר לבטלה. שתי קרניו של שמאל הוא שופר של מתן תורה קרן של ימין הוא שופר שלעתיד לבא. וביארנו שם במקומו כי אפי' השתי קרני איל נרמז בהן שתי זכיות לישראל. והוא כי הקרן שהוא השופר רמז אל החירות כענין היובל שעל ידי השופר היה נקרא דרור בארץ. וגם קרן הוא רמז אל המלכות והשררה כ"א (שם קי"ב) קרנו תרום בכבוד. ואמרנו כי שתי פעמים יהיה לישראל חירות ושררה א' במתן תורה שאף על פי שאברהם מכרם לגליות. סיני שפסקו זוהמתן אם היה יוצא אל הפועל קבלת הלוחות היה להם חירות מגליות. אך תהיה של שמאל כי עדיין היה להם יצר הרע ונתעתדו לחטא כמאמרם ז"ל במדרש חזית. שעל מה ששאלו ישראל ממשה במתן תורה השיב להם זה אינו עתה שעדיין יש לכם יצר הרע אלא לעתיד לבא. הנה כי אין פיסוק הזוהמא רק לעתיד ולא כאשר במתן תורה. ועל כן ואז שיוסר היצר הרע לגמרי יהיה שופר החירות שלם לגמרי מתייחס אל הימין שלא ישתעבדו עוד לעולם. כי להיות הבחירה חפשית ביד האדם הוצרך קרן השני לתקן את אשר יעותו בנתים:

ונבא אל הענין. והוא כי הנה למה שאדם מעת הבראו ביום הששי חשך לא ראה עד ליל מוצאי שבת כמז"ל (ב"ר פ' י"ב). כי על כן לא נאמר ויהי ערב ויהי השביעי כי מתחלת יום הששי עד סוף יום שביעי שימשה האורה שנברא בה העולם. על כן בראותם במוצאי שבת כי הוא יתברך שלח חשך ויחשך. אז חשבו כי אור חשך בעדם ועוד לא יאיר למו ומבליט הוא יתברך. בעולם את כח טומאת עונם כי פוקד ה' עליהם את רעתם. כי מה שעד כה לא בא עליהם הרעה הוא כי קדושת שבת הגינה עליהם. על כן בכו בכיה על רעתם. אך בראותם בקר אור יום ראשון. אז אמרו אין זה כי אם שכך מסדר הוא יתברך ערב ובקר בכל יום תמיד ושהיום הולך אחר הלילה. שעל כן הלילה שעבר לא החשיך בו כי מהשבת הוא. ואם כן לילה שאחר השבת הוא תחלת יום א'. ומה שהאיר עתה אור בקר הוא שהיום הולך אחר הלילה. ודן בדעתו ואמר החנם יעשה הוא ית' להקדים הלילה ליום ולא להיפך להתחיל באור ולסיים בלילה. ולבלתי החשיך בין מוצאי שבת לשבת כי הלילה ילך אחר היום ויהי' אור ויתחיל יום ראשון באור.

אך אין זה כי אם שרומז הוא יתברך שחשך השעבוד והלקות יהיה בעולם קודם תיקון העולם ואור השלמות כמפורש בהקדמה הראשונה. על כן מה עשה למען תקן את הדבר הקריב שור שקרניו קודמים לפרסותיו. והוא כי הקרן והפרס'. הצד השוה שבהן שהן קשים להתהוות כי מן עצם הם. אך יתר על הפרסה הוא הקרן. כי הפרסה יתהוו בבטן המלאה והקרנים אחר הולד העגל ימים או עשור. אך זה אינו רק במתהוים מזכר ונקבה. אך בבריות בראשית הפריס אשר ברא ה' באומרו. תוצא הארץ. נבראו כבני כמה שנים ככל אשר להם בגודלם. כמ"ש ז"ל (חולין פ"ג) בקומתם נבראו וכו'. ובכן בצאתם לאויר העולם הראש שיצא ראשונה יצא בקרניו קודם צאת הפרסו'. וכונת אדם היתה כי ידע כי יעמיד דוד ממנו לתקן את אשר עות כמפורש בהקדמה השנית. על כן הקריב פר שקרניו קדמו לפרסותיו. לרמוז לפניו יתברך שככה יקדים שררה הנמשלת לקרן קודם לארבע גליות הנמשלות לטלפים. הם ארבע פרסות הנדרכות תחת ארבעה רגלי השור:

וש"ת הלא כל מלכיות שבעולם גם הם מאדם יצאו. ואם כן ברמוז שקרנותיו יקדמו לפרסות מאז פלג לן שעל מלכות ישראל יכוין. לז"א ואמר רבי יהודה פר שהקריב אדם הראשון קרן א' היה לו במצחו לרמוז כי קרן מלכות של הנבראים אחד הוא אשר כיון. כי על כן גם פרו היה לו קרן יחידי. וגם אם נאמר שקרן זה היא זולת שתי קרנות שבצדדי הר"ש. יהיה הרמז כי מזה היחידי עושה עיקר. ושע"כ הוא במצח קודם וראשון לאשר בצדים שנרמזים בהם שאר מלכיות. והנה אם היה הדבר נשאר כך. הן אמת שטרם הארבע גליות הנרמזים לארבע פרסות ימליך דוד וזרעו. אך במה יתוקן העולם אחרי נפילת מלכות בית דוד. ונמסרנו למצרים כאשר אברהם מכרנו להם. על כן הוא יתכרך חשב מחשבות לבלתי ידחו ישראל. ויכין לנו אילו של יצחק אשר שתי קרניו רמוז לנו כי זכות יצחק יעמוד לנו שתי פעמים. אחד במתן תורה להיות לנו חירות מגליות. וגם שעשינו העגל ונתקלקל הדבר. ובהתחברות קרן אחד של פרו של אדם הועיל להיות קרן מלכות בית דוד קודם למלכיות שבעולם אך אחרי כן לעתיד אין לנו רק קרן ימין של איל יצחק כמדובר בהקדמה השלישית:

והנה זה יתכן הוא רמז הכתוב שאנו בו. והוא כי אחרי אומרו ואל יבא בכל עת אל הקדש. אמר גם ששללתי העתים שאל יבא בכל עת. הנה יש עת שיבא והוא כי בזאת. כלומר כי בעת זאת והוא בעת בואו בפר בן בקר. רמז לפר שהקריב אדם הראשון ואיל לעולה זכר לאילו של יצחק כי שניהם כא' טובים. (א) לקיום בית ראשון במלכות בית דוד. (ב) למצא רצון ביום הגדול והקדוש ההוא מלפניו ית' על כבוד הבית האחרון. כאשר יתקע בשופר גדול הנרמז בקרן ימין אילו של יצחק. שהוא על ידי זכות הפר של

אדם והאיל אשר בו נרמז זכות אברהם העוקד וזכות יצחק הנעקד. כי אז בעת ההוא על ידי זכות אלו וגם על זכות יעקב שנצטער על ידי הכתונת כד"א (בראשית ל"ז:ל"ב) הכר נא הכתונת בנך וכו' גם כן הרמוז בכתונת בד קדש ילבש. וגם מכנסי בד יהיו על בשרו זכר לזכות יוסף ששמר ברית קדש. ובאבנט בד זכר לזכות משה. שהוא כולל ומקיף את כל ישראל תוך איכותו כנודע מחכמי האמת. כי נפשו היתה כוללת כל נפשות ישראל וגם כל ישראל חסים תחת צלו. כאבנט הזה החובק ומקיף את האדם בתוכו. ומצנפת בד הוא זכר לזכות אהרן כי הוא הראשון שנא' בו (ויקרא כ"א:י"ב) כי נזר שמן משחת אלהיו עליו. ע"כ על כל זכיות אלה הנכנסים עמו בעת הזאת שהוא ביום הכפורים יבא אהרן אל הקדש:

עוד יתכן בשיעור המקראות. וידבר ה' כו' ויאמר ה' וכו' בזאת וכו'. והוא בשום שכל והבין מאמרם ז"ל במדרש רבה (ויקרא פ' כ'). וזה לשונו אמר רבי אבא בר אבינא מפני מה נסמכה פרשת מיתת מרים לאפר פרה אלא מלמד שכשם שאפר הפרה מכפרת כך מיתת הצדיקים מכפרת. אמר רבי יודן מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשבירת לוחות אלא מלמד שהיה קשה לפני הקדוש ב"ה מיתתו של אהרן כשיבור לוחות אמר רב חייא בר אבא באחד בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים. אלא מלמד שכשם שיום הכפורים מכפר כך מיתתם של צדיקים מכפרת ומנין שיום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת דכתיב ויקברו את עצמות שאול וכתיב ויעתר אלהים לארץ אחרי כן עכ"ל:

והנה ראוי לשים לב. (א) מה זו שאלה מפני מה נסמכה פרשת וכו' כי הלא אין מוקדם ומאוחר בתורה. (ב) אומרו כשם שאפר פרה וכו' מאי כשם. והראוי היה יקצר ויאמר מה אפר פרה מכפר כך מיתת הצדיקים מכפר. (ג) אומרו שאפר פרה מכפר כי הלא אינו אלא מטהר. (ד) כי הנה רבי אבא ורבי חייא ידברו על דבר אם מיתת הצדיקים מכפרת. אך רבי יודן לא ידבר רק היות קשה לפני הקדוש ברוך הוא מיתתן. ואם כן למה מכניס עצמו בין הדבקים כי הוא מדבר על ענין אחר. ולכן אחרי דברי רבי אבא היה לו להביא דברי רב חייא. (ה) אומרו שהיה קשה לפני הקב"ה כשיבור לוחות מה ענין זה לזה. (ו) כי אדרבא יראה מרז"ל ששמח יתברך בסילוק הצדיקים כמ"ש ז"ל על פסוק (שיר השירים ו':ב') דודי ירד לגנו וכו' וגם בספר הזוהר קורא לסלוק הצדיק הילולא. (ז) אומרו אמר רבי חייא וכו' מה ראה בראיות רבי אבא שמביא ראיה אחרת. (ח) שהיה לו לקצר ולומר למה נסמכה מיתת בני אהרן ליום הכפורים. (ט) כי הלא ארז"ל (בת"כ) כי בא הכתוב לזרז את אהרן בל ימות כבניו משל לשני רופאים וכו'. ואיך יאמר שבא ללמד

שמיתתן כיפר' ואולי לא נאמר רק לאותה דרשה. (י) לדקדק לשונם. כי רבי אבא אמר מיתת הצדיקים ורבי חייא אמר מיתתן שלצדיקים. וגם לשון אומרו אלא מלמד שכשם וכו' מאי כשם. והראוי יקצר ויאמר אלא מה יום הכפורים מכפר כך וכו'. (יא) אומרו ומנין שיום הכפורים מכפר וכו'. כי מה זו שאלה כי למה נקרא בתורה יום הכפורים אם אינו מכפר. (יב) אומרו ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת וכו' האם שכח הראיות הנאמרות. ולא עוד אלא שהביאו ראיות מן התורה וחזר ושאלו כאלו אינן והביא תחתיהן מנביאים. (יג) מה זו ראיה מפסוק ויקברו וכו'. כי שם לא ידבר אלא מגמילות חסדים שעשו ועל כן העתיר ה' לארץ:

והנה טרם נבא אל ביאור המאמר נבאר הבנת תיבה אחת. והיא ההערה השלישית שהערנו. והן אמת כי הוא מעין שאלה זו נשאל בגמרא ותרצו חטאת קרייה רחמנא:

עוד יתכן כי הוא ענין כתוב אצלנו על מאמרם ז"ל (במדבר רבה פ' י"ט) על הפרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח וכו'. והענין בשום לב איך תסיר הפרה טומאת הנטמא במת. אך היא. כי זוהמת נחש אשר נדבקה באדם וזרעו שהיתה כרוכה בהם מביאה את המיתה כנודע. שעל כן כאשר פסקה זוהמתנו במתן תורה יאמר חרות על הלוחות חירות ממלאך המות. ובשוב הזוהמא על ידי העגל שבה המיתה למקומה ועל כן כאשר יגע איש במת תדבק בו חלאת הזוהמת ההיא הכרוכה במת והיא תטמאנו. ומי מקנח הזוהמא שנדבקה בנוגע הלא הוא אפר הפרה וישאר האיש טהור כשהיה. והן זאת ענין כפרת כל עון אשר חטא. כי הטומאה שנדבקה בחוטא בהעוותו מקנחה הוא יתב' ממנו ע"י התשובה. וע"כ נקראת כפרה כד"א (בראשית ל"ב:כ"א) אכפרה פניו במנחה. ובלשון הגמ' (גיטין כ"ו) בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. והוא ממש ענין הפרה שמקנחת הטומא' שדבקה בנוגע במת והיינו כפרה כמדובר:

ונבא אל ביאור ענין כוונת המאמר. ואומרת כי הנה מחלוקת השלמים האלה. תסוב לדעת אם מיתת הצדיקים מכפרת. דוקא אם מיתתו בלא חטא מצד עצמו. אך אשר בחטאו ימות די לו יכפר על עצמו אך לא יכפר גם על אחרים. או נא' כי רב כח הצדיק כי גם במותו בחטאו עצמית מיתתו מכפרת גם על הדור. והנה דעת רבי אבא בר אבינא כי דוקא הוא בהיות מיתתו בלתי צריכה לכפר על עצמו. וז"א מפני מה נסמכה פרשת מיתת מרים לאפר פרה. והוא כי גם שאין מוקד' ומאוחר בתורה. עם כל זה גם מה שנכתב שלא במקומו לא על חנם הושם במקום שנכתב אם לא להסכימו לדבר נלמוד ממנו לימוד נאה כי נדרש סמוכים. וכלל בשאלתו שני דברים. (א) למה נסמכה מיתת צדיקים

לאפר פרה. (ב) למה היה הלימוד במרים מבזולת צדיקים. וזה אמר למה נסמכה מיתת מרים לאפר פרה אלא מלמד שכשם וכו'. לומר שבאופן ובחינת מה שאפר פרה מכפר בבחינ' ההיא מיתת הצדיקי' מכפרת. והוא כי כשם שאפר פרה אינה מכפרת אם לא כאשר נשמרהמכלטומאה כנודע מדרכי שמירותי'. כך מיתת הצדיקים מכפרת כשאין במות' ההיא חלאת טומאת עון אשר ימות בו הצדיק ההוא. ולכן היה הסמיכות במרים כי טהורה ולא מתה בחטאה. ומזה יצא לו לימוד אל כל מיתת הצדיקים כי מכפרת היא. אך כשם שאפר פרה מכפר שהוא בלי טומאת עון מצד עצמו. כך מיתת הצדיקים מכפר' שהוא כשאין מתים על עונם:

אך ר' חייא בר אבא חולק על רבא. שדעתו שאף גם במות צדיק בחטאו מיתתו מכפר' כאשר יבא ביאורו בס"ד. אך הנה טרם הזכיר דעת רבי חייא החולק על רבי אבא בר אבינא. הקדים בעל המאמר ענין רבי יודן להשיב על קושיא הנפל על דברי רבי אבא. והביא מאמר רבי יודן לתרצו. והוא כי הלא יקשה עליו. כי לפי דבריו שאין מיתת הצדיקים מכפרת אלא כשאין מתים על חטא מעין כפרת אפר פרה. וא"כ איפה הלא כמו זר נחשב למה מצינו שקשה לפני הקב"ה מיתת הצדיקים. ככל הנהו עובדי דמסכת מועד קטן (כ"ה) כשמת רבי פלוני שפכן מרזבי דמא וכשמ' רבי פלוני איעקור אילני וכו'. וגם במרים ולא היה מים לעדה והלא למה ייחר בעיני ה' וכמה מעלות טובות במות הצדיקי' בלי עון. כמרים שעליה ידבר. וגם מתה בזמנה ולא גרעו משנותי'. ומה גם כי אין קץ לשמחתו יתברך בסילוק הצדיק והלולא קראוה בספר הזוהר. ואם היינו אומרים שאפילו במות צדיק בחטאו מיתתו מכפרת. הלא נשית על לב. כי לא יסלק הוא יתברך שום צדיק עד ימצא בו חטא. ומצטער במיתה לכפרת אשמתו. אך לרבי אבא שבלי חטא ועון נאסף הצדיק לכפר על הדור. ולא אמרו אין מיתה בלא חטא אלא על הבלתי מת לכפר. הלא יקשה עלינו למה יקשה לפניו יתברך במות צדיק. על כן הביא דברי רבי יודן מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשיבור לוחות. אלא מלמד שהיה קשה לפני הקדוש ברוך הוא כשיבור לוחות. כלומר כי כאשר מה שהיה קשה לפני הקב"ה על שיבור לוחות. שע"כ אמר כמתלונן (שמות ל"ב:ט"ז) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב וכו' כלומר חבל על שבורן. והן אמת כי כל הקושי לא על הלוחות בעצמן כי הלא האותיות פרחו למעלה כמ"ש ז"ל (פסחים פ"ז) ומאי איכפת ליה לקב"ה מה שנעדר הרוחנית מאבני הלוחות. אך היה הקושי על הטובה שהפסידו ישראל בשיבורן. כאשר גלה בסוף הפסוק באומרו חרות על הלוחות שהוא אל תקרי חרות אלא חירות. כך מה שקשה עליו יתברך מיתת הצדיקים הוא על ישראל הנותרים שחסרו מגן וצנה אשר בצלו יחיו. וז"א א"ר

יודן מפני מה נסמכה וכו' אלא שהיה קשה לפני הקב"ה כשבירת לוחות. והנה כהתימו לתקן בהביאו מאמר רבי יודן הקושי שהיה על דברי ר' אבא בר רבינא. הביא סברת ר' חייא בר אבא החולק עליו. שדעתו שאפילו במות צדיק בחטאו. עצומה של מיתה מכפרת על העם:

וזה מאמר רבי חייא באחד בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר ביום הכפורים אלא מלמד שכשם וכו' לומר שכשם שיום הכפורים מכפר שהוא עצומו של יום עם שיחסר ממנו כל מכשיריו. כך מיתתן של צדיקים כבני אהרן שמהם ילמוד לכל שאר צדיקים. וידוע כי בחטאם מתו. וזהו שר' אבא אמר מיתת הצדיקים ורבי חייא אמר מיתתן של צדיקים. שכיון רבי חייא לו' שאפי' מיתתן. כלומר המתייחסת אליהם שהוא במות' מחמת עצמם מכפרת. ומפני שהיה מקום לומר מה ראה ר' חייא שעשה עיקר מלימוד זה ולא מראיות רבי אבא. ויצא הלימוד בהפך. ועוד כי הלא הסמיכות הוא לזרז את אהרן. בל יבא בכל עת ולא ימות כאשר מתו בניו. ע"כ הקדים ואמר הכרח אותך. והוא אומרו באחד בניסן מתו וכו' למה מזכיר מיתתן ביום הכפורים. לומר שעיקר האזהרה לאהרן בל יקרנו כבניו הלא הוא בל יכנס קודם יום הכפורים. וא"כ למה האריך האזהרה עד יום הכפורים ולא אמרה מיד. כאשר למ"ד שתויי יין נכנסו שמזכיר מיד יין ושכר אל תשת וכו'. ואם הוא כי באחד בניסן נאמרה כל האזהרה. א"כ למה יביא הכל בענין יום הכפורים. אך אין זה כ"א שבא ללמוד שעצומ' של מיתתן של צדיקים מכפרת כעיצומו של יום הכפורים. וש"ת ועדיין ערביך ערבא צריך מי יאמר שעצומו של יום הכפורים מכפר והלא הוא מחלוקת תנאי'. לז"א ומנין שיום הכפורים מכפר. כלומר היום עצמו שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וכו'. שמשמעות הלשון הוא כי היום עצמו הוא המכפר. ולא הביא מהקרא יום הכפורים. שאפשר שהוא על ידי העבודה. ועוד נכריח הדבר בפשטי המקראות לפנים בהגיענו אל מקום כבוד הכתוב הלזה בס"ד:

וש"ת והלא דעת רבי אבא היא סברא מתקבלת בעצם. כי אין קרבן הבא על חטא ראובן מכפר על חטא שמעון על פי דרכו. לזה אמר ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת. כלומר הנה לפנינו שני מקומות ללמוד. אחת ממרים ויצא הלמוד כי מיתת הצדיק מכפרת בהיות מיתתו בלתי צריכה לעצמו כי איננו מת בעונו. והיא סברא. וגם יש לנו ללמוד מבני אהרן ויתהפך הלימוד לומר כי גם הוא צדיק בעונו ימות. עם כל זה על כל הקהל יכפר. וגם כי יש הכרח יותר מוכיח מהקודם כמדובר הלא הוא הסברא. לזה אמר ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת וכו'. לומר הנה לנו מן הנביאים למוד זה והוא יהיה מכריח לאיזו דרשה נטה אשורינו. אם ללמוד ממרים או מבני אהרן וזה אומרו ומנין שמיתתן של

צדיקים מכפרת. כלומר ומנין יש לנו גם כן שמיתתן כלומר מיתתן של עצמן שבחטאם ימותו. הלא הוא מן הנביאים. שהוא כי משם יש צד ראיה ומשם יתגלה לנו מהיכן נלמוד. כי גם שם היה שמת בעונו כמאמר הכתוב בדברי הימים (א' י') וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר. וגם לשאול באוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתהו וכו'. ועם כל זה מיתתו כפרה ומשם יוכיח כי טוב לדרוש מבני אהרן כמדובר. והראי' היא מאומרו (שמואל ב' כ"ח) ויקברו את עצמות שאול וכתיב ויעתר אלהים לארץ אחרי כן. והוא כי אומר אחרי כן הוא מיותר. אך הוא לומר על שלא קברו את שאול מאז כ"א עתה. ע"כ מה שויעתר אלהים לארץ היה אחרי כן ולא מתחלה. לומר שאם לא כן גם מקודם היה ה' מעתיר לארן מאז. אלא שמה שאיחרו קבורת' גרם שמה שויעתר אלהים לארץ היה אחרי כן. הנה כי מיתת' של צדיקים אפילו בהיותם בעונם כשאול מכפרת אך אם כל זה אין ראיה זו לבדה מספקת כי הלא אפשר לדחותה מקמי ההיא דמרים. לומר שאם שאול חטא יהונתן לא חטא ומיתתו היתה המכפרת. וגם אין זה מספיק לבטל הראיה. שא"כ היה לו לבלתי הזכיר רק את יהונתן לבדו:

ובזה נבא אל אשר רצינו בו בכתוב. והוא כי הנה מאמר רבי חייא בר אבא ע"ה יתכן. הן הוא מאמר הכתוב שאומרת התורה וידבר ה' אל משה וכו' שהוא ענין מיתת בני אהרן. ואומרת התורה ראו נא כי דבר ה' אל משה דבר זה אחרי מות. כלומר אחרי מופלג. שלא היה באחד בניסן שמתו בו או קרוב לו כי אם מופלג. והיה בקרבתם לפני ה'. וע"כ התרה הוא יתברך באהרן ויאמר למשה שישמר אל יבא בכל עת וכו' ולא ימות כהם באופן שהיה ראוי לאמר זה לו מיד. ולא עשה כן אלא בזמן אומרו בזאת יבא אהרן וכו' שהוא סמוך ליום הכיפורים. כלומר כי מזה תבין ותשכיל כי אין זה רק להודיע כי מיתתן של צדיקים מכפרת כמדובר:

והנה מאמרו יתברך כי בענן אראה על הכפורת. ילמדנו דעת כמה וכמה מורא כפולה ומכופלת מן המקום עלינו. כי אהרן קדוש ה' בכל קדושתו הוזהר בל יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות יען כי שם כבוד אלהי ישראל בעב הענן. ומי לא ייירא לעמוד לפניו יתברך באמת באמור אם אהרן בחיר ה' לא נתנו יתברך לעמוד לפני שכינתו. ואיך נעמוד אנחנו כי מה אנו הבל נדף לפני גדולתו יתברך כי הלא מוראו תמוגגנו כדונג מפני האש. ואנה נלך מרוחו ואנה מפניו נברח וכל הארץ מלא כבודו. ומה גם עתה כי נחנו פשענו ומרינו ואיך לא תאחזנו רעד ומפניו נבהל כי אלהים שופט ואל זועם בכל יום. והנה זה הדבר אשר שם לפנינו התנא באומרו ודע מאין באת וכו' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון כו'. ולבא אל ענין מאמרו נזכיר משנתו וזה לשונה (אבות פ"ג)

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. ולהבין כונת המשנה נעיר. (א) כוונת אומרו בשלשה וכי מניינא אתא לאשמועינן. (ב) אומרו דע שלא הל"ל. שאינו דבר נעלם יפול בו ל' הודעה. (ג) למה חזר לפרש מאין באת מטפה סרוחה וכו'. אחרי שהזכיר מציאות' פירוש' ידוע. (ד) שהיה יכול לקצר ולומר דע מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום כו'. (ה) אומרו מאין באת כי הראוי יאמר ממה באת. כי על מהות ידבר ולא על מקום. (ו) אומרו למקום עפר. שאם כיוון שהקבר הוא מעפר לא יצדק אומרו רמה ותולעה כי אין הקבר מהם ואם הוא כי האדם יעשה שם עפר רמה ותילעה יזכיר החומר שהוא רמה ותולעה שמורה הפסד ועיפוש להשפיל גאותו ולא עפר. ועוד שהל"ל להפך כי תחלה נעשה רמה ואח"כ עפר. (ז) למה לא מנה ארבעה כבן עזאי במס' כלה שמוסיף על שלש אלה ולאן אתה הולך למקום חשך ואפילה. (ת) שאדרבה המקטין ערכו יוסיף לחטא. באומרו שלא יביא ה' במשפט עמו דבר מאוס פחות כמוהו. (ט) שהרי השלמות הוא בסור מרע ועשה טוב. ואיך עשה עיקר הוא מסור מרע לבד כאלו כל השלמות כלו תלוי בו: (י) אומרו דין וחשבון שהל"ל חשבון לבד:

והנה דרך כלל אחשבה. כיון בדבריו לתת מסלול ודרך לפני האדם בל יכשל באחד מכל חטאת האדם אשר לא תעשינה. והנה מיני העבירות יתחלקו לשלשה. (א) אשר הם מסוג המשך אחר תאות החומר. (ב) גאה וגאון אשר יתגאה על זולתו ובגובה אפו בל ידרוש בדרכי ה' ואין אלהים כל מזמותיו. (ג) המשכו אחרי שרירות לבו באמונות זרות שיפנה אחר מחשבות לבו. כנגד הא' אמר שיסתכל בואו מטפה סרוחה ומאוסה וע"י כן לא ימשך אחר החומר. כי לא יהיה טוב הפרי אשר יצא מהמשך אחר חומרו מהעיקר אשר ממנו נעשה. ועל הב' אשר הסתכלות זה לא יועיל אליו. כי יאמר גם כי מטפה סרוחה באתי למה לא אתגאה על חבירי אם יש לי יתרון מה עליו. אמר שיסתכל בהולך להיות עפר רמה ותולעה ואיך יתגאה ביודעו זה וידוע כי אין רמה ותולעה שולטים בצדיקים אך נעשים עפר כמעשה דר' אחאי בר יאשיה. ואמר אתה הולך במקום. שמה שבתוכו הוא הגוף הממלא את הקבר הוא עפר אם יהיה צדיק. כנודע כי אין הצדיק נעשה רק עפר. או הוא מקום רמה ותולעה אם אינך צדיק. באופן שלא יבצר מהיותם כשר מלהיות עפר. ואם כן אין לך להתגאות אפילו שיראה בעיניך היות בך יתרון על חבירך אפילו בצדקות. וכנגד הג' צוה להסתכל לפני מי אתה עתיד וכו'. כי אף שהחטא

הוא במחשבה ולא בפועל מה שלא היה קשה אם היה בין איש לרעהו. הוא קשה מאד בערך מלכי המלכים וגם אם היה בין אדם לחבירו היה אפשר להעלים ממנו מזמות לבו משא"כ ממנו ית' בוחן לב חוקר כליות. וזה רמז באומרו הקב"ה. כי מהיותו קדוש לא יעלם דבר ממנו זה דרך כלל בענין המשנה. ונשוב לבאר בכל מלותי' קו לקו מראש ועד סוף להשיב על הנשאר מלהשיב בהערות שהקדמנו:

אמר בשלשה דברים. כיוון בהזכרת המנין לחלוק על בן עזאי שחלק ומנה ארבעה לז"א הסתכל בשלשה ובהן לבד תהיה מובטח שלא תבא לידי עבירה. ואילו לא מיעטו באומרו שלשה הי' אפשר לחשוב שבכלל דבריו הוא גם הרביעית שהוסיף בן עזאי כאשר חשב בעל נחלת אבות ז"ל. ודחה אותה התנא להיות שאותה הרביעית לא תורה פחיתות וגרעון האדם. רק גרעון המקום שימצא בו שהוא חושך ואפילה ולא תורה על פחיתות האדם. כאשר לא יגרע גדר המרגליות בהיותה במקום גרוע או אפל. ע"כ לא הזכיר כ"א מה שהיא בעצמות האדם:

ואמר לידי עבירה ולא אמר ולא תחטא או ולא תעבור עבירה. אך הוא כי הנה ידוע מאמר התנא באומרו עבירה גוררת עבירה. הוא כמפורש אצלנו במקומו כי מהעבירה נעשה מלאך רע קטיגור. וכי כח וכי שיג לו לגרור עבורה כיוצא בראשונה כי חיוני הוא ומתחבר אל היצר הרע ויגיעת שניהם גוררת עון:

ונבא אל הענין אמר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא וכו'. לומר אין צריך לומר טרם השתרר העבירה עליך שהוא טרם עשות אותה. כי אם גם בהיות בה כח לענותך תחת ידיה. אתה לא תבא לידיה כי תרחק ממנה. וזהו באופן שלא תבא לידיה ולא תוכל להחזיק בך להחטיאך וזהו מה שהיטיב אשר דבר באומרו אי אתה בא לידי עבירה. שהעבירה שעשית לא תבא לידה לגרור לך אחרת. ואמר ולאן אתה הולך ולא אמר ואנה תלך או אתה עתיד לילך. להורות שאין המיתה בא ברגע אחד או יום או יומים רק מתהוית מיום הלידה. וזה אומרו אתה הולך. כלומר כבר אתה הולך למות מעתה יום יום. ואפשר שאומרו ולאן ולא אמר ומה אתה נעשה רמז בלשון זה מה שאמרנו. אך הביאה לעולם היא לבד ברגע הלידה ולא אחרי כן. ע"כ אמר בה מאין באת כבר מאז נולדת ואומרו דע שהוא כמודיע דבר בלתי נודע. ומה שהוצרך לפרש אחר שהזכיר הג' לומר מאין באת מטפה סרוחה וכו'. הוא שאם היה אומר הסתכל מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ולא הי' מפרש אחרי כן. לא היה נמשך מזה שום הכנעה להסתכל בהם. כי יאמר באתי מטפה שהיא ממבחר דם האדם הבאה מהמוח וכוללת כל איבריו ואף בצאתה מהאדם אינה מסרחת. ולאן אני הולך. לאור באור החיים

כי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואף החומר ימשך לו עריבות ותועלת ע"י אושר הנפש. ולפני מי אני עתיד ליתן דין וחשבון. לפני ה' כי חנון ורחום הוא ויחמול על האיש החומרי שטבעו מחטיאו. לז"א דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו'. כלומר צריך שאודיע לך איכות שלשת הדברים האלה למען תשכיל לבלתי תחטא על ידן וע"כ אחר שהזכירן. בא לפרש מה היא הידיעה שמוסיף על הנראה בהן לאדם לכאורה וז"א מאין באת מטפה סרוחה. כלומר אל תשית לב אל היות הטפה מהיפה שבדם האדם ולא על צאתה מגופו. רק על עת שאתה בא ממנה שהוא כאשר תסרח במעי האשה בשלשה ימי קליטת הזרע אשר גבלו רז"ל. כי אז תסרח הטפה ויקלוט ויהוה הולד כאפרוח הנוצר בביצה. כמו שכתוב בגמרא אימת קא גביל לכי מסרח וכו'. ובזה היטיב אשר דבר באומרו מאין באת ולא אמר ממה באת. שהוא לרמוז בל יאמר כי הן אמת כי מטפת הזרע הוא אך היא מהמוח וממבחר דם האדם באדם. כי אם אל עת היותה עצורה ברחם אמו אשר אז היא סרוחה ביום השלישי כמדובר:

ויש סעד לזה מדברי בן עזאי במסכת כלה. שאמר מאין באת מטיפה סרוחה מקום שאין העין יכולה לראות. שיאמר על עת היותו במעי האשה כמדובר. וגם השנית אל תתן לבך אל האושר המושג לעתיד. רק אל מהות חומרך המחטיאך ולא אל אושר שמצד הנפש שהיא לא תחטיא את האדם. ועל השלישית אמר ולפני מי אתה עתיד ליתן וכו'. לומר אל תשיב אל לבך כי חנון ורחום הוא ולא ידקדק עמך. כי אין לך להסתכל ענין דינו רק בערך היותו מלך שהוא מורה דין. שע"כ נזכירהו בשם מלך בעשרת ימי תשובה. וכאשר נסתכל בערך זה נתיירא מלחטוא כי לא יותר לנו דבר כמ"ש ז"ל כל האו' קב"ה ותרן וכו'. וגם היותו מלכי המלכים והוא קדוש כאשר ביארנו יחס שתי התוארים למעלה בזה וע"כ אמר דע מאין באת וכו'. כי הידיעה תפול בזה בהסתכל אל שלשת הדברים האלו בערך שפירשה ולא כנראה לכאורה. ואומרו דין וחשבון הוא משז"ל (נדה ל') שמלמדין אותו כל התורה ושואלין לו דין העבירות ועונשם. ואח"כ מזכירין לו איך עבר עליהם ומענישין אותו. הרי שתחלה אומר הדין ואח"כ נותן חשבון. והנה כל אשר הקטין ערכו הוא על החומר המחטיאו אך מצד הנפש אין לו ערך. וזהו הזכירו כמה פעמים מלת אתה לרמוז אל מהות חומרו. ובזה נסתלקה קושיא שמינית שהזכרנו:

ועוד אפשר כיון בדבריו להשיב עליה באומרו אתה עתיד ליתן דין וכו'. כלומר אתה בגופך ונפשך כמשל החיגר והסומא שומרי התאנה. עתיד ליתן חשבון לפני מלך וכו' ואם כן לא תקטן ערכך בעיניך להתבזות כ"כ שלא יהיה ממש במעשיך הרעים. וגם כיון באומרו לפני מלך וכו' שאינו כמלך המשלח מעבדיו. חוקר ודורש במעשה בני עירו

אם טוב ואם רע. אך הוא בעצמו הדיין ולא ע"י מלאך או שליח ישפוט. ולא היה דעת עקביא בן מהללאל לומר כי הברחה מהחטא הוא השלמות. רק שהוא התחלה לשלמות האדם שהוא סור מרע. ובא רבי חנניא סגן הכהנים לחלוק ולומר כי הנה עדיין אין כל זה מספיק כי אם לעבירות שבין אדם למקום. אך כל זה איננו שוה להכניע את האדם כנגד חבירו. כי לא יבצרו קנאותו חמדה ושנאה ותחרות. שלא ינקה אף המקטין עצמו מלחטא בזה ע"כ סמך משנת רבי חנניא סגן הכהנים שאמר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. שחולק ואומר הלא דעתך שבשלשת הדברים הנזכר שיסתכל האדם בהם ינצל מכל עבירה גם ממה שבין איש לרעהו. לא כן הוא כי אלמלא מוראה של מלכות לא יספיק הקודם:

פסקה ג

בזאת יבא אהרן אל הקדש וכו'. הנה ארז"ל (ויקרא פ' כ"א) בזכות התורה שנקראת זאת. והנה אין ספק כי כח זכות התורה להועיל לכל דבר אמיץ. הנה אך ראוי לדעת. למה ייחס' תורה. זכות התורה אל דבר פרטי הזה אך במה שפירש"י ז"ל בזאת בגימטריא ת"י. הוא מבשרנו כי ת"י שנה יעמוד בית ראשון שיבא כהן אל הקדש. והנה ידענו כי לולא עסק התורה שהיו עוסקי' לא היו מאריכין להם כ"כ. על שעבדו שבעה בתי דינין ע"ג. אך כשביטלו התור' נחשב וגלוי. כי ויתר הקב"ה על ע"ג וכו' ולא ויתר על ביטול תורה. ובזה יתכן כיוונו כי בזכות התורה שיתעסקו בה יבא אהרן אל הקדש. כי בהתבטלם לא יבא עוד כי לא יותר ה' עליה. ויהיה הטע' כי הלא אין לו להקב"ה בעה"ז אלא ארבע אמות של הלכה. ולכן במקום שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם. אך בהתבטלם מסתלק' אל העליון כי אין לו חפץ בזה ולא בבית המקדש כי היכל ה' המה. והוא מאמר התנא ז"ל (אבות פ"ג) ר' חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנאמר ובמושב לצים לא ישב אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. אין לי אלא שנים מנין שאפי' א' שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו עד כאן.

וראוי לשית לב. (א) אל אומרו ואין ביניהם ד"ת ולא אמר ואין עוסקי' בתורה. (ב) אומרו הרי זה מושב לצים. איך יקרא העדר הד"ת ליצנו' מבלי יתלולצו בפועל (ג) למה ייחס הדבר אל המושב ולא אמר הרי אלו לצים. (ד) כי אין משמעו' הכתוב שלא ישב בלי תורה רק שלא ישב עם לוצצים. (ה) כי לא בשנים שיושבים מדבר הכתוב כ"א בא'. ולפי דרכו ילמוד משם כי א' שיושב ואינו עוסק בתורה הוא לץ. (ו) אומרו אבל שנים שיושבין

ויש ביניהם ד"ת. כי היה לו לקצר ולו' אבל אם יש ביניהם ד"ת וכו'. (ז) אומרו שכינה שרויה. כי מה לשון שרויה הלזה. ולא אמר שכינה עמהם או שכינה ביניהם. (ח) כי אין מהפסוק ראיה ששכינה שרויה. כי גם שנאמר ויקשב ה' אפשר שהוא מן השמים כד"א ואתה תשמע השמים. (ט) למה מביא סוף הפסוק. (י) שיותר היה יכול לומר אבל שנים שיושבים כו' שכינה שרויה ביניהם. ומקשב' ושומע' ונכתב ספר זכרון לפניו כי כל זה הוא בכתוב. ואם מה שהכתוב מדבר הוא יראי ה'. ומה שאמר התנא שנים שיושבין וכו' הוא אפילו בבלתי יראי ה'. א"כ אין לו ראיה מן הכתוב כלל כי שם על יראי ה' ידבר. (יא) אומרו אין לי אלא שנים מנין שאפילו אחד וכו'. כי הלא הא' שיושב ועוסק בתורה הוא הפך השנים שיושבין. כי בשנים שכינה שרויה ובא' אין בו רק שקובעין לו שכר. ואם כן יותר היה צודק יאמר אבל א' שיושב וכו' הקב"ה קובע לו שכר. ולא יאמר אין לי וכו' כאלו בא להביא שגם הוא כיוצא בשנים. ואפילו בבואו לדבר דרך חיוב ולא רצה לומר אבל אחד שיושב וכו' כי אם דרך חיוב. היה יכול לקצר ולומר ומנין שאפילו אחד וכו' ולשתוק מאומרו אין לי אלא שנים שהוא מיותר. (יב) קובע לו שכר מה צריך ראיה לזה. היתכן שלא ינתן שכר לא' שעוסק וגם מה ענין אומרו קובע ולא אמר נותן לו או קוצב לו שכרו. (יג) כי אין מן הפסוק ראיה לזה כלל. ומה גם אם אומרו וידום הוא כפשוטו שיושב ודומם:

אמנם הנה הוקשה לו בכתוב אומרו ובמושב לציס לא ישב. שאם הוא שלא ישב עם היושבים ומתלוצצים היה לו לומר ועם לציס לא ישב. ואם הוא שלא ישב במושבם אפי' כשאינם יושבים שם מה בכך. הוי אומר שהוא שיושבים שם שנים או יותר ואין מתלוצצים כי אם יושבים יחד. באופן שהמושב וההכנה יש ולא הליצנות עדיין. ואין זה אלא על העדר מביניהם דברי תורה מדסמיך ליה כי אם בתורת ה' חפצו כי מכלל הן נשמע לאו המקביל אליו. ושבח הכתוב את אשר עם שנים שיושבין במושב אחד ואין ביניהם ד"ת לא ישב. הנה כי שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת מושב לציס יקרת. ומשבח את הבלתי יושב אתם כי יתעתדו להתלוצן. כי קביעות ישיבה אשר איננו לדבר תורה לא יצא ממנו רק העגל הזה. והנה ממוצא דבר היה אדם דן מעצמו כי אם השנים שיושבים בני תורה הם מושב לציס. כשיש ביניהם דברי תורה די להם שנאמר שהקב"ה קובע להם שכר. אך לא שתהיה שכינה ביניהם עד יהיו עשרה שאלהים נצב בעדת אל. לז"א אבל שנים שיושבין ויש ביניהם ולא בלבד אם יבואו לגדר יקראו עוסקי'. כי אם אפילו בהיותם שבצד מה יש ביניהם דברי תורה ה' אתם:

או יאמר. אין צריך לומר אם שניהם יודעי דעת ומביני מדע ומווכחים זה עם זה שהוא משמעות עוסקים. כי אם אפילו שאחד בלבד הוא היודע ומשמיע את הבלתי יודע שכינה שרויה ביניהם. וזה אומרו ויש ביניהם דברי תורה. שגם שאין שניהם עוסקי' לא יבצר מהיות ביניהם ד"ת זה מדבר וזה שומע. ואומר שרויה ביניהם. לומר שבשעה שיש ביניהם הדברי תורה לא באה שכינה ביניהם כי אם שכבר היתה שרויה מאז ישבו ללמוד. כי יודע אלהים את כוונתם ומביא ראיה מן הכתוב אשר על דברי תורה ידבר. כאשר הוכיח סופו באומרו ויכתב ספר וכו'. וע"כ הביא ג"כ סוף הכתוב וגם הוכיח היות שכינה שרויה ביניהם. והוא שהוקשה לו בו. אחד אומרו איש אל רעהו שהוא מיותר. ועוד אומרו ויקשב וישמע שהוא ענין כפול כי וישמע בלבד היה מספיק. ועוד שנכנס ביראי ה' ויצא ביראי ה' ובחושבי שמו. אך פירוש הכתוב הוא אז נדברו וכו'. והוא כי למעלה נא' הוגעתם ה' בדבריכם וכו' באמרכם וכו'. באופן שקצף ה' עליכם קצף. ואמר כי אז בעת הקצף על הנז' נדברו יראי ה' וכו'. והיה על אלה שבע רצון טוב. כי ויקשב ה' וישמע וכו' להורות שני דברים. (א) כי ברגע באפו מרחם ומטיב לטובים. (ב) כי הגינו אלו על הראשונים. ולא בלבד בדברם ד"ת איש אל רעהו שמע ה'. כי מטרם ידברו הקשיב כדי לשמוע. ובדברם וישמע:

והוא כי הנה ידענו כי הקשבה או האזנה מקרוב ושמיעה מרחוק כמ"ש ז"ל (דברים רבה פ' י') על פסוק האזינו השמים וכו'. ובפסוק שמעו שמים והאזיני ארץ. כי משה היה קרוב לשמים מלארץ וההפך בישעיה. ובזה הוקשה לו פה בכתוב. כי איך אחר אומר ויקשב. ומה גם שהוא בקרוב. אומר וישמע. כי ודאי היא ששמע. אך אין זה רק שבאומרו ויקשב כיון שני דברים. () שהוא יתברך קרוב שרוי ביניהם כי הקשבה מקרוב. (ב) שטרם ידברו הקשיב כדי לשמוע בדברם. וע"כ אמר לשון שמיעה שהוא להורות על עת שצודק בו לשון שמיעה. מה שאין כן טרם ידברו. לא שכיון על ריחוק. והוא ע"ד עוד הם מדברים ואני אשמע. כי גם שטרם הקריאה הוא עונם וחוזר לעשות חפצם. עם כל זה אין שמיעה צודקת רק עודם מדברים. באופן שענין הכתוב ששכינה שרויה ביניהם. וזהו ויקשב. שבא להקשיב כדי לשמוע כשידברו. שאם לא כן לשתוק מויקשב ויאמר וישמע ה'. והוא ממש אומרו שכינה שרויה ביניהם. ואומר כי גדר זה בלבד הוא ליראי ה'. שהוא לאשר הם יראי ה' בלבד כי שכינה שרויה ביניהם כמדובר. אמנם מדרגה אחרת יש גדולה מזו. והוא כי ויכתב ספר זכרון לפניו. כאשר נוסף על היותם יראי ה' הם חושבי שמו. ושעור הכתוב אז נדברו יראי ה'. ועל אלה שידברו דברי תורה איש אל רעהו. אושרם הוא. כי ויקשב ה' וישמע. שהוא כי שכינה שרויה ביניהם כמדובר.

אך גם ויכתב וכו' לאשר הם יראי ה' וגם חושבי שמו. ומאומרו איש אל רעהו מורה שלא בלבד בהיות שניהם עוסקים ומווכחים יש להם זה. כ"א גם בהיות איש אל רעהו. כלומר גם שלא ידבר גם רעהו אליו. כ"א זה ידבר וזה שומע בלבד כמדובר על אומרו יש ביניהם ולא אמר עוסקים בד"ת. ואמר נדברו ולא אמר דברו הוא כי הנה על פסוק (תהילים קי"ט:צ"ט) כי עדותיך שיחה לי אמרו. כי כאשר היה שומע מכל מלמדיו. היה עולה על לבו כי לא המלמד היה דובר בו כ"א גם העדות עצמה. כי התורה עצמה היא המדברת ע"י רוח פי המלמד. וא"כ מכ"ש שהמלמד עצמו בדברי התורה עצמה היתה כמשפעת בו מרוח קדשה. נמצאו שניהם נדברים. הלומד והמלמד. וזהו אז נדברו וכו' איש אל רעהו כאמור:

ועל הקושיא העשירית כי שם לא ידבר רק על יראי ה'. אך התנא או' סתם ב' שיושבים כו'. אומר כי ידוע כי אין התנא מדבר רק על הסדר האמתי כי תחלת חכמה יראת ה'. וגם התנא הזהיר על כך באומרו (אבות פ"ג) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' ע"כ באומרו פה שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה. על מי שקדמה יראת חטאו ידבר גם הוא. כי לא במחוסרי יראת ה' ידבר. והנה היה מקום לומר כי גם מפסוק זה נלמד כי אפי' א' שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו. כי שתי הדרגות הן. כשיראי ה' הם שנים. כמשמעות אומר נדברו ל' רבים. אז מלבד היות ה' ביניהם. גם מקשיב ושומע. ומינה שאם אחד הוא לא יחשיבנו להקשיב ולשמוע. אך לא יבצר מלהיות שכינה עמו. לז"א אין לי אלא שנים. כלומר אל תעש אותו הדיוק ללמוד שאפילו א' שכינה עמו. כי דעלך. כי אין לי אלא שנים. כלומר כי אותו הדיוק איננו. כי לא יעדר הוא יתברך בהיותו שרוי עם האדם מלהקשיב ולשמוע כדי שנעשה שתי חלוקות. אחד ששכינה שרויה ומקשבת. ואחד ששרויה ואינה מקשבת. אך מנין שאפילו אחד שיושב וכו'. שיש לו צד שוה עם השנים שיושבין ויש ביניהם ד"ת. והוא כי כאשר בשנים אין שכרו שהוא יתברך שולח מלאך להיות עמהם. כי אם ששכינה עצמה עמהם כך ומנין שאפי' אחד וכו' שהקב"ה בעצמו קובע לו שכר ולא ע"י מלאך או שליח. שנאמר וכו'. וכנגד היותו יושב שהוא הוראת קבע. גם ה' קובע לו שכר קבוע. ומתמיד לעולם הבא. גם רמז באומרו קבע. בל יאמר איש אם כ"כ חביבה היא התורה. למה בהיות אחד יושב ועוסק בה יחסר לחמו בעולם הזה לז"א קובע לו שכר. לומר כי אדרבה זה חסדו יתב' לבלתי תת שכרו בעולם שהוא עראי. כ"א שכר של קבע שהוא בעולם העליון שהוא שכר עולם הקבע. וזהו שמביא ראיה מן הפסוק ישב בדד כו'. והוא כי למעלה אמר טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו שהוא עול תורה. וש"ת ומה יעשה במקום שאין לו חברים. אם לא ימצא במקום

שיקיימוה בידו. לז"א אל יחוש כ"א ישב בעול תורה הנזכר גם שיהיה בדד. וגם שיראה כי אזלת ידו בעולם הזה אל יחוש כ"א ידום לה'. כד"א (תהילים ל"ז:ז') דום לה'. כי הלא אם אין לו טובה פה. הלא נטל עליו. בעולם העליון אשר הוא עליו ולא בעולם שהוא בו:

גם תהיה כוונת הכתוב ע"ד זה. כי הנה אמרו רז"ל (ברכות ס"ג) שני תלמידי חכמים בעיר אחת ואין מתחברים יחד עליהם נאמר חרב אל הבדים וכו'. ע"כ יאמר פה ישב בעיר ואין אחר עמו. אז נטל עליו כי לא יאשם כי אין לו חבר:

והנה אחר או' ר' חנינא בן תרדיון מעלת התורה ששכינה שורה על העוסקים בה. בא אחריו ר' שמעון ואמר שאין צריך לומר בעסק התורה שאין בה פעולה. אלא אפי' בהיותם אוכלים ויש שם ד"ת שכינה שרויה עמהם. ולא בלבד תתן שלמות באוכלים כ"א גם במאכלים עצמם כאלו משלחן גבוה הם ומקדשים גם גויות אוכליהם ככהני ה' האוכלים משלחנו של מקום. וז"ל המשנה ר' שמעון או' ג' שאכלו על שלחן א' ולא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צוא' בלי מקום. אבל ג' שאכלו על שלחן א' ואמרו עליו ד"ת כאלו אכלו משולחנו של מקום שנאמר ויאמר אלי זה השלחן אשר לפני ה':

ולבא אל ענין המשנה נשית לב. (א) למה אמר מנין שלשה כו'. למה לא יהי' כך במנין זולתו. ועל פי דרכנו נשית לב אומרו לשון עבר באומרו שאכלו. ולא אמר שאוכלים על שולחן אחד ואין אומרים עליו ד"ת וכו'. (ב) אומרו כאלו אכלו מזבחי מתים. היתכן שעל העדר ד"ת הכתוב תחשב האכילה תקרובת ע"ג. (ג) כי אין מהפסוק ראיה שנקרא זבחי מתים כלל כ"א שנמאס השלחן מקיא וצואה. (ד) כי אין נזכר מהפסוק העדר דברי תורה כלל. (ה) אומרו אבל שלשה שאכלו וכו'. כי מכלל האמור הוא כי ידיעת ההפכים אחד. (ו) כי מהפסוק זה השלחן אין נראה ראיה לזה כלל:

אמנם הנה טרם בא אל תכונת דברי המאמר. נשית לב אל זמן הד"ת הנאמרים על השלחן. מתי יהיו קודם האכילה או אחריה. והנה הנראה הוא כי טוב להיות אחר האוכל. והטעם אשר יפול לב אדם עליו בראשונה הלא הוא כי שמעתא בעיא צילותא. וע"כ טוב טוב הוא להניחה עד כלותו לאכול ולשתות שייטב לבו. וזה כיון רשב"י באמרו שלשה שאכלו ולא אמרו עליו ד"ת ולא אמר שלשה שאוכלין ואין אומרים עליו ד"ת. לרמוז כי אחר שאכלו הוא זמן האמר הדברי תורה. נוסף על זה יש טעם שני. והוא כי טוב להיות אחר האוכל שמא יקדים קנה לושט:

ויתכן לבא אל ענין המשנה. והוא כי מאז נברא העולם בעשרה מאמרות נתקדש בי' קדושות הן עשר כחות עליונות הידועות. והיה הכל זך האיכות עד עת חטא אדם ונתעכר

הכל כנודע לאשר חננו ה' דעה. ולולא עון העגל היה חוזר ונתקן על ידי עשרת הדברות אחר פיסוק זוהמתם אשר קנו ע"י חטא אדם הראשון וראה יתברך לתקן את העולם כלו להחזירו לאיתנו. ע"כ לאדם אמר. לטהר ולתקן את עצמו יקיים תרי"ג מצות הכוללים את כללות האדם. שהם רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה לעומת רמ"ח איברים ושס"ה גידים. כי בהן יקנו כל חלקיו איכות טהרה וקדושה. כמאמרנו בכל נוסחאות ברכות המצות אשר קדשנו במצותיו. שהוא כי ע"י מצותיו יתברך מתקן חלאת זוהמת חומרנו ומקדשו חלף עכירות איכותו. כמבואר אצלינו על פסוק (קהלת י"ב:י"ג) סוף דבר הכל נשמע וכו' כי זה כל האדם. לומר כי אחר היות כל ענין הדרושים נשמע. סוף הכל הוא. כי להשלים האדם את עצמו. את האלהים ירא מעבור מצות לא תעשה. ואת מצותיו שמור שהם מצות עשה. כי שתיהן כללות כל האדם. כי איבריו וגידיו הם תרי"ג כמספרם שהוא ליקדש בם והוא האמור:

ועוד חשב יתברך מחשבות להקנות ג"כ איכות עילוי ותיקון לכל חלקי עולמו הלז. הלא המה דומם וצומח בעל חי בלתי מדבר ובעל חי מדבר. והוא כי ע"י חטאו של אדם שלט עכירות וחצוניות בעולם והוא יתברך מעלה איכות כל חלק מהם ע"י נחת שולחן אישי ישראל. והוא ע"י אכול האדם ושתו לחמו ומימיו וכל יתר מאכל שלחנו. יפשיט חלאת כל טומאתם ויעלה אל העשות חלק הגדול מארבעתם הוא האדם. הדומם הוא המים. והצומח בר ולחם וירק וכל פרי העץ אשר תוציא האדמה מכל מאכל אשר יאכל. וב"ח בלתי מדבר הוא בשר כל בהמה חיה ועוף. שעל ידי אכול אותם האדם והתקיימו בם. יעלו ליחשב כחלק ממנו. וע"כ להיות שע"י נחת שולחן האדם תיקון האדם והעולם שנברא בעשרה מאמרות. ע"כ צוה יתברך בעיקר המזון הוא הלחם אשר הוא אוכל יעשו בו עשר מצות. כאשר מנאום רז"ל (ברכות נ"ח) מעת החרישה והזריעה עד האכל. וגם לפרוש האדם עשר אצבעותיו על הפת אחר טהרת הנטילה. לבל ישרה כח עשר כחות חיצונים רק הקדושים. וגם סדרו לומר ולברך ברכת המוציא בעשר תיבות. ועל ענין זה הושוה השלחן אל המזבח. כי כאשר במזבח מתמרקת חלאת כל בחינה מבחינות העולם וקונים קדושה כלי שרת וניסוך המים מהדומם. מנחות וניסוך היין מן הצומח. והזבחים מבעלי חיים. וע"י עבודת המזבח עולים במעלה כנודע. כך השלחן על ידי האכל לאדם כי יעלו אל איכותו כמדובר. והנה כאשר במזבח הוצרך אש מן השמים והיות שם שכינה לבל יאחוז כח חצוני. ומה גם בזבחים הבאים על חטאים כי שם כח החטאות רובץ. כך השולחן למה שכל חלק מארבע בחינות לא יבצר ממנו חלאה מאז נתעבה מעולם. וגם האדם האוכל לא יבצר ממנו עכירות זוהמת נחש זולת טומאת

אשמותיו החקוקים בעצמותיו ע"כ היה מקום לומר שבאכל על השלחן תחת התמרק חלאתם והדבקתם אל הקדושה. אדרבה תאחז הטומאה אשר במציאות מאז חטא אדם בה ותהי' האכילה זבחי מתים. ע"כ כאשר במזבח צריך אש מן השמים ושכינה. כי ע"כ נאמר על המזבח לפני ה' למען ע"י כך ידבקו כל הנעשה בו אל הקדושה. כן בשולחן צריך תורה מן השמים להשרות שם שכינה. למען המשיך כל הנאכל בו אל הקדושה כי יחשב כאלו אכלו משולחנו של מקום. ובזה יערב לנפש טעם התייחסם אוכלת בהעדר תורה אל זבחי מתים. האכילה בדברי תורה אל אוכלם משולחנו של מקום. כאשר נמשוך הביאור בס"ד:

ולמה שענין האכילה הוא להעלות את ד' חלקי העולם אל השלמות ואי דרך העליה רק מלמטה למעלה. ע"כ נצטוינו מרז"ל (שם ל"ה) כי טרם יאכל איש יאכיל בהמתו. כד"א ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ אכלת ושבעת. שהוא להעלות תחלה הצומח אל הב"ח בלתי מדבר. ואחר כך יעלה את הצומח והב"ח בלתי מדבר אל המדבר. ואחר הזנת גוף האדם מכל אשר למטה הימנו יבואו הדברי תורה שהם הזנת הנפש. וימשיכו הכל אל איכותה כמדובר:

ונבא אל ענין המשנה. והוא כי אחרי הודיע אלהים אותנו. כי ענין השולחן דוגמת המזבח והנאכל בו מעין הנאכל לאישים. ע"כ לא יוכן ליחשב כקרבן אם לא בהיות מספר האוכל בו כמספר הצריכין לעבודת המזבח. הלא המה שלשה. והוא כי אין הקרבן בלי שלשה. כהן בעבודה ולוי בשיר ישראל להתכפר. שאפילו קרבנות צבור היה המעמד במקומם. ובכן בהיות שלשה על השלחן מוכנים לכך. אלא שאם אמרו על השולחן דברי תורה. משרים שכינה ומקדשים השולחן ונעשה מזבח ומה שעליו קדש. וכמו שכהנים משולחן גבוה קא זכו כן הג' כאלו אכלו משלחנו של מקום:

וידענו מ"ש ז"ל בב"ר (פ' ס"ח) מפני מה מכנין את הב"ה מקום מפני שהוא מקומו של עולם. ועל כן בכל מקום שיזכור השראת שכינה באיזה מקום מכנה שמו ית' מקים. להורות שאין המקום סובלו אלא אדרבה הוא יתברך מקומו של המקום ההוא ולכן קרא את הקב"ה מקום פה למה שדעתו לומר שמשרה שכינתו על השולחן ההוא. וההפך בהעדר דברי תורה. כי שנים שאין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים הבלתי רואים פני שכינה. ומה גם בג' שהוא מספר מיוחד אל הזבחים כמדובר. שמורידין כח הטומאה על השלחן ונעשה מאכל שולחנן זבחי מתים כד"א (תהילים ק"ו:כ"ח) ויצמדו כו' ויאכלו זבחי מתים הוא זבח הע"ג. והביא ראיה מכל שלחנות וכו'. הרגיש אומרו כפל ענין קיא צואה וגם אומרו בלי מקום. שאם הוא שלא ישאר המקום פנוי הל"ל עד אפס מקום.

ועוד מי נתן שם צואה. שאם מקיאים מהשכרות הנזכר למעלה צואה מאן דכר שמה. אך הוא כי כל שלחנות מלאו קיא מאשר תעו מן היין. וגם שם צואה היא הע"ג כד"א. (ישעיהו ל':כ"ב) צא תאמר לו. כי צואה שהיא ע"ג שם היא. וע"כ זבחי מאכל שולחנם לתקרובת ע"ג יתייחס והוא זבחי מתים. ומי גורם זה היות' בלי מקום. שהוא מפני שאין שם שכינה הנקראת מקום. אשר היא שרויה כשיש דברי תורה אפילו בשנים כל שכן בשלשה וזהו אומרו בלי מקום שהוא מהעדר שכינה. וזהו בלי מקום ע"ד ויפגע במקום שארז"ל בב"ר (פ' ס"ח) שהוא הבורא יתברך. והעדר השכינה יהא בהעדר הדברי תורה כבמשנה הקודמת. ומה מתקו דברי התנא באומרו בסמוך כאלו אכלו משולחנו של מקום. לא אמר של הקב"ה לרמוז כי נמשך אחר לשון הפסוק שהזכיר. באומרו בלי מקום שאת מה שקרא הנביא מקום. קרא התנא מקום היא שכינה. ובזה נלמד בכתוב הזבחי מתים והעדר הדברי תורה. ואמר אבל שלשה שאכלו על שלחן וכו' ולא אמר ואם אמרו עליו וכו' לומר אל נא תאמר. כי אם בהעדר. שהדברי תורה הוא מקביל הזבחי מתים במציאותה. ישולל הרע הזה אך לא יהיה בו שלמות. לז"א אבל. כלומר אין המקביל העדר שהזבחי מתים. כי אם חיוב שלמות גדול כאלו אכלו משלחנו של מקום והביא ראיה מזה השולחן וכו'. הוא מ"ש פרק הרואה (ברכות צ"ה) פתח במזבח וסיים בשולחן. אלא בזמן שיש מזבח מזבח מכפר ובזמן שאין מזבח שולחנו של אדם מכפר. והוא כי זולת זה הוקשה לו בכתוב. אומרו (יחזקאל מ"א:כ"ב) המזבח עץ כו' וקירותיו עץ וכו'. כי הלא אין המזבח כי אם מאבנים במקום אדמה. ומזבח הקטור' ממתכת ומעץ פסול כנודע לפי הדין ואיך יאמר שהוא של עץ. וגם אומרו ארכו שני אמות כי אין אורך המזבח פחות מעשר אמות. אך ירמוז על הזמן הזה שהמזבח הוא של עץ חיים הוא התורה. וגבוהו ורוממותו תלוי בשלשה מסובין האומרים דברי תורה עליו. ואורך המשך הדבור שתי אמות. הוא מעט מתורה שבכתב ומקצת מתורה שבע"פ. ולהיות שתמה יחזקאל בראות מזבח עץ ובדרך הנזכר הפך הדין. ע"כ וידבר אליו המלאך ויאמר זה השולחן אשר לפני ה' המכפר בימי החרבן כמ"ש בגמרא (שם):

פסקה ה

ומאת עדת בני ישראל וכו'. הנה מבלי הכניס עצמנו בצפוני סודות. ראוי לשים לב בצד מה. מה ענין השתי שעירי' הללו. ושישי' הוא יתברך כבודו לעומת עזאזל להטיל גורל איזה מהם לה' ואיזה מהם לזר ההוא. ולמה יחשיבנו יתברך לכך כי מה קש נדף הוא לפני אלהי עולם ה'. וגם כי מי חייב לתת לו שעיר ולא עוד אלא שישלחוהו לו המדברה:

והנה ארז"ל (ויקרא רבה פ' כ"א) שהוא להשחידו בל ישטין עלינו. והלא כמו זר נחשב הטע' הלז כי מי ישמע לדבר הזה ולא יבעת. באמת באמור מריה דאברהם. לא ימנע או ישראל זכאי בדינ' או בלתי זכאים. אם זכאים הם מה צורך להשחיד את המשטין. ואם בלתי זכאים מה בצע בהשחיד אותו. האם שופט כל הארץ לא יעשה משפט על העדר המקטרג. והלא הכל גלוי לפניו יתברך ולא יותר כחוט השערה לאיש כמעשהו. כמז"ל כל האומר הקדוש ב"ה ותרן יוותרו מעוי וכו'. ולא עוד אלא שתהיה מצות המקום עלינו להשחיד את המשטין עלינו לסכור פיו. כי משוא פנים יש בדבר חלילה. ועוד כי אדרבא הוא תת לו פתחון פה. לאמץ כח להשטין. באומר ראה בניך משחידי' אותי לבל אגלה את נבלותם וכדי בזיון וקצף. וגם בלשון המקרא לזר יחשבו. כל הרואה מקרא שכתוב גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. שיורה חלילה השואה מה כמטילי' גורל בין שני שותפין חלילה. ועוד למה ישחטו מיד אשר עלה עליו הגורל לה' והשני יעמד חי עד סוף העבודה. וגם מלת חי מיותרת. וגם באומרו יעמד חי ראוי לשית לב אל ל' העמדה הלזה. ולא אמר ישאר חי לשלח אותו וכו'. ועוד אומרו יעמד חי כו' לכפר עליו. כי הלא לא עליו הוא מכפר כי אם על ישראל. ומהראוי יאמר לכפר בו או לכפר על העם. ועוד כי אחר שבשעיר החטאת אשר לה'. מכפר על הקדש מטומאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם מה צורך אל שעיר המשתלח. ואם החטאת הוא על דבר פרטי. למה הדבר הפרטי ההוא לא נכלל בכלל מה שמכפר שעיר המשתלח שהיא כפרה כוללת. ועוד אומרו וסמך אהרן את שתי ידיו כו' ונתן אותם על ראש השעיר. כי הלא אין נתינה צודקת בעונות שאין בם ממש וגם חלפו למו. וכן אומרו ונשא השעיר עליו את כל עונותם איך ישאם על עצמו ואינם. ועוד אומרו כפל ענין במלות שוטת ארץ גזרה ומדברה. ולא עוד אלא שאחר אומרו ונשא השעיר עליו אל ארץ גזרה אומר ושלח. והלא ע"י השולח הוא מה שישא השעיר אותם אל ארץ גזרה. ועוד כי אין דרך כפרה בכך להוליך השעיר המדברה. בלי הקטרה על גבי המזבח. רק להוליכו חי. והשליך אותו מההר להתחתך לאיברים:

אמנם לבא אל הענין נקדים שני הקדמות (א) בשום לב אל אחד מבחינות הקרבן הנאכל על גבי המזבח. מה צורך אל היות אש מן השמים. וגם למה הוא מצווה ג"כ להביא מן ההדיוט. (ב) למה היו תורמין בכל יום מחתת דשן מן המאוכלות הפנימיות. ושמים אצל המזבח והיה נבלע במקומו. ויתר הדשן היה נשאר עד ירבה בתפוח ומוציאין אותו חוץ למחנה אל שפך הדשן. ושתהיה הוצאת תרומת הדשן אל המזבח בבגדי שרד וההוצאה בתפוח בבגדי חול. (ג) מה ענין אומרו אשה ריח ניחח לה' האם ריח יתואר כלפי מעלה

וגם למ"ש ז"ל (ת"כ פ' ויקרא) נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. אין שייכות לריח בזה. ועוד כי א"כ בכל מצוה יאמרו נחת רוח לפני שאמר ונעשה רצונו. וגם לפי זה אומרו אשה ריח ניחוח וכו'. אין שייכות להזכיר האש לומר זה. וא"כ אומרו אשה בלתי מתיישב. וגם מעין זה לשית לב על פסוק (בראשית ח':כ"א) וירח ה' את ריח הנחח. למה יוחס הדבר אל הריח ולא אמר כמ"ש בהבל וישע ה' אל הבל ואל וכו':

אך הנה ידוע מספר הזוהר כי כאשר יחטא איש יברא בחטאו מלאך קטיגור חרש משחית. וכאשר יעשה א' מכל מצות עשה יברא מאיכות קדושתה מלאך קדוש. והנה אדם כי יקריב קרבן לה' על הרהור הלב אם עולה קרבנו או למ"ד על מצות עשה. או קרבן חטאת על שגגתו או אשם על אשר אשום אשם על נפשו. הלא זאת יעשה כי יסמוך ידו על ראש קרבנו והתודה את אשר חטא עליה כי ישוב בתשובה מחטאתו. ואז ע"י סמיכה זו בתשובה ווידוי. המלאך משחית אשר פעל ועשה שורה על ראש קרבנו. וע"כ צריך תכף לסמיכה שחיטה למען הכניע מיד הכח הטמא ההוא. והוא אשר שרוף ישרף באש על מוקדה על המזבח. והיה כאשר שורה על הב"ח ההוא הכח הטמא. גם כח קדושה הוא המלאך קדוש הנעשה ע"י תשובה ווידו. שהם שתי מצות עשה. (א) ושבת עד ה'. (ב) הסמיכה והוידוי שנאמר (ויקרא ה':ה') והתודה אשר חטא. גם אלה נמצאים יחד כאשר יקטירן את החלב ואת האברים על גבי המזבח. וע"כ הוא יתב' על האש יעשה ארבעה דברים. אחד כי את הקטיגור הוא המלאך משחית יכלנו עד בלתי השאיר בו שריד. ואת כחות הקדושה שבמצות עשה ישאב ויעלה אותן למעלה אליו יתב'. מזוקק מכל פקפוק אשר ימצא במצוה. כי אש המזבח תטהרנו ע"י טוב כוונתו בקרבנו. ועל זה נאמר אשה ריח ניחוח לה' והוא כי דרך המריח ורד או תפוח. כי יקריב הפרח שושן אל חוטמו. ויעשה כשואב ברוח אפו למעלה ריח השושנה או התפוח. ומעלה הריח הטוב וממשיכו למעלה. כן המתיק הוא יתב' משל נאה ומתקבל לומר ששואב קדושת המלאך קדוש הנעשה בקרבן אשר נח בו על ידי תשובה וסמיכה והוידוי. שואבו למעלה ע"י אש מן השמים. וזהו אישה ריח נחוח לה'. לומר כי ע"י אש הקדושה ריח ושאיבה של הנחת רוח עולה לה':

ובזה מצאנו ראינו טוב טעם מ"ש ז"ל על סילוק הצדיקים. באומרם על פסוק (שיר השירים ו':ב') דודי ירד לגנו כו' דודי זה הקב"ה. ירד לגנו זה העולם. לערוגות הבשם אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. לרעות בגנים וללקוט שושנים רואה איזה צדיק גמור שם ומריח בו וכו'. והלא יראה כי אין שייכות לריח בצדיק. אך תהיה המתקת המשל כי לא ימיתנו ע"י מלאך רוגז. רק הוא יתב' דרך נשיקה ישאב את נפשו למעלה ימשיכנה

אליו כמריח הזה. ואמרו ריח נחוח לומר כי שתי סוגים יש שם. (א) כח הטומאה אשר עליו הביא קרבנו שהוא שורה בקרבן. (ב) כח קדושת התשובה. אמר כי מה שמריח וממשיך ומעלה. הוא בחינות מה שהוא נחוח. אך מה שהוא הפך זה שם יכלה ועל שתי הבחינות צריך אש מן השמים. למען בה לבדה העלות את הקדושה. ולמען ע"י הצטרף עם אש מן ההדיוט יותן בו כח לשרוף ולכלות כח המשחית הטמא ההוא. אך אינו כבודו יתברך שעל ידי אש הקדושה בלבד ישרוף הטומא'. ועל ידי כן מצוה להביא מן ההדיוט. וע"כ האש שבמאוכלות הפנימיות אשר שם עיקר אש. שמן השמים היה בו קדושה עצמית על כן צוה לנו ית' לתרום משם בכל יום מלא המחתה. ולשומו אצל המזבח והיה נבלע במקומו. כי קדוש הוא בעצם. אך השאר היה נשאר. ומתרבה בתפוח עד הוציאה אותו אל שפך הדשן: הקדמה ב'. והוא כי הנה מהות כל עון ופשע וחטאה אשר יחטא איש הישראלי. הלא הוא כי למה שכל אישי ישראל קדושים המה כי נפשות אלוה ממעל הנה. מה שאין כן כל יתר מכחישי ה'. וע"כ כל נפשות ישראל אחת הן כד"א (בראשית מ"ו:כ"ו) כל נפש ששים ושש. אך בעשו הוא אומר נפשות ביתו. כי ישראל מעולם האחדות כנודע. וע"כ ישראל תמיד רדופים הם מהם כי שורשם נגדיו. וידוע כי שרו של עמלק שהוא עיקר החצוני' הוא שטן הוא יצה"ר. וכל ישעו וכל חפצו להחטיא את ישראל והוא לידבק בקדושה ולטמאה. והוא מז"ל שהזכרנו בסמוך כי בכל עון אשר חטא יברא כח טמא. שהוא כי נותן כח בטומאה אשר השטן משם וממשיכתה עד נפש החוטאת. ופוגמת בה ובשורשה כנודע. והנה אין דבקות הטומאה בנפשות ישראל עצמי כי מי יתן טמא בטהור. וכמאמרם ז"ל כשישראל חוטאים אין דבקים בעון הרבה. (במדבר כ"ה:ג') וזהו ויצמד ישראל לבעל פעור כצמידי' שהם רפוייי' קצת. אך כשהם כשרים דבקים בה' לגמרי וזהו ואתם הדבקים בה' וכו'. והוא מה שכתבנו כי אין הטומאה מתדבקת בעצם בקדושה. ועל כן אמרו ז"ל שאפילו בהרהור תשובה נקרא הרשע צדיק. כי למה שהטומאה רפויה מיד ע"י הרהור תשובה נשמטת מהנפש בצד מה:

וזהו ענין מאמרם ז"ל בבראשית רבה (פ' ס"ה) וזה לשונו הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן כד"א ושעירי' ירקדו שם. ואנכי איש חלק כד"א כי חלק ה' עמו. רבי לוי אמר משל לקווץ וקרח שהיו עומדי' על שפת הגורן. ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המון בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו. כך עשו הרשע היה מתלכלך כל ימות השנה בעונות ובא יום הכפורים ולא היה לו במה יכפר. אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה

ובא יום הכפורים ויש לו במה יכפר. אמר רבי יצחק לא שאיל הוא לה ולא שאילה היא ליה. ונשא השעיר עליו את עונותם עונות תם ע"כ:

והנה לנו במקומו דרך אחרת למאמר זה. אך גם זה הוא דרך אמת. והוא כי הוקשה לרז"ל אומרו איש שעיר כי מהראוי היה יאמר איש בעל שער. אך שעיר הוא שם אל גדי עזים. ע"כ אמרו שאמר לה יעקב. הן עשו אחי שעיר גבר שיידן מלשון שד כד"א ושעורים ירקדו שם. והוא כי הנה עשות זבח למטעמי יצחק לקרבן יחשב. כמאמרם ז"ל (זבחים קי"ו) כל האוכל מסעודה שת"ח מיסב בה כאלו אכל משלחן גבוה שנאמר ויאכל שם לפני האלהים. והנה רבקה אמרה ליעקב לזבוח גדיי עזים. אז השיב לה הלא לא יאות לי לזבוח שעיר כי השעיר הוא מצד הטומאה שע"כ השדים נקראו שעירים והלא זה יאות לעשו. וזה אמר הן עשו אחי איש שעיר גבר שיידן ואליו יאות השעיר כי נפשו משם. אך אנכי איש חלק כי חלק ה' עמו שהוא חלק אלוה ממעל. והוא ענין תחלה הקדמתנו זאת השנית. אך ר' לוי לא חש אל לשון שעיר כי קרוב הוא אל משמעות בעל שער. אך חש על אומרו חלק בהקמ"ץ התי"ת והלמ"ד. שאינו מענין חלק וחבל שהוא בצר"י וסגו"ל. ע"כ פירש ואמר משל לקווץ וכו'. (ו) והוא במה שנמצא כתוב ברעיא מהימנא (פ' תולדות דף קמ"ב) כי שני גדיי עזים ההם הם רמז לשני שעירי יום הכפורים ויהיה כי מאז רמזה ליעקב. לומר כי אם הוא לעצמו אינו צריך כי צדיק וישר הוא. יכין זכות זה לבניו. ע"כ השיב לה ואמר הן עשו אחי איש קווץ כו'. שהוא כשעיר בעל שער שהמוץ נדבק בו ואינו יוצא. כלומר אין זרעו צריך שעירי כפרה. כי הלא העונות הם כחות הטומאה. וזרע טמאים בהעוות' תדבק טומאה בטומאה כמוץ בקווץ וקשה להתפרד. והוא צריך שעירים לכפרה שאין לו במה יתכפר. אך אנכי איש חלק. כי הקדושה אין מבוא לטומאה מהעונות לידבק בה. והיא כדבר חלק כזכוכית לבנה שאין המוץ נדבק בה. רק יפול עליו כדבר משולל חיבור כי בקלות ינקה ממנו. וע"כ מבלי שעיר כפרה יש לנו במה להתכפר. כי יום הכפורים מצד עצמו בלי קרבנות מספיק כי עצומו של יום מכפר. וזהו אל הנוגע אל זרעי וגם על הנוגע אל עצמי יש עיכוב. כי אולי ימושני אבי וכו':

ובזה נבא אל הענין. והוא כי ראה הוא ית' כי הנה בכל קרבן יש שתי בחינות. (א) טומאת החטא השורה על ראש הבהמה ע"י הסמיכה והוידוי. (ב) כח קדושה של הפשובה וטוב הכונה. והם כמעט כשקולים זה לעומת זה. ויש לאל יד אש מן השמים לכלות הכח הטמא. ולשאוב כח הקדושה כמדובר בהקדמה הראשונה. אך אם בסמיכת היד יחולו על ראש השעיר אלף אלפים רבבות כחות הטומאה. וכח אחת של קדושה בלבד.

איזה הדרך יהיה מקום לכלות כל הטומאות ההם כי רבות הן. מלעלות על מזבח ה'. כי תמלאה טומאה לעומת קדושה אחת בלבד לשאוב אותה. והן זאת ראה אלהים ביום הסליחה. והוא כי היה חטאת הכהנים מתכפרים בפר. ואומרו והקריב אהרן את פר וכו' וכפר בעדו ובעד ביתו. ובשעיר של שם מכפר על טומאת מקדש וקדשיו כאומרו ושחט את שעיר החטאת כו' וכפר על הקדש וכו'. נשארו מליכפר כל יתר עונות כל אלפי רבבות ישראל בכל מקום שהם וכל עונות של כל אחד מהם הם במספרם כחות הטומאה. נמצאו של כל ישראל אלפים ורבבות אין מספר לגדודם. כי אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם הם ימנו. ואיך יושמו על אש המזבח תוקד בם עד כלותם. ואין לעומתם שורה כח קדושה בסמיכה. כי אין כל ישראל מסמיכים ומתודים רק הכהן הגדול בעד כלם באומרו וסמך את שתי ידיו עליו וכו'. ומה גם כי אפילו יצויר יסמכו כל איש ישראל את ידיהם ויתודו האם היה זכות א' של תשובת כל א' לעומת אלפי עונות אשר לו. על כן היתה עצת קדוש ישראל לבלתי הקריב השעיר ההוא על המזבח. כי אם לשלח אותו לעקור כל כחות הטומאה אשר נחו עליו על ידי הסמיכה:

וזה מאמר הכתוב וסמך אהרן את שתי ידיו וכו' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אותם על ראש השעיר. שהוא כי ע"י הסמיכה הוא נותן ממש אותם על ראש השעיר. כי כל המשחיתים שנעשו בהם ניתנים על ראשו. וע"כ לא יאות ינתנו על מזבח ה' רק ושלח ביד איש עתי המדברה אל שורשה. והוא כי כל עון ופשע וחטאה אשר יחטא איש. היא תת כת בטומאת השטן המחטיאו. ועל ידי החטא ההוא יפרד האיש מהקדושה. וימשך טומאה מבחינת העון ההוא מטומאת מחטיאו אל נפשו. ועל כן בבא יום הכפורים עם התשובה. הלא מה שתשובה תולה ויום הכפורים מכפר. מספיק להשמיד הכחות טומאת אשמותיו מנפשו. כמשיב יד החלק להעביר המוץ כנזכר במאמר שבהקדמה השנית. ואחר הפרדס ממנו על יד סמיכת הכהן את ידיו על ראש השעיר בעד כל ישראל. ניתנים כלם על ראש השעיר ואז ונשא השעיר את כל עונותם אל ארץ גזרה. והוא כי ידענו כי זה לעומת זה עשה האלהים. וכאשר בקדושה יש ארץ חיים למעלה למשכיל. כך בטומאה יש ארץ לעומתה למעלה נגד המדבר ההיא וההיא תקרא ארץ גזרה. והוא מקור הטומאת הנעשות מהעבירות. כי משם ניתקו ובחוטא ניטעו ועתה ישובו אל מקורן והוא כאומר אליו טול לך מה שהבאת. והוא על ידי השעיר שהוא מסיטרא דיליה. אך מה שישתלח אל המדבר אינו כי אם השעיר. וזהו ושלח את השעיר המדברה. כלומר אך העונות שעל השעיר עצמו נושאם אל המקום שלמעלה לעומת המדבר ההוא היא ארץ גזירה כי חלקו הוא כמדובר:

ועדיין צריך לדעת. כי אחר שתשובה תולה ויום הכפורים מכפר. מה צורך החזרת כבשונות שאמרנו להחזיר כחות הטומאה אל מקורן. אמנם לזה נשית לב אל אומרו לכל חטאתם האמור בכתוב שהוא משולל הבנה. והראוי הוא יאמר וכל חטאתם. ועוד מה זה הסדר עונות ופשעים וחטאות. שאינו לא מהקל אל החמור ולא מהחמור אל הקל. וכן לבא אל הענין נעור באשר הנביא דבר. באומרו (מיכה ז':י"ט) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם. הלא ראוי לשית לב. כי הראוי יאמר כל חטאתינו ע"ד אומרו עונותינו. מאי כל חטאתם שהוא כמדברים על זולתם ואינם. ועוד מה ענין כבישת עונות לומר יכבוש עונותינו והראוי יאמר יסלח או ימחול וכיוצא. וגם אומרו ותשליך לנוכח ולא אמר וישליך מעין אומרו יכבוש:

אך הנה הורה לנו רשב"ל בגמרא (יומא פ"ו) כי גדולה תשובה שזדונו' נעשים כשגגות שנאמר וכו'. ופריך איני והאמר רבי פלוני בשם רשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכיות. ומשני כאן מאהבה כאן מיראה עד כאן תורף הענין. והוא מבואר אצלנו בחבצלת השרון. אך נינקוט מיהא כי בהיות התשובה מאהבה נעשים זכיות וכשהיא מיראה נעשים כשגגות שהם חטאות. והלא לפי זה השב מאהבה אין צריך שעיר המשתלח לכפר ולא להוליך לעונות ישראל אל ארץ גזרה כי הלא נהפכו לזכיות. אך אין זה צריך רק לשבים מיראה שנעשים חטאות. ואז את החטאת שהם העונות שניתש כחם הוא שנושא השעיר אותם לשקעם שם בל יזכרו עוד:

וזה ענין מאמר מיכה הנביא. שאומרים ישראל כאשמים על עונותם. ומדברים אליו יתברך שלא לנוכח על אשמותם. כי יבושו לדבר לנוכח הנה הוא יתברך לעתיד ישוב ירחמנו. כאומרו בפסוק הקודם נושא עון וכו' לשארית נחלתו שהוא לעתיד והנה מעתה מי יתן ייטיב לנו. שגם שלא יעשה מהעונות זכיות. לפחות יכבוש עונותינו שיתיש רוב כחם כדחוקים תוך מכבש. שהוא שיעשה אותם שגגות הנקראות חטאות. וש"ת מה יועיל אחר שנשאר רושם. הלא הוא כי אחרי כן ותשליך במצולות ים כל חטאתם של העונות הנזכר. שאחר שתכבשם ויעשו חטאת. את חטאתם שעשו מהם תשליך במצולות ים. שהוא נבלעים תוך עומק החצוניות הנקרא מצולות ים כנודע ליודעים חן. שלא יזכרו ולא יפקדו עוד. וטרם כבוש העונות דבר שלא לנוכח אך אחר אומרו יכבוש עונותינו שנעשים שגגות. אז ערבו אל לבם לדבר לנוכח ולומר ותשליך:

וזה יהיה ענין מקרא שכתוב פה בתורה. והתודה עליו את כל עונות בנ"י ואת כל פשעיהם. וש"ת מה צורך כי אין יום הכפורים מכפר אלא עבירות שבין אדם למקום שאין בהם מיתת ב"ד. ולשאר כבר קדמו תשובה ויה"כ ומה צורך. הלא ידוע כי תשובה תולה

ויה"כ מכפר ועצומו של יום קיימא לן דמכפר לגמרי. ומה גם אם היתה תשובה מאהבה שנעשים זכיות. מבלי שעיר זה. לזה אמר לכל חטאתם. לומר מה שצריך כל זה הוא לכל חטאתם. כלומר בשביל חטאתם של עונותם ופשעים הנזכרים. שהוא לאשר שבו מיראה ונעשה העונות והפשעים חטאת. על אלה צריך סמיכה ווידוי על ראש השעיר. כדי שונשא השעיר אותם אל ארץ גזרה. היא ארץ של החצונים שלעומת ארץ החיים והיא גזרה. להשתקע שם שלא יזכרו ולא יפקדו. והוא מאמר הנביא באומרו ותשליך במצולות ים כל חטאתם. כי הלא הוא מקום א' כי היא ארץ גזרה. גם תקרא מצולות ים כנודע. ואם יאמר נא ישראל א"כ איפה ישליך אותם ית' אל מצולות ים. ומה בצע בשעיר ולחלוק כבוד לשטן. הלא הוא כי למה שהשני גדיי עזים שעשה יעקב שהם דוגמת שעירי יה"כ כמפורש ברעיא מהימנא (זוהר שם). וכתבנו שם ששעירים היו מחלק ובחינת עשו ואדרבא הרגו בחניתו. כי על ידם נתברך הוא ברכות שהי' בא לקבל עשו בעצת אביו. ע"כ רצה ית' יותן לשרו שעיר א' לפייסו על השעירים ההם. וישתלחו לו עונות ישראל עליו שהוא דרך כבוד כדורון בכלי. ובזה ימחול כדין בעל שהוריד אריסין על שדות אשתו. שאם שלחו לו מפרי השדה מעט דרך כבוד. מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. כי מן הסתם מחל:

והנה זה כתבנו לפי פשט הכתוב שאומרו ונשא השעיר כו' הוא כפשוטו על שעיר המשתלח. אבל לדעת רבי יצחק בסוף מאמר שהזכרנו דאמר לא שאיל הוא לה ולא שאילה היא ליה וכו'. שמפרש ונשא השעיר עליו על עשו עצמו. כי נפשו שהיא מעיקר טומאת שרו היא הנושאת עונות ישראל אל שורש טומאתו הנקראת ארץ גזרה. אך מה שושלח אותו הוא את השעיר הנזכר למעלה הוא המדברה בלבד. ובזה ג"כ אינו כפול ומשונה הלשון. פעם ארץ גזרה ופעם מדבר. ופירוש דבר באומרו לא שאיל הוא לה ולא שאילה כו'. הוא כי לדעת הראשון אומרו שעיר בפסוק הן עשו אחי איש שעיר. הוא' כמשמעו כאומרו שד כד"א ושעירים ירקדו שם. אלא שאין הכונה שעשו עצמו היה שד כי אם שהוא שיידן מאיכות שדים. נמצא שעשו הוא שאול אל התיבה כי התיבה כמשמעה. והוא מעין מה שהוא השעיר וכו'. ודעת רבי לוי הוא כי אומרו שעיר אינו כמשמעו אלא כאומרו בעל שער. נמצאת התיבה מושאלת אל השער הוא עשו. כי הוא הבעל שער. והתיבה שמשמעה שעיר ממש היא כמושאלת אל עשו שהוא בעל שער והיא שלא כמשמעה. ואמר רבי יצחק לא כדברי הא' שהוא שאיל לה. ולא כדברי השני דאיהי שאילה ליה. אלא שעשו עצמו שד הוא ושעיר. כי נפשות הרשעים כמוהו שדים יקראו. והביא ראיה מפ' ונשא השעיר עליו וכו'. שהוא שהוקשה לו בכתוב כי יש כפל

ענין ובמלות שונות שהם שתי קושיות. ועוד שהיה לו להפך ולומר ושלח את השעיר במדבר ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ועוד כי למעלה אמר פשעים ועונות וחטאים ובפסוק זה לא אמר רק עונותם. **אך** הוא. כי נפש עשו הוא שד כי שעיר ושד הכל דבר אחד. היא הנושאת מעל השעיר את עונות של הנקרא תם. הוא זרעו של הנקרא תם. ואחר כך ישלח את השעיר הנ"ל במדבר. הנה זה הוא על ענין מציאות השעיר וצורך הסמיכה עליו והשתלחו:

ועדיין צריך לתת טוב טעם אל צורך הגורלות והעמדתו חי לפני ה' עד השלם עבודת הפר ושעיר של שם. אך הנה לבא אל הענין נזכירה מאמר חכמי האמת. האומרים כי כאשר צוה אליהו (מלכים א' י"ח) קחת שני פרים אחד להעלות לה' ואחד להעלותו נביאי הבעל לעבודת גלולים. כי הפר של העבודת גלולים היו מושכי' אותו. ולא היה נמשך עד בא אליהו ז"ל ולחש לו באזנו. ואמר לו אל ירע בעיניך שנפלת בגורל הע"ג ולא בגורל ה'. כי דע לך כי גם בך מתקדש שם שמים. בראותם כי אין אש מן השמים יורדת עליך כמו בשל ה' ואז נמשך. וע"ד זה אחשוב היה גם פה. כי הלא לא תבצר מהשעיר המשתלח לעזאזל הקפד' פר של נביאי הבעל שע"י אליהו. ע"כ מה עשה הוא יתב'. צוה לקחת' כאחת לשום אות' כאחת ולהגריל עליהם. כי קצת הקפדה ישבית הגורל. ואחרי כן יעמד חי לפני ה'. כלומר שגם הוא חשוב לפניו יתברך אחר שעל ידו מתכפרים בניו וזה אמר יעמד חי. הוא כלו' העמדה ועליי' יש לו בהיותו חי לפני ה'. ומה היא מעלתו אחר שהוא חלק עזאזל. לזה אמר לכפר עליו. כלומר שרב טוב לו אחר שמוכן לכפר עליו לישראל. שהוא במה שניתן עליו. שהוא מאמרו יתברך ונתן עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם וכל זה למה נצטרך להפיס דעתו. לז"א לשלח אותו לעזאזל המדברה כלומר שע"כ צריך להפיס דעתו. בל ייצר לו על הניתן לכחו' הטומאה. ע"ד מאמר רז"ל על פר נביאי הבעל שע"י אליהו. ואשר כמו זר יחשב לו היות השכלה לבעל חי להקפיד ושיצטרך ית' להפיס דעתו. ואמר שאם אינו ענין לגופו יהיה ללמוד ממנו על איש ועל אדם. שיחוייב כל איש להסיר קנאת איש מרעהו. לבלתי תת יתרון לזה על זה. בהיותם שוים באיכות כשני השעירים הללו וישיתו לבו לפייסו. ק"ו מבעלי חיים שהקפידה תורה לבל הטיל קנא'. ומה גם עתה באישי ישראל:

פסקה כט

והיתה לכם לחוקת עולם וכו'. ראוי לשית לב. כי איך יתכן תהיה כל העבודה הנזכר לחוקת עולם ואינה רק בפני הבית. ואם חוזר אל אומרו תענו את נפשותיכם. למה קראה חוקה ואינה דבר משולל טעם וסברא. כי לכפר צריך תשובה גמורה והיא ע"י צום. ועוד

אומרו כי ביום הזה יכפר עליכם כו' ולמה כפל לכפר ולטהר. ועוד כי באומרו לטהר אתכם יורה כי ה' הוא המטהר אותנו. ומאומרו לפני ה' תטהרו יורה כי הן הם המטהרים את עצמם. ועוד למה חזר ואמר ועניתם את נפשותיכם הרי נא' בעשור לחודש תענו את נפשיתיכם. וגם למה חזר ואמר חקת עולם. ועוד אומרו וכפר הכהן וכו' וכפר את הקדש וכו'. כי הנה אחר אומרו למעלה ענין הכפרה ע"י אהרן היה לו לסמוך ולומר שגם אשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו גם יכפר כאהרן. ולא אחר שסיים ענין העבודה ונעתק לדבר בענין העינוי והשביתה ממלאכה. ועוד מה שחזר ואמר והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בנ"י. כי כל זה נאמר למעלה זה פעמים ועוד אומרו מכל חטאתם אחת בשנה למה השמיט עונות ופשעים שהזכיר למעלה. ועוד אומרו אחת בשנה מי לא ידע כי אחת בשנה היא ולא שתים. מלבד דרשת הגמרא:

אמנם בא ית' ללמד דעת את העם בל יעלה על לבם. שחפץ ה' הוא לענות אדם נפשו וחפץ צומות הוא. ולא כן הוא. כמאמר הנביא (ישעיה נ"ו) הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע. כי מי יתן והיה האדם פותח חרצובות רשע. כי יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' בתשובה שלמה ולא יצום. כי אין חפץ לה' רק בתשובה שלמה ולא יצטרך לענות נפשו. כי הלא אין העינוי טוב מצד עצמו במקום תשובה ראויה כ"א למען הכניע לב הקשה לשוב. טוב להתענות להכין דרך התשובה. והוא במה שידענו מרז"ל (יומא פ"ז) כי שלשה חלוקי כפרה הם ותשובה עם כל אחד מהם. עבר אדם על מ"ע ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו. עבר על מצות ל"ת שאין בהם כרת או מיתת ב"ד תשובה תולה ויום הכפורים מכפר כו'. הנה כי תשובה ויום הכפורים הם המכפרים:

ונבא אל הענין. אמר הלא צויתי על סדר העבודה שדברתי עד כה שהיא קרבנות מבעלי חיים. והנה יש גם קרבן האדם עצמו לענות נפשו ולמעט חלבו ודמו. אל יעלה על רוחך שבעינוי נפשך אני חפץ. כי מי יתן והיתה זאת לכם לחקת עולם מה שתענו את נפשותיכם. שלא תצטרכו אל העינוי ולא תעשו אותו רק דרך חוק בעלמא בלי כעס. כי בלעדו תבטחו בכפרה. שע"כ וכל מלאכה לא תעשו וכו' כי יום טוב הוא לכם. כי תבטחו כי ביום הזה מבלי הצום יכפר עליכם לטהר אתכם. ובמה תכפרו בלעדי העינוי הלא הוא במה שלפני ה' תטהרו. שהוא שתטהרו אתם מעצמכם מחרצובות ואגודות מוטה כי יעזוב רשע דרכו וכו'. ולא בלבד בנגלה כ"א לטהר הלבב בפנים. אשר הוא בלתי נגלה רק לה' לבדו הרואה ללבב. וזהו לפני ה' תטהרו. לומר כי מה שהוא לפני ה'. שהוא הלבב הבלתי נגלה רק לפני ה' כד"א וה' יראה ללבב אותו תטהרו כי מה בצע

בעינוי אחר התשובה הזאת. רק לחוקת עולם בלי טעם. באופן כי שבת שבתון היא לכם. כלו' שבתון מצד עצמו על שמחת הכפרה. אך מה שועניתם את נפשותיכם יהיה חקת עולם בלבד:

ועוד טענה שנית. והיא כי הנה וכפר הכהן וכו' וכפר את מקדש הקדש מטומאת מקדש וקדשיו. ואת המזבח אולי הוקרב בו דבר שלא כמצותו. ועל הכהנים ואגב ועל כל עם הקהל יכפר. כי בזה יש שני דברים. כי הכהן הוא עושה את הכל. וגם יראה לכם שאגב בלבד הוא מה שעל כל עם הקהל יכפר. וא"כ תקל בעיניכם הכפרה. כי בלי שתעשו אתם דבר מתכפר לכם. וע"כ והיתה זאת לכם לחקת עולם שתענו את נפשותיכם שלא תהיה כפרתם בלבד ע"י הכהן כי אם גם לכם. ואינו מכביד עליכם כי אינה כי אם אחת בשנה:

או יאמר והיתה זאת וכו' לומר טעם אחר אל הענוי. והוא כי אין יום הכפורים מכפר רק על מה שאין בו כרת ומיתת ב"ד אך לא על החמורות. ע"כ מלבד כפרת יום הכפורים צריך תהיה זאת לכם לחוקת עולם להכין לכפר מכל חטאתם. שהוא לרבות גם הבלתי מכפרים ביום הכפורים. כי תשובה תולה ויום הכפורים תולה וייסורין ממרקין. ויהיה הענוי להגין מהיסורין שגם העינוי יסורין הוא. וגם הוא אחת בשנה כבקודם. והוא כי מה שאמרו שאין י"כ מכפר על כריתות ומיתות ב"ד. היינו עצומו של יום וקרבנותיו. אך העינוי נפש לא יבצר מלהועיל בהם בכל או במקצת:

או יאמר והיתה זאת וכו'. לומר הלא אמרתי שמכפר על עונות ועל פשעים. מי יתן והיתה זאת לכם לחוקת עולם. במה שלא תהיה רק לכל חטאתם. כי לא תחטאו כי אם שוגג וזהו לכל חטאתם. כי אז אין ספק שלא יהיה הצום רק דרך חוק בעלמא:

או יהיה ענין הכתובים והיתה זאת לכם וכו' כי ביום הזה יכפר וכו'. לומר הלא באשר אני מצוה אתכם. הלא תראו כן תתמהו בראות שני הפכים בנושא אחד כי תראו כי הוא יום עינוי נפש שמורה על יום צרה כענין הד' צומות. ומה גם שהם חמשה עינויים. ולעומת זה תראו שהוא יום שבתון כי נאסר במלאכה. יראה שהוא יום שמחה וששון כיתר חגים. ואם הוא כי הוא על בטחון הכפרה למה נענה נפשנו. ומה גם כי עצומו של יום מכפר בלבד העבודה הגדולה הנעשית בבהמ"ק. לז"א הנה אין ספק כי והיתה לכם בעיניכם. כלומר כחק בלי טעם והוא כי תראו כי תענו את נפשותיכם ולעומת זה תראו כי וכל מלאכה לא תעשו וכו'. שיורה היות יום שמחה כרגלים והוא יום שתענו בה' עוניים. אך אל תשיתו לב. כי דעו איפה כי עם השמחה של הכפרה צריך עינוי. והטעם הוא כי מה שביום הזה יכפר וכו' הוא על מנת שלפני ה' תטהרו אתם עצמכם בתשובה שלמה. כלו' וע"כ צריך עינוי להכין אותה ולסעדה:

או שעור הכתוב. לפי זה כי הנה יש מציאות כפרה. ויש טהרה שהוא זכות ולבניית עצמיי כענין הגיע עד גדר יחשבו הזדונות כזכיות. שהוא מהיות מן אהבת הלב. כמפורש בגמרא (שם פ"ו) על מאמר רשב"ל גדולה תשובה וכו' ומסיק כאן מאהבה וכו'. וזה יאמר כי ביום הזה יכפר אתכם מציאות כפרה אך כדי לטהר אתכם שתהיה גדר הטהרה. צריך שלפני ה' תטהרו. שהוא כי במה שהוא לפני ה' שהוא הלבב. תטהרו. כי הש"י יראה ללבב שהוא דבר שמתייחס מציאותו לפני ה' ולא לפני הבריות. בו תטהרו שהוא בלבב:

ולהמשיך דרכנו בכתובים. יאמר שעל כן להשיג גדר זה צריך העינוי. ועוד טענה שנית. והיא כי הן אמת כי שבת שבתון הוא לכם. והיות היום יום שמחה ושביתה הוא העיקר עם כל זה מה שועניתם את נפשותיכם הוא חקת עולם. למה שישאר חק לעולם. והוא כי יבא זמן שתבטל עבודת ב"ה ובמקומה צריך עינוי. כי הלא הן אמת שגדולה עבודה אך לא לעולם תהיה. כי הנה וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן שהוא בבית ראשון. וגם מרובה בבגדים שהם של בית שני. וזהו ולבש את בגדי הבד כו' וכפר כו'. הנה כל הזמן הזה שבת שבתון בלבד הוא. ולפי האמת אין צריך עינוי. אך מה שאמרתי ועניתם את נפשותיכם חקת עולם. הוא כי אחר השני בתים של שני שינויי כהנים. לא ישאר לכם תיקון רק הצום. ואז והיתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם. כי אז היו צריכים עינויים הרבה ועכ"ז אטריח רק אחת בשנה:

או יאמר והיתה זאת וכו' שאומר הוא יתברך. הנה תהיה זאת היא מצות העינוי לחוקת עולם. כלומר לבלי צורך רק חקת עולם מבחי' חקה. אם יהיה לכפר על בני ישראל על כל חטאתם. כלומר אם לא יהיה לכם רק חטאת שוגגים בלבד ולא עונות ופשעים. גם שתהיה אחת בשנה. שבמה שחטאו שנה אחת תשיבו לחטא וכן בכל שנה. לא אקפיד כל עוד שהם שגגות בלבד:

או יהיה שעור הכתובים בדרך אחרת. והיתה זאת לכם וכו' כי ביום הזה וכו'. לומר הנה ספרתי לכם סדר עבודת יום הכפורים. דעו כי זה אינו לעולם. אך מה שהיתה לכם לחוקת עולם. הוא שני דברים הצום ושביתת המלאכה. כי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וגם שכל מלאכה לא תעשו. והוא כי יבא זמן שלא תהיה עבודה עצומו של יום. וזהו כי ביום הזה כלומר ביום בלבד יכפר עליכם. וע"כ לטהר אתכם צריך עינוי. כי לטהר אתכם צריך שלפני ה' תטהרו בתשובה שלמה. באופן כי שבת שבתון לענין המלאכה. והעינוי שהוא ועניתם וכו' ישאר לחקת עולם. והיא כי העבודה לא תתמיד. רק מה שוכפר הכהן וכו'. ואשר יקום אחריו שימלא את ידו בבית שני ללבוש את הבגדים שהוא מרובה בבגדים. אך אחרי כן לא תהיה עבודה. ע"כ והיתה זאת לכם שהיא עינוי

ושביתה. על הזמן ההוא שאין עבודה צריך העינוי כמדובר. ומה גם שהיה אחת בשנה כמדובר למעלה. שאדם חוטא ומביא קרבן ומתכפר ביום הכפורים. וחוזר אל רשעו הקודם והוא יתברך חוזר ומכפר. מה שאין כך דרך בשר ודם. כאשר קרה לשמואל עם הזקן (ביצה י"ו) על ששני פעמים שכח מלערב לא מחל לו בפעם השנית. אך הוא יתברך אומר אפילו תהיה ענין מחילה אחת בכל שנה ושנה מוחל פעם אחת בשנה:

והנה הפירוש הזה בכתובים. אחשבה כוונו אותו רז"ל בפסיקתא כאשר הובא בילקוט בתהלים סימן ל"ב. וז"ל אשרי נשוי פשע אמר רבי ברכיה הכהן דהוא מנשי חובינן וסולח לעונינו בכל שנה ושנה. שנאמר והיתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בנ"י. את מוצא ביום הכפורים בא שטן לקטרג את ישראל והוא פורט עונותיהם ואומר רבון העולמים גנבים הם ישראל. והקב"ה פורט זכיותיהן של ישראל. מה עושה נוטל קנה מאזנים. והוא מעיין את העונות כנגד הזכיות. והן שוקלין אלו כנגד אלו ושתי כפות של מאזנים שוות. והשטן הולך להביא עונות וליתן בכף עונות ולהכריע. מה הקב"ה עושה נוטל את העונות מתוך הכף ומטמינה תחת פורפירא שלו. והשטן בא ואינו מוצא שם עון שנא' יבוקש את עון ישראל ואיננו. כיון שהשטן רואה כן אמר לפניו רבון העולמים נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. לכך דוד משבחם לישראל שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ע"כ:

וראוי לשית לב מה ענין השכחה הזאת כי אין שכחה לפניו ית'. ועוד שמורה שתחלה הוא שוכח ואחר כך סולח ואיך תפול סליחה על הדבר השכוח. ועוד כי אין ספק שהסליחה הוא העיקר יאמר שהוא סולח ולא יזכיר השכחה. ועוד שמביא ראיה מפסוק והיתה זאת וכו'. ויש זולתו רבו מספור שמזכירים כפרתו ית' את ישראל ביו"ה. ועוד איך יתקשר לזה אומרו את מוצא וכו'. ועוד אומרו בא שטן וכו' ואומרו גובים הם ישראל. האם ספו תמו כל עונות ישראל בכל שנה ולא נשאר בלתי אם היותם גנבים. ומה גם שאומר פורט עונותיהם שמורה כי רבים פשעיהם ואיך יוצא בגנבים בלבד. ועוד אומרו מה עושה נוטל קנה של מאזנים וכו'. מה ענין אומרו נוטל קנה של מאזנים והל"ל נוטל המאזנים. ועוד מה צורך להשמיענו נטילת המאזנים ולא אמר מעין שיהיו המאזנים שוות. ועוד היתכן שבכל שנה ישתוו הזכיות והעונות של ישראל ולא יעדיפו אלו על אלו. ועוד מה שעושה אח"כ להטמין תחת פורפיר' שלו. לא ימנע או נמחלו או לא נמחלו. אם נמחלה אין צורך להטמינה ואם לא נמחלו מה תועיל ההטמנה וכי משוא פנים יש בדבר. והא קב"ה לאו וותרן הוא. ועוד אומר נוטל וכו'. כי הנה העונות למעלה הן הנה כחות הטומאה המתהוים מחטאת בני האדם ומפשעיהם. ואיך ידיו יתברך תכלית הקדושה

יטלו כחות הטומאה ולא עוד אלא שיטמינה מתחת למדיו. עוד אומרו שנאמר יבוקש וכו' שאותו הפסוק ידבר לעתיד לבא ולא על יום הכפורים של כל שנה ושנה. ועוד אומרו כיון שהשטן רואה כן אמר לפניו נשאת וכו' מה כונתו באומרו פסוק זה. ועוד באומרו לכך דוד וכו' מהו לשון לכך הל"ל וכן דוד משבחם:

אמנם הנה הוקשה לבעל המאמר בכתוב. שאם אומרו נשוי הוא לשון סליחה היה ראוי יהיה אל"ף בסופו ולא ביו"ד כמו נושא עון. ועוד שאיך יתכן יהיה העון החמור מכופר והחטא שהוא השוגג מכוסה לבד. על כן על העון אמר דהוא מנשי וכו'. והוא כי דרך המלך עם משרתיו עושי רצונו. שבהעוותם יעבור על פשע. אך אם ישנו וישלשו בחטא אחד לא יאבה לסלוח. כי יאמר הלא מכעיסים אתם אותי פעם ושתים. ולא דעת ולא תבונה לאמר. אתמול חטאנו על הדבר הלז ויסלח לנו כרוב רחמיו ואיך נשוב ככלב שב על קיאו לחטוא לו בדבר ההוא בעצמו על דרך מה שכתבנו שקרה לההוא סמיא עם שמואל כדאיתא במסכת יום טוב (שם) על ששכח שני פעמים מלערב ערובי תבשילין כעס עליו על ששנה בחטא. ואמר לו לכולי עלמא שרי ולך אסור. כן הדבר אצלו יתברך. היה הדעת נוטה כי לא יסלח רק על העונות שלא חטאו בה בשנים שקדמו. אך אשר חטאו בהם שנה אחר שנה. פעמים שלש או יותר. היה מקום לומר כי לא יאבה ה' סלוח לו. כי הרבה לסלוח כבר בשנים הראשונים שעברו בעונות ההם עצמם. ולמה שבו לחטא בהנה. אכן ברוב רחמיו עושה עצמו כשוכח. את אשר חטאו לו בעונות האלו בעצם בשנים קדמוניות. וכאילו עתה בזו השנה חטאו בדברים אלו בלבד. וכן יעשה שנה בשנה מדי בא יום הסליחה ובכולן כן סולח לכל אשר חטאו שנה בשנה. אף אם המה חטאים הראשונים בעצם שחטאו בהם מאז. וזהו אומר דהוא מנשי חובינן. שמשכח החובות הידועים לנו. כאלו הם חדשים שלא חטאנו בהם בשנים ראשונים. ובזה סולח לעונותינו. כלומר העונות המיוחדים לנו בכל שנה ושנה. שבכל שנה סולק העונות עצמם. ולראיה שאף לאשר שנו וישלשו שנה ושתים חוזר וסולח הביא פסוק והיתה זאת כו'. שאומר בפי' אחת בשנה. שאין הלשון ההוא צודק רק בדבר אחד שמתחבר פעם אחת בכל שנה ולא בחוטא שנה א' במין א' עונות. ובשני במין זולתם. וגם יורה זה אומר לחוקת עולם שיצדק חוקת בכיוצא בזה. שהוא שאין השכל מחייבו לכפר. שהוא על שנותם בחטא. וזהו אשרי נשוי פשע. שהוא שכוח הפשע. וגם הוא סליחה. אלא שרמז היות גודל הסליחה גם אשר שנו וישלשו בהם. ובזה נסתלקה הקושיא הראשונה. ועל השנית אמר את מוצא כו'. והוא כי אין לך עון ועון שנעשה למטה שאין נעשה כח טומאה ממנו קטיגור למעלה. ואין ספק כי התשובה הנעשים למטה. ממעטת בהם.

ומה גם למ"ש ז"ל (ויקרא רבה פ' ל') שעל ידי המתענים ערב ר"ה מוחל הקדוש ברוך הוא שליש. ועל ידי המתענים בעשרה ימים נמחל השליש השני וע"כ בבא השטן ביום הכפורים. פורט א' לאחת למצוא חשבון כל עונות ישראל. ואינו מוצא כ"כ שמה מן הכחות הנזכר. ככל אשר הוא פורט. כי הוא יודע כלם. וכבר קצתם נמחלו. ע"כ צועק ואומר גנבים הם ישראל. כלו' כי יראה כאלו גנבו החסרים שמה. מאשר הוא פורט. ואזי כנגד זה פורט הקדוש ב"ה זכיותיהם לשיראו רבים. ועכ"ז היו העונות הרבים עליהם. אך מה עושה נוטל קנה של מאזנים וכו'. והוא כי דרך המאזנים להיות שתי הכפות תלויות. בשני קצות קנה א'. ובאמצע הקנה יש כמו בית יד. סובב בחור שבקנה ההוא באמצעו. והמחזיק המאזנים אוחז בו והכף המכרעת יורדת למטה. אמנם אם היה אשר בידו המאזנים תופס בקנה עצמו של המאזנים. לעולם יחדיו יהיו תמים שתי הכפות. ולא היתה המכרעת יורדת מהשנית אמר שע"ד המשל הזה עושה הוא יתברך. שאינו תופס מאזני ישראל. באופן תרד כף המכרעת כאוחז בבית יד של קנה המאזנים. רק כתופס בקנה עצמה שתמיד יראו שקולים. וזהו נוטל קנה המאזנים. והם שקולים אלו כנגד אלו. ושתי כפות המאזנים שוות. שידו יתברך המעכבת כף העונות מלירד. וע"כ ממהר השטן לבא למטה לארץ להסתכל במעשה בני האדם למצא עון אשר חטא לשים בכף העונות. כי רואה אותן שקולות. ושבקל יכריענה. ובזה מסתלק השטן מלפניו יתברך. ומתבטל מלקטרג. בלכתו מלפניו יתברך. ואז יש מקום אליו ית'. ליטול העונות מתוך הכף ולהטמינם. וענין ההטמנה. היא כי אין ספק עושים ישראל תשובה ביום הכפורים. וידוע מ"ש ז"ל (יומא פ"ז) גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות. נמצא כי הכחות הטמאים הקטיגורים. אשר נעשו ע"י העונות. מתהפכים לכחות קדושה. כאשר ביארנו במקומו. ומה גם בתשובת יום הכפורים. והוא מאמרנו בחבצלת השרון. כי בכל עון מקיים האדם מצות עשה של ושבת עד ה' אלהיך. נמצא עושה זכות כמספר העונות ומהפכן לזכיות. ואם עודנו עומד השטן למעלה עוד יש רבים שלא רבו עדיין. ובעוד שמשלחו למטה לבקש עונות. ימצאו כמה וכמה שבים בתשובה על אשמותם. כי בכל עת מן היום. מתחדשים ושבים בתשובה על עונותיהם. כי תמיד מתעוררים והולכים. ומתקבלים מיד. כי עת רצון היא מאד. וזהו נוטלן הקדוש ב"ה מתוך הכף. שעודן בכף יתהפכו לקדושה. להיות ראויים לינטל בידו יתברך. כי מלאכים קדושים המה. מה שאין כן אם לא היו רק נעשים שגגות. שעדיין חלאת טומאת מה בהן. ולא ינטלו בידו ית'. ומטמינם ומעמידם תחת כנפי מלבוש רחמיו קרובים אליו. והוא להיות שלולא גודל רחמיו. לא היו כדאים לכך. כי ליעשות זכיות צריך שתהיה התשובה מאהבה. ולפעמים

אינה מאהבה שלמה כראוי והם קרובים ליחשב כשגגות. על כן ייחס הדבר אל לשון הטמנה. ותחת פורפירא הוא מלבוש רחמים. אשר יתלבש בו ביום ההוא. ובעלותו אין מוצא כלום בכף העבירות ומפני כי הלא כמו זר נחשב. להיות הכף נקיה מכל וכל. עד בלתי השאיר עד אחד. לזה הביא פסוק יבוקש וכו'. אף שעל העתיד ידבר. כי ממנו נקח ראיה אל מציאות הענין. כי אפשרי הוא. ואז אומר לפניו נשאת וכו'. הוא כלומר האם נשאת העון. לפחות יחשבו כשגגות. אך לא כן עשית רק כסות גס החטא. שאף חטא לא הנחת. וגם אין הכסוי להגלות. רק סלה. להיותם בתמידות בקדושת פורפירא שלך מכוסים שמה עד עולם. ואמר לכך דוד משבחן. כלו' על דרך שפירשנו. לכך גם דוד משבחן באותו לשון עצמו. ואמר לכך כי בזה אין תימה שאומר כסוי על החטאות. אחרי אומרו סליחה. גם על העונות המזידים אשר שנו וישלשו. כי במה שאמרנו יתיישב. כמפורש שהוא כי צריך כסוי הפורפירא. לבל יחשבו הזדונות חטאות. כמ"ש בגמ' (שם) על השב מיראה ויחשיבם לזכיות:

או יאמר על ידי פירוש זה. יתכן מה שדוד משבחן. במה שתכסה חטאת ישראל. שאם הוא כסוי בעלמא. ועדיין עתיד להגלותו. אינו נמחל רק לפי העת ההיא. עד ראות אם ישיב. אינו שבח שישבחנו דוד כי גדולה מזו נעשה לו כי נמחל לגמרי. ומה גם למ"ש ז"ל שנדר לו ית' להודיעו שמחל לו העון. כי מבת שבע יעמוד מלך תחתיו וזהו לכך דוד משבחן. שאם לא כן. לא יאות להיות דוד משבחן בדבר הזה:

פרק יז

פסקה א

וידבר וכו' דבר אל אהרן וכו' איש וכו'. ראוי לשים לב. (א) אל שנותו את טעמו פה. מבכל הצוויים. שבכולם נאמר דבר אל בני ישראל. ופה הוא אומר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. (ב) אומרו ואמרת אליהם שהוא מיותר. (ג) אומרו פעם שנית לאמר. (ד) אומרו איש איש מבית ישראל. כי הלא אחרי אומרו כהנים וכל ישראל. מה צורך לפרט איש איש וכו'. (ה) אומרו אחרי כן. ואליהם תאמר איש איש וכו' אשר יעלה עולה או זבח. ואל פתח אוהל מועד לא יביאנו וכו'. כי הלא אומר ואליהם תאמר. הוא מיותר כי הלא באומר ואיש איש וכו' אשר יעלה וכו'. מי לא ידע שאליהם יאמר. כי ודאי שעודנו מדבר אתם וגם למה פרט איש איש וכו':

אמנם בבא יתב' לצוות את ישראל. בל ישחטו חולין כ"א יעשו לה' שלמים. ראה והנה יעלה על לב איש לדבר. ולומר על מה יעשה ה' ככה. אם לא להנאת הכהנים. שיאכלו את חקם מכל שלמי בני ישראל. שאל"כ מה איכפת ליה להקב"ה. אם שחטו חולין בחוץ.

על כן להסיר מלבם הדבר הזה. מה עשה הוא ית'. אמר דבר אל אהרן וכו'. לומר אלו היה הדבר כך. למה יצוה גם את הכהנים בעצמם. בל ישחטו חוליהן בחוץ. הלא אין להם הפסד. כי הלא הם האוכלים. כי כלו להם. אך אין זה רק מהטעם הבא בכתובים. למען אשר יביאו וכו' ע"כ בצווי הקדים את אהרן ובניו. ואמר דבר אל אהרן ואל בניו. ולהחזיק יותר בדבר. אמר ואמרת אליהם. לומד עוד תעשה להם להסיר מלבם הטעם ההוא. כי ואמרת אליהם זה הדבר. והנוסח אשר צוה ה' לאמר איש איש מבית ישראל וכו'. לומר כ"א לא יספיק מה שמדבר עם הכהנים הצווי. להסיר מלבם. כי יאמרו שאולי הוא למען ישמעו את ההטבה שמטיב להם. אך לא שיאסר להם מלשחוט חוליהן בחוץ ע"כ הוסיף על הדבר. ואומר זה הדבר איש איש מבית ישראל. לומר זה פעמים איש איש. כלומר כל סוג איש. בין מהכהנים בין מישראל. כל עוד שהוא מבית ישראל כי זה כל האדם. כעם ככהן. וזה אומרו לאמר פעם שנית. כלומר מה שצוה ה' לאמר. הוא בלשון זה. שהוא איש איש כמדובר:

פסקה ה

ואליהם תאמר וכו'. הנה נתן טעם לפגם. השוחט חולין בחוץ. שהוא למען אשר יביאו וכו' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. כי היו מורגלים לזבוח על פני השדה לשעירים הנמצאים שם. ע"כ במנוע אותם לשחוט בחוץ גם את חוליהם. כ"א באהל מועד לשמו ית' לבדו לא יביאו עוד לזבוח לשעירים אשר הורגלו בהם. והנה ממוצא דבר זה היה מקום להם לחשוב ולומר כי טעם האמור פה בקרבן שלמים. זה הוא הטעם לכל הקרבנות. כי הוא להדיח את ישראל. מאשר הורגלו להקריב לע"ג. ע"כ למען בטל אותם בל יזבחו עוד לשעירים. ע"כ צוה למו להקריב לה'. שאל"כ מה בצע לה' בזבחים ועולות. היאכל בשר אבירים ודם עתודים ישתה:

והנה טעם זה נמצא כתוב בספר א' מהגדולים ודעתנו הוא שלא נכתב שם. רק לשכך דעת ההמון. אך הוא לא חשב כזאת. והנה לא יבצר מהרואה טעם האמור בתורה פה. שמה שצוה ית' לעשות חוליהם שלמים לה'. הוא להסירם בל יזבחו לשעירים אשר הורגלו להיות זונים אחריהם. כי איש שוגה יחשוב כי גם זה טעם לכל הקרבנות. כי פה גילה הכתוב טעם לכלם. על כן למען לא ילמדו מכאן. אמר הוא ית' למשה ואליהם תאמר. כלו' אל יטעו השומעים את דברי אלה לומר שטעם שאמרתי לחולין. הוא ג"כ לקדשים. כי הלא ואליהם לשומעים זה. תאמר שהעושה עולה או זבח. שהם קדשים בחוץ. ונכרתה האיש ההוא מעמיו. כלומר אין להם מקום. שאם טעם הקדשים היה בשביל שלא יזבחו לשדים ולאלהי נכר לבדו. א"כ למה מאס בזבחים הנעשים לה' לבדו בשדה. שאדרבה אז

יורו כ"א ברשות המיוחד לכחות הטומאה שם יתנו כבוד לה'. ומורים כי אין זולתו ית' אך אין זה. כ"א שסוד ה' גדול ורב ורם. לה' בעולות וזבחים לשם ה'. כאשר צוה. וע"כ אין כבוד להעשות מבית ה' וחוצה. ולא נאמר טעם על שלא יזבחו עוד לשדים. כ"א על בשר תאוה:

פסקה יא

כי נפש הבשר בדם היא וכו'. ראוי לשים לב. (א) מה צורך אל כל האריכות הלז. והל"ל ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם. ומה צורך לומר כי נפש הבשר בדם הוא. (ב) אומרו כי הדם הוא. משולל ענין והבנה כי ודאי שהדם דם הוא. (ג) אומרו בנפש יכפר הרי נאמר לכפר על נפשותיכם. (ד) כי פה נותן טעם על מה שניתן על המזבח לכפר. וכן הוא אומר בנפש יכפר. ע"כ אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם וכו'. והנה במשנה תורה אומר טעם אחר באומר רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר. (ה) כי כל פסוק ע"כ אמרתי הוא מיותר. (ו) באומר כי יצוד כו'. כי אומר אשר יאכל הוא מיותר. (ז) או' וכסהו בעפר. כי אין פה מקום זה כ"א המותר או האסור לאכול. ועל פי דרכנו נשית לב לבקש בכתוב טעם מה. אל הכסות דם חיה ועוף בעפר מה שאין כן דם בהמה שנאמר בה על הארץ תשפכנו כמים. (ח) אומרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. כי הלא למעלה לא אמר רק שהנפש הוא בדם ופה מהפך ואו' שהדם הוא בנפש ועוד מעט אומר שלא כראשונה ולא כשניה כי אם שדם הוא עצמו הנפש באומרו כי נפש כל בשר דמו הוא. (ט) סמיכות אומרו וכל נפש אשר תאכל נבלה וכו': אמנם הנה ראה ית' כי היה האדם נבוך. באומרו מה זה היה. שאסר לנו ית' את הדם. שאם הוא על שהדם קרב במזבח. א"כ הצבי והאיל והעוף הבלתי קרב במזבח. דמם יאכל. כאשר חלב נאכל. ואם הוא על שישראל שחטו שעיר עזים ויטבלהו בדם. מעין ענין גיד הנשה אם כן שבט יוסף ובנימין ראובן והגרים יאכלוה. על כן בא האלהים ויאמר. הנה הטעם הוא. כי נפש הבשר בדם הוא. כי הדם הוא בסיס אל הנפש. וזהו נפש הבשר בדם הוא. ושמא תאמר הן אמת כי הדם הוא מושב אל הנפש. אך אחר השחיטה. הנפש יוצאת ממושבה. ונשאר הדם משולל נפש. א"כ נאכל אותו. לזה אמר הנה להיותו מושב לנפש טרם צאתה. אני נתתיו על הנפש לכפר על נפשותיכם. באופן כי גם כי הדם הוא. כלו' כי הדם הוא עתה לבדו בלי נפש. על כל זה בנפש יכפר על כי מתחלה היה מושב אליה. ואל יעלה על רוחך. שאסרתי הדם על מעשה השבטים שטבלו את הכתונת בדם. כי הנה על כן. כלו' להיות מהטעם האמור. יצדק אשר אמרתי לבני ישראל. כל נפש מכם לא תאכל דם. ולא התרתי לשום שבט מהם. וכן אמרתי והגר

הגר בתוככם לא יאכל דם. כלומר ואלו היה על דם השבטים. של שבט ראובן ויוסף ובנימין והגרים הייתי מתיר. ולא התרתי להם. וזהו על כן אמרתי וכו'. ושמא תאמרו א"כ איפה שהטעם הוא בעבור זה יותר לכם דם החיה והעוף. הבלתי קרבים על גבי המזבח. ע"כ אומר אני שעכ"ז איש איש אשר יצוד כו' ושפך כו' ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא יתאכלו כו'. והענין כי הנה לתת טעם אל איסור דם החיה והעוף הנאכלים. ובלתי קרבים. הקדים ואומר ושפך את דמו וכסהו בעפר. והוא כי אמר איש כי יצוד כו' אשר יאכל ולא יקרב. שהוא כל מיני חיה וכו' ורוב מיני עוף שע"כ היה הדעת נותן שיאכל דמם. אמר דעו כי ושפך את דמו וכסהו בעפר. שהוא מעין קבורה. עפר למטה ועפר למעלה. ולמה צויתי זה. משא"כ בבשר בהמה שעל הארץ תשפכנו כמים. הלא הטעם הוא כי נפש כל בשר מאלו הנז' דמו בנפשו הוא. כלו' אין אלו מאיכות הבהמה הקריבה על גבי המזבח שעליה אמרתי כי נפש הבשר בדם הוא כי הדם הוא בסיס ומושב אל הנפש. ועל היותו עודנו הבעל חי מושב אל הנפש נתתיו על הנפש לכפר. אך אלו לא כן כ"א דמו בנפשו הוא. כי אין הנפש דבר בפני עצמו והדם מושב אליה. כ"א שהדם והנפש הכל דבר א' לקלות חיותם. וזהו דמו בנפשו. כי הדם בנפש לאחדים. ולא נפרד ממנה. וע"כ הוא שהדם צריך קבורה. כי בו איכות נפש. מה שאין כן הבהמה. שהדם מושב לנפש בלבד. שע"כ בבשר תאוה נאמר על הארץ תשפכנו כמים. ואחר הקדמה זו אומר הוא יתי' ואומר לבנ"י כו'. לומר בזה שאמרתי טעם אל הכסות הדם בעפר. תדעו כי מה שאסרתי גם דמם של אלו הבלתי קרבים על גבי המזבח. כי מטעם מתייחס אל הכסוי. שהוא כי נפש כל בשר מאלו דמו הוא. כי הדם הוא הנפש ממש כמדובר. ולפי זה האמור במשנה תורה. ולא תאכל הנפש עם הבשר. חוזר אל הצבי והאיל האמורים שם בפסוק הקודם. ויצדק בזה מה שחזר הוא יתי' לומר הצווי ההיא. רק חזק וכו' ולא תאכל הנפש עם הבשר. אחר שנא' שם למעלה רק הדם לא תאכלו כו'. כי הראשון בבהמה ידבר. שהיא מטעם אמר והן אמת כי חילוק זה בין דם לדם. שהאחד מושב. והאחד דבק כאחדים עם הנפש. לא מצאתי בשום מקום רק מהכרת הכתובים. ואל אלהים ה' יצילני מלומר בתורתו דבר אשר לא הוא חלילה:

פסקה טו

וכל נפש וכו'. זולת הסמיכות שהערנו עוד צריך לשים לב. כי הנה הדין נאמר כפירוש רש"י פרשת שמיני:

אך יקושר אל הקודם. שאומר הוא יתי' הלא חייבתי כרת על נפש האוכלת הדם. והלא תבהל ברוחך לאמר מה זאת. האם אוכל נבלה וטרפה. שהיא מתה ומטמאה. וגם דמו

נשאר נבלע בה. ועם כל זה אין באוכליו רק מלקות ארבעים. והדם הטהור של שחוט' כשרה. אוכליו יכרת. לזה סמך ואמר וכל נפש אשר תאכל כו'. לומר אל תתמה על החפן. כי אין ידיעתך כידיעתו חלילה. כי אני יודע עד היכן פוגם כל עון. והנני מגלה לך כי קל הוא פגם נבלה האוכלה. כי הלא גדר הפגם הוא. עד היותו טמא עד יכבס בגדיו ורחץ במים. אך בשהותו עד הערב יטהר ויתוקן. וא"כ אמור מעתה שאם היה פוגמו גדול. לא היה נתקן בו ביום. וע"כ מזה תבין. כי ע"כ ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ כי ונשא עונו. כי יעצר כח לסבול עונו על עצמו. מה שאין כן האוכל דם כי לא יטבול עונו עליו ויעמד חי כי אם שיכרת מן העולם כמדובר:

פרק יח

פסקה א

וידבר ה' וכו'. כמעשה כו'. ראוי לשית לב. (א) אומרו דבר ואמרת. (ב) למה במצוה זו. הקדים ואמר אני ה' אלהיכם. יותר מבשאר מצות. (ג) אומרו כמעשה ארץ מצרים וכו'. למה פרט מקומות אלו מזולתם. ומה גם שאדרבה מאלו אל ילמדו כי ראו כי מעשיהם לא הועילו למו. (ד) שבכלל אומרו כמעשה וכו' לא תעשו. הוא שבחקותיהם לא ילכו. (ה) אומרו אשר ישבתם בה וכו' ואומרו אשר אני מביא אתכם שמה היא מיותר. (ו) אומרו ללכת בהם. מה היא ההליכה הזאת. (ז) אומרו ושמרתם את חקותי ואת משפטי. הרי נאמר בפסוק הקודם. (ח) אומרו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. יראה שישמור אותם כדי לחיות בהם. וא"כ יהיה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. (ט) אומרו אני ה'. למה הוצרך לאומרו:

אמנם הנה בצווי זה בלתי עשות כמעשה האומות. כ"א את חוקי ה' ואת משפטיו. תלויה כל התורה. ע"כ רצה הוא ית' לצוות. ידבר אליהם משה בסגנון המורה. כאלו פי ה' הוא המדבר אליהם. שיעשה בהם רושם. מאשר ע"י שליח. והיא כי הנה דרך השליח לדבר דברי המשלח בנוסח שלא לנוכח. והוא כי אם ה' היה מדבר אליהם פנים אל פניהם. יאמר אליהם אני ה' אלהיכם כמעשה כו' ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה. אך בדבר משה בלשון שליחות. הוא שיאמר להם ה' אמר אלי. שהוא ה' אלהיכם. אך לא יאמר אני ה'. כאשר בהיותו ית' הדובר בם. וכן יאמר וכמעשה ארץ כנען אשר הוא מביא אתכם שמה. ולא אשר אני מביא אתכם שמה. כאשר אם ה' בעצמו היה המדבר אליהם. ע"כ למען יעשו רושם הדברים ההם ביותר. צוהו ה' אמור להם הדברים בעצמם. כאשר יצאו מפי. כאשר אם בפיו היה מדבר בם. וזהו דבר אל בני ישראל. ועם היותך אתה המדבר. אל תאמר כה אמר ה'. שהוא אלהיכם. כ"א ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם.

שהוא כדובר ה' בם. וכן אשר אני מביא אתכם שמה. ולא אשר היא מביא. למען יעשו רושם בשתי בחינות. (א) שיעלו על עצמם. כאלו הוא ית' בעצמו מדבר בם. (ב) כי ידענו מאמר רז"ל (חגיגה י"ד) כי הבל פיו היוצא בדברו נעשה מלאך. כמאמר רבי יוחנן. וההבל ההוא פועל ישועות בקרב הארץ ומהוה הויות כד"א (ישעיה נ"ח) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וכו'. ואומר (תהילים ל"ג:ו') וברוח פיו כל צבאם. ומה גם עתה שיעשו רושם בשומעם מפיו כענין במ"ת. ע"כ צוה ית' כי גם שלדבר פה אל פה עם ישראל אין להם הכנה. לפחות הדברים אשר ידבר משה אליהם יהיו אותן אשר יצא מפי יתברך שלא יבצר מהן מלהתעורר ההבל ההוא. בהאמר אותו הסגנון לעשות רושם בלב בנ"י השומעים וזהו דבר וכו'. ועם היותך המדבר ואמרת אליהם אני וכו'. כלו' כאלו אני דובר בכם והם הדברים שיצאו מפי:

וענין הכתובים שאמר איני צריך לאמר לכם שלא תמירני באלהיהם חלילה. כ"א שבהנחה שאני ה' אלהיכם ואותי לבד תעבודו. עכ"ז כמעשה ארץ מצרים וכו' אשר יעשו לאלהיהם. לא תעשו לי לעבדנו כמעשיהם. שהוא להתגודד כמשפטן וכיוצא. והוא כי תאמרו שאולי להיותן אותן העבודות גדולות. בלתי ראויים להעשות לזולתו נענשו וא"כ טוב לעשותן לה' לבדו. ובחקותיהם לא תלכו. מהלך שלכם. שהוא לעבוד בהם את אלהיכם. ושמא תאמרו אחר שהכונה לשמים. מה בין אלו לאלו. לז"א את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו בלבד. ולא מצרים. כי בשל המצרים אין להם סוד ותועלת. אך בהיות משפטי וחקותי. יסכון לכם ללכת בהם. אני ה' אלהיכם. והוא כי מצות ה' נעשים מלאכים לעושן ומלוים אותם בכל אשר ילך. ואמר הוא ית' כי לא בלבד המשפטים עצמם והחקים הולכים עם עושיהם שהם המלאכים. כ"א גם ללכת בהם אני ה'. כלומר במצות. כי אלך בהם אני ה' אלהיכם. נמצאתם מלווים מן המלאכים וממני אני ה' אלהיכם. וזהו ללכת בהם. ומי הוא ההולך בהן. אני ה' אלהיכם. והנה עד כה לא אמרתי שתחלו לעשות בחקים. כ"א במשפטים שהדעת מחייבם. כי אמרתי את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו. אך עצתי היא תהפכו השיטה. כי ושמרתם את חקותי תחלה ואח"כ ואת משפטי תשמרו. כי טוב לכם לסמוך עלי מלסמוך על דעתכם. ומה שאני מעמיס עליכם בדבר. לא לעצני. כי איני צריך לכם. כי אם צדקת מה תתן לי. כ"א להיטיב לאדם. וזהו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. שהוא לתועלתו. כי אני איני צריך לכם כי אני ה' בין קודם עשותכם המצות בין אחרי כן. אני בהווייתי:

או יאמר דבר אל בני ישראל. ענין אחד. שעל ידו ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם. שעם היותי ה'. המורה שהוא בורא כל. אני מכנה שמי עליכם בלבד. והוא סור מרע. ואחר

כך עשה טוב בכל. והתורה התחיל בסור מרע. ואמר כמעשה ארץ מצרים וכו'. והוא כי תרחקו מן הדומה לכיעור פן תבואו אל הכיעור. וזה אומרו כמעשה בכ"ף הדמיון. לומר דבר הדומה למעשה ארץ מצרים. שהוא כמעשה ולא מעשה עדיין. לא תעשו. וע"י כן שתרחקו ממה שהוא כמעשיהם. ימשך שובחקותיהם לא תלכו כי אם הדומה לכיעור מעשיהם תעשו גם בחקותיהם תלכו. והנה היה מקום לומר. האם אשר ראו במפלת מצרים ואשר ראו במפלת כנען. האם יעשו כמעשיהם. לז"א אשר ישבתם בה. ואמר אשר אני מביא וכו'. לומר מה שתטעו לעשות כמעשה ארץ מצרים. היא כשומכם לב אל אשר ישבתם בה ועצרו כח המצרים לעכב אתכם שמה רד"ו שנה. אולי יעלה על רוחכם שיש במעשיהם ממש אלא שבאחרונה נתקלקל. וכן בארץ כנען במה שתראו אשר אני מביא אתכם שמה. ולא אביאכם ע"י מלאך. תתנו כח בצד מה למעשיהם. שע"כ הוצרך הוא ית' בכבודו ובעצמו להפילם. ועל שסוף סוף אלו ואלו נפלו. ע"כ תשגו כי תעשו כמעשיהם בכ"ף הדמיון להורות כי אשר לא חכמו לשנות מעט לתקן הדבר נפלו. שאל"כ איך מעשיהם עמדו להם. ועוד ידם נטויה. אלא שצריך מעט שינוי. ותשנו לטוב מעט מן הנהוג. לקיים כל דבר. ואמר שיזהרו פן מן הקל יבאו אל החמור. ואחר צווי הסור מרע פירש העשה טוב. ואמר את משפטי שהן שהדעת מחייבן תעשה. שהוא למה שהם משפטי. לא להיותם צודקים בסברא. וכן את חקותי תשמרו ולא לאהבת השכר רק ללכת בהם בלבד. שהוא כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. אז אני ה'. מתייחס בכבודו להיות אלהיכם. וזהו אני ה'. והוא אשר אמר למעלה ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם. ואמר מה שייחסתי את עצמו ליקרא ה' אלהיכם הוא בהיותכם מכוונים שלא על מנת לקבל פרס. אך אם ושמרתם את חקותי וכו' על מנת לקבל פרס. אפי' של חיי עולם. שהוא אשר יעשה האדם וחי בהם. אז אני ה'. כלומר נאמן לשלם שכר. אך לא אני ה' אלהיכם. כי לא אכנה אלהותי עליכם רק בהיותכם לי כעבדי' נמכרים המשרתים שלא על מנת לקבל פרס. וזה אומרו למעלה אני ה' אלהיכם ובפסוק שאחריו אני ה' בלבד:

או יאמר מעין זה ושמרתם את חקותי. לומר אשר כתבנו במשנת (אבות פ"א) אנטיגנוס איש סוכו שדקדק בלשונו שלא אמר ע"מ שלא לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין וכו' שלא ע"מ לקבל פרס. שהוא אינו אומר שתכוונו על מנת שלא לקבל שיורה כי איננו חלילה. או שתגעלו בו. כי אם שלא תעשו על מנת לקבל פרס בהכרח. כשכיר יקוה פעלו אך אם יותן גם את הטוב תקבלו. כי אין הכונה רק שאתם תעשו את שלכם להתחייב חנם. והוא יעשה את שלו להרבות לכם שכר עד בלי די. וזה יאמר ושמרתם את

חקותי כלומר למה שהם חקותי שלי. וכן את משפטי למה שהם משפטי ולא שאין שכר חלילה כאשר טעו הצדוקים במאמר התנא. כי אם שתעשו את שלכם. אף הוא יעשה את שלו. כי דעו כי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. והוא מאמרם ז"ל (ברכות י"ז) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו'. אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם והוא אשר ביארנו במקומו. כי שני מיני אושר יש להם לעה"ב. א' החיים הנצחיי ב' התענוג שמתענגים באורות מצותיהם אשר קיימו כי הן הן המתענגות ומעטרות אותם בעה"ב וזהו יושבים ועטרותיהם בראשיהם. כי אורות ושרפי קדש אשר עשו בתורה ומצות שקיימו הן הם עטרותיהם. וזה יאמר וחי בהם. כי האדם המקיים חוקים ומשפטים יעמד חי בהם. בחקים ובמשפטים עצמם. כי הן הם אורות ומלאכים הדבקים בם ומעטרים אותם ותבטחו בזה. כי אני ה' נאמן לשלם שכר:

פסקה כד

אל תטמאו בכל אלה וכו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומרו בכל אלה. שיורה שלא יקפיד על מקצתן. והנה רז"ל (מכות כ"ד) פירשו שהוא כלו' באחת מהם. אך הנה לפני' הוא אומר כי כל אשר יעשה מכל התעבות האלה הנה פרט על העושה אפילו מקצתן. ולמה לא עשה כן גם מתחלה. ולא יאמר לשון המורה ההפך. (ב) אומרו ואפקוד עונה עליה כי הלא הארץ מה חטאה. ועוד שלא מצינו שלקתה הארץ ומה היא פקידת עונה עליה. ועוד כי אם יש בה עון למה ותקיא הארץ את יושביה כי הלא גם היא חטאה. (ג) אומרו ושמרתם אתם כי מלת אתם מיותרת. (ד) כי גם מציאות הצווי נא' למעלה ושמרתם את כל חקותי וכו'. (ה) אומרו ולא תעשו מכל התועבות כי הרי נא'. ואם הוא לבל יטעו על אומרו למעלה בכל אלה. ופירש אח"כ שהוא מכל אלה. א"כ למה אמר מה שיצטרך לתקנו ולא תקן מתחלה לומר אל תטמאו באחת מאלה. (ו) או' כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וכו' ולא תקיא כו'. כי הלא זה כאמר למעלה. כי בכל אלה נטמאו הגוים כו' ותקיא הארץ את יושביה כו'. (ז) אומרו כאשר קאה את הגוי. כי אחר אומרו ולא תקיא אתכם הארן מה צורך לומר כאשר קאה את הגוי. (ח) או' כי כל אשר יעשו וכו' ונכרתו וכו'. כי הלא יראה הפך האמור בפסוק הקודם. כי הלא אמר ולא תקיא כו' כאשר קאה את הגוי. שיורה כי כאשר קאה יושביה לגמרי כן תקיא את ישראל. אך מאומרו כי כל אשר יעשה ונכרתו הנפשות העושות יראה שאת העושות בלבד יכרית. אך לא תקיא גם את הכל. (ט) אומרו ושמרתם וכו' לבלתי עשות מחקות התועבות וכו'. כי הרי זה שנוי ומשולש. (י) אומרו ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם שהוא בכלל הקודם. וגם מזה יורה כי בהעדר טומאה. יקרא ה' אלהיכם. ולמעלה אמר ושמרתם את משפטי

ואת חקותי וכו' אני ה' אלהיכם. יורה כי תואר זה איננו. רק בקיום מצות עשה. ולא בשלילת טומאה:

אמנם יאמר אלהינו ית'. הנה ידעתי כי אל תטמאו בכל אלה לגמרי כי בכל אלה נטמאו הגוים כו' לומר כי כמו כן היא טומאת כל אלה כאחת. שאפילו הגוים שהם טמאים מצד עצמם. קבלו עוד טומאה. כי בערך אשר עשו. הוא כאלו לא היו טמאים מעצמם ונטמאו עתה כי הורגש היתרון כי רב היה. ולא עוד אלא שותטמא הארן שהשרו כחות טומאה בארץ הקדושה. ואז באתי לפקוד עונם אשר חטאו לי עליה. כי לא חפצתי לגרשם ממנה כ"א עליה שאייסרם והם עליה. אך הארץ לא רצתה כ"א ותקיא הארץ את יושביה כי גרשה אותם מעליה. הנה כי רעה גדולה בהטמא בכל אלה ודאי שלא תעשו כי אינכם כגוים ההם חלילה. אך במקצתן אפשר תטמאו. אך ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי. אם כה תעשו. אבטיחכם כי גם מקצת התועבות לא תעשו. וזהו ושמרתם וכו' ולא תעשו מכל וכו'. כי מצותי אלה ישמרו אתכם. ואמר מלת אתם. לומר כי בישראל יש בטחון. שעל ידי קיימם החקים והמשפטים. ישמרו אתכם מכל התועבות מה שאין כן שאר גוים שע"כ לא נתבקש להם תיקון:

או שעור הכתוב ושמרתם אתם דרך כלל וכו'. ולא תעשו כן מכל התועבות גם כל א' מהפרטים. וזהו האזרח והגר שהוא להזהיר גם את היחידים. ושמא תאמרו ומה יועיל. כי ישמרו להם היחידים אם הרוב יטמאו. כי הלא יקרם כגוים שקאה את כל יושביה. עם שלא יבצר יחידים שלא נטמאו כאלו לזה אמר כי את כל התועבות וכו'. לומר כי את כל התועבות האל. עם היותם שלא עשו אותה כל הגוים לגמרי. רק אנשי הארץ הם החשובים אשר כח בהם לעשות. ומורא לא יעלה על ראשם. כענין ערות אשת עמיתך ודומה לה. כי מי יערב אל לבו לעשות. אם לא אשר כח ואל למו. וזהו כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ הם הנקראים אנשים שהם אנשי הארץ וגדוליה. אך ההמון אם ערבו אל לבם לעשות קצתם לא ערבו אל לבם לעשות כלם. וזהו אומרו האל ולא אמר האלה. כי רמז כי אשר כח ואל לו הם אשר עשו את כלם. ועם כל זה ותטמא הארץ להקיא את כל יושביה לגמרי. עכ"ז אל תיראו שיקרה לכם כן. שגם שתשמרו מכם יחידים או חצייכם. תקיא את כלכם הארץ. כאשר קאה את הגוי אשר בארץ היו. אל תיראו. כי הנה ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי וכו' שגם את הכל קאה לגמרי. כי לא כן אתם. כי דעו לכם. כי כל אשר יעשה מכל התועבות. שהוא בהיותם פרטים שאינן הכל אל יקיא את כלן. כי אם ונכרתו הנפשות העושות. כלומר הן לבדן ולא הכל. וז"א מקרב

עמם כי העם ישאר. מה שאין כן לגוים. כי הגדולים הם אשר כלו כל הרעה. ותקיא הארץ את הכל:

פסקה ל

ושמרתם את משמרתי וכו'. אמר הנה אמרתי. כי אתם מובטחים שלא תעשו את כל התועבות. ואם תשמרו משפטי וחקותי. גם מקצתם לא תעשו. ועוד אני מוסיף. כ"א גם אם עוד תוסיפו לעשות. שמלבד חקותי ומשפטי ג"כ תעשו משמרת למשמרתי. שהם סייגים וגדרים אל משמרתי כדי לשמור משמרתי אשר צויתי שלא תעשו כמעשיהם וחקותיהם. כי אז מובטחני בכם שגם מקצת חקות התועבות לא תעשו. וזהו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות. וכ"ש שלא תעשו התועבות עצמם:

או יאמר על דרך זה. ענין מאמר רז"ל כי צוה ה' לעשות סייגים וגדרים. למען אשר אם יטעה. יהיה בסייג. ולא בעבירה עצמה. וזה בעצמו הוא לשון המקרא שאומר הוא ית'. ושמרתם את משמרתי לומר עשו משמרת למשמרתי ומה הוא המשמרת. הלא הוא שתעשו סייגים. לבלתי עשות מחקות התועבות וכו' שהוא כי גם כי יעבור איש. לא יהיה מחקות התועבות. כ"א עבור בסייג ולא בעבירה ושמא תאמרו ומי יודע. כי אחר שהיצר הרע מפתה. אולי יעבירנו על זה ועל זה. וטוב היה תהיה מכשול א' ולא שנים. לז"א ולא תטמאו בהם אני וכו'. לומר על ידי עשותכם משמרת למשמרתי. אני מבטיח כי אל תטמאו בהם. כ"א על הרוב בסייג כי אני ה' אלהיכם. כי אלהיכם אני. ורגלי חסידי אשמור. וזהו ואל תטמאו בהם אני ה' אלהיכם:

פרק יט

פסקה א

וידבר ה' כו'. דבר אל בני ישראל וכו'. קדשים תהיו כו'. ראוי לשים לב. (א) למה הוצרכה הקהלת כל עדת ישראל בפרשה זו. זולת טעם רז"ל על כי רוב גופי תורה תלויים בה. (ב) אומרו ואמרת אליהם שהוא מיותר. (ג) אומרו כי קדוש וכו' שהוא נתינת טעם הפכיי. (ד)קשר אומרו איש אמו וכו' עם הקודם. (ה) קשר אומרו ואת שבתותי תשמורו כו' שאם הוא כמ"ש ז"ל (יבמות ד"ה) אם יאמרו לך חלל שבת יכול תשמע להם ת"ל ואת שבתותי תשמורו שאתה והם חייבים בכבודי ע"כ. ואם זאת היא הכונה למה הזכיר החמורה שבעבירות. והלא אפילו הקלה שבקלות לא יעבור לשמוע לאביו ולאמו מטעם שהוא והם חייבים בכבודו ית'. וגם נשית לב אל אומרו שנית אני ה' אלהיכם. (ו) קשר או' אל תפנו כו' אל אומרו אני ה' אלהיכם פעם שלישי. (ז) קשר וכי תזבחו כו' אל הקודם. וגם אומרו ל' וכי ולא ל' ציווי. ועוד כי כבר נאמר ענין זה בפ' ויקרא. (ח) קשר או'

ובקצרכם כו' עם הקודם. וכן דרך כלל כל המקראות שאחריו בלתי מקושרים כלל. וכן כמה תיבות בכתוב בלשון רבים ובתוכן לשון יחיד. והנה לבא אל הענין נשית לב אל ענין הקדושה הזאת מה היא כ"א היא פרישה מעריות היא בשב ואל תעשה ולא יצדק בו ל' תהיו. ואחשבה כי הנה האדם נכלל משני הפכיים. גוף ונפש. וכלול מארבעה עולמות כמפורש אצלנו בשערים פרשת בראשית ופר' ויצא. והנה ביד האדם בבחירתו מוכן להמשיך החומר אחר הצורה או הצורה אחר החומר. כ"א ישים איש לבו ונפשו לעשות עיקר מתורה ומצות ויפרוש מענייני העולם הלזה כקדמונינו הקדושים. גם לחומרים היו מקנים קדושה. וע"כ היתה נבואה שורה עליהם. והוא ענין מאמר רבי פנחס בן יאיר עליו השלום באומרו (ע"ג פ' א') זהירות מביאה לידי זריזות וכו'. עד בואו בטוב בחירתו ממדרגה אל מדרגה עד השיגו רוח הקדש ועד גדר נבואה. שהיו מזככים ומקדשים גם חומרים עד יוכנו להשרות עליהם בגוף ונפש שכינה ונבואה הצריכה זיכוך החומר. כמז"ל (סוטה דף מ"ח) משחרב מקדש ראשון בטלה זכוכית לבנה. שכונתם שהיה להם חומר זך להיות ראוי לשרות עליו שכינה ונבואה. וגם אחרי כן כי יבואו בני האלהים כרשב"י ודומה לו להתקדש ולהזדכך חומרם. לא נעדרה מהם שכינה ורוח הקדש כמפורסם. וע"כ גם אשר השיגו לגדר רשב"י התקדשו עד גדר שלא שלטה בהם רמה במותם. וע"כ לפי רוב הכנות חסידותם ופרישותם שורה יתרון נפש יתירה כנודע מספר הזוהר. כי בהתקדש איש בתורה ומצות שורה על נפשו רוח וכעלותו עוד מעלה מעלה אחרי כן בכשרון וחסידות רב ועצום קונה נשמה מעולם העליון למעל' מעול' המלאכי'. ועל זה אבינו אב הרחמן המלמדנו להועיל שתנהג בחסידות בה ויאמר קדשים תהיו וכו' כי לכך נוצרתם. ונבואה אל ביאור הכתובים. והוא כי להיותו יתב' בא להזהיר את האדם על חסידות וקדושה לקנות רוח ונשמה להדמות לבוראו יתברך. ראה והנה יש בני אדם גם בני איש תועים מדרך השכל. באומרם כי לא כל אדם ראוי לכך וזוכה לזה כ"א חד בדרא ותרי בדרא. ויתרשלו ע"י כן מלעלות בסולם השלמות בתורה ומצוה והתנהג בחסידות. אך לא כי הוא כ"א שאין איש בישראל שלא ישיג אם ירצה לעלות בתורה וכשרון המעשה והתבודד בחסידות עד קדוש יאמר לו. ע"כ להורות זה צוה יתברך יאמר דבר אל כל עדת בני ישראל וכו' קדושים תהיו. כי הקהיל את כלם להורותם כי כל העדה מוכנים לכך. ולא תאמר שתדבר אל כל העדה כדי שבכללם ישמעו המוכנים שבתוכם. כי הנה ואמרת אליהם קדושים וכו'. כלומר כי אליהם כלם תהיה האמירה שתאמר אליהם קדושים תהיו וכו'. וז"א ואמרת אליהם קדושים תהיו. ונתן טעם ואמר אני ה' אלהיכם כלומר תדעו שכלכם מוכנים. כי הלא קדוש הוא מי שהוא אלוה של כלכם

כא'. א"כ אחר שכלכם נכנסים בסוג יקרא ה' אלהיכם. אין זה רק שהכנה יש לכלכם להדמות אליו יתב' כי ע"כ אלהי כולכם יקרא. והנה ממוצא דבר הלא יתחמץ לבב אנוש. באומרו הלא דבר אלהינו יפלא בעינינו באמור אלינו קדושים נהיה כי קדוש הוא יתברך. כי הלא גם כי נהיה קדושים מי יתן ונדמה למלאכי אלהים הנקראים קדושים כד"א ובמימר קדישין שאלתא. ומאין ולאין נדמה לו. באופן כי בהיותנו קדושים לא נקרא דומים ליוצרנו. ע"כ להסיר מלבנו הדבר הלזה. והוא במה שכתוב אצלנו בשערים. כי פנת יקרת ספר הזוהר ורז"ל במקומות אין מספר כי גדולה מעלת הצדיקים ממלאכי השרת. עד אומרם כי עתידין צדיקים שיאמר לפניהם קדוש משא"כ למלאכי השרת. והן זאת מאמר יתברך לעמו ישראל ע"י ישעיה הנביא. כי אין תואר הקרא המלאכים קדושים תואר עצמיי אליהם כי אם תואר מושאל על העדר חומרם. אך הקרא קדוש באמת אינו כי אם אלהי ישראל לבדו. והוא באומרו (ישעיהו מ׳:כ״ה-כ״ו) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. שהל"ל יאמר ה'. וגם אומרו יאמר לשון עתיד ולא לשון עבר לומר אמר קדוש. אך הוא אל מי מקדושים תדמיוני ואשוה. לדעתכם שהוא הגדול ממלאכי השרת כלם. הוא יאמר לפני קדוש ואיך ישבחני בתואר שגם הוא בו. אך אין ספק כי אין תואר זה תואר עצמיי וצודק אם לא בו יתברך. והוא מאמר סידרו לנו קדמוננו בתפלתינו אתה קדוש ושמך קדוש וכו'. לומר עתה לבדך קדוש ושמך מיוחד הוא קדוש. גם שיתואר למלאכי השרת אינו רק בדרך השאלה. והראיה כי הנה וקדושים בכל יום יהללוך סלה שהוא ההלול הידוע שהוא לומר לפניך קדוש והוא ההכרח הנזכר. כ"א גם שמם קדושים איך יהללוהו בתואר שגם הוא בהם. וזה יאמר פה קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם ולא כן למלאכי השרת באופן שתעלו מהם. עוד יתכן דרך שני. והוא כי אמוני אלהים הלא תתמהו בשמעכם תהיו קדושים. על כי קדוש אני ה' אלהיכם. כי תאמרו מה זו טענה ומה דמות נערוך לו יתברך עמנו. ומי ישמע לדבר הזה. כי מה אנו מה חיינו. כי להבל דמינו לפני אדון הכל בורא כל העולמות כלם. ומאין ולאין נדמה לו להיות קדושים כמוהו. ע"כ מה עשה ית'. הכתיב בתורה קדשים תהיו חסר וי"ו ובמלת קדוש הטיל וי"ו. לומר אל תתמהו באמרי לכם תהיו קדשים להדמות אלי באמרכם כי הוא דבר בלתי אפשר לבעל חומר. כי הלא איני אומר תדמו אלו בעצם רק קדשים חסר וי"ו. כי קדוש מלא בעצם אני ה' לבדי ואין זולתי: והנה ארז"ל קדשים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני ה' אלהיכם. והנה יראה כי הוקשה למו קושייתנו. (א) כי מהיותו יתברך קדוש. יצא כי לא נהיה קדוש. כי איך נדמה הנברא אל מי שבראו. (ב) היות קדשים חסר וקדוש מלא. והשיבו כתשובתנו. וזהו יכול כמוני ת"ל כי קדוש וכו'. כי אני לבדי מלא ואתם לא

כן אך אם זו היתה כונתם. אומרם יכול בלתי צודק שנראה שהיה אפשר ליכנס בטבע חלוקה היות כמוהו יתברך. שאמרו יכול כמוני. מה שאין כן כאשר כתבנו. שהוא כי הלא זה דברו יתב' קדשים תהיו קדושה בלתי מלאה. כי מלאה לא יצויר כי קדוש מלא אני ה' אני הוא ולא אחר. אך באומרם יכול יראה שהוא דבר שאפשר לאדם לטעות בו. ע"כ אחשוב כוונו לומר ענין שנשמר ממנו נבוכדנצר בדברו עם דניאל. באומרו (דניאל ב':מ"ז) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין. כאשר כתבנו שם במקומו בס"ד. והוא כי הנה נבוכדנצר לאלהים חשבו. וע"כ מנחה ונחוחין אמר לנסכא ליה והוא לא רצה כמאמר רז"ל בב"ר פרשת ויחי. ובזה אחשוב שיתיישב אומרו ענה נבוכדנצר. כי מלת ענה לא תצדק רק כמשיב על דבר. ודניאל לא דבר לו דבר. ע"כ אמר. כי אחר הודיע אלהים אותו כי דניאל מיאן לקבל מנחה ונחותין כי לא רצה יחשבוהו לאלוה. הלא יתכן כי השיב לו כל כך על מיאונו ויאמר מן קשוט כו'. לומר הלא אם באשר אני מחשיבך אלוה היתה כונתי. כי אינך צריך לזולתך בגדר אלוה ואין אלוה עליך. הלוא יחר לך על כבוד אלהיך אך לא כן דעתי. כ"א שאתה אלוה. אך רשות אלהי ישראל עליך והוא הנותן לך כח. כי הנה מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין. כי מי שהוא אלהיך ואלהי כיוצא בך. אלהי האלהים יקרא. כלומר כי מה שעשיתך אלהי. אינו שאינך צריך לאלהי ישראל שתחוש על כבודו. כי הלא אתה אלוה ואלהיך הוא אלהי האלהים במה שהוא אלהיך: וזה יאמר פה לדעת רז"ל יכול כמוני וכו'. והוא כי הוקשה להם כי אומרו אלהיכם הוא מיותר. כי מי לא ידע כי השם הנזכר הוא אלהינו. לז"א כי מאומרו קדשים תהיו שהוא שיאמרו לפניכם קדוש. כמ"ש ז"ל עתידים צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש. והוא גדר אלוה לעשות נפלאות. כענין (יהושע י':י"ב) שמש בגבעון דום וכיוצא. משא"כ לשום מלאך לעשות דבר בלתי אם את אשר יצוה עליו הוא יתב'. ואמר יכול כמוני כלומר שלא תצטרכו אלי לעשות רצונכם בעולם בלי רצוני. כמוני שאיני צריך מהזולתם. ת"ל אני ה' אלהיכם. כי אלוה אני עליכם. אלא שתעשו כרצוני. ומכחי. שאקים דבר עבדי ועצתו אשלים. משא"כ למלאכי השרת כמפורש אצלנו על פסוק (תהלים פ"ט) כי מי בשחק וכו':

ובמדרש ויקרא רבה (פ' כ"ד) ארז"ל. וז"ל רבי אבין אמר תרתי ר' אבין אמר למלך שהי' לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהם נזירים ומהם שכורים. לעת ערב בא ליתן שכרן נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק א'. אמרו לו אדונינו המלך לא כולנו שמרנו כאחד מפני מה אתה נותן לאלו ב' חלקים ולנו חלק אחד. אמר להם המלך אלו שכורים הם ודרכן לשתות יין לפיכך אני נותן לאלו שני חלקים ולכם חלק אחד. כך

העליונים לפי שאין יצה"ר מצוי בהם קדושה אחת שנאמר ובמימר קדישין שאלתא. אבל התחתונים לפי שיצה"ר שולט בהם הלואי בשני קדושות יעמדו. הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל כו' וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים. רבי אבין אמר אוחרי. משל לבני מדינה שעשו ג' עטרות למלך. מה עשה המלך נתן בראשו אחד ושתים בראש של בניו. כך בכל יום ויום העליונים מכתירים להקדוש ברוך הוא שלשה קדושות. מה הקדוש ברוך הוא עושה נותן בראשו אחד ושנים בראשן של ישראל. הה"ד דבר אל כל עדת בני ישראל קדשים תהיו והתקדשתם והייתם קדשים עד כאן: וראוי לשום לב אל אומרו אמר תרתי כי מניינא למה לי. ועוד למה יחס את העולם למרתף של יין. ועוד איזה הדרך המלאכים שומרים את העולם. ועוד מה בין דרשה ראשונה לשניה. ולמה באחד קורא אותן קדושות ובשני עטרות. ולמה בראשון נותן א' לעליונים ובשנית אינו נותן להם כלום. ועוד מה הנה הקדושות ומה הן העטרות ואיך נוטל א' לעצמו ונותן שנים לבני אדם שהוא הפך הסברא. ועוד באומרו לעת ערב בא ליתן שכר. איך צודק זה בנמשל אם הוא לעת סילוק האדם מן העולם. לא יצדק במלאכים שאין בם סילוק. ועוד כי מאמרו הלואי בשתי קדושות יעמדו יורה כי על העולם הזה ידבר שע"י שתי קדושות הלואי יעמדו כנגד יצרם. וע"ז קשה כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. ועוד כי למלאכים אין נותן להם שכר רק בהיותם משרתיו תמיד ואיך יאמר בא ליתן להם שכרן. וכן בנמשל אינו אומר ניתן לעליונים קדושה אחת. רק העליונים שאין יצה"ר מצוי בהם קדושה אחת. ואינו אומר נותן להם קדושה אחת. וא"כ איך יצדק המשל. אמנם לבא אל הביאור נקדים ג' דברים. (א) כי הנה העה"ז תלוי קיומו בכשרון בני אדם שזכות תורות' ומעשיהם הטובים עולי' למעלה ושפע קיום העולם יורד למטה לארץ על ידי השתלשלות המלאכים. שהם כצנורות המריקים שפע העליון דרך עילה ועלול כנודע. נמצאו כי עלידי המלאכים והאנשים העולם משתמר וזהו נמשל השני סוגי שומרים שבמרתף היין. כי גם בעולם יש שני סוגי שומרים כנודע. והוא כמשל מאמר הנזירים לא כולנו שמרנו כאחד. שהוא כי האנשים בקיום מצות יורידו שפע. והמלאכים לשלשל השפע הנמשך מהן. נמצאו שומרים העולם כאחד. וייחס את העולם הזה למרתף של יין. כי כאשר שמירת המרתף הוא בל ישתו וישכרו ויתרוקן המרתף. כך שמירת העולם הלז הוא בל ימשך האדם אחר טובת העה"ז והנאותיו. שעל ידי כך בא להתרוקן והעשות תהו ובהו כאשר בדור המבול בהמשכם אחר טובות העה"ז. **הקדמה** שנית. והיא כי כל המשכת טובה אל העולם על ידי המלאכים היא על ידי עילה ועלול. וידוע למוצאי דעת כי בקבל מלאך שפע ממה שלמעלה הימנו. כי הוא עצמו מתעלה איכותו וקונה

קדושה על קדושתו מעין מה שלמעלה ממנו. וזה לו בשכר עבודתו. אך לא יעלה שתי מדרגות לקבל באיכותו קדושה מעולם אשר עוד למעלה הימנו. משא"כ האדם כי בעל נפש הוא ועל ידי כשרון המעשה יקנה מעלה וקדושה מעולם שלמעלה מהנפש והיא הנקראת רוח. ועוד יוסיף בכשרון רב ותנתן לו רוח יתירה מעולם שלמעלה הימנו והיא הנקראת נשמה. וידוע כי כפי השגתו ברוח ונשמה יהיה אור טובו באותו העולם. ומעתה רואה עולמו בחייו בהארת טובו לעה"ב: עוד הקדמה שלישית. והיא כי הרוח ונשמה הנתוספים באדם שני בחינות להם. האחת בחינות שכר כי בהטה שמן חלקו באור ה' כנודע. שנית בחינה גדולה ומעלה כעטרות על ראש אשר הן עליו להתפאר ולהתגדל וכמאמרם ז"ל על כל אשר אלה לו. כי בלכתו בדרך מלאך הולך ומכריז לפניו פנו מקום לדיוקנו של מלך כי כמלך יחשב. ואין זה רק לאשר עטרות רוח ונשמה ניתנו לו כנודע שהוא חשוב כמלך בעטרה שעיטר לו יתברך ברוח ונשמה: ונבא אל הענין. והוא כי הנה רבי אבין הוקשה לו בכתוב. א' למה נאמר שני פעמים שיהיו קדושים א' בפסוק זה שנית בפסוק והתקדשתם וכו' שיורה כי צריך יתקדשו בהכנות קדושה להיות קדושים. ועוד כי פה נאמר תהיו אחר מלת קדושים. ושם נאמר והייתם קודם למלת קדושים. ועוד אומרו כי קדוש כו' כי אינה טענה להיות קדושים. ע"כ לז"א ר' אבין אמר תרתי כו'. והוא כי דרש שני מיני דרשות. זו למעלה מזו וזו לעומת זו אלא שבבחינה אחד יתאחדו. שהוא כי שני חלקי השכר שבדרשה הא' ושני עטרות שבשנית הכל ענין אחד אך המדרשות חלוקות. והוא כי הדרשה הא' היא כי כאשר שני סוגי שומרי המרתף לעת ערב שהוא אחר עשות העבודה הראויה א. השכר שהוא לעת ערב יום. כך היא בנמשל לעת גומרו המלאכה הראויה. והוא הנודע מספר הזוהר. כי ע"י עבוד את האדם את קונו בעצם כמה שנים מקנים לו מן השמים רוח על נפשו. ואם אח"כ מקדש עצמו בעצם יקנה נשמה. וזאת תהיה כונתו יתברך לומר קדושים תהיו. כי תעשו באופן תקנו קדושה יתירה היא הרוח. ואח"כ והתקדשתם ביותר. וע"י כן והייתם קדושים בנשמה. וע"כ בפסוק זה השני אומר והתקדשתם. כי הנשמה לא באה רק על קדושה יתירה. גדולה מאשר הוצרך להשיג הרוח על הנפש כנודע מה שאין כן מלאכי השרת. שגם אחר עבודה שישרתו אין קונים רק קדושה אחת. והוא כי איכותן מתעלה מדרגה אחת על מדרגתם כמדובר בהקדמה הב'. אך לא שתי מדרגות כאשר לאדם שנפשם מעין עולם הגלגלים. ובא להם רוח מעין עולם המלאכים כד"א עושה מלאכיו רוחות. ונשמה מעולם העליון. וז"א בא ליתן שכרן כו' שהוא כי גם לעת שעשו עבודתם לפניו ית' לקבל שכר טוב שמוסיפין לאדם שתי קדושות. אין מוסיפין למלאכים רק נוספת א' כמדובר. ובזה

יהיה פירוש אומרו כי קדוש כו' לומר קדשים תהיו. שהוא להשיג הרוח ולא תעמדו במדריגה זו כי עדיין תהיו כי תקנו עוד קדושה. כי הלא קדוש אני ה' ועדיין אין קדושתכם קרובה אלי עד בא הנשמה לכם. והוא אומרו אח"כ והתקדשתם והייתם קדושים שהיא השנית כי שם אשלים לכם השתי קדושות. ונתן טעם מפני היצה"ר. כי בני אדם יש להם יצה"ר וכל מה שמכניעים אותו מקדשים עצמם הוא הולך וגדול כנודע. כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. על כן כל מה שנעשה גדול לפניו יתברך מוסיפין לו קדושה. תחלה רוח ואח"כ בהגדילו יותר שיצרו גדול יותר נותנים לו נשמה לעוזרו. שאם לא כן הכל היה נשמר לו לעה"ב. וז"א והלואי יעמוד: והנה לפי פירוש זה הוא. כי קשה על מלאכי השרת תתו יתברך לבני אדם שני מעלות שכר ולהם א'. וענין הכתוב ברוח ונשמה מבחינת שכר. פירוש עוד פירש שני. והוא שאדרבא המלאכים הם כבני מדינה המעטרין את המלך בג' עטרות. והמלך נותן תרי מגו תלתא אל בניו והאחד נותן בראשו ואין המלאכים מקפידים בדבר. ולהמתיק הדבר נשא משלו אל בני מדינה שעטרו את המלך. ונתן לבניו שנים מהן והוא בשום לב אל קוראו יתברך את ישראל בנים. מה שאין כן למלאכי השרת. כי אומרו בני האלהים הוא בדרך השאלה כנודע. כי על כן ארז"ל שקצף הוא יתברך על נבוכדנצר שאמר ורויה די רביעא דמי כו' אך לישראל הוא יתברך אומר בנים אתם לה' אלהיכם. והוא המפורסם בספר הזוהר ובדרז"ל. כי גדולה מעלת הצדיקים ממלאכי השרת כמאמרם ז"ל מפסוק כי מלאכיו יצוה לך וכו'. וכענין כי נפשות עם בני ישראל נאצלות מאתו יתברך. באופן כי חלקו ה' אמרה נפשנו אך לא כן מלאכי אלהים רק מאיכות עולם המלאכים ולא חלק אלוה ממעל. וידמו אלו ואלו לפניו יתברך כמלך שיש לו בני מדינה. ויש לו בנים בארמנותיו מיוצאי חלציו. כי ע"כ בני המדינה דרכן לשלוח דורון למלך עטרות וכותרות. אך לא יחמדום לעצמו כי אין ראויית כותרות לבני המדינה רק למלך או לבניו כי בן מלך מלך. ועל כן כי יראו בני המדינה נותני העטרות. כי ישים המלך עטרות בראש בניו לא יקנאו. כי יאמרו כי אין הבנים כעבדים ובני המדינה. כן הדבר בנמשל. כי המלאכים בני המדינה הוא עולם המלאכים. ומעין עולמם המה בלבד ולא לבני מלך יחשבו. אך בני ישראל בניו יתברך הם. וז"א משל לבני מדינה ולישראל קרא בנים. שהוא בזה נותן טעם אל חשיבותו יתברך אל ישראל יותר ממלאכי השרת. ואל בלתי הקפיד המלאכים על כך. וזה ענין משלו השני הזה. כי מלאכי השרת מעטרין ומשבחין את הקב"ה בשלש עטרות באומרם שלש פעמים קדש. א' שהוא קדוש משולל גשמות אשר לעולם השפל. ועולם הגלגלים שגם הם חומר זך ובסוג קדוש לא יכנסו. שנית יעטרוהו שהוא למענה מאיכות עולם המלאכי'. בשלישי

שהוא למעלה מעולם הנשמות והנה הוא יתברך נוטל השלישית על ראשו כי הוא יתברך לבדו למעלה מעולם הנשמות אך לישראל נותן שני עטרות כי זולת הכתר אשר נולדו בה. עוד ישיגו שני עטרות הידועות שהם רוח ונשעה. משא"כ מלאכי השרת כי לא יעלו מאיכות עולמם לאיכות עולם שלמעלה הימנו זולתי הדבק בו שפע ממי שהוא עולה אליו כמדובר למעלה. אך לא שתהיה רוח יתירה ביה ממש כאדם. ולפי זה ביאור הכתוב הוא כך קדשים תהיו וכו'. לומר תואר קדושה יתואר לכם שתעמדו בה ליקרא. קדושים. ועוד תהיו שהיא עטרת קדושה אחרת שהוא מה שעתיד לומר אחרי כן. באומרו והתקדשתם והייתם קדושים באופן שלא אתעטר עליכם רק עטרה א'. והיא כי קדוש עליכם אני ה' אלהיכם. משא"כ על מלאכי השרת שהם מעטרין בשלשה. ורמז הא' היתירה לו יתברך. עלינו. רמז באומרו קדשים חסר וקדוש מלא. כי החסרים מישראל תמלא בו יתברך:

פסקה ב

אמר המגיה **בשם אדמ"ו הרב הגאון הגדול המפורסם כבוד מוהר"ר שאול נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק אמשטרדם יע"א**

מוהר"ם אלשיך ז"ל התעורר על כמה דקדוקים בפרשה זו הנה הנם לעיני הקורא ובדעתו הרחבה דרש והתקין דבר דבור על אופניו הכל על נכון. גם אני אענה חלקי להשיב אמרים על קצת מן ההערות שהעיר הרב ז"ל כאשר השיגה ידי בס"ד. וזאת העולה ראשונה במה שכתב הרב וז"ל: והנה נשית לבעל ענין הקדושה הזאת מה היא. כי אם היא פרישה מעריות הוא בשב ואל תעשה ולא יצדק לשון קדושים תהיו עכ"ל. ואני מוסיף עוד לדקדק למה פתח בזו בלשון כלל הלא בסוף הסדר פרט הכתוב איסור העריות בביאור וכמו כן בסדר שלמעלה באו כל האזהרות והעונשים ושם נא' שיתקדשו ויפרשו מן העריות ע"כ למה נכתב כאן בלשון כלל ובדבור מיוחד בפ"ע. וגם ראוי לשית לב על לשון רש"י שכתב כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא לשון קדושה מהו ענין גדר הזה. ויתכן לפרשו ע"פ לשון המשנה במסכת סוכה פרק החליל. במוצאי יו"ט ראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין תקון גדול כו'. ומפרש בגמרא שהיו מקיפין אותה גזוזטראות ומושיבין הנשים מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יבואו לידי קלות ראש ולמדו לעשות כן ממ"ש הכתוב וספדה הארץ משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד ע"ש באורך. שכך הוא חובת כל ישראל ומוטל על עיני העדה בהקהל את הקהל אנשים ונשים לעשות מסך מבדיל בין אלו לאלו לבלת היות שם ערוב כי בקרבם קדוש ולא יראה בהם ערות דבר ח"ו כי אם כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה'. והנה פרשה זו שלפנינו לפי שרוב גופי תורה תלויין בה נאמרה בהקהל אנשים ונשים וטף כמ"ש הרא"ם ושאר מפרשים. בא הכתוב לזרז את עיני העדה ראשי אלפי ישראל שישקדו על תקנת בני ישראל. שקד המקום ב"ה על תקנתם בבאם אל אהל משה לשמוע את דברי התורה לא יתערבו אנשים ונשים יחד פן יפרצו ויפרץ בם ח"ו. לכן הקדים להזהירם ואמר להם ביחוד קדושים תהיו שיעשו בקום ועשה גדר עקוה ומחיצה מפסקת בין אנשים לנשים כאשר עשו בבית שני למען תהא קדושתן קיימת וקדוש ישראל ישכון בתוכם ושמו יתקיים עליהם

כמו שכתוב כי קדוש אני ה' אלהיכם כנלע"ד ליישב המקרא הזה. ובקשור הכתובים נלע"ד ע"פ מה שאמרו רז"ל במדרש רבה פ' נשא הנואף והנואפת עוברים על עשרת הדברות יע"ש. וההפך בהפכו ע"י גדר הערוה מתקיימים עשרת הדברות שהם כתובים בפרשה זו כמבואר במפרשים ועוד שע"י גדר הערוה במצרים זכו לקבלת הדברות והתורה כמה שכתוב במ"ר פ' במדבר ע"ש:

פסקה ג

איש אמו ואביו תיראו וכו'. הנה צויתי תהיו קדושים להביאכם לחיי העה"ב והנה אביכם ואמכם הביאו אתכם לעולם הזה כי הם נתנו החומר עם כל זה אם לא באתם על ידם אל העולם הזה לא הייתם זוכים לעולם הבא. ולכן אל תהיו כפויי טובה כי אם איש אמו ואביו תיראו. והנה ארז"ל (קדושין דף ל') שהזכיר איש שאין רשות אחרים עליו כאשה ואע"פ כן נכלל באומרו לשון תיראו שהוא לשון רבים. ועל פי דרכנו אפשר שע"י התחיל באמו כי הוא נתנה חלק באיש תחלה כי אשה מזרעת תחלה כו'. עוד אומרו. אם יאמרו לך אביך ואמך חלל שבת אל תעשה כי אתה והם חייבים בכבודי. והנה הערנו למה תפס במצוה זו מבזולתה. כי גם אם יאמרו לך לגנוב או לגזול אין לשמוע להם:

אמנם אחשבה. כי חש הוא יתברך פן יאמר איש הלא אמרת לי כי קדושים נהיה על כי קדוש אתה ה' ולמה לא יתהפך. כי הלא שלשה שותפין יש באדם אביו ואמו והקדוש ברוך הוא נמצא כי שני חלקים הם לאב ואם החומריים וחלק אחד להקב"ה. ולמה נדמה לך על החלק האחד ולא לאב ואם בעלי חומר על שני חלקיהם. והנה לבלתי סור ממצות ה' גם שאביו ואמו יגזרו עליו לעבור צוויו. הנה שתי תשובות בדבר. אחד כי גם החומר הוא יתברך עשאו. כי אבי ואמי אשר עשו אותו. מהיכן בא חומרם אם לא מחומר אדם הראשון. ומי גבלו מן העפר ועשאו אם לא הוא יתברך כד"א ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה נמצא כי גם חומר אבי ואמי אשר שניהם עשו את גופי. גם הם עצמם הוא יתברך עשאם. נמצא שכל שלשת החלקים ממנו יתברך המה. והוא מאמרנו על פסוק (ישעיהו ס"ד:ז') כי אתה ה' אבינו אתה וכו'. כלומר גם אתה ה' בעל הרחמים בעל הרוחניות והנפש אבינו אתה לגמרי גם הגוף. כי גם שאנחנו מפאת עצמנו החומר מאבינו ואמנו כי לא נתת בנו רק נשמה. הנה יש טענות. אחד כי אתה יוצרנו בבטן כי אבינו ואמנו לא השכילו לצייר הצורה בגוף. שנית כי הנה מעשה ידך כולנו. כי ממעשה ידך באומרך נעשה אדם ועשיתו עפר מן האדמה נתהוינו כמונו כאבינו וכאמנו. והיא הראשונה שהזכרנו למעלה. עוד תשובה שנית. כי ישית על לבו ענין חידוש העולם. והוא כי הלא הוא יתברך לבדו בלי שותף ברא את העולם ויתכן כמאמרם ז"ל (ב"ר פ"ג) כי ע"כ לא ברא את המלאכים ביום ראשון. פן יאמרו שהיו שותפין לו בבריאת העולם. וא"כ איך תאמר כי לעשות אותך הוצרכתי אל שותפות אביך ואמך. אך אין זה כי אם שהכל

אני עשיתי. רק שרציתי לזכותם להביאך לקיים העולם על ידם. והן אלה יתכן כיון הוא יתברך באומרו ואת שבתותי תשמורו. לומר ואם יאמר לך אביך חלל שבת וכו' ולא אמר מצוה אחרת יען כי בזאת הם רמיזות השתי תשובות לבלתי החשיב אב ואם בצוותם לעבור על המצוה. והוא. כי השבת הוא זכר לחידוש העולם. אשר אז אפילו חומר האדם אשר ממנו נמשכו גם הגופים. ידיו יתברך יצרו. על כן תפס במצוה זו. לומר אם יאמרו לך חלל שבת. את שבתותי תשמורו. כלומר זכור נא כי במצוה זו חדוש העולם הנרמז בשבת. ותראה איך אתה והם חייבים בכבודי. כי אז גם החומר אני עשיתי וממנו נתהוו אשר הולידוך. ובכלל הדבר הוא בזכירת חדוש העולם ע"י השבת. התשובה השנית כי אז לא הוצרכתי שותף לברא העולם ואיך יחפוץ אבינו אל שותפות אביך ואמך שאתה והם נתהויתם משם: והנה במה שכתבנו על פסוק ויכל אלהים ביום השביעי ובפסוק שבת וינפש. כי השבת היה אל העולם כנשמה אל הגוף כי לא היה העולם מתקיים רק הווה ונפסד קל מהרה. כי חומרי ובלי נפש היה אם לא היה השבת. כי בלעדי שפע קדושת השבת אל כל מה שנברא העולם הגשמיי בששת ימי המעשה היה הכל בטל. כן שני חלקי אביך ואמך בלעדי הנפש ששמתי אני. שני חלקי אביך ואמך שהן הגוף היה נפסד מיד. ובזה יאמר פה. אם יאמר לך חלל שבת וכו' והוא כי רמז ?בתוך סי' מצוה זו לרמוז טעם אל בלתי החשיב את אביו ואמו נגד ה' שהיא כי לולי חלק ה' שהוא הנפש. חלקי הגוף שעשו אביך ואמך הבל וריק היו. נמצא כי הכל עשיתי אני. כאשר בשבת. כי לקיים את כל העולם כלו בא השבת כנשמה אל הגוף. וזהו שבת וינפש. כי השפיע נפש בעולם ובא שבת באת מנוחה כי על ידו נח מלהפסד ולקלקל. ועל כן נשא המשל בו לומר. אם יאמרו לך אביך ואמך חלל שב ואל תעשה. כי את שבתותי תשמורו. כי בם תמצא חן ושכל טוב להשיב אל לבך לבלתי עשות מצותם. עם היות כי הוא הדין מצוה זולתה. מזאת למד טעם לדבר כמדובר. ולכן אני העיקר לקיים אתה והם גזירותי. ושמא תאמר אחר שעם שאתה הכל חייבתני ליירי' מאבי ואמי על שעל ידם נתגלגל ביאתי לעולם לקנות חיי העולם הבא. כן כל שפע הבא לעולם משתלש על ידי המלאכים וגלגלים. גם כן תהיה לי פניית חשיבות להם ואשתחוה להם. לז"א אל תפנו אל האלילים שום פנייה. ומזה ימשך שאלהי מסכה לא תעשו לכם ואין צ"ל שלא תעזבוני. כי אפילו עם שאני ה' אלהיכם ואותי תעבודו עם כל זה לא תשתתפו גם כן אלהי מסכה. וזהו ואלהי וכו' אני ה' אלהיכם:

או יאמר אל יעלה על רוחכם שאם תעזבוני ותמירוני באלהי מסכה חלילה שאעזבכם כיתר גוים שלא יעבדוני. כי לא כן הוא. רק שעה עשותכם אלהי מסכה אני ה' אליכם כי בחמה שפוכה אמלוך אליכם ואפרע מכם:

פסקה ח

וכי תזבחו זבח תודה וכו'. הנה ידוע כי אין חפץ ה' בקרבנות תודה שאינם באים על חטא ולא בקרבנות הבאים על חטא. כמאמר הכתוב (תהילים נ׳:כ״ג) זובח תודה יכבדנני. שהוא בלי חטא. כי טוב הוא העדר החולי מהחליא ולהרפא. וזה יאמר פה הנה הזהרתי קדושים תהיו כו'. הנה מהיותכם קדושים ימשך רב טוב לכם כי לא תצטרכו לזבוח על חטא. כי אם כאשר תזבחו יהיה זבח שלמים לא זבח חטאת. או אם אשם הבאים על חטא. ובזה ינעם טעם תביר שבמלת תזבחו. ואף גם זה לא אכריחם כי הלא שמוע מזבח טוב. וז"א לרצונכם תזבחו: או יאמר ע"ד הקודם. וכי תזבחו. זבח שלמים יהיה. כי שלום ביניכם לבין אלהיכם. שאפילו עולה הבאה על הרהור או למ"ד על מצות עשה לא תצטרכו. ושמא תאמר מה זכות יחשב לי מה שאני אוכל והלא טוב היה שאקריב עולה שכולה כליל לה'. לז"א גם זבח שלמים לה' הוא. וזהו שלמים לה'. כי הלא גם שהשלמים אינם כעולה שכולה לה' רק קצתו למזבח וממנו לכהנים ורובו לבעלים הנה אחשיבהו כאלו כולו לה'. וז"א לה'. והטעם כי הנה לה' הנזכר לפי רצונכם תזבחוהו. יהיה לה' כולו כליל. אם היה ית' מתרצה בזה. נמצא שאחר כן משולחן גבוה אתם זוכים מלבד מה שאיני בא אפילו על הרהור חטא: או שיעור הכתוב לפי זה וכי תזבחו זבח שלמים גם לה' יחשב כעולה ואדרבא טוב ממנה כי זהו לרצונכם כדורן בלי חיוב רק לרצונכם משא"כ העולה שהיא חיוב ואין להחזיק לך עליה טובה. וש"ת סוף סוף היבצר מהיות שאני אוכל ומה לי זכות אל זה. לז"א הנה מאשה ה' אתה אוכל. והראיה כי מתכא דרחמנא אתם אוכלים כי הלא כמשפט חלק המזבח שנעשה נותר ונפסל אחר זמנו. כן מה שתאכלו אתם הנה כי קודש יחשב. וז"א ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר כו' ואם האכל יאכל כו' פגול הוא כו' ואכליו כו' כי את קדש ה' חלל הנה כי גם חלקכם אשר תאכלו כקדש המזבח יחשב:

פסקה ט

ובקצרכם כו'. אמרו ז"ל בפסיקתא פ' ראה על פסוק עשר תעשר כו' שאומר הקב"ה הנה המוריד אריס לתוך שדהו נותן לו מחצה או שליש או רביע ואינו מועיל לו כלום כי מה שחורש וזורע אם לא הייתי אני משיב הרוח ומוריד הגשם ומוריד הטל מה היו מעשיו מועילים. נמצא שאני עושה הכל ואעפ"כ איני שואל כאריס כו'. וע"ז יאמר פה הנה מהשלמים שנתתם לי מתנה ודורון נתתי לכם את הרוב לאכול משולחן גבוה והיה ראוי

לפ"ז שגם אתם מרוב תבואות שהכל ממני תתנו לי הרוב בעד עניי עמי ואיני תובע מכם רק שיורין. לא תכלה פאת שדך כו' ולקט קצירך הנושר מהקוצר ופרט כרמך שכלם קלי החשיבות לפניך. ולא יעלה על רוחך כי משלך אתה נותן לעני או כי מאסתיו מתת לו לחם כאשר נתתי לך. כי גם בני הוא כמוך. אך הוא כי חלקו הוא בתבואת' ולזכותך כונתי לתת לו חלקו מתחת ידיך. כמפורש אצלנו על פסוק (בפרשת משפטים) את העני עמך ובפסוק (פ' בהר) וחי אחיך עמך. וזהו החילו בלשון רבים באומרו ובקצרכם וצאתו בלשון יחיד באומר לא תכלה כו'. אך היא מתחלה אמר לשון רבים לומר קציר ארצכם של בעל השדה ועני והגר כי מהכל הוא לפי האמת כי חלקם שם. ומה גם כי דרך העשיר להעמיד קוצרים שכירים עני וגר. ועל בעל הבית והקוצרים אמר ובקצרכם את קציר ארצכם. ואח"כ אל בעל הבית אמר לא תכלה כו' לכן אתה בעל השדה לא תכלה כו' בשביל העני הנכלל עמך בתחלת הפסוק וחזר ואמר תעזוב והיה די יאמר לעני ולגר יהיה. אך כיוון פן תאמר נא ישראל אם הכל שלך למה תתרצה במועט כזה לענייך לז"א לא תכלה כו'. והוא כענין דין המוריד אריסין על נכסי אשתו (במסכת כתובות דך ע"ט ע"ב) שאם אכל גרוגרות א' דרך כבוד מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. הנה כי גם שהוציא הוצאות רבות ינוכה הכל על גרוגרות אחת על שאכלה דרך כבוד שניתן לו. כן הדבר הזה כי כל מה שהצמחתי ונתתי לך כל תבואתך וכרמך וזיתיך איני שואל ממך רק פאה ושבולת הלקט. אך בזאת שיהיה דרך כבוד שלא תכלה פאת השדה ותקח בידך הלקט והפרט לתתו בידיך לעני כי יתבייש רק שתניח הפאה והלקט והפרט והם ילכו כלוקטים משלהם דרך כבוד. וז"א תעזוב אותם כי אני ה' אלהיכם כמוך כעני והגר. לכן תתן לו משלי ודרך כבוד: או קרוב לזה כי רצה הוא ית' ללמד מה רב טוב מתן בסתר אשר לא יבוש המקבלה. וזה מאמרו ית' ראה נתתי לכם תבואתכם בלתי נרגש שאתם מקבלים. רק כאלו הוא קציר ארצכם משלכם אם שאני נתתי לכם את כל. כן גם אתה הזהר מלהתראות כאלו אתה נותן לו. רק תניח הפאה ולקט ועוללות והם ילכו אח"כ ולקטו אחר הסתלק הבעלים. ושעור הכתוב בקצרכם אעלה עליכם כאלו הוא קציר ארצכם עם היות כי לי הארץ במה שלא תכלה כו'. וע"פ דרכו כוון ענין מי הקדימני ואשלם (איוב סי' מ"א) כי תחלה נותן לכם קציר ארצכם. ואח"כ תעשו המצוה והיא לא תכלה כו'. והנה תת לעני דרך כבוד יהיה סבה שהעני לא יגנוב למלא נפשו כי ירעב. כי הלא הוא אפשר יאמר טוב לו בעניי אחתור בחשך בתי' בסתר שלא יראני האד' מלהתבי' לחלות פני עשיר שיתן לי פאת שדהו בידהו או שני שבלים לקט ופרט הכרם. ולפעמים יבוש חנם כי ילך עד בעל השדה וישיבנו ריקם באומר כי יתן לזולתו. ויהיו סבה לגנוב.

נמצא העשיר מסייע בגניבה שגונב הרש. וע"כ סמך ואמר לא תגנובו לשון רבים: כלומר כי בדרך הזה שאמרתי אתה והעני לא תגנובו ואם לא כן עשיר ורש תגנובו. ואמר כי ע"י ביש את העני יהיו נגררים עונות רבים. א' כי יגנוב איש ועובר על לא תגנובו וע"י הגנבה תובע הנגנב את הנחשד. אם הוא אמת עובר הנתבע לא תכחשו. ואם הוא שקר עובר הנגנב לא תשקרו. הנה נא לכם שני לאוין אלו טרם עמוד בדין כ"א בינך ובינו וזהו איש בעמיתו שהוא בינו לבינו ומזה ימשך עוד עד שיבוא לב"ד וישבע לשקר וזהו לא תשבעו: או שעור הענין שגם הב' לאוין הן הם ג"כ בב"ד. אלא שאומר הנה בלא תגנובו ובלא תכחשו ובלא תשקרו עדיין אין זה כ"א איש בעמיתו שהוא שיחטא איש לאיש ועדיין אין חלול כבוד ה' באמצע. אך ימשך מזה גם הנוגע אל ה' וזהו ולא תשבעו כו' ונמצאת מחלל את שם אלהיך. ולא חלילה וחס שהשם מקבל חילול ופגם חלילה. כי הנה אני ה' בהוייתי מקודם כי לא שניתי רק פגמת בנפשך שפצית פה נגד כבוד שמו יתברך. כבודו ית' במקומו עומד. וזה וחללת את שם אלהיך אני ה': או יאמר וחללת כו'. מה שכתוב אצלנו על פסוק לא תשא כו' שלא אמר לא תשבע. וגם לא אמר לא ינקה ה' אלהיך כאשר החל. אך כי ה' מכנה אלהותו עליך שנקרא ה' אלהיך. לא תשא ותסלק את ה' אלהיך מעליך כי אז לא אלהיך אקרא כ"א ה' בלבד וזהו כי לא ינקה ה'. וענין זה יאמר פה איני אומר וחללת את שם ה' אלהיך רק אמר הנה מתחלה היית ה' אלהיך אך עתה סלקת שם אלהותו מעליך ע"י שבועה זו נמצאתי אני ה' בלבד ולא נקרא ה' אלהיך. וז"א וחללת כו' אני ה' או יאמר ענין רבי שמואל בר נחמני (בבא בתרא פ' הספינה דף ס"ז) ג' נקראו על שמו של הקב"ה צדיקים ומשיח וירושלים צדיקים דכתיב כל הנקרא בשמי כו'. ובזה יאמר אפילו אם צדיק אתה שאני נקרא ה' אלהיך אם תתחלל בשבועת שקר לא תקרא ה' כמוני ככל צדיק כ"א אני ה' לבד ולא אתה:

פסקה יג

לא תעשוק כו'. הנה אמרתי לך תפרנס את העני בתתך לו דרך כבוד ואם לא תעשה כן מתרגשות כמה עבירות כאמור. עוד אני מודיעך כי בהעלי' עיני' מלתת לו מתנותי אשר נתתי להם אשר לא עמלו בהם תבא לעשוקשכר שכיר שעמל בו. וזהו שסמך לא תעשה וכו' ומזה ימשך לעבור גם על לא תגזול בפרהסיא ש"ת לא אעשוק רק אעכב בידי פעולתו יום או יומים. לז"א לא תלין פעולת שכיר וכו'. כי אם כה תעשה אתה גורם עבירות רבות. א' כי בלכת הדל לביתו בידים רקניות ובביתו אין לחם לאכול והאשה וילדיה תשאנה עיניהן אל ידיו להריק להם ואין כל מאומה בידו אז יתן את קולו בבכי וקרא ואמר ארור האיש אשר עשיתי עמו היום מלאכה כי ריקם שלחני בלע ולא חמל

עלי ועל אשתי ועל בני. על כן עליו אני מצוה ואומר לא תקלל חרש וכו'. ועל העשיר הוא אומר ולפני עור לא תתן מכשול שאם יאמר לעשיר למה תעשה כה לשכירך העני ואל שכרו ישאו נפשם הוא ואשתו ובניו הלא זאת ישיב העשיר מה עשיתי. הלא לא לעשק כוונתי כי הנה מחר אתן ויבקש לו היום ויפרע מחר מאשר אתן לו ולמה יקללני הפועל. ע"כ אני אומר לך העשיר כי גם אתה לא תקנה כי הלא ולפני עור לא תתן מכשול לבא לכלל כעס ולכלל טעות כזה. שיחר אפו ויקללך ולא חסרון הדל אני עושה כחס עליו. או מבלתי היות לי מה לתת לו מבלי שכרך. רק בחמלתי עליך כי הנה ויראת מאלהיך ממי שהוא אלהיך שהוא מדת הדין. שיקרא שם אלהיך עליך. מה שעתה אני ה' בעל רחמים שהשפעתי עליך טוב. כי בקלות אהפוך השיטה ויעשיר הפועל ותורש אתה. ועוד עבירה אחרת תמשך מהלן פעולת שכיר. והוא כי אחר עבור ימים יעמיד את בעל הבית בדין באומרו הבא שכרי ובעל הבית אומר נתתי אז מתעתד גם הדיין לחטא יעבור על לא תעשו עול במשפט כו'. והוא כי אפשר יעבור הדיין בהטות אל אחד מן הצדדין. או יאמר בלבו היתכן כי איש עשיר חמד שלשה או ארבעה זוזים להחסיר לחם רעב. ויטה לומר כי חרפת רעב השיא את העני לבא בעלילה על העשיר. ואפשר כי בהפוך הוא: ויזכה את העשיר ויעשה עול במשפט. או יתהפך הוא כי יאמר היתכן ערב לבו איש רש להעיז פניו נגד העשיר. אם לא שהאמת אתו רק שטרדות העשיר בעשרו השכיחוהו האמת ויעבור על לא תשא פני דל. או יעשה דרך שלישי כי הוא המסתפק. מי מהם הוא הטוען שקר ע"כ מה הוא עושה מחייב את העשיר. ולבל יקפיד מהדר פני עשיר ומכבדו הרבה ומזכה את הרש כדי לצאת ידי שניהם. והנה על הא' הוא אומר לא תעשו עול במשפט. ועל הב' אומר לא תשא פני דל. ועל הג' אומר ולא תהדר פני גדול כו': והנה עד כה דברתי על הנמשך מהלן פעולת שכיר שהלוך ילך ובכה ודובר סרה נגד האיש אשר עשה עמו ולא נתן לו. אך אין כל זה רק כשהפועל בלתי דן את בעל הבית לכף זכות באמור אליו כי אין לו מעות לתת לו שכרו ביומו. ע"כ אמר עשה זאת איפה בני. בצדק תשפוט עמיתך. הוי דן אותו לכף זכות וכן פירשו ז"ל (שבת קכז) אומרו בצדק וכו'. והביאו מעשה דהורקנוס כמפורש שם. ואמר עשה זאת איפה בני והנקה מבוא על ידך כל הלאוין הנזכרים. ודע שאם לא תעשה כן עוד תוסיף לגרום תועבות גדולות מאלה והם לא תלך רכיל וכו'. והוא כי הלא בלכתך לביתך ושכר פעולתך אין אתך ותקלל חרש כמדובר שתקלל ותאמר כה יעשה לו אלהים לעשיר וכה יוסיף בעניי ודלותי כי הלא את עניי ויגיע כפי ראה וריקם שלחני. ועל הדרך הזה ימלא פיו קללות נגדו. הלא ישמע השומע והלוך ילך רכיל אל העשיר ההיא לומר לו מה עשית לפלוני שכ"כ מארר ומקלל

ומגדף היה אותך. ע"כ על האיש השומע מזהיר ואומר לא תלך רכיל בעמיך כי הלא תעמוד על דם רעך. וזהו לא תעמוד על דם רעך פן יהרגנו המקבל הרכילות. ואל תאמר כי לשם שמים תכוין כי תגלה הדבר למען השמר המקבל משונאו בל יעשה לו שום דבר רע בכעסו. כי הנה אני ה' להצילו:

או יאמר בשום לב אל אומרו לא תעמוד על דם רעך ולא אמר לא יומת רעך וכיוצא בזה. אך יאמר דע לך אתה הרכיל שלא תעמוד ותתקיים על דם רעך המומת כי אתה תהרג על שהסיבות מיתתו. וגם שאומרו לא תעמוד הוא לאו בפני עצמו. מדאפקיה בלשון זה כיון גם ענין האמור. ואחר צוותו ית' אל הרכיל. מצוה אל המקבל ואומר אם האמנת לדבר לא תשנא את אחיך בלבבך הוא אשר נאמר עליו. כ"ב הוכח אותו אולי יתנצל ואחיך הוא. וגם תוכיח את הרכיל עמיתך שלא יבא לך ברכילות. ואם נאמר שאומרו את. מרבה את מי שנאמר עליו יחזור האת אל אומרו הוכח ועמיתך אל אומרו תוכיח ואם אחר שתוכיח את מי שנאמר עליו אם שקר היה הדבר כי תכיר שהתנצלותו אמת הלא תרויח כי לא תשא עליו חטא החשד. ואם אמת היה הדבר לא תקום לשלם רעה ולא תטור לאמר איני כמוך שהצרת לי אני אטיב לך כי הלא ואהבת לרעך כמוך כי הלא רעך הוא בזה כי לא יבצר כי גם אתה חטאת לזולתך. כאשר חטא הוא לך. ולא תחפוץ יהיונוקמים ונוטרים לך. ועשה עמו כן גם אתה. ואם יראה בעיניך כי צדיק אתה ולא חטאת לאיש כי אין זולתך שחטאת לו אתה. הנה אני ה' כי לא יבצר ממך שחטאת לי. ולא יערב לך אם הייתי נוקם ונוטר לך: או יאמר לא תשנא את אחיך הוא הכשר מתייחם לאחיך. אל תשתף יצה"ר עם יצה"ט לשונאו מחמת שנאה וכיוצא בה. וז"א בלבבך בשני ביתי"ן. ואם לא כשר הוא להתייחס לאחיך וע"כ אתה שונאו הוכח וכו'. כ"א אינו אחיך הוא עמיתך. ולא תשא עליו חטא על ערביתך עליו: או יאמר הוכיחנו באופן נאות ופיוס ולא תבייש אותו ברבים וכיוצא בזה פן יענה עזות ויאבד על ידך. והוא ככתוב אצלנו על פסוק (משלי כ"ד:כ"ד) אומר לרשע צדיק אתה וכו' שהוא אומר לרשע צדיק אתה. הוא חניפות ויקבוהו עמים וכו'. אך למוכיחים ינעם כי אם רשע הוא ואם תוכיחנו לומר רשע אתה יענה עזות ויקללך ואשמת שגרמת לו להרשיע. לכן ינעם למוכיח לומר לו צדיק אתה. אך לזות שפתים הרחק ממך וכיוצא בדרך פיוס אז למוכיחים תבא ברכת טוב. כי כל איש טוב יברכם כי בתחבולות החזירוהו למוטב בל יצר לטובים וגם ירויח בזה כי תחת ענות קול עזות וקלון עתה באמור לו צדיק אתה שפתים ישק הרשע ההוא ותחת השיבו דברים רעים משיב דברים נכוחים. כענין תת התנצלות ולומר שעוד לא יביא עצמו לכל הדומה לכיעור. ועל זה אחשבה כוונה תורת ה' לתקננו בעצה טובה זו.

באומרה תוכיח את עמיתך. באופן שלא תשא עליו חטא שלא יענה לך עזות ותשא עליו חטא כי גרמת לו להיות משיב רעה תחת טובה. ואם עשית כן ויענה עזות לא תקום ולא תטור וכו'. ואם קבל ושב לתוכחתך ונעשה רעך ואהבת לרעך כמוך וע"י כן אני ה'. והוא בפרשת נח כתבנו כי ארז"ל (במ"ר פרשת במדבר) שבאומרו ואני הוא ובית דינו כי מלת אני הוא הב"ד והוי"ו הוא שם הרחמים כאשר כתבנו ראיה ממדבר רבה. ובזה יאמר על ידי מה שואהבת לרעך כמוך מדת אני נעשים ה' היא רחמים כאשר אתה מתמלא רחמים על זולתך: או ירמוז טעם נכון אל גדולת מצוה זו כי רבה היא לפניו יתברך עד גדר שבהעדרה נחרב ב"ה כמשז"ל (בפ"ק דיומא) כי על שנאת חנם נחרב בית שני. והוא כי כל הנפשות ורוחות אשר לכל איש ישראל הם נמשכות מכל כחות עליונים זו מבחינת חסד וזו מבחינת גבורה וזו מבחינת רחמים וההיקש בכל השאר. וע"כ בהתאחד הרוחות למטה יתאחדו ויתחברו שורשן למעלה והוא תכלית כל האושר והטוב כנודע ליודעי חן. וז"א ואהבת וכו' וע"י כן אני ה' שהוא התחברות מה שהוא אני עם ה' שהוא זווג עליון הנעשה בהתחברות כל הבחינות והוא תכלית האושר והורדת השפע וקיום העולמות. אמנם בהיות שנאה נעשה פירוד בשרשי נפשותם ונאבד העולם וע"כ על זה נחרב ב"ה. וזה מ"ש ז"ל (מ"ר פרשת יתרו) כי פסוק רעך ורע אביך הוא על הקב"ה. והוא ענין למען אחי ורעי. ירמוז איך במצוה זו תוכלל כל התורה כי אמר ואהבת לרעך כמוך כי הרי בזה תהיה מסולק מכל העבירות שבין אדם לחבירו וגם אני ה' רעך שאמרתי תאהבו כמוך כי גם אני רעך. הרי בזה תהיה מסולק מעבור רצוני בכל המצות שבין אדם למקום. ולא אמר ואני ה' בל יראה שהוא ית' תוספות על בשר ודם על כן נאמר אני:

פסקה יט

את חקותי תשמורו וכו'. אמר הנה צויתיך לחבר הנפרדים ולאהבה את רעך כמוך. והנני מצוך להפריד בבעל חי ובצומח ובדומם. כי בהמתך כו' שדך כו' ובגד כו' וגם בבעל חי מדבר אין צריך לומר בשני גופים כ"א בגוף אחד ובו שתי בחינות. שהיא מי שחציה שפחה וחציה בת חורין נחרפת לעבד עברי הבא עליה מביא אשם. ואלו חופשה היה הבא עליה חייב מיתה כי הקורבה יתירה לבועל מחייבו יותר. כיון שהיתה נחרפת לאיש עם שקידשה עודנה חציה שפחה. וזהו לא יומתו כי לא חופשה:

פסקה כג

וכי תבאו אל הארץ כו'. יראה כי השלש שנים הראשונים הארץ תתן כח חצוני שבה. וברביעית מתחיל לתת מהקדושה והוא קדש הלולים לה' ובחמישית יותר לכם ובזכות תתכם כל מה שברביעי לה' יהיה להוסיף לכם תבואתה אני ה' אלהיכם מבטיחכם בכך:

פסקה כו

לא תאכלו על הדם כו'. יאמר משז"ל (ביצה דף כ"ה) ערלה מקטע רגליהון דקצביי' שאדם ממתין שלש שנים לאכול פרי העץ וקצבייא אין ממתינין שתצא הנפש. זה אחשוב היה סמיכות לא תאכלו על הדם אל הערלה כי ממנו מוכיח את הקצב בדם. ואני המעכב אתכם מלאכול עד עבור כמה שנים וההבשר עד שימצה הדם אני מצוה בל תתעכבו מלגשות דבר עד עבור יום פלוני או שעה פלוני וכיוצא שהוא ענין לא תנחשו ולא תעוננו מפני שהם חקי ע"א. וכן כל דבר שנוהגים לע"א בין מה שהוא תיקון והידור כהקפת הראש והשחתת פאת זקן. בין מה שהוא קלקול בענין שרט לנפש וכתובת קעקע לא תתנו בכם. ולא שאני מקנא בע"א שהיה נראה היות בה ממש חלילה. כי הנה אני ה' כלומר ואין זולתי כ"א ששנאתי ומאסתי הבלי שוא: או יאמר ושרט לנפש כו'. שאומר הוא תברך הנה בעשותך שרט לנפש שאתה מוציא דם שהוא מענין ש"ד. תבא אל ע"ג ומע"ג אל ג"ע. והוא כי ימות לך מת שהיית סומך עליו שהיה מועיל לך תשרט בשרך עד תוציא דם. מזה תבא לכתוב קעקע לשם ע"ג. כי תאמר כי היא תועילך תחת המת שהיית נשען עליו ולא תביט כי אני ה' שאם מת האיש שהיית נשען בו אני ה' במקומו כמאמר יעקב הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם. וז"א וכתבת כו' אני ה' ועוד מעט בראותך שאין הע"ג מועיל לך תבטח באדם אם תראה איש שר וגדול ובעל זרוע רמה. למען יהיה בעזרך תמסור לו בתך להזנותה למצא חן בעיניו שהיא מסירה לביאה בלי קדושין ואישות למען יהיה לך מעיר לעזור. ובזה אתה מאבד את העולם שאחר ש"ד וע"ג שתבא לידי ג"ע כולל כי תזנה הארץ ומלאה הארץ. זמה. ואל יפתה לבך חלילה לדבר ולומר הלא האלהים בשמים ואני על הארץ ע"כ צריך אני משען ומשענה בארץ לישען עליהם כי רם ה' ממני ועל השמים כבודו. חלילה לך לעלות על לבך הרעה הגדולה הזאת כי הלא את שבתותי תשמורו אשר הן הם עדים על חדוש העולם ואצ"ל דרך אמונה כ"א גם בחוש כאשר הוכרח טורנוסרופוס הרשע מר"ע באמור אליו מה יום מיומים (סנהדרין פרק ד' מיתות (סנהדרין דף ס"ה)) שהביא לו ראיה מענייני השבת והלא תראה כי אם יעצרנו יתברך הגשם והחומריות שבעולם הלזה מלהיותו השגיח בו איזה הדרך ברא את העולם השפל הזה וא"כ אמור מעתה למה בראו. אם כמאמר ז"ל (בתנחומא פ' בחוקותי) שמתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים. וע"כ ומקדשי תיראו כי שם כביכול עושה דירה בתחתונים עם שמלא כל הארץ כבודי התפשטותו. וא"כ איפה מה לך לבקש אמצעיים או עזר מהבלי העכו"ם על הארץ מתחת. או תבקש לישען על הבל בני אדם ותשים. בשר זרועך. וש"ת כי היות השבת הוראת חדוש העולם אמונה

הוא ובמה נדע הכרח כי כן הוא: לזה סמך ואמר אל תפנו אל האובות כו'. והוא כי ההכרח הגדול שהביא לזה ר"ע לטורנוסרופוס (בסנהדרין שם) היה אומר לו שיעלה את אביו בחול מקברו ע"י אוב וידעוני והעלוהו. ובשבת לא עלה שיראה כי בשבת אינה עולה וכן היה. וע"י כן הכיר האמת. והנה האם נאשים את ר"ע שע"י עלה נכרי ע"י אוב. הוי אומר כי לא כן הוא כי לא בקש הוא לטמאה בו חלילה כ"א אדרבא לשיכיר אותו הרשע האמת. וזהו שסמך אל תפנו כו' לומר אם רצונכם מופת על ענין השבת המורה על החדוש כי קדוש היא כי בו שבת וינפש. אל תפנו אל האובות ואל הידעונים שתהיה פנייתכם אליהם מצד עצמם שאל תבקשו לטמאה בהם כי אני ה' ואין זולתי רק בדרך אחרת שתבקשו בהאומות להשתמש בהאובות להכריח האמת כר"ע. ולא לטמאה בהם. רשאים אתם לעשות: גם יתכן רמז ענין שאול שעל שהיקל ביראת מקדש ה' והרג כהניו סר ה' ממנו וגרם לו לשאול בבעלת אוב וזהו ומקדשי תיראו. ובזה אל תפנו אל האובות כו' מה שלא תפנו לא תבקשו לטמאה בהם שאם פעם לא תעשו רק מצרת נפשכם כשאול שלא לטמאה בהם רק לגלות דבר. עוד מעט תוסיפי סרה ותבקשו לטמאה בהם וזה אסרתי לכם אפי' בהיותכם בעול אלהותי עליכם וזהו אני ה' אלהיכם. וש"ת ומה אעשה כי גם שמלא כל הארץ כבודו יתברך יסתיר פניו ולא יענני בקראי אליו כי לא נביא אנכי ובמה נחשב אני בעיניו ואיככה אדע אם טוב אני בעיניו אם אין. כי לעשות רצונו חפצתי ואין גולה אזני לדעת במה אתרצה אליו על כן מדאגה מדבר זה אבחר דרכי לדרוש אל האובות ולנחש ולעונן אולי אדע מה לעשות. ע"כ הנני אומר לך מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ובהחשיבך אותם ידריכוך בדרך טובה ויראת מאלהיך כי תלך בעצתם. ולא שאני מלמדך להועיל על הנוגע אלי. כי אני ה' לא שניתי גם בעברך רצוני כי תמיד אני ה' ואם תפגום בם תפגום בשורשך אך לא בי חלילה כי אני ה' בהוייתי הקודמת כי לא חסרתי בעונותיך. והוא ענין מאמרנו על פסוק המקונן באמור שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו שהוא ענין מז"ל (במדרש איכה) על פסוק חלל ממלכה ושריה כי במה תעו ובטחו ישראל שלא שבו אליו ית' כשומעם דברי ירמיהו על הרעה העתידה. כי הוא כי היו גדולים בישראל מבטיחים אותם על תהו באמרם אליהם אל תיראו כי הנני מקיף את כל ירושלים במים ועונה אחריו רעהו אני אקיף אותה אש כו'. ויהי בעת הצדה הלכו איש איש מהמבטיחים אשר אמרו זה להקיף את ירושלים באש וזה להקיפה מים וישביעו איש שרו ולא מצאו. כי הלא הוא יתברך אדון הכל החליף ממלכת השרים. אשר היה שר המים עשאו שר האש. ואשר היה שר האש עשאו שר המים. וזהו חלל ממלכה ושריה. וא"כ אמור מעתה מה גרם להם ליכשל בכך בין

המבטיחים בן השומעים מהם כי לא החשיבו את ירמיה לשמוע בקולו ולקיים עצתו ולא את כל יתר זקני ישראל כהחרש והמסגר והזקנים אשר נוכח פתח הבית שהיו צדיקים גמורים כמאמרם ז"ל (שם) ואלו הלכו אל זקניהם אלו והחשיבום היו מתקנים אותם בעצה טובה מלפניהם וזה יאמר המקונן שרים בידם נתלו. כלומר בידם וכחם נתלו לבלי תיקון את ישראל כי היו נתלים וסומכים בידם ובכחם לעשו' כחכמתם. ומהיכן בא להם זה כי פני זקנים כירמיה ויתר זקנים לא נהדרו שאם היו מהדדים ומחשיבים מאמריהם היו לומדים מהם ליראה את ה'. וזה יהיה מאמר הכתוב פה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. וע"י כן ימשך שיראת מאלהיך ע"פ טוב עצתם ומוסר השכל אשר אתם. וזה לא על הנוגע אלי כי אני ה' כמדובר:

או שעור הכתוב כי לא תאמר איך אלך להדר פניהם שייעצו אותי אם אראה שייטב לי ודרכי מצלחת. ואין דרך בני אדם לבקש עצה רק בעת צרתם כענין בצר פקדוך. לז"א ויראת מאלהיך הוא מדה"ד בעוד שאני ה' מתנהג ברחמים:

פסקה לג

וכי יגור אתך גר כו'. ראוי לשים לב (א) אל כפל הדברים כי יגור אתך גר ולא אמר כי יהיה גר בארצכם לא תונו אותו: (ב) שנכנס בלשון יחיד באומרו אתך ויצא בלשון רבים באומרו בארצכם כו': (ג) אומרו הגר הגר אתכם כי שלשת התיבות מיותרות. כי באמרו כאזרח חכם יהיה לכם כי גרים כו' ידוע שעל הגר הנזכר ידבר. (ד) שהתחיל בלשון רבים באו' כאזרח מכם יהיה לכם ואח"כ תפס לשון יחיד באומרו ואהבת לו כמוך וחזר אל ל' רבים באומרו כי גרים הייתם כו'. (ה) כי מה טעם הוא אומר כי גרים הייתם כי אינו דומה כי זה גרות וזה גלות. (ו) סמיכות כל הענין האמור אצל הפסוקים הקודמים. (ז) סמיכות המדות אל ענין הגר. (ח) אומרו אני ה' אלהיכם כי מה ענין הזכיר במצוה פרטית זו היותו יתברך אלהיהם. איזה. (ט) יחוס יש ליציאת מצרים במשקלות ומה גם לאומרי' שפירושו שע"מ כן הוציאם ממצרים למה היה התנאי כאן מבזולת. (י) אומרו ושמרתם כו' כי פסוק זה נאמר כמה פעמים:

אך הנה אחרי דברו דופי על שואל אוב וידעוני שהם חקי ע"ג הלא יאמר איש. אחר שכ"כ היא מאוסה לפניו יתברך לא יאשם את המגנה את הגר עליה באמור לו הפה אשר נשק לע"ג ידבר תורה שנאמר' מפי הגבורה. ע"כ סמך ואמר וכי יגור אתך גר כו' לא תונו שהוא אונאת דברים כמאמר ז"ל (ב"מ נ"ח) ואמר אתך וכן אמר בארצכם שמייחס הדבר אליהם הלא במה שידענו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי שהוא כי בהתגיירו מקנים בו מן השמי' נפש חדשה מתחת כנפי השכינה. נמצא שהוא כנולד ממש כי הנפש אשר

לא טהורה היתה העבירוה ממנו. ובזה יאמר כי יגור אתך שלהיותו אתך תחשיבהו לגר בערך בהיותך אתה אזרח הוא בארצכם אך לא בארץ העליונה אשר שם שרשי כל הנפשות. כי שם אינו גר כי כמוך כמוהו יש לכם נפש משם וכלכם שם שוים. וענין הכתוב כי כן דרכן של ב"א שאם הגדול שבעם מחשיב ומכבד את איש א' הגר הזה ודומה לו גם כל העם יכבדוהו כי ממנו יראו וכן יעשו. אך אם ראש העדה יזלזל אותו אחריו כל אדם ימשוך לזלזל אותו גם המה. וזה מאמרו יתברך כמדבר אל ראש העם כי אל האיש החכם ורב במעשה מייחד דבורו ואומר לו כי יגור אתך כלומר שתחשבהו אתה לגר ולא לחשוב כאזרח ימשך שיהיה ג"כ גר בארצכם. שהוא לכל בני הארץ כי ממך ילמדו. וע"כ אצטרך לצאת ולצוות בלשון רבים ולומר אל תונו אותו. לכן צריך כי כאשר הסבות את לבם אחורנית להחשיבו לגר כמוך צריך אתה להעדיף עליכם בתיקון. שאם כאזרח מכם יהיה לכם שהוא את כל הכלל שיהיה לכם כאחד העם. אתה תאהבהו כמוך ממש. וזהו כאזרח מכם יהיה לכם העם. ואהבת לו אתה שיהיה אתך גר. עתה יהיה כמוך.

או שעור הכתוב כי יגור אתך גר ימשך גם לכלל שיהיה גר בארצכם. לכן אצוך ואזהירך כי לשיהיה כאזרח מכם אצל ההמון אתה צריך שתאהבהו כמוך: כי לו יקחו וילמדו ממך גם את הטוב לגמרי. ואמר הגר הגר אתכם לרמוז מה שאמרנו כי אם הוא גר הוא אתכם. אך לא אתי בעולם העליון כי גם משם השפעתי בו נפש כמדובר. ונתן טעם ואמר כי גרים הייתם בארץ מצרים. והוא לומר כי מה תבזהו על אשר עבד ע"ג והלא גם אתם עבדתם אותה ונתגיירתם בארץ מצרים. ולא עוד כ"א שזה נתגייר בארצכם כאומר אתך גר בארצכם כי בבת אחת הושוה אתך. כי מיד נכנס בקדושה בעצם תחת כנפי השכינה שהוא בא"י שלעומת ארץ העליונה. משא"כ אתם כי גרים הייתם בארץ מצרים אדמה טמאה שלא היה גרותכם בדבקות עצמיי. כגר הזה שנתגייר בארצכם:

פסקה לה

לא תעשו עול כו'. הנה פי' רש"י והוא מרז"ל (ב"ב פ"ט) כי אומרו במשפט חוזר אל משפט המדות שאומרו במדה כו' הוא פירוש אל אומר במשפט וראוי לשום לב למה קרא לזה משפט ולא עוד אלא שיסתום ויצטרך לפרט. ועוד כי באו' במשפט בפת"ח הבית הוא כה"א הידיעה במשפט הידוע:

אך ענין הסמיכות הוא שאומר הוא יתברך. הלא צויתיך על אונאת דברים אל יקל הדבר בעיניך כי הלא עוד מעט וממנה תבא אל אונאת וטעות ממון. ולענין הכתובים יאמר כי הנה ידענו כי ביום ר"ה יעמיד הוא יתברך במשפט כל יצירי עולם ואז יקציב לכל

איש ואיש פרנסת שנתו כמאמר ז"ל (בבא בתרא דף י"א) מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה לר"ה והוא לפי מה שיעלה משפטו ודינו ביום ההוא לפי מעשיו ולכן אם מדמי קצבתו אשר נשפט בשמים יקנה מקח קרקע או מטלטלין ויטעו אותו במדה שהוא מדת קרקעות או במשקל או במשורה מטלטלין ויתנו לו לפי הטעות שוה מאה וחמשים במאתים. הלא נמצאו עושים עול במשפט הידוע. הוא המשפט לאלהים בר"ה שמחסרין מקצבת דמי הקונה ומוסיפין בקצבת המוכר. נמצא עול במשפט אשר נשפטו שניהם. וה"ה בהפכו אם הטעו למוכר. ואמר מאזני צדק וגם אבני צדק שהם המאזנים ישאו יחד בשוה. ואם ישים אבן קטנה או גדולה מהראוי מה יועיל לו המאזני צדק וכן איפת צדק במדה גסה והין צדק שבמדה דקה יהיה לך כלומר לא בלבד הוא הקפידה כי תמדוד או תשקול בגדולה או קטנה מהשיעור כ"א אפילו לא יהיה בבית כ"א שלימה. ואמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי כו' יאמר מאמרם ז"ל (שמות רבה) פרשת בא אל פרעה כי תבע דין שרו של מצרים ונעשה. ועמדו בדין על הנקודה והכריע כף זכות ישראל. ואמר שע"כ גם הם שתחת אלהותו יעשו כמעשיו ית' לבלתי עשות עול במשפט.

או יאמר אני ה' כו'. ענין מאמרו ית' באומרו (ישעיהו ס"ג:ח') ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע. ובארנו שם הפסוק שהכונה לומר כי בעת יציאת מצרים שאמר הוא יתברך הנה אך עמי המה כלומר אינם עמי בעצם רק במיעוט. כי אכין ורקין מעוטין. וזהו אך עמי דרך חסרון המה כלומר ואינם ראויים ליגאל אלא שבנים שלהם הוא הדור אשר יקומו מהם הם ילדים שגדלו תחת הקרקע ובאו עדרים עדרים הם הורו באצבעם זה אלי ואנוהו ולא שקרו בעגל ולא בענין מרגלים והם דור שנכנסו עם יהושע לארץ. ואליהם אמר את העם בלתי ראוים. בנים שלהם לא ישקרו. ועל בלתי היותם משקרים הם מקיימים חותמי שהוא אמת כנודע מרז"ל (שבת נ"ד ע"ב) ובקיימם חותמי עבדי ה' יהיו באמת וע"כ ויהי להם למושיע. וזה יאמר לא תעשו עול במשפט במדה כו' מאזני צדק כו' ולא של שקר כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם כו' ע"מ שלא תשקרו. ולכן הזהרו מלשקר במדות ומשקלות פן תהפכו קערה על פיה:

פסקה לז

ושמרתם כו'. אמר הלא תאמרו למה תייחס אלהותך על מצוה זו והלא אין אומה ולשון בעולם שלא יקפידו בשלמות מדות ומשקלות ומשורות כמפורסם. לז"א אינו דומה המקיים חוקותי ומשפטי שלי המיוחדים לי בפרטי דיניהם והעשותם לשמי למה שהם משפטי. כי ע"י כן ועשיתם אותם כי בקיימכם אותם עשיה ממש אותם אתם עושים. כי בם אתם מהווים רוחניות קדושה ובוראים מלאך מאיכות מצות המשפט ההוא נמצא

שאותם ממש אתם עושים. מה שאין כן קצת האומות וכל הנמשכים במשפטי הם כי אין מהווים קדושה ושפע בדבר. וש"ת אם משפט אחד לנו ולהם בענין משקלות ומדות מאי רבותן מנייהו ברא קדושה משא"כ הם. הלא הוא כי אני ה'. כלו' אני ה' אשר צויתים שיש כדאי במצותי במקיימם לזה. משא"כ לזולתכם וז"א אני ה':

פרק כ

פסקה א

וידבר כו'. ואל בני ישראל כו'. ראוי לשים לב (א) אל החילו בוי"ו באמרו ואל בני ישראל ולא אמר דבר אל בני ישראל או אמו' אל בני ישראל. (ב) אומרו איש זה פעמים. (ג) אומרו ומן הגר הגר בישראל כי או' בישראל הוא מיותר. (ד) אומרו ואני אתן כו' כי אחר שרגמו אותו מה נשאר עוד. (ה) כפל אומרו העלם יעלימו. (ו) שנכנס בעם הארץ שמורה שעליהם קצף ה' ואח"כ יצא במשפחתו בלבד באומר ושמתי אני את פני כו' ובמשפחתו. (ו) או' והנפש אשר תפנה כו' למה שנה שלא אמר והאיש כמאמרו למעלה איש איש כו':

אמנם טרם בא אל ענין הכתובים נשית לב אל הכבידו יתברך בע"ג פרטית זו. ואחשבה כי לעומת אש הקדושה יש אש של טומאה והמעבירים בו באש נוגע בכבוד אש ב"ה ובשמו יתברך הנקרא אש אוכלה. ועל שני הדברים יאמר על זה למען טמא את מקדשי ולמען חלל הנקרא את שם קדשי:

ונבא אל ענין הכתובים. והוא אחר הדבור שקדם שכל הפרשה נמשכה אחריו שהוא או' קדושים תהיו כי קדוש כו' הנה היה מקום יאמר נא ישראל אם הרוב יהיו כשרים וקדושים. אם מעט מזער ממנו ירשיעו לא נשית לב אליהם כי מעט המה ומכלל ישראל יצאו. לז"א ואל בני ישראל תאמר איש איש כו' כלו' לבני ישראל הקדושים תאמר כי אצ"ל מועטים מישראל כ"א אפילו איש שהוא איש א' מבני ישראל הוא. ואפי' אם מן הגר הגר הוא בישראל הוא כלומר לישראל יחשב והכל ערבים עליו. וע"כ על כל העדה אקצוף כי מות יומת כלומר מות תמשך בישראל ע"כ יומת הוא כי עם הארץ ירגמוהו באבן. וע"י עשותכם משפט בו אני אעשה את שלי כי אטיב להם כי הפנים של זעם שהיו לי על הכלל על שלא מיחו או שלא הוכיחו ולמדו את העם באופן שלא יתפקר איש לעשות את הרע. אותן פנים אתן על האיש ההוא לבדו להכריתו מקרב עמו שלא ישאר לו זרע בקרב ישראל. וחזר ואמר כי מזרעו נתן למלך כו'. אפשר בא לתת טעם למה יומת בתתו מזרעו ולא בתתו כל זרעו. כי הנה נאמרו קצת טעמים ע"ז. ואפשר כיונה תורה טעם אחר והוא כי הנותן כל זרעו מורה כי טעה וחשב כי היה ממש בדבר או שטעה

באומרו הלא אינה עבודה כהשתחויה ודומה לה כי אם העברה בעלמא ע"ג האש או חשב תבא לו הנאה בדבר. אך בתתו מקצת זרעו ולא את הכל יורה כי רע עליו המעשה ולא יערב אל לבו לאבד הכל. א"כ איפה למה עשה עבירה גדולה במקצת ההיא. אך אין זה כ"א שאינו עושה להנאתו. שא"כ גם את כולם יעביר. כ"א עושה להכעיס למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי ומדאגה פן ישכל את כלם מנע מקצתם. ע"כ גם אשר חשב להציל לא יציל כי והכרתי כו'. וז"א כי מזרעו כו' לומר אל תתמה על החפץ כי צויתי להורגו בתתו מזרעו ולא בכל זרעו כי הלא מאשר מזרעו נתן ולא כל זרעו יורה כי עשה למען טמא כו' שהוא להכעיס. והנה בהקדימכם לרגום אותו גרמתם שלא שמתי פניו רק בו ונצולו השאר אך אם העלם המשפחה ימשך כי גם יעלימו עם הארץ כו' וזה מטעם שלא נתן כל זרעו וע"כ יחוסו עליו לבל המיתו. וז"א בתתו מזרעו לבלתי המית אותו ואז להיות שמה שנמשכו העם להעלים נמשך מהעלם המשפחה ע"כ ושמתי כו' באיש ובמשפחתו כו':

או יאמר הלא אמרתי והכרתי כו' מקרב עמו שהוא להכרית כל זרעו גם אשר לא העבירם על האש. אל תתמה על הכרית גם את השאר כי הלא גם כי מזרעו ולא כל זרעו נתן למולך אכרית את הכל יען כי עשה למען טמא כו' ולמען חלל כו'. ואם העלם יעלימו כו'. אמר אם תראו העלם שהוא הסתר פנים חלילה בישראל ונשארים למקרה ופגע. הלא הטעם הוא כי יעלימו עם הארץ את עיניהם מין האיש שיחוסו עליו לבל יומת. והנה הם טועים בחשבונם כי הם חושבים שמצילים אחד והם ממיתים רבים. וזהו אומרו לבלתי המית אותו שהוא כי הם כוונו לבלתי המית אותו לחוס על א'. אך זולת מה שיש העלם והסתר פנים על הכלל ג"כ ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו וכו' ועוד בדרך שני ממיתים רבים בבלתי המיתו מיד כי הלא אם היו ממיתים אותו מיד. לא היו לומדים אחרים ממנו ועתה בזמן שהניחוהו זנו אחר סברתו רבים נמצא היותכם סיבה להחטיא הרבה מישראל ולהמית רבים על אשר חסתם על היחיד. וזהו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך כי אשר זנו ולמדו ממנו יכרתו גם הם מקרב עמם. הנה כי רחמי רשעים שלא הרגתם אותו מיד היה אכזרי לרבים כי במקרה האיש שיוצא בידו חולי המתפשט עד הלב וממיתו כי לרחמים גדולים יחשב לקוטע את ידו טרם נתפשט וישדי תוכל' בכוליה. וש"ת הנה בנותן מזרעו למולך שהוא דבר מפורסם החרשנו בהעונש אם לא נמות אותו. אך מה נעשה בדברים הנעשים בסתר כאוב או ידעוני שיש פונים אליהם בסתר ואין עושים החטא בגופם בידים כ"א חטאתם בנפשם ובלתי ניכר. לז"א והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים שהוא פניה בנפש ובלתי נגרש לעם הארץ בזה

הניחו לי כי אני אעשה זאת. כי ונתתי אני את פני כו' והכרתי אותו טרם ילמדו ממנו לעשות כמעשיו כי יעשה אח"כ בגלוי:

פסקה ז

אמר המניה בהיותי עוסק בעבודת הקודש הפרשה הזאת אמרתי להעלות על מכבש הדפוס באותו ענין דבר נאה ומתקבל מה ששמעתי מפי כבוד הרב האי גאון הגדול המפורסם מהו' צבי הירש נר"ו אב"ד דק"ק ברלין והמדינה יע"א. מדי עברו פה בקהלתינו בית אחיו הוא ניהו אדמ"ו הרב האי גאון הגדול המפורסם אב"ד דק"ק אמשטרדם יצ"ו:

והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם כי אני ה' מקדשכם. כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת כו'. הנה רבים תמהו מאי ענין כי איש וכו' לענין האמור למעלה. ונראה ליישבו על פי מה שאמרו במסכת קדושין מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. בתחלה כשאמר אנכי ה' אלהיך וכו' אמרו לכבוד עצמי היא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו לדברות הראשונות ע"ש זה. ובמקום אחר פרשתי המאמר ההיא. על כל פנים נקטינן מיניה דכיון שצוה הש"י על כבודן של אב ואם מזה מוכח דלאי לכבודו יתעלה צוונו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כי אם למענינו וכן בכל המצות והחוקים אשר שם לפנינו הכל לטובתינו כי נהיה קדושים ופרושים ודבקים אליו יתעלה:

והנה ידוע מאמרם ז"ל גדול שמו בגוים דקרון ליה אלהא דאלהים. כי המה תחת השרים העליונים ולא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא שעליו מורה שם היוה ב"ה הוא אלהינו אין עיד. והנה רש"י ז"ל פי' והתקדשתם זו פרישות ע"ג ומעתה יובן מאמר הכתוב באומרו והתקדשתם זו פרישות ע"ג לא למעני כי אם למענכם שתהיו קדושים ופרושים ומובדלים כי אני ה' אלהי אלהים היא אלוהכם ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם כי אני ה' מקדשכם. ובמה יודע איפה שלא למעני אני עושה רק למענכם כי איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת דמיו בו בסקילה כאלו עובד ע"ג והשויתי כבודם לכבודי. אבל עיניכם הרואות שאפילו מה שצויתי אתכם על ע"ג לא לכבודי ומקנאתי ודוק. ודפח"ח:

והתקדשתם והייתם קדושים כו'. הנה למעלה כתבנו ע"ד רז"ל מה היה כי בתחלת הפרשה אמר קדושים תהיו מבלי יקדים ויאמר והתקדשתם משא"כ פה. וגם אל אומרו שם תהיו אחר אומרו קדושים וכאן אומר והייתם קודם מלת קדושים. ולבא אל דרך הפשט נשית לב זולת השתי הערות עוד הערות. (א) כי מהראוי היה יאמר כי קדוש אני כו' מעין האמור למעלה קדושים תהיו כי קדוש אני ה' שהוא טעם מתייחס ולא כי אני ה' אלהיכם. (ב) או' ושמרתם את חקותי וכו' כי אחר או' שיהיו קדושים היצטר' לומר אח"כ שישמרו החוקים כי האם מבלעדי שמירת החוקים יהיו קדושים. (ג) או' אני ה' מקדשכם כי הלא יותר יצדק סיום זה בפסוק הקודם מבזה: (ד) כי למעלה נאמר ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ופה לא הזכיר המשפטים וגם בחקים לא אמר כל כמאמרו למעלה. (ה) אומרו שמירה ועשיה ויראה כי הכל אחד. (ו) כי איש איש

אשר יקלל את אביו וכו' איך מתייחס אל האמור. (ז) החילו במלת כי שיורה כנותן טעם אל הקודם ואין לו בו שום ייחוס כלל. (ח) באומרו אביו ואמו קלל אם יזמין לנו יתברך איזה דבר בייתור זה ע"ד הפשט נוסף על לימוד רז"ל (בת"כ ומס' סנהדרין דף כ"ה) שהוא לרבות לאחר מיתה. (ט) סמיכות אומרו ואיש אשר ינאף וכו' אל הקודם ואל ייתור תיבות הכתוב. ודאי שעל דברי רז"ל אין להוסיף שאמרו ובמסכת סנהדרין דף נ"ב) איש פרט לקטן שאין ביאתו ביאה את אשת איש פרט לאשת קטן שלא תפסו קידושיו כו'. (יב) מה היה כי בקצת עריות נותן פה טעם מה שלא עשה בפ' אחרי. (יג) שחיסר פה שלשה מהנאמרות בפרשה ההיא:

אך יאמר תחלה מאמרם ז"ל במקומות הרבה (ובמס' מנחות פרק ג') כי הבא ליטהר מסייעין אותו. וזה יתכן יאמר פה והתקדשתם אתם תחלה שתבאו ליטהר ואני מבטיחכם שתהיו קדושים ולא יספיק שאור שבעיסה לעכב כי הלא אני ה' אלהיכם כלומר להיותי אלהיכם אסייע אתכם בלי ספק. ושמא תאמרו הלא אם היית מצוה לנו רק משפטים שהדעת מחייבן החרשנו כי לא ימצא מקום היצה"ר לעכב אך בחקים משוללי טעם הלא ירפה את ידינו ויעקשני. לז"א אל תשיתו לב כי הלא כאשר יקרה לחולה עם הרופא יקרה אתכם כי יתן משקה לחולה ואומר לו שתה ותתרפא והמלה לא ידע מה הוא אם מרפא אם לאו אך לא ימיש מלשתותו כי בטח ברופא כי רפואתו הוא חפץ ואלו לא ידע ודאי כי בזה תלויה רפואתו לא היה נותנו לו. כן הדבר הזה כי ידענו כי כל חפצו יתברך הוא לקדשנו במצותיו וא"כ גם כי לא נדע טעם החק הלא ידענו כי לקדשנו מכוין. וא"כ נבטח בו ונעשה אותם באהבה ורצון וזה מאמרו יתברך ושמרתם את חקתי אותם שהם מסוג לא תעשה. ועשיתם אותם שהם מסוג של מצות עשה. יען ידעתם כי אני ה' מקדשכם בכל פקודי תבטחו בי כי לולא הייתם מתקדשים בזה לא הייתי מצוה אותם לכם ובאלה אני מחזיק לכם טובה שלא תדעו טעמם ולא תמצאו סברא ותעשו אותם. כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת הלא הדעת מחייבו כי אביו ואמו קלל דמיו בו מסברא כי מי יאמר שאיש כזה לא יתחייב מות ולמה נחזיק טובה למקיימם. וכן איש אשר ינאף את אשת איש מי אשר יאמר מכל העמים שלא מות יומת הנואף והנואפת כי רע על כלם המעשה. וכן איש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה גם זה סברא שמות יומתו שניהם. וכן אשר ישכב את כלתו תבל עשו וערבוב זרע הוא וסברא הוא שמות יומתו שניהם. וכן אשר ישכב את זכר משכבי אשה ראוי הוא כי תועבה עשו וסברא שיודו בה כל העולם. וכן אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא וסברא נכונה היא להמיתם. וכן איש אשר יתן שכבתו בבהמה או אשה לפני בהמה

אין סברה גדולה מזו להמיתם עד גדר שזאת הבהמה תהרוגו מרוב החרפה בל יאמרו זו הבהמה נכשל בה פלוני. והנה כי כל אלה הדעת מחייבן. מאלה תראו ותלמדו אל כל השאר כי אשר חייב בהם חייב גם בשאר. ומאשר יראה לכם סברא תדונו כי גם בשאר יש. כ"א שקצר יקצר המושג שלכם להשיג טעמם. בטחו בו ית' ועשו והוא איש אשר יקח את אחותו כי הנה מקום לומר כי אין זה רע בעיני ה'. שא"כ למה לא ברא שני אנשים ויתחתנו זה בזה ולא שיקח קין תאומתו וכן שת. שעל כן הוצרכו רז"ל (במ"ר שם). לומר כי בא הכתוב לתת טעם אל היתר קין והבל ושת כל אחת בתאומתו לומר חסד הוא שעשה הוא יתברך להתיר אחותו מפני קיום העולם. וכן אשר ישכב את אשה דוה אחר היות בדרך אישות לא היה נראה לחייבו מיתה כ"א שחק הוא. וכן אחות אב ואחות אם ואשת דדו ואשת אח כאשר הותר בהיות בלי בנים. וכאשר הותר לקין לקחת שתי תאומות הבל. הנה אלה הם חקים. מי שראה סברא בקודמין יאמין באל אמונה אשר ידע הטעם האמתי ויבטח בו יתברך ויקיימם בשמחה:

פסקה ח

ושמרתם את כל חקתי וכו'. ראוי לשית לב. (א) וכי זו תורה וזו שכרה שאחר שמור ועשות כל החקים וכל המשפטים לא יהיה כל רק שלא תקיא הארץ אותם ולמה היה להקיאם. (ב) אומרו ולא תלכו בחקות הגוי וכו' כי הלא אזהרה זו נאמרה פעמים ושלש בשתי פרשיות אלו. (ד) שיורה כי אחר שמור חקותיו ומשפטיו ית' היה מקום להם בחקת הגוים וצריך להזהירם ולא תלכו בחקות הגוי וכו' בויי"ו כמוסיף על קיום המשפטים והחקים. ונהפוך הוא כי תחלה היה ראוי להזהר בסור מרע ואח"כ בעשה טוב. (ה) אומרו כי את כל אלה עשו ואקוץ בם כי כאשר נכנס באומרו ולא תקיא אתכם הארץ היה לו לומר כי את כל אלה עשו ותקיא אותם הארץ. (ו) אומרו ואומר לכם אתם וכו' מה צורך לומר ואומר לכם וכו' הרי אמר אשר אני משלח מפניכם. (ז) אומרו ואני אתננה לכם ידוע הוא שהוא ית' יהיה הנותן אותה וכן אומרו לרשת אותה הוא מיותר. (ח) אומרו ארץ זבת וכו'. מה צורך לספר הטובה פה והרי נאמר פעמים. (ט) אומרו אני ה' אלהיכם ואומרו אשר הבדלתי אתכם וכו'. אין נראה פה צורך לאומרו. (י) סמיכות אומרו והבדלתם בין הבהמה וכו' וגם היה ראוי שלא לאומרו כי הרי מפורש בעצם בפ' שמיני. (יא) אומרו והייתם לי קדושים שהרי נאמר בפרשה זו ב' פעמים קדושים תהיו וכו' והתקדשתם וכו' ולמה הושלש פה: (יב) אומרו לי מה שלא אמר בפעמים הראשונים וכן אומרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי מי לא ידע כי להיות לו ית' הבדילם. (יג) אומרו ואיש או אשה כי יהיה בהם וכו'. שהרי נאמר למעלה ובלתי מקושר אל הקודם:

אמנם הנה גם שהוא יתברך גדר לתת לישראל ארץ זבת חלב ודבש. לא יבצר מהיות דור בהיות ישראל יושבים על אדמתם מתפרנסים בצער כאשר היה בימי דוד שלא היה להם לישראל כח לפרנס ענייהם אם לא היו פושטין ידיהם בגדוד. וכן הרעב שהיה בימי דוד ארז"ל שהיה ראוי לבא בימי שאול ולא הביאו רק בימי דוד מפני שהיו גרופות של שקמה אשר כח בהם לסבול. הנה כי בימי דוד שהיו צדיקים נדחקו במזונות וההיקש באיזה דור זולתו לסבה מן הסבות. והלא היה מקום לו' איה ברכת זבת חלב ודבש. ע"כ אחשבה בא ית' ואמר הנה תראו כי ושמרתם את כל חקותי וכו' ועשיתם אותם והנה איני מבטיחכם מעתה כ"א שלא תקיא אתכם הארץ אך לא יחויב יהיה לכם בכל דור שבע גדול לאיזו סבה. לא תאמרו למה הביאנו ה' אל הארץ אם לא לאכול מפריה ולשבוע מטובה. כי לא כן הוא כי דעו נא כי אשר אני מביא אתכם שמה הוא לשבת בה כי בישיבה בה תהיה לכם קדושה. ע"כ בראותכם דוחק לא תלכו בחקות הגוים לומר כי הלא המה היו להם בתים מלאים כל טוב ואולי חקותיהם גרמו להם ותעשו כן גם אתם. כי הלא דעת תחסרו כי הלא אני משלח אותם מפניכם ומה הועילו להם חקותם ואדרבה את כל אלה עשו ואקוץ בם. ומה שאמרתי דרך חיוב הוא כי ואמרו לכם אתם תירשו את אדמתם לא שיחוייב היות לכם שבע גדול תמיד כי מה שאמרתי לכם זבת חלב ודבש היא מתנה מאתי עודפת על ירושת אדמתם. וזהו ואני אתננה לכם לרשת אותה ארץ זבת חלב ודבש. אמנם העיקר של ישיבת הארץ אינו אלא למה שאני ה' אלהיכם והוא כי ישראל הדר בח"ל דומה כו' (כדאיתא בכתובות ק"י). אך בארץ מתייחסת אלהותו ית' עליכם כי שם השכינה מחוספת ולא חלק בה לחיצונים. וכל היושב בה היא באויר קדוש תחת כנפי השכינה. וזה לכם על אשר הבדלתי אתכם מן העמים כי את ישראל נתן ה' נפשות חלק אלוה ממעל. כך ברוח הבהמה יש בטהורות בחינת קדושות משא"כ בטמאות וע"כ באכלם בהמה ועופות טמאים היית' משקצים את נפשותיכ' שבגויותיהם המתקיימות בכם במזון מאכלכם. וזהו והבדלתם וכו' ולא תשקצו את נפשותיכם וכו' ולא תאמרו די בשמרכם מצותי וחקותי אלה בלבד כי אחר שנפשותיכם קדושות יאות לכם לעלות מהדרגה אל הדרגה על היותכם דבקים בו להשיג רוה"ק או נבואה. והוא מאמר ר"פ בן יאיר (פ"ק דע"ג וסוף סוט') זהירות מביאה לידי זריזו' זריזות מביאה לידי כו' עד רוה"ק וזה יאמר והייתם לי קדושי' שהוא שלא תשקיטו עד תהיו לי להשיג רוה"ק ונבואה כי מפני זה ואבדיל אתכם מן העמים בנפש קדושה להיות לי. כ"א לא כן למה שמתי רוח אלהים בגוף לגוף חרש את חרשי אדמה. וע"כ איש או אשה כי יהיה בהם

אוב או ידעוני מות יומתו כי עזב מלידבק בה' ולידע הדברים על ידו ית' והלך חשכים לדרוש אל כחות הטומאה כמאמר הכתוב המבלי אין אלהים בישראל הלך לדרוש וכו':
או יאמר והייתם לי קדושים וכו'. לומר הלא אמרתי לכם ואבדיל אתכם מן העמים שהוא כמו שכתבנו בנפשות שמתחת כסא הכבוד הן ושעל כן תבדילו בין הבהמה וכו' בל תשקצו קדושת נפשותיכם בטמאות. ושמא תאמרו כי לא יראה הפרש בין ישראל לארמאי ולמה לא יוכר בין בעל נפש קדושה להפכו. לזה אני אומר כי והייתם לי קדושים שהוא כי כשתהיו לי תהיו קדישים שהוא בסילוק שהוא בעלות נפשותיכם לי כי מה שאבדיל אתכם מן העמים לא היה רק להיות לי. וע"כ די אם אז תהיה הקדושה וע"כ איש או אשה כי יהיה בהם אוב וכו' שעל ידי כן מדבקים עצמם בטומאה מות יומתו כי רחקו היות לו ית' בסלוקן:
או יהיה ענין הכתובים מפסוק ושמרתם את כל חקותי וכו' שאומר הוא ית' הנה לא ערכתי שלחן חקי ומשפטי והרחקתי אתכם מחקות הגוים ההם. והנה ג' חלוקים בדבר: (א) עשות חקות הגוים: (ב) הרחק מהם אך גם בשב ואל תעשה לא יעשו ג"כ חקים ומשפטים של תורה. (ג) עשות גם חקי ומשפטי. והנה היה אפשר יאמר איש בלבו כי לא תקיא אותם הארץ רק בעשותם חקות הגוים ההם. אך אם לא ילכו בחוקותם גם שלא יעשו ג"כ משפטי ה' וחקיו לא תקיא אותם הארץ. לז"א ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם וע"י כן ולא תקיא הארץ כלומר שאם לא ישמרו ויעשו חק ומשפטי ה' גם שלא ילכו בחקות הגוים תקיאם הארץ. והוא גלות משבת בה עם שאני מביא אתכם שמה לשבת בה. ושמא תאמרו א"כ מה הוא ההפרש בין חלוקה זו לחלוקת לכת בחקות הגוים. לז"א ולא תלכו בחקות הגוי וכו' כי בזה לא בלבד יחייב גלות כ"א גם כליה חלילה כי הלא את כל אלה עשו ואקוץ בם לכלותם במציאותם והוא אומרו לא תחיה כל נשמה כלומר וגם אעשה זאת לכם אם בחקות הגוים תלכו. וראיה כי דנתים משפט מות. כי הלא ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם שהוא כי ימותו באותו תצדק לשון ירושה עם היות שלפי האמת אין אתם יורשים אותם כי מאין ולאין מורישים אתם כ"א שאמרתי לשון מושאל להורות שימותו ויכלו כי הלא האמת הוא כי ואני אתננה לכם דרך מתנה ממני אלא שבידכם לרשת אותה שהוא לעשותכם ירושה ע"י כשרון. והוא כי מתנה יש לה הפסק וירושה אין לה הפסק שהיא שאם לא תזכו תהיה אחריכם לגוים ואם תזכו תהיה לכם עד עולם:
או יאמר ואני שהוא כמאמרם ז"ל פרשת במדבר במ"ר כל מקום שנאמר ואני הוא ובית דינו. יאמר ואני כלו' לפי האמת אינכם יורשים שלהם כ"א על יד אני ובית דיני אתננה

לכם בדין אך תזכו כדי שתעשו אותה ירושה קיימת לעד טובה ?כם מעולם הזה שתהיה זבת חלב ודבש וגם לעוה"ב כי בהיותכם בה אני ה' אלהיכם כמדובר בקודם משא"כ לדר כו'. ושמא תאמרו איך תוכלו לעשות ירושה וגם בכם יצה"ר כגוים אשר אבדו אותה במעשיהם הרעים. אל תחושו כי הלא אתם יצדק בכם מה שאמרתי להיותכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים לתת לכם נפשות קדושות וע"כ והבדלתם וכו' פן תשקני את נפשותיכם הקדושות וע"כ אל יקשה בעיניכם התקרבכם אלי כי אני מבטיחכם כי והייתם לי קדושים לא כמלאכים שאין נקראים קדושים רק בערך בני אדם החומריים ולא אצלי ככתוב אצלנו על פסוק ואל מי תדמיוני וכו'. ובפסוק כי מי בשחק (בתהלים כ"ט) וכו'. שהוא כי מי בשחק מקדושי עליונין יערוך לה'. שיאמר דרך משל שמש בגבעון דום ויעמוד השמש וכיוצא בזה. אך ימצא מי שידמה לה' בבני אלים הם בני אבות הקדושים הנקראים אלים והוא כי יאמרו אומר ויקם להם. וזה יקרא דמיון אליו יתברך כמאמר ספר הזוהר על פסוק כי בכל חכמי הגוים וכו' מאין כמוך הא בחכמי ישראל יש כמוהו שהוא כי יעשה נפלאות משא"כ למלאך שלא יעשה זולת אשר יצוה מאתו ית'. וע"ד זה יאמר והייתם לי כלומר אצלי קדושים משא"כ לה"ש שאינם קדושים רק בערך החומריים. ולא כמו זר יחשב כי הלא קדוש אני ואתם חלק ה' אמרה נפשכם באופן שאסייע אתכם כי מה באבדיל אתכם מי העמים אינו כ"א להיות לי ממש דבקים בי משא"כ למלה"ש ועל כן המתדבק בכחות הטומאה שהוא איש או אשה כי יהיה בהם אוב וכו' מות יומתו כי מהפך חלילה כונתו ית' וזהו אומרו מקדשכם:

או יאמר והייתם לי קדושים וכו'. לומר אל יעלה על רוחכם שכבר אתם לי מבל תהיו קדושים ופרושים כי הלא והייתם לי ע"י היותכם קדושים כי קדוש אני. ואם תאמר שכבר אתם לי מאז הפלתי גורלות ביני ובין ע' שרים. לז"א ואבדיל אתכם וכו' לומר כי אז לא עשיתי רק הבדיל מהם אך עדיין נשאר בידכם להוות לי ומאז היה כדי להיו' לי אחרי כן במעשיכם שתהיו קדושים:

פרק כא

פסקה א

ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים וכו' ראוי לשית לב. (א) אל כפל אומרו אמור ואמרת. ועוד אומרו תחלה אמור אל הכהנים לשון רבים ואחרי כן אמר לא יטמא לשון יחיד. ועוד מי לא ידע כי הם בני אהרן וגם אומרו לנפש ולא אמר למת. ועוד באומרו לאמו וכו' למה לא הקדים האב וגם הל"ל ולאמו בוי"ו. ועוד אומרו לא יקרחו קרחה וכו' אחר שגם נאמר בישראל. כי גם שלמדים בג"ש מזה לזה יאמר הכל בישראל ובכלל מאתים

מנה ומאמרו לא יקרחו וכו' שינה לדבר בלשון רבים. והנה אפשר כי למה שאזהרה זו היא יתירה לכהנים על כל איש ישראל וקשה הדבר לזרע אהרן לבדם ליזהר יותר מכל איש ישראל. ע"כ בדבר הזה ראתה תורה ללמד אל משה יאזור כגבר חלציו בל ילאה בלמד אל כללות ישראל פעם אחת. והוא כי הנה זה דרך הרב ללמד ולהשמיע תורה לרבים. ואפשר יאמר מה לי עוד הלא יסרתי רבים השומע ישמע והחדל יחדל ואם ישמט איש מלשמור ולעשות הוא בעונו ימות. והנה הודיע אלהים אותו כי לא זו הדרך ישכן אור כי אם עוד ישוב יניף ידו ולא בלבד בשביל רבים כ"א אף גם אל א' להשיבו אל ה' ואל ימעט אחד מישראל בעיניו. כי צדיק יסוד עולם וכמאמרו יתברך ליחזקאל (ביחזקאל י"ג) ואתה כי הזהרת רשע כו'. כי גם על היחיד הקפיד וזה מאמרו יתברך אל משה רבן של כל ישראל אמור אל הכהנים דרך כלל ואל תלאה מלחזור אל יחיד אשר יצטרך לשוב להזהירו כ"א גם ואמרת גם אל היחיד לנפש לא יטמא כו'. לז"א לא יטמא לשון יחיד כי ישוב אליהם ולהזהירו גם לאחד אחד. עוד יתכן דרך אחרת יתיישבו בו כל יתר ההערות והוא בהזכיר ראשונה מאמרם ז"ל על ענין הפרה אדומה (במדרש פ' חוקת) וז"ל משל לשפחה שולדה טינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח כך תבא הפרה ותכפר על מעשה העגל. והוא בהעיר כי הלא יקשה כי לא לכפר על עון העגל באה הפרה רק לטהר את הטמאים. אך ע"פ דרכנו נשית לב אל טומאת מת באהל כי איך יטמא בלי משא ונגיעה וגם אל אומרו לנפש ולא אמר למת. אך אין ספק כ"א שדרך כלל יש כח טומאה אחוז במת ובנפשו אשר עליו תאבל הוא החלק הקרוב אל החומר וע"כ יש בו כח להתפשט בכל אהל המת. וע"כ נאמר בו לנפש משא"כ בנבלת בהמה כי אין טומאתה רק במגע ובמשא ולא באהל כי אין טומאתה רק על בשרה על העדר איכותה. מה שאין כן באדם כי בעל הנפש הוא וגם בחלק נפש הדבוק בו שולט כח הטומאה ומתפשט. והוא כי הנה מאז ברא אלהים אדם על הארץ גזרה חכמתו ית' יהיה הוא וזרעו חי לעולם והוא כי קדוש היה השולל עכירות הגוף מעשה אלהים הוא והנפש חלק אלוה ממעל הכל מהקדושה אשר לא תפול בה גדר מיתה כלל. אמנם כאשר חטא על הנפש בא נחש והטיל זוהמת טומאה מנפש ועד בשר שרתה חלאת טומאה אשר היא מבחי' הטומאה וכל עוד שחלאת הזוהמא ההיא דבקה באדם לא יוכל מלט ממנה כי היא כרוכה בה. וגם לו יונח תטהר הנפש מעונה ע"י תשובה וייסורין כאשר בדוד המלך ע"ה. המיתה מוכרחת למען זכך תלאת החומר בכור הארץ ויעלה מן הארץ זך בלי שמרי זוהמא מוכן לקבל קדושת הנפש טהורה בקשר קדושה שעוד לא יתפרדו. כאשר

היתה נפש האדם באדם בהבראו טרם יחטא ואחר שחטא לא ימצא עד אחר התחיה כי אין יצה"ר עוד. וע"כ היה עונש האדם מיתה ולא יסורין. והיות גם לכל זרעיותיו:

והגה אחרי נמכר האדם אל המות גזרה חכמתו יתברך כי גאולה תהיה לו מזוהמת נחש וחשב מחשבתו מן אברהם עד מתן תורה להתם הזוהמא קו לקו. כמפורש בפרשת תולדות ובאלה שמות ובפרשת יתרו כי זה היה עיקר כור הברזל של גלות מצרים וימי העמדת הר סיני לגמור מירוק וליבון הזוהמא עד תומה. ויהי כן. וכמאמרם ז"ל (מס' שבת פ' חבית) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. וע"כ היה להם חירות ממה"מ כי בבטול הזוהמא אין עוד מיתה. אך אחרי כן על ידי העגל חזרה הזוהמא למקומה ועי"כ חזרה המיתה הכרוכה באדם ע"י הזוהמא כי היא מבחינת המיתה והיא דבקה בחומר שנפש. ומה גם בחלק הנשאר עם הגוף והוא כח הטמא אשר יטמא את הנוגע במת ומתפשט באהלו לטמא כל הבא אל האוהל וכל אשר באהל. וזה מאמרם (שם במדרש) ז"ל כי העגל טינף פלטין של מלך כי האדם הוא פלטין משכן מלכו של עולם כי היכל ה' הוא. ומה גם במ"ת שעליהם השרה שכינתו יתברך וזה טינפו שהחזיר בו זוהמת נחש וטימא נפשו ויעכר גופו. ומי יקנח הזוהמא הנדבקת למטמא למת כי היא טמאה אותו. אמו היא הפרה וז"ש במשל תבא אמו ותקנח וכן הכפרה האמורה בנמשל עניינה קנוח ככל לשון כפרה שמטהר החטא. כד"א (בפרשת וישלח) אכפרה פניו במנחה כפרש"י ז"ל שם. ונבא אל הענין והוא כי למה שהכהנים הנגשים אל ה' הוא אלהים חיים. רצה הקב"ה להרחיק בל ידבק בידם מאומה מן טומאת זוהמת נחש אשר דבקה במת. והנה היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר. הנה ב' דברים יש לכהנים (א) היותם מקריבים לחם אלהיהם. (ב) היותם מזרע אהרן. והנה מהבחינה האחת טוב הדבר יתרחקו מהטומאת מת יותר מכל ישראל. אך על הבחינה השנית אדרבה להיותם מזרע אהרן שעל ידו יצא העגל ההוא וטינף הביא זוהמא ומיתה. להם לבדם היה ראוי שיטמאו במת ולא יתר ישראל. לז"א נהפוך הוא כי הלא לא דבק בו מאומה ואדרבה להיותם בני אהרן קדוש ה' ראוי להם לבלתי יטמאו לנפש. וזה מאמר הכתוב אמור אל הכהנים כלומר המשרתים שהיא הבחינה הראשונה. אמור להם שהם בני אהרן וזה יתרון להם ואחר אמרך שהם בני אהרן אחר הקדמה זו ואמרת אליהם לנפש לא יטמא כי בחינת היותם בני אהרן הוא ראוי לכך וע"כ אמר לא יטמא ולא אמר לשון רבים לרמוז כי הוא אהרן הנזכר נאות שלנפש לא יטמא וממנו אל זרעו אתו כי לטובה כיון כמדובר במקומו בס"ד ולא דבק בנפשו מטומאת העון ההוא מאומה. והנה היה מקום לומר כי למה שנפשות כל אישי ישראל לאחד יחשבו כי משרש אחד יחד כלם. ולכן היה מקום לומר כי כל איש

ואשה מישראל אשר ימות הכל קרוביו כעם ככהן מצד הנפש אשר חלק ממנה דבקה בגוף כמאמר הכתוב (איוב י״ד:כ״ב) נפשו עליו תאבל. עכ"ז לנפש שהוא בשביל בחינת הנפש שעליה היה ראוי ליטמא עכ"ז לא יטמא בעמיו כל עוד שיש לו קוברים שהמת בתוך עמיו. כ"א לשארו לומר כי מהראוי לא היה לו לטמא כי אם לאשתו שהיא כגופו מצד קרבת נפשם כנודע כי נפש אדם עם נפש בת זוגו אחת יחשבו כשני גופים בנפש אחת. וזה מאמר הכתוב ע"כ יעזוב איש את אביו וכו' ודבק באשתו וכו' והוא כי מתחלה דו פרצופים נבראו להורות שהיו נפש אחת וגם הגופים כאחדים. וע"כ בהלקח האשה לצד אחד. אמר לזאת יקרא אשה שהוא שם נגזר מאיש כי מאיש לוקחה זאת שהיינו דו פרצופין להורות כי נפשנו לאחת תחשב כי נפש אחת וחיות אחד היה לשנינו. ובכן אחר שיותר קורבה יש לאדם עם אשתו מאשר יש לו עם אביו ואמו וע"כ יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וכאשר הם בנפש אחת והיו ג"כ לבשר א' שיולידו בין שניהם בנים. שבהם יהיו שניהם לבשר אחד כי ג' שותפין באדם וכו' (כדאיתא בקדושין פ"ק) נמצא כי גוף בשר הבן בין שניהם נעשה:

ונבא אל ענין הכתוב אמר הנה ראוי לא יטמא כ"א לשארו הוא אשתו הקרובה אליו לרבות את הארוסה שלא נשאה כי העיקר הוא על קורבת הנפש שהוא יותר מאביו ואמו. ועכ"ז אני מתיר לו ואומר לאמו ולאביו וכו'. וזהו שלא אמר ולאמו כי אינו כהולך ומוסיף כ"א אדרבה כמתחיל סוג אחר אשר לא כשארו הקרוב אליו הוא. והתחיל מאמו שהיא אשר החלה לתת חלק בו להעשות כי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. ופה לא ידבר רק על הזכרים כי בני אהרן מוזהרים על הטומאה ולא בנות אהרן. ולא בלבד אב ואם שעשו את בשרך וגם יש להם חלק בצד מה בנפשך. כנודע מחכמי האמת כי בהזדווג והתאחד האיש עם אשתו להוליד גם נפשות שניהם מתאחדות ומקנים צד מאיכות נפשותם בנפש הבן בצד מה באופן שאתה חלק מהם ודרך החלק נמשך אחר הכל כי אם גם ולבנו ולבתו שנהפוך הוא כי המה חלק ממולידים ולא היה לכם ליטמא בעד החלק. עכ"ז אני מתיר וזהו ולבנו ולבתו. ולא זה בלבד כי אם גם האח שאין לך שייכות חלק עם הכל עמו כ"א למה שבא ממקום שבאת. גם אליו תטמא וזהו ולאחיו. אך באחות יש הפרש כ"א היתה לאיש יותר יחוס יש לה עם אישה מעמך. כי בת זוגו היא ולא' יחשבו כמדובר על כי אם לשארו ואשר אמרתי שהבעל מטמא אל אשתו. הלא הוא כשהיא כשרה אליו כי אז יש נפשה קשורה בנפשו כמדובר למעלה. אך כשהיא פסולה אליו אז אין לו קשר עמה. וע"כ לא יטמא בעל בעמיו כשהוא מתחלל בה שהיא פסולה אליו שהוא להחלו. ושמא תאמרו א"כ איפה שכ"כ חשוב הכהן יקרחו עליו במותו כי קרחה גדולה עושה

לנו פרידתו ממנו לז"א לא יקרחו קרחה וכו' ואמר לשון רבים שחוזר בין על אשר מת לו שמטמא עליו בין על אשר אינו מטמא עליו:

פסקה ו

קדשים יהיו לאלהיהם כו'. ראוי לשים לב מה בא להוסיף פה אל האמור לכללות ישראל קדשים תהיו. וגם אומרו לאלהיהם הוא מיותר. ולמה חזר ואמר והיו קדש. וגם אומרו קדש ולא אמר קדושים כי על רבים ידבר. ועוד כי בכלל אומרו קדושים הוא שיהיה קדוש. ועוד מי לא ידע שאם קדושים יהיו שלא יחללו שם אלהיהם. ועוד אומרו אשה זונה לא יקחו בלשון רבים וסיים כי קדוש הוא לשון יחיד. אך יאמר הלא אמרתי שלא יקרחו קרחה הכהנים חיים על המתים והלא תאמרו כי הלא הפסדנו הרבה והקרחה היא להורות על הפסד מתים. אך אל תחושו כי הנה קדושים יהיו כללות הכהנים לאלהיהם שהוא בלכתם אצל אלהיהם. שהוא לעת חילוקם שהוא שיהיו לאלהים דבקים בו ית' וזהו קדושים יהיו וכו'. כלומר קדושים יהיו פה בעה"ז. ועי"כ יהיו לאלהיהם בלכתם אליו. וע"כ ראוי לא יחללו שם אלהיהם בעשותם קרחה ושרטת על מה שמורים כי אשר מתו אינן דבקים בה' במותם עם היותם משרתיו ית'. והנה את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים לפניו ית'. נמצא כי הכהן אצלו יתברך ידמה למושיט לחם ויין לפני המלך על שולחנו. כי לא יעשה כן רק אשר הוא נחמד ונעים לפני המלך. כן הכהנים את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים לפניו ית' והמה יהיו קדש אצלו ית':

או יאמר קדושים יהיו וכו'. לומר הלא אמרתי אליכם לנפש לא יטמאו שנית שלא יקרחו קרחה ושלא יגלחו פאת זקנם ושלא ישרטו שרטת שהיה מחוקי הגוים עובדי ע"א. אמר עתה אשר הזהרתים על הטומאה. הוא על כי קדושים יהיו לאלהיהם ואשר אמרתי לא יקרחו קרחה וכו'. שהם שלשה חקי ע"ג הוא שלא יחללו שם אלהיהם כלומר שם הקרא ה' אלהיהם כי בעשותם תקי אלהי נכר יסתלק אלהותו יתברך מעליהם ודאי. וזהו ולא יחללו שם אלהיהם. והנה עדיין נקראים קדושים לשון רבים. אך אחרי כן בזהירות מטומאה ומחקי הגוים כאשר אחרי כן יעשו עבודה יקנו אחדות ליקרא קדש וגם כי רבים יהיו יקנו אחדות קדושה ליקרא רבים כאחד קדש. וזהו כי את אשי ה' וכו' הם מקריבים שהוא באשר את אשי ה' הם מקריבים. ידמו אל המקריב לחם מלך ב"ו על שולחנו שלא יבצר מהיות המקריב לחם לפני המלך גדול האיכות מהלחם עצמו כן גם אתם גדולים וקרובים אלי עד גדר שבבאכם להקריב אתם מתייחסים לרבים. כאומרו הם מקריבים. וע"י המעשים כל הנטפלים בקרבן קונים אחדות קדושה. וזהו והיו קדש. ולא בלבד אחדות כ"א גם התייחסם אל מציאות הקדש. והנה נא שתי מעלות טובות. (א)

היותם קדושים. (ב) היות ה' נקרא אלהיהם הם לבדם בלי הצטרפות אתם כל קהל עדת ישראל. והנה עוד מעלה שלישית אעלה אותם. והיא כ"א עד כה נקרא ה' אלהיהם הוא אל כללות כהנים אך לא איש מהם לבד שלא יכנה יתברך את שם אלהותו עליו ליקרא אלוה. אך יכנו עצמם למצוה זו כי אשה זונה וכו' ע"י כן יקנו עוד קדושה עד הקרא ה' אלהיו כל א' מהם. וזהו אומרו אשה זונה וכו' כי קדוש הוא לאלהיו שהם השלשה דברים. (א) הקרא קדוש. (ב) שלא בלשון כולל באומרו למעלה קדשים. (ג) הקרא יתברך אלהיו של כל אחד ואחד בלשון יחיד:

פסקה ח

וקדשתו וכו': ראוי לשים לב כי אחר שהוא ית' מקדשו ואומר קדשים יהיו וכו' כי קדוש הוא לאלהיו איך יצוה את העם יקדישוהו ולא עוד אלא שחוזר ואומר קדוש יהיה לך פעם שנית:

ועוד אומרו כי קדוש אני ה' מי לא ידע בכל זה. ומה גם כי נאמר כמה פעמים אפילו בישראל ועוד אומרו מקדשכם שהראוי יאמר מקדשם. ועוד סמיכות אומרו ובת איש כהן וכו' אל הקודם ומכ"ש אל המאוחר

אמנם הנה אין ספק מהמון עם בני ישראל מלהרהר ולומר הלא כלנו בני איש א' נחנו כנים אנחנו ולמה ירד ירדנו מערך בני אהרן כמרום רקיע עד תהומה מארעא. שכל כך מפליג בקדושתם ומזהירם על הטומאה משא"כ לישראל לז"א וקדשתו וכו' לומר הנה שתי בחינות יש בקדושה. (א) מאיכות עצמם שהם בעלי כתר כהונה שנית מחמת העבודה שלחם אלהיהם המה מקריבים. וע"כ אתה ישראל אל תקנא כי מה שתעשה עיקר הוא מהבחינה השנית כי וקדשתו שתחשיבהו לקדוש יהיה על כי את לחם אלהיך הוא מקריב. אך אל הבחינה הא' שהיא על קדושתו מצד עצמו. אין ההפרש כ"כ כי הלא לכם אמרתי קדשים תהיו חסר וא"ו. ואלו אותם הייתי מייחס לקדושים או לקדוש במילוי היתה המדרגה גדולה. אך לא כן הוא קדש יהיה לך בלי מלוי כי קדוש מלא איננו כ"א אני ה' מקדשכם ככם כהם. ואין לכם להרהר חלילה בי כי אני נושא פנים לאהרן כי הנה ובת אש כהן כי תחל לזנות אני מחמיר עליה העונש מאלו היתה בת ישראל כי באש תשרף. ומה גם למ"ד כי אין מיתה זו לבועל (בסנהדרין פ"ט) ואם היה הענין לחלוק כבוד להם יותר היה ראוי להקל בעונשם. אלא ודאי שאינו רק על היות במציאות בחינת יתרון ולכן תשרף על חללה את אביה:

והנה ארז"ל (נדרים דף ס"ב) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לברך ראשון לפתוח ראשון ליטול מנה יפה ראשון וכו'. ועל פי דרכם זה יתכן אשר הערנו באומרו אני ה' מקדשכם

ולא אמר מקדשו שהוא מעין ענין מאמרם ז"ל בתנחומא (בפרשת בראשית) על פסוק כי מכבדי אכבד ת"ח כי לה' המה ומשרתיו יקראו ככהנים בעבודתם. ובזה יאמר וקדשתו אתה ישראל את הכהן לכל דבר שבקדושה לברך ראשון וכו'. ולא תעשה כן על היותך נהנה על ידו שתתכפר בעבודתו כ"א על בחינת כבודי כי את לחם אלהיך הוא מקריב כי ע"כ קדש הוא לאלהיו באופן שאותי אתה מכבד בכבדך אותו תרויח בזה כי גם אני אכבדך עמו כי מכבדי אכבד. וזהו אני ה' מקדשכם כאחד כי כמוהו כמוך תהיו שוים לקבל כבוד ממני. כי אומרו מקדשכם הוא ענין כבוד. כאמרו וקדשתו שפירשו ז"ל לברך ראשון וכו' ואין מוציאין המשמעות מפשוטו לגמרי כ"א יהיה בעיניך כקדוש להיות ראוי לכבוד. ועד"ז אני מקדשכם שתהיו קדושים בעיני וחשובים לכבדכם. והנה עדיין ראוי לשום לב מי הגיד לרז"ל במדרש תנחומא שאומרו מכבדי אכבד מדבר בתלמידי חכמים: **אמנם** יתבאר זה לפי דרכנו. במשנת בן זומא האומר איזה מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד וכו'. ולבא אל ביאורו נעמיק כל המשנה ונבאר אותה בס"ד וז"ל בן זומא אומר איזה חכם הלומד מכל אדם. שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. איזה גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ע"כ:

וראוי לשים לב. (א) מה היא כונת התנא בד' דברים אשר בא לגדור גדרן מזולתן. שאם הוא על התנאים הצריכים להשגת נבואה. א"כ במקום איזה מכובד היה ראוי לומר איזהו עניו ויגדור גדרו. (ב) אומרו הלומד מכל אדם כי הלא זה יותר יצדק בו תואר תלמיד מתואר חכם. (ג) כי מה ראה במאמר התנא האומר איזה חכם הרואה את הנולד שדחה אותו. או אם מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. (ד) הראיה שמביא מפסוק מכל מלמדי השכלתי כי הלא אינו אומר שם שעל לומדו מכל אדם נקרא חכם. (ה) אומרו איזה גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור. כי הלא תראה ראיה הפכית כי מאומרו טוב ארך אפים מגבור יורה שהארך אפים אינו הגבור ואיך יאמר שהוא תואר וגדר הגבור. (ו) אומרו איזה עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך וכו'. מי אמר לו שמי שנאמר בו יגיע כפיך וכו' נקרא עשיר. (ז) מי אמר לו כי האוכל יגיע כפיו האמור שם הוא שמת בחלקו ולא שב עצבון יאכלנו. (ח) למה מביא פי' אומרו בכתוב אשריך וטוב לך אשריך בעה"ז וטוב לך לעה"ב כי הלא אין זה רק לתת טעם אל כפל הסיבות. כי מי שהוא מאושר ידוע הוא שטוב לו על כן פירש אשריך בעה"ז וטוב לך לע"ה. וצריך לתת

טוב טעם מה ראה על ככה ומה הגיע אליו פה להטפל בהתכת תיבות הכתוב ויראה שלא כענין. (ט) אומרו איזה מכובד המכבד את הבריות. כי אדרבה הוא מכבד ולא תואר מכובד. (י) אומרו שנאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כי הלא המה דברי ה' האומר כי מכבדיו יכבד. ואיך ילמוד משם למכבד את הבריות. כי כבוד ה' שאני. (יא) אומרו ובוזי יקלו כי הלא לא ילמד רק מאו' מכבדי אכבד. ולמה יביא ובוזי יקלו לבלי צורך והוא דבר הפך הענין. האם לגמור הפסוק לבד לא יחשד התנא ירבה דברים לבלי צורך. ומה גם במצות כאלה:

אמנם יתכן בכללות הענין בא לתאר תוארי הראויים אל הדברים האפשריים לטעות בהם בני האדם. וירא והנה ארבעה המה התוארים אשר יתארם האדם הפך אמיתתם. ובא להסיר מלבם. והוא כי הלא אם יאמרו לכל אשר הוא חכם בעיניו אמור נא מה הוא גדר החכם. הלא יענה המלמד לכל אדם. ואם יאמרו אליו ומה תואר הגבור. הלא יאמר אשר יאבק איש עמו ויגבר עליו ויפילהו ארצה. ובאמור אליו אמור נא תואר העשיר וגדרו הלא יאמר אשר רב חילו. ואם יאמרו לו איזהו מכובד. הנה יאמר אשר יכבדוהו אנשים. ע"כ כנגד ד' דברים אלו דבר בן זומא ויגלה עפר מעיני כל אשר טח מראות עיניו מהביט אל האמת. ואמר אשר יאמר כי חכם יקרא המלמד לזולת. אין זה תוארו האמתי כ"א אדרבה הלמד מכל אדם כאשר נבאר בס"ד. וכן אשר יאמר כי גבור הוא גבור הכח באבריו לא כן הוא כ"א הכובש את יצרו. אף אם חלש שבחלשים יהיה. וכן אשר בלב כל איש כי עשיר הוא אשר כביר מצאה ידו. נהפוך הוא כי אדרבה רש הוא כי מרבה נכסים מרבה דאגה. אך לא יקרא עשיר כ"א השמח בחלקו המועט וכן אשר אמר איזהו מכובד לא אשר יכבדוהו כ"א אדרבה המכבד את הבריות כאשר נבאר בס"ד:

עוד יתכן דרך שני והוא מחלוקת אחרונים במאמר הידוע מרז"ל (שבת פ' המצניע ובנדרים) בגדרי תוארים המיוחדים לנבואה הלא המה חכם גבור עשיר ועניו כי יש מהאחרונים אומרים דברים כפרטן. אך הלא על זה הפי' קושיא גדולה נופלת עליו. והיא כי היתכן יהיה איש צדיק חסיד ישר ונאמן והוא חלש. או איש רש היאב' ה' למנוע ממנו שפע נבואתו על שטבעו או מזלו גרמו לו שיהיה חלש. או על שחשכו כוכבי נפשו מלהעשיר. נמצאת הנבואה תלויה ונתונה תחת הטבע או תחת המזל והלא כמו זר נחשב. ע"כ יש מחכמי המחקרים האחרונים הסכימה דעתם לומר כי גם מאמרם ז"ל באו' חכם גבור ועשיר. מעמד שלשתן על הכשרון התלוי בבחירה הוא כרביעית היא הענוה. ולפ"ז אשר הביאו בגמרא ראיה אל הגבורה משיבור הלוחות יהיה כי לולא היות משה כובש את יצרו עד היות חומר וזך וכמעט רוחני ע"כ עצר כח לשבר הלוחות

מה שאין באיש גבור כח גופני יכול לעשות. וכן מה שהביאו ראיה על העושר (במסכת נדרים דף ל"ח) מפסוק פסל לך הפסולת יהיה לך. והנה בשום לב כי הלא יקשה שא"כ כל אשר התנבא עד אשר פסל לוחות שניות איך השיג הנבואה הגדולה מבלי היותו עשיר עד לוחות שניות אך הוא כי היה שמח בחלקו וה' עשה שגם עושר בפועל יהיה לו. וכן זאת יתכן היה בלב בן זומא כי התעורר על זה ואיך יעלה על לב תהיה השגת דבקותו ית' תלויה במזל ולא בחסידות וכשרון המעשה ע"כ גזר אומר כי מעמד שלשתן תלוים בשלמות הכשרון כרביעית שהיא היות עניו. וזהו איזה חכם וכו'. איזהו גבור וכו'. איזהו עשיר וכו'. ואחרי אומרו איזהו עשיר השמח בחלקו ראה והנה משנה שלמה שנינו (בקדושין דף פ"ט) המקדש את האשה ואמר על מנת שאני עשיר וכו' אלא כל שבני עירו מכבדין אותו מפני עשרו. הרי כי גדר העשיר הוא היותו מכובד. וא"כ איפה ג"כ יתהפך שאיזהו מכובד מי שהוא עשיר. ע"כ מה עשה אחרי אומרו גדר העשיר. אמר איזהו מכובד המכבד את הבריות כלומר ולא היותו עשיר. זהו דרך כלל כוונת בן זומא אשר הניעו לדבר דבריו אלה. ונבא אל התכת מאמריו קו לקו. והנה כי הנה היחל ואמר איזה חכם ולא כיון על הענין האומר הרואה את הנולד כי שם ידבר על חכמת ההנהגה והמדות. כ"א איזהו האיש אשר ישיג גדר היותו חכם באמת ולא ימוט גדר זה ממנו הלא הוא הלמד מכל האדם והוא כלל נפלא. והענין כי אין אדם שם לבו ונפשו להשיג חכמת התורה עד הכירו אין ערכה כי רב ועצום הוא. כי אז ימית עצמו עליה והיא גם היא תמציא עצמה להחכימו כי כח ואל לה כי חיות ורוחניות הנה. ובמה יודע מי זה ואיזהו המכיר ערכה. הלא הוא אם ילמוד מכל אדם אם אין אחר. והוא כי אם יאמרו לאיש התחפוץ לשמוע חדוש אחד בתורה אשר לא ידעתו. אך היא מפי נער קטן שקבלו מרבו אם אמור יאמר הלא איש אנכי גדול רב בשנים ואם אקשיב אשמע מנער קטן איה כבוד וימנע מלשמוע מפי. הנה איש כזה לא יחכם כי מפני כבוד בעלמא ישליך מרגליות דלית לה טימי אחרי גוו כי ככה יעשה כל הימים ויאבד הונה של תורה. וכמקרה ר' אלעזר בן ערך שמפני הכבוד שרצה שיבאו חבריו אליו ולא הוא אליהם הגיע עד קרוא מקרא החרש הזה לבם במקום החדש הזה לכם. אך אם אמור יאמר איה הנער הלז קראו לי. או ארדוף אשיג ואקשיב ואשמע מפיו תורה כי לא אל זה אביט כ"א אל זאת התורה אשר תצא מפיו כי לא הנער הוא המדבר כ"א התורה עצמה. אעלה על לבי כי היא המדברת אתי כי רוחנית היא כאשר נודע לאשר לו חלק בה. הנה האיש הלז נכון לבו בטוח יהיה שהשג ישיג חכמת התורה כי בא עד הכיר ערכה ולא ישקיט האיש עד חכם יהיה בלי ספק. ומה מתקו (מדרש ש"ט בס"ו) אמרי רז"ל כי נעמו במדרש משלי האומרים למה

נמשלה תורה למים מה מים אין הגדול מתבייש מלומר לקטן השקיני מים. כך התורה אין הגדול מתבייש מלומר לקטן למדני פרק או הלכה:

וזה מאמר התנא איזה חכם הלומד וכו' מכל מלמדי השכלתי:

והוא כי הוקשה לו כי מהראוי היה יאמר מכל מלמדי למדתי. וגם מה ענין כי עדותיך וכו'. אך אמר מכל מלמדי שלא געלתי בשום מלמד אם גדול או קטן יהיה נעשתי משכיל שהוא שהתחכם הטעם הוא כי לא חשבתי בלבי שהמלמד הוא הי' הדובר בי ולא היה כבודי כי מלך וגדול הסנהדרין אני כ"א העולה על רוחי היה כי עדותיך עצמן שיחה לי הם היוצאים מפי המלמד הן עצמן היו שיחה לי כי הם היו משיחין עמי. וא"כ מה לי אם יצאו מפי קטן או גדול:

איזה הוא גבור כלומר תכלית הגבורה הנקרא גבור שאין למעלה הימנו. הוא הכובש את יצרו. והביא ראיה מאומרו ומושל ברוחו מלוכד עיר כי מושל ברוחו הוא הכובש את יצרו ולא הביא מארך אפים האמור בכתוב. וביאור הכתוב לדעתי הוא טוב ארך אפים ועובר על פשע מגבור המתנקם מאשר עשה לו רעהו. אך לא הגיע לגדר לוכד עיר שאינו מושל ביצרו ורוחו בשאר דברים. אמנם המושל ברוחו שכובש את יצרו תמיד הוא טוב מלוכד עיר. והוא כי יש הדמות בצד מה להכובש את יצרו ומושל ברוחו עם לוכד עיר. כאשר הבא ללכוד עיר יהי' לו עיכוב מצד היות בני העיר רבים והוא יחיד. עוד שנית כי הם תושבי העיר והיא מקום תולדותם ובקיאין במוצאיה ומובאיה יותר מזה הלוכד שבא מחוץ לעיר. עוד שלישית שאינו רוצה להורג' רק ללכוד את העיר כאשר היא למשול בהם ויעבדוהו באופן שהוא יחוס עליהם והם לא יחוסו עליו שהוא חפץ בקיומם והם חפצים במיתתו ויהיה קל להסתכן בידם. כן שלש אלה ימצאו באדם הכובש את יצרו. כי כל האיברים הם חומריים נמשכים אחר היצה"ר ועוזרים אותו ורבים המה לעומת היצה"ט שהוא יחיד בערכה. וגם השנית הנמצא בלוכד עיר שהוא היות בני העיר מושרשים בה כן במושל ברוחו הוא מושל ביצה"ר וכלל האיברים שהם מיום הולד האדם מה שאין כן ביצה"ט שאינו בא עד י"ג שנה. וגם השלישית ימצא בו שאין היצה"ט חפץ בביטולו. כי הוא צריך אליהם לעבודתי ית' והמה חפצים בביטולו ויקרא הכובש את יצרו גבור מהלוכד עיר מצד שהלוכד עיר מנגדיו חוץ מעצמותו וזה מנגדיו בו בעצמו והוא הנקרא גבור באמת:

איזה הוא עשיר השמח בחלקו הביא ראיה מפסוק יגיע כפיך וכו'. אע"פ שאינו מפורש בכתוב שעל שמח בחלקו ידבר ולא על הנקרא עשיר הנה על פי' כפל כונת הכתוב באומרו אשריך וטוב לך. ואמר אשריך בעה"ז שיראה לבלי צורך. אך אין ספק כיון

להודיענו מאין לו שעל שמח בחלקו ידבר והוא כי מהכרח הכפל צריך לומר אשריך בעה"ז וכו'. וא"כ אם הוא יגיע לאכול ואינו שמח בחלקו כי אם קץ על יגיעו הנה זה לא יקרא מאושר בעה"ז וא"כ מוכרח הוא שהוא שמח בחלקו ואין לו דאגה. ויצא לו שיקרא עשיר מפני כי אומרו יגיע כפיך וכו' הוא מתן שכר לירא את ה' הנזכר למעלה כי כן יורה פשט הכתובים כאשר ביארנו במקומו. שכיון אל שלשת מיני אושר שבעה"ז שהם בני חיי ומזוני. והתחיל במזוני באומרו יגיע כפיך כי תאכל וכו'. ובבני באומרו אשתך כגפן וכו'. ובחיי באומרו וראה בנים לבניך וכו' כמפורש במקומו. ואמר איזהו מכובד וכו'. כלומר אל תחשוב למכובד אשר יכבדוהו הבריות באופן שהעשיר יקרא מכובד שהכל יכבדוהו. אך איזהו מכובד המכבד את הבריות שהוא מדה טובה שהוא קנין בעצמות האדם ולא עושר תלוי בזולתו. וכן בעשיר אמר השמח בחלקו שהוא קנין בעצמו. ולא תלה ברבוי הממון שהוא דבר חוץ ממנו ודבר אבד. וגם מפני שמרבה נכסים מרבה דאגה ואיך יקרא אושר. וגם דעתו שלא יקרא מכובד המקבל כבוד מבני אדם כי אם ממלך הכבוד יתברך והביא ראיה מפסוק כי מכבדי אכבד אע"פ שלא ידבר רק במכבד את המקום אך הוא מקל וחומר והוא כאשר נשים לב אל הביאו סוף פסוק ובוזי יקלו לבלי צורך אך הוא מאמרם בספר הזוהר חס הקב"ה על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו. כי הנה ירבעם היה מקטי' על המזבח לע"ג ולא נגפו ה' ובשלוח ידו לתפוש הנביא מיד ותיבש ידו. וכן ארז"ל בב"ר (פ' לד) החמיר הקב"ה בכבוד הצדיק מכבודו שעל כבוד צדיק אמר מקלליך אאור שהוא בקום עשה ובכבוד עצמו אמר ובוזי יקלו מעצמם ע"כ:

ובזה נבא אל הענין כי אחר שמפסוק ובוזי יקלו נלמד כי גדול כבוד הצדיק לפניו ית' מכבוד עצמו. והנה מזה ראיה אל האמור כי המכבד את הבריות שהוא את הצדיקים ודאי יכבדהו יתברך יותר מהמכבד את עצמו. וא"כ באומרו שמכבדיו יכבד כל שכן שיכבד את מכבד הצדיקים. שידוע שלא אמר המכבד את הבריות רק על מכבד את הצדיק ולא את אשר לא נאה לו כבוד. ולפי זה יתיישב מה שהביא התנא סוף הפסוק ובוזי יקלו שיראה דברי מותר:

אך כיון אל הנדרש בב"ר כמו שכתבנו כלו' מי הכריחני לומר שאת המכבד את הצדיק יכבד הקב"ה. הלא הוא אומרו ובוזי יקלו כי משם הוא הקל וחומר כמדובר. ובתנחומא אמרו (בפ' בראשי') וז"ל מכבד אכבד המכבד בני תורה. והוא מעין מאמרנו. והוא שהוקשה למו כי כמה מכבדים את ה' ויצר להם בעה"ז כי זו היא קושיית צדיק ורע לו לז"א המכבד בני תורה כי ברית כרותה הוא שייטב לו ויכובד בודאי מאתו ית'. וזהו איזו מכובד שהוא בודאי מכובד המכבד את הבריות:

פסקה י

והכהן הגדול מאחיו וכו'. הנה אומרו מאחיו יראה מיותר. כי ע"כ הוצרכו רז"ל (בת"כ וביומא י"ח) לפרש גדלהו משל אחיו. ועוד אומרו אשר יוצק וכו'. מי לא ידע כי אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ואשר מלא את ידו ללבוש השמנה בגדים הוא הגדול ולמה נאמר. והנה על אומרו ואשר מלא את ידו וכו'. אפשר לומר לרבות כהני בית שני כי אז שמן על ראשם יחסר ואין גדולתו על אחיו כ"א היותו מרובה בגדים. אך אין זה מספיק שא"כ יאמר אשר מלא את ידו ללבוש וכו' ויוכללו בזה של שני הבתים כי רבוי בגדים הוא הצד השוה שבהם. ועוד איזה יחוס יש לכהן הגדול על אחיו להתייחס אליו עליהם היתרונות הללו. ועוד אומרו כי נזר שמן ולא אמר כי שמן משחת. או יאמר כי נזר ולשתוק משמן והיה ראוי יאמר כך על כהני בית שני שהיו מחוסרי שמן. ועוד אומרו אני ה' למה נאמר כי אין צודק בזה לומר נאמן לשלם שכר. ועוד אומרו והוא אשה כו' כי מלת והוא יתירה ובלתי צודקת. והראוי יאמר ואשה בבתוליה יקח. ועוד אומרו את אלה לא יקח שהוא מיותר והיה די יאמר אלמנה וגרושה כו' לא יקח. ועוד אומרו אני ה' מקדשו למה נשנה בכ"ג אחר שגם בהדיוט נא': אמנם הנה כתבנו למעלה כי רצה הקדוש ב"ה לרצות את ישראל בל יקנאו במעלת הכהנים באומרם כי הלא כל איש ישראל בני איש אחד המה ומדוע יותן תפארת גדולה לכהנים הלוים והיה הרצוי בין ישראל לכהן הדיוט. והנה אין ספק כי בשומעם מעלת הכ"ג בשלשה דברים הלא יצא לבם ויחרדו כל איש ישראל בשומעם. ובאומרם מה זאת עשה אלהים לנו כי יהיה איש בקרב ישראל שיהיו לו מעלות טובות הרבה על שאר אישי ישראל. גם כי יהיה בישראל כמה וכמה טובים מהם בכשרון כי הלא על מעלות הכהן הדיוט עוד לו ארבע אחרות. (א) כי את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום (ב) שאפילו לאביו ולאמו לא יטמא. (ג) שמקריב אונן. (ד) שתאסר לו אלמנה כי לא יקח רק אשה בבתוליה. ע"כ להפיס דעתם בא האלהים ויאמר והכהן הגדול מאחיו כו'. לומר אל תחשבו כי כאשר העליתי את הלוים על ישראל ואת הכהנים על הלוים כן העליתי מדרגה שלישית את הכהן גדול על הכהנים כי לא כן הוא כי אם מאחיו כמוהו כהם לא סוג בפני עצמו שא"כ כל זרע כהן הגדול היה להם ראוי יהיה יתרון קבוע כאשר לכהנים על הלוים. אך לא כן הוא כ"א מהדיוט יעלה לגדול ואפשר הוא עצמו ישוב להיות הדיוט ומה גם כל זרעו כי הדיוטים המה כי אין יתרונו רק על ידי משיחה ורבוי בגדים בזמן היותו במינוייו. והד' מעלות שתראו בהו הנה טרם אזכירם הנני נותן להם טעם לשבת ההוא. כי הוא על כי התייחד לו שני טכסיסים שהם משיחה על הראש ורבוי בגדים. על כן מחמת משיחת הראש את ראשו לא יפרע ומחמת

אשר מלא את ידו ללבוש את הבגדים על כן ובגדיו לא יפרום. ועל המעלה השנית שהוא שועל כל נפשות מת לא יבא כו'. וגם השלישית שמן המקדש לא יצא שמקריב אונן משא"כ ההדיוט. הוא כי נזר שמן משחת אלהיו על ראשו לומר אצ"ל בכהני בית ראשון ששמן על ראשם אל יחסר כ"א אפי' בשל בית שני אשר אין שם שמן משחת הלא הוא הנזר של שמן משחת אלהיו בזמן המשיחה לא יחסר מהיות עליו ומהו הנזר של שמן משחת אלהיו אשר עליו הלא הוא אני ה' כי אני ה' שורה על ראשו שהוא הנזר האמתי. וא"כ מה יתאונן בהיותו אונן על חסרון מתו אשר מת לו. ולמה יטמא עליו איש אשר ה' אתו כי מה דמות חסרון תערכו לו מות אביו ואמו וכל נפשות מת ולמה לא יקריב אונן. הרי נתן טעם אל השלשה דברים. והיחל ברביעית ואמר והיא אשה בבתוליה יקח. לומר והוא כלומר בהיות הוא בהוויתו שנתמנה כ"ג והוא שואשה בבתוליה יקח ואלמנה כו'. עם היות שהתרתים להדיוט עכ"ז לא תאסר עליו האלמנה אשר לקח עודנו הדיוט כ"א שוהוא עודנו בהוויתו את אלה לא יקח מהחדש אך אם כבר לקחה יקיים. ומה שהעדפתי עליו מדרגה רביעית שאני אומר ולא יחלל זרעו בעמיו. במה שעמיו כהנים כמוהו אין זרעם מתחלל בה שהוא באלמנה ומה גם לשאר כהנים שיאמרו כי שאר דברים בשלש ראשונות הם דברים בלתי נוגעים באישות ובזרע. אך לומר שמה שאין זרעם מתחלל בו שהיא האלמנה יתחלל בה זרע הכ"ג. כי הלא זה יראה כיתרון באיכות כאלו הם סוג אחר למעלה הימנו כיתרון הכהן על ישראל. שמה שאינו מתחלל זרע הכהן אל יקשה בעיניכם כי הלא אני ה' מקדשו כלומר אינו שאחשיב אותו מובדל משאר כהנים בסוג כאשר בין ישראל לכהן כ"א שאני ה' אשר על ראשו כאמור מקדשו בקדושה יתירה מפני כבודי לעשות היכר היות שמי עליו אך כמוהו כיתר כהנים בסוג אחת כמדובר:

פסקה טז

וידבר ה' כו' דבר אל אהרן כו'. ראוי להעיר כי מאומרו דבר אל אהרן לאמר יראה כי ידבר אל אהרן לבד לאמר אהרן אח"כ לזרעו מה שיאמר משה אליו. אך כהתימו הענין אומר וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. (ב) כי אחרי אומרו לא יקרב להקריב כו' למה חזר פעם שנית לומר כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. (ג)כי מלת כי תורה כבא לתת טעם ואינו אלא חוזר האזהרה בעצמו ואומר כי כל איש אשר בו מום לא יקרב וכו'. (ה) אומרו אח"כ מום בו כי הרי נאמר אשר בו מום. (ו) מה שחזר ואמר פעם רביעית את לחם אלהיו לא יגש להקריב. (ז) שחוזר ואומר אך אל הפרוכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו. (ח) אומרו אני ה' מקדשכם כי אחרי אומרו שהם מקדשיו ית' ידוע הוא כי הוא ית' מקדשם כי אין בלתו. (ט) אומרו וידבר משה וכו'. כי בני ישראל

מה להם בענין זה כי אינו רק לכהנים. והן אמת כי קצת הערות אלו אינן לפי מאמר רז"ל (בבכורות פ' אלו מומין ובת"כ) שלמדו קצת דברים לגבי הדין. אך לפי גדולת תורתנו לא יעדר עוד חזון דרך דרש:

אמנם הנה בענין יש דבר נוגע אל אהרן יזהר את זרעו. ויש דבר ראוי ליאמר גם דרך כלל גם אל כללות עם בנ"י. ומהדבר המיוחד אל אהרן אל הראוי גם אל הכולל יש הפסק בנתים בהזכירו שמות המומין. והוא כי על הנוגע אל אהרן היחל ואמר דבר אל אהרן לאמר. כלומר מה שמיוחד לאהרן בלבד לאמר לו איש מזרעך וכו' אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב וכו' עם היותו צדיק עד גדר הקרא ה' אלהיו וזהו להקריב לחם אלהיו. והטעם הוא כי הנה זה דרך העולם כי כל איש אשר בו מום לא יקרב כלומר שום קריבה לשרת לפני מלך וא"כ איפה כ"ש ללחם אלהי עולם והוא ע"ד (במלאכי א׳:ח׳) הקריבהו נא לפחתך. וז"א לא יקרב סתם ולא אמר להקריב כי על סתם הקרבה לפני מלך ידבר. והנה זה הוא על הנוגע אל אהרן לאמר וכהתימו להזכיר המומין. אח"כ חזר ואמר עוד ענין נוגע גם אל כללות ישראל. והוא כי ממוצא דבר ישקוט לב עם בני ישראל מלהרהר ולומר האם כל עם בני ישראל כעם ככהן האם יש בלתי נקראים בנים למקום ואם כן איפה למה נגרע לבלתי הקריב קרבן מנחה לאבינו שבשמים כאחינו הכהנים על ידנו כאשר בזמן היתר הבמות שלא היו טעונות כהן ולמה גם אחרי כן לא יקח מידנו עולה ומנחה. ע"כ שב מענין לענין באותו ענין ואמר דברים יביט וישכילו כי לא להם לגשת להקריב מק"ו. והוא אומרו כל איש וכו'. לומר הנה כל איש אשר בו מום עם היותו מזרע אהרן הכהן עם כל זה לא יגש להקריב עם שאינו כי את אשי ה' שאינו רק לינתן באש קדוש בלבד עם היותו צדיק וישר עד הקרא אלהיו עכ"ז את לחם אלהיו לא יגש להקריב. עם היות שחשוב הוא לפניו ית' ומתכא דרחמנא קאכיל כי הנה לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל עכ"ז ממעטו הוא ית' מליגש כי אך אל הפרכת לא יבא כו' ולא יחלל את מקדשי. כלומר ומה גם אתה כל איש ישראל שאפי' מזרע אהרן איננו שלא יהיה ראוי להקריב. וש"ת והלא בבמות יחיד היה ה' מתחלה מקבל מיד איש ישראל. לז"א כי אני ה' מקדשם. לומר הנה אלה להיות ראויים אל מקדשי ואל הפרוכת הנזכר אני ה' מקדשם. משא"כ במת יחיד שלא מאת ה' היה הדבר כי לא מקדש ה' היה מאתו ית' כבמת צבור או המנוחה והנחלה ע"כ כל אישי ישראל ראויים להקריב בה. וכהתימו יתברך לדבר שני החלקים הנוגע לאהרן ליאמר לו. וגם החלק השני הנוגע גם לישראל כלו. אמר כי כן עשה משה כי וידבר משה אל אהרן ואל בניו הנוגע אליו וגם אל בנ"י הנוגע אליהם הוא החלק השני כמדובר:

פרק כב

פסקה כו

וידבר ה' כו'. שור או כשב כו' ראוי לשים לב (א) אל אומרו שור או כשב או עז שהוא שם הגדולים ומהראוי היה יאמר בן שור או כשב כו'. (ב) כי מאומרו והיה שבעת ימים תחת אמו יראה כי דרך רחמים הוא. וכן יראה מרז"ל (ויקרא רבה פ' כ"ז) שאמרו. יודע צדיק זה הקב"ה. נפש בהמתו והיה שבעת ימים תחת אמו. ורחמי רשעים אכזרי זה המן להשמיד כו' טף ונשים כו'. אך מאומרו ומיום השמיני והלאה ירצה יראה כי על כן לא לרצון היה עד הח' היה העיכוב. (ג) מה זאת היחוס של ענין אותו ואת בנו עם האמור. (ד) אשר סמך ענין וכי תזבחו כו' כי אין לו קשר וייחוס עם הקודם כלל:

אמנם כללות ענין הכתובים יסוב על שורש משרשי התורה וגדול ליהודים היא כי המיתה לשם ה' הוא רחמים גדולים מהחיים. ובזה היחל ואמר שור או כשב כו' לומר הנני מרחם הב"ח באומר והיה שבעת ימים תחת אמו שהוא נחת רוח להם כי רחמיו על כל מעשיו. וזה יורה אומרו והיה שהוא לשון שמחה כי שמחה ונחת רוח הוא לשניהם. אך דע איפה כי אין נחשבים חייו לרחמים כ"א בעוד שאינו ראוי למזבח כי אחרי כי אין לו רחמים גדולים מלישחט והקרב לשם ה'. וזהו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה. שהוא על שעבר עליו קדושת יום שבת על כל פנים כלומר שאם מתחלה היה נרצה לא היה השבעת ימים תחת אמו. והנה היה מקום לעלות על לב כי מה שאין הוא ית' מרחם עליו יותר משבעת ימים אינו אלא על כבודו ית' שלא יחסרו קרבנות על מזבח ה' אלא שימתין עד יום שמיני למה כי עדיין לא נשלם ונתחזק הולד ליקרא שור או כשב או עז מיום הולדו עד עבור עליו שבעת ימים. לזה פתח ואמר שור או כשב או עז כו' לומר דע וראה כי שור או כשב או עז יקרא כי יולד כי אינו כאדם שצריך זמן ליקרא איש כי הוא הולך וקונה שלמות אלא שריתם ה' עליו רחמים גופנים טרם ירצה לקרבן ה' שהוא מיום השמיני והלאה. והראיה כי לא להנאת המזבח אני עושה כי הלא שור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום א' ואם להנאת המזבח היה הענין היה להתיר במוקדשין להרבות קרבנות במזבח. אך אין זה כ"א ע"פ סוד כל דבר הגלוי לה' אל דעות ועוד ראיה כי לו חפץ לפניו בזבחים ועולות היה לו לצוות על דברי עולה וזבח לרוב. אך אדרבה הלא כה דברי וכי תזבחו זבח תודה לה'. כלומר כאשר תזבחו יהיה זבח תודה לה' ולא עולות וזבחים הבאים על חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן. והוא מאמר הכתוב (תהילים נ':כ"ג) זובח תודה יכבדנני שהוא בלי עון וחטאה. וזהו וכי תזבחו זבח תודה. כלומר וכאשר תזבחו יהיה זה זבח תודה כי זה הוא כבודי ואף גם זאת לא אכריחכם כ"א

לרצונכם תזבחו אם תרצו ואם תחדלו. ואל יעלה על רוחכם לומר הלא טוב היא העולה שכולה כליל לגבו' מהתודה הנאכלת לבני האדם כהנים ובעלים לז"א הביטו וראו כי כך הוא הנאכל לבעלים כנאכל לאישים כי הלא אנכי מצוה כי ביום ההוא יאכל ולא תותירו ממנו עד בקר ולולא היה לפני הנאכל לבעלים כנאכל למזבח לא הייתי מקפיד על הנותר:

או יאמר לרצונכם לומר דעו נא כי טובה התודה מכל יתר זבחים כי הלא זאת לרצונכם תזבחו ולא בתורת חובה על חטא. וא"כ את מי אחזיק טובה ביותר אל המביא דורון ברצון ונדבה או אל אשר חטא ומחויב על כרחו ליתקן אל אשר עותו. ולא תגעל נפשכם בתודה על שנאכלת לבני אדם מה שא"כ לעולה אשר היא העולה לגבוה. כי הלא גם זאת חשובה כמוה כי הלא צויתי ביום ההוא יאכל ולא תותירו וכו' כמצותי על הנאכלת לאשים כמדובר ובחרו בתודה מבקרבנות הבאים על חטא עם שרבים ונכבדים יהיו הוא כי אני ה' וכו'. כלומר אדון הכל ומהו' כל יצור נברא ומה בצע אלי באלפי אילים כי הלא הכל שלי:

או שעור הכתוב מקושר אל פסוק שאחריו והוא מאמר שמואל אל שאול (שמואל א ט"ו:א') באומרו החפץ לה' בזבחים כשמוע בקול ה' וכו'. והוא כי שאול אמר אליו כי חמל העם על מיטב הצאן לזבוח תודות לה' והשיב כי לא בחר ה' במתנות ודורנות כשומע בקולו ועשו' מצותיו. כי אינו כמלך ב"ו הצריך למתנות עמו כי אם לא יתנו לו יהיה עני ואם יתנו לו יהיה עשיר. כי הוא ית' אמר וכי תזבחו זבח וכו'. ותנהגו בו דין קרבן שביום זבחכם יאכל וכו' הלא אני ה'. וכאשר ושמרתם מצותי וכו' שהן המחוייבות בלי קרבן כ"א עשות מצותי ג"כ אני ה' בהוייתי וכאשר בעשותכם הזבח כי אני ה' לא שניתי כמלך ב"ו שיש בו שינוי מזמן שאינו מקבל לזמן שמקבל:

או שעור הענין בדרך אחרת מעין הקודם לו' הלא אמרת כי לא לתועלתי אני אומר מיום השמיני והלאה שירצה לקרבן אשה. שא"כ למה אמרתי שאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד אף במוקדשים. ועוד שא"כ היה ראוי אעשה עיקר מהעולות כי היא העולה על מוקדה באשי ה' ואדרבה אני אומר וכי תזבחו שיהיה זבח תודה הנאכלת כל הבשר לכהנים ולבעלים ולא למזבח כ"א ביום ההוא יאכל עד בלתי השאיר לבקר הלא אתם האוכלים ולא אני כי אני ה' שאין לפני אכילה חלילה. וכן בכל המצות איני כמלך ב"ו כי כל מצוה אשר יצוה על עמו הם להנאת עצמו. אך לא כן אנכי עמכם כי הלא ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' הבלתי צריך לכם כמלך ב"ו כענין (איוב ל"ה:ז') אם צדקת

מה תתן לו. אך מכל זה תראו כי הכל הוא להנאתכם ולטובתכם שאני מבקש המצאות ומצות להטיבכם על ידן:

פסקה לא

ושמרתם מצותי וכו'. זולת האמור יאמר דרך אחרת שהוא ענין מצוה גוררת מצוה. שיאמר הוא יתברך ושמרתם מצותי שהם מצות ל"ת וזה יגרום לכם כי ועשיתם אותם שהם מצות עשה אני ה' המבטיח אתכם בזה. וכן לא תחללו את שם קדשי שתשמרו מלעשות דבר שיש בו חלול השם כענין ר' יוחנן (ביומא דף פ"ו) דאמר היכי דמי חילול השם דשקילנא בישרא ולא יהבינ' דמי לאלתר או כרב דאמר היכי דמי חילול השם כגון אנא אי מסגינ' בלא ציצית ובלא תפילין וההיקש בדברים אלו. והנה אין ספק כי הזהיר לבלתי חלל את ה' יבטח בה' שאם יבא לידו לקדש את ה' שיקדשנו ברבים שיהרג ואל יעבור כי אשר נזהר לבלתי חלל יביאנו ה' לקדש שמו ית' ג"כ. כי מצוה גוררת מצוה וזהו לא תחללו את שם קדשי וכו'. לומר כי ממה שלא תחללו את שם קדשי על ידי כן ונתקדשתי בתוך בני ישראל. כי יגרום לכם לקדש שם שמי' ברבים שהוא נסיון ומצות שאין למעלה הימנה. כי אני ה' מקדשכם בגדר המצות והוא מאמר התנא במסכת אבות בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה ע"כ:

והנה ראוי להעיר ראשונה דקדוק הלשון באומרו הוי רץ וכו' ובורח וכו' ולא אמר רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה. וגם בענין המשנה מאומרו הוי רץ וכו' שמצוה גוררת מצוה יראה שאם לא היתה גוררת מצוה לא היה ראוי להיות רץ לעשותה ולא כן הוא כ"א מצד עצמה ג"כ ראוי לרוץ למצוה וגם מבלי תגרור עבירה ראוי לברוח ממנה. (ב) למה בעבירה לא אמר מן העבירה קלה כמו שאמר במצוה כי הלא גם מעבירה קלה ראוי לברוח. (ג) אומרו מן העבירה בה"א הידיעה והראוי היה יאמ' ובורח מעבירה. (ד) למה צריך גדר בריחה והיה די יאמ' והשמ' מעבירה. (ה) אומרו ששכ' מצוה מצוה כו'. אם הוא טעם אח' היה ראוי יאמ' וששכ' מצוה בוי"ו. ואם הוא ענין א' עם הקודם הנה איננו דומה לו. (ו) כי יראה משולל הבנה. כי איך תהיה שכ' מצוה מצוה האם נאמ' שכר פעולת השבי' היא פעולתו הלא אינו אלא דמי שכירתו. וההיקש בקושי זה באומרו ושכר עבירה עבירה:

אמנם הנה פתח דבריו בא ללמד דעת לעבוד את ה'. הלא הוא כ"א יאחז צדיק דרך לעבוד את ה' ומה גם דרך חסידות לא יעשה אותו לפרקים כ"א יורגל בו עד יעשנו כטבע. שאל"כ תמוט המדה הטובה ממנו ומה גם אם עליו ישחקו הרואים יאחז במדת

החסידות ואח"כ יעזבנו ויבוש וגם את הכל יעזוב ע"כ צריך יהיה תמיד הולך וחזק מאד עד תהי' לו הרגל כדב' טבעי. וז"א הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה הכל לשון הווה. כלומ' הוו רץ תמיד כי תהיה רגיל בריצה למצוה וכן בורח לשון הווה מן העבירה ולא אמר רץ למצוה קלה וברח וכו' ולענין המשנה הנה הדרך הראשון שאחשוב יפול לב אדם עליו הלא הוא באומר הוי רץ כו' לומר יתרחק מדרך עובר לסוח' כי דרך התגרים שבהזדמן סחורה שהריוח מועט מתעצלים ואומרים הנה נא עת לפנינו נמתין ונראה אם תזדמן סחורה שהריוח גדול ואם לא תבא הנה הקל' לפנינו ונעשה אח"כ לאטנו. אמר אל תעשה כן במצוה קלה לומר נייחל עד נראה אם תזדמן חמורה ולא נתבטל מעתה להטפל בקלה ואם לא תבא החמורה בקרוב אז נטפל בקלה. כי אם הוי רץ מיד במרוצה למצוה קלה כי לומר שבהמנעך ממנו תבא לך אחרת. לא כן הוא כי אדרבה אם תעשה זאת תזדמן אחרת כי מצוה גוררת מצוה משא"כ בהתבטלך ממנה. ואל יעלה על רוחך כי תרוץ למצוה אחת שלמצוה א' אתה רץ כ"א לרבות הן כל הנקראות קלות וחמורות וגם בעבירה כיוצא בזה. והוא כי אפשר יאמר איש אם תזדמן עבירה קלה די לנו בהמנע מעשותם כדרך התגר בראות הפסד במקחו. אך לברוח והתרחק מאד מאד מכל הדומה לכיעור או המביא אליה אין צורך בשביל עבירה קלה. לז"א לא תעשה כן רק ובורח מן העבירה בה"א הידיעה כלומר העבירה הדומה אל האמור היא הקלה לעומת מצוה קלה שהזכיר כי אין לך להסתכל באיכות העבירה אם קלה היא לבלתי ברוח כי אינך בורח מאחת כ"א מרבות כי עבירהגוררת עבירה. לז"א ששכר מצוה כו'. ענייננו ששכר מצות בהאי עלמא ליכא זולתי שעושה הקב"ה כמלך או שר את אוהבו שאומר לו עשה לי אומנות פלוני בשכר רב ואם תעשנה מיד אתן לך אחרת ולא יחסר לך במה שתרויח תמיד שכר טוב. כן הקב"ה לעושה מצוה מזמין לו אחרת שירויח בה כי אין שכרן בעה"ז.

וכן בעבירה המורגל בהן השטן מזמין לו עבירה שיאבד בה באשר מה שכבר עשה:

עוד יתכן בכוונת התנא והוא בהקדים מוסר נאה אשר טוב לגבר יהי' לו כבגד יעטה ולא ילוז מעיניו. הלא הוא כי ימעטו בעיניו זכיותיו לשני סבות. (א) אולי היה לו בהם צד פניה ולא היו לשמה. (ב) אולי מעט אשר היה לפניו נכו אותם ממנו כמאמר יעקב (פ' וישלח) קטונתי מכל החסדים ק"ו לשאר העם אולי לא נשאר לו גם אחד על ידי כמה חסדים טובים והצלות אשר הצילו ה' זולת אשר נעשה לו נס ולא הכיר בנסו באופן יחוש פן הוא משולל מצוה. וישים נגד עיניו כי לא כן העבירות כי מי האיש אשר יתפאר שאין לו עבירות. כי אדם אין שתבצר ממנו לפחות אחת זולת אשר הוא ית' העביר ראשון ראשון כאשר היחל לעשות אותן:

הקדמה שנית גלויה ומפורסמת כי המצוה שאדם עושה היא עצמה המאירה לו ומעטרתו ומענגתו ככתוב אצלנו על פסוק ואת צדיקים ישלם טוב כי הטוב עצמו שעושה הוא תשלומי פעולתו. כי האור שהפליג בעשותה נעשה ממנו מלאך. וההיקש בעבירה כי היא תיסרנו פה ובגיהנם כי כמספר העונות שעשה הם המלאכי חבלה הממרקים אותו בגיהנם כי הן הן. כי כל א' נעשה משחית ומשחתו בידו והוא מאמר ככתוב ותמוגגנו ביד עוננו ואומר (בירמיהו ב׳:י״ט) תיסרך רעתך ואומר חטאים תרדף רעה:

ונבא אל הענין אומר הוי רץ כו'. לומר יהיה בעיניך כי מיעטו מצותיך אשר עשית והוי רץ תמיד למצוה גם שתהיה קלה וברוח מן העבירה הידוע לך אשר לא יבצר ממך כי תדע יש לך עבירה ידוע לך לפחות אחת. וש"ת הלא בכל חלוקה יש עליה קושיא. כי במה שארוץ למצוה קלה מה תתן ומה תוסיף לי מצוה קלה שארוץ לעשותה ואשר אמרת וברוח מן העבירה למה אמרת ברוח אשר לא יוצדק כ"א על שרודפים אחריו. ומן הראוי היה תאמר אליו הזהר מן העבירה. על כן על הקושיא הא' שעל אומרו הוי רץ למצוה קלה. אמר אל ימעט בעיניך עשותך מצוה אחת כי הלא זאת תמלאך מצות כי הלא מצוה גוררת מצוה. וא"כ כאשר זאת תביא לך אחרת גם האחרת זאת תעשה לך כן עד אין קץ. ואשר אמרתי וברוח מן העבירה אל יקשה בעיניך אומרו לשון בריתה כי רודף אין. כי עתה דע לך כי עבירה גוררת עבירה ואם כן העבירה אשר לא יבצר ממך שעשית רודפת אותך לגרור לך אחרת. נמצא כי רודף יש אותך כי איזה עבירה שעשית רודפת אותך לגרור לך אחרת. וכ"כ צריך אתה לברוח ממש כבורח מפני אויב והוא אומר מתחלה מן העבירה כלומר הידוע לך שלא תעדר ממך לפחות אחת. ושמא תאמר וכי האם כח ואל או רוח חיים יש בפעולת המצוה או העבירה כי זו תגרום מצוה וזו עבירה לז"א אל תתמה על החפץ כי הלא דע ששכר מצוה מצוה. והוא ענין ההקדמה השנית שכתבנו כי המצוה עצמה נעשית מלאך ומארתו בהארת ותענוג נמרץ והוא שכרו וזהו ששכר המצוה המצוה עצמה. וכמאמרנו על מאמרם ז"ל (ברכות דף י"ז) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. הם מצותיהם עצמן שנעשים עטרות רוחניות. וכן שכר עבירה היא העבירה עצמה שנעשית היא כח טומאה שהוא משחית להשחיתו והמשחית נקרא גם הוא חטא. כמאמר ספר הזוהר (דף מ"ג) על גם ה' העביר חטאתך. וא"כ אמור מעתה כי אחר שיש למצוה כח להיות שכר המצוה כי תעשה מלאך קדוש ויש כח בעבירה להעשות מלאך משחית איך לא יהיה כח למצוה לגרור מצוה ולעבירה לגרור עבירה כל אחת ואחת למינה. והן כוונת הכתוב כמדובר:

עוד יתכן בכתוב והוא אשר כתבנו באומרו ששכר מצוה מצוה. שהוא כי המצוה עצמה נעשית הויות קדושה עד העשות מלאך וכעובדא דגמ' (הובא במ"ק) על ההוא דאיעסק במס' חגיגה. וזה ואמר פה ושמרתם מצותי. ולא בלבד יהיה שאחזיק לכם טובה על שאמרתי ותעשו רצוני כ"א שגם ועשיתם אותם כי ממש עשיה והוי' חדשה תעשו בהם כאלו אותם ממש אתם עושים. והוא כי כל א' נעשה מלאך וזה למה שאני ה' שאין מצותי כמצות ב"ו מלך שאין המקיימם רק עשות רצון מלך וזהו אני ה' וכנודע מחכמי האמת כי גם לתורה ומצותיה יש שייכות עמו ית' כי הוא ותורתו וחכמתו ומעשיו אחד הוא. ואחר ועשיתם אותם נמצאת שמה שועשיתם אותם הוא אני ה':

או ע"ד פשוטו ע"י מה שושמרתם כו' אני שאני מדה"ד כאשר פרשנו למעלה והבאנו ראיה ממדרש (מדבר רבה) על פסוק ואני הנה לקחתי כו'. כי באומרו ואני הוא ובית דינו נמצא כי מלת אני הוא מדה"ד ולפ"ז יאמר ושמרתם ועי"כ אני שהוא מדה"ד אתהפך לכם לרחמים וזהו אני ה':

עוד יתכן הסמיכת הפסוק עם שאחריו והוא כי הנה אין נתפס ביד זרים לכופו לעבור על דת אם לא ע"י גרמת עוד אשר חטא. כענין שאלת רשב"ג באומרו איני יודע על מה אני נתפס וכמאמר ר"א (ממס' עכו"ם דף ט"ז ע"ב) שנתפס למינות ואמר על שא"ל א' מתלמידיהם דבר והנאני. ובזה יאמר ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אז אני ה' כלומר בלתי מתחלל חלילה כי אז אני מטיב לכם ושמי נודע ומתגדל בעולם. אך ולא תחללו כו'. אם לא תעשו המצות כי תגרעו חלול כי תבאו לידי חלול ע"י מושל רשע או מלך עז. וזהו ושמרתם כו' ולא תחללו כו' אם לא תעשו המצוה כי תגרמו עד כי תבאו לידי חלול כאמור:

פסקה לב

ולא תחללו את שם קדשי כו':

ראוי לשים לב אל אומרו אני ה' מקדשכם שהוא הפך ענין אומרו ונקדשתי כי זה הוא כי ה' מתקדש. וזהו כי הוא ית' מקדש אותם. ואם הוא שאו' הוא ית' בזכות שנקדשתי אני מקדשכם למעלה כי תמותו על קדוש ה'. א"כ הל"ל אקדשכם. ואם שאומר ממה שתתחזקו למות על קדוש שמי אני הוא ה' המקדשכם בתת לכם כח לעמוד בנסיון. פשיטא כי מי לא ידע כן כי גם בכל מצוה הוא כך. ומה גם בזאת כמאמרם ז"ל (מס' סוכה נ"ב) על צופה רשע לצדיק כו' ועוד מה ענין אומר המוציא אתכם כו'. כי אדרבא נהפוך הוא כי שם הצילנו ממות ויוציאנו מכור הברזל ופה מצונו למות על קדוש שמו. ועוד או' להיות לכם לאלהים מה צורך לומר שלכך הוציאנו ואמנם ידענו כי כן. ועוד אומר

אח"כ אני ה'. והנה יתכן יאמר ולא תחללו את שם קדשי כ"א ונקדשתי שתמסרו עצמכם עלי. וזה ברבים בתוך בני ישראל ליקדש בתוכם ולא ששמי בעצמו חלילה מתחלל בחללכם שם קדשי או שאני צריך שתקדשוני. כי הלא אדרבה אני ה' מקדשכם ואם אני המקדש אתכם איך אצטרך שתקדשו אותי. וש"ת אם אינך צריך אלינו למה הרבית נפלאות ומסות גדולות והיד החזקה להוציאנו ממצרים. לז"א המוציא כו' לומר המוציא אתכם מארץ מצרים לא כמלך ב"ו שטורח בעד גוי אחד למען יהיה לו לעם כי הלא אני לא להיותכם לי לעם עשיתי כ"א להיות לך לאלקים להטיבכם ולכבדכם. כי עם שיוצר הכל אני לא אכנ' אלהותי רק עליכם לטוב לכם כי אתם צריכים אותי ולא אני צריך לכם כי הלא אני ה' כלו' הבלתי צריך לזולת. או יאמר המוציא אתכם כו' כי הנה במוסרים עצמם על קדוש השם יש ימותו כהרוגי מלכות והרוגי לוד וכיוצא. ויש נצולים כאברהם מאור כשדים וחנניה מישאל ועזריה מכבשן ודניאל מגוב האריות וכיוצא. ואין ספק כי לא כל אדם זוכה לינצל אם לא בהצטרף זכות רב מאוד כמשז"ל כי לאברהם הוצרך זכות יעקב אשר פדה את אברהם כמבואר אצלנו בחבצלת השרון. ולחנניה וחביריו היה במצטרף זכות יהודה שהציל שלשה נפשות מהאש תמר ושני ילדיה. וגם לדניאל בזכות אשר הוציא יהודה את יוסף מן הבור. והן זאת כתבנו בביאור תהלים שכיון המשורר (ע"ט) באמרו עזרנו אלהי ישענו כו' שמתפלל על בני הגלות העומדים בנסון ביד גוים עריצים וחזקים אמר אחת שאלתי מאת ה' והיא עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך. שהוא בבואנו לידי נסיון לקדש כבוד שמך שם עזרנו להתחזק בל ירך לבבנו כי אם נשים מצחנו נחושה לעומת מצחם. עוד שנית תעשה לנו כי כמו שאשר עזרתנו להתאמץ בך אל תניחנו בידם שימיתונו כ"א והצילנו. שמא תאמר א"כ איפה במה יכופרו עוננו אם לא נמות. לז"א וכפר על חטאתינו למען שמך כי לא תביט אלינו כ"א אל שמך כי יותר ויותר יתקדש שמך אם תצילנו מאם נמות בידם וזהו למען שמך. ובזה נבא אל הענין והוא כי אמר אלהים ונקדשתי בתוך בני ישראל. בראותכם מתים על קידוש השם ילמדו הרואים להתחזק גם הם בקדושתי כי אני ה' מקדשכם ומקנה בכם קדושה להתקשר אז בראותכם המתים על קדוש ה'. אך לא אתקדש בתוך העכו"ם כי אדרבה יאמרו כי כמות זה כן מות זה המת על הבלי העכו"ם. משא"כ אשר ינצלו כחנניה וחביריו יתקדש שם שמים גם בקרב העמים כאשר מלאו רוק פני כל איש מישראל באמור להם אלוה כזה היה לכם ובגדתם בו. והלא תאמרו למה תאמר ונקדשתי כו' שנמות על שמך ולמה לא תעשה כאשר בהוציאך אותנו ממצרים שהיינו בנסיון שיסקלונו כל מצרים בקשור תועבות מצרים על כרעי מטותינו והצלתנו ונתקדש שמך בעצם. לז"א המוציא כו' לומר

אני המצוה שתמותו על שמי אני הוא המוציא אתכם בחיים. אך אז היה להיות לכם לאלהים על ידי מתן תורה ואיך הייתי משליטם בכם ובמי היה מתקיים המ"ת משא"כ עתה שכבר אני אלהיכם וחייבים לקדש שמי. ועם כל זה איני מחליט שלא אצילכם כי אני ה' ככחי אז כחי עתה להציל אם יזדמן לכם זכות מספיק:

פרק כג

פסקה א

וידבר כו' דבר כו' מועדי ה' כו'. הנה אומרו אלה מועדי הוא מיותר. ואם הוא לומר שאשר תקראו ב"ד הם מועדי מלת אלה מיותרת. ועוד כי מועדיכם הל"ל ולא מועדי. ועוד אחרי אומר מועדי ה' אשר תקראו אותם הם המועדים הנקראים ומתקדשים על פי ב"ד למה מביא ששת ימים וכו' שהוא השבת שאינו ע"י ב"ד. ועוד נשית לב אל כפל אומרו אח"כ אלה מועדי ה' כו' אחר שכבר נאמר למעלה. אך לזה נשית לב ג"כ אל כפל אומרו דבר ואמרת. אך יאמר דבר אל בני ישראל ענין אחד ואמרת אליהם ענין שני. הא' הוא מועדי ה' שהם מאליהם בלי קריאת אותם הב"ד הם מועדים. שנית אשר תקראו אותם מקראי קדש שהוא ע"י קביעות חדשים ע"פ ב"ד. וזה יורה הטעם מפסיק שבמועדי ה'. ופי' ואמר אלה הם מועדי שאמרתי מועדי ה' מאליהם. הוא שבתות ה' שהוא ששת ימים כו' וביום השביעי שבת כו'. ועל השנית שאמרתי אשר תקראו אותם. הנני מפרש. ופירשו אמר אלה מועדי ה' מקרא קדש אשר תקראו כו' שאמרתי למעלה. שהם בחדש הראשון שהם כל המועדים שמזכיר על הסדר. עוד יתכן בשום לב אל הקר' השבת וכל הי"ט מקראי קדש. והוא ית' נותן טעם על שביתה ממלאכה על היותם מקראי קדש באומרו שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו. וכן הוא אומר ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. וא"כ נשים לב. (א) אל היות השבת אסור גם במלאכת אוכל נפש מה שאין כן בי"ט. (ב) ראוי לשום לב אל ארז"ל (ר"ה דף כ"ד) אשר תקראו אותם אתם כתיב שהכל תלוי בב"ד שלמטה ביום שהם קובעים מסכימים למעלה כי היתכן יפלא מה' דבר ויתלה בבני אדם. (ג) למה כלל שבת בכלל המועדים באומר ששת ימים תעשה כו'. ואלו לא נאמר במקומו כמה פעמים החרשנו. אך כבר נאמרה שביתת שבת בפ' יתרו ובפ' כי תשא ובפרשת ויקהל מלבד האמור פ' בשלח ולמה נאמר גם פה: (ד) באומר אלה מועדי ה' כו' כי מלת במועדם מיותרת כי מי לא ידע כי במועדם קראו אותם. (ה) מהו פירוש אומרו מקראי קדש. אם הוא על שב"ד קוראים אותו קדש. היה די יאמר אשר תקראו אותם קדש מאי מקרא קדש. (ו) מה שהערנו למעלה שאומר אלה הם כו' מיותר. (ז) למה חוזר לומר אחר השבת אלה מועדי ה'. (ח)

למה אינו מזכיר קרבן שבת כמו במועדים. (ט) למה אינו אומר וידבר ה' וכו' במועד הפסח כמו בשאר מועדים. (י) למה אינו מפרש האשה לה' בפסח כבשאר מועדים. (יא) למה מונה בכלל המועדים יום ארבעה עשר באומרו בחדש הראשון בארבעה עשר וכו' פסח לה'. והלא אינו ממקראי קדש אשר ייעד להזכיר. (יד) אומרו ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות וכו' כי אחר שכוונת הענין להזכיר הימים מקראי קדש הנקראים ואסורים במלאכה למה יכלול ענין אכילת מצות שבעה ימים כי אין מקום פה רק להזכיר שביתת המלאכה. כי צווי אכילת מצה כבר נאמר במקומו ומהראוי היה לבלתי הזכיר פה רק מקרא שכתוב אחריו ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו. (יג) אומרו והקרבתם אשה וכו'. אחר שלפי הנראה אין כונת הענין פה רק על ימי השביתה ממלאכה למה מביא האשה שהוא דבר נכלל בשבעת הימים ולא הניחו לפרשת פנחס. (יד)למה בפסח ועצרת אינו אומר שבתון כבשאר. וביום הכפורים אומר שבת שבתון. (טו) למה לא נאמר בעצם היום בפסח כמו בעצרת וביי"כ:

אמנם לבא אל הענין ניתן טוב טעם אל הימים אשר צונו יתברך לשבות בהם ממלאכה מה ימים ההם מימים זולתם. אך הנה ידוע כי העולם העליון המתייחס אליו יתברך לבדו הוא עולם המנוחה לא יצדק בו מלאכה. והנה כתבנו בפרשת ויקהל על פסוק וביום השביעי יהיה לכם קדש כל העושה בו מלאכה יומת. שהוא שאומר הוא יתברך ביום השביעי יהיה לכם קדש הוא נפש יתירה הנשפעת ובאה לכם מעולם המנוחה. וע"כ יחוייב שכל העושה בו בקדש הנז' מלאכה יומת כי עושה מהקודש חול וזהו חלול שבת. והנה בפ' בהעלותך על מאמרם ז"ל (במ"ר) למה נחה רוח על שבעים איש הזקנים מפני שהם כנגד שבעים שבתות וימים טובים שבכל שנה. כתבנו שהענין הוא כי שבעים ימים יש בשנה שהם כצנורות להריק שפע קדושה מעולם העליון כל אחד ואחד מהמקורות המיוחדים למעלה לכל אחד ואחד כל אחד ממקום בחינתו. וע"כ נמצאו ע' צנורות להריק שפע קדושה בעולם ויהיה להם כל א' הכנה להריק שפע נבואיי בכל א' משבעים איש הזקנים. כי גם שכל השבתות א' הן לא יבצר מפאת בחינה מיוחדת בכל אחד לפי בחינת תקופת ימי השנה עד תומה כנודע ליודעי חן:

ונבא אל הענין בשום לב אל צוותו יתברך אל ב"ד של מטה יקראו שם למועדים כאומרו תקראו אותם תקראו אתם כתיב משא"כ בשבת כי הקדש העליון שמשם נשפע שפע הקדושה למטה אין צריך בו התעוררות תחתון כי מסוים בו היום וגדול מאוד כאשר נרמז בכתוב בס"ד. אך שאר מועדי ה' ע"י מה שב"ד של שלומי אמוני ישראל קובעים וקוראים שם יום פלוני יום טוב מקנים קדושה ביום ההוא. ואז עי"כ אותו קדש עליון

שבו שורש כל מועד ומועד הוא מתעורר וקור' גם הקדש ההוא את יום המועד ומשפיע בו משפע קדשו המיוחד לחג ההוא לו מלמעלה וע"כ יקרא מקרא קדש שבו נקרא מן הקדש העליון ומשתלשל שפע קדושה בו לישראל למטה ונעשה היום קדוש וזה יהיה מאמר הכתוב באומרו אשר תקראו אותם מקראי קודש שע"י מה שתקראו אתם שמות ימים טובים יוכנו להיות הם מקרא קדש קרואים מקדש עליון וממשיכים קדושה ממנו לישראל למטה לארץ. ואם נפרש אומרו מקראי מלשון קריאי מועד וכמו יאכלו הקרואים וכמו הקדיש קרואים יאמר שהימים אשר תקראו אתם שמות ימים טובים יוכנו על ידכם להיותם קרואים מהקדש העליון להסעידם מלחם שפע קדושתם לישראל על ידם. ולהיות שכל יום מכל חג וחג יש לו קדש מיוחד לפי בחינתו נקרא כל יום מהם מקרא קדש שהוא קרוא של הקדש העליון. וענין הכתוב שאומר הוא יתברך דבר אל בני ישראל דין ומשפט המועדים ואמרת אליהם טעם שביתתם כאשר יבא בסייעתא דשמיא. והיחל ואמר מועדי ה' לומר הלא תראו כי מסרתי קביעות המועדים לכם אל יפנה לבבכם אחר פקפוק חלילה בידיעה כי דעו לכם כי מועדי ה' המה כל אשר אזכיר לכם. כלומר ומטרם יקבעו הב"ד הם ידועים אצלי וקבועים לי. אלא שאשר תקראו אתם הוא להיותם הם מקראי קדש שעל ידי מה שתקראו אתם יהיו הם מקראי קדש כקרואים גם מהקדש המיוחד לכל אחד מהם. או לפי הפי' השני שעל ידי מה שתקראו אתם יוכנו להיות קרואים מהקדש העליון להשפיע על ידי כל אחד מהם השפע המיוחד לו. אך לא שתהיו אתם המחדשים ימי המועד כי גם אלה הם מועדי כבר מטרם תקראום כי לא יבצר ממני חלילה מה שאתם עתידים לקבוע אלא שעשיתי למען יוכנו על ידכם כמדובר. וז"א לפנים אלה מועדי ה' כלומר מאז. אלא שהם מקראי קדש ועל ידי אשר תקראו אותם במועדם אשר קדם לפני מתחלה. ונחזור אל הענין והוא כי אחרי אומרו אלה הם מועדי כאמור. אמר ששת ימים וכו'. הענין כי ראה ית' כי היה מקום יאמר נא ישראל אם גם כל מועדינו מועדיך המה כיום השבת מה זה שביום השבת אפי' צורך אוכל נפש לא הותר בו משא"כ בכל יתר מועדי ה'. שאם על הקרא מקרא קדש כלם שוין, ואם הוא על היות בו קרבן מחודש מבחול גם בכלם כן. ע"כ לתת טעם לזה בא ואמר מה שתראו כי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי תראו שביתה כפולה שהוא ששבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה סתם לא תעשו שהוא לכלול גם אשר יאכל לכל נפש משא"כ בכל ימים טובים. הלא היא על שני טעמים. (א) כי שבת היא לה'. כלומר אין שביתתי מסור לכם להיות אשר תקראו אתם כי אם שבת הוא כלומר מעצמה וזהו טעם על כל שהוא לה' שגם הוא יתברך בו שבת וינפש. שנית שהוא בכל מושבותיכם כי הקדש הנזכר

הנקרא שבת לה' היא בכל מושבותיכם כי יש לכם שפע קדושתו בבתיכם היא נפש יתירה מעולם העליון. והוא אשר כתבנו על פסוק וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת לה' כל העושה בו מלאכה יומת. שעל כי ביום השביעי יהיה לכם קדש היא נפש יתירה שתהיה לכם מעולם המנוחה והקדושה שהקדש ההוא נקרא שבת לה' ע"כ כל העושה בו בקדש הנזכר מלאכה יומת שמעולם המנוחה הוא יומת כי בן מות הוא שמכניס חול בקודש. כן יאמר פה מקרא קדש שבת היא לה' והקדש ההוא הוא בכל מושבותיכם אשר שבת היא לה' והשבת שהיא לה' שהוא מנוחה השפע אשר לה' הוא שורה עמכם בכל מושבותיכם שהוא הנפש יתירה שבכם. ע"כ ראוי שכל מלאכה אפי' צורך אוכל נפש לא תעשו. שהקדש שבכם הוא עליון מאד מעולם של מנוחה שאין בו שום שייכות מלאכה שע"כ העושה בקדש ההוא מלאכה הוא פוגם. אך אמנם אלה מועדי ה' אשר הזכיר שהם כל יתר מועדים אינם כשבת שהיא מעצמה כטעם הראשון כי אם אשר תקראו אותם וגם אינה במושבותיכם כי אין לכם נפש יתירה שהוא שפע הקדש במושבותיכם כ"א במועדם למעלה המיוחד לכל אחד בעולם העליון שהוא מועדם שם מתרבה ומאיר אור הקדש המתייחס אליו. ואנו עושים זכר לדבר. אך אינו שיש לנו במושבותינו נפש יתירה כאשר בשבת. על כן אין השביתה שם כוללת גם לאשר יאכל לכל נפש. ואל יקשה לכם שמאחר שבמועדים יש קרבן חדש כמו בשבת יאסר גם במלאכה כמוהו. כי הלא אין הדבר תלוי בזה והראיה כי הלא בי"ד לחדש יש בו קרבן חדש עם שאינו מקרא קדש ומותר במלאכה. וזהו בחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה' שהוא עיקר קרבן המועד אשר אין בו לא איסור מלאכה ולא אכילת מצה כי אינו מכלל החג. כי הלא ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות שבעת ימים. כלומר אך יום י"ד לא חג מקרי ולא אכילת מצה בו וכן איסור מלאכה. אך אין זה אלא כמו שאמרתי שקדושת שבת תחייב איסור מלאכה אפי' אוכל נפש. אך שאר ימים טובים מלאכת עבודה היא שלא תעשו אך לא אוכל נפש. ועוד ראיה שנית שאין השביתה תלוי בקרבן. והוא כי הנה ביום הראשון וכו' כל מלאכת עבודה לא תעשו. ואינו בשביל הקרבן כי הוא והקרבתם אשה לה' שבעת ימים וכן ביום השביעי ג"כ כל מלאכת עבודה לא תעשו עם שקרבנו שוה לכלן. אך הוי אומר כי אין זה אלא מהטעמים שאמרתי ששבת חמור מכולן. ומה שראשון ושביעי נאסרו במלאכת של עבודה שאינו אוכל נפש מה שאין כן בימים שבנתים הוא מהטעם האמור למעלה שיש להם שרש קדש למעלה. והוא מהטעם שארז"ל (בשמות רבה הראשון על היציאה ממצרים והשביעי על שהיה בו קריעת ים סוף. ובגלל הדבר הזה בשבת לא הזכיר קרבן לומר שאין הדבר תלוי בקרבן כי אפי' מה שהזכיר קרבן אשה

בפסח הזה לא היה רק להכריח כמו שכתבנו. שעל כן לא פירש מה הוא הקרבן וסמך על חומש הפקודים. וע"כ לא נאמר וידבר ה' וכו' בפסח כמו שבכל א' משאר מועדים. והענין אומרו אלה מועדי ה' וכו' בחדש הראשון וכו' הוא ענין מקושר עם הקודם קשר אמיץ כמדובר ואינו ענין נפרד. והנה בשבת וי"ה שאסורים גם במלאכת אוכל נפש אומר שבת שבתון ולהיות שמלת שבתון הוראת מנוחה ורצון לפניו ית' יותר ממלת שבת ע"כ בפסח שעדיין לא היו רצויים לפניו ית' בעצם כי הנה עבר בים צרה ועדיין לא הטהרו. כי על כן אמרו בספר הזוהר (פרשה זו) שקרבנו שעורים מאכל בהמה וכן בחג שבועות ארז"ל (במדבר רבה פרשה זו) שלבם עדיין לא היה נכון. כאשר למדו ז"ל (ויקרא רבה פרשה ל') מפסוק ויפתוהו בפיהם וכו'. ע"כ לא היתה שמחה לפניו ית' שלימה עד ר"ה וכיפורים שהיו בזמן המ' שלשיים שהיו ברצון והם ימי תיקון וכל שכן סוכות שכבר נתכפרו ובאים בהוראת נצחון המינים שבלולב כמה שאמרו ז"ל (שם) ואמר שבתון ומה שבפסח ושאר מועדים לא נאמר בעצם. יהיה שכמו שכתבנו ביה"כ שהוא לרמוז כי עצומו של יום מתכפר כך יתכן כי עצומו של יום מסייע בעצרת כי ניתנה בו התורה ונתקדש היום והעולם:

פסקה ט

וידבר וכו'. דבר אל בני ישראל וכו'. ראוי לשים לב אל כפל אומרו דבר ואמרת. (ב) אומרו אשר אני נותן ולא אמר אשר אתן. (ג) רבוי אומרו את קצירה. (ד) אומרו לרצונכם כי מי לא ידע כי לרצונכם הוא מה שיניף הכהן את העומר. (ה) אומרו יניפנו הכהן כי הרי נאמר שיובא אל הכהן והניף את העומר. (ו) אומרו ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש וכו'. למה עושה עיקר מעומר שעורים ועושה טפל אליו קרבן הכבש ומנחתו ונסכו באומרו ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש וכו'. (ז) אומרו ולחם וקלי וכרמל וכו'. אם ניתן טעם מה אל איסור החדש עד היום ההוא. (ח) כי אחר כל צווי הספירה וקרבנות חג השבועות חוזר ומצוה על הפאה והלקט באומר ובקצרכם את קציר ארצכם וכו'. ואותו הפסוק בעצמו כבר נאמר בפרשת קדושים ולמה נאמר פה פעם שנית. אמנם למה שאין דבר מחולל ומרים לב בני האדם ומחטיאם כשפע רב טוב. כמאמר הכתוב (פ' האזינו) וישמן ישורון ויבעט. והן כל זה יפעל בלתי הביט אל האלהים אשר נתנו כי ע"כ ישכחוהו ויאמרו לאמר כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל ההוא. כי כפיות טובתו יתברך קו לקו תיסרם ותסירם מן הדרך הטובה ומלכת אחרי ה' עד אבדם מהר. ע"כ אבינו שבשמים כאב את בן ירצה גואלנו אהבנו ומשחרנו מוסר השכל כי מעת החל חרמש בקמת השעורים שהיא ראשית כל תבואת הארץ. טרם רום לבבם בראות

רב תבואות בבית ובשדה כי ימלאו הגרנות בר ואסמיו שבע. בא האלהים לפקוח עינים עורות וללמדם דעת כי לה' הארץ ומלואה פירות ופירי פירות כי כח האדם אין כי הכל הבל. וכן זאת יעשו לבלתי רום לבבם. כי טרם בא אל פיהם שום הנאה מתנובת השדה וטרם יטעמו מאומה מלחם וקלי. יביאו מראשית קציר כל עם בני ישראל עומר ראשית קצירם אל הכהן באומר אליו ית' הננו מכירים כי ממך הארץ וכל אשר בה ומידך נתנו לך מראשית כל טרם נאכל מכל. להורות כי ממך הכל ואין אנו עזי פנים להיות כפויי טובה. וזה מאמרו ית' כי תבאו אל הארץ אשר לא תצטרכו לקחתה בכח זרועכם רק כבאים אל הנחלה. אל יעלה על רוחכם להרהר ולומר לנו נתנה הארץ למורשה מאבותינו ולנו היא ולבנינו לעולם ואשר נאכל פריה וטובה יגיע כפינו כי נאכל כי נעבוד את האדמה בחריש ובקציר ובכל עבודה בשדה את כל עד בא תבואתה אל הפועל כי לא ישקוט איש ממלאכתו. א' הזורע וא' הנוטע וא' המבריך וא' המרכיב והזורה והבורר. ובזעת אפינו נאכל מלחם הארץ מאשר ירכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב. ע"כ קודם יתברך ואמר הביטו וראו כי אחרי בואכם אל הארץ אינה ירושה כבר לכם שאין לה הפסק ולא כמאנה הניתנה ליורש שהיה לו כירושה שאין לה הפסק. כי אם אשר אני נותן לשון הווה כלומר תמיד אני נותן אותה ולא נגמר המתנה בהחלט פעם אחת כ"א שבכל עת אשר תסורו מאחרי אעבירנה לזולתכם. וגם לא יעלה על רוחכם כי קצירכם אתם קוצרים. כי אם וקצרתם את קצירה של הארץ כי ברכה היא ומברכתה תבורכו. והוא כי לא תקצרו לפי ערך אשר זרעתם בה כ"א תמצאו מאה שערים. וזה מברכת הארץ. וז"א קצירה נוסף על זה מה שאני צידה ברך אברך וזה רבוי האת באומר את קצירה לכן הכיר כי הכל ממנו. והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן בל תהיו כפויי טובה. ושמא תאמרו והן לו היה אלהינו ית' כמלך אשר לו דרך אנשים לאכול ולשתות החרשנו כי יובא אליו מראשית כרמו ושדהו ליהנות ממנו טרם אוכל אנכי ממנו אשר הורידני בו כאריס או כעבד לו לפתח ולשדד אדמתו. אבל מה אתן לפני הכהן ועבד אדני הוא זה כמוני. אך אבי שבשמים לא יקח ממני מאומה ולא יצטרך אלי חלילה. ואיך יבחן ותגלה ותראה כי לה' אני מחזיק הטובה ואליו יתברך אני מביאו. לזה אמר והניף את העומר כי יניפנו הכהן למעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם לרמוז כי כללות העולם ולמעלה ולמטה שלו ית' ואליו יובא העומר הלז ולא לכהן. וגם שאין הוא ית' נוטלו ונשאר לכהן. הלא לא יבצר כי לו חפץ ה' ליטול אליו ית' רצונכם לתתו וזה אומרו לפני ה' לרצונכם כלו' כי לפני ה' הוא ניתן לפי רצונכם והוא ית' מחשבה טובה מצרפה למעשה שהוא ית' כמקבלה בתנופה ההיא ומאכילה לכהניו ושמא תאמר א"כ איפה זאת התנופה. ישראל היה להם

לעשותה להורות כי לה' הם נותנים ולא יעשנה הכהן. או יהיה כבכורים שמשים הכהן ידיו תחת ידי הבעלים ומניף לז"א ממחרת השבת יניפנו הכהן. לומר שלהיות בזמן ההוא שהוא יום ראשון לחשבון העומר. ע"כ יאות יניפנו הכהן ולא הישראל. והוא כאשר נכתוב בס"ד כי אין ישראל מוכנים להתראות ולעבוד עבודה לפניו ית' עד תום ספירת העומר. אך לא מקודם ומה גם ביום הראשון לספירה. הנה רצה יתברך כי טרם נתהנה מכל תנובת השדה יהיה החל חרמש בקמה לשמו ית' קדש לה'. וזהו שאמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד הביאכם את קרבן אלהיכם וכו'. עוד שנית עשה יתברך כי כאשר היתה ההתחלה במצות וקדושה כן יהיה הסוף. וז"א בסוף הענין ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך לעני ולגר וכו'. ולמען תהיה תחלת הקציר צדקה וסופו צדקה. כי בצדקה יכוננו יצוה שתהיה כמתן בסתר שלא ילקוט ויתן לעני. כ"א יעזוב אותם ולא ידע מי אוספם. ולבא אל אשר הערנו מאומרו ממחרת השבת נשית לב אל שמץ רמז העומר הלז מן הבא בידנו ואל הקרבן הבא עמו ואל קצת ענין הכתובים הבאים ברמז הרומז בהם. והוא בהזכיר ענין מאמר ספר הזוהר (פ' אמור) כי הוא כמקרה האשה בנדת דותה כן קרה לעם בנ"י בצאתם ממצרים כי הוא כאשר באשה דוה שדם יהיה זובה ובהפסק דמה שבעת ימי ליבון יספרו לה ואחר תטהר והיתה לאיש. כן כאשר עבדים היו לפרעה במצרים נשקעו בטומאת ע"ג המטמאה כנדה וביום צאתם אשר משכו ידיהם מהע"ג ומלו את בשר ערלתם ותהי להם זאת כפיסק דם נדה. אך עדיין צריך לברר וללבן עד יהיו ראויים לקבל התורה אשר היא כיום חופה כנודע. ע"כ הוצרך תחת שבעה נקיים של האשה שבעה שבועות יספרו למו להפשיט מעליהם כל שיורי חלאת זוהמא עד תומה. ואז ביום החמשים יום ו' לסיון שאז פסקה זוהמתן לגמרי עד בלתי השאיר שריד. אז הוכשרו ישראל להיות לו ית' והוא להם לאלהים. ככלה המוכנת לחתן להכניסה לחופה. וע"כ עומר הפסח הוא של שעורים מאכל בהמה כי עדיין לא הטהרו ובהמה המה להם. אך בהטהרם בחג השבועות אדם הם ויביאו מנחה חדשה לה' שתי הלחם מן החטים ע"כ תורף מאמרם. ובדבר הזה נחה דעתי מקושי הנופל בזה באמת באמור מריה דאברהם למה זה קרא ית' את היום טוב שבת אשר בזה מצאו הטועים מקום לטעות כי על שבת בראשית נאמר וכן באומרו שבע שבתות והל"ל שבעה שבועות כבמשנה תורה. וכן באומרו השבת השביעית יאמר השבוע השביעי אך הוא לרמוז למבין כי שני שביתות שבתו ישראל אחד ביום הראשון של פסח שבתו ע"י דם פסח ומילה מטומאת ע"ג כאשה ביום פיסוק דם נדת דותה ממנה שנוחה ושובתה מדמה. כך עד יום הראשון כח טומאת הע"ג היה שורה עליהם וביום הראשון שבתו ויתפרקו

ממנו. ועדיין היה נשאר חלאה מה שהולכים ומתטהרים ומתלבנים ממנה כשבעת ימי ליבון האשה. וע"כ אמרה תורה ממחרת השבת הוא יום ששבתו ממשך טומאתה יספרו שבעה שבתות שהולכים ושובתים מחלאת הניתרה בליבון עד ממחרת השבוע שהוא שבת מהחילם להתלבן ממנה לגמרי. ואחשבה שעל כן נתייחדו הימים ההם לדורות להציל את ישראל ולסעדם בתיקון נפשם ולבם לשמים עד בא יום חג השבועות אשר בו ניתנה התורה והוא יום רצון וצריך הכשר וטהרה לקדשו בימי הליבון האלה. וע"כ הנהיגו קדמונינו להגות בימי הליבון ההם ספר משלי ומס' אבות. להכין לבם להתנהג בחסידות כנודע. ולכן בהתחיל האדם לקצור קציר שדה בהתחלת קציר שעורים שהוא ראשון לכל הקציר לבל ירום לבו ברוב תבואות. צוה לנו להביא עומר שעורים שהוא עשירית האיפה ויהיה הרמז כי הן האדם לאיפה נמשל. כמאמרם ז"ל (בשמות רבה) כי כשאדם היה מוטל גולם הראה לו הקב"ה כל העתידים לבא ממנו זה תלוי בראשו וזה בזקנו וזה בידו וכו' וכן בכל אבר מאיבריו. ושזה היה מאמרו ית' לאיוב (ל"ח) באומר אליו איפה היית ביסדי ארץ. איפה שלך היכן היתה באיזה אבר מאדם הראשון היית. ע"כ תורף המאמר:

והנה יראה מדבריהם כי האדם איפה יקרא ואם כן עשירית האיפה על עישור אבריו תרמוז. והן ידענו כי הן רמ"ח איברים נמצאו עישורן כ"ה חסר מעט. ואם באנו לפרט באדם האיברים שכל מעשה הטוב והרע תלוים בהם אשר ע"כ צריך האדם לקדשם לשמים. הלא נמצאם במספר הזה המוח ושתי אזנים ושתי עינים לשון שפתים הלב ושני כליות יועצות ומרה הכועסת וטחול השוחק ושני רגלים ויו"ד אצבעות הידים שהם אנשי החיל עיקר כל מעשה אשר יעשה האדם. הני כ"ד כנגד ר"מ אברים שהם מעשר שלהם. וראש הגויה שחסר ממנה הערלה יהיה נשאר כנגד מעשר השמנה הנותרים. הנה האיברים האלה הם עשירית האיפה שהוא כל האדם שיעור העומר אשר אותם צריך האדם להביאם אליו ית' לקדשם לכהנו לו ית'. ואם לא ידע לתקן יביאם אל הכהן הוא המיוחד שבדור לכהן לשרת את ה' והוא יניף אותם לפני ה' ידריכנו לבלתי הניף כ"ה אברים אלו. רק בדברים שהם לפני ה' לשרתו ולעבדו ועל יתר האברים הבלתי פועלים הם בעצמם ככבש ההולך בתום יביא כבש א' לה' כי גם כל גופו יקדש. וגם שני חלקי חיותו הם נפש ורוח שכל אחד היא מאחד מעשר בחינות עליונות כנודע. המשילם לשני עשרונים סלת כי הסלת לפני הקמח וסובן ומורסן כנפש ורוח בערך הגוף עם היותם סמוכים כי יקדיש שני חלקי רוחניותו בלולים בשמן. הנשמה שלמעלה מכלן כשמן הטוב על הראש וגם יתן לה' מושב הנפש הוא הדם בל ירתח לאשר הוא נגד עבודת

שמים. וזהו ונסכו יין רביעית ההין לעומת רביעית דם שהנפש יוצאה בו. ואז וספרתם לכם ממחרת השבת הוא יום ראשון של פסח ששבתו בו מטומאת מצרים. כי מאז יתנו לב לספור ימי הליבון לרמז אל מחרת העשרים שנה שעדיהם הוא שיבת מעשים שלו בב"ד של מעלה צריך יהיו ימיו ספורים חמשים יום לעומת חמשים שנה עד תשלום ימי שנותיו עד תשלום השבעים שנה. באופן ששבע שבתות שנותיו תמימות תהיינה מן החטא עד ממחרת השבת השביעית הוא מחרת השבעים שנה שהוא מחרת שביתה מהעולם הזה עד סוף הזמן ההוא תהיה ספירת הימים בל ימוט יום אחד מהם מעבוד בו את ה'. ואז והקרבתם מנתה חדשה לה' היא כל כללות תורה ומעשים טובים מנחה לה'. מאשר חידש בעוה"ז ממושבותיכם של עולם השפל תביאו לחם תנופה שתים לאכול העול' העליון שיהי' לחם תנופה הונף לה' במחשבה. היות כל שש קצוות העולם לה' מבלי יערב שום פניה מהם לצד אחר כ"א לה' לבדו בכל מעשיו. וזהו שתים הם רוח ונפש שתי עשרונים כמו שכתבנו. כי לשתי עשרונים מתייחסות שיהיו סולת מנוקים מקמח וסובין ומורסין. הם משל אל בחיניו' ומדות בלתי מובחרות ושלא תאמר הוא טוב היה שלא יבוא לעולם כי נוח לו לאדם שלא נברא. ולא ישתקע תוך החומר העכור הלז. אל תחוש כי הלא על ידי שחמץ תאפינה שתוך חמץ החומר תאפינה הרוח ונפש הרוחניות ויהיו כתוך תנור אש. הלא מזה ימשך יהיה בכורים לה' כי יהיה כחדשות לפני ה' מאשר חידשו וביכרו תורה ומצות לה' שנה שנה **והנה**: באומרו תספרו חמשים יום ואינם אלא מ"ט יראה מרז"ל (מנחות ס"ה וחגיגה י"ז) שאמרו חמשים יום נמשך אל אומר והקרבתם. ואפשר ליישב בשום לב כי מחרת השבת השביעית היא ליל חמשים כי אין השבת נגמר עד ליל שבועות. וא"כ מחרת השבת הוא יום שאחר כל המ"ט. באופן שמוכרחים אנו לומר עד ולא עד בכלל ולמה וטוב טוב היה דלשתוק מפסוק זה שהרי אמר וספרתם לכם וכו' שבע שבתות תמימות למה חזר ואמ' עד ממחרת השבת השביעי' תספרו חמשים יום. אך כיון אל יעלה על רוחך שמה שאמרתי שבע שבתות הוא תמימות שלא יחסרו מהמ"ט ימים. אך עדיין אפשר שיום האחרון מקצתו ככלו. ע"ד ויעש לאביו אבל שבעת ימים שהוא מקצת הז' ככלו באופן שיום המ"ט יהיה קדש. כי אינו כן רק שאומרו תמימות הוא מדויק שהוא כולל עד ליל שאחר המ"ט. וזהו עד ממחרת השבת השביעית תספרו ואיזהו יום מחרת השבת שעדין נספור הוא חמשים יום לומר שלא תגמר הספירה עד תום המ"ט יום לגמרי וכמו שארז"ל (מנחות דף ס"ה) שממשיכין חמשים יום אל אומרו והקרבתם וכו'. אין נראה להם דוחק אומרו חמשים יום שהוא כאומרו יום חמשים. כך לדרכנו. ונרויח יישוב שאר דוחקים. והנה ראיתי שואלין מה זה

היה שבחג השבועות לא נאמר בתורה על שום מה. כאשר נאמר בשאר מועדים ובתפלות המועד סדרו בהן קדמונינו יום מתן תורתינו ולמה לא נזכר טעם זה בתורה:

ואחשבה בשום לב אל הזכיר פרטי הקרבנות בו מה שאין כן בשאר מועדים. וגם למה קרא למנחתו מנחה חדשה כי גם מנחת העומר היתה חדשה וקודמת לזו ולא קראה חדשה וגם אומר ממושבותיכם שיראה לבלי צורך כי גם שארז"ל (מנחות דף פ"ד) שאין באין מחוצה לארץ. למה לא אמר מארצכם. ורמז אל היות שני לחם ולא מספר אחר ושהיה סולת מנופה בשלש עשרה נפה ושהיה חמץ הפך שאר מנחות. וענין אומרו בכורים לה' והיות על הלחם שבעה כבשים ופר אחד ואילים שנים ועולת מלבד המוספין. ומה נשתנו אלו שעם הלחם מאשר במוספין האמורים פרשה פנחס ששם בקר שנים ואיל אחד. ועוד אומרו וקראתם בעצם כו'. מה ענין אומרו בעצם זולת הקודם. ועוד אומרו מקרא קדש. אם הכוונה היא וקראתם מקרא קדש א"כ אומרו יהיה לכם חסר מהכתוב מה יהיה. ואם שעיר הכתוב הוא מקרא קדש יהיה לכם. חסר מה יקראו בעצם היום הזה. וכן מה ענין אומרו פה ובקצרכם כו' זולת מה שלמעלה:

אמנם אין ספק שלא יבצר שהוא יום מתן תורה שגדול כבודו עד שביום ההוא קנה העולם קדושה והארה שאין כמוה בעולם עד גדר ארז"ל (שבת דף פ"ח) שאומרו ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שהוא גמר הבריאה שאומרו יום הששי בה"א הידיעה. הוא לומר שכל העולם שנברא תלוי ביום הששי של מ"ת והיום ההוא הוא קיים לעד כמ"ש על פסוק ביום הזה באו מדבר סיני שאין מלת זה נאמרת אלא במה שמונח לפנינו וא"כ הל"ל היום ההוא. אך הוא שקנה הויה וקיום. (ע"ד הובא במ"י מלכים) ארז"ל על ויקרבו כו' כי ימים שנעשו בהם מצות הם חיים וקיימים. ומה גם יום מתן תורה שלא נהיה כמוהו כנודע שודאי שלא חלף עבר כ"א קנה עצם קדושה רוחניות קיימת. ואם כן כדאי הוא לקבוע עליו יום חג לה'. אך אמר אלהים אם אומר להם בחדש השלישי בששה לחדש שנתתי לכם התורה חג לה'. הלא יתחמץ לבב ישראל באומרם איך נשמח ונחוג את חג ה' אחר עד שעד המלך במסבו נהפך לאבל מחולנו ושמחה לתוגה נהפכה בכל הרעה אשר נהיית על תבנית שור אוכל עשב. אך אין ספק כי הוא ית' תשובתו בצדו כי יאמר מה לעשות עוד ולא עשיתי לכם הלא מאנשים עשיתי אתכם עד הייתם כאלהים. כי השמע עם קול אלהים ככם מדבר מתוך האש. כי הלא כטומאת הנדה היתה בכם כמשז"ל (שבת דף פ"ב) שאשירה מטמאה במשא כנדה. וע"י דם פסח ומילה העברתי עבירת טומאתכם ולמען הלבין אתכם כימי ליבון אשה דוה המתקדשת מטומאתה. עשיתי לכם שבעה שבתות לעומת שבעה נקיים עד הטהרתם מכל חלאת שמרי זוהמא.

עד עליתם למעלה ממלאכי השרת שהנחתי אותם מהיות לי מרכבה. והשריתי שכינתי עליכם כמאמרנו על פסוק (פ' ברכה) ואתא מרבבות קדש ולא אמר ברבבות. והוא ענין אמרתי אלהים אתם הנה בזמן מועט העליתי אתכם מתוך טומאה רצוצה עד גדר עליון ממלאכי השרת. כמ"ש במקומו שבהיותם נגד ההר לפני האלהים היו בימים ההם מר"ח סיון מתלבנים ומזדככים עד בלי די. שהוא ענין מאמרינו על מאמר המגיד. אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. כי הלא יראה דברים תפלים מבלי מלח. כי מה בצע קרבתנו לפני הר סיני אם לא לתת לנו את התורה. אך הוא כי קרבת אלהים לפנינו בהר סיני זיככתנו עד היום כאלהים להנבא פנים בפנים כלנו בהקיץ ולראו' מה שאין עין יכולה לראו' זה היה די לנו:

כלל הדברי' כי הפלגת הגדולה אשר עשה אלהים לנו ביום ההוא לא ישערנה שכל אדם כי בהגיע אל הגדר ההוא צאת תקלה בעון העגל הוא פליאה. א"כ ודאי כי לה' הגדולה על כל אשר עשה לזככנו לבלתי נחטא ולנו בושת הפנים שלא שוה לנו וחטאנו. ע"כ אמר הוא ית' איני עושה עיקר לפרש טעם החג הלז רק על מה שטהרתי אתכם ממדרגה אל מדרגה עד היותכם יותר ממלאכים ראוים ונאותים לקבל התורה ולהיות קדושים. כי ע"כ יום שנגמר זיכוככ' עד גדר עצום ורב תחוגו בו. וז"א כי תבואו כו' וקצרתם כו'. והוא ענין שהזכרנו מס' הזוהר (פ' אמור) כי במצרים היו עע"ג והיו טמאים כטומאת הנדה ואפי' בגדר בהמה שאינה מקבלת טומאה לא הייתם כנודע כי בעלי חיים אין מקבלים טומאה. עד עבור יום ראשון של פסח. ומיום שני שהם ימי ליבון הייתם כבהמה אוכל' שעורים. ע"כ מנחתכם עומר שעורים ועד היום ההוא אפי' לחם וקלי וכרמל לא תאכלו כי עד היום ההוא אפי' כבהמה לא הייתם. אך וספרתם לכם שבע שבתות ליבון להלבן ולעלות אל גדר אדם. כי אז נתחדשת' כבריה חדש'. וזכר לדבר והקרבת' מנחה חדשה לה'. לרמוז כי אז נתחדשת' להיות לה'. וממושבות שלכם תביאו לחם תנופה לרמוז שכ"כ נזדככת' שממושבותיכם בארץ הלזו הבאת' בזכותכם לחמה של תורה מן השמים שהוא לחם תנופה. שהתנופה כוללת שש רוחות העולם שהתורה כוללת הכל כי בה נבראו שתים תורה שבכתב ותורה שבע"פ כי שתיהן נאמרו אז כנודע. במקום ששני עשרונים שהם שני דברו' אנכי ולא יהיה לך שכל א' הוא עשרון של עשר' הדברות. במקום שסולת תהיינה חשובו' על השאר אדרבה מנופים בי"ב נפה הוא בי"ב שבטים שיהיה לכולן כסול' נקיה כי את שתיהן שמעו מפי הגבורה בפירוש. משא"כ השאר אדרבא חמץ תאפינה שבם הנחתם שאור שבעיסה וחמצתם אותם. והוא מאמרם ז"ל (שמות רבה פ' מ"ב) משל למלך ששידך אשה ונתן לה בידו שני תכשיטין ושלח לה ע"י

שליח שמנה אחרים והיא אבדה השנים שנתן לה בידו ויכעוס ויאמר וכי לא היה לך לאבד אלא הב' שיש לך מידי. כך אמר הקב"ה לא עברת אלא הב' הראשונים אנכי ולא יהיה לך שנתתי לכם מפי. וזה יאמר הב' עשרונים שהיה לכם להיות סולת בי"ב שבטיכ' חשובות על השאר. הכנסתם בה ואפיתם אותם חמץ. אותם שהיו בכורים ראשונים לכל שהיו לה' שנתן להם ה' בידו שהוא כי אשר מצוה הוא יתברך לעשו'. אומר אותו באופן תהיה סדר ענין מצותו רומז ענין זה כמדובר. על כן למען תבינו ותשכילו איך נצלתם בעשותכם הרעה הגדולה ההוא הולך ורומז בצווי איך ריחם עליהם למען יכירו כי טוב ה' והוא עשה את שלו והם לא עשו הראוי להם. ועכ"ז ישוב ירחם כרוב רחמיו. והוא כי מלבד קרבן מוסף אשר לא נזכר פה כ"א בחומש הפקודים שהוא שבעה כבשים ופרים ואיל אחד. מזכיר עתה אותם שבאים על הלחם שהוא לחמה של תורה שהיא חדוש ענין היום על דבר יום מ"ת. אמר והקרבתם על הלחם שבעה כבשים תמימים בני שנה ופר בן בקר א' ואיל א' לרמוז מאמרם ז"ל (שמות רבה פ' מ"ד) שאמר משה להקב"ה רבון העולמים הלא על סדום אמרת לא אשחית בעבור העשרה והרי פה אני ואהרן וארבעה בניו ויהושע. א"ל הקב"ה אתם ז' היכן הם השלשה אמר לו זכור לאברהם ליצחק ולישראל הרי עשרה. זה ירמוז פה לרמוז מה שעל ידם הקרבתי אתכם לבלתי השחיתכם הוא ז' כבשים הם השבעה שפרט לו משה. ועוד הג' אבו' פר א' הוא אברהם כד"א ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר וגם נקרא אחד כד"א א' היה אברהם. ואילים שנים הוא אילו של יצחק וגם יעקב שנקרא שה הוא איל הרי ג' תשלום הי' יהי' עולה לה'. כי אלו הם שעלו לרצון לה' להשיב חמתו. ומנחתם ונסכיהם שהקריבו כלם עלו לרצון לפני ה' יתברך:

כלל הדברים שאומר הוא ית' אם מ"ת לא היה שמחתכם בו בסוף. לא ממני היתה כ"א מכם כי הרבה יותר מדאי עשיתי להכין אתכם לבלתי תחטאו וגם אח"כ לבלתי השחיתכם. ע"כ כדאי הוא כל אשר עשיתי לכם לקבוע חג ביום מ"ת ההוא. וגם עתה היות שאין פקידה שאין בה מעון ההוא לא געלתי אתכם. כדי שתאמרו כי עשותכם חג על מ"ת יהיה לכם למזכרת עון כי עד שהמלך במסבו נרדכם נתן ריחו. כי על כן הנני מכין לכם כפרה שנה שנה כי הנה ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת. ואחר הכפרה אני מראה ביום זה שלום ורצון טוב ביני וביניכם. כי שני כבשים בני שנה לזבח שלמים והניף הכהן אותם עם הלחם לרמוז כי לחמה של תורה אשר קלקלתם קבלתם ביום זה ונעשו עליכם כחו' ורוחו' ומקטרגים עליכם בששה רוחות העולם. לכן הלחם שהוא רמז לתורה ההוא יונף עם הכבשים לד' רוחותיו מעלה ומטה להשקיטם ולהיות שלמים

אתכם כי יכירו כי שלום לכם עם ה' אלהיכם. כי גם שנאכל מהם זולת חזה ושוק והיה לכם לומר כי טוב טוב הי' שיהיו עולות ולא יאכל מהן לא כן הוא כי קדוש יהיו לה' לכהן כי כחלק הנאכל לאישים אני מחשיב מה שאוכל הכהן להורות כי גם שמתחת ידי אהרן הכהן יצא העגל ההוא לא דבק בו מאומה ושלום רב עמי כחלק הגבוה חלק הכהן מה שלא היה מורה זה אם היה עולות. ושמא תאמרו הנה כל הענין הזה תלוי בענין שתי הלחם ברמוז הרומז בו כמדובר. אך אחר הבית שאין קרבן שתי הלחם יתבטל חג זה מלהיות מקרא קדש ושלא יעשה בו מלאכה. ע"כ אני אומר וקראתם בעצם היום הזה. ולומר הלא ידעתם כי היום ההוא לא נתבטל וחמק עבר כי אם ישלו עצם והויה קיימת לעד כמדובר למעלה. ומה גם בכל תיקון אשר אמרתי לכן וקראתם בשביל עצם היום הזה מקרא קדש כי גם שאותו העצם לא עמד לכם אז. הנה יהיה לכם לעתיד כי קיים הוא ומוכן לכם וזהו אומרו יהי' לכם שהוא העצם הנזכר כ"א כעת הוא בודד בעצמו יבא זמן שיהיה לכם:

או יאמר תמיד יהיה לכם ביומו להשפיע לכם שפע קדושה לכן גם שלא יהיה קרבנו תשאר חוקת עולם בכל מושבותיכם אפילו בזמן שיש לכם מושב ולא לי לדורותיכם. ושמא תאמרו הנה בזמן הבית כי אם היום היה לנו כמעט מזכר' אשמותינו היה השעיר מכפר והשני כבשים שלמים יעשו שלום לנו. אך אחר הבית מי יתקן. לז"א הנה אלמדכם להשקיט האף המשחית מלקטרג תתנו צדקה מתן בסתר שיכפה אף. כי אין מתן בסתר גדולה מפאה ולקט שהבעלי' הולכים לבתיהם ולא ידעו מי אוספם. על כן צוה לנו הוא יתברך בל ילקטו בעלים ויתנום לענים בידיהם כי אז אינו מתן בסתר וענים בושים. וז"א ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור ולקט וכו'. שהוא לתת בידך כי אם תעזוב אותם והם ילכו וילקטוהו כלוקט בשלו. כי אני ה' אלהיכם שלך ושלהם ולמה נתתי לך שדה תבואו' ולא לו. כי אם שחלקו נתתי בקצה שדה והניחהו לו שילקוט ולא יבוש. וזהו החילו בלשון רבים ובקצרכם ויצא בלשון יחיד לא תכלה לומר הנה יש עשירים בעל שדות ויש עניים שאין להם וכאשר ניתנה הארץ לכולם ניתנה. נמצא שובקצרכם אינו לך בעל השדה לבדה כי אם קציר ארצכם של כל ישראל כי חלק העניים נתתי בשלך. ע"כ אתה בעל השדה לא תכלה וכו'. כי אם תעזוב אותם והם ילכו וילקטו כי אני ה' אלהיכם כמוך כהם ואיך יעלה בדעתך שהנחתים ריקם כ"א שחלקם שם:

פסקה כג

וידבר ה' וכו'. דבר אל בני ישראל וכו'. ראוי לשום לב אל אומרו לאמר זה פעמים. אך יאמר וידבר ה' אל משה לאמר ענין היום שהוא היותו יום זכרון תרועה והכנעה ושבירת

לב בתשובה שלמה. אך למה שהוא אלהינו הוא שופטינו והוא אבינו אב הרחמן וכל חפצו יתב' לרחמנו ע"כ לבל נתעצב אל לבנו בפתח דבריו להזכיר לנו התרועה וההכנעה. ע"כ רצה יתב' שיתחיל משה לדבר לנו הבטחתו יתברך. כי התרועה שמחה וששון יהיה לנו כי כך הוא אופייא של אלהינו. על כן מצוונו לאכול ולשתות ולשמוח בו ונבטח בו יתב' אם כבנים אם כעבדים יחננו ויוצא לאור משפטינו. וע"כ אחר אומרו וידבר ה' אל משה לאמר ענין היום אמר למשה דבר אל בני ישראל ענין אחר כדי לאמר המכוון אשר צויתיך לאמר. ומה הוא הענין אשר תקדים הלא הוא באחד לחדש השביעי הזה יהיה לכם שבתון שהיא שביתה ושמחה. ואחר אומרו מה שיקדים אל העיקר אמר ענין היום שרצה בו כאומרו וידבר ה' אל משה לאמר שהוא זכרון תרועה מקרא קדש שיהיה בלבם זכרון תרועת משפטי יתב' למעלה. כי היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם ועל ידי התרועה יהיה לכם מקרא קדש. או שעור הכתוב ע"ד זה. בשום לב אל לשון אומרו יהיה לכם ולא אמר באחד לחדש השביעי יום שבתון הוא. אך למדנו יתברך. כי דרכו הפך דרך מלכי הארץ. כי הנה זה דרכם כי בהשמע לאחד מהמלכים כי אנשי עיר אחת מערי ממשלתו אשר לא טוב בעיניו עשו וקבע יום מועד להעמידם במשפט ומי אשר חטא לו ימחנו מספרו מן העולם. הלא דרך המלך הוא שחפץ יחפוץ יותר במשמאילים מבמיימינים. למען הראות רעם גבורותיו וכח משפטיו כדי להשמיע בלבבו את עוברי רצונו למען תפול חתיתו על כל מלכותו ורגזו וחלו מלפניו. אך לא כדרך מלכי ארץ דרכיו יתב' חלילה כי חפץ חסד הוא וברגע באפו חיים ברצונו וכל חפצו במזכים ולא במחייבים. וכמאמרנו על פסוק ויהי היום ויבאו בני האלהים וכו'. כי ארז"ל (בזוהר פ' פנחס) כי יום ר"ה היה שהוא יום הדין. ובזה אחשוב כי שם הורה לנו הכתוב דרכו יתב'. כי על המיימינים אמר ויבאו בני אלהים להתיצב על ה' כי הם עיקר הביאה והתייצבו'. אך השטן הבא ללמד קטיגוריא לא בא כ"א כדבר נוסף ובא בתוך הבאים. וזהו ויבא גם השטן בתוכם שהוא אגב המזכים כי חפץ חסד הוא ית'. וזה יאמר פה וידבר ה' אל משה לאמר שהוא לאמר ענין היום כי יום תרועה הוא. אך דבר אל בני ישראל אשר אהבתי. כדי לאמר הענין סגנון זה. והוא בשום לב אל ייתור מלת הזה. אך הוא לומר הלא יום אחד לחדש השביעי הזה שהוא יום הרת עולם אל תפחדו ואל תראו. כי הלא לשבח ולשמחה יהיה לכם זכרון התרועה וההכנעה. וזהו יהיה לכם שבתון זכרון תרועה כי הזכרון של ההכנעה שהיא התשובה יהפך לשמחה. כי זכרון התרועה יהיה לכם מקרא קדש כאלו את קדש עליון אתם קוראים וממשיכים אליכם לכן כל מלאכת עבודה לא תעשו. כלומר אך מה שאינו מלאכת עבודה כ"א אשר יאכל לכל נפש תעשו. והוא מאמר עזרא הסופר

(נחמיה סי' ח') אכלו משמנים ושתו ממתקים באופן כי שלום לכם עם אלהיכם ית' כי אתם תאכלו ותשמחו וגם מזבח ה' והקרבתם אשה לה'. וכל זה הוא בר"ה. אך בעשור לחדש השביעי הזה אין בו לא אכילה ולא שתיה כי אז יום הכפורים הוא כי תשובה תולה ויה"כ מכפר. וזהו אך בעשור לחדש השביעי הזה יוה"כ הוא עם היות שמקרא קדש יהיה לכם. עם כל זה אינו כר"ה שאתם אוכלים והמזבח אוכלת כ"א שאתם תרעבו והמזבח תאכל. וזהו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה'. או יהיה אומרו לאמר זה פעמים והתכת הכתובים בדרך אחרת. והוא ענין היוצא ממוצא דבר מאמרם ז"ל (במסכ' ר"ה דף ט"ז) וז"ל אמר ר' כרוספדאי א"ר יוחנן ג' ספרים נפתחים בר"ה א' של צדיקים גמורים וא' של רשעים גמורים וא' של בינונים. של רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. בינונים תלוים ועומדים מר"ה עד יום הכפורים. זכו נכתבים לחיים. לא זכו נכתבין למיתה. א"ר אבין מאי קרא ימחו וכו' ימחו מספר זה ספרן של רשעים. חיים זה ספרן של צדיקים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינונים. ורב נחמן בר יצחק אמר מהכא ואם אין מחני וכו'. מחני נא זה ספרן של רשעים. מספרך זה ספרן של צדיקים גמורים אשר כתבת זה ספרן של בינונים ע"כ. ונראה להעיר בו קצת הערות כי הלא כמה צדיקים ימותו והרשעים יאריכו ימים כצל: **ועוד** באומרו זכו וכו' כי הלא מדתו יתב' להטות כלפי חסד אל הבינונים כדברי ב"ה ליום הדין לעתיד ולמה לא יעשה כן עתה ויכתבו מיד לחיים. ועוד כי אומרו לא זכו הוא שנשארו בינונים ואין משמעותו שהוסיפו לחטא ולמה ביום הכפורים יכתבו למיתה. ועוד שאם כן נמצאת חלוקות הנשארים היו לחיים בלתי נזכר. וגם שקשה דיוקא דרישא אדיוקא דסיפא כי מאומרו לא זכו נכתבים למיתה דהיינו שהוסיפו לחטא משמע שאם נשארו שקולים נכתבים לחיים ומאומרו זכו דהיינו שהוסיפו זכות נכתבים לחיים. משמע שאם עדיין שקולים הם למיתה. ואם נאמר שנשארו תלוים לעולם עד יכריעו בהמשך הזמן א"כ אחר שיש להם גזרה מתחלפ' היה ראוי יזכירנה. אך אין ספק שאומרו לא זכו הוא שנשארו שקולים ונכתבים למיתה וכ"ש אם חטאו והוסיפו. וקשה למה ימותו על דבר הכף של עונות ולא יחיו על דבר הכף של זכיות שכנגדה או ישארו תלוים עד יכריעו. כמ"ש בגמרא (קדושין דף מ') שהאדם והעולם נידון אחר רובו ולעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב. עשה מצוה אח' וכו' שהכריע את כל העולם לכף זכות. עשה עבירה אחת או לו וכו'. הרי בפירוש אומרו שהוא שקול עד יכריע במצוה אחת או הפכה. וא"כ למה ימות מה עשה הבינוני הלז אשר לא יחטא להכריע כף העבירות וישוהו לרשע הגמור. ועוד שבין לפיר' הראשון (בהלכות תשובה) שמפרש

זכו ולא זכו שהוא עשו תשובה או לא עשו. או למה שאפשר לפרש שהוא זכו שהוסיפו לעשות איזה מצוה. ראוי לשום לב אל אומרו לשון זה ולא פי' לומר שבו או לא שבו עשו מצוה או לא עשו. ועוד באומרו ימחו מספר וכו'. היתכן יבקש דוד המלך עליו השלום ימחה ה' את הרשעים שונאיו מספר רשעים והלא טוב לו לבקש לכותבם בו. ועוד מי הכריחו לחלק הכתוב לג' חלקים. וגם איך יתכן יהיו הרשעים אשר עליהם ידבר כתובים בספר צדיקים שיבקש שימחם. ולא עוד אלא שיבקש שלא יכתבו בספר הצדיקים הלא רשעים הם ואיך עלה על לבו יכתבו עם צדיקים וגם מה ראה רנב"י שבחר בראיות פסוק ואם אין וכו'. ועוד היתכן יהיה משה איש אלהים ומי לנו גדול ממנו חס ושלום בספר רשעים שיאמר מחני נא זה ספר של רשעים. וגם שכל הכתוב יראה שמדבר בספר אחד והוא מחלק לשלשה. עוד ראוי להעיר כי הלא ר' יוחנן לא הצריך לפתוח בראש השנה רק ג' ספרים. והנה בגמרא (שם טז) אמרו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו. והנה יראה כי ספרים רבים המה של חיים וכן רבים של מתים. והלא כמו זר יחשב לומר שחולק עליו. ומה גם אין סברא להיו' יותר משלשה כמנין חלוקי' הנמצאות בבני אדם. והנה על ההערה הראשונה אמרו בתוספות שעל חיי העולם הבא ידבר. והרמב"ם כתב לתרץ הקושי כי אין השיקול לפי שפיטתנו כי אם לפי שפיטת אל דעות ה'. והראב"ד כתב שהוא צדיקים ורשעים בדינם ובינונים בדינם. ואחשבה כי דרך זה הוא הנכון במאמר והוא אחד מהדברים אשר רצו ר' אבין ור' נחמן בראיות הכתובים שהביאו. כי האחד מביא מפסוק המדבר ברשעים ומזכיר בהם שלשה ספרים. והא' מביא מגדול שבצדיקים ומזכיר גם שלשתם בו מורה באצבע כי על רשעים וצדיקים בדינם ידברו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע כמו שאכתוב בס"ד. וכן על הקושי השני ממאמר ב"ה כי לעתיד לבא אל הבינונים הקדוש ברוך הוא מטה כלפי חסד למה לא יעשה כן בראש השנה. גם זו תשובת' בצדה כי אז לעתיד אין זמן להאריך להם אם יתקנו עצמן באשר הוא סוף הזמן. מה שאין כן בראש השנה שיש עשרת ימי תשובה להאריך להם אולי בהם יתקנו את אשר עותו. אמנם לבא אל כל ענין המאמר נשית לב אל קושיא אחת וגדולה היא הלא היא כי מה בצע בשלשה ספרים והלא היה מספיק בשנים כי באחד יהיו הצדיקים גמורים נכתבים לאלתר לחיים ובשני הרשעים גמורים יכתבו לאלתר למיתה והבינונים התלוים עד יום הכפורים אם זכו יכתבו בספר שנכתבו בו הצדיקים ואם לא זכו יכתבו בספר שנכתבו בו הרשעים. עוד שנית נשית לב בלשון המאמר אל שנותו את טעמו כי בצדיקים הגמורים הוא אומר נכתבין ונחתמין ובבינונים אינו מזכיר חתימה כ"א זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה. ונבא אל

הענין והוא כי הנה הן אמת כי אומרו זכו או לא זכו עניינם על דרך הרמב"ם ז"ל שהוא עשו תשובה או לא עשו. אך מה שלא אמר כך בפירוש לומר שבו או לא שבו. אחשבה כי בא להורות כי אין צריך כי אם זכות מה. גם כי קל יהיה. כענין שוב אחד מחטאתיו אשר חטא גם כי קל יהיה הלא יספיק להטות כף המאזנים מה שאין משמעות הלשון כן אם היה אומר שבו שהיה נראה כי שבו לגמרי מכל חטאתם ויהיו צדיקים גמורים. ואומרו לא זכו. הוא ששום זכות לא עשו כי אם נשארו שקולים. ועם כל זה אבל אשמים הם בצד מה. והוא במה שכתבנו על פסוק כי ביום הזה יכפר וכו' לפני ה' תטהרו. שאומר הוא יתברך כי ביום הזה יכפר עליכם וכו'. אך בזאת כי לפני ה' תטהרו בתשובה כי אין יום הכפורים מכפר בלי תשובה. כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שאפילו שעצומו של יום מכפר הוא ע"י תשובה והוא מאמרם ז"ל (יומא דף פ"ו) ארבעה חלוקי כפרה הם ותשובה עם כל אחד מהם. וע"כ כדאי הוא אזהרתו יתברך באומרו לפני ה' תטהרו להטות את הבלתי מוטהר. כלל בעשרת ימי תשובה אל כף חובה וליאמר עליו לא זכה נכתב למיתה כיון שלא שב אפילו באחד מאשמותיו לבל ישאר שקול. אך אמנם לא יספיק זה שהוא בשב ואל תעשה להיות לו משפט הרשע הגמור שרובי עונות הנכתב ונחתם כי בשב ואל תעשה חטא רק שנכתב ואינו נחתם. כי הפרש גדול יש בין כתיבה לבדה להיות עמה גם כן חתימה כמו שנראה בפי' בגמרא במס' ר"ה דף י"ח על מה שאמרו גזרת צבור אינה נחתמת וכו'. והוא כי בהיות חתימה קשה להשיב מה שאין כן בכתיבה לבד שאם יוסיף לשוב להיטב יתוקן יותר בקלות. על כן נעשה ספר בפני עצמו מגזרת הבינונים ואינו נכתב הזוכה עם הצדיקים הגמורים אשר בהם חתימה. ולא אשר לא זכו עם הרשעים הגמורים כי אם ספר אחר לבד. והוא כי ענין אומרו זכו או לא זכו הוא דבר קל בלתי מספיק להכריע לגמרי להיות הזוכה נכתב ונחתם עם הצדיקים הגמורים והבלתי זוכה נחתם עם הרשעים הגמורים. כי הבלתי זוכה הוא גם אם נשאר שקול בהמנעו מלשוב כאשר כתבנו. והזוכה הוא בזכות מה בהוסיפו מצוה א' לבד או שב מאיזה דבר מרשעו וגם שהתעצל מלשוב אחר ר"ה על כן נכתב ולא נחתם לבד ועודנו מעותד שאם ירבה לפשוע יקלקל הכתיבה. ובא ר' אבין ואמר מאי קרא להביא ראיה אל כל האמור. בין על מנין הספרים. שצריך להכריח מי אמר לו שהזוכה מהבינונים לא יכתב עם הצדיקים הגמורים והבלתי זוכה עם הרשעים. ואין זה כי אם שני ספרים לבד. כי אם שיש לבינונים ספר בפני עצמו ושאין הקב"ה מטה כלפי חסד לבינונים ונשאר ספרם ליכתוב אחר ימים של כתיבת ספר צדיקים ורשעים והביא מפסוק ימחו וכו'. והוא שהוקשה לו בכתוב אומרו ועם צדיקים כו' היתכן שאחר שימחו מספר חיים יכתבו עם צדיקים שיצטרך

לומר ועם צדיקים אל יכתבו. ועוד בשינוי הלשון מחיים לצדיקים. ועוד אומרו יכתבו לשון עתיד כי מאומרו ימחו מספר חיים מורה שכבר היו כתובים בספר צדיקים. על כן ראה כי אין ספק אלא שהיה אומר דוד המלך עליו השלום הנה אויבי לא יבצר או נכתבו ונחתמו בראש השנה בספר רשעים כי היו רשעים בדינם. או נכתבו ונחתמו בספר צדיקים כי היו צדיקים בדינם. או הם בינונים ותלויים עד יוה"כ ליכתב בספר צדיקים. והנה ודאי כי הנכתבים בספר רשעים גמורים למות אין נכתבין למות לאלתר רק נחתמין לאלתר למות בימי שנה ההוא. ואמר דוד המלך ע"ה אם הם נכתבין בספר רשעים למות בשנה ההיא ימחו. כלומר ימחו עתה ולא יאריכו עד יעברו עוד. ואם הם צדיקים בדינם והם נחתמים בר"ה בספר חיים ג"כ ימחו. שאומרו ימחו חוזר אל השני ספרים וע"כ לא אמר מספר חיים ומספר מתים. שאם היה אומר כן היה נראה שימחו מהמות ולא כן הוא רק שימחו מהאריכות זמן על כן נאמר מספר סתם. ואם הם תלויים ועומדים כי הדבר שקול והם בינונים בדינם אל יכתבו בספר צדיקים בהגיע יום הכפורים. ועל כן נאמר לשון עתיד ולמעלה נאמר לשון חיים שהוא חיים בהחלט בכתיבה וחתימה ואח"כ אמר ועם צדיקים שכבר זכו והכריעו ליקרא צדיקים וליכתב גם כי לא יוחלטו לחיים בחתימה כמדובר. ואם היו הבינונים כשזוכים נחתמים בספר הצדיקים גמורים לא היה אומר ועם צדיקים אל יכתבו שמורה שהוא ספר בפני עצמו. וגם באומרו לשון עתיד מורה שלא נעשה פתגם מעשה דינם בראש השנה עד אחר ימים. וגם בשנותו מחיים לצדיקים מורה שלא ישתוו ויהיה כאשר כתבנו מהפרש כתיבה וחתימה לכתיבה לבדה. והנה כתבנו שעיקר מה שצריך ראיה הוא לספר בינוניים שהיה הדעת נוטה שהיו שנים לבד. א' לרשעים וא' לצדיקים שהם חלוקים מחוייבות וא"כ אחר שהיות' מסופק שהוא ספרן של בינוניים נמצא מפורש בכתוב כ"ש אשר הדעת מחייבן שהוא ספרן של רשעים. ומה גם שלמה לא יעמד בטבע חלוקה ג"כ אם היו בספר רשעים כ"א בספר צדיקים ובינוניים. ע"כ גזר ואמר כי באומרו מספר הוא ספרן של רשעים ואינו נמשך עם מלת חיים ועתה נמצאו שלשת הספרים נזכרים בכתוב. ור"נ בר יצחק ראה בראי' זו דוחק כי גם שספרן של בינונים שהוא היותם צריך ראיה נמצא בכתוב. ספרן של רשעים אינו נמצא בעצם אם לא שנחתוך בסכין חריף ונפסוק בין מלת מספר למלת חיים. ועוד שנצטרך לומר ליישב מלת יכתבו שהיתה בקשתו בין ר"ה ליה"כ ואומר שאל יכתבו ביום הכפורים. וע"כ הביא מפסוק מחני נא וכו' והוא שהוקשה לו בכתוב אומרו נא שאם הוא לשון בקשה הל"ל נא מחני כמו (במדבר י"ב:י"ג) אל נא רפא נא לה שהראשון הוא לשון בקשה. וגם אומרו אשר כתבת יראה מיותר אך הוא שיאמר מרע"ה לא יבצר או אני לא

נצדקתי בדיני ונחתמתי להאסף בשנה זו אחר ימים או נחתמתי בספר צדיקים בר"ה או הייתי תלוי ועומד עד יוה"כ ונכתבתי ביוה"כ אם נכתבתי בספר רשעים כדינ' ויש לי עוד ימים בשנה זו לא יהיה לי כן רק מחני נא כלו' עתה בלי מיתון. ואם נחתמתי בספר צדיקים בדינם לחיים ג"כ מחני מספרך ואם הייתי בינוני בדיני וכתבתני לחיים בספר האחר אשר כתבת ביה"כ ג"כ מחני. עוד כיונו על פי דרכם באומרם מאי קרא להורות ענין אומר ר' יוחנן צדיקים גמורים ורשעים גמורים שלא אמר רק בדינם וע"כ הביא הא' מפסוק שנזכר שלשה ספרים ברשעי' שנואי נפש דור. והשני הביא ג' ספרים בגדול שבכל מין האנושי ע"ה כי זה יורה שאין הענין רק על מה שעולה דינם. ועל דבר הקושיא האחרון שהזכרנו שנראה מן הגמרא כי לא שלשה ספרים בלבד נפתחים בר"ה באומרו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני על זאת אחשבה למשפט כי דבר גדול דברו ז"ל במאמר ההוא תלוי הסוד הגלגול כדעת חכמי האמת והוא ע"ד הכתוב אצלנו על אחד מהדברים שארז"ל (במס' ברכות דף ז') שהשיב לו הקב"ה צדיק ורע לו צדיק בן רשע. צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק. רשע וטוב לו רשע בן צדיק. רשע ורע לו רשע בן רשע. והנה על תשובתו זאת יש קושיא מן החוש כי כמה צדיקים בני צדיקים רע להם. וכמה צדיקים בני רשעים טוב להם. וכן הרשע בן צדיק יש רע לו ורשע בן רשע טוב לו. אך הוא צדיק בן צדיק שקורא אב אל הגלגול הראשון שקדם לו שזה חלק מנפשו כבן לו. ואז ע"י שמתחלה היה צדיק וגם עתה הוא צדיק אין לו עונות למרק ביסורין. אך כשהוא בן רשע שהוא כי היתה נפשו מטומאה בגלגול הראשון אז רע לו למרק אשר חטא בגלגול ההוא. וכן רשע בן צדיק שהוא כי היתה גלגולו הראשון צדיק אוכל מהראשון. משא"כ כשגם בתחלה היה רשע שעתה מתמרק ביסורין. והוא מה שבו פייס אליהוא את איוב מתלונת צדיק ורע לו באמור אליו (איוב ל"ג:כ"ט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. כי עתה היה ממרק עונות גלגולי הראשון. הנה ממוצא דבר הלזה כי בבואו יתב' לדון את איש מאשי ישראל כצדיק כרשע צריך להביא את כל מעשה כל גלגוליו אשר נתגלגל מראשיתו ולבקר כל פנקסיהם וספריהם לצרף הכל כאחת להביא את האיש הזה במשפט צודק עם כל מה שעבר עד כה. וע"כ ביום ר"ה אשר בו יעמיד במשפט כל יצורי עולם הלא צריך לפתוח כל ספרי גלגוליהם עד ראש כל הדורות למלא בם את יד כל החסד מן הקודמים על ידי האיש הזה אם לטוב אם להפכו. הנה בזה יתורץ כי הטיבו אשר דברו באומרם ספרי חיים וספרי מתים לפניו כי גם ספרי כל המתים צריך לפתוח עם שלשת ספרי החיים הללו הנאמרים הנה. ובדבר הזה אחשוב ירדנו לסוף דעת מסדרי תפלותינו בימים הנוראים באמור אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי

קדם להזכר מעשים רבים. שהן הם הדברים הנאמרים באמת כי זוכר מעשה עולם הם החיים ולזה פוקד כל יצורי קדם הם גלגוליהם. וזה כדי להזכר מעשים רבים שהוא לצרף מעשי' רבים שקדמו עם של אלו והוא האמור. ובזה נמצא טוב טעם ודעת אל סדר הוידוי אשר סידרו לנו קדמונינו לומר אבל חטאנו אנחנו ואבותינו הלא כמו זר נחשב כי אנחנו פשענו ומרינו ואנחנו עונות אבותינו נזכיר. הבנים יאכלו בוסר ושיני אבות תקהינ' כי למה נגלגל עצמותיהם בקבריהם ואם אבות הם איה כבודם כי נהיה להם למזכיר עון להתפש על ידינו. כך באמרינו זה נשכיל על דבר נמצא טוב טעם אל מסדרי תפילותינו כי זאת היתה עם לבבם. כי לא בלבד נתודה על חטאנו בגלגול הזה כ"א גם בגלגולי הראשונים כי עדיין אנו חייבים בעונות ראשונים וזהו אנחנו ואבותינו כי הלא אבותינו אשר קדמונו הן הם גלגוליהם הראשונים כי במי ומי היו גלגולינו אם לא באבותינו שבכל דורות שלפנינו. ובכן כל איש ואיש המתודה על גלגוליו יכוין ויכונן מחשבותיו ויצדקו אמרותיו. ונחזור אל הענין והוא כי הנה היוצא לנו מכללות המאמר הלז הלא הוא כי ביום הרת עולם יום יעמיד במשפט כל יצורי עולם. ג' ספרים נפתחים לפניו ית' של צדיקים ושל רשעים ושל בינונים כי זה כל האדם והצדיקים גמורין נחתמין לאלתר לחיים והבינונים תלוים עד יוה"כ ואין נחתמיו למיתה רק הרשעים גמורים. נמצא כי לו חכמו הרשעים גמורים יעשו תשובה בספר מיתה לא יכתבו. נמצא כי לא יכתב למיתה שום אדם ביום ההוא. וע"כ כל איש ישראל מקיימי מצוה ואהבת לרעך כמוך הלא יאות לו כי לא בלבד יקבל מוסר לשוב עד ה' כ"א גם ילמד דעת את הזולת ישובו עד ה' אלהיהם כמוהו. וזה יהי' ענין הכתוב והוא כי אחרי אומרו איך דבר ה' אל משה לאמר אמר אלהים אל משה אל תאמר די לי כי אקהיל כל עדת ישראל לאמר אליהם הדבר וכל איש ואיש יקשוט את עצמו כ"א דבר אל בני ישראל לאמר גם הם לזולתם מישראל הנה בחדש השביעי באחד לחדש שהוא יום הדין. עשו באופן יהיה לכם שבתון ושמחה ויבולע המות שאפי' לא יכתב איש בו למיתה שיעצב כל א' ברעיון לבו לו' מי יודע מה היה משפטי בעולם העליון אם טוב ואם רע ובמה יהי' שבתון ושמחה הלא בזכרון תרועה והכנעה על כל אשר חטא על הנפש ולא בלבד בסיגופים ווידויים כי בהרהור תשובה שהוא זכרון תרועה יהיה מקרא קדש ולא תצומו בו לרחמכם. כ"א אכלו ושתו ושמחו כי שלום ביניכם לבין אלהיכם ותאכלו ותשבעו וגם מזבח ה' מאכלו בריא' בכל קרבן מוקטר מוגש בו וטוב לכם כי תצילו נפשכם ממות ואוכלים ושותים וחוגגים. וזהו כל מלאכת עבודה לא תעשו כלו' כ"א מה שאינ' עבודה שהוא אשר יאכל לכל נפש שהוא לשמוח במועד. וגם תעשו כן גם למזבח ה' כי והקרבתם אשה לה' באופן כי ייעץ

כל איש ישראל יעשה באופן ינצל ממות והוא אוכל ושותה וגם יועץ העושה כי את כל אשר יעשו כמוהו. וגם מזבח ה' יאכל בלחמו כי הדרך הזה הוא טוב מהתענות וסגופים ודבר הקל ומועיל כזה מי לא יעשנו. וזהו בראש השנה. אך בעשור לחדש לא כן יהיה כי אם ועניתם כו' כמדובר בקודם:

פסקה כז

וידבר ה' כו' אך בעשור לחדש כו'. ראוי לשים לב. (א) אל מלת אך. מה בא למעט ע"ד הפשט זולת הנוגע אל הדין. (ב) אומרו הכפורים לשון רבים ולא אמר יום הכפור. (ג) ייתור הה"א כי לא אמר יום כפורים כמאמרו בפסוק שאחריו. (ד) מלת הזה שהוא מיותרת. (ה) כי מאו' יום הכפורים ומאומרו מקרא קדוש יראה כי יום שמחה הוא ומאומרו ועניתם כו' נראה שהוא יום ענוי. (ו) אומרו והקרבתם אשה לה' בין הדבקים כי פסוק שאחריו וכל מלאכה לא תעשו היה לו לסמוך אחר שאמר מקרא קדש יהיה לכם. (ז) אומרו וכל מלאכה כו' כי יום הכפורים הוא כו' כי הלא אין הכפרה טעם מספיק אל השביתה כי הרי שבת אסור במלאכה בעונש יותר מזה ואין בו כפרה. (ח) אומרו לפני ה' אלהיכם כי מי לא ידע שכן היא כי אנה יהיה האדם שלא יהיה לפני ה'. (ט) אומרו כי כל הנפש כו' כי הלא אין זה נתינת טעם שתצדק בה מלת כי. ומהראוי היה יאמר וכל הנפש כו'. (י) למה חזר פעם שנית להזהיר על המלאכה ואמר וכל מלאכה לא תעשו. (יא) למה אמר שבת שבתון הוא לכם כה ולא אמרו למעלה באומרו מקרא קדש. (יב) אומרו שבת כו' ועניתם כו' שמורה כי השביתה היא טעם אל הענוי ואדרבא היא טעם אל מקרא קדש ושמחה:

והנה למעלה כתבנו דרך אחר אל אומרו אך כו' ועניתם כו' והקרבתם אשה לה' שהוא בראש השנה יהיה לכם זכרון תרועה אך תאכלו ותשתו אתם ומזבח ה' כי והקרבתם אשה לה' אך בעשור לא כן כי יום כפורים הוא רק אתם תרעבו והמזבח יאכל כי ועניתם כו' בצום נפשכם והמזבח יאכל לחם אלהיכם כי והקרבתם אשה לה'.

עוד יתכן דרך שני מעין הקודם והוא בשום שכל והבין מאמרם ז"ל (בפסיקתא) וז"ל וה' נתן קולו לפני חילו כו' נתן קולו לפני חילו בראש השנה. כי רב מאד מחנהו אלו ישראל. כי עצום עושה דברו שהקב"ה מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו. כי גדול יום ה' זה יום הכפורים. ונורא מאד ומי יכילנו שלשה ספרים נפתחין לפניו כו' עכ"ל:

והנה ראוי להעיר בו. (א) מי הגיד להם שבר"ה ידבר. (ב) מהו הקול הזה שה' נתן בראש השנה. (ג) אומרו כי רב מאוד מחנהו אלו ישראל כי כאשר פירש מי הם מחנהו למה לא פירש מי הם חילו שאמר שנתן קולו לפני חילו. (ד) לדעת על איזה דור ידבר שהיו

ישראל רב מאד וגם איך מהיות רב מאד מחנהו ימשך אתו יתברך קולו לפני חילו. (ה) אומרו כי עצום כו' שהקב"ה מעצים כחן של צדיקים שיעשו רצונו מה היא הכח הלז. ואיך יתקשר עם האמור. (ו) אומרו כי גדול יום ה' זה יוה"כ. האם אין יום יקרא יום ה' כ"א יה"כ. (ז) שאין לו קשר עם הקודם כלל. (ח) אומרו ונורא מאד כו' ג' ספרים נפתחים וכו' כי הלא הג' ספרים נפתחים הוא בר"ה ואיך אומר שהוא ביום הכפורים:

אמנם הנה המה ראוי כי הלא כלל הוא בידנו כי כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. ועל כן הקשה לו מה צורך הוא ובית דינו. לתת קול לפני חילו שיאמר ה' נתן קולו כו' ועוד מהו הקול הלזה. ועוד אומרו חילו ואומרו מחנהו שיראה כפל ענין במלות שונות למה כפל ולמה במלות שונות. ועוד מה יתן ומה יוסיף היות רב מאד מחנהו אל הקול. ועוד אומרו כי עצום עושה דברו כי מי לא ידע כי עושה דבר ה' עצום יקרא כי אלהיו יתברך בעזרו. ועוד שהוא בלתי מקושר. ועוד אומרו כי גדול יום ה' וכו' האם יש יום גדול ונורא בעולם שאין מכיל אותו על כן על כל הדברים הקשים האלה בכתוב גזר אומר כי על הימים הנוראים ראש השנה ויום הכפורים מדבר. והוא לספר גודל רחמנותו יתברך על עמו ישראל גם בעתות תוקף הדין הלא הוא כי דרך המלך המייעד יום מועד להיות נצב לריב לשפוט אנשי עיר מערי מלכותו אשר שמעה אזנו כי כרובם כן חטאו לו ואותם יעמוד במשפט לדין דינם איזה לחיים ואיזה למות ויארכו הימים עד בא יום מועד ולא התעוררו ביני וביני לתקן את אשר עותו. על כן בהגיע יום הדין ההוא ויגביר חייליו במקום כסאות למשפט לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ולפניו מיימינים ומשמאילם לא יהמו רחמיו עליהם ביום ההוא לשוב לעורר לבם ולהתרות בהם ישובו עדיו וירחם כי עמו הסליחה כי הלא עלה עשן באפו יען וביען לו התעוררו לשוב לתקן טרם בא מועד רוגז הדין. אמר כי לא כן אלהינו מרחם עם עמו ישראל כי הבנים בניו והבנות בנותיו יתברך המה. על כן עם היות כי מראשית שנה ידוע לישראל כי יבא יום הרת עולם יום יעמיד במשפט כל יצורי עולם ואיש אין בהם אשר לא חטא לו יתברך ומצוה וחובה עליהם לשוב עד ה' טרם בא יום ה'. ועם כל זה ביום ר"ה אשר בו ישבו כסאות למשפט לפניו יתברך וכל בני חילו פמליא של מעלה אשר אז יבאו בני האלהים להתיצב על ה' מיימינים ומשמאילם וגרדיני נמוסין. והיה הדעת שופטת כי אז לא יפנה דרך רחמים לעורר לב עמו לשוב עדיו יען איחרו מלתקן מעשיהם טרם בא יום עשות משפט. אך הוא יתברך כרוב רחמיו וחסדיו אדרבה אז יכמרו רחמיו להעביר קול להחריד ולעורר לבותם ישובו אז מאשר לא שבו בכל ימי השנה עד היום ההוא. הלא הוא כי ביום ר"ה אשר כבר הושמו כסאות למשפט וכל חיל שמים בני האלהים בפניו להתייצב על ה'. אז

יצוה להשמיע קול שופר לעורר הלבבות כמאמר הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה) כי רמז השופר הוא לעורר הלבבות לשוב עד ה' כלו' הקיצו ישנים כו' שהוא רחמים גדולים כי ברוגז רחם יזכור. וזה ענין המאמר. והוא כי מכח כלל אשר בידינו כי כל מקום שנאמר בו וה' הוא ובית דינו על כן גזרו אומר כי באומרו פה וה' הוא לומר כי בזמן המיוחד להיות הוא ובית דינו יחד ידבר וזהו וה' כו' בר"ה. ושיעור הכתוב כי וה' כלומר בזמן שהוא ובית דינו יחד שהוא בר"ה לשפוט כל הארץ אז נתן קולו הוא קול השופר שהוא מתנה טובה לעורר לבותם לשוב עד ה' עם היותו כבר לפני חילו המיוחד הוא חיל שמיא בני האלהים הבאים להתיצב לפני ה' הם גרדיני נמוסין לעשות דין ומשפט אשר אז לא עת רחמים הוא כ"א עת רוגז. עם כל זה בעת ההיא שכבר הוא ית' לפני חילו נותן קולו לעוררם לרחמים. ושמא תאמרו ולמה יעשה כן ואדרבה על אשר לא שבו עד יום המשפט היה לו ית' להמלא דין עליהם. לזה אמר כי ראה ית' שני דברים. (א) כי רב האיכות הוא מחנהו ית' אלו ישראל כי חלק אלוה ממעל המה ולמה יניח' לאיבוד. וזהו אומרו כי רב מאד מחנהו אלו ישראל כלו' מחנהו הנז' יאלו ישראל אך חילו שהזכי' תחלה אינם ישראל כ"א חילו ית' המיוחד לו הוא חיל שמיא כמדובר:

עוד טעם שני לרחם עליהם בקול ההתעוררות הנזכר הלא הוא כי עצום עושה דברו שהקב"ה מעצים כחן וכו'. לומר ראו נא איך ראוי לבלתי התאכזר נגדם על שלא שבו קודם ר"ה כי הלא כ"כ גדול כח יצרם הרע שצריך הקב"ה להעצים כח הצדיקים כדי שיעשו דברו שאם לא כן לא היו יכולים לעמוד נגד יצרם והוא מאמרם ז"ל (סוכה דף נ"ב) על פסוק צופה רשע לצדיק כו' אין לך יום שאין יצרו מתגבר עליו ומבקש לטורדו מן העולם שנאמר צופה רשע לצדיק כו'. ולולא הקב"ה עוזרו היה נופל בידו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו. ואם כן איפה אל תתמהו אם הוא ית' זוכר רחמים גם ביום הדין לעורר לבותם לשוב עד ה'. ושמא תאמר למה צריך כ"כ הלא לעומתם יום הכפורים שעצומו של יום מכפר והוא יום רחמים גדולים כי הוא יעמוד להם ומה צורך אל כל החרדה הזאת. לז"א הנה אין לבטוח ביום הכפורים בלי תשובה עצמה ועזר משדי והתעוררת מאתו יתברך לעשותם. כי הלא גם כי גדול יום ה' שהוא יום הכפורים שהיא חסד כמשמעות תואר גדול שהוא על החסד כנודע הלא לעומת זה ונורא מאד הוא יום הכפורים ראוי לכל איש להיות ירא וחרד מאד ממנו כי הלא יש בחינה כי ויתר הוא יום הדין מר"ה ומי יכילנו לעוצם דיניו כי הלא שלשה ספרים נפתחים בר"ה והספר של צדיקים גמורים הוא נחתם לחיים בר"ה ואין למיתה רק של רשעים גמורים שהם המעט. אך הבינונים שהם רוב העולם נדונים ביום הכפורים אם כן יותר הוא נדון בו מבר"ה כי כל הנשאר תלוי

מאז נדון בו. ועל כן צריך הכנה גדולה מר"ה למען יוכלו עמוד ביום הכפורים. והוא כי יתברך כמקרה הרופא עם החולה כן יקרנו עם עמו ישראל בימים הנוראים אשר יעשה בהם משפט כי כאשר הרופא ירפא חולה ממילוי האצטומכא מחלאת טנופי מותרי מאכלות ויחפוץ לתת לו הרקה לא יתננה פעם אחת כי אם יקדים שלשה ימים לתת לו השקאה יום יום להרפות ולהניף קושי המותרות הדביקות באצטומכא תחלה. ואחרי כן ע"י הכנה זו תבא ההרקה ותנקה הכל. כך ערב ר"ה אדם צם ואחר כך מר"ה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה ישלים להתחיל לעורר הלבבות להתחיל לפתח חרצובות רשע מעט מעט יום יום. למען אחרי כן ביה"כ יענו את נפשותם עם עזר עצומו של יום ועבודתו כי אז יורק הכל לגמרי עד בלתי השאיר שריד ואז ינקה מאולתו ומכל חלאת טומאתו וישים כבוד מנוחתו:

הנה כלל הדברים כי הוא ית' רופא רחמן ונאמן לכל תחלואי נפשנו מעלה ארוכה לכל תחלואינו לאט לנו. כי מיום ר"ה מתחיל לעוררנו מתרדמת אולתנו בהשמיענו קול שופר כי ישמיע לאזננו קול ושוברו עמו מפרק הרים עונותינו ומשבר סלעי פשעינו כי הוא זכרון תרועת מלחמה אשר ילחמו עלינו חיל אשמותינו לפניו כוננו בב"ד הגדול והנורא אשר בשמים ממעל ביום הרת עולם ביום יעמוד במשפט כל יצורי עולם לגרשנו מן הארץ ולהאבידנו כי אז נכנע ונשוב אל אלהינו כי ירבה לסלוח ונשוב נהיה הולכים ושבים יום יום עד בא יום העשור כי אז ע"י אשר מורק ושוטף דבק חלאת טומאת אשמותינו הדבקים בנפשותינו ואשר תצטרף עבודת היום עם עצומו של יום וה' ענויים תורק פעם אחת כל חלאת אשמותינו עד תומם כמשל הרופא שרפא ירפא בדרך הזה כמדובר וצורך כל ההכנות האלו הלא הוא כמפורש במאמר על כי קשה יומא דכיפורא מיומא דדינא כי נורא הוא ומי יכילנו כי רוב העולם נדונים ביום הכפורים וזה בשני בחינות א' שיעמוד בין החיים ובין המתים לבינוניים. שנית דרך כלל לכל יצורי עולם לכפר על עונותם לפי תשובת כל איש ואיש וזכותו:

ובדבר הזה נבואה אל ענין הכתובים הלא הוא כי אומר הוא יתב' הנה ביום המשפט בא' לחדש איננו מכביד עליכם לענות נפש כי אדרבא יהיה לכם שבתון זכרון תרועה כי תהיה לכם קול שופר זכרון תרועה והכנעה של הדין העליון אשר בו ביום אתם נדונים. כי אין זה רק התעוררות והתחלת תשובה ועם התשובה לא יספיק לכפר עליכם גם כי תרבו תשובה כי אך בעשור לחדש כו' הוא יום הכפורים ולא מראש השנה. והוא הנודע ממאמרם ז"ל (במס' יומא דף פ"ו) כי תשובה תולה ויום הכפורים מכפר. והוא משל הרופא שמקדים השקאות לרכך ואח"כ נותן הרקה. וזהו אומרו הזה כי להיות בפירוש

שהיחלה תשובתם בו הוכן להיות זה יום הכפורים ולא יקל בעיניכם מורא שמים וחרדת' תשובה ביום ההוא. באמור כי אדרבא יום חסד ורחמים וכפרה הוא כי הלא אינו אומר יום הכפור הוא. אלה יום הכפורים הוא כי הוא מיוחד לשני כפורים באופן צריך זכות והכנעה יתירה והוא אחד לדון כל הבינונים לחיים או למות. שנית כוללת אל כל יצורי עולם כצדיק כרשע כבינוני לכפר בעד כל עון ופשע שאין בו כרת או מיתת בית דין לכל איש ואיש לפי הכנעתו ותשובתו. ולכן ועניתם את נפשותיכם ולא זה צום אבחרהו לכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע כי הלא המה הוראת הכנעה ואיננה ואם ישנה היא לגוף בלבד. אך בזה חפצתי במה. ועניתם את נפשותיכם כי עד נפש יגיע העניו בעצם וראשונה. ובעד הגוף החומרי והקרבתם ב"ח תמורתכם. וזה ועניתם כו' והקרבתם כו' **ובמה** שארז"ל (יומא דף כ') כי השטן עולה בגימטריא שס"ד שהוא כמנין ימות השנה חסר א' לרמוז כי מושל הוא בכל ימות השנה חסר אחד הוא יום הכפורים שלא ניתן לו רשות בו לקטרג:

עוד אמרו רז"ל (במד"ר) כי אדרבה מהפך לישראל לאוהב ואומר לפניו יתברך כמה אומה טובה יש לך בארץ אין להם אכילה ולא שתיה כמלאכי השרת ואין להם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות כמלאכי השרת. ואפשר כי ממקומו יפן ברחמיו לעמו למצא שמץ רמז דבר מה מאמריהם אלו. והוא כי באומרו אך. ובטעם פזר גדול רמז לומר הנה יש מיעוט אחד בעשור לחדש שעל ידי יום הכפורים הוא והוא השטן שסלקו יתברך מעל ישראל עמו ביום הכפורים וזה הוא המעוט הרמז שאך. כי יש דבר מיעטו יתב' ביום ההוא מישראל והוא רמז במלת אך. כי אך בגמטרי' עם התיבה עולה כ"ב כמספר השט"ן. ורמז בטעם הפזר גדול שמגבי' את התיבה בתנועתו כן המיעוט הרמוז בהגביהו ית' מעל עמו בעשור לחדש. ועל ידי כן יום הכפורי' הוא. והוא כי כל א' משאר ימי השנה אפשר היות בו קטרוג או כפרה. אך זה יום הכפורים הוא בלבד ולא הפכו. ועל כן מקרא קדש יהיה לכם ישראל וזאת עשו ועניתם את נפשותיכם שהוא כי ע"י הצום יאמר כי אדרבה יש לו ית' עם. הם ישראל כמלאכי השרת שאין בהם לא אכילה ולא שתיה. וגם באו' נפשתיכם בחסרון וי"ו רמז אחדות כאלו כל ישראל נפש אחת המה. גם הוא מה שבו יגמר ההלל השטן על ישראל באומרו אין להם לא שנאה ולא קנאה והם דברי המאמר השני שהזכרנו ואחר הרמז של השלום בין אדם לחבירו אמר כי על מה שבינם למקום והקרבתם אשה לה':

פסקה כח

וכל מלאכה לא תעשו כו'. אמר הלא תראו באשר אמר שני הפכים א' שהוא מקרא קדש שהוא ביום חג ה' הוראת שמחה. שנית ועניתם את נפשתיכם שהוא הוראת עצבות שהם תרתי דסתרן אהדדי. וא"ו אומרו מקרא קדש הי' כיום חול המועד שגם בו נאמר מקרא קדש ומותר מן התורה בעשות מלאכה או אפילו כיום טוב שמלאכת עבודה נאסר בלבד. אך לא אשר יאכל לכל נפש. החרשנו באמת באמור כי שני בחינות ימצאו בו ענוי נפש על אשר חטאו על הנפש. בשמחה על שעל ידי תשובה זו יתכפרו מאשמותם. אך אומר הוא יתב' הביטו וראו כי לא מלאכת עבודה בלבד אסרתי ויום חג ה'. כי וכל מלאכה לא תעשו. שכולל גם צורך אוכל נפש שהוא כיום שבת המרוחק מכל עצב. ועתה הלא תוכפל קושיית הנגדיות מי נתן צום עם שבות שהוא קושי גדול מקושיות רז"ל (במס' ר"ה דף י"ח) על פסוק צום הרביעי כו' שהקשו קרי ליה צום וקרי ליה שמחה. על כן להשיב על דבר זה אמר אל תתמהו על החפץ כי כאשר אמרתי ועניתם את נפשותיכם הוא כי יום כפורים הוא לכפר עליכם. וע"כ צריך ענות אדם נפשו ושוב אל ה' בחזקה. ואשר אמרתי וכל מלאכה לא תעשו שהשויתיו ליום שבת הלא הוא לפני ה' אלקיכם כלומר כי הנכם היום בהשראת ה' אלהיכם אתכם שתתייחסו להיותכם עמו פניו שע"כ הם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים. וע"כ להיות לכם אז כל שפע הקדושה הזאת לא נפלאת היא ולא רחוקה הרחקת המלאכה כיום שבת קדש ואל תוסיף להפליא בתמיהתך לאמר היתכן שביום דין איום ונורא הזה כמדובר במאמר פסיקתא יהיה סרח עודף כ"כ בקדושת היום המורה חסד ורחמים על בחינת הענוי המורה על דין. כי הלא ראה נא כי כן הוא לפני כי עודף הוא בחינת גדר המנוח מגדר בחינת הצום. כי הלא ראה כי הנפש אשר לא תענה ונכרתה היא מעמיה. אך וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה הרי כי החמרתי יותר על העושה מלאכה מעל הבלתי מתענה הנה כי מן האמור אצל עונש תבין ותשכיל כי גדול יום ה' על ישראל עמו כי בחר הסתופף עם בניו ביום ההוא כמדובר כי ע"כ החמיר הוא יתברך עם העושה מלאכה כי יפגום בקדושת היום הגדולה מעל אשר לא תענה:

פסקה לא

כל מלאכה לא תעשו כו'. אחר דברו כל תוקף קדושת היום ואשר הוא מכפר עם בני ישראל כאמור. והלא תאמרו הלא כל זה לא יהיה רק בזמן שבית המקדש קיים. אך לא אחר החרבן שערבה כל שמחה וג"כ במה יכופרו כל רובי עונות ופשעים ועל חטאים אחר שאין מקדש ולא כ"ג ולא סדר עבודה. ולפי מיעוט ההכנה תתמעט השראה וחובת המנוחה ביום שבת קדש. כי הנה דע לך כי לא נגרע מעבודתכם ושביתתכם דבר מזאת

המנוחה כי כל מלאכה לא תעשו חוקת עולם לדורותיכם שהוא אחר החרבן. וז"א בכל מושבותיכם כלו' גם בזמן מושבותיכם ולא מושבי. כי שבת שבתון הוא לכם שבת ממלאכה שבתון מאכילה כמשז"ל (הובא ברמב"ן) כלו' שע"י שביתה מאכילה יושפע בכל שפע קדושה ומנוחה כי יהיה ה' עמכם כבזמן הבית. וש"ת הלא כמו זר יחשב יועיל לנו הצו' לבדו אז כצו' ועבודה בזמן הבית. כי הנה אל תחושו על זה כי הלא ע"כ אני מקדי' לחנך אתכם בצום כפול כי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב ושתפסקו מבעוד יום. ואעלה עליכם כאלו התענית' תשיעי ועשירי באופן כי ישלים מה שתצומו גם התשיעי מה שיחסר מהעבודה שהיתה בזמן הבית. וגם מעתה תעשו כך לשישאר כך אחר החרבן. ואחר אומרו בתשעה לחדש בערב חזר ואמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם כלו' שאעלה עליכם כאלו התעניתם שני ימים במה שמערב עד ערב תשבתו שבתכם בין להשביתת המלאכה בין לשביתה מאכילה באופן לא תחסר מכם כפרה שלימה גם אחר הבית כמדובר. או יהיה. הכתובים אך בעשור כו'. שיש לשים לב. (א) אל מיעוט אך. (ב) אומרו מלת הוא שהיא מיותר. (ג) אומרו כפורים לשון רבים וייתור הה"א. (ד) הפסיקו בין יום הכפורים לועניתם באו' מקרא קדש. (ה) אומרו בעצם היום הזה בענוי במלאכה ושניהם מיותרים. (ו) אומרו כי יום כפורים הוא כי הרי נאמר ואיך הוא טעם אל העדר מלאכה. (ז) אומרו לפני ה' אלקיכם. (ח) אומרו כי כל הנפש אשר לא תעונה שיראה שהיא נתינת טעם אל האמור ואינה אלא גזירה. (ט) אומרו וכל מלאכה לא תעשו פעם שלישית. (י) אומרו שבת שבתון הוא לכם שהראוי יאמר שבתון לה' ולא ששבת ושבתון הוא לכם. (יא) אומרו ועניתם כי בתשעה לחדש שהוא הפך האמור למעלה שלא נזכר רק העשירי בלבד. (יב) מה שחוזר ואומר תשבתו שבתכם. אך יהיה ענין הכתובים מלמעלה מ"ש בסוף הדרך הקודם שתוספת הענוי מועיל לאחר החרבן. ושעור הכתובים כי למה שבסמוך עתיד לומר ענוי התשיעי שהוא התוספת מבעוד יום. אמר אך בעשור לומר הנה אך בעשור לבדה יוה"כ למה שהוא היום של שני הכפורים מספיק הוא לבדו. וז"א הוא. כי ע"כ בו בלבד מקרא קדש שהוא שפע של קדש עליון יהיה לכם לכפר מבלי ענוי תשיעי אשר הב' כפורים הם. (א) כי ועניתם את נפשותיכם שהוא הכפרה הא'. כי הוא קרבן כפרה ודאי. והב' הוא כי והקרבתם אשה לה' וכן בו לבדו הוא מקרא קדש ולא בתשיעי כי ע"כ כל מלאכה לא תעשו דוקא בעצם היום הזה. והטעם שיום זה לבדו מספיק. הלא הוא על כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' כנודע. ומה שאמרתי שביום הזה היה די עם שאני עתיד לומר שגם בתשעה לחדש תצומו שהוא התוספת היינו כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה שהוא

בעשירי דוקא הוא שונכרתה הנפש ההיא. אך לא אשר לא תעונה בתשיעי וכן כל הנפש אשר תעשה מלאכה בעצם היום הזה הוא שוהאבדתי כו' אך לא על התשיעי. ועתה בא וגלה כל האמור. ואמר אמנם יש זמן שאין בו ב' כפרות כי אין מקדש להקריב אשה לה' רק שכל מלאכה לא תעשו שהוא חקת עולם לדורותיכם שהם דורות חסרים שעל כן לדרתיכם חסר שהוא בכל מושבותיכם שהוא זמן שאין מושב לה' הוא מקדש כ"א לכם ואין לכם אז אלא שבת שבתון לכם שהוא כמשז"ל והביאו הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה) שבת ממלאכה שבתון מאכילה. ושתיה. אך אין קרבנות ע"כ תחת הכפרה השניה שהיא הקרבנות אני מוסיף הענוי שהתחילו מיום תשיעי שהתוס' ענוי במקום קרבנות היום. וזהו ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב ואני מעלה עליכם כאלו מערב ועד ערב תשבתו שבתכם שהם השני שביתות מלאכה וענוי אע"פ שאין עונש כרת בענוי ולא צווי על המלאכה:

או יאמר אע"פ שלא הוספתי מה שבתשיעי אלא בשביל דורות החסרים עכ"ז גם אתם שאני דובר בכם בני דור שיש לכם משכן מערב עד ערב תשבתו שבתכם עם שיש לכם קרבנות וה"ה בזמן הבית שבה עבודה כמשכן:

או יהיה ענין הכתובים בדרך אחרת בהזכיר מאמר רבי מתיא בן חרש (יומא דף פ"ו) כי שלשה חלוקי כפרה הם ותשוב' עם כל א' מהם עבר על מ"ע ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו. עבר על מצות ל"ת שאין בהם כרת תשובה תולה ויה"כ מכפר עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד תשו' ויה"כ תולין ויסורין ממרקין כו'. והנה ביאור המאמר כתוב אצלנו והן לא הובא פה רק להתכת תחלת הכתובים על פיו. והוא כי אחר הזהירו יתברך על התשובה בראש השנה בפסוק הקודם באומרו יום תרועה יהיה לכם בא ואמר אל יעלה על רוחך לדבר ולומר מה לי עוד להתכפר הלא שבתי ורפא לי על כל עון ופשע וחטאה. כי דע איפ'. כי אך בעשור לחדש השביעי הזה ששבת בו דוקא הוא יום הכפורים ולא מאז שבת בא' לחדש. כי הנה תשובה תולה ויה"כ מכפר ולא כפרה אחת בלבד כי אם כפורים רבים על לאוין שאין בהם כרת לגמרי ועל שיש בהם כריתות ומיתות ב"ד ועל חלול ה' התחלת כפרה ליגמר א' ביסורין וא' ביסורין ומיתה. וז"א כפורי' לשון רבים. ואל תתמה לומר אחר שאני שב בר"ה למה לא יגמור היום ההוא. לז"א מלת הוא כלו' כי הוא בעצמו יש לו בחינת קדושה זו כי עצומו של יום מכפר מש"כ ליום זולתו שעל כן תשובת ר"ה תולה ויה"כ מכפר וזהו יום כפורים הוא. והוא כענין שכתבנו למעלה כי שבת וכל יום מימים טובים יש לו שורש קדושה למעלה כל אחד מבחינה מיוחדת לו. ובכן בחינת קדש עליון של יום זה מיוחדת שעצומו של יום יכפר.

ועל בחינתו זאת מקרא קדש יהיה לכם ועל שני הכפרות צריך בו שני מיני קרבנות. (א) הוא כי ועניתם את נפשותיכם כאלו את עצמכם אתם מקריבים וגם קרבן שני והוא כי והקרבתם אשה לה'. ועל אשר אמרתי מקרא קדש כו' על כן וכל מלאכה לא תעשו ואל תתמה לומר כי הלא השבת או י"ט שלהיותם מקרא קדש יש בם שביתת מלאכה מתחבר למו עונג. אמנם שביתת ממלאכה. עם ענוי נפש לא יצדקו יחדו. כי דע איפה כי הטעם הוא כי יום כפורים הוא כו' לומר כי כל קדש עליון המשפיע ביום קדוש למטה יש לו בחינה בפני עצמה כ"א יום שבת ודומה לו בחינת שביתת מלאכה עם עונג. זה לא כן כי יום כפורים הוא ע"כ יחייב בו שביתת מלאכה. וגם שביתת אכילה. וזהו כי כו' לומר מה שאמרתי ענוי עם ביטול מלאכה הלא הוא כי יום כפורים הוא בעצמו שעצומו מכפר הוא לפני ה' אלהיכם שהוא כי בחינתו העליונה בה שתוף ב' בחינות א' של ה' שהוא רחמי' ושל דין הוא בחינת אלהיכם וזהו לפני ה' אלהיכם. ולא עוד אלא שיותר תחייב הענוי משבית' ממלאכ' כי הלא הנפש אשר לא תעונה כו' ונכרת' שמאליה היא נכרתת משורש' הדבק בקדש עליון של יום זה ינתק ויכרת יותר מהעושה בו מלאכה. ע"כ אינו אומר בה ונכרתה כ"א והאבדתי את הנפש בקום עשה אם שזה וזה מבחינת קדש י"ה הן: או יאמר הלא אמרתי לך ג' דברי' ענוי וקרבן אשה ומלאכ' והלא תאמר מה נעשה אחר החורבן שאין קרבן. הנה לפניכם ב' טענות אחד כי עצומו של יום מכפר כי יה"כ הוא שעצומו של יום מכפר. וע"כ בתרי מגו תלתא אני עושה עיקר שהם עינוי ושבית' ממלאכה. כי הלא כל הנפש אשר לא תעונ' אני אומר ונכרתה כו' וכן כל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי כו'. אך לא אעניש כרת לבלתי עושה אשה לה' וע"כ אל תחושו על אחר החרבן כי די לכם כי כל מלאכה לא תעשו לדורותיכם שהוא אחר הבית שיש חסרון כנרמז בחסרון הוי"ן וכן העינוי כי שבת שבתון הוא לכם שהוא כמ"ש ז"ל (והביאו הרמב"ן ז"ל) שבת ממלאכ' שבתון מאכילה ואעפ"כ על העדר הקרבן אני נותן לכם תוספת אענוי כי ועניתם כו' בט' לחדש שהוא מבע"י. ושמא תאמרו א"כ בזמן שיש עבוד' לא נקדים מהט'. אל תעשו כן כ"א גם מעתה ועד עולם מערב עד ערב תשבתו שבתכם שהן השתי שביתו' כמדובר בקודם:

פסקה לג

וידבר ה' כו' דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה כו'. ראוי לשים לב. (א) על אומרו לאמר זה פעמים. (ב) או' השביעי הזה כי מלת הזה היא יתירה כי מי לא ידע כי חדש השביעי הוא תשרי. (ג) כי בחג המצות נאמר חג המצות לה' ואח"כ אומר שבעת ימים מצות תאכלו. ופה הוא אומר חג הסוכות שבעת ימים לה'. (ד) שאחר אומרו חג הסוכות

שבעת ימים לה' היה לו לסמוך מיד מקרא שכתוב בסוף הענין בסוכות תשבו כו' כי בסוכות הושבתי את בני ישראל כו'. (ה) למה יקרא את החג על שם הסוכות ולא על שם הארבעה מינים או ע"ש אלו ואלו. (ו) או' אלה מועדי ה' טרם כלות כל ענין המועד השלישי הזה שאח"כ הוא אומר אך בחמשה עשר כו' תחוגו את חג ה' ולקחתם לכם כו'. (ז) כי הלא כבר נאמר למעלה אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם ולמה חזר לאומרו פה. (ח) או' מלבד שבתות ה' כו' למה הכניס ענין זה בנתים. ומי לא ידע כי מלבד שבתות ה' היה כל האמור. (ט) או' אך בחמשה עשר יום כו' זה האך מה בא למעט. ואם הוא כאומרו אבל ושולל דבר מהאמורים למעלה. ראוי לדעת מה הוא כי הלא הכל ענין אחד מועד זה עם שאר מועדי ה' שהזכיר. (י) או' פה באספכם את תבואת הארץ שאם הוא כי על שמחת האסיפה ראוי לחוג לפני ה' שזיכנו אליה הלא למעלה בהחילו לצוות על החג באומרו בחמשה עשר יום לחדש השביעי חג הסוכות כו'. שם היה ראוי יאמר בט"ו לחדש כו' באספכם את תבואת הארץ חג הסוכות כו'. (יא) או' תחוגו את חג ה' כו' למה שינה כי בכל המועדים אינו אומר רק חג לה' או פסח לה' אך לא קראו פסח ה' או חג ה' כזה. (יב) למה חזר ואמר שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון כי כל זה נאמר למעלה. (יג) אומרו ולקחתם לכם כו' למה לא נאמר למעלה בהזכירו יום הראשון ושביתתו. גם באו' לכם אם ידרש דבר מה באומרו לכם מלבד דרשת רז"ל (מס' סוכה ד' ל') באומר משלכם. (יד) אומרו ושמחת' לפני ה' שבעת ימים על הד' מינים שאינו רק יום א' לפני ה' בבית המקדש. שאם הוא על שלמי חגיגה לתשלומין היה ראוי ליאמר למעלה בהזכירו הקרבנות. (טו) או' וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה כי הרי נאמר זה למעלה. (טז) או' בחדש השביעי תחוגו אותו מי לא ידע כי בחדש השביעי יחוגו אותו כי הרי נא' פעמים. (יז) למה חזר ואמר בסכות תשבו שבעת ימים פעם שנית. וגם אחר שהפסיק בד' מינים. (יח) או למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי כו' למה נאמר טעם זה פה ולא למעלה. וגם למה לא עשה ית' ג"כ זכר למן ולבאר כאשר לעניני כבוד. (יט) אומרו אני ה' אלהיכם למה נאמר פה. (כ) אומרו וידבר משה את מועדי ה' כו' למה נאמר כי מי לא ידע שמשה ידבר מה שדבר לו ה'. אמנם לבא אל הענין נשית לבנו לדעת על מה וה' צוה לנו יתב' לחוג את הסוכות כי הנה חג הפסח היה על גאולתינו ממצרים וגם חג השבועות על מתן תורה. אך חג הסוכות אין דבר נעשה לנו בזמן ההוא שעלי' יחוגו וינוע איש איש מקרב ביתו לעלות כלם לגנות לשבת שבעת ימים בסוכות ואם אמרנו שהוא על אשר הקיפנו יתב' ענני כבוד כפשט הכתוב למען ידעו דורותיכם כו' נעשה ג"כ זכר למן ולבאר' של מרים כי שלשת הדברי' היו גדולי' וטובי' ולמה יגרע

נס הנעשה ע"י משה והנעשה ע"י מרים מהנעשה ע"י אהרן. אך הנה מרגלא בפומייהו דרז"ל (בתנחומא פ' בחקתי) כי מאז ברא הוא יתב' את העולם היה נתאוה להיות לו דירה בתחתונים שהוא למדקדק לשונם ז"ל אשר ירמיה דבר באו' היכל ה' היכל ה' המה. שאחשוב הוקשה לרז"ל כי מה ראה יתב' לעשות עולם גשמי ועכור בארץ הלזו. ע"כ אמרו כי לא מהארץ עשה עיקר כי מה הארץ והאמנם ישב אלקים על הארץ. אך כל כוונתו לא היתה רק על בני אדם גם בני איש כי חלק ה' נפשם ובקיימם תורה ומצות יזדככו ויתלבנו עד מושב אלקי' יהיו. וכמאמר הכתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי היכל ה' המה. וזהו מתק לשונם באו' נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים ולא אמרו בארץ כי על בני אדם שוכני ארץ אשר תחתונים המה כיוונו שבשבילם נברא העולם שלא ברצון מלאכי אלקים האומרים מה אנוש כי תזכרנו. נמצא כי בני האדם על ידי קיום התורה ומצותיה מקיימים העולם:

והנה לבא כונת יתברך אל הפועל בחר בצדיקים שבהם עולם מתקיים בקיימם תורת ה'. וע"כ הטיבו אשר דברו רז"ל (בשמות רבה). באומר' בראשית ברא אלקים כו' בשביל צדיקים שנקראו ראשית נברא העולם בשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם כי זה וזה גורם קיומו כנודע. והנה כאשר היו ישראל במצרים לא היה לא ישראל ולא תורה כי עע"ג היו אבודי' גופם ונפשם. ואלקינו מרחם את גויתם הוציאם משם מעבדות לחרות בט"ו בניסן ואת נפשם ראה והתקין ע"י מתן התורה בששה בסיון וביום ההוא נתבסם העולם ונתקיים. כמאמרם ז"ל (שבת דף פ"ח) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שכל כללות בריאת העולם הי' תלוי ביום הששי של מתן תורה. ויהי היום יום י"ז בתמוז עשו עגל בחורב וישתחוו לו במחרתו וביטל מתן התורה כי בו ביום נשתברו הלוחות ונסתלקה שכינה למעלה ונתחייבו כליה. לולא משה בחירו יתברך עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית והוצרך לתקן הדבר עד מוצאי יה"כ שירד משה מן ההר בלוחות שניות וחזרה תורה למקומה ע"כ אמר אלקים הנה בצאת ישראל ממצרים הטבתי להם בעצם. ולפי דרכם היו מכינים דרך לקיום העולם לכבוד הבורא ית'. וכן במתן תורה הטהרתם והשגת' מעלה גדולה כי מי גוי גדול אשר שמע קול אלהי' כהם. והיה ע"פ דרכם כבוד אלקי' שהיה עולמו מתקיים. על כן אמר אלקים הנה על אשר קבלתם חובת יציאת מצרים ראוי תחוגו את חג המצות על הנוגע לכם וגם אני עמכם כי גם הם לי שבתון למעלה כאמור במועדי' וכן בחג השבועות עיקר. הענין היה לישראל שהשיגו מה שלא השיגה שום אומה ולשון. וגם הוא יתב' חוגג עמהם כי אליו יתב' שבת ומקרא קדש. אך חג הסוכות אמר אלהי' הנה זה עיקרו נוגע אלי. כי הלא אחר שהוצאתי אתכם ממצרים

ונתתי לכם את התורה והייתי שורה עמכם בארץ. כד"א (שמות י"ט) וירד ה' על הר סיני קלקלתם הכל בעגל והי' העון נכון למועדי רגל. והיה כבודו יתב' מתחלל חלילה. בין לפני מלאכי השרת למעלה כי יאמרו הלא אמרנו לך מה אנוש כי תזכרנו. והביטה וראה על מה שוא בראת כל בני אדם. בין מהמצרים כמאמר משה (שם ל"ב) למה יאמרו מצרים כו' ועל הכל כביכול התישו צור ילדם כמאמר התור' (דברים ל"ב) צור ילדך תשי שהוא על ידי העגל ע"כ בשובם אל ה' ונרצו לפניו יתברך ויתן להם תורתו בלוחות שניות ונתקן דבר כבודו וצוה לעשות משכן להשרו' שכינתו בתוכו ולקיים העולם כמאמרם ז"ל (בשמות רבה ובתנחומא פ' תרומה) שלא נתבסם ונתקיים העולם עד הוקם המשכן כי אז היו לעולם שלש רגלים לעמוד. כי הי' גמילות חסדים ותורה ועבודה ואז הוסרה חרפת מלאכי השרת האומרים לפניו ית' כי טוב היה שלא נברא העולם השפל על חטאת ישראל שהיו גורמים איבודו. ע"כ בזמן שנתקן כל זה ראו לחוג חג גדול על כבוד אלהי עולם ה' כי נתבסם כבודו ונתקיים העולם אשר ברא. ועל הכל אשר הגדיל אז כח ה' בעולם חלף אשר נאמר על עון העגל צור ילדך תשי כי ע"כ יאות עשות שמחה רבה מאד והנה היה תיקון הדבר במחרת יום הכפורים. וע"כ סמך ליום ההוא צוה לנו ית' לחוג את חג הסוכות שהוא חג ה'. ואנחנו נחוג ונשמח ונעלוז על שמחת ה' נמצא כי פסח ושבועות עיקרן עלינו על אשר היטיב הוא ית' עמנו וה' קוראם מקרא קדש ושבת לה' בשבילנו. אך חג הסוכות הוא בעצם וראשונה חג ה' לכבודו ית' ואנחנו חוגנים את חגו כמאמרו ית' באומרו תחוגו את חג ה' כאשר נבחר בס"ד:

והנה על הדרך שקרה בעת צאתם ממצרים על ענין חג הסוכות מעין זה יקרנו בכל שנה ושנה. כי מראשית השנה יתלכלך האדם בדברי עונות גברו מנו ומראש השנה והלא יעשו תשובה ויתוקן העולם מאשר היה מתקלקל כל השנה ביום הכפורים. ולכן ע"י התיקון שהוא שמחתו ית' יהיה חג לה' בחג הסוכות ואז מתמלא חסד על העולם. וע"כ אז הוא ניסוך המים ושמחת בית השואבה ששואבין שם רוח הקודש מה שאין כן בשום חג מהראשונים:

ונבא אל הביאור אמר דבר אל בני ישראל לאמר כלומר מה שראוי לאמר אינו שיהיה חג זה בניסן על הענני כבוד כי אם בט"ו יום לחדש השביעי. והטעם פירוש באומרו הזה. שהוא להיות חדש זה כי אז עלתה ארוכת ישראל ותיקון העולם. בין בצאת ישראל ממצרים כי אז באותו חדש היה התיקון כי במחרת יום הכפורים ירד משה בלוחות שניות וברצון טוב ובבשורות עשות המשכן להשרות שכינתו בתוכו. וכן בכל דור החדש

ההוא כפרה לישראל. שהוא תיקון העולם והארת כבודו ע"י כפרת ישראל באופן כי החדש השביעי הזה הוא המיוחד אל החג:

או יאמר מעין הקודם כמאמרם ז"ל (שמות רבה) כי בשלשה דברים העולם עומד וכו' עד מתן תורה היה מתקיים בעמוד אחד הוא ג"ח משניתנה התורה היו שני עמודי' והיה העולם רותת עד שנעשה המשכן והיתה עבודה. והנה העמוד ראשון הוא ג"ח של אברהם והוא מאמרם ז"ל (שם) כי אברהם היה כמריש הסובל קורות שמב' צידיו כך אברהם היה סובל עליו דורות שלפניו ושלאחריו. אך מה שראוי לשום לב הוא איך תחלה בעמוד אחד לא היה רותת ואחר כך בשנים היה רותת. אך קודם קיום תורה לא יחשב ה' להם עון ע"כ זכות א' מספיק. אך כשניתנה תורה יש חטאים. ועל כן העולם רותת עד שבא עבודה לכפר:

ונבא אל הענין והוא כי בפסח היה גומל חסד כמו דאת אמר גומל חסדים טובים וכו' ומביא גואל וכו' שהיא יציאת מצרים. ועל כן נעשה חסד כל דכפין ייתי וייכול הוא עמוד א'. בשבועות בא עמוד שני הוא תורה. והיה עדיין העולם רותת עד מחרת יוה"כ שבאה עבודה. ואז שנתבסם העולם הוא חג לה' בשמחה בעצם וזהו לאמר כו':

או יאמר לאמר כלומר הנה בחג הזה יש סוכות ויש ד' מינין שבלולב מה שבאו לאמר הוא בחמשה עשר יום כו' חג הסוכות. כלומר אך לא שיקרא על שם ד' מינין. והטעם הוא כי הנה כל תיקון העולמות ושמחתו יתברך תלוי בצדקת וכשרון עם בני ישראל וכל כשרונם וצדקתם וחסידותם תלויה בדבר אחד בלבד. הלא היא בהכיר כי הן האדם היה כאחד ממלאכי השרת כי נפשו רוחניות מעל השמים כבודה ושם לה דירת קבע ובבואה אל העולם הלזה היא כאומרים לה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי והכינו שם מכל מאכל אשר יאכל בעולם העליון כי שוב תשובי אל דירתך הקבוע. ושם תאכלו לחם אשר תביא מעולם העראי מתורה ותרי"ג מצותיה כי היא לחמך לנפשך. והעושה כן ינחל ארץ העליונים ויקים ארץ התחתונה כי יריק עליה רוח שפע ממרום להכין אותה ולסעדה כי הלא אשר שם שומה זו בלבו כמקרה ההולך מביתו וארמנות מנוחתו ועזב אשתו ובניו ללכת אל עיר להסתחר ולהביא טרף לביתו יקרנו. כי הלא לא יהיו כל מעינייו על אשר יאכל ואשר ישתה ואשר יתכסה אם יהיה מאכלו בריאה או רזה או אם יאכל למעדני' או פת חריבה או יכסה בגד עדים או מכלול. כי יאמר הלא פה אורח נטה ללון אני. וחנכי בדרך למה אחיש על דברי עדונים כ"א מן הבא בידי. ואם אשכבה בין שפתים או אשים אבן מראשותי הלא כמה כרים וכסתית מרוקמים וטובים לי בבית מנוחתי אשר אני הולך שמה. ואם פה פת במלח אוכל שם אתעדן כי אוכל למעדני' כי שם הוא העיקר כי

שם ביתי. באופן אסוף יאסוף כל הון יקר ימצא קבץ יקבץ כל כלי וילך לביתו להתעלס באהבה. על הדרך הזה אשר דעה יקנה לחשוב מחשבות בלבו לאמר הלא העוה"ז עראי הוא אשר שלחני אלהים לשאת ולתת ולהרויח בנכסים רבים וחשובים תורה ותרי"ג מצות. וכל הימים אשר אני פה כהולך בדרך אחשב. ולמה אשית לבי אם מעט ואם הרבה אוכל או תשתה אם יעשר או אם יחסר חילי אם אתנה לבושי שק או אכסה עתיק אם לפתי משכבי ומרבדים רבדתי ערשי או אם על הארץ אישן הלא אין זה כ"א עראי כי אורח אני ובדרך אני הולך ויעבר עלי מה. כי הלא אל משכנות מבטחים ומנוחת שאננו' אני הולך כי שם ביתי בעולם העליון שם ארוה דודי' ואתעלסה באהבים ומה לי פה בעולם הלזה. כי אעשה בגינו ובגין עניינו והמה הבל ומה לי טוב כ"א שאשא עול תורה ומצות בעולם הזה החולף והולך. ואיגע בדירת עראי להעשיר בדירת הקבע. כי הנה איש כזה מקיים העה"ז ונוחל העולם הבא כר' חנינא בן דוסא (במס' תענית דף כ"ד וחולין דף פ"ו) שבת קול היתה יוצאת עליו ואומרת כל העולם נזון בשביל חנינא בני והוא די לו בקב חרובין וכו'. ועליו ועל הדומין אליו אחשבה דברה חנה באומרה. (שמואל א' ב') כי לה' מצוקי ארץ וכו' לומר כי לה' מנת חלקו מצוקי ודחוקי ארץ וישת עליהם תבל שיהיו יסוד עולם. וע"כ למה שכל עיקר צדקת הצדיק לקיים העולם ולהריק עליו שפע קדושה מלמעלה ולנחול עה"ב. ע"כ בבא ית' לחוג חג שמחת צדקת עמו וכפרתם עשה עיקר החג מישיב' בסוכות כי כל הכשרון המעשה וצדקת כל צדיק לשית על לבו צאת מדירת קבע ושבת בדירת עראי. כי בזה החי יתן אל לבו כי אין זה כ"א רמז הרומז על הארץ ועל הדרים עליה יתנו אל לבם כי זאת תורת האדם יהיו עיניו פקוחות לראות כי אין זאת דירת קבע כי אם בעולם העליון וביום הולדו יצא מדירת קבע ובא אל דירת עראי.

וזה רמז שבעת ימים רמז אל ימי שנותיו ע' שנה שייחד כלם שבעים שנה דירת עראי המה כ"א יאריך יותר הוא כעצור בעוה"ז. והוא מה שביום השמיני עצרת היא ובכלם ישמח עם ה' אלהיו כי ברוב ההבל העה"ז יחשוק בעה"ב וערב' לו מעתה כאלו זורח הוא שם עם ה' מהיום ולאחר מיתה. כי יהיה לו העה"ז כסוכה בכרם ולא כבנין קיים וישמח ויעלוז במחשבתו זאת לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב. הוא רמז שמחת חג הסוכות למען דעת כי אל זה יביט כי הסוכה היא העה"ז ע"כ צוה לנו ית' תדמה לה"א שצורתם שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפח. הוא כרעי דה"א והוא כי העה"ז נברא בה"א ומושפע להתקיים מהעולם העליון על יד טוב המעשה כי כל זכיות האדם נעשים עליו מלמעלה כצל המיצל על העולם ומקיימו והוא רמז אל הסכך שעל הסוכה שהיא העולם הזה. ועל כן נצטוינו בל יהיה הסכך מדבר המקבל טומאה לרמוז כי מה

שהאדם עושה להיות צל על ראשו לא יהיה דברי עונות הנעשים עליו מסך טומאה להבדיל בינו לקונו כד"א כי עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם כי אם מצות ומעשים טובים הנעשים צל וחופה לחופף עליו. וגם לא תהיינה צדקותיו כבגד עידים שמתקרע ונעשה קרעים קרעים כנקבים וקרחות כן מצותיו וצדקותיו בלתי מעובי' רק זעיר שם זעיר שם. ואם לא יהיה כך להיות הסכך מעובה רק שכוכבי השמים נראים מתוכה לפחות לא תהיה חמתה מרובה מצלתה כי אם כצל עב מעובה קדושת המצות בל יהי' מקום לעבור רוח משפט ודין מרובה מזכיות. וגם לא יהיה במקום אחד אויר ג' טפחים והוא כי אויר ג' פוסלים הסוכה והוא כי חטא אדם עון א' או שנים עדיין לא עשה מעבר בצל זכיותיו לעבור בו דין ורוגז מלמעלה כי הוא ית' מעביר ראשון ראשון ועדיין הוא בלתי נפרד מהקדושה כי פחות משלשה כלבוד דמי אך בשלשו בחטא הם נמנים על כן אויר שלשה פוסל בסוכה. גם לא יהיה מדבר מחובר לקרקע רמז שלא יצרף לזכיות דברים ארציים וחומריים כענין פניות בחירות טובות ועניני העולם הזה וגם צריך יהיה מדבר שגדולו מן הארך להורות כי אין לאדם למעט עצמו ולהקטין ערכו ולומר מה אני ומה חיי אני הבל וריק כי כשרון מעשי יעשו סוכת קדושה על העולם ויקיימוהו כי עפר אני ואל עפר אשוב על כן העיר לבו לומר כי סכך הקדושה גדולו מן הארץ כי זכיות בני האדם שמהארץ המה הם העולים וממשיכים ומשפיעים מלמעלה שפע קדושה להריק על הארץ לקיימה. וסכך זכיות הלז שאדם צריך ליטפל בו לעשות צל קדושה על ראשו לא יאחר עד יגדל כדרך בחורים האומרים עדיין קטנים אנחנו נלכה נרוה דודי העה"ז לפחות עד כ' שנה שאין אדם בר עונשין לשמים עד עוברו מכ' ומעלה ומאז אביט אל האלהים ואלכה באורחותיו חמשים שנה עד מלאת ימי שנותי שבעים שנה. כי היא עצת מלך זקן וכסיל למען השקיעו בעניני העולם הזה עשרים שנה ושוב לא ישוב ממנו כי יעשה עיקר מהעולם הזה. לכן סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה כי המאחר ממשות סכך תורה ומצות עד היותו למעלה מכ' שנה יעשה דירת קבע מהעולם הזה ודירת עראי בעינן וגם צריך לעשות סכך זכיותיו לשמו ית' להשרות עליו שכינה ולא למען בא עליו שפע מהמזלות או המלאכים ועל כן סכך שהוא למטה מכ' טפחים פסולה כי לא ירדה שכינה למטה שהוא כמפורש אצלנו שהוא למטה מעשרה מדרגות מלאכי'. והנה כל זה הוא בסכך שהוא רמז אל צל קדושת זכיות האד' אך הדפנו' הם זכר לעולם הזה ככתוב שע"כ היו שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח כצורת הה"א שבה נברא העולם הזה ועל כן כשרות מכל דבר כי חומרי הוא. וגם רמז השתים כהלכתן כו' הוא כי כל טוב העולם הזה נכלל בג' דברים שהם בני חיי ומזוני. ורמז לנו שהשתי' שהם

בני וחיי טוב לגבר להשתדל ולבקש מאת האלהים יהיו לו כהלכתן גדולים וטובים אך בשלישית אפילו טפח יסתפק בו ולא יחוש רק יעשה שיהיה לו אותו הטפח שוחק שאם מעט אשר לו יחלקהו בחלקי זמניו ולא יצטרך לבריות:

או ירמוז בהיות שוחק לרמוז לו הג' כי אין לו בעולם הזה שאין לו רק טפח שהוא קומץ הבלתי משביעו אל יתעצב אל לבו כי אם יהיה שוחק ושמח בחלקו ויהיה עשיר ויעבוד את ה' בשמחה וצריך לעשות לו צורת פתח. לרמוז כי אם ידחקנו יצרו להעציבו על דוחקו זאת ישוב אל לבו כי העה"ז רק כצורת פתח כפרוזדור לפני הטרקלין ולכן מי בער יעשה עיקר מעניניו ויפן למטעמותיו. והנה ברחב הסוכה אין שיעור כי יכול האדם להרחיבה עד בלי די רק שהסכך יכסה לה לרמוז כי יכול האדם לקיים העולם כלו על ידי סכך זכיותיו הממלאו כי צדיק יסוד עולם והיא נחלה בלי מצרים אך יש לו שעור למטה שלא תהיה פחות משבעה על שבעה שלא ימעט זכותו לבלתי השיג אפילו חלק אחד בארץ שבעה עממין שהיא נחלה במצרים:

הנה כי לא על חנם קבע הוא ית' חג השביעי הזה על שם הסכות. כי למה כי שמחתו הוא כי לא שמח ה' במעשיו מאז ברא העולם עד הזמן ההוא כי עשרים דור שמאדם עד אברהם היו מכעיסים ובאים ומאברהם התחילה שכינה לרדת מרקיע שביעי לששי ולא שבתה לארץ כאשר נתאוה ית' שתהיה לו דירה בתחתונים שהיה תכלית הבריאה. וגם לא פסקה זוהמא עד מתן תורה ולא מלאו הימים לגמור מתנתם עד אשר עשו את העגל ולא נתקן עד עבור יום הכפורים שאז ניתנה תורה בלוחות שניות. והקהיל השה את ישראל לעשות לו מקדש לשכון בתוכם אז שמח הוא ית' ועל כבודו צוה לחוג את חג הסוכות כי היא שמחתו כמדובר. וגם בכל דור אין לו ית' ימי שמחה כחג הסוכות כי אז נקיים ישראל מכל עון אשר חטאו כי עבר עליהם יום הכפורים. וע"כ יען כי כל שמחתו ית' הוא על כשרונינו וטהרת נפשנו אם כן ראוי הוא כי זכר יעשה הוא ית' בחג ההוא אל השגת ישראל זה הכשרון הלא הוא על ידי הסוכות ככל הדברים הנאמרים באמת ברמז הנרמז ונמצא בהן למוצאי דעת כמדובר:

והן זאת היתה כוונתו ית' לשום את ישראל באהלים בצאתם ממצרים לשני כוונות. (א) למען ידעו דורותיכם ישראל כי מה שמוציאם ממצרים לתת להם ארץ טובה לא לעשות עיקר מחיי העולם הזה היה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. כי אדרבה כל עיקר הכונה היא לעשות עראי מהעה"ז כי אהל הוא העומד לנסוע ממקום למקום כי מה שנותן להם הארץ ההיא אין העיקר רק לקנות בה חיי העה"ב כי שם עיקר תורה ומצות כנודע והעושה כן ינחל הארץ העליונה אשר לעומתה. (ב) להראות להם עולמם בחייהם כי

היו מוקפים חומת קדושה וה' הולך לפניהם יומם למען יראו מעתה מעין העולם הבא כי היו מסובבי קדושה וה' הולך לפניהם:

ונבא אל התכת הכתובים. והוא כי הלא כתבנו כי היותם בסוכות ז' ימים הוא רמז היות שבעה עשיריות שהם ימי שנותיו ע' שנה נעשה מהעה"ז עראי כסוכה בכרם. וסוכת החג על היות בחדש השביעי הזה כלומר הזה הידוע. כי בו נתקנו ונטהרו ונמחלו ישראל כי זאת היא שמחתו יתברך כאמור. ואמר חג הסכות שבעת ימים לה' כי על ידי היות ענין הסוכות שהיא דירת עראי ע' שנה נעשה האדם לה'. ולהיות רמז הז' ימים לז' עשיריות חיי האדם ע"כ ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת וכו'. כי הוא כנגד העישור הראשון שאין בו עונש. כי עדיין אין האדם בר עונשין. והנה כתבנו כי ביום חג ה' הלזה כי לה' הוא כי על כבודו נעשה החג. וגם הוא על טהרנו כי שמחתו עלינו הוא כמדובר. לכן בשמחה זו נאכל בסעודת החג גם אנו גם מזבחו יתברך. ע"כ כל מלאכת עבודה לא תעשו כלומר אך מלאכת שאינה עבודה כ"א אשר יאכל לכל נפש נעשה. למען נעשה מטעמים נאותים שלמים וכן רבים על שמחת החג. וכאשר אנו נאכל כן המזבח. כי שבעת ימים תקריבו אשה לה':

וע"פ דרכנו רמז כי כאשר אנו מקיימים את עצמנו. גם את כל האומות נקיים וכל העולם. כנרמז בסוכ' צור' ה"א כמפורש למעלה. והוא באומרו שבעת ימים תקריבו שהם שבעים פרים הקרבים בשבעת הימים לקיים שבעים אומות בל יצדה העולם מהם כנודע. וביום השמיני מקרא קדש כו' שהוא על עישור שמיני שהוא אחר שביטל יצר הרע ובטלה תאותו. אז מקרא קדש יהיה לכם שאז אין חטא בו. והקרבתם אשה לה' להודות בשם ה' כי עצרת היא שהוא לשלם תודות לו יתברך על שעצור עצר אותנו בעה"ז ולמות לא נתננו. רק לחיים מימי שנותינו שבעים שנה והלאה בעישור השמיני. וזהו עצרת היא כל מלאכה כו'. ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל אומרו יתברך בחג המצות עצרת על יום השביעי ועשה אותו יום טוב. ופה אמר עצרת בשמיני ולא בשביעי ולא עשאו את השביעי יום טוב:

אך הוא כי פה הוא מדבר על בחינת שנות האדם כי אז שובת על שעצרו יתברך בעולם. והוא עשור שאדם שוב' בו מיצרו. משא"כ בחג הפסח כי שם הוא על גאולתינו מעבדות. ועל כן שני ימים היו שם עיקר הנס. יום ט"ו שבו יצאו ממצרים. יום כ"א שבו נקרע הים ונצולו ישראל מחרב פרעה וכו'. כי אז אמר אויב ארדוף כו'. ולשמא יאמר איש הלא עיקר הנס היה ביום ט"ו. כי בשביעי כבר היו כנושעים. ולא היו שם העיקר רק שקיעת המצריים. לז"א עצרת הוא כי עצרת היה אז לישראל ועכוב גדול לינצל. כמ"ש ז"ל שהיו

ישראל אז אם ליגאל אם ליטבע בים כמ"ש ז"ל (שמות רבה פ' כ"ד) על פסוק ויסע מלאך האלהים כו' והוא מפורש בכתוב ויושע ה' ביום ההוא את ישראל וכו':

פסקה לז

אלה מועדי ה' כו'. אחר החרידו את כל החרדה הזאת על החג הזה. ראה יתברך והנה עדיין לא נאמר ההפרש שבין מועד זה לשאר מועדי ה'. שככה רמז בענין הסוכות ככל אשר הזכרנו. ע"כ היה מקום יתעורר איש לדבר ולומר מה למועד הזה משאר מועדים. האם האחרים לא מועדי ה' המה. לז"א אלה כו' כלו' אלה הנזכרים למעלה בלעדי זה. מועדי ה' המה כזה. אך הוא אשר תקראו אותם מקראי קדש כדי להקריב קרבנות אשה לה' לתת לו יתברך תודה על אשר היטיב לכם. בפסח על הגאולה. ובשבועות על התורה. שע"כ תוסיפו בהם קרבנות דבר יום ביומו מעין הנס הנעשה לכם. ותעשו אותם תוספות על הנהוג. וזהו מלבד שבתות ה' ומלבד וכו'. אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה באספכם את תבואת הארץ תעזבו שמחת האסיפה הנוגעת לכם ולא תחוגו עליהם. רק תחוגו את חג ה' שהוא כי החג בעצם וראשונה לה' הוא. ואתם תחוגו חגו כי עמו אתם. והוא האמור למעלה כי השני רגלים אחרים הם על הנוגע אלינו. וזה על הנוגע אליו יתברך. כי ע"כ חגו הוא ואנחנו נחוג עמו. והוא מאמרנו כי כביכול לא היתה שמחה לפניו יתברך שלמה בשאר מועדי' כי בחג המצות שעדיין המרו על ים בים סוף. וגם לא הטהרו עד מלאת ימי ליבון שבע שבתות עד מתן תורה. וגם בחג השבועות ההוא לא שמח כי נגלה לפניו עון העגל. כמ"ש ז"ל (שמות רבה פ' מ"ב) ראה ראיתי את עני עמי וכו' אתם רואה ראיה אחת ואני רואה ב' ראיות כמו שכתבנו על פסוק אתם ראיתם כי מן השמים וכו' לא תעשון וכו' שהיה להזהירם על מעשה העגל. אך אחר שנתפייס בבא משה במחרת יום הכפורים בלוחות שניות וצוה על המשכן. ואז בחג הסוכות היתה לו ית' שמחה. וגם בכל יתר שנים אין השמחה שלמה עד בא יום הכפורים ונטהרים מאשמותיהם ומטפלים באותם ד' ימים בצרכי מצוה אז יש לו יתברך שמחה. וע"כ אז היא שמחת בית השואבה ומה גם למשז"ל (סוכה פרק החליל (סוכה דף נ"ג)) שהיו שואבים משם רוח הקודש. כי אז היתה השראת שכינה ביותר נמצא. שהוא חג ה' כאלו יתברך חוגג ואנו חוגגים חגו ושמחים בשמחתו שבעת הימים. כי הוא על כי ע"י סבת השמחה שהוא כשרון ישראל מתקיים העולם שנברא בשבעת ימים כי ויכל אלהים ביום השביעי וכו'. וגם כוונה שנית על שנות האדם ימי חייו שבעת עשירית. שעל כן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון כמדובר. ולכן להביא כונתו יתברך אל הפועל להתכשר בתורה ומצות עד התנהג בחסידות. כאשר רמז לנו יתברך בסכות שבעת ימים

כמדובר. צריך עזר משדי כי רב מאד כח היצה"ר ופיתייו הרב. ואו מי יחיה בשומו מגמת פניו להחטיא את האדם. כי לא ישקוט עד יחטיאנו לא אחת ולא שתים כ"א על כל עון ופשע וחטאה יאחזנו ולא ירפנו. ע"כ אלהינו מרחם כאב את בן ירצה תקננו בעצה טובה מלפניו ויאמר ולקחתם לכם להנאתכם ולטובתכם להיות לכם לעזר ולהועיל. פרי עץ הדר וכו' שהוא לספר הזוהר ד' אותיות של שם כמפורש אצלם. ויהי כי ביום הראשון לחשבון עונות בצל שם הגדול הזה נחסה. ונייחד אותיותיו להיות לנו לחימה ולמחסה מזרם היצה"ר וממטרות עוז שם ה' בו נרוץ ונשגב. והנה גם רז"ל (ויקרא רבה פ"ל) אמרו מעין זה וז"ל:

פרי עץ הדר זה הקב"ה שכתוב בו הוד והדר לבשת. כפות תמרים זה הקב"ה שכתוב בו צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקב"ה דכתיב והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. וערבי נחל זה הקב"ה שכתוב בו סולו לרוכב בערבות וכו'. ע"כ:

הנה האמת הוא היות רמז אחד ארבעה פעמים בנושא אחד. כמו זר נחשב. וגם בפסוקים שידברו עליו יתברך. ראוי להכריח מנין להם. ומה גם צדיק כתמר יפרח שלא יראה צודק יפה בו ית'. וכן פסוק והוא עומד בין ההדסים. והן אמת כי שמעתי אומרים כי כוונת המאמר הוא מ"ש ז"ל כי ארבעה מינים אלו אין להם שר שוטר עליהם להגדילם ככל שאר המון אילנות ועשבים אלא הקב"ה מגדיל' בעצמו ואמרו כי זה רצה בעל מאמר זה באומרו בכל אחד זה הקב"ה. והנה גם אם יהיו דברי רז"ל שאין לארבע מינים אלו מלאך או שוטר ונקבל' גם כי לא ראינו כן בדבריהם אעפ"י כן לא יתקן הדבר בכונת מאמר זה:

ואחשוב לבא אל ביאורו באשר נזכיר דברי רז"ל אשר דברו במקומות מחולקים והוא כי בפסיקתא אמרו כאשר הובא בילקוט בישעיה על פסוקי שוש אשיש כו' כי כשברא הקב"ה את העולם. נתלבש במלבוש הוד והדר שנאמר הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה וכו' נוטה שמים כו' המקרה כו'. הרי מזה נראה כי הוד והדר היא התפשטות שפע החסד שנברא בו העולם. עוד ארז"ל (בב"ר פ' מ"א) על פסוק צדיק כתמר יפרח מה תמר צלו הולך למרחוק כך מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. הרי מזה כי משל התמר הוא אל עולם השכר. והביאו לומר כי אומרו צדיק כתמר יפרח ידבר בהקב"ה. הוא שהוקשה לו שאמרו צדיק כו' הוא ל' יחיד ואומרו שתולים הוא ל' רבים ע"כ אמרו כי צדיק וכו' ידבר בצדיקו של עולם כי יחיד ומיוחד הוא. ואח"כ אומר שתולים כו' בצדיקים שבישראל. וכונתו לומר כי צדיקו של עולם כתמר אשר צלו למרחוק יפרח מאתו שפע אושר ועונג לצדיקים אחר מותם. ולא אמר יפריח. יען כי ממנו יתברך תוצאות חיים ושפע אור לישרים. כי כביכול הוא יתב' יפרח ויתפשט ויגיה אורו. גם בפסוק (זכריה

א׳:ח׳) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. הוא כי הוא יתב׳ נמצא עם הצדיקים שבמצולות הגולה. והוא כדרך רז״ל שכל דרשותם דרך גזרה שוה נאמר שם הדסה ונאמר שם הדסים. מה אסתר צדקת אף כאן צדיקים והוא סתם דהיינו צדיקו של עולם:

ונבא אל הביאור. והוא כי ביום הא׳ לחשבון עונות נבטח בשם ה׳ ונשען ברוב חסדיו יהיה עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו ביד יצרנו והוא כי ד׳ מינים אלו (א) רומז אל היותו יתב׳ בורא העולם בהדר התפשטות חסדו. והב׳ רומז אל היות שכרו אתו לעתיד לבא. כתמר שצלו הולך למרחוק. והג׳ רומז היותו יתברך בין הצדיקים שבמצולות ועומק הגלות. והד׳ על היותו יתברך רוכב בערבות. והענין הוא כי נמצינו בארבעה מינין אלו כאומרים לו יתב׳ ביום ראשון לחשבון עונות אתה ה׳ אשר בראת העולם בהדר הוא החסד. ואתה עתיד לתת שפע הטוב והשכר לעתיד כי היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. גם ביני וביני אל תמנע מהיות עמנו אתה שנקראת הדס להיותך בין ההדסים הם הצדיקים שבגלות העכור ולא עזבתם. היה נא גם עמנו עם היותך רוכב בערבות שנסתלקת מעלינו מהיות עמנו בארץ. עם כל זה אל תמנע מהיות אתנו להגין בעדנו. ולפי זה מה שסמך ואמר ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים יהיה לומר כי בד׳ מינים אלו אשר השם בם תזכו לשמוח לפניו. כי גם הוא יתב׳ נמצא אתכם ותהיו לפניו שמחים בכל טוב:

עוד יש דרך שני לרז״ל שהוא זכר לזכות האבות. ויהיה כי להיות שענין החג הוא לזרז את האדם לעבוד את ה׳ ולהתנהג בחסידות. ומה גם בהיות יום ראשון לחשבון עונות. על כן צונו יתברך נקח זכות אבותינו עמנו לעזר להועיל. וז״א לפי דרכם זה ולקחתם לכם כלומר להנאתכם ולטובתכם פרי עץ הדר כו׳. כי כל מין רומז להא׳ מהאבות כאשר נזכר בס״ד. והן זאת חשבתי בכוונת מאמרם ז״ל (ויקרא רבה פ״ל ובש״ר פ׳ ט״ו):

וז״ל ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כו׳ רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון. הרי אני נגלה לכם ראשון. ופורע לכם מן הראשון זה עמלק דכתיב ביה ויצא הראשון. ובונה לכם הראשון זה בית המקדש. דכתיב ביה כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ומביא לכם ראשון זה מלך המשיח דכתיב ביה ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן. ע״כ:

וראוי להעיר בו מי הכניסו בדרשה זו. וגם איך ידרוש ארבע דרשות כא׳. וגם איך יתייחסו עניינים אלו אצל הלולב אם כל שנאמר בו ראשון יתייחס לזה הרי כמה דברים נאמר בהיום ראשון ולא הזכירם. ועוד איך יעשה כל האושר המקוו שכר אל מצוה פרטית. ועוד שהרי הגאולה הכוללת הדברים הנזכרים יחסוהו רז״ל אל התשובה או אל האמנה

או אל חסדיו יתברך או אל זכות אבות ואיך ייחס אותם פה אל מצוה זו. ועוד איך יאמר שראשון לציון הוא מלך המשיח והנא אינו ראשון. כי ארז"ל בפסיקתא כאשר הובא בילקוט בספר ישעיה ששבע שנים אחר המשר יבא בן דוד ואיך סמכה פה בכתוב אם ראשון לציון הוא בן דוד:

אך הנה הוקשה לו מלת הראשון ומלת לכם. כי למעלה במדרש הנזכר (שם) ארז"ל כי אף שיום ט"ו הוא קראו ראשון על חשבון עונות וגם אומרו לכם השיבו שהוא להנאתכם להבריח רוחות וטללים רעים. עתה בא לדרוש שתי הסיבות בענין אחר והוא לג"ש של מלת הראשון. והוא ההנאה הרמוזה במלת לכם. והוא כי מלת הראשון חוזרת אל כל אחד מארבעה מינים שבלולב שכך משמעו שיקחו ביום הראשון מין פלוני ומין פלוני. ע"כ מלת הראשון תדרש על כל אחד מארבעתם. לכן כנגדם דרש הגזרה שוה על כל א' מהד' מינים כל אחד מתייחס אל כל אחד מהנה. והוא כי ארז"ל (ויקרא רבה פ' ל') פרי עץ הדר זה אברהם שהידרו הקב"ה בשיבה טובה. כפות תמרים זה יצחק. שהיה כפות על גבי המזבח. וענף עץ עבות זה יעקב. שהי' מעובה בבנים. וערבי נחל זה יוסף מה ערבה כמושה לפני שאר מינים כן מת יוסף קודם לאחיו ע"כ. ואין ספק הרמז הלזה הוא להזכיר זכותם. ואפשר יש לזכותן יחס אל ארבעת מיני האושר הנזכר פה כנגד פרי עץ הדר המתייחס אל אברהם. הלא הוא הראשון שנגלה אליו ה' מכל יצורי עולם שהוא ראשון שנאמר בו וירא אליו ה' וכו' כנגד זה אני נגלה ראשון. וכנגד כפות תמרים המתייחס ליצחק שהיה כפות. הלא הוא שארז"ל (ב"ר פ' נ"ה) כי בהיות אברהם כופת את יצחק היה הקב"ה כופת שרים שלמעלה ונותנם תחת יד ישראל. גם עתה ע"י מצוה זו יפרע הקב"ה שבהפרע ממנו תלוי אבודן. כדבר שנאמר ע"י דניאל שעל ידי אבן די לא בידין המכה עלי'. כאו' והדקת פרזלא נחשא כספא ודהבא. והוא הנגדיי העקרי. ומפלתו תלוי במפלת שרו סמא"ל כנודע וגם עיקר זכות יצחק לשדד מחריב בית שני שנבנה בזכותו כאשר נזכיר בסמוך בס"ד. וכנגד ענף עץ עבות המתייחס ליעקב הלא הוא כאשר כתבנו במקומות רבים שזכותו הוא המעמיד המקדש העתיד. כי ראשון היה בזכות אברהם ועל צאת ממנו ישמעאל נחרב וינתן בידי אדום הוא עשו ושלטו ישמעאלים בשמנים אלף פרחי כהונה. והשני היה בזכות יצחק ועל צאת ממנו עשו נחרב על ידו. אך השלישי הוא בזכות יעקב שמטתו שלימה. ע"כ יהיה קיים לעולם וזהו מעובה בבנים כלומר על שלמות בבניו בעלי סדר ויושר כהדס הכשר שאין האחד מהעלין יוצאות משורש השתים. כך לא היה בבניו יוצא מן השורה. על כן כהדס המתייחס אליו אני בונה בית המקדש שנא' בו ראשון וזהו ענין משז"ל כאשר כתבנו במקומות רבים כי אברהם קראו

הר. ויצחק קראו שדה ויעקב קראו בית כי הנבנה בזכות אברהם חזר ונעשה הר. והנבנה בזכות יצחק לשדה נחרש שחרשו טורניסרופוס לקיים מה שנאמר (ירמיהו כ"ו:י"ח) ציון שדה תחרש. ושבזכות יעקב הוא בית נאמן וקיים כלומר שתמיד הוא בית. ועל ערבי נחל המתייחס ליוסף יבא משיח בן יוסף. הלא הוא לבא עם המבשר. וזהו ראשון לציון כו' והוא מת קודם לאחיו. כמשז"ל שיפול במלחמה ואחר כך יחייהו בן דוד כמשז"ל. ולפי זה מה שסמך ואמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם כו' יקושר עם מה שאחר זה כאשר נבאר בס"ד:

פסקה מא

וחגותם אותו חג לה' כו'. הנה כתבנו למעלה כי חג הסוכות ה' יקרא כי הוא ית' חוגג אותו. כי בו ישמח ויגלה שפע עצום שבעולמות שהוא הנקרא שמחה אצלו יתב'. ואנו חוגגין חגו עמו כאומרו תחגו את חג ה'. ע"כ אחרי אומרו כל ענייני החג. וקחת ארבעה מינים להעזר לבא אל המכוין אמר ושמחתם וכו'. לומר הנה להיות חג ה' בעצם ככל הכתוב עד כה כי אנו חוגגים חגו. הנה לפי זה לא יאות לו יתב' צוותנו לעשות את חג הסוכות. אם לא בזמן שבית המקדש קיים. משא"כ אחרי כן כי אין שמחה מעת החרבן. כי איזו שמחה נערוך בגלות. ואדרבה אם היתה הדעת שופטת. נשב בסוכות לא לשם שמחה. כי אם לשם טלטול מדירת קבע זכר לגלות. ולפי זה לא שבעה ימים בלבד יהיה. לז"א ושמחתם וכו' וחגותם וכו'. לומר הן אמת כי השמחה האמיתות בעצם. היא בזמן הבית אשר שם אני אתכם. וזהו ושמחתם לפני ה' אלהיכם שהוא בזמן בית המקדש ששם עלו שבטים לראות את פני. אך עם כל זה וחגותם אותו וכו' לדורותיכם. עם היות כי אז אינו לפני ה'. כי גם אז חג לה' יקרא עם היות כי בגלות. אומרו וחגותם אותו חג לה' וגם לא ימים רבים רמז אל הטלטול ימים רבים. כ"א לשם חג לה' שבעת ימים בשנה כי תהיה חקת עולם לדורותיכם. כלומר גם אחר הבית:

והענין כי כבודו ית' במקומו מונח עם שאין שמחתו בזמן הגלות כמאז. עד בא הזמן שיתקיים בו ישמח ה' במעשיו. והיה לכם שלשה טעמים בדבר. אחד על הנוגע לכם. כי הנה בחדש השביעי תחוגו אותו שהוא בחדש שנצחתם בו. כמו שאמרו ז"ל (ויקרא רבה פ' ל') כי הכל הם בדין בראש השנה. ומאן נצח מי שנוטל בידו שרביטו של מלך. שהוא ארבע מינים שבלולב כמאמרם ז"ל (שם) כי חג הסוכות הוא הוראת שנצחו ישראל ושנתכפרו. באופן שעל בחינה זו ראוי תחגו גם בזמן הגלות כי גם השראת שכינה בצד מה לא תחסר מכם. כי גם שאין בה"מ והשראת שכינה כמאז הלא לא יבצר כי ע"י מה

שבסוכות תשבו ז' ימים. כי כל האזרח בישראל שהם האבות כמאמר חכמי האמת ישבו אתכם בסוכות. וידוע כי אין אבות בלא שכינה כי האבות הן הם המרכבה:

ועוד טעם שלישי והוא למען ידעו דורותיכם כי' בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאו אותם כו'. כי בזה שני דברים. (א) כוונת הדירת עראי למעלה כי ע"כ בראשית הביא ית' את ישראל לעבודתו רמז להם יהיה העה"ז אצלם דירת עראי. (ב) למען רמז עולמם יראו בחייהם. כאשר בצאתם ממצרים על ידי ענני כבוד אלהי ישראל. ולכתו יתברך לפניהם שהוא מעין העה"ב. למען מאז יפקחו עיניהם ולבם לעבוד את ה'. וע"כ טוב לגבר כי ישא עול הגלות ולמבטח ישב בסוכה. למען זולת קבלת המוסר תהיה לו ג"כ לפתח תקוה בגלות החיל הזה. כי מבית הסורים יצא למלוך ואם יתמהמה יחכה לו. וזהו למען ידעו דורותיכם כי בסוכות כו'. כי גם עתה אני ה' אלהיכם ולא געלתי בכם על כל חטאתכם ובטחו בה' עדי עד:

עוד יתכן רמז פה אז"ל מה לא צוה ית' אשב בסוכות בניסן. כי אז בסכות הושבתי בהוציאו אותנו מארץ מצרים אלא שלא יודע היות לשם מצוה. כי אז דרך העולם לישב בסוכה לצל יומם מחורב בימי קציר. אך בהיות בזמן האסיף שהכל מאספים תבואתם הביתה מפני הגשמים ולא יחושו. ויעשו אז סוכה. אז יודע כי במצותו יתב' הם עושים. וזה יאמר בחדש השביעי תחוגו אותו כו'. כלו' תדע למה בחדש השביעי תחגו אותו ולא בניסן. ה"ה כי גם שאתם לא הייתם טועים כי הלא בסוכות תשבו ז' ימים בכל זמן שיהיה. וגם אין המצוה על הנשים שדעתם קלה. ויבא לחשוב כי בסוכות ישבו בחמה מפני החמה. כי הלא כל האזרח בישראל ישבו בסכות שהיא למעוטי נשים כפרש"י מרז"ל. אך הוא למען ידעו דורותיכם בהמשך הזמנים כי בסכות הושבתי כו'. ועל כן עושים סוכה שהוא למה שהוא בזמן האסף הביתה מפני הגשמים. מה שאין כן אם היה בימי קציר. שלא יראה שהוא זה כ"א מפני חום:

והנה במאמר הכתיב באמור ולקחתם לכם ביום הראשון כו' ארז"ל (במ"ר פ"א ובגמ') וכי ראשון היא והלא ט"ו הוא. אלא ראשון לחשבון עונות ע"כ. והלא כמו זר נחשבה קושיותם זו. כי הלא בפסוק דסליק מניה הוא או' תחוגו וכו' שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. וא"כ או' ולקחתם לכם ביום הראשון הוא הראשון שהזכיר בפסוק. ומה ראה על ככה להקשות והלא ט"ו הוא. ועוד כי הלא גם למעלה נאמר חג הסכות שבעת ימים לה' ביום הראשון מקרא קדש. וכן בחג הפסח נאמר למעלה ז' ימים מצות תאכלו ביום הראשון מקרא קדש. ולמה לא הוקשה לו שם. ואם גם שם יש קושיא. מה ישיבו עליה כי הראשון של פסח אינו ראשון לחשבון עונות:

אמנם הנה בפסח נאמר שבעת ימים כו'. שעושה אגודה א' מהז' ימים כשאומר אח"כ ביום הא' הוא הא' מהנזכר. וכן בסכות נאמר שבעת ימים לה' אמר ביום הראשון שהוא א' מהז' הנזכר. אך למטה באו' תחוגו את חג ה' ז' ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. ראה והנה אם היה אומר תחוגו כו' שמנה ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. כשיאמר אחר כך ולקחתם לכם ביום הראשון היה חוזר אל הראשון מהשמנה. אך לא כלל מתחלה השמיני בכלל לו' א' ימים. כ"א ז' ימים ואח"כ ביום הראשון שבתון ואח"כ הזכיר השמיני בפני עצמו. והוא על כי הוא חג בפני עצמו ואינו נכלל בכלל ז' ימי חג הסכות. וא"כ או' אח"כ ולקחתם לכם ביום הראשון. אם הכוונה ביום הראשון של הז' ימים שהזכיר. היה לו לאומרו קודם הזכירו השמיני שהוא חג אחר. וכאשר אמר ביום הראשון מקרא קדש היה לו לו' ג"כ ולקחתם לכם בו פרי עץ הדר כו'. אך מאשר אמר ביום הראשון אחר הזכרת השמיני ולא בהזכירו הראשון של שבעת הימים. יורה כי הוא ראשון לדבר אחר ולא לחשבון ז' ימים:

פסקה מד

וידבר משה כו'. הנה הערנו למעלה כי הלא תהיה תפארתו של משה שידבר אל בני ישראל את אשר יצוה מאתו יתב' לאמר להם:

ולבא אל הענין נשכיל על דבר סמיכות הפרשה שאחר זה. היא וידבר ה' כו' צו כו' ויקחו אליך שמן וכו'. כי אין לה יחס כלל עם הקודם:

ועוד כי הלא ב' הכתובים האלה הבאים כאחת צו את בני ישראל ויקחו וכו'. ופסוק שאחריו כלו מחוץ לפרוכת כולה נאמר בפ' תצוה באר היטב ולמה חזרו ונשנו פה:

ועוד אומרו על המנורה הטהורה כו'. כי הנה או' הטהורה מיותר כי מי לא ידע כי המנורה טהורה היא כי מאין לה טומאה:

ועוד אומרו חוקת עולם לדורותיכם כי הלא לא היתה מצוה זו רק בזמן הבית:

ועוד כי אחרי אומרו מה שאחרי מות אהרן באומרו חוקת עולם לדורותיכם למה חזר לדבר על מה שיעשה אהרן באו' יערוך את הנרות:

ועוד כי הלא בפסוק הקודם נאמר יערוך אותו לפני ה' תמיד. ולמה יחזור ויאמר אח"כ יערוך את הנרות לפני ה' תמיד. ועל הדרך הזה בין בסמיכות בין בהערות יש ויש רבות בענין השלחן שבלי קשר נזכר. ובלי קשר נאמר. ובלי צורך פה. וזולת דברים מעין הקודמים שראוי להעיר בכתובים דקדוקים והערות:

ואומרה כי הנה כתבנו למעלה כי קרא הוא יתב' למועדינו מועדי ה' למה שע"י מה שנחוג פה כמצוה עלינו ככל חוקי כל מועד ומועד במועדי הם מקרא קדש העליון. כי שם לפניו ית' כל מועד ומועד אור לו בעולם העליון וייחוד קדושה רבה מאוד מאתו ית'.

כי ממנו תוצאות הארה ושפע שופע בעולמות שברא. באופן כי מועדי ה' יקראו כאלו הוא ית' חוגג בו. אך אין מתעוררים האורות ההם אם לא ע"י התעוררות שבתחתון מעם בנ"י. כי על כי נאמר אשר תקראו אתם. אותם לא כתיב אלא אתם. כי בכם הדבר תלוי כשתקבעו למטה קובעים למעלה כמשז"ל (שמות רבה פ' ט"ו) על פסוק לאל גומר עלי כי אפי' אם יסכימו למטה לקבוע יום פל' ויכינו מר"ה כסאות למשפט. ואח"כ ישכימו ליום שלאחריו גם למעלה יבטלו הדין עד למחר. עד אומרם כי אם ילדה הגיעה לג' שנים ויום אחד שמאז בתולותיה אין חוזרים. ואח"כ נמלכו ב"ד לעבר את השנה והוסיפו חדש אחד. תחזור אל הילדות ויחזור בתולותיה עד חדש ימים אחרים. כי הלא כל זה יורה כי על יד מעשה בני האדם למטה ע"פ התורה. יתעוררו כחות עליונים למעלה בקדושה העליונה. וז"א אשר תקראו אתם על ידכם יהיו מקראי קדש העליון כמדובר למעלה. והלא יפלא לאיש החמרי בשמעו הדבר הזה. כי ע"י מעשה בני האדם למטה יעצרו כח לעורר קדושה העליונה. ע"כ מה עשה הוא ית' מיד כאשר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. מיד וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן כו'. וגם פרשת הלחם פנים שעל השלחן. למען משם יוקח ראיה איך מעשה כל מצוה אשר יעשה האדם למטה בארץ. יעשה רושם למעלה בעולם העליון. וזהו צו את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך כתית:

והוא בשום לב אל אומרו להעלות ולא להדליק. וגם אומרו תמיד כי הלא ביום היה הפסק שלא היו נותנים שמן רק כמדת לילה. ועוד אומרו למאור ולא אמר להאיר:

אך יאמר הדור אתם ראו אשר אני מצוה ויקחו כו'. כי הלא למי הם מביאים השמן ה"ה באמת למאור למי שהוא מאור המאיר לעולמות כלם. וא"כ למה יביאוהו ולמה ידליקהו פה. אך אין זה כ"א להעלות למעלה נר תמיד הבלתי כבה לעולמים. כי הדלקה זו למטה עושה רושם ומאירה למעלה נר רוחני תמיד. הנה כי ע"י מעשה הגשמי להיותו של מצוה עושה רושם הארה למעלה. וש"ת הלא ערביך ערבא צריך. כי גם במנורה לא יכירו כי כן הוא. לז"א הלא אם מוח בקדקדם יכירו האמת. כי הלא אלו יצוייר כי לאורה הוא ית' צריך חלילה או לפחות לכבודו. הלא א"כ היה לו ית' לצוות להדליק לפנים מהפרוכת. אשר שם האלקים. אך הלא מחוץ לפרוכת העדות הוא פרוכת הארון אשר שם האלקים היו הנרות באהל מועד. אך אין זה כ"א שיערוך אותו אהרן כו'. כלו' אינו אומר ידליק כ"א יערוך. שע"י מעשה המצוה בטוב עריכות הכוונה יהיה עורך עריכה במה שעושה פה מערב עד בוקר אור לפני ה' למעלה תמיד בלתי נכבה כי רוחני הוא. ובזה נמצא שהוא חקת עולם לדורותיכם ואיך הוא מתמדת תמיד לדורות והלא אחר

החרבן בטל מנורה. לז"א על המנורה הטהורה כו' לומר היעלה בדעתך כי לא היה אהרן מדליק רק במנורה הגשמית אשר למטה בארץ. דע איפה כי על המנורה הטהורה שהיא הרוחנית שבבית המקדש שלמעלה שהוא טהור וזכה מעכירות גשמיות. שם יערוך את הנרות בהדליקו למטה. באופן שע"י כן יהא לפני ה' תמיד גם לדורות כי האור ההוא בלתי נכבה לעולם כי רוחני הוא. וגם רושם הארת המצוה עומדת לעד. באופן שהטבתי אשר דברתי באומר לדורות'. ובזה יובן מז"ל (במדבר רבה ט"ו) כי היה אהרן מצטער ואומר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי. א"ל הקב"ה למשה אמור לו לאהרן אל תתייירא. לגדולה מזו אתה מתוקן. לכך נאמר דבר אל אהרן כו'. הקרבנות כל זמן שבהמ"ק קיים הם. אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלים לעולם עכ"ל:

וראוי לשית לב כי הלא הנרות לא הורק בזמן הבית ויש דחקו לומר שהוא על נרות חנוכה. ואם כן הוא. איך מביא מפסוק יאירו שבעת הנרות והם ח'. ועוד ראוי לשים לב שם למה הביא ענין הברכות שאמר וכל ענין הברכות כו'. אך הוא כי מלבד מה שהוצרך לדרוש הדרשה ההיא על סמיכות הפרשה. עוד הוקשה למה אומר אל מול פני המנורה יאירו. שיראה שיש דבר במשכן מול פני המנורה ושם יאירו. ולא כן הוא ולא נראה להם ז"ל אשר נדחק רש"י ז"ל שעל האמצעים ידבר. ע"כ אמר שא"ל הקב"ה הנרות שתדליק. יהיו גם אחר החרבן ולמד אותו מהפסוק אל מול פני המנורה יאירו כו'. כלומר כי כל מה שבמקדש שלמטה גשמי יש לעומתו למעלה רוחני. באופן כי מול פני מנורה זו יש מנורה רוחניות בבהמ"ק שלמעלה שהיא המנורה הטהורה שאמרנו פה. ופי' הכתוב בהעלותך את הנרות שהוא בתתך עליה ומעלה אל הנרות להדליקם לכבודו ית'. דע לך כי לא בלבד פה כ"א מה שהוא מול פני המנורה הזאת שהיא המנורה העליונה שם יאירו ע"י התעוררות הדלקתך למטה. וא"כ אשר יאיר שמה עוד לא תכבה כי הם יאירו תמיד לפני ה'. והביאו ז"ל (שם) ראיה לזה מן הברכות והוא כי הברכות שברך אהרן לישראל האם לא שימשו רק בחייו. הלא גם לאורך ימים כי אין לברכה עכוב. כך היא זכות הארת המנורה:

ונחזור אל הענין והוא כי הנה הוא זה הדבר בעצמו אשר כתבנו. שרצה הקב"ה להודיע לישראל כי אור נרות שהיה מדליק למטה היה מעורר אור עליון ומאיר דוגמתן למעלה. וא"כ הרי לכם ראיה אל מאמרי למעלה כי מועדיכם מועדי ה' המה. כי כאשר תקראו אותם במועדם ותעשו חוקי כל מועד במועדי. תעירו ותתעוררו אורות עליונים המיוחדים

להם. באופן כי גם לפני ה' תגלה ותראה אור כל מועד במועדו. כאלו הוא ית' חוגג עמכם. ומועדיכם מועדי ה' המה:

והנה עדיין אין ראיה זה מתמששת בידים כ"א נלקחת ונתפסת בלב כל חכם לב בלבד לפי שכלו. ע"כ הביא לנו ית' עוד ראיה לזה מלחם הפנים ואמר הנה ולקחת סולת ואפית אותה שתים עשרה חלות. כי הלא כמו זר נחשב יצו ית' לשים על שלחן גבוה חלות לחם. לולא כי דוגמתן יש אורות בשלחן הרוחני שבמקדש שלמעלה. וע"י התעוררות מעשה המצוה יתעוררו האורות העליוני' שהם דוגמת הי"ב חלות. ועל ידן יושפע שפע ברכה בעולם. ומי יכריח שכן הוא. ע"כ אמר פקח עיניך ועין בעין בעיני בשר לך תראה כי כן הוא. כי הלא הן י"ב חלות שני עשרונים יהיה החלה האחד שהוא שני שעורי חלה שהוא שעור גדול כל אחת מהי"ב חלות. והם עשויות כתיבה בב' דפנות בלבד. שגם כי לא ישימו דבר על כל אחד מהם היא משתברת מאליה. ומה גם שהוא מסלת המשתברת יותר מהקמח. כמ"ש בגמ' על עופות שתפלן בבצק. וע"כ ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת באופן היה ששה זו על גב זו שעל התחתונה כובד י' עשרונים והיא והן כתיבה פרוצה קלה להתפרר. ואיך היו מתקיימים. כי גם שהיו קשות הנסך לא היה מספיק בטבע לקיימם. וא"כ אמור מעתה איך היו מתקיימים. אך הוא כי בשום אותה פה על שלחן הזהב הן הנה היו על השלחן הטהור אשר לפני ה'. הוא השלחן הטהור הידוע הרוחני טהור מגשמות אשר לפני ה'. וע"כ בהיות כי בשום אלו פה היה רשום דוגמתן י"ב אורות למעלה על ידי כן אותן אורות העליונים היו מתקיימים את האחרונים מהשפע העליון המשתלשל עד דוגמתן למטה. ואיך היה מתקדש הלחם להשפיע שפע העליון כלו כאלו גם זה לחם קדש לזה אומר ונתת על המערכה לבונה זכה כי אותן בזיכי לבונה היו ללחם לאזכרה. כאמורים לקדש שאר הקרבן וקומץ המנחה לשיוריה. ואמר כי מאז ניתנו הלבונה היו מועלים בצד מה. להיות לאזכרה בשבת הבאה. ולבאר יותר הדבר אמר ביום השבת כו':

והוא בשום לב אל אומרו ביום השבת זה פעמים. ועוד כי עד כה דבר לנוכח באומרו ושמת אותם כו'. ונתת על המערכה כו'. ואח"כ אומר ביום השבת יערכנו שלא לנוכח. אך אפשר יביא עוד ראיה אל האמור. והוא כי הנה ידענו כי אחר היות הלחם על השלחן ח' ימים ביום השבת השני היה חם כרגע שהושם שם. כמשז"ל (במס' מנחות דף צ"ו) על פסוק ביום הלקחו. והנה זאת ראיה גדולה כי שפע קדושת שלחן העליון היה נשפע פה בשלחן התחתון. עד יהיה גדר גם זה כאלו נותן על השלחן העליון. וע"כ היו תמיד בהווייתו. וז"א ביום השבת ביום השבת ב' פעמים. להקיש שבת הלקוחה כשבת הנתינה

על השלחן. ושעור הכתוב תדע כי על שלחן הטהור הרוחני היה לפני ה'. כי הלא ביום השבת ביום השבת כי יום שבת ההסרה היה כהויות ההנחה. א"כ הוי אומר כי אין אתה שאמרתי לך ושמת אותם העורך אותם כ"א יעריכנו השם הנזכר האמור באומר אשה לה' כי הוא יתברך ע"י מעשיך במצוה הוא יתברך יערכנו. כי יתן ללחם הערכה ואיכות להיות לפני ה' תמיד בב"ה שלמעלה. כי שם יהיו י"ב אורות דוגמתן על השלחן הרוחני ואותן האורות לא יסורו משם כ"א יהיו לפני ה' תמיד. הנה כי הדבר מוחש ונתפס בידים כי מעשה המצוה אשר יעשה האדם יעשה רושם אור גדול הרוחני וקדוש למעלה. ולמה לא יעשה הוא יתברך מעצמו. מבלי נעשה הפעולה שמית אנחנו למטה. לז"א מאת בני ישראל ברית עולם. לומר כי כל מה שהוא ית' ערוך למעלה ומגלה אורות ומשלשל שפע. הכל הוא מאת בנ"י שע"י עשותם מעשה מתעוררים כחות עליונים מש"כ בלעדם. כי לזה ביני ובינך ברית עולם כי תמיד כל הטוב והשפע וקיום העולם על ידם יהיה. הנה בזה גמר הראיה אל האמור כמדובר. ואחר כך ראה ית' פן יאמר איש א"כ איך הלחם ההוא בני אדם יאכלוהו והיא קדוש. לז"א והיתה כו' לומר גם שתראה כי והיתה לאהרן. אל תתמה על החפץ. כי הלא הביטה וראה כי הנה ואכלוהו במקום קדוש. כאלו אוכלים קדש קדשים משלחן גבוה כי קדש קדשים הוא לו מאשי ה'. כי יאכלו את חקם שהוא חק עולם:

פרק כד

פסקה י

ויצא בן אשה ישראלית כו'. הנה חלקו ז"ל (ויקרא רבה פ' ל"ב) על פי' יציאה זו. ולפי הפשט אחשוב. כי בא הכתוב לספר בשבח בנות ישראל במצרים. כי אשה לא נטמאה במצרים כמרז"ל (שמות רבה פ' א') כי ע"כ ייחסם הכתוב אחר אבותיהם. כי היו האומות אומרים. אפשר בהם שלטו מצריים ובנשותיהן לא שלטו כו'. ע"כ אחשוב כי אמר אלקים ויצא כו'. כלומר ויצא בן אשה ישראלית כלומר בן אחד בלבד שהיה הוא בן איש מצרי ולא יותר. ואף גם זה לא בכוונתה כי אם שיצא העגל ההוא שלא מרצונה והיא מאמרם ז"ל (ש"ר פ' א' ויקרא ל"ב) על פסוק ויפן כה וכה כו' כי דתן היה שוטר ישראל. והנוגש מצרי נתן עיניו באשתו והלך לביתו בלילה לקרותו והוציאו בלילה. ואחר שהוציאו נכנס הוא ובא אל אשתו ונתעברת בבן רשע הזה. וזה יאמר ויצא כי יצא כדבר היוצא בלי דעת. כי היא לא התנית אהבים עם המצרי אביו. ואמר הכ' כי והוא בן איש מצרי לומר כי זה הוא בן איש מצרי הידוע. הוא האיש מצרי שהכה משה ויטמנהו בחול ואמר בתוך בני ישראל הוא מאמרנו כי בתוך כוללת ישראל לא יצא בן שום איש מצרי זולת זה. או

ימשך אומרו בתוך בני ישראל אל אומרו בן איש מצרי לומר היה בן איש מצרי אותו איש מצרי שבתוך בני ישראל. הוא אותו שהיה ידוע בתוך בני ישראל. והוא מ"ש ז"ל (שמות רבה כ"א) על ויטמנהו בחול כי הטמין ענין המצרי בתוך בנ"י הנמשלים לחול. ועל היות זה בן המצרי ההוא. ע"כ כאשר ויביאו אותו אל משה והנה שם אמו שלומית בת דברי שהיתה דברנית. ע"כ אמר משה גם שיהיה אפשר להוציא משפט מות האיש הזה מתוך התורה. הלא זאת דברנית. והלא תאמר הנה זה משה האיש הרג את אביו. והנה עתה יבקש להרוג את בנו. ומה גם כי נסתכן על ידו. ע"כ מה עשה הניחו במשמר לפרש להם ע"פ ה'. לפרוש להם לישראל ע"פ ה' שיפרש הוא ית' משפטו ודינו. ולא יאמר הוא משפטו מפחד לשון הרע הדוברים על צדיק עתק. ומה גם על דבר האשה כי דברנית היתה כמדובר. ובזה יתכן אומרו לפרוש להם על פי ה'. ולא אמר לראות מה יצוה ה' כ"א לפרוש להם. כלומר כי גם שיהיה אפשר להוציא משפטו מפורש מתוך מה שלמד. רצה לפרוש להם על פי ה' ולא ע"פ עצמו מריב לשונות. ובזה ג"כ יתכן מה שהפסיק בשם אמו. בין ההבאה אל משה להנחה במשמר. על כי היא מכלל הסבה כמדובר:

פסקה יג

וידבר ה' וכו'. **הוצא וכו'**. הנה באומרו ואל בני ישראל תדבר לאמר. אומרו לאמר הוא מיותר ומשולל הבנה כי אינו לאמר לזולת. ועוד כפל אומרו איש איש וכו'. ועוד אומרו אלהיו הל"ל אלהים. כי למה ייחס אלהותו יתברך אחר העושה רעה. ועוד באומרו כגר כאזרח למה הוצרך לפרש ב' הסוגים. ועוד אומרו ואיש כי יכה כל נפש אדם מה עניינו פה. וכן ומכה נפש בהמה מי הכניס דין זה פה. וכן דין מכה בהמה מלמטה אין כאן מקומו. וכן איש כי יתן מום בעמיתו כו' שבר תחת שבר כו'. ועוד למה חזר לומר פעם שנית ומכה בהמה כו'. ועוד למה חזר ואמר משפט אחד כו' אחרי אומרו למעלה כגר כאזרח כו'. ועוד אומרו וידבר משה כו' ויוציאו וכו'. כי אחר שתחלה נאמר למשה הוצא את המקלל למה קודם שידבר משה את כל הדינים האלו לא הוציאו אותו. ועוד כי למעלה אומר הוצא את המקלל. שיורה כי משה יוציאנו ואחר כך אומר ויוציאו שיורה שכל ישראל הוציאוהו. ועוד אומרו ובנ"י עשו כי אחר אומר וירגמו אותו אבן. מי לא ידע שעשו כאשר צוה ה' את משה:

אמנם הנה אחרי צוותו ית' את משה הוצא את המקלל הזה. ראה והנה אפשר יאמרו נא בית ישראל. אין זה רק יען האיש גר או ממזר החמירו בו. לזה מה עשה הוא ית' דבר אל משה ואמר בני ישראל תדבר ענין אחר. כדי לאמר אחר כך האמירה שאמרתי לאמר להם שירגמו אותו אבן. בל יטעו לחשוב כי פנים אני נושא את האזרח על הגר. כי יקלל

את מי שהוא אלהיו בין אזרח שמעולם היה אלהיו. בין גר שמקרוב הוא אלהיו. כיון שכבר הוא אלהיו דינו שוה כי ונשא חטאו. אך ונוקב שם וכו' שהוא הנדון שלפנים. אין הפרש בין זה לזה כי כגר כאזרח בנקבו שם יומת. כלו' וע"כ כמצותי להמית את הגר הזה. הייתי מצוה להמית גם אם אזרח יהיה ולא בלבד את השם הנזכר כ"א בנקבו שם סתם אחר שהוא א' מהשמות הקדושים דינו שוה. וזהו בנקבו שם יומת והראיה כי כן הוא כי הלא אם הייתי מחלק בין זה לאזרח. היה יוצא הדין שלא ישוה הממית הגר לממית אזרח. אך לא כן הוא. כי הנה ואיש כי יכה כל נפש אדם שמרבה הכל בין אם יהיה המוכה גר או אזרח. כי הנה הביטה וראה אל מי אשוה אותו אם לבהמה לומר שישלם ממון כמכה בהמה. אי אפשר. כי הלא ומכה בהמה ישלמנה הוא כי הוא נפש תחת נפש. כי מדמי ההשלמה יהיה נפש בהמה כמוה. כלומר אך אם יכה את הגר האם נוכל לומר שישלמנו ויקנה נפש בנפשו א"א. כ"א בבהמה נפש בהמה בנפש חברתה. לא כן בבני אדם כי מאי חזית דדמיך סומק טפי. דלמא דמא דהיאך סימק טפי. ומה גם בבחינת הנפשות כי אין נפש דומה להדרגת זולתה. ואין בלתו יתברך מכיר ערכן. ואם לנותן מום באדם נשוה את הורג את הגר. שאין נפשו חשובה כנפש איש אחד שלם מישראל. כ"א כמקצת איש כנותן מום בעמיתו במקצת גופו. גם זה א"א כי הלא איש כי יתן מום בעמיתו שהוא באחד מאיברי גופו תוכל לשער ממון כשיעור ההיזק. ולומר כי כאשר עשה כן יעשה לו. שבר תחת שבר. עין תחת עין שכל אלו מאברי הגוף. ונוכל לומר כאשר יתן מום באדם. כן ינתן בו מדבר הניתן ביד. שהוא ממון. כלומר אך לא בנפש הגר שלא נאמר לא יהא הגר כאיש שלם. כי הלא במה ישוער עד היכן מגיע שעור נפש הגר. בערך נפש זולתו לשער מכת נפש. לכן כלל הדברים הוא כי לא ניתנו הדברים לשיעורין. כ"א זה הכלל כי מכה נפש בהמה ישלמנה. נמצא אדם מישראל הקרוים אדם יומת בין גר בין אזרח. משפנו אחד יהיה לכם כגר כאזרח. ואין הפרש בין נפש לנפש. כיון שדרך כלל אני ה' אלהיכם כמוך כגר:

או יאמר במשז"ל (סנהדרין פ"ד) כי בפסוק זה לא נאמר נפש בהמה כ"א ומכה בהמה. שהוא ללמד על מכה שאין בה מיתה שישלם לפי ערכה. ובזה יאמר לפי דרכנו אין לדמות את הגר כמקצת אזרח. לבלתי המית עליו את האזרח שהרג. וגם לבלתי שלם דמיו כגוף שלם. רק כנותן מום בעמיתו. כי הלא לא נוכל לשער ולומר כאשר עשה כן יעשה לו. ולא תאמר כי כאשר במכה בהמה יהיה הפרש בין דמי כלו לדמי מקצתו. כן בגר. אצל שאר ישראל יהיה הפרש בין זה לזה במכת נפש. לז"א ומכה בהמה שאינה

מכת נפש ישלמנה לפי ערכה כי בה יש ערכין. אך מכה אדם בין גר בין אזרח יומת. כי אין בהם ערכין כ"א משפט א' כו'. כגר כאזרח כו':

פסקה כג

וידבר משה כו'. הנה יתברך אמר למשה הוצא את המקלל כו'. שהוא בעצמו יוציאנו ליסקל. ובבא עת הפועל. בא וידבר אל בנ"י דבר שעל ידו ויוציאו כו'. ויהיה כי דבר להם. כי לא יאות לו להוציאו ליסקל מריב לשונות. פן יאמרו כ' הוא הרג את אביו ונסתכן על ידו. לולא ה' הצילו מחרב פרעה. ושעל כן השתדל להרוג את בנו. וע"כ בשומעם ויוציאו הם ולא משה את המקלל וירגמו כו'. וש"ת אם כן עברו מצותו ית' כי הוא אמר יהיה משה המוציא והם הוציאוהו. לז"א כי ובנ"י עשו כאשר צוה ה' את משה. כי למה שלשם שמים נתכוונו להרחיק ממשה לזות שפתם. מעלה עליהם הקדוש ב"ה כאלו עשו ממש כאשר צוה ה' את משה:

פרק כה

פסקה א

וידבר ה' כו'. דבר כו'. ראוי לשים לב (א) אל אומרו בהר סיני פה מבשאר מצות לפי פשט הכתובים זולת דרשת רז"ל (מת"כ) שהביא רש"י ז"ל בפ'. (ב) אומרו ואמרת כו' שהוא מיותר. (ג) אומרו אשר אני נותן לכם שגם זה מיותר. כי מי לא ידע כי הוא ית' הנותן. כי לה' הארץ ומלואה ומה גם כי כמה פעמים נכתב זה בתורה. (ד) אומרו ושבתה הארץ שבת לה'. כי הלא אחר כי שבת הארץ היא לבלתי חרוש ולבלתי זרוע. היה ראוי יתלה הדבר באישים. ולא עוד כ"א הארץ הלזו הנשמה לה. או רוח ונפש לייחס השביתה אליה לאמר ושבתה הארץ. כי מן הראוי היה יאמר ותשבתו שבת הארץ לה'. (ה) כי התחיל בלשון רבים כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם. ויצא בלשון יחיד שש שנים תזרע ושש שנים תזמור כו'. ומהראוי היה כי בראש דבריו יאמר כי תבא. או בסוף יאמר תזרעו שדותיכם. (ו) כי מה שיזרעו ויבצרו ויזמרו בשש שנים א"צ לאומרו רק השביתה בשביעית שהיא שבת והיא לבדה המצוה. (ז) אומרו ואספת את תבואתה כי מה צורך לומר שיאספו התבואה. וגם למה מייחס התבואה אל הארץ. ולא אל בעליה ית' או יאמר סתם ואספת את התבואה. (ח) כי הלא לבלתי חריש ולימנע מלזרוע הלא יראה בזה שבת הארץ לבלתי עבוד בה שום עבודה. אך בבצירה או קצירת הספוח או לבלתי החזיק כל איש בשלו. כ"א שיהיה מופקר לכל. מה ענין וייחס יש לזה עם שבת הארץ. (ט) אומרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. כי הלא לא את השבת הם אוכלים. ומהראוי היה יאמר והיתה תבואת הארץ לכם לאכלה. (י) שנכנס בלשון רבים באומרו לכם לאכלה.

ויצא בלשון יחיד ואמר לך כו'. (יא) אומרו תהיה כל תבואתה לאכול שהוא מיותר. והן אמת כי זאת האחרונה תתיישב במאמר רז"ל (בת"כ) באומרו כלה לחיה מן השדה. כלה לבהמתך כו':

אמנם הנה אין ספק כי כאשר שבת בראשית יורה על חידוש העולם. כך שבת הארץ רמז אל בריאתו יתברך העולם. כי ששת ימים עשה ה' את השמים וביום השביעי שבת. והנה ממוצא דבר יצא לנו קושיא גדולה. והיא כאשר שבת בראשית נאמר בי' דברות בטעמו. באומרו כי ששת ימים עשה ה' כו'. וינח ביום השביעי. כך שבת הארץ שגם הוא שבת. ומן הטעם עצמו למה לא נאמר שם. ולהסיר כל זה מלב איש מלהרהר ולומר אין זה כ"א שרצה הקב"ה את ארצו ויחמול עליה כ"א יזרעוה שנה אחר שנה הלא תחלש כחה. כי על כן דרך עובדי אדמה לזורעה שנה. ולהוביר שנה. אך אלהים אמר די בהוביר אותה א' לז' שנים. לזה הקדים ואמר וידבר ה' וכו'. לומר אתה דע לך כי כבר דברו ה' אל משה מהר סיני לאמר לישראל. ולא נתחדש עתה ענין שבת הארץ. וזהו וידבר ה' כו' בהר סיני לאמר. כי מאז דבר העשרת דברות דבר גם לאמר לישראל זה. ושמא תאמר סוף סוף עדיין הקושיא במקומו. כי לא נתקן רק שלא נתחדש בעת. כ"א שנאמר בהר סיני. אך עדיין יקשה למה לא נאמר בתוך הי' דברות עם שבת בראשית. ועוד כי הלא אשר נעשה רמז חידוש העולם בארץ. גם נעשה בח"ל כי כל כללות הארץ נברא בבריאת העולם. לז"א כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן וכו':

ולבא אל הענין נזכירה מז"ל והביאו רש"י ז"ל בפתח דבריו. וז"ל א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים. הם אומרים להם. כל הארץ של הקב"ה. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ע"כ:

הנה כי זכר היותו ית' בורא הארץ. הוא נתינת טעם והסרת פתחון פה מהאומות. בל יאמרו כי לא היה לישראל חלק נחלה בכל הארץ אם לא דרך גזלה. וע"כ נאמרה בריאת העולם בתורה. ע"כ אחשבה כי אמר אלהים הנה זאת שנית אעשה. כי למען כל העולם יבינו וישכילו זאת. כי נתתי את הארץ לישראל אעשה להם עזר כנגד האומות. במה שארמוז בגוף הארץ בריאת העולם. למען יתנו אל לבם שהוא למען יזכרו כי הוא ית' אשר בראה. נתנה לאשר חפץ לנתנה. ולא דרך לסטאות כבשוה ישראל. והוא בשבת הארץ שהוא זכר למעשה בראשית. לרמוז בה כי הוא ית' בראה והוא נתנה. וז"א דבר אל בני ישראל כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן למה שיראו כי אני נותן אותה ואינם

לסטים שגזלו נחלת גוים. ע"כ ושבתה הארץ עצמה שנתתי שבת לה' להורות בה כי הוא ית' בראה והוא נתנה. וע"כ א"צ עשות זכר זה גם בח"ל. כי אין העיקר על הרמז מצד הענין בעצמו כשבת בראשית רק על דבר מתנת הארץ כמדובר. וע"כ לא נכתבה שביתה זו בי' הדברות. כ"א שבת בראשית שהיא מצד עצמה עיקר זכר חידוש העולם. וגם הוא בימים ממש כי ששת ימים כו' וינח ביום השביעי. וזהו דבר ואמרת לאמר. דבר תחלה הטעם שהוא אשר אני נותן כו'. ואח"כ ואמרת המצוה שהיא ושבתה הארץ כו'. אך העולה על רוחך כי אולי עשיתי למען החזיק בכח הארץ בל יותש כתה. ולא תוסף תתת כחה לך בעצם אם תזרענה שנה שנה בלי הפסק. ושעל כן אצוך להוביר אותה לפחות שנה שביעית. למען תנוח ותנפש כעבדך ואמתך כמוך. הנה זה היו לא יהי' חלילה. כ"א שביתת קדושה לשם ה'. וזהו ושבתה הארץ שבת לה'. כלומר לשם ה' ולא לשם נייחא מלאות תת כחה שנה אחר שנה. והנה לך ראיה גדולה. הלא היא כי הנה אתה אשר יש לך שדה שעל כן אומר לשון יחיד שש שנים תזרע שדך זו אחר זו. וכן שש שנים תזמור כרמך שש שנים רצופות. והנה תראה כי אין חסר בשנה השניה מבראשונה ולא בג' מבשנית. וכן עד הששי לא יעשה בה רושם לגרוע מתבואה הנהוגה לתת בשנים שקדמו. אפי' ממה שהוציאה בשנה הא'. הנה כי אין ע"י כיתר ארצות שכחה נתש. כי ע"כ נקראת זבת חלב ודבש כזבה שומנה וטובה מאליה מאתו ית'. ולא בטבע שיותש כחה וזהו שש שנים תזרע וכו'. זו אחר זו. ועכ"ז ואספת את תבואתה שהוא תבואתה הנהוגה לתת תאסוף גם בששית. ומה גם אם נדקדק רבוי היות. כי גם מצא בה רבוי. וא"כ אמור מעתה כי לא על דבר תשות כחם דברתי ועשיתי שתשבתו שבתה. ועוד ראיה כי אין הענין על זה רק לשם קדושת שבת. כי הלא אין צ"ל בזמן שתזרענה. כ"א אפי' בשביעית שאין בה רק ספיח הגדל מאליו. ועכ"ז תראו שגם אז תרבה ברכתה ותתן תבואה רבה מאליה מהספיחים. באופן תכיר שמכ"ש שאין כחה נתשת. אם היית חורש ונותן בה תבואה אשר תזרע את הארץ. כי אז משלך היתה נותנת לך. כ"א גם כאשר לא תזרע כלל תוציא רב תבואות. והוא כי אלו היית קוצר תבואתך בשביעית לא היה ניכר אם מעט ואם הרבה. כי הלא אשר לו שדה. אשר יאסוף ישמרנו בביתו ואם אין לו לא ידע בש"פ מאד. לכן את ספיח קצירך משדך לא תקצור. ואת ענבי נזיריך לא תבצור כו'. ותראה כי כל כך יהיו הספיחים. כי והיתה שבת הארץ לכם לאכלה דרך כלל. לא בלבד לבעלי שדות כ"א לכל הכללות. וז"א לכם ולא לשון יחיד כאשר עד כה. וגם לעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך ולבהמתך ולחיה וכו' תהיה כו'. הנה כי גם בשנה השביעית אשר לא תזרע תתן כחם שיאכלו בעלי שדות. וכל אשר להם ועבדים

ושפחות ושכירים וגרים. וחיה ובהמה. ע"כ אמור מעתה כי לא לבלתי יותש כחה אני מצוה כי לא טבעית היא כשאר ארצות רק תשבות שבת לה'. עוד יתכן דרך שני והוא כי לא טרם ידבר הוא ית' את דברי המצוה הזאת. ראה והנה יתחמץ לבב אנוש. באמת באמור מה זאת. האמנם תצדק שביתה על הארץ. ומה הארץ. אם לא חומר עכור. האם שיח ושיג לה' שתשמור שבת מחללו. ואם אמנע עצמי שלא אזרע שדי וכרמי לא אזמור הלא אני הוא השובת ולא היא כי קרקע עולם היא. ע"כ להעיר לנו אזן וללמדנו דעת בא אלהים. וטרם גלות מצותו ית' זאת אמר למשה יזכור לישראל הר סיני וזהו וידבר ה' אל משה ויהי דבורו כי בהר סיני ראוי לאמר. ופי' ואמר דבר אל בני ישראל אשר אמרתי לך להזכיר הר סיני להם. כי תאמר להם כי בהר סיני נאמר זה למה תדבר כה מפני כי ואמרת להם כו' ושבתה הארץ שהוא כאשר נבאר בס"ד. כי הארץ תקנה קדושה בשנה השביעית. כאשר האדם קונה נפש יתירה וקדושה ביום השבת. וע"כ לבל יהיה הדבר כמו זר נחשב בעיניהם. ע"כ בהזכיר להם סיני כי שם שרתה שכינה והיתה בם קדושה עד צוותו ית' כי כל הנוגע בהר מות יומת. יתנו אל לבם כי גם פה יהיה ה' עם הארץ כאשר היה עם סיני. וש"ת הלא שם היה כי ירד עליו ה' באש ורכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש. אך בארץ הלזו מאין לה הדבר הזה. לז"א כי תשאו אל הארץ אשר אני נותן כו'. לומר הנה אתם קדושים אשר בארץ ועל כן אין איכות הארץ אחר בואכם אליה כאיכות שהיה לה מקודם כי הלא אתם מקדשים אותה כי הלא כי תבואו אל הארץ. ואיני אומר תלכו אל הארץ להורות כי לכתכם לה ביאה תחשב. כי שורשי נפשותיכם שם המה בארץ העליונה. שלעומתם אשר קדושה העליונה מרחף עליה תמיד. נמצא כאלו עיקר מציאותם שם הוא. ועל כן בכל מקום אשר יזכיר הליכה אל הארץ אומר לשון ביאה. מה שאין כן לחוץ לארץ כד"א וילך חרנה. כלו' באים אל עקרכ' כי בהיותכם ביתר מקומות אתם חוץ מרשותכם ועצמכם. וכמאמרנו ע"פ לך לך מארצך כו'. לומר הליכה זו היא לך כלו' לעצמך כי שורשם בא"י ובח"ל אתה רחוק משורשך. וזה יאמר פה כי תבואו אל הארץ כי אתם כמתחברים אל שורשיכם הנשמות שבכם עם שרשיכם שבארץ העליונה. נמצאת הארץ התחתונה ממוצעת מחברת בין נפשותיכם לשורשן. שעל כן המשך הקדושה היא דרך הארץ הלזו. הרי שהוא קדושה וגם שאתם בה קדושים. וגם תמצאו הכנה מאתי כי היא אשר אני נותן לכם שהם שני דברים אחרים. (א) כי מתנה שאני נותן ודאי קדושה היא מצד עצמה. (ב) היות המתנה לכם כי אין אדם נותן לבנו בכורו אם לא מיטב שדהו ומיטב כרמו. כך אני נותן לכם מיטב כל העולם כי הכל שלי כי לי הארץ. וע"כ אל תתמהו בדבר כי ושבתה הארץ שביתתה

היא שבת לה'. כי כאשר בשבת בראשית שישראל שובתים נקרא שבת לה' כי הוא ית' שובת עמהם כמאמר הכתוב (שמות ל"א:י"ז) ביני ובין בני ישראל. כך שבת הארץ גם הוא יש לו שייכות בשבת הארץ. ותקרא שבת לה'. ושמא תאמר מה היא הוראת השרא' קדוש' בארץ בשנה ההיא. וגם במה יודע כי כן הוא לעיני בני ישראל. לז"א הנה שש שנים תזרע שדך ל' יחיד. ואמר לשון יחיד על מי שהוא בעל שדה. וגם שש שנים תזמור כרמך. נמצא כי יגע אתה וזורע וזומר בה ובינך ובינה נעשה פרי תבואה. וזהו ואספת את תבואתה כי אתה המאסף שזרעת אותה. וגם היא תבואתה שלה נעשה ממנה. וגם מה שתאסוף הוא לך לבדך כי ממך ומקרקעך הוא. אך בשנה השביעית לא כן הוא כ"א שבת שבתון יהיה לארץ. כלומר איני אומר לך תשבת הארץ בלבד. כ"א שבת שבתון יהיה לארץ שהוא כי הויה של שבת שבתון יהיה לה מושפע בה. ואותו השבת הוא שבת לה' כי ממנו ית' הוא ההויה אשר תתהוה בה. כי גם הוא ית' יש לו שייכות בדבר. מעין שבת בראשית שיש לכל איש נפש יתירה מאתו ית'. וגם הוא ית' יש לו למעלה שמחה ושבית' לפי בחינתו ית' נודעת מאד ליודעים חן. לכן שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. והוא כי כאשר בשבת בהיות לאיש נפש יתירה מעולם משולל יחס שום מלאכה. ועל כן יחייב את ראשו אם יעשנה. כך הארץ בשנה זו אם בימים שהותרה לך מלאכה שהוא בחול. תעשה בה מלאכה אתה פוגם בשפע קדושת שבת הנשפע בה מעולם העליון שאין בו שייכות מלאכה. ושמא תאמר לא אעשה בגופה עבודה. אך ספיחיה הגדלים מאליה אקציר ואוכל. כי משדי המה וזכתה לי שדי. וכן אבציר ענבי כרמי כי כרמי שלי הוציאם השמר לך לא תקח לעצמך. כ"א את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור. והטעם הוא כי הנה בששת השנים ממך ומקרקעך היה הפרי שנתהווה. והיית אוסף תבואתה. אך שבת שבתון יהיה לארץ. והוא האמור כי הויה של שבת שבתון הוא רוח קדושה יהיה לה מהעולם העליון. והיא המגדלת פירותיה. באופן כי ברוח קדושה מהעולם העליון נתהוו. וא"כ אם תאסוף התבואה לא תתייחס לאוסף תבואתה כי לא ממנה נתהוו פירותיה כ"א מהוויות קדושה שמעולם העליון אשר הושפע בה. וזהו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. כי ע"י שבת שבתון שיהיה לארץ אינך אוכל תבואתה כ"א שבת הארץ ממש היא לכם לאכלה. כי שבת הארץ גידלה הספיח ההוא כאלו שבת הארץ תאכלו. וע"כ לא יהיה לך לבדך אתה בעל השדה לאכלה. כ"א לכם שהוא לכל בית ישראל. כי הלא אין הפירות ממך ומשדך כי אינה תבואתה. כ"א של השבת בעצמו. והוא אם כן לכל. כי כל ישראל יש להם חלק בקדושת העולם העליון של שבת הארץ. ולכן לכלכם תהיה לאכלה. הנה נא אמרתי לך מה היא שבת הארץ שהיא הויות קדושה

כמדובר שתשרה בה ומגדלת פירותיה ועדיין במה תראו בחוש כי כן הוא הלא הוא כי דרך כל העולם כי שדות שלא יזרעו ולא יחרשו כלל שגם אם יעלו ספיחיה בהם כי יהיו מעט מזער לא כביר. א' הנה וא' הנה. אך הנני מודיעך כי מהספיח יהיה כ"כ הרבה. כי יהיה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך כו'. הרי כי בעיניך תראה רבוי ברכה היוצאת מאליה. כי ודאי תגזור אומר כי אין ספק כי אין זה כ"א הוויית קדושה השורה על האדמה והוליד' והצמיחה בברכת ה' אלהיכם. ושמא תאמר האם גם צמח האדמה שמצמיח חציה לבהמה בבקעה ובהר. גם משבת שבתון שיהיה לארץ תצמיח יחד עם ספיח קציר מאכל אדם. וז"א ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול כלו' כי בתבואות עצמו אני מגדל גם לחיה ולבהמה כי בם אני מצוה את הברכה להאכיל גם לבז"ח. אך מוצא דשא הוא מן הטפל לתבואות היוצא השדה. ככל יתר עשבי מותר שבאדמה. גם בששת השנים חציר לבהמה יש מעצמו. שבלי חרישה וזריעה הוא יוצא: והנה למה שמגדולות תורתנו הוא על דרך פשטה. יש ויש גבוה דרכים ישרים גדולים וטובים רמז ודרש וסוד. והנה כה מבטינו בספרינו אלו להיות קורא ופושט. כי לא שמנו בהם בלתי אל הפשט עינינו. וגם ברמז הרומז על הארץ והדרים עליה להדריכם בדרך ישרה. בקצת מקומות לא משכנו ידינו. וגם פה בכתובים שדברנו בם. וקצת מהבאים אחריהם. ראיתי ונתון אל לבי להעלות על ספר. רמז דרך ישר לפני איש. שיתקננו ית' בעצה טובה מלפניו כאב לבנים אשר אהב והוא אמור להם כי תבאו אל הארץ העליונה היא השכינה בעלות נפשותיכם. מן העולם ועד העולם העליון. לעת מצוא זו מיתה. עשו הכנה מעתה. באופן שבסילוקכם שושבתה הארץ הנזכר שבת לה' כי תשבות ותעלוז ארץ העליונה עם השם הגדול וזהו ושבתה הארץ שבת לה'. והוא הנודע מס' הזוהר (כ' ויחי) כי כשהצדיק נפטר מן העולם נעשה ייחוד למעלה בין שם המיוחד לשכינה לשם הגדול. כשמחת חתן וכלה. ומרגלא בפומייהו לקרא לסילוק הצדיק הילולא. והנני נותן לפניכם היום סדר הנהגתכם בעה"ז. להשיג בו האוש' הנזכר בל ימוט מפני עקת היצה"ר. והוא כי ו' שנים שהם בס' שנה שלך. תזרע שדך וכו', והוא כי אם שדה אתה. משולל תורה ומצות כשדה בור. שמעצמו אין בו דבר. בלתי מה שנזרעו בו בס' שנותיך תזרע שדך מתור' וכל מצות ה'. ואם תדמה לכרם שבו ענבים מאליה. כן גם אתה יש בך תורה ומצות. הלא לא יבצר מהיות בם איזה פנייה בלתי טובה. וצריך לקצותם כזומר את הכרם מהפסולות ההוא ומשאיר הטוב. ואספת את תבואתה כי הלא הזורע א"ע בתורה ומצות. כמקרה הזרע את השדה גם הוא יקרנו. כי הלא לא יבצר מצאת אצל גרעיני החטה מוץ וקש. שע"כ להעבירו. דש וזורה ברחת ובמזרה ואוסף בחטים לבדם.

כן גם אתה במצות אשר תזרע בך לא נעדר מהיות בהם צד יוהרא וגאוה. כמוץ שבראש השבולת. או צד השליך עצמך אחר תאוות גופניות בהמיות. הנמשלות לקש הוא התבן הנעשה ממנו שהוא מאכל לבהמה. משני אלה צריך לקנות מעשיך באופן שלא ישאר לך רק פרי תבואת המצוה משוללת מוץ וקש. הם ב' בחינות הנמשלות להם. וזהו ואספת את תבואתה וכל זה תעשה בע' שנותיך שהוא זמן המעשה בעודך בעולם המעשה. כי ובשנה השביעית שהוא בעשור השביעית. לא תבטח במעשה השנים ההם כן תמות ואז היא עולם השבת והשכר. ולא עולם המעשה ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. וזהו שבת שבתון והיה לארץ כי תמות בעישור ההוא. ויהיה שבת לשכינה לשלם שכר. ולא יאכל בשבת רק מי שטרח בערב שבת. אך אז אינו עולם המעשה כ"א אז תדמה לשדה שאין בה זריעה. כך אין בך מעשה מצות כי אז לא יזרע אחר שכבר הוא מת. ואם יש בך מצות כענבים בכרם ואינך צריך רק זמור איזו פנייה רעה. אז לא תוכל לזמור ולתקן. והוא מענין מז"ל כי בראות הרשע אחר מותו מה שעושים לו אומר הניחוני. ואעשה מצות ואומרים לו מי שטרח כו'. וזהו שדך לא תזרע שלא תוכל לומר הניחוני ואעשה מצות. כי כבר הוא שבת כמדובר:

כלל הדברים בל יתעצל אדם מלתקן מעשיו אחר לא טובים. ולסגל מצות ומעשים טובים בטרם יחשיך. כי לא ידע האדם את עתו. לכן צריך יאזור כגבר חלציו יום יום. כמצות התנא עלינו כדתנן (אבות פ"ה) יהודא בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים ע"כ כו'. הנה לא על חנם המשיל עבודתו ית' לד' מינים בעלי חיים אלו. וכינה תוארים לפעולות כל אחד שניין דא מן דא. ואחשבה בד' מדות אשר ייחס לד' בעלי חיים הללו. לחלקן לב' חלקים. השנים הראשונים על מצות עשה. והב' השניים על מל"ת. והוא כי שתים הנה התואנות המפילות עצלה על בני אדם מלעסוק בתורה ומצות כראוי. ובשתי רעות יתאנה המתאנה בעשותו אחד מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. הלא המה כי הנה יש אשר לא הורגל לעסוק בתורה או מצות או להתנהג בחסידות. כי יאמר זלעפה אחזתני מליצני הדור. כי הלא בעושי א' מכל מצות אשר לא הורגלתי בם. הנה כל רואי ילעיגו לי יפטירו בשפה מאין ולאין פלוני זהיר במצות. כי לא נסה באלה. ויש אחד יאמר הלא גם לי מצות ומעשים טובים. ואם אינני מהחסידים. גם אינני מהרשעים כי בינוני אנכי. ואני טוב מרבים ודי לי כי טוב אנכי מכמה בני אדם אשר לא השיגו למדרגתי והאם אתחייב אהיה אני טוב מכל האדם. ע"כ להסיר מלב ראשי עם הארץ התאונות האלה. בא התנא ואמר על הא' הוי עז כנמר כי לא תבוש מפני כל. והוא מאמר שלמה בחכמתו כמבואר אצלנו במקומו באו' (משלי י״:ח׳)

חכם לב יקח מצות כו'. והוא שמזהיר את הנמנע מן המצוה מפני הבושה על אשר ילעיגו עליו. ואומר מי שהוא חכם לב יקח מצות. ולא ישית לבו אל אשר ידברו עליו לאמר הגם פלוני בחסידים. כי דע כי אויל שפתים המפטי' בשפה להלעיג עליך ילבט ויתחרט ודקדק באומר יקח מצו' ולא אמר יעש' מצוה. לומר אל תעשה המצות דרך עראי או לפרקים. כי בזה ימצא פתח הלץ להתלוצץ עליד. רק יקח מצוה קיחה עצמית בקנין. ואז בראות האויל שפתים כי החזקת בעצם. אז ילבט ויאמר אוי לי כי דברתי דופי בהלעיג על פלו'. כי חשבתי כי היה לפנים בלבד. אך הנה הוא מחזיק בהן יורה כי בכל נפשו ובכל כחו החזיק. ואני חטאתי נגדו. ע"כ על חלוקה זו הזהיר התנא ואמר הוי עז כנמר. ועל טענה שאמר הב'. שדי לי היותי צדיק מאשר למטה ממדרגתי אמר וקל כנשר. והוא כי הנה ידענו כי אין בעוף יפרח כ"כ גבוה מעל גבוה כנשר. כי ע"כ את ילדיו ישא על אברתו ולא בין רגליו כשאר עופות. כי אמור יאמר כי אין פורח למעלה ממנו יוכל ליקחם מעליו. באופן כי לא ייירא רק מחץ יעוף מלמטה מבני אדם. ע"כ ישאם על אברתו שאם יורו המורים בקשת יהיה הוא כמטרא לחץ. כי יורו בו ולא בילדיו אשר עליו. והנה מי הכריחו את הנשר לדאות על כלם אם לא שרצה יהיה הוא גבוה מכל יתר עופות. ואם כן גם אתה כן ראה דרכיו. ואל תאמר האם יחוייב יהיה כשרוני גבוה מכל האדם. כי הנה צא ולמד מהנשר אשר לא ישקט מלדאות עד יגביה למעלה מכל עוף כנף. ועשה כן גם אתה והוי קל כנשר כי לא תנוח עד עלותך בכשרון על כל האדם אשר על פני האדמה. ואחרי אומרו סתירת התואנות מהמתאנים. לבלתי עסוק במצות עשה. בא וידבר על מצות לא תעשה. והוא כי לאחד משתים רעות יעבור העובר העבירה והיו לו לתואנות מדי עברו. א' כי יאמר הלא חטא בא לידי פתאום אשר לא בקשתיו. ולא עלה על לבי ומה יכולתי עשות. ויש תואנה בדרך אחרת לומר הנה יצרי התעלי והלהיב לבי. ואחזתי דרך החטא לחטא לה'. ושבתי וראה כי רע עלי המעשה ולא יכולתי. כי כבר החזיק בי יצרי ולא הרפני. והוא כמעשה רב עמרם החסיד עם שתי הנערות (קידושין פ"א) ששם בעלייתו כי יצרו פתהו. עד התחיל לעלות בסולם ונתחרט. ורצה לרדת ולשוב מעשות רע. ולא יכול ליצרו. עד שצעק נורא נורא בי עמרם נורא בי עמרם ואתו כולי עלמא ויבוש וירד. כי הוא כי אחר שהיחל היצה"ר להחזיק בו. ויאחז צדיק דרכו לעשות הרע לא יוכל לו. והוא אשר כתבנו שאמר יעקב לראובן לומר פחז כמים. לומר פחיזתך להתחיל לעשות הדבר סיבב יהיה כמים הנגרים שלא ישובו אחור. כן אתה לא שבת גם כי אחר החילך ראית כי לא טוב הדבר. ע"כ על הא' בא התנא ויאמר ורץ כצבי לומר אל תתיאש מן החטא ולא יבא לך פתאום והוא כצבי כי שתים הנה קוראותיו. א' כי מרחוק יביט אם

יראה בן אדם וירץ לברוח. ובברחו לא יאמין כי רחק ממנו. ותמיד יהפוך פניו להביט אם אך רחוק יהיה בינו ובינו. כן גם אתה בשתים תעופף להנצל כצבי מיד. כי מרחוק תביט אפשרות בא החטא. והרחק ורוץ ולא תאמין בעצמך שרחק והפך ראש. והבטתך תמיד תהיה להביט אל החטא ותנצל מפתאומיות. ועל הב' אמר וגבור כארי כן תגבר על יצרך. כי יהיה בעיניך כאחד מהבעלי חיים לפני הארי וגם כי היחלת בחטא תשוב ממנו:

פסקה ה

את ספיח קצירך וכו'. הנה כתבנו בספר רב פנינים על פסוק להנחיל אוהבי יש כו'. כי ידבר לפי האמור למעלה הימנו על הצדיקים ועל החסידים כרבי חנינא בן דוסא ודומה לו קצרי יד המחיה והכלכלה בעולם הזה. כי הלא יתקמץ לבב אנוש באמת באמור איה פירות תורתם. ופירות כל יתר מצות שהאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעה"ב ואלו לא ישבעו לחם. האם בהאכיל אותם פרי מעשיהם יחסר להם נחלה בלי מצרים לעה"ב. לזה אמר להנחיל אוהבי יש. כלומר יש לי רב להנחילם לעה"ב. אך מה שצר להם פה ולא יאכלו פירותיהם בעה"ז. הלא הוא כי ואוצרותיהם אמלא כי אצרף הפירות עם הקרן. ואעשה גם מהפירות קרן קיימת עד אמלא אוצרותיהם. מה שאין כן אם יאכלו הפירות בעה"ז שיבצר מהם המילוי. וזה אמר שלמה מלבד תת טוב טעם אל דלות הצדיקים. גם כוון לתקננו בעצה טובה מלפניו נגעל בטובות העה"ז כי המה הבל. וגם מפרי מעשינו נשמט ידינו. וזאת ועוד אחרת רמזה לנו פה תורתינו הקדושה. והיא כי שתים הנה הדברים אשר יפול לב אדם עליהם לשאול מאת ה' יאכילם הוא ית' בעה"ז. הלא המה א' המצות אשר לא יעשה הצדיק בפועל כ"א שבעשותו אחת מכל מצות ה' אשר יעשה אותם האדם יראנו איש וילמד לעשות כמעשהו בבלי דעת הצדיק ההיא שנית פרי מעלליו. כי יאמר צדיק כי טוב כי פרי מעלליו יאכל. והנה מאשר יקרה בעיניו ית' נפש צדיק למלא אוצרותיו טוב העה"ב. עצה טובה קא משמע ליה. כי גם לשני הדברים האלה אל ישים לבו לאכול בעה"ז. ועל הא' אמר את ספיח קצירך הוא מצוה אשר זרעת ולא למדת לזולת לעשות כמוך. כי אם הוא ספיח שגדל מאליו. כי נמשך לך מהסתפח איש ויראה ויעשה כמעשיך. שגם זה הוא זכות שתקצרהו ותביאהו אל ביתך. לא תקצור אותו בעה"ז לאכלו פה. וגם את הב' והוא ענבי נזירך הם פירות מעשיך כענבי הכרם שהם פירות שאדם אוכל שנה שנה. והקרן היא הכרם קיימת להוציא פירות תמיד. גם ענבי נזירך אשר הם נזירים מהקרן לאכול בעה"ז. לא תבצור אותם מהכרם הוא נמשל אל הקרן קיימת. כי אם תניחם לעה"ב עם הקרן. ולא תבצור אותם לאוכלם בעה"ז. כי בזה ירבה כבוד אושרך השמור לך בארץ העליונה. כי לא בלבד אושר הקרן המתייחס

ליום שבת יהיה לך כי בצירת שתים אלה עם הקרן. שנת שבתון יהיה לארץ העליונה. לשמור ולתת לך כי תבא אצלה להיות עמה בסלוקך מפה וכ"כ ירבה זכותך שלא בלבד אתה תאכל אותו. כ"א גם והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. לך הנפש ולעבדך הגוף. שהיה לך כעבד לשרתך במעשה המצות ולאמתך הוא אשתך שהיתה כאמה לעשות צרכי ביתך לבלתי תתבטל. וכן לכל הנלוים אליך בין דרך עראי כשכיר. בין דרך קבע כתושב ותלמיד קבוע. הם גם הם יאכלו בלחם זכותך וזהו ולשכירך ולתושבך כו'. והנה עד כה דברתי על הארץ סתם היא ארץ העליונה ועל פירותיה. וש"ת אם הצדיקים לא יהנו מטובות העה"ז על מה שוא בראת כל טוב הארץ הלזו הנשמה. ומה גם אם עמך כלם צדיקים כי מי יאכל טוב הארץ הגשמית הזאת. לז"א ולבהמתך ולחיה אשר בארצך הם עמי הארץ התחתונה המתייחסת לך כי ע"כ לא אמרתי אשר בארץ כאשר עד כה בדברי על הארץ העליונה. להם תהיה כל תבואתה של ארצך זו לאכול. כי חלקם הוא העולם הזה כנודע:

פסקה ח

וספרת לך שבע שבתות כו'. עודנו מדבר תורת ה' עם האדם ללמדו מוסר השכל לעבוד את ה' כל ימי חייו. ואמר הלא דברתי לך כי השש עשיריות תעסוק בעסקי העה"ז עם קיום התורה. אך בעשור השביעי אז תעשה עיקר מעסקי עולם שכלו שבת והנני בא קו קו להזהירך אם זך וישר אתה כי טוב לך כי גם תעשה הרמז הזה בכל פרט שבע שני השמטה ולא בלבד בשבע העשיריות. ובא התורה כמדברת עם האדם והדעת נוטה כי הוא ית' איננו מזהיר את האדם. בלתי אם אחר היותו לפניו בר עונשין שהוא בהגיעו אל שנת העשרים. כי אז הוא בר עונשין לשמים ומלמדו להתנהג בדרך ישכון אור תורתו ומצותיו עמו ולא ימוט. ואמר וספרת לך כמ"ש שמדבר עם אשר הוא בן עשרים ואמר לו שמע בקולי איעצך וספרת לך להנאתך אחר היותך בן עשרים. שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים שהם מ"ט שנה עד היותך בן ס"ט. שנה אחת קודם מיתתך כי זאת תעשה שבכל שבע שנה אשר תזרע את האדמה ותשבות בשביעית כי כאשר תספור לה' כן תספור לך. כי תראה ותקח מוסר כי תאמר בלבבך האם האדמה כי עפר היא על אשר בראה ה' בחדשו את העולם זכר לדבר תעשה כי לא תקבל מלאכה בה רק שנים זכר למעשה בראשית ובשביעית תשבות על שבשביעית שבת. והיא שובתת ממלאכה ולמה לא אעשה כן גם אני כי השש שנים עצמן אטפל בעסקי העולם עם עסק תורה ומצות. אך בשנת שבת הארץ כי גם לא אזרע ולא אחרוש ולא אבצור ולא אזמור תהיה לי השנה ההיא כשבת לעשות בו עיקר עסקי תמיד בענייני העה"ב. כי אזכיר כי

שבעה זמנים הם חיי האדם כמדובר למעלה ואעשה רמז אליהם בכל שבע שנים באפן יהיו כל ימי יוצאים בעבודת ה'. וש"ת הלא די לי הרמז הקודם כי הששים שנה אטפל בעסקי העולם הזה עם תורה ומצות ובעישור השביעי אעשה עיקר מעסקי העה"ב ולמה איגע גם בשנים הראשונים לספור כל שנותי שבעה שבעה ולעשות גם כל שנת שבת הארץ שבת לה' לעשות בו עיקר מהעה"ב. לז"א והיו לך ימי שבע שבתות כו'. והוא כי הנה ידענו מספר הזוהר (ויחי קי"ח) כי כל הימים אשר יאחז בהם צדיק דרכו לעבוד את ה'. קונים הויה ומתקרבים להעיר ולהעיד בעת סילוק האדם מן העולם כענין ויקרבו ימי ישראל כו' ובזה יאמר ראה נא בני מה בין עשות עיקר עבודת ה' בעישור השביעי בלבד. מעשות מיום מלאת לך כ' שנה. כי הלא אם היית בלתי עושה עיקר מעבודת ה' רק בעישור שביעי. לא יהיו לך ימי הויה וקיום רק עשר שנים. אך מעשותך כך משנת העשרים לספור ולעבוד בם את ה'. תרויח כי והיו לך. שיקנו לך הויה וקיום רוחני ולא לזרים כל ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה ולא עשר שנים בלבד:

או שיעור הענין. כי עתה בעשותך בכל שנת השבע קדש לה'. תרויח כי גם כל השנים שבין השבת לשבת תזכור את ה' ותעשה בהן הישר והטוב כי לא תשכח בנתים. כי קרוב שנת קדש של שבע אלו משל השבע האחר. באופן כי ימי שבע שבתות לא יהיו לך קדש ז' שנים בלבד כי אם מ"ט שנה. וזהו והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. וש"ת כי מה תעשה להחריד יצרך להכניעו ולעבוד את ה'. הלא הוא כי והעברת בלבך ורעיונך שופר תרועה כאלו קול קורא להרים והכניע יצרך כענין הזכיר לו יום המיתה וכיוצא בו. בימים אשר הוא ית' קרוב לקבל תשובה שהוא בחדש השביעי שהוא בחדש תשרי עת רצון בעשור לחדש. ולא בלבד תאמר די בהשיב את עצמך עד ה' ותחרי' יצרך כ"א גם את הזולת תחזיר בתשובה והלמדם ליחרד וליכנע לפני ה'. וזהו תעבירו שופר בכל ארצכם כי תהיה בהם חרדה והכנעה להושיבם עד ה' להורות להם כי כל העה"ז הבל. ואל אל יקראוהו וישובו. הנה אמרתי לך כי בכל שבע שנים תעשה גם לך שבת קדש לעשות עיקר מהעה"ב באופן יהיו לך מ"ט שנה כמדובר נמצאו לך ס"ט שנה. נמצא כי נשארו מימיך שנה אחת היא שנת החמשים של המספר שהחילות מהיותך בן עשרים. והוא שנת השבעים אמר הנה מלבד מה שבתשע וארבעים שנה היו לך לעבוד את ה'. עוד תוסיף ששנת החמשים כי תהיה לך קדש גמור וזהו וקדשתם את שנת החמשים שנה שתהיה קדש לה' בלתי רק בתורה ומצות ומע"ט. וכל זה הוא במה שביניכם למקום וגם במה שביניכם לבריות תעשו שלום ותמחלו אית את רעהו בל תהיה ביניכם קנאה ושנאה ותחרות. וזהו וקראתם דרור בארץ לכל יושביה כי תמחלו

כל איש אשר בשנה ההיא את כל יושבי הארץ בל יהיה לאיש שעבוד אשמת דבר על חבירו והטעם לכל אשר אני מחמיר בשנת החמשים שנת השבעים שנה משנותיך. הלא הוא למה כי יובל הוא השנה ההיא. כי הוא שנה שיובילוך בה מן העולם. כד"א (באיוב כ"א:ל"ב) והוא לקברות יובל. לכן תהיה לכם. כלומר לא תיגע בו לזולתך שהוא אם תכפל בו בסחורה וטובות העה"ז. כ"א במה שהוא לכם לעצמכם הוא מה שתעמול בתורה ומצות בהוא לכם ולא לאחרים כממון ועל ידי עצתי זאת לעשות כל עיקר העסק בעה"ז על חיי העה"ב ככל הכתוב תרויחו כי ושבתם איש אל אחוזתו אל מקום אשר שם אחיזת נפשו ושורשה. מה שאין כן אם תלכו ועונות בידכם כי לא יניחו אתכם לידבק באחוזתכם עד גיהנם ימרק. או הגלגולים יבררו וילבנו. וזהו ושבתם איש אל אחוזתו. וגם איש אל משפחתו תשובו. והוא הכתוב אצלנו על פסוק ויאסף אל עמיו כי לכל צדיק וצדיק יש צדיקים מבחינת שורש נפשו וצדיקים בצדקתו אשר בלכתו מן העולם הן הבאים להקביל פניו ומוליכים אותו עד בית מנוחתו. כי עמהם הוא יושב כמפורש (בס' הזוהר פרשת ויחי רי"ז) וזהו אשר אחשוב כיון באומרו ויאסף אל עמיו. כי נאסף אל עמו המתייחסים אליו במחיצתם ולא היה הפסק למרק איזה שמץ עין תחלה עד יובא אל מחיצתו עמהם. וזהו אומרו פה ואיש אל משפחתו תשובו. וצריכין אתם להכין בערב שבת מה שתאכלו שם בשבת כאשר לקברות תובלו. כי הלא שם לא תזרעו מצות להצמיח לכם אור ושכר. כי שם אינו עולם המעשה. ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת. לכן מעתה טרם תלכו שמה צמצמו עצמכם ולא תבצרו את ספיחיה כו' כמפורש למעלה. שלא תאבו בעה"ז לא לאכול זכות הספיחים היא זכות הלומדים מכם לעשות איזה מצוה. וגם לא תבצרו ענבי נזיריה הוא פירות מצות שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז. שהם ענבי מצות שהרי מופרש מהקרן שהם אשר פירותיהם נאכלים בעה"ז. כי תניחו הכל לעולה שאין בו מעשה. למען שם יוכפל שכרכם כמדובר למעלה. שנעשה מהפירות קרן קיימת. כי הלא טוב לכם העשות מהספיחים ופירות קרן מלאוכלם בעה"ז. כי הלא יובל היא שיובילו אז אתכם לעה"ב קדש יהיו לכם הספיחים ונזיריה כי תהפך לשכר קדוש ורוחני. והוא טוב מהיות שכר גשמי חלוף ונפסד. ועוד שנית תעשו. והוא כי לא תעשו המצוה מלובשות ומלאות פנימיות גשמיות. כתב ואת השדה שיוצאת במוץ וקש. באופן שלא תאכלוה כצאתה מן השדה. כ"א עד הסירכם הקש והמוץ בדישה ומירוח. כך לא תהיו צריכים לאכול זכות מעשיכם אחר דישה בגיהנם תחלה. או מרוח גלגולים מעולם לעולם. כי אם מן השדה תאכלו את תבואתה. שבצאתה מהשדה תאכנו את תבואתה בלי פעולה בנתים תאכלו את זכותה. מעין מאמר הכתוב על הלחם הגשמי לעתיד כי

יהי פסת בר בארץ וארז"ל (כתובות ק"י) שתוציא הארץ גלוסקאות. והוא כי למה שרוח טומאה ועכירות המעורב בה הגורמים צאת פסולת בתבואה. תוציא צמחה מבולל קש ומוץ וסובין ומורסן וקמח. כי סולת נקיה תאכל בצאתה מן הארץ כאשר יאכלו התמרים ודומיהם. ועוד יש לאל ידכם לעשות בבחירתם הטובה וגדולה היא על הכל. כי תעשו באופן שבשנת היובל הזאת שהוא בשנת החמשים שנה שהיא של השבעים. כמפורש למעלה תפליגו בכשרון. עד גדר שלא תצטרכו להתגלגל פעם אחרת. לזכות לשוב אל אחיזת שרשיכם העליון. כי אם פעם אחת תשיגו השלמות הראוי לכל נפש מכם. וז"א בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתי. שהוא בזאת ולא באחרת. והוא בשורתו יתברך לדניאל באומרו ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך כו':

הנה כי כן יבורך גבר חיי כולם. תשיתו שומו לבו ועיניו וכל מעייניו אל כל דברי הרמז הלז אשר אמרנו במקראי קדש האלו. והכל תלוי בבלתי החשיב האדם כל ענייני העה"ז ומטעמיו וכל כבודותיו אך לאפס ותוהו כי אם הרבה יזכור דין ומשפט העולם אשר הוא הולך שמה ויגעל בקנאה ותאוה וכבוד. ולא ימוש משוב עד ה' ותיקן כל אשר עותו נגד מלכים ולא יבוש. והוא מאמר התנא פרק רביעי ממסכת אבות באומרו ר' אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. וראוי לשים לב מה נשתנו אלו משאר מדות רעות כי רבות הנה ולא ייחד רק שלש אלה:

אך אמנם הן אמת כי איבוד העולם והאדם תלוי בעבור על מצות לא תעשה במה שבין אדם לבריות. ועל מצות לא תעשה שבין אדם למקום. ואחרי איבודו תקנתו בידו אם ישים כבודו מנגד. אך אם יחוש לתמוך כבוד לא ישוב עוד ויהיה עדי אובד. וז"א הקנאה והתאוה כו'. והוא כי הנה ראשית כל עון אשר חטא בין אדם לחבירו תלוי בה. כי מיד אחריה רעותי' שהם שנאה ותחרות וגסות ורכילות לשון הרע ונקמה ונטירה מובאות לו. וכן התאוה היא ראשית כל עבירות שבין אדם למקום. כי ממנה תוצאות מות כי הלוך ילך בהל' איסורי ביאה. ומאכלות אסורות. ואשם מעילות ואשם גזילות. וכל דבר רע אשר שנא ה'. והנה שתי אלה המה כוללו אבדן האדם את עולמו. ועדיין אלהינו מרחם לא השבית לנו תיקון להעלות ארוכה ומרפא. כי יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. אך אם זה האיש יתמוך כבוד. אבדה תקותו כי אין ארוכה למחלתו. כי אם יאמרו לו לך התרפס ושאל מחילה מהאיש אשר חטאת לו. ואם לא יאבה האיש תשור על האנשים ולפניהם תאמר חטאתי וישר העויתי. הלא יענה עזות מי האיש הלזה נבזה כי אחלל כבודי. ומה גם במקום שיש אנשים וההיקש בזה וכיוצא בזה. וכן אשר חטא על הנפש במה שבין אדם למקום וכל הדברים הרעים שהזכרנו.

ויאמר לו הסכת ושמע ישראל וצום ולן ושכב ארצה ואפר בלחם תאכל ובצום ובכי ומספד הלך תלך ובכה ללקות בב"ד. ואז טוב לך לכפרת עון כי טוב לך כי תבוש בעה"ז מאשר תבוש בעה"ב. כי הנה אם יחוש על דבר כבוד מדומה. הלא יענה הלהרגני אתה אומר שאחלל כבודי. ותהיה לי למחתה עוד לא ארום ראש. כי אקל בעיני כל הרואים את כבודי שבקלון הומר. לכן קום ברח לך ולא תשגה באולת עצתך זאת כי כה יעשה לי אלהים כי לולא נשאתי פניך אם אביט אליך ואם אראך. ונמצא במשא עונו על גבו. ולא ירחץ צואת אשמותיו ומי רגלי עונותיו על פניו מפני הכבוד. כלל הדברים כי מעמד ג' הדברים האלה הן הם בעוכריו של אדם להוציאו מן העולם. וש"ת א"כ איפה מה יעשה האדם וישליך כל מעמד שלשתן אחריו ולא יאבד. לז"א הוא היה אומר הילודים למות כו'. כלו' כי החי יתן אל לבו כל הדברים הנאמרים פה. ואז יכנע ויקנה בינה להשכיל להיטיב ולא יאבד:

ולבא אל ביאורו נעתיק לשונו. הלא הוא הילודים למות. והמתים להחיות והחיים לידון. לידע ולהודיע ולהודע. שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא. הוא המבין הוא העד הוא הדיין. הוא בעל דין והוא עתיד לדון. ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה. ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו. ודע שהכל בא לפי חשבון. ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס לך. שעל כרחך אתה נוצר. ועל כרחך אתה נולד. ועל כרחך אתה חי. ועל כרחך אתה מת. ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה:

ולבא אל הענין נשית לב. (א) מי לא ידע כי הילודים למות. (ב) או' הילודים למות ולא אמר החיים למות. (ג) אומרו והמתים להחיות ולא אמר לחיות. (ד) אומרו והחיים לידון. שיורה שאין נדונים כי אם אחר תחיית המתים. והלא גם אחר מות נדונים. (ה) כי מאו' החיים לידון הוא על בני אדם. ואיך יצדק על או' הילודים שכולל אפי' הב"ח. (ו) מה היא כוונת התנא אם להפחיד את האדם מן המות כי הילודים למות. מי בער לא ידע כי כן הוא. ואם להזכיר לו יום הדין כי החיים לידון לא היה ראוי לומר. כ"א המתים להחיות ולידון. ועוד שאדרבא מרחיק לו עד אחר התחי' הדין. וממעט את האדם מלירא' את הדין. (ז) אומרו לידע כו' כי אחר או' להודיע כו' מה צריך לומר ולהודע כי מי לא ידע שאם יש הודיע שיודע. (ח) כי מה שיראה פשט הענין. הוא שמה שיודיע וידע ויודע הוא שהוא אל והוא היוצר כו'. ומה קשר יש לזה עם הקודם שהילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון. ואם הוא כי מה שהחיים לידון אחר התחי' הוא לידע כו'. הלא הוא הדין מקודם התחי' היה ג"כ נודע דבר זה. ואיך יאמר כי היות דין אחר התחי' הוא

לידע ולהודיע כו'. (ט) למה לא פירש מי הוא אשר יודע ומי הוא המודיע ומי הוא אשר יודע לו. (י) כי לא נכון הדבר שלא יודע שהוא אל והוא היוצר וכו' עד אחר הדין שאחר התחיה. (יא) כי הלא אותו הדין אין עיקרו לידע וכו' רק ליפרע מן הרשעים. וליתן שכר טוב לצדיקים. (יב) אומרו הוא היוצר הוא הבורא שהוא כפול ענין במלות שונות. שהן ב' קושיות למה הוא הכפל ענין ולמה במלות שונות. (יג) למה נתייחד ששה דברים אלו פה. יוצר בורא מבין עד דיין בעל דין. (יד) איזה הדרך יודעו הששה דברים כי לא פירש כלל. (טו) זאת הברכה אשר בירך התנא ואמר ברוך הוא כו'. ומה ראה על ככה לברכו ית' במוסר זה. מבכל יתר הדברים שידבר. (טז) מי הוא האומר פה ענין הברכה והודאה זו. אם הוא התנא אין מקום פה רק ללמד לאדם מוסר השכל ולא לסדר סדר הודאה אליו ית'. כי גם טוב להודות לה' אין כאן מקומו: (יז) אומרו ודע כי הכל בא לפי חשבון. אל מי מודיע התנא דבר זה. ואיך יתקשר אל כל האמור. וגם מלת בא מיותרת. וגם אל מי בא לפי חשבון ומה הוא החשבון הלז. שאם הוא לחשבון העתיד. היה ראוי יאמר לידי חשבון ולא לפי חשבון. (יח) אומרו ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס. כי מי בעל שכל שיבטיחנו יצרו לנוס משאול מטה. (יט) אומרו שעל כרחך אתה וכו'. מה ענין הודעה זו. וגם מה קשר יש לו עם הקודם. (כ) כפל אומרו אתה נוצר אתה נולד. (כא) אומרו ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וכו' למה יהיה זה על כרחו של אדם. ולא מרצונו. כי מי פתי יגעל וימאס הדין והאמת:

אמנם לבא אל הענין נזכיר' מאמר רז"ל בגמרא (סנהדרין דף צ"א) האומרים כי הגוף והנפש כאשר המות יפריד ביניהם כל אחד מתנצל לאמר. אני פטור מן הדין. הנפש תאמר לא מטבעי להתאוות תאוות גופניות כי רוחנית מאת ה' מן השמים אני. אך הגוף הוא אשר חטא על הנפש. והגוף תאמר הנפש החוטאת היא תמות. כי אנכי עפר מן האדמה אשר לא ירע ולא ישחית. משיב הוא ית' ואומ' לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה. הצד השוה שבכם כי בין שניכם נעשתה התועבה בהיותכם יחד שניכם. אף אני אביא הנפש בגוף. כאשר היתה באמנה אתו בעשותם כל מצות ה' אשר לא תעשנה. וידונו ויענשו יחד כאשר חטאו. משל לחיגר וסומא ששמו אותם נוטרים את התאנה. וישא עיניו החיגר וירא בכור' בתאנה בראשיתה. ויחמד' ויגד לסומא. ואמר לו מה אעשה. וחשכו הרואות בארובות ולא אדע איה מקיים כבוד'. והחיגר אומר פסח עבדך ולא אוכל להיות מיטפס ועול'. אז נועצו יחדיו. יעלה החיגר על הסומא. ועל שכמו ישאנו עד מקומה. ויעשו כן ותוקח הבכורה ביגיעת שניהם. עודם בכפם יבלעוהו יפרדו איש מעל אחיו. ואחרי כן יצא המלך אל גינת הביתן. וישא עיניו אל הבכורה. והנה

איננה. ויאמר להם מי עשה את הדבר הזה. ויאמר זה בכה וזה אומר בכה. הסומא אומר איככה אוכל וראיתי ועינים אין לראות. והחגר אומר מאין הרגלים לעלות. אז נטל המלך את הסומא ויעלהו במות בעל הרגלים. ויאמר להם ככה עשיתם. וגם אני אעשה זאת לכם ליסרה אתכם איש על גב רעהו. כאשר היו בעשותם הרעה. כמשל הזה הוא ענין הגוף והנפש כמדובר:

ולבא אל הביאור. והוא כי הנה אחרי אומרו כי הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. ראה והנה יוכל איש לדבר ולומר על הקנאה ועל התאוה והלא אם קנאתי בהוללים כי שלום רשעים אראה. וגם אתאוה למטעמותיו אשר לאדם רע ובליעל כקוץ מולד. ולמה הוא ית' לא יאיר עינינו. לתת פה לרשע רע כרשעתו ולצדיק כצדקתו. וידעו כי יש אלהים שופטים בארץ. לז"א גם אני ידעתי התשובה ואגיד לכם הדבר על קושיא זו הגדולה מקושייתכם. ואגיד לכם תשובתה. והיא כי הנה הילודים למות ולא אומר החיים למות אלא הילודים. כלומר כי מאז הם ילודים הולכים ומתקרבים למות. כי יום המות מיום הולדו. כענין כי הולך האדם אל בית עולמו. ולא ידונם ה' בעה"ז עודם בגוף ונפש כאשר יחד חטאו. ואם היה דן אותם נפרדים החרשתי. אך לא יעשה כן כ"א והמתים להחיות שממותם להחיותם. שהוא לשים אח"כ הנפש בגוף ולתת חיות באחדותם לדון את שניהם בחיבור אחד. כמשל החיגר והסומא. וזהו והמתים להחיות כדי שהחיים לידון. כי כל אחד מתנצל לאמר כי הוא לבדו לא יחטא ועל כן אז ישוב לחברם. כאשר חטאו מחוברים. והלא כמו זר יחשב כי אחר שלדון אותם שב לחברם. טוב טוב היה ידין אותם עודם בחיים מחוברים לייסרם בעוה"ז בייסורין לפי רשעתם. כיון שגם אחרי מותם לא ידין אותם עד ישוב יחברם. וישקוט ריב הרב את יצרו כי יראה צדיק ורע לו רשע וטוב לו. אך דע איפה כי לא על חנם האלהים עשה את הדבר הזה. כי אשר עשה כן הוא להודיע ולידע ולהודע כי הוא אל וכו'. והוא כי חש הוא ית' על נפש כל איש ואיש אשר ייסר על חטאיו בעה"ז פן תאבד. כי יהיו ייסוריו לו למוקש להוסיף על חטאתו פשע. ולאבד נפשו מן העולם. והיא רעה המתרגשה לכל האדם לצדיק ולרשע. כי הנה אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואשם. ועל כלם היה צריך יעביר כוס הייסורין. ואין איש בארץ יזכור כל אשר חטא מיום היותו כאשר הכ' גלוי לפני אלהי עולם ה'. ועל כן בהביא עליו הוא ית' רע כרשעתו. והוא לא ידע עשירית האיפה איפת רזון ועוות אשמותיו. הלא יקוץ ויבעוט ויטיח דברים. ומי גבר כאיוב תם ויש' וירא אלהים וסר מרע ויבעט ויתלונן. עד אמרו ז"ל (ובב"ב פ"ק דף כ"ז) שכפר בתחיית המתים. והנה הן אלה קצות דרכי איש הרעים אשר יתהלך בהם. בראו' לפי ראות עיניו כי רבו ייסוריו

על חטאתיו. על אחת כמה וכמה רעה כפולה. ומה גם אם רשע הוא כי יאמר בלבו אין אלהים ואם ייטיב או ירע לאדם מזלו גורם לו. ואם רע בעיניו לנגוע באמונת האלהית ואמר ד"א ביד חזקה. כי רם ה' על השמים כבודו ולא ישגיח בדברים חומריים. ואם יצר רוח אדם בקרבו כי רוחני הוא לא עשה ולא היטפל בבשרו, כ"א אביו ואמו עשו את החומר וע"כ לא מן השם זה החולי או המכה אשר יתייסר בו גוף האיש כי אין לו ית' עסק בגוף. כי חומר עכור הוא. ואין לו ית' מבא לבא בו. והיא סברא אשר רבים חללים הפילה. וע"כ המכות האלה מקרה הוא היה לו. או שיחשכוהו כוכבי נשפי. ולא ה' פעל כל זאת. וחוזק ראייתו כי הלא רבו ניטפי מדותיו על זוחלי אשמותיו. **או** מעין זה יקל ברעה דרך שלישי. לומר כי הן אמת כי גם בשר האדם לו ית' הוא. ואשר הוכה מאתו ית' היה לו. אך יכפור במקצת כי יאמר הלא לעוצ' רוחנייתו לא יבין מזמות קרב איש ולב עמוק. כי הוא תוכיו' טינוף עכירו' החומר. כ"א כחות הטומאה היורדים ומשטינים ועולים ומקטרגים. הן הם היו מתערבים באדם מקרבו וכרעיו. והמה עלו ויעידו למעלה. ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע כי ירבו ידברו גבוה גבוה יותר מאשר חטא האיש ההוא. ובעדותו יעמיסו עליו משא כבד אשר לא יוכל לסבול:

או יחזיק בדרך רביעי בגודל ייסוריו יותר על חטאיו לדעתו. כי יהרהר ויאמר אין זה כ"א שלא ידין דין האדם הוא ית' בעצמו. כ"א יעמוד ב"ד למעלה מלאכים אשר לא ישערו עד היכן גבול כל עונש חטא ועון מגיע. ויגזרו גזרות עודפו' על השיעור הראוי. כי היה בגזרת עירין ובמימר קדישין. ולא נצב לריב ה' בעדת הדיינים:

או אם לא יחזיק בא' מארבע סברות אלו. כי אם שיודה כי הוא ית' הדיין. הלא לא יבצר ממנו מהיו' טינא בלבו לומר. אם רשעתי מה אפעל לו יתברך ומה הצרתי לו. הלא אם חטאתי לי אני מזיק. כי אחסר נפשי מטובה. ומה לו ית' מטובה מצרתי באופן כי לא הוא ית' ולא זולתו בעל דיני ויהי נא כמיצר לעצמו כי מי יחוש על צרתו חוץ ממנו. באופן כי אם כל חשך טמון ושמור לאדם בגיהנם. על כל אשר חטא והמחיא מיום היותו. היה משלם לו בייסורין בעולם הזה. הלא הרבה רעת הייסורין עד מאד ויקוץ בהם. עד אשר לא יבצר ממנו מלהרהר אחרי ה'. וליפול בשחת. אחת מחמש הנה שנא ה' אשר הזכרנו. הקשים מכל עבירות שבידו. ולא תהיה עוד תקומה למפלתו וארוכה למחלתו ויהיה עדי אובד אך כאשר ימות ואחרי כן ישוב יתברך יחבר את שני חלקיו וידונם בגיהנם. אז תנצל מכל שש הרעות האלה ותצדיק עליך את הדין. לא בלבד תדע האמת והצדק אתה. כי אם גם תודיעהו לזולתי. וזהו לידע שהוא לידע אתה ולהודיע ולפרסם. כי יפה חייבוך כמאמר ז"ל (עירובין פרק ב' דף ל"ב) כי גדול שבת העולה מגיהנם כי יקראו

בגרון אל יחשוכו. יפה דנת יפה חייבת. וזהו להודיע ואז יתפרסם לכל רבים עמים אשר ישמעו הודאתו שמה. וזהו ולהודע לכל כי אין דבר מכל ששה דברים הרעים אשר היו מתרגשים. אם כל עונש ייסורי גיהנם הראוים לכל אדם. היה מקבלים פה כ"א שמשפט אמת וצדק הוא יתב' נשפט אותו. והיחל בהם ואמר שהוא אל והוא כי הרעה הגדולה אשר יפול לב אדם רשע עליהם. אם היה מקבל פה כל עונשו בחיים בחיותו. הלא היה פן יאמר נבל בלבו אין אלקים. אך עתה שמקבל העונש אחר צאת נפשו תחלה מגופו עתה ידע כי הוא אל. כי אין הנפש יוצאת עד אשר תראה השכינה. וגם לא יפול בשחת רשת הרהור השני. כי אז בראות כי את הנפש והגוף יחד מחברם ומייסר' ולא יעצרנו גשם חומריו' הגוף. אז ידע ג"כ ויודיע ויודע כי הוא היוצר רוח הוא הנפש. הוא בעצמו הבורא את הגוף. וזהו הוא היוצר שהיא את הצורה. הוא הבורא וגם בפרוע פרעות אשמותיך אחר המות ועין בעין תראה אשר הוא ית' יוכיחך לעיניך. גם כל אשר הרהרת. ומה גם אם היה על ע"ג שמצרפ' למעשה וכן על דבר רע אשר עשית גם בסתר. גם תנצל לבד מדבר השלישי. כי אז בעיניך תראה. כי הוא המבין הוא העד. כי כל מזמותיך הבין וראה והעיד. ולא על פי עדות השטן נעשה הדבר. וגם אז על ידי היות עונשך שמה אחרי מותך לפני ה' אלהיך. תנצל מרוע סברא הרביעית. אשר היית נלכד בה אם היית מקבל כל עונשך פה. והוא כי אז תכיר כי הוא הדיין ולא מלאכיו. כי רק בעיניך תביט כי הוא הדיין אותך. וז"א הוא הדיין. וגם אז תנקה מטיח דברים לומר כי איננו תב' מבטל דינך. כי אם חטאת מה תפעל בו. כי הוא הדבר החמישי שאמרנו. שהיה נופל בו האדם. אם כל עונשו היה מקבל בעה"ז. אמר כי עתה במה שתדון שם תנצל. והוא כי הלא אז בהיותך במותך משולל גוף. תכיר איך חלק אלוה ממעל אתה ותראה שורשך. ואיך הוא דבק בו ית'. נמצא כי כאשר תטמא את נפשך ותפגם בה ובשורשה בעל דינך הוא יתברך כי טמאת טהרותיו. ואשר הוא חלקו. וז"א הוא בעל דין כי אז תכיר זה מה שלא היית מכיר בהיותך נדון פה כמדובר. והיית נופל במצודה רעה וגם תודה אז ותודיע לכל כי היית טועה בחשבונך. אם היית לוקה בעה"ז. כי היית עולה על רוחך. כי יותר מאשמותיך היו מענישין אותך. אך אז תכיר בהעניש אותך. כי לא עצרת כח להיות נשפט ומקבל עונשך פעם אח'. כ"א עדיין הוא עתיד לדון אחר התחיה ליום הדין בגלגול שאחר זה:

ועוד בכלל מה שתודיע ותדע ויודע על פיך כל הדברים הנאמרים. גם הוא אמר הודאה לה' שיפה חייב. ולומר ברוך הוא שאין לפניו עולה כו' שיפה חייב כי דן אותי כמעשי. הנה כי ע"י אשר אמרתי להשיב על דבר קושיית למה ימית ויחיה את האדם לדונם אח"כ. ולא יענישם עודם בחיים פה טרם ימות. מזה אני בא להשיב לך על קנאתך אשר

תקנא בשלום הרשעים בעה"ז. והוא כאשר בנוגע אל עצמך לא תדע עודך פה. אם מעשה ה' אם צדק משפטו עד אשר תלך שמה. כי אז יפקחו עיניך לדעת. כי אין דבר כמלא נימא משולל השגחה. לכן כאשר הודעתיך שהילודים למות כו'. כן ודע מעתה שהכל בא לפי חשבון. כ"א יש לאיש רשע שופט טובה. אשר מזה באה לך הקנאה כמדובר למעלה. אל תחוש כי לא בלא משפט ניתן לו. כ"א הכל בא לעולם לפי החשבון. כי מאשר דנו אותו טרם יבא אל העולם. ראה ית' כי לפי חשבונו כי הראוי לתת לו השיעור ההוא לא פחות ולא יותר. לפי בחינ' ענייניו וגלגולו. ושעור מה שמקבל פה מנכין לו שם:

וש"ת הנה טוב הדבר אשר דברת לאמר כי בהיות נדון אחרי מותו. ינצל מחמשה סברות הריקות והרעות. ושע"י כן אמצא ארוכה למחלת קנאתי אשר קנאתי בהוללים כי שלום רשעים אראה. כי מזה אבין כי הכל בא לפי החשבון. אך מעתה אני עוקר את הכל. כי מעיקרא דדינא פירכא. כי איך אודה בשאול כי יפה חייב על אשר ישפטני שמה וימרקני בשאול אשר אני הולך. והלא יש לי טענה רבה לפטור עצמי מן הדין. ומה הנה טענותיך לומר כי טוב לגבר כי ישא עול עונשו בשאול מלקבלה פה. והלא גם שם יש לי בית מנוס וטענה לפטור עצמי מן הדין. ומה גם עתה להתייסר פה: ומעתה אחזור אל הקנאה והתאוה והכבוד לקנא במי שיצליח יותר ממני. ואתאוה אשר אין ידי משגת לו. כי לא אומר כי עונותי מנעו הטוב ממני. כי הלא למה אענש על אשר לא טוב אעשה בעה"ז. כי גם שם לפניו ית' יש לי תשובה נצחת. כי אחר אשר אראה גדולתו ית' ואשר יוכיחני על הרהורי קרבי וכליותי. כי לא נעלם דבר ממנו. כי הלא אומר לו אם ידיעתך גדלה עד הארץ הלזו העכורה. ואין דבר נעלם ממך. א"כ איפה משפטי את ה' כי על מה תריבני על כל אשר חטאתי. ועל כרחי היה כי ממך הכל. כי אחרי הגלו' אליך כל אשר התעתדתי לעשות טרם אעשנו. א"כ איה איפה בחירתי האם יכולתי עבור. או נטות בבחירתי דבר מאשר ידעת על כן הנני בא להסיר תועה מרעיוני לבך. ואומר לך ואל יבטיחך יצרך לומר שיש בשאול בית מנוס וטענה לנוס וליפטר מן הדין. שהוא לומר כי על כרחך אתה תוטא למה תענש. כי הלא מאשר תראה שמה. תגלה לך גם תשובה על זה. כי מאז תבין כי מה שהוא על כרחך הוא מה שאתה נוצר הוא יצירת הנפש. וגם מה שאתה נולד שאתה הגוף. ומה שאתה חי ואתה מת. אך לא על כרחך אתה נדון שיורה שאינך חייב וידינוך על כרחך. כי אם שתראה כי על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון. כי לא הוכרחת בהעותך. וא"כ על כרחך אתה חייב ועתיד ליתן דין וחשבון כי בחירתך פגמה בך. כי הלא מלך מלכי המלכי' הקב"ה הוא ית' ואין מחשבותיו כמחשבותיך.

והיא לפי תשוב' הרמב"ם ז"ל על הדבר (בהלכות תשובה) ועוד לנו דרך אחרת ישרה וטובה. תחזינה אותה עיני הבאים במאה שערינו בס"ד:

ונחזור אל הענין כי אומר התנא כי אז ישקיף וירא בלכתו מן העולם ועד העולם בכלל אמיתת חמש' הדברים הנאמרים. גם זאת הששי כי אין בשאול בית מנוס. ואחשבה שהוא כי שם עיניו יחזו משחיתים אשר פעל ועשה בעונותיו. ועפעפיו יבחנו כי אלו היה בחירתו בטלה על ידיעתו ית'. לא היה עונו פועל כח טמא בהעותו לכן טוב לגבר כי מהיותו חי יתן אל לבו:

פסקה יד

וכי תמכרו ממכר כו'.

ראוי לשים לב. (א) אל כפל או' תמכרו ממכר. (ב) כי אומרו עמיתך זה פעמים שניהם מיותרים. והיה די יאמר וכי תמכרו ממכר או קנה אל תונו כו'. (ג) כי או' או קנה כו' הוא מיותר כי בכלל או' וכי תמכרו הוא גם הקונה. כי המוכר לעמיתו הלא עמיתו היא קונה. וא"כ על שניהם יאמר אל תונו איש את אחיו ולשתוק מלומר או קנה מיד עמיתך. (ד) כי נכנס בל' עמיתו ויצא בלשון אחוה באו' איש את אחיו ולא אמר את עמיתו. (ה) או' מיד עמיתך כי מלת מיד מיותרת. והיה די יאמר מעמיתך:

והנה רז"ל (ב"מ דף נ"ח) למדו שהוא להודיע כי על מטלטלין ידבר שהוא דבר הנקנה מיד ליד. אך עדיין במה שלא נרמז זה באו' כי תמכרו ממכר רק באו' או קנה. מקום הניחו לנו לדרוש גם ענין זולתו:

אך יאמר כי תמכרו יהיה באופן שלא תמכור לו רק דבר שגם ירויח בו הקונה. אם גם הוא קונה למכור. וזהו וכי תמכרו ממכר כלומר יהיה ג"כ ממכר לעמיתך שיהי' לו לממכר. ולא להניחו בטל על כי אין בו עוד ריוח:

עוד לימוד שני. והוא כי המוכר אתה וגם זולתך תוכל לשתף עמך למכור שיעזור לך. וזהו תמכרו לשון רבים כי מותר לך לרדוף אחר ולמוכרו לו. אך או קנה מיד עמיתך כלומר שאם הוא לא יחפוץ למוכרו כ"א להשתמש בו וכיוצא. לא תרדוף אחריו שימכור אותו לך כי חמדה היא. רק או קנה מיד עמיתך שהוא מביאו לך שתקנהו ומידו אתה בא לקנותו. וזהו מיד עמיתך. והנה לענין הנאת מקח וממכר תהיה לך בחינ' חבר לבקש הנאתו בצד מה. אך ענין אונאה בזה איני אומר לך אל תונו איש את עמיתו. כ"א איש את אחיו. כי תהיה לך בחינ' אחוה עמו לבל יתאנה ממך אפילו בשוה פרוטה. וזהו החילו בעמיתו וצאתו באחוה:

או יאמר מעין זה. כי תמכרו מה שהוא ממכר שראוי לימכר שנקרא ממכר. ואינו מוכר סחורתו מפני רעתה. שכמעט בחנם היה נותנה. בלא יתייחס ממכר כ"א דבר שיקרא ממכר שיש בו ריוח. ואל תמכר זה לנכרי רק לעמיתך שירויח בו. וכן אם תצטרך לקנות שהקונה מה שצריך לקנות לצרכו קונה בעין יפה. ז"א או קנה כלומר או דבר שצורך קנה אותו שהוא דבר שיש בו ריוח למוכר. יהיה מיד עמיתך שירויח איש ישראלי. אך אל תונו איש את אחיו. לומר כ"א תונה אינו רק אחיך. כי אותי אינך מאנה ואדרשנו ממך:

או יאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך יהיה הממכר ההוא. באופן שתשער שאו קנה שאלו היית צריך לקנות אותו הממכר הזה היית קונה מאת עמיתך. ולא שאלו היית קונה אותו לא היית קונה אותו באותו השער. שהוא ענין ואהבת לרעך כמוך בעצם. ובזה ודאי אל תונו איש את אחיו. כי המדקדק לבלתי מכור לחבירו כ"א בשער שהיה הוא קונה אותו מובטח לו שלא יאנה אותו:

או יאמר בשום לב אל אומרו תמכרו לשון רבים וקנה בלשון יחיד. ואח"כ אמר איש אל אחיו כאלו אין שם רק שנים. קונה ומוכר בלבד:

אך הוא כי הנה ידוע כי שעור האונאה שתות. ופחות משתו' הוא מחילה. והנה הוה אפשר לומר כ"א היו המוכרים שנים והקונה א' שאם נתאנה לוקח יהיה השעור שתו'. אך אם נתאנו המוכרים יצטרך שתו' לכל א' ואם הוא פחות שאינו מגיע שתו' לכל אחד הוי מחילה. וההיקש בזה אם יהיו הקונים שנים. והמוכר אחד. שאם נתאנו הקונים בפחות משתות לכל א' ימחול כל א'. לז"א כי לא כן הוא. כ"א וכי תמכרו רבים ממכר לעמיתך יחיד. או קנה סתם בין יחידי בין רבים. מיד עמיתך יחיד. אני מצוה אל תונו כאלו אין כאן רק שנים איש ואחיו קונה ומוכר. כי שעור האונאה שוה לרבים וליחידים:

עוד יתכן כיון במה שלא אמר אל יונה איש את אחיו אך אל תונה איש את אחיו. לו' שיקרה לפעמים שיתאנו שניהם כי זה ירמה את חבירו. בפירות שיש בה אונאה. וזה את חבירו במעו' שגם בם שיעור אונאה. כענין כספך היה לסיגים סבא' מהול במים. שהיה נראה שהולך זה תחת זה. ואין שם עון. לז"א כי לא כן הוא כי אם ששניהם חוטאים. וזהו אל תונה וכו' כלומר גם שניהם איש אל אחיו:

פסקה טו

במספר שנים וכו'. הנה קבלו רז"ל (במ"ר פ' ל"ג) כי פסוק וכי תמכרו ממכר וכו'. על מטלטלין ידבר. כאומרו מיד עמיתך דבר הניתן מיד ליד. וא"כ איפה איך סמוך לו ענין פסוק זה. שמדבר בקרקעו'. ומה גם שאין להם אונאה שהוא דין הפסוק הקודם:

ועוד כי הלא לדבר על לב הקונה בא האלהים להשקיט תלונתו. באמור אליו אל תצר צרת חזרת השדה ביובל. כי הלא במספר שנים אחר היובל תקנה וכו'. ואתה פקח עיניך וקנה לפי השערה השני' הנותרות בערך אשר עברו. וא"כ למה הזכיר לו את המוכר כאומרו במספר שני תבואות ימכור לך. הרי הזהיר את הקונה יקנה באופן שלא יתאנה. ומה לו מן המוכר אם ישמע ואם יחדל. כ"א לא יאבה המוכר לא יקנהו ממנו:

ועוד כי מכלל אומרו במספר שנים וכו' במספר שני וכו'. כל השומע ישמע ולבבו יבין. כי לפי רוב השני' תרבה מקנתו ולפי מעוט השני' תמעיט. ועוד למה חזר ואומרו כי מספר תבואות וכו' הרי נאמר למעלה במספר שני תבואות ימכר לך:

ועוד למה שינה כי למעלה אמר מספר שני תבואות. ופה א' מספר תבואות:

אמנם אחרי הזהירו ית' בל תונו איש את אחיו. ראה והנה יוכל איש לדבר. הלא אתה אלהים למדתנו לבלתי הקפיד על הפסד הקונה. כי אתה אמרת כי בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו. ואתה חסת על שתות האונאה. ולמה לא תחוס על הקונה שדה וכרם חבירו בממון רב. ובבא היובל ישיבנו לו וכל הון יוציא יהיה עדי אובד. ע"כ לדבר על לבו בא אלהים ואמר מה תצעק על שברך. ואתה תגרום לעצמך. כי הלא מטרם תקנה הלא הודעתיך כי ביובל יצא. ואתה דע לך וספרת לך מספר השנים שאחר היובל עם ערך הנותרים ולפיהן תקנה מקנה קניניך. וזהו במספר שנים וכו' והנה למדנו ית' מוסר השכל והוא כי המתנהג בחסידות ראוי כי אל זכו' חברו יביט מאל זכו' עצמו מעין מה שספרו רז"ל (בירושלמי ב"מ פרק ב'). ממעשה שהיה לפני מלך הודו. כי איש קנה קרקעות ומצא בם מטמון. והיה מריבין הקונה אומר קרקע קניתי. מטמון לא קניתי. והמוכר אומר הכל מכרתי. על הדרך הזה אומר הוא ית'. הנה חפצי הוא כי אתה הקונה תבא לקנות. ותעריך השדה. בערך אשר הוא טוב למוכר. והמוכר ימכור ויהיה מחשב ערך שהוא טוב לך. ואני אבא אחריכם ואעשה דרך צאת שניכם בל תהיה אונאה לאחד מהכתות. והוא כי הנה אתה הקונה במספר שנים אחר היובל תקנה. כי תאמר דרך משל הנה עברו אחר היובל שעבר שלשים שנה. נשארו עשרים הם שני שלישים. ולפי מה שהוציאה בשנים שעברו בשלש חומשים. אקנה השנים הנותרות לפי הערך. ואם יצאו תבואות בשלשים שנה שיעור שלשה אלפים. אקנה כ' שנה בשני אלפים. והנה המוכר יהפך בזכותך ויאמר במספר שני תבואות אמכר לך. וטועה אתה בחשבונך. כי הלא בשלשים שנה שעברו אחר היובל היו ארבע שנים שמטה. נשארו שני תבואות כ"ו שנה ובעשרים הנותרות יש ארבע שנים שאינן שני תבואות. שנת ל"ה ושנת מ"ב ושנת מ"ט ושנת חמשים. נשארו שני תבואות י"ו. שהם פחות משני שלישים בערך השני תבואות.

והנה המוכר במספר שני תבואות ימכר לך הם שנים שיש בהם תבואות ואם בשלשים היו כ"ד שני תבואות. היו י"ו שני תבואות שני שלישית. אך היו בשלשים עודפים שנים. הנה כי כל אחד מהפך בזכות חבירו. אך אני אבא אחריכם להנא' שניכם במה שאתם לא דקדקתם. הוא כי הלא לא תעלה הסכמתכם רק להביט אל מספר שני תבואות. אך עדיין אפשר יתאנה אחד מכם והוא כי גם שתשערו בערך שני תבואות. הנה יקרה דרך משל שתקנה בחצי שנת כ"ד בניסן שהם כ"ג וחצי. נמצאו שני תבואות שעברו עשרים וחצי. והנותרות הם כ"ו וחצי שהם שני תבואות כ"א וחצי. כי יש בהם ארבעה שני שמטה ושנת יובל. שאינן שני תבואות. אל תאמר הרי יש רוב בשנים הבאות שנה אחת על החולפות כי לא כן הוא כי בחצי שנה הנותר לא יחשב. כי בניסן כבר באה תבואות השנה למוכר עד ניסן. וחצי שנה הנותר' אינם של תבואה לקונה. נמצא כי עשרים ואחד תבואות יש לכל אחד. והם שוים בערך התבואות. גם שבמספר השנים הנותרות הן רוב. אך לפי התבואות אינם רוב. כי החצי שעבר היה לו בה תבואה למוכר. וזהו לפי רוב השנים תרבה מקנתו. כי לא כל הרובים שוים. כי יש שאם לא תחשיב בערך השני תבואות. כ"א בערך מציאות התבואות אינם רוב. וזהו לפי רוב השנים תרבה כלומר לפי מה שהן רוב השנים. כי לפעמים יחשבו רוב ולפעמים לא יחשבו. וכן ולפי מיעוט השנים. כי לפעמים יהיה מיעוט השנים הנותרות בערך שנים אך לא בערך תבואות. כי אם יקנה אחר מקצת שנה ועדין לא נזרעה השדה השנה ההיא. ויחשב לפי מספר שנים מיעוט. אך לפי תבואות יהיה רוב. כי תבואות השנה באה לקונה. וזהו ולפי מיעוט השנים תמעיט כלומר לא כל המיעוט שוה. כ"א לפי מה שיהיה המיעוט כי לפעמים יחשב למיעוט ולפעמים לרוב. והענין הוא כי מספר תבואות הוא מוכר. ולא מספר שני תבואות כאשר חשבת אתה בבואך לקנות כמדובר:

פסקה יז

ולא תונו איש את עמיתו כו'. הנה דרשו רז"ל (בב"מ נ"ח) פסוק זה על אונאת דברים. שלא יאמר לו אם בעל תשובה הוא זכור מעשיך הראשונים. או שאם יש לו ייסורין לא יאמר לו זכר נא מי הוא נקי אבד כו' והנה בזה יצאנו מקושיות הייתור: אך עדיין ראוי לשית לב אל הקשר שיש לזה עם הקודם. ואפשר כי אחרי דברו על מוכר קרקעותיו שמחזירם לו ביובל. אמר אל תונו איש את אחיו. בל תאמר הקונה זכר נא מי הוא נקי אבד וזכר נא אם צדיק אני או אתה. כי הוצרכת למכור קרקעותיך. לא כן אנכי אלא אדרבא קניתי על אשר לי שהוא מעין זכור מעשיך ומעין מאמר רעי (איוב י"ד) זכר נא מי הוא נקי כו'. שהיו מראים כי טובים הם ממנו. ולענין התכת התיבות יאמר אל תונו

איש עמיתו. לומר הלא בעיניך אתה איש. שהוא חשוב ככל איש או אנשים שבמקרא. משא"כ שכנגדך שאתה נותן בו דופי ומביישו ומאנה אותו בדברי'. וכן יראה לך כי צדיק אתה ממנו. וראוי ליקרא ה' אלהיך משא"כ הוא. והנך טועה. וזהו אל תונו איש את עמיתו כו' כי על מה שאתה איש חשוב בעיניך. הנה אצלי עמיתך וחברך איש כערכך. וזהו איש את עמיתו כי אם איש חשוב אתה עמיתך דומה לך הוא זה. ואשר בעיניך שיותר תתייחס אתה ליקרא אלהיך. הנה ויראת מאלהיך כו' מלייחס אותי לאלהיך. כי הלא אני ה' אלהיכם כמוך כמוהו. כי מי יודע איזה יכשר לפניו ית' הזה או זה. ואם שניהם כא' טובים:

או שעור הכתוב הלא באונאת דברים תחשוב כי בכבוד חברך אתה נוגע. ולא כן הוא כי ויראת מאלהיך כי בכבוד אלהיך אתה נוגע. כי הלא אני ה' אלהיכם חלקי שניכם. כי גם נפשו חלק אלוה ממעל כמוך. ונמצאת נוגע במה שהוא חלק מאתי. ומבזה מי שאני מכנה אלהותי עליו עמך. כי אלהיכם אני כאחת שלך ושלו וזה מוסר נאה שאל יחשוב אדם את עצמו לטוב מזולתו. כי קטן וגדול שם הוא כו'. והוא כמפורש אצלנו במקומו שהוא ענין מאמר (פסחים נ') עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה. כי אין ניכר החשוב והבלתי חשוב רק באותו העולם כי אל דעות ה' יכיר את מקומם. ויעמיד לכל איש ואיש במקום הראוי לו. וזהו קטון וגדול שם הוא כו' לומר מי שהוא קטן הערך או גדול שם הוא. מש"כ בעה"ז שלא יוכר וכן ימצא שם עבד יהיה חפשי יותר מאדוניו לפי מעשיו כי זה משמעות המ"ם כד"א (באסתר א':י"ט) לרעותה הטובה ממנה. ובכן שבחו אהובים ורוממו לאחד מהשלמים שלא ראה איש מימיו שלא כיבדו. ויהי בעיניו לטוב ממנו כי הוא היה אומר אם קטן בשנים ממני הוא לא יהיו לו כ"כ עונות. ואם גדול בשנים הוא יהיה לו יותר זכיות. ואם חכם ממני זכותו מרובה. ואם חכמתי אני יותר אשמותי גדלו על אשמותיו. כי הוא לא ידע במה יכשל כאשר יחטא מה שלא כן אנכי. וההיקש בזה בכל יתר בחינות. וע"כ הזהיר רבי לויטס איש יבנה באו' מאד מאד הוי שפל רוח בפני כל אדם שהוא כי יהיה כל אדם בעיניו טוב ממנו כמדת האיש ההוא שהזכרנו הפך המאנה את חבירו בדברים כמדובר:

וע"פ דרכנו נשית לב אל מאמר התנא הנזכר במה שכפל ואמר מאד מאד וגם באו' שתקות אנוש. כי הלא תקוה לא תצדק רק בדבר שאדם מקוה ומתאוה לו. ואם כן מי זה האיש יתאוה היות רמה. ומהראוי יאמר שסוף אנוש רמה וגם למה זה אמר אנוש ולא אדם ולא איש:

אך הנה ידענו כי אין בכל המדות טובה לאדם מהבינונית כי המיצוע נבחר למוצאי דעת. ובכן היה מקום יאמר איש כי גם בשפלות יעשה כן. והוא הפך דברו ית' באו' (במ' י"ב) והאיש משה עניו מאד מכל האדם ע"כ ראוי לשית לב למה בחר הוא ית' בקצ' האחרון ושיבח בו את משה ע"כ אחשוב כי זה כיון רבי לויטס לו' מאד מאד שהוא הקצה האחרון הוי שפל רוח. ואל תקשיני מהמיצוע כי הלא ראה שתקות אנוש רמה כלומר וא"כ מי שיקוה להיות רמה. גם גדר מאד מאד למיצוע יתייחס בערך פחיתותו. והוא כי ידענו כי כמה שמות יש לאדם. אדם איש גבר אנוש. והגרוע מכלם הוא אנוש. כי ע"כ לא יקרא כה הרק הבלתי כשר כנודע. ואין מדה מגונה להרשיע בה את האדם כגאוה. עד גדר אמור הוא יתב' גבה עינים כו' אותו לא אוכל. כביכול אני והוא אין יכולים להיות יחד בעולם. וא"כ זה תוארו אנוש. ובכן יאמר הוי שפל רוח שאם לא תעשה כן תבא עד גדר הקראה אנוש. ולא תואר אחר ובהיותך אנוש תגרע עד גדר היותך תאב ומקוה להיות רמה. והוא מה שידענו כי הבלתי כשר שהוא מגדר אנוש. לא ימצא מנוחה אחר מותו עד האכל את בשרו בקברו. וע"כ טרם תתחיל רמה לבא כו'. יתאוה ויקוה מתי תבא בו רמה. לכלות את בשרו למצא מנוחה:

פסקה יח

ועשיתם את חקותיכו'.

ראוי לשים לב. (א) אל הסמיכות עם הקודם. (ב) למה נאמר ישיבה על הארץ לבטח שתי פעמים בשני כתובים הבאים כאחת. (ג) אומרו ונתנה הארץ פריה ולא אמר יבולה כדרכו בשאר מקומות. (ד) אומרו וכי תאמרו מה נאכל וכו' כי אין כאן מקומו כ"א למעלה אחרי אומרו שדך לא תזרע וכו'. ולא אחר שהפסיק בדברים אחרים. (ה) אומרו וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית כי הלא לשנה השביעית לא יחסר כי הלא יאכלו מהשנה הששית. אך מה שהיה להם נדאג אינו כי אם על השמינית. (ו) כי אומרו ולא נאסוף הוא מיותר. (ז) אומרו וזרעתם את השנה השמינית שהוא מיותר. כי מי לא ידע שיזרעו בשנה השמינית והיה לו לקצר ולומר ועשת את התבוא' לשלש השנים עד השנה התשיעית עד בא תבואת השמיני'. (ח) סמיכות אומרו והארץ לא תמכר לצמיתות. (ט) אומרו כי גרים ותושבים כי הם שני הפכים. (י) אומרו ובכל ארץ אחוזתכם גאולה וכו'. כי הרי נאמר דין זה בארוכה למה חזר לאומרו:

אמנם יאמר הלא צויתנו בכללות מאמירך שני דברים. (א) ענין אונאה שמטה ויובל שלא נזרע ולא נבצור בהם. (ב) כי אין החזרה ביובל דרך אונאה. כי מספר שני תבואות הוא מוכר לו. והנה נא לנו שאלה על כל אחת מאלה על ענין העדר הזריעה. הלא יתחמץ

לבנו כי הנה נרעב ללחם עד בא תבואת השנה השמינית בתשיעית. וגם זה לא יהיה כי מאין לנו תבואה לזרוע בשמינית. באופן נצטרך לצאת לחוצה לארץ על האדמה טמאה בכל שמטה לשבר אוכל לנפשנו ללחם ביתנו. ובהיות כל איש ישראל צריך לצאת חוצה ללחם ביתו. הלא יהי' פחד אויב לכל הנשארים בה פן יבאו גוים ויירשו ארץ. ונהי' חיינו תלואים ונפחד לילה ויומם. ועל הדבר השני מהחזרה ביובל. גם הלא כמו זר נחשב ולחשב חשבונות מספר שני תבואות. ועכ"ז מי יוכל לצמצם באופן שלא יבצר מהיות כי דרך אונאה בחרת אם מעט ואם הרבה. וטוב טוב היה תמכר לצמיתות בדרך כל הארץ:

ע"כ על שני הדברים האלה בא האלהים לשוב על ראשון ראשון. על אשר יקשה לך פן ע"י שלא תזרע ולא תאסוף בשביעית יחסר לחמך ויהיו לך שתים רעות. (א) צאת מארצך אל אדמה טמאה לשבר אוכל. (ב) שעל ידי כן לא תהיה לבטח בארצך. כי מדי צאת לארצות גוים הנכרים תפחד לילה ויומם פן ישוללוך גוים רבים. אל תירא כי ועשיתם את חקותי אלה ואת משפטי תשמרו כו'. ואז אני אתקן את שני הדברים. על היציא' ח"ל אל תצטרכו כ"א וישבתם על הארץ. וגם השנית מפחד אויב גם היא לא תהיה כ"א תהיו לבטח. ועל שני הדברים אמר וישבתם על הארץ לבטח כו'. ולא יהיה לכם כן בעשותכם חקותי כו'. על מנת שתשבו על הארץ לבטח. כ"א שתעשו אתם את שלכם. כי ועשיתם את חקותי שהוא למה שהם חקותי. ואת משפטי שהוא להיותם משפטי תשמרו. אז אני אעשה את שלי כי וישבתם כו'. וש"ת איזה הדרך יחלק אור חיותנו זה. הלא הוא כי ונתנה הארץ פריה כלומר איני אומר יבולה שהוא מה שתובילו ותזרעו בה. כ"א פריה של עצמה מבלי שתזרעו. והוא מ"ש למעלה כי מהספיחים בלבד תהיה ברכה כ"כ. כי והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך כו' שיספיק לכלם. באופן כי יתוקנו השתים. על המזון שלא תצטרכו לצאת אמר ואכלתם לשובע. ועל השנית אמר וישבתם לבטח. וזה יהיה עליה. כי בה תאכלו לשובע מינה ובה. וגם הישיבה לבטח תהיה עליה:

או ע"ד פרש"י ז"ל וישבתם לבטח מדאג' מזון. שמצוה אני אתכם בל תהרהרו על מצות העדר הזרעה על שנה שמינית ותשיעית. וישבתם על הארץ אשר היא מבורכת לבטח וזכות הבטחון יועיל לכם. וכי תאמרו הן אמת שנאמין ונבטח. אך נשאל מה נאכל והוא כי אני אמרתי לכם שש שנים תזרע שדך ואספת את תבואתה שהוא התבואה הנהוג'. לא שתראו די ספוק השלש שנים מהשנה הששית. לכן תאמרו איך נהי' לבטח והלא לא נאמין בחיינו מזלעפות רעב. כי נאמר מה נאכל. ומתי נאמר מה נאכל הלא הוא בשנה השביעית. כי ספיחי השביעית נאכל בשנה ההיא. ואז נדאג על השמינית ועל התשיעית

כי הן לא נזרע לאכול בשמינית. וגם בעד התשיעית יחסר כי הלא לא נאסף את תבואתינו משדותינו הביתה. כ"א יהי' הפקר. ולא יהיה לנו מה לזרוע בשמינית באופן שלא נוכל להיות לבט' מאימות מות ברעב. וזהו וכי תאמרו בשביעית מה נאכל בשמינית ותשיעית כי הן לא נזרע כו'. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית כי ברכתי אשר אמרתי שיהיה לכם בשביעית. שתתן פריה באופן שלא תצטרכו לאכול כל פירות הששית שתשאירו לזרוע בשמינית. כי בזה מעת הכנס השביעי טרם הוציא את ספיחי' תאמרו מה נאכל כו'. כי לא תראו שפע בששי' יותר על הנהוג ותחשבו לאכול הכל בשביעית עם הפקר ספיחיה ותצעקו על השמינית. לכן אעשה זאת לכם כי וצויתי את ברכתי שאמרתי לברך השביעי בספיח'. שתקדים מהששי לברך תבואתה שתעשה ברכתו רבוי עצום לשלש השנים. באופן אשקיט תלונה מכם כי מראותכם אותו הרבוי לעיניכם בששית. תשתקעו ותהיו לבטח בארצכם. וש"ת הלא אמרת שש שנים תזרע כו' ואספת את תבואתה. שהוא תבואתה הנהוגה להוציא שנה שנה. אל תחושו כי הנה ועשת את התבואה כו'. והוא בשום לב אל אומרו ועשת את התבואה בה"א הידועה. ולא אמר ועשת תבוא' שהוא כי אחר היות התבואה הנהוגה לצאת שנה שנה קצורה שהיא תבואתה שתאסוף. תבורך ותרבה באופן תראו בעין הברכה. מעין הכתוב אצלנו על פסוק וימלאו אסמיך שבע. שלאחר היות התבואה באוצרות מה שנשאר מהאוצרות פנוי אשר לא מלאת ימלאו מאליהם מברכת ה'. וכן הוא אומר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. וכן כתוב אצלנו ביצחק כי אחר היות התבואה וימדדו אותה ימצאוה מאה שערים הברכה אשר ברכו ה' בשדה. שב וברכו ונתרבה אחרי כן. וזהו וימצא כו' אח"כ ויברכהו ה' פעם שנית. כן יאמר פה ועשת את התבואה הנהוגה שיצאת כבר מהשד תת רך ותרבה לשלשה בנים לשביעי ושמיני ותשיעי עד בא תבואת השמיני'. ועדיין היה אפשר להשיב כי גם שתהיה תבוא' הששית לאכול שלש שנים. יראה שלא יהיה כדי לאכול ולזרוע. וא"כ אם יאכלו בשמינית ובתשיעית ולא יזרעו. מה יאכלו בעשירית. כי הלא צריך ג"כ לזרוע. לז"א הנה נוסף על אכילת שלש שנים ג"כ. וזרעתם את שנה השמינית כי תספיק לאכול שלש שנים עם מה שיצטרך לזרוע בשמינית. ולאכול ישן עד בא תבוא' השמינית. ולאכול בתשיעית ולזרוע ממנו לעשירי. ומפני שלא בכל שמטה היתה הברכה בשוה. לז"א וצויתי את ברכתי לכם כי אצוה אותה לכם לעשות לפי מעשיכם לפי רוב מה שתעשו את חקותי כו'. ועל הדבר השני שכתבנו שיהיה כמו זר נחשב למה יצריכנו ית' לשים עצמנו לחשב חשבונות. מספר שני תבואות אשר לא יבצר מהיות אונאה בדבר למוכר או לקונה. טוב היה תמכר לצמיתות כדרך כל הארץ. לז"א והארץ לא תמכר לצמיתות כי לא למוכר היא

שיחליטנה. כי לי הארץ כי הלא לא לגמרי נתתיה לכם. כי גרים או תושבים אתם עמדי. שאם לא תזכו למלכי גוים תנתן כמכורה אליהם. כענין נבוכדנצר ואדום. ואם תזכו אתם תושבים עמדי כי לא מסרתי אותה לשרים וע"כ ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ למען ע"י זכות היותכם גואלים אותה להחזירה לבעליה כי אם לא תזכו ותנתן לזרים כנבוכדנצר ואדום. גאולה תהיה לארץ ותשוב אלי. שאני הבעל הראשון וחזרתה לי. לכם הוא:

פסקה כה

כי ימוך אחיך ומכר כו'. הנה דרך אנשים, כי אם יהיה לאיש קרוב עשיר הוא אצלו דבק מאח. אך כי ימוך האח לפניו. הלא כמו זר נחשב ונכרי לבני אמו. כי כל אחי רש שנאוהו. אך העושים כן את פועל ה' לא הביטו. כי אל זה יביט אל עני ונכה רוח. ע"כ ללמדנו דעת אמר אלקים תמכרו ממכר לעמיתך. או קנה שאתה והוא סוחרי'. כי יש לאל ידכם לשאת ולתת כקונה כמוכר לחברים זה אל זה תתייחסו. ע"כ אמרתי לעמיתך ולא אמרתי בחינה אותה זולתי על ענין האונאה. אך כי ימוך ויתרושש אז תחרץ לחברו ולקרבו ולאח יחשב לך. וזהו כי ימוך אחיך כלומר לא תחשבנו אלא שחטא. כי אשר מכר הוא מאחוזתו. כי מעון אחוזתו שאינו נוהג בה דיני אחוזת קרקעות שע"כ הביאו ית' לידי הצטרך למכר' כי הארץ תעזוב ממנו. וזהו מאחוזתו כלומר מפאת אחוזתו. והביטה וראה איך ייחס וקשר לאדם עם קרוביו. כי הלא ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו. כי הוא ית' שם את קרובו תחתיו יתקן במקומו את אשר עותו בעליו. כי קשר וייחס גדול לו עמו. ומזה ילמוד האיש לבלתי הרחיק את הדל. כי הלא את קרובו העשיר נתן אלקים תחתיו מחמת. קורבה ואל תאמר כי אדרבה ממני תלמד לשנא את הדל. כי הלא גם אתה ה' געלתו בו ורוששתו. כי הלא גם ראה בכלל הדבר הוא כי רציתי לזכות אח קרובו. כי הלא כאשר אין לאיש גואל שהוא שאין יד קרובו משגת לגאול. אני ממציא לו מעות שיגאלנה. באופן שוהשיגה ידו ומצא כדי גאולתו. ואין זה רק כי את הרש אהבתי ולתקנו אני מכוין. ולכן אחר שנצטער להיות לו כפרה על אשמתו אני שב ומעשירו לגאול אחוזתו לתקן בה את עותו. כי וחשב כו' ושב לאחוזתו. וש"ת הלא זה הי' לכל איש אם מתרושש ומוכר מאחוזתו. ואין קרובו עשיר אם היית ממציא מעות לרש המוכר כי נא' כי אוהב דלים אתה אך אם לא תמצא ידו די השיב לו. מה תאמר על זה. לז"א הנה גם בזה לא געלתיו לשנאתו לגמרי חלילה. כ"א כל עונשו לא יהיה רק שיהיה ביד הקונה אותו עד שנת היובל. אך הנה ויצא ביובל ושב לאחוזתי. כי בו חפצתי באופן כי בין תבין לאשורך. כי אין זה רק אשמתו גדלה מאשר המצאתי לו מעות לגאול מיד.

אך אל זה אביט אל עני ונכה רוח כי אהבתיו ומה גם עתה אתה שלא תרחיקו מתואר קורבה ואחוה:

והנה על פי דרכו רמז לנו ענין הגליות ואמר כמדבר הוא ית' עם עמו אשר בירושלים ויהודה. ויאמר כי ימוך אחיך מן המצות הם עשרת השבטים. ומכר מאחוזתו. לשוביה' שלקחו את ארץ אחוזתם. והנה בא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו. כי שבט יהודה ובנימן חזרו ולקחו אחוזת עשרת השבטים לעצמם. אך הנה ואיש כי לא יהיה לו גואל הוא שבט יהוד' הגולים בחרבן ב"ה ואין להם גואל זולתם כאשר בהגלות עשרת השבטים שנכנסו יהודה ובנימין במקומם. אל יעלה על רוחך שלא יהיה להם תקומה חלילה. כי הלא גם שיש זמן קצוב שהוא עת הקץ. עם כל זה אם זכו אחישנה. כי והשיגה ידו ונמצא כדי גאולתו. וכ"כ יזכה בשובו מעצמו קודם הקץ. כי הנה וחשב את שני ממכרו כמה זמן יש שהשתעבדו לגוי ההוא. כי והשיב את העודף מזכותם על אשמותם שנתחייבו עליהם להשתעבד בראשו של הגוי שקנאו. כי ע"י זכות התשובה מעצמם יהיה במקצת הגלות סרח עודף על אשמותם. אך אמנם אם לא מצאה ידו די השיב לו. כי לא שבו מעצמם שלא זכו כדי שיחישנה. לא יתייאשו חלילה ולא ייראו שישתקעו עד עולם. כ"א שיהיה ממכרו ביד הקונה אותו הוא הקץ המוגבל. עד שנת היובל שהוא בעתה. אשר אז הוא זמן שופר הנקרא יובל. והוא כמשז"ל (סנהדרין צ"ח) כי ברית כרותה לישראל שבסוף הגלות יחזרו בתשובה. וזהו ויצא ביובל שיצא מטומאת אשמותיו. והוא ענין חבלי משיח להשיבם. ואז בוודאי ושב לאחוזתו. ושמא תאמר ואיזה משכן יהיה לנו להיות בטוחים על הגאולה ההיא הלא הוא כי הנה איש זה הקב"ה כי ימכור בית מושב היא בית המקדש. כי תמיד היה לו למושב. גם אחר המכירה לגליות. כי לא זזה שכינה מכותל מערבי. וגם כי מכר את הבית לא יבצר מהיות לפניו עיר חומה. והוא מאמר הכתוב (ישעיה מ"ט) באומרו הן על כפים חומתיך נגדי תמיד. כי ציון היא בחומתה חקוקה לפניו ית' כמאמר הכתוב שאמר המקונן (באיכה ב') חשב ה' להשחית חומת בת ציון. שהיא של מטה. נטה קו בניינה למעלה. והיא נגדו תמיד: וזהו אומרו פה כי היא חביבה לפניו. ית'. גם אחר חרבנו שהיא עיר חומה כנגדו ית'. והיתה גאולתו עד תם שנת ממכרו היא עת קץ. וזהו אומרו ימים יום מלא שבעים שנה בית ראשון. ויום עת קץ השני תהיה גאולתו. ובזה אנו בטוחים כ"א לא יגאל עד מלאת לו הוא עת קץ אז וקם הבית אשר לו חומה לפניו ית' וכו' לצמיתות והוא המשכן כי ידאי לא יניח יתו אשר אהב:

פסקה לה

וכי ימוך אחיך ומטה ידו וכו'. הנה גם פה רמז אשר כתבנו למעלה. שלומד דעת את העם בל יעמוד עשיר בדבר רע להרחיק את הקרוב מקריב כי יורש. וכחש בו כי לא קרוב אליו. הוא הפך מדתו ית' לאהוב את העני כי אל זה יביט אל עני וכו'. וז"א כי ימוך אחיך וכו' לומר כי ימוך ונתרושש מעשרו ונעשה רש אל תרחיקהו כי אחיך הוא. וזהו כי ימוך אחיך כי אשר תראה כי מטה ידו. עמך היא אך לא עם ה' כי אדרבה עמו ית' ידהו רמה. כי ע"י יסורין גדול מאד באיכות לפניו ית'. ע"כ והלכת בדרכיו והחזקת בו: או

יאמר ענין מאמר ז"ל (בעירובין פ"ו) על פסוק ישב עולם לפני אלקים. שאמר דוד להקב"ה למה בראת עניים וישב עולם בשוה לפני אלקים. והשיב לו הוא ית'. א"כ חסד ואמת מן ינצרוהו. מי ינצור מצות חסד וצדקה. אם לא יהיו מקבלים. נמצא כי את העני הזה היה ית' מנכה עונותיו בייסורין אחרים. אלמלא שרצה הקב"ה שע"פ דרכם יזכו העשירים על ידם. באופן כי העשירים הם סבת דלות הדלים. וזה טעם גדול עד מאד להסיר לב ראשי עם הארץ מלקפוץ את ידם להטיב את העניים והאביונים. כי הלא העשירים סבת דלותם. וז"א וכי ימוך אחיך כלו' לאח יחשב לך להועילו. כי הלא מה שמטה ידו הוא על היותו עמך למען תזכה בו. שאם לא כן לא היה עני. לכן והחזקתה בו. ועל יעלה על רוחך כי כאשר אמרתי כי ימוך אחיך לא דברתי רק על אח ממש. כי הלא דע כי אפילו גר ותושב וחי עמך. באופן כי אשר אמרתי אחיך אין הכונה רק שגם הרחוק כי ימוך. אחיך הוא כמדובר:

ואמר ומטה ידו והחזקת בו וכו' לומר כי לא תאחר עד יחזר על הפתחים להטיב לו. והוא משל אל הולך בדרך בזמן כפש וטיט. ויראה והנה איש בא בדרך ההוא. יחוג וינוע בקרב הרפש וטיט בתשו' כח. ויאמרו לאיש אשר כח בו להעריצו שלח ידך ותמוך יד החלש ההוא. בל יפול בטיט ההוא. כי היחל להתמוטט בו. ויען האיש ההוא הלא עודנו עומד על רגליו ולא נפל. אניחהו. וכי יפול אשתדל להקימו. ויעש כן. ועוד זה מדבר וזה בא יפול ברפש וטיט. וימלא מראשו ועד רגלו. פיו ועיניו גופו ובגדיו. בלא יוכלו יגעו בלבושיו לא ניכר בחצות כי גם כי אז יחרץ הגבור בגבורתו. ויתן יד ויקימנו ורחץ בשרו במים. והרב יכבס בגדיו לא יוכל לנקותם. ולטהר טינוף חלאתם. לא שליש ולא רביע הנקיון אשר היה בם טרם יפול. מלבד צער נפילה וכאב רצון החבטה. אופן כי מה זכו' תערכו לאשר הקימו אחרי נופלו. והיה לאל ידו מטרם יפול להחזיק בו ולתומכו שלא יפול. כי אדרבא קללה תחשב לו כי הוא היסב כל רעתו ככל החזיון הזה. הלא יקרה גם הוא לכל איש. אשר ספק בידו להחזיק ביד המתחיל לירד מנכסיו. כ"א כסף ילוה

לו להסתחר בסחורתו. יהיה הולך ומרויח להתקיים בריוח. וישאר לו קרן קיימת וישאר חי בשכר. וגם קרנו תרום בכבוד. כי ירויח יותר מכדי מזונו. כי אז טוב לו מלומר מה לי לתמוך ביד המתחיל ליפול. אשר עודנו אוכל משלו. אניחהו עד כלות ממונו ונפרסנו מן הצדקה. כי לא זו הדרך הטובה חלילה. כי הלא הוא כמחזיק ביד הנופל תוך הטיט שיסעדנו בל יפול ברעה גדולה כמדובר. ויותר ממנו כי הוא כמקיים נפשו בגופו ויקרא חי מש"כ אחרי נפלו בדלות כי אז יחשב כמת וטוב לעשות יקרא חי כי אז חי חי הוא יודוך. וע"כ לפקוח עינינו בדבר הזה. בא האלקים ויאמר ומטה ידו עמך. והחזקת בו כו' וחי עמך. כלו' למה תתאחר מלהטיב לו עד יהיה עני חשוב כמת. באופן תהיה אתה חי והוא מת. וטוב הוא יהיה חי עמך ע"י שתחזיק בידו שלא יפול. כי אחרי נפלו עוד לא ירים ראש ויהיה מת עמך תמיד. וזהו והחזקת בו וכו' וחי עמך. ועל פי דרכו כיון באומרו והחזקת בו. לומר אל תאמר בלבבך כ"א ימוך אחי כמה אחים לו בכל ישראל. ואם מטה ידו ליפול יתקיים ע"י אחרים. וז"א והחזקת בו. כלומר אתה ולא שתהיה מהאומרים יתנו אחרים והוא לא יתן. וכמאמר התנא (אבות פ"ה) באומרו. ארבע מדות בנותני צדקה רוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים. יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים רשע ע"כ:

והראוי להעיר הוא (א) למה יאמר ארבע מדות בנותני צדקה. והשנים מהם אינם נותנים כלום. (ב) אומרו רוצה שיתן ולא יתנו אחרים. עינו רעה בשל אחרים. כי הלא אחר שהרוצה שיתן ויתנו אחרים הוא חסיד. שיראה כי זה הוא לפנים משורת הדין. שאם לא כן הל"ל צדיק. וא"כ את מי יקרא צדיק הוי אומר את הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים. וא"כ היה ראוי יאמר יתן ולא יתנו אחרים צדיק. ואם זה הוא גרוע מצדיק על מה שאינו רוצה שיתנו אחרים. א"כ הרוצה שיתן ויתנו אחרים יהיה צדיק ולמה אמר חסיד. (ג) אומרו יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו. כי היתכן יהיה איש באנשים תרע עינו בשלו. אך אין זה רק אדרבה מסכל היות מתעשר ע"י תת צדקה ועולה על רוחו שמה שנותן הוא מחסר משלו. ויראה לו כי בזה שהוא לא יתן עינו יפה בשלו. (ד) כי ע"ד הבבות הראשונות היה ראוי יאמר יתן ויתנו אחרים עינו יפה בשלו ובשל אחרים. לא יתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשלו ובשל אחרים. ואלו חסיד ורשע לא יאמר. (ה) כי הלא מדת הנקרא צדיק אינה במשנה והלא אין דבר בכל מצות ה' שאין בה מדרגת צדיק. ומדרגת חסיד. ומדרגת רשע. (ו) כי אחר שהצדקה היא מצוה גדולה מן התורה. גם יקרא רשע יתנו אחרים והוא לא יתן:

אמנם הנה הקושי הראשון הוא מסולק למבין. והוא כי גם שהיה אפשר לצדד צדדין בדוחק. שלא על מי שאינו נותן כלום. הם השתי בבות של יתנו אחרים והוא לא יתן ובבות לא יתן ולא יתנו אחרים. אכן לשקר ידמה הדרך ההוא. כי הלא מה נשיב על ד' מדות בהולכים לבהמ"ד. והא' מהם הוא עושה ואינו הולך. אך האמת הוא כהא דתנן (בנדרים ל"א) הנודר מן המהולין אסור בערלי ישראל כו'. והוא למה ששורש כל איש ישראל הוא היות מהול גם אם יחטא ולא ימול מהול יקרא. כי אין הערלה בו טבעית כ"א כאריא דרביע עליה בעלמא. וההיקש בזה כל איש ישראל טבעו ושרשו הוא תורה. כי אם אין ישראל אין תורה. ע"כ כל ישראל יקראו הולכי לבית המדרש גם בלתי הולך. וכן כל ישראל טבעם ושורש' הוא עשות צדקה כד"א (בראשית י"ח:י"ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה כו' לעשות צדקה כו' וכן מנו ישראל שלשה מדות מושרשות והשתים הם רחמנים וגומלי חסדים ע"כ אמר ארבע מדות בנותני צדקה. גם שיש חלוקות שאינם נותנים. ומעין זה(כתב הרמב"ם ז"ל פ"ב מהלכות גירושין) על ארז"ל כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. לתת טעם למה לא יקרא אנוס כיון שמתוך כפייה מודה:

ולבא אל ענין המשנה. והוא כי הנה ראה התנא כי הבא לתת מדות בנותני צדקה. הלא יאמר כי שלשה המה ולא ד' ולא כגדר שגדרם התנא. כי אם יאמר כי הרוצה שיתן אחרים והוא לא יתן ואשר לא יתנו אחרים והוא לא יתן. שניהם רשעים עוברי מצות ה'. יתן ויתנו אחרים צדיק ולא יקרא חסיד. אם לא מתן בסתר. שהנותן והמקבל לא ידעו מי נותן ומי מקבל וכיוצא בזה. והרוצה שיתן ולא יתנו אחרים גם צדיק יקרא. ואין עושה כן להיות עינו רעה בשל אחרים. אלא שרוצה לעשות כל המצות שעינו יפה בשלו. ע"כ בא ויאמר כי לא כן הדבר. כ"א ד' מדות בנותני צדקה ולא שלש כאשר היה עולה על לב. ופי' ואמר רוצה שיתן כו'. והוא בשום לב ייתור מלת רוצה שהיה די יאמר יתן ולא יתנו. והוא כי אמר הלא העולה על רוחך. כי יתן ולא יתנו אחרים צדיק. ולא היה זה רק אם יתן. ולא היה שת לבו אל האחרים אם יתנו ואם יחדלו. אך זה לא כן הוא רק רוצה שיתן ולא יתנו אחרים. כי מלת רוצה חוזר אל הכל רוצה שיתן וגם רוצה שלא יתנו אחרים. כי רצונו הוא בהחלט שלא יתנו אחרים זה אינו צדיק. כי הלא עינו רעה בשל אחרים. כלומר אין דעתו בצדקה מצד עצמה לעשות רצון קונו וענייו ירחם. רק בשביל הנאת הטובה ושופע הבא אל נותנה. וע"כ חפץ בל יתהנו זולתו. באופן שע"י כן לא יקרא צדיק. כ"א עובר על ואהבת לרעך כמוך. וכן הרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן לא יקרא רשע. כי אינו שלא טובה הצדקה בעיניו. אלא שעינו רעה בשלו. והוא כי אם היה מואס במצוה לא היה חפץ יתנו אחרים צדקה וגם אל יעלה על לבך כי יסכל

כי הנותן צדקה מתברך. כי זה מושכל ראשון לכל ישראל. אך הוא שכ"כ קשה בעיניו להוציא ממון מתחת ידו. כי גם שיודע שיתוסף לו הרבה אינו מוציא. ואיש כזה עינו רעה בשלו יקרא. כי עם שיודע בוודאי שיתוסף לו היא נמנע מלתת. ואשר היה יראה לך שהוא צדיק כשיתן ויתנו אחרים. זה היה אם יתן בכלל הנותנים. אבל כשהוא על נדיבות יקום ויקדם לכל למען ילמדו ממנו הרואים הנה כיון שהוא מקדים חסיד יקרא. וזהו יתן ויתנו אחרים שהוא מתן תחלה. ואח"כ יתנו אחרים שילמדנו ממנו זה חסיד יקרא על קדימתו. וזהו מאמר שלמה בחכמתו באו' (משלי כ"ב:ט') טוב עין הוא יבורך. אך הוא על ה' תנאים (א) כי נתן כבר קודם לזולתו. וזהו שלא אמר כי יתן או כי נותן רק נתן שהוא לשון עבר. (ב) שהוא מלחמו שלו שיקנה בהיתר. שלא אמר אני אוכל פת קמח סולת ואתן לדל פת קיבר. כ"א מלחמו אשר אוכל. (ד) שאפי' אין לו אלא ככר לחם אחד ממנו נתן. (ה) כמעשה אליהו עם הצרפית (במלכים א' י"ו) שרצה יותן לו תחלה. ואח"כ תאכל היא ובניה. כך נתן כבר מלחמו לדל טרם יאכל הוא. ועל אשר רוצה לא יתנו אחרים והוא לא יתן. זה לבדו יקרא רשע. ולא כאשר חשבתי למשפט. כי גם תואר זה יתואר לרוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן:

פסקה לו

אל תקח מאתו כו'. אמר הנה אמרתי לך והחזקת בו שהוא אל תמנע מהיטיב לו עד יפול בשחת העוני. כי מאז תראה שמטה ידו והתחיל לירד מנכסיו תחזיק בו בהלואה להיות לו עזר מעט לבל יפול בעוני. אך לא תהיה ההלואה מצוה הבאה בעבירה כי אל תקח מאתו וכו':

ולבא אל הענין נשית לב (א) או' מאתו ולא אמר ממנו. (ב) אומרו ויראת מאלהיך כי הלא אין דרכו ית' לומר כך על דבר המסור ללב. אך לא בדבר הנעשה במעשה. (ג) אומרו וחי אחיך עמך. מהראוי הי' לינקד הח' בפת"ח ולא בציר"י כד"א וחי עמך. אך בהנק' בציר"י הוא כאו' וחיי עמך. כד"א חי פרעה שהוא כאומרו חיי פרעה. וכד"א חי נפשך שהוא כאומרו חיי נפשך. (ד) אומרו את כספך לא תתן כו'. כי בכלל אומרו אל תקח כו'. והן ידענו מאמרם ז"ל (ב"מ ס"א) שהוא לעבור עליו בלאוין הרבה. אך במה ששינה בלשון מקום הניח לנו הוא ית' להיות נוסף דרשה על קבלת רז"ל. (ה) לשית לב אל רבוי השנוים. כי מתחלה ייחס הדבר אל הלוה שנותן את הרבית ומזהיר את המלוה שלא יקח מאתו. ואח"כ מייחס הדבר אל המלוה. באומרו את כספך לא תתן לו כו'. וגם למעלה נאמר סתם. ופה פי' כסף ואוכל. וגם מה לי כסף מה לי אוכל שהוצרך לומר אוכל אחר אומרו כסף. וגם אומרו כספך אכלך ולא אמר כסף לא תתן לו בנשך ואוכל

לא תתן לו במרבית כד"א נשך כסף נשך אוכל. (ו) אומרו אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם כו'. מה ענין יציאת ארץ מצרים אצל הרבי' ולא עוד אלא שארז"ל בת"כ שהמלוה ולוה ברבית כופרים ביציאת מצרים. (ז) למה מזכיר ענין ארץ כנען באומרו לתת לכם כו'. (ח) אומרו להיות לכם לאלקים כי הוא דבר נודע. ויראה בלתי מתייחס ליזכר פה: **אמנם** יאמר הלא צויתיך להלות לעני כאן והחזקת בו. וגם צויתיך פ' משפטים אם כסף תלוה את עמי כו' לא תשימון עליו נשך. והלא תאמר אני לא אשים עליו נשך. אך אם בא יבא רנה ופיו ימלא ברכות טוב באמור אלי תשואות חן חן לך. כי מצאתי חן בעיניך להלותני כי החייתני. וצר לי עליך. כי יהי' מעותיך בטלות אצלי לכן הגדתי היום כי אינו כפוי טובה. וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. גם שהיית מרויח אתה יותר מזה אמצא חן וקח ממני. למה אמנע מלקח' מידו. והלא הוא שמח לאד חסרונו. ולמה לא יאבה אקח מידו. והעני הנותן בעין יפה הוא נותן. וגם מחזיק לי טובה. על כן באתי להזהירך ולומר אל תקח מאתו. לומר גם שאתה לא תבעתו. כ"א שהוא מביאו אותו מעצמו ונותנו לך. אל תקח מאתו נשך ותרבית. כי הלא ויראת מאלקיך שאם הלוה חפץ שתקחהו. אני איני חפץ. ומה שתראה שהוא חפץ וחונן ונותן אין ממנו ראיה. כי הוא חושב שמה שאתה מלוה לו הוא שלך. והוא טועה כי לפי האמת שלו הוא. ומשלו אתה בא ליקח רבית. והוא כי הלא וחי אחיך עמך. והוא כי הלא יתחמץ לבב אנוש. למה יחסיר לחם העני היא ית' ובלתי טובים ממנו עשירים. אך הוא ככתוב אצלנו למעלה. והיא מרז"ל כי לזכות את העשירים ינכה אשמת הדל בעוני. למען במצות צדקה שיתן העשיר יזכה גם הוא. וע"כ מה עושה הוא ית'. החלק שהיה ראוי לתת לעני כי גם זה לו בן. מעדיף על נכסי העשיר למען יתן לו משלו. ויחשוב לו הוא ית' כאלו משל עצמו נותן לו. והוא כמשרה את בנו ע"י שליש. כמפורש אצלנו במקומות רבים. וזה יאמר לו הוא ית' ירא את אלקיך מליקח רבית מהדל. כי משלו אשר נותן לך אתה מלוה לו. כי הלא וחי אחיך עמך. כלומר החיים של אחיך לחם מחיותו עמך הוא. כי למען זכותך נתן חייו בידך. וזהו וחי אחיך שהם חיי אחיך הם עמך בנכסיך. וא"כ איפה למה תקח על ממונו רבית ממנו: **ועוד** טענה שנית. כי הלא זה דרך היצה"ר. כי קו לקו תביאך ותטעך תוך שאול תחתית. כי מעט מעט יהיה הולך ומחטיאך עדי אובד והוא כי הלא תחלה יהיה רע עליך לשום על הלוה נשך. אך בראותך כי הוא מעצמו בא ומחלה פניך תקח מידי הלא תחל להתפתו' ולומר לא פשעי ולא חטאתי ה'. כי לא שאלתי ממני מאומה. כ"א הוא צוה לי אחי קח מידי אשר הובאת לך. ודע איפה כי עוד מעט כי תטעם מהרויח. עוד תוסיף כי גם שלא יאבה לתת לך. אתה לא תלונו. אם לא בנשך כסף. ועל כן אנכי מצוך את כספך לא

תתן לו בנשך. ועדיין לא תהיה רק על הכסף אשר תתן לו. אך עדיין מן המאכל אשר תאכל אם תשאיל לטוב וכן קרוב. לא תתן להוסיף לך בשכר ההמתנה. אך עוד מעט תבא עד ככר לחם. כי גם עד פת לחם תפשע לבלתי הלותו אם לא ברבית. וזהו שסמך ואמרו במרבית לא תתן אכלך. ושמא תאמר הלא א' משלש אני נוטל עליו לקחת שכר על הלואתו. כי הלא למה הוא רש ואני עשיר. אך הוא א' משלש. או כי אני צדיק לפני ה' ממנו. או שמזלי טוב ממזלו. או שהשתדלותי העשירני. מה שהוא לא השתדל כמוני יחסר לחמו. ועל כן על כל אחד משלש אלה לי הכסף ולי הזהב. לי ולא לו. ולמה אתן לו את כספי וזהבי חנם אין כסף. ע"כ הנני בא להשכילך. כי בכל מעמד שלשתן לא קנית לא כסף ולא זהב. כי על הראשונה על הזכות. אני ה' אלקיכם שלך ושלו כמוך כמוהו ובמה ידעת כי זכותך רב מזכותו. ואם על המזל ראה אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים אשר לא היה רק ע"י שדד המזלות. הרי כי אין מזל מעלה או מוריד כנודע. כי מז"ל (מ"ק כ"ח) באומרם לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. אינו כפשוטו כמפורש אצלנו בשער המזלות. וגם הסבה השלישית שהיא מפאת ההשתדלות גם זו איננה. כי הלא הוצאתי כו' לתת לכם את ארץ כנען. כי אין ההשגחה והצלחה ועושר גדול כצאת ממצרים מהיות עבדים. ותת להם ארץ כנען זבת חלב ודבש לא בהשתדלות. כ"א לתת להם כאלו מידי הם לוקחים בלי יגיעה והשתדלות. כי אם כבוש יכבש ועמל לאומים יירשו. הנה כי גם אין ההצלחה תלויה בהשתדלות. ושמא תאמר אם כן איפה למה זה היה עני. הלא הוא כי הנה תתי לכם ארץ כנען. אז לא היה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. שיקשה לך למה לא השבעתי את הרש הלז מרוב טובה. כי הלא לא כיוונתי רק להיות לכם לאלקים. כי בהיותכם בח"ל לא היה לכם כן. כמז"ל (כתובות ק"י) כי כל יהודי הדר בח"ל כו'. וע"כ לכונן אלהותי בכם שהוא להיות לכם לאלהים נתתיה לכם. לא להשביע את כל יושבי בה מטובות העולם הזה. כלומר ולכן בכבשי דרחמנא לדעת טעם היותו מוריש ומעשיר. אל תשית לבך והנח הדבר לאל דעות ה':

או יהיה ענין הכתובים בדרך אחרת אל תקח מאתו וכו'. לו' הלא אני קצבתי מר"ה לאיש ואיש סך פרנסתו והצלחתו והנה לא קצבתי אני מנה ללוה הלז לצרכו. ועשרים דינרים אחרים בשביל נשך אשר תקח ממנו כשתלוה אותו כי לא עשיתי חשבון על האיסור. באופן שמה שתקת ממנו שיעור הנשך ומרבית אינו מאשר אתו. כי אם ממני. כי אצטרך לתת לו ולסתור הדין והקצבה שקצבתי לו. וזהו ויראת מאלהיך. כי מאלהיך אתה בא ליקח. ואת דינו אתה בא לסתור. והנה כאשר אסתיר דין העני להוסיף על אשר קצבתי לו בר"ה כן אסתיר דינך שקצבתי לך הרבה. כי הלא כל אשר אוסיף לו. ממך אקחנו

מאשר קצבתי ונתתי לך. כי הלא מה שהעשרתי אותך עד כה. הוא כי ומי אחיך עמך כי חיי אחיך הדל דמי חיותו הוספתי בממונך. למען פרנס אותו על ידך. כי חי אחיך עמך. אך מעתה הנני הולך וממעט מאשר לך עד בואך עד ככר לחם. והוא כי לא בלבד אעביר ממך חי אחיך שעמך. אשר היה חלק גדול והוספתיו על ממונך. כ"א שאחרי זאת את כספך שלך כלו' בלי חלק העני כי אסירנו ממך על הרבית הראשון שלקחת כ"א עתה ג"כ כשתשנה באולתך את כספך בלבד הנשאר. אני מצוך לאמר לא תתן לו בנשך. אחר אומר כספך ולא אמר כסף. ואם גם זה תעבור דע לך כי עוד מעט יתום כספך. עד בלתי ישאר לך רק אוכל. אשר היה באסמיך ללחם ביתיך אשר ישאר לך. ועל שארי הפלטה אני מצוך. כי ובמרבית לא תתן אכלך פן יאבד גם אכלך. ולא אמר לא תתן את אכלך כמו שאמר את כספך. לרמוז כי בבאך לתת אכלך לא על היות לך רבוי אוכל תעשה. כ"א גם כי מעט אכלך יהיה בעון תתן הכסף בנשך. עם כל זה אני צריך להזהירך במרבית לא תתן אכלך. אחר שהורגל' בחטא:

והוא ענין מאמרנו על משנת התנא. וז"ל רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני ע"כ:

והנה פשט דבריו נראה כי אשר יקיים את התורה מעוני יזכה להעשיר. וכל המבטל מעושר יעני. והנה עד ממהר רבי חנינא בן דוסא. שקיים את התורה מעוני ולא העשיר עד יום מותו. וכן רבי אלעזר בן פדת. ורבה בר נחמני. ורבים עד אין קץ כיוצא בהם. וכן כמה עשירים ביטלו את התורה מעושר ולא העני:

ועוד כי כאשר אמר מה משפט המקיים התורה מעוני למה לא אמר מה משפט המקיים מעושר. וכאשר אמר משפט המבטל מעושר למה לא דבר על המבטל מעוני:

אך לבא אל הענין נקדים כי באחד משני פנים מנסה הוא ית' את האדם. או בעושר. או בעוני. והנה על זאת יתלונן כל עני. מי יתן וינסני ה' בעושר ולא ידע כי בפש מאוד יתעתד ליאבד. והוא כי גדולה סכנת נסיון העושר מסכנת נסיון העיני והוא מאמר שלמה בחכמתו (משלי כ"ז) רש ועושר אל תתן לי וכו' ומשני נסיונות שאני בורח. הקשה משניהם הוא העושר. כי בעוני לא אסתכן רק לעבור עליו בשני לאוין. שהוא פן אורש וגנבתי. וגם לאו של שבועה כי ותפשתי שם אלהי לישבע לשקר. אך לא זו בלבד סכנת נסיון העושר. כ"א פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' שהוא לכפור בעיקר חלילה. הנה כי נסיון העוני היא טוב מנסיון העושר. והוא כי העוני מכניע את האדם. וההכנעה יבא הכשרון יותר בטוח מהפכו. משא"כ העושר כי ממנו תוצאות מות הרשע. וסכלות הוללת כל עון ופשע וזה הי' מאמרו ית' את ישראל אני בחנתיך ולא בכסף וכו'. כלומר

וע"כ עמדת. מש"כ בעושר כי תתעתד לבעוט. וזה מא' ר"י כמדבר על לב העני לומר אל תקוץ בתוכח' העוני כי ה"ה טוב לך מהעוש' כי הנה דע לך כמה טוב' העוני כי אם תזכה לקיים את התורה מעוני על כי יכניעך והיא הכנת הכשרון סופך שאם יהיה שתעשיר אח"כ לא יספיק גסות הרוח להחטיאך. כי מאשר דבקה בך הכנעת העוני הושרשה בך. משא"כ אם היית עשיר כי אשר יבא לך העושר את התורה כדרכו כי כל כך תושרש בגסות הרוח לחטא. עד כי גם כי תהיה אח"כ עני. לא יספיק העוני להכניעך. אחרי אשר הטומאה נפשך מצד העושר. וזה ענין מאמר התורה ראה כי ע"י עושר תבא ליקח נשך ומרבית. ולא בלבד כאשר עוד לך מעות שתבא להלותו בנשך. כי אם גם סופך לבטל התורה מעוני. כי גם כשלא יהיה לך כ"א אכלך. תבא לתתו בנשך:

והנה זה לך מה שתתרושש ותלקה בעה"ז. מלבד מה שתפסיד נפשך בעה"ב. כי הלא אם קיימתם מצותי אני ה' אלהיכם. משא"כ בעדרכם. וגם אני הוא אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. והוא מז"ל (בת"כ) כי הלוה ומלוה ברבית הוא ככופר בה' וביציאת מצרים. ואחשוב הוא כי המלוה ברבית הוא יורה כי הריוח והצלתה תלויה בטבע. שממון מרויח ממון. ואיננו ית' מוריש ומעשיר בהשגחה. להקים מעפר דל והפכו. וא"כ הוא כופר בה' אלקי ישראל שהוא לבדו המשגיח. וכופר ביציאת מצרים. כי שם היה המופת הגלוי לכל העמים. כי אין דבר בטבע כלל כמדובר במקומו. כי אז שינה הוא ית' כל טבעי העולמות. ואין טבע עולם השפל עומד לפניו ית'. כאשר אז שינה והורה שליטה בד' היסודות. וכן בעולם הגלגלים ששידד המזל ושולט בעולם המלאכים. שהרג את שרו של מצרים ויראו ישראל את מצרים מת על שפת הים. באופן שאין עוד מלבדו. וזהו תתו יתב' לישראל ארץ כנען. על כי שם אין שר ואין מזל שולט בו. כ"א הוא ית' לבדו. וזהו לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים. לומר כי ע"כ יחוייב כל איש ישראל לבטוח בה' לבדו. ולא יפנה אל הצלחה מפאת טבע ושר או מזל כ"א אל מגדל עוז שם ה'. ובזה יתן טעם אל ארז"ל (ש"ד פ' ל"א) כי במתי' שהחיה יחזקאל. לא קם איש שהיה מלוה ברבית. שהוא כי על אשר שם על הטבע מבטחו. גם לא ישתנה הטבע בשבילו. כ"א שצדיק באמונתו יחיה.

עוד יתכן עד"ז שאמר הלא עד כה דברתי עליך מלוה. כי תורש כדל הלוה. אך לא יעלה על רוחך כי לא נבאש גם הלוה בעיני. בתתו לך נשך כספך. כי הלא הצד השוה שביניכם הוא כי אני ה' אלקיכם של שניכם. אשר הוצאתי את שניכם מארץ מצרים ובב' הדברים כפרתם שניכם כמדו' וזהו אמר אלקיכם ל' רבים עם כל שאר הכתוב:

או יהיה ענין הכתובים בדרך אחרת. והיא בהזכיר מז"ל (בב"ב י') ששאל טורנוסרפוס הרשע את ר"ע אמר אם הקב"ה אוהב את עניים למה אינו מפרנסם. משל למלך שכעס על עבדיו וגזר שלא יאכילום. ושלא ישקו אותם מי שמפרנס אותם אינו חייב מיתה. א"ל ר"ע משל למלך שכעס על בנו וכו' מי שמאכילו אינו מחזיק לו טובה וכו'. הנה כי כוונת טורנוסרופוס. כי בשנא' הדפו את העניים. ודעת ר"ע כי אינו רק כאשר ייסר איש את בנו כשגוער בו וטורדו מעל שולחנו. עד יכניע לבבו לעשות רצון אביו. באופן שלא יבצר מהיות כי ברגע באפו חיים ברצונו. ויתכן כי להסיר מלב איש שגגה כסברת טורנוסרופוס. ומה גם כי בא הלך לאיש עשיר לשאול לו כסף. ילונו הלואת חן כדת משה וישראל בלא נשך. כי העשיר יענה עזות. או בקרב לבו יסכים ויאמר הלא משנאי ה' אשנא. כי לולא ה' שנאו ואותי אהב. לא החסיר לחמו. כי לא ירעיב ה' נפש צדיק כמוני היום. כי חלק מכבודו ליראיו וא"כ איפוא מאשר הורישני ה' אלקי. הייטב בעיניו אתננו לאשר שנא בלא כסף ולא מחיר. ע"כ להסיר מלבו בא האלקים ויאמר אל תקח מאתו כו' ויראת מאלקיך. כלו' ויראת מלומר כי הוא ית' אלקיך ולא אלקי הדל ההוא כי ע"כ הורידו ארץ כי הלא אחיך הוא. וזהו וחי אחיך עמך. ואשר חשבת שאתה נותן לו. וע"כ תבקש לך תואנות. הנה שקר הוא כי אדרבא חייו עמך. כי בכלל נכסיך הם חיי נפש אשר לו על הדרך הקודם. באופן שאחר שחלק מזונו אתך הוא. ומשלו אתה נותן לו. נמצ' כי את כספך לא תתן לו בנשך כלומר כי בתתך לו את כספך בנשך. את כספך לא תתן לו כ"א את כספו שלו אתה נותן לו בנשך וכן במרבית לא תתן אכלך כ"א אכלו. והייטב בעיני ה' תקח מממונו ממנו נשך ואשר אמרתי ויראת מאלקיך כי ה' אלקיך ולא אלהיו כי שנא שנאו. לא כן הוא רק אני ה' אלקיכם שלו ושלך. כי הלא כל כך נסים ונפלאות עשיתי להוציא אותו ממצרים כמו להוציא אותך. וגם שהיה לתת לכם את ארץ כנען. וא"ת למה לא החזקת בידו אחוזתו בה וברכת הארץ כמוני. אך יורה כי אותי אהבת והשבעתני. ואותו שנאת ותרעיבהו. אל יעלה על לבך. כי מה שנתתי לכם ארץ כנען היה להאכילכם טובה. שע"כ תאמר שאחר שלכך הוצאתי אתכם לתת לכם כו'. ואחר שלך השפעתי טובה ולא לו. יורה כי עיקר הוצאתי אתכם ממצרים היה למענך וכיוצא בך. ואגבך יצא גם הוא כי ע"כ עזבתיו. כי דע איפה כי מה שעשיתי לתת לכם את ארץ כנען לא על פריה וטובה היה. רק להיות לכם לאלקים. כי אין שם שום שר ומזל והדר חוצה לה דומה כו':

עוד יכוין כי א"י אינה רק ע"י יסורין. וזהו להיות לכם לאלקים הוא דין. וא"כ יותר אני מחבבו ממך. שיסרתיו למשפט כי את אשר יאהב ה' יוכיח:

או יהיה שעור הכתובים שאו' הוא ית' אל תקח מאתו כו'. למה כי הלא ויראת מאלקיך אשר נתן לך את ממונך כי לו ית' הכסף והזהב ואינך בעל הממון. כי אין כסף לאדון זה ויש כסף לאדון אחר ית' לעד ואיך ולמה תקח נשך ממה שאינו שלך ושמא תאמר א"כ איפה גם את הכל יקחו ענייי עם. לז"א לא כן היא רק וחי אחיך עמך כי עמך הוא העיקר. והוא טפל עליך וחי אחיך עמך וכדעת רבי עקיבא (ב"מ ס"ב) על שנים ההולכים במדבר וביד א' מים. שאם ישתו שניהם ימותו שניהם. ואם ישתה א' יחיה השות'. שאמר שישתה הוא לבדו. כי וחי אחיך עמך כתיב. ועוד שתים רעות אתה עושה. (א) כי את כספך לא תתן לו בנשך. כ"א את כספי כי כל אשר לך לי הוא. וגם אינך נותן בריבית לו כ"א לי. כי הלא מלוה ה' חונן דל. ועלי לשלם. נמצאת חונן ומלוה לו כדי שאפרע הקרן והרבי' לו. וכן לא יעשה כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען. ולא בשבילי עשיתי. כ"א להיות לכם לאלהים לצבי ולכבוד לכם. ואתם תלוו עלי את ממוני ברבית. וכדי בזיון וקצף:

פסקה לט

וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך כו'. הנה מלת עמך מיותר. וכן מלת עמך שבפסוק שאחריו. כשכיר כתושב יהיה עמך. וכן מלת עמך שבסוף הפסוק באומרו יעבוד עמך. (ב) אומרו ויצא מעמך. גם אומרו מעמך הוא מיותר. (ג) כי אחר אומרו ויצא כו' מי לא ידע שישוב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו. (ד) אומרו כי עבדי הם ל' רבים. ולפניו ולאחריו לא דבר על העבד רק בלשון יחיד. (ה) אומרו לא ימכרו ממכרת עבד. כי הלא באומר לא תעבוד בו עבודת עבד היה בכלל. ולמה נאמר גם בלשון משונה מהקודם. (ו) אומרו ויראת מאלהיך כי הלא אין דרך לאמר ויראת מאלהיך. רק על דבר מסור ללב שאם לא כן על כל מצוה יאמר כך. (ז) למה חזר בסוף הענין לומר פעם שנית לא תרדה בו בפרך. (ח) אומרו ובאחיכם בני ישראל איש באחיו כי אומר איש באחיו הוא מיותר. (ט) למה הכניס ענין הגוים בקרב ענין ישראל. (י) אומרו מהם תקנו זה פעמים. ובכל אחד מהם מלת מהם מיותר:

אך הנה כתבנו למעלה והוא מארז"ל כ"א איזה עון אשר חטא היה לעני לא היה ממרק אשמתו בעוני כ"א ביסורין אחרים אם לא למען שעל פי דרכו יזכו בו העשירים ומעדיף הוא יתברך חלק מזונו על נכסי העשיר. למען משל עני יתן לו. ויעלה עליו הוא יתברך כאלו הוא נותן לו. בזה יאמר כי ימוך כו' לומר הנה טרם אדבר לבלתי תעבוד בו עבודת עבד בעבד עברי. הנני מקדים לך טעם לשבח המצוה הזאת. והוא כי ימוך אחיך ואינו עשיר כמוך. הלא למה שהוא עמך. שתזכה אתה על ידו וחלק מזונו אצלך מאתי ואלו

היית זן אותו כדין לא היה נמכר. אך אתה הסבות שנמכר לך. לכן מה שאתה זן אותו. אפילו לא נמכר לך היית חייב. א"כ לא תעבוד בו עבודת עבד כנודע. שמלאכה בזויה אינו יכול לעבוד בו כגון קצב או בורסי:

עוד יתכן כיוון באו' לא תעביד בו כו'. ולא אמר לא תעבידנו עבודת עבד אך יקרה לפעמים שעם היות לאיש עבדים יעשה בעצמו א' מעבודות הבית ואז מי מעבדיו או משרתיו יראנו ולא יתן יד ימינו לעוזרו. כן יאמר פה הלא אפשר שאתה הרב תעבוד עבודת עבודה. לא תאמר האם יש עבד חפשי מאדוניו כי יעבוד הרב ולא יהיה לו עבדו לעזר מעט הלא אתה כמוהו. לז"א לא תעבוד בו. לומר לא תעבוד את העבודה בו שתעבוד כדי שיעשה עמך. וש"ת הן אמת שהייתי חייב לזונו אך לא לתת לו מעו' ג"כ עם מזונו. והנה עתה נתתי לו דמי ממכרו. אל תחוש כי הלא הוא כאלו הקדמ' לו דמי שכירות. כי הנה כשכיר כתושב יהיה עמך. אך לא כשכיר דעלמא אשר ג' דברים לו. (א) כי אינך מחייב להאכילו ממה שאתה אוכל. ולהשקותו ממה שאתה שותה. ולהשכיבו כמשכב שאתה שוכב בו. (ב) שאינו חסר מעבוד עד נכוי כל דמי שכירותו משלם. (ג) שיכול להשכיר עצמו למלאכה בזויה. אך לזה שלש אלה לא תעשה לו. ועל הא' אמר יהיה עמך לומר כי היית יהיה עמך שוה לך. והוא נודע מרז"ל (במס' קידושין כ') שלא יאכל הרב פת נקיה ויתן לעבד פת קיבר. ולא ישתה הוא יין ישן והעבד יין חדש. עד אומרם שאם אין לו אלא כוס אחד שיתנו לעבד וכן המשכב לא ישכב הרב על הכר והעבד על הארץ. ואם אין הכר נרחב שאינו מחזיק אלא איש א'. שישכב הרב על הארץ והעבד על הכר. וזה ירמוז אומר יהיה עמך. שהוייתו במה שאינו מענין העבודה יהיה עמך בשווי א'. ועל הב' אמר עד שנת היובל כו'. שאם פגע היובל תוך ז' שנים יצא. עם שמן הסתם היה ממכרו על הז' שנים. ועל הג' אמר יעבוד עמך כי תהיה עבודה שוה אליך עבודה נאות לך. זהו יעבוד עמך עבודה שאתה והוא תוכלו לעשותה כא'. לא מלאכה שלך היא נמבזה ונמס. אפי' להוליך כלים לבי' המרחץ. ואפילו מלאכה שהתלמיד עושה לרבו. אין עבד עושה לרבו כו'. ולכן בצאתו ביובל או בשביעית. אל תהרהר שאתה מוציאו. כ"א ויצא כמעצמו כי לא מתחתך הוא יוצא. כ"א מעמך מהיו' שוה לך. ולא עוד כ"א שאין צ"ל שאין בו גדר שכיר. כ"א גם גדר שעבוד בעל חוב אין לך עליו. כי הלא בע"ח אינו יכול לזון אשתו ובניו עד שיפרע בעל חובו וזה אתה מחוייב לזון אשתו ובניו עמו שאם לא כן מי הכניסה שיצאו. וזהו הוא ובניו עמו ודקדק באומר עמו כי אין יוצאים עמו רק בני אשתו היהודים. אך לא אשר הוליד לרבו משפחה כנעני' שמוסר לו אם יש לו אשה ישראלי'. כי בני השפחה יהיה לאדוניו לעבדים. וש"ת כי

אין שעבוד גדול מזה שמחלל זרעו בשפחה כנענית. כי זה אינו פוגם בו כי הלא ושב אל משפחתו בצאתו שאינו מהיחס. וגם לא מהנחלה. כי הנה ואל נחלת אבותיו ישוב אפי' ליטול בכורה בקרב אחיו. ושמא תאמר כי הלא כל זה הוא בנמכר סתם. אך אם בשעת המכר אתנה עם הנמכר לעבוד בו עבודת עבד. שיהיה גופוי קנוי כדרך סתם עבדים הלא יהיה לי עבד עולם כי תנאי שבממון תנאי קיים. לזה הנני מודיעך כי עבדי הם כל בית ישראל אשר הוצאתי כו'. לכן לא ימכרו ממכר' עבד. כי אף בהיו' המכר להיות ממכרת עבד לא יקנה. וע"כ דבר לשון רבים. כי עתה חוזר אל כל ישראל לומר כי כקונה כמוכר כל ישראל עבדיו ית' המה. ואיך ימכור עבד אדון זה לעבד אדונו זה מבלי שימכור אדונם. והמכר יהיה קיים. וע"כ לא נאמר לא יעבוד בו עבודת עבד. כ"א לא ימכרו כו'. כי על מכר מחודש ידבר שנמכר ממש ממכר' עבד ע"מ שיהיה עבד בכל ממכרת עבדו'. משא"כ למעלה כי אם שנמכר לו סתם:

או שיעור הכתוב שאומר כי עבדי הם כקונה כמוכר כו' ולכן יש טענה לבטל מכר כי הלא אין ממכר' עבד אדון א' יכול למכור את עצמו. וזהו לא ימכרו ממכר' עבד שהיה ממכר' של עבד. כי ממכרת הרב היא ממכר. ולא ממכר' העבד. והרב הוא יתב' לא מכרו לך. וזהו שלא אמר ממכר' עבדו'. כ"א עבד שהוא של עבד עצמו:

פסקה מג

לא תרדה בו כו'. הנה על פסוק ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך פירשו ז"ל (בסוטה י"א) בפה רך בלשון רכה שהיה להנצל מהעונשים. וע"ד זה יאמר פה הלא הזהרתיך לבלתי עבוד בו עבודת עבד לא תרדה בו רדוי שהוא רודה על עבדו שהוא עבודת עבד. ויהיה בפה רך שתחלה פניו עד שיתרצה ותאמר מרצונו הוא עושה. כי הלא ויראת מאלהיך. כי אתה עושה הכנו' לשיעשה מה שאין לבו חפץ. כי הוא ית' יודע כי לא מלבו הוא עושה לולא חלו' פניו ובוש ממך. ואל תקוץ ותאמר אם אני אחלה פניו בפה רך. והוא מודה ועושה למה ימנעני הוא ית' מלעשותו. לז"א דע לך כי עבדך ואמתך אשר יהיו לך. שהם ירודים לך בהדרגה כעבד בערך אדון. ה"ה מאת הגוים גרועי האיכו' עמך. והטעם הוא על כי מהם תקנו. כלו' מ"ש מקרבם ומהם שהוא נפשם תקנו. כי הוא נקני' לך שאינה מסיגך וע"כ לעולם בהם תעבודו. אך ובאחיכם בני ישראל לא כך הוא. כי אם איש באחיו שאין איש נפרד מחבירו מפאת נפשותם. כי כלם נפש א' כי אחדות א' לכלם כי משרש א' נוצרו כמפורסם אצלנו במקומו' רבים. וזה יאמר ובאחיכם שהם בני ישראל. כלם ענפים מגזע א'. נמצא שהם איש באחיו שכל איש נכלל ודבק באחיו. וא"כ לא תרדה בו בפרך. כלומר בטעם זה הטבתי אשר אמרתי לא תרדה בו בפרך:

או יאמר והתנחלתם כו'. לתת טעם אל אשר הערנו. כי מאומרו ובאחיכם בני ישראל כו' הוא מיותר. כי הרי נאמר למעלה. אך יאמר הנני מבשר אתכם כי והתנחלתם אותם לבניכם. וגם לעולם בהם תעבודו בזכות מה שובאחיכם בני ישראל כו', לא תרדה בו בפרך והוא אשר תלה הנביא ירמיה צרת הגלות המר והנמהר. במה שלא שלחו ישראל את עבדיהם העבריים חפשים:

פסקה מז

וכי תשיג יד גר כו'. הנה אומרו עמך זה פעמים שניהם מיותרים. וכן או' עמו:

אמנם הנה חברת צדיק עם רשע הוא היזק לצדיק מחבר' הרשע. והנאה לרשע מחבר' צדיק כמז"ל (בש"ר פ' י') וירא ה' אל אברם אחר הפרד לוט מעמו. משא"כ עודנו בחברתו. אך לוט נמשכה לו טובה בחבר' אברם. כי וגם ללוט ההולך את אברם. היה צאן ובקר ואהלים. כי מהיותו הולך את אברם זכה את כל הכבוד היה. אך אמנם יש הפרש בין אשר הרשע הוא המתדבק אל הצדיק. ובין כשהצדיק הוא הולך ונמשך אחר הרשע. כמז"ל (ב"מ ע') שהישראל רשאי ללות ברבית כו' אך להלותו אסור. כי הישראל יתדבק בו וילך אחריו. וזה יאמר פה כי תשיג יד גר ותושב שיהיה לי עושר. הנה טובה זו תמשך לו להיות עמך שבא ומתדבק עמך. אך אתה לא תמשך לך רעה מחברתו. כי הוא הבא אחריך ומתדבק עמך. אך ומך אחיך עמו אותו שמתחבר עמו. אך לא אתה שאדרבא הוא המתחבר עמך. וזהו וכי תשיג כו' עמך ומך אחיך עמו. ומתחלה לא יוכל יצרו לסטנו עד גדר מכור עצמו לע"ג. כ"א ונמכר לגר תושב עמך הבלתי עובד ע"ג אשר הוא עמך. אך לא יתפקר למכור לע"ג כ"א עוד מעט. וזהו או לעקר משפחת גר. אך לא תדחה אותו בשתי ידים. לו' הלא אתה הסבו' שדבקת עמו. כ"א אחרי נמכר גאולה תהיה לו. אחד מאחיו יגאלנו. והקרוב קרוב קודם או דודו הוא הקודם לנחלה אם אין לו אחים. או בן דודו אם גם דוד אין לו. או משאר כו' אם גם אין בן דודו. ואם אין לו מי שיסמוך עליו. אז ה' יעזרנו והשיגה ידו ונגאל ולא יפקיע מזכו' הנכרי. ומה גם כי ישראל עצמו היה סבה. כ"א וחשב עם קונהו כו':

ודרך רמז יאמר כי ימוך אחיך כו' כי ידבר הוא יתברך עם נפש האדם. ואומר לה כי ימוך אחיך ממצו' עשה עמך. ויהרהר תשובה ונמכר לך שקבל עליו ומשעבד עצמו לך. למשך אחריך הנפש. כיון שאין בו עבירות. רק העדר מצות עשה. לא תעבוד בו עבודת עבד לשים בלבו סיגופים רבים. כ"א לאט לו בתחלה כשכיר. כי תאמר לו אל יהי עול מצות עליך למשא. כי איני שואלת ממך. כ"א יום א' כשכיר שתשוב היום בלבד שמא תמות למחר. ואח"כ עוד מעט. אחר שהיחל ואחז צדיק דרכו. כתושב יהיה עמך. כי אפי' שלא

ישים בלבו שימות למחרתו. כי אם תושב בעה"ז. עכ"ז יהיה עמך לעבוד את ה'. ועי"ז ההרגל לא בלבד כתושב בכ"ף הדמיון. כ"א עד שנת היובל היא שנה שלקברות יובל. עד ועד בכלל יעבוד עמך ולא ירפה. ואח"כ ויצא מעמך במותו כיוצא ומתפרד מן רעהו בלי צער מלאך המות כיוצא בטוב לב. כי זכיות אשר עמו יתליו עמו. ומתחלה ושב אל משפחתו. שישכב עם אבותיו. ואח"כ שעה אחת קודם תחיית המתים. אל אחוזת אבותיו היא עפר האדמה ישוב. אשר ממנה קורץ ישוב. והוא מאמר ר' אחאי בר יאשיה כי מאמר הכתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב. יהיה לצדיק שעה א' קודם תחיית המתים והוא אחוזת אבותיו. כי מן האדמה קורץ ושם היא אחוזתה:

או יאמר ואל אחוזת אבותיו. היא ארץ ישראל ישוב לתחית המתים ע"י גלגול מחילות. גם אם על אדמה טמאה ימות ושם יקבר. ושמא תאמר הלא הגוף לא היה רק כלי מלבוש גשמי בעלמא. מה לי ולצרתו אם יבלה ויאבד אחר מותו. ויהי נא ככל מלבוש אשר ילבש איש. שאחרי בלותו יחבק אשפתו' ויהיה עדי אובד. וכעבד איש מקנת כסף. כי כל כסף מקנתו לא היה כי אם על זמן שעודנו בחיים חיותו. אך לא אחרי מותו. וישוב אל הארץ כשהיה. כן יהיה הגוף הלזה. ולמה השב תשיבנו לתחיית המתים. אל תאמר כדבר הזה. כי הלא אינה דומה העובד את האיש לעובד הקב"ה. וזהו כי עבדי הם. וכמה נפלאות עשיתי בשבילם. ולא אמרתי אגלגל נשמו' עמי אשר במצרים במות כל הנמצא אז בחיים בזולתם. ואת גופו' היוצאים מהם אשאיר שם ככל המון המצרים בלי נשמות קדושות אך החשבתי ג"כ הגופים ועשיתי נסים גדולים. וזהו אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לכן לא ימכרו ממכרת עבד של ב"ו שאין מכירתם רק עוד העבד בחיים. אך אשר עבדי הם לא יפסדו ויאבדו עדי עד. כ"א עוד ינובון בשיבה בתחיית המתים. וגם עוד גופם בחיים לא תרדה בו בפרך כמדובר. ועבדך ואמתך הם כחו' הטומאה אשר פעלת בעונותיך, כאו' אשר הולידו בארצכם. אשר לא יבצר ממך אם מעט ואם הרבה אשר יהיו לך מאת הגוים שלמדתם מעשיהם. מהם תקנו כי תשובו מהם מאהבה. ויהפכו לזכיות קנויים לכם כמאמר רשב"ל (ביומא פ"ח גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכיות ומסקנת הגמ' שהוא בשוב מאהבה. והתנחלתם אותם כו' כי יהיו לכם לנחלה לאכול פריה וטובה. אך ובאחיכם כו' לא תרדה בו כו' כמדובר:

או יתכן לדרוש רמז הרומז במקראי קדש האלה. על הדרך האמור אך בהפוך הנושאים. והוא כי ידבר הוא יתברך עם הגוף. ואומר לו כי ימוך אחיך הנפש שתגרע מאיכו' קדושתה להיות' עמך כי חומר אתה ותמשיכנה אחריך עד שנמכר לך בדמי שלש עונות ראשונים. כי מאז נותרת כמכור' לחומר לחטא לו. והנני מבקש ממך לא תעבוד בו

עבודת עבד לשעבדו תמיד תחתך. כי אם כשכיר לי וכתושב עם היותה גר בארץ יהיה עמך לתועלתך. גם עד שנת היובל שאתה תובל עמך יעבוד עמך. וש"ת הלא נוח לה שלא באה פה אחר שהיא בסכנת איבוד אם תמשך אחריך. דע כי הכונה היתה כדי שויצא הוא ובניו עמו שתצא ממך כמותך היא ושרפי קדש אשר בראת במצות אשר תעשה למטה בארץ. מש"כ אם נשארה שמה תמיד כי בנים לא יהיה לה. וש"ת הנה זה הוא אם היתה בטוחה לשוב מיד אל שורש אחוזתה למעלה האמתי. אשר לא תצטרך להתגלגל עוד. אך אם לא כן יהיה מה לה להוסיף עמה. לזה אמר הנה אם לא תשוב מיד אל אחוזתה העיקרי. הלא לא יבצר ממנה כי ושב אל משפחתו הם קרובי נקוד' שורש אחוזתה כהפרש שיש בין בני משפחה לאבי האיש עצמו. כן אם פעם ראשונה ישוב אל משפחתו שלא תעלה עד נקוד' עליית שורשה. לא יבצר כי בשנית ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב היא אחוזת שרשיו העצמיים. וייחס הדבר אל משפחה. יהיה מנין מאמר ספר הזוהר (פרש' ויחי רי"ח) כי טרם הסתלק הצדיק מן העולם יוצאים קרוביו ובני משפחתו ובאים להקביל לו פנים והולכים עמו עד מקום מנוחתו. וז"א פה ושב אל משפחתו. כי גם טרם הגיעו אל מדרג' נקוד' שורש אחיזתו. יבאו אליו בני משפחתו ללות עד מקום מנוחתו של הגלגול ההוא. וחוזר הוא ית' אל אזהרתו שמזהיר את הגוף על הנפשות. ואומר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. לכן לא ימכרו כו'. שאם נמכר לך ללכת אתך אחר הנאותך. לא תהיה ממכרת עבד שהוא לעולם. רק שתמהר להוציא משעבודך. ולא תרדה בו בפרך. ויראת מאלהיך. כ"א יהיה שאם החטיאה את נפשך תהיה עמה לפרוש מהנאות העולם ולחזור בתשובה שלמה. ולא עוד אלא שגם העונות שעשית מזיד. תעשה אותם זכיות וכחו' קדשים. שהוא בשובך מאהבה כמפרש בגמרא על מימרא דרשב"ל. וזהו ועבדך ואמתך כו'. מהם תקנו כמדו' בדרך הקודם עד סוף הענין:

והנה עד כה דברתי על מה שימוך אחיך מזכיות ונמכר אחר התאות. הן עדיין הרוב הן זכיות. אך הנה יקרה כי תשיג יד גר ותושב עמך. שהוא היצה"ר שהוא גר בארץ ונעשה תושב עמך כי לפתח בואך לעולם חטאת רובץ. ולא ימיש ממך עד עולם. ועל ידו ומך אחיך עמו. כי ימוך אחיך הוא גופך עמו. עד גדר שיעשה הגר ותושב היא היצה"ר בעל הבית לשעבדך כעבד נמכר. וזהו ונמכר לגר תושב וקו לקו יבא עד גדר עקר משפחת גר שהוא ע"ג שעוקר את הכל. אחרי נמכר גאולה תהיה לו. אל תתייאש מן הרחמים כי גאולה תהיה לו מתחת סבלו' שעבוד היצה"ר. אחד מאחיו יגאלנו כי יחזירנו בתשובה. כי הכל ערבים זה לזה. ומשום פגם משפחה הקרוב קרוב קודם. תחלה א' מאחיו. ואם

אין לו את ראוי לכך או דודו כו'. ואז בשובו וחשב עם קונהו ית' יהיה מחשב לפניו משנת המכרו לו. מעת שחוזר ונמכר לבוראו ית' תחת אשר היה נמכר מתחלה ליצה"ר. ויהיה החשבון משנת המכרו לו עד שנת היובל אשר יובל לקברו מן העולם. שהוא עד היובל כמה שנים יש. והיה כסף ממכרו במספר שנים שיאמר כמה שנים עבדתי את יצרי. כ"כ יהיה נוסף ממכרי שאמכר לקוני לעשות בכ"כ שנים שעבוד עבוד את ה' לבדו. כדמי שכיר יהיה עמו ית'. כי כשכיר שאינו עושה רק פעולת השוכר אותו. כך הוא לא יעשה רק מצות ה' לבדו. ויחשב אם עוד רבות בשנים הבאות עד שנת השבעים שהן רבות מהשנים שנשתעבד בהן ליצרו. ואז יעשה באופן שלפיהן ישיב גאולתו. שבסך שנים כשנים שהיה משועבד בהן ליצרו יהיה כשכיר לעבוד את ה' בלבד בתשובה ומעשים טובים: וזהו לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו. הם מצות ה'. שהם עתה כסף מקנתו שקונה את נפשו בהן. כי אחר שכ"כ שנים כשנים שהיה נמכר ליצה"ר טורח כנגדן בעבודת ה'. אחרי כן מעצמו ישאר עבד לו ית'. ואם מעט הן השנים הנשארים עד שנת המיתה. כי הוציא רוב שנותיו תחת היצר הרע. וזהו ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היובל. היא שנה שבה לקברות יובל. אז וחשב לו כפי שניו שיהיה רבוי התשובה. ומעשים טובים כ"כ גדולים שיהיו שלפי שניו ישיב גאולתו. שאם ישארו עשרה. יעשה באופן שיראה לו שבתשובה ומעשים טובים שיעשה בהן. יהיה בהן שעור נכוי כל מה שעבד את יצרו ששים שנה. וכן אם לא נשארו רק חמשה. יכפול הכשרון באופן שיספיקו להשיב גאולתו. וזהו כפי שניו ישיב את גאולתו:

והנה כל זה הוא דרך בינוני. אך עדיין זה אפשר לא יספיק למרק העונות. ויצטרך להביא על אחיך הוא הגוף יסורין להשלים הכפרה על ידי מירוק הייסורין. לכן שמע בקולי איעצך. והוא כי כשכיר שנה בשנה. יהיה עמך. כי בכל שנה ושנה ישער בדעתו כאלו אין עוד מהשנה ההיא לתקן את אשר עותו. באופן שישתדל לעשות בו שעור להתיך כל אשר חטא כל ימיו בשנה אחת. כי יהיה כשכיר שאין לו עוד רק עשות מלאכת הבעל הבית. וכתום השנה ההיא יעשה כן בשנה השנית. כן על דרך זה בכל שנה ושנה באופן שודאי מובטח לו שניכה הכל בלי מירוק ייסורין וזהו כשכיר שנה בשנה יהיה עמך. כאלו בכל שנה אתה מושכר אותה השנה בלבד. ורבוי התשובה וכשרון הזה. הלא הוא יען לא ירדנו בפרך הוא רדוי ייסורין לעיניך ע"כ הוי מרבה בתיקון והציל את גופך מפירוך ייסורין. ועיניך הנפש רואו' וכלות אליו. ואם לא יגאל שלא יספיק זה. כי יש עון חילול ה' שלא יכופר עד המות. אז ויצא בשנת היובל שהוא שנה של קברות יובל. הוא ובניו הן מצותיו עמו ללותו כי נתקן כבר:

פסקה נה

כי לי בני ישראל עבדים וכו'. ראוי לשום לב (א) אל כפל או' עבדים עבדי הם. (ב) או' אני ה' אלהיכם מה צורך לאו' פה. (ג) למה נסמך לזה אומ' לא תעשו לכם אלילים כו'. (ד) שהרי מצוה זו נאמרה למעלה. (ה) אומרו אחרי כן את שבתותי תשמרו כו'. כי אינו מענין הראשון: (ו) או' ומקדשי תיראו וכו' שאין לו ענין אצל השבת: אמנם הנה למעלה דבר על ישראל הנמכר לישראל ואח"כ על ישראל הנמכר לעכו"ם ועל זה וזה הזהיר בל יהיו כעבדים המשמשין את הרב. כ"א שאם נמכר לישראל שיצא ביובל. שלא יעבוד בו עבודת עבד. וכן בנמכר לעכו"ם שאחרי נמכר גאולה תהיה לו. והלא כמו זר נחשב. כי לא ימנע או ישראל הנמכר צדיק או רשע. אם צדיק הוא איך קנה אדון לעצמו. אזן ששמעה בסיני כילי בני ישראל עבדים. ועם כל זה עבר ונמכר. ואם רשע הוא למה תרחם עליו. עוד שאלה שנית והיא למה בישראל אמרת לעבוד שש שנים. ובנמכר לעכו"ם אמרת כי מיד אחרי נמכר גאולה תהיה לו. ע"כ בא ויאמר מה שאמרתי על הנמכר לישראל שלא יעבוד בו עבודת עבד. הוא כי לי בני ישראל עבדים. כקונה כמוכר. ואין המכר קיים לפי האמת. כי איך מכור עבד אחד את עצמו לעבד אחר. מבלי ימכור אותו האדון. ומה שהרשתיו שאע"פ כן יעבוד בו עד שנת היובל. עם היות המכר בטל. הוא כי גם אחר שמוכר עצמו ראובן לשמעון עבדי הם. ושניהם מודים שהם עבדי אשר הוצאתי אותם וכו'. וכן אלהותי קיים על שניכם. כי אני ה' אלהיכם אך במוכר עצמו לעכו"ם בזה החמרתי שמיד גאולה תהיה לו. למה כי ע"י היותו עבד העכו"ם ילמד לעשות כמעשיו ויעשה לו אלילים ויגע באלהותי. וזה שסמך לא תעשו לכם אלילים. לומר מה שהחמרתי בזה. הוא כי ירא אני לא תעשו לכם אלילים כאדונכם. ומעין זה פרש"י ז"ל וז"ל לא תעשו לכם אלילים כנגד הנמכר לעכו"ם שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות. הואיל ורבי עובד ע"ג. אף אני כן אעבוד ע"ג ע"כ. ואמר כי וגם שלא תלמד לעשות עבוד ע"ג ממש. לפחות תקים לך מצבה ואבן משכית כדרך שהיו עושים לע"ג. ותעשה כן לה' אלהיך וגם זה שנאתי לבלתי עשות לה' כמעשיהם לע"ג:

ושעור הכתוב ואבן משכית לא תתנו בארצכם. עם היות כי אני ה' אלהיכם ואלהותי עליכם. עם כל זה לא תעשו לי את כל אלה לכבוד אלהותי. ושמא תאמר א"כ איפה למה אבן משכית היתרת במקדש להשתחות עליה. ובגבולים אסרת אותה. לז"א אל תשיתו לבבכם לזה. כי הלא את שבתותי תשמורו. ועם היות כי גדולה מצות שבת בעיני. ועכ"ז הותרה במקדשי. כדבר שנאמר לא תבערו וגו'. שהוא לומר אבל במושבי מותר. עכ"ז אל יקל בעיניכם מקדשי כי הלא ומקדשי תיראו. כי אני ה'. כלומר אל דעות ה' וידעתי

סוד כל מצוה והפרש מקומה. ומזה תדעו ג"כ לענין האבן משכי'. כי לא על תנם אסרתי בגבולין והתרתי במקדש:

או יאמר אל תתמהו אם על הנמכר לגר תושב או לעקר כו'. שהוא לגוי עובד ע"ג אחוס עליו לאמר אחרי נמכר גאול' תהיה לו על כל פנים. כי הלא גם כי אשר אייחס לעבדים לי אהובים אצלי הם הצדיקים. כי לי בני ישראל עבדים הם הנקראים ישראל שהם בהיותם צדיקים. עם כל זה אלה שאני מדבר בם. הנמכר לגר תושב או לישראל או לעובד ע"ג. עבדי הם ג"כ. והוא מאמר הכתוב (יחזקאל כ׳:כ״ב) כי בחמה שפוכה אמלוך עליכ'. והראיה הוא הלא הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים עם היותם בלתי כשרים. וגם עתה אני ה' אלהיכם ככם כהם. אך בזאת שלא תעשו לכם אלילים ופסל וכו'. כ"א כה תעשו לא עבדי תקראו. וגם לא אכנה אלהותי עליכם. לומר אני ה' אלהיכם. ולא בלבד אשנא הע"ג. כ"א גם מצבה או אבן משכית כ"כ הע"ג מאוסה לפני. כי גם מה שאינו לשם ע"ג כי אם להשתחוות עליה לה' לא ארצה. על היות דברים הנעשים לע"ג. ואל תתמהו לומר למה תעשה עיקר כ"כ מישראל והם המעט מכל העמים. כי הלא כשבראתי את העולם לא היה רק כדי להיות לי דירה בתחתונים שהוא בבה"מ על יד ישראל. וזהו את שבתותי שהם זכר לבריאת העולם תשמורו. שתכליתו הוא ומקדשי תיראו כי הוא דירתי בתחתונים. כי לא בהיותי בתחתונים אני משתנה כמלאך הבא אל הארץ שמתלבש. כ"א אני ה' כהוייתי למעלה. כי אני ה' לא שניתי:

או יאמר כי לי וכו'. מה שחסתי על העבד. הוא כי לי בני ישראל עבדים. שהוא מה שאמר בסמוך עבדי הם אשר הוצאתי אותם וכו'. לא ימכרו ממכרת עבד. ושמא תאמר הלא אשר קניתי אותם לעבדי' בצאתם ממצרים היה הדור ההוא. אך לא את אלו שבכל דור שאתה מדבר בם. לא כן הוא. כי הלא גם אלה עבדי הם. אשר הוצאתי אותם את עבדי הנזכר. גם הם מארץ מצרים. והוא מאמר התנא (פסחים דף קי"ו) בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שאלו לא הוציא וכו' עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וכו'. וזהו אשר הוצאתי אותם וכו' ועוד כי כל כך חיבבתי' כי לא על ידי מלאך או שרף הוצאתים. אלא אני בעצמי:

ועוד שלישית כי אני ה' אלהיכם. ולא אכנה שם אלהותי על יתר גוים. ואם כן איפה איככה אוכל וראיתי מי שאני אלהיו. עבד למי ששנאתי. ולכנות שמי על אומתו. ואל יעלה על רוחכם כי כל אשר עשיתי בשבילכם שהוצאתי אתכם. וגם היות בעצמי ולא על ידי שליח. כדי להיות אני ה' אלהיכם. שהוא שיש חלילה בזולתי ממש. ואני עושה כל זה להנאתי, שתבחרו בי ולא באחר. דעו לכם כי מה שאני חש שלא תלכו אחרי

אלהי נכר. לא להנאתי אני אומר רק להנאתכם. בל תלכו אחרי ההבל. וזהו לכם כלומר להנאתכם אני מונע. כי הלא הם אלילים שהוא הבלים כד"א (תהילים צ"ו:ה') כי כל אלהי העמים אלילים. וכן פסל ומצבה שאני אומר לכם לא תעשו. הוא לכם להנאתכם. והראיה כי לא מקנאה מהם אני עושה. כ"א בשבילכם שלא תתפתו אחריהם מעט מעט. כי הלא ואבן משכית וכו' אני מצוה שלא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. אפילו כאשר אני ה' אלהיכם. ואלי אתם משתחוים ואין בזה טעם קנאה צודק. אך אין זה אלא לבל תעשו מה שדרך לעשות לפני ע"ג. פן קו לקו תתפתו ללכת אחריה. ושמא תאמרו אם אין לאלהי העמים ושריהם של מעלה דבר. למה אתה מתייחס דירתך במקדש ארץ ישראל. וכל חוץ לארץ מלא מהם יורה כי יש להם חלק רב בעולם. לזה אני אומר את שבתותי תשמורו. שהם הוראת האמינכם בחדוש כל העולם. ובזה ומקדשי תיראו. ולא יהיה אדרבא מקדשי סיבת העדר המורא באמור כי הוא לבדו שלי. כי אני השרוי במקדש ה' הבורא את הכל. אלא שאין שאר העולם ראוי להשרות בו שכינה:

פרק כו

פסקה ג

אם בחוקותי תלכו וכו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומר לשון הליכה בחוקים. (ב) או' ועשותם אותם שהוא מיותר. (ג) מה ענין הייעודים הגשמיים אחר שהיום לעשותם ומחר לקבל שכרם. והוא הראוי כי איכות התורה רוחנית היא ומתן שכרה כיוצא בה. (ד) אומרו גשמיכם שמייחסם לנו. ולה' המה. (ה) אומרו ונתנה הארץ יבולה. שהוא מה שמובילים לה. ואין זו ברכה. וכן אומרו יתן פריו. ולא אמר יתן פירות. (ו) אומרו והשיג לכם וכו'. הל"ל ויגיע לכם כי אין השגה צודקת רב ברודף. ורודף אין. (ז) למה מייחס הרבוי אל הזמן. ולא אל מציאות רבוי בעצמו הפירות. (ח) אומר ואכלתם לחמכם. ולא הזכיר ענבים פירות האילן וגם לא המקנה כאשר בפסוק ובירך וכו' שגר אלפיך ועשתרות צאנך וכו'. (ט) מה הוא ייחס וישבתם לבטח אל האמור. (י) אומרו והשבתי חיה רעה וכו'. שהוא נכנס בין הדבקים. שאחר אומר וישבתם לבטח הל"ל וחרב לא יעבור. (יא) כי זה וזה סילק היזק ולא הבאת תועלת. (יב) אומרו פעמים ונפלו אויביכם וכו'. (יג) כי בפסוק השני הל"ל לפניהם ויחזור אל החמשה ואל המאה מכם. (יד) אומרו ופניתי אליכם. מה היא פניה זו וגם מיותר. והל"ל מיד והפריתי כו'. וגם איך מתקשר אל הקודם. ואם לומר אל תחשבו שמה שירדפו מכם חמשה מאה כו'. ולא ירדפו רבים הוא להיותכם מתי מעט כי הלא ופניתי אליכם כו'. א"כ ה"ל להקדים זה אל הקודם. (טו) אומרו והקימותי את בריתי. אם כפירש"י שהוא ברית חדשה. הל"ל וכרתי לכם

ברית. ואם הוא על ברית מקדם כבר נעשה. וגם איך יתייחס אל הסמוך לו. (טז) אומרו ואכלתם ישן כו'. מקומו היה למעלה אחר אומרו והשיג לכם כו'. (יז) אומרו ונתתי כו' כי הלא בזמן ההוא כבר היה משכנו ית' בתוכם. (יח) אומרו ולא תגעל נפשי. כי הנה אפילו בהיותם רשעים גמורים נאמר לא געלתים. ואם שם הוא לכלותם. פה הוא אפי' לקצתם. וכי היתכן שבהיותם צדיקים יגעל בקצתם. ומה גם אחר כל הטובה הנזכר. (יט) אומרו והתהלכתי בתוככם כי גם מעתה כתוב כי אני ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך. (כ) אומרו והייתי לכם לאלהים. האם כל הטובה הנזכר עד כה היה מבלי היות לנו לאלהים ומה גם כי מאז מתנה תורה היה לנו לאלהים. ולא עוד כ"א אפילו בהיות ישראל חייבים בחימה שפוכה הוא לאלהים ומולך עליהם. (כא) למה מזכיר עתה יציאת מצרים אני ה' כו'. (כב) אומרו ואשבור מוטות כו'. מה ענין המוטות האלה. ואם כפירש"י שהם שני צדי הצואר מה עניינם. וטוב טוב היה יאמר ואשבור עולכם. (כג) או' קוממיות ולא אמר לחירות:

והנה לבא אל הענין נשית לב אל התייחד היעודים האלה מזולתם. מלבד אשר הערנו מהיות גשמיים ויתכן באחד משלשה דרכים. (א) כי הן אמת כי שכר תורה ומצות בהאי עלמא ליכא. אך ייעדה לנו התורה מה שיתן לנו דרך מתנה מתנת חנם נוסף על השכר העתיד. כשוכר את הפועל ואומר לו אם תתכשר במלאכתי נוסף על שכרך אתן לך מתת. כך אם בחקותי משוללי טעם תלכו שלא תתעכבו בהרהור טעמם רק תלכו בהמשך. ואת מצותי תשמרו שעם שתדעו טעמם לא תעשו אותם רק למה שהם מצותי לשמן. וגם כל תכליתכם לא יהיה ע"מ לקבל פרס אחר המעשה. רק התכלית הוא שועשיתם אותם בלבד. שהוא עשות אותם ממשכי בעשות המצוה ונעשה ממנה מלאך כנודע. גם אני זולת השכר העתיד הרוחני גם ונתתי שמשמעו מתנת תנם גשמיכם כו'. ואפשר לומר כי המתנות הם אשר מנו רז"ל בב"ר (פ' זו וב"ר פ' ו') כי תורה ומאורות וגשמים הם מתנה לעולם. וי"א אף השלום. שנא' ונתתי שלום בארץ. וי"א אף הישועה. שנאמר ותתן לי מגן ישעך. ובזה אפשר לומר אחר היות לכם תורה ומאורו' שהם מתנה בלי ניכוי שכר. גם אתן השלישית והיא גשמיכם וגם השלום. וזהו ונתתי שלום. וגם הישועה כי ורדפו מכם כו':

עוד אחשוב להתיך ענין הכתובים ע"ד זה. והוא כי אומר הוא ית' הנה אתן להם ד' מתנות טובות. מד' עולמות. ויהיו מתנת חנם בלי ניכוי שכר נוסף על השכר העיקרי. לעומת מה שעשיתם את שלכם שלא ע"מ לקבל פרס. אני אעשה את שלי. והוא כי הנה ונתתי גשמיכם שבלעדי זה הם מתנה בלי נכוי שכר מצוה שעשיתם. אני אוסיף שיהיו בעתם.

או לפי דרכנו והוא מז"ל (במדרש פר"א פ"ה) כי כשאין ישראל עושין רצונו של מקום. המטר הוא מלמטה מהים ומתעברת הארץ כהרה לזנונים. וכשהם צדיקים הגשמים מן השמים. שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר כו'. ושעליה נאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים כו' והולידה והצמיחה כו'. כי אז מקבלת כאשה מבעלה. ועל זה יאמר ונתתי גשמיכם הם המיוחדים לכם הם מן השמים. כד"א יפתח ה' לך את השמים כו'. כי לישראל נתייחדו הנה לכם. מתנה מגלגלים ומעולם השפל תקבלו מתנה מאתי. והקדים מה שמעולם הגלגלים למה שמעולם השפל על כי כך הוא הסדר כי אין הארץ נותנה יבולה עד יקדים הגשם מן השמים. וגם תקבלו מתנה מעולם המלאכים. והוא כי ונתתי שלום בארץ כו'. והוא ענין מרז"ל (בב"ר פ"ז) כי כשבא הקב"ה לבראאת האדם נעשו מה"ש כתין כתין כו'. מהם אומרים יברא כו'. חסד אומר יברא שכלו ג"ח. אמת אומר אל יברא שכלו מלא שקרים צדק אומר יברא שכלו צדקות. שלום אומר אל יברא שכלו מלא קטטות. מה עשה הקב"ה השליך אמת ארצה. שהוא מה שכ' אצלנו בפי' ב"ר שנתן תורת אמת לנו בארץ שעל ידה יהיה לנו עוזר. נגד מלאכי אמת. כי הם מבחינת התורה. ובעסקנו בתורה נמצאים אתנו. אך לא זכינו יותן גם שפע כח שלום בארץ. שיהיו כל הד' כתות שלמים אתנו. כי אז בית שני שנחרב על העדר שלום לא היה נחרב:

ובזה יאמר הוא יתברך אם תזכו שבחקותי וכו'. שהוא שתתחזקו בתורת אמת. גם ונתתי שלום בארץ שנשאר בשמים. כאשר נתתי את אמת. ויהיה שלום רב ביניכם. הרי לכם מתנה גם מעולם המלאכים. שהוא כח בחינת כח מלאכי שלום. ואח"כ עוד אתן לכם מתנה רביעית מעולם העליון. והיא ונתתי משכני בתוככם שהיא שכינה מעולם העליון. כאשר יבא ביאורו בס"ד. הנה הזכיר ד' מתנות. וזהו ענין כללות הכתובים שמזכיר המתנה האתת. ומפרש כל המסתעף ממנה. ואח"כ הב' וכל המסתעף ממנה. ואחר כך הג' ומורם ממנה. והד' והנמשך ממנה:

ונבא אל ביאור הכתובים קו לקו. והוא כי אחר אומרו ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה וכו'. חל עליו חובת ביאור. מה זו ברכה היא שתתן יבולה. ולא שופע רב תבואות. וכן העץ פרי ושנראה הנהוג. ובכלל העץ הם הכרמים. לז"א ראו עתה כי ברכת ה' היא תעשיר. כי כל הנותן בעין יפה הוא נותן. ומה גם הוא יתברך. והוא כי לא תהיה תפארתו ית' להרבות זרע האדמה לזרוע מעט ולקצור הרבה כי במה יודע כי מה' היא פירות מעשיהם בעה"ז. ולא יאמרו כי שומן הארץ הצמיחה בשופע. לכן מה עושה הוא ית'

אחר קצירה בהיות ידי ישראל עוסקים בתבואה פירות אשר עסקו בהם הידים שעסקו במצות ה'. משתלח בהם ברכה כפלי כפלים. על מה שקצרו:

והוא מאמר הכתוב וימצא בשנה ההיא מאה שערים. שהוא כמשז"ל (בב"ר פ' ס"ד) שמדד ומצא במודדו ק' פעמים על מה ששיערו אותו. ואח"כ ויברכהו ה' ככתוב אצלנו שם כי אחר מצוא המאה שערים בתלוש חזר וברכו ה' שאל"כ הל"ל כי ברכו ה'. וכן הוא אומר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. שהוא כי יתרבה באוצר. וזה יאמר פה ונתתי כו' ונתנה הארץ יבולה הוא שיעור הנהוג. וכן עץ השדה יתן פריו ולא תאריכו זמן בקציר רק הנהוג. אלא שאח"כ מכח הברכה שיהיה בה מכח מתנתי בהיותכם דשים יתרבה שוהשיג לכם דיש כי בידיכם תצא הברכה אל הפועל ותכירו כי ממני הוא. והענין כי הברכה אשר בכח בדיש. הוא רודפת ונמשכת להשיג אל הבציר. וזהו שלא אמר ויגיע לכם הדיש את הבציר כי אינו טבעי. כ"א שהברכה שהיא רוחניות ליודעי איכותה. היא הרודפת:

או אמר לשון השנה לומר שלא על נחת הדישה יגיע עד הבציר כ"א בממהר לעשות ישיג. כי השגה תורה על רדיפה. והנה היה מקום לומר אולי יש מקום שקדמו גשמים למקומות זולתו. ומתחילים לדוש הקודמים כי שם קדומה התבואה. ואח"כ אשר לא המטיר להם מיד. וע"ד זה נתארך זמן הדיש. לז"א הנה לא אקדים לאלו למזולתכם כ"א גשמיכם כל כלכם יהיו בשוה בעתם. ואעפ"כ והשיג למה שהוא לכם דיש את בציר. וכן עם שהעצים שבכללם הכרמים לא יתן רק פריו הנהוג. עכ"ז משתלח ברכה בידיכם בבואכם לבצור. שירבה אז שישיג את זרע. ואחר שנתברך במשלוח ידכם. עוד יתברך במעיכם כי ואכלתם לחמכם לשובע שהוא מעין משז"ל על רות (ברות רבה) ותאכל ותשבע שנשתלחה ברכה במעיה. אך זה לא יהיה רק בלחם שתרגישו שביעה באכילה קלה. אך לא ביין הבציר ששובעו הוא שכרות. וע"פ דרכו לימד ד"א שאין לשתות כדי לשבוע כאשר בלחם. ולא הזכיר ברכת צאן ובקר. כי אין הענין פה רק בברכות הארבע עולמות כמדובר. והמקנה לא מן השמים הוא ולא מן הארץ. ולהיות כי רוב תבואות גורם חמוד מלכיות את הארץ. כענין ויהי כי זרע ישראל כו'. לז"א וישבתם לבטח בארצכם. הנה גמר ענין ב' המתנות והמסתעף מהן. ובא והתחיל בג' מעולם המלאכים. ואמר ונתתי שלום כו'. ולא בלבד מבני אדם כי אם גם מכתות חיצונים יהיה לכם שלום. כי הנה ושכבתם ואין מחריד וגם מבני אדם כאומרו ורדפתם וכו'. והקדים ואמר והשבתי וכו'. והוא כי הנה השלום האמתי הוא שלא יהיו בעולם זולת ישראל. אך הנה הוא ית' נתן לזה ב' טעמים. (א) פן תהיה הארץ שממה. (ב) פן תרבה עליך חית השדה שיגיעו

עד יישוב ישראל. ע"כ אמר הנה אבטל בתחלה הטעם הא' והוא והשבתי חיה רעה מן הארץ. ואח"כ אתחיל לפנות האויבים מלפניכם. והוא כי לא בחרב וחנית תנצחום כי הלא וחרב לא תעבור בארצכם שלא ימצא חרב בארצכם כדי שתהרגו בה את אויביכם ועל כל זה ורדפתם את אויביכם בלי חרב וחנית חוץ מארצכם. ונפלו אויביכם לפניכם בחרב שלהם כי יהרגו אלו את אלו איש בחרב אחיו. והנה בתחלה תצטרכו רבים לרדוף. וזהו ורדפתם לשון רבים ובזכות הרבים ונפלו וכו'. ואח"כ תזכו יותר כי ורדפו מכם חמשה מאה. ואח"כ אוסיף להיטיב לכם. כי ומאה מכם רבבה ירדופו שהם אחד למאה. ועוד מעט אוסיף להיטיב לכם. כי לא תהיו צריכים לרדוף כי אם בבואם וימצאו לפניכם יפלו בחרבם שתבא בלבם שיחרדו ויפלו איש בחרב אחיו. וז"א ונפלו אויביכם לפניכם ולא אמר לפניהם. אם היה חוזר אל החמשה או אל המאה הנזכרים שמדבר בם שלא לנוכח. כאומרו ירדופו הנה שהשבתי חיה רעה מן הארץ. באופן שאין פחד שבהתרוקן הארץ מהאומות תרבה עליכם חית השדה ואח"כ על ידכם תתרוקן הארץ מהם. וש"ת הלא עוד יש עיכוב אחר שצריך לתקן. והוא פן תהיה הארץ שממה. לז"א אל תחושו כי הנה ופניתי אליכם והפריתי וכו'. שלא אניח אומה זולתכם באופן לא תהיה לי פניה כ"א אליכם. וזהו ופניתי אליכם. ולבל תהיה הארץ שממה והפריתי אתכם והרביתי אתכם. ולא תחושו אם תהיו רבים בח"ל. כי הנה והרימותי את בריתי אתכם הוא הברית אשר כרתו ליעקב. לתת לו נחלה בלי מצרים. שזרעו יהי מלא כל הגוים אומרו ית' (בראשית כ"ח:י"ד) ופרצת ימה וקדמה כו'. ולא יעלה על רוחכם כי יהיה לרבוי העצום ההוא דוחק בלחם. כ"ח עם הרבוי ההוא אודיעכם כי הנה ואכלתם כלכם מה שהוא ישן נושן הוא פירות שלשנה הקודמה לשנה שעברה. ואח"כ לא יספיק המקום של הישן נושן שנתרוקן להחזיק פירות של שנה זו. כי אם גם הישן של שנה שעברה מפני חדש תוציא מהאוצרות. לשים החדש במקום הישן נושן ובמקום הישן. ואחר שגמר המתנה הג' וכל המסתעף ממנה. התחיל בד' ואמר ונתתי משכני כו'. שהוא כי תהיה שכינה שהיא משכני. תהיה עמכם. ועל פי דרכו כיוון. לבל יאמרו ישראל הלא צר לנו שע"י הרבוי נפרוץ ונשב בח"ל. וטוב לנו הברכה ראשונה וישבתם לבטח בארצכם. אל תחושו כי הלא ונתתי משכני בתוככם. ומה לכם עוד קדושה בארץ אם לא כי שם שכינה שורה. והלא זה יגדל לכם כי בכל מקום תהיה השכינה עמכם באופן כי גם שם יהיה מקום קדוש. ולא עוד אלא שלא יהיה המשכן חוץ מגויתכם. כי אם בתוככם ממש שתשרה שכינתי בנפשכם שבקרבכם ממש. כי תהיו מרכבה אל השכינה. ואל תחושו שיקרכם כעת עמדכם במעמד הר סיני. שלא יכול חומר גופיכם לסבול רוחניות השכינה. ואז

הנפש אשר היא שלי חצובה מתחת כסא כבודי געלה בכם ודבקה בשכינה ויצאה. ונותרתם פגרים מתים. כי הנה לא יקרה אתכם כך. כי אם אפי' שאתן משכני בתוככם. לא תגעל נפשי היא הנפש שלי שבקרבכם אתכם ותשארו חיים בגוף ונפש. ועוד מעט ותזכו שלא בלבד שכינתי. כ"א גם בעצמי מה שאני עושה עם הצדיקים משוללי גוף בגן עדן שאני מטייל עמהם כנודע. אעשה עמכם גם פה בארץ כי והתהלכתי בתוככם שאטייל עמכם. ואז שתהיו כרוחניים. אהיה אני נאות ומתייחס להיות לכם לאלהים. וגם אתם להיות לי לעם שתהיו גם אתם נאותים אלי כדרך מז"ל (במדרש ש"ט בתהלים כ"ד) על פסוק צדק לבשתי וילבשני. יש נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו. ויש לבושו נאה לו והוא אינו נאה ללבושו. אמר איוב אני נאה לצדק והצדק אלי. וכן ארז"ל על מזמור לדוד לדוד מזמור. כך היה המזמור נאה לדוד כמו דוד למזמור. כן יאמר פה והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. כך אהיה נאה לכם כמו אתם לי. ומכל זה שאמרתי אין כל חדש. כי אני ה' אלהיכם שעשיתי כיוצא בזה. כי הנה הוצאתי אתכם מאמ"צ. שהכיתים וגם שדדתי המזל. וזהו מהיות להם עבדים. שהיה המזל מחייב שעבד במצרים לא יצא לחירות. ולא בלבד הכניעו כי אם גם ואשבור מוטות עולכם והיא כי מצריים שהיה עולם על צואריכם היו לו שתי מוטות להשען. הם מזל טלה ועוזא שרו של מצרים. ואשברה את הטלה בשחיטת הפסח הוא טלה ומכת בכורות שעל ידו נשבר כח מזל טלה הוא בכור שיש במזלות. ושיבר השר שהוא מלאך ונשבר ונדכה על שפת הים. כמ"ש ז"ל (בשמות רבה פ' כ"ב ובזוהר בשלח) מתים לא נאמר אלא מת הוא שר של מצרים ששמו מצרים. וראוהו מת על שפת הים. הנה ששידדת גם מה שמעולם המלאכים הוא. ומזה קדשתי אתכם גם את גופכם. שהולכתי אתכם להר סיני לזכות לשני קוממיות. חירות מגליות חירות ממלאך המות כי נתקדש שם. כן יהיה עתה שתתקדשו עד גדר שאתהלך בתוככם ואתם בגוף ונפש:

עוד יתכן דרך שני מעין דעת אחד מהמפרשים. שהוא כי הייעודים האלו הגשמיים אינן שכר. רק הכונות טובות וסילוקי מנגדים אל קיום התורה כי שכר מצוה מצוה ויהיה ענין הכתובים אם בחקותי תלכו והיא בשום לב אל ריבוי האת שבמצותי. לומר בחקים מה שתלכו בהן כמו שהן. גם שלא תוספו משמרת למשמרתי די. שמא על היותן משוללות טעם תשגו בתוספת. אך במצות אני אומר ואת. לרבות כל דקדוקים וסייגים אין מספר. וע"כ צריך סיוע אלהי לבטל העיכובים וכמשז"ל (בתנחומא) שע"כ היו ישראל במ"ת בלתי חפצים בתורה שבע"פ. כי מי יוכל לקיים כל הדקדוקים הרבים. ע"כ אומר הוא ית' אני אסייע אתכם שתזכו לעשות כלם וזהו ועשיתם אותם שאכין אתכם באופן שיסתלק

כל מעיק. כי בא ליטהר מסייעין אותו ושכר מצוה מצוה. באופן שועשיתם אותם בפועל. והנה דרך המעיקים ראשונים ה"ה א' משתים. או חוסר לחם כ"א אין קמח אין תורה. או רבוי ממון כי מרבה נכסים מרבה דאגה. והמורא הגדול אשר על כל איש לבטל מצוה. הוא בעלות על רוחו כי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. ומה יעשה אשר המזל מנגדו. כרבה בר נחמני שלקה בג' אלה. כמפורש בגמרא (בתענית דף כ"ה) רבה ורב חסדא תרווייהו רבנן חסידי הוו. מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא מר חי צ"י שנין ומר מ'. בבי מר שתין הלולי ובבי מר שתין תכלי. בבי מר סמידא לכלבי וכו'. אלא לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. ע"כ להסיר דאגה זו מלבנו בא האלהים ואמר. כי הנה הענין ההוא הוה לרבה. על כי יחידים היו אז הצדיקים. אך אם בחקותי תלכו ישראל דרך כלל. כל המזלות בידכם נותנה והנה ונתתי גשמיכם בעתם. ולא בעתות שהמזל מחייב. ונתנה הארץ יבולה כאילו היא הנותנת ולא מה שישפוט ויתן המערכה. ועץ השדה הוא אילן סרק כרש"י יתן פריו. ואחשוב כי ע"כ לא אמר ועץ הארץ כאשר נאמר במוסר. כ"א ייחסו אל השדה שהוא אילן סרק גם הוא יתן פריו. מה שאין כח במזל לעשותו ועוד כי בידכם ית' יותר על מה שקצרתם כמפורש בקו' שבשיעור יבולה לבד ישיג הדיש את בציר וכו' הנה כי מיוני לא יהיה תחת המזל. הרי נסתלק ניגוד העוני כי הנה יהיה זה להם עושר מופלג. אך גם העושר מבטל עסק התורה ומצוה. כי מרבה נכסים מרבה דאגה. כי השבע לעשיר אינו מניח לו לישון. ואיך יעסוק בתורה ומצוה ויחרד בשכבו מדאגת הפסד. פן חיות רעות יבא בתבואות אשר בשדה או פחד שודדים ואויבים. לז"א הנה בזכות מה שואכלתם לחמכם ולא של חבריכם כ"א הכל בהיתר גמור. כי תרחקו מעושק. בזה תזכו כי וישבתם לבטח בארצכם. שגם ברבוי נכסים אין דאגה להטרידכם מעבוד את ה'. וקו לקו בהיותכם הולכים ומחזיקים בעבודתי. אהיה הולך ומרבה בשלומכם. והוא כי ראשונה וישבתם לבטח בארצכם שהוא במקום ישוב עיירות כמשמעות לשון וישבתם. ואח"כ ונתתי שלום בארץ. שהוא גם חוץ מהיישוב. שהוא בכללות הארץ. ושם ושכבתם ואין מחריד. עם שהוא חוץ מהיישוב. ואין צריך לומר מבני אדם כ"א גם והשבתם חיה רעה מן הארץ דרך כלל אשר מקומם הוא חוץ מהיישוב. ולא עוד כ"א וחרב אפי' של שלום לא תעבור בארצכם כמ"ש ז"ל (במס' תענית כ"ב) ואין זה רק לבל ירגשו צער. והוא לבל ימנע מישראל מנוחה והכנה ללמד לשמור ולעשות. באופן שלא תראו מבא עליכם מלחמה בגבול ארצכם. ואם אתם תרצו לרדוף אחריהם חוצה מתחום ארצכם. וזהו ורדפתם כו' ונפלו כו'. וזה בהדרגה כמפורש למעלה בדרך הקודם. כי תהיו הולכים ומחזיקים בעבודתי. ואהיה גם אני הולך מחזיק בשפע

שלותכם עד גדר שבלי רדיפה רק בראותכם אותם מקצה גבולכם יפלו לפניכם לחרב. וזהו מוכרח לפי משז"ל אפי' חרב של שלום שהוא חוץ מגבול הארץ כמדובר. שאם תוך הארץ הנה עברה חרב מלחמה:

הנה הא' מהג' דברים התלוים במזל שהוא מזוני. אשר יראתם בין מעוני בין מעושר. הנה נתקן כי לא ימשול המזל בכם. באופן שלא יהיה לכם טירדא והעדר הכנת. וגם הב' אשר דרכה להיות במזלא הוא בני. הנה גם הוא תהיה לכם מאתי ולא אפנה אל המזל כ"א ופניתי אני אליכם שאתם כשרים והפריתי בעצמי אתכם אני ולא מזל. והרביתי אתכם והקימותי את בריתי אשר כרתי לאברהם להרבות זרעו ככוכבי השמים. וכמ"ש ז"ל (בב"ר פ' מ"ד) שא"ל הקב"ה לאברהם הבט נא השמימה. אין הבטה אלא מלמעלה למטה. מלמד שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע. ואמר לו עד דסנדליך ברגלך דרוס כוכבייא. שהוא שח"ל שהוא שודד המזל המחייב שלא יוליד. ושם בארנו שא"ל הוא ית' כה יהיה זרעך מושלים על הכוכבים והמזלות. יאמר פה לפי דרכנו אל תיראו מהמזל כי ופניתי אליכם ולא אל המזל. והפריתי כו' והקימותי את בריתי כו'. שכרתי לאברהם לדרוס כוכביא אתכם. ולבל יהיה עיכוב לעבודת ה' לזון את הפלגות הרבוי הנני מבטיחכם כי ואכלתם ישן כו' כמפורש בקודם. ועל הג' והוא חיי אמר ונתתי משכני כו' והוא בהזכיר מז"ל בש"ט (ובמ"ר י"ד) שאמר על כל הנשמה תהלל יה. וז"ל הנשמה שבאדם עולה ויורדת והיא מבקשת לצאת ממנו. והיאך היא עומדת בגופו אלא הקב"ה כבודו מלא עולם. והיא באה לצאת ורואה את יוצרה וחוזרת לאחורה. וכתבנו עליו כי כל דבר שואב מקורו כדרך כל חלק אל הכל שהיא שורשו. ע"כ כשהנשמה עולה במחשבתה מהיכן היא שהיא חלקו יתברך ויורדת ומסתכלת היותם בחומר עכור. בכל נשימה מבקשת לצאת. אלא שרואה את יוצרה שעם כל רוחניות קדושה הוא בעולם השפל. שכבודו מלא עולם חוזרת גם היא ומתנחמת ומתעכבת באדם. והוא הטעם שהיה עונש אדם הראשון מיתה לו ולזרעו מכל עונש זולתו וישאר חי. למה שכונתו ית' להשרות שכינתו בנו שנהיה בגוף ונפש מרכבה אל השכינה כאשר היה אדם טרם יחטא וזה היה תכלית הבריאה והוא מאמר רז"ל (בתנחומא פ' זו) משברא הקב"ה את העולם נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים. והוא ככתוב אצלנו. שלא אמרו בזה העולם כ"א בתחתונים. להורות כי אין חפץ ית' לשבת בארץ או בית אבנים רק האנשים שנזכר ונהיה מרכבה אליו כענין היכל ה' המה. וז"א בתתתונים ועל חטא אדם נתעכר חומרו וחומר זרעו בזוהמת נחש. ולא נעצור כח לסבול השראת שכינה בעוד הנפש בגוף. וע"כ היה העונש מות לזכך החומר בכור הארץ. לסבול אח"כ בתחיה קדושת שכינה בגוף

ונפש. והיה מקום לזכך מבלי מות ע"י קדש עצמנו בעבודתו. כאשר היה במעמד הר סיני שפסקה זוהמתנו. וע"כ היה לנו חירות על הלוחות. חירות ממלאך המות ושב ונתקלקל בעגל. ועתה מייעד הוא ית' שע"י שבחוקותיו נלך כי נהיה הולכים ומתקדשים עד נזדכך הכנות האמורות. עד שנהיה ראוים להיות בגוף ונפש מרכבה אל השכינה. ולא תצטרך הנפש אשר היא המרכבה לגעול בחומר ולבקש לצאת. כ"א אדרבה לא תהי' מבקשת לצאת. וז"א ונתתי משכני בתוככם בתוך גופיכם בנפשותיכם שבקרבכם. ובזה ולא תגעל נפשי אתכם. כי מה שהיתה מבקשת לצאת מתחלה בכל נשימה. ה"ה לשוב אל מקורה הוא האלהים אשר נתנה. אך אחר שהיא בגוף מרכבה אל השכינה לא תגעל בגופים שלכם. כי הלא גם שם היא דבקה בשורשה כי שם השכינה. כי הוכן החומר לקבלה. וזה אומרו ולא תגעל נפשי אתכם. כי נפשי אשר בכם לא תגעל אתכם אחר היות משכני בתוככם. ושמא תאמרו הלא מה שהיתה הנשמה מיצר בהיותה תוך הגוף החומרי. ג"כ מעין זה יהי לי בשוכני בתוככם. שאבקש לשוב אל מקומי הראשון. לא כן הוא כי אין צריך לומר שלא אהיה מיצר מב' בחינות. (א) בצמצם שכינתו בגבול קרב איש. (ב) להיותו חומרו. כי הנה לענין הגבול והתהלכתי בתוככם. כי אדרבא אתחשב למתהלך ומטייל ברחבה. וז"א והתהלכתי בתוככם עם היות בתוככם שהוא גבול. ועל הב' שהוא חומר. אדרבה אז תתייחסו אלי כי תהיו זכים. כך אני להיות לכם לאלהים. כמו אתם להיות לי לעם כמפורש בקודם עד סוף הפרשה:

עוד יתכן דרך. (ג) בענין הייעודים ובהמשך הכתובים. כי לא בלבד אינן טובות גשמיות. כ"א מהלך שבילי השגת כל האושר המקוה מראש ועד סוף עד עשות גם את החומר שקדוש יאמר לו. והוא בהקדים ב' דברים. (א) כי הנה העטרות ואורות אשר בם יתענג כל איש ישראל בעה"ב. ה"ה תורתו ומצותיו עצמן אשר עסק בהן. כי כל מצוה נעשה אור רוחני מלאך מליץ ומאיר לו ומעטרו. והוא מאמר רז"ל (ברכות י"ז) באו' צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן. ולא אמרו ועטרות בראשיהן. כ"א עטרותיהן הן אשר להם משלהם הם שרפי קדש אשר בראו בכל מצוה אשר עשו כי בם יתעטרו. והוא מאמרינו במאמר התנא באו' ששכר מצוה מצוה:

עוד הקדמה שנית הלא הוא מעין מז"ל בב"ר (פ' י"ב) למה כל תולדת שבמקרא חסרים חוץ מאלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ. אלא שששה דברים שהיו בעולם חסרו כשחטא אדם. ועתידים לחזור כשיבא בן פרץ. והן פירות הארץ. פירות האילן זיוו חייו מאורות קומתו:

ונבא אל הענין אומר הוא יתי אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו. הנה שכרכם כי הנה ועשיתם אותם. כי את המצות עצמן אתם עושים ופועלים. כי בכל מצוה נעשה מלאך ושכר מצוה מצוה. כי הן המעטרים אתכם אחר המות. אך אין זה לכם רק לנפש. אמנם גדולה מזו אעשה לכם בגוף ונפש אכין לכם שתהיו קדושים בלי מות. וזוכים אל מה שהיה לאדם טרם יחטא קו לקו. ואשרה שכינתי בכם בגוף ונפש עבלי תצטרכו למות ולהחיות. כי כל האושר המקווה אח"כ שהוא תכלית האושר אשר התחלתי בו באדה"ר. ובהעוותו גזרתי עליו מיתה ליתקן עכירות החומר. לשוב לקבל השראת שכינה בגוף ונפש כמדובר בקודם. עתה תשיגוהו אם תחזיקו ותמשכו בכשרון. כי אחזור תיקון הששה דברים המעותדים ליתקן. בבא בן פרץ. אחת לאחת. וגם מה שמעותד לאחר התחיה. ובראשון אתחיל והיא פירות הארץ. והבי היא פירות האילן. הענין הוא כי מה שנתקלקלו הפירות. הוא כי מאז הוציאה האדמה קוצים ודרדרים ומקצי החטה נעשה זונין. וכמ"ש בב"ר (פי כ"ח) שנעשית הארץ כילדת לזנונים. שמקבלת חטה ומוציאה זונין. ושע"כ נקרא זונין מלשון זנות. והנה אין ספק שזה כיוונו רז"ל (במדרש פר"א פ"ה) שאמרו כי כשהמטר הוא מלמטה. הארץ מתעברת כאשה הרה לזנונים. אבל כשהקב"ה פותח את אוצרו הטוב את השמים. אז היא מולידה כאשה מבעלה. ועליו נאמר כי כאשר ירד כוי והולידה כוי ומוציאה דברים טובים. וכן פירות האילן אילני סרק לא עשו פירות. וגם שאר פירות לקוים. ובזה יאמר ונתתי גשמיכם המיוחדים לכם מאוצרי הטוב. באופן שע"י כן ונתנה הארץ יבולה. הוא מה שמובילים לה. אם חטה חטה. אם שעירה שעורה. אך לא זונין שהוא מין שאין מובילין לה. וגם לא קוצים ודרדרים שלא הובלו לה. וגם עץ השדה יתן פריו אשר נתייחד לו טרם חטא אדם. ומה גם לדעת האומרים בב"ר (פי ה') כי הארץ הוסיפה על הצווי. שהקב"ה אומר עץ פרי עושה פרי. שעץ פרי בלבד יעשה פרי. והיא הוסיפה ותוצא הארץ עץ עושה פרי אפי' עץ שאינו עושה פרי עשה פרי. שהם אילני סרק. הנה נא תיקון הבי דברים. פירות הארץ ופירות האילן. ולא בזעת אפכם תאכלו לחם לסעוד הלב היגיעת טורח דיש ובציר כאדה"ר כשחטא. כ"א שאחר שהשיג לכם דיש את בציר כוי. עכ"ז תחליפו כח כי לא תאכלו אח"כ לחמכם לסעוד הלב מהטורח. רק לשובע לשבוע לחם בלבד. ולמה שמה שלקו פירות הארץ ופי' האילן היה מאשר חלה על הארץ כח הטומאה כנודע. עתה אסלק כל כח טומאה מהארץ. ואשרה כח הקדושה. והוא כי לא אשלוט כח שום אומה. שהוא מפאת שום טומאה עליכם. כ"א וישבתם לבטח בארצכם. ולא עוד כ"א שאשרה קדושה על הארץ. וזהו ונתתי שלום בארץ. וע"י כן תסתלק כל רוח טומאה. ויוכר במה כי ושכבתם ואין

מחריד. כי יתבטלו כל כחות טומאה המחרידים לאדם בשכבו. באופן תראו בחוש כח ביטול הטומאה. וגם חיה רעה שהיא מפאת הטומאה אז תשב'. וז"א והשבתי חיה רעה מן הארץ. הרי הב' מהו'. ועל הג' והיא זוו. אמר גם אני אפרוש זיו קדושה על פניכם. עד גדר שכל הגוים הבאים עליכם בכת טומאותם. יפלו מבהיקת צלם אלהים שעל פניכם המטיל מורא על כל חיה ועל האויבים אשר לא מבנ"י המה. כי הנה וחרב לא תעבור בארצכם ולא תמצא. כענין מגן אם יראה ורומח כו' שעל ידם תנצחו. ועם היותה כלי נשק עכ"ז ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם. ואין זה כ"א זיו פנים מצלם אלהים שעל פניכם. תפיל עליהם אימתה ופחד ונפלו מחרדת אלהים איש בחרב אחיו. וז"א לפניכם שהוא בהיותם לפני פניכם:

וש"ת אם לא יחרדו ויפילו מאימת חרב וחנית כי אינם. אולי יחרדו מרבוי העם הרודפים אך לא מחותת זיו פניכם. הנה ראו עתה כי לא כן הוא. כי הלא לא יהיו הרודפים רבים. כ"א חמשה. ומאה מכם רבבה ירדופי. הרי שאין הנפילה לא מאימת נשק וברזל. ולא מרבוי הרודפים. אך אין זה רק מזיו פניכם. וז"א ורדפו מכם חמשה כו'. אך הוא כי מה שונפלו אויביכם הוא למה שהם לפניכם שמוראכם מזיו פניכם של צלם אלהים. תפול עליהם חרדת אלהים:

או ע"ד האמור בדרך **הא**' כי בראשונה תצטרכו לרדוף. ואח"כ בלי רדיפה רק בהיותם לפניכם מבלי שתרדפו יפלו לפניכם. וז"א ונפלו כו' פעם שני. ואומרו לפניכם ולא אמר לפניהם. באופן כי זה יורה כי צלם אלהים אשר יתוקן הוא הפועל להכניס כח הטומאה. וכ"כ יהיה אור פניכם חשוב לפני. כי ופניתי אליכם. וע"י הביטו אל אור פניכם והרביתי כו' והוא כי הנה בסלוק כל האויבים כנזכר ישאר כל העולם לישראל ויהיה העולם שמה במתי מעט. באופן צריך ב' דברים (א) רבוי עצום היא ברכת יעקב ופרצת ימה כו' ובהיות רבוי לא יבצר מהיות בכללם בלתי כשרים מכלי עולם ולקיים העולם הנה אפשר באחד מב' דברים. (א) על ידי הקשת אשר נתן הוא ית' בענן כד"א (בראשית ט') וראיתיה לזכור ברית עולם. (ב) ע"י הצדיקים שבדור. כמאמר רשב"י אל ריב"ל (בב"ר פ' ל"ה) נראתה הקשת בימיך. לומר כי אשר צדקתו מרובה. א"צ זכירת ברית ע"י ראייתו ית' הקשת. כד"א וראיתיה לזכור ברית עולם כ"א לראות פני הצדיק. והנה זה אמר רשב"י לריב"ל (שם) בראותו אותו בלתי טועם טעם מיתה כמפורש בגמ':

ונבא אל הענין אמר הוא ית' ופניתי אליכם. כלו' הנני חפץ להקנות העולם כלו לכם המתקיים ע"י ברית הקשת. וצריך להפרותכם למלאו וע"כ בהיותכם הולכים בחקותי כו' שאתם צדיקים איני צריך להביט פני יעקב אשר נדרתי לו להפרות זרעו עד בלי

מצרים. וגם לא לקיים עולם לפנות אל קשת הברית. כ"א הביט אל אור פניכם מספיק לקיים הברית. והוא ענין שאות רשב"י לריב"ל נראתה הקשת כו'. וז"א ופניתי כלומר כשאפנה אליכם להסתכל בפניכם יספיק שוהפריתי אתכם כו'. וכן ע"י מה שאפנה אליכם ולא אל הקשת. יספיק זכותכם שוהקימותי את בריתי שהוא לקיים עולם אתכם ובכם. ולא ע"י הקשת. באופן שמרוב קדושתכם שתכנה כח הטומאה מן הארץ. גם שוהרבתי אתכם עד מלא כל הארץ. לא תדחקו במזונות. כ"א שואכלתם אז עם היות שואכלתם ישן נושן. שהוא כמפורש למעלה כי תאכלו של ב' שנים. ועל שנה שעברה שהוא ישן. תוציאו מאוצרותם לשום החדש. כי לא יספיק מה שהוא מהישן נושן לשים בו החדש. הנה עד כה דברתי על השלשה דברים מהו' שהם פרי הארץ ופירות האילן וזיוו. ועל הד' והיא חייו. אמר ונתתי משכני בתוככם שאעשה אתכם משכן ומושב לשכן יה אלהים. כי תשרה שכינה בתוך גויותיכם. והיא הד' שהיא חיי. כי אשכן שכינה בכם באופן שלא תמותו וע"כ אמר ולא תגעל נפשי אתכם שתחיו לעולם. והוא על דרך הקודם שבהיות שכינה בקרבכם לא תגעל נפשי שבקרבכם אתכם. כי שלום יהיה בין גוף והנפש. וכמאמרינו על פסוק הנני נותן לו את בריתי שלום. שארז"ל (סנהדרין פ"ב) שהוא שיחיה לעולם. ולא יתכן כנותו את החיים בתואר שלום. אם לא כדברנו זה. כי בהיות שלום בין הגוף והנפש להיות גם בו שכינה. ע"י כן והיה זה שלום וחי לעולם. הרי מהות דברים הד'. ועל הה' והיא מאורות שיהיו זכים ומאירים מעין אור רוחני. אמר והתהלכתי בתוככם. כי אז יהיה ה' לנו לאור עולם. כי לא ימצא במקום זולת מקום. באופן שהמקום לא יהיה בו שלא יגיה אורו בו. כ"א והתהלכתי בתוככם של כלכם הממלאים את העולם. כמדובר בפסוק ופניתי אליכם. כי אז יהיה לנו ה' לאור עולם. כד"א (ישעיה ס') כי ה' יהיה לך לאור עולם קומי אורי כי בא אורך כו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. וז"א והתהלכתי בתוככם להאיר לכם. וש"ת כי הקירוב דעת כ"כ עמי. תגרום לכם גאוה לבלתי הכיר גדולתי. לא כן יהיה כ"א והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם. ואשר אמרתי שאהיה לכם ואתהלך בתוככם. לא יהיה כמו זר בעיניכם. כי הנה אני ה' אלקיכם שהכנסתי במצרים והוצאתי אתכם בעצמי. והראיה ששדדתי מזלם מהיות להם עבדים ואשבור מוטות עולכם. הם השר עוז"א וכל כחותיו המקיים את עול מצרים עליכם שהיו המוטות המחזיקים. ואלו לא הייתי עושה בעצמי מי היה יכול לעשות כל זה. ואז וה' הולך כו' ולילה בעמוד אש כו' להאיר להם. וכ"ש עתה שתהיו צדיקים יושר. ועל הו' והיא קורתו. אמר ואולך אתכם קוממיות. והוא מז"ל שמדבר על קומת אדה"ר וז"ל (בב"ר פי"ב) ואולך אתכם קוממיות רבי יודן אמר ק' אמה כאדה"ר.

ר"ש אומר מאתים אמה. ר"א בר"ש אומר ש' קום מאה. מיות מאתים. ר' אבהו אמר תשע מאות אמה ע"כ:

והנה מה שהכריחם לדרוש לשון קומה. הוא ממה שלא נאמר חירות או חפשיות. ע"כ פי' לשון קומה או של מאה או מאות. והלא כמו זר נחשב תעשה תורת ה' חשיבות משיעור קומת האדם. מה יתן ומה יוסיף בו הארוך יהיה או קצר. ולא עוד אלא שאמרו כי על אשמת אדם גדעו אורך קומתו. והעמידום על ק' אמה:

אמנם אומר כי יודע דעת עליון הוא יודע כי צלם דמות תכונת האדם יש לו סוד נכמס. וגם שיעור קומת האדם הוא הוראת בחינ' נפשו. כאשר בזמן הזה אדם יולד בן אמה א' אשר לו בצאתו לעולם בנפש לבדה. ובבא שיעור קנות רוח לראוי אליה שהוא בן י"ג כבר יש בו ב' אמות. ואח"כ שהוא שיעור הראוי אל הנשמה גדל אמה אחת שהוא ג' אמות. כי זה כל האדם והנה היו שעורים לאחדים בזמן החסרון. אך בהברא אדם או לעתיד. לאדם נתנו המאות תחת האחדי'. כי האחדים היום על מיעוט ההשגה. יהיה לפנים המאות. כי בן י"ג היום היה בתחלה ק'. וכן לעתיד החוטא בן מאה שנה ימות:

ולבא אל הענין בקיצור נמרץ ריש מלין אומר. כי כל נפש רוח ונשמה היא כלולה מעשר כחות אלהיות עליונים כנודע. כי חלק אלהי ממעל היא. גם ידענו כי כל אחד מג' אלה. נפש רוח ונשמה. יש לה בחינה מיוחדת מי' כחות עליונים. הנפש מא'. והרוח מאחרת. והנשמה מאחרת וכל אחת מהעליונו' כלולה מעשר. וכל חלק מהעשר שבכל א' גם הוא כלול' מעשר. וגם כל א' מאלו נפש רוח ונשמה כלולה מכל הק' שבבחינה ההיא שמשם יוצא' לשנים. והשנית לשלישית. ועל כן הורא' היות קומתן ק' אמה. היא כי אחדותן כלול מעשר. והעשר מעשר. שהן ק' בחינות הכוללות כל פרטן. ודעת רשב"י כי הנפש תבא תחלה. ועליה יהיה לאיש ק' אמה. והרוח שרחוקה מהנפש תבא אח"כ. עם הנשמה שקרובה אליה. ודעת ר"א שכל א' באה בפני עצמה ועושה ק'. הרי ש'. ועדיין אין להם רק כל א' ק' מבחינת שורשה בלבד. הנפש מבחינת הכח שממנה יצאה. והרוח מבחינת מקומה גם הוא. והנשמה גם היא ממקורה. אך דעת הרביעי הוא שכל שלמתה שכעת אותן השלש נמצאו יחד. וכל א' היה לה עירוב דעת עם השתים. ע"כ גם בבא כל א' לעתיד בפני עצמה. תבא בצד מה כלולה משלשתן. ע"כ בבא כל א' תכלול קומת מעלתה ש' אמה מכל אחת. נמצאו שלשתן בבואן זו אחר זו תשע מאות אמה. ומה שאומר ואולך שמורה על העבר. יהיה דעתם שאומר הוא ית' כשהוציאם ממצרים. היה לכונת הוליך אותם לקוממיות ע"י התורה:

או יאמר ע"פ דרך זה. ונתתי משכני כו' ענין מאמרנו על פסוק תביאמו ותטעמו בהר נחלתך כו'. והוא כי הנה ג' בתי מקדש הן בית **א**. ובית **ב**. ובית **ג**. והנה השנים היו מעשה ידי אדם והנה כתוב אצלנו שהא' היה בזכות אברהם. והב' בזכות יצחק. והג' המקווה בזכות יעקב. וע"כ הב' היו מעשה ידי אדם ולא נתקיימו. כי זה היה לו ישמעאל. וזה ה"ל עשו. ולכן זה קוראו הר. וזה שדה. אך הג' שבזכות יעקב שקראו בית. שהוא קיים לעד. ההוא יבא רוחני מעשה אלקים ולא יטלטלו עוד: וזה מאמר משה ובני ישראל לפניו יתב' דרך בקשה. תביאמו ותטעמו כנטועים שלא יטלטלו ולא יגלו עוד משם. כנטועים בהר נחלתך ולא יהיה מעשה ידי אדם. רק אותו המכון אשר לשבתך פעלת ה' הוא מקדש רוחני כוננו ידיך. וזה יאמר פה הנה אתם מעותדים. כי ונתתי משכני מעשה ידי בתוככם מעתה באופן שלא תגעל נפשי אתכם כלל לגרש אתכם מארצו. כאשר אם יקדימו בית ראשון ושני שבזכות אברהם ויצחק. ובזה באומ' ונתתי משכני הוא אור ה' והוא תיקון זיוו ותיקון המאורות בעצם. כמפורש בנביאים במקומות רבים והיא אומרו בית יעקב לכו ונלכה באור ה'. כי משם אורה יוצאה לעולם. ולפי זה אומרו והתהלכתי בתוככם. הוא תיקון חייו שאומר הוא יתברך. מה שאני מטייל עם הצדיקים בגן עדן שהוא עם רוחם. אטייל עמכם בגוף ונפש. ואין זה רק כי גם החומר יהיה זך ולקדש יחשב. והוא תכלית מה שאחר התחייה. הנה לפי דרך זה אין כוונת הכתובים ייעודים גשמיים חלילה. כ"א אדרבה אומר תחלה אושר ימות המשיח. ועוד מוסיף לתקן לנו מהלכים להשיג האושר שאחר תחיית המתים. מעתה בגוף ונפש מבלי נמות. שהוא כי בו נדבק בעה"ז. והוא תכלית כל האושר המקוים הרוחני ב"ב. ובדרך הזה יצדק מה שדמו רז"ל רוב פרטי הברכות האלה. אל מה שהיה קודם בימי אדה"ר. ולמה שעתיד להיות בימות המשיח שמפורש בדבריהם ז"ל: (**וע"פ**) ג' הדרכים האלה אשר דרכנו בם. אפשר יתכנו דברי רז"ל (במדרש פרשה זו) וז"ל א"ר חנינא בשם רבי אחא חשבתי מתן שכרן של מצות והפסדן של עבירות. ואשיבה רגלי אל עדותיך. רבי מנחם חתניה דרבי חנינא אמר חשבתי מה שכתבת לנו בתורה. אם בחקותי תלכו מה כתיב תמן ונתתי שלום בארץ. ואם לא תשמעו לי מה כתיב תמן ויספתי ליסרה אתכם. רבי אבא בריה דרבי חייא בשם רבי אמר. חשבתי ברכות וחשבתי קללות. חשבתי ברכות מאלף ועד תי"ו. וחשבתי קללות מוי"ו עד ה"א ולא עוד אלא שהן הפוכות. הא כיצד אם זכיתם אני הופך לכם הקללות לברכות. אימתי כשתשמרו את תורתי ע"כ:

וראוי לדעת מה ענין ג' מיני דרשות אלו. ובמאי פליגי. ועוד לר' חנינא יראה שדוד המלך ע"ה היה עובד את ה' מחמת שכר ועונש. ועוד כי מ"ש ואשיבה רגלי שהיה סר מהן.

והאם היה תחלה מסכל השכר ועונש. ואח"כ היה מחשב ושב. ועוד כי אדרבא ראוי לשרת שלא ע"מ לקבל פרס. ועוד לרבי מנחם האם אין בברכות יותר מונתתי שלום. ואין בקללות יותר מויספתי ליסרה אתכם. ומה ענין זה אל שובו אל העדות מבכל יתר המקראות. ועוד ברבי אבא מה ענין החשבון הלז. שהברכות מאלף ועד תי"ו ומה יתן ומה יוסיף. הלא אין העיקר תלוי רק במהות הברכות. ולא על החילם באל"ף וסיימם בתי"ו. וגם אומרו והקללות מוי"ו עד ה"א אין דבר. וגם זה מה יתן ומה יוסיף. ואם הוא שמשלים מהוי"ו ועד תי"ו. וחוזר להתחיל עד ה"א. א"כ גם הן מאלף ועד תי"ו. כי זה כל האותיות. ומה לי אם יהיו כסידרן או שלא כסידרן. ועוד כי מהצורך להשתמש באותיות. לא בקללות ולא בברכות ועוד שאין אומרו הפיכות צודק יפה. ועוד איך הוא היפך הקללות. ועוד כ"א יזכו אין קללות. ומה הוא ההיפוך שיתהפכו ועוד אומרו אימתי כשתשמרו את תורתי. מי לא ידע שאומ' אם זכותם הוא שישמרו את התורה:

אמנם יתכן כי ג' השלמים האלה המה ראו הקושי הנופל בייעודים האלה. והעונשים שלעומתם. והנה אלו ואלו ייעודים גשמיים ועונשים של העה"ז מה שאמונתינו שלמה ואמתית הייא בהיפך. כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא כי אם היום לעשותם ומחר לקבל שכרן. וגם עיקר העונש הוא בגיהנם כי ערוך מאתמול תפתה. והראהו ית' לאברהם והנה תנור עשן כו'. וגם הוא מאמר הכתוב אשר אור לו בציון. ותנור לו בירושלים. והנה הערה זו תעורר לב אנוש לבא להרהר חלילה בענין עולם אחרון. ע"כ באו השלמים האלה. והצד השוה שבהם. כי ע"ז נתעורר דהע"ה. וזאת השיב אל לבו כי חשב דרכיו והשיב רגליו מדחי על חקיר' זו אל עדותיו ית'. אלא שנחלקו בדרך תשובת הדבר לא ראי זה כראי זה. דעת רבי חנינא הוא הדרך הא' שכתבנו כי אין ייעודי התורה שכר המצות. רק מתת ה' אשר הוא ית' נותן בלי ניכוי שכר וקרן. ועיקר השכר צפון לע"ה. מש"כ הקללות. כ"א שינכה ה' עונש גיהנם בצרות העה"ז. ע"ד אז"ל (בקדושין מ') שהמצות עושין פירות והעבירות אין עושין פירות כד"א (ישעיה סימן י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי כו' או לרשע רע כי גמול ידיו כו' ולא פירות וזה מאמר רבי חנינא חשבתי במחשבתי מתן שכר של מצות. כלומר מה שהוא מתנת השכר ולא השכר עצמו מש"כ בעבירות רק הפסדן של עבירות כי המוסר הוא ההפסד חמש ולא מתן פירות. כי אין פירות לעבירות כמ"ש רז"ל (שם) על פסוק אמרו צדיק כו' ובזה אשובה רגלי מהמבוכ' אל מדותיך. כי כל הייעודים הגשמיים מתן הוא של השכר העתיד. ולא עצם השכר. והוא הדרך הא' שכתבנו. אך ר"מ מתרץ בדרך הב' כי אין הענין רק להכין את עובד ה' להעמל בעבודתו להסיר המעיקים. מש"כ בקללות רק עצמות העונש. והכריח הדבר ממה שבטובה ובהפכה. יש טובה ויש

תוספת עליה. כאו' ונתתי נשמיכם וכו'. ותוספת הטובה שהיא מתנה ב'. היא ונתתי שלום וכו'. כן ברעה יש תוספ' על הפורענות שמזכיר. והוא ויספתי ליסרה אתכם. והלא כלל ידוע הוא כי מרובה מדת טובה ממדת פורענות. וא"כ למה בתוספת הטובה אינה הטבה באנשים. כ"א שלום בארץ אשר כל טובו אינו רק סילוק היזק. שהוא ושכבתם ואין מחריד. ובפורענות הוא אומר ויספתי ליסרה אתכם שהוא ייסורין בהם עצמם. אך אין זה כ"א שאין ייעודי הטובה רק הכנה להיטיב וסלוק המכשולות המעכבים מלעבוד את ה'. וע"כ אחר סילוק עיכוב חסרון לחם. הלא ימשך עיכוב גדול מהראשון. והוא טרדת האויבים כי לשמע רוב תבואות יבואו כארבה לרוב. ע"כ הוצרך לסלקו והוא מז"ל במדרש (פ' זו) וז"ל ונתתי שלום הרי כל הטובה הזאת. אם אין שלום אין כלום. לכך ונתתי שלום. והנה אם הוא עצמות שכר אינו תוספ' על הקודם רק סילוק היזק. ומה גם כי על כל מצות קנייניו' הוא. אחר שכל המכוון הוא סילוק עיכוב גדול. הוא תוספת סילוק עיכוב גדול מהקודם. וז"א חשבתי מה שכ' כו'. אך דעת רבי אבא הוא הדרך הג'. כי כוונת הייעודים הוא להטיב. בהמשך מאל"ף ועד תי"ו. הוא כלהאושר המקוה מראש עד סוף עד תכלית הבריאה. שהוא לזכותנו שנהיה לפניו ית' מרכבה אליו בגוף ונפש. מה שהוא עתיד להיות אחר התחיה עתה מבלי נמות יהיה לנו כל הטוב. מאל"ף ועד תי"ו. שהוא עד התכלית בלי המשך. ונשא המשל באותיות למה שאין לך מצוה מכל מצות התורה שאין לה אחיזה באות מאותיות התורה הבלתי נפרדות ממנו ית'. וכל מיני אושר מסתעפים מהם. והמקיים התורה קונה אושר ברוחניותן וקדושתן. הבלתי נפרדות ממנו ית'. הפך העובר בכל התורה חלילה. שפוגם בכל האותיות וכמז"ל (במדרש איכה) שע"כ הקינות היו באלפ"א בית"א על כי עברו על אותיות התורה ומנגדות אותו. וע"כ התחילו הברכות **בא**' וסיימו **בת**' לרמוז לנו ענין הייעודים האלו. כי אינם גשמיים רק כוללים כל האושר **מא**' ועד **ת**' שהוא כל אושר הרוחני כמפורש בדרך הג' שכתבנו. שלא רצה ית' יהיה שכר מלות טובות העה"ז. כי הבל המה. אך בקללות לא כן הוא. כ"א שרצה הקב"ה לייסרנו בייסורין של עה"ז. כי הבל המה. ולא בעונש רוחני ועצום של העולם העליון. וזה רמז בהתחילו בו' ואם לא תשמעו. וסיימו **בה**' כאומר אני ה'. לרמוז כי אשר אין דבר בין **ו**' ל**ה**' כי אין ביסוריהן ממש ועיקר. כי הן של העולם של הבל וזהו סיימו **בה**' כן ייסוריהן אינם רק של עולם הזה. ושמא תאמר א"כ יתחילו **בד**' ויסיימו **בה**'. לז"א ולא עוד אלא שהן הפוכות. שמתחיל במאוחרות ומסיים בשלפניה. אם זכיתם שהוא שתשובו בתשובה. אני הופך כו' והוא מאמר הכתוב דרכיו ראיתי וארפאהו וכו'. ואשלם ניחומים לו ולאבליו כו'. והוא כי בשובם אחר מכותם על אשמותם. מהפך להם

הוא יתברך הקללות לברכות. ומטיב להן כנגד מה שקבלו רעה זולת שכרם הטוב. וכונת הכתוב הוא לו ב' דברים של הטבה בתת העונש בעה"ז ולא מניחו לע"הב כשכר המצות. (א) שהוא עונש של צרות העה"ז שאינן בעצם. (ב) שבהיותם פה יש לנו היפוך מהקללות לברכות משא"כ אם היה נשאר העונש לאותו העולם. שלא היה ההיפוך הזה אחר העונש וטעם כי פה שבים ושומרים התורה. ומהפכים להם הקללות לברכות. אך בעולם ההוא אין מעשה וכשרון ושמיר' התורה שם. וז"א אימתי כשתשמרו את תורתי כלומר משא"כ שם שאין שם שמירת תורתי:

או יאמר שמהפך הקללות שהזדונות נעשית כזכיות. ע"י התשובה ולהיות שבגמרא (יומא דף פ"ח) אמרו כי כששב מיראה נעשו כשגגות וכאשר מאהבה נעשה זכיות ע"כ אמר אימתי נעשים כזכיות להתהפך הקללות. הן מ"ה קטיגורים אשר ברא להתייסר והתקלל על ידן לסניגורים שמתברך בהם. כשתשמרו את תורתי. למה שהיא תורתי שהיא מאהבה ולא מיראה. וז"א תורתי ולא אמר את התורה. עם היות שלא דבר עד כה כאלו הוא יתברך המדבר. רק מא' אני הופך כו'. ובאו' תורתי:

או יהיה שדורש ההיפוך **ה"א** וי"ו **והא'** עד **ת'** שבברכות שמהפך **הה'** שהיא דין. אל **הו'** שהיא רחמים. אימתי כשמקיימים את התורה. שהיא **מא'** עד **ת'** שקודם **הו'**:

פסקה יד

ואם לא תשמעו כו'.

ראוי לשים לב **א'** אל אומר העדר עשיית המצות זה פעמים ולא תעשו את כל המצות האלה לבלתי עשות את כל מצותי. ואם הפעם הב' היא כוונה להפר ברית כאומרו להפרכם את בריתי א"כ הם ה' דברים ואיך יאמר שבע כחטאתיכם. ואם להפרכם כו' הוא ענין בפ"ע. מלבד מה שהקשינו יקשה למה הפריד בין אומרו למעלה ולא תעשו את כל המצות האלה אל או' לבלתי עשות כו' בין שעניינם א'. בין שאינם א' וגם אומ' למעלה ולא תעשו ולמטה לבלתי עשות. שנראה שאין הענין רק הכנה לבלתי עשות אחר שהזכיר העדר העשיה ממש. וגם אומרו למעלה המצות האלה ולמט' אמר מצותיו:

ועוד כי או' שבע על חטאתיכם א"א לו' כי שבעתים יוקם חלילה. כ"א ז' פורענות על ז' חטאת. והנה אינם רק ו' והנה מה שמחלקן רש"י לשבעה יראה דוח' שאו' ואם בחקותי תמאסו שהוא מאוס באחרים העושים. וכן לבלתי עשות שהוא מונע את אחרים העושים. ושאו' את כל מצותי שהוא כופר שלא צויתים:

ועוד איך הז' פורעניות מקבילים אל הז' עבירות:

והנה נינקוט מיהא מפרש"י ז"ל מה שמחלק לבלתי עשות את כל מצותי לשנים. ויהיה הענין שמלמדנו הוא ית' דעת נזהר מהיצה"ר. כי קו לקו מרחיק את האדם מקונו עדי אובד. והוא כי לא יתחיל לומר קום עבוד אלהים אחרים חלילה כ"א בקטן יחל לאמר לו לא ישמע לקול מורים ומלמדים תורת ה'. והיא תחלת הרחיקו אותו נדוד מעבודת ה'. והוא אומרו ואם לא תשמעו. וממנו יבא אל הב'. והיא ולא תעשו והוא תת רפיון ידים לפרוש ממעשה המצות מכולן או ממקצתן. וזהו ולא תעשה את כל המצות האלה. אך עדיין אינו מואס בהן. ועוד מעט יבא אל השלישית והיא גדר מאוסה. אך לא תתחיל המאוסה במשפטים שהדע' מחייבן רק בחקים. וזהו או' ואם בחקותי תמאסו וממנה אל הד' היא לגעול גם במשפטים שהדע' מחייבן. וזהו ואם את משפטי תגעל נפשכם שהוא כי תקנו תכונה רעה בנפש. גורם לגעול מה שאין צודק בו מאוסה שהוא משפטים המתקבלים ללב. וז"א תגעול ולא אמר תמאס לומר שגועלה מה שמתקבל בקרבם. ועדין תעשו אותן מצות אנשים מלומד' ותמנעו מעבירות מפני הבושה וכיוצא בה. אך מזה תבאו אל הששי'. והיא את כל מצותי שתהיה הגעילה גם לעשות מעשה הרעה בפועל. וזהו את כל מצותי לכלות המצוה ל"ת. וזה מחמת גועל נפשם במצותיו ית' כי איננו חפץ עשות רצונו. וז"א פה מצותי ולמעלה לא אמר אלא מצות סתם. ומזה יבאו אל השביעית והיא לעבור העבירות ממש להכעיס ית' חלילה. וז"א להפרכם את בריתי. והנה אף אני אעשה זאת לכם מעין זאת מדה כנגד מדה. על אשר מאנתם לשמוע בקול מורים שהוא **הא**'. והפקדתי עליכם בהלה ומהומה המערבב' ומעכב' את האדם משמוע. נמצא שגם אני עושה לכם העדר שמיעה. וז"א אף אני אעשה זאת כי מאנתם לשמוע מרוע בחירה. אמנע מכם שמיעה בהכרח שתרצו ולא תוכלו. ועל **הב**' והיא ולא תעשו כו'. שעם היות לכם יכולת לעשות התרפיתם. אביא עליכם שחפת וקדחת המבטלים ומרפים כח כל איבריכם על ערש דוי מעשות שום דבר. וכנגד מה שבחקותי תמאסו כי תמשכו אחרי עיניכם כי מאסתם במה שאין לו טעם לפי ראות עיני בשר לכם. כנגדם אביא לכם מכלות עינים, ועל **הד**' והיא שבמשפטי תגעל נפשכם. אבא על נפשכם מדיבות נפש. ולעומת **הה**' כי יהיה הגועל נפ' גם לבלתי עשות מעש' המצו' באומרכם שהו' פועל ריק. אביא עליכ' שפועל ידיכם יהי' לריק. והוא כי וזרעתם לריק זרעכ' ואכלוהו אויביכ' כי לא עבדת' את ה' ותעבדו בעד אויביכם. וכנגד הו' כי בקום עשה הייתם עושים מעשה הרעה. בחשבכם שלא ישלוט ה' בכם לנגוף אתכם בעברכם רצונו במאוס ובפועל. שהוא שליל' פני השגחתו ית'. לכן כנגד זאת ונתתי פני. הם פני השגחתי בכם ויקומו עליכם אויביכם ונגפתם לפניהם. ולא שיצטרכו לנגוף אתכם כ"א שנתתי פני בכם מאתי תנגפו לפניהם.

למען תכירו השגחתי. ובקום עשה ורדו בכם שונאיכם כאשר בקום עשה עשיתם את הרע. ועל הז' שהיא להכעיס ממש להפרכם בריתי כלוחמים אתי חלילה ע"כ ונסתם ואין רודף אתכם. כלו' ראו עתה רעת רעתכם. כי אתם חבבתם להלחם בי. והנה תראו כי אצ"ל הקלה שבבריותי שתוכל לכם כאשר הראתי לטיטוס. כ"א אפי' ההבל וההעדר יבהלכם ותנוסו ממנו. כי הלא ונסתם ואין רודף אתכם. ואם ההעדר בלי מה תנוסו ממנו. ומה תעשו מבורא העולמות כלם שכלכם כאין נגדו. אנה תנוסו לעזרה. ועד היכן תגיעו שטותכם להתקומם עליו להכעיסו ולעבור ולהפר בריתו:

פסקה טו

ואם עד אלה כו'. הנה מהראוי יאמר ואם באלה ולא עד אלה. ועוד או' לא תשמעו לי ולא אמר לא תוסרו לי כמאמרו יתברך אחר כך ועוד אומרו שבע על חטאתיכם ואינן אלא ו'. ורש"י ז"ל הוצרך לעשות מאו' ועץ הארץ לא יתן פריו ב' דברים והוא דוחק גדול מאוד. ועוד או' ליסרה אתכם ולא אמר אעשה לכם. כאו' למעלה אעשה זאת לכם. ועוד או' ואם תלכו כו' ויספתי עליכם מכה שבע כו'. כי מאו' מכה נראה שהיא א' וכן הוא בפשיטות. כי היא משלח' חית השדה שהיא המשכלת ומכרתת הבהמו' וממעטת אותם ומשמם' דרכיהם ואיך יאמר ז' ואם כי א' תסתעף לז' הנה אינן אלא ד' בלבד. אך למד לנו הוא ית' דרך אורחו' מוסריו. והוא כי כאשר יפליג איש ברשע מעין כל הכתוב. הוא מביא יסורין מקבילות אל כלרוע בחינות המעשים הרעים. למען יתן אל לבו כי רע ומר עזבו את ה'. ויתעורר לשוב בהכיר השגחתו. ואם על ז' מיני עבירות כענין הכתובים האלה או י' הביא הוא ית' עליו ז' פורעניות זו אחר זו כמספרם כמשפט הכתוב בפ'. ואחר הפורענות האחרון נתעורר ושב מהיום ההוא ומעלה. אל יעלה על רוחו לומר אך עשרתי. כי בכל הייסורין שבאו עלי עד כה נתכפרו עונותי. כי לא כן הוא כי כל מה שבא עליו טרם ישוב בתשובה לא יחשב לו לכפר' עון אשר חטא. כי הלא בכלן היה מחזיק במרדו ולא הועילו לו יסוריו רק לעוררו מתרדמ' אולתו. ומעת שובו והלאה יביא עליו הוא ית' ייסורין ממרקין על עונות ראשונים. וייסורין ראשונים יפלו. כי טמא היה באותה שעה. והיא א' מהדרכי האפשריים ונכוני' בפ' וילך באו' ועזבני והפר את בריתי וחרה אפי כו' ועזבתם כו' והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאונו הרעות האלה כו' הנה זאת תשובה גמורה. ואיך יאמר ע"ז וחרה אפי בו ביום ההוא. וכי זו תשובה וזו שכרה. אך יאמר כי הנה כל הקודם היה לעוררו ולהקיצו שיכיר כי מעזבו את ה' בא עליו הרעה. ולכן כאשר יעור משנת אולתו ויאמר הלא על כי אין אלהי בקרבי כו'. אומר הוא ית' הנה בייסורין ראשונים לא כופר כי

היה במרדו רק נעור משנתו. ועדיין עון עצמו לא נמחק וצריך יסורין ממרקין. לכן ואנכי הסתיר אסתיר כו' כי פנה אל אלהים אחרים שהוא העון עצמו. ובזה לא יקוץ השב לה' מיסורין הבאים עליו כי מחוייבים המה. כי מעתה שבא להתרפא צריך ההקזו' והרקות להרפא כחולה השם עצמו ביד רופא שמדכאו ומרעיבו ומקיזו ומשקהו השקאו' מרו' והרקו'. מה שלא היה כן טרם נתן רשו' לרופא לרפאותו. וזה יהיה מאמר הכתוב פה ואם עד אלה לא תשמעו לי. כ"א אחר כל אלה שתתנו לבבכם לשמוע ולשוב. אל יעלה על רוחכם שנמחלו עונותיכם בייסורין ההם. כ"א ויספתי שני'. והטעם כי מתחלה לא היה מוסר רק הקיצה לעורר. אך עתה יהיה ליסרה ולמרק העונות. וזהו שבמל' ויספתי יש טעם מפסיק מעט. וע"כ מתחלה אמר אעשה זאת לכם ופה אמר ליסרה. כי מתחלה לא היו ייסורין ליסר ולמרק רק עשות מדה כנגד מדה לעורר בלבד. והטעם כי. הייסורין שאוסיף יהיה ז' הם הז' הנז' למעלה. וזהו ויספתי שהוא הוספה שני'. והטעם הוא מפני שהם כחטאתכם מדה כנגד מדה מעין החטאים כמ"ש. ועוד אביא אליכם ו' פורעניות אחרים והם ושברתי את גאון עזכם כו' ואם בו' אלה תלכו עמי בקרי. כי תאמרו כי מקרא הוא ולא בהשגחה. כי לא תאבו לשמוע לי באמרכם כי מאז שבתם לשמוע היצר לכם פורעניות אז ויספתי עליכם מכה א' למען יהיה ז' כחטאתיכם שעל הששית הקודמות אביא זאת להשלים מנין הז' שהם כחטאתיכם. והוא כי והשלחתי כו' שא' היא לבד:

או שעור הכתובים ויספתי ליסרה אתכם למרק העונות ז' כחטאתיכם. והנה הם ושברתי כו'. והנה השביעי' לא אביאנה אם לא שע"י הו' לא תכירו ההשגחה. או לרז"ל שעושין מעבודה' עראי. וזהו שאחר הו'. אומר ואם תלכו עמי בקרי. אז והבאתי הז' כי רבה היא מאד. וזהו אם תלכו כו' ויספתי ליסרה אתכם מכה א' ובה הם ז' עם הקודמות כחטאתיכם:

פסקה כג

ואם באלה לא תוסרו כו'. ראוי לתת לב אל שינוי הלשון לא תוסרו לי והלכתם כו'. שאינו כלשונות הקודמים. וגם מלת עמי מיותרת. וכן או' והלכתי אף אני עמכם בקרי. אם הוא שיביא עליכם מה שאו' והבאתי עליכם חרב כו'. א"כ כל הקדמת פ' זה מיותרת. ועוד או' והכתי אתכם גם אני. על איזה דבר מוסיף הגם. מי מכה זולתו ית'. ועוד מהו נקם ברית. וגם ראוי לשית לב איך מתחלקים ז' פורעניות הללו. כי לפירש"י או' ונתתם ביד אויב אינה מן המנין:

אמנם יאמר ואם באלה לא תקבלו מוסר להיות לי. והלכתם עמי כי לא תעזבוני מכל וכל והיא כי לא ביטלו עסק התור' עד סמוך לחרבן כנודע. ולא גלתה שכינה עד גלו תינוקו'

של בית רבן וכמשז"ל (מדרש איכה) עולליה הלכו שבי כו' ויצא מבת ציון כל הדרה באופן שעודכם הולכים עמי בתורתי רק שלא תייחסו הצרות בהשגתה מאתי רק שהם מקרא. אף אני לא אעזבכם כ"א והלכתי אף אני עמכם ויהיה בקרי. כי לא אשגיח עליכם כ"א למקרי הזמן אניח לכם ולא אגין עליכם ומלבד המאורעו' רעו' והכתי אתכם גם אני. והוא כי הנה בידכם א' עבירות. הז' הנזכר למעלה. ואם לא תשמעו כו' עד להפרכם את בריתי. ואף גם זאת שהיא אמרכם שבמקרה היה לכם. והנה על השמיני' אניחכם ג"כ למקרי צרות המתרגשו'. ועל הז' עבירות למען תכירו ההשגחה. והכתי אתכם גם אני ביד זולת מקרי המאורו' ז' על חטאתיכם. והנה זאת אעשה לכם כי מה שחשבת' שהיו מקר' ולא השגח'. הנה היה על כי התחלתי להביא עליכם הצרת ראשונה על עבירה ראשונה על העדר השמיעם. שעליה אמרתי ואם לא תשמעו לי. ואח"כ על הב' שהיא ולא תעשו כו'. וכן עד האחרונה. והנה הז' עבירות נמשכו עד השביעית בהמשך זמן רב. וע"כ בבא עליהם מה שהוא כנגד ראשונה שבכלן לא הרגישו כי נשכח זכרה. וכן בבא עליהם מה שכנגד השנית עד סוף כלן. לא שתו לב אל היותן מקבילות אל רעותן כסדרן. כי לא היתה אז נגד פניהם כ"א האחרונה שבידיהם. ולא ראו מיד מה שהוא מקביל אליה. כ"כ עד עבור עליהם ז' צרות. וטוב טוב היה שילקו על מה שבידיהם בעת בא הצרה כי אז יכירו כי היא סבתה. וע"כ אמר הוא ית' הנה זאת אעשה לכם למען תשכילו ותרגישו ההשגחה. והוא כי אחליף הסדר ומאשר לפניכם בידי כי הוא האחרונה אתחיל והוא אשר עשיתם להפרכם את בריתי. ע"כ והבאתי עליכם ראשונה חרב נוקמת נקם הברית ההוא. כנגד מה שחשבתם להלחם בי שהיה להפרכם את בריתי. ואח"כ המשך עד הראשונה מהמאוחר אל הקודם. כי כנגד הששי' שהיא היותר קרובה מהשאר. והוא עשות עבירות בהעדר מורא שמים. ונאספתם אל עריכם הם ערי המבצר ממורא ב"ו. וכנגד הה' שהיתה ליבטל מלעסוק במ"ע כלל. אני אתן עסקיכם ליטפל בממותי דבר. כי ושלחתי דבר בתוככם. ועל הד' והוא כי במשפטי געלה נפשכם. אביאכם בצרה שתגעלו בנפשותיכ' להוציא' מגויתיכ' וזה ונתתם ביד אויב והוא כי הנה ארז"ל (שבת ל"ג) כי איך היו נתנו ביד אויב אלא שע"י מה שהיה דבר בתוכם. והיו המתי' בדרך תוך ירושלים. וקי"ל אין מליני' את המת בירושלים. ע"כ היו מוציאין מתיה' חוץ לעיר לקוברם והיו חיל גוי' שבחוץ הורגי' את המוציאי' את המת. וזהו ושלחתי דבר כו' ונתת'. והנה ראוי לשים לב אל לשון אומר ונתתם. כאלו הם מוסרים עצמן. ועוד כי הלא לא היו למסור עצמן למיתה לבלתי הלין את המת בירושלי'. כי אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. ומה גם כי המת לא היה נקבר כ"א נשא' לעוף השמים ולבהמות הארץ. וא"כ למה ימותו גם הם

ולא יקברו. וטוב טוב היה להניח את המת כי אחד הוא. ולא ימותו רבים על א' ולא יקבר הוא והם לא יקברו. וכן נראה מהמשורר שאמר כי היו ישראל נמנעין מלקבור ההרוגי' מפחד הנתני' ביד אויב בצאתם את העיר לקוברם. וכמ"ש אצלנו על פסוק (תהלים ס"ט) שפכו דמם כמים כו' שאחר אומרו נתנו את נבלת כו' שנרא' כי זולת הרוג את ישראל היו האויבים נותנים נבלתם לעוף ולבהמה. והלא אין זה דבר בפני עצמו כי אין ספק שאחר הרוג האויבי' לא היה לאויבים לקוברים שיחשב להם דבר בפני עצמו ועוד כי הפסוקים שלא כסדרן כי תחלה הל"ל שפכו דמם כמים כו'. ואח"כ נתנו את נבלת עבדיך:

אך יאמר כי הגוים נתנו את נבלת עבדיך מאכל כו'. וש"ת למה לא היו יוצאים מישראל חוצה ויקברום. לז"א אין עליהם אשמת דבר כי הגוים הנז' שפכו דמם כו' סביבות ירושלי'. וע"כ איש מישראל אינו יוצא מירושלים לקבור פן ישפכו דמם גם הם ולא יקברו לא הם ולא אחרים. א"כ איפה איך כתוב בתורה שהיו יוצאים וניתנים ביד אויב:

אך אמנם התורה מדברת על רבים ונכבדים כי בגועל נפשם מצרתם מפחד אויב ורעב ודבר. היו בוחרים להיות חללי חרב ולבל יאשמו על הורגם את עצמם בידיהם ויקרא עון. ע"כ בחרו למות בדרך מצוה להוציא את המת מללון בירושלים. וזהו ושלחתי דבר בתוככם. ועי"כ ונתתם בבחירתכם ביד אויב. והנה זה לעומת מה שבמשפטי געלה נפשכם אביא עליכם מה שתגעלו בנפשכם עצמם להוציאה מגויתיכם. וכנגד הג' והיא ואם בחקותי תמאסו אמר בשברי לכם כו' ואפו. שהוא כפרש"י שמחוס' עצים יאפו עשר נשים ויתקרר לחמם. וזה לעומ' מה שהיתה מתקררת דעתם מלקיים החוקים. וכנגד הב' והיא ולא תעשו את כל מצותי מרפיון ידי' במצות ע"כ גם הפת של הנשים ירפה ויהי' פת נפולה משתבר לחתיכות רבות כל ככר וככר עד שלא יכיר שום אשה חתיכות לחמה ויצטרכו לחלקם במשקל. ועל הא' והיא ואם לא תשמעו לי שאתם בלתי חפצים לשבוע מלחמה של תורה לשתות בצמא את דבריהם. לכן ואכלתם ולא תשבעו:

פסקה כו

ואם בזאת לא כו'. ראוי להעיר או' בזאת ולא אמר באלה כאשר נאמר למעלה. ועוד אומרו בחמת קרי ולא אמר בקרי כאשר נאמר למעלה וכן או' אף אני ולא אמר גם אני. ועוד במנין הז' כי הנה רש"י ז"ל אינו מונה והכרתי את חמניכם ולא ג"כ אומר והשמותי אני את הארץ כו'. וכן או' ואתכם אזרה בגוים וכן בכל יתר המשך הכתובים יש הערות אין מספר. ויתיישבו ע"פ דרנו למתבונן בהם מבלי נזכירם. והוא כי אין ספק שעל כל הצרות אין למעלה משבור מטה לחם. כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב. וכן ארז"ל (סנהדרין דף ס"ג) בשברי לכם מטה לחם זו קשה מכלן. וזה יאמר' אחר או' בשברי לכם

כו'. אמר ואם בזאת הקשה בעצם לא תשמעו לי והלכת' עמי בקרי. לומר כי מקרה הוא והלכתי עמכם בחמת קרי. שהוא בחמת כח הטומא' אשר פעלתם באמורכם שהוא קרי. כי אותו הכח יכה בכם ותתמוגגו בידו. וזולת מה שיכה אתכם אותו הכח והכתי אתכם אף אני. ולא אומר גם אני כי עתה יהיה מה שאכה אני בבחינת אף ורוגז מן הקודם. וע"פ דרכו רמז להם רעה גדולה. כי הנה הוא יתב' היה הולך עמם כאשר מצינו שלא נסתלקה שכינה עד גלו תינוקות של בית רבן בחרבן כי תמיד היה שכינה עמהם עד סמוך לחרבן. כמשז"ל (במדרש איכה פ' ב') ויתר הקב"ה על ע"ג ועל ג"ע ועל ש"ד ולא ויתר על ביטול תורה. וכ"ז שהיתה תורה ביניהם לא זזה שכינה מהם. וזאת תהיו תלונתו יתב' בכלל תלונותיו. כי היה שוכן אתם בתוך טומאותם. וזה יכוין באו' והלכתי עמכם בחמת קרי. כי הייתי מהלך אתכם בהיותכם בחברת חמת קרי. שהוא כח הטומאה הנעשה בעונם כמדובר. וקרוב לענין זה אפשר מהכתובים הקודמים בענין הקרי. ובאו' זה פעמים קרי. ואם תלכו עמי קרי והלכתם עמי קרי. ואח"כ או' והלכתם עמי בקרי למה ייתר הבי"ת. וא"כ מוסיף בחמת קרי. אך אפשר כי קרי הוא ענין טומא'. כמז"ל (שם דף ק"ח) על ויקר אלהים אל בלעם שהוא ל' קרי ל' טומאה. ובזה יאמר תלכו עמי בחברתי במה שלא תרפו ידיכם מן התורה. אך עמכם קרי וטומאת עונותיכם והשלחתי כו'. אולי תרחיקו הטומאה מעליכם ולא אתן כח את הקרי יכה בכם עדיין. כ"א בידי והשלחתי כו'. אך ואם באלה לא תוסרו לי ותהיו עדיין הולכים עמי בלתי מתרפים מהתורה. אך עדין השרץ הקרי וטומאה בידיכם. וז"א קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי כביכול בחברת הקרי וטומאה. וזו רעה חולה להכניס צרת הקדוש' עמה בבית. וזולת מה שהקרי יצר לכם כנודע. כד"א ותמוגגנו ביד עוננו ומלאכי חבלה שאדם פועל בעונותיו הן הם המכים אותו בעה"ז ובעה"ב. והכתי אתכם גם אני בידי כו'. והנה אחר שני זוגי ייסורין הנז' אם בזאת לא תשמעו לי והלכתם בקרי בבי"ת כי כבר נדבק בכם בעצם. וגם רמז בבי"ת כי הוכפל איכותו כי זה פעמים החזיקו ולא הרפוהו בב' זוגי ייסורין שבאו עליהם. ואז והלכתי עמעם בחמת קרי שנתעבה ומכה בכם יותר בחימה שפוכה. והוא יותר תלונה היותי מתחבר והולך אתכם בחברת החמת קרי. כי אינו לפי כבודי חלילה:

פסקה כט

ואכלתם וכו'. הנה מהראוי להעיר ה"ה (א) כי אחר או' געלה נפשי אתכם און על זו רעה גדולה הימנה. ומה יתן ומה יוסיף אחרי זאת או' ונתתי את עריכם חרבה. ומה גם עתה כי הנאמר למעלה שהם צרות המגיעות מנפש ועד בשר. הם גדולים מהיות עריהם חרבה. (ב) או' והשמותי את מקדשיכם הרי נאמר למעלה ושברתי את גאון עוזכם שהוא חורבן

ב"ה. (ג) או' ולא אריח בריח ניחוחכם. האם היה עולה על לב שאחר שממת ב"ה יריח בריח ניחוח. (ד) או' והשמותי אני את הארץ. ה"ה בכלל או' ונתתי את עריכם חרבה. וכמו זר נחשב למ"ד שהיא נחמה איך הוא בין הדביקים. (ה) או' ואתכם אזרה בגוים שיורה שעד כה היו בארצם. והלא נאמר שהיו עריהם חרבה. ואין זה רק בהיות ישראל בגוים. (ו) שהרי מכת החרב נאמרה למעלה כמה פעמים. (ז) מה שחוזר ואומר והיתה ארצכם שממה. הרי נאמר והשמותי אני את הארץ כו'. וכן או' ועריכם יהיו חרבה הרי נאמר ונתתי את עריכם חרבה.

אמנם הנה אחשבה כי רצה הקב"ה להורות לנו הד' גליות זה אחר זה ובצרות. שעד הראשון הוחל ונמשך עד או' וגעל' נפשי אתכם. ואמר ייסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם. והם (א) ואכלתם בשר בניכם (ב) ובשר בנותיכם תאכלו. ולהיות נחשבים לשנים הזכיר אכילה ב' פעמי'. (ג) והשמדתי וכו'. (ד) והכרתי וכו'. (ה) ונתתי את פגריכם שהוא היותם פגרים מתים שהם מזי רעב כמ"ש ז"ל. (ו) והוא רעה חולה היות על פגרי גלוליהם שימותו דבקים בגלולים. וכעובדא דאליהו (בסנהדרין ס"ג) עם אותו נער שהיה מחטט שעורים באשפה. ואמר לו אליהו הילך גליסקא יפיפיה. ואמר שמע ישראל ה' וכו'. והשיב לו אבי ואמי צוו לי שלא אזכיר דבר זה. א"ל ומה למדוך אז הוציא צלם זה מחיקו ונשקו וחבקו והחזירו לחיקו. ואז בפניו נפל הנער מרעבון לאפיו על האשפה ומת. נמצא הוא מושלך פגרו על פגרי גלולו שבחיקו על האשפה. אמר אליהו עליו מקרא זה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. (ז) וגעלה כי זה עולה על כלנה. ובזה הגיע עד חורבן בית ראשון. כי ע"כ הי' הנביא בוכה למה לנצח תשכחנו. והועילה תפלת רחל שא"ל הקב"ה מנעי קולך מבכי וכו' ושבו מארץ אויב. ואח"כ בגלות השני היחל הוא גלות מדי שהי' בימי אחשורוש. וז"א ונתתי את עריכם חרבה. ולא אמר ואחריב עריכם על כי בימים ההם כבר היו חרבה. כ"א שבסוף הע' שנה כשהתחילו לבנות ב"ה בא אחשורוש וביטל הבנין. ונשארו ערי ישראל חרבה כי לא נבנו עד נגאלו מאותו הגלות. ונתתי את עריכם חרבה שישארו ציון וירושלים חרבה כאשר היו עד נגאלו. ואח"כ על גלות יון שבאו ופרצו פרצות בהיכל ובקצת לשכות. אמר והשמותי את מקדשיכם. ולא היתה שממה גמורה כ"א צד שממה. מספקת לשלא אריח בריח נחוחכם שהוא שע"י שנכנסו וטמאו הטהרות ופרצו פרצות ביטל התמיד כמה זמן. וזהו שתמה ולא אריח בריח נחוחכם כי מציאות מקדש לא חסרו בזמן ההוא. כ"א שלא הריחו כמה ימים מהם ע"י הפרצות וטמאתם הטהרות. ועל הגלות הד' שהגלה טיטוס ונותרה הארץ שממה ונתפזרו בגוים ונהרגו רבים בארצות פיזור. על זה אומר והשמותי אני את הארץ

וכו'. ואתכם אזרה בגוים כמ"ש ז"ל (מדרש איכה) כמרקד בנפה ומתפזרים הגרגרים והריקותי אחריכם חרב וכו'. ואז והיתה ארצכם שממה. לא כאשר היה בבית ראשון ע' שנה בלבד. כ"א הויה עיקרית. וז"א והיתה וכו' ועריכם יהיו חרבה שהוא ימים רבים. ואומר הוא ית' ראו עתה מה בין חורבן בית ראשון לשני. כי רבתה רעת השני' כי הנה אז. כלומר אז בראשון הנזכר למעלה תרצה כו'. וזהו טעם שבמלת אז. כמגביה קול ואומר אז על מה שכבר עבר. ולא על מה שהוא מדבר עתה. והענין לומר הנה אז בראשון הנ"ל לא היה רק שתרצה הארץ את שבתותיה שהוא ע' שנה כמספר השנים שביטלו מלקדש שמטות ויובלות. ולא יהיה כל צרתכם רק שאתם בארץ אויביכם. אך לא אבדתם בה אפילו מקצתכם. בכלל הדבר הטבת הארץ תהיה. שגם שעיקר רצון הארן לא היתה רק לתת פריה ו' שנים ולשבות בז' בקדושה. ואז תתרצה במה שתשבות הארץ שתבטל בלבד. כי ואתם בארץ אויביכם. אז תשבות בראו' צרתכם שאתם בארץ אויביכם. והרצת כאלו מקבלות ברצון את שבתותי' כאלו עשיתם אותם בקדושתם. למען נכות אשמתכם. ושמא תאמרו אף כי תתרצה בזה מבלי תת פריה הלא לא תרצה את שבתותיה עד מלאת לה ע' פעמים ז' שנים כמספר השנים אשר ביטלו בהן את שבתותיה. באופן כי גם בחורבן ראשון רעת ישראל תהיה רבה מאד. לז"א כל ימי השמה תשבות כי לא תמנה בהשמה רק שנות מספר השבתות לבדן. ולא מה שביני ביני כאלו תמיד היא שובתה. את אשר לא שבתה בשבתותיכם. ולא את אשר היה בנתים. באופן שהם שנים מועטים ע' בלבד. אך אמנם הנשארים בכם בגלות הד'. שעליו אמרתי ואתכם אזרה בגוים מלבד אורך הגלות שאינו עד ריצוי השמטות בלבד כראשון. ג"כ לא יהיו כראשון נוחים בגלותם. כ"א והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם בארצות רבות של אויביהם. וגם ורדף וכו' ואבדתם בגוים מטומעים בע"ג. כאשר שמעה אזנינו בגלות קדמון בדורות אשר היו לפנינו. כי כמה נאבדו בדתם עד שוהנשארים בכם ימוקו בעונם. שע"י עונם אשר המירו נמקו. כי חקרו אם משמרי' תורתם. ותמורתם להמית' ולייסרם אם לא יחזיקו בדתם ויחפשו באיזה צד יהודית. נמצאו נמקים בעונם אשר העוו בהמירם. וגם אשר לא המירו רק אבותם והם בעונות אבותם אתם שנולדו ונמשכו בו. גם הם ימקו ויתמוגגו באותו עון על בלתי שומרם אותו בחקירתם ליסרם ולשורפם אם אינם שלמים כ"א מחזיקים בדת משה וישראל. כי ימקו בהחזיק עונם באומרם כי לא יהודי' המה. נמצאו שבעונות אבותם אתם ימקו:

פסקה מ

והתודו את עונם וכו'. ראוי להעיר. (א) איך אחר הווידוי ותשובה הוא אומר אף אני אלך עמם בקרי. (ב) אומר והבאתי אותם בארץ אויביהם שהל"ל מארץ. שאם הוא שיוליכם לארץ אויביהם הלא כבר הם שם. וגם לשון הבאה הוא הפך הכונה. (ג) אומר או אז יכנע כו' מהו הספק הזה והמפרשים הוציאו מלת או ממשמעותו. כי פרש"י ז"ל שהוא כאומר שמא אז יכנע כו'. והוא דוחק גדול. כי מה נשתנה או זה מכל או שבתורה. או דודו או בן דודו וכאלה אין מספר. (ד) מה ענין אומר ואז ירצו את עונם. יותר הי' ראוי לו' ימאסו את עונם משירצו אותו. (ה) אומר וזכרתי את בריתי יעקב כו' שיראה זכיר' לטובה. ואיך סמך והארץ תעזב מהם שמורה כעס גדול ע"י זכירת זכיות. (ו) אומר זכירה ג"פ ולא כללה כא' להיות האבות והארץ נגררות אחר מלת וזכרתי. או כלם סמוכי' אל מלת אזכור שאחר הכל. ואם היא לומר זכירה בכל פרט למה ביצחק לא נאמר זכירה. ומה גם כי אין בין זכירת אברהם לזכירת הארץ אלא תיבה א'. ולמה חזר לאמר זכירה בפני עצמה. ולא אמר ואף את בריתי אברהם ואת הארץ אזכור. (ז) שאם להליץ בעדנו היא זכירת הארץ. איך הארץ תעזוב מהם כו' כשונאה אותנו. (ח) אומר והם ירצו את עונם כבר נאמר למעלה ואז ירצו את עונם. (ט) אומר יען וביען כי מלת וביען מיותרת ובלי הבנה. (י) אומר במשפטי מאסו ואת חקותי געלה נפשם למה מכל ז' עבירות שאמר למעלה אינו מזכיר אלא אלו הב' לבד. (יא) באומר ואף גם זאת שהם מלות יתירות ומשוללת הבנה. (יב) כפל אומר לא מאסתים ולא געלתים. (יג) כי מתחלה הל"ל להפר בריתי אתם ואח"כ לכלותם:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי ז' מיני עבירות היו. והאחרונה הכבודה והיא להפרכם את הברית. שהוא בכונה למרוד להפר ברית להכעיס. ואחרי זאת בייסרו יתב' אותם חידשו עוד עון ח' והוא אומר. שמקרה הוא היה להם. והוא אומר ואם תלכו עמי קרי כו'. ואמר עתה כי אחר המשך הזמן הנזכר יתודו את עונם הוא א' מהז'. והוא האחרון הוא המרד ומעל מכוונים למרוד. וזהו במעלם אשר מעלו בי. וגם יתודו על אשר הלכו עמי קרי הוא הח'. אך לא על אשר מאסו בתורת ה' ומאנו עשות מצותיו. ובמשפטיו געלה נפשם. שהן תכלית הדרגות הקודמ'. גם אני אקל ברעת' ואלך עמם בקרי ולא בחמת קרי האמור למעלה שהוא יותר קושי. והבאתי אותם בארץ אויביהם והוא כי למעלה אמר ואתכם אזרה בגוים שהם ב' רעות (א) שאסתלק מהם. (ב) שאפזר אותם בארצות רבות. אמר שעתה ישוב ילך עמם. אף שיהיה בקרי על מאסם בחקיו יתב' ובמשפטיו. אלא שיקל מעט שלא יהיה בחמת קרי. הנה נתקנה הא'. ועל הב' והוא הפזור. זאת אעשה לכם

שוהבאתי אותם מן הארצות רבות בארץ א'. גם שהיא גם היא מהאויבים. יתוקן הפיזור והוא השנית. וז"א בארץ אויביהם ולא אמר מארץ או לארץ. וש"ת שלמה אהיה כמקליט ניזרה שלא ישובו בשלמות רק מהמרד להפר ברית ומהקרי. והלא הבחירה חפשית ביד האדם. ואולי ישובו בשלימות מאהבה תשובה שלמה. ובזה תהיה כמכריחם. ע"כ אני אומר או אז יכנע כו'. לומר איני מחליט גזירה כי אין הידיע המכרעת. ולא דבורי זה. כי הנה גם עתה אני אומר או אז יכנע לבבם הערל כו'. לומר גם אפשר כי אז כשיתודו יכנע לבבם לגמרי. ואז אפשר תהיה תשובתם כ"כ שלמה. עד שואז ירצו את עונם שיעשו מהעון רצון וזכות כי ישובו מאהבה שזדונות יעשו כזכיות. כמ"ש בגמרא (יומא דף פ"ז) שכשהוא מאהבה נעשית זכיות. כאומר כאן מאהבה כאן מיראה. שהוא גדר אחרון של תשובה. ואחר אומר או אז כו' כלומר שאינו מחליט שלא ישובו רק מהאחרון והקרי כי אפשר שיתפסו קצה התשובה. חזר להשלים מאמרו אשר היחל שהוא היותר קרוב שלא ישובו רק מהמעל והקרי. ועל זאת אמר וזכרתי כו' והראי' שחוזר אל הקודם ולא אל אומר או אז יכנע כו'. שהרי אומר אח"כ והם ירצו את עונם. ואם על אומר או אז כו' הרי אמר והם ירצו את עונם:

והנה ארז"ל (במ"ר פ' זו) למה באברהם ויצחק נאמר אף וביעקב לא נאמר אף. אלא יעקב שהיתה מטתו שלמה לא נאמר בו אף. והנה בהערתם זו. נבא אל הענין וניישב מה שהערנו בכתוב והוא כי הנה קושייתם זו למה ביעקב לא נאמר בו אף לא תצדק כי אשר נזכר ראשון איך יאמר בו אף. אשר איננו צודק רק בנוסף על הקודם. אך אין ספק שכוונתם היא למה התחיל ביעקב. באופן שלא נאמר בו אף שהיא בראש הפסוק. קושיא אחרת למה היפך הסדר. והזכירם מלמטה למעלה. ולא היחל מאברהם להזכירם כסדרן:

אך הוא כי ברחמיו ית' להפליא חסדו לנו. לא רצה להתחיל מאברהם כי יש בו אף שהוליד את ישמעאל. וכן ביצחק על עשו. באופן תמצא מדת הדין מקום לבלתי הניח כח הרחמים להשלים הטובה ע"כ התחיל מיעקב שמטתו שלמה כי אין בו פתחון פה לבלתי התמלא רחמים. וזהו וזכרתי את בריתי יעקוב. וע"כ יעקוב נכתב פה מלא. ואז אחר שהתחיל באילן גדול ויסכרו פיות הקטיגורים המנגדים. גם בהזכי' את יצחק לא ינגדו. וזה ואף את בריתי יצחק כלו' עם שיש בו אף. לא יהיה בו ניגוד. אחר שבראשון לא מצאו בו ניגוד. רפתה ידם. וע"ד זה ואף אם בריתי אברהם אזכור. והנה ביצחק לא נאמרה זכיר'. על כי אין ברית יצחק לעצמו רק נאמר לו והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ומה שנאמרה זכירת אברהם אחר הזכיר שמו. מה שלא עשה כן ביעקב. אפשר לבלתי הפריד בין אברהם ליצחק כי לשניהם ברית אחת. וכמ"ש ע"פ אשר כרת

את אברהם ושבועתו ליצחק. שהוא שבועתו של אברהם ליצחק. כמ"ש במקומו שהוא לבל תהיה ע"פ מדת יצחק רק ע"פ מדת חסד לאברהם. ואחשבה בלבי כי גם זו תחבולה מאלהינו ית' לטובתינו לבלתי הפריד את יצחק מאברהם למזוג הדין בחסד. ולא עוד אלא שעושה עיקר מהחסד. ואומר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ולא נשבע לו בפני עצמו כאשר עשה ליעקב. אך הוא לבלתי תהיה לו ע"פ מדתו כמדובר. ועדיין היה אפשר לומר ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ. ויחזור אל אברהם ואל הארץ. אך כיון הוא יתב' לאמר מה אעשה לכם בני. ויש לכם מיימינים ומשמאילי'. כי הנה זכירת יעקב היא העוזר' אתכם בעצם וכן יצחק וכן אברהם גם שבהם אף. עכ"ז אזכור בריתם. אך מה אעשה. כי לעומת זה והארץ אזכור. כי זכירת הארץ מנגדת אתכם על שבתותיה אשר ביטלתם. ואברהם ויצחק אין מהם עזר בעצם. כי יש לזה נגוד מישמעאל ולזה מעשו. לכן מה אעשה לענין האבות אתחיל מיעקב. ועל ידי כן גם מאברהם ויצחק תעזרו כמדובר. שגם אלה אזכור. אך מה אעשה כי לעומת' הארץ אזכור אשר ביטלת' שבתותיה ויהיה ניגוד. לכן על דבר הארץ אפייסנה. כי והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה. וע"כ. הפסיק בין הארץ לאברהם במלת אזכור. כי אין הזכירות שוות כ"א הפכיות כמדובר. כי של האבות הם לטובה. ושל הארץ להפך. ואז בהיות הארץ עזובה מהם יתנו אל לבם לגמור התשובה. וזהו והם ירצו את עונם כי ישובו מאהבה עד עשות מהזדון זכות ורצון. ופירש ואמר מה שצריכים לשוב עתה אחר וידויי' הנז'. הוא בשביל ב' דברים. וזהו יען ביען כלו' בשביל דבר **א**' ובשביל דבר **ב**' ומה הן הא' כי במשפטי מאסו. והב' כי בחוקותי געלה נפשם. כי ב' אלה הן הנשארים מלשוב והם הנז' למעלה. ואם בחוקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם. כי מה שאומר להפרכם את בריתי גם לסיים בקרי. כבר שבו מהם. וגם או' לבלתי עשות. הם נמשכות ממאיסת חוקים ומשפטים. שע"י כן הוא לבלתי עשות וכו'. ואומר הוא יתב' הנה אצ"ל הראשוני' הקלים מאלו. שהם ואם לא תשמעו ולא תעשו. כ"א גם שני זדונות אלה מאיס' חקים ומשפטים ירצו אותם. כי יעשו רצון וזכות בשובם מאהבה:

פסקה מד

ואף גם זאת וכו'. ליישב מה שהערנו בכתוב. נשים לב אל סדר היסורין. והנה הם ו' חלקים נחלקים לד'. והוא כי בג' ראשונות הורה שעד ג"פ אינו מתפרד מאתנו. רק מייסרנו על ידו ומשלח בנו מכו'. והוא עמנו ואינו מניחנו למקרי הזמן. וז"א בא' אף אני אעשה זאת לכם כו'. כלומר ע"י והפקדתי עליכם שאהיה אני המפקי' בעצמי. וכן כל השאר ובב' אמר ויספתי ליסרה אתכם שהוא ע"י ית'. ובג' נאמר ויספתי עליכם מכה

וכו' והשלחתי כו' ועדיין אין קרי נזכר. כי לא יניחם אל המקר'. אך בד' אמר והלכתי עמכם בקרי שאניחכם למקרה. וגם אני אכה זולת הקרי וזהו וגם אני וכו'. ועדיין הוא בקרי. אך לא בחמת קרי. אמנם אח"כ בה' אמר. ואם בזאת וכו' והלכתי עמכם בחמת קרי. ובזה מכביד הרבה. ועל זאת אמר אח"כ והתודו וכו' והבאתי אותם בארץ אויביהם שהוא כמפורש למעלה. כי בחמישית היו מוזרים בגוים. וכאשר יתוד' ויביאם הוא ית' מקובצים בארץ אויביהם במקום א' ולא מוזרים. נמצאו הו' מוחלקים לד' ג' ראשונות חשובות כא' לפי הדרגתן כמדובר. ונאמר בתחלתן אף. כאו' אף אני אעשה זאת וכו'. והחלק הב' שהיא הרביעי'. נאמר בו גם אני שבע וכו'. ובחלק הג' הוא החמשי. נאמר בו ואם בזאת לא תשמעו לו. והחלק הד' שהוא הששי. נאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם. ועל הד' החלוקו' האלה על הא' אמר ואף. ועל הב' אמר גם. ועל הג' אמר זאת. ועל הד' והיא והבאתי אותם בארץ אויביהם. אמר בארץ אויביהם. ואמר בכל הד' חלוקים וזמנים אלו. לא מאסתים בא' ולא געלתים בב'. לכלותם להפר בריתי אתם בג'. עם היות בו תוקף ורוגז. ועל הד' שהוא אחר שהתודו. אמר כי אני ה' אלהיכם. כי גם שהרבו לפשוע אחרי שובם אני ' אלהיהם. לא נגעו אז באלהותי כי אני ה' אלהיהם. כי מקובל אני אליהם לאלוה ופטרון. כי שבו ממעלם אשר מעלו בי. ואשר הלכו עמי בקרי. ואחרי שנתן טעם אל מאי דסליק מניה. אמר כי גם על ג' חלוקות ראשונות מה שלא מאסתים וכו'. היא כי וזכרתי וכו'. הנה וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. שהיו שם עובדי ע"ג וימרו על ים בים סוף. ועכ"ז כרתי להם ברית. וגם היות לעיני הגוים כי קריעת ים סוף ראו כל הגוים. כי ותבקע הים לא נאמר כ"א ויבקעו המים. שהוא כל מימות שבעולם. וגם להיות להם לאלהים בסיני. כי נודע לעיני הגוים כמז"ל (במכילתא פ' יתרו) כי הכל שמעו והלכו אצל בלעם וכו'. וגם שהם נשתנו. אני ה' כלומר אני בהויתי כי אין בי שינוי חלילה. ובריתי אקים בהיותם בלתי כשרים. כאשר עשיתי בתחלתם:

פסקה מו

אלה החוקים כו'. הנה ראוי לשית לב כי פ' זה היה יותר צודק ליכתב בסוף כל התורה. וגם לדקדק או' ביד משה. כי מי לא ידע כי משה קבל הכל. וגם הל"ל על יד משה ולא ביד משה:

אך יתכן כי אחר או' יתברך את כל דברי המוסר הגדול הזה. על הבלתי שומע ועושה חוקותיו ותורותיו ומצותיו ראה והנה. לא יבצר מאיש שוגה או מפתי. לו' מי יודע אם משה היה יכול לזכות את כל דברי החקים והמשפטים וכל תורה שבכתב ושבעל פה כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן וסייגיה'. ואולי שכח ושינה כי רבו מאד לבלתי ישכח ילוד

אשה דבר מה. וא"כ למה ייסרנו ית' על בלתי קיים אשר צוה לנו משה. ע"כ אחרי המוסר הגדול הזה בא הוא יתב'. ואמר לנו דעו נא כי אלה החוקים והמשפטים והתורות שהן תורה שבכתב ושבעל פה. הן הם אשר נתן ה' בסיני בינו ובין בני ישראל בלי תוספ' או מגרע'. והוא מז"ל במקומות רבים כי לא בלבד הי' דברו' נאמרו בסיני כ"א כל התורה ג"כ מראש ועד סוף וכל פרטי תורה שבע"פ. שכל חלקי התורה הם נכללים בי' הדברות ואת הכל שמעו ממנו ית' אל כל ישראל. וזהו בינו ובן בני ישראל. אלא שישראל שכחו כי גם שהח' דברות שמעו מפי משה. הנה כתבנו שם במקומו. כי גם אז פיו ית' היתה המדבר' בצירף ית' קולו בקול משה. שאל"כ איך היה קול בשר ודם נשמע י"ב מיל על י"ב מיל. לולא קול ה' שהוא עיקר. וזה אמר הכתוב משה ידבר והאלהים יעננו בקול. וגם ארז"ל (במדרש חזית) שאחר כל דבור ודבור היה הדבור עצמו שב ומדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו': ונחזור אל הענין. והוא כי כונת הכתוב כי הכל ניתן לישראל ואם הם שכחו משה לא שכח. כ"א כאשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. כך נשאר הכל ביד משה שלא נשכח ממנו כחוט השערה. ואין לפקפק בכל דבריו. כי בכל ביתו ית' נאמן הוא להימין ולהשמאיל אל השערה ולא יחטיא. והוא מז"ל (ובש"ר פ' מ"ז) שבקש לו הקב"ה ולא מצא כלי זפות במשה כלו' שהוא שאין מימיו נזחלין חוצה. כי הוא ככלי זפות. וכונת המשל הוא כי גם שילוד אשה היה ומחומר קורץ. וע"כ יהיה ככלי חרש שמימיו נזחלין ויוצאין מדפניו. אמרו שהיה ככלי זפות שעם היותו של חרש הוא זפות. כך תקן הוא את חומרו עד שלא ישכח ולא יאבד טיפה. וז"א ביד משה כי הכל כאשר נתנו ה' עדיין היה ביד משה:

פרק כז

פסקה א

וידבר ה' כו'. דבר אל בני ישראל כו'. ראוי לשים לב (א) אל כפל אומר דבר ואמרת. (ב) אומר כי יפליא נדר ולא אמר כי ידור נדר. (ג) או' בערכך כו'. כי בפ' זה ובכל שאר פסוקים אלו או' ערכך במקום ערך. מה ענין הכ"ף יתירה:

אך הנה מה שהיה דעת נוטה. הוא כ"א יאמר איש ערכו או ערך פלוני עלי. שישומו אותו לפי ערך כיוצא בי הנמכר בשוק. והכל לפי מ"ש אדם. הבחור כבחרותו והזקן כזקנותו והחלש כחולשתו והגבור כגבורתו לזה אמר דבר כו' ואמר' כו' לו' דבר להם ד"א כהקדמה אל מה שואמרת אליהם. וההקדמה היא כי יפליא נדר והאמירה שאחריו הוא בערכך נפשות לה'. והוא לומר הנה דע לך כי ענין הנדר אי אפשר שיהיה לשום בחינה כיוהרא שהוא וותרן וכיוצא. רק על בחינת הפלאה שהוא לפרוש עצמו משטף דברים

גופניים ולהתקדש לשמו יתברך. כי על כן אמור ערכי עלי למען תחול קדושה על עצמו מעין כל דבר שהוקדש ונפדה. שלא יבצר מלחול בו קדושה מהכין זה לו הכנה להנהיג עצמו בקדושה. כאומר בלבו איני אשר הייתי עד כה. כי עתה הוקדשתי לשמים ונתתי ערכי לה'. וההיקש בזה באומר ערך בני או אחי וכיוצא בו שהוא להכינו לקדשו לכהנו לו ית'. וזהו כי יפליא נדר שהוא בחינת הפלאה ופרישו'. ולכן ע"י הקדמה זו לא יתכן יהי ערכו לפי מה שהיא נמכר בשוק. כי שמא זו היא מה שראוי יותר לעסקי העה"ז. כי החזק אשר כח בו לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא. ימכר ביותר. כי לא תהיה השומא בבחינת הנפש רק בבחינת הגוף החזק הוא הרפה. אך אחר ההקדמה שכונ' הנדר היא על דבר הפלאה. הנמשך מזה שעליו נאמר ואמרת אליהם הוא בערכך נפשו לה'. כי לא יהיה רק לפי בתינ' נפשו לה'. ולא בבתינת גופו. ואמר בערכך כלומר כי אחר שאינו לפי הגופים אשר היה אפשר לשום בדמים. כ"א לפי הנפשו'. לכן א"א לכם לדעת איזו נפש חשובה יותר מזולתה. ועד היכן העודף מזו על זו מגיע. כי אין ידיעה זו בלתי לה' לבדו. כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות מצעדי גבר הנסתרות והנגלות. ולפעמים עליונים למטה ותחתונים למעלה לכן תשוה המדות וערכך שלך. אם צדיק אתה אשר ראוי לדבר בו לנוכח. כי כן אני דובר בך אותו הערך תעריך כל נפשות לה'. כי לה' המה לבדו ית'. וזהו בערכך נפשות לה'. והוא שיהיה ערך שוה לכל אשר מנן כ' עד בן ס'. וכן בכל יתר מספרים האמורים בפר'. כי לא ידע אנוש ערכן:

או יהיה ענין הכתוב. בשום לב אל פסוק שאחריו והיה ערכך הזכר כו' והיה ערכך חמשים כו'. כי ב' תיבות שהם והיה ערכך השניים מיותרים. ועוד למה לא התחיל מלמטה למעלה. מבן חדש עד בן ה' שנים. ומבן ה' שנים לכ' שנה. ואח"כ מכ' לס'. ואח"כ מס' ולמעלה. או מלמעלה למטה שיתחיל מס' ולמטה. הוא מס' לכ'. ואח"כ מבן כ' לה'. ואח"כ מה' עד בן חדש. וגם לא תפס סדר שיעור המעו'. כי הא' הוא נ' והג' ה'. והד' ט"ו:

אמנם הנה עיקר זמן האדם הוא מבן כ' עד בן ס'. כי כבר יש בו מקרא ומשנה ומצו' וחופה והוא בר עונשים והוא בעיקר כחו לעסוק בתורה ומצות. כי כבר הוא בן כ' לרדוף. נמצא כי כל עיקר האדם הוא בזמן ההוא. על כן בו התחיל כי הוא עיקר ונדרו גדול מכל השאר.

ועוד לימדנו בחינת חשיבות העומדת להשתלם על אשר נשתלם. והולך וממעט בפעולת שלמותו. כי גם שיותר עושה העושה מעט מאשר היה עושה בימי שלמותו. מאשר עושה מי שעדיין לא נשתלם אלא שהולך לקנות השלמות. עכ"ז כיון שזה הולך וקונה. והאחד

הולך ומאבד. יותר נחשוב את ההולך וקונה עם שעדיין לא קנה אפי' מקצת. מאשר קנה הולך ומאבד עם שעודנו פועל צדק. וע"כ ראוי להקדימו ולהחשיבו. והוא לימוד נאה כי טוב בעיני ה' לכבד ולהחזיק ביד אשר לו הכנה או התחלה להשיג החכמה. או הכשרון למען יחרץ לאמץ כח למען ירוץ ולא ייגע עד ישיגנו. וזהו כי אחר הזכירו ית' ערך אשר מבן כ' עד בן ס'. שהוא עיקר זמן השגת השלימות והכשרון במקרא ובמשנה ומצות. אשר קדם קודם הכ' שנה. כי בן חמש למקרא. בן עשר למשנה. בן י"ג למצות. כי מכ' שנה והלאה הוא עוסק בשלשתן. ומה גם שהוא שנתים אחר החופה ומשולל הרהור. וגם אימת עונש שמים עליו כי אז ודאי שלם. וגם הוא בעיקר כחו כי בן כ' לרדוך. כי מאז עד ס' לזקנה. והוא כללות שנות יגיעת והשגת השלמות. והנה לפני הזמן הזה ולאחריו יש ב' בחינות הפכיות. כי בכל השנים שלפניו שהוא מהילדות. הוא מוכן להשיג השלמות והולך ומתקרב אליו אך מה שלאחר ס' והלאה הוא הולך וממעט בעבודת שמים וביגיעת המצוה. כי הם ימי הרעה ותשות הכח. ע"כ הורנו יתב' כי טוב להקדים ערך מה שמבן ה' שנים לכ' שנה. מלהקדים ערך מה שבבן ס' ומעלה. כי זה הולך ועולה מוסף להשיג השלימות וזה הולך ופוחת מאשר קנה. ולא בלבד מה שבין ה' לבין כ' שהוא זמן הלימוד והתחלת המצות. כ"א אפילו מה שמבין חדש לבין ה' שנים. שאין אז לא למוד ולא מעשה הטוב. כל זה הם ימי הכנה לבא עדיהם ע"כ גם הזמן ההוא הקדים לימי הזקנה ושיבה. עם היות כי לא יבצר מהיות בהם תורה ומצוה קצת. משא"כ מבן חדש עד בן ה' שנים שאין בהם לא זה ולא זה. כי על בחינה זו הוסיף ערך הזמן ההוא מהזמן הראשון. כי זה ה' שקלים וזה ט"ו. אך על פי כן לענין הקדימה הקדים זמן שמבן חדש כמדובר:

והנה בזה נבא אל הענין. והוא בהזכיר מאמרנו פ' כי תשא באומר זה יתנו מחצית השקל בשקל הקודש כו'. מחצית השקל תרומה לה'. והוא כי הלא אומרו שם בשקל הקודש הוא בשקל הקדש האמור פה בערכין כפרש"י ז"ל. והלא ראוי לשית לב כי אחר ששם מפרש השיעור ואומר עשרים גרה השקל. מה צריך לומר שהוא בשקל האמור בערכין. וכן באומר פה חמשים שקל בשקל הקודש שהוא שקל הקדש האמור שם מה יש לו ללמוד משם. הרי גם פה נאמר וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל.

אך הנה כוונתו ית' להשיב על קושי גדול מאד. והוא כי איככה נוכל וראינו סתירה בתורה בערך האיש מן הקצה אל הקצה. כי שם בכופר נפש עושה ערך האיש כופר נפשו מחצית שקל אחד. ופה בערכין נ' שקלים שלמים. וזה וזה מבן כ' שנה ומעלה. ע"כ היה הדעת נוטה כי אין השקלים שוים. ע"כ אמר שם פ' כי תשא בשקל הקדש האמור בערכין. וגם פה אמר בשקל הקדש האמור שם. וא"כ איפה שבה הקושיא לאיתנה. וע"כ אמר

שם זה יתנו מבן ך' שנה ומעלה. שהוא זמן שערך האיש נ' שקלים יתנו מחצית השקל בלבד. והוא בשקל הקדש שבערכין ממש. ואם כן איך אני מתרצה במחצית השקל ה"ה כי תרומה לה'. והוא כי התרומה שיש לה שיעור בתורה הוא תרומת מעשר. והיא א' מק'. כי מק' סאין היה הישראל נותן י' ללוי. והלוי נותן מהעשר א' הרי א' מק' כך מחצית השקל הוא א' חצאי שקל שהם נ' שקלים. וזהו מחצית השקל כו' תרומה לה' כי בתרומת הערך אני מתפייס ומוותר הצ"ט חלקים. והוא כי להיות אני התובע אני מוותר. אך שיש כי יפליא בפיו נדר לא יוותר. כ"א בערכך נפשות שהוא ערך שלם יתן לה' כלומר משא"כ כשהוא ית' בעצמו התובע כי אז הוא מוותר. ובזה אל תתמה על ב' הווייות משונות מאשר שם אשר תראה. הלא המה א' כי פה והיה ערכך וכו' אשר תעריך אתה מבן כ' עד ס' שנה. משא"כ שם כ"א מכ' ומעלה. אך גם ליותר מס'. ועוד הויה ב' והוא בענין המעות כי זה הוא נ' שקלים. ובזה אל תבא לומר אולי אין שקלים שוים. כי זה גם הוא בשקל הקדש האמור שם. כ"א שפה הוא כי אתה מפליא הנדר ונותן בערכך כמדובר. וז"א פעמים והיה ערכך. וגם אומר בשקל הקדש. ובגלל הדבר הזה מוסיף הכ"ף ואומר בערכך. ולא נאמר בערך. לרמוז כי זה הוא בערכך אתה העצמי שאתה בא להעריכו. ולא במה שאני נתפייסתי בכופר נפש. כי שם לא היה ערכך כמדובר:

ועדיין זולת סוד ה' צריך בל נפטור עצמנו מלתור אחר טעם איזה רמז לפי הפשט אל תתו ית' דבריו לשיעורין האלו בערכין. מוחלקין זהו מזה לזכר ונקבה. והנני מגיד מן אשר הביא אלוה בידנו. והוא כי **הזכר מבן חדש** שיצא מכלל נפל. ה' דברים טובים ימצאו בו. א' מציאות הוא עצמו שהוא בן קיימא מתגדל לעבוד את ה'. וגם אביו זוכה על ידו בד' דברים: (א) בברית מילה אשר מל אותו מעודו בן ח' ימים: (ב) מצוה פדיון כשהוא מבן חדש אם בכור הוא. הרי נמצא בו מצוה זו. (ג) שמקיים על ידו מצות פריה ורביה. (ד) שעל ידו מקיים מצות צדקה תמידית. כמז"ל עושה צדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו הקטנים. (הרי ה) דברים. ע"כ יש בו ערך שווי חמשה שקלים. אך הנקבה אין בה ברית ופדיון. נשארו לה ג' שקלים. **ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה**. מאז האחדים לא יחשבו כ"א העשיריות. והוא כי בזמן ההוא יש בו שני דברים גדולים לזכר. שהם תורה ומצות נוספות על הקודמות. כי בן חמש למקרא. בן עשר למשנה. בן חמש עשרה לגמרא הרי תורה. ובן י"ג למצות. הרי ב' דברים חשובים וגדולים מאד. ע"כ יהיה ערכו שני עשירו' שקלים. ולנקבה שאין בה תורה רק מצות בלבד. יהיה לה עשור אחד הם עשרה שקלים. **ומבן עשרים עד בן ששים**. כי אז הוא זמן כל עבודת ה'. אז יהיה כל יגיעו ה' דברים מקרא משנה תלמוד אגדות מצוה. ולנקבה שהארבעה אין בה. והחמשית

גם כן אין לה בשלימות. כי כל מצות עשה שהזמן גרמא הם פטורות. ומצות לא תעשה הם בשב ואל תעשה. אך יש לה ג' דברים שבהן מטפלת. והם נדה חלה והדלקת הנר. ע"כ יהיה ערכה ג' עשירין הם ל' שקלים. **ומבן ס' שנה ומעלה**. מאז תשש הכח מלעסוק בתורה ובמצות. ושעור התשוש כח הוא רובא דמינכר. שהוא מעשר ידות כחו הראשון ז' חלקים ע"כ מנ' נשארו ט"ו. ולנקבה שאין כח הזקנה ניתש בה כ"כ כזקן כנודע ונראה בחוש. כי אין חסרונה יותר על ב' שלישים מכחה הראשון. ע"כ מתחלה היה ערכה ל' ועתה יהיה י'. זה יתכן כעת לבלתי צאת ריקם מהשיעורין הללו:

במדבר

פרק א

פסקה א

וידבר ה' וכו'. במדבר סיני. ראוי לשים לב (א) למה הודיענו מקום האמירה מה שלא עשה כן בזולת מקום זה. (ב) אומר באהל מועד מי לא ידע כי שם ידבר עמו. (ג) אומרו באחד לחדש השני מה צורך הודעת פרטות הזמן לענין זה. וגם אומרו שהיה בשנה השנית לצאתם מאמ"צ. (ד) אומרו שאו את ראש מה ענין ייחסו ית' את קבלת החשבון בלשון נשיאת ראש. (ה) למה הקפיד יהיה למשפחותם לבית אבותם וגם מה שמדקדק שיהיה במספר שמות ושיהי' לגלגלות'. (ו) שאחר שלא לצאת לצבא היה המספר למה נמנו מבני ך' שנה. (ז) אומרו לצבאותם והל"ל תפקדו את צבאותם אך באומרו אותם לצבאותם נראה שהם דבר אחד וצבאותם דבר אחר. (ח) למה לא צירף את ראשי אבות המטות עם משה ואהרן ויאמר אתה ואהרן וראשי האבות ולא לומר ואתכם יהיו כנטפלי' בלבד וגם אומרו איש ראש לבית אבותיו הוא אומרו הוא הוא מיותר. (ט) למה פירש שמותם ועוד אומרו ויקח משה וכו' והל"ל ויקח אות' משה וידוע כי הם האנשי' האלה אשר נקבו בשמות. (י) אומרו כאשר צוה ה' את משה ודאי כי כאשר צוה ה' היה וגם אומרו ויפקדם במדבר סיני כי היה לו לומר ויפקדום כאומרו למעלה תפקדו אותם. (יא) מי לא ידע שהיה במדבר סיני. (יב) באומרו ויהיו וכו' מה שלא נאמר לשון זה בכל השאר וגם מה היה שבראובן ושמעון נאמר לגלגלותם מה שלא נאמר בשום אחד מהשבטים זולתם וגם בשמעון נתוסף מלת פקודיו מה שלא נאמר בשום שבט. (יג) למה מזכיר יוצא צבא בכל אחד מהשבטים אחר שנאמר למעלה על כלם. (יד) למה נזכרו השבטים כסדרן ראובן שמעון לוי ויהודה ולא יכנס גד בנתים ואם הוא על סדר הדגלים עדיין לא נצטוו עליהם. (טו) באומרו אלה הפקודים אשר פקד משה וכו' איש אחד לבית אבותיו

היו כי מאומרו איש אחד והלאה הוא מיותר. (טז) אומרו ויהיו כל פקודי בני ישראל כי הנה כל פסוק זה הוא מיותר ולא היה לו לומר רק פסוק שאחריו ויהיו כל הפקודים שש מאות וכו' כי ידוע היה שהיו לבית אבותם ומבן ך' ושהם כל יוצא צבא. (יז) באומרו והלוים למטה אבותם לא התפקדו וכו' כי לומר שלא התפקדו מה צורך לומר למטה אבותם שיורה שהתפקדו אך לא למטה אבותם והל"ל לא התפקדו וגו'. (יח) ראוי לשום לב מה היה שבכל שבט ושבט הוא אומר ולבני כאומרו ולבני שמעון ולבני יהודה וכן כלם זולתי בראובן ונפתלי שנא' בני בלא למ"ד וגם לשים לב אל הבנת הלמ"ד שבכל שבט שיראה משולל הבנה כי יותר צודק אומרו בני בלא למ"ד:

אמנם בסבת המנין הלזה פרש"י שהוא על שבא להשרות שכינתו במשכן מנאן וקשה שא"כ קודם ניסן או בניסן עצמו היה ראוי למנותם ולא באחד לחדש השני אך הנה הערנו מה ענין הכניס את מספר שבט גד בין שמעון ליהודה אך הנה זה הוראה כי מעתה היה רמז אל ענין הדגלים שהיו גד ושמעון בדגל מחנה ראובן ונבוא אל הענין והוא כי הנה ארז"ל על פסוק ודגלו עלי אהבה כי כשהיו ישראל בסיני ראו שכינה שורה על ארבע מחנות מלאכי' עשויי' ד' דגלים דגל מיכאל דגל גבריאל דגל נוריאל דגל רפאל ונתאוו ואמרו מי יתן ותשרה שיכינ' עלינו בד' מחנו' וזהו ודגלו עלי אהבה כי אז גדלה הכנת' בזכו' התורה לולא שנתקלקלו בקרוב במעשה העגל ומשנתקנו למחרת יום הכפורים שבא משה בלוחות שניות ובבשורות מעשה המשכן ונטפלו בעניינו עד ראש חדש ניסן שבשנה השנית לצאתם מארץ מצרים ול' יום אחר הקמת המשכן בא הוא יתברך להשלים להם שאלתם להשרות שכינתו בהם והם עשויים ד' דגלים מעין מה שהיה במלאכי השרת והוא כי למה שבמעמד הר סיני באה להם ההשפעה שלא בהדרגה שעל כן לא יכלו לסבול כי שרתה עליהם שכינה ורוח נבואה בהקיץ והיו כל העם רואים את הקולות עד שפרחה נשמתם מגופם שלא עצרו כח גויותם לסבול קדושה כ"כ גדולה ונשארים פגרים מתים ע"כ מה עשה עתה הוא ית' הביא להם השראתו הגדולה הזאת בהדרגה וחילק הדבר לג' מדרגות למען ישתלשל התפשטות השראת הקדושה בהדרגה המוכן יותר קודם על כן גזרה חכמתו ית' לעשות ג' מחנות מחנה שכינה בתוך המשכן וסביב למשכן מחנה לויה ועד י"ב מיל מחנה ישראל בד' דגלים כמחנה אלהים וראשינ' התחיל לקדשם במעשה המשכן והיחלה השראת השכינה באהל מועד תחלה שהוא מחנה שכינה ואחר שהוחזק בגדר השראת שכינה במשכן חדש ימים ונתחנכו בזה ל' יום באה להם הדרגה גדולה זו להיות נעשים הם עצמם מרכבה כמלאכי השרת עשויים ד' מחנות ולהמשיך הקדוש' בהדרגה עד כל המון ישראל הכניס מחנה לויה בנתים וצוה

יתברך שסביב למשכן יחנו ואח"כ צוה על מחנות דגלי כל המון ישראל והנה ידענו מספר הזוהר שבכל מחנה מרכבה ג' ראשים מיכאל וב' ראשים למטה הימני במחנהו וכן גבריאל עם ב' ראשים תחתיו וכן רפאל וכן נוריאל כנודע שהם י"ב מלאכים מעין זה דגל מחנה יהודה בשני נשיאים עם נשיא יהודה וכן שני נשיאים עם נשיא ראובן וכן עם נשיא אפרים ועם נשיא בני דן שהם י"ב נשיאים בד' מחנות. עוד ידענו כי עם שנמצאו שעורים חלוקים במלאכי המרכבה רבותים אלפי שנאן שהם למ"ד כ"ב אלף ולמ"ד י"ח אלף אל תקרי שנאן אלא שאינן אלפים שאינן ולפעמים ס' רבוא והוא בהיות זמן הפלגת רצון וקדושה וכן היה במ"ת כמז"ל שירדו עם השכינה ס' רבוא מלאכי השרת וקשרו שני כתרים בראש כל אחד מישראל וכאשר נתאוו ישראל להיות מרכבה כהם היה להם כשיעור ההוא כי הפלגת קדושה יש בישראל בהיותם כשיעור הזה כנודע כי ע"כ נתייחד ברכה לאמר על ס' רבוא ברוך חכם הרזים כי יש בכל נפשותם כל בחינות כל חלקי התורה על פי אחיזת כל רוח ונפש בקדושה אורות עליונות שבה והוא כוללת הקדושה המתפשטת מלמעלה והנה זה דרכו ית' להפיק רצון יראיו ככל אשר שאלו מאתו ית' בעת רצון לפניו ית' וע"כ להיות כי אז ס' רבוא היו ישראל כמלאכים שירדו לסיני לקשור הכתרים כאמור במסכת שבת והיה במדבר סיני שם צוה ית' למנותם להראותם כי הנה הנם כשיעור אשר היו בעת התאוו תאוות היותם דגלים ומצוה במקום ההוא למלאת שאלתם לרוממם במעלה ההיא. ובזה נבא אל ענין הכתוב והוא שאומרת התורה ראו נא מעלת ישראל ע"י התורה עד גדר שעודם מלובשים בגוף דומים למלאכי השרת ולבחור במרכבת המשנה הזה יותר מבמלאכים שהוא ע"י תורה ומצות שקבלו בסיני כי ע"כ יתר שאת לישראל על מלאכי השרת וזהו במדבר סיני ששם קבלו התורה על כן שם ייעד להם היתרון הלז כמדובר:

או יאמר ראו עתה חפצו ית' להפיק רצוץ עמו ותאותם הביא להם כי הנה וידבר ה' אל משה במדבר סיני שהוא מקום אשר שם התאוו תאות היותם מרכבה ד' דגלים לפניו יתברך כי שם בא למלאות תאותם כאשר התאוו וש"ת למה איחר עד כה ולא היה מקודם לז"א באהל מועד כלומר כי היה בהדרגה שהוא אחר היות להם אוהל מועד שהיה להם בחינת השראת שכינה שהיה לו ית' בית מועד ואחרי זאת יעלה אותם מדירגה גדולה עליה והוא השראת שכינה עליהם שזהו מרכבה מיוחדת לו ית' תמיד כמרכבת מלאכי השרת לכן היתה באחד לחדש השני שהוא ל' יום אחרי קנות מעלות היות בתוכם אה"מ וז"א באה"מ בא' לחדש שהוא לתת ריוח בין מדרגת קדש לקדש להחזיק ל' יום במדרגה א' ויוכנו לקבל הב' וש"ת עם כל זה הלא היה אפשר יהיו כל ההדרגות האלה יותר בקרוב

לז"א בשנה השנית וכו' לומר מה שהיה בשנה השנית ולא קודם הלא היא להיות בצאתם מאמ"צ כי שם היו במקו' גילולים וא"א לקנות קדושה גדולה כזאת אם לא בהדרגה אחר הדרגה בהמשך זמן בל יקרם כמתן תורה שהיה נ' יום לצאתם שמיד קלקלו בעגל שארז"ל שאמר משה לפניו ית' אמשול לך משל למה הדבר דומה לחכם שהיה לו בן בחור יפה תואר ומראה וישם אותו בחנות בשם בשוק של זונות שהבחרות עשה את שלו וריח בשמי החנות עשה את שלו והמקום עשה את שלו ויטמא בזמה כן החכם זה הקב"ה והבן בחור אלו ישראל כי נער ישראל וכו' ושוק של זונות זו מצרים ונטמאו שם בגלוליהם ע"כ עשו את העגל כי קני קנין רע זה במצרים לכן יתכן כי זה מאמר הכתוב פה שמה שענין זה היה בשנה השנית לאמר שאי וכו' ולא מקודם שבהמשך זמן ובהדרגה יוכלו לקנות הקדושה כזאת שיהיו הולכים ומפשיטים הטומאה וקונים הקדושה קו לקו ואחר הקדמה זאת פירש הענין ואמר מה שאמרתי בשנה השנית לאמר הוא שאו את ראש להורות כי כוונת החשבון הלא הוא לנשא את ראשם של כל העדה כאחד שכל העדה יזכו למעלה א' שהוא מה שיפרש אח"כ מענין הדגלים כאשר היחל לרמוז מעתה בהזכיר מנין בני גד עם ראובן ושמעון כי שלשתן דגל אחד וכן יהודה ויששכר וזבולון וכן אפרים מנשה ובנימין שהם דגל אחד וכן דן ואשר ונפתלי דגל אחד כי זה יורה על כונת המספר כאשר ידוקדק עוד בכתובים. והנה ידוע מרז"ל כי אין השכינה שורה אלא במשפחות המיוחסות שבישראל שלא היה בהן פיסול וע"כ אמר להורות היותם ראוים להשראת שכינה כי הנה צריך שני דברים (א) אחדות כמלאכי המרכבה (ב) העדר פיסול בזרעם ע"כ על האחדות אמר את ראש כל עדת כי כלם ראש אחד המה כל עדתם והוא מאמר הכתוב ויחן שם ישראל נגד ההר במתן תורה שע"י אחדות זכו לנבואה כי ע"כ לא אמר ויחנו כמפורש במקומו פן אומרו פה ראש כל עדת והטעם הוא להיותם בני ישראל שהם בני יעקב כי כל יוצאי ירכו נפש אחת יקראו כאו' כל הנפש לבית יעקב ששים ושש כי כלם נפש א' יקראו מה שאין כן בעשו שנ' בו נפשות ביתו והוא כי כל יוצאי ירך ייעקב נפשותם ממקום האחדות מאתו יתברך וגם השנית כי פיסול אין בהם כי אם כלם יתייחסו למשפחותם הם השבטים איש אחר שבטו והטעם כי כלם לבית אבותם נגררים ומתייתסים אחרי אבותם כל איש ואיש מיוחס אחר אביו כי לא היה בו פיסול כי לא נטמאה אשה במצרים כי אחת היתה ופרסמה הכתוב וזהו במספר שמות כל זכר וכו' לומר כי אין הענין שהולך אחר הרוב כי לא זנתה אמם כי אם כל גלגולת מהם בפרטות אין בה פיסול כלל כי אם יתייחסו לבית אבותם וז"א לגלגלותם לא שנמנו גלגלותם ממש שלא ע"י בקע אי כיוצא בו חלילה.

עוד יתכן רמז כי כל עדת ישראל ראש אחד יקראו כי כלם כאיש אחד יחשבו שאע"פ שנפרדו למשפחותם ושבטיהם עודם מתייחסים לבית אבותם הוא יעקב ולא תאמר שלא יחשב כל איש ואיש בחשיבות אם לא בהצטרף כל העדה כי לא כן הוא כי אם שכל זכר אני מחשיבו בפני עצמו כל אחד וא' לגלגלותם ועל כן נצטוו למנות כל אחד ואחד בפני עצמו:

פסקה ג

מבן ך' שנה ומעלה וכו'. לבא אל הענין נזכירה מאמרנו פרשת בא אל פרעה על פסוק ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם כי הנה אומרו על צבאותם היא משולל הבנה ופירשנו שם שהיא ענין מקרא שכתוב ואשא אתכם על כנפי נשרים והיא מז"ל כי נשרים הם מלאכי השרת והוא מרעמסס סכתה מהלך כמה ימים נשאום המלאכים על כנפיהם לשעה קלה וזה מאמרנו שהוא אומרו על צבאותם כי מרכבת מלאכיו ית' ס' רבוא חשבם יתב' כאלו היו צבאותם של ישראל חיל שלהם שעל כפים נשאים כמדבר אצלנו שם וזהו הוציא ה' וכו' על צבאותם:

ונבא אל הענין והוא היא כי הנה אין ספק כי בעשיתו ית' את ישראל ד' דגלים מעיין ד' מחנות שכינה שהוא למען עשות מרכבה מישראל דוגמת מלאכיו יתב' והלא כמו זר נחשב יתבטלו מלאכי מרכבתו מהיות מרכבה אל השכינה כי למה יגרעו ומה גם כי לא היה דרך עראי כ"א בקבע כל הארבעים שנה אך הנה אין ספק כי גם שהיות בישראל ס' רבוא יש בנפשותם כללות כל בחינות כוחות עליונים כנודע ליודעי' חן כי ע"כ נתייחדה עליהם ברכת ברוך חכם הרזים כי כל רזי התורה יוצאים מהכוחות שאותן הנשמות יצאו משם ויונקות כל רזי תורה משרשן וכן המלאכים בהיותם ס' רבוא הם משתלשלים ס' רבוא כוחות עליונים הנאמרים אלא שהוא ית' עושה עיקר מישראל ולא שיגעל במלאכי מרכבתו אך הוא שיהיו ס' רבוא מלאכים נטפלים לישראל ושכינה שורה על כלם באופן שהס' רבוא מלאכים חוזרים לקדמות' ליקרא צבאותם של ישראל אלא שאין מוליכים אותם על כנפיהם והוא ע"ד מה שבמקום אחד יראה כי שכינה היתה שורה במקדש ובמקום אחר יראה כי היכל ה' המה אך הוא כי עיקר השראת שכינה היא בנפשות הצדיקים כי חלקו ית' הן ומהן תתפשט אל המקדש ע"ד זה עיקר המרכבה הן נפשות בני ישראל כי חלקו ית' הן ומהן תתפשט אל המלאכים שהן כמספרם והוא אומרו לצבאותם כי תפקדו אותם בשביל המלאכים שהם צבאותם של ישראל כמלכים שהעם נקרא צבאות שלהם ומושפעים ממלכיהם. ונבא אל הענין והוא כי הנה יש שני מיני צבא יש צבא למלחמה ויש צבא להשראת שכינה בהיותם צבאות ה' אמר מה שאני

מצוה מבן עשרים שנה ומעלה ולא פחות לא מבלי אין מקום להשרות שכינה בפחות מכ' אם הם ראויים כ"א על כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע וע"כ כמו שהוא דרך כל יוצא צבא בארץ כן תפקדו אותם עם היות שאינו להלחם עם צבא זולתם כדרך יציאת צבא כי אם אדרבא הוא בהפך כי צבא המלאכים שהיו עד כה מרכבה אל השכינה הם נעשים צבאותם של ישראל נטפלים אליהם וזהו תפקדו אותם לא לבטל מ' שנה מחנה אלהים מהיותם מרכבה אלא שתפקדום בהיותם עיקר כי המלאכים יהיו צבאות ישראל נטפלים אליהם וזהו תפקדו אותם לצבאותם שהיו אז המלאכים כמספרם להשפיע בהם שהוא בשביל צבאותיכם כי אתם הם.

או שעור הענין תפקדו אותם בעד צבאותם הם אשר היו צבאותם שעתה מחליפם ה' שישרה על ישראל בעד המלאכים ובמקומם וזהו שימוש הלמ"ד כד"א תהיה לו לאלהים שהוא בעד במקום אלהים וזהו לצבאותם כלומר אל יקפידו המלאכים כי הלא גדולים הם מהם בהיותם צדיקים כי ע"כ צבאותם של ישראל נקראו וזה לצבאותם שהוא בעד אשר היו מאז צבאותם:

עוד אפשר שאמר מה שתפקדו אותם אין המנין צורך אליו ית' חלילה כי הכל גלוי לפניו כ"א לצבאותם בשביל צבאותם שצבאות ישראל עצמם ידעו עתה סכום מניינם שהם ס' רבוא מוכנים להשראת שכינה באופן גדול האיכות מכל יתר מספרים כאשר כתבנו למען ידעו וישמחו שהוא מה שהתאוו:

ונחזור אל שיעור הכתובים שהוא מה שכתבנו למעלה כי רצה הקב"ה לרומם את עמו ישראל ולישא את ראשם והוא כי כאשר הוא ית' משרה שכינתו על ד' מחנות מלאכים שבכל מחנה ג' ראשים מיכאל עם שני ראשים אחרים במחנה הא' ועל דרך זה בשאר כן בדגל מחנה יהודה והיה ג' ראשים נשיא יהודה ונשיא יששכר ונשיא זבולן וההיקש בשאר. עוד רמז הוא ית' באומרו שאו את ראש ולא אמר לשון מנין להורות כי ע"י מה שימנו אותם משה ואהרן מנשאים את ראשם ומכינים אותם להיותם ראוים להיות מרכבה אל השכינה נמצא כי ג' הדרגות היו אחד כללות ישראל שהם יהיו מרכבה. ב' נשיאיהם י"ב שהם במקום י"ב ראשים שבד' מחנות שכינה. ג' בכל מחנה ג' מעלות משה ואהרן שהם המשפיעים שפע קדושה בהם כי אין צ"ל ששכינה אתם כי הם גדולים על שבט הלוי שהם לגיון של מלך למעלה ממדרגת שבטי הדגלים שעל כן סביב למשכן יחנו ומה גם עתה משה ואהרן שעליה' יאמר שהם מוסיפים כח בפמליא של מעלה כענין ואנכי מלאתי כח את רוח ה':

ונבא אל הענין אמר מבן עשרים כו' למה הוא השעור הזה ולא פחות או יותר להיות כי כן הוא כל יוצא צבא בישראל ולכן הוא מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא כי עתה נעשים ישראל צבא השכינה ע"י מה הם זוכים להיות צבא של מעלה הלא הוא ע"י מה שתפקדו אותם נעשו מוכנים לצבאותם להיות עם צבא של מעלה מרכבה אל השכינה טפלים לישראל כי יקראו המלאכים צבאותם להיותכם משה ואהרן המונים אותם שע"י שפע קדושתם מנשאים את ראשם להכינם לכך הנה שע"י בהיות כללות ישראל נמנים ע"י משה ואהרן זוכים להיות מרכבה ולמען יזכו הי"ב ראשים להיות למעלה מכללות העם ממוצעים בין משה ואהרן לישראל מעין י"ב ראשים שבמחנה המלאכים ג' בכל א' לז"א ואתכם יהיו איש איש למטה שישראל להיותם נמנים על ידכם יזכו להיות מרכבה וי"ב נשיאים הללו להיות שנוסף על היותם נמנים ע"י משה ואהרן וגם יהיו אתם בשעת המנין יזכו להיות ג"כ ראשים על ישראל במרכבה כראשים שבמחנות השכינה וזהו ואתכם יהיו איש איש למטה כי מה שעד כה הם נשיאים אינו אלא שאיש ראש לבית אבותיו הוא אך לא שיהיו בערך שרי מחנות שכינה אצל שאר המלאכים שהוא יתרון קדושה כנודע על כן צריך הכנה ע"י היותם עם משה ואהרן אך לא שיהיו גם הם המונים כי הלא המה צריכים לקבל ממשה ואהרן ואיך יהיו בכלל המשפיעים שפע בנמנים.

או יאמר מה שאמרתי אתכם יהיו ולא אמרתי שאתם והם תפקדו את ישראל הוא כי אפי' משבט לוי שהם לגיון של מלך אינם אלו כ"א איש ראש לבית אבותם הוא שהם משאר השבטים לא מערך שבט הלוי ואיך ישתוו אליכם שאתם משבט לוי וגבוהים עליהם.

או יאמר מה שאני משוה אותו אליכם הוא כי איש ראש לבית אבותיו הוא ולא לכל יתר בתי אבות ישראל מה שא"כ אתם שאתם ראש כל הבתי אבות של כל ישראל דרך כלל:

פסקה טז

אלה קרואי העדה וכו' ויקח משה וכו'. אמר שמא תאמר מה צורך היה לו ית' להזכירם בשמות לז"א הנה אלה קרואי העדה כי מבלי היות כל איש ראש לשבטו אלא שהיו כל העדה בלתי מוחלקת לשבטים היו קרואים מאת העדה דרך כלל ולא בלבד על שכל שבט בחר בנשיא ועל כי אין כמוהו בשבטי עם שבשבט זולתו רבים גדולים הימנו נוסף על כל זה כי הם נשיאי מטות אבותם. ועוד כי ראשי אלפי ישראל הם חכמיו הממונים לשרי אלפים על חכמתם המה ועכ"ז מה שויקח אותם משה את האנשים האלה ולא את זולתם הלא הוא כי נקבו בשמות מאתו יתב' מה שא"כ אם לא היה הוא מזכירן בשמותם שלא היה משה לוקח אותם שלא להטיל קנאה בינם ליתר רשומים שבעדה לומר עם היות שאלה קרואי כו' מה שויקח משה את האנשים האלה עם היותם בעלי התוארים

הנזכר לא היה רק על שנקבו בשמות שאם לא כן לבלתי הטיל קנאה ביניהם לא היה לוקח אותם לבד עמו ועם אהרן. עוד שנית עשה עלסבה זו והו' כי לא התחיל להקהיל העד' כלה ואח"כ לקח אלה למנו' העדה רק ויקח כו' ואח"כ ואת כל העדה הקהילו וכו' והוא כ"א היה מקהיל כל העדה תחלה ואח"כ מפריש את אלה מביניהם לעיני הכל לא יבצר מלהתמץ לבב גדולים וטובים כאלה באומרם גם אנו כהם לכן טוב טוב היה לקוראם טרם ימצאו שם כיוצא בהם ג"כ אתם בקרב כל איש ישראל:

פסקה יט

כאשר צוה כו'. אמר אל תתמה איך מנה אותם משה והנה נצטוו בסיני עצמו מקום אשר הם עתה שלא ישא את ראש בני ישראל לגלגלותם כ"א ע"י מחצית השקל לז"א כאשר וכו' לומר מה שאמרתי ויתילדו כו' הנה היה כאשר צוה ה' את משה ויפקדם מאז במדבר סיני עצמו שהיה על ידי תת כל א' מחצית השקל כן היה גם זה על ידי נתינה:

פסקה כ

ויהיו וכו'. הנה כתבנו של היותם ראוים להיות צבאות ה' למרכבתו היה צריך יהיו ישראל משוללי פיסול כי אם כלם מיוחסים אחר אבותם על כן אמר כי ויהיו בני ראובן וכו' לבית אבותם ולהיות כי מה שהיה מקום לחוש אל המצא פיסול היה בשבט ראובן ובשבט שמעון בראובן על כי באשת דתן נמצא פיסול היא שלומית בת דברי שילדה בן איש מצרי היה אפשר לחשוד אולי היתה כיוצא בה בשבטה וכן בשמעון על מה שאחרי זאת נמצתו כ"ד אלף שטופי זמה בשוטי' היה מקו' לומר יוכיח סופן על תחלתן אולי גם במצרי' היה זאת להם ולא יהיו כלם לבית אבותם לזה ייתר בראובן ושמעון מלת לגלגלותם לומר כי מה שהיו לבית אבותם לא היה באומד או על רובם כי אם לגלגלותם בייחוד ופרטות כל גלגולת וגלגולת היו לבית אבותם ובשמעון נאמר גם מלת פקודיו מיותרת לומר גם שנמצא צד זמה אחרי כן בשבט זה הנה פקודיו עתה שכולל גם הכ"ד אלף שנפלו בשיטים כלם היו אז לגלגלותם א' לא' לבית אבותם אך בשבטים האחרים לא הוצרך לפרט כ"כ כי לא היה בהם חשד ובזה יתכן מה שהתחיל בראובן ולא ביהודה שהיה דגל הראשון אחר שהכונה היתה על דבר הדגלים כי על כן הקדים גד ליהודה להיות מדגל ראובן ושמעון כמו שכתבנו:

עוד כיון באומרו ויהיו בני ראובן וכו' לומר גם ששלומית בת דברי ילדה שלא מבעלה מה שאני מעיד הוא כי אשר היו בני ראובן הם לבית אבותם כלומר אך לא אשר היה בן איש מצרי על כן שינה בזה מבכל השאר והנה מקום לומר כי על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה היה העדות שהיו לבית אבותם אך לא על אשר לא הגיעו לכלל עשרים על כן בכל אחד הוא אומר מבן וכו' כל יוצא צבא ושעור הכתובים ויהיו בני ראובן מקטן וגדול

לבית אבותם ואשר תראה במספר וכו' כל זכר מבן עשרים וכו' שנראה ששולל הקטנים והנקבות אף שלמעלה מעשרים היינו להיותם כל יוצא צבא שהמספר הוא לאלו לא שאין כל השאר גם הם בני אבותם וכן בשמעון לבני שמעון הקטנים עם הגדולים הם לבית אבותם אלא שבמספר שמות כעת היא כל יוצא צבא וכן בכל השאר ועל כן בכלם שב לומר מבן וכו' כל יוצא צבא:

פסקה מד

אלה הפקודים וכו' ויהיו וכו'. אחר הזכיר סכום כל שבט ושבט ומעיד כי כלם היו לבית אבותם כי לא נמצא פיסול בהם ראה והנה היה מקום לומר כי פקידי בני ישראל הם לבית אבותם ומי יעיד גם על הי"ב נשיאים שאינן מכלל פקודי ישראל שגם הם לבית אבותם על כן התחיל ואמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש אחד לבית אבותיו היו. לומר הי"ב נשיאים שאינן מהפקודים מעיד תחלה הוא ית' כי לבית אבותיו היו כל איש מהם ואח"כ כולל יחד את כולם ואומר ויהיו כל פקידי בני ישראל לבית אבותם כלם והנה דרך כלל מעיד על כל פקודי ישראל פה כי כלם היו לבית אבותם ואחשוב כי על ראובן ונפתלי מעיד שתי פעמים אחד כאמור למעלה בראובן ויהיו בני ראובן וכו' לבית אבותם וכן בנפתלי הוא אומר בני נפתלי תולדותם למשפחותם לבית אבותם כי על כן לא נאמר לבני ראובן וכו' ולבני נפתלי וכו' כאשר בשאר ויהיה כי היה מקום לפקפק על ענין ראובן ובלהה פן יחשבו הדבר האמור בהם כפשוטו ויהרהרו אחרי זרע ראובן ואחרי זרע בלהה לפחות זרע בנה האחרון הסמוך אל מעשה ראובן וע"כ בשניהם אמרה תורה העדות שתי פעמים אחד בכל שבט בפני עצמו ואחד בכלל השאר אך באחרית נאמר לבני ויהיה פירושו שאמר על זה ויתילדו על משפתותם שהוא שהביאו ספרי ייחוסיהם ואמר למי הספיק זה לבני שמעון כו' לבני יהודה כו' אך בראובן ובנפתלי גם שהתילדו גם הם נאמר בהם גם לשון הודעה מאת ה' שהם לבית אבותם כאומר ויהיו בני ראובן וכו' לבית אבותם ובאומרו בני נפתלי וכו' לבית אבותם כמדובר.

ואחר עדותו יתב' כי כל הפקודים הם לבית אבותם אמר שמא תאמר מה היה שבמנין זה נא' לבית אבותם משא"כ בכל הפעמים שנמנו כענין בצאתם ממצרים ואחר שחטאו בעגל באופן שיש מקום להרהר אולי במנין ההם לא חשו על כך ועתה אלו אשר לא היו לבית אבותם אז כבר מתו ואלה שבמנין זה הם מיוחסים אחר אבותם ע"כ אמר ויהיו כל פקודי בני ישראל בכל זמן לבית אבותם וגם בבלתי נמנים גם שם שהם הפחותים מבני עשרים כי מה שנזכר מבן עשרים שנה ומעלה לא שיש הפרש בין בני עשרים לקטנים

כי מה שמזכיר מבן ך' אינו רק להיותם כל יוצא צבא אך לא לשלול הקטנים מלהיות גם הם לבית אבותם כי אין הענין רק להיות כל יוצא צבא בישראל כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ואח"כ חוזר אל ענין א' על מנין זה ואו' ויהיו כל הפקודים וכו' ואמר אל יעלה על רוחך כי מה שאני מעיד שכל פקודי בני ישראל הם לבית אבותם לא תוציא מזה כי בני לוי שאינן מפקודיהם שאינן לבית אבותם כי הנה גם עדות הוא כי והלוים למטה אבותם גם כן הם אלא שלא התפקדו בתוכם:

פסקה מט

אך את מטה לוי וכו'. הנה במדרש רבו הטעמים למה לא נמנו הלוים עם ישראל ולא אמרו על דבר שהם נמנים מבן חדש וישראל מבני ך' שנה ויהיה טעמם על כי היה אפשר למנותם מבני עשרים ואחר כך למנותם מבן חדש ולצרפם עם הגדולים לפדיון בכורי ישראל והנה א' מהטעמים אשר במדרש הוא כי כדאי הוא לגיון של מלך לימנות בפני עצמו ומעין זה אחשוב שכיונה תורה לתת טוב טעם אל הדב' והוא כי אחרי אומרו לא התפקדו בתוכ' אמר וידבר ה' וכו' אך את מטה לוי לא תפקוד בתוך בני ישראל לו' כי גם שנשיאות ראש הוא המספר הזה להם אין נשיאות ראשם דומה לשל ישראל והוא כי אין קדושת ישראל שוה לקדושת מטה לוי והראיה כי הלא ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות וכו' כי הם נושאי כלי מושב השכינה והם ישרתוהו והנה זה הוא בעת הנסיעה וגם בעת וזמן החניה לא ישתוו כי הנה אלה סביב למשכן יחנו באופן שהם קרובים יותר אל ה' שהם לגיון של מלך לא ימנו עם ישראל ואחר אומרו שני הטעמים האלה ראה והנה היה אפ"ל כי אין זה ראיה על היות יתרון באיכותם של לוים על שאר ישראל כי הלא דרך המלך שיחלק משרתיו לעבודותיו מהם למלאכה רחוקה מארמונו ומהם במלאכת היכלו ולא יעשה כן על היות לדעתו איכות יתר לאלו על אלו רק לפי הכנת כל חלק מהם מתייחס אל חלק השירות ומציאותו ולפעמים יחזור ויעביר מלאכת אלו לאלו כן יעלה על לב איש יהיה ג"כ בענין זה כי לא מיתרון איכות אשר ללוים על שאר השבטים ייחד להם משא מלאכת המשכן לז"א ראו עתה כי לא כן הוא כי אם כן היה לא יאשם איש הישראלי כי יקרב לעזור ללוי במשאו ולא כן הוא כי אם ובנסוע המשכן יקימו אותו הלוים ובחנות וכו' והזר הקרב יומת ולמה יחייב את ראשו כי ישלח ידו אל מלאכת הגוי אם לא שאיכות הקדושה לא תצדק רק בקדושים בני לוי מה שאין כן לשאר ישראל והנה זה הוא על הענין הא' ממשאם וגם על השני והוא בזמן שהמשכן שרוי באיזה מקום שאמרתי שהלוים סביב למשכן יחנו אל יעלה על רוחך לומר שאין זה יתרון כי הלא יחנו בני ישראל איש על מחנהו שהוא י"ב מיל רחוק מהמשכן גם שהם

נושאי דגל שהם איש על דגלו היינו לצבאותם שלהם הם מלאכי השרת שכל דגל הוא במקום דגל מלאכים מחנה ראובן כנגד דגל מיכאל וכן כל אחד ואחד וזהו לצבאותם שאין גדרם רק היותם למחנה מלאכים שהם בעד צבאותם של ישראל שהם המלאכים כמפורש למעלה אך הלוים יחנו סביב למשכן העדות ועל יד שישראל לא יחנו סביב למשכן כי אם הלוים לא יהיה קצף. על כל עדת בני ישראל ואין זה רק על איכות קדושת הלוים כי מקום חנייתם יהיה בו קצף לישראל אם יחנו שם ועל הטענה השנית אמר כי הנה ישראל הם בלבד לצבאותם אך הלוים שומרים משמרת המקדש והמשכן עצמו ששם עיקר השכינה וזהו ושמרו הלוים וכו':

פסקה נד

ויעשו בני ישראל וכו'. ראוי לשים לב אם אומרו ויעשו וכו' הוא על ענין המספר הרי נאמר למעלה כאשר צוה ה' את משה ויפקדם וכו' ומה גם כי לא אל ישראל נוגע הענין כ"א למשה ולאהרן ואם היא על מ"ש וחנו בנ"י איש על מחנהו ואיש על דגלו הרי עדיין לא נצטוו על המחנו' ועל הדגלים ואיך יאמר ויעשו וכו' ועוד שאחר אומרו ויעשו למה חזר ואמר כן עשו.

אך יחזור אל אומרו וחנו בני ישראל וכו' והוא ללמדנו כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה באופן כי אשר יצוה על דבר מאתו יתברך ויקבל על עצמו לעשותו ואח"כ יעשנו בפועל שתי עשיות בידו אחד אשר קבל במחשבתו לעשו' ב' המעשה אשר עשה בפועל וזה יאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה שהוא אומרו וחנו וכו' שעדיין לא היתה רק הגדה שיחנו איש על מחנהו ואיש על דגלו ועדיין לא ידעו סדר חנייתם ודגליהם ומעתה קבלו לעשות ולבלתי הקפיד המאוחרים מהקדומים וזה למה שהם בני ישראל כי להם מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וזהו ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה גם שעדיין לא צוה משה לישראל רק הגדה שיחנו איש על מחנהו וכו' ואח"כ כן עשו בפועל כשנצטוו על סדר חניתן לדגליהם באופן כי שתי עשיות בידיהם:

פרק ב

פסקה ב

איש על דגלו באותות וכו'. ראוי לשית לב אל אומר איש ל' יחיד ועוד באומרו והחונים קדמה מזרחה למה לא אמר בדגל זה כאשר אמר בשאר דגלים דגל מחנה ראובן תימנה וכו' והחונים עליו מטה שמעון וכו' וכן דגל מחנה אפרים ימה וכו' ועליו מטה מנשה וכו' וע"ד זה היה ראוי יאמר דגל מחנ' יהודה מזרחה וכו' ועל ישכר יאמר והחונים עליו מטה ישכר ולא שעל יהודה שהוא הראשון ובעל הדגל יאמר והחונים וכו'. ועוד

יתור הוא"ו שהראוי יאמר החונים. ועוד כי בכלם אומר לפקודיהם ובישששכר וזבולון אומר פקודיו ל' יחיד ושמחנה דן הוא אומר לדגליהם ובשאר לא נזכר תיבה זו רק ראשונה שניים יסעו שלישים יסעו ולא נא' לדגליהם. וגם נשית לב כי בכלן נזכר רוח חנייתם ואחר כך נאמר לצבאותם באומרו קדמה מזרחה לצבאותם תימנה לצבאותם צפונה לצבאותם ובאפרי' אומר לצבאות' ימה. והנה במד"ר נאמרו שני דברים (א) כי כל שבט ושבט היה לו אבן בחשן לפי עניינו ומפת דגלו כצבע מעין גוון אבנו (ב) אומרו כי ראה ית' כי היה קנאה בדבר בין השבטים בסדר דגליהם וחנייתם ונסיעתם ואמר למשה שיאמר להם שלא ישיתו לב כי הלא לא היה עתה שינוי מהקודם בימי יעקב כי כאשר חילקם יעקב לישא את מטתו יהודה וישששכר וזבולון במזרח ראובן שמעון גד בדרום וז"א באותות לבית אבותם ונבא אל הענין אמר הוא יתברך אל תהי להם קנאה כי הלא איש על דגלו כו' והוא כי שתים הנה מיני הקנאות האפשריות. א' שבטי הדגל בינם לבינם כענין ישששכר שיקנא על יהודה על היותו נטפל אליו וכן שמעון אל ראובן ובנימין ומנשה לאפרים וההיקש בשאר. שנית קנאת בעלי דגלים אחרונים על הראשונים כענין אפרים יקנא את יהודה שהוא שלישי ויהודה ראשון וכן דגל ראובן על יהודה ודן על כלם לכן לתקן את הכל בא האלהים ויאמר איש על דגלו באותות לאמר אל יקנא נשיא יששכר ונשיא זבולון על יהודה וכן נשיא שמעון ונשיא גד על ראובן וההיקש בשאר כי הלא איש על דגלו כלומר כל נשיא בהם הוא על דגלו כי לכל שבט יש דגל בסימניו כמפורש ברבה צבע מפה שבדגל את כל אחד מהשבטים מעין גוון אבנו אלא שהיו השנים שבכל עבר נטפלים אחר הא' יששכר וזבולון אחר דגל יהודה וההיקש בשאר וזהו איש על דגלו באותות כל אחד על דגל שלו עצמו לפי האות והגוון שלו ואינו נטפל בעצם אחר האחד שבשלשה והנה עדיין היה מקום לומר כי סוף סוף אין יששכר וזבולון נקראים רק על שם יהודה ושמעון וגד על שבט ראובן וכן קנאת מעמד שלשת נשיאים שבמחנה השני על הראשון וכן השלישית ושני על שלפניו אל תחושו כי הנה הוא לבית אבותם כמ"ש ז"ל שהיא מיעקב כי גם ביעקב היה ראובן לדרום ושמעון וגד נטפלים אליו וכן במזרח יהודה בתחלה וישששכר וזבולון אחריו וההיקש בשאר ועוד עשה הוא יתברך בתורתו בל יתגאה יהודה באומרו אני ראשון לכלם על כן אמר והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה כלומר לא עתה יבושו השאר פן יאמר יהודה גדול אנכי כי אני ראשון לכלם כי הלא אינו לפני רק כאלו האחרים קדמוהו ובתוספת וי"ו כאלו הוא נוסף עליהם אני אומר והחונים בוי"ו כאלו הוא אחרון ונוסף על האחרים וגם נזכר דגלו כלאחר יד ולא כאחרים שמתחילה אומר דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים כו' כ"א

והחנים קדמה כו' דגל מחנה יהודה כו' לבל יזוח דעתו על הקדימה וכן כמדבר על לב דן הבא באחרונה אמר באחרונה יסעו לדגליהם שאם יסעו באחרונה לא שהם טפלים אליו כי אדרבה אני קורא את האחרים דגליהם של בני דן וגם כיון בלמ"ד לומר בשבילם כמאספם שאל יקפיד כי הלא יחשב כאלו הוא נוסע עם כלם שהוא כמאסף את כל המחנות וכלם נטפלים אליו:

ואמר לפקודיו בישששכר ובזבולון להורות אחדות יתירה שכל כך יחוייב אחדות שניהם שכל אחד בפני עצמו יחיד ונפרד מחבורו יחשב כאלו ישששכר וזבולון אחדים כל שבט בפני עצמו מחשיב עצמו ליחידי עד יתחברו זה עם זה כנודע שישששכר עוסקים בתורה וזבולון פרנסו ובצל החכמה בצל הכסף:

ואומרו לצבאותם ימה באפרים מה שאין כן בשאר כ"א מזרחה צבאותם תימנה לצבאותם וכו' הוא כי הנה כתבנו למעלה כי אומרו לצבאותם הוא כי חיל המלאכים נעשים צבאות של ישראל אשר הם מחנה מלאכים אשר לצד מזרח במרכבה שלהם הם המה עם דגל מחנה יהודה בצבא דגל מחנהו והשכינה שורה עליהם ועושה עיקר מישראל וכן בכל ארבע מחניהם ובזה יצדק שינוי זה והוא כי בצד מערב המתייחס אל השכינה חולק כבוד למלאכים המתייחסים ימה להקדים זכרונם תחלה טרם הזכיר מקומם שאשר הם מבחינת שכינה היה קשה יותר יהיו מקבלי' השראתה בהם באמצעות ישראל:

פרק ג

פסקה א

ואלה תולדות אהרן ומשה כו'. ראוי לשים לב למה כלל את משה ואח"כ לא הזכיר רק בני אהרן לבד ואם הוא מאמרם ז"ל מכאן שהתלמידים הם כבנים שעל כן בני אהרן גם הם יקראו תולדות משה והנה אם כל כונת הכתוב אינו זולת זה יקשה שאם כן גם אהרן אביהם וכל ישראל מגדול ועד קטן בניו הם כי כלם תלמידיו ומימיו היו שותין וגם למה נאמר פה שהתלמידים כבנים מבמקום זולת זה. ועוד ראוי להעיר אומרו ביום דבר ה' וכו' האם ביום ההוא היו תולדותיו ולא ביום אחר. ועוד אומרו ואלה שמות בני אהרן כי אחר שבאומרו אלה תולדות עליהם הוא אומר היה ראוי יאמר ואלה שמותם. ועוד כי בפסוק הא' הכניס את משה בכלל ובשני הוציאו מן הכלל ועוד אומרו הבכור נדב מה לנו ביום הזכיר מיתתן לדעת מי הוא הבכור. ועוד כי מה צורך להזכיר פה לא מציאותם ולא מיתתם. ועוד למה חזר ואמר אלה שמות בני אהרן אחר שכבר הזכירם בשמותם ולא עוד אלא שאינו חוזר אחרי כן להזכירם. ועוד מה צורך להודיענו שהיו

משוחים אשר מלא ידם לכהן והרי נאמר זה במקומו פרשת פקודי. ועוד למה מזכיר עונם באומרו וימת וכו' בהקריבם וכו' וגם הל"ל וימותו ולמה נאמר לפני ה' שני פעמים. ועוד למה נאמר שהיה בהר סיני ושבנים לא היה להם וששימש אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם ולמה לא ישרתו בחיי אביהם ככל בני כהנים:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי רצה הקב"ה להורות בכל משפחות ישראל שלא היה בהם פיסול ככל אשר כתבנו והנה אשר יראה מיתת בני אהרן לפני ה' הלא יתמה כמז"ל על פסוק אך לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שעל מיתת נדב ואביהוא ידבר כדברי המד' והמתרגם וזה לשון מדרש טיטוס הרשע נכנם לבית קדש הקדשים וכו' ויצא בשלום ונדב ואביהוא נכנסו להקריב ויצאו שרופים כי הנה ענין האש ההוא לא היה די חייב את ראשם וי"א אמר שעל שהורו הלכה בפני רבן מתו ולר' ישמעאל על שהיו שתויי יין באופן שהיה מקום לומר שאולי מאשר פגעה בם יד ה' ולא הגיעו לבא בכלל פקודי שבט הלוי אשר נמנו לבית אבותם משוללי פיסול אולי חלילה איזה שמץ פיסול היה בהם וימיתם ה' לז"א דעו איפה כי אלה תולדות אהרן ומשה כלומר מתייחסים אליה' חשובים וגדולים כהם ואיך יבחן זה הלא הוא ביום דבר ה' אל משה בהר סיני והוא כי שם נאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ויראו את אלהי ישראל וכו' הנה כי השוה אותם הקב"ה למשה ולאהרן ועל כן הוזכרו קודם לשבעים זקנים וגם לא הפסיק בוו"ו לומר נדב ואביהוא כמו שהפסיק בינם לזקינים וגם קראם הכתוב אצילי בני ישראל:

או קרוב לזה והוא הנכון והוא כי ביום ד' לסיון אמר לו הקב"ה למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ולא עלו באותו היום ולא היה רק דבור בלבד אך ביום המחרת היה הענין כי וישכם משה בבקר ויבן מזבח וכו' וביום ההוא ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל ויראו את האלהים וכו' ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו וכו' והוא כי נדב ואביהוא נהרסו לראות ולהסתכל ביותר ונתחייבו למות לולא הוא יתברך אמר שלא רצה לערבב שמחת בתו והניח הדבר אל יום שמחתו באוה"מ וז"א ואל אצילי וכו' לא שלח ידו וכו'. ונבא אל הענין אמר הנה ואלה תולדות אהרן וכו' מתייחסים לשניהם אך זה היה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני כי אז אמר לו הקב"ה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא כי אז היו חשובים כהם לעלות אל ה' וליזכר בפני הזקנים וגם לבלתי הטגת וו"ו בינם למשה ואהרן לומר ונדב כאשר הטיל בזקנים לומר וע' זקנים אך זה היה ביום הדבור אך לא ביום הפועל שהוא ביום שוישכם משה וכו' כי אז הפסידו לבלתי התייחס למשה והיא כי נתייחדה מדה למשה להיותו ענו מכל האדם

שהיה הוא יתברך מתראה אליו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים אך אלו ויחזו את האלהים יותר ממה שראו תחלה מאז לא נתייחסו למשה רק אלה שמות בני אהרן בלבד וגם אז לא ירדו מהדרגת אלעזר ואיתמר כ"א הבכור נדב ואחריו ואביהוא ואחריהם אלעזר ואיתמר ושמ"ת הרי מאז חלתה עליה' גזר' מות מאז חזו אל האלהי' וכמתים היו חשובים לז"א לא כן הוא שא"כ למה משחם ה' ומילא ידם לכהן כי הלא אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מילא ידם לכהן ושמ"ת הלא לעומת זה נראה מאשר בעבודה הראשונה מתו כי ה' לא רצה לז"א וימת נדב ואביהוא לפני ה' לומר כי באחדות ה' מתו ובמותם נמצאו מיד לפני ה' כי דבקו בקונם וז"א וימת ל' יחיד ואומרו לפני ה' ולא הוחלטה להם מיתה בעצם מאז כ"א עתה בהקריבם אש זרה לפני ה' שאם לא היה עון זה כבר הוא יתברך מילא ידם לכהן והורתם וצדקתם היה להם למגן על מה שויחזו את האלהים כי מה שהאריך להם הקב"ה בכלל האריכות היה שאם יעשו איזו זכות בנתים יפטרו מהמות וזהו אומרו במדבר סיני כלומר כי מה שהיה במדבר סיני הוא מה שעליו מתו כי מה שהיה בהר סיני היה נתקן אם לא היה נוסף עליו ולא עוד כי אם על שובנים לא היו להם ע"כ ויכהן אלעזר ואיתמר בלבד ולא בניהם של נדב ואביהוא שאם בנים היו להם היו ג"כ עושים עבודה אע"פ שבעת שמשחו את אבותם כבר היו נולדים כי שום צד פיסול לא היה בהם והוא שמה שאומרו בספר הזוהר שלא הפסיד פנחס על שנולד קודם למשיחת אלעזר שמה שהוצרך לומר והיתה לו ולזרעו כו' והוא לומר שלא הפסיד כהונתו על שהרג את הנפש ולדעת האומר שלא היה מכהן פנחס על הולדו קודם המשחות אביו לולי מעשה זמרי נאמר כי אומרו ובנים לא היו להם נולדים אחר שנמשחו הם שאם היו להם בנים לא היה מכהן אלעזר ואיתמר בלבד וראה נא עוד גדולת נדב ואביהוא כי מה שכיהנו אלעזר ואיתמר ולא נדב ואביהוא הוא על פני אהרן כי אחרי מות אהרן גם נדב ואביהוא כיהנו והוא כמאמר ספר הזוהר כי כאשר דקר פנחס את זמרי וכזבי שבקשו להורגו פרחה נשמתו מאימת בני שמעון ואז נכנסו בקרבו נשמות נדב ואביהוא ויהיו בו נמצא כי בכהנו פנחס הם היו כהנים עובדי עבודה וזהו ויכהן וכו' ולא נדב ואביהוא היה על פני אהרן כי אם אלעזר ואיתמר כי אחרי כן גם כן כיהנו הם שהוא פנחס:

פרק ד

פסקה כא

וידבר ה' וכו'. נשא את ראש וכו' ראוי לשום לב (א) מה נשתנו הלוים מישראל כי בישראל נאמר שאו את ראש וכו' ובלוים נאמר נשא את ראש. (ב) למה במררי לא נאמר

נשא כלל. (ג) אומרו בגרשון גם הם שהיא מיותר. ועוד שלא נאמר כן בבני מררי שנמנו אחריהם: (ד) למה שנה בבני גרשון כי בקהת אמר למשפחותם לבית אבותם ובגרשון היפך ואמר לבית אביתם למשפחותם ובמררי חוזר אל סדר האמור בקהת ואח"כ כשמספר הכתוב מה שנמנו ומה שעלה סכום כל משפחה אומר בכל אחד משלשת' למשפחותם לבית אבותם. ועוד למה בקהת אומר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ובגרשון לא נזכר אהרן. (ה) מה היה כי בקהת לא נזכר מנין כ"א נשא את ראש בני קהת וכו' ובגרשון נאמר גם ל' מנין באומרו תפקוד אותם ובמררי אחר אומרו תפקוד אותם חוזר ואומר תפקדם. (ו) כי בקהת נאמר כל הבא לצבא ובגרשון היא אומר כל הבא לצבא צבא ובמררי אומר לצבא. (ז) כי בקהת נאמר לעשית מלאכה ובגרשון הוא איומר כל הבא לצבא לעבוד עבודה ובמררי הוא אומר לעבוד את עבודת אהל מועד. (ח) כי בקהת ובגרשון נאמר באהל מועד ובמררי נאמר אוהל מועד. (ט) כי לא היו לא אלו ולא אלו עושים מלאכה ולא עבודה באהל מועד כי אם נושאים משכן וכליו:

אמנם הנה לכלות עם בני ישראל אחת היתה נשיאת ראשם במספר הפרשה הקודמת הלא היא לעשותם ארבע מחנות בד' דגלים מעין ד' מחנות שכינה על כן נאמר בם בפקוד אותם לכך שאו את ראש כמדובר למעלה אך משפחות הלוי בלעדי זה היתה להם נשיאת ראש כי לגיון של מלך המה כי ה' הוא נחלתם וגם סביב למשכן יחנו על כן מה שעתה הוא יתברך חוזר לפקוד אותם לייחד עבודה לכל א' ממשפחותם הוא נשיאות ראש נוסף על החדש ע"כ לא יאמר שאו את ראש כ"א נשא ל' מקור שיצדק על המשך נשיאת ראש הולך ומתנשא מדרגה אל מדרגה והנה הי' הדעת נוטה שבה יתחיל ובשני ישנה כפי סדר לידתם לבל הטיל קנאה ואם ככה היה עושה בגרשון היה מתחיל ואחריו קהת ואחריו מררי אך לא עשה הוא יתברך כ"א בקהת התחיל והנה תשובת דבר זה בצדו יען כי עבודת בני קהת היתה עיקר המשכן ארון ומנורה ושלחן אך עדיין אעיקרא דדינא פירכא למה לקהת שהוא השני נתנו עיקר הקדושה ולגרשון אחיו הגדול יריעות המשכן ומכסהו ע"כ לתקן את הכל בא האלהים מהפרשה הקודמת ואמר נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי לומר הראוי הוא נשא את ראש בני קהת מתוך כל יתר בני לוי כי לזה תהיה נשיאת ראש על גבי כלם שהוא ע"ד לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל שהוא כי הם תוכיות ועיקר כך קהת הוא בערך שאר הלוים כתוכיוח ועיקר שלהם והוא בין לימנות ראשון בין למלאכת עבודתם ולמה תעשה כה לאלה והם בני קהת שהוא השני לז"א למשפחותם לבית אבותם והוא כי הצד השוה שבגרשון קהת מררי הוא כי בית אבותם הוא לוי אך במשפחות הנמשכות מכל אחד מהם נפרדות בסוג.

כי אין משפחות קהת כמשפחות השאר כי הלא גם שכלם צדיקים אינם דומים לקהת ועמרם ומשה ואהרן שהם גדולי עולם ע"כ ראויה המעלה לבני קהת מבני יתר אחיו וזה מאמר הכתוב נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי כלו' כי להם תהיה נשיאות ראש על כלם והטעם היא כי משפחותם גברו על בית אבותם עד גדר הזכר משפחותם קודם לבית אבותם שהיא על היות במשפחותם גדולי עולם וז"א למשפחותם לבית אבותם וע"כ בקהת נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן משא"כ בגרשון רק משה לבדו למען הראות יתרון משפחותם שגם כהונה בהם עם גדולת משה שהיו בם מלך וכהן משא"כ בגרשון שלא היה כן ע"כ לא הזכיר רק את משה שא"א בלתו ע"כ בגרשון שכבוד היותם בני לוי גדול מכביד משפחותם מצד עצמם שם נאמר לבית אבותם למשפחותם ועל כן ראוי להקדיש את קהת ולתת לו עיקר קדושת המשכן שהוא לעשות מלאכה באהל מועד כי עבודתם שהיא לשאת ארון שלחן ומנורה ומזבח הזהב היתה נעשית עודנו אהל מועד על מתכונתו ומכונו בקדושתו ונושאים משם את כלי הקדש והוא יתרון גדול וזהו לעשות מלאכה באוהל מועד כי מלאכתם הותה עודנו אהל מועד ועוד יתרון שני והוא כי לפי האמת אין עבודתם מתייחסת בעצם לעבודה כי הלא בלא עמל ויגיעה היו נושאים את הכלים ההם כי הארון אדרבה היה נושא את נושאיו ויתר הכלים הקדושים ההם גם שלא ישאו את נושאים לא יבצר מקדושתם שלפחות לא יכבדו עליהם על כן אמר לעשות מלאכה ולא אמר ל' עבודה וגם זה יתרון גדול שהיתה עבודת משאם קדושה גדולה נכרת בנשיאתם את כלי משאם אך בגרשון לא היתה כ"א אחד שהוא כי לא היה משאם דבר בלתי מתייחס לעבודתם כנשיאות ארון ושלחן וכו' כי עבודה ממש בשני מינים. (א) מה שהיו מעמיסים אותם על עצמם לשים על העגלות. (ב) שים איתם בעגלות וזה אומרו בבני גרשון לעבוד עבודת עבודה על שני הסוגים אך הדבר השני שהוא היות עבודתו באוהל מועד עדיין היה זה בהם כי הלא בבואם לעבוד עבודתם עדיין היה אהל מועד על מכינו קרשיו ועמודיו אהלו ומכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה ואז היו מפרקים המכסה והיריעות ונותנים על העגלות אך בבואם לעבוד עבודתם עדיין היה נקרא אהל מועד וז"א לעבוד עבודה באהל מועד שהוא כי גם כי גרע מהם תואר מלאכה האמור בקהת אך עדיין עבודתם באהל מועד מתייחס וזה לעבוד עבודה באהל מועד אך בבני מררי לא זה ולא זה כ"א לעבוד עבודת אהל מועד כי בבואם לעבוד עבודתם לא היה כבר אוהל מועד כי כבר הוסרו יריעות תחתונות ואמצעיות ומכסה התחש ולא היה רק הקירות לבדם ולא יקראו שמו אז אהל מועד וז"א במררי עבודת אהל מועד אך לא היה באהל מועד ולספר הכתוב יתרון בני קהת חזר ואמר זאת עבודת בני קהת באהל

מועד וכו' לומר תדע למה קראתי מלאכה לעבודת בני קהת הלא הוא כי ראה נא כי זאת עבודת בני קהת מלבד היותם באהל מועד גם היא קדש הקדשים וא"כ מי שנושא קדש הקדשים לא תקרא עבודה לפי האמת כ"א בדרך השאלה כלומר ועל כן קראתיה מלאכה ואחר החילו לרמוז טוב טעם אל יתרון בני קהת בפקוד אותם ובא בפרשה זו לצוות על נשא את ראש בני גרשון בא לגמור הענין ולדבר על לבם פן יתחמץ לבבם באומרם כי אביהם הבכור ולא נמנה ראשונה וגם יתר שאת כלי הקדש לא ניתן למו כ"א לבני קהת על כן לבעבור הסר קנאתם זאת בא האלהים בפרשה זו ואמר נשא את ראש בני גרשין גם הם כלומר נשיאות ראש יש לבני גרשון גם הם כבני קהת לפי ערכם אלא שמה שלא ניתן למי יתרון בני קהת הלא הוא כי הקהתים היתה בהם בחינת האמור גם למשפתותם לבית אבותם על יתרון אשר למשפחותם הם עמרם ומשה ואהרן על לוי בעצמו היא בית אבותם כמדובר למעלה אך בני גרשון אלה נהפך הוא כי שלימות בית אבותם גברה על משפחותם כלומר כי ע"כ זכו הקהתים אל הכבוד ההיא משא"כ בבני גרשון וז"א בהם לבית אבותם למשפחותם הפך האמור בקהתים אך בבני מררי חזר אל סדר ראשון לומר למשפחותם לבית אבותם. ולבא אל הענין נשים לב אל אומר תפקוד אותם במררי סמוך אל למשפחותם וכו' משה"כ בגרשון שנאמר בפסוק שני מבן שלשים וכו' תפקוד אותם אמנם שני דברים הם א' הנשיאת ראש במדרגת העבודה שני מציאות המנין שהיא לייחסם לבית אבותם והנה בקהת וגרשון שנאמר בהם נשא לרמוז הנשיאת ראש על בחינה זו אשר לקהת ניתנה לו מעלה יתירה על גרשון הגדול ע"כ לרמוז הטעם שינה להקדים בקהת המשפחות לאבות והיפך בגרשון אך במררי שלא נאמר נשא מה שמקדים המשפחות לאבות אינו על בחינת הנשיאת ראש כ"א על המנין מצד עצמו וז"א למשפחותם לבית אבותם תפקוד אותם לומר מה שאני מקדים המשפחות לאבות הוא למה שהמשפחות הן הנמנים וזהו תפקוד אותם כי אומרו לבית אבותם אינו אלא שהנמנים שעליהם ידבר ימנו לבית אבותם ע"כ נאמר באחרונה ושיעור הכתוב מה שאני מקדים המשפחות לאבות הוא כי תפקוד אותם על כן מהם אני עושה עיקר ואין הענין פה על בחינת נשיאות ראש כי איננה במררי בעצם כקהת וגרשון:

עוד אפשר כי עם היות שבצד מה יש קצת נשיאת ראש במררי רמזו ברבוי הגם שבבני גרשון באומר נשא את ראש בני גרשון גם הם וז"א מלת הם שהל"ל נשא את ראש בני גרשון מאי גם הם לרמוז כי יש רבוי באחרים מלבד הם אך אינו כ"כ לומר בפ' נשא את ראש ועל כן לא דבר במררי רק על בחינת המנין כי על כן נאמר תפקוד אותם סמוך

למשפחותם לבית אבותם כמדובר ועל פי דרכנו להורות חשיבות בנמנים בבני גרשון על בני מררי אתם שבמררי חסר וא"ו ואותם שבגרשון מלא:

ואמר עוד להפיס דעת בני גרשון שלא הושוו לבני קהת הקטן ממנו. רמז כי נשיאות ראש יתר בצד מה על הקודם לבני גרשון והוא כי מבן שלשים וכו' כל הבא לצבא צבא והוא כי הנה בקהת נאמר בא לצבא והענין כי בבא בבני קהת לקחת ארון ומנורה ושולחן ממזבח הזהב הלא ימצאו שם כל צבא של מעלה עם ארון העדות אשר שם השכינה עם מלאכי המרכבה נמצאו בני קהת מתייחסים לבאים לצבא הוא צבא של מעלה אך בצאתם עם הארן השכינה יוצאת עמו גם היא וכצאתה גם כל צבא השמים אשר היו עמה יצאו אתה ללכת אל המקום אשר יבחר ה' להקים שם את המשכן נמצא שבבא בני גרשון אל אהל מועד לשאת את היריעות לא ימצאו שם צבא עליונה כי יצאו אך ע"י בואם שמה לעשות מצותם לא יבצר מלבא שמה גם מהמלאכים שרפי קודש כי הלא זה דרך כל מקום אשר היתה בו שכינה כי בנוסעם משם לא יתרוקן המקום מהשאר שם בחינת קדושת שכינה כי אם שע"י צאת הארון אשר אתי עיקר שכינה יצאו ללותה כל צבא של מעלה לגמרי אך בבא בני גרשון שם לשאת את השולחן המשכן אהלו ומכסהו אז ישובו ויבאו אתה קצת צבא עם בחינת השארות שכינ' בצד מה שנשאר שם וזה כי בקהת נאמר כל בא לצבא כי היו באים אל הצבא העליינ' אשר הוא שם וז"ש לצבא אך בבא אחריהם בני גרשון כבר הצבא יצאת כ"א שלכבודם שבאים לעשות עבודת משרה שם הוא יתב' גם צבא עליונה על ידם להיות עם צד השכינה הנשארה וז"א בבני גרשון לצבא צבא שעל ידם נעשות הצבא מחדש ועל כן רב טוב להם שעל ידם נעשה צבא עליונה חוזרת ומתחדשת שם הצבא עד הסתלק משם המשכן לגמרי באופן כי בבא אחריהם בני מררי ימצאו שם הצבת ההוא וזהו מה שבמררי אומר לצבא כי שם ימצאו צבא כי לא יצת הצבא ההוא שנעשה על יד בני גרשון בצאת בני גרשון כאשר יצא בצאת הקהתים כי שם היה לכבוד עיקר השכינה היוצאת אתם עם הארון כמדובר ומה שנאמר בבני גרשון לעבוד עבודת עבודה ובבני מררי אמר לעבוד את עבודת אהל מועד הוא כי הנה שתי עבודות היו בבני גרשון אחד על שכמם שהיו נושאים היריעות על כתפם עד מקום העגלות וטוענים אותם וזה שפירש ואמר זאת עבודת משפחות הגרשני לעבוד ולמשא לומר מה שאמרתי שתי עבודות הוא כי יש בהם לעבוד וגם משא על שכמם שהוא כי תחלה ונשאו את יריעות המשכן וכו' ואת קלעי וכו' את כל כלי עבודתם אשר יעשה בהם שהוא מעשה בגופם ואח"כ ועבדו על ידי העגלות כי לא היה אפשר ממקומם לתתם בעגלות עד ישאום ויקפלום ויתנום בעגלות אך בבני מררי סמוך למשכן

היו באים העגלות ונושאים הקרשים ויטענו בעגלות ועל כן לא נאמר בהם ונשאו וכו' ועבדו רק משמרת משאם כי המשמרת והמשא היה בא כאחד היה הטעינה בלבד שבו משא ומשמרת יחד וג"כ לא נאמר עבודת עבודה רק לעבוד את עבודת אהל מועד כי לא היו שתי עבודות לשאת על כתפם ואח"כ לטעון כי אם הטעינה מיד כאמור:

ואחר שאמר תפקוד אותם חזר ואמר תפקדם לא היא כי אשר יראה שלא נאמר נשא במררי יעלה על רוחו כי לא עלה גדר נשיאות ראשם ממדרגת המון עם בני ישראל שנא' בהם שאו את ראש כל עדת בני ישראל ולא כן הוא כאשר כתבנו למעלה כי ע"כ נאמר בשבט לוי נשא ולא שאו את ראש כאשר בישראל כי ישראל היתה להם נשיאת ראש א' אך ללויים היו שתים כמדובר למעלה וע"כ נמנו ישראל מבני עשרים שנה יוצאי צבא מלחמה אך הלוים היה להם נשיאת ראש כפולה ודמים אל לגיון מיוחד של מלך שע"כ הם נושאי המשכן וע"כ להיותם באים אל הקדושה יותר לא ימנו רק מבן שלשים כי אז יהיו בעלי שלימות יותר וע"כ הנמנים מבני עשרים נאמר בהם כל יוצא צבא כי הם דומים ליוצאים לצבא אך הלוים יתייחסו לבאי צבא כאו' כל הבא לצבא שהם כנכנסים פנימה אל הקדושה במקום עיקר פמליא של עיקר שכינה שהוא באהל מועד כי אינו דומה השראת שכינה שבמחנות הדגלים שהם מחנה ישראל להשראת שכינה שבמחנה שכינה או מחנה לויה ומה גם בהכנס הלוים שבמחנה הלויים אל עבודת אהל מועד שהיא מחנה שכינה ועל כן יאמר אומר אחרי כי במררי לא נאמר נשא כ"א תפקוד בלבד אולי אין להם נשיאות ראש רק כשאר המון ישראל ע"כ בא הכתוב. ואחר אומרו במררי תפקוד אותם אמר מבן ל' שנה תפקדם אמר אל תדמה את משפחות מררי להמון ישראל על שאין עבודתם רק קרשי המשכן וכו' כי הלא מבן שלשים שנה תפקדם ואלו היו בישראל היו נמנים מבני עשרים והטעם כי הלא אלה הם כל הבא לצבא שהם באים ממחנה לויה פנימה אל הצבא של פמליא של שכינה מה שאין כן ישראל שהם ככל יוצא צבא ועוד שנית שהוא לעבוד את עבודת אהל מועד משא"כ ישראל.

ומה שלא נזכר לשון מנין בקהת כי אם בגרשון ומררי אפשר כי למה כי בני קהת היה הארון מכלה בהם כנודע מרז"ל והיה מקום לומר כי המנין היה גורם על כן בקהת לא הזכיר אפילו שם מנין כי אם בגרשון ובמררי למען יראו כי לא המנין גורם בזה כי הלא מי שאפילו לא נזכר בו מתים מהם ומי שנזכר פעם אחת ומי שנזכר פעמים שהם בני מררי לא היתה מיתה מצויה בהם הוו אומר כי אין זה רק מהאחרון כענין פרץ עוזא:

ומה שבקהת נאמר כל בא לצבא ובגרשון ובמררי נאמר כל הבא יתכן כי בגרשון ומררי לא היה גם אחד מבן שלשים שנה ומעלה שלא היה נכלל בדבר ע"כ נאמר כל הבא

לכלול כל יחיד ויחיד אך בקהת אהרן ובניו לא היו בכלל כי מעלתם גברה על כל יתר המשפחה ולא אחד בהם היה מהנושאים כלי המשכן כי אם לשים אותם בנרתקן בלבד משא"כ כל יתר המשפחה שאפילו אם יבאו לראות מחייבים את ראשם כמאמר הכתוב לא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו על כן נאמר כל בא בלי ה"א הידיעה כי לא על כל אחד מזרע קהת ידבר:

פסקה לד

ויפקד משה וכו'. אחרי אומרו יתברך למשה הפרש הדרגות בשלש משפחות הלוי בקהת הקדים המשפחות באומרו למשפחותם לבית אבותם מה שאין כן בגרשון וכן בקהת אמר לצבא ובגרשון לצבא צבא וכן בקהת אמר מלאכה ובגרשון ומררי עבודה וכן בקהת ובגרשון אמר באהל מועד משא"כ במררי מגיד הכתוב כי כשבא משה לפקוד אותם לא גלה להם הפרשים אלו כי חש על הקפדת קנאה כ"א בשלשתם אמר למשפחות' ואח"כ לבית אבותם ובשלשתם אמר לצבא לעבודה באהל מועד עוד עשה הוא יתברך אחר כן מפני חשש קנאת המאוחר על המוקדם בא ועשה כללות א' משלשתן ואמר כל הפקודים אשר פקד כו' למשפחותם כו' לומר שכל שלשתן יחשבו למוקדמים משפחותם לבית אבותם והעובר משא בכתף הם בני קהת והעובדים עבודת עבודה שהיא על העגלות כלם שוים לפניו יתברך כי לב כלם לשמים וזה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא כלומר אלו ואלו שוים כמשא בכתף כעבודת עבודה וגם באה"מ כי כלם יחשבו לענין השכר כעושים מלאכה באהל מועד גם שבני מררי לא היתה עבודתם באהל מועד כמדובר למעלה ועל כן עשה סך הכל ואמר ויהיו פקודיהם שמנת אלפים שהוא לצרפם ולכוללם כאחד:

פרק ה

פסקה א

וידבר ה' וכו' צו את בני ישראל וכו'. ראה הוא יתברך והנה יאמר נא ישראל אין שכינה שורה רק במשכן וסביביו במחנה לויה כי על כן עשה עיקר מנשיאת ראש בני לוי ומחנותם סביב למשכן ככל הכתוב במקראות על כן למען ידעו בני ישראל כי גם במחניהם שכינה שוכנת אתם על כן צוה למו וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב כו'. והטעם הוא אשר אני שוכן בתוכם ויעשו כן וכו' חזר ואמר כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל יתכן כי כאשר דבר ה' אל משה טרם יספיק לאמר להם עשו כן ב"י מסברא באומרם כי לא על חנם עשאם דגלים ממין מחנות מלאכי מרכבתו אם לא לשכון בתוכם עם שלא יבצר היות יותר קדושת במחנה שכינה ומחנה לוי כנודע כי מה

שבישראל הוא התפשטות שכינה כמדובר למעלה בסמוך כי על כן בישראל נאמר כל יוצא צבא ובלוים כל הבא לצבא:

פרק ו

פסקה א

וידבר ה' כו' איש או אשה כי יפליא כו'. ראוי לשים לב אל אומרו ואמרת אליהם שהוא מיותר. ועוד אומרו כי יפליא לנדור ומהראוי יקצר ויאמר איש או אשה כי ינדור נדר נזיר ומה גם כי אומרו כי יפליא לנדור משמעו הכנה לנדור ועל כן לא הל"ל רק כי ידור וגם אומרו להזיר לה' יראה ייתור. ועוד למה חילק כמה חלוקות מיין ושכר יזיר חומץ כו' כי לא ישתה וענבים וכו' לא יאכל מכל אשר יעשה מגפן היין כו' ומהראוי לכלול הכל לומר יזיר מיין ושכר וחומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים וענבים לחים ויבשים וכל אשר יעשה מגפן היין כו'. ועוד אומרו כל ימי נדר נזרו תער כו' כי אומרו נדר הוא מיותר. וכן אומרו עד מלאת הימים אשר יזיר לה' הוא מיותר וכן אומרו גדל פרע שער ראשו הוא בכלל אומרו תער לא יעבור על ראשו וגם יותר היה צודק אומרו יגדל לשון צווי. ועוד אומרו כל ימי הזירו כו' למה לא אמר ימי נזרו כקודם. ועוד למה אמר על נפש מת לא יבא ואח"כ אמר לאביו ולאמו וכו' ולא אמר מתחלה לאביו ובכלל מאתים מנה. ועוד למה חזר ואמר כל ימי נזרו קדוש כו' והרי נאמר פעמים שלש:

אמנם הנה רצה הקב"ה ללמד דעת את עמו ישראל עם קדושו בל יאמר נא ישראל הלא הוא יתברך הבדיל את שבט הלוי ומהם את זרע אהרן ומתוכ' את הכהן הגדול מאחיו כי קדוש יאמר לו והאם תלוי הקדושה במולידם ולא בבחירה הטובה היא והלא כמו זר נחשב על כן בא האלהים וילמדנו כי לא כן הוא כי הנה ביד כל איש ואיש לפרוש מענייני העולם ולקדש עצמו עד גדר שבטוב בחירתו קדוש יאמר לו וככהן גדול אשר לא יטמא לאביו כו' גם הוא יחשב ועוד לו כי הנה בכהן גדול נא' לאביו כו' כי נזר שמן משחת אלהיו על ראשו מיוחס הדבר אל מה שחוץ ממנו הוא השמן אך בזה לא יתייחס כי אם אל עצמו כי דבק בו הוא יתברך לאמר עליו כי נזר אלהיו על ראשו כאשר יבא בס"ד. והנה הורה הוא יתברך כי חיוב מוטל על גדול הדור להזהיר את עצמו לפרוש ולקדש עצמו גם במותר להם למען זכותם לקדשם עד יהיו קדושים לאלהיהם וזה אם הדור ראוי לא יחוש מלזרוק מרה ולדבר בקושי ככל אשר עשה אל בני ישראל סמוך למיתתו כי ראה שצדיקים היו ויכבד את עול סבל מוסרו עליהם בדברים קשים מקציפים הייתם ממרים הייתם אך אם יראה כי יבעטו ידבר להם בלשון חבה ודברי מוסר השכל ואם כל אלה לא יסכון לו לא יתייאש וימשוך ידו כי אם הכלל לא יקבלו יבקש לו יחידים אחד

אחד ולא יבצר מהמצא איש אחד מעיר ושנים ממשפחה ישמע בקולו ואם יוציא יקר מזולל. כפיו יתברך יהיה. וזה מאמרו יתברך פה דבר אל בני ישראל שהוא דבר לשון קושי לקדש עצמם ואם תיראו שיבעטו בקושי אז ואמרת אליהם בלשון אמירה הוא לשון חבה וזהו ואמרת אליהם ואם גם זה לא יסכון למו לך אל הפרטים ובקש איש או אשה כי יפליא וכו' או קרוב לזה והוא כי הנה דרך הבא לקדש עצמו לשמו יתברך הלא צריך תחלה לפרוש עצמו מכל המביא לידי עבירה קו לקו וממנו ימשך אחר הקדושה והנה הדבר המרגיל לאדם לבלבל את מוחו וליכנס בו רוח שטות להחטיא והוא היין בוגד כמאמר הכהן לסוטה הרבה יין עושה כו' ואחז"ל הרוא' סוטה בנוולה יזיר עצמו מן היין ע"כ תחלת הפרישה צותה תורה יהיה פרוש מן היין והנה לבא אל הענין נשית לב האם כ"כ מאוס יין לפניו יתברך וקדוש לה' יקרא הפורש ממנו למה לא צוה לכל עמו לאמר היאורה תשליכוהו ויאסור אותו לישראל ואדרבה משמח אלהים ואנשים קראו הכתוב כי כמה מצות נעשות בו ואתת מברכותיו יתברך הוא ובציר ישיג את זרע ותירוש יקביך יפרוצו ואשר חטא על הנפש נאמר על שענה עצמו מן היין ועוד נשית את לב אל מקרא שכתוב בסוף הענין ואחר ישתה הנזיר יין כי הלא בשתותו אחרי כן יין כבר אינו נזיר:

אך אמנם אין ספק כי לא יקשה לפניו יתברך השותה יין שלא בדרך שכרות ומה גם המטיב לבבו לפקח שכלו בתורה כדברי האמור בגמרא חמרא וריחני פקחין וכמאמר הבו לדרדקי חמרא כי היכי דלימרו אך הענין הוא כי בא הוא יתברך לירא מיצרו הבא להתגבר עליו ורוצה לפרוש עצמו מדרכי העולם ולהתבודד ולקדש עצמו למען תחול עליו קדושה ע"י בחירתו והתקרבו לה' ולאיש כזה אומר הוא יתברך דבר כו' כי יפליא וכו' לומר אל יעלה על רוחך לומר כי הנזירות אשר חפץ בו ה' הוא אשר אין דעתו רק לפרוש מן היין או כדרך נודרי נזירות מתוך כעס עם בני ביתו או זולתם או דרך הגזמה כי לא כן הוא רק אשר יראה סוטה בנוולה יזיר עצמו וכיוצא ויירא פן יצרו ידיחנו לעשות את הרע ורוצה לפרוש עצמו מהנאות העולם ולהתקדש לשמים וע"י התעוררותו זה חפץ לידור נדר נזיר כי היין בוגד הוא המתחיל לבלבל הדעת הנה איש כזה אשר חפץ בו ה' וז"א דבר ואמרת וכו' לומר הנה צריך לדבר הקדמה אחת כדי שאחרי כן ואמרת המצוה והקדמה היא איש או אשה כי יפלא לנדור נדר נזיר לומר כי כאשר יפליא ויפרוש עצמו מענייני העה"ז ורוצה להתבודד ולקדש והתעוררות זה הוא המביא לנדור נדר נזיר ולא מתוך כעס או מחמת בחינה אחרת אז הוא לשמה להזיר לה' שהוא לפרוש מענייני העולם להתקרב ולהיות לה' והנה זו היא ההקדמה שעליה אמרתי דבר כו' ואחר הקדמה זו שהיא לשלול בחינות נזירות שלא לשמה אמר מה שאמרתי ואמרת אליהם הוא מיין

ושכר יזיר כו' ושיקנה כל הקדושות כאשר יבא בכתובים והוא מרז"ל במדרש רבה על פ' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי שאמר לו כי המלאך משתנה שמו ונקרא ע"ש שליחותו ולפיכך אמר לו למה זה תשאל לשמי כי אין לי שם קבוע כ"א לפי המצוה והשליחות אני נקרא וע"כ עתה שבאתי על עסקי נזירות נקראתי פלאי כד"א כי יפליא לנדור וכו' והלא כמו זר נחשב למה על יחס נזירותם לא נקרא בשם מתייתס אל נזירות רק אל שם הפלאה אך הוא על כי אין הנזירות האמתי לפניו יתברך רק הבא מחמת פרישה והפלאה כאשר כתבנו והוא מז"ל כי שמעון הצדיק אמר מימי לא אכלתי מקרבן נזיר אלא פעם אחת שבא אלי בחור מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו תלתלים כו' אמרתי לו בני מה ראית שנדרת בנזיר אמר לי פעם אחת הלכתי עם צאן אבי וראיתי על עין המים בבואה שלי וקווצותי והתחיל יצרי להתגבר עלי אז קפצתי ונדרתי לגלח' לשמים אז חיבקו ונשקו ואמר לו כמותך ירבו נודרי נזירות בישראל והוא מאמרינו כי אין כוונתו יתברך רק על הבא לפרוש ולהכניע יצרו כמדובר וכוונת הענין כאשר יתבאר בהמשך הכתובים כי ע"י הפרישות יקנה נזר קדושה כל ימי נזרו וישאר לו הפרישות והנזר בקנין כי גם אחרי מלאת ימי נזרו וישתה יין עדיין תואר נזירות יצדקו בו כי נזר קדושה עליו ולא יבגוד בו היין עוד וז"א בחתימת הענין ואחר ישתה הנזיר יין כי הלא בשתותו אחרי כן יין אינו נזיר ואיך יאמר ישתה הנזיר יין אך הוא לומר כי עוד תואר וצודק בו גם אחר שתותו יין.

או יאמר דבר ואמרת מה שהקדמנו כי כוונתו יתברך להודיע כי יש לאל יד כל איש ישראל לעשות עצמו בבחירתו ככה"ג בל יאמר איש כי אין פרישה מענייני העולם יאות רק לגברים ולא לכלם רק לאנשי החכמה תופשי התורה ומחזיקים בה יום ולילה לא ישבותו אך לא ליתר אנשים ע"כ אמר כי לא כן הוא רק איש או אשה מכל הכללות מוכן לכך באשר הוא יהודי וזה יאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כלומר אל כלם כו' כישראל כי כל איש ואשה מוכנים כי יפליא וכו' ונחזור אל דרכנו אמר מיין ושכר יזיר כו' אמר הנה האיש הזה בא לקראת האלהים לפרוש מדרכי העה"ז ולקנות קדושה הנה אלה הם הגדרים אשר צריך לגדור קו לקו עד בואו אל גדר הקדושה. ראשונ' לפרוש מהדבר המחטיאו והעיקר וזה מיין ושכר שהוא חמר חדת ועתיק יזיר וזה הוא עיקר הנזירות ומזה לומר אל כל דבר הגורם חטא כיין ועוד גדר שני והוא חומץ יין וכו' והענין כמו שכתבנו כי עיקר הכונה האלהות ללמד דעת אל הבא ליטהר לשמור עצמו מן החטא לקדש עצמו ועל כן כל הדברים האלה הם דוגמא אל כל מיני הרחקים אשר יעשה האדם וחי בהם:

והנה היחל ביין המערבב ומחטיא ואחריו בחומץ והוא כי היין הוא משל אל הדבר המחטיא וידמה אליו המתחבר לרשע ובא ללמד לאדם דעת ירחק מן השיעור המחטיאו ואחרי כן לא בלבד ירחק מהדבר המחטיא כיון שהיה בו כח לכך הרחק ממנו כענין אדם רע עושה פעולת שקר והזקין ותשש כחו מעשות רע אל תאמר אתחבר לו כי אינו עושה רע אל תעש כן אחר שהיה לו כח לעשותו ועשה בבחרותו וזהו חומץ יין וחומץ שכר שאחר שבהיותו יין או שכר היה בו כח להחטיאך גם שעתה הכח ההוא איננו בו ונתקרר חמימותו הרחק ממנו והוא כנמשל שכתבנו וכן הרחק מן הכיעור ומכל הדומה לכיעור וזהו וכל משרת ענבים עם שאינו יין ולא חומץ יין רק משרת ענבים בין יהיה בו טעם יין או חומץ הוא דומה לכיעור ואחר הרחקה זו עוד תוסיף והוא כי אפילו ממה שאינו כיעור ולא דבר מחטיא לא בעבר ולא בהוה ולא דומה לכיעור כ"א דבר שכעת הוא טוב אלא שאפשר לימשך ממנו דבר מכוער תפרושו ממנו וזהו אומרו ענבים לחים שהם דבר שאפשר להוציא מהם יין בוגד ועוד מעט תפרוש גם מהדבר שהיה אפשר לימשך ממנו דבר רע עם שנשתנה ונעשה דבר שאינו מוכן לצאת ממנו הדבר הרע ההוא כיון שהיה מתחלה אפשר. גם ממנו תפרוש והוא אומרו ויבשים שכעת אין יוצא מהם עסיס כ"א שמתחלה בהיותם לחים היו מוכנים להוציא יין בוגד מהם שהוא משל אל הדברים ומדות שירחק מהן האדם גם מה שאינו מכוער כ"א גם ממה שהיה אפשר לימשך ממנו כיעור גם שכעת אינו מוכן לכך ומאלה תבא אל הרחקת גדולות מהן והיא אפילו מה שהדבר המוכן לצאת ממנו דבר רע גם שמזה אינו יוצא ממנו עצמו דבר רע יוציא ממנו והוא משל כל אשר יצא מגפן היין למה שהענבים שהם אפשריים להוציא מהם יין יצא מהם ולא זו בלבד כ"א עוד יתר על כל זה והיא מי שהיה בשכינת הדבר רע גם אחר שהופרש מהרע וזה מחרצנים הם גרעיני זרע הגפן שהיו שכנים לתירוש באשכול גם שהוסר ממנו אל תא' כי אין זה רק על כי מהגרעין יוכל לצאת ממנו היין גפן כשיזרע לז"א ולא זה בלבד כ"א גם מי שהרע נתאכסין אצלו והוא הזג שהיה היין כנוס בתוכו והנה המתרחק מן העבירה ומן הגורם אליה ומן הכיעור כל מיני הרחקות הללו אין ספק כי קדוש יאמר לו:

פסקה ה

כל ימי נדר נזרו כו'. הנה אחר התרחק מן העבירה ומכל הגורמים אליה ככל הכתוב הרחקים שלמים וכן רבים למען אז יכנע יצרו מאד מאד אם יתגאה לפניו ויתיפה להסתפר ולהתקשט הלא יתגבר יצרו עליו ורם לבבו ע"כ לבלתי רום יצרו כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו ומזה ילמד לכל סוגי קישוטין כיוצא בו ולבל יאמר איש

הלא במילי דחסידותא ופרישות המיצוע הוא טוב ולא המותרות פן ימאס בעיני הכל ומה גם בעניינים שמתכער בהם כי הלא אין דבר שמתנוול בו האדם כגידול פרע כי הוא מותר הגוף ועם כל זה דע לך כי הנה עד מלאת ימי נזרו קדוש יהיה גדל פרע וכו' והוא בשום לב אל אומרו יהיה ולא אמר קדוש אך אמר שמהחילו ימי נזרו להתנהג בחסידות ופרישות עד מלאת ימי נזרו קדוש יהיה הולך וקונה הוויית קדושה כי יום יום תהיה בו קדושה מחודשת יום על יום וז"א יהיה אפילו עד גדל פרע וכו' שהיה ראוי יהיה להפך כי הלא בכל יום הולך וגדל נוול הפרע והיה ראוי יהיה גורע בחשיבות וקדושה והוא בהפך כי אדרבה יהיה הולך ומתקדש על יד גדל פרע וכו' כיון שהכוונה לשמים לפרוש מן החטא ולהתנהג בחסידות:

עוד יכוון באומרו גדל כו' ולא אמר יגדל לומר ראו נא איך על ידי הפרישות הנזכר קונה קדושה כי הלא קדוש יהיה כי גם גופו קדש ולא בלבד עצמותו כ"א גם את מותר הגוף הוא שערו יספיק להקנות בה קדושה וז"א קדוש יהיה ולא תאמר כי הגידול שער בעצמו נוול הוא אלא שמה שנמשך ממנו שיכניס הוא הטוב אמר לא כן כ"א גם הגידול פרע קדוש יהיה שעם היותו דבר מנוול עושהו נזר קדושה דזהו גדל וכו' כי מציאות הגידול הוא קדוש ועל כן לא אמר יגדל לשון ציווי ועל כן בראש הפסוק לא אמר ימי נזרו רק נדר נזרו למה שהשאיר הפרע הוא הנזר ואיך יקדים השם אל הצווי ע"כ ייחס אל הנדר:

או שעור הכתוב כל ימי נדר נזרו שמה שנדר היה לשם שמים שיהיה לו נזר ע"כ קדוש יהיה כל עצמו וע"י כן גם שגדל פרע הוא נוול. אחרי שהיא קדוש יהיה על ידי הפרישה כל היוצא מן הטהור קדוש יחשב וזהו קדוש יהיה כיון שכן ראוי הוא גדול פרע כי שער ראשו הוא של הקדוש הנזכר וכל היוצא מראש אשר הוא קדוש יהיה קדוש כמוהו.

וגם דרך רמז ירמוז בל יאמר איש מה יתן ומה יוסיף לי הזיר עצמי והלא כהתם נזירות יבא תער היצר הרע ויגלח את כל כשרוני כי הלא לפחות כל ימי נדר נזרו תער הוא היצה"ר לא יעלה על ראשו כי עד מלאת הימים כו' קדוש יהיה כו' וטוב לגבר יהיה ימים קדוש לה' ומה גם עתה כי לא כן הוא כי אם כאשר תכבשני תחתך ימי מספר ישאר כבוש גם אחרי כן כאומרו אחרי כן בסוף הענין ואחר ישתה הנזיר יין כי גם אחר שתותו יין עודנו שם נזיר בו מופרש מענייני העולם יקרא עליך כמדובר למעלה:

פסקה ו

כל ימי הזירו כו'.

הנה נוסף על מציאות שפע קדושה אשר יורק בפורש עצמו ומתקדש בחסידות יש עוד קדושה קניינית והוא כקדושת כהן שעל כן נזהר מליטמא למתים ועליה עוד מעלה

יתירה והוא קדושת כה"ג שאפי' לאביו וכו' לא יטמא על כי נזר שמן וכו' על ראשו אמר כי את כל אלה יקנה האדם על יד פרישותו וחסידותו כי יעלה במעלות עד גדר כה"ג וזה מאמרו יתב' הנה כל ימי הזירו לה' במה שמזיר עצמו לה' מהראוי הוא יעלה למעלת כהן הדיוט שעל נפש מת לא יבא אך עוד זאת אעשה לו כי לאביו וכו' לא יטמא שהוא גדר כה"ג והטעם כי נזר אלהיו על ראשו ככה"ג והותר כי שם מתייחס הנזר אל שמן משחת קדש ובזה הוא עצמו אליו ית' יתייחס:

פסקה ח

כל ימי נזרו וכו' וכי ימות וכו'. הנה ארז"ל באומר אשר חטא על הנפש ק"ו ומה זה שלא פירש אלא מן היין נקרא חוטא על הנפש השרוי בתענית מכל מאכל על אחת כמה וכמה שנקרא חוטא והלא יקשה כי לא על מי שקיים נזירותו הכתוב מדבר כי אם על מי שנטמא בימי נזרו והנה אין ספק שהכריחם לזה מה שלא נאמר וכפר עליו על אשר נטמא אך באומרו חטא על הנפש יורה שעינה את עצמו אך עדיין קשה שאם כן הנזיר יקרא חוטא ואדרבה קדוש יקראו ה' באופן שאין הכפרה רק על מי שנטמא אמנם לזה נשים לב אל אומרו כל ימי נזרו קדוש הוא שהרי נאמר למעלה.

ועוד אומרו והימים הראשונים יפלו איך תצדק הנפילה בימים אמנם הנה אין ספק כי מה שברא הוא ית' פירות וטובות מעדני עולמו היה ליהנות בני אדם אך להשב נפש ולא למותרות כי הלא גם היין משמח אלהים ואנשים קראו הכתוב וכל נפש איש כי תאוה טוב בעיני ה' לבלתי סגפה ולמונעה לגמרי ממנה כי הוא עינוי נפש בצד מה אך אם לכפרת עון יתענה איש מכל מאכל ואותו העינוי הוא צריך אליו לכפרת נפשו ומתענה בתשובה שלימה הנה אין ספק כי לא יחשוב ה' לו עון מה שמענה כי הלא בערך מה ששב מאשמותיו ומתכפרים לו מיעוט חלבו ודמו קרבן לה' יחשב לו ועל הדרך הזה בנדר כי מה שמענה נפשו מן היין בערך מה שמקדש עצמו לעבודת קונו וקונה נזר אלהיו על ראשו לקדושה יחשב לו ענויו אך אין זה רק במי שמשמר נזירותו בקדושה עד מלאת ימי נזרו אך אשר לא נשמר ונטמא וביטל ספירת ימי נזרו אומר הוא יתב' חבל על הימים שפירשת מן היין שהתענית לבלתי הועיל ועל כן יביא שתי תורים וכו' אחד לחטאת על שגגת טומאתו ואחד לעולה לכפר על אשר חטא על הנפש כי העולה באה על הרהור הלב ואלו היו הרהור נקי וטהור תמיד ולא היה מסיח דעתו מהזהר מן הטומאה לא היה נארע לו כי היה הוא ית' מרחיקו מן החטא כי גם בלא דעת נפש לא טוב נמצא על יד היותו מסיח דעתו נמצא חוטא על הנפש שענה את עצמו מן היין חנם וזה הוא ענין הק"ו ומה זה שלא פירש אלא מן היין כלומר שנתענה לבלי צורך נקרא חוטא מי שפירש

עצמו מכל דבר כלומר והוא לבלי צורך שהוא איש חסיד משולל עון למרק או שאינו שב בתשובה על אשמותיו בתעניתו פתח חרצובות רשע וכו' באופן שאינו מתענה להועיל איש כזה חוטא על הנפש יקרא וע"כ למד מהנטמא בימי נזרו למה שהוא בענין כיוצא בו כמדובר והנה עדיין היה מקום לומר למה יתייחס לבלתי מועיל אשר ימות מת עליו בפתע פתאום והלא לא יבצר שנהג כמה ימים בקדושת נזירות ויצא הפסדו שפירש מן היין בשכר מה שנהג נזירות באותן הימים ע"כ הקדים ואמר כל ימי נזרו קדוש וכו' ואמר אח"כ והימים הראשונים יפלו וכו'. ולבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל בספר הזוהר האומרים על פסוק ויקרבו ימי יעקב ויקרבו ימי דוד כי כל הימים אשר יעסוק האדם בהם בתורה ובמעשים טובים כל אותן הימים חיים וקיימים לעולם כי יקנו קדושה רבה מאד ויקרבו ויאתיון בקרוב איש להשתחוות לקונו בעת סילוקו. ונבא אל הענין כי הנה אם כל יום ויום מהימים אשר הנזיר מונה נזירותו בקדושה אשר אין ספק שקונים הויית קדושה אם גם כשנטמא באמצע הימים הראשונים עומדין בקדושתו אשר קנו בנזירות אשר נהג בהם טרם יטמא לא היה נחשב לחוטא על הנפש מה שהתענה מן היין בימים ההם ומצוה תחשב לו אך הענין הוא כי נהרס בניינם מתבטלת הויית קדושתם אשר קנו על יד הטומאה הזאת וז"א כל ימי נזרו קדוש הוא לה' כלומר כל הימים כאחד הם קדושה אחת ועל כן כי ימות מת עליו כו' לא תאמר אם מנה ט"ו ימים טרם יטמא יטהר וימנה ט"ו ימים אחרים וישלים נזירותו כי לא כן הוא רק והזיר לה' את ימי נזרו מחדש ולא יצטרפו ט"ו ימים עם הט"ו שקדמו והטעם כי הימים הראשונים יפלו כלומר מה שעלו במעלה בימי ספירת הנזירות טרם יטמא כדרך כל הימים שנעשה בהם תורה ומצות אין אותה המעלה קיימת להם כי אם יפלו ממעמדם ויהרסו מבניינם כי לא תתקיים מעלתם רק בהמנות כולם בקדושה ובטהרה אך עתה יפלו מקודם ועל כן לא יפלא מה שחוטא על הנפש יקרא על שהתענה מן היין כיון שלא שמר עצמו וההיקש במתענה מכל דבר על הדרך הזה כמדובר:

פסקה יג

וזאת תורת הנזיר כו' ביום מלאת כו'. יתכן זולת סוד הדבר יהיה רמז כי ביום מלאת ימי נזרו אשר קבל עצמו להזהיר עצמו מן היין להכניעו את יצרו על ראותו סוטה בנוולה או על ראותו יצר סמוך היחל להתגבר עליו כדרכו וכעלילותיו ומה גם כי החילו חמת מיין בוגד המחטיאו ווקונה. אותו בשלשה דרכים. (א) כי יתפוש אותו בלבבו להרהר אשר לא טוב כמאמר איוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה כו' כי אמר אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והיא מחשבה בלי מעשה. (ב) והוא מעשה בלי מחשבה והוא כי יבלבל דעתו

ביין ולא ישית לבו לדקדק בין שומן לחלב וכיוצא בו. (ג) והוא טעות גדולה המביאו לידי מעשה אשר יעשה זדון והוא מאמרם ז"ל שהוא ענין בן סורר ומורה שעל ידי משוך ביין את בשרו ואוכל בשר בא יבא עד ככר לחם וילסטם את הבריות וגם יטמא בזמה ועל כן טוב הוא ימות זכאי ואל ימות חייב ועל כן נגד שלש אלה רמזה תורתינו הקדושה כי טרם ישוב הנזיר לשתות יין ישוב לבו לבער שאור שבעיסתו של שלשת הבחנות האלה על ענין המחשבה יביא כבש לעולה שיהיה מתנהג בתמימות ככבש והוא כיעקב איש תם הנקרא שה ועל כן נאמר בו תמים וכמאמרם ז"ל בויקרא רבה אמרו למה נמשלו ישראל לשה על שאנו נמשכים אחר הקב"ה כשה בתמימות ופירשו על זה פסוק משכני אחריך נרוצה כמפורש מאמר זה אצלנו בספר שושנת העמקים שפירשו ז"ל על מה שאין ישראל מהרהרים על ששכר מצות בהאי עלמא ליכא ועל השוגג מה צוה ית' יביא כבשה תמימה שהוא קרבן מיוחד לשוגג בתום לבו ועל השלישית שהיה כאויב לקונו יעשה שלום עמו ית' ע"י קרבן שלמים כללות הדברים שע"י שלש אלה יתן אל לבו לבטל יצרו משלשת בחינות רעות המתרגשות ע"י היין בוגד ועוד שנית יעשה כי ישית לבו לבער יצה"ר מכל רמ"ח איבריו בלי עשה בשום אחד מהם דברים אשר לא תעשינה וזהו וכל מצות וכו' כי יעשה את עצמו כסל מצות שיחשיב עורו המחזיק בתוכו את כל אבריו כסל המקיף את מצות רבות משוללי שאור שבעיסה ולא עוד אלא משוחים בשמן שיהיו כל אבריו מלומדים ומושרשים ע"י מעשים טובים שיעשה בכל אחד מהם שיהיו כטבולים בשמן אור הקדושה הנעשית בכל מעשה טוב וזה בין באיברים הגסים המשולים לחלות שבלילן עבה בין לאברים דקים המשולים לרקיקים כל' לדבר טוב או כוליא ליעץ או טחול וכיוצא בכלם יסיר יצה"ר מהם ויעשה טוב בפעולת המתייחסות אליהם כנרמז באומרו ורקיקי מצות משוחים בשמן ורמז עוד כי כל מה שיחנך כל א' מאיבריו בעבודת שמים לא יסכון לו אם ירדוף אחר המותרות ע"כ יגלח שער ראש נזרו שהוא משל אל כריתת המותרות והגאות עד שלא יזכרו ולא יעלו על לב ע"כ ישליכם באש לאבד כל זכר למו וגם ישית על לבו לקיים ג' דברים שהעולם עומד עליהם שהם תורה ועבודה וגמילות חסדים ובאחרון היחל והוא שיעשה כל כח זרועו לגמול חסד ולא בהפכו לכן יקח הזרוע בשלה מן האיל שהוא משל אל היד הנטויה לפעול בל תהיה לו זרוע נטויה לפעול אשר לו כדת אלא אדרבה לגמול חסדים ע"כ יקח הזרוע בשלה במים רמז למימי החסד כי לעשות חסד תהיה זרועו מושלת לו ולא על הפכו ועל העבודה רמז בתלת מצה רמז אל העבודה שכל שאור וחמץ פוסל בה ועל התורה אמר ורקיק אחד כי התורה עולה תרי"א ורקיק עולה תר"י ועם התיבה או עם הרקיק שהוא א' עולה תרי"א היא התורה

שבה הג"ח ועבודת כל המצות שלש אלה יהיו קדש ויתן אותם על כפי הנזיר לרמוז לו כי בכפו יחתום הוא ית' כל אשר יעשה בשלש אלה ואז והניף אותם כו' לרמוז שלא יניעם ולא ינ׳יפם רק על מה שיהיה קדש ולא על הפכו חלילה ואמר כי אחר כל ההכנות הטובות האלה ישתה הנזיר יין ולא ייירא פן יחטיאו כמדובר:

והנה כי ריש מרעין לכל עון ולכל חטאת הוא חמר כי ממנו פנה ממנו יתד לעשות את כל מצות ה' אשר לא תעשינה כי ע"כ היתה עצת האל הרואה סוטה בנוולה יזיר עצמו מן היין ולא יאמר עד יראה את עצמו בנוולו כי אם מעת יראה את זולתו יקבל מוסר. והנה מכח דברי התורה הזאת תוכחת מגולה לסובאי יין וזוללי בשר גם בקרב ביתם ומה גם למתקדשים ומתועדים אל הגנות כי יקראו איש אל רעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה ותחת כל עץ נצב על עין המים באמור אליו לכה נרוה דודים עד הבקר מיין הרקח נתעלסה באהבים באשישי ענבים כי במה יודע איפה כי אנשים אחים אנחנו באהבה מסותרת אם לא נגילה ונשמחה יחד ביין ישמח לבב אנוש כי כח בידך מלא מסך אף שמריה אשתה למען בריתך וגם עליך תעבר כוסי רויה ולקמת מנחתי מידי למעני ויהיה הקשר אמיץ ביני ובינך אהבת עולם מעתה ועד עולם כי נזכור אני ואתה יושבים צמדים שותים במזרקי יין כוס מלא ברכת ה' מלא הון וגם אתה אלי על הין הין ופי פערתי ואשאפה פעם אחת ולא אשנה כי לזאת יקרא חפצי בך וגם אתה קבעת כוס חמתי שתית מצית ומי כמונו רעים אהובים אהבת עולם לא תשכח יקומו ויעשו כן המה ורעיהם כיוצא בהם ויחמו בבואם לשתות שתו ולעו וירם לבם ויהי כל איש מהם כמוהו כפרעה חשוב בעיניו כמלך כי תירוש ינובב וביין חמר אל מי תדמיוני ואשוה יאמר ובגובה לבו ישתרר גם השתרר על השתיה כדת גבורים לשתות יין והנה אשר יראה הרואה אותם בראשיתם צידה ברך יברך כי יראה על כל כוס וכוס תלי תלים של ברכות זה יאמר בנטותו את ידו אל גביע הקצף כה לחי תעמוד חי בשמחתך ביום תחונתך וזה ישוב ויאמר גם את בדם בריתך וכהנה וכהנה מאה ברכות הערובות בפיהם ובשפתותיהם אך כמרעיתם וישבעו יצא לבם ויחלו לשתות בכלים שונים רבים ונכבדים מהראשונים וימלאו את כליהם כאשר יוכלון שאת עד יגר מזה ואז יתהלל המתהלל באמת באמור מי כמוני גבור לשתות יין במדה טובה מרובה ובמדה שאדם מודד לו בה מודדין לכל א' מהמסובין עד אשר יצא מאפם ומכל היוצא מפיהם כל שולחנות מלאו קיא צואה ואז למי אוי למי אבוי זה נופל כשוכב בלב ים וזה קם והכה את רעהו באבן או באגרוף וזה יצא יצוא ומקלל אשר שתו וישכרו עמו עד ששמחה לתוגה נהפכה וגם אהבתם כבר אבדה וימירו את כבודם בפי חזיר כצואה עוברת ונחת שולחנם צואה בלי מקום עד אפס

מקום והן זאת רעתם כי מר הרכה והענוגה שבדעתיהם במנעמיהם זולת שתים רעות אשר אלה ביין שגו בגזל ועריות כי ממשיך איש ביין את בשרו יבא עד ככר לחם וילסטם את הבריות כי על כן צוה לנו ית' להמית בן סורר ומורה כי מוטב שימות זכאי וכו' וגם לץ היין הומה זמה כי מפנק ביין את בשרו האספסוף אשר בקרבו יתאוה תאוה לגלות בשר ערוה כי בהשליך נפשו אחרי גיוו נמשל כבהמות נדמה רודפי זמה ואף גם בטוב לבם יבחרו בשירי זמרה זני זמרא והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיה' שובע שמחות ישיתו בטוחות ועל ערבים שירי עגבים ישאו קולם יחדיו ירננו כי ישישו בני מעיהם בכל היוצא מפיהם כדבר אחת הנבלות ומה ירמזון עיניהם אשר הם זונים אחריהם כי יחמדו לבות ויפעלו גויתם והן אלה קצות דרכיהם ומה שמץ דבר מרעותיהם כי מי שלח ידו ביין ונקה כי שאל נא לימים ראשונים כי אבינו הראשון חטא כמאמרם ז"ל גפן היתה וכי חוה סחטה ענבים ונתנה לו וימת הוא וכל זרעו ונח מצא חן בעיני ה' ויאשם ביין ונפגע ואצילי בני ישראל שתויי יין נכנסו ועברו ונענשו ומורם מהם כיוצא בהם עד נחדל לספור כי אין מספר:

והן אמת כי אחר שתו וישכרו בימים ראשונים אשר היו לפנינו כאשר נכון היה בית וארמון על משפטו והוכן בחסד כסא כבוד לבית ישראל חטאתם לא כבדה מאד כי רוב טובתם התעה אותם ועל כן רבים שתו. נימא אך עתה כי הנה בעתה רבים ישתו לא נימא כי אל ישמח ישראל אל גיל בעמים כי יראה כי אזלת יד כי נפלה עטרת ראשנו וגלינו מארצנו ושכינת עוזנו בקרב העכו"ם ומי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות ברע ובשת הפנים כיום הזה כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו ואך לזאת יחרד כל לב כי מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו יין להתהולל בו ומי האיש אשר הוא יהודי ולא דמוע תדמע עינו לילה ויום מאין הפוגות כי עיניו רואות וכלות עובדי כוכבים אשר הבל המה מעשה תעתועים מנייהו מלכי מנייהו הפרכי ועבדי ה' אשר לו הגדולה ואין זולתו כי יוצר הכל הוא נתונים נתונים תחת און עובדי מזלות ומבטן מי יצא הרעה הגדולה הזאת אם לא מרוע מעלילנו אנחנו ואבותינו כי מידנו היתה שפחה כי תירש גבורתה לו חכמנו נשכילה זאת קרענו את בגדנו ונלבש שק ואפר ונצא בתוך העיר ונזעק זעקה גדולה ומרה עד פור התפוררה גויתנו ואדמתנו ויקרא זה אל זה ויאמר לכו ונשובה אל ה' בצום ושק ואפר ואל ניתן פוגת לו עד יחונן ועד יקים את סוכת דוד הנופלת ולא די שלא יעשה כן כ"א שתחת היותם כאבלים כל ימיהם ולבלתי מלא שחוק פיהם הלא יאמרו נקחה יין ונסבאה שכר והיה זה כיום מחר ולא אמרו איה ה' היש בקרבנו אם אין כי היו מבדילים בינינו לבין אלהינו הלא נכלם כי

אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה ואבחר דרכי ואתנה שכר לאובד ויין למרי נפש ואשבה משומם ואבכה בצום נפשי ואפר כלחם אוכל ושקויי בבכי עד ישקיף וירא ה' משמים לתקן עולם במלכות שדי וישמח ה' במעשיו וישראל ישמח בעושיו:

ואחשבה כי ככל החזיון הזה הנביא דבר באומרו אבל תירוש וכו' שבת משוש תפים וכו' בשיר לא ישתו כו' נשברה וכו' צוחה וכו' נשאר וכו' והוא בשום לב שאחר אומרו אומללה גפן הל"ל אבל תירוש אך יאמר במה שידענו כי לא נברא יין אלא לנחם אבלים והנה בהפוך הוא כי לא ישתו אותו כי אם שמחי לב שכל ימיהם כחגים על כן אבל ויתלבא תירוש כי לא ישמח בראוי לו על כן מה עושה הוא ית' מחריב הגפנים וזהו אומללה גפן לגמרי שלא ימצא תירוש והטעם כי על ידי כן נאנחו כל שמחי לב כי לא ימצא כלל להם כי האבלים גם מבלי יכרת לגמרי היו נאנחים כי לא ימצא להם כי שמחי לב ישתו בכח זרועם ועתה נאנחו גם שמחי לב. או שעור הכתוב אבל תירוש מתחלה שהיה מעט ויוסיף ה' ויכרת הכל וזהו אומללה גפן ולמה עשה כך כדי שע"י כן נאנחו כל שמחי לב מה שאין כן בהיות מעט כי שמחי לב ישתוהו בזרוע ויאנחו האבלים והנה כל זה הוא טרם החרבן שלא תכבד אשמת שותי יין כ"כ אך אחר ששבת משוש תפים שהיה בבית השואבה חדל שאון עליונים של המון חוגג לשלש רגלים וכן שבת משוש כנור לוים שכל זה הוא אחר החרבן מאז ראוי שבשיר לא ישתו יין שהוא גם כי ישתה איש מציאות יין בביתו שלא בכונת שכרות לא יהיה בשיר אך המכוון לשכרות ושמחת מריעות גם בלא שיר יימר שכר לשותיו וזהו שיצא בל' שכר לרמוז השכרות כמדובר עד נתבשר כי נשברה קרית תוהו הוא רומי עד סוגר כל בית מבא אז צוחה על היין בחוצות כי ישישו בשמחה כי כשזה נופל זה קם כי כשיום נקם בלבו ית' אז שנת גאולה באה אך עתה לא כן כי ערבה כל שמחה כי גלה משוש הארץ היא גלות שכינה כן גלה דודי ובא שודדי ונשאר בעיר שמה בקבע וכו':

פסקה כב

וידבר ה' כו' דבר אל אהרו וכו' תברכו וכו'. אומרו לאמר פעם שנית יאמר בהזכיר מאמר הגמרא שיום אחד אמרו לאליהו למה לא באת אתמול לבית המדרש אמר רצו האבות להתפלל והקמתי את אברהם והתפלל ושכב ואח"כ ליצחק ואח"כ ליעקב אמר ליה ולמה לא קמו שלשתם כאחד אמר שאם היו מתפללים יחד היו נענים והיה הטוב בא קודם זמנו א"ל יש כיוצא בהם בעולם הזה א"ל יש ומי הם אמר לו ר' חייא ובניו צוה להם רבי שיתפללו יחד אמרו משיב הרוח ונשב זיקא מוריד הגשם ואתא מטרא אתו למימר מחיה המתים ורגש עלמא וכו' כלל הדברים כי תפלת האב לבדו אינה מתקבלת

כתפלתו עם בניו ומזה נלמוד אל הברכה שאינו דומה ברכת אהרן לבדו לברכתו עם בניו וזה יאמר פה דבר אל אהרן שהוא יחיד לברך ואל בניו ראוי טוב לומר שיתחברו אליו לאמר הברכה כי טוב הוא על ידי מרובים מע"י יחיד אך בנוסח הברכה כה תברכו בלשון יחיד יברכך וכו' ולא אמרו יברככם ה' וכו' והטעם כי זכות המברכים כרובם כן יועילו לשיתמלא רחמים יותר הוא יתברך לברכם:

או שעור הכתוב במה שידענו כי דבור הוא לשון קושי ואמירה לשון חבה שעל כן באחד המברך ישראל יש קושי משא"כ כשהם רבים וזהו אומרו באהרן דבר שהוא לשון קושי ואח"כ אמר לאמר לשון חבה על כי בא' המברך אפשר יהיה קושי על העדר זכות המקבלים אך בהיות המברכים רבים יש חיבה וז"א באהרן דבר ובצרף את בניו עמו אמר לאמר אך בנוסח הברכה לכל ישראל יאמרו בלשון יחיד יברכך וזהו כה תברכו את בני ישראל עם היותם מרובים באמור להם יברכך לשון יחיד והוא מה שכתבנו על פסוק ועבדתם את ה' וכו' שאומר הוא ית' בעבודה טוב תהיה ברבים מביחיד וזהו ועבדתם וכו' כי אינו דומה מרובים העושים המצוה וכו' אך בשכר ובירך את לחמך וכו' לשון יחיד כי אפילו ששים רבוא העושי' מצוה אין אחד נוטל שכר כשיעור זולתו כי אל דעות ה' שוקל הכונה או השמחה העודפת לזה על זה או הזריזות או הפנאי וההיקש בבחינות אלו ועל כן יאמר פה יברכך וכו' כי כל אחד יקבל ברכה לפי מה שהוא מוכן וזכאי.

או יאמר בשום לב אל אומרו כה תברכו לנוכח ואחר כך ושמו את שמי שלא לנוכח ולא אמר ושמתם את שמי אך הוא כמ"ש ז"ל אם יאמרו כהנים בלתי כשרים איך נברך את ישראל ואין אנו כדאים אל יחושו כי אין הם המברכים כ"א ושמו את שמי על ב"י ואח"כ ואני אברכם הנה למדנו כי אומרו ושמו על בלתי כשרים ידבר ובזה יאמר דבר אל אהרן ואל בניו וכאלה יאות לומר כה תברכו לנוכח כי כלם צדיקים אך לזולתם שאינו בהם לדבר לנוכח אתם. אני אומר ושמו את שמי שלא לנוכח כמדו':

כה תברכו וכו'. אל תאמרו כי ה' היא המברך ולא אתם באמרכם יברכך וכו' כי הנה כה תברכו שתחשבו כאלו אתם המברכים במה שתאמרו יברכך ה' כיון שושמו את שמי על בני ישראל ועל ידי כן אברכם נמצא כאלו אתם המברכים. והנכון בשום לב על אומרו ושמו את שמי על בני ישראל וכו' שאם אין הענין רק מ"ש ז"ל שאל יחושו הכהנים שאין מברך אותם כי ע"י מה שושמו את שמי על בני ישראל אני אברכם את הכהנים א"כ הל"ל ויברכו את בני ישראל ואני אברכם וגם הוא דוחק שיחזור אומרו ואני אברכם אל הכהנים על כן יתכן כי בא יתברך לתת טוב טעם בל יאמר איש אחד שהברכה ממנו יתברך היא למה ידברו הכהנים עם ישראל לומר יברכך ה' והלא טוב טוב היה ידברו

הכהנים אל ה' ויאמרו אליו ברכם ה' ושומרם ולא שידברו עם ישראל לאמר להם יברכך ה' לז"א כה תברכו ותתייחסו אתם למברכים באמור להם עצמם יברכך לא כאמור לה' והטעם כי הנה על ידיכן ושמו את שמי על בני ישראל וכו' כי על יד דברם עם ישראל הם מכונים אותם לקבל הברכה בשום את שמו יתברך על העם שהוא בדבר אתם ואמור להם יברכך ה' שמשימם עליהם את שם ה' שעל ידי כן יוכנו ויושפעו לקבל הברכה שעי"כ ימשך שואני אברכם עמכם אך בדברם עמו ית' ברכם ה' וכיוצא אתם משימים את שם ה' על ישראל להכינם ולהתייחס למברכי':

פסקה כד

יברכך ה' וכו'. יאמר יברכך בעצמו ולא על ידי מלאך ולא בלבד בתת לך עושר ושפעת ברכה כ"א גם השמירה שדרכה להיות על יד שליח כד"א כי מלאכיו יצוה ואומר הנה אנכי שולח מלאך לפניכם לשמרכם וכו' יהיה על יד עצמו יתברך וזהו וישמרך וע"כ לא נאמר ישמרך ה' ויברכך שהשמירה ע"י תוספת על הברכה והנה דרך המלך או שר שמטיב את אוהבו פעמים שלש חנם שאינו מביט בו אחרי כן בעין החבה והארת פנים כאשר בתחלה טרם יהנה אותו אמר שהוא יתברך לא יעשה כן כ"א שאחר שיברכך וישמרך בעצמו יאר פניו אליך ולא ינכה זכות מעשיך רק ויחנך ועוד יעשה לך שישאלך ה' פניו כו' שיהיה כאב שבעשותו משא פנים לבנו לא יחשוב בדעתו כנושא פני בנו אלא כנושא פני עצמו כן ישא ה' פניו בהטיבו אליך ולבל יקנאו שרי האומות וכל כחות המנגדים לישראל ויקטרגו עליך לכן וישם לך שלום:

או יאמר כי בני חיי ומזוני יהיו לך מאתו יתברך מזוני כי יברכך ה' וישמרך פן הברכה תהיה סבה ישללוך גוים ועריצים יבוזו בז ועל בני אמר יאר ה' וכו' ויחנך כד"א הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ועל חיי אמר ישא כו' וישם לך שלום כד"א את בריתי שלום והוא כמ"ש ז"ל שע"ז נאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום כי פנחס הוא אליהו וקרא הכתוב לחיים שלום כי העדר שלום וחבור הוא המות המפריד בין גוף לנפש נמצא שהשלום הוא חיים כמפורש אצלנו יפה פרשת פנחס בס"ד וז"א לשון שימה שישם לך בעצמך שלום בין שני מנגדים שבמציאותך:

או יאמר יברכך ה' בעושר ונכסים וישמרך פן יחטיאך רוב טובה כי אם תהיה מקיים את התורה מעושר והנה כל זה יהיה לך ע"י שם הרחמים ועדיין אפשר תמצא חן בעיני ה' אבל לא בעיני אלהים הוא מדת הדין כאמור בנח שמצא חן בעיני ה' אך לא בעיני אלהים כי על כן ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר לגמרי בא לפני כמפורש שם שעל כן הוצרך שיתוף רחמים וענין זה יאמר כי תחלה יברכך ה' כי הוא בעל הרחמים ועוד

יעשה שיאר ה' האחרת שפע אור פניו וע"י כן ויחנך שיחנך לחן בל ינגדך הדין בל יקרך כאשר בזמן החרבן שמדת רחמים זיכתה את הצדיקים ומדת הדין קטרגה וחייבתם והנה עדיין גם למצוא חן בעיני מדת הדין יתעתד לקטרג מה כי יש כמה כחות עליונים מלמדים קטיגוריא ויורדים ומשטינים ועולים ומקטריגים כי על כן צריך הוא יתברך להכריז ברקיע הזהרו בר' פלוני ובתורתו כמאמר השטן לרבי עקיבא אלמלא דמכרזי עלך ברקיע הזהרו כו' הייתי מחטיאך ועל כן אחר שהיה מתחיל ויאחז צדיק דרכו לחטא הרפה ממני ושב אחור וכן קרה לר' מאיר כמפורש בגמרא וכן רבים על כן יאמר הוא יתברך לברך את ישראל ישא ה' פניו אליך באופן שישם לך שלום בל ינגדך שום כח מהמנגדים שיכריזו עליך ע"ד האמור וביאור התכת הכתוב הנה עד כה אמרתי יאר ה' פניו וכו' שהוא שימשיך לך מאור פניו אך לא ממש והנה עוד יוסיף לך כי ישא ה' פניו אליך שדבקות פניו בפניך עד יקראו לך אפי שכינתא לא יחשבנו להורדות פניו חלילה כי כל כך יחשיבך שלנשיאות פניו יחשיב כביכול היות פניו אליך ע"ד הקראו יתברך אלהי ישראל ואומר שהוא כבודו וע"י כן וישם לך שלום כמדובר שיכריז עליך שישמרו מלקטרג או החטיא לאיש כמוך וישם לך שלום עם כל המגדים.

או ע"ד זה שמאליהם בראותם כל המנגדים אור פניך ישלימו עמך כענין עשו כבוד לדקיונו של מלך ואמר שכה יעשה וכה יוסיף עד שמאליהם ישלימו עמו:

פרק ז

פסקה א

ויהי ביום כלות משה וכו'. במדרש רבה מי עלה שמים זה משה דכתיב ביה ומשה עלה אל אלהים וירד משה מן ההר אל העם מי אסף רוח בחפניו בצאתי את העיר אפרוש כפי כו' מי צרר מים בשמלה כד"א נצבו כמו נד נוזלים מי הקים כל אפסי ארץ וכי משה הקים כל אפסי ארץ אלא שהקים אהל מועד שהעולם הוקם עמו ריב"ל בשם רשב"י להקים המשכן אין כתיב כאן אלא להקים את המשכן משכן אחר הקים עמו שנקרא אהל כשם המשכן שנקרא אהל מועד כמה דכתיב וימתחם כאהל לשבת שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת משהוקם המשכן נתבסם העולם ע"כ:

והנה ראוי לשית לב באומרו מי עלה שמים זה משה האם בלעדו לא עלה איש והלא עלו חנוך ואליהו. ועוד כי אינו פלא רק מן העליה ולא מן הירידה ולמה לא אמר וירד זה משה וירד משה מן ההר אל העם וגם למה הביא פסוק זה ולא פסוק ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לוחות העדות וכו' ומשה לא ידע כי קרן וכו' שמורה יותר ירידה מן השמים. ועוד איך מביא ראיה אל אסיפת רוח בחפניו על התפללו לעצור הברד וגם

אל אומרו צרר מים בשמלה מנצבו כמו נד והלא הוא יתברך עושה כל אלה. ועוד שלא הביא ראיה מויבקעו המים. ועוד איך הוקם כל העולם עם המשכן ולמה היה כל העולם רותת מקודם:

אמנם לבא אל הענין נעיר בכתובים א' באומרו ביום כלות משה להקים את המשכן כי לא היתה הקימה מתהוית בימים מועט בכל יום וכלה ביום האחרון יצדק אומרו ביום כלות להקים אך הנה בכל ז' ימים היה מקים המשכן לגמרי ועושה בו עבודה נמצא שבכל יום היה מכלה להקים את המשכן ואיך יאמר שביום השביעי כלה לגמרי להקימו. ועוד נשית לב על פי דרכנו למה לא נמשך המשכן עד יום השביעי ומה גם לרז"ל שבכל יום מהשבעה היו מקיים אש עליון וגם מה ענין השוורים ההם שארז"ל שנתקיימו עד שלמה המלך ע"ה מה שלמותן לכל הכבוד ההוא. ועוד באומרו ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם הם נשיאי המטות כי אומרו ראשי כו' אחר אומרו נשיאי ישראל הוא מיותר וכן אומרו הם נשיאי המטות והוצרכו ז"ל לומר שהם שוטרי בני ישראל אשר הוכו במצרים וגם אומרו הם העומדים על הפקודים כי הנה עומדים על הפקודים היה בא' באייר חדש ימים אחרי זאת ולמה יזכירהו פה:

והנה הן אמת חכמים יגידו כי משנתהוה העולם נתאוה הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים חטא אדם נסתלק לרקיע הראשון עד הז' ועמדו ז' צדיקים והורידו השכינה לארץ. אברהם לששי יצחק לחמישי יעקב לרביעי לוי לשלישי קהת לשני עמרם לראשון משה לארץ והוא על ידי המשכן הנה אין ספק כי הורדות שכינה לארץ קשה מכל הירידות כי האמנם ישב אלהים על הארץ הלזו העכורה ע"כ הוצרכו ב' דברים א' היות על יד משה אשר משל בשמים ובד' יסודות שעל ידי כן יהיה לו כח אל להמשיך שפע מן השמים לארץ ולהשרות שכינה עוד שנית והוא כי יהיה באמצעות המשכן והוא כי הנה המשכן היה בו דוגמא של מעלה ושל מטה והוא כי הנה ארז"ל במדבר רבה כי כשהוקם משכן התחתון הוקם משכן העליון הוא משכן הנפש וע"כ כל הדברים שהיו במשכן היו מעין דוגמת העליון כאשר כתבנו על פסוק ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן כו' שהראה לו יתברך תבנית רוחני של משכן העליון את תבנית כל כליו ושכן יעשו למטה וגם ארז"ל במדרש הנזכר כי כל מה שהיה במשכן היה כנגד כל מה שנברא בימי בראשית כמפורש שם כל הפרטים עד אומרם שביום השביעי נאמר ויכל אלהים ביום השביעי וכאן נאמר ויהי ביום כלות משה כו' הנה שבמשכן היו כל חלקי בחינות מה שנברא בששת ימי בראשית וביום השביעי היה בו כנגד ענין ויכל אלהים ביום השביעי והנה לא על חנם היה המשכן מעין משכן העליון ומעין העולם השפל אך

אין ספק כי למה שהשראת שכינה על הארץ הלא כמו זר נחשב על כן הוצרך יהיה מעין העליון למען יקל להמשיך שפע קדושה ושכינה אל המשכן ואחרי כן בחול שכינה אל המשכן יתפשט גם בעולם לקיימו נמצא שבהקים את המשכן כמקיים את העולם והוא כי למה שבמשכן יש בו כל חלקי העה"ז שנברא בששת ימי בראשית כמאמר המדרש הנזכר ובכלל הדבר היה נבא עד תכונת מז"ל במדרש הנזכר והיא כי שתי פעמים היה מקום את המשכן בכל יום אח' בבקר לקרבנות של שחר ומפרקו וחוזר ומקימו לתמיד של בין הערבים וחוזר ומפרקו והלא יקשה ולמה היה מפרקו ולא היה מניחו קיים מיום אל יום או מהבקר ועד הערב לתמיד של בין הערבים והנה ארז"ל שם שלא היה עומד עד יום הזה שאז נתקיים ועמד על עמדו וזהו ביום כלות משה להקים את המשכי והנה גם זה ראוי לדעת מה זה ועל מ"ז אך הנה לזה נשים לב אל ענין שכתבנו מרז"ל שביום כלות משה להקים את המשכן היה מעין ויכל אלהים ביום השביעי והוא בשום שכל והבין כי הלא אינו דומה כי ביום הזה של בריאה לא נעשה דבר וביום כלות משה עשה עבודה במשכן זולת הקמתו אותו ולבא אל הענין נבאר מז"ל האומרים ויכל אלהים וכו' מלאכתו והכתוב כי ששת ימים עשה ה' וכו' כלומר כי בז' ימים נברא הכל אלא שהיה העולם חסר מנוחה בא שבת בא מנוחה ע"כ. והלא גם בזה לא הטהרנו מהקושי' כי הלא המנוחה אינה מלאכה אמנם הנה ביארנו במקומו בשים לב אל מה"כ באומרו שבת וינפש מה הוא הנפשה הזאת וגם על אומרו וינח ביום השביעי ולא אמר ונח. הוא כי קרה לעולם כאשר קרא לאדם כי טרם תנתן בו נשמה והיה חומרי היה מוטל גולם ואלו לא ניתן בו נפש היה נפסד ועל יד הנפש נתקיים כן העולם השפל להיותו חומרו היה מועתדת ליפסד ולהתקלקל אם לא היה משפיע בו שפע רוחני כנפש באדם להקנות בו קיום והעמדה והנה אדם נתנה בו נפש חיה בששי. והעולם בבא קדושת איכות השבת הושפע בו שפע קדושה כנפש אל הגוף ונח מלהתקלקל והפסד וזהו וינח ביום השביעי כי הניח מנוחה את העולם הפך הקלקול שהוא העדר מנוחה וז"א וינפש כי ביום השביעי שבת ויקנה בו נפש להחיות עולם כאמור והוא אומרו היה העולם חסר מנוחה כי היה מתקלקל ונפסד והוא ודאי חסרון המנוחה בא שבת באת מנוחה עמו שנתקיים ונח מהיותו הולך הולך ונפסד נמצא כי יותר היה מה שנעשה בשבת מבכל הימים והוא נאמר ויכל אלהים ביום השביעי ונבא אל הענין והוא כי הנה לפי זה גם ביום כלות משה יהיה כן שהוא לעומת ויכל אלהים והוא כי בששת ימי המילואים היה מעין ששת ימי בראשית כמכין חלקי העולם לקבל שפע השכינה ובז' נתקיים בעצם כי בא שפע קיום לעולם כאשר ביום הז' של בריאה והענין כי הלא העולם השפל היה

אז רותת בכל חלקיו כאשר נכתוב בס"ד טעם הרתיתה ועל כן על עבודה שבעת ימים במשכן שהיא א' מג' עמודים שהעולם עומד בו נתחזק העולם בששת הימים הוכן ובז' בא אליו שפע להתקיים כנפש אל הגוף מעין ויכל אלהים והוא כי ע"י עבודה במשכן ביום הא' היה נקנה שפע קדושה אל חלק שבו מעין מה שנברא ביום הא' ובב' אל חלק שבו מעין מה שנברא בשני וע"י כן היה בעולם עצמו בא' קונה שפע מה שנברא בו הוא הכנה לקבל ביום הז' כח חיוני בעצם כנפש אל הגוף וכן בב' וכן בג' עד תום הו' ימים ובז' הורק המשכן ע"י משה ששלט בשמים וביסודות שפע חיוני מן השמים להתקיים המשכן והעולם שהוא דוגמתן בכל חלקיו ועל כן בכל יום שהיה מקום המשכן לא היה מתקיים רק בשעת עבודה והיה מפרקו אחרי כן והוא כי הנה העמדת המשכן בטבע לא היה עומד כי הלא לא היה בנין ולא קרשים תקועים בקרקע רק דפים כבדים מ"ח קרשים עבים אמה וחצי וארכן עשר נתונות על אדני כסף ובטבע הלא יפלו ולא היה נוגע בו יד רק משה לבדו ומי יחזיק בכל קרש עד שומו הבריחים להחזיקם ולפרוש עליהם יריעות תחתונות ועליונות ועורות ולא עוד אלא שהבריח התיכון שבתוך הקרשים שהיה מבריח מן הקצה אל הקצה ארז"ל שהיה נכנס ומתקפל לשלש רוחות דרום ומערב וצפון אשר הוא שלא בטבע ואם לא כן כל כותל היה נפרד מחבירו והיה נופל והנה בעת עבודת הקרבנות היה זכות העבודה מקנה קדושה להתקיים ושיהיה הבריח התיכון מבריח שלא כדרך טבע ג' כתלים ומקשרן אך אחר העבודה היה מפרקן שלא היה מתקיים אך ביום הז' שהיה מעין שבת בראשית נגמר השראת רוח חיוני במשכן כנפש בגוף ומאז לא הוצרך לפרקו כי אז היה כאדם שנופחה בו נפש חיה שבו כל אבריו חיים ועומד נצב ומקפל ידיו ורגליו כמו שירצה כן היו אז הקרשים עומדים מאליהם על עומדם וז"א עצי שטים עומדים ואז היה הבריח התיכון נכנס בכותל דרומי ומתקפל למערב ואח"כ לצפון כזרוע איש בעל נפש שמקפלו כחפצו ובזה הכתוב היטיב אשר דבר ביום כלות משה להקים את המשכן כי הקימה כאלו החילה מהיום הא' ותכל בז' כי ע"י הכנת עבודת הז' ימים נגמרה השראת שפע הז' כמדובר ועל הדרך הזה נמשך קיום בעול' אשר הוא דוגמתו ואמר כי מה שהיה העולם צריך הקמה הוא על מה שהיה העולם רותת כאשר כתבנו כמה פעמים מאמר על שלשה דברים העולם עומד כו' ופי' והוא כי ע"י המשכן שבעבודה נתקן כמדובר ובזה לא ינגד מאמר זה לאומר כי התורה מתקיימת העולם כי הוא כשאין חטא ועון המצריך עבודה גם היא מתקיימת העולם וזה עניין המאמר מי עלה שמים וכו' דרך כלל כי משה הוכן להקים את המשכן ואת העולם עמו ע"י הורדת שפע מן השמים לארץ אל ד' יסודות כי הוא שליט בשמים ובד' יסודות העולם על כן לא

יאות להקימו וצורך הקמת העולם בזמן ההוא היה על כי היה רותת וכל זה הוא להשיב על קושי שבכתוב באומר ביום כלות כאלו היתה ההקמה נעשית בימים רבים ויכל ביום הז' וגם רבוי האת על כן גזר אומר כי הוקם העולם ועל כן היתה הקמתו נעשית בבריאתו בששת ימים וכלה בז' כמדובר והיחל בפסוק מי עלה שמים כו' שמדבר במשה כמפורש אצלינו במקומו בס"ד ואמר כי היה לו יד ושם בשמים ושליטה ביסודות ועל ענין השמים אמר מי עלה שמים זה משה לומר כי אין זולתו בילידי אשה כי הלא חנוך לא עלה בגוף ונפש רק כמאמר של רבי ישמעאל שאבריו נעשו לפידים ועצמותיו כו' באופן כי נפרד גופו ממנו ונהפך איכות לאיכות ממוצע בין הגשמיות והרוחניות ונפשו לבדה עלתה וכן אליהו נתמרק ונזכך חומרו בסערה ונשאר שם מלבוש דק להתלבש בו ברדתו לעתות הצורך ותעל נפשו אך לא אחד מהם עלה כמות שהוא באופן שיוכל לרדת כאשר יהיה בתחלה וזהי מי עלה שמים וירד מה שאין כן לזולתו כי לא עלו באופן יוכלו לרדת כאשר היו כי נהפך איכות חומרות כי אין לומר כי גם במשה היה כן כי נתהפך חומרו שא"כ ברדתו לא היה יורד רק במלביש דק כאליהו בהראותו ולא גשם ממשיי כטרם עלותו וגם אין לומר כי אין נשתנה חומרו רק נשאר בגלגלים בלי שינוי מאשר היה כי זה לא יתכן יוסבל שם מבלי יתהפך לדקות ואם נתהפך לא ירד באיכותו הראשון וזהו אומרו מי עלה שמים שהוא פלא זה משה למה שוירד מה שאין כן לזולתו:

ועוד כיון באומרו וירד משה מן ההר אל העם כי הלא בעת ההיא ההר היה בוער באש והוא ירד מההר ולא נכוה וכן ביסוד הרוח שלמטה ממנו שנאמר אדרוש את כפי אל ה' שברד לא יותך רק ישאר באויר כנודע מרז"ל שהם אבני אלגביש שבמורד בית חורון כי בזה שלט ביסוד הרוח שעל ידי פרישת ידיו השפיע כח בחפניו אל יסוד האויר לשיקלוט הרוח ויעכב אצלו אבני הברד בל יפלו ארצה וזהו מי אסף רוח בחפניו וכן שלט ביסוד המים שבידו ובלי מטה נבקע הים כמז"ל על הרם את מטך ונטה את ידך ונצבו כמו נד נוזלים תלי תלים גבוהים ולא יותכו כי היו כצרורים בשמלה ועל יסוד הארץ שהיא הקשה מכולן שעל כן הוצרכו כל ההכנות האלה אמר ויהי וכו' שהוקשה לו מה שהערנו בכתוב ונתיישב בדרך הזה כאשר כתבנו כי ע"י קנות ז' מעלות טובות שע"י עבודת המשכן בשבעת הימים נתקיים העולם המשכן ובזה יובן מה שאז וימשח אזתו שהיא להוריד עליו שפע ממעל משבט מעלות עליונות שהיא מתייחס אל השמן הטוב כנודע למבין צפוני סודו ועל ידי כן ויקדש אותו להכינו לבא שכינה ביום הח' ועל כן בראות נשיאי ישראל כי השכינה היתה באה אומרו כי טוב לעשות דוגמת מרכבה אל המשכן שבו שפע השכינה שהוא בהביא י"ב בקר שהם דוגמת המרכבה עליונה

וגם ששה עגלות כמ"ש ז"ל במדבר רבה כי כשהוקם משכן התחתון הוקם העליון והוא משכן הנער הוא מטטרון כנודע והנה בו ששה היכלות ובכללן למטה מראשו הם הי"ב בקר ועל כן החשיב הוא יתברך קרבנם ונתקיימו עד זמן שלמה שהקריבם בב"ה כמדרש הנזכר והוא כי עד שלמה היה בארץ מעין דוגמת עולם מטטרון וכשבנה ב"ה שהוא למעלה מדוגמת העולם ההוא אז קרבו ונתעצמו מה שהיה דוגמתן ולא נשאר רמז הי"ב בקר רק במה שהוא למטה מגדר ב"ה שהוא בים שעשה שלמה בי"ב בקר תחתיו ואמר ויקריבו נשיאי ישראל ואמר כי מה שקראם כה ועדיין לא נתמנו בפירוש עד אחד באייר כאמור ואתכם יהיו איש איש למטה הוא על ב' טעמים א' שהם ראשי בית אבותם ב' שהם נשיאי המטות שהם שוטרי בני ישראל אשר הוכו כד"א ויוכו שוטרי בני ישראל כי מאז זכו ותדע איך הסכימה דעת עליון לדעתם להיות הם הנשיאים כי הלא העומדים כו' כי אחר חדש ימים בחר ה' בהם להעמידם על הפקודים כאומרו ואתכם יהיו:

או יאמר שע"י זכות התעוררותם זה בי"ב בקר זכו להיות נשיאי המטות ושיהיו הם העומדים על הפקודים בהמנותם להעשותן דגלים שהוא מעין ד' מחנות שכינה כנודע וזכו אלו להיות ראשים כאשר במחנה מיכאל הוא ושני מלאכים זולתו הם נשיאים ותחתיהם מחנה א' וכן במחנה גבריאל כי ב' אחרים עמו ראשים וכן בשל רפאל ובשל אוריאל כן בד' דגלים בכל דגל מחנה א' היו ג' נשיאים מאלו דוגמת מרכבה עליונה כאשר כתבנו בפרשת במדבר וזה מאמר הכתוב כי על ידי מה שויקריבו זכו להיות נשיא ישראל הם נשיאי המטות למטה בישראל הם העומדים על הפקודים להיות ראשי מרכבה למעלה שהוא לעומתם ומה שהוא כנגד י"ב בקר למעלה כי הבא לטהר מסייעין ומקדשין אותו מלמעלה:

פסקה י

ויקריבו הנשיאים כו' ויהי המקריב כו'. טרם נבא אל הערות שבעיקר הענין נשית לב אל שינויים שבהזכרת הנשיאים והוא ראשונה מה שבקרבן נחשון אינו מזכירו בשם נשיא מה שאין כן בכל השאר שנאמר בהם נשיא. ועוד כי ביהודה אינו מזכיר תואר נשיא ובישששכר מזכירו כלאחר יד נשיא ישששכר ובאחרים מקדים ואומר נשיא לבני פלוני וכו' והנה על שתי קושיות אלו יתכן רצה הקב"ה להורות מה שהורה בדין התפלה כי המלך היה שוחה בברכה ראשונה ולא היה מגביה ראשו עד סוף הי"ח ברכות וכן גדול שוחה בכל ברכה תחלה וסוף וכל העם באבות ובהודאה בלבד תחלה וסוף שהוא למען כל היותר עליון יורה יותר הכנעה לפני קונו כן בדבר הזה יהודה שהוא כתר המלכות לא יזכר בו אפילו תואר נשיא וישששכר שבו מעלת חכמה שהוא מעלה אך לא כמלך בעה"ז

יורה גם היא הכנעה אך לא כ"כ כמלך לכן בישששכר הזכיר בו נשיא כלאחר יד ואמר נשיא יששכר ויתר השבטים לא יצטרכו לכך כי אין בם מה שיתגאו כראשונים. עוד יתכן על זה בשום לב אל אומרו מלת למטה ביהודה מה שאין כן בכל יתר השבטים וכן באומרו ויהי המקריב שהל"ל ביום הא' הקריב וגם הזכיר שתי פעמים קרבן ביהודה וכן בישששכר מה שאין כן בכל השאר כ"א פעם אחד זולת השינויים שבן ג' שביהודה לשלשה שבישששכר אך הנה ארז"ל במדרש רבה כי נחשון הקריב כל קרבנותיו עם שם המלכות ונתנאל על שם התורה כמפורש שם באר היטב והנה ידוע כי נחשון נבחר לצאת ממנו מלכות בן דוד לשני טעמים א' להיותו בן פרץ בן תמר אשר שאלה החותמת והפתילים והמטה ופירשנו שם שהיא שבט מלכות שרצתה שיכוין בזוגה לצאת ממנה העושר ההוא וכן ארז"ל שהיתה אומרת במרחץ בהיותה הרה אל תדחקו כרסי כי מלכים היא טעון שנית על הכנס נחשון ראשונה בים סוף לקדש את ה' כמ"ש ז"ל כי על כן נקרא נחשון על שם נחשול שבים ובאו מים עד חוטמו וצווח הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש ומאז זכה בייחוד לצאת המלכות ממנו ככתוב אצלנו על פסוק היתה יהודה וכו' שעל יהודה קדש שם שמים כי נחשון נכנס ראשון לכל שבטו במים עלכן זכה יהודה שיהיו ישראל ממשלותיו שימלוך מזרעו בהם הנה כי מכל זה יורה כי נחשון מלבד היותו מיהודה הוא ראוי אל המלכות מפאת עצמו מכל בני שבטו זולת יתר נשיאים ונבא אל הענין והוא כי הנה יש ראוי אל הכבוד מפאת עצמו זולת כבוד שבטו ויש שקולים שצריך אל הכבוד שבטו ושבטו אליו ויש שכל כבודו מחמת שבטו בלבד שמנוהו נשיא בהם ויש בשבטו רבים כמותו אמר הנה ביהודה מבלי היות נחשון נשיא ראוי אל כבוד המלכות מצד עצמו כי היה המיוחד שבשבט וזהו ויהי המקריב בעצם מצד עצמו נחשון בן עמינדב מבלי היותי נשיא וע"כ לא נזכר בו נשיא והעטם שהוא המיוחד אל שבט המלכות וז"א נחשון וכו' למטה יהודה כי נחשון הוא המיוחד למטה כי הוא ראוי למטה ואין גדולתו נמשכת לו מהמטה ע"ד מאמרם ז"ל על אומרו פעם מזמור לדוד ופעם לדוד מזמור לומר שכן המזמור ראוי לדוד כמו דוד למזמור כענין צדק לבשתי וילבשני כי יש נאה ללבושו ואין לבישו נאה לו ויש לבושו נאה לו וכו' ע"ד זה אמר פה נחשון למטה יהודה כי הוא מצד עצמו הראוי למטה:

ולהיות כי יש שני דברים א' הקדימה ביום א' קודם לשאר. שנית מציאות הקרבן שהוא לשם המלכות האמור בתמר כאשר כתבנו מרז"ל קאמר כי שניהם ראויות אליו על הקדימה אמר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו בטעם רביע למלת ויהי ועל מציאות הקרבן אמר את קרבנו כלומר המיוחד לו כי לו משפט המלוכה ואחר שהזכיר השבט

באומרו למטה יהודה כו' חזר ואמר וקרבנו כי גם הוא קרבן השבט כי גם שזה מיוחד שבהם למלכות בצד מה עיקר מציאות המלכות הוא אל כלל השבט ויש בחינה ב' והיא כי יש מעלה לנשיא וגם לשבט וזה היה בישששכר כי שם הוא הקרבן על התורה כמפורש במדרש רבה וידוע כי נתנאל גדול בתורה מכולם אך לא יבצר שגם בכל השבט חכמה רבה מאד ע"כ אמר שתי הבחינית הקריב נתנאל וכו' שהוא מפאת עצמו וגם להיותו נשיא יששכר כי ב' הנה עם שהוא גבר באחיו כי ע"כ נאמר נשיא סמוך כלאחר יד אך ביתר השבטים שבהם הבחינה השלישית שכל מעלת הנשיא אינה רק מפאת שנתמנה נשיא ע"כ טרם הזכיר שמו מזכיר נשיאתו על השבט כי הוא ראשית אונו ואמר ביום השלישי נשיא לבני זבולן ואח"כ מזכיר שמו כי נשיאות שבטו הוא העיקר וע"כ בישששכר אחר אומרו ב' דברים א' שמפאת עצמו ומה שמפאת השבט חזר ואמר הקריב את קרבנו שהיא הקרבה על כל בחינה א' ברבוי האת וא' במלת קרבנו על בחינת השבט:

הנה זה אפשר בהערות האלה שהזכרנו ולשים לב אל הראשונה נעיר עוד לבא להניף יד על כלן בדרך א' והוא א' למה האריכה תורה לספר כל פרטי קרבנות של כל נשיא ונשיא דבר יום ביומו אחר שאין הפרש בין קרבנות של כל א' לזולתו כלל אחר סיפור כל הפרטי בראשון היה לו לומר וכן הקריב את קרבנו כל נשיא ונשיא ביומו. ועוד שאחר סיפור כל הפרטים שבכל יום ויום חוזר וכולל את כולם ואומר זאת חנוכת המזבח ועושה סך הכל קערת כסף שתים עשרי מזרקי כסף וכו' ומי לא ידע כי כה מספרם וכן בכל השאר:

ולבא אל הפתרון נשים לב גם פסוק שהקדים ואמר ויקרבו הנשיאים וכו' וראוי לשים למה ויקריבו הנשיאים זה פעמים בזה הפסוק ולא עוד אלא שהראשון נראה שהוא ההקרבה על המזבח והשני הקרבה לפני המזבח לעשות העבודה ונהפך הוא הראוי כי הקריבה לפני המזבח היא קודם להקרבת העבודה. ועוד אומרו ביום המשח אותו הלא לא היה ביום המשח אותו רק קרבן נחשון וע"ד זה קשה גם בסוף הענין שאומר זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל כי הלא לא היה ביום המשח רק של נחשון. ועוד באומרו מאת נשיאי ישראל שהוא מיותר ועוד שבהתימו הענין אומר זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו והוא היפך אומרו ביום המשך והיתכן שיסתור האמור זה פעמים. ועוד כי אומרו אחרי המשח הוא אחרי מופלג שהוא אחר ימים ליום המשח יראה שחוזר אל כל ימי החינוך הם הי"ב ימים והלא נחשון לא היה רק ביום המשח ממש:

אמנם הנה רז"ל הקשו ייתור הוא"ו באומרו וקרבנו ואמרו שהוא לבל יתגא' יהודה שהי' ראשון כי אינו כמתחיל כי אם כאלו קדמו אחר והנה בדרך הזה נעלה אל יישוב כל

ההערות כאחת והוא כי רצה הוא ית' לבלתי קפח שכר שום בריה ולהורות כי חשובים הם לפניו ית' כקטון כגדול כמקדים כמאחר וע"כ בראשון היחל ואמר ויהי המקריב וכו' לומר אל יאמר נא יהודה מי כמוני רם ונשא לפני קוני כי ע"כ באתי ראשון לכל נשיאי ישראל לחנוכת המזבח ביום המשח אותו מה שלא עשה כן לכל הבא. כי הלא כלם שוים לפני ולא תהיה קדימת יהודה כאלו אין זולתו נחשב כמקריב ביום ההוא או ראוי לכך כי ע"כ אומר ויהי המקריב כלומר כאלו נזדמן ונקרה כן ולא שבעצם תתייחס הקדימה לו לבדו שאחשוב כאלו קדמו אחר וזה וקרבנו כמ"ש ז"ל ועל כן בכל השאר לא נאמר בוא"ו כאלו לא קדמם אחר ובגלל הדבר יהיה מה שהעתיק הוא יתב' קרבן כל נשיא ונשיא עם היותו דומה לשל הראשון וגם כלל את כלם באחרונה ועשה סך מכל סוגי הקרבן לומר ראו נא כי את כל אחד אחשיב בפני עצמו ועל כי אשתעשע בהזכיר כל פרטי קרבנותיו כאלו לא הוזכרו מקודם ולא תאמר כי הן אמת כי לכל אחד אחשיב בפני עצמו לדבר גדול אך לא יחוייב שלא יהיה יתרון מה מבחשיבות חבירו ע"כ מה עשה כללם כלם כאחד זאת חנכת וכו' קערות כסף שתים עשרי וכו' לומר כי את כלם אני עושה אגודה אחת כי כלם שוים לפני ולא עשה זה מתחלה לכוללם ולא יפרטם תתלה כל אחד בכל פרטי קרבנות לבל יחשוב הרואה כי אין חשובותם לפניו ית' רק בהתחברות זכות כלם אך לא יחשב כל אחד בפני עצמו והוא ית' לא כן ידמה כי צדיק אחד יסוד עולם יקרא מבלי היות זולתו על כן הזכיר פרטות כל אחד להרות כי כל אחד חשב לפניו ושכלם שוים כמדובר וגם אל יתפאר נחשון שקדם לכלם כי כאשר החשבתי את האחרונים כאלו חנכוהו בראשון גם אחשיב את המקדים כמאחר וזאת חנוכת המזבח שגם החינוך עצמו הוא מה שנעשה בראשון היה אחרי המשח אותו שאשוה למאחר כי גם את נחשון המקריב אחרי המשח אותו ככל השאר באופן שבענין ההקרבה כלם שווים לפניו ית'. והנה עדיין צריך לתת טעם מה היה שאחר שזכה יהודה להקדים מפאת איזה זכות למה לא יחשב לו ליתרון מה מפני סיבה הקדימה כאשר במשמרת קרבן פסח היו קוראים לאחרונה כת עצלנית עם שלא במרד היה אך הנה ע"כ הקדימה תורה ואמרה ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח וכן ישכר מפאת התורה ראוי יקדים אל כל השאר ולמה יחשבו ויותרו כל הספקות שהערנו בכתובים ההם הן מיתור הן משינוי הן מאמרו ביום המשח ולא היה כן ויתר הקושיות והוא כי אמר הוא יתב' הנני בא להודיע כי עם היות מקדים ומאחר בעבודה לסבת איזה זכות עם כל זה זכותם בענין קרבנותם שוה לפני והוא כי הנה נוסדו יחד כל הנשיאים והביאו את כל הקרבנות כל נשיא ונשיא להקריבם ביום המשח אותו הוא ר"ח. ניסן אלא שהוא

ית' מנעם מלהקריב רק קרבן איש יומו להורות כי כל אחד חשוב להיות לו יום בפני עצמו וזה מאמר הכתוב ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ביום המשח אותו כלו' הנה לפני כאלו כלם הקריבו ביום המשח אותו במזבח שהוא ביום הראשון ולא נחשון לבדו ומה טעם הלא הוא כי הלא כבר ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח כדי להקריבם במזבח מיד חנוכת המזבח אלת שויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום נשיא א' ליום וע"כ שבו בקרבנותם לביתם ולמה יקופח שכרם ע"כ יחשב להם כאלו כלם הקריבו ביום המשח אותו הוא יום הראשון שהביאם בו לפני המזבח ולא היה העיכוב בצדם רק על פי ה' האומר נשיא א' ליום וכו' ועל ידי כן נמשך כי ויהי המקריב ביום הראשון נחשון ולא כל הי"ב נשיאים כאשר היה רצונם אך אחשיב כאלו כלם בראשון וז"א את קרבנו שמרבה את כל השאר ובזה יתכן דרך שני באומרו ויהי המקריב כי ע"י אומרו ית' נשיא א' ליום וכו' נתחדשה הויה שהיה מקריב ביום הראשון נחשון ולא כל הי"ב נשיאים כאשר היה עם לבבם וכן באומרו וקרבנו כאלו קדמוהו כמדובר מרז"ל ועל כן פרט כל אחד ביומו וגם כללם באחרונה כאמור ואמר זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו לומר חשוב לפני כאלו ביום ההוא חנכוהו וגם במלת חנוכת כיון זה כי הלא לא יקרא חנוך רק מה שהוא ביום הראשון אך לא מה שאחר ימים לז"א אחשיבם כאלו כלם חינכו ביום המשח הטעם כי הנה לא ימנע רק מפאת ציוי ית' כי הלא מאתם מאשר גמרו בלבם היה לעשות בראשון וז"א ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל כי מאת הנשיאים מצדם הלא היה לעשות ביום ההוא אלא שמאתו יתברך היה שלא יעשו:

ובמסרה נשיא בשו"א הנו"ן ו' במק' שמענו אדוני נשיא וכו'. (ב) וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא וכו'. (ג) נתנאל בן צוער נשיא ישששכר. (ד) ושם האיש המוכה כו' נשיא בית אב כו'. (ה) כי צוררים כו' נשיא מדין כו'. (ו) ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון ונחשון נשיא בני יהודה בדברי הימים וכו' ע"כ:

הנה במדרש הנעלם פרשת וירא ופ' חיי שרה דרשו רמז אברהם אל הנפש ובזה נבא אל הענין והוא כי הוא ית' חשב מחשבות לתקן האדם וזה כי גם שהיצה"ר הוא זקן וכסיל מיעץ להדיח ובא בלידה כי לפתח חטאת רובץ ראה והתקין הוא ית' תיקן תחלה וסוף והיא כי טרם יצא הולד מרחם הקדישו יתב' בתת הנפש הקדושה מן הבטן כנודע ממסקנת מחלוקת רבי עם אנטונינוס ויעש כן למען הכין וקדש תחלה האיברים ע"י נפש טהורה ואז כל האיברים כאומרים לאברהם הוא הנפש נשיא אלהים אתה בתוכנו כלומר ואחריך נרוצה אך אחרי כן בצאתו מרחם כי לפתח חטאת רובץ וירא אותו את הנפש שכם בן חמור הוא חלק מתייחס אל החמור הוא היצה"ר והוא החוי מכח הנחש

הנקרא חוי והוא נשיא הארץ ומשתרר בארץ הלזו וישכב אותה ויטל בה זוהמת מעשים רעים ובמועצות מנוע אותה ממעשים טובים אז מה עושה ית' יוצר ומוציא אחר י"ג שנה ילד מסכן וחכם הוא היצה"ט וזהו נתנאל בן צוער שנותן האל בן צוער הוא בן צעיר לימים ילד מסכן שיהיה נשיא השכר נקנית בו חיי העה"ב ואז בצאתי קו לקו מביא את האדם לטהר ואז מן השמים מסייעין אותו ויעורר היצה"ט לתקן כמדבר אל הגוף ואת הרוח ונפש התעוררות תיקון ומתחיל ואומר היצה"ט לחומר האדם מה לך נרדם ושם האיש המוכה כו' והוא כי הנה כאשר המכשיר מעשיו מקדש רמ"ח איבריו ברמ"ח מצות עשה כן המחטאים מטמאם והם נשברים ונכאים וגם הנראה את החוטא בריא אולם היא מוכה באמת באיכותו וזהו ושם האיש דע כי זה שמו אשר ראוי יקראו לו הלא הוא המוכה כי מוכה היא באמת אשר היכה עם המדינית היא אשה זרה הות כח היצה"ר המחטיא כי כן קראה שלמה בחכמתו היא מדינית משלחת מדנים בין האיש לקינו ית' לכן שית לבך לזמור ולעקור את היצה"ר ממך והוא כענין מאמרם ז"ל על שמעו ותחי נפשכם בנוהג שבעולם מי שיש לו מכה בכל א' מאבריו הולך אצל הרופא ושם לו רטיה בכל אבר ואבר אך לא ישים באבר א' ויתרפאו כלם על ידו אך היא ית' אומר אם חטאתם ואבריכם כולם מוכים ומעונים שחטאתם בכל אחד מהם שימו רטיה א' באוזן ותתרפאו וזהו שמעי ותחי נפשכם והיא כענין משכהו לבית המדרש וזהו זמרי בן סלוא אם רצונך לזמור בן הסילון ממאיר הלזה ראה מי היא נשיא בית אב שהוא נשיא בבית אביך שבשמים הוא ראש בית המדרש שהוא ביתו ית' הוא ארבע אמות של הלכה ולך שם לשמוע תורה וזהו לשמעוני הנה אלו דברי היצה"ט אל הגוף והופך פניו אל נפש ורוח ואומר להן כי צוררים הם לכם היצה"ר והאיברים שדברתם בם האיברים בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור הוא כי פוערים פיהם לתאוות העולם ועל יצה"ר אמר ועל דבר כזבי הוא הזרה הכוזבת במהתלות להטעות שהיא אחותם של האיברים והיא בת נשיא מדין הוא סמאל העושה מדנים בין עבד לקונו כי ישלח כח נמשך מאתו ביצה"ר כלומר לכן שובו שובו והטהרו והנה על ידי כי בא ליטהר האדם בצד מה אז מסייעין אותו מן השמים וז"א הוא יתב' ואם הוא הקב"ה הוליד את עמו הם האיברים שהיו כאבודים ומולידים על ידי שומו בלבו נדב הוא נדבת לב טוב להיטב ועדיין אינו פועל הטובית והנה מזה ימשך שעמינדב הוליד את נחשון עושה בפועל נחת רוח ליוצרו ואז נעשה היצה"ט הלז נשיא על האיברים הם העם הנזכר כי יקראו הם בני יהודה צדיקים נותנים תודה לה' על אשמותם מתודים ושבים וראויים לשבתם מה שנהפוך היה בראשונה:

פסקה פט

ובבא משה אל אהל מועד וכו'. הנה פסוק זה יראה בלתי מקושר עם הקודם ועם המאוחר. ועוד כי ארז"ל על סמיכות פרשת בהעלותך אל חנוכת המזבח ואמרו שהיה אהרן מהרהר ומצטער הנה כל השבטים הביאו חנוכת המזבח ואני לא הבאתי מצד שבט לוי ואמר לו הקב"ה שלך גדול משלהם כי בהעלותך את הנרות וכו' והלא לפי זה לא היה ראוי להפסיק בפסוק ובבא משה וכו' בנתים ועל פי דרכנו נשים לב אל אומרו מדבר בחיר"ק המ"ם והנה פרש"י שהוא כי אינו כבוד כלפי מעלה לדבר עם בשרודם ע"כ היה הקול כמתדבר בינו לעצמו ומאליו שומע משה ועל היות דוחק שבא לספר נגד מרע"ה גם אין לו ייחס פה ואחשבה בשום לב אל אומרו אח"כ וידבר אליו כי הנה בא לספר מעלת משה כי בבאו לדבר אל השי"ת לעד והיה בוש להתחיל והיה צריך רשות כדרך המלך שצריך תחלה ליתן רשות לדבר אמר כי הוא ית' היה מתחיל להורות כי חפץ בו לדבר אתוי וזהו לא היה על ידי מלאך רק היה שומע את הקול כמתדבר אליו דרך הקבלה טובה ואח"כ וידבר אליו לנוכח אתו כאשר ידבר איש אל רעהו אך לא מתחלה כי מה שהוא הכנה אל הדבור אין ראוי ליעשות לנוכח ודבר גדול היה לעשות על ידי עצמו וטרם יתחנן משה לפניו כי אם היה הוא יתב' היה מתחיל. והנה ארז"ל בויקרא רבה כי גדול כח משה מאברהם כי באברהם המלאך עשה ההכנה ויקרא אליו מלאך ה' וכו' ואחר כך הוא ית' דבר עמו אל תשלח ידך וכו' ובמשה ויקרא אל משה על יד עצמו וע"ד זה הוא מה שכתבנו ונבא אל הסמיכות והוא כי הנה כאשר היה מהרהר אהרן על שלא היה מחנך המזבח על שבט הלוי הנה גם משה היה יכול להרהר על זה לכן באה תורה ואמרה הנה משה אין לו תלונה כי מה לו יותר על השגתו והתקרבו אליו יתב' כי ובבא משה וכו' שטרם יתחנן אל ה' ידבר אתו מתחיל הוא ית' ועושה לו הקבלה אחרת וידבר אליו ועל אהרן ג"כ לא יהרהר כי הנה וידבר וכו' בהעלותך את הנרות וכו' כמ"ש ז"ל שלך גדול משלהם וכו'.

פרק ח

פסקה א

וידבר ה' וכו' בהעלותך וכו'. הנה ראוי לשים לב אל כפל או' דבר ואמרת. (ב) אל או' לשון עליה ולא לשון הדלקה כלומר שמעלה היתה אצל המנורה שעליה עומד ומטיב א"כ הל"ל בהעלותך וגם פירש"י הוא דחוק. (ג) אומרו אל מול וכו' שנראה שהוא אל הכותל שכנגד פני המנורה והוא דבר משולל סברא והנה פרש"י כי אל נר האמצעי קרא פני המנורה וצריך לדחוק ליישב לשון הכתוב עליה. (ד) כי הנה כתבו ז"ל שהיו מאירות

ששת הנרות אל האמצעות כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך והלא יקרה שאם האיר אל האמצעות הוא לבל יאמרו לאורה הוא צריך גם האמצעות אינה צריכה להן. (ה) שהלא גם על האמצעית היא הקושיא כי מה צורך לו ית' בה. (ו) אומרו שבעת בתי"ו ולא בה"א: (ז) אומרו ויעש כן אהרן וכו' כי הלא איש כמהו לא ישובח שלא שינה ממאמרו יתב' אליו וגם אומרו וכאשר צוה ה' את משה הוא מיותר. (ח) אומרו וזה מעשה המנורה וכו' כי הלא אחר צווי הדלקתן לא יתכן יבאר עשיית גופן ואין מקום ענין זה רק בפרשת תצוה. (ט) למה חזר לפרש עד ירכה עד פרחה אחר שהוכלל הכל באומרו מקשה זהב וגם אומרו זהב הוא ידוע. (י) אומרו כמראה אשר הראה וכו' כי הוא נודע בסיפור מעשה המשכן. (יא) אומרו כן עשה וכו' שהל"ל כן עשה בצלאל וגם אומרו את המנורה הוא מיותר:

והנה על אומרו דבר ואמרת אפשר כוונו רז"ל לתרץ במ"ש שהיה אהרן מצטער למה לא נצטוה לחנך המזבח שהוא נשיא שבט לוי כאשר זכו נשיאי יתר המטות ואמר לו הקב"ה למשה שלך גדול משלהם כי בהעלותך וכו' כי גם שהנראה שהביאו לזה הוא סמיכות הפרשה גם הקושיא זו תתיישב כי אומר לו הוא ית' למשה דבר אל אהרן ענין הצעה זו כדי שואמרת אליו בהעלותך וכו' והוא אומר שלא יצטער כי שלו גדול משלהם ואח"כ יפרש לו מה הוא שהוא בהעלותך וכו' ועל זה אמר ואמרת וכו' כי זה דבר גדול כאשר נבאר סוף כונת מאמרם ז"ל זה בסמוך בס"ד:

עוד יתכן והוא כי הנה דרכו יתב' בתורתו להסתיר מה שהוא סוד ולגלות הנגלה על כן לא ימצא בכל התורה ענין הסוד רק ברמז מה כנודע ובא אל הענין והוא כי אין ספק כי זולת מה שהאדם העושה מצוה היא מתקדש ונעשה בריה חדשה כמפורש אצלינו במקומות רבים הנה גם החפץ שנעשה בו מצוה קונה עילוי ואיכות קדושה כענין גויל שנכתב בו ס"ת וקציצת תפילין ורצועותיהן וכל דבר שהוקדש אפילו קדושת דמים ומה גם להיות הוא קדש אפי' לא תהיה כוונת העושה מצוה רק לקיים מצות בוראו ולמעלה מזה הוא אשר חלק לו בבינת סוד התורה ובכונת ייחוד עליון בכל מצוה ומצוה כי יתעלה איכות קדושות המצוה עד אין קץ וזה מאמרו ית' בהעלותך שהוא בתתך מעלהאת הנרות ע"י עשיית מצותי בהן לא לבד יהיה בעשית מצותי שהוא עילוי בנרות בלבד כי אם גם עשה ייחוד בכונה סודיית באופן שאל מול פני המנורה הוא אל מה שהיא למעלה בעולם העליון רמז אליה שהוא מול פני המנורה שהוא כי כמו שיש מנורה בז' נרות במשכן התחתון כך יש בדרך רוחני במשכן העליון שזה דוגמתו הוא משכן הנער שאמרו ז"ל שהוקם עמו כמפורש אצלינו פ' תרומה ועל ביום כלות משה בפרשה הקודמות נמצא

כי ז' נרות שהיה מדליק אהרן אל מול פניהם הוא לעומת המנורה העליונה שבמשכן ההוא הרוחניות אמר כי תעשה ייחוד באופן כי שם יאירו בעליונה וז"א שבעת הנרות ולא אמר שבעה כנודע מהפרש שבין שבעת לשבעה ומשלש לשלשת שהוא כאומר שלוש של ימים שעושה אגודה אחת מכולם והנה דרך הייחוד הזה אין ספק שלימד משה לאהרן על פי ה' אלא שאין דרך הכתוב לפרש דברים אלו רק ברמז ועל כן אמר לו הוא ית' דבר אל אהרן והוא דבר בלתי נזכר מה הוא שהוא סוד כוונת הייחוד ואח"כ ואמרת אליו בהעלותך וכו' יאירו שבעת הנרות שהוא הייחוד בפועל על ידי מה שרמז שלימדו באומרו דבר וכו' אל מול פני התחתונה שמול פני היא העליונה שם יאירו ואם נאמר שפני המנורה היא המנור' שבמשכן העליון הנקראת פנים של המנורה התחתונ' יאמר שלא בלבד הגיעה האחרת שבעת הנרות שלמטה אל מול פני המנורה שהוא אל שלמעלה כי אם עד מה שהוא מול פני המנורה הידיעה שהוא מול העליון שהוא מול הפנים של התחתונה שהם ז' אורות עליונים מאד ממנה כנודע עד שם יאירו שבעת הנרות הללו ע"י טוב סוד כונת הייחוד כמדובר:

פסקה ג

ויעש כן אהרן וכו'. לכאורה אפשר לו' כי מעצמו עשה כן אהרן כי הבין הייחוד מדעתו ע"י הקדמות חכמה שהיו לו כאשר צוה ה' את משה גם שמשה לא צוה לו עדיין ומהיכן למד שהיה ראוי הייחוד פה מבלי יוגד לו הלא הוא כי הנה וזה מעשה המנורה שהמעשה אשר היה מעשת זהב בלי חבור חתיכת זה לזה רק הכל מעשת זהב אחד ע"י הכאת קורנס כי היה מקשה זהב בין ירכה שהוא אבר גם בין פרחה שהוא מלאכה דקה הכל היה על יד קורנוס מתוך זה לא הוצרך אהרן להמתין עד ישאל את פי מרע"ה:

עוד אפש' כי הוא ית' צוה שמע' העלו' הנרות יכוון הייחוד באופן שכתגמור ההדלקה יאירו שבעת הנרות באחדות אחד ולא יאמר אדליקם תחלה ואחר כך שיהיו שבעתן דולקות אטה הפתילות אל האמצעות ואכוון הייחוד ואמר ויעש כן אהרן שעם שהיה אפשר שגם דברי משה באומרו בהעלותך וכו' יתפרשו גם בדרך הב' שיאירו שבעה הנרות אח"כ באחדות שיעשה אחר הדלקת כלם או שאין ההקפדה בייחוד שאחרי כן אמר שיעש כן אהרן כי מה שנאמר לו אל מול פני המנורה עשה מאז העלה נרותיה ולא המתין עד אחרי כן ומהיכן ידע שהיתה הקפד' בזה והלא יותר היא סברה שאחר היות השבעה במציאות ייחדם לז"א וזה מעשה המנורה וכו' כי הלא זה הייחוד הוא מעשה המנורה כי מעת מעשה המנורה כיון הוא ית' אל הייחוד שלא יעשו כל נר בפני עצמו וידביקום כי אם מתחלתן יהיו אחד ולא עוד כי אם עד ירכה עד פרחה מקשה הוא

כ"ש הנרות עצמן וא"כ מכל שכן מעת הדלקתן ושמא תאמר אעיקרא דדינא פירכא כי מה יתן ומה יוסיף מציאות המנורה ולא אינה רק כלי והכנה אל הבזיכין שהפתילות והשמן דולקין בהם ולמה תהיה הקפדה זו בה לז"א כמראה אשר הראה ה' את משה שהיתה מנורה רוחניות וגוף אחד בלי פירוד כן עשה את המנורה הזאת עצמה כי במה שהראה אותה הוא ית' רוחניות עם היות כי ההדלקה היא העיקר הורה כי גם בה רמז וסוד גדול בכל פרטיה וכמ"ש ז"ל באומרו תעשה את המנורה כי נעשתה מאליה כי הטיל בצלאל ככר זהב אל האש ויצאת מאליה נאמר על פי דרכנו וזה מעשה המנורה באחדות מקשה זהב וכו' שהוא מחתיכ' אחת עד גדר שלהיות כמרא' אשר הראה ה' את משה לא עצרו כח לעשות מחתיכה אחת כמראה ההיא על כן עשה הש"י הנזכר בכתוב בעצמו את המנורה הנה כי בין מהותה נעשית על ידו יתברך שהוא קדושה בין על העשות כלה כאחד מה שלא היה כח באדם רק מחתיכות רבות נראה שהקפיד הוא ית' בייחוד מעשיי' גוף המנורה וא"כ כל שכן בהדלקתה מתחלת ההדלקה:

עוד יתכן מעין הקודם והוא כי הנה אין ספק שכל דבר מצוה הנעשית פה עושה רושם ומאירה למעלה בכח הרוחניות אשר הוא דוגמתו כנודע שכל דבר של תורה ומצוה למטה יש בו שורש רוחני למעלה שמאיר ע"י פעולת המצוה פה ומה גם ע"י הכונה סודיית וידוע כי כפי ערך סוד הכונה ואופן העשותה בקדושה וטהרה כן תעלה מדרגת ההארה ונבא אל הענין אמר דבר אל אהרן ואמרת אליו על הדרך הקודם שאמר לו הכנה אל האמירה ואמר בהעלותך כלומר בתתך עלוי אל הנרות על ידי הכונה יהיה באופן שאל מה שהוא פני המנורה הוא מה שהוא דוגמת המנורה למעלה לפניו ית' שם יאירו שבעת הנרות כי תהיה דולק למטה ועושה ההארה למעלה והנה אם היה אהרן בלתי זהיר ועושה בכונה וקדושה עצומה בתכלית גם שהי' מאיר בצד מה לא היה מאיר בעצם כאלו הדליק למעלה או אם היה מכוין יותר בכיוון עצמיי אל רמז נר אחד מאשר היה מכוין ברמז השנית על דרך זה תהיה ההארה למעלה כי יאיר שורש בחינת האחת יותר משורש השנית והוא לא כן נצטווה רק יאירו שבעת הנרות כלן כאחת אמר כי ויעש כן אהרן כי עשה כ"כ בעצם שהעלה נרותיה כלן אל מול וכו' כאשר צוה ה' וכו' והנה במה שהנחנו למעלה כי אפי' המתכת שיעשה בו דבר מצוה קונה קדושה יאמר כי על יד טוב אהרן בכונתו שהספיקה להעלות הארת הנרות עד למעלה שהאיר במה שאינו נפרד ממנו ית' היא מנורה עליונה כנודע ליודעים חן לא בלבד הקנה קדושה בנרות כי אם במנורה כאלו עשאה בריה חדשה רוחניות וזהו אומרו וזה מעשה המנורה כלומר וזה שעשה אהרן היה ג"כ מעשה המנורה כאלו עשאה מחדש כי הנה גם שבהעשותה

היתה בה קדושה. עתה עלתה יותר והוא כי בהיותה מקשה בהיקש בה טרם העשות אברים עדיין זהב היה איכותה וזהו מקשה זהב אך הי' זה עד עשות ירכה ופרחה אך אחרי כן מקשה היא ולא זהב כי עלה איכותיה על איכות זהב כי קנתה קדושה מה:

או שיעור הכתוב לפי זה שמתחלה היתה מקשה זהב שהוא השואה א' כד"א מעשה מקשה אך אח"כ בכונת עשות ירכה הי' עד ירכה העליון וכן פרחה עד פרחה העליון מקשה ושוה אל דוגמתה שלמעלה ולא אל מציאות זהב כי ע"י הדלקת אהרן בטיב הכונה עשאה באיכות רוחני וזהו כמראה אשר הראה ה' אל משה שהיתה אז רוחנית כן עשה אהרן הנזכר את המנורה ע"י מה שהעלה נרותיה והוא החשיבות הקדושה גם שממשיות היתה כי לא יבצר מזה להיותם בעולם השפל כענין לוחות מעשה אלהים ובאו גשמיות למטה כי לא יבצר איכותן מהן כי על כן ראה משה אותיות פורחות אחר שהביאו מוגשמת ועל הדרך הזה אפשר לדקדק מה שלא אמר ויעש כן אהרן אל מול כו' האיר נרותיה כי אם העלה כי אין צריך לומר ההארה שאמר לו משה יאירו וכו' כי אם גם הנרות העלה במעלה כאלו היו למעלה אל מול פני המנורה ואמר ויעש כן אהרן כלו' בכונה שאמר לו משה והצליח בה יותר ממאמרו אליו ואמר כאשר צוה ה' את משה חוזר אל אומרו ויעש כן כי עשה כן כמאמרו יתברך אל משה באומרו דבר אל אהרן שהוא לימוד הכונה והעדיף בהצלת ההארה והרושם לפי אשר עשה בטוהר לב ושלמות כונה וקדושה עד גדר שלא בלבד עשה הארה למעלה כי אם גם העל' נרותיה כי אור זכות הנרות האלו עלה ונתפשט עד למעלה אל המקום הנקרת מול פני המנרה ולא בלבד אור הנרות כי אם גם איכות המנורה כי הנה וזה מעשה המנורה וכו' ע"ד הנזכר:

והנה במדרש אמרו וז"ל וזה מעשה המנור' מלמד שראה אותה ד"פ ראה אותה בכלל כל הכלים ושכח ורא' שנית מיכאל עומד וממשיח בה ורא' אותה נעשית ורא' אותה עשויה ע"כ ראוי לשים לב א' למה שכח צווייו ית' ואם שכח הראשונה וע"כ הוצרך הפעם שנית למה הוצרכ' השלישי כיון שלא שכחה שנית. ועוד למ' היו ד' פעמים וגם מי הגיד לרז"ל שכך היה וגם מי הכניס את מיכאל באמצע ומה ענין ממשיח בה ומה שראה אותה עשויה גם זולת משה ראו אותה:

אמנם הנה הוקש' לרז"ל מה זאת שהוזכרה הוראתו יתברך את המנורה ד' פעמים. (א) בכלל כל הכלים שנאמר ככל אשר אני מרתא אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. (ב) במנורה וכלי' שנאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה וראה ועשה כתבנית וכו' כי באומרו וראה יראה שמראה לו עתה מחדש. (ג) אומרו וזה מעשה המנורה שהוא כמ"ש ז"ל שהראה לו הוא יתברך ואמר לו וזה כמורה באצבע. (ד) אומרו

כמראה אשר הראה כו'. ועוד כי בפעם הראשונה אמר את תבנית והשנית אמר כתבניתם בכף הדמיון. ועוד כי באומרו וראה ועשה נראה שחזר להראותו פעם שנית ואם כן איך יאמר כאשר אתה מראה בהר למה מייחס הדבר אל פעם הראשונ'. ועוד למה בפעם הג' אמר לשון מעשה ולא לשון תבנית כאשר בפעמים ראשונים. ועוד למה בשתי פעמים הקודמי' לא נאמר וזה כי אם בשלישית על כן אמר כי ד' פעמים ראה אותה והוא כי הנה העולמות הם ארבע' עולם העליון ועולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל והנה ראשונה הראה לו יתברך תבנית משכן ומנורה מראה רוחנית מעין עולם העליון ולמה שרוחניות העולם ההוא רוחני מאד אין הציור נתפס בעצם בשכל אדם שתכי' גדול שעור כפתורי' ופרחים אין שם מצטייר בעצם אמנם בעולם המלאכים עם שהוא גם הוא רוחני אינו זך בלי עביות והתלבשות מה כעליון כי הלא שם יצטייר מראה גבוליית בצד מה אך עדיין אין בה ממש ליתפס בשכל אדם לעשות דוגמתה עד יתלבש עד גדר גשמות דק מעין גלגלים שיתייחס לדבר ממשיי לעשות כיוצא בו בגשם מעין עולם השכל:

ובזה נבא אל הענין אמר כי ראה אותה בכלל הכלים שהוא אומרו ככל אשר אני מראה אותך כי היא יתברך בעצמו היה המראה אותו ואז היה מראה רוחניית מאד מעין העולם העליון שזולת שלילת ממשות גם לא יצטייר בו גבול בעצם וז"א ושכח כי למה שלא יכול לסבול ברוחניות תפיסה גבוליית היה נשמט ממנו פרטיות ציוריה גם כיון שלא מבלתי יכולת אלהי להראות לו ציור מכוון רק על הכנת המקבל שעם שקבל שכח ונשמט ממנו לגודל הרוחניות כמדובר על כן ראה אח"כ את מיכאל בעולם המלאכים ממשיח שהוא נותן בו מדה כי להיות התלבשות מה יצדק בו משיחה ומדה גבוליית בצד מה בערך דקות עולם העליון כי במעשה מלאכים יצדק גבול גדול כענין מאמרם י"ל למה לא נבראו מלאכים ביום ראשון כדי שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו וכו' שהוא שעל היות על ידם יש שיעור ברקיע אך בהבראם בשני גבול שברקיע הוא שאמר לעולמו די ועל כן במיכאל נאמר ממשיח בה וזה אומרו וראה ועש' וכו' לומר יראה שנית על יד מיכאל ועשה כתבניתם בכף הדמיון שהוא כתבנית מה שהראת בהר שהיה בפעם הראשונה בלי שום לבוש ועתה בשנית הוא כתבנית ההוא אשר שם היא בלי כף הדמיין כי השנית הוא כדמיון הקודם והנה עדיין לא היה ממש ליתפס בעצם בדעת משה לכן עדיין נתקשה משה על כן אז נאמר פעם שלישית וזה מעשה המנורה שהראה לו אופן מעשיי של אש נתפס שהוא מעין נשמות דק. מעין אש שבעולם הגלגלים שיצדק לומר נעשית שהולכת ומשתלשלת שהיא התלבשות מתחיל לקבל עשיה וז"א נעשית כי לא נעשית ממש רק קונה דרך ממשיי התחלת עשיה כלומר

ראה הרוחניית שהראה לך מיכאל כמקבלת עשיה וזהו נעשית וזהו וזה מעשה שהראה לו מעשה במנורה ואח"כ הראה אותה לו עשוייי' ממש שע"י ההדרגות נתפס בשכלו המראה הראשון עד היותה פה עשיויי ואין בה שינו שהוא למען ישכיל וירא כי המראה אשר היה כציור הרוחני הראשון כך היתה אחר היותה עשויה היה הענין משתבר ונפחת הציור ובהשתלשלות העולמות ולבל נאמר מי הכניסו בזה ולמה מתחלה לא הראה כפעם השלישית ומה צורך אל שני פעמים ראשונים לז"א כמראה אשר הראה ה' את משה שהוא אשר הראה בהר בראשונה כן עשה את המנורה שידע שכל הרוחניות הראשון עשה אהרן בעלות הנרות ועל דבר מה ענין מיכאל משאר מאלכים בזה וגם שלא אמר שהראה אות' לו מיכאל אלא שראה שהיה ממשיח בה הלא הוא ענין מז"ל במדבר רבה פי"ב וז"ל א"ר סימן בשעה שאמר הקב"ה לקום את המשכן רמז למלאכי השרת שיעשו וכו' ובעת שהוקם המשכן למטה הוקם למעלה והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהן של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם ע"כ. וכן כתבני למעלה מכח מאמרם זה שזה יתכן בכונת הכתוב באומרו ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת וכו' שהוא תבנית המשכן של ותבנית כליו וכן תעשו למטה דוגמתן והנה ידוע כי מיכאל הוא הכהן למעלה במשכן ההוא ולא נאמר פה מטטרון כ"א על שהיא עולה מטטרון אך מיכאל הוא הכהן הגדול המקריב כמפורש ברז"ל המקומות אין מספר ובזוהר ועל כן אליו היה נוגע הדבר לקבל שפע המנורה העליונה למדד מורם ממנה כיוצא בה למשכנו בדרך מלובש מעין רוחניות עולם המלאכים כמדובר:

והנה על פי הדרך הזה מצאנו ראינו דרך ישרה במאמר הכתוב אל מול פני המנורה וכו' כנזכר למעלה הוא כי כאשר בהקים משכן התחתון הוקם העליון כי בהדליק נרות המנורה התחתונ' יאירו ג"כ נרות המנור' העליונה כי משכן של מעלה מכוון כנגד על מטה וכמאמרם ז"ל על ב"המ כי כשהיה הכהן המקריב למטה היה כמקריב למעלה וכו' והנה לזה צריך כונה ראוי לאהרן שע"י כונתו למטה יאיר למעלה בנרות עליונות כי ישביע לה שפע מעולם האצילות וזה יאמר בהעלותך את הנרות שתתן להם עילוי ע"י מעשה ומחשבת הכונה הנה תספיק שאל מול פני המנורה שהוא אל מה שלעומת המנורה התחתונה שהיא המנורה שבמשכן העליון המתכוון נגד השם יאירו שבעת הנרות הללו כי גם שם תשפיע האר' כמדליק שם גם את נרותי' שבע' וזה מאמר הכתוב באומרו והאיר אל עבר פניה כי גם יאיר אל מה שהוא לעומת פניה מכוון נגדה:

ובזה אחשוב לבא עד תכונת כונת מז"ל שהזכרנו למעלה כי י"א שבטי' הקריבו ושבט אפרים עמהם וכו' ואהרן לא הקריב עם הנשיאים והיה ואומר אוי לי שמאת בשבילי

וכו' אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתייירא לגדולה מזו אתה מתוקן לכך נאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הם נוהגים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו וכו' ע"כ. קשה כי הנה אומרי שהנרות הם לעולם כי הלא גם המנורה בטלה בחרבן ואם נאמר שהוא על נרות חנוכה שמנה הן ואיך יאמר שזהו מאמר הכתוב יאירו שבעת הנרות. ועוד שאינו נעשית ע"י כהנים בלבד ועוד שאינן רק לזכר בעלמא ומדברי סופרים איך נזכר בתורה:

אמנם הנה כשהוקם משכן למטה הוקם משכן למעלה וכשהודלקו נרות למטה דלקו למעלה וכשהקריבו קרבנות למטה הקריבו נפשות למעלה והנה אין ספק כי הנרות של מעלה אין צריך להדליקן יום יום כ"א שמהיו' ההוא שהדליקו אהרן למטה הודלקו למעלה ונשארו דולקים לעד לעולם מחמת אותה הדלקה נמצא שרושם ההדלקה ההיא עומד אפילו לאחר החרבן שאם נחרב של מטה לא נחרב שלמעלה כאומרו במאמר הנזכר בסמוך שאמרו שם רז"ל כי המשכן שהוא משכן הנער היא משמש בימי הגלות כי במשכן העליון שנעשה על יד הקמת המשכן בו עומד ומקריב נפשותיהן של ישראל לכפר עליהם בימי גלותם ואין זה כ"א שעומד בקיומו ונרותיו דולקות כמאז אך קרבנות של חנוכת המזבח אין הרושם שעשו נשאר לעד מאז כנרות כאשר למד מאומרו יאירו שבעת הנרות ומה גם במה שכתבנו שעד העולם העליון בז' אורות עליונים עד שם הגיעה הארת הנרות הללו שודאי כי לעולם לא תמוש הארת הנרות ההם גם אחר המקדש אשר האירו בהעלות אהרן את הנרות. עוד יתכן דרך אחרת בענין אומרו בהעלותך וכו' בהזכיר מאמרם ז"ל במדרש רבה וז"ל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד וכו' כיון שבא המלך באו אתו שמשים מכאן ומכאן ומנורת של זהב לפניו כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין כל מה שהיה מתקן לו שהיו הכל כלי הדיוטות וכו' א"ל המלך חייך שאני פוסל כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך איני משתמש אלא בשלך כן הקב"ה כלו אורה שנאמר ונהורא עמיה שריא והוא אומר לישראל התקינו לי מנורה ונרות וכו' כיון שעשו באת שכינה מה כתי' שם ולא יכויל משה לבא אל אהל מועד וכו' ע"כ. והנה יראה שאין הנמשל דומה כי הלא מאז עשה משכן וכליו ידע כי יועד לו הוא יתברך שמה ולמה נתבייש אחר הקמת המשכן ולא מתחלה כי אינו ב"ו חלילה להשתמש בכלים גשמים ואור נר גשמי. ועוד היכן הטמין משה מה שהתקין. ועוד שאין הכתוב אומר אלא שלא יכול משה לבא לא מחמת הבושה רק לרוב הקדושה והאורה. ועוד כי שם על פסוק זה לא נאמר בהעלותך וכו' רק ענין הקרבנות:

אמנם הוקשה לבעל המאמר ענין סמיכות פסוק ובבא משה אל אהל מועד וכו' שבסוף פרשה הקודמת אל התחלת פרשת בהעלותך וכו' וגם ענין אומרו אל מול פני המנורה וכו' כי הלא מול פני המנורה הוא הכותל ואיך יאירו אל הקיר ע"כ גזר אומר כי הנה אומרו ובבא משה אל אהל מועד וכו' הוא ענין מקרא שכתוב ולא יכול משה לבא וכו' כשהוקם המשכן והוא בשום לב אל כפל אומרו כי שכן עליו וכו' ואומרו וכבוד ה' מלא וכו':

אמנם הם שני דברים והענין כי צוה לו הוא יתברך אל משה יעשה המשכן וכלים וגם שיהיה על ידי כונה ומחשבה במעשה שהיה ראוי לייעד לו שם שכינה אך חשב תשרה בדרך התלבשות בעננו ית' ענן ההשתלשלות בעצם אך בהקמתו לא בלבד בא הענן כאשר חשב כי אם גם כבוד ה' מלא מהארותיו שהוא המילוי הרמוז שם באומרו וכבוד ה' מלא את המשכן על כן ולא יכול משה לבא כלומר אפילו שלא היה רק כי שכן עליו הענן כי אין ראוי ליכנס פעם ראשונה שלא ברשות. ועוד כי וכבוד ה' מלא בכל האורות היה את המשכן כי אז היה בלבו מתבייש ואומר הלא מה המה אלה משכן וכליו לפני כבוד ה' מלא שישתמש בהם ומה גם נרות של אור גשמי להאיר שם כי הלא יכבה ולא יאיר כלל כי שרגא בטיהרא מאי מהניא כי בפני אור עליון אור של העה"ז לא מהני ומה גם בפני מי שנהורא עמיה שריא כי הכל הוא אור גשמי לפניו ובדרך טבע לא יגיה אורו שמה כלל ועיקר ועל כן היה מטמין ומפריש בלבו הדלקת הנרות באומרו כי לא יאירו נרות גשמיים ואדרבא יכבו לפני אור כבוד ה' מלא וענין זה רמוז בפסוק זה והוא בשום לב אל או' מדבר אליו בחירק המ"ם ופרש"י ז"ל שאינו כבודו יתברך לדבר עם בשר ודם כי אם שהקול כמדבר ממנו ואליו ומאליו שומע משה וראוי לשים לב מה זה שבשום מקום שדבר אתו אלהים לא נרמז זה אך בזה הורה שהיה על כבוד ה' מלא היה בהארה נפלאה על כן לגודל הבחינה ההיא היה אז הקול כמדבר בעצמו נמצא כי באמרו מדבר בחירק הוא רומז האמור בפסוק ולא יכול משה וכו' וכבוד ה' מלא נמשך מזה יהרהר משה בלבו כי איך יאירו נרות של הדיוט בפני האור הנפלא ההוא על כן נאמר לו שלא יחוש כי הנה בהעלותך שתתן עילוי אל הנרות על ידי כונתך בהדלקה כמדובר למעלה תתן כל כך עילוי שבהיותם אל מול פני המנורה במקום שכבוד ד' מלא שהוא נגד פניית המנורה שהוא כלפי השכינה שלפני' לכבדה באורים שהיה הדעת נוטה שיכבו ולא יכלו להאיר אדרבה יושפע בם קדושה כ"כ גדולה ששם יאירו שבעת הנרות ולא תמנע הארתם והוא דרך נכון בפשט הכתוב והוא כענין למעשה ידיך תכסוף וזה שבח לאהרן שהספיק בטוב כוונתו כי אל מול פני המנורה העלה נרותיה באופן יספיקו להאיר שם

כי ע"י טוב כונתו המשיך עילוי ושפע אל הנרות להאיר שם והיה זה על ידי הייחוד שכיון כאמור באומרו שבעת הנרות ולא אמר שבעה בה"א ועל זה אמר כאשר צוה ה' אל משה ועל הייחוד הלז אמר זה מעשה המנורה כמדובר למעלה:

והנה האיר לפניו יתברך נר של אש גשמי אפשר באחד משתי דרכים או שאסף הוא יתברך אור העליון הרוחני ומנעו מהתפשט עד קרוב למקום הנרות באופן לא יעכבו מהאיר שבעת הנרות או שנתן כח ושפע קדושה בנרות עד היותם מעין רוחניות אור העליון יהיה כמין במינו ואינו חוצץ והנה הדרך הזה השני שהוא היותר מתקבל כמפורש למעלה עדיין כמו זר נחשב על דבר המנורה כי הלא לא יבצר מהיותה גשם ממשיי בלתי מוכן לקבל רוחניות כאור הנרות הבלתי ממשיי ומה גם שאינו מעשה להכין קדושה רק בנרות אלא שאגבן אפשר לימשך גם למנורה וא"א יהיה מה שנמשך במקרה מקנה בה קדושה להיותה מוכנת לקבל הנרות שעליה קדושה ורוחניות מעין העליון בעוד שהמנורה הממשיית בסיס אליהן על כן אחשוב כי בזה נחלקו רז"ל במדבר רבה וז"ל אל מול פני המנורה אמר דוד באור פני מלך חיים א"ר יעקב בר יוסי נמנעה השמחה מן הרשעים וניתנה לישראל שהוצרך הקב"ה לישב עם בשר ודם בנר שאמר להם אל מול פני המנורה ר' לוי ב"ר אומר מנורה טהורה ירדה מן השמים שאמר לו הקב"ה למשה אל מול וכו' ע"ל. וראוי לשים לב כי אינו דורש בפסוק דבר ולמה תפס בו. ועוד שאם דורש הכתוב איך ידרש סופו ורצונו כעב מלקוש וגם אמרו אמר דוד מי לא ידע כי אמרו דוד. ועוד מה ענין אומרו נמנעה השמחה אצל האור. ועוד שאם מתנה לישראל למה הי' אתם באור נר ולא עם ישראל באותו האור אך נראה שגם לישראל לא ניתנה וגם איך נמשך ממניעת השמחה מהרשעים שיטב הוא יתברך עם בשר ודם בנר וכן מה ענין ר"ל באומרו מנורה טהורה ירדה וכו' מי הכריחו לכך ולמה נאמר. ועוד שא"כ שתי מנורות היו ומה צורך ברוחנית אם הגשמית היא הדולקת ואם הרוחנית היתה הדולקת מה צורך בגשמיית:

אך הנה לבא אל הענין נזכיר מז"ל בב"ר האומרים כי אור שברא הקב"ה ביום ראשון גנזו לצדיקים לעתיד לבא למה מפני שצפה שעתידים לצאת רשעים לעולם ע"כ גנזו הה"ד וימנע מרשעים אורם. עוד אומרו שם כשראה הקב"ה אור הגנוז לצדיקים שמח שנאמר אור צדיקים ישמח:

עוד אמרו במד' שהוציא בו ית' אורות כמנין שמ"ח כלל הדברי' כי אור שנבר' ביו' א' מתייחס אל השמחה והטעם שהוא אור העה"ב הדבק בחיים והוא השמחה האמיתית וכמו שכתבנו שם במקומו במה שפירשנו גדר השמחה שהוא הוציא לחוץ עריבות

שבפנים כאדם השמח בדבר מה שפניו מצהיבות חוצה מעריבותו שבפנים. נמצינו למדים כי זהו אומרו פה נמנעה השמחה מהרשעים שהוא על אותו האור שיצא חוץ כי נמנע מרשעים אורם ועל אותו האור אמר שאמר הכתוב באור פני המלך חיים ולמה שהפסוק ההוא יש מרז"ל פירשוהו על מלך ע"כ אמר שלמה באור פני מלך חיים כלומר כי אין דרך המלך לשבח עצמו ולומר שבאור פניו חיים אך ידבר על מלכי של עולם ונבא אל הענין והוא כי אמר הנה באור פני מלך כ"כ ריחני שבו תלוים חיים כלו' לא בלבד שלילת מות רק חיים נצחיים ומזה יצא לו קושיא כ"א כן איפה איך במקום אשר שם אור פניו בב"ה יאירו הנרות גשמיות באור גשמי של העה"ז והלא לא יבצר שם אור פני מלך עולם כי הלא שם האלהים ע"כ א"ר יעקב ב"ר יוסי הנה אין ספק כי עם שמאליו הוא שבמקום אשר שם פני מלך יהיה האור הגדול ההוא אך נמנעה השמחה מן הרשעים שמנעה הוא ית' משמת ימי בראשית מפני שיש שעים כמאמר הראשון שהזכרנו מהמצא האור ההוא בעה"ז עד גדר שהוצרך הקב"ה לישב עם בשר ודם בנר גשמי ולא כיבה אור פני מלך את אור גשמי כי גם שם לא היה האור ההוא כי מנעה הוא יתברך וכבש אותה מהמצא גם שם למען יאיר שם אור נר ולהמתיק הענין אמר לשון שמחה והוא כי משל אל השמחה ומראה פנים צהובות ולפעמים מונע הארת הצהיבות חוצה ונשאר העריבות בפנים כן הוראת שמחתו יתברך בהוציא אור הע"ה שמנעו חוצה הנה תפס הדרך הא' שכבש הוא יתברך האור מלהתפשט בגדולתו למען יגיה אור נר גשמי ור"ל תפס הדרך האחרת שאדרב' נתן רוחניות בנרות לבל יעכב הארתן אור פני מלכו של עולם ולבל תעכב לזה גשמות ממשיי של מנורה לכן מנורה שאורה רוחנית ירדה מן השמים ונתלבשה במנורה של מטה והיא המנורה שדוגמתה במשכן של מעלה ע"ד שכתבנו במזמור שממתי באומרים וכו' כי שפע ב"ה של מעלה היה יורד ומתפשט עד למטה וע"כ היו עומדים צפופים ומשתחוים רווחים מרוחנית של העליון כעומדים בשני מקדשים כאחת וכמאמרנו על נבואה למשכנותיו שהוא לשני משכנות כאחת והוא ענין בנה בניתי בית זבול לך כי כביכול ב"ה של מעלה שהוא בזבול הוא כאלו הוא בתחתון שהוא כאלו שני בתים בניתי וזהו בנה בית זה בניתי גם פה בית זבול שלך הוא העליון וע"ד זה אור שפע מנורה של מעלה היה יורד עד מנורה שדוגמתם למטה וזהו אומרו מנורה טהורה שהוא מגשמיות ירדה מן השמים וע"י כן היה כח בנרות לקבל הרוחניות ולא תעצרנו הגשם הוא גשמיות המנורה וזהו שאמר לו הקב"ה למשה שאל מול פני המנורה הטהורה הרוחנית ההיא יאירו ז' הנרות ולא יכבה אורן מחמת אור של מעלה וז"א שאמר לו הקב"ה למשה וכו' לומר כי בזה יצדק לשון הכתוב מה

שאין כן אל הדרך הקודם שא"כ הל"ל אל מול פני ה' יאירו ולא המנורה מלבד הקושי שבפשט הכתוב כי מול פני המנורה הוא הכותל עד שהוצרך רש"י ז"ל לדחוק ולומר שמאירה אל הנר האמצעי כמאירה אל עצמה ואיך מאירה אל עצמה ותצדק מלת מול לכן אמר כי מנורה אחרת ירדה ותתלבש בזו ובהיות הנרות הללו אל מול פני המנורה ההיא המשפעת רוחניות לזו ע"י כך יאירו ז' הנרות שאם לא כן לא יאירו כי יהיו כשרגא בטיהרא.

עוד ארז"ל במדרש וז"ל יאירו ז' הנרות למה ז' כנגד שצ"ם חנכ"ל ז' מזלות ד"א כנגד שבעה ימי בראשית ד"א למה עשה משה ז' ושלמה ע' אלא משה עקר ז' אומות מלפני ישראל אבל שלמה היה מושל על ע' שנאמר ושלמה מושל בכל הממלכות אמר הקב"ה בעה"ז אע"פ שהיה במשכן אורה מכבודי היו הנרות דולקין לתוכו אף לעתיד לבא אע"פ שאני ממלא את ירושלים מכבודי שנאמר קומי אורי וכו' אני מדליק לתוכה נרות שנאמר ביום ההוא אחפש וכו' ע"כ:

וראוי לדעת במאי קא מפלגי הני לישני ומה עניינם אצל שבעה כוכבי לכת או אצל ימי בראשית או אל ז' גוים ואיך עקרם משה: אמנם אומר כי הנה כתבני כי דעת רז"ל במאמר הקודם הוא יותר מתקבל כי היתה הארה רוחניו' מושפעת במנורה שבמשכן אך לא ביאר גדר רוחניות ההוא עד היכן ידו מגעת אך שלש דעות איכא מנייהו לדעת גדרן אשר יבא בס"ד והוא במה שכתבנו פרשת תצוה כי באשר חקרנו כי לכל הפירו' או רובן טוב טוב היה העדר נרות לפניו ית' ממציאותן ועוד הוספנו לחקור על דבר השלחן בשתים מערכות לחם פנים לפניו יתברך אשר אין לפניו יתברך לא אכילה ולא שתיה חלילה אך כתבנו כי העולם מתקיים על ידי שני מיני שפע עד הדברים גשמיים שפע גשמיי ככר ולחם ומזון והצלחת עושר שנית על יד שפע קדוש' הנשפעת לעולם להשגת חכמה ובינה ויתרון אל נפשות בני האדם ושפע קדושה זו אל העולם נמשך מכשרון בני האדם והנה בהיות שכינה למעלה היו שני מיני השפע יורדים מלמעלה אך בהיות שכינה למטה במשכן או מקדש רצה הקב"ה להראות כי משם יוצא השפע אל כל הדברים כד"א והארץ האירה מכבודו ע"כ עשה שולחן ומנורה אשר שפע העושר יחול על השולחן כנודע כי הברכה צריכה דבר על מה שתחול וברכה הרוחנית על דעת קדושים להחכים בתורה תתול על המנורה כמדובר שם והוא מז"ל הרוצה להעשיר יצפין להחכים ידרים כו' והיא מאמרנו על פסוק אורך ימים בימינה וכו' כי התורה אומרת אורך ימים הנקנה על ידי התורה בימינה שהיתה מנורה בדרום לימין הארון שבמערב ובשמאלה השלחן שבצפון אשר שם עושר וכבוד שהיא לשמאל התורה שבמערב ובכלל הדבר היא שפע רוחני

אל קיום העולם השפל להחיות קיומו כמקנה נפש בגוף כלל הדברים כי צורך המנורה הוא להשפיע קדושה באור הנר מאתו ית' כשיתפשט משם אל העולם ועל כן היטב אשר דבר באומרו למה ז' כלומר כי אחד היה מספיק והשיב כנגד שצ"ם חנכ"ל כלומר שבא שפע מהנרות אל עולם הגלגלים לתת חיות והנהגה וקיום אל העול' משתלשל מהנרות אל עול' הגלגלים כלומר שיהיה השפע מלמעלה מעולם הגלגלים שהוא מעין עולם המלאכים שעליו והיוצא מזה כי כל מיני אושר שפע רוחני והשכלה אל התורה לא יהיה יותר מהגדר הזה ד"א כנגד שבעת ימי בראשית לומר שהשפע בא להשפיע אורה על כל מעשה בראשית אשר בכלל הבריאה הם המלאכים כנודע מרז"ל כי עד כאן לא נחלקו אלא אם נבראו בשני או בחמישי אבל לדברי הכל לא נבראו בראשון ומה גם עתה קודם לראשון וא"כ יוכרח תהיה הארת שפע הבא אל הנרות למעלה מגדר עולם המלאכים שנבראו בקרב הימים וימשך מזה כי לפי גדר זה יהיה שפע אור תורה שהוא גדר השגת חכמה ורוח הקדש. ד"א למה עשה משה שבעה וכו' לומר כי על ידי קושיא זו נשכילה בדרך קבלת הנרות אור שפע עליון והוא כי הנה משה ע"י סמוך את ידיו על יהושע הכריע תחתיו כל שרי שבעה עממים כד"א וחזקהו ואמצהו כי הוא כו' לומר שע"י מה שתשפיע בו מדי עברו ינחיל כי לא ידמה רק לנוטל נחלה כי מעתה ע"י זכות משה נעקרו שתיהם וכמאמר הכתוב סר צלם מעליהם וכו' והוא כי הדלקת הנרות היה מביא שפע מספיק לעקור שרים שלמעלה כי אורות עליונים מכבים אור נוגה השרים החצונים הוא הנשפע ונמשך בנרות והנה אור זה איננו רק אור מהשם הגדול כי אין השר נפקד ונעקר אם לא על ידו יתברך כמאמרו יתברך יפקוד ה' על צבא המרום במרום שהוא שם הגדול וכן היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים כמ"ש ז"ל שרו של מצרים מצרים שמו ועשאו ה' בעצמו יתברך הנה מזה כי לא בלבד מכח עולם של מעלה מכח עולם המלאכים היתה באה אורה אל הנרות כ"א גם מהשם העליון יתברך וימשך מזה גם אל ההאר' הבאה לעולם והנה על זה יקשה שבשלמא לדעת האומר שהיה שפע האור בא מעין עולם המלאכים היה אפשר לומר כדעת ר' יעקב בר יוסי שהשכינה השורה במשכן לא היתה בהאר' אשר לא מהשם הגדול על כן יאירו שם נרות שע"י ב"ו אבל לדידך שאור הנרות אור עצום בא מהשם הגדול קשה כי היתכן שיהיה גדול אורה הנמשך לנרות שע"י ב"ו מהאור הנמשך לשכינה השורה במקדש מהשם הגדול שאם האיר הנמשך לנרות הוא מהשם הגדול מכל שכן הוא שיגדל אור הנמשך לשכינה ואם כן איך יאירו שבעה הנרות לפני אור השכינה השוכנת שם בהארה הגדול ואם עכ"ז יפליא לעשות הוא יתברך שיאירו הוא דבר מתמיה בתכלית לז"א אל תתמה כי מעתה

רצה הקב"ה להורות לנו הפלא בעצות למען מעתה נראה בחוש אשר יפליא לעשות לעתיד וזהו אומר אמר הקב"ה אע"פ שהיה במשכן אורה מכבודי שהיא מהשם הגדול שבשכינה עכ"ז היו הנרות דולקין ולא נחשכים לפני האור הגדול עשיתי הפלא וזה למען תדע כי אף לעתיד לבא שאע"פ שאני ממלא ירושלים מכבודי אעפ"כ אני מדליק נרות ההוא במקדש ע"י ב"ו:

או יאמר כי יאירו נשמות צדיקים כקירין פנים דמשה או כנתן דצוציתא כי נר ה' נשמת אדם ותאיר גם עודנו בגוף באופן שמעתה עשה כך למען הבטיחו על העתיד לבא בל יפלא בעיניהם ואפשר לדעתי שיפרש הכתו' בהעלותך את הנרות תתן להם עילוי עד גדר שאל מול פני המנורה היא כבוד אלהי ישראל אשר שם היא פניית אור כבוד המנורה למען באורי' כבד ה' גם שם יאורו כי יקבלו שפע מלמעלה כי עם היות שם אור כבוד שכינה יאירו שאם לא כן מה כח אורן להאיר לפני אור שכינה והן כשרגא בטיהרא כי אין זה רק מהיות ההעלאה גדולה עד קבל מהשם הגדול ב"ה כמדובר:

פרק ט

פסקה טו

וביום הקים את המשכן וכו' ראוי להעיר אומרו לאהל העדות שהוא מיותר גם הל"ל באהל העדות. ועוד אומרו כן יהיה תמיד וכו' הל"ל היה תמיד. ועוד אומרו ולפי העלות וכו' ואחרי כן וכו' כי מהראוי יאמר ובהעלות ולא יאמר ולפי וגם אומרו ואחרי כן הוא מיותר ובלתי מובן. ועוד אומרו כל ימי אשר ישכן הענן וכו' הוא מיותר שהרי הוא אומר ובמקום אשר ישכן וכו'. ועוד אומרו ובהאריך וכו' ולא יסעו כי הנה בכלל אומרו כל ימי אשר ישכן וכו' הוא. ועוד אומרו בינתים ושמרו וכו' הוא מיותר ובלתי מובן וכן כל הד' פסוקים שאחר זה הם מכופלים ומיותרים ובלתי מסודרים בזמני הנסיעות ע"י העלות הענן וכן אומרו את משמרת ה' שמרו ואומרו שהיה על פי ה' ביד משה מי לא ידע בכל אלה.

אמנם הנה על ענין המשכן ארז"ל משל למלך שסרחה אשתו וטרדה היו השכנות אומרות עוד לא יזקק לה המלך לימים נתפייס אמר המלך מה אעשה וידעו השכנות ששבתי ברצון אליה אעשה לה בית וכשיראו שאני עמה שם ידעו כך המלך זה הקב"ה כעס על ישראל במעשה העגל והיו האומות אומרים שוב אין הקב"ה נזקק להם על כן צוה לעשות המשכן שיראו עשן המזבח וכו' מעין זה יתכן כי מתחלה היה יתברך הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ובעמוד אש לילה אמר עתה הוא יתברך כי ביום הקים את המשכן כסה הענן וכו' והיה לאהל העדות שהוא לשיהיה בזה המשכן לאהל העדות עדות לישראל כי שב

הוא יתברך עמהם וע"כ ובערב יהיה כו' אש עד בוקר שהוא מעין מה שהיה בצאתם ממצרים והנה לבא אל ענין שאר הכתובים נשית לב למה הסיען הוא יתברך במדבר ל"ח מסעות ולא הניחם כל הארבעים שנה במקום אחד אשר יבחר בו הוא יתברך והיה אפשר לומר כי על פי בחירת ישראל היה הדבר בהעלות על רוחם לנסוע יסעו לחנות יחנו אך לא כן הוא כי אם על פי ה' כאשר יצא בביאור המקראות אך הענין כי למה שה' הוא אלהים חיים ומלך עולם שוכן בתוכ' בענן יומם ומראה אש לילה על כן לא יאות ישכן יה אלהים רק במקום קדוש ולא במקום טומאה והנה ידוע כי במקום שתורה ומצות מתקיימים שם שורה קדושה ובמקום שנעשית עבירה שם תשרה טומאה וע"כ במקום אשר יחנו טרם יעשו ישראל דבר שלא כרצון קונם יתברך המקום קדוש אך בעשיתם אשר לא טוב בעיני ה' ותשרה טומאה במקום ההוא מאז היה הענן נוסע אל מקום אחר כי אין כבוד אלהים לשכון במקום טומאה ועל הדרך הזה היה בכ"מ ואין ספק כי חפצו יתברך היה שלא יחטאו ותשכון עליהם ענן ה' תמיד מבלי הפסק:

ונבא אל הענין וזה בשום לב אל וי"ו שבמלת ואחרי כן ועוד איך ארז"ל שאחר העלות הענן מעל המשכן היה הולך על מחנה יהודה ונעשה כמין קורה והיה משה אומר אח"כ קומה ה' וכו' ואין נראה מהכתוב אבא שבהעלות הענן מעל המשכן שאח"כ יסעו בני ישראל וכן הטעם מפסיק שבמלת כן יראה שהוא בלתי צודק כי משמעות הלשון יראה באומרו ואחרי כן יסעו שהוא שאחרי כן יסעו ואיך יצדק היות זקף קטן במלת כן. אך הוא כי אמר מי יתן וכן יהיה תמיד הענן יכסנו בלי הפסק שלא יעלה הענן מעל המשכן כל הארבעים שנה ומה הוא ההפסק הלא הוא כי הנה ולפי העלות הענן מעל האהל לפי זמן הסילוק אחר זמן רב או מעט ובמה שנעשה אחרי כן שהוא שהולך אל מחנה יהודה ונעשה שם כמין קורה ואומר משה קומה ה' וכו' אז יסעו בני ישראל כנודע מרז"ל הסדר הזה וזה יאמר ולפי העלות וכו' ואחרי כן כלומר בהעלות הענן ובמה שאחרי כן אז יסעו וכו' וכן במקום אשר ישכון שם הענן שם יחנו ולבא אל הענין נדקדק אומרו העלות ולא אמר עלות וכן באומרו נעלה הענן ולא אמר עלה והוא כי בהיות עון בישראל הם מסלקים השכינה מעליהם נמצא כי בעלות הענן מעליהם הם היו המעלים אותו מעליהם וזהו אומרו העלות ולא אמר עלות שהם היו המעלים בעונם אותו מעל האהל וזהו אומרו ולפי העלות הענן וכו' לומר דעו איפה כי למה שאמרתי הלואי שיהיה תמיד הענן יכסנו הוא כי לפי העלות הענן שהיו מעלים אותו מעל האהל שהיה לפי הזמן שהיו מתעכבים מלשנות בחטא הן רב הן מעט שהוא שהיה שורה רוח טומאת החטא במקום שע"י כן היתה שכינה מסתלקת שהוא מה שאמרנו שכיון באומרו העלות ובמה שהיה אחרי כן

שהיה נעשה כמין קורה על מחנה יהודה על ידי כן יסעו וזהו הטעם מפסיק שבמלת כן והענין בצורך אומרו ואח"כ הוא בשום לב ג"כ אומרו זה שלש רגלים בנ"י סמוכים והענין מהראשון היה מספיק באו יסעו בנ"י ובמקום וכו' שם יחנו בנ"י על פי ה' יסעו בני ישראל וגם שאינו מזכירם מתואר עם כ"א ישראל שיורה על כשרון וגם בשום לב אל העשות כמין קורה על מחנה יהודה מה הוא הרמז אך יהיה שבאומרו ולפי העלות שהוא ע"י השרות כח טמא במקום קדוש הם כמעלים השכינה משם אל תאמרו מה יתקן נסוע משם אחר שישראל שהם החוטאים נוסעים אל מקום אחר כי בכל מקום שילכו חלאת טומאת עונה דבקה בם ומה ותקן עזיבת המקום אחר שטומאת העון אתם לז"א דעו איפה שבהעלות הענן לעיניהם שרואים הסילוק ונותני' אל לבם ובמה שאחרי כן שהיא ראותם שנעשית כמין קורה על מחנה יהודה לרמוז להם שע"י שיהודה קדש שם שמים וקבל תורת עול מלכות שמים עליו בים שעבר ראשון נעשה ראשון לנסיעה וחניה במקרא שכתוב היתה יהודה לקדשו ועל ידי כן נעשו ישראל ממשלתו מי שהוא מושל עליהם ובראותם כך נותנים אל לבם ונעשים צדיקים ליקרא בני ישראל וזהו לפי העלות ובמה שאחרי כן ע"י כן כאשר יסעו בני ישראל בהרהור תשובה וזה שהיה אומר משה אז קומה ה' ויפוצו אויביך מהיות מקטריגים לפניו כענין גם ה' העביר חטאתך בדוד ואומר קומה ה' ויפיצו אויביך שהם כתות הטומאה העומדים לפני יתברך לקטרג על העון אשר עשו במקום ההוא עליהם יאמר ויפוצו אויביך על הגיום היה אומר וינוסו משנאיך מפניך כלומר כי אלו כבר הם אוהביך כי שבו מחטאם כי נתנו אל לבם בראות העלות ובראות רמז הקורה על יהודה ובכלל הדבר הוא כי גלות מכפרת עון באופן שבמקום אשר ישכון אח"כ שם הענן טרם יחנו שהמקום ההוא לא שרתה בו טומאה שלא חטאו בו אל תאמרו שבחנות שם ישראל תשרה בו טומאה מחמת טומאת העון שדבקה בם במקום שנשעו משם לא כן הוא כי ע"י מה ששבו בתשובה בני ישראל קדושים המה וכך הוא המקום כאשר חנתה שם שכינה טרם חנייתם כמי אשר חנו שם כי נסתלקה טומאתם וזהו אומרו שם שם שתי פעמים שהיה די יאמר במקום אשר ישכון שם הענן יחנו אך כיון באומרו שם בענן ושם בישראל לומר כי שוה הוא המקום קודם חנייתם בשכון שכינה כמו בחנותם כי אין שם טומאה ועוד זכות אחר היה עוזרת ליטהר לפניו יתברך והוא שלא היו מפקפקים לא בנסיעה לומר טובים אנו פה או בחניה לומר אין דעתינו נוחה במקום זה כי אם נמשכים אחר אלהיהם וזהו על כי ה' יסעו וכו' ועל פי ה' יחנו וכו' ובא ופירש מה שאמרתי כי מי יתן והיה תמיד שהענן יכסני ולא יסעו הלא הוא כי ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים הנה הטעם הוא על שאינם חוטאים כדי ליסע

כי אם ששמרו בני ישראל את משמרת ה' שאינם חוטאים ע"כ ולא יסעו ועל אשר אמרתי ביש להחזיק להם טובה שלא היו מפקפקים לא בנסיעה ולא בחנייי' כי אם אחרי ה' ילכו שעל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו והנה עדיין היה נראה שאין להחזיק להם טובה על כי על פי ה' יסעי וכו' כי הלא יראו ההשגחה בפי' מהעלות הענן לז"א הנה היה להם מקום לטעות ולהרהר כי הנה ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן כענין שבעת ימים שהמתינו לכבוד מרים וכיוצא בזה שהיה הענן מעוכב ימים מספר שהיה אפשר יחשבו שכמו שאז לא היה הסילוק והעשות קורה על הוראת עון גם בשאר פעמים כן עם כל זה על פי ה' יחנו וכו' ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר אשר בלילה אינו זמן חטא כמ"ש ז"ל מאשר יאמר יצחק אבינו לפניו יתברך כי איו זמן רב לבניו לחטא כי מחצית ימיהם הוא לילות ולא יחטאו בהם והיה מקום להרהר ולומר הלא לא נתעכב הענן רק לילה אחת לאיזה עון נעשה שמאס במקום ונעלה הענן ועם כל זה לא הרהרו בהשגחה ויסעו באמרם כי אל דעות ה' הוא ידע ושמא תאמר כי כשהוא מערב עד בוקר אין להחזיק להם טובה כי יאמרו בלבם כי נייחת מערב לא היתה נייחא בעצם רק לינה שנחו כדרך הולכי דרך ועדיין לא נגמרה נסיעת הקודמת והראויה כי לא היתה חנ יה ביום לז"א או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו עם היות חניית יום אחד וביום ושמא תאמר גם עוברי דרכים יניחו לפעמים יום ולילה אחת לז"א או יומים ועל כי לפעמים יניחו יומים לנוח מחלאת הדרך לזה אמר או חדש ימים הנה הוראת האמנה טובה בנסיעה וגם בחניה כי הנה בהאריך הענן וכו' לא יקיצו במקום רק יחנו וכו' ובהעלתו יסעו כלל הדברים כי גדלה ורבה האמנתם כי על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ואין זה רק כי את משמרת ה' שמרו והוא מז"ל על פסוק זכרתי לך חסד נעוריך וכו' לכתך אחרי וכו' שהיה אפשר להם לומר איה הכנה לדרך לחולים ולמעוברת והיות עלות עליהם ומניקות וילדים ואלו היה מדבר בם לא היה החזיק להם כל כך טובה כי אם על פי ה' ביד משה כי באמור להם משה לנסוע יסעו לחנות יחנו להתעכב יתעכבו ולא יהרהרו באופן כי גם שהיה יתברך בהעוותם משנה מקומם לא היה עזב אותם כי מיד היו דביקים בקונם נאמנים בבריתו קיימי' במאמרו וזהו את משמרת ה' שהיה להם מאז יצאו ממצרים שמרו בכל נסיעה על פי ה' ביד משה עם שלא דבר בם ה':

פרק י

פסקה ט

וכי תבאו מלחמה בארצכם וכו'. הנה רז"ל פי' הצר הצורר אתכם על כל מיני צרות כמפורש גם בהרמב"ם ז"ל הלכות תענית וראוי לדעת למה ייחס הדבר אל הצר ולא אל

הצרה ויכללו כל מיני צרות וכן להתיך כל תיבת הכתוב יאמר כי מוסר והדרכה אמיתית לכל מבקש את ה' על כל צרה שלא תבא יכו' כי הנה דרך אנשים מעטי ההשכלה שבבא עליהם רעה יתפללו אל ה' ויאמרו לפניו יתברך הצילני נא כי מושיע אין בלתך וכיוצא בדברים אלו ולא יעתירו והוא כי אדרב' ירעו וישחיתו את עצמם בזה כי על ידי כן יבוקר פנקסם ויתעוררו אשמותם לקטרג עלימו אז יותר אך לא זו הדרך ישכון אור כ"א תחלה יאמרו ללבבם לא חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא ואין זה כ"א שמוגגנו ביד עונינו כי בכל עין בראנו משחית והמשחיתים ההם הם המכים ומצערים אותנו וכל עוד שאין אנו ממקים אותם לא נוכל מלט מהם כי הלא יתאזרו לקטרג יותר ותכפל הרעה לכן הדרך האמתי הוא להתיש כחם ולהעבירם מלפניו יתברך והוא כי נשוב מעונותינו ונתודה עליהם בלב נשבר ונדכה ואז יסירם ה' מלפניו כמאמר ספר הזוהר על פסוק גם ה' העביר חטאתך וכו' כי על יד אומרו דוד חטאתי העביר ה' את המשחית המקטרג עליו אשר נברא בחטאו מלפניו ית' ותש כחו ואז ישים פניו לבקש מלפניו ית' על צרתו כי יאמר ידעתי ה' כי עונותי הטו אלה אך הנני שב מהם ומתודה ובוכה עליהם וה' סלחה ואחר הסליחה הקשיבה לקול תפלתי על צרתי ואז כי תזכר לפניו יתברך לא תהיה זכורתך שם רק לטובה כי נמנע כל משחית אשר בראת בעונותיך ויותש כחו וזה יאמר פה כי תבאו מלחמה בארצכם להלחם תחלה על הצר הוא המשחית הצורר אתכם כד"א ותמוגגנו ביד עונינו כי תחלה תלחם עמו ותכרעהו על ידי תשובה ווידוי וצום ובכי אז כאשר והרעותם וכו' ונזכרתם לפני ה' לא תהיה ההזכרה סיבה לעורר המקטריגים ולבקר הפנקס כי אם שע"י ונושעתם ופי' והוא אצלי מאמר הנביא כרפאי לישראל וכו' ובל יאמרו ללבבם וכו' והוא כי אמר למעלה ואני כעש לאפרים שמכה מעט מעט כעש ולא בגלוי כ"א כעש וכו' שאינו רקבמקום שימור ולא במקום נגלה כנודע מהחוש והנה אמרו לכו ונשובה וכו' כי הוא טרף וירפאנו וכו' אך לא תשובה שלימ' במירק העון רק מפני הירא' שיתקן הטריפה וירפאני נשוב לעובדו אמר אין זה תיקון כי אדרב' כרפאו שאתעורר לרפאות אותם כאומרם טרף. וירפאנו אז מתבקר פנקסם ומתגלים ומתעוררים עונותם וזהו ונגלה עון אפרים ורעות שומרון כי פעל כח טומאה הנקרא שקר ומעתה תכפל רעתם כל יד התעוררות כח טמא שפעל בעונו כי עד פה היתה טריפה על יד הקב"ה ומעתה וגנב יבא פשט גדוד בחוץ שאמסור אתכם ביד מרעים ובפרהסיא והלא יתמהו באומרם הנה שבו אל ה' ולמה הוכפלה הצרה והנה אזי לחסרון מעתה כי בל יאמרו ללבבם כי מתחלה שהייתי טורף והולך בלבד היה כי כל רעתם זכרתי דרך זכירה מעצמי אך לא היו מקטריגים באים לזעוק לפני אך עתה

סבבום מעלליהם עצמם הם עונותם אשר נתעוררו על יד שובם שלא כהוגן שקמו כלם לקטרג ומעכבים אותה למוגגם כשבאתי לרפאות וזהו עתה סבבום להיצר להם כי הם הממנים את פועלם ואיך היה זה הלא הוא כי מיד נגד פני היו לקטרג על יד התעוררות וע"י כן אזרו חיל לסבבם ולכפול רעתם והוא ענין הכזה יהיה צום אבחרהו וכו' הלא זה צום אבחרהו וכו' כמבואר במקומו:

פסקה י

וביום שמחתכם וכו' אם מה שותקעתם יהיה על עולותיכם שהוא לשמחת גבוה אז והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם ולא לפני מקטריגים לקטרג מה שאין כן אם תהיה התקיעה והזמר על אכילתם שהוא דרך קלות ראש חלילה:

פסקה כט

ויאמר משה לחובב וכו'. ראוי לשים לב אל התוארים הללו פה מבשאר מקמות ובתוך תואריו הטובים מזכיר שהיה מדיני וגם למה מודיע שהוא חותן משה. ועוד אומרו נוסעים אנחנו וכו' שיורה כי הכיר ביתרו כי על מנת לקבל פרס היה עובד את ה' כי על כן אמר לו והטבנו לך. ועוד כי אומרו כי ה' דבר טוב על ישראל היא טענת הפכיית כ"א דבר על ישראל לא דבר על הגרים. ועוד תשובתו כי תראה זרה וטפלה לאמר בלי טעם לא אלך שיראה כבועט בארץ ישראל וגם אומרו כי אם וכו' הוא מיותר ונדרש ללא שאלוהו. ועוד איך משה שינה את טעמו הראשון ואמר אל נא תעזוב אותנו וכו' ולא עוד אלא שמהפך כי מתחלה אמר והטבנו לך שמורה שלהטיב לו כיון ואח"כ אמר שהוא לטובת ישראל ואח"כ חזר אל הטענה הראשונה וישנה בה באומרו והיה הטוב ההוא וכו' וגם מה ענין אומרו כי על כן ידעת חנותינו וכו' וגם אומרו והיה זה פעמים וכן אומרו הטובה היא הוא מיותר:

אמנם הנה בדבר משה כן אל יתרו לכה אתנו כו' והיה אפשר לחשוב שחושדו משה שמה שהיה חפץ חותנו לשוב לארצו הוא כי רפתה ידו מאהבת תורת ה' ועל כן היה שב אל מקום ע"ג או שחש פן גם כי עתה אוהב את ה' בהתערבו לגוים קו לקו ישוב אל עמו ואל אלהיו כמאמר נעמי אל רות הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה על כן הקדימה תורה ואמרה ויאמר משה לחובב וכו' לומר הנה לא נעלם ממשה שהיה חובב שחיבב את התורה ואם כן החשדה הראשונה איננה וגם לא השנית כי הנה הוא בן שנעשה ריע לאל עם שהיה תחלה מדיני ואם הוא כן אם מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כ"ש אם בהיותו מדיני עזב אלהיו ודבק באל ית' מה גם עתה שלא יחזור לאלהיו אחר שנעשה ריע לאל ואין לומר אולי היה מסכל משה יהידות יתרו לז"א חותן משה כלומר ומי בלעדיו ידע צדקתו כמוהו ויאמר אליו נוסעים אנחנו וכו' לומר הלא ראיתיך

חפץ לשוב לארצך ואין זה רק א' משלש או שירך לבבך מהמצא בימי קרב ומלחמה ל"א מלכים או לסיבה אחרת כי להיותך גר מעם אחר תפסיד בלכתך עמנו כענין באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני שאמרו רז"ל שאמרה בתחלה היה הקב"ה עורך מעשי לפני מעשה שכני והייתי בערכם טובה אך עתה שבאת אלי העריך הקב"ה מעשי עם מעשיך נמצאתי פגומה וחייבת בערכך וע"ד זה אמר פן יעלה על לבך כי בערך ישראל אינך נראה שלם ועל כן תלך בקרב הגוים ותראה משובח אצלם וייטב לך או על דבר כי לא ינתן לך חלק בארץ וכדי בזיון ושלילת קדושה מהגרים על כן על הא' יאמר נוסעים אנחנו וכו' אל מקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם מתנה על ידו ית' כעם כבוש מאליו ועל כן לא נתייחס רק לנוסעים ממקום למקום וזהו נוסעים וכו' אל המקום וכו' ועל השנית אמר לכה אתנו ואדרבה הוא לתועלתינו כי אנו צריכים אליך ועל השלישית אמר והטבנו לך שניתן חלק מהארץ ומה שנייחס אלינו ולא אליו ית' לומר וייטב ה' לך הוא על כי ה' דבר טוב על ישראל בלבד ולא לגרים והשיב ואמר לא אלך וכו' גם שמשה לא חשדו בנגוע אל התורה חש יתרו אולי חשש משה פן היה קץ יתרו ומתרפה מתורת ה' או שגם אם חזק יהיה באמונה אולי בשבתו שם אצל הגוים ישוב גם אל אלהיו ומראה לו הנאה לבל יעזוב את ה' על כן על הא' אמר לא אלך כלומר איני נמנע ומתרפה רק מהליכה אתם אך לא מהתורה חלילה ועל השנית אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי היא שאלך בלבד אך לא אל אלהי:

עוד אפשר החליט לומר לא אלך בל יראה שעל חמדת מה שנאמר לו והטבנו נתרצה שהיה מן המשמשין על מנת לקבל פרס וחזר ואמר כי אם וכו' לומר כי בתוך הגוים אראה שלם בערכם וז"א כי אם אל ארצי וכו' כי בתוכם אקנה יתרון כענין מאמר הכתוב באת אלי להזכיר את עוני כמדובר:

או יאמר בשום לב אלמלה יתירה באומרו ואל מולדתי אלך כי מלת אלך הזאת השנית מיותרת אך יאמר לא אלך אל המקום הנזכר שהוא לא"י כי אם אל ארצי אלך תחלה כלומר ואח"כ אל הארץ ויבא על נכון בזה אומרו אל נא וכו' לומר לא עתה תעזוב אותנו גם שתשוב אח"כ שאם לא כן אומרו נא הוא מיותר ואם הוא לשון בקשה הל"ל נא אל תעזוב אותנו וכו':

פסקה לא

ויאמר וכו'. אמר הלא חשבת כי חששת פן תפסיד בהפרדך ממני ענין היהודות אך לא כן הוא כי מה שאמרתי לכה אתנו אינו שאם תלך לארצך תהיה נעזב ממנו ותפסיד כי אם אדרבה אנו נעזבים ממך כי אתה שלם בעצמך ונפסיד אנחנו והוא כי על כן ידעת

חנותינו במדבר בבואך מארצך וממולדתך ותעזוב עושרך וטובך ומשכנות מבטיחך עם ידעך חנותינו במדבר השלכת אחרי גוך טובות הע"ז לבא המדברה אחרי ה' ותורתו ובזה והיית לנו לעינים כי עינים לראות היית לישראל כי בך פקחו עיניהם לעבוד את ה' באומרם הלא זה אשר לא מבני ישראל עזב ארצו ומלודתו וארמנותיו שדותיו וכרמיו וכל מקנהו לבקש את ה' אל מדבר שמם ולא שת לבו אל כל טובות העה"ז ומה גם בני ישראל כי אחרי ה' נלך כאריה ישאג ושמא תאמר דון לאידך גיסא כי טוב לישראל מטעם זה שלא תלך עמנו פן תהיה מעניש את הבלתי צדיקים כמוך כי יאמר הלא זה ידע חנתינו במדבר ועזב הכל וגדל צדקו ואתם שעבדים הייתם יגאל ה' אתכם ביד חזקה ואינכם צדיקים כמוהו באופן שטוב לישראל לכתו מאתם ויעצבו כי ילך אתם לז"א לא כן היא כי אדרבה והיה כי תלך עמנו כי נשמח בלכתך עמנו כי כל והיה הוא שמחה כנדוע מרז"ל והוא לא נמשך ממך כי אם אשר אמרתי והיית לו לעינים ועל אשר אמרתי והטבנו לך אל יעלה על רוחך שנתתיך כמשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא שעל פי דרכנו ימשך מאליו כי יהיה הטוב וכו' והטבנו לך כלומר כי באמור לך אתנו הכונה לכה אתנו להנאתינו שנקנה כשרון בך והטבנו לך ע"פ דרכנו:

או יהיה שמלמעלה היחל בזה לומר לא חשדתיך שעל שנטיב לך תלך אתנו בעבודת ה' כי אם שאל נא תעזוב אותנו כלומר נא בזמן מלחמת ל"א מלכים פן תתן מורך בלב העם ולא על שתעבוד על ההטבה כי הלא על כן ידעת חנתינו במדבר והיית לנו לעינים ללמוד להשליך עושר העה"ז אחרי גויינו ואיך נחשדך שתעשה עיקר ממה שנטיב לך בחלק שניתן לך בארץ אך כונתו היתה כי והיה כי תלך וכו' והיה מאליו שימשך כי והטבנו לך:

או יאמר והיה וכו' לומר אל תאמר כי תלך לארצך כעת ואחר כיבוש וחילוק שיהיה יושב בעסק תורת ומצות תשוב ותבא כי אם אל נא מעתה תעזוב בל תרפה ידינו כמדובר. שנית כי והיה כי תלך עמנו מעתה תרויח כי והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו שיכבוש לפנינו והיטבנו לך לתת לך חלק כי גם אתה עמנו בעת הכיבוש מה שאין כן אם תבא אחרי כן כי לא יתן שום שבט מחלקו ויצטרכו לתת לך חלק בגוים אשר לא הוריש עדיין שתכבשם אתם ותקחם ויהיה עליך לטורח:

פסקה לג

ויסעו וכו'. הורה דרך מלכו של עולם שאינו כמלך שעבדיו מקדימים לתור לו מנוחה אך הוא ית' השוכן בארון מקדים דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה ושמא תאמר הלא יטעו חורשי רע ויהרהרו לאמר כי צריך הוא ית' להתפרד מהם ולהקדים מהלך ימים

לתור להם מניחה ומתוך כך יפקפקו בגדולתו באוימרם כי הוא יתב' כמשרת למו חלילה על כן אמר וענן ה' עליהם יומם בנסעם וכו' לומר כי לא זז' שכינה מעליהם והיא גם היא בארון כי מלא כל הארץ כבודו כי אין נרגש היות נוסע דרך שלשת ימים שאינו רק בארון הברית כי אם דרך כבוד להורות כי השכינה מקדמת לתור להם מנוחה היא קודמת הארון אך ממכון שבתו ישגיח הוא ית' בכל מקום כי כל הארץ מלא כבודו:

פסקה לה

ויהי בנסוע הארון וכו'. ראוי לשית לב אל לשון ויהי שהיא צער וגם למה ייחד הדברים ההם לנסיעה ואומרו שובה ה' לנייחא אך יהיה כענין תיקון תפלת יום הזכרון באומרו ובכן תן פחדך וכו' והוא כי להיות היום ההוא יום דין אנו מחלים פני אל יתן פחדו על כל הגוים הבלתי יראים את ה' וייראוהו וישתחיו לו ית' אך בהיות עתות רצון אנו מחלים פניו ית' ירצנו וייטב לנו על דרך זה הנה כי אין ספק כי עת הטלטול הארון ממקום למקום שמייחסת בצד מה טלטול אל השכינה כביכול כמאמר הכתוב ואהי מתהלך באהל ובמשכן והוא עת בחינת רוגז וז"א ויהי בנסוע שהוא לשון צער הפך עת הנייחא שהוא רצון ומנוחה וע"כ בנסיעה שהיא עת רוגז מה אז ויאמר משה קומה ה' והטל הרוגז אל אויביך שיפוצו וינוסו משנאיך אך בנחה שהוא עת רצון. אז יאמר שובה ה' ותן רצונך הטוב על עמך וזהו שובה ה' שתתן שובה ונחת לישראל או שישוב רבבות את האלפים שיתברכו עשר ידות.

פרק יא

פסקה א

ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' וכו'. ראוי לשים לב למה לא פי' מה היתה אשמתם ואנינותם וגם אומרו ויהי לשון יחיד. (ב) אומר רע באזני ה' מי לא ידע שהכל בפני ה' וגם או' באזני ולא אמר לפני. (ג) אומרו וישמע ה' כי הלא מבלי יאמר שהיה באזני ה' ידוע ששמע וגם אחר אומרו באזני ה' ודאי ששמע ה'. (ד) אומרו ויחר אפו היה ראוי תהיה הגזרה שפעל על ידו חרון אפו ולא ותבער בם אש ה' כדבר נעשה מאליו והל"ל ויחר אפי ויבער בם אש שיורה שהבעיר חרון אפו את האש. (ה) למה אמר אש ה' למה ייחס האש אל השם והל"ל יתבער בם אש וידוע כי מה' הוא. (ו) למה אכל בקצה המחנה לא ימנע או חטאו בני קצה המחנה בלבד או גם אחרים אתם אם לבדם ודאי שלא תאכל יותר מהם ואם גם אחרים עמהם למה לא אכלתם האש. (ז) אומרו ויצעקו וכו' למה לא צעקו אל ה'. (ח) למה שקעה האש ולא עלתה אל יסודה. (ט) למה קרא שם המקום תבערה. (י) למה מפרש הטעם כי בערה בם וכו' מי לא ידע כי על זה היה.

אמנם הנה ארז"ל שהיו מבקשים לפרוש מהקב"ה ומעין זה יתכן כי קרה למו כמשרת את רבו המדריכו ללכת בדרך טובה ומעכבו מלכת אחרי תאויותיו והוא מבקש להתפקר ולהסיר את עול סבלו של רבו מעליו ובוש מלאומרו בפניו אך מה עושה משרת אותו מדאגה ובשממון בעצבון למען ישכיל אדוניו כי רע עליו שירותו אולי יפטרנו לחפשי חנם כן היתה עליהם אז למשא עבודת ה' ועמל התורה וקצים בפרישות תאות חומרם ע"כ היו עושים מצות ה' בעצבון כמתאוננים וקצים בעבודתו יתב' אך לא ערבו אל לבם להוציא מפיהם מלים כי בושו מקונם ית' וממשה רבם והוא עון פלילי כמאמר הכתוב תחת אשר לא עבדת וכו' בשמחה ובטוב לבב והנה זה דרכו של שטן יורד ומסית ומחטיא ועולה ומקטרג לפניו יתברך וכן העין העצמי כי המשחית שנעשה בו הוא עולה ומקטרג לפניו ית' וכמאמרם ז"ל על פסוק גם ה' העביר חטאתך וכו' שחטאו של דוד עלה והיה מקטרג באזני ה' וכאשר שב והתודה העבירו מלפניו וכן היה פה כי אחר עשיתם הרע אותו הרע עצמו עלה והיה מקטרג ומשמיע הדבר באזני ה' וזהו רע באזני ה' כי רע שעשו היה מדבר ומשמיע לאזניו ית' ע"ד מאמרינו על פסוק הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני שהיא הסירו את השטן הוא הרוע שנעשה במעלליכם מלקטרג כנגד עיני כן גם פה את כח הטמא הנעשה מהעון קורא אותו רע וזה לא היה ידע משה הבלתי רואה ללבב אך וישמע ה' שהוא ל' הבנה שהוא כד"א שמעני אדני אי כפשוטו כי מיד שוישמע ה' ויחר אפו והוא כי הנה האף הוא א' ממלאכים המשחיתים והנה כתיב אצלנו למעלה ההפרש שבין העשות הפורענות על יד משחית שאינו מבחין בין צדיק לרשע לכאשר נעשה על יד הקב"ה שמדקדק ומבחין ואמר כי הנה וישמע ה' ומיד ויחר אפו הוא האף האחד מהמשחיתים לעשות הפורעניות על ידו והנה אם היה עושה כן לא היה מבחין בין צדיק לרשע אך לא רצה הוא ית' כי אם ותבער בם אש ה' לעשות הפורענות על יד עצמו יתב' ולא אש האף וע"י כן ותאכל בקצה המחנה בלבד אך אם היה על יד משחית תם ורשע היה מכלה. וטעם ריחמו ית' אפשר היה על שני דברים א' על אחדותם שנית על שלא חטאו רק במחשבה ולא בדבור וגם לא היה מתאוננים ממש רק כמתאוננים וזה מאמר הכתוב ויהי העם ל' יחיד. וגם כמתאוננים בכ"ף הדמיון. ועל כן גם שוישמע ה' ויחר אפו לא הניח הוא ית' את האף לפעול. רק ותבער בם אש ה'. ולמ"ש ז"ל שאכל ביותר צדיקים יהיה על כי וסביביו נשערה מאד. ואז כאיש אחד באחדות אחד צעקו אל משה יתפלל עמהם באומרם כי משה לא ידע רשעתם כי לא היתה גלויה ולא ימנע עצמו ומשה בראות אחדותם כאומרו ויצעק ולא ויצעקי. מיד ויתפלל וכו' ותשקע האש. והנה ארז"ל ששקעה ולא עלתה אל יסודה למען ייראו פן תשוב מעלה כטבעה אם ישיבו לכסלה.

ולפי זה יאמר ויקרא וכו' לבל נאמר כי קראו תבערה על ששקעה שם וקל לעלות ליראה וא"כ היה מעתה כפותח פיו לשטן וכן לא יעשה. על כן אמר מה שויקרא וכו' הוא על העבר כי בערה וכו' לא לבשרם רעה עם שלא יבצר שיתנו אל לבם וישמרו:

עוד יתכן. בשום לב למה נדונו בשרפה. והוא כי הנה היה עם לבבם לפרוש מן התורה כמ"ש ז"ל כי אש דת רוחניות הוא. ולא תכין לבעלי חומר רק ללכת אחר תאות החומר כי מין במינו המה. והם לא ידעו כי התורה תזככם עד עשות מהחומר רוחניות כמ"ש ז"ל על פסוק הלא כה דברי כאש וכו' מה אש כל מה שנותנים בו נעשה אש כך כל הדבק בתורה וכו'. וכן כל הדבק בתורה ארז"ל ת"ח אין אור של גיהנם שולט בהם ק"ז מסלמנדרא וכו'. והוא מה שכתבנו כי תזכך את החומר. ובזה נבא אל הענין. כי אמר הוא ית' אתם געלתם מהדבק בתורה שהיא אש ה' לכן אש ה' תאכלכם. ולבל יאמרו אולי לא יוכל החומר לסבול אש ה' בתורה בקרבו. על כן ותשקע האש. למען יראו ויבשו כי אין לך חומר עכור מגוף הארץ ותשקע בה אש ה' ויסבלנה ומה גם עתה חומר האדם הזך ממנה. ולבל יראה שהמקום גורם כפי הטבע שלו ושעל כן שם המקום תבערה ולא בהשגחה. לז"א כי מה שויקרא שם המקום ההוא תבערה לא על טבע המקום ההוא בייחוד רק על שבערה בם אש ה'. ועל פי דרכו נרמז אש ה' שעולה כ"א במספר קטן כמנין תבערה עם התיבה:

פסקה ד

והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וכו'. ראוי לשים לב. (א) באומרו תאוה כפולה. והנה לזה יש אמרו שהתאוו יהיה להם תאוה לבלתי שבוע גם כי ירבו לאכול למען ההנות באכילה על דרך הכתוב אצלנו בפסוק ובטן רשעים תחסר כי הצדיק אינו אוכל להשביע את הגוף רק לשובע הנפש לקיימה לעבוד את ה' לא כן הרשעים כי צריך לומר שיאכל לשובע גופי כ"א שגם חפצים ותאבים מי יתן והיה להם בטן גדול מאשר להם למען יחזיק מאכל יותר וז"א ובטן רשעים תחסר שחסר להם בטן למלאת אותו מתאותם. אך בפסוק זה לפי מה שמפרש אח"כ באומרו מי יאכילנו בשר נראה כי כבר התאוה היתה להם ולא שהיו מתאוים אליה ועוד שאדרבה היו מתלוננים שהיה בטנם ריקנית ומבקשים במה למלאה. (ב) אומרו וישובו ויבכו היכן בכו ששבו עתה. ועוד למה סתם כדי לפרש ולא פירש מתחלה ואמר התאוו בשר. (ג) אומרו זכרנו את הדגה וכו' איך מזכירת הדגה יתאוו בשר. (ד) אומרו חנם מה שהקשו ז"ל שאפילו תבן לא היו ניתנים להם חנם ודחקו לפרש חנם מן המצות. (ה) או' את הקשואים שהל"ל ואת. (ו) או' ועתה נפשנו יבשה כי או' ועתה הוא מיותר פי ידוע כי על העת ההיא היתה התלונה. (ז)

שהל"ל גויתנו יבש כי למה ייחסו היובש אל הנפש ולא אל הגוף. (ח) כי הל"ל בלתי המן אך מלת אל ומלת עינינו מיותרת. (ט) אומרו והמן כזרע גד וכו' כי אין כאן מקומו רק בפרשת בשלח וכן אומרו שטו וכו' ואומרו ברדת וכו'. (י) אומרו וישמע משה את העם בכה למשפחותיו וכו' כי יותר יצדק ואמר וירא משה וכו' פי עיניו ראו אותם בוכים. (יא) למה מה שקשה הרבה בעיני ה' מאד כאומרו ויחר אף ה' מאד לא יקשה בעיני משה כ"א מעט כאומרו ובעיני משה רע ולא אמר מאד כאשר בעיני ה'. (יב) אומרו למשפחותיו והנה ארז"ל על עסקי משפחות שיתירו להם עריות והנה קשה כי מתחלה לא הזכיר רק בשר ועתה בא לגלות ומטמין הדבר ברמז ואינו מפרשו:

אמנם הנה אין ספק כי שתי תאות היו להם עריות ובשר. פי אם שתלונות העריות בושו מלפרש כי היא זמה ולכן לא ערבו אל לבם לפרש רק הבשר וז"א התאוו תאוה שהם הב' תאוות אלא שמה שויאמרו בפי' לא היה רק מי יאכילנו בשר ואף גם זאת לא היו מגלים כי הוא זוללות כי אם שהאספסוף היחלו ויסר מעט ממסוה בושתם מפניהם כי נמשכו אחריהם. וזהו והאספסוף וכו' ועל ידי כן ויבכו גם בני ישראל פעם שנית. והוא כי כבר היחלו מעט להראות אנינות ובכי בקודם כאומרו כמתאוננים ומי שהתחיל בדופי א' קל לימשך שנית בה כי עבירה גוררת עבירה וז"א וישובו ויבכו. וסיפרה תורה איך הדבר היותר קשה הסתירו בקרבם. והבלתי קשה כ"כ בהדרגת תחלה התאוו בלב ומזה נמשך הוראה מה בבכי ועוד מעט ויאמרו אותו בפירוש. עוד הורה לנו כמה שכנים רעים עושים. כי במתאוננים שלא היתה יד האספסוף בדבר לא הגיע עניינם עד דברים בפירוש. אך במה שהיחלו הערב רב הפריזו עד הוציא מפיהם. וגם למדנו כמה קשה בעיניו ית' עוץ בני ישראל מעצמם מהנדבק מהזולת כי במתאוננים מיד בערה בם אש ה' מה שאין כן בזה שנמשך להם מהאספסוף ואמר כי מה שהיו מראים פנים לזולת לשאלת הבשר שלא יובן כי תאוה אחרת היתה מסותרת הלא הוא אומרם זכרנו את הדגה וכו' והוא לומר ראו נא איך הבשר הנותן כח באדם העדרו עושה בנו רושם כי הנה זכרנו את הדגה ופי' אשר נאכל במצרים חנם שהוא מקום היגיעה בחומר ובלבנים וכו' מעונים בסבלותם ועם כל זה באכלנו דברים קשים לגוף הייני חזקים כי הנה היינו אוכלים דגה הנתנת חנם היא הנפסדת הבאושה אשר בחוצות ישליכו ולקחת חנם המעפשת את האצטומכה ומחריבה את הגוף כלומר והיינו חזקים. ולא אמר ואת הקישואים רק את של תאמר אולי היותם מצרפים לדגה מאכל מתקן עיפושה לז"א הנה הדגה היינו אוכלים עם הקישואים לגוף כחרבות כמ"ש ז"ל למה נקרא שמם קישואים וכו' וגם האבטיחים המלחלחים האצטומכא ומעכבים העיכול. וש"ת כי אולי טורח העמל היה מחממם כ"כ

שע"כ היו מעכלים הלא גם היינו אוכלים חציר ובצלים ושומים שהם חמים מאד כאופן שבהצטרף חום עמל עם חומם היה ראוי יזיקם הרבה ואדרבה ועתה שאין לני עמל נפשנו יבשה וכו'. ואז עם כל העמל היינו חזקים באוכלנו דברים מזיקים והיינו יכולים לעבוד. לכן עתה נשאל בשר כדי שיתן בנו כח מה. ושמא תאמר הלא המן היה מתהפך לכמה טעמים שבכללם בשר לז"א ועתה נפשנו יבשה כלו' מה בצע אם אטעם טעם בשר אם לא יעשה פעולת הבשר להחזיק את אוכליו. כי הנה עתה נפשנו יבשה כלומר במצרים שהיינו על סיר הבשר אוכלים לחם לשובע על ריח הבשר היינו חזקים ועתה שאנו אוכלים ממש מה שבו טעם בשר נפשנו יבשה. על כן מה שנגזור אומר הוא כי אין במן כל מיני אוכלים ליקרא המן כל. וזהו אין כל. כלומר אין המן כל. אחר שהוא טעם ולא פועל. וש"ת כי הדמיון בטעם הבשר יפעל. לז"ת בלתי אל המן עינינו. כלומר הנה לסומא שטועם ואוכל טעם בשר במן אפשר דמיונו לפעול לו כבשר שאינו רואה שהוא ד"א אך אנו הנה אל המן עינינו שאנו בעיניני נראה מן ומה שנטעם בשר היו יהיה לנו כמו אכזב ולא נהנה בטעם נכזב בחוש:

עוד כיון באומרו נפשנו. והוא כי הנה כתבנו למעלה כי המן הוא מזין בעצם אל הנפש וממנה נמשך קיום אל הגוף ונוסף על זה כי הנה מה שהיה להם תשות כח לא כי התורה היא שהיתה מתשת כחם. והוא מן הטעם עצמו ככתוב אצלנו בפסוק אל יליזו מעיניך נצור תושיה ומזמה ויהיו חיים לנפשך וכו' כי למה שמחזקת את הנפש מתשת את הגוף על כן אמרו אל תאיצו לנחמנו כאמור כי אם תתיש החומר תחזיק הנפש. כי הנה עתה בעסק התורה שאם מתשת הוא את הגוף אך את הנפש מחזקת. מי יתן והיה כך. אך הנה נפשנו יבשה ושמא תאמר מי הגיד לנו שהנפש יבשה אולי היא חזקה ואך החומר הוא החלש. לז"א אין כל לומר מוכרח הוא. כי התורה מתשת החומר ובאכול דבר רוחני כמן מתיש גם החומר ואיך יהיה לה כח בגוף חלש מאד להתקיים כי על כן היה הלל אומר שהיה גומל חסד עם נפשו בהאכיל החומר ולכלכלה בו. אך אנו בשניהם מתישין נמצא שאין כל לא נפש ולא גוף. כי גם שיש בה טעם בשר הוא דמיון ולא בשר אחר שבלתי אל המן עינינו כמדובר למעלה. והנה עניא תורה אבתרייהו ואמרה והמן כזרע גד הוא כו'. לומר ראו עתה כי תואנה היא שחלת הבשר בערך התאוה הנסתרת של עריות. כי הלא שאלתם זו של בשר כפי טעמם הוא כסף סיגים מצופה על חרש כי הלא אשר עשו עיקר לאמר שהיו חלשים במן שקר הוא. כי הנה והמן כזרע גד הוא שהוא מסוגל להחזיק הראש כן המן היה מחזיק בעצם כזרע גד ולא כן ידברו. וע"ד רז"ל בספר הזוהר שאומר על שבט גד שאירע למן כזרע שבט גד שלא נכנס לארץ וע"ד זה על פי

דרכנו יאמר הנה המן שזרע של גד יוצאי ירכו של גד כלם חזקים וגבורים כנודע כי הנה המה היו החלוץ ההולך לפני מחנה ישראל והם גבורי ישראל טורפים זרוע אף קדקד מחזיקים את לב כל ישראל כך המן מחזיק גופם. ואם כן מה צורך להם הבשר הבלתי ניתן בהם כח כ"כ. ואם על הזנת העין הנה ועינו כעין הבדולח המשמח הלב בראיה. ולמ"ש ז"ל כי נקרא גד שהיה מגיד בן ט' לראשון בן ז' לאחרון וכו'. יאמר הלא אמרתם כי גם לנפש לא היה מיעיל היא שקר. הנה היה מגיד ואין זה רק להיותו רוחני ומועיל לנפש הרוחניות. וגם לגוף בשני בחינות בין להזנת העין כי היה עינו כעין הבדולח בין להזנת הגוף. ושמא תאמרו כי אולי אפילו מה שאתם טועמים בו טעם בשר הוא על ידי בישול שאתם מבשלים או טעם פת הסועד הלב הוא ע"י עשית עוגות האופים בתנור. אינו כן כי הנה שטו העם וכו' לומר הנה שטות היו עושים העם במה שלקטו וטחנו ודכי ובשלו כו' ועשו עוגות כי הלא מאליו היה טעמו כטעם לשד השמן מבלי עשות שינויים אלו בו ואמר אל חתשבו שהיה בתת לבו אל מאכל בשר טועם בו טעם בשר שהוא מעין בשר ולא ממש כאשר באכלי הבשר כ"א יהיה טעמו ממש הויה עצמית כטעם לשד השמן. וחוזק שניתן הבשר אין צורך לאומרו כי הרי נאמר באומרו והמן כזרע גד היא עוד יתכן במה שלא אמר וטעמו אלא והיה טעמו לומר כי שני דברים היה בו. כח שנותן הבשר. וגם הטעם. וזהו והיה טעמו נוסף על הווית הבשר ג"כ טעמו:

והנה במסרה ד' טעמי במקרא (א) והיה טעמו כטעם וכו'. (ב) וישנה את טעמו ויתהולל בידיו. (ג) בשנותו את טעמו לפני אבימלך. (ד) שאנן מואב וכו' ועמד טעמו בו וריחו לא נמר. ויהיה מעין מאמרנו בפסוק זה והוא כי אחר אומרו שטו וכו' והיה טעמו כטעם לשד השמן כמו שפירשנו שהיה שטות מה שהיו מבשלים ואופים אותם וזהו שמתפרש ביתר הפסוקים לומר כי ענין פסוק והיה טעמו הוא כי אל יעלה על רוחך שע"י מה שבשלו בפרור' היה טעמו כטעם לשד השמן כ"א וישנו את טעמו ויתהולל בידיו כלומר אחר שוישנו את טעמו היה משתנה לכל טעם שירצו וא"כ ויתהוללו בידיו כי הוללות היו עושה המבשל בידיו בפרור או אופה או דך במדוכה כי בלי זה היה משתנה לבשר שמן באופן שיובן מזה פירוש שטו העם כמו שפירשנו שהוא כי שטות והוללות היו מה שהיו מבשלים בפרור כיון שמאליו היה טעמו כטעם לשד השמן ועל כן בשנותו את טעמו ישראל לפני אבי ומלכו של עולם ע"כ ויגרשהו מן העולם וילך כי שם קברו את העם המתאוים. ואין לומר שלא יאשמו כ"כ חשבו הדבר לטבעי כי הלא מי פתי לא יכיר כי לא בטבע היתה הוזנת המן בראות שני דברים. א' שהיה נבלע באיברים ולא היה עומד ונשאר באדם רק טעמו בלבד וזהו עמד טעמו בו ועוד כי לא היה מקום לחשוב

שמא אינו נבלע כ"א נשאר ואחר ימים רבים יתעכל ויוצואוהו שאין כן אפשר שהרי אם טבעי הוא יתעפש בגוף ויסריח ולא יסבלנו הגוף בקרבו ימים ושנים אלא ודאי כי רוחני הוא וזהו וריחו לא נמר:

או שעור הענין והיה טעמו כטעם לשד השמן לומר באופן שאחר שמשתנה טעמו. המבשל ואופה מתהולל בידיו היה. ושמא תאמר א"כ איפה מה ראו על ככה לומר נפשנו יבשה אין כל. הלא הוא כי בשנותו אינו אלא את טעמו דרך משל שהיה בו טעם בשר היה בו טעם בעלמא אך לא היה נעשה בשר ממש כי הלא א"כ הי' מתעפש במעי' כטבע האוכל בשר והיו מוציאין אותו בהסך את רגליהם אך עמד בלבד בו ולא נעשה בשר והראיה כי ריחו לא נמר בגוף כאשר יעשה הבשר בגוף דבר נבאש ומסריח על כן היה להם דרך לטעות באומרם כי כאשר באכלם מן כאשר הוא. נבלע באיברים כן גם עתה בהשנותו את טעמו ועל כן אמרו בלבבם כי לא היה רק טעם בעלמא אך לא ממשי והנאתו כלל.

או יאמר והמן כזרע גד וכו' לומר כי הנה היה מקום לומר אולי מה שקצים במן הוא על א' מכמה טעמים: (א) על שלא יחזיק גופם. (ב) על העדר הזנת העין שאין העין רואה דבר הזן שתאב לו. (ג) שקצו בו למה שהיה בא להם עד אהליהם ומה שהיה בת ואדם רגיל בו בלי עמל קץ בו. (ד) למה שהיה כמים נמוח בעיניהם לא היה להם נחת רוח בו וימאס בעיניהם. (ה) על בלתי היותו דבר מוצאם כי כן הוא הדבר הרוחני כי אין החומר מוצא בו טעם כאשר בא כלו בשר ודומה לו: (ו) למה שהיה נמצא על פני השדה ואין דומה לנקיות בשר בתוך קלחת נכס' ונקי שהנפש תאב לו משא"כ לדבר הנמצא על עפר ארץ שלא תהיה קורת רוח לאכלה. ע"כ על הא'. אמרה תורה ראו עתה כי רעה בלבבם ואין זו תאותם האמיתית כ"א מן השפה לחוץ כי הלא כזב ידברו ואין דבר מהדברים הגורמים לקוץ במן כי הנה על הא' והמן כזרע גד הוא שמחזיק הראש כמאמר כל הטבעי' הוא ועל השנית אמר ועינו וכו' שהוא כעין ספיר באופן שתאוה הוא לעינים. ועל הג' אמר שטו וכו' כי הלא הצדיקים בלבד היה בא להם המן עד אהליהם אך לא המון העם המתאוים כי אם שטו העם שהיו מתפשטים והולכים עד מרחוק. ועל הד' אמר וטחנו ברחים ואם היה נמס כמים איך היה נטחן ברחים או נדוך במדוכה ושמא תאמר אולי זה היה טרם יבא אל פי אוכל אך בחום הפה יקרנו כחום היום כד"א וחם השמש ונמס לז"א ובשלו בפרור ואם החום מתיכו מיד ונעשה מים מה היה הבישול. ושמא תאמר שהיה כמי' חמים ומתבשל כמי' לז"א ועשו אותו עוגות שהיה נעשה עיסה. ועל הה' אמר והיה טעמו וכו'. ועל הו' אמר וברדת הטל וכו' והוא כי היה נעשה למטה כמין יריעה

מפסקת בין הארץ אל המן יריעה קשה כאומרו דק ככפור על הארץ למען יהיה נקי בתוך ארגז יריעה למעלה ויריעה למטה וא"כ אחר כל ההכרחיות האלה יוכרח לומר כי מה שאמרו מי יאכילנו בשר אין זו עיקר תאותם כ"א מחפים תאות הערמת ומראים פנים לשאלת הבשר וז"א וישמע משה את העם וכו' לומר כי שמע והבין כד"א שמעני אדני שהוא לשון הבנה הבין מתוך הדברים האלה כי מה שהיה העם בוכה לא היה העיקר על הבשר כ"א למשפחותיו על עסקי משפחות שהוא על העריות שיתירו להם. וז"א איש לפתח אהלו ולא אמר בפתח לומר כי איש בשביל מה שפתח אהלו הן קרובותיו כבת או אחות היה בוכה. והנה למה שהקב"ה לא היה צריך להבין זה מתוך הכרת דברים כי הלא יראה ללבב ע"כ ויחר אף ה' מאד כי לבם נכון לפניו יתברך אך ובעיני משה שיראה לעינים ולא ללבב ולא הוציא הדבר רק על ידי הכרחיות אלו מסברא על כן לא חרה לו כ"כ רק ובעיני משה רע בלבד:

פסקה יא

ויאמר משה וכו'. ראוי לשים לב איך פה קדוש יאמר ליוצרו למה הרעית לעבדך. (ב) מה היא הרעה שהרע לו הוא ית' כי אינו מה שאומר אח"כ כי הלא אומרו ולמה לא מצאתי חן וכו' שמורה שהוא דבר אחר. (ג) שיראה מתרעם על שומו ית' כל משא העם עליו וא"כ הל"ל ששמת כל משא וכו' ולא ישים שמורה הפך המכוון ואף גם זה כמו זר נחשב שיתלונן על קונו ית' למה לא מצא חן בעיניו ויותר מזה תכפל הקושיא באומרו האנכי הריתי וכו' שנראה כקץ בבני אל חי. (ד) מהו כל הכפל הזה האנכי הריתי וכו'. (ה) אומרו כי תאמר אלי שאהו וכו' כי מעולם לא אמר לו כך. (ו) באומרו על האדמה וכו' כי איך יתכן אמר לו הוא ית' ישאהו בחיקו בא"י אם היה עתיד משה שלא יכנס שמה כנבואת אלדד ומידד על ענין זה ביום ההוא כמ"ש ז"ל שהיתה נבואתם משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ. (ז) היתכן היה מעתה מיצר על מה שיהיה אחרי הכניסה לארץ ואנה עזב הצרה שבידו עתה ודאג על העתיד. (ח) אומרו מאין לי בשר וכו' האם משלו היה לו ליתן ולא יהיה הוא אלא סרסור וה' יתן. (ט) אומרו כי יבכו עלי לאמר כי מלת לאמר היא בלתי צודקת שאינו לאמר לזולת. (י) כי כל התלונה הזאת היא על העם לא על ה' שיאמר לו ית' למה הרעת וכו'. (יא) אומרו לא אוכל אנכי לבדי יכו' האם בהיותו עם אחרים יוכל לתת להם בשר. (יב) אומרו ואם ככה את עושה לי וכו' כי מהראוי יאמר אתה וידוע מ"ש ז"ל שתשש כחו כנקבה אך עדיין בלתי מתיישב על לשון אומרו עושה לי שהוא עתיד ולא הווה. (יג) מה כפל אומרו הרגני נא הרוג. (יד) אומרו ואל אראה ברעתי כי מהראוי יאמר ברעתם. (טו) אומרו אספה לי וכו' למה מאריך לסיים אותם.

ועוד שהיה די יאמר אספה לי שבעים איש מאשר היו זקני העם ושוטריו. (טז) למה צוה יקחם אל אהל מועד ושיתיצבו שם עמו שאם להכינם הנה אלדד ומידד התנבאו במחנה בלי הכנת אלו. (יז) אומרו ודברתי אתך שם ואצלתי וכו' כי להאציל מן הרוח אשר עליו מה צורך לדבר מתחלה עם משה. (יח) אומרו ולא תשא אתה לבדך הוא מיותר בכלל אומרו ונשאו אתך וכו' הוא:

אמנם הנה ארז"ל בדברים רבה שאמר משה היעלה על דעתכם שאינו יכול להנהיג אלף כיוצא בכם אלא למה אמרתי לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם אלא שהקב"ה הרבה אתכם ע"ג דייניכם שאשמתכם בראשי מנהיגיכם. עוד הקדמה שנית והוא כי לפי איכות נפש הרועה כן הוא הנשפע אל עם מרעיתו על ידו ועל כן לא יאות יושפע לישראל בזכות משה רק מן שהוא מזון עליון תתייחס אל איכות גדולת נפשו אך לא דברים עכוריים ארציים כבשר וכיוצא בו. ונבא אל הענין אמר משה רבינו ע"ה בלבו הנה אין ספק כי אין עיקר בכייתם על הבשר רק על עסקי משפחות שאסר למו את העריות אך אמנם הנה בושו מהזכיר רק תלונת בשר לאכול והנה אם היה סיפק בידי לתת להם בשר אולי ישתקו מלפרש תלונת העריות אך אם זאת לא אוכל לתת ויראו כי אין. אז יהיה להם פתחון פה להתפקר ולגלות גם העריות. על כן שם מערכת מאמריו על תלונת הבשר לאמר למה הרעית וכו' לומר הנה לא יבצר מהיות אשמת העם על שני דברים אחד על מדת בלתי טובה אשר להם שהם תורעמנים ומתלוננים שנית מי יתן ולא אמרו רק מי יאכילני בשר ולא הוסיפו לומר כי טוב להם במצרים באומרם זכרנו את הדגה וכו'. והנה הדבר הראשון הוא עלי. כי אשמתם בראשיהם ומנהיגיהם שאין טורחים ללמדם סבלנות והסתפק בהכרחי ולבלתי בקש מותרת. והשניה היא על העם. ועל כן על הנוגע בעצמו אמר למה הרעות לעבדך שהוא כי שמתנו רועה יחידי וכל אשמת מדותיהם הבלתי טובותיהם עלי לבדי. ועל השנית אמר ולמה לא מצאתי חן בעיניך וכו' לומר כאשר נתת בי כח לתת להם לחם מן השמים בזכותי אם היית שם בי כח לספק כל צרכיהם כבשר וכיוצא מיד בשאלם בשר הייתי נותן להם טרם יתפשט מאמרם לומר כי טוב להם במצרים וז"א למה לא מצאתי חן בעיניך שיהיה החן לשום כל משא העם הזה עלי שאוכל לתת להם יתר משא תאוותם כלחם. כי האנכי הריתי וכו' והוא כי זה דרכו ית' להשפיע על אב ואם צורך הבנים וסיפוק צרכיהם בא להם כי יגזור על ראובן לתת לו מה שהוא צורך מזון ילדיו והוא כצנור שעל ידו צורך סיפוק צרכיהם בא להם וזה שאמר משה האנכי הריתי וכו' שכל צרכיהם יורקו להם על ידי כאב. או אם אני כאם. והוא כי שני סוגים הם הא' מתייחס לאב והשני לאם ועל האחד אמר האנכי

הריתי שעל ידי תריק להם צרכם כאשר תתן לאב בהשגחה להאכיל לבן או אם אנכי ילדתיהו שמזון הילד בטבע בשדי אמו כי יינק הנה לא זה ולא זה בי כי לא שמת כל משא צרכיהם עלי לתת להם שאלותם בכחי להשפיע להם בשר או כל דבר זולתו ממקום בחינתו שאגזור על בחינת השפע ההוא להריק להם מהכח אשר נתתי בי לספק להם צרכיהם עם שהבשר הוא למטה מגדר שורשי. או אם אנכי ילדתיהו כאם הילד שבטבע מוצקה לו מדדיה ותניקהו. לא כן אנכי עמהם כי אין הרקתי להם בשר ודומה לו כפי איכותי רק הלחם לבדו לחם שמים כמדובר ואם תאמר אלי ה' כי מה אתלונן על זאת כי לא חייבתני לספק צרכיהם כאומנה הנקבה רק כאומן הזכר שמגדל את ילד המלך שכל מאסור הילד על אומנתו ועל המלך אביו אך לא יבקש מהאומן רק יבאהו בחיקו וישדלהו בדברים וילמדהו דרך ארץ לפי דעתו של בן וזה היה לי לעשות באופן ישתוק מדון גם על זה אשיב תשובה וזהו אומרו כי תאמר אלי שאהו בחיקך וכו' והוא כי מלת כי משמש בלשון דילמא כד"א כי תאמר בלבבך וכו' וזה יאמר שמא תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן הזכר את היונק לשדל ולהדריך בלבד הנה זה יתכן על האדמה אשר נשבעת לאבותם שהיא זבת וכו' שלא יחסר כל בה שלא יצטרכו סיפוק צרכיהם רק לשדל בדברים ולימוד דרך ארץ ואם היה עתה על הארץ ההיא היה הענין צודק אך לא כן במדבר הזה שאין בו רק מן ויתאוו שאר מיני מזונות וז"א כי תאמר וכו' זה יצדק על האדמה וכו' מה שאין כן במדבר שאין כל בו. ופירש ואמר מה שאמרתי שלא מצאתי חן בעיניך לשום וכו' שהייתי חפץ יהיה על כל מחסורם שאוכל לתת להם כל שאלותם הלא הוא כי מאין לי בשר כי אינו מעין איכות שפע המתייחס אל נפשי לימשך על ידי רק מן הרוחני ודומה לו. ושמא תאמר כי גם בשר הארציי אוכל תת בזכותי על ידי השתלשלות והתעבות השפע לז"א לתת לכל העם הזה כי הבא שלא בהדמות אל יחס השפע רק ע"י השתלשלות לא ירבה רק מעט מזער ואיך יהיה לכל העם הזה. ושמא תאמר נא ה' כי הן לו היתה התלונה כפשוטה על בשר לאכול. טוב דברך אך כל עיקר תלונתם לא על זה הוא רק על עסקי משפחות שאתיר להם העריות וא"כ מה היה לתקן בהיות בך כח לתת להם בשר לאכול. הלא הוא כי הנה יבכו עלי לאמר וכו' לומר הנה ממה שיבכו שערבו אל לבם לאמר בפה אינו רק מי יאכילנו בשר אך בשר ערוה בושו מלאומרו ע"כ אם הייתי יכול לתת להם בשר היה נתקן הכל כי מכל שכן שיבושו אחרי ראותם יכולת קונם שלא יזכירו מה שהוא זמה שהוא עון פלילי:

או יאמר הנה ידעתי ה' כי אין גודל אשמותם על שאלת בשר רק על מה שנמשך מהדבר שבאו לומר זכרנו את הדגה וכו' שהוא לומר כי טוב למו במצרים ע"כ אני אומר מאין

לי בשר לתת וכו' מעתה יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר טרם ימשכו לומר כי טוב להם במצרים כי בראותם שמיד ניתן למו לא תתפשט לשונם אז יותר וז"א לאמר וכו':

או יאמר כמאמר המשורר כי באומרם מי יאכילנו בשר כיונו היוכל אל לערוך שלחן במדבר כלומר מי יאכילנו האם גם האל יאכילנו חלילה ובזה יאמר משה למה לא מצאתי חן וכו' לשום וכו' שיהיה בי כח לתת כל שאלתם מיד הנה היינו מרויחים הרבה כי ביודעם שיש בידי יכולת למלא כל מיני תאותם בחסור להם דבר לא ישיתו בשמים פיהם רק יאמרו לי תנה לנו בשר כי ידעו כי יש לאל ידי משא"כ עתה כי אין כל תאותם בידי ויצטרכו לשאול כל דבר מאת קונם שאפשר ימשך לשום ספק בדבר וז"א למה לא זכיתי שתשום כל משא העם הזה עלי כי הלא מאין לי בשר ומה שהיינו מרויחים אם היה כח בידי לכל הוא כי אם כך היה כאשר יבכו עלי יהיה לאמר תנה לנו בשר ונאכלה ולא יהיה לאמר מי יאכילנו כמספקים במאכיל וז"א כי יבכו עלי ולא על ה' לאמר תנה לנו בשר ולא מי יאכילנו:

או קרוב לזה שאמר מאין בשר שאוכל לתת להם מיד ומה שאני מצטער אינו על יכולתי שירבה רק על גודל צרתם כי הלא לא יעצרו כח לשאול טרם יבכו רק יבכו עלי תחלה כדי לומר תנה בשר ונאכלה וע"י היות בי כח לכל לא היו צריכים לבכות רק לשאול כי יבטחו בכחי כי רב הוא לתת להם שאלותם. והנה עד כה ביאר ענין תלונתו השנית שהיא ולמה לא מצאתי חן וכו'. ואחר שסיים פירוש מאי דסליק מניה בא לבאר מאי דפתח ביה שהוא למה הרעת לעבדך ואמר לא אוכל אנכי לבדי לשאת וכו' כי אשמותם על רועיהם וטוב לי היות רבים עמי כי היכי דנמטייה לכל חד שיבא מכשורא ואם ככה תניחני רועה לבדי את עושה לי כי יתמעטו זכיותי ויותש כחי כנקבה וזהו את עושה לי לכן הרגני עתה כי בין כך ובין כך אני בסכנת הרוג כי ההרג מתהוה לי כי ירבו עלי אשמות העם ואחייב את ראשי וז"א הרוג לשון מקור ושהוא ג"כ מיותר ומה ארויח במוחי עתה מבמותי אחר זמן הלא הוא כי ואל אראה ברעתי כי אמות זכאי וכאשר תהרגני נא על אראה ברעתי כי לא אראה בעת הסילוק רק זכיותי ומתן שכר. אך בהתמודי לרעות יחידי והם מרבים אשמה והכל נחשב עלי כאשר אהיה הרוג אז אהיה רואה ברעתי היא אשמת העם הנחשבת עלי כאשר מראים לכל חוטא בסלוקו. וזהו אומרו ברעתי ולא נצטרך למ"ש ז"ל שכינה הכתוב אך הכונה באומרו ברעתם והוא פירש אל אומרו למה הרעות כמדובר:

פסקה טז

ויאמר ה' וכו'. אמר הנה על תלונתך הראשונים שאמרת למה הרעות לעבדך שהוא על היות רועה יחידי ואשמם בראש מנהיגם לכן אספה לי וכו' והוא להוי כי אין ראוי להנהיג רק אשר ידמה לך בהשראת רוח נבואיי והיה אפשר אשרה עלימו רוח נבואה מאתי בלתי נאצל ממך אך לבל תהיה קנאה ברבויי המנהוגים עשה זאת איפה ויהיה יתרונם על שאר ישראל נאצל מאתך מעין מ"ש ז"ל כי אין אדם מקנא בבנו ותלמידו כי גם לענין זה יהיו כתלמידך. ולחול הנבואה צריך חכמים גבורים ועשירי' ובעלי ענוה ושפלות וע"כ על החכמה אמר מזקני ישראל שהוא חכמיהם כנודע מכל זקנים האמורים בתורה. ועל גבורה ועושר וענוה אמר אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו הם השוטרים שמינה פרעה לרדת בם את ישראל בעבודת הלבנים שאין ממנים רק עשירים לקיים גזירתם שיהיו חשובים בעיני העם וגם גבורי' לרדות והכות לבלתי עושה מלאכה וגם ענו ושפל כי אין ענוה ושפלות גדולה כשוטרים ההם שהוכו על בלתי אמור להם לישראל שיעשו מלאכתם כמדובר במקומו וזה רמז באומרו אשר ידעת וכו' כי הוא ידעם בעצם. ולמען הכינם לכך ולקחת אותם אל אהל מועד שיועיל למו הכנת המקום וגם הכנת התבודדת עמך וזהו והתיצבו שם עמך ואז וירדתי היא השראת שכינה. ולא יהיה ענין שתחול הנבואה על המוכן תחול על הבלתי מוכנים כי הלא המדרגות לא ישתוו ולכן לא ישרה עלימו רוח נבואיי בחול עליך. והוא ענין מז"ל שהיה הוא ית' מדבר עם משה והוא לבדו היה שומע ולא אהרן שהיה אצלו וכן אמרו כנגד י"ח פעמים שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן נאמרו י"ח מיעוטין דלא שוה לו התחברותו אל משה לחול בו נבואה אגבו אך הוא למה שגדר נבואת משה לא יעצר כח זולתו להשיג עמו כי הוא באספקלריא המאירה. ע"כ למען ישכילו ולא יעלה על רוח השבעים איש כי יחד התנבאו עם משה כי אולי מדרגתם שוה עמו אם יתנבאו יחד. ע"כ אמר הוא ית"י וירדתי ודברתי עמך שם כי יראו מה שוירדתי בהשראת ענן ויכירו כי תחלה ודברתי עמך לבדך כי גם שיכירו במציאות דברי בך לא ישמעו כי לא אדבר בכללותך עמהם. אלא שאחרי כן ואצלתי מן הרוח אשר עליך לא שהבא אליך יתחלק קצת יחול עליך וקצת אליהם. כ"א אחר שנחה עליך. וגם לא ככל כח שבך כ"א קצת וזהו מן הרוח ולא שמאליו יאצל ממך אליהם כי אין מדרגתם באה לזולתך כ"א שאחר שמאציל מן הרוח אשר עליך אשים עליהם והוא כנודע כי אין איכות מה שנאצל שוה לאיכות הרוחניות שממנו נאצל כי הנאצל משתלשל ומתלבש בצד מה ממה שנאצל ממנו שנית שאינו חסר מהקודם כ"א הוא מדליק נר מנר ולא ממש כנר מנר שהארת הנדלקת שוה אל אור שממנה הודלק

כ"א שאחר האצל ממך תעשה שימה שפלה מאשר בך וזהו ואצלתי מן הרוח אשר עליך כלומר מקצתו שאשלשל מגדר אשר עליך כדי לשים עליהם. באופן שלא יהיה השווי אליך רק בבחינה שונשאו אתך במשא העם. ועל כן לא נתייחד הדבור לו ולהם יחד כי אינם מגדר אחד כ"א הם לבדם כאומרו אחרי כן ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו. עוד אמר לו הוא ית' הנה לא נצלת בעצם מלשאת משא העם כ"א שהם ונשאו אתך לא שישוה מה שישאו כלם במשא העם למה שתשא אתה רק שלא תשא אתה לבדך. אך העיקר תשא אתה יותר מיחד כלם כי אתה העיקר מכל הבחינות וזהו ואתך. והנה כל זה הוא על הדבר ראשון שעליו אמרת למה הרעות לעבדך. ולמה שאמרת על השניה ולמה לא מצאתי חן וכו' שהוא על ענין העם אמר ואל העם תאמר וכו'.

ובמדרש אספה לי שבעים איש כנגד שבעת ימים טובים שנתן ה' לישראל שבעת ימי הפסח ושמנת ימי החג ור"ה ויה"כ ועצרת הרי י"ח ונ"ב שבתות הרי ע'. ד"א כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. ד"א משל למלך שהיה לו בן ועשה לו פדגוג והיה מוליכו לאיסכולי והוא היה מביא ואוכל על ידיו ושותה על ידיו ומשגדל הנער התחיל הפדגוג צווח לאביו אמר לו אינו יכול לעמוד בטרחו' בנך בעצמו עשה אחר. אחר לו המלך הייתי מבקש לומר כן אלא שהיתה כמוזרה בעיני מפני שאתה גדלתו ועכשיו שנתת לי רשות לך עשה. כן הבן אלו ישראל שנא' בנים אתם לה' הפדגוג זה משה שנאמר כאשר ישא האומן את היונק והיה משה זקוק להאכילו שנאמר הנני ממטיר לכם וזקוק להשקותו שנאמר עלי באר ומזהירן על המצות ועל התורה ובאחרונה אמר לא אוכל אנכי לבדי ע"כ:

והנה על דבר המנין איך המה נ"ב שבתות הוא שס"ה ימות החמה שאם היותנו מונים ללבנה הנה חדש העיבור משלים ההפרש כנודע. אמנם מה שראו להעיר מה ענין הימים טובים אצל השבטים זקנים אלו ועוד כי לא נסתלק מרע"ה מהיות רועה ישראל גם הוא והיכן הוא יום אחר כנגד וגם הדרך השני שהוא כנגד שבעים נפש מה ענינו פה. ועוד בדרך הג' משל וכו' אין בו ייחס אל היותם שבעים כלל ואם הוא על אחד מהטעמים הקודמים אינו דבר אחר. ועוד אומרו ומזהירן במצות וכו' כי זה אינו מן הענין:

אמנם הנה כתבנו כי על שני דברים היה ענין מאמר משה א' על הנוגע אל עצמו שלא ישא לבדו אשמות העם. שני לספק צורכי ישראל כי לא היה מחוקו לתת להם בשר וכיוצא בו כאשר כת'. עוד כתבנו כי להיותם כדאיתא להתחבר למשה במשא העם היו צריכים יתדמו אליו בצד מה בהשרות עליהם רוח נביאיי ושכינה. ונבא אל הענין הנה דעת הא' הוא שמנין שבעים היה על ענין הנבואה והוא כי כאשר להכינם אל קבלת השפע הביאם אל אהל מועד ושהתיצבו שם עם משה ושתשרה שכינה ועל ידו יוכנו

ויאצל ממנו אליהם כן ראה הוא ית' אליהם להכינם במנין שבעים שהוא כנגד שבעי' יום לשנה שנפתחים צנורות שפע וקדושה לעולם בהם שהם בע' צנורות המריקים שפע כי מהם תורק שפע להיות למו לעזר ולהועיל כי אותם המציאיות תמיד רושם הרקתם הווה בעולם בצד מה כי הקדוש' אין מציאותה נעדרת גם בזולת יום הרקתם בייחוד כנודע והנה כל זה לא הוצרך רק להם אך משה לא היה צריך שום הכנה שיהיה לו יום מנוחה להיות לו עזר כנגדו והדרך השני הוא כי היותם שבעים הוא על מה שמקבלים אשמות העם לכפר בעדם כאומרו ונשאו אתך וכו' ע"כ הוצרך היותם שבעים כנגד שבעים נפש שירדו מצרים והוא כי השבעים נפש היו כשבעים שרשים ועיקרים שמיחס נפשותם התפשטו פארות ובדים כל נפשות ששים רבוא כנודע על כן היו שבעים לישא כל א' המסתעף משורש א' מאותם שבעים וגם יעזר מאיכות כל שורש המתייחס אליו ועם כל זה לבדם לא יספיקו לולא משה שכולל את כולם כנודע אלא שלא רצה שישא לבדו במשא העם והדרך השלישי הוא על דבר פרנסתם בענין המשל והיא כי משה עיקר ענייננו היה ללמדם תורה כאומרו והיה מוליכו לאיסכולי אלא שעל פי דרכו היו נזונים על ידו בזכותו ולמד מאומרו הנני ממטיר וכו' כי הל"ל הנני ממטיר לכם וכו' ויצא העם ולקטו וכו' אך אומרו לכם שמורה שכולל את אהרן בל' לנוכח וחוזר ואומר ויצא העם בלשון שלא לנכח אין ספק שאומר הוא ית' למשה הנני ממטיר לכם בלבד בזכותכם לחם וכו' שמפני כבוד אהרן כולנו עמו ועל פי דרכם ויצא העם ולקטו ויתפרנסו בזכותך. וכן עלי באר כי אחר סילוק מרים עלתה בזכותו ולמד מאומרו עלי באר ולא נאמר שיעלהו הוא ית' אך הוא כמאליו כאלו בסלוק מרים לא נסתלקה כי זכות משה מעכבתה מליפסק אלא שלא נזכר בשיר ההוא משה מפני שלקה ע"י כמז"ל אלא שבאחרונה שלא שאלו דברים דקי האיכות כמן ובאר המתייחסים למשה כ"א בשר כי עליה אמר מאין לי בשר כמפורש למעלה אז היה עליו לטורח. ואז הסכים הוא ית' למנות אנשים שעל ידם יושפעו בספוק צרכיהם. ועל הבחינה הזאת לא הוצרך לפרש למה היו ע' והוא כי יובן מאליו במה שנדע למה הוצרכו צדיקים לספק לישראל מזונם על ידם והוא כי הנה בח"ל ומה גם במדבר הוא מקום שליטת שבעים שרים וכל השפע יורק ויתחלק על ידם משא"כ בארץ ישראל שהוא על ידו ית'. והנה בהיותם במדבר אמר הוא ית'. לשום את ישראל תחת חצונים להתפרנס על ידם אינו כבודו ית'. ואם על ידי עצמו אינם כדאים. על כן עד כה היה מפרנסם על יד משה ולהיותו האיש משה גדול מאד השבעים שרים כאין נגדו. אך ע"י זולתו ינגדו השרים באומרם לפניו ית' הלא הנחלתנו שתהא ביאת השפע בח"ל על ידינו ולמה נגרע עתה ולא בלבד יקטרג השרש במדבר ההוא כ"א יחד כלם כי

כל א' יחוש פן כמקרה זה גם הוא יקרנו באיזה זמן שיהיה. על כן צירף הוא ית' זכות זקנים רבים שעל ידי זכותם יורק לישראל מן השמים שלא ע"י שרים. וע"כ היו שבעים כנגד ע' שרים השולטים בח"ל שיכריע זכות כל א' מהם את אחד מהשבעים שרים שלא ינגדו לישראל באומרם כי שם ירצו כי גם ישראל יזונו על ידם כי המה בתחומם. אלא שהע' זקנים מצד הקדושה נכנסים במקומם לון את ישראל שם באמצעותם מאתו ית'. ומפני שעל הדרך הג' הזה הוקשה לו המבלי אין כח במשה שיתפרנסו על ידו הוצרכו שבעים איש על כן נשא המשל שהורה בו שני דברים. א' כי לא היה זה מיוחד למשה רק הלימוד ומה שהיה לרומם על ידו היה על פי דרכו שנתרעם ולכן אינו נוגע בכבודו מה שיעשה על ידי אחרים כי מתחלה היה ראוי ליעשות כן. ועדיין היה מקום לומר כי הלא אחר שהיה נעשה זכות זה על ידו והיו נזונים על ידו זה כמה שנים ומי שמקיים נפש א' מישראל כאלו מקיים עולם מלא ומה גם עתה כל ישראל ולמה הוסר ממנו. לז"א במשל ובנמשל כי באחרונה אמר שלא היה יכול והיא מה שכתבני כי מן ובאר שהיו בראשונה היו דברים דקים ורוחניים מתייחסים אליו מה שאין כן בשר שבאחרונה שאינו מחיקו כאומרו מאין לי בשר כמדובר אז אמר לא אוכל וכו' וזהו שעור לשון המאמר והיה זקוק להאכילו כאמר הנני ממטיר וכו' ולהשקותו שנאמר עלי באר וכו' ומזהירן על המצות כלומר שבתחלה שלא שאלו בשר שכלו גשמיות היה מאכילם מן רוחני ומי רוחניים כנודע מעין הבאר שהיה הולך אתם לכל מקום שהיו נוסעים ולא אמר לא אוכל כי הלא היה מזהיר על המצות מעשיות ששרשן רוחניים ומעשיהן גשמיים כמן ששורשו רוחני עליון ומתגשם ליאכל. וכן מזהירן על התורה שבע"פ שהוא ענין הבאר כמפורש אצלינו יפה בפרשת חוקת כי ע"כ אמרו רז"ל שאומרו ית' ודברתם אל הסלע היא שיאמרו לפני הבאר פרק א' או הלכה א' ויתן מימיו. על כן להיות שני דברים אלו רוחנים נאותים לינתן על ידי משה המזהירם מצות ותורה שהן דוגמתן שתק וזה היה זקוק וכו' ומזהירם וכו' אך באחרונה שואלו בשר שהוא דבר שפל מבחינת משה אז אמר לא אוכל וכו':

פסקה יח

ואל העם תאמר התקדשו וכו'. ראוי לשים לב. (א) למה איחר הדבר עד יום מחר. (ב) אומרו באזני ה' שהוא מיותר כי אין דבר נעלם ממנו ית'. (ג) אומרו לאמר כהיי אינו לאמר לזולת. (ד) למה יצא הקצף כ"כ לחייבם מיתה שאם על תאות עריות מחשבה בלבד היתה ואין הקב"ה מצרפה למעשה. ואם על שאלת הבשר אין נראהכ"כ קשה שלא יספיק עונש אחר. שיסר ייסרם ולמות לא יתנם. (ה) למה חזר ואמר ותבכו לפניו לאמר למה וכו'. (ו) במאמר משה שש מאות אלף וכו' האם סיכל חלילה כי יד ה' לא

תקצר וכן כל מה שהאריך לשון הצאן ובקר וכו'. אך הנה זה דרכו ית' ברוב רסדיו להניח פתח תשובה טרם מכה וז"א התקדשו למחר אולי בטרם בקר ישובו אליו ית' ואל אל יקראו יחד ויצילו ממות נפשם ואמר הנה למען תראו ההשגחה הנה ואכלתם בשר והן אמת כי בכיתם באזני ה' כלו' כי מה שבכיתם שהוא על העריות כאומרו בוכה למשפחותיו הלא לא אעניש על זה כי אין זה רק באזני ה' ולא באזני העם כי לא דברתם זה בפירוש ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. רק במה שהיה לאמר בפירוש שהוא מי יאכילנו בשר שעל זה שהיה בו דבור על כן ונתן וכו' לא יום אחד וכו' וז"א לאמר שהוא בשביל האמירה. והיה הענין ב' דברים. א' שהייתם מהרהרים ביכלתו ית' כמאמר המשורר אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר וז"א מי יאכילנו כלומר היש מי יאכילנו בשר. ועוד שנית שאמרתם כי טוב לנו במצרים וכו' שהוא אומרם זכרנו את הדגה וכו' וזה עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא שתקוצו בזו המתו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם והיה לכם לזרא. ושמא תאמרו האם על אמור מי יאכילנו או אומרם כי טוב לנו במצרים אין זו מאיסה כי היות היישוב טוב ממדבר אין רע כי לא אמרנו על א"י. ואפילו היה על הארץ אין זה גדר מאיסה. לז"א ותבכו לפניו לאמר למה וכו' לומר לפניו ית' שהכל גלוי לפניו כי יראה ללבב שמה שאמרתם זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים כונת האמירה היא לאמר למה זה יצאנו ממצרים שתוהים על היציאה אשר הוציאם ה' ממצרים וז"א פה למה זה וכו' ולא אמר כי טוב לנו במצרים כאמור למעלה.
או אפשר כיון באומרם כי בכיתם וכו' לומר כי הנה דרך המתאוה דבר ומבקש מאדוניו או אביו. כי ישאל תחלה ואם לא יותן לו אז יבכה בראותו כי תוחלתו נכזבה אך הבוכה טרם ישאל הוא כי מתחלה גמר בלבו כי אזלת יד מבוקשו כי אין לאל יד אדוניו לתתו לו על כן טרם יענה הוא בוכה. וזהו כי בכיתם לאמר וכו' כי מתחלה בכיתם ואח"כ לאמר וכו' הפך דרכו של עולם כי זה הוראת קוטן אמנה חלילה. ואין להשיב כי מגודל התאוה לא עצרתם כח ולא יכולתם להתאפק מלבכות טרם האמירה אך עודכם מאמינים יוכל אל לערך שלחן במדבר. שאם כן לא היה לכם להחליט ולומר כי טוב לנו במצרים וזהו כי טוב לנו וכו' והשאר כדלעיל. או יכוין באומרו לאמר כלומר אלו שאלתם בשר ותאמרו תנה לנו בשר ולא הוספתם דברים רעים אין רע אך כי בכיתם וכו' לאמר עם שאלת הבשר מי יאכילנו בשר כי טוב לנו במצרים:
או יאמר בשום לב אל אמירת המשורר באומרו אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר היתכן כי דור דעה לא האמינו ביכולת ה'. ועל פי דרכנו נבאר אומרו כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר כי איך שינה משה מאמרם כי לא אמרו רק מי יאכילנו בשר. אך הנה

באומרם מי יאכילנו סובל שני פירושים. או מי יתן לנו רועה שיאכילנו בשר כי זה משה האיש לא יוכל. או כלפי מעלה היוכל אל וכו'. והנה משה טרח לקיים הפירוש הראשון ואמר חבל לעבדך שלא שמת כל צרכם עלי כי מה שיבכו לא עליך ה' שהוא הפירוש השני כי אם עלי הוא לאמר תנה לנו בשר כי עלי אמרו מי יאכילני. אך הוא ית' גילה האמת שהיא הפירוש השני כמאמר המשורר אמרו היוכל אל נערך שלחן במדבר. וז"א ואל העם תאמר וכו' כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכילנו לא בכיתם באזני משה כמדברים אליו אם יוכל תת בשר כי אם באזני ה' לאמר לו מי יאכילנו כמסתפקים ביכלתו חלילה. והענין כי אומרו בלבם הנה כי רם ה' ושפל יראה הוא העולם בערכו להשגיח ולהשפיע בו בדברי חומריים מאתו ובידו אך הכל לפי הענין ולפי המקום. והוא אשר ידענו מחכמי האמת מה בין א"י ליתר מקומות כי א"י מסתופף בצלו ית' כי היא נוכח ארץ העליונה ואין נגדה למעלה חצונים מצד הטומאה כאשר בחוץ לארץ. נוסף על המדבר השמה כי שם חלקת תוקף החיצונים מכל יתר חוץ לארץ. ונבא אל הענין. אמרו בלבם הנה בארץ ישראל שהמקום קדוש גם דברים עכורי הגשמות כבשר ודומה לו ישפיע על ידו ית' כי לא יעצרנו הגשם אשר לה כי קדושה היא כמדובר. אך במדבר שהמקום עכור מאד ומיוחד לתוקף. החיצונים גם שמן ובאר כי רוחניים הם כנודע הלחם לחם אבירים והמים מבארה של מרים שלהיותם רוחניים היו הולכים עמהם בכל מסעיהם. אך בשר גשמי במדבר אשר שם עכירות החיצונים לא יהיה לו ית' בעצמו מביא לתתו שם על ידו אם לא על יד השרים החיצונים כי שם ביתם. וזה אומרם היוכל אל כלומר הקדוש לערך שולחן במדבר שהוא בשר גשמי במדבר המוכן לחלאת עכירות החיצונים וזה המשך מאמר זכרנו את הדגה וכו' שהם דברים גשמיים בעצם כי אותם נאכל במצרים כי שם מקום טומאה ונאכלם מיד השר מה שאין כן במדבר מאתו ית' רק דברים רוחניים. ועל כן קצף היא ית' קצף באומרו הלא ידעו כל יוצאי מצרים כי לא יעצרנו הגשם להפליא לעשות הכי חפצו. וזהו אומרו ית' כי בכיתם באזני ה' וכו' ולא באזני משה לאמר לו מי יאכילנו כמדובר והראיה כי עלי כוונתם ולא על משה כי הלא סוף דבריכם היה כי טוב לנו במצרים הנה כי עלי שהוצאתי אתכם ממצרים כונתכם. והיא כי עין בעין ראו ומה גם על הים כי הוא ית' המוציא אותם ועל כן לא יום אחד וכו' עד חדש ימים. מה שאין כח לשר משרי מעלה להתמדת רבוי הזה ועל כן ראויה להם המיתה יאמר שיהיה לכם לזרא. וראוי לשים לב כי אם אומרו לזרא הוא לשון זכר האל"ף מיותרת ואם היא לשון נקבה היה ראוי תהיה ה"א ולא אל"ף. אך כיון הלא אמרתם היוכל אל הנה תראו שיוכל הוא ולא זר כאשר חשבתם כי על יד שר כי זר

הוא היה ראוי לבא הבשר כפי המקום. והנה ע"פ ההשגחה תראו כי כח אל אמת הוא ויהפך לכם לזר להמיתכם וזה ראיה באומרו לזרא שבו אותיות אל זר לומר כי נהפך להם אל אמת לזר שלא ירחם עליהם. וגם היות חדש ימים מיום מחר שיתחילו לאכול עם היות הזה של התראה עולה כמספר אל וזהו עד חדש ימים. והיה לכם לזרא כי תראו יתהפך לכם האל לזר כמדובר:

פסקה כג

ויאמר משה אל ה'. וכו'. הנה אין ספק כי רועה נאמן כמוהו אין דבריו נגד ה' חלילה אך כחס על עם ה' ואמר שש מאות וכו' והוא כי הנה ראה בדבריו ית' שני דברים. (א) אומרו ואל העם תאמר וכו' ואכלתם וכו' עד אשר יצא וכו' שמשמעות הענין כי כל אוכליו יאשמו וימותו והנה נראה שכלם אוכלים כאומרו ואל העם תאמר התקדשו וכו' ואכלתם וכו' וא"כ נמצא שימותו כלם. (ב) באומרו ית' והיה לכם לזרא שהוא שיקוצו בבשר והנה ידוע כי הבחירה ביד של אדם ואולי לא יאמרו די. ועל שני הדברים האלה אמר. על האחד הנה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו שהוא שנים עשר השבטים מלבד שבט לוי שאינו בקרבם כי הוא והם סביב למשכן מסובבים ממחנה ישראל וגם זולת הערב רב שחוץ לענני כבוד שאינו בקרבם והנה אתה אמרת בשר אתן להם שמירה אל כל העם שהם הת"ר אל"ף ואת כל האוכלים הוא עד אשר יצא מאפם ואם כן הכלה אתה עושה חלילה לשש מאות אלף רגלי מישראל. ושמא תאמר כי לא יאכלו רק הרשעים הלא ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים והנה האוכלים חדש שלם הם הצדיקים כמשז"ל כי הרשעים עודנו בין שניהם ימותו ובהדרגה יש י' ימים ויש כ' והטובים חדש ימים והנה זה כל האדם ולמה ימותו יחד כלם כצדיק כרשע. ועל השנית שאמרת שיהיה להם לזרא ויקוצו הלא בעלי בחירה המה והצאן ובקר ישחט להם ויספיק להם כי יאמרו כי היתה דים אם את כל דגי הים וכו' התם יאמרו שמצא להם. והשיב הוא ית' על הראשונה ואמר היד ה' תקצר לומר אל יעלה על רוחך כי כל האוכלים ימותו כי מה שאמרתי שאתן לכלם הוא לבל יראה שהיד ה' תקצר להספיק לכולם אך לא שימותו אנשים גם אשר לא התאוו כי האוכלים חדש יהיה הם הטובים מתוך המתאוים בלבד. ועל השנית אמר עתה תראה היקרך דברי כי ימצא להם ויקוצו בה ולהורות שאין דעת עליון מכרחת אמר לשון מקרה. ועל פי דרכו רמז באומרו דברי מה שכתוב אצלנו בדרוש הידיעה שיש הפרש בין מחשבה לדבור כי הבחירה אפשרית נגד המחשבה ולא נגד הדבור כענין מאמרם ז"ל ואלו צדיק ורשע לא קאמר. ובדרך הזה מצאנו ראינו אל אומרו ע"כ קרא למקום ההוא קברות התאוה וכו' וצורך פי' הדבר כי

שם קברו וכו' והוא כי לא כאשר חשב משה שימותו גם מאשר לא התאוו כי על כן קרא למקום ההוא קברות התאוה להורות כי לא קברו רק את העם המתאוים בלבד:

פסקה כד

ויצא משה וכו'. בא להורות איך נבואת הזקנים באה בהשגחה ולא בטבע כי הלא לא הכינו עצמן ולא התבודדו וישיגו נבואה בהקיץ וז"א הנה ויצא משה מאתו יתב' ומיד וידבר אל העם כלומר ויצא וכו'. ויאסוף מיד שבעים איש טרם יתבודדו ויתקדשו יומים או שלשה ולהכינם מצד מה ויעמד אותם סביבות האהל והנה רצה הקב"ה להורות שני דברים. (א) כי ממשה נאצלה להם הנבואה ולא מאת ה' אליהם כי לולא השתלשלות משה לא השיגוה. (ב) כי לא היתה ממש מדרגת משה. על כן מה עשה וירד ה' בענן ועם היותם גם הם שם לא שרתה עליהם נבואה כאשר שרתה על משה כי אם וידבר אליו כלומר לבדו והם לא היו שומעין עד ואח"כ שויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש וכו' ואז ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו אך לא מאז דבר עם משה. שאינו כחושבים שבחול הנבואה על משה מאליה תלה עליהם שאם כן למה בהנבאו לא התנבאו גם המה עד אחרי כן. עוד שנית באומרו ויאצל והוא כי אין דבר נאצל שיהיה כגדר מה שנאצל ממנו שא"כ הכל היה אחד כנודע וז"א ויאצל מן הרוח שהיה אצילות מקצת הרוח אשר עליו ואז יושם מאתו ית' אליהם ויתנבאו לפי ערכם. והנה באומר ולא יספו י"א לא פסקו וי"א לא הוסיפו ואחשוב שהכל אמת כי לא פסקו מהתנבא אך מדאפקיה בלשון זה יהיה שלא הוסיפו להנבא בהקיץ כאשר התנבאו שם ואלו היתה במדרגת משה היה להם להתמיד אך היה אצילות גרוע מהדרגתו. ושוה למו חברת' לגדר ההוא לפעם ההיא בלבד:

פסקה כו

וישארו שני אנשים במחנה וכו'. הנה למדונו רז"ל כי ענותנותו של אלו הטיבה להם כי אמרו הנה כתובים ע"ב זקנים ו' מכל שבט והש"י לא צוה רק ע' והיה צריך להסיר שנים. אלו אמרו נכיר ערכנו ונפרש מעצמנו וישארו ובזכות זה התנבאו גם המה כי ענותנותם הכינותם לנוח עליהם הרוח מבלי בואם אל אהל מועד והתיצב שם עם משה. וזהו וישארו שנשארו בענותנותן עם היותם שני אנשים שהם חשובים ככל אנשי' שבמקרא ועי"כ עם היותם במחנה ולא באהל מועד עכ"ז ותנח עליהם הרוח הידוע הוא רוחו של משה שהאציל הוא ית' ממנו כי מצאה בם מנות לנוח בהכנת ענותנותם:

וראוי לדעת מה היה ענין הצער באמור למשה אלדד ומידד וכו' ומה ענה אותו יהושע אדוני משה כלאם ולמה יכלאם וה' נתן רוחו עליהם. ולמה יודיע פה שיהושע היה משרת משה מבחוריו. ושקרא אל משה אדוני. ומה כיוון משה באומרו המקנא אתה לי מה

היא הקנאה הזאת. וגם אומרו כי יתן ה' את רוחו עליהם האם קשה היה עליו שיאצל מן הרוח אשר עליו והלא הוא משוש דרכו יהיה הוא צנור השפע ואצ"ל שלא יחסר לו כ"א אדרבה ירבה לו מאד. אך הן אמת כי בהיות איש כמשה בדור וההיקש שמואל בדורו ודומה למו כי המה כצנור רחב שכל שפע הדור על ידו נפרץ ויורק בהשתלשלותו כנודע כי זה ענין אין חזון נפרץ הנאמר בכתוב כי לא היה נפרץ עד שקם שמואל ובאמצעותו נתרבה ואפי' בדור רשב"י כל גלוי אור הסודות לא היה אלא בימיו שהיה כמבוע גם לכל משיגים שבדור ונסתם בסלוקו וע"כ לא היה מקום לשרות נבואה בימי משה אם לא באמצעיתו ובסיוע אהל מועד כמדובר למעלה וכן הי' בע' איש באהל מועד ובאצילות רוח משה. אך אלדד ומידד קנו בענותנתן שבלי היותם סביבות האהל סמוכים אצל משה בהאציל רוח משה לשבעים איש שרתה גם עליהם בהיותם במחנה. וז"א וישארו וכו' ובזכות השארם ותנח עליהם הרוח הנזכר בה"א הידיעה הוא רוח משה והאיך זכו לכך ולא היו באהל מועד ולא בצד משה הלא הוא כי המה בכתובים והיה להם דרך לצאת עם אחיהם ונשארו בענותנותן לכן גם שלא יצאו האהלה הוא אהל מועד לקבל הכנה מהמקום וממשה אשר שם על כן ויתנבאו עם היותם במחנה. והנה הנער אמר בלבו הנה אלה לא הוכנו לא על יד האהל ולא על יד משה וא"כ אין נבואתם נאצלת ממשה. ואם מאתו ית' שנתן את רוחו עליהם לא הוכנו לכך. וגם הוא יותר מהשבעים איש כי עם כל ההכנות לא השיגו רק מרות משה ע"כ גזר אומר הנער כי לא היתה נבואה אמיתית וז"א הנה מתנבאים והמה במחנה ולא באהל מועד וגם במקום שלא היית שם לומר שנאצל מרוחי עליהם. אז השיב יהושע ויאמר וכו'. לבא אל ענינו נזכיר מאמרם ז"ל כי היתה נבואתם משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ וכמאמר דורשי רשומות שהוא ר"ת של מתנבאים "משה "תנוח "נפשו "באור "אלהים "יהושע "מכניס וראוי לדעת מה זה היה להנבא אז הענין ההוא מזולתו. ואפשר היה על מאמר משה כי תאמר אלי שאהו בחיקך וכו' שהוא כמו שפירשנו שאמר אם שתרצה ממני הוא שאנהיגם ואשדלם בדברים טובים להשקיטם ולמונעם מהתלונן כאשר ישא האומן הזכר את היונק הנה זה לא יצדק רק על האדמה שלא יחסר כל בה אך לא במדבר הזה. ע"כ רצה ית' לגלות אזנו כי מה שחפץ הוא ממנו הוא עתה כי ישאם כאומן כי על האדמה אשר נשבע כבר יש זולתו כי משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ. ולא רצה היא ית' יתנבא זה משה ולא השבעים איש אשר לפניו באהל מועד מפני כבוד משה רק ע"י הנשארים במהנה שלא בפניו ובזה מצאנו טעם אל הודיעו ית' זה קודם ענין מי מריבה וטעם זה צודק בעצמו ומה גם לאומרים מז"ל כי לא היה רצונו ית' ישים זקנים עם משה רק הוא

לבדו וכמ"ש ז"ל שאמר משה לישראל יכולני לרעות אלף כיוצא בכל אלא שהקב"ה נותן אשמתכם על דיוניכם וע"כ רצה הקב"ה לבשרו זה פה ולא רצה מפני כבודו יתנבאו זה העומדים לפניו רק הנשארים במחנה וע"כ היה בוש על מה שעשה ויאסף אל המחנה הוא וזקני ישראל כי יותר היה חפץ הוא ית' יהי' משה לבדו כאמור. והנה הנער הכל הגיד כאומרו ויגד למשה שהוא הגדה בשלמות והנה ליהושע היתה בשורה ולכן לבל יראה כשמח בדבר בבשורת גדולתו ושיפקוד משה אשר גדלו מבחוריו. על כן על בחינה זו שהיא למה שהיה משרת משה מבחוריו ענה ויאמר אדוני משה כלומר אדוני אתה תמיד ולא יפקד מושביך. ועל מציאות התנבאם ביראה שאינה מרוחך כמדו' אם כן לא אמיתית היתה לכן כלאם. ע"כ על הא' השיב ואמר המקנא אתה לי על נוטלך שררתי אינו נוגע אליך כי בעל הדבר אתה. ועל השנית שאמרת כלאם כלומר כי לא מרוחי היא והיא בלתי אמיתית לא כן הוא כי אם אמיתית. ולא יקשה עליך הדבר כי מי יתן כל עם ה' ענותנים כאלו שיהיו נביאים אף כי לא יהיה נאצל מרוחי שהם כתלמידי לא אקנא גם שיתן מרוחו וכ"ש כמו שכתבנו כי מרוחו היתה נבואתם:

פסקה לב

ויקם העם וכו'. הלא כמו זר נחשב כי הלא לו חכמו ישכילו כי אשר לא טוב עשו בשאלם בשר ומה גם בראותם כי בא להם תאותם וגם תבא פקודתם האמורה עליהם כי יאכלו וימותו ולכן מהראוי היה לא יגעו בו יד באמרם חטאנו כי שאלנו בשר. ואדרבה כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת פשטו ללקוט והממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו וכו'. ומה עלה על רוחם שאדרבה יורה על קוטן האמנתם. אמנם הם חשבו למשפט כי לא ה' פעל כל זאת ויחר אפו מאד על שאלת הבשר. אך העיקר היה כי ידע את אשר בלבבם הלא היא תאות עשויות ושעל זו היה הרוגז רב מאד אלא שלא הזכירו הוא ית' על שהם לא גלו אותה אך עיקר חמתו עליה איתה. לכן ייעצות כליותם לאמר במה יודע שאלת הבשר היה העיקר אם לא בהפעיל עצמנו ללקוט ולאסוף משא"כ אם נאסוף ידינו מלאסוף כי הלא יאמרו מה לכם שלא תאספו בשר אך אין זה כי אם לא זאת המנוחה והתאוה אשר דאבה נפשכם כי אם עריות. לכן הכניסו עצמם בכל עוז להורות כי זו היתה עיקר תאותם ועל כן שמחים עליה כעל כל הון.

פסקה לד

ויקרא וכו' . כתבנו למעלה כי הודעת התורה בקריאת העם והודעת הטעם שקראהו כך להורות כי לא כאשר עלה בדעת משה על הבשר כי על כל אוכליו יאשמו על כן למקום ההוא קרא קברות התאוה כי לא קברו שם רק את העם המתאוים. ולא דבק כל מאוס בזולתם מאוכלי הבשר:

פרק יב

פסקה א

ותדבר מרים ואהרן וכו'. הנה אומר והכושית לזר יחשב יקראנה כושית והיא מדינית ומה גם אחר התגיירה כי ליהודית תחשב אף היא. והנה רז"ל אמרו שקראוה כך על גודל יפיה ושעל יופי מעשיה כפל ואמר כי אשה כושית לקח והוא דוחק יהיה השינוי מחשך לאור. (ב) כי תחלה נאמר ותדבר מרים לשון דבור שהוא קושי ואח"כ הוא אומר ויאמרו לשון חיבה. (ג) שמתחלה לא אמר וידברו רק ותדבר ואח"כ ויאמרו עם היות כי שניהם יחד נראה שדברו. (ד) למה מקדים מרים לאהרן שאומר מרים ואהרן. (ה) ראוי לשים לב אל הכפל באומרו כי אשה כושית לקח לפי הפשט. (ו) באומרו הרק אך. מה המה אלה שני מיעוטים זה אחר זה. (ז) מה למדנו באו' וישמע ה' ומי לא ידע כי הכל גלוי לפניו ית'. (ח) שאחר אומרו וישמע ה' הל"ל ויאמר ה' פתאם וכו' ולא יפסיק באומרו והאיש משה ענו מאד וכו':

והנה על זה שמעתי אומרים כי צפורה שחורה ולא נאוה היתה והוכיחוהו לאמר למה פירש ממנה אם על אודות היותה כושית וכעורית הלא מעת לקוחיה היה ראוי לשית לבו על זה ולא עתה. וזהו כי אשה כושית לקח. ואם על היותך נביא הלא גם בנו דבר. ואם על היותך ענו מאד אתה בוש ופורש מדרכו של עולם לא יתכן כי אם האיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. אך פירוש זה אין לו שחר כי מי יאמין כי מפאת ענוה היה פורש מאשתו שיכניס זה בטבע חלוקה. ועוד שאומרו והאיש וכו' לפי' זה הוא תמיהה. ועוד שאם כן לא הל"ל וישמע ה' עד סוף דבריהם לא בין החלוקה השנית לשלישית. וגם דוחק לחלוק על רז"ל מן הקצה אל הקצה מלפרש כושית יפה אל פירוש שחורה וכעורה. ואפשר לבא אל הענין במה שקבלו רז"ל כי ארבעים שנה מלך משה בכוש ויקח לו אשה כושית ומפחד בלילות פן יגש אליה נתן חרב חדה בינו לבינה ולא קרב אליה מ' שנה על היותה כושית ולא יהודית כי לא נתגיירה. ויתכן כי בדברם אל משה על מה שפירש מאשתו זכרו לו הדבר ואמרו האם היותו פורש מאשתו זאת הוא על אודות וסבה שפירש מהכושית שהוא כי לא מישראל היה רק מהכושיית וגם זו מדינית אינו דומה כי אז אשה כושית לקח כי כושיית וע"ג היתה בלקוחיה מה שאין כן בזאת כי גיירה משה בקחתה לו לאשה כנודע. ואם על דבר הנבואה אמרו הרק אך וכו' ודקדקו באומרו דבר ה' לומר לו יונח כי מדרגת נבואתו גדולה ממדרגתנו אינו מספיק זה לפרוש מדרך ארץ כי הלא אם נבואתך היתה על ידו ית' ונביאתינו על יד מלאך החרשנו אך גם נבואתינו מה' היא גם שתהיה שפלה ממדרגתך. וז"א הרק אך במשה דבר ואינו על יד

מלאך לא כן הוא כי הלא גם בנו דבר השם הנזכר. ואמרו רק אך הא' למעט את אהרן והב' למעט את מרים. ומדברי הכתובים בין בפסוק ראשון בין בפסוק שני שמדברים שלא לנוכח כמדברים עם אחר באומרו לקח ולא אמר לקחת ובפסוק שני במשה דבר ולא אמרו הרק אך בך דבר הורו גודל ענותנותם שלא ערבו אל לבם לדבר בו תוכחת לנוכח כי בושו ממנו רק כמדברים עמו על זולתו. וענין אומרו ויאמרו באמצע דבריהם עם שמתחלה גם המה האומרים. הנה בזה נתנה תורה טוב טעם אל הוכיחו הש"י את מרים יותר מלאהרן עם שיחד דברו. אך הוא כי בדברים הקשים יותר שעליה אמר ותדבר שהוא לשון קושי הוזכרה תחלה מרים וגם לא נאמר וידברו מרים ואהרן להורות כי בתחלת הענין כשערב לבבם לדבר מרים היתה עיקר כדרך נשים לקנא על כבוד אשה כמוה יותר מאיש ואהרן נטפל אליה ונגרר אחריה. וגם הענין קשה מהאחרון כי באומרו על אודות וכו' רומזים החשדה שהי' עובר על דת מעונתה לא יגרע וגם שחשבה לע"ג ככושית בזה לא הושוה אהרן אך באומרו הרק אך במשה שהוא גמר הענין אחר שהוסר המסוה. וגם אין הענין קשה כראשון שאדרבה אומרים לא נחשדך שכוונתך למנוע עונה או להחשיבה ע"ג רק מפאת קדושה לזה אמרו דרך חבה שאין זה טעם מספיק ובזה אמרו יחד שניהם וגם בל' חיבה כמשמעות לשון אמירה כאומרו ויאמרו שהיא אמירה בלתי שוה אל הראשונה כמדובר. ואמר וישמע ה' ארז"ל שהוא להורות עונש המדבר בלשון הרע ק"ו ומה אם אהרן ומרים שלא כוונו רק לדבר מצוה ולא ביישוהו בפני שום אדם רק בינו לבינו וגם לא דברו לו לנוכח כי אם שלא לנוכח כמדברים על זולתו כי בושו ממנו הקפיד הוא ית' וישמע ה' להענישם. המלבין את חבירו ומוכיחו שלא לשם שמים עאכ"ו:

או יאמר אם מרים ואהרן שלא ביישוהו בפני שום אדם כי לא שמע הדבר כ"א ה' לבדו וזהו וישמע ה' שלא שמע כי אם ה' כך המספר לשון הרע על חבירו או מביישו לפני אחרים עאכ"ו:

פסקה ג

והאיש משה ענו וכו'. הנה מדרך המוסר ודרך ארץ כי אשר יחשדוהו על דבר מה ואין בו או יוכיחוהו על דבר ויש לו טענה והתנצלות לדבר ולומר דברי התנצלותו וטוב טעמו להעמידם על האמת לבלתי יחטאו ולא שישמ' וישתו' פן יאמרו כי אין לו מענה ואתם תלין משוגת' או יחשדוהו לבלתי מחשיבם ואת תוכחתם. לכן טוב טוב היה למשה לאמר התנצלותו ולא לשתוק עד האלהי' יענה. על כן טרם ספר מענה אלהי' הקדימה תורה ואמר והאיש משה ענו מאד וכו'. לומר תדע למה שתק עד בא דבר ה' הלא הוא

למה כי האיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה ואם כן איפה היה בלתי אפשר לו להשיב דבר. כי הלא התשובה היא לומר שהוא גדול מכל האדם שנבואתו עולה מעלה מעלה על כל הנביאים ואיככה יוכל לומר דרך התנצלות שהוא גדול מכל אדם והוא ענו מכל האדם. ועוד כי עיקר התנצלות הוא כי בכל ביתו יתברך בעולם העליון נאמן הוא כמ"ש ז"ל שהראה לו כו' והוא כמ"ש ז"ל על האזינו השמים כו' כי האזינה מקרוב ועל כן משה שהיה קרוב לשמים מהארץ אמר האזינו השמים וישעיה שהיה יותר קרוב לארץ אמר שמיעה בשמים והאזנה בארץ ועל כן אמר כי אם היותו מהקרובים אל השמים ומתייחסים אל ב"ב יתברך למעלה היה ענו מכל האדם אשר על פני האדמה שהם מתייחסים אל האדמה בדווקא. ואיך יענה התנצלותו האמתי שהוא נאמן ביתו ית' העליון ולא ידמה לשוכני ארץ. ע"כ הוכרח שהאלהי' יענה במקומו:

פסקה ד

ויאמר ה' פתאום וכו'. הנה הורה לנו ית' נפלאים מעשיו. והוא מאמרם ז"ל במדרש רבה על פסוק נוקם ה' ובעל חימה כי הלא אין היות בעל חימה וכעס שבח. אך פירשו כי הנה דרך אנשים לבלתי משול בחמתם כ"א חמתם תבער ותמשול בם ותכריח לאיש לעשות משא"כ יתחרט. אך הוא ית' לא כן הוא רק ומושל ואדון על החימה לעשות בה כחפצו. וזהו ובעל חימה שהוא בעל ואדון עליה. וע"ד זה יכוון פה והוא בהזכיר מאמרם ז"ל בזה והוא כי החרון אף שחרה בהם היה מעין נזיפה וזה ויחר אף ה' בם וילך שהלך ונפרד מהם שהוא ענין נזיפה. ונבא אל הענין והוא כי הנה דרך אנשים כי בהכעיס ראובן את שמעון מיד יחרה אפו בשמעו גם כי אפשר שאחרי כן יקל כעסו ממנו. אך אם יאמר איש אעכב כעסי שלא יחרה אפי עליו כלל עד אעמוד ואווכח עמו ואחר כך יחר אפי ואלך מאתו אין לאל ידו כ"א מיד חמתו בוערת בו. אך הוא יתברך שהוא אדון על החימה לא כן הוא רק שמע ולא חרה אפו כלל כ"א נתווכח אתם עד תום דבורו יתברך אליהם ואחרי כן ויחר אף ה' בם וילך. משא"כ אם מיד היה נחרה אפו כי היה נוזף אותם והולך ופירש מהם ואיך יווכח אתם. אך עשה מהחרון אף מה שרצה. עכב ואח"כ קרבו וזה יאמר וישמע ה' שמיעה לבד אך לא חרה אפו עד אחר גמור דברו ועניינו ואח"כ ויחר אף כו' ולא מקודם:

ונבא אל הענין הכתובים ראוי לשים לב (א) למה זה קרא ה' את משה עמהם אחר שלא היתה רצונו לדבר עם משה. (ב) למה השאיר את משה בפנים והוציא את שניהם אל הפתח. (ג) באומרו שמעו נא דברי המבלי אינן בני שמוע דבריו יתברך יצטרך לאמר להם שמעו נא דברי וגם מלת נא מיותרת כי אינה לשון בקשה. (ד) מה ענין אומרו אם יהיה

נביאכם שמלת אם מורה על ספק מה שאינו לפניו יתברך ומהראוי יאמר כשנביאכם ה' וכו'. (ה) דהל"ל נבואתכם ולא נביאים וגם הזכיר שמו יתברך פה יראה לבלי צורך. (ו) אומרו במראה אליו אתודע כי הוא ל' כבד ומשולל הבנה והל"ל אם נביאכם אליו אתודע בחלום אדבר בו. (ז) מה ענין הודעה זו שאמר אליו אתודע. (ח) מה ענין אומרו מה שבכל ביתי ית' נאמן הוא פה כי להגיד כי גדולה נבואתו משלהם הל"ל מיד פה אל פה כו' כי אין כאן סיפור הנאמנות. (ט) אומרו בעבדי במשה והל"ל בעבדי משה. (י) אומרו פה אל פה כי יותר יצדק לומר פה אל אזן כי אין דברי הפה נכנסים אל פה השומע כי אם לאזנו ועל פי דרכנו נשים לב מה שלא אמר פנים בפנים. (יא) אומרו ותמונת ה' יביט כי הלא זאת היתה שאלתו הראני נא את כבודך ולא ניתנה לו:

אך לבא אל הביאור נשים פנינו אל דבריו יתברך הנראים סותרים מעשיו. כי הוא אמר שלזולת משה בחלום ידבר בו והלא בהקיץ דבר ידבר באהרן ומרים. ועוד למה דברי עמהם פתאום ולא המתין עד הלילה בחלום ידבר בם כגדר נבואתם ויוכיחם. והנה ארז"ל כי רצה הקב"ה להורות להם כי לא ישווה למשה כי משה ידבר בו יתברך בהקיץ ולא ידע עת יחפוץ לדבר בו ולכן צריך יהיה תמיד בטהרה פן ידבר בו הוא יתברך פתאום וע"כ בהיות' בלתי נשמרים מדרך ארץ קראם פתאום שהוצרכו לצווח מים מים למען יכירו כי הדין עם משה שע"כ פירש מאשה להיות נכון לנבואה בכל עת. ובזה יש ג"כ טעם אל מה שלא המתין עד הלילה לדבר בם כי למה שהמה לא ידעו שהיה חפץ לדבר בם לא יכינו עצמם בלילה ההוא. ועוד אני מוסיף על דבריהם כי למה שהתשובה האמיתית לא היה יכול משה לאומרה להיות ענו מכל האדם כמדובר וע"כ לתשובתו יתברך למענו לא צריכה חשש פן על משה יחשבו עד הלילה שלהיותו אשם היה שותק ואתם תלין משוגתם וחפץ ה' להרים מכשול מיד הדרך הצדיקים. ע"כ מה עשה הוא ית'. אמר אם לא אדבר בם עתה אי אפשר מהטעמים הנזכר. ואם אדבר בם הם נעורים עד הלילה ואין מדרגה נבואתם לדבר בם בהקיץ עד יופשטו מהחומר בחזיון לילה להשפיע על רוחם כי השינה א' מששים במיתה. מה שאין כן במשה שחומרו זך. לכן מה עשה קרא לשלשתן יחד למה שבאמצעות משה הנכלל אתם תחול גם שפע נבואה בהקיץ גם בהם וגם זה דוקא בהיות מאמרו יתברך כוללם יחד בתיבה אחת באומרו צאו שלשתכם ולא היו דברי' מיוחדים אל משה ואהרן לבדם:

וראה עוד שנית כי הנה היה דעתו ית' להוכיח את שניהם על דבר משה. אך לא רצה לביישם שתהיה התוכחה בפני משה עצמו רק ממנו יתברך אליהם ולעומת זה ראה כי איככה יוכלו לסבול נבואה בהקיץ אם יפרדו ממשה. ע"כ מה עשה צוה יבאו אל אהל

מועד וישאר משה בפנים ושניהם יצאו אל הפתח למען תקן הכל. כי משה לא ישמע בתוכחתם ולא יבושו המה. ומה שנמצא אהל מועד קולט שלשתם כי כל תוכו אחדות קדושה מועיל לשבאמצעות משה יעזור למו לחול נבואה בהקיץ וגם הצטרפות קדושת אהל מועד כאשר לשבעים איש הזקנים שהוצרכו בואם לאהל מועד וג"כ הצטרפות משה. והנה עדיין לא היה זה מספיק כי הלא שם היה שהאציל הוא יתברך מן הרוח אשר עליו וישם עליהם אך בלעדי זה לא היו מתנבאים בהקיץ גם שהיו עמו יחד. כאשר כתבנו על פסוק וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו כו' ויתנבאו כו' כי מה צורך אומרו וידבר אליו ולמה לא דבר עם כלם יחד אך הוא כי להיות מדרגתו גדולה בבא עמוד הענן דבר אליו בלבד והם לא היו שומעים עד שויאצל וכו' ואז יתנבאו וכו' למען יודע כי על יד האציל מרוחו היה כמפורש למעלה וז"א ז"ל קול לו קול אליו שהיה הקול מגיע למשה וכל ישראל לא היו שומעין אפילו אהרן כי ע"כ יש י"ח מיעוטים כנגד י"ח מקומות שנאמר אל משה ואל אהרן יכול שהיה הקול נמוך ת"ל קול ה' בכח כו' אך הענין הוא כי למה שמדרגת משה עליונה מאד ימנעם הגשם מלקבלה רק משה שהיה חומר זך בלי שמרים ואם כן איפה גם פה לא היה ראוי שגם באמצעות משה יספיקו לשמוע את הקול כאשר מטעם זה דחינו במקומו דעת בעל העיקרים על מעמד הר סיני שהקשה איך יתכן לא היו בישראל בלתי מוכנים לנבואה בהקיץ בס' רבוא מישראל והשיב כי בחול הנבואה על המוכנים תחול גם על הבלתי מוכנים כי הלא יקשה כי הנה בשבעים איש הוצרך להאציל מרוח משה איך לא נבאו יחד ועוד כי הלא נאמר ויקרא אל משה שארז"ל הקול הולך אל משה וישראל והזקנים ואהרן לא היו שומעים ככתוב אצלנו שם בס"ד וא"כ איפה איך היה הדבר. ומה גם בהיו' משה נפרד מהם קצת בתוך האהל. אך זה כיון הוא יתברך באומרו שמעו נא דברי לאמר אל תתמהו לומר כי עד כה בדברי עם משה לא הייתם שומעים למה שהוא בהקיץ ואינו ממדרגתם. כי אין זה רק עתה צורך שעה וזהו שמעו נא עתה דברי. או קרוב לזה כי טרם יוכיחם לאמר כי נבואתם בחלום כאומר בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה. ופן יאמרו הלא בהקיץ תדבר בנו עתה ע"כ פתח דבריו ית' הקדים ואמר שמעו נא דברי כו' עתה לפי צורך השעה ובהצטרפות אהל מועד ומשה אשר בתוכו. ועל פי הדברים האלה יערבו למו דברי רז"ל האומרים כי בדבור א' קרא ה' את שלשתן וכל אחד שמע את שמו ברגע מפיו יתברך מה שאין הפה יכולה לדבר ומי הכריחם לזה. אך הוקשה להם כי גם שנאמר שלפי שעה זכו אל נביאה בהקיץ ומבלי האציל מרוח משה ממש כאשר בשבעים הזקנים הלא תעלה עליהם מדרגה אחת שהיא בלי האציל ולא שיחד ישמעו עמו. ועוד שבזקנים נצטרף

קדושת אהל מועד עם חיבור משה אך פה שמעו צאו כו' בטרם יהיו באהל מועד. ועוד שנית כי לא היו טהורים עדיין כי הלא צווחו מים מים וטבלו אחר הקריאה לבא אל אהל מועד. והוא מן הפלא איך בהיותם טמאים וחוץ מהאהל ובלי האציל מרוח משה ושישמעו יחד עם משה שהוא במדרגת נבואתו. הלא כמו זר נחשב כי הלא השבעים איש לא השיגו מדרגת משה אפילו לפי שעה ככתוב במקומו מאמרו וידבר אליו. על כן הטיבו אשר דברו כי לא אמר הוא יתברך רק דבור א' ההכרחי אפילו לא היה קורא רק למשה אלא שכל אחד הבין שמו כי גם שמפיו ית' יצאו כיון שנכללו בדבור אחד עם משה שכל אחד שמע שמו אין העדר השגתם מגדרו מעכב שצירוף הקראם בתיבה אחת הכינם לחול בם כח זה כמוהו בעת.

או יאמר שמעו נא דברי מה שכתבנו למעלה כי קצף ה' ונזף אותם כמ"ש ז"ל שזהו אומרו ויחר אף ה' בם וילך. אך לא היתה חמתו רק אחר השלימו הדבר עמהם כי היא יתברך אדון ובעל החימה שלא כדרך אנשים כמדובר למעלה. ויתכן זה כיון באומרו שמעו נא דברי כלומר אל יעלה על רוחכם שלא הקפדתי כי עתה שמעו נא דברי כלומר כי אחרי כן לא אשמיעכם את דברי כי אפרוש מכם:

והנה שני דברים כיון היא ית' אחת התנצלות על משה על מה שהוכיחוהו שפירש מאתו. ב' הוכיח אות' איך ערבו אל לבם להוכיח את משה כי גדול הוא מכל מין האנושי. והנה תת התנצלות על משה עשה ראשונה במה שקרא את שלשתן פתאם ומשה לא הוצרך לצווח מים מים והם צווחו בזה ראו ויבושו כי הדין עם משה להיות מוכן תמיד. ועל הענין השני הוא מה שמתחיל ואומר אם יהיה נביאכם וכו' כגומר מאמרו ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה כאשר יבא ביאורו בס"ד:

והנה הרב בספר המדע כלל יתרון משה על יתר נבאים בארבעה דברים. (א) שהם מתנבאים בחלום או במראה והוא בהקיץ. (ב) שכולם מזדעזעים והוא כאשר ידבר איש אל רעהו. (ג) שכולם בדרך משל וחידה או ע"י מלאך והוא פנים בפנים כלומר בלי מלאך בלי משל וחידה. (ד) שכולם צריכים הכנה והוא מוכן ועומד ע"כ. והנה הרב בעל העקידה בקש ליישב ארבעתן על מקראות אלו אך לא צדקו יחדיו ע"פ ל' המקרא כלל. ע"כ אומר כי הנה השת לבו אל ד' דברים אלו הלא יראה כי הרביעית אינה יתרון במדרגת הנבואה אשר הוא ענייננו יתברך במראה זה רק יתרון בהכנה שהיה זהיר וזריז מקדש עצמו להיות וכן בכל עת וזה כבר הורה להם הוא יתב' בדברו פתאם צאו שלשתכם כמז"ל שצווח אהרן ומרים מים מים למען ידעו כי ע"כ היה משה פירש מן האשה להיותו תמיד מוכן אולי פתאום ידובר בו כמדובר בסמוך. אך עתה רצה הקב"ה לספר להם

גדולת משה הוכיחם מדוע לא יראו לדבר בגדול כמוהו כאשר סיים מאמרו באומרו ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי וכו' ונחזור אל הענין כי מהארבעת שמנה אינם אלא ג' נוגעים אל גדולת הנבואה. וגם מהשלשה הנותרת הא' והב' גם המה אינם הוראות גדול מדרגת הנבואה רק הוראות זכות וספיריות חומרו כי ע"כ לא יעצרנו הגשמיית מלהנבא בהקיץ וגם לא יזדעזע בהנבאי אך הג' לבד שלא ינבא במשל וחידה הלא זה הדבר תלוי ברוממות גדר נבואתו הרמה כי לא היו הדברים משתלשלים ומתעבים להראות על יד המשלים המורים על לבושי העניינים עה שלא יבצר שגודל איכות נפשו וטוהר חומרי הזך ונקי הסבו השגת רוממות נבואתו. על כן רז"ל ביופי חכמתם בדבר ה' המה כללו את הכל הלא הוא אומרם כל הנביאים התנבאו באספקלריא שאינה מאירה ומשה באספקלריא המאירה כי בזה נכלל גודל השגת רוממות נבואתו והן זאת אשר עשה הוא ית' עיקר בשבחו אותו. עוד שנית והוא לדורות כי לא עצרו ממנו השגתו זאת לא גדר נפשו ולא גויתו כי גדול גדר נפשו עד מאד ועם רוחו גויתו גם הוא זך ונקי יבהיר כי על כן בהקיץ ישיג השגתו הרמתה ולא יעצרנו הגשם אפילו להרגיש צד זעזוע כלל שהן השתים הראשונות. ונבא אל ביאור הכתוב אם יהיה נביאכם וכו' כי אומר נביאכם הוא הדובר בכם כד"א יהיה נביאך מל' ניב שפתי. והוא כי אמר הוא יתברך אם יהיה נביאכם וכו' לומר הנה חשבתם למשפט כי אין הדרגות חלוקי הנביאה תלוים רק אם הנבואה על יד מלאך או ע"י הקב"ה וע"כ אמרתם שגם בכם דבר ה' כאשר במשה. אך לא כן הדבר כי גם בין אשר ידבר בם ה' ימצא בניהם חילפים ומדרגות זו למעלה מזו הרבה וזהו אם יהיה נביאכם כלומר אם יהיה נביאכם שלא אכחישכם לומר שנביאכם על יד שליח. רק לו הונח. יהיה ה' הדובר בכם כדבריכם לא תשתוו במדרגה. ולא שוקל ההפרש כי אם במראה אליו אתודע כו' והוא בשום לב אל הפרש תיבה אחת האמורה זה פעמים בפסוקים אלו ובאחד בלשון נקבה במראה בקמ"ץ האל"ף ובפסוק השני מראה בסגו"ל אך יהיה כי הנה ידענו מז"ל כי כל הנביאים התנבאו באספקלריא שאינה מאירה ומשה באספקלריא המאירה והענין כי שאינה מאירה היא שכינה. ומאירה היא בשם הגדול והוא לדעת רז"ל מאמרו יתברך אל משה ושמי ה' לא נודעתי להם והנה יקשה על זה כי הלא גם באבות נזכר השם הגדול בנביאותם אך יהיה הענין כי הלא גם משה דרך השכינה היתה באה לו הנבואה כי היא הפה אלא שהיתה משמשת למעבר אל שפע השם העליון מבלי יתעבה שמה אך שאר נביאים גם שהשכינה תקבל מלמעלה להשפיע לא יקבלו כאיכותו למעלה כי אם בעביות והלבשה מעין איכות שכינה וזה יאמר לא נודעתי להם כי בקבלם על יד שכינה שפע השם הגדול בנבואתם לא נודע וניכר להם שם

בחינת איכות השם ההוא רק שפע מעיבה בשם אדנות שבשכינה. מה שאין כן במשה כי על יד מעבר היה נודע וניכר אור עליון שלשם הגדול. וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם. וזה נבא אל הענין אמר אם אניח כאשר אמרתם כי יהיה נביאכם ה' הלא הוא במראה לשון נקבה היא שכינה ולא שתשמש למעב' בלבד. כי האם אליו אתודע אני בתמיה. כלומר האם אתודע בשמי הגדול הזה שיוכל כי איכות שם הגדול בלי עביות בא ועבר דרך שם והוא ענין לא נודעתי להם. והראיה כי לא אתודע לזולת משה. כי הלא זולתו בחלום אדבר בו. ומאין לאין מדרגה חלום אצל נבואה אספקלריא המאירה כנודע מספר הזוהר שהוא כמתהומא דארעא עד רום רקיע:

או יאמר ראו נא שנית גדולת משה מצד גדר איכות נפשו וטוהר גופו. כי כל נביא זולתי עם שהשגתו באספקלריא שאינה מאירה עם כל זה לא ישיגו בהקיץ כ"א בחלם אדבר בו. והוא על קוטן גדרה בערך משה. והוא למה שהחומר יעכב מהשראת נבואה עד ישן ותפריש הנפש בצד מה ובה תחול הנבואה. כאשר יחלום החולם מאשר מראין לנפש המסתלקת ממנו. משא"כ במשה שלא יעצרנו הגשם. כי זך וישר הוא וזהו לא כן עבדי משה כי היותו מתנבא באספקלריא המאירה ישיגנה בהקיץ על גודל איכות רוחו וגויתו. ושמא תאמרו א"כ איפה מה היא שלא גלה והודיע מהשגתו הגדולה הזאת. כי אדרבא היה אומר לא יאמינו בי כי יאמרו לא נראה אליך ה' שהוא שלא יאמינו שנראה לי ה' הגדול. כי יאמרו לא נראה אליך ה' שאינך גדול מהאבות כאשר ביארנו שם. וכמה נביאים התפארו וראה את ה' כו'. ומשה אשר השיג מה שלא ראה ילוד אשה מה זה היה שלא הזכיר דבר שיורה כי אין כמוה יתר נביאים. לז"א זה הוא שבחו שבכל ביתי נאמן הוא בלתי מגלה מה שגליתי לו. וכאשר הפליגו רז"ל בזה כי לא היה דבר שלא ראה למעלה והיה יכול לברא עולמות. וע"פ דרכו רמז להם שלא יתמהו שקראו עבדי עם שגם הם עבדיו המה. אך יחדתי לו תואר זה על היותו עבד נאמן בית. כי בכל ביתי נאמן הוא. ובא ית' ומפרש מה שאמרתי שלא כן הוא במדרגתו. הלא הוא כי פה אל פה אדבר בו. והוא כאשר ידענו מספר הזוהר כי שכינה נקראת פה וגם מרז"ל באומר לבא לפומא לא גלי כו'. והיא אספקלריא שאינה מאירה. ואמר גם שלא יבצר שפם היה שכינה וגם על ידה תבא אל משה. עכ"ז שפה אל פה היא נבואתו. לא יבצר שאדבר בו אני ולא הפה לבדה. כי אני השם הגדול אדבר בו שאתודע אליו כי אני ה' הדובר ולא השכינה. רק היא מעבר. וז"א אדבר ומראה לשון זכר ולא במראה אשר לזולתו כי משה מכיר במראה שפע השם הגדול ולא כזולתו שהיא במראה לשון נקבה והראיה כי לא ינבא בחידות כי זה ראיה אל היות המדרגה עליונה. משא"כ לאשר מדרגת נבואתה שפלה. כי כאשר

השפע מתעבה בשכינה כן ישתנה הסגנון ויבא בעביות וחידה מסותרת גילוי הענין. כי להיותו מתנבא במאירה תבא שלא בחידות. והנה זה היא להורות מדרגת נבואתו הפך אשר חשבתם כי הלא גם בכם דבר ה' וכשוי' היית' בעיניו. ועל ענין החשדה שהיה מבטל מצות פריה ורביה זה לא יתכן. כי הלא אם כן היה ממעט את הדמות כמאמר בן עזאי. משא"כ משה כי הלא ותמונת ה' שהיא ענין וראית את אחורי יביט כי תמונת הוא הדמות. ואיך יתכן יזכה להביט תמונת ה' מי שח"ו ממעט אותה. וא"כ איפה מדוע לא יראתם לדבר בעבדי כלומר גם שלא ללשון הרע או לבייש חלילה כוונתם. כי אם אדרבא לשים שלום בין איש לאשתו. עם כל זה היה לכם ליירא מלדבר. לאחד משתי בחינותי. א' על שהוא עבדי בכל ביתי נאמן הוא. שנית במה שהוא קדוש וגדול בנבואה וז"א במשה: ועל פי דרכנו למדנו ענותנות דרך ארץ ממנו ית'. והוא כי כאשר בהשוותם הדרגת משה למדרגתם לא דברו למשה לנוכח. רק כמדברים שלא לנוכח כאומרם הרק אך בך דבר ה'. שהוא דרך ענוה. כך כשבא הוא יתברך לאמר להם הפרש נבואתם לנבואתו לא אמר לנוכח במראה אליכ' אתודע בחלום אדבר בכם כי הוא סיפר ענין גרעון נביאתם. כי אם שלא לנוכח כמדובר על זולתם כיוצא בהם. אך בשבחו את משה פירש ואמר אדבר בו. וגם זה כוון באומרו במשה ולא אמר בעבדי משה לומר גם שדברתם דרך כבוד שלא לנוכח לא יבצר כי במשה דברתם:

עוד יתכן. בשום לב אל אומרו פה אל פה כי הלא הפה אל אזן הוא עם היות שפירשנו בספר שושנת העמקים דרך נכון צודק אל הדרך הקוד' על פסוק ישקני כו'. אפשר דרך שני מתקרב אל הפשט יותר. והוא כי אמר הוא ית' אם יהיה נביאכם ה' כבקודם. הלא הוא כי במראה המתראית לנביא אליו אתודע שיכיר כי מאתי היא. וגם בחלום אדבר בו. אך לא כן עבדי משה והטעם כי זך היא מכל האדם עד גדר שעודנו בחיי' לא היה דבר אשר לא הראיתיו באוצרותי כמ"ש ז"ל עד גדר שא' היה חפץ לברא עולמות היה בורא אם לא כי נאמן הוא. ועל כן היותו זך החומר לא יעצרנו הגשם מהשגה יתירה על כל נביא. ואם זה לא ראיתם הלא אביא לכה מאשר ראיתם שאינו כיתר נביאים. כי הלא פה אל פה אדבר בו והוא באמור ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה הוא בשמנה דברות אחרנוות המדבר. והאלהים יעננו. כי היה הדבור יצא מפיו ית' ובא לפיו של משה. ומשה מרים הקול וה' מסייעו. וכמ"ש ז"ל מלמד שהיה קול ה' מיטטרון למשה. וכן אמרו כמו סניף המסייע את השליח צבור. והנה כל ישראל הכירו זה. שאם לא כן איך היו שומעי' י"ב מיל קולו של בשר ודם. והיאך היו נרתעים לאחוריה' בכל דבור גם באחרונות אם היה קול של בשר ודם. וז"א הנה פה אל פה שהיה פיו יתברך מתחבר

אל פיו של משה כביכול. נמצא שאני הייתי המדבר באמצעותו וז"א בו ולא אליו. כי היה יתברך המדבר לישראל בו במשה שהיה פיו של משה כלי שבו הקב"ה מדבר עם ישראל. כי פה של הקב"ה אל משה היה הקול בא ומתחבר עם קול משה ומדבר השמנה דברות. ולא שהיה הקול מלובש רק ומראה שהיה כל אחד רואה את הקולות רוחניים בתכלית ולא היה הדיבר בחידות מלובש הבא אל פה משה ועוד כי לא היה ככם שלא יכולתם להביט אל האלהים בהראותו בסיני שנאמר אתה הראת וכו' כי יצאה נשמתכם ולא יכולתם לסבול. כנודע כי לא נשאר רק משה לבדו שיכול להביט וזהו ותמונת ה' יביט ומדוע לא יראתם כו' כדלעיל כו':

פסקה ט

ויחר אף וכו'. לרז"ל שאמרו שהיתה נזיפה יחזור או' וילך אליו יתברך שהלך ופירש מהם וזה היה מצד השוה שבשניהם. אך הצרעת היה בלבד במרים כמו שכתבנו למעלה שאהרן לא היה אשם כמרים. עוד יתכן במה שכתוב אצלנו פרשת נח. ההפרש שבין המשפט הנעשה על יד אחד משלוחי הרוגז כאף וחימה וכיוצא בהם למה שנעשה על ידו ית'. כי המשחית לא יבחין בין צדיק וכו' כי יראה צד לתלות וע"כ אם היה משפט זה נעשה על יד אף שהוא משחית היה פגע גם באהרן ללקותו. אך ה' לא חפץ דכאו כי לא היה רק נגרר אחר מרים ע"כ היה מקום יתעורר האף וילקה גם אהרן לכן מה עשה דבר דרך חבה בלשון אמירה באומרו ויאמר ה' פתאום וכו' ולא אמר דבר של קושי. כי אם ספר יתרון נביאת עשה ואמר להם כשואל מדוע לא יראתם כו'. ע"כ בראות האף כך נסתלק וז"א ויחר אף ה' בם וילך לו' שע"י מה שאמר להם הוא יתברך דברי תוכחת דרך אהבה ולא קראם חוטאים וכיוצא ע"כ אם שויחר אף ה' בם הוא שליח הרוגז הנק' אף אין צ"ל שלא פעלו עשה רעה כ"א שילך והלך האף וזהו וילך בראותו כי אין חפצו יתברך ללקותם ואז כשהלך המקטרג אז עבר הוא יתברך על אהרן ולקתה מרים בלבד. אמנם אהרן לענותנותו אשר פנה אל מרים והנה מצורעת ענה ואמר בי אדוני וכו' והוא על דרך מה שפירשו ז"ל על פסוק בי אדוני ידבר נא עבדך שלא פירשו לשון בקשה כי אם כמשמעו בי תצדק לקיחתך ולא בבנימין כי לכל דבר אני הגון ממנו. והוא שא' הוא לשון בקשה הל"ל נא אדוני. וע"ד זה יאמר פה אהרן בי אדוני כלומר בי הוא העון בעצם לבדי ולכן אל נא תשית עלינו שהוא על שנינו חטאת. כי גם שבין שנינו נעשה הדבר הלא היה אשר נועלנו ואשר חטאנו כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות וזה ואשר נועלנו בכעס. ועל ידי כן ואשר חטאנו. וא"כ אחר שעל יד הכנס רוח שטות הוא אשר חטאנו אם כן עיקר העון עלי הוא כי יותר יאש' האיש על השליט בו רוח שטות מן

האשה ועל כן יותר יצדק העונש עלי. וע"ד מאמר דוד שאמר ואלה הצאן מה עשו. ובזה מצא פתחון פה להקל ממרים אשמת דבר לשיבקש משה עליה רחמים. ואם נפרש לשון בקשה יאמר הנה ידוע כי החטאת עצמו שהאד' חוטא הוא המייסרו כד"א ותמוגגנו ביד עוננו והנה הקטיגור הנעשה מהעון הוא נקרא בלשון מקרא חטאת כמאמר ספר הזוהר על פסוק גם ה' העביר חטאתך שהוא שהעביר את הקטיגור שנעשה בעונו מלקטרג לפניו יתברך ואמר אל נא תשת עלינו החטאת הוא הקטיגור הנעשה בחטא שימשול עלי לדכאנו שבמרים היחל ובי יכלה כלומר לכן התפייס ומחול. ושעור הכתוב והענן סר וכו' ויפן וכו' אמר אהרן הנה בהסיר הענן העון שלט כח הענן ללקות לכן אל תשת עלינו את החטאת ללקות ולשלוט ולהתפייס בין על אשר נועלנו להשוות עצמנו אליך לומר הלא גם בנו דבר בין על אשר חטאנו בחשדה להוכיח:

או ע"ד ז"ל במ"ש ז"ל בספר הזוהר על פסוק גם ה' העביר חטאתך שעל ידי מה שהתודה העביר הוא יתברך הקטיגור מלקטרג לפניו וזהו העביר חטאתך שהוא הקטיגור הנעשה בחטא שהוא החטא עצמו שע"י מה שהתודה דוד ואמר חטאתי וא"ל גם ה' וע"י וידוייך העביר חטאתך מלקטרג לפניו. ובזה יאמר אל נא תשת עלינו חטאת שיהא לפניו יתברך מקטרג עלינו כי הלא גם אנו מתודים ואומרים נועלנו וכו' וכאשר על יד וידוי מעבירו יתברך כמדובר. כן קבל וידוייני ומחול ויעבירהו הוא יתברך ולא תקפיד באופן שנמצאת שאל תשת עלינו חטאת לקטרג עלינו למעלה משא"כ אם אינך מוחל שתהיה כשת עלינו את החטאת לפני ה' לקטרג עלינו:

או יאמר אל נא תשת עלינו חטאת לחשבו שוגג שהוא חטאת בין אשר נואלנו להשוות עצמנו לך בין אשר חטאנו בתוכחה פן אתה תמחול גדר שוגג וה' יחשיב למזיד רק תמחול הכל בהנחת מזיד:

או יאמר בי אדוני ע"ד הראשון והוא כי נגע צרעת כי תהיה באדם על לשון הרע. כי כח טומאת הנעשה מהעון הוא החל באדם לנגע צרעת. וע"י הכהן מסתלק ע"י תשובת המוכה כמפורש במקומו. ובזה נבא אל הענין והוא שאמר אהרן כשפנה אל מרים והנה מצורעת. אמר הנה בי אדוני התיקון כי כהן אני ועלי לסלק כח טומאת העון על יד הסגר כמשפט כל נגע צרעת אך עתה שאיני יכול כי כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי קרוביו. לכן בהעדר תיקן על יד כהן ישלוט כח הטומאה ההיא תמיד ולא עליה בלבד כ"א יחול גם על שנינו. ואפילו נאמר שאין הדין רק שנגעי עצמו היא שאין כהן רואה. אך רואה נגעי קרוביו. יש טעם אחר שאין אני ראוי לסלקו. והוא כי הלא גם אני חטאתי עמה בזה כי הלא עון זה היא אשר נואלנו יחד אני והיא והכח טומאה נעשה בין שנינו. ואיך אוכל

נכה בו וחציו ממני והוא כרואה נגעי עצמו. וגם זה היה אפשר לומר שרמז באומרו בי אדוני לומר שבי עצמי גם הוא חטא וזה כמדובר:

או יאמר הנה בבואי לבקש על אחותי ואני גם כן חטאתי ואיך אבקש על חבוש להתירו טרם אתיר עצמי תחלה. לז"א הנה בי בקרבי בחשיבות היותך אדוני היית. כי אני יודע מחשבות לבי באופן לא היה החטא רק מן השפה ולחוץ. בין באשר נואלנו בהשואה בין באשר חטאנו בתוכחת. ואם תאמר שאולי לב מרים לא כן היה. הנה עם כל זה יש לך למחול מפני כבודך שאל נא תהי כמת כי המצורע קרוי מת כנודע וזה על כבודך. כי הלא במה שיצא המת הנזכר הוא גוף מרים מרחם אמו של אדוני הנזכר. נמצא כאלו אתה והמת הנזכר לאחד תחשבו. ובהאכל הצרעת הוא כהאכל חצי בשרו של אדוני הנזכר:

פסקה יג

ויצעק משה וכו'. ארז"ל שקיצר בתפלה שלא יאמרו אחותו בצער והוא מאריך. והנה ראוי לשים לב אל אומרו לאמר שלא יצדק לאמר לזולת. והיה אפשר לומר שהוא ע"ש מ"ש ז"ל על ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר שאמר משה לא אזוז מכאן עד תשיבני. כן יאמר פה לאמר עד אמור לו הוא יתברך שקבל תפלתו. וע"ד הפשט יאמר במה שאמרו ז"ל אל טעם הקיצור שהוא שאם היה מאריך יאמרו אחותו בצער והוא מתעכב ומאריך על כן קיצר. וע"ד זה יתכן לשית לב אל או' ל' צעקה ואומרו לאמר. והוא כי אמר משה אוי לי אם אקצר שיאמרו שלא חש על צרת אחותו ואדרבא מתנקם על דברה נגדו. ואם אאריך יאמרו אחותי בצער והוא מאריך. ע"כ מה עשה להורות כי צר לו עליה לא התפלל בנחת רק ויצעק כצועק מכאב לב כי נפשי מרה לו. וקצר במלות לתקן הכל בקיצור על שהיתה בצער והצעקה במקום אריכות להורות כי צר לו עליה. וז"א לאמר כלומר ויצעק אל ה' ולמה בצעקה ולא בנחת הלא הוא לאמר וכו' הוא על שבא לאמר אל נא כו' שהיה קיצור נמרץ. על כי בחר בלשון צעקה שלא יאמרו שקיצר על שלא חש על צערה או שמח לאידה ח"ו. כי בצעקי יורה כי מר לי מאד. וענין התפלה יהיה שאמר בבחינת אל שהיא מדת חסד וגם בבקשתי עם היותי נעלב שמורה שמחלתי לה. וז"א נא לשון בקשה שאני המבקש שהוא. א' מצדך כי עתה אל בעל החסד והב' מצדי שחטאה לי ואני מחלה פניך עליה ואומר נא לשון בקשה. יתחברו שני הדברי' ורפא נא. ושלישית והיא למענה כי צדקת היא וז"א לה:

או יאמר בשום לב אל אומרו שתי פעמים נא. והוא במה שידענו כי תואר האל שהוא בחינת החסד מתייחס אל הכהן כנודע מספר הזוהר. ואמר הנה תרופת נגע הצרעת היא ע"י כהן. ועתה איננו כי אין אהרן רואה נגעי קרוביו. ע"כ צריך בחינת הכהונה עליונה

היא מדת אל. וז"א אל נא. כלומר אל הוא הכהן והמרפא עתה במקומו. ומה הפרש יהיה בין זה לזה אם לא שע"י כהן בשר ודם צריך הסגר שבעת ימים. ועתה להיות על ידו יתברך יהיה כרגע. וזה אמר אחר שאל נא ולא כהן בשר ודם אם כן רפא נא לה בלי שהות רק עתה. והשיב הוא יתברך כי אי אפשר להיות בלי שהות כי הנזיפה צריכה שבעת ימים על כל פנים. ומזה נראה שבאהרן אפילו נזיפה לא היה. והוא מן הטעם שכתבנו למעלה. ויהיה ראוי למה שפירשנו שאומרו וילך חוזר אל האף לסלק הקטיגור לרחם עליו הוא יתברך:

פרק יג

פסקה ב

שלח לך אנשים וכו'. הנה על ה' ועל משיחו נוראות יפלא הפלא ופלא למה זה צוה אל משה לאמר שלח ישלח אנשים ויתורו את ארץ כנען כי הוא ידע מתי שוא וטוב טוב היה לעכב בידם. גם על משה יפליא שלא בקש מלפניו יתברך על זאת לבלתי שלחם כי לולא ידע משה כי ברע המה למה התפלל על יהושע שינצל מעצת מרגלים ומה גם למה שפי' רש"י שאמר הקב"ה למשה אני איני מצוה לך אם תרצה שלח. שא"כ איפה היה ראוי ישתטח לפניו יתברך למונעם מללכת אחר הודיע ית' אותו כי ברע המה:

וגם על יהושע יפלא מה היה עם לבבו לשלוח אנשים מרגלים אחרי ראותו אשר קרה לכל ישראל עמו יתברך על זאת. כי הוא הראות קוטן אמנה חלילה. וטוב היה לבטוח בה' ולצאת חלוצים למלחמה לפני ה' מבלי פנות אל שלוח מרגלים:

והנה על הקושי הלז על דבר יהושע אחשבה כי השי"ת דבר בקדשו התנצלות אליו במקראי קדש סיפור המאורע. באומרו וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים וכו'. והוא בשום לב אל מאמרי הכתובים. (א) למה זה הודיעני ששלחם מן השטים. (ב) אומרו חרש לאמר. כי הם שני הפכים בשתי תיבות ומה זו שתיקה ומה זו אמירה. (ג) כי כל לאמר הוא לאמר לאחרים מה שלא יצדק שם כלל. (ד) אומרו ראו את הארץ ואת יריחו כי הלא בכלל הארץ היא יריחו ולא עוד אלא שהיה לו להפך השיטה את יריחו ואת הארץ. (ה) כי המה לא עשו כן כי לא תרו את הארץ רק את יריחו לבדה. (ו) אומרו למלך יריחו לאמר כי לא יצדק בזה לאמר לאחרים. (ז) באומרו וישלח מלך יריחו אל רחב וכו' מי הגיד למלך כי הלכו בית רחב כי לא נאמר לו רק באו הנה הלילה ואפשר היה בבית אחר. ולמה לא שלח כמסתפק רק כאלו היה ברי לו כי שם היו. (ח) הכפל שאחר או' הבאים אליך אמר אשר באו לביתך ולמה הודיעה כי לחפור את הארץ באו אחרי כי גם אם לא היה רק לחפור את יריחו לבדה היה קשה: (ט) או' ותצפנו כי

מהראוי יאמר ותצפנם כי זה הכריח לרז"ל לומר כי האחד היה פנחם. והנה כמו זר נחשב בצד מה לפי דעתם אומרו אח"כ ותטמנם לשון רבים. (י) אומרו כן באו אלי וכו' כי מלת כן מיותרת:

אמנם הנה יהושע פחד ורגז מעון פעור שעדיין לא הטהרו ממנו כשליחות יהושע עצמו אל בני גד ובני ראובן באמור להם המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו וכו.. והנה העון ההוא היה בשטים מקום אשר שם יהושע כי משם נסעו לכבוש את הארץ. וע"כ מדאג' מדבר ולהסיר מורך מלב ראשי עם הארץ ולחזק את לבם ממורא עון השטים פן יהיה להם למוקש ע"כ רצה לנסות אשר ישים ה' בפי האויבים. כאשר עשה גדעון סי' מאשר יתן ה' בפי אויביו עד שמע פתרון חלום האומר אין זה כי אם חרב גדעון בן יואש. וכאשר עשה יהונתן בן שאול אשר אמר לנערו אם כה יאמרו אלינו עלו וכו'. כן רצה יהושע לשמוע מה בפיהם גם המה. וז"א חרש לאמר כלומר כי הם ילכו לא לתור רק אין אומר ואין דברים רק חרש ושתיקה כדי לאמר שכנגדם לתומם כי יתנו לב לתומם לשמוע את אשר ישים ה' בפיהם. והוא מעין ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר שארז"ל שהוא לשיאמר ה' תשובה שאמר איני זז מכאן עד שתשוב לי תשובה. כן יאמר פה לאמר שכנגדם אם תהיה הוראת מורה לבב המורה כי ה' הסגירם ויאמר השמד אם אין. וכן היה כי פתח אמרי יושב הארץ אשר השמיעם ה'. הלא היה מאמר רחב באמור ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם ונשמע וימס לבבינו וכו'. ובדבר הזה התאזרו כח המרגלים וכל ישראל השומעים את בשורתם. יתכן מה שלא הלכו למקומות אחרים כ"א ליריחו וגם שלא סבבו בעיר כדרך האתרים רק בית רחב בלבד. אמנם למה שכל כונתם לא היתה כי אם לשמוע מה בפיהם אם הם רכי לבב ויראים או הם עזי נפש לעומת בני ישראל. וע"כ כשמעם נעשתה שליחותם וישובו מתור הארץ ולא הלכו אנה ואנה אל א' מערי הארץ זולת יריחו. ולמה שאמרו ז"ל כי כלב ופנחס היו אפשר נרמזו שניהם בשתי תיבות אלו חרש על כלב שהחריש את ישראל כד"א ויהס כלב. ולאמר לפנחס שהוא כהן משוח המלחמה שהוא המכריז ואומר שמע ישראל אתם קרבים היום וכו'. וזהו לאמר שאומנותו אמירה. ובחר ביריחו כי משם תרים את הארץ כלה כי משם ישמעו אם הרך לבב כל יושבי הארץ אם אין. והוא כי אמרו רז"ל שרחב היתה מיוחדית לל"א מלכי הארץ ואלי' היו מגלין את לבם. וע"כ אמר וכי נמוגו כל יושבי הארץ שאל"כ מי הגיד לה את לב כל יושבי הארץ. וע"כ מאז שלחם אמר להם ראו את הארץ ואת יריחו. שטר' ראות' את יריחו כלה והתהלך בה יראו את הארץ שמה שהיא תגיד להם את לבם. ועל כן לא הלכו רק בית רחב. ומן הטעם הזה ויאמר למלך

יריחו לאמר וכו' והוא כי המגיד למלך לא ערב אל לבו להלשין אותה בשמה אל המלך כי אהובת המלכים כלם היא וגדולת המעלה ונפלה חתיתה עליו. ומה גם אם יבוקש הדבר ולא ימצא כי גם מלך יריחו יהיה לו לאויב. ע"כ בחר לשון ערומים ואמר דברים שיובן משמען שהם בית רחב ולא יזכירנה. וזהו ויאמר למלך יריחו לאמר שנאמר לו דבר שהוא לאמר המלך מה שיבין מהדבר שיאמר כי בית רחב המה שיוכלו לומר לו אתה הוא האומר ולא אנחנו. והוא כי נאמר לו הנה אנשים באו הנה הלילה לחפור את הארץ כי ממוצא דבר יבין איך באו הנה אל מקום פרטי לחפור את הארץ בכללות אם לא שבאו בית רחב היודעת מאד את לב מלכי הארץ כלם. והמלך הבין בדברים וישלח אל רחב עם שלא הזכירוה לפניו. ואחרי אמרו הבאים אליך חש המלך פן יובן מזה כי באו אליה כדרך כל הארץ כאומרו הבאים אליך כד"א הבה נא אבא אליך. על כן חזרו פירש ואמר אשר באו לביתך כלומר מה שאמרת הבאים אליך פירושו אשר באו לביתך. ושמא תאמר מאין לו בשורה זו כי באו לביתך הלא הוא כי ידעתי כי לחפור את כל הארץ באו ואין מקום מיוחד בחפור את כל הארץ פעם אחת אם לא אצלך. אז השיבה ואמרה כן באו אלי וכו' לומר כן כדרך הזה שפירשת הוא מה שבאו אלי האנשים שאמרת אשר באו לביתך ולא כאשר היה מובן מלשונך בראשונה באומרך הבאים אליך:

או יאמר בשום לב אל אומרו ותצפנו לשון יחיד. כי עשתה בערמה להצפין ולכסות הענין לבל ישיתו לב אל המרגלים אשר היו אז לפניה. על כן תפסה אותם בידי שלוחי המלך וזהו ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו את הענין בזה ותאמר כן באו אליכו' לומר האם שני אנשים בלבד באים לביתי שאדרוש מאין המה הלא כן כאשר באו אלי האנשים האלה אשר לפניכם ולא ידעתי מאין המה. וכאשר לא ידעתי מאין באלה כן לא ידעתי גם במרגלים. ובמרמה דברה למען החזיק בלבבם כי לא אלה המרגלים כי אדרבא מהם לוקחת ראיה אל המרגלים:

או יאמר במ"ש ז"ל שהא' היה פנחס והיה יכול להסתיר לעיניהם ואפשר שלא נעלם ממנה כי הגידו לה כי יש לאל יד א' מהם לעשות כן מפני פחד יושבי הארץ. ושזה יאמר כי ותקח האשה את שני האנשים בידיה ותצפנו בפניהם את הא' לעיניהם שבצוויה נסתר ונצפן. ותאמר להם כן כאשר ראיתם בשני אלה שהאחד איננו כן באו אלי האנשים אשר אתם מבקשים כאחד הזה שנמלט לעיניכם ולא ידעתי מאין המה שיכלו לעשות כן. כי הנה ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו וכ"כ קלו וימלטו שאין עין יכלה לראות האנשים. ולהיותם אנשים אפשר כי אין זה רק קלות המרוץ לכן רדפו מהר אחריהם כי תשיגום.

כלל הדברים כי אין על יהושע אשמת דבר על שלוח המרגלים כי לא לתור שלחם רק דרך סימן לראות מה בפיהם כמדובר. אך על אשר שלח משה לתור את הארץ הלא כמו זר נחשב על ה' ועל משה עבדו. ולהשיב על מרע"ה האומר וייטב בעיני הדבר אומרו בילמדנו אמרו ישראל למרע"ה נשלחה אנשים כו'. שהרי שמעו שאנו נכנסים ועושין להם בתי מטמוניות אם מטמינים ממונם ולא נמצא. כלומר נמצא דברו של הקב"ה שאמר ובתים מלאים כל טוב כו' בטל. אלא ילכו מרגלים ויראו לנו את הארץ אין כתיב כאן אלא ויחפרו לנו ילכו ויעמדו על מה שחפרו בארץ. כיון ששמע כן נלכד בידן שנאמר וייטב בעיני הדבר וכו' ע"כ. והנה כמו זר נחשב. איך ערבו לו דברי בטלה כאלה כי מי ישמע בדבר הזה שהיו הולכים לבקר המטמוניות ולא ילעג למו כי מי יכנס בחדרי משכיתם ולא ירים את ראשו. אך אחשוב כי ראה חכמי דור דעה מפיהם יוציאו מלין רחוקים מלבב אנוש שמוסרים עצמם למיתה בלי דעת. ע"כ גזר אומר לאמר אין זה אם גודל בטחון אשר בלבם למען הוציא דבר ה' לאמתו. כי על האמנתם הגדולה יכנסו בחדרי משכיתם. ולא יזוקו מעין ולכל בני ישראל היה אור במושבותם שארז"ל במושבותם של מצרים שהיו נכנסים תוך חדריהם ומחפשים תיבותיהם ולא היה ניזק א' מהם. באופן שע"ד זה נלכד בידם. ועל הנוגע אליו ית' ארז"ל אמר ר' יהושע ב"ל למה היו דומין למלך שזימן לבנו אשה נאה בת טובים ועשירה א"ל המלך זמנתי לך אשה בת טובים ועשירה אין כמותה בעולם. א"ל הבן אלך ואראה אותה שלא היה מאמין לאביו מיד הוקשה הדבר והרע לאביו אמר מה אעשה אם אומר לו איני מראה אותה לך עכשיו הוא אומר כעורה הוא לפיכך לא רצה להראותה. לסוף א"ל ראה אותה ותדע שלא התלתי בך ובשביל שלא האמנת לי קונם שאין את רואה אותה בביתך אלא לבנך אני נותנה. כך הקב"ה אמר לישראל טובה היא ולא האמינו אלא אמרו נשלחה אנשים לפנינו. אמר הקב"ה אם מעכב אני עליהם מה הם אומרים לפי שאינו טובה לא הראה אמר הקב"ה יראו אותה ובשבועה שאין א' מהם נכנס לתוכה שנאמר אם יראו את הארץ אלא לבניהם אני נותנה ע"כ. כי הנה בקשו רז"ל טוב טעם אל שלחו ית' מרגלים עם היות צפוי לפניו אשר יעשו. והנה עדיין יש קושי כי הלא עם כל זה טוב טוב היה לבלתי ישלחם כי הלא רבתה התקלה מאלו לא הלכו לפי הנראה. ועוד כי אין המשל דומה לנמשל כי שם טרם ילך הבן לראות את האשה נדר שלא יראה את כלתו בביתו עם שלא יוסיף עוד על חטאתי. ובנמשל לא נאמר רק אחרי הוציאם את דבת הארץ רעה בשובם מתור הארץ:

אמנם הנה דקדק בלשונו כי רב מאד רעתם אם היה מעכבם מללכת מאשר היה בשלח אותם. והוא כי מתחלה הטילו ספק במאמרו יתב' והיו מקטני אמנה על כן להסיר

הספק אמרו נשלחה אנשים וכו'. ועל זה אמר הוא ית' הנה עד כה חטאו בהעדר אמנה כמסתפקי'. אך אם אעכב בידם הלא יחזיקו לאמר שאינה טובה ויחשיבו להקב"ה למהפך האמת חלילה והוא עון משולל כפרה. על כן טוב טוב לשלחם ויראו כי אלהי אמת אני ולא נפל מדברי ארצה. ולא יהיה עונש נוגע אל אמתתו ית' חלילה רק מאסם בארץ חמדה בלבד. ועל הקושיא השני כי בנמשל על עון אומרם נשלחה אנשים לא היה אומר הוא יתב' אם יראו את הארץ וכו' רק על הוסיפם חטאת על חטאת ויוציאו דבת הארץ רעה וכו'. אך במשל על שאמר הבן אלך וארא נדר האב שלא יראנה. יתכן כי באומרו ית' שלח לך אנשים וכו' נרמז באומרו אשר אני נותן לבני ישראל כלומר לבנים של ישראל אלה ולא לישראל עצמם. ומה שלא הביאו ראיה רק מפסוק אם יראו את הארץ וכו' הלא הוא כי משם הובא ראיה אל פירוש זה בכתוב באומרו לבני ישראל. הלא היא כי הנה יש כפל באותו הפסוק שאחר אומרו ולא שמעו בקולי ואם יראו את הארץ וכו' חזר ואמר וכל מנאצי לא יראוה כי הלא על אותם שאמר אם יראו את הארץ וכו' הוא מה שחזר ואמר וכל מנאצי ועוד כי בתחלה לא אמר רק ולא שמעו בקולי ואחרי כן קראם מנאצים. ואם אומרו מנאצים הוא על העשרה מרגלים הלא גדול ענשם מהעדר ראותם את הארץ אך יאמר הנה הרואם את כבודי ואת אותותי כו' ולא שמעו בקולי באומרם שהארץ טובה ורצו לראותם מזה בלבד ראוי אם יראו את הארץ כו' טרם ינאצוני בדבת הארץ רעה. ומה גם אחרי כן כי כל מנאצי לא יראוה זולת מה שיגדל ענשם על מה שהוסיפו לחטא. הנה משם ראיה כי טרם הוציאם הדבה נגזר עליהם שלא יראוה. ואין זה כי אם שעל שלא האמינו נתחייבו שהם לא יראיה. והוא הוראה על פירוש הפסוק לבני ישראל. ובזה יצדק המשל עם הנמשל שאל"כ במשל לא המית את בנו רק שלא יראנה בביתו ובנמשל המיתם עם סירובם נגזר שלא יראוה. ועל החזיקם בדבה מתו בשנת ששים. ומכלל מז"ל מצאנו ראינו כי גם שהכל גלוי וצפוי לפניו ית' עם כל זה בחירת האדם חפשית להרע או להטיב. שע"כ תמיד חושב מחשבות לעשות באופן תטה בחירתם אל היותר נקל שאפשר. כי ע"כ לבל יחזיקו לבלתי אמת מאמרו יתברך אשר אמר כי טובה הארץ ותגדל רעתם בחר בשליחותם. וכמז"ל שמשה לא רצה לשלחם עד יגלה לו הוא ית' מי הוא הצדיק שבכל שבט ושבט למען יוכן לבלתי הכשל כמ"ש ז"ל על אמרו כלם אנשים שהוא ככל אנשים שבמקרא שהם כשרים וכמו שאמרו ז"ל צדיקים היו באותו שעה. וכן באומרו ע"פ ה' שהיה משה אומר להקב"ה פלוני משבט פלוני וכו' והיה אומר לו הקב"ה צדיק הוא וכן בכל שבט ושבט:

ובזה נבא אל ביאור הכתובים והוא בשום לב אל קצת הערות הראוית. (א) באומרו שלח לך כי מלת לך היא מיותרת וידוע מאמר רש"י ז"ל לך לדעתך אך לא מצינו כיוצא בו בכל מלת לך שבמקרא. (ב) אומרו ויתורו ומהראוי יאמר לתור כמאמר הכתוב אחרי כן וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען. (ג) אומרו אשר אני נותן וכו' מי לא ידע כי ארץ כנען הוא אשר ית' נותן לבנ"י. (ד) אומרו איש איש אחד איש אחד זה פעמים כי הלא באמור איש אחד למטה היה מתפרש שהיא איש אחד מכל שבט כד"א ואקח מכם וכו' איש אחד לשבט ולא נאמר שם שתי פעמים. (ה) אומרו תשלחו שמשה וישראל יחד ישלחום ולמעלה אמר שלח שיהיה הוא לבדו המשלח וכן אחרי כן אמר וישלח אותה משה וכו'. (ו) אומרו כל נשיא בהם כי טוב טוב היה לקצר ולומר מתחלה נשיא א' נשיא א' למטה אבותיו וכו' ולא שיאמר איש אחד ויצטרך אח"כ לפרש שיהיה כל נשיא בהם. (ז) אומרו ראשי בני ישראל המה שהוא מיותר. (ח) אומרו ואלה שמותם גם הוא מיותר שהל"ל מיד למטה ראובן וכו'. (ט) בסדר הזכרת הנשיאים למה הפריד את זבולון מישששכר והכניס בנתים את אפרים ובנימין וכן בין מנשה לאפרים הכניס את בנימין וזבולן ולא עוד אלא שמקדים את אפרים למנשה. (י) למה במנשה הזכיר את יוסף באומרו למטה מנשה ובאפרים לא נזכר יוסף. (יא) למה הקדים אשר לגד הגדול ממנו ולמה הפריד בין דן לנפתלי ואחיו. (יב) אומרו אלה שמות האנשים וכו' אחר אומרו למעלה ואלה שמותם ולמה לא אמר ויקרא משה להושע וכו' מיד כשהזכירו ואמר למטה אפרים הושע בן נון ואמר ויקרא משה וכו'. (יג) אומרו וישלח אותם משה פעם שנית. (יד) אומרו עלו זה בנגב וכו' מלת זה יתירה וגם אומרו ועליתם את ההר הל"ל אל ההר או על ההר כי לא העלו את ההר עצמו. (טו) אומרו וראיתם את הארץ וכו' וחזר שנית ואמר ומה הארץ וכו'. ועוד שלישית אומר ומה הארץ השמנה וכו' למה יזכיר דבר אחד זה שלש רגלים. ולמה הפסיק בין ענין הארץ בענין העם באומרו ואת העם וכו' וכן בין מה הארץ אשר הוא יושב כו' לאומרו ומה הארץ השמנה היא כו' באומרו ומה הערים וכו' הבמחנים וכו'. (טז) באומרו היש בה עץ כו' כי הלא בכלל השמנה היא נכלל היש בה עץ וכו'. וגם אומרו עץ לשון יחידי כי על כן יש מרז"ל אומרו שהוא על איוב. (יז) באומרו ויבא עד חברון כי ארז"ל שנא' לשון יחיד שהוא על כלב לבדו שהלך ונשתטח על קברי האבות שיצילוהו מעצת מרגלים כי הלא כמו זר נחשב שאם עצתם רעה בעיניו ירחק בעיניו ממנה וימאסנה ומה צורך לו להתפלל על קברי אבות ולהסתכן במקום בני הענק לבדו. וגם המבלי שמוע ית' תפלת צדיק כמוהו מבלי סרסורים הלך אל האבות. (יח) אומרו ושם אחימן וכו' מה צורך אל הודעה זו ושחברון שבע שנים נבנתה וכו'. (יט) אומרו

ויבאו עד נחל אשכול למה הזכיר תואר האשכול טרם כריתתו ומהראוי יאמר ויבואו עד נחל חברון ויכרתו וכו' למקום ההוא קרא נחל אשכול ושהיה על אודות האשכול וכו'. (כ) עוד קושיא דרך כלל על משה לאמר מה היה שלא ביקש רחמים על כללות המרגלים כי אם על יהושע ואם הוא על שהיה תלמידו הלא גם כלב היה גיסו ותלמידו ומה גם עתה כי נהפוך הוא כי עתה יאמרו כי משוא פנים יש בדבר:

אמנם במה שכתבנו. כי עם שהידיעה אמת הבחירה חפשית וטוב לבקש ולהכין הכנות להטות הבחירה מהרע אל הטוב נבא אל הביאור בס"ד. והוא בהזכיר שני מאמרי רז"ל. א' מז"ל על אלדד ומידד מתנבאים במחנה שאמרו שהיתה נבואתם משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ והוא ראשי תיבות של מתנבאים משה תנוח נפשו באור אדני יהושע מכניס. מאמר שני והוא מז"ל שלא מנע הוא יתברך את משה מלמות בארץ אלא בשביל דור דעה המתים. במדבר משל למי שאבד מעה במקום אפל והיה מבקש אור נר לחפש אחריו ולנוטלו ולא היה מוצא מה עשה נטל דינר זהב והטילו שם והתחיל צווח על הנר בשביל הזהב ומיד נתנו לו ומצא הזהב והמעה אגבו כן בזכות משה באים דור המדבר עמו לעולם הבא עד כאן ענין מאמרם. והנה ידוע כי לא נפלו דור המדבר רק על עון מרגלים נמצא כי לולא עון מרגלים היה משה נכנס לארץ:

ובזה נבא אל הענין שאמר הקב"ה למרע"ה. הנה מבקשים ישראל לשלח מרגלים ובזה יש צרה לישראל כי במדבר הזה יפלו וגם צרה לך שבשבילם תשאר במדבר ולא תכנס לארץ. וע"כ דע לך כי איני חושש בעצם רק עליך כי על ישראל המה הסבו רעתם וז"א שלך לך כלו' להנאתך לבלתי תשאר במדבר אני מצוך שאשר תשלח שיהיו צדיקים וז"א אנשים כנודע מרז"ל כי כל אנשים שבמקרא חשובים וצדיקים וכן אמרו כלם אנשים כשרים היו באותה שעה. והוא במה שכתבנו שהבחירה חפשית ויהיה עזר כנגדה היותם צדיקים אלו לא יטו מאחרי ה'. וזה שאמרתי שהבחירה בידם עם היות שהידיעה היא שלא יעשו כמאמרם באומרם ויחפרו לנו את הארץ שלא היו חפצים לתור רק להורות להם את הדרך ילכו בה ואת הערים אשר יבאו אליהן. אך וידעתי כי ויתורו כדרך האתרים המרגלים את הארץ וע"כ לא נאמר לתור. ועם היות ידיעתי כך אמרתי שאינה מכרעת. ותשלח אנשים צדיקים להיות מעיר לעזור אל הבחירה ובעיני שכלך תראה כי מה שמבקשים לתור הוא גם כפי שכל אנושי בלתי צודק וראוי כלל כי הלא לא' משתי סיבות ישתלחו מרגלים ללכת אל עיר או לראות הטובה הוא לבלי יגעו לריק או לראות אם עז העם החזק הוא הרפ' המעט הוא אם רב אולי לא יוכלו להם וימנעו מלכת אל עיר. על שתי אלה. אמר הוא ית' אם כונתם היא לראות הטובה היא ארץ כנען המפורסמת צבי לכל הארצות כי

אפילו חברון שהיא פסולת ארץ כנען היא טובה שבע פעמים יותר מצוען מצרים עם היות שצוען היא מטיב כל ארץ מצרים ומצרים מטיב כל העולם. ועוד כי כל נותן מתנה לפי כבודו הוא נותן ולפי כבוד המקבל. וזו היא אשר אני ה' בורא כל נותן שודאי היא טובה לפי כבודי. וגם לפי כבוד המקבל שהיא לבנ"י שבשבילם נברא העולם ובכלל הדבר הוא בני בכורי ישראל ומי יתן לבנו בכורו ארץ גרועה מאשר יתן לעבדיו הם יתר העמים באופן שהיא טובה מכל ארצות גוים. עוד שלישית כלל בדבריו באומרו נותן כי כל נותן בעין יפה הוא נותן ובודאי כי טובה הארץ מאד מאד. ואם כונתם היא מאימת תושבי הארץ הלא זה היה אם בחרבם ובקשתם יירשו האך לא כן הוא רק אשר אני נותן כי אני הנותנה כבושה לפניהם באופן כי בזה תדעו כי מהיום גלותי את חרפת רעתם:

וטרם נבא אל הביאור נזכיר מאמרנו על משנת מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה כי קשה האם חיות וכח לפועל המצוה או עבירה לגרור כיוצא בהם אך הוא כנודע מחכמינו ז"ל כי מהמצוה נעשה מלאך קדיש והוא סניגור לעושיה והוא הסובב ומסבב לגרר מצוה כיוצא בה וכן מהעבירה נעשה רוח טומאה מלאך רע הוא קטיגור לפניו יתברך וכח ואל לו לגרור עבירה כיוצא בה שהוא מהסיבות מתהפך בעושי' ובזרעו לגרור דומה לו. ובזה נבא אל הענין והוא כי הנה היה אפשר יאמר מרע"ה הנה כאשר תבחר צדיקים למען צדקתם תגרום טובה כי מצוה גוררת מצוה. ע"כ כלם ראויים ללכת זולתי שנים מהם אשר משבט יהודה ואשר משבט יוסף והוא כי יהודה הוא אשר אמר לאביו הכר נא הכתונת בנך היא וכו' ויוסף הביא את דבתם רעה ע"כ למה שעבירה גוררת עבירה היה פחד פן עין יהודה אשר הביא בשורה רעה אל אביו יהיה מתגלגל ובא בזרעו לחטא כיוצא בו להביא שמע שוא מהארץ. וכן בזרע יוסף פן עין הביא אל אביהם את דבתם רעה יהיה גרמה אליהם להביא דבה רעה על הארץ. והנה אם ככה הוא יתברך היה עושה לא היה אפילו אחד מהמרגלים עושה טובה ודובר שלום כי הנה יהושע וכלב אשר מלאו אחרי ה' א' מיהודה וא' מיוסף. ע"כ מעתה היה דבר ה' אל משה לאמר איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו לומר ב' אנשים הם הראוים שאיתם תשלחו בעצם וז"א איש אחד איש אחד זה פעמים על כל אחד ואחד ובכל אחד טעם כמרים קול ואומר איש אחד איש אחד. שהלא על כל אחד תרימו קול לומר שעליו דבר המעכבו וסיבת העכוב לכל אחד הוא מצד אבותם וזה רמז באומרו למטה אבותם דעו כי אין אבותם מנגדם כי אם שאותם תשלחו בעצם וראשונה. ועדיין היה אפשר לומר כי מיוסף לא ילך כי אם א' כי הלא מה שיוסף נוטל פי שנים בארץ הוא מחמת בכורה וב' החלקים מכח אחד יבאו ואם כן נשיא אחד יספיק לרגל בעד ב' חלקיו ואם ככה היו

עושים היה אפשר ילך איש משבט מנשה הוא גדי בן סוסי ולא יהושע מאפרים והיה נגרע מהשנים המביאים שמע טוב אחד מהם הוא יהושע. ע"כ אמר כל נשיא בהם לומר כל מי שיש נשיא בהם למה שישלח ממנשה ומאפרים שכל אחד יש נשיא בהם ויבא גם יהושע אתם. והנה רצה הקב"ה יהיה משה המברר מי הם אנשים צדיקים כי הוא יכיר בפנים ע"ד מ"ש ז"ל על ואתה תחזה אנשי חיל וכו'. ואחרי כן הוא וכל ישראל ישלחום וזהו שלח לך שהוא על ידך למה שיהיו אנשים צדיקים ככל אנשים שבמקרא ואחר כך תשלחו אתה וישראל. ועד כה לא היו ישראל מעכבים בחשבם שישלחו פחותים כדרך המרגלים שדרכם לשלוח קלי עולם מפני שהם מסתכנים. אמנם בשמעם כל נשיא בהם משכו ידיהם והוא כי המה הורו בטחון באומרם שלא מיראה והעדר אמנה שאלו מרגלים רק נשלחה אנשים וכו' להורות להם את הדרך אשר יעלו בה ואת הערים וכו'. אך לבם לא כן רק מיראה. ע"כ מתחלה חשבו לשלוח אנשים ריקים מדלת העם כמשפט לכל מרגלים ועל כן לא שמו לבם אם יסתכנו. אך בשמעם כל נשיא בהם אמרו בלבם איך ישימו בסכנה ראשי ישראל על כן מאנו לשלוח. אז נתחלפה השטה ומה שהיה למשה ולישראל דרך כלל לעשו' שהוא מציאות השליחו' עשה משה לבדו וזהו וישלח אותם משה. ומה שהיה לו למשה לעשות שהוא לברר מי ומי ההולכים שיהיו צדיקים עשה הוא ית' וזהו על פי ה'. והוא מאמרם ז"ל שהיה הקב"ה אמר פלוני צדיק הוא וכו' כי כשרים היו כאותה שעה ואומרו ממדבר פארן שהוא מיותר הוא לומר שבשלחם ממדבר פארן היו כלם אנשים כלומר צדיקים. אך אחרי כן נתקלקלו. והנה חל על המקרא חובת ביאור שני דברים. א' למה היה על פי ה' ולא הספיק משה לבדו להכיר הטובים. שנית למה לא שלחום כל ישראל עם משה. על כן על הא' אמר כלם אנשים לומר שאם היה ע"י הכרת משה רבינו ע"ה אפשר למה שהוא בשר ודם ישגה באחד מהם אך בהיות על ידו ית' יהיו כלם אנשים שהוא צדיקים. ועל השנית למה לא ישלחום ישראל אמר ראשי אלפי ישראל המה כלומר וע"כ לא רצו ישראל לשלח את ראשי אלפיהם כמדובר. ונחזור אל הענין כי למה שעבירה גוררת עבירה ונמצא באבי שבט יהודה ובאבי שבטי יוסף חלאת דבה רעה והיה גורם בא תקלה על יד זרע כל אחד מהם. על כן בראות מרע"ה כי כן אמר בלבו הנה כללות הנשיאים אין להם גרמת נזק שאתפלל עליהם זולתי נשיאי יוסף ונשיא יהודה. ואם אתפלל בעד כלב יאמרו שעל היותו בעל אחותי אני עושה. ואם על שבט מנשה יתרעם כלב. ואם אמנע מהתפלל על יהושע יאמרו כי אני שמח לאדו מקנאתי עליו שהוא כי שמע את אלדד ומידד מתנבאים ואומרים משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ. ע"כ יאמרו כי אמר משה בלבו אתה תשוב אלי הבאת ישראל לארץ כי

אשר ניתן ראש במקומי יקלקל ימות. ע"כ התפלל עליו ואמר יה יושיעך מעצת מרגלים והענין כי ארז"ל על פסוק עמלק יושב בארץ הנגב שעיקר עצת מרגלים היתה אומרם של עמלק יושב כו' שהוא כי היו ישראל נשוכים ממנו ואחזתם ממנו אימתה ופחד למען חמץ לבבם לבלתי בא אל הארץ. והנה שם יה הוא הממושכן עד הנקם מעמלק כד"א כי יד על כס יה כו' וארז"ל שנשבע שלא יהיה השם שלם עד בא נקמת עמלק. ואשר תפס אומנות שם יה והיחל להנקם מעמלק היה יהושע והוסיף הוא ית' לזרזו באומרו ושים באזני יהושע וכו'. ע"כ יאות כי השם ההוא יגן בעדו. וזהו יה יושיעך כלומר שם יה שהוא אוייב לעמלק יושיע אותך אשר קנאת לו ותפסת אומנתו מעצת מרגלים. היות עמלק נגד ישראל. אמנם כלב ראה עצמו בסכנה פן רוח דבת בשורה רעה אשר הביא יהודה לאביו תעמוד לפניו לפיק ולמכשול להכשילו ואין מושיע. ע"כ עשה בחכמה וילך חברונה אל המקום אשר האבות שמה שבכללם יעקב אבינו ע"ה הלא הוא אשר אליו היתה שמועה רעה אשר הביא יהודה. ואת יעקב בעצמו שם כלב לסניגור בינו לבין קונו ומכל שכן שימחול. והשטן יסכור פיו באומרו איככה אוכל להסטין להחטיא את כלב על אשר היחל עון זה ביהודה אם יעקב אשר אליו חטא הוא המלאך מליץ באופן שעולתה קפצה פיה. ועל פי דרכו אפשר כיון כלב לעומת עשרה כתות חלאת עון עשרה נשיאים אשר בחברתו פן יתאזרו עליו ויוכלו לו. בא לצרף לעומתם עשרה כתות לוית חן קדושה יתלוו אליו. והם הוא והושע ושם יה שנוסף בשמו וזכות תפלת משה המתלוה אליו הרי ארבעה וילך אל שלשה אבות וג' אמהות ללות את עצמו זכותם הרי עשרה:

ובזה אחשוב להבין מאמר הכתוב ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי. כי מהראוי יאמר עקב אשר מלא אחרי. אך במה שכתבנו כי רוח חלאת יהודה אשר הביא שמע שוא לאביו היה מחזר אחריו להחטיאו גם הוא בכיוצא בו. כי רוח טומאה הנעשית בעון היא הגוררת עבירה ועם כל זה גבר מאחיו אשר לא היה להם בזה ועם כל זה חטאו. והוא הכריע את הרוח ההוא המנגדו שכרו כפול. וז"א עקב היתה רוח אחרת עמו להחטיא ואעפ"כ וימלא אחרי ולא אחר הרוח ההוא ע"כ יכפל שכרו. וזה יתכן רמזו ז"ל בגמ' באומרם שכלב פירש מעצת מרגלים כי הלא כמו זר נחשב כי לא יצדק ל' זה אם לא במי שהיה בעצתם ופירש. אמנם כלב לא מצינו היה בעצתם כלל. אך במה שכתבנו יצדק. כי במה שהיה עמו רוח מחטיאו כהם ופירש ממנו הרי הוא כאלו פירש מעצתם ממש ולהיות שנשיא מנשה נמשך אחר ענין הביא יוסף את דבתם רעה ויבא גם הוא כמוהו מה שלא עשה כן נשיא אפרים. ע"כ במנשה נאמר למטה יוסף למטה מנשה כי נמשך אתר יוסף אך באפרים שלא נמשך אחר יוסף לא ניכר:

והנה במסרה ארבעה אפרים קמוצים. זה. ופסוק ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. ופסוק חבור עצבים אפרים הנח לו. ופסוק צרור עון אפרים כו'. ותהיה הכונה כי הנה חלתו כבוד לאפרים והזכירוהו קודם למנשה הבכור וקודם לזבלון שדרכו ליזכר סמוך לישׁשכר. על דבר כבוד יהושע אשר מלא אחרי ה'. והלא יצא עתק מפי איש לדבר נגד יהושע לומר מה הועיל במה שקמץ עצמו לצד א' ונפרד מעצת מרגלים וכבד את שבטו. אם גם קמץ עצמו מלבער ע"ג משבטו כי הלא ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו הוא ענין פסל מיכה כי היה חבור עצבים אפרים למה הנח לו ולא בערו. ע"כ משיב ואומר אל תתמה על החפץ. כי הלא צרור וטמון היה עון אפרים צפונה חטאתו ולא נתפרסמה עד אחרי מות יהושע כמפרש בספר שופטים. על כן אל יאשם יהושע שלא ביערו משבטו:

והנה על פי הדברים האלה היה ראוי להקדים את אפרים לישׁשכר. כמו שהקדימוהו לזבולן אשר דרכו לבלתי הפרד מישׁשכר כי בצל החכמה בצל הכסף. כי הלא גם נשיא ישׁשכר חטא כאחיו. כי ע"כ אחשבה שהיה מתלונן זבולן כאשר אחשוב בכונת המסרה כי סודי שנים במקרא א' גדיאל בן סודי ב' תעבוני כל מתי סודי. והוא שאומר גדיאל בן סודי אוי לי כי תעבוני כל מתי סודי והוא כי יהודה וישׁשכר וזבולן הם כאחד מדגל אחד. אמר אם היה מתעבני ומרחקני יהודה החרשתי כי הוא גבר עלי כי נשיא שבטו קדש שם שמים אך ישׁשכר גם נשיא שבטו חטא כמוני. וע"כ יאמר כמתלונן תעבוני כל מתי סודי הם בני דגלי בתמיה כלומר למה אגרע מישׁשכר אם כמוני כמוהו. אמנם להיות שעל שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדם. ע"כ לישׁשכר נעשה כבוד על התורה כי מבני ישׁשכר יודעי בינה לעתים. ועל העבודה חלקו כבוד לבנימין שעתיד בית המקדש להיות בחלקו כד"א ובין כתפיו שכן. ותורה ובית המקדש הם שני דברי אחדים כי שניהם מהששה דברים שקדמו לעולם אלא שהתורה קדמה לכל ע"כ חלק כבוד תחלה לישׁשכר ואחריו לבנימין. מלבד שבנימין נולד בארץ ע"כ חלקו לו כבוד בדבר הנוגע אל הארץ. ואח"כ על גמילות חסדים הזכיר את זבולן שהחזיק יד ישׁשכר בתורה. שאע"פ שאמרו כי בצל החכמה בצל הכסף לא המסתופפים בצל א' ישתוו במדרגה זה כי זה יתענג בדשן יותר מזה. ובפירוש אמרו רז"ל כל הנביאים לא התנבאו אלא למחזיקים ביד עוסקים בתורה אבל לעוסקים בה עין לא ראתה אלהים זולתך וכו'. ועם כל זה שוה לי החזיקו ביד ישׁשכר לתורה ליכתב קודם למנשה עם שכבר נזכר אחיו. והכניסו את אשר בין דן לנפתלי להעניש את נפתלי שנשתנה לרעותא כי דרכו להיות אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. ועתה נהפך לנחש לתת אמרי מרמס ודבה רעה ואת גד אשר כח ואל לו כי היה גבור מיתר אחיו כמאמרם ז"ל כי הוא היה חלוץ

היוצא לפני כל צבא יהושע להלחם בשלשים ואחד מלכים. ובהם נאמר וטרף זרוע אף קדקד כמו שאמרו ז"ל נכרים היו הרוגי גד במלחמה שהיה הזרוע וכתף עם הראש על גודל כח הבאתם. ע"כ מהראוי בל יהי מורך בלבבו כיתר אחיו באומרו אפס כי עז העם. ולא עשו כן רק נמס לבבו כהם. ע"כ נכתב אחרי כלם כדרך רכי הלבב לישאר באחרונה:

פסקה טז

אלה שמות האנשים וכו' . הנה אמרו רז"ל שהמרגלים על שם מעשיהם נקראו. ואין בידינו אלא אחד סתור בן מיכאל שסתר וכו' ונעשך מך לאל. והנה ע"כ היה אפשר לומר אולי לא היו שמותם העצמיים כן רק נשתנו לידרש על שם פעולתם הרעה. והיה הכרח לזה מיהושע כי בכל מקום נקרא יהושע וכאן הושע הוי אומר כי אין זה אלא להוכיח היות שינוי בשמות המרגלים מבמותם האמתיים וזה בנין אב לכולם. ע"כ אמר שנית אלה שמות האנשים כלומר שמותם העיקריים ולא שנשתנו לידרש. רק ששמותם מאז נכונו אל פעולתם זאת. וש"ת אם כי איך מצינו שינוי ביהושע לז"א כי נהפוך הוא כי שמו העיקרי הוא הושע אלא שמה שנקרא ביתר מקומות יהושע הוא כי ויקרא משה להושע בן נון יהושע ועל העתיד נקרא יהושע בכל מקום. וע"כ לא נאמר שקראו יהושע מיד כשהזכירו למעלה רק פה מהטעם הנזכר:

פסקה יז

וישלח אותם משה לתור וכו'. הנה מתחלה אמרו אליו שלא היו חפצים לתור רק לראות את הדרך ילכו בה ואת הערים וכו' אך הוא ית' גלה למשה כי לתור בלבבם כאשר כתבנו על אומרו ויתרו את ארץ כנען. על כן מה עשה משה שלחם לתור וזהו וישלח אותם משה לתור וכו' לומר הנה ידעתי כי לתור היא כונתכם לבל תענשו על מה שרימיתם וגם שתדעו כי נודעה כונתכם הנני משלח אתכם לתור את ארץ כנען. ולראות אם יענו ויאמרו חלילה לנו מלתור רק לראות את הדרך אשר נעלה בה אך שמעו והודו. ועכ"ז ויאמר אליהם אם כונתכם לראות בין אם יש פחד מהאויבים בין אם שמנה היא אם רזה אינכם צריכין לסבב את כל הארץ רק עלו זה בנגב ששם עמלק וענקים ומזה תראו כי נפלה חתת ה' עליהם כי אין דובר לכם דבר ועל טוב הארץ ושמנה ועליתם את ההר לא אמר אל ההר רק את ההר לומר כי תתנו עלוי אל ההר כי תאמרו הלא מעולה מאד ההר הזה כי אין דרך הר להיות דשן ושמן כבקעה וממנו תקחו ראיה אל כל השאר. ואם לא יספיק לכם וראיתם את הארץ וכו' והוא כי הנה כונת מרע"ה בזה להרים מכשול מדרך עם ה' בל יתחמץ לבבם בראותם עם רב ועצום וערים בצורות. ע"כ הקדים להם באומרו שישימו לב אל טוב הארץ ואמר באופן שיבינו מדבריו כי היותם רבים וגבורים שהיא וראיתם הא' אדרבא הוא סימן יפה כי הוא ראיה אל טוב הארץ. ולבל יאמרו כי סוף סוף

יראו מגבורתם יוסף על חוזק עריהם ע"כ אמר שאדרבא זו סותרת זו כי היותם בערים בצורות ראיה איך נפל פחד היהודים עליהם. וביאור הענין. הנה תחלה הראוי לשים לב הוא באויר ומזג הארץ דרך כלל טרם יתנו לב השמנה היא אם רזה. וז"ה החילו וראיתם את הארץ מה היא שהוא מציאות טבעה ומזג אוירה. ומפני כי זה לא יוכר להולכים בה דרך העברה לז"א ואת העם היושב עליה שאם הם חזקים וכן רבים הוא סימן טוב מזג הארץ המגדלת אותם וזהו שלא אמר ומה העם וכו' כי ענין העם נמשך אל הקודם וראיה אליו. וע"כ הפסיק בענין הארץ ודבר בעם. ולהיות שלפעים יקרה תהיה הארץ מזווגת אויר וטובה בהרים וגבעותיה יתר מבמקום היישוב ואין דרך ישראל לעשות דירתה רק במקום היישוב לבד לז"א ומה הארץ אשר היא יושב וכו' ולהיות שכל זה יורה ברבוי וחוזק העם כאשר כתבנו היה אפשר כי מזה תמשך להם אימתה ופחד שאומרם מי יתיצב לפניהם. ולז"א ומה הערי' וכו' כלו' ראו נא איך נפל חתת ה' עליהם שאין בוטחים בעצמם לשכון בפרזות ובתי החצרים רק בערים בצורות אשר להם חימה סביב. ולא היתה אימתה עליהם כ"א מישראל העתידים לבא עליהם כמו שאמר הכתוב נמוגו כל יושבי הארץ מאז נקרע הים לישראל וכאשר העידה רחב למרגלים ונשמע וימס לבבנו וכו'. ואחר שדבר במזג הארץ ואוירה דבר על שמנינות פריה וטובה ואמר השמנה הוא וכו'. וכמ"ש ז"ל בשמות רבה כי בצאת ישראל ממצרים עקרו הכנעניים כל עץ מאכל שבא"י בל יהנו ישראל מהם ע"כ עיכב הקב"ה את ישראל במדבר ארבעים שנה עד ישובו האילנות לראשיתם שחזרו ונטעו וגדלו. והנה ענין שלוח המרגלים היה בשנה השנית לצאת מארץ מצרים אפשר לפי זה כיון מרע"ה בזה להורות להם מורך לבב הגוים ההם. ואמר ומה הארץ השמנה היא שודאי תראו כי שמנה היא ואעפ"כ תשימו לב היש בה עץ אם אין כלומר שתראו כי אין בו רק קטנות מחדש. ואין זה כי אם חתת אלהים שנפלה עליהם ועקרו אותם. ואעפ"כ צריכין אתם חיזוק לקחת מפרי הארץ לרוב שומנה אף כי מה שחזרו לנטוע אין בו כח גמור כי אין שם עץ זולתי נטעים קטנים. וזהו והתחזקתם ולקחתם כו' אף בהיות הימים ימי ביכורי ענבים שאין האשכולות כ"כ כבדי' כמו אחר זמן הבכור כנודע מטבען:

פסקה כב

ויעלו בנגב וכו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו ויעלו לשון רבים ויבא לשון יחיד. (ב) אומרו ושם אחימן כו' מה צורך להזכירם. (ג) אומרו וחברון ז' שנים נבנתה וכו' מה יתן ומה יוסיף הודיע זה. (ד) איך מתקשר אל האמור. (ה) מה צורך להודיע שכרתו זמורה והיה די הודיע כריתת האשכל ואם היא שכרתו הזמורה באשכול תלוי בה היה לו לומר

באשכול ענבים א' עם שגם באומרו כך היה צריך טעם מה לנו אם היה האשכול נפרד או מחובר בה. (ו) אומרו בשנים אם חוזר אל הנושאים היה לו לומר שנים. ואם חוזר אל המוטות סותר אומרו וישאוהו במוט שהוא אחד. (ז) מה צורך למקום ההוא קרא כו'.
והנה אין ספק שמחמת הקושי הראשון שהוא מאומרו ויבא ולא אמר ויבאו ארז"ל שכלב לבדו נכנס שם להשתטח על קברי האבות שיבקשו עליו רחמים בל יכשל בעצת המרגלים. ואפשר לא פירש הכתוב מי היה לרמוז שהלך כמתגנב מהם בל ירגישו שאל"כ לא יאמינו לו ולא יחשבו שהיה בעצתם כדי להשתיקם כענין ויהס כלב. ובזה אפשר שלהורות גודל חשקו להנצל מהחטא אמר ושם אחימן כו' לומר שלא שת לבו אל הענקים הגדולים ההם עם היותם מטילים אימה גדולה על כל הבריות כמו שאמרו ז"ל לא שת פחדם נגדו לימנע מהכנס לבדו שמה. מאשר חשקה נפשו לבקש על נפשו ע"י האבות להנצל מהחטא. ואין לומר כי לא היה פחד שלא יחשיבוהו למרגל על בואו אל חברון שהיא היתה פסולת א"י כנודע שכולה טרשים והוקצה לבית הקברות ועל זה בטח בלכתו שם ולא פחדתו עליהם. כי הרי ז' שנים נבנתה כו' שהיתה מבונה ביופי שבע פעמים יותר מצוען מצרים שהוא טיב ארץ מצרים אשר היא כגן ה'. באופן שגם חברון ארץ חמדה היתה וראויה לחשוב שחמדוה ובא לרגל אותה ויסתכן. ולא שת לבו לזאת. ובזאת יתקשר הכתוב שיראה בלתי מקושר בעצמו ואומר דברים לבלתי צורך:

פסקה כג

ויבאו כו'. הזכירו כריתת הזמורה יראה לבלי צורך. ואפשר שדעת רז"ל שאמרו בגמרא שארבע מוטות הן שהיו מוליכין אותם שמנה מהם בשמנה קצותיהן. ויהיה הרמז לפי דעת ההוא כי במוט הוא אחד ובאומרו בשנים הם שני מוטות אחרים שאם בשנים הם אנשים המוליכים הל"ל שנים אך מאומרו בשנים הוא על המוטות אשר ישאו אותו בהן הרי ג' באומרו בשנים הם שני מוטות אחרים. ובאומרו ויכרתו משם זמורה הרי ד' כי אין ספק כי זמורה מהכרמים ההם למוט יפה וחזק יחשב. ויצדק בזה אומרו ואשכול ענבים ולא אמר באשכל שמורה שהיה אפשר אשכול בלתי מחובר בזמורה אלא שכרתוהו לבדו והיה לשאת אותו בו וע"כ הזכירו הכתוב. עוד היה אפשר שיראו משלוח יד תחלה בפרי עד התחילם תחלה בטפל לה ויתכן בזה הקדימו הזמורה לאשכול. עוד אחשוב כדי שלא יחשבו ישראל שאין כל פירות המקום כך רק קרה מקרה שגדל האשכול ההוא יותר מדאי אך לא ימצאו כיוצא בו. ע"כ כרתו משם זמורה שיורה מגודלה היותה ראויה לעשות פרי מעין האשכל ההוא. וכבר כתבנו שלא היתה הזמורה של האשכול ההוא ממה שלא אמר באשכול נמצא שאף שאר גפנים היה ראוים לעשות פרי כיוצא בו. וזה

עצמו כיון הכתוב שאחריו למקום ההוא קרא נחל אשכול כו' לומר שלא להיות אשכל זה לבדו משונה בגדלו נקרא המקום כך. אך אין זולתו גדול כמוהו. אך מה שנקרא כך הוא על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל:

פסקה כו

וילכו ויביאו כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו וילכו שהוא מיותר. ועוד שאם הוא על ההליכה לתור איך יאמר ההליכה אחר אומרו וישובו מתור הארץ. (ב) כי אחר הזכירו את משה ואת אהרן וכל העדה למה חזר ואמר וישיבו אותם דבר ואת כל העדה. (ג) או' ויראום וכו' כי אחר אומרם זה פריה ודאי שהראום פריה. (ד) אומרו ויספרו לו כי אחר אומרו וישיבו אותם דבר הל"ל ויספרו להם. (ה) אומרו וגם זבת כו' כי אין היותה זבת חלב תוספת על בואם שמה שיאמר וגם זבת חלב כו'. (ו) אומרו אפס כי עז כו' למה יאשמו כי אשר ראו סיפרו וכן משה רבינו ע"ה אמר ערים גדולות ובצורות בשמים וגם היות עז העם כאומרו אשר אתה ידעת כו' מי יתיצב לפני בני ענק. (ז) אומרו ויהס כלב כו' למה לא עשה כן יהושע. (ח) אומרו אל משה שהוא מיותר וידוע מאמרם ז"ל. (ט) כפל אומרו עלה נעלה וכן אומרו יכול נוכל לה. (י) אומרו והאנשים כו' כי אשר עלו עמו הוא מיותר. (יא) אומרו ויוציאו דבת כו' למה לא אמרו דבה זו טרם ידבר כלב. (יב) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת וכן אומרו אשר עברנו בה הוא מיותר וכן אומרו לתור אותה וכן מלת היא מיותרת. (יג) מה ענין אומרו שהיו אנשי מדות. (יד) אומרו ושם ראינו את הנפילים בני ענק הרי נאמר למעלה וגם ילידי הענק ראינו שם. (טו) אומרו מן הנפילים כי אחרי שראוי את הנפילים ודאי שהם מן הנפילים. (טז) אומרו וכן היינו בעיניהם כי בכלל אומרו ונהי בעינינו כחגבים הוא או יאמר ונהי בעיניהם כחגבים בלבד שהוא העיקר. ועל פי דרכנו נשית לב אל מאמר רש"י ז"ל שאמר שהיו אומרים נמלים אנו רואים בין הגפנים שהוא היפך הכתוב באומרו וכן היינו בעיניהם שהוא על חגבים הנזכר:

אמנם הנה גדר הליכה היה פירוד וריחוק וגדר ביאה הוא קירוב אמר וילכו ויבאו לומר כי בפירוד היתה ביאתם מתייחסת להליכה והרחקה וזהו וילכו ויבאו כי להליכה תתייחס הביאה. וזהו אל משה כו' והוא כי הנה אלה עשו בערמה והוא כי לא ערבו אל לבם להעיז פניהם לפני משה ואהרן כי בושו מהם. לפרש הדבה הרעה נגד פניהם ומה גם בפני משה שהוא העיקר. אך אש דבתם רעה היתה בוערה בם ועצור במלין לא יוכלו. לכן מה עשו חילקו מאמרם מקצת אל משה בחלוק ששתים כמספרים טובה ואגבה דברים רעים מסותרים כבלתי מובנים לרעה. אך כהתימם לדבר אל משה ייחדו

אח"כ מאמר אל העם גלוי לכל דבתם רעה. וזה מאמר הכתוב וישיבו אותם דבר שהוא דבר מיוחד שהוא אל משה ואהרן הנזכר. ותשובה אל כל העדה. וזהו שחוזר ואמר ואל כל העדה. ועל כן לא כללם באומרם אותם וגם לא אמר ולכל העדה אלא ואל כל העדה כמורה היות ענין בפני עצמו. והצד השוה שבשני הכתוב היה מה שויראום את פרי הארץ. שהוא אל משה כלומר כי טובה הארץ כי טוב פריה ואל כל העדה כלומר כי כאשר אנשיה משונים כך פירותיה משונים כמ"ש ז"ל בכלל כוונתם. והיחלו בשליחות המיוחד אל משה לאמר והוא אומרו ויספרו לו כלומר לו בייחוד. ויאמרו ראה שבח הארץ פי הנה באנו אל הארץ אשר שלחתנו אתה שהיא פסולת א"י היא חברון שאמרת עלו זה בנגב לראות הפסולת תחלה. ואין צ"ל שאר מקומות הטובים מחברון כי זבת חלב ודבש המה כ"א גם זבת חלב ודבש היא הנגב ההוא וכ"ש שאר המקומות וזה פריה של הארץ אשר שלחתנו היא חברון כי משם כריתת האשכול. וז"א היא לומר כי גם היא הפסולת זבת וכו' וכ"ש השאר ואחר החילם בטובה היחילו ברעה כמתלהלה היורה זיקים בל' ערומים. ואמר אפם כי עז העם וכו' מכוונים להרוס אשר בנה מרע"ה להסיר מוראם כמספר המאורע ולא כמכוונים לנתוץ. והוא כי משה לבל יבעתו בראותם אנשים חזקים אמר להם שאדרבה זו הוראת טוב הארץ שמגדלת גבורים. ומאשר יראו מבצרים גדולים אל יחת כי זה הוראת כי נפלה אימת ישראל עליהם. וכעס הרוג יהיו לפניהם כמפורש למעלה. ועל כן להרוס בניינו אמרו אפם כי עז העם לומר מי יתן והיו חזקים ולא עזים עזי נפש כי היה לנו סימן יפה שמגדלת גבורים. אך הם עזי נפש חרשי משחית ולא ישובו מפני כל כי עז העם. ולעומת אומרו שאם היו במבצרים סימן יפה שנפל חתיתם של ישראל עלימו. לסתור זה הם אמרו שני דברים א'. מי יתן והיו במבצרים כדרך כל הארץ אך הם גדולות בצורות מאד יותר מדאי ומי יוכל להם וזה אפילו יונח שאינם בטוחים בעצמם גם נאספו אל ערי המבצר. וכ"ש כי לא מנפילת חיתתני עליהם ורכות לבם באו במבצרים ההם כי הלא וגם ילידי הענק אשר אינם יראים מכל העולם ראינו שם במבצרים ההם הנזכר. ואם כן לא מיראתם הם במבצרים. הנה כי שתים רעות המה גודל המבצרים והיותם עזים שלא ירך לבבם ולא ישובו מפני כל. ועוד כוונו להטיל ארס כמספרים המעורע באומרם עמלק יושב בארץ הנגב וכו' שהוא כארי אורב על אם הדרך בנגב ועדיין לא הטהרו מאשר היו נשוכים מאשר עשה להם עמלק בדרך ומה גם במקום קביעותו. וגם החתי והיבוסי והאמורי יושב בהר שגם הם על הדרך כאומרו למעלה ועליתם את ההר. וגם הכנעני יושב על הים ועל יד הירדן שכל אלה במקומות המעבר. והנה דבריהם אלו מרים ומארירים כי כונתם להטיל מורך בלב ישראל לבל יעלו. והנה

אפשר לדון לאידך גיסא לומר הנה עמלק יושב בארץ הנגב אשר משם עלינו כאומרו עלו זה בנגב וגם החתי והיבוסי והאמורי יושב בהרי אשר עלינו בו כאומרו ועליתם את ההר וכן והכנעני יושב על הים וכו' שאת הכל עברנו עד לבא חמת ומכל אלה הצילנו ה' ולא חרץ מכל הגוים האלה את לשונו עלינו. ולכן ה' אשר הציל אותנו מעמלק ומכל אלו שעברנו עליהם הוא יציל את כל ישראל בלכתנו לכבוש אותם. והנה בשמוע כלב את הדברים האלה טרם יפרשו המרגלים כונתם שהוא להטיל מורך בלב ישראל עמד להשתיקם ולפרש הוא מאמרם זה כפירוש השני. אולי המרגלים יבושו ויודו לו ויתוקן הדבר. ועשה בחכמה שלא להורות שהבין כי רעה בלבבם ובא לנגדם. כ"א כבא אחריהם וממלא את דבריהם אולי ישיבו. וז"א עלה נעלה וכו' לומר זה פירוש מאמרם כי אם היותם כל המכשולים האלה בדרך עמלק יושב וכו' ועם כל זה עלה. כלומר הצלתנו בעליה ולא הוזקנו כן נעלה וירשנו כי מי שעשה נסים לי"ב אנשים יעשה גם עם כלנו וירשנו אותה וכאשר יכול שהיה בנו יכולת להצליח להביא פירותיה ואין דובר אלינו דבר כן נוכל לה והוא הפירוש השני שהיה יכול להתפרש במאמר המרגלים. וכלב כיון להסתיר הפירוש האמתי הרע ולפרש פירש זה מפני תיקון העולם. וז"א עלה ואומרו יכול שהוא כאשר היה עלה כן נעלה וכאשר היה יכול כן נוכל לה. ואומרו אל משה הוא כי הנה כתבנו כי המרגלים חילקו מאמרם לשניים א' אל משה ואהרן עם שהעיקר היה אל משה. ב' מה שנגלו רעתם אל העם והנה כדברם אל משה דברים היולניי יהיה יכול כלב להשתיק ולפרש פירושים לשים מר למתוק. אך במה שדברו אל ישראל שהיתה דבה רעה גלוייה ומפורסמת שם לא היה מקום לזה וז"א ויהס כלב וכו' להיות במאמרם זה אל משה כלומר מה שלא היה יכול במאמרם אל העם. או יכוין באומרו את העם אל משה. לומר ולתת התנצלות על יהושע למה לא עשה כן גם היא כי אם כלב לבדו. לז"א שני טעמים. אחד באומרו את העם והשנית באומרו אל משה. והוא כי אילו היה מתקומם הוא היה פתחון פה לומר הנה יהושע להיות שהוא המביא את ישראל כנבואת אלדד ומידד משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ ע"כ יאמרו כי לעצמו הוא דורש כי יעלה במעלה ויהיה בישורון מלך ע"כ אומר כן. ואינו חש על שום עיכוב ומה גם אם ימותו אנשים מישראל במלחמה לא ימות יהושע כי יסבבוהו כל גבורי המלחמה. ועוד טעם שני אל שתיקת יהושע והוא להיות הדבור עתה אל משה ובוש ממנו כי יראה כמתאמץ לבא למלא מקומו נצב מלך. ושעור הכתוב ויהס כלב ולא יהושע הוא להיות אל העם וגם להיות אל משה כמדובר. והנה המרגלים עשו גם המה בערמה וכאשר כלב עשה עצמו כבלתי בא לחלוק רק לפרש. כן עשו גם המה ואמרו לא נוכל לעלות אל

העם כלומר יפה אמר כלב ויפה דקדק בלשונו באומרו נוכל לה שהוא שנוכל לה כלומר בבחינת הארץ אם לא היה העם אך לא נוכל לעלות אל העם כו'. ולהורות רעתם כי מר כי כלב הכיר השגחתו ית' אשר הציל את המרגלים וילמוד כי ככה יעשה לכל ישראל. ואלו הרשיעו כי גם שה' העלם לא הכירו דרכיו להוציא מזה שגם המה יעלו כהם. וז"א והאנשים אשר עלו עמו כלומר עלו עמו ולא נזוקו עם כל זה פקפקו בהשגחה ואמרו לא נוכל לעלות וכו' ולא אמרו ללבבם כאשר עלינו אנחנו כן יעלו כל ישראל:

פסקה לב

ויוציאו דבת הארץ וכו' הנה כתבנו כי חילקו מאמרם חלק אל משה לאמר וחלק אל ישראל. והנה כהתימו יתברך לומר מה שייחדו למשה אשר היה בהסתר התחיל עתה לומר מה שייחדו לישראל לאמר וזהו ויוציאו דבת הארץ וכו' אל בני ישראל לאמר כלומר כי במה שהיה אל משה לאמר לא העיזו פנים לכך אך הוציאו וכו' במה שהיה אל בני ישראל לאמר כי לא בושו מהם:

עוד יכוין באומרו לאמר בשום לב אל ייתור אמרו אשר תרו אותה לומר כי מאז תרו אותה היה כדי שאל בנ"י לאמר הדבה הזאת הארץ וכו'. ותחלת מאמרם לעם היתה הארץ אשר עברנו בה לתור אותה וכו'. והנה המה ראו שהיו יכולים להכזיבה ולומר כי דרך המקו' שאוירו או מימיו גורמים חלאים ומות שהעיקר הוא בגרים. אך לא בתושבים כי כבר הורגלו שמה ונעשה טבעם אחר טבע המקום ואם כן איפה אמרו בלבם הלא יאמרו לנו אם היתה אוכלת הלא אתכם הבאים מחדש היה להם לכלות שלא הורגלתה באוירה ומימיה ולא באזרחי הארץ. לז"א הנה זאת טבעה הפך העולם וז"א היא כלומר עם שאין כן דרך ארץ אחרת זאת אוכלת יושביה הוא כלומר היא בייחוד הפך זולתה. ואפשר כי לקרב הדבר אל הטבע מעט אמרו אשר עברנו בה לתור אותה שהוא מיותר. אך הוא לומר מה שדרך הארץ שאוירה מזיק לשלוט יותר בגרים מבתושבים הוא בהתעכב ימים או עשור לגור במקומות א' כי קו לקו הולך ומתפעל משינוי האויר או ממימיה. אך אנו לא היינו מתעכבים בשום מקום שנהיה הולכים ומתפעלים משינוי האויר כי אם עברנו בה דרך העברה בלבד וגם לתור אותה שהוא כדרך האתרים ללכת בנחיצות רב ובכל שעה היינו משנים מקום ולא היה שהות למשול בנו שום אויר להרע כי היה השינוי מתמיד. ומה גם כי רוב הזמן היה בלכתם שלא במקום ישוב כנודע כי אויר היישוב הוא המזיק לבא מהחוץ. וזה מספיק לשלא תקשו איך לא אכלתנו אנחנו הגרים בה ועדיין כמו זר נחשב להיות אוכלת יושביה עם שהורגלו בה לז"א היא לומר כי היא לבדה בעלת טבע זה ומה גם בהיות כי כל אשר ראינו בתוכה אנשי מדות גדולים וחזקים ואיך נמלט

אנחנו הרכים וקטנים וחלושי המזג מהם ושמא תאמרו הלא אמרתם שאת ילידי הענק ראיתם שם והלא המה מקודם המבול ואם היה ארץ אוכלת יושביה עם היות אנשי מדות איך נשארו אלו שלא אכלם הארץ וא"כ שקר עניתם. לז"א ושם ראינו את הנפילים בני ענק אשר אמרנו ילידי הענק ראינו שם שהם חיים כמה שנים אין מהם ראיה להכזיבני. כי הלא המה מן הנפילים ולת אינון בני נש בעצם כי מן המלאכים המה כמ"ש ז"ל פרשת נח ומזוג' חזק מכל בני אדם וז"א מן הנפילים אחר שתוארש זה כבר נאמר והראיה אל ההפרש כי הנה ונהי בעינינו וכו' ואמרו רז"ל שאמרו קמצים אית בכרמא שהם נמלים והכתוב אומר חגבי' ויהיה כי להיות ארכם רב ומעיניהם עד למטה שיעור רב כאשר גבוה הרבה המה יביטו בנו כפי ההרחק יקטן שעורנו בעיניהם והנה ידוע כי יותר יקטן שעורנו בעיניהם בהביטם בנו מאשר ייקטן שעורנו בעינינו כאשר נשער בדעתנו כמה יהיה שעורנו בעיניהם כי למה שאנו כשנראה את עצמנו גדולים לא נשער הקוטן כל כך קטן כאשר ישערנו המה שאין רואים אותנו רק קטנים באופן שכשנהיה בעינינו כחגבים בערכם נהיה בעיניהם כנמלים. וז"א וכן היינו כלומר וכן כהדרגת השערה זו היינו בעיניהם:

או יאמר כמ"ש ז"ל כי הקב"ה עשה לטובה ששלח מגפה בהם כדי שלא יתנו לבם על המרגלים. ובזה אפשר אומרו ארץ אוכלת יושביה היא וכו' ושמא תאמרו כי אולי ה' עשה למעטם או לבל ישימו לב אלינו ויהרגונו זה א"א כי הלא אם למעטם הנה כל העם הם אנשי מדות וגם עם מעט יהיו הם גבורים. ואם לבל ישימו לב אלינו הנה שם במקום אשר היתה אוכלת העם יושביה ראינו את הנפילים וכו' ונהי בעינינו כחגבים ואיך יתכן אנשים כאלה יחושו עלינו שיצטרך הוא ית' לבלבל דעתם לבל יחושו עלינו. או כוונו פן תאמרו אם לא שנפלה אימתכם עליהם מאת ה' למה לא המיתו אתכם לז"א ונהי בעינינו כחגבים שרוח ישאם וכן היינו בעיניהם כי להבל דמינו לפניהם:

פרק יד

פסקה א

ותשא כל העדה וכו'. הל"ל ותשא כל העדה את קולם מאי ויתנו. וגם החילו בעדה וצאתו בעם. אך הנה ארז"ל כי כל אחד מן המרגלים באהלו בקרב שבטו הפיל עצמו לארץ בבכי גדול ויתקבצו אליו אשתו ובנותיו ובניו אומרים לו מה זאת. והיה משיב אוי לי עליכם נשי ובנותי כי יעללו בכם הערלים ואוי לי עליכם בני איך יהרגו אתכם אז היו כל גרי ביתו בוכים. ובשמוע כל שכני איש איש מהם מיד נשאו קול בכי. נמצאו כאחד כל ישראל בכו. ואמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם חייכם שאני קובע לכם

בכיה לדורות. ואפשר נרמז בכתוב והיא כי עדה האמורה פה היא העדה הרעה ההיא הם עשרה מרגלים ואמר כי ותשא כל העדה איש איש במקומו. ואחר החילם לנשא קול ושמעו כל בני בית מהם נשיאת קול בכייתם בדבתם רעה מיד שתקו הם כי עשו מערמה בל יראה שהם עושים הרעה כ"א שיראה שלא עשו רק סיפור מה שראו אלא שהמון העם התפעלו ובכו בקולי קולות. כדי שהרואים בראות אותם שותקים וכל המון בקול בכי לא יאמרו שהם העושים. וזהו ויתנו קולם כי קולם שלהם נתנו איש איש לבני אהלו וכל שבטו וזה ויתנו את קולם העדה אל כל אשר אתם שבכו במקומם. וכן היה וז"א ויבכו כי כל כונתם לא היה לבכות הם אלא להבכו' את העם. ולא נשאו קול רק לשמה' יראו וכן יעשו. ומה גם לאומרים שכל כונתם לא היה רק לבלתי הפסיד השררה אך לא פחדו המה כ"א להראות לעם. על כן אמר ותשא כו' ואז ויתנו את קולם להמון כי זה היה ענין כוונתם. ואז קבע הוא ית' בכיה כי מאז נגזר ויבכו העם תמיד בלילה ההוא:

פסקה ב

וילונו כו'. ראוי להעיר (א) כי הל"ל לו מתנו סתם ולא יפרט ארץ מצרים לבד ואת המדבר או לערבינהו לו מתנו בארץ מצרים או במדבר ולא לומר לו מתנו פעם שנית. (ב) אומרו ולמה ה' מביא אותנו וכו' אם דעתם שהוא יתברך מביא אותם למה יתלונו על משה ואהרן. (ג) היתכן עלה בדעתם שהקב"ה מביא אותם לנפול בחרב ושהטך והנשים יהיו לבז. (ד) אומרו נשינו ולא אמר ונשינו. (ה) אומרו הלא טוב לנו שוב מצרימה מה עלה בדעתם אם בעשותם רצון קונם לבא לארץ כאומרו מביא אותנו היו יראים ומה יעשו אם ישיבו מצרימה שהוא להכעיסו ואיכה יאמרו הלא טוב לנו שוב כו' (ו) אומרו נתנה ראש כו' מה צורך הראש לשוב מצרימה. (ז) מה היתה כונת משה ואהרן שנפלו על פניהם וגם לבלתי השיב להם דבר כיהושע וכלב. (ח) אומרו מן התרים את הארץ שהוא מיותר וידוע. (ט) למה קרעו בגדיהם מה ייחס אל קריעת בגדים בזה. (י) אומרו ויאמרו כו' מה ענין אומרו לאמר כי לאמר לזולת. (יא) מה השיבו יהושע וכלב על אומרם ארץ אוכלת כו' כי היו רואים מגפה בעם ובמה סלקו דבתם זו. (יב) אומרו אשר עברנו בה לתור אותה שהוא מיותר. (יג) אומרו טובה הארץ הלא גם המה הודו זה באומרם וגם זבת חלב ודבש כו'. (יד) אומרו אם חפץ בנו ה' כו' הלא כל זה היו מכחשים המרגלים. (טו) אומרו זבת חלב ודבש מה טענה היא זו להכחיש עניינם ומה גם כי זה תחלת מאמרם. (טז) אומרו בה' כו' מה מיעוט אומרו אך בה' וגם אומרו ואתם הוא מיותר. (יז) אומרו כי לחמנוי הם איך הם לחמם ומה הוא הצלם שאמר סר צלם מעליהם כו'. (יח) אומרו וה' אתנו כי הלא זה היו מכחישים האחרים:

אמנם הנה אמרו ישראל הלא שתים רעות אמרו המרגלים א'. כי הארץ אוכלת יושביה היא. ב'. על העם כי עז וחזק הוא אנשי מדות ונפילים אשר מי יעמוד לפניהם. והנה לא יבצר או כל דבריהם אמת או לפחות הדבר השני כי מוחש הוא גבורת אנשים כמאמר מרע"ה עם גדול ורב ורם בני כו' מי יעמוד לפני בני ענק. והנה לעומת זה נראים כחולקים על ה' המעלה אותם לארץ ע"כ הראו בלשונם כי כל תלונתם על משה ועל אהרן ולא על ה'. וזהו אומרו וילונו על משה וכו' ויאמרו עליהם והוא כאשר נבאר במאמרם. ואמרו אם גם אמנם ארץ אוכלת יושביה היא הוא אמת לא נאמר כי שדי יעות משפט חלילה כ"א שאבל אשמים אנחנו כי חטאנו לה'. וזה כי אפשר החטא הוא מהיותנו במצרים עובדי ע"ג או על אשר חטאנו במדבר בענין העגל או מתאוננים או מתאוים וכיוצא וע"כ מביא אותנו ה' שתאכלנו א"י. ואם כך הוא לו מתנו בארץ מצרים כאשר מתו המתים בחשך מצרים שלא נותרנו אלא אחד מחמשה או מחמשים או מחמש מאות או מה' אלפים או לפי אגדת חלק שלא נשארו כי אם שנים הס' רבוא מעין אשר נכנסו יהושע וכלב מס' רבוא. וזה הוא אם אשמתנו היא ע"ג מצרים. ואם היא על אשר חטאנו לה' במדבר או במדבר הזה לו מתנו ככל אשר מתו במדבר. וחזר ואמר לו מתנו שלא נחמוד מות כאשר אכל האש בתבערה אותם שהרגו בני לוי בחרב או אותם שנבדקו כסוטות ונבקעו כי מיתה משונה היתה אך לו מתנו כמתים בעגל שנגפם ה' או כמות העם המתאוים וז"א לו מתנו:

והנה זה הוא אם אומרם ארץ אוכלת יושביה הוא אמת. ואם שקר הוא לפחות עזות וגבורת העם היושב בה אמת היא ולא נירא מהארץ הלא נירא מהעם. ואם עונינו ענו בנו וחייבים אנו לו יתברך למה ה' מביא אותנו כו' לנפול בחרב באופן שלא מן השם הוא זה. נמצא שאין התלונה על ה' כי הלא חטאנו לו. כ"א על משה ואהרן שלא בקשו מהשם על הדבר וז"א ולמה שהוא ענין זולת הקודם.

או שעור הענין קרוב לזה. והוא כי כל מוראם לא היה רק על ע"ג שעבדו במצרים. ואמרו אם חיובינו הוא על זה לו מתנו כמתים בימי החשך ואם היא כי האלהים עשה להשלים שבועת האבות להוציאנו משם כאומרו ואחרי כן יצאו כו' א"כ או במדבר הזה אחר צאתנו לו מתנו כלו' אך מיתת עצמנו כבקודם. ואם הוא שרצה הקב"ה לקיים בנו שבוע' הבי' אותנו אל הארץ ואח"כ יפילנו שמה על כי חטאנו לו א"כ ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ לנפול בחרב כי אין זו הבאה. ועוד כי הלא נשינו אשר לא חטאו במצרים כי צדקניות היו וגם טפינו שהיו צדיקים גמורים אשר גדלו במחילות עפר יונקים דבש מסלע אשר הכירו את ה' צח ואדום ואמרו על הים זה אלי ואנוהו ועתה איך יהיו לבז.

והן אמת כי רעתנו גדלה מייעת טף ונשים כי כל רעתם אינה כ"א עבדות שיהיו לבז משא"כ אנחנו שנפול בחרב וז"א נשינו וטפנו יהיו לבז כו' כלומר נשים וטף כך הוא להם שוב מצרים כהיותם לבז בארץ כנען כי הכל עבדים. אך לנו האנשים טוב הוא לנו שוב מצרימה שנהיה עבדים מלעלות לארץ לנפול בחרב וז"א טוב לנו שוב מצרימה.

או יאמר ואם אולי היא חלוקה אחרת כי לא שלם זמן ד' מאות שנה של שעבוד והוציאנו ה' על אשר הכבידו מצרים את עולם עלינו וחפץ ה' לשעבדנו ביד האמוריים עד תום הזמן. וא"כ היא זו קשה לנו כי הלא אחר שנשינו וטפנו יהיו לבז מה שאין כן במצרים. הלא טוב לנו שוב מצרימה. עד בא דור שנשלימם הד' מאות שנה בזמנם. ולמה יהיה זה תחת גלות אמורים אם לענין הטף ונשים היא קשה ממנו.

והנה בדבר הזה האחרון דבקו השומעים ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש. לומר הנה כל זמן שהראשים שלכם הם משה ואהרן לא תוכלו לשוב מצרימה. וזה לב' סבות. א' כי אם אנחנו הממנים היינו אותם ראשים עלינו היו חוששים פן נעבירם מהגדולה ולא היו עוברין רצוננו כדרך כל ראש המתמנה על הצבור שנושא פנים לאשר מנה אתו. כי הפה שאסר עצמו תחתיו הוא הפה שיתיר להעביר. ב'. כי הם שני ראשים מתייעצים זה עם זה ומה גם היותם אחים בלב אחד ואיש אל אחיו יאמר חזק. אך אם לא היה כי אם ראש אחד בעוברו רצוננו יחת ויירא ולא ימיש מעשות חפצנו לדבר דבר. אך עשו זאת איפה נתנה ראש שאנו ניתן ונמנה ראש שהוא הדבר הראשון. וגם שיהיה ראש כלומר א' ולא שני ראשים. וגם לא יהיה מי שקבלנו טובה ממנה ששררתו היא לו בשכר הטובה ההיא. רק נמנה מי שלא היטיב לנו שתהיה שררתו מאתנו כמתנה לו ממנו וזהו נתנה ראש ובזה נשובה מצרימה כי לא ימרה את פינו כמדובר. ובכלל כונתם באומרו נתנה ראש יהיה לסתום פי משה ואהרן מלהשיב פן יאמרו הלא על שמבקשים לסלק אתכם מן הרבנות אתם מחזיקים לבלתי נשוב מצרימה על יד ראש אחר. וע"כ לא ענו דבר כי אם ויפל משה וכו' לפני כל עדת כו' כמתנפלים לפניהם. וגם יראו פן שלחו יד בהם אם ישיבו דבר ולא תהיה להם תקומה ומה גם בהיות כהן ונביא כמ"ש ז"ל על ויבן מזבח וכו'. אך ויהושע בן נון וכו' להיותם מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם ויאמרו וכו' לאמר הנה משה אם ידבר טובה אל הארץ יאמרו הנה תעיד במה שלא ראית אך תעשה לקיים מה שהבאתנו עד כה ולבלתי יעבירום מהיות ראשים. אך הם להיות מהתרים את הארץ להם ראוי לאמר כי לא יאמרו רק שאשר ראו יגידו:

עוד יתכן כי הנה היו ב' חלוקות א' העשרה מרגלים. ב' יתר העם. אמר כי ויהושע בן נון וכלב בן וכו' לא רצו לדבר עם העשרה התרים את הארץ כי כ"כ היו רשעים בעיניהם

שעל רוע מאמרם קרעו בגדיהם. וזהו אומרו ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ שהוא מחמת התרים את הארץ מאשר שמעו מפיהם קרעו בגדיהם. כי היו בעיניהם על דבריהם כמברך את ה' שכל השומעים קורעים כי גם אלה נגד ה' דברו וכמ"ש ז"ל שאמרו אפילו ב"ה לא יוכל לפנות את כליו חלילה. ע"כ לא דברו אתם כי אבודים המה. אך ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר כלומר אל כל כללות עדת ישראל נאות לאמר ולדבר ולא לתרים את הארץ:

או יהיה אומרו לאמר נמשך אל מה שאחריו. והוא הלא אמרו אלה הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת וכו'. כי מאשר עברו בה לתור אותה מאותה העברה בלבד מבלי קבוע שם זמן רק דרך העברה בלבד הוציאו נפקותא כי ארץ אוכלת וכו'. אך אנו אומרים כי אדרבה מה שראוי לאמר הוא כי מאשר עברנו בה לתור אותה. הנפקותא היא כי טובה הארץ מאד מאד. א' כי הנה באיזה ראוי לפעול מות או חלי הארץ האוכלת יושביה היא. בתושבים או בגרים שלא נסו באוירה ומימיה. ועוד מי יתפעל יותר מתחלואי ארץ שמזגה בלתי טוב. האיש הבטוח ושמן ודשן. או אשר עליו אימים שאימות מות נפלו עליו כענין ההולכים לרגל ארץ כי לבם בל עמם כי כפשע בינם ובין המות ומחרדת לבו יתר ממקימו והוא נכנע יותר מאיש חולה. וקרוב להתפעל יותר מקושי אויר למות מהבטוח שמן ודשן במשכנות מבטחי'. וזה מאמרם הארץ אשר עברנו בה שהוא העברה וגירות עצום שהיה ראוי נתפעל מרוע אויר מהתושבים וגם הוא לתור אותה שהתייחס תמהון לבבם גורם קירוב חולי ומיתה מלבד מרוצתם בקלות בשרב ושמש בקיץ מ' יום רצופים. ועם כל זה לא הוזקנו. הנה יראה כי טובה הארץ מאד מאד. כי שני עניינים לא הספיקו להחליא אותנו. וזהו כפל אומרו מאד שהיא כפל טובה על כל מזוג מושב ארץ טובה. הנה כי שיקרו בדבת הארץ ועל דבר העם שאמרתם ולמה ה' מביא אותנו וכו' שכונתם שאפשר כונתו יתב' לקיים השבועה להביאכם שמה ואח"כ ימוגג אתכם ביד עונכם לנפול בחרב. זה לא יעלה על לב. כי הנה אם חפץ בנו ה' להביא אותנו כדבריכם לקיים שבועתו אין השבועה מתקיימת בהבאה בלבד. כי אם גם ונתנה לנו כי לשון נתינה היתה. ואם כן אדרבה הם יפלו בחרבנו כי לא יותן לנו הארץ אם לא במיתתם כי לא יחיה כל נשמה. ועוד שנית כי הלא ארץ אשר היא זבת וכו' והוא כי כאשר נשבע לתתה אמר שהיא זבת וכו'. ולמה יאמר כן אם לא שהכונה היא להאכילנו מאשר הוא זבת וכו'. נמצא שלא תתקיים השבועה עד נאכל מפריה וטובה אחר שתנתן לנו. ואם כן אשר אמרתם שמביאנו לקיים השבועה ומפילנו מיד בחרב אין לו שחר:

אך בה' אל תמרדו וכו'. הנה עד כה מרדתם על משה ואהרן שהוא כמורד בשכינה כמז"ל פרק חלק שעל שמרדו במשה רבם נקראו מורדים על ה'. ואמר הנה בשכינה מרדתם. אך בה' הוא השם הגדול אל תמרודו לשוב מצרימה כדברכם. ואתם אל תיראו וכו' לא אמר ואל תראו שהיה נראה כמזהיר בל יראו את עם הארץ כי הנה המורא הנופלת על איש לא תוסר בבחירה. אך אמר הלא תאמרו. אם יש ה' אתנו למה נפלה אימתם עלינו אלא ודאי כי מה דגברא לא חזי מזלא חזי. לז"א אך בה' אל תמרודו ובזה ואתם כלו' מעצמכם אל תיראו את עם הארץ. כי הוסר מורא מעליכם. כי הנה לחמנו הם והוא כי כאשר הצומח הוא לחם הב"ח כן הב"ח לחם המדבר וע"כ הוא ביד המדבר להמיתו או להחיותו ולא ייירא ממנו. כן בהיות ישראל צדיקים היו האומות בערכם כערך הבעלי חיים בערך המדבר. מה שאין כן בהעותינו שאדרבה הם ימשלו בנו ז"א אך בה' וכו'. ובהיותכם צדיקים מעצמיכם אל תראו כאשר אין החי מדבר ירא מהב"ח כי לחמו הוא כן אלו כי לחמנו הם. ועוד כי הנה סר צלם מעליהם כי כבר פקד ה' על צבא המרום במרום הוא השר שהיו תחת צלו. ועוד כי אפי' לא תאמינו שהוסר השר כבר מעליהם אין פחד מהשר. כי הלא אין זה כיציאת מצרים שהיה פחד מעוזא ומשרו של מצרים באומרו הללו עובדי ע"ג והללו וכו' כי ע"כ יראתם ממנו כי היה זוכה בדין. שעל כן בראותכם את שר של מצרים שמצרים שמו נוסע אחריכם יראתם צעקתם אל ה' בל יתנכם ביד מדת הדין. וגם ארז"ל ויסע מלאך ה' ההולך וכו' וילך מאחריהם מלמד שהיה מדת הדין כבר על ישראל והחזירה הקב"ה לאחריהם על המצריים. לא ראי זה כראי זה כי נפרדה שכינה מהם והשים עליכם את המצריים כמ"ש ז"ל למען הקריב לבכם אליו אך עתה לא כן כי וה' הוא ובית דינו אתנו ואמר שגם מדת הדין אתנו אל תראום לא לעם ולא לשר:

והנה במסרה לחמנו ארבעה במקרא. (א) כי לחמנו הם. (ב) זה לחמנו חם ביהושע. (ג) לחמנו נאכל ושמלתנו וכו'. (ד) בנפשנו נביא לחמנו וכו'. ויהיה הענין כי לחמנו המיוחד הוא המן כך הם לנו. ולא כאשר טרם חם המן מן השמש כי אם כאשר המן שהוא זה לחמנו חם מהשמש שהוא כאשר חם השמש ונמס כן הגוים האלה בפנינו. כלחמנו הוא המן בעת שהוא חם כן ימסו לפנינו. ואם היו שומעים לא היה עוד גלות כי אם היה נכנס משה אתנו ותמיד לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש הכל משלנו. אך עתה בעונותינו בנפשנו נביא לחמנו על יד החרבן. והוא מאמרם ז"ל כי אם היה משה נכנס עם ישראתל לארץ לא היה גלות וידוע כי על יד מרגלים לא נכנס כמ"ש ז"ל פ' חלק שנשאר להביא עמו דור המדבר משל וכו':

פסקה י

ויאמרו וכו'. הורה פה מאמרם ז"ל על פסוק ומקללך אאור בב"ר כי על נוגע בכבודו ית' הוא אומר ובוזי יקלו מאליהם אך על כבוד הצדיק אומר ומקללך אאור בקום עשה. וכן ענין ירבעם שיבשה ידו בשלחו אותה אל הנביא כמ"ש בספר הזוהר שחש הקב"ה על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו. וזה יאמר הנה דברו נגד כבוד ה' והאריך. אך כאשר דברו נגד הצדיקים כי ויאמרו לרגום וכו' אז וכבוד ה' נראה וכו'. גם יתכן במה שכתבנו כי על כבוד ה' קרעו גם הקב"ה על כבוד יראיו וכו'. נראה ופקד על הכל:

פסקה יא

ויאמר וכו'. במ"ר ארז"ל שתי צווחות צווחתי מפניכם עד אנה ינאצוני וכו' ועד אנה לא יאמינו וכו' חייכם שאני קובע לכם ארבעה א' עד אנה ה' תשכחני. עד אנה תסתיר וכו'. עד אנה אשית עצות וכו'. עד אנה ירום וכו' כי סופכם לצווח בצרות מלכיות עד אנה ה' תשכחנו נצח וכו':

והנה ראוי לשים לב. האם תהפך למרובה מדת פורעניות שתחת שתים ישלם ארבע. וגם איך מתייחס הפסוק ההוא אל המלכיות. אך יהיה כי ית' ראה כי הם חטאו במעשה שבכו והבכו את בני ישראל וגם בהעדר אמנה. ועל המעשה אמר ינאצוני. ועל הב' שהוא העדר אמנה בלב אמר ועד אנה לא יאמינו בי. והנה ראה הוא ית' שאם ישלם להם שתי אלה בשתי פעמים לא יוכלו שאתם כי יכבדו מאד. ע"כ חילקם לד'. והוא כי שני חרבנות המה חורבן בית ראשון וחורבן בית שני. והנה אם עון הצלם שהוא סבת גלות מדי בימי המן כדעת רשב"י ע"ה אם היה הוא ית' נפרע מהם בעוד נבוכדנצר קיים יפברו עונות חורבן בית ראשון עם עון הצלם ולא יוכל לסבול. ע"כ המתין הוא ית' והביאו אחרי מפלת בבל והתם עון גלות כשדים. נמצא עשה מהאחד שנים. וכן בבית שני אם היה מניח מלמשול עליהם את יון. והיה נשאר הכל עד חורבן בית שני לא יוכלו לסבול. ע"כ פקד עליהם יון. ואח"כ גלות אדום. הנה כי לטוב להם אמר אני ארחמכם כי משתי צווחות אחלקם לד'. והנה השתים ראשונות של בבל ומדי שהיו על עון מעשה הן לעומת עד אנה ינאצוני שהוא במעשה. ולעומת עד אנה לא יאמינו בי שהוא בלב היה גלות אדום על שנאת חנם שבלב. וגלות יון שהוא על שפרחה צרעת צדוקים שהוא העדר האמנה מזמן יהושע בן פרחיה שטעו בדבריו כמ"ש ז"ל וגם על גסות הרוח שהיה בלבם מעין לא יאמינו בי. וחילקו הוא יתב' לשתים. א' בחינת מה שבלב נגד ה'. והב' על מה שבלב במה שבין אדם לחבירו. וזה ענין הכ' שמדבר על הגלות שעל גלות בבל צווחים עד אנה ה' תשכחני נצח והיא מז"ל שנשבע ה' שלא יזכרם עד עת קץ לולא בכיו' רחל וכן עליה א' הנביא למה לנצח תשכחני וזהו עד אנה ה' תשכחני נצח. ועל גלות מדי שהיה כמאמר

רשב"י הסתר פנים לפנים וכמאמרם ז"ל מנין לאסתר מן התורה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא עליו אמר תסתיר את פניך ממני. ועל גלות יון שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל וכן היו מעבירים על דת כאשר עשו לילדי חנה גם מבטלים אותם משבת ומילה והורגים לאלפים ורבבות לבלתי שומעים את דבריהם נמצא כי היה כל איש ישראל כל הימים נועץ בנפשו נדון בקרבו מה יעשה אם יאבד נפשו או יהרג על זאת אמר עד אנה אשית עצות בנפשו יגון בלבבי יומם שהיו ביום בנסיון. ועל גלות אדום אמר עד אנה ירום וכו' והוא מאמרם ז"ל כי יעקב הראה לו הקב"ה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו שר מלכות בבל עולה ע' עוקין ויורד. שר מדי עולה נ"ב ויורד. ושר יון עולה ק"ך עוקין ויורד. ואת שרו של אדום ראה עולה ולא ראה יורד ונבעת. אמר לו הקב"ה אם יגביה כנשר וכו' משם אורידך וכו' וע"ז אמר עד אנה ירום וכו' ויהיה על כי יום נקם בלבו ית' ליבא לפומא לא גלי:

עוד יתכן באומרו עד אנה וכו'. בשום לב כי הראוי היה לומר לא יאמינו קודם לאומרו ינאצוני. כי תחלה היתה העדר האמנה שע"כ שלחו מרגלים ואח"כ נאצו במעשה הרע הזה. אך לזה נדקדק אומרו בי. והוא כי בראשונה לא גלו העדר האמנה כי אמרו שלא היה רק לראות הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וכו' כי אם שה' הבין דרכם. אך עתה אחר כל בכייתם ודברותם הורו כי האמינו במרגלים ולא בו ית' האומר שיביאם אל הארץ. ואמר הוא ית' שקולה היא זאת שהוא העדר האמנה ככל מה שנאצוני וז"א עד אנה ינאצוני בכל הנסיונו' ועד אנה לא יאמינו בי עתה כי אם במרגלים:

פסקה יב

אכנו בדבר וכו'. הנה כתבנו למעלה במאמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך וכו' שהוא דבר בלתי טעם כי אחר עשיתם עגל מסכה וישתחוו לו וכו' איך יאמר למה ה' יחרה אפך. והנה א' מהדרכים שכתבנו שם הוא כי בפקוד הוא יתב' העון על יד אחד ממלאכי הרוגז כאף וחימה וקצף אינו מבחין בין צדיק לרשע כמ"ש ז"ל כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין. אך בעשותו על יד עצמו ית' מבחין. ועל אומרו ית' הניחה לי כלומר מלעשות בעצמו ויחר אפי הוא האף המשחית וע"י כן ואכלם שלא יבחין. ע"כ אמר משה למה ה' יחרה אפך שעל יד האף ימשך לכלותם. עוד ארז"ל שאמר משה זכור לאברהם וכו' שהוא ספסל של ג' רגלים ואינו עומד ואיך יעמוד של א' שתעשה אותי לגוי גדול. וע"כ לתקן שני אלה אמר פה הוא ית' אכנו בעצמי וע"י כן לא אכלם. רק ואורישנו את הנשארים מעמדי בלבד. ועל ענין שהוא ספסל של רגל אחד אל תחוש כי הנה ואעשה אותך לגוי

גדול ועצום שתהיה בהיותך רגל אחד עצום וחזק ממנו שהוא בעל שלשה רגלים. כי שלך יהיה עצום בל ימוט וע"כ נאמר כאן ועצום מה שלא נאמר בענין העגל:

פסקה יג

ויאמר וכו'. הנה או' ושמעו וכו' אשר העלית וכו' קשה (א) כי הלא עיניהם ראו ולא הוצרכו לשמוע עתה. (ב) אומרו ואמרו וכו' אינו אומר מה יאמרו שלא יתכן תהיה אמירתם שמעו וכו'. (ג) כי אחר שכלל הדברים הוא שיאמרו מבלתי יכולת וכו' מה צורך אומרו ששמעו מצרים ושיאמרו אל יושב וכו' יאמר מיד ושמעו מצרים ויושבי הארץ הזאת וכל הגוים כי תמית את העם הזה כאיש אחד ואמרו מבלתי יכולת וכו'. (ד) למה נכנס במצרים ויושב הארץ ויצא בכל הגוים ובין אלו לאלו הכניס והמתה וכו' ולא אמרו בתחלה או בסוף:

אמנם לבא אל הענין נשים לב אל טעם מפסיק שבמלת מצרים שבאומרו ושמעו מצרים בו זקף קטון. ועוד למה לא הזכיר הטענה שאמר על מעשה העגל למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם. אך הנה משה נסתפק במאמרו ית' באומרו אכנו בדבר ואורישנו כי סובל שני פירושים. א' אכנו את הראוים למות בדבר. ואורישנו את השאר מהיותם לי לעם. על כן חילק מאמרו לשני חלקים ועשה כדרך הכותי ששואל מעט מעט. כן תחל' שאל לו הפירוש הראשון. ואח"כ על השני. אמר והמתה וכו' ואמרו מבלתי יכולת וכו'. ואחר אומרו שאין ראוי להמיתם כלם כאחד אמר ועתה שנצולו מכליה אני אומר שאין להמית קצתם כי אין ראוי. כי יגדל נא וכו' סלח נא כו' שהוא את כלם בל יומת איש. זהו דרך כלל. ונבא אל התכת הכתובים אחר ושמעו מצרים וכו'. והוא כי הנה שני דברים אפשר יאמרו הגוים או מבלתי יכולת וכו'. או ברעה הוציאם האמור בכי תשא. והיותר קרובים להם שהיה אפשר על ידם חלול ה' בדבר היא למצרים או ליושב הארץ הכנעני וכו'. אמר על הפירוש האחד הנה אין אחד משתי אמירות אלא בשתי האומות כי הנה ושמעו מצרים וכו' כלומר את האמור שתכם בדבר ותורישם ואין פחד אמור מבלתי יכולת כו' כי הנה העלית בכחך כו' ואמרו זה אל יושב הארץ הזאת כלומר ובזה אין לומר מבלתי יכולת חלילה כי ק"ו הדברים ומה אם בהיות ישראל בקרב המצריים משועבדים לעבדים ומה גם שהיו כמ"ש ז"ל בפסוק גוי מקרב גוי שהיו ישראל תוך המצריים כעובר תוך פרה כבלועים בעיניהם ועכ"ז הוציאם ה' מתוכם וזה דקדק באומרו פה מקרבו וא"כ כ"ש שבכחו יתב' ישליטם ביושב הארץ הזאת. וגם המענה האחרת לומר ברעה הוציאם איננה כי הלא אלו ואלו שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה ה' בהר סיני וגם אחרי העגל ועננך עומד עליהם שהם ז' ענני כבוד ובעמוד ענן כו'. ואם היה

כי ברעה הוצאתם מאז להרוג אותם בהרים כו' למה הראותם את כל זאת שנתים ימים גם אחרי העגל. כל זה הוא אם תהרוג מקצתם כי יאמרו שחטאו קצתם עתה ותמיתם. אך אם והמתה כו' כאיש אחד לא יעלו על רוחם שחטאתם כבדה מאד עד גדר והמתה את כולם כאיש אחד ושאין צדיק בהם להגין על עצמו. ע"כ אז יאמרו כל הגוים אפי' מצרים מבלתי יכולת ה' חלילה. כי יאמר כי כח ז' עממין ואלהיהם. קשים ממצרים. וז"א לאמר כלומר מב' הדברים לומר ברעה הוציאם וכו' או מבלתי יכולת כו' מה שראוי להם לאמר הוא מבלתי יכולת וכו':

או יאמר ושמעו כו'. לומר מה תעשה לשמך הגדול פן יתחלל חלילה כי אין לומר שיאמרו כי בהיותם עושי רצונך היטבת להם ועתה פשעו בך והרגתם כי הלא נהפוך הוא. כי הנה ושמעו מצרים הכליה הזאת והם אשר העלית בכחך וכו' את העם הזה מקרבו והוא כי לא היה צריך כחו הגדול רק על היותם עובדי ע"ג ומגדלי בלורית כמאמרם על בכח גדול וביד חזקה. ואמרו אל יושב הארץ הזאת ענין זה להורות כי עוברי רצונך היו במצרים ועם כל זה לא נמנעת מלהעלותם מקרבו שהיו גוי מקרב גוי כמז"ל עם מקרב גוי לא נא' אלא גוי כו' הללו כו' והללו כו'. וז"א מקרבו הנה כי בהיותם רשעים גאלתם. ואח"כ אלו ואלו מצרים ויושב הארץ שמעו כי אתה ה' בקרבם כו' שהם מרכבה אליך אומרו ושכנתי בתוכם שהוא בקרבם ממש. אשר עין כו' בעמוד ענן כו' כי כ"ז יורה כי צדיקים עושה רצונך המה עתה שאל"כ לא היית דבק בם כ"כ. הנה שבהיותם רשעים גאלתם ועתה שהם צדיקים אין צ"ל שתצר להם כ"א שוהמתה אותם כאיש א'. ע"כ יגמרו אומר ויאמרו כי מה שראוי לאמר הוא מבלתי יכולת כו' ולא לומר שהיו צדיקים ובהעותם הרגתם כי אין רשעם מונעם מלהיטיב להם ומה גם עתה אחר צדקתם הרב:

או יאמר גם שראו כל נסים ונפלאות שעשית במצרים לא יעלה מורא על ראשם לומר מבלתי יכולת כו'. כי הלא ושמעו מצרים כליה זו והם יודעים כי העלית כו' כי הוצרך להעלותם בכח גדול ועל יד עצמך עם היות שלא הרגת במצריים רק הוצאתם מקרבו ולא היו מצרים עמים רבים רק עם א' בלבד. ואמרו דבר זה אל יושב הארץ הזאת שהוא שהעלית כו' כלומר ע"י עצמך כאומרו ועברתי וכו' אני ולא מלאך וכו' וגם בכחך שהוצרכת כחך להעלותם עם שנשארו מצריים חיים וגם היות מקרבו של עם. והוא לומר כי צריך כח יותר להורישׁ ז' גוים. וגם צד השוה שבהם שאלו ואלו שמעו שחיבבת אותם מאז יצאו עד עתה ולא יאמרו כי מאז הוצאתם לקיים שבועת האבות אך שנואים היו לך על עובדם ע"ג במצרים שהרי שמעו כי עתה ה' כו' זה שנתים ולא הרגתם מיד כשהוצאת אותם. וגם לא יאמרו שעתה חטאו שהרי לא יתכן נתחייבו כליה כאיש א'. ע"כ יאמרו

כל הגוים כו' כי מה שראוי לומר הוא מבלתי יכולת וכו' אל הארץ אשר נשבע להם שהיא ארץ ז' עממין ולא כמצרים שהיה עם אחד וגם שם היה להעלות מתוכם ופה גם לכבוש. ויאמרו כי על עם אחד להעלות בלבד הוצרך כל כחו ולזה חלילה לא הספיק. וכל זה כיון באומרו כי העלית וכו' שהוא מקביל אל כל ענין הארץ אשר נשבע כו':

פסקה יז

ועתה יגדל נא. וכו'. הנה ראוי לשים לב אל אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת והנה אמרו רז"ל כי כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה אומר ארך אפים כו' אמר משה ארך אפים לצדיקים א"ל הקב"ה אף לרשעים א"ל רשעים יאבדו א"ל הקב"ה חייך שיבא זמן שתצטרך לזה הה"ד ועתה יגדל נא כו' ובזה יאמר יגדל נא כו' כאשר דברת לי שאצרך לזה ושאני עתיד לאמר ה' ארך אפים כו' גם לרשעים.

או מעין זה כאשר דבר לי שראוי לאמר שהוא אף לרשעים:

או יאמר כי הנה הוא יתברך על שאלת משה הודיעני נא את דרכיך במה תתפייס נתעטף כביכול כש"צ ואמר הי"ג מדות ויעבור וכו' אמר ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לי לאמר ה' וכו' שהם מדותיך כדי שתתפייס:

או יאמר בשום לב אל מה שהשמיט א' מהשני שמות וגם מדת אל חנון ורחום ואמר נוצר חסד לאלפים וכן מלת וחטא. אך לבא אל הענין נזכיר מז"ל. ה' ה' קודם שיחטא ה' אחר התשובה ובזה נבא אל שעור סדרן ה' קודם החטא ה' אחר התשובה ובכן שעור המדות הוא ה' אחר התשובה הוא יתברך פוקדו במדת אל רחום וחנון וזהו שמדות אלו סמיכות אל התשובה ואם אין שבים אין מרפא אותם כי מדת אל שהוא חסד פשוט מספיק לשבים אך לבלתי שבים צריך רב חסד וע"כ בזה השמיט משה שם השני שהוא על השבי' מה שאין כן אלו וגם על זה לא הזכיר אל רחום וחנון והזכיר ארך אפי' ורב חסד שיאריך להם ושיטה כלפי חסד. ולא הזכיר ואמת כי משם מתעורר דין עליהם כי הוציאו דבה ודברו שקר ולא האמינו בו יתברך. וכן נוצר חסד לאלפים לא הזכיר כי המדה ההיא היא לאוהביו יתברך כד"א ועושה חסד לאלפים לאוהביו. וכן חטאה לא הזכיר כי פה מזידין היו. ועם שנקה לא ינקה שהוא מנקה לשבים לא ינקה לשאינם שבים זהו לנקות לגמרי אין לאלה שלא שבו אינו שואל רק שלא תפקוד כעת כי אם לדורות הבאים. אך סלח נא כלומר באשר הוא שם וגם זה כגודל חסדך וכאשר נשאת וכו' שהוא לכלכל מחלאת חטאם מעט מעט כענין וביום פקדי וכו'. ונבא אל הענין אמר ועתה יגדל נא וכו' לומר הנה למדתני שבעת רוגז אזכיר לפניך י"ג מדות ותרחם ולא עוד כי אם השכינה שהוא שם אדנות שעל יד העון אנו כביכול מתישין כחו כד"א צור ילדך

תשי כי לא יקבל שפע מלמעלה אך על יד הי"ג מדות מתרבה ומגדיל כחו. כי על כן אחר אומרו ית' למשה הי"ג מדות מיד אמר משה ילך נא אדני בקרבנו וכו' כלומר עתה לא יותש כח שם זה בלכתו עמנו ועל כן ילך נא וכו'. והנה כל זה הוא על יד הי"ג מדות וגם שהוא לשבים אך באלו שלא שבו ואני צריך להשמיט קצת המדות ולא הי"ג לא יהיה כן ע"כ זאת שאלתי כי ועתה יגדל נא כח אד"ני הוא שם האדנות כאשר דברת. כי גם שאין הגדלת כח כי אם בי"ג מדות זה חסדך עתה שיגדל נא בשביל ט' מהם בלבד וזהו לאמר כלומר בשביל אמור ה' ארך אפים וכו' עם שאינן הי"ג שלמים. ועל זה השיב לו הוא יתברך סלחתי כדברך שאמרת שאסלת בקצת הי"ג מדות ולא כאשר דברתי אני שאסלח על יד כל הי"ג:

או יאמר ועתה וכו'. בהזכיר מז"ל שנתעטף הקב"ה כש"ץ ואמר עשו לפני כסדר הזה וברית כרותה היא שאינם חוזרת ריקם. ושמעתי בשם ספר לבנת הספיר שדקדק באומרו עשו לפני ולא אמר אמרו לפני כי בזה תשובה אל קצת בלתי נענים על יד הסדר הזה. שהוא כי מה שנדר הוא יתברך שאינם חוזרת ריקם הוא בעשותנו אנחנו המדות ההם מה הוא אל עושה חסד ורחום וחנון כן אנחנו וכן ע"ד זה בשאר. אך באמירה ובלי מעשה לא יהיה כן. ובזה נבא אל הענין כי אמר משה הנה לא הבטחת רק בהיות לנו מעשה הי"ג מדות ולא דבור לבד אך ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת עם שיהיה לאמר שהוא בשביל אמירה והזכרה ולא מעשה כי המעשה כעת אין להם כדלעיל:

או יאמר כמ"ש ז"ל על פסוק ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וכי אני בכעס כשאני מראה כעס יש לך להפשיר. כן יאמר יגדל כו' כאשר דברת שהוא דבור לשון קושי כדי לאמר שאומר אני אמירה שהוא תיבה ופיוס:

או מעין זה למה אמרת לי עד אנה וכו' אכנו וכו' ולא עשית מעצמך אך דברת לי כדי לאמר אני דברי חבה ופיוס אחר דבורך בקושי.

והנה מה שלא הזכיר זכות אבות כאשר בעגל יהיה על דבר כי מאסו בריתי שהוא לתת להם את הארץ. ואפשר להמשיך בזה ענין פסוק ועתה יגדל וכו' והוא כי הנה ג' דברים הודיע הקב"ה למשה שייטיב בם את ישראל. א' הי"ג מדות. שני ושלישי ברית אבות וזכות הארץ כאומרו בסוף המוסר וזכרתי את בריתי יעקב וכו' והארץ אזכור. אמר משה ועתה בנדון זה מה שיגדל נא כח ה' על ידי סליחה לא יהיה רק על יד מה שדברת לאמר לפניך ה' וכו' אף כל אלה לא כל הי"ג רק קצתם. אך מה שלא אמרת לאמר רק לזכור אתה מעצמך אין להם מקום כי מאסו בברית אבות ובארץ.

פסקה כ

ויאמר ה' וכו'. ראוי לשים לב אל אומרו כדברך שהוא מיותר זולת האמור למעלה. ועוד אומרו ואולם וכו' כי אומרו וימלא כבוד וכו' אם הוא כי יתקדש שם כבודו בעשותו דין. מאליו יובן. וגם איך יהיה כל הארץ שנראה שיפורסם בעולם כולו והל"ל חי אני אם יראו וכו'. ועוד אומרו וכל מנאצי וכו' כי הלא הן הם הנאמרים בפסוק הקודם ולמה חוזר להזכירם ולחזור לאמר לא יראוה ולא סמך אל אומרו אם יראו וכו'. ועוד אומרו ועבדי כלב וכו' ולא הזכיר את יהושע ומה ענין רוח אחרת. אך הנה משה אמר סלח נא כו' שהם שני דברים. (א) שיסלח מלפקוד כעת. (ב) שכאשר נשא ממצרים ועד הנה שחילק עון העגל מעט בכל פקידה כן יעשה מעון זה. לזה השיב ואמר על הא' סלחתי כדברך שהוא שאסלח נא מלפקוד עתה שחלק חומר העון המחייב לפקוד עתה סלחתי. אך על הב' לא אעשה כן כי הנה ואולם חי אני ולא יבצר שאביא זמן שוימלא כבוד ה' את כל הארץ שהוא הטוב העתיד שיגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו וכו' כי יעשה בעבור כבוד שכינתו וזה לא יבצר כי חי אני ואם יתמהמה לא יעדר. וא"כ אם לא אפקוד עתה אי אפשר להניח העון נמשך עד סופו כעון העגל שאם כן יאבד ולא יבא אל הפועל מה שעתיד שימלא כבוד ה' את כל הארץ כי יהיו שתי עבירות חמורות יחד. ואל יעלה על רוחך כי עון זה אינו חמור כי הלא הוא חמור מאד והוא כי היה זה אחר שראו את כבודי ואותותי במצרי' ובמדבר וגם וינסו וכו' ולא שמעו בקולי לבלתי שלוח מרגלים כי בזה נתמלאה הסאה. ע"כ לא אפקוד זה מעט מעט לדורות רק בזמן הזה פן יהיה נוסף גם הוא על עון העגל ולא תהיה תקומה. אך לא אפקוד מעתה עד השלים כל אחד ששים שנה והוא אם יראו את אשר היו אנשי' מאז בני עשרים הוא כמז"ל משל למלך שאמר לבנו בקשתי לך אשה נאה ובת טובים ואמר תראו אותה לי א"ל אינך צריך ולא האמין א"ל חייך שלא תראה אותה בביתך לבנך אתננה וכו'. והנה לפי המשל ההוא נראה כי מאז שלחו לתור את הארץ נתחייבו שלא יראוה ומהנראה אין זה כי אם אחר הביא את דבתם רעה. אך זה מ"ה כי כל האנשים שהם נקראים אנשים בני כ' שנה למה שהם הרואים וכו':

פסקה כב

וינסו וכו'. **ולא שמעו בקולי לבלתי רגל את הארץ**. ע"כ מאז נתחייבו אם יראו את הארץ מאז שלא שמעו בקולי וזה ולא שמעו בקולי אם יראו וכו' וכמפורש בכתוב שבראש הפרשה וא"כ מה היא הסליחה כדברך הוא שלא אמיתם מיד כ"א שיספיק העדר ראיית הארץ עם שיאריכו ימים שלא מת שום א' פחות מבן ס' שנה. וזהו חסדי אשר אעשה כי וכל מנאצי לא יראוה יהיה עונשם שלא יראוה בלבד אך אאריך להם. עוד כוון לומר

בכלל החסד שלא יכלה את הכל כ"א אשר יצאו בני כ' שמתייחסים למנאצים בעצם וז"א וכל מנאצי וכו' לומר מנאצי בלבד לא יראוה כי אם בניהם.

והנה מעשותו עיקר העונש על מה שלא שמעו בקולו יתברך לבלתי רגל אתה ארץ ולא מעשרה נסיונות שנסו את בוראם הלא כמו זר נחשב כי רע ומר נסות את ה' אפילו פעם אחת וכ"ש בעשרה. אך יתכן במאמר התנא עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו וכו' עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים וי' על הים י' נסיונות נסו אבותינו להקב"ה שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי. והנה ראוי להשכיל בעשרות אלו שכלם ברורי' בכתובים וגם למה מביא סוף הפסוק ולא שמעו בקולי שאין בו צורך אל הענין אך הוא שבא לתת טעם למם ניסה הקב"ה את אברהם י' פעמים שאפילו אחד לא היה צריך כי הוא יתברך יודע תעלומות והיה אפשר לומר שהטריחו יתברך למען כנגדם יזכו לעשות עשרה נסים לבניו ביציאת מצרים. על כן אמר אם מה שנסהו עשרה פעמים הוא על כי עשר נסים נעשו במצרים אי אפשר כי הלא גם עשרה על הים וא"כ היה צריך גם אברהם ב' פעמים עשרה למה נתנסה עשרה אלא אין הטעם אלא כי עשרה נסיונות נסו אבותינו להקב"ה ע"כ הקדים הקב"ה ונסהו עשר נסיונות להגין על נסיונות שנסו בניו להקב"ה וסמך לזה הוא אומר בסוף הפסוק ולא שמעו בקולי שהוא לרמוז יבא מי שיאמר בו עקב אשר שמע אברהם בקולי ויגן על מי שנאמר בהם ולא שמעו בקולי:

עוד כיון במ"ש אם יראו ולא אמר יבאו. ובאומרו לא יראוה ולא אמר לשון ביאה כאשר בכלב שאמר והביאותיו. כיון לרמוז כי הלא גם משה לא נכנס לארץ על כן אמר כל מנאצי לא יראוה כלומר כי אתה אינך בכלל כי גם שלא תכנס תראנה. וע"כ היטיב אשר דבר משה אעברה נא ואראה את הארץ שהוא בל אהיה בכלל הבלתי רואים אותה והשיב לו יתב' שא נא עיניך ימה וכו' וראה בעיניך. והנה היה אפשר יאמר משה האם כל יתרוני בכשרותי אינו רק שאראה את הארץ למה גרעתי מכלב בזה האם כל צדקתי אינו שקול כנגד מה שמנע כלב מלחטוא ואבא אל הארץ. כי מה שנענש על מי מריבה הלא היא שלא יהיה הוא המביא את ישראל אך עדיין אפשר יבא בלי שררה. והנה על יהושע לא היה מקנא כי על בנו ותלמידו אין אדם מקנא. ועוד כי הוא המכניס שמינוהו מן השמים כנבואת אלדד ומידד. על כן אמר לו הוא יתברך ועבדי כלב עקב היתה רוח וכו' לאמר אל ישוער ענין כלב לבלתי עושה עבירה כלב בלבד כ"א לעומד בנסיון שהוא יותר מעושה מצוה. כי הנה היה כח מחטיאו עמו וכבש אותו והוא מה שכתבנו בתחלת הפרשה כי כח עון מה שאמר יהודה ראש שבטו לאביו הכר נא הכתונת בנך וכו' אותו משחית ורוח רעה שנברא בעון ההוא היה מוכן לקרב חטא כיוצא בו לזרע יהודה כי

עבירה גוררת עבירה. וכמו שכתבנו שע"כ להכניע הכח ההוא הוצרך להשטתח על קברי האבות. ובזה יאמר תדע מה שאני מחזיק טובה לכלב הוא עקב היתה רוח אחרת עמו להחטיאו ועם כל זה כבש אותו וימלא אחרי ולא אחרי הרוח ההוא. והוא כי הרוח ההיא היה רודפו להחטיאו אך הקב"ה בהיות כלב בא ליטהר היה יתברך מסייעו ומלא אחרי ה' על כן והבאותיו כו'. והוא כי גם שיהושע גם הוא היתה רוח אחרת עמו מאשר הביא יוסף את דבתם רעה כמדובר למעלה בתחלת הפרשה היה גם עמו רוח אלהים קדוש הוא שעתה עזרת אותו בקראך לו יהושע לאמר יה יושיעך מעצת מרגלים והוא מלת בצדקתו אחריך אך כלב מלא אחרי בלבד והשלים להטיב מה שאין כן יהושע כי מלבד מה שהיה אתו לעזרו כאשר לכל צדיק אתה הוספת עוד להכינו שנתעוררת והוא מלא גם אחריך אך כלב מלא אחרי בלבד.

עוד יכוין בל נאמר כי לולא עזרו ה' על יד זכות האבות היה חוטא ואם כן לה' הצדקה ולא לו. לז"א עם כל זה יש להחזיק לו טובה כי אחרי בואו ליטהר וסייעתיו שלא הספיק ומלא אחרי שמלא והשלים אחר שהתחלתי לסייעו עם שהיה רוח אחרת עמו כמדובר וזהו עקב וכו' וימלא אחרי:

פסקה כה

והעמלקי וכו'. הנה במקום שיש חטא לישראל שולט בו עמלק ואדום כלומר אמר כיון שבידכם חטא והעמלקי וכו' לכן פנו וסעו וכו':

פסקה כו

וידבר ה' וכו'. ראוי לשית לב (א) למה זה נתייחד דבור זה גם לאהרן כיון שמשה לבדו המדבר באומרו אמור אליהם וכו'. (ב) אומרו עד מתי מי אמר לו שיאריך להם שמשיב ואומר עד מתי וכו'. (ג) כי הלא ענין זה כבר נאמר באומרו למעלה עד אנה ינאצוני וכו'. (ד) אומרו אשר המה מלינים ב' פעמים. (ה) שאומר שמעתי מי לא ידע ששמע. (ו) כי הלא אומרו ששמע היה ראוי לאומרו קודם כל דבריו יתברך אשר דבר על דבר המרגלים ולא עתה. (ז) מה שחזר לומר חי אני אחר שכבר נאמר למעלה. (ח) אומרו דברתם באזני כי מלת באזני מיותרא. (ט) אומרו יפלו פגריכם למה אמר לשון זה ולא אמר תמותו. (י) כי הלא כל זה נראה שהיה בכלל אומרו למעלה אם יראו את הארץ וכו'. (יא) ייתור אומרו וכל פקודיכם לכל מספר וכ' מבן כ' וכו'. (יב) אומרו אשר הלינותם עלי כי הנה זה נאמר כמה פעמים. (יג) אומרו אשר הלינותם עלי אם אתם תבאו אל הארץ וכו' כי אם כלב וכו' הלא כל זה נאמר למעלה באר היטב וגם נשית לב אל הזכירו פה השבועה. (יד) אומרו וטפכם אשר אמרתם וכו' למה מזכיר הטף בין מה שמדבר על עצמם. (טו) אומרו וידעו את הארץ מה ענין ידיעה זו ויותר היה צודק יאמר וישבו בארץ וכו' וגם למה

חוזר להזכיר אשר מאסו בארץ באומרו אשר מאסתם בה. (טז) כי אחרי אומרו למעלה יפלו פגריכם למה חוזר ואומר ופגריכם אתם יפלו במדבר וכו'. (יז) אומרו אתם שהוא מיותר. (יח) שהראוי יאמר תפלו לנוכח כאומרו אתם. (יט) אומרו ובניכם יהיו רועים במדבר וכו' למה לקו בעון אבותם ארבעים שנה וגם מה ענין היותם רועים. (כ) אומרו כמספר הימים אשר תרתם כי מהראוי יאמר אשר תרו וידבר על התרים בעצמם. (כא) אומרו אני ה' דברתי מי לא ידע כי הוא ית' דבר. (כב) או' אם לא זאת וכו' כי הלא כל זה שנוי ומשולש למעלה. (כג) אומרו יתמו למה שינה מהקודם שאמר יפלו פגריכם. (כד) למה כפל ואמר ושם ימותו ומה גם כי בכלל מאתים מנה. (כה) אומרו ושם ומהראוי יאמר ופה ימותו או ובו ימותו ולא יאמר ושם. (כו) אומרו והאנשים אשר שלח משה וכו' כי הנה כל פסוק זה ותחלת פסוק שאחריו הוא ייתור ונאמר לבלי צורך והיה די יאמר וימותו מוצאי דבת הארץ לפני ה'. (כז) אומרו לפני ה' כי אין דבר אשר לא לפניו יהיה. (כח) או' ויהושע וכו' חיו מי לא ידע שחיו ומה גם כי בכלל אומרו שיבאו אל הארץ הוא שחיו ואם הוא שנטלו בארץ למה נאמר בלשון חיו:

אמנם הנה לבא אל הביאור נזכירה מאמר רז"ל האומרים שמשה בקש רחמים שיכתב עונו בתורה יען לא האמנתם בי וכו' שלא יאמרו מרגלים מתו במדבר ומשה ואהרן ג"כ ויאמרו כמות זה כן מות זה. משל לשתי נשים לוקות זו על שזינתה וזו על שאכלה פירות שביעית זו שאכלה פירות שביעית בקשה שיתלו מאותן הפירות בצואר' שלא יאמרו שגם היא זינתה. ונבא אל הענין והיא גם הוא ית' חשש על כבוד משה ואהרן ובא להפיס דעתן במה שאל שניהם ייחד להם דבורו על עונש מרגלים ואשר שלחום למען ידעו שניהם כאחד כי לא כמות אלה ימותו שניהם חלילה כאשר יבא בביאור המקראות. וז"א וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כלומר למה שיתף גם את אהרן הלא הוא כדי לאמר עד מתי וכו' שבכלל הענין הוא להודיעם כי לא שם חלקם כהם. והענין כי ראה ית' שהיה מקום להרהר חלילה על צדק משפטו זה ובא להרים מכשול מדרך עמו וזה מכמה פנים. א'. לא ימנע או אשמת מרגלים כבדה מאד או הוא קלה. וזה מטעם כי התרים את הארץ אשר ראו הגידו כי עז העם והערים בצורות וכו' וגם בני ענקים ראו שם. ומאמרם ארץ אוכלת יושביה הנה ארז"ל כי מתו אנשים רבים בהיותם שם וה' עשה לבל ישימו לב אליהם. ואפשר כי המה לא הבינו עצת ה'. וגם השומעים מהם לא יאשמו בעצם כי אחיהם המסו את לבבם. וגם כל תלונותם לא על ה' היתה כי אם על משה ועל אהרן כאומרו וילונו על משה ועל אהנן וכאומרו לו מתנו וכו'. הנה אם אשמתם כבדה לפני ית' איך הושוה עונשם לעונש משה ואהרן על מי מריבה כי אלו

ואלו האריכו ארבעים שנה ואחרי כן מתו במדבר. ואם קלה אשמתם לפניו מהטעמים הנאמרים על מה חרד הוא ית' את כל החרדה ויאמר להשמידם לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו. עוד ב' יוכל איש לדבר ולומר איך עשה ה' ככה ולא נתנם לבא אל הארץ והוא ית' נשבע להם להביא אל הארץ כאומרו פרשת וארא לכן אמור לבני ישראל אני ה' והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי וכו' הנה בו נשבע להביא את יוצאי מצרים אל הארץ. עוד שלישית היה מקום להרהר והוא אם על בני עשרים קצף ה' למה הניע את הפחותים מבני עשרים שנה מ' שנה במדבר. ועוד רביעית והיא למה לא הניע ה' את עשרה המרגלים מ' שנה שיהיו נעים ונדים שהוא קשה ממותם מיד. על כל הדברים האלה בא האלהים ויאר לנו. ובראשון היחל ואמר כי למשה ולאהרן יאות לומר דבר זה כי לא הושוו בעונש עם עושי רשעה חלילה. כי כל משפטו יתב' במספר ובמשקל ואין בו נפתל ועקש כ"א לאיש כמעשהו. והוא על הא' היחל ואמר עד מתי כו' וזה בהזכיר מאמרם ז"ל כי באומרו יתב' העדה הרעה על העשרה מרגלים הכתוב מדבר. כי על כן למדו מכאן כי אין עדה פחותה מעשרה. וא"כ פסוק זה עד מתי לעדה הרעה ופסוק שלפניה אם לא זאת אעשה לעדה הרעה על עשרה התרים את הארץ ידבר. ונבא אל הענין אמר על אשר היה מקום להרהר במשפט הנעשה למרגלים שהוא הדבר הראשון מהד' שהוזכרנו הנה דעו לכם כי כל אחד מקבל עונשו כמדת אשמתו. העשרה מוציאי דבת הארץ לא אאריך להם כלל כי הלא עד מתי לעדה הרעה הזאת כלומר עד מתי אאריך להם כ"א לפקוד עליהם מיד. וכן היה כאומרו אחרי כן וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ כו'. ולא בלבד על מה שחטאו כ"א על שהחטיאו את ישראל וזהו אשר המה מלינים עלי שהוא עון חמור עד מאד ואין מספיקין ביד המחטיא לעשות תשובה. וכל יתר העם לא יעלה על רוחך שעליכם היתה תלונותם או לומר אחינו המסו את לבבנו כי הלא את תלונות בנ"י אשר המה מלינים עלי כלומר גם שהיו מורים כמתלוננים על שניכם לא כן היה כ"א עלי כי אני רואה ללבב שמעתי והבנתי כי כן היה וזה ושמעתי כד"א שמעני אדוני. ולכן אמור אליהם חי אני כלומר אני כבשר ודם הבלתי חי שעל כן לא יראה ללבב כ"א חי אני. ועל כן כאשר דברתם באזני כלומר לא מה שנכנס באזני משה ואהרן וכל השומעים פי בשר ודם המה ולא יראו ללבב כ"א הבא באזני השומע ומבין ללב כן אעשה לכם כלומר גם שעונכם חמור לא אעש' כ"א היוצא מפיכם. ולבל יראה כי כמותם ימותו משה ואהרן במדבר אחר מ' שנה. הנה אינו דומה כי במדבר הזה יפלו פגריכם ולא שימותו בלבד כ"א שיפלו מעצמם ממצבם. משא"כ גויות משה ואהרן כי גם גופם במותם במדבר מעמד וגדולת ערכם נצב תמיד כנודע קל וחומר מר' אחאי

בר יאשיה ור' אלעזר בר' שמעון ודומיהם. וא"כ אינו דומה חלילה להם. ועוד הפרש שני והוא כי בכם הוא פקודיכם לכל מספרכם כו' כלומר אותם שהיה מספרם מבן עשרים שנה ומעלה משא"כ שבט לוי וא"כ אין משה ואהרן בכלל זה. ועוד טענה ג' והיא כי כל זה היה על אשר הלינותם עלי אך לא הלינו משה ואהרן. ועל השבועה באומרו לכן אמור לבני ישראל וכו' והוצאתי כו' והבאתי אתכם אל הארץ וכו' הנה אני מקיים כי הלא אם אתם תבואו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפונה וכו' וטפכם וכו' כי את שני אלה והטף והבאתי אותם כו' לקיים בהם השבועה. ולא יאמר עליכם פוקד עון אבות על בנים כי אין הדבר ההוא רק כד משלמין בניא למחטיא בתר חובי אבהתהון. אבל פה הוא בהפך כי אתם מאסתם הארץ ואלו הבנים ידעתי כי ידעו ערכה ויאהבוה וזהו וידעו את הארץ אשר מאסתם בה:

פסקה לב

ופגריכם אתם כו' . אומרו אתם מיותר וגם הל"ל תפלו לנוכח כמלת אתם. והנה אפשר לומר למדנו מאמר הרמב"ן ז"ל בס' תורת האדם. כי האדם נברא מגוף ונפש ובהמשכו אחרי ה' עושה מהגוף נפש ומזככו. ובהפכו עושה מהנפש חומר. וזה יאמר ופגריכם כו' והוא כי באומרו פגריכם יורה כי לא עם הגופים ידבר כ"א הנפשות ואומר הפגרים שלכם והענין ופגריכם נעשיתם אתם. כי הנפשות נעשיתם כאיכות פגרים נמשכים אחר החומר. ועם כל זה לא תפלו אתה שהוא הנפשות כ"א פגריכם בלבד. וז"א יפלו על הפגרים הנזכר ולא הנפשות:

או יאמר מע"ז. כי במקום הקבר הגוף גם נפשו עליו תאבל. וא"כ היה נראה שגם נפשותם יפלו אגב פגריהם ולז"א פגריכם אתם כו' והוא כי מה יעשה הוא ית' מכל התורה והזכיות אשר להם ומה גם כי היו כלם ת"ח וארז"ל כי ת"ח אין אור של גיהנם שולט בו ק"ו מסלמנדרא. ע"כ אמר דעו איפה מה יעשה ה' והוא כי ופגריכם אתם כי האחדות ואחיזה אשר לנפשות עם הגופים להקרא אחדים. עתה לא יהיה כן רק ופגריכם אתם. לו' פגריכם יהיו לבד ואתם לבד. ולא תפלו אתם רק פגריכם יפלו בלבד. ולהמשיך מה שכתבנו למעלה שיש קושי והוא הדבר השלישי שכתבנו למעלה איך לקו אשר לא הגיעו לכלל כ' להיות מ' שנה במדבר. יאמר כי הנה הבנים הם קצת מפגרי האבות כי ג' שותפין באדם שהגוף נעשה בין האב והאם. ובזה יאמר ופגריכם שכולל בשתי בחינות א' גופכם ב' של בניכם לא תהיו שוים בעונש חלק כחלק. כי הנה אתם שהוא מה שבכם ממש יפלו במדבר הזה. ובניכם שגם הם קצת מחומר שלכם על בחינה זו ישאו עמכם ממשאכם. וזהו בשתי בחינת א' שיהיו רועים אתכם כרועה עדרו. כי אינכם

ראוים לאכול לחם שמים כ"א בזכותם תאכלו. וזה יהיו רועים כי יאכילו אתכם את המן כרועה שמאכיל את הבהמה מוצא דשא מאת ה'. וגם מסייעים אותם למרק עונם וזהו ונשאו את זנותיכם וע"י סיוע הבנים כמספר הימים וכו' ולא יותר:

ועל הרביעית אמר כמספר הימים אשר תרת' את הארץ כו'. והוא ששב לדבר אל הי' התרים את הארץ הנקראים עדה הרעה. ואמר להם הנה כמספר הימים אשר תרתם אתם את הארץ יום לשנה הי' ראוי שתהיו נעים ונדים שתשאו את עונותיכם מ' שנה. כדי שוידעתם את תנואתי שהוא עונש גדול ממיתה כד"א אל תהרגם וכו' הנעימו בחילך וכו'. אך אני ה' רחמן דברתי כבר אם לא זאת אעשה לעדה הרעה הזאת שהם היה מרגלים כי במדבר הזה הוא מדבר פארן טרם נסוע אל מדבר אחר יתמו. ולא בלבד ימותו פה בעולם הזה כ"א גם שם ימותו בעולם העליון ולא יהיה להם חלק לעוה"ב. וזהו ושם ימותו וז"א בסמוך וימותו לפני ה' שהוא בעולם העליון. וע"כ די להם זה ולא שגם אניעם מ' שנה. והנה היה מקום לומר אולי טעו בדמיונום ולא להרע כונו. לז"א ראו כי והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ. אשר דרך האתרים הוא להסתכן. ואדרבא וישובו שלא נזוקו כ"א שבו בשלום מהאויבים ומחלואי שינוי אויר. ועם כל זה וילינו עליו וכו' אשר שלחם ושבו בשלום. אך אין זה כ"א שכל כונתם לא היתה רק להוציא דבה על הארץ במזיד. ע"כ מה שוימותו מוציאי דבת וכו' היה אפילו לפני ה' כמדובר:

והנה ארז"ל שהיו תולעים יוצאים מפיהם ונכנסים בטבורם וכן חוזרים חלילה ויתכן היה על כי בפיהם דברו על א"י שנקראת טבור הארץ כנודע מרז"ל:

פסקה לח

ויהושע וכו'. אחר אומרו שיבואו אל הארץ מי לא ידע שחיו. אך היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר כי אולי לא היתה דבה אם היתה אוכלת יושביה ח"ו. ומה שלא מתו אלו הוא כי בה קנו חולי נסתר אשר מתו בו אחרי בואם כמקרה הולכי דרכים שקונים חולי ונשרש בם ומתגלה בהגיעם אל מחוז חפצם וימותו בו. לז"א שלא יתכן כי הלא ויהושע בן נון וכו' חיו עם היותם מההולכים לתור ומה נשתנו אלו אלא שהוא יתברך משלם לאיש כמעשהו:

או יאמר במה שידענו כי כל אדם יש לו חלק בג"ע וחלק בגיהנם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם. ועוד זה יאמר אחר אומרו וימותו לפני ה' שהוא כמדובר שאבדו חלקם בחיים בעולם העליון המתייחס לפני ה'. אמר א"כ מה נעשה מחלקם אשר להם למעלה הלא הוא כי ויהושע בן נון וכלב בן יפונה חיו אותו החיות אשר היו לאנשים ההם. וז"א חיו כי חיים על חייהם ניתן להם מן האנשים ההם.

והוא אושר גדול כל מה שסיגלו בתורה ומצות כל ימיהם ומה גם ע"פ רז"ל האומר על פסוק כלם אנשים כי צדיקים היו באותה שעה:

או יאמר במה שידענו שהצדיק קרוי חי והרשע קרוי מת. ובזה יאמר כי שני אלו בלבד חיו. אך השאר בחייהם מתו. ובמה שכתבנו כי שני אלה היו מעותדים לחטא יאמר ראה חסדיו ית'. כי היו כגוססים וחיו. זה בתפלת משה. וזה בזכות האבות. ועכ"ז העלה עליהם ה' כאלו הם מעצמם עשו:

פרק טו

פסקה לז

ויאמר ה' וכו'. דבר אל בני ישראל וכו'. ראוי לשים לב. (א) אל כפל דבר ואמרת. (ב) כי א' דבר הוא ל' קושי ואמרו ואמרת הוא ל' חיבה. (ג) או' לדורותם מי לא ידע שמן הסתם היא מצוה לדורות. (ד) שאו' ועשו ונתנו וכו' הוא שלא לנוכח ואח"כ כל הפרשה לנוכח והיה לכם לציצית וראיתם וכו'. (ה) איך על יד ראותם אותם יזכרו כל המצות. (ו) שנראה שמאליו ימשך על יד ראות אותו שיזכרו כל המצות ואינו נראה כן בחוש. (ז) אומרו ולא תתורו אחרי לבבכם וכו' שנראה שמועיל ראיית הציצית לבטל שני סרסורי דעבירה עינא ולבא וצריך לבקש טוב טעם לדבר. (ח) שמהראוי יהפך לומר תחלה אחרי עיניכם ואחרי לבבכם כי תחלה עין רואה ואח"כ והלב חומד. (ט) אומרו אשר אתם זונים אחריהם שמורה שהוא ודאי ולא כן הוא ומהראוי היה יאמר פן תהיו זונים אחריהם. (י) אומרו למען תזכרו וכו' כי הרי זה נאמר למעלה. (יא) אומרו והייתם קדושים לאלהיכם מי לא ידע כי נהיה קדושים לאלהינו ית'. (יב) אומרו אני ה' וכו' אשר הוצאתי וכו' כי דבר זה נודע הוא ולמה נאמר פה. (יג) מה שחזר ואמר אני ה' אלהיכם:

אמנם הנה אין ספק כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולקדשו עד יהיו כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו קדש לה' וזה על יד מצותיו רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה. כי יגיעת שניהם יקדשו את האדם. כי על כן היו במספר חלקיו. והוא מאמרנו על חתימת דברי קהלת באומרו סוף דבר וכו' את האלהים ירא וכו'. לומר הנה סוף וכלל כל דברי הספר הזה אחר שהכל נשמע כל דרושי הספר. והוא כי הנפקותא האמיתית היא את האלהים ירא מלעבור מצות לא תעשה. ואת מצותיו שמור שהם מצות עשה שמור לעשות. כי זה כולל כל האדם. כי כללות האדם הוא רמ"ח איברים ושס"ה גידיו. וזה שאמרתי כשהוא מקיים מ"ע ומל"ת הוא כולל כל תרי"ג חלקי האדם לקדשו בכלל כי כך מספרם רמ"ח מ"ע. ושס"ה מל"ת. והנה אין ספק כי לא כל האדם זוכה לעשות כל תרי"ג מצות ולקדש בם כל תרי"ג אבריו וגידיו. ע"כ מה עשה הוא ית' נתן לנו מצוה

אחת שבה בכל יום תמיד נזכיר כל מצותיו ונקבל לעשותם. וידוע כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ומעלה עלינו כאלו עשינו את כלם יום יום. וזהו סוף דברי הכתובים כאשר נשוב אליה בס"ד. באומרו למען תזכרו וכו'. שע"י מה שתזכרו יום יום נחשב לפני כאלו כבר ועשיתם אותם. וע"י כן והייתם קדושים כל כללותיכם איבריו וגידיו. משא"כ אם לא היתה מצוה זו כי לא יחשב לכם רק אשר תקיימו בפועל. וישארו כמה איבריו וגידיו משוללים קדושה. וע"פ הדברים האלה גמר הפרשה כאשר יבא בס"ד באורו. ונחזור אל תחלת הפ'. אמר דבר אל ב"י כו' והוא כי הנה אשר לא יקיים או לא יקבל עליו כל מצות ה' רחוק ממנו ית' יחשב ושלא לנוכח ידובר בו, וז"א ית' דבר אל בנ"י בלשון דבור וקושי שלא לנוכח. ואחר הדבור ההוא תוסיף ואמרת אליהם בלשון חבה שהוא לנוכח כי נעשית חביב למקום. ופירש ואמר מה שאמרתי דבר אל בנ"י שלא בלשון חבה. היא לומר ועשו להם ציצית וכו' שהוא שיקבלו עליהם מצוה שכוללת קבלת כל המצות לעשותה. שהוא מה שיהיה להם להביט ולהציץ בה לזכור המצות וז"א ציצית מלשון מציץ מן החרכים. על כנפי בגדיהם והוא חוטי הלבן וזה יהיה לדורותם כולל כל הדורות כי הלבן לא יחסר לעולם. אך יש דבר שאינו לכל הדורות וזהו ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת וזהו אינו לדורותם. כי לא בכל הדורות נמצא דם חלזון. והנה עד כה דברנו על מי שלא קבל עליו עול מצות ומצוין אותו יעשה לו ציצית לזכור ולקבל. וע"כ נדברנו בו שלא לנוכח. אך שכבר עשה המצוה הכוללת לזכור ולקבל את כלם מעתה נדבר בו לנוכח וזהו והיה לכם לציצית וראיתם וכו'. וענין הכתוב אם תאמר נא ישראל כי הלא איך תאמר אלי שבראותי אזכור כל המצוה והלא הנני לובש ציצית יום יום ורואה אותם ואיני זוכר כל מצות ה'. לז"א והיה לכם לציצית וכו'. והוא משל אל מה שדרך אנשים שלזכור דבר מאשר ירצו לעשות קושרים חוט באחד מאצביעתיו לראות ולזכור בל ישכח ממנו. ואם יקרה שאיש אחד קשר לו חוט באצבעו שלא בכונת מזכרת על שום דבר ויהי היום אשר היה החוט ההוא קשור באצבעו והיה לו חפץ שהיה צריך לזוכרו ושכחו. ויתמה ויאמר איך שכחתי הדבר ההוא ולא שוה לי החוט הקשור שבאצבעי לזכור אשר חפצתי לעשות. והנה נגד פניו נבונים ויאמרו לו. הלא אתה סכל ואין לב כי על מה אתה נאנח כי לא זכרת חפצך עודנו החוט קשור באצבעך כי אחר שלא קשרת אותו בכוונת מזכרת חפץ זה איך על ידו זכור תזכור את הדבר הזה. והנה בדמותו ובצלמו הוא הדבר הלזה. באומר הוא ית' הנה ידעתי תאמרו לי הננו ועשינו ציצית על ד' כנפות כסותנו. אך מה נעשה כי נראה הציצית ולא יעלה על לבנו זכרון כל מצות ה'. ע"כ הנני בא להאיר עיניכם למען תדעו במה תכשלו. והוא כי אלו בעשותכם

הציצית תכוונו יהיה לכם סימן להציץ בו לזכור כל המצות אז כאשר תראו אותו תזכרו אותם. כאדם הקושר חוט באצבעו לזכור להביט בו דבר פלוני. אך אם תעשה הציצית מצות אנשים מלומדה שלא בכוונת הציץ בו לזכור. אז ודאי כי כאשר וראיתם אותו לא תזכרו מצות ה'. וז"א והיה לכם לציצית לומר כאשר יהיה לכם לציצית שהוא כדי להציץ בו לזכור אז כאשר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. מה שאין כן אם לא יהיה לכם שלא יהיה לכם להציץ בו לזכור כי אז איך יהיה לכם למזכרת. וענין המזכרת ידוע מאמר המפרשי' כי ציצית עולה ת"ר ושמנה חוטים וה' קשרים הרי תרי"ג. ועל מה שציצת כתוב חסר אמרו כי למ"ד שממלת לציצית משלמת המנין לשלש התיבות. והלא כמו זר נחשב שבראיית הציצית יעלה על זכרון האיש מספר הציצית שבכתוב עם תשלום הלמ"ד. ועוד כי מלשון הכתוב יראה שע"י ראיית הענף שבכנף והחוטים יהיה הזכרון. ואפשר הוא כי הנה בתיבות כל מצות ה' שבפסוק זה יש מנין תרי"ג מצות כי מלת כל עולה נ' ומצות עולה תקל"ו והשם עולה כ"ו הרי תרי"ב ומצות הציצית שהיא זכרון לכלם הרי תרי"ג. והנה ראשי תיבות של כל מצות ה' עולה ע'. ובזה בהביט איש אל ציציתו וימצא ע' יזכור כל מצות ה' אשר ראשי תיבותיו עולה ע'. והוא כי יראה הכנף בד' חוטין שתלויים בתוכו הרי ה' וה' קשרים וח' חוטין הרי י"ח וי"ג חוליות שהוא האמור בגמרא לא יוסיף על י"ג חוליות והוא המנין המשובח ביותר בספר התיקונים הרי ל"א וט"ל כריכות כי כל חוליא ג' כריכות הרי ע' בכל א' מהציצית. וע"ז יאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כי בו יראו מספר ראשי תיבות שבכל מצות ה' הכולל תרי"ג כמדובר. ואמר ולא תתורו וכו' לכאורה אפשר יאמר כי ע"י מה שוראיתם אותו בכל יום וזכרתם את כל מצות ה' ועל ידי קבלתכם בלב לעשותם באופן שועשיתם אותם שיחשב כאלו עשיתם ע"י מחשבה טובה. וע"י כן תחול קדושה בעינים שראיתם אותו ובלב הזוכר כל המצות ומקבל לעשותם יום יום עד גדר שלא ישלוט עוד כח טומאה לעינא וליבא סרסורי דעבירה לחטא בהנה וזהו ולא תתורו:

עוד יתכן. ויתיישב בו הקדימו הלב לעינים. והוא בהזכיר מז"ל שסיפרו מעשה שהיה וכו' וטפחו לו הציציות על פניו וכו'. והנה הלא כמו זר נחשב בעיני כל שומע כדבר הזה שעל היותו זהיר במצות ציצית בבואו לעשות עבירה בסתר ומה גם בכל הכבוד ההוא המשסה את היצ"ה שיקומו ציציות לפניו כד' עדים אך אמנם אין ספק כי לא לכל אדם יקרה כה כי אם לזהר במצות ציצית. והוא כל הזהירות הנמצא כתוב בספר שהוא להציץ ולזכור בכל יום תמיד כל מצות ה' שהיא זכירה לקבל לעשותם. כי אז מעלה עליו הכתוב כאלו ע"י ד' ציציותיו מקיים בכ"י תמיד כל מצות ה' ומה גם בהיות הציציות בד'

כנפים מסובב בד' מקצועותיו בהם. אחשוב שהוא כי רצה הקב"ה לזכות את כל איש ישראל יהיו לו סביב ד' שמותיו הגדולים. והוא כי כל ציצית יש בו ח' חוטין וה' קשרים וי"ג חוליות שהוא המספר המובחר כמדובר הרי כ"ו כמספר שם ההויה ית'. באופן כי איש אשר כל אלה לו בכונתו יום יום כ"ו מעלה עליו ית' כעושה כל מצות ה' יום יום. וא"כ המלאכים הנעשים בכל יום תרי"ג ובאחדות אחד עד יד ד' ציציותיו יספיקו להריק ולהשפיע בו קדושה. עד גדר שאותה הקדושה הבאה לו בציציותיו תעוררנו עד יראה לפניו כאלו הד' ציציו' עומדים לפניו למנוע מעשית רע כי כחות המצות רוחניים המה ודבקים בו. ובצד מה גם בציציותיו. ומה שהיה מן הפלא העצום הוא אשר חזר בו אחרי היותו לבדו עמה ותראינה עיניו יותר מאשר סיפר לו ויעצר כח לפרוש. והוא דבר גדול אשר ריב"ז דבר לתלמידיו אדם עבר עבירה בסתר ואינו אומר כי יראנו המקום. והפלגת הענין הוא. כי הנה אם עין איש רואה ואח"כ הלב חומד. אחר שנעלם הדבר ההוא מהעין שראה. קל להיות חוזר בו. ואינו מן התימא שהרי לא גרם חמוד הלב כי אם העין. וע"כ בהתעלם אחרי כן מן העין הגורמת. קל לחזור בו. אך מה שהלב חומד מבלי ראיית העין כענין המעשה הנזכר כי לשמע אוזן חשק אותה בלבו ואחרי כן ראו עיניו תוספת על השמיעה. אשר אז תגדל חשקת הלב עד מאד בראות הדבר נחמד למראה כמעשה ההוא. הוא הפלא ופלא לעצור כח לפרוש. וסיפרו רז"ל כי כל כך גדול היא כח הזהיר במצות ציצית כי גם לזה יעצר כח. כמעשה שהיה שאחר שהלב חמד והלך ותראנה עיניו כי יספה על השמועה ויכול לפרוש הוא פליאה וזה הענין בדמותו יאמרו נא הכתובים. והוא ראו נא כח הזהיר במצות ציצית בגדר זה שהוא כאשר והיה לכם לציצית עד גדר שכאשר וראיתם אותו וזכרתם וכו' שיחשב כאלו ועשיתם אותו בכל יום ע"י ראיית העין וזכירת הלב. או ראו נא כמה גדול כח זה למלט ולמנוע החטא כי אין צ"ל אם יהיה העין רואה ואח"כ הלב חומד אחר שנעלם הדבר מן העין. כי אם אפילו אחר שהלב חמד יחזרו עיניכם לראות ברע הנחמד למראה שהוא כמעשה ההוא יספיק למונעך. וזהו ולא תתורו אחרי לבבכם עם היות שאחר הלבב חזרו לראות עיניכם וזהו ואחרי עיניכם. עם כל זה יספיק מה שתזהרו בציצית שאפילו עם כל זה לא תתורו אפילו להיות כתייר המבקש דרך לכבוש את חבירו כי אפילו לא תהיה מבקש דרך ותחבולה לכבוש את יצרך כי אם מיד תפרוש ותברח. עם שאתם בדרך טבע זונים בודאי כשהוא אחרי לבבכם ואחרי עיניכם עם כל זה כח מה שוהיה לכם לציצית וכו' שהיא הזהירות האמתי יספיק לכל זה. ואחר הזהירו ית' על זכירות המצות ע"י הציצית בא ופירש התועלת הקניני זולת ההרחקה מן החטא. והוא למען תזכרו ועשיתם וכו' כי בלעדי

מצוה זו מי האיש אשר יעשה כל המצות ויקדש בם כל איבריו אשר המה כמספרם. אך ע"י זכירת כל המצות וקבלה לעשותם אעלה עליכם כאלו עשיתם אותם באופן כי והייתם קדושים כל אבריכם. ואמר לאלהיכם וכו' הלא הוא כענין צדק לבשתי וילבשני כמ"ש ז"ל יש שהוא נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו ויש שלבושו נאה לו ואין נאה הוא ללבושו ויש נאה ללבושו ולבושו נאה לו כך אמר איוב אני לצדק והצדק נאה לי וזהו צדק לבשתי וילבשני. וע"ד אומרו רז"ל על פסוק מזמור לדוד ופסוק אחר אומר לדוד מזמור אלא המזמור נאה לדוד ודוד נאה למזמור. וע"ד זה יאמר הוא ית' בהיותכם בלתי קדושים אינכם כדאים וראוים לאלהיכם. לכן והייתם קדושים כדי שתהיו לאלהיכם כי אני כבר נאה לכם בעצם כי אני ה' אלהיכם. כלומר וע"כ עשו גם אתם שתהיו נאים וראויים לי במה שתהיו קדושים. והנה אני עשיתי לפנים מן השורה כי לא יחלתי מהיות לכם לאלהים עד תהיו קדושים כי אם בהעדר מכם טומאה בלבד נתרציתי להיות לכם לאלהים. כי אני ה' בקדושתי הגדולה הוצאתי אתכם בעצמי מארץ מצרים כדי להיות לכם לאלהים על יד צאתכם מהטומאה בלבד טרם תהיו ג"כ קדושים. והנה כן עשיתי כי אני ה' אלהיכם כבר עם שעדיין אינכם קדושים כאשר יאות להיות אלהיכם כי כעת אינכם רק משוללי טומאה באופן כי כאשר אני עשיתי את שלי ראוי גם כן לכם תעשו את שלכם להיותכם קדושים לאלהיכם:

פרק טז

פסקה א

ויקח קרח וכו'. ראוי לשים לב. (א) מה לקח כי אין המפרשים יוצאים ידי חובת הלשון ושתהיה הלקיחה מפורשת בכתוב ורז"ל אמרו שלקח טענת ציצית טלית שכולה תכלת וכו' ובית מלא ספרים אם פטורה מן המזוזה והוא שדרשו הסמיכות שלקח מענין סוף הפרשה הסמוכה ותוספת הוי"ו הוא שבא להוסיף שלקח ד"א מעין ציצית והוא המזוזה. (ב) למה לקחו ג' אלה שאומר ודתן ואבירם. (ג) למה ספר יחוסו עד לוי ולא עוד אלא שמה שלא הזכיר את יעקב ארז"ל מפני מה שהתפלל בקהלם אל תחד כבודי והלא על הנזכר אנו מצטערים כ"ש שיזכור גם את יעקב שהוצרך לתת טעם אל מה שלא נזכר. (ד) למה לא צירף עמהם ר"ן אנשים ויאמר ויקח וכו' ואון וכו' ור"ן ויקומו כו'. (ה) באומרו ויקומו וכו' מה עשו בקימה זו שלא נאמר דבר עד הכתוב השלישי ויקהלו וכו' ואם הקימה היתה ליקהל יאמר ויקהלו וכו' ובכלל היא הקימה. (ו) כי בפסוק ויקומו וכו' אינו מזכיר כי אם את משה לבדו ובפסוק ויקהלו מזכיר גם אהרן. (ז) שהל"ל ויקומו אנשים מב"י לפני משה שמשמעו ויקומו הנז' דתן ואבירם וקרח לפני משה ולא יזכיר

הר"ן אנשים אחר אומרו לפני משה שנראה שלפני משה ולפני האנשים ההם קמו דתן ואבירם ואון בן פלת. והלא הם והר"ן אנשים גם הם היו הקמים על משה ואהרן. (ח) אומרו רב לכם כאלו היו מבקשים יותר. (ט) כי מה שכל העדה קדושים אינו רב למשה ולאהרן וגם מלת כלם מיותרת. (י) מה הוסיף באומרו ובתוכם ה' על אומרו כלם קדושים. (יא) כי אם הערעור הוא על הכהונה איך יאמר תתנשאו לשון רבים. (יב) אומרו וישמע משה כי אומרו וישמע מיותר. (יג) למה נפל על פניו ולא אמר מיד דבריו שאומר אח"כ וידבר וכו'. (יד) אומרו לאמר שהוא מיותר ומשולל הבנה שלא אמר כדי שיאמרו לאחרים. (טו) שהל"ל וידבר להם וידוע כי קרח ועדתו הם. וגם אומרו ואל מיותר שהל"ל אל קרח ועדתו. (טז) כי באומרו ויודע וכו' נאמר ד"א ג' פעמים. (יז) או' זאת עשו וכו' למה ינתנו מחתות לכלם כ"א לקרח לבדו ינתן כי הוא המבקש כהונת אהרן כי הר"ן אנשים לא באו רק לעוזרו. (יח) אומרו רב לכם מה יתרון עושה להם לאמר רב לכם. (יט) כי אשר נקהלו עליו לא היו מבני לוי כי אם קרח לבדו ואיך יאמר רב לכם בני לוי.

והנה ארז"ל שאמר קרח אחי אבא ד' היה עמרם ויצהר כו'. בני עמרם נטלו שררה א' מלוכה וא' כהונה גדולה. והשררה הג' למי היה לא לבני יצהר שהוא ב' לעמרם ולמה מינה את אליצפן בן עוזיאל הקטן לנשיא הקהתי. ובזה מצא מקום לערער גם על הכהונה. ואפשר ע"פ דרך זה כי זה יאמר ויקח קרח מה לקח הלא הוא היותו בן יצהר כי ע"כ אליו נוגע הדבר כמדובר. וש"ת כי אין עושין עיקר רק מהראשון. וממנו והלאה הכל שוה וע"כ אחר שנטלו בני עמרם אין קפידא בשאר. לז"א כי לקח ג"כ היות בן קהת כי עם היות קהת שני נבחר מגרשון הראשון ומכל שכן שאין לדחותו אחר הראשון. ועוד לקח היותו בן לוי שעם היותו שלישי נבחר מאחיו וכ"ש השני כקרח שהוא בן השני. והנה היה ג"כ כח לזה מיעקב שהיה שני ונבחר מהראשון ועל כן היה ראוי יאמר בן יעקב. אלא מפני שקדמה תפלתו בקהלם אל תחד כבודי לא נזכר:

או יאמר ויקח קרח ומה לקח היום לו זכות אבות בשוה עם משה ואהרן בן לוי ולמה יגרע מהם. ולא שת לבו אל יעקב שאם היה מביט בו היה מכיר יתרון משה. כי יעקב נתן לו היתרון על כלם באומרו לבניו פקוד יפקוד וכו' לומר כי כאשר יאמר פקידה כפולה הוא הגואל האמתי ולא היה רק משה שאמר כה אמר ה' פקד פקדתי אתכם וכו' וע"כ ויאמן העם. ואשר הוא הגואל אמתי לא ישקר חלילה למנות את אשר לא צוהו ה'. כי לא יבחר ה' לגואל את מי שישקר בשמו ית' חלילה. וזה מאמר יעקב בקהלם ידעתי שאל תחד כבודי שלא יביטו בי לייחדנו עם קהת ולוי שעל כן יקהל:

או יאמר ע"ד זה. במה שנשית לב כי הלא כתוב אצל כל ישראל היה. מבראשית עד הזמן ההוא מאז ניתנה תורה כד"א ויכתוב משה את ספר הברית. ואיך לא שת לב קרח אל מאמר יעקב בקהלם אל תחד כבודי. לז"א ראה כי העון מסמא את העינים כי ויקח וכו' עד לוי ולא שת לב אל יעקב כי על כן לא הביט באומרו בקהלם וכו'. ואחר אומרו מה שלקח קרח אמר ודתן ואבירם מה לקחו לעצמם הלא הוא היותם בני ראובן הבכור כי להם נאה עבודה כי אז היתה עבודה בבכורות כמ"ש ז"ל כי זו אחד מטענותיהם נגד משה. ואון בן פלת וכו' והנה ארז"ל אשתו הצילתו וכי'. ואפשר כי המה ראו כי און בן פלת בכל בני ראובן. כי אינו בן פלוא כי הוא אבי אב דתן ואבירם. וגם אומרו פלת בתי"ו שמורה על נקבה. על כן מאומרו לשון פלא אמרו רז"ל שרמז כי נעשה בו פלא. ואומרו בתי"ו הוא היות הצלתו על יד אשתו שהיא נקבה. והנה שלש אלה היו כבר לב א' נגד משה. אך הר"ן אנשים קרה להם כעצת אחיתופל לאבשלום שאמר כי לא יערבו ישראל אל לבם להיות עמו נגד דוד אביו באומרם כי היום או מחר בנו ישלים אתו וישארו בבושת פנים כל ישראל זולת מה שיחייבו את ראשם למלך. ע"כ יעץ אחיתופל יבא אל פלגשי אביו במקום רואים על הגג ואז יאמרו ישראל הנה נבאש בעיני אביו ושוב לא ישלים אתו כי כלתה אליו הרעה ויתנו אז לב להתחבר אליו בכל עוז ויעש כן. ועל הדרך הזה יאמר כי כדבר הזה עשו פה הר"ן אנשים. והוא כי חששו פן קרח ישלים עם משה כי בן אחי אביו הוא על כן אמרו בלבם אם נראה את קרח ושלשת רעיו הנזכרים קימים במצחם נחושה לפני משה ולא יבושו מפניו אז נדע כי לא ישלים עמו ולא נבוש אם נתחבר אליו. וע"כ עמדו מנגד עד שויקומו קרח ואנשים הנזכר לפני משה שהוא העקר בעזות פנים ובעזות מצח והיה במעמד אנשים מבני ישראל וכו' שגם המה היו שם לראות אם יעיזו פניהם נגד משה. ואז בראותם הר"ן אנשים כך אז ויקהלו גם הם על משה ועל אהרן וזהו ויקומו וכו' ואנשים וכו' ויקהלו וכו'. והנה המה ראו בד"ב. א' פן יאמר להם מה לכם תדכאו עצמכם ותתעברו על ריב לא לכם כי האם קרח יתן לכם שדות וכרמים בהיות הוא הכה"ג. ב' פן בראות כל העדה שקמים על משה ועל אהרן הלא כלם או רובם יאמרו לרגום אותה באבנים באומרם כי הכל תלמידיו ומי גדול ממשה בישראל והמהרהר אחריו כמהרהר על השכינה. ע"כ לתקן שניהן. על הא' אמרו רב לכם. לומר על יעלה על רוחכם כי על דבר קרח בלבד על כהונתו אנו קמים שהוא ריב לא לנו. כי הנה רב לכם שנטלתם זולת זה. ועל הב' התחכמו להחניף את כל כללות העם לומר כ"א משה ואהרן קדושים ג"כ כל העד' כלם קדושי' ועוד ב' כי על מה שנקהלים על משה ואהרן לא על הנוגע על עצמם כ"א על דבר כבוד ה' ועל כבוד ישראל בנו בכורו

הם חשים ומקנאים קנאת ה' על המתגדלים על עמו. כי בזה הם סוכרים פיהם של כל העדה. וז"א כי כל העדה כלם קדושים ולא אמר וכל העדה קדושים פן יאמרו הלא גם כי כל איש ישראל קדוש יאמר לו. אך בהתחבר יחד כלם שהוא עם משה ואהרן בכלל לפי ערך גדולים האלה לא יקראו כל ההמון קדושים ע"ד הכתוב אצלנו על המלאכים כי יקראו קדושים בערך בני אדם אך אצלו ית' הוא לבדו יקרא קדוש. לז"א כל העדה אפילו בהתחבר כלם הם קדושים. והוא כמ"ש ז"ל כי כלם שמעו בסיני אנכי וכו' שהיתה נבואה בהקיץ מעין נבואת מרע"ה. ואם תאמרו כי זה היה קודם לעגל אך אח"כ אבדו גדר זה לז"א ובתוכם ה' והוא כי גם אחר העגל אמר ה' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם שהוא בתוכם ממש. שיהיו היכל ה' המה מושב השכינה בנפשותם אשר בתוך גופם כי ע"כ לא נאמר בתוכו כמפורש במקומו. וע"כ מדוע תתנשאו משה מלך ואהרן כ"ג כי קהל ה' ית' המה והוא ית' מלכם. כי אינן כאומות שכל אומה הוא קהל מהשרים אך אלה הם קהל ה' לומר כי נמצאתם כנוטלים שררתו ית' ומתנשאים מעצמכם על עמו וזהו על קהל ה'. ובזה כל העדה לא ענו להם דבר כי אמרו קנאת ה' ועמו תעשה זאת. אז אמר משה מה אשיב בפני כל ישראל והמה הראו כי חסידות וקנאת ה' צבאות לבשו ויוטב לשומעים כי לא ידעו כי תחתיה תעמוד הבהרת ע"כ לא ענה. וזהו וישמע משה כלומר שמע והבין משה לבדו כד"א שמעני אדוני אך לא הביט העם. וע"כ על מה שאמרו שהוא היה מתנשא ונעשה מלך ע"כ ויפול על פניו ארצה כלומר אין בי שררה רק אנכי עפר ואפר. ועל הנוגע אל אהרן וידבר אל קרח וכו' בקר וכו' לא רצה לומר אתם מראים שעל כבוד ה' ועמו אתם עושים ונהפוך הוא כי פחד פן נתפתו קצת מהעם אחרי דבריהם ונוספו עליהם. ע"כ עשה בחכמה ואמר בקר ויודע ה' את אשר לו אין לי חפץ במכריע מי לה' אני או אתם כ"א את אל דעות. ואל הכהונה ואת הקדוש והקריב אליו. ושמא תאמרו לא כן דברת באמור ואת הקדוש שמורה כי הא' קדוש ולא זולתו כי לא כן הוא רק כי כל העדה כלם קדושים. לז"א ואת אשר וכו' לומר גם אם כדברכם כן הוא שכולם קדושים לא יבצר מהיות בכלל קדושים א' נבחר מזולתו וזהו ואת אשר יבחר וכו':

או יאמר ואת הקדוש מאז הוקם המשכן והקריב עתה אליו. ואם תאמרו כי עדיין לא מינוהו מן השמים לזה חזר ואמר ואת אשר יבחר בו עתה יקריב אליו. וענין התכת הכתובים הוא. כי הנה משה נסתפק אם כוונת המאתים וחמשים אנשים היתה שיתכהן קרח או גם הם היו מבקשים כהונה באומרם כי בני ראובן הבכור היו או בכורות מצד עצמם כו שאמרו רז"ל שא' מהטענות היתה כי בימים ההם היתה העבודה בבכורות ולהם בקשו כהונה כמ"ש ז"ל בפסוק ובקשתם וכו'. ע"כ סידר טענה אחת אם הכונה

הוא על קרח. וטענה אחרת לר"ן אנשים אם דעתם שגם בהם אפשר יבחר ה' לכהן. וז"א וידבר אל קרח ואל כל עדתו ולא אמר אל קרח ועדתו. לומר וידבר אל קרח שהוא על עצמו. ועוד דבור אחר שהוא ואל כל עדתו לאמר להם בייחוד וזהו אומרו לאמר:

או שיעור אומרו לאמר. כי הנה גם שחש משה פן תהיה דעת הר"ן אנשים גם הם להתכהן לא יבצר מהיות כמו זר נחשב בעיניו. ע"כ הטענה השנית שסידר לעדתו בייחוד לא היתה רק לראות מה יאמרו אחריו אם יודו לנסות במחתות אם מהם יקח ה' לכהן או אם יאמרו מה לנו ליקח מחתות ואנו ישראלים יקחו אהרן וקרח לבדם איש מחתתו. וזהו אומרו לאמר ופירש ואמר מה שייחד טענה לקרח הוא בקר ויודע וכו' ומה שייחד טענה לעדתו לאמר היא זאת עשו קחו לכם מחתות כלומר לכם ממש אולי תתכהנו. והנה היותר קרוב בדעת משה היא שיענו ויאמרו מה לנו ליקח מחתות וישראלים אנו. יקחום אהרן וקרח. אך ראה כי הודו בדבר לקחת להם מחתות אז הפך משה פניו אל בני לוי אמר רב לכם בני לוי כלומר הנה דבר רב וגדול היה זה לכם בני לוי לעלות על לבכם מלויה לכהונה גדולה ולדלג ב' מדרגות. כ"ש הטפשים האלה כי הוא פליאה איך עלה בדעתם לעלות שלשה מדרגות כא' מהיותם ישראלים עד כהונה גדולה שיש ביניהן לויה וכהונה פשוטה. ומאז נבאשו לפניו. ויחדל לדבר אתם כי אם לקרח ובני לוי כאומרו ויאמר משה אל קרח וכו'. והם לא משו מעשות הדבר ויקחו מחתות לראות אם יבחר בם ה':

או יאמר רב לכם וכו' כדרך המוכיח את חברת אנשים בעשותם רעה ויש בהם מי שלא נסה עד כה לעשות כדבר הרע ההוא. כי אז בהוכיחו יסב פניו אל הבלתי מלומד להרע ואומר לו יותר אתמה ממך כי פרצת גדרך כי דבר גדול הוא זה ורע לך מלחברך שנלמדו בכך. ועל דרך זה הנה בני לוי לא הורגלו לחטא כיתר שבטים כי בעגל באמרו מי לה' כו' ויאספו אליו כל בני לוי וכן במרגלים ובשאר דברים ע"כ בהוכיח משה את קרח ועדתו אמר הנה דבר רב וגדול הוא לכם בני לוי כי אין זה דרכיכם ועליכם אפלא מהשאר:

או יאמר רב לכם בני לוי לומר דבר רב כזה לכם כלומר בשבילכם עשיתי בני לוי והוא הניחו הדבר עד בקר אולי תשובו ולא כליתי הדבר היום. כי אלו שישראלים הם לא היה ראוי להאריך להם שרוצים כהונה גדולה:

פסקה ח

ויאמר וכו'. ראוי להעיר. (א) איך ידבר לקרח ויקראהו בני לוי. (ב) אומרו המעט כי הבדיל כי הלא גם לאהרן הבדיל ועם כל זה נתכהן ואיך יפלא עליו שיבקש גם כהונה. (ג) למה כפל ויקרב אותך כו'. (ד) מלת אותך שהיא מיותרת וכן אומרו אתך שהיא מלה

יתירה. (ה) שהתחיל המדבר עם קרח ויצא בלשון רבים באומרו ובקשתם גם כהונה ולא אמר ובקשת כו' והלא כמו זר נחשב מ"ש ז"ל כי אל הר"ן אנשים לא ידבר כי אם עם בני לוי. (ו) אומרו עתה וכל עדתך המעדים כו' ולא אמר גזירה מה יהיה להם כ"א ואהרן מה הוא כי תלינו עליו שהוא תלונה אחרת ויש שכתב אתה כו' הם הנועדים ולא הישראל' ולא יעלה על לב כי נהפוך הוא. (ז) מה זו תמיהה ואהרן מה הוא והלא על כהונתו היתה המריבה:

והנה לבא אל הענין נשים לב אל או' אלהי ישראל ולא אמר כי הבדיל ה'. אמנם הנה רצה משה לדבר עם קרח טענה שצריך על כל פנים יהיו עמו שאר בני לוי כאשר יבא ועל כן ויאמר משה אל קרח כלומר בשביל קרח לדבר לו אמר שמעו נא בני לוי שיעמדו עמו ויקשיבו דבריו.

או שיעור התיבות ויאמר משה אמירה אל קרח והקדים ואמר שמעו נא בני לוי כי עיקר טענת אמירתו תלויה בשמיעת שאר בני לוי. והאמירה היא המעט כו' והוא כי אמר הנה בכלל האומרים כי על כבוד ה' הייתם חוששין היית אתה. שאנו מתנשאים על קהל ה' כי אין ראוי יהיה בישראל התנשאות אלו על אלו כי כל העדה כלם כאחד קדושים וכו' ועל כן אין להאמין שצוה ה' על התנשאותנו ומעצמנו אנו עושים. והנני מוכיח כי אין לבכם כפיכם כי המעט בעיניכם מה שהבדיל ה' אלהי ישראל כלומר עם היותו אלוה כל כללות ישראל בשוה העלה והפריש אתכם כל שבט לוי מכללות העדה לשרתו לעבוד יתרון גדול על שאר ישראל. ולא גדלה מעלה זו בעיניכם לבלתי האמן לדברי ולומר הלא כל העדה כלם קדושים כו' ומדוע נתנשא על קהל ה' ונשתרר עליהם כ"א האמנתם וטעמתם מהשררה להנאתכם עם היות יותר קשה להבדיל מרובים מלהבדיל איש אחד. כלומר וע"כ כאשר האמנתם בי ביתרונכם על ישראל גם תאמינו ביתרון אהרן עליכם. עוד טענה ב'. והיא ויקרב אותך וכו' והוא בל יאמר קרח הלא שתי מעלות אתה נותן לאהרן יותר עלינו א' מציאות כהונה וגם כהונה גדולה לז"א ויקרב כו' לומר לא ימנע או תבקש הכהונה לעצמך בלבד או גם לכל שבט לוי אם לעצמך בלבד לא יתכן. כי מאין לך יתרון על שאר בני לוי שתעדיף עליהם כי ביתרון שנתן הוא יתברך לשבטך לא הבדילך על שאר השבט להיות לך יתרון עליהם רק ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי היה רק אתך כלומר בשווי אחד. ואם כן גם אתה תבקש על השווים אליך לעלות שתי מעלות. ואיך תתמה על אהרן. ואם מה שתבקש כהונה לא לך לעצמך כי אם לכל השבט לזה פנה אל כל בני לוי אשר אמר להם שמעו נא בני לוי אמר להם ובקשתם גם כהונה בתמיה כלומר כמו שאמר ז"ל שאמרו לא יתכן כי אי אפשר רק לאחד. ועל טענה זו היה

מה שבבואו לדבר עם קרח קרא לכל שאר בני לוי. וגם לבל יאמר אני יש לי יתרון על שאר השבט וע"כ לעצמי אני חפץ בכהונה גדולה ע"כ קרא לכל בני לוי ואמר שמעו נא בני לוי כי בפניהם לא יערב אל לבו לו' כי יש לו לבדו יתרון ע"כ ובאומרו גם כהונה ריבה גם על כהו"ג כמאמר המתרגם. ואחר אומרו ההכרחיות האלו אמר לכן הנפקותא היוצאת מזה הוא כי עתה וכל עדתך הם הנועדים על ה' וקמים נגדו ולא אני ואהרן אשר אמרתם ל' ומדוע תתנשאו על קהל ה' שהיינו נוגעים בכבוד ה' בהתנשא על קהלו יתברך ואתם הייתם מקנאים על כבודו עתה נתגלה שנהפוך הוא שאתם הנועדים על ה' ואין לבכם כפיכם. ועוד שאם דעתכם שלא ה' צוה לי רק מלבי אמרתי למה תתקוטטו על אהרן כי אהרן מה הוא כי תלינו עליו והלינו עלי לבדי כי על פי צווי בשם ה' עשה ותהי תלונתכם בי ולא עליו. אך אין זה כ"א רוע לבכם יודעים האמת ומנאצים. והנה קרח לא מצא מענה ומה גם בפני שבטו כי איך יאמר בפניהם כי יש לו יתרון עליהם. ובראות משה ששתק שלח גם בעד דתן ואבירם להביאם אל האמת גם הם ושלא ישובו לחזק לב קרח אחר שנתקן מעט:

פסקה יג

המעט כי העליתנו וכו'. ראוי לשים לב. (א) מה ענין זה אצל כהונת אהרן. (ב) מהו כפל תשתרר גם השתרר. (ג) אומרו אף לא אל ארץ וכו' שיורה שאם היה מביאם אל ארץ זבת כו' לא היה חש' על המיתה והלא אחר שלרעתם הביאם להמיתם מה יתן ומה יוסיף להם נחלת שדה וכרם. (ד) אומרו העיני האנשים ההם וכו' מה ענין זולתם אצל עלייתם. (ה) או' אל תפן אל מנחתם איך זה עונש להם ולמ"ש ז"ל שאמר שאש המזבח לא תאכל חלקם בתמיד מה יתן ומה יוסיף זה להם. (ו) איך יתן טעם לזה במה שלא חמור אחד מהם נשא. (ז) האם צדקה תחשב לו שלא לקח חמוריהם. (ח) אומרו ולא הרעותי כי אחר שאפילו את ממונם לא נשא כ"ש שלא ירע את אחד מהם בעצמו:

אמנם הנה דתן ואבירם אמרו הנה עלה בדעתך שכל ישעינו וכל חפצנו הוא לכהן את קרח. וע"כ בנצוח אותו נשתוק אנחנו. ולא כן הוא כי דברים אחרים לנו עליך. והוא כי המעט וכו' כי תשתרר עלינו להיות מלך עלינו ולא בלבד את עצמך כי אם גם השתרר את אהרן ומה גם למ"ש ז"ל שקראו תגר על תרומות ומעש' ומתנות כהונה וגם שעדיין לא היו נוהגות הוא שלימד להן הלכותיהן לכשיבואו אל הארץ. וזה יאמר גם השתרר את אהרן במתנות כהונה ומי יתן ולא הזכרת לנו שררת משפט הכהונה עד היותנו בארץ שבשמחת הנחלות וטוב הארץ נתנחם על המתנות אך אף לא אל ארץ וכו' ותתן לנו נחלת שדה וכרם שתאמר לנו משפט מתנות מנחלת שדה וכרם ושיעור הכתוב גם השתרר

בתרומות ומעשרות עם שלא הביאותנו עדיין אל ארץ זבת חלב לתת מהמקנה. ודבש לתת מהתמרים. ותתן לנו נחלת שדה לתת מהדגן. וכרם לתת מתירוש ויצהר. וזהו אשר לנו עליך ולא ככונת קרח. וע"כ אצ"ל במה שפייסת ונצחת את קרח ובני לוי שלא נמנע אנחנו מהריב כ"א אפילו אם עיני האנשים ההם תנקר לא נעלה שלא נאמר הרי נפל עוזר ויכשל עוזר כי אם לא נעלה להודות לך:

פסקה טו

ויחר וכו'. הורה ענותנות משה כי בחרונו לא דבר דברי קושי רק אל תפן וכו'. וענין הכתוב הנה אמרו שהייתי משתרר כמלך וגם השתרר את אהרן במתנות כהונה לכן על מה שקוצים במתנות אל תפן אל מנחתם שהוא כמשז"ל שלא תאכל אש המזבח מה שנתנו בתמיד לא תקבל. ועל מה שאמרו שאני משתרר ומתנהג כמלך לא כן הוא כי אם התנהגתי כמלך הייתי לוקח מעשר צאנם והיו הם עצמם לעבדי' ואת חמוריהם אקח למלאכתי ככל הכתוב ממשפט המלך בספר שמואל. אך אנכי אפי' לא חמור אחד מהם נשאתי אפילו דרך אנגריא כמ"ש המתרגם וא"כ לא התנהגתי בתכסיסי מלוכה אפילו בדבר קל:

או יאמר כמ"ש ז"ל על פסוק העם היושב בה נשוא עון לא היה אדם לן בירושלים ובידו עון מה שהיה אדם חוטא ביום תמיד של בין הערבים מכפר ומה שחוטא בלילה תמיד של שחר מכפר. ובזה יאמר הנה אמרתי בקר ויודע ה' וכו' ואפשר כי עון זה שחטאו עתה שתמיד של בין הערבים יכפר ואם כן איך בקר ויודע ה' את אשר לו. ע"כ התפלל ואמר אל תפן אל מנחתם שלא תאכל האש את חלקם שבתמיד לבל יתכפר להם חטאתם וילקו עם קרח. ואל אהיה כאשם אולי נתתי פתחון פה להם שהטרחתים בדבר מה ובזה נתלו לומר שהשתררתי וע"י כן במוסרי דין עליהם אענש תחלה כי לא כן הוא כי הנה אין צ"ל לצרכי כי אם אפילו לצרכם להוציא מגלות מצרים לא נשאתי חמור מכיסם כמ"ש ז"ל ללכת ממדין מצרימה ולא זה בלבד כי אם גם ולא הרעותי וכו'. והוא בשום לב אל נקודות אל"ף של אחד בפת"ח שהוא המיוחד שבהם כד"א שכב אחד העם כמ"ש ז"ל המיוחד שבעם הוא המלך ולעומתו אחד הריקים המיוחד שבריקים. והוא כי הנה המיוחד שבדתן ואבירם הוא דתן והיה מן הראוי להצר ולהרע לו יותר מלקחי חמור אחד מהם והוא כי אשר הלשין את משה לפרעה להמיתו כנודע מרז"ל. ולולא הקשה הוא יתברך צוארו של משה שלא שלטה בו החרב היה מומת כמ"ש ז"ל ויצילני מחרב פרעה. וזה הרעותי את אחד מהם הוא דתן שמסרני ליהרג שאחר שהוא עשה הרעה הזאת ולא שלמתי לו אפילו רעה קלה תחת רעה גדולה וזהו ולא הרעותי וכו'. באופן

שגם אם היה מצר לו היה הדין עמו כי הבא להרגך השכם להרגו. וע"כ אחר אומרו לא חמור אחד מהם נשאתי אמר ולא הרעותי את א' מהם הוא אל המיוחד שבהם כי היה יותר ראוי בדין. וזאת תהיה כוונת המסרה והיא כי א' מהם ד' במקרא. ולא הרעותי את אחד מהם. כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם. והיה דברך כדבר אחד מהם. ונתתי את נפשך כנפש אחד מהם. והוא כי בא לתרץ הקושיא אם אפילו להוציאם מעבדות לא לקח מאתם חמור ואיך נוסף על זה יתפאר שלא הרע את אחד מהם. לז"א ולא הרעותי את אחד מהם הוא דתן מיוחד שבשניהם הטעם הוא על כי שבהיות אחי' יחדו במצרים הם דתן ואבירם מת א' מיוחד מהם הוא איש מצרי המכה את אחד מהאחים הנזכר הוא דתן. שהנוגש מצרי היה מכה בו שהיה ממונה על עשרה שוטרים שהוא מיוחד שר ומיוחד עליהם. ואז אתה דתן היה דברך לי הלהרגני אתה אומר שתאמר דברים להרגני בם על ידי דביר כאשר הרגת את המצרי בדיבור שהוא ע"י שם וזהו והיה דברך כדבר אחד שדברת לאחד מהם הוא המצרי כאותו הדבר תדבר להרגני. ואמרת לי ונתת את נפשך כנפש אחד מהם הוא המצרי במסירות שמסרת אותי למלך. ובזה מתפאר משה כי הייתי יכול להורגו בשם הבא להרגך השכם להורגו ולא עשיתי אפילו שום רעה וזהו ולא הרעותי את אחד מהם:

פסקה טז

ויאמר משה וכו'. הנה זה היתרון אעשה לכם בל תאמרו שאינכם בני בית לפניו יתברך. לכן הקדימו אתם תחלה והיו לפני ה' המצאו לפניו יתברך טרם ויבא שם אהרן וזהו אתה והם ואח"כ אהרן למען תעשה אתם בני בית לפניו אולי ישא פניכם והביטו וראו וממנו תראו כי מכיר אני בעצמי כי לא יבחר בי לכהן ליקח מחתה רק אתה והם ואהרן ולא אני. וגם לא תשמשו איש במחתת חבירו לומר נקחה קכ"ה מחתות ואחר כך קכ"ה אנשים יקטירו במחתות הראשונים רק מתחלה איש מחתתו חמשים ומאתים וכו'. והוא פן ימותו קכ"ה ראשונים וישמטו השער מלהקריב ואח"כ יאמרו אולי בין הנשארים הוא אשר בחר ה':

פסקה יז

וקחו איש מחתתו וכו'. הנה בצווי באומרו וקחו וכו' מצוה משה מהיום מה שיעשו מחר. ובאומרו מיד ויקחו וכו' נראה כאלו אחר הצווי מיד לקחו ולא היה רק למחרתו וא"כ הל"ל ויהי ממחרת ויקחו וכו'. ואפשר בזה נרמז מאמרם ז"ל כי השמש לא רצה לצאת עד הוציאוהו בהכאת פולסי דנורה ע"כ נסתרה הבאת וביאת יום המחרת מן המקרא. **וזה** לשון המאמר שמש ירח עמד זבולה מלמד שעלו שמש וירח לזבול אמרו לפניו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא עד שזרק בהם חצים אמר להם לכבודי

לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם והאידנא עד דמחו בהו לא נפקי ע"כ. וראוי לשית לב למה עלו לזבול וגם אומרו עמד ולא אמר עלו. ומה ראו ולמה נתייחדו לקנאה זאת מזולתם. ובמה לא מיחו בכבודו יתברך ואומרו והאידנא וכו' למה לא נפקי עד דמחו בהו. ולמה נאמר פה.

והנה לבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל במדרש רבה כי בכל יום ויום שמע וירח עולים לזבול להשתחות כדי לצאת להאיר בעולם ובזה יאמר כי עמד בעלותו זבול ולא יצא מיד כפעם בפעם. והענין כי הנה בזבול שם בית המקדש של מעלה כנודע מאמרם ז"ל ושם מקריבים נשמות ישראל. וגם ארז"ל כי שפע עבודה שלמטה במשכן או מקדש כנגד שלמעלה והעובד למטה כעובד למעלה. והנה הכהן גדול שלמטה הוא כנגד של מעלה נמצא אהרן לעומת מיכאל השר הגדול. וע"כ לא יבצר מהיות תיקון העליון בהיות הכ"ג של מטה נבחר והגון. עוד שנית כי הנה משה ואהרן ידמו לשמש וירח כי כאשר הירח מקבל מן השמש כן אהרן ממשה וכל אשר היה עושה אהרן משה היה העושה בעצם. וע"כ בתלות משה הדבר באומרו בקר ויודע ה' אז השמש הוא הבקר עם הירח הדומה לאהרן עמד בזבול מקום עבודת המכוונת לעבודת אהרן ופוגם שם בהיות הבלתי הגון כהן במזבח של מטה. ע"כ עמדו באומרם שלא נצא אם לא שיתקיים מאמר משה שבבוקר הוא יעשה ה' דין לבן עמרם. ולהיות כי יחס הענין במשה ואהרן הוא שמש ירח. אך המתעכב עתה מלצאת היה השמש כי הירח זמנו בלילה שאחר הענין ע"כ נאמר שמש ירח על יחס הענין ובלא וי"ו מורה על אחדותם וקבלם זה מזה. אך בעמידה לא אמר עמדו כ"א עמד כי השמש היה המתעכב עתה מלצאת. נוסף על כל זה כי למה שלהיות השמש נעלב יצא בגבורתו ואמר לה ה' לירח לכי ומעט את עצמך ע"כ השמש בקש עתה נצא משה הנעלב בגבורתו כמוהו. אמר הקב"ה אפשר כי חשו על כבוד בן עמרם ולא על כבודו ית'. והיא כמ"ש ז"ל כי על ג' דברים חטאו בנבואת משה ובכהונת אהרן ובתורת ה' שאינה מן השמים. או כפשוטו שבני אדם שהיו משתחוים לשמש ולירח ולא חשו ועל כבוד ב"ו חשו. ועתה הרגיש בעל המאמר כי הלא ארז"ל והובא בויקרא רבה פרק ל"א כי בכל יום השמש אינו רוצה לצאת על שמשתחוים לו עד שמורים בו חצים ואיך האשים אותם ה' על שלא מיחו בכבודו והלא מוחים בכל יום. לז"א והאידנא עד דמחו בהו לא נפקי לומר מה שתראה שאינם יוצאים עד דמחו בהו לא היה אלא האידנא אחר המעשה ההוא כי ראו ולקחו מוסר ולא מקודם וז"א והאידנא עד דמחו בהו וכו':

פסקה יח

ויקחו וכו' . הנה עשו מאמר משה שקדמו לבא לפני ה' להראות כבני ביתו ית' יותר שיפיקו רצון מה' כמקדים לבית הכנסת ואח"כ ומשה ואהרן. וש"ת למה לא בא תחלה קרח למשה ואהרן לז"א ויקהל עליה' קרח וכו' כי בזה נתעכב להקהיל עליהם את כל העדה:

פסקה כ

וידבר וכו'. הבדלו מתוך וכו'. הנה אומרו לאמר בלתי צודק כי אינו לאמר לזולת רק שיבדלו שניהם מכל העדה. אך לזה נעיר כי כדי שלא ילכדו בעונם לא היה צריך יבדלו מהם כאשר לא הוצרך יבדלו בני קרח ולא מתו אך זה כיוון באומרו לאמר והוא על דרך מאמרם ז"ל על פסוק הניחה לי ואכלם שאמר משה וכי תופס הייתי בך וכו' שהבין משה כאב החפץ שיליצו לפניו בעד בנו ויאמרו לפניו בעד בנו ואומר לפני העומדים הניחו לי אל תאחזו בי שאמיתנו והכונה שיאחזו בו וע"כ ויחל משה וכו'. ועל דרך זה פה רצה הקב"ה יבקשו רחמים על ישראל בל יאבדו כל העדה וע"כ אמר הבדלו וכו' ואכלה אותם למען יאמרו משה ואהרן האם לבל נלכד במצודתם הוא אומר שנבדל לא יתכן ומה גם שלא ע"י משחית הבלתי מבחין בין צדיק ורשע הוא עושה כ"א על יד עצמו כאומר ואכלה אותם. ועודי למה מודיענו מה שרוצה לכלותם. איך אין זה רק לשנבקש עליהם רחמים שאם איש אחד חטא לא יהיה קצף על כל העדה. וע"כ ויפלו על פניהם וכו' וזהו אומרו לאמר. ושיעור הכתוב וידבר וכו'. כי כדי לאמר שניהם מה שנוגע אליהם היא תפלה. ומה שאמר הוא ית' הוא הבדלו וכו' ומה שהיה לאמר שיאמרו הם. הוא ויפלו על פניהם:

ויאמרו וכו' אמר למה שאתה אל בעל החסד. ועוד כי אינך חלילה כמשחית הבלתי מבחין בין צדיק לרשע כי הנה אתה אלהי הרוחות לכל בשר ואין הראוי לכל אחד נעלם ממך. גם שהרוחות מלובשות בבשר וז"א לכל בשר כענין אשר בידו נפש כל חי. ועוד שלישית כי אם יבטלו המיעוט ברוב לא יתהפך לבטל הרוב במועט ומה גם באיש אחד וזהו האיש אחד יחטא וכו'.

או קרוב לזה התנהג בבחינת חסד. ולא תאמר כי על דבר אחדות נפשות ישראל ע"כ לקות המעט ידבק בכלן כי הלא אחר שאתה מייחד רוח לכל בשר איש ואיש והוא כי כל אחד נפרד לבלתי מות אחד בעון זולתו כמה"כ כנפש האב וכנפש הבן לי המה הנפש החוטאת היא תמית וגם להיות על איש אחד כי האיש אחד וכו' שלא יתבטלו כלן בו כמדובר.

או יאמר ראוי תתנהג במדת חסד אל. על ב' טענות. אחד כי הנשמה לך כי אתה אלהי הרוחות ועוד כי נחתם לכל בשר ותזכור כי בשר המה מעותדים לחטא ועוד האיש אחד יחטא וכו':

פסקה כג

וידבר וכו' דבר וכו'. הנה אומרו דבר אל העדה לאמר הוא מיותר. וגם הלאמר השלישי וידבר אל העדה סורו נא לאמר כי אינם לאמר לזולת. אך יאמר דבר אל העדה כדי לאמר אח"כ בזאת תדעון וכו' וכן וידבר אל העדה סורו נא כדי לאמר אח"כ בזאת וכו'.

או יאמר בשום לב אל שנותו את טעמו מאמרו ית' כי הוא אמר לאמר העלו מסביב כו'. ומשה שינה ואמר סורו נא וכו' וכן באומרו ויעלו למה ננקדה היוד בצר"י ולא בפת"ח:

אמנם הנה היו ישראל מפותים מקרח ולא במהרה ינתקו ע"כ אמר לו הקב"ה דבר אל העדה דברים כדי לאמר אח"כ העלו כו' כי תקדים פיוס ופירוש הנאמר בהבדלם. אח"כ אמור הצווי וזהו וידבר אל העדה לאמר מה שנצטווה. ומה הקדים לאמר הצווי שהוא העלו וכו' הלא הוא סורו נא וכו' לאמר נא ל' בקשה וזהו להנאתכם כי הם רשעים מן תספו וכו' וחושו על עצמכם. ואם יהיה נא לשון עתה יאמר איני מבקש תעלו שהוא שיעור גדול כ"א הסרה מה וגם נא כלומר עתה עד תראו אשר יבחר ה' על ידי המחתות וגם הוא הנאתכם פן תספו וכו' וכל זה היתה הקדימה כדי לאמר העלו וכו'. וגם זה לא מלבם בעצם כ"א כאלו העלום על כרחם כי בושו ממשה וזהו נקודת הצר"י. וע"כ בא משה עד משכן דתן ואבירם מקום אשר משם יעלו ויתפרדו שיהיה הוא שם במקום שיבושו ממנו ולא השמיע הדבר מרחוק:

פסקה כח

ויאמר וכו'. הלא כמו זר נחשב איה רחמנות הרב אשר למשה העומד בפרץ תמיד להשיב חימה ועתה לא די שלא בקש רחמים כ"א אדרבא נהפך לאויב וגם כי גם ענוש לצדיק לא טוב. ע"כ אומר כי זאת כוונתו בפסוק זה טרם ידבר משפט לתת התנצלות גדול ורב. הוא משל למיני חלאים המתיילדים בקצוות ידים או רגלים שטבעים להתפשט עד הלב וימות וכי יראנו רופא אומן ימהר יחיש יצו עליו לחתוך היד או הרגל אשר בו הנגע טרם יתפשט יותר. ואם כבר נתפשט עד הארכובה או הזרוע גם אותם יחתוך טרם אל הלב יגיע. ולא לאכזר יחשב כי הן הם רחמים גדולים שע"י חתוך יד או רגל ימלט כל הגוף. כן הדבר הזה כי הנה חולי כפירת במרע"ה בנבואתו והיות תורה מן השמים נזרק בקרח והיה מתחיל להתפשט בישראל כאשר דבק בר"ן אנשים ששאלו על ציצית שכלם תכלת ובית מלא ספרים וכו' והיה הולך ומפתה ומקהיל את כל העדה והנה אם ח"ו היה מתפשט אל כל ישראל היתה כליה בכלם ח"ו והיה העולם חוזר לתהו ובהו.

והנה אם קרח נשאר חי לא יבצר מהתפשט נגע צרעת כפירתו בהם. ע"כ אמר משה אין בעולם רחמים גדולים מהכרת את קרח וחביריו כי מיתתם היא חיות כל ישראל והעולם נכריתם מיד טרם יעלה הנגע עד הלב. וזהו מאמרו אל כל ישראל אל יקשה בעיניכם אשר אני בא להכרית את אלו כי היא חיותכם. כי הנה בזאת שאעשה תרויחו כי תדעון שה' שלחני לעשות כו' ככהונת אהרן וכיוצא בכל נבואתו כי בזה תלויה כל האמונה וכל התורה. וכיון שכל זה תרויחו טובה היא מיתתם כי זה חיותכם וקיום העולם. וזאת תהיה כונת המסורה והיא ד' תדעון במקרא. א' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למען תדעון אשר יפלה כו'. בזאת תדעון כי ה' שלחני כו'. בזאת תדעון כי אל בקרבכם. תדעון שדון. והענין גם שחס הקב"ה על ישראל והצילם אפילו מנביחת כלב למען תדעון אשר יפלה וכו' כי חס על עמו. ועתה אני מכרית אלו אל תתמהו כי בזאת תדעון כי ה' שלחני כו' והיא חייכם כאמור וא"ת שהיה אפשר שבלתי ימותו אלו יעשה הוא ית' דרך יורה כי בחר באהרן כדבר משה ולא ימיתו אלו. לא יבחן בעצם כל שאר נבואות משה שהיא כל התורה. אך בזאת תדעון בעצם כי אל חי בקרבכם בתורה מן השמים ונבואה אמתית ולא שבדה משה מלבו במה שתדעון שדון שנעשה דין בקרח ורעיו משא"כ אם יחיו שלא יבצר הרהור מה בסברתן:

פסקה כט

אם כמות כו' ואם כו'. ראוי לשים לב איך מתייחס העונש אל נפקותא זאת וגם מה יתן ומה יוסיף שפקודת כל האדם יפקד עליהם. ועוד אומרו אם בריאה יברא לא ימנע או נברא או לא נברא אם נברא איך יאמר יברא ואם לא נברא לישתוק מואם בריאה ויאמר יברא ה' כו'. ואם הוה מסתפק כמ"ש ז"ל אם נברא ואם לאו יברא עתה קשה כי הלא משנה שלימה הוא עשרה דברים נבראו בע"ש בה"ש ואחד מהן היא פי הארץ ומפי מי קבלנו המשנה אם לא מפי משה. ועוד אומרו ופצתה כו' האם מבלי אין מיתות משונות זולות זו שבחר בזו:

אמנם הנה מהנראה מרז"ל כי שלשה דברים המה כללו אשמתם זו. (א) שכפרו בנבואת משה רבינו ע"ה. (ב) בכהונת אהרן. (ג) בתורה מן השמים. ע"כ יאמר על נבואת משה אם כמות כל האדם ימותון אלה ע"י שליח ה' על שכפרו בשליחות משה. ולעומת כהונת אהרן שהיא בקרבנותיו וטהרת נגעים כרופא המבקר את החול' ומרפאו מחולאי נפשו ע"כ גם פקודת בקור חולים לא יפקד עליהם ועל שני הדברים אמר לא ה' שלחני לא לנבואותי ולא לכהן את אהרן ועל אומרם שאין תורה מן השמים אלא מן הארץ בהמצאתי כי כמו זר נחשב להם יבא דבר לארץ מן השמים ולא ישיתו לב כי נפשותם הן מן השמים

והן בארץ בקרבם ע"כ מדה כנגד מדה נפשותם שהן מן השמים לא יעלו לשמים כ"א ופצתה האדמה את פיה ובלעה כו' וירדו חיים שאולה בגוף ונפש שרוחם שהיא מן השמים תבלענה הארץ. והנה הן אמת כי פי הארץ היה נברא מבין השמשות אך היה אפשר כי לא נברא בכח מספיק לבלוע ומה גם עתה נפשות רוחניות שעל השמים כבודם כי מאין ולאין תוכל הארץ לבלוע נפשות שמעל לשמים כ"א גופים חומריים בלי נפש והיה אפשר תצא נפשם ויבלעו גויותם ולא ירדו חיים ונפשם תעלה אל שורשה ע"כ אמר ואם בריאה עוד יברא ה' במה שיפצתה האדמה וכו' ובלעה כו' באופן שבגוף ונפש ירדו חיים וכו' שגם את הנפש תבלע עודנה בגופם:

או יאמר בשום לב אל הברא פי הארץ בין השמשות והוא במה שמבואר אצלנו בפי' המשנה כי כל מה שנברא בין השמשות הוא כח רוחני בארץ למעלה מאיכות העולם הזה פי האתון למעלה מאיכות בעל חי הבלתי מדבר הוא כח רוחני כפי האתון ההוא. וכן פי הארץ אינו חור נעשה בארץ חלול שא"כ לא היה בו כח לשאוף ולבלוע ומה גם כמ"ש ז"ל שהיה בולע אפילו נפה וכברה שהיתה שאולה ביד אשר בקצה מחנה ישראל אך הוא פה חלול אשר בו כח לשאוב ולבלוע כפי האדם השואב ובולע בפיו פנימה כן ברא הוא ית' כח רוחני אשר כח בי לבלוע את הרשע עד שאול כאשר הוא חי. והנה מאז נברא ברא אלהים את הכח ההוא לבלוע את הרשע אלא שלא ניתן לו רשות לבלע ולהשחית עד כה. ונבא אל הענין אמר מרע"ה אם בריאה הוא כבר בל יהיה בכל א' מהמשחיתים הכח ההוא שאינו מבחין בין צדיק לרשע ויבלע גם צדיקים שאצל אלו כ"א יברא ה' בעל הרחמים באופן שפצתה ובלעה רשעים בלבד וזהו הם וכל אשר להם בייחוד. ובזה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה' מה שאין כן אם גם צדיקים היו לוקים גם הם כי לא תוכר ההשגחה:

או יאמר במ"ש ז"ל כי בדין העליון הנפש מתנצלת לאמר כי לא חטאה רק החומר כי הוא רוחניות וקדושה והגוף מתנצל לאמר כי הנני גוש עפר ומעת יציאת הנפש איננו מתנועע מה עושה הקב"ה אומר הצד השוה שבכם שבשתוף שניכם חטאתם כן אשים נפש בגוף ואדון אתכם כך בגיהנם כמשל החיגר וסומא שומרי הפרדס. ובזה יאמר אם בריאה שהיא האדם וברא ה' פעם שנית אחר שהמות מפריד בין גוף ונפש שחוזר ומחבר' כן עתה לא יפריד לחבר כי אם ופצתה וכו' וירדו חיים שאולה כאשר הם מחוברים עתה ולא שיחזור ויברא אותם ויחברם אחרי כן לדונם בגיהנם. וש"ת אם הם חטאו כל אשר להם מה חטאו לזה אמר וידעתם כי נאצו וכו' את ה' ולא אותי בלבד כי ע"כ מלכותא דרקיע מעין מלכותא דארעא וכאשר הרוגי מלכות ממונם למלכות כן הרוגיו למנאציו

הבליע אותם ולא השאיר ממונם ליורשים רק לקח ואיבד ממונם אתם. וזהו וידעתם וכו' כי נאצו את ה' הוא מלכותא דרקיע ע"כ לקו גם כל אשר להם:

פסקה לא

ויהי כו'. הנה אומרו ותבקע וכו' ותפתח נראה כפול. ואם נדקדק הלשון נראה סותר זא"ז כי בקיעה אינה פה ובאומרו ותפתח נראה שהיה פה סתום ונפתח. אך הנה כתבנו כי פי הארץ אינו חור או בקוע בארץ כי אם כח רוחני ושואב ובולע כפי האדם באדם. וזה מאמרם ז"ל כמו שיש אברים לאדם. כן יש אברים לארץ אדם יש לו ראש והארץ גם כן. וראש עפרות תבל. אדם יש לו פה והארץ יש לה פה ופצתה האדמה את פיה והוא כמפורש אצלינו שהוא כח מיוחד המתייחס לכל אבר כאשר באדם והוא בזה כי כאשר בכח פי האדם לשאוב ולבלוע כן פי הארץ. ונבא אל הענין הנה משה אמר ופצתה האדמה את פיה ובלעה וכו' אפשר יאמר במה נדע כי הנה שם פה לאדמה ואולי לא היה רק שנבקעה הארץ והנמצאים במקום שנבקע נפלו בתוכו. ע"כ מה עשה הוא ית' הבקיע תחלה האדמה אשר תחתיהם ועדיין לא נפלו בבקוע כלל והיו חוצה על הארץ ואח"כ ותפתח הארץ את פיה הוא אותו כח הבולע ותבלע אותם ששאבם ואחזה בם והמשיכם מעל הארץ אותם ואת בתיהם כו' ואת כל הרכוש אשר כל זה לא היה דבר בבקוע כי אם שהכח ההוא המשיכם אל תוכו. וזהו אפשר יאמר ויאבדו מתוך הקהל כי היו חוץ לבקוע אשר שם הקהל וכהרף עין נאבדו מתוכם כי חטפם כח פי הארץ ששאף ובלע אותם:

עוד יתכן ע"פ סדר המקרא כי אחר אומרו שאחר הבקיע בלעה אותם פי הארץ אמר הנה עוד ראיה לזה שאם היה שבבקוע נפלו לא היה מפלש לעובי האדמה כי אם שיהיה שיעור מה ובנפלם אל תוכו חוזרת הארץ ונדבקה ונשארים קברים תוך הבקוע מתים בקרב הארץ אך לאלו לא כן קרה למו כי אם וירדו וכו' עד שאול מטה תחת כל מעבה האדמה באופן שותכס עליהם הארץ שכל קרקע העולם היה כמכסה עליהם ולא שדחקו צדדי הבקוע אותם ומתו ונשארו כקבורים בנתים רק שויאבדו מתוך הקהל שלא היה הפרש בהיותם שם מאשר היו טרם הבליעה כי אם שויאבדו מתוך הקהל אך כאשר היו חיים בהיותם בתוך הקהל כן היו אחרי כן חיים מתחת לארץ. ושמא תאמר ומי יאמר שהם חיים אחרי כן ולא נדחקו ומתו תוך הקרקע לז"א וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם והוא כי הנה ארז"ל בגמרא כי רבה בר בר חנא הלך במדבר ההוא והיה שם חד טייעא אמר לו כי שם היה בלועי קרח ושיטה אזנו ושישמע ושמע שהיו אומרים משה אמת ותורתו וכו' וזה יאמר ותכס עליהם הארץ ויאבדו וכו' ואחרי כן וכל ישראל וכו'

נסו לקולם אשר שמעו מהם כעובדא דרבה בר בר חנא. כי אמרו פן תבלענו הארץ ולא אמרו פן תבקע הארץ כי אם שתבלעם בלועים כאשר המה שלימים וחיים כי הכירו כי בלועים המה חיים ולא שנפלו תוך חריץ הבקוע ומתו תוך הארץ כי הלא שמעו קולם אחרי כן:

פרק יז

פסקה ב

אמור אל אלעזר וכו'. ראוי לשום לב למה נתייחד צווי זה אל אלעזר יותר מאל אהרן או אל משה עצמו. ועוד או' את מחתות החטאים האלה וכו' מי לא ידע כי חטאים היו וכן אומרו כי הקריבום שהוא מיותר וידוע. וגם או' ויקדשו הרי נא' באומרו כי קדשו ועוד אומרו כאשר דבר ה' ביד משה לו כי או' לו הוא מיותר. ועוד מה עלה על לב ישראל לומר אתם המיתם את עם ה' ולא בושו ולא לקחו מוסר מאשר עין בעין ראו השגחתו ית' ויכירו כי נאצו האנשים ההם את ה' וישלחם ביד פשעם ואיך ערבו להם לדבר כדבר הרע ההוא ולא יראו אלהים. ועוד למה איחרו התלונה עד יום המחרת ולא ביום מיתתן. **אך** הנה ראה אלהים כי יוכל איש לדבר הלא כל חמתו ית' היה על כבוד אהרן בחיר ה' על שהרהרו על כהונתו אשר צוה ה'. אך על אלעזר או יתר זרעו לא יקפיד הוא בקרוב איש מבית לוי לכהן כי כל קפידתו ית' לא היתה רק על הנוגע באהרן בלבד. ע"כ צוה לאמר אל אלעזר שהוא מזרע אהרן וירם את המחתות וכו' וירקעום וכו' למען יהיה זכרון לדורות לבלתי נוגע בכהונת זרע אהרן וז"א אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא לומר כי אם זרע אהרן בלבד כי גם זרעו כמוהו. ונבא אל ענין הכתובים. והוא כי הנה גזרה חכמתו ית' גם ששלא לשם שמים הקריבו המחתות לא יבצר מהם קדושה ליעשות צפוי למזבח לזכרון אחר שהקריבום לפני ה'. אך לעומת זה תצא תקלה כי יאמר נא ישראל אם לא שהיו צדיקים לא ציפה ית' את מזבחו במחתותם. לז"א הוא ית' אל תתמה במה שאני מצוה הרם את המחתות וכו' עם היות מחתות שנעשה בם עבירה להנתן צפוי למזבח ה'. כי הלא קדשו על התקרבם לפני ה'. והנה אין ספק כי לא יבצר מהיות פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר אילו מנאצים את ה' היו הר"ן אנשים למה לא נתעב מחתותם מלעשות מהם צפוי למזבח ע"כ יגמרו אומר כי אין זה רק כי לא מזידים היו כי אם מוטעים לתומם חושבים כי הדין עם קרח ומה גם באומרו אחי אבא ארבעה בני עמרם א' מלך וא' כהן גדול למי ראוי הנשיאות לא לי שאני בכור ליצהר השני. וע"כ לא קצף ה' עליהם בעצם ואדרבה צוה לעשות זכרון מחתותם לרקעם על מזבחו ומה גם בשומעם את ה' אומר כי קדשו ע"כ להסיר תועה מלב חושב כי טובים

הם לפניו ית'. מיד אמר את מחתות החטאים לו' אל תטעה לו' כי לא רשעים היו כי הלא אדרבא חטאים בנפשותם המה. אלא מה שויעשו אותם כו' לא שיש קדושה בהם כי אם שע"י בחינה שהקריב לפני ה' ע"כ ויקדשו לזה אמרתי כי קדשו לא שבבחינת פעולתם היתה קדושה כלל. ואל תאמר הלא טעו בראות מחתות שנעבדה בהן עבירה נתנים על גבי המזבח לזה אמר שאדרבה הכונה היא בהיפך לאות לבני ישראל. ואז ויקח אלעזר ולא אהרן למען לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן כלומר כ"א אלעזר וכל אשר מזרע אהרן כי לא אהרן בלבד הקפידה כי אם גם על זרעו. ולא שאלו לא נאצו כי מוטעים היו כי לא כן הוא רק כקרח וכעדתו כל הקרב כאלה. ואו' כאשר דבר ה' ביד משה לו כוון לומר מה שויקח אלעזר וכו'. זכרון וכו' הוא לומר כי כאשר דבר ה' ביד משה והזר הקרב יומת הוא אפילו לו לאמר ולא יהי' כקרח וכעדתו בין יהיה בן לוי כקרח או כעדתו שהיו ישראלים ולא עוד כי אם כאשר דבר ה' ביד משה אפי' לו למשה שגם בשבילו כיוון ית' בדברו זה למשה שלא יקרב איש זר אפילו לאיש צדיק ובן לוי ואפילו גדול מאהרן שהוא אפי' משה עצמו לא יקרב כי אם מזרע אהרן. וממנו נשא ק"ו לכל באי עולם וזהו כאשר דבר ה' ביד משה לו בשבילו של משה ממש כי גם הוא זר לפני זרע אהרן וכמ"ש ז"ל שאמר משה הנני לכהונה הנני למלכות כאברהם ואמר לו הקב"ה במקום גדולים אל תעמד. והנה בראות ישראל את אשר פצתה האדמה את פיה ובלעה דתן ותכס על עדת אבירם ואת השריפה אשר שרף ה' בר"ן אנשים הנה אין ספק כי ראו את מעשי ה' כי נורא הוא עושה משפט לאיש כמעשהו וימוגגם ביד עונם. אך ממחרת שקמו וראו רקועי פחים צפוי למזבח ה' ממחתות האנשים אז אמרו בלבם אם מנאצי ה' הר"ן אנשים בזדון וזבח רשעים היו מחתותם קטורת תועבה לא תיעב ה' מחתותם מהנתן ע"ג המזבח אך אין זה כי אם שעם ה' יקראו ומוטעים היו חושבים כי בתם לב עשה קרח ושהדין עמו באופן כי בקלות היו יכולים משה ואהרן להציל ממות נפשם או בתפלה עם שהיה סרחון רביעי או להאריך ענין המחתות עד בלעו קרת דתן ואבירם וישובו הר"ן אנשים מטעותם. נמצאו בגרמת מיתתם כאלו הם המיתם וז"א לאמר אתם המיתם לומר מה שראוי לאמר הוא אתם המיתם את עם ה' כי עמו ית' המה בצד מה ושלא רצה ית' במיתתן כי אפשר לכם להצילם בהיות מוחים בידם ומקרבן לתורה. עם שלא היה ממש ראוי לאנשים כהם לאמר שהם המיתום ע"ד פרתו של ר"א בן עזריה היתה יוצאה כו' ולא שלו היתה אלא של שכנתו ועל שלא מיחה בה שהיה יכול למחות ולא מיחה נקראת פרתו:

פסקה ט

וידבר וכו' הרמו מתוך וכו'. הנה הרב בעל העקידה ז"ל הקשה ד' דברים. (א) למה שינה אהרן ממאמר משה כי משה צוהו שים קטורת ואח"כ ילך והוא הלך ואח"כ ויתן את הקטורת ונאמר ויקח אהרן כאשר דבר משה. (ב) אומרו והנה היחל הנגף וכו' מה חידש על מה שאמר לו משה היחל הנגף. וגם או' ויתן את הקטורת ולא אמר וישם כמאמר משה ושים קטורת. (ג) למה חזר ואמר והמגפה נעצרה אחר אומרו ותעצר המגפה. (ד) מה זו עמידה בין המתים וכו' ומה זו שיבא ששב אל משה. לכן פירש שהקב"ה אמר הרומו ואל תתפלל בעד העם הזה לכן אמר לאהרן קח את המחתה במקום תפלה שלא הורשה להתפלל וגם השעה דחוקה ולא שינה אהרן רק ויקח כאשר דבר משה וירץ וכו' וירא שבמקום עצירת נגף אדרבא והנה החל הנגף כאלו עתה מתחדש יותר והוא כי אין הקטורת הזה מועיל כי אם בשאת ענשה או בתשובה על כן ויתן את הקטורת לזולתו. אחר שאין בו מועיל כעת ואדרבא יזיק ושם לבו לכפר עליהם להיישירם אל החרטה והתשובה. והכפרה היתה מה שנא' ויעמוד בין המתים וכו' וישב וכו' תחלה נתן בהם התעוררות אל החרטה שיתבוננו בין המתים ובין החיים שהחי יתן אל לבו דברים של מיתה והתחילה המגפה להעצר אמנם כששב אהרן וכו' שיעורר אותם להושיבם אל משה אשר משם תצא תורה ומצות. ואחר שהביאם אחר סור מרע גם אל עשה טוב אז והמגפה נעצרה בעצם ע"כ תורף דבריו:

ואמר ששוב מצא מדרש לרז"ל וכאלו הוא פירש על המעשה על הדרך שהזכיר מתחלה ועד סוף וז"ל בזוהר בפרשת וירא אליו אמר ר' כרוספדאי האי מאן דאדכר בפומיה בבתי כנסיות ובתי מדרשות עניינא דקורבניא ותקרובתא ויכייו בהו. ברית כרותה הוא דאינון מלאכיא דמדכרין תובא לאבאשא ליה דלא יכלין למעבד ליה אלא טיבו ומאן יוכח האי פרשתא דכיון דאמר והנה שלשה אנשים נצבים עליו מה עליו לעיין בדיניה כיון דחמא נשמתא דצדיקייא כך מה כתיב וימהר אברהם האהלה מה האהלה בית המדרש ומהו אומר מהרי שלש סאים ענין הקרבנות ונשמתא אתכוונת בהו הה"ד ואל הבקר רץ אברהם ובדין נייחא להו ולא יכלין לאבאשא להו. ר' פנחס פתח קרא דכתיב והנה היחל הנגף בעם וכתיב ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וכו' וכתיב ותעצר המגפה כתיב הכא מהרי וכתיב התם והולך מהרה מה להלן קרבן לאשתזבא אף כאן קרבן לאשתזבא. א"ר פנחס זמנא חדא הוינא אזלין באורחא וערעית ביה באליהו אמינא ליה לימא לי מר מלה דמעלי לברייתא אמר לי קיים גזר הקב"ה ועלי קמי' כל אלין מלאכיא דממנן לאדכרא חוביה דבר נש דבעידנא דידכרון בני נשא קירבני דמנו משה אתגזר וכרוזא

איתעבד בכל חילא דשמיא דאי ייעלין בנוי בארעא בבתי כנסיות ובתי מדרשות ויימרין ברעות נפשא וליבא עניינא דקטורת בוסמין דיתבטל מיתני מנייהו א"ר יצחק בא וראה מה כתיב ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש וכו' ושים קטרת אמר ליה אהרן למה א"ל כי יצא הקצף מלפני ה' וכו' מה כתיב וירץ אל תוך העדה והנה היחל הנגף וכו' וכתיב ויעמוד בין המתים ובין החיים כו' ותעצר המגפה ולא יכיל מלאכא דמחבלא לשלטאה בהו (ואתבטל) מותנא. ר' אחא אזל לכפר טרשא אתא לגבי אושפיזא לחישו עליה כל בני מתא אמרו גברא רבא אתא הכא נזיל לגביה אמרו ליה (ליחוש ליה מר) על אובדנא אמר להן מהו. אמרו ליה דאית שבעה יומי דשארי מותנא וכל יומא אתתקיף ולא אתבטל אמר להו נזיל לבי כנשתת ונתבע רחמי קמי קב"ה עד דהוי אזלי אתי ואמרו פלוני ופלוני נטו למות א"ל ר' אחא לית עיטא לקיימ' הכי דשעתא דחיקא אבל תפרישו מנכון מבני מתא בני נשא מאינון דזכאין יתיר עשר' עשרה לד' חולקין ואנא עמכון י' לזויתא חד דמתא לד' זוייתא ותמרו ברעות נפשיכין עניינא דקטורת בוסמין דקב"ה יהיב למשה ועניינא דקירבניא עמיה עבדו כן תלת זמנין ועברו בכל מתא לארבע זוייתא והיו אמרין כן לבתר אמר להו נזיל לאינין דאושיטו לממת אפרישו מנייכון לבתיהון ואמרו כדין וכד תסיימון אמרו אלין פסיקייא ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה כו' ויעמוד וכו' וכן עבדו ואתבטל מנייהו שמעו ההוא קלא דקאמר סתרא סתרא קמייתא אוחילו לעילא דהא דינא דשמיא לא אמרי הכא דהא ידעו לבטלי ליה חלש לביה דר' אחא אדמוך שמע דאמרי ליה כדעבדת דא עביד דאזיל ואימא לון דיחזרון בתשובה דחייבין אינון קמאי קם ואחזר לן בתשובא שלמתא וקבילי עלייהו דלא יתבטלין מאורייתא לעולם והחליפי שמא דקרתא וקרי ליה מתא מחסיא עכ"ל המאמר. ועל זה אמר רב הנזכר והדברים אשר עשו עמהם הם עצמם אשר נרמז בכתובים הנה כי כנגד מ"ש. ויעמוד בין המתים כאשר פירשנו אמר קם ואחזור לן בתשובה שלמתא וכנגד מ"ש וישב אהרן אל משה כנזכר אמר קבילו עלייהון דלא יתבטלון מאורייתא הנה שעולה הכל כהוגן וכאלו הוא גנוב אתי עכ"ל:

והנה יראה הרואה בארובות שכלו כי לא בידו נמצאת הגניבה כי אדרבא נהפוך הוא מאמרו כי הוא אמר שאהרן בחר ה' לא שוה לו הקטרת ואדרבא היה מזיק יותר על העדר התשובה והנה המאמר צווח זה כמה פעמים שאין מעצור לקטורת מעצור המות על העדר התשובה. א' באו' ברית כרותה וכו'. ב' מאמר אליהו דע"י קטורת בוסמין תתבטל מותנא ושהעביר הוא ית' כרוז בכל חילא דשמיא והרת ברית ואם היה ע"י תשובה מה צורך לכל זה האם ע"י תשובה וקטורת יצטרך לכרות ברית ולהעביר כרוז והלא אין דבר

שעומד בפני התשובה. ג' המעשה עצמו שבלי תשובה המגפה נעצרה שאח"כ צוה לו הוא ית' יחזירם בתשובה וגם שבתוך דבריו רמז הרב ז"ל שעון קרח היה גדול כלומר שלכן לא הועיל הקטורת בלי תשובה. הנה גם זה יכזיבנו המאמר עצמו כי הוא אמר שהקטרת לא הועיל לאהרן ואדרבא הזיק והלשון שהביא הוא עצמו מכזיבו על פניו כי הנה ר' יצחק אמר בא וראה מה כתיב ויאמר משה כו' א"ל אהרן למה א"ל כי יצא הקצף מלפני ה' כו' ולא יכיל מלאכא מחבלא לשלטאה ונתבטלה מותנא הנה בפירוש כי הקטורת שעשה אהרן הסיר יכולת המלאך המשחית מלחבל והוא אמר כי אדרבא הזיק. ותימא איך לא חש לקימחיה שאמר כאלו גנוב הוא אתי ומה גם שגם טענתו כי רב עון קרח איננה כי הנה עון קרח חלף הלך וזה עון אחר הוא כמאמר הכתוב ויהיו המתים כו' מלבד המתים על דבר קרח הנה כי אשמתם אלו לא על דבר קרח היה רק על אומרו אתם המיתם כו' שהוא ככתוב למעלה על הר"ן אנשים. ומה גם כאשר כתבנו מהכרח הכתובים לא חמור היה מעון הראשון. וזולת זה כמה מאמרי רז"ל אומרים כי הקטרת מנע המגפה וגם מביאים ראיה מאהרן וכן פשט הכתובים ומי ישמע לדבר הזה שאדרבה הזיק. ועוד שאם הקב"ה לא היה חפץ שיתפללו גם בקטרת לא יבחר ואיך אמר שעל מניעת התפלה בחר משה בקטרת. ועוד שאם ויתן את הקטרת הוא כדבריו הל"ל ויתן את המחתה. ועוד שהל"ל ויעמוד בצר"י המ"ם וכן באו' וישב הל"ל השי"ן בצר"י וכן אומרו ויהיו המתים כו' פסוק מפסיק ללא צורך בין שתי בחינות התשובה. כלל הדברים שאין דרכו מתיישב בכתובים כלל:

אמנם לבא אל הביאור נשית לב אל ספורי מלות המאמר הנזכר ממנו נקח לבא אל כוונת הכתובים. והוא ממאמר רבי כרוספדאי מורה שכח הזכרת קרבן וקטורת ותועלתן היא להתיר כח מלאכים מעשות רע וכן ממאמר אליהו קיים גזר הקב"ה בכל חילא דשמיא כו' מורה שהקטרת בוסמין מועיל להסיר כח חיל שמיא מלחבל. וכן ממאמר רבי יצחק שאמר ולא יכיל מלאכא לחבלא מורה שכח שליחת המלאך מתרפה ע"י הקטרת. יראה מזה כ"א יצוייר יהיה הוא ית' המכה בידו בלי מלאך מחבל לא יועיל קטורת בלי תשובה. רק בשליח שיתרפה כח הרוגז המסור לו. וזה יורה לשון סוף המאמר שאמר לרבי אחא מן השמים אימא לון דיחזרון בתשובה דחייבין אינון קדמאי הנה יורה באצבע כי הקטרת הועיל בפני המלאך. אך קמאי חייבין הם ולא שוה להם הקטרת לפני בלי תשובה. עוד שנית לקח מהמאמר ההוא כי הקטרת יועיל גם לנוטים למות אחר שנגפם המלאך הנוגף בהם כי כן צוה למו לעשות כסדר ההוא אחר כך אצל הנוטים למות. עוד שלישית נשית לב למה העמיד תחילה עשרה לכל זויות מהארבעה ושאחרי כן ילכו אצל הנוטים למות

ולא צוה ילכו שמה אליהם תחלה ויעשו הכל בבת א'. אך אין ספק כי ג' חלוקות הן. א' אשר כבר מתו. ב' אשר הוכו במגפה ועודם חיים. ג' אשר נתעתדו להכות ולא הוכו עדיין. והנה המתים חלפו הלכו. אך השתי חלוקות צריכות תיקון. אך בהדרגה שהיא ראשונה הסיר כח הנוגף מלנגוף כאשר לא שלח בהם יד ואח"כ למנוע מות מהמוכים בל ימותו ע"כ תחלת מעשהו היה לסבוב את העיר למנוע המשחית מבא עוד לנגוף ואחרי כן ללכת אל בתי המוכים ונוטים למות להחלימם. ובשלשה הדברים האלה נבא אל ביאור הכתובים בס"ד. הוא כי הנה הוא ית' באהבתו את בני ישראל ומה גם שהעון לא גדל מאד כמפורש למעלה ע"כ וידבר ה' אל משה לאמר. והוא בשום לב אל מלת לאמר כי אינו לאמר לזולת. וטוב טוב יאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן הרומו וכו' כיון שהיה עתיד לכלול שניהם באומרו הרומו וכו' כאומרו למעלה אל משה ואל אהרן הבדלו וכו' ולשתוק ממלת לאמר. אך הוא כי דבר הוא ית' דבר לשיאמר משה תיקון. והוא מה שאמר לאהרן קח את המחתה וכו'. ומה שאמר כדי שיאמר משה התיקון הלא הוא הרומו וכו' כי מה צורך להפרישם היתכן שלא יבחין המשחית לבלתי הכות את משה ואהרן אם לא יופרשו מתוכם. ועוד שאמר הרומו ולא הבדלו כדלעיל. אך הוא כי הבדלה תורה על רעת העדה שהם כמנודים ומצוה ליבדל מהם. אך באומרו הרומו הוא ל' תרומה והפרשה בעלמא כלומר זכותכם מגן בעדם הרומו וכו' ואכלה אותם כדי שיתעוררו לתקן בשמוע כי זכותם מועלת למו. וגם כאב האומר הניחוני ואמית את בני למען יבקשו להצילו. ע"כ אמר משה בלבו הנה אינם כמנודים שאפרוש כי הלא לא אמר הבדלו וגם להתפלל אין פנאי. וגם לא להקטיר קטורת משני טעמים. א' כי אמר ואכלה אותם כי הוא על ידי עצמו ית' וא"כ אין הקטורת מועיל בלי תשובה כאשר למדנו מל' המדרש אם לא בהיות הפקידה ע"י מלאך להתיש כח. שנית כי אמר כרגע ואם רגע שאול יחתו ואין פנאי להקטיר. ע"כ לא פירש מהעם להגין עליהם כ"א נפלו על פניהם כאומרים מותני תחתיהם כענין מאמר ספר הזוהר כי זו כוונת נופלים במוסרים עצמם למות ומה גם כי על כבודם היו לוקים על או' אתם המיתם וכו' ובזה היקלו ברעה וישוב ה' מעשות הרעה אשר דבר ע"י עצמו ית' וגם מלהיות כרגע. ולמה כי משה הרואה מה למעלה באספקלריא המאירה ראה והנה ע"י נפילתם זו לתקנו שני הדברים אז אמר לאהרן קח את המחתה וכו'. ולמה שאהרן לא ראה התיקון כאשר ראה משה על כן אמר לו משה אל תתמה איך אצוך בקטורת אחר שהקב"ה עושה בעצמו ולא שבו עדיין וגם שהות כרגע כי דע איפה כי כה הראני ה' כי הנה יצא הקצף מלפני ה' אחד מהמשחיתים הנקרא קצף יצא מלפני ה' לפעול ולא יעשה בעצמו ית'. ועל השנית אמר אל תחשוב

שגם הקצף שיצא לנגוף יעשה כרגע כי לא כן הוא רק לאט למו וז"א היחל הנגף שהחילה ולא כרגע אשר אין בו התחלה וגמר רק החילה לימשך. לכן הולך מהרה כו' כי יש תקוה. אז אמר אהרן מג' דברים שאמר משה האחד אני אעשה ותרי מגו תלתא אמנע מלעשות מה שאמר שאקח את המחתה והאש והצריך אליה כן אעשה וזהו ויקח אהרן כאשר דבר משה שהוא בענין הלקיחה. אך בשנית שאמר והולך מהרה לא אעשה אלא שארוצה ולא הליכה מהרה בלבד כי הדבר נחוץ מאד. ועל הג' שאמר ושים קטורת ואח"כ והולך וכו' מוחלפת השיטה והוא כי ראה אהרן כ"א כה יעשה היה מגדיל המדורה ועוד יוסיפו לחטא ובערה ואין מכבה. והוא כי ארז"ל והביאו רש"י ז"ל כי תלונותם היתה כי הקטורת היה ממית ומכלה את העם וע"י צוות משה יקחו הר"ן אנשים מחתות וכו' המיתם ושע"כ בחר משה בקטורת להראות כי אדרבא בו יחיו וגם יהיה ע"י אהרן שלא יאמרו עוד אתם המיתם כי אדרבא על ידם יחיו וזה יהיו לדעתם צורך שוב אהרן אל משה שלא נעצרה עד שובי אליו להורות כי ע"י שניהם והקטרת יחיו. וע"כ יתכן כי אמר אהרן אם אשים קטורת טרם בוא אליהם יוסיפו לחטא כי בראותם המחתה בידי מלאה קטרת פה אחד יאמרו אכן נודע הדבר מי עשה המגפה הזאת כי אין זה כ"א חרב הקטורת כי מאז היחל הנגף שימת הקטורת במחתה והוא אשר כלנו ואשר דמה לנו ובשלי הצער הזה עלינו כאשר עשה לר"ן אנשים אז ישיבו לכסלת מאמרם אתם המיתם את עם ה' וגם אותנו היום בקטורת הלז. לכן התחכם אז יותר ולא שם קטורת במחתה. למען יראו כי אדרבא טרם תת קטורת היה הנגף ואחרי כן נעצר על ידי הקטורת ואז יחזיקו לי טובה על שומו הקטורת. וזהו שנותו את טעמו באומרו ויתן ולא אמר וישם כלומר כי עתה למתנה תחשב להם כי יהיה הקטורת להם כמתנה טובה הפך דעתם. והנה עשה אהרן ככל אשר עשה רבי אחא ואחשבה כי מאהרן למד שהבין הכתובים כדרכנו. והוא כי לא יבצר מהשלש סוגים הנזכר. המתים שכבר מתו. והנווכים אשר עדן לא מתו והם נוטים למות כי לא היו מתים כרגע. ואשר עדיין לא הוכי. וראשונה דרך כלל נתן את הקטורת לכפר על העם בל ישלוט בם עוד הנוגף לנגוף וכן עשה רבי אחא כי ראשונה בקש על הבריאים בארבע כנפות העיר בל ישלוט בם עוד משחית לנגוף. ואחר כן על הנוטים למות והוא מעשה אהרן שאחר שום קטרת ויכפר על העם בל יכה עוד בם המשחית עמד לתקן את המוכים שעודם חיים וזהו ויעמוד בין המתים וכו'. והוא כי הנה אשר כבר הוכו והם גוססין הם קשים מהחלימם והחיותם יותר מלעכב את השטן מהכות בבריאים. כי אשר כבר הוכה הוא כנמסר לסרדיוט וקשה להשיב. וע"כ אחר שרב אחא סיבב את העיר לתקן דרך כלל בל ישלוט המשחית עוד להכות

בבריאים צוה להוסיף ללכת אחרי כן בבתי הנוטים למות כן אהרן עמד בין המתים הם אשר כבר מתו ובין אשר הם חיים עדנה אך מוכים היו וגוססין אשר היו כמתים ממש מסירין ביד המשחית ועמד להפסיק בין אלו לאלו עם היות כי היו כאחדים ממש ולא היה הפסק ביניהם והמתים. הוא עמד והפסיק שהגוססין ישובו מדרך המות ולא ימותו. והוא כי בענין הקטרת ובכוונתו וזה שנותו את טעמו מנגף למגפה כי נגף היא הכאה ומגפה היא המיתה מחמת הנגף. והנה מאז נתן את הקטורת ויכפר לא היה נגף עוד ועדיין היו קצת גוססין קרובים למיתה ואח"כ והמגפה היא המיתה נעצרה גם מהנגפים כמדובר. ובזה יתכנו דברי רז"ל האומרים כי השטן לימד למשה במתן תורה מעשה הקטרת למנוע הנגף ויקשה עלהם שא"כ למה לא רצה כמ"ש ז"ל עד ששב אהרן עמו אל משה שאל"כ היה מסרב. אך הוא כי השטן הודה שמניעתו מלנגוף עוד אך אשר כבר הכה והיו גוססין לקוחים למות על אילו סירב עד שנצטרף זכות משה. כי אמר כי די לו יספיק הקטורת לבטל מלנגוף אך לא לחיות הלקוחים למות. ובזה נשית לב עוד אל שינוי הלשון כי מתחלה הקדים בעצירה למגפה באומרו ותעצר המגפה ואח"כ היפך והקדים והמגפה נעצרה. וגם אומרו ויהיו המתים וכו' למה נאמר קודם שיבת אהרן אל משה. וגם אומרו מלבד המתים על דבר קרח מה צורך לאומרו. אך הנה ע"י שום קטרת ויכפר על העם כשל כח השטן ולא יכיל לנגוף עוד ועדיין נשארו הגוססין ועליהם שם לבו אהרן להחיותם ולא שוה לו בעצם רק לעכבם כי ויעמוד בין המתים ובין החיים כמדובר עמד בזכותו בין שתי הכתות וישארו בהוייתן ולא מתו וזהו ותעצר כי היה העצור ועדיין המגפה תלויה וז"א לשון עצירה שהיא לשון עכבה ועדיין היה אפשר יקטרג השטן וירא אהרן כי הנה ויהיו המתים במגפה כבר כ"ד אלף מלבד המתים על דבר קרח באופן כי רבים היו. ע"כ לא נתרצה אהרן בהצלת אשר לא ניגפו עדיין בלבד על כן וישב אהרן אל משה יעזור לו בזכותו להקים גם את המוכים ויהי כן והמגפה שהיתה תלויה נעצרה והיתה עצורה עולמית:

פסקה טז

וידבר וכו' דבר וכו' וקח וכו'. אחרי ראותו ית' כי מרקועי פחים שצוה לעשות לאות שלא יקרב איש זר אדרבא הוסיפו לחטא ואמרו אתם המיתם את עם ה' וכו'. על כן ראה ית' לעשות דרך אחרת שבו ישיבו תלונותם והיא ליקח מטה לבית אב ואת שם אהרן על מטה לוי ולהיות כי שלשה בתי אבות להם כי לקהת נתמנה נשיא אלצפן בן עוזיאל ועל דרך זה לגרשון ומררי וא"כ יצטרכו שלשה לשבט לוי לז"א כי מטה אחד לראש בית אבותם עם שאבותם שלשה ולבל יאמרו אולי מטה אהרן היה יותר נוכח הארץ מהשאר

ועל כן מטהו יפרח על כן מה עשה נתן את מטה אהרן בתוך מטותם מסובב מהם באופן שלא היה רואה פני האויר והאחרים היו נוכח פני הארון ואהל מועד ולא מטה אהרן:

פסקה כג

ויהי וכו'. הנה אומרו לבית לוי הוא מיותר. ועוד כי הוצאת פרח היה מספיק ולמה הציץ ציץ ויגמול שקדים. אך רצה הקב"ה להסיר מלב כל שבט לוי מלומר מה למשה ולאהרן עלינו כי הלא גם אנו מבית לוי כמוהו מעשרו של יעקב ע"כ הורה ית' כי הן הם עיקר השבט והוא כי המטה משל אל לוי עצמו והפריחה היא לבית לוי וזהו ויפרח מטה אהרן לבית לוי ומאשר הוציא ציץ ויגמול שקדים שהם מיעוט רבים שנים מורה בדרך השתלשלות זה שהוא כי לוי שהוא משל המטה הוציא את קהת הוא הפרח ויצץ ציץ הוא את עמרם ויגמול שקדים הם משה ואהרן ואין סדר זה בשאר זרע לוי. והנכון בדרך הנזכר בשום לב אל אומרו והשכתי מעלי וכו' כי אין לשון זה צודק רק אם היו עדיין התלונות רועשות עליו ית' יבא לשככם אך כבר עברו. ואם הוא לפלא יתלוננו עוד הל"ל למנוע תלונות בנ"י ולא לשון שיכוך. וגם מלת את מיותרת. אך לבא אל הענין נזכיר מז"ל כי מכל עון נעשה מלאך משחית הקטיגור עומד לפניו ית' להשטין על עושהו והוא מאמר ספר הזוהר במקומות רבים ואמרו כי אינו סר מלעמוד נוכח פני ה' להשטין כ"א ע"י תשובה כי זה הוא מאמר הנביא אל דוד גם ה' העביר חטאתך הוא הקטיגור שנעשה בחטאתך העבירו ית' מלפניו מלקטרג עליך. והוא מאמרנו בביאור הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני שהוא שע"י תשובה יסירו הרוע הנעשה ממעלליהם מנגד עיניו יתברך מלקטרג. ונבא אל הענין והוא כי הנה קרה לישראל בזמן ההוא כענין בימי ר' אחא בכפר טרשא שהבאנו למעלה כי אחר שהמגפ' נעצרה ע"י קריאת פיטום הקטורת אמרו לו מן השמים כי לא יועיל בלי תשובה כי עוד יוסיף העון להשטין עד שהחזירם בתשובה כמפורש למעלה. ועל זה יתכן שהיה אז כי אחר שהמגפה נעצרה ע"י אהרן במחתה ועדיין לא עשו תשובה כי לא סר מלבם כי משה ואהרן גרמו מיתת הר"ן אנשים שלא מאס בם ה' כי על כן ניתנו מחתותם צפוי למזבח ובקלות היה יכול לבקש עליהם רחמים ולפי זה המשחיתים שנבראו בתלונותם באומר אתם המיתם וכו' עודם נגד עיניו ית' להשטין עליהם. ע"כ גזרה חכמתו ית' להחזירם בתשובה והוא בעשות דבר יוסר בו מלבם הרהור טעותם באופן ישובו בתשובה. וע"י כן אותם המשחיתים הצווחים לפניו ית' בהשטנתם אשר נעשו בתלונותם בזה ישתקו וישובו מלזעוק. וזהו אומרו והשכתי מעלי את תלונות שישובו מלזעוק ויצדק אומרו מעלי כמד"א ויבאו בני האלהי' להתיצב על ה' שהיה ראש השנה ובאו ללמד קטיגורא ועל אלה שהם כיוצא בהם אמר והשכתי

מעלי וכו' ורבוי האת כי ירבה המשחיתים שבתלונות שהן הם כי מהם נעשים וכן עשה על ידי המטות כמדובר למעלה:

פרק יט

פסקה א

וידבר וכו' זאת חקת התורה כו'. הנה יקשה אומרו לאמר ז' פעמים ועוד שהיה ראוי יאמר הצווי ואח"כ יאמר והיתה זאת לכם לחק או לחקת עולם ולא יתחיל בזאת חוקת כאלו אין חק זולתו בתורה. ויתכן כי למה שחוקה זו תאמץ לבב כל שומעה יותר מכל חוקי התורה כי לא בלבד היא בלי טעם כ"א גם סותרים ענינה זה את זה מטמאת את הטהורים ומטהרת הטמאים שע"כ השטן מונה את ישראל כו'. ועל כן קרוב אדם להרהר אחריה. ע"כ אמר הוא ית' אם תקדים אמירת הצווי אל אמור שהיא חוקה לא יבצר מלהרהר בשומעם הצווי. ע"כ טרם תדבר אמור להם זאת חוקת התורה כלומר זאת שאני בא לאמר לכם דעו מתחלה כי חקת התורה היא ואל תהרהרו ואח"כ אמר הצווי. זאת חקת התורה הוא אשר צוה ה' לאמר תחלה ואח"כ צווי ויקחו אליך וכו'.

או שיעור התכת הכ' וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר לישראל זאת חוקת התורה אשר צוה ה' כלומר ואין להרהר כדי לאמר אח"כ ויקחו אליך שהיא המצוה. עוד יתכן יכוון מה שאמרו ז"ל במלת אליך שהוא גם של מידתוך סוד הפרה אדומה אל תגלה סודה כ"א אליך בלבד. וע"ד הפשט יתכן יהיה זה מפורש במלת לאמר. והוא כי היה מקום כי להיות זאת חקה זרה ללבב למען השקיט הרהורה טוב להגיד להם סודה ליישב דעתם לז"א זאת חקת התורה שהוא דבר זר אצל השכל עם כל זה אשר צוה ה' לאמר אינו רק ויקחו אליך וכו' שהוא פשט המעשה אך לא סודה כ"א יהיה לחוק בלי טעם אצלם כמ"ש ז"ל חוקה חקקתי גזירה גזרתי ואין להרהר אחריה:

והנה ראוי לשים לב אל כפל מז"ל ובמלות שונות חוקה חקקתי גזירה גזרתי. ולבא אל הענין נזכירה מז"ל מעשה ששאל גוי אחד את ר"י ב"ז ואמר תורתכם היא מעשה כשפים שהטמא מת אתם מביאים אפר וזורקים עליו ואומרים טהור טהור א"ל נכנס רוח תזזית בך וכו' וא"ל תלמידיו לזה דחית בקנה לנו מה אתה משיב א"ל חוקה חקקתי וכו'. והנה ממאמר זה יורה כי לא בלבד על נגדיותו שמטהר את הטמא ומטמא את הטהור הוא תימה כ"א גם על מציאות הטהרה שהוא מה שהוקשה לעכו"ם אמר על זה לתלמידיו חוקה חקקתי כו'. ע"כ יתכן כי שני דברים התמוהים בדבר. א' איך מטהר את הטמא. ב' איך מתהפך לטמא את הטהור על כן הטיבו אשר דברו רז"ל באומרם חוקה חקקתי על הא' גזירה גזרתי על הב' היותר תמוה ע"כ אמר בה לשון גזירה:

או יאמר בייתור מלת לאמר ואומר התורה. ועוד התייחדו בזה הדבור אל אהרן ומה גם כי נשתנה דבר זה מהזולת כי הנה בהחדש הזה לכם כו' מייחד הדבור אל אהרן עמו ואומר דברו אל שני הנדברים אך פה אומר אל משה ואל אהרן ואח"כ אינו מצוה לדבר רק אל משה לבדו דבר אל בני ישראל ויקחו אליך כו'. ואם הצטרף גם אהרן הוא על שעתיד לומר ונתתם אותה שיחזור אל שניהם שיתנוה הי' יכול לדבר עם משה ולומר ויקחו אליך ונתתם אותה אתה ואהרן וכו' ולא לייחד הדבור על מה שהוא אינו מדבר:

ולבא אל הענין נשית לב להבין מאמר ז"ל והוא כי כשאמר הקב"ה למשה אמור אל הכהנים בני אהרן לנפש לא יטמא כו' אמר לו משה ואם יטמאו מה תקנתם ולא החזיר לו תשובה נתכרכמו פניו של משה שנאמר ועוז פניו ישונא כו'. וראוי להעיר היכן נרמז שם ששאל משה מה תקנתם וגם למה לא השיב לו אז תשובה עד בואו אל המקום הזה ועוד כי הלא לא היה דבר בתורה שלא קבל משה בסיני והיתכן שטהרת טמאי מתים לא נאמרה לו ומה גם שהיא פרשה א' מהתורה. ועוד שבפי' ארז"ל כי במרה שהיה קודם מתן תורה ניתנו לישראל שבת ודינים ופרה אדומה ואם כן מה זו שאלה ואם יטמאו מה תקנתם. ועוד אומרו נתכרכמו פניו אם הוא שנתקשה על בלתי היות תקנה הל"ל תמה משה וכיוצא בזה אך באו' נתכרכמו פניו נראה כי נגע אל עצמו צער גדול בדבר ואיננו לפי הנראה אך הנה זה יתבאר בהבין מאמר זולתו הלא הוא שאמר ז"ל משל לשפחה שטינף בנה פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח כך תבא הפרה שהוא אמו של עגל ותקנחהו וכו'. כי הנה במאמר ההוא יקשה כי אם היתה פרה מכפרת על עון העגל היה המשל צודק אך לא כן הוא רק לטהר את הטמא מת. אמנם הנה בפרשת אמור כתבנו כי זוהמת נחש המביאה מיתה לאדם בהיותה כרוכה בו כנודע. פסקה בהר סיני והיה לנו חירות ממלאך המות לולא העגל שהחזיר הזוהמא למקומה והיסב המיתה והטומאה כי אשר יטמא הנוגע או מאהיל על מת ממנה היא כי למה שהזוהמא אשר המיתה את המת כרוכה בו היא המתפשט לטמא הנוגע או מאהיל עליו. לכן מי תקנח טינף המדבק בנטמא למת ע"י העגל תבא אמו וכו'. וזהו אומרו טינף פלטין של מלך שהוא האדם העובד את ה' כי היכל ה' הוא כאומרו ושכנתי בתוכם ולא נאמר בתוכו. בנוגעו במת. הוא העגל שהביא הזוהמא וסיבב יטמא הנוגע במת וכו' תבא אמו וכו'. ונבא אל עניינו והוא כי לא יבצר מהיות פתחון פה לאדם לדבר ולומר כי סיבה ראשונה לזה היה אהרן כי מתחת ידו יצא העגל ההוא המביא מיתה וטומאה והלא יהיה לאהרן לבושת מנפש ועד בשר יגיע לומר כי הוא היסב מיתה וטומאה ולא עוד כי אם גם באומרו ית' התיקון בפרה לא יאות יזכר אהרן בדבר פן תהיה לו למחיתה במזכרת

עון. על כן מה עשה הוא ית' שיתפו עם משה ואמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כלומר וידבר ה' ענין שאל משה ואל אהרן יאות לאמר כי כאשר אין על משה בושה על דבר העגל כי על השמים היה ויאות לו לאמר ענין זה כן גם לאהרן יאות לאמר כי לא דבק בידו מאומה מן החרם ההוא ומה גם לרז"ל האומרים כי לא נענש והתאנף בו ה' רק על שעמד והפליג לכל ישראל כל אותו היום להההביל ענין העגל שאמר לו הקב"ה הנה עשיתם מזידים יותר. אך לא על מעשה העגל מצד עצמו. ובזה יובן המאמר הקודם כי בשמוע משה אמור אל הכהנים בני אהרן לנפש לא יטמא הרגיש משה על כבוד אהרן כי בני אהרן נטמאים במת והוא על מה שנעשה על ידו על כן אמר בלבו הנה לא תהיה החרפה כל כך גדולה אם יהיה תקנה בדבר. אך אם אין תקנה היא חרפה עצומה לאהרן והוא כי חשב שתיקון אפר פרה לטמא מת לא יהיה לזרע אהרן יען על ידו היה בה טומאת מת לעולם ואיך יטהרו ע"י אמו של עגל. ועלה בדעתו שאומרו ית' לבני אהרן שלא יטמאו הוא על כי אין להם תיקון כי מה שנאמרה טהרת אפר פרה הוא לישראלים ולוים. על כן שאל אם יטמאו מה תקנתם ועל כן כאשר שתק הקב"ה נתכרכמו פניו על כבוד אהרן. והנה ה' חשבה לטובה והוא כי אם היה משיב לו פרשת פרה לא היה נראה כי אפילו אהרן היה ראוי שתאמר פרשת פרה על ידו כי היה משיב לו לבדו כי לא היה אז אהרן עמו. לכן המתין עד שקבע הפרשה על שם שניהם כאומרו וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי עתה לא יבוש אהרן בענין זה כי הנה כמוהו כמשה ראויים לאמר על ידם וז"א לאמר. ולהיות הכוונה כך. כשדבר הצווי לישראל לא הוזכר רק משה לבדו כאומרו ויקחו אליך וכו' כי כל עיקר כוונת פסוק ראשון אינו אלא להשוות את שניהם בדבר כי לא ידע בכשופיהם והוא כמו שכתבנו:

או שיעור הכתוב וידבר ה' במקום שאל משה ואל אהרן לאמר ולא כאשר שאל משה מה תקנתם כי היה אל משה ולא אל אהרן שלא היה אז אתו. והוכרח לרז"ל לומר כי משה שאל מאז מה תקנתם ושלא השיב לו הקב"ה כי הוקשה להם למה לא נאמרה התקנה במקום שהוזכרה הטומאה ועוד מאשר שיתף כאן את אהרן ואחר כך לא דבר כי אם עם משה לבדו על כן אמרו שאין הכונה רק להפיס דעתו של משה שמשתף עמו את אהרן בדבר זה ועל כן במה שמדבר עם משה משתפו אך לא בדברו עם ישראל וא"כ אין זה (רק) על מה שנצטער ונתכרכמו פניו ועל כן הוצרך להפיס דעתו אך בדברו עם ישראל לא דבר הוא שאין ראוי בל יאמרו שהוא היסב שיצטרכו לכך וא"כ אחר שעם ישראל לא יאות שידבר אהרן למה שיתפו עם משה אך אין זה רק ששאל ולא השיב לו ונתכרכמו פניו והוצרך להפיס דעתו:

עוד יתכן לתת טעם למה שתק הוא ית' כששאל משה התקנה ויותכו בזה ב' תיבות אומרו התורה ואומרו לאמר והיות פיוס גדול למשה על מה שנתכרכמו פניו על כבוד אהרן. והוא כמאמרם ז"ל פרשת בראשית כי בעלילה בא הקב"ה על אדם הראשון שהרי אלפים שנה קודם לעולם היה כתוב בתורה אדם כי ימות באהל וגם מלאך המות קודם לאדם שנאמר וחשך על פני תהום וא"כ ראוי היה מאז תיקון הטומאה. על כן באומרו ית' אמור אל הכהנים וכו' אם היה אומר שם התיקון היה נראה כי אהרן היסב הטומאה ובעבורו הוצרך התיקון לבני אהרן המוזהרים על הטומאה ע"כ אז שתק ואח"כ קבע הפרשה ולא הזכיר בה טהרת הפרה בל יראה שעל טומאת בני אהרן שהזכי' הוצרך התיקון ע"כ סתם והמתיק בלשונו פיוס גמור למשה ואמר זאת חקת התורה לומר כי הלא אם עתה יבוש אהרן באמור אנכי הסבותי להצטרך תיקון זה שאל"כ לא היו מתים ולא היה צריך טהרה מפרה לז"א זאת חוקת התורה כלומר מצד עצמה אשר צוה ה' לאמר מאז היתה תורה בעולם אלפים שנה קודם לעולם. וז"א התורה ואומרו לאמר כמאמרם ז"ל כי בעלילה בא הקב"ה על אדם הראשון שהרי כתוב בתורה קודם שנברא העולם אדם כי ימות באהל כו' ועל פי דרכו הורה הוא ית' כמה חביבה הטהרה בעיניו כי רצה לזכות בה את כלם. את משה שויקחו אליו. ולאהרן שגם הוא עם משה יתנו אותה אל אלעזר. ואת ישראל שיקחוה אל משה ואל אלעזר שיטפל בה וגם את אשי ישראל שישחוט כי זר שוחט ואלעזר רואה כאומרו לפניו:

פרק כ

פסקה א

ויבואו כל עדת וכו'. ראוי לשים לב. (א) למה הודיענו שבאו בחדש הראשון מה שלא עשה כן ביתר חניות להזכיר הזמן. (ב) הזכירו בשני שמות המדבר ההוא. אחר ששני השמות אחד הם כי מדבר ציז היא קדש. (ג) או' כל העדה שהוא מיותר וכן אומרו ותקבר שם הוא לבלי צורך כי ודאי ששם תקבר כיון שמתה שם ועוד אומרו ולא היה מים לעדה כי אומרו לעדה הוא מיותר. (ד) אומרו ויקהלו על משה ועל אהרן שהוא על שניהם ואיך וירב העם עם משה לבדו: (ה) או' ויאמרו לאמר כי מלת לאמר יתירה ובלתי צודקת כי אינה לאמר לזולת. (ו) אומרו לפני ה' גם הם פה לפני ה' כאחיהם. (ז) אומרו למות שם שהל"ל למות פה. (ח) אומרו אנחנו ובעירנו כי אחרי מות עצמם מה יתן ומה יוסיף מות בעירם (ט) אומרו ולמה העליתנו כו' והרי נאמר ולמה הבאתם כו' שהוא כפול ובשנוי. ולמה שנה ג"כ כי תחלה אמרו אל המדבר הזה ואח"כ אמרו אל המקום. (י) מה לעם כי יבכו על זרע ותאנה וכו' אחר שמים אין לשתות. (יא) קשה מאד למה הצמיאם ה' עד

קצו בחייהם שאם היה למען יכירו כי בזכות מרים היה להם הבאר כי על כן בסילוקה נסתלק א"כ יהי נא שעה אחת או שתים ואחרי כן ישוב בזכות משה כאשר היה כי ב' הדברים חזרו בזכותו. (יב) כי אפילו מעט זמן לא היה ראוי. כי אין חוסר המים שבלעדן כלם מתים כחוסר ענני כבוד כי המה באהליהם גם שיחסרו ענני כבוד בסילוק אהרן כי על כן לא יפלא כי יצעק ועל המים:

והנה לבא אל הענין נזכיר ענין מז"ל כי בהיות משה ואהרן ואשר נגע אלהים בלבם מטפלים לקבור את מרים נשאו עיניהם ויראו את כל המון ישראל באים אצלם ויאמר משה כאשר ראם מה ההמון הלז אמר לו אהרן אשריהם ישראל שהם גומלי חסדים בני גומלי חסדים הנה הם באים לגמול חסד עם מרים והשיב משה אם היו באים כסדר תחלה שרי אלפים ואח"כ שרי המאו' וכו' אך בבואם בערבוביא אין זה כי אם על תלונה ורעה יבואו ואז בשומעם את משה וירב העם עם משה והניח ואת אהרן ע"כ ענין מאמרם.

והנה גלו לנו כי המון בני ישראל גם לא הלכו לגמול חסד למרים עם משה ואהרן ובזה נבא אל הענין. והוא כי במות מרים היה להם כאיש אחד ללכת לגמול חסד ומה גם כי זולת היותה צדקת ונביאה ואחות משה ואהרן גם כן היה ראוי' לבלתי יהיו כפוי טובה כי מימיה היו שותים כולם. והנה היה אפשר להם לומר כי לא ידעו זכותה השקתה אותם ע"כ מה עשה הוא ית' מיד במותה נסתלק הבאר למען יתנו אל לבם כי ממנה היה להם מים וילכו לגמול חסד עמה וישובו המים ולא כן עשו על כן נצטערו. ובזה נבא אל ענין הכתובים והוא לומר כי גם לא היה מקום לבעל דין לומר אולי חשבו כי בטבע היה חוסר המים ולא על סילוק מרים כאשר אמרו ולמה הבאתם וכו' כי חשבו כי המדבר הזה היה הגורם. על כן להסיר תועה מלב החושב כי בטבע היה הדבר. בא האלהים ויאמר ויבאו בני ישראל כל העדה כו' והוא כי הנה יקרה לחיל עם ומדינה ההולכי' מעיר אל עיר לצמא למים ויהיה לאחד משני סיבות או להיות בזמן השרב וחום הרב בשלהי קייטא או להיות כי הגיעו לארץ ציה אין בה מים בטבעה. אמר כי בזה לא כן היה כי הנה על הזמן לא היה כי הנה בחדש הראשון הוא חדש ניסן כי אז מעיינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר כי הם סוף ימות הגשם. ולא היה גם לסיבת המקום שהרי וישב העם בקדש כי נתיישבו ונתעכבו שם ימים ולא חסרו להם המים עד כי ותמת שם מרים ותקבר שם ואז על ידי כן ולא היה מים לעדה. נמצא כי לא הזמן ולא המקום גרם כי אם העדר הצדקת:

או שעור הכתובי' ע"ד זה לבא אל היתר כל אשר הערנו ולבאר על פיהם הקדמתנו שעל העדר גמילות חסדים עם מרים באה אליה' הצרה ההיא עד יתקנו הלא הוא בשום לב

אל שינוי שמות מדבר ציז וקדש והוא כי כל תחום המדבר ההוא מהלך יום או יומים או יותר נקרא מדבר ציז והוא שמם כמשפט כל המדברות אך בסופו היה ישוב עיר הוא קדש סמוכה לגבול של ישוב מלך אדום כאומרו והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך. והנה ישראל נכנסו במדבר ציז יום או יומים עד הגיעם לקדש והי' הבאר הולך עמהם כדרכו במדבר ציז עד שישבו בקדש. ונבא אל הענין אמר ויבואו בני ישראל כל העדה כלומר בהיותם כל העדה יחד שלא מת שום אחד באו מדבר ציז הוא מדבר שמם ולא חסרו להם מים במדבר ההוא עם היות כי הוא מקום צמאון בטבע אך א"ז רק על כי היה הבאר אתם. וכאשר בחדש הראשון עצמו וישב העם בקדש שהוא יישוב עיר אשר שם בטבע יש מים כי אין בונים עיר כ"א על מים. חסרו המים. אך אין זה כ"א על שוישב העם כלו' מיושבים שם ולא קמו ולא זעו ממקומם עם שותמת שם מרים והיה ראוי לבל ישבו כ"א יקומו וילכו לגמול חסד עמה. ואין להם תואנה כי קברוה במקום רחוק וילאו מלכת עד המקום ההוא כי לא כן הוא כי אם ותקבר שם ועל כן ראוי הוא יחסרו מימיהם שבזכותה. ועל כן לא היה מים לעדה כלומר כי לא במותה יבשו מי בארה כי אם הוא מתה זכותה קיים ובארה מלא מים. אך מישראל נעדרה ולא היה מים לעדה לומר מים היו אך לא לעדה כי לא יבשו מי הבאר כי פי הבאר נסתם מהם והוא הי' מלא. וזה יאמר אח"כ ונתן מימיו כי מימיו אתו כי אם שאינו נותנם עד דברם אל הסלע ונתן מימיו. וזה מאמרם ז"ל נסתלק הבאר ולא אמרו שיבשו מימיו כי אם שנסתלק מהם וז"א ולא היה מים לעדה מים היו אבל לא לעדה ע"ד מז"ל ואין פותר אותם לפרעה פותרים היו אבל לא לפרעה:

עוד כיון באומרו לעדה. והוא כי הנה ידענו כי מלת העם משמעו על המון עם אך אומרו העדה כולל הכל. והוא כי הלא יקשה אם על עון אשר לא הטפלו בקבורת מרים היתה זאת להם אם כן למה לקו הרשומים אשר היו מטפלי' בה עם משה ואהרן. לז"א כי הן זה כלל התורה כי הבלתי טובים גורמים לטובים שילקו גם הם כי הנה אשר לא הלכו הנקראי' בשם עם כאומר וישב העם בקדש אך הלקות לא להם לבדם הי' רק לכלם כאחת וזהו ולא היו מים לעדה לטובים עם הבלתי טובי' והוא מאמ' ז"ל בב"ק על פסוק כי תצא אש ומצאה קוצים שהם הרשעים כבר ונאכל גדיש הם צדיקים וכמאמר הנביא זעק והילל בן אדם כי הוא היתה בעמי היא בכל נשיאי ישראל

פסקה ג

ויאמרו לאמר וכו'. הנה השם פניו נגד גדולים וטובים ומה גם במשה ואהרן כי גם אם יהיה לו טענה מכזבת ומכחשת הנחת הגדולי' ההם לא יעצרו כח להעיז פניהם מיד בבת

אחת. כי אם יעשו במרמה יתחילו בטענה בלתי מכוזבת הנחתם ואחר החילם להעיז לאט להם ימשכו להתפקר גם לעקור כל הנחת גדולי עולם שכנגדם בפניהם. כן קרה לאלו עם משה ואהרן והוא כי הנה הי' לפניהם ב' טענות. א' בהודאת הנחת משה ואהרן כי ה' העלם ממצרים אל המדברו' אך תלונותם היא כי אין כל המדברו' שוים כי זה קשה מהשאר כי באחרים לא חסרו להם בה מים כאשר בזה באופן יאמרו אם ה' צוה להוציאם במדבר' לא צוה על זה כי אם משה ואהרן הביאום. עוד יש טענה עזה כמות והיא לעקור את הכל לומר כי גם העלייה ממצרים אל שום מקום מדבר לא מן ה' היה. והנה זאת האחרונה לא עצרו כח להתחיל בה כי אם היחלו מהראשונה ואמרו ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה כלומר זה בייחוד כי אם צוה ה' ללכת במדבר לא ליבשה כזה שהוא למוות שם וכל זה הוא בהודאת הנחתכם כי מה' הי' העליתנו ממצרים אל מציאות מדיברו'. וכ"ש כי גם זה אנו מכחישים כי ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הזה ולא אמרו המדבר היה כי אם אל המקום שכולל כל מוציאות מדבר שהוא משולל היות מקו' זרע וכו' כי גם מציאות העליה אל המקום שהוא לא מקום זרע ותאנה וכו' שכולל כל המדברו' אתם עשיתם ולא ה' פעל נמצא כי הטענה הראשונ' לא היתה עיקר רק הכנה לומר השנית וז"א ויאמרו לאמר כי אמרו טענה אחת לאמר אחריה השנית. ואמרם אנחנו ובעירנו יאמר הנה שתים הנה גריעותינו בזה. א' כי לו מתנו עם המתים במגפה על אומרם אתם המיתם את עם ה' כי הנה אז לא היתה מיתתנו נקראת מיתה כי אם גויע' כמיתת הצדיקים וז"א ולו גועלנו כי גם שחטאנו הלא היתה מיתתנו כפרתנו והיינו מתים כאן וחיים נמצאים שם לפני ה' וזהו בגוע אחינו לפני ה' כי אחר הגויעה לפני ה' כן היינו אנחנו. אך למה הבאתם וכו' שהוא כצנים ופחים שאין בזה מחילת חטא וסליחת עון כי באנו אל המות כבאים מעצמינו לבקש המות באופן לא תהי' גויעה כי אם מיתה וז"א למות ולא כמיתת אחינו כי לא היתה המיתה כי אם כאן אך היו נמצאים לפני ה' באופן שאם תהי' המיתה הוא כאן אך לא שם לפני ה' בג"ע כי אם חיים וקיימים. אך עתה אנחנו אינו למות פה כי אם למות שם לפני ה' הנזכר כי אדרבא נהיה כמתחייבים בנפשנו. ועוד גרעון שני והוא כי בגוע אחינו היינו מתדמים לאנשים השומרים עצמם ולא ימותו כי אם בגזרה אלהית היפך הבהמו' חסירות דעת כי יקרם מקרה יכנסו במדבר צמא בלי מים וימותו בצמא וז"א אחינו כי היינו כהם שהם בני אדם אך עתה אנחנו ובעירנו דומים לבהמה המתה במקרה כי מיתה אחת לנו ובעירנו:

או יאמר מי יתן והיה במקום שאדם בזכות בהמה יושיע ה' כמאמרם ז"ל שלפעמי' נותן ה' מטר על פני ארץ בזכו' הבהמות. אך עתה יתהפך שאין צ"ל שלא נחיה בצילם של בהמות כי אם גם הם ימותו בשבילנו. והטעם אמרו בדבריהם באומרם אל המדבר הזה והוא כי במקום זרע ומים אם יעצרו שמים יעשה נס א' בשביל הבהמ' להצמיח מוצא דשא שטבע' להיות מצמחת אבל להוציא מבוע מים במדבר שמם מאד כזה כ"כ לא יעשה בשביל בהמה וז"א אל המדבר הזה וכו' וע"כ אמרו אנחנו ובעירנו:

עוד יתכן באומרו ויאמרו לאמר זולת מה שכתבנו. ונבא אל אומרו וירב העם עם משה אחר שויקהלו על שניהם וכן אומרם ולמה הבאתם כו' שהוא על שניהם. אך הנה הן אמת כי על שניהם היתה התלונה אך תחלה מאמרם באומרם ולו גועני' בגוע אחינו נוגע אל משה לבדו אמר וירב העם עם משה ואח"כ חזרו אל מה שנקהלו על שניהם באומרם ולמה הבאתם וכו'. והוא כי כאשר היחל אהרן במחתה בגוע אחיהם ויכפר על העם והתחיל' המגפ' להעצר ארז"ל שמלאך המות הי' ממאן עד שתפס אהרן בו והוליכו אל משה אל פתח אהל מועד ואז הכריחו משה והמגפה נעצרה הנה כי לולא משה לא הספיק אהרן למנוע מיתתם בעצם. וז"א פה כי הנה ויקהלו על משה ועל אהרן שהוא להתלונן על שניהם באומרם למה הבאתם כו' אלא שאחר הקהלם למה שתחלת מאמרם שהוא ולו גועגו נוגע בעצם אל משה הניח (את אהרן וירב העם עם משה. ואומרם לאמר כלומר לך ראוי לאמר ולו גועגו כי אתה עצרת את השטן לבל נגוע כלנו במגפה כי אהרן לבדו לא הספיק ולמה לא הנחתנו לגוע בגוע אחינו כו' וז"א ויאמרו לאמר ולו גועגו בגוע אחינו וכו' ואחר כך חזרו אל צד השוה שבשניהם ואמרו ולמה הבאתם כו' ובזה מתיישב אומרם ולו גועגו כו' כי מי עיכב בידם אך בזה התלנה אל משה שעיכב ואליו ראוי לאמר ולו גועגו כו' כאמור וזהו וירב העם עם משה ויאמרו לאמר כי אל משה יאות לאמר ולו גועגו כו'. ובאומרם למה העליתם כו' כלומר כי לא מאתו ית' היתה עלותם ממצרים אל המדברו' כי הנה לא מקום זרע כו' לומר הראי' כי לא מן ה' היה רק מאתכם כי הלא הוא ית' אמר להעלותנו ממצרים אל ארץ זבת חלב ודבש היא ארץ שנשתבחה בשבעה מינים ולא זה מקום זרע ותאנה וכו' שהם מיני המקום שאמר הוא ית' להביאנו אליו ממצרים. ובאומרם זרע כללו חטה ושעור' ותאנה וגפן ורמון הרי ה' וזית שמן ודבש לא הזכירו פן יאמר להם כי תחת הדבש היה להם מן כצפיחית בדבש והתור' שלא פירשה תמרים כי אם דבש מורה כי מדבשם עשה עיקר וכן באומרו זית שמן נראה כי מהשמן עשה עיקר שהיא להאיר והרי עמוד אש להאיר להם על כן לא הזכירו כ"א החמשה אחרים. ואמר לא מקום ולא אמר אשר אין בו זרע רק ייחס אל המקו' הלא הוא כי הנה

ידענו מרז"ל כי היה כל נשיא בהם רושם במשענתו מפי הבאר עד שבטו והמים מהבאר היו נמשכים ומתפשטים וגדלים אילנות מכל פירות וריח טוב שבעולם וכל מיני דשאי' טובים ואיך יאמרו שאין בו זרע כו' על כן אמרו לא מקום זרע כו' לומר כי אינו מטבע המקום רק מהרה בלתי מתמיד וכמאן דליתה דמי והראיה כי מים אין בטבע לשתות ואיך יהי' לאילנות ודשאים:

או יאמר לא מקו' זרע כו' ומכל זה החרשנו אך ומים אין לשתות זה אי אפשר לסבול. או יאמר לא מקום זרע כי' לומר אלו היה מקום זרע ותאנה כו' בהעותנו היינו לוקים פעם בחסרון א' ממייני זרע ופעם בחסרון פרי תאנה ופעם מגפן ורמון. אך עתה שלא היה לנו רק מים אנו לוקים בה שמים אין לשתות שהוא מיתה ממש:

פסקה ו

ויבא משה וכו'. הנה על דברם סרה היו ראוים לשלוט בם יד ה' אך עמדה להם כי ויבא משה ואהרן עד נעלמו מפני הקהל אל פתח כו' ולא נמשכו אחריהם בצעקת תלונתם שנראה כמתרפים מתלונותם ע"כ ויפלו על פניהם לבקש רחמים וגם היותם באחדת באומרו הקהל ונתרצה הקב"ה כי וירא כו' וידבר כו':

פסקה ז

וידבר כו'. הנה בפרשה זו רבו הדעות על מה נאשם משה רע"ה על כוונת המקראות והנה הדרך הקרוב להתקבל יותר כי הוא יתב' אמר ודברתם והוא הכה וע"פ הדבר הזה נעיר קצת בכתובים ונבא אל דרך קצרה נאה ומתקבל לפי דעתנו והוא ראשונה נשית לב. (א) אל אומרו לאמר כי הוא צווי פועל שיעשה הוא ואינו לאמר לזולת. (ב) למה צוה ית' לקחת המטה אחר שהפעולה היא בדבור ולא יראה חלילה כנותן מקום לטעות שהכונה להכות בו. (ג) למה הצריכו להקהיל את העדה. (ד) למה בחר ה' תהיה פתיחת הבאר ע"י דבור. (ה) למה הוצרך יהיו שניהם מדברים ולא יספיק משה לבדו. (ו) שהל"ל ויצאו מים ולא לשון נתינה וגם לא יאמר מימיו כ"א מים. (ז) אומרו והוצאת להם מים הרי נאמר ונתן מימיו ולא עוד כ"א שתחלה ייחס הדבר אל שניהם ועתה אל משה לבדו. (ח) אומרו והשקית את העדה ואת בעירם כי הל"ל וישתו ולת והשקית כאלי משקה בידו. (ט) הזכירו בעירם שהוא לבלי צורך וגם הכל מיותר כי בהפתח צור ויזובו מים ודאי שישתו העדה ובעירם. (י) אומרו ויקח וכו' כאשר צוהו מי לא ידע שהי' כאשר צוהו. (יא) מה ענין אומרו שמעו נא המורים כי הלא מאמרם ז"ל מורים הלכה או לשון שטות שקראם שוטים בלתי מתיישב בענין ובלשון. (יב) אומרו המן הסלע הזה נוציא כו' מה זו תמיהה היפלא מה' דבר אי הוא אמר ולא יעשה. (יג) אומרו נוציא שתלה

במוציאים ולא אמר יצאו מים. (יד) אומרו לכם שהוא מיותר. (טו) היפלא ממשה האיש הבין מאמרו ית' האומר אליו ודברתם ומה עלה על לבו להכות.
אמנם הנה לבא אל הביאור נזכירה מאמרם ז"ל האומרים כי הוא אחד מהמקומות שהמועט החזיק את המרובה היה פני הסלע במי מריבת קדש תוך ארבע אמות שנאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע.
והנה ראוי לשים לב על מה עשה ה' ככה ומה צורך היה בדבר יחזיק ארבע אמות אז את כלם ובזה נבא אל הענין. והיא כי הנה ראה ית' והנה נגעו ישראל בכבוד משה ואהרן כאחת ועוד הוסיפו בכבוד משה לבדו כמ"ש וירב העם עם משה. ולתקן את הכל רצה הקב"ה כי לעומת מה שויקהילו על משה ועל אהרן לאמר להם שהם הסבו צמאונם עתה יקהילום להשקותם וזהו והקהל את העדה וכו' ע"י דבורם שיראו ויבושו כי זכותם בדבורם אדרבא תרוה צמאונם היפך אמרם שעל ידי בואם אל המדבר הזה על פי דבורם היו מתים בצמא. וכנגד מה שהוסיפו לריב בפרטות עם משה אמר כי מתחלה על ידי שניכם ונתן מימיו שהוא השעור שהיה מנהג הבאר ההוא לתת. אך אח"כ תוסיף לדבר אתה לבדך והוצאת להם רבוי מופלג כדי שבבת אחת ישתו העדה ובעירם כאומרו למות שם אנחנו ובעירנו עתה יראו כי אדרבא על ידו ירבו עד כי יחד ישתו הם ובעירם. והנה לזה ראה הוא ית' והנה לא יראו כל ישראל הקידוש השם הזה רק עשרים או שלשים איש אשר לפני הסלע ולא כל אלפי רבבות ישראל שבמחניהם י"ב מיל. ע"כ מה עשה הפליא לעשות הארבע אמות שלפני הסלע יחזיק את כל ישראל למען יראו עיני כל ישראל הנס הגדול ההוא ולא ישאר גם אחד שלא יראה שעל ידי דבור יתן מימיו. לכן עם היות שרצה הקב"ה שעל ידי דבורים יצאו המים ולא על ידי מטה צוה יקח משה את המטה בידו כדי שעל ידי היותם לפני מטה האלהים תחול קדושה במקום להחזיק מועט את המרובה ויהיו כלם תוך ארבע אמות וזה שיעור הכתובים וידבר ה' אל משה לאמר כלומר כדי לאמר לדבר אל הסלע ולא להכות. ואשר אמר קח את המטה לא להכות בו רק להקהיל את העדה. וזהו קח את המטה והקהל את העדה ודברתם וכו' לעיניהם שתהיה ההקהלה באופן שכשודברתם אל הסלע יהיה לעיניהם של כל העדה שיהיו כלם בפני הסלע באופן יהיה עיניהם רואות. ואיך ארבע אמות יחזיק את כלם אם לא על ידי מטה האלהים שמהפך מקום ההוא לרוחניות שיחזיק את כלם מעין עומדים צפופים ומשתחוים רווחים שהוא על היות המקום ברוחני כמפורש אצלנו על פסוק כעיר שחיברה לה יחדו וכו'. וכן היה בלב משה לעשות וזהו ויקח משה את המטה ולא לקחו בכונה להכות בו. רק כאשר צוהו שהוא להקהילם אל פני הסלע בד' אמותיו על

ידו. שעל ידי כן ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע שהוא בפניו ממש תוך ארבע אמות כי כוונתו היתה לדבר ולא להכות. אך אחרי כן אמרו וכו' והוא בהזכיר מאמרם ז"ל בפסוק זה והוא כי היו ליצני הדור אומרים משה הי' רועה את צאן יתרו חותנו כמה שנים במדבר והוא בקי במקומות מביעי מים אשר במדבר ויוליך אותנו ויתלה אותו בנס. על כן נתפזרו מעליו ונעשו על כל סלע וסלע כתות וכל כת היתה אומרת אם לא שאתה יודע מבוע ידוע למה תילכנו אל סלע ידוע לדבר לו הוציא לנו מזו שלפנינו וכן כל כת מורה באצבע הוציא מזה או מזה עד שבעל כרחם הקהילם אל פני הסלע ההוא ולא אל סלע אחר. והנה אין ספק כי הליצנות הוא היה עון פלילי כנודע מחומר הליצנות לפניו ית'. ונבא אל הענין והוא כי אחר שהקהילם אל פני הסלע ההוא איש איש ממקומו מהסלע אשר כל אחד היה מראה לו. אמר בלבו הנה הן אמת כי אמר ה' כי בזכות שנינו יצאו מים מן הסלע. אך זה היה טרם יחטאו בעין הליצנות הלז מה שאין כן אח"כ כי הלא שפע הראוי על ידי צדיק מתמעט' כאשר אין הדור ראוי לכך כנודע ממקומות רבים. וע"כ אמר אם מה שהקהלתים הי' מבלי היות כל כת בוחר לו סלע והוא אומר הוציא מזו האמנתי שהיה סיפק בידינו לתת לנו מים בדבורנו. אך אחר היות הליצנות הלז הלא להעדר זכות המקבלים לא יותן להם מים על ידינו. וז"א שמעו נא המורים כלומר עתה שהייתם מורים באצבע זה מורה סלע זה ואומר הוציא מזה וזה אומר מזה. המן הסלע הזה האם יהיה כח בזכותינו עתה שנוציא להיות לכם שחסרתם זכות מים. ע"כ אין צריך רק ע"י מטה האלהים ולא ע"י זכות בן אדם. אמר אם אנסה לדבר ולא יועיל הדבור על חטאם ישימו לאל מלתי ביתר נבואתי ע"כ ויך וכו'. והי' פעמים להורות כי לא כן רצונו יתברך ולא הוציא בהכאה ראשונה רק טיפין טיפין. והנה אם הי' עושה ע"י דבור תהיה מתייחס משה למשקה את העדה ואת בעירם כאומרו והשקית וכו' אך עתה שעשה ע"י המטה הוא אומר ותשת העדה וכו' כי לא הוא המשקה כי אם הם שותים מימיו ית' שע"י מטהו. והנה לפי זה היה נראה שלא היתה עליו תפיסה ואיך האשימו כ"כ הוא ית'. אמנם הוא מאמרו ית' באומרו להקדישני לעיני בני ישראל והוא כי אמר אם לא היה רצוני לעשות נס זה ע"י דבור אף גם עתה שחטאו בדבור ההיא לא הייתי עושה להם נס שיחזיקום ארבע אמות שלפני הסלע. אך אין זה רק כדי שיראו יחד כל הנס ההוא דלא עביד קב"ה ניסא לשקרי. והי' לכם לשים לב על זה וז"א לא האמנתם בי להקדישני לעיני וכו' כלומר בהיות מוכן לעיני כל בני ישראל כי היו כל עיניהם לפני הסלע שהוא על היותם תוך ארבע אמות שיראו הכל. ולא על חנם היו עיני כל בני ישראל בפני הסלע אם לא להראות להם נס זה. ולא אמר לעיני העם או העדה רק

בני ישראל לרמוז עוד טענה שנית והוא כ"א הליצנים הנקראי' בשם עם חטאו לא תשא הצדיקים בשם ישראל ואגבן יודו השאר. מכל האמור תקל אשמת משה ואהרן ולולא כי הוא ית' מדקדק עם חסידיו כחוט השערה לא הכביד עליהם. ולהורות על זה סמך ואמר המה מי מריבה כו' והוא כי הרוא' דבר ה' אליהם באומר לא האמנתם בי ומה גם שלא יראה מפורש שרבו בני ישראל בתלונותם את ה' רק תלונה על משה ואהרן יגזור אומר כי מה שמצינו בתור' שקרא ית' את המקום מי מריבה יעלה על רוחו שיהי' על ריבו ית' על משה ואהרן. וע"כ סמך מיד ואמר המה מי מריבה כלומר המי מריבה הנזכר במקום אחר המה היו שהוא המים בעצמו שהיתה המריבה עליהם להנתן להם. כלומר אך לא מה שרב אתם הוא ית' על שלא הקדישוהו בדרך נתינתה כי אין המריבה על מציאות המים ובכן לא נקראו כך על סיבת משה ואהרן כ"א אדרבא על אשר רבו בני ישראל את ה' בהתקוממם על משה ואהרן כאלו רבו את ה'. ושמא תאמר א"כ למה לקו ונענשו הלא הוא כי יקדש בם כי שמו ית' מתקדש כשמדקדק עם חסידיו ואינו נושא להם פנים כענין בקרובי אקדש.

או בדרך אחרת אל יעלה על רוחך שמה שנקראי' מי מריב' כמקרא שכתוב תריבהו על מי מריבה שהוא על ריבו ית' עמהם שא"כ יקשה לך שאם על שרב עליהם הקב"ה יקראו מי מריבה איך יאמר תריבהו על מי מריבה שיורה שמה שיריבהו הוא ריב זולת מה שנקראו מי מריבה. ע"כ אמר המה מצד עצמם מי מריבה על אשר רבו בני ישראל. ואמר הכתוב תריבהו על מה שרבו ישראל ואין עליו עון כלל. ויקדש בם כבקודם.

והן אמת כי הקושי הרביעי למה הי' רצונו ית' יהיה ע"י דבור הנה עלתה ארוכתו בצד מה עם שאר ההערות. אך עדיין לא שבעה לה נפשנו בזה. והנה רז"ל הרחיבו הקושיא יותר באומרם מה נשתנה רפידים שצוה הקב"ה להכות את הצור במטה ופה ע"י דבור ואומרו כי כשהנער קטון רבו מכה אותו אבל כשהוא גדול בדבור וכו'. ויהיה הענין לכאור' כי ברפידים רפו ידיהם מן התורה וע"כ חסרו להם המים ורצה הקב"ה להורות להם כי היו צריכין הכאה כי עדיין נער ישראל וחדש בתורה ולא יוסרו הבלתי הרפות מהתור' אם לא במכות. ורמז זה להם בצור שעל ידי מכות נתן מים כן המה על ידי מכות יחזיקו בתורה המשולה למים כמקרה הנער עם רבו. והי' זה הקדמה בל יקוצו אם לא יתקנו בראותם יבא עמלק וילחם בם ויזנב בם הנחשלים כי שוטה מכה את ישראל בהרפתו מן התורה הוא עמלק. וזהו שסמך ואמר ויבא עמלק. אך אחרי כן בקדש כבר גדלו וסבלו עול תורה ובדברים לבד סרו וזה הורה להם באומרו ודברתם וכו' ונתן מימיו. ולרז"ל זולת סילוק מרים שעל ידי כן נסתלק הבאר שבזכותם גם היה רפיון מה מהתורה שאם לא כן לא

החסיר להם מים. והנה בדרך הזה יש גם טעם מה אל מה ששם קרא את הבאר צור ופה קראה סלע והוא כי הוא לפי מה שהוא הנמשל כי שם משל אל הנער המתחיל ללמוד שעודנו קשה כצור. ופה אל הסלע דק מצור משל אל תלמיד גדול שבדברים ייוסר. **אמנם** הנה זולת אלו יש ג"כ ספקות ראוי לשים לב אליהם. א' מה היה כי שם פרשת בשלח צוה ית' להכות את הצור בקבוץ זקני ישראל בלבד ופה צוה לדבר בקיבוץ כל ישראל. ועוד מה היה היות הקיבוץ תוך ארבע אמות כקבלת ז"ל בדיוק. ועוד כי אחר שפי הבאר נברא בין השמשות כפי הארץ למה בפי הארץ לא הוצרך לומר משה רק ופצתה האדמה את פיה גם בבאר למה פעם אחת צוה ית' להכותו. הפעם השנית למה עלה בדעתו שצריך הכאה ליפתח מה שפתחו פתוח. ועוד כי ארז"ל ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק א' או הלכה א' והוא מוציא מים מן הסלע ואיך יתכן שעל ידי פרק או הלכה יצאו מים מן הסלע:

והנה לבא אל הענין נשית לב מה ענין איכות הבאר הלז כי מי שמע כזאת הלוך ילך באר כרגלי הממלא כי הנה ל"ח מסעות נסע ישראל במדבר ובכל אחד מהם הי' בארה של מרים עמהם נמצא היה הולך למסעיהם ממקום למקום ולא עוד אלא שארז"ל שכל נשיא בהם מי"ב שבטים כל חניה הי' רושם במשענתו על הארץ מפי הבאר עד מקום שבטו והיו המים נמשכים בדרך ההוא כנחל מים עד מקום השבט וכן לכל הי"ב. וכן ארז"ל שהיו הנחלים מתפשטים עד לכת אשה לדבר את חברתה מדגל לדגל בסירות דוגה שנאמר הלכות בציות נהר והי' דשאים ואילנו' ופירות צומחים בו לרוב כמד"א בנאות דשא ירביצנו ואין זה דרך מי באר. ועוד כי ארז"ל כי היה הבאר מעל' אברים של אמוריים מנחל ארנון למעל' ושוטחן לפני מחנה ישראל כי אין זה רק כח מלאך ה' במלאכות ה'. ועוד נשית לב אל מאמרם ז"ל אל פסוקים שנאמרו על הבאר והם. וממדבר מתנה וכו' אמרי מן המדבר ניתנה תורה לישראל ולמה לא בארץ ישראל כדי שלא יאמר השבט שניתנה בחלקו וכו' וכן אמרו וממתנה העוסק במתנת התורה ניחלו אל ועל דרך זה דרשו כל זה על התורה וקשה דקאי בבאר ומדבר בתורה. ועוד על פי דרכנו נשית לב במאמרם ז"ל ע"כ יאמר בספר מלחמות ה' שני ת"ח הלוחמים בדבר הלכה כאויבים נעשים אוהבים בסוף הה"ד בספר שהיא תורה מלחמות ה' את והב בסופה אהבה בסופה ואיך יוצאה זה מאומרו משם נסעו ויחנו מעבר ארנון שהוציא מזה נפקותא זו ע"כ יאמר וכו'. והיכן הוזכר שם דבר הלכה. והנה עוד נשית לב לבא אל הענין והוא כי הנה ידוע כי את המן אכלו לחם רוחני שמלאכי השרת נהנים ממנו וע"כ לא היה נרגש במעים רק נבלע באיברים ואיך יתכן אוכלי לחם רוחני מזון לנפש ישתו מי באר גשמי:

אמנם הנה מאז רצה הקב"ה לזכות את ישראל בעולם הזה ובעולם הבא ויתן לנו תורה שבכתב ותורה שבעל פה ראה והנה היה מקום לדבר ולומר לא ימנע או התורה הוא מן השמים עיקרא נפשיית או מן הארץ. אם היא מן הארץ איך תאושר בה הנפש. ואם היא מן השמים איך יאושר בה גם הגוף. עוד שנית מה שארז"ל בתנחומא פרשת נח כי אמרו ישראל במ"ת שלא היו חפצי' רק תושב"כ ולא תושב"פ כי לא יספיקו לקיים דקדוקיה הרבים ושעל זה הי' מה שכפה עליהם ההר כגיגית כו'. על כן אמרתי כי מה עשה הוא ית' נתן להם את המן בזכות משה לעומת תושב"כ כי רוחניות המן שהוא לחם אבירים מבחינת רוחניי' העליון אשר לתורה שבכתב. ורוחניות הבאר מבחינת שורש רוחניות תורה שבעל פה. והוא כי התורה נקראת לחם ונקראת מים תורה שבכתב הוא הלחם. והתורה שבעל פה היא המים. כאשר יבא. והורה בו כי אם היותו רוחני מאכלו מתדבק בנפש עם כל זה מקיים הגוף. כן התורה עם היותה רוחניות ומתדבקת בנפש תקיים גם הגוף. וזה מאמר הכתוב ויענך וירעיבך כו' למען הודיעך וכו' לומר הנה לבל תאמרו איך דבר רוחני יזון ויקיים החומר ונהפוך כי בר ולחם ומזון הגשמים זנין את החומר ואגבו מתקיימת בו גם הנפש אך לא יתהפך. ע"כ ויענך וירעיבך באופן יעלה על רוחך הי' צריך דבר חומרי בעצם לישב החומר ולא דבר רוחני המתדבק בנפש ועוד יכנע החומר הנכנע ורעב. ואדרבא ויאכילך את המן אשר לא ידעת. להיות רוחני מאד שלא נראה כמוהו. למה כן ולא נתן לחם חטים להסעיד את הלב ולהחזיק הגוף מתאותו ומרעבתנותו. הלא הוא למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו כלומר בלי שם לווי שהוא לחם חטה ושעורה הנקרא לחם סתם בלי לווי כנודע יחיה האדם. כי על כל מוצא פי ה' שהוא דבר רוחני כתורה שראיתם את הקולות בסני יוצאים מפי ה' יחיה האדם גוף ונפש. כי תלמוד מהמן שהוא לחם שמים הדבק בנפש ועל ידה נבלע באיברים ומקיימת כאשר איכותה גם היא בהם. והנה כאשר האכילם את המן רוחני מאיכות קדושה משתלשלת מאיכות רוחנוית שורש תורה שבכתב למעלה. כן השקם ית' מי באר מים רוחניות מאיכות משתלשל מרחניות תורה שבעל פה למעלה. ומה גם לחכמי האמת היודעים מה הוא באר. והודיע' כי כאשר אין המן עם היותו הרוחני ובעל ליחות מה ומקיימת דרך נס עם כל זה לא היו חיים בלי מים. כן בתורה שבכתב לבדה א"א להתקיים כי על כן שבכתב נקראת לחם ושבע"פ מים כי כאשר המים מבשלים ומתקנים המאכל כן בתורה שבכתב בלי תורה שבעל פה לא תסכון לנו. כי שבע"פ היא המפרשת ומבסמת תורה שבכתב. ולמען ישכילו זאת נמנע מהם הבאר בסילוק מרים למען יראו כי בלעדו יצמאו למים ולא הספיק נס הזנת המן גם במקום מים. ובזה לא יפלא לכת אתם הבאר ממסע למסע והמשיך

אותה נשיאי ישראל במשענותם מפי הבאר עד מקום כל שבט ושבט ונעשה נחלים רבים ומתרחבים כלומר כל איש יכול למשוך מימיו לעצמו ורבה ופורץ ומתרחב לעוסק בו. וגם מה שאמרו שהיה מעלה דשאים ופירות רבים הוא מעין היגע בתורה שבע"פ שמוליד חדושים אין מספר. וגם מה שהיה הולך ומעלה איברים מנחל ארנון לא יפלא כי כח רוחני חי וקיים הוא. ועל כן היטיבו אשר דברו חז"ל שע"י פרק א' או הלכה אחת יתן מימיו ושזהו אומר ודברתם אל הסלע כי הוא הדבר בעצמו. ועל כן ע"י המטה כמדובר למעלה החזיקו ארבע אמות את כל ישראל והוא כי במקום הבאר שמכח תורה שבע"פ תוך ד' אמות שם הוא ית' כי אין לו להקב"ה בעה"ז אלא ד"א של הלכה. ובאותן ד' אמות ישנו פרק א' או הלכה אחת וע"י כן יתקיים מאמר הכתוב שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר אז נדברו וכו'. וזהו ודברתם אל הסלע פרק או הלכה שידברו בין שניהם אז כאשר ע"י עסק התורה למטה ממשיך שפע שורש תורה שעוסקים בה למעלה כן הבאר שהוא מרוחניות קדושת תורה שבע"פ יוציא וימשיך מימיו ע"י שכינה השרויה מלמעלה ביניהם ומתעורר ונפתח באר המים. כי היא בחינת תורה שבע"פ כנודע. והיה חפצו ית' בזה להשריש שורש האמונה בישראל כי עין בעין יראו מעלת תורה שבע"פ ושעל ידה יחיה האדם ושאי אפשר בלתה ושע"י העסק בה שפע עליון מתרבה ונמשך אל האדם. וע"כ הקפיד כל כך הוא ית' ואמר יען לא האמנתם בי וכו' לכן לא תביאו כו' אל הארץ כי איכות ארץ ישראל ואיכות הבאר אחד הנה רמז אל שכינתו ית' וכדרך הזה הטיבו אשר דברו רז"ל באומרם וממדבר מתנה וכו' שדרשו על התורה כי היא הבאר וכן במה שדרשו על פ' בספר מלחמות ה' כו' כאשר יבא בס"ד. וזהו מרגלא בפומייהו דרז"ל בסלוק מרים נסתלק הבאר ולא אמרו נתייבש הבאר אך הוא כי נסתלק רוחניותו למקומו למעלה בעולם העליון. ובזה יובן למבין ענין מאמר חכמי האמת שאלו לא הכה משה את הבאר לא היו מחלוקות ומלחמות ע"ד הלכה:

ובזה נבא אל תכונת מאמר הנ"ל וז"ל כשהנער קטן רבו מכה אותו ומלמדו כיון שהגדיל בדבור הוא מייסרו כך אמר הקב"ה למשה כשהיה סלע זה קטן הכית אותו והכית בצור אבל עכשו ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק א' כו' ע"כ:

והנה על הדרך שכתבנו בו למעלה הערנו כמה הערות אשר יתיישבו על הדרך הזה. בשום לב אל מה שפרשה זו ובפ' שלח לא נאמר והכית בבאר או ודברתם אל הבאר כ"א צור וסלע וגם השינוי כי שם נקרא צור ופה סלע. וע"פ דרכנו נבין מאמר התנא באומרו כי פי הבאר נברא בין השמשות ולא אמרו הבאר. אך הוא כי הנה הבאר בעצמו הוא כח שכינה מאיכות רוחניות תורה שבע"פ כמדובר וע"כ אין מבוא לו להיות לו פה

מריק ומוציא בעה"ז השפע הרוחני שלו כ"א למעלה מעולם המלאכים. אך התלבשות כח נאות להריק בעה"ז הוא הפה שנברא בין השמשות:

ונבא אל הענין. והוא בהקדמה נודעת כי כל עון ופשע אשר יחטיא איש או אנשים נעשה כח טומאה לפי חומר החטא החזק הוא הרפה. והכח מטמא ההוא אז נעשה מסך מבדיל בין כח המריק השפע ובין מקבלו ונעשה כדלת סוגרת פי הבאר ודומה לו. והנה ברפידים שרפו ידיהם מן התורה מאליהם למה שעדיין לא הורגלו בעול תורה והוא עון גדול כנודע כי על כן נחרב ב"ה כמ"ש ז"ל ויתר הקב"ה על ע"ג ועל ג"ע ועל ש"ד ולא ויתר על ביטול תורה. ועל כן אותו עון נעשה כח קשה כצור החלמיש למראה עינים סותם פי הבאר כי היא קליפה המבדלת בלי ספק בין מימי התורה למבטליה. אך בקדש אחרי סובלם עול תורה כמה שנים ולא נתבטלו מרפיון ידים שרפו ידיהם בכונה רק שעל סילוק מרים שבזכותה היה הבאר להם נסתלק גם הוא. והנה היה רצונו ית' כי בראותם כן שיחזיקו בתורה בעצם כי אז ישובו המים לאיתנם. ואדרבא שמו לבם להתלונן ונתבטלו מהתורה. והנה הביטול תורה ההוא לא היה קשה כראשון כי היו כאנוסים כי אין אדם נתפס על צערו על כן הטומאה והקליפה שנעשה בעון ההוא היתה בלתי קשה משל רפידים. ולכן אם שם נמשל לצור פה נמשל לסלע רפה ממנו. ועל כן אם שם הוצרך הכאת משה להכניע כח הקליפה הנקראת צור הסותמות פי הבאר. פה לא היה צריך רק דבר שהוא לשנות פרק אחד וכו' ומיד נמחה מפני התורה ונפתח הבאר כי הוא הדבר אשר היה להם לעשות בסילוק הבאר ולא היה נסתם כאשר כתבנו. ועל כן לא נמצאו בהכאת הצור רק זקני ישראל הם חכמי הדור אשר לא בטלו הם מן התורה כהמון העם. וזכותם עם זכות משה במטה האלהים ישברו כח הקליפה ההיא. ואל ההמון שרפו ידיהם מן התורה לא קרא. אך לדבר אל הסלע פה קבץ את כלם. כי לא היה להמון עון גדול כמאז לעכב כי כאשר הם רפו ידם מתורה שבע"פ גם היא עזבתם וטוב טוב יבואו כלם ויכירו מעלתה. וגם כי זכותא דרבים עדיף. וע"י כן לא נזכר בהכאת המטה ולא פה בקדש באר רק צור כי אין הכתה בבאר חלילה כי קדוש הוא לאלהיו רק אל הצור הכח הסותם. וגם פה הדבור אל הסלע להתיש כחו מלסתום. ולא אל הבאר כי אין הבאר מעכב כי אם העון היה מבדיל. וזהו המתקת משלם שאמר הקב"ה למשה כשהנער קטן רבו מכה אותו וכו'. כי עון מה שרפו ידיהם מן התורה ברפידים היה כנער קטן שכלו יצ"הר ומתרפא לדעת בעצם מן התורה הגועל בה וצריך להכות ליצרו בעצם להתיש אותו כי כולו יצ"הר. אך כשהגדיל בתורה והוקדש והומם יצרו בה. כשמרפה ממנה אינו מגועל לנפשו רק מחמת צער מה. וע"כ בדבור מתייסר. ומה גם למה שכתב

הרמב"ם ז"ל בהלכות גרושין כי בהכות את הבלתי מקיים דברי תורה את יצרו הסמכים וכדבר הזה קרה לישראל כי כח הטומאה שנמשל לצור נעשה על ידי עון מה שרפו ידיהם מן התורה מעין הנער הגועל בה מרצונו כי נער ישראל בימים ההם והיו קצים בעמלה כנער באופן היה הציר הוא העון ממש הסותם פי הבאר קשה ובדברים לא יוסר כי אם בהכאה. אך בקדש כבר גדלו בעול תורה ולא רפו מהתורה כי אם מצער ע"כ לדחות הסלע שהוא העון עצמו הרפ' בדבור מספיק. ועתה הרגיש שאם כן שהסלע הוא העון ולא הבאר נקרא סלע אם כן איך יאמר ודברתם אל הסלע שנראה דמדברים אל הסלע ואומרים לו תן מימיו והאם אל העון נאמר שיתן מימיו. על כן אמר שנה עליו פרק אחד לומר שאינו אומר לו תן מימיך. רק שנה עליו להתישו ונתן מימיו הבחר הידוע:

וע"פ דרכנו נבאר מסורה א' והוא המן ג' במס'. המן העץ כו'. המן הסלע כו'. המן הגורן וכו'. ויהיה כי הודיע כי אין כחכמת התורה שהעוסק בה עושה פלא כענין השמע קולו דמצלי ואתי מטרא. מה שאין כן העוסק בחכמה חצונית. והוא מאמר ספר הזוהר על פסוק כי בכל חכמי הגוים וכו' מאין כמוך וזהו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנה היא חכמו' חצונים עץ הדעת טוב ורע לדון לפי שכל אנושי מה הוא הטוב והרע בחקירות וכויוצא והוא כמ"ש ז"ל אדם הראשון מין היה האם מזה אכלת. לא בחכמה ההיא תכניע עון להמטיר על הארץ כי אז המן הסלע נוציא לכם מים דרך נס לא יהיה כי אין ישועתה למו כי אז ע"י חכמה ההיא אל יושיעך ה'. אבל תדע מאין אושיע המן הגורן שהיא מהסנהדרין העשויים כגורן כמאמר רז"ל עליהם שהיו כגורן ביבנה וכן מן היקב הם המרבים בישיבה לעצור יינה של תורה בקולי קולות שהם חכמי ישראל כענין שברו בלא כסף ובלא מתיר יין וחלב. ונחזור אל הענין והוא כי אחר שעל ידי הכאה נפתח הבאר עדיין עם ישראל תלין משוגתם כי לא הכירו דרכי הבאר ההוא שהיא בארה של מרים ושהוא מאיכות רוחניות תורה שבע"פ רק שעל ידי המטר יצא מים בעלמא ולא נפקחו עיניהם ויכירו דרכיו עד עת בא והעלה אברים מנחל ארנון ועל כן אז שוררו כאומרו אז ישיר ישראל וכו'. ולא עד כה מכמה שנים שהיה אתם כי לא הכירו ענייננו עד כה. כי אז הכירו כל עניניו למפרע כאשר יבא ביאורו בס"ד. והוא כי הנה ארז"ל כי בנחל ארנון היו האמוריים במערות צורים שבצד הנחל ולעומתו בעבר הלז שני סלעים דיבק הוא ית' ההרים ונכנסו שני סלעים תוך פתחי המערות ודרכים כדורך בגת. ולא היו ישראל מרגישים עד שמשם בארה שירד הבאר והעלה גולגולת ואיברים ושטחם לעיני כל ישראל ואז שוררו אז ישיר ישראל וכו' עד כה ענין מז"ל. וראוי לשית לב אם ימצא כתוב הענין במקרא. יאפשר בשום לב אל או' ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היוצא

מגבול האמורי כי ארנון גבול מואב כו' מה לנו אם יוצא מגבול האמורי או מגבול מואב ושהוא בין מואב ובין האמורי. אך הנה משז"ל שהיה הנחל רחב ז' מלין ונדבקו מלמעלה ההר שמעבר האמורי שהוא מארץ ישראל עם שבעבר מואב כי שם היו המערות ונעשה שוה מלמעלה. הנה אין ספק שהגיא שהיה כלו מגבול מואב נעשה עתה מגבול שניהם כי עד חציו או קרוב לו נתקרב הר האמורי להכניס שניו אל מערות הר מואב כי גם לאומר שהר מואב בא להקביל פני גברתו היא הר ארץ ישראל לא יבצר שגם הוא נתקרב דבר מה להכניס שיניו. נמצא כי הנחל שהיה כלו גבול מואב עתה קרקע של זה ושל זה עליו היה וזהו ויחנו מעבר ארנון היוצא מגבול האמורי שאינו מגבולו רק יוצא להלאה ועתה נתחדש כי ארנון שהיה גבול מואב כלו נעשה עתה בין מואב ובין האמורי. ואין זה רק שאז נדבקו. והנה אז היכר מעלת הבאר שהעלה האבנים לשמח את ישראל. ואמרה תורה הנה ע"כ שהוא מה שקרה בזה תצא נפקותה הלא היא כי יאמר בספר מלחמות ה' כששני ת"ח לוחמים בהלכה אהבה בסופה. ואיך נלמד זה. הלא הוא כי ואת הנחלים הם נחלי דם המעוכים היו בארנו שהיה עמק ולא היו ישראל רואים כי הלא ואשד ושפך הנחלים היה נוטה לשבת ער ונשען לגבול מואב מה שלא היו ישראל רק בעבר האחר בעבר ארנון היוצא מגבול האמורי. ואיך ידעו ישראל. אלא שמשם בארה נטה האשד הנזכר בתרה שויקח הבאר האברים מהאשד הנזכר להעלות האברים ולשוטחן לפני ישראל לשמחם. והנה היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם וכו' הוא אשר רבו ישראל עלי' ועם כל זה היה לבאר אהבה בסוף עם ישראל כי לשמחם שטח להם שטוח ראשי אויביהם ואבריהם. וא"כ איפה הוא אשר דברתי כי על כן יאמר כששני תלמידי חכמים בספר יש להם מלחמת אהבה בסופה. כי הנה הבאר הוא תורה שבע"פ שהיא ספר מלחמות ה' ועם היות לו מלחמה מישראל אהבה בסופה עמהם באמור. וע"כ ע"י מעשה זה נפקחו עיניהם אז ישיר וכו' ולא מאז ניתן למו כי נפקחו אז עיניהם וידעו מה הוא ואמרו הנה עלי באר ענו לה כלומר לא להכות במטה ראוי רק עלי באר בדבור ענו לה ודברו אליה כי לה יאתה ולא הכאה. כי הנה הבאר הזאת אינה כיתר בארות כי היא אשר חפרוה שרים אברהם ויצחק והוא מ"ש ז"ל בב"ר כי בארות ההם היו ה' חומשי תורה והחפירה היתה הכניסם אל עומק הלמוד שבהם כי ידעו עד ערובי תבשילין. וזאת היא אשר כרוה נדיבי העם ברפידים הם זקני ישראל עם משה וזהו במחוקק והיה במשענותם הוא זכיותיהם כמו שכתבנו למעלה כי הזקנים ההם שקבץ להכות את הצור לא רפו ידיהם מן התורה. והראיה כי קודם מתן תורה לא היו מימיה כ"כ מרובים ע"כ כי עדיין לא ניתנה תורה שהיא היא כמדו'. אך אח"כ וממדבר מתנה לישראל היא תורה.

אז על ידי כן הושפע ונתרבה הבאר ונעשה נחלים כמ"ש ז"ל כי היה נעשה י"ב נחלים וזהו וממתנה נחליאל. ומה שבמות מרים לא היה מים לעדה אינו שיבשה המים כי אם במות' שעלתה ונסתלקה השמימה עם נפש מרים והוא מה שכתבנו למעלה על ולא היה מים לעדה כי מים היו אבל לא לעדה כ"א שנסתלק ועלה הבאר. ואיך הכרנו זה הלא הוא כי הנה ובמות הגיא כי ירד אח"כ אל עומק נחלי ארנון שהיא בשדה מואב. וברוח הקדש נבאו על סופה כי אחר שנסתלק מרע"ה ראש הפסגה אז ונשקפה על פני הישימון כמ"ש ז"ל הנשקף ומביט מהישימון יראה כמי כברה בים עבריא והיא בארה של מרים. ועוד נשוב אל פסוקים אלו במקומם בס"ד:

פסקה יד

וישלח משה וכו'. ראוי לשים לב למה נזכר משה ולא בני ישראל בשליחות זה. ויתכן כי להיות נסיעה זו ושליחות זה דרך למהר כניסת הארץ וה' אמר אל משה על אודות הבאר ע"כ לא תביאו כו' אל הארץ. ע"כ להיות זה אחר הדבר ההוא התרשלו ישראל בל יראו כשמחים בסילוקו למהר ביאה אל הארץ. ע"כ משה המחשיב תועלת ישראל מחייב עצמו מיד וישלח מלאכים לנחוץ הדבר. והנה על דברי השליחות הלז ראוי לשית לב מה צורך אל כל ענין זה. וגם מה ענין את כל התלאה שאם היא כפרש"י על שעבוד מצרים הרי אומר אח"כ וירדו אבותינו מצרימה וכו' וגם מה הנה ב' רבויים יחד את כל התלאה ואם הוא שרבו התגאות למה אמר תלאה לשון יחיד ועוד מה צורך להודיע שישבנו במצרים ימים רבים ואי כיון להודיע צרת שעבודה הוא הדבר האמור באומר וירעו וכו'. וגם אומר וירדו מיותר כי בכלל אומר ונשב במצרי' הוא הירידה. ובאומר ונצעק וכו' גם שנאמר כפרש"י שרמז לו ברכת יעקב נשית לב. מה שינה בפר' בכורים שנאמר שם אלהי אבותינו ופה אינו מזכיר האבות וגם שם נאמר את קולנו ופה אמר וישמע קולני:

ועוד שהל"ל ויוציאנו ולא יאמר ששלח מלאך. וגם אומרו והנה אנחנו בקדש למה הודיעו מה שלא נעלם ממנו מכמה זמן שהיו ישראל שם:

אמנם הנה חש משה. א' פן יאמר אדום החסרו מקומות לבא בם אל הארץ מכל סביביתיה כי בחרתם לעבור בארצי. אך אין זה רק להקהות את שיני אדום שישראל ינחלו ארץ לא אדום עם היותו נוגע בנחלה. ב'. פן יקים אדום על הירושה כי הלא אח עשו ליעקב כי יאמר אדום אם אתם פרעתם חוב השעבוד ועל כן תרצו הירושה הנה מזלכם גרם כי לא שעבדו רק אתכם ולא אותי. ועוד כי לא פרעתם כל החוב כי מארבע מאות שנה ישבתם רד"ו ולפי הערך תירשו. ואם תאמרו שהוא ית' מחל לכם ק"ץ שנה

משעבוד הלא היה בעבור האבות ואם כן גם אבותי המה ומחמתם בא לכם תועלת פריעת חצי החוב בלבד ולכן גם לא תקחו כל הירושה. ג' יאמר אדום הוא ברכת החרב ניתנה לי והנכם באים בגבולי כי גם שהיא העברה לא יבצר מדי עברכם תצרו לי והותר לי לפגוע בכם ע"כ על האחד אמר אתה ידעת את כל התלאה וכו' והוא כי מלת את ומלת כל הם שני רבוים והוא כי באומר את הוא ענין אחד ואומרו כל הוא ענין שני ופירש מה שכיון ברבוי האת באומרו התלאה ומה שכוון ברבוי הכל באומר אשר מצאתנו. והתלאה שהיא פירוש האת הוא על הדבר הראשון שאמרנו שחש משה שיחוש אדום למה בחרו לעבור בארצו ואמר ידעת התלאה למה לומר הלא ממקום אחר היינו נכנסים דרך הנגב והוא לנו תלאת המרגלי' עד כה ולא הצלחנו ועתה אם יארך זמן עד נטה ממך אל מקום אחר אולי יתרחש ג"כ איזה ביטול והנה מתלאה ע"כ עודנו פה נכנס עד דלא תשנה לבו. ועל השרת אמרו אתה ידעת כל התלאה אשר מצאתנו והוא כי הנה עשו ברח מארץ ישראל וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו כמו שאמרו ז"ל כי אמר אם אשב בא"י ליירש אותה אפרע חוב גלות מצרים כי היורש את אביו פורע חובו ע"כ וילך אל ארץ אחרת ע"כ בבוא תלאת הגלות לא מצאה רק את בני יעקב. וז"א אתה ידעת את כל שהם שני רבויים ואמר התלאה לשון יחיד אך הוא שריבה שני דברים באומרו את כל. ופירש האחד באומרו התלאה שהיא תלאת המרגלי' שנתעכבו מ' שנה במדבר והוא מה שריבה האת שהיה בבואם דרך הנגב שעל כן יראו מלהאריך זמן עד בקשם דרך אחר ליכנס בי שהוא הענין הראשון. ועל הב' והוא מה שריבה הכל אמר אשר מצאתני והוא צרת גלות מצרים שבבואה לו מצאה את אדום כי הלך עשו אל ארן וברח מארץ ישראל פן תדבקנו הגלות כי הנוחל את אביו פורע חובו באופן שמצאתנו ולא מצאה את עשו כי ברח. הפך יעקב ובניו שאדרבא ירדו מעצמם לפרוע החוב ואם כן לא לאדום לומר כי מזלנו גרם. ושמא תאמר שלא פרענו כל החוב כי אם ר"י מת' שנה ונשב במצרים ימים רבים והוא מאמרם ז"ל על פסוק ויהי בימי' הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו וכו' כי ימים של צער גדול. נקראים רבים והם משנולד מרים כמ"ש ז"ל שהכביד השעבוד יותר מדאי וגחשבו כתשלום הת' שנה. ואין לומר שהיה בזכות האבות והם אבותיך גם הם כי הלא ונצעק אל ה' ולא הזכרנו האבות שהיה אלהי אבותינו יעשה למענם רק אל ה' וישמע קולנו על עצמנו ולא על האבות. והראיה כי וישלח מלאך הוא משה כמ"ש ז"ל ויוציאנו ואם היו בזכות האבות היה עושה בעצמו ית'. ואמר כן להפיס דעתו כי לפי האמת הוא ית' העושה כל כמ"ש ז"ל שאמר לו משה מי אנכי כי אלך אל פרעה היכן הוא אנכי אעלך גם עלה ולמה לא תעשה על ידך והשיב הוא ית' כי אהיה עמך וכו'. ומה

שחשב משה שיחשוב אדום הוא מה ששינה לאדום מפני השלום. ועל הג' אמר הנה אנחנו בקדש כו' לומר לו בכוונה באנו פה להצר לך כ"א שכאן נמצינו והנה מוכן הדבר והנה מתלאה לסובב אל מקום אחר. וע"פ דרכו רמז לו כי אם לאדום ברכת החרב גם לישראל ברכת הקול כאומרו ונצעק אל ה' וישמע קולנו:

פסקה טו

ויאמר אליו אדום כו'. אמר בדברך רמזת כי ברכת הקול קיימת לך נגד המצרים כאו' ונצעק כו' וישמע קולנו כלו' שלא תירא מברכת חרבי שקיימת לי אינה טענה כי הלא אתה בעוברך בי פוטר מים ועל כן לא ישמע קולך וחרבי תאכל בשר. וז"ש לא תעבור בי כי תהיה ראשית מדון פן בחרב אצא לקראתך ולא יסכון קולך לבטל חרבי. והנה באומרו מלת בי הבינו ישראל שהקפידה לא היתה רק בעברו בו ביישוב העם או יישוב שדות וכרמים ע"כ אמרו במסלה נעלה כו' שהוא רחוק מכל מיני יישוב ואין מקום ליהנות רק ממים ומזה אין חשש כי הולך עמנו באר. ואם מימיך נשתה כו' והוא פן תאמר הנה מתלאה האם אשב בבקעה ובהר לקחת מכל איש ואיש שישתה דמי שתייתו לז"א אם נשתה ל' רבים לא תשאל מרבים רק מאחד וזה ונתתי לשון יחיד. וש"ת במה יודע כמה שתו וגם מי ישער שוויים לז"א ונתתי מכרם כלומר מכר כל הבארות לגמרי עם שישא בהם מים וגם לא אמרתי קנייתם רק מכרם שהוא מה שתמכרם אתה ולא שיעור מה שיקנה הקונה וזהו מכרם ולא אתן בעין רעה כפרוע חוב כ"א כנותן שבעין יפה הוא נותן וז"א ונתתי ולא אמר ואשלם. ושמא תאמר אולי לא נתפשר במכר כ"א אתבע סך אחד תמעט מהסך שאשאל ולא אתרצה ויהיה ראשית מדון לז"א רק אין דבר כלומר שאומר אני רק כדי למעט מאשר תשאל אין דבר של רק לומר על מה שתשאל רק לא אתן כ"א פחות כ"א כל תשאל אתן.

או יאמר לא הנחתי לך מקום למעט ולומר רק על מאמרי. כי כל עיכוב היזק סולקתי באופן שאין דבר שתוכל לומר בו רק כי במסילה אין יישוב עוד או תבואה וכרם ודומה לנו למעט כלל. וש"ת הלא דרך החיילות העוברים ממקום למקום שמתפרדי' קצתם לחטוף ולחבל כל הבא בידם לז"א ברגלי שהוא בכל הנלוי' אלינו אעבורה באחדות אחד וזהו שלא אמר נעבור לשון רבים ככל שאר הפסוק.

או יאמר הנה אמרתי בספק ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם אם יקרה שנשת' רק לפי האמת אין דבר מזה כ"א ברגלי עבורה כי לא נהנה כ"א דריסת הרגל שברגלי אעבורה. וגם אפשר מועט כי לא יחנו בארצו רק ועברו תמיד עד צאת מתחומו. והשיב ואמר הנה על אמרי לא תעבור בי מצאת מקום לומר בי שהוא ביישוב לא תעבור כ"א במסלה ע"כ

הנני אומר לא תעבור סתם לכלול גם במסלה ולא בלבד משטימה כבתחלה כ"א ומיד ויצא כו'. ומה שלא שלחו יד ישראל באדום עם היות כי הבא להורגך השכם והורגו הוא כי כל מערכת מלחמתו לא היתה רק לעכב בישראל לעבור בגבולו ולא להצר לישראל על הירוש' וכיוצא בזה על כן ויט ישראל מעליו ולא ערכו אתם מלחמה וזהו ויצא כו' וימאן כו' כי כל מה שויצא כו' לא היה רק למאן כאמור ובזה לא יקשה אומר וימאן אחר אומרו ויצא כו':

פסקה כב

ויסעו מקדש כו'. (א) הנה אומרו על גבול הוא מיותר והנה במז"ל כי בהתחברם לעשו הוא אדום חסרו הצדיק ההוא ולפ"ז יהיה אומר לאמר שלהיות על גבול ארץ האדום נמשך לאמר יאסף כו' שאל"כ לא היתה האסיפה ההיא ועוד נשיב לפי הפשט. (ב) אם דבר עם אהרן גם היא איך יאמר יאסף אהרן שלא לנוכח וכמ"ש אומר קח את אהרן כו' ואפילו למ"ד שבכל מקום שאומר אל משה ואל אהרן הוא אל משה שיאמר לאהרן עדיין כמו זר נחשב בענין זה ומה גם לאומר שאמר הקב"ה למש' בוש אני מלאמר לאהרן שימו' ואיך קראו להודיע. (ג) אתא לנחומיה צעורי קא מצער ליה בהזכיר לו שנית כי לא תבא אל הארץ. (ד) למעלה אמר לא תביאו ופה אמר לא יבוא שהוא אפילו כיתר העם. (ה) אומרו מריתם ולמעלה אמר האמנתם. (ו) שמדבר על אהרן ומשתף את משה עמו בזה. (ז) אומרו למי מריבה והראוי יאמר במי מריבה:

אמנם הנה ידוע מחלוקת רז"ל אם מתו קודם זמן על אותו עון והיותר צודק הוא כי לא היה העונש רק הביאה אל הארץ אך בזמנם מתו ונבא אל הענין. והוא במה שידענו מרז"ל כי בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן הוא אל משה שיאמר לאהרן: **עוד** ידענו מרז"ל כי אמר הקב"ה למשה אני בוש לומר לאהרן שימות אמור אתה מה עשה משה השכים בבקר כו'. ויהיה ענין על כי אהרן במחתה החיה ממות את כל ישראל. ומצרף לזה כי הלא אין ספק כי לא יחדל אהרן מהתחמץ לבבו בראותו כי סמוך אל עון מי מריבה בזמן ובמקום יתבשר במות ויאמר בלבו האם גדול עוני בשב ואל תעשה מאשמת משה שהוא הכה את הסלע ואני קדמתי למות תחלה. ומה גם כי יעלה על רוחו כי הוא קודם זמנו. ע"כ רצה הוא ית' להפיס דעתו בג' דברים. (א) לבלתי אמור לו בעצמו הדבר כ"א ע"י משה. (ב) לאמר לו דברים שיבין מתוכן שלא מת קודם זמנו בעונו ולא עוד אלא כאלו מת בבחירתו. (ג) שאין במיתתו ולא אחר מותו צער להתכפר בו אשמתו. וזה מאמר הכתוב על הא' ויאמר ה' אל משה כדי שאל אהרן לאמר שיאמר לו משה ולא הוא ית' כהקדמ' רז"ל שכל מקום שנא' אל משה ואל אהרן שהוא אל משה

שיאמר לאהרן. והב' והג' אמר במה שיאמר לו ויאסף כלו' שלא היה קודם זמנו מחמת עונש כ"א נאסף שהוא לשון הצודק על אשר השלים זמנו ונאסף. ולא עוד אלא שאדרבא הוא כאלו בבחירתו הוא נאסף וזהו אומרו יאסף אהרן יורה כאלו הוא יאסף בבחירתו. וגם השלישית רמז בלשון זה והוא בשום לב אל משמעות אסיפה אל עמיו מה המה העמים האלה אך הוא בלי ספק מה שכתוב אצלנו למעלה והוא ענין מאמר ספר הזוהר פרשת ויחי על עובדא דר' יצחק כשהגיע זמנו ליפטר שאמרו ז"ל כי מאתו ית' נעשה התעוררת למעלה וכל קרוביו בני גילו ומשפחתו ומחיצתו ביקר שגיא לאיש כמעשהו יוצאים ובאים להקביל פניו וכאשר אין לאיש משפט תוכחות על עון להתעכב עיכוב מה להגיע עד מחוז מחיצתו מיד הוא הולך עמם עד מקום כבודו וששים ושמחים עמו לפני האלהים וע"ז נאמר נאסף אל עמיו כי נאסף אל הבאים להקביל פניו הנקרא עמיו מפאת יחס קרבת ייחסו אליהם וזה יתכן צוה ית' לאמר לו יאסף אהרן אל עמיו כלומר כי לא ירגיש צער כסילו' וגם לא יהיה לו עיכוב מהיות אתם במחיצתם עד ימרק אשמת דבר כי איננו רק אין דבר כ"א כבא ונאסף אל הבאים להקביל פניו בלי יגיע' ובלי איחור ועיכוב נאסף אליהם להיות אתם. ובזה יצדק אומרו לאמר בדרך שני. בשום לב אל אומרו על גבול ארץ אדום שהוא מיותר. אך הוא לאמר מה היה שהוצרך הוא ית' לומר לאהרן כל לשון הפיוס הזה לאמר יאסף כו'. אך אמנם הוא מה שכתבנו שיתחמץ לב אהרן כי יראה סילוקו קרוב בזמן ובמקום אל עון מי מריבה כמו שכתבנו ובזה יאמר היות גבול ארץ אדום שהוא בקדש עיר קצה גבולו זה היה סיבה לאמר יאסף אהרן וכו' שהוא שהוצרך לפייסו כמדובר. הנה כלל הדברים שרצה הקב"ה להורות לאהרן כי לא בעונו מת קודם זמנו וגם במותו בזמנו לא הוצרך להצטער על אותו עון ושמא תאמר אם כן איפה יכופר החטא ההוא לז"א כי לא יבא אל הארץ וכו' לומר מה שלא יבא אל הארץ כ"א שימות בח"ל זה הוא על אשר מריתם וכו'. ולא שיחשב אהרן כנאשם יותר ממשה על קדימת מיתתו כי הלא שניכם שוים בזה וזהו אומרו לשון רבים לכלול את שניהם כאחת. ושמא תאמר הלא אמרת יען לא האמנתם בי על כן לא תביאו שהוא שלא נהיה אנחנו המביאים ראשים על העם אך לפחות נבא כיחידים. לז"א כי לא יבאו כו' הוא על בחינה אחרת שהוא על אשר מריתם את פי וכו' והוא כי הנה על השרשים פירש אומרו מריתם פי ודומה לו מלשון חילוף ושינוי. ובזה יאמר על אשר החלפתם את פי תמורת מי מריבה וזהו הלמ"ד שהחלפתם פי בשביל מי מריבה והוא כ"א היו מדברים אל הסלע ונותן מימיו לא היו מי הבאר נקראים מי מריבה כ"א פי ה'. כי אלו הייתם שונים פרק א' או הלכה א' והיתה שכינה שרויה ביניכם והיתה היא המוציא המים כי גם הבאר הוא

ידוע כי השכינה היא הנקראת פי ה' היו מימי הבאר הנפתחים ויוצאים נקראים פי ה' הנפתח. ונמשך עתה אומר ליקרא מי מריבה נמצאו מחליפים פי ה' בשביל מי מריבה שיקרא כן עתה. ומה גם על דרך חכמי האמת האומרים כי אלו לא היו מכים את הסלע היו כל הדורות יודעים כל הלכות התורה בלי מחלוקת ובלי ספק ועתה כלם במחלוקת ומריבות ואין הלכה פסוקה. והיא כי הבאר היא תורה שבע"פ היא שכינה הנקראת פי ה' והחליפו הדבר מבוא הלכותיה ביושר המתייחס אל פי ה' בעד מי מריבה ומחלוקת. ועל כן אמר אלהים שעל כן אפילו בלי שררה לא יבא אל הארץ שגם היא מתייחסת אל הבאר היא שכינה כנודע. שגם ה' החליפה ומנעה מהם בל יבואו שמה ובזה בא על נכון אומר למעלה לא האמנתם וכו' ואז לא תביאו ופה נאמר מריתם ונאמר לא יבא:

פסקה כה

קח את אהרן וכו'. הנה הל"ל העל את אהרן ואת וכו' הר ההר. אך מכאן ראיה מה שאמרו רז"ל שאמר לו שיפייסנו בדברים ויודיעהו הדבר באופן שלא יצטער וזהו קח את אהרן וכו' והוא קיחה בדברים:

פסקה כו

והפשט וכו'. אומרו יאסף ומת שם הוא כפל ענין. וגם אומרו שם הוא מיותר. וגם למה צוה ית' ילבש אלעזר הבגדים טרם יאסף אהרן עד אומרם שעל דרך נס הוסר התחתון תחלה:

אמנם הנה למה שארז"ל שאלמלא אהרן במחתה היו כל ישראל מתים במגפה נמצא הוא הציל ממות את כל ישראל ואיך ירגיש צער מות ולא יהיה כפנחס או כיוצא בזה. ע"כ צוה ית' שלא יאמר לו משה הדבר רק כלאחר יד ובפיוסים כמ"ש ז"ל שהשכים בבקר ואמר לו שהיה מסופק על דבר אשר כתבנו בפרשת בראשית שנרמז באומרו וכו'. ועוד צוה ית' יקח עמו את אלעזר שיראה איך יש לו ממלא מקומו ולא עוד אלא שילבש בגדי כהונה ועיניו רואות וע"י כן ואהרן יאסף מרצונו בעמוד אלעזר במקומו בהשארותו. ולא עוד כ"א גם ומת שם לא ירגיש מות כי היות בו מיתה אינו אלא שם בהראך נפשו דבקה למעלה באור החיים:

פסקה כט

ויראו כל העדה כו'. ארז"ל למה את משה בכו ישראל ואת אהרן כל ב"י אלא אהרן הי' משים שלום בין איש לאשתו ע"כ בכו אותו גם הנשים עוד אפשר טעם אחר בדברי הכתוב והוא במאמר רז"ל האומרי' כי חשדו ישראל את משה ואלעזר שהרגוהו עד שבקש משה מן הקב"ה יפתח את פי המערה וראוהו בעיניהם כי מת או למ"ד שהראה ית' את אהרן באויר במטה מעשה שמים. ונבא אל הענין והוא כי הנה ידוע כי אין האדם

מתפעל משמע אזן כאשר יתפעל מראיית עין ככתוב אצלנו על פסוק וירא את העגל ומחולות וכו' ועל פסוק וישמעו שלשת רעי איוב וכו'. וכדבר הזה קרה להם כי הנה את משה לא ראוהו מת כי הוא ית' קבר אותו על כן לא התפעלו רק האנשים אך את אהרן ראוהו כל העדה שריבה הכל גם הנשים ע"כ התפעלו גם הן וזהו ויראו כל העדה כי גוע אהרן וע"י מה שראו התפעלו עד גדר שויבכו אותו כל בית ישראל מה שאין כן במשה שלא ראוהו. וגם ראו שגוע כלומר שהיתה גויעה ולא מיתה כי הכירו בכבוד שראו במערה כי לא כמות כל אדם מת רק גוע כצדיקים העצומים וע"כ מררו בבכי ועל כן לא נאמר כי מת כ"א כי גוע כן הכירו את כבודו:

פרק כא

פסקה ד

ויסעו וכו'. ראוי לשים לב. (א) מה נשתנה מסע זה שקצרה נפשם בו מבכל שאר מסעות. (ב) אומרו באלהים ובמשה שהשוו עבד לקונו למה השוו אותו פה שלא עשו כן בכל יתר תלונות (ג) או' וידברו ולא אמר וילונו. (ד) אומרו כי אין לחם ואין מים כי הלא לחם ומים היה להם מן ובאר ולמה בוכים על חסרונם. ולמה נכנסו בשתים ויצאו בלחם לבדו. (ה) או' ונפשנו קצה כי הנה ארז"ל שאמרו שהיו יראים פן יבקע כריסם כו' וכשלא נבקע בל"ח שנה לא יבקע עוד. (ו) או' הנחשים השרפים אם היו שני מינים הל"ל והשרפים ועוד למה אמרו ויסר מעלינו את הנחש ולא אמרו את השרף ואם אומר השרפים הוא מין נחשים ששורפים והוא פירוש אל מין הנחשים אך שם העצם הוא נחשים למה אחר כך אמר עשה לך שרף ואין זה שמו העצמי. (ז) אומרו ויסר מעלינו את הנחש ולא אמר הנחשים. (ח) אומרו בעד העם שהוא מיותר. (ט) למה הוא ית' צוה יעשה שרף והוא עשה נחש והנה יש אומרו כי שרף היה על מה שדברו נגד משה ונחש על מה שדברו נגדו ית' והנה לפי הנראה שרף הוא יותר קשה ולמה לא יהיה כנגד מה שדברו על ה'. (י) איך ההבטה אל השרף יחיה אותם ולמה יושם על נס ונדקדק תוספת ה"א באומר וישימהו על הנס. (יא) כי הוא ית' כלל ואמר והיה כל הנשוך שכולל כמ"ש ז"ל אשר נשכו בעל חי אחר ומשה עשה נחש ואומר בו והיה אם נשך הנחש את איש וכו' וחי שמורה שלא היה חי רק אשר נשכו נחש:

אמנם הנה בהר ההר כי שם מת אהרן נסתלקו ענני כבוד אשר היו בזכותו ועל כן בנסעם משם וסבבם את ארץ אדום ומה גם שחזרו אחור שבע מסעות והחזירום במכת חרב לטושה ממטה לוי במרוצה בחורב ביום וקרח בלילה כי סרו מעליהם ענני כבוד ע"כ יומם השמש הכם וקרח בלילה ותקצר נפשם וזהו אומרו ויסעו מהר ההר כלומר ממקום

סילוק אהרן ועניני כבוד והלכו לסבב שהיה על ידי שובם אחור וחזרתם למקומם שהוא לסבוב את ארץ אדום באופן שלא יבצר מחזקי המזג שבעולם מקוצר רוח ע"כ ותקצר נפשם אך המה ראו כי משה לא התפעל כלל וזהו אומרו ותקצר נפש העם כלומר אך לא נפש משה כי היה ניכר בו מקירון פניו כדרכו עד כה על כן אמרו בלבם אין זה משה כי אם בית אלהים מרכבה אליו והיו כאחדים והוא ית' עמו בכל אשר הוא עושה ובעצת שניהם היתה צאתם אל המדבר ע"כ בהתלוננם על ה' ועל משיחו כללו אותם בתיבה אחת לומר למה העליתנו כלומר שניהם הנמצאים כאחד כי במשה האלהים נצב נמצאו שתים רעות כאחת. (א) התלונה במציאות. (ב) אופן הדבור שהושוו עבד לקונו שכללו את שניהם בתיבה אחת לומר לה' ולמשה העליתנו. ועל כן לא נאמר וילונו כי אם וידבר לומר כי מציאות התלונה קלה מאופן סגנון דבורם וזהו אומרו וידבר העם כי הדבור קשה מהתלונה. ואמרו בלבם הנה אין זה כ"א היה להם לחם חטה היה סועד לבם ומבריא ומחזקם וזהו אומרם כי אין לחם ואין מים כי לחמנו אין לחם ומימינו אין מים כי דברים רוחניים הם זה כזה כמדובר למעלה כי גם בארה של מרים מים רוחניים היו ולכן אינם מחזקים החומר. ושמא תאמר הלא ידעת כי הלחם הלז רוחני זן את הנפש הרוחניות ונמשך חיים אל הגוף גם היא. כאשר הלחם החומרי זן את הגוף ואגבו יכלכל את הנפש. לזה אמר מי יתן והיה כך אך אם כך היה לא היתה החולשה מגעת אל הנפש כי אם היתה בריאה וטובה אך הנה ונפשנו קצה. על כן גזר אומר כי לא רוחני בעצם הוא רק הוא לחם קלקלות כפול וזהו אומרו בלחם הקלוקל מחמת מה שנתלבש ברדתו מן השמים. על כן מה שלחם חומרי מתעכל בקרוב זה שעיקרו רוחני מאד מתאכל לשנים רבות מה שיש בו התלבשות והוא עדיין לא נתעכל ויקשר בקרבו ועל כן היו יראים פן יבקע כרסם כמז"ל. והנה אם המים היו מלובשים כפי ערך הלחם היו מבשלים אותו באצטומכא אך הם רוחניים ואינן מבשלים אותו ויסתכנו וזהו אין לחם ואין מים כלומר ממש כי אם רוחניים. והלחם לא נשאר ברוחניותו בעצם כי הנה ונפשנו קצה אך הוא בלחם הקלוקל. ואין המים הרוחניים מבשלים אותו שאינו מזגו:

פסקה ו

וישלח וכו'. הנה התלונה היתה מעין נשיכת נחשיו. מה שנאמר בסגנון מכאיב שהשוו עבד לקונו באומרם העליתנו דומה לנשיכת שרף שזולת הנשיכה ג"כ שורף כאש לנשוך ועל כן שלח בהם מין נחשים שיש בנשיכתן הרגש שריפה בעצם:

פסקה ז

ויבא העם וכו'. אמרו הנה חטאנו לה' ולך ובכלל זה שאנו שבים מהשואה שאין אנו אומרים חטאנו לשניהם כי אם בה' ובך עבור אתה על פשע והתפלל ובודאי כי ויסר וכו' כי ישא קל וחומר ומה אם משה בו"ד עובר על פשע ומתפלל בעדם כ"ש הוא ית':

או יאמר הנה מה שחטאנו הוא כי דברנו בה' ובך ובזה לא נגענו בכבודך כי אדרבא גדולה ומעלה היא לך כי השוינוך לקונך נמצא כי לא חטאנו רק לה'. ועל כן התפלל אל ה'. והנה משה לא על שלא חטאו לו או על שנתנו לו מעלה התפלל רק בעד העם להטיב להם וזהו אומרו ויתפלל משה בעד העם:

או יאמר כי אמרו הנה נשוכו רבים ומהם מתו עם רב מישראל ומהם עודם חיים ויש רבים שלא נשוכו אך הנה חבל על שכבר מתו כי מתו בלא וידוי ותשובה. אך אנו הנשארים הננו שבים ומתודים ואומרים חטאנו. ולא וידוי דברים בלי עזיבת החטא הננו מודים ועוזבים כי אנו אומרים התפלל אל ה' ויסר כו' כי נודע כי אתה העבד וסרסור והוא בעל היכולת ממית ומחיה ואינך שוה לו כאשר השוינו עבד לקונו חלילה. וע"כ לא נחוש על הנשוכים שעדיין לא מתו אם ימותו כי הלא ימותו כשרים בוידוי ותשובה. אך מה שתתפלל הוא כי ויסר מעלינו את הנחש שלא ישוך עוד. אך משה רועה נאמן הפליא לעשות ויתפלל בעד העם דרך כלל על הנשוכים שלא ימותו וכן היה שאמר לו הוא ית' עשה לך וכו' והיה כל הנשוך וראה אותו וחי. כי אין צריך לומר שלא ישוך עוד כי אם גם הנשוך נתרפא וכן אומרו והיה אם נשך וכו' וחי:

עוד יתכן כוונו באומרם ויסר מעלינו את הנחש כי הנה זולת הנחש היו בעלי חיים רבים נושכים וממיתים כמו שאמרו ז"ל. על כן אמרו אין זה רק שהעון ממית כי הנחש הוא כח יצר הרע המסית נקרא נחש באמת אמרו ויסר מעלינו את הנחש הידוע המסיתנו ואז נתרפא מהכל שנשוב בשלמות. ועל כן נאמר והיה כל הנשוך אפילו מבעל חי אחר יחיה בהסיר העון. ועל זה יאמר אח"כ והיה אם נשך הנחש הוא הקדמוני וחי שנשך אותו בהחטיאו עם שהנשיכה ההרגשית עתה היתה ע"י בעל חי אחר. ורצה ית' יעשה שרף וישמהו על נס. והיה וכו' יהיה כי הנה ידוע כי אין ערוד ממית כי אם החטא ממית וכאשר הנחשים השרפים נשכו את העם לא היו הנחשים הנישכים כ"א המשחית שנברר בעון ההוא הוא שנתלבש בנחשים והוא היה הנושך והממית וע"ז נאמר וישלח ה' בעם את הנחשים שריבה האת את כח המשחית שהלביש בהם. והנה בעלות על לב הנשוך כי הדבר טבעי וזמן משלחת נחשים היה ולא בנס והשגחה לא יתרפא אז מות ימותו על כן צוה ית' יעשה שרף בלי רוח חיים ולבל יטעו בו אמר שישימהו על נס על

ב"ד. (א) למען ירום ראשו ולבו השמימה. (ב) שיתן אל לבו כי בנס והשגחה היה ענין השרף כי ע"כ הושם על נס ויאמר בלבו. בהיות שרף חי נשכנו. וזה שרוח אין בקרבו כי אביט בו ארפא. אין זה כ"א רמז שבהיותי בלתי נושא עיני למרום ומכיר כי הדבר בנס אני נותן רוח חיות וכח בשרף ישכני אך בתת אל לבי כי הדבר בנס ואשא עיני למעלה כי הכל מאתו יוסר חיות השרף מלהצר לי ויהיה דומם. ושכאשר השרף העליון הוא רמז אל משחית הוא דומם אין התחתון נושך שהוא שע"י היות באדם מחשבה זו ישוב אל ה' וירפאהו. ומה שהוא ית' אמר נס ומשה אמר על הנס הוא ית' צוה ישימו אותו על עץ גבוה הנקרא נס וחש משה אולי לא ישיתו לב כי הדבר בנס רק על שם העץ על כן עשה כמ"ש ז"ל שזרקו לאויר ועמד בנם כי בזה ישימו לב וז"א הנס הוא הידוע כמשמעו. והנה משה עשה נחש נחשת וארז"ל לשון נופל על הלשון והנה יראו דברים משוללי טעם וריח שאם להיות נופל על הלשון ישנה מצותו ית' ולא יעשה שרף כ"א נחש. ואפשר כיוונו ז"ל כי חש משה פן יחשיבוהו לאלוה כאשר טעו בדורות שאחריו. על כן עשאו מדבר שהוא כרומז היותו נחשת כלומר חתיכת נחשת ואין בו מועיל מצד עצמו. מלבד כונת הרמז. באופן שבהביט בו הנשוך לא יטעה כי יקל לתת אל לבו כי גם אחר העשותו נחש עודנו נחשת. וזה אפשר כיון הכתוב באומרו והביט אל נחש הנחשת וחי כי בהביט אל נחש הרמז הנזכר וגם יביט היותו נחשת וחי. משא"כ אם היה שרף לא יפול לב אדם מיד לומר כי חתיכת מתכת דומם הוא ואפשר יטעה ולא יחיה ויהיה פקפוק במאמרו ית' שאמר וראה אותו וחי. ועל בחינה זו השנית הקפיד הכתוב ולא כתב וראה כמ"ש למעלה כ"א והביט:

עוד יתכן באומרו ית' שרף ומשה עשה נחש והוא כאשר כתבנו כי מציאות נשיכת נחש היתה על שנדמו לנחש שהוא התחיל בלשון הרע. אך על היות בלשון מרירות השואת עבד לקונו שהוא לשון הרע שורף. והנה לא יתכן לומר שכל ישראל חטאו חטא כפול כי לא יבצר היו מהם מתלוננים בלשון בלתי משוים עבד לקונו ואותם נשכם נחש ומה גם לאומרים כי הנחשים השרפים שני מינים היו. והנה ישראל אמרו ויסר מעלינו את הנחש מלת נחש על מי שנשכו נחש וריבה האת על מי שנשכו שרף. ועל כן צוה ית' יעשה שרף ובזה מקל וחומר יחיה אשר נשכו נחש בהביט אל השרף שהוא עון כפול. אך אמר משה אם אעשה שרף אשר נשכו נחש לא יביט בו כי יחשוב שכיון שאינו מינו לא יסכון לו. על כן עשה משה נחש כי בזה והיה אם נשך הנחש כו' והביט כו' וחי משא"כ אם לא יהיה נחש כי לא יביט בו. אך אשר נשכו נחש שורף לא ימיש מהביט כי גם השורף נחש הוא:

עוד אפשר באומר בעד העם כי החוטאים היו הבלתי כשרים הנקראים בשם עם כמ"ש וידבר העם וישלח ה' בעם וינשכו את העם וימת עם רב ויבא העם. והיה מקום לומר כי מה שהתפלל משה לא בעדם היה רק לבל יתפשט הדבר גם לאשר בשם ישראל יכנה לז"א ויתפלל משה כו' כי מלת משה מיותרת אך אמר ויתפלל למה שהוא משה שהוא ענו מאד גם בעד העם מצד עצמו. עוד יתכן. בהקדים כי שלשה מינים הם א' נחש ב' שרף כד"א מקום נחש שרף ועקרב הרי כי נחש לחוד ושרף לחוד ומין שלישי הוא מורכב נחש שהוא שרף כד"א הנחשים השרפים. עוד הקדמה ידוע כי הנוגע בכבודו ית' לוקה בנחש יען עשה כנחש הקדמוני שדבר על ה' ית'. ועל כן היו ראוים ינשכם נחש על דברם בה'. ועל דברם על משה רצה יתברך ינשכם שרף כי יותר מחמיר הקב"ה על הכבוד הצדיק מעל כבוד עצמו כמז"ל על פסוק ומקללך אאור כמפורש אצלנו בפרק בן זומא בספר ויקרא. באופן שהיה ראוי יהיו ב' מינים נחשים ושרפים. אך על עון השיתוף שהשוו עבד לקונו נשכום נחשים שהם שרפים כאמור. וע"פ מה שכתבנו שיותר חש ית' על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו שעל כן היה ירבעם מקטיר לע"ג ולא יבשה ידו ובשלחו יד אל הנביא מיד ותיבש ידו כך אמר הוא ית' למשה עשה לך בנוגע לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך יביט למעלה וישכיל כי השרף שנשכו לא היה רק כדומם ההוא לולא מאתו ית' על דרך נס כי חטא ממית ועל כן יושם על נס שככה ישים הנשוך בלבו שעל נס היה וישב מעון שחטא נגד משה שהשרף רמז מה שחטאו לו ובזה וחי כי יכופר לו. אך משה עשה את שלו ויעש נחש נחשת שיביטו כי הנחש אינו כ"א נחשת ולמען יתנו אל לבם ענין הנס העמידו באויר שבנס היה עומד על ידי שם. ויתכן שנרמז ה' באומר וישימהו על הנס שהל"ל וישם על נס נמצא שיותר ד' אותיות של שם במלת וישימהו יה"ו וה' אחרונה במלת הנס. ויהיה הענין מה שידענו כי השם היושר הוא רחמים כד"א "יבא "המלך "והמן "היום ובהיפוך יורה דין כמד"א זה" איננו" שוה" לי". ובזה יאמר כי ע"י כן יהיה ביושר באומר וישימהו" על "הנס משא"כ כשנושכו שהיה בהיפוך. וזהו והיה אם נשך כי בוהי"ה הם בהיפוך כי היה בהיפוך כאשר נשך וכו' כמלת אם כסף תלוה שהוא ודאי:

על כן יאמר וכו' הנה כתבנו למעלה דרך אחד בכל אלו המקראות עוד יתכן כמ"ש ז"ל כי כשנחבאו האמוריים במערות צורים שבצד ההר מזה לצאת על ישראל בעוברם על נחל ארנון ובהגיע ארון התורה שם נזדעזעו ההרים וקרבו שני ההרים שבשני עברי הנחל ונכנסו שיני הסלעים שבצד הר האמורי תוך פתחי המערות שבעבר הלז נדרכו האמוריים ויפרדו ההרים ויצאו נחלי דמם בנחלי ארנון וזהו את הנחלים ארנון. וישראל שעל צד

האמורי לא הכירו הנס עד שירד הבאר והעלה איברי המומתים וישטח אותם שטוח על פני כל הארץ וזהו ומשם בארה כו'. ונבא אל הענין אמר כי ע"י מה שקרה בין מואב ובין האמורי ע"י ארון הבאר על כן יאמר כי בספר הוא ספר התורה נעשית מלחמות ה' כי הארץ עשה מלחמה זו שהדביק ההרים למעך האמוריים ז' מילין שהיה המרחק ביניהם. וזה ללמוד כי ע"י עסק בתורה מלחמתם נעשית כאשר היה בישׁשכר עם דבורה יושבי על מדין והולכי על דרך שיחו משיחין בתורה נצחו המלחמה. מעין נתינתה שהיה בהרעשת העולם כמ"ש ז"ל כי בראות האומות הרעשת העולם במתן תורה הלכו אצל בלעם ואמרו שמא מבול מביא על העולם אמר להם אינו אלא כי' ה' עוז לעמו יתן שהקב"ה נותן תורה לישראל כו'. והיה סימן כי ע"י תורה מתרעשת הארץ נגד הקמים על מקיימיה. וזהו את והב כו' לומר מה שהוא עושה מלחמות הוא מעין מה שניתנה בסופה ובסערה. וכאשר הרעיש אז עשה עתה כי ואת הנחלים ארנון כי עשה שם נחלי דם. והנה לא היה נודע לישראל מיד כי הנה אשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב אלא שמשם בארה כי הודיע הדבר כמ"ש ז"ל שהעלה האברים כאמור:

או יאמר מעין זה כי הנה בא האלהים לפקוח עינים עורת להפיץ ולהדיח דעת ב"י החושב תועה כי תורה שבע"פ אינה הכרחית כ"א תורה שבכתב. והן זאת היתה דעת ישראל במעמד הר סיני כי על כן הוצרך הוא ית' לכפות עליהם ההר כגיגית ולומר אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם כי הלא יקשה כי המקדימים נעשה לנשמע איך מאנו לקבל תורה אם לא מאימת מות. ואיך היו בלא קבלתה עד ימי הפורים שקיימו וקבלו. אך הנה בתנחומא פרש' נח האירו עינינו בזיה כי אמרו כי רצו בתורה שבכתב ולא שבע"ת על רוב דקדוקיה. וברשת זו נפלו שדודים צדוק וביתוס ויאבדו מתוך הקהל. וזה יתכן רמזה תורה פה. והוא במה שכתבנו למעלה כי בארה של מרים היא מעין תורה שבע"פ ומרוחניות ושעל כן ע"י הלכה א' שידבר לפניה יתן מימיה והוא ענין וממדבר מתנה וכו' נדרש על התורה ונאמר על הבאר. ונבא אל הענין אמר כי במה שהארון עושה המלחמה ונחלי הדם כמו שכתבנו למעלה ולא היה מתגלה כי אם על ידי הבאר שהעלה האיברים ונגלה לפני כל ישראל מעשה הארון. על כן יאמר בספר שהיא תורה שבכתב מלחמות ה' שהוא תורה שבע"פ כי אל יעלה על רוחך חלילה שהתורה שבע"פ הוא דבר חוץ מהתורה שבכתב כי דע איפה כי בספר הוא תורה שבכתב נמצא כל תורה שבע"פ שהוא מלחמו' ה' אלא שהוא סתום. שבכתב וע"י מלחמות ה' שהוא משא ומתן של גמרא שלוחמים להוציא האמת מתוך הויכוח כי את והב שהוא מה שיהב שטען מיד ליד הוא שבכתב אין נודע אלא בסופה היא בסוף המלחמות בהגמר מלאכת הויכוח. מה

שאין כן בשבכתב לבדה. שאין פירושיה מתגלים אלא ע"י שבע"פ ע"פ המדות שהתורה נדרשת שע"י כך נמצא שהכל בה. והראיה כי הנה ואת הנחלים ארנון כי היה הנחל ארנון א' ונעשה הרבה שע"י הארון היא שבכתב אך לא היה נגלה כי ואשך הנחלים וכו' לגבול מואב ולא ידעו ישראל עד שמשם בארה שירד וגלה מה שעשה הארון וזהו משם בארה כי העלה אברים וכו' הנה כי התורה שבע"פ מגלה ענין שבכתב נמצא כי שבכתב הוא כדברי הספר החתום שאין מבין בלי תורה שבע"פ שהיא פירוש. ושמא תאמר מי יגיד לנו כי הבאר היא מאיכות תורה שבע"פ לזה אמר היא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף וכו' והם שתי ראיות. (א) למה הוצרך לאסוף את העם כדי לתת להם מים. (ב) איך אמר הוא ית' כי מן הסלע יצאו מים הפך טבען ומה גם ע"י דבור אך אין זה רק שהוא באר רוחני מעין תורה שבע"פ. על כן היתה האסיפה אל פני הסלע תוך ד' אמות כנודע מרז"ל והוא כמאמרנו למעלה לעומת ארבע אמות של הלכה ועל כן יפוצו מעיינותיה חוצה. ועל כן אז שוררו ולא מאז ניתן להם הבאר כי לא הכירו ענינו עד כה וזהו אז ישיר כו'. וזה הוא הבאר שחפרוה שרים הם האבות היא התורה כמ"ש ז"ל שהבאר אשר חפרו היו חמשה חומשי תורה כמספרם. והוא תורה שבכתב שהיו חופרים ומעמיקים על פי תורה שבע"פ בכל חומש מהם והיא התורה שממדבר מתנה כאשר דרשו ז"ל עד סוף הפסוקים:

עוד יתכן ונמשיך כל הכתובים עד סוף השירה שהוא קשה להולמם בדרך פשטיי. והוא במה שאמרו ז"ל כי אומרו בסופה הוא לומר כי נס זה דומה לשל ים סוף. גם שלא נפרש כדבריהם ננקיט מיהא כי אימר בסופה על נס ים סוף ידבר. והיא שאומר על כן יאמר כלומר יאות ליאמר נס זה בספר מלחמות ה' הוא ספר שמות ששם מלחמות ה'. כי הלא את והב בסופה כלומר אשר יהב ה' בים סוף ידמה אל הנחלים ארנון שנוכל להשוותם את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. כלומר זה כזה מה שהורה ית' אהבתו בנסים של ים סוף ידמה אל ענין הנחלים ארנון. ובזה נמשוך יתר הכתובים בהזכיר מז"ל למה לא נזכר משה בשירה זו אלא מפני שלקה על ידו. והנה רז"ל אמרו טעם הדבר על פה ולפי דרכנו ימצא הכתוב בספר. והוא כי אחר אומר שדומה זה אל נס ים סוף ראה והנה נוכל להקשות ולומר א"כ איפה למה לא שוררו עליו משה ובני ישראל בזה כאשר בנס ים סוף. לזה אמר ואשד הנחלים וכו' ולא ידעו ישראל בנס זה כי היו הנחלים לגבול מואב עד שומשם בארה כמ"ש ז"ל שהבאר גלה הנס שהעלה אברים ואם כן יוכרח להזכיר הבאר בשירת הנס. אך הנה הוא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם וכו' כלומר הוא

אשר לקה משה על ידו כאשר אמר ה' למשה וכו' ועל כן לא יאות למשה לשורר בו. לכן אז ישיר ישראל וכו' אבל לא משה ובדרך הזה אומרו היא הבאר לא נאמר לבלי צורך: **עוד** ארז"ל שאמר הקב"ה כיון שאהובי לא נזכר בה גם אנכי לא אזכר ושעל כן לא נזכר. ואחשוב כי גם זה בכתוב וזהו את השירה הזאת וכו' ואומר ענו לה שהוא לבלי צורך והבנה. אך יאמר הנה מהראוי היה לומר כשירת הים את השירה הזאת לה'. אך כיון שאחר שהיא הבאר וכו' ועל כן אז ישיר ישראל ולא משה אם כן גם השירה הזאת לא נאמר לה' כ"א עלי באר במעלה ענו לה כלומר לה תהיה השירה ולא לה'. ומה נענה לה הלא הוא באר חפרה כי לא באר טבעי הוא ככל בארות מים כי אם אשר חפרוה שרים הם האבות כנזכר למעלה שאמרו ז"ל כי הז' בארות שחפרו הם ז' חומשי תורה כי ספר במדבר הוא ג' כמפורש שם. ואם להם היקל השגחה ומצוא מים היא כי היה זכותם רב וחפרה כחופר בעפר. אך אנו הוצרכו לכרות ככורה בור בסלע וזהו כרוה נדיבי העם הוא בתחלתה ברפידים שאסף זקני ישראל הם נדיבי העם בסיוע מחוקק שהכה צור וזה בצרוף משענותם הן זכיותם. תדע שכן הוא כי אמר שממדבר היתה לנו מתנה היא התורה נעשה הבאר נחליאל נחלים רבים של אל ואין זה רק כי הוא מאיכות תורה שבע"פ המתרחבת תמיד. וגם ראיה כי אמר כל המילוי הזה מנחליאל במות שנסתלקה למעלה ע"ד שיפרשנו בדרך ראשון בסילוק מרים כי בא בזכותה. ומה ששב אחר סילוקה הוא כי אז העלה האברים מן הגיא הוא בזכות אשר בשדה מואב ראש הפסגה הוא בזכות משה הגנוז במקום ההוא שהוא בשדה מואב ראש הפסגה כד"א עלה ראש הפסגה ושא עיניך וכו'. כנודע שבזכות משה שב הבאר. ולא נזכר משה בפי' להיות גם זה משירת הבאר שאינו נזכר בה. ועוד ראיה כי לא באר טבעי הוא כי הלא עד היום עודנו בים טבריה שנשקף שם עצמו על הישימון כמין כברה בים טבריה:

פסקה כז

על כן יאמרו המושלים וכו'. ארז"ל אלו המושלים ביצרן. בואו חשבון בואו ונחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'. ואם עושה כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב. עיר סיחון אם משים עצמו כעיר הזה שהולך אחר שיחה נאה מה כתוב בתריה כי אש יצאה מחשבון תצא אש מן המחשבין ותאכל את שאינן מחשבין. להבה מקרית צדיקים הנקראים סיחון פי' אילנות אכלה ער מואב ההולך אחר שיחה נאה בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח ע"כ. וראוי לשית לב. כי באומרעל כן נראה שהיא דבר נמשך מהקודם ואיך מפסוקים הקודמים מצא שהמושלים ביצרם יאמרו בואו וכו'. ולמה הניח פשוט הכתוב שבלעם ואביו אררו את חשבון ואמרו לסיחון בואו וכו' כפירש"י. ועוד כי באומר המושלים

ביצרן יראה שעובדים מאהבה ולא על שכר ועונש ואיך יאמרו בואו ונחשב וכו' שהוא על שכר עונש. ועוד או' תבנה בעה"ז וכו' וכמה עושים כן ומתייסרים בעה"ז. ועוד איך תצ' אש מן המחשבין לאכול את שאינן מחשבין ועוד אומר להבה מקרית סיחון מקרית צדיקים כי הלא זה הוא הקודם וגם המה צדיקים. ועוד מה קריה היא זו ולא אמר שתצא מהם כאומר מן המחשבין. ועוד כי תחלה קרא סיחון לרשעים ואח"כ לצדיקים ומה אומר אלו גסי הרוח שהוא לבלי צורך ולא קראם רשעים כדרך רז"ל:

והנה מה שהכריח לרז"ל שלא אמרו על ארירת בלעם את חשבון טרם יכבוש אותה סיחון הוא ברור כי מלת שאומרו על כן אינה נפקותא מהקודם. גם הל"ל אמרו המושלים וגם דוחקים אין מספר. על כן אמר דרשא זו והוא כי הלא אמר בסמוך כי מה שלקחו ישראל את חשבון שהיה ממואב ונצטוו אל תצר את מואב הלא הוא כי חשבון עיר סיחון עתה היא ולא ממואב כי הוא נלחם כו'. והנה מה שהוצרך טעם זה הוא על זכות בת לוט שעתידה לצאת רות ממנה. ואיך זכתה לכך ע"י עבירה שעשתה אך הוא כי אמרה בלבה בואו ונחשב הפסד מצוה לשכב את אביה כנגד שכרה לקיים העולם כי הוא חשבה שהי' כדור המבול ולא היו בעולם כי אם הן ואביהן כאומר ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ. וע"כ יאמרו המושלים ביצרן בואו ונחשב וכו' כמעשיהם וזהו אומר ע"כ כו' כי הוא נפקותא מהאמור. וענין המאמר הוא כי יש שני מיני עובדי ה'. וכן בהפכן. והוא כי יש צדיק מושל ביצרו עובד מאהבה ויש עובד על דבר שכר ועונש וכן ברשעים יש רשע וגס רוח חוטא להכעיס ויש לאהבת המועיל בעה"ז. ונבא אל הענין והוא כי הנה המושלים ביצרן הלא המה העובדים מאהבה שלומי אמוני ישראל הן המה המישרים את העם בדרך ישרה לעבוד את ה'. ואמר כמייעץ אותם להודיעם איך יוכיחו את העם להביא' למוטב. והיא כי אם יאמרו לבלתי הולכים בדרך ה' לכו אתנו נעבוד את ה' שלא על מנת לקבל פרס ולמשול ביצרנו מאהבה עצומה כמוני לא יסכון למו לעלות שתי הדרגות מאשר לא עבדוהו אל עבוד אלהים במדרגה גדולה כזאת. אך מה שיאות יאמרו המושלים ביצרן אל העם הוא בואו ונחשב הפסד מצוה וכו' כלומר אל תשיתו לב אל מה שתפסידו מהנאתכם בעשותכם מצות ה' וגם לא אל אשר תרויחו במעשה העבירה ישימו נגדה הפסד שיבא לכם בגיהנם. ובזה יועתקו מעלליהם באומרם למה נפסיד הנאה רבה בשביל מועטית וכו'. ומזה יעלה מהדרגה אל הדרגה. וגם עוד יאמרו להם אם תשמעו לעצתי לחשב הפסד מצוה וכו' ויבואו עליכם יסורין כעוני וכיוצא אל יתחמץ לבבכם לומר זו היא שימת עין שעושה ית' עם השבים אליו וימשכו ידיכם מעשות טוב כי אם כה תעשו ותשובו ותהיו צדיקים אל תחישו מהיסורין

כי דעו איפה שאין הבטחה לצדיקים בעה"ז כי הכל שמור להם לעה"ב. אך זאת לא יבצר ממך כי הנה תבנה בעה"ז כו' כלומר הלא די לך תבנה בעה"ז כי אבטיחך תשאיר זרע אחריך שלא יכרת זרעך. אך מטובת העה"ז אל תחוש כי אם לא תכונן פה תכונן בעה"ב. אך אם תמשך אחר מראה עיניך מטובות החומר בהמשיך העיר אחר שיחה נאה ולא תחשוב הפסד מצוה וכו' אז תצא אש מן המחשבין וכו' והוא מה שאמרו ז"ל הקב"ה מוכיח ודן את החוטאים ואומר לעשיר למה לא היטבת דרכך כר' אלעזר בן חרסום ואל היפה תואר מיוסף ואל הדל מהלל. וכן בפר"א אמרו שקרה לריש לקיש עם רעיו שהיו רואים אותו בג"ע והמה נכחו נדונים בגיהנם וצועקים הלא עמנו הי' מלסטם ואמר להם זאת לכם על כי לא שבתם כמוהו נמצא יוצאת אש מן המחשבין ואוכלת את הבלתי מחשבים. והנה אלה הם כת צדיקים עובדים על שכר ועונש שהם המחשבים שמהם תצא אש קטגוריא לשאינן מחשבים. וגם יוצאת להבה מקרית הצדיקים גמורים מאהבה שהוא כת שנית של צדיקים ואוכל את הרשעים העושים להכעיס בגסות הרוח שהוא כת שנית של רשעים. והוא מה שאמרו ז"ל כי כל אחד מישראל יש לו חלק בגן עדן וחלק בגיהנם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן לא זכה וכו'. וראוי לדעת למה ילקה כפלים ליטול שני חלקי' בגיהנם אך הוא על שעושים להכעיס כי שתים רעות לו בכל רשעותיו. אחד העבירה בעצמה. ב' היותו מכוון להכעיס. וזהו להבה מקרית צדיקים הוא קרייתם וחלקם שבגיהנם. ומה שלמעלה פי' סיחון כל החוטא ההולך אחר שיחה נאה הוא להיותו סמך אל מלת ער שהוא מעיר בן אתונות. אך בזה אדרבא ידרש לשון חוזק. ועל מה שאמר אש יצאה מחשבון אמר אכלה ער מואב לאשר הוא כעיר ההולך אחר שיחה נאה ועל מה שאמר להבה מקרית סיחון שהוא מהשלומים לאכול את גסי הרוח עושים להכעיס אמר בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח שנוטלים בגיהנם חלקם וחלק הזוכים בהם:

פרק כב

פסקה ב

וירא בלק בן צפור וכו'. ראוי לשים לב (א) למה לא הודיעו תחל' מציאות ושהיה מלך מואב בעת ההיא ואחרי כן יאמר מה ראה ומה עשה. (ב) למה לא הזכירו בשם מלך לומר וירא בלק בן צפור מלך מואב וכו'. (ג) איך ויגר מואב היא גזירה על ראיית בלק. (ד) כפל ויקץ ויגר. (ה) שינוי התוארי' תחלה ישראל ואח"כ עם ואח"כ ב"י ואח"כ קהל. (ו) למה דברם אל זקני מדין הי' מואב ולא בלק ושלוח אחר בלעם הי' בלק. ולא מואב. (ז) אומרו כלאחר יד ובלק כו' מלך כו' כנכנס בין הדבקים. (ח) אומר בעת ההיא:

אמנם הנה למדוני רז"ל כי בלק לא הומלך על מואב כ"א אחר מפלת סיחון ועוג. אך מתחלה מנסיכי סיחון הי' כמפורש ברז"ל וכאשר הכריח הרב רא"מ ז"ל בביאורו לרש"י ז"ל. באופן כי כאשר עשה ישראל לאמורי במלחמת חשבון ובנותיה שם נמצא ושם הי' בלק עם סיחון הוא מלכו. ונבא אל הענין והוא כי יראת מואב מבנ"י אפשר לאחת משתים. או על היותם עם רב מהם או על היותם בנ"י אשר ה' אתם כי בנו בכורו ישראל ובו יצליחו שלא בדרך טבע. והנה ב' בחינות אלו היו אז בישראל. אמנם בלק כי חכם הי' לא עשה עיקר רק מבחינת ניצוח שלא בטבע על היותם ישראל עם נושע בה'. והוא כי התפעל ממראה עיניו כי ראה נצחון האמורי כמ"ש ז"ל שאילו עיר חשבון מלא יתושים או עיר פרוצה אין חומה וסיחון בה לא יוכלו כל העולם עליה והוכפלו חשבון והיותה עיר סיחון וגם נצוח הנחלים ארנון שהכניס הוא ית' שיני הסלע מהעבר מזה תוך פתחי המערות ומיעכום לא ריבוי עם עושה כל אלה כ"א ישראל באשר ה' אתם. וזהו וירא בלק עין בעין בעוד הי' שמו בלק בן צפור ולא בשם מלך יכונה את כל אשר עשה ישראל לאמורי כי שם היה עם סיחון מלכו ראה כי כל הנעשה היה בבחינת היותם ישראל כי הכל שלא בדרך טבע על כן לא שת לבו אל בחינת ריבוי עם. אך מואב שלא ראו אשר עשה ישראל לאמורי כ"א לשמע אזן ואין אדם מתפעל בשמיעה כבראיה על כן ויגר מואב עד מאד לא מבחינת ישראל רק מפני העם כי רב הוא. אך על בחינת היותם בני ישראל גם שויקץ מואב שהיו כקוצים בעיניהם יראים פן יגיע להם עקיצתם עם כל זה לא היה מאד כ"א ויקץ כו' מפני בחינת היותם בני ישראל. וגם זה לא מפאת עצמם כ"א להיותם בנים לישראל אביהם וזהו אומר למעלה ישראל ופה בני ישראל. ועל שלא חש בלק אל בחינת רבוי עם לא בקש להתחבר עם מדין להיות גם הם עם רב. אך מואב שמזה עשו עיקר על כן בא וידבר אל זקני מדין למען בהתחברם יהיו גם הם רבים כמוהו ועל כן ויאמר מואב כו' ולא בלק. ולמען ירצו מדין ליכנס עמהם אמרו להם הנה אין חתיתם עלינו כאשר עליכם כי הלא מצווים ועומדים הם שלא להתגר בנו מלחמה ואין מיראנו רק שילחכו את סביבותינו לאכול המזונות להרעיבנו ובכלל הסביבות אתם כי מדין בסביבות מואב היו ואף זה לא יבא אלינו בעצת העם כ"א שימשך מחמת ריבוי הקבוץ שלא יוכלו הרודים בעם לעכב ביד כלם וז"א הקהל. אך למדין יהרגו למשחית ואין מעכב ובזה תיקן הא'. אך השנית שהיא להיותם ישראל נוצחים שלא בטבע לא ידעו מואב לתקן. אך ובלק בן צפור אשר חש על בחינה זו שת לבו כי הנה הוא מלך למואב בעת ההיא אשר היותו מלך נתבשר בקטנתו ע"י בלעם כמ"ש ז"ל על כן נתן אל

לבו וישלח כו' כי גם בלעם מעשיו שלא בטבע כאשר ניחש לו וגם הפיל את חשבון שהיה למואב ביד סיחון ע"י קללו את מואב וזה וישלח מלאכים כו' הוא ולא מואב:
או יאמר ובלק בן צפור כו'. והוא כי גם שחשו מואב גם על בחינת היותם בני ישראל נוצחים שלא בטבע. למה שנכוו בגחלחו כי בהיות חשבון למואב קללם בלעם וכבשה סיחון על כן לא הטפלו לקרא לו. אך בלק עם היות גם היא ממואב בצרה ההיא לא צר לו כי בלק בן צפור אם הוא מלך למואב הוא בעת ההוא אך לא בעת קלל בלעם את מואב כי אז אדרבא אליו היה הנצוח כי בסיך סיחון היה על כן וישלח הוא ולא מואב.
וגם השלוחים לא היו המואבים בלבד לשנאתם אותו רק וילכו זקני מואב וזקני מדין:
והנה ארז"ל כי הלכו מואב לשאול ממדין באומרם מושיען של אלו במדין נתגדל הודיעונו במה כחו ואמרו לו אין כחו אלא בפיו על כן בקשו גם הם את בלעם שכחו בפיו לעמוד נגדו. והנה אין מכל זה בכתוב כלום ולזה נשית לב מה זה שלא סיפר הכתוב דברי מדין כאשר סיפר דברי מואב אליהם. וגם דברי מואב יראו משוללי גזירה וגם למה המשיל ללחיכת השור מלחיכת שאר ב"ח זולתו. ועל פי דרכנו יתיישבו גם הערות אחרות. והוא כי הנה מוראת מואב מישראל היתה מסופקת כי אם ישמרו ישראל מצות ה' לא היה פחד כי נצטוו אל תצר את מואב וכו'. ובזה אפשר היה הפרש בין בלק ומואב כי בלק ראה והכיר כי חשבון שהיתה ממואב לולא לקחה סיחון האמורי ממואב לא לקחוה ישראל על מצות ה' וזהו וירא בלק וכו' את כל אשר עשה ישראל שלא הי' למואב רק לאמורי כי אם לא היתה חשבון לאמורי לא כבשוה כי מצות מלכו של עולם עליהם אל תצר את מואב ועל כן לא פחד הוא כלל כי לא יעברו פיו ית' אך ויגר מואב מפני העם הם המון העם הבלתי צדיקים שלא ישיתו לב אל המצוה ולא יוכלו הכשרים לעכב ביד כל העם כי רב הוא וגם ויקץ מואב מפני הנקראים בני ישראל הם הכשרים ולא אמר ישראל כי אם בני ישראל והוא כי היה כחם בפיהם מירושת ישראל אביהם כי הקול קול יעקב והוא כי קול תפלתם נשמעת לפניו ית' ויתפללו שיתן ה' את מואב בידם ויהיה להם רשות להצר את מואב. וזהו ויקץ מואב מפני בני ישראל. ומי הגיד למואב זה לז"א ויאמר מואב אל מדין עתה וכו' והוא בדקדק מלת עתה ולא אמרו הנה ילחכו והוא מז"ל כי שאלו מואב אל מדין במה כח מושיען של ישראל ואמרו להם אין כחו אלא בפיו. וזה יתכן כי אומר עתה וכו' הוא תשובת מואב שאמרו עתה כלומר עתה שהודעתנו מה ששאלנו אנו גוזרים אומר כי ילחכו הקהל וכו' והוא כי דרך השור חלוק מכל בעלי חיים כי בראותו את ירק השדה מוצא בפיו החוצה את לשונו העשויה כמגרה ומגל וחותכת העשבים ומכניסן בפיו ואוכלן נמצא כי בלשונו קוצר ולוחך כן ילחכו הקהל בלשונם

כי הקול קול יעקב כלומר ולא כאשר אמרתם מדין שזה כח מושיען בלבד כי גם שזכות מושיען רב מזכותם הלא זכות הרבים בהתאחדם רב מאד ישמע קולם וז"א הקהל לרמוז אל אחדת קבוצם ולכן לא אמר העם או ישראל. והנה בלק לא היה חושש לכל זה כי דעתו היתה שלא יעברו ישראל מצות קונם אך למה שלבלק בן צפור מלך למואב ולא מימים כי אם בעת ההיא כי הי' רך ומשוח מלך נגרר אחריהם וישלח מלאכים וכו' לתקן חששתם כי גם זה כחו בפיו:

פסקה ה

וישלח מלאכים וכו'. (א) הנה אומרו כל הספור הזה הנה עם יצא וכו' יראה מיותר. (ב) באומרו אוכל נכה ולא אמר הכל לשון יחיד או הכל לשון רבים. (ג) אומרו הארץ שהוא מיותר. (ד) אומרו אשר תברך מבורך כי לא חפץ בברכה ולמה הזכירה והל"ל כי ידעתי את אשר תאור יואר והנה ארז"ל אשר תברך כבר הוא מבורך כי אין כחך לברך מחדש וקשה כי אתא לנחומי צעורי קא מצער ליה. (ה) וידברו אליו דברי בלק קשה האם היה עולה על לב ידברו אליו דברי זולתו. (ו) אומרו וישבו וכו' אם היו לנים שם ידוע הוא שישבו. (ז) מה נעשה בשרי מדין שלא זכרם עוד. (ח) אומרו מי האנשים וכו' כי הממנו ית' יפלא כל דבר חלילה וגם אומר עמך הוא מיותר. (ט) תשובתו בלק וכו' שלח אלי קשה מאד כי מי שיש בו כח לדבר עמו לא ידע מי האנשים ואיך עלה בדעתו להודיע אל אשר הכל גלו לפניו. (י) למה סיפר כל דברי בלק. (יא) למה שינה כי בלק אמר הנה עם והוא אמר הנה העם. בלק אמר יצא והוא אמר היוצא. וכן זה אמר כסה וזה ויכס. בלק אמר ארה והוא אמר קבה זה אמר נכה בו וז"א להלחם בו זה אמר ואגרשנו מן הארץ וזה אמר וגרשתיו. (יב) או' לא תלך וכו' כי היה די יאמר לא תאור את העם ולא יזכור ההליכה ולא יאמר כי ברוך הוא. אך הנה נתיירא בלק פן תפול חתת אלהים על בלעם בהצרו את ישראל פן יעשה לו כאשר עשה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל ע"כ עשה כמעלים דאגתו כי מישראל היא וז"א הנה עם ולא פירש אי זה עם הוא וגם באומר יצא ממצרים כיוון להקטין ערכם כלומר כי אינו עם רשום כ"א עם סתם וגם הקטין נס ממצרי' שלא נגאל ביד חזקה כ"א יצא ממצרים כיוצא מאליו ולא ביד חזקה. ולשמא יאמר אם בלתי חשוב הוא לא תירא ממנו לז"א הנה כסא וכו' כי רב הוא ולא כן לבו כי לא היה עושה עיקר רק על היותם בני ישראל בני אל חי ולא על ריבוים. ומפני שלא יבצר ממנו כי יבין בלעם כי ישראל המה ויכול להשיב אל תירא כי מצות אלהיהם עליהם לבל הצר למואב ויכול גם כן להשיב הנה העברה בעלמא יעברו עליך ולא באפים ולא במלחמה לז"א והוא יושב ממלי כלומר יושב בקבע נגדי ולא דרך העברה יורה כי המה

למלחמה ואם הוא כפרש"י ל' כריתה יאמר מאשר הוא יושב יורה בא להכרית כלומר ולכן אל תירא מאלהיהם כי אדרבא הוא יהפך עליהם לאויב כי עוברים מצותיו. ואיני שואל ממך קבה לי שהוא גדר גדול מארה שקבה הוא שנוקב כד"א ויקח חור וכו' כי אינני מקשה לי לשאול רק ארה ואל נא תמנע באמור שמא לא תצליח ולא תטול שכר השתדלותך כי הלא גם אני איני אומר שודאי נוכל כי אם אולי נוכל ועם כל זה שכרך אתי כאשר כוון באמור לקרוא לו שהוא לו להנאתו כי פירש לו הנאת שכרו. וגם כוון להקל טורחו ומשא עונו באמור נכה והוא כי גדול קסם וידיעת בלק מבלעם משל לא' שבידו סכין ואינו יודע הפרקי' לנתח וחברו יודע הפרקים ואין סכין בידו כן בלעם היה סכין בידיו יודע הרגע שכועס בו הקב"ה ואינו יודע המקומות הראויים ובלק יודע המקומות וע"כ היה מעלהו במות בעל וראש הפסגה. ועל בטחו בידיעתו אמר איני משליך עליך יהבי כי אם ארה וכו' ואח"כ אני אעשה העיקר וזהו אומר אוכל ותצטרף עמי ועל כן אמר נכה לשון רבים אך אני העיקר וזהו אולי אוכל לבדי ואם לאו נכה בין שנינו ואח"כ ואגרשנו אני לבדי. ושמא תאמר כי עם כל מה שאני מיקל בדבר הלא טוב היה המנע מלארר את ישראל מיראת אלהים רק לברך את מואב ומברכתו ינצח את ישראל ולמה תקשה לשאול לארר אותם פן יקצוף האלהי' על קללת בניו לז"א כי ידעתי וכו' לומר כי טוב היה הדרך ההוא. אך בחרתי בזה כי ידעתי כי את אשר תברך ותחול הברכה הוא אשר הוא מבורך מעצמו מה שאין כן במואב שלא תחול בו הברכות אך אשר תאור הוא יואר מחדש על כן בחרתי בזה. והנה זקני מדין העלו קסמים בידם לקסום נגד ישראל אך בשומעם את בלעם שאומר כאשר ידבר ה' אלי אז אמרו ואם אחר אלהי ישראל הוא הולך מה יועילו נגדו קסמים אז פנו וילכו וישבו שרי מואב עם בלעם אך לא שרי מדין. ואמר וידברו אליו וכו' הוא כי הנה מכל אשר הערנו ששינה בלעם בדברו אליו ית' דברי בלק מאשר דבר בלק על ידי שלוחיו היה אפשר לומר אולי השלוחים שינוי בלשונם מאשר נצטוו ולא אמרו לבלעם אלא הלשון עצמו אשר דבר בלעם אל ה' לזה אמר כי לא כן הוא כי אם וידברו אליו דברי בלק באופן כי אם בלעם היה המשנה כאשר נבאר בכוונתו בס"ד. והנה בלעם חשב בלבו אולי יישר בעיני האלהי' לארר אולי עברו מצות ה' ותבא תאותו אל הפועל ע"כ אמר לינו פה וכו' אולי בחלום ידבר בו אמנם כל ישעו וכל חפצו היה לארר אלא שהיה מבקש לעשות בהיתר וזהו וישבו שרי מואב עם בלעם כלומר עמו בלב א' כי כלבם כן לבו ואדרבא הוא עיקר בכונה זו וז"א עם בלעם המה עמו טפלים אליו. ועל כן היה דבר ה' אליו לאמר מי האנשים האלה עמך כלומר מה המה אלה אויבי ישראל שיהיו עמך בלב אחד נגד ישראל. ויאמר בלעם הנה הדין עמהם

כי הנה בלק בן צפור מלך מואב כלומר אשר צוית לבלתי הצר ישראל להם שלח אלי והנה (עוברים) מצותיך. ומיראתו פן יקצוף האלהים על קול בלק באומר הנה עם יצא וכו' שהיקל כבוד ישראל ובנסיו ית' ומבקש מיתת ישראל עם ה' והטיל עין רעה על רבוים באמור ויכס וכו' על כל אלא בא וישם טלאי על גבי טלאי בדברי בלק לתקן מעט מאשר עות. ותחת אמור בלק הנה עם יצא כעם בזוי שסוי שינה ואמר כי כה אמר בה"א הידיעה העם היוצא כלומר הידוע היכול לצאת הוא ולא זולתו כי עם גדול הוא לה'. ועל אומר הנה כסה כמצר על רבוים שינה ואמר ויכס וכו' שמורה שאינו אלא כמספר המאורע ושלהיותו עם מיוחד מושגח הוא היוצא ולא זולתו ועל כן ויכס וכו' באשר ה' אתו. ויתחכם יותר כי תחת אמירת בלק ארה ששלח לו לאמר לכה קבה והוא כי למה שקבה גדר גדול מארה אמר בלבו אם אמרתי לשון קבה אולי יענה ה' ויאמר לא תקוב ואמצא פתח לומר לא אקוב כי אם אאור בלבד והוא שאלת בלק. אך אם אומר לשון ארה ויענה לי לא תאור אין בית מנוס כי כל שכן שלא אקוב. ולהליץ בעד בלק כאשר היחל סיים ואמר אולי וכו' כי לחשיבותם אפילו גדר קבה ודאי לא ישלוט בו כי אם באולי וזהו אומר העם היוצא המיוחד וכו' קבה לי וכו' אולי אוכל. ותחת דבר בלק נכה בו שמורה רצה להכות בישראל אמר להלחם בו ולא להכות רק וגרשתיו כי אין המלחמה רק להבריחם מעליו כמצות ה' עליהם אל תצר את מואב. וגם כיון להוציא את עצמו מכלל המכים ולא אמר נכה כי אם להלחם ויחזור אל בלק. ולא אמר מן הארץ כמאמר בלק והוא כי הנה ארז"ל ואגרשנו מן הארץ מן העולם בל ירשו ארץ ישראל על כן לא הזכיר רק וגרשתיו שמורה שיגרשם ויבריחם מעליו בלבד כאמור:

פסקה יב

ויאמר כו'. יתכן כי לחול גדר קבה הגדול צריך ראות עיניו בעם להשליט בעינו הרעה הכח הנוקב ההוא מה שאין כן בגדר אירה שישליט ברחוק גם כי מצער היא. ובזה יאמר הלא התחכמת לשנות מארה לקבה למצוא פתחון פה לארר אם אומר לא תקוב. הנני מסירך מספק זה ואומר לא תלך עמהם שהוא למקום שתראם שהוא לגדר קבה. וגם מכאן לא תאור וכו' כי ברוך הוא כלומר והשמר מברכתו שהוא אוררך ארור ואליך תשוב. ויהי בבקר הרשיע לעשות ויאמר מאן ה' וכו' והוא כי היה מצדד לפרש באופן ימשוך כוונתו ופירש שאומר לא תלך עמהם הוא כ"א עם נכבדים מהם וז"א מאן ה' לתתי להלוך עמכם שאינו כבודי רק עם גדולים מכם. אך לא האמינו השרים כי ה' חפץ כבודו ע"כ לא אמרו לבלק מאן ה' שילך עמנו רק מאן בלעם שהוא מגאותו ע"כ שלח נכבדים מאלה:

פסקה טו

ויבאו וכו' . ראוי לשים לב למה שינה כי לראשונים אמר ארה ולאלה אמר קבה וגם אומר כה אמר בלק הן מלות יתירות ולמה אלו הזכירו מה שיכבדהו ויעשה כל אשר יאמר מה שלא הזכירו הראשונים ולא משלחם וגם מה ענין קטנה או גדולה שאמר להם בלעם:

אמנם הנה לא שלח בלק הגדולים שבכל שריו כ"א גדולים מהראשונים כאומר ונכבדים מאלה ע"כ אלו השניים חשו פן ישאו כלימתם כראשונים אולי יאמר שלא ילך כ"א בגדולים גם מאלה וישובו בפחי נפש ע"כ גם כי בלק לא הוסיף מאשר אמר לראשונים הוסיפו אלה מלבם שלא ילך כ"א בגדולים וזהו אימר ויוסף עוד בלק שלוח שרים וכו' כי מה שהוסיף לא היה רק שלוח שרים וכו' אך דברי השליחות א' הי'. כ"א שאלו שינו מפני הכבוד כי חרפה הוא להם ישובו אמור עד שלוח נכבדים מהם. ע"כ התנכלו אותו ואמרו כה אמר אל בלק אל תשים פניך אל השלוחים כ"א אל משלחם כי שלוחו של אדם כמותו וזהו כה אמר כו' אל נא תמנע מהלוך אלי כלו' כי אלי עתה הולך ופני אתה נושא. ושמא תאמר כי הלא לדבר גדול כזה גם כי היה בעצמו בא ונותן כל ממון שבעולם הוא ראוי ומה גם לרז"ל שאמרו ששלח לומר לו אלו שכרת חיל כבד היית נותן הון רב וספק נוצחים וכו' ע"כ אמרו הנה הדין עמך אך שתים צריך תעשה. א'. שאינו כבוד מלך יקדים לך הכבוד ואחרי כן אם לא אצליח יהי' לו אשר כיבדך חנם לבושת פנים כ"א עשה תחלה מבוקשו ואח"כ כבוד ושכר הרבה תטול וזהו כי כבד אכבדך כבוד כפול וכל אשר תאמר משכר הרבה אעשה אך בזאת כי תחלה ולכה נא וכו' וזהו אומר נא כלומר עתה לכה בהיותך קודם הכבוד ועושר:

שנית כי גם אשר אמרנו שיעשו לך אחרי כן הוא בתנאי שתקוב אך לא באירה בלבד והוא כי בטח לבם שעל גדר קביה יכבדהו ולא על גדר אירה ועל פי דרכם נתנו טעם למה עם הראשונים לא שלח לאמר שכבד יכבדוהו וכו' והוא כי עתה ששואל קבה כו' נודר זה אך בתחלה היה אירה בלבד. ויען וכו' אמר הנה אמרתם שיכבדני וכל אשר אומר מהון ועושר יעשה אך בזאת שיהי' גדר קביה הגדול אך לא באירה הקטנה והנה מוטעים אתם ותמהני עליכם כי הלא אם יתן לי בלק מלא ביתו וכו' לא אוכל לעשות קטנה שהיא ארה והעולה על רוחכם אעשה הגדולה שהיא קבה וזהו אומר או גדולה כמתמיה על מאמרם שכבוד והון יעשה לו שיעשה הגדולה:

פסקה יט

ועתה וכו'. מהראוי היה יאמר ואראה ולא אדעה או יאמר ואגיד מה יוסף כו' כי אין בזה צודקת ידיעה. אך אמר הנה כאשר דבר לי נסתפקתי בתשובתו ית' באומרו לא תלך עמהם אם היה מחליט הדבר שלא אלך בשליחות זה כלל או אם חש על כבודי שלא

אלך עמהם רק עם נכבדים מהם ולא נודע אלי ביאור הדבר. אך עתה אדעה מה יוסף ה' דבר כי אדע כוונתו כי הרי אתם נכבדים מהם ואם הפירוש הוא לעקור השליחות יפרש ולא יניחני לטעות פעם שנית:

פסקה כ

ויבא אלהים וכו'. הנה כמו זר נחשב (א) כי מה זו שאלה אם לקרא לך כי הוא מפורסם ומה גם לפניו ית'. ועוד כי אין נתינת רשות גדול מזה ואם הפה שהתיר ההליכה אסר הדבור טוב היה לעכב ההליכה. ועוד כי מזה יראה כי אין קפידה בהליכה וא"כ איך ויתר אף ה' כי הולך הוא הרי הוא ית' אמר אליו קום לך אתם. (ב) כי מכל מקום שיחרה אפו ית' עושה רושם ולמה חרון האף הזה לא פעל ועשה לו רעה כי אם שויתיצב מלאך כו' וגם הוא לא עשה לו דבר. (ג) מה בצע בהעמדת המלאך זה שלש רגלים ושיראה האתון ולא הוא. וטוב טוב היה יתראה אל בלעם ויוכיחנו על פניו. (ד) שהניחו המלאך עבור בלעם רצונו ית' על דבר ישראל ודאג אל האתון ונעשה לה אפוטרופיס ותבע עלבונה למה הכית את אתונך. (ה) האם בלתי רשאי איש להכות את חמורו בנטותו הדרך ורבוץ תחתיו. (ו) כי אם כוונת המלאך בכל זה שיכיר בלעם כי שלא ברצונו היא הליכתו למה יטמון ברמז ולא ברור ימלל חזור בך ולא תלך עמהם. (ז) מה המה אלה שלשת מיני פעולו' משונים זה מזה בהתראות המלאך ופעולת האתון כי אין לומר מעשה שהיה כך הי' כי אין דברי התורה ספרי המאורעות. ועוד החנם יושם פה לאתון כי כפי הנראה אין טעם מספיק לנס נגלה כזה. (ח) מה זו טענת המלאך למה הכית וכו' הלא אנכי וכו' כי הלא אם יצא לשטן בלעם לא ידע. (ט) אומר אולי נטתה מפני מה זה הספק אחר אומר ותט לפני והנה רש"י ז"ל נדחק לפרש שאולי הוא כמו לולא ורחוק הוא. (י) באומר חטאתי כי לא ידעתי כי אם לא ידע אין שם חטא. (יא) באמור אשובה לי למה אמר לו המלאך לך עם האנשים ואדרבא היה לו להשיבו. (יב) קושיא אחרת וגדולה היא הלא היא כי הלא מושכל ראשון הוא לעיני כל יודעי דת ודין כי בחירת האדם בת חורין היא אצלו לכל אשר יחפוץ יטה ואין מכלים שאם לא כן בטלה מדת שכר ועונש ואם כן איפה למה יעשה כה הוא ית' לבלעם הרע הזה להיפך מאמרו מקללה לברכה ולהחזיק יותר הקושיא זו נזכיר מז"ל וז"ל מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מצינו שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו מן התורה שנאמר אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם מן הנביאים שנאמר אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך מן הכתובי' דכתיב אם ללצים הוא יליץ כו' ע"כ:

הנה כי אדרבא מוליך הוא ית' את האדם בדרך שרוצה בו ואיך אדרבא מתהפך מאמרו. וטרם נבא אל הביאור נשית לב אל דברי המאמר מצד עצמו כי הלא למה צריך ג' ראיות. וגם אחר שיש מן התורה מה צורך אל הנו"כ וגם כי המדקדק ימצא הפרש ניכר בין שלש הראיות. אך הנה הוקשה לרז"ל איך הוא ית' אחר אומר לא תלך עמהם חזר ואמר קום לך אתם. ועוד איך בהליכה נותן רשות בבחירתו ובקללו מהפך מאמרו על כן אמר מן התורה כו'. והוא בהזכיר תחלה מאמרנו על פסוק כי ה' יהי' בכסלך ושמור רגליך מלכד שהוא כי הנה אמר אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כו' הוקשה לו כי איך יצילנו משואת רשעים אחרי היותם בחיריים ולא ימנעם מאשר יזמו לעשות לז"א כי ה' כו' ולא שימנע בחירתם כ"א שיניחם יעשו לך הלכד עד תומם ואחרי כן ישמור רגלך מליפול בלכד ההוא. ונבא אל הענין והוא כי הנה להשיב על ב' הקושיות הנזכר אמר מן התורה כו' לומר הנה שלשה בחינות המה. אחד בבחירת האדם לעשו' דבר שבפעולה עצמה אין בה לא רע ולא טוב כי עדיין הדבר היולי אפשר שיעשה טובה אחר זאת או רע' כענין הליכת בלעם כי בהליכה בעצמה אין רעה שאפשר שאח"כ יאור או לאו או יברך כאשר היה. (ב) לעשות טובה. (ג) לעשות רעה בפעולת מעשה רעתו את הצדיק. וגם שבכל אחת הצד השוה שבהן שלא ימנע הבחירה כ"א שבדרך שרוצה בה מוליכין אותו עם כל זה יש הפרש בדבר כי כשהוא בדבר היולי בזה פותחין לו וזהו כי הוא ית' אמר לו לא תלך עמהם לא תאור וכו' והוא רצה ללכת בלבד פתח לו והרשהו לכך אם לקרא וכו' קום לך אתם אך לא יסייע וזהו מן התורה וכו'. אך כשהוא לעשות מצוה מוליכין אותו בסיוע וזהו מלמדך להועיל ובזה מדריכך וכו' שהבא ליטהר מסייעין אותו. וזהו כשהוא לעבור פניו ית' כזה שאמר לו לא תלך ורצה ללכת כי בהליכה אין נזק לישראל אלא אם הי' מקלל כי אז פותחין לו אומר כאמור. אך כשהוא להצר לצדיקים אז מניחם יעשו חפצם וזהו אם ללצים הוא יליץ ולענוים שבאים להרע להם יתן חן להצילם מהלכד כאמור בפסוק כי ה' יהיה בכסלך וכו' ועל כן בענין הקללה הי' ית' מעקם פיו מרעה לטובה ושיעור הכתוב אם ללצים הוא יליץ מתלוצץ עליהם לבלתי בא הרעה אל הפועל כדי שלענוים יתן חן זה הוא ענין המאמר:

ועדיין לבא אל כוונת הכתובים ראוי לשית לב. כי הן אמת כי טוב הדבר לקיים שתיהן הבחירה והצלת הצדיק במה שלא יפול בלכד זו טמן לו הרשע. אך להפך את מאמר פיו מקללה לברכה זה הוא דבר גדול כמעכבו גם מעשות הלכד כי לזה צריך טוב טעם גדול ורב ורם. ובזה נבא אל ענין הכתובי' והיתר ההערות הנזכרות. והוא בפרש תחלה הבנת אומר אם לקרא לך באו כו' שהוא אם רצונך ללכת ברוע בחירתך שאין צריכים להכריחך

ולהפציר בך כ"א לקרא בלבד קריאה בעלמא עם שאמרתי לך לא תלך עמהם קום לך כו' כי לא אמנע בחירתך בזה אך דע איפה כי מעתה הנני מודיעך כי אך את הדבר כו' אותו תעשה כי אבטל בחירתך ואהפכנה ולא תוכל עשות רק הדבר אשר אדבר אליך. ועדיין על ההיפוך ממש צריך עוד ענין נוסף וזאת כוונת ענין הכתובים:

ולבא אל הענין נקדים שתי הקדמות. אחד כי גם שאין הקב"ה מהפך הבחירה לפעמים לאדם ששלש פעמים מתרה בו הוא ית' והוא מחזיק ברשעתו וגם הוא להצר לאיש או לאנשים צדיקים מהפך הוא ית' בחירתו כאשר מצינו בפרעה כי הוא ית' היה מחזיק לבו הפך טבע בחירתו ומכהו על הדבר. אלא שרז"ל אמרו שעד ה' פעמים לא עשה כן הוא ית' ובדבר הזה ג"פ כאשר נבאר בס"ד. הלא הוא כי שם להכותו ואת כל עמו ע"י חזק לבו האריך לו עד ה' פעמים. אך שאר האדם על ג' פעמים ועד ד' לא ישיבנו. עוד הקדמה שנית והוא מז"ל ראויים היו הברכות ליאמר מפי משה והתוכחות מפי בלעם אלא שרצה הקב"ה שמלאך רע יענה בעל כרחו אמן הנה כי מה' יצא הדבר יברך בלעם את ישראל בכל הברכות האלו. ונבא אל הענין והוא כי כאשר סירב בלעם עד כה כי אפילו מה שאמר לו אם לקרוא וכו' קום לך הוא הוראה שלא הי' רצונו רק אם בחירתך רעה שאין משמשין אלו רק לקרא לו ולא יוצרכו להפציר לא אמר לו הוא ית' שלא ילך כי אחר שבחירתו ללכת והוא ית' דעתו שילך לברך לא מנע הבחירה בהליכה. ועם כל זה ויחר אף וכו' והוא כנודע כי האף הוא אחד ממלאכים רעים שהם אף וחימה וקצף ובראות האף כי הרבה לסרב חרה בו להכותו נפש וזהו ויחר אף אלהים כי הולך הוא כלומר הוא מדעת עצמו על כי עודנו עומד בבחירתו הרעה כי הרשות לא הי' רק לבלתי הפך הבחירה בהליכה ומן הטעם הנזכר. והנה להיות כי דעתו ית' שילך לברך לא הניחו ביד האף אך שלח מלאך רחמים כמו שאמרו ז"ל כי מלאך רחמים נתייצב לו לשטן ולמה עשה ככה הוא ית' אך לפי דרכנו הוא כי להעביר מעליו את האף שם במקומו את המלאך כי בראות שמלאך רחמים נצב עליו פירש האף באופן כי להיותו מלאך רחמים לא המיתו ולהיות לו לשטן הוכיחו כאשר יבא:

וענין מראת המלאך וכל אשר קרהו עם האתון ופתיחת פיה ודבורה יהי' כי רצה הקב"ה להסיר תועה מלב בלעם פן ידבר סרה נגד משפטו ית'. והוא כי הנה שלשה דברים היה אפשר יהיו ביד בלעם להחזיק ברעתו. א' כי הוא ית' לא ישנה לו בחירתו גם כי בזה כמה פעמים עבר ציוויו ית' הלא יאמר כי לא היו ג' פעמים כי אם שתים האחת אומר לא תלך עמהם והב' אומר אם לקרא וכו' ואפס וכו' וגם בזו השנית יוכל לומר כי אדרבא היה בה צד רשות. שנית יאמר כי הלא טענות לו לנצח כי טוב לקלל את שונאי ישראל.

ג' כי הכנת המקום תכריע כעצת בלק כי ויעלהו במות בעל כי שם חלקת עון אשר חטאו ויוקשי וילכדו וכן בראש הפסגה כי העדר שם רבם יעשה רושם וההיקש בזה. על שלש אלה ראה אלהים ויוכח במראה זו. והוא כי הנה האתון בערך המלאך. כבלעם לפניו ית' וגרוע הרבה מהאתון בערך המלאך. והראה לו הוא ית' כי כמקרה האתון עם מלאך קרה לבלעם לפני הקב"ה והוא כי הנה פעם א' נתראה המלאך לפני האתון במקום רחב פנוי לנטות ימין ושמאל ותט האתון ויכה אותה. שנית במקום שגדר מזה וגדר מזה ותלחץ אל הקיר ויסף להכותה. ג' במקום צר ותרבץ ויך וכו':

והנה כדברים האלה קרה לבלעם עמו ית' כי ראשונה ראה כי הוא ית' חרבו שלופה בידו כנגד כל הקמים על ישראל עמו ככל אשר עשה לפרעה ולמצרים על אודות ישראל ולעמלק וסיחון ועוג וגם שלא על בלעם שלף חרבו הלא לא יבצר שראה על זולתו. וזה דומה לראיית האתון את המלאך בחרבו שלופה שעם שלא עליה הורה שהי' בה להכות נטתה הדרך עד הוצרך להכותה כן גם בלעם הי' ראוי יטה הדרך מלפניו ית' שחרבו שלופה בידו נגד המיצר לישראל ולא ילך בדרך ההוא באופן כי טוב טעם ודעת היתה לאתון מלפני המלאך מאשר לבלעם לפני ה' וא"כ ענין זה להתראה א' תחשב לבלעם כי מפורסם היה הדבר. וכאשר באתון בהראות לפניה המלאך במקום גדר מזה וגדר מזה נלחצה אל הקיר ויאשימה בלעם כן בהראות הוא ית' אל בלעם וישם לפניו גדר מזה באומר לא תלך עמהם שהוא לקוב כי אין גדר קביה מרחוק כ"א בהיותם לפניו ומביט בם ושמא תאמר לא אלך כ"א אאור ממקומי שם ג"כ גדר מזה שאמר לא תאור את העם וכאשר נרתע' האתון הי' לך להיות נרתעת לאחוריך והרי זו התראה שנית וכאשר האתון כשנלחצ' על הקיר הכית אותה כן כאשר היה לך גדר מזה וגדר מזה נלחצת אל הצד האחד שהוא לא תלך עמהם כי נדחקת ולחצת וצדדת לפרש עמהם לא אלך כ"א עם נכבדים מאלה כן היה ראוי להכות אותך. וכאשר בשלישית שנתראה במקום צר שאין דרך לנטות ולפרש כאשר בפעם השנית כי גלה הוא ית' שלא יניחך בבחירתך והיה לך לרבוץ ולבלתי לכת. ולהעירו על הנמשל תבע עלבונה המלאך למה הכית וכו' ג' רגלים לרמוז כי בכל שלשתן הי' לך לנטות מדרכך זו גם בראשונה כי כך הוא מה שידעת כי הוא ית' עומד בחרב שלופה על הקמים על ישראל מספיק לשתטה מן הדרך כאש' בראו' האתון את המלאך לפניה בחרבו שלפה בידו ותט וכו' ואם כן מעתה אינך כחי מדבר שלא הרגשת זה שלש רגלים כ"א כאתון הזה וכאשר אני פותח את פיה לדבר מה שאינו טבעה כן אשים בפיך מה שאינו מטבעך ורצונך ועל כן ויפתח ה' יכו' כי ג' התראות לך ועל כן אכריחך להפך הקללה לברכה שאך את הדבר וכו' אותו תעשה. אך לא החזירו

כי רצה ית' לברך את ישראל על ידו כמדובר. ועל הדבר השני שהיה עולה בדעתו שינצח בטענות כאומר עברו בריתך בבואם להצר את מואב כאשר התחיל לרמוז למעלה וכיוצא בזה הורה לו כי אפי' בתוכחת אתונו לא יכול לעמוד ואיך יעמוד וכו' כמ"ש ז"ל. ועל הג' היו דברי המלאך אליו ותט לפני אולי וכו' לומר היעלה בדעתך שהכנת מקום שהוא כנגד זכות ישראל יספיק למנוע רצונו ית' מלהטיב להם זה ג"כ אינו כי הנה כאשר נטתה האתון מן הדרך האם בהטותה הוסרה מלפני לא כן היה כי אם ותט לפני כי גם בהטותה עדיין לפני היתה ומה גם כי המלאך כשלוחו של עולם אולי תאמר שנטתה מפני לגמרי אי אפשר וזהו אומר בתמיהה אולי נטתה מפני לא כן היה רק תמיד היתה לפני ואם כן איפה קל וחומר לשכינה האם תוכל להטות אל מקום שלא יהיה לפניו ית' להשגיח ברצויים אליו כי אנא תלך מרוחו. ואמר כי עתה גם אותכה וכו' אומר עתה. הוא כי הנה בלעם אמר לאתון לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך והוא כי דרך האתון להכותה במקל ולא בחרב כ"א איש את שונאו וזה מאמרו הנה עד כה לב"ח חשבתיך והכיתיך במקל אך עתה שנעשית ב"ח מדבר בהכעיסך אותי בחרב הרגתיך כדרך איש לאיש וז"א כי עתה. ועל זה השיב המלאך כי עתה גם אותכה לומר הנה נהפוך הוא כי עתה שהודעתיך כי טובה היתה האתון למלאך. ממך לה' ככתוב למעלה עתה הראוי היה שגם אותכה הרגתי ואותה החייתי. והנה ארז"ל כי מאומר גם אותכה מלמד שהרג את האתון מפני כבוד בלעם ובזה יאמר כי עתה וגם אותכה הרגתי כמוה ואותה החייתי אחרי כן ולא אותך כי יותר ראויה להחיות היא ולא אתה מפני כבודה משתחיה אתה ולא היא מפני כבודך כי טובה היא ממך ועל כן אחרי הרגו אותך הייתי מחיה אותה. ולא עשה כן כמו שכתבנו כי רצה הקב"ה לברך את ישראל על ידו כאמור כי ע"כ כאשר חרה האף על בלעם שהוא משחית לחבלי נתייצב המלאך רחמים במקומו לשטן לבל ימיתנו האף. וזה יאמר הנה אנכי בהיותי מלאך רחמים יצאתי לשטן שלא כמדתי יען כי אותו שירד והחריד הדרך לבטלה שלא תלך הוא האף שרצה להרוג אותך לבטל דרכך היה כנגדי כלומר ועל כן השמר לך מלשנות מאשר יצוה לך ה' ועל כן השיב חטאתי כלומר לה' שלא שמתי לבי אל מה שרמז לי ה' ומה שאמרת שבאת במקום מי שהיה חפץ לבטל דרכי למה אחזיק לך טובה על זאת אם רע בעיניך אשובה לי. אז אמר לו לך וכו' ולמה לא תשוב הלא הוא כי ואפס את הדבר וכו' שכונתו ית' שתלך למען תדבר אשר ידבר אליך הוא מה שכתבני שרצה הקב"ה לומר הברכות מפי בלעם כמדובר:

פסקה לז

ויאמר בלק וכו'. אמר היה לך לבא על ששתי פעמים שלחתי אליך וז"א שלוח שלחתי. שנית שהיה להנאתך וזהו לקרא לך ואם הי' על השלוחים שלא רצית כי אם בנכבדים מב' הכתות למה לא הלכת אלי שלא שמת לבך כי שלוחו של אדם כמותו ואני היית בא ולא היית משים לב אל השלוחים וז"א אלי. ואם על כל זה רצית כבוד למה יהיה הכבוד מוקדם האמנם לא אוכל אח"כ כבדך:

פסקה לח

ויאמר בלעם וכו'. הנה אומרו הנה באתי אליך עתה יראה מיותר. אך יאמר הלא נתרעמת על באתי כאלו בבאתי תלוי הדבר כי אני אין ברשותי לעשות אחרי בואי ולא כן הוא כי הלא הנה באתי אליך עתה מה הועלתי בזה היכול אוכל דבר מאומה וכו':

או יאמר הנה אמרת לי שהיה לי לבא או על ששלחת פעמים או להנאתי או להיות ביאתי אליך בלי שית לב אל כבוד השלוחים או מפני מה שתכבדני לעתיד. הנה מה שבאתי הוא אליך למה שהוא אליך בלי שית לב אל הנאה או כבוד כי גם השלוחים אינן כדאים לי. והראיה כי לא להנאה וכבוד עשיתי שתכבדני כי הלא היכול אוכל כו' ואחר שלא אוכל בטלה הנאה וכבוד:

פרק כג

פסקה א

ויאמר וכו' בנה לי בזה וכו'. ראוי לשים לב מה הנה שבע מזבחות האלה והעלות פר ואיל במזבח (ולא) משאר מינים. והיות שנים ולא אחד בכל מזבח. והנה ארז"ל שהוא כנגד שבעה שבנו מזבחות אדם נח אברהם יצחק יעקב משה ואהרן ועדיין צריך לידע מה יתן ומה יוסיף הקריבו כנגד כל המקריבים. ויתכן כי הנה אדם הקריב להמשיך שפע עליון על כל זרעו כי זה כל האדם וכן נח להמשיך גם על כל היוצאים מנהו והוא גם הוא על כל העולם אך מאברהם והלאה הקריבו להוריד השפע על עם בני ישראל בלבד. והנה בלעם רצה שיתהפך שפע כל השבעה אל מואב והוא באשר נקדים כי הנה הפר זכר אל האומות כי על כן היו שבעים פרי החג לעומת שבעים אומות ועליהם נאמר סבבוני פרים וכו' ועל כן בהקריב אדם הראשון על כללות האומות הקריב פר ואברהם שהתחיל להקריב בעד ישראל הקריב איל שהוא מן הצאן שישראל נקראו צאן וע"כ צוה לבנות ז' מזבחות כנגד שבעה שנכלל בהם המקריבים בעד האומות וישראל ובכל אחד מהן פר ואיל לייחד שתי מיני המשכות השפע ולהביאן על מואב לקנות כח אלהי על כל השאר:

פסקה ג

ויאמר וכו'. **התיצב וכו'**. הלא כמו זר נחשב כי בלי הכנות אלו היה ה' נקרה אליו ומה גם עתה אחר כל זאת ואיך על כולי האי יאמר עדיין אולי יקרה כו'. וגם אומרו לקראתי ולא אמר אלי כד"א ויקר אלהים אל בלעם. גם מה ענין אומרו וילך שפי בין למתרגם שהלך יחידי בין לרז"ל שהלך חגר מה צורך הודעה זו. אך אמנם הנה טרם הכינו ההכנות האלה היה נקרה אלהים לי אך עתה על ידי הכנו' קרבנות אלו נזכה פי אולי יקרה ה' הגדול בעל הרחמים לקראתי ולא מדת אלהים וגם לא יהיה מה שקרה לשון קרי וטומאה כי אם לשון הקבלה לקראתי כמו שבא לקראת חברו להקביל פניו שפוגעים זה בזה ומזה יהי' נגזר מה שיקרה שיהיה מקביל פני ובא לקראתי. ולבל יאמר בלק כמאמר שלוחיו שעל אומרו מאן ה' לתתי להלוך וכו' כי לא האמינו לדבריו שהיה ה' מדבר עמו והיה ירא פן יאמר בלק מה לך עם ה' אלהי ישראל ואתה מצד הטומאה ואיכה תאמר יקרה ה' לקראתי לז"א ודבר מה יראני לומר לא יבצר שע"י הכנות אלו ודבר מה יראני מראות מה ואז והגדתי לך מציאות דבר מה שיראני למען ע"י מה שאגיד לך מהמראה תכיר כי מה' קדוש ישראל באמת הוא ועוד הוסיף הכנה אחרת והוא וילך שפי יחידי להתבודד להשיג גדר נבואה בשם ה' שהזכיר. ולא שוה לו לשיקרה ה' לקראתי כ"א ויקר אלהים וכו' וגם מדה זו לא לקראתו רק אל בלעם באופן שאומר ויקר הוא מלשון טומאה. ועל זה אמר את שבעת המזבחות ערכתי ולא אמר בניתי כי כיון על עריכת הכוונה כמדובר למעלה כלומר ולמה אחר הכנה זו לא נקרה ה' לקראתי כי אם ויקר אלהים ולא שוה לו וגם מה שיחשב שיראהו דבר מה להגיד לבלק שיכיר כי עם ה' הוא מדבר גם זה לא הועיל כ"א אדרבא אפילו אמירה לא דבר לו מה שיהי' או שיגיד לבלק כי אם וישם דבר בפיו כי היה כח מופקד בפיו ואמר לו לך אל בלק ולא תדבר אתה עמו כ"א כה שהיא מדה הנקראת כה תדבר ולא אתה:

או יהיה מה שהלך יחידי כי דרך נביאי ישראל כי שכינה עמהם ומבקשים יתרון אך זה לא היה רק יחידי משכינה והיה מבקש יתרון יקרה ה' לקראתו שהיא השם הגדול.

או על דרך זה כי הנה היה חסר שכינה עליו וגם העשות רצונו בשני דברים: (א) שיקרה ה' בעל הרחמים וגם שדבר מה יראהו מעשה שאלתו. ואם היה רצוי לפניו ית' מעשה שעשה המזבחות וערך הקרבנות לפחות היה לו לקנות השראת שם אלהים ויקוה אחר כך אל האחרות כ"א וילך שפי יחידי מהכל ומה שהשיג אח"כ הוא אלהים ולא השראת שכינה חלילה כ"א ויקר שהוא דבר בהשתלשלות קרי וטומאה. ולדעת רז"ל שהלך חגר

מאשר לחצה האתון רגלו אל הקיר ואמר ראו נא רשעתו כי לא שב מרעתו על ידי מה שנעשה חגר על לכתו עם האנשים כי אם עודנו מחזיק בטומאתו והולך הוא:

פסקה ז

וישא משלו וכו'. הנה אומרו מן ארם וכו'. יראה שפת יתר. ועוד אומרו זעמה שלא נזכר למעלה רק ארה או קבה ולא עוד אלא שהכניסה בין שניהם. ועוד כמו שאמר מה אקוב ומה אזעום למה לא אמר ומה אאר. ועל שני הכתובי' שאחריו אין צורך להעיר כי הם משוללי הבנה. והנה רז"ל אמרו שנינו נעשינו כפוי' טובה כי אתה לא היית בעולם כי אם ע"י אברהם שהוא מארם והציל את לוט ואני לא באתי לעולם אלמלא יעקב שבזכותו היו בנים ללבן שאני בא מהם. ויתכן יאמר הנה זכות ישראל רב מאד כי ה' אלהיה' אתם. ומאין מצא מקו' לנחותני בדרך הרע הזה אך הוא כי לא הביט אל אבותיהם הנקראים הרים כנודע וכמ"ש בב"ר על אשא עיני אל ההרים כ"א מן ארם שהם באים מארמים בלתי כשרים כ"א עובדי ע"ג כי לא ישית לב אל האבות ואמהות כ"א אל הררי קדם הקודמים להם תרח ונחור אבות האבות והאמהות. ואף עם כל זה לא לגדר קבה כ"א לגדר ארה שהוא גדר קל הימנו כשאלת בלק לשלוחיו. ואף גם זה לא לכשרים כ"א לנקראים בשם יעקב אך לנקראים בשם ישראל לא לבד אירה כ"א ולכה זועמה ישראל שהוא קלה מגדר אירה ואלו הב' הם הנכנסים בטבע חלוקה. אך גדר קבה לא עלה על לב כי מה אקוב לא קבה אל כ"א זעומה כי אל זועם בכל יום שלא עשה רק גדר זעימה שהוא הרגע שהיה יודע הוא וע"כ גם בלק לא שאל קבה כ"א ארה כמאמרו לשליחים ראשנים כי השניים הוסיפי מלבם לאמר קבה ככתוב למעלה אלא שחשב שע"י המזבחות והקרבנות והכנת המקום יעלה מדרגה אחת מזעימת לאירה. ואין צריך לומר שלא יועיל לארה כי אם גם מה שהוא גדר זעימה שהוא מעין מה שזועם בכל יום אי אפשר כי מה אזעום ולא זעם ה' כלל והוא מה שאמרו ז"ל כי בכל אותם הימים לא זעם הרגע כדרכו לזעם בכל יום.

או יאמר במה שאמר כי איך אל שהוא חסד זועם שהוא דין אך הוא כי מדת חסד הוא לזעום בכל יום שהוא מעט מעט יום יום ולא הרבה כאחת ע"י האריך זמן ובזה יאמר ומה אזעום ולא זעם ה' בכל יום כ"א אל שהוא מדת חסד אל שלמעלה ממדת רחמים ועל כן אחר שהזעימה היא בבחינת חסד איך תתהפך להם לרעה אם לא ע"י עון גדול שעשו ולא ע"י מה שעתידין לעשות בבמות בעל. ועוד כי זה שהביט אל הררי קדם הם הקודמים לאבות טעה בחשבונו. כי הנה אין ישראל נקראים בני תרח אביו ולא בני אבות האמהות הרן ובתואל ולבן. כי הנה מראש צורים הוא אברהם כד"א צור חוצבתם וכו' ומשם אראנו

את ישראל ולא מקודם וכמ"ש ז"ל ממשל המרגליות שבחול שכובר בכברה עד שמוצא המרגליות ומשליך החול כן אברהם בין כל הקודמים לו וגם ארז"ל אלה תולדות השמים בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם כי ממנו מתחיל העולם. וכן אבות והאמהות לו יחשובו כי ומגבעות מהן עצמן והלאה אשורנו לא לאבותיהם שהם מארם ולא אמר מראש גבעות כ"א ומגבעות מהן עצמן והלאה כי אינן נמשכות זו מזו כאבות. ועוד כי אין אומה זו כיתר אומות שתוכל לאררם כי חלק ה' המה כי הלא עם זה היא כאותיות מלת הן שאין להם זוג כנודע כי אל"ף וט"ית עולים יו"ד וכן בי"ת וח"ית וגי"מל וגם זי"ן ודל"ית עם וא"ו אך ה"א אין לה זוג כן הנ"ון למנין קו"ף יו"ד עם צדי"ק וכ"ף עם פ"א ול"מד עם עי"ין ומ"ם עם סמ"ך נשאר הנ"ון בלי זוג כן עם בני ישראל כי כאשר אין ה"א ונ"ון מתחברות עם הסמוכות להן כן ישראל עם שכניהם לבדד ישכון כי כל הגוים בשכון יחד שני' שלשה עמי' לא יחשב שום אחד מהם להיותו לבדד כי יחשב למלוה עם אחרים כי מציאותם ודעתם מעורבת אך ישראל בשכנו עם אומות זולתו ליושב לבדד יחשב כי לא יתאחדו לא בנפש ולא בעירוב דעת וזהו לבדד ישכון כי יקרא לבדד בהיות בשכינה עם אחרים ולא עוד כ"א ובגוים לא יתחשב כ"א יאמרו כמה אומו' בעולם יאמרו ע' אומו' וישראל ולא יאמרו אחד ושבעים כי לא יתייחד אתם בחשבון ואין זה רק שכל אומה ע"ג עליהם שר והם שבעים שרים אך ישראל הוא יתברך מלכם ואיך יבואו עם ה' במספר עם אומות השרים וגם בהיות כמה אנשים בעמים מתחלפים וישראלים ביניהם כי יאמרו כך וכך נכרים כך וכך ישראלים שם ולא יצרפום למספר אחד כאשר יצרפו יתר אומות במנין אחד והנה אין כל זה להם אלא להיות חלק אלוה ממעל ואיך תחול אריה או זעמה בהם חלילה. ועוד איך יעלה על לב לזעום את יעקב או את ישראל אשר ברכם ה' כעפר כ"א יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה ואם באריה או זעומה יפלו הלא הנותרים יפול בהם מנין וה' ברכם שלא ימנו והנה היה אפשר לומר כי ב"פ היתה ברכת העפר א' באברהם ושם נאמר אשר אם יוכל איש למנות כו' וא' ביעקב ושם לא נאמר כן ויעלה על דעתך כי ברכת אברהם שזרעו לא ימנה יתקיים בישמעאל ולא ביעקב אך ברכת עפר של יעקב יוכל איש למנות כי לא כן הוא כי הלא מי מנה עפר יעקב אותה ברכת העפר כלו' ברכת יעקב שלא נא' בו אשר אם יוכל איש למנות מי מנה אותה:

או שיעור הענין מה שנאמר באברהם שלא ימנה היא עצמה ברכת עפר יעקב כי גם מה שנאמר לאברהם על יעקב נא' כי ביצחק ולא כל יצחק יקרא לך זרע וזה ומי מנה שהוא ברכת עפר שנא' באברהם שנא' בו שלא ימנה מי שמנה אותו הוא עפר יעקב כי

עליו נאמ' והוא ברכה עצמה שביעקב וזהו כשנקרא יעקב שנתברך בעפר כ"ש כשנקרא ישראל כי אז הוסיפו לו ברכה אני אל שדי פרה ורבה כו' כי על תוספת ברכה ההיא אפילו לרובע שלו אין מספר ואיך תחול אירירה במבורך כל כך ושמא תאמר הלא חלה זעימה בהם ובמדבר תמו ומתו כל הדור ההוא הנה אין מיתתם אירירה ואיכות ח"ו כי מי יתן ותמות נפשי מות ישרים הוא דור המדבר כמ"ש ז"ל שעליהם נאמר דור ישרים יבורך וכן בתנחומא אומר שלא נתן הקב"ה את התורה עד בא דור ישרים הוא דור המדבר כי מי יתן יהא חלקי עמהם כי חלקם בחיים כי דור דעה קדושים היו ומיתתם כפרתם ואם שאמרתי מיתת דור המדבר שתמות נפשי מות גופם כי גם חומר הצדיק יש לו מנוחה בקבר עכ"ז יותר מזה אני תאב ומי יתן והיה לי שלא אדמה לדור ישרים הנזכר גם היא בשם יעקב ובשם ישראל שהיא שלא אמות כלל כ"א ותהי אחריתי היא אחרית ולא מות כי יחיה כמוהו הוא יעקב וישרים האמורים בפסוק שהוא יעקב אבינו כי יעקב אבינו לא מת:

או יאמר ע"ד הקודם והוא כי למה שחש בלעם פן ז' זכיות יעמדו לישראל שהוא של שלשה אבות וארבע אמהות על כן צוה לערוך ז' מזבחות לרצות את ה' כנגדם ויעל פר ואיל להפך זכות ושפע האומות הנמשלים לפרים כדלעיל ושפע הבא על ישראל המשולים לאיל יתהפך הכל אל בלק ועדיין לבל יתחזק כח זכורם כי לה' המה על כן אמר כי השיאו לנחותו בדרך רעה זו כי נתן אל לבו אל אבות והאמהות הנא המה מארם כמ"ש ז"ל על רבקה מפדן ארם אביה רמאי ובני עירה רמאים וכן רחל ולאה מארם וכן שרה בת הרן אשר לא בחר בה' רק כאשר ינצח (אברהם) כמ"ש ז"ל בב"ר וגם הוא מאמרם וזהו מן ארם ינחנו וכו' וגם מצד האבות נשא עיניו אל הררי קדם אבות אברהם ויצחק שהיו עובדי גלולים לכה ארה וכו' מה אקוב וכו' כקודם. ומה שפנית אל אבות אברהם טעית כי מראש צורים אראנו את ישראל ולא מאבות אברהם ואת האמהות מגבעות הן אמהות אשורינו כי מהן מתחיל האומו' ולא מאבותן הן עם לבדד כו' כדלעיל:

ובמסרה ג' לבדד. א' במקרא זה. ב' שכני לבדד בתרי עשר. ג' כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני. ויהיה כי אמר כי ישראל יקראו עומדים לבדד בעולם בהיותם בשכונה ושמא תאמר הלא טוב לנו נהיה לבדד בעצם ויעדרו מן העולם ולא שנהיה לבדד בתוכם וזהו שכני לבדד בחיר"ק הנו"ן שהוא לשון יחיד אין זה עתה פן ירבה עלינו חית השדה כ"א כאשר אתה ה' לבדד בהיותנו לבדד לבטח תושיבני כי יגור זאב עם כבש:

והנה ארז"ל שאמר לו בלעם אלו אמרת לקלל את ישמעאל או עשו היה אפשר אך אמרת לכה ארה לי יעקב כו' א"א. ובזה יתכן להמשיך הכתובים ע"פ דרכם שנשא משלו ואמר

מן ארם כו' לומר אבל על כל התלאה הזאת לבלתי הועיל כי מן ארם ארץ רחוקה ינחני עד כה בלק ולא מתחלת גבולו כ"א מהררי קדם ומי יתן והיה לארר את ישמעאל או עשו כ"א לכה ארה לי יעקב אם לא כשרים המה הנקראים בשם יעקב. ואם כשרים שבשם ישראל יכנהו לכה זועמה ישראל כי אמר בלק אירה לא על הנקראים ישראל. ומה שאמרת לכה ארה לי יעקב כו' לומר שאלו אמרת לי על ישמעאל ועשו הייתי עושה והלא תאמר גם אלה בני אברהם ויצחק והמה כיעקב לא כן היא כי הנה מראש צורים הוא אברהם אראנו את יעקב לא את ישמעאל ועשו כד"א כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק דהיינו יעקב הנה שאין ישמעאל ועשו לקרא בני אברהם ויצחק וכן ומגבעות הן האמהות אשורנו את יעקב כי אצ"ל שרה שלא ילדה את ישמעאל כ"א שפחתה כ"א אפילו רבקה לא היתה אוהבת כ"א את יעקב גם רחל ולאה שלא היה להן חלק רע בזרע יעקב. וש"ת הלא גם ישמעאל הוא חשוב כי הנה בקש אברהם רחמים עליו ואמר לו ישמעאל יחיו לפניך וא"ל הקב"ה ולישמעאל שמעתיך והפרתי אותו וכו' וכן היה לו שנאמר על פני כל אחיו ישכון וכן עשו השוה אותו הכתוב ליעקב באומר שני גוים בבטנך. לז"א על דבר ישמעאל שנתברך על פני כל אחיו ישכון וכתוב א' אומר על פני כל אחיו נפל אלא בחיי אברהם ישכון אחרי מות אברהם נפל. ונבא אל הענין אמר אין ישמעאל דומה ליעקב כי ישמעאל בהיותו עם אביו ישכון ובהסתלקו נפל אך יעקב כ"כ רב איכותו שאפי' בהיותו לבדד בלי חברת אבותיו ישכון ולא יאמר בו נפל. וגם אשר תראה שהשוה הכתוב את יעקב ועשו באומר שני גוים בבטנך דע לך כי הנה ובגוים לא יתחשב להתאחד בחשבון. והוא מאמר הנביא הנה קטון נתתיך בגוים בזוי אתה מאד לומר עם שנולדת קודם הנה קטון שמכרת הבכורה ואע"פ שנתתיך בגוים שהוכלל במלת גוים לא שהם שוים בערך יעקב ליחשב עמו כי בזוי את מאד וישראל לא כן כ"א גוי אחד בארץ וזהו ובגוים לא יתחשב. וגם שם הורה הכתוב כי לא ישתוו כ"א רב יעבוד צעיר. או על מא' רז"ל שעל כי מלת גוים ביו"ד במקום וא"ו אמרו שני גאים רבי ואנטונינוס וכו' כי בזה היה השווי ולא בגדר איכות שתי האומות. וגם זה עם זה הוא עם אנטונינוס כי גר צדק היה וזה יאמר ובגוים שהוא באומר שני גוים בבטנך לא יתחשב כי חשבון אומר שני אינו על יעקב ועשו כ"א אל אנטונינוס גר צדק ורבי. ועוד טענה שאין מקום לשלוט עין ואירה ביעקב כי אין חלוף ברכה שורה אלא בדבר המנוי אך נשמרו מעין כי מי מנה עפר יעקב שתשרה בו ארורה כ"א נתנו שקליהם לא נמנה עפרם וגופם. וראה עוד חשיבותם לפניו ית' כי מהיותם זרע ישראל טיפת זרע במעי אמם כוללם במספר עם הנולדים וזהו ומספר את רובע ישראל ויפורש רובע כפירוש

רז"ל מלשון רביעה כמ"ש ז"ל שעל כן נמנו שבעים נפש וכן ארז"ל על שבט לוי למוד הוא אותו השבט לימנות במעי אמן וכו'. וגם שחלה זעימה בדור המדבר ושם מתו מי יתן אמות כמיתתם כי גם שכעת אינן באים לעולם הבא אחריתם טוב כי ע"י משה יבואו לעוה"ב וזהו ותהי אחריתי כמוהו:

ובמסרה תמות שלשה במקרא. א' תמות נפשי מות ישרים. ב' תמות בנוער נפשם. ג' תמות נפשי עם פלשתים. ואפשר אם היא על בלעם יאמר כי מי שחמד מות ישרים יורה כשרות ואיך תמות בנוער נפשו אך הוא כי אחרי כן בעצת בנות מואב נעשה כאומר תמות נפשי מות פלשתים כי כאשר פלשתים יצאו משתי אומות שהיו מחליפים נשותיהם ויצאו משם פלשתים כמ"ש ז"ל על פסוק את פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים וכן רצה בלעם שמישראל עם בנות מואב יעשו זמה כזו:

או יאמר ענין המסרה. מה שהקב"ה מוציא בנוער את הצדיק מן העולם לא מדעתו של צדיק כ"א על שעתיד להתקלקל ולא ימות חייב וזהו תמות נפשי מות ישרים שאין מתים בכרת ואם מתים בנוער נפשם של ישרים הלא הוא טרם יקלקל ויאמר עליו תמות נפשי עם פלשתים:

פסקה יא

ויאמר וכו'. אל תאמר כי במה שברכת את ישראל אין לי הפסד כי הנה אוכל לומר מה עשיתי לי כי הלא אויבי המה וברכתיך החזקתם עלי. ושמא תאמר למה בהחילי שתקת עד גמרי לז"א לקוב וכו' לקחתיך כלומר בדמים שנדרתי לך כמ"ש ז"ל על אומר לקרא לי ועל כן חשבתי היות מתחיל בשבח ומסיים בגנאי שתארר בסוף והנה ראיתי כי ברכת ולא לכוונת ארה בסוף כ"א גם ברך באחרונה. והשיב לו איני מתחיל בכוונת אל מה שאסיים כ"א תמיד אני שומר ומצפה מה שישית בפי וזהו אשר ישית וכו' אותו אשמור לדבר ויהיה אשמור מלשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר:

פסקה טו

ויאמר כו'. **התיצב וכו'**. הנה למעלה אמר שע"י המזבחות אולי יקרה ה' שהוא שלא יקרה אלהים כ"א ה' ולא שוה לו. ואפשר נתן אל לבו כי אולי על שנתרחק ממקום המזבחות היה לו העזר מעט והורה על ההרחק באומר ואלכה אך עתה אמר התיצב כה ואנכי אקרה כה שהוא בקרוב כאלו שם אני. עוד אפשר רמז בדג"ש הכ"ף מה שלא אמר כן למעלה כ"א וכה תדבר בלי דגש הכ"ף אך יאמר לבלק שיכוין למלאת שפע מלת כה ע"י עריכת הקרבנות שהוא השכינה הנקראת כה וזהו רמז הדגש כבטן המלאה וזהו התיצב כה ועל ידי כן אנכי אקרה כה שאקרה בהיות אתי כה מלא כלומר שאחר שהשכינה במלוי אתי מה שאקרה אחרי כן לא יהיה כ"א משם ההויה ישתבח לעד וזהו שלא אמר

אקרה מכה כ"א ואקרה כה כמה שאקרה מהזולת הוא השם הגדול כי הנה כבר עמי כה היא השכינה מהמראות הקודמות. או יאמר בתחלה שנאמר ויקר אלהים היה כי שם אלהים שהוא שכינה היה מדבר עמו ע"י כח חצוני שהוא נקרא קרי עתה ע"י המלוי המקרה שלי לא יהיה שיבא לקראתי אלא כה היא השכינה ולא אקרה נוכח זולתו ויהיה אומר אז מלשון לקראת וכן זכה שויקר ה' אך לא מטעמו כ"א על שהיחל לדבר טוב על ישראל וגם זה ע"י השתלשלות עד כח הטומאה וז"א ויקר ולא אמר ויקרא כ"א ויקר שהוא לשון קרי:

פסקה יח

משלו וכו'. ראוי לשית לב למה בפעם הראשונה לא אמר קום בלק וכו' כאשר יאמר עתה. אך הנה למעלה נאמר ויקר אלהים אל בלעם וגם מדרגה זו בהשתלשלות קרי וטומאה אך עתה נאמר ויקר ה' הוא שם הגדול וגם בלק על זה אמר עתה מה דבר ה' מה שלא אמר למעלה. ע"כ אמר לו קום בלק על עמדך ולא מיושב כי עתה דבר ה' כמאמרך ולא אלהים כבראשונה כי מהשם הגדול המה. ולא תביט אל היותך מלך כי לפניו ית' אינך אלא בלק כי מלכותך לאפס ותוהו נחשב לפני מלכו של עולם וגם כי פי המדבר אליך אל תפן אל אומרם כ"א אל הדברים מצד עצמן כי מאתו ית' המה זהו האזינה עדי וכו':

או יאמר מצד היותם דברי ה' קום בלק עם היותך מלך וחכם כ"א לא היה מאתו כ"א עדי ודברי אם לא היית מלך רק בנו צפור ראוי תאזין עדי נמצאת יתר עתה להיותם דברי ה' כי תצטרך לקום עם היותך מלך וזהו קום וכו' האזינה כו' ולא אמר בן צפור לרמוז מה שאמרו ז"ל שהיה מנה בן פרס ויהיה לפי דרכנו לומר כי גם אם לא הי' דברי ה' כ"א דברי עצמו היה ראוי להטות עצמו כי לא בן גדולים הוא כ"א בנו צפור. ואם נשים לב אל אומר שמיעה והאזנה וגם אומר עדי ולא יאמר דברי יהיה כאשר ידענו מרז"ל כי שמיעה היא מרחוק והאזנה מקרוב על שמעו שמים והאזיני ארץ. ובזה יאמר קום בלק ושמע וזה בגדר שמיעה כי רחוק ממנו ית' אתה ואם יש בחינת האזנה הוא על היות דבר ה' משתלשלת מאתו ית' עדי כי מי אתה הר הגדול כי אתה בנו צפור בן לגרוע ממך וזהו הוציאו בלשון עדי:

פסקה יט

לא איש אל ויכזב וכו'. ראוי לשים לב אל איזה דבר הוא אומר שלא יכזב ושלא יתנחם. ועוד כפלו כמה פעמים ענין ראש הכתוב וענין סופו. ועוד אומר הנה ברך לקחתי כי לא ברך לקח כ"א בעל כרחו ולא עוד אלא שאומר וברך ולא אשיבנה שיורה כי חפצו לברך את ישראל והוא לא כן ידמה וכן בכל הכתובים קושיות אין מספר ומשוללי הבנה פשטיות:

אמנם הנה ארז"ל כי מה שהוליכו ראש הפסגה והוא על כי שם יאסף מרע"ה מושיען של ישראל והעולה על רוחם כי בסלוקו של מוציאם ממצרים נסתלק זכות כניסת לארץ כי הן זה מאמר בלק כמו שאמרו ז"ל באומר ואגרשנו מן הארץ לגרשם מן העולם בל יבואו וירשו א"י. וע"כ יתכן בא ויאמר משומו אל פיו לא איש וכו' לומר לא ימנע או מתחלה כשנדר להם הוא ית' ארץ ישראל היה בדעתו שלא ליתנה כי לא נעלם ממנו אשר תבקש ממנו עתה בעריכת המזבחות כי יודע העתיד הוא. או כי מאז גמר בדעתו ליתנה ועתה ע"י מעשיך יתנחם. אם הוא החלוקה הראשונה לא איש אל ויכזב. ואם הב' ובן אדם ויתנחם. ושמא תאמר הלא מצינו וינחם ה' על הרעה לזה אמר ההוא אמר וכו' והיא תשובת ירמיה אל חנניה הנביא שהיה מתנבא שלום באמור אם כדברך לא יעדר הטוב כי הנה ית' חוזר מהרע ולא מהטוב וכמ"ש ז"ל שאפילו על תנאי אינו חוזר. וזה אומר פה בתמיה ההוא אמר שהוא אמירה של חיבה וטובה כטבע לשון אמירה ולא יעשה כלומר זה אי אפשר. אך ודבר שהוא ענין של קושי אז ולא יקימנה כי ניחם על הרעה באופן כי מתנת הארץ שהוא טובה לא ישוב ממנה. והראיה ממני כי מבשרי אחזה כי הנה ברך לקחתי שבראותו כונתו ית' לברך את ישראל לקחתי לעצמי לברך ברכה א' להפיק רצונו אולי אחרי כן יניחני בבחירתי להפך הדבר ולא אוכל כ"א וברך יותר ולא אוכל להשיבה וזהו וברך ולא אשיבנה. ואין זה רק כי ה' ידבר טוב על ישראל ולא ישיב ומה גם עתה מה שדבר בפירוש. **והנכון** יאמר כנודע מרז"ל כי עתידי' היו הברכות ליאמר מפי מרע"ה ותוכחות מפי בלעם אלא אמר הקב"ה שאין ראוי יכניע הרשע ההוא את בניו כי אם אדרבא יהיו הברכות על ידו כי מלאך רע יענה אמן בעל כרחו וכו'. בזה יאמר ראה נא חשקו ית' לברך את ישראל ממני תראה כי הנה ברך לקחתי מזולתי הוא משה כי אליו יאותו באופן שגנובות הן אתי חוץ מטבעי באופן שהיה קל להפך הברכה ועם כל זה וברך ולא אשיבנה ולא אוכל לשוב מהם כל כך ה' חפץ לברכם. ושמא תאמר כי תנאי היו דבריו במתנת הארץ אם יהיו צדיקים כאומר לזרעך אחריך אך כשחטאו ישראל במדבר עונות קשים נתבטלה הגזרה והמתנה. כי לא כן הוא כי הנה החוטאים במדבר לא צדיקי' היו הנקראי' בשם ישראל כ"א הערב רב בעגל ואשר נמשכו אחריהם מהירודים הנקראים בשם יעקב וכן האספסוף והנקראים עם כי גם במרגלים עשרה המה אשר המסו את לבבם ועל כן לא היה כעסו ית' עצמיי. וז"א לא הביט ולא הסתכל און שעשו הנקראים יעקב יען כי לא ראה עמל בישראל הם השלמים וכשרים הנקראים ישראל ועמל הוא עון כמ"ש הוגעתני בעונותיך. ושמא תאמר הלא הרעים בקולו לאמר ואכלם אינו כלום כי גם ברעם קולו היו חיים וחסד בלבו כמו שאמרו ז"ל באומר הניחה

לי ויחר אפי כו' שאמר משה וכי תופס הייתי בך אלא כדי שיתפוס ויחזיק בתפלה כאב על בנו שאומר לאשר לפניו אל תעכבו בידי הניחוני שאמיתהו ומכוין שיאחזו בו ויחלו פניו לבלתי המית אותו וזה יאמר ה' אלהיו של ישראל עמו לרחמו ותרועת והגזמ' מלך בלבד הוא שהיה בו ולא לפעול הכליה חלילה. ועוד ראיה אל חיבתו ית' עליהם כי הנה אל מוציא' ממצרים וכו' והוא בשום לב אל מז"ל בגמרא תועפות אלו מלאכי השרת ראם אלו השדים כי הלא כמו זר נחשב מי נתן בזה מלאכים ושדים אך יאמר כי הנה היה יכול הוא ית' להוציא ישראל ממצרים ע"י מלאך או שרף שימות את המצריים כאשר בימי חזקיה את סנחרב וחילו או באחד מכחות הטומאה השדים ודומיהם אך הוא כי רצה הקב"ה באהבת ה' את עמו בנו בכורו להוציאם ע"י עצמו כאומר ועברתי וכו' אני ולא מלאך וכו' וזהו אל כלומר בעצמו מוציאם ממצרים עם היות כי כתועפות ראם שהם מלאכי השרת ושדים לו ית' שהיה יכול להוציאם על ידם ולא עשה כן כ"א הוא ית' הוציאם בעצמו:

או יאמר לא הביט וכו'. לומר הלא חשבת בבואך לפסגה אשר שם סילוק מרע"ה כי בלעדו לא היו קיימים כי לולא משה וכו' עמד בפרץ היו כלים בעגל וכיוצא בו ועל כן בעשות התעוררות במקום סילוקו במערכת קרבנות תתעורר לויתן של שונאי ישראל. לא כן הוא כי מה שהם קיימים עתה גם בלעדי משה היו קיימים כי לא הביט און וכו' כדלעיל כי ה' אלהיו עמו בלי משה כן עתה בסילוקו אם משה מת ה' אלהי ישראל נשאר עמו בסלוקו. ואשר תראה הרעשת ההגזמה ההיא באומר הניחה לי וכו' שמורה שלולא משה היו כלים לא הי' דעתו ית' לכלותם לפי האמת כ"א הרעשתו ותרועת מלך בו ולא נקמת מלך הבלתי מרחם. ושמא תאמר שאם לא היה משה לא היו יוצאים ממצרים וגם עתה יהיה להם העדר הצלחה בהתעוררות סלוקו עם מערכת המזבחות לא כן הוא כי בלעדי משה הוא ית' מוציאם. הראיה כי הנה מצרים הנזכר הוא שרו של מצרים שמצרים שמו כנודע כתועפות מלאכי השרת וראם אלו השדים לו. ואיך היה משה ב"ו יכול להם אם לא היה הוא יתברך בעצמו עושה כל והוא היכול לשדדם:

פסקה כג

כי לא נחש ביעקב וכו'. הנה ארז"ל כעת יאמר וכו' כי לעתיד ישאלו ויאמרו מלאכי השרת ליעקב ולישראל מה פעל אל למעלה כי יהיו ישראל מתי סודו קרובים אליו ית' כמ"ש. וראוי לשים לב איך התקשר בשור' זו אל הענין. ואפשר כיוונו לומר מה שחלקתי עתה בין יעקב לישראל הוא עתה אך יבא זמן שיאמר בין לאשר גדרם יעקב ולאשר גדרם ישראל מה פעל אל כי אלו ואלו יהיו קרובים אל ה':

או יאמר כי מה שאתה בא בנחש להביאני במות בעל על מה שעתידין לישבר שם וכן ראש הפסגה על סליק מרע"ה אינו מועיל נחש זה לנקראים בשם יעקב. ולא תאמר א"כ אעשה קסם שהיא גדול מנחש והוא אומנות בלעם הקוסם גם זה אינו מועיל לישראל. ושמא תאמר א"כ תעשה קסם ליעקב לז"א כעת וכו' והוא לומר הנה זה אני אומר דרך כלל על הנהוג. אך הנס היו כמו אותו העת שאין הפרש בין יעקב לישראל כי לשניהם יאמר אז מה פעל אל כי שתי הבחינות שוים בדבר ההוא כן גם אתה יעקב לא נופל מגדר ישראל בזה לבלתי החל גם קסם. וזה כי ראה מעין העתיד כי אל זועם רגע בכל יום לא זעם אז בימים ההם.

או על דרך הפשט ויהיה אומר כמו מה רב טובך מה טיבו תהליך והוא כי לא נחש ביעקב להמשיל בם מאשר הלכת לקראת נחשים וגם לא קסם שתאמר לי שאקסום בישראל. אך לא תאמר שאקסום על בחינת יעקב כי הנה המה שלאזעם ה' בימים אלי יורה כי עתה הם במדרגה גדולה כי הנה כעת יאמר בשביל יעקב ובשביל ישראל מה פעל אל. מה דבר גדול פעג אל ויצא לו מאשר מה שאל זועם בכל יום לא זעם בכל הימים ההם כלל כי אין זה רק כי כל העדה כלם קדשים:

פסקה כד

הן עם כלביא יקים וכו'. הנה לביא היא חלש וארי הוא הגבור בעצם. ונבא אל הענין אמר אשר חשבת להכניע כח ישראל ע"י העדר מהם מרע"ה עד שלא יוכלו ליירש ארץ אינו כלום. כי הנה עם כלביא שהוא מסוג אריה אך נחלש הנקרא לביא כן אחר סילוק משה כלביא יקום שכיבוש הארץ ביריחו ולא כארי ותהיה החלשת כי מיד יחלו ליפול בענין העי אך אחרי כן וכארי יתנשא שיגבר יותר על מלכים רבים בכח גדול עד גדר שלא ישכב עד יאכל טרף והוא אומר שמש בגבעון דום שלא רצו להשאיר קצת ליום אחר כי אם שלא ישכב בלילה עד יאכל ויכלה הטרף ועד דם החללים היא הבזה והשלל ישתה. כי לא ישכב עד יעשה שני הדברים אכילת בשרם בחרב ושתיי' דמם הוא ממונם טרם ישכבון. גם כיון באומר יאכל כי יקדישו לשמים השלל כאשר ביריחו בל ימשך מכשול כמעשה דעכן:

פסקה כה

ויאמר בלק וכו'. אמר הנה אני רואה כי לפי גדר שאתה בא לקבותו אתה מברכו והנני בוחר שקוב לא תקבנו כדי שגם ברך וכו' ולדקדק הלשון יאמר הנה היה אפשר תכוין עתה לקוב קביה כפולה באומר כי בהכבידך בכפל לפחות יספיק לחצאין אל גדר בלתי כפול אך הנה נהפך הוא כי אדרבא אם תכוין לכפול בקביה תבא לכפול בברכה וזהו

גם קב לא תקבנו וכו' שהיא כפול ובזה גם ברך וכו' כפול לא תעשה מה שאין כן אם תכוין לכפול:

פסקה כו

ויען וכו'. הנה יקשו אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. אך יאמר הנה מה שדברתי היה אליך לאמר וכו' והוא כי באומרי אותו אעשה או אשמור לדבר פשוטי הוא שבבחירתי הדבר תלוי ועי"כ היה אשם בעיני בלק. אך הנה לפי האמת היה אנוס שהיו מעקמין פיו אלא שהיה בוש לאמר כי לא היה בבחירתו כי חרפה היא לו. ולזה אמר כמבליע חרפתו כאומרו אליך לאמר כלומר להיות אליך לאמר מפני הכבוד הוא מה שאמרתי אשר וכו' אותו אעשה שהיא בבחירתי בל אתבייש לפניך אך לא לפי האמת כ"א שמוכרח אני.

או יאמר. כי הנה תחלה בבואו אמר אליו אשר ישים אלהים בפי וכו' ואח"כ אמר אולי יקרה ה' שהוא שם הרחמים ועל זה אמר אח"כ אשר ישים ה' בפי. והנה בהיות מדת רחמים יש להקל ולהחמיר כי אפשר הוא לבלק שירוחם מן השמים. או אפשר שהוא הפכו כי יהיו הרחמים לברך את ישראל אז יותר. ובאמור בלעם לבלק שהיה משתדל יקרה ה' ולא שם אלהים ואמר אשר ישים ה' בפי היה אפשר יחיש בלק ויאמר טוב לי על פי תואר הדין לנגד ישראל והנה בלק לא ענה דבר על כן השתדל יהיה ע"י שם זה כאשר היה אז ויקר ה' וכו' וכפל הברכה על כרחו. וע"כ על תלונת בלק השיב לו הלא דברתי וכו' לומר הנה מאז דברתי אליך כל אשר ידבר ה' הוא שם הרחמים היה כדי לאמר שתאמר ותשיב אם טוב לך ה' או שם אלהים ועל דרך זה פירשו ז"ל ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שהוא כדי לאמר ולהשיב הוא ית' למשה ועד"ז יאמר הלא דברתי אליך כל אשר ידבר ה' כדי לאמר אתה אם טוב בעיניך בחינה זו של ה' כלומר ולכן אל תכעוס כי נהפכו רחמיו לעשו לכפול הברכה וגם ברך ברכתי. וע"כ השיב ואמר לכה כו' אקחך אל מקום אחר שבו עיקר מקום החטא הוא ראש הפעור אולי יישר בעיני האלהים הוא מדת הדין שנתנבא בשם אלהים אולי תחול מדת רוגז הדין עליהם ולא מדת ה' כפעם הזאת ויקחהו ראש הפעור והוא במה שכתבנו בסוף הפרשה כי אשר חטאו בבנות מואב ובאלהיהן היו המון העם אך הנקראים בשם ישראל הם החשובים לא חטאו כ"א בפעור ועל כן להיות יותר חמור זה הוליכו שם כי יהיה כח למדת הדין לחול שם יותר:

פרק כד

פסקה ב

וישא משלו וכו'. ראוי לשים לב למה עתה הזכיר שמו ושם אביו מה שלא עשה כן בפעמים הקודמות. ועוד אומרו נאם זה שלש רגלים נאם בלעם נאם הגבר נאם שומע.

ולמה בשנית ונאם בוא"ו ולא בשלישית. וגם למה הזכיר דופיו באומרו שתם העין. ועוד כי אחר אומרו שתם העין אומר וגלוי עינים. וגם למה מזכיר היותו נופל:

אמנם אומר ג' המה הדרגותיו. (א) בהנבאו פעם ראשונה. (ב) בפעם השנית. (ג) בפעם השלישית זו למעלה מזו. כי לפי אשר היה מדבר טוב על ישראל היה מעלהו מדרגה אחת על אשר היה לו כי זכות ברכת ישראל היה מכינו לשעה וגם למען תהיה ברכת ישראל הולכת ועולה ויוצאת בכל פעם מכח עליון גבוה ומשולל חלאת צנורות טומאה קו לקו. והוא כי ראשונה היו לו שני חסרונות אחד שהיתה נבואתו יוצאת מכח מדת אלהים ב' שהיתה משתלשלת עדיו ע"י צנורות חלאת טומאתו בו. וזה נרמז באומרו ויקר אלהים כי בזה שתיהן א' באומרו אלהים והב' באומרו ויקר לשון קרי לשון טומאה כי לא היה יתרונו רק היותו גדול מאביו בחכמת טומאתו. שנית היתה לו בנבואה הב' ראש הפסגה שנפתח לו שער גדול כי מה שהיתה נבואתו תחלת יוצאות ממדת אלהים מאז. היתה עתה מהשם הגדול אך עדיין היה ע"י השתלשלות צנורות הטומאה והקרי וז"א שם ויקר ה' כי מה' היה אך ע"י (הצנורת) אמנם בשלישית ותהי עליו רוח אלהים קדושי' ולא קרי וטומאה ואז בלי צנורות טומאה היה שומע אמרי אל בהשתלשלות קדושה. ועל שלשת הדרגותיו אלה אשר השיג ע"י ברכות ישראל לשעתו נשא משלו וסידר מעמד שלשתן מתפאר על עלותו עד השלישית. וזהו נאם מי שהיה תחלה בלעם בנו בעור כי כל יתרונו לא היה רק היותו גדול מאביו כאלו בעור הוא בנו אך שתי עיניו עדיין אטומים בשתי החסרונות שהיה התנבא ממדת אלהים וגם על ידי צנורות טומאה וקרי. ואח"כ בנבואה הב' עלה וזהו ונאם בוא"ו כי בתוספת הנאם נתוספת מעלתו ראש הפסגה כי אז גברה ידו וזהו ונאם הגבר שתום העין כי אז היה פתוח עין מהשתים כי היה ע"י שם ההוי"ה ואם הוא לשון סתימה עם היותו בשי"ן יאמר שהיה שתום העין הא' בלבד ולא השתים כבראשונה והכל הולך למקום אחד והנה בשנית יצדק אומרו ונאם שיש לה ייחס עם הראשונה. אך עתה השלישית משוללת שום חסרון על כן מתחיל בו ואומר נאם שומע אמרי אל ולא של הקרי וטומאה ממה שנשתלשל בה כ"א מהקדושה כי גם שאינו זוכה אל מראה מעשר מדרגות קדושה אלא באחרונה והיא קשה בצד מה והיא מחזה שני כמ"ש ז"ל בב"ר על פסוק במחזה לאמר שמחזה היא מדרגת קושי והוא בסוף התפשטות הקדושה שהוא מחזה שדי ועוד שנית שהוא נופל להיותו ערל עם כל זה הוא גלוי עינים הן שתי עיניו א' שאין שורש מוצא נבואתו רק מהשם הגדול. שנית שאינו ע"י השתלשלות קרי וטומאה כ"א ע"י השתלשלות מדרגות הקדוש' באומרו מחזה שדי יחזה:

פסקה ה

מה טובו כו'. התנבא על היות שכינה ושפע עליון דבק בישראל בעולם השפל. א' ע"י אוהל מועד במדבר וגלגל שלה ונוב וגבעון ועליהם אמר מה טובו אהליך יעקב. ב'. בבית עולמים בית ראשון ושני ועליהם אמר משכנותיך ישראל כד"א משכנות לאביר יעקב נבואה למשכנותיו שאמר דוד על בית המקדש. ופירש אותו בהדרגתו כי אין ספק כי למעלה ממדרגה היות המשכן במדבר הוא היותו תוך ארץ ישראל כנוב וגבעון ושלה קרובות אל שער השמים מקום צנור השפע. ולמעלה מזה הוא היות בית המקדש בהר המוריה מכוון אל שער השמים ולמטה מהבית הראשון היה הבית השני כנודע ומאז התחיל השפע להתמעט דר ודור. ואלהינו מרחם חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח עד הטוב העתיד. וביאר הדבר קו לקו. על היות המשכן במסעות המדבר כנחלים נטוי כי שפע היורד כנחל משער השמים הוא נטוי מנגד מקורו עד המדבר כנחלים שהטו אותן מן הדרך הישר ואמתי אל מקום אחר כן היה שפע היורד מן השמים בהר המוריה נוטים אל המשכן שבמדבר. ועל היות אחרי כן המשכן בשלה ונוב וגבעון שהם בא"י קרובים אל נהר השפע ועל ב"ה שהוא במקום הנהר ממש אמר כאהלים נטע ה' שהוא כי הנה אמרו חכמי הטבע כי גדלים האהלים בנהר היוצא מעדן ואין נמצאים בעולם אלא על פני מימי הנהר כך בית המקדש שהוא מקום נהר השפע נדמה לאהלים בעלי ריח ובושם טוב הוא בית ראשון אך השני חסרו בי כמה דברים עליהם אמר כארזים שהם משוללי ריח טוב אך הם על מים נגד מי השפע שער השמים. ואחר הבית השני לא יאבדו זרע ישראל חלילה כי זכות תורה תעמוד להם עד יגאלו כענין עני ורוכב על חמור שפירש רעיא מהימנא שלעתיד אם יהיה עוני של זכיות יהיה סמך ורכיבת המשיח לבא בזכות תורה וזהו רוכב על חמור כד"א ישששכר חמור גרם כי הלא יזל מים מימי התורה בעולם מהדולים רבים שבכל דור מהקודמים אליהם פא"פ תורה הסדורות תנאים ואמוראים שהפליגו תורה הרבה ועי"כ לא ימוטו ישראל עד שבאחרונה כי יתנו בגוים רבוי תורה וזהו וזרעו במים רבים אז ירום מלכות דוד וזהו וירם מי שמאגג הוא מלכו של ישראל הוא דוד כי מענין אגג שהניחו שאול חי נתרומם דוד כי אז שלח הוא ית' את שמואל ומשך דוד למלך נמצא כי מאגג נעשה דוד מלך ישראל. ולא יהיה כבראשונה שהיה בו ירידה כי אז ותנשא מלכתו. ובחסרון וי"ו אחר הכ"ף אפשר רמז אל סוכת דוד הנופלת שתנשא כי תתייחס למלכה ע"ד מז"ל על ביום כלות משה כלת כתיב:

פסקה ח

אל מוציאו ממצרים כו'. אמר כי אל שהוציאו ממצרים ע"י עצמו ולא ע"י מלאך ולא ע"י שליח עם היות כי כתועפות ראם לו מלאכי השרת מהקדושה ושדים מהטומאה כמ"ש

ז"ל תועפות אלו מלאכי השרת ראם אלו השדים שהיה יכול לעשות בהם שליחותו ולא עשה כ"א ע"י עצמו כאשר פירשנו למעלה כן יעשה לעתיד שע"י עצמו יאכל גוים צריו כו' ועצמותיהם יגרם ואח"כ יעשה על ידי מלאכים רעים שהם חציו ית' וזהו וחציו ימחץ:

עוד יתכן כמ"ש ז"ל בס' הזוהר על פסוק אשר צבאו על ירושלים הצובאי' לא נאמר אלא אשר צבאו אלא שאשר צבאו בימי החרבן והצירו והרגו את ישראל ולא קבלו עונשם ומתו מיתת עצמם כי גם שיגלה את ביניהם אחריהם כמפלת בבל אחר שבעים שנה למה ינקו אביהם עושי הרעה אלא שהוא ית' חוזר ומביאם בגלגול לקבל עונשם וזהו אשר צבאו כי אחר שצבאו מאז יבאו לקבל עונשם. וזה יאמר פה יאכל גוים צריו והוא כי מלת גוים סמוכה אל צריו שהוא הגוים של צריו שהוא כי את הצרים אותם בחרבן בית ראשון לא יאכלום ישראל כ"א את זרעם וכן אשר בחרבן בית שני ואמר יאכל הגוים של צריו ועצמות צריו עצמן הנזכרים אח"כ יגרם בבואם בגלגול כמ"ש ז"ל על פסוק למען תמחץ רגלך וכו' ואח"כ יסגרם לגיהנם העתיד ליד כחות הרוגז הם חציו יתברך וזהו אומרו וחציו ימחץ:

פסקה ט

ברע שכב כו'. אמר גם שתראה שיחרבו פעמים חרבן בית ראשון וחרבן בית שני כי יפול לא יוטל כ"א כרע בית ראשון ושכב בבית שני. כי האחד קם מיד אחר שבעים שנה והשני הארוך מתייחס לשכוב אינה נפילה נשברת כ"א האחד היא כארי הכורע והשני כלביא החלש מארי. אך הצד השוה שבהם כי גבורת אריה בהם לקום ולהתגבר כי גם בנפלם גבורתם אתם לקום כגבור. ומה ששוכב בשני אינו שאין כח לקום חלילה רק עד המתין ומי יקימנו והוא ענין מאמר ספר הזוהר על פסוק נפלה לא תוסיף קום כו' למטרונא שסרחה וגרשה המלך מהיכלו ובשוב אפו שלח אחריה ובאה שוב לימים ושלחה מביתו אז נשבעה שלא תשוב מאליה עד יקימנה המלך בעצמו וזהו לא תוסיף קום כלו' מאליה. ובזה יאמר נמשך אחר אומרו כי אל מוציאו ממצרים בעצמו גם אתה עשה כן כי יאכל כו' וגם שכרע כו' יקוה את מי יקימנו הוא הקב"ה כי הוא אלהינו קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

או יאמר במה שידענו מרז"ל כי ישועתן של ישראל תלויה בישועתו של הקב"ה והיא אשר תקום במהרה בימינו ותקימנו. וידוע כי בחרבן ראשון לא נתייחס גלותה לנפילה עד חרבן שני שעליו נא' סוכת דוד הנופלת כי נתוספה הדרגתו על הגלות הראשון באופן שאם הגלות הראשון היתה כארי הרובץ. בחורבן בית שני היתה כלביא הרובץ. ונבא אל ענין הכתוב אם תראה את ישראל שבחרבן בית ראשון כרע בלבד ולא רבץ כ"א

שבמלאתם השבעים שנה קם ואח"כ בחרבן בית שני תראה שרבץ ושכב בגלות ארוך הרבה הלא הוא כי אשר יקימני היא השכינה ע"י חרבן בית ראשון נמשלה עדיין לאריה בגלותה כי לא כבדו עדיין כל כך עונות ישראל אך בחרבן השני שכבדו אלו על אלו צור ילדנו התשנו חס ושלום ותהי כלביא החלש ורובץ ע"כ הוא אורך הגלות עד התיך בו חלאת אשמותינו. וזה יאמר תדע למה ישראל בתחלה כרע בלבד ובשני רבץ באריכות הלא הוא על כי כארי בתחלה ואח"כ כלביא החלש היה מי שיקימנו הוא שם אלהים היא השכינה כמדובר ועל כן לא היה אורך הגלות הראשון כי היה עדיין כארי כאשר היה השני שנמשל ללביא והנה כהתימו בלעם לדבר דבריו הפך פניו אל ישראל כמדבר בם וכפורש מהם מתוך דרישת שלום ואומר לנוכח מברכך ברוך כו' ופיו הכשילו כי לא כל מברכיו ברוכים ומיעט את עצמו כי לא מלבו היה מברכם וע"כ עם אומרו מברכיך לשון רבים לא אמר ברוכים כ"א ברוך:

פסקה י

ויחר אף כו'. והנה יש ייתורים והערות רבות ודברים שיראה הרואה אותם משוללי הבנה ולא נזכירה לאהבת הקצור ויתיישבו בדרכנו זה. והוא כי שתים הנה תלונות בלק על בלעם. א' מה שבירך את ישראל. ב' כי קלל את מואב באומרו יאכל גוים צריו והנה מואב מכלל צריו הוא. ועל כן על הא' ויחר אף בלק וכו'. ועל הב' שנכוה בה הרבה עליה ויספוק את כפיו. ופירש הענין ואמר על הא' לקוב אויבי קראתיך הוא הגדר הגדול משלשה גדרים שהזכיר למעלה זעימה אירה וקביה ואני שאלתי הגדולה משלשתן ואדרבה אתה הפכת ושלשת הברכה כי ברכת ברך זה שלש פעמים. ועל אשר כלל כעת את מואב בקללת צרי ישראל אמר ועתה כלומר בדברך אשר דברת עתה באחרונה שהוא יאכל גוים צריו שקללת את מואב קום ברח לך והמלט על נפשך. ואם תאמר אלי כי לא תאשם כי ה' פעל כל זאת אשר שם הדברים בפיך לבל תבא לך רעה כי ברוך הוא העם היה אשר ברכתם היא שאוררם ארור כי אוהבך הוא יתברך. דע כי אדרבא מבקש רעתך כי הנה אמרתי כבד אכבדך כבוד כפול והוא יתברך מנעך אפילו מכבוד בלתי כפול וזהו והנה וכו'. והשיב לו ואמר הלא גם וכו' והוא בשום לב אל ייתור אומר לאמר אך יאמר ראה נא איך אין לי חפץ במתנותיך וכבודך כי הלא אם הייתי נותן עיני בממונך וכבודך היה ראוי לי אחניף ואכבד אותך למען בעין יפה תתן לי אך אדרבא לא החשבתיך אפילו לקרא אותך בשם מלך כי אם בלק כי לגבי קב"ה לעשות ציוויו אינך אצלי כי אם כאחד האדם כי הלא דברתי להם לאמר לך אם יתן לי בלק לא אוכל לעבור וכו' ולא אמרתי המלך בלק. ואל תאמר שאליהם אמרתי כך לא שהם גם כן יאמרו לך כך שלא יזכירוך

בשם מלך כי הנה גם אל מלאכיך זולת מה שאני אומר מפי אליך כי בלק קראתיך באומר קום בלק ושמע כן גם להם דברתי לאמר הלשון זה אם יתן לי בלק הנה כי לא כבודך והנאתך חמדתי שתאמר אלי כי ה' מנעני ממנו:

או שעור הענין באומר דברתי לאמר כי דבור הוא לשון קושי ואמירה לשון חיבה ואמר דברתי קושי כדי לאמר דבר חיבה והוא מה שהיה שדברתי לשון קושי הוא אמרי אם יתן לי בלק בלי הזכרת מלכו' ומה שהיה לאמר שהוא ענין תיבה הוא מלא ביתו כסף וכו' שהוא ענין בקשת חיבה שהוא הוראת בקשי ממך ממון כלומר ואם היתה כוונתי בעצם לרמוז שפתוח תפתח את ידך לי למה התחלתי בקושי אלא ודאי שאי אפשי בכבודך:

פסקה יד

ועתה הנני הולך וכו' הנה פסוק זה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו. ואמצעיתו לא ראשו ולא סופו. אך במה שכתבנו בסמוך יאמר הנה שתים הנה תלונותיך עלי. א' שלא הועלתיך נגד ישראל שהוא יושב ממלי ואדרבה ברכת ברך. שנית על בשורתי הרעה למואב שאמרתי יאכל גוים צריו שבכלל צריו הוא מואב. לכן הנני הולך לעמי ועל הא' איני יכול לעשות לך זולתי תת לך עצה כי לכה איעצך והוא עצת זמת בנות מואב המפורשת לפנים. ועל השנית שיאכל גוים צריו אל תחוש כי אשר יעשה לעמך הוא באחרית הימים ולא עתה בקרוב. ולהפיס דעתו יותר נשא משלו ויאמר אל תצר במעלות וברכת ישראל וגם לא במפלת מואב בידו באחרונה כי הנה מה שהנבאתי שהיה גדר נאם בלעם בנו בעור כמראה ראשונה בבמות בעל ואשר היה במדרגה נאם הגבר שתם העין בשניה ראש הפסגה ואשר בג' שהיה נאם שומע אמרי אל וכו' כמפורש למעלה הנה מה שאמרנו בטובות ההם הקרובות לא עתה:

ואשר אשורנו שאינו ראיה קלה רק ע"י הבטה בעצם שהוא אומה שירום מאגג מלכו וכו' ויאכל גוים צריו לא קרוב עד יכנע ישראל תחלה ודרך כוכב מיעקב היא נפילת משיח בן יוסף במלחמה שהיא כוכב מיעקב כי יעקב ויוסף לאחדים יחשבו או אומר מיעקב הוא למה שהשבטים הם שנים עשר כוכבים כמ"ש ז"ל כנגד י"ב מזלות אמר גם שאפרים אינו מהי"ב כ"א נצר משרשי יוסף שהוא הכוכב עם כל זה בבחינה היותו מיעקב כי הוא אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיה לי כוכב יקרא. ואח"כ קם שבט מישראל הוא שבט מיהודה משיח בן דוד ואמר על הבן דוד ישראל ולא יעקב הוא כי נפילת בן אפרים הוא לסבול עונות הנקראים בשם יעקב וקימת בן דוד הוא על קיום זכות ישראל ואז אחר כל זה הוא מה שומחץ פאתי מואב ולא צר צרתם כי לא מואב לבדו יפול כ"א גם כל הגוים וזהו וקרקר כל בני שת כי זה כל העולם שממנו הושתת

כאשר נשאר אך נח שהיא משת וצרת הכל נחמה היא בצד מה. ושמא תאמר עכ"ז כעת רעת מואב רבה כי הלא עשרה עממין נדר הוא יתברך לאברהם ולא ניתנו לישראל רק ז' עממין כי הג' נשארו עמון ומואב ושעיר היא אדום והלא לאדום על האחוה ישאירו בנחלתו ומואב ועמון יחריבו. לז"א אל תחוש כי הלא יהיה אדום ירשה כי לא יחניפו אותו וזה משני טעמים אחד כי יהיה ירשה שעיר אויביו שהוא מוכרח יפילו ישראל את שעיר כי הלא ישראל ואדום אי אפשר תהיה ממשלה לשניהם כאחד כ"א כשזה נופל זה קם ובאופן שכדי לקום ישראל היה צריך להפיל שעיר וז"א והיה ירשה שעיר שהיו אויביו כדי שאחרי כן וישראל עושה חיל שקימת ישראל תלויה במפלתו ואח"כ וירד אותו כוכב שדרך מן יעקב כי יקום אחרי נפלו וזהו וירד מיעקב ואז האביד שריד מעיר הוא שריד לבית עשו כי אמר הנביא יסחבום צעירי הצאן שהם ע"י זרע רחל והוא מז"ל על פ' עד אשר אבא אל אדוני שעירה:

פסקה כ

וירא את עמלק כו'. אמר הנה ראשית מה שנאמר שני גוים בבטנך שיפרדו וילחמו זה עם זה. כאומרו ולאום מלאם יאמץ. הנה הראשית שהתגר מלחמה עם אחיו הוא עשו הוא הגוי. הב' הוא עמלק. והיה ראוי יכלה קודם לשאר עמים ועם כל זה ואחריתו עדי אובד עדי יבא מי שיהיה אובד אותו שנאמר בו והאביד שריד הוא משיח בן אפרים עד יקום אחרי נפל וירד והאביד שריד שהוא המאביד שריד מעיר הרזכר שגם הוא נשאר ליאבד בידו בסוף אך לא מקודם. והוא הכתוב אצלינו במקומו כי בעוד עונות בישראל לא יפול על כן עד אחר נפילת משיח בו יוסף להתם שארית עונות ישראל לא יפול עמלק:

פסקה כא

וירא וכו' אמר כי יתרו בן מות היה בעצת פרעה אשר יעץ לו. אך הנה איתן וחזק מושבך עם. ישראל ומה גם למ"ש ז"ל שהיו מהם בלשכת הגזית וינצלו. אך עודך מעותד כי בדושנה של יריחו שניתן לך לשבח תשבה עם שבית ישראל בבלה או עם עשרת השבטים אך ושים בסלע קנך באהלים בסלעים כצווי יונדב בן רכב לבניו וכל זה למה כי אם יהיה נגזר לבער בגלות קין הוא קני הוא יתרו בגלות יהודה או ישראל עד מה שהוא שיעור מופלג כד"א מה רב טובך תשבך. ע"כ טוב טוב לך שים בסלע קנך ולא תשבה:

או בדרך אחרת איתן מושבך עם משה ותורתו שהוא מגן לך אך עצתי הוא כי ושים בסלע קנך הוא בבית המדרש שהוא סלע והר כמ"ש ז"ל על בין כתפיו שכן כאשר היו בלשכת הגזית שבהיות דירתך שם לא תשבה עם עשרת השבטים עד מה שהוא שבי מופלג כי אם עם יהודה שהוא שבעים שנה:

פסקה כג

וישא כו' אחר אומרו טובת הפורש מאלהי נכר כאומר על הקני איתן מושבך שכפר בע"ג עם היותו כומר לה ולא הניח ע"ג שלא עבדה וייטב לו ככל הכתוב. אמר עתה על הבלתי עושה כן כי אם שם לו אל מעצמו וזהו אוי מי האיש יחיה מחמת שומו אל ששם אל לו ולא עבד אל מי שהוא בראו ושברא כל העולמות כרצונו יתברך:

פרק כה

פסקה א

וישב ישראל כו' יתפרש בס"ד בפרשת פנחס על פסוק צרור את המדינים והכיתם אותם וכו':

פסקה י

וידבר ה' כו' פנחס בן אלעזר וכו'. ראוי לשית לב (א) כי הנה אומר לאמר יראה לבלי צורך שאם הוא לאמר לישראל הרי הוא אומר לכן אמור לבני ישראל שהוא שיאמר לישראל ואם כן אומר תחלה פנחס כו' אינו רק הודע למשה מה רב פועל אשר פעל ועשה פנחס ואומר אחרי כן לכן אמור אחר שזה כח מעשיו אמור לבני ישראל הנני נותן כו' וא"כ מלת לאמר מיותרת. (ב) מה נדע עתה שלא ידענו מאז אמר וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וא"כ איפה למה זה חזר להזכיר ייחוסו והנה ע"ד פרש"י ז"ל אפשר להשיב על ב' הקישיות האלו ולומר שהוא כי הנה רבו המתפרצים ואומרים הראיתם בן פוטי זה כו' כי מיחסים אותו אחר יתרו אך וידבר ה' אל משה ואמר לו לאמר פנחס כו' כלומר מה שראוי לאמר הוא פנחס בן אלעזר כו' ולא מה שאומרים לו בן פוטי ועוד נשית לב על זה בס"ד. (ג) ראוי לשית לב אל אומר השיב כו' מעל בני ישראל כי מלת מעל מיותר' והל"ל מבני ישראל. (ד) או' בקנאו את קנאתי כי הלא ירא' שלא פעל ועש' דבר רק שקנא קנאה והלא גם עשה מעשה והערה למות נפשו. (ה) מי לא ידע שע"י קנא קנאתו יתברך השיב את חמתו. (ו) אומר בתוכם שיראה כמיותר. (ז) אומר ולא כליתי כו' שהוא בכלל אומר השיב את חמתי כו'. (ח) אומר בקנאתי כי ידוע הוא כי מקנאתו יתברך היתה מה שהיה מכלה אותם. (ט) אומר לכן אמור למה אמר אמור ולא סמוך אל אומר למעלה לאמר. (י) ראה ענין השלום קשה כי אם הוא מה שאומר אחר כך למה הפרידה ולא עוד אלא שאומר והיתה שנראה שמוסיף ענין אחר שהוא שימוש הוי"ו. ואם הוא דבר בפני עצמו למה בשלום אמר הנני נותן ובכהונה אמר והיתה כו' כאלו הוא דבר נעשה מעצמו. והנה יראה מרז"ל שהוא שיהיה חי לעולם וההי"ד בריתי היתה אתו החיים והשלום ולפי דרכם קשה כי לא נזכר פה היום ואם בכלל שלום הוא באיזה דרך נכלל זה בזה. (יא) כי לא ימנע או זכותו יספיק גם לזרעו למה בתחלה לא כלל את

זרעו אתו כי אם אמר הנני נותן לו כו' שנראה לו לבדו ואם זכותו לא יספיק כי אם לו לבדו איך יאמר והיתה לו ולזרעו כו'. (יב) כי אחר שהוא נתכהן מה צריך לומר שגם זרעו יהיה לו כהונה ידוע היא. (יג) אומר תחת אשר קנא כו' כי הלא זה נאמר בפסוק הראשון. (יד) אומר ויכפר שאם הוא על הריגת זמרי הרי נאמר ואם הוא דבר אחר שבו כיפר על ישראל לא נמצא זה בכתובים:

והנה על הב' הערות הראשונות יתכן בא ללמדנו כמה מעלות העושה מצוה כי זולת זכותו גם כל עצמותו עם רוחו גויתו קונים איכות קדושה ונעשים בריה חדשה ברוב כח קדושה הנשפעת בו על ידי המצוה כי ע"כ סדרו לנו קדמונינו ברכת טוב לבית ישראל לברך על כל מצוה ולומר ברוך אתה וכו' אשר קדשנו במצותיו שהוא כי על ידי מצותיו יתברך אנו מתקדשים ומטהרים. ועל כן אבינו שבשמים רצה לזכות את ישראל בתת ה' לנו מספר מצות עשה כמספר רמ"ח איברינו למען בהם יגדל ויקדש גם החומר וכמאמר הכתוב כל עצמותי תאמרנה כמאמר רז"ל. ובזה נבא אל ביאור מקרא שכתוב למעלה וירא פנחס בן וכו ויקח רמח בידו והיא בשים לב אל אומרו וירא כי לא נזכר בכתוב מה ראה. ועוד היות רמח חסר וי"ו וידוע כי גם יש אם למסורת. והנה לכאורה יתכן יאמר כי הנה פנחס היה חושש פן יקרנו כחור שקנא במעשה העגל ויהרגוהו וגם שזכותו לא יחסר אם יהרג כי לא תבצר ממנו קדוש שם שמים אך יגדל הקצף על ישראל שיהיה בידם ג"ע וש"ד ומה גם מאיש כמוהו ולא יוכל יקום אך אמר וירא פנחס ומה ראה הוא הייתו בן אלעזר בן אהרן הכהן כי יש לו זכות אבות וגם ויקח רמח בידו הוא זכות אברהם שעולה רמ"ח לומר שגם הוא בקדשו ש"ש יצילהו ה' כאשר עשה לאברהם באור כשדים שלא מת וכן היה כי י"ב נסים עשה לו הוא יתברך להצילו כמז"ל:

או יאמר ע"פ ההקדמה שכתבנו כי העושה מצוה איכותו מתחדש וקונה קדושה עצמיית והיא במה שאמרו רז"ל לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי והוא כי בהולדו עדיין לא נמשח אביו לכהן נמצא שלא היה בן כהן עד שעל ידי קדוש ה' הלזה נתקדש ויהי ראוי לכהונה. ונבא אל הענין אמר וירא פנחס מה ראה הלא הוא היותו בן אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ולהיותו בן כהני' והוא לא יכהן חרפה הוא לו על כן יעצוהו כלייתיו לאמר הנה כל מצוה שאדם עושה מקדש בה האבר שבו נעשת. וע"ד זה אשר יעשה מצוה כוללת כל גופו ונפשו האם לא יתקדש כל עצמו עם רוחו גויתו ע"כ יאמר בלבו טוב לי אפגע ברשע הזה ואהרגנו ואשים נפשי בכפי ליהרג על קדוש ה' נמצא כי גוף ונפש מתקדשים כאחת ועל ידי שפע קדושה אשר יתקדש גופי ונפשי כזהב אצא הניתך תוך כור שיתעלה איכותי כן אתקדש ואהיה כבריה חדשה לשבח ואהיה ראוי ליכהן. וזהו

ויקח רומח בידו והוא שאומרה תורתינו הקדושה ראו נא כח מעשה פנחס כי דרך עושה מצוה לקדש בה האבר שנעשית בה אך הנה פנחס קדש כל אבריו ע"י עשות מצוה באבר אחד וזהו ויקח רמח בידו כי בידי שהוא אבר א' לקח כל הרמ"ח אברים לקיחה עצמיית והיא שע"י כן הערה למות נפשו ועם רוחו גויתו ונתקדש כלו. וע"כ להודיע הדבר הוא יתברך למשה בא ויאמר לאמר פנחס בן אלעזר כו' והוא לומר הנה לא בלבד ועשה כל עצמו בריה חדשה בשפע קדושה אשר השפיע על עצמו כ"א גם באביו וזקנו הוסיף אור זכות והוא אומר וידבר ה' אל משה ומה דבר אליו הלא הוא לאמר פנחס כו' לומר מה שראוי לאמר הוא פנחס כו' והוא כי הנה פנחס לא היה לא בן איש כהן ולא נכד איש כהן ולפי האמת בן אלעזר בן אהרן יקרא אך לא בן אלעזר בן אהרן הכהן כי הלא בהילדו לא היה כהן לא אביו ולא זקנו כי עדיין לא נמשחו. אמר הוא יתברך הנה ע"י מעשה זה מה שראוי לאמר הוא כי הוא בן אלעזר בן אהרן הכהן כאלו מטרם יולד פנחס היו אלעזר ואהרן כהנים כי בכלל ענין זה ב' דברים. א'. כי נעשה הוא בריה חדשה כאלו נולד אחרי המשח אביו וזקנו. ב'. כי גם אביו וזקנו ע"י זכות מעשה זה קנו איכות קדושה יתירה כאלו היתה כהונתם קדומה ונמשחו ימים רבים קודם כי אין ספ' ששלימות ושפע קדושה מתרבית בדבר. עוד יתכן בשיעור אומר וירא פנחס וכו'. וניישב לפי דרכנו אומר בקנאו את קנאתי כי הלא יקשה כי יותר מגדר קנאה עשה כי גם פעל ועשה נקמה כי ע"כ הוצרך רש"י ז"ל לומר בנקמו את נקמתי. אך הוא לומר כי לא המתין הוא יתברך להחשיבו בריה חדשה ולקבוע לו שכר עד עשותו הפעולה כ"א מאז שוירא פנחס את הדבר הרע ההוא ששת לבו לתקן מאז נקרא כן אלעזר בן אהרן הכהן שהחשיבו יתברך כאלו היה בן כהן מאז נולד. והודיע דבריו אלה הוא יתברך למשה באומר השיב את חמתי וכו' בקנאתי כו' לומר הנה אמרתי כי בן כהן יקרא לא בלבד מאז דקר את שניהם כי הלא הנה השיב את חמתי לא בלבד בעשותו הפועל כי אם בקנאו את קנאתי שהוא מאז קנא במחשב' בלבד:

עוד יתכן יאמר לאמר וכו'. והוא במה שנזכיר שני מאמרו רז"ל. א'. באומרם על פסוק הנה אהרן אחיך הלוי כי אמר לו הוא יתברך הנה היית הראוי להיות כהן ואהרן לוי ועתה ע"י סרבך בשליחות נהפך כי אתה תהיה הלוי והוא הכהן. עוד מז"ל על ענין העגל שאמרו כי היו אף וחימה מתוחים על ישראל ואמר משה להקב"ה סלק אתה האף ואני את החימה וכן הוא אומר משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית אך הקב"ה ביטל את האף כאומר קומה ה' באפף. ונבא אל הענין והוא כי אמר אלהים הנני בא להודיע כי את פנחס אתן כהונת עולם אשר השיב רמתי מהשחית והלא יתחמץ

לבב משה בשומעו כי יאמר הלא פנחס לא היה בן כהן ולא היתה הכהונה ראויה אליו וע"י השיבו חימה נתכהן ואני שמתחלה היתה הכהונה ראויה אלי למה לא נחכהנתי ע"י השיבו את חמתו יתברך מהשחית בעגל באומר לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. ע"כ מה עשה הוא יתברך תחלה פייס את משה ואח"כ הודיעו ענין הכהונה וז"א וידבר ה' מה שאל משה ראוי לאמר להיות נוגע אליו הדבר שהוא להפיס דעתו והוא פנחס בן אלעזר אני קורא אותו בן כהן כאמר כי כהן אחשיבהו והטעם הוא כי גם שאתה השבת חמתי מהשחית זה היה יותר והוא כי עתה כבר היתה על בני ישראל פועלת בפורענות כי כבר מתו כ"ד אלף איש וזהו מעל בני ישראל כי מעליהם ממש השיבה מה שאין כן אתה שעדיין לא הוחלה החימה להיות פועלת. ב'. שהערה למות נפשו וקדש ש"ש ברבים וז"א בקנאו את קנאתי בתוכם וכו' לכן אחר שסלקתי הקפדה מה ממך אמור הנני נותן כו'. והנה בספר הזוהר אמרו כי כאשר פרחה נשמתו של פנחס מפחד בני שמעון נכנסו בו ב' נשמות של נדב ואביהו ובזה יאמר וידבר ה' אל משה לאמר כלומר מה שראוי לאמר הוא כי פנחס כמו שהוא בן אלעזר ג"כ הוא בן אהרן הכהן וזהו בן אלעזר בן אהרן שהיא עתה מצד עצמו בן אלעזר ומצד נדב ואביהו בן אהרן וגם למעלה באומר וירא כו' יכוין כי מאז שנתן לבו וירא פנחס לקנא קראו ה' בן אלעזר בן אהרן על שם סופו כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ולבא אל יתר ההערות. יתכן כי בא לפרט כמה מעלות טובות הנמצאית באשר פעל יעשה פנחס. והוא כי לכל פועל יפעל האדם בעד אוהבו לגדור נדרו נסתכל בד' דברים. (א) מצירות ואיכית הפועל בעצמו. (ב) זמן העשותו שיעלה או ירד גדר המעשה כפי העת והזמן שבו נעשה. (ג) החריצות והשתדלות ואשר שם נפשו מנגד לעשות רצון אוהבו. (ד) הפרי הנמשך מהפועלה הוא. והעיד הוא יתברך כי ארבעתם שלמים הם בפנחס. א' כוח הפועל היה שהשיב את חמתי כי דבר גדול ורב הוא להשיב חמת מלכו של עולם. ועל זמן העשותו אמר מעל בני ישראל והוא כי הנה גדר השיב חמת מלך יהיה לפי גדרי החימה והוא כ"א לא נתפשט אש חמת ולגזור על אשר כעס עליו יקל להשיב לחמתו ויכבד יותר אם כבר יצא דבר מלכות מלפניו וגזר אומר לחרץ משפט מות לעיר ההוא או לאיש ההוא וכבד משניהם אם כבר התחילה פעולת גזרתו העשות. ואמר כי מלבד השיב פנחם חמת ה' אחר גזר דין גם היה זמן השיבו החימה אחר שהתחילה הפורענות להעשות והיתה מתוחה על בני ישראל ופועלת בם וזהו השיב את חמתי שהיה בזמן שהתחילה המגפה ומתו כ"ד אלף הרי בזה איכות הפועל שהוא השבת חמתי יתברך וזמן העשוהו אחר היותה על בני ישראל. וגם הג' ששם נפשו בכפו להשתדל לעבודת

קונו ועליה אמר בקנאו את קנאתי בתוכם והוא מה שאמרו ז"ל בסוף פרשת הקודמת שבקשו שבט שמעון להורגו לולא ה' שהיה לו וגם שאר ישראל היו אומרים הראיתם בן פוטי זה כו' שהיו שיניהם קהות נגדו ולולא חשבו שגם הוא נכנס לעשות כמעשה זמרי היו הורגים אותו ולא הניחוהו ליכנס הרי שהערה למות נפשו לעשות רצון קונו וזהו בקנאו את קנאתי בתוכם שבהיות הענין בתוך כל ישראל שהיו שם ?מים רבים לוחמים בעד זמרי לא שת לבו לזאת. וגם הד' שהוא הפרי שיצא ממנו הוא גדול שלא כליתי את בני ישראל בקנאתי בל יאמר אומר כי לו היה מועיל פנחס שלא יפקד איש מישראל יודע כי רב כחו ומאד גדלו מעשיו אמנם אחר מות כ"ד אלף מישראל אין ישועתה לו מתייחסת לגמרי לז"א ולא כליתי לומר אל תשיתו לב אל המתים במגפה כ"א אל כל המון ישראל אשר תמו לולא קנאתו כי זכות שארית פליטת כל ישראל מלכלות תלוי עליו וזהו ולא כליתי כו'. וזהו בעצמו רמז למעלה וידקור את שניהם כו' ויהיה המתים במגפה כ"ד אלף לומר שע"י מעשה פנחס היה מספר למתים ואלמלא זה גם את הכל היה מכלה ח"ו:

עוד אפשר אומרו השיב את חמתי כו'. לומר בל יעלה על לב איש לומר כי כל מעשה פנחס לא היה רק שהרג אחד מכלל מרובים שהיו חייבים מיתה בעת ההיא כי במיתתו לא נפטרו השאר באופן לא יגדל שכרו יותר מב"ד או שלוחיו הממותים אחד מבני המותה העוברים על דת משה וישראל. לז"א אל תאמר פנחס כו' המית או הכה את הרשע כי בזה לא יוגזם עניינו כאשר יאות אך גדר מעשה והראוי לומר הוא השיב את חמתי כו' שהוא דבר גדול להשיב חמתו יתברך. ושמא תאמר למה יערך בערך הגדול הזה מכל שאר ההורגים את חייבי מיתה לז"א בקנאו את קנאתי בתוכם שהוא על אשר קדש שמי ברבים בתוך כל בני ישראל שזהו תכלית גדר קדוש ה' כמ"ש הכתוב ונקדשתי בתוך בני ישראל ומה גם למה שאמרו ז"ל שלא נדבקים ישראל לפעור רק ויצמד ישראל שהיו קרובים לע"ג כקורבת הצמידים ע"י האשה כי נרפים הם באופן שעיקר העון היה חלול ה' אשר חללו בפרסום ולעומת זה בא פנחס ויקנא בתוכם שקדש ה' ברבים ע"כ ראוי יתייחס לאהרן הכהן ויכהן גם הוא. ועוד שלא כליתי כו' והוא כאשר נדקדק אומרו בקנאתי שיראה מיותר אך הוא לומר שקרה לו יתברך עם פנחס כמלך שכעס על בני ביתו וחמתו בערה בו ויקח רומח בידו והתחיל להרוג בהם ויקם אחד מהעומדים לפניו וחרבו שליפה בידו ויהרוג אחד ממכעיסי המלך ובראות המלך כי יש חש על כבודו ונוקם נקמתו השיב ידו מבלע וחמת המלך שככה בראות שיש חולה מהם על כבודו ותופס אומנות נקמתו מידו וכשוך חמתו אומר די לצרה ומתפייס באחד שהכה אוהבו

ואז בשוב חמת המלך אומר הנה שתים הנה טובותיו של אוהבי הלזה אחד אשר השיב חמתי. ב' כי לו הניח הנקמה בידי לא הייתי מתפייס עד כלית כל בני ביתי אף הבלתי חוטאים וכל אשר בידם למחות ולא מיחו ולא היה נשאר מהם מאומה ועתה בתופסו אומנותי הרוחתי שנשארו בחיים כל בני ביתי. וזה הדבר בעצמו היה בזה כי הקב"ה התחיל בקנאתו לנקום נקם וכאשר חש על כבודו יתברך פנחס אז שב חמתו יתברך ממנו וישב ידו ותעצר המגפה נמצא עשה שתי תועליות והזכירן הוא יתברך. א'. השיב את חמתי. ב'. שקנא את קנאתי ונטל אומנותי מידי והוא התועלת שהיה בתוכם שנשארו ישראל בחיים ובתוכם קנא קנאתי בהרג א' מהם וגדולה תועלתו כי לא הניחני בקנאתי שאנקים הנקם בעצמי כי הייתי מכלה הכל וזהו ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי אלי היתה הקנאה נשארה אלי אך בתופסו קנאתי והנחתיה אנכי בעבורו היה סיבה שנשארו עמי ישראל בחיים:

או יאמר בשים לב אל אומרו ולא כליתי כו' בקנאתי כי אומרו בקנאתי מיותרת. אך יאמר כמאמר ז"ל נעשו לו י"ב נסים. הנס הא'. דרכן לפרוש זה מזה והדביקן המלאך. הנס הב' סתם המלאך פיהם שלא יצווחו. הנס הג' כיוון את הרומח כנגד כו מפני הנוקרנין כדי שלא יהיו אומרים אף הוא נכנס ועשה צרכו. הד' האריך הברזל כדי שידקור את שניהם. הה' נתן כח בזרעו כדי שיגביה את שניהם. הו' נתן כח בעץ לסבול את שניהם. הז' לא נשמטו מן הזיין עמדו במקומן. הח' הפכן המלאך בראש הרומח כתקנן לראות קלונם לכל. הט' לא הטיפו דם שלא יטמא פנחס. הי' שומר הקב"ה רוחותיהן שלא ימותו ויטמא. הי"א הגביה המלאך את המשקוף כדי שיצאו שניהם בין כתפיו תלויין לעיני הכל. הי"ב כשיצא עמדו בני שבטו לפוגוע בו ירד המלאך ונגף. בהם כשראה פנחס שמבקש לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל וסלקן הה"ד ויעמוד פנחס ויפלל שהוא עושה הדין שנאמר ונתן בפלילים עכ"ל. הנה כי לולא י"ב נסים עשה ה' לא עשה פנחס מאומה ואיך תחזיק לו את כל הטובה ההוא לז"א כל אשר אחזיק לי טובה שהשיב את חמתי היה בקנאו את קנאתי ששת לבו לקדש ש"ש אף שהשאר עשיתי אנכי כי אין הקב"ה מבקש רק יגול האדם אליו דרכו ויבטח עליו והוא יעשה. ואל תתמה איך אעשה עיקר מהקנאה לבד שהרי הוא כנגד מה שהייתי מכלה שונאי ישראל שהרי לא בחרב ובחנית הייתי מכלה אותם כי אם בקנאתי לבד בלא שום פעולה ואם כן תבא קנאה כנגד קנאה וזהו ולא כליתי וכו'. ובמסורה הוכה ג' במקרא. אשר הוכה את המדינית. הוכה כעשב וייבש לבי. הוכה אפרים שרשם יבש. ויהיה עניינו מה שכתבנו על בקנאו וכו' שלא יאמר איש מה עשה פנחס לולא י"ב נסים שעשה הוא יתברך לא היה בא אל הפועל

מעשהו ואמרנו שהקדוש ברוך הוא לא הביט רק אל הקנאה. והנה מהשנים עשר נסים לא הזכיר הכתוב רק אחד שדקר את שניהם בערותיהם ומה זה היה שלא החשיב רק את זה. אמנם יתכן למה שעל ידי זה נצול משבט שמעון שקשה לינצל מבעלי בחירה שהיו כמה אלפים נצבים עליו להרגו ואמר בספר הזוהר שמאימתם פרחה נשמתו ונזדווגו לו נפשות נדב ואביהוא ונכנסו עמו והנה לולא זה לא היה ניצול כי הנה ארז"ל שנא הניחוהו ליכנס רק על אומרו לבני שמעון שגם הוא נכנס לעשות צרכו ואמרו שעל לא יאמרו שלם הוא עשה כמעשה זמרי ה' אנה לידו יכם במבושיהם למען יראו כי עודם בפעולתם אליהם ולכן אין ספק שזו עמדה לו להשת קם שלא ימיתיהו שלא יאמרו אולי עשית כאשר דברת בפיך שלעשות צרכך נכנסת על כן הזכיר הכתוב דבר זה מי"ב הנסים. ויתכן זה רמז המסורה שאמר אשר הוכה ולא אמר אשר הוכה פנחס רק כאלו הוכה מאליו שהיא על הנסים שעשה ה' שלולא זה לא בא אל הפועל וזהו בפירש הכתוב הב' לומר מה שנאמר אשר הוכה כאלו היה מאליו הוא על כי הנה הוכה כעשב על ידי י"ב נסים שעשה לו הוא יתברך כי הוכה כעשב בקלות נמרץ כמכה עשב מעשבי הארץ כי לא בחיל ולא בכח עשה רק כמכה עשב כי הכל עשה ה' בי"ב נסיו ואף על פי כן וייבש ליבו כמ"ש בספר הזוהר שפרחה נשמתו מפחד גואלי הדם לכן תיקן ה' שהוכה אפרים שהוכה במקום הפריה ורביה ולכן שרשם יבש ששורש זמרי בן סלוא שהיא שבט שמעון יבש מלקים עליו על ידי ראותם כי לא עש' מעשה זמרי כאשר כתבנו כי זה הי' העיקר:

פסקה יב

לכן אמור וכו' כנגד מה שפרסם וקדש שמי ברבים גם אתה אמור והודיע אשר החזקתי לו טובה וגם טוב שכרו. והנה ארז"ל כי שלום זה הוא חיים נצחיים כד"א בריתי היתה אתו החיים והשלום. והנה ראוי לשים לב למה יקרא לחיים שלום ואיך הוא מתייחס אל פעולתו. אך הוא כי הוא יתב' פרע לו מדה כנגד מדה אתה שמת שלום בין ישראל לאביהם שבשמים והחיית את כל ישראל לכן הנני נותן לך מתנה והוא את בריתי שלום שיהיה לך חיים של שלום. ולבא אל הענין נזכיר מאמר ז"ל מבואר אצלינו במקום אחר והוא במדרש שוחר טוב על פסוק כל הנשמה תהלל יה וז"ל נפשו של אדם עולה ויורדת תמיד לצאת ממנו אלא שרואה את הקב"ה שכל הארץ מלא כבודו וחוזרת לאחוריה כו' וקיצור ענין המפורש אצלנו שם היא כי למה שאין דבר שלא ישתוקק לשוב אל שורשו אשר נפרד ממנו ומה גם עתה הנפש אשר חוצבה מתחת כסא הכבוד ותתענג בדשן בהיכלי מלכו של עולם והיא ניתנה תוך חלאת טינוף חומר עכור הלא תקוץ בו ולילה ויומם לא תמיש מהתאוות תאוה צאת מתוך הפכת איכותה לשוב אל האלהים אשר

נתנה כי הן היא משוש דרכה. וזה מז"ל כי היא עולה ויורדת ומבקשת לצאת וכו' והוא כי במחשבה עולה ומהרהרת במה שלמעלה מקום שממנו חוצבה יורדת במחשבתה ומהרהרת בירידתה אשר ניתנה בבור טיט היון הלז וע"כ מבקשת לצאת לעלות אל שורשה וזה בכל נשימה ונשימה. כמפורש שם במאמר אלא שרואה את הקב"ה כי מלא כל הארץ כבודו וחוזר' והיא שאומרה דיו לעבד להיות כרבו וקל וחומר אם הוא יתברך שאין קצה לקדושתו על הארץ הכעורה כבודו מה גם עתה אנכי כי מה אני בערכו יתברך ועל כן מתנחמת וסובלת. והוא מאמרנו פרשת בחקתי על פסוק ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם כי הלא כמו זר נחשב ענין מאמר הכתוב הלזה כי הלא אחר כל היעודים הטובים והעצומים הנאמרים באמת מראש הפרשה באומר ונתתי גשמכם בעתם וכו' ונתתי שלום בארץ כו' ופניתי אליכם והפריתי אתכם וכו' ונתתי משכני בתוככם שהוא תכלית הדבקות והחבה האם היה עולה על לב שתגעל נפשו יתברך בנו והלא גם אחר כל הדברים הרעים הנאמרים כאשר נרבה לפשוע בפרשה ההיא הוא אומר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וכו' ואיך אחר גודל האהבה על צדקותינו היה עולה על לב שתגעל יתברך בנו שאומר ולא תגעל נפשי אתכם. ע"כ כתבנו שהענין הוא שאומר הוא יתברך הנה זאת אעשה לכם כי ונתתי משכני בתוככם כו' והוא לומר הנה אין ספק כי הנפש אשר נתתי בכם תמיד גועלת בכם ומבקשת לצאת לידבק אל שורשה היא השכינה כי טוב לה אז באומנה אתה מעתה באומר עכור ע"כ אעשה זאת לכם כי ונתתי משכני בתוככם וכו' והוא לומר הנה אין ספק כי הנפש אשר נתתי בכם אעשה משכן בכם שאשרה שכינתי בנפש אשר בקרבכם כענין ושכנתי בתוכם ועל ידי כן נפשי שהיא שלי אשר בקרבכם לא תגעל אתכם כי תבקש לצאת מכם כי הלא שרשה אשר היא מבקשת לידבק בו שם הוא ומה לה עוד אחרי זאת:

כלל הדברים כי גם אם אלף שנים יחיה האדם לא חיי שלום לפי האמת המה בעצם כי לא שלום בין נפשו וגופו לגמרי כי הלא בכל נשימה ונשימה היא מבקשת לצאת. אך הן לו הי' כאדם הראשון טרם יחטא כי היה חומרו זך ובהיר מתייחס להיות בסיס אל נשמה קדושה מאתו יתברך או כאשר היו ישראל על הר סיני שפסקה זוהמתן שעוד מעט אם עצרו כח לבלתי יחטאו עד קבלת הלוחות היה להם חירות ממלאך המות שיהיה חומרם נאות לקבל הנפש וכן לעתיד לבא באופן יתייחסו החיים ההם לחיים שלום כי שלום בין הנפש ובין הגוף מה שאין כן עתה. ונבוא אל הענין והוא כי אמר אלהים אם אמרתי הנני נותן לו את בריתי חיים הלא יובן כחיי כל האדם בהעדר שלום בין גופו ונפשו שבכל עת

מבקשת לצאת ולא יהיה ההפרש כי אם שיחיה לעד אך כחיי כל האדם על כן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והוא מקרא שכתוב בריתי היתה אתו החיים והשלום שהוא כי יהיה באופן יהיה שלום בין רוחו לגויתו כי יהיה זך חומרו. ומה מתקו בזה מאמרם ז"ל האומרים על פסוק ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו ולא נאמר ותצפנם שהיא כי הא' היה פנחס והיה רוחני ונתכסה מעיניהם ולולא היה זך גם גופו לא היה יכול להתכסות ומה גם אחר עלותו בסערה השמימה שנגמר יותר זכוך חומרו עד גדר היות המלביש שמתלבש בו מאז ממנו שודאי שלום רב בין רוחו לגויתו כי זך היה גם הוא כמדובר. ובזה ינעם שנותו יתברך את טעמו וקרא אל החיים שלום כי הוא העיקר. מה שאין חיים משוללים שלום אשר לכל האדם יקראו חיים אמתיים לפי האמת:

פסקה יג

והיתה לו ולזרעו אחריו וכו'. אמר כי הנה דרך המלך שמלבד השכר הראוי לאשר הפליא לעשות לעבודתו וישם את נפשו מנגד נותן לו עוד מתנת חנם יותר על שכרו שזוכה מאליו חלף עבודתו כן היה בפנחס שאמר הקב"ה הנני נותן לו מתנה את בריתי שהוא שלום מלבד מה שזוכה מאליו חלף עבודתו. וזהו והיתה לו כאלו מאליו הוא תחת אשר קנא וכו' מדה כנגד מדה על אשר קנא שהוא ההתקוממות לנקום נקם על הקנאה ההיא יכהן הוא. ועל אשר כיפר על בני ישראל במציאות הנקמה שבה כיפר על בני ישראל שהם רבים כנגד זה ג"כ יזכו רבים יוצאי ירכו לכפר תמיד בכהונתם על בני ישראל:

או יאמר מה שאני נותן לו לבדו הוא את בריתי שלום. אך מה שאני משתפו עם זרעו הוא והיתה לו וכו' שהיא הכהונה. ומה שאתן לו לבדו השלום הוא תחת אשר קנא לאלהיו ידמה בזה אליו שיהיה לו שלום וחי לעולם וכנגד מה שהטיב לישראל שכיפר עליהם גם אני אטיב את זרעו עמו:

פסקה יד

ושם איש ישראל וכו'. אומר איש ישראל יראה מיותר שהל"ל ושם המוכה. וגם אומרו אשר הכה את המדינית הוא מיותר כמו שלא אמר באשה אשר הוכתה את הישראל. וגם מה טעם ייחסו פה. אך כיוון לומר ולהודיע הפרש בין המקדש שם שמים למחללו ברבים. כי פנחס שהיו קורין אותו בן פוטי זכה להתייחס אל כהונת אהרן ולהשתוות אליו וזה שמתחלה היה איש ישראל שהוא חשוב כמ"ש ז"ל שכל איש או אנשים שבמקרא לשון חשיבות כד"א בחר לנו אנשים ונתת לאמתך זרע אנשים ואמר כי שם איש ישראל שהיה חשוב וגדול בישראל ועתה בהגיעו להיות מוכה על ידי מעשיו נשתוה את המדינית עד מ"ש ז"ל לשכב אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בעוה"ב וזהו ושם איש ישראל כשגרם עונו יהיה מוכה אשר הוכה את המדינית שהושוה

אליה כי שכב אצלה להיות עמה בשווי בשני עולמות. או גם שהוכה ומת מיתה משונה לא ינכה עונו מלהיות דבק אל המדינית וזהו אשר הוכה עם כל זה את המדינית והוא זמרי בו סלוא ולא נייחסהו עד דור ג' או ד' כאשר בצדיקים. ולהגדיל הדופי אמר נשיא בית אב לשמעוני שלא עשה מעשה אבותיו כי שמעון קנא על הזונות והרג עיר שכם וזה נתפרץ בזנות וז"א לשמעוני ולא לשמעון לרמז כי שם יה עדות לישראל שלא היה בהם זימה והיו"ד כנגד האיש והה"א כנגד האשה כי באיש יש יו"ד ובאשה ה"א. ורמז פה היו"ד לומר שבני שבטו היו מקודשים וזה פרץ וזהו היו"ד יתירה לרמז את זכוריהם או שעל פי הדקדוק הלמ"ד בפת"ח הוא כאומרו להשמעוני והרי כאלו יש גם ה"א:

או יהיה שיעור הכתובים ללמד דעת את העם ואת כל עם בני ישראל למען הודיעם איכה יעבדו את ה' וישליכו את גיום אחרי נפשם וזה וזה יתקיים בידם הפך ההולך אחר הנאות גופם שישליך נפשו אחרי גוו וזה וזה יחפרו ויעבדו ובזה משריש את ישראל בשורש האמונה וקדושת ה' כי רב הוא והוא עיקר גדול בעיקרי הדת לשים לאל את גופו נגד עבוד את ה'. ואשר לא ישית לבו לזאת לבלתי החשיב חייו והערות למות נפשו על קדוש ה' במה נחשב יהידותו. ותשר שת לבו לבלתי החשיב גופו על דבר כבוד שמו יתברך בשתים יתחתן לומר אם אמותה הפעם על קדוש ה' שאהרג ולא אעבור א' ממצות ה' אשר לא תעשנה ירח מנחה וברוך ה' אשר העלני על רצון מזבחו קרבן לה'. ומה חשך משחור עין אדם אשר לא עשה כדבר הזה ועבר ולא נהרג כי על העדר צער קטון או על הנאת חומרו שעה קלה אובד גופו ונפשו בעולם הזה ובעולם הבא ולא דעת ולא תבונה לאמר כי טוב סחרם מסחר כסף ומחרוץ כי הלא אם יפתוהו חטאים לעבור דת איכה יאמרו לו או עבור או תהרג והלא ישמעו אזניו מה שפיהם מדבר שיעבור ויאבד נפשו או יהרוג את גופו. כי את נפשו לא יכלו להרוג ואם כן איפה מי בער לא ידע להבין ולהשכיל כי טוב הוא להניח גופו חרש את חרשי אדמה ולקנות הנפש החצובה מתחת כסא הכבוד. איככה אוכל יראה אבדן מרגניתא דלית לה טימי חלק אלוה ממעל על הנאת עפר מן האדמה הנאת שעה כי לא לעולם יחיה גם כי לא יהרג עתה. ויהיה גופו כלה ונשמתו נשרפת והן זאת היתה על לב חנניה מישאל ועזריה במסור נפשם על קדושת ה' כמאמר נבוכדנצר עליהם באומרו יהבי נשמהון די לא יפלחון כו' כמשבח יופי דעתם לומר אל יחשדם שומע לומר כי הן עתה שנצולו יוכלו להתפאר אך אם אכלם אש הכבשן מה היתה הנאתם והלא לא יבצר מהם כי יסתכנו. כי לא כן היא כי אדרבה היה שכל טוב כי הלא לו חטאו אבדו נפשם ועתה אם אכלתם האש הגדול ההוא לא היו מוסרים רק את גופם וזהו אומר ויהבו נשמהון כו' לומר כי לא נתנו לשרוף רק את הגופים אך נפשותם

קיימות תהיינה. וכענין מאמר הנביא באומר על הבאים לאמר את איש ישראל יעבור ואל יהרוגו אמר אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה שחפצים להכניע לאבד נפשך אך אתה בחרתה באבד הגוף ולקיים הנפש. וזהו ותשימי כארץ גווך כי הם בקשו להכניע הנפש ואתה מסרת הגוף והן כל זה הוא גם כי לא יחיה בקדשו שם שמים כי רב מאד זכותו כענין הרוגי מלוכה. ומה גם אם יצילהו ה' כאשר עשה לאברהם ולחנניה מישאל ועזריה כי אז יירש שני עולמות שיזכה ויחיה בעולם הזה ובעולם הבא. ועל הדרך הזה במשליכים נפשם אחרי גופם שלהנאת גופם ישליכו את נפשם מנגד ויעברו על דת כי גם יחיה בעולם לא יבצר ממנו אבדו גוף ונפש אחרי מותו שיהיה גופו כלה ונשמתו נשרפת. כי אם יש יראנו יתברך גם אבדן גופו בעולם הזה להורות גם העתיד לעיני הכל כאשר עשה לזמרי בן סלוא שהן הראנו את גופו מדוקר נותש בחימה יתר על כל הרעה העת דה לגופו ונפשו באותו העולם. כלל הדברים כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולהקנות להם שורש אמונה שלמה להשליך גוום אחרי נפשם ולא יהפכו. והנה לפניהם כמו רגע עדים נאמנים אשר עיניהם ראו ולא זר. את פנחם שהערה למות גופו ביד בני שמעון העומדים על דם נשיאם ולא שת לבו על גופו כי אם נפשו וזה וזה נתקיים בידו וניתן לו החיים והשלום. וגם הפכו כי הנה לעיניהם זמרי הלך להנאת גופו וזה וזה נאבדו ממנו. וזה שורש אמת גם למקדש ש"ש ומת. ולמחלל ויחיה פה. כי ילמד סתום מן המפורש כי הכל מתוקן אחרי מותם. וזה מאמרו יתברך אל משה הנה פנחס בן אלעזר כו' קנא קנאתי בתוכם שהוא כי שם חייו מנגד כי הי' בתוכם אשר שם בני שמעון כמ"ש ז"ל איש חרבו על ירכו לנקום דם נשיאם והיה לעשות מצוה שלא כליתי וכו' לכן אמור והכריז שורש זה לעיני כל ישראל ואמור להם כי על שלא החשיב גופו בשביל נפשו הנני נותן לו את בריתי שלום שיחיה גופו ונפשו שהוא עיקר גדול באמונה שידעו ישראל כמה גדול כח המקדש שם שמים שעל בלתי החשיבו את גופו קונה גם שניהם ולא לעצמו בלבד כי אם כל זרעו הוא מטיב כי והיתה לו ולזרעו כו'. וההפך במחלל שם שמים והולך אחר הנאת גופו כי ישכל את שניהם יום אחד כי הלא ושם איש ישראל שהוא לשון חשיבות ואבד גופו בעולם הזה ונפשו בעולם הבא וזהו אשר הוכה שהוא כי אבוד בעולם הזה גופו וגם נפשו בעולם הבא כי הלא הוא עם המדינית באותו העולם כי את כמו עם כד"א משחיתם את הארץ וכמוהו אין מספר כמדובר למעלה שמקושרת נפשו עם נפשה בגיהנם והוא מאמר יוסף לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בעולם הבא:

פסקה טו

ושם האשה המוכה וכו'. הנה אומרו יחס האשה יראה לבלי צורך. כי אם הוא להודיע שהיתה בת מלך ואביה מסרה לזנות להחטיא. יותר היה צודקת הודעה זו למעלה בסוף פרשת הקודמת. וגם אומרו במדין הוא שנראה כמודיענו היותו במדין ומה צורך להודעה זו כלל. ואחשוב יהיה להורות הפרש פגם העון שפוגם בהיות החטא ישראל אף בעוה"ז שיורד מרום רקיע עד תהומא דארעא מה שאין כן במדין שחשיבותו טרם יחטאו כחשיבותו אחר כך. שהוא כמשל השמן הטוב היורד על בגדי משי ורקמה שימאסו בהם בעיני הכל כי משחתם בהם מום בם משא"כ בעירוני הלובש כתנות עור או סנדל כל אדם כי אף אם שמן תורק עליהם כמים הנגרים לא יגרע ערכם ואדרבא היא ישביחם ויצהיבם כי לא חובל עיר מפני שמן. כן הדבר הזה הישראלי הקדוש נכנס בטומאת עונו אשר יחטא בו. משא"כ במדין אף אם שר או גדול היה כי טמא נזרו וכתרו ולא יטמאנו העין כי מין במינו היה. משא"כ בישראל כי אף כל איש ישראל ימאסו באחיהם החוטא יהיה שפל ומאוס בעיניהם. וזהו שאחר אומרו מה שגרע מכבוד זמרי והושוה אל המדינית אמר כי אך האשה המוכה לא ירדה מיחוסה לא היא ולא אביה שמסרה ולא נגרעה מעלתו וז"א המדינית כו' ראש אומות בית אב כו' במדין הוא כלומר עדיין במדין הוא ראש אומות כמעלתו אז מעלתו עתה אחר מעשה בתו על ידו וזהי ראש אומות במדין הוא. או יאמ' בדר' זה ויתיישב יותר אומרו במדין הוא. שהוא אחר אומרו שאביה ראש אומות כלומר שלא פגם במעלתו שעדין הוא ראש חמשת מלכי מדין כמ"ש שהיה הוא ראש החמשה מלכים וזהו ראש אומות וקשה על זה שהרי הכתוב מנאו שלישי את אוי ואת רקם ואת צור לז"א במדין הוא כלומר מה שהוא ראש אומות שהיא ראש לחמשה מלכים במדין הוא אך לא בעיניו יתברך כי התורה מגנהו על מוסרו ותתו את בתו להזנותה כמ"ש ז"ל שעל כן מנאו יתברך שלישי אך לא בעיני מדין כי ראש אומות בית אב במדין הוא:

פסקה טז

וידבר ה' וכו' לומר הנה לפנינו לשלם גמול טוב לפנחס וגמול רע למדינים. והנה הגמול טוב לפנחס אשר בידכם לעשות אעשנו אני לבדי ולא אעשה אותו על הנוגע אל כבודי שעשה נקמה בעוברי רצוני וסיבב שיוסרו כל השאר מלעשות כמותו להכעיסני כ"א מה שראוי לו לאמר הוא פנחס וכו' השיב את חמתי מעל בני ישראל שלא אמיתם. ולא כליתי לכן אמור כלו' לכן על טעם זה שהוא על שלא כליתי מבני ישראל אמור שאני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו וכו' על אשר קנא ולא על הנוגע אלי בעצם כ"א שויכפר על בני ישראל אך אינני אומר שכל שאטיב לו הוא על הנוגע אל כבודי

שהרג את מכעיסני ושעשה בל ישובו להכעיסני. וסיים שבח פנחס שלא חש אל היות המוכה נשיא בית אב ואל היות היא בת ראש אומות שיקומו עלי גואלי דמיהן. וכהתימו ענותנותו הרב הזה אמר הנה אני עשיתי את שלי שלא עשיתי עיקר רק מהנוגע אליכם. גם אתם בבואכם לנקום נקמת המדינים עשו את שלכם ולא תעשו על דמכם שהיסבו להמית בכם כ"א וידבר ה' אל משה מה שראו לאמור צרור וכו' אך לא על הנוגע על צרתכם רק על דבר כבוד ה' כי באו להחטיאכם את ה' כ"א מה שוהכיתם אותם הוא על כי צוררים הם לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי אשר דברה שלהחטיא את השלמים באה במצות אביה וגם שהיה ביום המגפה לא תעשו אתם הדבר על אשר מתו במגפה רק על דבר וסיבת פעור שעשו שתגעו בכבודי. כי כאשר אני עשיתי את שלי גם אתם עשו את שלכם. והנה עדין היה אפשר יתחמץ לבבם באומרם כי ממוצא דברו יראה כי לא כבדה מאד צרת ישראל לפניו ית' כי על כן לא אמר לישראל שיעשו על שני הדברים רק על דבר כבוד שמו ית'. על כן עשה פרשה פתוחה אחר אומרו ויהי אחרי המגפה עם היותו בחצי הפסוק לומר כי הקודם שהוא אשר צוה ית' לא יחוש על צרת עצמם אשר מתו במגפה לא אמרו הוא ית' רק אחרי מופלג ולא סמוך אל המגפה שהיתה שעת חימום עד נתקררה דעתם. ומה שהוא פסוק א' הוא כי גם חוזר אל הענין שלא צוה יתברך עליו עד אחרי המגפה שהוא מופלג ויהיה הטעם פן יחרדו בשומעם באומרם הנה עדיין לא הטהרנו מן המגפה וימנו אותנו שהוא דבר הגורם נגף על כן אמר שגם צווי זה היה אחרי מופלג ושיעור הכתוב ויהי אחרי המגפה שהוא מופלג ממנה אז וידבר ה' וכו' לאמר להם שאו את ראש וכו' כי אז ראוי לאומרו לא מקודם. והנה לשית לב אל צורך המנין אשר צוה ה' באומרו שאו את ראש. עוד נתעורר על פי דרכינו אל אומרו. וידבר משה ואלעזר וכו' בערבות מואב על ירדן ירחו לאמר כי למה בצותו ית' אותם לאמר לא אמר באיזה מקום היה ובדברם הם לישראל אומר שהיה בערבות וכו'. ועוד המקום האמור פה הוא השיטים עצמו או מקום אחר אם הוא מקום אחר למה לא הוזכרה הנסיעה ועוד שא"כ למה לא נזכר שיטים במנין המסעות במקומות. ואם הכל הוא מקום אחד למה משנה שמותם וגם למה הודיענו שדברו לישראל בערבות וכו' ידוע הוא כי שם היו: ועוד אומרו לאמר כי הוא בלתי צודק כלל כי אינו לאמר לזולת: ועוד אומרו מבן עשרים וכו' כאשר צוה ה' את משה וכו' היוצאים מארץ מצרים מי לא ידע שהוא כאשר צוה ה' ושבני ישראל הם היוצאים מארץ מצרים ומה צורך לאומרו פה. ועל פי דרכנו נאמר עוד דרך שני על פתיחת פרשה באמצע הפסוק. והנה יש מרבותינו אומרים והביא רש"י ז"ל כי כאשר בצאת ישראל ממצרים מסר הקב"ה את ישראל ביד משה במספר כך כשבא משה

למוסרם ביד יהושע מסרם במספר. ויהיה הענין למען הזהיר את רועה ישראל ישית לבו ועיניו להדריכם בדרך ישרה באופן שלא יחטאו וימותו אנשים מהם על העדר מנהיג ומוכיח על כן מסר הוא יתברך למשה במספר כאומר אליו ראה והביטה המספר הלז השמר פן ואל יפגע בם מדת הדין ויחסר מגינם על העדר הישרה הראויה. ועל דבר זה משה מסרם ליהושע ולפי זה מה שצירף הוא את חברת אלעזר עם משה והיה ראוי לא יהיה כי אם יהושע. יהיה כי לבלי יתחמץ לב משה כי על ידי מסירה וראות יהושע פנים בפנים הוא כמזכיר לו יום המיתה ומוסר לו צאן מרעיתו בידו. על כן מפני כבודו נתן הוא ית' את אלעזר במקומו. כי גם את יהושע צוה הוא ית' ואמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכו' על פיו יצא וכו'. ועדיין צריך לתת טעם למה מיהר הוא ית' למנותם כעת ולא ימתין עוד סמוך לסילוק מרע"ה ד' או ה' ימים על כן אחשבה כי עוד היו שני טעמים. א'. כי הלא אשר ארז"ל שהיה בלב גויי הארץ כי היה בלתי אפשר לייחס את ישראל יוצאי מצרים יוצאי ירכו לבית אבותם באומרם אם בהם שלטו בנשותיהם לא כ"ש והוצרך הוא ית' לומר בצאתם ממצרים כי כלם היו לבית אבותם כמפורש אצלינו פ' במדבר סיני. והנה עתה ע"י מעשי השטים שמתו מישראל כ"ד אלף יש אשר נטמאו בזמה הלא יעוררו משנתם אשר חשבו מאז על בנות ישראל ששלטו בם הגוים באמת באמור הנה יוכיח סופם על תחלתם כי שטופי זמה המה ומי יודע כי ככה עשו איש את אשת רעהו בהיותם במצרים ואיך יהיו לבית אבותם כל איש מהם. על כן תכף למעשה הרע הזה בא הוא ית' ומנאם וישם את שם י"ה על כל משפחותם באומרו החנוכי הפלואי וכן בכל משפחות ישראל למען יהיה שם י"ה על כל משפחות לומר שמי זה עדות הוא לישראל שלא היה בהם פסול כאשר נבאר לפנים בס"ד. עוד טעם בני והוא מאמרנו פ' כי תשא על אשר צוה הוא ית' אחרי מות אשר נפלו בעגל שהוא כי גם שבעשרה מישראל יש שכינה ביניהם אינו דומה השראתה כשהם מאה או אלף כי ברובם תרבה זכותם. ועל דבר זה כל המספרים עולים במעלות עד ס' רבוא כי אז תופלג קדושתם הפלא ופלא עד גדר שנתחייב לברך עליהם ברוך חכם הרזים. כי בכללותם נמצאו כל בחינות חלקי התורה כי מספר זה הוא לעומת ס' רבוא כתות עליונים אשר נפשות משתלשלות מהם ועל כן בהתאחדם יתאחדו למעלה כל הבחינות עליונות ויגדל השפע עד אין קצה כנודע ליודעים חן. ועל כן אשריהם ישראל בהגיעם אל הסך ההוא. ועל כן כאשר שמחו ישראל בצאתם ממצרים כי היו ס' רבוא היו מתעצבים אחר אשר חסרו הנופלים בעגל באומר אולי לא נשארנו הסך הנזכר על כן צוה ית' אז למנותם למען ידעו ישראל כי עודם ס' רבוא כאשר בתחלה וקדושתם גדולה כאשר דקדקנו זה שם בכתובים בס"ד. ועל הדרך

הזה פה אחרי מות כ"ד אלף מלבד המתים על צרות ראשונות אפשר ידאגו ישראל לאמור אולי נהרסו מהסך הנזכר אשר היה בהם ואבדו גדר השראת שכינה השורה על כן רצה הקב"ה למנותם למען יראו וידעו כי עוד מספר ההוא בישראל באשר נמצאו שש מאות אלף ואלף נמצא כי שלשה טעמים בדבר. (א) למוסרם מרועה אל רועה במספר. (ב) למען העיד בהם כי כלם לבית אבותם יתייחסו באמת. (ג) למען ידע כי עדיין ס' רבוא המה וגדר השראת קדושת שכינה כאשר בתחלה לא זזה מהם. והן אמת כ"א לא היה רק הטעם הראשון לא היה צריך תכיפות אל מעשה שטים ואפי' על הטעם השלישי אך על השני אין להתמהמה לסלק חשד מעל ישראל כי הוא דבר גדול שאפי' ישראל בינם לבינם לא ימנע מהם מלהרהר בדבר כראותם המעשה הרע הזה אך לעומת זה יש עכוב אל התכיפות כי יתחמץ לב בני ישראל באומרם הנה עדיין לא הטהרנו מהמגפה זו ותמנו אותנו כי המנין הוא גורם נגף על כן מה עשה הוא ית'. למעו זאת לא קירב התכיפות וזהו ויהי אחרי המגפה והיא כמו שכתבנו כי ג' תיבות אלה סמוכות אל הקודם ואל מה שאחריו לסמוך אל הקודם נעשה פרשה פתוחה ולסמוך אל ענין המספר שאחריו לא נגמר הפסוק. והוא כי על מה שאמר למעלה שאין הקב"ה עושה עיקר ממיתתם על כן לא היה תכף כ"א ויהי אחרי המגפה שהוא מופלג והוא מחמת המגפה שהוא נראה שלא היה חש הוא ית' בעצם על אשר מתו במגפה. אך ההפלגה אי אפשר להיות הרבה כו' הלא היה טעם את שהוא על ענין המייחס לבית אבותם וזהו שלא עשה סוף פסוק אחר הגימ"ל תיבות לומר כי עם היות אחרי מופלג צריך תכיפות וזהו:

פסקה יז

צרור את המדינים כו'. ראוי לשים לב. (א) מה הוא הכפל הזה צרור והכיתם. (ב) כי הלא עיקר הרעה היתה ע"י בנות מואב כמקרא שכתוב וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן ולא נזכרו מדינית רק בכזבי בת צור ולמה יניח העיקר. (ג) אומרו כי צוררים הם לכם כו' מהו אומרו לכם זה פעמים. (ד) אומרו בנכליהם כי לא מצינו התנכלות במדינים ואדרבא ארז"ל במדרש רבה כי היו בנות מואב עושות בערמה וז"ל עשו להן קלעים והושיבו בהם זונות ובידיהם כל כלי חמדה והיתה זקנה יושבת מבחוץ ומשמרת לילדה שהיתה לפנים מן החנות כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק זקנה אומרת לו בחור אי אתה רוצה כלי פשתן שבא מבית שאן והיתה מראה לו ואומרת לו הכנס לפני' ותראה חפצים נאים הזקנה אומרות לו ביותר וילדה בפחות מכאן ואילך אומרת לו ילדה אתה כבן בית שב ברור לעצמך וצרצור יין מונח אצלה ועדיין לא נאסר יין של גוים ונערה יוצאת מקושטת

ומבושמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו טול לך כלי זה חנם הלא כלנו בני איש אחד בני תרח אבי אברהם אין אתם רוצים לאכול מזבחותינו ומבשולינו הרי לך עגלים ותרנגולים שחטם כמצותיכם ואכלו מיד משקהו היין ובוער בו השטן והיה נשטה אחריה שנאמר זנות ויין ותירוש יקח לב. הנה כי אדרבא בנות מואב היו המתנכלות. (ה) למה הוצרך להודיע למה יכו אותם שהוא על דבר פעור הרי בפירוש נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל. (ו) אומרו ועל דבר כזבי כו' שהרי בכלל מדינים היא. ועוד כי נהפך הוא כי מי יתן והיה לכל א' מהן כאשר היה לה וכן יאבדו כל אויבי ה' ואיך כמוסיף על כל אשמתם אומר שהוא על דבר מה שהוכתה כזבי כו'. (ז) אומרו ביום המגפה למה נאמר ומה גם שאינו מעלה או מוריד היות הדבר ביום ההוא מבזולתו. (ח) למה חזר ואומר על דבר פעור הרי נאמר. (ט) אומרו ויהי אחרי המגפה שאם הכונה לומר שאחרי המגפה היה מה שהוא יתברך אמר למשה שאו את ראש וכו' למה הפסיק בפרשה באמצע הדבר וטרם סוף הפסוק. ואם חוזר למעלה לומר כי בפסוקים הקודמים האמור היה אחרי המגפה היה ראוי יגמר שם הפסוק. (י) מה ענין המנין הזה עתה. שיראה לבלי צורך: והנה לבא אל הענין נבאר שני כתובים הבאים כא' להודיע זאת רעתם כי מה שנתחייבו ישראל שבאיתו הדור כליה מה היה והוא אומרם וישב ישראל בשטים כו' ותקראן לעם כו' ויצמד כו'. והוא בהעיר בהם. (א) בהחילו בישראל באומר וישב ישראל ושנה את טעמו ואומר ויחל העם כו' ותקראן לעם וכו' ויאכל העם כו' ואח"כ חוזר אל שם ישראל ואומר ויצמד ישראל כו' ויחר אף ה' בישראל. (ב) שאם אלהי נכר אשר עבדו היה פעור למה הסתירו תחלה ואמר סתם וישתחוו לאלהיהן ולא אמר פעור ואח"כ כלאחר יד מזכירו ויאמר ויצמד ישראל לבעל פעור ולא עוד אלא שבאומר אלהיהן יורה על מינים רבים ופעור הוא מין אחד. (ג) כי תחלה מכבד הדבר ואומר ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן שהיא עבירה בעצם ואח"כ אומר ויצמד שארז"ל שהיו רפויים בדבר כצמיד על יד האשה שהם רפויים קצת וע"פ דרכנו נשית לב אל מקרא שכתוב פ' מטות באומר הן הנה היו לבני ישראל על דבר פעור כו' כי הלא כמו זר נחשב לייחס עון השטים אל בנות מדין ולא אל בנות מואב כמפורש בכתוב ויחל העם לזנות אל בנות מואב:

אמנם אומר כי הנה בעם בני ישראל יש שני סוגים. (א) הבלתי כשרי' המון עם אשר בשם עם יכונה. (ב) הכשרים כל אשר בשם ישראל יכונה. והנה בבאים להטעות את ישראל בזמה וע"ז גם המה היו שנים. א' בנות מואב. ב' בנות מדין. והנה גם שהצד השוה שבשתי אומות אלו היה להחטיא את ישראל ועכ"ז לא ראי זה כראי זה. כי הנה מואב לא

הבחינו רק להחטיא דרך כלל את כל הפושט ידו. ליטול כשר או בלתי כשר כל דכפין ייתי וייכול מזבחי אלהיהן וישתחו לאלהיהן משום בנותיהן. אך לא כן דרך מדין רק לטמא את הקדשים כי כל ישעם וכל חפצם לטמא את הקדשים ולהחטיא את הכשרים. נוסף עליהם צור אבי האשה הנרצחה שמעט בעיניו כי ישחית את כללות הכשרים כ"א גם עד משה ואלעזר בקש לשלוח יד בצוותו את בתו לא תזדווג רק אך במשה או באלעזר כמז"ל. ועל כן בנות מדין עשו בערמה אמרו אם אמרנו לטובים שבישראל אשר עליהם נפרוש מצודה יעבדו אלהים אחרים מכל האלהים אשר לעמים משום חיבת ביאה לא ישימו אלינו לב באומרם כי האם ימירו את כבודם חלילה בהבלי נכר על כן נועצו יחדו לבלתי קחת אתם כ"א בעל פעור כי עתה באמור להם הסך את רגליך על פני אלהי מדין וקנח בחוטמו כי היא מלאכה נמבזה ואכרתה ברית עמך לשכב אצלך להיות עמך יאמר נא ישראל מה העבודה הזאת וקיא קלון על כבודה וצדקה תחשב לי כי שמתיה למוחראית למען כחש אלהותם ויעשו כן להצליחו וכמקרה הנזכר בגמ' מההוא גברא דראה ע"ג וטינף על פניה וקינח בחוטמו ויצא יצוא ומתפאר לאמר כזאת וכזאת עשיתי לבזותה ויען א' מעובדיה אשר נמצא שם ויאמר מהעולם לא עבדה איש ככל משפט עבודתה כאיש הזה. גם המה קרה למו בימים ההם כי אמרו בלבם הלא חרפה היא לה ולא עון לנו בגלל הדבר הזה ועל כן בערו ויכסלו. הנה תחבולה זאת עשו אנשי מדין. אך בנות מואב לא שתו מגמת פניהם רק עבוד אלהים אחרים מאלהי העמים אלילים באומרם כי אש אהבת כלולותם תבער בם ולא ישגיח מע"ג לע"ג וכן היה. ובזה יבואו כל הכתובים על נכון. והוא וישב ישראל בשטים הם הכשרים הנקראים בשם ישראל. אך לא שלחו בעולתה ידיהם עם בנות מואב כ"א הנקראים בשם עם וזהו ויחל העם לזנות את בנות מואב כלומר אך בכל אלה לא היה בהם מהנקראים ישראל הנזכר. והטעם כי הלא לא היו נשמעות אם לא בהאכיל אותם תחלה מזבחי אלהיהן והשתחוות להן וזה לא יעשו הכשרים הנקראים בשם ישראל וזהו ותקראן כו' לומר תדע למה ויחל העם לזנות את בנות מואב העם ולא הנקראים ישראל הלא הוא כי הלא טרם ישמעו להן ותקראן לעם כו' ויאכל העם וישתחו משא"כ ישראל הכשרים כי רע עליהם המעשה והטעם הוא למה שהיו אלהיהן וזהו אומר לאלהיהן הן אלהות הנהוגים להם אשר לא פעור המה. אך מה שיצמד ישראל אשר בשם ישראל יכונה הוא לבעל פעור כי נכריה עבודתו בעיניהם ויהיו כמתעבים בעיניהם ולא כעובדים אך לא לבם הלך לעובדם וזה מאמר ז"ל ויצמד ישראל שהיו רפוים בעבודתו כצמיד הרפוי ביד האשה ועל ידי כן נמשכו אחר אהבת נשים. ומי עשה התנכלות הלז להפיל את הנקראים ישראל בנות מדין

והוא מפורש בתורה במקרא שכתוב הן הנה היו לבני ישראל על דבר פעור כו' לומר כי מואב לא היו לישראל רק לעם. ואיך יוכלו לנקראים ישראל הלא הוא על דבר המיוחד לפעור שנתבזה עבודתו בעיניהם. וזה מאמרו יתברך פרשת ואתחנן לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי כו' ולא תגרעו ממנו כו' וסמיך ליה כי עיניכם הרואות את כל אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש כו' כי הנה יראה בלתי מתקשר. אך יאמר לא תלכו במצות ה' למראה עיניכם ושפיטת שכלכם להוסיף ולגרוע כי תאמרו דרך משל למה לא נוסיף בברכת כהנים יוסיף ה' עליכם ככם כו' או פרשה יתירה בתפילין וכן לא תגרעו במה שיראה לכם שאינכם פוגמין כענין שלמה באומר אני ארבה ולא אסור וההיקש בזה לפי שכליכם. כי הלא עיניכם הרואות אשר עשה ה' לבעל פעור אשר לפי דעתיכם שראוי לתת יתֿ לכם ברכה כי טומאתם את שקוץ אלהיהם בפעור על פני עצמכם ועל כל זה ראיתם כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. הוי אומר כי אין לאיש להתנהג בתורת ה' ומצותיו אחר שכלו כ"א לבטל את דעתו אצל דעת אלהים כי אל דעות ה' ואין לנו לנטות כחוט השערה מכל אשר יצוה כי היא האמת והצדק. הנה ישראל טעו בחשבם כי לא עובדים יקראו כי חרפה היא לה. אך למה שהיא עבודתה בייחוד וכך הוא זה לה ככל יתר עבודות כבוד לזולתה על כן ויחר אף ה' בישראל להורות כי יותר קשה לפניו יתברך עון קל מהכשרים מעון חמור ממנו של שאר ההמון. כי אף שהעם אכלו מזיבחי מתים וישתחוו לאלהיהם לא חרה אפו יתֿ עד אשר ראה כי ויצמד ישראל לבעל פעור כי חטאו הכשרים כמדובר בו ויחר אף וכו'. ובחינת עבודה זרה זו בייחוד להחטיא את הכשרים מישראל לא היה רק במדין בהתנכלות פעור כאמור. והנה הדבר הזה אשר כתבנו כי יותר קשה עד מאד לפניו יתֿ עון הכשרים להאשים את מחטיאם ומפילם מהמחטיא את המון העם הוא הדבר הזה אשר דבר הוא יתֿ פה באומר צרור את המדינים והכיתם אותם לומר הלא צויתי אתכם אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה והנני מהפך הדבר במדין ואומר לעומת אשר אמרתי אל תצר את מואב הנני אומר כי לא כן מדין כ"א צרור את המדינים ולעומת אומרי במואב ואל תתגר בם מלחמה שהוא להכות נפש אני אומר במדין והכיתם אותם. והלא תאמרו למה נעשה כדבר הזה והלא בנות מואב החלו ברעה והפליגו להרשיע כמאמר הכתוב ויחל העם לזנות את בנות מואב ותקראן וכו' ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן ולמה תעשה עיקר ממדין. אל תתמהו כי הלא הטעם הוא כי צוררים הם לכם לומר אינו דומה המחטיא את הבלתי כשרים למחטיא את הכשרים הנקראי' ישראל בתחבולותם וזה אומר כי צוררים הם לכם הנקראים ישראל אשר אני מייחד דבורי בכם כי לכם הצירו ולא לעם כבנות

מואב שלא החטיאו רק אל הנקראים בשם עם בלבד. ואך המדינים החטיאו את הכשרים הלא הוא בנכליהם אשר נכלו לכם כי לכם עשו תחבולה להחטיא אתכם. ובמה יהיה זה ההתנכלות הלא הוא על דבר פעור כי להיות דבר המיוחד לפעור עבודה של חרפה ללכוד אתכם בה כתוא מכמר מה שאין כן מואב כי לא לכדו ברשתם כ"א לנקראים עם שהם הבלתי כשרים כמדובר. ועוד טעם שני והוא דבר כזבי וכו' ולבארו נדקדק למה חזר ואמר על דבר פעור. ולומר שהיה ביום המגפה. אך הוא לומר איך מסרו אותה למיתה להכשיל את ישראל על דבר פעור. כי אין ספק כי בהיות ביום המגפה הנוגפת בעם. ויראו אותה מכשלה להבעיר אש המגפה יותר. כלא יחסרו אשר נגע אלהים בלבם ויכנה מכת מות כאשר היה. ולא שתו לבם לזאת כ"כ גדלה תאותם להחטיא את ישראל. וזה ועל דבר כזבי בת נשיא מדין המוכה שמסרוה למות בהיותה בת נשיא מדין בהיותה ביום המגפה שהיה הדעת נוטה שיכנה כאשר כתבנו שהיה זה על דבר פעור ולא קודם עון פעור כאשר עדן לא היה רק עון אלהות מואב שעדיין לא חטאו הנקראים ישראל עד יום פעור שאז היה יום המגפה למות ביום ההוא שבא להוסיף קצף ע"י פעור גם הוא כ"כ היו להוסיף לחטיא את ישראל והשליכו נפש אחותם מנגד. וע"כ נקום ינקם עם כזה שכל כך שמו מגמתם להחטיא את ישראל: והנכון יאמר ועל דבר וכו'. על דרך מאמרם ז"ל על פסוק על דבר שרי אשת אברם שהוא על דבור שרי שהיה המלאך שואל לה האכה את פרעה היא אומרה הכה וזהו על דבר שרי שהוא על דבר פיה. על דרך זה זה יאמר פה ועל דבר כזבי כו' והוא במה שידענו מאמרם ז"ל כי מצות אביה עליה שלא תזדקק רק למשה או לאלעזר שעל כן מיאנה ליזקק לזמרי עד שאמר לה אני גדול מהם שהם מלוי ואני נשיא משבט שמעון. ובזה יאמר הנה עוד טעם גדול לאבד את המדינים כי הלא דברה מצות אביה שתטמא את היותר קדושים משה ואלעזר וזהו ועל דבר כזבי שהיא אשה דברה כי מצות אביה עליה שלא תודיע רק למשה או לאלעזר הכהן כי נתנו עיניהם לטמא את קדשי הקדשים. ושיעור הכתוב כי לא את המון העם בקשו לטמא רק לכם לאשר בשם ישראל יכונה ולא עוד כי אם ועל דבר כזבי אשר דברה שהוא לטמא את הקדושים מהכל כי אף על זה פקחו עיניהם. ועל כן על עם אשר כזה תתנקם נפשו. ונמצא ברז"ל שאמרו שבזכות רות העתידה לצאת ממואב נצול עמה ואפשר נרמז זה במה שהזכיר האשה המוכה וייחוסה ואח"כ צרור את המדינים וכו' על דבר האשה המוכה. לומר. ראו עתה מה גרמה אשה א' רעה וההפך בטובה. כי זאת המדינית ע"י רשעתה אף שהוכתה צוה ה' צרור את המדינים על דבר האשה הנרצחת משא"כ במואב כי בעד אשה שאפילו שעדיין לא נולדת נצולו: עוד כיון באומרו כי צוררים הם לכם וכו'.

והוא כי רצה הקב"ה ללמדנו דעת הלא הוא כי כאשר נצר צרת איש אשר חטא על הנפש ובחטאו מת לא נעשה עיקר אבל כבד על מיתתו כי אם על עונו אשר טמא את נפשו ויכריתנה. וההיקש בזה על אשר החטיאנו וסיבב על מיתת קצת העם לא נטור איבתו על הנוגע אל מיתתם כ"א על הנוגע אל העוותו על דרך מאמרם ז"ל כי גדול כים שברך המחטיא את האדם מההורגו בחרב והוא כי זה הרג את נפשו וזה את גופו. כי הלא את אדום האומר פן בחרב אצא לקראתך ואת מצרים האומר אריק חרבי תורישמו ידי אמר אלהים לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי. ואת המחטיא צוה להרוג כענין צרור את המדינים. וזה יהיה ענין הכתוב הנה לפניכם שתים רעות אשר עשה לכם מדין. א'. אשר החטיאו אתכם. ב'. אשר הוסב מיתת כ"ד אלף מישראל והלא צויתי צרור את המדינים וכו' לנקום נקם. אל תשיתו לבבכם לעשות נקמה על מיתת אשר מתו מאתכם בסבתם רק על צרות העון. וזהו כי צוררים וכו' לומר אשר אמרתי צרור וכו' לא על צרת המות רק על צרת העון כי צוררים הם לכם בנכליהם כו' על דבר פעור הוא מה שאמרתי צרור שהוא על העון וגם על מה שרצו עוד להחטיא גם אל היותר קדושים אשר בארץ המה שהוא ועל דבר כזבי בת צור המוכה שהיה דבר פיה כי באה להזדווג למשה או לאלעזר כאמור בסמוך. כי גם שהוכתה אשר ערב אל לב אביה לדבר על פיה לא נמחק ונקום ינקם ועתה פירש יותר כל כוונתו באומר ביום המגפה על דבר פעור לומר כי גם שהיה זה ביום המגפה אל תשיתו לב אל המתים במגפה לצרור את המדינים על מיתתם רק על דבר פעור אשר החטיאו אתכם. ובזה יתיישב אומר מיד ויהי אחרי המגפה שהוא סוף ההפסקה שמורה שהוא נמשך אל הקודם ג"כ והוא כי הנה עיקר כוונת הכתוב לומר שאחר המגפה רצה הקב"ה למנותן אלא שהפסיק בחצי הפסוק ללמדנו כי גם הוא ענין אל הקודם שהאמירה גם הוא היה אחרי המגפה. ויהיה כי לבל יאמר נא ישראל נקלה מיתתנו לפניו ית' שלא החשיב את המגפה להנקם עליה מהגורמים מיתתנו רק על שהחטיאום. על כן צוה הקב"ה זה מיד עודם בחמימות צרת המגפ' עד עבר זמן ונתקררה דעתם וזהו ויהי אחרי המגפה כי אחרי מופלג ואמר שהיה זה שאמר אחר קצת זמן ולא סמוך אליה ועדיין לא יבצר מהיות ג"כ סמוך אל מה שאחריו כי אינו סוף פסוק ויהיה ויהי אחרי המגפה חוזר אל מה שלמעלה ולמטה שהכל היא אחרי המגפה. או יהיה שיעור הענין. בשים לב אל אומרו לאמר בתחלת הפרשה אחר היותו עתיד לו' לכן אמור וכו' מלבד הדרכים שכתבנו למעלה וגם אל לאמר האמור פה. והוא כי אבינו אב הרחמן כרוב רחמיו מלמדנו להועיל תורה ומוסר הלא הוא כ"א נגע זר בכבוד ראובן ושמעון ובא ראובן להשיב גמול עושה הרעה יחוש על כבוד שמעון ולא על כבוד עצמו ובבא

ליד שמעון להשיב גם הוא גמולו יעשה את שלו כי יחוש על כבוד ראובן ולא על של עצמו. כי בזה הוא ית' חפץ כענין כל המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. והלימוד הנאה הזה לימדנו הוא ית' ברוב ענותנותו. והוא כי הלא מדינים נגעו בכבודו ית' להעביר את ישראל על תורתו ית' וגם סיבבו מיתת ישראל וכן באשר עשה פנחס יש שתי הבחינות כבוד ה' ותועלת ישראל שהשיב החימה מעליהם אמר הוא ית' מה שראוי לי היא לחוש על צרת ישראל ומה שראוי לישראל הוא לחוש על דבר כבוד שמו ית' וזה מאמרו:

פרק כו

פסקה א

ויאמר ה' אל משה וכו' מה שראוי לאמר הוא שאו את ראש וכו' לבית אבותם. כי אין ראוי לאחר דבר זה. על כן מה עשו משה ואלעזר גם שנאמר להם בשיטים אחרי שהוא מופלג בצד מה הוסיפו עוד דבר שני שלהסיר יותר מלבם דאגת המגפה מפני מספר. והוא כי לא עודם במקום אשר היתה המגפה הגידו דבר המנין כ"א אחר שנוי מקום בל תהיה זכרון המגפה עדיין בעצם נגד פניהם. וזהו וידבר משה ואלעזר הכהן אותם בערבות מואב. אך לא בחלק ערבות מואב הנקרא שטים שהוא רחוק מעל יד הירדן כ"א בערבות מואב בחלק שהוא על ירדן ירחו כי ספור הדבור שם ראוי לאמר דבר זה בעת שאין מתי המגפה מונחי' לפניהם בשיטים. ולא נאמר ויסעו ויחנו על כי גם השיטים מערבות מואב הוא אלא שאינו על ירדן ירחו. ועתה בא וביאר מי הכריח החשבון ולא נמנע מפני החששה הנזכר ואמר ג' טעמים הנאמרים באמת. האחד. כי כאשר בצאת ישראל ממצרים ומסרם הקב"ה למשה מנאם כן גם עתה במוסרו אותם לרועה א' וז"א מבן עשרים שנה ומעלה תדע למה היה זה כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים כלומר כאשר היה אז שהיה כדי למוסרם לרוע' אחר. ועוד טעם שני והוא לשים שם י"ה על משפחה להעיד עליהם שהם לבית אבותם וזהו החילו בני ראובן וכו' לחנוך משפחת החנוכי וכו' עד תום כל המספר שמשים את שם י"ה על כל משפחה כנודע והוא הטעם השני. וכהתימו לשום את שמו יתברך על כלם אמר הטעם השלישי שהוא למען ידעו כי עדיין מספר קדושת ס' רבוא עודנו בישראל וזה אומר אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף וכו': או שיעור הענין כי הוא יתברך עושה עיקר מהטעם השני שהזכרנו. והוא אומרו שאו את ראש וכו' לבית אבותם שהוא לבית אבותם. אלא שעל פי דרכם וידבר משה ואלעזר כו' על ירדן יריחו לאמר כי שם ראוי לאומרו כמדובר. ושמא תאמרו אם כן איפה למה תמנה אותם מבני עשרים שיורה אשר המה לבית אבותם

לא אשר לא הגיעו לכלל עשרים לזה אומר שתי טענות. א'. כי מה שהמנין הוא מבן עשרים שנה ומעלה אינו על שלא יתייחסו לבית אבותם אלא מהסך ההיא ומעלה כי אם כדי להיות המנין כאשר היה לצאתם ממצרים וזהו כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים אך לא אשר לא הגיעו לכלל עשרים. אך לפי האמת גם כל הקטנים אין בהם פסול והראיה להסיר מלב אשר יבא להרהר בכך כי הנני בא להעיד על כלם גדולים וקטנים שכלם לבית אבותם והוא כי הנה ראובן וכו' חנוך וכו' משפחת החנוכי כי בכל משפחה אני שם את שם י"ה עדות לישראל בכל משפחה ומשפחה כי בזה אני כולל את זרע ישראל משפחה ומשפחה גדולים וקטנים כי כלם זרע אמת. עם הוסיף עוד טעם שלישית באומרו אלה פקודי בני ישראל וכו' כמפורש בקודם: עוד יתכן כיון באומרו מבן עשרים וכו' פן בראותם המנין הזה עתה מבן עשרים שהם הראויים לצבא המלחמה יחשבו ישראל שהיה המנין הזה כל יוצא צבא בישראל מבן עשרים כי כלם יצטרכו למלחמת מדין והעתידות כי יצטרכו אל זרועם יושיע לזה. על כן עד מקום הכניסה המתינו לומר מבן עשרים וכו' כל זה אינו על המלחמות רק כאשר צוה ה' אל היוצאים שלא היו מפני קרב ומלחמה רק להכניסם ביד יהושע. אך המלחמה ה' ילחם להם ועל כן לא אמרו לישראל כל יוצא צבא:

ובני פלוא אליאב וכו' ראוי לשית לב (א) איך על אליאב לבדו אמר בני לשון רבים והוא באחד. (ב) אומרו דתן ואבירם הוא דתן ואבירם מי לא ידע שהם המה. (ג) אומרו הוא ולא אמר הם דתן ואבירם. (ד) למה הודיע אלהים אותנו שהיו קריאי העדה ושהצו על משה ואהרן ושהצו בעדת קרח ושהיה בהצותם על ה' וכל סיפור ענין קרח שפצתה הארץ את פיה ותבלע אותם ואת קרח ושהיה במות העדה גם מי הם העדה אשר מתו ואם הם אשר החל הנגף בהם באומרו אתם המיתם את עם ה' איך אומר אחרי כן באכול האש שהיה תחלה ועוד כי לא היה ענין דתן ואבירם במות העדה כי אם מקודם. ומה ענין אומרו ויהיו לנס. ועוד למה הודיענו כי בני קרח לא מתו ובמקומו לא הזכירם:

ויתכן הורה כי הבן הכשר. לרבים יחשב לאביו. אך הבנים הבלתי הגונים גם אם רבים יהיו ליחיד יחשבו. וזה אומר ובני פלוא אליאב אף אם יהיה ליחיד יאמר עליו בני. אמנם ובני אליאב אמר הוא דתן ואבירם כי אף ששנים המה יאמר עליהם הוא דתן ואבירם כי לאחד יחשבו כי הרעו מעלליהם וירדו לארץ תחת היותם קריאי מועד. וז"ש קריאי העדה אשר וכו' לומר כי ממעלתם זו באשר הצו וכו' ירדו ברוע בחירתם שפתחה הארץ את פיה והיה בריב לא להם וזה אומר בעדת קרח. ולא היה על הראות בעיניהם כי הדין עם קרח רק בהצותם על ה'. והראיה שידם היתה במעל ראשונה ולא שנראה להם שהיה

הדין עם קרח ובתום לבב חטאו שהרי הם הנבלעים תחלה קודם לקרח וז"א ותבלע אותם ואת קרח. וכן היה כמ"ש ז"ל כי קרח ממקריבי הקטרת היה וטרם תבלענו הארץ נשרף תחלה ואחרי כך נבלע. אמנם דתן ואבירם נבלעו מיד בעודם היה קרח נשרף. ועוד ראיה שגם חטאתם לא היה רק שנראה קשה הדבר בעיניהם אלא שכוונו להכעיס שהרי הארץ בלעה אותם במות העדה ואלו חטאם היה דומה לחטא העדה שאמרו אתם המיתם את עם ה' שהי' בתום לבבם כמפורש למעלה שטעו ועל פי טעותם חטאו חטאה גדולה היה להם למות במגפה כהם. ולא להבלע וזה ותבלע וכו' במות העדה. ושמא תאמר משם ראיה כי קשה היה לעדה מיתתם של דתן ואבירם וע"כ שמו פניהם לצעוק ולומר אתם המיתם וכו' ובזה יראה מרע"ה חס ושלום כאדם שהכביד עליהם עונש בתפלתו לז"א באכול האש וכו' לומר כי מות העדה נמשכה באכול האש כו' שעליהם נכמרו רחמיהם שהיה דבר מבהיל והיו לנס לעיני הכל כי כשרים היו וראשי סנהדראות. לא על דתן ואבירם כי המה הרשיעו והקשו לדבר ולומר על ה' ועל משיחו. וכן נראה מוכרח למעלה בפרשת קרח שעל הר"ן אנשים אמרו העדה אתם המיתם וכו' וכתבנוהו שם בס"ד:

או יאמר והיו לנס ע"ד פרש"י ז"ל שהיו לנס לאות מרי יהיה שעל ידי הרקועי פחים אשר על ידם היו לנס לזכרון בל יקרב איש זר על ידי זה אמרו העדה אתם המיתם באומרם כי לולא היו כשרים לא צוה ה' יעשה ממחתיתם צפוי למזבח וזהו במות העדה על דבר החמשים ומאתים במה שראו שהיו לנס על ידי הרקועי פחים. ועדיין היה אפשר לומר כי אין דברי ריבותם בעצם מרוע לבם רק שבצד מה היה מקום לקרח לריב עם משה והיה קשה מיתתם על כי אוי לרשע ואוי לשכנו ונדבק להם משכנותם בדגלים כנודע ואם כן אין לתלות הסרחון בהם בהחלט. לזה אמר ובני קרח לא מתו לומר כי הרי אין לך יותר שכנים אל קרח אביהם מבניו ועם כל זה על טוב בחירתם לא מתו ואם כן גם בדתן ואבירם אין לתלות עונש רק על רוע בחירת עצמם כי מעשיו יתברך האמת והצדק לתת לאיש כמעשהו בלי שום פניה זולתה. והנה רז"ל אמרו כאשר הזכרנו למעלה כי זה שנאמר החנוכי הפלואי וכו' הוא שם י"ה שהוא עדות לישראל שכלם בני אביהם המה ולא שלטו מצריים בנשותיהם שהיו אומרים האומות אפשר בעצמם שלטו בנשותיהם לא שלטו ע"כ הטיל הקב"ה שם זה עדות עליהם. ותהיה הוראה זו הנה ולא כשמנאום ביציאת מצרים מפני כי עתה אירע ענין השטים ויהיה לאומות פתחון פה לומר ולאמת חשדם באומרם שישראל גם הם שטופים בזמה על כן רמז זה פה. ובזה אפשר שעל כן אמר הוא דתן ואבירם והוא כי הנה אשתו של דתן נכשלה במצרים והיא שלומית בת דברי שבא עליה המצרי אשר הכה משה ויצא ממנו הנוקב את ה' וגם היא לא מלבה

נעשתה התועבה רק שהמצרי היה נוגש על שוטרי ישראל ודתן היה מהשוטרי' ויקם הנוגש בעוד לילה לקרוא לדתן וכאשר הוציאו מהבית חזר ונכנס ואנס אשתו כמ"ש ז"ל והנה מזה המקום היה פתחון פה לומר לפחות כי בני דתן כלם היו פגומים וע"כ המיתו ה' ואת כל זרעו להוציאם מהעולם כי בני זנונים המה שאלמלא כן לא היה נבלע עם קרח כי לא היה מסייעו רק בחשבו שהדין עמו ולא היה ממקריבי הקטרת ואם כן למה לא היה כעדת שאמרו אתם המיתם וכו' שגם הם היתה תלונתם בחשבם שהיה להם קצת טענה ומתו הם ולא נשיהם וטפם אך דתן מתו אשתו ובניו כי זה הוראה על האמור. ע"כ בא הכתוב לאמר הוא דתן ואבירם כי יחד היו שניהם כאחת בהדרגתם שהיו תחלה קריאי עדה וברשעתם וברעתם ובענשם גרמו מיתת דתן עם גרי ביתו הוא מהטעם הנזכר. ואל תדמה אותם לאומרים המיתם את עם ה' וגם שגם המה הצו על משה ואהרן כי הלא אנו הצו בהצותם על ה' דאל"כ למה נשתוה אליו אבירם והלא לא נמצא פסול רק באשת דתן ונתייחדו במותם. וגם שתראה שאשר הצו היה על משה ועל אהרן ולא המריב עם אנשים רשומים יחייב בכרת זרעו ועוד שהיו בעדת קרח מכלל העדה וכלם הצו על משה ואהרן כהם ולא קרה לכל הזולת כמותם לכלוי זרע אפילו לר"ן אנשים ומה גם לעדה שהם מתו מיתת עצמם. אל תתמה. כי דע איפה כי דתן ואבירם לא ידמו לשאר כי לא על משה ואהרן הצו בעצם רק במקרה כי עקרם הי' להצות על ה' ואגב הצו גם במשה וזהו אשר הצו על משה ועל אהרן הנה היה בהצותם על ה' בעצם ועל כן ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת קרח לבדם. והיה במות העדה מיתת עצמם במגפה. ומה בין אלו לאלו מצד עצמם אלא שהעדה הצו על משה ואהרן ואלו על משה ועל ה' ועל כן לקו גם זרעם. ושמא תאמר שגם העדה יחשבו כמרובים על ה' חלילה כי ראו ההשגחה ואמרו אתם המיתם לזה אמר כו' באכול האש כו' ואע"פ כן ויהיו לנס לבל יקרב איש זר כלומר שעל כן חשבו העדה כי לא להיותם רשעים היה להם כן כי אם להיות לנס לייסר בם את זולתם וחשבו שחטאו לתומם ואל תאמר שדתן כלוי בניו היה על פסולם ומה שמת אבירם וזרעו היה על היותו אחיו ודבק מאוד עם קרח כי הלא במות העדה מיתת עצמם באכול האש את הר"ן איש כלומר ולא נשיהם וטפם שנמנאו כאן ג' סוגי מיתות ואע"פ כן ובני קרח לא מתו אפילו שום מיתה ואין שכן וקרוב נקרח יותר מבניו ועם כל זה לא מתו ומה גם עתה אבירם וזהו ובני קרח לא מתו עם שהיו קרובים ושכנים לקרח והצילם ה'. ואם כן ודאי שדתן ואבירם בחטאם מתו אך אף אשתו של דתן לא היתה פרוצה לחוש על בניה זולתי בן המצרי העולה מזה כי כל בני ישראל היו מתייחסים לאבותיהם בלי שום פסול חלילה:

והנה ראוי לשים לב במקראי קודש המנין הזה מה זה השינוי כי בכל השבטים מטיל שם י"ה בכל משפחה באומרו החנוכי כו' אך לא בשם ראש השבט שאינו אומר הגדי המנשי וכיוצא בזה ומה נשתנו ראובן שמעון וזבולון שאומר בהם הראובני השמעוני הזבולוני.
ועוד כי הנה בימנה אומר משפחת הימנה ואינו אומר הימני והנה הטעם הוא מפני ששם י"ה הוא בימנה מבלי יאמר הימני והנה עדיין יקשה שגם הימנה לא יאמר כי אם לימנה משפחת ימנה כי כבר שם יה הוא בו מניה וביה. והנה לזה נשים שכל והבין במז"ל כי היו האומות אומרים אפשר בעצמם שלטו המצריים ובנשותיהן לא שלטו ואיך ישראל הם לבית אבותם על כן הקב"ה הכתיב שם י"ה בכל משפחה שנא' החנוכי הפלואי וכו' כי שם י"ה הוא עדות לישראל שלא נטמאו והנה ראוי לדעת מה ענין שם זה מכל השמות שזה עדות לישראל מכל השאר ואיך הוא העדות הזה שמעיד השם ההוא. ואחשבה בשום לב אל פסוק שממנו למדו שהוא שבטי יה עדות לישראל שאם כן היה לו לומר עד לישראל ולא עדות:
ועוד שלא על שהשם ההוא מעיד עליהם ראוי יקראו שבטי השם ההוא לומר שבטי י"ה מלייחסם לשם זולתו:
אך הנה ידוע אומרם ז"ל כי באיש יש י' של שם ובאשה ה"א כשהם עושים רצונו של מקום ומה גם בענין האישות שכינה שרויה ביניהם ואם לאו נוטל הקב"ה אותיות שמו יתברך מהם ונשאר אש ואש. והנה לו היו נשי בני ישראל שטופות בזמה וילדיהם בני זנונים חלילה כדברי האומות לא היה שם זה מצוי בהמה בתולדתם. אך אמנם לא כן היה רק תמיד היה שמו יתברך דבק בהם אף גם בעת הולדתם כמ"ש ז"ל על ומספר את רובע ישראל שהיה כו' ואם כן זה יורה פה שלא היתה טומאת זמה חלילה כלל בהם וזה אומר שבטי יה עדות לישראל שהם ראוי שיקראו שבטי י"ה כי בשיתוף שם זה היתה הולדת השבטים ויתכן יקראו על זה שבטי יה שהוא היותם עשויים על ידי שיתוף שם זה הוא עדות לישראל ויהי' העדות כי אמר הקב"ה בתורתו הנה המשפחות משפחות השבטים כלם נעשו על ידי היות בכל א' שם זה. ואלו היו שטופי זמה היו היו"ד שבאיש והה"א שבאשה מסתלקות מהן. ומאשר אני כותב שם י"ה בכל משפחה תדעו שלא נסתלקו מהם. ושמא תאמר מה יסכון זה לאומות העולם שלא יאמינו זה. לזה מסיים הכתוב אשר שקראם שבטי יה שהוא שבטים עשיים בשם יה ואמר עדות לישראל כלומר שלא חש הוא יתב' רק להיות זה עדות לישראל בל יחושו על הדבר כי אין אנו אחראין לכופרים. ומה שאמרו ז"ל מפני שהיו האומות אומרים על עצמם שלטו וכו' אין הכוונה שיחוש הוא יתברך על האומות כי אם שלא ידבק ביד ישראל

מאומה מהחששה ההיא בשומעם מאמר האומות. והכתיב העדות הלז בתורתו יתברך עדות לישראל בשומו שם י"ה על כל משפחה. והנה אין ספק כי לא על חנם רמז הוא יתברך דבר זה מהופך שהה"א קודמת אל היו"ד אך אחשוב להורות כי רב זהירות הנשים אשר היה להם במצרים על דבר זה יותר כי הנה על כן שמו פניהם במצרים במראות הצובאות וברחוץ בעליהן להביא ליד תאוה ליזקק להן מאימתן פן יפלו תחת מצריים וגם בעגל ארז"ל שנעלו דלתיתיהן גם מבעליהן באומרם כי כופרים היו בל יטמאו בהם עד אשר נתקן הדבר. וכן בכל הדברים הרעים שנמצא בזנות הזכרים כענין בנות מואב ומדין לא נמצא כאלה בנשים כי לא אחת מהן יצאת מן השורה ואפילו הא' שהיתה במצרים ופרסמה הכתוב היתה אנוסה מהנוגש כמשאז"ל. על כן להיות הה"א של הנשים יותר מתוקנות מהיו"ד של האנשים לכך הקדימה יתברך אל היו"ד לומר החנוכי הפלואי וכו' שנרמז שם י"ה בקדימת הה"א ליו"ד ובזה מצאנו ראינו טוב טעם אל אומרו לימנה משפחת הימנה כי הלא מהטעם שלא אמר הימני על כי מעצמו יש השם בימנה מטעם זה גם כן היה יכול לומר משפחת ימנה אך הוא למען המצא תמצא ה"א קודמת ליו"ד מן הטעם הנזכר. והנה אין ספק כי אשר יטנו לבו להרהר אחר טינוף זמה אם היתה בישראל לא ימצא בשום אחיזה להרהר בו כאשר בראובן על הוראת תחלתו בענין בלהה ומה גם כי ימצא מקום לטעות בפשוטו של מקרא שכתוב וישכב את בלהה ויאמר שהוכיח סופו על תחלתו וגם במצרים האחת שנפגמה שלומית בת דברי אשת דתן היתה היא מראובן וכן בשמעון באומרו כי הוכיחו סופו על תחלתו כי שטופי זמה היו וכמעשיהם בבנות מואב עשו בתוך עמם ומה גם בארץ מצרים בעובדם ע"ג וגם על שבט זבולון ימצאו מקום לחשוב באומרם כי כללות השבט היו יורדי הים באניות ומניחים את נשותיהם מזמן לזמן וגם המה עשירות ומעונגות שלכל אחד הכנות למלא היצר הרע מקום להביאן לידי זמה ע"כ בשלשה השבטים הטיל ג"כ שם י"ה להחזיק ענין העדות אז יות' והכתיב הוא יתברך הראובני השמעוני הזבולוני. וגם בענין דתן שמשם היה פתחון פה להרהר תיקן הוא יותר הדבר כאשר כתבנו בענין ובני פלוא אליאב. ועל פי הדברים האלה נשית לב אל מאמר הכתיב וימת ער ואונן בארץ כנען מי הכניס דבר זה פה ומהראוי לא יאמר רק ובני יהודה שלה ופרץ וזרח לשלה משפחת השלני כו' ועוד שמהראוי יאמר כאשר בשאר שבטים בני פלוני למשפחותם כן יאמר ביהודה בני יהודה למשפחותם:

אמנם להיות יתברך בא להורות טהרת בניו מענין זמה ראה והנה לא יבצר מאשר לא הבין דרך ה' לדבר ולומר איה איפה טהרת ישראל ומי לנו גדול מיהודה ועיקר בניו מכלתו היו לו ויחשבוה לבני זנונים חלילה כי גם שמה' יצא הדבר לא גלה לנו זה הוא

יתברך בתורה כי אם בזה עדיין כי לא יבצר מדוברי רע לשום ביהודה תהלה ועוד מעט יוסיפו לחטא ולומר כי אשר נתן שכבתו מכלתו מי זה ערב בעדו שלא עשה כן לאשת עמיתו והוליד בנים בישראל אשר לא לבית אבותם המה ואם הוא חטא בזה מה יעשו ירודי האיכות ושלמות ממנו. על כן בא הוא יתברך ואמר בני יהודה כו' והיא הנודע מרז"ל כי מה' יצא הדבר ואדרבא לדרכו היה הולך ואמר הקב"ה יהודה יהוד' מהיכן יוצאים מלכים כו' ורמז למלאך הממונ' על התאוה והחזירו. והוא מאמרנו במקומו כי הדבר היה אז בפעם ההיא דרך יבום ושהוצרך להיות על ידי יהוד' להביא יחד את ער ואונן להקים אח שמם ושם פרץ וזרח משא"כ אם היה מיבם אותה שלה בנו שלא היה מביא רק את אונן הוא זרח ולא את ער כי בית א' הוא בונה ולא ב' בתים באופן שבניו משוללי פקפוק המה וזה מאמר הכתוב בני יהודה ער ואונן כלומ' עדיין הם בניו ער ואונן והוא כי גם שימת ער ואונן בארץ כנען הנה חוזרו ויהיו הם בני יהוד' וזהו וימת כו' והיו בני יהודה כי ער ואונן חזרו ויהיו בניו כמאז שהוא על ידי גלגול דרך יבום כי שבו למשפחותם כי הם פרץ וזרח ובכן שלשתן מיוחסים להטיל בהם שם י"ה. וזהו לשלה כו' לפרץ משפחת הפרצי כו' וע"פ דרך זה יהיה גם כן ענין הזכיר במנין זה כי צלפחד בן חפר לא היו לו בנים כ"א בנות וששמותן מחלה כו' כי אחר שנקבות אינן מה המנין למה הוזכרו כלל אך הנה הטיל הוא יתברך שם י"ה בחפר באומר לחפר משפח' החפרי והנה בזרע חפר לא נמנה אף גם אחד במנין הפקודים והיה אפשר להרהר אולי הי' פסול בזרעו ועל כן מתו לזה אומר אין זה רק כי צלפחד בן חפר לא היו לו בנים כי אם בנות על כן לא היו בני חפר בכלל הנמני' אך משפחתו מיוחסת כי בנותיו בעלת שם ונזכרות בעולם וגם ה"א של שם י"ה המתייחסת לנשים הנה היא בכל אחת מהן כי שמותן מחלה וכו' שבכל אחת יש ה"א שהיו שלמות בתקונן. ועל כן אפשר ששינה במנשה ואמר ופקודיהם ולא אמר לפקידיהם לומר כי בו היו שתי בחינות משפחות משוללי זכרים שאינם בכלל הפקודים ויש זולתו שהם בכלל הפקודים שני הסוגים יש בהם שם י"ה והוא אלה משפחות מנשה שכולל גם משפחת חפר וגם ופקודיהם הם של אותם שהיו בם זכרים והם שנים כו'. ובשבט אשר הזכיר בת באומרו ושם בת אשר שרח עם היות שאין הבנות בכלל הפקודים יהי' למה שהזכירן אותם היא על טהרת הזמה להעיד כי כל זרע ישראל יתייחסו לבית אבותם והנה הי' מקום להרהר בשבט אשר להיות בנות השבט ההוא יפיפיות מאד כמ"ש ז"ל שעל כן היו נשואות למלכים וכהנים גדולים והיופי הרב גורם הרהור זמה לאנשים לפתותן על כן לרמוז כשרותן הזכיר הראשונה שבכלן להשוות כל השאר אליה כי היא יצאה שמה וטבעה בעולם והאריכה ימים בארץ כנען

מקודם גלות מצרים עד דוד המלך עליו השלום כי היא אמרה אנכי שלומי אמוני ישראל ואין זה רק לרוב כשרותה כי יראת ה' תוסיף ימים וזה רמז כי אחר הזכירו בני שלשים לאשר אמר ושם בת אשר עצמו עדין היתה בעולם והוא מהטעם האמור. וכן מעין האמור הוא מה שמצינו שאחר אומר במנשה אלה משפחות מנשה לפקודיהם וכן באפרים אלה משפחות בני אפרים לפקודיהם וכו' חוזר ואומר אלה בני יוסף למשפחותם מה שלא עשה כן בשום שבט אך יהי' כי למה שכל עיקר כוונת הכתובים האלה הוא על היותם משוללי פסול להתייחס לבית אבותם על כן בהיות כי בראות יעקב את מנשה ואפרים אמר מי אלה כמ"ש רש"י מהיכן יצאו אלו שאינן ראויים לברכה כי חשש על מציאות תולדותם אם היתה באיזה פסול כי ראה ירבעם ואחאב ויהוא יוצאים מהם והוצרך יוסף להעיד כי לא היה פסול כי אם בני הם כלומר דומים לי והראה לו שטר כתובה ואמר אשר נתן לי האלהים בזה. על כן לקיים עדות יוסף לאביו שהיה חושש על צד פסול בהולדם בא אלהים על מה שנאמר שם מי אלה ואומר אותם שנאמר בהם מי אלה דע כי אלה בני יוסף לומר כי כל אלה דומים ליוסף בכשרון תולדותם והוא מה שהשיב לאביו בני הם שהם דומים אלי. ועל דרך זה ראוי לשים לב אל הביאו פה זווג עמרם באומרו ושם אשת עמרם יוכבד וכו' ועוד אומרו תחלה וקהת הוליד את עמרם כי הלא גם את יצהר ואחיו הוליד:

ועוד אומרו אשר ילדה אותה ללוי במצרים מה צורך בהודעה זו. ועוד מה צורך להודיע שילדה את משה ואת אהרן ואת מרים האם עד כה לא ידענו זה וגם אומרו אחותם הוא מיותר. ועוד אומרו ויולד לאהרן את נדב וכו' ושמת נדב ואביהו וכו' מי לא ידע ומה שייכת יש לזה פה:

ועוד אומרו אלה פקודי משה וכו' הוא לבלי צורך כי הרי נאמר למעלה:

ועוד אומרו ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן וכו' כי הנה זה היה ראוי לאומרו למעלה קודם מנין הלוי כי על פקודי ישראל הוא שלא היה איש כ"א כלב וכו'. אך הלוי' כל פקודיהם היו פה. ועוד אומרו כי אמר ה' להם מות ימותו וכו' מי לא ידע כי כה אמר ה' להם:

אמנם הנה היה מקום לבעל דין להרהר על זרע קדוש של עמרם כי יראה כי א' משלשת בניו משה אהרן ומרים לא נכנסו לארץ וישיתו לב על כי נשא עמרם את יוכבד דודתו אחות אביו באומרם כי גם שקודם מתן תורה היה והנה יעקב לקח שתי אחיות יאמרו כי שם היו בנות לבן שהיה גוי והיו הן גיורות מה שאין כן לעמרם שנשא בת לוי בן יעקב שהיה מקיים כל התורה כאברהם אפי' ערובי תבשילין. על כן באה תורתינו הקדושה

ותאמר השמר פן תגע בכבוד עיני העולם קדושי עליונים. כי דע איפה כי עם שקהת הוליד ד' בנים וכלם צדיקים. עם כל זה עמרם הוא העיקר וזהו וקהת הוליד את עמרם כאלו הוא לבדו הוליד כי הוא גבר באחיו כמ"ש ז"ל שהוא א' מאשר מתו בעטיו של נחש והיה ראש ישיבה במצרים ושמא תאמר איך לקח דודתו אל תחוש כי הלא היא בת זוגו ושם אשת עמרם יוכבד וכו' כי הוא יתברך מעיד כי מאז נקרא שמה אשת עמרם שהוא בת זוגו והוא יתב' יודע השתלשלות הנשמות מהיכן הוציא בת זוגו. וגם עדיין לא ניתנה תורה. וזה אשר ילדה אותה ללוי במצרים ולא אמר הוליד כי נולדה בין החומות להשלים המנין הקדוש של ע' נפש אך ההולדה היתה בארץ כנען כלומר ראה נא איך ענינה היתה בהשגחה על דבר נס כי לא הלידה בלבד היתה במצרים אך ההולדה בארץ כנען ואם כן אמור מעתה כי כאשר ילדה את אהרן היתה בת קכ"ז שנה ואת משה בת ק"ל שנה באופן כי אין זה רק דרך נס ואלו לנשואי איסור נחשבו נשואיה לא היה הוא יתברך נותן לה הריון על דבר נס גדול כזה דלא עביד קודש' בריך הוא ניסא לשקרי אך יורה כי קדושים היו נשואיהם לפני מזווג זווגים יתברך. ועוד ראיה כי ראו נא הפרי הקדוש אשר יצא משם כי הנה ותלד לו את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם מקיימי העולמות בזכותם ולהורות גם גדולת מרים אמר אחותם כלומר דומה אליהם בזכות ונבואה. וגם זרע אהרן היה קדוש מאד כי הנה ויולד לאהרן את נדב וכו' שהם גדולי עולם אז אע"פ שוימתו כו' לא נפרדו מהם כי אם היו לפני ה' כי בצאת נפשותם דבקו בו יתברך. ועוד כי אחר שמתו לפני ה' ויהיו פקידיהם כי נכללו בכלל פקודי הלוים והוא מאמר ספרי הזוהר כי כאשר הרג פנחס את זמרי פרחה נשמתו מאימת שבט שמעון הבאים להורגו ואז נכנסו בו ב' נשמות האלו של נדב ואביהוא נמצא כי בהמנות פנחס בכלל פקודי הלוים היו נדב ואביהו בכלל הפקודים וזהו וימת וכו' ויהיו פקידיהם לומר על ידי סמיכות זה כי המה היו בכלל פקודיהם של שבט הלוי. והנה הפתחון פה שהיה אל הרהור חששת נשואי עמרם הלא היא מה שלא נכנסה מילדי עמרם לארץ אמר אינה דומה לאשר לא נכנסו לארץ. כי אשר לא נפקדו לא הגיעו אפי' לבא בכלל פקידי משה ואלעזר הכהן אך משה ואהרן נכנסו בכלל פקודי בני קהת כמפורש בסמוך כי הנה ובאלה לא היה איש מפקידי משה ואהרן וכו' כי אמר ה' להם וכו' ולא נותר בעת הפקודים האלה כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון משא"כ משה ואהרן ובניו שהן המה היו מהפקודים:

פרק כז

פסקה ו

ויאמר ה' וכו' עלה אל הר העבריים וכו'. ראוי לשית לב שאחר אומרו וראה את הארץ למה חזר ואמר וראית אותה וגם באומרו את הארץ מה ריבה האת וכן באומרו גם אתה מה בא לרבות הגם ומלת אתה מיותרת כי באומרו ונאספת ודאי שעליו ידבר:

ועוד אומרו כאשר מריתם וכו' למה מזכיר אשמתם פה:

ועוד למה מזכיר מריבת העדה ומהראוי יאמר כאשר מריתם פי להקדישני וכו':

ועוד למה חוזר ואומר הם מי מריבת קדש מי לא ידע כי הן שם:

ועוד שהי' ראוי יאמר על אשר מרית' ולא כאשר מריתם שהוא כמשולל הבנה:

אמנם הנה ארז"ל שמשה בקש רחמים שבכל מקום שיזכר סילוקן של משה ואהרן יזכר עונם בל יחשבו העולם שבעון דור המדבר מתו כי כמות דור המדבר שמה ולא נכנס לארץ כן מות משה ואהרן במדבר ההוא ולא באו אל הארץ ע"כ שאל משה יזכר מה שהיה על שלא הקדישו שמו יתברך על המים לעיניהם משל לשתי נשים שהיו לוקות א' על שזינתה וא' על שאכלה פירות שביעית וביקשה השנית שיתלו הפירות בצוארה שלא יאמרו שגם היא זינתה כחברתה. ונבא אל הענין והוא כי הנה רצה הקב"ה להודיע דבר זה להעולם במקום זה והוא כי הנה בסמוך אמר כי לא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון והנה הי' פתחון פה ללצי' יליצו באומרם כי גם משה ואהרן שם מתו ולא באו לארץ כנען על כן מיד כהתימו דיני הירושה שנמשכה מענין שנאמר בו שלא נותר איש רצה להודיע מיד ענין מרע"ה ואחיו כאומרו עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ וכו'. והוא כי אל מתי מדבר לא בלבד אמר אלהים שלא יכנסו לארץ כ"א שגם לא יראוה כאומרו אם יראו האנשים וכו' וכל מנאצי לא יראוה ע"כ הדבר הראשון שעשה יתברך להורות כי לא כמתי מדבר חלק אהרן ומשה בעון ההוא אמר עלה אל הר וכו' וראה את הארץ באופן שעל ידי כן יורה שאין מות זה כמות זה חלילה ועוד אמר לו ליישב דעתו כי לא בלבד יראה א"י התחתונה כי אם גם הארץ העליונה כי האת ריבה את העליונה ועל ידי כן ונאספת וכו'. והוא בהזכיר הכתוב אצלינו בענין אסיפה אל עמיו מה היא והיא כי בהגיע עת סילוק הצדיק אמרו בספר הזוהר פרשת ויחי כי מצוה יתברך את כל הצדיקים בני גילו מתייחסים אל נפשו ואשר מחיצתם קרובה אל מחיצתו ויוצאין להקביל פניו ומאספים אותו אליהם וזה אחשוב שהיא אסיפה אל עמיו. וכאשר בצאתו מהעולם יש לחצונים אחיזה בו מאיזה עון אשר חטא אין מאספין אותו אליהם הבאים להקבילו עד ישלים מירוק אשמתו וימי ליבונו ואחר יאסף אליהם.

וההיקש בזה אם הצדיקים ההם אשר בעולם העליון מקדושים אשר בארץ המה ואשר מת כעת ויוצאין להקבילו אבל מת בח"ל אין נאסף אליהם מיד עד יעבור כל החצוניות ויגיע וראה בגבול שכנגד הארץ העליונה שלעומת ארץ ישראל אשר משם היא מחיצתן. אך אין זה רק לבלתי מת בנשיקה. אך אשר ימות בנשיקה שהוא כי השכינה מתדבקת אל נפשו וממשיכה אליה כמריח בשושנה ושואב ריחה אז גם כי ימות בח"ל אין עיכוב ליאסף אל עמיו כי הנשמות ההן באות עם השכינה ועמה חוזרות:

והנה על זה מאמר רבה. שהיה משה מסיח עם נפשו ואומר לה היכן את עתידה ליללך והשיבה אתהלך לפני ה' בארצות החיים פתבנו פי חש פן יציאת נפשי בח"ל יעכבוה מלידבק מיד בארץ העליונה עד עוברת כל תחום ח"ל וז"א היכן אתה עתידה ליללך והשיבה שאין פחד כי הלא במקום שהוא עומד גם בח"ל מתדבקים לו ארצות החיים וז"א אתהלך לפני ה' בארצות החיים וזהו שלא אמר לארצות. ובמה שכתבנו יתכן כי זה עצמו הודיע לו פה הוא יתברך כי אחר שמראה לו ארצות החיים תחתונ' ועליונה לא יעכבנו היות הסילוק בח"ל מלאסף אל עמיו והוא כי הנה ידוע כי משה ואהרן מתו בנשיקה פי בשניהם נאמר ע"פ ה'. וזה בישר יתברך באומרו וראה את הארץ שהוא ארץ התחתונה והעליונה ואמר וראיתה אותה כלומר ע"י שתי הראיות שוראיתה אותה כאשר תורה הוי"ו של וראית וכו' שהוא תוספת על ראיה א' ע"י כן שהשכינה אתך לא יהיה לך עיכב סילוקך בח"ל ליאסף מיד אל עמך והטעם הוא שיהיה כאשר ראית בעיניך כאשר נאסף אהרן אחיך שהיה סילוקו ע"י נשיקת שכינה וע"כ נאסף אל עמיו כן יהיה לך וענין זה לא נעלם ממשה בסילוק אהרן כאשר הפליגו רז"ל מאשר ראה משה בסילוק אהרן:

או שיעור הכתוב על דרך זה בשום לב כי אחר אומרו וראה את הארץ אומרו וראיתה אותה הוא מיותר ועוד כי ה"א של וראיתה היא מיותרת שהרי באומר וראית את אחורי אין שם ה"א בסוף התיבה אך הנה ידוע כי כל איש ישראל במותו רואה פני שכינה אך לא כלם זוכים שיראה ויאסף במחיצת הצדיקים מיד כי יש שאחרי ראותם תצא נפשו ותסתלק שכינה ולא יאסף אל עמיו עד ימרק ויטהר מחלאת איזה חטא או עון. אמר לו הוא יתברך הנה אמרתי וראה את הארץ שרביתי באת ארץ העליונה עתה אני מוסיף כי וראיתה שהוא את ארץ העליונה היא שכינה שהוא נקראת ה"א וגם אותה היא את התחתונה יחד ומיד ונאספת עמה אל עמך. ואם נאמר שבאומרו וראיתה בה"א שהוא כאומר וראית אותה כענין אתה ה' עשיתה שהיא כאומר עשות אותה יהיה אומר אותה את השכינה ומיד ונאספת וכו' והכל הולך אל מקום אחד:

עוד כיון באומרו גם אתה. והן אמת שהיה אפשר ריבה גם את מרים שמתה בנשיקה אך רז"ל למדו מג"ש דשם שם. ולכן יתכן שהכל הוא במשה והוא כי משה זכה למה שלא זכה זולתו והוא כי יתר צדיקים הנפש נאספת אל עמיה אך הגוף נשאר בקבר אמנם משה ע"ה גם גופו היה קדוש וזך כי על כן הוטפל בו היא יתברך וקברו ועל כן קברו נברא בין השמשות ככתוב אצלינו במקומו שהיה מציאות מעין רוחניות מעין איכות שפע קדושה הבא בערב שבת בין השמשות באופן שלא בלבד נאמר בו שבאו נפשות צדיקים להקביל פני נפשו כי אם להקביל פני גופו כי קרן עור פניו שהיתה הוראת ספיריותו כי לא חנם הי' עם ה' ק"ך יום וזה ירבה הגם באומרו ונאספת אל עמך גם אתה שהיא גם גופך כאשר נאסף נפש אהרן אחיך כמדובר. ואחר כל הקדמה זו גלה הענין לומר כאשר מריתם וכו' לומר כי לא היו כמתי מדבר על עון מרגלים. והנה עדיין היה מקום לומר כי הן אמת כי לא חטאו בעון מרגלים אך עדיין לא יבצר מהיות אשמת בלתי קלה כי הלא מרי קראם יתברך לזה אמר אינכם כבדי עון כי הלא כאשר מריתם פי במדבר ציין לא לכוונת מרי הי' תחילה לכם כ"א במריבת העדה שהוא בשביל מריבתם והוא שכתבנו למעלה כי ריבתם אשר רבו היסבו השתנות כוונת משה מדיבר להכאה ועם כל זה חפצתי להקדישני לעיניהם ולא יעלה על רוח איש כי באומרו מריבת העדה שגם אשר לא קיימת מאמרו מריבה תקרא ג"כ אלא שנתלית במריבת העדה לבלתי הקדישני כי לא כך הוא כי לא היתה מריבה זולתי מריבת העדה וזהו הם מי מריבת קדש מדבר ציין לומר כי כל כללות מריבת קדש אינו אלא אותה האמורה מדבר ציין שהוא מאמר הכתוב שם המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' לא שיתייחס תואר זה להשם חלילה כי זה כיון לשלול שם ופה אמר שהם האמורות למעלה כמדובר:

פסקה טו

וידבר משה כו'. (א) הנה אומרו לאמר בלתי צודק כי אינו לומר לזולת כי אל מי יאמר הוא יתברך מאמר משה. (ב) אומרו אלהי הרוחות לכל בשר כי הראוי יאמר אלהי רוחות לכל בשר. (ג) כי הרי מאז היו אלדד ומידד מתנבאים במחנה ידע משה כי יהושע הוא מכניס את ישראל לארץ כי הן זאת היתה נבואתם ולמה עשה עצמו כבלתי יודע ומייעץ לפני קונו יפקוד איש על העדה וגם מציאות אומרו יפקוד וכו' כמו זר נחשב שיראה כמו יעץ למלכו של עולם חלילה. (ד) אומרו אשר יצא לפניהם כו' ואשר יוציאם כו' שיראה דבר אחד נאמר ד' פעמים. (ה) אומרו ולא תהיה עדת ה' כו' כי הלא גם בלי איש על העדה ה' רועה ישראל כדבר שנאמר ואתנה צאני וצאן מרעיתי וכן בדוד הוא אומר ה' רועי לא אחסר. (ו) אומרו קח לך כי מלת לך מיותרת וגם הקיחה בלתי צודקות באנשים.

(ז) אומרו אשר רוח בו כי כל איש רוח בו וגם מה ענין הסמיכה. (ח) כי למעלה בשבעים זקנים נאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ופה הוא אומר וסמכת כו' ונתת מהודך כו' ולא היה הוא יתברך המציל. (ט) אומרו והעמדת אותו לפני כו' וצוית אותו מה הוא הצווי הזה שיצווהו וגם אומרו לעיניהם כי איך מחנה העדה שהוא י"ב מיל ישלטו עיני כלם בצוותו את יהושע שיהי' כשיעור ד' אמות. (י) אומרו ונתת מהודך כו' כי זה הי' ראוי לאומרו אחר אמרו וסמכת את ידך עליו ולמה הכניס פסוק הקודם בין הדבקים. (יא) אומרו למען ישמעו מה זו שמיעה שתלויה בהוד משה. (יב) אומר לפני אלעזר הכהן יעמוד כו' כי אין זה נוגע אל המינוי כ"א אל ההנהגה שיתנהג אחרי כן. (יג) אומרו ויעש משה כאשר צוה ה' מה חדוש הוא. (יד) כי אדרבא היפוך כי הוא יתברך אמר שתחלה יסמוך ידו עליו ואח"כ יעמידהו לפני אלעזר וכל העדה והוא היפך הסדר. (טו) שהוא יתברך אמר וסמכת את ידך יד אחד והוא סמך שתיהן כאומרו ויסמוך את ידיו כו'. (טז) אומרו ביד משה כי מה ענין היד אצל הצווי והראוי יאמר כאשר דבר ה'. (יז) אומרו פעם שנית כאשר דבר ה' כי הרי נאמר ויעש משה כאשר צוה ה'. (יח) כי ענין שישאל במשפט האורים לא אמר לו:

אמנם לבא אל הביאור נשית לב. כי הנה פה נאמר כי לא יעשה יהושע דבר אם לא על פי האורים ותומים ע"י אלעזר והנה בכל עניני יהושע ומלחמותיו לא מצינו כ"א שהיה דבר ה' אליו כאשר היה עם משה כדבר שנאמר כאשר הייתי עם משה אהי' עמך וכו'. ונבא אל הענין והוא כי הנה בראות משה מאמרו יתברך אליו עלה אל הר העברים כו' והאסף אל עמך לא נתייאש מן הרחמים ודבר דבר לפניו יתברך ישוב ירחמהו ויניחהו לבא אל הארץ ותלה הדבר על תועלת ישראל ומה גם אחרי ראותו כי קל עונו לפניו יתברך כאשר כתבנו למעלה. והיחל ואמר אלהי הרוחות כו' והוא כי הנה ידענו מחכמי האמת כי נפש משה רבינו עליו השלום היתה כוללת כל כללות ששים רבוא ישראל ותהי להם כערך בחינת שורש האילן אל בחינת הענפים שעל ידי כן השפע הטוב יורק ממנה עליהם להטיב להם ואם היה זולתו היה אפשר שיהיה גדר נפשי למטה מקצת מישראל ואיך יושפעו על ידי אשר נפשותם למעלה הימנה ואין יודע זה רק מי שהוא אלהי הנשמות כלם ידע איזו נפש למעלה מכלן להקי' עליהם וזה אומרו יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש שהוא על העדה שרוחו עולה על גביהן וזהו איש על העדה ומה שאמרתי שתהיה נפשו גדולה על כלם הוא למען אשר יצא לפניהם למלחמה וכו' שלא יהיה כמלך שאינו יוצא ראשון פן ימות במלחמה רק אחרון או באמצע המחנה למען יהיה לו למגן כל העם אשר לפניו אך זה יהיה שיצא ראשון ולא ייירא ליפול ולבלתי שוב

ראשון כאשר בצאתו כי אם ואשר יבא לפניהם וכן ואשר יוציאם את העם למלחמה ולא ישאיר שם חציים כי אם ואשר יביאם שיחזירם עמו כי זה לו להיות נפשו כוללת ושפע טובו מגן עליו ועל כל עמו. ופי' מה שאמרתי איש על העדה כדי שלא תהי' עדת ה' הם המובחרים שבעדה הנקראים בייחוד עדת ה' לא יהיו מנפשו שהוא איש שיוכל לשלשל שפע לגדולי האיכות שנפשותם עליונות שהם הנקראים עדת ה' משא"כ אשר נפשו למטה מנפשות הגדולים באיכות שימצא שאינו רועה וממשיך שפע רק לקטני האיכות הם הנקראים עדה סתם אך לא לנקראים עדת ה'. וזה אומרו ולא תהי' עדת ה' המובחרים כצאן אשר אין להם רועה שאשר למטה מגדרם יהי' רועה לעדה סתם ממשיך להם שפע אך לא לנקראים עדת ה'. כי אם יפקד איש יהי' רועה את כלם והוא לפי האמת שענין זה איננו רק במשה עצמו. והיה בלבו אולי יהי רצון השם יתברך להחזירו כבראשונה ולא נעשה כן אך אמר הוא יתברך קח לך את יהושע בן נון וכו' לומר ידעתי את אשר עם לבבך אך גם זה לך הוא וזהו קח לך מי כמוהו כמוך ואם לא הי' לו רק נפש לא היה מספיק סמיכה אך כבר רוח בו:

או יאמר איני אומר ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליו כאשר היה בזקנים והטעם הוא כי כבר הוא איש אשר רוח בו על ידי למודך אותו והרי בזה הוא כולל כי יש בו מרוחך ואינו צריך שאהיה אני המציל כמהוה בו רוח חדשה אשר לא היתה בו כאשר בשבעים זקנים כי אחר שרוח בו כבר אתה שתסמוך ידך עליו מספיק סמיכה להפליג יותר בדבר להיות בעצם מרוח אליו הכוללת כמדובר. ואל תאמר אולי לא יחשבוהו גדולים המתייחסים לעדת ה' על כן ועמדת אותו לפני אלעזר הכהן שהוא ראש ישראל ולפני כל העדה קטנים עם הגדולים וצוית אותי לנגיד שיהיה למו לעיניהם כענין עיני העדה שהוא להיות עיניהם וזהו וצוית אותו לעיניהם שהוא לאלעזר וכל השאר. וזה אומרו לעיניהם שאם כמשמעו איך עדת ישראל המחזקת י"ב מיל יהיה על כלם. ובמה תחול בו אימת מלכות שישמעו לו ויחשבוהו הלא שמלבד מה שבסמיכה תורק בו מכללות נשמתך להשפיע בהם גם תכוין להריק בו אות מלכות וזה אומרו ונתת מהודך עליו הוא מהוד הדר מלכו' אשר בך באופן ישמעו לו הכל גם הגדולים וזהו ונתת מהודך עליו למען ישמעו וכו' אך לא יגדל כחו כל כך כמוך שלא שיהא צריך לאלעזר כי הנה ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכו'. אז ויעש משה כאשר צוה ה' אותו שלקחו וסמך ידיו עליו כדבר שנאמר קח לך וכו' ועל אשר צוהו יתברך והעמדת אותו וכו' ויעמידהו לפני וכו' ויסמוך וכו' ואחשוב כי משה אמר הנה צוני ית' שאסמוך ידי אחת ובה שתים אשפיע בו א' קדושה שיוכל להשפיע ולרעות גם את הנקראים עם ה' שנית לתת בו הדר מלכות ולא

צוני שאסמוך את שתי ידי רק אחת כ"א שאכוין. גם לתת מהודי עליו ושלא לקנא עם שהוא תלמידי אמר לי שלפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וכו' מה שאין כן אני שאיני צריך שאלת כהן. ע"כ אעשה את שלי שמה שהיה לי לעשות שתים ביד אחת אעשה בשתים בשתי כוונת. אחת. למען תחול בחינת הקדושה בימין ובחינת הדר מלכות ביד שמאל כי חכמה בדרום שהוא הימין ולתת מהוד מלכות עליו הוא בשמאל כי מלוכה בצפון כנודע. כוונה שנית להפליג השפע. על כן ויסמוך את ידיו הן שתי הידים עליו ועל ידי כן כאשר ויצוהו לנגיד על כלם הופלג עד גדר שהי' כאשר דבר ה' בידי משה שהוא כאשר היה דבר ה' ביד משה מדבר הוא יתברך לצורך ישראל כאשר היו ביד משה כן עתה בהיותם ביד יהושע כי כאשר היה עם משה היה עמו כי על פי ה' שהיה מדבר עם יהושע הי' יוצא ובא הוא וכל ישראל כאשר בהיותם ביד משה שלא הוצרך למשפט אורים ותומים כי נביא הוא ואין צורך אורים ותומים רק למי שאינו נביא כי גם דוד לא השיג רק רוח הקדש. ואלו הי' סומך ידו אחת עדין הי' צריך לאלעזר ע"כ טרם יסמוך ידיו העמידו לפניו להורות כי קודם סמיכת שתי ידיו צריך עמידה לפניו אך לא אחרי כן:

פרק כח

פסקה ב

צו את בני ישראל וכו' את קרבני וכו'. ראוי לשום לב למה כפל צו ואמרת. וגם מה ענין ריבוי האת. וגם אומרו קרבני ואומרו לחמי. ועוד אומרו ואמרת פעם שנית. אך הנה בפרשת ויקרא כתבנו כי עיקר הקרבן הוא מה שהוא חוץ למציאותו בתוספת עליו הוא מה שיכוין האדם בהקריבו הקרבן שהוא כי את עצמו הוא מקריב ומי יתן והי' הוא כדאי להיות הוא עצמו קרבן כיצחק. ולכן מעתה הוא מצדיק עליו את הדין שכל מה שנעשה בבעל חי כשחיטה והפשט וניתוח וכל יתר עבודות היו ראוי ליעשות בו וכך הוא מקבל על עצמו ומודה לו יתברך שנותן בעל חי תמורתו ונמצאו בקרבן שני דברים. א' במחשבה. ב' המעשה. והוא מאמר הכתוב ככתוב אצלינו במקומו באומרו אדם כי יקריב מכם ממש יעשה קרבן לה' במחשבתו ואח"כ מן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם שהוא המעשה. וזה יאמר פה צו את בני ישראל דבר אחד ואח"כ ואמרת אליהם דבר שני. הדבר הראשון הוא את קרבני לחמי וכו' והוא כי יש קרבן בפועל ויש קרבן נוסף והוא מה שהאדם מקריב עצמו במחשבה והיא רבוי האת. ואמר מה שהוא את קרבני הוא רבוי הנוסף על הב"ח הוא הנקרא לחמי שאני מקבל כלחם לי שהיא הרצון טוב שהוא מה שאדם מקריב עצמו במחשבה ויש. שני והיא לאישי הוא הניתן בפועל באש המזבח. והנה ריח ניחוחי שאני מריח וערב לי שהוא הראשון הוא מה שתשמרו

להקריב לי במועדו והנה זה הוא אשר עליו אמר צו את בני ישראל שהוא מה שאני עושה עיקר. אך מה שאמרתי ואמרת אליהם הוא מציאות הקרבן על זה אני חוזר ומפרש ואומר ואמרת להם זה האשה וכו' שהוא מה שהוא לאיש בפועל אשר תקריבו וכו':

פרק ל

פסקה ב

וידבר משה אל ראשי המטות וכו' ראוי לשים לב למה לא נאמר כאשר בכל התורה וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וכו'. ואם הוא הזכירו הראשים לומר כי יחיד מומחה מתיר יאמר דבר אל ראשי המטות וכו'. ועוד אומרו לבני ישראל והי' לו לומר אל ראשי המטות ואל בני ישראל. וגם מה ענין אומרו לשון זה הדבר וכו' ולא סיפר הצווי וידוע הוא אשר דברו ה' שיורה באומר זה הדבר הוא אשר צוה ה' ולא באופן אחר. ועוד כפל אומרו ידור נדר השבע שבועה לאסר אסר.

אך לפי הפשט זולת דרשות רז"ל על פי הדין. יאמר הנה דרך המון עם לישבע ולנדור מתוך כעס וכיוצא באופן שלא לשם שמים הם עושים ולא נדרי צדיקים יקראו ועל כן שמעון הצדיק לא אכל מאשם נזיר אם לא מאחד מן הדרום שעל שבא יצרו להתגבר עליו נדר בנזיר. על כן אמר משה אל ראשי המטות שהם חכמיהם וגדוליהם ומנהיגיהם יזהירו על הדבר ותהיה שומה בפיהם איש את שבטו לאמר להם אל יעלה על רוחם כי טוב בעיני ה' הרבות בנדרים כי אדרבה כל הנודר כאלו בנה במה. וטוב לגבר שלא ידור זולתי על אחת משתי בחינות. או לה' כעובדא דשמעון הצדיק שהיה להכניע יצרו לידבק בה' שאוסר עצמו בנדר על היין וכיוצא בו. או בחינה שנית והיא אם בא יצרו להחטיאו ישבע שלא לעשות הדבר ההוא כמשז"ל כי כן עשו יוסף ובועז שנשבעו ליצרם והוא מאמר דוד נשבעתי ואקימה לשמור וכו'. וזה יאמר וידבר משה אל ראשי המטות וחכמיהם ומה דבר להם הלא הוא לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' שלבני ישראל יזהירו לאמר להם אל יעלה על רוחכם כי חפץ ה' ברבוי נדרים כ"א זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור יהי' נדר לה' שהוא לידבק בה' בהכניע יצרו כעובדא דשמעון הצדיק וכן בחינה שנית שאם ישבע תהיה שבועה לאסור אסר על נפשו שהוא לאסור מה שהוא כבר איסר על נפשו שהוא לישבע ליצרו שלא יעשה איסור שכבר נאסר עליו למען החזיק את יצרו הטוב את נפשו נגד היצ"הר לבלתי עשות הדבר הרע ההוא ועם כל זה טוב מזה ומזה שלא יזדקק לנדר ושבועה כי אם שלא יחל דברו בלי שבועה שאמר לעשות הטוב כי אם כל היוצא מפיו יעשה:

או שיעור הכתוב או השבע שבועה מה שהוא כבר שבועה עליו מאז מסיני שלא לעבור על דת וגם שאין שבועה חלה על שבועה ובלעדי זה הרי הוא מושבע ועומד עם כל זה טוב הוא לאסור מה שהוא איסר על נפשו להזהר עוד כאשר עשו יוסף ובועז. טוב מהכל הוא שאפילו לא היה שבועה לא יחל דברו וכו' כמדובר. או מה שאמרתי לישבע לקיים את המצוה אל יעלה על רוחכם כי בלי שבועה האומר בפיו לעשותה אינו חייב לקיים כענין אשנה פרק זה וכיוצא בו כ"א לא יחל דברו וכו' כי היא אמירה לגבוה:

פרק לא

פסקה א

וידבר ה' וכו'. ראוי לשום לב (א) אל כפל נקמות אלו באומרו נקם נקמת ואחת היא. (ב) למה זה תלה אסיפת משה בנקמה זו. (ג) אומרו וידבר משה אל העם לאמר כי אומרו לאמר מיותר ומשולל הבנה כי אינו לאמר לזולת. (ד) כי מאומרו יתברך נקם נקמת וכו' יורה כי רצה הקב"ה תהיה נקמת מדין בידו כאשר היתה מיתת עוג ביד משה וא"כ איך יסיר הדבר מעליו ויאמר החלצו מאתכם וכו' כי לא בלבד עשות הנקמה על זה על ידו לא בקש לעשות כ"א גם השליחות צוה להם לעשותו. (ה) אומרו לצבא כי הלא האנשים עצמם הם הצבא ואיך אומר שיחלצו אנשים לצבא שיורה כי האנשים הולכים למה שהוא צבא זולתם. ואם הוא על צבא מדין א"א כי הלא בלכתם לא היו צבא של מדינים כ"א היו בעריהם בטח וכן הקושי לזה הוא במה שאומר תשלחו לצבא ובמה שאומר וישלח אותם וכו' לצבא ובאומרו ואת פנחס וכו' לצבא ועוד ראוי לשים לב אל אומרו כמה פעמים לצבא כי רובם מיותרים. (ו) אומרו החלצו מאתכם כי יורה נותן מורך בלבם שמראה להם כי צריכים יהיו חלוצי' בכלי מלחמה נגדם והלא ה' איש מלחמה ולה' התשועה. (ז) אומרו ויהיו על מדין מה ענין הויה זו ומהראוי היה יאמר וילכו על מדין. (ח) אומרו לתת נקמת ה' במדיין מה זה היה כי למעלה ייחס הנקמה אל ישראל באומרו נקם נקמת בני ישראל ופה מתייחס אותה אליו יתברך באומרו לתת נקמת ה' במדין. (ט) אומרו אלף למטה למה צמצם לבלתי שלוח יותר מי"ב אלפים ולמה היו בהם מכל שבט ושבט. (י) אומרו וימסרו וכו' מי מסר אותם ולמי נמסרו וידוע מאמרם ז"ל כי לא היו רוצים לצאת כי ידעו כי אחר יאסף משה ובקשו להאריך הזמן על כן נמסרו מיד בעל כרחם ועדין עם כל זה חסר מהכתוב מי מסר אותם. (יא) אומרו וישלח אותם משה כי הוא אמר לישראל שישלחו לצבא והם ישלחום איך שלח אותם משה וגם מאומרו אלף למטה כי מספרם כבר נאמר בפסוק הקודם וכן מלת אותם מיותר. (יב) אומרו ואת פנחס בן אלעזר הכהן כי מאומרו פנחס ידוע הוא כי בן אלעזר הכהן הוא. (יג) אומרו וכלי

הקדש כי הלא להיותו כהן משוח מלחמה החצוצרות היה מספיק ומהו כלי הקדש. (יד) אומרו ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' כו' מי לא ידע כי כאשר צוה ה' היה.

אמנם הנה כתבנו למעלה כי היו שני סוגי עונות אחד ע"י בנות מואב ואחד ע"י בנות מדין כי בנות מואב החטיאו את המון העם אשר בשם עם יכונה בזמה ובאלהיהן אך בנות מדין לא שמו פניהן רק להטעות גם את אשר בשם ישראל יכונה ויתנכלו לבלתי הביא מאלהיהן רק את פעור ויתעום כזביהם באמור להם אל נבקש תכבדו מכובדים את הפסילים רק לפעור עצמיכם ולהסיב את רגלכם להריק חוראכם ושיניכם על פניכם עד בלי די ובדבר הזה גם אשר בשם ישראל יכנו טעו באמרם מה לי עוד לע"ג הזאת כ"א מלא פניה קלון צואה בלי מקום ועל זה בבנות מואב נאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם וישתחוו לאלהיהן שהזכיר עם והזכיר אלהיהן סתם רק אחרי כן הוא אומר ויצמד ישראל לבעל פעור כי הנקראים ישראל לא טעו רק בבעל פעור והוא ע"י מדין באומרו צרור את המדינים כו' כי צוררים הם לכם על דבר פעור וכן בפסוק שלפנינו הן הנה היו לבני ישראל על דבר פעור כי לנקראים ישראל היה ענין המדינים על דבר פעור כמפורש למעלה כל זה בארוכה והוא יתברך לא קנא קנאה גדולה רק על החטיא את הכשרים כי על כן כאשר ויצמד ישראל לבעל פעור מיד ויחר אף ה' בישראל ולהיות דבר זה ביחוד במדין על כן מאז צוה צרור את המדינים כו' וזה אומרו פה נקם נקמת בני ישראל כלומר ולא נקמת הנקרא עם. ועל כן הוא מאת המדינים ולא את מואב כמדובר והוא ענין הן הנה היו לבני ישראל כמפורש בפסוק ההוא למעלה.

עוד נשים לדרך פעמינו יתיישבו בו כל ההערות האמורות למעלה בס"ד והוא הנה שתים הם סוגי מלחמות יש הורג נפש חבירו בהחטיא אותו ויש נוגע בחלל כי ימיתנו בחרבו הקשה את עצמו ואת בשרו רק את נפשו לא יקרב לטמא כי לא נטמאה בעון אשר חטא וגם כי נפשו מן גיו תגורש בהרוג אותו לא נפגמה ולא תעדר מלשוב אל האלהים אשר נתנה. על כן הסוג הראשון עצום מאד כי נגע עד הנפש וימיתנה משא"כ הסוג השני שלא הרג רק את החומר לבדה. והוא מאמרם ז"ל כי אדום ומצריים בקשו להרוג בחרב את ישראל. מצרים אמרו ארדוף אשיג כו' אריק חרבי כו' ואדום אמר פן בחרב אצא לקראתך וצוה הקב"ה לבל שנוא אותם בהתגיירם כד"א לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי. אך אשר החטיאך נאמר עליו לא יבא עמוני ומואבי וצוה פה להרוג את המדינים:

ונבא אל הענין. והוא כי שתים רעות אלו גלונו המדינים. א' נוגעת אל הנפש שהחטיאו את ישראל במה ששנא ה' היא זמה וגם על הנוגע אליו ית' להעבידם ע"ג ובזה נגעו בכבוד ה' שהעבירום על דתו ית' וטמאו את נפשות בני ישראל אשר הם חלק אלוה ממעל.

שנית גרמו מות גויותיהם באבדן כ"ד אלף שמתו במגפה. ולולי פנחס היה מכלה הוא ית' את כלם. והנה אין ספק כי כל אחד משני בחינות אלו הלוחם על מדין מלחמת מצוה נקרא כי גם על גורם מיתת אדם מצר כביכול לאביהם שבשמים כי בכל צרתם לו צר ואומר מי יתן ראשי כו' ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי. והנה רז"ל האשימו את משה על שלא קנא על מעשה זמרי והרגו כמשפט לכל בועל חרמות שדינו כו' כי אליו היה נוגע הדבר אלא שפנחס אמר במקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב ויקם הוא והרגו. ויש אמרו כי משה רפו ידיו כאשר בא זמרי ותפשה בבלורית והוליכה אצל משה ואמר לו זו אסורה או מותרת אמר לו אסורה אמר לו א"כ בת יתרו מי התירה לך. ויש אמרו כי נתעלמה ממנו ההלכה כדי שיטול פנחס הכהונה. וראוי לדעת למה היה נוגע הדבר אל משה שעל כך אמרו שעל מה שבמקום חילול ה' אין חולקין כבוד לרב עשה הדבר פנחס והלא באומרם ז"ל כו' על כל איש ישראל נאמר:

אך אמנם הנה בייחוד נוגע הדבר בעצם אל משה או אל פנחס יותר מלכל שאר ישראל. משה על שהיה נשוי מדינית בל יאמרו שע"כ היה מחניף ולא קנא על דבר כזבי בת נשיא מדין. ולפנחס על כי בא ממדינית וכן לאלעזר אביו שלקח לו מבנות פוטיאל אלא שאלעזר היה לו בית מנוס על כי כהן גדול היה ולא יאות לי לטמא בהמיתו את זמרי. אך למשה או לפנחס שעדיין לא נתכהן יאות ביותר. ועשר ידות נוגע אל משה על מעשה זמרי שלקחה בבלוריתה והוליכה לפני משה והעיז פניו ויאמר לו זו אסורה או מותרת ובאמור לו אסורה הוא הקיש זנותו לנישואי משה אחר שגיירה וע"כ לו היה משפט הקנאת בעצם ובראשונה והוא לא כן עשה כי רפו ידיו כמדובר ע"כ יאות למשה עתה לתקן בקנאו קנאת המדינים להיות מתחרה לנקום נקמת ה' במדין. ע"כ אבינו שבשמים באהבתו את משה כתב את בן ירצה אמר אליו עשה זאת איפה וקשט עצמך לתקן הדבר ההוא בטרם תצא אל אבותיך וזהו נקם נקמת ואחר תאסף וכו' והוא כי הנה כתוב אצלינו כי ענין אסיפה אל עמו הוא כי קרובי הצדיק ואנשי מחיצתו מתעוררים ובאים לקראתו ויאספוהו אליהם למחיצת קדושתם אך כאשר יש על האיש ההוא צד אחיזת מדת הדין על אשר לא טוב עשה לא יאסף מיד אל עמיו עד יפטר תחילה מאשר יתבעו עליו ואחרי כן יכנס במחיצתו אותם. וזה מאמרו ית' הנה יש לך צד אחיזה על מה שלא קנאת בזמרי לכן נקם נקמת וכו' ובזה אחר אסף אל עמיך מבלי תהי' עליך צד פקפוק אחיזת תחילה. נוסף ע"ז היה פתחון פה למדינים לומר אם אחרי סילוקו היה נעשה הדבר לאמר אם היה משה קיים לא היה מתאכזר נגד המדינים כאשר לא קנא על כזבי בת צור מחמת

קורבה והיה צד לזות שפתים ואם קטון הדבר. לגבי משה לאו מלתא זוטרתי הוא ע"כ אמר אלהים נקום וכו' אחר תאסף וכו' כמדובר:

והנה אל נקמות ה' ראה והנה שתי נקמות כן הראויות להנקם מהמדינים. (א) על דבר כבוד אלהים שהתנכלו להעביר את ישראל על דתו ית' באשר שנא בזמה וע"ג ולטמא נפשות בני ישראל אשר המה חלק אלוה ממעל. (ב) נקמת מות כ"ד אלף המתים מישראל במגפה בנכליהם אשר נכלו להם. ועל ב' הנקמות אמר נקום נקמת. אך מרוב ענותנותו ית' עשה בזה כמעשה בימי ירבעם בן נבט בהיותו מזבח ומקטר לע"ג על המזבח ולא ייבש לו ידו ובשלחו את ידו על הנביא אשר נבא עליו את הרעה עודנו מקטיר לע"ג על המזבח ותיבש ידו. והו' כי יותר חס הוא ית' על כבוד הצדיק מעל כבוד עצמו. וכן קללת יהושע נתקיימה על חיאל בית האלי מיד ולא האריך לו. ועל עבדם ע"ג האריך מלעצר את השמים עד בא דבר אליהו על אמירת אחאב גזרת יהושע נתקיימה ולא גזרת ועצר את השמים וכו' על הע"ג וקפץ ואמר חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי. עד"ז אמר הוא ית' עם היות לפנינו שתי נקמות א' על כבודי וא' על צרת ישראל מה שתכון לעשות עיקר הוא מנקמת בני ישראל שהוא על הנוגע אליהם וע"כ מלת נקם חסרה לרמוז שיניחו את הנקמ' הרמוזה בה סתומה וחסרה ויעשו עיקר מהשנית. אז אמר משה אם הוא ית' עשה הענותנות הגדולה הזאת מה גם עתה אנחנו עמו ועבדיו וילודי אשה כי נאותה לנו להפך ולעזוב את הנוגע אלינו כי נחנו מה ולא נעשה עיקר רק על נקמת כבודו ית' וזהו וידבר משה אל העם לאמר כלו' מה שראוי לנו לאמר אינו לנקום נקמת בנ"י כי אם נקמת ה'. וז"א החלצו וכו' לתת נקמת ה' במדין כלו' נקמת ה' ולא יאות לי לאמר לכם נקמת בנ"י:

עוד יתכן באומרו לאמר על דרך מאמרם ז"ל על אומרו וימסרו מאלפי ישראל שאמרו רז"ל שבשומעם כי אחר נקום נקמת ה' במדין יאסף על עמיו לא היו רוצים לצאת לבלתי קרב סילוקו מתוכם מהרה. אפשר לנו לומר כי משה מתחלה נשמר מזה כי ידע יתעצלו במצוה ביודעם שאחר יאסף כי ידע יתעצבו האנשים ויחר להם מאד ע"כ וידבר משה אך לא כל אשר אמר לו הוא ית' כי אם קצתו שהוא ענין הנקמה אך לא שאחריו יאסף וזהו אל העם לאמר כלו' מה שראוי אל העם לאמר אינו רק החלצו וכו' אך לא מה שסיים ואמר אחר תאסף וכו'. וענין הכתוב יתבאר ע"פ דרכנו דרך שני באומרו לתת נקמת ה' במדין והוא כי אמר משה הנה זאת מלחמת מצוה גדולה כי הלוחם אותה ומה גם כמדובר שהוא על דבר כבוד שמו ית' הלא יהיה מקנא קנאת ה' מעין מעשה פנחס כי גם אלה קמים להרוג את מעבירם על דתו יתברך. על כן רצה משה לעשות ג' דברים. אחד

שיזכו הוא וכל עם בני ישראל במצוה זו בין ההולכים למלחמה בין כל שאר עדת ישראל הנותרים בבתיהם והוא כי הוא מצוה אותם ואמר הנה די לא שאני המצוה אתכם אך השליחות כל המון ישראל תשלחום ולא אני באופן יהיה לנשארים פה חלק טוב במצוה וזה אומרו החלצו וכו' אלף למטה וכו' תשלחו לצבא. אז אמרו הם. כאשר אתה מבקש לזכותינו גם אנחנו נעשה את שלנו והיא כי אתה תשלחם וגם אנחנו לא נפטר מהמצוה כי אנו כל אלפי ישראל נקח מאתנו אלף למטה ונמסרם בידך ואתה תשלחם וזהו וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה וכו' כי מאלפי ישראל נמסרו אלף למטה ביד משה שישלחם. וכן עשה כי וישלח אותם משה וכו' באופן כי גם כל ישראל יתייחסו לעושים כמעשה פנחס כמדובר. ולמען לא יכרת שבט אשר לא יזכה בדבר צוה לקחת אלף למטה ומשבט הלוי היה הוא בשליחות ופנחס שהלך אתם:

עוד שנית רצה משה להורות להם כמה כח העון להמית כי הנה בלא חרב ובלא חנית המיתו מדין מישראל כ"ד אלף איש ועתה שנסתלק החטא בחצי סך העם המומתים שהם י"ב אלף איש יהרגו למשחית את כל מדין מחטיאיהם. והנה עדין אם היו מתים מההולכים מישראל קצתם כדרך מלכים במלחמותיהם שגם מכת המנצחת ימיתו אנשים הנה אם ככה היה אז להם שמההולכים ימיתו מהם לא יבצר מהם אומרים כי גם זה בטבע היה כנוהג שבעולם אך רצה משה להורות להם כי אין ערוד ממית אלא החטא ממית וכאשר חטאו נפקדו מהם כ"ד אלף איש ועתה שמקנאים הרוג את מחטיאם העדר עון וזכות קנאת ה' תעמוד לכם לבל יפקד מכם איש. על כן מה עשה התחכם לאמר אליהם החלצו מאתכם אנשים וכו'. לומר הנה יש חלוצי צבא בנשק ברזל חרב חנית וכדון אשר כלי מלחמתו הם חוץ ממנו. ויש אשר כלי מלחמתו ממנו בעצמו שהם תורה ומצות אשר בו מגינים עליו ולוחמים כענין יששכר עם דבורה מלאים תורה ומצות ומגן אם יראה ורומח בארבעי' אלף מישראל והנה באמת אלה הם בטוחי הנצוח כאשר קרה לדוד עם גלית. וזה מאמר משה פה החלצו מאתכם לומר החלצו ומנשק שיהיה הנשק מאתכם ובכם שהוא מתורה וכשרון ולא מנשק שחוץ מכם הוא נשק ברזל ומה הוא הנשק מאתכם הוא היותכם אנשים שהם צדיקים כנודע מכל אנשים שבמקרא עד שהוצרכו רז"ל לומר במרגלים שנאמר בהם כלם אנשים כי צדיקים היו באותה שעה וזה החלצו מאתכם אנשים שהם בעלי זכיות. ומה תרויחו בזה הלא הוא שבהיותם כך אינם הולכים להלחם באופן שיהיה אפשר ימותו גם מהם כי אם לצבא כלומר שאין הליכתם רק לצבא והוא הצדיק נקרא איש חיל והצדקת אשת חיל וביארנו במקומו כי אחר שכל מצוה שאדם עושה נברא מלאך מי שיש לו זכיות רבות יש לו חיל מלאכים הולכים

לפניו ובהיות הליכתם למצוה גדולה כזאת ודאי שמקדימים להם ונעשים צבא לעזרת ה' בגבורים וזהו אומרו אנשים לצבא שלא יצטרכו להלחם רק ילכו לצבא שכבר הוא לפניהם כי הצבא ההוא יעשו המלחמה. וזה יורה הלשון כי מאומרו אנשים לצבא יורה שהצבא אינם אנשים ואמר שלא יצטרכו להלחם כי אם מיד שיהיו על מדין וה' ילחם לכם וזהו לתת נקמת ה' במדין כי הוא יתברך ינקם מהם ועל הדרך שכתבנו למעלה על אומרו לתת נקמת ה' במדין וגם הוא עולה ע"פ דרך זה לומר ויהיו על מדין לומר כי תהיה הוויתם על מדין כי מן השמים ינתנו מדין תחתיהם והטעם למה שתהיה כוונתכם לתת נקמת ה' במדין שהוא על דבר כבוד שמו ולא על הנוגע אל ישראל כמדובר. ואמר שעי"כ לא נאמר אלף ממטה כי אלף למטה לומר כי היו אלף צדיקים נבחרים אלף מכל מטה באופן שהם העיקר והם למטה להועיל ולהושיע למטה. לא שהמטה הוא להם שזכות המטה יציל לאלף. ואמר עוד לכל מטות ישראל תשלחו לצבא כי מהראוי היה יאמר מכל מטות ישראל אך הוא לומר אשר כתבנו למעלה כי רצה משה לזכות את ישראל שיהיו משלחים המטות את שלוחיהם באופן יהיה להם חלק טוב במצות כי שלוחו של אדם כמותו ובלכת אלף למטה יחשב להם כאלו גם כל המטות הנשארים הולכים גם הם. וזהו אומרו לכל מטות ישראל תשלחו לצבא בשביל כל מטות שיהיה כאלו כלם הולכים כי שלוחו של אדם כמותו או על דרך האמור שיהיו אנשים מועילים לכל מטות ישראל תשלחו לצבא של ההולכים שצבאם קדם לפניהם כמדובר:

פסקה ו

וישלח אותם משה וכו'. אמר שמא תאמר למה לא שלח יותר מי"ב אלף ומדין עם רב ושמא תפול חתיתם על מתי מעט אלה וברוב עם שתשלח יותר תרבה זכותם אז יותר ויבטחו יותר להנצל לז"א אלו להלחם היו הולכים טוב היה הרבוי אך אינו כי אם לצבא שקדמה כמדובר כי ה' ילחם להם וזהו אומרו וישלח אותם משה אלף למטה ולא יותר הוא כי אין הליכתם רק לצבא בלבד. ואל תתמה. כי הלא להיותם צדיקים כאשר כתבנו ידמו לפנחס וזהו שחזר ואומר אותם ואת פנחס והוא כי כאשר פנחס איננו ירא שימיתוהו במלחמה כי מאז הרג את זמרי נעשה כמלאך ה' כמאמרם ז"ל על פסוק ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו כי מה שלא אמר ותצפנם הוא שלא הוצרך להטמין רק את כלב אך לא את פנחס כי הי' כמלאך ה' והיה נסתר מהם שיעמוד גם כל ההולכים הם לצבא אין פחד יקרם אסון מות. ושעור הכתוב וישלח אותם משה אלף למטה בלבד הוא כי היו הולכים לצבא בלבד כי אותם ואת פנחס בדמיון אחד שלח לצבא כי כאשר אין פחד לפנחס ואינו רק הולך לצבא כן גם הם. ולמען העירנו שכיון על השלמות אשר

קנה פנחס אחר שנתכהן על דבר זמרי על כן אמר בן אלעזר הכהן שתואר זה קנה אחר כך לרמוז בו על בחינת מה שהשיג על יד מה שנתכהן שנעשה כמלאך ה' כמדובר וכיון באומרו אותם ואת פנחס לאמר כי גם המה בטוחים כמוהו עם שאין להם השלמות שלו. ושמא תאמר א"כ שלא היה להם פחד למה הוצרך ללכת פנחס שהיה כהן משוח מלחמה שהוא לחזק לנשברי לב במלחמה באמור להם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וכו' אל תראו ואל תערצו וכו' וע"כ היה מוליך עמו חצוצרות התרועה וא"כ זה יורה כי יש פחד גדול במלחמה שעל כן הוצרך כל החרדה הזאת להסיר מורך מלבם. לזה אמר אם תראה ששלח את פנחס לצבא לא להיות שברון במלחמה כי בטוחים היו אך למה שיוליך כלי הקדש והוא מאמרם ז"ל כי על ידי הציץ הכניע פנחס את בלעם והרגו ואין ספק כי לא נעלם מהאיש משה דבר זה וע"כ מאז שלחו לצבא בכלי הקדש כי מזה עשה עיקר להפיל את בלעם על ידי כלי הקדש כי גם לא יבצר שגם היה חשן ואפוד להכניע טומאת בלעם וזה וכלי הקדש אלא שאגב אורחיה גם חצוצרות התרועה היה בידו. ושעור הכתוב ואת פנחס שלח לצבא וכלי הקדש ולא להסיר מיתת המדינים מעל ישראל כי מה שהיו עמו תכסיסי כהן משיח המיוחדים להסיר מורך לבב לא היה זה העיקר כ"א כלי הקדש אלא שע"פ דרכו וחצוצרות התרועה בידו כי הם הנהוגים אצלו כלי משוח מלחמה והם עמו וזה מוכרח שאם לא כן מלת בידו מיותרת:

או יאמר החלצו מאתכם אנשים שהם צדיקים הנקראים אנשים סתם במקרא ולא תיראו שיסתכנו לפני מדין כי דעו איפה כי כל אשר תשלחו אין הולכים לעשות צבא כ"א לצבא הולכים שימצאו שם צבא והולכים אליה והוא כי ילך לפניהם ה' והשכינה וכל פמליא של מעלה הוא מחנה אלהים שם הוא וזהו אנשים הוא צבא של מעלה כי הצבא הנזכר יהיו על מדין יחד לתת נקמת ה' במדין על כי בכבוד בני ישראל נגעו בהחטיאם אותם באופן שאל תפחדו ואל תראו פן יסתכנו כי הנה אלף למטה וכו' תשלחו לצבא של מעלה אשר הקדים לכם וא"כ אין פחד כי רבים וגדולים אשר אתם והוא קל וחומר מדוד שלא היתה מלחמת מצוה כזאת ועם כל זה אמר לו הוא יתברך שכאשר יראה קול צעדה בראשי הבכאים אז יחרץ כי יצא ה' לפניו הרי שה' יוצא לפני מחנה ישראל להלחם להם אז מה עשו שלוחי ישראל אשר הלכו למלחמה עשו כמעשה חנניה מישאל ועזריה שאמרו למלך הן איתי אלהא וכו' יכול לשיזבותנא אך לא על מנת כן שיצילנו אנו מאנים לשמוע לך כי הנה הן ולא שלא יחפוץ להצילנו על מנת כן אנו עושים כי ידוע להוא לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין וכו' כן עשו האנשים השלמים האלה כי הם אמרו הנה משה אמר כי לא נמות במלחמה כי אם נמלט ונצליח כי לצבא של

מעלה אנו הולכים להתחבר דעו איפה כי לא על מנת כן אני עושים שיעשה לנו נס כי אם אדרבא אנו הולכים למסור עצמנו על קדוש ה' נגד אשר החטיאונו לאלהי עולם ה' ואם ימיתונו מדינים נחיה לפניו יתברך בעשותנו מצותו זאת. וזהו וימסרו מאלפי ישראל כי מעתה מסרו עצמן לקדש את השם על מעבירם רצונו ית' והוא יתברך מחשבה טובה מעתה צירפה למעשה ואז חזר והבטיחם משה כי לצבא הנזכר היו הולכים כמדובר וזהו וישלח אותם משה אלף למטה לצבא של מעלה והגידה תורה כי הדין עמו ומה גם עתה שקבלו למסור עצמן שהוא כאלו נמסרו כי אותם ואת פנחס בדמיון אחד כי כאשר פנחס מסר עצמו על קדוש ה' גם אלו מסרו עצמן כי מעתה מחשבה טובה מצרפה הוא יתברך למעשה ולכן כאשר פנחס הולך להתחבר לצבא של מעלה גם הם הולכים לצבא ובדבר הזה בפרט אין יתרון פנחס עליהם כי אם שכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו שבהם הכניע להבעית את בלעם להורגו מה שלא היו יכולים הם לעשות:

פסקה י

ויצבאו על מדין וכו'. אמר כי כמעט לא הוצרכו להלחם כי אם ויצבאו על מדין והצליחו כי ויהרגו כל זכר. או במה שכתבנו לכל אחד מהפירושים. או שזכיותיהם נעשו צבא לפניהם או שצדקתם עשתה שתקדים השכינה עם צבאה וזהו ויצבאו על מדין שהם עשו צבא על מדין וע"י כן הצליחו והוא לצבא שאמר למעלה כי הם יעשו צבא ואליו ילכו: **עוד** כיון באומרו כאשר צוה ה' את משה שהוא דבר ידוע. אך יאמר בשום לב כי אחר שכל אלו צדיקים היו ואיך לא הצילם ה' שלא תבא תקלה על ידם להשאיר הנקבות כי אפילו בהמתם של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כל שכן. והיא כי הנה כתבנו למעל' כי שתי נקמות היו ראויות לינקם מהמדיני'. א'. אשר דבר הוא יתברך אל משה באומרו נקום נקמת בני ישראל שהוא על שהביאו מות לבני ישראל וימותו כ"ד אלף מהם. שנית על כבוד ה' שהעבירום על דתו יתברך בזמה וע"ז כתבנו כי הוא ית' בענותנותו לא חש לעשות עיקר רק על הנוגע אל בני ישראל וצוה ואמר נקם נקמת בני ישראל ומשה היפך ואמר כי טוב וראוי הוא לחוש על בחינת כבודו ית' ואמר להם לתת נקמת ה' במדין. אמר כי להיות כי מה שויצבאו על מדין לא כוונו על הבחינה אשר צוה להם משה שהוא על הנוגע אל כבוד ה' כי אם כאשר צוה ה' אל משה שהוא על הנוגע אל בני ישראל ועל כן לא החמירו בדבר להרוג גם נקבה כי אם ויהרגו כל זכר בלבד ע"כ ויקצוף משה על פקודי החיל שעל פיהם נעשה כל דבר. ויאמר וכו' הן הנה היו לבני ישראל וכו' למסר מעל בה' והוא מה שכתבנו למעלה כי בנות מואב לא חשו להחטיא את שלומי אמוני ישראל כי פסילי אלהיהן לא היו פעור ועל כן לא טעו אחריה' כ"א

הנקראי' בשם עם באומרו ויחל העם לזנות אל בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן וכו' אך המדינים התנכלו להביא את פעור ויחטיאו את אשר בשם ישראל יכונה כי נבזה בעיניה' נמאס דרך עבודתו ועברו ונענשו כמאמר הכתוב ויצמד ישראל לבעל פעור ואז ויחר אף ה' בישראל וימותו ארבעה ועשרים אלף איש. ועל זה צוה הוא יתברך ואמר צרור את המדינים כלומר כי אשמתם גדולה משל מואב כי אלה עשו תחבולה ללכוד את הכשרים וזהו בנכליה' אשר נכלו לכם על דבר פעור כי התנכלות היה על דבר פעור כי נכריה עבודתו וזה היה לכם עיקר ישראל ולא לנקראים בשם עם. זה מאמר הכתוב הן הנה היו כלומר ולא בנות מואב היו לבני ישראל כי בנות מואב החטיאו את העם אך אלה היו לבני ישראל במה שהיה על דבר פעור. והנה הסכלתם בעשות עיקר מגרמת מות בני ישראל ולא מהנוגע אל כבוד השם ית' שהסיבו למעול בו יתברך בע"ג שתלו עשיתם עיקר מבחינה זו לא הקלתם בדבר להשאיר הנקבות כאשר כתבנו. אך לא טוב הדבר. כ"א מה שראוי לעשות עיקר בעצם וראשונה הוא על דבר כבוד שמו יתב' שהוא אשר כיונו למסר מעל בה' שמסרו לישראל מה שמעלו בו בה' ואחרי כן אגב בחינה זו היא בחינת מה שותהיה המגפה בעדת ה' שהוא הנוגע אל ישראל:

עוד כיון באומרו ותהי המגפה בעדת ה' לומר כי גם בחינה זו מהנוגע אל בני ישראל גם היא נוגעת אל כבוד ה' כי הלא היו עדת ה' צדיקים ויקר בעיני ה' המותה לחסידיו. כלו' כי גם אם לא השגיחו רק על בחינה זו גם היא נוגעת אל כבודו יתברך להחמיר בה לבלתי החיות כל נקבה ובזה גם אפשר יהיה שעור הכתוב היה לכם להביט אל בחינת מסירת מעל בה'. ואפילו יהיה שלא הבטתם רק על הנוגע לישראל גם הוא לא היה לכם לכוין על מות עדתכם רק על מה שהיא נוגעת אל ה' כי ותהי המגפה בעדת ה' כמדובר:

פסקה מח

ויקרבו אל משה הפקודים כו' שרי אלפים ושרי המאות וכו'. הנה ראוי לשום לב אל אומרו אנשי המלחמה אשר בידנו כי אומרו בידינו משולל הבנה שאם הוא שאנשי המלחמה בידם ניתנו הוא דרך גאוה לא יתכן לצדיקים כהם לומר דבר כזה כי הנה הפליגו רבותינו ז"ל לספר מצדקתם של כל צבא המלחמה ולא גרעו שריהם מהשאר. ועוד אומרו לשון ולא נפקד ולא אמר מת איש. וגם מלת ממנו מיותרת וגם אומרו לכפר על נפשותינו לפני ה' הוא מיותר כי הכל הוא לפניו יתב':

אך הנה ספרו רז"ל מחסידות אנשי המלחמה ההוא. כי הראשון שהיה נכנס בכל בית היה מוליך בידו דבר שהיה משחיר בו פני כל נקבה אשר בבית לבלתי יחטאו לא הוא ולא כל הבאים אחריו בראות שוא באופן כי צדקת ה' עשו באופן הנזכר. ובזה יתכן כי

שרי האלפים ושרי המאות אשר קצף עליהם משה באמור להם החייתם כל נקבה. אחר עבור מעט והיחל להתקרר כעסו קרבו ויאתיון אליו להפיס דעתו ויאמרו אליו עבדיך נשאו לומר הנה מכלל דבריך באומרך החייתם כל נקבה הלא אפשר לחשוב ולומר כי חמלנו על הנשים כי עינינו נשאנו עליהם או קרבנו אליהן אך חלילה לנו כי הנה עבדיך נשאו את ראש וחשבון אנשי המלחמה ואין צריך לומר שלא מת אחד כי אם אפילו לא נפקד ממנו מהיות איש שהוא מהיות צדיק כי כל אנשים שבמקרא צדיקי' כנודע מרז"ל ובזה יאמר ולא נפקד ממנו איש שהוא מהיות צדיק נקרא איש כי נשמרו אפי' מהביט אל פני אשה כמו שכתבנו מרז"ל שהיו משחירין פניהן להשמר מראות שוא. וזה כוונו באומרם המלחמה אשר בידינו כלומר כי שתי מלחמות הן. אחד. מלחמת אנשים עם אנשים. ב'. מלחמת איש ביצרו. והנה המלחמה הראשונה היא בידו של הקב"ה כי ה' איש מלחמה ולה' התשועה אבל מלחמת היצר הרע בידו של אדם כי הכל בידי שמים כו' ואמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה ובאיזו מלחמה אמרנו במלחמה אשר בידנו הוא מלחמת היצר הרע שעליה יקראו אנשי המלחמה אך מלחמת אויבינו ה' איש מלחמה ולא אנחנו נקרא אנשי המלחמה, רק במלחמת היצר הרע שהיא בידנו נקרא אנשים כי הנה ולא נפקד ממנו איש כי כל אחד יקרא איש צדיק ואיש מלחמה בבחינת מלחמה באופן כי אשר השארנו הנשים לא במרד כי נשאנו אליהן עינינו כי לא כן הוא. ומה שונקרב אצעדה וצמיד וטבעת ועגול וכומז לא שהיינו מסירים האצעדה מזרועותיהן והצמידים מאפיהן וטבעות מאצבעותיהן ועגול מאזניהן וכומזים ממקומותיהן באופן שחוש המישוש באלו חרפה היא לנו ומביאה לידי זמה באופן שלא ינקה רע כי הלא חלילה לנו לנגוע בהן אפילו באצבע קטנה כ"א מה ששלחנו יד אל הכלים האלו לא היה רק מאשר מה שמצאנו דרך מציאה בבתיהם ותיבותיהם וזה אומרו ונקרב כו' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד כו' לומר כי אשר מצא דרך מציאה בבית הוא שלקחו אך לא מבשר הנשים בעצמן. ומה שהקרבנו אלו לכפרה לא על אשר לא טוב עשינו עם נשי המלחמה רק על נפשותינו במה שהוא לפני ה' שהוא על איזה הרהור הבלתי מתייחס להיות רק לפני ה' כי ה' יראה ללבב אך לא פעולת און חלילה באופן שאז. נתפייס משה ויקח מידם:

פרק לב

פסקה א

ומקנה רב היה כו'. ראוי לשום לב. (א) למה התחיל בוי"ו כאלו הוא סמוך אל הקודם ולמה תחלה הקדים ראובן לגד באומרו ומקנה רב כו' ואח"כ אומר ויבואו בני גד כו'.

(ב) כי מהראוי יאמר ומקנה רב עצום מאד היה לבני ראובן ולבני גד ולא יפסיק בין רב לעצום שהם ענין אחד. (ג) שתחלה אמר ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה מורה כי שתי אלה בלבד היו מקום מקנה ואח"כ מונה ט' עטרות וכו' ארץ מקנה היא וכו'. (ד) כי בט' לא מנה את גלעד. (ה) למה דברו בפני נשיאי העדה והיה די בפני משה ואלעזר. (ו) אומרו לאמר שאינו לאמר לזולת. (ז) למה הזכיר בשם כל הארצות אלו עטרות וכו' והל"ל ארצות סיחון ועוג. (ח) אומרו הארץ אשר הכה וכו' כי ידוע היה שארצות אלו הכם ונתנם ה' לישראל. (ט) אומרו ויאמרו אם מצאנו חן וכו' כי הלא עד כה הם המדברים ולמה יאמר ויאמרו בתוך דבריהם. (י) מה זו שאלה יותן וכו' איך מלאה רוחם לשאלה זו ושמא לא יחפוץ הקב"ה יורישו בני ישראל רק מעבר הירדן לבד. (יא) כי אף אם ירצה הקב"ה יכנסו ארצות סיחון ועוג בכלל נחלת הארץ שמא לא תפול בגורלם כי ע"פ הגורל תחלק את הארץ ומרע"ה גם כן לא מיחה בהם על זה רק על אומרם שלא יעברו למלחמה. (יב) איך מלאם לבם לומר אל תעבירנו היתכן אחיהם אשר סייעום למלחמות ארצות אלו שהם נחלתם לא יעירו גם הם מאלו לכבוש גם ארצות נחלתם. (יג) אומרם אל תעבירנו שבכלל אומרם יותן את הארץ וכו' הוא. ואם הוא שאל יעבירם עם אחיהם למלחמה הל"ל ואל תעבירנו כי שאלה שנית היא. (יד) אומרו האחיכם וכו' ולמה וכו' כה עשה וכו' שיראה ענין א' כפל זה שלש רגלים. (טו) למה דמה אותם למרגלים החטאים מוציאי דבת הארץ רעה לומר כה עשו וכו'. (טז) למה הודיענו ששלחם מקדש ברנע ושהיה לתור את הארץ. (יז) אומרו ויעלו עד נחל וכו' והרי מהלך שמונים יום הלכו בארבעים כמו שאמרו ז"ל ואיך יאמר עד נחל אשכול שהיה בכניסת הארץ כאומרו עלו זה בנגב וכו' שהוא בנגב כנודע. (יח) שהעיקר חסר שהל"ל מה שהרשיעו לעשות ולא להזכיר המקום שהלכו ואשר ראו. (יט) אומרו ויחר אף ה' בישראל וכו' מהו אומרו לאמר שאינו לאמר לזולת. (כ) למה מספר כל הענין אם יראו וכו' ולא עוד אלא שמביא בלתי כלב שאינו לצורך. (כא) למה חזר ואמר ויחר אף ה' אחר שכבר אמרו יחר אף וכו'. (כב) שאחר אומרו אם יראו האנשים וכו' למה חזר ואמר שהניעם במדבר ארבעים שנה עד תום וכו'. (כג) אומרו והנה קמתם וכו' שהתריס כנגדם יותר מדאי בהיות שלא היה נראה כוונתם רעה ולמה חזר וכפל כי תשובון וכו'. (כד) אומרו ויסף עוד להניחו שלא לנוכח ובלשון יחיד:

אמנם הנה לבא אל הענין נשית לב מה היה כי מאז כבשו ארץ סיחון ועוג כי אז ראו את ארצם כי המקום מקום מקנה לא אמרו דבר עד אחר ענין השיטים ומלחמת מדין. אך על כן תורת ה' תמימה הטילה וי"ו בתחלת תיבת ומקנה כי כהתימו לספר את אשר

חלקו השבטים את מקנת מדין אמר כי השבט אשר היה מעט מקנתו לא עשה רושם להיות שעור מופלג על ידי מה שנוסף על מקנהו מאשר חלקו מלקוח מדין אך לשבט ראובן וגד שהיה מקניהם רב ועצום מה שנוסף גם הוא המקנה מדין נעשה שעור מופלג ביותר וז"א ומקנה רב וכו' לומר נוסף חלק על שלל מקנה מדין הנזכר גם ומקנה רב היה מתחלה לבני ראובן ולבני גד ועתה נעשה עצום מאד לומר שעל כן על התוספת הלזה נתעוררו לשאלת מקום מקנה מה שלא עשו עד כה וזהו ומקנה וכו'. או יהיה שעור הכתוב כי בא לתת טוב טעם מה היה כי לא חלקו כבוד בני גד אל בני ראובן הבכור לבא בראשונה לפני משה כי אם ויבאו בני גד ובני ראובן על כן היחלה התורה ואמרה הנה גם שהצד השוה שבהם הוא כי רב מקנה שני השבטים האלה מכל השאר עם כל זה לא ראי זה כראי זה כי גד היה כבד מאד ממקנה מראובן כי הלא ומקנה רב היה לבני ראובן אך לא עצום מאד אך ללבני גד היה עצום מאוד ע"כ אל תתמה אם קדמו לב"ר להתיצב לפני משה וזהו ולבני גד עצו' מאד ויבאו בני גד וב"ר ויאמרו אל משה וכו' כי להיותם כואבים יותר מבני ראובן על מרעה מקניהם כי רב ועצום הוא על כן לא חלקו כבוד ויתיצבו בראשונה לפני משה. וזאת תהיה תלונת דבורה אשה נביאה על בחירת ראובן לנחול מעבר לירדן באומרו למה ישבת וכו' לשמוע שריקות עדרים לפלגות ראובן וכו' מה שלא נתרעמה על גד יען היה מקנהו עצום מאוד משל ראובן. והנה היה מקום לשים לאל מלתם ממקום שבאו לומר האם לשניכם מקנה רב ועצום מה זו שאלה לשבת יחדיו במקום הזה כי הלא לא תשא אתכם הארץ לשבת יחדיו כי מקניכם רב ועצום מאד ולכן טוב טוב הוא תתחלקו שבט אחד בארץ כנען ואחד חוצה ע"כ בא הכתוב ויאמר ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד כי שתי ארצות יש ושתיהן מקום מקנה באופן יש ארץ לשבט אחד וארץ לשני ועל כן ויבואו וכו' ויאמרו וכו':

עוד יתכן כי לא היו בעצם מקום מקנה רק שתי מקומות שהם ארץ יעזר וארץ גלעד וע"כ היה מקום לדחות אותם ולאמר לא כן תדברו כי שתי ארצות לא יספיקו לכל ואין שאר מקומות כל כך ארץ מקנה כאלו ע"כ הוצרכו להמתיק שאלתם ולסלק כל עכוב מלמלאות שאלתם זאת במאמרם. והוא כי הנה האנשים האלה בחכמתם ראו והנה נגד פניהם חמש טענות המפילות שאלתם. (א) כי הנה הארצות שהם מקום מקנה בעצם לא היו רק ארץ יעזר וארץ גלעד כמו שנאמר ויראו את ארץ יעזר וכו' ומה גם כי גלעד עדיין לא נכבשה עד לכדוה בני מכיר בן מנשה וידוע כי שני כרכים לבד לא יספיקו אל מקנה שני שבטים בהיות מקניהם עצום מאד ומזה יבוא משה לומר אין זה כי אם רוע לב כי יראתם להלחם עם מלכי ארץ ישראל. (ב) שמא אין חפץ ה' לנחל את ישראל

רק מעבר הירדן והלאה בארץ כנען. (ג) שאיך יהיו כפויי טובה שאחיהם נלחמו בעדם בארצות אלו והם לא יעזרום בארצות נחלתם. (ד) כי אף אם ירצה הקב"ה לנחל את ישראל מעבר הירדן מזרחה שמא לא תפיל להם בגורלם המקום הזה כי ע"פ הגורל תחלק את הארץ. (ה) כי גם שבט זולתם שיהיה להם מקנה יתנו עיניהם במקום הזה ומי ישמע להם לקבלם משאר השבטים. ע"כ הקדימו הצעה והקדמה טרם יגלו שאלתם להשיב על ידה ולהרים מכשול כל תשובה ודחיה הראויה להשיב להם לדחות שאלתם הלא הנה החמשה שהזכרנו. וטרם יזכור הכתוב דבריהם גלה לנו מי הכריחם אל התחלת דבריהם ולהזכיר כל תשעה הערים אשר נקבו בשמות. והוא הנה מקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד באופן כי מקנה של שני שבטים ומה גם בהיותם עצום מאד לא יכילם ארץ יעזר וארץ גלעד כי שני ערים לבד המה והמה לא ראוי מקום מקנה רק שתי אלה לבד וזהו אומרו ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד שהמה לבד היו בעצם מקום מקנה ועל כן היה מקום למשה לומר כי נפלה אימת מלכי ארץ ישראל עליהם. ע"כ להנצל מכל זה באו ויאמרו לפני משה וכו' לאמר והוא כי אמרו הקדמה א' שהם שני פסוקים הבאים אחר זה לסלק החמשה עכובים שלא ישחית בעבור החמשה את שאלתם כדי לומר אחר כן דברי שאלתם ובקשתם וזהו ויאמרו לאמר כי אמרו הקדמה אחת כדי לאמר אחר כן שאלתם וע"כ אחר הקדמתם והתחילו לפרש שאלתם נאמר ויאמרו פעם שנית כי מאז מתחלת אמירתם שעליה הקדימו הקדמתם והוא פירוש אומרם לאמר שאמרו תחלה כדי לאמר השאלה ויענה פיהם מה שהתעתדו לאמר הוא כי ויאמרו אם מצאנו חן וכו'. וקדמו בני גד לבני ראובן מהטעם שאמרנו. או אפשר מה שבאו תחלה בני גד אשר לא כדת לבני ראובן הבכור הטעם הוא כן כי אין בכל ישראל גבורים כבני גד והמה היוצאים תחלה בכל המלחמות ועליהם אמר הכתוב וטרף זרוע אף קדקד שהיו ניכרים הרוגיהם כמ"ש ז"ל שהיו מכים באלכסון זרוע וכתף א' עם הראש כי אין בהתזת הראש די אל הכאתם כי עדין תלך החרב בחמת כח אחר התזת הראש ותהיה עיקר כח הכאם באויר והוא צער אל המכה ע"כ על פרסום גבורתם והעדר יראתם באו ונתראו אל פני משה תחלה כי לא יבוא לומר שנפל חתיתם של מלכי כנען עליהם כי מי יעמוד בפניהם ולבטל הסיבה המביאה אותו לומר זה שהיא שארץ מקנה אינה רק יעזר וגלעד התחילו למנות עטרות ודיבון וכו' לומר כי תשעה אלה דרך כלל ארץ המקנה היא אף שהמפורסמות יותר הן השתים האחרות. ותשעה ערים אלו ודאי יש כדאי לשני המטות ובזה נסתלקה הטענה הא'. ולבטל הטענה השנית אמרו אחר שמנו ט' ערים הארץ אשר הכה וכו' לומר הנה אין ספק כי מה' היה לנחל את ישראל ארצות אלו כי אם לא היתה הכונה בהשמיד

סיחון ועוג רק על צאתם לקראת ישראל למלחמה ולא הוריש לישראל את ארצם על מה זה הכה את כל עריהם והיה לו לתת בידינו את צבאות מלחמותיהם היוצאות לקראתינו ולא להכות את כל עריהם ואף אם היתה עיר אחת או שתים היה מקום לומר כדי לפנות מקום מעבר לארץ אך עטרת ודיבון ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובעון הארץ אשר הכה וכו' כי את כל אלה הכה ה' יורה ודאי כי לא היתה הכונה רק שהיא בכלל הירושה אשר בא להוריש את ישראל. ועל כן לא הזכירו גלעד כי עדיין לא הכה ה' אותה עד אחרי כן שהכוה בני מנשה כמפורש בסוף הפרשה. ואם נאמר בידעו בני גד כי נבו הוא מקום קבורת משה רבינו ע"ה כנראה מהמתרגם שעל כן תרגם כך בשם המקום שהזכירו הם אפשר שבהזכיר שמות הערים שבכללם נבו שהיא בית קבורתו דמשה רמזו כי היו מקומות ההם בכלל ירושת הארץ שלא יתכן יהיה מרע"ה מכל וכל קבור חוץ לכל נחלות ישראל. ואם נפרש הכתוב כפשוטו וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון וכו' שראו בני גד לבחור במקום ההוא על כי שם חלקת וכו' יהיה בזה טעם שני לבא ראשונה לפני משה לשאלה זו כמ"ש ויבואו בני גד וכו' ואל נשיאי העדה לאמר שהערנו מלת לאמר כי אינו לאמר לזולת וגם למה דברו אל נשיאי העדה אך הוא כי חמדו חלקת מחוקק ומה גם בני גד כמאמר הכתוב וירא ראשית לו ועל כן הקדימו לבני ראובן לבא ואמרו בלבם הנה דבר זה יאות למשה לאמר כי ישמע בקשתינו חלקתו אשר הוא ספון שם. וגם יאות לאמר לפני נשיאי העדה שישמחו כי ירחיב גבול שבטים בארץ כנען בהנחל משה אותנו חוצה. וזהו ויאמרו לפני משה וכו' לאמר כי לפני משה ולפני הנשיאים יאות לאמר. מה שהוא לפני משה הוא כי אמרו עטרת כו' שבכללם נבו. ומה שיאות לאמר לנשיאים הוא באמרם יותן כו' שירחיב בזה גבולם. ונחזור אל הענין והוא כי הנה עד כה סילקו בדבריהם שתי הטענות. ועל השלישית אמרו גם כן אשר הכה ה' וכו' לומר לא נתייחס לכפויי טובה שאחינו לחמו מלחמותינו וטרחו בעדנו והסתכנו ואיך לא נעשה כן גם אנו כי הרי ה' הוא אשר הכה את הערים האלה לפני עדת ישראל וזרועם לא הושיעה לנו כי יד ה' עשתה זאת כה יעשה להם ג"כ באופן כי לא עשו לנו דבר ומה נגמול כנגדו כי ה' הוא הלוחם לנו. ובאומרו לפני עדת ישראל אפשר רמז למעט בשאלה ארץ מדין כי זאת הוכתה לפני עדת ישראל שהוא כללות כל ישראל מה שאין כן במדין ששלחו י"ב אלף וכיבוש א"י היא לכל הכללות. ועל הד' אמרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה והוא כי הנה גורלות הארץ היא ע"פ המזל היו ושיהיה כל חלק מי"ב חלקי הארץ אפשרי ליפול לכל אחד מהשבטים כמבואר ברז"ל כי הנה לא היו החלקים שוים כי לא יתכן יטול שבט בעל מאתים אלף איש כחלק בעל

חמשים אלף אך היו חלקים גדולים וקטנים החלק הגדול והראוי ליהודה שהיו מרובה באוכלסים היה במקום הנאות אליו וכן הראוי לכל אחד מהשבטים וע"כ טרם יעלה הגורל היה אלעזר הכהן אומר אם יהודה יעלה חלק פלוני יעלה עמו וכן בכל השאר וגם הגורל עצמו היה אומר אני חלק פלוני כמ"ש ז"ל שנאמר ע"פ הגורל תחלק וכו'. נמצא כי לא היה הגורל רק להשבית מדינים אך לא היה נופל בגורל כ"א המתייחס אל השבט. נמשך להם מזה כי הארץ הלזו ודאי היא המיוחדת להם והראויה להיות חלק גורלם בלי ספק וזאת ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה א"כ ודאי זאת חלקינו היא. ובכלל הדבר הזה היה גם ההוא כלומר לעבדיך לבד מקנה בעצם ולא לשאר שבטים הרי עד כה סלקו כל הטענות המנגדות אל שאלתם בהעצתם זו. ועתה התחילו לגלות ולומר דבר שאלתם כי הקודם לא היה רק הצעה וזהו אומרו למעלה לאמר כלומר שאומרים עטרת ודיבון וכו' לא היה רק לאמר כלומר הצעה כדי לאמר אח"כ שאלתם כי זאת היתה לבד הכנה וסילוק הנוגדים לאמר השאלה. וכתומם ההצעה התחילו מה שביקשו ורצו לאמר וז"א ויאמרו אם מצאנו וכו' כי להיות זאת עיקר אמירת שאלתם הוזכר שנית ויאמרו וכו' כי הקודם לא היה רק שאמרו לאמר שהיא אמירה לומר שאלתם זאת. ומה שלא אמרו ואל תעבירנו אם שתי שאלות המה. וגם אומרם יותן ולא אמרו תתן או תן. הוא כי הנה רמזו למעלה כי זאת נחלתם שודאי להיותה מתייחסת אליהם וזה אומרו פה אם מצאנו חן בעיניך היא אחר כי ודאי יותן את הארץ הזאת לעבדיך מאתו יתברך בודאי לאחוזה כי היא הראויה אלינו מה שנבקש ממך אם מצאנו חן בעיניך אינו אלא שאל תעבירנו את הירדן לכבוש את ארץ כנען עם אחינו כי גם מעתה תניחנו פה. וכראות משה טענותיהם צודקות מלבד אומרם אל תעבירנו וכו' אמר האחיכם וכו' כלומר באמורכם כי באה נחלתכם אליכם הדין עמכם רק מה שאמרתם אל תעבירנו הוא בלתי ראוי כי האחיכם וכו'. ואף שאמרתם הארץ אשר הכה ה' שרמזתם כי ה' הוא הלוחם לכם ולא תתייחסו לכפויי טובה כי לא הם נלחמו בעדכם כ"א ה' זה אינו כלום כי ההתיצבות בפני האויבים והלוחמים לא דבר רק הוא אף שהנצוח בודאי לה' הוא כנודע. כי לא לחנם שאל חזקיה מהקב"ה ואמר איני כאסא ששאל ואמר שהוא יצא להלחם אך לא ילחם אמנם אשב תוך ביתי ואתה תעשה מלחמה כי הביאה למלחמה גם היא תתייחס לטורח צער ואימה וטלטול וזהו אומרו האחיכם יבאו למלחמה לומר הן אמת כי לה' המלחמה אך לא יבצר מהיות מרוע מוסר כי האחיכם יבאו למלחמה ויתייצבו שם נגד האויבים ואתם תשבו פה ולא תראו המלחמה כלל וזהו אומרו יבאו ולא אמר ילחמו וגם לא אמר ולא אתם רק תשבו פה כלומר שאין ההפרש רק שאחיכם באים ואתם יושבים. וגם הייתם פה במקום מנוחתכם

ואחיכם מטולטלים עד הורישם. וחילק תשובת תוכחתו לשלשה חלקים. א'. לו הונח שכוונתכם טובה ופיכם ולבבכם שוים וגם לא תמשך תקלה מהדבר הענין בעצמו הוא בלתי ראוי. וכ"ש אם תצא תקלה מהדבר עם היות כוונתכם טובה שהיא השנית שימנעו אחיכם מלכת למלחמה שירך לבבם בראותם שאינכם הולכים ומה גם בני גד שיאמרו אם אלו יראים איך נעמוד אנחנו שיחשבו שמיראה אתם עושים. ועוד שלישית קשה מכולם היא רעה בלבבכם ותתחילו בשבח כדי לסיים בגנאי להדיח את ישראל מעבור אל הארץ כענין המרגלים. והתחיל בראשונה ואמר האחיכם יבאו למלחמה כלומר אף שאחיכם יבאו ולא ימנעו מלבא למלחמה היתכן בדרך מוסר שאתם תשבו פה. וכ"ש כי שמא לא ילכו כי יתרפו ידיהם בראות אתכם נסוגים אחור בחשבם כי יראתם ממלכי הארץ וזהו ולמה תניאון וכו' שתרפו לבבם מלבא אל הארץ. ואף שאין כוונתם לרעה הלא תקלת המכשלה זאת תחת ידיכם וכל זה הוא בהנחת היות כונתכם לטובה. כ"ש שאפשר כי לא כן לבבכם כי אף שאין בדבריהם נפתל ועקש אפשר תחתיכם תעמוד הבהרת ולא פשתה כי התחלתם בשבח ושמא תסיימו בגנאי כי כה עשו אבותיכם פי' שהראו סימני טהרה והתחילו בשבח שהלכו עד נחל אשכול לרמוז על אודות האשכול אשר כרתו משם להורות שבח הארץ ואמרו זבת חלב ודבש היא וזה פריה ויראו את הארץ ואת טובה ושבחוה ישראל ועם כל זה שהתחילו בשבח הזה סיימו בגנאי ויצאו וכו'. כן אפשר בלבבכם גם אתם:

או יאמר האחיכם יבאו כו' באשר נדקדק אומרו ויאמר משה לבני גד כו' היה די יאמר ויאמר אליהם או יאמר האחיכם כו' וידוע הוא שאליהם ידבר. אך הוא במה שדקדקנו בהקדים למעלה בני גד לבני ראובן להסיר מלב משה היות כוונתם מרכות לבבם כי הלא לבב בני גד כלב הארי על כן כיון מרע"ה בהוראתם זאת עצמה לסתור בנין שאלתם וזה כיון באומרו ויאמר משה לבני גד כו' שהקדימם כעושה עיקר תשובתו אליהם על הבחינה עצמה שבאו המה ראשונה לפניו שהיא על בחינת גבורתם יאמר משה לבני גד כעושה עיקר דבורו אליהם. התחשבו שאחיכם ירצו לבא למלחמה בהיות כי ואתם בני גד ובני ראובן תשבו פה עם היות כי אמיץ לבבכם למלחמה בפרט בני גד אשר הקדים ודאי אחיכם לא יבאו למלחמה כי מיראתכם ישבתם פה ומה יעשו המה החלושים מכם וא"כ למה תניאון וכו' מעבור את הארץ אשר נתן להם ה' שכבר היא כנתינה ואין חסרים רק העברה לבד וא"כ נמצאתם מאבדים ארצם מתחת ידם. ושמא תאמרו אדרבא זו היא טענה המחייבת שלא תארע תקלה מתחת ידינו בזה שלא נחשוד את ישראל שאחר הגיעם אל גדר כזה שהארץ כנתונה בידם יניא לבם מעבור את הארץ לסיבה קלה כזאת.

לז"א כה עשו אבותיכם כלומר אל יפלא זה בעיניכם כי ככם עשו המרגלים שלהיות הארץ כנתונה בידם ובראותם הוראות מורות טוב הארץ לא נמנעו מלהטות לבבם אל הרעה ולאמץ את רוחם לבלתי בא אל הארץ וזהו כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע כי במקום ההוא עין בעין ראו כי נתן להם ה' את הארץ והוא מש"כ ז"ל על פסוק אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע כי בנסוע ישראל מחורב לבא לרשת את הארץ עם היות כי י"א יום מחורב עד קדש ברנע הביאם ה' בשלשה ימים כאשר ידאה הנשר למהר להעבירם לארץ. כי בזה מי לא יכיר כי ה' אתם ונתן להם הארץ וגם לא שלחתי לתור כי נתונה בידם היתה רק לראות בלבד ויבאו כו' על דרך שפירשנו או עד נחל אשכול ילידי הענק ולא נזוקו שהיה להם להכיר כי ה' אתם ואעפ"כ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ה' כי בהיות שהמה ראו כי ה' נתנה להם מהטעם שכתבנו ולא היו חסירים רק לבא הספיקו להניא את לבם לבלתי בא אל הארץ הנתונה כן אחוש יהיה גם עתה:

פסקה יג

ויחר וכו'. להפליג הדבר אמר. איך חרה אף ה' על הדבר ההוא מפני שהיה מקום לומר כי מה שכעס הקב"ה ונשבע אז לא היה על הדבר הזה לבד רק שנצטרף עם דברים זולת כמ"ש הוא יתברך אם יראו האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי הרי כי כל הנזכר בכתוב חרה אפו יתברך ועל כן היה מבן עשרים שהיו גדולים במצרים וראו אותותיו יתברך משא"כ באלו שכולם או רובם היו קטנים מאד. לז"א וישבע לאמר אם יראו כו' כי לא מלאו אחרי כלומר שעיקר כוונת השבועה נמשכת אל סוף הפסוק כי לא מלאו אחרי בדבר הזה אלא שלהגזים הדבר איך השכילו עשו גלגל עליהם את הראשונות. ולראיה איך עיקר האף והשבועה היה על מה שכעת לא מלאו אחרי ה' שהרי אמר הוא יתברך בלתי כלב כו' כי מלאו אחרי כי מאשר תלה זכותם באשר מלאו בזה אחריו ולא אמר שגם בכל שאר דבר לא חטאו כי לא היה בכלל אשר נסוהו עשר פעמים מורה כי בזה בלבד תלוי השכר והעונש הזה וז"א בלתי כלב כו' להכריח הדבר כאשר כתבנו. ועוד שהרי שגם הקטנים מבני עשרים בצאתם ממצרים למה לקו גם הן בענין המרגלים שהיו גם הם נעים ונדים עד תום כל הדור היוצאים מבני עשרים ומעלה זה ארבעים שנה ולא הכניסם ה' לארץ ועיכב את אשר היו מבני עשרים עם שלא היו בני עונש על שאר הדברים שהוזכרו באותו פסוק. וא"כ גם אתם לפחות תתעתדו להניעכם עוד במדבר על אשר הניעותם וזהו ויחר אף ה' בישראל דרך כלל אף אותם שאינן בני עשרים שהזכרתי ויניעם במדבר עד תום כל

הדור אנשי המלחמה שהיו מעשרים ומעלה ואם כן גם אתם יסף עוד להניחכם במדבר כמ"ש בסמוך אף שלא ימית אתכם במדבר:

עוד אפשר כיון זה מאומרו וישבע לאמר אם יראו האנשים וכו'. שמא תאמרו כי כל אשר קצף ה' לא היה רק על היוצאים ממצרים מעשרים ומעלה אשר הכירו בעצם את כבודו ואת גדלו ואת אותותיו כמ"ש הכתוב כי כל האנשים הרואים וכו' אם יראו וכו' אך לא את השאר כי אין זה לבד מספיק אל העונש ההוא לז"א וישבע לאמר אם יראו וכו' כלומר מה שנשבע לאמר אם יראו שהוא עונש מיתה שלא יזכו לראות את הארץ הוא אל העולים ממצרים וכו' הרואים כבודו יתב' ואותותיו שאותם ימותו ולא יזכו לראות את הארץ בלתי כלב וכו'. אמנם לא יבצר לקו גם שני אלה ושאר כל ישראל העולים ממצרים קטנים מבני עשרים להיות נעים במדבר ארבעים שנה וזהו ויחר אף ה' בישראל דרך כלל גם אל כלב ויהושע ושאר ישראל מעשרים ולמטה ויניעם במדבר עד תום כל הדור העושה הרע בעיני ה' מעשרים ולמעלה הרי שאף הקטנים מבני עשרים הבלתי עושים הרע לקו על יד השאר שהניעם במדבר ואם כן גם עתה לא יבצר שיסף עוד להניחו במדבר וכו':

והנה קמתם תחת אבותיכם וכו'. אמר שמא תאמרו שאין רעה בלבבכם להחמיר הדבר כל כך עם כל זה לפחות לא יבצר מהיות גריעות דרך ארץ ותרבות רעה המתייחסת אל אנשים חטאים המשוללים מתרבות דרך ארץ הטובה ולא יקל הדבר בעיניכם לומר שלא יספיק זה להרע את ישראל כי זהו אם לא קדם לזה עון גדול שעדין לא הטהרנו ממנו אז לא היה כדי בזה להעלות חימה. אמנם עדיין לא הטהרנו מחרון אף ה' מעון המרגלים שנגזר היותנו ארבעים שנה במדבר ועדין אנו בו. וכדי להוסיף עוד על חרון אף ה' דבר קל יספיק וזהו לספות על חרון אף ה' כי הסאה המלאה בדבר מועט תגדש וזהו כי תשובין מאחריו כי בשובכם מאחריו אף שלא תהיה העבירה חמורה ויסף עוד להניחו במדבר כי עדיין לא נכנסו ויקל להוסיף עוד לעכבם יותר. וכיון עוד באומרו להניחו וכו' לומר הנה אתם בערי נחלתכם ולא יספיק עון זה לגרש אתכם מהם אך תשחיתו לישראל בחטאתיכם כי הם עדיין לא נכנסו לארץ אחוזתם ולמונעם מהכנס דבר קל יספיק וזהו כי תשובון מאחריו שאתם תהיו החוטאים לא יגרש אתכם מארצכם אך יסף עוד להניחו במדבר כי עדיין הוא שם שהוא שאר ישראל שאינו רק תוספת על עכובם ועדיין לא נכנסו ובזה ושחתם לכל העם הזה אף שתשארו אתם בארצכם:

או שיעור הכתובים מעין הקודם והוא כי תחת חמש יתחמץ לבבם על אשר חרה אף משה עליהם. (א) כי יאמרו הלא כאשר נשבע הוא יתברך שלא להביא את אשר היו בני

עשרים שנה אל הארץ כן נשבע להביא אותנו אל הארץ כי הלא אנו מכלל הטף היינו זה ארבעים שנה והוא יתברך אמר חי אני אם אתם תבואו אל הארץ וכו' וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והבאתי אותם וכו' כי גם הביא אותנו בכלל השבועה. (ב) כי שם לא היה אף ה' רק על מאמרם או במדבר הזה לו מתנו על כן אמר אליהם חי אני. אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם במדבר הזה יפלו פגריכם וכו'. או היה על הוציאם דבה על הארץ ארץ חמדה מה שלא כן אנחנו ואם כן לא תבא עלינו רעתם. (ג) כי לא על זה בלבד חרה אף ה' בעמו רק על אשר ראו אותותיו ואת מופתיו ולא הכירו דרכיו וינסו אותו זה עשר פעמים ועל עון המרגלים שהיו נסיון עשירי נתמלאה סאתם אך לולא כל הקודם לא הספיק עון מרגלים לכל זה כי כן היה מאמרו יתברך כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי וכו' מה שאין כן כל הדור הזה כי קטנים היינו בזמן האותות ובלתי בני עונשים בנסיונות. (ד) כי אינו דומה מה שקודם הנחל את הארץ שיספיק עון אחד כזה לעכב בל יירשוה לעון שאחר התחילו להנחיל כי הנה באה נחלתינו אלינו לא במהרה ינתקנו מהנה ומכ"ש שלא יעכב את אחינו פה ואנו נהיה בנחלתינו אשר בא אלינו כי נחנו פשענו ולא הם. ואם לא יניחנו בנחלתינו אל יאשמו כל שאר ישראל והם ילכו וירשו ארץ ה' כי הנה כוונתנו טובה ואין בה רק העדר מוסר כי אחינו יביאו למלחמה ואנו נשב באופן שאין מקום לקצף הגדול הזה ע"כ אמר אל הראשונה בא ואמר על יעלה על רוחכם כי כאשר נשבע לבלתי הביא את אבותיכם אל הארץ כן נשבע להביא אתכם כאומרו וטפכם וכו' הבאתי וכו' כי הלא מה שוישבע לא היה כי אם לאמר אם יראו וכו' עד בלתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון כי מלא אחרי לא על מה שאחרי זאת שהוא וטפכם וכו' וזהו וישבע לאמר כי כל שבועתו לא היתה רק לאמר אם יראו וכו' בלתי כלב וכו' ולא יותר. ועל השנית אמר כי לא מלאו אחרי לומר שלא היתה הגזירה על מאמר פיהם כי אם על שלא מלאו אחריו יתברך לבא אל הארץ כלומר כי לכן גם אתם תניאון את העם לבלתי בא ולא תמלאו אחרי ה' ושמא תאמרו האם כל כך דבר זה בלבד חמור לז"א אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כלומר כי בל האמין שאקיים שלש שבועות ומורים בהתעכב שלא נתקיים שבועתי הוא דבר מר. ועל הג' אמר בלתי כלב וכו' כי מלאו אחרי לומר אם כל העונש לא היה רק על אשר ראו אותותיו וכו' ונסו אותו זה עשר פעמים היה ראוי יסיים ויאמר בלתי כלב וכו' שלא נסוני ומלאו אחרי אך יורה כי אין כל הענין תלוי רק במלאות אחרי ה' בביאת הארץ. ועל הד' אמר ויחר אף ה' בישראל כלומר דרך כלל שגם הקטנים שלהם ויניעם במדבר עד תום כל הדור העושה הרע וכו' ואם כן ק"ו הדברים אם אשר לא חטאו ולא

הגיעו לכלל עונשים לקו ויהיו געים במדבר ממקום למקום עד תום כל הדור העושה הרע כ"ש אתם שעשיתם הרע שיניעכם מנחלתכם במדבר ולא תאמרו כי לא יאשמו כל ישראל והמה ירשו ארץ כי הלא לא גרעו מהקטנים מעשרים שלקו אגב החוטאים כן יניע את כל ישראל עמכם עד תום אתכם. ועל הה' אמר והנה קמתם וכו' לומר לו יונח שכן הוא כי אין רעתכם רק תרבות רעה ומיעוט דרך ארץ בלבד הלא זה הוא המדה המלאה שבמעט תוספות תגדש כי הלא קמתם תחת אבותיכם וגם שאין זה רק עון אשר חטא רק תרבות אנשי חטאים שהוא תרבות רעה בלבד הלא הוא לספות עוד על חרון וכו' ותוספות על מדה מלאה תגר מזה ומזה כמדובר. גם אפשר אומרו תרבות אנשים חטאים יאמר על שגדלו עם אנשים חטאים שאתם תרבות שלהם נדבק זה בידכם מהם ואינו מעצמכם עם כל זה לספות עוד מספיק כמדובר ואמר ויסף עוד להניחו במדבר בלשון יחיד יהיה כי בעגל היו במדבר חרשי משחית אף וחימה ומשה סילק בזכותו החימה והוא יתברך סילק האף כד"א קומה ה' באפך וחזר במרגלים באומרו ויחר אף ה' ביום ההוא הניחו הוא ית' עד הרג במשמניהם ואח"כ סילקו ואמר כי עתה על יד זה יהיה סיבה לספות עוד על חרון אף ה' ויסף אף ה' הנזכר להניחו את האף הנזכר במדבר באופן שעל יד המשחית ההוא ושחתם לכל העם הזה כי כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע וזהו ושחתם לכל העם הזה:

פסקה טז

ויגשו אליו וכו'. ראוי לדעת (א) מה ענין הגשה זו כי גם עד כה לא רחקו ממנו. (ב) אומרו גדרות צאן נבנה וכו' מי מנע מהם זה שיצטרכו לאמר גדרות וכו' היעלה על לב שיניחו צאנם וטפם על פני הארץ. (ג) אומרו ואנחנו נחלץ חושים וכו' כי נדרשו ללא שאל כי מי בקש זאת מידם לחלץ חושים רק לעבור עם אחיהם למלחמה אף אם באחרונה יסעו. (ד) אומרו וישב טפינו וכו' כי זה היה ראוי לאומרו קודם ואנחנו נחלץ וכו'. (ה) אומרו לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל וכו' כי הלא זהו הפך הקודם כי ראשונה אמרו עד אשר הביאונום אל מקומם שהוא עד הכיבוש ועתה מה נתחדש שהוסיפו ואמרו לא נשוב וכו' שהוא עד החילוק. (ו) אומרו כי לא ננחל אתם וכו' מי הצריכם לשוב ולומר שלא ינחלו אתם כי הלא גם משה הודה להם זה כי לא התריס כנגדם רק על אומרם אל תעבירנו את הירדן:

אמנם יאמר כי הנה תחלה היו מדברים אל משה ואלעזר ונשיאי המטות כי נתנו אל לבם יעזרום הנשיאים כי יגיע חלק יותר גדול לכל שבט כשינחלו אלו מחוץ לירדן. אך עתה בראותם שמשה הודה להם בנחלת הארץ ולא התריס כנגדם רק על אומרם אל

תעבירנו ולא ידעו מה בפי אלעזר והנשיאים ואולי ידברו נגדם. על כן התדבקו בו אשר דבר טוב עליהם ויגשו אליו לפיוס ויאמרו גדרות צאן וכו' לומר מה שאמרנו אל תעבירנו את הירדן לא מיראתנו היה רק לבלתי הניח מקנינו וטפינו פה לבדם ועל כן נתקן זה ואנו הולכים והראיה כי לא מפני היראה אמרנו כי הלא ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל וכו':

או יאמר הנה כוונתינו היתה למהר נחלת אחינו שנהיה אנחנו עם מקנינו וטפינו והם יעלו מיד לנחול נחלתם. אך עתה שהקפדת על עכבתינו וחייבתנו ללכת יתעכבו עד נבנה גדרות צאן וכו' ואח"כ ואנחנו נחלץ וכו'. אך מה שנתחייב הוא עד אשר אם הביאונום אל מקומם שהוא עד סוף הכיבוש ולא יותר לבלתי עזוב הרבה טפינו בלי שמירת אנשים מפחד אויב. אך אם נראה שבזמן הכיבוש ישב טפינו בטח בדד שלא יקרבו להצר להם יושבי הארץ אז נאריך זמן אתכם עד סוף החילוק וזה וישב טפנו וכו' לומר הלא אמרנו שלא נשוב עד אשר אם הביאונום אל מקומם שהוא עד הכיבוש ועוד נוסיף שאם נראה שוישב טפינו שיהיה לו יישוב ובטחה בערי המבצר מפני יושבי הארץ שלא ישמעו קול נוגש אז לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו שהוא עד סוף זמן החילוק וזהו לא נשיב וכו' עד התנחל איש נחלתו וחלקו. והטעם כי לא ננחל אתם וכו' כי באה נחלתינו אלינו ועל כן גם אנחנו נהיה עמהם עד בא נחלתם אליהם כאשר היו עמנו עד בא נחלתנו אלינו. והקדימו בצאן לאמר גדרות צאן קודם לערי הטף להשמר בל יאמרו ישראל כי מיראתם מלחמת הארץ בקשו להרחיק טפם מסכנת המלחמה ואז אם יפחדיו הם בראותם מלחמה ישיבו אל מושב טפם וקנינם וגם בזה ירפו ידיהם ע"כ להסיר מלבם חשד הזו שלא היה עקרם על זה הקדימו לומר גדר תצאן וכו' להורות כי כל עיקר כוונתם הוא על מקנה קנינם להושיבם במקום תקנה ואגב זה אמרו וערים לטפינו. ולשלא יהיה להם שום פתחון פה אף. שאמרו ענין הטף כלאחר ידי אמרו ואנחנו נחלץ חושים לפני אחינו כי לולא בטחנו ולא פחדנו מהאויבים לא שמנו עצמנו לפגי בני ישראל יושבים ראשונה במערכת המלחמה ושנהיה אנחנו הלוחמים ולא אחינו. וכאשר הבין משה כוונתם זאת התחיל בטף ואמר בנו לכם ערים וכו' לומר אל תחושו להסתיר דבר ועשו עיקר מהראוי לעשות:

או יאמר ויגשו אליו כי אמרו הנה אפשר כי נשיאי העדה ימהרו הדבר ולא יניחונו עד גדרות צאן נבנה למקנינו וערים לטפינו ע"כ ויגשו אליו כי רחמן הוא על מקנה וטף כאמרם ז"ל במדרש רבה על פסוק ומשה היה רועה כי על ידי אשר חמל על צאן בחר אותו הקב"ה לרעות את ישראל כי ראה טלה רץ מהעדר והפציר להחזירו ולא יכול הניחו

והלך אחריו עד שראהו נכנס למקום מבוע מים ושתה ושבע אז אמר אם ידעתי הבאתיך בחיקי אז נשאו בחיקו עד העדר וזהו ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו וערים לטפינו ואחר נלך כי ידעו כי רחמן הוא על המקנה וטף ולא יכריחם ללכת עם טפם ומקניהם עם אחיהם ואחר ישובו אל נחלתם. ואמרו ואנחנו נחלץ וכו' לומר אל תאמר נא כי הלא מצד אחד אך טוב לישראל זה מזה כי הלא על יד מה שנהיה אנחנו משוללי טף ומקנה יהיו שתי תועלות. א' כי ואנחנו נחלץ ולא בני ישראל כ"א ינוחו הם ולא ילחמו. שנית. כ"א שאם גם טפינו ומקנינו ילך עמנו יהיו עלינו למשא ולא נהיה קלי המרוץ למלחמה אך עתה שנשארים פה נהיה חושים חופזים וממהרים בקלות נמרץ לפני בני ישראל והם אחרנו לאטם לרגל המלכה לרגל הילדים עד אשר אם הביאונום אל מקומם וישב טפינו וכו' כבקודם וכו':

פסקה כ

ויאמר אליהם משה וכו' הנה. (א) מה שאמר בסוף דבריו בנו לכם ערים וכו' הוא הדבר הראשון שהיה ראוי להתחיל בו ולא לומר תחלצו וכו'. (ב) מה הוא הכפל הזה דתני והדר מפרש אם תעשון את הדבר הזה ופירש אם תחלצו וכו'. (ג) למה שנה כי הם אמרו לפני בני ישראל ומשה אמר לפני ה'. (ד) כי בכלל אומרו ועבר לכם כל חלוץ וכו' הוא אומרו אם תחלצו לפני ה' למלחמה ולכן מתחלה היה לו לומר אם תעשון את הדבר הזה אשר יעבור כל חלוץ את הירדן וכו'. (ה) אומרו ועבר לכם כי מלת לכם מיותרת. (ו) כי טוב לקצר היה לו לומר ותעברו חלוצים ולא עבר לכם כל חלוץ וכו'. (ז) כי אחרי אומרו עד הורישו את אויביו למה חזר ואמר ונכבשה הארץ כי מי לא ידע שהורישו יתברך את האויבים שתכבש הארץ מפניו יתברך. (ח) אומרו ואחר תשובו כי ממעט משה מאשר אמרו הם כי הם אמרו לא נשוב עד התנחל ומשה אומר שאחר הכיבוש ישובו (ט) אומרו והייתם נקיים מה' וכו' שיראה שאין הענין חיוב רק לצאת מדי חשד ואח"כ אומר ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' יורה שיש עון בדבר. (י) אומרו והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה כי הלא גם מתחלה הורה להם כי באה נחלתם אליהם ולא היתה התלונה רק שאחיהם יבאו למלחמה והם ישבו פה ואיך עתה יאמר והיתה וכו' שיורה שעדיין לא היתה להם. (יא) אומרו כמה פעמים לפני ה' כי לא על חנם אמרו כ"כ פעמים. (יב) למה הפך הסדר שהם אמרו תחלה גדרות למקנינו ואח"כ וערים לטפינו והוא אמר תחלה בנו לכם ערים לטפכם ואח"כ וגדרות וכו'. (יג) אומרו והיוצא מפיכם תעשו שיורה שאינן מחוייבים רק יעשו למה שיצא מפיהם והלא הוא אמר אם לא תעשון כן הנה חטאתם וכו'. (יד) אומרו ויאמר בני גד ובני ראובן לאמר כי אומרו לאמר משולל הבנה כי אינו

לאמר לזולת. (טו) אומרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה כי הלא גם הם אמרו זה למעלה גדרות צאן וכו' ואנחנו נחלץ וכו' ולמה חזרו לאומרו וייחסו הדבר אל משה ג"כ והם מעצמם אמרוהו. (טז) אומרו טפינו יהיו שם וכו' למה שינה כי למעלה אמר נבנ' למקננו פה ועתה אמרו יהיו שם (יז) למה לא אמרו נבנה רק יהיו שם שנראה שהוא מבלי שיבנה שום בנין. (יח) אומרו יעברו כל חלוץ שתפסו ל' משה כאומרו ועבר לכם כל חלוץ ולא אמר עבדיך יעברו חלוצים. (יט) אומרו כאשר אדוני דובר כי הלא בכלל אומרו כאשר אדוני מצוה היה גם זה וגם למה שנה מצווי לדבור. (כ) אומרו ויצו להם משה את אלעזר וכו' אם הכונה היא שאמר להם אם יעברו וכו' א"כ אומרו ויאמר משה אליהם הוא מיותר לגמרי. (כא) מלת להם היא מיותרת גם במאמרו זה ראוי לשית לב אל אומרו כל חלוץ ולא אמר אם יעברו חלוצים. (כב) אומרו עתה מה שלא אמר בתחלה כי עתה אמר שכל עונשם הוא לתת להם נחלה בארץ כנען ולמעלה התריס כנגדם ויתן אותם כמרגלים את הארץ באומרו כה עשו אבותיכם וכו' וגם בסמוך הנה חטאתם וכו' ועתה היקל ואמר ונאחזו בתוככם בארץ כנען. (כג) אומרה ונכבשה הארץ וכו' כי מה שתכבש הארץ לפני ה' בדבר משה אליהם יצדק להורות להם כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא יושיע למו אך בדברו עם אלעזר מה צורך להזכיר מה שאינו מכלל התנאי. (כד) אומרו ויענו בני גד וכו' לאמר כי אומר לאמר בלתי צודק כלל כי אינו לאמר לזולת. (כה) אומרו אשר דבר ה' כי הלא מה דבר ה' בזה ומהראוי לא יאמר רק אשר דברת אל עבדיך כאומרו למעלה כי עד כה כל מה שנאמר אליהם דברי משה לבדו המה. (כו) כי כל תשובתם זו מיותרת כי הכל נאמר למעל' יותר מפורש. (כז) אומרו נחנו בלא אלף. (כח) אומרו ואתנו אחזת נחלתינו וכו' כי הלא על מה היה כ"א על זה ומי לא ידע שאחוזתם שם. (כט) אומרו ואתנו שהוא לשון בלתי צודק ומהראוי לא יאמר רק ואחזת נחלתנו מעבר הירדן. (ל) מה זה היה שלא בתשובתם אל משה ולא במאמר משה אל אלעזר וכו' ולא בשובם לענות שנית לא הזכיר ענין בנין גדרות צאן וערים לטפם וכן בדבר יהושע אליהם לא הזכיר זה כי אם אמר נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה כו' ואתם תעברו כו' כל גבורי החיל ולא אמר סתם שיובן על כל האנשים דרך כלל. (לא) שבתשובת בני גד כו' נאמר ויאמר למעלה ובזאת הפעם נאמר ויענו לשון רבים. (לב) כי גם מתחילה כל מה שאמר להם משה אמרו הם מעצמם באומרם ואנחנו נחלץ חושים כו' ומה ענה להם משה ולא עוד אלא שהתריס כנגדן באומרו ואם לא תעשון כן הנה חטאתם כו'. ועוד מה ראה בהם שנסתפק אם יעשו לומר ואם לא תעשון כן. אמנם הנה אין ספק כי ג' המה הדרכים אשר היה אפשר להם לעשות. א' לעבור הירדן הם וכל אשר

להם ככל שאר השבטים ואחר הכיבוש ישובו הם ומקניהם וטפם לעבר הירדן מזרחה לרשת אחזתם. או דרך שני שישארו קצת מכל שבט מהם לשמר טפם ומקניהם וגבורי החיל המה יעברו לפני ישראל עד כבוש הארץ ואחר ישובו. ג' לבנות להם ערים לטפם וגדרות למקניהם באופן שיהיו נשמרים מקניהם וטפם וילכו כל הגבורים עם אחיהם עד כבוש הארץ והנה באומרם תחלה אל תעבירנו את הירדן אפשר כוונו לשלול הדרך הראשון לומר אל תעבירנו את כלנו עם טפינו ומקנינו אך מאז היה לבם נכון לעשות א' מהדרכים האחרונים אלא שאחרי כן פירשו כוונתם באומרם דרך הג':

או אפשר שמתחילה בכל ג' הדרכים געלה נפשם כפשט לשון אל תעבירנו שהוא לשלול כל מציאות העברה אלא שאחר כל מה שהתריס משה כנגדן שבו ממאמרם ובחרו בדרך השלישי ובראות משה הדרך ההוא ראה והנה טוב ממנו הדרך השני לבל יהיה עיכוב שיתאחרו עד יבנו ערים לטפם וגדרות למקניהם ע"י הדרך השלישי. ע"כ בא ויאמר אם תעשון את הדברהזה לומר הנה אם תעשון את הדבר הזה שהוא לבנות פה גדרות צאן למקנכם וערים לטפכם תחלה הלא זה יהיה אם תחלצו כלומר כלכם לפני ה' למלחמה כי על כן צריך בנות ערים בצורות כי הולכים כל הגבורים וע"פ דרכו באומרו לפני ה' נתן דופי באשר דברו באומרם לפני בנ"י כי אין הענין רק לפני ה' ונחזור אל הענין אמר אם תעשון כו' יהיה אם תחלצו כלכם אך הוא אריכות זמן והטריח את כל ישראל לכן זאת עשו והוא כי יעבר לכם כל חלוץ את הירדן כלומר כי ישאר המון עם מכל אחד משני שבטיכם לשמור הטף ומקנה ולא יצטרכו ערים וגדרות וזהו ועבר כל חלוץ שהם המסויימים המזויינים והשאר ישארו וזה מאמר יהושע באמור אליהם ואתם תעברו כל גבורי החיל כלומר כי אשר לא גבורי החיל מסויימים ישארו עם שלא תבצר מהם גבורה אינן גבורי החיל והוא אומרו כל חלוץ כלומר אף לא כל הגבורים לבד מטף עד בני עשרים. ובזה אפילו לא תתעכבו כל כך זמן כאשר בבנותכם גדרות וערים כ"א עד הורישו יתברך את אויביו מפניו הם צבא המרום במרום ל"א שרים של ל"א מלכים ואחרי כן מיד ונכבשה הארץ לפני ה' כי אחרי עקדו יתברך את השרים במרום מיד תכבשנה הארץ כי כעם הרוג יהיו לפניכם מלכי האדמה על האדמה כי לא מלבד השרים יוריש ה' מפניו יתברך כ"א גם את מלכיהם וחילם כי לא יניח טורח הריגתם אליכם כ"א גם זה הוא יעשה העיקר וזהו אומרו לפני ה' כי גם פה הוא יתברך לפניכם. ובזה שיהיו על ידו יתברך נעשה במהרה לא יהיה אורך זמן כ"א ואחר שגם ונכבשה תשובו כי כל אחר סמוך. משא"כ ע"י דרככם לבנות תחלה גדרות וערים. ועוד שנית כי בצוי זה להשאיר מהעם ולא יעבור רק כל חלוץ תחלצו תרויחו כי והייתם נקיים מה' ומישראל.

כי כל ישראל יאמרו אחר שאין בונים תחלה גדרות וערים כי אם מיד עובר כל חלוץ כמדובר זה הוראה כי כאשר אמרו אל תעבירנו את הירדן לא כוונו להחליט שבשום פנים לא יעברו כ"א שלא יעברו עם מקניהם וטפם אך בדרך הזה יאמרו כי מאז היה בלבם לעשותו אלא שלא היה נקיים רק מה' הרואה ללבב ועתה יהיו גם מישראל: עוד שלישית תרויחו כי והיתה הארץ הזאת לכם מעתה לאחזה כי עם טף ומקנה גם המון עם נשאר בה מכל שבט מכם והיתה כו' לכם כי גם מכם יותרו בה מעתה אך אם לא תעשון כן כי אם להתעכב פה ימים או עשור עד תבנו גדרות וערים הנה לפחות יורה כי חטאתם לה' באמרכם אל תעבירנו את הירדן כי היה לחלוטין שלא לעבור בשום פנים על כן אחר שהתרסתי כנגדכם לא תאבו לעצתי רק להתעכב עד בנות גדרות וערים. ושמא תאמרו אם אז חטאנו בהחליט הדבר לומר אל תעבירנו בשום פנים אפילו בבנות תחלה גדרות וערים עתה שבנו וגדרנו שאחר בנין הגדרות והערים נחלץ חושים כו' אין זו טענה גמורה כי הלא ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם והוא כי הנה עבירה גוררת עבירה ככתוב אצלנו במקומו כי המשחית הנברא בעבירה הוא רודף את עושהו עד ישנה באולתו לעשות כיוצא בו זהו מאמר משה באומרו ודעו כו' לומר אחר שחטאתם פעם אחת ותאמרו אל תעבירנו וכו' שהיה לבלתי עבור עם אחיכם בשום דרך מהדרכים דעו חטאתכם ההיא שהיה רודף אתכם עד תמצא אתכם שתגרור לכם עבירה כיוצא בה שגם אחר בנותכם גדרות וערים לא תעברו חלוצים עם אחיכם. ואם עם כל זה תבחרו בזה ותבטחו כי חטאתכם לא תמצא אתכם בנו לכם ערים לטפכם וכו' אך בזאת שאשר יצא מפיכם לומר לא נשוב אל בתינו עד התנחל שהוא גם עד אחר החולק תעשו עם שהוא לפנים משורת הדין כי אם כאשר יתעכבו ישראל כלם עד תבנו ערים וגדרות גם אתם תתעכבו עד אחר החילוק וזהו והיוצא מפיכם תעשו כלומר הנה אמרתי ונכבשה הארץ ואחר תשובו שהוא אחר הכבוש מיד כנודע כי כל אחר סמוך אך הוא שורת הדין בעבור לכם כל חלוץ מיד כמדובר. אך אם תבנו ערים וגדרות תחלה שהיא שלא כדין גם אתם היוצא מפיכם תעשו. וע"פ דרכו לימדם דרך ארץ כי ערים לטפם קודמים לגדרות צאן וגם שלא יתעכבו עד מלאת בנות גדרות לכל סוגים הנכללי בשם מקנה כמאמרם למעלה גדרות צאן נבנה למקנינו כי אם לצאן בלבד וזהו בנו לכם ערים לטפכם כלומר תחלה ואחר כך וגדרות לצאנכם וז"א לכם כלומר בנו אל הנוגע לכם תחלה שהוא הטף ואח"כ וגדרות ולא לכל סוגי מקנה רק לצאנכם בלבד שהם היותר צריכים. ואז השיבו תשובת חסידות גדול באומרם עבדיך יעשו וכו' כאשר יבא הביאור בסדר וע"כ היה אפשר כי אולי אין לב כלם אל החסידות ההוא לזה אמר ויאמר לשון יחיד כי כלם בלב

אחד אמרו זה. והענין כי אמרו הנה אמרת לנו כי אין ראוי לבנות תחלה ערים וגדרות כי אם לצאת מיד ולא כל הגברים רק כל חלוץ וישארו אנשים רבים מכל שבט לשמור הטף אך אם נרצה לבנות ערים וגדרות שנעש היתרון אשר יצא מפינו שלא נשוב אל בתינו עד התנחל וכו' וגם המה לא אמרו לעשות כן רק אחר בנות גדרות וערים לטף אך לא בצאת כל חלוץ. והנה בלבנו הוא מה שאינך מצוה גם כן שהוא להתעכב עד התנחל בני ישראל איש נחלתו מבלי נבנה תחלה שום דבר כי אם שיעבור כל חלוץ מעתה אמנם אין לאדם לאמר ולהוציא מפיו רק מה שהוא שורת הדין ואם בעת הפועל יעשה לפנים מן השורה יעשנו אחרי כן ולא לאומרו מתחלה אולי לא יוכל לקיים זה אומרם לאמר וכו' כלומר מה שראוי לאמר ולהוציא מפינו הוא עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה שהוא אשר אמר דרך ציווי שהוא מה שהוא שורת הדין שהוא שיעבור מעתה כל חלוץ ושאחר הכבוש מיד ישובו באומרו ונכבשה וכו' ואחר תשובו אך החסידות שאינה מצוה לא נאמר עם שאפשר שיעשוהו כאשר עשו אחרי כן. ופירשו ואמרו טפינו נשינו מקנינו וכל בהמתינו יהיו שם בערי הגלעד והענין כי בתחלה שאמרו לעבור חלוצים כל אנשי השני שבטים ויהיו הטף והמקנה משוללי שימור מאויבים אמרו גדרת צאן נבנה למקנינו פה שהוא סמוך במעבר לירדן כדי שאם יקרה אותם מלחמה יקל לכל אנשי השבטים לבא להושיעם אך עתה שאין הולכים למלחמה רק כל חלוץ ונשארי' הרבה מהעם לשמור אין צריך לבנות פה ערי' וגדרו' סמוך לירדן כ"א יהיו שם בערי הגלעד באותם שהם בנויות מאשר כבשנו גם כי הם רחוקות מעבר הירדן כי לא נצטרך להיות קרוב אליהם להושיעם אם יקרם מלחמה כי שמירה אתם כי הלא ועבדיך לא כלם יעברו חלוצי' כי אם כל חלוץ למלחמה בלבד כדברך והשאר ישמרו וע"כ גם כי רחוקי' יהיו מעבר לירדן בהיותם בערי הגלעד לא נשים לב אליהם כי רבים אשר אתם וז"א למעלה נבנה פה ובפסוק זה אמר שם. וגם למעלה אמר נבנה וכאן הוא אומר יהיה. וגם למעלה לא נאמר בערי הגלעד כי אם שיבנו ערים מחדש. וזה הוא מענין המעשה אשר נעשה ממה שתעינו בדרך אשר בחרנו ושבנו לומר כי נעשה צווייך שלא נבנה שום דבר כי אם ועבר כל חלוץ כמדובר. ועל ענין מה שתעינו בלשון שאמרנו נחלץ חושים לפני בני ישראל כאלו אנחנו עושים המלחמה להושיע את ישראל שעל כן אמרת לנו אם תחליצו לפני ה' כלומר ולא לפני בני ישראל גם בזה אנו אומרים גם כן לפני ה' כאשר אדוני דובר כלומר אין בינינו לבינך כי אם מציאות הדבור שאתה נזהר בלשונך ולא אנחנו אך בענין האמנת הנצוח גם בלבנו הוא כי לה' התשועה. אז בראות משה את תשובתם זו טובה מיד בחסידות גמור מיד ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון שהוא על

דרך מאמרם ז"ל על פסוק וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה וכו' שצוה למשה ולאהרן יחלקו כבוד למלכות ולישראל ולפרעה שיהיו מצווי' אצלם ומלת אל הוא כאומרו בשביל ישראל ובשביל פרעה על דרך זה יאמר שצוה לאלעזר וליהושע בשביל בני גד ובני ראובן וזהו ויצו להם שלא יקניטום כי לבם נכון ולא יש רעה בלבבם כאשר הורו עתה. ויאמר אליהם אם יעברו כל חלוץ שהוא כמאמר משה אליהם שלא יבנו דבר כי אם יעברו כל חלוץ והשאר ישארו לשמור הטף והמקנה לא תכריחום לבלתי שוב עד התנחל בני ישראל איש נחלתו כי אם מיד כאשר ונכבשה הארץ לפניכם שהוא אחר הכבוש מיד ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחזה. ואם לא יעברו אל תכעסו עליהם לבלי תת להם גם בארץ כנען כאשר התרסתי כנגדם והחשבתם לחוטאים שמרוע לב היו מאנים לעבור את הירדן אך עתה הורו כי מה שלא היו רוצים לעבור הוא להיות כי לה' התשועה ואין צריכים להם ישראל כאומרם ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' ע"כ גם כי לא יעברו לא יהי' עונשם כי אם שונאחזו בתוככם בארץ כנען אחר שלבם נכון. אז כשמעם אל דברי משה טובים ונכוחים עליהם שהורה כי ידע כי טוב לבם עם אל ועם ישראל שעל כן צוה עליהם ואפילו אם לא ילכו לא אמר מה שיהיה עונשם רק ונאחזו בארץ כנען מיד ויענו ויאמרו לאמר את אשר דבר ה' כן נעשה כלומר מה שראוי לאמר הוא את אשר דבר ה' וכו' כלומר כאלו דבריך אלה מה' יצאו כי הוא יתברך הרואה ללבב ויודע כי מאז לא היתה רעה בלבבנו מה שאין כן עד כה שהיית מדבר כאיש הבלתי רואה ללבב והיית כחושד אותנו כי על כן קצפת עלינו לאמר ולמה תניאון וכו' כה עשו אבותיכם וכו' ומודים אנחנו לעשות מאמריך כי נחנו נעבור חלוצי' כלומר לא כל הגברי' לגמרי כי אם קצתנו שהוא כל חלוץ ולא כלנו כי ע"כ חיסרו הא"לף ולא אמרו אנחנו וע"ד זה יהיה מאמר הכתוב באומרם נחנו פשענו ומרינו כי הלא גם אז היו קצת מישראל שלא פשעו ומרו כנודע מהחרש והמסגר והזקנים אשר פתח הבית וירמיה וברוך בן נריה ודומיהם ע"כ אמרו נחנו פשענו כלומר לא כל כללות ישראל כי יש קצתם שאינם בכלל וכן שבטים אמרו כלנו בני איש אחד נחנו על כי לא היה אתם יוסף ובנימין וכן משה אמר ונחנו מה כי בענותנותו לא רצה לכלול את הכל לומר שכל בני אדם הבל המה כי אם שאפשר שיש מי שהוא חשוב לפניו יתברך ע"כ אמר ונחנו מה ולא כל האדם כי אם בחסרון אלף כאלו יש זולתו שלא יוכלל להקרא מה על כי להבל דמה. וגם נרויח בדרך הזה שלא יעבור רק כל החלוץ וישארו אנשים רבים מאתנו הטף בערי הגלעד כי נמצא שאתנו תהיה אחזת נחלתינו מעבר לירדן כי מעתה נחלתינו אתנו כי בהיות המון עם ממנו מעתה בנחלתנו נמצא כי כבר נחלתנו

אתנו היא וכן עשו. ובזה יתכן כי לא נמצא שבנו לא גדרות צאן ולא ערים לטפם ויצאו חלוצי' וכן לא הלכו כלם רק גבורי החיל המסויימי' וכנראה מיהושע בפירוש זה וזה הוא מה שכתבנו מהכרח המקראות:

או יהי' שיעור הענין כי אמר הנה בכל דבריכם הלכתם הלוך ותעה. א'. כי הלא אמרתם ואנחנו נחלץ שיורה שאתם העושי' ולא כן הוא כי האם תעשון את הדבר הזה כלומר האם אתם העושים לא כן הוא כי אם תחלצו לא מכחכם כי אם לפני ה' כלומר בעזרו כי בלעדו יתברך לא ירי' איש את ידו ואת רגלו. ב'. ומה שאמרתם חושי' שהוראתכם כי תהיו קלים למלחמה בהעדר מכם מקנה וטף כאלו לכם המלחמה לא כן הוא כי אם ה' למלחמה כי ה' איש מלחמה ולא אתם. ומה שאמרתם לפני בני ישראל כאלו מה שתעברו הוא להנאת בני ישראל אדרבא הוא כי ועבר לכם כלומר להנאתכם כל חלוץ שאם לא תלכו תצר לכם כי תחטאו. אך לישראל לא יחסר להם לכבוש הארץ בלעדכם. ד'. כי אמרתם עד אשר אם הביאונום אל מקומם הוראתם כי אתם המביאו' אותם ולא ידעתם כי א"צ לומר להביא את הזולת כי אפי' לעבור עצמכם את הירדן אתם צריכין עזר משדי ומה גם עתה להביא את הזולת וזהו ועבר לכם כל חלוץ את הירדן הוא לפני ה' להיותכם לפניו יתברך כי הוא יתברך בעזרו. ה'. מה שאמרתם וישב טפינו בערי המבצר שהוראתם שצריך זמן להיות ביישוב לאט עד כבוש הארץ לא כן הוא כי הלא זמן שועבר לכם כל חלוץ את הירדן בלבד הוא הורישו את אויביו מפניו שהוא את שרי הגוים ההם טרם תגשו למלחמה ואחרי כן ונכבשה הארץ מיד לפניכם. ו'. אשר אמרתם לא נשוב אל בתינו וכו' שהוא עד כיבוש וחילוק גם זה הבל כי לא אשאל מכם רק ואחר תשובו שהוא מיד שונכבשה הארץ קודם החילוק כנודע כי כל אחר סמוך שמא תאמרו אם הוא יתברך עושה הכל ולא אנחנו מה צורך עברנו אתם הלא הוא כי אין זה רק כדי שוהייתם נקיים מה' ומישראל. ז'. אשר אמרתם כי באה נחלתינו אלינו לא כן הוא כי עד כה אין לכם כלום כ"א שע"י דבר זה והיתה לעתיד הארץ לאחוזה והוא מה שגלה באחרונה כ"א לא יעברו לא תנתן להם ארץ הגלעד לאחזה ואל יעלה על רוחכם שאם לא תעשון לא יהי עונשכם רק שלא ינתן לכם את את ארץ הגלעד לאחזה כי הלא אם תעשון כן הנה חטאתם לה' ושימו לבכם ודעו חטאתכם זה בלבבכם אשר תמצא אתכם לייסרכם בעונש זולת ההעדר מכם ארץ הגלעד ובזה גלה שני עקרי' ביראת חטא. א'. כי העון עצמו אשר אדם עושה הוא הרודף אחריו עד ימצא מקום לגבות חובו כי הוא המדכאו בעצמו לכפר אותו העון כד"א ותמוגגנו ביד עונינו וזהו אומרו חטאתכם אשר תמצא אתכם כי החטא רודף עד ימצא מקום ליפרע. ב'. כי אין ספק דקוב"ה לא עביד

דינא בלא דינא ולאו וותרן הוא חלילה ואין אדם חוטא שלא יקח את שלו מידו אלא שלפעמים אדם שוכח עונו ובבא עליו רעה כנגד מדת עוונו יתמה על החפץ ואמר מה פשעי כי באה עלי חולה זו ובלתי שב מעון הגורם את הצרה כי נשכח ע"כ טוב לגבר יראת חטאתו נגדו תמיד לשוב ממנו לפחות בבא עליו רעה מעין אותו עון יכיר וישוב ממנו וזה מאמר משה רע"ה ודעו חטאתכם כלומר דעו בלבבכם שלא תסיחו דעתכם שלא יבצר כי תמצא אתכם ליפרע מכם באופן שאז תשובו ממנו כי תראו מקביל אליו מה שאולי עתה קל בעיניכם ליחשב עון עד תראו מעשה. ועל אשר הוכיחם על אשר לא טוב דברו בא לדבר אחר כך על מציאות הענין ואמר הנה אמרתם גדרות צאן נבנה למקנינו פה שהוא פה לפני הירדן למען יקל לכם להושיעם אם יהיה להם דבר וגם בזה טעיתם כי זה יהי' עיכוב גדול לבנות פה מחדש ערים וגדרות קודם עבור ישראל לכבוש את הארץ אך זאת עשו בנו לכם ערים כלומר משלכם שבארץ הגלעד אולי יש פרצות בהן על יד המלחמה ותבנו פרצות' וגדרות לצאנכם כי זה בטרם חדש ימים תוכלו לעשות ואז היוצא מפיכם לבלתי שוב עד התנחל ישראל איש נחלתו תעשו לעומת מעט הזמן שתתאחרו בזה ואמר צנאכם באל"ף אחר הנו"ן ולא על אחר הצד"י לרמוז שהם אוהבי הצאן והצאן שונאי' אותם שבשבילם נשארים בחוץ לארץ כי הצד"י תתחלף בשי"ן:

פסקה כה

ויאמר בני גד כו' לאמר עבדיך יעשו את אשר אדוני מצוה לומר מה שראוי לאמר הוא כי אף אם לא נתחייבתי בדין לעשות כן למה שאנחנו עבדיך ואתה אדון לנו נעש' מצותך כחיוב העבד לאדון וזהו אומרו לאמר עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה לומר ועוד נוסיף כי לא נבנה שום דבר אפילו בערי' שלנו בערי הגלעד כ"א טפינו נשינו וכל בהמתנו יהיה שם בערי הגלעד כאשר המה ואפי' לא נבנה הפרצות שלהן כי הלא לא כלנו נלך כי ועבדיך יעברו כל חלוץ למלחמה שהם גבורי החיל וישאר מהעם עם הטף ומקנה וזה כאשר אדוני דובר באומרו ועבר לכם כל חלוץ כי גם שאפשר שלא עשה עיקר מזה הרי דבר אותו בלשונו וזהו כאשר אדוני דובר. אז בראות משה מאמרם זה שהראו כי לא הי' שורת הדין רק שלמה שהם עבדיו והוא אדון למו יעשו צוויו אז ויצו להם אמר דרך צווי כלומר זאת מצות ה' וזהו ויצו להם את אלעזר ואת יהושע וכו' כי זה הוא שורת הדין מרוח ה' דבר בו ולא מלבו כי אם יעברו יתן להם את ארץ הגלעד ואם לאו ונאחזו בארץ כנען. אז אמרו לאמר את אשר דבר ה' כו' לומר לא כבראשונה שאמרנו שלעשות מאמרך נעשה גם שלא יהי' הדין כך אך עתה שאמרת שורת הדין אנו אומרים כי מה שראוי לאמר הוא כי את אשר דבר ה' כן נעשה שהוא מה שאמרת כעת שאם

נעבור תתן לנו את ארץ הגלעד ואם לאו ארץ כנען והנה בכלל מאמרם זהו גם כן שלא יעברו ויאחזו בארץ כנען ע"כ הוסיפו ואמרו נחנו נעבור חלוצים כו' ואתנו מעתה אחוזת נחלתינו מעבר לירדן מזרחה:

ובמסרה נחנו ד' במקרא. כולנו בני איש אחד נחנו. ונחנו מה. נחנו נעבור חלוצים. נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת. ויהיה הענין כי יהיה בני איש צדיק ואומרים בני איש אחד נחנו כלומר בני איש צדיק כי כל אנשי' שבמקרא צדיקים וא"כ גם כי לא נעסוק בתורה ומצות ייטיב לנו בזכות אבינו גם כי נחנו מה מצד עצמנו כי זכות אב תעמוד לנו גם נחנו מה משוללי זכות אך לא זו הדרך כ"א שנחנו נעבור חלוצים מזכיות עצמנו. שהן אמת שהיה אפשר לומר כ"א נהיה משוללי זכיות תעמוד לנו זכות אבותינו זה יהיה אם גם עונות לא יהיה לנו אך אם נחנו פשענו ומרינו מה יסכן לנו זכות אבותינו הלא אתה לא סלחת על זכותם כי עון עצמנו אינו נמחק כלומר ולכן טוב לנו נעבור מהעולם חלוצי צבא זכיות משלנו אל מלך ישראל:

פרק לג

פסקה א

אלה מסעי בני ישראל. ראוי לשום לב. (א) כי מיד באמרו אלה מסעי בני ישראל היה ראוי יאמר ויסעו מרעמסס כו' כי מי לא ידע שהם אשר יצאו מארץ מצרים. (ב) אומרו לצבאותם כי הלא הם עצמם היו הצבאות ואיך יאמר לצבאותם כאלו ישראל יוצאים לצבא אחר שהוא של ישראל. (ג) אומרו ביד משה ואהרן כי קצת מסעות היו אחרי מות אהרן ואיך יהיו אלה מסעי ביד משה ואהרן. (ד) אומרו ויכתוב משה כו' מי לא ידע שמשה כתבם ככל התורה אשר כתב משה לבני ישראל. (ה) אומרו מוצאיהם מה עניינם פה מהראוי לא יאמר רק ויכתוב משה את מסעיהם. (ו) מה זה שכופל הענין ומהפכו באומרו את מוצאיהם למסעיהם ומהפך ואומר ואלה מסעיהם למוצאיהם. (ז) אומרו ויסעו מרעמסס וכו' כי הנסיעה ממצרים אין צורך להזכיר כי א"א בלעדה כי היא מיציאת מצרים. (ח) למה מזכיר הזמן האם לא פירש זה למעלה כמה פעמים שהיה בחודש הראשון וממחרת הפסח ולמה חזר להזכיר פה במקום שאין נראה יכוין רק למנות המסעות. (ט) מה ענין צאתם ביד רמה פה שאין לזה ייחס עם המסעות ומה גם שהיה לעיני כל מצרים. (י) אומרו ומצרים מקברים וכו' כי אין לזה שייכות וייחס לאמר פה ויותר הי' צודק בפרשת בא אל פרעה או פרשת ויהי בשלח ומה גם כי גם שם יראה שאינו לא מעלה ולא מוריד ענין הודע' זו. (יא) איך יקושר לזה אומרו ובאלהיהם עשה ה' שפטים. (יב) אומרו ויסעו בני ישראל מרעמסס כי הלא כבר נאמר פעם א' ויסעו

מרעמסס ולמה חזר לאומרו. (יג) מה היה שבפעם ראשונה נאמר סתם ויסעו מרעמסס ולא נאמר בני ישראל ובזאת השנית הוא אומר ויסעו בני ישראל מרעמסס וכו'. (יד) אומרו וישב על פי החירות למה נאמרה תיבה זו בלשון יחיד ולא נאמר וישובו ואומרו ויסעו. (טו) אומרו תחלה פי החירות ואחרי כן משנה ואומר מפני החירות ואינו אומר מפי החירות:

אמנם הנה אמרו רז"ל שהוא משל אל מלך שהלך עם בנו ממסע למסע ואירע לבן מיני צרות במקומות אשר חנו בהם ואחרי כן חוזר אביו בכל מקום ומקום מהם ומצטער בכל א' מהמקומות אשר נצטער בנו שם ואומר כאן חלה בני וכאן חשש בראשו וכו' כך במסעות אלו אירע ברובם צרות אשר מצאום בהם ושב הקב"ה ומזכירם כביכול כמצטער על אשר נצטערו בכל א' מהמקומות אשר נצטערו ואירע להם צרה שם ואחשבה לפי דרכם זה שגם רצה הקב"ה להזכיר ג"כ מקומו' אשר הטיבו לעשות הטוב בעיני ה' כי זה כל פרי הזכיר המקומות להזכיר צערם וזכיותם למען זכותם ולהיטיב להם לתת להם ארצות גוים ועמל לאומים כאשר היה אחרי זאת והנה אין ספק כי הזכות הראשון והגדול שבכולם הלא היה אשר עשו ביציאת מצרים והוא כי הנה רבה ועצמה מאד האמנתם בו יתברך ובטחונם בקונם עד אין קץ והוא כי לא אמר ואדונינו משה איכה נצא מארץ מצרים אשר הוא כגן ה' אל המדבר אשר מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו כקורת בית הבד אין מספר ולא מקום זרע ותאנה וגם בדרך אשר אנו הולכים עד בואנו שמה אין לחם ואין צידה לדרך כי אם משארות בצק על שכמנו ואם הבחורי' ובריאים יסבלו מה נעשה לחולי' ולמעוברות ולמניקות ולעוללים ויונקים הצריכים דברים זכים וטובים להשיב נפש ולא אמרו איה מה שהכינו לאלו כי אם יצאו בבטחון רב אחר משה ואהרן והן זאת ארז"ל שהי' מה שהוא יתברך מפארם ומשבחם כאומרו זכרתי לך חסד נעוריך וכו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. והנה זה הדבר אפשר כיוון הוא יתברך באומרו אלה מסעי בני ישראל שהוא זכרון זכותם וצערם והזכות הראשון כולל כל המסעות והנה דרך כלל אלה מסעות של בני ישראל כלומר שבהם הורו כי ראויי' ליקרא בני ישראל שהוא תואר שיקראו בו בהיותם צדיקים והוא אשר יצאו מארץ מצרים שהוא כגן רוה כמאמר הכתוב כגן ה' כארץ מצרים אל המסעות כלם שהיו במדבר עם היות כי לצבאותם שהוא כי בשביל צבאותם מה שהי' צריך לכלם לא היה בידיהם דבר רק ביד משה ואהרן מה שיתן להם הוא יתברך בזכות משה ואהרן כי היה בידם טובם וספוקם של ישראל ולא ביד ישראל עצמם כי גם צרה לא עשו להם:

עוד יתכן עד"ז שאומר אלה מסעי בני ישראל ושמא תאמר למה אמנה המסעות ולא החניות כדרך העולם שאין מונים מקום שיצא משם כי אם מהמקום שחנו בו יתחילו למנות וממנו והלאה כל מקום שחנו בו ומה גם כי אין אדם עושה עיקר ממקומות שחנה בהם להזכיר בכל עת שנסע מכל אחת מהם רק מה שהי' לו כאשר חנה בו ואם כן היה ראוי יאמר אלה חניית בני ישראל סוכות:

פסקה ו

ויסעו מסוכות ויחנו וכו'. ע"כ אמר תדע למה אני עושה עיקר מהמסעות למה שיכנס בכלל אשר יצאו מארץ מצרים והוא כי בזה יש הוראת שבח של הקב"ה ושבח לישראל. שבח לו יתברך הוא אשר הוציאם מארץ מצרים הוא מקום שמזלה מחייב בל יצא עבד משם לחירות והוא יתברך שידדו. ושבח לישראל כי הנה לצבאות' שהוא כל הצריך לצבאותם להספיק צרכיהם לא היה דבר רק ביד משה ואהרן ולא אמרו איך נלך המדברה במעט בצק במשארותינו צרור בשמלותינו כמדובר בקודם:

עוד יתכן ואמר אלה מסעי וכו' לומר ראו נא גודל צדקות ה' עם עמו כי הלא עם היות שהם היו סבת צרותם עם כל זה בכל צרתם לו צר שהוא כמצטער עם כל המוצאות אותם במסעותם כמו שכתבנו מרז"ל שהביא זכרון מסעיהם כמלך האומר כאן חלה בני וכו' שע"י המסעות נזכר כל הקורות אותם בהם ואשר נטלטלו ל"ח מסעות ממקום למקום: וזה מאמרו יתברך אל תאמרו כי טלטלתי אותם כמה מסעות כי הלא אלה מסעי בני ישראל לומר אם היו להם כל המסעות האלה שאזכור של בני ישראל הם כלומר כי הם היו הסבה וזהו אלה מסעי בני ישראל אך לא ממנו יתברך כי הלא חפצו יתברך הי' שמיד יכנסו לארץ כמאמרם ז"ל על פסוק אחד עשר יום מחרב וכו' כי כל כך היתה שכינה מתלבטת להכניסם לארץ שמהלך י"א יום הוליכם בשלשה ימים אלא שהמה מרו ועצבו והתעכבו בעונם ארבעים שנה במדבר באופן שהם הרבו להם את רוב מסעיהם וא"כ אלה מסעי של בני ישראל יקראו כי מה היה לו יתברך לעשות להם ולא עשה. כי הלא אשר יצאו ממצרים היה שהוא מכל כללות ארץ מצרים ת' פרסה על ת' פרסה כמו רגע והוא מאמרם ז"ל במדרש שוחר טוב על פסוק ומארצות קבצם וכו' כי היו ישראל מפוזרים בכל ערי גבול מצרים ת' פרסה על ת' פרסה וקבלם הוא יתברך עם טפם ומקניהם בשעה קלה לרעמסס. שנית כי וישאם משם על כנפי נשרים שהוא כמ"ש ז"ל שמלאכי השרת נשאו את ישראל על כנפיהם מרעמסס סכותה לשעה קלה וזהו מארץ מצרים לצבאותם כי יצאו מכל כללות ארץ מצרים לצבאותם הם מלאכי השרת שהיו ברעמסס ממתינים אותם לנושאם כמ"ש ז"ל שהלך משה לקברניט של מלכים

ואמר יוסף יוסף שכינה וכל פמליא של מעלה ממתינים ברעמסס עם ישראל ובכלל אומרו מארץ מצרים רמז עוד שלישי ששידד המזל כי מזל מצרים מחייב שעבד לא ירים ראש ועל דרך אומרם ז"ל על פסוק וירא ישראל את מצרים מת כי שרו של מצרים מצרים שמו גם ירמוז פה שהוציאם מארץ של מצרים הוא השר ששידתו גם הוא ולא שוה לו קטרוגו. וגם רביעית כי מסרם ביד רועים טובים שזכותם תטיב להם וזהו ביד משה ואהרן ועם שהרבה יתברך להטיב להם והם גרמו להם רבוי מסעיהם עם כל זה מיצר כביכול הוא יתברך על כל המוצאי' אותם במסעיהם כי הלא אע"פ שויכתוב משה בפרשיות הקודמות את מוצאיהם למסעיהם שהוא כי כל מקום שאירע דבר לישראל נזכר במקום שאירע בו באופן שהיתה כתיבת המוצאות למסעות והענין כי מכל מקום שהיה נארע להם צרה מיד היו נוסעים משם למקום אחר כמפורש בפרשות הקודמות נמצא שכתב משה את מוצאיהם לכתוב מסעיהם שהיו נוסעים משם לבל יראה שהיה מרבה להם הוא יתברך טלטולי' חנם כי אם שאחר שהיו מטמאי' המקום בעון והיתה צרה באה עליהם היה מסיעם הוא יתברך אל מקום אשר לא נטמא נמצא שכתב עד כה מוצאיהם למסעיהם. עתה אל יקשה עליך למה חזר לכתבם פה פעם שנית כי הלא כאן הכונה היא הפכית שעתה ואלה מסעיהם למוצאיהם שמזכיר המסעות כדי להיות זכרון למוצאיהם לזכור בכל מקום אשר היה להם צרה מה שהיצר להם שם ולהצטער עליה כמדובר. ופי' כל האמור ואמר ויסעו מרעמסס והוא במה שהערנו שאינו אומר ויסעו בני ישראל אך הוא לומר מה שאמרתי מארץ מצרים לצבאותם שהיו ישראל הולכים כלם מכל גבול מצרים לצבאותם הם פמליא של מעלה לרעמסס שנעשו צבאותם של ישראל לנושאם מרעמסס סכותה כמפורש אצלינו על פסוק בעצם היום הזה יצאו בני ישראל על צבאותם שעל המלאכים היו הולכים שעל כנפיהם נשאו וע"כ אינו אומר ויסעו בני ישראל כי אם הנזכר ויסעו מרעמסס כי ישראל לא היו הנוסעים כי אם המלאכי' המנשאי' את היהודים על כפיהם. ולמה לא נשאום מלאכים אלא מרעמסס ולא ממצרים לז"א דע כי הנה גדולה מזו נעשה להם ממצרים לרעמסס והוא כי הלא יקשה מה זה היה כי עוזא שרו של מצרים שקטרג של הים היה לא קטרג ביום צאתה ממצרים אך הוא כי הקב"ה שעבר לנגוף את מצרים עמו יתברך יצאו בני ישראל שעל כן מול מצרים המתחייב שעבד לא יצא משם לחירות נשדד עם היות שהיה בחדש הראשון הוא חדש שליטת מזלם ולא עוד אלא בט"ו יום לחדש שהוא ביום תקפו וגם יד השר הוא הנקרא מצרים לא החזיקה בם כאשר בים שנא' ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים הוא ידו של השר הנקראה מצרים שהחזיקה בם שעליה אמר הוא יתברך וארד להצילו

מיד מצרים הוא מיד השר ולמה לא החזיקה יד השר בהם ביום הנזכר הלא הוא כי ובני ישראל יוצאים ביד רמה הוא ביד ה' שהוא רמה על יד בלתי רמה לפניו יתברך הוא יד השר והראיה שכך היה שבידו יתברך עצמו היו יוצאים שהרי יצאו לעיני כל מצרים ואל יעלה על רוחך שהוא לעיני כל אנשי כרך אשר שם היו מוכנים כל ישראל כי לא כן הוא כי הלא מה שעיני כל מצרים ראו אותם איך היה האם יצאו כלם על אם הדרך לראותם או הוא כי ומצרים מקברים חוץ מהבתי' ושם חוץ לעיר היו כלם כי אין בית אשר אין שם מת ראו בעיניהם את ישראל היוצאים וא"כ אמור מעתה שאם כל ישראל היו במקום אחד איך ראו כל המקברים מתיהם שהיו בכל גבול מצרים ת' פרסה על ת' פרסה שהיא בכל ארצות הגבול כי דע איפה כי מה שהיו יוצאים לעיני כל מצרים הוא בהיות מצרים מקברים את אשר הכה ה' כל בכור שכולל כל בכור בארצם הוא ת' פרסה על ת' פרסה וא"כ אין זה כ"א שהיו ישראל מפוזרים בכל הגבול. ואיך מהלך ארבעים יום הלכו לרעמסס הם וכל אשר להם בשעה קלה לרעמסס עם פמליא של מעלה אם לא שמארצות היא יתברך קבצם לרעמסס בשעה קלה ללכת משם עם השכינה כמו שכתבנו במדרש שוחר טוב על פסוק ומארצות קבצם כי היו ישראל מפוזרים בכל ארצות גבול מצרים ת' פרסה וכו' וקבצם הקדוש ברוך הוא בשעה קלה הרי מזה ראיה כי עד רעמסס הביאם הקדוש ברוך הוא הוא בידו ומשם המלאכי' וע"כ לא מזל ולא שר פקפקו. וגם לא המון העם כי הלא המה ראו כי ובאלהיהם עשה ה' שפטים בת' פרסאות ומה להם עוד לדבר בראות חרפת אלהיהם שאיך יושיעם אם גם בהם נעשו שפטים. ועם כל זה שיצאו מעיירותיהם באור יום ט"ו נסעו בני ישראל מרעמסס כלומר כל בני ישראל ביחיד ואין זה רק שהסיעם ה' לשעה קלה כמאמר המדרש הנזכר. והנה כתבנו שאמר הוא יתברך בפסוק ראשון מה שעשה בשביל ישראל והמה לא הכירוהו ואף על פי כן מצטער על צרות' כי ע"כ מונה מסעיהם לזכור מוצאיהם וצרותיהם אשר נצטערו בהם שהוא ענין פסוק ב' ויכתוב וכו'. והנה פירש בפסוק ג' ענין פסוק ראשון כמדובר. בא עתה בפסוק הד' לפרש ענין פסוק הב' איך מונה מסעיהם למוצאיהם ומתחיל ואומר ויסעו בני ישראל מרעמסס וכו' וע"כ אמר בזה בני ישראל למה שעל הנוגע אל בני ישראל מה שאין כך למעלה באומרו ויסעו מרעמסס שעיקר הענין על צבאות ה' שיצאו עם ישראל כמפורש בסמוך ואמר כי נסעו מרעמסס בצער וחפזון משארותם צרורות בשמלותם ויזנו באתם אשר בקצה המדבר ונצטערו בראותם נחשים קקורות בית הבד והחזירם יתברך והשיבם על פי החירות כמאמר הכתוב וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון למען יאמר פרעה כי נבוכים הם בארץ כי בעל צפון עיכבם וסיפר

בשבח ישראל שלא הרהרו חלילה אולי היה ממש בבעל צפון כי אם וישב בלב אחד שבו למצרי' וזה אומרו וישב לשון יחיד וגם ויחנו לפני מגדול ולא לפני בעל צפון באופן ושכשנסעו לא היה מפי החירות שהוא לפני בעל צפון שאם היו נוסעים מלפני בעל צפון איך צידדו עצמן מבעל צפון להיותה ע"ג נמצאו נוסעים מפני החירות ולא מפני בעל צפון כי לא היו לפניו וזה אומרו מפני ולא נאמר מפי החירות. אך אותו אחדות בלב לא התמיד כי אם ויחנו בלשון רבים לפני מגדול כי שם אמרו המבלי אין קברים וימרו על ים בים סוף אך חס אני עליהם כי אחרי כי קדשו שמי ויעברו בתוך הים ממש במים טרם נבקעו המים כנודע. ויצאו המדברה לא מקום זרע וכו' וילכו דרך שלשת ימים במדבר מצטערים וכאשר חנו היה במרה כי שם נצטערו כי לא יכלו לשתות שם מים ממרה כי מרים הם. ותחת הצער הזה נסעו לאלים ושם שתים עשרה עינות מים וכו' ויחנו שם כי מצאו נחת רוח. אך לא התמיד להם כי ויסעו ויחנו על ים סוף ולא מצאו שם מנוח ויסעו ויחנו במדבר סין ושם חשו בראשם שכלתה פרוסת מצרים ויבכו על הלחם ואחר ג' מסעות חנו ברפידים ולא היה שם מים לעדה רמז ע"פ דרכו כי מים היו שם אך לא לעדה כי בארה של מרים היה שם ונסתם על שרפו ידיהם מן התורה שקבלו במרה ומשם הוליכם ה' למדבר סיני ושם תקנו אשר עותו וקבלו את התורה מפיו יתברך וזה הוא ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני:

דברים

פרק א

פסקה א

אלה הדברים אשר דבר משה כו'. לקדושים אשר בארץ המה ראתה עיני כוונות מתחלפת בכוונת ספר משנה התורה הזה דרך כלל ולאהבת הקיצור לא העליתי זכרונם הלאה בספרתי בלתי אם אשר אני הגבר ראה עני דעתי הקצר בקצרה. הלא הוא כי הן אמת כי חכמים יגידו כי בשתים יתחתן המתחתן במלך ה' צבאות. א' בעיון תורתו ית' כי על כן כלות משה קראה ה'. ב' במעשה. כי ב' אלה המה כוללו מכלל יופי כל השלמיות כנודע בשערים המצויינין לכל יודעי דעת. ע"כ כאשר ידע האדם הגדול מכל האדם את עתו רצה לזכות את ישראל בשניהם כאחת. למען ישמעו ולמען ילמדו לעשות רצון אביהם שבשמים לטוב להם בעה"ז לעולם ירשו ארץ ולבנות ולנטוע נצר מטעם בעה"ב. ובמעשה היחל בתוכחת מגולה. על אשר לא טוב עשו וגמלו להם רעה שעם היותו ית' דומה לצבי למהר להעלותם אל ארץ טובה ומהלך י"א הוליכם בג' הם קלקלו

לעצמם יחוגו וינועו במדבר מ' שנה ויקבר שם כל הדור ההוא. וע"כ למען ישכילו זאת ולא ישובו לעשות עוד כמעשיהם הראשונים ומה גם אחרי מותו ע"כ טרח משה בכל משנה התורה הזאת להוכיח את ישראל באהבתו אותם למען ידבקו במלכם ית' וישובו מדרכם להטיבם באחריתם. וע"כ מצא את לבו להוכיח במישור בכל תוקף השתדלותו לקיים עליהם כשרון המעשה. וע"כ מפתח דבריו ערך לפניהם מערכת מעשי ה' אשר לא טובים כמאמר רז"ל במדבר בערבה כו' וכי במדבר היו והלא לא היו אלא בערבות מואב אלא במדבר הוכיחם על מ"ש במדבר מי יתן מותנו ביד ה' כו' כשכלתה פרוסת מצריים. בערבה על מעשה השיטים. מול סוף על אשר המרו על ים בים סוף ובקשו לחזור לאחוריהם ועל אומרם המבלי אין קברים במצרים. בין פארן על המרגלים. ובין תופל ולבן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא על דבר המן שאמרנו ונפשינו קצה בלחם הקלוקל והוא מאמר המתרגם אתפלו על מנא. וחצרות במחלוקתו של קרח. ודי זהב על מעשה העגל כד"א וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל. ואחרי כן ראה להשלימם בלמוד הוא העיון וישם לפניהם כל חלקי התורה שבכתב ושבעל פה כלליה ופרטיה עד בלתי השאיר דבר כאומר הואיל משה באר כו':

והנה טרם נבא אל הביאור ראוי לשים לב. (א) למה זה השמיט מכלל מוסריו אלה מסה ומריבה ותבערה וקברות התאוה ולא עוד אלא שהשמיטן פה וחזר אח"כ והזכירן כדבר שנאמר. ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם את ה' ואומר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה. (ב) למה בחר בתוכחה מסותרת ויטמינה ברמז ולא פצה שפתיו לפרש להם ביאור המלות הקשות ונעלמות האלה ולא יסתר דבר מוסרו הטוב ברמז הרומז במלות סתומות ואם מפני כבודן של ישראל. מה היה שאחרי כן לא חש על כבודן באמור להם ממרים הייתם עם ה' מקציפים הייתם את ה' ובחורב הקצפתם כו'. (ג) למה זה הזכיר חטאתם שלא כסדרן כי הלא הראשון שבכולם היה מה שהמרו בים סוף והזכירה שלישית אחר הערבה שהיתה האחרונה שבכולם אשר היתה מ' שנה אחריה. ובמדבר שהיתה שניה הזכירה ראשונה. ודי זהב שהיתה אחריה והיה ראוי תזכר מיד הזכירה באחרונה לכולן. ובערבה שהיתה בסוף כולן הזכירה שניה. (ד) למה במן ובעגל לא הזכיר את שמות מקומם כאחרות. (ה) כי היה מספיק על המן יאמר ולבן ולשתוק ממלת תופל וכן בעגל היה ראוי לומר וזהב ומה ענין אומר ודי זהב. (ו) בפסוק י"א יום כו' שיראה משולל טעם וגיזרה ובלתי מקושר לא למעלה ולא למטה. (ז) כי אחר שמענין פסוק ה' אלהינו דבר אלינו בחורב כו' והלאה הוא ענין תוכחות משה למה לא נסמך אל פסוק הראשון שבפרשה שהוא מן התוכחות ולא יפסיק בנתים בפסוק

ויהי בארבעים שנה כו' ובפסוק אחרי הכותו כו' ופסוק בעבר הירדן כו'. (ח) למה יודיע שהיה בארבעים שנה כו'. (ט) אומר ככל אשר צוה שהוא ידוע שודאי כי כך היה שלא יצוה זולת אשר צוה ה': (י) אומר ככל בכ"ף הדמיון וכן מלת אליהם מיותרת. (יא) למה הודיע אלהים אותנו שהיה אחרי הכותו כו'. (יב) למה הודיע שהיה בעבר הירדן כו' כאשר צוה והואיל משה באר כו' וגם למה לא היה טרם בואם אל עבר הירדן. (יג) אומר התורה הזאת לאמר כי אומר לאמר משולל הבנה כי לא יצדק בו לאמר לזולת:

והנה על הקושי הא' על מה שלא הזכיר מסה ומריבה ותבערה וקברות התאוה אפשר לומר כי בל' מאמרו הוזכר תרוצו באומר אשר דבר משה אל כל ישראל והוא כי להיות פי משה המדבר להוכיח בשער אל כללות ישראל לתת חתת אשמותם רבה עליהם בעיניהם ע"כ הס שלא להזכיר מסה ומריבה ותבערה וקברות התאוה והענין כי הלא במסה ומריבה הנה גם עליו עברה כוס חמתו ית' כאומרו על המים יען לא האמנתם בי כו' ואיך תפול חתת תוכחתו עליהם אם תחלת דברי פיהו יזכיר מה שלקה גם הוא ויתעבר גם בו ה'. וגם ענין תבערה במתאונני' לא היה רק במקצתה ואיך יתחיל להוכיח את כלם במה שלא היה כולל רק בקצה המחנה. וש"ת כי גם שבקרח הוא ועדתו היחלו. הלא הקהיל קרח את כל העדה וכן במרגלים בכו כל העם בלילה ההוא וע"כ הס שלא להזכיר תבערה וגם קברות התאוה כי האספסוף היו אשר התאוו תאוה ולא עם בני ישראל ואיך יתחיל בתוכחת בלתי נוגעת לכל ישראל ויהי מוסר לכולם. וזה יאמר הכתוב אלה הדברים של קושי אשר דבר משה כלו' כי למה שהיה משה המדבר הוכרח יהיו אלה ולא מסה ומריבה הנוגע אליו גם הוא ולהיות אל כל ישראל שהוא הכללות לא יאות יזכיר ענין מתאוננים הוא תבערה ולהיות' ישראל מקבלי התוכחות לא יזכיר האספסוף וזה דקדק באומרו ישראל נמצא כי באומר דבר משה אל כל ישראל כלל את שלשתן. עוד יתכן דרך ב' כולל ישוב כל הקושיות שהערנו. והוא כי הלא המוכיח בשער ומה גם אל חכם ונבון כעם בנ"י שבדור ההוא הוא דור דעה אשר שמעו קול ה' אלהים מדבר מתוך האש הלא יחוש מוכיחם פן יקוצו בתוכחתו וח"ו תהיה תקנתו קלקלתם כי תגדל אשמתם לפניו ית' אם בתוכחות תגעל נפשם. ע"כ בחר לשון ערומים ופיו פתח בחכמה לתהות בקנקניהם אם נכון לבם לקבל תוכחות מוסר באהבה ובסבר פנים יפות אם אין. ע"כ התחיל לדבר בם דברי עונות ברמז בשצף קצף לראות אם יתחמץ לבבם בצד מה או אם יקבלום באהבה ואשר יראה יעשה אם יקבלום באהבה עוד יוסיף להפליא בתוכחת מגולה ואם אין ימשוך ידו. ויהי כן כי בהחילו ברמז הרומז על אשמותם וירא כי אין סר זעף כ"א מקבלים בענות צדק ובאהבה רבה אז נחרץ להרבות במוסר ותוכחת מגולה כי

מצאם כלי מוכן לקבל ע"כ מצא את לבו אח"כ להקשות ולדבר ולומר ממרים הייתם כו' מקציפים הייתם כו' ובדבר הזה אינכם מאמינים כו' וכיוצא בדברים רעים כאלה. ובכלל הדבר הזה הס שלא להזכיר בפ' הזה הראשון מסה ומריבה ותבערה וקברות התאוה כי הלא בפתח דבריו התנכל לבלתי הוכיחם בפירוש כי דאג פן יתחמץ לבבם כ"א בדרך רמז ועל כן אמר בלבו אם אזכיר להם מסה ומריבה ותבערה וקברות התאוה אין תוכחת מגולה גדולה מזו כי בהזכיר שמותם מתגלה רעתם ויזכור עונם אך בראותו כי קבלו תוכחתו ואין מפלים אז דבר ויקרא בקול גדול את כל מעשה הרעה באר היטב למען הכניע את לבם ובכללם את שמות מזכרת עונם מסה ומריבה כו'. והתחכם במאמריו לבלתי התחיל בדבר לא יסכון להכניעם אם יהיה התוכחת דבר שתשובתם בצדם למעט וההביל אשמתם כי לא יעשה רושם בלבבם גם כי ישמעו אחרי כן דבר מה אשר עשו אחרי כי רפתה התחלת שמיעתם. על כן אמר בלבו אם אמור אומר להם ראשונה אשר המרו על ים בים סוף הלא לקל יחשבו התחלת מוסרי באמת הלא אז עדיין לא הטהרנו מעבוד ע"ג אשר השתקענו בה ולא קנינו יהידות כמעט ולא יפלא מה שהיתה יראת ה' בלתי תקועה בקרבנו ע"ד מז"ל במדרש חזית כשאמר להם משה החדש הזה אתם נגאלים אמרו ישראל עדיין כל מצרים מלאה מע"ג שלנו והיאך אנו נגאלים ע"כ לא היחל ממול סוף רק מהשני שהוא במדבר על אומרם מי יתן מותנו ביד ה' בשבתנו כו' אשר היה אחרי קריעת ים סוף כי אז כבר קנו יהידות בלבבם ויאמינו בה' כו' כי אפילו רחב ויתרו שהיו נכרים נתגיירו ע"י נס קריעת ים סוף ומה גם עם בני ישראל שתתחזק אמונתם אמונת אומן וזהו במדבר. ומפני שהיה להם פתחון פה עדיין בצד מה להקל מן אשמתם על אומרם מי יתן מותנו כו' באמור כי אין אדם נתפס על צער חסרון לחם ואז כלתה פרוסות בצק מצרים ולא היה להם לחם ע"כ סמוך לזה מיד בערבהעל עון השטים כי אז שמנו עשתו ברוב כל כי היו בעיר מושב ומלאים מביזת ארצות סיחון ועוג ולא נמנעו מלהחטיא. ועדיין היה אפשר לומר כי גם זה יש בו צד תואנה להקל אשמה באומר כי הלא רוב טובם הוא גרמת בעיטה כנודע כי גדול נסיון העושר מנסיון העוני כי כן מדת ישראל כי בצר פקדוהו ית' מה שאין כן ברב טוב ע"כ סמך ואמר מול סוף לומר אם כה תתאנו הלא במול סוף מאי איכא למימר כי הלא אדרבא היו בצער ועל כל זה חטאו הנה כי לא רוב טובה גרם כי גם בעת צרה לא בטחו ית' ועדיין היתה תואנה מה לומר כי אדרבא מהקטין את ערכם לא חשבו את עצמם כדאים לינצל מארבע צרות רעות שהקיפום מארבע רוחותם ים סוף מצד אחד ומדבר משני רוחות מלאים נחש כקורת בית הבד ומרוח ד' מרבבות פרעה וחילו ומה גם אחרי אכלם זכותם בצאתם ממצרים ע"כ

אמר בין פארן על דבר המרגלים יוכיח כי ראיתם כי היה ה' עמכם וממהר להכניסכם לארץ כי הלא עין בעין ראו כו מהלך י"א יום מחורב עד קדש ברנע הלכו בג' ימים כל כך היתה שכינה מתלבטת למהר להכניסם לארץ באופן כי שם אין לומר כי חשבו לא יאבה ה' להצליחם לקוטן צדקתם כי לו חפץ ה' לבלתי הצליחם לא הראם את כל זאת. או יאמר שמא תאמרו כי שם ראיתם את שרו של מצרים נוסע אחריכם וע"כ יראתם כי אמרתם לו היה רצונו ית' לתת את מצרים בידינו למה לא פקד על השר תחלה כענין יפקוד ה' על צבא המרום כו' אך מה' יצא הדבר למוגגנו ביד עוננו הנה פארן יאמר כי שם שמעתם סר צלם מעליהם הוא השר של כנען ועכ"ז מאנתם לבטוח בה' וש"ת כי שם אין אשמת דבר רק על י' אנשים מרגלים כי אחיכם המסו את לבבכם בהביאם את דבת הארץ רעה הנה בין תופל ולבן יוכיח כי שם מי פיתה אתכם. ואחשבה מנה ב' גופי עבירות אשר עברו בפעם א' והוא מש"כ ז"ל באומרו וידבר העם באלהים ובמשה שהשוו עבד לקונו בתיבה א' כי לה' ית' ולמשה כאחד אמרו לשניהם למה העליתנו והוא עון פלילי עצום מאד. ב' אומר ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. וזהו תופל ולבן על מה שחברו עבד עם קונו אמר תופל שהוא ל' חיבור. ועל מה שדברו על המן אמר ולבן. וש"ת כי מה שהשויתם אותי לקוני לא לנגוע בכבודו ית' כונתכם חלילה רק לכבדני שהשויתם אותי לקוני ועל דבר המן היה כי לא הכרתם כי היה נבלע באיברים כי עוד רוחניותו בו בהיותו ממשיי וחשבנו תבקע כרסיני הנה וחצרות יוכיח במחלוקת של קרח כ"א לכבדני היה עם לבבכם למה קמתם עלי בהקהיל קרח את כל העדה. ואם במן לא ידעתם טבעו עלי מה תאמרו כי הלא ידעתם את כל האותות והמופתים אשר עשיתי לעיניכם. וא"ת אלי כי הנה הלא חטאת קרובי ובית אבי היתה ולא חדלו קרובי המקהילים עליך את כל העדה לא חטאנו עם ישראל וחן חן לקרובך שפתנו ויוכל למה תביישנו על חטאת עמך בן אחי אביך ועל כן אמר ודי זהב יוכיח כי שם נאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי כי אין גם אחד חטא בעגל. ושמא תאמרו כי רוב כסף וזהב אשר נתן לנו ה' וכמז"ל שלא היה איש מישראל שלא הוציא ממצרים צ' חמורים נושאי כסף וזהב ושמלות החטיאוני והוא מרז"ל על פסוק וינצלו את מצרים כו' הנה אין זו טענה כי הן לו עשיתם את העגל מכסף היתה חטאתכם קלה כמדובר כמעט באומרם כי כסף שהרבתי לכם החטיאכם אך הנה לא עשיתם אותו כ"א מזהב אשר ממנו לא הרביתי לכם כתלונתו ית' באומר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל ע"כ הנני מזכירו בפניכם באופן תופר טענתכם והוא הטעם הנזכר והוא אומר ודי זהב כלומר הלא מה שדי לכם בלבד נתתי מהזהב ולא הרביתיו ככסף באופן כי סרה טענת אומריכם כי מה שהרביתיו לכם הטעה

אתכם וז"א ודי זהב. וכהתימו לרמוז דברי תוכחותיו גלה כונתו באומרו י"א יום כו' והוא לומר כי דברי עונות הנאמרים באמת גרמו להניעכם במדבר ולהתם פגריכם בו נגד רצונו ית' שהיה לנחץ ביאתכם לרשת ארץ כי כל כך היתה שכינה מתלבטת למהר להורישם הארץ כי י"א יום היה מחורב כו' ויביאכם בג' ימים כמשז"ל. ואחר אומר הדבר ראשון אשר רצה משה לאמר שהוא התוכחת. גלה לנו גם הדבר הב' שהוא באר את התורה. והוא ענין ג' הכתובים האלה כאחד ויהי כו' אחרי הכותו כו'. בעבר הירדן כו' הואיל משה באר כו'. והענין לתת טוב טעם למה איחר מלבאר את התורה עד סמוך לסלוקו הוא חדש אדר אשר מת בו ע"כ אמר ויהי כו' והוא מז"ל על מאמר משה אליהם באומר ולא נתן ה' לכם לב לדעת כו' עד היום הזה אז"ל מכאן שאין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד מ' שנה והוא כי לפעמים על בלתי רדת לסוף דעתו ועומק טעמו קבלתו ישגה בין דין לדין וזה מאמרו יתברך ויהי במ' שנה שהוא אחר הפלגת זמן וגם סמוך למיתתו שהוא בי"ב חדש באחד לחדש שהוא איזה ימים סמוך לסלוקו דבר משה אל בני ישראל ככל כו' כי זה כל התורה. ופירש הטעם בנועם מאמרו באומרו ככל אשר צוה ה' אותו אליהם כלומר תדע למה היה זה אחר מ' שנה עם היות כבר סמוך למיתתו הלא הוא כי אז היה זמן שהם ירדו לסוף דעתו שאין אדם יורד לסוף דעתו עד מ' שנה והוא כי הנה סוף דעתו של משה הוא אשר קבל מאתו ית' בעצה שהוא תכלית נקודת האמת אך טרם מלאת המ' שנה לא הגיעו ישראל לגדר תדמה קבלתם ממשה אל קבלת משה מהקב"ה כ"א בהשמטת עומק נקודת טעמי קצת דברים הגורמים שינוי בכמה דברים. אך אחר מ' שנה אז הוא זמן שיורדים לסוף דעתו כאשר קבלו מאתו ית' וזהו ויהי במ' שנה כו' למה עשה כן הלא הוא על כי אז נעתקה קבלתם ממנו אליהם עד גדר שככל אשר צוה ה' אותו כן היה אליהם כי אז ירדו לסוף דעתו שהוא ככל אשר קבל מאתו ית'. ע"כ אז רצה לבאר להם כל התורה כולו למען בכל חלקים ירדו לסוף דעתו משא"כ בכל המשך המ' שנה כי אם שהוא שונה הלכה בכל יום לאטו אך עתה סידר לפניהם כל חלקי התורה כאחד וזה אומר ככל בכ"ף הדמיון לדמות קבלתם ממשה אל קבלתו מהב"ה. ועוד טעם ב' אל אשר איחר לסדר למודה כא' כי המתין עד אחרי הכותו כו' והוא כי באמור יחד כל פרטי התורה ודקדוקיה העצומים והרבים אשר לתורה שב"פ הלא יהי' עול סבלה בעיניהם כהר גבוה ותלול וכמשא כבד יכבד מהם כאשר היה במתן תורה כמשז"ל בתנחומא פ' נח כי ע"כ הוצרך היא ית' לכפות עליהם את ההר כגיגית שלא היו רוצים לקבל עול תורה שבעל פה כי כבד הוא מאד ע"כ לא רצה משה לסדר כל למודו יחד להם בל יופלג בעיניהם עד אחרי הכותו כו' כי אז היחלו בעיניהם לראות

יד ה' הטובה עליהם כי נתן להם ארצות גוים ועמל לאומים עצומים וכן רבים עם ערים בצורות גדולים מאד וע"כ יבושו בשת לקוץ בעל תורה חלילה כי גם את הטוב קבלו מאת אלהים וע"כ טוב להם כי ישאו עול תורה גם כי רב מאד הוא ויאמרו ללבבם כי ע"כ הוא ית' מטיב להם כי היא חייהם. ולמה לא היה מיד אחר הכותו כו' אלא אחרי שהוא מופלג הלא הוא כי הנה בעבר הירדן במקום שהוא ארץ מואב שם הואיל משה באר כו' והטעם הוא על מה שעתיד לאמר אחרי כן ה' דבר אלינו בחורב כו' וז"א לאמר שהוא מה שביאר את כל התורה בעבר הירדן שהוא מקום כניסם לארץ הוא על מה שעתיד לאמר לפני ה' אלהינו כו' והוא כענין מאמרינו ע"פ כי אתם עוברים את הירדן כו' ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים כו' שהוא מה שביארנו שם שאומר הוא ית' אל יעלה על רוחכם שעיקר בואכם לארץ הוא לאכול מפריה ולשבוע מטובה כי אם לקיים בה מצות ה' להתקדש בקדושתה להיות קדושים וזהו כי אתם עוברים כו' לא להנאת העה"ז רק כדי ושמרתם לעשות את כל החוקים כו' וכן ארז"ל שע"כ התחנן משה ליכנס לארץ לקיים מצות התלויות בה וכ"כ פרשת לך לך שלא בישר הוא ית' לאברהם לתת לזרעו את הארץ עד בואו עד מקום שכם עד אלון מורה שהוא מקום שקיבלו זרעו שם את התורה באלה ושבועה כי הר גריזים והר עיבל הם אצל אלוני מורה. וע"כ בהיות ישראל בעבר הירדן ביאר להם משה את התורה להורותם כי עיקר עברם את הירדן לכך הוא וזה כיון באומרו לאמר שהוא תדע למה בעבר הירדן שהוא מקום העברת ישראל לארץ הואיל משה באר את התורה הזאת מפני מה שרצה לאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב מקום שניתנה בו תורה אשר שם ראוי לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי כו' כי עיקר התורה הוא בארץ ישראל ע"כ מטעם זה הואיל משה באר את התורה במקום עבר הירדן שמשם עוברים לרשת את הארץ ובזה יבאו על נכון אומרו לאמר בפרשה זה ובשאחריו:

עוד יתכן כי באומרו ויהי בארבעים שנה עודנו מדבר בענין התוכחת ואומר אשר תראה שלא הוכיחם משה עד הנה והוא אחר ארבעים שנה אל תתמה על החפץ כי הלא בי"א חדש כו' והוא אמרו רז"ל על יעקב אבינו שהוכיח את בניו סמוך למיתתו א"ל שמא יש בכם מי שאינו עמי ביחוד ה' ח"ו ענו ואמרו לו שמע ישראל כו' והנה ארז"ל למה איחר יעקב מלהוכיחם עד סמוך לפטירתו ואמרו ב' טעמים א' שלא יהיה מוכיח וחוזר ומוכיח ועוד טעם אחר שלא הוכיחם מתחלה פן יכעסו וילכו אל עשו או ישמעאל. ויהיה הענין כי אחר שהושרשו ביהידות עד עת בא מות אביהם לא יבעטו עוד. וב' הטעמים האלו יתכן אמר הוא ית' פה וזהו ויהי בארבעים שנה כו' לומר מה שויהי בארבעים

שנה התוכחת הנזכר ולא מקודם הלא הוא מב' טעמים אחד שהיה בי"א חדש באחד לחדש שהוא ששה ימים סמוך למיתתו כי להיות בזמן ההוא לא יהיה חוזר ומוכיח עוד והוא הטעם הא' שאמרו רז"ל. וגם מהטעם הב' לבל יקוצו וילכו אחר עשו וישמעאל ע"כ טוב להמתין עד יושרשו שנים רבות בתורת ה' ומצותיו וזה ככל אשר צוה ה' כו' לומר תדע ג"כ למה המתין עד כה הלא הוא בזמן אשר ככל אשר צוה ה' בתורתו אותו כך היה אליהם כי הושרשו וקנו בקנין בהמשך השנים הרבות עד נדמו למשה וככל אשר צוה ה' אותו כך היה הכל אליהם וכן ארז"ל שלא הגיעו לסוף דעתו עד אז באופן שעתה אין פחד יקוצו בתוכחתו וילכו אחר עשו וישמעאל. או יהיה סוף הפסוק ענין אחר. והוא לומר ויהי בארבעים שנה התוכחות הנזכרת למעלה ולא מתחלה הלא הוא להיות סמך למיתתו כי הלא היה בי"א חדש באחד לחדש הוא חדש הסמוך לאדר שמת בז' בו והוא כי אז הוא הזמן המיוחד לכך כנלמד מיעקב מהטעמים הידועים מרז"ל כי אין צורך לפרש הטעמים. וש"ת מן התימה היא כי משה אשר אהב לישראל כאב לבנים יכניעם בתוכחת הלז ומה גם במה שנמשך אחרי כן באומרו ממרים הייתם מקציפים הייתם כו' לז"א אשר דבר כו' והוא מאמר רז"ל הזכרנו פרשת בלק והוא כי ראויות היו הברכות ליאמר מפי משה והתוכחת מפי בלעם אלא שאמר הקב"ה מוטב יוכיחם מישה מאשר יוכיח הרשע הזה את בני כענין יהלמני צדיק כו'. וזה יאמר אשר דבר משה שדבור הוא לשון קושי והיא על התוכחות אל תתמה איפה הכניעם משה אשר אהבם כי אדרבא לכך נבחר שהוא מאהבה מסותרת שהוא ככל אשר צוה ה' אותו כלומר לא מלבו הוכיחם והפריז על מדותיו כי הלא ככל אשר צוה ה' כי על פיו ית' היה ורב טוב לבית ישראל שמלאך אכזרי כבלעם לא שלח להוכיחם כי אותו אליהם שמה שצוה את משה היה להיות אליהם בני ישראל שלא רצה הוא ית' כי אם יהלמם צדיק ויוכיחם וז"א אותו אליהם שצוה אותו להיות אליהם. ולא היה פחד יקוצו בתוכחת משה כי זולת הטעמים הנאמרים באמת גם הי' אחרי הכתו כו' כי בזכותו ועל ידו נצחו את סיחון אשר יושב בחשבון ופרט את עוג שהיו בידו ממש כמז"ל שלקח רומח בידו ארוך י' אמות והוא י' וקפץ י' אמות והכהו וזהו ואת עוג כו' וא"כ אין ספק כי האיש משה גדול מאד בעיניהם ולא יקוצו בתוכחתו וז"א אחרי הכותו שחוזר אל משה הנזכר. וכהתימו לומר ענין התוכחת אמר על ענין התורה בעבר הירדן כו' הואיל משה באר ולמה היה במקום המיוחד ההוא לז"א לאמר להיות עתיד לאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב כו' פנו וסעו לכם כו' והוא כי אין דבר מכינם ומגן בעדם ועוזרם לרשת ארץ כתורה וזהו אומר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר פנו וסעו כו' וע"י כן ובאו כו' כי לא תצטרכו להלחם כי

אם כבאים אל נחלת אביהם וזהו אומר בעבר הירדן כו' אשר משם היו מוכנים לעבור לרשת ארץ ביאר התורה והטעם הוא לאמר בשביל מה שעתיד לאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב כו' שיורה כי הכנה לרשת ארץ היא התורה ע"כ גם הוא עשה ככה שהכינם במעבר אשר הם בו לבא לרשת:

עוד יתכן דרך אחרת בשום לב אל אומר אלה הדברים אשר דבר משה כו' מה המה הדברים האלה אם חוזר אל כל דברי הספר אי אפשר כי הלא ד' פסוקים שאחר פסוק ראשון אינם דברי משה ואם הוא על פסוק ראשון ופסוק ה' אלהינו דבר אלינו כו' א"כ היה לו להתחיל מפסוק ויהי בארבעים שנה כו' ואחר פסוק בעבר הירדן כו' יאמר אלה הדברים אשר דבר משה כו' ויסמוך אחריו פסוק ה' אלהינו דבר אלינו כו' עד סוף הספר. ועוד נשים לב אל מאמר רז"ל כי ראויות היו התוכחות ליאמר מפי בלעם אלא כו' אם הי' מה שנאמר פה ברמז במדבר בערבה כו' לא היה כל כך קושי. ועל פי דרכנו נשיב בדרך אחרת על אשר הקשינו למעלה איך נשמר משה לבלתי הוכיח את ישראל תוכחת מגולה וקשה כי אם ברמז שרמז להם באומר במדבר בערבה כו' כמפורש למעלה ואיך אחרי כן הקשה לדבר בשפה ברורה דברים קשים כגידים מקציפים הייתם כו' ממרים הייתם כו' מיום דעתי אתכם ודומים לאלו. אך נאמר כי הוא ית' רצה להוכיחם תוכחת מגולה בכל הדברים הקשים האמורים בפ' זו ושבאחריה וע"כ מאס בבלעם כ"א שהיו ע"י משה אך משה מעצמו לא ערב אל לבו להוכיח רק ברמז ומה גם לרז"ל שאפילו לא היה רוצה להוכיח כלל על שאמר שמעו נא המורים וזהו אלה הדברים אשר דבר משה כלו' אלה שהם ברמז הדברים אשר דבר משה מעצמו אל כל ישראל כי בוש מכולם להוכיח בפירוש רק ברמז במדבר בערבה כו' לרמוז אשר עשו במקומות ההם וגם רמז להם באומרו סך ימים שמחורב עד קדש ברנע מה שגרמו כי הוא ית' היה מנחץ ביאתם לארץ והם האריכו הזמן. אמנם ויהי בארבעים שנה למה שהיה סמוך למיתתו אז דבר משה דבור של קושי ככל אשר צוה ה' אותו אליהם שהוא כל דברי התוכחות מגולה ולא כדברים שדבר משה מעצמו. והוא כי הלא בהיות בי"א חדש באחד לחדש שהוא סמוך אל המיתה לא יקפידו עליו. וגם טעם שני שהיה אחרי הכותו כו' כי בזכותו הכה את סיחון ואת עוג כמדובר למעלה ועל כן לא יקוצו בתוכחתו כי גדול הוא בעיניהם. עוד שלישית כי הלא אז הואיל משה באר את התורה הזאת כדי לאמר אחרי כן התוכחת מגולה שמתחלת מה' אלהינו כו' והלאה והוא כי על יד השרישם בלמד להם כל התורה יקנו קדושה וענות צדק לשמוע בתוכחות וזה הואיל משה מבאר את התורה הזאת כדי לאמר ה' אלהינו דבר כו' שהוא התחלת התוכחת מגולה אשר צוה ה' לאמר אליהם ולא

כדברים אשר דבר משה שהיה הכל ברמז. ולפי זה מה שאמר ויהי בארבעים שנה כו' דבר משה ככל אשר צוה ה' שהוא להוכיח בגלוי. ואחר שנתן טעם לבל יקוצו פירש ואמר מה הוא אשר צוה ה' אותו אליהם והוא מאומרו ה' אלהינו דבר אלינו כו' כאשר יבא ביאורו בס"ד:

פסקה ו

ה' אלהינו דבר אלינו כו'. ראוי לשים לב. (א) למה עזב כל העונות שרמז למעלה ותפס עון מרגלים להאריך בו. (ב) אומר אלהינו מי לא ידע כי הוא אלהינו יתברך שמו. (ג) אומר לאמר כי אינו לאמר לזולת. (ד) אומר רב לכם שבת כו' שיורה שעל שישבו שם הרבה צוה פנו וסעו כו' הלא בלעדי זה הוא ראוי. (ה) אומרו פנו וסעו כי שתי התיבות מיותרות כי בכלל אומרו שיבואו הר האמורי הוא הנסיעה. וגם מלת לכם מיותרת וגם אומרו ובאו כי הראוי יאמר ולכו. (ו) למה מפרש כל מקום בפני עצמו הר האמורי כו' ולא אמר ממקום פלוני עד הנהר הגדול ויכלול כל מה שבנתים. (ז) אומרו ראה נתתי לפניכם את הארץ שנראה שהוא דבר נראה בחוש ואיננו. (ח) אומרו מלת ראה לשון יחיד וכל מה שאמר למעלה ולמטה הימנו אמר בל' רבים. (ט) למה מזכיר אשר נשבע מי לא ידע כי נשבע להם. (י) אומרו לאברהם ליצחק וליעקב למה לא הטיל וי"ו ביצחק כמו ביעקב או גם ביעקב לא יטול וי"ו כי אם יאמר ליצחק ליעקב או יקצר ויאמר לאברהם יצחק ויעקב. (יא) אומרו לתת להם והלא ארז"ל כי אין זה מתקיים רק לעתיד לבא. (יב) אומרו ואומר אליכם כו' איזה יחוס יש לזה עם הקודם ולא עוד אלא שאומר בעת ההיא כאלו מהעת שנאמר בו הקודם נמשכה אמירתו זאת. (יג) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. (יד) או' לא אוכל לבדי כו' מה פשעם מה חטאתם שאמר אז להם לא אוכל שאת אתכם ואין לומר שהוא על רבויים ונלאה לדונם ולהנהיגם כי הלא אחרי כן מפרש ואומר איכה אשא לבדי טרחכם כו'. (טו) למה בין פסוק לא אוכל לבדי כו' לפסוק איכה אשא לבדי מפסיק בשני פסוקי דרחמי. (טז) מה מקום לברכות אלה פה ולמאמרם ז"ל שעי"כ שקבלו התוכחות ברצון זכו לברכה ושעל כן ברכם אם כן איפה לא היה ראוי לסמוך זה מיד אחר פסוק ראשון שיהיה תיכף לתוכחה ברכה (יז) אומרו והנכם היום ככוכבי השמים כו' למה נתייחדה פה ברכת הכוכבים מברכת החול או עפר הארץ. (יח) אומרו לרוב שהוא מיותר וכן מלת ככם. (יט) למה נתן קצבה תחלה לברכתם ואחר כך שולל הקצבה ואומר ויברך אתכם כו' עד שהוצרכו ז"ל לומר שאמרו לו וכי קצבה אתה נותן לברכתנו והשיב זה משלי אך ה' יברך אתכם בלי קצבה ולמה עשה מה שהוצרך לתקנו. (כ) אומרו כאשר דבר לכם היכן דבר להם. (כא) אומרו ותענו אותי ותמרו כו' כי מהראוי

לא יאמר כי אם ותאמרו כו' ולשתוק מותענו אותי. (כב) למה יספר עתה שמינה דיינים ושצוה את השופטים שמוע כו' לא תכירו פנים כו' כי אין זה מן התוכחות ומה גם כי בענין המרגלים היחל באומר פנו וסעו כו' ותיכף אחר הפסוק ההוא היה ראוי יסמוך פסוק ונסע מחרב כו'. (כג) אומרו ואצוה את שופטיכם כו' לאמר כי אומרו לאמר אינו לאמר לזולת. (כד) אומרו בין אחיכם שהראוי יאמר שמוע את אחיכם מאי בין. (כה) אומרו כקטון כגדול תשמעון האם היה עולה על לב שלא ישמעו כקטון כגדול. (כו) אומרו כי המשפט לאלהים הוא שהל"ל כי משפט אלהים הוא. (כז) אומרו ואצוה אתכם את כל הדברים אשר תעשו שאם חוזר אל השופטים הל"ל אותם ואם אל כל ישראל הדברים אשר יעשון זה כל התורה והיתכן שבעת ההיא למדם את כל התורה. (כח) או' ונסע מחרב ונלך כו' כי הראוי יאמר ונלך ולמה יזכיר הנסיעה או יאמר ונסע ונלך מחורב ולא יפסיק בין נסיעה להליכה בשם המקום. (כט) אומרו ואומר אליכם באתם עד הר האמורי כו' כי פסוק זה כלו משולל צורך וטעם וגזרה. (ל) אומרו ראה נתן ה' כו' למה יאמר פסוק זה לשון יחיד משא"כ לפניו ולאחריו. (לא) במה היא ראייתם שאומר ראה נתן כו':

אמנם הנה כתבנו כי בפסוק ראשון הוכיח ברמז מהטעמי' הנאמרי' למעל' ומפסוק זה והלאה היחל להוכיח בפירוש ובאורך. אך עדיין בזה לא עלתה ארוכת קושיית החילו בענין מרגלים מביתר דברי עונות כי לא בראשון היחל ולא באחרון סיים כי אם מאמציעותו לקח והנה הטעם אשר יפול לב אדם עליו הלא הוא כי הנה עיקר תוכחות מוסרו בעת ההיא בעבר הירדן אשר שם הוא מבוא לבוא לרשת ארץ הלא היה מפחד לבבו פן טרם יעברו ומה גם אחרי מותו יעשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו ויסף עוד להניחם במדבר וכמקרה המרגלים גם הם יקרם. ע"כ שת לבו להתאמץ בכל עוז להוכיחם בל ישובו לכסלת עון אשר חטאו וישם לפניהם עון מרגלים כי גם אז היו נוסעים לרשת ארץ ויבואו עד הר האמורי לבא לרשת כאשר יפרש ועם כל זה נזורו אחור וינועו ארבעים שנה במדבר ושם נפלו פגריהם עד תום כל הדור כן אתם גם אתם השמרו לנפשותיכם שאתם קרובים לרשת ארץ פן תעשו את הרע ותאבדו דרך ירושת הארץ. ובדרך הזה נדע מה להשיב על שתי הערות הראויות לבא אליהן. (א) כי פסוק אחד עשר יום מחורב כו' יראה כנכנס בין הדבקים כי אחר הזכירו זכרון תרועת מקרה כל מקום אשר חטאו בו בפסוק הראשון שהיא התוכחת מיד היה ראוי יסמוך פסוק ויהי בארבעים שנה כו' שהוא טעם אל האמור התוכחות בימים ההם בזמן ההוא כי למאמר רז"ל שהוא לומר ראו נא איך השכינה היתה מתלבטת למהר להביאכם אל

הארץ כי הנה אחד עשר יום מחורב כו' והוא ית' הוליך אתכם בשלשה ימים עם כל זה אין זה מן התוכחות כי אם הוראת חסידותו ית' ואם הוא לומר שהיו ישראל כפויי טובה שאת כל הרעות הנזכרות עשו ולה' יגמלו זאת הלא לעונות אשר היו קודם לכתם מחורב כמול סוף ובמדבר ודי זהב אין זו תוכחה על כפיות טובה ההיא. (ב) כי גם פירושם ז"ל שהוליכם ית' בשלשה ימים שהוא עיקר הכונה חסר מן הספר ולמה לא נזכר ואין זה מהדברים שאמרו בהם לקצר בתוכחת מפני הכבוד:

אמנם למה שאחר שכל ישעו וכל חפץ להעירם בל יוסיפו עוד לחטוא פן יוסיפו לדאבה עוד במדבר כאשר קרה להם בעון מרגלים. ע"כ אחר שהזכיר עון זה ברמז ראה והנה היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר כי מעון מרגלים אין ראיה להכביד אשמת ישראל ואדרבא יאמרו כי לא לרצון היו ישראל לפניו ית' בימים ההם למהר להורישם ארץ זבת חלב ודבש כי קרוב היה עדיין מה שעשו עגל בחורב שע"כ קלה שבסבות הספיקם להניח' במדבר ארבעים שנה. כי אם לא היה רק בעון מרגלים לא היה כדאי העון ההוא לאותו העונש כי הלא כל עם בני ישראל היה להם טעם ליפטר ולומר אחינו המסו את לבבנו. אך בלעדי דבתם רעה שלמים היינו אפילו המרגלים עצמם היה להם בית מנוס לאמר אשר ראינו אמרנו כי עז העם ושהערים בצורות גדולות מאד ושגם בני ענק ראו שם ואפילו על אומרם ארץ אוכלת יושביה היא היו יכולים להשיב כי הן ראו והמה לא ידעו כי האלהים עשה לשלא ישגיחו במרגלים. ע"כ אחר אומרו ודי זהב שהוא עון העגל והיה מקום לחשוב כי מדאגה מהעון הגדול ההוא היה עיקר הקצף כי לא שב אפו ית' מהם בעצם וע"כ ביום פקדו עון מרגלים הכביד על דבר העגל שאם לא כן לא כבדה אשמת מרגלים לכל העונש ההוא. ע"כ מה עשה סמך ואמר אחד עשר יום מחורב כו' לומר דעו איפה כי לא כן הוא. כי הלא בחורב עצמו אשר עשו בו את העגל מהם הורה ית' רצונו הרב ועצום למהר להורישם את הארץ כי אחד עשר יום מחורב כו' והוליכם בשלשה ולא פירש סוף הענין שהוליכם בשלשה ימים מפני שרצה אחרי כן לפרש הענין הזה באורך כאשר יבא בס"ד והוא כתני והדר מפרש שלא הזכירו פה כי אם לסמוך אל ודי זהב מן הטעם שכתבני. וע"כ אחר אומרו אחר כך טעם אל התוכחת בזמן ההוא ונמשך גם הודעת באר את התורה חל עליו חובת ביאור אומרו למעלה אחד עשר יום כו' שהוא על ענין מרגלים שהוא ענין תוכחתו בעת ההיא כמדובר ומפרש כאשר פירשו ז"ל איך הורה ית' טוב רצונו למהר להורישם הארץ אלא שעון מרגלים היה גדול מאד. וזה החילו לבאר באומרו ה' אלהינו דבר אלינו כו' לומר ראו נא איך היה רצונו ית' למהר ביאתנו אל הארץ כי הלא ה' למה שהוא אלהינו כו' פנו וסעו ובאו הר האמורי כו'. והוא כי הנה

ידענו מרז"ל כי כל הדר בחוצה לארץ דומה כו' ובזה נבא אל הענין. והוא כי אמר כי ה' למה שהוא אלהינו. והדר בחוצה לארץ דומה כו' ע"כ למה שיצדק בעצם היותו אלהינו דבר אלינו וכו' לבא מיד אל הר האמורי להתחיל מהם לרשת ארץ שנהיה בארץ אשר נכון יהיה בו שם אלהותו עלינו. ואומרו לאמר הוא ע"ד מאמרם ז"ל על פסוק ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שהוא כדי שיאמר לו ית' תשובה שאמר אינו זז מכאן עד שתשוב תשובה ועל דרך זה יאמר פה מה שה' דבר אלינו היה כדי לאמר שהוא כדי לאמר ישראל תשובה על אומרו ית' שילכו לרשת ארץ למען יגלו לבם אם יאמרו כן נעשה או ימאנו כי ימאסו בארץ חמדה ומה עשה הוא ית' כל התואנות שהיה אפשר להם להתאנות קיצץ אותם מעתה. והוא (א) כי היה אפשר יאמרו כי מה יהיה להם בא"י שאין להם בחורב כי הלא שם ניתנה תורה וגם ששם היה עון העגל כבר שם נתקן ונבנה המשכן אחר לוחות שניות ועשו ישראל דגלים כמלאכי השרת מחנות מחנות ושם ה' הולך לפניהם וענני כבוד ומן ובאר שהיה להם מעין עולם הבא שאפילו האומות היו אומרים אלוהות הם אלו כמו שאמרו ז"ל ושפע הנתן שם התורה לא ימיש מההר ההוא וטוב לנו פה מבמקום אחר. (ב) אשר אמרו למשה שלא היה רצונם רק לדעת את הדרך ילכו בה ואת הערים אשר יבאו אליהן וע"כ יאמרו לשלוח מרגלים. (ג) והיא פן יאמרו בפירוש כי שם בארץ כנען עם גדול ורב ורם ומי יתיצב לפניהם. ע"כ לבל יאמרו כדברים האלה הקדים ואמר. על הראשונה רב לכם שבת כו' פנו כו' לומר הן אמת ידעתי כי רב ודבר גדול יש לכם על ידי שבת בהר הזה כי הוא מקום שנתנה בו תורה זה פעמים וגם פה שכינה מרחפת עליכם כעל ארבע מחנות שכינה אך דעו לכם כי גדולה מזו תהיה לכם בארץ כי עתה אתם רחוקים משורשיכם ועתה פנו וסעו לכם ובאו כו' והוא אשר כתבנו בפ' לך לך מארצך כו' כאשר הארכנו במקומו כי למה ששורש נפש כל חי דבקה בשכינה אשר היא למעלה כנגד א"י וע"כ בהיות איש הישראלי בח"ל הוא נפרד משרשו אך בבואו אל הארץ רוחו בקרבו תקרב אל שורשו נמצא כי בלכתו ארצה כנען הוא כהולך ומתקרב אל עצמו ושורשו ועיקרו מה שאין כן עודנו בח"ל שהוא נפרד קצתו מקצתו וע"כ אמר הוא ית' לאברהם לך לך לומר אל עצמך לך והתקרב אל עיקרך כי פה הוא כאלו אתה רחוק ממך כמפורש אצלנו במקומו וזה הדבר רצה הוא יתברך לומר פה באומרו רב לכם פנו וסעו לכם כלומר לכם אל עצמכם אתם נוסעים והולכים כי שם שרשיכם ועל כן לא אמרו ולכו כ"א ובאו כמי שבא אל ביתו ועיקרו כי לביאה תתייחס ולא להליכה. ושעור הכתוב פנו וסעו שתהיה פנייתכם ונסיעתכם אל היות פונים ונוסעים אל עצמיכם ולכם שהוא לידבק אל שרשיכם. ועל השנית והיא לבל יאמרו כי אין הענין רק לדעת את הדרך

ילכו בה ואת הערים אשר יבאו אליהן על ידי מרגלים על כן הקדים מעתה יאמר הנה זה היא הדרך תלכו ואלה הם הערים אשר תבאו אליהן תחלה באו הר האמורי ומהם אל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ואח"כ בנגב ואחר כך בחוף הים כו'. הרי סידר לפניהם את הדרך ילכו בה והערים אשר יבאו אליהן. ועל השלישות כיון בכפל אומרו פנו וסעו ובאו כו' כי היה די יאמר פנו לכם ובאו וכן אומרו ראה נתתי לכם כו' כלומר הנה זאת אעשה לכם כי טרם תגיעו אל הר האמורי תראו כלכם כאחד אות ומופת ביאתכם שאביא אתכם ותצליתו ותכירו מעתה כאלו כבר היא כבושה לפניכם והיא ביאור פסוק אחד עשר יום מחורב כו' כאשר פירשוהו ז"ל כי פה פירשו ית' לפניהם באמור להם יסעו מחורב עד קדש ברנע והיא אומרו פנו וסעו יבאו לומר עם היות כי רב הדרך מהלך אחד עשר יום למה תצטרכו רק שלשה ימים אחר פנו שהוא יום פנותכם מפה ויום נסיעתכם מחניית הפנייה שבלילה. ויום שבו תבאו אל הר האמורי שהוא מחוז החפץ ועל שלשתם אמר פנו וסעו ובאו. (א) פנות מחרב. (ב) נסיעה ממקום שחנו. (ג) יום ביאת אל הר האמורי וזה לכם אות ומופת על הצלחתם כי בזה יראו כל ישראל כא' כי נתתי לפניכם את הארץ כי י"א יום הלכתם בג' ימים וזהו ראה נתתי לפניכם את הארץ כי כאחד תראו ותכירו זה. וזה אומרו ראה לשון יחיד וזה הדבר אמר להם משה בבא אל הפועל באומרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר כו' ונבא כו' ואומר אליכם כו' ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ כו' שהוא כי אמר הדבר הזה להם באר היטב והוא כי הנה ונסע מחורב ונלך כו' ונבא כו' לומר הנה בשלשה ימים נעשה לנו הדרך של אחד עשר יום האחד מה שונסע מחורב שהוא יום היציאה משם. ואח"כ יום שונלך במדבר שכל ההליכה בו היה במדבר שהיה יום השני שלא היה נסיעה מחרב ולא הגיעו אל קדש. ויום השלישי שבו ונבא עד קדש ברנע ואז ואומר אליכם הנה באתם עד הר האמורי בשלשה ימים אשר עד המקום הזה הוא מהלך אחד עשר יום אשר ה' אלהינו נותן כלומר שהוא מחוז חפצינו על ידי אות ומופת. כי זה ראה כל ישראל כאחד כי זה הוראה כי נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ ואינך צריך רק עלה כבא אל נחלת אבותיו הנה כי מאמרנו פה הוא אשר דבר להם משה בשעת מעשה להעמידם על הדבר ואמר אותו בסגנון אשר אמרו ית' כמדובר:

עוד הוסיף הוא ית' ואמר פה באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם כו'. והוא מאמרנו על חלוק שבין שבועות האבות כי לאברהם נשבע הוא ית' לתת את הארץ לזרעו וכן ביעקב אך לא ליצחק אך אמר לו האלהים והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך למה לא נשבע לו בפני עצמו כ"א נגרר אחר אברהם שיקום מה שנשבע לאברהם. אך הוא במה שידענו כי שלשה האבות חלוקים במדותיהם אברהם מתייחס

אל מדת החסד יצחק אל מדת הדין יעקב אל מדת רחמים וע"כ בקבל כל אחד מתנה כל אחד מקבל לפי מדתו באופן כי אשר ייטיב ה' לנו על פי שבועתו לאברהם על צד החסד יהיה ואשר נשבע ליעקב יתקיים על צד הרחמים וע"פ הדברים האלה אם היה נשבע הוא ית' ליצחק היה מתקיים על צד הדין ע"כ מאהבתו ית' את עמו מה עשה לא נשבע ליצחק בפני עצמו כ"א נשבע לו לקיים מה שנשבע לאברהם אביו כלומר אותה השבועה על צד החסד שהיתה לו אקיים לך. וזה מאמרו ית' פה לומר אולי תמצאו תואנה לסרב ללכת לארץ על חולשת זכותכם פן מדת הדין יעכב בירושה כעת אל תיראי כי הלא במתנת הארץ אין בה שייכות למדה"ד כ"א לחסד ולרחמים כי הלא אשר נשבע ה' לאבותיכם לא רצה לישבע ליצחק בפ"ע כאשר לאברהם וליעקב לבלתי הכניס בדבר מדה"ד כ"א אשר נשבע לאברהם היה גם ליצחק שהוא על פי מדת אברהם כאומר והקימותי וכו' אשר נשבעתי לאברהם אביך. וזה שאמר ליצחק ולא אמר וליצחק. מה שאין כן ביעקב שאמר וליעקב כי לא נשבע בפני עצמו כ"א ליעקב לשתף רחמים עם חסד לאברהם כלומר ע"כ אל תיראי מאשר אמרתי באו ורשו אם הוא נותנה לכם איך היא ירושה הלא הוא כי אני נשבעתי לתת להם וא"כ מה שאתן לזרעם הם כיורשים מאבותיהם וזהו אומרו להם ולזרעם אחריהם והוא כי אפילו שאין מתקיימת מתנת האבות רק לעתיד לא יבצר כי מעתה נתנה להם כמו שאמרו ז"ל על אומר גר ותושב אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב כי לי הארץ. וכן באומרו וגם הקמותי את בריתי לתת להם את ארץ כנען כו' כמפורש שם במקומו כי לשיתקיים גר יהיה זרעך כו' ד' מאות שנה מלידת יצחק לא ניתנה להם הארץ למורשה כמבואר שם אצלנו:

פסקה ט

ואמר אליכם כו'. הנה עד פה סיפר משה גודל חשקו ית' להביאם את ישראל לרשת את ארצו בייעודים וסילוק כל תואנה ועיכוב ושהוליכם מהלך אחד עשר יום בשלשה למען יראו בעיניהם איך היתה שכינה מתלבטת להביאם לארץ ולהצליחם. עתה בא לגלות איך מאז הוכר כי מאסו בארץ חמדה וזהו המשך כל הפסוקים הבאים האלה כאשר יבא בס"ד והוא כי היעלה על לב כי אפילו מלך אם אמור יאמר לקצת עבדיו הנני נותן לכם מתת בואו וטולו לכם שלא יחוגו וינועו ללכת לקחתה או לפחות בדבר שפתים יחזיקו לו טובה או לפחות יאמרו הנני מוכנים לקבל. ואין ספק כי אם יעמדו ולא יענו כי יראה כי אין זה כי אם רוע לב ולא שלמים הם עם מלכם. והנה זה ק"ו בן בנו של ק"ו שיאמר להם ממה"מ רב לכם שבת כו'. פנו וסעו כו' ובאו הר האמורי כו' ראה נתתי לפניכם את הארץ כו' ואין צריך לומר שלא נסעו לעשות וגם לא השתחוו להחזיק לו ית' טובה כ"א

אפילו תשובה ומענה לבון לומר כן נעשה לא אמרו כ"א עמדו לא ענו. והנה כתבנו כי מאז דבר אלהים הדבר הזה היה כדי שיאמרו ויענו אשר עם לבבם כי זה כוון באומרו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר שהוא דבור אלינו כדי לאמר תשובה והם לא ענו דבר הנה הוראה כי מאסו בארץ חמדה. ע"כ בראות משה את הדבר הרע הזה ענה ואמר לא אוכל לבדי שאת אתכם והוא שאמר הנה מעתה שאתם מתחילין במדות מגונות לא אוכל עוד שאת אתכם והוא על דרך רבותינו ז"ל שעל היות אשמת העם אל ראש המנהיג אמר כן ולכן רצה למנות אחרים כי היכי דלמטינהו לכל חד שיבא מכשורא. והוא לפי דרכנו שאמר אחר שה' אלהינו דבר אלינו לאמר שנשיב לו על כל הטובה הזאת ואפילו לא עניתם לו דבר. אחר רוע מדה זו לא אוכל לבדי שאת אתכם כי כל אשמת רוע מדתכם הוא על המנהיג וא"כ מכאן והלאה לא אוכל לבדי שאת אתכם כי מעתה תתחילו לקנות מדות אשר לא טובות והנה ארז"ל באלה הדברים רבה מאמר משה לישראל יכולני לסבול אלף אלפים כיוצא בכם אבל מה אעשה שהקדוש ב"ה הרבה אתכם על גבי דייניכם והוא כי לא לבלתי יכולת בידו להנהיג עם רב הוא עושה כי אם לבל העמיס על עצמו כל אשמותיהם ופירשו ענין זה באומר הרבה אתכם והן אמת שיראה דוחק בלשון הרבה ויתכן יהיה זה בכתובים בפשיטות לפי דרכנו כי על מה שלא ענו אליו יתברך שהיתה הוראות מאוסה בארץ ומיעוט ד"א שלא השיבו על מה שדבר אליהם הוא ית' על כן אמר מהיום והלאה שאתם קונים מדות אלו לא אוכל לבדי שאת אתכם ולא יעלה על רוחכם שעל רבוייכם אני נלאה להנהיגכם שהלא לא אמרתי כי אם על העתיד שמעתה לא אוכל לבדי שאת אתכם ואלו היה על רבוייכם למה אמרתי לא אוכל לעתיד והלא גם עד כה ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם כו' ולא קצתי עד כה מהנהיג אתכם ולא עוד כ"א אפילו יוסף ה' אלהי אבותיכם ככם אלף פעמים וגם אם עוד יוסיף ויברך אתכם כאשר דבר לכם שהוא האמור ליעקב ופרצת ימה וצפונה כו' שהוא מלא כל הארץ שדבר לכם כלו' בשבילכם על כל זה לא אקוץ על ההנהגה כי מה שאמרתי לא אוכל לבדי אינו על בחינה זו רק איכה אשא לבדי טרחכם שאתם מטריחים ומשאכם את רוע מדותיכם שהוא על הראשים ודברי רבותיכם זהו שיעור כללות הענין. ולהתכת הכתובים נשית לב אל אומרו תחלה אלהיכם ואח"כ אמר אלהי אבותיכם ואח"כ כאשר דבר לכם אך אמר עד כה למה שהוא ית' אלהיכם הרבה אתכם כו' ואם יתוסף גם זכות היותו אלהי אבותיכם יוסף עליכם אלף פעמים וכהשתלש מה שדבר עליכם ליעקב ופרצת כו' הוא משולל קצבה. ומסיים מאמרו ואומר הבו לכם כו' שיעזרונו ליבא שיבא מכשורה. ואומר משה הנה על זה היה ראוי תשיבו דבר ותאמרו כ"א כל כך גדלה אשמתנו על בלתי ענות תשובה

לאלהינו הנה נשיב אליו ית' כי חטאנו לו. והנה ותענו אותי כלומר אותי עניתם אך לא אליו ית' וזהו ותענו אותי. ולא עוד אלא כי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות כי הוראתכם כי תרצו להיות כלם נושאים במשא אשמותיכם אנשים רבים להרבו' לעשות אשר לא טוב כי רבים נושאי אשמותיכם כלו' כי אינכם שבים לתקן אשר עותתם. ורז"ל פירשו לעשות כלו' לא תהיה דבורך בלי לעשותו בפועל כי אם לעשות. ולפי הפשט יאמר טוב הדבר אשר דברת אך לעשות בפועל גם אתה והוא כי אנחנו שאמרת לנו הבו לכם שנעשה אנחנו לא נדע להבחין אשר המה חכמים כי על כן ואקח אני בעצמי את ראשי שבטיכם:

עוד יתכן באומרו ואומר אליכם כו' כי אמר משה אולי מה שאינכם משיבים למאמרו ית' הוא כי אתם בושים ממני כי עתה כל השררה והדיינות שלי ואז בהתחלק הארץ לשבטים יוכרח למנות דיינים בכל שבט ובכל עיר ותתמעט שררתי זה אינו כלום כי גם מעתה אני חפץ בזה כי לא אוכל לבדי שאת כו'. ולא שאני מטיל בכם עון חלילה ולא על היותכם רשעים חלילה כי הלא על דבר הרבוי ה' אלהיכם הרבה אתכם ואם הוא ית' אוהב אתכם מי יקוץ בכם. וגם אינכם רשעים כי אדרבא והנכם היום ככוכבי השמים שהוא צדיקים כמז"ל על פסוק ומצדיקי הרבים ככוכבים חמה ולבנה יש להם בושה כו' כוכבים אין להם בושה וזה יאמר אינכם כחמה ולבנה שיש להם בושה כד"א חפרה הלבנה ובושה החמה כד"א אתם ככוכבים שאין להם בושה כי צדיקים אתם כד"א ומצדיקי הרבים ככוכבים. וזה אומרו לרוב בשני דברים כי היתה כונת המראה א' הרבוי כאומרו אם תוכל לספור אותם שנית הצדיקים אלא שהצדיקים אין כלם צדיקים ככוכבים בכל דור אך הבטיח שלא יחסרון ממנין יהי"ה שאמר פה ככוכבים שאמרתי שאין להם בושה יהיה זרעך שלא יעברו מנין יהי"ה בכל דור על כן אמר פה והנכם היום צדיקים ככוכבים לא מנין יהי"ה או יותר מעט הוא מה שאתם צדיקים ככוכבים עתה כי אם לרוב כי דמיון הכוכבים לרוב הוא הצדקות ולא המיעוט כמנין יהי"ה. והוא מאמרם ז"ל כי מנין יהי"ה יש צדיקים בכל דור ומי אמר להם שהוא נאמר על הצדיקים ואינו בכתוב אך הוא כי מראת הכוכבים היא הוראת היותם צדיקים ואמר כה יהיה זרעך ככוכבים שהוא משל אל הצדיקים כד"א ומצדיקי הרבים ככוכבים לא יעדרו מנין יהי"ה ובדור הזה עתה דמיון הכוכבים הוא לרוב ולא למיעוט:

או על דרך זה תהיה ענין הברכות האלו בהזכיר משל רז"ל שאמרו על ענין אחר בפסוקים אחרים ויתכן יצדק גם פה בס"ד. והוא שמשלו משל אל אדם עיף ויגע שהיה בדרך ומצא אילן יפה ענף בצל עב ופירותיו רבים וערבים מאד ותחתיו מעיין מים טובים

קרים ומתוקים ויאכל וישת וינח ויישן בצלו ותשב רוחו אליו כשבא ליפטר משם אמר אילן אילן במה אברכך אם אומר שירבו פירותיך הרי הם רבים שיהיו מתוקים הנה הם מתוקים שתהיה יפה ענף הרי אתה כן ואם שתהיה על מעיין מים טובים הרי לך כן אלא מה שאברכך הוא יהי רצון שכל נטיעות שיטעו ממך יהיו כמותך. וזה אחשוב אמר משה אל יעלה על רוחכם שאני קץ בכם כי אדרבה הנני מברך אתכם ומה תהיה ברכתי אתכם אם אומר שתרבו הרי ה' אלהיכם הרבה אתכם ואם הוא שתהיו צדיקים הרי והנכם היום ככוכבי השמים שהוא שהיו צדיקים דומים לכוכבים כד"א ומצדיקי הרבים ככוכבים וזה לרוב ולא למיעוט ובזכותם מתקיימים השאר כענין כה יהיה זרעך שלא יחסרון מנין יהיה מהדמות לכוכבים לקיים הדור כי אם דמיון הכוכבים הוא לרוב וא"כ במה אברככם הלא הוא כי ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם כי כל נטיעות שהשם ית' יוסף מזרעכם עליכם יהיו ככם צדיקים ככם הדומים לכוכבים שאין להם בושה לעולם שיהיו צדיקים ככם אלף פעמים בצדקתיכם שתהיה תוספת יתירה על העיקר והוא כמשל הנזכר שכל נטיעות שיטעו ממנו יהיו כמותו. ועוד אוסיף לברך אתכם והוא כי ויברך אתכם כאשר דבר לכם והם ב' דברים. א' שויברך אתכם הוא בעצמו ולא על ידי שליח. שנית שלא יהיה בהסתר פנים שויברך אתכם ע"י זולתכם כמוני זולתי כי אם כאשר דבר לכם בסיני שהיה פנים בפנים כך יברך אתכם פנים בפנים שאושר זה אין לו שיעור:

פסקה טז

ואצוה את שופטיכם כו'. הנה ארז"ל כי מאמר ישראל באומרם טוב הדבר אשר דברת לעשות שהוא שהי' אומר כל אחד הדיין שיהיה קרוב אלי למשפחתי או משבטי הוא יעזרני. והנה בזה אפשר חש משה בשומעו מענה פיהם כי זאת היתה עם לבבם ע"כ להסיר מלבם יצווה על זה והוא מאמרו ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר כלומר כי בעת ההיא על מה שהיה בלבם שיעזרום בין אחיכם הקרובים לכם קרוביהם או דייני שופטיהם הוצרכתי לאמר שמוע בין אחיכם לומר אל תמהרו להצדיק את אחיכם שמשבטיכם או ממולדותיכם כי אם אדרבה שמוע בעצם בין אחיכם הקרובים לכם כי להם תהיו מתונים בדין:

או יאמר ע"ד זה לאמר שמוע כו'. כי כדי לאמר אתם פסק הדין תבינו תחלה על ידי חקירה ודרישה מה שבין אחיכם שהוא מה שבקרבו ובלבו וז"א בין כי לפעמים מרמה ומהתל בפיו וצריך להוציא מה שבין קרבו להוציא לאור משפט ומה גם בהיות הנדון קרוב לדיין שבוטח בו יהפך בזכותו. ויחקרו הרבה ויוכל לחפות האמת וזהו אומר

לשופטים שמוע בין אשר הם אחיכם קרובים לכם שהוא לשון הבנה כד"א שמענו אדוני ומה שאצטרך להזהיר הוא לקרובים להוציא מלבם של חושבי און שקרוביהם יעזרום אך ליתר העם מאליכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו שאינם אחיכם וכן ובין גרו כי אצליכם שוים זה וזה כאח כגר:

פסקה יז

לא תכירו פנים במשפט כו'. פנים שהוא לכבד את זה יותר מזה ואין צריך לומר חלילה להטות משפט כ"א אפי' בעשות משפט וזהו אומרו במשפט. ועוד שנית תעשו והוא כקטן כגדול תשמעון והוא כי הנה הטיל כף הדמיון בכל אחד לאמר או כקטון את הגדול או כגדול את הקטן ויהי' ענין מאמרם ז"ל במקום אחר שאם יבאו לדין א' לבוש אצטלית זהוב וא' בלויי הסחבות שיכול העני לומר או הלבישני כמותך או לבוש כמותי וזה יתכן בהיות כ"ף הדמיון בכל אחד כקטון כגדול כלומר כקטון את הגדול העשיר או כגדול את הקטן הרש תשמעון. עוד ג' והיא לא תגורו מפני איש להטות משפט גבר מאימת שכנגדו כי הלא המשפט לאלהים הוא וכענין מאמר יהושפט כי לאלהים תשפוטו והוא כ"א הוא יתברך גזר בראש השנה לתת לראובן מאה מנה ולשמעון מאתים והי' לזה דין ודברים עם זה כי תבע זה את זה מנה ולפי האמת הוא פטור וע"כ הוא יתברך השופט כל הארץ דן אותו לפטור ונתן אל הנתבע די קצבתו אשר קצב עליו מראשית השנה וחייבו זה הדיין נמצא סותר משפט יתברך אשר שפט את זה לפטור ועל מנה זו השלים לו קצבתו ועתה יצטרך להשלים לו המנה הזה וההיקש בזה בחבירו על דרך זה שיצטרך להסיר מנה זה מקצבתו אשר קצב או להעלותו בחשבון קצבתו אשר קצב לו וחזר הדין אשר דן הוא יתברך נמצא כי הדיין לא לאדם הוא דן כ"א לאלהים כי להאדם הוא יתברך ממלא חסרון הנגזל בדינו מהלוקחו שלא כדין אך לאלהים הוא המשפט כאלו אותו יתברך הם דנים והוא מאמר יהושפט כי לא לאדם תשפוטו כי לאלהים תשפוטו. והוא אומר פה כי המשפט לאלהים הוא ואם כן האיש אשר תגור ממנו ותבא להטות משפט לזכותו שלא כדין נמנאת בשבילו מחייב את האלהים כביכול ואם כן ממי ראוי תגור מן הקדוש ברוך הוא שלא לעות את דינו או מאיש חרש את חרשי אדמה:

עוד צוה להם שלא יחושו הדיינים אל כבוד בדין שלא ידעוהו בל יבושו לומר לא ידענו זה ויעותו משפט מפני הכבוד. כי אם הדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי כלומר לא תשאלו לי כאשר יהיו עמכם הבעלי דינים פן תבושו מהם כי אם אתם לבדכם תקריבון אלי והוא נקל לאמר לבעל דין שחפץ להתיישב בדבר ומחר ישובו. ולא תאמרו אולי גם

יקשה ממני או שכחתיו כי בשר ודם אני כי הלא ושמעתיו כלומר ושמעתיו מפי הגבורה כענין עמדו ואשמעה מה יצוה ה':

עוד יתכן באומר ואצוה את שופטיכם כו'. לומר כי אמר משה אולי מה שמתעצלים ישראל על ביאת הארץ אינו ממאוסם בה כי אם עד יראו בעצמם זכות יעזרם. והנה אין זכות צודק בעצם לזה כי אם משפט וצדקה כדבר שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה וע"כ אמר ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר כלומר במה שבעת ההיא היא עת כניסת הארץ ראוי לאמר שהוא משפט וצדקה זהו שמוע כו' ושפטתם צדק הרי משפט וצדקה והשאר כמדובר. ואמר כי כאשר הזהיר את הדיינים בשופטם כן הזהיר את הבעלי דינין המון העם כיצד יתנהגו עם הדיינים ועם אחיהם וזהו ואצוה אתכם כו' את כל הדברים אשר תעשון:

פסקה יט

ונסע מחרב כו'. הנה כתבנו ענין שני כתובים אלו שאמר משה הנה הראי' שאמר הוא יתברך שבדבר ההוא תראו הצליחו יתברך אתכם בירושת הארץ שהוא כי מהלך אחד עשר יום הלכתם בשלשה ימים הנה ראיתם בעיניכם כי הנה ונסע ונלך ונבא כו' ואז ואומר אליכם הנה באתם עד הר האמורי בשלשה ימים שהוא מחוז חפצנו אשר ה' אלהינו נותן לנו והיא שלא בטבע בזה ראה כי נתן ה' אלהיך לפניך כו' ואומר לשון יחיד כי כולם כא' ראו זה בפירוש אך זאת אצוה לך והוא אל תירא ואל תחת לומר אם תירא ולא תבטח בה' על עון מוראך תחת לפניהם לכן אל תירא ובזה אל תחת וזהו לא תירא ולא תחת. הנה כללות כל מאמריו אלה כי אחר מאמריו ית' אליהם רב לכם שבת כו' פנו וסעו כו' ראה נתתי לפניכם כו' באו ורשו יורה גודל חשקו יתברך להיטיב להם להורישם את הארץ ומאשר עמדו לא ענו עוד סורו מאסם בארץ חמדה וכן מכל הנזכר למעלה כמדובר. ואחר שנלאה משה לדבר בם ולהוכיחם ולראותם ההשגחה עין בעין באופן שאז הוכרחו להשיב אז דברו בלשון ערומים כאשר יבאו בפסוקים הבאים בס"ד:

פסקה כב

ותקרבון אלי כלכם כו'. ראוי לשים לב. (א) מה ענין צורך התקרבות כלם אליו לומר הדבר ההוא. (ב) מה ענין אומרו ויחפרו ולא אמרו ויתורו. (ג) אומרו וישובו אותנו דבר שהוא מיותר כי אין ספק שהמרגלים להשיב דבר משתלחים. (ד) כי הלא גם את הדרך אשר יעלו בה והערים אשר יבאו אליהן הכל נאמר מפיו יתברך באומר ובאוהר האמורי כו' שמונה והולך סדר הדרך והערים אשר יבאו אליהן א' לא' ויגדל קושי זה על משה באומרו וייטב בעיני הדבר איך ייטב בעיניו אחרי שגם שאלתם זו אמרה הוא יתברך. (ה) כי אומרו ויפנו ויעלו הוא מיותר כי בכלל אימר ויבאו עד נחל אשכול הוא. (ו) כי

הלא כל הארץ הלכו וירגלו ואיך יאמר ויבאו עד נחל אשכול וירגלו אותה שיורה כי רק נחל אשכול תרו אותה בלבד. (ז) למה יזכיר מה שלקחו מפרי הארץ. (ח) אומרו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ כו' כי לא אמרו כי אם עז העם ולא נוכל לעלות אל העם ויוציאו דבת הארץ רעה כי ארץ אוכלת יושביה היא ולמה השמיט משה כל דבתם רעה ואמר שאמרו טובה הארץ אם אוכלת יושביה כמאמרם היתה איך היתה טובה הארץ ולא עוד אלא שאומר שאמרו אשר ה' אלהינו נותן לנו ואדרב' הם אמרו ולמה ה' מביא אותנו לנפול בחרב ואיך יאמר שאמרו שה' אלהינו נותן לנו וגם ויאמרו היא תיבה מיותרת. (ט) אומר ולא אביתם לעלות ותמרו כו' כי הלא בכלל אומר ולא אביתם לעלות הוא שהמרו את פי ה' וגם מה היה באהליהם שאמר ותרגנו באהליכם. (י) איך למעלה אמר ולא אביתם לעלות שמורה כי לא מיראה עשו כי אם שלא אבו לעלות ומאומר בשנאת ה' כו' לתת אותנו ביד האמורי נראה כי מיראתם היו מתעכבים. (יא) שאחרי כן הוא אומר אחינו המסו את לבבנו שנראה כי רע עליהם המעשה למאן לעלות אלא שאחיהם המסו את לבבם והוא הפך כל הקודם. (יב) אומר אנה אנחנו עולים הם דברים יתרים ומשוללי טעם וגם הכל כלל הפסוק הקודם היא. (יג) אומר לכם במצרים כי הלא לא הוריש הוא יתברך את המצריים מפני ישראל שיאמר כאשר עשה כו' כי הלא הוא יתברך מה שצריך עתה שהוא להורישם (ואין ראי') מאשר עשה להם במצרים. (יד) אומר ובדבר הזה אינכם מאמיני' כו' מה הוא הדבר הזה אם הוא בנתינת הארץ הרי נאמר בפירוש שאדרבה אמרו בשנאת ה' אותנו כו'. (טו) כי פסוק ההולך לפניכם כו' היה ראוי ליכתב אחר פ' ובמדבר אשר ראית כו' ולא יכניס ביניהם פסוק ובדבר כו':

אמנם אחרי אומר את אשר הזכיר חטאם במחשבה שחטאו עד כה בשתיקה כמפורש למעלה בא עתה ויאמר איך חטאו גם בדבור שבאו לרמות את משה לפתותו בפיהם ולבבם למרע ואחר כך יאמר איך חטאו במעשה שאחר אומר יתברך לא תעלו ולא תנגפו כו' המרו את פי ה' ויעלו ההרה במעשה והנה טרם יענה ראה פן יוכלו לאמר אליו אם אשר לא טוב עשינו בשלוח המרגלים הלא על ידך נעשה כי אתה שלחתם בידך ולמה לא אמרת לנו אל נא אחי תרעו. כי מה בצע במרגלים אם לראות כי טובה הארץ כמה פעמים העיד אלהי עולם כי ארץ זבת חלב ודבש היא. ואם לראות כי חזקים המה מכם ולא תוכלו למו ה' ילחם לכם והלא הוא יתברך האומר לכם באו ורשו ואין זה כי אם שהוא יתברך ימגן צריכם בידכם ותבאו כבא אל ירושת אבותיו. ואם לראות הדרך אשר תלכו בה והערים אשר תבואו אליהם הלא גם את זה דבר אלהים באומר ובאו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים. באופן שהיה להם פתחון פה

להטיל קצת אשמה בצד מה על משה. ע"כ אמר ראו התנכלותכם כי לא נתתם לי מקום לדבר כי הנה ותקרבון אלי באחדות אחד כלכם ומי יעלה על לבו שכל ישראל כאיש אחד היתה רעה בלבבם ובאים לרמות ולמרות את פי ה' ויבחרו לשון ערומים (ב) כי הלא ותאמרו נשלחה אנשים לומר אם תחשדינו שמיראת יושבי הארץ אנו עושים ולא בטחנו בה' איש מלחמה ובהבטחותיו יתברך אשר הבטיחנו אם כן לא היינו משלחים רק נבזים ושפלים פחותי הערך שגם אם רואיהם יכירום כי מרגלים הם ויסתכנו לא נשים עליהם לב. אך מאמרנו הוא נשלחה אנשים שהם ראשי עם בנודע שכל אנשים שבמקרא חשובים ואיכה נשים את גדולי שבטינו בסכנה אך אין זה כי אם בטוחים אנו ואין הכונה רק שגם אנחנו עולים כי אם שיקדימו אלו וילכו לפנינו וזהו נשלחה אנשים לפנינו. וגם אין דעתנו שירגלו את העם יושב הארץ אם נוכל להם כי אם ויחפרו לנו את הארץ לבדה ולא שירגלו כי אם ויחפרו והוא כי ישיתו לב אל הדרכים איזו היא דרך ישרה ללכת בה מסולקות מכשולות ומהמורות כי בזה ידמו לחופרי מכשולות מהדרכים וזהו ויחפרו כו' ומה גם אם ידעו כי ארץ הרים ובקעות היא. גם אל תחשדנו שהוא לרגל אם טובה היא אם רעה כי אין אנו חפצים רק שישיבו אלינו דבר א' והיא איזה הדרך כו' ולא אם טובה היא אם רעה כי זה הוא מה שלא שאלנו ועדין היה מקום למשה לאמר הלא גם כן אמר אלהים את הדרך תלכו בה והערים אשר תבאו אליהן כסדרן והלכתן באו הר האמורי כו' עד הנהר כו' ע"כ המתיקו בפיהם רעה באומרם וישיבו אותנו דבר כו' לומר הן אמת כי גם זה פי ה' דבר ונאמן הוא יתברך לעד אך הנה אמר אליך ולא לנו וגם הוא אל ולא איש ויותר מתיישב לב האדם באדם כמותו המדבר בו פנים בפנים ומשקיט לבו יאומר אל תירא כי אני הייתי במקומות ההם וידעתי איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וזה אמרו נשלחה אנשים כמונו וישיבו אותנו ממש דבר פה אל פה את הדרך כו' מה שאין כן עד פה כי הוא יתברך דבר אותך ולא לנו דבר ואם שהוא אמת וטוב הנה יותר הוא מתיישב לבב אנוש מהדובר בו והוא אנוש כערכו. ע"כ על כל דבריכם שהיו כסף סיגים מצופה על חרש וייטב בעיני הדבר כי האדם יראה לעינים ואז לראות אם מורא יושבי הארץ נפל עליכם מיד ואקח אנשים כו' שהוא חשובים ראשי שבטים איש אחד לשבט באומרו שאם מפחד אויב היית' עושים לא הייתם מסכנים ראשיכם לשבטיכם כי גם שאמרת' נשלחה אנשים שהם חשובים לא על ראשי השבטים חשבתם. והביטו וראו רעתכם כי רב כי הנה ויפנו ויעלו ההרה כי בפנותם מפה שהיה בלי מכשול כך ויעלו שלא ראו לא שטן ולא פגע רע מאימת יושבי הערים ההם וגם אחר כלותם מתור הארץ חזרו ויבאו עד נחל אשכול אשר שם בני הענק כי לשון ויבאו הוא על החזרה וירגלו

אותה והוא ענין מאמר תנא דבי אליהו פרשת שלח לך שאמר להם אל תכנסו כגנבים ואם יאמרו למה באתם אמרו על עסקי רמונים ותאנים כו' והוא לשלא יכירו כי מרגלים הם ויסתכנו ודעתי היתה שיקנו כסוחרים מפרי הארץ בל יראו כגנבים בדרך האתרי' והם לא עשו כן רק נכנסים כמרגלים ומה גם במקום ענקים וזה יאמר ויבאו עד נחל אשכול וירגלו אותה שהורו גם שם במקום ענקים כי מרגלים הם וזהו וירגלו אותה. ולא אמרו נקנה בכסף מפרי הארץ ולא נתראה כגנבים כ"א ויקחו בידם מפרי הארץ כי בידם כרתו משם זמורה ותאנים ורמונים שהוא כגנבים וזהו ויקחו בידם כי לא במחיר קנו מדעת בעליהם כי זה יורה גודל השגחתו ית' שעכ"ז לא נזוקו. ומזה היה להם להכיר ולבשר כי בידם ניתנה הארץ למורשה וא"כ ויורידו כו' והוא במה שארז"ל כי נעשו שתי כתות העשרה מרגלים ויהושע וכלב. היה נשאו הפירות ח' האשכול ושנים הא' נשא תאנה והאחד רמון. וכונתם לומר כי כמו שפירותיה משונים כך אנשיה משונים. אך יהושע וכלב שלבם שלם לא הביאו כלום ובזה נבא אל ענין. והוא בשום לב אל ייתור אומרו ויאמרו שהיה די יאמר וישיבו אתנו דבר כי טובה הארץ כו'. אך יאמר כי ב' כתות היו. אחד אשר לקחו מפרי הארץ ויורידו אלינו שהם עשרה המרגלים שהם הורידו הפירות אלינו הם השיבו אותנו דבר שהוא הידוע מדבתם רעה. והכת אשר לא הורידו דבר שהם יהושע וכלב הם אשר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו הם יהושע וכלב כמאמר הכתוב שם ויהושע כו' ויאמרו כו' הארץ אשר עברנו כו' טובה הארץ מאד מאד שהוא הפך הדבה רעה של מורידי הפירות. ואם כדבריכם שלא מדאגה מרעת יושבי בה ולא מעלות יושבי בה על לבבכם ואולי לא טובה הארץ שלחתם המרגלים. כי האמנתם את ה' א"כ ודאי שאת יהושע וכלב המחזיקים אמונתכם בו ית' היה לכם לשמוע אלא שלא אביתם להלוך ברוע בחירה:

עוד יתכן באומרו וישיבו אותנו דבר כו' והוא כי יתכן קרה להם כמעשה דגדעון שרצה לנסות הצלחתו במה שישים ה' בפי אנשי מלחמתו וכן ביהונתן אם כה יאמרו עלו עלינו. וכן כתבנו שבזה נסה יהושע בשלחו את המרגלים חרש לאמר ששתקו כדי לאמר אנשי הארץ ישיבו דבר וכן היה כי אמרה רחב ידענו כי נתן ה' לכם את הארץ וכו'. וכן במרגלים אשר שלח משה אמרו בתד"א שאמר להם תלמי ידענו כי כל הארץ של אלהיכם היא והוא נתנה לכם כו'. ונבא אל הענין והוא שיתכן כי זה כוונו באומרם אל משה נשלחה אנשים כו' וישיבו אותנו דבר שהוא שישיבו אותנו הדבר אשר ישמעו שם ויהיה לנו לסימן הצלחה על דרך משז"ל על אומרו מנחה ישיבו כי מנחה שנתן יעקב לעשו ישיבוה אז על דרך זה דבר מה שיאמרו ישיבו לנו. ויתכן כי כן היה כי אפילו המרגלים הגידו לא

כחדו את מאמר תלמי עליהם וזהו יאמר ויקחו בידם כו' ויורידו אלינו שהם הי' אנשים שהורידו הפירות והם עצמם וישיבו אותנו דבר הוא דבר ששמעו מתלמי. הרי שאפילו מוציאי דבה בישרו טוב וסימן יפה וגם ויאמרו שהם האחרים יהושע וכלב טובה הארץ כו' וא"כ מה שלא עליתם הוא רוע בחירה כי לא אביתם לעלות כמדובר. וגדולה מזו כי ותמרו את פי ה' והוא כפירוש המפרשים על מלת זו ודומה לה שהוא לשון החלפה והמרה ויהיה הענין כי אשר אמר לכם פנו וסעו כו' באו ורשו כו' שהיתה הכונה להטיב לכם להורישכם את הארץ למה שהוא אלהיכם אדרבא המריתם פיו כי אמרתם ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב וא"כ איפה היתה החלפה והמרה חלילה בין פי ה' ולבו כי היה בפיו אומר שתבאו ותרשו ובלבו היה הפך זה שהוא להפילכם ביד האמורי וזה עון עצום מאד חלילה. האם לעושהו יאמר איש שיש בפיו החלפה הפך מה שבלבו וזהו ותמרו את פי ה'. ועוד הוספתם כי כאשר ותרגנו באהליכם שרבו בכם בני בתיכם איך תאמרו שתפלו ביד האמורי והלא שכחתם כל אשר עשה לכם ה' במצרים וככחו אז כחו עתה כי לא ישתנה חלילה ע"כ בראותכם זה שבתם ואמרתם כי לא שב ה' מלהיטיב כי לא אדם הוא להנחם וגם לא מבלתי יכולת חלילה כי אם שמאז הוציאנו ממצרים בכל הנפלאות היה למען הפילנו ביד האמורי וזהו ותרגנו כו' ולהשיב למריבים אתכם אמרתם כי בשנאת ה' אותנו שהוא על ע"ג במצרים הוציאנו בכל נפלאותיו לתת אותנו ביד האמורי והוא כי לשמור שבועת האבות להביאם אל הארץ רצה להביאם ואחרי כן ינקם מהם. ואחרי דברכם הדברים הרעים האלה בקשתם לחפות כדרך כל חוטא שחש על הדבר הרע אשר דבר ופן יחשדהו שומע שב כמתחרט ונותן אמתלא לדבריו ואומר חלילה לי לדבר כדברים הרעים האלה אך פלוני היה סבה וכיוצא בזה כן עשו אלו כי אחר כל הדבר הרע אמרו אנה אנחנו עולים אחינו כו' לומר הנה לפי האמת אנה כלו' לאיזה מקום שיהיה אנחנו עולים או עד מקום שיאמר עליו עד אנה כלומר כי אין מקום לעלות עוד ואם נשית לב אל מספר אנה שהוא נ"ו הוא כמספר עד שמים העליונים עם הכולל יאמר עד השמים העליונים אנחנו עולים כי יש ספק בידינו לעלות כי ה' אתנו. אך מה נעשה כי אחינו המסו את לבבנו והיו סבה לדבר ככל הדברים הרעים שדברנו וזהו אחינו המסו את לבבינו כדי לאמר מה שאמרנו אשר לא כדת וזהו לאמר. ומהו אשר בו המסו את לבבינו הלא הוא כי היו עם גדול ורם ממנו כו'. ואז ואומר אליכם הלא אמרתם כי מחמת אשר שמו מורך בלבבכם אתם יראים אך נהפוך הוא כי בעון אשר אתם נכנעים על דברי המרגלים הפך הבטחתו ית' עון זה הוא המפיל מורא על לב אך לא תערצון מדברי המרגלים ובזה לא תראון מהם. והנה לכם ראיה נצחת. א' כי

ה' אלהיכם ההולך לפניכם ולמה הולך לפניכם אם לא שהמבקש את נפשיכם יפגע בו תחלה למען ישמידנו הוא ית' טרם הגיעו אליכם וזהו ה' אלהיכם ההולך לפניכם ודאי שאינו כי אם כדי שהוא ילחם לכם טרם הגיע האויב אליכם. וש"ת היתכן שיהי' הוא ית' עצמו הורג באויבינו שהם בשר ודם לז"א לא כן כי אם ככל אשר עשה ה' אתכם במצרים לעיניכם והוא במה שידענו כי שרו של מצרים שמו מצרים והוא מאמר הכתוב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם ויראו מאד כו' כמשז"ל כי ראו את השר ששמו מצרים בא לעזור לעמו וע"כ מה עשה הוא יתברך הפיל את השר ההוא וזהו ויראו בני ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא את ישראל את היד הגדולה כו' אך לא הערב רב ומה גם לספר הזוהר כי אומרו על שפת הים הוא שפת הים של מעלה וזה אמר משה פה שאמרתי שה' ילחם לא עם בשר ודם כי אם ככל אשר עשה ה' אתכם במצרים הוא שרו של מצרים לעיניכם כי אתם בני ישראל זכיתם לראות מפלת השר בעיניכם כן יעשה גם עתה שיפול את השר תחלה לעיניכם ואחר כך תשמידון. ושמא תאמרו הלא גם אחרי מות שרם והורע מזלם האם גרעו מחיות ונחש ושרף ועקרב אשר אין להם לא שר ולא מזל וירעו וישחיתו לזה אמר הנה ראית גם כן במדבר בעיניך שעה היותו מקום נחש כקורת בית הבד ועקרב כו' ובעיניך ג"כ ראית אשר נשאך ה' כאשר ישא איש את בנו בזרועו בל יכשול בלכתו בדרך כך נשאך בענני כבודו למעלה מהארץ אשר שם נחש ועקרב ואדרבה הי' הענן ממותם ומאבדם מלפניך כך יאבד את אלו מלפניך כי לא יגברו אחרי מות שרם מחיות המדבר:

פסקה לב

ובדבר הזה כו'. לבא אל הענין נזכירה מז"ל פ' בשלח בא וראה ענותנותו של הקב"ה מלך עבדו מוליך לפניו את הנר והקב"ה בא בעמוד אש לילה להאיר להם. מלך עבדו הולך לפניו ליישר לפניו את הדרך והקב"ה הולך לפניהם יומם לנחותם הדרך. מלך עבדיו הולכים לפניו לתור לו מנוחה והקב"ה הולך לפניהם לתור להם מנוחה. מלך עבדו מרחיץ ומנעיל את רבו והקב"ה וארחצך ואנעלך כו'. הנה הורו עוצם ענותנותו ית' מה שאין הפה כמעט ראוי ורשאי לדבר שעושה לעמו מה שעבד עושה לרבו. ובזה נבא אל הענין. והוא כי אחר אשר הפליג משה להתלונן על ישראל שעל כל הטובה אשר עשה להם במדבר שנשאם כאשר ישא איש את בנו היו כפויי טובה ובלתי מאמינים במאמרו. שב ואמר להם הנה ממקום שבאתי אני חוזר ואומר כי אינו מן התימה מה שלא תאמינו בו כי כביכול ברוב ענותנותו אשר התנהג עמכם היה סבה שלא תאמינו בו והוא כי הלא המה ראו כי עשה להם מה שעבד עושה לרבו וע"כ אומרים בלבם היתכן כי ממה"מ

יעשה לעבדיו וכו' מי יאמין לדבר הזה ע"כ זה היה סיבה לבלתי האמין בו שהוא העושה להם כל זה. וזה מאמר משה ובדבר הזה כלומר בשביל דבר זה שעושה לכם הוא סבה שאינכם מאמינים בה' ומה הוא הדבר הזה הלא הוא כי הוא ההולך לפניכם בדרך מה שהוא דבר שעבד עושה לרבו וכן לתור לכם מקום לחנותכם שגם הוא מה שעבד כו' וכן באש לילה לראותכם כו' כעבד המוליך פנס לפני רבו ולא עוד אלא בענן יומם כי יביא עמוד אש טרם יחשוך בעוד שענן עדיין לפניהם כמשז"ל על פסוק לא ימיש עמוד הענן כו' וז"א ובענן יומם כי בא באש לילה לראותכם ולא בלבד בא באש אחר שמש עמוד הענן כ"א בעוד שהענן שם יומם שהוא טרם יחשיך. וע"כ על רוב טובה הבעיטו בי מי יאמין יעשה אדון הכל לעבדיו ככה על כן לא אפלא מכם כי בגלל הדבר הזה הוא מה שאינכם מאמינים כמדובר:

פסקה לד

וישמע ה' כו'. ראוי לשית לב (א) אל אומר וישמע ה' כי יאמר גזרתו ית' וידוע הוא כי שמע כי לא כבדה אזנו משמוע. (ב) אומרו את קול מלת קול מיותרת. (ג) וישבע לאמר כי אין צודק בו לאמר לאחרים. (ד) אומר איש באנשים האלה והיה לו לקצר ולומר אם יראו האנשים האלה. (ה) אומרו זולתי כלב כו' למה לא שיתף עמו את יהושע. (ו) אומרו הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה כו' כי הלא יאמר שלו יתן את הארץ ובכלל הדבר הוא שיראנה ולא שיאמר ולו אתן את הארץ כו'. (ז) גם בי התאנף ה' בגללכם כי הלא לא על עון זה התאנף ה' אליו. (ח) או' התאנף ה' לאמר שיותר היה צודק יאמר ויאמר גם עתה ולא יאמר לאמר כי אינו לאמר לזולת. (ט) ענין יהושע גם שלא כלל אותו עם כלב לא יפרידנו כל כך להכניס מה שבו התאנף ה' ולומר אחר כך ענין יהושע. (י) למה יאמר העומד לפניך שהוא מיותר. (יא) אומר וטפכם למה יזכיר להם הבאים וטוב היה להוכיח אשר לא זכו לבא. (יב) מה זו הכפלה הלז המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה:

אמנם יאמר כי אחר הגזים משה להם עון מרגלים הנה היה מקום להקשות לו ולומר אם כן איפה מה היה כי כל שבועתו יתברך לא היתה רק שלא יראוה והאריך לכל אחד שלא יחיה פחות משש שנה. לזה אמר הנה אין זה רק מרוב חסידותו יתברך כי עשה לכם שני דברים. אחד ששמו ה' הוא שם הרחמים ולא נתן אתכם ביד מדת הדין וגם לא הביט אל המחשבה שבלב כ"א את קול דבריכם אך לא אל מה שבפנים. והוא כי הנה פרשת שלח לך אומר על הטף והם יירשו את הארץ אשר מאסתם בה שהיא מאוסה בלב מה שבקול דבריהם לא אמרו רק שמפני היראה היו עושה ועוד הטיב לכם לבלתי הניח

את מדת הדין לקטרג עליכם ולכלותכם וע"כ מה עשה נשבע על גזרתכם ולמה הוצרכה שבועה אך הוא לבל הניח פתחון פה למדת הדין להכביד יותר עד כלה וזהו ויקצוף שם הרחמים הנזכר וישבע ותדע למה נשבע הלא הוא לאמר אם יראו כו' כי נשבע לאמר גזרה זו לא רעה הימנה האפשרי' על ידי מדת הדין. אך אחר השבועה לא תחלוק מדת הדין לבטל':

או יאמר וישבע לאמר לומר אם מדת הדין היתה עמנו למה נשבע אם יראו היה די יאמר אם יבאו אל הארץ ולמה מנע מהם גם הראיה לז"א וישבע לאמר אם יראו ולא נשבע לאמר אם יבאו הלא הוא לשלול את זולתו כ"א איש באנשים האלה לא יראו הדור הרע הזה בייחוד ולא זולתם. ואמור מעתה מי היה זולתם שבא לשלול אותו אם הוא כלב שכיון לומר הם לא יראו אך הוא יראנה וזה אומרו זולתי כלב הוא יראנה אי אפשר שבא למעט זה כי הלא ולו אתן את הארץ כו' ואם גם הארץ יתן לו מכ"ש שיראנה. ואם כן למה הוצרך למנוע ראיה מהדור לשלול את כלב שיראנה. ושעור הכתוב הנה וישבע לאמר אם יראו ולמה מנע הראי' אם הוא להבחין ביניהם לכלב שזולתי כלב הוא יראנה ולא הם הלא אמר ולו אתן את הארץ וא"כ גם באומר אליהם אם אתם תבואו אל הארץ היתה הכוונה לומר אלה לא יבואו זולתי כלב ואם כן את מי בא למעט באומר אם יראו אך אין זה רק כי גם בי התאנף ה' בגללכם. ויהיה כנודע מרז"ל כי נשאר משה עמהם להביאם עמו לעתיד לבא ועל כן נשבע לכם אם יראה למה שמה שהתאנף בי לא היה רק לאמר גם אתה לא תבא שמה שהוא על הביאה אך לא ימנע ממני והוא מאמרו יתברך כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא וע"כ להבחין ביני וביניכם אמר בכם אם יראו ולא אם יבא פן יראה כי אני ואתם שוים וז"א פה נאמר גם אתה לא תבא כלומר הראוי בי לאמר הוא לשון ביאה שהוא לא תבא שמה ע"כ מאז אמר בכם לשון ראיה להבחין ביני וביניכם כי אני אראנה. ועל דרך זה אמר רז"ל שבקש משה שיכתב עונו בתורה בל יראה שבעון המרגלים נשאר חוצה והראיה שאין אשמתי כאשר מנעוני מבא אל הארץ כאשמתם חלילה כ"א אפילו מה שנגזר עלי הוא בגללכם להביאכם לעתיד שאם לא כן גם אני הייתי נכנס כי הלא כל כיבוש הארץ אשר תכבשו מאתי הוא לכם כי הלא ה' אמר אלי יהושע העומד לפניך בזכות עמדו לפניך תשלים עליו שפע כי אותו חזק שהוא בסמיכות ידיו עליו שעל ידי כן הוא ינחילנה את ישראל. ומה שנשמר בל יהיה אומר לשון ראיה למעט את כלב ולא נשמר שהיה למעט את יהושע הוא ברור ובלתי צריך לומר אותו כי נודע היה ביניהם נבואת אלדד ומידד שמשה מת ויהושע מכניס ומכל שכן שינחיל ארץ:

או שיעור הכתובים וישמע ה' כו' לומר אל יעלה על רוחכם כי כמוני ככם בענין זה ובעון זה כי אני שלחתי המרגלים ואנכי הסבותי הרעה הזאת כי הלא וישמע ה' את קול דבריכם כי על השליחות שנשתתפתי עמכם לא היה קצף כי אם על דבריכם שאח"כ. מה שאין לי חלק בזה. והראיה כי נשבע לאמר אם יראו ולא אמר אם יבאו ואת מי בא לשלול אם הוא על ששלל ואמר זולתי כלב וכיון שהוא יראנה והיה להבחין ביניהם ובינו הלא ולו אתן כו' והיה די הבחנה בין העדר ביאה לנתינה. אך הוא על כי בי התאנף ה' כו' ועלי היתה ההבחנה. והשאר כדלעיל:

פסקה לט

וטפכם אשר אמרתם כו'. ושמא תאמרו במה נתקיימ' שבועתו יתברך אשר נשבע להביא אותנו לארץ באומרו לכן שהיא שבועה אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם כו' והבאתי אתכם כו' הרי שנשבע לדור הזה וכן הוא אומר פרשת שלח לך אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה במה תתקיים השבועה ההיא לזה אמר וטפכם כלומר נוסף על יהושע וכלב גם טפכם כו' המה יבאו שמה ולא יתעכבו על מאמרכם. באופן שהם יעשו את שלהם ואני אעשה את שלי. והוא כי אם שאמרתם בפניהם שלבז יהיו לא ישימו לבעל דבריכם כ"א שיבטחו בה' והמה יבאו שמה מאליהם בבטחה ואז אני אעשה את שלי כי ולהם אתתנה. ואחר כך הם יוסיפו להטיב מעשיהם וע"כ והם יירשוה והוא במה שידענו כי מתנה יש לה הפסק וירושה אין לה הפסק ובזה יאמר הנה אני להם אתננה בתורת מתנה שיש לה הפסק שאם יחטאו תהיה לזולתם אך ידעתי כי בצדקתם המה יירשוה כי יעשו מהמתנה ירושה שאין לה הפסק כל ימיהם:

פסקה מא

ותענו ותאמרו אלי כו'. ראוי לשית לב. (א) אל או' ותאמרו אלי שהוא מיותר ומהראוי יאמר ותענו חטאנו או ותאמרו חטאנו ולא יאמר ותענו לא מלת אלי. (ב) או' ונלחמנו ככל אשר צונו ה' כי הלא לא נמצא כזה שצוה למו ה' שילחמו. (ג) אומר ותמרו את פי ה' ותזידו ותעלו ההרה כי הוא דבר אמרו כמה פעמים ומהראוי לא יאמר רק ותמרו את פי ה' ותעלו ההרה או ותזידו ותעלו ההרה. (ד) או' וירדפו כו' כאשר תעשינה הדבורים מה ההדמות הלזה ומה ייחס היה להם עם מעשה הדבורים. (ה) אומרו ותשובו ותבכו למה ירמוז להם הבכי הראשון באומרו ותשובו והיה די יאמר ותבכו. (ו) אומרו לפני ה' כי מי לא ידע כי אין דבר אשר לא לפני ה' הוא כי מלא כל הארץ כבודו. (ז) אומרו ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם שהוא דבר אמור ב' פעמים (ח) שהתחיל בשמיעה וסיים בהאזנה וכן התחיל בקול וסיים בעצמם באומרו אליכם ותגדל הקושיא בכלל שיש לנו מרז"ל כי שמיע' מרחוק והאזנה מקרוב ואיך אחרי אומרו ולא שמע ה' בקולכם שיורה

על היותו ית' רחוק מהם ואיך יסמוך ויאמר ולא האזין שיורה כי קרוב היא. (ט) אומרו ותשבו כו' כימים אשר ישבתם שאם כ"כ ימים כאשר ישבו פעם הא' מה יתן ומה יוסיף הודעה זו. (י) או' ונפן ונסע כו' הלא כמו שמייחס כל הנדבר אליהם למעלה כן היו ראוי יאמר ותפנו ולא ונפן וגם מלת ונפן יתירה וכן כאשר דבר ה' אלי מה צ"ל כי מפורש הוא למעלה באומרו ואתם פנו כו' דרך ים סוף: אמנם משה עודנו עומד ומושך תוכחתו באמור אליהם אחר כל הדברים הרעים אשר אמרתם על דברי המרגלים עוד הוספתם על חטאתיכם בכמה פנים. אחד. כי אמר אליכם ואתם פנו כו' דרך ים סוף ולא עשיתם כי אם ותענו אותי כו' לעלות אל הר האמורי. ב' כי חשבתם לשוב מעונכם אולי ינחם ה' על הרעה וריפאתם השבר על נקלה כי הלא מהראוי היה להתחנן לפניו ית' בצום ושק ואפר בעינים מקור דמעה נוכח פני ה' עד ישוב ירחמכם אך אתם אפי' לא עניתם אליו כי אם ותענו אותי ולא לו יתברך מתחננים לפניו. וכן הוידוי לא אמרתם אליו ית' חטאנו לך כי אם ותאמרו אלי חטאנו לה' כמספר דבר קל וכאלו בזה כבר נתקן ונמחל ולא היה יותר כ"א אנחנו נעלה כו' בלי שום הכנעה מכם לקוניכם כאשר ראוי לשבים מפשעיהם. ואמרתם ונלחמנו כאלו במלחמתכם התשועה ואפילו לא יחלתם עד אעמוד ואשמעה מה יצוה ה' כי מיד ותחגרו כו'. וגם זו מן התוכחת שהראתם כי בחרבכם תירשו ארץ. ועוד חטאתם גדולה מזו כי עד כה הייתם כשוגגים ואח"כ הייתם מזידים כי חזר הוא יתברך והתרה בכם ויאמר אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כו' ולא תנגפו כו' וע"י התראה זו נעשיתם מזידין כאומר ותזידו לעלות ההרה משא"כ קודם התראה כי הייתם כשוגגים שלא ידעתם אם נתרצה לכם ה' על יד אמרכם חטאנו לה'. ולא עוד אלא שהיה חטאתכם כפול. א'. כי ותמרו את פי ה' שהחלפתם מאמר פיו שהוא משמעו של ותמרו וכיוצא בו כמפורש בספר השרשי' והיתה ההחלפה כי הוא יתברך מעולם לא אמר שיצטרכו להלחם כי אם כבא אל נחלת אבותיו וזהו באו ורשו וכן והכחדתיו ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך וגם את הצרעה ישלח כו' באופן שלא נתלית ירושתכם את הארץ במלחמתכם ואתם באתם ותמרו את פי ה' והוא על אמרם ונלחמנו ככל אשר צונו ה' והוא הפך כל מאמריו יתברך אשר צום וזהו ותמרו את פי ה' לומר שהוא צוה לכם להלחם. ב' כי ותזידו לעלות כו' במזיד מה שאין כן מתחלה שהייתם כשוגגים. והביטו וראו כאשר אין ה' בקרבכם כי אין צ"ל על ידי להט החרב וחנית וכידון שירדפו אתכם כ"א ויצא האמורי כו' ולא בחרב ובמלחמה כ"א וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים כאשר תפוצינה אנה ואנה כי יגביהו קול הברה וכל שמעם יברחו פן יזוקו בעקיצתם כן גם אתם רדפו אתכם בקול הברתם כאשר תעשינה הדבורים וזה הספיק להבריחכם

ואין זה רק על כי אין ה' בקרבכם. ואחר ניסתכם ויכתו אתכם כו' ואז ותשבו ותבכו כו' והוא כי אמרתם בראות שלא נעניתם אין זה כ"א אחד משני דברים או על שלא בכינו כי שערי דמעה לא ננעלו. או על שלא היתה תשובתינו ממנו אל ה' לאמר לפניו חטאנו לך כ"א אל משה אמרנו חטאנו לה' ולא שוה להם וזהו ולא שמע. ע"כ לתקן שתי אלה אמר על האחד ותשובו ותבכו ועל השנית אמר לפני ה' שהוא מהם אליו יתברך לנוכח אתו ולא כבתחלה שאמרו למשה חטאנו לה' ולא שוה להם וזהו ולא שמע ה' בקולכם שהוא כאשר אמרתם לי חטאנו לה' כי עדיין הייתם רחוקים שהיא גדר שמיעה שהיא מרחוק וגם על אשר בכיתם שהבכיה מקרבת את האדם להב"ה כי ע"כ שערי דמעה לא ננעלו על כל זה לא האזין אליכם לומר כי גם שהבכי גורם האזנה מקרוב. עכ"ז לא האזין למה שהוא אליכם. והוא אשר דקדק באומרו ותשובו ותבכו שהוא להשוות בכייה זו אל הראשונה שהוא כאשר ויבכו העם בלילה הוא כי אותה הבכיה לא היתה על אשמותם מתוך תשובה כי אם מאימת האמורי כך בכיה זו לא מחמת תשובה בכו על אשר חטאו לה' כ"א בכו על שויכתו אותם עד חרמה ולא על עונם וזהו לא האזין אליכם שהוא להיות אליכם כי לא בכיתם בכיה ראויה כאמור. ועוד חטאתם כי לא עשיתם מאמרו יתברך באמור לכם ואתם פנו וסעו דרך ים סוף כ"א ותשבו בקדש ימים רבים ולא תקנתם שם דבר מאשר קלקלתם כ"א הייתם שם כימים אשר ישבתם מתחלה וכאשר לא ראיתם שם תועלת הודתם אלי ונפן יחד המדברה דרך ים סוף כאשר דבר ה' אלי מאז ואמר כי הפניה והנסיע' היתה כאשר דבר ה' אלי שלא בכוונה לסבוב את הר שעיר כי אינו מאשר ינחילנו ה' אך ונסב את הר שעיר ימים רבים כי היה לבבכם לכבוש אותו והוא מה שלא דבר ה' אלי כאשר יבא בס"ד:

פרק ב

פסקה א

ויאמר כו' רב לכם כו'. ראוי להעיר. (א) במה הוא רב להם סוב את ההר ההוא. (ב) איזה טעם היה להם לישראל להתגר מלחמה עם אדום שהוצרך להזהיר אל תתגרו בם והקושי הלז גם הוא במואב ובבני עמון בסמוך. (ג) ואת העם צו לאמר כי האם עד כה לא היה מדבר על העם באומר פנו לכם. (ד) אומרו לשון צו ואומרו לאמר שאינו לאמר לזולת. (ה) מה היא הפלגת השמירה הזאת שאמר ונשמרתם מאד. (ו) אומרו אוכל תשברו מאתם מה צורך להם לקנות מהם בהיות להם מן ובאר. (ז) אומרו כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך אם הוא שלא יחוש אל מה שיקנה אוכל ומים בכסף כי ה' אלהיו ברכו האם כל כך היה צריך שהוצרך אל טעם זה. (ח) אומרו בכל מעשה ידיך כי לא היה עושים במדבר

שום מעשה רק למוד בלבד. (ט) אומרו ידע לכתך כו' מה חידוש לנו שידע לכתם במדבר ואין מתייחס אל ראש הפסוק כי יראה בלתי מקושר אליו כלל. (י) אומרו ה' עמך לא חסרת דבר הוא לבלי צורך ומשולל קשר עם הקודם. אך הנה ידענו מרז"ל כי ג' עממים שחסרו מהם שנדר הוא יתברך לאברהם באומר את הקיני כו' הם ארצות מואב ובני עמון ושעיר כי כעת נתן ג' אלה ירושה לעשו ולעמון ולמואב עד אחרית הימים שיתקיימו כל הי' לאבות בעצמם עם זרעם אחריהם באופן שלא נשארו לישראל בימי יהושע כ"א ז'. והנה אין ספק כי לא נעלם מישראל כי שלשה ארצות אלו הם מן העשרה שנדר הוא יתברך לאברה'. וע"כ בהיותם בתחום כל איזו מהן הלא יתחמץ לבבם אם ימנעם ה' מהם כאשר נשבע לאבותיהם ע"כ בכל אחד משלשה אלה הוצרך הוא יתברך להזהירם בל יתגרו בם מלחמה והיחל עתה בשעיר שהיו כבר עליו עוברים בגבולו ואחרי כן השנים האחרים כאשר יבא בס"ד בסמוך ואמר רב לכם כלומר רב לכם צרה על שכונתכם הרעה סביב לארץ אדום והיא מז"ל כי על שכונת אדום חסר מהם אהרן ע"כ פנו לכם להנאתכם צפונה והנה חלק הנקראים בני ישראל הם השלמים שבהם אין צריך להם אזהרה יתירה כי שלומי אמוני ישראל המה. אך המון העם אשר בשם עם יכונה אליהם צריך זירוז גדול כהבנת לשון צו שהוא לשון זירוז והוא כי דרך החיילות שהקלים ופוחזים שבהם מתפרצים מהחיל ושולחים יד באשר ימצאו במקומות אשר יעברו בהם גם אם יהיו אנשי שלומם על כן אמר הוא יתבר' ואל העם הבלתי שלמי' שדרכם להשמט מהחיל לשלול ולבוז אליהם צו בל יהרסו מהחיל לעשות כן ולמען חזק אותם בצווי זה צוה אותם שיהיו הם האומרים ומצוים ומכריזים הדבר שבהיותם כשוטרים על הדבר יזהרו הם לבלתי עשות וזהו צו לאמר אתם עוברים כו' אל תתגרו בם. כי יצוה את העם לאמר הדבר הזה. ואמר ונשמרתם מאד הלא הוא כי הנה ברכת החרב ניתנה לאדום ואין ישראל ניצולים ממנה כי אם בעשותם רצונו יתברך ועל כן אמר הנה ייראו מכם מברכת הקול ואין להם פחד כי אם לכם מחרבם הקשה ע"כ ונשמרתם מאד כי אין לכם הצלה מברכת חרבם רק בעשותכם רצוני אך עתה שאני מצוה אל תתגרו בם אם תעברו רצוני חרבם תבוא בלבבכם ופירוש הוא יתברך הטעם ואמר כי לא אתן לכם מארצם כו' כלומר לכם לא אתן כי אם לאבות לעתיד לבא עם הנשאר בציון כו'. והטעם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר. והנה אפשר שלא יבטחו בכם ויתחילו להתגר בכם מלחמה ע"כ אדרבה תראו עצמכם כמבקשים שלום ואוכל תשברו מאתם בכסף ומים כו' להנות אך לא שתשאלו מהם לקנות שיראה כמבקשים ליאחז בם כי אם מאתם שהוא אם הם יבואו למכור לכם תקנו זה אמר מאתם אך לא שתתחילו אתם לבקש מהם שימכרו לכם וטעם אל חילוק זה

הלא הוא כי הנה ה' אלהיך ברכך באופן תוכל לקנות בכסף אך לא שתבקשו אתם לקנות כי הלא מה שברכך לא היה כ"א במעשה ידיך שהוא במצרים בלבד כי גם היו מרויחים אגב עבודתם כנודע כי זולת מה שנצלו את מצרים היה להם עושר ומקנה ותבואות אך במדבר הזה זה מ' שנה לא היה לך מעשה שתתברך בו ע"כ די לך תקנה מאתם שהוא אם יבואו למכור לך ממה שמביאים אתם אך לא שתבקש אתם מהם. ושמא תאמר למה לא אבקש מעצמי לקנות ממנעמיהם כי תאוה נפשי לאכול כי אין לפנינו דבר בלתי אל המן עינינו לזה אמר הנה ידע לכתך את המדבר כו' אשר אין בו מיני אוכלים ומשקים באופן לא יבצר ממך תאות נפש אל כל מאכל אשר יאכל ומשקה אשר ישתה ע"כ מה עשה הוא ית' מ' שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר כי כל מה שתתאוה תמצא טעמו במן וא"כ איפה אל תתאוו למנעמיהם כי טוב לך המן מהכל ומה גם כי בזה לא חסרת דבר אך באכלך ממאכלם כי תקנה מאכל אחד לא יהיה לך זולתי אך במן לא יחסר כל לך כי הכל בו. ואז על ידי כך ונעבור מאת אחינו וביטלנו אפילו עבור בגבולו. וכאשר קרה לנו עם שעיר קרה לנו עם מואב כי גם שהוא מהי' עממין שנדר הוא ית' לאברהם לא ינתן לכם כי ירושה נתתי את ער לבני לוט עם היות כי ארץ רפאים הוא שהיא אחד מהעמים אשר נדרתי לאברהם וזו מהם כי האימים לפנים ישבו בה והם עצמם רפאי' כי רפאים יחשבו לגבורי' כענקים וע"כ שינו את שמם וקראם אימים על שמטילים אימה אך רפאים הם לפי האמת והוא הנזכר בעשרה עממין על כל זה לא ינתן לכם כי לבני לוט שלקחוה מהאימי' שהם רפאים נתתיה ירושה:

והנה דרך זה הוא קרוב לדרך המפרשים ז"ל אך הנה בב"ר אמרו רז"ל כי קניזי היא ארץ אדום שהיא שעיר וקני וקדמוני הם ארצות מואב ובני עמון ולפי זה ארץ רפאים שנאמר פה אינם רפאים של שבעה עממין שנאמרו לאברהם ע"כ אחשוב דרך אחרת ויתישבו לפי דרכנו עוד הערות שאין צורך להזכירם. והוא כי גם זה מהתוכחות שמוכיח את ישראל ואומר ראו נא כמה נתקשיתם מאימת יושבי ארץ ירושתכם ולא אמרתם ללבבכם כי אלהי עולם ה' הנותן לכם ארץ ירושתכם כי הכל שלו וכאפס ותוהו הם לפניו כל יושבי הארץ. והביטו וראו כי הנה שעיר ניתנה לעשו כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר וכן ארץ מואב גם שהיה מהי' שניתנו לאברהם לבני לוט נתתי את ער והנה הער הזאת האימים לפנים ישבו בה שהם עם גדול ורב ורם כענקים כי ע"כ רפאים יחשבו גם הם כמו שיחשבו הענקים וגם יותר גבורים מענקים כי המואבים עצמם שלקחו את ער מידם היו כל כך יראים מהם שקראום אימים כל כך נפלה אימתם על מואב ועל כל זה לקחו מואב את ער מידם והרגום ואיך היה זה בטבע והוא פלאי עצום. אך הוי

אומר כי אין זה רק על כי אחר שהוא ית' נתן לבני לוט את ער ירושה הצליחם ונלחם להם לכובשם וזה הוא בהאי דסליק מניה שהוא במואב. וכן בשעיר שפתחנו בה ישבו החורים לפנים שהיו אלופים גדולים כנזכר פרשת וישלח ועל כל זה בני עשו בניו ממש וירשום טרם היות המונו רב וישמידום וישבו תחתם ואיך היה זה אם לא שעל שהוא ית' נתן ירושה לעשו את הר שעיר ע"כ הצליחו לכובשם. וזה תוכחת מגולה לישראל שלא בטחו בו ית' יתן בידם את הארץ אשר נתן להם לירושה ונפל עליהם חתת יושביה שהוא עון המרגלים. ושמא תאמר איך יחשבו ער ושעיר מתת ה' ירושה למואב ועשו אם הם הוצרכו להרוג יושביהם ולקחת אותם מידם זה אינו כלום כי הנה זה הוא כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ולא יחשבו ללסטים שלוקחים ארצות גוים ועמל לאומים כי הלא אשר נתן להם הוא ה' מהוה כל ההויות אדון הכל כשרצה נתן לאלו ואח"כ לטובים לפניו נתנה כמאמר ר' יצחק באומרו לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה כו' אלא מפני או"ה שלא יאמרו לסטים אתם כו' לכן מפני שלא היה לכם לב ללמוד מאלו ונתקשיתם בשליחות המרגלים קומו צאו מהיותכם קרוב לארץ ועברו לכם את הנחל זרד. ואומר משה עתה לבניהם ראו מה שאירע לאבותיכם על העון ההוא כי הנה והימים אשר הלכנו נעים במדבר קדש ברנע כו' ל"ח שנה כלומר ולכן אתם הבאים אחריהם לרשת ארץ הזהרו לבלתי תחטאו פן יוסיף הוא יתברך להניחכם במדבר וזה שאמרתי שלא נתעכבו נעים במדבר יותר מל"ח שנה יש להחזיק טובה לשם הרחמים כי יד ה' היתה בם להמם מקרב המחנה שלא יהיו יותר מהסכום הזה לבלתי תתעכבו אתם חוצה כענין ובניכם יהיו רועים במדבר עד תום כל הדור כו':

פסקה טז

ויהי כאשר תמו כל כו'. הנה פסוק זה היה צודק יותר בתחלת פרשת הסמוכה שהיא גזרת פסוק זה ויהי כאשר תמו כו' מה היה אומרו הוא כי ה' אמר אלי אתה עובר כו' אך בסוף פרשה זו בלי גזרה הלא כמו זר נחשב. אך אחשוב רמז בהאמר פה ענין אחר והוא הנודע מרז"ל כי כל יום ט' באב היו חופרים קברים והמשלימים ששים שנה היו נשארים מתים בקבריהם ובשנה אחרונה שנמצאו כלם חיים לא האמינו והיו מנסים עד ט"ו באב. הנה כי ביום תשעה באב שקודם לשנה ההיא כלו מתי מדבר כי ע"כ קמו חיים כלם בשנה שאחריו וזה ירמוז באומר ויהי כאשר תמו כו' כי ביום של ויהי כאשר תמו הוא בלילה שהוקבע בו בכיה לדורות:

פסקה יז

וידבר כו' אתה עובר כו'. הנה אומר מה שעבר את גבול מואב הוא לבלי צורך ומהראוי לא יאמרך אתה תקרב מול בני עמון אל תצורם כו'. ועוד מה בא ללמד כי ארץ רפאים

תחשב אך היא ומהו השינוי כי על ער אמר רפאים יחשבו אך הם שייחס הדבר אל העם ופה אל הארץ באומר ארץ רפאים תחשב כו'. ועוד כי מן הסתם שהקרא ארץ רפאים הוא על כי רפאים ישבו בה וא"כ למה הוסיף ואמר רפאים ישבו בה לפנים או יאמר זה ולא יאמר שארץ רפאים תחשב. ועוד אומר שקראם זמזומים מה בא להודיענו וכן מה שחוזר פה להזכיר ענין כאשר עשה לבני עשו שהרי נאמר עניינו פעמים. ועוד אומרו והעוים שיראה סיפור לבלי צורך:

אמנם הנה למעלה נאמר כי בעברם את גבול מואב בימי כל הדור אנשי המלחמה אמר להם הוא ית' אל תצר את מואב כו' (והנה שם אמר) כי לבני לוט נתתי את ער ירושה כי לעמון ומואב שהם בני לוט לא נתן כ"א את ער וע"כ עתה בעברם את גבול מואב וער ויתקרבו מול בני עמון יאמרו ישראל הנה ארץ בני עמון לא ניתנה להם ירושה כ"א את ער לשניהם לזה אמר אתה עובר את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם באמור כי ארץ מושבם לא ניתנה להם כי אם את ער לשניהם תדע לך כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירושה כי לבני לוט נתתיה ירושה. וש"ת א"כ איפה למה נאמר בארץ מואב לבני לוט שיורה שהוא לשניהם וכן על ארץ בני עמון לבני לוט גם הם והוא לו לבדו לז"א ארץ רפאים תחשב אך היא תחשב ארץ רפאים כארץ מואב וע"כ בבחינה זו נאמר על כל אחדי מהם לבני לוט על כי זו וזו ארץ רפאים תחשב נמצא כי מה שנקרא ארץ רפאים לשניהם היא וטעם הקרא ארץ רפאים הוא על כי רפאים ישבו בה לפנים. ואחר אומר מה שארץ בני עמון גם היא ירושה להם כמדובר הוציא הנפקותא לנותרים אחרי מות כל אנשי המלחמה והוא כי למעלה על שעיר ועל ארץ מואב שהיה מה שנא' לישראל שלא יתגרו בם כי לעשו נתן ה' את שעיר לירושה ואת ער לבני לוט הזכיר מה שמואב השמידו את האימים אשר היו מטילים אימה גם על מואב וכן בני עשו השמידו את החורים שהיה שלא בטבע למה כי ה' אשר נתנה להם לירושה היה עמהם. והיה כמוכיח את ישראל שלא למדו מאלו כי גם הוא ית' הנותן ירושה לישראל יעזרם. אך עתה כאשר תמו כל אנשי המלחמה אמר הוא ית' למשה שיאמר לדור הזה הבאים לירש. שני דברים. אחד. שלא יתגרו בבני עמון. כמדובר. שנית שמהם ילמדו לעתיד ע"כ אל יהי מורך בלבבם כאבותם. ומבני עמון יראו וילמדו כי הלא העמונים יקראו לרפאים זמזומים אנשי מזמות ותחבולות באופן כי מי יוכל להם וג"כ כי היו עם גדול ורב ורם כענקים ועל כל זה וישמידם ה' מפניהם ויירשום כו' ואיך היה זה אלא כי האלהים עשה לקיים מאמרו אשר אמר לתת לבני לוט את ארצם ירושה כלומר וא"כ איפה מזה תלמדו גם אתם לבטוח בה' כי ארץ ירושתכם יתננה בידכם. ומפני שיקשה להם כי בשלמא

לעשו למה שהוא מזרע אברהם ויצחק להסיר מהם תלונה למה לא יקחו חלק בארץ ע"כ נתן להם ירושה את הר שעיר. אך את בני לוט מאין ולאין הוצרך לתת להם ירושה לז"א כאשר עשה לבני עשו כו' אשר השמיד את החורי כו' לאמר אם קשה בעיניכם ללמוד מבני לוט למדו מבני עשו כי לולא ה' היה להם לא השמידו את החורי ולמה עשה כך אם לא לקיים ירושתו כן יעשה לכם. וש"ת אם מה שנצחו בני עשו את החורי שלא בטבע וכן עמון ומואב את ארץ רפאים היא הוראה שמן השמים ניתן להם ירושה א"כ איפה גם כל תחום א"י מעזה עד נחל מצרים לא ירשו ישראל כי הלא כפתורים היוצאים מכפתור השמידו את העוים וישבו תחתם עם היות שאין היוצאים מכפתור אנשי שם וישמידו את העוים וישבו תחתם ונאמר כי עזרם ה' ויתנם להם לירושה וא"כ למה רשות לישראל לרשת עד נחל מצרים. לז"א אינו דומה כי העוים לא היו בבתי ערי חומה כ"א בבתי החצרים אשר אין להם חומה סביב ע"כ כפתורים היוצאים מכפתור יכלו להם והשמידום וישבו תחתם:

פסקה כד

קומו סעו ועברו כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו ועברו כו' ראה נתתי בידם כי אין אומרו ראה צודק רק בנראה לעין ובמה היה רואה כי הוא יתברך נתנו בידו. (ב) אומרו והתגר בו מלחמה אחר אומר החל רש וגם הוי"ו יתירה ובלי הבנה כי הראוי יאמר התגר בו מלחמה (ג) אחר אומרו יתברך יתגר בו מלחמה ושכבר נתנו בידו למה שלח משה אליו דברי שלום ולא עוד אלא שמשנה ואומר שלא היה חפץ רק לעבור בארצו ובדרך ילך לא יטה ימין ושמאל כאשר עשו בני עשו והמואבים והוא לא כן דמה רק להשמידו ולקחת את ארצו כמאמרו יתברך. (ד) אומרו ולא אבה סיחון העבירנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך הנה יראה שאילו היה מודה סיחון להעבירם בו לא היו נוגעים בו ואיך יתכן זה אחרי אומרו יתברך נתתי בידך את סיחון. (ה) כי מאומרו הקשה ה' כו' למען תתו בידך יורה שאילו לא היה מקשה את לבו והיה מניחם לעבור בו לא היה נותנו בידם ואם כן איפה למה יקשה את רוחו להענישו על הדבר. (ו) אומרו ראה החלותי תת לפניך כו' במה ראה זה והוא טרם ילחם בו וינצחהו. (ז) אומרו ויתנהו ה' אלהינו לפנינו כי מראוי יאמר בידינו ולא לפנינו. אך הנה ספרה תורה פרשת חוקת את אשר עשה אלהים לישראל בנחל ארנון כמפורש במקראות שם כאשר ביארו רז"ל כי נחל ארנון היה רחב שבעה מילין ושני הרים בשני צדיו וכו'. ואז שוררו עלי באר והנה היוצא מנס זה שהיה בנחל ארנון הוא שני דברים. (א) כי זה סימן כי ה' עם ישראל כי מי שעשה להם נס זה מכל שכן שיתן לפניהם את יתר. האמורי

אשר עם סיחון מלכם הקמים עליהם. (ב) כי אין ספק כי לא מבלעדי סיחון מלכם הלכו האמוריים להתחבא במערות להפיל את ישראל נמצא כי על סיחון גם הוא אשמת דבר. ונבא אל הענין. והוא כי אמר אלהים לאמר לישראל קומו סעו ועברו את נחל ארנון ומאשר תראה בנחל ההוא תראה כעין בעין כי נתתי לפניך את' סיחון כי אשר עשה נפלאות גדולות לבדו בלי ידיעתכם הוא ילחם עם מלכם ויתר האמורי אשר אתו. וזהו אומר ועברו את נחל ארנון ראה נתתי כי מאשר תראה בנחל ארנון תהיה כרואה בפירוש כי נתתי לפניך כו'. ולא אמר התגר בו מלחמה כי אם והתגר בו להורות כי יקדים תחלה דבר אחד והוא שיקרא אליו לשלום תחלה. והטעם הוא כי היום הזה אחל תת פחדך כו' כי בשמוע שמעך אשר לא ראוך יפחדו וייראוך אך כי יבאו לפניך ורגזו וגם וחלו מפניך כי אור פניך יבהלם. ולכן צריך לא תעשו דבר שיראה שלא כהוגן שטרם עשות סיחון אשר לא טוב השמדתם אותו כי שומעי שמעך לא ידעו אשר עשו עמו בנחל ארנון שבקשו להשמידכם ע"כ טוב הוא תקרא אליו בתחלה לשלום כי אז יאשם במענה רך ורע או בערוך מלחמה נגדך וזה אמר ואשלח מלאכים כו' כי אל האמורי שלחתי מלאכים מפני שומעו שמענו שיפחדו באומר חלוקות הם כמו שאמרו ז"ל ולא יאמרו לסטים אנחנו חס ושלום כי ארץ סיחון אינה מירושתנו וגם לא מבקש רעתנו על כן שלחתי דברי שלום לאמר כלומר לא בכוונת השלום עמו כ"א לאמר שהוא כדי לאמר הוא על זה תשובה ולהאשימו עליה:

עוד היה אפשר לומר באומר לאמר שהוא ואשלח מלאכים כו' וכל זה למה מפני שדברי שלום ראוי לאמר כענין וקראת אליה לשלום אך הדרך הקודם נמשכים בהו הכתובים יותר. ושמא תאמר מה היה אם היה עונה ואומר גם אני נאה דורש שלומכם עברו בארצי לא תרעו ולא תשחיתו עד אשר תעברו גבולי כדברי שליחותכם אז האם היו מושכים ידם מהלחם בו לא יתכן כי הלא הוא ית' אמר אליו ראה נתתי לפניך את סיחון כו' והתגר בו מלחמה ואם היה עושה הלא היה נמצא משה ח"ו בדאי בדברי שליחותו. על כן אמר ולא אבה סיחון כו' שהוא מה שאמרתי באמרו לאמר שהיו הדברי שלום כל אשר הוא היה עתיד לאמר כן היה אך לא היה פחד אילי לא יאמר כן ויודה לדברי שליחותיו כי הלא הקשה ה' אלהיך את רוחו כלומר למה שהוא יתברך אלהיך וזה היה מבקש רעתך על יד האמורי עמו של סיחון שבקשו להרגם בנחל ארנון. כי לא מבלעדי מלכם נעשה הדבר ולכן ארץ רוחו והקשה את לבבו למען תתו בידיך חייב הוא על דבר נחל ארנון על כן הקשה את רוחו. שאלו היה מודה לשליחותו לא היה הוא יתברך נותנו בידנו מפני חילול ה' חלילה בל תראה השליחות רמאות או בלתי עומד אני בדבורי והוא מה

שכתבנו שלא היו דברי השליחות כ"א מפני השומעים בל יאמרו שלא חטא לישראל והשמידוהו על לא חמס בכפיו כמדובר:

פסקה לא

ויאמר ה' אלי כו'. הנה כל האמור לעיל היה דבר ה' לאמר לכם אלי לאמר אך בצאת סיחון לקראתנו למלחמה אז אמר ה' אלי ראה החלותי כו' כלומר דבר שאני הייתי רואה ולא אתם והוא כי תחלת הפלת מלך וחילו הוא הפלת שרו תחלה כד"א יפקוד ה' על צבא מרום כו' ולא כל אדם זוכה לראות הפלת השר הרוחני כי אם גבר כמשה או בני ישראל בקריעת ים סוף כי אז בעת רצון ההוא הפליא חסדו להם ויראו את מצרים היא השר מת על שפת הים אך לא עתה ע"כ אמר ויאמר ה' אלי ראה כלומר אלי בלבד אמר ראה החלותי תת לפניך את סיחון שהוא ראותי את השר נופל וזהו רבוי האת באומר את סיחון ולזה קרא התחלה שאל"כ לא היה ראוי לאומרו רק אמר אומר ויצא סיחון כו' למלחמה אך קרא התחלה אל מפלת שרו מטרם צאתו למלחמה ועשות בו קצת חבלה:

פסקה לג

ויתנהו ה' כו'. הנה אם היה סיחון נסגר בחשבון היו צריכים להשחית את העיר לכובשה ולהרוג את כל עמה ומה גם לרז"ל שאמרו כי סיחון אפילו בשדה לא היה כל העולם כדאי לו וחשבון אפילו היה מלא יתושים לא היו יכולים לו באופן שלא היה אפשר להרגו אם היה נסגר בחשבון עד נתוץ והעביד והרוס את כל העיר וכן בכל עיר מעריהם אם אנשים היו בתוכם ומה גם בערי המבצר שהיה צריכים להשחית את הערים כלם ואיך היו ישראל יורשים אותם וכולם נהרסות. ע"כ אחר אומר ויצא סיחון הוא וכל עמו שנשארו הערים רקניות מהאנשים אמר הנה זה מאת ה' יצא כי ויתנהו ה' אלהינו לפנינו ולא נסתר ממנו בעריו באופן כי ונך אותו ואת בניו כו' ואת כל עמו שנמשך מזה שונלכד את כל עריו בעת ההיא כלומר שלכדנום כאשר המה והיה בעת א' וז"א בעת ההיא לא הוצרכנו זמן כאלו אם היו נסגרים בתוכם והיינו צרים עליהם ימים רבים שהיו ב' רעות א' שהיינו מחריבים הערים. ב' שהיינו צריכים ימים רבים. אך עתה ונלכוד את כל עריו בנויות ולא חרבות וגם היה בעת ההיא ולא בזמן רב. ואז ונחרם את כל עיר מתים שקראם כך לרמוז כי מתים היו כבר עם סיחון וגם הנשים והטף שלא היה מעכב כי מתו כל האנשים במחנה. עוד יתכן קרא עיר מתים את כל העיר שהיתה מיוחדת לע"ג על דבר התקרובת שנקרא זבחי מתים ואמר שהחרימו לגמרי:

פרק ג

פסקה ב

ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כו'. ארז"ל כי עוג שימש את אברהם ונימול על ידו ועל כן היה ירא משה פן יעמוד לו זכות אות ברית על כן אמר לו הוא יתברך אל תירא אותו והוא כי המה ראו אמרו אתו זה פעמים ע"כ דרשו על אות ברית שאותיות אתו כאותיות אות והוא אות של ברית קדש. ובזה אחשוב לבא אל כוונת אומרו ויאמר ה' אלי ולא אמר אלי לאמר ויהיה לאמר לישראל שלא ייראו. אך לזה נשית לב כי אחר שהוא רשע למות למה היה ירא מהיותו נמול. אך אין ספק שהוא על כי כל ישראל שהיו אז אחרי מות כל הדור שנמולו במצרים היו ערלים כנודע כי כל הנולדים במדבר לא מלו על כי לא נשבה רוח צפונית וע"כ עלה על לב משה פן יהיה קטרוג על כי עוג אשר כנגדם בא הוא מהול והם ערלים. ע"כ אמר הוא ית' למשה אל תירא אותו כי על אות הברית לא אתנהו ביד ישראל אשר הם ערלים כ"א בידך משה שמלבד כי מהול נולדת גם זכות מילה בידך והוא כי משה מל את כל יוצאי מצרים כנודע מרז"ל על כן זכות מילת משה תכבה את זכות מילת עוג שלהיות התעוררו מילתו לנגד את ישראל. וכן היה כי משה בידו הרגו כקבלת רז"ל:

עוד יכוין באומר נתתי ענין מרז"ל במדרש כי בהיות יצחק מוטל בעריסה אמר עוג במה מתפאר אברהם כי הלא באצבעי הקל אוכל לעשותו גל עצמות אמר הקב"ה חייך שאתה בעוצם כחך ומלכותך תפול ביד אחד מבני בניו וזהו יאמר לפי המדרש ההוא כי בידך נתתי אותו ולא אמר אתן לומר כי מאז נתנו בידו באומר שיפול ביד א' מבני בניו כי על משה נאמר. ואל יעלה על רוחך כי גם שלא יועיל לו זכות מילתו לגמרי יועיל קצת לבל ישמד כסיחון לז"א ועשית לו כאשר עשית לסיחון. ואו' אשר יושב בחשבון שהוא מיותר אפשר בא לתת טעם שמא תחשוב היתכן שלא שוה לו כלל זכות מילה לז"א כאשר עשית כו' לומר האם חשבון בהיותה ביד מואב הלא היתה עומדת לה זכות בת לוט ואחרי כן בהיותה ביד סיחון הותר לכם לכובשם כי עתה סיחון הוא היושב בחשבון ולא מואב כן זכות ברית היה אפשר יעמוד לעוג עודנו ברשות אברהם מעין ישמעאל שבחיי אברהם ישכון ואחרי מותו נפל אך בצאתו ממנו וטמא בריתו ביטל זכותו וזהו ועשית לו כאשר עשית לסיחון כו' אשר יושב בחשבון שעל היות הוא היושב בחשבון כבשוה כן על הדרך הזה בעוג כמדובר:

פסקה ג

ויתן ה' כו'. אחרי אומר מאמרו ית' אליו אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו חש פן יקפידו ישראל לאמר האם כ"כ גרענו לפניו ית' שלא ינתן אויבינו בידנו כ"א בידך וא"כ איפה

מה נעשה אחר סילוקך בכיבוש הארץ. ע"כ שב ויאמר ויתן ה' בידינו גם את עוג לומר כי ידי וידכם א' הוא ובידנו שלי ושלכם נתנו כי או' בידך הוא להיותי עמכם שמצטרף זכותי עמכם והראי' כי הלא בסיחון לא נאמר אלי בידך נתתי אותו כ"א סתם וגם עוג הוא כן וז"א גם את עוג להשוות אל סיחון והוא מה שכתבנו למעלה שלא הוצרך צירוף זכות משה רק על דבר המילה. אך במה שהוא שוה לסיחון אין צריך זכות משה ואם כן אין לכם מוראת מלכי ארץ ישראל על סילוקי כי אותה הבחינה איננה בהם:

פסקה ח

ונקח בעת ההיא כו'. ראוי לשית לב. (א) הנה זה כבר נאמר למעלה. (ב) אומר אשר בעבר הירדן כי נודע הוא כי כל זה היה טרם עוברם את הירדן. (ג) אומר צדונים יקראו כו' למה יודיענו זה. (ד) מה בצע לשוב לפרט תחום עוג לגבולתיו באומר כל ערי המישור כו' עד סלכה כו' ממלכת עוג יהיה די מה שאמר למעלה בפרט ששים עיר כל חבל ארגוב כו' ובכלל עם ממלכת סיחון כאומר ונקח כו' מיד שני מלכי האמורי מנחל ארנון עד הר חרמון. (ה) למה נאמר פרט ממלכת עוג בפני עצמו באומר כל ערי המישור כו' ממלכת עוג ופרט גם כן ממלכת סיחון. (ו) אומר כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים מה יתן ומה יוסיף לנו הודעה זו. (ז) גדולה מזו כי מה צריך להודיע כי ערשו ערש ברזל ושהיא ברבת בני עמון ושעורה תשעה אמות ארכה כו'. (ח) היתכן שלא היה ארכו יותר מאמה אחת על שנים ברחבו. (ט) כי הלא אמרו רז"ל כי משה היה גבהו עשר אמות ויקח רומח בידו ארכו עשר אמות וקפץ עשר אמות הרי שלשים אמה ולא הגיעה מדתו אלא לקשר שעל כף רגלו באופן כי לערך זה היה יותר ממאתים ארכו ולפי הערך הנזכר היה רחבו קרוב למאה אמה. (י) אומרו באמת איש מי זה האיש אם הוא כל איש דעלמא אינו כ"כ גוזמא ומה זה שיצדק עם הפלגת רז"ל ואם הוא כדעת המתרגם באמת עוג עצמו אין זה השיעור על דרך אנשים בערך אמתם כלל. (יא) באומר כי רק עוג נשאר כו' מה בא למעט שנראה כאומר כי רק זה היה שנשאר ולא אחר ומי זה זולתו שבא למעט אותו. (יב) למה חוזר וכולל הכל באומר ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא מערוער כו". (יג) למה יודיענו פה איך חילק הגבולים לשני השבטים וחצי. (יד) מה שחזר ואמר ההיא יקרא ארץ רפאים שיראה לבלי צורך:

אמנם הנה בכלל התוכחות להזהירם לעבוד את ה' לעשות רצונו הוא ג"כ להודיעם חסדו ית' שמרבה להיטיב יותר מאשר נדר לאבותיהם לבל יהיו כפויי טובה כי זה כל חסדו ית' וכל חפצו על כל אשר מרבה להיטיב שנודה לה' חסדו שעי"כ נזהר בעבודתו למען חיינו כי אינו צריך אלינו כי אם צדקנו מה ניתן לו. והענין כי הנה בכלל השבעה עממין שנדר

לאברהם הוא ית' לתת לנו הוא ארץ רפאים. כי הקני והקנזי והקדמיני נשארו לעתיד לבא אך מהז' הנשארות לנו בכללם היא רפאים. ונבא אל הענין אמר משה הביטו וראו את אשר הגדיל לעשות הוא ית' עמכם כי הנה ונקח את הארץ מיד שני מלכי האמורי ולא מהאמורי אשר מהירדן לפנים אלא אשר בעבר הירדן שהוא חוץ מגבול הארץ אשר נדר הוא ית' לתת לישראל. ולא שעור מועט כ"א מנחל ארנון עד הר חרמון עם היות חרמון חזק כי צדונים יקראו לחרמון שריון שהיה קשה ליכבש ככבוש את איש לבוש שריון והאמורי יקראו לו שניר שהוא כמ"ש ז"ל על פסוק מראש שניר שהוא שונא את הניר על דרך זה יקראו לו שניר שתמיד הוא כקרקע שלא משלו בו לחרוש אותו לעשותו ניר כלומר שאין מי שיכול לכבוש אותו. וש"ת הלא אחד משבעה עממין אשר נדר הוא ית' לאברהם זולת הקני וקניזי וקדמוני אחד מהז' הנותרות היא רפאים והארץ הזאת ארץ רפאים תחשב כי סיחון ועוג נשארו מיתר הרפאים באופן כי גם גבולם מירושתנו היא. לא כן הוא כי הן אמת כי כל ערי המישור וכל הגלעד כו' הם ערי ממלכת עוג בבשן ומזה יש לכם טענה זו. אך לא בחלק סיחון כי הנה רק עוג מלך הבשן הוא הנשאר מיתר הרפאים אך לא סיחון באופן שלפחות כל חלק סיחון היה תוספת יתירה לכם מאתו ית' עודף על נדרו. ותדעו כי זה לבדו נשאר מיתר הרפאים כי הנה ערשו כשהיה מוטל בעריסה עודנו ילד היה ערש ברזל כי היה מהרפאים שיחשבו אף הם כענקים והיה צריך ערס חזק לסובלו. משא"כ סיחון כי לא מהרפאים היה. ועוד ראיה שנית והוא כי הלא היא ברבת בני עמון ואיך נשארה שם הלא להיותו מהרפאים שהיו תושבי הארץ מימי קדם והוא מאמר הכתוב למעלה על ארץ בני עמון ארץ רפאים תחשב אף היא רפאים ישבו בה לפנים באופן כי בזמן ההוא נולד שם עוג מהרפאים שישבו בה לפנים. ולהביא ראיה איך מילדותו שהיה מוטל בעריסה היה כענק וצריך ערש ברזל ולא נאמר אולי לא היה זה לו כ"א בגדלותו בהיותו זקן וכבד לזה אמר תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה וזה לא יתכן באדם אחר שהגדיל שלא יהיה ארכו יותר על שנים ברחבו יותר מאמה אחת אלא ודאי שהוא בזמן שנולד כי אז כל אדם נולד קצר בערך הזה אמה יתירה ארכו על כפל רחבו או פחות מאמה. וזהו באמת איש שהוא באמת כל איש דעלמא ולכן אי אפשר שיהיה זה על ערשו שאחר גדולתו כי הרפאים יחשבו כענקים ולא שעור זה בלבד יהיה ארכו. באופן שעם היות שארץ עוג מתייחסת לרפאים על כל זה ואת הארץ כולה ירשנו שהוא כל מלכיות שני המלכים. ולא היה ממלכת סיחון שהיא התוספות דבר מועט כי הלא מערוער אשר על נחל ארנון שהוא תחלת מלכות סיחון עד חצי הר הגלעד שהיא מסיחון שאינה ארץ רפאים הספיק לשני שבטים שלמים כי אותם נתתי

לראובני ולגדי. אך ויתר הגלעד וכל הבשן שהוא ממלכת עוג לא הספיק כי אם לחצי שבט המנשה עם היות כי כל חבל הארגוב לכל הבשן ההוא בלבד יקרא ארץ רפאים אך לא כל אשר נתתי לשני השבטים גדולים ושלמים כי הנה התוספות גדלה על אשר היה ארץ רפאים. ולפרש יותר הענין אמר הנה כל כך היה מועט חלק עוג על של סיחון כי הלא יאיר בן מנשה לבדו לקח את כל חבל ארגוב כו' שהוא חלק עוג ולמכיר את הגלעד אך לראובני ולגדי שלקחו חלק סיחון היה שעור רב מאוד שהוא מן הגלעד ועד נחל ארנון כו' ועד יבק כו' והערבה והירדן כו' ועד ים הערבה כו' הנה כי גדול היה אשר לא יקרא ארץ רפאים שהוא תוספת מהנקרא ארץ רפאים כי תוספתו ית' יתירה על העיקר כלומר ועליכם לשבח לאדון הכל ולהחזיק לו טובה על כל הטובה לעבדו בלבב שלם לרשת ארץ עולם ועד:

פסקה יח

ואצו אתכם בעת ההיא כו'. ראוי לשים לב (א) אל אומרו בעת ההיא מה צורך להודיע שאמר זה בעת ההיא ולא אחרי כן. (ב) אומרו לאמר שאינו לאמר לזולת. (ג) כי הלא כל מאמרו עם כללות ישראל המה ואיך יאמר נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה כי חלוצים תעברו שלא יצדק זה רק לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה וא"כ מהראוי יאמר ואצוה אותם כו' ויחזור אל שני השבטים ולחצי הנזכר בסמוך שנתן להם ארץ סיחון ועוג. (ד) למה יגיד להם עתה כל זה ומה גם כי גם המה ידעו וראו כל הסיפור הזה שאמר משה לשני השבטים וחצי מהם. (ה) אומרו ואת יהושע צויתי כו' למה יודיע מה שצוה ליהושע. (ו) אומרו בעת ההיא מה יתן ומה יוסיף אם היה בעת ההיא או אחרי כן. (ז) או' לאמר כי אינו לאמר לזולת. (ח) למה אמר ליהושע עיניך הרואות כו' כן יעשה ה' לכל הממלכות ולא אמר זה דרך כלל לכל ישראל. (ט) אומרו לא תיראום כו' כמדבר עם רבים ולא ידבר כ"א עם יהושע בלבד:

אמנם יאמר הנה בשפתי ספרתי את כל אשר היטיב ה' עמכם והוא לחזק לבבכם כי כן יעשה יתברך לכל ממלכות א"י. והנה היה מקום לאמר וא"כ איפה למה זה צוית על בני גד ובני ראובן ומנשה יעברו חלוצים לפנינו אם ה' יעשה המלחמה כאשר עשה לסיחון ולעוג וגם את יהושע צוית וחזקת אותו למלחמה שנראה כי יש פחד ואימה מהם יותר משני המלכים האלה. לזה אמר ואצו אתכם דבר אחר כדי לאמר דבר אחר והוא כי אין צו אלא זירוז כמאמר ר' שמעון כענין צו את יהושע וחזקהו כו' ופירש ואמר מה שצויתי וזרזתי אתכם הוא אמרי ה' אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת כלומר ולא ידיכם הושיע אתכם כי לא בקשתכם ובחרבכם כבשתם אותה כי אם ה' נתן כו' והיתה זו הקדמה כדי

לאמר אחר כך חלוצים תעברו כו' כי על יד ההקדימה ההיא לא יעלה על רוחכם כי חלוצי צבא עושים המלחמה כ"א לה' התשועה וגם דקדקתי באומרו תעברו לפני בנ"י כי אין הכונה להלחם רק לעבור העברה בעלמא לפני בנ"י כי אין הכוונה רק עד יניח ה' לאחיכם כו' שלא יתחמץ לבבכם שאתם במשכנות מבטחים והם עדיין מטולטלים עד סוף כיבוש וחילוק. וכן על ענין יהושע מה שאת יהושע צויתי בעת ההיא לא לחזק אותו להלחם אלא אדרבה לחזק לבו לומר שלא ירך לבבו שלא יצטרך להלחם וזהו ואת יהושע צויתי הנה הצווי היה לאמר לו עיניך הרואות כו' כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה ואמר אחר אומרו ית' מה שצוה ליהושע מסיים ואומר לישראל לא תיראום גם אתם כאשר צויתי ליהושע כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם:

פסקה כג

ואתחנן אל ה' בעת ההיא כו'. לבא על ענין הפרשה ראוי לשית לב. (א) איזה קשרים יש לזה עם הקודם. (ב) אומר בעת ההיא מה יתן ומה יוסיף אם היה בעת ההיא או בזולתה. (ג) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת עד שהוצרכו רבותינו ז"ל לפרש שלא יזוז משם עד ישוב לו הוא ית' וחוזר אומר לאמר אליו ית' שישיב ויאמר לו. (ד) אומרו שני שמות אלו יחד והאחד שם אדנות והשני הוי"ה בנקודת אלהים. (ה) אומר אתה החילות כו' וכי האם מה שראה כל האותות והמופתים אשר עשה ה' במצרים ועל הים ובמדבר יאמר שהכל היתה התחלה בלבד ומהראוי היה יאמר אתה הראת את עבדך את גדלך כו'. (ו) כי איך יאמר להראות את עבדך והלא גם לכל ישראל הראה הוא ית' את כל זאת. (ז) אומר אשר מי אל בשמים שיורה כי יש אל זולתו יתברך חלילה רק שאינו עושה כמעשיו וכגבורותיו. (ח) אומרו אעברה נא כו' מה ענין אומר נא שאם הוא לשון בקשה היה לו לומר נא אעברה כו'. (ט) אומר ההר הטוב כו' על איזה הר ידבר אם הוא על הר המוריה איך יאמר הזה כאלו הוא לפניו ומהראוי יאמר ההוא. (י) אומרו והלבנון שהוא בית המקדש ועדיין לא היה. (יא) אומרו ויתעבר ה' בי למענכם איך יאמר שהוא למענכם והתורה מכרזת ואומרת יען אשר לא האמנתם בי כו' לכן לא תבואו כו'. (יב) מה הנה שלשה פעמים שנאמרה מלת אלי בפסוק זה והיה די באחד. (יג) אומרו רב לך מה נתן לו ומה הוסיף לו שאמר רב לך וגם אומר אל תוסף הוא מיותר. (יד) אומרו עלה ראש הפסגה כו' אם להיותו גבוה בראש הפסגה תשלוט עינו בכל א"י ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה אינו בטבע כי הלא אם יעלה איש על הר גבוה ותלול לא תראנה עינו אפילו מהלך יום אחד ומה גם כי יש בנתים הרים גבוהים יותר מהפסגה שיפסוק ראייתו ואם היא השגת ראיה רוחניות במראות אלהים מה צורך אל הפסגה.

(טו) איך בנשיאת עיניו יראה ד' גבולי א"י כאחד והוא שיעור ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ואיך יאמר ימה וצפונה כו'. (טז) מה הוא הסדר הזה ימה וצפונה כו' כי אחר אומר צפונה היה ראוי יאמר מזרחה הסמוך לצפון ואח"כ תימנה. (יז) כי הוא היה למזרחה של א"י בעבר הירדן שהוא גבול מזרחי וא"כ היותר קרוב לראות הוא מזרחה ואיך הזכירה באחרונה. (יח) אומרו וראה בעיניך כי מי לא ידע כי רק בעיניו יביט ויראה. (יט) אומרו כי לא תעבור כו' כי הנה מלת כי בלתי צודקת והראוי יאמר אך לא תעבור כו' ומה גם שהוא מיותר שמבלי יאמר כי לא תעבור כו' מובן שבכלל האמור הוא. (כ) אומר וצו את יהושע כו' כי הרי צוהו מתחלה כאמור בסוף הפרשה הקודמת ואת יהושע צויתי כו'. (כא) אומרו את הארץ אשר תראה כי אומרו אשר תראה הוא מיותר. (כב) או' ונשב בגיא כו' איך יתקשר עם הקודם. (כג) אומרו ועתה ישראל שמע כו' האם יש עת לשמוע ועת שלא לשמוע שיאמר ועתה ישראל שמע כו'. (כד) אומרו שמע לשון יחיד ויתר הפסוק לשון רבים. (כה) אומרו לא תוסיפו כו' לשמור את מצות ה' כו' מי לא ידע כי כל הצווי הזה הוא כדי לשמוע ולשמור את מצותיו יתברך. (כו) מה שסמוך ואמר עיניכם הרואות כו' יראה בלתי מקושר אל הקודם ויותר היה צודק למעלה אחר אומרו ונשב בגיא מול בית פעור מה גם כי לשון עיניכם הרואות יראה כמביא ראיה אל האומר ואיננה:

והנה הדרך האחד אשר יפול לב אדם עליו על דבר הסמיכות הלא הוא כי אחרי אומר ואת יהושע צויתי בעת ההיא היה פ"פ להתלונן על משה לאמר הלא כאב לבנים היית לנו תמיד כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ומה זאת עשית לנו כי נטשתנו כי הלא היה בעת רצון אשר נתן ה' בידך את שני מלכי האמורי והתחלת להוריש ארצם לנחלה אז תחת חלות פני אל ויחלנו תחלה תבא ממנו אל הארץ כי זכותך היתה עומדת לנו כי אתה תעבור ואתה תנחילנו אותה כי לא ימנענה ה' ממך אחר החילו תת לפניך ארצות גוים ולחלקם נחלה לישראל עמו ואדרבה את יהושע צוית בעת ההיא תחתיך ואתה עזבתנו לזה אמר אל יעלה על רוחכם כדבר הזה כי דעו איפה כי הנה ואתחנן אל ה' בעת ההיא שכבשתי סיחון ועוג שבעת ההיא היתה עת ראויה לאמר התפלה הזאת כי היתה עת רצון וזה אמר בעת ההיא לאמר:

או יאמר כ"כ היה רחוק הוא ית' משמוע תפלתי זאת כי הנה ואתחנן אל ה' בעת ההיא כדי שירשני לאמר לפניו דברי תפלתי זאת ועם כל זאת ולא שמע אלי באחרונה ואתפללה ואומרה ה' אלהים אתה כו' לומר הלא יקרני כמקבל מרבו מנה חסר דינר שאמור יאמר העבד לאדוניו למה זה עינך תרע מהשלים כל המנה אחר אשר החלות ונשאר מעט

מהרבה ויקרא עליך שם נותן מנה משא"כ בהעדר האחד כי נמצאת מתחיל ולא גומר כן הדבר הזה. או מעין זה הלא תדמה אל מקבל הכנות הראויות לקבלת מתנה ולא יקבל את המתנה עצמה. והוא כי הנה לניסי מצרים ועלות ישראל מתוכם וגם הנעשה ממצרים ועד הנה הוא התחלה והכנה אל נתינת הארץ כי הוא תחלת המחשבה וסוף המעשה כי על כן מאז דבר ה' אל משה אמר וארד להצילו מידי מצרים ולהעלותו אל ארץ כו' ובפרשת וארא כתיב לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי כו' והבאתי אתכם אל הארץ כו' והן מתן התורה שאחרי כן גם כן היא היתה לשיקיימוה בארץ כי שם עיקר קיומה כנודע ומלחמות סיחון ועוג היא הכנה כבישת בית שער ליכנס לטרקלין. נמצא הכל כהתחלה אל נתינת הארץ ונמצא בהעדרו מליכנס כמתחיל לקבל מתנה ואינו גומר תכליתה כאלו כל הקודם בלתי שלם רק כמקבל הכנות המתנה ולא עיקרה. וזה אמר אתה החלות כו' כי כל הראותך את גדלך להטיב את ישראל ואת ידך החזקה במצרים ואשר הראיתני אשר מי אל בשמים ובארץ שהוא במתן תורה והוא באשר נשים לב אל אומר אשר יעשה כי מלת אשר היא מיותרת אך הם שני דברים. אחד. אשר מי אל בשמים ובארץ והוא כי במתן תורה ראה משה עין בעין היותו יתברך במצב אחד בשמים ובארץ והוא מה שאמרו ז"ל מהכרח הכתובים על ומשה עלה כו' מלמד שהרכין הקדוש ברוך הוא השמים ושמי השמים העליונים על הר סיני ממש נמצא היה יתברך כאחד בשמים ובארץ ועל היום ההוא אמר אשר מי אל בשמים ובארץ כאחד כלומר כמוך. ועוד אשר יעשה כמעשיך בבאר ומן ושלו וענני כבוד וכגבורותיך במלחמת האמורי וסיחון ועוג וזה יורה אומר אשר יעשה כי מלת אשר מיותרה אך הם שלשה עניינים כמדובר והנה כל זה היא התחלה שהתחלת כו' להראות שחוזר אל כל הפסוק. ותכלית כל זה הוא העברה אל הארץ ואחר כך אחר עשותך כל ההכנות והתחלות למה יבצר התכלית כי לא שלם כל אשר הראיתני בהעדר תכלית ועל כן אעברה נא כו' ולא תהיינה הכנות בלי תכלית:

או יאמר שקרה למשה אתו יתברך כאשר יראה למראה עבדו זקן ביתו כל בית נכאתה ומחמדיו הטובים מבלי יבקש העבד מאתו רק מעצמו יראהו ואחר כך יחנן בכמה תחנות יראהו המלך כיס מלא דינרין אשר לא יערכו למאומה בערך אשר הראה לו המלך מעצמו ולא יתרצה אליו. כן הדבר הזה והוא כמשז"ל אתה החלות אסורה נא ואראה את המראה כו' ויהיה הענין אתה החלות להראות אותי את גדלך הוא כביכול את כבודך אלא שלא רצה משה דכתיב ויסתר משה פניו מהביט אל אלהים ואמר לו אחר כך כששאל הראני נא את כבודך כשרציתי לא רצית כו'. ואמר עתה אתה החלות כלו' שהיה אומר לישראל

ראו עתה כי ואתחנן אל ה' כמה מיני תחנות ומה גם לרבותינו ז"ל שאמרו שהתחנן כמנין ואתחנן והיו לומר אחר כך אתה החלות כו' כלומר בלי תחנונים החלות מעצמך להראות את עבדך את גדלך וגם את ידך החזקה הם נסים ונפלאות מידך ואם שגם ישראל ראו היד החזקה לא היה בגדר שראיתי בעיני אשר מי אל בשמים ובארץ כו' כי גם שישראל רואים בעיניהם כי אין בארץ יעשה כמעשיו ויש אתם אמונה שלימה שגם בשמים אין עושה כמעשיו שראו מופתים גדולים כמשז"ל שאמר הקדוש ברוך הוא אנכי ה' ואלו היה חלילה רשות אחר היה עונה וגם השתיק הוא יתברך את כל העולם ועשה שלא יהיה לקולו בת קול היא ההברה לבל יטעו באחר וידעו כי אין זולתו באופן שכל הנסים הם מידו יתברך ודאי גם שלא עלו השמימה לראות ממש כי אין שם זולתו. אך עלתה מעלת משה על כל זה שעיניו ראו ממש ולא זר כי הוא עלה למרום והראהו הוא יתברך הכל כמשז"ל על בכל ביתי נאמן הוא כי כל מה שלמעלה הראהו ולא נעלם דבר אשר לא הראה לו באופן הוא ראה בעיניו כי אין בשמים וגם בארץ אשר יעשה כו'. ואם כן בערך כל זה אין הראותך לי עתה את הארץ כי אם דבר קל וקטן מאד וזה אמר אעברה נא ואראה את הארץ. ואם באנו לדקדק לשון נא יאמר אף גם לא אשאל יהיה בחברת ישראל רק אעברה עתה ואשיבה לי ואחרי כן ילכו בני ישראל כי לא בקשתי רק בעד ההר הטוב הזה והלבנון כאשר הוא כלומר כי גם שידעתי שלא אראה בית המקדש בנוי בימי גם כי אכנס עתה לא תבצר קדושה מההר עצמו והוא ההר הטוב הזה הוא הר האמורי וממנו אתפשט עד הלבנון היא מקום מקדשנו הנה כי יגעתי באנחתי מאז לבא אתכם ולא שוה לי. ואל נא תאמרו כי מה שלא נעניתי היה על שחליתי הנאת השאלה על עצמי אך לו שאלתי להנאתכם להנהיגכם הייתי נענה לא כן הוא כי הלא אדרבה מה שהתעבר עלי היה למענכם ואיך הייתי מועיל יותר אלו בקשתי לסבתכם וזה אמר ויתעבר כו' ובזה לא שמע אלי כלומר בעד הנוגע אלי לא שמע למענכם. יראו נא ודעו כי כן הוא שעל הנוגע אלי פייסני ואמר רב לך כלומר זכות רב לך גם כי תאסף בחוץ לארץ כי רב מאד זכותך וזה אמר אלי פעם שנית לומר ה' אמר אלי שהוא על הנוגע אלי רב לך ואלו הייתי חייב בדיני בעצם מצד עצמי לא היה מפייסני אין זה כי אם שהתעבר ה' בי למענכם ולא עוד אלא שהוסיף ואמר אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה והוא כאשר נשית לב אל אומר דבר אלי כי אומר אלי יראה מיותר. אך הוא כי אין ספק כי תועלת בנו בכורו ישראל הוא כבודו יתברך ואמר הקדוש ברוך הוא למשה על הנוגע אליך רב לך וזה אמר אלי רב לך. ועל הנוגע על כבודי שהוא להדריך את ישראל לעבודתי ובפרט שתהיה הארץ נוחה ליכבש בזכותך לפניהם שהוא בדבר נוגע אלי אל תוסף דבר אלי

עוד בדבר הזה. והראי' כי רב לך הלא הוא כי הנה עלה ראש הפסגה וראה נא זה בחוש כי שא עיניך ימה כו' ויגלה הכל לפניך ולא במראה וחזיון נבואיי רק וראה בעיניך כגומר בעיני בשר לך כי זה יהיה הוראה לך גדולה כי רב לך ואין חומרך צריך לקנות שלמות בהכנסו שמה כ"ש נפשך כי הלא וראה בעיניך כי לא תעבור כלומר שלא יחסר מאיכות ראייתך עתה מאשר היית רואה בעברך לארכה ולרחבה כי אם מניאות ההעברה לבדה אך הראיה שזה תהיה בעצם וזהו כי לא תעבור כו' שלא יחסר רק העדר העברה. הנה כי אשר היה לכם מקום להתלונן עלי מדוע את יהושע צויתי להביאכם אל הארץ ולא שמתי פני בעת רצון ההיא לבקש מאתו יתברך ינחני לבא אתכם טרם אצוה את יהושע אולי אוכל אועיל ואהיה מגן לכם דעו לכם כי כן עשיתי כי ואתחנן אל ה' כו' ואתפללה בכל מאמצי כחי. ועל יד שמתשובתו יתברך אלי למאן לעשות שאלתי ובקשתי נתגלגל שאמר אלי וצו את יהושע כו' באופן כי אשר אמרתי למעלה ואת יהושע צויתי היה אחרי מאמרו יתברך אלי צו את יהושע כו' שהיתה תשובה על אשר התחננתי אעביר עמכם א"כ בטלה תלונתכם. וביאור מאמרו יתברך באומר צו את יהושע כו' הוא אמור הלא יגעת ברוב תפלות לבא אל ארץ ישראל והנה אמרתי כי על הנוגע אליך רב לך ואם דעתך כדי שבזכותך יזכו כל ישראל לנחל את הארץ העלה על דעתך כי אתה עתה מנחילנה מב' צדדים. אחד כי אתה תצוה את יהושע ותחזקהו ותאמצהו מאצילות רוחך טובה שע"י זה הוא יעבור והוא ינחיל כמשז"ל שבזכות עבור יהושע מנחיל ע"כ לא כבשו העי בפעם האחד על שלא הלך עמהם נמצא כאלו אתה המנחיל כי מידך היה לו הכח הוא. עוד ב' כי ראייתך אשר תביט בארץ תקנה הכנה בה להיותה נוחה ליכבשה לפניהם ע"ד מה שכתב בהלוך אברהם בה וזהו והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה שהוא על ידי אשר תראה ובזה אומר אשר תראה אינו מיותר:

עוד יתכן מעין זה דרך שני בכתובים גם פסוק ונשב בגיא כו' ופסוק שאחריו. והוא כי למה שכל ישעו וכל חפץ משה פה בתוכחותיו וספורי הטביתיו יתברך אליהם למען הרחיקם מן החטא בל יוסיף עוד הוא יתב' להניחם במדבר כאשר עד כה ולקרבם לידי זכות ומה גם אחרי מותו כי יחדל מהם ראש המלמדם תורה ומצות ומדריכם בדרך ישרה. ומה גם אחרי עון השטים כי רע ומר היה המעשה ההוא עד גדר כי לולא עמד פנחס ויפלל ותעצר המגפה היו עדי אובד חס ושלום על כן לא יבצר מהם מזמה להרהר ולומר מי יודע אם גם שהחיינו וקיימנו על דבר פנחס ושם נפשנו בחיים אך אולי רפתה יד רחמנותו מאתנו בגלל הדבר ההוא ולא יהיה לנו לעזור ולהועיל כאשר היה עמנו במלחמת סיחון ועוג אשר היה קודם עון השטים על כן יוסיפו להרהר ולומר כי מי יתן

והיה משה עמהם העומד בפרץ לפניו יתברך להיות להם מעיר לעזור. לכך הקדים ואמר ראו נא מה גדלה אהבתו יתברך אתכם לעשות למענכם יותר מאשר יעשה למעני וכי גם אשר חטאתם בשטים עוד ידו נטויה על אויביכם להלחם לכם ולהטיב אתכם כאשר טרם עון השטים. כי הביטו וראו את כל אשר עשה למעני במלחמות סיחון ועוג באומרו כי בידך נתתי אותו כו' ועל כל זה ואתחנן אל ה' כמה תחנות בעת ההיא שהיתה עת רצון מוכנת לאמר ואני תפלתי לה' עת רצון ואתפללה ואומרה ה' אלהים כו' כמפורש בקודם. ולא הקשיתי לשאול כי אם דבר קטון והוא לאמר כי מה שנשבעת היה לכן לא תביאו שלא נהיה אנחנו המביאים את העם ראשים אליהם. אך אינני שואל רק אעברה נא כאחד העם ואראה כו' ועל כל זה ולא שוה לי ולא דחה תפלתי אם לא לאהבתכם כי ויתעבר ה' בי למענכם כו' ויהיה ענין מה שאמרו ז"ל על השאר משה במדבר כדי להביא עמו לעתיד לבא את דור המדבר לעולם הבא משל לאדם שאבד פרוטה במקום חשך ובקש נר לבקשה ולא היו נותנים לו מה עשה הטיל שם דינר זהב ושאל נר לבקש דינר זהב וייקר הדבר בעיניהם והדליקו לו את הנר ויתנו בידו ויבקש הדינר ותמצא גם הפרוטה אגבו כך הטיל הקדוש ברוך הוא את משה במדבר כי זכותו תאיר להביא את כל דור המדבר אשר עמו. וזה יתכן יאמר ראו נא כמה חביבים אתם אפילו אחרי הרגזכם לפניו יתברך אם אליו תשובו כי בהיות תפלתי אליו יתברך עת רצון ולא שאלתי דבר קשה כי אם מה שלא ינגד את שבועתו יתברך כי הוא אמר לא תביאו ואני לא שאלתי רק אעברה נא כו' כאחד העם ועם כל זה ויתעבר ה' בי למענכם שהוא למען אהבתכם להביאם את דורהמדבר עמי לעתיד אם שלא על חנם נשארו המה פה ולמען אהבתכם ולא שמע אלי על הנוגע אלי ויאמר ה' אלי על הנוגע אליך אל תחוש אל אשר תזכה בבואך לארץ כי רב לך וש"ת אם כל כך תחבב את עמך כי זכותי תועיל לנותרים האלה ליירש את הארץ אעברה נא כו' ואחרי כן אם טוב בעיניך אשובה לי ואמות במדבר לזה אמר אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ופירש אשר אמרתי רב לך ראה כי כן כי עלה ראש הפסגה כו' כמדובר בקודם. ואם הוא על הנוגע אל ישראל שיהיה נח להכביש הארץ בפניהם הנה וצו את יהושע כו' כמדובר. נמצא כי גם עתה זכותך היא העומדת להם. ולכן אחרי הודיעו אתכם כי גם את דור המרגלים אשר קצף מאד עליהם עם כל זה חשב מחשבת לבל ידחו ויתעבר בי להשאירני פה למענכם לכן אע"פ שונשב בגיא מול בית פעור אשר פה חטאתם בשטים עם כל זה לא תתייאשו מן הרחמים כמאז. כי ועתה ישראל כלומר גם עתה אחר עון הגיא שמע ישראל אל החוקים כו' למען תחיון. וגם לא תצטרכו להלחם כ"א ובאתם וירישתם כו':

או יאמר שאמר משה אחר שצוני השי"ת שאצוה את יהושע שיעבור וינחל ישבנו בגיא מול בית פעור שהוא מקום אסיפתי כנודע ושם נאמר לי נקום נקמת בנ"י כו' אחר תאסף אל עמך. על כן עתה שהוא סוף זמני שמע ישראל אל החוקים כו' אשר אנכי מלמד שאם לא עכשיו לא תלמדו עוד ממני ואינו דומה הלומד מתלמוד של הקב"ה ללומד מתלמוד של ב"ו:

עוד יתכן דרך נכונה ונמשכה גם פסוקים שאחר הנזכרים האלה וטרם נבא אל ביאור שיעור המשך הכתובים וקשריהם נבאר ראשונה סדר תפלת מרע"ה וכוונת פרטיה ותשובתו ית' אליו באר היטב ואחר כן שעור הענין ויותרו בו כל הספקות אשר הערנו מראש ועד סוף והנני בא. והוא כי משה אדונינו ע"ה המלמדנו דעת לעבוד את ה' שם לפנינו אורח מישור לפקוח עינים עורות מראות לפני מי הוא עומד בהתפללו לפני ממה"מ הקב"ה. כי מי לה' ישכיל זאת יבין כי הן לו היה לפני מלך אנוש כערכו יראה ורעד יבא בו ואימתו יבעתהו. ומה יעשה כי יקום ויתפלל לפני אלהי האלהים ואדוני האדונים כי יוצר הכל הוא וכל העולמות כאין נגדו ומה הוא היתוש הנתוש הלז אם מוח לו בקדקדו שלא יאחזנו פלצות כי יכיר שפלותו וקוטן ערכו. שנית זכור יזכור כמה לו עונות וחטאות ואוי מי יחיה אם ה' יבא במשפט עמו ומה גם בשיתו שומו לבו ונפשו כי משארות אשמותיו צרורות בשמלותיו על שכמו ואיך ישא פניו לבקש תפלה מאלהי עולם ה' יעשה חפצו תחת אשר הכעיסו ויתן את שאלתו ובקשתו ולא תכסנו כלימתו כדי רשעתו ולא יאמר אל לבו אלו קרבני לפני האלהים ונבא יחדיו למשפט ואם ירשיעון אלהים אותי או אזכה בשופטי לתת את שאלתי ידעתי כי לא ינקוני כי כמה לי עונות וחטאים ומי שם פה לאדם בליעל איש און לבקש מלפני מי אשר חטא לו ולא תאלמנה שפתיו. גם אשר דעה קנה גם כי צדיק תמים יהיה הלא לא יבצר ממנו השערת גדולתו ית' להיות חל מלפניו על בלתי עצר כח להתפלל באמת באמור הלא אימתו ית' יבעתני ומה גם כי אבחרה דברי עמו ראויים לערוך לפניו ומה אני כי בער אנכי מאיש אדעה מליץ יעניני בהם שיהיו לרצון אמרי פי כי ע"כ סדרונו קדמונינו מסדרי תפלתנו לומר ביום הזכרון אוחילה לאל כו' אשאלה ממנו מענה לשון כו' וביום הסליחה האריכו הרחיבו לשון לבקש מלפניו ית' יהיה עם פיפיות עמו בית ישראל יורם מה שיאמרו ולא יכשלו בלשונם כו'. וגם על זה פקח עיניו עזרא הסופר וב"ד וישימו פתח דברינו בכל תפלה פסוק אדני שפתי תפתח כו' להעיר לבב אנוש על ככה שהחי יתן אל לבו לפני מי הוא עומד כי צריך לבקש מאתו יתברך יודיענו מה נאמר לו ובזה ישקיף וירא לשית לבו ונפשו אל הדברים אשר ידבר נאותים אל קונו ולא יחטיא והמה בחרו בפסוק הלזה

שהוא מכוון ומיוחד אל הענין שהוא שם אדנות אשר הוא פתח שער התפלות וממנו נבקש פתוח יפתח שערי שפתותינו בדרך נכון לבא תפלתינו בפתחי שערי תפלה לאל עליון גואלינו. באופן כי השם פניו לערוך תפלה לפני האלהים שלשה אלה יעשה לו. אחד יהיה נבזה בעיניו נמאס כדל שואל וכעני כי יעטוף לפני מלך גדול יעשה עמו צדקה ככה יתן אל לבו כי ריקה נפשו מכל זכות ובלתי כדאי לקבל טוב מאתו יתברך אם לא בתורת חן וחסד. ב' ישים נגד עיניו עונותיו כי יחרד וילפת פן תנגדהו מדת הדין מלתת את שאלתו ובקשתו על אשר חטא עלהנפש ואדרבה תהפך לו לאויב על כן ישפוך נפשו לפני קונו יפן ברחמיו אליו במדת רחמים כרוב רחמיו. ג' גדולתו יתברך כי מי בשחק מכל שרפי קדש יערוך לאלהים תפלה נאותה לפי גדולתו יתברך ומה גם עתה איש האדמה וכאשר נשאו ז"ל ק"ו ומה מלאכי השרת שלא יאמרו לפניו יתברך בלתי אם שלשה תיבות קדוש קדוש קדוש מרוב יראה ורעד וחלחלה תיתך אש זיעתם עד דנהר דינור נגיד ונפק מהם. בני אדם על אחת כמה וכמה. והנה מעמד שלשה אלה ספרה התורה אשר עשה משה בהתפללו וסדרם הכתוב אחד לאחד. על האחד אמר ואתחנן כי לא שמתי לבי היות כדאי לקבל טוב על זכותי כי על כן אמרתי אהיה נא מאותם שאמרת וחנותי את אשר אחון אף על פי שאיני ראוי וכמז"ל שאמר היא יתברך כי יש לו אוצר לתת ממנו למי שאין לו משלו זכות ומשם וחנותי את אשר אחון. וזה מאמר משה ואתחנן החשבתי את עצמי בגדר אשר הוא יתב' נותן מתנת חנם ואמר עליהם וחנתי כו'. ועל השנית אמר אל ה' כי שמתי פני אל שם הרחמים יפן אל רחמיו ולא אל מדת הדין על אשמתי ועל כן בקשתי לי עת רצון וזה אומר בעת ההיא כשכבשתי את סיחון ועוג. ועל השלישית אמר לאמר ה' אלהים כו' לומר כי כדי לאמר אני תפלה הוצרכתי אל שם אדנות יפתח שפתי ואענה כענין שם אדנות שבהם שפתי תפתח כו' והוא פתח שער התפלה יביאנה ויעלנה באופן תמשך עלייתה עד מקום שידו מגעת הוא מעט מאלהים שהוא עד שער מ"ט מחמשים שערי בינה שהוא כי המדה ההיא תתייחס אל שם הויה זה בנקודת אלהים:

או נאמר דרך קצרה שכל כונת הכתוב על השלשה לבדה. ואמר ואתחנן אל ה' בעת ההיא כדי לאמר לי מענה לשון על יד שם אדני עד תבא תפלתי אל השם הב' כמדובר. ואחרי אומרו אשר התחנן אל ה' כדי לאמר לו הוא יתברך מה שיאמר לפניו ויורהו מה שידבר שהוא במקום פסוק ה' שפתי כו' שהוא הקדמת תפלתנו היחל בשלשה ראשונות ויאמר ה' אלהים אתה החלות כו' את גדלך לברכת אבות שכללותה היא שהוא אלהי אברהם יצחק ויעקב ושעם היותו אל עליון בא אל העולם הזה להיות גומל חסדים טובים

ופירושו שאינו כאיש האדמה שאפילו מה שנקרא חסד של אמת שהוא מה שעושה עם המתים אינן חנם לגמרי להקרא חסדים טובים שהוא מקוה מן החיים יעשו עמו כמעשהו דמאן דיקבר יקברוניה דידל ידלוניה כו' אבל חסדיו יתברך הן הם אשר יקראו בעצם חסדים טובים שאין בהם שום בחינת תגמול בשום פנים בעולם וגם מביא גואל לבני בניהם. והנה כל זה היה ענין מראת הסנה למשה כי בא הוא יתברך עם היותו אל עליון ונתראה בסנה הנמוך לבא כביכול למטה כמיצר בצרת ישראל ואמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ובא לגמול להם חסדים טובים כאומר ראה ראיתי את עני עמי כו' וארד להצילו וכו' ואמר ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל כו' שהיא מביא גואל את משה לבני בניהם של האבות ועל זה אמר אתה החלות להראות את עבדך את גדלך שהיא ענין כללות ברכת אבות המתייחסות אל הגדולה כנודע. ואמר לא בלבד הודעתני ענין ברכה זו כי אם גם החלות מעצמך להראות לי בחינת ברכה זו שהיא את גדלך בשכינה וכן היה לולא משה הסתיר פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ועל ברכות גבורות אמר ואת ידך החזקה כי ביד החזקה הוציא ה' את ישראל ממצרים והוא מעין ברכת גבורות שהוא יתברך רב להושיע משיב הרוח להביא הארבה ומוריד הגשם ברד ומכלכל חיים בחסד כאשר החסיר בברד וארבה כל אוכל ולא נשאר כל ירק בעץ וכלכל את ישראל והיה ממית כל בכור מצרים ואת השר כאומר וירא ישראל את מצרים מת כו' ומחיה את בכורי ישראל ממות ואז הצמיח ישועה. ועל ברכת קדושת ה' אמר אשר מי אל בשמים ובארץ כו' והוא ענין ברכות אתה קדוש כו' וביאור עניינה יהיה. אתה לבדך קדוש ואין זולתך שיוחלט בו תואר זה וגם שהמלאכים יקראו קדושים הוא בערכנו אך לא לפניך כי אם בדרך השאלה והראיה כי הלא וקדושים שהם מלאכי השרת יהללוך סלה וידוע כי הלולם הוא לאמר לפניו יתברך קדוש ואם כן אלו היה שמם קדושים בעצם מה הוא ההלול שיהללוך בתואר זה אך היא כי אין קדוש כה' כי אין בלתך שיצדק בו תואר זה בעצם וראשונה. והוא דבר גדול דבר הנביא בשמו יתברך באומר ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש שהיה ראוי יאמר אמר ה' ולא יאמר קדוש. אך כוון אל מי מקדושים אשר בשמים ממעל תדמיוני ואשוה לדעתכם הוא עצמו יאמר קדוש לפני ואלו אצלי היה נחשב לקדוש איך יהללני בתואר ההוא. והראות בחוש ענין ליודעי דעת הלא הוא כי בבא המלאך אל העולם הזה בהכנסו בגבולו יתלבש מלבוש מעין העולם הלז ויראה כתמונת האיש הלז איש האדמה מה שאין כן שכינתו יתברך חלילה ואין זה כי אם שקדושתו יתברך לא תשתנה ואין כח לאיכות העולם השפל לפעול באיכותו חלילה כי הלא העולם הזה עם כל העולמים

כלם משועבדים אליו כי יוצר הכל הוא. מה שאין כן מלאכי השרת כי גם הם נבראים בעולם השפל. וזה ענין מאמר משה באומר לעומת ברכת ה' שעניינה שאין דומה לו יתברך ככל קדושים עמו אשר מי אל בשמים ובארץ שהוא ענין בטעמו ובראייתו אשר כתבנו כי הוא יתברך קדוש באמת משא"כ שום מלאך רוחני כי על כן יוכל אל להיות בשמים ובארץ בנחת בלי קבל התגשמות מאיכות העולם השפל חלילה כאשר יחוייב לכל כח רוחני זולתי בהגיעו אל תחום העולם הלזה להתגשם מלבוש דק מעין העולם ולהראות כתבנית אדם. כי זה הוראה כי הוא יתברך קדוש ושמו קדוש לבדו כי על כן לא יעצרנו הגשם אשר לעולם השפל מהשאר תמיד בקדושת רוחניותו כי העולם משועבד אליו כמדובר. וזהו אשר מי אל בשמים ובארץ כו' כי בכלל מה שהחלות להראות את עבדך הוא אשר מי אל כמוך יהיה בשמים ובארץ כאחד והוא ביום מ"ת כמז"ל כתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני וכתוב אחד אומר ומשה עלה אל האלהים אלא מלמד שהרכין הקב"ה השמים ושמי השמים והגיעם על הר סיני נמצא שהי' בשמים והיה בהר וזהו אשר מי אל בשמים ובארץ כי היה בתואר אל עודנו בשמים ובארץ מה שאין כן לשום מלאך אשר ידמו אותו לאל כי לא יהיה לו כח להיות לו תואר רוחני להיות בארץ כמו בשמים. ועוד ראיה ב' כי הוא יתברך פועל ב' הפכים כאחד כח רחמים ודין ככתוב אצלנו על פסוק דודי צח ואדום מה שאין כן שום מלאך וזהו אשר יעשה כמעשיך ושיהיו גם מעשיו כלולים מגבורה ודין:

או במה שידענו מחכמי האמת כי מדת רחמים אשר ברכת אתה קדוש מתייחסת אלי' היא משותפת מחסד ודין וע"כ להיות שאומר אשר מי אל כו' לעומת הברכה ההיא אמר אשר יעשה כמעשיך שלבחינת היד הגדולה הנזכר וכגבורותיך של היד החזקה הנה סיים ענין שלש ראשונות אבות וגבורות וקדושת השם. ואחר כך בא לשלול צרכיו ואמר אעברה נא ואראה כו' לומר אינני מקשה לשאול נגד שבועתך ה' כי הלא היא לכן לא תביאו שלא אהיה המביא אותם בישורון מלך כי אם אעברה נא וגם לא לחפץ שררה רק ואראה בלבד כאחד העם. ואמר את הארץ הטובה כו' ולבא אל הענין נקדים כי הן אמת כי אינו דומה כח שפע המגיע לאדם בארץ ישראל מעבר הירדן ולפנים אל המגיע לאשר בחוץ יעמוד כאשר חזון הרבינו על זה פרשת לך לך על ענין אברהם כי טרם בא ארצה כנען לא זכה אל מראה כי אם ויאמר ה' אליו לך לך ולא נאמר וירא אליו ה' כאשר אחר שויעבור אברם בארץ כי אז וירא ה' אל אברהם כו'. עוד שנית כי הנה ידענו כמבוא' אצלנו כי בית ראשון היה בזכות אברהם וקראו הר כי חזר ונעשה הר אחר החרבן ובית שני בזכות יצחק וקראו שדה כי כשדה נחרש על יד טורנוסרופוס כנודע והשלישי

המקווה במהרה בימינו הוא בזכות יעקב וההוא יקרא בית שהוא יתקיים לעד. והנה עוד ידענו מרז"ל כי הטוב האמור פה הוא בית המקדש כאומרו וזהב הארן ההיא טוב לא נברא זהב אלא כדי לצורך ב"ה נאמר כאן וזהב הארץ ההוא טוב ולהלן הוא אומר ההר הטוב וכן באו' והלבנון פי' ז"ל על ב"ה כאומר' והלבנון באדיר יפול ואין לבנון אלא ב"ה כד"א ההר כו' והלבנון מכאן שאינו נופל אלא ביד מלך כד"א באדיר ואין אדיר אלא מלך כו' והלא כמו זר נחשב כי בימי משה לא הי' ב"ה בארץ אך יתכן כי אמר משה אעברה נא ואראה כי על יד עברי שמה אשיב ראי' יתירה מאשר לי למה שהיא ארץ הטובה אשר בעבר הירדן כי לא בלבד אראה הארץ כ"א גם אשיג שם לראות אשר לעומתה וז"א את הארץ הטובה כי מלת את תרבה וזהו ואראה את הארץ שהוא הארץ שלעומתה למעלה היא ארץ העליונה. ובהגיעי אל הר המוריה אוסיף עוד כי שם אראה ההר אשר למטה וגם בית אחד העתיד לבנות שם וזה אומר הטוב הוא אשר נברא בזכות אברהם שהוא מדת החסד שנקרא טוב וגם הזה הוא בית שני כד"א מה נורא המקום הזה שהוא על בית שני כמבואר במקומו שבזכות יצחק ולהיות כי חסרו בו חמשה דברים מאשר היה בבית ראשון על כן מלת הזה עולה חמשה פחות ממלת הטוב ואחר כך והלבנון על בית שלישי שכלו לבניות שהוא רוחני וקיים לעד ולמד מיעקב בזה כי כאשר הלך אל הר המוריה שם ראה השלשה בתים כמפורש אצלנו במקומו ואמר כי על ההעברה אל עבר הירדן לא מנעו רק למען ישראל וזהו ויתעבר ה' בי למענכם שהוא למען הביא עמי מתי מדבר לע"ל. או יהי' ענין מז"ל במקום אחר שאם היה מרע"ה נכנס לא היו עכו"ם שולטים בב"ה ובזה יתכן יאמר פה למענכם פן יתבטל גליות ויתעתדו לגיהנם אשר גליות תמורתו. ועל שבקש לראות בית ראשון ושני אמר ולא שמע אלי שהוא מהטעם הנזכר כי אם היה נכנס ורואה אותה לא היה נחרב אפילו הבית הראשון וע"כ ולא שמע אלי ומעתה רמז מה שעתיד משה בחרבן לבקש שוב ה' את שיבת ציון בבואו עם האבות בחרבן ולא שמע לו ה' כמז"ל באיכה רבתי ובזה היתה לו תשובה על בית ראשון ועל השני כי בכלל ראותו העדר האחד בטעמו הוא העדר השני. ועל השלישי אמר אם כוונתך היא לראות באושר שבבית השלישי כי גדול יהיה כבודו ואורו עד אין קץ ותחפוץ בהשגה הגדולה ההיא על זה ויאמר ה' אלי רב לך גדולה מהשגה זו יש לך. ואם הוא על הנוגע לך שהוא כי תחפוץ לראות מעתה אשר יגלה כבוד ה' את כל הארץ הזאת כי שם אתה בראות היקר הנוגע אלי אעפ"כ אל תוסף דבר אלי כלומר על הנוגע אלי עוד כו'. ואם כונתך היא כי צר לך צאת נפשך בח"ל שאינו כנגד נפשו וארצו העליונה נמצאת נפשך יוצאת במקום טומאה ועולה דרך החצונים שלעומת ח"ל למעלה ומשם תלך אל ארץ החיים שלעומת א"י אשר

שם שרשי נשמות כל ישראל ככתוב אצלנו במאמרם ז"ל שהיה משה משיח עם נפשו ואומר לה להיכן את עתידה לילך והשיבה אתהלך לפני ה' בארצות החיים והשיב לה שובי נפשי למנוחיכי כו' וביארנו שם שהיה חושש שהיתה נפשו מצירה פן תלך לארץ החיים דרך החצונים אשר לעומת המדבר היא יוצאת שמה והשיבה היא כי לא כן הוא כ"א אתהלך לפני ה' בארצות החיים והוא בכל מקום אשר משה שם אתו עמו כל ארץ העליונה כי מי גדול ממנו להיות מרכבה אל השכינה בכל מקום אשר ימצא שם באופן כי בצאת נפשו תעלה דרך ארצות החיים עד לפני ה' הגדול. וזה יאמר הוא ית' פה למשה אם אשר תחוש הוא על צאת פה נפשך בח"ל פן תלך דרך החצונים ולא תעלה אל ה' דרך ארץ החיים כאשר אם היית בא"י ומה גם בהר הטוב והלבנון נוכח שער השמים אל תחוש כי עלה ראש הפסגה לומר על ראש הפסגה אשר שם הוא מקום צאת נפשך בו כי הוא הר נבו ושם עליה תהיה לך ולא ירידה כאשר בזולתך אשר תצא נפשו בח"ל וז"א עלה ראש הפסגה והנה שא עיניך כלומר השמימה ותראה על ראשך ארבע מרכבות ארץ העליונה שלעומת ארץ התחתונה ותראה ימה הוא מחנה שכינה של צד מערב וצפונה כו' ואמר הסדר הזה לרמוז כי גם בדין הוא זוכה לכך כי ע"כ מערב וצפון שהם מחנות של בחינת הדין מהם תתחיל לראות וגם אח"כ תימנה הוא מחנה מיכאל בעל החסד ומזרחה שהוא של רחמים ובזה יתיישב או' מזרחה באחרונה עם היותו אז הוא במזרחה של א"י. ואצ"ל בעיני השכל במראות אלהים כ"א גם גופך זך עד גדר שתראה בעיניך הם עיני בשר לך וא"כ איפה ודאי שלא יחסר כל לך גם פה כי תתהלך בארצות החיים באופן שמה שלא תעבור הוא את הירדן הזה כלו' אך בתחומו העליון כבר עברת ואתה בתוכו. וזה כי לא תעבור כו' לומר כי לא תעבור מה שלא תעבור הוא את הירדן הזה אך לא העליון כי בקרבו אתה יושב ולא יבצר שמאליו ימשך מכ"ש שכל ארץ שלמטה ג"כ יראה:

או שיעור הכתוב עלה ראש הפסגה ושא עיניך השמימה ותראה מראות נבואה ארץ החיים בגבולי מחנותיה כמדובר וגם וראה בעיניך הוא את הארץ העליונה לגבולותיה כי מכח העליונה הושתה כלה לפניו כקערה וזהו ושא עיניך אל הארץ העליונה ועל ידי כן וראה גם בעיניך עיני בשר המתייחס להן היא כל א"י באופן שלא יחסר לך רק כי לא תעבור כו' אך הראיה כ"כ תראנה עיניך אותה כאלו עברת את הירדן וכל מקומותיה. ועל אשר היית מועיל בבואך עם ישראל כי תהיה נוחה להכבש בפניהם לזה וצו את יהושע כי על יד מה שתחזקהו ותאמצהו הסמיכות ידך שנוסף על זכותו תערה עליו רוח קדושה מן הרוח אשר עליך שעי"כ הוא יעבור והוא ינחילנה. ויתוסף על זה ראייתך

אתה את הארץ כי על יד הביטך בה תשרה בה רוח קדושה להכניע כח יושביה ותהיה נוחה להכבש וז"א והוא ינחיל את הארץ אשר תראה:

הנה נא כתבנו ביאור סדר תפלת מרע"ה ותשובתו ית'. ונבא אל שעור כוונת המשך המקראות מהפסק הראשון עד הנה ופסוקים שמונשב בגיא והלאה בדרך קצרה. הלא הוא כי למה שגדלה אהבת משה את ישראל כאב לבנים ע"כ בראותו כי קרוב יום סילוקו מהם וירא פן אחרי כן ירפו ידיהם מיראת חטא ויעשו א' מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו ותהיה להם המכשלה ההיא עיכוב אל ירושת הארץ אשר הם עוברים את הירדן לבא לרשת באופן תעזוב מהם אחרי הורישם אותה. ע"כ שם לפניהם כלל גדול אשר הוא יהיה להם למחזיק ולמעוז לבל ימוטו לעולם. ועוד כלל אחר מורם ממנו כאשר יבא באחרונה בס"ד. וזה הדבר הראשון אשר בו היחל מהפרשה הקודמת והוא מאומרו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות כו' והלאה. והוא לו' שימו לבבכם ועיניכם אל הדבר הזה והוא כי האיש אשר אין בידו מכשול עון כל הגוים כאין נגדו ולא ייירא מרבבות עם כי יכול יוכל להם אך אם לה' יחטא איש אז יכנע אפילו מבריה קלה שבעולם כלומר שע"כ יזהרו לנפשותם לבלתי יחטאו ואם חטאו שיזהרו לתקן טרם יצא הקצף מלפני ה' חלילה. וזהו אומרו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה כו' אשר היה בידם עון המרגלים הנה מאז הטהרתם מעון גדלה הצלחתכם. וידבר ה' לאמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון כו' ותראו פלאי פלאות אשר עשה עמכם. הוא בין מאשר היה בנחל ההוא אשר נחבאו האמוריים במערות ויקרב ה' את הרי א"י נגד מואב ויתקע שני הסלעים תוך המערות וידרכום כדורך בגת ובהפרד ההרים ראו אשד הנחלים מדם החללים והעלה הבאר איבריהם וישטחם לפני ישראל. בין מנצחון סיחון אשר יושב בחשבון כמ"ש ז"ל שאפילו היה סיחון בשדה לא היו כל העולם יכולים לו ואפילו כו' והוכפל הדבר שהיה סיחון יושב בחשבון וישמידוהו ויקחו את ארצו כו'. וכן את עוג ואת כל עמו ואת ארצו כי היתה הצלחה גדולה אשר אין לה שעור. ואז הבטיחכם ית' כי זה הוראה והתחלה את כל אשר יעשה עמכם בעבר הירדן כאומר היום הזה החלותי תת לפניך כו' וע"כ אז ואת יהושע צויתי כו' בעת ההיא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' לשני המלכים האלה כן יעשה ה' כו' אשר אתה עובר שמה לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. והנה כ"כ היה ראוי ית' שידבק בכם וחפץ לרחמכם ולהלחם לכם כי הנה ואתחנן אל ה' בעת ההיא שהיתה עת רצון לכם כי לא היה עון ביניכם ואומרה ה' אלהים כו' כמפורש למעלה וכל אשר הרביתי להתפלל לא היה על שאלת הדבר קשה רק אעברה נא כיחיד לראות בלבד בלי שררה ועם היות כי הוא ית' לא

נשבע רק על כן לא תביאו שהוא שלא נהיה המביאים אך לא לבא כאחד העם ועכ"ז כ"כ אהב אתכם שלא קבל תפלתי וזהו למענכם שהוא למען אבא לעתיד עם אבותיכם דור המדבר וזה לא עשה למענם כי לא לרצון היו לפניו ית' כ"א למענכם חס על אבותיכם בזכותכם כי אתם לא חטאתם. והראיה כי רצונו ית' היה טוב עמי כי הלא אמר אלי עלה ראש הפסגה והראני לפייסני מראות גדולת כמדובר באופן כי כל אשר התעבר בי לא היה רק למענכם כי אהב אתכם כאמור. להיות אז עדיין עת רצון אמר אלי הנה אינך צריך לבא אתם להיות להם ומעיר לעזור לכבוש את הארץ כי יהושע מספיק על יד מה שתחזקהו באשר תשפיע בו כי צו את יהושע וחזקהו כו' כי עי"כ הוא יעבור והוא ינחיל כמ"ש ז"ל כי כ"מ שהיה הוא בא היה נח מיד להכבש אמר עתה הנה כל זה שהיה הוא יתברך תולה הצלחתכם בביאת יהושע באומר כי הוא יעבור והוא ינחיל כמ"ש ז"ל כי כל מקום כו' הנה היה בהיותכם כלכם זכאים ולא נמצא ביניכם עון אשר חטא. אך מה נעשה כי ונשב בגיא אחרי זאת מול בית פעור אשר שם היה עון השטים. וש"ת אשר חטאו מתו לזה אמר ונשב כלומר כי כולנו שם ישבנו ולא מחינו זולת פנחס כי ע"כ היה חיוב כליה אלמלא פנחס כמאמרו ית' בקנאו כו' ולא כליתי כו'. ע"כ עתה ישראל שמע כו' לומר אם מתחלה שהייתם משוללי אשמה היתה הצלחתכם תלויה ביהושע עתה ישראל תעשו עיקר מעצמכם כי אין זכות הצדיק מועיל לחטאים כ"א להגין מפני הרעה לא להשפיע טובה. לכן מה שראוי לכם עתה אחר עון פעור הוא שתעשה באופן תהיו זכאים וראויים אתם שבזכותכם תבואו ותרשו את הארץ וז"א ועתה ישראל שמע כו' למען תחיו ובאתם וירשתם כלומר שלא יתלה בחברת זולתכם רק תבאו ותרשו את הארץ אשר ה' נותן לכם מחמת שנשבע לאבותיכם לתת לכם. ומפני שהיה אפשר יאמרו לו הרי אנו על ירדן יריחו ומתי יהיה לנו פנאי להתעסק במצו' לשנזכה בהם על ידם לרשת את הארץ לזה אמר שמע אל החוקים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות כלומר במה שתשמעו ותכוונו בלבבכם על מנת לעשות יספיק לשתחיו ובאתם וירשתם כו' כי יעלה עליכם שכר כאלו עשיתם. ואמר למען תחיו יהיה כי היותם חיים עדנה הוא על ידי חסד אל כמו שאמר הכתוב ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי נראה שאלמלא כן כולם היו חייבים כלי' ואמר שעל יד שמוע לעשות תמשך עוד זה שתחיו בזכותכם ולא על צד החסד וז"א למען תחיו:

או יאמר למען תחיו מה שתעשה עיקר הוא למען תחיו לחיי העה"ב אלא שאף ע"פ דרכו יועיל גם כן שוירשתם שהוא עושר העה"ז. והחילו בלשון יחיד באומר שמע ישראל כו'

ויצא בלשון רבים באומר מלמד אתכם יהיה כי בשמיעה ישתוו כלם כאחד אך בלימוד כל אחד ילמד לפי הכנת שכלו על כן באומר מלמד שהוא בענין הלימוד אמר אתכם: **עוד** אפשר כי אז בשמיעה היה ראוי יהיו יחד כלם ולא יאמרו קצתם חביריו ישמעו ויגידו כי לא ישתוה השומע ממנו לשמוע מפי המגיד אמנם בעשיה אין קפידה אם תהיו כולכם יחד או כתות כתות כל אחד בפני עצמו ראוי להתעסק בתורה ובמצו' גם כי טוב יותר ברבים ועל כן באומר לעשות אמר אתכם:

פרק ד

פסקה ב

לא תוסיפו על הדבר כו'. הנה בפ' פנחס הוכחנו מהכרח המקראות כי שני כתות היו בעון השטים. אחד המון עם אשר זנו את בנות מואב וישתחוו לאלהיהן ועליהם אמר הכתוב ויחל העם לזנות אל בנות מואב. ב' אשר בשם ישראל יכנם הם שלומי אמוני ישראל מבחר העם ואלה לא הלכו אחר בנות מואב ואלהיהן כי רע עליהם המעשה אך הם אשר חטאו עם בנות מדין בלכתם אחרי בעל פעור כי שכלם הטעם כי היו בעיניהם כמבזים הע"ג בפעור עצמם בפניה ולא ידעו כי זאת היתה עיקר עבודתה כמדובר למעלה ועל כת זו נאמר ויצמדו ישראל לבעל פעור ושתי אלה אחשוב כוון באומר ונשב בגיא כו' כי באומר ונשב בגיא רמז האחד. ובאומר מול בית פעור רמז השני. ע"כ על מציאות העון אמר ועתה ישראל שמע אל החוקים כו' ככל הכתוב למעלה שהוא כי עתה שחטאת אל תסמוך על זכות זולתך ושמע אל החוקים כו' שעל ידי כן כל הגוים כאין נגדך שאין ערוד ממית אלא חטא ממית והוא השלים הכלל הגדול שבו היחל למעלה. ועתה בא לומר הכלל הב' שכתבנו שהיה מורם ממנו והוא אומר לא תוסיפו כו' והוא כי הנה בעושי רשעה יש ב' סוגים יש רעים וחטאים ביודעים כי רעה הם עושים. ויש שלמים וכן רבים מתפתים מרוח מבינתם להוראת היתר לפי שכלם ועד ממהר שלמה המלך עליו השלום באומר כי אמר אלהים לא ירבה לו נשים הלא נתן טעם ולא יסור לבבו ואם כן איפה אני שחכמתי מכל האדם ארבה ולא יסור לבבי וחטא ואשם וההיקש בזה היה לישראל עון פעור כי טעו בשכלם ועברו ונענשו וזה הדרך הוא אשר יצר לב האדם יטעה בו הכשרים שבעם. על כן אחר אומר יתקנו עתה ישראל אשר חטאו בגיא בא להוציא נפקותא לתת כלל גדול זולת הקודם בעבודתו ית' וגדולה היא מאד. הלא היא בל יתנהג איש לפי שכלו במצות ה' להוסיף או לגרוע מנקודת מצותו ית' אשר צוה ימין ושמאל אפי' כמלא נימא ואצ"ל בכוונת הטות ממצותו חלילה כי אם אפילו בכוונת עשות רצונו ית' אז יותר אל יצא איש מאומה ממאמרו ית' והוא בל יאמר הכהן המברך את ישראל הלא טוב להוסיף

ברכה על ברכת ה' אשר צונו לברך את ישראל יברכך כו' ולומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלך פעמים כו' או אם יאמר איש הלא נתייחס למוסיפים בעבודת ה' אם נכתוב חמשה פרשיות בתפלין בקדושה ובטהרה או נסבב עצמנו בה' או ו' ציציות וכן ארז"ל כי לכך נאמר לא תוסיפו הרי כי אפילו בכונה לעבוד את ה' אין להוסיף וזה יאמר לשמור כו' כלומר לא תוסיפו כו' אפילו תהיה הכוונה כדי לשמור את כל דברי התורה כו' כאשר כתבנו. ומהיכן נלמד זה הלא הוא כי עיניכם הרואות כו' והוא כאשר כתבנו כי עיקר עון פעור בישראל לא היה רק בחשבם כי היו מבזים הע"ג בפעור עצמם בפניה והעולה על רוחם שעבודת שמים היו עושים ועכ"ז לא נמנע ה' מלהשמידם ומזה ראו ראיה אל האמור. כלומר ראו עתה שאין עבודת ה' תלויה בשכל אדם כי אם בעשותו את אשר יצוה ה' בלי תוספת וגרוע כי הנה עיניכם הרואות את אשר עשה ה' כו' כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור גם שהיה עולה על רוחו שזכות תחשב לו השמידו ה' וא"כ ממנו נקח לבלתי הוסיף בכל דברי התורה לפי שכלנו. והוא מה שרמז למעלה באומרו מול בית פעור להוציא נפקותא זו משם כאשר פירש עתה. ומפני שעדיין היה מקום לומר שאין משם ראיה שלא יתנהג האדם לפי שכלו בעבודת ה' כי אולי מה שה' השמידם לא היה על פעור כ"א על אשר הזנו את בנות מואב ומדין. לזה אמר בקרבך והוא כי הנקראים בשם ישראל לא נטו אחרי הזמה רק ויצמד ישראל לבעל פעור אלא שאחרי כן נתפתה זמרי שהיה מישראל ופרסמו הכתוב כמ"ש והנה איש ישראל בא כו' שעד כה לא היה איש ישראל בעיקר הזמה. גם שאפשר היו קצת. עיקרם היה על דבר פעור ואותם השמיד ה' כאומר השמידו ה' אלהיך מקרבך כלומר אותם אשר מקרב ישראל המה ומעיקרם כי הם עיקר אשמתם על פעור היה. ואמר ג"כ כי כל האיש לומר אין צריך לומר העובדים את פעור בכונת עבודה זו המזנים ג"כ ככ"ד אלף משמעון. אלא כל האיש אשר הלך לכלול אף ההולך לבד אחרי פעור אפילו בכונת בזותו אותו. והראיה כי הנה לא נשארו רק אשר נדבקו בה' לגמרי ולא דבק בידם כל מאומה מן החרם אפי' שלא בכוונת עבודה וזהו ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים אך לא אשר לא דבקו כאשר כתבנו והוא מז"ל ויצמד ישראל לבעל פעור לא דבקו רק כצמידים בזרוע שהוא רפוייים בלתי דבקים בעצם ועכ"ז השמידם ה'. והנה עדיין היה מקום לומר כי אשר פער עצמו אליו ע"מ לבזותו לא נאשם אך מה שהש"י הפגיע בו הוא על עון אשר חטא הנמצא אתו ממקום אחר לז"א חיים כלכם כלומר שאם כך היה הנה גם אשר לא הלכו אחריו כלל לא יבצר מהם עון ממקום אחר ולא השמידם ה' רק חיים כלכם ולא מת אחד וא"כ ודאי אמור מעתה כי אותם שהלכו אחרי בעל פעור בעון פעור מתו ולא בזולתו:

פסקה ה

ראה למדתי אתכם כו'. ראוי לשית לב. (א) הנה אומר ראה נראה כמביא ראיה מראות עיניהם ואיננה וגם אומר ראה לשון יחיד ושאר הכתוב לשון רבים. (ב) אומר כאשר צונו ה' וודאי כי כאשר צוהו ית' היה ורז"ל אמרו שבא ללמד איסור ללמד בשכר אלא מה אני בחנם כו'. (ג) צריך לבקש דרך ימשכו בו הכתובים וגם פשט הכתוב הוא על קיום המצות ולא דרך הלימוד. (ד) אומרו בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה כי באומרו בקרב הארץ ידוע הוא שהיא אשר באים לרשתה. (ה) באומרו ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם לעיני העמים כו' האם תלויים קיום המצות על אמור העמים כי כולנו חכמים. (ו) אומרו כי מי גוי גדול כו' איך נמשך שבא זה פה ומה גם בלשון כי שיראה כנותן טעם אל הקודם. (ז) אומר כה' אלהינו כו' כי הלא מקביל אל אומר כי מי גוי גדול כו' היה לו לסיים כמונו בכל קראנו אל ה' אלהינו. (ח) אמרו ומי גוי גדול אשר לו כו' אם הכונה שיאמרו העמים מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים היתכן כי הם יודו כי טובים משפטינו משלהם. (ט) אומר צדיקים ומהראוי יאמר צודקים כי לא יצדק תואר צדיקים אם לא באנשים ודומיהם. (י) אומר ככל כו' כי מהראוי היה יאמר בכל התורה ולא ככל התורה בכף הדמיון. (יא) בפסוק רק השמר כו' יש דברים כפולים כו'. (יב) באומרו יום אשר עמדת כו' אם גזירת הענין הוא פסוק שאחריו למה האריך והיה די יאמר יום אשר עמדת לפני ה' בחורב ותקרבון כו' כי ידוע הוא כי הקהילם ה' לשמוע את דבריו וגם למה הראש הכתוב בלשון יחיד והשאר בלשון רבים. (יג) באומרו ותקרבון כו' אם היה ההר בוער באש ודבריו יתב' שמעו מתוך האש למה יזכיר חשך ענן וערפל. (יד) שכל ענין זה יראה בלתי מקושר אל ענין הקודם. (טו) בפ' וידבר כו' מלת זולתי קול ואו' אח"כ זולתי קול הוא מיותר. (טז) או' ויגד לכם את בריתו מה חידש להם בזה:

ויתכן שאחר צוותו על החוקים והי' מקום יאמר נא ישראל איך אעשה אשר לא אדע לו טעם לזה אמר להם ראה כל איש ישראל ראיה כנראית לעין והיא כי הנה ידעתם כי לא יבצר ממני כל דבר כמ"ש ז"ל ויקחו אליך פרה כו' שידע משה סוד פרה אדומה וצוה יתברך שלא יגלה אותה להם אלא שהסוד יהיה אליך בלבד והנה ראוי כי אשר למדתי אתכם חקים כו' הם אשר צוני ה' אלהי בהיותו מייחס אלהותו עלי בעצם הלא הוא טרם ייחס אלי עון לגזור עלי שלא אבא אל הארץ אשר צוני מאז לעשות אני אותו בקרב הארץ אשר כעת אתם באים שמה כלומר ולא אני. ועל כן ראוי לכם לדעת כי לא המה רק דברים בעלי איכות ואושר גדול. ושמא תאמרו כי יקשה עליכם ענין החקים על דבר האומות המונים את ישראל באומרם כי הם דברים חסרי טעם כמ"ש ז"ל על הפרה אדומה לזה

אמר על ירע זה בעיניכם כי אם ושמרתם את החקים כו' כי אדרבה היא חכמתכם אשר ישמעו את כל החקים האלה כי גם שיראו הדברים זרים בעיניהם לא יאמרו כי לא מחכמה אנו עושים אותם כי אדרבה יאמרו רק עם חכם ונבון עושי החקים האלה כי יאמרו מה זה שישראל נענים בכל קראם ולא כן הם. אם על המשפטים שהם קרובים אל השכל גם להם משפטים ואם כן מה יש לישראל שאין לגוים ההם אינו אלא החוקים ואם כן עליהם נענים ואיך יתכן אם אין בהם טעם על כן יגזרו אומר כי אם יש להם טעם שהוא להם חוקים שאין חכמתם גדולה כישראל כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואם כן יאמרו הלא מי חכם גדול ונבון כגוי הגדול הזה כי רק עם בני ישראל חכם ולא הגוים כי לחכמה גדולה תחשב לישראל עשיתם החקים אחר שעליהם יחיו וה' קרוב אליהם כי לא יחשבו שעל המשפטים הקרובים אל השכל יזכו ישראל להיות ה' קרוב אליהם כי גם המה עולה על רוחם שמשפטיהם קרובים אל השכל לכן ידונו שהוא על החוקים אשר אין להם כהם כי יאמרו כי ישראל משיגים בחכמתם סודם. וזהו כי יאמרו רק עם חכם כו' כי הלא מי גוי גדול כו'. שיענו כהם שאומרם שאם על המשפטים גם להם משפטים אך אין זה רק על החוקים שאם הם רחוקים מן השכל היא להם אך לא לישראל שהם עם חכם ונבון. ואומרו כה' אלהינו ולא יצא באשר נכנס לומר כי מי גוי גדול כישראל וגם הגוי הזכירו בלשון יחיד ואת ישראל בלשון רבים באומר כה' אלהינו ולא אמר אלהי וגם כפל אומרו כה' אלהינו למה כופל התוארים וגם אשר הערנו שכאשר נכנס בגוי היה לו לצאת בישראל ולומר כמונו. אך יאמר כי במה יראו הגוים שהחקים הם שיעמדו לנו הלא הוא כי המה יראו שני דברים. אחד. שגם בהיות שהם באחדות א' לקרא גוי גדול באיכות מדותם וגם אשר לו אלהים קרובים אליו שאלהיהם אשר הם עובדים קרובים אליהם פסילותם תוך ביתם שהי' להם אלהיהם כאשר הוא ה' אלהינו בכל קראנו אליו עם שהוא בשמים הוא קרוב ונמצא לנו בכל קראנו אליו אין צריך לומר בהיות לנו אחדות להקרא אלהי כי אם גם בהקרא אלהינו שנתייחס אנחנו לרבים והוא מה שנודע שהפירוד יתייחס אל החוטאים עד גדר ששם הרחמים נעשה לנו דין וזהו ה' אלהינו שהוא כי תהי' לנו צרה ורוגז כעצור את השמים ולא יהיה מטר כי אז נצלי ואתי מיטרא ומה גם כאשר קראינו אליו שהוא בהכירנו כי אין מושיע זולתו יתברך בלי שום בטחון זולתו רק כאשר כל קראנו הוא אליו יתברך לבדו כי אז ימצא לנו יתברך והוא מאמר ז"ל בגמרא שאמר רבי פלוני כמה דברים ולא נענה ובא רבי פלוני ואמר אין לנו מלך אלא אתה ונענה מיד באופן שעל

ידי קראנו אליו יראו הגוים כי המלך הקדוש יעננו מיד יגזרו אומר שאין דבקותו יתברך עמנו רק על החוקים שאינם להם כמדובר:

פסקה ח

ומי גוי גדול כו'. אמר הנה אלה הגוים טועים בחשבונם בחשבם כי החקים לבדם הם שיעמדו לנו ולא המשפטים שהדעת מקבלם באמור בלבם שגם להם משפטי דעת אשר גם בהם הישרת העם אך לא ידעו ולא יבינו כי לא כן הוא כי גם המשפטים מדבקים אותנו עמו יתברך וזהו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים כלומר כי שוים המה אשר לו כעולה על רוחם כי על בחינת משפטים לא תבצר גם מהם. והענין מה שכתבנו פרשת משפטים כי לא על חנם ייחד לנו המשפטים האלו מזולתם ולא אמר כי אחר שכונת המשפטים למען היישר את העם בל איש את רעהו חיים יבלעו מה לנו אם יהיה על פי המשפטים האלה או על ידי משפטי נמוסי הגוים המסודרים על פי חכמיהם כי גם בהם תמשך הנהגה והישרה את העם אך הוא כי במשפטי נמוסיהם אין בהם איכות קדושה זולתי הישרה במציאות אך במשפטי ה' אמת יש קדושה רבה והמקיים משפט ממשפטי ה' מפליג אור קדושה למעלה משורש המתייחסת אלי' וממשיך שפע אורה עד שהמקיים משפט ה' יברא כח קדוש כעושה כל מצות שקונה לו פרקליט אחד והוא רם וגדול האיכות מעין אותייות התורה שכלה שמותיו יתברך אשר בכל צירוף אותיותי' יש ויש כחותיו ית' חיי' וקיימי' בלתי נפרדים ממנו ית' וזה אומר חקים ומשפטים צדיקים ולא אמר צודקים לומר כי הם כחותיו יתברך חיים וקיימים שמכל אחד נברא מלאך חי וקיים ורבויים יקראו צדיקים ונקראים צדיקים ע"ש היותם ממשפטי צדק ואל תתמה כי הלא המה ככל התורה כו' כי כאשר כל התורה שמותיו יתברך שהם כחותיו יתברך חיים וקיימים וקדושים לעד כן הם החוקים והמשפטים צדיקים כי לא יעדרו מציאות המשפטים מהאותיות שבהם נכתבו בתורה שכל אותיותי' שמותיו יתברך חיים וקיימים כנודע כי אין שמותיו יתב' כשם מלך שאין לו איכות זולתי הוראת על מי ידבר אך שמו ית' הוא בלתי נפרד מאיכותו וקדוש יאמר לו כרשב"י וכמז"ל במדרש חזית ודגלו עלי אהבה ודגולי מלך אם יתן איש אצבעו על פניו יכעוס עליו ויהרגנו ואדם שם אצבעו על האזכר' ואינו כו' וזהו ודגלו עלי אהב' ע"כ:

והנה אין הנדון דומה דמה ענין השם הכתוב בספר על פני המלך אך אין זה כי אם ששמו ית' הכתוב אינו אזכרה בעלמא כי קדושת איכותו כאלו שם פני מלך ממש כי הוא אחד ושמו אחד כי על כן ספר תורה שאחד מהאזכרות נכתב שלא לשמה הוא פסול. ונחזור אל הענין שאמר להם משה חקים ומשפטי' צדיקי' ככל התורה כו' כי המשפטי'

עצמם כחות קדושה חיוניי המה וצדיקים יקראו ככל התורה שהיא שמותיו של הקב"ה והמתנהג בם נדבק בשמותיו יתב' וקונה קדושה גדולה כמדובר:

פסקה ט

רק השמר לך כו'. הלא אמרתי לך כי כל משפט הוא כח קדוש רוחני ושמא תאמר במה יודע כי כן הוא ואם אנכי אאמין על ראותי אותות ומופתים מה אעשה לדור אחר אשר לא ראה דבר ואם אומר אליו לא ישמע את דברי לז"א רק השמר לך כו' לומר רק דבר א' עשה ויתחזק זה בך ובזרעך על הנוגע לגופך מצרות העולם הזה ושמור נפשך מאד מדינה של ג'יהנם פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך את הדברים עצמם כד"א וכל העם רואים את הקולות רואים את הנשמע מה שאין הפה יכולה כו' ואין העין יכולה לראות הנה כי ראיית הדברים עצמם הם כחות רוחניים באופן שאל תשכח ודאי אחר שראו עיניך ובזה אל הנוגע אליך אין צריך ראיה גדולה מזו. ועל נינך ונכדך עשה זאת איפה והזהר פן יסורו מלבבך כי כל עוד שהם שוקעים בלבבך כשתלמדם לבניך ולבני בניך יכנסו בעצם הדברים בלבותם ויאמינו כאלו המה בעצמם ראו את הדבר וזה אומר והודעתם ולא אמר והגדתם כו' וכיוצא כי אם והודעתם כי יהיה גדר הודעה בדבר שיצדק לומר כי ידעו כי כן הוא. והוא כלל גדול כתוב אצלנו במקומות רבים כי בדבר הזה תלו קבלת תוכחות מוסר וד"ת אל שומעיהם כ"א אומרה מוציאה מקרב לבו מן הלב יצאו ואל לב שומעיו יכנסו אך אם הוא מן השפה ולחוץ גם באזן שומעיו לא יעשו רושם ככתוב אצלנו על פסוק ושננתם לבניך כו' ועל פסוק קשרם על גרגרותיך לדורשה כתבם על לוח לבך לשיתקבלו לשומעים ואז ומצא חן כו'. ואחר השתלש הדבר ג' דורותיו יושרש הדבר עד לעולם ע"ד מז"ל כי כשהתורה נמצאת שלשה דורות משם ואילך תורה חוזרת על אכסניא שלה לעולם שנאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו' מעתה ועד עולם. ואגב אורחיה רמז דרך להשריש את האדם בעבודת קונו שהוא עינא ולבא שהם סרסורי דעבירה ישקע במצות ובזה לא ישקע אל דברי שקר וזהו אל תשכח את אשר ראו עיניך באופן יהיה נגד עיניך תמיד וגם אל יסורו מלבבך מהטעם הנזכר:

יום אשר עמדת כו'. לכאורה יאמר הלא אמרתי לך שתזכה על יד מה שלא תשכח את הדבר אשר ראו עיניך ועל מה שלא יסירו מלבבך שבזכות זה יאריכו ימיך עד שהודעתם לשני דורות לבניך ולבני בניך. תדע לך מה גדול טובך באשר הזהרתיך שלא תשכח כו' כי בזה תזכה לחיות עד שתודיע לשני דורות כמו שאמרתי והודעתם לבניך ולבני בניך. משא"כ על יד קבלת התורה מאז כי לא הבטיחך ה' רק לדור אחד בזכות קבלת התורה כי הלא יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב באמור ה' כו'. לא היתה ההבטחה רק

ואת בניהם ילמדון אך לא לבני בניהם משא"כ עתה על יד מה שתזהר שלא תשכח כו' ולא יסורו מלבבך שתזכה להודיע גם לבני בניך כאשר אמרתי לך. ונמשך אל הקודם יאמר הלא אמרתי לך כי ראית את הדברים עצמם שהם כחותיו ית' חיים וקיימים בלתי נפרדים מאיכותו שהוא ענין רואים את הקולות רואים את הנשמע. וש"ת מי יגיד לנו שהרוחניות שראינו היו כחותיו ית' מאיכותו ולא היה רוחניות מלאך במלאכות ה' הדובר בנו מאתו ית' כאלו פיו ית' המדבר על כן הנני מביא לכם ראיות. אחד. כי הנה אשר אמרתי הדברים אשר ראו עיניך היה זה יום אשר עמדת לפני ה' שהוא כאשר אמרת רצוננו לראות את מלכנו ואדבר עמו פה אל פה וזהו יום אשר עמדת לפני ה' ממש כי נתראה לך וא"כ אם אותו ית' זכית לראות וודאי שאת קולו ממש שמעת כי ממנו ית' שראית היה הקול יוצא וזהו האת שהקול היה הבל פיו כח מתאצל ממנו. ועוד ראיה שנית והוא באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי שלא אמר ואשמיעם דברי מאי את. אך הוא מאמרם ז"ל במדרש חזית כי כל דבור ודיבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי כך וכך קלים וחמורים יש בי כו' והיה אומר לו הן. מקבל את אלהותי והיה אומר לו הן מיד היה נושקו על פיו והולך ונחקק על הלוח שנא' קול ה' חוצב להבות אש כמבואר מאמר זה אצלנו בביאור שיר השירים ועל זה יאמר שאמר הוא ית' ואשמיעם את דברי שהוא כי דברי הם י' דברות ידבר בם. שהם י' דברותיו חיים וקיימים נאצלים בהבל פיו למעלה מאד מגדר מלאך עד אין קץ וזהו ואשמיעם את דברי שדברי עצמם ידברו בם שאשמיעם מה שיאמרו דברי אליהם הנה כי מה שהיו רואים את הקולות הוא הבל פיו ית' כח מאיכותו. וש"ת הלא שני הדברים האלה לא יסבלם שכל שיראה הוא ית' את עצמו כביכול וישמיע מדבוריו שהם י' כחות מאתו ידברו בם כאשר ידברו איש אל רעהו והנה על זה מאמרו רז"ל במקומות אחרים אומר ששאלו ישראל ואמרו רצונינו לראות את מלכנו כו' וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא צפה הקב"ה שהיו עתידים לעשות את העגל אמר אם לא אתן להם שאלתם יאמרו אילו הראנו אלהותו ודבר בנו לא עשינו את העגל כו' וזה אחשוב כוון פה באומר אשר ילמדון ליראה כו' לומר מה שעמדת לפניו ממש שנתראה לך ואמר להשמיעך את דבריו הלא לא יפלא כי עבה למען תראוהו כל הימים ולא תתפקרו על שלא היה מתראה לכם ולמען שגם את בניכם תלמדון. וש"ת הן אמת שאמר הוא יתברך ישמיענו את דבריו ממש כמדובר ואולי לא בא זה אל הפועל שלא זכינו לכך לזה אמר ראה כי לא כח מלאך היה אשר ראית כ"א כח אלהי ממש כי הלא ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בוער באש עד לב השמים חשך כו' והוא כי ד'

מסכים הם לפניו ית' רוח סערה וענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב והנה אם כח מלאך היה חפץ ה' להראות למה לא השמיעכם את הקול מתוך המסכים שהם חשך ענן וערפל כי אם וידבר ה' אליכם מתוך האש שבפנים היא האש הגדולה אשר אין שם מקום למלאך ועוד כי קול דברים אתם שומעים את קול היוצא מהדברים אתם שומעים כי כל דבור ודבור מן העשרת דברות היה מדבר עם כל אחד מכם והייתם שומעים קול היוצא מהדברים. ועדיין אפשר תאמרו כי מי יאמר שהבל פיו ית' ואיכות הדבור אשר מאיכותו היה המשמיע קול ומדבר בנו ואולי היה מלאך גדול האיכות רם ונשא קרוב אל ה' והיה המדבר אלינו בשמו ית' לזה אמר ותמונה אינכם רואים זולתי קול והוא מאמרינו למעלה כי בזה יבחן אם כח אלהי הוא הנמצא פה או מלאך כי כאשר הוא כח אלהי לא יתלבש חלילה בבואו אל העולם השפל למה שכל העולמות משועבדים אליו משא"כ בהיותו מלאך כי בבאו אל גבול העולם השכל יקבל התלבשות מעין העולם הלז ויעשה כמעשה האדם כאשר התראו ליוסף וימצאהו איש כו' וכן ביהושע ומנוח וגדעון וזה יאמר קול הדברים עצמם היה מה שאתם שומעים לא של מלאך והראיה כי ותמונה אינכם רואים זולתי קול ואלו היה מלאך הייתם רואים תמונה כי מתלבש פה כתפארת אדם אחר היותכם תחת ההר ושם ראיתם את הקול ובעולם השפל הזה אם היה מלאך היה מקבל תמונה. אך ודאי שלא היה רק קול יוצא מהדברים בעצמם שכל דבור היה מדבר עם כל אחד מכם. ועוד הכרח אחר כי הלא הקול ההוא היה מגיד לכם בריתו והוא מה שכתבנו מרז"ל שהיה הדבור אומר לישראל כל תורה שבעל פה התלויים בדבור ההוא כך וכך קלים וחמורים יש בי כך וכך גזרות שוות יש בי כו' וזהו ויגד לכם את בריתו היא תורה שבעל פה המתייחסת אל בריתו כמאמר ז"ל על פי כי על כי הדברים האלה כרתי אתך כו' על תורה בבעל פה כרתי אתך ברית. הענין כי היה מגיד בריתו של עצמו באומר כך וכך גזרות שוות יש בי ואלו היה אומר כך וכך יש בדיבור הזה היה אפשר לחשוב אולי דברי פי מלאך הם אך באומר יש בי יורה כי פי הדבור הוא הדובר בך וזה אמר ויגד את בריתו כלומר של עצמו. והביטה וראה כמה גדלה קדושת רוחניותם בלי לבוש כי הלא אחרי כן ויכתבם הוא יתברך על שני לוחות והוא מאמר שהזכרנו שהיה אח"כ נחקק הדבור על הלוח והנה הלוח היה אז להבות אש כמז"ל במאמר הנזכר שלמדו חקיקת הדבור בלוח מפסוק קול ה' חוצב להבת אש ואיך הדבור נחקק בו אם היה בו ממש וגם היות על ידו יתברך שאין לו עסק רק על משולל התלבשות וזה אמר ויכתבם הוא יתברך. ושמא תאמר הלא ראינו הכתיבה בלוחות אבנים גשמיות לזה אמר על לוחות אבנים לומר כי כשכתבם היו למעלה מלוחות אבנים כי היו למעלה רוחניות

בתכליות שהיו להבות אש כי עד בואם למטה לא נתלבשו וגם היה בגדר המכתב אל המגל' הסובל הכתיבה כי המכתב חשוב ודק ממנה נמצא כי רוחניותה הקול הנחקק שם היה גדול מרוחניות הלוחות עם היות שגם מעשה אלהים המה וזהו על שני לוחות ולא אמר בשני לוחות אם כן הוי אומר כי גדול כבוד הקול אשר ראו עיניך כי מכבוד אלהי ישראל הוא כמדובר:

עוד יכוין באומר על שני לוחות לומר כי גם בהיות הלוחות למטה בארץ ויתלבשו ונעשו אבנים ממש לא נתלבש המכתב כי מה שויכתבם היה איכות כתיבתו גם אחר היותן אבנים למטה כי היתה כתיבתן עולה אל איכותן וזהו על הלוחות ולא אמר בלוחות שהוא למעלה מהן ולא בהן. כאשר על כן כשהשליכן משה מידיו ראה אותיות פורחות באויר והוא כי להיות איכות הדבור אשר נחקק בלוח לא נתלבש גם אחרי היותו פה בעולם הזה ועל כן מ"ם וסמ"ך היו בנס גם בשניות להיותן מעין הראשונות:

פסקה יד

ואותי צוה ה' כו'. הנה נא הואיל משה לשוב להזהירם על כובד עון עבודת גלולים כפעם בפעם וייראו פן יאמרו ישראל עד כמה אתה חוזר ומצוה עניין ע"ג מה שבארבעים שנה שהיית עמנו לא הזכרת לנו עניין זה זולת הכתוב בי' הדיברות לזה הקדים ואמר דעו לכם כי זולת אשר קבלתם בחורב ג"כ ואותי צוה. עוד חקים ומשפטים לעשותכם אותם ומה שאמרתי ללמד הוא בארץ כי שם אלמדכם כי עדיין לא נגזר עלי שלא אבא אל הארץ והוא כי סמוך למתן תורה היו עתידין ליכנס לארץ כמפורש למעלה ע"פ י"א יום מחורב כו'. אך עתה נהפך לי הדבר אשר אתם בלבד עוברים שם ולא אני על כן מה שהיה לי להכביד עליכם בארץ אני מזהיר בכל עוז מעתה. ומה שהייתי מניח עיקר האזהרה הזאת עד בא אל הארץ הוא שהעיקר הוא להשמר מאשר עבדו שם הגוים ונשמרתם מאד לנפשותיכם כלומר שאם תמירו את כבודכם לא יגיע לו יתברך דבר חלילה כי אם חטאת מה תפעל בו אך הפגם הוא בשביל נפשותיכם וזהו ונשמרתם מאד לנפשותיכם והוא כי לא אחשוד אתכם בפתיות גדולה לעבוד עץ ואבן כי אם לעשות דמות תערכו לו יתברך להיות זכרונו יתברך לפניכם או דמות משמשיו. וע"כ על דמות אלהי עולם הנה לא ראיתם בו יתברך כל תמונה לו יתברך כאשר נתראה אליכם ואם כן מה דמות תערכו לו חלילה לעשות דמותו. ופן תשחיתון על עון זה ועוד מעט תעשו פסל תמונת כל סמל דמות משמשיו גם הם והוא דמות ד' חיות. פני אדם לעשות דמות זכר או נקבה שזה מן הסתם הוא באדם. ואחרי כן תבנית כל בהמה אשר בארץ העליונה שהיא פני שור או פני אריה כי חיה בכלל בהמה וגם רבוי הכל או תבנית כל עוף כנף אשר תעוף

בשמים הוא דמות פני נשר. הרי דמות ארבע חיות. ועוד מעט תמשכו אל דמות כל רומש באדמה הם כחות שתחת ארץ העליונה חצונים המתאחזים ליזון ממנה ונקרא רומש באדמה. ועוד מעט ותעשו תבנית כל דגה אשר במים העליונים אותם שהם מתחת לארץ העליונה הם כחות חצונים שבתהומא רבא. כי תהיו יורדים ממדרגה למדרגה עד גדר השפל הזה לעשות תבניתם פה לכוין העבודה אל מה שאלה הם דוגמתם. ואוי מי יחיה בשומו אל לעבוד אותו אחת מאלה ויעזוב אלהי עולם ה'. שכל אלו וכיוצא בזה לאפס ותוהו נחשבו לו כי הבל המה:

פסקה יט

ופן תשא עיניך השמימה כו'. ראוי לשית לב כי להזהיר שלא יעבדו שמש וירח וכוכבים למה יאמר פן תשא עיניך השמימה האם בא ללמדנו היאך יראו עינינו שמש וירח וכוכבים וא"כ טוב טוב היה יאמר ופן תעבוד את השמש כו' והשתחויתם להם. ועוד כי אדרבה אברהם אבינו לא הכיר את בוראו כי אם ע"י הביטו בשמש ובירח שראשונה חשב כי השמש הוא אלוה כשראה כי השמש בא ועלטה היה ויצא הירח אמר גם כי אין השמש אלוה כי הלא בא השמש ויצא הירח במקומו. וכן לא זה וזה כי הרי יש גם כוכבים משמשים לעתותם. אם כן וודאי כי גבוה מעל גבוה יוצרם ומסדרם במשמרותם. וא"כ איפה איך יאמר מ"ר ע"ה שממקום שבא אברהם לעבוד את ה' משם יבאו לעבוד עבודת גלולים. ועוד אומר כל צבא השמים כי אחר הזכירו אותם דרך פרט למה חזר וכלל אותם. ועוד או' ונדחת מהו הדחוי ההוא. ועוד אומר אשר חלק ה' אלהיך אותם כו' שיראה שהעמיד את העמים תחת השמש והירח והכוכבים. והנה לדעת האומרים אין מזל לישראל יתיישב הענין כי חלק להם ולא לישראל. אך לאומרים כי יש מזל לישראל יקשה. וגם אם נפשוט מהא כמ"ד אין מזל לא נמלט מקושיא כי א"כ איפה בטלה בחירת האומות לגמרי ולמה יענשו על עשותם הרע ויהיה שכר לחסידי או"ה. והן אמת כי הדרוש הלז ארוך מאוד לעמודי על בוריין של דברים ואנכי חזון הרביתי במאד מאד על הדרוש הזה בשער המזלות אשר בקרב שערינו על כן החשתי מלכתוב בדבר פה ומה גם לא לבי הלך לפרש אומר ולא חלק להם על המזלות כאשר יבא בס"ד. ועודי ראוי לשית לב אל אומר ואתכם לקח ה' מהיכן לקחם. ועוד אומר ויוציא אתכם מכור הברזל מה עניינו פה אצל הקודם כי יראה כי אין לו ייחס כלל ועיקר. וגם מה היה כי בשום מקום אשר הזכיר יציאת מצרים לא קראו כור הברזל זולתי פה ולא דבר רק הוא. וגם אומר להיות לו לעם נחלה מי לא ידע כי לכך היה:

אמנם יאמר בשום לב אל אומר השמימה. כי כלל בידינו מרז"ל כי ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה והוקשה להם מפסוק ישובו רשעים לשאולה אשר שם ה"א בסוף תיבה ולמ"ד בראשה ותרצו שהוא להפלי"ג הדבר עד אמבטי התחתונה שבשאול. ועד"ז יראה כי גם בחומר השמימה יהיה כן שיש ה"א בסוף תיבה וה"א בראשה. ועל דרך זה ארז"ל על הבט נא השמימה שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע. ונבא אל הענין אמר ופן תשא עיניך השמימה שהוא עד למעלה מעולם הגלגלים שהוא עד עולם המלאכים קו לקו כי וראית את השמש המשמש ביום ואת הירח והכוכבים המשמשים בלילה וגם תגיע להביט כל צבא השמים הם המלאכים שעליהם. והנה על הבחינה הראשונה שמעולם הגלגלים הם שמש וירח וכוכבים ונדחת מהם מלהחשיבם לאלוהות והוא כי תשית לב אל חקירת אברהם שדחה מעשות עיקר מהשמש כי הירח היא צרתו בצדו וכן השמש ינגד את הירח. אך על הכת השני הוא כל צבא השמים והשתחוית להם ועבדתם כדרך הע"ג שכל ע"ג יש לו שר עליו מלמעלה. אך חלילה לך כי הלא אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מז"ל כי אשר הפיץ הוא ית' את כל העמים שבעים מלאכים שהיו שם עמו חלק שבעים אומות להם שר לכל אומה ואת ישראל לקח לעצמו. ומפני שהיו ישראל בחלאת זוהמת נחש שקועים בחצוניות בלתי כדאים להיות לו ולתת להם תורתו ע"כ הורידם מצרימה לצרפם כזהב בכור שיצאו הסיגים והזהב לבד. ככה במצרים היה ככור שהוא תכלית קליפת החצוניות כי שם צירפם והסיגים נשארו דבקים שם וימותו בימי החשך. ואשר היה זהב טוב אחד מחמשה או למ"ד א' מחמשים או מחמש מאות נבחר לקבל התורה ולהיות לו ית' לעם נחלה. וזה מאמר הכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם הוא את צבא השמים הנזכר שחולק על שרים של שבעים אומות. אך ואתכם לקח ה' לחלקו ולהיותכם בחלאת זוהמת נחש מעין החצונים ההם על כן הותכתם במצרים ויוציא אתכם מכור הברזל שנתתם שם ליצרך להיות לו לעם נחלה ראויים לכך. וא"כ איפה למה זה תכנס בחלאת אשר הפרידך והעלך גם עלה הוא יתברך מהם להיות לו לעם נחלה. ותסיג אחור להיות נחלתם. או שעור הכתובים ופן תשא כו' לומר הלא אמרתי לך כי תבא לעשות תבנית כל הדברים העליונים להשתחוות אל התבנית שלמטה בכוונת אל מה שהוא דוגמתו למעלה. אמר עתה ופן תעשה בדרך אחרת כי לא תעשה תבנית מה למעלה להשתחוות אל התבנית כי אם תשא עיניך השמימה וראית בעיניך את השמש כו' או את כל צבא השמים גם שלא תראנה ונדחת מעל אלהיך והשתחוית להם ממש ולא לתבניתם ועבדתם. וש"ת כי אין רע רק השתחוות לכוכבים אך לצבא השמים הלא מלאכים המה לזה אמר אשר חלק ה' כו' את המלאכים הם צבא השמים לעמים לומר

כי גם הם לא בידם טוב אומותם כ"א מה' שמשלשל להם טובה על ידם ולא לעובדם אך גם לזה לא לכם כמדובר בקודם:

פסקה כא

ויהוה התאנף בי על דבריכם כו'. הנה זה יראה בלתי מקושר כלל אל הקודם. ועוד או' על דבריכם ואדרבה התורה אומרת יען לא האמנתם בי כו'. ועוד אומר כי אנכי מת הוא בכלל אומר למעלה וישבע כו' ומה גם אומרו אחרו כן אינני עובר את הירדן שהוא האמור בפי' למעלה וגם הוא בכלל אומרו אנכי מת בארץ הזאת. ועוד אומרו ואתם עוברים כו' כי הוא הדבר האמור באומרו נתן לך נחלה. ועוד או' השמרו לכם פן תשכחו כו' ועשיתם פסל כו' כי הוא הדבר אשר הזהיר למעלה בסמוך באורך ולמה הפסיק בנתים וחזר אל הענין. ועוד אומר השמרו לכם כו' כי אומרו לכם הא' והב' מיותרים וכן אומרו אשר צוך ה' אלהיך מיותר הוא כי ידוע הוא. אך יאמר הלא צויתי על עון ע"ג והנני שב ומזהיר ואומר כי אל תבטחו לומר כי אלהינו מרחם וכמה הכעסתם אותו במדבר ועבר על פשעיכם כן יעשה גם עתה כי הלא דעו לכם כי אני הייתי סובל עול אשמתכם עמכם והייתם מתקיימים והראיה כי וה' התאנף בי על דבריכם עם שעיקר העון בכם היה כי הלא המה מי מריבה אשר רבו בנ"י את ה' עכ"ז אתם לא הזקתם ותעברו את הירדן וישבע לבלתי עברי. וש"ת כי גם אנכי לא עשיתי רצונו יתברך בדבר ההיא וע"כ נענשתי הנה היה מספיק שלא אהיה המביא אך לא שאפילו כיחיד לא אעבור ולא עוד כי אם שאפילו בא אל הארץ ולשוב פה למות בח"ל לא הניחוני עם היות כי לא בכוונת עבור רצונו יתברך עשיתי חלילה כמפורש במקומו. משא"כ אתם כאומרו אשר רבו בנ"י את ה' ועכ"ז אתם נוחלים ואני אפי' ביאה בעלמא איני בא וזהו ולבלתי בא אל הארץ כלו' אפי' מציאות ביאה. והיא את אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה עם היותכם אתם העוברים רצונו בעצם. ומה גם כי אפי' אם הייתי נכנע ושב ומתרפה אין הדעת סובלו כי היתכן כי אנכי מת בארץ ולא עוד אלא שאפי' אינני עובר את הירדן אפילו העברה לשוב למות פה ואתם עוברים וירשתם את הארץ הטובה האם טובים אתם ממני אך אין זה רק כי עונותיכם סבלתי עמכם לכן מעתה שאין מי שיסבול עמכם השמרו לכם פן תשכחו כו'. ולבא אל הענין נשית לב על ענין העגל כי רצה ית' לכלותם לולא משה בחירו עמד בפרץ ועכ"ז אמרו רבינו ז"ל שאמר לו הוא ית' על שיבור הלוחות יישר כחך ששברת שידונו כפנויה ולא כא"א יורה כי אלו היה העון אחר קבלת הלוחות היה ית' מכלה אותם ולא היתה תקומה. ועכ"ז כל אשר חטאו בו לא נשאר עד אחד כי אשר בעדים והתראה הרגו בני לוי בב"ד שער הזקנים. ואשר חטאו בעדים ובלי התראה מתו בהשקאה כסוטות.

ואשר בלי עדים מתו במגפה באופן כי אלו חטאו כלם לא היה נשאר אחד. והלא כמו זר נחשב כי הלא הוא ית' אמר לא תעשה לך פסל כו' לא תשתחוה כו' כי ה' אלהיך אל קנא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים הנה שמאריך ארבע דורות וכן בחרבני הבית האריך הארבע דורות והוסיף עד השבעה בתי דינים שעבדו ע"ג שהיה מאריך כל עוד שלא ביטל עסק התורה כנודע מרז"ל. וא"כ איפה למה בעגל לא הי' מאריך להם. אך שתי תשובות בדבר. א' כי את הדור עצמו אשר עין בעין ראו את כבוד ה' וכרת עמהם את בריתו לא יאריך להם. עוד שנית והוא מאמר רז"ל שאמר הקב"ה למשה משל לחתן שנתן לכלתו בידו שני תכשיטין ושלח לה ע"י שלוחו ח' אחרים והיא אבדה הב' כו' כך אמר הקב"ה למשה שני דברים וכו' וח' על ידך ולא עברו כ"א הב' ששמעו מפי הקב"ה וזהו סרו מהר מן הדרך אשר צויתים שהיא אשר צויתים אני בעצמי. ושני הטעמים האלו אחשוב דבר להם משה באו' השמרו לכם הדור הזה פן תשכחו את ברית ה' אשר כרת עמכם ממש פב"פ והוא הטעם הא'. שנית כי מי יתן והייתם עוברים אחד מהח' דברות שהיו על ידי אך לא יהיה כ"א ועשיתם פסל תמונת כל שהוא הדבר אשר צוך ה' אלהיך בעצמו וזהו אומרו אשר צוך. והוא מאמרו ית' באומרו סרו מהר מן הדרך אשר צויתים. ואפשר שגם מאומרו הנה אנכי מת היחל לרמוז זה כלומר הנה אנכי מת ועל כן ירא אני כי יותר תשמרו אשר צויתי אני מאשר צוך ה' אלהיך החי וקיים לעולם ועובר עמכם. כי תשכחו את ה' ועשיתם פסל תמונת כל אשר צוך כו' כמדובר. וע"כ על שני הטעמים האלה הנאמרים לא יאריך להם ארבעה דורות כ"א מיד יפקוד כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא ועכ"ז נתראה לפניכם לדבר עמכם שהוא הטעם הא'. וגם אל קנא מקנא על מה שיותר חשבתם המצות שנתן ע"י מאשר על ידו ית' ולכן יפקוד מהר:

או שעור הכתוב כי ה' אלהיך אש אוכלה ואינו צריך לעשות פעולה כדי שאשו תאכלכם רק בהיותו מקנא בלבד וזהו אש אוכלה ואיני צריך לעשות פעולה כדי שאשו תאכלכם רק בהיותו מקנא בלבד וזהו אש אוכלה הוא אל קנא שהוא אש אוכלה בהיותו אל קנא כי מיד רצונו יפעל באופן כי יש הפרש בין הדור ההוא לדורות שאחריהם. וזהו אומרו לכם וגם אשר סמך ואמר כי תוליד בנים כו' לומר מה שאני מזהיר הוא השמרו לכם בני הדור הזה כי לכם המשפט במהרה מהטעמים הנאמרים כי ה' אש אוכלה הוא. אך כי תוליד בנים ובני בנים כו' אז לא יפקוד עד כמה דורות שהוא עד שונשנתם בארץ כו' והוא להיותם דורות שאחריכם. ולפי זה מאמר הכתוב באומרו כי ה' אלהיך אל קנא פוקד כו' הם שתי חלוקות. והוא בשום לב אל זק"ף קט"ן שעל מלת קנא והוא לומר לא תשתחוה להם אתם שבדור הזה כי ה' אלהיך אל קנא מתחרה לנקום מיד. וגם יש חלוקה

אחרת לזולתו שהוא פוקד עון אבות על בנים שהוא לדורות שאחריכם. ובזה יתכן עוד פירוש אחר באו' אש אוכלה הוא לעשות משפט מיד ולא לפקוד על שלשים ועל רבעים כ"א אל קנא שהיא החלוקה האחד. אך לא משם והלאה שהוא כי תוליד כו' שיאריך. וע"כ הדור הזה בעון העגל הכביד עליהם כל כך הוא יתברך. עוד יתכן באומרו כי אנכי מת כו' השמרו כו'. לומר אל יקרה אתכם כמעשה העגל שאמרתם כי זה משה האיש כו' לא ידענו מה היה לו וע"כ בקשתם לעשות אמצעי במקומי כן גם עתה הנה אנכי מת כו' השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם אשר כרת עמכם ביניכם ובינו ית' ולא הוצרך אמצעי ותבאו לעשות פסל כו' לאמצעי כענין העגל עם היות צוך ה' אלהיך בינו ובינך ולא הוצרך אמצעי. כי ה' אלהיך אל קנא כו' לו' אל תאמר בלבבך אם הבל הוא אל תקנא בו כי כלום מקנא אלא גבור מגבור כו'. כי הלא אינו מקנא על הפסל כי הבל הוא כ"א עליך כי הוא ית' עם היותו ה' כי אין רקר לגדולתו מייחד אלהותו עליך ונקרא אלהיך על כן הוא מקנא כי תמירהו על תוהו. וכל מה שיגרע ערך העוה"ז תאשם יותר וז"א כי ה' אלהיך שמייחס אלהותו עליך אש אוכלה הוא ואתה חומרי על כן הוא אל קנא:

או משיב בדרך אחרת. והוא כי מה שהוא ית' מייחד אלהותו עליך הלא הוא להיות נפשך חלק אלוה ממעל וע"כ הוא מקנא יהיה חלקו תחת זרים כי על זה נוחם יסתר. ושעור הכתוב כי ה' למה שהוא אלהיך שחלקו ית' אמרה נפשך שע"כ נקרא אלהיך ולא של זולתך ע"כ עם היות שאש אוכלה הוא וכל אלהי העמים הבל לפניו עכ"ז הוא אל קנא על שומך חלקו ית' תחת זרים והבלים חלילה:

פסקה כה

כי תוליד בנים ובני בנים כו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומרו כי תוליד לשון יחיד ונושנתם לשון רבים. (ב) למה פרט שני דורות. (ג) אומרו והשחתם ועשיתם פסל כי בכלל עשות פסל היא השחתה והוא הדבר בעצמו. (ד) אומרו ועשיתם הרע כו' כי אינו תוספת על האמור כי עשיתם פסל הוא עשות הרע. ואם מה שחדש הוא אומר להכעיסו כי עשותם הפסל יהיה להכעיס יאמר מתחלה ועשיתם פסל תמונת כל להכעיסו. (ה) כפל אומרו אבד תאבדון. (ו) כי בכלל אומרו אבד תאבדון הוא שלא יאריכו ימים ולמה חזר ואמר לא תאריכון ימים עליה. (ז) למה חזר ואמר כי השמד תשמדון ולמה שינה מלשון איבוד להשמיד ולמה כפל גם בזה. (ח) אומרו והפיץ ה' אתכם כו' כי אחר אבודם והשמדם לא ישאר מהם שיפוץ ה' אותם. (ט) אומרו ועבדתם שם כו' כי בכלל אומר עץ ואבן היא היותם מעשה ידי אדם. ואם עץ ואבן הם בלי צורה איך הם מעשה ידי אדם ואם

הוא דבר בפ"ע יאמר ועץ ואבן. (י) אומרו אשר לא יראון כו' האם לא יחסר להם זולת ד' דברים אלו והלא יחסר כל בם כי עץ ואבן המה וטוב טוב היה שלא למנות דבר. (יא) או' ובקשתם משם לשון רבים ושאר הפסוק בלשון יחיד. (יב) כי קודם אומרו ומצאת כי תדרשנו היה ראוי יאמר ושבת עד ה' כו' האמור בפסוק שאחריו. (יג) אומרו בצר לך ומצאוך כו' מה ענין אומרו בצר לך אם בגלות הרי הוזכר למעלה. וגם מי לא ידע כי לא ימצאום הדברים האלה אלא בצר. וגם מלת לך מיותרת. (יד) אומרו ושמעת בקולו כי בכלל התשובה הוא. (טו) אומרו כי אל רחום כו' אם היה אומר שייטב להם ה' היה צודק על זה הנותן טעם שיאמר כי אל רחום כו' אך לא הזכיר רק התשובה. ואם הוא אומרו לא ירפך כו' אין זו הטובה כקום עשה שיצדק בה אומר כי אל רחום כו'. וגם על יד התשובה לא בלבד יהיה העדר צרה כי אם גם הסבה בקום עשה כענין אומר פרשת נצבים ושבת עד ה' כו' ושב ה' את שבותך כו' והביאך כו'. ואם הוא כלול באומר ולא ישכח את ברית אבותיך לשתוק מאומר לא ירפך ולא ישחיתך כי בכלל מאתים מנה. (טז) אומרו אשר נשבע להם:

אמנם בא משה ויגד להם את כל אבר יקרה אותם מראשית אחרית למען ישכילו אשר יעשו ויבינו לאחריתם. והנה בספר שופטים נא' ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וימת יהושע כו' וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותם ויקם דור אחר אשר לא ידעו את ה' ויספר דרך רעתם. והוא. תחלה החלו לעשות הרע בעיני ה' בזמה להתחתן בם. ואחרי כן עבדו את אלהי נכר. כאומרו ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם ויעבדו את אלהיהם. והן זה שאמר משה אל בני ישראל הדור הטוב ההוא הנותרים מהדור אשר מתו במדבר הנה כי תוליד בנים אתם בני הדור הזה המתייחסים ליחיד כי כשרים אתם הדור הראשוי טוב יהיה. אך הבני הבנים שהוא הדור האחר האמור בס' שופטים שיקום אחר שיאספו כל הדור אשר האריכו ימים. הדור אחר הוא בראות עצמם כי נתיישנו בארץ לא ישיתו לב כי לה' הארץ ומלואה וירום לבבם בחשבם כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל ההוא ויבעטו וזהו ונושנתם בארץ. ועי"כ והשחתם תחלה בזמה להתחתן בם כי השחתה היא זמה כד"א כי השחית כל בשר את דרכו. ואח"כ ועשיתם פסל תמונת כל. והוא האמור שם ויקחו את בנותיהם כו' ואח"כ ויעבדו את אלהיהם. ונמשך הדבר לזמנים הנאמרים בספרי הנביאים. וכל עוד שלא עשו להכעיס רק להנאתם בחשבם כי בם יושפעו מהוברי השמים ומשרי העמים אשר בשמים ממעל גם ה' האריך להם. אך אחרי כן בדורות הקרובים לחרבן אז עשו מעט להכעיס ועליהם אמר ועשיתם הרע כו' להכעיסו אז בימים

ההמה ובזמן ההוא העידותי בכם היום כו' כי אבד תאבדון אבד בחרבן א' תאבדון בחרבן שני ואין האיבוד מן העולם רק מן הארץ אשר אתם עוברים את הירדן כו' שהוא גלות. וש"ת למה עשה כן הוא ית' ולא הניחם בארצם ותיסרם רעתם שם ולא יגלו לארצות אויביהם לז"א לא תאריכון ימים עליה. והוא אצלי מאמר הכתוב מי יתנני במדבר מלון אורחים כו' שאומר הוא ית' הנה גרשתי את בני ואני נותרתי בירושלים באופן יתערבו בני בגוים וטוב טוב היה להפך השיטה לעזוב את עמי וללכת מאתם כאשר היה במדבר באמור הוא יתברך כי לא אעלה בקרבך. והיא תלונת המקונן באמור איכה ישבה בדד העיר רבתי עם שנתרוקנה מהעם והוא ית' נשאר בה כי היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש כי לא זזה שכינה מכותל מערבי. אך הענין הנביא דבר והוא כי מאז נברא העולם הר המוריה מושב אלהים במקום המזבח נגד שער השמים כמאמר יעקב אכן יש ה' במקום הזה ועל כן שם הקריב את קרבנו אדם ונח ואברהם. אך המדבר אינו בית אלהים ואשר ישב שם ה' עם ישראל היה כאורח במלון אורחים עראי עד הגיעו אל מקום שם ביתו. ונבא אל הענין אמר הוא ית' מי יתנני שמה שאירע לישראל בירושלים שהמרו בי היה במדבר כי למה שהמדבר היה לי מלון אורחים אעזבה את עמי מאתם במקומם ואלכה מאתם. כלומר כי אך בירושלים כי שם ביתי והם אורחים אצלי איך אעקור דירתי ממקום ששם ביתי ואניחם שם. וש"ת אהיה עמהם בארצם ואייסרם שם א"א כי כלם מנאפים וכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה והורגת רעים וטובים ולא ליחידים כ"א עצרת בוגדים כי הם קבוצים לבגוד בזמה כד"א בגדה אשה מרעה. כענין מעשה שהיה והוציאוה עשרה במטה. באופן שאם הייתי מניחם שם הייתי מכלה אותם ע"כ טוב להם הגרושין שגלות מכפרת עון. וזה מאמרו ית' כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ שהוא לגרשם ממנה. וש"ת למה לא תניחנו בה ושם נקבל ייסורין הלא הוא כ"א אניח אתכם עליה לא תאריכון ימים עליה כ"א השמד תשמדון שהוא כליון מות ע"ד מז"ל על ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו זה כלוי בנים אלא שתפלת משה הועילה להשאיר חציים. ועל כלוי הבנים אמר כי השמד על דרך ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ועל כלוי אבותם אחרי כן אמר תשמדון והוא מהטעם שכתבנו. על כן לבל תכלום לגמרי הגלות טוב לכם וזהו והפיץ ה' אתכם בעמים שהוא גלות. ולא דרך גיעול ברוגז כ"א והפיץ ה' כי שם הרחמים יבחר לכם הדרך הזה לטוב לכם להשאיר שם. והוא אשר אמר כי אבד תאבדון גירושין כמדובר. אבד על חרבן א'. תאבדון על חרבן ב'. כי לא בחר ה' ישארו בארץ פן ישמדו והפיץ ה' אותם בכל אחד מהם עד גדר שתמעטו מתי מספר. ואף השאר אותו המעט לא היה אם מסתלק הוא ית' מכם אך אדרבא ינהג אתכם כי לא יעזבכם

כ"א כמנהיג אתכם ממקום למקום ומגוי אל גוי. ואחרי כן אחר תאבדון האמור שהוא חרבן שני בהמשך החרבן השני כשמדו' ועבדתם שם אלהים מעש' ידי אדם עץ ואבן כאשר היה בעת חרבן שני בקרב העכו"ם והוא כי אל חתיכת עץ או אבן דומם בלי צורה לא יעבדו אך חרש חכם בררושת אבן ובחרושת עץ ביקשו להם לצייר צורה בעץ ואבן כתפאר' אדם לעבדה ולהשתחוות עליה. וידוע כי אין הצייר נותן בהם חושים כמז"ל על פסוק אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו אדם צר צורה ואינו נותן בה רוח חיים. צר עין ואינו נותן בה ראות צר אזן ואין נותן בה שמיעה כו'. והיא מאמרנו על פ' אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם לומר כי עשיית אזן ושתהיה שומעת ועין שתהיה רואה ה' הוא שעשה גם שניהם. אך בן האדם לא יעשה רק אחד שיצייר עין אך לא תהי' רואה וכן יטע אזן אך לא תהי' שומעת באופן כי מה שהיה קודם שיצייר בה הצורה הוא שיהיה אחרי כן עץ ואבן כבראשונה כי לא נתנו בה חושים על יד הציור. נמצא שאין בפסילי עץ ואבן המצוירים זולת מציאות העץ ואבן רק מעשה ידי האדם אשר ציירו בו והוא דבר שאין בו ממש נמצא שלא תעבדו כי אם את מעשה ידי אדם כי הלא אחר הציור עדיין הם עץ ואבן. וזהו ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן. והטעם הוא כי ידי אדם אשר ציירום לא נתנו בהם חושים כי הלא עדיין לא יראון כי ציירו עין ולא נתנו בה חוש הראות. וכן נטעו אזן ולא שמו חוש השמע בו וזהו ולא ישמעון. ושמו פה ולא נתנו בו חוש הטעם וזהו ולא יאכלון. וכן ישימו אף ולא נתנו בו חוש הריח וזהו ולא יריחון. באופן שאחר שהצורה לא הוסיפה בדומם דבר כי עודנה עץ ואבן כבראשונה. ואלו לא עשו הצורה לא הייתם משתחוים להם נמצאתם עובדים את מעשה ידי האדם אשר עשו בעץ ואבן שהוא דבר שאין בו ממש. והנה הזכיר ד' חושים מהה'. ואת חוש המישוש לא הזכיר. ויהיה הטעם כי הנה ד' המה מיני עבודות אשר יעבדו הגוים בימים ההם הלא המה השתחויה תפלה זביחה הקטרה. ולתת דופי בארבעתן. אמר על ההשתחויה אשר לא יראון את אשר תשתחוו ותורו הכנעה בפניהם. גם השנית כי תרבו תפלה איננו שומע וזהו ולא ישמעון. וגם השלישית היא תקרובת ע"ג להאכילם אמר ולא יאכלום. ועל ההקטרה אמר ולא יריחון. ועל יד ראותכם גריעות עבודתכם כי הם מעשה ידי אדם עץ ואבן ומחוסרי החושים תתנו אל לבכם לבקש את ה' כי תכירו האור מתוך החושך וז"א ובקשתם משם כי משם ימשך להם לבקש את אלהים אמת היא ה' אלהים. ואומר כי תבקשוה אך בפירוד לבבות וז"א בלשון רבים את מי שאינו מתייחס לאלהי ישראל רק בהיותכם לאחדים וזהו את ה' אלהיך ועל כן לא כלם ימצאוהו כי אם ומצאת בלשון יחיד כי אחד מכלל רבים יהיה אשר ימצאנו לומר כי מעט יהיו שיזכו לצאת מתוך

ההפיכה אל מקום שיעבדנו. והוא כי תדרשנו בכל לבבך בשני יצריך ובכל נפשך שהוא בשום לבך אפילו הוא נוטל נפשך כי מעט מהרבה יזכה לצאת מקרב הע"ג אשר בגזרות העבידום ע"ג ונשקעת בהם בכך. ועוד אחרי כן יבא זמן כי בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים והוא כי יאמרו לך עבוד ע"ג או נהרגך שהוא כאומרים לך או אבד את נפשך או נהרוג את גופך וזהו בצר לך שהוא את גופך ומצאוך כל הדברים האלה הנזכרים שירצו להעבידך עץ ואבן שהם הדברים הנאמרים למעלה והוא באחרית הימים והם חבלי משיח. ואז ושבת עד ה' אלהיך לומר הנני מבטיח כי אז תשוב ושמעת בקולו יתברך ולא בקול המאיימים עליך כי תאמר כי טוב לך מות על קדושת ה' מעבור רצונו יתב' חלילה והוא מאמרם ז"ל כי גדולה הבטחה שהבטיח הוא יתב' לישראל שעל כל פנים יעשו תשובה באחרית הימים והביא דבריהם ז"ל הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה. ושמא תאמר כי הלא תהיה נכוה בשתי אישות. א' פן תפתך בחירתך לעבור לבל תהרג ותאבד כענין הבא ליטמא פותחין לו. ב'. שאם יהיה שתחזיקו ליהרוג ולבלתי עבור אולי את כלכם יהרגו למשחית. אל תיראו כי הנה אל רחום ה' אלהיך כי שתי מדות לו יתברך. אחד שעליה נקרא אל שהוא מדת חסד. ב' שעליה נקרא רחום שהיא מדת רחמים וזהו כי אל רחום ה' אלהיך. ועל האחד אמר לא ירפך כדרכו ית' כי בא ליטמא פותחין לו כי אז יתנהג במדת חסד שלא ירפך להניחך ביד יצרך כי אם יחזיק בך לזכות אותך ולהטות בחירתך אל היצר הטוב. ועל הב' אמר ולא ישחיתך כי אם כשתאמר ליהרג ואל תעבור יצילך מידם. ולא ישכח את ברית אבתיך אשר נשבע להם לעצמך באומרו לך ולזרעך אתן כי הוא האושר האמתי משותף עם האבות לפי הראוי להם שהוא גדול מכל אשר היה בבית ראשון ובשני וזהו אשר נשבע להם:

או יאמר ולא ישכח כו' אשר נשבע להם והוא סיום מאמרו באומרו כי אל רחום כו'. והוא ענין הכתוב אצלנו על מה שהוא יתברך נשבע לאברהם על הארץ הטובה ונשבע ליעקב אך ליצחק לא עשה כן רק קיים לו שבועה שנשבע לאביו באומרו והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. אך הוא כי לכל אחד נשבע לו בפני עצמו הוא לפי מדתו. באברהם על פי מדת החסד אשר לו. וליעקב על פי מדת רחמים המתייחסת לו. וליצחק לפי מדת הדין המתייחסת לו. על כן רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך אמר אם אשבע ליצחק יהיה על פי מדתי היא מדת הדין ואוי מי יחיה משומו על פי המדה ההיא על בן אמר ה' טוב טוב הוא לישבע לאברהם לפי מדתו ליעקב לפי מדתו אך ליצחק לא אומר אליו רק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך שהוא על צד החסד שהיא מדתו. והוא מאמרנו על פסוק אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק שזה חסדו

אשר עשה שלא נשבע ליצחק בפני עצמו כי אם שבשבועתו של אברהם ליצחק שהוא על צד החסד. וגם זה מאמרינו על פסוק תתן אמת ליעקב כו' לומר ליעקב ולאברהם תתן לכל אחד מדתו אמת ליעקב חסד לאברהם אך ליצחק לא שהוא דין ושמא תאמר לא יתכן לבלתי תת דין גם ליצחק מדתו לזה אמר אשר נשבעת כו' לומר אתה ה' החלות בזה כי הלא זה הוא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם כי לאברהם נשבעת וכן ליעקב אך ליצחק לא היה רק לקיים שבועת אברהם שהיא לבלתי תת מדתו ליצחק באופן כי באלה חפצת ולא במדת רוגז לבניך ואם כן גם עתה תתן אמת הוא רחמים ליעקב וחסד לאברהם ולא מדתו ליצחק. וזה יהיה מאמר הכתוב פה לומר הלא אמרתי לך כי אל רחום ה' אלהיך שהוא מדת חסד אל ומדת רחמים ושמא תאמר הלא מדת הדין תקטרג לז"א ולא ישכח את ברית אבתיך אשר נשבע להם כלומר אותם אשר נשבע להם שהם אברהם ויעקב אך לא אשר לא נשבע לו כי אם שאמר שיקיים את השבועה אשר נשבע לאביו. באופן שלא ישכח כי מאז רצה להתנהג עמכם בייעוד העתיד בחסד ורחמים בלבד שהוא אל רחום שאמרתי ועל כן אל תתמה על החפץ באומרי כי אל רחום ה' אלהיך כמדובר:

פסקה לב

כי שאל נא לימים כו'. ראוי לשום לב. (א) איך תצדק שאלה לימים מי שם נטע אזן לימים לשמוע או שם להם פה לדבר. (ב) אומרו למקצה השמים כו' איך יצדק לומר שישאל למקצה השמים ועד קצה השמים שהוא דבר משולל הבנה. (ג) איך יתקשר זה עם הקודם. (ד) אומרו השמע עם כו' כי מאומרו כאשר שמעת אתה נראה כי שמע עם קול אלהים אך לא כאשר שמעת אתה ולא עוד אלא שמאומר ויחי יורה כי יש עם ששמע כמוהו אלא שלא עמד חי בשומעו והלא לא נמצא עם ולשון אשר היתה בו שמועה כזו כלל. (ה) אומרו או הנסה אלהים כו' למה הקדים ענין מתן תורה לענין יציאת מצרים שהוא או הנסה אלהים כו'. (ו) אומרו הנסה מה הנסיון הלז ומהראוי יאמר או הבא אלהים לקחת כו'. (ז) אומרו במצרים לעיניך כי מי לא ידע כי המסות ואותות כו' הנאמרים כי במצרים היה ושהיה לעיניהם. (ח) אומרו לכם לשון רבים ולעיניך לשון יחיד. (ט) אומרו אתה הראת לדעת כו' כי הלא זה הי' במתן תורה והיה ראוי לאומרו קודם פסוק או הנסה סמוך אל פסוק השמע עם כו'. (י) אומרו מן השמים השמיעך את קולו כו' כי זה הוא ענין פסוק השמע עם קול אלהים כו' והיה ראוי יהיה סמוך אליו. ועוד אומרו ליסרך כי לא לייסר היה רק להשמיע תורתו. (יא) אומרו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. כי הלא אחר כך אומרו גדולה מזו באומרו אתה הראת כו' שהוא

כמשז"ל שכביכול הראה את כבודו מה בא להוסיף באומר שהראם את אשו הגדולה וגם על אומרו השמיעך את קולו יש הקושי עצמו כי גדול מזה הוא ענין אתה הראת שאמר למעלה ומה בא להוסיף. (יב) אומרו ודבריו שמעת מתוך האש מה יתן ומה יוסיף היות שמוע דבריו מתוך האש או מתוך דבר זולתי. (יג) אומרו ותחת כי אהב כו' ויוציאך כו' מה זה היה שאחר אומר כל הפסוקים הקודמים על יום מתן תורה חזר עתה על יציאת מצרים. (יד) מי לא ידע שעל שאהב את האבות ויבחר בזרעם הוציאם ממצרים וגם אחר אומרו אבותיך היה ראוי יאמר זרעם אחריהם ולא זרעו אחריו. (טו) אומרו ויוציאך בפניו כי לא נזכר מי שיצדק עליו לאמר שהוציאו בפניו וגם למה הודיע אלהים אותנו שהיתה היציאה בכחו הגדול. (טז) אומר להוריש כו' ממך מפניך כי מלת בפניך מיותרת וגם הל"ל לפניך. (יז) או' וידעתם היום כו' כי לא נזכר איזה הוא הדבר שידע היום. (יח) או' והשבות אל לבבך שיורה שללבבם היה קושי שעתה ישיב אליה דבר ואין מכל זה בכתוב כלום וגם איך יודע לו כי ה' הוא האלהים כו' אם הוא במה שאמר למעלה אתה הראת כו' הרי נאמר שם וגם למה לא סמך זה לזה. (יט) אומר ושמרתם כו' איך מתקשר אל הקודם וגם ענין זה נאמר במלות שונות למעלה זה כמה פעמים. (כ) אומר למען ייטב לך כו' שיורה מצוה אותם יהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס:

אמנם אחרי אומר כי עוד ידו יתברך פתוחה לקבלנו לעתיד אחר עבדנו בגליות מעשה ידי אדם עץ ואבן כי נשוב עדיו ולא ישכח את ברית אבותינו אשר נשבע להם לתת להם ממש עמנו כל הטובה אשר הבטיח ונשבע באומר לך ולזרעך כו' שהוא יותר מאשר הטיב לזרעם לבדם אלך פעמים ככל אשר הפליגו הנביאים מהשופע העתיד וגם שנהיה לומדי ה' כמשז"ל שהוא לשמוע מפיו יתברך תורה ולא יקרנו אסון מות כאשר בתחלה כי אם נשמח בו וישמח בנו ב"ב. והנה היה אפשר יתחמץ לבב אנוש באמת באמור האם אחרי עבוד בקרב הע"ג מעשה ידי אדם עץ ואבן הישוב עוד הוא יתברך להאיר פניו אתנו ולרצותנו שהבטיחנו כי נשוב בתשובה לעתיד כי יהיה עמנו ולא ירפנו. לזה אומר אל תחוש על זה כי הלא יתברך נאות לנו ואנו נאותים אליו יתברך כי חלקי ה' אמרה נפשנו. והראיה מהחוש כי אחר עבוד את אלקי מצרים חרד אלינו את כל החרדה ההיא על הר סיני. וזהו כי שאל נא לימים ראשונים הם הימים שמיום החדש השלישי שבאו לסיני עד יום שנתנה תורה והוא כי שם על יום אחד לסיון נאמר ביום הזה באו מדבר סיני ושם הערנו מאי היום הזה היום ההוא מיבעי ליה אך הוא כי למדנו מספר הזוהר כי הימים שנעשים בהם מצות ובמעשים טובים קונים קדושה והויה רוחניות קיימת לעד ועל כן נאמר ויקרבו ימי ישראל ויקרבו ימי דוד כי חיים רוחנים המה קיימת לעד.

וכענין זה הוא הששת ימים שהיו ישראל לפני השכינה בהר סיני וזהו אומר היום הזה כמורה באצבע כי רוחני וקיים הוא ואם היום האחד כך כ"ש שאר הששׁ ימים ועליהם יאמר כי באל נא לימים ראשונים ובאיזה ימים אמרתי הלא הוא באותם אשר היו לפניך כי הימים עצמם היו נצבים לפניך כי חיים וקיימים היו אתך שאל נא להם. כי הדור הזה שנשארו אחר מתי מדבר שהיו פחותים מבני כ' ביציאת מצרים היו צדיקים גמורים הם אשר הירו באצבע על הים ואמרו זה אלי כי הכירוהו מאז היה מניקם דבש וחלב במערות צורים בדמות צח ואדום ומי שאיכות זה להם לא יבצר מהם דבר עם הימים הרוחניים ההם. ואליהם אמר כי שאל נא כלומר עתה שכלו מתי מדבר ונשארכם אתם כלכם צדיקים לא יהיה שום עיכוב שהיא כי יגידו לך מה שאינך זוכר שהייתם קטנים שיגידו לך שאלה זו והיא האם למן היום אשר ברא כו' השמע עם קול אלהים כו'. ושמא תאמר כי גם החומות שמעו והוא מז"ל כי היה הקול מתחלק לע' לשון והיה נשמע מסוף העולם ועד סופו. לז"א מדבר מתוך האש והוא אשר כתבנו למעלה במקומו מהכרח הכתובים והענין ולשון מאמרי רז"ל באומרם היה הקול מתחלק לע' לשון אך הוא כי ד' מסכים ישנן לפני השכינה סערה וענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב וידוע כי המסך הא' הוא סערה שם היו נאחזים שרי האומות כי חצוני יחשב וע"כ קול ה' אשר היה קול יחידי כיחודו יתברך היה מתפשט ויוצא דרך המסכים עד החצון הלז ואז כל שר מקבל אחר התפשטו עד שם לפי מציאותו. וזהו אומר ומתחלק לע' לשון ומכח כל אחד מהם היה נשמע בעולם ושומע כל עם את לשונו היוצא מהשר שלו אך ישראל לא היתה קבלתם מהמסך החצון ההוא כי אם מהג' שהוא דק ורוחני והיה הקול דק וקדוש מהאש ההוא נגד גדר שהיה מתייחס כמשל קול היוצא מתוך השפר כי הקול דק ובלתי נראה והשופר עצם גשמי על דרך זה היה המסך הג' ההוא כדבר מלובש שקול ה' היוצא מתוכו היה מתייחס אל קול היוצא מתוך השופר. וזה מאמר הכתוב וקול שופר חזק מאד ואומר ויהי קול השופר הולך וחזק כי בצאתו מתוך האש וחוצה שהיה בלי לבוש היה מתחזק יותר וזה מאמר וידבר ה' אליכם מתוך האש. וזה מאמר משה פה השמע עם קול אלהים ולא תאמרו כי גם האומות שמעו ע' לשון כי הלא אתה שמעת קול אלהים ממש מתוך האש שהיה מתוך האש המסך השלישי ולא שנתלבש הקול עד היות מעין מסך האש כי אם מדבר מתוך האש שהיה קול אלהים באיכותו ממש יוצא מתוך האש כי לא היה המסך רק כשופר המקיף את קול התוקע בתוכו והוא כגשמי בערך הקול וזהו מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה כלומר איני אומר אלא כאשר שמעת אתה כי האומות לא שמעו באופן זה כלומר כי אותם הימים יעידו לך כל זה כמו

שמתקרבים להעיד ימי הצדיק בסילוק מה שפעל בהם. כלומר ובזה תדע כי גם שעבדת עבודת גלולים לא יבצר ממך כאושר מתן תורה בשובך עד ה' כאשר היה לך אחר עובדך ע"ג במצרים כי אינך כיתר אומות כמו שיעידו ממתן תורה. וש"ת מה יתרון יחשב לנו אחר שעל ידי ששמענו כן יצאה נשמתנו ונשארנו פגרים מתים לז"א ויחי כלומר שאם זולתך היה שומע את הקול ההוא ומת לא היה חוזר לחיות כאשר חיית אתה ואין זה כי אם להיות איכות נחשך קדוש לא שיבר כחך הקול לגמרי רק לפי שעה וחיית אחרי כן. והן לו היתה נפש זולתך תחת נפשך למה שהיא נגדיית אל קדושת' לא תעצר כח לשוב לחיות אחרי מותה. ושמא תאמרו הלא גם הוא יתברך הלך אל עשו ולישמעאל לאמר להם שיקבלו את התורה ולא רצו הרי שגם בחר ה' באלה אלא שבעטו בתורה ואיך תאמר כי אין כמונו נאואתים אליו יתברך ושעל כן השמיענו את קולו והנה כי גם בהם בחר ואלו רצו גם הם היו שומעים קול אלהים כמונו. אל תאמרו כדבר הזה כי או הנסה אלהים לבא כו' כלומר אדרבה משם ראיה כי הנה הוא ית' בא לנסותם אם יודו אם לאו. וש"ת כי גם אותנו נסה אלא שהודינו לו הנה אינו דומה כי האם נסה אתכם כדרך שנסה אות' לא כן היה. כי הלא אל עשו וישמעאל לא הלך הוא ית' אליהם בכבודו ובעצמו כי אם הופיע מהר פארן הופעה בעלמא אל השר וכן וזרח משעיר זריחה מה אך לא בא יתברך בעצם אליהם כאשר בא אליכם בעצמו כד"א ועבר ה' לנגוף כו' ואמר אני יוצא בתוך מצרים וז"א או הנסה אלהים לבוא שהוא לבוא בעצמו כי בא יתברך בכבודו ובעצמו. ולא בצדקתנו כי הלא גוי מקרב גוי היינו הללו עובדי ע"ג כו'. ועוד שנית והיא כי חרד אלינו את כל החרדה ההיא במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה כו' ולא עוד אלא שהכניע והמית את שרו של מצרים למענכם כד"א וירא ישראל את מצרים מת כו' וארז"ל מתים לא נאמר אלא מת מלמד כי שרו של מצרים מצרים שמו ואמר כי ראו אותו מת. ושם כתבנו על אומר וירא ישראל ואחר כך וייראו העם ואח"כ אומר ויאמינו בה' וקשה כי האם עד כה לא האמינו בה'. אך הוא כי הנקראים ישראל קנו איכות קדושה על ידי קריעת ים סוף שראו השר הרוחני מת בעיני בשר למו. אך לא הנקראים בשם עם הם הערב רב. אך מה שקנו הנקראים בשם עם הוא כי ויראו כו' מה שלא היה להם מתחלה וזה יאמר פה ככל אשר עשה לכם כו' לומר כי אשר עשה במצרים הוא השר הנקרא מצרים לכם היה לצורך כלכם אשר נמצאתם בים. אך היה לעיניך כי לא הכל ראו את המראה כי אם היחידים אשר בשם ישראל יכונה וזה אמר לעיניך לשון יחיד אחר אומר לכם לשון רבים וכל זה היה נסיון אם יודו אם לאו באחרונה כי בחיריים הם ועכ"ז נסה אלהים ועשה את כל הדברים האלה למען ישראל

ולמה היה כל זה אם לא על שאין עם חלק אלוה ממעל כמוך על כן חרד אליך את כל החרדה הזאת. ועוד עשה לך ויעידוהו הימים ההם שהוא דבר עולה על כל אלה והוא כי אתה הראת כביכול את עצמו כמז"ל מלמד שפתח שמים ושמי השמים והראם את כבודו יתברך ומי כמוך יוכל לסבול זה מכל העמים וז"א אתה הראת כלומר אתה ולא עם אחר זולתך. ולא בצדקתך כי אם אדרבה לדעת כי ה' הוא אלהים לבל יעלה על רוחך ספק. ולמען תדע כי אשר היה איש מלחמה על הים שהוא הוראת תואר אלקים הוא המלמד תורה לישראל ולא היה אז רשות אחד פועל דין ורשות אחד פי על רחמים חלילה וזה מז"ל על פסוק אנכי ה' אלהיך כו' שאמר הקב"ה אנכי המתראה פה בבחינת רחמים הוא אשר הוצאתיך מארץ מצרים במראה דין וז"א פה לדעת כי ה' הוא האלקים. ועוד טעם שני והוא לדעת כי אין עוד מלבדו והוא גם מז"ל על הפסוק הנזכר שאמר הוא יתברך הנני מתראה ואומר אנכי ה' כו' אם יש זולתי יענה ויאמר לפני באופן שנודע כי אין עוד מלבדו ואל מי מהעמים חש הקב"ה לעשות כדבר הגדול הזה להעמידם על האמת לבלתי יחטאו עם שעדיין לא היו כדאים כמוך. והנה עדיין אומר כי הראה להם את כבודו למען ידעו כי אין עוד מלבדו שהוא על כי אמר אנכי ה' כו' אינו הכרח עצמיי לפני הבא לחלוק כי אפשר שהוא אלוה בשמים ויש זולתו חלילה מושל בארץ כי אם ה' רם להשגיח בה ועל השמים כבודו לזה אמר הנה לכם לעיניכם אות ומופת חותך כי הלא מן השמים השמיעך את קולו והוא מז"ל פרשת יתרו כי הנה כתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני וכתבו אחד אומר ומשה עלה אל האלהים אלא מלמד שהרכין הקדוש ברוך הוא השמים ושמי השמים העליונים על סיני. כלומר כי על השמים היה אלא שהשמים עצמם היו על ההר:

עוד אמרו כי כאשר שאלו ואמרו רצוננו לראות את מלכנו ולשמוע מפיו וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא ראה הקב"ה שהיו עתידים לעשות את העגל אמר אם איני מתראה יאמרו אלו הראנו את כבודו לא היינו עושים. ואחשיב שהכונה הוא אלו הראנו את כבודו היינו מכירים כי אין צריך אמצעי ביננו ובינו ית' ולא עשינו אלהים אשר ילכו לפנינו לאמצעי במקום זה משה האיש. ונבא אל הענין אמר הנה הראה לכם הוא ית' כי אין זולתו בשמים ובארץ כי יוצר ומושל בכל היא כי הלא מן השמים השמיעך את קולו ולמה היה קולו מעל לשמים הלא הוא כדי ליסרך שתקח מוסר לבל עשות אמצעי בינך ובינו על כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. כי הלא מן השמים מדבר בך עם היותך על הארץ הנה כי אלהי השמים הוא וגם אלקי הארץ. כי הלא ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו היוצאים מעל השמים השמעת אותם מתוך האש אשר היה בארץ

כי מתוך האש שהראך בארץ היה קולו מן השמים משתלשל ובא אליך הנה ראית כי הוא ית' כאחד בשמים ובארץ ולא יעצרנו הגשם באופן ראית בחוש כי אין עוד מלבדו בשמים ובארץ:

או יאמר בדרך אחרת. הלא אמרתי לך כי אחר עבדך אלהים אחרים תשוב עד ה' וייטיב אחריתכם כאשר נשבע לאבותיכם לתת להם. והנה אפשר לכם יתחמץ לבבכם ויפג לבלתי התחזק בדבר אמונת אומן והוא באמרכם כי הלא לא יעדרו עכובים. (א) אולי המזל ינגדנו ויהיה בעזרת שונאינו. (ב) כי הנה הבחירה חפשית תמיד ומי יודע במה נבחר אם לטוב אם להפכו ומדתו ית' לבלתי הכריח ואיך נבטח באושר העתיד ומכשלת הבחירה תחת ידינו פן לא נטה אך להרע. (ג) כי הלא שרי האומות המה ינגדונו ומה גם אם יהיו כעוזא שרו של מצרים שהיה מקטרג ואומר הללו עובדי ע"ג והללו כו' ועשה קטרוגו רושם עד שכמעט היו ישראל ליאבד כמו רגע נמסרים ביד מלאך הדין עד שהוא יתברך בקש להם זכות וישב את מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל לפקוד עליהם חטאתם ויוליכהו לאחריהם להפך הדין על המצריים. באופן שגם לעתיד אפשר ימסרו ויעמדו השרים למנוע טוב מישראל בקטרג' ומה גם אם יאמרו הללו מעשה ידי אדם עץ ואבן עובדים והללו כו' ויתאזרו כלם נגד ישראל. (ד) כ"א יהיה ה' עוזר לנו במדת רחמיו אולי מדת הדין תקטרג ויקרה להם בימים ההם כאשר בזמן החרבן שעל יד קטרוג מדת הדין נאמר וממקדשי תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי ויחלו בזקנים אשר פתח הבית הם צדיקים שבישראל. (ה) אולי אחר החרבן שנסתלקה שכינה מהארץ עזב ה' אותם ביד החצונים כאשר כתבנו בחבצלת השרון שהיה דעת נבוכדנאצר עד הראוהו יתב' את כל המראות אשר ראו עיניו. על כן להסיר מלבם של ישראל חמשה העיכובים האלה בא האלהים על יד משה נביאו ויאמר. על האחד שהוא על נגוד המערכות אל תשית לבך כי הלא אם אשר עשיתי לך מן ההשגה אשר היתה במתן תורה לא על ידי הוראת מערכות השמים היה. כי הלא שאל נא כו' והוא כי הבקי בחכמת הוברי השמים וכסיליהם יוכל לשפוט על פי המערכות למפרע מה שגזרו הכוכבים זה אלף שנה או יותר בשום לב אל סדר אשר היו המזלות והכוכבים בימים ההם לפי השערת תכונה התנועה השמימיית לפי ערך אשר הם היום על פי השיעור הידוע להדרגות סיבובם ועל דרך זה בכל שנה עד בהר"ד וזהו שאל נא לימים ראשונים עצמם לפי תכונת כל יום בהשערה למפרע למן היום כו'. ולא בלבד למפרע על העבר כי אם גם מקצה השמים מאז כוננו עד קצה השמים הוא סוף התמדתם עד אשר כעשן ימלחו כל מה שעתידים לגזור אם ידעת בחכמת אצטגנינותם. ואם לא ידעת שאל אם נהיה כדבר הגדול הזה

או הנשמע כמוהו אפילו דומה לזה מאשר שמעו כ"א היה כח במזל לבד היה נשמע והדבר הוא השמע עם קול אלהים כו' כאשר שמעת אתה ויחי. ואם כן הוי אומר כי לא על פי המזל היה כי אם כח אלהי העושה כרצונו בעולמו. כלומר ואם כן גם לעתיד אל תירא מפחד המזל ינגדך כי הלא כאשר היה במתן תורה שלא על שפיטת המזל יהי לך כן. ועל הב' שהיא על הבחירה אמר אל תירא כי אם כן לפי זה שהיתה תשובה העתידה מסופקת נמצא שגם כל האושר העתיד לישראל מוטל בספק ואם כן איפה אם חס ושלום לא ישובו כראוי לעתיד נמצא כל מה שחרד הוא יתברך במצרים לבא הוא יתברך בעצמו במקום גלולים ואשר הרבה אותותיו במצרים ואשר עשה בהם שפטים ובהשר שלהם להוציא את ישראל מתוכם לריק כי אשר קבלו התורה ופסקה זוהמתם לא נעשה אז התכלית כי שב ונתקלקל בעגל וכשחזר התיקון נשאר התיקון לעתיד. ואם הטוב העתיד אינו ודאי מר ממות שימצא כי נפל כריסא בבירא ולא חשיד קודשא בריך הוא דעביד ניסא ודבר לבטלה. וזהו או הנסה כו' לומר או התאמר שנסה אלהים דרך נסיון מסופק אם יהי' אם לא יהי' וחרד את כל החרדה ההיא לבא כלומר בעצמו יתברך לקחת לו גוי מקרב גוי כי אין לומר כי על אשר היו שם שהיו צדיקים עשה כי הלא היו גוי מקרב גוי הללו עובדי עבודת גלולים והללו כו'. אך היה על התכלית העתיד וגם חרד לעשות מסות ואותות ומופתים כו' והחשיד הוא יתברך חלילה עשה את כל זאת דרך נסיון על מה שתכלית רצונו ישאר בספק שיקרה לעתיד כאשר קרה במתן תורה שנתקלקלו בעגל. אך אין ספק כי יודע אלהים כי בלי ספק ישובו באחרית הימים ויבא כל האושר המקווה אל הפועל הגמור. כי גם שאין הידיעה מכרחת לא יבצר שלא יגרע מידיעתו יתברך דבר ככתוב אצלנו בשערים בשער הידיעה בס"ד. ועל השלישית אמר ככל אשר עשה לכם ה' במצרים הוא שרו של מצרים לומר כי תאמינו וכן ממנו תראו כי כאשר עשה לשרו של מצרים המנגד אתכם כן יעשה לכל הדומים אליו הקמים עליכם לנגד אתכם וזהו ככל אשר כו' במצרים הוא השר ששמו כך לעיניך כד"א וירא ישראל את מצרים מת הוא השר כמדובר. ועל הד' מקטרוג מדת הדין אמר אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים והוא כי זולת הוראת כי הדין והרחמים אחדים המה ואין בהם מציאות פירוד חלילה עוד הורה להם הוא יתברך במתן תורה כי על ידי תשובה ששבו ישראל ממעשה ארץ מצרים על ידי מילה וטבילה נעשה ייחוד למעלה כנודע מחכמי האמת כי זה כל פרי תורה ותשובה ומעשים טובים לייחדי למעלה שני השמות הקדושים האלה להשפיע טובה לישראל. באופן שע"י כן אפילו ממדת הדין יושפע טוב ומה גם שלא יהיה קטרוג. וא"כ אפילו גם אתה ישראל אל תירא מקטרוג מדת הדין לעתיד כי על יד

מה שושבת עד ה' אלהיך שאמרתי שהוא עד עשות ייחוד בשני שמות אלו אל תירא מקטרוג כי גם רצון יהיה לך וזהו אומר עד ה' אלהיך שהם ב' שמותיו ית' ה' האלהים כי תעשה תשובה עד עשות אחדות בה' הוא מדת רחמים ואלהים הוא מדת הדין יהיה בהם ייחוד עד יכונה האלהים לאלהיך שלך עושה רצונך. וגם רבותינו ז"ל אמרו על אומר עד ה' אלהיך גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד כי זולת פשט מאמרם כי ע"י העון נפרד כד"א כ"א עונותיכם היו מבדילים כו' ע"י התשובה שם שב ומתדבק עד כסא הכבוד גם יתכן שבכלל מאמרם הוא מה שכתבנו שעושה שלום ודבקות לכה"כ הוא כח הדין עמו והוא כי ע"י זכות התשובה עושה ייחוד בשתי הבחינות ונפשו נדבקת שם כי על ידה נעשה והוא כשושבין בנתים ואז אין פחד קטרוג כמדובר. ועל הה' אמר אין עוד מלבדו כי גם זה הכירו אז כמדובר בקודם וא"כ איפה איך יעלה על לב שלסיבת חרבן הבית או על שום סיבה זולתה יסתלק על השמים כבודו ותעזב ארץ ביד זולתו כי אחר שאין מלבדו מי יעצור כח לקיים העולם בלתו כי גם אלו יצוייר ימסור העולם השפל ביד מלאך לא יהיה רק כצנור שעל ידו יורק וישתלשל השפע מאתו ית' ובלעדו לא יוכל לחדש בעולם אפי' על יתוש קטן כי אין לו משלו כח כלל לעשות קטנה או גדולה אם לא אשר יצווה ויתן לו האלהים כח לעשות. כי על כן קצף ה' קצף על המלאכים האומרים כי משחיתים אנחנו כו' ולא הניחם לשוב אל מחיצתם עד קל"ח שנה כמז"ל על כי הוא ית' הנותן להם כח ולא מהם ולא מהמונם. באופן כי מהחששה הה' גם היא אין פחד. ועוד כי גם שיעלה על רוחך שעל ידי החרבן תסתלק שכינה למעלה אל תחשוב שתתרוקן הארץ ממנה. כי זה דרך הקדושה כי בהסתלק ממקום שקבעה בו לא תבצר מציאותה משם לגמרי כי על כן כאשר עיקר שכינה עלתה אז על כל זה לא זזה מכותל מערבי ולא יבצר כי גם עתה מלא כל הארץ כבודו. וזה יהיה ענין הפסוק אל תחשוב יהיה זמן תהיה שכינה למעלה ולא למטה כי הלא ראה כי מן השמים השמיעך את קולו בהיותך בארץ ליסרך שתקבל מוסר בל יעלה על רוחך כי תצטרך אמצעי בינך לבינו ית' שהרי מן השמים מדבר בך בלי אמצעי. והוא ענין מז"ל הזכרנוהו למעלה שעל מאמר ישראל רצוננו לראות מלכנו ולשמוע מפיו אמרו וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא צפה הקב"ה שהיו עתידים לעשות את העגל אמר אם לא אתראה ואשמיעם קולי יהיה להם פ"פ כו' וזהו מן השמים השמיעך כו' ליסרך בל תעשה עגל כי מעל השמים היה הקול יוצא כי שם עיקר שכינה ועל כל זה ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וראית והכרת כי קולו ית' היוצא מן השמים היה משתלשל ובא אליך מתוך האש שעל הארץ הנה כי לא יעצרנו הגשם להשגיח ולהיות גם על הארץ מתחת כאחת:

עוד יתכן באו' מן השמים השמיעו כו' שיאמר כמז"ל במדרש חזית כי כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מדבר עם כל אחד ואחד ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי כו' וזה יאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך בל תעשה ע"ג אשר ידע אלהים שתעשה כענין מז"ל אתה רואה ראיה אחת ואני רואה ב' ראיות כי בצאתם ממצרים יעשו עגל בחורב. על כן מן השמים השמיעך את קולו ליסרך לאמר לך אנכי ה' כו' לכן לא יהיה כו' לא תעשה לך פסל כו' שעל שיקבלו מוסר לא מנע מהם כח לשמוע ב' דברות אלה מפי הגבורה. ואחר כך ודבריו שהם מה שהיה כל דבור ודבור הולך ומדבר בך אותם דבריו שדברו בך שמעת מתוך האש היא האש הגדולה וגם על פי דרך זה הוא על המכוון הקודם בשעור הכתובים:

עוד יתכן בפסוק זה כי אמר אתה הראת את כבודך כביכול לדעת ב' דברים. א' כי ה' הוא האלהים כי שם דין ושם רחמים א' הם. שנית הודיעך כי אין עוד מלבדו ושמא תאמרו אדרבה מאשר הראנו בסיני בבחינת רחמים הפך אשר ראוהו על הים יפקפקו באחדות המדות לז"א מה שהראך כי ה' האלהים הוא שמן השמים השמיעך את קולו ליסרך בל יעלה על רוחך כי אשר ראית אותו על הים כאיש מלחמה ועתה כמלמד תורה אל יעלה על רוחך כי שתי רשויות יש חלילה אחד פועל דין והוא שראית על הים ואחד פועל רחמים והוא שראית בסיני. כי דע לך כי אנכי ה' אלהיך שהוא שני המדות יחד כי אני הוא אשר הוצאתיך מארץ מצרים וראיתני כגבור בעל דין ועתה אני עושה ממה שאני מתראה בבחינת רחמים. ואשר אמרתי שהיה ג"כ לדעת כי אין עוד מלבדו הוא כי אל יעלה על רוחך כי לרוממותו אין שייכות בארץ תלילה על כן ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ולא עצרה הגשם אשר לארץ. ושמא תאמר הלא הי' מקום לחלוק ולומר אולי אותה האש אשר על הארץ הוא כח אלוה אשר לו שייכות בארץ היא. ולא אשו של אלהי השמים. לזה אמר ודבריו שמעת כו' כי דבריו של אלהי השמים אשר הראת כשפתח הרקיעים כמשז"ל שמעת אותם משתלשלים מתוך האש הגדולה אשר ראית על הארץ. הנה אין עוד מלבדו כי אין עכירות הארץ מונעת השגחתו ועין בעין ראית שבת אלהים גם יחד בשמים ובארץ מקשר ומשלשל דבורו דרך העולמות על הארץ מתחת ואין זולתו:

פסקה לז

ותחת כי אהב כו'. אחרי אומרו גדולתו יתברך כי יוצר הכל הוא ואין עוד מלבדו ראה והנה יוכל איש לדבר ולומר א"כ איפה למה זה חרד בעצמו ובכבודו להוציא אתכם ממצרים ולא עשה על יד א' ממלאכיו כי כלם שלו המה. לז"א ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר במי שזרעו אחריו הוא יעקב שזרעו מיוחס אחריו מורם ממנו כיוצא בו והוא

מאמר הכתוב יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי כי על כן זכות אבותיו תלוים בו כמז"ל שאפי' לא ניצול אברהם מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב וכן אמרו כי ביצחק יקרא לך זרע. לא כל יצחק שהוא יעקב. על כן ויוציאך ה' בפניו של ה' בעצמו ית' כי פניו הלכו בקרב כאומר ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך ועוד טעם ב' והוא מפני שרו של מצרים כי מצרים שמו ולא היה מלאך יכול לו וזה אמר בכחו הגדול ממצרים כי הוצרך כחו הגדול על מצרים שהוא השר הנקרא מצרים. אך להוריש גוים גדולים ועצומים ממך לא הוצרך ילך הוא יתברך שם כ"א מלפניך כי נתתי חתת פניך בלבם של סיחון ועוג. כי שם שלא היו הסבות שאמרתי על יציאת מצרים לא הוצרכו פניו ית' כי אם פניך בלבד כי הוא ית' לא הוצרך להלחם רק להביאך לתת לך את ארצם נחלה כבא אל נחלת אבותיו ואין מכלים:

פסקה לט

וידעת היום כו'. הנה בפסוק זה שמעתי דברים רבים. והטוב שבהם הוא לומר היום הוא השמש וממנו תראה שפועל הפכים משחיר האדום ומלבן הפשתן וממסמס הדונג ומקשה המלח כי וודאי תדע בלבך כי אין שינוי בשמש רק לפי הכנת המקבל ובזה והשבות אל לבבך בראות איש מוצלח וכיוצא בו איש רש כי אין שינוי בנותן כי אם ה' הוא אלהים ואשר הוכן לקבל דין מקבלו ואשר הוכן לקבל רחמים גם כן הם יבואונו רחמיו יתברך. אך אין זה רק על חצי הפסוק ולבלתי מתקשר עם סופו. וגם אומרם כי היום אמר על השמש אינו פשוטו. על כן אחשוב מקושר אל מה שאחריו כי הוא ית' מוכיח את בנו בכורו ישראל על יד משה נביאו כאב את בן ירצה שאומר לו בני שים נא כבוד והישר דרכיך פן אכה אותך מכה רבה עד תבא להכיר האמת ותשוב מדרכיך ואז רחם ארחמך. אך שמע בקולי איעצך ואשר תעשה אחרי המכות הגדולות להכיר האמת עשה מעתה טרם אכה בך ויהיה שלום לך מעתה ועד עולם. כן אמר הוא ית' הנה כי תוליד בנים כו' ונושנתם ועשיתם כו' העדותי בכם כי אבד תאבדון כו' והפיץ ה' כו' וימצאוך צרות רבות ורעות עד עבוד אלהים מעשה ידי אדם כו' ובאחרית הימים הנני מבטיחך כי ושבת עד ה' אלהיך ואז ארחמך לא ארפך כו' כי אל רחום ה' כו' כי שאל נא לימים ראשונים גו' השמע עם כו' כן אעשה לך להבא. והנה אתה הראת לדעת כו' כי ה' הוא אלהים כו' מן השמים השמיעך את קולו ליסרך כו' ויוציאך בפניו כו' וע"כ הנני בא להקדים לך מה בצע כי תשכח את ה' אלהיך ותלך אחרי אלילים ותבואך רעה ימים רבים ושנים להרפא באחרית הימים הלא טוב יהיה לך כי מעתה תשקע ידיעת גדולת קונך בלבך לשמור את כל מצותיו תמיד ומה שאתה עתיד לעשות אחר כל הצרות

תעשה מעתה ותרויח כי תנצל מהצרות הגדולות אשר יבואו אליך רעות רבות וצרות. כי הלא מה שאתה צריך לידע בסוף דעהו היום. וזהו וידעת היום ומעתה והשבות אל לבבך שהם הב' יצרים כנודע מהפרש שבין לב ללבב וכשהם מריבים זה עם זה תשיב להם ותאמר כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כאשר ראית בעיניך כאשר אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים בשמים כו' אין עוד ותכניע בזה יצרך הרע ועי"כ מעתה ושמרת את חקיו ואת מצותיו למה שהם חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום. כי בזה אשר ייטב ה' לא יהיה לך בלבד ולא לבניך כ"א אשר ייטב יהיה לך ולבניך אחריך ולמען תאריך כו' אשר ה' נותן לך כל הימים כלומר כי בזה יהיה מה שנותן לך כל הימים. ולא שיהיה הפסק גלות בנתים אם תחטא והארץ תעזב ממך כי אם יהיה טובך נמשך לך מעתה כל הימים. וכלל בדבריו מזוני באומר ייטב לך ובני באומרו ולבניך וחיי באומר ולמען תאריך ימים כו':

פסקה מא

אז יבדיל משה כו'. הנה פסוק זה משולל קשר לא במה שלפנים ולא במה שלאחר. ועוד אומר רוצח הוא אשר ירצח את רעהו כי מלת רוצח היא מיותרת. ועוד כי באומר אז יורה כי העת ההיא מיוחדת לכך ומה היום מימים. ועוד באומר וזאת התורה כו' כי גם פסוק זה משולל קשר וטוב טוב היה יכתב קודם לבראשית ברא אלהים. ועוד באומרו אלה העדות והחקים כו' איך מייחס הדבר אל צאתם ממצרים והיה בסוף שנת ארבעים לצאתם משם. ועוד אומר בעבר הירדן כו' כי זה כמה פעמים נאמר למעלה שהיה כל משנה התורה הזאת בעבר הירדן. ועוד למה נתן כל הסימנים האלה שהיה בגיא ומול בית פעור ושהיה בארץ סיחון אשר ישב בחשבון. ועוד אומר אשר הכה משה ובני ישראל כי למה יפרט את משה בפני עצמו ומה גם שהכל מיותר כי נודע היה כי ביד ישראל נפל וירשו את ארצו וכן כל מה שמאריך מאמרו ויירשו את ארצו והלאה עד סוף הפסוק הג' יראה שהוא לבלי צורך:

אמנם לבא אל הביאור נזכירה מאמר הרמב"ם ז"ל בח' פרקיו על דרוש המזל אם שופט וגוזר ומחייב אם אין. שכתב כי אין המזל מחייב דבר שא"כ תפול התורה חלילה כי איך יגזור הוא ית' להמית את הרוצח אשר ירצח את רעהו והלא אנוס הוא כי הרוצח נולד אשיד דמא והנרצח במזל ליהרג וא"כ איפה אנוס היה ולמה ימות וע"ז יקשה בהורג שוגג כי למה יגלה והמזל דחקו כי הנרצח נולד במזל מות המיתה ההיא ומה גם כי בשגגה הדפו אך אין זה כי אם ללמוד כי אין המזל מחייב כלום. ובזה נבא אל הענין והיא בפרש תחלה ייתור אומר הרוצח כאשר הערנו. והוא ענין מז"ל על פסוק ואשר לא צדה שאמרו

שאין הכתוב מדבר אלא באחד שהרג מזיד בלא עדים והתראה ולא נהרג ואחד הרג שוגג ולא גלה מה הקב"ה עושה מזמין אותם שיעלה ההורג שוגג בסולם רעוע ויפול הסולם על אשר המית במזיד נמצא ההורג מזיד מת וההורג שוגג גולה כמשפטו מתחלה. וזה יתכן יאמר פה באומר לנוס שמה רוצח פעם אחת. ואח"כ אשר ירצח את רעהו פעם ב'. כי הרג את מי שהוא רעהו ברציחה שהרג מזיד ואז ההורגו בשוגג נס אל אחת הערים האלה וחי ומשלם חובו שנתחייב מאז המית שוגג את האחד. ונבא אל הענין. והוא כי הנה דין זה כולל עונש ההורג מזיד שלא ימלט מקטל וההורג שוגג לא ימלט מגלות. ואין ספק כי כל אשר יעלה על לבו כי המזל שופט ומחייב כי יקרא תגר בין על מות ההורג מזיד בין על גלות ההורג שוגג. וא"כ איפה ראה משה כי בהבדילו ערים למקלט על ההורג שוגג את מי שהרג מזיד שכל אחד משניהם לוקה את מי שראוי לו זה מת וזה גולה. הלא יתחמץ לב בני ישראל בשומעם. כי עולה על רוחם כי המזל מחייב על איש להרע או להיטיב ולא יאמינו לדברים. ע"כ מה עשה משה אחר כל מאמריו אלה אשר סיים כי בו השרישם באמונת אלהותו ית' כי אין עוד מלבדו וכל הוברי שמים הבל המה בהכרחיות עצומות מן החוש אשר ראו עין בעין כמפורש למעלה באר היטב אז ראה להבדיל ג' ערים וזהו אז יבדיל משה כו'. ופירוש הטעם ואמר לנוס שמה רוצח כו' שהוא כמו שכתבנו שמדבר על מי שהרג שוגג ולא גלה ואחרי כך נפל על מי שהרג מזיד והמיתו והוא גולה כלומר כי על כן יכפל הקושי לחוזים בכוכבים בין על מות ההורג מזיד בין על גלות ההורג שוגג באופן שהטיב אשר עשה משה לבלתי עשות ההבדלה ההיא רק בזמן ההוא כאומר אז יבדיל כו' כמדובר:

פסקה מד

וזאת התורה כו'. הנה ייעד למעלה בתחלת ספר משנה התורה הזאת להוכיח את ישראל וגם לבאר את התורה הזאת והנה היחל בתוכחת תחלה והשרישם בעיקר אמונת אלהותו ית' כי אין עוד מלבדו ואחרי כך היחל כאשר אמר הואיל משה באר את התורה כו' וזה החילו וזאת התורה אשר שם משה. והיא כי הנה יראה הרואה דברים שנאמרו בסיני ולא נשנו פה כענין שמטת קרקעות ודומה לו ודברים הנאמרים במשנה התורה שלא נאמרו למעלה באופן פן יעלה על לב איש כי שינה משה במשנה התורה הזאת דבר או דברים מהנאמרים בסיני וחלילה לנאמן ביתו ית' לשנות אפילו כמלא נימא על פן באה אלינו תורתנו הקדושה מפי עליון ויעיד ואמר דעו איפה כי זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל במשנה התורה אלו הן בעצמן העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים שהוא מהר סיני כי כל אשר היה מאז הוא

אשר נשנה פה בערבות מואב בלי פתח ויתור כלל וש"ת א"כ איפה למה חזר ושנאה פה לז"א חמשה טעמים. (א) למה שהיה בעבר הירדן שהוא סמוך לביאת הארץ למען יהיו זריזים בקיום התורה בארץ כי שם עיקר קיומה כנודע על כן רצה משה לחזר את התורה תהיה לשניהם כשלחן ערוך סמוך לביאתם וזה אמר בעבר הירדן כי היה כבר במעבר. (ב) והוא להיות בגיא שהוא מקום פטירתו כד"א ויקבור אותו בגיא וסמוך לסילוק הרב מחזר למודו לתלמידיו להעמידם על האמת כי אם לא אז אימתי. (ג) להיות כי אז חטאו בפעור ויקצוף עליהם הוא ית' לולא עמד פנחס ותיקן ע"כ הוצרך לשנות להם כל התורה לטהרם ולקדשם בהם בכל כלליה ופרטיה כי היא צרי ומרפא כל טומאת עון ופשע ולזרזם בתורה ומצותיה בל ישובו עוד לכסלה וז"א מול בית פעור. (ד) להיות בארץ סיחון וכו' שהוא אחר קבלתם טובה והיחלו ליירש ארץ כי אז טוב לקבל עול תורה מאהבה על כל הטובה שאז קבלו וזה אמר בארץ סיחון. (ה) להיות אשר הכה משה ובנ"י והוא כי אז הכירו גדולת משה כי עיקר הצלחתם במלחמת סיחון ועוג היה על ידו של משה באופן כי אז יעשו רושם יותר מאמריו בלבותם ומטים אוזן באומרם כי ה' עמו וכל דבריו האמת והצדק ע"כ עתה סמוך למלחמה זו חזר לבאר להם את כל דברי התורה וזהו אשר הכה משה כו' ועל אשר אמר כי היה אחר קבלתם טובה ביאר כי לא מעט היתה הטבתם כי הלא נחלו נחלה רבה מאד כי הנה ויירשו את ארצו את ארץ עוג כו' שהוא מערוער ועד הערבה כו':

פרק ה

פסקה א

ויקרא משה כו'. ראוי לשים לב אל אומר שמע לשון יחיד ושאר הכתוב לשון רבים וגם אל מלת היום שהיא מיותרת. ועוד אומר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם מי לא ידע כי שמוע את כל התורה הוא לשמור ולעשות. ועוד באומר לא את אבותינו כו' כי אתנו אנחנו אלה פה כי אומר אנחנו הוא בכלל אומר אתנו ובאומר אלה הוא כ לו מדבר על אחרים שאינם ככל אשר אמר עליהם אתנו אנחנו ואינם כי באומר אנחנו על כללות ישראל אמר. וכן אומר פה מיותר. וכן או' כלנו חיים מה בא להודיע כי מי לא ידע כי הוא וכל אשר ידבר אליהם כי כלם חיים. אך הנה בהנדב משה ללמדם שנית את כל התורה בערבות מואב קרא את כלם ואמר שמע ישראל באחדות כלכם כאחד וזהו שמע ישראל את החקים כו' כי לא בכל עת תמצאו אותי לדבר באזניכם כי אינו דומה הלומד ממני ללומד מתלמידי כי הנה אנכי דובר באזניכם היום כלומר כי היות אנכי דובר מפי אל אזניכם אינו אלא היום כי הוא סמוך לסילוקי. ולא תאמרו הן אמת כי טוב הוא ללמוד

מפיך אך לא כל אדם ראוי לכך כי אם התלמידי חכמים. ושאר העם כי יהיה להם דבר יבאו אליהם לזה אמר ולמדתם אותם כו' לומר הזהרו פן יקרכם שעל שגגת למוד תחשבו לעשות מצוה ותחטאו כעובדא דר"ע וכו' וע"כ מזהיר משה ואומר הלא אמרתי כי כל ישראל כא' תשמעו והטעם הוא שלמדתם אותם ושמרתם לעשותם בלבבכם הלמוד כדי לעשותם ע"פ למודכם. ולא לסמוך על הזולת פן תשגו ולא תעשו אותם אם לא תלמדו ותסמכו על היודע לשאול ממנו. כי טרם תדע הדבר תחטאו כי לא תדעו עשותם נכוחה:

פסקה ב

יהוה אלהינו כו'. אמר הנני נא לכרות אתכם ברית בין ה' וביניכם אל תחשבו ותאמרו כי הענין הוא כי הברית אשר כרת ה' בחורב לא היה רק עם הדור ההוא אשר יצאו ממצרים מבן כ' שנה ומעלה אך לא לאשר לא הגיעו לעשרים וע"כ אתה בא לכרות עמנו ברית כי איש אין אתנו שהיה אז בן עשרים כי כבר מתו בעון מרגלים או א"ת שגם אנחנו הילודים בזמן ההוא בחורב זה ארבעים שנה היינו בכלל הברית ההוא. מה שאתה בא לכרות ברית עתה הוא על אשר נולדו מאז זה ארבעים שנה. ע"כ הנני מודיעכם כי לא כן הוא. כי לא את אבותינו בלבד כרת ה' אותו הברית כ"א אתנו בין אנחנו שהיינו בעולם מזמן ההוא בחורב בין אלה פה שהוא הילודים אחרי כן שהם פה ולא היו שם. כי לא כן הוא כי גם כל העתידים לבא היו שם נפשותם. באופן כי אין זה אלא שאני חוזר לכרות ברית עם כלכם פעם ב'. ומה שאני מזהירכם כעת ואיני ממתין עד הכנס לארץ כי אז יהיה עיקר הברית כענין אשר בהר גריזים ובהר עיבל. הלא הוא כי עתה אני חי עמכם ואז לא אהיה וע"כ חפצתי תהיה הברית על ידי עודני חי. וז"א היום כלנו חיים כלומר אך אחרי כן לא נהיה כולנו כי יעדר איש מכם והוא על עצמו כמדובר:

פסקה ד

פנים בפנים דבר כו'. הנה בענין הדברות בעצמן כתוב אצלנו פרשת יתרו בס"ד. אך נשים פנים אל שני הכתובים אשר דבר משה פה קודם לי' הדברות ולאשר דבר אחרי כן באומר את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם כו' וקצת פסוקים שאחריו. והוא בשום לב תחלה. (א) אל אומר פנים בפנים דבר ה' כו' מה בא ללמדם שלא ידעו שפנים בפנים דבר ה' ושהיה בהר מתוך האש. (ב) ענין פסוק זה נאמר בפרשה זו למעלה פעם ושתים. (ג) אומר אנכי עומד בין ה' וביניכם מי לא ידע בכל אלה כי הוא היה סרסור בין המלך ה' ובין העם ומה גם במ"ת שעל זה ידבר כמפורש פרשת יתרו. והנה על הג' הזאת היה אפשר להשיב ולומר שכיון לומר אל תחשבו כי נבואתכם ממני נשתלשלה לכם כ"א מה שאנכי עומד בין ה' וביניכם לא היה רק להגיד לכם את דברי ה' בלבד. אך כל זה איננו שוה לצאת ידי חובת הכתובים. (ד) אומר כי יראתם מפני האש כי הלא מה

שיראו מפני האש לא היה רק אחרי שמוע מפיו ית' השתי דברות. ואשר היה סרסור בין המלך הקדוש ובין העם הזה גם מתחלה מיום א' לחדש שהיה בכל יום הוליך ומביא שליחות מאתו ית' אליהם ומשיב דבריהם אליו ית' יום יום. (ה) אומר ולא עליתם בהר לאמר כי אומר לאמר משולל הבנה כי אינו לאמר לזולת. (ו) כי אמר כי יראתם מפני האש ולא עליתם יורה כי מיראת האש לא עלו ההרה והלא בלעדי זה היו מצווים מאתו ית' כאומרו השמרו לכם עלות בהר כו'. (ז) אומר אחר הדברות את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם כי הלא לא שמעו מפי הגבורה רק שתי הדברות האלה בלבד כי הח' היו מפי משה ואיך על כל הדברות שהזכיר אמר הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם כו'. (ח) אומר מלת את מה באה מלת את לרבות ומה כיוון לסיים במלת האלה. (ט) למה הודיענו שהוא מתוך האש הענן והערפל. (י) למה שינה כי בפסוק זה אמר חשך ענן וערפל ובפסוק שאחריו הוא או' ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בוער באש ולא אמר מתוך האש והענן והערפל כאשר אמר בפסוק הקודם. (יא) באומר ולא יסף מה ענייננו כי כפירוש המפרשים אינו נראה צורך הודיע משה הענין ההוא. (יב) אומר ויכתבם על שני לוחות היפלא מישראל כי נכתבו העשרת דברות על הלוחות. (יג) כי הלא מה שנתנם אליו היה ארבעים יום אחר מתן תורה כאומר ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו כו' שהיה ביום הארבעים לעלייתו וא"כ איך יאמר ויתנם אלי שהיה ארבעים יום אחר מ"ת ופסוק שאחריו ויהי בשמעכם את הקול כו' עודנו מדבר על יום מ"ת. (יד) אומר הן הראנו כו' כי כל זה הכתוב הוא מיותר ומהראוי שלא יאמר רק מאמרו פרשת יתרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. (טו) אומר הן הראנו את כבודו ואת גדלו כו' יורה כי אם לא היה שהראה להם כבר כבודו וגדלו לא היו מקפידים על המות והוא פליאה כי מבלי זה מי זה האיש החפץ במות. (טז) כי אומר ואת קולו שמענו מתוך האש הנה בכלל הוראת כבודו וגדלו הוא גם זה ומה גם שהיו רואים את הקולות. (יז) אומר היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי והלא נהפוך הוא כי הנה קיימו וקבלו רז"ל כי שנפשם יצאה בדברו ית' שני הדברות ראשונות והתורה בקשה רחמים עליהם והחיה אותם הוא יא' ואיך יאמרו ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי והוצרך הוא ית' להזיל עליהם מהטל שעתיד הקב"ה לה חיות בו את המתים. ועוד שאם ידבר אלהים את האדם וחי א"כ אתם גם אתם ידבר עמכם ולא תמותו ואיך תאמרו ועתה למה נמות. (יח) אומר כי תאכלנו האש הגדולה כו' ובפרשת יתרו אינו תולה הדבר בזה כי אם במציאות הדבור באומר ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. (יט) אומרו ועתה למה נמות כי מלת ועתה מיותרת. (כ) אומרו למה שיראה בלשון שאלה או תלונה וטוב טוב

היה יאמר ויראים אנו פן נמות כי תאכלנו האש כו'. (כא) אומר אם יוספים אנחנו לשמוע כו' כי מלת עוד היא מיותרת כי בכלל מלת יוספים הוא. (ב) אומרו כי מי כל בשר אשר שמע כו' כי מה זו ראיה משאר מים הלא הובדלו בהשגתם מכל העמים. (כג) אומר קרב אתה ושמע מה זו קריבה ויאמרו לו שמע אתה כו'. (כד) אומר ואת תדבר אלינו שהוא לשון נקבה ולא אמר ואתה תדבר אלינו כו'. (כה) אומר ושמענו ועשינו כי מלת ושמענו מיותרת כי בכלל אומר תדבר אלינו הוא. (כו) אומר וישמע ה' את קול דבריכם ומהראוי שלא יאמר רק מה שדבר ה' אליו אחרי דבריהם אלה. (כז) אומר שמעתי את קול דברי העם הזה כי גם זה ששמע לא היה צריך לאומרו. (כח) אומר הטיבו כל אשר דברו כי הלא דבר אחד היה ומה ריבה הכל באומר הטיבו אשר דברו. (כט) אומר מי יתן והיה לבבם זה כו':

אמנם הנה אחד מן השאלות אשר נתעצמו בה ראשונים אשר קדמונו הלא היא על מה עשה ה' ככה להניח עיקרי הדת כולם תלויים באמונה ואם יבא איש לדרוש ולתור בחכמה לעמוד על אמיתתן לא יוכל למצא באשר הוא אדם ילוד אשה קצר דעת וחכמה. ומה גם כי יבא לשפוט את אשר עדן לא היה מאשר היה ומה שקודם הטבע ממה שאחר ומה שלמעלה מעלה אשר עין לא ראתה ממה שהאדם יראה לעינים. ואם יעלה על רוחו יעשה לו דלי וחבלים יאחזוהו להיות דולה ומעלה בהם בחכמתו מים כבירים עיקרים ברים וברורים אשר כהם לא היו מן העולם. ולפעמים יפסק החבל וישבר הדלי כי טעה באצטגנינות שלו והעלה חרס בידו או יצא לחוץ ממרכז הדת ויהיה עדי עובד ע"כ כמה גדולים אשר בארץ היו מן המתמיהין על ה' למה לא מסר בתורתו דרך חכמה תשיג בה עמודי עיקרי דתו ואמונתו האמיתית. אך אמנה אמרתי אני בלבבי כי לא טובה השאלה אשר שאלו בפעם הזאת כי הוא דבר אשר לא יתכן. כי אם היה מודיע להם דברים עליונים אשר עין לא ראתה ולא שערום אבותיכם תכפל ההכחשה. ואם דרך חכמה מהוה להוציא מתוכה דברים העליונים מי יתן נעלם מנגלה לא אחד. ואין דרך להשיג זה מזה. ועל כן חשבתי למשפט כי על כן בחר לו יה דרך אחרת וגדולה היא אלי על כל סוגי הוכחות וראיות האפשריות להיות בעולם. הלא היא הראיה מן החוש כי עליה אין תשובה ולמדין ואין משיבין. הלא הוא כי את הדור אשר בחר לתת להם את תורתו הגדיל לעשות לפניהם מה שעין בעין יראו כל עיקרי הדת מראש ועד סוף רואים בעיניהם וכמשמשים בידיהם דברים אשר לא שערום כל אומה ולשון מני שום אדם עלי ארץ. באופן שלא נשאר להם פקפוק ודרך לנטות מדרך עיקרי הדת כמלא נימא. ולא במקום אחד בלבד עשה הוא יתברך את כל זה כי אם במן ובמתן תורה כמפורש אצלנו למעלה.

אך אמנם עשה רועה נאמן בזמן הפרדו מצאן מרעיתו ראה להזהיר אותם ולהזכירם פה את כל אשר הראם הוא יתברך את כל עיקרי הדת ולבאר לפניהם כל הדברים הנאמרים באמת למעלה ברמז לפרשם להם באר היטב. למען יהיו לפניהם כשולחן ערוך ולהסיר איזה פקפוק מלב איזה מהם על אחד מהעיקרים כענין ההשגחה כאשר יבא בס"ד וכיוצא באופן היהיה לפניה' העקוב למישור והיה צדק אזור מתנם והאמונה אזור חלצם. ועל כן ביציאת מצרים עשה הוא יתברך אותות ומופתים בכל היסודות וג' עולמות ועשרה מכות לעומת י' מאמרות כמפורש אצלנו במקומו בס"ד למען יראו בעיניהם ענין חדוש העולם. ולא רצה לתת תורה לעמו עד הכינם כלם כאחד להיות מתנבאים על ידי פיסוק הזוהמא כמפורש אצלנו פרשת תולדות ובכמה מקומות. וגם השתדל הוא יתברך שלא יבצר מישראל משמוע כל הב' דברות בשלמות מפיו יתברך. כי הוא צורך להזכיר להם את אשר הראם עיקרי דתו יתברך ועיניהם ראו ולא זר. והנה ידוע כי אשר קדמונו יש גבלו מספר העיקרים לג' ויש לז' וכיוצא בזה. אך הרמב"ם ז"ל העמידם על י"ג ואחריו כל אדם ימשוך. והן אלה אשר חשבתי רצה הקב"ה להראותם לישראל עמו דור מקבלי תורתו. ומשה נאמן ביתו שב לחזקם בלב כל עם בני ישראל בהסתלקו מהם. והנה הנם כלשונם אשר אמרם הרמב"ם ז"ל עם שנשנה הסדר אשר כתבם הוא ז"ל. (א) מציאותו יתברך. (ב) נבואה. (ג) השגחה כי יודע מעשה בני האדם ואינו מעלים עיניו כאומרם עזב ה' את הארץ. (ד) ייחוד ה' שנאמין שזה שהוא סבת הסבות אחד הוא. (ה) היותו קדמון שהוא חידוש העולם. (ו) שכר ועונש שהוא יתב' הנותן שכר לעושה רצונו ומעניש את העובר. (ז) שאליו ראוי לעבוד ולעשות מצותיו ושלא יעשו כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים ומן הכוכבים והיסודות. (ח) שלילת הגשמות. (ט) תורה מן השמים קדושה וטהורה. (י) ההעתק שהוא מאתו יתב' ולא מזולתו ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. (יא) ימות המשיח. (יב) תחיית המתים. (יג) נבואת מרע"ה שהוא למעלה מכל הנביאים ע"כ:

והנה בא' היחל באומר פנים בפנים הרי מציאותו יתב' עין בעין. ובאומר דבר ה' עמכם הרי נבואתו שדבר הוא יתב' עמהם. ובאו' בהר מתוך האש הרי ידיעה והשגחה על הארץ מתחת כי קולו שמן השמים שלשלו עד הארץ מתוך האש היא האש האמורה למעלה כאומר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש הרי השגחתו על הארץ לדבר עם בני אדם דרך השתלשלות אשו הגדולה על הארץ ממש. וירא והנה על זאת היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר אם כן איפה למה זה היית אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים וכמאמר הכתוב באומר וישב משה את דברי העם

אל ה' ויגד משה את דברי העם אל ה' ואם השגחתו וידיעתו על כל משלם למה הוצרכת להגיד אליו מאמרנו בעלותך למעלה אל האלהים אשר על ראש ההר ולא שמע ממנו לזה אמר אנכי עומד בין ה' כו' לומר אל יעלה על רוחכם כדבר הרב הזה כי למען הודיע לה' מאמרכם הוצרכתי להיות בין המלך ובין העם חלילה כי הנה מה שאנכי עומד בין ה' וביניכם לא היה רק להגיד לכם את דבר ה' כלומר אך לא להגיד לה' את דבריכם חלילה. והראיה לזה הוא כי יראתם מפני האש שאמרתם הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו כו' ועתה למה נמות קרב אתה ושמע ואת תדבר אלינו כו' שהוא כי אז לא עלה משה למרום להגיד את דברי העם כי מיד עודנו עומד אתם משה השיב הוא יתב' תשובה למשה על דבריהם וזה שאמר פה בקוצר נמרץ פירשו משה להם בסמוך באר היטב והוא כי אחר אומר מאמרם אליו הן הראנו כו' ועתה למה נמות כי תאכלנו האש כו' קרב אתה ושמע כו' אמר וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי כי אז היה שומע בדברכם אלי וכן השיב הוא יתב' להחזיק הדבר ואמר אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך כלומר בדברם אליך הייתי אני שומע הטיבו כו'. ולא בלבד שמעתי דבורם כ"א גם אשר בלבבכם גלוי לפני כי על כן אני אומר מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה כו' וזאת הורא' להם כי רעיוני לבם ידע כי הלא כל אחד ידע בעצמו כי עדותו יתב' אמת כי לבם נכון עם אל ומבשרם יחזו אלוה וידעו כי ה' רואה ללבב. ונחזור אל הענין כי אמר משה הנה ראיתם עיקר ג' הוא ענין ההשגחה באשר דבר עמהם מתוך האש ואשר הי' מתחמץ לבבם על היות עומד בינו יתב' ובין העם השיב להם תשובה והעמידם על האמת שלא הי' רק להגיד לכם את דברי ה' אך לא להגיד לה' את דבריכם. וזה דקדק באומר בין ה' וביניכם ולא אמר ביניכם ובין ה' שהוא על מה שמה' אליהם בלבד והביא ראי' מאומר כי יראתם מפני האש כמדובר. ואשר נאמר למעלה וישב משה את דברי העם כו' ויגד כו' הנה למעל' במקומו ביארנו ענייננו כי על כן אמר הדבר ההוא ואין כאן מקום שאמרו להאריך בדבר. ואמר להם משה הנה לכם עוד ראי' מוחשת מכם ובכם והוא כי ולא עליתם בהר כו' והוא כי הנה אומרו רז"ל כתיב ומשה עלה אל האלהים וכתיב וירד ה' על הר סיני אלא מלמד שהרכין הוא יתברך שמים ושמי השמים על הר סיני נמצא הי' על ההר עם היות על השמים כבודו אמנם ישראל היו בתחתית ההר שהוא למטה כי הוא ית' העיד בהם ישמרו מעלות בהר כו'. ונבא אל הענין אמר אם ח"ו נעדרה השגחה חלילה הי' לו ית' לפחות להתיר לכם תעלו ההרה למען תשמעו אמרי פיו שתהיו קרובים אליו אך הנה ולא עליתם בהר כדי לאמר אנכי ה' אלהיך כי לאמר לכם אנכי שהם הדברות לא הוצרכתם לעלות ההרה כ"א בהיות האלהים בשמים

אשר למעלה מההר ואתם על הארץ בתחתית ההר שמעתם דברותיו ואין לכם השגחה מוחשת מזאת וזהו ולא עליתם בהר לאמ' אנכי כו' הרי ג' עיקרים. ובאשר שמעתם מפי הגבורה הב' דברות נתאמתו לכם עוד עיקרים רבים ע"פ הדבר שהראה להם עין בעין אמיתתם והוא כי באומר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך כו' והוא מז"ל שהוכיח להם על ייחודו יתב' שהוא אחד ואין שני שאמר להם הלא ראיתוני על הים כמראה גבור איש מלחמה ועתה כשליח צבור אל יעלה על רוחכם שיש אחד פועל דין ואחד פועל רחמים חלילה רק דעו איפה כי אנכי שתראו אותי בהוראת רחמים הוא אשר הוציאך בדמות איש מלחמה. ואמר אם יש אחר חלילה יענה אחרי וגם השתיק עליונים ותחתונים ולא הניח היות לקולו בת קול בל יאמרו שאותה הברה הוא אחר חלילה הנה הורה להם בזה העיקר הד' שהוא הייחוד. ועוד ידוקדק ענין זה בכתוב שאמר אל יעלה על רוחכם שיש שני רשויות פועל דין ופועל רחמים כי הלא אנכי כלומר האחד הדובר בך נקרא ה' שהוא רחמים ונקרא אלהיך שהוא תואר דין אנכי הכל כי אין שניות חלילה והראי' היא אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שם ראית דין ורחמים כאחד מכה בכורי מצרים ומציל בכורי ישראל וההיקש ביתר המכות שכל אחד היתה בא רוגז למצריים ורחמים לישראל כא'. ומה גם במה שהוא עיקר היציאות מצרים שהוא קריעת ים סוף כי אז על הים הכירו גם התינוקות את הקדוש ברוך הוא כמשז"ל שהיו אומרים זה אלי שהי' מניק אותנו דבש וחלב מסלע והי' צח ואדום וראוי לדעת מה ענין אומר שהי' צח ואדום ושכך ראוהו בהניקו יתברך אותם אך הוא כי המה ראו שהיו בצער תחת חלול הקרקע והוא בחינת דין ורוגז ובמה שהי' מפרנסם הי' רחמים יחד הרי צח ואדום על כן בראות על הים שהי' פועל שני הפכים שקע את אלו ומציל את אלו אז אמרו זה אלי שעושה שני הפכים כאשר הי' עושה לנו. ועל כן גזרו אומר כי ה' שהוא רחמים הוא איש מלחמה וזהו ימינך ה' תרעץ אויב נמצא כי בים הי' נראה בפירוש היות דין ורחמים כאחד הרי הוראת הייחוד. וגם הה' שהוא יתברך קדמון שחידש העולם גם זה הורה להם הוא יתב' בדברו אתם פה אל פה באומר להם אשר הוצאתיך כו' לומר כי באשר הוצאתיך משם ראית בעיניך חדוש העולם והיא הסכמת כל המפרשים כי יציאת מצרים הוא הוראת חידוש העולם ומה גם בכתוב אצלנו במקומו שהורה לישראל במכות ההם שליטתו בד' יסודות העולם ובעולם הגלגלים בהכניעו את מזל טלה וגם בעולם המלאכים בהכניעו שרו של מצרים זה פעמים אחד על ידי השחין כמשז"ל ויהי השחין בחרטומים ובכל מצרים חרטומים כתוב ופעם שנית על הים כאומר וירא ישראל את מצרים מת מתים לא נאמר כו'. וגם ככתוב אצלנו בשערים כי י' מכות הורו על י' מאמרות שבהם נברא

העולם וכן היו מורם מהם כיוצא בהם הרי הורה כי המה ראו את מעשה ה' כי הוא יתב' חידש את העולם. וגם העיקר הששי הוא בכלל אומר ה' אלהיך אשר הוצאתיך כו' כי הורה יתב' רחמים לישראל עושי רצונו הוא שכר ועונש כי הלא באשר הוציאם על ידי העניש את פרעה במכות הגדולות בעברו רצונו כאומר שלח את עמי ואם אינך משלח הנני מביא כו' הרי כי ראו עונש את העובר רצונו וכאשר בהוצאה ראו הטיב הוא יתברך את האבות שעשה בשבילם כאשר נשבע להם וגם הציל בכורי ישראל ע"י דם פסח ומילה הרי הוראת השכר לעושי רצונו הנה לפניהם שכר ועונש. וזהו ענין הנפקותא שהוציא ואמר פוקד עון כו' ועושה חסד כו' לאוהבי ולשומרי מצותיו וגם העיקר הזה והוא כי אליו יתב' ראוי לעבוד ולא למלאך או כוכב כי זה הורה באמור להם מארץ מצרים מבית עבדים והוא בשום לב שהי' די יאמר ממצרים ולא מארץ מצרים ב' אומר מבית עבדים כי מהראוי יאמר מהיות עבדים ולא מבית עבדים אך יאמר באשר כתבנו מרז"ל כי שרו של מצרים מצרים שמו ועליו נאמר וירא ישראל את מצרים מת הרי כי מלבד ההצלה מהמצרים גם מהשר האוחז בם היתה ההצלה וז"א מארץ מצרים שהיא מארץ של מצרים הוא השר כי הכניעו הוא יתב' כמדו' וגם שידד את המזל והוא מה שידענו מרז"ל שמזל מצרים הי' מחייב שעבד לא יצא משם לחירות ולא ירים ראש נמצא כי מצרים בית של עבדים יקרא שהוא מקום ובית קבוע להם בל יצאו משם לעולם וז"א מבית עבדים הרי ראית כי גם שידד המזל והכוכב של מצרים א"כ איפה אין לעבוד לזולתו יתב' כי ידו בכל משלה כי יוצר הכל הוא ולכן הנפקותא היוצאת מזה הוא כי לא יהי' לך אלהים כו' לא תעשה כו' אשר בשמים ממעל כו' כי אליו יתב' לבדו הוא מי שראוי לעבוד ולא לזולתו חלילה הרי ז' עיקרים בדברות ששמעו פנים בפנים בפירוש מפי הגבורה. והוא מה שכתבנו כי על כן עשה הוא יתב' בל יחסר דבר מכל הב' דברות שלא השמיעם פנים בפנים על עיקרים היוצאים מהם שהרא' להם כי עין עין ראו אותם כאמור. נשארו ו' אשר אין בשאר הדברות ראי' להם כי אין בהם סיפור מה שראו בעיניה' מהעיקרים רק מציאות מצות. על כן כהתימו משה להעתיק כל המאמרות בא להורות להם איך תוך עניינם יראם גם כל יתר העיקרים והיחל בשמיני שהזכרנו הוא שלילת גשמות והט' והיא ההעתק ואמר את הדברים האל' דבר ה' כו' והוא כי כל את הוא מרבה והענין כי הלא בדברות אחרונות אלה יש שינוי. כי למעל' אמר זכור ופה נאמר שמור. למעלה נאמר תחמוד ופה נאמר תתאוה. למעלה נאמר עד שקר וכה עד שוא. אך אמנם קיימו וקבלו רז"ל כי זה וזה אמת וזכור ושמור בדבור אחד נאמרו וההיקש ביתר הדברים מה שאין הפה יכול' לדב' ואין האזן יכול' לשמוע. וזה יאמר להם משה הנה לא תוכלו

להכחיש כי את הדברים האל' כו' דבר ה' שמרב' האת כל מה שנשתנ' מהקודם. ואם כן אין זה כי אם שבדיבור אחד נאמרו זה וזה ששמעתם בדיבו' אחד. ואם כן אין לכם ראית לשלילת הגשמות גדולה מזו כי הוא מה שאין הפה גשמי יכולה לדבר. ובכלל הדבר הוא ההעתק כי במה שהוסי' אמרים על דברות הקודמים הודו לו שגם זה שמעו מפי הגבור' עם שאינו כתוב שם כי זכרו עתה כשומעם ממנו כ"ש כל מה שאומר להם משה בכל התור' שנאמן הוא שאינו מוסיף ולא גורע מאשר שמע מפי הגבור' כמלא נימא. והוא מאמרם בסוף דבריהם באומרם ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' ושמענו ועשינו. כלומר אל תכריחנו לשמוע מפיו למען לא נפקפק במאמריך שאת' אומ' איזה דבר מדעתך כי הנה ידענו כי את תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' בלי שינוי ולא נסתפק כי אם שמענו ומיד ועשינו. כי נאמין כאלו את הכל שמענו מפי הגבור' הרי ט' עיקרים ועל העשירית והיא תורה מן השמים אמר את הדברים האלה דבר כו' והוא כי הנה על שתי הדברות ששמעו מפי הגבורה הנה ידעו שהיו מן השמים אך מה שאפשר יפול ספק הוא בח' דברות אשר שמעו מפי משה על כן כהתימו כל הח' דברות אחרונות אמר את הדברים האלה כלומר גם אלה הדברים האחרונים ששמעתם מפי דבר ה' אל כל קהלכם. והוא מז"ל שהיה קולו של הקב"ה מיטטרון למשה וגם אומרו שהי' יתב' כמו סניף למשה. והענין בשום לב איך ארז"ל זכור ושמור בדבו' אחד נאמרו מה שאין הפה יכול' לדב' והלא משה אמרם ואיך אמר זכור ושמור בדבו' אחד. אך הנה אין זה כי אם שרצ' הקב"ה שגם הח' דברות ישמעו מקולו ית' לקדשם בהם הכוללים כל התורה. אלא שלא יכלו לקבלם מבלי השתלשלות מרע"ה שיתערב קול ה' בקולו של משה באופן כי גם בהם קול ה' היו שומעים. ולא עוד אלא שארז"ל במכילתא כמפורש אצלנו פ' יתרו כי גם בכל דבור מהח' גם הם היו נרתעין לאחוריהם י"ב מיל והיו צריכי' למלאכי השרת ידחום להחזירם למקומם בכל דבו' וכן ארז"ל שכל דבור ודבור מכל עשרת הדברות הי' מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מ"ע וכו' מיד הדבור הי' נושקו על פיו והיה נחקק על הלוח שנאמ' קול ה' חוצב להבות אש כבמדרש חזית כמבוא' אצלנו בספר שושנת העמקים הנה כי גם השמנ' דברות מפיו ית' שמעום רוחניות בתכלית כמדוב' אלא שלא יכלו לקבלם כ"א ע"י משה שהיה קולו ית' בא אל פי משה ויוצא יחד בקולו של משה ובאמצעותו עצרו כח לקבל. וזה אחד מהפירושים שביארנו במקומו על פסוק פה אל פה אדבר בו כי מהראוי יאמר פה אל אוזן אדרב' בו אך כיון שהי' קול ה' הולך מפה הקב"ה אל פה משה ונמצא יתב' מדבר עם בני ישראל בו במשה שהי' משה כצנור שבו הי' מוריד קולו יתב' ומשמיע לישראל. ובזה יתיישב מה

שבפסוק זה הוא אומר מתוך האש הענן והערפל ובפסוק שאחריו הוא אומ' מתוך האש בלבד אך הוא כי בדברות הראשונות הי' מתוך האש בלבד ועל כן פרחה נשמתם כי לא עצרו כח להתמיד הרב' אך בשמונ' שאחרי כן למען היות לקול מבוא להתערב בקול ב"ו הוצרך להשתלשל במסכים יתירים שהוא מתוך האש הענן והערפל על כן הושם לפניהם מסכים מענן וערפל לפני האש הגדול' ע"ד זה הוא מז"ל באומרם שהי' קולו של הקב"ה מיטטרון למשה שהוא לומר כי נשתלשל קולו יתב' דרך מסכים עד גדר מטטרון כדי שיאות למשה להתערב בקולו:

ונבא אל הענין אמר הנה גם הדברים האלה שאמרתי בסמוך שהם הח' דברות אחרונות דבר ה'. כי גם שהיו נראים כיוצאים מפי מה' יצא כל דבור להם. והראי' כי כן הי' כי הלא הי' אל כל קהלכם והוא כי מחנה ישראל הי' י"ב מיל ולמ"ד במדרש חזית היו במתן תורה י"ח מיל ואיך יתכן יעצר כח קול איש לישמע כ"כ מילין אך אין זה כ"א קול ה' בכח שהי' באמצעות משה נשמע בכל המחנה. וזה מאמר הכתוב משה ידבר שהוא כאשר ערכו לדבר במה שהוא אדם אלא שה' יעננו בקול להשמיע לכל קהל ישראל בכל מחניהם. וזה הכירו ישראל מטרם ידברו אל משה באומר' דבר אתה עמנו ונשמעה כמפור' אצלנו במקומו וכו' ונשמעה כי אין הכונ' רק שלא ידבר עמנו אלהים בלי אמצעותיך פן נמות. וזה הדבר אשר הביא עדות לישראל באומרו דברי' אל'. גם השמונה דברות דבר ה' ולא אני לבדי והראי' כי הלא הי' כל קהלכם כאחת שהוא י"ב מיל על י"ב מיל מה שאי אפשר קהל שבשיעור כזה לשמוע בקול איש כמדובר. ושמא תאמרו איך עצרת כח שיתערב קול ה' בקולך ואתה בן אדם אל תתמהו כי הלא היה מתוך האש הענן וערפל שהוא מתוך שלשה מסכים ולא מפני שנשתלשל כל כך נתעבה ונתלבש כי הלא היה עדיין קול גדול האיכות כי הלא ולא יסף כי לא היה כקול איש אשר בצאתו מפי איש יעבור והנה איננו אך זה לא יסף ונחתך כ"א נשאר קיים ונצחי. והוא מה שכתבנו ממדרש חזית כי אחר צאת כל דבר מפיו ית' היה מדבר עם כל אחד מישראל כו' ואח"כ היה הולך ונחקק וכו' והוא כי הלוחות היו אז למעלה מעשה אלהים שהם להבות אש וקול ה' הוא הדבור היה אש דק מאש הלוח וחוצב ונחקק בלהבות אש הלוח וזה אמר קול גדול האיכות והראיה כי לא יסף שלא הפסיק מלדבר עמכם מקבלני את עליך כו'. וגם אחרי כן היה נשאר בקולות רוחניות עד שהיו נחקקים על ידו ית' בלוחות וזהו ויכתבם על שני לוחות אבנים ולא תשוער כתיבתו ית' אם לא דבר רוחני על לוח רוחנית כדבר שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא. ועם כל הרוחניות ההוא גם בהיותו כתוב בלוחות הנה ויתנם אלי שאני ב"ו וא"א לי לקבלם אם לא גשמיות ממשיות הנה

כי היה בהם אש רוחניות עם היותם ממשיות ואין זה כ"א שאוכל לקבלם הלבישם אך תוכם רוחני כנשמה בגוף כך אל תתמהו בתורה שהיא אש מן השמים איך הוא גשמית פשטיית כי לשנקבלהו התלבשה ולא יבצר אש דת רוחניותה מתוכה וזהו ויתנם אלי כי למה שב"ו אני הוצרך להגשימם ליתנם אלי. וזה אמר ויכתבם כו' ויתנם אלי לומר שעם שויכתבם על שני לוחות אשר א"א יכתוב הוא ית' אם לא מכתב רוחני על לוחות רוחניות עכ"ז היה לוחות אבנים מוגשמות כדי שע"י כן ויתנם אלי והוא מאמר הכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו לוחות אבן כי עם היות הכל רוחניות כדי לתת למשה היו לוחות אבן ממשיים. הנה כללות כל מאמריו אלה להורות שעיניהם ראו ולא זר היות התורה מן השמים אפילו הח' דברות אחרונות כי גם המה מאת ה' צבאות יצאו והיה קול גדול ולא יסף. וש"ת אם כן איפה האיך התורה פשטיים אצלנו ואיה רוחניות איכותה לפי שרשה ואם אבד רוחניות קדושתה אחרי כן חלילה א"כ מה בצע בהיותה מן השמים. ע"כ אמר ויכתבם כו' לומר הנה מזה תבינו ותשכילו זאת כי הלא ויכתבם על ב' לוחות ואין זה רק הוראה רוחניות התורה והלוחות אלא שאח"כ הלבישם ועשאם אבנים למען אוכל לקבלם שע"י כן ויתנם אלי כן התורה הלבישה הוא ית' לכם למה שאתם גשמיים ולא תאמרו א"כ איפה אבד רוחניותה וקדושתה לא כן הוא חלילה כי הלא ויתנם אלי שהוא מיד ליד ואיך יתכן יתן ה' בידו דבר גשמי וגם איך יתכן יקבל ילוד אשה בידו ויאחוז דבר רוחני אך אין זה כ"א הוראה כי גם בעת האחז התורה ביד בן האדם עוד בה רוחניות מתייחס אל קדוש ה' צבאות וגם שנראה התורה פשטיית יש פנימי ופנימי לפנימי עד אין קץ. ולא זה בלבד כ"א שגם בפשט יש בה קדושה כמאמר רז"ל במדרש חזית שאמרו לו לר"ע הנה בן עזתי דורש והאש מתלהטת סביבותיו וכו' כמפורש אצלנו בספר שושנת העמקים כי אמר לו הלא עלה בדעתך שאין רוחניות פנימיות התורה מתעורר ומאיר כ"א לעסוק בסודותיה העמוקים והפנימים ולא כן הוא כ"א שיסוד אל הפשט היא כנפש שבתוך הגוף שמראה בהירות פנים על ידי היות נחת רוח לאדם ומה גם בדבר שהנפש נוחה הימנו כי יצהבו פני האיש ההוא משמחת הנפש שבתוכו ששמחת בו כן במצות עסוק בתורה גם ע"ד פשטה גם רוחניותה תשמח ותראה צהיבות פנימיותה חוצה ומה גם בכוונת ייחוד בחינו' תורה נביאים וכתובים שאין ספק כי מתעורר אש דת פנימיותו חוצה כאדם הגשמי כי הנפש אשר בקרבו תצהיל פניו חוצה וז"א היו הדברים שמחים כי היה האש ההוא כאדם השמח שמראה עריבות פנימיות חוצה ואל תתמה כי הנה היו כנתינתן מסיני והוא כי כאשר בסיני היתה אש מלהטת והדבור עצמו היה אש רוחני וכל העם רואים את הקולות מה שאין עין יכולה לראות עם היות כי לא מעשה

מרכבה היה הוא ית' מדבר אלי כ"א אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך כו' לא יהיה לך כו' שהם דברים פשטיים ועכ"ז היה כל האש הגדולה וכל הכבוד ההוא באופן כי אין זה אלא שאש תוכיות הדבור היה שמח ומתראה חוצה. כן הדבר הזה. והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני. אלא שנתן טעם למה שאר האדם שקורא או דורש בפשטיות התורה אין האש מלהטת סביבותיו לז"א הייתי חזרו כו' והוא כי תורה נביאים וכתובים הם כנגד מדות העליונות שהמקשרן דרך ייחוד שורשן בכוונתו מעורר מדות העליונות להשפיע מרוחניותן חוצה וז"א הייתי חזרו שהוא מקשר מה שכנגד המדות ההם ועי"כ היו הדברים שמחים ומגלים אש רוחניותן לחוץ. הנה הורה להם מרע"ה היות תורה מן השמים בכל בחינותיה כמדובר. הנה נא הראה להם י' עיקרים נשארו ג' והם ימות המשיח ותחה"מ וגדולת נבואת מרע"ה על כל נבואת זולתו ועל שלשה אלה אמר משה לישראל הנה הודיתם בפיכם כי את שלשתם ראיתם וזהו ויהי כשמעכם את הקול כו' ותאמרו הן הראנו כו' והוא כי שלשתן ראו ישראל במעמד הקדוש ההוא והוא כי שם נגלו אליהם האלהים כמז"ל כי אמרו רצוננו לראות את מלכנו וכן עשה הוא ית' כי פתח שמים ושמי השמים והראם את כבודו הה"ד אתה הראת כו' הרי מעין ימות המשיח כד"א ונגלה כבוד ה' וראו כו'. וכן המה ראו תחה"מ בעצמם כי בב' דברות ראשונות ששמעו מפי הגבורה מתו כולם והחיה אותם הוא יתברך ואח"כ אמרו דבר אתה עמנו ונשמעה הרי ראו תחה"מ. וגם גדולת נבואת מרע"ה ראו כי הנה היו כולם נביאים בהקיץ פנים בפנים ועכ"ז ראו יתרון נבואת משה כי כלם לא עצרו כח לקבל שפע הנבואה ההיא ויצאה נפשם מגופם אך משה עמד חי ולא הרגיש שום התפעלות כי גם גופו היה זך ובהיר ולא עצרו הגשם מלסבול שפע קדושת הנבואה ההיא כי רב כחו מכל הנביאים. והן כל אלה דברי משה אל בנ"י לאמר להם איך הם הודו כי עין בעין ראו את שלשה העיקרים האלה הנותרים. וז"א ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך כו' והוא במה שכתבנו כי בשני דברות הראשונות ראו את אשו הגדולה על ההר ושמעו מתוך האש הדברות ההם אך באחרונות על אומרם פן תאכלנו האש הגדולה הזאת הושם מסכים ענן וערפל כמדובר למעלה בל ייראו מהאש הגדולה. ונבא אל הענין אמר הנה ויהי כשמעכם את הקול בלי מסכים ענן וערפל רק מתוך החשך שהיה החשך ההיא לבל לזון עינינו מהאש הגדולה כי הנה וההר בוער באש שהוא בדברות ראשונות בלי מסכים אז ותקרבון אלי ותאמרו מה בצע שיחזור וישמיענו הוא ית' שאר דברות כאשר השמיענו מפי הגבורה הב'. ולא מפיך. אם הוא למען הראותנו את כבודו שהוא מעין ימות המשיח שהוא כי אז ונגלה כבוד ה' וראו כו' הרי כבר הראנו בב' הדברות וז"א הן הראנו ה'

אלהינו את כבודו ולא כבודו בלבד כ"א ג"כ ואת גדלו הוא גם ה' הוא שם ה' כד"א אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים שהם שני השמות אלא שהיה וודאי דרך התפשטות ומסכים וזהו ואת גדלו. ואם הוא למען נדע וניכר יתרון גדולת משה ונבואתו על נבואתנו וגם לראות תחה"מ גם אלה הנה היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי שהוא כי ראינו יתרון נבואתך על נבואתינו כי אנחנו שמענו ומתנו ואתה נשארת חי ואין זה רק כי גדול כח השגת נבואתך עלינו כי עצרת כח בגוף ונפש לדבר בך אלהים בלי מסך ועמדת חי. וז"א היום הזה ראינו שאת קולו שמענו מתוך האש שלא עצרנו כח רק לשמוע כלומר אך לא לחיות מש"כ אתה כי היום הזה ראינו אחר ששבנו לחיות כי יש אדם שידבר עמו אלהים ולא מתוך האש כ"א בלי מסך ולא יצאה נפשו כאשר קרה לנו שיצאה נפשנו עם היות ששמענו מתוך האש והוא על משה עצמו שגדל כח נביאתו כמדובר כי ע"כ עצר כח להתקיים. הרי בזה הודעתם יתר גודל נבואתי על נבואתכם עם שגם נבואתכם היתה בהקיץ שהיא גדולה על כל נביאים וגם תחה"מ כי ראיתם אחר שהחיה אתכם ה' כי אתם הוצרכתם למות ולחיות ואני לא ראיתם בי שנוי כי לא מתי והחייני. וע"כ אמרתם אם כן איפה אחר שכל התועלות האפשריות להשיג ע"י דבר עמנו אלהים כבר השגנום שהם ימות המשיח ותחה"מ ויתרון נבואת משה. א"כ ועתה למה נמות מה בצע עתה במיתתנו פעם ב' אחר כי כל התועלות המושגות במיתתנו אינם כי כבר הושגו אם כן למה נמות לאיזה דבר תועיל מיתתנו ואין צ"ל אם היינו מתים ונשארים גויתינו על פני המדבר כי אם אפילו אם בהמשך הנפש למעלה היה האש הקדוש הזה תוכל את גויותינו וזהו כי תאכלנו האש הגדולה כי הלא טוב מזה הוא השאר בחיים. ואם האש הגדולה היא שכינה יאמר מה בצע במות גם כי תאכלנו האש הגדולה הזאת שהיא כמיתת נשיקה שתשאב ותמשיך את נפשנו אחריה עכ"ז טוב לנו החיים שנזכה לקיים תורה ומצות. וזהו קרב כו' ושמענו ועשינו ויהיה לנו זכות שמיעה ועשיה בחיים שטוב לנו מלמהר מיתתנו גם שנירש במותנו ג"ע כי מה בצע לאדם כי ימות טרם קיים תורה ומצות שיוליך בידו במה תתענג בדשן נפשו. וזה כוין ג"כ באומרו למה נמות אך כי תאכלנו כו' ועדיין לא שמענו ועשינו ונלך בלי זכיות. לכן קרב אתה ושמע כו' ושמענו ועשינו. וש"ת אולי לא נמות ואלו יונח שנמות אולי נשוב אחר כך כבראשונה ונחיה לא טוב הדבר כי הלא המיתה היא ודאית כי אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' הנה עוד ומתנו כלו' עוד פעם שנית נמות כבראשונה אך התחיה אחר המות היא מסופקת וקרוב הדבר שתעדר כי מי כל בשר אשר שמע כו' ויחי. והוא כענין מה שקרה ביום הפורים שכטוב לב רבה ביין קם ושחטיה לר' זירא ובעא רחמי ויחי ולתקופת השנה קם ושב וקרא אותו ואמר לו

נשוב ונשתכר א"ל לאו דלאו בכל שעתא מתרחיש נסא לשוב לחיות אחר השחיטה ועל דבר זה אמרו הנה המות היה כדבר טבעי אך תחייה אחרי כן הוא נס כי מי כל בשר אשר שמע כו' ויחי אחר מותם ואם כן אחר שהוא על דרך נס למה נכניס עצמנו בכך כי לאו בכל שעתא ושעתא מתרחיש נסא. ואם נדקדק אומר ומתנו ולא אמר נמות אפשר כיון שתהיה המיתה נוספת על הקודמת שהוא לישאר במות לעולם כי מי כל בשר כו' באופן שהוא ניסא ולאו כל שעתא מתרחיש כמדובר. וש"ת כי תועלת שוב לשמוע את קול ה' יהיה להסיר ספק אם תוסיף או תגרע מאשר יאמר לך ה' שהוא ענין ההעתק שאמרנו שהו א' מהעיקרים הנאמרים הנה אין לנו חלילה ספק בזה כי הנה קרב אתה ושמע כו' ובטוחים אנו כי את תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' כלומר ולא תגרע ולא תוסיף דבר כי נאמן אתה. והוא כמו שכתבנו למעלה כי המה ראו כי אפילו מה ששינה בתיבות י' הדברות זכרו כי זה וזה שמעו בדבור אחד והכירו כי נאמן הוא ומה שלא אמר בפעם הראשונה ביאר ואמר בשנית בל יחסר מהם דבר מכל אשר שמעו בדבור אחד הנה כי אמר להם משה כי כאשר הוא סיפר להם אשר ראו הט' עיקרים בעיניהם כן הם בעצמם ספרו לו בפיהם איך ראו והכירו גם הד' אחרים אחד לאחד באופן כי כל הי"ג עיקרים בעיניהם ראו ולא זר ואין ראיה כראיית החוש ויתחזקו העיקרים בלבותם ובנפשם בל ימוטו מהם ויספרום לבניהם. ואמר ואת תדבר ולא אמר ואתה לומר אל תענה ותאמר כי אולי לא אספיק להשמיע בקולי אל כל קהלכם בכל מחניכם י"ב מיל על י"ב מיל לזה אמרו לו עם היות שקולך חלוש שעל כן נתאר אותך לנקבה תשת כח שהוא אומר ואת עם כל זה תדבר אלינו ושמענו כי נשמע ולא תעדר שמיעתך ממנו כלנו כי אם ושמענו. והוא כי הכירו גדולת משה כי לא יבצר ממנו כי הוא ית' יחבר קולו עם קולו של משה כאשר היה ואפשר כי באומר ואת תדבר רמוז לו כי השכינה אשר אתו המתוארת לנקבה היא תדבר עמנו בחברתך. ושעור הענין אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו שהוא שם ה' עם שם אלהים אלהינו היא השכינה שעל ידה ישתלשל הקול לא נסבול כי אם ומתנו אך בדברך עמנו לא יהיה רק שהשכינ' תדבר עמנו על ידך. ושעור הכתוב שעודם מדברים עם משה שידבר הוא בפיו חשו פן יאמר משה אולי לא ישמע קולי בכל המחנה כי בשר ודם אני על כן שמו פניהם אל השכינה שעם משה ויאמרו לה כי לא קול משה בלבד נשמע כי אם ואת גם כן תדבר אלינו כי בקול משה ישותף קולך וע"י כן ושמענו כי ישמע הקול בכל המחנה. וגם על ידי היותך מדבר עם קול משה ימשך שגם ועשינו כי קדושת דבורך תכיננו לעשות יותר מדיבור ב"ו לבדו:

או יאמר ואת כו' ושמענו כו' לומר אל תאמר כ"א תדבר אתה לא נשמע י"ב מיל קולך ועוד כי יותר תזכנו לעשות בשמעכם מפיו ית' כי אין זה עכוב כי הלא את תדבר כי מדמה אתה לנקבה המקבל דבר ה' בפיך שיענך בקול וזהו ואת לרמוז השפיעו ית' בקולו קול עוז עי"כ ושמענו בכל הי"ב מיל וגם נקבל הכנה לעשות וזהו ועשינו:

פסקה כה

וישמע ה' כו'. כתוב למעלה שאמר הוא ית' להחזיק דברי משה על דבר ההשגחה לומר כי אין הוא ית' צריך סרסור להשמיע בעלותו אל האלהים מה שאמרו ישראל כי אם שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך שהוא בדברם אליך בתחתית ההר מבלי תגיד לי. והוא מאמר משה לישראל בפסוק הקודם כמפורש למעלה. ואמר הטיבו כל אשר דברו לומר גם שבתחלה אמרו רצוננו לראות את מלכנו ולדבר עמו פנים בפנים ולא רצו שתדבר אתה אליהם ועתה היפכו ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים שיראה כמתהפכים הם בכל שעה ולבם לא נכון לא כן הוא כי אם הטיבו כל אשר דברו בין אשר אמרו בראשונה בין אשר התהפכו אחרי כן כי אנוסים הם אך לבבם שלם. כי מי יתן והיה לבבם זה להם כו'. ובאומרו לבבם שהם שני לבבות יצה"ט ויצה"ר ואמרם זה הוא כי ייחדו הב' לבבות ויעבדו את ה' בשניהם כמאמר הירושלמי על אברהם בפסוק ומצאת את לבבו כי שני הלבבות מצא הוא ית' שלמים ונאמנים גם את היצה"ר באחדות עם היצר טוב כאומר נאמן לשון יחיד:

והנה ארז"ל שאמר להם הקב"ה כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמרתי לכם מי יתן והיה לבבם זה היה לכם לומר אתה תן. בני כפויי טובה בני אדה"ר שאמרתי לו למה אכלת מן העץ אמר אלי האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ כו' ע"כ. והוא כמו זר נחשב שיקראם כפויי חובה על שלא אמרו תן אתה. והלא לא מכפיית טובה בא להם זה כי אם שחשבו כי אולי יחשבם למנקשים לשאול ובושו ממנו או כי לא ידעו אם יועיל להם. ועוד כי אדרבא יראה שכל כך מחזיקים לו יתברך טובה על כל אשר היטיב להם שיבושו מלשאול יותר. ועוד כי הלא ארז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואיככה יוכלו לומר תן אתה ולא עוד אלא שמאשים הוא ית' אותם על שלא אמרו כן. ועוד אומרו בני כפויי טובה כי מה ענין זה אצל מאמר אדם האשה כו' כי שם היתה תואנה להתנצל ופה היה שלא שאלו מהם יהיה עם לבבם ליראה את ה'. אך הנה יש הפרש בין קודם השגת שלמות הכשרון לאחר השגתו כי בבא אדם ליטמא פותחין לי ואם יבא ליטהר מסייעין אותו בלבד. אך אחר השתלם בכשרון לא מלבד סיוע מה כי אם יתנו לו גם כח מלמעלה להתמיד כל גדר כשרונו שרגלי חסידיו ישמור בל יצא דבר בלתי מתוקן

מתחת ידו ולהרחיקו מן החטא ולצוות עליו בכרוז עליון על כל כתות המחטיאים הזהרו בפלוני ובתורתו. אך רוצה היא יתברך שיכירו כי הוא המטיב להם בזה וישאלו ממנו יתב' על הדבר. וזה היחל הוא ית' לפתוח פה לאלם באומר מי יתן והיה לבבם זה להם כו' למען יתנו אל לבם ויאמרו מכלל שיש יכולת ליתן דבר גדול כזה ואם ישנו איננו זולתו ית' ויתעוררו לבקש מלפניו יתב' ויתן להם ולא כן עשו. והנה אם ככה היו עושים היה גדרם רב מאד כי השיגו עד גדר שגם יצרם הרע השיגה ידו להתייחד עם היצר הטוב כמשמעות אומרו לבבם שהוא על שני היצרים. אך למה לא פיתחה אז ג"כ לעשות כך. אך הוא שאמרו בלבם אם הוא ית' נתן לנו את היצר הרע לצרך אותנו איך נבקש ממנו להמתיקו ולייחדו עם היצר הטוב להיטיב ויהיה הפך רצונו והנה אין זה רק שעולה על רוחם כי לא להיטיב לאדם נותץ לו היצר הרע אך לא כן הוא כי אם שרצה הקדוש ב"ה לזכותנו בו להכפל שכרנו כמשל השפחה שאמרו בספר הזוהר על כן קראם כפויי טובה שלא הכירו כי לטוב להם נותן להם היצר הרע כאשר אדם לא הכיר שלהטיב לו ניתנה אשה ויאמר האשה אשר נתתי עמדי כו' להורות כי לא לטובתו נתנה לו לאשה. וסיים הכתוב ואמר למען ייטב להם כו' והלא כמו זר נחשב שנראה שנהיה משמשי' את הרב על מנת לקבל פרס אך יאמר הוא ית' הנה תשוקתי היא מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי והלא השומע ישמע כי זה תאבתי יהרהר בלבו אולי לעצמי אני דורש שאהנה ביראתם אותי כמלך אך לא כן הוא כענין אם צדקת מה תתן לו אך איץ זה כי אם זה אהבתי למען ייטב להם ולבניהם לעולם:

פסקה כז

לך אמור כו' ואתה פה עמוד עמדי כו'. ראוי לשים לב. (א) אל מלת פה שהיא מיותרת או אחר אומר פה לא יאמר עמדי. (ב) אומר את כל המצוה כי הראוי יאמר את כל המצות. (ג) אומר נותן להם לרשתה כי הראוי יאמר אשר ירשו ולא יאריך כל כך. (ד) אומר ושמרתם לעשות כי יותר יצדק יאמר ושמרתם ועשיתם שיהיה על ל"ת ועשה. (ה) אומר בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו כי הלא כל זה בכלל הפסוק הקודם. (ו)אומר למען תחיון שנראה שיעשה ע"מ לקבל פרס. (ז) אומר והארכתם ימים בארץ אשר תירשון כי הלא זה הדבר האמור באומר למען תחיון. (ח) אומרו וזאת המצוה החוקים כו' לעשות בארץ כי הלא ענין פסוק זה נאמר למעלה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים כו' לעשות בארץ כו'. (ט) אומרו למען תירא את ה' כו' איך יצדק יאמר כי זאת המצוה והחוקים והמשפטים צוה ה' אותם למען תירא והלא נהפוך הוא כי הלא המורא סיבה לקיים המצוה כו' ולא שקיום המצוה והחקים הם למען ייראו את ה' ולא

עוד אלא שאחר אומר למען תירא אומר לשמור את כל חקותיו שיורה כי היראה תבא לידי שימור והוא הפך הקודם שאמר המצוה והחוקים היו להביא מורא. (י) אומרו אשר אנכי מצוך כי מי לא ידע כי משה היה המצוה בשמו ית'. (יא) אומרו אשר אתם עוברים שמה לרשתה הרי נאמר למעלה בארץ אשר תירשון. (יב) או' ולמען יאריכון ימיך שמורה כי טוב לעבוד את ה' ע"מ לקבל פרס אריכות מים. (יג) אומרו ושמעת ישראל כו' כי הלא זה נאמר למעלה כמה פעמים. (יד) אומרו כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ כו' כי איך אומרו תרבון מאד הוא כאשר דבר ה' לתת ארץ זבת חלב ודבש מה לתבן את הבר: **אמנם** אמר הנה ה' אמר אלי לך אמור להם שובו כו' והלא תאמרו איך יתכן נשארת שם עם ה' מ' יום ומ' לילה ואתה אדם ולא אל. ב' שאם לקבל תורה שבע"פ וכל יתר מצות זולת העשרת דברות הלא היה די לנו אשר שמענו שנים מפי הגבורה וכל השמנה גם המה מפיו ית' שהיה מערב קולו בקולך ומה צורך לכל השאר לז"א על הא' ואתה פה עמוד עמדי לומר ואתה פה שהוא מקום שרפי קדש אל תתמה לומר איך תתקיים כי הנה עמוד עמדי והוא ענין מז"ל שכשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו ובקשו לשורפו בהבל פיהם א"ל הקב"ה אחוז בכסא כבודי כו' וזה יאמר ואתה פה כלומר במקום להבות אש אל תירא והוא ענין אחוז בכסא כבודי והדבק בי וזהו עמודי עמדי ואדברה אליך שתי בחינות אשר לא היו בעשרת הדברות א' את כל המצוה היא תורה שבעל פה והיא נקראת כל המצוה לפי שאין בכתב רק מקצת מצוה כי תשלום כל מצוה ותיקוניה אינם רק בתורה שב"פ וגם חקים ומשפטים אשר לא היו בעשרת הדברות וזהו והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ולא ימעט ערכם אשר אינן בעשרת הדברות בעיניכם כי הלא עליהם תבואכם טובה עליהם רבה מאד כי על יד מה שיעשו בארץ יספיק לעשות מהמתנה ירושה והיא כי הנה ידענו משורת הדין כי מתנה יש לה הפסק אך ירושה אין לה הפסק וע"כ א"י שהיא מתנה לאבות וירושה לנו מהם הנה הוא ית' נותנה לנו בתורת מתנה והיא יש לה הפסק שאם נטה אשורינו מני הדרך יעבירה ממנו לאויבינו אך אם נכשיר מעשינו יש לאל ידינו לעשות מן המתנה ירושה שלא יהיה לה הפסק שלא תצא לעולם מתחת ידינו. וזה יאמר תדע גדולת מה שדבר אלי חקים ומשפטים אשר לא היו בעשרת הדיברות כי הלא יספיק מה שיעשו בארץ שעל ידי כן מה שאני נותן שהוא לשון מתנה שיש לה הפסק יהיה לרשתה שיעשו אותה ירושה שאין לה הפסק. והוא כי הנה כל מצות התלויות בארץ אינם מעשרת דברות וארז"ל שלא גלו מהארץ כי אם על שלא קיימו שמיטין ויובלות כי ע"כ גלו ע' שנה כמספר השנים אשר ביטלו כמאמר הכתוב ותרץ את שבתותיה וגם על המילה כמשז"ל שאמר הקב"ה

לאברהם שגלו על שלא מלו שנאמר ובשר קדש יעברו מעליך וגם היא אינה בעשרת הדיברות וגם עון ביטול תורה בבית א' ושנאת חנם בבית שני לא היו לא זה ולא זה בעשרת הדברות וגם אמרו רז"ל שמינוי הדיינים הכשרים גורם לקיים את ישראל בארץ שנאמר צדק צדק תרדוף כו' וירשת את הארץ וגם כל מצוה שהיא תורה שב"פ עניינה היא בחינת ארץ ישראל כנודע שנמצא שע"י עשית כל המצוה כו' יספיק לעשות מתנת הארץ ירושה שאין לה הפסק כמדו' בלי ספק:

פסקה כט

ושמרתם כו'. הנה בפרשת נח אמרו רז"ל בתנחומא כי מה שהוצרך הוא ית' לכפות את ההר על ישראל כגיגית שיקבלו את התורה היה כי אמרו כי טוב מעט להם שיוכלו לקיים שהוא תורהשבכתב לבד ולא גם תורה שבע"פ שרבו דקדוקיה עד אין קץ כי מי יוכל לקיימה ולא יחטיא על כן הוצרך הוא ית' לכפות עליהם ההר. ועל דבר זה יתכן יאמר אליהם משה הלא אמרתי כי זולת הי' דברות יש גם תורה שבע"פ וחקים ומשפטים זולתם. אל יקשה בעיניכם לומר מי יוכל לעמוד בכל אלה שלא ימוט אל תיראו כי עשו זאת איפה קבלו אותה בחבה שושמרתם בלבבכם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם שהוא למען היותו ה' ולמען היותו אלהיכם ושלמען זאת צוה אתכם מאהבתו אתכם ועי"כ מובטחני בכם שתקיימו את הכל ולא תסורו ימין ושמאל כי בקבלכם את הכל בחבה למה שהיה מאתו ית' שעם היותו ה' שיורה שם זה אלהי כל העולמות הוא גם כן אלהי העמים ואינו מכנה שמו רק עליכם להיותו אלהיכם וכאשר הוא ית' צוה אתכם שאינו על שצריך עבודתכם רק מאהבתו אתכם כך אתם מאהבתכם אותו וזהו ושמרתם כו' כאשר צוה ה' אתכם לא על פנים אחרת בשכר ועונש וכיוצא. ולא שלא יהיה לכם שכר כי הלא אתם עשו את שלכם שלא לקבל פרס והוא יעשה את שלו כאשר מסיים ואומר למען תחיון וטוב לכם כו' כי עשותכם שלא על מנת לקבל פרס רק מאהבה הוא למען תחיון כו' ובזה הוא ית' יהיה עמכם וגם לא יכבדו עליכם עול דברים מרוב החבה רק כמי שנושא ענקי מרגליות על צוארו שלסיבת חשיבותם לא יקפיד על כובדם וזהו ושמרתם כו' לא תסורו כו':

פסקה ל

בכל הדרך כו'. יאמר ענין מאמרם ז"ל כי אחר הויכוח אם תלמוד גדול או מעשה גדול נמנו וגמרו שהתלמוד גדול שמביא לידי מעשה. וזה אחשבה הוא מאמר משה לישראל שמא תאמרו מה בצע בעסק הלמוד כי היא יגיעה רבה ודי לנו מעשה המצות לזה אמר הן אמת כי בכל הדרך אשר צוה ה' תלכו שהוא מעשה המצות למען תחיון כו' והארכתם כו' אך עכ"ז וזאת המצות היא תורה שבע"פ החקים אשר צוה ה' ללמד אתכם שהוא

תלמוד לעשות כי הלמוד מביא לידי מעשה וזהו ללמד אתכם לעשית שהלימוד יביא לידי עשות. שנית להיות בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשת כי קיום ירושתה לכם תלוי בעסק התורה כנודע כי כל עוד שעסקו בתורה לא גלו כמאמרם ז"ל ויתר הקב"ה על ע"ג ג"ע ש"ד ולא ויתר על ביטול תורה. ג' והיא למען תירא את ה' אלהיך כי על ידי עסק התורה תירא את ה' מה שאין כן הנעדר ממנה כי אין בור ירא חטא וגם על ידו תדע לשמור את כל חקותיו כי' ומצותיו מה שאין כן בהעדר הלימוד כעובדא דרבי עקיבא כו' וזה אמר לשמור כו'. וזה שאני מצוך בלימוד הוא אתה ובנך ובן בנך שהוא שלשה דורות כי אחרי כן אינו צריך להזהיר כי אחרי כן התורה מחזרת מעצמה אחר אכסניא שלה כמז"ל על פסוק לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אחר כך מאליה הוא מעתה ועד עולם. ועוד ד' תועיל לך הלמוד מה שאין כן המעשה בלבד כי הלא על ידי עסק התורה ירבו ימיך וזהו ולמען יאריכון ימיך ולא בלבד עסק התורה כי אם אפילו השומע אל התורה מביא לידי מעשה ולהשגת האושר כי הלא ושמעת ישראל ועל ידי כן ושמרת לעשית אשר ייטב לך על יד השמיעה ההיא. ואשר תקיים על ידה להשיג חיי בני ומזוני ועל חיי שהיא הנוגע על גוף האדם אמר אשר ייטב לך ועל בני אמר אשר תרבון מאד ועל מזוני אמר כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. ולא אמר וכאשר בוי"ו לומר כי גם השנים הראשונים נכללים בשלישי והוא המאמר רבי פלוני בגמרא דהיה כפנא ומותנא ואמר לאו אורח ארעא למיבעי אתרתי אלא נבעי אכפנא וממילא לא להוי מותנא דשובעה לחיי יהיב ולא לשכבי ועל דבר זה יאמר אשר ייטב לך בחיי ואשר תרבון מאד בבני כאשר ב' אלה דבר ה' אלהי אבותיך באומר ארץ זבת חלב ודבש שהוא שופע מזונות כי מזה יוכללו גם השנים כי השבע גדול אל חיים ומרובי בנים נתן ולא למתי מעט וקצרי ימים נמצא מעמד שלשתן במאמרו יתברך. או שעור הענין נמשך אל מה שאחריו והוא כי גם שאהבה את ה' טובה מהיראה זה וזה צריך לעבוד את ה'. שאם תהיה אהבה בלבד לא יטרח לשמור את כל מצותיו כי יבטח באהבה שלא יקפיד אם ירפה ידיו מקצת מצותיו כדרך האוהב שיבטח באוהבו אם יתרפא א' מפעולות הראויות לעשות לו ע"כ צריך מורא לבלתי עזוב את כל מצותיו. ואם תהיה יראה לבדה לא ישים נפשו מנגד למענו לקדש שמו יתברך כאשר באהבתו את קונו כי גם רוחו גויתו יתן באהבתו. וזה יאמר הלא צויתיך על הלמוד כמדובר למען תירא כי בלעדו אין בור ירא חטא ותדע למה אחפוץ ביראה עם שאהבה טובה הימנה הלא הוא לשמור את כל רקתיו ומצותיו כו' שע"י כן אל תנח ידך משום א' מהנה ומה גם מהחוקים אשר לא תדע טעמם שעל כן בהם היחל באומרו את כל חקותיו ומחמת יראה לא אתה בלבד תעסוק בה

דע כי אם גם אתה ובנך ובן בנך ואפילו לעת זקנה וזהו כל ימי חייך. משא"כ אם לא היתה רק אהבה לבדה שהיית בוטח באהבה להרפות בזקנה. אך ביראה לבדה לא יהיה לך רבוי בנים ובני בנים כי אם בנך ובן בנך כו' כי לא יתעשת האלהים לך רק אפשר כי לאיזה סבה יפסק זרעך וגם האריכות ימים אין הבטחון בזה רק לך שיאריכון ימיך אך לא גם ימי זרעך אך ושמעת ישראל ושמרת לעשות מה שעל ידו ייטב לך שיאריכון ימיך וגם תרבון מאד אתה ובנך ובן בנך כי אם אתה וכל אחד מהם ירבו לו בנים רבים ולא כאשר בקודם שאמרת אתה ובנך ובן בנך כי אם אתה יהיו לך בנים רבים וכן כל א' מבניך וזהו תרבון לשון רבים עם שכל הכתוב הוא בלשון יחיד אך הוא שחוזר אל כל הנאמרים למעלה. כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך כלומר אל תתמה ותאמר כי הלא את מי אהב ה' יותר מהאבות ולא נתן לאברהם כי אם את יצחק וליצחק את יעקב לזה אומר כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך בשבילך שהוא ארבה את זרעך ככוכבי השמים וברכת החול וברכת העפר והראיה שבכל אשר דבר הוא ארץ זבת כו' ולמה הכין כל השפע הזה אם לא להרבות אתכם ומה הוא הדבר אשר דברתי ושמעת ישראל שהוא הדרך הטוב מהקודמת עם ששתיהן צריכין הלא הוא שמע ישראל כו' ואהבת כו' כי עם היראה צריך אהבה למה שעל ידה תהיה בכל לבבך בב' לבבות ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאודך בכל ממונך כמשז"ל אפילו מי שממונו חביב עליו מגופו כי את כל אלה יד האהבה עושה ולא היראה לבדה:

פרק ו

פסקה ד

שמע ישראל ה' אלהינו כו'. הראוי יאמר ה' אלהינו א'. אך יאמר שמע ישראל כולכם לשון יחיד שהוא באחדות הלבבות כא' וזה יחוייב לנו יען כי ה' הוא אלהינו כי גם בה' בחינת דין ואלהינו הנזכר הוא ה' כי בו גם בחינת רחמים ושני השמות כלם אחד וחייבים אנחנו להדמות לקוננו יתברך כי על כן נקרא אלהינו ולא אלהי האומות על שורש אחדות נפשותנו עם שיוצר הכל הוא ועל כן נתחייב להדמות אליו. או יאמר שמע בלב אחד וקבל ישראל בין יתנהג עמך בשם ה' שהוא רחמים בין בשם אלהינו שהוא דין נכלל בה' כי הלא ב' הבחינות הם רחמים וזהו ה' אלהינו ה' כי הם ייסורין לטובה ולא להנקם ואל תתמה כי הלא ב' הבחינות א' שם בעצם וזה אומר א'. או יאמר בשום לב שמהראוי היה יאמר ה' אלהיך מעין אומרו שמע וכמאמרו בפסוק השני אך ידבר אל היחיד ויאמר שמע ישראל אפילו שתראה שאין שאר העם שלמים ליקרא שם אלהותו יתברך עליהם בלשון יחיד ליקרא אלהיך כי אם אלהינו כי את זה הביט כי הוא בעצמו

ה' אחד וכן אתה היחידי הדבק בו ואהבת את ה' אלהיך כו' ואל תחוש על הכלל אם לא יעשו כן. או יאמר מעין זה שמע אתה היחיד שע"י שמיעתך וקבלתך תורת ה' תעשה אחדות במדותיו יתברך באופן שה' אלהינו שהם שתי המדות תייחדם ליכלל בשם ה' אחד ומה שאמרתי שתשמע הוא ציווי זה שהוא ואהבת את ה' כו' והענין כי הנה בנוהג בבעולם שהאהבה לא תהיה בעצם בכל לב ונפש כי אם בשנים בלבד דרך משל חושק את תשוקתו שאם הוא יאהב אלך או אלפים נשים או היא אנשים רבים לא תהיה אהבתם המתחלקת על רבים אהבת נפש ואפילו איש אחד אם יאהב לאלף או רבבות עם לא תגדל האהבה למות איש בעד רעהו כאשר בהיות אחד אוהב את אחד שיהיו שניהם רעים אהובים זה עם זה ואין עוד אחר כי ברבים לא תגדל אהבתם עזה כמות עד שים נפשו מנגד בעד רעהו ואם כן איפה אל תאמר נא איש ישראל הלא ה' אלהינו של כל רבבות אלפי ישראל ואהבתו יתברך המתחלקת לכל לא תתעצם ויהיה כמלך אשר לו חיל כבד ויאהבם כי גם כי ימותו חציים לא ישית עליהם לב כן הוא יתברך לא תגדל אהבתו אל כל יחיד מרבבות ישראל רק על הכלל וגם אני אליו על הדרך הזה על כן אמר גם שאמרתי ה' אלהינו של כל הכלל אל יעלה על רוחך שכמקרה מלך ממלכי הארץ גם הוא יקרנו כי הלא אחר שאמרתי לך כי עם היותך יחיד יש לאל ידך לייחד המדות אם כן בעשותך כך ואהבת כל א' מישראל עם היותך יחיד כאלו אין לו יתברך ליקרא ולייחס אלהותו עליו כי אם אתה וזהו אומר ואהבת את ה' אלהיך וע"ד זה כל א' ואי עד גדר יהיה בכל לבבך כו' כאשר יבא ביאורי בס"ד כי אלהי כל יחיד הוא ואוהבו מאוד וגם אתה אליו עם שאלהותו אל הכל בוא באמת. גם כיון שעם שבמעשיך הטובים תייחד מדותיו יתברך כי חסיד אתה אל תקוץ בתוכחתו אם ייסורין באים עליך כ"א ואהבת כו' בין יתנהג עמך ברחמים בין יתנהג בדין וזהו את ה' אלהיך בכל לבבך כו' כאשר יבא ביאורו בס"ד:

או יאמר שמע והוא כי הנה עיקר ענין פרשה זו היא על האהבה את ה'. והן אמת כי לא יבצר מבני אדם גם בני איש מלדבר ולומר כ הלא כמו זר נחשב יתייחס אהבה בין ה' ובין האדם אשר מחומר קורץ כי מה דמות יערכו לו ית' אל חרש מחרשי אדמה לתאר ביניהם תואר אהבה. וידוע ליודעי דעת כי אהבה לא תתהוה אלא בין השוים ולכן אם היה עולה על לב לייחס אהבה הלא לא תהיה להן עם אלהין די מדרהון עם בישרא לא איתוהי שם מלאכי אלהים ולא לבן האדמה על כן התחיל ואמר שמע ישראל כלומר שמע באחדות הלב אתה ישראל את תורת ה' אשר אמרתי בפסוק הקודם ושמעת ישראל כו'. כי די לך כי יותר חפץ בך מבמלאכיו והוא כי על יד היות ה' אלהינו ולא אלהי מלאכי השרת

נעשה ה' אחד שנעשה על ידינו במעשינו אחדות מדותיו ושמותיו יתברך. מה שאין כן על ידי מעשי שרפי קדש. ואם כן לא יהיה כמו זר נחשב התייחס לך אהבה עם קונך וזהו ואהבת את ה' אלהיך כי מי שיעצר כח לייחד אלהות לא יבצר ממנו צד ייחס מפאת נפש עמו ישראל. והנני שם לפניך נגד עיניך שתי טענות הנותנות יתרונים לאדם על מלאכי השרת. אחד מז"ל על פסוק וסעדו לבכם האמור במלאכים שאמרו רז"ל מלאכים שאין להם אלא לב אחד הוא יצר הטוב לא נא' לבבכם אלא לבכם אך בני אדם שיש להם שני לבבות יצר הרע ויצר הטוב נאמר בהם לבב אנוש יסעד. והוא כי ע"כ יש שכר טוב לישראל מאד על מלאכי השרת למה שיש להם יצר הרע ולוחמים עמו עד רדתו לעשות רצון אביהם שבשמים. משא"כ מלאכים שאין להם רק יצר הטוב. וזה אומר יפה באומר על לבבך לומר לך הנה אהבתך לו ית' גדולה מאהבת מלאכי השרת שאהבתך היא בכל לבבך שהוא בשני יצרך משא"כ הם שהיא בלב אחד ובכן לא יגעל בך ה' מלאהוב אותו ית' עם היות נפשך מלובשת בחומר כי הלא תהיה אהבתך לעבדו בכל לבבך שהוא בשני יצרך שע"כ יש להחזיק לך טובה שכבשת את יצרך שהוא טוב מלוכד עיר. וזהו בכל לבבך לומר שני לבבות לך משא"כ למלאכים באופן שאם תראני בוחר בך מבהם אל תתמה על החפץ. עוד שנית כי יש בחינה שאתה דומה לי יותר מהם כי הם אין להם אלא נפש אחד מבחינת אחד ואם יאהבני לא יהיה רק מהבחינה ההיא ואתה יש בך ג' נפש רוח נשמה ותדמה אני בשלשתן לאהבה אותי בהן וזהו בכל נפשך שמרבה הכל את רוח ונשמה. או מעיץ זה לומר חביב אתה ממלאכי השרת כי הלא בך מתקיימים ומתקשרים העולמות להוריד השפע משא"כ על ידם. והוא כי לאדם חלק בכל העולמות הנשמה לו מהעליון והרוח מעולם המלאכים כד"א עושה מלאכיו רוחות ונפש בעלת התנועה מעין עולם הגלגלים וחומרו מעולם השפל שע"י כן ע"י כשרון מעשה האדם בכל חלקיו יורק שפע מעולם העליון שמעין נשמתו וישתלשל ע"י עולם המלאכים שמעין רוחו ויעבור לעולם הגלגלים שמעין נפשו עד הארץ הלזו שמעין חומרו שעי"כ מתקיימים כולם. וזה היה ענין נעשה אדם שאמר ית' לכל העולמות נעשה בין הכל אדם כולל להשפיע ולקשר את כלם לקיימם מה שאין כן מלאכי השרת שאין להם חלק רק בעולמם ואיך יקשרו את כלם להשפיע בהם. וע"כ להורות להם זה קרא יתברך את האדם לפני מלאכי עליון לקרא שמות לכל ברואי מעלה ומטה ולאשר בראם למען ידעו כי כחו כולל להקיף כל העולמות מהארץ עד עולם העליון ועד השיג לקרא שם ליוצר הכל שעל השמים כבודו מה שאין כן למלאכים. וזהו אומר בכל נפשך לומר אתה בן אדם אל תקטן ממלאכי עליון באשר תיטיב כי הלא תעבדנו בכל נפשך הכוללת ברבוי הכל כל שלשת חלקים שמעין

ג' עולמות העליונים ועל הארץ מתחת אמר בכל מאדך שהוא כי תעבדנו בכל ממונך אשר הוא מעולם השפל. נמצאת מקשר ומשפיע בב' דברים אלו לד' העולמות משא"כ המלאכים כי מאומה אין להם חלק בזולת עולם המלאכים כמדובר:

והנה באומר בכל נפשך ארז"ל אפילו הוא נוטל את נפשך הנה יותר היה צודק יאמרו אפי' נוטלים את נפשך ויחזור אל המעבירים את ישראל על דת באומרם עבור ואל תהרג או תהרג. אך על פי דרכם המתיקו בפיהם נועם שיח לשון למודים להשכיל להיטיב את אשר יבקשו ליהרג ואל יעבור כי לא ישית לבו שהם נוטלים את נפשו כי אדרבה הוא ית' נוטל את נפשו להעלותו גם עלה על כל כבוד חופה כנודע מגדולות המקדשים את ה' באופן כי כן הוא משוש דרכו ואז טוב לו וע"כ ישמח ויגיל וישיש בשמחה:

פסקה ו

והיו הדברים האלה כו'. בשום לב אל מלת ושננתם לבניך ולא אמר ולמדתם יהיה הענין כי בא ללמד דעת את כל חכם לב מלמד תורה לעמו ישראל או חכמה ומוסר יהיה זה כלל גדול בידם כי הכנס דברי פיהם בלב שומעיהם כחצי גבור שנונים לשמור ולעשות בכל לב ובכל נפש או לבלי הכנס רק להשמעות אזנים ואחרי כן יהיו הדברים ההם רפויים בידם והולכים אחרי גום. הנה בזה הדבר תלוי הלא הוא כי כל דבר ודבר כפי מוצאו אשר ממנו יצא כן יהיה הלוכו ומנוחתו אשר שם ינוח. והוא כי אם יהיו הדברים היוצאים מפי המלמד תורה או מוכיח במישור מקרב לבו כן מהלב נסעו ועד לב שומעיהם ילכו כחצי גבור שנונים ושם יניחו לשמור ולעשות בכל מאמצי כח. אך אם אשר יוציאם לא יהיה מקרב לבו כי אם פה אל פה ידבר גם בלכתם לאזני שומעיהם בחוץ יעמודו ופרי בל יעשון. וזה מאמרו ית' בתורתו באומר והיה כו' לומר הלא עליך מוטל לומר לבניך תורה ואהבת ה' בכל לבב ובכל נפש ובכל מאוד כאשר צויתי עליך. אך דע איפה כי למען יהיו דבריך שנונים ליכנס בלב בנך בעצם צריך תחלה תקבלם אתה על עצמך בלבבך בשני יצרך בעצם ואז בלמדך את בנך יפלשו הדברים ויכנסו עד קרב לבם כחצי גבור שנונים. וזהו והיו הדברים האלה על לבבך תחלה ואח"כ ושננתם לבניך כי יהיו כשנונים לפלש נתיב מאזניהם עד תוך קרב לבם. ועל כן לא אמר ולמדתם לברך והוא הכתיב אצלנו בספר רב פנינים שהיתה עצת שלמה בחכמתו באומר קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך שהוא לקשר ענין תורה ומצות על הגרגרת היא הקנה שמשם הדבור יוצא כי יהיו כל מוצאי פיך בחבור הלמוד ומעשה הנזכר למעלה להשמיע וללמד לישראל. אך בזאת שתחלה כתבם על לוח לבך למען מלבך יצאו מילין להצליח בשומעיהם כי שינון חצי דבריך וחרבם תבא בלבם שעל ידי כן ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם

שיכנסו בלבם כמדובר. וכ"כ יהיו לך בקנין שתקדש בם מחשבה דבור ומעשה. והיחל בדבור שהוא ההפרש הניכר למותר האדם מן הבהמה וחילקו לארבעה חלקים כאומרו ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך והוא למען יזכור האדם כי זאת התורה שהוא מלמעלה מן המקום אשר היה שם בית הנפש העליון ואז התורה היתה שם עם נפשך ולמען תזכור זה למוד בשבתך בביתך וכן ובלכתך בדרך זכר היותה עמך בעולם הזה שהוא דרך ומהלך ללכת בו אל העוה"ב כי פה תנחה אותך וכן בשכבך רמז כי תשכב עם אבותיך וכן ובקומך זכר בתחיית המתים. והוא מאמר הכתוב בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז ובשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעוה"ב שהוא תחה"מ. וע"כ למען תזכור את כל זה סימנתי לך סימנים אלו כי בארבעה מצבים שאתה נצב בהם היא אשר עומדת לך בין טרם תבא אל העולם למעלה ואפי' בבטן כמאמרם ז"ל על בהלו נרו עלי ראשי וכן אחר בואך לעולם הזה ואתה כמהלך מן העולם עד העולם כד"א כי הולך האדם אל בית עולמו היא אשר תנחה אותך אל החיים ואל הטוב כי בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ז וכן כאשר תפרוש מהעולם הלזה ובשכבך תשמור עליך מרימה ותולעה וכחות הטומאה והוא ענין בשכבך תשמור עליך בקבר ואח"כ בשובך אל העולם בגוך ונפש בתחייה היא תעמוד לך והוא ענין והקיצות היא תשיחך. ע"כ כנגד מצביך ארבעה אלה תעשה לך כנגדן סימני דבורך בתורה בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך כמדו' כי ביתך היא לעומת ביתך העיקרי וקדוש למעלה ובלכתך בדרך לעומת בהתהלכך תנחה אותך כי העוה"ז יקרא דרך ובשכבך לעומת בשכבך תשמור עליך בקבר כי השכיבה בכל לילה אחד מששים במיתה ובקומך על ידי חזרת נפשך אליך לעומת התחיה כענין מז"ל על פסוק חדשים לבקרים רבה אמונתך שע"י הקיץ האדם בבקר תרבה אמונת התחיה:

פסקה ח

וקשרתם לאות כו'. אחר הזהירו על התורה ועל ייחדו ית' ואהבתו ככל הכתוב והזהיר בדבור אמר גם צריך המחשבה והמעשה. והוא פי גם שהוא על הקבורת שהוא כנגד הלב קרא יתברך למקום ההוא על ידך למען נשכיל כי עיקר הדבור היא לקשר המחשבה עם המעשה על כן את האות שלפני הלב אמר בו קשירה על היד להורות כי צריך תמיד לקשר מחשבת הלב עם מעשה היד ולא תהיה מעשה הטוב בלי כוונה הראויה אל המעשה ולא מחשבה לבדה בלי מעשה כ"א יהיו לאחדים כלם שוים לטובה. וש"ת ומה נעשה ושאור שבעיסה מעכב וממשיכנו אחר מראה עינינו עשה זאת איפה בני והנצל. והוא פי יהיו לטוטפות בין עיניך. והוא פי אל תביט אל מראה עינוך. רק אל מה שבין עיניך. הוא

עיני שכלך. הוא המוח הנלמד בג"ש. שהוא כנגד אויר שבין העינים. והיא כי הנה ב' הנה עיני האדם. עין בשר. ועין השכל והן אמת כי עין בשר סרסורא דעבירה. עין רואה ולב חומד כו'. אך לעומתו עין השכל להביט למרחוק. כי ישקיף וירא בעין שכלו. כי ההולך אחרי מראה עינו בשר לו רעה תבואנו וסופו יורש גיהנם. באופן כי המשתף ב' סוגים עינים אלו יחד. ייראו את ה' ויסור מרע. ולא יניח את לבו לילך אחר עיניו. וזהו זכרון טוב על יד מצותו ית'. באומר והיו לטוטפות בין עיניך. כי הוא זכרון לבנ"י. שבין עיניו הם עיני בשרו ישים מראה המוח. להביט בעין שכלו. ולבלתי הניח את עיני בשרו לבדן. בל יאבד. וז"א לטוטפות ל' חבור. או ל' הטפה והבטה מרחוק. לרמוז אל הטפת עין שכלו אשר במקום הנחתן. וע"י כן נקרא מקום הנחתן בין עיניך. שהוא לחבר מה שבין העינים. אל מה שבמקום הנחתן. הוא המוח. כמדובר:

פסקה ט

וכתבתם כו'. והנה הן אמת כי ע"י ההכנות האלה. נקל לאשר חלק לו אלוה בבינה להשכיל להטיב. אך עדיין במקום שאין אנשים. לפעמים לא יוכל אדם עם יצרו. כי ע"כ זאת היתה ברכת ריב"ז לתלמידיו (ברכות כ"ח) באומר יהי רצון שתהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. וכאשר פירש ואמר שאדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני אדם ואינו אומר שמא יראני המקום. כמבואר אצלנו בספר רב פנינים. ע"כ שיבחו רז"ל את אשר לא יעשה במקום שאין איש בחדרי משכיתו. מה שלא יעשה במקום רואים. על כן צוה ית' יאמר וכתבתם על מזוזות ביתך כו'. והוא למען בבואך בביתך. ובחדרי משכיתך. תזכור אהבתו ית' בכל לבב ובכל נפש ובכל מאד. למען בהיותך בקרב ביתך תעשה הישר והטוב. שיהיה הוא יתברך נגד עיניך תמיד. באופן שאפילו בחדרי משכיתך לא תטה מני הדרך הטובה. לעשות אשר לא טוב. עם שלא יראך אדם. ע"כ הצריך בכל מקום שיש בו דירת אדם אפי' אלף בתים זה לפנים מזה חייב במזוזה אפי' בפנימי שבכולם:

פסקה י

והיה כי יביאך כו'. ראוי לשים לב. (א) איך מתקשר זה אל הקודם. (ב) למה ייחד דברים אלו מכל השאר כענין זבת חלב ודבש וארץ תאנה ורמון וכיוצא ולא הזכיר רק ערים ובתים ובורות וכרמים וזיתים. (ג) אומר ואכלת ושבעת כי אינו חוזר לא אל הערים ולא אל הבתים ולא אל הבורות ולא אל הכרמים ולא אל הזתים והיה צודק קצת אל הכרמים אם היה מזכיר הענבים. (ד) אומרו השמר לך כי מלת לך מיותרות וגם איך נשכח על ידי כל טוב שנתן לנו כי אדרבה נחזיק לו טובה. (ה) אומרו את ה' אלהיך תירא ששלשה החלוקות שבפסוק בלתי מתקשרות (ו) אומרו ובשמו תשבע כי טוב היה להזהיר לבלתי

השבע אפילו על האמת. (ז) אומרו לא תלכון כו' למה פרט אשר סביבותיכם. (ח) אומרו בקרבך שהיא מלה יתירה ומשוללת ענין. (ט) אומרו לא תנסו כו' איך יתקשר עם הקודם. (י) אומרו כאשר נסיתם במסה למה צריך דמיון. (יא) כפל אומרו שמור תשמרון. (יב) אומר למען ייטב לך שנראה ע"מ לקבל פרס. (יג) אומר להדוף כו'. שהוא בלתי מקושר: **אך** יאמר הלא צויתיך ואהבת את ה' כו' אמר עתה אל יעלה על לבך שאהבה לבדה תספיק כ"א צריך שג"כ תצרך מורא כי הנה והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך אשר לא נשבע לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך רק ארץ זבת חלב ודבש שהוא ארץ שפירותיה שמנים ומתוקים אך לא שיהיו ערים על תלן בנויות גדולות וטובות ולא נתוצות כדרך עיירות הנכבשות במלחמה שעל ידי כובד מלחמה יתקלקלו בניינים. אך אתה תראה ערים גדולות וטובות אשר לא בנית כי אם כבשת אותן שלמות וטובות שלא הוצרכת לבנות הנהרסות. וכן בתים מלאים כל טוב נכסים אשר לא מלאת ואין אלו מכלל ארץ זבת חלב ודבש. וכן בורות חצובים כו'. וכן כרמים וזיתים אשר אין ב' אלה בכלל חלב ודבש כי אין ענינם שומן ומתוקות כי אם רבוי שופע תירוש ויצהר אשר שמחה וטוב לב אשר תהיה שבע רצון לא תצטרך לאכול הרבה כדי לשבוע כי אם ואכלת שעור אכילה שהוא כזית מיד ושבעת וזהו ואכלת ושבעת. ואז בראותך גם אשר לא נשבע לך ה' הלא אפשר יעלה על רוחך אולי היה זה לך מפאת המזל ועל ידי כן תשית לבך אל הוברי השמים וכסיליהם כע"ג ולא תזכור יציאת מצרים כי שם היו לעיניך ב"ד. א'. המצאו יתב' בארץ הלזו העכורה כמאמר הכתוב ועבר ה' לנגוף את מצרים אשר ראו בעיניך כמעט בחוש כמפורש אצלנו על פסוק ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו כו' למען תדעון אשר יפלה ה' כו'. ב'. אשר ראית אשר שידד הש"י המזל כי הלא מזל מצרים היה מחייב בל יצא עבד לחירות ושידד הוא יתברך אותו ואיככה תחשוב את המזל נגד ה' אלהיך וזהו השמר לך פן תשכח את ה' אשר בעצמו שם היה בהוציאו אותך ממצרים וז"א אשר הוציאך. ועל הב' אמר מבית עבדים והוא כמפורש פרשת יתרו בשום לב שלא אמר מהיות עבדים כי אם מבית עבדים לומר ממקום שהיה כבית קבוע לעבדים לבלתי צאת משם לעולם מפאת המזל באופן שהוציאו יתברך אותנו משם הוא על ידי שידד המזל. וא"כ מה לך לבקש זולתו יתברך חלילה ואף לא לאמצעי כי גם הוא ית' על הארץ כבודו וגם את הוברי השמים ישדד. ואמר השמר לך לומר לא על הנוגע אליו ית' אני מזהירך כי אם חטאת מה תפעל בו רק על הנוגע לך פן תאבד ח"ו על כן לבל תשכח את ה' הוצרך תצרך עם האהבה מורא כי ע"י המורא אשר בקרבך לא תשכח וזהו את ה' אלהיך תירא. וש"ת הנה מורא תהי' לי אם יהיו עלי עונות כענין פחדו בציון חטאים שהוא יראת

העונש לז"א ואותו תעבוד. והוא לומר כי המורא שבחרתי לא שתירא מעבירות שבידך מפני ענשן כי אם כמוראת יעקב אבינו שעם היות צדיק ולא דבק בידו מאומה מעון אשר חטא עכ"ז ויירא יעקב מאד שמא יגרום החטא כלומר אולי חטא שוגג והוא לא ידע. וזה את ה' אלהיך תירא עם היות שאותו תעבוד. כי היראה אשר היא מן החטא אין להחזיק לאדם טובה עליה וכמאמרינו ע"ד זה בפסוק אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו שירא את ה' עם היותו הולך בדרכיו. ושמא תאמר איכה את ה' אעבוד ויצרי ירדפני ויביאני לידי חטא לז"א ובשמו תשבע שהוא כענין בועז שאמר חי ה' שכבי עד הבקר שארז"ל כי ליצרו נשבע וכן אמרו ביוסף באומר וחטאתי לאלהים והוא מאמר דוד נשבעתי ואקיימה לשמור כו' וש"ת איך אזהירך על בלתי שכוח את ה' ושאותו תעבוד היעלה על לבנו לעבוד את זולתו ית' חלילה והלא בעינינו ראינו כי באלהי מצרים עשה ה' שפטים ואלהי ארץ כנען לא עמדו בפנינו להציל את ארץ עובדיהם מידינו ואיך נעבוד אותם אנחנו. לז"א מה שאני צריך להזהיר והוא לא תלכון כו' אחר אלהי העמים אשר סביבותיכם כי הם אותם שתותירו מהם ולא תכבשון כאשר היה. פן תאמרו כי אלהיהן הצילו את עובדיהם מידכם:

פסקה טו

כי אל קנא כו'. אל תאמרו כלום אדם מקנא אלא גבור מגבור כמותו כו' ואם אלהי העמים אלילים הבל המה מה לו יתברך אשר אין קץ לגדולתו לקנא בהם וזה אומר דע לך כי אל קנא ה' אלהיך ושמא תאמר ומה איכפת ליה אם אשפיל עצמי להבליהם ומה יקנא הוא ית' ולמה לא יעשה כמלך שלא יקפיד אם אחד מעבדיו יכרע וישתחוה לזולתו הגרוע ממנו לזה אומר בקרבך לומר הלא בהשפילך עצמך אתה נוגע אל קונך חלילה והוא כי נפשך אשר בקרבך הוא חלק אלוה ממעל כענין חלקי ה' אמרה נפשי. וא"כ בהשפילך לפני אלהי העמים אתה משפיל חלילה את נפשך גם היא תחתם והיא חלקו ית' והוא דבר רע מה שאין הפה יכולה לדבר חלילה כי את חלק ה' אלהיך תשים תחת אלהי הנכר וזהו אל קנא כו' למה שה' אלהיך בקרבך כי בקרבך קדוש חלק אלהיך יתב' ואת מה שבקרבך אתה משפיל חלילה באופן שלא בכבודך אתה מזלזל כי אם בכבודו יתברך. ועל כן יחרה כו' והוא כי האך הוא אחד מן המשחיתים אשר כשניתן לו רשות אינו מבחין כו'. וע"י כן והשמידך לגמרי את הכל כאיש אחד:

או יאמר בשום לב אל אשר ייחד פה ה' באומר אל קנא. והוא פן תאמר הלא במדבר הזה נעשה עגל בחורב ולא השמידנו ה'. לז"א הנה הוא יתב' אל קנא. כי קנאתו לא היתה במדת רוגז כי אם אדרבה במדת חסד. אך הי' זה על כי ה' אלהיך בקרבך על ידי

הצדיקים. וכן רבים שלא חטאו בו. אך לאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. ופן יבא עת שיחרה ה' והשמידך מעל פני האדמה:

או יאמר פן תאמרו לא לאלוה ולפטרון אבחר באלהיהם. רק לאמצעי. שאקח א' מהמזלות וכיוצא לאמצעי. כי רם ה' ועבים סתר לו חלילה. ואבקשה מי שיהי' בינו יתברך ובינינו. לז"א כי אל קנא ה' אלהיך למה שהוא בקרבך שעל הארץ כבודו. ואם כן אחר שבקרבך קדוש למה תבקש לך אמצעי. באומרך שהשמים שמים לה' אך לא על הארץ כבודו. באופן שע"י פן יחרה כו'. ושמא תאמר כי ה' אלהיך בקרבך ובמה אדע כי כן הוא. הלא אבקש לי מופת ונסיון יעשה לנו דבר בארץ ואדעה בו כי בקרבי הוא יתברך יושב. לז"א לא תנסו את ה' כאשר נסיתם במסה. שהוא שאמרתם (שמות י"ז:ז') היש ה' בקרבנו אם אין:

פסקה יז

שמר תשמרון כו'. שמא תאמרו הלא הזהרתנו בל נלך אחרי אלהים אחרים אשר בסביבותינו שהם אשר נכבוש מהעמים כמדובר שעל השארם נטעה שיש באלהיהם ממש ולמה לא יאבדם הוא יתברך בל ישאר מהם שריד וכהנדוף עשן ינדוף אותם. לזה אומר עשו זאת איפה ואז הוא יתברך יעשה את שלו ויהפכם לגמרי וזהו שמור תשמרון כו'. לומר הנה שתי מלחמות הן. אחד מלחמות היצה"ר. ב' מלחמו' בני אדם. והנה מלחמות היצה"ר מוטלת על האדם כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. אך מלחמות האדם באדם היא על הקב"ה כי ה' איש מלחמה ולה' התשועה. אמר הוא יתברך עשה אתם שלכם והניחו לי ואעשה את שלי וזהו שמור תשמרון כו' ולמען תוכלו על היצה"ר צריך ג' דברים. (א) עשו משמרת למשמרתי וזהו שמור תשמרון. (ב) שלא תעשו על מנת שייטיב לכם שהוא כעובד על מנת לקבל פרס רק למה שצוה כן הוא יתברך וזהו את מצות ה' אלהיכם אשר צוך שהוא למה שהוא אלהיכם יצוה לך וזהו אשר צוך. (ג) לעשות ולהתנהג במדת חסידות לפנים משורת הדין וזהו ועשית הישר והטוב שהוא לפנים משורת הדין כמז"ל ולא שתהי' מדת חסידותיך לעיני הרואים ולא בקרב לבך כי אם הטוב בעיני ה' הרואה ללבב גם במקום שאין אנשים וזהו הישר והטוב בעיני ה'. ולא שיעלה על לבך שכל מה שאני מזהירך בעבודת ה' הוא כי הוא יתברך צריך לעבודתך כי אם צדקת מה תתן לו כי אם שהוא יתברך חפץ חסד הוא ועושה כל זה למען ייטב לך ובאת וירשת כבא אל ירושת אבותיו באופן שאל תחוש רק לעשות אתה את שלך כי אחרי כן יעשה הוא יתברך גם כן. ואל תשית לבך כי הלא להדוף הוא יתברך את כל אויביך לגמרי ודאי יעשה כאשר דבר ה' כי האם דבר ולא יקימנו וזה אמר להדוף

כו' באופן שע"י כן לא ישאיר שריד סביבותיכם ולא יהי' ליצריכם פתחון פה ליכשל באלהיהם מה שאין כן אם לא תכשירו מעשיכם שישארו לשכים ולצנינים ליסרה אתכם. ואמר שני רבויים באומר את כל אויביך לרמוז אל השרים שעליהם ואת גוייהם:

פסקה כ

כי ישאלך בנך כו'. ראוי לשים לב. (א) איזה קשר יש לזה אל הקודם. (ב) כי הלא זאת ארז"ל שהוא שאלת חכם ומה זו שאלתו אשר לא ידע יציאת מצרים הידוע לדרדקי דבי רב וגם ענין אומר לאמר. (ג) באומר אשר צוה ה' אלהינו אתכם כי באומר אתכם ולא אמר אותנו יראה שהוא בן לא חכם כי הוציא את עצמו מהכלל. (ד) אומר ואמרת לבנך עבדים היינו כו' כי גם יקשה לומר שנעלם מהבן ההוא. (ה) אומר דבר אחד כפול ומכופל כי אחר אומר ויוציאנו כו' ביד חזקה היינו מאמרו אחרי כן ויתן ה' אותות כו' ואם הוא כתני והדר מפרש למה לא אמר הפי' מיד. (ו) אומר ויתן כו' למה אמר לשון מתנה. (ז) אומר גדולים ורעים במצרים כי אחר שהוזכרה מצרים למה חזר להזכירם ולא אמר ויתן ה' בם אותות כו'. (ח) אומר ואותנו הוציא משם כי הרי נאמר ויוציאנו ה' ממצרים כו' ואם הוא בשביל סוף הפסוק למען הביא כו' למה לא אמרו למעלה אחר אומר ויוציאנו כו' ביד חזקה הל"ל ולמען הביא כו'. (ט) אומר ויצונו כו' למה לא הזכיר רק החקים. (י) אומר ליראה כו' כי אין הצווי כדי ליראה רק לעשות זכר ליציאת מצרים. (יא) אומר כל הימים אם הוא שיהי' ע"י כן טוב לנו כל הימים והלא כמה מקיימים מצות הפסח ולא יבצר מהם צרה בחייהם. (יב) אומר לחיותנו כהיום הזה מה הוא החיות המתייחס אל היום הזה. (יג) אומר וצדקה תהי' לנו כו' מה ענין הצדקה ההיא וכן אומר לפני ה' כי מי לא ידע כי הכל לפני ה'. (יד) אומר כאשר צונו האם יעלה על לב לעשות כאשר לא צוה ה':

אמנם אחרי אומר השמר לך פן תשכח כו' אשר הוצאתיך כו' ראה והנה היה מקום יאמרו ישראל גם שאני לא אשכח שראיתי בעיני אך בני מה אעשה לו כי לא ראה ולא ישיב על לב יציאת מצרים וישכח ממנו לז"א עשה זאת איפה ושים בלבו הדבר הוא במה שכי ישאלך בנך מחר לאמר שהוא שישאל כדי לאמר לו אתה התשובה ושאלתו היא מה העדות כו' ואז ואמרת כו' דברים שישתקעו בלבו באופן לא ישכח כאשר יתבאר בס"ד. וסברת הבן השואל הלא היא כי יאמר בלבו איזה הוא דבר גדול יותר יציאת ישראל ממצרים והשאר המצרים במלכותם וארמנותם או השמד ל"א מלכים בארצותם בלתי החיות כל נשמה וקחת את ארצם ערים גדולות וטובות ובתים מלאים כל טוב ובורות חצובים וכרמים וזתים וארץ חטה ושעורה כו'. כי הנה כל השומע יגזור אומר כי גדול

מאד השנית הזאת מהראשונה. וע"כ יתמה הבן הלז ויאמר מה היה שאחר כבוש הארץ זבת חלב ודבש אשר נתן לנו ה' ונשב בה נזכיר גם אתה יציאת מצרים ושנעשה עדות חקים ומשפטים זכר ליציאת מצרים וטוב טוב היה לעשות זכר לכיבוש ל"א מלכים מפנינו ושבתנו במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות. ולהיותו בן חכם לא יאמר דרך קושיא כמאמר הרשע באומר מה העבודה הזאת לכם אך זה ישאל כדי לשמוע התשובה שתאמרו. וזהו כי ישאלך בנך מחר לאמר כי תהיה השאלה כדי לאמר לו אתה תשובה. וגם לא ייחס הדבר לכם כי אם לה' שיאמר מה העדות כו' אשר צוה ה' אלהינו שייחס הדבר אל צווייו ית' וכלל אלהותו גם עליו באומר אלהינו. וענין השאלה הוא באומר אתכם לומר אתם יורשי הארץ שפלאי פלאות נעשו לכם להשמיד ל"א מלכים ולקחת את ארצם כי גדולה הוא זו מיציאת מצרים ולמה תעשו אתם זכר למה שהוא דבר קטן מאשר עשה הוא ית' לכם. וזה אמר מה העדות כענין קרבן פסח עדות לישראל אשר פסח על בתי בני ישראל כו' והחוקים כענין אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל כי אם צלי אש ושיהיה ראשו על כרעיו ועל קרבו והיות החג שבעה ימים ומשפטים לאכול על מצות ומרורים אשר צוה ה' אלהינו אתכם כי אלו לא צוה רק לדור אשר מתו במדבר ולא ראו כבוש הארץ החרשתי. אך לא אתכם כובשי הארץ רק דברים יהיו זכר לירושת הארץ. אז ואמרת לבנך כו' לומר ראה בני כי יותר ויותר ראוי לנו עשות זכר ליציאת מצרים מעשות זכר לכיבוש הארץ מכמה סבות. האחד כי מה שהיטיב לנו הוא ית' בהיותנו צדיקים אין לנו להחזיק טובה כל כך כאשר בהטיבו עמנו בהיות לו גוי חוטא עם כבד עון והוא מרז"ל כי ישראל עבדו ע"ג במצרים כדבר שנאמר גוי מקרב גוי עם מקרב גוי לא נא' כו' וזה אמר עבדים היינו לפרעה כלומר אך לא עבדים לה' ועל כל זה ויוציאנו ה' מה שאין כן כבישות הארץ כי עבדי ה' היינו כבר צדיקים עושה רצונו. ועוד טעם ב' הלא הוא כי ע"י יציאת מצרים הושרשו בנו עיקרי הדת היותר צריכים מכל העיקרים להחזיק אמונת דת האמת בלבנו לעבוד את ה' הלא המה חדוש העולם אשר ראינו כי שידד הוא ית' את המזל שמעולם הגלגלים ואת אשר שמעולם המלאכים ואת יושבי הארץ שמעולם השפל וזהו ויוציאנו ה' שהוא מציאות ית' אשר ידענו הוציאנו ממצרים אשר מזלם מחייב בל יצא משם עבד לחירות הרי ששידד המזל וזהו ויוציאנו ממצרים וגם שידד השר. וזהו ביד חזקה והוא כי אין צורך לו ית' לעשות דבר ביד חזקה כי במה נחשב לפניו יתברך אפילו לעשות כל העולמות יש מאין בלא עמל ויגיעה כמו שאמרו ז"ל אך הוא ככתוב אצלנו במקומות רבים כי אין קשה לפניו ית' כי אם ברצונו לזכות את ישראל ועונותיהם מעכבים כמו שאמרו ז"ל על הזווג וקשה לזווג כקריעת ים סוף והלא כמו זר נחשב יהיה

קשה לפניו יתברך לקרוע ים סוף אך הי' על קטרוג שרו של מצרים שהי' תובע דין באומר משוא פנים יש בדבר הללו עובדי עבודת גלולים כו'. ועל דרך זה הוא הזווג כי לא ישתוו הזוגות במעשיהם בעולם הזה והיה הא' בלתי ראוי לבת זוגו על כן אומרים ז"ל קשה לזווגם כקריעת ים סוף. ונחזור אל הענין והוא כי הוצרך יד חזקה לשדד את השר שהי' תובע דין וזה אומר ביד חזקה שהוא לשדד את השר שראו אותו ישראל מת על שפת הים או יתפרש ויוציאנו ה' ממצרים הוא השר שנקרא מצרים כמאמר ז"ל על פסוק וישאו עיניהם והנה נוצרים נוסע כו' מלמד ששרו של מצרים מצרים שמו וראו אותו ביד חזקה נגד ישראל על כן וייראו מאד וזה יאמר ויוציאנו ה' ממצרים הוא השר. וביד חזקה לשדד המזל והכניעו ושידדו ה'. וגם שידד את יושבי הארץ הלז שבעולם השפל וזהו ויתן ה' אותות ומופתים כו'. הנה הור' שליטתו בשלשה העולמות ואין זה רק כי הוא יתברך חידשם ובראם הרי יסוד גדול לנו על ידי יציאת מצרים שהוא חידוש העולם. (ב) הודיענו הייחוד כי ה' הוא האלהי' שפועל דין ורחמים כאחד שהרי האותות והמופתים לא היו רעים רק במצרים רק לא בארץ גושן אשר שם בני ישראל כי שם לא הי' ברד ולא חשך ולא ערוב ולא דבר ולא שום מכה ולא עוד אלא שאדרבה הי' מגיע עליהם טובה על ידי המכה כמש"א ז"ל כי ממכת הדם העשירו ישראל שהיו המצריים קונים בדמים יקרים מים לשתות באופן שהי' דין למצרים ורחמים לישראל כאחד. וזהו גדולים ורעים במצרים אך לא רעים בישראל ואין זה כי אם אחדות כי שני המדות אחת הנה. (ג) ההשגחה והוא כי ה' פעל כל זאת ולא מלאך ולא שליח שאמרתי ויוציאנו ה' שהוא בעצמו יתברך שעבר בחצות הלילה אל תוך מצרים להוציא את קדוש ישראל מבית הקברות ואין לך השגחה גדולה מזו שלא עצרו גשם העולם הזה מלבא בעצמו לקחת לו גוי. וזה אומר בפרעה ובכל ביתו לעינינו שהוא במכה אשר היתה בפרעה ובכל ביתו שהוא מכת בכורות כד"א וה' הכה כל בכור מבכור פרעה היושב על כסאו כו' ואז הי' לעינינו כי הכירו ישראל כי הוא יתברך הי' העושה כמפורש אצלנו על פסוק ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו בעבור תדעון אשר יפלה ה' כו' כי הראות העשות הדבר שלא ע"י משחית או מלאך ממלאכי הדין היה כי לא חרץ כלב לשונו לבני ישראל. כי ה' הפועל היה אתם להצילם ולהרוג את בכורי מצרים וז"א לעינינו הרי הכירו ההשגחה תכליות בעולם השפל שאין למעלה הימנה. (ד) שכר ועונש כי כאשר העניש לפרעה על בלתי שלחו את ישראל. כן ואותנו הוציא משם כו' לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו הרי שכר ועונש. הנה ארבע עיקרים גדולים מלבד מציאותו ית' הנכלל בהן. כי הם ה' שרשים גדולים אשר כל דת והאמונה האמיתית תלויה בהם לשמור את כל

מצותיו יתברך ולדבקה בו כמפורסם ונודע ליודעי דעת. על כן ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האל שכולל באומר את ובאומר כל את העדות והמשפטים עם החקים האלה ליראה את ה' על ידי התחזק בנו ה' שרשים ועיקרים אלה. כי תושרש בנו יראה ביודענו השגחתו ואשר יעניש את עוברי רצונו ויטיב את עושי רצונו וגם על ידי אחדות מדותיו מורא תעבור על ראשנו לשמור את כל מצותיו. מה שאין כן בעשות זכר ליכבוש הארץ ולא זכר ליציאת מצרים כמדובר. וזהו ויצונו כו' ליראה כו'. וראו נא כמה מעלות טובות לחוקי הפסח כי הלא נעשה אותם ביום הפסח בלבד ובזכות זה יהיה טוב לנו כל הימים שבכל השנה וזהו לטוב לנו כל הימים. וגם יספיקו לתת לנו חיים כאשר היה ביום האחד שעשינו שעל ידי קרבן פסח ניתן חיים לישראל שפסח על בתי בני ישראל. וזה אומר ולהחיותינו כהיום הזה כד"א בדמיך חיי הוא יום אחד של פסח שבו עומד האב ואז משיב לבן השואל ואמר לו עבדים היינו לפרעה כו' עד סוף פסוקים אלו. וזהו אמר כהיום הזה ולא אמר כיום הזה לרמוז אל אותו היום הרשום שהוא עצם היום שיצאו בו ממצרים שהוא היום שהאב מגיד לבן בו כמדובר והיום ההוא חי וקיים על דרך כל יום שנעשה בו זכות כמשז"ל בס' הזוהר על ויקרבו ימי ישראל למות כו'. ובזה יאמר ולהקנות בנו חיים לא בלבד גשמיים כ"א גם כהיום הזה הקיים שיצדק בו לומר זה שהוא חי לפנינו כי חיי נפש זכינו. וש"ת היה די יצונו לזכור יציאת מצרים ולא לעשות כל מיני החקים ועדות והמשפטים אלו. לזה אומר הנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה זכיותנו כי מלבד מה שעי"כ נלמוד ליראה את ה'. גם זכות קיום המצות מצד עצמן לא תבצור ממנו וזה בבחינות רבות. כי אם לא הי' רק שציונו לזכור יציאת מצרים הי' בלב בלבד ולא הי' לנו זכות מעשה אך עתה הוא לשמור לעשות לשמור בלב וגם לעשות המעשה. שנית כי היתה מצוה א' ועתה הם רבות וזהו את כל המצות שהם השתי רבויים והמצות לכלול עדות חקים ומשפטים. (ג) כי אם היתה זכירה בלב לא היינו עושים עבודה לפני ה' כאשר עתה שקרבן פסח וקרבן חגיגה נעשים לפני ה' בבית המקדש וז"א לעשות כו' לפני ה' אלהינו ושמא תאמר האם מי שחפץ יחזיקו לו טובה על אשר היטיב יצוה את מקבל הטובה שיעשה דברים שיורה בהם היותו מחזיק לו טובה. לא כן הוא כי אם יניח הדבר אל דרך ארץ אשר למקבל שהוא יעשה מעצמו כן הי' ראוי תנוח לנו הוא יתברך נעשה זבחים ודברים מראים איך זכרון טוב אשר היטיב לנו לא סר מלבנו תמיד. לז"א כאשר צונו לומר כי עתה אדרבה צדקה תהי' לנו בעשותנו אשר צונו מעשות מעצמינו והוא כי גדול המצוה ועושה ממי שאינו מצווה וזהו וצדקה כו' כאשר צונו:

או יאמר וצדקה כו' לומר הלא אמרתי כי עשות העדות חקים ומשפטים הוא לטוב לנו ולחיותינו. והלא תאמר אם כן איפה מאומה אין לנו שכר בעמל מצות אילו אחר שהם לטוב לנו ולחיותינו כאשר לא יתן הרופא שכר לחולה המקבל מידו משקה טוב אשר יחיה בו. לז"א וצדקה תהיה לנו כו' לומר כי כאשר הנותן צדקה נצול ממות כד"א וצדקה תציל ממות וכעובדא דבת ר"ע ודשמואל ואבלט עכ"ז לא יחסר מהנותן צדקה זכות המצות שתהלך לפניו צדקתו כן הדבר הזה. כי עם היות שהוא לטוב לנו ולהחיותינו עם כל זה נזכה בזה לעה"ב בכל המצות והוא על דבר שלא נעשה אותו בכונת קבלת פרס לטוב לנו ולחיותינו רק לשמור לעשות את כל המצוה הזאת לא על פניית הנאה רק להיות כאשר צונו לעשות ולקיים מצותו ית':

פרק ז

פסקה א

כי יביאך כו'. הנה ראוי לשים לב. (א) איך מתייחס ענין זה אל הקודם. (ב) או' אשר אתה בא שמה שנראה מיותר אחרי אומרו כי יביאך ה'. (ג) אומרו ונשל גוים רבים מפניך ונתנם ה' אלהיך לפניך איך אחרי אומרו שיסירם מלפניו חוזר ואומר שיתנם לפניו. (ד) כפל אומרו החרם תחרימם. (ה) או' לא תכרות להם ברית כו' מי לא ידע שאם אחרימם לא אכרות להם ברית וא"כ בכלל הקודם היה וכן גם כן אומר לא תתחתן בם כו'. (ו) אומר כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם כו' כי מלת להם משוללת הבנה כי מה שיעשה להם הרי אמר והכיתם החרם תחרים. אך מה שאומר עתה הוא לאלהיהם ולא להם וא"כ לא היל"ל רק כ"א כה תעשו את מזבחותיהם תתוצו כו' ואם אומר להם חוזר אל אלהים אחרים אשר הזכירם למעלה איך אומרו ופסיליהם תשרפון באש כי הלא הפסילים הם האלהים אחרים ואיך אומר פסיליהם שיורה שהם פסילים של זולתם. (ז) אומרו כי עם קדש אתה כו' שיראה נתינת טעם והלא טעם זה יצדק על כל מצוה שבעולם ואיך נתייחדה פה אל מצוה זו. (ח) אומר ובך בחר ה' כי הלא בכלל אומר כי עם קדוש אתה הוא גם זה. (ט) אומר לא מרובכם כו' למה כפל באומרו חשק ויבחר וגם במלות שונות. (י) אומר המעט כי הה"א מיותרת כי ע"כ הוצרכו רז"ל לומר ה"א מעט שהוא כי משפחות ישראל היו ה' פחות מע' שהוא מספר העמים. (יא) אומרו כי מאהבת ה' אתכם כו' כי אחר שהוא ית' אוהב אותנו מה צורך אל שמירת השבועה:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי אומרו והיה כי ישאלך בנך כו' נמשך מהקודם ולכן עתה חוזר אל ענין ראשון שהוא אשר אומר והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע כו' לתת לך ערים גדולות וטובות כו' השמר אל תשכח את ה' כו' לא תלכו אחרי אלהים

אחרים כו'. והוא כי הלא יקשה א' כי יאמרו ישראל מה לארץ ההיא מכל שאר ארצות גוים שבחר הוא ית' בה ונשבע לתת אותה לישראל. ב' על אומרו השמר אל תשכח כי היתכן שאחר הטיבך עמנו את כל הטובה ההיא נשכח אותך ללכת אחרי אלהים אחרים חלילה. ע"כ בא ויאמר על הא' כי יביאך כו' והוא לומר הנה למה שה' הוא אלהיך תוכרח לרשת הארץ ההיא. והוא ענין שתי הקדמות ידועות ומפורסמות בתורה ובדברי רז"ל. הלא המה. א' כי מאז נברא העולם לא נעדר שכינה מהר המוריה כי שם שער השמים ועל כן אדם ונח ואבות עשו שם קרבנותם ויעקב פי' הענין באומר אכן יש ה' במקום הזה כו' מה נורא המקום הזה כו'. ב' כי בזה נפרדו מהעכו"ם כי חלק ה' כל נפשותם. עוד הקדמה ג' והיא מחכמי האמת כי כל דבר קדושה בנוסעים ממקום המיוחד לה אל מקום זולתה לא בהחלט תוסר מן המקום אשר היתה שמה כי ע"כ גם בנוסע השכינה ע"י החרבן כמשז"ל על פסוק ותצא מן בת ציון כל הדרה עכ"ז לא זזה מציאות שכינה מכותל מערבי. וכן בבא מלאך ממלאכי המרכבה לעשות שליחות כענין בבא גבריאל להפוך את סדום לא חסר למעלה רגל מן רגלי המרכבה כי מציאותו היותר דק ופנימי נשאר. וע"ד זה בנפשות עם בנ"י כי בבא כל ישראל רוח ונפש ונשמה אל גויות ישראל למטה לא יתעקרו משם לגמרי כ"א שורש כל א' מהנה נשאר במקומו דבק בשורשו תחת כנפי השכינה כנודע. וע"כ בבא כל איש ישראל מח"ל לארץ יתייחס לבא ומתקרב אל שורשו כי שם הוא עם השכינה כי ע"כ ולציון יאמר איש ואיש יולד בה וכמאמרנו על פ' לך לך מארצך כו' שהוא לך והדבק לך שהוא אל עצמך ושורשך שהוא בארץ העליונה שכנגד א"י למטה המקושרת בה כנודע. ונבא אל הענין. כי אמרה תורה לישראל הסכת ושמע ישראל איך לא יבצר ממך אחר שהוא ית' אלהיך ונפשך קשורה בו והוא ית' שמה בא"י מלימנע מלרשת את הארץ. והוא כי גם שה' אלהיך עמך כמדובר למעלה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה שהוא על מנמר משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה וכן הוא אומר ה' אלהיכם ההולך לפניכם כו'. עכ"ז שהוא ית' הולך עמך אינו מתייחס למוליך אותך אל הארץ כי אם למביא וזהו כי ה' אלהיך מביאך אך אין זה כ"א שעיקר שכינה הוא בא"י בהר המוריה ובהתפשטה עד מקום שאתה שם להיות אתך ללכת אל הארץ למביא אותך ולא למוליך תתייחס כי מביאך אל מקום עיקר מושבה וז"א מביאך. ואחר שכן הוא גם אתה ישראל לא תתייחס להולך אל הארץ כ"א לבא אל הארץ כי הלא עיקר שרשי רוחך ונפשך שם המה עם השכינה שעיקרה שם וז"א אשר אתה בא שמה כלומר ולא הולך באופן כי אחר שה' אלהיך היא ושרשך הוא עמו ומושבו ית' בארץ ההיא גם אתה אין מקום מיוחד לך כ"א שם כי תהיה דבק אל מקורך ברוך ועי"כ שהוא יתברך

ההולך עמך מביאך אל מקום עיקר שכינה וגם אתה מתקרב ומתדבק אליה בהגיעך אל מחוז א"י ימשך כי אור פניך ירבה מצלם אלהים שבפניך בהתקרבך אל הארץ עד גדר כי ונשל גוים רבים מפניך שיותש כחם והוא כי אור פניך מאז תהיה בא אל הארץ טרם תקרב אליהם יתוש כחם ויכניע שריהם ה' אלהיך המביאך. וזה. כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה אז בבואך ונשל ה' הנזכר גוים רבים בפקוד על צבא המרום וזה מפניך שהוא מאור צלם שבפניך יכניעם ה' כי פניך יהיו אפי שכינתא נמצא כי אור פניך שהיא שכינה תפיל שריהם ויהי כעם הרוג. והוא כי דרכו ית' שיפקוד במרום את צבא המרום הוא השר ואח"כ יתן בידך את הגוי אמר כי לא יהי' ית' במרום ושם יפקוד את השרים כי אם יהיה בפניך ומשם ינשל כחם וז"א ונשל ה' ומהיכן מפניך כי תהי' אפי שכינתא שהוא ית' בפניך ומפניך יכניע את שריהם ואח"כ ונתן את הגוי בעצמם תשי כח כעם הרוג באופן שלא תצטרך להלחם כי אם והכיתם בלבד. כי ע"י החרים את שריהם תחרים אותם וזהו החרם תחרים אותם כאלו הב' דברים אתה עושה. א' בפניך והב' בידך. ועל הב' אמר לא תכרות להם ברית כו' לומר כי הן אמת שלא בבת אחת תשכח את ה' ותעבוד אלהים אחרים כ"א לאט לך תכרות להם ברית להשאירם וע"י כן עוד מעט תחנם כי תתן להם חניה בקרקע ומזה תבא להתחתן בם ואחרי כן חתנך הע"ג יסיר את בנך הנולד לו מבתך מאחרי ה'. וז"א לא תכרות כו' וע"י כן לא תחנם ומזה לא תתחתן ולא ימשוך לעבוד ע"ג כי יסיר את בנך כו' כי ע"י הסירו את בנך עוד מעט יעבדו רבים עמו אלהים אחרים וזהו ועבדו כו':

פסקה ה

כי אם כה תעשו כו'. אמר אל תפול חתת אלהי הגוים עליכם והוא כי תאמרו כי הפסילים אינם הם האלהים שלהם כי אין אלה אלא דוגמתם אך את מזלות או מלאכים הם עובדים ומן העליונים תירא. על כן אם רך לבבכם מלאבדם מהר כה תעשו להם כלומר כה בהדרג' שאמרתי שהי' מקום שתאבדו מעט מעט שע"י כרות להם ברית תבואו לחון אותם ומזה להתחתן וממנו לעבוד ע"ג כה תעשו בהדרג' עד הסיר מעט מעט מורך לבבכם לאבד פסיליהם. כי תתחילו לנתוץ תחלה אבני מזבחותיהם ואח"כ גם המצבה שמאבן א' תשברו אותה שהיא יותר מנתוץ והפריד אבן באבן. ומזה תערבו אל לבכם גם לגדע ממש את אשריהם. וז"א תחלה מזבחותיהם תתצון. ואח"כ ומצבותם תשברון ואח"כ ואשריהם תגדעון ומזה תבאו שגם את פסיליהם תעשו בהם שפטים יתרים על זה שהוא ופסיליהם תשרפון באש שהם פסיליהם של אלהים תחרים דוגמת העליונים שאלו הם פסיליהם של האלהים אשר למעלה ואותם תשרפון באש ולא תוראו מהעליונים שאלה פסיליהם:

פסקה ו

כי עם קדוש אתה כו'. אמר הלא אמרתי לך שהוא יתברך יחרים את השבעה גוים מפניך וגם אתה תבער מזבחותם ופסילי אלהיהם והלא תאמר נא ישראל לא ימנע אם בחרת בנו כו' ואם לא בחרת בנו ועדיין אפש' שאם לא נעשה רצונך תחליפנו באומה אחרת ותגעל בנו הלא הוא דבר שלא בכבודך חלילה כי נשמותינו חלק אלוה ממעל והלא נח לישראל שלא נבראו לבא לסכנת חיות נפשותם הקדושות עדי אובד על ידי הבחירה החפשית בידנו כמאמרך שנשמר פן נעבוד ע"ג. ע"כ הנני מודיע כי הן אמת הוא כי עם קדוש אתה לה' אלהיך כי לו אתם חלק אלוה ממעל ולא תתעתדו להחליף באחרת כי הנה בחר ה' כבר בכם ושמא תאמרו הנה סוף סוף אם לה' אנחנו כי חלקי ה' אמרה נפשנו הלא טוב טוב הי' לחלק אלוה ממעל לישאר למעלה בהיכלי מלכו של עולם ולא לשלחה פה בקרב איש חרש מחרשי אדמה בסכנה איבוד ע"י הבחירה. ועוד שאם כ"כ החשיבנו ית' כי לו אנחנו חלק ממנו יגעל ביתר האומת. לז"א על הא' להיות לו לעם סגולה שהוא כי רצה יתברך לצרף את ישראל כצרוף את הכסף עוד יהיו כסגולת מלכים שהיא כסף וזהב מזוקק מכל סיג וזה יהי' לנפש כהתם גלגוליה ושלמות תיקוניה ע"י מעשים הטובים כי אז תעלה אל גדר הקרא סגולה מה שאין כן טרם בואה לעולם. וגם החומר יעלה גם הוא לעתיד כמאמרו ית' ביד מלאכי והיו לי לעם יום אשר אני עושה סגולה כי על ידי מצות ה' שניתני לצרף בהם את ישראל יצטרפו ויתלבנו עד היות הנפש סגולה נתונה באוצר כי מעת סילוקה מהעולם תקרא נתונה באוצר כסגולת מלכים. וגם החומר לע"ל. ועל הב' שמאז היה לו ית' לגעול ביתר גוים ולסלקם לז"א מכל העמים אשר על פני האדמה לומר כי היות ישראל נעשים סגולה הוא נמשך כו' שעל ידם מצרף הוא ית' את ישראל והוא ענין מה שאברהם בירר את הגליות והוא מאמר ר"י בס' הזוהר פרשת יתרו כי מה שבירר אברהם את הגליות הוא שע"י מה שהצרו לישראל ישובו בתשובה ועל כן הוצרך היות אומות העולם עד הסוף עד יום שהנביא דבר והיו לי ליום אשר אני עושה סגולה. והוא מז"ל על וירד העיט על הפגרים כו' כי העיט הוא דוד שבקש לכלות את כל האומות לגמרי ולא הניחו אברהם כי אם וישב אותם אברם שכונתם הוא שמה שבירר אברהם את הגליות לצרף את ישראל עיכב בית דוד וזה יאמר מכל העמים וש"ת כי אולי לא רבים יהיו כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה נשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לז"א לא מרבכם חשק ה' כו' לומר אינו כמלכי הארץ שמלכותם תלויה ברוב עם כי הוא יתברך לא מרבכם חשק בכם בהפילו גורלות על ע' אומות ועל ישראל בדור הפלגה ויבחר בכם אחרי כן במצרים שהייתם רבים. כי הלא אתם המעט מכל העמים והוא

כי הנה כאשר בסנהדרין היו ע"א כן האומות ע"א ועל כן נחלקו האומות במספר ההוא לדעת רז"ל בפרקי דרבי אליעזר שאמרו שהושיב הקב"ה ע' סנהדרין לדון את דור הפלגה ועמו יתברך היו ע"א כן האומות ע"א ועל כן אחרי כן חילקם לע' המלאכים ההם והוא יתברך לקח לו את ישראל וזה יאמר כי אתם המעט ולא אמר מעט לומר הנה הגוים הם ז' עשרות ואותו המעט שהוא האחד על הע' אתם הוא. שבכם נשלמים הע"א ואלו הייתי מביט אל הרבוי למה לא לקחתי א' מהעשרות ההם או כלם כ"א המעט העודף על הע'. אם לא שאין רצוני ברבוי רק בטוב אף כי מעט הכמות יהי'. ושמא תאמרו אם עדיין לא היינו סגולה לפניך כ"א שאמרת שנתעתד להיות סגולה לעתיד א"כ איפה למה חרדת אלינו את כל החרדה ההיא במצרים להוציאנו ביד חזקה ובאותות ובמופתים גדולים ההם. לז"א כי מאהבת ה' כו' לומר שני דברים נצטרפו אחד שייכות אשר לנפשותיכם עמו ית' וזהו כי מאהבת ה' את עמו שהוא על בחי' השווי כי אין האהבה מתהוית רק בין השוים. ב' ומשמרו את השבועה כו'. אך לעתיד צריך מירוק וצירוף עד יהיו סגולה מכל העמים כמדובר באופן שאומר מאהבת ה' אתכם לא בצדקתם הוא כ"א על בחינת הצד השוה שבינו יתברך ובין בנ"י מפאת נפשותם וע"כ הוצרכה שמירת השבועה כאמור:

פסקה ט

וידעת כי ה' כו'. ראוי לשים לב. (א) כי ראש פ' זה בלתי מתייחס אל הקודם. (ב) אומר האל הנאמן כי ה"א הידיעה במלת האל תראה מיותרת והראוי יאמר אל הנאמן. (ג) למה כפל לאוהביו ולשמרי מצותיו כי שומרי מצותיו הן הם אוהביו. (ד) אומר ומשלם לשונאיו לשון רבים ואומר אל פניו לשון יחיד. (ה) אומר לא יאחר לשונאו כו' כי באומר אל פניו ישלם לו מי לא ידע כי לא יאחר לו. (ו) אומר ושמרתם את המצוה כו' איך יתקשר פסוק זה אל הקודם. אך אחר אומר כי עם קדוש אתה כו' ואיך הוא יתב' אוהב צדיקים ועושה טובה לבני בניהם בעבורם. ראה והנה מכשלה א' תחת ידנו אשר נקוץ בה הלא היא כי הלא נגד עינינו צדיק ורע לו רשע וטוב לו ואיככה נוכל וראינו לכל מראה עינינו משפט מעוקל ולמה לא ייטיב ה' לטובים ולישרים בלבותם ואת חטאים תרדוף רעה ובמה יודע איפה גודל השגחתו יתב' אם את אשר יבחר ה' הוא הקדוש לא יקריב אליו כל מדת טובו ואת הרשע אשר שנא לא יביא במשפט רוגזו. ע"כ אמר וידעת כלל גדול הלא הוא כי ה' אלהיך שהוא שכאשר יתייחס הוא ית' לה' אלהיך שמדת ה' של רחמים עמך ושיתייחס כינוי אלהותו עליך להקרא אלהיך שהוא בהיותך צדיק וישר אז הוא השם הנזכר הוא האלהים פועל לך דין ומתנהג עמך בתואר אלהים. אך מדתו של חסד שהיא המתייחסת אל תואר אל שהוא היותו ית' משלם שכר טוב מצותיו

לעושיהן שהיא תורת חסד כי מי הקדימו וישלם בזה הוא יתברך האל הנאמן לשלם לעה"ב. ושמא תאמר ולמה לא ייטיב לצדיקים השלמים גם פה לפחות פירות מעשיהם ויהי' הקרן קיימת לעולם הבא. לזה אומר שומר הברית כו' לאלף דור והוא כי הוא יתב' שומר הברית והחסד הראוי לעשות לאבות לעשות לבנים כי יחסר מהם וטוב טוב היא לשמור מטוב הראוי לאבות להיטיב לבני ביניהם וכן ארז"ל במקום אחר אלו הי' הקב"ה משלם לאבות פרי מעלליהם מה היו עושים ביניהם בצרתם כאמור משה לפניו יתברך זכור לאברהם וזה גם כן הוא קשר אמיץ אל הקודם באו' ומשמרו את השבועה כו' ששמר החסד הראוי לאבות להיטיב לבניה' וזהו שומר הברית והחסד לאוהביו הם העוסקים בתורת ה' הנקראים אוהביו יתברך כמאמר התנא כל העוסק לשמה זוכה כו' נקרא ריע אהוב אוהב את המקום וכן לשומרי מצותיו הם בעלי מצות. והוא מאמרנו על פסוק מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו והוא כי אשר מתהלך בתומו בלתי מהרהר על יסוריו עם היותו צדיק וישר אשרי בניו אחריו שאכלו בניו פרי מעשיו אשר לא אכל אביהם. כלל הדברים שאל יקיצו בראותם צדיק ורע לו כי טוב לו לסבול ייסורין בעה"ז אפילו שלו שלא יהנה מפירות מעשיו שיועיל בזה לזרעו ושכר יסוריו לו לעה"ב שמור. באופן כי רחמים יחשבו לו. וגם כי תראו רשע וטוב לי אל תקיצו כי הנה ומשלם לשונאיו אל פניו כו' והוא כי הנה הקב"ה מאביד את הרשע המחזיק ברשעו עד יתגלגל ויבא לעולם ג' פעמים אולי יתוקן ואם אז ישוב ויקלקל לגמרי אז יאבידהו וזה יאמר ומשלם לשונאיו הם הג' שבאו בג' פעמים אל פניו להאבידו בפעם הג' כי אז משלם לו כל זכות מעשיו הטובים אשר עשה בעה"ז כדי להאבידו על מעשיו הרעים אחרי אכלו כל זכיותיו וז"א לשונאיו לשון רבים ואומר אל פניו להאבידו לשון יחיד. וש"ת ובמה יודע איפה אם הטוב אשר לרשע הוא להאבידו או הוא דרך נסיון או על זכות הוריו וכיוצא ולא לשלם לו זכיותיו אל פניו להאבידו. לז"א לא יאחר לשונאיו כו' והוא לומר זה הכלל יהי' בידך. כי כאשר לא יאחר לשונאו שבעשותו הטוב לא יאחר הוא יתברך מלהביא לו טובה שלא יאחר לשלם לו אז היא הוראה כי אל פניו ישלם לו. מה שאין כן כאשר יאחר לו כי אז אפשר יהי' על בחינה אחרת. ועל כן אל תשית לבך בעשותך מצות ה' שייטב לך פה כי אולי הטוב אשר תקבל יהי' לשלם לך אל פניך ע"כ טוב לך כי תעסוק בתורה ומצות. שלא ע"מ לקבל פרס רק היום לעשותם כמ"ש ז"ל ומחר לקבל שכרם. או יאמר ענין מז"ל שוב יום א' לפני מיתתך והקשו וכי ידע איניש כמה חיי אלא שוב היום שמא תמות למחר וזה יאמר ושמרת את כל המצות החקים והמשפטים כו' היום לעשותם כי תכוין לקיים את כלם היום ולא תניח קצתם לתקן למחר כי תעשה כל יכולתך. והוא

מהטעם האמור כי לא תדע את עתך שמא תמות למחר ולא תוכל לעשותם וע"ד זה תהי' בכל יום ויום משתלם בתשובה ומעשים טובים:

פסקה יב

והיה עקב תשמעון כו'. ראוי לשים לב. (א) מה ענין או' והי' כי אין תיבה זו צודקת רק על הויה המתחדשת כענין והי' כי יראו אותך המצרי' יתחדש כי יאמרו אשתו זאת אך לא על שכר שמיעת מצוה וא"כ איפה היה ראוי יאמר עקב תשמעון כו' ושמר ה' לך כו'. (ב) או' עקב כו' שיור' כי טוב לעבוד את ה' ע"מ לקבל פרס והוא אשר לא כמא' התנא והן על זה פקחו עיניהם רז"ל ועל שנותו משכר ללשון עקב ואמרו שהוא על מה שאדם דש בעקבו ויש מרז"ל אמרו שהוא על הטוב הבא באחרונה כעקב שבסוף האדם ויהי' דעתם דעצה טובה קמ"ל שלא נשמע את דברי התורה לקבל עלי' טובות העה"ז כי והי' עקב שהוא על טוב הבא בסוף הוא אושר הרוחני תשמעון ועכ"ז גם טובות בעה"ז לא יחסר לך כי הנה ואהבך וברכך והרבך ובירך כו'. ויצדק במאמרם זה אומרו והי' שהוא שלא יבצר מהיות טובה בסוף הנקרא עקב וע"כ על זאת תשמעון. וכן במה שידענו מרז"ל כי כל מקום שנאמר והי' היא שמחה וזה יאמר כי הנה שמחה תהי' בעקב הוא בסוף שהוא שמחת עולם ועליו תשמעון כמדובר. אך בזה לא עלתה ארוכת הקושי עד תומו כי עדיין יראה כי לא מנעתנו התורה רק שלא נעבוד ע"מ לקבל טובות העה"ז אך טוב הוא שאת ה' נעבוד ע"מ לקבל טובותיו בעוה"ב. אך אין ספק כי טוב משניהם יראה לעבוד את ה" שלא ע"מ דבר רק לעשות רצונו מאהבה שלמה לעשות נחת רוח ליוצרו עם שלא יבצר כי הוא יעשה את שלו כי נאמן הוא בעל מלאכתנו ישתבח לעד. (ג) אומר תשמעון ושמרתם לשון רבים ואחרי כן אמר ושמר לשון יחיד. (ד) אומר את המשפטים אלה עזב גם חקים ומצות ותפש משפטים בלבד מה שלא עשה כן בפרק הקודמ' כי תמיד הזכיר מעמד שלשתן. (ה) אומר האלה שהוא מיותר כי מי לא ידע כי על משפטי ה' ידבר ומה גם כי לא הוזכרו פה משפטים בייחוד שיצדק עליהם מלת האלה. (ו) כי אחר היותו עתיד לומר ושמרתם ועשיתם מה צורך היה לומר תשמעון והלא בכלל מאתים מנה. (ז) אומר ושמר שנראה כמוסיף על הטובה אחרת כמשמעות הוי' והלא זאת היא הראשונה ואם כן מהראוי יאמר ישמור לך את הברית כו' שיהיה הענין עקב תשמעון כו' ושמר לך כו'. (ח) אומר אשר נשבע כו' איך יתכן יותן במתן שכר מצותינו מה שנשבע לאבותינו כבר והרי נשבע ועומד על מעשה אבותינו וגם שנאמר שהוא לא יאחר לקיים שבועתו לדור אחר גם זה אין צריך הבטחה כי למה ימנע טוב האבות לבנים ההולכים בתמים שומעים ושומרים ועושים מצות ה'. (ט) אומר ואהבך כו' וכי כל אשר אמר עד כה האם

בהעדר אהבה הי'. (י) כי בכלל אומר וברכך הוא אומר והרבך וכן בכלל אומר והרבך הוא ובירך פרי בטנך כו'. (יא) כי בכלל אומר ופרי אדמתך הוא דגנך תירושך ויצהרך כו'. (יב) אומר על האדמה כי אחר שהוא ית' הבטיחנו באדמה ההיא לתתה לנו בודאי שעל האדמה ההיא נתברך ולא בגלות בארצות אויבינו. (יג) אומר והסיר ה' ממך כו' האם בקום עשה הוא ייטיב לנו מכ"ש הוא שיסתלק נזקינו ושלא ישים עלינו כל מדוי מצרים הרעים. (יד) אומר ברוך תהיה מכל העמים אם הוא שהעמים יברכו אותנו מה יתן ומה יוסיף לנו מה שנתברך מפי ב"ו. ואם הוא כי ברכתנו מאתו ית' תהיה יתירה על אשר יתברכו הגוים מה יתרון הוא שיצטרך הוא ית' לברך את עמו ישראל עושי רצונו יותר מכל העמים עוברי רצונו. (טו) אומר לא יהי' בך עקר איך מתקשר ומייחס זה אל היותינו ברוכים מכל העמים. (טז) כי הלא זה דבר מועט מכל ברכות טוב הנאמרות באמת כי הראשונות הם טובות קנייניות וזו שלילת רעה. (יז) אומר ואכלת את כל העמים כו' איך מתקשר זה אל הקודם. (יח) אומר כי מוקש הוא לך כי הראוי יאמר כי מוקשים הם לך לשון רבים על כל רבים עמים הנאמרים באמת. (יט) כי הנה יראה מזה כי עקב ושכר המצות הם טובות העוה"ז והוא לא כן חלילה כי אם ששכר מצות בהאי עלמא ליכא וכמאמר פסוק שבסוף פרשה הקודמת היום לעשותם שהוא כמז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם:

אמנם הנה המצות יתחלקו לסוגים רבים. יש מצו' ויש חוקים ויש משפטים. וכן במיני הטובו' יש ג' חלקים יש טובו' העולם הזה ויש טובות העה"ב ויש פירות המצות בעולם הזה. והנה פסוק שבסוף פרשה הקודמת צונו לעשות שלשה סוגי מצות באומר ושמרת את המצוה את החקים ואת המשפטים ועל שלשתם אמר היום לעשותם שהוא שלא יקוו שכרם בעה"ז כ"א היום לעשותם אך מחר לקבל שכרם. והנה על אלה יתחמץ לבב אנוש באמת באמור היתכן ששום שכר מצוה לא יהיה לאדם בעולם הזה לפחות להחזיק לב כל עושי טוב בראותם השגחת שכר מה בעולם הזה. עוד ב' יתחמץ לבבו בראות כי השוה הוא ית' את המשפטים עם המצות וחקים ולא עוד אלא שהזכירן באחרונה באומר ושמרת את המצוה והחקים ואת המשפטים והלא הדעת נוטה כי העושה המשפטים אשר הדעת מחייבים מאומה אין לו שכר בעמלם כי איככה נחזיק טובה לעושי משפטי הישרות המחוייבות לפי השכל גם שלא היתה התורה מצוה אותנו לעשותם. ע"כ על ב' אלה בא ויאמר והיה עקב כו' לומר העולה על רוחכם כי אין שום שכר בעה"ז לא כן הוא. כי הלא יש בחינה אחת של שכר מצות שישנו בעה"ז שבהם יכיר אשר דעה קנה השגחתו ית' לשלם שכר טוב והוא מאמר התנא באומר שכר מצוה מצוה והוא כי

העושה מצוה אחת מזכין לו שיעשה אחרת לטוב לו כי מצוה גוררת מצוה ורב טוב לבית ישראל הגמול הלז שמפליגין לו באושרו בעה"ב ובזה החי יתן אל לבו בראותו שאחר עשותו מצוה אחת תזדמן לו לעשות כיוצא בה כי אין זה כי אם כאשר ה' אתו מאיר לו אור אושר טובו אשר מכין לו בעוה"ב ונותן לו במה שיופלג אושרו שם. וזהו והיה עקב לומר גם שאמרתי היום לעשותם כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא הנה והיה עקב כי גם יהיה עקב ושכר פה והוא כי שכר מצוה מצוה. והענין ללמד לאדם דעת בל ימעטו בעיניו שמיעת אזניו אל דברי התורה כי על ידה יזכה לשמור ולעשות כי עקב תשמעון את מצות ה' בשכר מצות השמיעה תזכו כי ושמרתם ועשיתם אותם שאקרב אתכם לידי זכות ואסלק כל מעכב ואאזור אתכם להביא השמיעה לידי שמירה. והוא דבר גדול למכיר ערכי. ואגב אורחיה לימדנו כאומר אותם כי ממש עשיה של הויה ומציאות קיים הוא עושה בעשות המצוה והוא כי ממש יוצר אור ובורא מלאך מאיכות המצוה וזהו ועשיתם אותם כי את המצות ממש הוא עושה. ועל הב' והיא במה יזכה העושה משפטים והוא דבר שבלי מצות התורה היה עושה אותם האדם מדעתו ע"כ אמר את המשפטים האלה והוא כי אין צ"ל חקים ומצות כי אם אפילו משפטים שהדעת מחייבים יש לכם בהם כל האושר הגדול אשר אומר אליכם. ושמא תאמר הלא מבלי מצות התורה היה האדם עושה אותם כי הם הישרות להתנהג בהם לתווך שלום במשפטי צדק לז"א האלה לומר מה שהוא ית' מחזיק טובה לעושה משפטיו הוא להיותם באלה. והיא כי היה יכול לומר איש הירצה ה' במשפטיו כ"א להיישיר בהם את הבריות בל יבלע איש את רעהו ואם כן איפה מה לו ית' אם נתנהג במשפטי תורתו או ביתר משפטי דתות נמוסיות העשויות ע"י חכמי הגוים בשום שכל והבין דרך ישכון אור הנהנה והישרה להתנהג בהם בני האדם כי גם בהם איש על מקומו יבא בשלום ע"כ באה תורת ה' תמימה ותאמר מה שיש לו ית' להחזיק לכם טובה הוא כי תשמעון את המשפטים האלה ולא תאמר וכי גם בזולת אלה תהיה הישרת והנהגת בני האדם עולה יפה. וע"כ יען תניחו משפטים זולת אלו ותשמעון את אלה בייחוד ע"כ שכרכם הרבה מאד. וש"ת עדיין אנו צריכים לדעת מה יתן ומה יוסיף יהיו אלה ולא זולתם ומה בין דין לדין אחר כי גם בזולת אלה משפט שלום יהיה לעם והישרה טובה למתנהגים בהם על כן אמר ושמרתם ועשיתם אותם והוא מה שכתבנו פרשת משפטים כי משפטי העמים בדיניהם אין בהם סוד או איכות קדושה בלתי אם מציאות הישרה. אך משפטיו ית' כלם קדושים כלם עושים בהתקיימם אורות שרפי קדש בכל מצוה ומצוה שאדם עושה בעה"ז ויוצר אור ובורא מלאך קדוש בעולם העליון כנודע וז"א ועשיתם אותם כי אותם ממש אתם עושים ובוראים בקיים אותם. מה

שאין כן בקיים משפטי נמוסי העמים. ואמר עוד הלא אמרתי לך כי תהיה לך שכר מצוה מצוה שעקב מה שתשמעון יהיה שושמרתם ועשיתם אותם והנה עוד ב' יעשה לך ה' והוא כי ושמר ה' אלהיך לך כו' והוא כי לא בלבד שכר מצותיך בהאי עלמא ליכא כי אם גם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך להיטיב לזרעם לא יאכילך אותם בעה"ז כי אם ושמר ה' אלהיך אותם שיהיה לך לעתיד ע"ד מז"ל על מה שבירך יצחק ליעקב שלא נתקיימו ושמורות לע"ל. וא"ת א"כ מה נאכל בעוה"ז הלא היא פירות מעשיך כי ואהבך כו' והוא כי כל מה שאטיב לך לא יהיה למען אשר אהבתי את אבותיך רק ואהבך כו'. כי אשמור לך אהבת אבותיך ואשר נשבעתי להם. ואעשה עמך אהבה חדשה מצד עצמך שעל ידה וברכך כו' שהוא פירות מעשיך בעולם הזה כאשר יבא ביאורו בס"ד:

עוד לימדנו לימוד גדול הלא הוא מעין מאמרנו על פסוק ועבדתם את ה' כו' וברך את לחמך כו' והוא כי המלך בצוותו את אלף מעבדיו יעשה לו עבודה כענין לבנות לו עיר או מגדל כי לא ישים על לב אם יתחברו יחד כלם לבנותו או יבנה אותו אחד אחד. וזאת שנית יעשה כי בעת ישלם שכרו לא יבחין לתת לזה יותר מזה אשר פעל ועשה יותר משיעור חבירו כי אם זה דרכו שאם דרך משל יהיה שכר האלף איש אלף זהובים ישוה מדותיו והוא א' לכל אחד. אך הוא ית' לא כן לא בדבר האחד ולא בב'. והוא כי בצוותו ית' את כל עם בנ"י יעשה מצותיו לא ישוה בעיניו מועטים העושים את המצוה למרובים העושים כמשז"ל על פסוק ורדפו מכה חמשה כו' באופן שאינו דומה אחד העושה את המצוה לב' וכן על דרך זה גם לא יהיו בהדרגה שאין שכר השנים כפלים על האחד ולא הד' כפלים על השנים כ"א שאם ישוער שכר הא' מנה השכר השנים יהיה י' מנה ועד"ז עד אין קץ באופן שרצון המלך הקדוש ית' הוא שנעשה מצותיו רבים ביחד וז"א תשמעון ישמרתם ועשיתם. אך בשלמו שכרם לא יאמר דרך כלל שאם מאה איש עשו את המצוה ושכרם דרך משל מאה מנה לא יתן שעור זה בין כלם שיגיע מנה לכל אחד כי אם כל אחד יקבל שכרו בפני עצמו לא ראי זה כראי זה שאפילו ששים רבוא יעשה מצוה כאחד אין איש מהם נוטל חלק כחלק חבירו והיא כי הנה פלס ומאזני משפט לה' ושוקל בפלס מעשה כל איש ואיש לומר זה היה פנוי מעסקיו וזה הניח עסקיו בשביל המצוה ויהיה זולתו שהניח יותר מחבירו ויש הרבה פסיעות לעשותם מחברו וכן זה בחור וזה זקן וכבד או זה היה לו איזו פניה וזה עשה לשמה. וכן בפניות יש הפרשים לפי בחינותיהם. וכן בעושים לשמה זה עביד בשמחה וזה שלא בשמחה. ולעושים בשמחת לבב זה עשה בשמחה מעוטה וזה בשמחה יתירה ממנו ויהיה שלישי יותר על השני. וההיקש בזה על ענין הזריזות כי כל אחד לפי אשר הוסיף בזריזות יוסיפו לו שכרו ועל דרך זה בחינות

לאל דעות ה' אין מספר. וע"כ גם שחפצו ית' להתקבץ מרובים לעשות יחד את המצוה על כל זה לא ישלם שכרם כי אם אחד אחד לתת לאיש כפי בחינתו. והוא מאמרנו על פ' ועבדתם את ה' כו' לומר ועבדתם רבים כאחת אך בשכר ובירך את לחמך לשין יחיד שלא תשוה ברכת לחם ראובן לשל שמעון כאמור. וזה אמר פה אל המעשה תשמעון ושמרתם ועשיתם אך בשכר ושמר ה' אלהיך לך כו' ואהבך וברכך כו' הכל בלשון יחיד כי אין שכרם שוה רק לאיש כמעשהו כמדובר. ובדרך זה יתיישב גם קושי או' שבועת האבות לשכר הבנים כי אין הענין רק להודיע שכ"א יותן לו ממנה לפי ערך מעשיו. והנה במדרש רבה מהו את הברית ואת החסד א"ר חייא ג' מדות טובות יש ביד ישראל ואלו הן ביישנים רחמנים גומלי חסדים. ביישנים מנין שנא' בעבור תהיה יראתו על פניכם. רחמנים מנין שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך. גומלי חסדים מנין שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ע"כ. וראוי לשים לב. (א) מה הוקשה לו באומר מהו את הברית ואת החסד. (ב) אומר ג' מדות טובות למה נתייחדו אלו לישראל מזולתן. (ג) כי הראיה שמביא מבעבור תהיה יראתו כו' אין נראה שהיא על מדת ביישנות. (ד) הראיה שמביא על רחמנים כי אינו אומר שם כי אם שה' ירחמנו אך לא שאנו רחמנים. (ה) אומרו גומלי חסדים מפסוק את הברית ואת החסד כי אינו אומר שם אלא שישמור לנו ברית וחסד אבותינו. אך הנה דרך כלל טרם בא אל ביאר הראויות אחשבה. כי נתייחדו מדות אלו לישראל בנחלת אבות שלשה משלשה אבות. ג"ח מחסד לאברהם. ביישנים מיצחק כמשז"ל שאמר לאביו שישחט אותו מיד פן יקלקל השחיטה והיה בוש מקונו וגם בוש מלהשיב לאביו באמור אליו השה לעולה בני. ומדת רחמים מיעקב כאומר ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה ולרגל הילדים. ומהראוי היה יזכיר תחלה ג"ח ולא ביישנים אלא שהזכירן על סדר המקראות שהביא מהם ראיה. ונבא אל דברי המאמר והוא כי הנה הוקשה לו בכתוב אומר את הברית ואת החסד מה ריבה האת כי הנה באת הברית אפשר ריבה גם ברית אשר כרת לשבטים כמ"ש ז"ל במדבר רבה שגם לשבטים כרת ברית אך אומר את החסד מה ריבה האת. וזה אמר מהו את הברית ואת החסד ע"כ מאמר רבי חייא מהג' מדות שביד ישראל כו' והוא כי ביישנים לומד מאומר על פניכם כי איך תצדק מורא על הפנים אם לא עד"ז. ועוד שנית מאומרו לבלתי תחטאו והוא ענין חז"ל באו' כי אמרו ישראל רצוננו לראות את מלכנו ואמרו רז"ל וכי נותנים לתינוק כל מה ששואל אלא צפה הקב"ה שהיו עתידים לעשות עגל בחורב אמר אם לא אתראה להם יהיה להם פתחון פה כו' וזה יהיה ענין הכתוב באומרו דבר אתה עמנו כו' אמר הנה מאז היה ראוי לא יתראה לכם ה' אלא שאדבר אני עמכם אך לבעבור נסות אתכם אם תמנעו

מעשות על כן בא האלהים ליראות ולדבר בכם שלא יהיה לכם פתחון פה. והנה אומרו ובעבור תהיה יראתו על פניכם יראה מיותר אך הוא לומר זולת הטעם הנסיון כמדובר גם טעם שני והוא על בושת פניכם כי תבושו ממנו ית' שראיתם אותו בהיותו על הארץ כבודו ית' ויראתם מפני אשו הגדולה ואיך לא תבושו להמיר כבודו בפניו זהו ובעבור תהיה יראתו שיראתם מגדולתו על פניכם להיות בושת פנים לכם לבלתי בא לידי שום חטא כי מדת הבושת פנים מגינה מלבא לידי חטא וזהו לבלתי תחטאו. ועל מדת רחמים הביא מונתן לך רחמים כו' והוא שאם אומרו ונתן לך רחמים הוא שירחם היינו ורחמך וגם אומרו ונתן הוא לשון בלתי צודק אך הוא ונתן לך ה' מדת רחמים שתרחם על זולתך כדי שבשכר אשר תרחם ורחמך ה'. ועל כן על גומלי חסדים הביא מפסוק ואת החסד שהוא על ריבוי האת אך הוא לרבות גם את מדת חסד אשר לישראל שגם זכות זה ישמור הוא ית' לקרן קיימת לעתיד ויתן הפירות עתה שהוא ואהבך וברכך:

פסקה יג

ואהבך וברכך והרבך כו'. הנה כתבנו שיקרנו עם ה' אלהינו כמלך האומר לבן אהובו הנה עד כה הטבתי לך על שאהבתי את אביך אך מעתה היה לי לבן חיל לאשר אני מצוה אותך ולא תצטרך לשאטיב לך על אהבת אביך כי אם שאאהב אותך מצד עצמך כאשר אהבתי את אביך ואוטיב לך על אהבתי אותך ואניח אהבת אביך שמורה לך לעת תצטרך לדבר גדול ועצום מאד. ועד"ז אומר הוא ית' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע אל אהבת אבותיך שיהיה שמור לך לעתיד. אך כל מה שאטיב לך בין כך ובין כך לא יהיה רק על מה שתהיה גם אתה אוהבי כאבותיך וזהו ואהבך כו'. ואילו זכינו למדה זו לא תמה זכות אבות בימי חזקיה או בימי ירמיה למאן דאמר. ואמר ראה מה יתן לך ומה יוסיף לך היא יתברך. (א) כי לא מלאכיו יצוה לך לברכך על ידם כי אם הוא יתברך בכבודו ובעצמו וזהו וברכך. (ב) כי לא דרך כלל יהיה כי אם לכל אחד ואחד בפני עצמו וזה אמר כל זה בלשון יחיד. (ג) יעשה שאחר שבירך אותך לא ימנע מלברך זרעך כאומרו כי מברכתך אשר בירכך יבורך פרי בטנך כי אם עוד יוסיף שוהרבך שיברך אותך ברבוי בנים וגם את הבנים אחר צאתם לעולם ישוב ויברך אותם וזהו ובירך פרי בטנך. ועוד יוסיף לך שלא יאמר שאם את עצמך וזרעך ברך על ידי עצמו לא יעשה כן גם את פרי האדמה כי אם ופרי אדמתך למה שהיא אדמתך שלך. וגם לא בלבד יהיה לך ברכת פרי אדמתך מהנמשך מברכת עצמך כי אשר ברכו ה' גם כל מעשיו יתברכו כי אם עוד ישוב ויברך פרי אדמתך. ולא בלבד דרך כלל כ"א דגנך ותירושך ויצהרך לכל אחד ברכה בפני עצמה וזהי שחזר לפרטם וגם הטיל וי"ו בתירוש ויצהר וזה גם כן שגר

אלפיך ועשתרות צאנך שיבורכו בפ"ע וגם על ידו יתברך. וזה שאמרתי שהכל יהי' על ידו ית' אפילו הבקר והצאן ולא על ידי מלאך או שר זהו דוקא בארץ ישראל כי שם מושב שכינתו מה שאין בחוץ לארץ וזהו על האדמה כו':

או יאמר כי הנה זה דרכו ית' שלא בלבד יצו את ברכתו בתנובת השדה שזרע רב תוציא השדה כי אם גם אחרי הנתן התבואה באוצר ירבה כדבר שנאמר יצו ה' את הברכה באסמיך וכן היין ביקבים כד"א ותירוש יקביך יפרוצו וכן בשמן כנראה אפי' בחוש. והן אמת כי בשלשה אלה נמצא זה יותר מכל שאר מינין וגם בצאן ובקר כד"א ובקרך וצאנך ירביון ואחשבה שהוא על כי דגן תירוש ויצהר ובהמה הם מחוייבים תרומת ומעשרות שע"י כן מתברכים גם אחר שנעקרו מן הארץ בזכות המעשרות כדבר שנאמר והביאו את המעשר אל בית האוצר שהוא אחר היות התבואה בכרי והתירוש ביקבים והשמן יצא מהבד ונתעשרו. כי אז אפתח ארובות השמים והריקותי לכם שהוא בנשאר לכם אחר המעשרות למאכלכם ברכה עד בלי די. והוא מאמרנו על פסוק וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' שהראוי יאמר ויברכהו ה' וימצא בשנה ההיא מאה שערים אך הנה ארז"ל שמדד התבואה למעשר ומצא מאה פעמים על מה שישערו אותם ובזה יאמר כי אחר שנמדד למעשר עם היותו דבר המדוד שאין שורה בו ברכה על כל זה שב ויברכהו ה' ברכה ב' בזכות המעשר ונתרבתה אחרי כן תבואתו בכרי או באוצר. וזה יאמר ובירך פרי אדמתך שכולל כל מיני פירות אך דגנך ותירושך ויצהרך ושגר אלפיך ועשתרות צאנך שהם מחוייבי מעשרות מן התורה יבורכו עם היותן על האדמה אחר שנתברכו הפירות בהיותם מחוברים לקרקע. וכן הבקר והצאן עם שמציאותן על האדמה ולא בתוכה כזרע האדמה המתברכת בתוכה להוציא זרע רב יברכם ה'. עוד יתכן כוון לומר כי יאושר הארץ בג' מיני טובות גדולות אשר המה כוללי טובות העה"ז והם בני חיי ומזוני. ועל החיים אמר וברכך שהוא את עצמך וגופך הוא החיים והשלום. ועל בני אמר והרבך ובירך פרי בטנך. ועל מזוני אמר ופרי אדמתך כו'. ואל תתמה איך אתן אלו דלאו בזכותא תליא מילתא לזה אמר על האדמה כו' כי בה אין מזל ומה גם לישראל כמאמרו יתברך לאברהם באומר שהמזל מעכבו מלהוליד שילך ארצה כנען שאין מזל שולט שם. עוד יכיין והוא כי הנה העולם יתחלק לד' סוגים. חי מדבר. וחי בלתי מדבר. והצומח. והדומם. אמר הנה בכל ד' אלה אברך אותך. על החי מדבר כי הנה וברכך והרבך וברך פרי בטנך. ועל הצומח אמר ופרי אדמתך כו'. ועל החי בלתי מדבר אמר שגר אלפיך כו'. ועל הדומם אמר על האדמה אשר נשבע כו' שהוא כי הדומם מבורך כי על כן תזוב חלב ודבש מה שאין כן בכל אדמה זולתה וזה אמר על האדמה כו'. ושעור

הענין הלא אמרתי לך ברכת פרי האדמה וברכת האלפים והצאן והלא תאמר ברכות אלו כבר האדמ' מצד עצמה מבורך בהן כי היא זבת חלב ודבש שהדבש הוא משומן התמרים שהם פרי האדמה והחלב מאשר יפוצו דדי צאן ובקר חוצה כאשר העיד רשב"ל שראה בצפורי על כן אמר מה שאמרתי הוא בריבוי הפירות וריבוי הבעלי חיים לא בשומן הפרי ורבוי החלב וזהו על האדמה כלומר ברכות ג' אלו יהיו לך נוסף על האדמה אשר נשבע ה' כו' שהוא אשר ידעת שהיא ארץ זבת חלב ודבש שהדומם שלה מבורך מכל הארצות. וזולת זה תתברך בג' ראשונות שעל ברכה זו. והקדים ברכת הצומח אל ברכת הבעל חי בלתי מדבר יען כי לפעמים הארץ תוציא צמחה לאדם בזכות בהמה על כן להורות שבשבילך אני עושה ולא בשביל בהמה אברך ברכת האדמה תחלה ואומר לך כי פרי האדמה אברך להיותה אדמתך. וכן הבהמה עצמה למה שהן אלפיך וצאנך לא בשביל עצמן:

פסקה יד

ברוך תהיה מכל העמים כו'. שעור הכתובים האלה במה שכתבנו למעלה כי הוא יתברך יברך אותנו בד' חלקינו בחי מדבר ובבלתי מדבר ובצומח מלבד הדומם שמבורך מאליו במה שהיא ארץ זבת חלב ודבש. אמר עתה עוד אני מודיעך כי לא יהיו שבעה העמים מסוגך גם כי שיח וכי שיג להם והם חיים מדברים כי הלא כהפרש שיש בין בלתי הב"ח מדבר ובין המדבר כן יהיה בינך ובין העמים ההם כי יהיו כערכך כבלתי מדברים. כי הנה ברוך ומאושר תהיה מכל העמים ההם ולא תשוה אליהם כי הלא לא יהיה בך עקר ועקרה ואפילו בבהמתך. מה שאין כן בעמים ההם. ולא עוד כי אם שכאשר הבהמה מכפרת על האדם כן יהיו שבעה העמים כפרה עליך כי והסיר ה' ממך כל חולי וכל מדוי מצרים כו' לא ישימם בך ובכל שונאך לתת אדם תחתיך שיסבלו ייסוריך וז"א ונתנם כי מתנה מאתי תחשב לכם מה שיהיו בכל שונאיך והוא כי יהיו כפרה עליך הנה כי בהמה המה לכם. וא"כ איפה הנפקותא היוצאת מזה הלא שכאשר הב"ח בלתי מדבר הוא מזון אל המדבר כי לחמנו הוא למה שהוא מדרגה שפלה ממנו והוא ימשול בו כן ז' העמים בערכך כלחמך הם כי מדרגתם שפלה ממך כאשר מדרגת הב"ח בלתי מדבר נקרא מזון אל המדבר וזהו ואכלת את כל העמים כלומר כי כמאכל הם לך וכמשול הב"ח מדבר בבלתי מדבר תמשול אתה בו והוא ע"ד מאמרינו על פסוק כי לחמנו הם. אך אין זה גדרם רק בהיותכם צדיקים שמתייחס הוא יתב' ליקרא אלהיך וזהו אשר ה' אלהיך נותן לך כי אז תעלה במעלות עליהם. ולא תאמר הנה אחר שהם תחתנו כבהמתנו גם כי נשאיר מהם כמקנה הבקר והצאן יהיו לנו לעבוד ולמשא ומה גם כי תרחם עיניך אותם

בדמותינו וצלמנו תחוש עיניך עליהם ע"כ אנכי מצוך ואומר לא תחוס עיניך עליהם כו' כי מוקש הוא לך והנה הראוי היה יאמר כי מוקש הם לך אך יאמר כי הנה מראה העין ישמש לאדם לבל יכשל במוקשי ומכשולות ואמר הוא ית' השמר לך פן יתהפך לך מראה עיניך למוקש לך תחת היותו להרים ולהסיר המוקש. וז"א לא תחוס עיינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם כ"א כה תעשה ימצא כי מוקש הוא לך מראה עיניך ליכשל בו הפך טבע עין האדם להרים מכשול מדרך העם:

פסקה יז

כי תאמר בלבבך כו'. ראוי לשים לב. (א) כי לומר לא תירא מהם מה ענין הקדמה זו כי תאמר בלבבך כי מבלי אמור בלבבם כך יצדק לומר אל תירא מהם ויותר היה צודק לומר כי תראה גוים רבים ממך לא תירא מהם. (ב) כי מהראוי יאמר אל תאמר בלבבך ולא לשון כי תאמר. (ג) אומר זכור תזכור מה הוא כפל הזכיר' הזאת. (ד) אומר לפרעה ולכל מצרים למה חילקם לשנים ולא אמר למצרים ובכללם יהי' פרעה. (ה) למה מפרט כל סוגי נסים ונפלאות אשר עשה ה' באומר המסות הגדולות כו'. (ו) אומר אשר הוציאך ה' כי מי לא ידע כי מה שעשה ה' לפרעה ולמצרים בהוציאו אותם היה. (ז) אומר כן יעשה ה' כו' כי הלא לא מצינו עשה ה' כל סוגי מסות ואותות ומופתים כו' הנאמרים פה בכיבוש הארץ רק שהיה בעזרתם להצליחם. (ח) אומר וגם את הצרעה כו' כי אחר אומר שיעשו להם הוא ית' ככל אשר עשה במצרים במה נחשב מה שגם את הצרעה ישלח ה' שיהיה זה תוספת על הקודם. (ט) אומר לא תערוץ מפניהם כו' כי הלא זה בכלל לא תירא מהם ולמה חזר לאמור בשינוי לשון ולמה לא סמך אותם יחד לומר למעלה לא תירא מהם ולא תערוץ מפניהם. (י) כי כבר נתקן באומר זכור תזכור את אשר עשה ה' והתיקון ההוא יועיל גם לזה. (יא) למה בזה אמר לשון טענה לבל יערץ על כי ה' אלהיך בקרבך כו' ולמעלה על אומר לא תירא לא נתן טעם זה. (יב) ונשל ה' כו' מעט מעט כו' כי היתכן כי מי שיפיל חתת ישראל על כל העמים לא יפול גם חתת' על חיות השדה והלא נהפוך הוא כי יותר ראוי תפול חתתם על החיות כמקרא שכתוב ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה. (יג) אומר ונתנם ה' כו' שמורה שגם את כולם או רובם יתן יחד לפניהם ואיך חזר מאשר אמר מעט מעט. (יד) אומר ונתן מלכיהם בידך כי הנה בכלל אומר ונתנם כו' הוא גם מלכיהם. (טו) אומר ולא תביא תועבה כו' כי בכלל מה שלא יקחם לו הוא שלא יביאם לביתו. (טז) מה המה שני כפלי שקוץ ושני כפלי תועבה. (יז) למה ייחס הדבר אל החרם ואיזה שייכות יש לחרם בדבר זה:

אמנם הנה כאשר מצוה גוררת מצוה כן עבירה גוררת עבירה והנה אמר למעלה והיה עקב תשמעון כו' ששכר מצות השמיעה אשר תשמעון יגרום ויגרור לכם שושמרתם ועשיתם. ע"ד זה אמר עתה כאשר תאמר בלבבך שתתחיל לחטא לחשוב מחשבה בהעדר בטחון בצד מה שתאמר בלבבך ע"י יצרך הרע הנכלל בלשון לבב. רבים הגוים האלה ממני ועדיין לא מיראה פן יוכלו לך תאמר כך על טורח יגיעך שתאמר איכה אוכל להורישם שיהיו עליך לטורח ואפי' לא תחלוט גיזרה לומר לא אוכל להורישם כ"א כמצטער לדעת איך תורישם. הנה מהעדר בטחון הלז תבא ליירא מהם. על כן אנכי מצוך ואומר לא תירא מהם כי תעשה באופן שהעבירה ההיא לא תגרור לך גם את זאת ומה תעשה לבל תירא מהם הלא הוא זכור תזכור והוא כי הנה אשר אמרתי כי תאמר בלבבך כו' לא אמרתי שתאמר כך בלבבך רק בשעה שיהיו העמים רבים ההם מונחים לפניך במחניהם כאומר רבים הגוים האלה שלא יצדק אומר האלה כי אם בהיותם לפניך. לכן עשה זאת איפה והוא זכור תזכור והוא כי לא תייחל לזכור אשר עשה ה' לכם בצאתכם ממצרים כשיהיו מחנה העמים לפניך שמא אז מרוב ההתפעלות לא תזכיר דבר. אך מעתה טרם תעבור את הירדן תשיב לבך אל זכירת הגבורות והתשועות אשר עשה לכם ה' במצרים ומאשר תהיה הזכירה ההיא שקיעה בלבך להיות בטחונו ית' מושרש בך ועל בטחון זה אתה עובר את הירדן להלחם ע"י כן ודאי שגם אז בהיות אויביך לפניך תזכור יציאתך ממצרים ולא ירך לבך. וזה אמר זכור תזכור לומר זכור מעתה ועל ידי כן תזכור בעת ראיתך את הגוים ההם לפניך. ושמא תאמר אילו אשר עשה ה' אז לא למעני עשה רק על דבר כבוד שמו יתב' אשר חילל פרעה באומר מי ה' לא ידעתי את ה' מה שאין כן עתה כי אין דבר רק הטיבו אותנו ואולי לא לנו יעשה כאשר עשה אז לז"א תזכור את אשר עשה ה' שהיה להיותו אלהיך ולא על כבוד שמי. והראי' שהי' לפרעה ולכל מצרים ואלו היה על דבר כבוד שמו בלבד מה לו יתברך עם כל מצרים ותהי נא ידו יתברך בפרעה בלבד אשר חטא לו יתברך ולא על כל מצרים אך אין זה כי אם על ישראל. ומה גם במשז"ל כי שלשה חדשים הורידו את פרעה מכסאו המצריים על שלא היה מסכים לשעבד את ישראל וכשהודה להם הקימוהו וזהו ויקם מלך חדש כו' וכן הוא אומר וירעו אותנו המצרים ויענינו כו'. וגם בזה אפשר היה כפל אומר זכור תזכור שהיא אם תזכור אשר עשה לפרעה תזכור גם אשר עשה לכל מצרים והביטה וראה כי מאז היתה הכונה אלהות להראותך גבורות ה' למען יהי' לבך נכון בטוח כי כן יעשה הוא יתב' לכל אויביך כי הלא זכור נא המסות הגדולות כו' והאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה ויהי' כל אלה להוציאך ולמה הוצרך הוא יתברך כל סוגי נסים

אלו ובקטן שבהם היה מספיק להוציא אתכם משם כי אם לא היה משיב דם מכת היאור עד ישלחו את ישראל היו משלחם כי הלא זולת השתים גם לא יכלו המצרים לאכול לחם אם תתמיד מכת הדם כי מן היאור ההוא ישקו כל שדותיהם ואיככה הארץ תתן יבולה על ידי השקאת הדם וכן בכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היה די בה להוציא את עמו משם אם לא יסירנה עד ישלחום. ואם כן איפה על מה זה היתה כל החרדה ורבוי המסות הגדולות והאותות כו' אם לא למען הראותך כי כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר ולכל אשר אתה ירא מהם כי כן אהבך ה' אלהיך. וזהו שעור הכתוב המסות הגדולות והאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה ויהיו כל אלה אשר בהן הוציאך ה' כלומר ולמה על ההוצאה היה צריך כל כך ואחת היתה מספקת אך אין זה כי אם על כי כן יעשה ה' את כל העמים אשר אתה ירא מפניהם כי על ידי כל הנוראות ההם יהיה נכון לבך בטוח מוראת שבעה גוים האלה מק"ו ומה אם להוציאנו בלבד עשה את כל הנוראות מה יעשה להצילנו ממבקשי נפשנו ולתת לנו את ארצם כאשר נשבע לאבותינו וזהו אשר הוציאך כו' כן יעשה כו'. גם על דבר זה יכוון באומר אשר הוציאך ה' אלהיך לומר כי מכל הנפלאות הנזכרים לא היה צריך אך גם אחד כי הלא השכינה היתה יוצאת עמך וה' הולך לפניך ואיככה ירים איש מהמצרים את ידו ואת רגלו ולא תפול חתת ה' עליו וזהו אשר הוציאך ה' אלהיך ואם כן מה צורך היה אל כל המסות הגדולות והאותות כו' אך אין זה רק למען תדע כי כן יעשה ה' כו' באופן שעל ידי כן אשר תזכור לא תירא מהם. ואל יעלה כל רוחך ממאמרי זה כי כל הנוראות האלה צריך לשתוכל לגוים ההם מעוצם כחם כי הלא אפי' בבריות קלות יכול הוא ית' לאבדם כי הלא וגם את הצרעה ישלח ה' בם עד אבוד הנשארים כו' באופן כי איו מעצור לה' להושיע אפילו על יד בריה קלה וגם את כלם היה יכול הוא ית' לאבד על יד הצרעה ודומה לה. כי אם שלמען כבוד עמו ישראל יעשה על יד עצמו ית' ולא ישלח הצרעה רק לנסתרים מפניך וזהו וגם את הצרעה כו':

פסקה כא

לא תערוץ מפניהם כו'. אמר הנה שלשה הדרגות הן. אחד שגם שלא תירא מהם תהרהר ותאמר בלבך רבים הגוים האלה כו' איכה אוכל להורישם שיהיו עלי לטורח. ב' נמשכת מזאת והוא כי מזו תבא ליירא מהם אך עדיין לא תערוץ ותכנע מפניהם. אך מהב' תבא אל הג' לערוץ מפניהם ואמר כי תאמר בלבבך רבים כו' השמר פן תבא אל הב' והזהר לא תירא מהם והוא כי על ידי כי זכור תזכור על ידי כן לא תערוץ כו' שהיא הג' והנני מצוך לא תערוץ מפניהם. ולבל תערוץ הביטה וראה שתי טענות. אחד כי ה' אלהיך

בקרבך ואם כן כאשר חתת מפניהם נמצאת ח"ו מכניע את מה שבקרבך מפניהם. ב' כי יותר ראוי תפול חתת ה' שבקרבך עליהם מאשר תפול חתת הגוים האלה עליך וזהו אל גדול ונורא שעם היותו בקרבך קדוש אל גדול הוא להיטיב לך להתנהג עמך במדת חסד שהוא בחינת אל גדול עכ"ז גם הוא להטיל מורא על שכנגדך וז"א ונורא כי הוא ית' פועל ב' הפכים כאחד וא"כ למה תערוץ מפני אשר מי שבקרבך מטיל מורא עליהם ויחתו מלפניו וזהו אל גדול ונורא. כי הנה דע לך כ"א כה תעשה שתערוץ מפניהם לא יעשה לך ה' כמסות הגדולות כו' אשר עשה לפרעה ולכל מצרים כאשר אמרתי לך כ"א ונשל ה' אלהיך מפניך מעט מעט אך לא את כלם כאחד שלא יתן בלבם יבאו מתחלה יחד כלם לכלותם מהר כ"א מעט מעט כאשר היה כי היחלו ביריחו בלבד ואח"כ את העי כי לא תוכל לכלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה בעון אשר פרצת וחתת מפניהם. שאל"כ בלי עון מוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה. אך אחר שאחל לתת לפניך מעט מעט שהוא את יריחו ועוד מעט את העי אחרי כן שנעשה משפט בעכן וראו ישראל ולקחו מוסר ושבו עד ה' ויאמץ לבם נתנם ה' יחד ועל העת ההיא אמר ונתנם ה' אלהיך לפניך עמים רבים ומלכיהם והמם מהומה גדולה שהוא מה שאחר מלחמת העי נאספו כל המלכים ההם ומן השמים היה כי ע"כ יעץ הוא יתב' את יהושע יעשה בערמה לכבוש את העי על ידי האורב עם היות שאין מעצר לה' להושיע מבלי מארבים אך ה' צבאות יעץ למען השגיא לגוים ההם שיתקבצו יחד להפילם כאחד ביד ישראל באומר כי עתה לא נצחו רק ע"י תחבולות טבעיות באופן שאין מלחמתם מתייחסת אל ה' איש מלחמה רק לאנשים וע"כ ערבו אל לבם לעשות גם הם הכנה טבעית שהוא להתאסף מלכים גדולים וכן רבים. וזהו שאחר מלחמת העי אמר ויהי כשמוע כל המלכים כו' ויתקבצו יחדו להלחם כו' ואז והמם מהומה גדולה והוא האמור שם במלחמה ההוא ויהומם ה' לפני ישראל וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים כו' עד השמידך אותם ואח"כ ונתן מלכיהם בידך כו' והוא מאמר הכתוב שם ויהי ככלות יהושע ובנ"י להכותם מכה גדולה מאד עד תומם כו' ויאמר יהושע פתחו את פי המערה והוציאו אלי את חמשת המלכים כו' ומאז היתה חתת ה' על כל השאר וזה אמר פה לא יתיצב איש בפניך כו'. ואמר הנה אמרתי כי בראשונה ונשל ה' מעט מעט שהוא תחלה יריחו לבדה ואחרי כן העי לבדה ואח"כ ונתנם ה' עמים רבים וה' מלכים גדולים והמם כו'. אך בזאת יהיה מה שונתנם ביחד אחר המעט הא' אם פסילי אלהיהם תשרפון באש מהמעט הא'. ולא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך כו' וגם לא תביא תועבה אל ביתך כענין עכן שמעל בחרם והוא כמשז"ל כי מה שמעל עכן היה אדרת שנער שעל ע"ג למסך והמאתים שקלים כסף ולשון

הזהב היו תקרובת ע"ג כי חמד כסף וזהב עליהם ולקח לו והביא אל ביתו והטמין בתוך האהל וזהו ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו על היותו עבודת גלולים תשקצנו יותר כי תעשנו ע"ג של ישראל שאין לה ביטול ותעב תתעבנו כי חרם הוא כי גם מעל בחרם. ושעור הכתוב ונשל ה' מעט מעט ואח"כ ונתנם יחד והמם כו' וזהו יהיה אם פסילי המעט הראשון אשר נותן לך בראשונה תשרפון באש ולא תחמוד כסף וזהב שעל הפסילים אפילו לא יהיה חרם בדבר כי אם חמדה שולקחת לך וגם לא תביא תועבה אל ביתך נוסף על עון החרם שוהיית חרם כמוהו כ"א על החלוקה הא' שקץ תשקצנו שנוסף על היותו ע"ג תשקצנו אז יותר שתעשנו ע"ג של ישראל על אשר בה חרם תעב להיותו תקרובת ע"ג וגם תתעבנו על כי חרם הוא וע"כ יצא הקצף על דבר עכן ויפלו בנופלים עד שנתקן ואח"כ נתקיים ענין מקרא שכתוב ונתנם ה' כו' והמם מהומה כו' ונתן מלכיהם כו' כמדובר. והיה לישראל בכיבוש הסדר הזה האמור מפסוק ונשל ה' כו' והלאה ולא האמור למעלה כי כאשר עשה לפרעה ולכל מצרים כן יעשה ה' לכל העמים כו' המסות הגדולות כו' הוא כי ענין ההיא היה אם לא תפול עליהם גם מורא העמים כמפורש אך הסדר הזה האחרון מפסוק ונשל כו' הוא בהיות עליהם צד מורא ויערצו בצד מה כאשר היה על כן להקנות בנו בטחון והעדר יראה היחל במעט ומאגר ראו קנו לב אמיץ ואז נתנם ה' לפניהם ויהמם ויתן מלכיהם בידם כמדובר:

פרק ח

פסקה א

כל המצוה כו'. ראוי לשים לב. א' אל אומרו כל המצוה ומהראוי יאמר כל המצות. והנה במדרש אמרו שהוא ללמד על כל המתחיל במצוה שאומרים לו גמור וזה אמר כל המצוה כלומר כלה ולא מקצתה תשמרון לעשות. ועל פי דרכם זה יתכן בא ללמדנו ג' למודים טובים. אחד לגמור את המצוה. ועוד למוד ב' והוא שמה שאפשר להרבות עושים את המצוה יעשה כי אינו דומה מרובים העושים את המצוה למועטים וז"א אשר אנכי מצוך היום לשון יחיד שהוא לכל אחד על כל זה בבא אל הפועל תרבה רעים וז"א תשמרון לעשות ל' רבים. לימוד ג' והיא כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה וזהו כל המצוה שהיא פסילי אלהיהם כו' עם שאין זה רק אחר בא אל הארץ מעתה תשמרון לעשות שהוא תשמרו בלבבכם לעשות אחרי כן שמעתה המחשבה תחשב לזכות שעל ידי כן תזכו לירש הארץ כי ובאתם וירשתם. ולעומת הדבר האחד שהוא לגמור כל המצוה על ידי כן תחיון שגם הוא ית' כל מספר ימיך ימלא ויגמור. ועל מה שתרבה עמך עושים את המצוה גם ה' יגמור וירבה לך שנים וזהו ורביתם. ועל מה שבמחשבה תגמרו לעשות

בלב. כי בלי מעשה מלחמה תירשו כי ובאתם וירשתם כי בבואכם במחשבה לכבוש במצות ה' מיד וירשתם. וזה ע"ד רז"ל שאומר כל המצוה בא ללמד על גומרה. ועוד נשקיף ונראה דרך ישכון אור לפי פשט המקרא. ועוד איזה ייחס הוא השכר הנאמר בכתוב למען תחיון כו' אל המצוה אשר ידבר בה. ועוד אומר תשמרון לעשות ולא אמר תעשו. ועוד אומר וזכרת את כל הדרך כו' מה ענין אומר זה אל הקודם. עוד לנסותך לדעת את אשר בלבבך כו' כי היתכן יצטרך הוא ית' לנסות או לדעת את אשר בלבב אנוש. ועוד בפרשה שאחריו ויענך וירעיבך כו' למען הודיעך כו' כי הוא ענין בלתי מקושר אל כל הקודם. וכן פרשה שאחריו שמלתך כו' בלתי מקושר אל הקודם ומשולל הבנה אצל המאוחר כי על כל הטובה הזאת שאמר שמלתך לא בלתה כו' הוא אומר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש כו' כי טובות הנה המה ולא ייסורין וכל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן:

אמנם אחשבה כי כהתימו לצוות על אבדן הע"ג בא ויאמר אשר ימשך אלינו בזכות והוא בשום לב אל אומר פסילי אלהיהם כו' כי מהראוי יאמר פסיליהם או אלהיהם או אליליהם וכיוצא משמות הבעלים ולא פסילי אלהיהם אך הנה אין ספק כי בימים ההם כל עובדי פסל המתהללים באלילים לא היה עם לבבם אל עץ ואבן דומם כי אם אל הוברי השמים וכסיליהם כוכבים ומזלות או משרתי עליון אליהם גוים ידרשו ואלהיהם המה ברשבם כי כח ואל למו להשפיע עליהם אלא שיעשו בתבונה עצבים מעשה חרשים תמונת כל דבר אשר בשמים ממעל אשר הם זונים אחריהם וישתחוו אל תמונתם תמורתם כמאמר הכתוב כל תמונה אשר בשמים ממעל. והוא אומר פה פסילי אלהיהם שהם פסילים של אלהיהם אשר הם דוגמתם. והנה היה פחד מאיש שוגה ומפתי בל יעבר פיו הוללות רעה לומר הלא צויתני ה' להשמיד ולאבד פסילי אלהי העמים אשר הם דוגמת מזלות השמים והלא תחת זאת ימעטו וישוחו המזלות אשר אשרוף דוגמתם בארץ העשוייה בחרפת עושיהם מהריק עלי ברכה המתייחסת אל כל מזל אשר אאבד דוגמתו. ע"כ אמר אל ישיאך לבך הרע הזה כי דע איפה כי נהפוך הוא ואדרבה עיניך תראה ותשפוט כי הן לא בידם טובה להריק ברכה ולהניח ברכה אל בית דורשם כי אינם זולתי כלים וצנורות להריק לאשר טוב בעיני היוצר ית'. כי הלא הדברים המיוחדים אל המזל הנה הנם חיי בני ומזוני והנה אשכילך בינה כי הלא כל המצות בשלימות אשר אנכי מצוך כעת שהיא פסילי אלהיהן תשרפון כו' אשר בזה תכניע המזלות אשר אלה דוגמתן שהיה הדעת ההמוני גוזר כי הדברים התלויים במזל הם בני חיי ומזוני תעזב מהם. והיה להם טענות לחשוב מחשבה רעה זו לייחס טוב העה"ז אל המערכות וליירא

מהן באבדן את דוגמתן. (א) כי הלא במדבר אחר עון המרגלים ויאשמו כל אשר מבן כ' שנה ומעלה ואת כל אשר עדן לא היו בני כ' הניעם במדבר ארבעים שנה מעונים בכל הדרך ההוא והם היו צדיקים ולמה בלי עון נשארו נעים במדבר כי השארותם שם היסבה קצת אשמות שנתגרשו למו באריכות טלטולם שם. ואם נאמר שהוא דרך נסיון לנסותם במדבר לא יתכן כי הלא אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים אשר ידע יעמדו בנסיון כמז"ל ע"פ ה' צדיק יבחן מה שאין כן הדור ההוא כי לא עמדו בנסיון. טענה ב' כי הלא התורה והמצות היא רוחנית והראוי ימשך מהם הוא שפע רוחני ואושר הע"ה אך טובות העה"ז הגשמית הלא יצדק יבא כל השפע מעולם הגלגלים הגשמי ובזה יסכימו ויאמרו כי כל טוב העה"ז תחת המזל וע"כ יתחמץ לבבם מהשחתת שרוף וכלה את פסילי אלהי העמים הם דוגמת הוברי השמים וכסיליהם פן יגרע שפע מערכות השמים מהם. ע"כ אמר דע איפה כי נהפוך הוא כי אדרבה ע"י עשותכם כל המצוה הזאת בשלמות לאבד דוגמת מזלותיהם אז תזכו להפלגת ג' הדברים המיוחדים אל המזל והם חיי בני ומזוני. ועל הא' אמר למען תחיו הרי חיי ורביתם הרי בני וירשתם את הארץ כו' הרי מזוני כי ארץ אשר היא זבת חלב ודבש אין לך מזוני רבים ונכבדים מהם. ולבל תתמו על החפץ אמר אשר נשבע ה' לאבותיכם והוא כנודע כי שבועות האבות הנה היתה באל שדי כפרש"י ז"ל בפ' וארא ע"פ וארא אל אברהם כו' באל שדי שהטעם אצלי הוא לומר אל תפול חתת מערכות השמים עליהם פן יעכבום מלכבוש הארץ ומלאכול פריה וטובה כעולה על לב פרעה באומר כי רעה נגד פניכם וכיוצא בזה כי הלא אני אל שדי השודד מערכות השמים וכסיליהם וזהו אשר נשבע כו' לומר כענין השבועה אשר לכולן היה באל שדי. ולא בלבד אקבע לכם השכר הזה בעשותכם המצוה כי אם מעת תשמרון בלבבכם לעשותם שהוא מעתה טרם תכנסו לארץ וזהו תשמרון לעשות כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' במעמד שלשה הדברים המיוחדים אל המזל עם עשות דבר המורה הכנעתו אל המזל כמדובר. והוא מאמרינו ע"פ החודש הזה לכם ראש חדשים כי אם הכניע את מזל טלה בשחיטת הפסח אשר המזל ההוא הוא המושל בחדש ניסן והיה דעתכם אפשרי לגזור כי ימעט בחדש ההוא הוא חודש ניסן הצלחה וברכה מלבא בכם והוא נגדכם כי אדרבה החדש הזה לכם ראש חדשים כו' כמפורש שם בס"ד. והנה שלשה הדברים האלה אשר ידיעתי לך הכוללים כל עיקר טובות העה"ז שמע בקולי איעצך ויתחזקו ויתמידו לך. הלא היא כי וזכרת את כל הדרך כו' הוא כל העוני אשר התענו והענין במה שנזכיר מאמר התנא א"ר יונתן כל המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני עכ"ל. והוא בשום

שכל והבין. (א) באומר סופו לקיימה מעוני כי הלא אין מספר לשלמים וכן רבים קיימו את התורה מעוני כר' חנינא בן דוסא ור' אלעזר בן פדת ודומיהם ולא היה סופם לקיימה מעושר ומתוך עניו' מתו. (ב) כאשר דבר על המקיים את התורה מעיני למה לא דבר גם על המבטלה מעוני וההיקש על אומר וכל המבטל את התורה מעושר כו' למה לא דבר על המקיים את התורה מעושר מה יהיה סופו אם הוא כי המבטלה מעוני לא יסור עניו ממנו וכן במקיים מעושר עמו תמות עשרו הלא כמה וכמה בטלוה מעוני והעשירו לרעתם כי משלם לשונאיו אל פניו וכמה קיימוה מעושר ונתרוששו לטובתם. (ג) באומרו וכל המבטל את התורה מעושר כו' כי כמה בטלה מעושר וארוחתם ארוחת תמיד בעושר וכבוד כל ימי חייו:

אמנם לבא אל הביאור נקדים הקדמה הלא היא. כי באחד מב' דרכים מנסה הוא יתברך את האדם. (א) בעוני אם יסבול חרפת רעב וחוסר לחם ולא יקוץ. (ב) בעושר אם ישמן ויבעט או יכלכל דבריו במשפט. והן אמת כ"א יהיה נסיון העוני בכך מאזנים ונסיון העושר בכף שני איזה הדרך קשה מחברו הזה אי זה. הלא ימצא כי הגדול מחבירו הוא נסיון העושר כי הנה יותר יתעתד לחטא בעל חומר גאוה אשר יקנה עשיר בעשרו ויאבד דעתו מאשר יחטא עני בעניו כי הלא אז יכנע לבבו הערל. והוא מאמר שלמה בחכמתו רש ועושר אל תתן לי שהוא בל ינסנו באחד משני הנסיונות הנזכרים. ופירש הרעות המתרגשות מכל אחד מהנה. ואמר כי יחדו לא יהיו תמים. כי הראשונה והוא הריש אין רעתו כל כך רבה כרעת העושר כי הנה אשר הייתי מתעתד על ידי הריש הוא פן אורש וגנבתי ואעבור על לא תגנוב ומזה אל שבועת שקר כי יתבענו הנגנב בבית דין וזהו ותפשתי שם אלהי וגם זה לא יתרגש לי בהכרח ע"י הגניבה כי הלא כופר בכל פטור משבועת התורה ואני אכפור בגניבה כי שבועת היסת עדיין לא היתה בימי שלמה אך מה שאתעתד לעבור על השבועה הוא פן מכעס היותי נחשד בגנבות אקפוץ מעצמי ואשבע וזהו ותפשתי שם אלהי ולא אמר ונשבעתי בשם אלהי הנה שכל רעת הדלות איננה זולתי גניבה וספק שבועה. אך עדיין הוא יתברך אלהי יקרא וז"א שם אלהי. אמנם נסיון העושר לא כן הוא כי גדול כים שברו כי הלא פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה' כי אגע באלהות חלילה עד בלתי הקרא אלהים אלהי. הנה כי גדול נסיון העושר מנסיון העוני וכן הוא אומר אני בחנתיך ולא בכסף צרפתיך בכור עוני כלומר כי על כן עמדת בנסיון. משא"כ אם בחנתיך בעושר. וטעם הדבר הוא כי איך לך דבר מכשיר את האדם כהכנעה. והנה אין ספק כי העוני הוא המביאו אלי' ימשך מזה כי טוב לגבר כי ישא עול עוני וייסורין בראשיתו למען יכנע לבבו כמאמר הכתוב טוב לגבר כי ישא עול כו' כי על ידי כן גם כי

יעשירנו המלך הקדוש אחרי כן לא ייראּ מלבעוט בעשרו כי הלא אחר שהעוני הכניע לבבו לא תסור מעליו הכנעתו. משא"כ אשר תחלתו בעושר ונכסים כי הלא ישמן ויבעט עד כי גם כי יעני אח"כ לא תסיר מעליו אולתו וגאונו וגאותו אשר קנה בעשרו. וזה הדבר אשר דבר התנא באומר כל המקיים כו' לומר טוב לך כי תחשוק העוני בראשיתך כי הלא בקיימך התורה מעוני כי טבע העוני לקיים בו את התורה אז יכנע לבבך עד גדר כי גם אם תעשיר סופך לקיימה מעושר ולא תירא מבעיט' הנמשכת מהעושר כי אשר הכניעך העוני לא ימוט ממך. אמנם אם נהפוך יהיה כי תתעשר בתחלתך הלא תתעתד לבעוט ולבטל התורה כטבע העושר ורעת העושר רבה עד כי הלא גם תעני לא תקיים את התורה כי רב הוללות העושר אשר לא תסור גם בעוני כי הלא כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני וע"כ לא תפש בחלוקו' זולת אלה כי אין הכונה רק לומר כי מה שטבע העוני לעשות מועיל גם כי יעשיר ומה שטבע העושר לקלקל כל כך יתחזק בבעליו שלא יתוקן גם כי יעני אחרי כן. ובזה נבא אל כונת הכתוב באומר וזכרת את כל הדרך כו' לומר הלא אמרתי לך שע"י המצות תחיון ורביתם וירשתם. דע איפה כי אין כל הדברים הללו אומרים כ"א במה שלא תשכח את כל העוני אשר התענית זה מ' שנה שע"י זכירת העוני לא תתגאה ולא תשמן ותבעט כאמור כי המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. ונחזור אל הענין והוא כי אחר שהעוני וייסורין הם מכניעים לב האדם באדם עד שגם כי יעשיר לא יאבד בעשרו ע"כ טובה עצתי כי וזכרת את כל הדרך כו' כי ע"י זכירת הייסורין יכנע לבבך בל תתגאה ברוב טובך אחרי כן:

והעולה על רוחך כי על ב' טענות תגזור אומר כי טובות העה"ז לא בקיום מצוה תלויים רק על המזל כפשט המאמר לאו בזכותא תליא מילתא לבלתי מבין הדבר כי הלא מה שהניעם הוא יתברך במדבר מ' שנה גם לבלתי חייבים על עון מרגלים בלי עון כי על כן יעלה על רוחכם כי ע"פ המזל היה כמאמר פרעה באומר ראו כי רעה נגד פניכם. והב' על כי תורה ומצות רוחנים ואין מבא לטובות העה"ז לבא על ידם. הסירו את רוע מחשבותיכם מנגד עיני. כי הא' והוא טרחכם במדבר הי' לנסותך לדעת כו' והוא כי דרך אנשים הטובים בלבותם לחשוב מחשבות ולדבר דבר לאמר הלא צדיקים אנחנו ואהבת ה' בלבנו ומי יתן יבחננו ה' וינסנו כי על משמרתנו נעמוד כי ידענו עם לבבנו כי נאמני ארץ לה' אלהינו אנחנו ויתכן כי נכון לבם באומרם. אך המה לא ידעו את רשעת יצרם הרע כי רע ומר הוא ובעת המבחן יפתה וגם יוכל. ומי לנו גדול מדוד המלך ע"ה כי בכל לבבו אמר לפניו יתברך בחנני ה' ונסני אך בהבחנו פתהו יצרו ויוכל והוא מאמרו לפניו יתברך באומרו בחנת לבי פקדת לילה כו' ככתוב אצלנו במקומו שאמר

רבון העולמים הלא לא התלתי בך חלילה כי באמרי בחנני ה' לא היה עם לבבי לבלתי עמוד בנסיון. ולא קיימתי כי הלא בחנת לבי כי בכל לב אמרתי בחנני ה' כו' לעמוד בנסיון באמת. אך מה אעשה לך ומאז פקדת לילה הוא המלאך הממונה על ההריון הנקרא לילה כמ"ש ז"ל ע"פ והלילה אמר הורה גבר ואיך אעצור כח לבלתו בא אל בת שבע ואתה כבר פקדת לילה להביא ההריון אל הפועל. ולא עוד אלא שכאשר צרפתני בעת הפועל היתה כונתך לבל תמצא כי לא היו לי זמותי אם תמצא אם אין כי אם לדעת מ"ש שלא אעמוד בנסיון להביא אל הפועל מה שאמרת שלא תמצא. באופן שמחשבה טובה שהדרך לצרפה למעשה אפילו לא עבר פי ליחשב דבור ומה ליחשב למעשה עם שבחנת לבי במחשבה טובה כאמור. ואיך קרה לו דבר זה אם לא שטעה באיכות יצרו כי חשב יוכל לו בעת הנסיון וירא כי לא יכול לו והכיר איכות יצרו כי רע ומר באופן שאין לאיש לבטוח בכשרונו. וזה יאמר פה מה שעיניך על לא חמס שאמר שתזכור העוני אל תתמה לומר וכי כדי שיהי' לנו מה שנזכור אחרי כן עניתנו דע כי היה לנסותך לדעת את אשר בלבבך כו' שהוא כדי שתדע אתה בעצמך את אשר בלבבך כי אתה היית בוטח בעצמך בטוב לבך שלא תמוט לבך לעולם בעת אומר יתברך מי יתן והיה לבבם זה בעת מתן תורה כמאמר ז"ל כי על כן קראם כפוי טובת הש"י על שלא אמרו תן אתה כי בטחו בעצמם ולא ידעו כי צריכים עזר משדי. על כן ניסה הוא יתברך אותך כדי לדעת אתה את אשר בלבבך וראית כי לא עמדת כאשר בכמה עניינים לא עמדו בנסיון באותה שנה. ועל הטענה הב' והיא כי אין מהמצות רוחניות נמשך טוב העולם הזה רק מעולם הגלגלים הגשמי אמר ויענך וירעיבך כו' למען הודיעך כו' והוא בשום לב אל פסוק אומר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא איך ידעו שמו ויקראוהו מן אם לא ידעו מה הוא וגם תחת מה האכילם ה' לחם מן השמים ולא המציא להם לחם מן הארץ כי לא יפלא ממנו כל דבר. אך כוונתו יתברך כמדובר אצלנו במקומו הלא הוא למען הודיעם מעלת התורה אלהית ואכותה בל יעלה על רוחם כי למה שהיא תורה מן השמים רוחנית אין לה מבוא להשפיע ולהיטיב רק אל הנפש אשר היא מאיכותה ויהי' כן לה אחר הפרד' מהגוף. אך לא אל הגוף בעוד האיש בעולם הזה כי גם הנפש לא תמלא ותקבל שפע ממנה עודנה מלבשת בחומר. ואם כן איפה יכרעו ויפולו ייעודי התורה שבפרשת בחוקותי ושל פרשת כי תבא הגשמיים פרי מעלליהם והנאת הגוף בקבר אשר שפתים דובבות למי שנאמרה שמועה מפיו ותחיית האדם מלובש בחומרו. על כן מה עשה הוא יתברך הראם באצבע כי כאשר בנוהג שבעולם הגוף אוכל מאכל גשמי ועל ידי כן הנפש מתקיימת בתוכו כן הנפש תאכל בעולם הזה מאכל רוחני הוא המן שמלאכי

השרת נהנים ממנו ומה גם לספר הזוהר אשר הפליגו בעוצם רוממות רוחניותו ועל ידי כן יתקיים הגוף אשר בחברתו. ומה מתקו דברי רז"ל באומר לחם הנבלע באיברים כי הלא יקשה איזה הדרך יכנס בעצמות האיברים אך הוא כי למה שהוא מתקבל בנפש והנפש תחיה את כל האיברים כי אין אבר משולל כל מציאותו תיכון וחיצון מאיכות הנפש שאל"כ הוה נפסד. כן גם הוא מתפשט עמה כי אל כל מקום אשר יהי שמה הרוח ילך וממוצא דבר נסכים ונאמר כי כאשר המן הרוחני מדבק בנפש ואגבה יהנה הגוף כן התורה אלהית עם היותה רוחנית כי ע"כ יצאת מפי הגבורה תדבק בנפש ויהנה גם הגוף למען יאמינו בתורת ה' ואיכות מתן שכרה לגוף ונפש ולא ירפו ממנה על סכלם דבר זה. והוא מאמר הכתוב אצלנו כמבואר במקומו באומר הנני ממטיר לכם לחם כו' ולמען אנסנו כו' לומר הנני בעצמי ממטיר וגם הוא מן משמים שבהיות על ידי וגם בהיות מן השמים יורה כי רוחני הוא מאד ועכ"ז יהיה לחם סועד לבכם וזן אתכם וזה יהיה למען אנסנו הילך בתורתי כי במה שיראו כי המן הרוחני זן את החומר בהשתלשלות הנפש כן תורתי הרוחניות. ויהיה להם לנסיון אם יעשו ההיקש הזה ללכת בתורת ה'. ובגלל הדבר הזה המה ראו כן תמהו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כלומר הידוע כי רוחני הוא ואיך יזון את הגופים. ואומרת התורה הנה תמיהתם היתה על כי לא ידעו מה הוא שהוא כי רצה הקב"ה לזכותם שיראו נפלאות אל כי על ידי השתלשלות הנפש יזון הגוף. אז אמר להם משה הוא הלחם הזן וגם שאינו טבעי הוא אשר נתן ה' לכם לאכלה:

ונבא אל הענין באומר ויענך וירעיבך כו' לומר הלא אמרתי לך כל המצוה כו' למען תחיו כו' אל יתחמק לבבך לאמר איך מצוה הרוחניות תחיה את גוף עושיה החומרי וירבהו וכל יקר עושר טוב הארץ ישביעהו. כי הלא דע לך כי הנה ויענך בטורח הדרך וירעיבך בחוסר לחם ככלות פרוסת מצרים והנה דרך אשר אחד משני אלה לו יגיעת בשר מלכתו בדרך או חסר לחם הוא בריא כי אם יתנו לו מאכל דק לא יסעד לבו עד יתנו בשל מבושל בשר שמן ותרנגולת פטומה ויין ישן כי בהמה שמן חלקו ומחזיק את בשרו. משא"כ האוכל דבר דק כי תחת היותו מוסיף אומץ על ידו נהפוך הוא כי אדרבא הלא יתעלף. ומה גם אם המאכל היא רוחני הוא שלא יסעד את גופו היעף ויגע כ"א אדרבא ייעף ויגע ועל כל זה עם שויענך וירעיבך והאכילך את המן הרוחני הוא אשר לא ידעת רק מן גשמי הידוע שמשלשל בטבעו אך זה רוחני היה ולמה עשיתי כן ולא האכלתי אתכם מאכל גשמי המכלכל את הגוף ומסעדו ומשביעו הלא היה כי למען הודיעך כי לא על הלחם הגשמי לבדו יחיה האדם הגשמי כמוה ולא בדבר רוחני כ"א שעל כל מוצא פי ה' היא התורה והמצות אשר יצאו מפי ה' שהיא רוחניות עצמית יחיה האדם. כי ע"י המן

תבין לאשוריך כי כאשר המן רוחני השביע וקיים את הגוף עודנו עיף ויגע ורעב כן על ידי התורה והמצות הרוחניים יחיה האדם המלובש בחומר ועוד לנו דרך אחרת בפסוק זה הלא הוא כי לא על הלחם במה שהוא לחם לבדו כלומר מצד עצמו יחיה ויזון האדם כי על כל מוצא פי ה' למה שיצא מפי ה' שיזון ע"כ יחיה ונזון בו האדם שאלו לא היה אומר ויזון לא היתה זנה וההיקש בשאר והוא מאמר ר' חנינא בן דוסא מי שאמר לשמן וידליך יאמר לחומץ וידליך. וזו תהיה כוונת מרע"ה באו' הוא הלחם אשר נתן ה' כו' כי הנה המה נבהלו באומר מן הוא ואיך יזון החומר המעונה ורעב והשיב מרע"ה הוא הלחם במה שיתן אותם לכם לאכלה כי הוא אמר לו יהי לחם ויזון וזה צודק במקרא אלא שהא' גם הוא נכון ונמשך אחר המקרא הקודמים:

פסקה ד

שמלתך לא בלתה כו'. ש"ת הלא אמרת כי עניתני ה' לנסותני במדבר כאמור ואיך יתכן ושמלתי לא בלתה מעלי ורגלי עמדה במישור לא בצקה ואיך כונתך היתה לענותני. אך אין זה כי אם שבדבר הזה הטבת חסדך והענוי היה מפאת מזלי כי רעה נגד פני כמאמר פרעה ראו כי רעה כו'. ע"כ הנה באתי להשכילך כי מה שתראה שעם שעניתיך עב"ז שמלתך לא בלתה כו' הלא הוא כי הכל מאתי אלא שהתנהגתי עמך כאב עם בנו אשר אהב ששמאל דוחה וימין מקרבת מייסרו מצד אחד ומרחם אותו מצד אחד. וז"א שמלתך כו' שעי"כ תתמה על החפץ שיורה הפך העינוי הלא הוא כדי שעי"כ וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ששמאל דוחה וימין מקרבת כן ה' אלהיך מייסרך. ואם באנו לדקדק אומר עם לבבך שהוא מיותר יהיה במה שנודע מרז"ל כי כל מקום שלא נאמר לב אלא לבב הוא על שני יצרים ויהיה הענין כי אמר למעלה כי הענוי היה מאתו יתברך למען נסותו כמדובר אמר עתה הנה עדן היה אפשר יהיה יצרך מדיחך מאחר אלהיך באמור לך מי יודע אם מה שהתענית זה מ' שנה לא היה מפאת המזל. אך במה שתראה כי ב' הפכים היו בך הענוי והרחמים כי בזמן שויענך ה' שמלתך לא בלתה כו' בזה תדע עם לבבך הכולל יצה"ר כי מן ה' הוא זה ולא מהמזל כי הלא אין לאל יד המזל לפעול כא' ב' הפכים. באופן כי גם היצה"ר יסכים ויאמר כי יד ה' עשתה זאת כאשר ייסר איש את בנו בשמאל דוחה וימין מקרבת:

פסקה ו

ושמרת את מצות ה' כו'. הנה יקשה הנה היראה היא הכנה לשמור המצות ולא יתהפך ואם כן איך יאמר ושמרת הוא וליראה אותו. (ב) למה לא אמר לאהבה אותו שהיא מדה טובה מהיראה. (ג) איך נותן טעם לדבר על שמביאו אל ארץ טובה האם מבלי הביא אותו אל ארץ טובה יפטר מלשמור מצות ה' וליראה אותו. (ד) אומר ארץ נחלי מים כו'

כי הלא גם זה נמצא בארצות זולת א"י ימצא כאלה. (ה) אומר ארץ חטה ושעורה האם יש ארץ שלא יהיו בה חטה ושעורה וגפן כו'. (י) למה לא אמר ארץ חטים ושעורים כו' לשון רבים. (ז) אומר ארץ אשר לא במסכנות כי האם ששיבח את הארץ ברוב טובה ישבחנה על העדר מסכנות וודאי הוא כי אין עניות במקום עשירות. (ח) אומר לא תחסר כל בה אם הוא כל המינים הנאמרים למעלה הרי מי לא ידע כי המינים שנשתבחה בהם שלא יחסרו ממנה ואם הוא על דברים אחרים היה ראוי לומר אחר זכירת המינים ההם. (ט) אומר אשר אבניה ברזל כי אין זה שבח כי מקום אשר אלה לו ימעט תבואתו כאומר ואת ארצכם כנחושה והארץ אשר תחתיך ברזל. (י) אומר ואכלת ושבעת איך יתקשר זה אל הקודם:

אמנם אחרי אומר כל המצוה כו' למען תחיון ורביתם כו' והזכיר כי גם אחרי רוב טובה נזכיר העוני הקודם לבל נתייהר ונחטא נתן לנו פה עוד ב' למודים נאים ולעבוד את ה'. א' שלא נעבוד ע"מ לקבל טובה שאמרתי למען תחיון ורביתם ובאתם כו'. ב' תהיה לנו יראת ה' חשובה ועולה על מדרגת אהבה ונמשכת ממנה והיא יראת יעקב את ה' שהוא שעם שהיה אוהב את קונו היה ירא ולא מעבירות שבידו כי לא ידע עון אשר חטא תחת ידו כי אם וייירא יעקב מאד שמא יגרום החטא אולי חטא שוגג ולא נודע לו חטאתו אשר חטא וזו היא מדרגה שאין למעלה הימנה שעם היותו עושה רצון קונו מאהבה ואין בידו עון הוא ירא ועל ב' אלה אמר על הא' ושמרת את מצות ה' אלהיך שהוא למה שהם מצות ה' אלהיך ולא לקבל פרס. (ב) ללכת בדרכיו וליראה אותו שהוא שעם היותו מוסיף על עשיית המצות למה שהוא אלהיך גם תעשה ללכת בדרכיו שהוא להדמות אליו מה הוא חנון אך אתה חנון מה הוא רחום אך אתה כו' שזה הוא מפאת אהבה על כל זה שאתה הולך בדרכיו ואינך עובר רצונו ולא חטאת לו תהיה ירא אותו וזהו ללכת בדרכיו וליראה אותו שהיא מדת יעקב כאמור. ואמר אשר אמרתי לך ושמרת את מצות ה' אלהיך ולא ע"מ לקבל טובה אל תאמר בלבבך הלא הוא יתברך נדר לנו ארץ זבת חלב ודבש על מעשינו ומעשה אבותינו ואיך תאמר שלא נשמור המצות כדי לקבל הטובה ההיא לזה הנני בא ואומר לך כי לא יעלה על לבך כי שלמות הארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה אשר היא זבת חלב ודבש כי לא כן הוא כ"א להדבק עם ה' אלהיך אשר שם הוא למושב לו וגם שורש נפשך כמדובר אצלנו על פסוק לך לך מארצך שאמר הוא ית' לאברהם הנך בחרן אתה רחוק ממך ומשורשך כי שורשך דבוק בארץ העליונה שלעומת א"י ובבואך שמה היה תהיה כהולך לך לעצמך ולשורשך וז"א פה כי ה' אלהיך מביאך כלומר אינו מוליכך כי אם מביאך כי שם ביתו ית' ושורש נפשך

ע"כ הוא ית' יתייחס לבא ולא למוליך כי שם עיקר שכינה. וגם אותך מביא כי גם אתה בא ולא הולך כי שם שורשך. והוא כי ארץ טובה כלומר לא כיתר ארצות שטובן הוא בלבד על חירותיה לא שהם מצד עצמן יש בהם איכות טוביות אך זו היא מצד עצמה ארץ העליונה כי אפילו אוירה קדוש כנודע וזהו אל ארץ טובה כנודע באופן שעיקר א"י לעשות בה מצות ה' ובזה תכיר כי שם עיקר העולם ומה גם לרז"ל האומר כי תחלה ברא ית' וא"י לבדה אח"כ ח"ל כד"א עד לא עשה ארץ וחוצות. ובמה תדע שהיא הגבירה הלא הוא כי היא ארץ עיינות ותהומות יוצאים כו' והוא כי דרך ארצות להיות ארץ שותה ממימי זולתם בנהרים יאורים ומבועי מימי מעיינות ההולכים מארץ אל חברתה ומהב' יוצאים מבועים והולכים אל הג' אך ארץ ישראל לא כן הוא כי אם כל מימיה יוצאים מינה ובה. ואינו שותה כלל מזולתה וזהו עיינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר שכל עינות ותהומות של שלה יוצאים בבקעה ובהר שלה. ואשר אמרתי לך שלא תעשה על מנת לקבל טובה לא שתעדר ממך כי אם שתעשה את שלך ואני עושה את שלי בארץ אשר נתתי לך כי הלא היא ארץ חטה ושעורה כו' והוא נוסף על ריבוי פירותיה עוד לה כי גם כל פירותיה גדולים כמז"ל ע"פ כליות חטה שהיו גרעיני החיטים ככליות ועד"ז השעורה וגם הגפן כי אפי' גפן אחד היתה מוציאה כמה מאות גרבי יין וכעובדא דרביה דבר ה דריש לקיש בשלהי כתובות וכן תאנה ורמון ארז"ל כי ב' אנשים מהמרגלים א' טען תאנה א' וא' טען רמון א' ועוד ארז"ל במדרש כי כל הי"ב מרגלים היו מסובבים ואוחזים ברמון אחד. הנה כי זולת רבוי הפירות גם כל אחד מגרעיני החטה היה גדול וכן השעורה והתאנה והרמון ושגפן אחד היתה מוציאה כמה מאות גרבי יין מה שאין כן בכל שאר ארצות אפי' המוציאה רוב תבואות לא תשובח על גודל גוף כל חטה או שעורה או גפן או תאנה או רמון רק על קבוץ רבויים וזה יאמר ארץ חטה שאפילו חטה אחד תורה שבח הארץ וכן שעורה אחת שהיא ככוליא א' וכן גפן אחד או תאנה או רמון אחד ועל כן לא אמר ארץ חטים ושעורים וגפנים ותאנים ורמונים לומר כי גם אחד יורה שבחה להתפאר וליקרא שמה עליו וגם ארץ זית שמן שהזית עצמו אפילו אחד שמנו אגור בתוכו מרוב שומנו. וגם כיוון באומר זית שמן כי יש מקומות כדמשק ודומה לה שזתיה אין עושין שמן אבל ארץ ישראל היא זית שמן וגם תמריו בל יעצרו אותם מוצאים דבש מרוב שומנם ועל כן קרא לתמר דבש:

פסקה ט

ארץ אשר לא במסכנות כו'. אחר אומרו שזולת הרבוי יש גם ברכה בעצמות הפרי בעובי ובשמן. בא עתה ויאמר עוד סוג ברכה אחרת. והוא כי הנה בכל ארצות אין דרך בני

אדם לאכול פת בלבד עם לא מחמת עניות או לחסרון לפתן או דבר אחר ללפת בו את הפת אמר כי כ"כ זן ומסעיד לבא פת א"י כי לא מחמת מסכנות תאכל בו לחם לבדו וגם לא מחסרון היות בה מה שתלפת בו את הפת כי הלא לא יחסר כל בה אך הוי אומר כי השמנינות החטה לחם לבדו יערב לאוכל כאלו נאכל בלפתן. ולא בלבד בקצת מקומות שהארץ דשנה כי אם אפילו במקום אשר אבניה ברזל כו' והוא כי אמר רשב"י ז"ל במדרש כי י"ב פעמים נאמר ארץ בתורה על א"י והוא על י"ב חלקים באופן שהמקום שנאמר בו ארץ אשר אבניה ברזל לא על כללותה נאמר כי אם על קצתה ובזה יאמר לפי דרכנו כי למה שאין ד"א שכולה טרשים ואבנים חזקים להיות בה תבואה שמנה ודשנה אמר כי לא במסכנות תאכל בה לחם כו' ושלא יחסר כל בה הוא אפילו בארץ אשר אבניה ברזל כו' ועכ"ז לא במסכנות תאכל בה לחם וגם שם לא יחסר כל בה כ"ש שאר חלקים:

פסקה י

ואכלת ושבעת כו'. אמר הנה עוד שבח אחר יש לא"י כי הלא דרך העולם שאין אדם שבע עד יאכל שיעור שביעה אך שם כל כך הברכה מצויה בפירותיה שתהיה אוכל ושבע כאחת במעט שיעור הנקרא מציאות אכילה תשבע וזהו ואכלת ושבעת כענין ואכלת אכול ושבוע. ואז וברכת את ה' כו' והוא כי הנה יהושע תקן ברכת הארץ אך לא כנוסח אשר היא לנו עתה כי עתה אנו אומרים נודה לך כו' על שהנחלת לאבותינו ארץ כו' אך יהושע לא תקן כי אם נודה לך על שהנחלת לנו וזהו שמזהיר ואומר לישראל עשה באופן שואכלת ושבעת וברכת על הארץ הטובה אשר נתן לך שיהיה זה הנוסח שלך ולא שתאמר שהנחלת לאבותינו והוא שלא תגרום לגלות מארצך וע"י מה תהיה גורם דבר זה שתאמר אשר נתן לך הלא הוא כי השמר לך פן תשכח כו' שבמה שלא תשכח את ה' לא תגלה מארצך:

פסקה יא

השמר לך כו'. ראוי לשים לב. (א) כי אומר לבלתי שמור כו' הוא מיותר כי השוכח את ה' חלילה וודאי שלא ישמור מצותיו וחקיו ומשפטיו. (ב) כי מה שגרם השכחה את ה' שהוא אומר פן תאכל ושבעת כו' היה ראוי לאומר תחלה ויאמר השמר לך פן תאכל ושבעת ושכחת את ה' כו' לבלתי שמור מצותיו כו' וגם אומרו לבלתי שמור יראה בלתי צודק ומהראוי יהיה יאמר ולא תשמור כו'. (ג) אומרו פן תאכל ושבעת כי יראה כי אכול עד ישבע הוא דבר רע כי בו ירום לבבו כי היה ראוי לאכול ולא לשבעה והלא אדרבה למעלה אמר ואכלת ושבעת וברכת כו' ולא עוד אלא שאין חיוב ברכת מזון מן התורה רק לאשר אכל ושבע. (ד) אומר ובתים טובים תבנה וישבת כי הלא בשלמא היושב בבתים

אשר לא בנה מתגאה יותר כאומרו למעלה ובתים מלאים כל טוב אשר לא בנית אך מה שאדם יגע ובונה אינו מתייהר בו. (ה) למה ייחד דברים אלו בקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב כו' מדברים אחרים כענין כרמים וזתים ודומיהם. (ו) אומר וכל אשר לך ירבה כי הלא בזה כולל כל הדברים הקודמים ולמה יפרט תחלה אחר שעתיד לכלול הכל. (ז) אחר שאמר שישכח מה שהוציאו הש"י מבית עבדים למה לא אמר ג"כ שהקיפם ענני כבוד והים הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש. (ח) שתחת הזכירו שפע הטוב מזכיר הצער באומר המוליכך במדבר נחש שרף ועקרב וצמאון. (ט) אומר המאכילך מן כו' למען ענותך בו כי מי יתן והיה לנו הענוי ההוא כי ימטיר ה' לנו לחם מן השמים כי הלא כמו זר נחשב יקראנו ענוי. (י) או' ולמען נסותך מהו הנסיון ההוא. (יא) אומר להטיבך באחריתך מה צורך עתה לתת טעם אל הענוי לומר שהיה להטיב לו באחריתו. (יב) אומר כחי ועוצם ידי שיראה כפל ענין במלות שונות שהוא קושיא כפול. (יג) אומר וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח כו' כי הלא אחר שמה שמזהיר שלא ישכח הוא מה שה' הוציאו מארץ מצרים מבית עבדים זה היה ראוי לו' וזכרת את ה' אלהיך אשר הוציאך כו'. ועוד כי אין אומר וזכרת צודק רק בזכירת דבר שעבר ולא בהווה. (יד) אומרו והיה אם שכח תשכח למה כפל השכחה. (טו) כי בכלל אומרו ועבדת הוא והשתחוית להם. (טז) כפל אומרו אבד תאבדון. (יז) מה צורך אומרו כגוים אשר כו' הרי אמר תאבדון. (יט) אומרו עקב לא תשמעון כו' כי הלא הראוי יאמר עקב עבדתם אלהים אחרים:

אמנם לבא אל הביאור נקדים ראשונה כי הנה זה דרכו של יצר הרע כי לא פעם א' יעקרנו מהיות צדיק חסיד ישר אל היות רשע גמור כ"א מעט מעט יגרשנו מהיות עובד האלהים אמת. קו לקו עד יביאנו עד עבוד אלהים אחרים. (ב) כי הנה גדול נסיון העושר מנסיון העוני כי העושר יהולל חכם ויחטיאנו לא כן העוני כי בו יכנע לבבו ולא במהרה ינתק מהיות בן העה"ב אל היותו יורש גיהנם וע"כ תחת זאת את אשר יאהב ה' יוכיח ויענהו טרם השפיע עליו טובה לבל ישמן ויבעט ברוב טובה ויהי' עדי אובד ע"כ יקדים לו עוני ימים ושנים עד יקנה הכנעת לבב ושפלות רוח באופן כי גם כי יעשירנו המלך הקדוש אחרי כן לא יגבה לבו כי עניו' אשר קדם לו הניחו נכנע ושפל רוח עד גדר שלא יעצר כח העושר לסור לבבו מאחרי ה' כמדובר כ"ז למעלה על מאמר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר:

ונבא אל הענין אמר הלא אמרתי לך אחר אהבה וליראה אותו הנני מפרש לך ממה תהיה ירא שהוא פן תבעט ברוב טובה וזהו השמר לך כו' לומר הלא ספרתי לך מטובת

הארץ ושבע המינים שנשתבחה בה השמר לך כלומר לך להנאתך אני מצוך השמר ולא למעני כי אם חטאת מה תפעל בו יתברך והוא כי רוח טובה יטך מעל אלהיך. וזהו פן תשכח את ה' ולא בבת אחת כי אם מעט מעט כי ראשונה לא יהיה רק לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחקותיו והוא שלא תעשה המצות למה שהם מצותיו והמשפטים למה שהם משפטיו והחקים למה שהם חקיו רק לקבל פרס או מפני הרואים וכיוצא או בדרך אחרת. כי תחלה לא תגעל נפשך בכל התורה רק לבלתי שמור מצותיו כו' אשר אנכי מצוך היום שהם אשר לא שמעת בסיני שגם כל המצות זולת עשרת הדברים אשר שמעת מהם מפי הגבורה ומהם בהשתלשלות משה וזהו לבלתי שמור כו' אשר אנכי מצוך היום. ואחרי כן עוד מעט תרחק יותר והוא פן תאכל ושבעת שלא בלבד תשכחהו מלעשות מצותיו לשמור כ"א גם תתבטל מתורה ומצות ותלך אחר הנאות גופך שואכלת ושבעת לסעוד לבך ובתים טובים להנאת עיניך תבנה וישבת כלומר יושב ובטל מהתורה. ותראה שעם כ"ז בקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב וכו' וכל אשר לך ירבה אז ורם לבבך באמור כי לא מן ה' היה זה כי הלא עזבת תורתו:

או יאמר בזה והוא כי אין מייסר יצר לב האדם רע להחטיאו כאכילה ושתה כמאמר ז"ל כל מקום שמצינו אכילה ושתיה עושה רושם שנאמר וישבו לאכל לחם כו' מיד מכרו את יוסף וכן ויאכלו וישתו ויקומו לצחק. והוא כי הנפש והחומר שני נגדיים זה מצד היצר הטוב וזה מצד היצר הרע ועל כן כשזה נופל זה קם אם אדם הולך אל בית המדרש מצד הנפש אז החומר יותש כי על כן נקרא התורה תושיה כמפורש אצלנו בביאור ספר משלי וגם היצר הרע שבצדו אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ. ובגלל הדבר הזה האוכל ושבע בעצם ומפנק חומרו אז יחרץ יצרו הרע לעשות מעשהו. כי על כן רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל במדבר שהיה זן ומשביע את הנפש ולא את הגוף כי אם משפע הבא ממנו אל הנפש היה מתפשט אל החומר ונבלע חיוניתו באברים ומקיימה באופן שלא היה היצה"ר מתגאה בו כי לא היה משביע את החומר בעצם רק את הנפש הנגדיית אל היצר הרע אלא שהיה נזון גם החומר כמדובר. ובזה יאמר הנה באכלך מלחם הארץ שאינו כמן שלא היה משביעך ה"א את הנפש אך עתה ואכלת ושבעת כלומר אתה בעצמך שהוא הגוף ישבע והוא מקום להשים את היצר הרע כמדובר ואז ימשך לעשות עיקר מהעולם הזה כי ובתים טובים תבנה וישבת שהוא מקום לומר אלו היה שהייתי משתמש בבתים טובים אשר לא בניתי כרמים וזתים אשר לא נטעתי ובורות חצובים אשר לא חצבתי הי' מקום לומר כי הכל מאת ה' יתב' אשר נתן לי מאתו ובידו אך עתה הבתים אשר בניתי לי מחדש ידי עשתה בהשתדלותי. וגם תראה כי בהיותך

יושב בבתים טובים אשר בנית אשר דרך הבונה בתים טובים לירש על ידי כן כי על כן נקרא מסכנות שמסכנות את בעליהן ואדרבה תעשיר כי בקרך וצאנך ירביון שגם אלה אינם מכלל מתנת הארץ ומזה ימשך שיפרו וירבו לרוב הצאן ובקר ומזה כסף וזהב ירבה לך כי תמכור מרבוי המקנה אשר ירבה ויפרוץ לרוב ואחר שיהיה לך רב כסף וזהב וכל אשר לך ירבה שתרויח על ידי רוב כספך וזהבך במשא ובמתן עד שכל אשר לך ירבה וכולם הם דברים אשר לא מכלל מתנת וירושת הארץ. באופן שעל ידי אלה קרוב הדבר שתבא לומר הנה כל הצלחת האדם תלויה בשני דברים א' ההשתדלות ב' הממון כי אשר הוא איש משתדל ובידו מעות רבות בהשתדלותו ומעותיו יעשר ויקום חילו כי כן קרה לזה כי בהשתדלותו בנה בתים טובים וישב בהם ומכספו וזהבו אשר קנה מאשר רבו בקריו וצאניו נשא ונתן בהם בהשתדלותו עד שהרבה כל אשר לו מהריוח ואם היה לו עבד או שפחה עתה קנה עבדים ושפחות לרוב וההיקש בכל אשר לו כאומר וכסף וזהב ירבה לך כו' ורם לבבך. והוא מה שפירש לבסוף באומר ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי כו' והוא כחי על השתדלותי ועוצם ידי על הכסף וזהב שעל ידי שתי אלה השתדלות וחזקת הידי בעושרו עשה לו את החיל ההוא כאשר נבאר בס"ד:

או שעור הכתוב הנה העובד את ה' שהוא בעסק תורה ומצות הוא כי כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ואתה לא תעשה כן רק ואכלת ושבעת ותחת התנאי השני שהוא ועל הארץ תישן לעשות מישיבת העולם הזה עראי אדרבה ובתים טובים תבנה וישבת והלא תראה כי אתה העושה כן בקרך וצאנך ירביון בקרך שלך וצאנך שלך הם אשר ירביון וכסף וזהב ירבה לך כלומר אך לא לעוסק בתורה ומצות וכל אשר לך דוקא ירבה אך לא לאשר עושים עיקר מתורה ומצות. ובזה ורם לבבך הוא היצר הרע באמור הלא העוסק בתורה הלא עיקר פירותיו בעולם הזה לו המה ולמה אין לו שופע טובה בעוה"ז ושכחת ההשגחה. והנה טרם יפרש מה שיאמר בלבבו הקדים ואמר ושכחת כו' והוא לומר הלא אמרתי לך כי רוב טובה תטך מהדרך הטובה כי ורם לבבך וש"ת הלא הוא ית' ידע דרך עמדי לבעוט בטובה למה לא תיקן לפני הדרך לבלתי תחטא לזה אמר מה לעשות לך הוא יתברך ולא עשה הוא יתברך. הוא טרם תת לך הטובה הקדים הודעה לבלתי תחטא ולא שוה לו עמך כי ושכחת כו' כי כמו כן ירום לבבך שהוא היצר הרע כנודע מאומרו לבבך ולא לבך שהוא לכלול היצר הרע שתשכח את אשר עשה לך ה' מטרם השפיעו בך את הטובה הזאת והוא אשר הוציאך מארץ כו' לומר אלו היית זוכר מה שהוציאך ה' מארץ מצרים מבית עבדים לא היית מתעלה ורם לבבך בהיותך עתה בבית חירות אשר בנית וישבת בהשתדלותך כי אז לא השתדלותך

הוציאך כי מה כחך אז לצאת מארץ של מצרים הוא השר הנקרא כך כנודע מרז"ל וגם מה כחך להכניע המזל שהיה מחייב שעבד לא יצא משם לחירות וזהו מבית עבדים שהיתה מצרים בית קבוע לעבדים בל יצאו משם עוד. ואשר תתייהר מאשר בקרך וצאנך ירביון הוא שתשכח המוליכך במדבר הגדול שתחת ריבוי בקר וצאן היו לך רבוי נחש שרף ועקרב וצמאון ולא במקום שהיו בו מים אלא שנעלם ממך מקומם כי אם אשר אין מים במציאות. ולו זכרת זה לא היית מתגאה כאשר בקרך וצאנך ירביון ואשר תתגאה ברוב כסף וזהב על שבו היה לך ברכה בכל אשר לך כי כל אשר לך ירבה גם זה לך שתשכח המוציא לך מים מצור החלמיש כי הלא מה שתטעה הוא לו' שאשר לו עוצם יד במעות יעשה חיל הוא כי לא תזכור כי הוא ית' אינו עושה לך יש מיש כ"א יש מאין שהוא מים מצור החלמיש ומכ"ש בכל אשר לך ירבה שלא להקדמת היות לך כסף וזהב אתה צריך כי מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לכ"ש וא"כ איפה לא זכרת זה. שאילו זכרת לא התגאות. וש"ת כי מה תעשה ליצרך הרע כי רע ומר הוא ובמוצאו מקום להחטיא שהוא בראית רב טוב העוה"ז אז יחרץ לז"א כי גם זה גורם מה שתשכח המאכילך מן במדבר ולא מן טבעי כ"א אשר לא ידעון אבותיך שהוא לחם מן השמים רוחני אשר אין לו שייכות עם הגוף כי אם כאשר כתבנו שהיתה הנפש לזולת כי לחם שמלאכי השרת נהנים ממנו הוא אלא שהיה שפע איכותו מתפשט גם אל הגוף ומקיימו ולמה עשה ככה הוא ית' להאכילך מן רוחני הלא הוא למען ענותך את הגוף ולהתישו כי בעשות עיקר ההזנה אל הנפש ושמתמציתו יתפשט לגוף החומר נכנע והיצר הרע גם הוא יושפל. הפך המזון הגשמים שנזון הגוף בעצם ואגבו מתקיים בו הנפש כי אז ע"י היות מזון הגוף עיקר יתייהר יצרו בו ויאבדו והוא לעומת מה שכתבנו על ואכלת ושבעת ע"י שביעת הגוף יחרץ היצה"ר להתייהר. וז"א יתב' הנה ארבעים שנה האכלתיך מן לענות הגוף בעשות עיקר ממה שכנגדו כי כשזה נופל זה קם על דרך מה שכתוב אצלנו ע"פ ויהיו חיים לנפשך. וש"ת הלא זה היה בשנים ההם אך עתה באכלם מאכל גשמי המשביע אל חומר ומצורך אל רוב טובה ימצא יצרך הכנה להחטיאו לזה אמר ולמען נסותך כו' והוא במה שכתוב אצלנו פ' וירא על דבר נסותו ית' את האדם כי הלא הכל גלוי לפניו יתברך ולמה ינסנו. אך הוא באחד משני בחינות. או להודיע לזולת צדקת הצדיק שעמד בנסיון. או למען השביח צדקת צדיק בקרבו כאשר כתבנו שם ממשל הפשתני שמכה בפשתן הטוב להשביחו והוא כי כאשר יבא ית' את הצדיק בנסיון לוחם עם יצרו מלחמה רבה עד ינצחנו ומאז נשאר יצרו הרע חשוב כמת כ"כ ניתש כחו עד שעוד לא ירים ראש. כן אומרת תורת ה' הנה ויענך את גופך במאכל הנפש המתיש את הגוף ולמען נסותך

שישאר יצרך תש כח לבלתי ירים ראש ועשה כן כדי להטיבך באחריתך שהיה חפץ הוא ית' לתת לך טובה בסוף ולשלא תבעוט בה הקדים תחלה הענוי ההוא למען תקיים מאז התורה מעוני כדי שתקיים אחר כך מעושר. כי מה שתשאר אחר כך מהעוני נכנע לא יניחך להתגאות אחרי כן וזהו למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך כמו שכתבנו למעלה במאמר. ושעור הכתוב למען ענותך שתקיים במדבר התורה מעוני שהוא עוני הגוף בלתי אל המן עיניך וגם למען נסותך שע"י המן היה החומר מזדכך ומשתבח כאשר ה' צדיק יבחן כדי שישתבח והיה זה כדי להטיבך לתת לך רב טוב באחריתך ולא תבעוט. ועכ"ז בעטת בי ואמרת בלבבך כאשר גבה ורם לבבך כחי ועוצם ידי כו' כמפורש למעלה שהוא כחי שהוא השתדלותי שבניתי לי בתים טובים ואשב בם ועוצם ידי אשר השיגה ידי זהב וכסף מאשר צאני ובקרי רבו. ובזהבי וכספי כל אשר לי הרבה ויהי לי כל החיל הזה. וע"כ מה הוא תקון כל זה לבלתי תחטאו הלא הוא כי וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח כי הלא כאשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים לא היה לך כח לצאת כמאמר ז"ל גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג והוא ית' קירב צדק מאליו ודרך מתנה נתן לך כח מאז היה כדי לעשות חיל להטיבך באחריתך באופן כי גם החיל הזה הוא עשה ולא אתה כי הוא הנותן לך לעשות החיל אשר עשית וכמאמרו ית' ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ כו' זבת חלב ודבש וא"כ מאז נתן לך כח כדי לעשות גם הוא לך חיל:

עוד אפשר על דרך זה שאומר למען ענותך חוזר אל פסוק המאכילך כו' והכל הולך אל מקום אחד ואשר אמרתי שנתן לך כח כי הטעם שאומר עתה כי הוא הנותן לך כח הוא הדבר אשר דבר למעלה ושכחת כו' המוציאך מארץ מצרים כו' שעליו אמר עתה וזכרת כו' כי בהיותך זוכר זה תמיד בלבך לא תשכחהו ולא תחטא:

או שעור הענין ש"ת א"כ איפה טוב טוב היה שלא תתן לי כל ההצלחה הזאת לבל אבעוט הנה מה שהשיב ואמר מי יתן והיה שכל שכחתך את ה' לא יהיה כ"א עד אמור בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי כו' כי הנה אתה דע לך כי והיה אם שכח השכחה האמורה ימשך שמיד תשכח שכחה יתירה מזו וזהו אם שכח תשכח כ"א שכח עוד תשכח עד אשר והלכת אחרי אלהים אחרים שהוא המשך מעט אחריהם בסעיפי עניינים ועוד מעט ועבדתם ממש ועדיין לא תעזוב את ה' אלהים אמת כ"א שתעבוד גם האחרים ועוד מעט שוהשתחוית להם דוקא ולא לאלהי אמת כמז"ל באיכה רבתי שעשו ישראל אלילים כמנין ימות החמה ולא הניחו אפילו יום אחד לאלהי עולם ה' וזה יאמר והשתחוית להם העידותי בכם היום כי כנגד שתי השכחות אבד תאבדון או אבד מהעולם הזה תאבדון

מהעולם הבא ואל יעלה על רוחכם כי אחשיב אשמתיכם כאשמת הגוים האלה כ"א יותר מכל גוי חוטא עובד ע"ג כ"א כגוים אשר ה' מאבד מפניכם כן תאבדון מפני הגוים כי כגדר אשר הגוים האלה היום בערככם כן יהיה לכם בפני יתר הגוים עע"ג כי רעתכם רבה מרעתם כי בני אתם וכפוי טובה עד אין קץ. ולא יעלה בדעתכם שבאבוד אתכם ינוכה עון הע"ג שעבדתם כי לא יהיה זה רק עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם אך העון עצמו אינו נמחק עד אבדון תאכלם וזהו עקב כו':

פרק ט

פסקה א

שמע ישראל אתה עובר כו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומרו לשון יחיד שמע ישראל. כו'. (ב) למה מזכיר היותו עובר הירדן והיה ראוי יאמר אתה בא לרשת גוים כו'. (ג) אומרו וידעת היום כי ה' כו' במה יודע זה להם היום. (ד) אומרו אש אוכלה אם היה ית' שורפם יצדק זה אך אינו כי אם שמכניעם בלבד לפני ישראל וא"כ למה יאמר אש אוכלה והיה די יאמר הוא העובר לפניך הוא ישמידם כו'. (ה) אומרו אל תאמר בלבבך כו' בצדקתי כו' האם לא ידעו ישראל שבועת האבות ולמה יתלו בצדקתם. (ו) כי גם כל הדור ההוא אשר באו לארץ עם יהושע צדיקים היו כנודע ולמה יחרה אפו אם יתלו בצדקתם מה שהביא ית' אותם לקיים בם שבועות האבות ולא בדור אחר. (ז) בי לא החליטו הדבר על צדקתם כי גם כן אמרו וברשעת הגוים האלה כו'. (ח) שלא היה להם לומר בצדקתי וגו' כ"א בצדקתי אני יורש את הארץ או אני בא לרשת כמאמר משה אחרי כן לא בצדקתך אתה בא לרשת כו'. (ט) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. (י) אומרו לא בצדקתך וביושר לבבך כו' למה למעלה אמר בצדקתי בלבד והוא הוסיף ואמר וביושר לבבך. (יא) אומרו אתה בא לרשת כו' ולא אמר הביאך ה' כאומרו למעלה בצדקתי הביאני ה'. (יב) למה דחה מאמרם באומרם וברשעת הגוים האלה והוא חוזר לאומר כי ברשעת כו'. (יג) כי אחר אומרו נשבע ה' לאבותיך למה יפרט אותם לאברהם כו' כי האם יש זולתם. (יד) אומרו וידעת כי לא בצדקתך כו' כי הרי נאמר בפרשה הקודם:

אמנם הנה חשדם למעלה באומרו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וזירזם בל יאמרו כדבר הרע ההוא. אך אמר כי לא היה פחד מהדבר ההיא רק אחר זמן שהוא אתר כיבוש וחילוק הארץ ויבנו בתים וישבו כאומר ואכלת ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת כו'. וש"ת למה לא חשדת כזאת על עת הכיבוש פן יאמר כתי ועוצם ידי עשה לי את כבוש הארץ ואבדן יושביה לזה אמר מזה אין פחד כי הלא כעת צדיקים אתם וגם תראו סימנים גדולים שעל כרחכם תודו בהשגחה אך מה שאני ירא הוא פן תייחסו

הדבר אל צדקתכם ולא עוד כ"א שלא תראו פן הארץ תעזב מכם כי אולי תחטאו כי תבטחו בעצמכם ויעלה על רוחכם כי הארץ לכם ירושת עולם. מה שאין כן כי אין לאדם לבטוח בעצמו וגם אין הארץ ירושת עולם רק מתנה בעודכם מחזיקים בתורת ה'. וז"א שמע ישראל כו' לומר הנה כעת צדקות ואחדות ישראל לכם וזה אמר לשון יחיד וגם אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת כו' כי לא יעלה על רוחכם כי כחכם ועוצם ידכם נתן את הגוים ההם בידכם כי הלא הם גדולים ועצומים מכם ואם תבאו אל תוך עריהם הלא ג"כ לא תוכלו למו בטבע כי הם ערים גדולות ובצורות בשמים ומה גם עם מיוחד גדול ורם בני ענקים כו' באופן כי לא תוכלו להכחיש ההשגחה זאת. ועוד כי הנה וידעת היום כלומר היום הזה שאמרתי אתה עובר היום את הירדן ביום הנזכר תדע ותכיר כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך ולא אמר ההולך כי אם העובר לומר העובר את הירדן והוא כי מאשר יקרה לך בירדן בעברך אותו תכיר כי ה' אלהיך הוא העובר והוא שלא נעלם ממרע"ה ומה גם בדברי התורה שהוא מאתו יתברך כי יכרתו מימי הירדן וזהו וידעת היום כלומר כי כאשר תראה היום שאתה עובר את הירדן תדע כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך ולא כחך הוא העושה. והנה הוא אש אוכלה כמ"ש ז"ל אש אוכלת אש ועל כן היה די יאבד ויאכל את צבא המרום שהיא את שרי השבעה גוים ההם שהוא יתברך תכלית הרוחנית ועל כן אינו כבודו לפעול בעצמו בגשמיים. ועל כל זה לא די שתאכל אשו הגדולה את שריהם כי אם שגם הוא בעצמו ישמידם את הגוים הנזכר והוא יכניעם לפניך ממש עד גדר שוהרשתם ותגרשם שעל ידי עשותו ית' למעלה ולמטה והאבדתם מהר כי אין זה רק שהוא יתב' עושה גם מפאת הגוים על ידי עצמו זולת אשר יפקוד על צבא המרום ותאכלם אשו הגדולה באופן שודאי הכיר ותודה ההשגחה. אך מה שאני מזהירך הוא אל תאמר בלבבך שבזכותך הוא הכל כי תאמר לאמר בצדקתי כו' כלומר שתאמר מה שראוי לומר מה הוא כי בצדקתי הביאני ה'. ולבא אל הענין נזכירה ההפרש שבין מתנה לירושה והוא כלל בגמרא כי מתנה יש לה הפסק לומר אחריך לפלוני אך ירושה אין לה הפסק. ונבא אל הענין והוא כי הנה יראו ישראל ב' דברים. (א) שהוסיף הוא ית' על מתנת הארץ בגלל האבות והוא כי לא בלבד נותן להם את הארץ כי אם גם ה' היה עובר לפניהם כאו' וידעת כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך. (ב) יראו ויתמהו מה זה היה שהחשיב כ"כ הוא ית' את הגוים ההם להשמידם על ידי עצמו כי הראוי יהיה כי מלאך אכזרי ישולח בם על כן יאמרו כי מה שראוי לאמר הוא כי בצדקתי כו' לומר הן אמת שתתו יתברך לנו את הארץ מאבותינו היה לנו. אך מה שבא הוא ית' לפנינו ומביאו בעצמו הוא בצדקתי כו' וזהו בצדקתי הביאני ה' כלומר בעצמו. ועוד ב' יראה

מרצונו הטוב כי ירושה היא לנו שלא תעזב ממנו וז"א לרשת את הארץ כלו' ירושה שאין לה הפסק ולא מתנה שיש לה הפסק ומה שע"י עצמו פוקד וממגן צרינו בידינו שהחשיבם כ"כ הוא ית' הוא שמצטרפים ב' דברים א' הלא בין כך ובין כך ה' ההוא לפנינו בצדקתינו ומצטרף לזה תוס' רשעת הגוים האלה שאפילו מדת רחמים נהפכו להם לדין וזהו ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך כלומר בעצמו מורישם מפניך. אך אם לא היה שהוא ית' מביאני בעצמו ועובר לפני שעל פי דרכי מצטרפת רשעתם להעשות על ידו ואם לא היה זה לא היה מספיק טעם רשעתם לעשות פקודתם על ידו. אך לא כן הוא והוא כי ב' דברים אמרת שהיה הוא ית' עושה בצדקתך אחד שמביאך בעצמו ב' שמביאך לרשת שהוא ירושת עולם בלי הפסק לא כי הוא לא זה ולא זה. כי לא בצדקתך וביושר לבבך כלו' כי לאשר חשבת היה צריך יהיה לך יושר לבב כלומר ואתה מודה שאינו כך שעל כן לא הזכרתו והוא מה שמפרש אחר כך באומר כי עם קשה עורף אתה. וגם אשר חשבת כי ה' מביאך אינה כ"א אתה בא לרשת כלומר לא בצדקתך כח להיותו ית' מביאך בידו וז"א אתה בא ולא אמר ה' אלהיך מביאך וגם לא לרשת כי אין צדקתך מספקת רק לתת לך כלומר מתנה ואם תחטא תעזב ממך וזהו לא בצדקתך אתה בא לרשת כו'. ומה שה' הוא עובר לפניך שעל כן חשבת שצדקתך רב לפניו יתברך כי מזה חשבת שגם היה לרשת לא כן הוא כי אם ברשעת הגוים האלה ה' בא להוריש והן אמת שאין טענה זו לבדה מספקת להיותו ית' בעצמו עובר לפניך אלא שמצרף טעם אחר אך לא הוא אשר חשבת כי ה' היה בצדקתך מביאך בעצמו כ"א טעם אחר יש בו וזהו ולמען הקים את הדבר אשר נשבע כו'. וש"ת הלא לא נשבע רק לתת לנו את הארץ ואפשר יתקיים ע"י שליח ולא ע"י עצמו ית' לז"א לאברהם ליצחק וליעקב לומר אל תביט אל הא' או על הב' כי אם גם אל יעקב והוא כי אליו נאמר אנכי ה' כו' הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך וזהו מה שפרט ואמר לאברהם ליצחק וליעקב. והנה עתה חל חובת ביאור שני דברים. (א) למה ימעט בצדקת אותו הדור כי צדיקים היו ואלמלא כן לא היה הוא ית' מקיים בהם נחלת הארץ. (ב) למה ישולל מהם היותם יורשים בלי הפסק. על כן אמר וידעת כי הן אמת כי צדיקים אתם אך זה יספיק לתת לך בתורת מתנה אך לא בתורת ירושה וזהו וידעת כי לא בצדקתך יש די שה' אלהיך נותן לך את הארץ כו' לרשתה לומר שאינו מספיק לתת המתנה באופן שתהיה ירושה וז"א נותן לרשתה שהוא לעשות מהמתנה ירושה רק בתורת מתנה אשר לה הפסק ולא מבלי היותכם צדיקים כעת כ"א על כי קשה עורף אתה ואין לבטוח בצדקתכם פן תשתנה בחירתכם מחמת מדה זו. דז"א למעלה לא בצדקתך וביושר לבבך כי הלא למעלה במאמר בנ"י לא הזכיר

יושר לבב כי אם בצדקתי הביאני כו' ואחרי כן אמר לא בצדקתך וביושר לבבך אך מאז רמז מה שפירש אחרי כן שהוא לא בצדקתך כו' מצורף אל יושר לבב שגם הב' יצירים ישרים לבלתי השתנות הכשרון אתה בא כו' כלומר כי גם כי צדיק אתה הלא אינך ישר לבב ששני יצריך יהיו נאמנים לה' כנודע מאומרו לבב ולא אמר לבך והוא מה שפירש אח"כ באומר כי עם קשה עורף אתה כלו' ואפשר תטה בחירתך מהצדקות ואיכה תנתן לך הארץ למורשה ירושת עולם. וש"ת למה תחשדנו שנרשיע אחרי ראותך כי צדיקים אנחנו כעת לזה אמר זכור אל תשכח את אשר הקצפת כו' וש"ת כי עתה ה' אלהינו עמנו הוא העובר לפנינו לא נערב אל לבנו למרוד בו גם זה אינו כן כי הלא גם עד כה ממרים הייתם גם בהיותכם עם ה' וזהו ממרים הייתם עם ה':

פסקה ז

זכור אל תשכח כו'. ראוי לשים לב. (א) מהו התוכחה הלזה פה כי הוא בלתי מתייחס אל הקודם וטוב טוב היה לאמר בפרשת אלה הדברים אצל כל שאר התוכחות האמורות שם וזהו דרך כלל וגם על פרטות המקראות ראוי לשית לב. עוד (ב) למה עשה כללית מן היום אשר יצאו ממצרים עד בואם אל המקום הזה ואחר כך מפרט כל פרט בפני עצמו. (ג) אומרו ממרים הייתם עם ה' כי מלת עם בלתי צודקת. (ד) אומרו ובחורב הקצפתם כו' כי הלא הדור הזה שמרע"ה מדבר בם קטנים היו בזמן ההוא כי אפילו הגדולים שבהם לא הגיעו לכלל עשרים שנה וכל הדור ההוא אשר חטאו בעגל כבר מתו. (ה) אומרו בעלותי ההרה כו' למה יספר עלותו ומספר הימים אשר היה שם ושלחם לא אכל ומים לא שתה וכל שאר הסיפור והיה די יאמר ובחורב הקצפתם את ה' על שאר עשיתם את העגל שהוא עיקר כוונתו ולא יאריך בכל הדברים האלה ומה גם כי לא נעלמו מהם. (ו) אומרו לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי הראוי יקצר ויאמר לא אכלתי ולא שתיתי וידוע הוא שעל לחם ומים ידבר שהם עיקר המזון. (ז) אומרו ויתן ה' אלי כו' ואומר כתובים באצבע אלהים הכל מפורש פרשת כי תשא ואין זו מצוה שחוזר לשנותה פה בערבות מואב. (ח) אומרו עליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם כו' איך אומרו ככל בכ"ף הדמיון והן הם הדברים בעצמם. (ט) או' ואליהם כי מהראוי יאמר ובהם ולא ועליהם. (י) כי אחר אומרו ויתץ ה' אלי את שני לוחות האבנים למה חזר ואמר ויהי מקץ ארבעים יום כו' נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים. (יא) אומרו קום רד שהם שתי הפכים בשתי תיבות סמוכות ומהראוי יאמר לך רד כדבר שנאמר בפ' כי תשא וע"פ דרכנו נשית לב אל אומרו עשו להם מסכה ולא אמר עגל מסכה. (יב) אומרו פעם שנית ויאמר ה' כו' ועודנו יתברך מדבר. (יג) אומרו והנה עם קשה עורף הוא הרף ממני ואשמידם כו' כי הלא היותם עם

קשה עורף אינו כ"א מדה רעה ואנה עזב עשותם עגל מסכה ותפס המדה רעה ולא עוד אלא שאומר ואשמידם ואמחה את שמם כי הנה במדה הרעה ההיא אין די בער אותם מן העולם וע"כ היה ראוי יזכיר עיקר אשמתם כי רבה היא אשר עשו את העגל. (יד) למה בתוכחתו זאת מזכיר להם את אשר רצה הקדוש ברוך הוא לעשות אותו לגוי גדול. (טו) אומרו ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש כי הנה היה די יאמר וארד מן ההר ושני לוחות על שתי ידי אך מלת ואפן ואומרו שההר בוער באש יראה מיותר. (טז) אומרו וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם עשיתם לכם כו' כי הלא כל זה הודיע הוא יתברך אליו פה אל פה. (יז) אומר ואתפוש בשני הלוחות מה צורך היה אליו תפיסה הזאת ומה גם כי למעלה אמר ושני הלוחות על שתי ידי ופה אומר ואשליכם מעל שתי ידי שיראה כי מבלי תפוס בם היה הדבר כי היו על שתי ידיו ומעל ידיו השליכם וא"כ מה ענין אומר ואתפש בשני הלוחות וגם אומר ואשברם לעיניכם כי מלת לעיניכם תראה מיותרת. (יח) אומרו ואתנפל כו' כי אחר אומר כבראשונה ידוע הוא שהיה מ' יום ושלחם לא אכל כו' או יאמר מ' יום כו' לחם לא אכלתי ולא יאמר כבראשונה. (יט) אומרו על כל חטאתכם כו' כי מי לא ידע כי על זה היה. (כ) אומרו כי יגורתי כו' אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם כי הלא טרם ירד מההר בימים הראשונים נאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר כו' ואיך הוצרכו השניים האלו על מה שקצף עליהם להשמידם וגם סוף הפסוק סותר את ראשיתו שאומר וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא שיורה כי בפעם הראשונה שמע ה' אליו וא"כ איך היו עדיין האף והחימה במקומם וגם מה היה ששמע ה' אליו בפעם הראשונה אם הוצרך לשמוע אליו גם בפעם ההיא. (כא) או' ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו כי עתה ימצאו פתחון פה לומר כי זה יורה כי עליו היתה עיקר אשמת דבר ולא עליהם. (כב) אומרו ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל מהו האריכות הזה הל"ל ואקח את העגל ואשרוף אותו באש. (כג) למה השמיט העיקר ולא אמר ואשקה את בנ"י שהיא כי בדקם כסוטות:

אמנם הנה כתבנו שאמר להם משה אל תבטחו בעצמיכם כי את הארץ תירשו ירושת עולם בלי הפסק כי הלא עם קשי עורף אתם ועל ידי מדה זו לא יבצר מהיותכם מעותדים לחטא באופן שהארץ תעזב מכם. וש"ת כי מה ראיתי בכם לומר כי אין לבטוח בצדקתכם הלא הוא כי זכור אל תשכח כו' את אשר הקצפת כו' למן היום אשר יצאת כו' ואל תאמרו כי זה היה לדור אשר לפניכם אשר במדבר הזה תמו אך לא אליכם כי קטנים יצאתם ממצרים ולא אחד בכם שהגיע לעשרים בזמן המרגלים. כי הלא מה שהקצפת את ה' היה מאז עד בואכם עד המקום הזה שהיא מ' שנה אחר ענין המרגלים ורוב שבכם קרובים

לששים שנה וכמה זמן יש שהגעתם לעשרים ומאז ג"כ לא חסרו מכם דברי עונות באופן שאין לבטוח בעצמכם. וש"ת כי הם לא הגיעו לגדר כשרון שיש לנו עתה אך אנו שהגענו לגדר הלז לא נירא שנשוב ונקלקל לז"א ובחרב הקצפתם כו' לומר האם אפשר להגיע אל הגדר כשרון וצדקות כאשר הגעתם בחורב לדבר עם ה' פנים בפנים קרובים ודבקים בה' ועכ"ז שם הקצפתם כו' עד גדר שהתאנף ה' להשמיד אתכם וא"כ מה לכם עוד לדבר כי אין ספק כי אינכם עתה מגיעים אל המדרגה ההיא וא"כ על מה תבטחו אתם לבלתי שוב לכסלה. והקדים תחלה הפסוק הקודם על כי בו כלל גם את הדור ההווה כמדובר ואחרי כן מביא מה שנדון מקל וחומר כאמור. ואל תאמרו כי אין ראיה משם כי אז אנכי הסיבותי שאיחרתי ולא באתי קודם יום אחד ואז לא נעשתה התועבה ההיא כי הלא בזה הייתם טועים ועלה על רוחם כי מן היום שקודם בואך היה ראוי תבא ועלה על רוחם שלא תבא עוד ויצא העגל ההוא מתחת ידים והוא כי לא יעלה על רוחם יהיו ארבעים יום מעת לעת והיום שעלית בו גם שהיה בחצי היום חשבו שיעלה ליום שלם כי בזה היה הטעות כמפורש במקומו. הנה מזה אין לכם תלונה כי מוכרח היה להיות המ' יום מעת לעת והיא כי בעלותי ההרה היא לקחת לוחות האבנים כו' והוא מה שכתבנו שם במקומו כי כאשר ליצירת הולד מתכונת החומר הלז צריך ארבעים יום וארבעים לילה שלמים עד השתלם יצירתו כן להתהפך מציאות החומר והוייתו אל הויה רוחני' עד היות ראוי לקבל לוחות הברית מידו יתברך על היות שם עם י"י יונק ונהנה מזיו השכינה צריך גם כן ארבעים יום שלמים כי בכל סכום המ' יום ע"י היותו יונק מזיו השכינה הוא יום יום הולך ומפשיט חומריותו וקונה הויה רוחניות. וזה יאמר פה אל תתמהו במה שלא באתי ביום הקודם כי הלא בעלותי ההרה היה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית ועל כן הוצרכתי להתהפך אל הויה רוחניות ועל כן ואשב שם מ' יום וארבעים לילה כלומר שלמים ובמה היותי מתהווה מחומר אל הויה רוחנית הלא כי לתם לא אכלתי ומים לא שתיתי כלומר לחם היה מה שלא אכלתי ומים הוא אשר לא שתיתי אך מזיו השכינה המשפעת בי אכלתי ושתיתי ועל ידה היותי מתהוה הויה רוחני' שע"י כן ויתן ה' אלי את שתי לוחות האבנים שהוא שע"י כן זכיתי לשיתן הש"י בידו אלי. וגם מצד איכות הלוחות מצד עצמן כי הנה היו כתובים באצבע אלהים ומי יעצר כח בהויה גשמות לקבל. ושמא תאמרו כי אחר שנכתבו בלוחות נתגשם הכתב והמכתב לזה אמר לא כן הדבר כי הנה ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש שהיו הדברים בעצמם רוחנים מאד שהיה האש עב בערכם ששמעתם מתוך האש כקול היוצא מתוך שופר שהקול דק ויוצא מתוך השופר העב כן היה קול ה' יוצא מתוך

האש והיה האש כשופר עב בערך קול ה' היוצא מתוכה כמפורש אצלנו על פסוק ויהי קול השופר הולך וחזק כו' וזה אמר ככל הדברים אשר דבר ה' מתוך האש שהיה האש הנרתק והקול רוחני מאד יותר מהאש בכל המציאות ההוא כמעט ככל גדר הרוחניות ההוא היה בדברים שעל הלוחות ועל כן אמר ועליהם ולא אמר ובהם אך לא כחורת וחוקק אותיות בגשם קשה היו הדברים בלוחות שאם כן מי"ם וסמך שבלוחות איך היו עומדות אך להיותו רוחניות האותיות בתכלית לא היה נרגש החקק בעצם האבן להיות החקק נרגש בהם כ"א עליהם כדבר השולט עליהם ולא ממש בהם שהוא כנשמה בגוף. וזה אמר שם חרות על הלוחות ולא נאמר בלוחות וכן פה הוא אומר ועליהם ולא אמר ובהם. באופן כי מי יעצר כח לקחת מידו יתברך את הדבר הגדול והקדוש ההוא אם לא שיתהפך מהוי' גשמית אל הוי' רוחני' ועל כן הוכרח היות שם מ' יום ומ' לילה שלמים מעת לעת וזהו ויהי מקץ ארבעים יום כו' שהוא שאז הויה חדש' היתה שהוא העשו' הגשמי רוחני אז נתן ה' כו' וזהו אמור ויהי כלו' הויה היתה מקץ מ' יום כו' שלמים וע"י כן נתן ה' אלי שיכולתי לקבל מידו יתברך כמדובר:

או יאמר הנה לכם עוד ראיה גדולה מאד כי הלא ויהי מקץ מ' יום ומ' לילה שהוא ממש ברגע שנשלמו המ' יום ומ' לילה מעת לעת נתן ה' אלי כו' ואז ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך כו' והלא הקושיא גדולה היא לי"י כי אחר שהיה עתיד להרצני ארד מהר על כי שחת העם למה איחר עד העשי' העון ולא עשה החרד' והמהירו' ההוא ביום שלפניו טרם יתקלקל העולם או אין ספק כי לא היה אפשר לקבל הלוחות ולרדת בהם עד השלם כל המ' יום ומ' לילה מעת לעת. ולרדת בלי לוחות היה בלתי אפשר כי הלא יהיה כמו אכזב בעיניהם שיאמרו כי הלך להביאן ואינם ומיד ימהרו לפשוע:

פסקה יב

ויאמר ה' אלי כו'. הנה מה שהקשינו בשתי הכתובים האלו הבאים כאחד ובפרט אומרו ויאמר פעם שניה עודנו יתב' מדבר הוא בעצמו. הקשה לנו פרשת כי תשא. כי תחלה אומר לך רד כי שחת עמך אשר העלית כו' עשו להם כו' ויאמר ה' אלי ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא כו' שאומר ויאמר באמצע דבורו. וגם אומרו תחלה שעבדו עבודת גלולים ובשני אמר עם קשה עורף. וגם אומרו ראיתי למה הוצרך לומר שראה. וגם בתחלה אמר עמך ואחר כך אמר העם הזה. ועל כן כתבני כי בפסוק הראשון ידבר על הערב רב אשר עשו את העגל וזהו שחת עמך אשר העלית והיא הנודע מרבינו ז"ל כי בראותו הערב רב עולה אתם היה קשה לפניו יתברך אז אמר משה הלא טוב הוא להביא את כל אלה תחת כנפי השכינה באופן שבצד מה תתייחס עלייתן אל משה וזהו

כי שחת עמך אשר העלית. אך על זרע ישראל אמר אמירה בפני עצמה והיא ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא לומר הנה מאז היו במצרים ראיתי את העם הזה כי עם קשה עורף הוא והיו במדתם ההיא מוכנים לזה והוא מאמר ז"ל על פסוק ראה ראיתי את עני עמי שאמר הוא יתברך למשה אתה רואה ראי' אחת ואני רואה שתי ראיות כו'. ונבוא אל הענין אמר משה רבינו עליו השלום הלא האשמתי אתכם על עון העגל והנה על אשר הייתם יכולים להשיב ולומר כי אנכי הסבותי בצד מה על כי לא קדמתי לבא יום אחד קודם הנה נתתי טוב טעם לדבר כמדובר. והנה עוד יש לפניכם תשובה לאמר כי עדיין לא הטהרתי מהיות סבה בצד מה אל הדבר ההוא והוא כי אנכי הסבותי ביאת הערב רב והן הם אשר עשו את העגל ותמצאו און לכם במה שאמר לי הוא ית' לך רד כי שחת עמך אשר העלית שהוא העם המיוחס אליך כי במה שהיית מליץ עליהם עלו ועל כן אמר לך רד שייחס לך ירידה. אל תאמרו כן חלילה כי הנה ויאמר ה' אלי קום רד כלומר קימה חשב עלי הקב"ה בירידה מן ההר והוא כאשר יפרש בפסוק השני ואעשה אותך לגוי גדול כו'. והוא כי הן אמת שעל הערב רב אמר אלי כי שחת עמך אשר הוצאת כו' עשו להם מסכה כי עם שלא יצא העגל מידם בעצם עשו מסכה מזיגת צירופי טומאותם לעשות אך לפייסני בל אחשוב שכועס עלי על שהוצאתי את הערב רב שהם היו סבה ראשונה עשה הוא ית' אמירה שנית על עמו ישראל המיוחד לו ואמר הנה ראיתי את העם הזה מאז היו במצרים כי עם קשה עורף הוא מוכנים לעשות את העגל כאומרו ראה ראיתי אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות צרתם זו ואמר הנה ראיתי ואשר נתעתדו לעשות את העגל באופן שגם בלעדי הערב רב נתעתדו לכך ואדרבה אתה הוא המחיה את כלם כי הרף ממני ואשמידם כי אם תפרה מהתחנן לפני הם אבודים ומה שאמרתי קום רד שאדרבה קימה חשב אלי ה' הוא. כי אמר אלי ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו. וזה כוון באומרו לאמר כלומר כי מה שבא ית' להזכיר עתה מה שמאז ראה את העם הזה כי עם קשה עורף הוא לא היה רק כדי לאמר אחר כך הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך כו'. שהוא לומר אל תייחסו הדבר אל משה בשביל הערב רב כי אדרבה ויאמר ה' אלי ראיתי כו' הרף כו' לפייסו כמדובר. ואז ואפן הפכתי פני מהענין ההיא כי לא בחרתי בעשות אותי לגוי גדול והוא כי אדרבה אמרתי למה ה' יחרה אפך בעמך כו'. או יאמר ראו נא מה גרם עיניכם. כי הנה ואפן בפנייה אחת שפניתי כהרף עין וארד מן ההר בקלות בפנייה אחת כמו רגע, שניה כי ההר בוער באש ולא נזוקתי באש ההוא וגם הלוחות היו עדיין ברוחניותם קלות מאד על שתי ידי כי היתה קדושה רוחניות העשרת דברות בלוחות כנשמה תוך הגוף וגם הלוחות בעצמם היו עדיין

רוחניות כי גם הם מעשה אלהים המה וכמה שאמרו ז"ל כי על התחקק בלוחו' הדברים נאמר קול ה' חוצב להבות אש כי גם הלוחות מעשה להבות אש היו וגם שבהנתנם ביד משה היו בהם התלבשות מה היה דק מאד עד שלא יצדק למשה בהם תפיסה בעצם רק נשוא אותם על שתי ידיו וזהו ושני הלוחות על שתי ידי. אך כל זה לא היה כי אם עד הגיע אל מחוז העושים ועובדים את העגל כי שם טומאת העון והמשחית שעשה בהעותם רובץ אך בהגיעו שמה וארא והנה חטאתם. והוא בשום לב כי הלא מאז הגיע אליהם משה ודאי לא עבדו את העגל כ"א טרם יבא וכ"ש שלא עשו אותו אחרי בואו כי גם מתמול היה עשוי ואיך יאמר וארא והנה חטאתם ואם הוא על מה שעשו מקודם הלא לא נמצא שם ומהראוי יאמר וארא והנה לפניכם עגל מסכה. אך יאמר מה שראה הוא לבדו ולא איש זולתו וזה ירמוז טעם רביע במלת וארא לו' וארא אנכי ולא זולת ומה הוא אשר ראיתי הלא אשר חטאתם והוא כי החטא עצמו הוא נעשה מלאך משחית טמא ואין עיני בשר שולטות בו כ"א עיני משה איש האלהים. זהו וארא את החטא הוא הכח טמא אשר בראו משחית והנה חטאתם שהיה ניכר במה שראיתי כי הנה חטאתם והיא כטבע לשון הנה שיורה על דבר המצוי ומזומן ומאיכות טומאתו בו ראיתי כי עשיתם את העגל כי גם שהערב רב עשו. אך אשר לא מיחו מעלה עליהם שעושים ומה גם עתה שבפועל עבדוהו גם הם אחרי כן. סרתם מהר מן הדרך אשר צוה ה' אתכם הם שתי דברות שצוה אתכם מפיו יתברך. אז על יד המצאי עם הלוחות במקום טומאת העון אשר שם ראיתיו כאמור אז ואתפוש בשני הלוחות כי לא היה בהם הרוחניות הקודם שכמעט לא היה בהם תפישה לגודל רוחנייתם כ"א היותם על שתי ידי ועתה היה בהם תפישה. או עד"ז משז"ל על פ' וירא את העגל כו' מה ראה ראה האותיות פורחות באויר והוא שהיו מתחלה כגוף שנשמתו בקרבו כך היתה קדושה רוחניות בהם מהדברות כנשמה שבתוך הגוף מהאדם ועל התקרב אל המקום שבו נעשה העון פרחה נשמתן ורוחניותן ונשארו כבדות בידו כגוף בלי נשמה וזה יתכן אמר פה ואתפש בשני הלוחות לומר כי לא נותרה בהם רק דבר הנתפש. הרוחניות פרח הלך כי שויתפש היה בשני הלוחות לבד וע"כ ערב אל לבו להשליכם וזהו ואתפש כו' ואשליכם כו' ולא שתפשתיה להשליך כ"א ואשליכם מעל שתי ידי שהיו מונחות על שתי ידי והוא מה שכתבנו כי אומרו ויתפוש הוא לומר כי עתה מצא תפישה מה שאין כן עד כה אך ההשגחה מעל כפות ידיו היה אלא שהפרש שהיה בלוחות מתחלה אל מה שהוא עתה הוא גלי לפני ולא לפניכם וזהו ואשברם לעיניכם כלומר מה שואשברם היה לעיניכם אך מה שואתפש שהיו על יד בריחת האותיות היה לעיני ולא לעיניכם. או יאמר אני לא עשיתי רק ואשליכם מידי

שלא היה מספיק לשברם ומה גם לרז"ל שאמרו שסנפרינין היה חזק בלתי נשבר אפי' בהכאת קורנס על הסדן אך מה שואשברם היה לעיניכם אך לפי האמת לא שברתים אני לבדי כ"א שמה' יצא לתת ע"י ההשלכה ההיא שיבור באהבת ה' אתכם שתדונו כפנויה ולא כאשת איש:

פסקה יח

ואתנפל לפני ה' כו'. הנה פסוק זה היה ראוי ליאמר אחר פסוק ואת חטאתכם כו' כי אחר שרפת העגל וטחון אותו מה שויתנפל במ' יום השניים אך הוא במה שכתבנו למעלה בסמוך כי מה שהוצרכו ארבעים יום לקבלת הלוחות שלמים מעת לעת הוא על כי ליקבל מידו ית' לוחות כתובים באצבע אלהים היה צריך הפשוט איכות החומר ועשות אותו בריה חדשה רוחניות ושעל כן כאשר להעשות גוף חומרי הוצרך מ' יום ומ' לילה מעת לעת כן להפשיט עצמו מן החומר להיות בריה רוחניות צריך כמספר הימים שנעשה בהם מ' יום ומ' לילה מעת לעת וגם שיהיה לזכוך למעלה עם ה' על ידי הרוק בו שפע זיו השכינה לזכות מחומריות אל רוחניות עד תשלום סך הזמן ההוא. ונבא אל הענין והוא כי אחרי אומר כי ע"י הגיעו אל מקום אשר בו נעשה העגל ההוא נפגמו הלוחות ופרח רוחניותם אמר משה עתה לא הלוחות בלבד כי אם גם אנכי גרעתי מאיכותי והראיה כי כאשר ואתנפל לפני ה' בפעם השניה היה כראשונה בשני הדברים אחד שהיה מ' יום ומ' לילה וגם כי לחם הוא מה שלא אכלתי ומים הוא מה שלא שתיתי כלומר אך השפעה שפע זיו השכינה היה לישפע בו ולזככו ולבנו על דבר המ' ראשונים. ולמה היה לי זה בפעם ההוא כי הלא לא לקבל לוחות נועדתי אז אך אין זה רק כי כאשר העדפתי ע"י היותי עם ה' מ' יום ראשונים היתרון ההוא חלף ממני בבואי אל המקום אשר חטאתם בו ועל כן להחזירני אל המקום הקודמת הוצרכתי כל זה וז"א ואתנפל לפני ה' ע"י בואי אצליכם כנזכר שהוצרכתי כראשונה להזדכך כמאז מ' יום ומ' לילה וגם להיות על ידי זיו השכינה כי לחם הוא מה שלא אכלתי ומים הוא שלא שתיתי כלומר כי אם שפע עליון שהוא ככל אשר הוצרך לעשותני בריה חדשה בתחלה כן הוצרך עתה כדי להחזירו אל השגה ההיא אחר איבודה. וש"ת איך ע"י היותך עמנו במקום טומאה עונינו גרם לך אבדן ההשגה ההיא שהוצרך כל זה להחזירה. לז"א אל תתמהו כי העון היה גדול וזהו על כל חטאתכם הי' לעשות הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו שהוא כבד עון עד קצו הנה ספרתי שבמ' יום אשר התנפלתי קניתי זיכוך שהפסדתי בגללכם אך לא אמרתי למה הוצרך שאתנפל להתחנן שני' אחר שבפעם הראשונה נאמר וינחם ה' על הרעה כו' והנה הצורך הי' על כי יגורתי מפני אף וחימה הם שתי כחות הרוגז כי גם

שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר הנה אשר קצף ה' הי' להשמיד אתכם ומזה הי' מה שניחם ה' באומרו על הרעה אשר דבר לעשו' לעמו שהוא על אומר ואכלם. אך עדיין עוד יד מלאכי משחי' אך וחימ' נטוי' להשחי' השחתה משוללת השמד וכליה. ועלי' הוצרכתי להתנפל עוד פעם שני'. וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא כאשר בראשונ' שמע אלי לבלתי עשות כליה כן בשני' שמע לסלק האף והחימ' מעליכם וכונתו לומר הזהרו בנפשכם לבלתי תחטאו כי הלא זה פעמים לולא אני עמדתי בפרץ לפניו ית' עלה הפורץ עליכם להאביד אתכם ומה תעשי מהיום והלא' כי לא אהי' בקרבכם שאם אין אתם לכם מי לכם כי תצטרכו לעמוד על נפשכם ולשום לבבכם על דרככם לבלתי תחטאו. ושמא תאמרו כי אין בעיניכם כ"כ חמור אחר שהעיק' היו סיבה הערב רב ומה שהוצרכתי להתנפל בראשונ' לא הי' רק בעד אהרן שמתוך ידו יצא העגל ההוא. לא כן הוא כי הלא הן אמת כי ובאהרן התאנף ה' כו' אך לא הי' ענייננו חמור כשלכם ומה גם למ"ר שאמרו שמה שהתאנף ה' על אהרן לא הי' רק על שקם ודרש לפניהם כי הבל הוא ולא אלוה באופן שעשאם כמזידין ולא כטועין. ונחזו' אל הענין אמר אין אשמתו כאשמתכם כי הלא על עונכם הוצרכתי להתנפל בפישוט ידים ורגלים בהכנע' יתיר' אך בעד אהרן לא הוצרכתי רק להתנפל מציאו' תפל' קלה וזהו ואתפלל גם בעד אהרן. ולא עוד אלא שהי' כדב' נעש' אגב מה שהתנפלתי עליכם זהו אומר מלת גם שהוא תוספת על הקודם:

או יאמר ובאהרן התאנף ה' כו'. לומר פן תאמרו האם יגורתי מפני האף והחימ' שקטרגו עלינו מתחל' והנחתם ולא בקשתי רחמים בפעם הראשונ' עד המ' יום שניים אל יעל' על רוחכם שעל העדר אהבתי עמכם עשיתי כי הלא ובאהרן התאנך ה' מאד להשמידו ועכ"ז ואתפלל גם בעד אהרן שהוא אחי בפעם ההיא ולא מאז ועכ"ז ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא. ואם כן לא מהעד' אהבתי נתעכבתי כי אם שהייתי נחוץ לרדת למחו' ולסלק העון מן העולם כי הנה ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף כו' כי הי' זה קודם לימים השניי' כמפורש במקומו. ועל כן לא אמרתי בפעם הא' מאחר שהפשרתי חמימו' הרוגז ואחרי כן באתי למחוק העובד גלולים ושבתי להתנפל כמדובר:

פסקה כא

ואת חטאתכם אשר עשיתם כו'. הנה זולת מה שהערנו למעלה ראוי לשים לב למה שרף את העגל. ועוד איך טחן אותו דק לעפר מה שאין כן דרך מתכת ומה גם הזהב ליטחן על יד הכאו' כי אדרבה מתפשט ולא נידוק ומה גם אחר הנתן באש שהוא ניתך ולא נידוק. אך הוא בשום לב אל אומר ואת חטאתכם מה הוא האריכו' הלזה כמו שהערנו וגם אומר מלת את זה פעמים. אך לבא אל הענין נזכיר' מה שכתוב אצלנו על דבר הקרבנות והוא כי

ע"י סמיכ' יד החוטא על ראש קרבנו הי' אותו כח הטומא' הנעש' ע"י החטא ההוא שורה על ראש הקרבן ועל כן תיכף לסמיכה שחיטה להתחיל להכניעו ואח"כ אש המזבח הרוחנית היתה שולטת בכח ההוא וגו' ההכנעה והביטל כמפורש שם. ונבא אל הענין והוא בשום לב אל אומרו באש בקמץ הבי"ת ולא בשבא שהוא כאומר בהאש הידוע על כן אחשוב שהוא האש הנזכר בסמוך הוא האש הרוחנית כאומר וההר בוער באש וגם לא על חנם השליך עפרו אל הנחל היורד מן ההר ההוא כי אין זולתו שם. אמנם אמר משה ואת חטאתכם המלאך משחית אשר עשיתם עם העגל לקחתי ואשרוף אותו באש הקדוש הנזכר והוא כי המלאך קטיגור הנעשה בחטא חטאת יקרא. כמאמר ס' הזוהר על פסוק גם ה' העביר חטאתך שהוא שהעביר הוא יתברך את המלאך קטיגור שנברא במעשה דוד מלקטרג עליו לפניו ית' ועל דרך זה אמר ואת חטאתכם הוא המשחית אשר עשיתם עם העגל גם אותו לקחתי ואשרוף כו'. והוא כי לא יבצר ממשה עשות זאת לקחת כח ההוא ולחברו עם העגל לשורפו עמו ע"ד המלאך רע הנעשה בחטא ונשרף עם קרבנו כמדובר. ואפילו נא' שאומרו חטאתכם הוא העגל עצמו יהיה ריבוי האת על המלאך רע הנעשה עם החטא ועל שניהם אמר ואת חטאתכם. ואמר אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף כו' ויהיה הענין כי שתים זו כיוון משה לעשות א' שהמקום שהיה אפשר לטעות איש שוגה ופתי שהיה כח מה אל העגל אדרבה משם הכניעו. והוא כי הלא בראות כי הושלך באש ויצא העגל ההוא יאמרו כי שייכות יש לו עם אש של מעלה שעל כן באש נעזר ומותכה נצטייר ונעשה כתבנית שור על כן אמר לשורפו באש להורות כי אדרבא שם יכנע. ואפי' לאומר שטס של כסף שהשליך משה ביאור של מצרים והיה כתוב בו עלה שור הושלך באש ויצא תבנית שור ע"כ השליכו באש וגם במים בנחל היורד מן ההר ובא באש ובמים לדעתו ליכנע ולהמית את עובדיו. שנית שיראו כי מה שחשבו יועיל למו אדרבא הוא יהרסם ולא יבנם כי אין ערוד ממית אלא החטא ממית וזה כי החטא עצמו הוא הכח טמא שנעשה בו כמדובר הוא ישרוף באש העליונה והקדושה עם העגל עצמו וזהו ואשליכהו באש הוא אש שההר בוער בו כמו שכתבנו שאמר באש הידוע הוא האמור בסמוך וההר בוער באש והוא מעין אש של מעלה השורף על המזבח את כח טמא הנעשה בחטא עם הקרבן המובא על החטא ולא הניחו באש עד שיכלה הכח ההוא לגמרי ככלות אש המזבח את הכל בהגיע אותו עד היות דשן כ"א שרפו באש והשליט בו כח האש שלא ניתך הזהב כ"א שרפו עד העשות ממנו כמו הפחם מהעצים שעדיין כח העצים קיים קצתו כי לא הגיע עד העשות דשן ועל כן נטחן כפחם הנעשה מהעצים שנטחון מה שלא היה זה הטבע בעצים כן גם שאין טבע הזהב ליטחן דק כעפר ע"י

דיכה. השליט בו ית' כח האש עד נשאר כפחם הנטחן ולא עד העשות דשן למען ישאר עדיין קצת מכח החטא הוא המלאך רע שנברא בחטא ונשרף כו' כדי שבהטחן וישתוהו במים ימצא מין את מינו הוא חלאת טומאה אשר נדבקת בחטא ויבקענו. והוא מז"ל שבדקם כסוטות. ויתכן לפי זה כי להורות כי בהשגחה היה הדבר בשרפה זו להכניע את כח הטומאה ולהמית את עובדיו אמר מלת ואת שהוא כי ואת חטאתכם הוא הכח הנזכר לקחתי ואשרוף אותו באש הקדוש כמדובר והראיה כי ואכות אותו טחון עד אשר דק לעפר משא"כ טבע הזהב ומה גם בהנתנו באש כי גם אז יותך ויתפשט ולא יודק ועכ"ז ע"י הכאה טחנתיו עד אשר דק לעפר כי זה הוראה כי השגחה מאתו ית' היתה להלביש כח הטומאה בזהב העגל ולהשליט בו האש עד העשות שברי שברים עד אשר דק לעפר שאין הוראת משנה שברון גדול מזה. או אפשר מעין האמור קצת והוא למה שהיתה הכוונה בהשקאה זו להשליט אותה בכל ד' יסודות ע"כ עשה בו מעין הסיטה שהיתה בהשקאה מיסוד המים ממימי הכיור ומיסוד הארץ מעפר המשכן ומכח האש שמו ית' שאש אוכלת היא למעלה מיסוד האש. ומיסוד הרוח רוח טומאה הנעשה בעון אלא באם לא בא הענין אלא שהביאה עצמה אל קנוי וסתירה אך לא אל שכבת זרע היה הרוח טומאה קל והיה כשם הנמחק שם מכניע את רוח טומאת העון והקל עד שאין צ"ל שלא תמות כי אם אדרבה ונקתה ונזרעת זרע. אך אם שכב איש אותה היה רוח טומאת העון שולט בכל היסודות וצבתה בטנה ונפלה ירכה כי גם יסוד האש לא היה מוצא עזר כנגדו את השם אש אוכלה מפני העין והיה נכנע גם יסוד האש שבו. וכן יראה מרז"ל כי עיקר השם הנמחק שם לטובתה היתה כמרז"ל שצוה הקב"ה למחוק את השם להטיל שלום בין איש לאשתו הנה כי לטובה היה השם ההוא. ואין זה אלא כמאמרנו כי אם לא נטמאת האשה היה לה השם ההוא לעזר ולהועיל נגד עון מה שהביאה עצמם לידי קנוי וסתירה. אך כאשר שכב איש אותה ונטמאת העון עצמו היה ממיתה כאמור. ועד"ז יתכן היה בהשקאת העגל שהיו בה מים מהנחל ועפר העגל שנטחן עד אשר דק לעפר ומעין יסוד הרוח הוא את רוח הטומאה ואש של מעלה קדושה כדי שאל החוטא יפגע כח העון בחלאת טומאתה אשר דבקה בו בהעוותו והוא ימיתנו כד"א ותמוגגנו ביד עונינו. ואשר לא חטא גם שלא מיחה בחוטאים תהיה אש מן השמים הקדושה לעוזרו שלא ידבק בו מאומה מן החרם אשר בעון ההוא:

פסקה כב

ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה כו'. ראוי לשים לב. כי תבערה וקברות התאוה היו סמוכים ולמה הכניס ביניהם מסה. וכן אומר ובשלוח ה' כו' כי הנה ענין המרגלים נאמר

בפ' אלה הדברים באורך ולמה חזר להזכירו פה בקוצר. ועוד כפל אומר ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו. אך הנה על אשר אמר למעלה מעון העגל עדיין להם תשובה מה לאמר הלא הערב רב היו עיקר העון ההוא ולא אנחנו על כן אמר ובתבערה כלומר מה תשובו על העון ההוא כי לא הערב רב היו אז ולא סמך קברות התאו' למה שמהאספסוף היו שהחלו בחטא אלא שוישובו ויבכו גם בני ישראל. על כן הביא מסה בנתים שגם שם לא היתה יד ערב רב בנתים כ"א יד בנ"י. ואחר שהזכיר שתים דבתרתי הויא חזקה אז הזכיר קברות התאוה שלא יפתחו פיהם אחר הזכירו השתים שהיו כלם עישראל. ואם גם על זאת תשובו לטענה זו הנה לכם עון מרגלים כי הכל הי' מישראל והי' העון כפול ממש להפך רצונו ית' כי באומרו שתלכו לרשת את ארץ כי יהי' עמכם ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו. ואחרי כן באומר לא תעלו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו כו' אז הפכתם ולא שמעתם בקולו והוא מ"ש ויעפילו לעלות ההרה כו' נמצא כי כלל הדברים הוא כי ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם:

פסקה כה

ואתנפל לפני ה' כו'. ראוי לשים לב (א) אל אומר את מ' יום ומ' לילה אשר התנפלתי שהוא ארוך וכבד ומיותר ומהראוי יאמר ואתנפל לפני ה' ארבעים יום ומ' לילה כי אמר ה' אלי כו'. (ב) שהרי כל זה נאמר למעלה שהתנפל לפני ה' על שאמר הוא ית' הרף ממני ואשמידם וגם אשר יגור מפני האף והחימה על אשר קצף ה' להשמיד כו'. (ג) כי אחר שגמר ענין העגל והפסיק בתבערה ובמסה איך חזר עתה אל ענין ראשון ולא אמר ענין זה למעלה במקומו. (ד) למה יספר עתה נוסח התפלה אשר התפלל כאומר ואתפלל אל ה' כו'. (ה) אומר עמך ונחלתך שיראה ענין כפול. (ו) אומר אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה שיראה כפל ענין ובמלות שונות שהוא קושיא כפול. (ז) אומר זכור לעבדיך כו' למה כולל ואחר כך מפרש ולא אמר כמאמרו פרשת כי תשא זכור לאברהם ליצחק כו' וגם מה היה שלא הזכיר פה שנשבע להם כאומר פ' כי תשא אשר נשבעת להם בך כו'. (ח) מה המה אלה שלשת מיני אשמה אשר הזכיר קשי העם ורשעו וחטאתו וגם הם בלתי מסודרים כפי הדרגתן. (ט) או' פן יאמרו כו' מבלי יכולת ה' כו' ומשנאתו כו'. שהם ב' טעמים נגדיים זה לזה. (י) אומר והם עמך כו' שכל ענין פסוק זה נאמר למעלה:

אמנם הנה באשר דבר עד פה השתדל לבל יאמרו כי רעתם היתה להם מהערב רב ואלמלא הם כל זרע ישראל צדיקים היו ולא חטאו. ועל כן אמר אליהם כי הלא גם בהיותם במצרים ראה הוא ית' כי עם קשה עורף המה והוא שאמר ראה ראיתי כו'

כמשז"ל אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות באופן שגם ישראל מצד עצמן נתעתדו לחטא. והביא ראיה מתבערה וממסה ומהמרגלים כמפורש למעלה עד שהוציא מסקנא ואמר כלל הדברים כי ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. והנה עתה היה מקום לישראל לדבר ולומר הנה אין זה כי אם שהערב רב מצאו חן לפניך על שעל ידך יצאו כי היית להם למליץ טוב כמדובר למעלה ועל כן העמסת העמיס כל משא משארות האשמות על שכמנו ולא עליהם ומה גם עון העגל הגדול שבכולם שהמה היו העיקר. על כן להסיר מלבם הדבר הרע הזה אמר ואתנפל לפני ה' לומר דעו איפה כי נהפוך הוא כי הלא כאשר ואתנפל לפני ה' את מ' היום כו' שהם המ' השניים. ואשר התנפלתי השלישית לא היה רק על אשר אמר ה' להשמיד אתכם כלומר אתכם ולא את הערב רב לומר שאלו היה אומר להשמיד את הערב רב לא הייתי שם על לב כי רעים המה לפני ובאבוד רשעים רנה. והנה מנוסח התפלה תשכילו זאת כי הלא ואתפלל ואומר אל תשחת עמך ונחלתך לומר לו שיחת את הערב רב שאינן לא עמך ולא נחלתך החרשתי אך אלה עמך ונחלתך עמך שהם בני האבות ונחלתך כי הם אשר לקחת לך לנחלה מאז חולקת האומות לשבעים שרים מדור הפלגה והטלת גורל על ישראל ונפלו בגורלך לנחלה כמז"ל על פסוק חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי וקראם נחלה על כי לעולם הם לו יתברך שלא יחליפם באומה אחרת והראי' כי לעם שלך בחרת את אלה ליקרא עמך כי הנא הם אשר פדית בגדלך כי לא יצאו רק א' מחמשים או א' מחמש מאות ונשארו מ"ט מחמשים או ת"ק פחות א' על איש א' ואין פדיון גדול מזה שהניחם נדחים תחת מצרים בארץ מצרים תחת שרם על איש אחד ולא עוד אלא שאפילו המעט היוצאים לא היו כדאי כי הלא הוצרכת להוציאם ביד חזקה ואיך יעלה על לב כי אשר ברא כל העולמות כלם בלא עמל ובלא יגיעה יצטרך יד חזק להוציא את עמי מיד עושקו אך אין זה רק כי היו בלתי ראויים לצאת ע"פ הדין על העדר כשרונם ע"כ הוצרך להוציאם ביד חזקה ואין זה רק על היותם נחלתך שהם לך נחלה עולמית כי לא תחליפם באומ' אחרת. והטעם רמוז ג"כ בקראם נחלה והוא כי תואר נחלה היא הירושה הבאה ליורש ממורישו אשר מת כן הוא יתברך חשב מחשבות לבלתי תדח נפש ועל כן ע"י הגלגולים ומתים דור אחר דור נתקנות הנשמות שכל נפש בצאתה מן העולם יצאת מתוקנת דבר מה בפעם השנית אשר לא נחקנה בפעם הראשונה וכן בכל פעם עד שע"י גלגולי כל הדורות נמצאו באחרונה כל נפשות ישראל מתוקנות מוכנות להיות לה' ועל כן לנחלה תייחסו שהיא יתברך ביורש אותן מהמתים בכל הדורות. באופן שעל

כן לא חש להוציאם ביד חזקה עם היותם בלתי ראויים כי הוא ית' צופה ומביט עד סוף כל הדורות:

או יאמר אשר פדית בגדלך שהוא ענין מאמרנו ע"פ בהנחל עליון גוים כו' יצב גבולות עמים כו'. כי בהנחל עליון ע' אומות לע' שרים מה טעם היה המספר ההוא למען הפיס דעת החצונים בל יאחז בישראל על העדר כשרונם והתדבקם אל הטומאה ומה גם על שהיו עתידים ישראל להשתעבד תחת טומאת שר מצרים שהיא טומא' קשה שע"כ נקראת ערות הארץ. לכן כנגד ע' נפש שהי' עתיד להכניס במצרים הקדים ונתן לחצונים ע' אומות אומה שלמה על כל איש מע' נפש מישראל וזהו יצב גבולות עמים למספר בנ"י באופן שאין פדיון גדול מזה וזהו אשר פדית בגדלך ועכ"ז בעת ההוצא' הוצרך יד חזק' על היותם עם כבד עון כמשז"ל על פסוק לקחת לו גוי מקרב גוי עם מקרב גוי לא נאמר כו' וזהו אשר הוצאת כו':

פסקה כז

זכור לעבדיך כו'. עודני מזכיר בכל ישעו וכל חפץ מרע"ה היה על זרע ישראל ולרמוז לפניו יתב' שישפוך רוגזו על הערב רב כי אמר זכור לעבדיך שהם אבותם כו' ושאל תפן אל קשי העם הזה כלומר כ"א אל קשי הערב רב ורשמתו וחטאתו. וענין הכתוב יהי' כענין האומר בבא מציעא שאמר אליהו שלא בא אל הישובה כי נתעסק להקים את אברהם להתפלל ואח"כ להקים את יצחק ואח"כ הקים את יעקב ואמרו לו למה לא קמו באחד והשיב שאם היו מתפללין שלשתן יחד הי' מיד מה שיזכירו בתפלתם נעשה והיה תחיית המתים ושאר הדברי' העתידים מיד בהזכירם אותם ועדיין אין זכות לישראל ע"כ היו מתפללים זה אחר זה. הנה כי זכות מעשה שלשתם יחד עושה רושם להתקבל מיד. ונבא אל הענין אמר תחלה זכור לעבדיך שהוא שיזכור אותם כאחת למען התקבל תפלתו מיד ולבל יאמר הוא יתברך כי דברי עונות ישראל גברו ושלשה סוגים נמצאו תחת ידיהם. אחד. קשה ערפם בקשים להתהפך מהע"ג שעבדו במצרים וחוזרים לסורם שע"כ קראם קשה עורף. (ב) אשר עבדו את העגל בזדון. (ג) אשר עבדוהו בשוגג. על כן על כל אחד מג' רעתם אלי תגן זכות כל אחד מהאבות. על קשי העם הזה זכות אברהם שאדרב' היה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים ועד ממהר ענין העקידה ואדרב' הקשה את ערפו נגד נמרוד ונגד אלהיו וישם נפשו בכפו וקידש שמו יתברך ברבים ועל כן לעומת זכות אברהם אמר אל תפן אל קשי העם הזה. ולעומת זכות יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח אמר ואל רשעו שהוא אשר עע"ג במזיד שהדיחום הערב

רב והיו חייבי מיתת סייף כמודחים של עיר הנדחת. ולעומת זכות יעקב שהיה גולה רוב ימיו אמר ואל חטאתו שהוא שוגג המתייחס אל עונש גלות:

פסקה כח

פן יאמרו כו'. עודנו מורה באצבע איך בכלל תפלתו היה לומר שישפיך חמתו על הערב רב ולא על ישראל. כי כה אמר פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו מהם מבלי יכולת כו' מה שאין טענה זו בערב רב. וביאר הענין כי יאמרו יושבי הארץ ההיא כי כל הנוראו' ההם הוצרכו להוציאנו משם גם בהשאר כל מצרים בעריהם. אך לתת ארץ ל"א מלכים לגמרי את ישראל ולהמית כל יושבי הארץ יצטרך יותר מכל הנוראות שנעשו להוציאם. ובראותם שישראל מתים במדבר יאמרו מבלי יכולת כו' כי יגזרו אומר כי לא היה יכולת חלילה לעשות יותר מהמספיק להוציא גוי מקרב גוי. ז"א פן יאמרו הארץ אשר יצאנו משם שהיא כי לא ראו רק ההוצא' על כן יאמרו שלהביאם לתת להם את הארץ אשר דבר שהוא דבר גדול מהוצא' צריך יכולת גדול מהמספיק להוציאם. ושמא תאמרו שא"כ איפה למה לא המיתם במצרים ככל המון ישראל אשר תמו בימי החשך. על כן אמר שמצטרף לזה ג"כ שנאתו אותם ועל כן רצה לינקם מהם להיות מיתתם במדבר שיהיו פגריהם מושלכים על פני המדבר לחיות רעות אשר שם וגם קבור' לא תהי' להם. וז"א הבלתי יכול' כו' ומשנאתו כו'. מה שיאמרו מבלתי יכולת הוא אומר הוציאם להמיתם. ועל שנאתו הוא אומר במדבר וזהו להמיתם במדבר. אך הטענה המביאה לומר כן שהוא כי ראו גבורות ונוראות יחשבו בכל הנפלאות ההם הוצרכו להוציאם. לא כן הוא חלילה כ"א כי הם עמך ונחלתך וע"כ לכבוד הוצאתם בכחך הגדול ובזרועך הנטויה לא שהי' צריך דבר כי אם כמו רגע היה יכול הוא יתב' לכלות את כל המצרים יחד ומה גם להוציא את ישראל מתוכם וז"א והם עמך כו' בכחך הגדול כו':

פרק י

פסקה א

בעת ההיא כו'. הנה יקשה (א) כי אין זה מענין מצות ה' שחוזר לשנות' בערבות מואב רק סיפור איך היה לוחות שניות עניינם וא"כ למה מודיע הדבר לישראל. (ב) כי יותר מפורש הענין פרשת כי תשא ומשם ידעו ישראל את כל זה. (ג) אומר בעת ההיא למה מסיים העת שהיה זה בה. (ד) אומר פסל לך מה ענין אומר לך וידוע מז"ל הפסולו' יהא שלך האם אפשר שלא היתה כונת הכתוב רק להודיעם שהעשיר הות ית' את משה ומה גם שאין מעצור לה' להושיע ולהעשירו בלעדי זה: (ה) לא ימנע הלוחות אלו היו גשמיות או רוחניות אם רוחניות איך יאמר פסל לך איככה יפסול דבר רוחני ואם הם

גשמיות איך יתכן יכתוב הוא ית' בגשם חומרי ומה גם אומר לפני' כמכתב הראשון כי הלא הראשונים היו רוחני' מלמעלה אלא שנתלבשו בבואם פה אך אלו אם גשמיות היו לא יצדק בם מכתב באצבע אלהים. (ו) שאם בריאה יברא הלוחות סנפירינון באהלו של משה כמשז"ל למה לא בראם חלקות ולא שיצטרך אח"כ לפסול אותם כאשר בראם בשיעורם כשעור ו' על ו' טפחים כל א' מהם. (ז) אומר ועלה אלי ההרה כי הלא כאשר בראם למטה בארץ הוא גם לא יבצר ממנו לכותבם פה כי מלא כל הארץ כבודו ית'. (ח) אומר ועשית לך ארון עץ כי הנה עד אחר רדתו מן ההר לא נצטו' לעשות הארון וא"כ למה צוה אליו טרם יעלה וגם אומרו לך שהיה ראוי יאמר ועשית להם ארון עץ. (ט) כי הרי היה עתיד בצלאל לעשותו והוא עשהו ומה ענין ארון זה. (י) אומר ואכתוב על הלוחות כו' שיורה שהוא ית' הי' הכותב אך בפ' כי תשא יורה כי משה הי' כותב כי שם נאמר ויהי שם עם ה' מ' יום כו' ויכתוב על הלוחות כו'. (יא) אומר את הדברים אשר היו מי לא ידע כי אותם הדברים היו וגם מה ריבה האת. (יב) אומר אשר שברת מה צורך להזכיר השיבור כי הלא באומר את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים ידוע הוא כי הם אשר שברת. (יג) אומר ואעש ארון כו' למה שינה הסדר כי הוא ית' אמר אליו עלה אלי ההרה ואח"כ ועשית לך ארון כו' והוא עשה הארון טרם עלותו. (יד) אומר ואעל ההרה ושני הלוחות בידי כי מהראוי יאמר ואקח את הלוחות בידי ואעל ההרה ולא לומר תחלה ואעל ההרה ואח"כ ושני לוחות בידי וגם נשית לב אל אומרו בידי ולא אמר על שתי ידי כדבר שנא' למעלה בראשונים. (טו) אומר ויכתוב כמכתב הראשון את י' הדברים אשר דבר ה' אליכם בהר מתוך האש כי הענין כפול ומכפול כי באומרו כמכתב הראשון ידוע הוא כי הם י' הדברות ומאומר י' הדברים ידוע הוא שהם אותם אשר שמעו שדבר להם ה' מתוך האש וגם אומרו ביום הקהל היא מיותר. (טז) למה לא נאמר פה מה שעמד בהר מ' יום הו' קודם שיאמר ואפן וארד מן ההר ואומר למטה אחר סיפור מה שהבדיל את שבט הלוי שהוא שלא במקומו. (יז) אומר ואשים את הלוחות בארון מה צורך לאומרו להם פה ומה גם כי ידוע הוא. (יח) אומר ובנ"י נסעו מבארות בני יעקן כו' כי אין לפסוק זה חלק ונחלה עם הקודם ומה ענין מיתת אהרן ושכיהן אלעזר בנו תחתיו במקום זה. (יט) או' משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ושהיתה ארץ נחלי מים מה ענין שום דבר מזה בכתוב פה כלל. (כ) אומר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי כו' אין לזה שייכות לא למעלה ולא למטה וגם אומר בעת ההיא הבדיל שאינו בעת מיתת אהרן וכיהן אלעזר ולא בעת היותם ביטבתה ארץ נחלי מים כ"א בעת ענין הלוחות שהוריד למעלה ואיך נאמר פה. (כא) אומר ע"כ לא היה ללוי מי

הכניסו עתה בזה. (כב) אומרו ואנכי עמדתי בהר כו' כי אומר כימים הראשונים הוא מיותר. (כג) אומר מ' יום ומ' לילה כי בשלמא בימים הראשונים כתבנו שם טעם אל השיעור ההוא שהוא להעשות בריה וחדשה שצריך השיעור ההוא וגם בשניים כתבנו למעלה שהיא לחזור אל הא' אך בפעם הג' הזאת צריך לבקש טוב טעם על הדבר. (כד) אומר וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא ולא אבה ה' השחיתך היעלה על לב שגם בפעם הג' יאבה ה' להשחיתם אחרי מות ג' אלפי איש החוטאים בעדים והתראה מיתת ב"ד ואשר בעדים בלי התראה ע"י ההשקאה ואשר היו שלא בעדים על יד המגפה ואחר תפלת המ' יום האמצעיים ומה גם שאמר בהם וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא כמדובר בסמוך איך יעלה על לב יאבה ה' להשחיתם בפעם הג'. (כה) אומר לך למסע כו' מה יתן ומה יוסיף לנו כי נדע שאמר ה' אליו קום לך למסע כו':

אמנם לבא אל הענין נשים לב כי ראוי גם לדרוש ולחוד מה היה שהלוחות השניות לא בראם היא יתברך למעלה כראשונים והיה מן הראוי שיהיו גם הם מלמעלה כדי שיכון בהם מכתב אלהים גם שלא יהיו ממדרגת הראשונים. אך הנה למדנו מרז"ל כי הלוחות הם רמז אל האדם וכמז"ל כי היו הלוחות עם הדברים הכתובים וחקוקים בתוכם כגבר שהנשמה בקרבו שהנשמה מוליכת על רגליו ובצאתה מקרבו ישאר גופו כבד כמו אבן על כן כבא משה וירא את העגל ראה והנה פרחו האותיות ונשארו כבדים על ידע וכמשז"ל וארא והנה חטאתכם מה ראה ראה אותיות פורחות באויר ואז כבדו בידיו וישלך מידיו וכן ארז"ל הזהרו בזקן ששכח תלמוד מחמת אונסו שליחות ושברי לוחות מונחים בארון הנה דמו הלוחות אל האדם. וגם יצדק בזה היותם אורכם ששה ורחבם ששה וגובהם ששה הרי י"ח טפחים כמספר שעור מדת האדם ויצדק בעצם בזה מאמר ספר הזוהר שאומר כי היו שתי הלוחות דוגמת דכר ונוקבא. וע"פ הדברים האלה נאמר כי רצה הקב"ה ללמד דעת את עמו ישראל בל יתחמץ לבבם באמרם הן אבדנו כלנו נגזרנו לנו כי היינו משוללי זוהמ' נחש זכים וטהורים כלם ברורים כלם נביאים שומעים את דבר ה' פנים בפנים ועתה שבה זוהמתנו אלינו ונתעכר ממנו חומרנו ואיככה נוכל נקיון. ומה גם כי הדורות הולכים ומתמעטים דלא אכשור דרי ע"כ רמז רמז לנו הוא יתברך בלוחות כי אין ספק כי מן השמים המציאם הוא יתברך וישלחם באהלו של משה. והראי' כי לא הוצרך להיות חוצב אותם כחוצב אבן מסלע גדול לפי מדת אשר יצטרך אותה ואחרי כן עוד ישאר בסלע ההוא אשר לוקחה זכות ממין האבן ההיא אך מהלוחות האלו נזדמנו מרובעות ומדת זו במדת זו אורכן ששה ורחבן ששה וקומתן ששה שלא הוצרך רק לפסול בהם פסול' בקליפה אחת מהם ויהיו כשיעור הראשונות לא

פחות ולא יותר ולא אחת יתירה על חברת' אפילו כחוט השערה וגם לא הוצרך לחצוב אותה מסלע ולא נשאר ממינם במחצב שנזדמן באוהל משה כי לא היה רק הלוחות לבדם. שאם לא כן לא הוו אומרים רז"ל שנתעש' מפסולת הלוחות כי יותר מזה היה שארית מחצב הסלע שממנו חצבו האבנים. אך לא היו רק שתי אבנים כמדת הראשונים אחר שפסל אותם. וזו אחד מן הכוונות שירמוז באומר פסל כו' שאז ע"י כן יהיו שני לוחות אבנים כראשונים בלי פחת וייתור וגם יחדו יהיו תמים באופן שאין זה כי אם שכך נזדמנו מן השמים. וא"כ איפה אמור מעתה כי הוא יתברך שלח אותם מן השמים רוחנים מעשה אלהים אלא ששלח אותם אל הארץ הלזו והלבישם אותם מלבוש גשמים מעין העולם השפל הלז כאשר תהי' הנפש הבאה מלמעלה בתוך תואר גוף האדם אשר למטה בארץ. ואחרי כן צוה את משה יפסול ויקלף קליפת המלבוש הגשמי משניהם וישארו משוללי הלבוש הגשמי ויהיו כראשונים בשעורם ובאיכו' רוחני. וזהו פסל לך שהוא מחשוף הלבוש הגשמי ואחרי כן יהיו לבוש גשמי שני לוחות אבנים כראשונים ועדיין עודם בעולם השפל הלז לא ייזך ספיריות רוחניות עד עלותם השמימה כי עכירות העוה"ז מעכב אך אחר עלות אותם למעלה תזדכך ספיריות בהירות רוחניותם עד גדר יהיו ראויים לקבל מכתב אלהים באצבע אלהים. וזהו ועלה אלי ההרה וכ"כ יזדככו שאין צריך לומר זולתך כ"א אפילו אתה שאין כמוך באנשים. לא תוכל להיות אתם במקום אחד עד תעשה לך ארון עץ להפסיק בינך ובינם בל יזונו עיניך מהם מה שאין כן עתה טרם עלותם. וזהו ועשית לך כו' ואז ע"י מה שתעלה אותם יזדככו ויתלבנו עד יהיו ראוים כי ואכתוב על הלוחות שהוא כי יוכנו להיות הוא כותב עליהם שישוללו אך גם מכל איכות בלתי רוחני מעין העוה"ז בתכלית. ולא עוד אלא שאכתוב את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים שהוא אותיות רוחניות תכלית הרוחניות שהוא כאשר היו בלוחות הראשונים שהיו כנשמה בגוף כנודע שעל כן כאשר ראה משה האותיות פורחות נשארו כבדות בידיו וזהו ואכתוב כו' את הדברים אשר היו. ואחרי כותבו יתברך על הלוחות הללו ותהי' להם הכתוב' בהם כנפש בגוף הובאו פה ויהיו גם הם עם כתבם באיכות ובהירות וספיריות וטובות והי' הענין כי ראה יתברך כי לא יבצר מהיות בלב כל איש ישראל הרהורי דברים כי המה ראו כי הגיעו עד גדר תכלית בריאת העוה"ז שהוא להיות לו דירה בתחתונים כמו שאמרו ז"ל משנברא העולם נתאוה הקב"ה שתהי' לו דירה בתחתוני' שהוא בשום לב שלא אמרו דירה על הארץ כי אם בתחתונים שהוא בבני האדם כי היכל ה' המה כי מאז נברא העולם הי' לתכלית תאותו זאת. והנה בא במתן תורה על ידי שפסקה זוהמתן ויהיו מרכב' אליו יתברך כמאמרנו על פסוק ואתה

מרבבות קדש שלא אמר ברבבות וע"כ היה להם חירות ממלאך המות. והנה עתה שבה זוהמתם למקומה והמות כשהי' ואם כן איפה חזר ונתקלקל העולם ותכליתו ומה בצע כי נשוב למות בדור דור בלי תיקון כי הלא יראה כי אבדה תקותינו מלשוב להתקרב עדיו יתברך כאשר בתחלה ואם נשאר ככה מהיתכוננו על יתר גוי הארץ אם לא תשוב תעבור חלאת זוהמתנו ממנו ויהי גם חומרנו זך ובהיר בל יעצרנו הגשם מהדבק בו יתברך כאשר היינו במעמד הר סיני הגדול והקדוש ההוא ויאבד העולם. ע"כ רמז להם הוא יתברך בענין הלוחות כי כמקדש הלוחות גם הם יקרם והוא כי רצה יתברך לאמר להם כי מה שלא יתוקן זוהמתן בחיים חייתם לבא תכלית בריאת העולם אל תכונתו להיות משכנו יתברך על האנשים כי ישוללו מזוהמ' ויתלבנו ויזדככו גם חומר' כמלאכי השרת הלא יתוקן על יד בא הגשמות אל העולם הזה ועליתם למעלה על ידי מיתה ושם יקנו מעלה וישובו ויתוקנו בכל פעם כל הנבאר לתקן וישארו הגופים לימרק פה בארץ הלזו והנשמה תעלה לבדה עם קונה ושם תקנה איכות זך על איכותם אשר היה לה למטה באופן שבסוף הדורות ישובו הנשמות בגופים אחר שנתמרק עכירותם פה ויזהירו יחד שניהם בתחיית המתים כזוהר הרקיע. וזה הדבר רמז להם הוא יתברך כי עשה להם מן הלוחות משל ומליצה לעניינה והוא כי כאשר אחר שיבור לוחות ראשונים חשב מחשבות לעשות בשניים דוגמת אשר יקרה להם לישראל והוא כי גם ישראל כי כאשר נשבר איכותם כאשר קרה ללוחות ראשונים יהיה להם בשניים והוא כן כאשר שלת משמים ארץ שתי לוחות ספיריות והלבישם גשמות ופסל משה מלבושם אשר היה גשמי עליהם והעלם השמימה משוללי לבוש ושם הוסיפו על רוחניות' והוכנו לה' שכתב בגודל רוחניותו יתברך בהם וישלחם לארץ זכים ובהירים גם הם גם רוחניות אשר בקרבם כנפש בגוף כן האדם גם שהנפש אשר שלח הוא יתברך מלמעלה ילבישנה חומר הגוף והוא עכור בחלאת זוהמת נחש על כל זה לא תאבד תקוה חלילה כי כן האדם על יד עבוד אלהים יפסל ויקלף קליפת הגוף אשר הנפש מלובשת בו והנפש תעלה השמימה אל האלהים אשר נתנה ושם תקנה אור ובהירות עצום מאד ותעדה עדי זכיותם כאשר הלוחות עלו באיכות קדושה בעלותם השמימה על אשר היו טרם עלותם כמדובר וכאשר אחרי כן ירדו לארץ הלוחות עם רוחניו' כתיבתם שבקרבם זכות וספירות כן לעתיד תרדנה הנשמות ויהיו פה הן וגויותיהן משוללת חלאת ועכירות כי גם הגויות יהיו טהורות מזוהמת אחר התחי' כמז"ל כי הקב"ה יעשה להם כנפים וכו' שנאמר יעלו אבר כנשרים כו' שהוא כי גם שיהיו בגוף ונפש יהיו כמלאכי השרת שש כנפים לאחד שיהיו חומרם זך באופן שמה שלא נתקיים בהר סיני יתקיים לעתיד ע"י מה שהאדם

עמל בתורה ומעשים טובים בעולם הזה ונפשו עולה למעלה וקונה איכות קדושה על מה שהיו לה תחלה עד שבסוף בעת שוב הנפש פה בעת התחיה אז גם החומר יהי' מאיכות נפשיי בלתי מקבל עוד תערובות חלאת זוהמא והוא כמשל הלוחות שאחרי כן נמצאו בעולם השפל כגוף שבקרבו נשמה ושתיהן בעלי איכות קדוש' ככתב כמכתב כן האדם בל יתייאש מלשוב להתקרב אליו יתברך גם בגוף ונפש כאשר היו בחורב כמדובר. ובזה נבא אל התכת כל דברי המקראות האלה מראש ועד סוף. והוא כי הנה אחר הארבעים יום השניים אשר הזכיר בסמוך לא לרצון היו לישראל כי אדרב' בא משה ואמר אליהם משמו יתברך אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך כו' כי לא אעלה בקרבך כו' ואז שמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו באופן שלא יבצר מהם מלהרהר ולומר הלא אין רצונו יתברך שלם עמנו והנה עוד ארבעים יום עמד שם עם ה' לבקש רחמים עלינו ולא שוה לו ואין זה כי אם שזוהמת נחש אשר דבק' בנו הוא שעמד' להבדיל בינינו ובין קונינו ואם אמרנו כי עוד חזון לשוב לתקן ולהתם חלאת זוהמתינו ממנו תאבוד תקוה חלילה כי הוא בלתי אפשר כי זוהמת נחש היא תמות את האדם ואין נצול מהמות ואוי מי יחיה ויטהר ממנה. והנה אנחנו מאלמים אלומים עונות וחטאות יום יום ורגע אחד מי יודע אם תעלה חמתו באפו ויגעל בנו ויבחר ויקרב את שבט לוי אשר הבדיל לו או יקיים את משה אשר אמר אליו הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול והנה אימה חשיכה גדולה זאת היתה נופלת אליהם. אך בראותם כי היה הוא ית' הולך לפניהם יומם בעמוד אש ומוקפים ענני כבוד ובאר' של מרים הולכת עמהם בכל מסעיהם ומן לא מנע הוא יתברך מפיהם על כן זאת ישובו אל לבם כי לא מאס בם ה' שאם מאסם לא הראם את כל זאת. אך עתה בסילוק אהרן ומרים ומשה ויסתלקו כל הנוראו' האלה הבאו' בזכותם הלא תשוב מוראם אל חיקם ויפחדו ויראו פן תאבד תקוה כאמור על כן בא משה ויאמר לדבר אל לבם בעת ההיא לומר בעת ההיא ברדתי מההר במ' יום השניים שהוא האמור בסמוך כי מאז היה לכ' מורך לבב על לא טובה השמוע' השמיע' ה' ויתאבלו כי מאז היה מקום לחוש על אבדן תקוה כמדובר על היות בלתי אפשר לשוב ליטהר עוד מזוהמת נחש על כן אמר להם משה הנה בעת ההיא היא עת נפלה אימה עליכם עלתה ארוכתכם מאתו ית' כי הלא אז אמר אלי פסל לך שהוא לרמוז כי כאשר הלוחות עלו על יד פסול הגשמיות מהם כן יהיה לכם השגת האושר על יד המות כי תעלה הנפש למעלה ותתעלה כאשר עשתה בעה"ז עד שבאחרונה תאושר בארץ עם הגוף הזך גם הוא ומעין הלוחות הוא כי יהיו על יד הפיסול זכים כראשונים ועל יד עלות אותם ההרה תצטרך לשים מסך בינך ובינם כי ועשית

לך ארון עץ כי יעלו במעלות עד גדר שאכתוב כי יוכנו לשיכתוב הוא יתברך בעצמו עליהם ושיהיו הדברים אשר היו כו' כרוחניות כתב א' אשר שברת. ואמר לי אל ימעט מעיניך קדושת רוחניות אשר היו בלוחות ראשונים כי הלא גם ששברם אותם על שראה האותיות פורחות באויר עדיין קדושה בהם כי על כן אנכי מצוך לאמור ושמתם בארון שגם הראשונים אשר שברת תשים בארון עם השלמות אשר תביא שעליהם אמרתי לך ועשית לך ארון עץ והוא מז"ל הזהרו בזקן ששכח תלמודו מפני אונסו כי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. ובזה שכתבנו כי אומרו ושמתם בארון חוזר אל הראשונים אשר שבר מצאנו טוב טעם אל אומרו ואעש ארון כו' שעשה הארון טרם יעלה ההרה וה' אמר אליו ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ אך הוא כי בשמוע משה את קול ה' אומר שישים גם שברי לוחות בארון אמר בלבו א"כ איפה שיש קדושה כזו לשבורים למה אמתין עד שים הלוחות השניים בארון ואח"כ אגבן אשים השבורים כי הלא אחר שיש בהם קדושה טוב טוב הוא לעשות מעתה הארון ונשים בהם השברי לוחות בעוד שאהיה בהר ארבעים יום ע"כ אמר מיד עשה ארון וישם השבורים בו ואח"כ ויפסול כו'. אמנם הוא ית' מענותנותו לא חש על כבוד הלוחות שהיו מעשה ידיו לומר שיקדימו בשבילם לעשות הארון כ"א שיעשה בשביל השניים אשר פסל משה אלא שאחרי כן אגב הלוחות ההם ישים גם השברי לוחות בארון אז ראה משה כי אדרבה ראוי לישא ק"ו אם הוא יתברך עושה ענותנות ומה גם אדם ילוד אשה ע"כ מעתה עשה הארון וישם בה את הלוחות מעשה אלהים ואח"כ שם עמהם את השניים. ונחזור אל הענין כי מספר משה מגודל הקדושה אשר קנו הלוחות בהעלות אותם ההר באומר ואפסול שני לוחות כו' ואעל ההרה והביטו וראו הקדושה והרוחניות אשר קנו בהעלותי אותם ההר אשר שם האלהים כי אחר שואעל ההרה ושתי הלוחות בידי מיד שעם היותם שניים ביד אחד הייתי נושאם מה שאינו דרך טבע ליקח איש שתי אבנים אורכם ששה ורחבם ששה וגובהם ששה ביד אחד וזהו ואעל כו' ושני הלוחות בידי. ועי"כ הוכנו שויכתב על הלוחות בידו יתברך וגם שהיה כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר כו' מתוך האש שהוא כי כל אותו הרוחניות אשר היו בדברות אשר דבר אליכם שראיתם את הקולות שהיו אש אוכלה אותו הרוחניות נחקק בלוח והוא מרז"ל במדרש חזית כי הדברים שיצאו מפיו ית' שהיו מדברים עם כל אחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו' מקבל את אלהותי ואומר הן מיד היה הדבור עצמו הולך ונחקק על הלוח שנאמר קול ה' חוצב להבות אש הנה שהדבור הנחקק על הלוח היה כח רוחני כאשר ראוהו ישראל בדברו אתם וכל כך היה רוחני שהיה גדול ודק מאיכות הלוחות שהיו עדיין להבות אש

עודם למעלה שהיה הדבור חוצב להבות אש. וזה יאמר פה כי גם בשניים היה הכתב מאיכות מה ששמעו מתוך האש שהיה רוחניות גדול מה שאין העין יכולה לראות ואז ויתנם אלי וארד מן ההר. וכ"כ קנו קדושה שהוצרכתי מיד לשים אותם בארון אשר עשיתי לבל יזונו עיניהם מהלוחות ויחייבו את ראשם ואז ויהיו שם כאשר צוני ה' שהוא שצוה יהיו יחד עם שברי לוחות כמדובר למעלה על אומרו ושמתם בארון. הנה בזה גמר אומרו ענין הלוחות שהוא יתברך העלם במעלות מהארץ הלזו ככל הדרך המפורש למען מזה יקח האדם משל ומליצה אל תיקון האדם ע"י הסתלקו מן העולם עד שאחרי כן לעתיד יתוקן הכל ויהיו בגוף ונפש זכים וברים כאשר בעמדם על הר סיני והוסר באופן שלא יתיאשו מן הרחמים מעתה כאומר. ועל אשר אמרנו שהיה להם פתחון פה לומר כי כל אשר עשה אלהים לישראל במדבר ההוא היה ענני כבוד בזכות אהרן כי ע"כ במותו נסתלקו ונתגלו וישמע הכנעני מלך ערד וחזרו לאחור כמה מסעות וכן באר בזכות מרים ומן בזכות משה. לז"א ובנ"י נסעו מבארות בני יעקן שם מת אהרן כי שם הרגישו סלוקו שחזרו אחור אך אין זה מספיק להתייאש מן הרחמים על מיתתו כי הלא לזה יש שני טעמים. א' כי ויכהן אלעזר בנו תחתיו וגם זכותו יגן כאביו. שנית כי הנה משם נסעו הגדגודה שחזרו שם הענני כבוד ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים ששם נתקן בעצם לקות שבא על סילוק מרים באופן שאם היא מתה לא עזב הוא ית' חסדו. וגם העולה על רוחכם כי רגע אחת יגעל בכם ה' ויבחר בשבט הלוי כי בו בחר מכל השבטים שבטי ישראל או אולי מאהבתו ית' אותי יבחר בזרעי ויקיים בזרעי ואעשה אותך לגוי גדול אל תחושו כי על ענין שבט הלוי לא היה הכונה לגעול בכם חלילה כ"א שבעת ההיא שנתן לי הלוחות השניים בחר בהם והבדילם לשאת את ארון ברית ה' כו' ולשרת ולברך את עמו ישראל בשמו ית' שיורה בזה כי אדרבה בקש לישראל מי שיברכם. ועוד ראיה כי ע"כ לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו כו'. הרי כי אדרבה לא רצה הקב"ה לתת נחלת הארץ כ"א לשאר השבטים אך אין ללוי חלק ונחלה עמהם וא"כ איפה איך יעלה על לב רוחכם שיעשה עיקר משבט הלוי ויגעל בישראל כי אדרבה כל מה שנדר לאבות ונשבע לתת להם את הארץ אינו מתקיים רק בשאר שבטים. וגם אשר יעלה על רוחכם פן יקיים מאמרו אלי באומרו ואעשה אותך לגוי גדול אל תחושו שלאהבתי יגעל בכם ויבחר בזרעי כי אנכי עמדתי בהר שהיתה לי עמידה ומעלה ברצונו ית' שהיה שלם עמי מה שאין כן בימים שקדמו שהייתי נופל לפניו כאומר ואתנפל לפני ה' את מ' היום ואת מ' הלילה אשר התנפלתי אך עתה ואנכי עמדתי בתואר עמידה והתייצבות מעלה ברצון טוב מ' יום ומ' לילה ואז וישמע ה' אלי במה שאמרתי לו הודיעני נא את דרכך כו' וראה כי עמך

הגוי כו' ובמה ידע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך כו' ואלו על גודל אהבתי היה דוחה את ישראל מפני זרעי לא היה לו לשמוע אלי על שאלתי ובקשתי שהיו כלם על ישראל ואדרבא אז וישמע ה' אלי והראני את הי"ג מדות לרחם בהם על ישראל ושילך בקרבנו והכל תלה באהבתי באומר כי מצאתי חן בעיני ואלו גדלה אהבתי עד היות דוחה אתכם בשבילי לא היה שומע אלי כי אדרבא היה מהפך טובת שאלתי עלי ועל זרעי. אך אין זה כ"א שאין צ"ל עתה כי אם בפעם ההיא שהיא בפעם הראשונה שאמר הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך כו' לא אבה ה' השחיתך ולא אמר כך כ"א כדי שאבקש רחמים עליכם וכמז"ל שאמר משה להקב"ה אמרת אלי הרף ממני וכי תופש הייתי בך אלא אמרת כדי שאחזיק בתפלה באופן שלא מלבו אמר ואשמידם כי לבו ית' היה אז שלם עמכם ומה גם עתה ובדרך הזה יצדק אומרו בפעם ההיא ולא אמר בפעם הזאת. ועדיין תוכלו להרהר כי אולי מה שהטיב הוא ית' עד כה אתם במן ואשר הרחיף העננ כבוד והבאר ואשר אמרתי כי וישמע ה' אלו לא היה רק עודני עמכם ועל כן אל תפחדו עתה אלא אחר סילוקי אל תחושו גם על זה כי הלא ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ואדרבה אתכם חיבב יותר ממני כי אני אמר קים לך למסע כלו' אך לא לחניה בארץ אך הם ויבאו וירשו את הארץ הנה כ"א שאשמותיכם גדלו מאשמתי החמיר עלי יותר כי אותי השאיר פה ואתכם אמר שתבאו ותרשו. ולא עוד אלא שאמר אשר נשבע לאבותיכם עם היות שגם הם אבותי כאשר הם אבותיכם באופן שאתם מסולקים מכל מיני אימות פרישתו ית' מכם ולא מפני שעתיד להכביד עליכם פי הלא ועתה ושראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה כו' כאשר יבא ביאורו בס"ד:

פסקה יב

ועתה ישראל מה ה' אלהיך כו'. ראוי לשים לב. (א) אל מלת ועתה וגם אל אומרו ישראל כי מי לא ידע כי ישראל המה. (ב) אומר מה ה' כו' האם כל הדברים האלה מעט המה. והנה רז"ל אמרו וכי יראת שמים מלתא זוטרתי היא ומשני אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא משל למי ששואלים לו כלי גדול כו'. והלא יקשה על מאמרם זה למה לא הקשו מכל הנזהר בב' הפסוקים רק מיראה לבדה וגם מה משיב אין לגבי משה כו' אם הכתוב מדבר בישראל וגם מה צורך אל המשל. אך המה ראו שאפשר לפרש הכתוב ולומר שאינו שואל רק יראה כדי שעל ידה יובן ללכת בכל דרכיו ית' כי בא ליטהר ביראה מסייעין אותו בכל השאר וז"א ללכת שהוא להבא וגם לא אמר וללכת וכן או' לאהבה וללכת ולעבוד ולשמור כו' שכל אלה ימשכו מהיראה ואותה הוא מבקש עתה ועליה אמר מה

ה' שואל כ"א ליראה אחר היראה תהיה מוכן ללכת כו' כי מסייעין אותך. וע"כ לא הקשה רק ממנה והשיב אין לגבי משה כו' והוא כי הנה משה למען הכניס אהבתו יתברך בלב כל ישראל אמר עתה ראו כמה חביבים. אתם עתה לפניו יתברך כי הלא אמר אלי קום לך למסע לפני העם כלומר למסע במדבר אך לא לחניה ומנוחת הארץ כי אם ויבאו וירשו את הארץ כלומר הם ולא אני כי זה יורה היותכם חביבין לפניו. והנה עתה ישראל שאתם מעותדין לבא לרשת מה ה' אלהיך כו' כ"א ליראה כדי שתזכו לרשת ולא אני כי היפלא ממני כי הנה אצלי מלתא זוטרתי הוא כלומר ואיני נכנס ככם. ולבל נאמר הלא נהפוך הוא כי כל הגדול מחבירו. יצרו גדול ממנו לזה נשא המשל למי ששואלים ממנו כלי גדול ויש לו לומר שאינו כבחינת מה שקשה על היותר גדול להלחם עם יצרו עד ינצחנו ותהי' היראה מושרשת בו שקשה להביא את יצרו עד דכא רק בבחינת מה שכבר יש לו והשיגו זהו דרך רבינו ז"ל על הקושי הלז. ונחזור אל ההערות שהתחלנו והוא כי ראוי עוד להעיר. (ג) כי הלא העבודה מאהבה היא רצויה לפניו מהעבודה מיראה וא"כ למה מזכיר ליראה. (ד) היתכן כי גם אחר לכת בכל דרכיו עדיין תחסר אהבה שיאמר אחרי כן לאהבה כו'. (ה) דברו כל זה לשין יחיד ואח"כ לשון רבים ומלתם כו'. (ו) אומר ולעבוד את ה' וכי מה שאמר ללכת בכל דרכיו אינו עובד את ה'. (ז) אומר הן לה' אלהיך כו' איך מתקשר אל הקודם. (ח) אומר לה' שיותר יצדק אומר מה' כי באומר לה' שיראה שעתה יהיו לו יתברך ולא יהיה לו עד כה. (ט) אומר מלת הן שהיא יתירה. (י) אומר השמים כו' שמזכירם שלא כסדרן. (יא) אומר חשק לאהבה כ"א חשק כבר אהב ואיך יאמר לאהבה ומה גם כי אהבה יהיה מסיג החשק וקלה ממנו ואיך יצדק יחשוק לאהבה כו'. (יב) אומר ויבחר בזרעם למה לא אמר בזרעם לשון אהבה. (יג) אומר בכם לשון רבים מה שאין עד כה שדבר בלשון יחיד. (יד) אומר ומלתם כו' כי מאומרו בסוף פסוק הקודם ויבחר בכם כיום הזה יראה שהיו צדיקים ואיך יאמר אחר כך ומלתם כו' שיורה כי עדיין הם בלתי כשרים ערלי לב:

אמנם לכאורה יאמר כי הנה דרך המלך בהטיבו את עמו הטבה רבה הלא יתחייבו המה משלהם להעשירו במסים וארנויות ובמתנות כנודע יותר מטיבי' העם את המלך מהמלך אליהם. אמר הנה עתה ישראל שבא עת ירושת הארץ מה ה' אלהיך שואל יהיה מעמך כלומר כי אם תתן צדקות או תרומו' ומעשרות ודומיהם לא מעמך המה כ"א מעמו יתב' כי הכל שלו כ"א מה ששואל מעמך היא ליראה כו' שאין דברים אלו בידי שמים דאלו צדיק ורשע לא קאמר שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אם יכבדו וירבו עליך

שהם ליראה כו' ולאהבה כו' לשמור כו' הלא לטוב לך והמה למען ייטב לך כי אם צדקת מה תתן לו ואינו כמלך שיעבדוהו עמו לטוב לו וזהו אומר לטוב לך:

או יאמר קרוב לזה ועתה ישראל שתבא לנחול את הארץ מה שיאל מעמך שתגיע במעשה עתה ישראל טרם תנחל ארץ כ"א ליראה כדי ללכת בכל דרכיו אחרי בואך לארץ ולאהבה מעתה כדי לעבו' אחרי בואך וכן לשמור כו' שהכל אינו רק קבלה במחשבה לקיים אחרי כן. וכל זה שמצרף למעשה אינו רק לטוב שהוא מחשבה טובה משא"כ במחשבה רעה וגם זה אינו לאומות כ"א לך כי לגוים ההם אין מחשבה טובה מצטרפ' למעש' וז"א לטוב ואו' לך.

א"י בהקדי' ב' דברים. אחד כי הלה יש ב' מיני יראה א' יראה גרועה וא' אהובה וחשובה. הא' הוא לחוטא הירא מעבירו' שבידו מפחד רעה. והחשובה אשר הוא לצדיק וישר שירא מהבטל כמו רגע מעבודת קונו לבלתי יגרע מרצונו הטוב עמו. הקדמה שנית והוא אין חפץ ה' באהבה לבדה כ"א גם ביראה כד"א את ה' אלהיך תירא. והענין כ"א ישרת איש את קונו מאהבה לבדה הלא לא ירע בעיניו השמט מעשות קצת מצות באומר כי יבטח באהבתו ית' שלא יקפיד עמו כדרך האוהבים שלא יקפידו זה על זה על כן צריך יראה כעבד מלך הירא מהתבטל מכל א' ממצות המלך אשר יצונו לעשות. ואם יעבוד מיראה לבדה הלא לא יעבדנו בכל לבבו בשני יצריו וגם לא ימסור נפשו על עבודתו כנודע כי אין איש מוסר נפשו רק מאהבת והתקשרות נפשו עם נפש אוהבו כדרך החושק משא"כ לעובד מיראה. ונבא אל הענין אמר מתחלה הייתם נקראי' בכם עם באומר בסמוך קום לך למסע לפני העם למה שאז עדיין היה עון אשר חטאו בידם באופן שאז יראתם את ה' תהיה בבחינת היראה הראשונה שהיא מיראת העונש. אך ועתה ישראל כלומר עתה בעת בואכם ליירש את הארץ שכלו מתי מדבר וכלו החוטאים בשיטים וכל הנשארים הם צדיקים ובשם ישראל יכנו וז"א ועתה ישראל כלומר עתה יש לכם תואר ישראל ולא תואר עם וגם לשון יחיד שע"כ לא אמר בנ"י שהוא יורה על אחדות וכשרון באופן שהורא' עתה אינו מיראת עונש עבירות שבידכם רק מהסוג השני ועל כן מה ה' אלהיך המתייחס אלהותו עליך לכשרותך שואל מעמך כ"א ליראה ואופן היראה היא ללכת כו'. והוא פן תאמר כי הלא עתה לא תאות לך רק אהבה כי צדיק וישר אתה דע לך כי גם עתה צריך יראה והוא כ"א היתה אהבה בלבד היית נשמט ממקצת דרכיו יתב' על כן צריך ליראה כדי ללכת בכל דרכיו. ומאליו יובן כי אין היראה מחמת עונש רק לבל השמט משום דבר מעבודתו יתברך וגם לא תספיק יראה וצריך ג"כ ולאהבה אותו והטעם כי אם היתה יראה לבדה לא תעבדנו בכל לבבך שהוא בשני יצריך וגם לא

תמסור נפשך על עבודת ה' אך על ידי אהבה ימשך לעבוד את ה' כו' בכל לבבך ובכל נפשך וז"א ולאהבה כו' ובכל נפשך:

עוד יתכן בכונת הכתוב כי הנה יש מצות שבין אדם לחבירו ושבין אדם למקום. והנה דרכו יתברך על מה שבין אדם לחבירו לומר ויראת מאלהיך ובזה יאמר על מה שבין אדם לחבירו ליראה את ה' ללכת בכל דרכיו שהיא מה הוא חנון אף אתה חנון מה הוא רחום כו' מה הוא גומל חסדים כו' אשר כל דרכיו יתב' אשר נעשה כמוהו הם דברים שבין אדם לחבירו שבהם תתייחס היראה. אבל על מה שהוא בין אדם למקום אמר ולאהבה כו' ולעבוד את ה' שהוא עבודת שבינך לבינו יתברך שתהיה בכל לבבך ובכל נפשך כי במה שבין אדם למקום יצדק ענין אפי' הוא נוטל את נפשך. ובזה יתכן אומר שחלוקה זו עבוד את ה' ולא בקודמת:

עוד יתכן יאמר כי הנה לבלתי כשרים לשאול מהם יראה או אהבת ה' מלת' רבתי היא אבל למי שכבר השלים נפשו יקל הדבר כי מצוה גוררת מצוה. ובזה נבא אל הענין והוא כי תכלית האדם הוא דבקות האיש עם קונו והלא כמו זר נחשב מאין ולאין תתהוה הויה זו והיא רחוקה עד אין קצה כי מה דמות תערכו לגבר עם אלוה ומה גם עתה לשאלתו ית' תמיד שנאהבהו כד"א ואהבת את ה' כו' והלא לא תתהוה אהבה אלא בין השוים. ע"כ אומר כי הן זאת כונת הכתוב. כי ע"י משה נעלה במעלות דבקות נמרץ קו לקו ואמר ועתה ישראל ולא אמר בנ"י לומר הנה תחלת ההדמות לה' אלהינו הנה יש אתכם והוא אחדות וז"א ועתה ישראל כלומר עתה הגעת לגדר היות אחדות ביניכם עד שתקראו יחד ישראל. וידוע מאמרנו אשר השמיענו ברבי' כי תחת מה חיבב הוא ית' השלום בינינו עד אין קץ ושנא תכלית שנאה את המחלוקת עד שעליו נחרב בית שני הלא הוא כי נפשות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד אשר שם ימצאו כל בחינותיו ית' יש בחינת חסד ובחינת דין ובחינת רחמים וההיקש ביתר בחינות וע"כ בהתאחד נפשות עם בנ"י למטה יתאחדו שרשיהן למעלה ויהיה ייחוד עליון בכל שמותיו ית' שם מדת החסד ושם מדת הדין ושם מדת הרחמים אשר זה סבת קיום העולמות. וההפך בהיות פירוד למטה כנודע ליודעי חן. אמר הנה עתה יש ייחוד בניכם כי ועתה ישראל כלומר בעלי ייחוד וע"כ גם ה' בבחינותיו נקרא עליך ה' אלהיך שהוא אחדות שתי המדות. ומה שואל ממך עתה אחר הכשרון הזה שיהיה דבר גדול בעיניך כ"א על היראה שעל זה היא מלתא זוטרתי וז"א כ"א ליראה ולא כל בחינת יראה אני אומר כ"א שתהיה בין בהתנהגות ית' ערך במדת ה' שהוא רחמים בין בהיות בבחינת מה שהוא אלהיך שהוא מדת הדין תירא ממנו כ"א ישפיע לך רחמים וטובה תירא שמא יגרום החטא ותשמן ותבעט ואם במדת רוגז אל

תקוץ כ"א עדיין תירא בל תחשוב כבר פרעת חובך. והנה עד כה השגת אחדות עם קונך במה שלבותיכם שלמים זה עם זה ע"י האחדות אשר לו מדת חסד עם אשר לו מדת רוגז. ועל שאין לך הדמות עם יוצרך עדיין רק בדבר זה בלבד לא תתייחס לאוהב בעצם את ה' כי אין זה שווי מספיק לייחס אהבה רק בחינת יראה כאומר ליראה כו'. עשה זאת איפה הדמות יתר על הקודם למען תצדק אחרי זאת גדר אהבה בעצם והוא ללכת בכל דרכיו והוא כי זולת היות לכם לב שלם זה עם זה ג"כ תשפיעו טובה זה לזה כדרכיו ית' מה הוא רחום כו' מה הוא חנון כו' זה הדמות יותר על הקודם ואז יצדק ולאהבה אותו אחר אחדות הנפשות אשר חלקם ית' המה וגם השפיע זו בזו מעין בחינותיו ית' המשפיעות למעלה עי"כ כשהוא נוסף על מציאות ייחוד כנודע ליודעי' חן ואז לא תפלא אהבתך עם קונך כי יש שווי בערכים האלו. אך השמר לך פן מאהבך תתגאה להערי' הדבר אל שווי עצמיי חלילה כ"א לעבוד שתכי' כי אין כל זה מספיק רק להיותך כדאי לעבוד לו ית' בבחינת שווי מה שלא תהיה לפניו ית' כאשר בהשתחוו' לאיש צפור דרור כי לא יחשיב ויתכבד האיש בדבר ההוא כי מה לתבן את הבר אך בהשתחוו' לאדם איש כמוהו בדמותו בצלמו יתכבד בו באו' כי דומה הוא לו אנוש כערכו על הדרך הזה הנה ידוע כי גרוע עד אין קץ הוא האדם לפני קונו מצפור דרור לפני איש ואיך יחשיב הוא ית' שירות האיש ומה גם ליקרא אוהבו. אך ע"י הדברים הנאמרים תצדק אהבה בצד מה לשיהי' לפניו ית' איש הישראלי כעבד מתייחס אליו ית' להחשיב עבודתו כאלו מסיגו הוא וכמשל רז"ל לב' אחים תאומים כו' ועבודה זו תהיה את ה' אלהיך שהוא בין בהתנהגו ית' עמך במדת ה' שהיא רחמים בין בהתנהגו במדת אלהיך שהוא דין לא תמוש מלעבדו בכל לבבך בלי הרהור אפי' הוא נוטל את נפשך. לא שתעשה המצות בעד אושר השכר שהוא ע"מ לקבל פרס כ"א לשמור את מצות ה' ואת חקותיו למה שהן מצות ה' ולמה שהן חקותיו. ושעור הענין מה שאמרתי לעבוד כו' שתהיו כעבדים אל תהיו כמשמשין את הרב על מנת לקבל פרס כ"א להיות מצות ה' ולהיות חקותיו ולא שיעלה על לבך שאין פרס חלילה כי דע לך כי אשר אנכי מצוך היום הוא לטוב לך אלא שאתה לא תכוין לבך:

פסקה יד

הן לה' אלהיך כו'. הנה הערנו שירא' בלתי מתקשר עם הקודם. אך יאמר מאמרם ז"ל כי הרשעים מאבדין את העולם שנברא בי' מאמרות והצדיקים מקיימים את העולם שנברא בי' מאמרות. לומר שלא בלבד מקיימים העוה"ז השפל כ"א מעמד שלשתן יחד השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים. כי לא הוצרכו הי' מאמרות כ"א לשלשתן כנודע כי

גם מלאכי השרת הם בכלל מעשה בראשית כמשז"ל למ"ד נבראו בשני ולמ"ד בחמישי. והנה אין ספק כי גם שאין השכר של תורה ומצות ידוע הלא לא יבצר מהיות רב מאד כי הלא אחר שהצדיק מקיים ג' עולמות יוכרח יהי' שכרו גדול נערך אל הפעולה. וההיקש ברשעים שמאבדין אותו. וזה מאמרו ית' הלא אמרת לך ליראה את ה' ולעבוד כו' לשמור כו'. והכל לטוב לך. ושמא תאמר ואיזה שעור שכרי הלא ראה כי הן לה' כו' לימר הנה לה' במה שהוא אלהיך שהוא בהיותך צדיק שמתייחס אלהותו עליך יהיו לו שלשת העולמות. שהם השמים שהם עולם הגלגלים. ושמי השמים שהם עולם המלאכים. הארץ וכו' שהיא עולם השפל שאל"כ היה מחזיר' לתהו ובהו נמצאת אתה מקיימם כאלו אתה שותף עמו בבריאתו של עולם ומזה תדע שכרך. ושמא תאמר הלא גם אבותי היו מקיימים העולמות ולא העמסת עליהם עול תורה ומצות ככל הכתוב בפסוקים הקודמים כ"א אשר היו מקיימים מעצמם ולמה העמיס כל זה עלינו לשיתקיימו בנו העולמות. לז"א רק באבותיך חשק כו' לגודל כשרונם הוא שחשק ה' לאהבה אותם מצד עצמם כי מאז ברא העולם חשק לברא העולמות לשיבראו האבות לאהבה אותם. אך מה שרצה בכם לא שמצד עצמכם אתם כדאים רק שויבחר בזרעם כו' כי לא היו רק שהעריך אתכם בערך העמים וראה שבערכם אתם טובים מהם וזו ויבחר כו' מכל העמים. ואין זה רק כיום הזה שקבלתם התורה ומצות כלן ואשר אמרתי שבערך העמים בחר מכם לא שיש בכם עבירות רק שלבבכם ערל מבקש מותרות כערלה הזאת כענין שאלת בשר וכיוצא וגם קושי עורף שהיא מדה מגונה בלבד כי אלה הן הדברים שצריך תתקנו וזו ומלתם את ערלתכם:

או מעין הקודם. במה שידענו כי שני אותיות של הן אין להן בת זוג כנודע מרז"ל כי אל"ף וטי"ת הם י' וכו' מה שאין כן לאות ה"א שאין לה בת זוג. וכן הנו"ן כי יו"ד עם צדיק הם מאה וכו' נשארה נון משוללת בת זוג. ובזה יאמר ראה כמה תועיל במעשיך הטובים כי כאותיות ה"ן שהן בלתי מתחברות ונשתו' לזולתן כך הם לה' אלהיך השמים כו' כי אינן מאיכותו חלילה. ולמה יאהבם ה' לקיימם ואין האהבה רק בבעלי שוויו. רק באבותיך חשק ה' כדי לאהבה אותם כלומר כדי לאהבה את השמים ושמי השמים והארץ שעל חשק האבות חשבם לבעלי שווי לייחס בם אהבה להיות על ידם אוהב את העולמות האלה בקדושה אשר האבות הקנו בהם במעשיהם הטובים שעי"כ מוצא בהם הוא ית' יחס עמו לאהבה אותם ולקיימם. ויאמר אהבה במה שאין בו רוח חיים כד"א אוהב יין ושמן אוהב אדמה. ויאמר חשק לאהבה כי מעשרת דברים שקדמו לעולם הוא האבות. שאלמלא הן לא ברא את העולם. כי בנפשותם של צדיקים נמלך וברא את העולם. נמצא

כי מאז חשק בהם לאהבה את השמים ושמי השמים והארץ. ומאז בחר בזרעם אחריהם בכם. ולא בעשו וישמעאל ובני קטורה. שהוא כי גם מאז אחד מהעשרה דברים הוא ישראל כיום הזה. כי אין הקדוש ברוך הוא מקפיד על שעשיתם את העגל כיון ששבתם עדיו יתברך:

או יאמר בשום לב אל היפך הסדר. שהל"ל מלמטה למעלה הארץ והשמים ושמי השמים. או מלמעלה למטה שמי השמים והשמים והארץ:

אמנם הנה ידוע מאמר ז"ל כי מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקדוש ברוך הוא שתהיה לו דירה בתחתונים וכן אמרו כי בזמן הבית עיקר שכינה בתחתונים היתה. עוד אומרו כ"א לא ברית התורה. שמים וארץ לא שם. ובשביל ראשית ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ. הנה כי בהיות צדיקים מקיימים את התורה בארץ. בשביל' מתקיימים עולם הגלגלים ועולם המלאכים. שהכל בכלל מעשה בראשית. הנה כי עולם השפל עיקר בעשותנו בו רצונו של מקום. וע"כ בו עיקר שכינה. וכמאמר ז"ל על והיה כל מבקש ה' יבא אל אהל מועד. שאפילו מלאכי השרת לבקש ה'. יבואו מעולם המלאכים אל בית מדרשו של משה. שקרא לו אהל מועד. וכמאמרנו על מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. שעיקר שכינה ומלאכים פה. ועולים המלאכים ואחר כך יורדים בו לקביעותם. נמצא שכאשר שכינה בארץ היא העולה על יתר העולמות. ומה גם בזמן המקדש שהיה נראה זה לעיני הכל. וזה יאמר פה הן לה' אלהיך. לה' בהיותו מכונה להיות אלהיך שאתם צדיקים ואחדים שתתייחס אלהותו עליך בלשון יחיד. אז הדרגת העולמות אצלו ית'. היא מלמטה למעלה. ראשונה השמים הם עולם הגלגלים. ולמעלה המינו שמי השמים הם עולם המלאכים. ומעלה מהן היא הארץ וכל אשר בה מזכות יושביה הם המשכינים שכינה בה ומקיימים בה את שלשתם. ושמא תאמר למה ייחסתי הדבר אליך באומר ה' אלהים והלא גם בהיותו יתברך אלהי האבות בימיהם שהיתה שכינה עמהם תעלה היתרון הארץ על ב' העולמות שעליה. דע לך כי לא כן הוא כי רק באבותיך הי' החשב לאהבה אותם שהוא את העולמות לעתיד לא שמאז בימיהם היו חביבים כאשר עתה. והוא כי הלא אברהם לא הירידי' שכינה רק לרקיע הו' ויצחק לה' ויעקב לד'. אך מה שבחר הוא בעצם להיות הדרגה הנזכר הלא הוא בזרעם אחריהם ולא בדור שלפניכם שעדיין לא היתה שכינה בארץ כו' לוי הורידה לג' וקהת לב' ועמרם לא' ועדיין לא היה ענין זה רק כיום הזה שמשה הוריד' לארץ. ולא שנשלמתם לגמרי כי עדיין אין אחדותכם שלם וזה אמר בכם לשון רבים. והוא כי עדיין צריך לימול את ערלת לבבכם והוא כי כל מקום שנאמר לבב הוא השני יצרים ואמר הנכם צדיקים כובשים את היצר הרע.

אך מה שעתה מבקש הוא יתברך מכם שתעתקו גם את היצר הרע שתסירו את חלאתו באופן ישאר מתוק גם הוא שגם בו תעבדו את ה' בעצם וכמאמר ז"ל על פסוק ומצאת את לבבו נאמן לפניך. כי גם הי' היצה"ר שלו נאמן לפניו יתברך. והוא ענין מז"ל שאמר קין להקב"ה אתה הרגת את אחי שנתתי יצה"ר בי והשיב לו הוא יתב' אתה עשיתו רע. כי הוא ית' לטובתנו נתנו לנו שנעבוד את השי"ת כו' ומה גם למשל השפחה שאמרו בספר הזוהר בענין היצה"ר ואמר כי על יד שתמולו ערלת לבב במחשבות ימשך שערפכם לא תקשו עוד:

פסקה יז

כי ה' אלהיכם כו'. הנה מטבע הלשון נראה שהוא נתינת טעם אל הקודם והנה יראה בלתי מתייחס. וגם אומר אלהיכם הוא מיותר. וגם איך יתקשר לזה אומרו האל הגדול כו'. וזה וזה עם אומרו אשר לא ישא פנים כו'. ולא כל זה מתקשר עם אומרו עושה משפט יתום כו' וכן אל אומרו ואוהב גר כו'. ועוד כי מתחלה דבר בלשון יחיד ועתה בלשון רבים. אך הנה אחרי אומרו כי לה' השמים ושמי השמים והארץ וגם שעל יד היותו ית' אלהינו מחבב את העולמות כלן ונותן יתרון לארץ על שני העולמות. אמר שמא תאמרו הנה ימשכו שני דברים מזה. א' כי ג' עולמות שלו ית' המה. שנית שגם כל העמים לו ית' אלא שבחר בישראל המקיימים אותם ונותנים מעלה ויתרון לארץ על שני העולמות. והלא על זה יקשה ג' דברים. אחד למה נקרא אלהי ישראל ולא גם אלהי העולמות והשבעים אומות. ב' אם כ"כ חיבב עמו למה מדכאם בייסורין מה שאין כן לאומות. ג' למה אוהב גר ומצוה על אונאתו יותר מעל אונאת ישראל כי הלא יורה שהוא על כי עזב אלהיו ואדוניו וילך אחר אלהי ישראל ואלו הוא יתברך אדון הכל למה אהבתו על זה הלא גם מתחלה שלו ית' היה. ואדרבא יאשם שאיחר לבא. ע"כ אמר כי ה' אלהיכם כו' והוא מה שכתבנו על פסוק מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין שהענין הוא שבמה שהוא ית' אלהכון הוא באמת אלהי אלהין כי את דניאל החשיב נבוכדנאצר לאלוה והוא מאמר ז"ל שמנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה כמנסך לאלהיו ואם כן מי שהוא אלהיו אלהי האלהים יקרא וזהו מן קשוט כו'. ומעין זה הוא מאמר בס' הזוהר על שאלת הע"ג על פ' כו' בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך וכי בחכמי ישראל יש כמוהו והשיבו לו כי בחכמי ישראל יש עושים מה שהוא ית' עושה כענין שמש בגבעון דום ודומים לו מכמה פלאי פלאות הנעשים על יד חכמי ישראל שעל כן ידמו לאלהינו ית'. וכן אמרו רז"ל שהיו האומות אומרים בהיות ישראל במדבר אין אלו אלא אלהות משתמשים בעמוד אש וענן ומוקפים ענני אש כו'. ועד"ז יאמר אל

יקשה בעיניכם למה אין הקב"ה מתייחס שמו אחר כל האומות כי הלא ה' במה שהוא אלהיכם הוא אלהי האלהים כי כמעשה האלהים יש כח בכם לעשות. כי ע"כ אמרו בס' הזוהר כי בחכמי הגוים אין כמוהו ית' כ"א בחכמי ישראל והם למעלה על כל אלהי העמים. ועל כן מי שהוא אלהינו אלהי האלהים יקרא כמאמר נבוכדנאצר באומרו די אלהכון הוא אלה אלהין. וכן יקרא להיותו אלהיכם ג"כ אדוני האדונים ג"כ שהם שרי מעלה אדוני האומות. כי הנה יש כח בישראל להכניעם כאשר הכניע מרע"ה את שר הים ושר מצרים. כי בהיותו ית' אלהיכם. ואתם את הנקראים אדונים מדוכאים. יודע בעולם היותו ית' אדוני האדונים. וא"כ לא תדמו אל האומות ואינו כבוד אלהים לייחד שמו כ"א אליכם. ועל השנית אמר האל הגדול כו' והוא בשום לב אל מלת אל שהיא מיותרת אחר שאומר הגדול הוא בחינת חסד כנודע והוא ענין כפול:

אך אמר הנה למדת אל שהוא חסד מתייחסים כל מדות התנהגו ית' בין בהתנהגו במדת הגדולה בין במדת הגבור והנורא הכל הוא על צד החסד כי כל ייסוריו הם לטובה כי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. ומה שאינו מביט אל רוב פעולות הצדיק כי טובות הנה ומייסרם. הוא כי לא ישא פנים לאוהביו ולא יקח שוחד של מצות. והראיה כי שתי המדות חסד ורוגז אחת הנה ולא שתים חלילה. הלא הוא כי עושה משפט יתום ואלמנה אשר פגעה מדת הדין באבי היתום ובבעל האלמנה עכ"ז הוא עושה חסד עמהם אבי יתומים ודיין אלמנות כי ה' יריב ריבם. אך אין זה כי אם שהיתום והאלמנה כלם אהובים ואשר פגע באבי היתום ובעל האשה אינו רק שגם זה חסד אלא שלא ישא פנים כו' הרי נסתלק הדבר השני. ועל השלישי אמר ואוהב גר כו' לומר מה שאוהב גר אינו על כי עזב אדוניו ובא אליו יתברך כי הלא גם מתחלה ג"כ שלו ית' הוא אך מה שמחזיק לו ית' טובה ואוהבו הוא לתת לו לחם ושמלה. והוא כי הוא ית' חפץ חסד וכל תאותו להיטיב ובהכין אדם עצמו לקבל מאתו ית' אוהב אותו על ככה וזה אומר לתת לו כו'. כי עד כה היה תחת כח חצוני ולא היה כבודו ית' להשפיע עליו על ידו כ"א על יד שר חצוני. ועתה הוכן ובא לתת לו בעצמו לחם ושמלה. ואמר שני אלה לומר בין מה שהוא צורך אוכל נפש פנימה הוא הלחם בין מה שהוא על בשרו מבחוץ שהוא שמלה הכל חפץ הוא להיטיב עליו ע"י עצמו למתקרב אליו ית'. ול"ת הנה טעם זה לא יצדק בנו עם הגר לאהבו ואחר שאין לנו טעם זה למה נאהבהו והוא מזרע טמא ואנחנו כלנו קדושים ואין אהבה רק בין השוים. לז"א ואהבתם את הגר מטעם שווי כי הלא גם אתם דומים להם כי גרים הייתם בארץ מצרים כי במצרים עבדתם ע"ג ונתגיירתם שם ובאתם אל הקדושה והוא מה שעל כן נכנסו תחת כנפי השכינה במילה וטבילה כנודע כמשפט הגרים:

פסקה כ

את ה' אלהיך תירא כו'. הנה זה נאמר למעלה ליראה את ה' כו' ולעבוד כו'. ועוד איך הוא הדבקות בו ית' שאומר ובו תדבקון. וכן אומר ובשמו תשבע אם אין הענין רק שהמחויב שבועה ישבע בשמו אין נראה מתייחס פה. ועוד אומרו הוא תהלתך כו' מי לא ידע שהוא תהלתנו והוא אלהינו ואיך מחלק לשנים מה שהכל אחד. ואיך יתקשר אומרו אשר עשה כו' וגם אומרו אתך שהוא מיותר. ועוד אומרו בשבעים נפש כו' בלתי מקושר אל הקודם. ועוד היות כל הפסוקים האלה לשון יחיד ולא כקודמים לשון רבים. אך יאמר כמדבר עם כל אחד מישראל ואומר אליו הלא שמעת אהבתי את הגר שהיה רחוק ונתקרב שכל חפצי להטיב לו. לכן אתה ישראל אם תראה את עצמך רחוק מה' על עבירות שבידך אל תתייאש מן הרחמים ואל ירפו ידיך מלשוב ולעבוד את ה' שאומר כי עוד לא ירצך כי עונותיך הבדילו בינך לבין אלהיך כי טמאוך ואיככה תוכל לשוב לידבק בו יתברך. אל תחוש כי אדרבה כל מה שתעבדהו תדבק בו. וזה אמר את ה' אלהיך תירא מעבירות שבידך אך לא יהיה המורא להתייאש חלילה כי אם אדרבה אז אותו תעבוד. ועי"כ ובו תדבק תחת אשר היית רחוק ממנו כי רחוק ה' מרשעים והוא כי תיקון המכעיס את המלך ויירא ממנו הוא להתרחק ולברוח ממנו כי אם יבא לפניו לעובדו לא ישא לפשעו אשר הכעיסו וימיתנו כי אדרבה לעזות פנים יחשוב לו אשר כאיש אשר לא צדקה עשה יבא לפניו לעבדו. אך הוא ית' לא כן כ"א שהירא ממנו על עבירות שבידו תיקונו הוא לברוח מפניו אליו. כי אנה יברח. כי אם יתחזק לעבוד את ה'. והטעם הוא כי שרת את ה' אינו כשרת את מלך הארץ. כי העובד את המלך אינו מתדבק במלך ובאיכותו. וגם העובר רצונו אינו מתרחק ממנו מאיכותו. אך העובר רצון מלכו של עולם הוא מתרחק איכותו ממנו ית' כי עונותיו מבדילים את נפשו שהוא חלקו ממנו. ובשובו ועובד את ה' הוא הולך ונדבק בו ממש והיא בריחתו מקצפו ית' ותרופתו מאשר אשם לו. וזהו אומרו את ה' אלהיך תירא מעבירות שבידך ותיקונך הוא כי אותו תעבוד ועי"כ ובו תדבק שהוא תיקונו מה שהבדילוך עונותיך. ואם לא תוכל עשוהו מתגרת יצרך שנעשה בעל הבית ויתקפך יצרך על דעת לעבור. אז ובשמו תשבע כמ"ש ז"ל על יוסף ובועז שנשבעו ליצרם. אין צ"ל שמסייעך לשוב כ"א גם לא בלבד יפטור אותך מעון כי גם ירצך עד הקרא אלהיך. ועל האחד אמר הוא תהלתך כי מה ששבת בתשובה ועי"כ דבקת בה' אל תתהלל כי הוא תהלתך כי הוא ית' העושה ולא אתה. ולא תאמר א"כ לא יחזיק לי טובה על הדבר כי הוא המסייע והעושה כי דע איפה כי הוא אלהיך שמכנה אלהותו עליך כי הוא תכלית השגת הצדיק. כ"כ מחשיב ומעלה עליך

כאלו אתה עשית. והראיה אשר עשה אתך את הגדולות כו' שהיו כל אלה על ידי תשובה שעזרך הקב"ה עם היותך רחוק ממנו כמשז"ל גוי מקרב גוי עם מקרב גוי לא נאמר כו'. ודקדק באומרו אשר ראו עיניך שהוא מענין וירא ישראל את מצרים מת ואשר ראו עניני כבוד ועמוד ענן ועמוד אש כי כל אלה היו אחר תשובתם כמו שכתבנו במקומו כי באו ליטהר ע"י מושכם הטלה שהיה ע"ג שלהם. והשי"ת עזרם לשום נפשם מנגד המצריים שיסקלום בקנאתם על שחיטת אלהיהם שבאו ליטהר וסייעם הקב"ה והרבה להיטיב להם. ולהורות כי על נסים שאחר היציאה ידבר אמר האלה. והראיה כי התשובה מועלת לשוב עד יאהבהו ה'. הוא כי בשבעים נפש ירדו אבותיכם מצרימה. והוא בשום לב אל ייתור הבי"ת שהל"ל שבעים נפש ירדו כו'. ומה גם כי יעקב והשבטים בכלל השבעים היו ואיך יאמר עם שבעים שיורה שזולת אבותם היו שבעים. אך יאמר בזכות היותם בעלי אחדות שכולם היו מתייחסים לנפש אחד ירדו אבותיך מצרימה ירידה בחיריית ולא בשלשלאות של ברזל כאשר היו עתידים כמה שאמרו רבותינו ז"ל. ויותר אהבם ה' אחר שחטאו ישבו אל ה' כי הנה עתה שחטאתם ועבדתם ע"ג במצרים ושבתם עד שמך ה' אלהיך ככוכבי כו' שנוסף על שכנה שם תלהותו עליך ונקרא אלהיך גם שמך ככוכבי כו' שעל יד שבאו ליטהר סייעוך בכשרון ואחדות עם גדר שעם היותכם ששים רבוא והותר שהיה נפשך פירוד סייעך במה שסמך לשון יחיד שאם אתם רבים ככוכבים איני רק לרוב אבל לא לפירוד ככוכבים שכל אחד נפרד מחבירו כי דמיתיך להם לענין הרבוי ולא לענין הפירוד. ועל כל זה ששבחתי הבעל תשובה שנדבק בה' כי במקום שבע"ת עומדים אין צדיקים גמורים כו'. עכ"ז שמע בקולי איעצך ואהבת כו' ה' אלהיך ושמרת כו' כל הימים כלומר שיהיו כל ימיך בכשרון ולא שתחטא ותשיב. כמו שאמרו ז"ל על פסוק אשרי נשוי פשע כו' שאמר דוד הנה אשרי החוטא ושב אך טוב ומאושר ממנו אשר לא יחשוב ה' לו עון ולא הוצרך לתשובה. כי מי החפץ בחולי לתקות רפואה ומי יודע אם יתרפא כראוי. וכן אמרו ז"ל מהכתוב שהיו אומרים אשרי זקנותנו שכיפרה על ילדותנו כי טוב היו האומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה זקנותנו או יאמר את ה' אלהיך תירא כו' שאמר עם היותך כל כך שלם עד הקרא ה' אלהיך שמכנה שמו עליך. עכ"ז אל תמוש מלירא וזהו את ה' אלהיך תירא והוא כענין יעקב שירא שמא יגרום החטא. ועל יד שלמותך זה אותו תעבוד בתפלה כד"א ועבדתם את ה' אלהיכם זו תפלה. וכן ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה. ואמר אותו תעבוד ותתפלל ובו תדבק עד גדר שובשמו תשבע שיקיים תפלתך כחוני המעגל שאמר נשבע אני בשמך כו' שאינו זז מכאן עד שתקבל תפלתי. ולא תבוש פן לא תקובל כל בקשתך כ"א אדרבה הוא תהלתך שיעשה רצונך ויהללוך

שאתה מתחטא לפני המקום ועושה רצונך כאב את בן ירצה. ולא תתייחס לנשבע לשוא אולי הוא שלא כרצונו לעשותו כי הלא הוא אלהיך והענין כי הנשבע לשוא אין הקב"ה מייחס שמו עליו ליקרא אלהיו כמפורש אצלנו על פסוק לא תשא את שם ה' כו'. לומר לא תשא את שם ה' הנקרא עתה אלהיך לשוא. כי אחר שתשבע לא ינקה ה' את כו' ולא אומר לא ינקה ה' אלהיך כי אחרי כן ה' יקרא ולא אלהיך. וכמו שכתבנו על פסוק לא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה' לומר שעל ידי שבועה לשקר נמצאת מחלל שם אלהיך הנקרא אלהיך רק אני ה' כלומר ולא אלהיך. ועד"ז יאמר פה והוא אלהיך כי אחרי היותך שלם לא לנשבע לשוא יחטיאך ויחשיבך. שא"כ לא הייתי מייחס אלהותו עליך. וש"ת הלא אם לא זמן גשמים הוא ובמה יבטח איש ישתנה השבע להמטיר בעבורו ולא יתייחס לנשבע לשוא. לא כן הוא כי הלא הוא אשר עשה אתך את הגדולות וכו' שהוא שלא כדרך הטבע ולא יאמר לך כי אם אתך כלו' על יד איזה כשרון שהיה בך ועל ידי שרציתיך ביני ובינך נעשו הנוראות. כן גם עתה על יד שלמותיך וודאי אעשה. וש"ת ומה זכות היה לנו אז שאתי עשה ה' את כל הנוראות לזה אמר בשבעים נפש כו' כי הבי"ת יתירה אך יאמר בזכות אחדות שבעים נפש שע"כ נאמר נפש ולא נפשות על יד זה ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי כו':

או יאמר ענין מאמר ז"ל שאמרו חנניה וחביריו לנבוכדנאצר לענין מסים וארנוניות אתה מלך אבל לענין האלהות אין אתה כ"א נבוכדנאצר כאחד העם ובטענה זו עמדו לפניו. וזה אפשר יאמר פה את ה' בענין האלהות שיהיה אלהיך תירא אותו לבדו ולא את זולתו כמלך המנגד על היותו אלהיך כנבוכדנאצר ודומה לו ועל ידי כן אותו תעבוד. ולא את אלהי המנגד לך. ואם בו תדבק בכל לב בלי פניה ובשמו תשבע שלא להטות אחר המנגד לך ולא תבוש שיהרגך כי הוא יתברך תהלתך שתתהלל בו בהצלה כחנניה וחביריו. והוא אלהיך שיכנה אז שמו עליך ובטח על קונך כי הוא יעשה כאשר עשה אתך את כל הגדולות כו' כי ברצות ה' את דרכיך לא יוכלו לך. כי ראה כי בשבעים נפש ירדו אבותיך כו' והיו חושבים עליהם תמיד להורגם ולהפילם ליאור ולשום עליהם שרי מסים ולא שוה למו. כי הנה ועתה שמך ה' כו' כי כאשר יענו כן ירבה כו'. וזה ביראה שתבא לידי מלך ושרים. אך ואהבת כו' ושמרת כו' כל הימים ואין מעכב כי לא תגלה מהארץ:

או יאמר את ה' תירא מעבור מצות לא תעשה. אותו תעבוד במ"ע. ולא לשום פניה רק ובו תדבק לידבק בו בלבד ואז בשמו תשבע לבל עבור אחד ממצות לא תעשה או מצות עשה הנזכר. וע"י כשרונך זה תהיה בטוח כשתשבע על יצרך ולא יגבר עליך להעבירך גם על השבועה. כי לא תבוש רק הוא תהלתך כאשר קרה ליוסף ובועז שנשבעו ליצרם

וקיימו ויהי להם לתהלה. אך אם לא תהיה מקיים כל הנזכר תחלה ותהיה קל הכשרון כשתשבע אפשר ישיאך יצרך לעבור גם על השבועה ולא יקרא ה' אלהיך כאמור למעלה כי הנשבע לשקר מסלק מעליו הקרא שם אלהותו ית' עליו. אך אתה בכשרותך זה ימשך שוהוא אלהיך כי תקיים שבועתך כי זכותך תעמוד לך. ק"ו הדברים אשר עשה אתך שבזכותך עשיתי עד הנה עם היות שהיו בך כל המתים במדבר עשיתי אתך בזכותך ומה גם עתה שאתם הכשרים לבדכם בישראל כי נסתלקו כל החוטאים כעת כנודע. ובשכר זאת תזכה שואהבת ושמרת כו' כל הימים בלי עכוב:

פרק יא

פסקה ב

וידעתם היום כו'. ראוי לשום לב. (א) כי לא יצדק לומר שידעו היום כי לא ידבר את בניהם כי מה יום מימים לזה וגם לשון הודעה לא יצדק רק לומר לא את בניכם כו' אני דובר כ"א את בניכם ואתכם. (ב) אם הענין שלא הכירו בניהם הוא כח מעשיו למה הזכיר המוסר באומר את מוסר ה'. (ג) למה הזכיר כל סוגי הפרטים שאומר גדלו וידו החזקה א' הי' מספיק. (ד) אומר אשר עשה בתוך מצרים כו' הלא גם כל הנזכר היה בתוך מצרים וגם אומרו לפרעה ולכל ארצו ולא אמר ולכל עמו. (ה) אומר ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו כו' למה מזכיר סוס ורכב כי העיקר הוא החיל. (ו) מה יתן ומה יוסיף היות המים על פניהם ושהיה ברדפם אחריהם ושאבדם עד היום הזה והיה די יאמר שהציף הים עליהם וגם למה אינו מזכיר מציאות קריעת הים. (ז) למה כלל בסתם אשר עשה להם במדבר עד בואם עד המקום ההוא וכשבא לפרט לא פרט אלא ענין דתן ואבירם והלא כמה לקו זולת' במדבר. (ח) אומרו ושמרתם כו' למען תחזקו כו' איך מתקשר עם הקודם. (ט) שיראה שיעשו כדי שיחזקו והוא על מנת לקבל פרס. (י) כי בפסוק זה יש לשון רבים ולשון יחיד ולשון רבים. (יא) באומרו ולמען תאריכו כו' למה מזכיר שבועת האבות ושהארץ זבת חלב ודבש. (יב) איך מתקשר לזה אומר כי הארץ אשר אתה בא שמה כו' ולא עוד אלא שמלת כי תורה לתת טעם ואין נראה טעם מתייחס אל האמור כלל (יג) מה ענין אומרו שאינה נזרעת כגן הירק כמצרים והלא טוב טוב היה שלא היינו מצטערים כל כך על המטר. (יד) כי יש ייתורי לשון כאומר לרשתה ואומר יצאתם משם ואומר ברגלך וגם הפרש שבמצרים אמר לשון השקאה ובארץ אמר תשתה. (טו) אומר למטר והל"ל ממטר השמים וגם מלת מים מיותרת. (טז) אומר אשר ה' אלהיך דורש אותה והלא כל העולם דורש. (יז) מה ענין אומרו תמיד כי מי לא ידע שאין להשגחת הפסק. (יח) אומרו מרשית חסר אל"ף ואומר השנה בשני ההי"ן ואומר אחר כך שנה

בלי ה"א בראשית תיבה. (יט) שבאומר תמיד עיני ה' אלהיך בה כו' מי לא ידע שהוא מראשית שנה ועד אחרית. (כ) כי היל"ל אחריתה ולא יזכור שנה פעם שנית וגם למה חסרה אות אל"ף ממלת מרשית:

אמנם הנה אמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל כו' כי עתה כדי ליירש ארץ שאל דברים אלה שימולו ערלת לבבם וקשי ערפם שהם מותרות והפצר שהן הן הדברים שחטאו בהן במדבר כנודע והנה ידוע כי אין אדם חוטא רק ברוח שטות והעדר דעת. אמר וידעתם היום כלומר שמה שעד עתה לקיתם מבלי הדעת. דעו היום. ולא תאמרו כי שאור שבעיסה מעכב ושימו לבבכם אל השגחתו ית' לייסר את עוברי רצונו כי הלא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' היא השגחת מוסרו ליירא ממנו שע"כ לא יוכלו נגד יצרם ככם שראיתם הכל עין בעין שתעמדו נגדו באמור הלא השגחת ייסוריו ית' ראינו בעינינו ולמה לא נירא ולא נחת והוא מוסר ה' במצרים. ולבל יפקפקו ויאמרו אולי מקרה או גזרת מזל היה ולא השגחה אלהית. לזה הביא להם ראיות מהחוש שראו בעינים להם. ראשונה באומרו ה' אלהיכם לו' שהמוסר היה כלול יחד מדין ורחמים כמשז"ל במכת הדם שהיה המצרי שותה דם וישראל מים ושניהם בכלי אחד הרי רחמים ודין יחד וזהו מוסר ה' אלהיכם שהוא רחמים ודין ואין זה רק השגחה אלהית. שנית את גדלו את ידו החזקה ולא אמר ואת אך הוא כאומרו את גדלו עם ידו החזקה והוא כי הנה ידענו מרז"ל כי יד חזקה זה הדבר כמו שנאמר הנה יד ה' הויה במקנך כו' וגם ידענו מרז"ל כי גדולה נאמר על מדת חסד ויד חזקה על מדת רוגז הקשה. ואמר הלא הנה ראיתם שני הקצוות יחד חסדו ית' הוא גדלו עם ידו החזקה כי הלא בהיות היד החזקה ברוגז במקנה היה הוא ית' עושה חסד להציל אפי' פרסת רגל מקנה ישראל כמו שאמרו שבהמת שותפין שבין ישראל למצרי שהיה לישראל בה אפי' פרסת רגל אחת היתה נצולת. הרי זו השגחה רבה מאד. ועוד השגחה נראית והיא ובזרוע הנטויה זו החרב והוא הנזכר בהלל הגדול באומרו למכה מצרים בבכוריהם שקמו הבכורות שהתעתדו למות בחצי הלילה איש חרבו על ירכו ויהרגו תחלה את אבותיהם הממאנים לשלח את ישראל והוא דבר בלתי טבעי להרוג אבותיהם ושרי המדינה. אך היה מאתו ית'. ואל יקשה בעיניכם לאמר היתכן כי אלהי האלהים ישגיח בארץ הלזו העכורה לז"א ואת אותותיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים. והוא ענין אני יוצא בתוך מצרים והוא מה שכתבנו שם כי אין בעולם מקום עכור מלא גילולים ומשולל קדושה כמצרים כי ע"כ באומרם ז"ל כי יש לארץ איברים אמרו כי מצרים היא ערות הארץ והמקום היותה נמנעת מהשגיח בו הוא ית' הוא מצרים והורה הוא ית' גודל השגחתו בהכנסו שמה. כמשל רבותינו ז"ל

לכהן שתרומתו בבית הקברות כו'. וזה כתבנו באומרו יוצא בתוך לומר ליציאה תתייחס ולא לביאה הכנסי בתוך מצרים על כי בא ית' ממקום כבודו המתייחס אליו אל הטומאה הוא החיצוניות. ומאי מוכח כי בא הוא ית' בעצמו הוא אותותיו ית' אחד מאמר הכתוב ולבנ"י לא יחרץ כלב לשונו שהוא הוראה שהמכים את המצריים שבקרב ישראל כמו שאמרו ז"ל כי נחבאו שם לא היו משחיתים כחות חצונים רק הוא ית' שאם היה מה"מ ודומה לו היו כלבים צועקים אך זה אות כי עבר ה' לנגוף. והוא אות שעליו אמר הוא ית' למען תדעון אשר יפלה ה' כו'. ועוד אות שני שאין צריך לומר שלוחי טומאה כ"א גם מלאכים שהרי בהתערב בכורי מצרים יחד במטות ישראל היה הוא ית' מכה את המצרי בלבד מה שלא היה עושה אם היה על יד שליח כי כשנתן רשות למשחית אינו מבחין. ומה גם שהיה גוי מקרב גוי. הנה אלה אותות כי מעשה ה' היה הענין בהשגחה. וזהו אומרו ואת אותותיו ואת מעשיו לומר כי האותות הוראה היותם מעשיו אשר עשה בתוך מצרים ממש שהוא במקום היותר מגועל שבכל העולם. ולא נעדרה משם שכינה. ועוד ראיה שהיתה מכת בכורות כוללות לפרעה על כל ארצו ת' פרסה על ת' פרסה וברגע קטן היה הלקות מבכור פרעה עד בכור בהמה ובכור השבי והשפחה וזהו אומר לפרעה כו' שהוא על אומרו היושב על כסאו עד כו' ולכלול כל זה אמר ולכל ארצו. ועדיין היה אפשר כי לבכור בהמה היה על יד שליח וגם שהכתוב אומרו לא נראה לעין. לז"א ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו שסוס עצמו רמה הוא ית' בים. וש"ת היה אגב הרוכב לז"א אשר הציף הוא ברדפם והוא כי עודנו ית' מציף המים על פניהם היו רודפים. והוא מה שאמרו ז"ל ע"פ לסוסתי ברכבי פרעה כו' שדימה הוא ית' את גלי הים הבאים נגד פני המצריים בעיני סוסי מצריים הזכרים לסוסים נקבות והיו סוסי מצרים מדלגות על הגל והיה רוכבו תופס בו להשיבו אחור ולא היה יכול והיה הרוכב אומר לסוסו אתמול הייתי מושכך לנילוס ולא היית רוצה ועכשו אתה משקעני. וזה יאמר לסוסיו כו' אשר הציף כו' והיו בעוד שהיו רודפים עדיין ולא היו שבים אחור הנה כי גם היו מעשיו ית' גם בבהמה שמורה שלא יעצרנו הגשם מהבהמה מלפלש בה השגחתו ית' ומה גם בני האדם:

או יאמר אל יעלה על רוחכם כאשר עלה על רוח פרעה כי רוח הקדים יבש קרקע הים שע"כ נכנס בה. כי הלא אם היו המים שבים עליהם מפאת שפת הים אשר באו משם היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר כי החילו המים להפשיר ולבא עליהם מאחרי המצריים ועד שלא הגיעו אל פני המחנה שהם סמוכים אל אחורי מחנה ישראל כבר יצאו ישראל מהים. אך לא כן כי אם המים באו על פניהם ברדפם אחריכם שהיו גביכם לפני פניהם

ושם הציפו המים בזעף אליהם נמצאו המים באים ממקום שישראל שם אל פני המצריים וישראל בינתים ולא נגעו בהם מים ואין השגחה מוחשת מזו. עוד השגחה גדולה כי הלא אחר שיצאתם מהים ונטלתם ביזת הים מהם כי הקיאם הים חוצה נאבדו מכם ולא ראיתם אותם עוד וזהו ויאבדם ה' כד"א ויאבדו מתוך הקהל והוא כי בלעתם הארץ כד"א נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין זה רק השגחה מאתו ית'. וש"ת כי שם היה על כי פרעה כפר בו יתברך ויבז בעיניו חלילה באומרו מי ה' אך בעון הבלתי גדול כזה לא יעשה כן הוא יתב' לישראל עמו. לז"א ואשר עשה לכם במדבר הזה בכל מקום שהקצפתם אותו. ועדיין היה לכם מקום לומר אולי ההשגחה לבד אמיתית אך לא בפרטים כי כל הלוקים עד כה רבים היו לזה אמר ואשר עשה לדתן ולאבירם כו' בקרב כל ישראל כי אפי' נפה וכברה שהיתה שאולה מהם לא' מקצה המחנה היתה מתגלגלת עד פי הארץ ונבלעה ואין ההשגחה פרטית נגלית מזו. וז"א ואת כל היקום שהוא הנכסים ואמר אשר ברגליהם כי אפי' נכסים שהיו קלי הערך שאדם דש ברגליו כנפה וכברה וכיוצא בהם היה הוא ית' מראה השגחתו בהם בקרב כל ישראל. והנה עיניכם הרואות כו' לכן וידעתם היום לשמר מן החטא פן תלקו:

פסקה ח

ושמרתם כו'. אם תאמרו ישראל הלא העמסת העמיס עול כבד עלינו ליירש את הארץ באמור מה ה' אלהיך שואל מעמך כו' לשמור כו' ומלתם כו' והלא זאת הארץ נשבע ה' לאבותינו לתת לנו ומה צורך אל כל הכנותינו אלה. ועוד כי הלא לשון יחיד אמרת מה ה' אלהיך שואל כו'. אם כן לא יחוייב יהיה אל כל הכלל כי אם יבצרו מזה קצת לא יהי' קצף לז"א ושמרתם כלכם את כל המצוה אשר אנכי מצוך בלשון יחיד. ועל הראשונה שהרי מושבע ועומד הוא יתברך לזה הנני נותן שתי טענות. א'. והיא כי מה שתעשו אתם בזכותכם הוא למען על ידי כן שתחזקו בזכותכם שלא תצטרכו להלח'. רק ובאתם וירישתם מה שאם לא היה הזהירות שאמרתי עתה הייתם עוברים שמה ויושבים בה זמן מה כדי לרשתה. אך עתה מהביא' תרשו. ועוד טעם שני. והיא ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע כו' כי אשר נשבע לא היה רק לתת להם כו' אך לא שתהיו באים ויורשים. וגם לא אריכות ימים עליה רק לתת ושתהיה זבת חלב ודבש:

פסקה י

כי הארץ אשר כו'. אחרי אומרו שצריך זהירות רב במצות ליירש את הארץ אמר ושמרתם את כל המצוה כמדובר. בא ויאמר כי הארץ כו' והוא פן יאמרו נא בית ישראל מה זה הפחדתנו מן החטא ומן הייסורן בארץ ביותר מבהיותנו חוצה לה. לז"א דעו איפה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה כלו' ולא אני כי על עון קל הקפיד עלי. הקב"ה

כי ביאת הארץ צריכה דקדוק במעשים וזכות רב. ואין כל טובכם שם קרוב אל הטבע כאשר בארץ מצרים שתזרע זרעך והשקית ברגלך כגן הירק הטבעי. והטעם הוא כי אז היתה ארץ אשר יצאתם משם. ופה הוא אשר אתם עוברים שמה לרשתה. והוא כי שם שהייתם שם עראי בכונה לצאת לא היה הוא ית' מתנהג כ"כ בדקדוק. אך עתה שאתם באים לקבל ירושה צריך שתהיו כדאי לקבלה. כי היא ארץ הרים ובקעות אשר לא תוכל לזורעה כגן הירק כי מי יעלה הרים בראש הרים אך עושה כן הוא ית' למען תהי' יראת ה' תמיד על פניכם. והוא מה שאמרו ז"ל בב"ר למה אין העולם שותה אלא מלמעלה אל האלהים עשה שייראו מלפניו כדי שיהיו עיני הכל תמיד תלויו' לשמים ולא יחטאו. וזה יאמר ראו כמה הוא יתברך חפץ תהי' יראתו על פניכם תמיד כי הלא למטר השמים כי הלא בשביל היות מטר השמים הוא שותה מים כי אילו לא היה המטר מן השמים כ"א מן הארץ היו העם בטוחים באומרם מן הנחל נשקה ואז לא היתה שותה שעל העדר יראת שמים הוא יתברך היה מונע מים. אך בשביל היות המטר מן השמים שע"כ עיני כל בשר תמיד תלויות ונזהרים מלחטא ע"כ שותה מים ולא תשקנ' אתה וז"א למטר בל"מד שהוא כאומר בשביל היות מטר השמים תשתה מים. הנה כי דעתו יתב' כי הדר בארץ ישראל יהיו עיניו תמיד על דרכיו:

או יאמר תדע מה בין הארץ לח"ל. שע"כ היא ע"י ייסורין ופקיד' עון וצריך להיות האדם תמיד ירא וחרד. כי הלא לא כארץ מצרים שהוא תחת רגליך כי השקית ברגליך כי אדמה טמאה היא וע"כ יצאתם משם. אך הארץ אשר אתם בא שמה כו' תרא' חשיבות' כי הלא אין הקב"ה ממטיר על הארץ מח"ל עד תשתה היא תחלה כמשז"ל ע"פ הנותן מטר על פני ארץ ואח"כ ושולח כו'. וזה יאמר ראה איכותה כי קדושה היא. כי הנה למטר השמים שהוא שכדי שיבא בעולם מטר השמים תשתה היא מים כי שתייתה היא הכנה למטר השמים בעולם וז"א למטר בלמ"ד. ועוד הפרש שני והוא כי לא יצדק בה השקאת כ"א שתי' כאלו בעלת חיות ורוחניות היא לשתות מפאת הקדושה כאדם השותה. ומי מכריח זה הלא הוא כי ארץ הרים ובקעות היא ואיך תבלע המים וברדתן לא יתעכבו כי ירדו למטה ואיך יזרע ויצמיח בראש הרים ובקעות אך הוא כי היא שותה כדבר בחיריי שואבת צרכה ברדת המטר. או יאמר בהזכיר מז"ל ע"פ תהום אל תהום קורא כו' בב"ר שאמרו כי אין מים עליונים יורדים טפח שאין מים תחתונים עולים טפחיים. שאל"כ מה יעשה סדן של שקמה וכמה אילנות ששרשן עמוק הרבה והגשמים נכנסים ג' טפחים בלבד. אך אמרו שז"א תהום אל תהום כו' כי מי תהום העליונים באים ברעם ובזעף אומרים למים התחתונים לגיון של מלך אנו קבלונו מיד תהום התחתון עולה

ומשקה הארץ עד שברדת מי גשמים מגיעים עליהם. והוא ענין מאמר פרקי ר"א כי מים עליונים זכרים ותחתונים נקבות ועל יד שניהם מולידה הארץ כזרע איש ואשה כד"א כי כאשר ירד הגשם כו' והולידה כו'. וזה יאמר ארץ הרים ובקעות שצריך עינים תלויות. וש"ת ע"כ איך מגיע המטר תוך הרים משופעים לז"א למטר השמים כו' והוא מאמר שהזכרנו שכדי שיבאו ממי מטר השמים מקדימים מי תהום תחלה לעלות וזה יאמר למטר השמים שהוא הכנה למטר השמים שיבא לכך תשתה תחלה מים שהוא מהתחתונים העולים. ובזה אין אומר מים מיותר כי אינו מהמטר הנזכר רק ששותה מים לבא עליהם מטר השמים:

פסקה יב

ארץ אשר כו'. אמר הנה יש עוד טעם שני אל כל האמור לומר מה שאמרתי מיתרון הארץ ואשר תצטרך להיות תמיד חרד על דבר ה'. הלא. הוא כי אינה תחת שר ככל אחד מארצות הגוים. כי אם ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא על יד זולתו. ושמא תאמר הלא זה יהיה לפחות משנה לשנה כי הכל קצוב מראש השנה ואשר יזכה או יחטא איש בתוך השנה ולא ישנה גזרת ראש השנה רק יפקד בשנה הבאה דע כי לא כן הוא רק תמיד עיני ה' אלהיך בה שתי עינים אל שתי הבטות המתייחסות אחד מבחינת רחמים לרחם ואחד מבחינת דין. והוא מה שכתבנו על מאמרם ז"ל במדרש חזית כתוב אחד אומר עיני ה' אל יראיו וכתוב אחד אומר עיני ה' אל צדיקים אלא כאן כשעושין רצונו של מקום כו'. ופרשנו כי כשהעם עושין רצונו של מקום בשתי הבחינות מביט בצדיקים להיטיב בעין רחמי' ובעין הדין. אך כשאין עושין. רק באחד בשל הבטת רחמים. ועל שניהם יאמר פה תמיד עיני ה' אלהיך בה המתייחסת אל ה' והמתייחסת אל אלהיך שהוא של דין. ולא שמראש השנה נגזר ולא ישתנה על יד מעשה עד ראש השנה הבאה. רק מראשית כלומר כי גם אם בראש השנה שהוא ראשית השנה יהי' חסר טובה כנרמז בחסרון האל"ף תעשה השנה מלאה בשני ההי"ן על יד זכות שאחר הראשית. ואחר שנתמלא בזכות אפשר ישתנה על יד עון ויהי' האחרית שנה בלי ה"א ראשונה. כי בארץ ישראל נדונים בכל יום. ולפ"ז מחלוקת הגמרא אם האדם נדון כל יום או בראש השנה בלבד הוא בחוצה לארץ:

פסקה יג

והיה אם שמוע תשמעו כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו שמיעה כפולה אם שמוע תשמעו. (ב) כי באומרו אל כל מצותי כו' יורה כי על כל המצות בא לצוות וכן קראו ז"ל את פרשה זו קבלת עול מצות ואחר כך אינו אומר רק מצות אהבת ה' ולעבדו מלב ומנפש. (ג) למה נאמר כל זה בלשון רבים ולא אמר לשון יחיד כאשר בפרשת שמע

שאומר בה שמע לשון יחיד וכן אמר ואהבת כו' בכל לבבך ובכל נפשך ופה אמר תשמעו כו' לאהבה בכל לבבכם ובכל נפשכם. (ד) שאחר כך הוא אומר לשון יחיד ואספת דגנך לשון יחיד. (ה) שהיה ראוי יאמר דגן תירוש ויצהר כי לה' המה ולא דגנך כו' כאלו מהאדם המה. (ו) אומר ונתתי עשב כו' כי תחלה הל"ל ואכלת ושבעת שהוא מהדגן כו' ואחר כך ונתתי עשב כו'. (ז) למה יחשיב תתו יתברך עשב לבהמה בכלל שכר מצוה:

אמנם אחרי אומר כי מטר א"י פריה וטובה לא בטבע המה רק בהשגחה לפי מעשיהם שהוא תלוי בשמירת כל המצוה. כאומרו ושמרתם את כל המצות כו' כי הארץ אשר אתם בא כו' לא כארץ מצרים כו' שהיו עניינים קרובים אל הטבע. אך ארץ ישראל היא בהשגחה על יד שמירת כל המצות. אמר עתה הנה לא יבצר מהתחמץ לבבך באמת באמור מי זה האיש יוכל לשמור את כל המצות שלא ישמטו ממני קצתם. שנית כי אם יחד נעבוד את ה' רבים עתה עם הארץ בשווי אחד ותנתן לנו מטר ארצנו דרך כלל לכולם כאחד. ונראה לאיש אחד זרע רב תוציא שדהו עד בלי די ולרעהו אנוש כערכו לא יתן שדהו רק מעט מזעיר לא כביר. על כן הנני בא להעמידך על האמת ולהכין לפניך הדרך ישכון אור. והיחל על ראשון ראשון. על האחד אמר והיה אם שמוע כו' לומר הנה כלל גדול בידך שיחשב לך כשמוע את כל המצות והוא כי והיה אם שמוע אל מה שאני אומר אליך בזה תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם כאלו את כולם תשמע כך יחשב לך. ולא עוד אלא כאלו לא תשמעו רק למה שהן מצותי לשמן. ומה הוא הדבר שבשמוע אותו הוא כשמעכם את כלם הלא הוא לאהבה את ה' כו' והוא שתשימו נגד עיניכם בענין המצות לקבלן שלא על מנת לקבל פרס רק לאהבתו יתברך וזה במחשבה ובדבור ובמעשה במחשבה היותר נבחרת והוא לאהבה את ה' אלהיכם שהוא במחשבה. ובדבור והוא ונעבדו בכל לבבכם ואמרו רבינו ז"ל אי זו היא עבודה שהיא בלב זו תפלה הרי דבור. ועל המעשה אמרו ובכל נפשכם שהוא למסור נפשו על מצותיו שאין מעשה גדול מזה. והן זה כלל גדול כי האיש אשר שלש אלה בקרבו על כללות עבוד את ה' הרי הוא לפניו יתברך כשומע ומקבל את מצותיו. כי באלה שמן חלקו בכל המצות. ואין ספק שלא תבא מצוה לידו שלא יעשנה ואז גם הוא יתברך יעשה את שלו שלא יתן לו את מטר ארצו דרך פרס רק מתנה וזהו ונתתי מטר ארצכם כו' שלא ינכה ה' שכר שום מצוה בדבר כאשר הוא לא עשה על מנת לקבל פרס:

ועל הדבר השני הוא מה שכיון מאומרו תחלה לשון רבים כאומרו תשמעו כו' ואחר כך אמר ואספת דגנך לשון יחיד והוא כי בשמיעת המצות וקיומן אחפוץ ברוב עם יחד כאומרו תשמעו לשון רבים ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם לשון רבים. אך בקבלת

השכר או המתנה לא יעלה על רוחכם תקבלו בשוה חלק כחלק כי אם גם שונתתי מטר ארצכם על שדות כלכם כאחד עם כל זה אין הצלחת המטר בשדות ראובן כאשר בשדות שמעון רק לאיש כמעשהו. כי פלס מאזני משפט לה' לשקול בחינות כל פניית מעשה כל איש ואיש. זה עבד את ה' בשמחה ובטוב לבב מחברו. וזה הי' פנוי וזה הי' לו עסק ובטלו. וההיקש ביתר בחינות כמפורש אצלינו על פסוק ועבדתם את ה' כו'. באופן שאלך יעשו יחד מצוה אחת ואין קבלת שכר זה כשל זה. וזה אמר ואספת דגנך לשון יחיד כי לא תאסוף רק מה שהוא חלקך שלך מן השמים אם מעט ואם הרבה וזה אמר דגנך לומר מה שהוא דגנך שלך מן השמים לפי מעשיך. כי גם שהעבודה עשיתם בקיבוץ והמטר היה כללי על כל זה האסיפה פרטות איש לפי זכות באופן שלא נשאר בזה מקום להרהר על ההשגחה אם למרובים העושים את המצוה כא' ירבה לזה וימעט לזה. ואח"כ היחל בלשון רבים על למוד זה עם שלא יבצר מהיות צורך אחדות בשמיעה ובעבודה. והנה זה הדרך שתאכל פירות זכותך טוב לך כי עתה ונתתי עשב בשדך לבהמתך שהוא תאכל בזכותך שאתן העשב למה שהיא בהמתך. ולא שיתהפך שתאכל אתה בזכות בהמה כענין אדם ובהמה תושיע האדם בזכות בהמה. וזה תכיר כי כן הוא שואכלת היא בזכותך בב' דברים. א'. שאספת דגנך כו' אצמיח במקומה עשב בשדך לבהמתך להורות שאתה עיקר. ב'. כי ואכלת ושבעת שלא תצטרך לאכול הרבה כדי לשבוע כ"א תהיה אוכל ושבע שתהיה ברכה משתלחת במעיך שזה יורה כי בזכותך אתה אוכל ולא בזכות בהמה. וזה אחשוב כיון הכתוב באומר ואכלתם אכול ושבוע והללתם כו' כי במה שלא תצטרכו לאכול הרבה כדי לשבוע כ"א אכול ושבוע על ידי כן והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא. ולא עשה עם בהמות ושתאכלו אתם בזכותם כי חרפה ובושה היא לעם ה' אוכלם בזכות בהמה. וזהו ולא יבושו עמי לעולם. וזה אפשר רמז גם כן באומר דגנך ולא דגן בהמתך אם היית אוכל בזכותן:

פסקה טז

השמרו לכם פן יפתה כו'. (א) הנה אומר לכם הוא מיותר. (ב) אומרו יפתה כי מהראוי יאמר יפותה לבבכם. (ג) אומר וסרתם שהיא מלה יתירה ובלתי מפורש ממה יסורו. (ד) אומר והשתחויתם להם שהרי בכלל אומרו ועבדתם כו'. (ה) אומר ועצר כו' והיה די יאמר וחרה אף ה' בכם ולא יהיה מטר. (ו) כי גם אומרו ולא יהיה מטר בלתי צודק וטוב טוב היה יאמר ולא ימטירו. (ז) אומרו והאדמה לא תתן את יבולה למה ייחס הדבר אל האדמה שלא תתן הלא לא ממנה הוא כי אם על העדר המטר:

אך יאמר הלא אמרתי אליכם מה רב טובכם אם שמוע תשמעו כו' כי ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ואכלת ושבעת. והנה מרוב טובה אפשר תבעטו וזהו השמרו לכם כלומר לא בשבילי אני אומר כ"א תעזבוני אתם המפסידים. כ"א חטאת' מה תפעלו בי. אך השמרו על הנוגע לכם פן יפתה לבבכם שהוא פן השבע שאמרתי יפתה לבבכם ותחטאו במחשבה נגד ה' שהוא בענין ע"ג כי המחשבה בה מצטרפת למעשה מה שאין כן בכל שאר מצות כאשר הנביא דבר באומר למען תפוש את בני ישראל בלבבם. ושמא תאמרו מה נשתנה עון זה מכל השאר שהמחשבה פוסלת בו כל כך. לז"א וסרתם כו' כי בהרהר איש דרך משל שלא להניח תפילין או לעבור עבירה א' הוא פורש עצמו מאחת מכל תרי"ג מצות. ועדיין יש לו אחיזה בקונו בשאר דברים. אך במחשבת ע"ג אינו פורש מהמצות כ"א מעצמותו יתב' שמחליפו באחר חלילה ואחר שהוא נוגע בעיקר נעקר מהכל הא למה זה דומה לאילן שסרעפותיו מרובין שהקוצץ א' מהבדים לא יחשב לעוקר את הכל אבל הקוצץ העיקר שעוקר את הכל. ע"כ בע"ג מחשבה פוסלת כעושה כי אחר שהוא מחשב על העיקר לא נשאר לו אחיזה ביתר המצות לומר כי שאר האחיזות יכריחוהו לבלתי ידח לבל יעשה אשר זמם. אך באחת מכל יתר מצות אחיזתו בכל השאר יהי' לו עזר כנגדו לבלתי יעשה אשר חשב לעשות. ועל כן לא תצטרף למעשה. ומה מתוק הוא הטעם שעל מלת וסרתם להמתיק הענין והוא לומר אל יקשה בעיניך אשר החמרתי בפתוי לבב בע"ג כי בזה וסרתם כי בזה אתם סרתם לגמרי ממנו יתברך. משא"כ בכל אחת מכל מצות ה' כמדובר. וזה רמז טעם רבי"ע שעל מלת וסרתם לרמוז שהם סרים ממי שהוא ברומו של עולם וההסרה תחשב עבודה כאמור וזהו ועבדתם אלהים אחרים בכח על ידי המחשבה. ומזה ימשך שוהשתחויתם להם בפועל. או יאמר כי תחלה בהיותכם לפני אלהי העמים אלילים לא הכוונו לעבוד את האלילים כ"א את אלהי אחרים אשר בשמים ממעל ואלה שלפניכם הם דוגמתן. אך עוד מעט תכפל רעתכם כי גם והשתחויתם להם הוא לפסילים אשר לפניכם ולא לאחרים:

או יאמר ענין מז"ל בספרים אשמת ישראל בע"ג אשר עבדו טרם חורבן הבית. והוא כי תחלה את ה' היו עובדים אכן שהיו מצרפים גם את אלהי העמים אלילים. אך אחרי כן נמשך שעזבו את ה' לגמרי עד גדר עשותם אלילים כמנין ימות החמה לעבוד א' ליום ולא הניחו אפילו יום א' להקב"ה שהוא עד שהי' אומר הוא יתברך לא החשיבוני אפילו כגרמיזי הבא באחרונה. וזה יאמר פה כי תחלה ועבדת' אלהים אחרים אך לא שתעזבוני לגמרי. אך מזה תבואו עד שוהשתחויתם להם כלומר להם לבדם ולא לי חלילה. ועכ"ז ראו נא רחמנותן כי הנה וחרה אף ה' בכם והוא כי האף שהוא הגדול במשחיתים יחרה

בכם שהוא בעצמכם לכלות אתכם. אך מה יעשה השם הנזכר ולא יניח את עצמכם ביד האף כי יכלה את הכל רק יעשה באופן שתתגרשו מן הארץ והגלות מכפר על עון ולא תמותו. והוא כי ועצר את השמים אך לא לגמרי כי אם שלא יהיה מטר בעצם כי אם זלוף מה והוא מאמר ז"ל על פסוק והיו שמיך אשר על ראשך נחשת שהוא שלא ימטיר לגמרי אך יהיה כנחשת הזה שהוא מזיע שהיא מדה בצד מה של רחמים. ועדיין תצא דשא מארץ באופן שהיה יוקר ולא רעב עצמי. ואם לא תשובי עוד יוסיף כי והאדמה לא תתן את יבולה שהוא מה שמובילין וזורעין בה. ואם זה לא יספיק והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה כו' שתהיו נאבדים מהארץ הטובה מגורשים ממנה לגמרי. אך לא אבודים מן העולם כאשר היה רצון האף לעשות באומר וחרה אף ה' בכם. כי על כל אשמותינו מתנהל ברעותנו לאטנו. ואל תאמרו א"כ לא ימנע. או היא נחלה לנו מאבותינו. או מתנה מאתו יתברך לנו. אם היא נחלה למה יעבירנה ממנו כי הנוחל את אביו לא יעבירוהו מנחלתו אם ירשע. ואם היא מתנה נמצא יתברך חוזר ממתנתו והנותן מתנה לא יחזור גם כי יקלקל מעשיו המקבל. לז"א אשר ה' נותן לכם לומר לא נחלה שאין לה הפסק הוא רק מתנה כי לא נשבע רק לתת לזרעם ולא אמר להנחיל. ושמא תאמרו כי גם שתהיה מתנה אינה חוזרת. לזה אמר נתן בחו"לם הנו"ן לומר שלא ניתנה בהחלט רק עודנו יתברך תמיד נותן כי לא גמר מתחלה. באופן שאיננה להם רק עודם צדיקים בלבד ויתן ויחזור ויתן. יתן בהיותם צדיקים. ויעביר בהעוותם. ויחזור ויתן לדור טהור שאחרי כן: או שעור הכתובים השמרו כו'. לומר הלא אמרתי אליכם ולעבדו בכל לבבכם שהוא בשני היצרים וגם בכל נפשכם שתמסרו נפשכם על מצותיו יתברך ליהרג ואל יעבור. אמר עתה הלא תאמרו כי אחר שנתקבל למות על קדוש שמך מה צורך עבודה בכל לבב הלא בכלל ר' מנה. הלא הוא כי צורך שעבד את הב' לבבות יפנה אל עבודת ה' כי מהלבב צריך להשמר פן תבטלו אשר אמרתי ועל נפשכם. וז"א השמרו לכם פן יפתה לבבכם אתכם וסרתם כו' שמחשבותיו הרעות יביא אתכם לבלתי מסור נפשכם ועבדתם כו'. על כן צריך לעבוד את ה' בכל לבב למען יהיה עצור וקשור בעבודת ה' פן יאבד אתכם והשאר כדלעיל:

פסקה יח

ושמתם את דברי אלה כו'. ראוי להעיר כי הלא דבריו אלה הם לעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ומה מוסיף עתה באומר ושמתם כו' על לבבכם ועל נפשכם. ועוד לפי הפשט למה הקשיר' על הקבורת אמר על ידכם ועל מה שהוא במוח אמר בין העינים. ועוד למה לזה קרא אות ולזה טוטפות. ועוד שכל זה מדבר בלשון רבים ואח"כ אומר בשבתך

כו' לשון יחיד. ועוד שאומר וכתבתם היה ראוי לסמוך אל אומר ולטוטפות בין עיניכם כאשר בפרשת שמע. ועוד למה אמר שילמדו לבניהם וייחס הדבר אל דבר בם ולא אל עבדם את ה'. ועוד למה מייחד דברים אלו בשבת בבית ולכת בדרך ושכיבה וקימה ולא אמר לדבר בם סתם ויובן על כל מקום שיהיו בו. וגם מה ענין הכתיבה על מזוזות הבית והשערים. אמנם יאמר הלא אמרתי אליכם השמרו לכם פן יפתה לבבכם כי מהלבב שכולל בו היצר הרע אני ירא פן יפתה אתכם לבלתי מסור נפשכם בעבודתו ית'. לכן זאת עשו וחיו כי תשימו דברי אלה על לבבכם תחלה ואח"כ ועל נפשכם. שהוא לעבדו במצות עשה בבני היצרים זהו בכל לבבכם. ולעמוד בנסיון על מצות ל"ת אפילו יטלו את נפשכם וזהו בכל נפשכם. ולמען תשכילו זאת אמר אני אומר לכם וקשרתם אותם לאות כו' והוא כי הנה עינ' ולבא ב' סרסורי דעבירה העין רואה והלב חומד ואיברים גומרים. והן אמת כ"א כאשר העין רואה היה הלב קשור ודבוק בעבוד' שמים אין פחד שימשך אחר מראה עיניו לחטא כי לא יחמוד דבר רע. וזה מאמר שלמה בחכמתו תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה. כי אחרי תתך לבך לי משועבד ודבק בה' אין פחד שימשך אחר העינים. כי אדרבה העינים ימשכו אחריו וזהו ועיניך דרכי תצרנה. וז"א במקום אחר מכל משמר נצור לבך. וע"כ הקדימה תורה את הלב קודם לעינים באומר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. וזה יאמר פה וקשרתם אותם לאות שהוא שתהיה לך לאות אשר אמרתי ולעבדו בכל לבבכם במה שוקשרתם אותם לאות על ידכם כלומר שתהיה הקשיר' באופן תהי' אות על היות העבודה בלב. ואין זה רק על הקבורת כי שם הוא על הלב. ונקרא זה על הידים לרמוז שתהי' עבודת המצות עשה המתייחסת אל הידים קשורות בלבב שהוא בשני היצרים. וזה יהיה לכם לאות לזכור דבר זה בל ימוט ממך לעשות כן למען שעבד לבבך ומחשבותיך לעבוד ה'. ואחרי כן מה שאמרתי ועל נפשכם שתקבלו למסור נפשכם על מצות ל"ת ע"כ יהיו גם דברי אלה בין עיניך באופן יהיה זכרון אל היותך מוסר נפשך על קדושת שמו יתברך במקום שהוא מושב הנחש שהוא במוח. וכונת הענין לומר כי הלא הבלתי חפץ למות על קדוש שמו יתברך ועובר חלילה לבל יהרג הלא הוא כי למראה עיניו ישפוט. ולא אל מה שאחרי מותו אשר בעיניו איננו רואה אך הוא למי שעיני בשר לו ולא עיני השכל והדעת. כי אשר בעיני שכלו ישתמש יביט אל האלהים אשר בראו ונתן נפשו בגופו והוא עתיד ליטלה ממנו ולהעלותו מן הארץ הלזו ולדבקה בו. ומה לו עת דודים עם קונו כעת מותו על קדושת שמו כי עלה יעלה בשמחה גדולה ובשפה ברורה אמר לפניו הלא חשקתיך ונתתי נפשי עליך כי חלקי ה' אמרה נפשי. ועין לא ראתה אלהים זולתך אשר יעשה הוא יתברך לאיש הקדוש הזה. על כן

אמר אלהים שים נא בני תפילין שבין עיניך במוחך לרמוז לך כי כאשר עיני בשרך יביט אל העולם הלזה ולא אל האלהים שתף עמהם עיניך מוחך ושכלך להשליך מראה עיניך אחרי גוך בערך מראה שכלך. כי מוחך יראה את העולם העליון והגמול אשר ישולם לך. וזאת עשה הלא היא כי תחלה וקשרתם אותם לאות על ידכם לקשר ולשעבד הלב תחת עבודת השמים כמדובר. ואחר כך כשעיני בשרך ירצו לראות ברע לא ימצא לו חבר את הלבב להיות עין רואה והלב חומד כי אם אדרבה ילך אחר עיני שכלו. כי על כן ינתנו התפילין שבין העינים על המוח כאמור. ועל כן קראם טוטפת לשון עדי לומר כי אחר שהלב כבר משועבד אל עבודת ה' לא למשא יהיה תת אדם נפשו על קדוש השם כי אם לטטפת ועדי עדיים להתנאות בו לפניו יתברך במותו על קדושת שמו יתברך. וסמך ואמר ולמדתם כו' הוא ענין מפורסם אצלנו בביאור משלי כי כל לימוד או תוכח' יעשה רושם בלמוד או השומע לפי בחינת המוכיח. והוא כי כל דבר ידבק במה שמתייחס אל מקום שיצא משם. ועל כן אם דברי המוכיח או המלמד הם שקועים תוך לבו ונפשו גם בשומען ידבק בלבו ובנפשו דבקות עצמיי. אך אם המשמיע אין דבריו רק מן השפה ולחוץ גם בשומע ישררו חוצה ולא ידבקו לא בלב ולא בנפש כלל ועיקר. על כן אמר על ידי מה שאמרתי ושמתם כו' על לבבכם ועל נפשכם שיועיל להיות אות וטוטפת לעבוד את ה'. גם אודיעך שהקדמה זו תועיל גם ללימוד בניכם כי אם תלמדום מבלי שום דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם לא ידבק בם למודכם. אמנם אחר מה שאמרתי ושמתם את כו' על לבבכם כי' אז ולמדתם אותם את בניכם שכל כך יכנס הלמוד בלבם ונפשם עד גדר שגם ימשכו מאליהם לדבר הם בם בשבתך בביתך מבלי תתחיל אתה:

או יאמר לדבר בם לומר כי עוד לדבר ג' יועיל לכם מה שתשימו דברי בלבבכם ונפשכם. הלא הוא לדבר בם שהוא לבלתי התבטל מהגות בתורה ומצות כי היא תכלית להשגת הקדושה בד' זמנים. בשבתך בביתך. ובלכתך בדרך. ובשכבך ובקומך כי זה כל הזמן:

או יאמר כי רצה הקב"ה לקדשינו ע"י האורח הקדוש אשר שם בבשרנו הוא הנפש קדוש' חצובה מתחת כסא הכבוד ולדבקנו על ידה בה' אלהינו בחוט חסד קדושה אשר בינה לבינו יתב' גם עודנו בגויתנו בהעדר ממנו עונות מבדילים. ע"כ אחר צוותו יתברך נשמע מצותיו ולעבדו מאהבה ולישמר פן יפתה לבבינו לחטא. באופן שלא יהיו עונות מבדילין כי אם אדרבה מ"ע מקשרים ומתדבקים בו ית'. בא לצוות באומר ולדבר בם בשבתך כו' והוא כי בהיסח הדעת יכנס היצה"ר בין הדבקים ויפריד אלוף חלילה ואין פחד אלהים שנתפתה בעודנו בבית המדרש או בבית הכנסת כי שם ביתו ית' ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש. כי אם בהיותך חוץ לבית המדרש שהוא בשבתך בביתך ליטפל

בעסקי הבית ובלכתך בדרך מקום התפשטות עינים לראות שוא שאפשר להסיח דעתך מהביט אל האלהים לבלתי תחטא ומשם תפרד מקונך. ע"כ גם שם יאחוז צדיק דרך ה' לדבר בם באופן שכל המקומות יהיו לך כבית המדרש. וגם ובשכבך ששלח תשלח את הנפש כי היא העולה מאתך אל האלהים אשר ניתנה אל תפרד ממנה כי אם מתוך ד"ת שמתוך כך זוכרתך לטובה ולמעלה ובלתי מתפרד' ממך לגמרי כי חוט חסד קדוש' ייחוד ה' ודברי תורה אשר תאמר ללותה הוא יתווך בינך לבינה והיא ע"י כן מתדבק' בקונה נמצאת גם אתה עודך קשור בה' אלהיך. וכאשר תקום משנתך תקבלינה בתורה ומצות למען יערה עליך רוח ממרום אשר שאפה מלמעלה. ולחזק הקשר אמיץ להתחנך לכל היום מאז הבקר לידבק בקונך תמיד כל ימי חייך למען תזכור לדבר בם בביתך ובדרך כתבם על מזוזות ביתך כו' שתזכור בבואך לדבר בם בשבתך בביתך וגם בצאתך מביט אל מזוזות שעריך לזכור בלכתך בדרך:

או יהיה כי לזכור כי כעבד נרצע אתה לו יתב' לקיים כל הנזכר על כן וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך מעין העבד שנאמר בו ונתת באזנו ובדלת:

וגם רמז אל ד' הזמנים אשר הנפש שהיא עיקר האדם כל עניינה היא התורה. (א) טרם בואה פה בבית' העליון כי שם ביתה העיקרי ושם ילמדה כל התורה. מלבד כי כל דבקותה שם בשרשי תורה' ומצות ואורותה כנודע. ואח"כ (ב) בבואה אל העה"ז שהוא דרך לעוה"ב כנודע כי כל ענייני העוה"ז הכנה ודרך לשוב אל הבית העליון. (ג) בשכבה בקבר שיהיו שפתותיו דובבות מענין התורה ועצות שעסק בעוה"ז. (ד) בקומה בתחיי' כד"א והקיצות היא תשיחך וכנגד הא' בשבתך בביתך והב' בלכתך בדרך והג' ובשכבך והדר ובקומך שהוא לבל הפסיק חוט התורה מבואה פה עד שובה אל האלהים אשר נתנה:

פסקה כא

למען ירבו ימיכם כו'. יתכן יאמר כי בגלל הדבר הזה יזכו לבני חיי ומזוני. על הבנים אמר ולמדתם אותם את בניכם כי בזכות מה שושמתם את דברי אלה כו' תזכו ללמד לבניכם כי אתנם לכם תגדלום בתורה ושיהיו כשרים זרע אמת. ועל חיי אמר למען ירבו ימיכם. ועל מזוני אמר על האדמה אשר נשבע כו' שהוא זבת חלב דבש ואומר כימי השמים כו' אמרו רבותינו ז"ל בירוש' שהוא שני חיי האבות אלא בהן עודפ' שתים כי חיו תק"ב שנה ולתקן מאמרם זה אמרו כי שני שנים שלא הכיר אברהם את בוראו עד השלישי אינם נמנים. והלא כמו זר נחשב מה היא כונת הכתוב על דרך זה אם הוא לומר כי הארץ אשר נשבע כו' יש ממנה לשמים כחיי האבות מה יתן ומה יוסיף לנו הדבר הזה שישמיענו

אותו. ועוד שאם כן חוזר אומר כימי אל מלת אבותינו לומר אותם אבות שחיו כימי השמים כו' וגם חסר מן הספר תיבה א' או שחיו או שימיהם כימי כו'. ואם נדר אל אומר ירבו ימיכם וכמה ירבו כימי השמים שחיו ת"ק שנה אם כן אין צורך אל שנות האבות בזה. ומה גם שנצטרך לדחוק על השתי שנים. ויתכן על פי דרכם ז"ל במה שידענו מספר הזוהר כי כל הימים אשר הצדיק חי על האדמה ימיו חיים וקיימים ונגשים אל ה' בעת פטירת כל צדיק וצדיק כענין ויקרבו ימי דוד ויקרבו ימי ישראל. וגם ימי הקטנות מאחר שלא חטא בהם נמנים וקרובים עם השאר ככתוב אצלנו פרשת חיי שרה ופרשת ויחי. ונבא אל הענין אמר כי ע"י תורה ומצות תמיד כמדובר ירבו ימיכם כו' ויהיו ימיכם וימי בניכם כימי השמים כו' שהם ת"ק שנה של האבות כנזכר שהעודפים שתים. והכוונה שיהיו ימיכם באיכות ת"ק שנה של האבות שהם חיים וקיימים ולא כשתי שנים שעדיין לא היה יהודי. כי בשלישי שהכיר את בוראו היה כמנגד וכמתגייר וכקטן שנולד דמי: **והנה** דרך זה יתכן בכתוב מבלי הכניס ענין האבות בנתים. והוא בשום לב אל מלת על האדמה שהיל"ל באדמה כי לא נטעה שהא מתחת לארץ. אך הוא כי אמר למען ירבו כו' ואותם הימים יהיו על האדמה חיים וקיימים וכמה יהיו גבוהים על האדמה למעלה ממנה. כימי השמים על הארץ שהוא ת"ק שנה כלומר שיהיו קיימים כשמים שהם על האדמה השיעור ההוא ולא אמר בפי' כשמים כי אין דרך התורה לגלות בפי' עניינים אלו כי אם בדרך סתום כזה. או יאמר כמ"ש ז"ל על פסוק ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר מלמד שהרכין הקב"ה שמים ושמי השמים על ההר כו'. והוא כי בזה גם שעלה משה לרקיע היה ה' בהר כי גם הרקיע על ההר היה. והנה אין שפע בעולם גדול מזה. והנה יתכן זה אמרו למען ירבו ימיכם כו' ועל יד עשותכם עיקר תמיד מתורה ומצות כמדובר לדבר בם כו' ובכל הכתוב למעלה. זולת ריבוי הימים. תהיו על האדמה כו' כימים שהיו השמים על הארץ שהוא בששה ימים שמר"ח סיון ליום הששי שהרכין הקב"ה השמים על הארץ כן תרבה הקדושה והשראת שכינה בגללכם באותם הימים כל ימיכם. עוד יתכן יאמר במה שידענו מאמר רז"ל שאלמלא תורה לא היו שמים על הארץ שנאמר אם לא בריתי כו' חקות שמים וארץ לא שמתי. ובזה יאמר דעו לכם כי ע"י דבר תמיד ועסוק בתורה ומצות ירבו ימיכם. שאפילו מי שימי קצבתו מועטים ירבו לו כענין אביי ע"י תורה וג"ח. ורבה ע"י תורה. ובנימין הצדיק ע"י צדקה. וש"ת איך ע"י תורה ומצות יתקיים האדם יותר. אל תתמה כי הוא כימי השמים על הארץ כי כאשר ימי השמים על הארץ אינן אלא על ידי התורה כן ימי האדם אינם כי אם על ידי התורה ומצותיה:

פסקה כב

כי אם שמור כו'. הנה להיותכם מוכנים לבא לרשת את הארץ לא אמר להם יעשו עתה רק שמיעה כאומר והיה אם שמוע כו' כדי לקיים בארץ אחר שיזכו להאריך ימים עליה כאמור. אך לא יבצר מהיות טורח בצד מה בכיבוש. אמר עתה הנה השכר האמור הוא בהיות לכם עתה שמיעה בלבד. כ"א שמר תשמרון בפועל מעתה וז"א לעשותה וגם יהיה לאהבה ללכת כו'. והוא כי למעלה אמר ועתה ישראל כו' ליראה כו' ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו כו' שהוא ככתוב למעלה כי צריך אהבה ויראה כי באהבה לבדה יבטח איש באהבה לישמט מקצת מצות על כן צריך יראה עמה ואם יהיה יראה לבדה לא יהיה בכל נפשו. אמר עתה אם גם בזה תעדיף שיהיה מאהבה וגם מצדה בלי בחינת יראה יהיה ללכת בכל דרכיו שלא תבטח לישמט משום מצוה וגם לא תעשה לשום פניית הנאה שתבא לך מחמת אהבתו ואפילו הנאת שכר עוה"ז רק לדבקה בו. אז זולת כל הטוב הנזכר תזכה שהוא ית' טרם תגשו אל אויביכם יגרשם מלפניכם וזהו והוריש כו' ולא יאמר מפניכם רק מלפניכם. שהוא עודכם רחוקים מהם טרם קרבכם אל המלחמה. וגם שירחיב את גבולכם מעתה מנהר פרת כו':

או על דרך זה כי אמר למעלה ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו ובאתם וירישתם. אמר עתה ע"י שמירה יחידית מעתה אמרתי שתחזקו שמיד בבואכם אל המלחמה וירישתם בלי איחור. כ"א שמור תשמרון שתעשו משמרת למשמרתי שהוא שמירה כפולה אחר זה תעשו כדי לעשותם שאם תשגו ולא תעשו יהיה הסייג בלבד וגם שיהיה מאהבה כו' כדלעיל. אפי' לא תצטרכו לבא לרשת כי והוריש כו' מלפניכם טרם תבואו כדלעיל:

פסקה כו

ראה אנכי נותן לפניכם כו'. ראוי לשום לב. (א) אל אומר ראה לשון יחיד ולפניכם ל' רבים. (ב) אומר היום כי מי לא ידע כי ביום ההוא מדבר. (ג) אומר נותן כי אין ל' מתנה צודקת בזה. (ד) מה הנה ברכה וקללה אם אמרנו שהן האמורות בהר גריזים ובהר עיבל ברוך האיש כו' ארור האיש כו' א"כ מיד היה לו לפרשם ולא יאמר אנכי נותן במה שעתיד לומר פרשת כי תבא. ועוד כי גם שם לא נזכרה הברכה כ"א הקללה לבדה. ועוד שהרי פה מפרש את הברכה אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעון הנה כי את השמיעה קורא ברכה ואת העדר השמיעה קללה. ואם אמרנו כי אומרו ברכה וקללה הוא כי השמיעה בעצמה תחשב ברכה ואשר לא תשמעון יחשב קללה הנה מלבד מה שצריך לדעת למה קראם כך ולא אמר טוב ורע כמאמרו לפנים ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע שהוא יותר צודק. הלא כמו זר יחשב יאמר כה ברכה וקללה ואחר ג'

פסוקים יחזור לומר ברכה וקללה באומר ונתת את הברכה כו' ואת הקללה ולא ראי זה כראי זה כי פה הוא על השכר ועונש ושם על אומר ברוך האיש כו' ארור האיש כו'. (ה) למה לא אמר משה בעצמו פה עם כל ישראל הברכה והקללה ההוא ולא יאמר שהמה יתנו את הברכה כו' ולא הוא עתה. (ו) אומר את הברכה ובקללה לא אמר מלת את כ"א והקללה כו'. (ז) אומר אשר תשמעון ומהראוי יאמר אם תשמעון מעין אומר והקללה אם לא תשמעון. (ח) כי כאשר בקללה פי' מה שימשך מאשר לא ישמעון שהוא אומר וסרתם מן הדרך כו'. כך בברכה היה ראוי יפרש מאשר ישמעון מה שימשך. (ט) אומר אשר לא ידעתם אם יעבדו ע"ג מה לי אם הם אשר ידעום או אשר לא ידעום. (י) אומר והיה כי יביאך כו' למה יהיו הברכה והקללה בהרים ההם מבזולתם. (יא) אומר הלא המה בעבר הירדן כו' למה נותן בהם ה' סימנים. (יב) אומר כי אתם עוברים את הירדן כי הלא מלת כי תורה שהוא נתינת טעם אל האמור ואיננו צודק כלל. (יג) כי אומר לבא לרשת את הארץ הוא מיותר וטוב היה לקצר ולומר כי אתם עוברים את הירדן וירשתם את הארץ וישבתם בה. (יד) אומר ושמרתם לעשות כי הי"ל ושמרתם ועשיתם:

אמנם רצה מרע"ה לבנות ולנטוע בקרב לב עם בני ישראל יסודות וענייני ועיקרים להשרישם בשרשי עבוד' אלהי עולם ה' הלא המה. ה' דברים. (א) בל יעלה על לב איש מבני ישראל לדבר ולומר כי כאשר מלך המולך על עם רב לא ישית לבו אם אחד מבני עמו לא יטפל במלאכת המלך אחר שמלאכתו נעשית ע"י רבים אשר אתו. כן גם ה' אשר נתן תורה לס' רבוא מבני ישראל ומצות לעבוד עבודת יתברך אם יכרת איש מכללות כלם מעבוד עבודתו לא ישית לבו אל איש אחד אשר יפרוש עצמו מעבוד עבודתו יתברך כי הלא מלאכתו תורתו ומצותיו נעשים ע"י כל שאר ישראל. ע"כ בא להסר תועה מלב שוגה ומפתי בל יאמרו כדבר הרע הזה אשר אין לו שחר כ"א שכל התורה כולה היא ניתנה לכל אחד ואחד מישראל אין נקי. (ב) בל יעלה על רוח האדם באדם כי כאשר עבד מלך העובד אותו בכל לבו ומקבל פרס על עבודתו ועל משאו אין לו אלא שכרו אשר ינתן לו על עשותו רצון המלך. אך מלאכת עבודתו לא העדיפ' לו הנאה או שלמות ולא הטיבה לו כלום מצד עצמה. וכן אשר חטא וימרוד במלך ותלו אותו על עץ אין רעתו רק אשר שלם אותו בראשו על עברו רצונו. אך לא נפסד ולא נפחת איכותו על יד חטאתו אשר חטא לו. אך בני ישראל עבדי ה' לא כן המה בעבודתם את אלהי עולם ה'. כ"א שכל מצוה ומצוה ממצות ה' אשר האדם עוש' היא עצמו מקנ' בו קדושה. כמאמרנו בכל ברכות המצות אשר קדשנו כמצותיו כי המצוה עצמן הן המקדשו' אותנו. ואינו דומה האדם טרם עשותו המצוה באיכותו לאחר עשותו אותה. כי יהיה כזהב העולה במעלות

שווי ע"י צרוף הכור כי יהיה מזוקק וטהור. כן המצוה תזככנו ותקדשנו. ולא בלבד את נפשו' כ"א גם עם רותו גויתו. והוא כי הלא כל מצוה ומצוה שורש' למעלה עם ה' וכאשר יעשנה פה האדם יתעורר האיר ההוא ויתרב' ויתפשט עד חומרם ז"ל שיברא מלאך המאיר לו ומעטרו בעולם העליון והוא המאיר לו ותעדנו בג"ע ככתוב אצלנו על מז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם שהם אורות שרפי קדש אשר נעשו במצותיהם. באופן שהמצות עצמן הן הן שכרן זולת אשר יוסיף הוא יתברך משלו על עשותם רצונו. וההיקש בעבירות כי נבראים מלאכי חבלה משחיתים שהן הן המרעים וממקום אותו על עשיתו אותן וכן המלאכי חבלה הדנים אותו בגיהנם. (ג) להודיע לישראל ישימו כל מעיינם ולבם לעבוד את ה' כי זה חסדו יתברך כי מדה טוב' מרובה ממדת פורענית. (ד) כי עם היות הדבר כן אל יקוץ בתוכחתו יתב' בעוה"ז ויבחר בדרך ה' אפילו ייצר לו פה. כי יבחר בחיי העוה"ב כי שם הוא העיקר. (ה) שלא יקוץ בעול המצות אם רב היא בעיניו כי הלא הבא ליטהר מסייעין אותו ואינו צריך לטרוח כ"א עד ההתחל'. כי אחרי כן כל אשר הוא עושה הוא יתברך העושה. הפך הבא ליטמא כי גם את הכל האדם הוא העושה את הכל קו לקו עד יירש גיהנם:

והן כל ה' הדברים האלו הנאמרים באמת מפי משה במקראי קדש האלו אחד לאחד. ובראשון היחל ואחר ראה אנכי נותן כו' והוא אשר פעל ועשה היא ית' במעמד הר סיני אשר טיהר וזיקק את בני ישראל כלם איש לא נעדר שלא פסקה זוהמתו ממנו ויוכן לנבואת פנים בפנים ויאספם ויקבצם יחד כלם. אך בדברו אתם לא דבר רק עם כל אחד וא' ואמר אנכי ה' אלהיך ולא אמר אנכי ה' אלהיכם. וכן אמז"ל שהדבור עצמו הי' מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו'. הנה כי גם שרצה הקב"ה יעמדו יחד כלם כי אינו דומה המצוה נעשית ברוב עם לאשר הנעשים במעטים עכ"ז הודיעם כי אל כל אחד ואחד הוא ית' נותן לו את כל תורתו. וזה מאמר משה פה באומר ראה אנכי כו' לומר ראה נא והבט כל איש פרטי מכם מה שאני נותן לפני כולכם כי גם שאתם כולכם מקובצים לשמוע השמיע' ברוב עם זכות' מרובה. עכ"ז עם כל יחיד אני מדבר וזהו ראה אנכי נותן לפניכם. וע"פ דרכו רמז באו' נותן כי מתנה טובה היא מוסרו הטוב הלזה ולא יחשבוהו לעול על צואר. ועל הב' אמר ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעון כו' לו' אל יעלה על רוחכם ששכר המצוה הוא דבר נפרד מן המצות עצמן וכן עונש העבירות כי לא כן הוא כ"א אשר תשמעון היא עצמה הברכה כי המצוה עצמה היא המאשרת ומענגת ומעטרת את האדם כי אור שורש המצו' למעלה מתברך ומתרבה וע"כ ברכה תחשב וזהו שלא אמר טובה ורעה רק ברכ' כי יתב' אור המצוה עצמה ויתרבה.

וההפך בעובר עבירה על כן קללה תראה וזהו הברכה אשר תשמעון והקלל' אם לא תשמעון כו'. ועל הג' אמר את הברכ' כו' והקלל' כו' לומר הנה הברכ' לא בלבד תקבל שכר' כ"ח שזולת הקרן קיימ' לעוה"ב גם יהיו לכם פירות בעה"ז. משא"כ העבירות כי אין להם פירות כמז"ל ע"פ אמרו צדיק כי טוב כי פרי כו' אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעש' לו. וזהו את הברכה כי מלת את באה לרבו' את פירות ברכת השכר. אך בקללה לא אמר ואת הקלל' כ"א והקלל' כו'. אין בה רק הקללה עצמה אך לא פירות. ועל הד' אמר אשר תשמעון את מצות ה' אלהיכם. ולבא אל הענין נזכירה מז"ל במדרש רבה על פסוק ראה נתתי לפניך היום את החיים כו' ובחרת בחיים שאמרו לא די שנותן לפנינו שני הדרכים כ"א שמייעץ אותנו שנבחר בחיים כו'. והלא כמו זר נחשב מאמר' זה כי אדרבה הוא מן התימ' למה זה צריך לייעץ כי אחר הודיעו הטוב והרע מה צ"ל שיבחר בטוב ומי יתן ומי ימיר טוב ברע. אך הנה הוא כי גם שירא' האדם שבעבוד את ה' ייסורין יבואו עליו אל יקוץ כ"א יחזיק לעבוד' ה' ויבחר בחיים האמתיים של העוה"ב שהם ע"י יסורין וזה יאמר פה את הברכה אשר תשמעון ולא אמ' אם תשמעון ע"ד או' והקלל' אם לא תשמעון. אך הוא לרמוז לנו ע"פ דרכו עצת ה' אותנו לו' שנבחר בחיים וזהו הברכה אשר תשמעון כלו' הברכ' היא אשר תשמעון בודאי אל מצות ה'. וזה שאר צורך לייעץ הלא בין יתנהג עמכם במד"ר בין יתנהג במדת הדין וז"א מצות ה' אלהיכם לומר בין בהיותו מתייחס עמכם בתואר ה' שהוא רחמים בין בהתנהג בתואר אלהיכם שהוא דין אל תמוש משמוע אל מצותיו. וז"א אשר תשמעון ולא אמר אם תשמעון שהוא מורה ספק רק לשון מורה על עצה טובה כי זה הוא אשר יעשו הפך הקללה שאמר בה אם לא תשמעון. ועל הה' כיון במה שעל הברכה לא אמר רק השמיע' ועל הקללה אמר אשר יעשה ע"י מה שלא ישמעו שהוא אומר וסרתם כו'. והוא כי למה שהבא ליטהר מסייעין אותו ע"כ לא יתייחס אל האדם בעצם רק התחל' אשר בא ליטהר כי כל אשר יעשה אחרי כן הוא ית' העוש' בסייעתו אותו. משא"כ בבא ליטמא כי גם כל מעשהו אל האדם יתייחס כי הוא המתחיל והוא הגומר כי אין מסייעין אותו אלא שפותחין לו והוא העושה בעצם כל הנמשך מהתחלתו עד תומו. וז"א בדברו על מעשה הטוב אשר תשמעו אל מצות ה' לומר הברכה אשר לפניכם שתעשו בבחירתכם הוא אשר תשמעו כו' כי השמיעה שהוא היותכם באים ליטהר בשמעכם לעשות כי בזה אתם השומעים ומתייחס אליכם. אך המעשה שאחר הביאה לטהר שהוא הנמשך אחר השמיע' לא אליכם יתייחס בעצם כ"א לה' לבדו המסייע אתכם. ע"כ הברכה היא השמיע' אני או' אשר תשמעו אך לא הנמשך ממנה. אך אמנם לא כן הרשעים כי הקללה שהוא אם לא תשמעו לא בלבד

ההתחל' כ"א גם הכל אתם העושים כי וסרתם אתם מן הדרך כי כל המעשה אשר ימשך אליכם יתייחס כי הבא לטמא אין מס"א רק פותחין לו והוא העוש':

או יאמר ראו נא מה בין קיום מצות להפכן כי במצוה מחשבה טובה מצרפה למעשה משא"כ בעבירה. וזהו הברכה אשר תשמעון שהוא השמיעה אל מצות ה' אלהיכם כי תשמעו לשמן למה שהם מצות ה' אלהיכם שהיא מחשבה טובה זה יספיק ליחשב ברכה וזכות כי הוא ית' מצרפה למעשה. ע"כ אני אומר שע"י השמיעה ימשך שתעשו כי המחשב' בלבד כבר הוא מעשה. אך בקללה אין העדר השמיעה שאוטם משמוע אזנו מחמת מחשבה לבלתי עשות מצטרפת למעשה עד בא מעשה הרעה אל הפועל שהוא וסרתם מן הדרך שהוא דרך ה' בכל מצותיו. אך זה הוא ביתר מצות. אך כאשר מהן המשכו עד עבוד אלהים אחרים לזה אין צריך מעשה כי המחשבה תספיק כנודע מפסוק למען תפוס את בית ישראל בלבם. וז"א ללכת אחרי אלהים אחרים כי המחשבה ללכת עון וקללה תחשב. ואמר אשר לא ידעתם הוא כי מתחלה לא יתפתו אחרי אלהי מצרים או אלהי סיחון ועוג אשר ידעום כי הרי ראו שלא הצילו את עובדיהם מידו ית' אך ילכו אחרי אשר לא ידעום שלא הכירו עדיין חסרונן. עוד כיון לומר אל יעלה על רוחכם לומר כי כאשר הברכה היא אם תשמעון אל מצות ה' כך הקללה תהיה אם תשמעו אל דברי עונות כי לא כן הוא. כ"א גם העדר שמיעה אל מצות ה' יספיק כי הלא מזה ימשך שוסרתם מן הדרך שהיא דרך לעשות מצותיו ומזה ימשך גם ללכת כו':

פסקה כט

והיה כי יביאך כו'. לבא אל הכתובים נשים לב אל מלת אנכי וגם אל ענין היות זה מפיו ית' ובהר גריזים ובהר עיבל מפי ישראל עצמם כי הם האומרים ברוך אשר יקים ארור אשר לא יקים שהוא מפי הכהנים. אך הדבר דומה למלך או שר האומר לאנשיו הנה עד כה לא הטבתי אתכם והנני מצוה אתכם תעבדוני אך כעת לא אכביד עליכם בעונשי ייסורין על אשר לא יעבדני כ"א דרך עצה איעץ אתכם תעשו רצוני וייטב לכם. אך לא אכביד עליכם בעונשים גדולים אם תעברו רצוני. עד אטיבה אתכם ואז אצ"ל שראוי לעונש גדול אשר לא יעבדנו כי אם אתם מעצמכם תכירו ותדעו כי עונש גדול ראוי לכם ומאליכם תקבלו עונש אם לא תקבלו אל דברי. וזהו ענין הכתובים שאמר משה ראה אנכי האומר אליכם ונותן לפניכם ברכה וקללה לא באלה ולא בארור. וזה למה שהוא היום כלומר שעדיין לא עברתם את הירדן ולא ירשתם את הארץ העיקרית על כן איני מכביד רק נותן ומשים הדבר בפניכם. וזהו שפי' ואמר הברכה אשר תשמעון כו' לומר הברכה אשר אמרתי אינה כמשמעה לומר ברוך אשר יקים והקללה ג"כ אינה כמשמעה ארור

אשר לא יקים רק הברכה פירושה אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעון שקללה תחשב לכם רוע הדבר. ושמא תאמר למה יהיה זה הדבר בבחירי ולא תאמר לנו מהיום בקללה וברכה כפשוטה שנקבל באלה ובשבועה. לז"א והיה כי יביאך ה' אל הארץ כו' אז אין צ"ל אני אלא אתה בעצמך אחר קבלת הארץ הטובה ונתת את הברכה כו' ואת הקללה כי תקבל באלה ובשבועה כי תראה כי הטבתי עמך ואל ארץ זבת חלב כו' הביאותיך ואז ונתת את הברכה ואת הקללה כלומר הטבעית כפשוטה. וזהו ענין ה"א הידיעה מה שלא אמר כן בפסוק הראשון רק ברכה וקללה עד בואו לפרש. ושעור הכתובים ראה אנכי נותן לפניכם היום שהם ב' דברים. א' שאנכי הנותן ולא אתם. ב' שהוא שימה לפניכם בלבד כדבר בחירי. זה הוא למה שהוא היום שעדיין לא אל ארץ זבת חלב ודבש הבאתי אתכם ועכ"ז יש מציאות ברכה וקללה אך לא כפשוטן הברכה ברוך אשר יקים ארור אשר לא יקים רק הברכה היא אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעון כו'. אך אחר שיביאך ה' כו' אז בראותך שהטיב ה' עמך אז לא תיחל עד שזולתכם יאמר לכם ארור אשר לא יקים כו' כי אם אתה בעצמך תתן את הברכה כו' והקללה כו' כי מעצמך תכנס בעול תורה ומצות בברכה וקללה לאמר ארור האיש ולא יהיה ברכה והקללה שלא כפשוטן רק את הברכה כו' ואת הקללה כו' סתם שהוא כמשמען ברוך כו' ארור כו'. או ירמוז היותם שם כמשמעו כאומר את הברכה ואת הקללה כי ריבוי האת בכל א' הוא לרבות כי על מה שקיום המצוה היא ברכה עוד יוסיפו ברכה אחרת והיא לומר ברוך אשר יקים וכן בקללה מלבד העון שבעצמו הוא קללה עוד תוסיף לומר ארור האיש רשר לא יקים כו':

פסקה ל

הלא המה בעבר הירדן כו'. הלא תאמר למה זה בחר ה' תהיה קבלת התורה באלה ושבועה בהרים ההם מבשאר מקומות א"י ומבארץ סיחון ועוג שגם היא נתחלקה לשבטים. אל תתמה על החפץ כי הלא כמה בעבר הירדן שהוא בגבול קדוש מאד מה שאין כן בארץ סיחון ועוג ולא במקום אחר ממקומות עבר הירדן יען כי אלה הם אחרי כלומר נכנסות תוך גבול הארץ מופלג מירדן שבשפת הגבול והוא דרך מבוא השמש שהוא לעומת המזרח שיכנסו בו מורה היותם נכנס הרבה בתחום א"י והם בארץ הכנעני היושב בערבה ולא בארץ הכנעני היושב בהר כי אותם הם בתחלת הכניסה אך שבערבה הם באמצע. וגם הם מול הגלגל כלומר שיש בחינה אחרת על היותם מול המקום ששרתה שכינה י"ד שנה של כיבוש וחילוק שהיה משכן בגלגל. והברכה והקללה היה ראויים ליאמר סמוך לי"ד שנה מיד. וש"ת א"כ יהיה בגלגל עצמו לז"א אצל אלוני מורה והוא כי שם נשבע ה' פעם ראשונה לאברהם לתת לישראל הארץ שנאמר ויעבור אברם בארץ עד

מקום שכם עד אלון מורה כו' ויאמר ה' אל אברם לזרעך נתתי כו'. ושמא תאמר ומה בכך ואיזה יחס יש לקבלת התורה באלה ושבועה אצל נתינת הארץ שעל כן יהיה ראוי יהי' אצל אלוני מורה ושיהיה בעיקר א"י. לז"א כי אתם עוברים את הירדן כו' ושמרתם כו' כלומר אל יעלה על רוחכם בנתינה הארץ לישראל וירישתם אותה היא לאכול מפריה ולשבוע מטובה רק לקיים התורה ומצות כי שם עיקר' מקום מקודש כנגד ארץ העליונה מתייחסת אל תורה ומצותיה והאושר אשר לעומתה. ומתקדשים ומתקשרים העולמות על ידם לנוכח. ולא דרך עקלתון כמקיים תורה בח"ל. א"כ אחר שזה תלוי בזה ראוי שעיקר קבלת התורה שהיא באלה ושבועה תהיה בה במקום ששם נדר אותם הקב"ה לישראל. וזהו כי אתם עוברים כו' איני רק כדי שושמרתם את כו' ולא לדבר אחר וע"כ תלוי זה בזה ומתייחס זה לזה כמפורש. או יאמר מעין זה תדעו למה בחרתי בהרים ההם הלא הוא כי הלא המה בעבר הירדן כו' כדלעיל. ואם תאמרו כי אחר שהיות מול הגלגל היא מעלה למה לא היה בגלגל עצמו לזה אמר אצל אלוני מורה כי בחר באלה שהם אצל אלוני מורה אשר שם נדר ה' הארץ לאברהם כי רצה הקדוש ברוך הוא תהיה שבועה זו כי ארור בו שבועה במקום שהארץ אשר נשבע ה' לתתה לאברהם ולזרעו ניתנה במקום למען יזכרו לקיים גם שבועתם שמקבלים במקום ההוא כאשר קיים הוא יתב' שבועתו בארץ אשר היא ניתנה במקום ההוא. ושמא תאמרו הלא אמרתי כי כאשר יביאני ה' אל הארץ על ראותי את כל אשר היטיב ה' לי אז גם אעשה את שלי ומקבל מפי עצמי את התורה באלה ושבועה על הר גריזים והר עיבל אשר המה אצל אלוני מורה ומה זו המתנה אשר נתן לי ה' במתנת הארץ הלא את אבותי אני יורש ירושת כולם ככל איש היורש את אביו אל תאמר כך כי הלא אתם עוברים כו'. ולבא אל הענין נקדים אשר למדונו רז"ל בחלקם בין ירושה למתנה כי ירושה אין לה הפסק ומתנה יש לה הפסק כנודע בגמרא כי על הנותן לבלתי יורש בלשון מתנה יכול לומר ואחריך לפלוני משא"כ ליורש כי ירושה אין לה הפסק. ונבא אל הענין אמר אל יעלה על רוחכם כי ירושת אבותיכם אתם יורשים ירושת עולם. כי הן אמת ידעתי כי אתם עוברים את הירדן דעתכם היא לבא לרשת בתורת ירושה שאין לה הפסק והוא כי במה שאתם עוברים את הירדן שתהיה העבר' על ידי נס שהוא שבנהר יעברו ברגל שהירדן יסוב לאחור על ידי כן יראה לכם כי ה' עמכם ובתורת ירושה אתה בא לרשת בלי הפסק באופן לא תעזוב מכם שתהיה ירושת עולם. אך לא כן הוא ית' עמכם כדעתכם זו כי אם אשר ה' אלהיכם נותן לכם בתורת מתנה שיש לה הפסק שאם לא תעשו רצונו תהיה אחריך לזולתך. אך תוכלו לעשותה ירושה אם תזכו וזהו וירשתם אותה וישבתם בה שתעשוה ירושה שאין לה

הפסק ע"י מה שושמרתם לעשו' כו' שע"י זכיות אלו מה שה' אלהיכם נותן בתורת מתנה תעשוה ירושה כמדובר:

והנה באחד מהדרכים כתבנו על פסוק את הברכה אשר תשמעו כו' שכוון על מחשבה טובה שהקב"ה מצרפ' למעשה יתכן יאמר עתה. אל תאמרו כי במחשבה לבדה אני חפץ כי הלא טוב טוב הוא עד אין קץ לגמור את כל המעשה. אך אמרתי כן על כי אתם עוברים כבר את הירדן לבא לרשת בקרוב מאוד וירישתם כו' ואין פנאי כעת בזמן הקרוב לעשות המצות קודם בא אל הארץ כדי לזכות לזה. על כן ושמרתם לעשות שתשמרו בלבבכם לעשות אותם גם שלא תעשו אותם טרם בואכם אל הארץ המחשבה מצורף למעש' כדי לזכות ע"י כן לבא לרשת. ועוד ב' כי הנה אלה החוקים אשר כו' אבד כו' כי הראשונים מהם הם אבד תאבדון כו' שהם דברים שא"א לעשותם קודם עבור את הירדן ע"כ איך תזכו במצות ההם אם לא במחשב' שתשמרו אותם מעתה בלבבכם לעשותם והוא יתברך יצרפם למעשה מעתה:

פרק יב

פסקה א

אלה החוקים והמשפטים כו'. ראוי לשום לב. (א) אחר אומר ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים כו' היה לו להזכירם מיד ולומר אבד תאבדון כו' מבלי יחזור לומר אלה החוקים והמשפטים כו'. (ב) שהיחל בלשון רבים ואח"כ אמר לך לרשתה בלשון יחיד ואח"כ אמר אשר אתם כו' לשון רבים. (ג) כפל אומרו אבד תאבדון. (ד) אומרו את כל המקומות כי הלא איך אפשר לאבד את המקומות האם יאמרו ערו ערו עד היסוד בהרים ובגבעות ומה גם במאמר ז"ל אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם ולא עוד אלא שבסמוך סותר זה ואומר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא שיורה שהאיבוד הוא את שמם מן המקום אך לא את המקום ואיך אמר בתחלה את כל המקומות. (ה) אומר אשר אתם יורשים אותם שהוא מיותר. (ו) למה מסיים מקומם באומר על ההרים כו' הם ילכו ויאבדו אותם מכל מקום שימצאון. (ז) אומרו ונתצתם כו' אחר אומר שיאבדום מה צורך לאומרם וללמדם איך יאבדום. (ח) אומר ואבדתם את שמם מה הוא אשר יעשו על האמור שיתקיים בו איבוד את שמם מן המקום ההוא:

אמנם הנה כתבנו למעלה שאומר לעשות הוא כי מעתה טרם יעברו את הירדן ישמרו בלבם לעשות בפועל החוקים והמשפטים כו' כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפ' למעשה. והנה כלל את הכל כי אמר את כל החוקים ואת המשפטים אשר אנכי נותן לפניכם היום כי זה כל התורה. והלא כמו זר נחשב לומר שעתה טרם עברם את הירדן יתרפו

מעשות מצות רק במחשבה בלבד והלא כמה מצות אפשר לקיימן מעתה ולמה לא יעשו אותן. לז"א אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון בלבבכם לעשות' אחרי כן ולא תעשון מעתה בפועל הלא הם אשר אי אפשר לכם לעשותם כעת והוא אבד תאבדון כו' ונתצתם כו' כי הלא א"א לכם לעשות' מעתה כלומר אך כל אשר תמצא ידיכם לעשות מעתה תעשו. אלא שמה שכלל תחלה את כולן הוא לומר כי כולן מחשבת עשייתן מצטרפת למעשה אך לא שלא ישתדלו לעשות'. ואמר אשר נתן ה' כו' לומר מה שכתבנו למעלה מה בין לשון ירושה ללשון מתנה כי ירושה אין לה הפסק ומתנה יש לה הפסק ואמר אלה החקים אשר תשמרון לעשות. ושמא תאמרו מה צורך לעשות לקיים לנו את הארץ והלא היא ניתנה לנו מאתו ית' אשר נתן לאבותינו ולנו. ולז"א אשר תשמרון לעשות הוא למען תתהפך לכם אשר נתן ה' לכם בתורת מתנה שיש לה הפסק לירושה שאין הפסק. וזהו אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה כי תהיה לך לירושה בלי הפסק ע"י מעשים האלו אשר תשמור לעשות. והוא כי הוא ית' לא אמר רק לך ולזרעך נתתי את הארץ שהיה בלשון מתנה. ועוד טעם שני והוא כי המתנה לא היתה כי אם בהיותכם בעלי אחדות וזה אמר אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך שהוא לשון יחיד כאומר לזרעך נתתי כי זרעך הוא לשון יחיד אך על יד מצות אלו יהיה לרשתה ירושת עולם גם שלא יהיה לכם אחדות ליזכר בלשון יחיד. כ"א גם אם תפסידו האחדות תתקיימו בה כל עוד שאתם צדיקים בשאר דברים כאשר היה בימי שאול וז"א כל הימים אשר אתם חיים על האדמה שעם היות פירוד ביניכם אתם צדיקים נקראים חיים בהיותכם על האדמה. ולא רשעים הנקראים מתים עודם על האדמה. כנודע מרז"ל על פסוק ובניהו בן יהוידע בן איש חי וכי כ"ע בני מתים נינהו אלא שהצדיקים במיתתם קרויים חיים והרשעים בחייהם נקראים מתים. עוד כוון באומר בארץ אשר נתן ה' כו'. לומר כי הנה היה מקום שיאמר נא ישראל אם חביבה היא כ"כ מצות נתוץ והאביד והרוס את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים א"כ איפה למה תאמר שנשמור לעשות הדבר בארץ ישראל ולא תצוה להתפשט בכל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר נוכל עליהם לנתוש ולנתוץ את כל מזבחותיהם ופסילי אלהיהם גם שיהיה בח"ל. לז"א בארץ אשר ה' אלהי אבותיך נותן לך לומר אין קפידתו יתברך להעביר גילולים רק ממקום הקדושה וז"א בארץ אשר ה' כו' נותן לך כי ארצו היא קדושה. וזה רמז בטעם שעל מלת בארץ כמרים קול ואומר בארץ העליון' הקשורה למעל בארצות החיים והראיה כי היא אשר נתן ה' ואין הוא נותן דבר בלתי חשוב עד מאד. ומה גם שצירף לתתה לך זכות אבות וז"א אלהי אבותיך כי אין זה רק להיותם קדושה ושם צוה ה' להעביר הטומאה ממנה:

פסקה ב

אבד תאבדון כו'. הנה קרה לו יתברך כמלך החפץ יבנו לו פלטרין לדור בו והנה המקום בלתי טהור מטנופת ודברים מאוסים ומצוה כי ראשונה יפנו המקום מכל חלאה ואחרי כן יבנו בה ארמון על משפטו לשכון לפי כבודו שם. כך הוא יתברך רצה לזכות את ישראל לדור ביניהם בבית אשר יבנה לה שלמה בחכמתו. וירא והנה אינו לפי כבודו להשרות שכינתו בתוך טומאת טנופת ע"ג אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם ע"כ הקדים ויצו עלינו לטהר את הארץ ככל הכתוב בב' הפסוקים האלו. ואחר אבד את שמות הבעלים והאלילים כליל יחלופו מן הארץ הלזו הקדושה. אז צוה על מקום אשר יבחר לשכון יה אלהים וזהו כי אחר צווי זה מצונו יתברך לבנות לו בית לשכן שמו שם כאמור ואבדתם כו' והיה המקום אשר יבחר ה' כו'. ונבא אל התכת הכתובים אמר אבד תאבדון לומר אל תירא ואל תחת מלאבד את אלהיהם כי הבל המה והראי' שלא הצילו את עובדיהם מידם וז"א אבד תאבדון כו' לומר אחר האבידכם את הגוים תאבדון גם את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים. ופי' ואמר מה שאמרתי אבד תאבדון הוא אשר אתם יורשים אותם לו' שאחר שאתם יורשים אותם ולא הצילום אלהיהם מידכם לא תירא מהם ותאבדון. ואשר אמרתי את כל המקומות אינו קרקע הארץ שעבדו שם כי אם את אלהיהם על ההרים כו' ולא ההרים אלהיהם. ועוד שהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת עץ רענן ואם היית מאבד המקומות היית משחית עיקר הארץ ואילנותיהם הרעננים. וש"ת א"כ איפה איך אמרתי את כל המקומות הלא הוא כי ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם ואשריהם כו' שהיא שהמזבחות ומצבות ואשריהם הם המקומות שעבדו וקיטרו בהם לאלהיהם אותם תאבדו ואחר כך ופסילי כו'. והוא לומר אם ירך לבבך משלוח יד באלהיהם כי תירא מהם הלא אמרתי לך אשר אתם יורשים אותם ולא הצילום אלהיהם. וזאת שנית תעשה תתחיל תחלה בקל ותהיה קונה לב ואבירות גם על החמור. והוא כי תחל' ונתצתם את מזבחותם שאינו כי אם הפריד אבנים אלו מאלו. ואחר כך ושברתם את מצבותם שהוא לשבור את אבניו ממש ועדיין נשארו חתיכות אבנים. ואחר כך ואשריהם תשרפון באש שלא ישאר דבר. ואחרי כן את הפסילים בעצמם תגדעון שהוא את הפסילים של אלהיהם והוא כי הפסילים המה לא אלהים כי אם שהיו עושים אותם הגוים דוגמת מלאכים או הוברי שמים וזהו פסילי אלהיהם שהוא פסילים של אלהיהם תגדעון את הפסילים. ועל ידי כן ואבדתם את שמם של אלהיהם הנזכר אשר היו דוגמתם מן המקום ההוא כי עד כה על ידי הפסילים היו נזכרים שם ועתה אבד שמם משם. או יאמר אבד שהוא את הע"ג ומזבחותיהם למטה

ועל ידי כן תאבדון את כחות טומאותם השורה בהם. ופי' ואמר מה שאמרתי אבד הוא את כל המקומות כו'. ושמא תאמר הלא נבטל אותם טרם נזכה בהם כענין כל ע"ג של עו"ג שהוא מבטל והישראל נהנה ממנה וממזבחותיה. לז"א אינכם יכולים לעשות כן רק לאבדם כי הלא אתם יורשים אותם את המקומות ההם עם אלהיהם ואחר שהמקומות שלכם כל אשר בם נעש' ע"ג של ישראל ואין לה ביטול. ואשר תאבדון הוא בין אשר על ההרים הרמים כו' והוא כי הנה א' מהטעיות הגוים ההם הוא שחושבים שיש אלוה שכחו בהרים ויש שכחו בבקעה כאשר חשב מלך ארם על מלכו של עולם יתברך באומר אלהי הרים אלהיהם ולא אלהי עמקים הוא. ע"כ אמר ה' לאבד בין אלהיהם שעל ההרים הרמים בין אשר על הגבעות שהוא במיצוע בין אשר שתחת כל עץ רענן שהוא בעמקים ומישור כנודע מטבעם. והלא צויתו התחיל מאלהיהם ואם ירך לבבכם התחילו מן הקל תחלה כי ונתצתם כו' כדלעיל. ועד כה פירש אשר אמר למעלה באומר אבד. ועתה פירש ואמר ומה שאמרתי שע"י כן תאבדון הוא כי על יד כן ואבדתם את שמם מן המקום ההם הוא שם שורש טומאת הע"ג ההיא כמדובר. עוד יתכן כוון יעשו להם מעין ד' מיתות ב"ד כנגד סקילה אמר ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם. וכנגד שרפה אמר ואשריהם תשרפון באש. וכנגד הרג אמר ופסילי אלהיהם תגדעון. וכנגד חנק שהוא לדחוק את האדם עד תצא רוחו ממנו אמר ואבדתם את שמם שע"י מה שיעשו שפטים בפסיליהם וישנו המקום מדברים טמאים לדברים של קדושה ידחקו את כח הטומא' ששרתה שם עד יתגרש משם ויצא הרוח טמא ההוא ויאבד שמו מן המקום ההוא וזהו ואבדתם כו':

פסקה ד

לא תעשון כן כו'. ראוי לשום לב. (א) הלא כמו זר תחשב אזהרה זו כי מי זה יערב אל לבו לעשות לה' כדבר הרע הזה שיצטרך להזהירו שלא יעשה כן. והנה ארז"ל שהוא אזהרה למוחק את השם והן אמת שאם זה בלבד היא הכונה בלתי נמשכת יפה גזרת אומר כי אם אל המקום כו' עם הקודם. (ב) אומר מכל שבטיכם שהוא מיותר. (ג) אומר לשכנו תדרשו שגם זה אין צורך בו כי הי' די יאמר כי אל המקום אשר יבחר ה' תבא. (ד) שלא יאמר מה שלשכנו ידרשו וגם לא מלת שמה. (ה) אומר תדרשו לשון רבים ובאת שמה לשון יחיד:

אך יתכן כי הנה ממוצא דבר אשר אמר את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן. הלא יצא עתק מפי איש לדבר ולומר הלא גם שכל אלהי העמים אלילים ובאבדם. הלא נינקוט מינייהו מדה א' הנראית כי טובה ההיא הלא היא כי

ייחדו מקומו' רבים לעבודתם בהרים הרמים ובגבעות כו' ונעשה כן גם אנו לאלהי אמת לעשות בתי מקדש רבים ונכבדים ליחידו של עולם לפחו' בכל פלך ופלך בנחלת כל א' השבטים יבנו בית המקדש אחד לבל בני השבט באופן לא ירחק דרך בית המקדש משום א' מהשבטים ולא יקנאו על השבט אשר בנה הבית בחלקו. לז"א לא תעשון כן להרבות בתי עבודה לה' כדרך הגוים. ואל נא תאמרו הלא זה יהיה אם היינו עובדים באיזה מהם לזולתך חלילה כדרך הגוים שעובדים לאלהים רבים כמ"ש אלהיהם על ההרים כו' ואפילו בעם אחד ימצאו אישיהם מתחלפים איש פלוני יעבוד ע"ג פלוני' ופלוני פלוני' כאשר יכחשו כי כאשר אחשוב כי הוא ענין הכתוב כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו לומר שרבוי עמים יתחלפו אישיהם ללכת כל איש ואיש בשם אלוה אשר ייחד לו. אך אנחנו כלנו נלך בשם ה' המיוחד לעולם ועד. וזהו שלא נאמר כי כל העמים ילכו בשם אלהיהם. וזה יהי' ענין הכתוב פה פן יאמר נא ישראל הלא אם נעבוד כל שבטינו בייחוד אליו יתברך גם כי כל שבט יהיה לו ענין בפני עצמו ובה"מ בפני עצמו מה בכך. לזה אמר לא תעשון כן להרבות מקומות גם שיהיו כלם לה' אלהיכם ואין זה כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לבדו. וטעם קנאת השבטים איננה כי מקום הר הבי' נקנה בדמי כל כללות ישראל כנודע ויש בו חלק לכולם וז"א מכל שבטיכם. ושמא תאמר כי עתה שירחק המקום בקצוי ארץ ישראל ויצטרכו לדרוש בדרכים ממקום למקום איזה המקום בחר לו יתב' והוא טורח ואולי ימנעו אנשים מלכת שמה. שני' כי אולי יפגע באיש בלתי הגון ויסירנו מלבו וימנענו מלכת מה שאין כן במקום קרוב שלא יצטרכו לשאול איה מקום כבודו יתב' כי אולי יאמ' הנשאל האם הוא במקום זולת מקום ושכיוצא בזה. על שתי אלה אמר על הראשונה לשכנו תדרשו כלומר אל נא יחשב לטורח לדרוש איה בית ה'. כי הלא לשכנו יתב' תדרשו ואין להם אושר גדול מזה יהיה טרחכם ומשאכם ומחתכם על שכונת הש"י כי זכות גדול הוא על דרך מה שנחשב לאברהם שהיה שואל איה המקום באמור אליו הוא יתברך אל הארץ אשר אראך. ועל דרך זה הוא מה שאמר הקדוש ברוך הוא לירמיה אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד שאמר לו אל יראה לך שאתה הולך לבטל' ואינך מועיל עם ישראל כי אם תשוב ואשיבך הרבה תרויח שלפני תעמוד. ואל תתיירא שתתהפך אחריהם כי ישובו המה אליך ואתה לא אליהם. על דרך זה נאמר פה אם תצטרך להיות דורש ושואל לא יהי' עליך לטורח כי לשכנו ית' תדרשו ורב לכם שכר הרבה על הדב'. ועל השניה אמר ובאת שמה כלומר הנני מבטיחך שתבא שמה ולא יעצרך איש כי גדול שמו יתב' בגוים. ולא יקרה כמ"ש ז"ל במדרשו' שקרה לעובדי גלולים שהיה הולך אל עבוד' גלולים והי' דורש מקומ' איה וא"ל איש

אחד כמה ימי שני חייך אמר שמוני' שנה אמר לו והלא אם היתה הע"ג ההיא יכולה ללכת היא היתה ראוי' לבקרך יותר כי אתה גדול ממנה שאתה בן שמונים שנה והיא בת שנים כי נתחדש' מקרוב. אך הוא יתברך גדול שמו בגוים באופן שלא ימנעך איש מלבא כי אם ובאת שמה. ולא עוד אלא שכ"כ ייטיבו אשר ידברו לכם הנדרשים בדרשכ' איה בית ה' שיספיקו להקנו' בכם שלמות וחסידו' ויושר לבב עד גדר שגם אם בלכתכם במה הייתם מחוסרי אחדו' והולכים בפירוד לבבות תקנו אחדות עצום לעשות המצוה ההיא וזהו לשכנו תדרשו בלשון רבים ובאת שמה בלשון יחיד כי גם שבעת הדרישה יהיה בפירוד אח"כ ימשך ממנה כי ובאת שמה באחדות. גם יתכן שמפורש בלשון מה הוא הדב' שהיה פחד שעליו יתלחשו הנדרשים ויסירו מלבם. והוא באומר לשכנו תדרשו כי הלא תשאלו איה שוכן ה' כי בזה ימצא הנשאל פתחון פה לומר האמנם ישב או ישכון יה אלהים על הארץ ומה גם תוך בית ואיזה בית אשר תבנו לו והוא מקומו של עולם וכל הארץ מלא כבודו. באופן תשוב מדרכך. ולא עוד אלא שגם אתם השואלים תדרשו בפירוד הלבבות כי קצתכם יהיה לבם נוקפם ע"ז וקצתכם ייטיב לכם באופן יצדק לומר בכם תדרשו לשון רבים על פירוד שבלבבו'. ועכ"ז אין צ"ל שלא תמנעו מלבא שמה כ"א גם תלכו כלכם בלב א' וזהו ובאת שמה בלשון יחיד אלא אדרב' בדרישותיכ' בכל ערי שבט ישראל לא יעדרו ממתיקים הדבר ומודיעים איזה הדרך ישכון אורו יתב' במקום אשר בחר. עוד כוון באומ' ובאת שמה ולא אמר והלכת שמה. לומ' שני פעמים על אשר בחר ה' במקום ההוא בייחוד לכל ישראל ולא במקום זולתו. הא'. באומר המקום אשר יבחר ה' לשום את שמו שם כי כל כן ראוי שאחרי ה' ילכו אל המקום אשר שמו שם. ב' כי שם שורשי נשמו' עם בני ישראל. כי הוא מכוון אל שער השמים אשר שם חופפה השכינה שתחת כנפיה שורשי כל נפשות ישראל. נמצאו ישראל בלכתם שמה כבאים ולא כהולכים כי הלא המה מתקרבים אל עצמם ואל שורשם ובאת שמה. עוד יתכן כיון ענין אחר ובו ימשכו כל הכתובים הבאים כאשר יבא ביאורם בס"ד. והוא כי הנה ידענו מרז"ל כי ב"ה של מטה מכוון כנגד ביה"מ של מעלה שנאמר מכון לשבתך הוא ב"ה של מעלה שבזבול. ועל כן בהבנות ב"ה למטה בהר המוריה המכוון כנגד של מעלה מתייחסים לבונים:

והוא מאמר שלמה בחכמתו באומרו בנה בניתי בית זבול לך לומר שבנה בנין כמו של מטה ושל זבול אשר לו ית'. וכן אמרו ז"ל כי כשהיה הכהן משרת למטה היה מעלה עליו הקב"ה כאלו היה משמש בב"ה העליון בעולם העליון. וכן הנכנס בשל מטה כאלו נכנס בשל מעלה כמאמרנו על פסוק נבואה למשכנותיו לומר נבואה כאחד לשני משכנותיו

שבבואנו לשל מטה יחשב לנו כבאים בשל מעלה. וגם הוא מאמרנו על פסוק ירושלים הבנויה כעיר כו' לומר כי הנה יש בהמ"ק של מעלה ובהמ"ק של מטה וכן ירושלים של מטה וירושלים של מעלה. וכאשר הבא אל בהמ"ק של מטה יחשב כבא אל של מעלה כן הבא אל ירושלים של מטה הוא כבא אל ירושלים של מעלה. וזה מאמר הכתוב ירושלים הבנויה כו' לומר הנה יש שתי ירושלים אחד בנויה ואחד רוחניות מחוברת ומכוונת כמחוברה לה הם כאלו הם יחד וכאלו של מעלה גם הי' של מטה ממש באופן ששם עלו שבטים שלא בלבד עלו שבטים בירושלים של מטה כ"א גם שם בעיר שחוברה לה שהיא ירושלים של מעלה הנזכר עלו שבטים נמצאו היו בשני עולמות כאחד בשל מעלה ובשל מטה ואינו מן התימה כי הלא הם שבטי יה מתייחסים אל שם יה הכולל שני עולמות כי ביה ה' צור עולמים אל תקרי צור אלא צר:

ובזה נבא אל הענין אמר כ"א אל המקום אשר יבחר ה' לשום את שמו שם כי גם שבב"ה של מטה אין שכנו שם בעצם כי אם בשל מעלה כמ"ש ז"ל מכון לשבתך כי רק שבתו לא יתייחס אלא בשל מעלה. אך בשל מטה אינו רק ששם שמו ית' שם. עכ"ז אל תחשבו שבשבתיכם בב"ה של מטה אין לכם חלק בשל מעלה. כי הלא לשכנו שהוא של מעלה תדרשו איה מקום שבתו ית' אשר הוא שוכן כי שם הוא עיקר שכנו. וגם זה הוא אמת כי ובאת שמה כי בשכנו ממש אתה בא. והוא כמו שכתבנו כי איכות של מעל' מתלבש בשל מטה באופן שהבא אל התחתון הרי הוא כאלו בא אל העליון כי ע"כ היו עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ולא אמ' אדם לחבירו צר לי המקום כו':

או שעור הכתוב מעין האומו' והוא ע"ד מאמרנו ע"פ שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. והוא כי לא היו אומרים ב"ה נלך רק בית ה' כאלו בב"ה של מעלה היו חפצים ללכת. ושמחתי כי הי' עולה על רוחם כי בשלמטה הוא גם כן בית ה' העליון כי בצד מה אחת הוא כי אין צ"ל בב"ה כי אם בירושלים עצמה העומד בה כעומד בירושלים של מעלה. כי הנה עומדו' היו רגלינו בשעריך ירושלים שהוא בשני שעריך בשל מטה ושל מעלה כא' כי איכו' העליונה נשפעת בתחתונ'. וע"ד זה הוא בב"ה מקל וחומר. וע"ד זה יאמ' הנה בשאלכם על ב"ה לשכנו תדרשו כי לא תאמרו איה ב"ה רק איה שכנו אשר לפי האמת אין זה רק העליון. אך עם כל זה בצד מה הנה כי כן יהיה כי הלא ובאת שמה כי כ"כ שפע העליון ישרה למטה כי הלא לבא שמה בשכני העליון תתייחס. ולא זה בלבד כי אם גם והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם כו' כי שמה בשכנו הנזכר תביאו עולותיכם. כי יחשב לכם כאלו בהביאכם את כל אלה פה הוא כאלו שמה בב"ה של מעלה תביאו אותם וכן ואכלתם שם כי מה שתאכלו ומה גם משלמיכם ומעשרותיכם

מתכא דרחמנא תאכלו ויחשב לכם כאוכלים שם בשכנו הנזכר שהוא מתייחס לפני ה' אלהיכם בעצם שהיא בב"ה העליון. וזה תכירו כי כן הוא שיחשב לכם כאכלכם למעלה לפני ה' כי הלא ושמחתם בכל משלח ידכם כו' והוא כי הנה ידוע כי ברכת מזון האדם נשפע לו ע"י שולחנו כי בהיות מאכל שולחנו כרצונו ית' באופן שיחשב כאילו אכלו משולחנו של מקום שם יצוה ה' את הברכה כנודע מהשפע הנשפע על שולחנו. וא"כ לפי מדרג' מקום מערכת שולחנו כן יבורך. ואם כן בהיו' כי אכילתך תחשב כאלו היא בבי' המקדש של מעלה יופלג השפע הנשפע בנחת שולחנך עד גדר שושמחתם בכל משלח ידכם כי תכירו אשר ברכך ה' אלהיך בכבודו ובעצמו שלא ע"י מלאך או שליח כי מרוב השפע תכירו כי ידו עשתה המלאה והרחבה. ואמ' לשון יחיד כי לא האוכלים שם מתברכים בשוה על כן אמר ברכך לשון יחיד כי השגחתו יתברך פרטי' ומשלם לאיש כמעשהו. גם יהיה שעור הכתוב ע"ד זה שאומר ענין כתוב אצלנו למעלה שהוא יתברך בעבודה אשר יעבדוהו יחפץ בהתחברו' רב כי אינו דומה מרובים העושים את המצוה למועטים העושים את המצוה. אך בשלמו את השכר א' וא' כי אינו דומה שכר ראובן לשכר שמעון או אפילו ששים רבוא העושים מצוה כא' אין גם א' נוטל בשוה אחד עם חבירו והוא כי פלס ומאזני משפט לה' לשקול כל מעשי איש ואיש לפי זהירו' או כונה או פנאי או שמחה אשר העדיף זה על זה. וז"א והבאתם כו' ואכלתם כו' ל' רבים. אך קבלת השכר בפרטו' לכל א' וזהו אשר ברכך כו' לכל א' וא' כמעשהו כמדובר: עוד יתכן שבא להזהיר את ישראל באוכל שם במקום אשר יבחר ה' שיאכלו שם בהשקפת היותם לפני ה' וזהו ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם. וע"י כן שיהיו במורא ומתוך ד"ת על השולחן ימשך שושמחתם. הפך מכל מקום שיש אכילה ושתיה שעושה רושם כי השטן מערבב השמחה. וזהו אומרו ושמחתם כי הלא תשרה שם שכינה ואין מקום לחצונים לערבב. אך בזאת שתהיה האכילה והשמח' בכל משלח ידכם ממעשה ידיכם כלומר שתזהרו בל יהיו עושק או גזל שאם הבאתם גזול אשר שנא ה' לא לרצון יהיה ולא תתייחס אכילתכם אל היותה לפני ה'. וגם לא תמשך שמחה כי השטן יערבב ח"ו. לכן עשו זאת איפה שיהי' כל האמור מן ההיתר כי הלא אשר ברכך הוא ה' אלהיך בהיו' מן משלח ידכם ולא מן הגזל. וא"כ ודאי שושמחתם כי היא יתב' אשר בירך אותך ישמחך בה כי טובתו יתברך שלמה:

פסקה ה

לא תעשון ככל כו'. אחר צווי הבאת כל קרבנות ומעשרו' אל בית הבחירה בא לאסור הבמות ואמר לא תעשון ככל כו' שהוא כי כל אדם היה עושה במה לעצמו אך זה אינו

היתר כעת רק על כי לא באתם עד עתה אל המנוחה זו שילה ואל הנחלה זו בית עולמים. או למ"ד מנוחה זו בית עולמים נחלה זו שילה. אך בהמשך מקראות אלו ראוי לדרוש ולתור. (א) אומרו אחרי זאת ועברתם את הירדן כו' והיה המקום כו' כי הלא אשר אמר למעלה כי אם אל המקום אשר יבחר ה' כו' והבאתם שמה כו' האם קודם עבור את הירדן היה שאומר אחר הכל ועברתם את הירדן כו' הלא הראוי היה להקדים פסוק זה אל כל הקודם. (ב) אומרו והיה המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם שמה תביאו כו' כי הלא זה כבר נאמר למעלה כי אם אל המקום אשר יבחר ה' כו' והבאתם שמה כו' ולמה נאמר פעם שנית. (ג) כי למעלה אמר לשום את שמו שם ופה אמר לשכן שמו. (ד) אומרו למעלה ונדריכם ופה אמר ומבחר נדריכם וכן למעלה אמר ושמחתם אתם ובתיכם בלבד ופה אמר ושמחתם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם והלוי אשר בשעריכם. (ה) אומרו השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה שהוא איסור במות והרי נאמר זה למעלה לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים כו' שהוא להקריב בבמות. ולמה חזר לאומר פה. (ו) שחוזר ואמר כי אם במקום אשר יבחר ה' כו' אחר שנאמר פעם ושתים. (ז) אומרו באחד שבטיך מה שלא נאמר לשון זה למעלה כאשר הזכיר המקום אשר יבחר ה' (ח) למה חזר ואמר שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך שהכל מיותר כי נאמר פה ולמעלה. (ט) אומרו רק בכל אות נפשך תזבח כו' כברכת כו' כי הלא אם היה מצוה על צדקה וכיוצא בה היה צודק אומר כברכת ה' כו' אך על בשר תאוה הלא כמו זר נחשב. (י) אומרו הטמא והטהור כו' כצבי וכאיל כי אחר שהם חולין לא היה צריך לאומר. (יא) אומרו לא תוכל לאכול בשעריך מעשר כו' כ"א לפני ה' כו' במקום אשר יבחר כי הלא דבר זה נאמר שלש רגלים. (יב) אומרו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ולמעלה זה אמר לשון רבים אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם. (יג) אומרו ושמחתם לפני ה' אלהיך בכל משלח ידך כי הלא נאמר זה למעלה שני פעמים וגם בלשון רבוי. (יד) אומרו השמר לך פן תעזוב את הלוי. כי זה נאמר למעלה. (ט) למה אומר בלשון זה בלשון שלילה השמר פן תעזוב כו' ולא אמר בלשון חיוב שיתן ללוי וגם אומר על אדמתך יראה ייתור ומשולל טעם כי הלא כלם יושבים על אדמתם:

אמנם אומר כי הנה משה בגודל נבואתו כי כל מאמריו ממנו יתברך המה. הגיד מראשית אחרית. והוא כי הנה מנוחה. הנה נחלה. התעתדו לישראל שהם בית עולמים ושילה. כי גם שיריעות המשכן הן הנה היו על המשכן שילה לא היה רק לאהל וגג. אך קירות היו לבית סביב וקדושה גדולה היתה לו כי הה' דברים שחסרי בבית שני לא חסרו ממנו. ועל כן גם שילה נבחר לאיסור במות כבית עולמים כאשר יבא בס"ד. נמצאו כי ג' המה

הבתים אשר התעתדו לשכון יה אלהים קודם אל בית האחרון שיבנה במהרה בימינו. והם בית עולמים ראשון אשר בנה שלמה. והשני שע"י עזרא הסופר. ושילה. והנה אם באנו לתת להם הדרגה הלא תגדל מעלת בית ראשון על שלשתן. כי היה שלם בכל הדברים וגם היה נגד שער השמים מכון לשבתו יתברך. שני לו שילה כי גדול כבודו כי שם היה ארון אלהים ויתר הה' דברים. ואחריו בית שני שחסרו בו ה' דברים גדולים וכל טובו לא היה רק היותו מכוון כנגד שער השמים. וע"כ אחשבה שהזכירם מרע"ה כסדרן והדרגתן ובגדול היחל הוא בית ראשון ואמר כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לשום את שמו שם והוא מכוון לב"ה של מעלה והבא בו כבא אל העליון יחשב. וע"כ עליו אמר כמפורש למעלה לשכנו תדרשו שהיא לשכנו העליון ובאת שמה בבואך בתחתון. ובאו' לשום רמז על היות בית שבנה שלמה כי שלמה עם התיבה עולה במספר לשום וגם אותיות לשום כאותיות שלום כי על היות שלום בימיו אמר אלהים שהוא יבנהו. כמפו' בב' רק אתה לא תבנה הבית כו'. ועל הבית הגדול והקדוש ההוא אמר והבאתם שמה כי יעלה על ישראל כאלו שמה בשכנו העליון הנזכר הם מביאים עולותיהם כו'. וכן אומרו ואכלתם שם כו' הוא כמפורש למעלה כי למה שהוא מכוון לשכנו העליון מעלה עלינו הכ' כאלו שם נעלה את הכל. ואסר הבמות בלאו ואמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים כו' כי מה שאנחנו מזבחים ומקטרים בבמות הוא על כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה שהם שילה ובית עולמים ואחר הזכירו בית עולמים הראשון בקדושתו כי שם יביאו עולותיהם כו' ושם יאכלו מעשרותיהם ושלמיהם ושם יזבחו וישמחו ושנאסרו הבמות מאז יבנה הבית ההוא. והיה הדעת נוטה כי אין כל הדברים האלו אמורים רק בבית עולמים שהוא מכוון לשבתו יתברך אך לא בשילה ומה גם כי גם הוא מעין משכן. ע"כ בא ואמר ועברתם את הירדן כו' לומר הנה עוד יש מקום קדוש סמוך לעברכם את הירדן אחר שישבתם בארץ והניח לכם מכל אויביכם כו' שהוא אחר י"ד שנה של כיבוש וחילוק כי אז נבנה משכן שילה ועליו הוא אומר והיה המקום אשר יבחר ה' כו' לשכן שמו שם. וזה אינו מגדר הראשון שבבית עולמים כי שם נאמר לשום את שמו שהיא שימה עצמות כי גם בחרבנו לא זזה שכינה מכותל מערבי. אך פה לא אמר רק לשכן שמו שהוא כמשכן הזה הבלתי קבוע שם עד עולם כי אחרי כן ויטוש משכן שילה לגמרי. וגם רמז באומר לשכן שמו אל המשכן ההוא כי משכן שילה עם כללות הב' תיבות עולה כמספר לשכן שמו. ואמר גם שבבית הראשון שהזכרתי אמרתי לשכנו תדרשו שהוא ב"ה של מעלה ובאת שמה כי תחשב כבא בשכנו הנזכר וכן והבאתם שמה כו' ואכלתם שם כמפורש למעלה שמעלה עליהם הוא יתב' כאלו

בב"ה של מעלה הם מביאים ואוכלים שם לפני ה' שהוא במקום העליון המתייחס לכיני ה'. והנה במשכן שילה לא כן הוא כי אינו מכוון לשבתו ית' עד ב"ה של מעלה עכ"ז והיה המקום כו' לשכן שמו שם שמה תביאו כלומר שמה במקום ששמי שוכן שם עם שלא יהיה לשכנו העליון כבבית הנזכר למעלה עכ"ז תביאו כל אשר אנכי מצוה אתכם עולותיכם כו'. ולמען לא יזלזלו בו על היותו בלתי מכוון כנגד ב"ה של מעלה ע"כ הפליג בו ואמר וכל מבחר נדריכם וכן הפליג בו בקבוץ ושמחה ואמר ושמחתם כו' אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם והלוי כו' מה שלמעלה קיצר בזה ואמר אתם ובתיכם בלבד. ולהיות כי אין הדרגת משכן שילה כבית עולמים חזר להזהיר בו ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכ"מ אשר תראה כ"א במקום אשר יבחר ה' גם שאינו מכל שבטיכם כאשר הנזכר למעלה שהוא בית עולמים שהמקום היה קנוי מדמי כל השבטים וזה של שילה אינו כ"א מאחד שבטיך שהוא מיוסף לבדו עכ"ז שם תעלה עולותיך ושם תעשה כו'. וז"א פה מאחד שבטיך ולמעלה אמר מכל שבטיכם:

פסקה טו

רק בכל אות נפשך כו'. אמר בין בזמן בית עולמים בין בזמן שילה בכל אות נפשך איש בביתו תזבח ואכלת בשר. אך איעצך יהיה בשר חולין זה בשני תנאים. אחד. שלא יהיה באות גופך לצבות בטן רק בכל אות נפשך לשם שמים. שנית. שיהיה לפי ערך ברכת ה' אלהיך כו'. וזה למה שאין בזה קדושה כי הלא הטמא והטהור יאכלנו בקערה אחת כצבי וכאיל. וגם עוד אני מזהירך שלא תאמר כי כאשר הבשר אוכל מבלי תקטיר אמוריו למזבח כן יותר לי הדם בגם הוא היה למזבח אם היית מקריבו שלמים. כי לא כן הוא כ"א רק הדם לא תאכל וגם לא תכיסנו כצבי וכאיל כ"א על הארץ תשפכנו כמים. ואחר הזהירו יתברך במקומות אשר בחר לבלתי הקריב והעלות עולותיכם רק בב"ה או במשכן שילה ולבלתי אכול כ"א שם והיה מקום לחשוב כי לא היה זה רק בזמן שילה או בית ראשון שלא חסר מהם דבר אך לא בבית שני שחסרו בו ה' דברים שהם עיקרי הקדושה כי בזמן בית שני לא יקפיד הוא יתברך לכל הדברים הנאמרים למעלה וגם הבמות יותרו. לז"א לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך כו' כ"א לפני ה' תאכלנו כו' כי גם כי לא שלם הוא בה' הדברים הלא לפני ה' הוא אחד שהוא מכוון לשבתו יתברך. ולהיות כי בזמן הבית שני לא רבים היו הבאים כי רובם נשארו בבבל לזה לא אמר כמאמרו למעלה בניכם ועבדיכם ואמהותיכם כי אז מיעטו כ"א אמר בנך ובתך ועבדך ואמתך כו'. וכן יש רמז בכתוב שעל בית שני ידבר כי ראשי תיבות של במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו עולה כמספר ראשי תיבות של הוא אל הבית אשר בנה עזרא הסופר. ומפני שבבית

שני נמנעו הלוים מלבא באדמת ישראל וע"כ גזר עליהם עזרא שלא ינתן המעשר כ"א לכהנים ע"כ חסה תורה עליהם ואמרה השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך כי תחוס לפחות לבאים על אדמתך ולא תתאכזר גם על הבאים כל ימיך על אדמתך:

פסקה כ

כי ירחיב ה' כו'. הנה היתר בשר תאוה נאמר למעלה ולמה חזר לאומרו עוד פעם שנית. ועוד אומר ואמרת אוכלה בשר מה בצע להזכיר אשר יאמר אוכלה בשר יאמר לנו אם יותר לנו לאכול בשר חולין ודיו. ועוד כי אחר אומר כי תאוה נפשך למה חזר ואמר בכל אות נפשך כו' ודאי כי כן הוא. ועוד אומר כי ירחק ממך המקום כו' וזבחת כו' ככל אות נפשך כי הלא זה הדבר האמור בפסוק הקודם מראש ועד סוף. ועוד אומרו מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך שכל זה הוא מיותר והיה די יאמר וזבחת ואכלת. ועוד אומר ואכלת בשעריך מי לא ידע כי בשעריהם יאכלו. ועוד אומר אך כאשר יאכל את הצבי כו' הרי נאמר למעלה. ועוד אומר רק חזק לבלתי אכול כי גם זה נאמר למעלה וכן אומר על הארץ תשפכנו כמים הוא אמור למעלה:

אמנם יאמר גדולתו יתברך. כי ראה כי זה דרך האיש ללכת שובב בדרך לבו ע"כ דרכיו ראה ויתר טרם יעשנו באיסור. והוא כי הנה זה דרכו של היצה"ר שקו לקו מעט מעט כלה גרש יגרש את האדם מדרך ה'. והוא כי ראשונה בראות כי הרחיב ה' לו ואך רחוק יהיה בין המקום אשר יבחר ה' למקום אשר שם ביתו יאמר אליו לבו מי יתן והיית קרוב אל המקום אשר בחר ה' אל בית ה' תלך וזבחת שלמים ואכלת שם בשר אך מה תעשה ורב ממך הדרך. אך לעומת זה הלא יתחמץ לבבך לומר הייטב בעיני ה' אוכל בשר ואל פתח אהל מועד לא אביאנו. על כן סעיפי יצרך ישיבוך אל נא תאכל להנאת בשרך ולמלא כריסך כי אם למלא נפשך מתאוה לעשות רצון קונה. והוא כי תאמר הלא צדקה תחשב לנשמה לך כי תאכל מן הבקר ומן הצאן ותעלה במעלות כי תעשה מבהמה חלק אדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הבעלי חיים ההוא. ואתה עתה ברוך ה' כי תאכלנו יגדל זכותך כי תעלנו במעלה כנודע ליודעים חן באופן כי לזאת תקרא תאות נפש ולא תאות גוף כי הוא לשם שמים. והנה אם לא היה זה רק במקום הרחוקים מן המקום אשר בחר ה' החרשתי. אך עוד מעט ויהי' גם במקומות אשר אינך רחוק מן המקום כי אם מרוע לב כי אדרבא המקום קדושתו רחוק ממך וזהו כי ירחק ממך המקום. אך לא אתה ממנו. וגם שם אני מתיר לך עם היות שלא גרם לך זה כי אם רוב טובה שהשפעתי לך. וזה שיעור הכתובים כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך והנה הגמול אשר תשלם לו הוא כי ואמרת אוכלה בשר חולין בביתי ובכלל מאמרך הוא לאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר כלומר

כי לא להנאת גופך אתה עושה רק כי תאות נפשך שהיא תאות נפשך לעשות זכות לתת שלמות לבעלי חיים להעלותו אל מדרגת אדם בעל נפש קדושה. והנני מזהיר לך ואומר בכל אות נפשך לגמרי תאכל בשר ולא להנאת גופך. אך הנה עוד מעט תמשך שעם שלא תהיה במקום הרחבת הגבול כי אם שלהעדר כשרונך אדרבה ירחק ממך המקום כי המקום הקדוש יהיה רחוק ממך. וזה אמר כי ירחק ממך המקום כי אינך ברחוק מקום כ"א שהמקום הקדוש אשר בחר ה' לשום שמו שם רחוק ממך. ועכ"ז לא תשית לבך לומר אלכה אל המקום אשר בחר ה' ואעשה שלמים לה' כ"א וזבחת מבקרך ומצאנך. כלומר לא תזבח מעט כי אם הרבה שיורה כי למלא כרסך אתה עושה. וגם זה יהיה מרוב טובה שהשפעתי לך וזהו אשר נתן לך ה' אלהיך וגמול אתה משלם לבלתי הביאו אל פתח אוהל מועד. ע"כ מה אעשה לך מוטב שאתיר לך ולא תעשה בזדון וע"כ אני מתיר ואומר לך ואכלת בשעריך כלומר בכל עיר אפילו בירושלים עצמה וכ"ש בסמוך אליה. אך עשה זאת שיהיה בכל אות נפשך שתכוון לשם שמים לאות נפשך ולא לאות גופך. אך הביטה וראה כי אשר חשבת למשפט לתת שלמות לבעל חי טעית בחשבונך כי הן אמת כי טוב לה אשר תאכלנה מאלו היתה מתה מעצמה אך ראה נא אשר חסרת ממנה באכילך אותו חולין ואל פתח אוהל מעד לא הבאתה כי הנה אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל הבלתי ראויים להקריב כן תאכלנו הטמא והטהור כו'. משא"כ אם היית מקריבה ע"ג המזבח שהיתה קונה שלמות רב ועצום מאוד כי היתה עולה במעלה והנאכל ממנה לאנשים היה בטהרה ולא כאשר עתה הטמא והטהור יחדיו יאכלנו. ושמא תאמר מה לה עוד שלמות מאשר אוכל אותה ואעלנה למדרגת אדם לא כן הוא כי הלא אינך אוכל רק הבשר אך והדם הוא הנפש אדרבה אני מצוה לך רק חזק לבלתי אכול הדם שתתחזק להית זריז שלא לאכול עד תצא נפשה וכיוצא למה שהדם הוא הנפש. משא"כ אם היתה קריבה על מזבח ה' שגם הנפש הוא הדם היתה עולה במעלה גדולה שהוא עיקר הקרבן. אך אתה אינך נותן שלמות רק לבשר אך הדם אצ"ל שלא תאכלנו כ"א גם על הארץ תשפכנו כמים. וא"כ איפה ראה עד כמה אתה מחסיר משלימותה בערך אם היית מקריבה שלמים. ועם כל זה התרתי לך כי דרכיך ראיתי כמדובר:

פסקה כה

לא תאכלנו כו'. אמר הנה אפשר תמנע מלאכול הדם על כי נפשך תקוץ בו אמר לא תעשה כן כ"א לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך. ולא שתכוין לכך שתמנע מלאוכלו כדי שייטב לך כ"א כי תעשה הישר בעיני ה' כי תמנע מלאוכלו למה שהוא ישר בעיני ה' לא לשום כונה זולתה ועל ידי עשותך בכונה זו ייטב לך:

או יאמר. הלא אמרתי רק חזק לבלתי אכול הדם ושמא תאמר למה צוית עלי שלא לאוכלו מה שאני מעצמי הייתי נמנע ממנו כי מי זה האיש לא תקוץ נפשו באוכל דם. לז"א לא תאכלנו למען ייטב כו' לו' אני מצוך לא תאכלנו ולא הנחתי הדבר אליך שמעצמך תמנע והטעם שכוונתי לזכותך למען ייטב לך ולבניך אחריך כי עתה הישר תעשה בעיני ה' כי תכוין לעשות מצותי למה שהוא ישר בעיני ה' ולא להיות קץ ובזה ייטב לך. מה שאין כן אם לא הייתי מצוך כי לא יהיה לך זכות בדבר וכונתי לזכות את ישראל:

פסקה כז

רק קדשיך אשר יהיו כו'. ראוי לשום לב. (א) הנה זה נאמר למעלה זה שלש רגלים כי כל הקדשים יעלום אל המקום אשר יבחר ה'. (ב) אומרו אשר יהיו לך שהוא מיותר. (ג) אומרו ובאת ומהראוי היה יאמר והבאת. (ד) אומרו ועשית עולותיך כו' מה ענין אומר עבודה זו ולא כל שאר פרטי עבודת הקרבנות. (ה) אומרו שמר ושמעת כי מהראוי היה להפך ולומר שמע ושמרת. (ו) אומרו למען ייטב לך כו' שמירה כי טוב לשמש על מנת לקבל פרס. (ז) אומרו כי תעשה הטוב והישר כו' כי הלא הטוב והישר הוא לפנים משורת הדין וכל הענין האמור הוא שורת הדין:

אמנם יאמר הלא התאוית לאכול בשר ולא חשת אל כבודו ית' להביא בקרך וצאנך אל מזבח ה' אלהיך. וגם שהראית כי לא להנאת כריסך היית עושה רק כי תאוה נפשך לתת שלמות אל הבעל חי ההיא לעשותו חלק אדם בעל נפש קדושה. ולא שמת לבך להשלים חלק נפש הבהמה לזרוק דמה על המזבח ולהשלים את בשרה באכלך אותו כי אם לשוחטה חולין ולשפוך דמה שהוא הנפש על הארץ כמים. ושלא להקנות שלמות רק לבשרה שהוא חומרה בלבד. והנה התואנה שבקשת לעשות כן הוא כי ירחק ממך המקום על כן דע לך כי אשר לא עשית מעצמך תעשנו על כרחך. והוא כי עד כה שהיית כחס על הבהמה להעלותה במעלת אדם שמת תואנות ריחוק ולא חסת על דמה הוא הנפש. דע איפה כי תבא לידי חטא שתצטרך עולה על הרהור הלב או על מצות עשה למ"ד או חטאת או אשם באופן שאז להיות הדבר נוגע אליך לתקונך להנאת עצמך תצטרך לטרוח וללכת אל המקום שרחק ממך. כי אשר לא עשית על הבעל חי להעלותו גם את דמו דע כי רק קדשיך אשר יהיו לך כלומר שיהיו לך להנאתך לתקונך או נדריך אשר תדור בעת צרה אז תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' על כרחך גם כי ירחק ממך. ואז מה שלא חסת על הבהמה להשלימה גם את דמה הוא נפשה רק לאכול את בשרה ולשפוך דמה כמים אז תבא שועשית עולותיך הב"ו גם שניהם על מזבח ה' אלהיך שיושלמו כל חלקיה ולא תאכל ממנו. ואשר לא יהיה לו עולה כי אם חטאת או אשם

או נדרים לפחות לא יבצר מהבהמה שתחת אשר היית שופך דמה כמים עתה דם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך. וגם אתה תעלה תחת אשר חשבת כי היית מקנה שלמות בבהמה באוכלך את בשרה עתה שיתהפך כי אתה תעלה במעלה על ידה כי הנה והבשר תאכל כי הוא בשר קדש ומהקדשים תאכל זבחי אלהים משולחן גבוה וז"א והבשר תאכל בה"א הידיעה ולא אמר ובשרה תאכל:

פסקה כח

שמר ושמעת כו'. הנה בדבריו אלה אשר דבר למדנו מוסר השכל הלא הוא כי אם נאכל בשר לא לתאות החומר רק לתאות הנפש שהוא להשלים את הבע"ח להעלותו ממדרגת בהמה אל מדרגת האדם אשר נשמה באפו. ושאך גם זאת לא מדה טובה בעיני ה' בעצם היא כי הלא אינך משלים רק את בשרה היא חומר' אך לא את נפשה הוא דמה כי הדם הוא הנפש ועל הארץ תשפכנו כמים. וע"כ טוב טוב כי קרבן לה' תעלנה ותהי' מעלה ומשלים גוף ונפש אם עולה קרבנך יהי' הבשר והדם הוא הנפש על מזבח ה' אלהיך. ואם זבח זולתו דם זבחיך ישפך על המזבח ותקנה נפשה שלמות. והבשר הוא חומר' תאכל וישתלם גם הוא. והנה ממוצא דבר יבין איש כמה מעלות טובות למקום עלינו. כי הלא מאשר צונו לעשות בב"ח ממנו נקח כי גם כל מצותיו אשר צונו לשמור ולעשות על הדרך הזה הוא כי יצוה עלינו נלך בדרכיו. מה הוא מקדשנו במצותיו להעלות במעלות את נפשותינו וגויתנו עד יקרבנו אל היות חלקו ית'. כן חפץ נעשה אנחנו עם הב"ח שלמטה מערכנו להעלותם עודנו כי מאשר צונו נעשה אנחנו בב"ח נשכיל את אשר נעשה אנחנו. כי מבשרנו נחזה אלוה כי דרכו ית' להעלות כל סוג מהדרגה אל הדרגה. כי כאשר הבעל חי בלתי מדבר יצוה לנו נעלהו בכל פרטיו לעשות במדרגת חי מדבר ובעל נפש קדושה. כך יורה מק"ו כי כן דרכו ית' עמנו להעלותנו ממדרג' בן אדם אל היותו מתדמה אליו כמאמרם ז"ל עתידים צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש. וכן אמרו עתידים צדיקים ליקרא בשמו של הקב"ה כו'. באופן כי מזה נקח להתנהג בחסידות וקדושה עד אין קץ כי נשא ק"ו ונאמר ומה אם את הבעל חי חפץ הוא ית' העלה אותם במעלה עם היותם בעלי חיים בלתי מדברים. ומה גם עתה האיש בעל נפש קדושה חלק אלוה ממעל שיאות לו בל יכוין אל הנאה חומרית כי ימצא יורד אל מדרגת הב"ח. כי אם יהיו כל כונותיו לעלות ממדרגתו עד הדביק אל ה' אלהיו כי יהיו כל מעייניו לש"ש להדבק אל קונו למען תגדל עלייתנו מעלה מעלה עם ה' אלהינו וזה מאמר הכתוב שמר ושמעת כו' לומר אתה ישראל שמור דבר זה אשר צויתיך לעשות בב"ח להעלותם כמדובר. ומזה ושמעת כי תבין כד"א שמעני אדוני. ומה הוא אשר תבין הלא הוא כי את כל הדברים

האלה אשר אנכי מצוך בכל משנה התורה אשר אנכי מצוה שגם כלם אין כונתו ית' רק על הדרך הזה שהוא למען ייטב לך כו'. כי אעלה אתכם במעלת איכות קדושה קיים לעד וז"א עד עולם. כי בהשכילך דבר זה תעשה הטוב והישר בעיני ה' שתתנהג בחסידות ולא תביט אל מה שהוא ישר בעיני ה' ובעיני אדם הרואים לעינים כ"א בעיני ה' הרואה ללבב. ועל יד כן יהיה אושרך לעולם שהוא אושר רוחני להדמות ולידבק עם קונך הקיים לעד וזהו למען ייטב כו' עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה'.

או יאמר שמר ושמעת כו' והוא ללמד את ישראל איזה דרך זריזות עבוד את הש"י מאהבה שהוא הנלמד ממלאכי השרת. והוא מאמרם ז"ל על פסוק נעשה ונשמע שאמרו שהוא דרך מלאכי ה' שבעשותם מצותו יתב' תאבים לשמוע צווי אחר לעשות אותו כד"א לשמוע בקול דברו שעושים דברו ומטים אזנם לשמוע בקול דברו שיצוה למו לעשות עוד. וזה למדו ישראל באומרם נעשה ונשמע שהוא נעשה מצותיך ונשמע שתצינו יותר לשמור ולעשות. וזה יאמר פה כי היחל ואמר עד כה כמה מצות ועודנו מדבר עוד מצות אחרות אמר שמר אשר צויתיך עד כה ושמעת גם את כל הדברים אשר אנכי מצוך שהוא עד סוף הספר שתהיה שומר את הנאמרים ושומע את אשר אומר. ואיו כל הזהירות הלז על כי הוא יתב' צריך אליך כ"א צדקת מה תתן לו כ"א למען ייטב כו' עד עולם. שכל חפצו ית' הוא להיטיב לך ויהיה עד עולם כאשר על יד מדה זו תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך כי תעשה לפנים משורת הדין. וגם למה שהוא אלהיך ולא לאהבת השכר על שייטיב לך:

פסקה כט

כי יכרית כו'. ראוי לשים לב. (א) כי אדרבה בראותם כי הוא יתב' הורישם מפניהם יכירו כי הבל המה ואין בם מועיל וסחי ומאוס יהיו אלהיהם בעיני כל ישראל ואיך יאמר פן תנקש אחרי השמדם כו' כי אדרבה מאשר השמידם ה' יגעלו באלהיהם שלא הועיל למו. (ב) כי כבר הזהרו על זה כמה פעמים למעלה. (ג) אומרו ופן תדרוש כו' שאם אומרו ופן תדרוש כו' הוא פירוש אל אשר אמר פן תנקש אחריהם וי"ו שבמלת ופן יתירה שתורה שהוא תוספת על האמור. (ד) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. (ה) אומרו איכה יעבדו כו' אם הוא ואעשה כן גם אני לאלהיהם הלא יקשה כי מה ראו על ככה לעשות כמעשיהם. ואם הוא ואעשה כן גם אני לה' אותה מיני עבודה גם זה לא יתכן כי מה טובו עבודתם שיחמדום ויעזבו דרכי ה' אשר צוה לנו ויורנו דרכי עבודתו. (ו) אומרו כי גם את בניהם כו' כי אין עבודה אחת ראיה על זולתם. (ז) אומר את כל הדבר כו' לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו כי הלא זה הדבר הזהירנו למעלה פ' ואתחנן

ולמה נשנה פה ואין לו ייחס עם הקודם. (ח) כי הלא כל ענין פרשה זו בלתי מתייחס אל הקודם:

אמנם הנה למעלה אמר שני דברים. א' אלה החוקים אשר תשמרון לעשות כו' אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם כו' ונתצתם את מזבחותם כו' ופסילי אלהיהם תשרפון באש כו'. ואח"כ אמר לא תעשון כן לה' אלהיכם והוא לעבוד את ה' במקומו' רבים כאשר היו עובדים הם לאלהיהם כ"א אל המקום אשר יבחר ה' ונמשך בביאור הדבר הזה השני עד כה. ואחר שסיים מלדבר על מאי דסליק מני' שהוא על ענין לא תעשון כן כו' בא לדבר אל מאי דפתח ביה שהוא אבד תאבדון כו' ופסילי אלהיהם תשרפון באש. ואמר הלא תאמר האם בער אנכי מאיש שאם לא אאבד את אלהיהם אטעה אחריהם ואדרבה מאשר אחשיבם יראה כאלו יש ממש בהם שאתקוטט בהם והלא הבל המה. ע"כ אני אשפילך על מה אני חש כי לא עליכם כי תוהו המה רק עליך פן תטעה והוא כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר כו' וירשת אותם וישבת בארצם כלומר לא תטפל רק ליורש וישבתם בארצם אך לא תעבוד את אלהיהם הנה סמוך להשמד אשר יכריתם ה' לפניך לא תכשל בם כי בעיניך תביט כי לא הועילו לעובדיהם. אך השמר לך אם לא תעשה רק לרשת את הגוים וישבת בארצם ולא תאבד את אלהיהם פן תנקש אחריהם של הגוים לעשות כמעשיהם. והן אמת ידעתי כי סמוך אל השמדך אותם לא תנקש אחריהם אך ירא אני על אחר המשך הזמן וישכח או יתיישן הדבר וזהו אחרי השמדם והיא כי כל אחרי מופלג כלומר בהתאחר ויופלג זמן השמדם מפניך. ועוד יש דרך אחרת שיהיה אפשר לכם לחטא בלי הפלגת זמן והוא ופן תדרוש לאלהיהם כו' והוא בשום לב אל אומר הגוים האלה כי ידוע שעל אלה ידבר. אך היא במה שידענו כי הנה בזמנים ההם עובדי עבודת גלולים חכמים היו להרע שהיו יודעים כוחות עליונים ומדברים אתם ועושים אתם דוגמתם בחכמתם ולהטיהם שהיתה העבודת גלולים ההיא באופן שמדברים ושואלים ודורשים ממנה איכה יעבדום. ועל זה אחשוב הוצרך להזהיר ואמר ופן תדרוש לאלהיהם שתדרוש מאלהיהם לאמר הם לך איכה יעבדו הגוים ההם אשר נשמדו את אלהיהם והוא שלא אמר איכה עבדו כ"א איכה יעבדו. והוא כי תאמר בלבבך כי אולי לו חכמו לדעת לדבר עם יראתם ולדרוש מהם איכה יעבדו אולי לא נשמדו שהיו טומאות' עומדות להם אמנם אני בחכמתי כי בבינותי אדרוש מהם איכה היה ראוי יעבדו את אלהיהם ושאעשה כן גם אני כאשר היה ראוי יעשו הם. אך דע לך כי אין צ"ל לעשות כן אתה לאלהיהם כי רע ומר המעשה חלילה כי אם גם לעשות כן אותם העבידות לה' אלהיך אל תלמד מהם לעשות. ועל זאת השנית אמר כי תועבות ה' אשר

שנא עשו לאלהיהם כי עבודתם מאיסור ומתועבות לעשות לפני ה'. ועל מאי דפתח ביה שאמר איכה יעבדו כו' לומר שעל שלא עבדום בעצם לא עמדו להם להצילם אמר כי לא כן כי אדרבה הלא הפליגו לעשות כי גם את בניהם ואת בנותיהם היו שורפים לאלהיהם ומה לעשות עוד אך אין זה כ"א כי הבל המה ואין בם מועיל:

פרק יג

פסקה א

את כל הדבר כו'. אם תאמרו אם אין פחדך על הזמן הזה רק על מה שאחרי מופלג כמו שכתבנו על אומרו אחרי השמדם כו'. א"כ למה תכבידו עלינו עתה בעוד שלבבינו שלם עם ה'. ע"כ דעו לכם כי הכל תלוי על העת הזאת כי אם עתה את כל הדבר הזה אתם מקבלים על העצם שתשמרון בלבבכם לעשותם ולקיימם אחרי כן. כ"כ תשקע הדבר בלבבכם שלא תמוט ממך ולא תחטא. ולא בלבד שלא יחטאו רבים כי אפילו יחיד וזהו לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו וז"א זה לשון יחיד. וגם הורה שע"י מה שאת כל הדבר כו' תשמרון לעשות מעתה אצ"ל בדברים רבים כי אם אפי' בדבר אחד לא תוסיף עליו ולא תגרע כי יושקע עשות רצון קונך בלבך שלא ינתק ומה גם עתה שלא תלך אחרי אלהים אחרים חלילה:

פסקה ב

כי יקום בקרבך כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומרו כי מנסה ה' כו' והיתכן כי לנסות את ישראל יעשה ה' ינבא שקר האיש ההוא או יחלו' שוא כדי לנסות את ישראל ואח"כ יצוה להמית את האיש ההוא והוא לא חטא רק שהיה מאתו יתברך למען נסות את ישראל וחלילה לאל יתברך לעשות כדבר הזה. (ב) כי הלא אין דבר נעלם מלפניו יתברך גם קרב איש ולב עמוק ואיך יאמר כי ינסה ה' לדעת כו'. (ג) אומרו אחרי ה' אלהיכם תלכו כו' אם הענין הוא שלא נשמע אל הנביא ההוא כי אם אל ה' אשר צוה לנו לעבוד אותו יתברך הנה זה כבר אמור לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כו'. (ד) אומרו ואותו תיראו כי הלא בכלל אומרו אחרי ה' אלהיכם תלכו הוא שאותו ייראו. (ה) אומרו ואת מצותיו תשמורו כי גם זה בכלל אומר ואחרי ה' כו'. (ו) אומרו ובקולו תשמעו כי הלא היה ראוי ליאמר קודם לכל האמור בכתוב. (ז) אומרו ואותו תעבודו כי הלא זה בכלל אומרו ואת מצותיו תשמורו וגם אומרו ובו תדבקון מה הוא הדבקות הלז. (ח) אומרו כי דבר סרה על ה' כי מהראוי יאמר כי דבר שקר מה הוא לשון דבר סרה. (ט) אומרו המוציא אתכם האם לא היה ה' מוציא אותנו ממצרים האם ראוי לינבא שקר בשמו. (י) אומרו והפודך מבית עבדים כי הלא בכלל המוציאך כו' הוא זה. (יא) אומרו להדיחך מן

הדרך כו' מה ענין אומרו דרך והיה ראוי יאמר להדיחך מאלהיך. (יב) אומרו ללכת בה שהוא מיותר:

אמנם יאמר כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ויתן אות או מופת לומר למען תאמינו כי הנבאתי או חלמתי זה ולא בדיתי מלבי הנה לכם אות כי יום פלוני דבר פלוני יהי' ותהי ראייתכם כי נתקיים דברי בדבר ההוא לאות כי גם דברי נבואתי או חלומי אמת המה. או מופת כיוצא באות אלא שהוא יגיד דבר משונה מהטבע ובא האות והמופת ההוא כדברו אשר דבר. ופירש מה היתה נבואתו או חלומו לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם לומר כי אשר ידעתם כבר ראית פחיתותם כי בכל אלהי מצרים עשה ה' שפטים וכל אלהי נכר הארץ לא הועילו לעובדיהם וגם אתה ישראל נתצת מזבחותם כו' אך יש אשר לא ידעתם שיש בם מועיל חלילה ונבואתו היא שאומר כי ה' דבר בו ומצוה יעבדו את האלהים ההם כלומר כי קרובים המה אליו חלילה ועל ידם נתקרב אל ה'. ואמר נאמר כלומר כי טרם יספר נבואתו יתן האות והמופת כדי לאמר אח"כ נלכה כו' שהוא דבר החלום או הנבואה. וזה שלא אמר מה היה החלום שהוא נלכה כו' קודם אומרו ונתן אליך כו' כי גם הוא לא גלה הדבר עד בא המופת להחזיק שקרו. ואמר לא תשמע כו' כי מנסה כו' והוא כי אם תראה שבא האות והמופת אל יתאמת לך עניינו על דברי חלומו או נבואתו כי הלא מנסה כו' ה' אתכם בהביאת האות ההוא על הפועל למען נסותך לדעת והוא כי הוא יתברך מנסה אותך למען תדע אתה בעצמך אם אתה אוהב את ה' אם אין. והוא כי הלא תאמרו כי אתם אוהבים את השם יתברך ואם תבואו לידי נסיון תעמדו קיימים באהבתו יתב' בכל לבבכם ובכל נפשכם. על כן מביאכם ה' בנסיון כזה למען יהיו השתי הלבבות שלכם היצר הטוב והיצר הרע במלחמה ואז תכירו כי עדיין לבבכם שהם הב' יצרים לא היו שניהם אוהבי ה' כי הנה היצר הרע עומד לנגדיכם באופן שתראו שלא בכל לבבכם שכולל השנים יחד הייתם אוהבים ולא נתקיים עדיין בכם לעבדו מאהבה בכל לבבכם. ולמה שהבחיר' חפשית אפשר שבבואכם לידי נסיון זה ימצאו השתי לבבות נאמנים לפניו ית' כלכם או מקצתכם שאפילו לא יתעורר היצר הרע לנגדיכם לנגד את היצר הטוב כאשר היא באברהם אבינו שאמרו רז"ל על פסוק ומצאת את לבבו נאמן לפניך שאפי' היצר הרע שלו היה נאמן לפניו יתברך שהוא מאומר לבבו ולא אמר לבו. וזה ענין הכתוב מנסה השם יתברך כדי לדעת שתדעון אתם הישכם אוהבים את ה' בכל לבבכם ובכל נפשכם אפילו בשני היצרים. כי עתה יראה בעיניכם כי אוהבים אותו יתברך אתם בכל לבבכם ועתה בנסיון תדעו אם כן הוא למען מהיום ההוא והלאה לא תאמינו בעצמכם ותהיו זהירין בהיותכם בעבודתו יתברך. וזה כולל ב' משלי

רז"ל בענין הנסיון פ' העקידה משל לבעל הקדירות ומשל הפשתני שהוא הא' להודיע לבלתי יודע כשרון המנוסה. והב' למען יתחזק יותר ע"י זה בכשרון כמפו' אצלנו שם בס"ד. והנני שם לפניכם אשר תשובו ליצרכם הרע אשר יבא להכשילכם והוא בשיתי שומי ו' המערכת מול מערכת היצה"ר להפילו ארצה. והם אחרי ה' תלכו כו' והוא כי אשר הנביא דבר הוא נלכה אחרי אלהים אחרים והוא כי הנה הנביא הרע ההיא אין כונתו שיעזוב את ה' כ"א ככל עע"ג שבימים ראשונים שלא היו מחייבים סבה ראשונה ית' כ"א שהיו אומרים כי רם ה' ומי ישיגנו ועולה על רוחם להשיגו ע"י כוחות אחרים שלמטה ממנו לעלות על ידם ולידבק דרך השתלשלות עד ה'. וז"א נלכה אחרי כלומר נלכה מהלכנו אך אחרי אלהים אחרים שיהיו כאמצעיים בינינו לסבה הראשונה ית' ולמען יתרצו ונאותה להם לכן ונעבדה. ע"כ אמר הוא יתב' הנה תחלת דברי פי הנביא ההוא סכלות כי הלא אחרי ה' שהוא אלהיכם מצד שייכות נפשותיכם כי חלקו המה תלכו. ומה לכם אמצעי יפריד ביניכם ותלכו אחרי אלהים אחרים שביניכם לבינו ית' ותעזבו שרשיכם ותפרידו אלוף. ושמא תאמרו כי אולי האלהים אחרים הם שר או מזל ואם לא תלכו אחריו יצר לכם גם זה הבל. כי הלא ואותו תיראו כי ק"ו הדברים אם מהכח ההוא אתה ירא אם תעזבנו שיצר לך וכ"ש שיש לך לירא ממנו ית' אדון הכל שאם תעזבנו ייצר לך. באופן שראוי תגעל באלהים האחרים לגמרי ממוראו יתב'. עוד ג' כי ואת מצותיו תשמרו כי בזה יש ודאי ובזה יש ספק ומי בער יניח הודאי בעד הספק. והוא כי וודאי הוא כי מצות ה' יתברך עלינו לתעב את האלהים אחרים וזה שאומר הנביא הזה ספק הוא בשם ה' ואיכה אעזוב את מצותויו בעד מה שהוא ספק מצותיו זהו ואת מצותיו תשמורו ועוד ד' והוא כי ההרחק יתעב אלהים אחרים פה אל פה שמענו בקולו ית' כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבור' שמעום וא"כ בקולו ראוי תשמעו מבקול איש הנביא הזה. ועוד ה' והיא כי אמר אליך נלכה אחרי אלהים כו' ונעבדם כי אחר שהאלהים אחרים אינם סיבה ראשונה כי אם לעלות על ידם כמדובר למעלה אם כן למה אעבוד את מי שהוא הכנה אל העיקר ולא את העיקר וזהו ואותו תעבודו. עוד ששית והיא ובו תדבקון לומר הנה כאשר אעבוד את ה' על יד עבודתי אני אדבק בו וקדוש אהיה כי קדוש הוא יתברך המקדשנו במצותיו ואם כן אפילו יאמר לך שתדברי באלהים אם תעבדם מי בער יניח מהדבק באדון הכל אלהים קדושים וילך לידבק באלהים אחרים אפילו תהיה העבודה לא' משרתיו שבשמים ממעל. וזהו ובו תדבקון שהוא העיקר ולא בזולתו חלילה. ואם האלהים אחרים הם כחות חצונים שהוא היותר נמצא שיאמר לשלול זה לומר ובו תדבקון. לומר הלא אתם עם קדוש לכן בו תדבקון ע"י עבדכם אותו

ולא לרדת עד תהום רבה להדבק קדושת נפשותיכם בטומאה כי מי יתן טהור מטמא וזהו ובו תדבקון:

או יאמר אחרי ה' כו' לומר אשרי האיש אשר לא הלך אחרי אלהים אחרים כי כל מה שמתקרב אליהם הוא מתרחק מאלהי עולם ה' וקדושתו הבלתי בעלת תכלית. ואשריו ואשרי חלקו אשר ילך אחרי ה' כי כל עוד שהוא מתקרב ומשתקע בעבודתו הוא הולך ומתדבק בו ית'. וע"כ אחר הזהירו לבלתי שמוע אל הנביא שקר ההוא בא ויאמר ראה נא מה רב טובך בהתקרבך אל ה'. כי הנה אחרי ה' תלכו אומר והוא כי כל אחרי מופלג והענין אם אינך דבק בו ית' כי אם אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כמשמעות אחרי. שהוא כי יש קצת עבירות בידכם או שאתם צריכים סעד לתומכ'. הפך ענין התהלך לפני האמור באבות. כ"א הולכים אחרי הי כענין התהלך נח שמתייחס להולך אחרי ה' שצריך סעד לתומכו שימשכהו ה' לעשות רצונו. אז ואותו תיראו כי ראוי מוראו תפול עליכם. אך אחר שתתקרבו אליו ית' יותר שהוא ואת מצותיו תשמרו שהוא שמירה הנאמרת על מצות לא תעשה שאין צ"ל שלא יהיו בידכם עבירות. כי אם גם תשמרו גם מהדברים שהם סייג לפרישות וזהו רבוי האת באומרו ואת מצותיו תשמורו שהוא חסידות לפרוש מכל דבר הדומה לכיעור ולקדש עצמכם במותר לכם. אז לא תהיו רחוקים מה' כ"א קרובים שתשמעו בקולי. והוא מאמר רבי פנחס בן יאיר במדרש חזית כי חסידות מביא לידי רו"הק וזהו ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעון שאין צ"ל שתמשך לכם מורא כי אם תתקרבו אליו יתברך עד השגת רוח הקדש שבקולו תשמעו הוא קול רוח קדשו יתב'. וכל זה הוא ע"י קדש עצמך בדברים שאתה נמנע מעשות דבר המביא לכיעור שכל זה הוא בשב ואל תעשה. אך אם תעלו ותתקרבו עוד מדרגה אחרת והוא במצות עשה לעבוד ולעשות המצות בלי שום פניה שהוא ואותו תעבודו שהוא אותו. ולא על הפרס ולא על הכבוד שהיית אז כעובד את עצמך. ובו תדבקון דבקות עצמיי הפך העובד אלהים אחרים שכל עוד שהוא מתקרב אליו הוא מתרחק מהקדושה כמדובר. ועל פי דרכו רמז היות השירות אליו ית' הפך השירות את מלאך או מלך כי מלך הארץ היותר עובד אותו הוא הרחוק ממנו ביותר כי כל עסקי צרכי עבודתו רחוקים מהיכלו המה. אך הקרובים אליו הם רואי פני המלך הם יהיו אנשי מנוחה. נמצא כי אשר עליהם עבודת המלך ירחקו ממנו. והנוחים מעבודה הם הקרובים אליו. אך לא כן העובד את ה' כי היותר עובד אותו הוא הדבק בו עד אין קץ וזהו ואותו תעבודו ובו תדבקון:

פסקה ו

והנביא ההוא כו' יומת כי דבר סרה על ה'. שהוא כי דבר עליו יתב' שהוא מצוה לסור ממנו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא שת לבו הרשע ההוא אל היותו יתברך המוציא אתכם מארץ מצרים שהוא כי הוא יתברך אדרבה מכניע שרי מעלה בעבור ישראל ואיך יצוה ילכו ישראל אחר ע"ג לעבוד את החצונים. כי הלא שרו של מצרים הנקרא מצרים כנודע מרז"ל ע"פ והנה מצרים נוסע כו' כי היה מחזיק בישראל לבל יצאו מארצו וה' הכניעו והוציאנו משם וזהו המוציא אתכם כו' שהוא כי הוציאנו מארץ של השר הנקרא מצרים וזהו המוציא אתכם מארץ מצרים. ואם האלהים אחרים הם הוברי השמים גם היה לו להשקיף כי גם את המזל שידד ה' כי מזל מצרים היה מחייב בל יצא עבד משם לעולם ויצאו ישראל ע"י הכניע את המזל. וזהו והפודך מבית עבדים שהוא כי פדאנו יתברך ממקום שהיה בית קבוע לעבדים בל יצאו משם לעולם ומשם הוציאנו ה' כי שידד המזל וז"א מבית עבדים ולא אמר מהיות עבדים. ובקש האיש הרע ההוא להדיחך מן הדרך אשר צוה ה' להפגיע עדיו וישם לפניו דרך רעה שהוא ע"י אלהים אחרים לשים אותם בדרך ללכת בה להשיג את ה' כאמור למעלה. ואמר עתה לשון יחיד שדעתו היה להדיח לפחות את א' וגם על א' חייב מיתה כי ובערת הרע מקרבך. וש"ת למה נמיתנו וטוב טוב להניחו ולהעמידו על האמת מעט מעט עד ישוב. לז"א ובערת הרע מקרבך והוא לו' הנה יקרך כאיש שיאחזנו חולי בידו אשר דרך החולי ההיא שהולך ומתפשט עד הלב וימית וע"כ תרופתו הוא לקצץ מיד את ידו טרם יבא אל הזרוע. ואם נתפשט בזרוע לקצצו גם הוא טרם יגיע אל הלב. כן אומר אלהים ובערת הרע מקרבך פן יתפשט בקרב ישראל. ואם לא נתפתה ממנו ראובן יתפתה מחר שמעון וע"ד זה תפשה צרעת ממארת פתוייו עד רבים חללים יפילה חלילה:

פסקה ז

כי יסיתך אחיך כו'. סמך ענין זה לומר כי אם לא תמית את הבא לחטיאך ע"י אות ומופת תבא לחטא גם אל הבא בלי אות ומופת בהוא כי יסיתך אחיך ומשומעך את אחיך תבא לשמוע גם את בן אמך ועוד מעט גם את בנך. שם שנהפוך הוא כי אדרבה אתה היה לך להביא את בנך אחרי ה' כמוך שישוב הוא אליך ואתה תשוב אליו. כי דרך האב להמשיך אחריו את בנו לא יתהפך. ומזה תשמע גם את בתך. ומזה גם את אשת חיקך אשר לא מחמת קורבה תשמע אליה. ומזה גם את רעך. ותחלה יסתיר בסתר ויתחיל לאמר. ולא עוד אלא שהנביא הנ"ל לא ערב אל לבו לומר מיד נלכה נעבדה כו' רק ונלכה אחרי אלהים אחרים שהוא לראות עניינם או כמפורש למעלה נלכה עד ה' דרך אלהים אחרים. ובסוף דבריו אמר ונעבדם. אך אלה בבוטחם בקורבה או באהבה

יבטחו בך שגם לזה תטה אזנך וישימו פתח דבריהם לאמר נלכה נעבדה כו'. ועל אשר תוכל לאמר אליו הלא ראה ראיתי כי כל אלהי העמים אלילים כי באלהי מצרים עשה ה' שפטים ואלהי נכר הארץ לא הצילו את עובדיהם מיד ישראל. ע"כ יאמר אליך אשר לא ידעת אתה ואבותיך לומר אינם אשר ידעת אתה מאלהי נכר הארץ ולא אשר ידעו אבותיך במצרים. כי אם יש אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם שהוא אותם הגוים הנבארים מסביבותיכם. כי ימצאו טענה לאמר כי אותם אשר לא הורישם ישראל ונשארו סביבותיכם כי אליליהם הצילום מיד ישראל ויהי' מקום להטעותכם. או הרחוקים ממך כו' אשר לא תדע להכזיבה כי אין בם מועיל כי לא ידעתם. ע"כ לא תאבה לו כלומר לא תעמוד בטענות עמו לווכח אם טוב אם רע וע"י כן לא תשמע עליו כ"א תאבה לו ותבא בטענות עמו אולי תפותה ותשמע אליו לעשות מצותו. והוא כי אולי הוא בעל טענות וינצחך בשקר ומה גם כי אז יתעורר יצרך הרע להיות לו מעיר לעזור ותהיה עליך מלחמה מבית ומחוץ ויוכלו לך חלילה. ע"כ מיד זרוק בו מרה ורחק ממנו ולא תאבה לו פן תשמע אליו. ולא תחוס עינך עליו להביט בו בעין טובה פן מהעין רואה תבא לחמוד בלב כי ב' אלה סרסורי דעבירה וזהו לא תחוס עיניך. ובזה לא תחמול וע"י כן לא תכסה עליו שלא יהיו אבריך גומרים לכסות עליו בלשונך להיות מחסה עליו ולשים לב לשזבותיה כי הרוג תהרגנו כי הבא להורגך השכם להורגו. וזהו כי הרוג תהרגנו לומר כי אחר שבא להרוג את נפשך תהרגנו אתה וקדש את ה' שלא תחיש על הקורבה. כי אדרבה ידך תהיה בו בראשונה כאשר בך התחיל במצודה רעה להפילך. ולא תהיה שליחות ידך בו מכה קלה כמורה כי לצאת י"ח בלבד אתה עושה כי אם מכת מות וזהו ידך כו' להמיתו. ואחריך ויד כל העם כו' וסקלתו כו'. וש"ת אם יהיה מדיחני חלילה מות יומת אך אם לא שוה לו כי בקש להדיח ולא הדיח למה יומת. לז"א גם שלא בא רשעו אל הפועל כי אם בקש להדיחך אך לא הדיח על כל זה יש ב' טענות. א'. שהרעה היתה גדולה להיותך כפוי טובה לאלהי עולה שהוציא בכבודו ולא ע"י מלאך או שליח עם היות מארץ מצרים שהיא מלאה גילולים ועל כל זה עבר בה הוא יתברך ולא חש על כבודו להוציא את תרומתו משם וזהו אשר הוציאך כו' מארץ מצרים. וגם שידד המזלות וזהו מבית עבדים כמפורש למעלה. עוד טעם ב'. והיא כי מיתתו היא הצלת כל ישראל כי עתה כל ישראל ישמעו ויראון כו':

פסקה יג

כי תשמע באחת עריך כו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומר לשבת שם לאמר שהוא משולל הבנה כי אינו לאמר לזולת וכן הלאמר השני אינו מתיישב יפה. (ב) מה חטאו הטף

והשלל. (ג) אומר ונתן לך רחמים איך מתקשר אל הקודם. (ד) אומר ורחמך שבכלל אומר ונתן לך רחמים הוא. וגם ל' אומר ונתן לך רחמים היא בלתי צודק ומהראוי יאמר וירחמך. (ה) אומר והרבך כי בכלל הרחמים הוא. (ו) מה צורך להזכיר שבועת האבות פה. (ז) אומר כי תשמע כו' לשמור כו' לעשות כו' שכל זה עתיד והל"ל ותשמור ותעשה. (ח) אומרו בנים אתם כו' שאין לו קשר אל הקודם כלל. (ט) אומרו לא תתגודדו שהוא טעם הפכיי כי אדרבה להיותנו בנים לה' אנו חשובים כל כך שע"כ ראוי על מיתתם לעשות רושם עצום מאד. (י) אומרו כי עם קדוש כו' שיראה נתינת טעם אל הקודם והלא יותר הוא האמור באומרו בנים אתם כו' כי הלא מלאכי השרת הם קדושים ואין נקראים בנים. ומה הוא ענין אומר ולעם סגולה. אם הסגולה היא היותם עם קדוש הרי כבר אמור. ועוד אומרו להיות יראה שעדיין אינו סגולה מכל העמים והלא כמו זר נחשב כי אשר הוא עם קדוש כבר הוא סגולה מכל העמים אשר אינם קדושים:

אמנם הנה ידבר עם הב"ד הגדול ואומר לו כי תשמע כו' לאמר כלומר תשמע דבר הראוי לאמר ולא דבר הראוי לחוש בלבד. כי יש דברים יגיד המגיד ואין בעדותו דבר מספיק רק להיות חושש אך לא לאומרו בפי'. ויש דבר שיגיד המגיד כ"כ בחזק' דבר ברור שאומר לא למען תחושו בלבד אני אומר כ"א כדי לאמר לכל משמי ולא אבוש פן אמצא בדאי. וזהו כי תשמע כו' לאמר. ועכ"ז ודרשת כו' בכל החקירות ודרישות הנלמדות מפ' זה הכה תכה כו'. והנה על כפל זה ארז"ל שריבה שאם לא תוכל את הכל להכות בחרב תכה בכל שאר מיתות אשר תוכל. וע"ד הפשט יאמר הנה אין ספק שעל כל עם ה' יהיה קצף ע"ז אך על ההכאה אשר לא יבצר ממנו יתב' לעשות בכל כללותיך הכה תכה כו' אתה את יושבי כו'. ותנכה בזה את כל אשר היה לי ית' להכות בכלל בראות שיש מקנאים על כבודו וזהו הכה תכה כו'. ואפילו בהמתה שללה עד גדר שלא ידבק בידך מאומה מן החרם שהוא שלא ישאר דבר שתהנה ממנו כלל עם היות ששלל ובהמה וטף לא חטאו עכ"ז אל תמנע מכל זה. כי הלא כל זה צריך למען ישוב ה' מחרון אפו על כללות ישראל וזהו למען ישוב ה' מחרון אפו כו' שהוא ע"י מה שתקנא על כבודו קנאה גדולה כזאת. עוד יכוין באומרו ישוב ה' מחרון אפו ולא אמר למען ישוב חרון אף ה'. לומר עשה זאת איפה כל ההגזמה הזאת וההשמד הרב והכולל למען עי"כ יתהפך הוא ית' מרוגז הדין לרחמים וזהו ישוב ה' שהוא רחמים מחרון אפו. ואל תתמה ותאמר איך לא חש הוא ית' פן אלמד אני ממדה זו ולא ארחם אפילו על אשר לא חטא כאשר ראיתי בדין זה על טף ונכסים ובהמה כי יצרי הרע לא יבחין בין דין לדין. ועוד כי גם בישראל יעשה פגם חסרון הטף ונשים ונכסים. לז"א אל תחוש על הדבר. כי על הא' ונתן לך רחמים כי

לא תשאר במדת אכזריות הזאת כי הוא ית' יתן לך מדת רחמים לרחם על ישראל. ועל הב' הממון שנחסר מישראל אמר ורחמך. ועל הטף אשר לא חטאו ונתמעטו. במקומם ארבה בך ריבוי עצום כאשר נשבע לאבותיך שהוא ריבוי עצום ככוכבים וכחול וכעפר. עוד ירמוז לומר תחת אלה רשעים וטפם ירבה לך צדיקים שהוא כאשר נשבע לאבותיך שהיא על צדיקים. כי כה אמר ה' לזרעך אחריך שהוא המיוחסים אחריך צדיקים כמותך וכאומר כה יהיה זרעך כאשר כתבנו במקומו שהוא שיהיו ככוכבים כד"א ומצדיקי הרבים ככוכבים כו'. כמ"ש ז"ל על הפ' ההוא שלא יהיו כחמה ולבנה שיש להם בושה כד"א וחפרה הלבנה ובושה החמה כ"א ככוכבים שאין להם בושה. וכן בברכת העפר ארז"ל לא' מן הפירושים שיהיו שפלים כעפר וגם ליעקב נא' ופרצת כו' ונברכו בזרעך כו' ואיך יתברכו הגוים בזכות' אם לא בהיות זרעו צדיקים. ואל יקשה בעיניכם לומר כי זה יהיה אחר הגיענו אל כשרון חסידות רב ועצום ומי יעלה לנו אליו ושאור שבעיסם יעכבנו ומה גם כי יתן בלבנו מדת רוגז ע"י אשר נראה במשפט הזה. אל תחוש על זה כי הלא לא יעזבך הוא ית' ביד יצר סמוך כ"א יהיה בעזרך אך בזאת שתבא ליטהר שעי"כ הוא יתברך יעזרך כי בא ליטהר מסייעין אותו. וזהו כי תשמע בקול ה' כו' לומר כי מאז תטה אזנך ותשמע כדי לשמור את כל מצותיו שתכוין בשמיעתך לעשות מצותיו למה שהן מצותיו יתב' עם היות שעדיין לא עשיתם כי אין זה רק שתבא ליטהר מסייעין אותך עד גדר תבא עד מדת עשותך לפנים משורת הדין. וז"א לעשות הישר בעיני ה' אלהיך שהוא להתנהג בחסידות כמ"ש ז"ל על ועשית הישר והטוב זו לפנים משורת הדין. וגם כיון שלא תעשה הישר בעיני בני אדם אשר יראו לעינים כ"א בעיני ה' הרואה ללבב:

פרק יד

פסקה א

בנים אתם כו'. ושמא תאמרו כי מאשר תראו שהיקל הוא יתברך בהרוג טף ונשים אשר לא חטאו וגם אולי בקרב עם הארץ ההיא היו קצת כשרים ומתו בכלל כל המון העם כי לא נעשתה החקירה על כל איש ואיש בפני עצמו. ואולי תאמרו אין זה כי אם שאין חשובים לפניו יתב'. והן אמת כי אם לא היה רק כדבר הזה הלא זאת נשיב אל לבנו כי חומר העון גרם. אך יהיה עזר ליצרנו להרהר כי הלא נראה צדיקים ימותו טרם הכביד זקנה ושיבה כי הלא יראה כי קלים היינו בעיני יתברך ואיה איפה רחמיו יתב' באומרו ורחמך והרבך. לז"א בנים אתם כו' לומר דעו איפה כי נהפוך הוא כי הלא יקרה אתכם כאשר יקרה לאשה ובנה הדרים בעיר אחד ואישה אבי הבן ההוא במדינה אחרת שאם יאמרו לאשה הלא בנך חלך ועבר וילך אל ארץ שאביו שם כי הלא בכה לא תבכה כי

תאמר הלא טוב לו עתה מאז היה עמדי כי אז יתענג בדשן בכל טוב אביו ונחת שולחנו. וגם שבצד מה תדאג על פרידתו ממנה הלא תשמח על אודות בנה מצד עצמו כי אז טוב לו עם אביו. כן הדבר הזה אומר הוא יתברך בנים אתם לה' אלהיכם ואם כן אשר ימות לו מת לא ידאג על מתו מצד עצמו כי הלא הלך שם עם אביו שבשמים כי בן הוא לה' היושב בשמים ואז טוב לו. והן הוא משוש דרכו כי אז יתענג על ה' כי הוא המלך אביו וזהו בנים אתם לה' אלהיכם ועל כן לא תתגודדו כו' על מת כי בית ה' ילך כי אביו הוא וישמח בו. וגם רמז באו' על מת לו' כי על המת מצד עצמו לא יתגודדו אך על תורת חכם גדול מאד המסתלק מבני הדור האובדים אותו לא יאסר כמז"ל בגמרא על אשר מירט זקנו ר' עקיבא והכה את פניו כו' על סילוק ר' אליעזר הגדול. ואמר באיזה הדרך בנים אתם לה' הלא הוא כי עם קדוש אתה שהוא מפאת הנפש שהיא לה' אלהיך חצובה מתחת כסא הכבוד. ושמא תאמר א"כ איפה איך בחר בנו הוא יתברך מכל העמים אשר חילק לשבעים שרים כי מה היה צריך לבחור הלא בטבע לו ית' אנחנו כי חלקי ה' אמרה נפשנו כי עם קדוש אנחנו לז"א ובך בחר כו' לומר תדע למה הוצרך לבחור בך הלא הוא על בחינת הגוף כי רצה הקב"ה לעשות ממך סגולה מכל העמים כי כהפרש שבין סגולת מלכים ליתר נכסיהם הרחוקים מאוצרם הטוב כן יהיה ביניכם לבין העמים. ולא על בחינת הנפשות אשר עניינם למעלה מפני האדמה כ"א בבחינת מה שעל פני האדמה ממש שהוא על הגופים שגם הם יתלבנו ויתקדשו ע"י התורה ומצות כנודע וזהו ובך בחר כו':

או יאמר בנים אתם לה'. שהוא שכל אחד מישראל הוא בן א' לה'. ולא שכל הכללות יחדיו יקראו בן א' כענין בני בכורי ישראל אך לא שיחשב כ"א בפ"ע לבן. כי דעו נא כי לא כן הוא כ"א שבנים אתם לה' כי כ"א לבן יחשב. וע"כ לא תתגודדו כו' על מה שעם שאחד הוא בלבד בן לאביו יתב' יחשב לפניו. שע"כ בעלותו אל אביו רחם ירחמנו והטיב ייטב עמו בשמים ממעל. ושמא תאמר הלא כל נפשות כללות עם בני ישראל אחת הנה ואת כלן יקרא בן א' וכמאמר הכתוב בני בכורי ישראל. דע איפה כי כן הוא כי כל כללות ישראל כאחד עם קדוש אתה דרך כלל לה' אלהיך. ואשר אמרתי בנים אתם שהוראתי כי כל א' הוא בן בפני עצמו ה"ה כי בך בחר ה' כדי להיות לו לעם סגולה. כי כאשר סגולת מלכים אין הענין על קבוץ פרטים רבים שכל פרט קל האיכות ואין חשיבותם רק על היותם פרטים רבים. כי לא כן הוא כ"א שגם כל פרט חשוב בפני עצמו וזהו להיות לו לעם סגולה מכל העמים. והוא כי בכל יוצאי ירך אדם הראשון שולטה זהמת נחש אלא שישראל הולכים ומטהרים ממנה ע"י המיתות הגלגולים משא"כ העכו"ם. וזה הוא בכל

הפרטים כאשר בהר סיני פסקה זוהמת כל איש ישראל ולא נשאר עד אחד. וע"י בחינה זו בנים יקראו כל א' וא' מישראל. וע"כ אמרתי בנים אתם על בחינה זו כל ישראל הולכים ומטהרים וע"כ כל אחד מעותד ליקרא בן לו יתברך וראוי לבלתי התגודד עליו. וזהו ובך בחר ה' כי בישראל בלבד בחר להיות לו לעם סגולה מזוקק מזוהמא מכל העכו"ם:

פסקה ג

לא תאכל כו'. אמר ראה נא איך אתה עם קדוש לה' אלהיך כי ע"כ אני מצוך לא תאכל כל תועבה. והוא כי הלא ידענו כי בשר בהמה או חיה אשר יאכל איש יעלה במעלות העשות חלק מהאדם. ע"כ ראה אלהים כי למה בישראל קדושים הם אם יאכלו בהמה טמאה אשר שורש חיותה נמשך מהחצוניות וטומאה הלא תחת הקנות שלמות בבהמה בהדבק לאדם הלא יתהפך כי אדרבה טמא יטמאנו כי תדביק טומאה בקדושת נפשו. משא"כ באכלו מבשר בהמה או חיה טהורה כי חיות שרשה ממקום הטהור נמשך כמדובר. וז"א לא תאכל כל תועבה לומר כי מזה תבין כי עם קדוש אתה כי ע"כ אני מצוך לא יבא אל פיך דבר טמא:

פסקה כא

לא תאכלו כל נבלה כו'. ראוי לשום לב. (א) למה מייעץ אותנו לתת לגר או למוכרה לנכרי והיהודי יצונו על העדר האכילה בלבד. (ב) אומר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך כי הרי נאמר למעלה וסמך לא תאכל כל תועבה שגולל כל מה שתיעב לנו הוא ית' שכולל כל מה שאסר עד סוף פסוק זה ולמה חזר לאומרו פעם ב'. (ג) איך מתקשר לזה אומר לא תבשל גדי בחלב אמו. (ד) אומר עשר תעשר כו' איך מתקשר אל הקודם:

אמנם יאמר הלא אמרתי לך לא תאכל כל תועבה שהוא כל בעל חי שמינו טמא. הלא תאמר הלא מה שהבדל יבדילני ה' מן העמים שלא אוכל בשר חזיר החולד והעכבר הלא אין זה על כי קדוש אני מצד עצמי כי הלא כמוני ככל יתר עמים הלא ברחם א' של חוה או אשת נח נוצרנו ומאדם האחד נוצרנו. ומה יתרוני עליהם אם לא שאני עובד את ה' ויתר עמים את אלהים אחרים. על כן אמר דע איפה כי לא כן הדבר כי אם על איכות נפשותיכם גם כן. כי הלא אם כן איפה הנבלה שמינה טהור אלא שקרה לה מקרה שנתנבלה שהוא מעין העכו"ם שלדעתך מינו טהור שגם הוא בן נח אלא שקרה מקרה שנדבק בע"ז ונעשה כמת ואכל נבילה אך הגר תושב שכפר בעובד גלולים ופירש ממנה לא יאכל נבלה שגם היא מינה טהור ואשר נפגמה בהתנבלה לא אירע כיוצא בו בגר תושב כי לא נפגם בעובדי גלולים. ואדרבה אני מצוה ואומר שתתננה לו בחנם ואכלה ואין הפרש בינו לעובד עבודת גלולים שהוא הנכרי רק שלא תתן לו מתנת חנם. אם כן הוי אומר כי אין עיקר הדבר על הע"ג כי אם על כי קדוש אתה לה' אלהיך. כי משורש

נפשך אתה קדוש לה' כי חלקי ה' אמרה נפשך. ועל כן גם מבלי עבוד ע"ג אפי' מגר תושב אתה מובדל באיכות. ושמא תאמר והלא הקושיא במקומה כי אחר שאב אחד לכולנו הוא נח ויכוננו ברחם אחד איך היה ההפרש הזה ומי יאמר כי על טעם זה היה ציווי יתברך. ע"כ אמר מרע"ה ראה כי כן הוא וממצותו יתברך תלמד. כי הלא אחד ממצותיו יתברך הי' לא תבשל גדי בחלב אמו והלא הגדי והחלב מבהמה אחת יצאו ושם נתהוו ולמה יפרידם יתברך זה מזה כן בדבר הזה אל תתמה על החפץ כי אל דעות ה' והוא היודע כי גם היוצאים מבטן אחד יתפרדו ולא יתחברו. באופן כי גם שעם ה' ויתר עמים מאיש ואשה אחת יצאו לא יתחברו יחד באיכות כי לא ראי זה כראי זה וזהו שסמך ואמר לא תבשל כו'. ואם כן אמור מעתה כי עיקר הדבר הוא מפאת הנפש כמדו'. וממוצא דבר בין תבין ג"כ דבר אשר יקשה ממך הלא הוא כי לא יבצר מאיש שוגה ומפתי להרהר ולומר הלא אם ה' הבדילנו מן העמים ה"ה על כי אין לנו שתוף רק מפאת החומר. אך הלא בקרב ישראל שכלם קדושים וחלקם ה' אמרה נפשם למה נפרדו לוים וכהנים מישראל בתרומות ומעשרות והכהנים יאכלו משולחן גבוה ולא כן הישראלים. לזה אמר מאשר רמזתי לך במצוה זאת לא תבשל גדי בחלב אמו עם ששניהם משורש אחד וממקום אחד. לא יקשה עליך יתרון הלוי ועשר תעשר את כל תבואת זרעך לתת להם חלק בראש ולא תשית לבך להרהר על יתרונו כי בכל דבר יש יתרונות ובחינות והדרגות. ואל יעלה על רוחך כי אתה גרוע מאד ממדרגתם. כי הלא גם אתה יש דברים שתדמה להם כי ואכלת לפני ה' אלהיך כו' כאוכל משולחן גבוה שהוא מעשר שני כי לה' הוא כנודע על כן המקדש אשה במעשר שני אינה מקודשת ולא עוד אלא שהלא ממעשר שני שלך יאכל הלוי מתחת ידך וזה אמר בסוף הענין והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כו'. וע"כ אל תקפיד כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'. אך לא יעדרו הדרגות בקדושה זו למעלה מזו כאמור. ונבא אל התכת המקראות בס"ד:

פסקה כב

עשר תעשר כו'. על דבר הכפל אמרו רז"ל עשר בשביל שתתעשר. ואפשר ע"ד הפשט יאמר משז"ל במעשה שהיה במי שהיה ממעט במעשרותיו וגם ה' אסף את ברכתו עד שלא הוציא השדה כי אם מה שהיה מתחלה מעשר תבואתו. וזה אפשר הוא פירוש הכתוב שמצוה ואומר עשר פן מה שתעשר מתחלה את תבואת זרעך יהיה כל היוצא השדה וזה שנה בנה כלומר שיהיה הולך ונתמעט שנה שנה עד בא עד גדר זה כמעשה שהיה: או יאמר כי כאשר הממעיט ימעטו לו מן השמים כך המוסיך מוסיפין לו. ואם יתן מעשרותיו בעין יפה יהיו הולכין ומוסיפין לו מן השמים עד שיבא שיעור מעשר

תבואתו בסך כל תבואות השדה שיהיה דרכו לעשות. וזהו עשר וע"י כן תעשר שתוציא בתורת מעשר את כל תבואת זרעך ואת כל שעור תבואת זרעך היוצא השדה וזהו שנה שנה כי בכל שנה יהיה הוא יתב' הולך ומוסיף לך לפי מה שתהי' הולך ומוסיף בעין יפה עד היות מעשר תבואתך כשעור כל מה שהי' מוציא השדה. כשיעור כל מה שנהוג להוציא יהיה המעשר מאשר יצא כברכת ה' אשר נתן לך:

פסקה כג

ואכלת לפני ה' כו'. הנה אמר למען תלמד לירא' כו' יקשה כי אין מהאכילה ושתיה ושמחה יתירה ללמד ליראה. ואילו אמר לעבוד היינו אומרים שע"י התעכבם בירושלים רוב השנה לאכול מעשר שני יהיו פנויים ממלאכת בתיהם ויעסקו בתורה אך אומרו ליראה הוא בלתי מתיישב. ואפשר כי האלהים עשה שיראו מלפניו כי לבל יבעטו ברוב טובה ויראו בעיניהם כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל ההוא וימנעו מליראה את ה' ע"כ מה עשה הקב"ה צוה אותם יוליכו עמהם מעשר מכל אשר להם לפני ה' כאלו נותנים מנת המלך. וכן המעשר ההוא קודש לה' ומשלחן גבוה הם אוכלים כנודע שאינו נחשב להם כממון עצמן כמעשר ראשון ללוי שהרי בן לוי שקידש אשה במעשר ראשון (מקודשת) וישראל במעשר שני שלו אינה מקודשת כי לה' הוא ומשולחן גבוה הוא אוכל. ולא הורשה כי אם לאכול ולשתות לבד נמצא בזה החי יתן אל לבו כי עבד מלכו של עולם הוא ומשלו הוא אוכל ובזה לא ימוש מליראה את ה' תמיד וזהו ולמען תלמד ליראה. וע"פ הדרך זה יתכן רמז באומר לפני ה' לומר שתאכל בתת לבך שאתה לפני ה' שתהיה במורא גדול וזהו למען תלמד ליראה כו'. שאם תהיה בקלות ראש גם שתתן לבך שהכל שלו ית' ומשולחן שלו אתה אוכל לא תלמד ליראה כו'. עוד כיון באומר ואכלת כו' כי הנה אין דרך המלך בפלטון אשר הוא גר שם שיערבו את לבם לבא שם עבדיו לרמוס חצריו לא יום אחד ולא יומים כ"א חדש או שנים לזבוח צאן ובקר ולאכול ולשתות ככל אשר יעשה איש בביתו ובחומותיו. אומר כי אין הקב"ה מקפיד בבא כל ישראל לאכול לפני ה' במקום אשר בחר בו ולהביא מעשר דגן תירוש ויצהר וצאן ובקר כמעט רוב השנה לא יחוש. במה שיבא תועלת שע"י ילמדו ליראה אותו וזהו ואכלת כו' גם שיראה שאינו לפי כבודו ית' אינו חושש למען תלמד כו' כי בתועלת זה לא נחוש על האכילה שם:

פסקה כד

וכי ירבה ממך כו'. ראוי לשית לב. (א) אל או' כי ירחק ממך המקום כי בכלל אומר כי ירבה ממך הדרך ההוא. (ב) כי הלא בהיות איש רחוק מעיר אחת לא נאמר כי ירחיק המקום ממנו כ"א שירחק הוא מהמקום כי הלא המקום לא יקרב ולא ירחק כי קבוע

הוא אך האדם המתנועע עליו יצדק לומר שירחק מהמקום או יקרב וא"כ איפה מהראוי היה לומר כי תרחק מהמקום ולא כי ירחק ממך המקום. (ג) למה זה האריך ואמר אשר יבחר ה' אלהיך לשום את שמו שם כי באומר המקום יובן כי בפסוק הסמוך דסליק מניה אמר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם ולמה חזר פה לאומרו.
(ד) אומרו כי יברכך ה' מי לא ידע כי ברכת ה' היא מעשירתו:
אמנם יתן דופי במדת בן האדם לבלתי החזיק טובה לקונו. ויספר בשבחו של מקום שמעביר על מדותיו ית' ומנהל את האדם לאטו לפי שיטתו מרוב ענותנותו עם עוצם גדולתו. והוא כי כמקרה בני האדם בכל דורותינו תספר תורתינו שהיה נקרה לקצת עשירי עם בימים ההם והוא כ"א יאמרו לאיש בעל י' אלפים דינרי זהב ונושא ונותן בהם למה לא תקבע עתים לתורה כראובן שכל נכסיו לא יגיעו עד מאה דינרין ושונה הלכות בכל יום כי אז יחרץ העשיר ויענה עזות לעומת שבא לדבר אתו. ויאמר אליו חבל על הלחם אשר אתה אוכל ואתה שור ולא אדם חמור ולא איש כי לא בדעת תדבר כי הלא ראובן אשר הזכרת אלי הן מעט אשר לפניו בשעה אחת ביום יספיק לו ליטפל בעסקו אך אנכי כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי הלואי כל היום וכל הלילה יספיק לי לשאת ולתת בממוני כי לפעמים לאכול אין לי פנאי ומה גם עתה לעסוק בתורה. הנה כי יאמר כי אשר הטיב הש"י מעט אליו יאתה לעסוק בתורה אך הוא אשר הרבה ה' להטיב לו אין ראוי לו לעסוק כתורת ה' אשר עשה לו את החיל ההוא ואוי לאזנים שכך שומעות מפי האיש ההוא כי אין הללות וסכלות וכפיות טובה גדולה מזו. והלא כדבר הזה אחשבה דברה תורה על איש אשר נתן לו ה' הון ועושר וירבה לו מאד מעושר דגן תירוש ויצהר ומעשר בהמה אשר חנן לו ה'. והנה אם חשק בית ה' היה שקוע בלבו הראוי לו יאמר הנה אם מעט היה אשר חנני ה' הייתי מהלך שמה ולמה אגרע לבלתי לכת להחזיק לו ית' טובה על כל הטובה אשר הרבה להיטיב לי מק"ו מאיש רש אשר בית ה' ילך לבלתי היות לו ית' כפוי טובה על המעט אשר נתן. ואדרבה אמור יאמר למי יאתה ללכת אל עיר ה' אם לא למי שיוכל שאתו כי מעט הוא אך אני ירבו עלי משואותי ויהיו עלי לטורח. נמצא כי לפי רוב הטיבו ית' את האדם ימעט מהחזיק לו ית' טובה. ואין זה כי אם שהונו אשר נתן לו ה' היה סבה שיוסר מלבו חשק בית ה' וקדושת המקום אשר בחר ה' לשכן שמו בו והולך ונשמט מיראתו ית'. וזה מאמר הכתוב וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו ויראה לך כי איש אשר כל השיעור הרב לו כמוך לא יתחייב ללכת כי יהיה עליו לטורח וילאה נשוא. אתה דע לך כי אין זה כי אם שהמקום הקדוש ההיא ירחק וזהו כי ירחק ממך המקום כי אם אתה תמעט בחשקו הלא הוא וקדשתו ירחק

ממך אז יותר וזהו כי ירחק ממך המקום. וש"ת ואיך יצדק לומר שהמקום רחק ממנו והוא בית שאין לו בחירה. לזה אמר אשר יבחר ה' לשכן שמו שם וא"כ באמרי המקום הוא שם ה' השוכן שם כי הוא המתרחק ממך על שלא שמת לבך לאמר האם יאבד הוני אם אשכיר כמה סוסים וחמורים ונשאו אתי. ומה גרם לך לומר כי רב ממך הדרך כי לא תוכל שאתו הלא הוא רוב טובה אשר ברכך ה' אלהיך נמצא כי זה הוא הגמול אשר תשלם לו ית' כ"א לא היה מרבה להיטיב לך היית זהיר ללכת אל בית מנוחתו ית' ועתה שהרבה לך רוב טובה תבקש לישמט וזהו אומר כי יברכך ה' אלהיך ועכ"ז לא אבעט בך ואנהלך לפי שיטתך כי אתקן לך באופן שבלי לאות ועמל תבא שמה והוא כי ונתת בכסף כו':

פסקה כה

ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום כו'. הנה יקשה. (א) אומרו נתינה בכסף הוא בלתי צודק כי מה יתן בכסף והראוי יאמר ותפדה בכסף כו'. (ב) אומרו וצרת הכסף בידך כי אין ספק שאין הכונה שיהיה צרור כספו בידו ולא באמתחתו. והנה ידוע קבלת רז"ל שהוא לומר שיהיה כסף טבוע שיש בו צורה ועם שקבלתם אמת ויציב ולא יבצר עוד דרך פשט המקרא שתמשך מלת בידך אחר אומרו וצרת ולא שתדרש כל תיבה בפני עצמה. (ג) או' אשר יבחר ה' אלהיך בו ולא אמר לשכן שמו שם כמאמרו למעלה. (ד) אומרו ונתת הכסף כו' ידוע דרשת רז"ל בכלל ובפרט ועדיין נשית לב למה היו הפרטים אלו מזולתם וגם אל שינוי הלשון מאומרו תאוה נפשך לאמר תשאלך נפשך. (ה) אומרו ואכלת שם לפני ה' אלהיך מי לא ידע כי לפני ה' הוא אוכל ומה זו שמחה שאומר ושמחת אתה וביתך ואם הוא לאכול ולשמוח גם לוי וגר ויתום ראוי ישמחו עמו. (ו) אומר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו למה יאמר בל' שלילת עזיבה ולא אמר ונתת ללוי וכיוצא בלשון זה:

אמנם יאמר הלא היה יצר סמוך מפתך לאמר כי רב ממך הדרך כי רב מאד מעשר דגנך כו' ולא תוכל שאתו. והנה דע כי אם כה היית עושה ונמנע מלכת אל המקום אשר בחר ה' גם ה' היה מעביר כספך והולך ממך כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. אך עשה זאת איפה ויהי לך אשר לך והוא כי הנה מבואר אצלנו בספר שמות בס"ד כי כאשר האדם הגדול באיכות תורתו ומצותיו ית' מקנים בו קדושה עד יחשב כבריה חדשה כמאמרנו בברכת המצות אשר קדשנו במצותיו כי על ידי מצותיו נקנה קדושה. והוא טעם אל אשר הפליא לעשות הוא ית' לקבל שבים גם אשר מרדו בו משא"כ מלך ב"ו על כי השב מאשר חטא לה' אינו דומה אל אשר שב מאשר חטא למלך כי החוטא

למלך הארץ הוא בהוייתו בשובו מחטאתו כאשר היה בהעוותו. כי לא נשתנה באופן שעונשו לא סר ממנו. אך אשר חטא לה' ע"י מצות תשובה אשר עשה סרה ממנו חלאת טומאתו ואשר נטמא בהעוותו ויטהר. והנה מאיכות קדושה נעשה בריה חדשה עד אשר נאמר כי איננו זה החוטא כי להפך לאיש אחר ולמה יומת טהור על טמא. וזה היה ענין ננוה כי על כן לא נתקיימה גזרת נבואת יונה בשובם כי כדברו כן היה באומרו ננוה נהפכת כי נהפכת האיכות טומאה על ידי תשובה. והנה לא בלבד יקרה כה לאדם כ"א גם על כל יתר בריות כ"א יקדיש את שורו וצאנו לה' אין איכותם שוה כאשר בתחלה כי חלה בהם קדושה. ואך גם זה אפילו בדומם כ"א יהיה לאיש כסף חול ויקדישנו לה' אין איכות הכסף ההוא כאשר בתחלה כי קנה קדושה כמאמרנו על פסוק לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ולא אמר מזהב ומכסף כי על ידי הקדיש אותם ועשות מהם כלי הקדש מקנים קדושה ואיכות במתכת עצמו. ועל כן הנהנה ממעות הקדש מועל כנודע. ולא עוד אלא שאיכות הקדושה אשר חלה בכסף הלז הוא העומד לשמור לו כל יתר כספו כי מלת ממון חסר. וזה יאמר ונתת בכסף כו' לומר כי על ידי התפיס קדושת מעשר בכסף אתה נותן מתנה ויתרון באיכות הכסף ונתת בכסף שאתה נותן בכסף עצמו. ולא עוד אלא שע"י כך יתקיים לך כל כספך כי וצרת הכסף בידך שתהיה כצורר וקושר הכסף אשר לך בידך שהוא ברשותך שיהיה כל הכסף אשר בידך כצורר וקשור בידך ורשותך בל ימוט ממך. כי זכות זה ישמרנו לך ואז והלכת אל המקום אשר יבחר כו' שהוא בירושלים ושם ונתת הכסף כו' בבקר ובצאן כו'. ולהיות שעל ירושלים ידבר כי שם יקנה הבקר והצאן כו' ע"כ לא אמר לשכן שמו שם כי אין זה רק בב"ה אך על ירושלים לא יאמר כ"א אשר יבחר בו. ואז ונתת הכסף כו' והוא כי הנה תאוה נפש הישראל היא לעבוד את ה' ולעשות ריח ניחוח לפניו ית' כאשר צוהו שהוא חובה עליו וזו היא תאות הנפש בעצם. אך להקריב לפניו ולעשית רצונו אך באשר איננו חובה רק נדבה גם שלא תתייחסו לתאות נפש לא יבצר מהיות שתשאל ממנו ותראה לו כי זו חפצה במה שתשים בלבו צד רצון לעשות אותה. וזה אמר ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך שהוא בבקר ובצאן כדי לעשותם שלמים ריח ניחוח לה' שהוא תיבה וע"כ מזה תתחיל כי היא תאות הנפש הקדושה בהקטיר את החלב קרבן לה' וכן ביין ובשכר לנסך ממנו על גבי המזבח ששלמים טעונים נסכים. וגם אשר תשאלך נפשך שאינו חובה רק ששאלת אותך נפשך לעשותם שגם בהם תעבוד את ה' כענין קמח סולת שגם ממנה תוכל לעשות לחמי תודה דרך נדבה וכן בכל שאר מיני מזון כי גם בהם תתברך הברכות הראויות לכל דבר שגם הנפש תשאל לעבוד בם את ה' עם שלא תאוה כ"כ כאשר במה שתעשה ממנו קרבן

חובה לה'. ועל הסוג הזה הב' אמר ובכל אשר תשאלך נפשך. ומה שאמרתי לך שתפליג לקחת ויקר יצאן כו' אל תאמר אחר שרבו כמו רבו לי בקר וצאן ויין ושכר וכל אשר שאלתני נפשי לרוב כי רב חילי אשר פדיתי בכסף ויש לי רב ע"כ ארבה רעים אהובים רבים בשובע שמחות לאכול בשר שגיא ולשתות במזרקי יין באופן שתתהפך המצוה לעבירה על יד זוללות בשר וסבאות יין. לכן הנני מצוך תשמור לך מעשות זו רק ואכלת שם לפני ה' כלומר שתתן את לבך לפני מי אתה אוכל. וגם רמז לא תרבה רעים רק ואכלת לבדך. ואם תרצה לשמוח בחברה יהיה אתה וביתך ולא לזרים אתך. והלוי כו' לא אומר לך שתושיבנו בחברתך עם אשתך רק שלא תעזבנו כלומר ריקם אך לא על שולחנך עם האשה:

או יאמר עם ששלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו דברי תורה הם כאלו אכלו משולחנו של מקום משא"כ אחד לבדו אשר אינו כן. לזה אמר ואכלתם שם לומר כי גם שתהיה יחיד יהיה לפני ה' אלהיך כאלו תאכל משולחנו של מקום כענין לאכול לחם לפני האלהים. ואם תרצה לשמוח במרעים יהיה אתה וביתך:

פסקה כח

מקצה שלש שנים כו'. אמר הלא צויתני כי שנה אחר שנה אלכה לי אל המקום אשר בחר ה' ושם אוכל כל ברכת מעשר שני אשר ברכתני והלא אוציא כל השתי שנים תוך ירושלים אוכל ושותה כל מעשר דגן תירוש ויצהר לרוב אשר נתת לי ה' ומתי אעשה לביתי. כי הלא זה שנתים לא אוכל ללכת לעירי. ואם אלכה לי לפתח ולשדד את אדמתי ולזרוע ולקצור ולזרות הלא לא יהיה רק מעט מזער כמתגנב ושב לירושלים ושם איככה אוכל וראיתי באבדן ביתי. אל תחוש כי הלא הנני מבשרך כי מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך אשר הם מעשרות השנתים ימים אשר היית שם ותבואת השלישית שהיא מאשר תזרע בשנית. ודע לך כי ובא הלוי כו' והגר והיתום והאלמנה לקחת זה מעשר ראשון. ואלו מעשר שני. וכל כך יהיה להם כי ואכלו בשעריך ושבעו ומזה תוציא מה יהיה ריבוי נשאר לך וכל זה שאמרתי שתתן לכל אלה לא מבלי אין לי חלילה לתת להם כאשר נתתי לך כי אם שחפצתי יהיה על ידך למען יברכך ה' אלהיך בזכות מה שתתן על ידך להם. והוא מאמרם ז"ל על פסוק ישב עולם לפני אלהים כאשר נזכירהו לפנים בס"ד. כי הוא ית' חפץ לזכותנו בתת לעני למען נתברך על ידו וש"ת הלא מה נעשה והשנתים ימים מה נעשה כי מעט הוא אשר נהיה בשערינו לעבוד עבודת שדותינו וכרמינו וזיתינו. אל תחוש כי הנה בכלל הברכה הוא כי במשלח יד אחד שהוא

במעט עסק חבירך בהפלגה וז"א בכל משלח ידך ולא אמר ידיך לומר כי אפילו במשלוח יד אחד שהוא רמז אל מיעוט העסק תבורך ברכה רבה:

פרק טו

פסקה א

מקץ שבע שנים תעשה שמיטה כו'. יקשה (א) אחר אומר שמוט כל בעל משה ידו מה צריך לומר לא יגיש כו' ומה גם כי בכלל מאתים מנה שאם שומט ודאי שלא יגוש. (ב) אומרו כי קרא שמטה שמהראוי יאמר כי היא שמטה לה'. ועוד שכבר נאמר וזה דבר השמטה מה צורך לומר כי קרא שמטה לה'. (ג) אומר ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך כבר נאמר זה למעלה ולמה חזר לאומרו. ועוד שהכניס את הנכרי בין הדבקים. (ד) אומר אפס כי לא יהיה בך אביון כו' כי אומר אפס הוא משולל הבנה שאם הוא כמו אפס כי עז העם שהוא כאומר אלא. לא יצדק פה כי מה בא לשלול האמור. ואם הוא כאומר בלבד גם הוא לא יהיה שאם כן יאמר שהדין האמור הוא בלבד בזמן שלא יהיה אביון והלא מכ"ש שראוי יהיה הדין הוא כשיהיה אביון. ואם הוא לשון ודאי שאמר שודאי שלא יהיה אביון הלא בסמוך הוא אומר כי יהיה בך אביון. (ה) מה הוא כפל אומר כי ברך יברכך וגם אומר נותן לך נחלה לרשתה מהו כל האריכות הלז. (י) אומר רק כו' מה בא למעט הרק הזה. (ז) מה בא לרבות כפל אומר שמוע תשמע. (ח) אומר כי ה' אלהיך ברכך כו' טבע הלשון הוא כנותן טעם אל האמור ולא יצדק כלל (ט) אומר כאשר דבר לך היכן דבר וגם מה צורך לאומרו. (י) אומר והעבטת כו' בלתי מקושר אל הקודם:

אמנם אמר חלקתי לך ששה שנות השבוע לעשות צדקה ללוי לגר ליתום ולאלמנה. כי בשנה הראשונה תתן תרומות ומעשרות ומתנות עניים. וכן בשנה השנית. נוסף עליהם בשלישית מעשר עני וגם לבער המעשרות של שלש שנים להשביע ללוי לגר כו'. ועד"ז בג' השנים הבאות אחריהן. אך בשביעית הנה הבעל הבית יאכל מהנמצא אתו מהשנים הקודמות. אך הלוי והגר והיתום והאלמנה יחסר להן כי אין תרומות ומעשרות ומתנות עניים כי הספיחים מעט המה לכלכל את כלם. וגם הבעל הבית בעצמו מה זכות תערכו לו כי לא יתן מאומה. לזה אמר הנה גם בשנה השביעית תעשה צדקה שהוא כי מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וש"ת הלא אין זה רק בשב ואל תעשה ואיך אמרת תעשה שמטה שמורה שיש מעשה בדבר וגם להיותו במקום צדקה צריך מעשה. לזה אמר וזה דבר השמטה כלומר מה שאמרתי מעשה שייחסתי הדבר אל עשייתך הוא כי זה דבר השמטה שמוט כל בעל כו' שהוא בגם בתת לך האיש החוב אשר אתה נושה בו אתה תשמטנו ותאמר לו משמט אני. וזה ידמה לקום ועשה. כי את שאשר תטיב עמו לא

לבד יהיה לבלתי נוגשו אם לא יתן. כי בזה ודאי אין להחזיק לך טובה. כי במה שקרא שמטה לבד ראוי שלא לנוגשו כי לא יגרע מהקרקע ששובת בשנה ההיא וזהו לא יגוש כו' כי קרא שמטה לה' כלו' ראוי שלא יגוש במה שקרא. וא"כ במה נחזיק לך טובה לשיתייחס מעשה הטובה בשמטה אם לא באשר תשמט ידך מהנותן לך את חובו. ועוד טענה אחרת והיא כי הנה את הנכרי תגוש כו' והוא כי הנה רבותינו ז"ל קבלו שאין פסוק זה מדבר בפרטות בשנת השמטה כ"א בכל שנה וכדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות מלוה. וי"א מכאן שהנוגש את בעל חובו עובר בעשה כי לאו הבא מכלל עשה עשה מכלל של ישראל לא יגוש. והיה הענין לפי דרכנו בל תאמר הלא רב עתה הרף ידי מלנגוש אך אם מבלי נגוש אותו יתננו לי למה אומר משמט אני ולא אקח מידו. לז"א הלא מלבד השנה הזאת את הנכרי הוא שתגוש ולא את אחיך אך בשנה שאינה שמטה. וא"כ במה יודע איפה שתטיב את אחיך בשנת השמטה על שאר שנים אם לא באשר תשמט ידך וזה אמר ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. וש"ת הלא אמרת לי כי בשנה הזה אעשה בחי' צדקה שאת אשר יהיה לי את אחי תשמט ידי והנה תאמר נא ישראל כי עדיין כל זה איננו שוה בנזק העניים והאביונים. כי לא כל עני ואביון יהיו עליו חובות שישמיטום להם. וגם אם יהיו עליהם חובות לא יאכלו עתה מהם בהשמטת כספים אלו כי כבר אכלום מאז לוו אותם ועתה נפשם יבשה אין כל לא מתנות עניים ולא מעשר עני. אל תחוש לזה כי הלא זכות מה שתשמט ידך הוא מלבד אשר שימשך לך ממצוה זו והוא כי בזכותך לא יהיה אביון בישראל. וא"כ אל תצטער על העניים והאביונים כי אינם כי לכל איש ישראל יהיה די מחסרו. וזה אמר אפס כי לא יהיה כו' שהוא מלבד כי לא יהיה בך כלו' בך בשבילך אביון כו' כי זכותך תמנע דלות מישראל וכן המתרגם אפשר מפרש מלת אפס כמו מלבד. שתרגם לחוד. והוא כי הלא ברך יברכך ה' לומר ברך את השנה הזאת ויברך אותה. וגם לא על ידי מלאך או שליח כ"א ה' בעצמו המשגיח בפרטים באופן שעי"כ תהיה ההשגחה פרטית עד שלא ימצא אך גם א' שיהיה אביון וזה אמר יברך ה'. משא"כ הברכה הנשפע ע"י שר או מלאך אל גוי מגויי הארץ כי לא ישגיח בפרטים כי לא יחדל אביון בתוכם גם כי הכללות ישבעון טוב. וזה שאמרתי שיהיה על ידו יתברך בעצמו ולא על ידי שר הוא בארץ אשר אין עליה שר כי אם אשר ה' דורש אותה. והראיה כי הלא מעתה בתת אותה לך הוא בידו יתב' ממש וזהו אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה כאשר כתבנו למעלה שהם יכירו כי הוא ית' בעצמו הכובש בפניהם את הארץ. וגם תראו איך לא אל הכלל נותן הארץ כ"א בפרטות אל כל אחד וא' מישראל וז"א נותן לך נחלה לרשתה לשון יחיד. והוא כי אינו כמלך הארץ שילך עם י' אלפים איש

ללכוד עיר ואחרי כן לא יותן חלק בה לכל א' וא' מהסך ההוא כ"א אשר שיאחז או יקנה מן המלך או מהמחזיק באופן שרבים יקחו חלק ורבים לא יקחו. אך לא כן הוא בכיבוש הארץ כ"א לכל א' וא' מישראל נתן לו נחלה בארץ לרשתה איש לא נעדר. כי מאז יורה כי השגחתו וטובו היא פרטות גם מאומר אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה כיון להביא ראיה גם אל ריבוי הברכה שאמר ברך יברכך והוא לומר ברך יברכך ברכה כפולה וגם עד גדר שלא יהיה אביון שהיא השגחה פרטית. על ענין הרבוי יש ג' טעמים. (א) שהיא בארץ כי שם מקום השפע אשר שם שער השמים. (ב) כי ה' אלהיך נותן שהוא יתב' הנותן אשר לו הכל ואין עניות במקום עשירות. (ג) שהיא מתנה וכל הנותן בעין יפה נותן. וכל הפרטים הלא הוא כי הלא נותן לך לשון יחיד שהוא לכל א' וא' נחלה לרשתה ולא יכרת איש שלא יירש בה בפרטות. ושמא תאמר א"כ נאמר מעתה כי אולי מה שלא יהיה בנו אביון לא ע"י מצוה זו אשר אמרת נמשך כ"א מאיכות הארץ ומהיותו יתברך הנותן ברבוי ובפרטות ולא ממצוה זו. אל תאמר כן כי רק אם שמוע כו' לומר אם תהיה לכם ברכה זו אינו רק אם שמוע כל מקום כי הלא כל המצות שמעו ישראל בסיני אלא שנשכת מהם וכתבם משה בספרים הקודמים וחזר ושנה להם במשנה התורה בערבות מואב. ואמר להם משה אל תחשבו בלבבכם כי אשר נאמר בסיני היה קול ה' ועתה אתם שומעים בקול איש כי פי המדבר אליכם. כי לא כן הוא גם כי אנכי הדובר באזניכם בשמעכם אותי. את ה' אתם שומעים. כי גם זה מאתו ובידו ית' הוא. וזהו רק אם שמוע תשמע כו' לומר רק אם יהיה כל הטוב הנזכר לך הוא אם שמוע אותו. תשמע בקול ה' אלהיך לשמור את כל המצוה אשר אנכי מצוך כו'. כי גם שאני מצוך תשמעו בקול ה' ית' לשמור לעשות כי כך יהיה בלבבכם וע"י כן תתברך על ידו יתב'. והראיה כי אין הארץ מברכת זולתי לעושי המצות ולא מטוב איכותיה או על זכות אבותיך שירשם הארץ זבת חלב ודבש שנדר להם לתת לזרעם. כי הלא כי ה' אלהיך ברכך הוא כאשר דבר לך בב' הדברות ששמעת מפיו שדבר לך פה אל פה שהוא אומר ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי הנה כי אין משלם חסד אשר נדר לאבות לדור עוברי רצונו. ועוד תזכה ע"י זכות השמטת כספים לשני דברים אחרים. אחד שבזכות ההלואה והעבטת גוים רבים שיצטרכו לך ואתה לא תעבוט. ועל אשר לא תרדה בו ותמשול לנוגשו ולהחשיבו אצלך כעבד לוה כו' ע"כ ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו זולתם:

או שעור הכתוב ע"ד זה והעבטת כו'. לומר אל נא תמנע מלהלוות לחייבך להשמיט החוב. כי הלא שתי מעלות טובות תקנה ע"י הלואתך את אחיך וע"י השמט את ידך. א'. על מציאות אשר תלונו תזכה כי והעבטת גוים רבים כו'. ועל מה שלא תמשול בו

לנוגשו ע"כ ומשלת בגוים רבים כו' וע"כ אל תמנע מלהלוות לישראל עמך ולהשמיט להם ידך:

עוד יתכן שעור ענין הכתובים מפסוק אפס כו'. והוא בהזכיר מז"ל בהקשותם שקשו קראי אהדדי שכתוב אחד אומר כי לא יהיה בך אביון וכתוב אחד אומר כי לא יחדל אביון ומתרצים כאן בזמן שעושים רצונו של מקום כאן בזמן כו'. ואפשר על פי דרכנו שמפורשת תשובתם זו בכתוב. והוא שאומר הלא צויתך שאת אחיך תשמט ידיך והלא כך היא דרכן של בני אדם שאפילו אשר לו מלא ביתו כסף וזהב לא יוכל לסבול שילוה איש ממנו ולא ישלם באופן שיתחמץ לבבו על שמוט כל בעל משה ידו. על כן בא הכתוב ואמר מה שאמרתי לאחיך תשמט ידך אל תדאג על הדבר כי לא לעולם תצטרך לכך כי אין זה רק בהיות אביונים שיוצרכו ללות. אפס כאשר לא יהיה בך אביון כי אז לא תצטרך להשמט ידך כי לא יצטרכו ללות ממך כי ברך את אשר אינם עתה עשירי עם ויברכך גם אתה על אשר נתן לך ה' בעצמו בארץ המיוחדת לו יתב' כי שם תהיה ההשגחה על יד עצמו ועל כן תהיה פרטות עד שלא ימצא אך גם אחד אביון שיצטרך לזולתו. כאשר גם מעתה ההשגחה על ידו יתב' וזהו אשר ה' אלהיך נותן כלומר בעצמו ועל כן גם הנחלה היא פרטית בפרטות שלכל אחד נותן נחלה לרשתה שלא נשאר איש קטון או גדול שלא ניתן לו חלק בארץ וזהו לך נחלה לשון יחיד. על דרך זה ישגיח בעצמו השגחה המיוחדת לו שהוא פרטית עד שלא יהיה אך גם אחד אביון. אמנם זה לא יהיה רק אם שמוע תשמע כו' שהוא בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כלומר שאם לא כן לא יחדל אביון כמאמרו אחרי כן. וביאור הכתוב ואם שמוע תשמע כו' לומר השפע הזה יהיה לך אם תהיה לך כל התורה חביבה עליך וגם בשומעך עתה מפי כאשר בשומעך אז מפי הקב"ה וזהו רק יהיה לך כן אם שמוע אתה עתה מפי תשמע בקול ה' כלומר שתחשוב בעצמך כאלו תשמע בקול ה' את כל המצוה הזאת שבספר הזה אשר אנכי מצוך. שעם היותו אני המצוה לך תחשוב כשמוע מפיו יתב'. כי כאשר אז ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך שהוא ברכה גדולה עד מאד ובלשון יחיד שהוא פרשת עקב שאמר והיה עקב תשמעון כו' ואהבך וברכך כו' שהם ברכות עצומות ובפרטיות לכל יחיד אז הוא מה שאמרתי אפס כי לא יהיה בך אביון כי אז לא תצטרך להשמט ידך כי הלא והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט אפילו יחיד כמשמעות אתה. ואם לא תעבוט איש מישראל לא תצטרך להשמט ידך. ואשר אמרתי והעבטת גוים רבים לא יהי' שיכריחו אותך להלוותם שא"כ קללה תחשב ולא ברכה כי ידם תקיפ' עליך אך הענין יהיה להפך

כי ומשלת בגוים רבים ותלוה להם על העבוט שויהיו לאכול ומצאום צרות תחתיך אך לא שיכריחוך לא הם ולא זולתם להלוותם כי בך לא ימשולו:

פסקה ז

כי יהיה בך אביון כו'. (א) הנה אומר מאחיך הוא מיותר כי אין לומר שממעט את הגר כי אדרבה בו הזהיר הוא יתי יותר וכן אומר באחד שעריך הוא לבלי צורך כי הלא חובת גברא אין בה הפרש בין ערי ישראל ליתר ערים ובן אומר בארצך הוא מיותר ומה גם בכל שעריך הוא כי בכלל מאתים מנה וכן אומרו אשר ה' אלהיך נותן לך מה יבא להשמיענו. (ב) אומר לא תאמץ ולא תקפוץ את ידך הוא כפל ענין לבלי צורך. (ג) כי גם לא זה וזה היה ראוי לומר והראוי בל יאמר רק פתוח תפתח את ידך ומאליו נשמע שלא יאמץ את לבבו ושלא יקפוץ את ידו. (ד) אומר שתי פתיחות פתוח תפתח כו'. (ה) אומר והעבט תעביטנו כי האם בחנם נצטוינו לפתוח ידינו לו כ"ש שנלוה לו וגם למה כפל ואמר והעבט תעביטנו וגם אומר אשר יחסר לו שהוא מיותר וידוע מרז"ל שהוא כפי מה שיהיה מנהגו ולא יחסר ממנו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו:

אמנם הנה אמרו רז"ל שאמר טורנוסרופוס לר' עקיבא אם הקב"ה אוהב עניים למה אינו מפרנסן משל למלך שגזר על עבדיו שלא יתנו להם לאכול המאכילם אינו מורד במלך א"ל ר' עקיבא משל למלך שכעס על בנו כו' המפרנס אותו אין המלך מחזיק לו טובה כו'. הנה כי יש דרך ישר לפני איש לאסור על נפשו לתת מלחמו לדל באומר כי אחר שהקב"ה כעס עליו ולחמו מנע ממנו הלא לעובר רצון מלך יחשב הנותן לו לחם לאכול והוא דעת טורנוסרופוס. ולהבין דרכו נשכיל על דבר אומר שגזר המלך שלא יאכילם. את מי גזר. אך הוא כי הנה לאיש אשר יחסר לחמו יש סבות טבעיות אשר יפול לב אדם עליהם בתחלה שותו שומו את לבו על סבת מחסורו אשר יחסר לו ויראה את זולתו בלתי זריז וחכם כמוהו והוא עשיר. כי יאמר הנה אפשר כי זה אביו היה רש ונקלה ולא הוריש את בנו וכי זה אביו היה בעל הון רב והנחיל את בנו הון ועושר ועל כן בטבע היה הדבר. אך אם יראה כי שניהם בני איש אחד המה אם דל ואם עשיר וזה רש וזה עשיר אז ישות לבו אל דרך אחרת לומר אולי זה נתגדל בעיר רבת המשא ומתן אשר בא ריוח הרבה ויעשיר וזה בעיר אשר אין בהמשא ומתן וכל יושביה דלים ואביונים אך אם זה היה בעיר אחד נתגדלו וזה עני וזה עשיר. אז יעתק אל דעת ג' והוא כי יאמר אין זה כי אם שהכל תלוי במזל ואולי זה נולד במזל עושר וזה במזל עוני אך אם ישקיף וירא באצטגנינות שלו כי שניהם נולדו במזל אחד. אז יורה ויאמר כי אין זה רק כי מה' יצא הדבר ולזה כי טוב הוא בעיניו נתן עושר וכבוד ולזה כי רע בעיניו הוא גם על המזל צוה לבלתי

הטיב לו. ואם כן איפה היוצא מזה הוא כי הנותן לרש חרף עושהו כי הוא יתב' מונע בר ממנו והיא מאכילו ומטיב לשונאו יתב'. וזה היה דעת טורנוסרופוס באומר שהקב"ה צוה להרעיבו שהוא כי מנע מכחות עליונים בל ישפיעו עליו טובה. אך דעת רבי עקיבא כי לא משנאה הדפו ה' ולחמו מנע ממנו כי בנו הוא אך עשה לשתי סבות יחד. אחד. כי חטא לו ומייסרו למען ישוב מחטאתו בבלתי תת לו לחם על ידי עצמו. ב'. למען הטיב את יתר בניו המאכילים אותו ביודעים כי גם שחטא לו לא זז מחבבו כי בנו הוא כן הוא ית' לב' סבות אלה יביאו את איש בחוסר כל. א'. למען ענותו לכפר על אשר אשם לו הוא יתברך. ב'. על דבר זכות את ישראל המחזיקים בידו ומפרנסים אותו כי מלוה ה' חונן דל. וזהו משלו של ר' עקיבא למלך שכעס על בנו שמחזיק לו טובה אביו אל המפרנס אותו והן הם הב' סבות הנאמרות באמת מפורשות בדבריו. והסבה הזאת הב' הוא משאז"ל במדרש שוחר טוב על פ' ישב עולם לפני אלהים שאמר דיד למה זה יהיה דל וזה עשיר ישב העולם בדין להתחלק ההון בין הכל והשיבה רוח הקודש ואמרה אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו עם מי יעשו צדקה. והן זאת אחשבה הוא ענין מקרא קדש הזה באומר כי יהיה בך אביון כו'. והוא שאומר הוא יתברך הנה שתים הן סבות ההשגחה. אחד. כי האלהים עשה למען יזכו ישראל בפרנס על ידם ענייי עמו יתברך והוא משל דר"ע ומדרש שוחר טוב. שנית. דעת שכנגדו שהוא משנאתו את העניים. והוא הדעת הראשון הנה הוא אשר בחר בו ה' וז"א כי יהיה בך אביון כלומר בך בשבילך שתזכה על ידו כי על כן חלק מפרנסתו יתברך אותו העדיף בנכסי העשיר שאם לא כן אם העני חטא לה' הרבה דרכים היו למקום למרק חטאתו. וזה שאמרתי שהוא בהשגחה הוא שאם הוא לסבות טבעיות א"א כי הלא הטעם האחד מהטבעים שהוא על שלא הורישו אביו תראה לפעמים כי לא כן הוא כי הנה יהיה מאחיך בן אביך שאתה והוא ירשתם בשוה ועכ"ז הוא רש אין כל ואתה עשיר. ואם מהטעם השני שאתה נתגדלת בעיר אם המדינות בריוח ומשא ומתן וזה בעיר אחרת קצת הריוח הלא תראה דל שהוא מאחד שעריך אשר אתה שוכן בקרבה ולא השיגה ידו ואתה רב חילך. וגם השלישית לומר שאתה נולדת במזל עושר והוא במזל דלות גם זה תראה שלא כן הוא כי הלא הוא בארצך היא ארץ אשר אין מזל מושל בה כי ה' היא דורש אותה תמיד ועד ממהר א"א שלבל ינגדהו המזל צוהו יתב' ללכת אל הארץ. וזה אמר בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך ע"י עצמו למה ששם הכל מאתו ובידו יתב' כי אין שר ומזל שולט שם. הרי בכל זה תכיר כי אין הדבר בטבע רק בהשגחה לכן הטבתי אשר דברתי לך באמרי כי יהיה בך אביון כי בך בשבילך הוא מה שיש אביון למען זכותך בהתפרנס על ידך. אך השמר לך פן מכח שלש טעמים אלה

תאמץ את לבבך שהם השתי לבבות שכוללות את היצה"ר אל תאמצהו באמור כי רע העני בעיני ה' והוא שונא לו באופן שתאמץ את לבבך היצר הרע למנוע מהאביון לחם באמור שאתה מורד בו ית' אם תתן לו. ולא תקפוץ את ידך מלתת לו מאומה כי מאמצך את לבבך תבא לקפוץ ידך גם אחר שפתחת אותו לתת לו תבא לקפוץ אותה באמור כי לא על חנם החסיר לחמו ממנו הוא יתב' והיא סברת טורנוסרופוס. ואמר את לבבך ואת ידך כוון בשני האתין לרבות על מה שלמעלה ממך כי באמצך את לבבך מלחשוב להיטיב לאביון אתה מאמץ את לב קונך מלחשוב טובה עליך. וכן אם תקפוץ את ידך גם אתה קופץ יד ה' מלהיטיב לך וזהו את לבבך את ידך. אך אם תרצה שיפתחו לך מן השמים תפתח אתה ידך תחלה למטה לתת לאביון ואז יפתחו לך מן השמים וז"א כי פתוח תפתח כלו' אם תרצה לפתוח לך מן השמים תפתח אתה למטה לאביון. וע"כ נא' גם כן פה את לומר כי בפותחך את ידך לעני ב' ידות אתה פותח. ומלת את תרבה את העליונה וזה אמר את ידך. ולא תמתין עד יפשוט הדל את ידו לקבל כי אם אתה תפתח את ידך לו תחלה כי אז בראות רצונך הטוב לא יבוש ויקבל בלי בושת פנים. והנה יש דרך אנשים עשירים שאם יבא הדל לחלות את פניו כסף ילוה לו יענה ויאמר חדל לך מהלואת מנה וטוב לך עשרה דינרים מתנת חנם אולי יכבד עליך לשוב לי מנה כי רב הוא נמצא נותן לו מעט במתנה בדרך שיבוש העני כדי למנוע ממנו הרבה בהלואה שהיה דרך כבוד. ע"כ אחרי אומר כי פתוח תפתח כו' אמר אך בזאת שלא תהי' פתיחת ידך כדי למנוע ההלואה ממנו כ"א גם והעבט תעביטנו פעם ופעמים עד די מחסורו. והוא כי אל יעלה על רוחך כי הש"י עזבו כי הלא גם זה הוא בן לאביו שבשמים כמוך כ"א שלזכותך חלק מזונו הראוי לו מן השמים הוסיפו יתברך בבית העשיר למען זכותו שיתפרנס על ידו נמצא כי משלו תתן לו. וז"א די מחסורו אשר יחסר הוא לו אך לא יחסר מחסורו מזולתו כי ביד העשיר נתן ה' די מחסור העני כמדובר:

או יאמר התנהג עם האביון ע"פ מדתו. והוא כי יש שם פניו לקבל. ויש לא יקח דרך מתנה כי יבוש ויכלום רק בהלואה. ע"כ גם אתה תעשה עמו ע"פ דרכו. והוא כ"א פתוח. לומר אם דרכו הוא לפתוח שפותח את ידו לקבל ולא יבוש תפתח את ידך לו ותוסיף להסיר מסוה בושתו במה שלא תייחל עד פשוט ידו כ"א פתוח לו תחלה את ידך לו ולא יפתח הוא את ידו לך שתתן לו. ואם דרכו הוא להעבט ולא לקחת חנם גם אתה לא תייחל עד ישאל ההלואה כ"א תעביטנו מאליך. ועוד תוסיף כ"א יצטרך להשלים מחסורו מנה ויבוש מלשאול מנה כי הוא מתבייש וישאל חמשים אתה תעביטנו כאחד די מחסורו אשר ידעת שיחסר לו:

או יאמר ענין מאמר התנא ארבע מדות בנותני צדקה כו' והטוב מכלם הוא שיתן ויתנו אחרים. ולא אמר יתנו אחרים ויתן הוא. כי המדה הטובה היא שיתחיל הוא ויתן תחלה ואח"כ האחרים כענין ונדיב נדיבות יעץ שהוא לאחרים אך הוא אל נדיבות יקום כי הוא יתחיל. וזה יאמר כי פתוח לומר כ"א צורך העני הזה הוא פתוח שצריך לקחת בתור' צדקה אל יהי' באופן שיתנו אחרים ולא אתה או שיפתחו אחרים תחלה. כ"א תפתח את ידך לו. ואם צורכך הוא ללות שהוא העבט כי עדיין לא הגיע למדת קבלת צדקה כ"א בתורת הלואה תעביטנו אתה ולא שיעשו אחרים ולא אתה. והוא עד די מחסורו ובזה אשר יחסר הוא לו. משא"כ אם תרצה שיתנו אחרים ולא אתה כי אז עינך רעה בשלך כי מעתה יחסר גם לך כי מלת ממון חסר. או יאמר בשום לב אל אומר תעביטנו ולא אמר תעביט לו. אך יאמר אם פתוח שהוא צריך מתנת חנם כנודע מלשון כי שהוא כמו אם. לא תתן מידך לידו כי יבוש כ"א לו כלומר שתגיע המתנה לו. ואם הוא העבט אז תעביטנו את עצמו בידו כי אין בדבר בושה כי ההלואה הוא דרך כבוד וזה אם הוא מועט. אך אם הוא הרבה שעור כל די מחסורו אשר יחסר אז תעביט לו שיבא לידו. ולא תעביטנו לידו ממש כי בהיות הרבה. לבבו יבין כי תואנה הוא לבל יבוש ובתורת צדקה נותן לו ויבוש:

פסקה ט

השמר לך פן יהיה כו'. ראוי לשים לב. (א) הנה מלת לך מיותרת. (ב) שהי' לו לקצר ולומר השמר לך פן תאמר קרבה שנת השבע כו'. (ג) אומרו עם לבבך ולא אמר בלבבך. (ד) מה ענין אומרו שנת השבע שנת השמיטה אצל הצדקה. (ה) כפל אומרו שנת השבע כו' כי שנה השבע היא שנת השמיטה. (ו) אומר ורעה עינך כו' ולא תתן לו כי בכלל אומרו ולא תתן לו הוא אומר ורעה עינך ולמה נאמר. (ז) כפל אומר נתון תתן. (ח) אומר ולא ירע לבבך כו' כי האם היה עולה על לב ירע לבבו בתתו לו שהוצרך להזהיר על הדבר (ט) אומרו כי בגלל כו' כי יורה שמצוה את האדם יתן למען יברכהו ה' והוא שלא לשמה מעין העושה על מנת לקבל פרס. ויותר קשה דבר זה על מז"ל שאומרים כי גלגל הוא שחוזר בעולם כי הלא הם יורו שיעבוד האד' את ה' מיראת העונש וטוב טוב היה ללמדנו נעשה המצוה לשמה.

אמנם הנה ידענו כי באומר לבבך בשני ביתי"ן הוא על שני היצרים הטוב והרע. ונבא אל הענין. והוא כי דרך היצר הרע להחטיא את האדם מעט מעט עד יגרשנו מעבוד את ה' או לא בבת אחת כ"א קו לקו יתחיל במחשבה וממנה אל הדבור וממנה אל המעשה גם כן או אל דבר קשה כמעשה. ומה גם בהצטרף דבר עם היצר הרע שהוא דבר שמביא

את האדם לחטא בה כענין טענה קרובה להחטיאו. ועל זה הזהירה תורה ואמרה השמר לך. וטרם יגלה הדבר אמר בפתח דבריו השמר לך לומר אל יעלה על רוחך כי על נזק הדל אני מזהירך פן יחסר לו אשר לא תתן לו כי לא כן הוא כי אם אדרבה על הנוגע לך כי יקרך עון וזהו השמר לך שהוא על הנוגע לך. והדבר שבאתי להזהירך הוא פן יהיה דבר משותף עם לבבך בליעל שהוא עם אותו חלק של ב' הלבבות שהוא בליעל הוא היצר הרע כי תחלה יהיה אותו הדבר כמוס עמו במחשבה ואחר כך ימשך לאמר שהוא למטה בדבור ולאומרו בפירוש. כלומר על כן השמר מתחלה לבלתי העלו' הדבר ההוא בלבך כלל. ומה הוא הדבר הלא הוא קרבה שנת השבע כו' והוא כי היא טענה קרובה ליפול לב אדם עליה לאמר הנה קרבה שנת השבע של שמטת קרקעו' שלא נזרע ולא נאסוף תבואה וגם בכרמים וזיתים כמונו כעניים שוים בהם. והנה זאת קרבה מיד מראשית השנה. ועל זה נוסף גם אחרי כן בסופה שנת השמטה של שמטת כספים שגם את ממונינו שהלוינו לאביונים נשמט ידינו. ואם כן איך פתוח נפתח את ידינו לתת להם עוד מממוננו צדקה כי נמצאו אוכלים אותנו בשלש פיות. באופן כי מהשני' שהוא הדבור ימשך גם שורעה עיניך באחיך האביון שהוא קשה ממעשה כי הוא כעובד ע"ג במעשה כמשז"ל כל המעלים עיניו מן הצדקה הוא כעובד ע"ג נאמר כאן עם לבבך בליעל ונאמר להלן יצאו אנשים בני בליעל כו' וכעובדא דרב פפא דאיפחית דרגא מתותיה. עוד יתכן במה שאמרו בזה הלשון ורעה עינך באחיך שהוא כי דרך היצר הרע שלא בלבד מנעך מלתת כ"א גם להטיל בעצמו וברו עין רעה כמתאנח על מה שיתן לו כי הלא תאמר הלא אביון זה בריא ושלם בגופי ואם לכח אמיץ ממני ולמה לא יעשה מלאכה או ישכיר עצמו כפועל ובזעת אפו יאכל לחם וז"א ורעה עינך באחיך האביון שהוא בו בעצמו. ומי יתן והיית מטיל בו עין הרע והיית נותן לו צדקה אך יהיה יותר רע כי גם ולא תתן לו שהם שתים רעו' כאחת וזהו ורעה עינך כו' ולא תתן לו. וכהתימו להזהיר על הדבר בא וסיים מאמרו אשר היחל בו באומרו השמר לך כמפרש למעלה שאמר השמר על הנוגע לך פן תמצאך עון כי אתה תהי' המפסיד ולא העני בא עתה וסיים הדבר ואמר וקרא עליך אל ה' כו' לו' איני דואג על האביון כי אם עליך כי הלא הוא וקרא עליך אל ה' ולא יצטרך לצעוק כיתום והאלמנה שנאמר בהם כי אם צעוק יצעק אלי. אך זה קריאה בלבד. כי הנה הוא יתברך עמו כי יעמוד לימין אביון ויהי' עליך כי מנעת לחמך ממנו. והשם אשר יקרא הוא שם הרחמים שודאי ירחמנו ויתן לו משלו. אך אתה הוא המפסיד כי והיה בך חטא לומר אשר היה ראוי לך לתת לזה לא נתת לא ישאר לך כי הוא יתברך יעבירנו ממך. באופן שמה שיהי' בך לא יהיה רק החטא אך לא הממון שמנעת מלתת

לו. וגם רמז כי החטא עצמו אשר עשה הוא המשחית שנעשה בו הוא ידבק בך וזהו והיה בך חטא. או יאמר קרא וכו' לומר כי הנה מעש' הצדקה הוא שלום כי הנותן לדל נותן שלום בינו לבין אלהיו. ועתה על אשר לא תתן לו יקרא עליך אל ה' שיהיה קורא עליך כי יאמר למה גרעתי מאיש פלוני כי לו נתת אלפים ולי אני עבדך מנתך מנעת מפי. נמצא חס ושלום כי אתה שמת תגר בינו לקוני ועל כן והיה בך חטא קוראו אל ה' שהוא הטיחו דברים. ולא בו. כי אתה הסבות התגר ההוא:

או קרוב לזה והוא כי הלא ידענו כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה ועל כן אולי יעלה על רוחך כי כאשר וקרא עליך אל ה' שיענש תחלה. דע לך כי והיה בך חטא אך לא בו כי הלא מטה לחם שברת לו ולא יכול לסבול ואין אדם נתפס על צער כזה:

פסקה י

נתון תתן לו ולא ירע לבבך כו'. אחרי אומרו השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך כו' שהוא על היצה"ר פן יפתך ורמוז באומר לבבך בשני ביתי"ן שהוא על ב' היצרים אשר שיתוף היצה"ר הוא המפסיק ומפסיד. ראה והנה יכול איש לדבר ולומר מה אעשה נגד יצרי כי רע ומר הוא ומי יוכל לו לז"א שמע בקולי איעצך ושים נגד פניך. כ"א תרצה יתנו לך מן השמים תעש' צדקה וזהו נתון תתן לו כלומר אם תאבה נתון לך מן השמים תתן אתה לו. וע"י כן גם יצרך הרע ישמח בדבר כי חפץ הוא בממון ירבה לך. וזהו ולא ירע לבבך שכולל היצר הרע בתתך לו כי הלא בגלל הדבר הזה יברכך ה' בכל מעשיך כו' וזה גם כן תאות יצר סמוך. או יכלול ב' דברים להשקיט היצה"ר מלעכב מלתת. א' נתון תתן שתרגיל עצמך לתת פעם אחר פעם באופן שגם אם ינגד לא יעצר כח לעכב כי כבר הורגלת והרגל על כל דבר שלטון וזהו נתון תתן לו. וכל שכן שלא ירע לבבך שכולל היצר הרע בתתך לו ולא ינגד כי תשי' לבך כי בגלל הדבר הזה יברכך כו' וגם היצה"ר חפץ בדבר כמדובר:

והנה כתבנו כי דעת רבינו ז"ל באומרם כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם והוא מאמר רבי חייא עליו השלום לאשתו תן כדי שיתנו לבני וכי גלגל הוא כו' ואין מי שלא יבא ליד מדה זו הוא או בנו או בן בנו כו'. והלא העדנו כי הלא טוב תת לשמה מתתו על שיתנו לבניו שהוא מעין העובד לקבל פרס. והוא מאמרנו בביאור ספר משלי על פסוק הלא יתעו חורשי רע כו' שאומר על מדות נותני צדקה שעליהם ידברו הכתובים. ואמר הלא יתעו הנותנים מחמ' היו' חורשי רע לומר שמא הוא או זרעו יבא לידי עוני שיתנו לו כי זה אינו חסד של אמת. אך חסד ואמת הוא חורשי טוב שחושבים שלא יבא להם או לזרעם עוני רק טוב ועכ"ז נותנים צדקה. אמנם במה שכתבנו כי מקרא זה ידבר על

ניגוד היצה"ר ומבקש לו תרופה כאשר דקדקנו מאומרו לבבך בב' ביתי"ן. ע"כ נאמר על פי דרכם. כי לא דברה תורה פה רק כנגד היצר הרע. ושעור הכתוב לדעתם יהי'. כי אמר נתון תתן לו כלומר אפשר תצטרך נתון לך או לזרעך ועל כן תתן לו ובזה ולא ירע לבבך שהוא היצר הרע בתתך לו ית' הדבר ואמר כי בגלל כו' גלגל הוא שחוזר כו' ועל כן תן כדי שיתנו לך או לזרעך כי בזה גם היצר רע לא ירע לו וגם על כי על ידי כן יברך ה' כו' כי גם שדורשים בגלל כאומר גלגל הוא רמז מה אפקיה בלשון זה ולעולם אין מקרא יוצא מידי פשוטו. כלל הדברים כי עיקר הצדקה היא לשמה אך להמתיק וכנגד היצר הרע טוב לתת אדם אל לבו שגלגל הוא כו'. וכן רבי חייא לא אמר דבר זה רק לאשתו משום דאשה עינה צרה באורחים כאמור בשרה אמנו. או יאמר נתון כו' לומר הלא הורתיך והזהרתיך לתת לדל ואמרתי שלא על הנוגע לדל הייתי מזהיר רק על הנוגע אליך כי ע"י כן ייטב לך. וההפך אם תתעלם. והוא גם כן מה שכתבנו ממדרש שוחר טוב שאומר הוא יתברך שברא עניים כדי לזכות בהם את העשירים. וזה יתכן בא ופירש מה שנא' ברמז בכתובים הקודמים כמדובר. ואמר נתון תתן כו' לומר אם תרצה נתון לך מן השמים תתן לו כי דע לך כי הלא לא מבלתי יכולת ה' חלילה לא העשיר את הדלים. ולא יצטרכו לך אך הוא על כי בגלל הדבר הזה יברכך כי מה שלא נתן להם הוא למען זכותך להיטיב לך כי בגלל הדבר הזה יברכך כו'. והוא כי קרה לו יתברך עם בני אדם כרופא המרפא את ב' חולים ועל זה יצוה להאכילו הרבה ולזה להרעיבו ואת שנים יאהב ויקבל שכר. אך הוא רופא אומן. והבין דרכו של זה שתרופת חליו הוא האכיל אותו. ותרופת חבירו הוא להרעיבו. כן יודע אלהים כי יאה עניותא לישראל זה. כי בו יתרפא מחלאי נפשו. ושתרופת השני הוא העושר כי בו יתוקן. וע"כ יתן לעשיר מדת רחמים לרחם כדי לזכות אל העושר אשר בו יתוקן. או יאמר כי הנה הוא ית' אוהב עניים ולמה מצריכם לעניות. אך הוא כי רצה לזכות את העשירים וחלק העני נתן לעשיר נוסף על חלקו. נמצא כי משל העני נותן לו. וזה יאמר נתון כו' לומר הנתון שהוא עלי לעלות מזונו תן לו. ולא ירע לבבך בתתך לו כי הלא משלו אתה נותן לו כי בגלל הדבר הוא שיברכך כדי שתתן לו מאשר נתברכת כי לכך נותן לך. או יאמר מז"ל כי אפילו עני המתפרנס מן הצדקה אם יתן צדקה ירחיב לו הוא ית'. וזה יאמר נתון תתן לו לו' אפילו אין לך ותצטרך נתון לך עכ"ז תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו באומר כי גם אתה עני כי הלא בגלל הדבר הזה יברכך כו' והוא עניך ועניותיך לא אענך עוד:

פסקה יא

כי לא יחדל אביון כו'. ראוי לשית לב. (א) אל אומר על כן כו' שיורה שאם יחדל אביון באחד הזמנים לא היה מצונו ית' לפתוח ידינו לאביון בזמן שימצא אביון בו. (ב) אומרו בקרב הארץ שהוא מיותר. (ג) אומרו לאמר כי אינו לאמר לזולת. (ד) אומר פתוח תפתח שהם שתי פתיחות. (ה) אומרו לאחיך לענייך כו' זה נאמר כבר בפסוק הראשון מאחד אחיך באחד שעריך ולמה שב לאומרו פה:

אך הנה כתבנו בפסוק הקודם בדרך השלישי כי הוא ית' למען הטיב ולזכות את העשירים מעני את אלו ורצה יתוקנו מאשמתם ע"י העשירים הללו והם מתוקנים גם הם ע"י צדקה זו כמשל הרופא שכתבנו. וגם כתבנו כי למה שתקון אלי על ידי אלו. כי העשיר נתקן ע"י תת לדלים והעניים נתקנים ע"י הצטרכם לעשירים והוא ענין שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז כמשז"ל שיותר ממה שבעה"ב עושה עם העני העני עושה עמו שהיא שע"י העני נתקן. ונבא אל הענין. אמר כי לא יחדל אביון כו' לו' הלא נתתי לך טעם אל מצות הצדקה אך דבר אחד נשאר מלתת טעם והוא כי הלא צויתיך לאמר שתתן לקרוב קרוב קודם באמרי מאחד אחיך ואחר כך מאחד שעריך שהיא כמשז"ל עניי עירך קודמין ואח"כ מארצך שהם עניי עיר אחרת. והלא תאמר למה הפקדתי בקורבה לתת לאח קרוב ואח"כ לעניי עירך ואח"כ לעניי עיר אחרת. ולא עוד כ"א בצויתיך הקפדה זו קודם לאמרי לך פתוח תפתח את ידך בהוא מציאות תת הצדקה כי זה נאמר בפסוק הא' שבפרשה וזה בב'. והדעת היה נותן להפך כי יותר יהיה מהן בסתר תת לרחוק מלקרוב ע"כ אמר דע לך כי מה שלא יחדל אביון הוא מקרב הארץ מסבת יושביה שהוא לתקן הדלים והעשירים מאשמותם אנו ע"י תת. ואלו ע"י קבל מהם כמדובר. וע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח כו' לומר ע"כ כדי לאמר לך פתוח תפתח את ידך לו בפ' ב' צויתיך תחלה בפסוק ראשון שהקרוב קרוב קודם שיהיה תחלה לאחיך ואח"כ לענייך הם עניי עירך ואח"כ לאביונך שבארצך שהוא של עיר אחרת. והוא אומרו למעלה תחלה לאחיך ואח"כ לענייך הם עניי עירך ואח"כ לאביונך שבארצך שהוא של עיר אחרת. והוא אומר תחלה מאחד אחיך באחד שעריך בארצך ואח"כ אמר כי פתוח תפתח שהוא מציאות הצדקה להורות כי קדימת הקרוב הוא עיקר גדול שע"כ מקדימו אל מציאות המצוה. ושיעור הכתוב כי לא יחדל אביון הטעם הוא מקרב הארץ לתקון יושביה ההם ובהם ועל כן תבין מה שאני מצוך קודם אמור פתוח תפתח שהוא מציאות המצוה שיהיה לאחיך כו' צויתיך תחלה שיהיה הקרוב קודם שהוא אומרו למעלה תחלה מאחד אחיך כו' כמדובר. והענין הוא כי הוא ית' המתקן העולם בבאו לתקן העשיר ע"י העני והעני

ע"י העשיר ומוסיף על ממון העשיר חלק הרש שמשלו יתן לו אינו מרחיק התיקון רק בקרבו. כי לא יתכן נתן תיקון הרש שבעיר אחרת ביד העשיר שבארץ הזאת ונתן חלק הרש נוסף על נכסי עשיר שבעיר זאת כי תרחק תרופתם. כי אם אדרבה מקרב התיקון. כי הוא ית' ידע בחינת כל נפש ונפש וייחס הראויה ליתקן על יד המתייחסת אליה. ועל כן חושב מחשבות שיזדמן הנתקן אל מתקנו באחוה אם אפשר או למקום הקרוב יותר. ועל כן גם אתה תלך אחר מדה זו לבקש תקונך ותחלה תתן לקרוב קרוב יותר כמדובר. עוד יתכן שבפ' זה הוא למוד אחר לזכות את ישראל ביותר על מצות הצדקה ואמר הנה לא יחדל אביון מקרב הארץ דרך כלל בכל עיר ובכ"מ באופן שהיא מצוה רבה כוללת ומתמדת בכל זמן. ע"כ בעבור זה אני מצוך שלא בלבד תפתח ידך כ"א לאמר כל איש אל זולתו אשר ישמע אליו פתוח תפתח את ידך כו' ולא תחוש אם קרוב ואם רחוק בין מאחיך בין מענייך שבעירך בין מארצך כי מצוה רבה היא וז"א לאמר. וע"פ דרכו צוה יכפול פתיחת היד לומר אם תרצה פתוח הוא ית' לך תפתח כו' מעין האמור למעלה. ואגב אורחיה רומז לו כי גם שאת הכל טוב לתת. טוב הוא להקדים הקרוב קרוב כנראה מהסדר:

פסקה יב

כי ימכר לך כו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומר מעמך בין בפ' ראשון בין בשני כי שניהם מיותרי'. (ב) כי אחרי שחדוש הוא מה שאינו עובד מהראוי היה יאמר לא יעבוד כ"א שש שנים ולא יאמר ועבדך כו' כי מה שעובד אינו חידוש כי עבד הוא מקנת כסף. (ג) כי תחלה אמר לא תשלחנו ריקם שמורה כי מעט יפסיק ואח"כ הוא אומר הענק תעניק לו שיורה על הרבוי. (ד) כפל או' הענק תעניק. (ה) אומר אשר ברכך כו' כי מי לא ידע כי אשר ברכו ה' הוא מה שיתן לו וגם אומר תתן לו הוא מיותר. (ו) אומרו וזכרת כי עבד היית כו' מה ענין זה אצל הענקה ואלו היה אומר כי עבד היית ויוציאך ה' ברכוש גדול היה צודק שכיון כי נעניק לו כאשר העניק לנו ה' אך אומר ויפדך ה' כו' אין הפדיון מה שהצילנו ברכוש רק מה שפדאו מיד מצרים. (ז) אומר ע"כ אנכי מצוך שהנפקותא הזאת נשמעת מעליה באומר וזכרת כי עבד היית כו'. (ח) כל הכבוד שמוה יתברך לעשו' לו בשלחו אותו למה לא יצוה כן בהיותו עמו שיכבדהו יותר מדאי כי לא נצטוינו רק לבלתי עבוד בו עבודת עבד שהיא שלא להכביד עליו במלאכה מאוסה ושלא להאכילו פחות מרבו אך לא להעדיף עליו. (ט) אומרו היום שהוא מיותר ובלתי מתייחס היות הדבר היום מימים. (י) ראוי לבקש איזה רמז אל הענין המרצע באזנו שאינו מספיק מה ששמע כי לי בני ישראל עבדים כי הלא כל עובר מצוה מן המצות ששמעה אזנו בסיני ירצע.

(יא) כי אחר שאף לאמתך אינו חיוב אל הרציעה למה לא נאמר למעלה אחר הענקה.
(יב) אומרו כי משנה שכר שכיר עבדך איך היה משנה השכר שכיר כי אדרבה לא היה כי אם כשכיר עצמו שנאמר כשכיר כתושב יהיה עמך:
אמנם יאמר הלא צויתיך על דבר הצדקה ועל ההלואה שהעבט תעביטנו להחזיק בידו בל יפול לגמרי. ועתה הנני בא להשכילך אשר גרמת בבלתי עשותך כן. שנית. אודיעך גדר איש מה הוא אפילו הבזוי ונמכר לעבד למען בין תבין איך המקיים נפש אחת כאלו קיים עולם מלא. והוא על הא'. הנה מאשר לא החזקת מיד הדל הוצרך למכר לך וזהו סמיכות כי ימכר לך אחיך כו' כי זה ידבר כמשז"ל על הנמכר מחמת עוני. ועל השנית אמר הנה דע לך כמה אני מחשב את העני הלז כי הנני מצוך ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו כי מה ענין המנין הזה אם לא שהוא רמז אל מה שבראתי העולם כו' ימים ואשבות בשביעי ממלאכת העולם ומלואו. ומה לי לרמוז בריאת עולם ומלואו בזה אם לא להעיר אזנך כי איש זה באשר הוא יהודי הוא א' מהכדאים להיות כל העולם נברא בשבילו כי צדיק אחד יסוד עולם. ובחיר' כל א' מוכן בבחירתו להתקיים דבר זה בו. שהוא אחד מטעמי רז"ל למה לא ברא השי"ת כ"א אדם אחד כהתימו לברא העולם ולא ב' או ג' אנשים שהוא למען הודיע כי איש אחד בטוב בחירתו יכול לקיים העולם ומלואו כאלו כל העולם לא נברא רק לו. והוא מאמר ר' מאיר על כל העוסק בתורה לשמה כי כל העולם כדאי הוא לו. וע"כ המקיים נפש אחת כאלו מקיים עולם מלא כי העולם ומלואו כדאי הוא לו לפי הכנת בחירתו. והנה ע"פ הדברי' האלה אפשר כי עבדך יהיה טוב ממך ע"פ בכירתו ואיככה תוכל וראית כי רב יעבוד צעיר באיכות. ע"כ איני אומר לך לא יעבוד כ"א שש שנים. כ"א ועבדך שש שנים לומר כי מה שעובד הוא החידוש. ושמא תאמר הרי קניתיו קנין כספי הנה מצד אחר ג"כ הנני מעיר אזנך שאין קנינך כלום והוא כי בשביעית תשלחנו חפשי מעמך לומר מעמך הוא חפשי אך לא מאדוניו האמתי הוא הקב"ה כי לי בני ישראל עבדים כי תמיד הוא תחת אדוניו יתברך. כי מי יקנה עבד איש אם לא מאדוניו אך אתה קנית עבד מלכו של עולם מהעבד עצמו. וזה רמז בפתח דבריו באומר כי ימכר לך אחיך העברי כי הוא ימכר לך ולא אדוניו מכרו. ועל כן כי תשלחנו חפשי מעמך למה שהוא מעמך ולא מאדוניו כי לא הופקע שעבודו יתברך ממנו במה שנמכר לך. נמצא שנשתעבדת בו שלא כדין. על כן לא תשלחנו ריקם כי לא תשיב לו יתברך את עבדו בידיים רקניות. וזה הוא אם מעט הוא אשר אתך. אך אם העניק שהעניקך הש"י בהיות העבד הזה עמך אז תעניק לו גם אתה וזהו הענק תעניק לו כו'. ואל תרע עיניך בהענקך לו כי הלא אשר ברכך ה' אלהיך לא היה רק כדי שתתן

לו. וזהו אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו. לא היה רק כדי שתתן לו. כי על כן מאז היה בביתך העניקך ה' ברכה. כי לא היה רק למען תדע כי גם עודנו זה לך הוא יתברך אדוניו ועליו מזונו. ואשר היה ראוי לו העדיפו הוא יתברך בנכסיך לרמוז לך כי מלחמו הוא אוכל וממנו תעניק לו כי הוא חלקו. והנה אמרתי לך שני טעמים למעט קניניך. אחד. על חשיבתו. ב'. על כי עבד מלך העולם הוא יתברך שמו ואין בו כח למכור עצמו. עוד יש טעם שלישי והוא כי וזכרת כי אתה הקונה אותו עבד היית במצרים ויפדך ה' ונשארת עבד קנוי לה'. וא"כ איפה כאשר תקנה עבד לא נקנה לך כלל כי יד עבד כיד רבו וכל מה שקנה עבד קנה רבו. וא"כ במה שאתה עבד לה' גם כל אשר תקנה לה' הוא ולא לך. ע"כ שהודעתיך שאין זה קנוי לך בדין לכן אני מצוך את הדבר הזה היום שהוא יום שעדיין לא קנית דבר. בל תהיה קורא תגר אחרי קנותך העבד באמור לך שתשלחנו חפשי כי הלא טרם תקנה אותו ידעת הדבר בטעמו וזהו ע"כ אנכי מצוך כו'. או יאמר לך שהוא כלומר בסבתך שלא מלאת חסרונו אשר חסר לו. ע"כ אחר שועבדך שש שנים אל תעשה באופן יצטרך לחזור לימכר שהוא אם תשלחנו ריקם כי הלא לא יהיה לו לחם ושמלה וכי כל יגיעו בהיותו עמך היה לך. נמצאת מוציאו בלתי חפשי אחר שיצטרך לחזור למכור עצמו אח"כ. כי כל העומד ליגזוז כגזוז דמי. וזהו ובשביעית תשלחנו חפשי מעמך לומר שלחנו באופן יהיה חפשי מעמך ולא יצטרך להיות עבד. ובמה יהיה זה הלא הוא כי וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם שאם ריקם יהיה לא יקרא חפשי כי ישתעבד מיד. ואם תרצה שיעניקו לך מן השמים לא בלבד לא תשלחנו ריקם כי אם גם הענק תעניק לו וז"א הענק תעניק לו כו'. ולא ירע לבבך בתתך לו כי לא משלך אתה נותן כי אשר ברכך ה' אלהיך הוא שתתן לו וזהו אשר כו' תתן לו. ושמא תאמר כי מה היה לי לעשות שתאשימני על שהנחתיו לבא לידי גדר שימכר שלא מלאתי חסרונו והלא אין בא לימכר רק אשר הרבה עליו חובות וכיוצא שלא בלבד צריך מזון כי אם גם לשלם את נושיו. לזה אני אומר לך כי וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' וא"כ גם אתה הי' ראוי לך לעשות כמעשי לפדות את זה גם אתה. כי ע"כ אנכי מצוך הדבר הזה היום שהיא ההענקה לתקן מה שלא שלמת גמול לקונך כאשר עשה לך. ואומר לך זה היום טרם תקנה העבד למען תתקן בבא הדבר לידך לפדות את הדל כאשר עשה לך הוא יתברך ולא יצטרך לימכר. או יאמר וזכרת כו' לומר אם כ"כ חביב זה העני לפניך למה לא אסרת עלי שלא אקנה איתו כ"א שאתקן כל ענייניו לבל יצטרך לימכר. דע לך כי לא מנעתי זה ממך למה שגם על יד מצוה זו שתעשה כתקנה ימשך כי וזכרת כו' ויפדך כו' ותבא להכיר מה שאתה חייב לו ית' ברמז משפטי העבד הזה. ע"כ אנכי מצוך הדבר הזה היום

מענין אשר תיטיב לו אחרי המכרו ולא צויתיך שלא תקנה אותו מהיום שעדיין לא קנית אותו עם שלא יבצר כי טוב טוב היה לעשות שלא יבא לידי כך:

פסקה טז

והיה כי יאמר אליך כו'. אמר הנה עוד הועלתי במה שצויתיך להעניק לו כי הלא עתה הוא בספק אם יאמר שטוב לו עמך. אך אם לא היית נותן לו מאומה ודאי הוא שיאמר כי טוב לו עמך כי אוכל אכול ושבוע ובצאתו ימות ברעב. וז"א והיה כי יאמר כו' לומר על ידי מה שצויתיך להעניק לו בצאתו אני אומר והיה כי יאמר אליך לא אצא שהוא בספק יאמר כי טוב לו היותו עמך מאשר תעניק לו שיאכל בביתו. ואז ולקחת כו' אולי יהיה לו לחרפה ויצא. והנה ארז"ל כי ירמוז לו רשעו ששמע באזנו כי לי בני ישראל עבדים ונעשה עבד לזולתו תרצע אזנו והנה אמרו רז"ל שאפשר רמז לו בזה הוא יתברך איך הוא חפץ בעבדות אשר הוא יתברך הצילו ממנו בהיותו במצרים וחרפה היא לו. והוא כי מרצע באזנו ובדלת עולה כמספר אל בו עבדות מצרים להורות כי נסוג אחור. והנה מאשר אמרתי שהמעניק אותו בצאתו הוא טוב שלא יהיה ודאי שיבא לומר לא אצא חפשי. והנה מזה היה מקום לומר כי באמה שאינה יכולה לומר לא אצא כי על כרחה יוצאה בסימנים לא אתחייב להעניקה. ע"כ אנכי מצוך שאך לאמתך תעשה כן ואז ע"י כן יבוש ויכלם וישוב אל ה' וירחמהו כי חרפה היא לו יאמרו עליו כי שב אחור אל חרפת גלות מצרים. ועל כל זה לא יהי' לך רק עבד עולם שהוא עולמו של יובל:

פסקה יח

לא יקשה בעיניך כו'. אמר אל יקשה לך על שלחך כו' כי הלא לא ימנע או בעל אשה הוא או פנוי. אם בעל אשה הוא משנה שכר שכיר עבדך כי היה לו עבדות כפול מהשכיר עובד במלאכה בלבד וזה גם לעשות לך עבדים משפחה כנענית. ואם פנוי הוא ג"כ לא יקשה בעיניך כי הלא וברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה שהוא טוב לך מכל שעבודו:

פסקה יט

כל הבכור אשר כו'. סמך דין זה פה לומר כי' כאשר צויתיך לבלתי היות כפוי טובה לה' שפדאך מבית עבדים שעל כן גם אתה תפדה את עבדך העברי מיד עצמך. כן אנכי מצוך בל תהיה כפוי טובה על אשר חס הוא יתב' בזמן ההוא על ממונך שגם את מקנך הציל מלמות בכוריהם בהכותו יתב' כל בכורי בהמות מצרים וזהו כל הבכור כו' תקדיש כו':

פרק טז

פסקה א

שמור את חדש האביב כו'. ראוי לשית לב. (א) מה זו שמירה. שאם הוא לעשות המצות שבימי הפסח אינו שומר את החדש כי אם את החג. (ב) למה לא סידר מיד כל מצות

הפסח כי אם את הקרבן בלבד כאומרו ועשית פסח לה'. (ג) כי באומר שמור את חדש האביב ועשית פסח מי לא ידע כי על כי בו יצאנו ממצרים הוא ולמה יודיע ויאמר כי בחדש האביב הוציאך כו'. (ד) אומר לילה שהוא מיותר. (ה) אומר וזבחת פסח כי הרי נאמר ועשית פסח. (ו) איך אומר כי בחפזון יצאת כו' הוא טעם אל האמור. (ז) אומר למען תזכור כו' כל ימי חייך כי אומר כל ימי חייך הוא מיותר כי ודאי שמה שמחייבנו הוא ית' לזכור שכל ימי חיינו יהיה. (ח) כי אחר אומרו אזהרת החמץ היה לו לסמוך אזהרת השאור. (ט) איך סמך ולא ילין מן הבשר אצל לא יראה לך שאור. (י) כי פסוק לא תוכל לזבוח כו' ופסוק שאחריו היה ראוי ליכתב אחר פסוק וזבחת פסח כו'. (יא) אומר ופנית בבקר למה הוציא ענין הלינה בלשון הליכה לאהלו. (יב) אומר ששת ימים תאכל מצות והלא שבעה אמר למעלה. (יג) אומר וביום השביעי עצרת למה נקרא עצרת יום השביעי של פסח כי טעם רז"ל על יום שמיני של חג לא יצדק כאן. (יד) אומר לא תעשה כל מלאכה כי הלא יום ראשון אסור במלאכה ולמה לא הזכירו פה.

אמנם עודנו עומד ומצוה אותנו נחזיק במדת החזיק טובה לאבינו שבשמים על כל אשר היטב היטיב עמנו. והנה למה שהעשותנו זכרון לאשר עשה לנו הוא ית' בימים ההם הוא הוראת היותנו מחזיקים לו יתב' טובה על כל הטובה. וע"כ העולה על לב איש הלא היה כי טוב טוב היה לבלתי שנות מהזמן אשר נעשה לנו הטובה. והיוצא מזה הלא היה כי כאשר בזמן מועד צאתנו ממצרים בי"ד לחדש האביב עשינו פסח איש בביתו ובחומותיו ויאכלוהו באותו הלילה כן נעשה שנה ושנה. וכן כאשר אז לא אכלו מצה רק ביום הראשון ג"כ אנחנו. וע"ד זה ביתר דברים. על כן בא ואמר לא כן הוא כ"א מה שתשמור לבלתי שנות הוא את חדש האביב כי לא נעשה הזכרון רק לחדש ההוא למועד צאתנו ממצרים. אך לענין הקרבן לא כן כ"א ועשית פסח לה' אלהיך כלומר קרבן לה'. ולכן לא יהיה רק במזבחו יתב'. ופירש הטעם אל שני דברים. ואמר אשר אמרתי שמור את חדש האביב שהוא לבלתי שנותו הלא הוא כי בחדש האביב הוציאך ה' לומר כי היות בחדש ההוא הוא עיקר זכרון גדולתו ית' ושהוא ית' היה העושה ואין זולתו. והוא כי החדש ההוא מזלו טלה אשר היו עובדים אותו והחדש ההוא אשר נהפך להם הוא היה עזר כנגדם והוא ית' הכניעו בזמן ממשלתו ותוקף עלייתו. וז"א כי בחדש האביב הוציאך לומר להיוא בחדש האביב ניכר כי הוציאך ה' אלהיך כי זולתו לא היה ספק בידו לשדדו. וגם בזמן שטומאת שר מצרים היה לה כח שהוא בלילה שהוא זמן שליטת החצונים וז"א ממצרים לילה כי בלילה הוא זמן שליטתה ואז שידדו ה'. והוא כנודע מרז"ל כי שרו של מצרים מצרים שמו כמו שנאמר וירא ישראל את מצרים מת מתים לא נאמר כו'.

וזה יאמר כי בחדש האביב כו' לומר מה שראוי לשמור חדש האביב לעשות הרמז בזמן המסויים אשר היה שם הוא למה שיזכר כי שידד הוא ית' את המזל ואת השר. את המזל במה שבחדש האביב הוציאך ה' שהוא זמן ממשלתו ואת השר למה שהי' ממצרים לילה שהוא בזמן כח החצונים וזה אמר במצרים לילה שהוא מהשר ששמו מצרים הוציאך לילה. וע"כ ראוי לשמור את חדש האביב בכל בחינותיו בין להיות בחדש בין לאכול הפסח והמצה בלילה שהיתה אז היציאה בו. ועל אשר אמרתי ועשית פסח לה' אלהיך שהוא בביתו ית' ולא כפסח מצרים שהיה חוצה הלא הוא כי עתה הוא זבח ולא דרך שמירה בלבד כאשר בצאתך ממצרים. וא"כ אחר שהוא זבח לה' אלהיך וגם טעם שני והוא כי גם תזבח אז בקר וצאן לה'. שהוא מוכרח יהיה במזבח ה' ג"כ על ב' כחות אלו ששידד ראוי יהיה גם זה במקום אשר יבחר ה' ולא שישחוט אותו כל איש בביתו כפסח מצרים. וז"א וזבחת כו' בקר וצאן כו'. וע"כ שינה את טעמו ולא אמר ועשית כאשר אמר למעלה כ"א וזבחת שהוא לתת טעם ולומר כי הוא זבח לה' אלהיך ולכן יאות יהיה במקום אשר בחר ה':

וכן על דבר החמץ ומצה אינו בזמן ההוא כי אז היה יום א' ועתה לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יום אחד בלבד. והטעם הוא כי בחפזון יצאת ממצרים והוא מז"ל באומרם מצה זו שאנו אוכלים שלא הספיק בצק' כו' כי גורשו ממצרי' ולא יכלו להתמהמה וזהו כי בחפזון יצאת. כלומר שע"כ לא הספיק בצקם להחמיץ זה הוא טעם אל מציאות המצוה. ואשר אמרתי שבעת ימים ולא יום אחד כמאז הלא הוא למען תזכור את יום צאתך כו' כל ימי חייך והוא כי היות שבעה ימים הוא רמז אל ימי שנותך שבעים שנה כי זה כל ימי חייך. כי בזה תשים לבך כי על כן היה זכר יום צאתך ממצרים שבעת ימים למען יהיה הזכרון כל השבעים שנה שהם ימי שני חייך. ואחר החילו לרמוז אשר ישית איש על לבו השבעה ימי' כנגד ימי שנותיו שבעי' שנה רמז עוד באומרו ולא יראה לך שאור כו' ענין רמז הדבר שהוא לרמוז אל שאור שבעסה הוא היצה"ר. שכל שבעים שנה הרמוזים בשבעת הימים יבערהו האדם מעליו. ורמז שני דברים הם תכלית עשות רצון קוננו ית' בדבר הזה הלא המה. א'. שלא בלבד יבער האדם היצה"ר מעצמו כי אם גם מכל גבולו שיחזיר את כל האדם בתשיבה ויקרבם אל ה' וזהו אשר רמז באומרו ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים שיבער את היצר הרע מכל בני גבולו כל שבעים שנותיו. והדבר השני הוא שיעבוד את ה' מאהבה עד עשותו מהעון זכות והוא מז"ל על שני מאמרי רש"בל הסותרים זה את זה הוא שאומר גדולה תשובה שזדונות נעשים לו כזכיות ואחד. אומר כשגגות ומשני לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. והוא

הנרמז בקרבן פסח כמשז"ל על פסוק משכו וקחו לכם צאן כו' משכו מע"ג וקחו לכם כו' והוא כי יעשו מהעון זכות כי מהטלה שהוא היה עונם כי אותו היו עובדים הפכוהו לזכות לעשות קרבן לה' כי בזבוח אותו היו מכוונים להתיש כחו ולהכניעו עד דכא. וזה רמז פה באומר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח כו' כי מאשר תזבח להכניעו שהוא את הטלה אשר היה עון שלך תהפך עתה לבשר קדש ליפסל בלינה. וע"כ לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך כו' כי אם אל המקום כו' שם תזבח כו' כי תהפך לך לזכות. ומאימתי תהיה זובח ומכניע את היצה"ר ומהפך העון לזכות הלא הוא בערב פסח שהוא בי"ד לחדש שהוא אור לי"ד כי בא היצ"ט. ולרמוז זה נאמר אור לי"ד כמפורש רמז זה בספר שמות. וזה ירמוז פה באומרו כבא השמש הוא על ביאת אור היצ"ט. וכן דרשו ז"ל רמז מעין זה על פסוק כי בא השמש על ביאת יעקב אל המקום ההוא. ואמר מועד צאתך ממצרים כי בשנת י"ד הוא מועד צאת האדם ממצרי היצה"ר. ואל תחוש אם זכיותך לא ייטיבו לך בעוה"ז כי הלא ובשלת כי אינך רק כמבשל בעוה"ז ומכין. אך ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. ועל רמז זה הוציא הצליה בלשון בישול ועוד בני תזהר שהוא ופנית בבקר כו' והוא דבר כי אפילו גוי גם צדיק תהרוג דאגת הדבר הזה. והוא כי כמה צדיקים אשר הרבו לעשות הטוב והישר בעיני ה' עד אין מספר לגדודי מעשים טובים אשר פעלו ועשו אך לא נטהרו לגמרי מכל עון וכל חטאת אך הם המעט בערך הזכיות כי רבו מאד. הנה עודנו פה לא ירגש צערו כי יאמר הלא מזער הם עונותי בערך זכיותי וינחם. אך בצאתו מן העולם להתעדן בדשן זכיותיו. נפשו נהפך לאבל מחולו כי יראה כי כל אורות זכיותיו רחקו מנו וחשך אשמותיו יגשו אליו ויגזרו עליו לאמר לו לך אבל שאולה עד תברר ולבן חלאת אשר חטאת על הנפש כשנה או חציה או כמשלש חדשים. ואז משלך יתנו לך כל אורות מצותיך השומרים אליך. כי הלא ישוער עוצם יגונו לקול תצלנה אזניו כי כל צדקותיו אשר עשה לא יהנה מהם עד זמן ועידן. ויתעצב אל לבו מאד ולפי רוב אשמותיו כן תרבינה דאגותיו מי גרם לו זה אם לא כי עודנו פה עד אשר לא תחשך השמש לא שת לבו לתקן אשר עותו עד ירחץ יטהר עד בלתי השאיר לו כל מכל חלאת עון ופשע וחטאה. כי אז ישמח ויגיל בצאתו ולא יעצרנו פוק או מכשול כ"א הלוך ילך עם אור השכינה הבאה להקביל עד המדור וצל חופת חלקו אשר לו בגן עדן להתענג בדשן כל צדקותיו אשר עשה מיום היותו. ואשריו אשר יזכה לכך ועליו ירמוז ויאמר ופנית בבקר והלכת לאוהלך לומר עשה באופן שכאשר ופנית בבקר שהוא בצאתך מחשך העה"ז ותפנה אור בקר השכינה הבאה להקבילך והלכת לאוהלך הוא אוהל חופתך שבמדור שלך בג"ע בלי שום עיכוב בביתם. והוא מאמרנו על פסוק ויאסף

אל עמיו שהוא כי הנה בפרשת ויחי אמרו בספר הזוהר כי בעת סילוק הצדיק מכריזים בשמים שילכו בני מדינתו ומחיצתו להקביל פניו והולכין ומוליכין אותו אל מקומו אשר בתוכם. והנה אם האיש ההוא מעוכב מהגיע אל מקומו עד ימרק איזה עון אשמה איך ילך עמהם עד מקומו. ע"כ אשוב אחשבה כי על אשר לו אין שום עיכוב נאמר ויאסף אל עמיו כי הוא נאסף בתוך עמו שבאו להקביל פניו שלא עיכבו שום עון מלהתקבל והאסף בתוכם. וזהו ופנית כו' ועל כן נאמר ענין הכתוב בלשון זה על דבר הרמז הרומז בו:

פסקה ח

ששת ימים כו'. הנה בשמות רבה ארז"ל כי שבעת ימי הפסח הם כנגד שבעת ימי בראשית ויום השביעי כנגד יום השבת ויהיה עניינם כי רצה הקב"ה על יד נסים שעשה לישראל במצרים להשרישם בעיקר אמונת חידוש העולם. והנה עיקר הבריאה היו שני ימים. הראשון והשביעי והיא אשר כתבנו על פסוק שבת וינפש ועל פסוק ויכל אלהים ביום השביעי כי עיקר הבריאה היתה תלויה ביום השבת והוא כי כל העולם היה גשמי משולל רוחניות לקיימו כגוף בלי נשמה והיה בלתי אפשני להתקיים עד שבא שבת והושפע רוחניות בעולם כנפש בגוף ונתקיים וזהו שבת וינפש שהוקנה נפש בעולם. והוא מאמר הכתוב ויכל אלהים ביום השביעי וארז"ל היה העולם חסר מנוחה בא שבת באת מנוחה שהיא הנפש הנותנת נייחא לגוף מליפסד. ונבא אל הענין והוא בהזכיר מז"ל כי ביום הראשון של בריאה היה כל מה שנברא בששת הימים בכח בשמים ובארץ אלא שבכל יום ויום היה יוצא הנמצא בו לפי חכמתו יתב' אל הפועל נמצא כי כל גוף העולם נברא בראשון וכל הנפש המקיימו נברא בשביעי. ע"כ יתכן כי בשבעת ימי החג הפסח שהם רמז אל בריאת העולם נצטוינו לעשות עיקר מהראשון ומהשביעי כי הראשון שהיה יום יציאת מצרים שהוא תחלה וראש לגאולה ידמה ליום ראשון של בריאה. ויום השביעי של קריעת ים סוף שבו הושפע קדושת האמנה שלמה בכל העולם כמשז"ל ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים שלמד שכל מימות שבעולם כו'. שהיה להקנות האמונה בעולם שיקנו נפש וזכיות כאשר קנה יתרו ורחב הוא מעין יום שביעי של בריאה שבו הושפע שפע נפשיי אל העולם. וזה יאמר ששת ימים מצות תאכלו לומר כי הששת ימים נגררים הם אחר יום הראשון של יציאת מצרים. שהיום ההוא היה ענין המצוה בזמן ההוא ועתה יהיו כלם נגררים אחריו אך וביום השביעי גם שמצות יאכלו בו אינו זה בלבד עניינו כי עוד לו כי עצרת לה' אלהיך כלומר רמז אל יום שהיה עצרת לה' שהוא ביום שביעי של בריאה שבו נעצר מלברא דבר גשמי. כי ע"כ הג' דברים שהיה ראוי ליברא בהם נבראו בששי כמשז"ל. ע"כ לא יהיו כימים הסמוכים אליו שמותרים

במלאכ' מן התורה החמשה מהם הסמוכי' אליו. כי אם לא תעשה מלאכה למה שהוא רמז אל מה שלא נעשה מלאכה שהוא יום שנח בו יתברך מכל מלאכתו. אך ליום הראשון לא הוצרך לתת טעם אל בלתי העשות מלאכה כי הוא עיקר החג. אך לשביעי שהקודמים אליו לא נאסרו במלאכה הוצרך לתת טעם:

ולהמשיכו גם פסוק זה אחר רמז שכתבנו בקודמים יאמר כי הששת ימים שהם רמז אל ששים שנותיך שלא תקפיד על אכילתך כי אם גם שלא תספוק להחמיצה ולתקנה כי היה לך העוה"ז עראי. אך בעשור השביעי עד מלאכת שבעים שנה עצרת לה' תהיה עצור בעצמך ותתקדש לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה של העה"ז רק תפרוש לעבוד את ה' ולברר וללבן עצמך להכין את אשר תביא לפני אביך שבשמים:

פסקה ט

שבעה שבועות כו'. ראוי לשום לב. (א) מה זה הי' כי בפסח לא הזכיר שמח' רק בשבועות ובסוכות. ובשני אלה שינה בשבועות הוא אומר ושמחת לפני ה' אלהיך ובסוכות הוא אומר ושמחת בחגך. (ב) כי בשבועות הוא אומר מסת נדבת ידך אשר תתן ולא אמר כן בשנים האחרים. (ג) אומרו וזכרת כי עבד היית כו' כי זה היה צודק בחג הפסח ולא נאמר בו כי אם בשבועות. (ד) אומרו ושמרת ועשית את החקים האלה כי הלא בחג השבועות לא הזכיר חקים כי אומר ושמחת כו' אינו חקים. גם לא יזכר עבדות לאמר וזכרת כו' ואם הוא על ספירת השבעה שבועות הוא חק אחד ואיך יאמר חקים לשון רבים:

אמנם הנה בא ללמד לאדם דעת בל יעשה עיקר מטובות העולם הזה. ולא מהעדר שעבוד וצרות הגוף ולא מטובות קנייניה. כ"א מטוהר הנפש מחלאת טומאת אשמותיה וטוב קנייני שלמיותיה. ולבא אל הענין נזכירה מאמר ספר הזוהר הלא הוא כי כאשר אשה דוה בהפסק טומאתה ממנה תספור לה שבעה נקיים ואחר תטהר לקבל שפע הולדה בקדושה. כך ישראל בפסוק מהם דם נדות טומאת ע"ז במצרים צוה ית' יספרו שבעה שבועות מעין ז' נקיים להתם ולנקות כל שיורי פורענות המעכבים את הברכה ואחר טבלו ליום מתן תורה וליום חתונתו הוא יום חג השבועות לקבל שפע תורה ומצות להוליד בהן שרפי קדש ואורות קדושים כי כל העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד. ונבא אל הענין אומרת תורת ה'. הנה בחג הפסח יצאת מעבדות לחירות שהוא סילוק היזק. ובחג הסוכות קנית טובות קניינים כי תראה ברכה באסמיך ואוצרותיך תמלא כל טוב כי הוא חג האסיף. וגם יש בצד מה שמחת הנפש כי אז מתגלה מה שנצחו ישראל בדין ר"ה ויום הכפורים לפניו ית'. כמאמרם ז"ל משל למלך שעמדו לפניו לדין כו' ולא נודע מי נצח אלא מי שרואים בידו שרביטו של מלך יודעים שהוא נצח. כך כולם הם

בדין לפני הקב"ה בר"ה ויוה"כ ואין ידוע מי נצח אלא מי שנוטל לולב כו' נודע שהם נצחו. ונמצאו בחג ההוא שתי בחינות אחד האסיף שהוא טובת הגוף. ב' בשורת כפרת נפשם בר"ה וביוה"כ. אך בחג השבועות אין בו רק בשורת תיקון הנפש על יד השבעה שבועות שנגמר מלספור לעומר שבעה נקיים שהוא לכוין ליבון טהרת הנפש בגמר תשובה וקבלת אושר התורה. נמצא כי כלו טובות הנפש אחר שלילת חלאת זוהמא וטוב קניני שהוא קבלת התורה. וזה נועם מוסרו ית' כאב את בן ירצה לומר בני אל תשית לבך אל סילוק היזק הגוף או קנין תועלתו לעשות ממנו עיקר חלילה רק שום תשים עליך כי אין טוב רק סילוק חלאת טומאה מהנפש והקנות לה אושר קניני. והוא כי הנה בחג הפסח אשר סילוק היזק הגוף היה בו בעצם כי יצאתם מעבדות לחירות. אך סילוק חלאת טומאת הנפש לא נגמר בו כי עדיין הוצרך לספור ז' שבועות לגמור הטהרה והנקיון לגמרי שהם ימי ליבון ע"כ לא אמרתי לך ושמחת בחג הפסח כי גם שלא יבצר מלשמוח אינה בעצם בבחינת הנפש אך אחרי כן שבעה שבועות תספר לך שהוא לך להנאתך לגמור טהרת הנפש ע"י תשובה בהם. ואז בסילוק טומאת הנפש והזדככה מכל חלאה לקבל הטוב הקנייני העצמי אז ועשית חג שבועות לה' אלהיך שאותן החג כלו לה' שהוא על טהרת הנפש וקבלת תורתו ית' אז ושמחת כו'. וגם אז לא תרבה שמחות רק מסת נדבת ידך בנדרי שלמיך כפי אשר יברכך ה' תהיה שמחתך וגם השמחה תהיה לשם שמים על שמחת הנפש והתדבקת בה ע"י טוהר הנפש והתורה שניתנה לך בה. וזה אומר ושמחת לפני ה' אלהיך לומר כי תכיר לפני מי אתה עומד. באופן שלא תהיה שמחת קלות ראש חלילה. וגם תצרף עמה צדקה לגוי ולגר כו' ותהיה השמחה במקום אשר יבחר ה' כי שמחתו ית' היא. וש"ת הלא אמר לי לעשות חוקים רבים בפסח ושבועות המורים על ענין מה. שבפסח יצאתי לחירות הגוף וע"כ אעשה חג המצות וגם על שאז נעלתי הע"ז שמשכתי ידי מהע"ז שהיה הטלה. ועשיתיו קרבן לה'. ושאעשה גם עתה דוגמתו כי אז היה התחלת תיקון הנפש. וגם שבעה שבועות אספור לי רמז אל מה שהיו אז ימי ליבוני. וש"ת הלא כל זה היה לבני הדור ההוא אך כל יתר דורות שאחריהם מה לנו מזה. ע"כ אני אומר לך וזכרת כי עבד היית במצרים כלומר גם אתה שבכל דור ודור עבד היית כי לא את אבותיך בלבד גאל כ"א גם אותך כי אלו לא הוציא ה' כו' עדיין אנו ובנינו כו'. ועי"כ ושמרת לעשות את כל החוקים האלה פי עליך הוא החיוב כאלו אתה יצאת ממצרים:

פסקה יג

חג הסוכות תעשה לך כו'. הלא אמרתי לך כי בחג הפסח שלא נגמרה טהרת הנפש לא אמרתי ושמחת עם היות שלא תעדר מציאותה אך רמזתי כי אז לא הגדלת השמחה לפני ה' אלהיך כי עדיין לא הטהרת לגמרי אך אח"כ ששבעה שבועות תספור לך שהוא גמר הליבון וקבלת התורה אז ושמחת לפני ה' אלהיך כי מעצמך תכוין לשם ה' ולא לשמחה בעלמא. אך בחה"ס ידעתי כי מעצמך חה"ס תעשה לך כלו' לך שהלא על הנוגע אל הנאת גופך. ולא לה' כחג השבועות שהיה לה' אלהיך וז"א תעשה לך ומה שתעשנו לך ה"ה למה שהוא באספך מגרנך ומיקבך שע"כ תשמח על כל הטובה אשר תראה. אך לא זו הדרך כי אם הבט אל בחינה אחרת והיא כי ושמחת בחגך כלומר בחג הזה שהוא שלך והוא מה שכתבנו כי חג הסוכות הוא לנו כי בו יורה הוא ית' שנצחנו בדין של ר"ה ויוה"כ. כי הטהרנו ונתכפר מכל עון וחטא ועל בחינה זו תשמח וז"א ושמחת בחגך שהיא בחג המתייחס לך. ובדבר הזה לא יהיה כאשר היית אתה חוגג על שם טובותיך הגשמי שהוא על היות חג האסיף כאמרו חג הסוכות תעשה לך. כ"א תשתנה לטוב שהוא לחוג לשם ה' אלהיך וזהו שבעת ימים תחוג לה' אלהיך לשמו ית' על טוב הנפשיי ולא על ההנאה הגשמית. ועכ"ז לא תרבה השמחה פן תתפקר על רב אוסף תבואתך כי אם והיית אך שמח כי כל אכין ורקין מיעוטין הן. וזהו כי יברכך כו' בכל תבואתך כו' והיית אך שמח:

פסקה טז

שלש פעמים כו'. הנה ג"פ נאמר פסוק זה בתורה. באחד נאמר את פני האדון ה' ובשני אמר פני האדון ה' אלהי ישראל ובג' בפרשה זו נאמר את פני ה' אלהיך. ואפשר כי הוא כנגד פסח שבועות סוכות. והאחד שכנגד פסח עדיין לא היה ה' אלהינו בעצם כי לא נגמרה הטהרה עד ו' בסיון ולא קבלנו התורה. רק נודע היותו ית' אדון על הכל כי השתרר על פרעה ומצרים ולא שוה להם השר שעליהם וגם עלינו שלט. ויראהו לעינינו מת על שפת הים. וז"א את פני האדון וגם הורה היותו ית' ה' מהוה הויות כי ברא העולם כאמור במקומו איך הורה חידוש העולם וז"א ה'. אך השני שהוא כנגד שבועות שקבלו עליהם אלהותו ית' ותורתו ע"כ עליו אמר האדון ה' אלהי ישראל. אך להיות כי מיד עשו את העגל ומה גם למשז"ל כי היו מקבלים התורה ורעה בלבבם לע"ז כד"א ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו וזה לא בכולם היו רק בקצתם ע"כ לא היה האלהות בפרטות לכל אחד. אך בחג הסוכות שנתכפר להם העון ומה גם שעבר עליהם יוה"כ וקבלו למחרתו לוחות שניות אז כל אחד מישראל היה עליו קבלת אלהותו כלשונו יתברך באמרו אנכי ה' אלהיך ולא אמר אלהיכם על כן הפעם השלישי שהוא כנגד סוכות נאמר בו ה'

אלהיך לשון יחיד. ולא אמר האדון למה שהיא תואר דין כנודע ובחג הסוכות שאחר יום הכפורים הכל רחמים. וע"כ יתכן רבה שמחת סוכות מהשנים האחרים כי בפסח הראשון נאמר ראה ראיתי שראה הוא ית' שתי ראיות העגל והענוי וגם המרו על ים בים סוף. ובשבועות כנ"ל. אך סוכות בו היו נקיים וגם שבפסוק זה נזכרו השלשה חגים חג המצות וחג השבועת וחג הסוכות עכ"ז עיקר הענין הוא על חג הסוכות דעלה קאי:

פסקה יז

איש כמתנת ידו כו'. הנה מהראוי היה לומר מתנת איש כידו או כמסת ידו כי אומרו איש כמתנת ידו יראה משולל הבנה. וגם אומר כברכת כו' יראה שהוא ענין ראש הכתוב והוא כפול:

אך יאמר מאמר התנא באומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו. וזה יאמר איש כמתנת כו' לומר הלא אמרתי לך שלא תראה את פני ריקם אל יראה בעיניך כי שואל אני ממך כי אתה דע לך כי האיש הנותן הוא כמתנת ידו מה מתנת ידו הוא שלו יתברך כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות. כן האיש עצמו הוא שלו ית' ואל תאמר כי אתה הוא הנותן. כי הלא אמשול לך משל כי הלא הכסף והזהב שהרוחת על יד אמצעות בני אדם שנשאת ונתת עמהם האם תאמר כי אותם בני האדם הם נתנו לך הריוח לא כן הוא כ"א ברכת ה' היא העשירתך וא"כ לא היו רק סרסורים שעל ידם ברכך ה'. כן גם זה ה' הוא הנותן לדל אלא שהוא על ידך. וזהו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך עם שלא נתן לך מידו לידך כי אם על יד הזולת כן גם אתה מתנתך שלו ית' הוא אלא שהוא על ידך לכן אל ירע בעיניך לתת. א"י מעין זה. איש שהוא כל עצמות האיש בתתו צדקה ידמה למתנת ידו מה מתנת יד האדם בתתה לדל אין היד היא הנותנת כי אם כל האדם עצמו ובפרט הנפש שהיא העיקרי כי היא האדם. ואין האדם בידו רק חלק שהיא שליח של הכל. כך כל האיש עצמו אינו רק שליח כי נפשו שהיא האדם שהיא חלק אלוה ממעל הוא שליח הכל שהוא הקב"ה. נמצא כי הוא יתברך הנותן והיא כברכת ה' אלהיך כו'. והוא כי ית' אומר וצויתי את ברכתי לכם והנקראת ברכה היא העושה כאומר ועשת את התבואה לשלש השנים וכן הוא אומר ברכת ה' היא תעשיר ועם כל זה האם נאמר שהיא הנותנת ולא השי"ת. לא כן הוא כ"א נאמר שה' הוא הנותן אלא שהוא על ידה כי חלקו ית' היא והחלק שליח הכל. כן הוא ענין הצדקה כי נפשך הנותנת היא שליח יוצרה כי חלקה היא וז"ל כברכת ה' אלהיך שהוא העושה. ועכ"ז לא אמר אשר נתנה לך כ"א אשר נתן לך ואין זה רק כי מה שהיא עושה הוא ית' העושה ונותן כמדובר. וע"פ שני הדרכים האלה מה שהתחיל הפסיק שלא לנוכח ויצא לנוכח הוא. כי מתחלה אומר כלל אחד.

שאיש כמתנת ידו שהוא כולל על כל איש כצדיק לבלתי צדיק. וכשבא לתת טעם באו' כברכת ה' אלהיך שהוא להביא ראיה מברכת ה' דבר לנוכח כי אין הקב"ה מצוה את ברכתו רק לצדיק. משא"כ לרשע שלפעמים טובתו היא לרעתו ולא דרך ברכת ה' בא לו עושרו כנודע. ואל הש"י מכוון להודיע טעמו של דבר:

או יאמר הנה איש יראה לו כאלו הוא נותן מתנת ידו הוא ולא מה' הוא וזהו איש כמתנת ידו ואיש כזה שלא לנוכח אדבר בו. אך דע לך הקרוב אלי כי אינו כן כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך כן הדבר הזה כי כאשר ברכת ה' אשר נתן לך הוא ית' הוא הנותן כן גם מה שאתה נותן ממנו ית' הוא לדל ההיא כי אינך רק אמצעי. כי כאשר ברכת ה' באהלך באמצעות זולתו ית' והוא הנותן באמת כן אשר תתן לדל הוא ית' הנותן על ידך. או יאמר איש כו'. לומר הנה איש הנותן צדקה דרכו הוא לתת כמו בנותני מתנת ידיו שהוא כמי שנותן לחבירו מתנה דק"ל הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו. כן בתתו לדל מודיע או נותן מיד ליד. אך לנותן לדל לא טוב הוא כי יתבייש. ולכן אל העושה כן אני מדבר שלא לנוכח. אך הקרב אלי ושמע בקולי איעצך והוא כי תתן כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך שלא בירך אותך רק בסמוי מן העין בדרך הסתר וגם אתה לא ראית אותו בברכך אותו ולא נתביישת כן גם אתה כברכת ה' תתן שהוא מתן בסתר:

פסקה יח

שופטים ושוטרים תתן לך כו'. ראוי לשים לב. (א) אל אומרו לך שהוא מיותר וכן אומר אשר ה' אלהיך נותן לך שגם הוא מיותר. (ב) אומר ושפטו את העם מי לא ידע כי את העם ישפוט ואם הכונה הוא שישפטו משפט צדק עם כל זה אומר את העם מיותר. (ג) מי לא ידע שלדון משפט צדק יתמנו. (ד) כי הלא באומר שופטים ושוטרים תתן לך הוא מדבר עם הממונים ובאומר ושפטו כו' הוא צווי אל הדיינים. (ה) למה לא ידבר לנוכח עם הדיינים לומר שפטו צדק כפ' שאחריו שידבר לנוכח אתם. (ו) אומר לא תטה למה נאמר כי בכלל אומרו ושפטו את העם משפט צדק היה. (ז) אומר לא תטה משפט ואומרו לא תקח שוחד הם דברים חמורים מהכרת פנים ולמה שם או' לא תכיר פנים בין שניהם שאינם לא מלמעלה למטה ולא מלמטה למעלה. (ח) אומרו דברי צדיקים כי לפי המפרשים היה ראוי דברים מצודקים יאמר. (ט) אומר צדק צדק תרדוף למה כפל מלת צדק וגם איך יצדק בו ל' רדיפה. (י) כי אחר אומר וירשת את הארץ אומרו אשר ה' אלהיך נותן לך הוא מיותר כי נודע הוא:

אמנם הנה כללות הענין הוא כי שלשת הכתובים האלה. הא' ידבר עם ראשי ישראל הממונים את השופטים ואת השוטרים. והב' עם הדיינים. והג' עם הבעלי דינים. ונבא אל

עניינם אחד לאחד. והוא כי הנה צווי מינוי הדיינים אינו רק לגדולי ישראל ונשיאיהם. ויקרה ימנם גדול הדור דיין לשפוט ושוטר לכפות את הבלתי שמוע בקול הדיין ויבא דין הגדול ההוא בפני השופט אשר מינה ויתחייבהו בדין ואם לא ישמוע יצוה את השוטר יכפנו. ואז העשיר ההוא יענה עזות ויאמר הלא אני מיניתיו וזו היא שימת עין הגמול הוא משלם כי ישתרר עלי וגם השוטר אשר מיניתיו היכפה את שר בישראל כמוני היום. ע"כ כמדבר אל הממונה אמר שופטים ושוטרים תתן לך ותמנה לך כלו' לעצמך שידונו לך הדיינים ויכופו אותך השוטרים וז"א לך. ויהיו שופטים ושוטרים בכל שעריך שהוא בכל עיר. ובאו' אשר אני נותן עם שבעת העמדתם כבר ניתנה. והוא כאומר עדיין מתנת שעריך הווה אם תעשה צווי זה ואם תחדל לא תתקיים לך המתנה כי ירושת הארץ תלויה במינוי הדיינים הכשרים. ודרך כלל אם תתן שופטים לשבטיך שהוא בכל שבט ושבט יצוה עליהם שגם שיהיו שופטים מיוחדים בכל עיר שבכל שבט אל ימשכו ידיהם מלשפוט את הזול' מבני השבט אשר נתמנו עליו רק ושפטו את העם דרך כלל בבוא לפניהם מא' משבטי ישראל במקום אשר הוא שם. ולז"א ושפטו את העם ויהיה משפט צדק שגם שיתמנו בכל העיר לאנשי העיר ובכל שבט על השבט עכ"ז כשישפטו את העם דרך כלל לא יהפכו בזכות בני העיר או השבט שעליו נתמנו יותר מעל שאר עם הארץ. וזהו או' לשבטיך אחר אומרו בכל שעריך ואז ושפטו את העם דרך כלל משפט צדק. וככתוב אצלנו ע"פ דן ידין עמו כו' שאמר כי שמשון שעליו הכ' ידבר ידין עמו הוא שבטו כאשר ישפוט לא' משבטי ישראל. כי גם שבטו כמו זר נחשב בעיניו לבלתי הפך בזכותו מכל שאר ישראל:

או יהי' כי בא ללמד ימנו שפטים ושטרים. ושפטו את העם ולא ששפטים ושטרים יצטרכו לשפוט אותם כי יהי' להם דבר כי האי דייני דנ"מ ממונא בדינא לאו דיינא הוא. וע"ז אחשוב שהיה מתפאר אבשלום בגונבו את לב בנ"י והוא בשום לב אל דברי הכתובים ההם באומרו והשכים אבשלום ועמד כו'. והיה כל איש אשר יהיה לו ריב לבא אל המלך למשפט ויקרא כו' ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך ויאמר אבשלום מי ישימני שופט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו: **והנה** ראוי לשים לב מה זו שאלה אי מזה עיר אתה מה איכפת לזה. וגם תשובת האיש יראה קרה כשלג באומרו מאחד שבטי ישראל עבדך כי לא היה מגלה עירו. ועוד שהיה משיב שלא כענין כי הוא שאל על העיר והוא השיב על השבט. ועוד אומרו ראה דבריך טובים ונכוחים כי הלא עד כה לא סיפר טענותיו שיאמר לו שדבריו טובים ונכוחים.

ועוד אומרו מי ישימני כו' איך יתכן שכל הבא לפניו יצדיקהו האם אפשר לזכות שטרא לבי תרי הלא אם אחד יצדק שכנגדו יתחייב. אך יאמר כי לגנוב דעת את העם שאל אל הבא לידון לפני המלך טרם יכנס. אי מזה עיר אתה. כלומר אם אתה מערי יהודה ממשפחת המלך יצדיקך כלומר שיחנף את קרוביו. אז האיש יבין דבר ויאמר מה זו שאלה משוא פנים יש בדבר הלא עברי אנכי מאחד שבטי ישראל מאיזה שבט שאהיה משפט אחד לכל. אז היה משיב ואומר לו ראה דבריך טובים ונכוחים בדבר הזה כי אין לישא פנים לרחוק ולקרוב. אך ושומע אין לך. ומי יתן והיה זה מאת העומדים לפני המלך ולא מהמלך עצמו אך הוא מאת המלך כי המשוא פנים ממנו הוא. ולבל יראה שעל עצמו היה דורש לא היה סומך מיד ואומר מי ישימני שופט כו'. רק היה שותק כאלו גמר עניינו. ואח"כ חוזר וניעור אומר מי ישמני כו' וזהו אומרו ויאמר אבשלום פעם שנית בתוך דבריו לומר שהיה עושה כאלו היתה אמירה בפני עצמה. וגם לא היה אומר מי ישמני מלך בארץ בל יראה כי מחמת אדר מלכות היה עושה כי אם מי ישימני שופט בלבד והענין שאמר מי ישימני שופט בארץ כי א"צ לומר שלא הייתי נושא פנים את בני שבטי או קרובי כ"א אפילו את עצמי אם שאין דרך בני אדם לראות חובה לעצמו אני הייתי רואה חובה לעצמי בריבם עמדי. ולא היו צריכים להוציא ממני ממון בדין. וזהו אומרו ועלי יבא כל איש כו' לומר אפילו עלי יבא כו' שתביעתו היא עלי עם היותו כל איש חשוב או נבזה. שיהי' לו עלי ריב ומשפט שיהי' לו המשפט שיהי' הדין עמו אראה חובה לעצמי והצדקתיו בלי יצדיקוני דיינים זולתי ויוציאו ממנו ממון בדין. וזה יתכן כונ' תורה באומרה שופטים ושוטרים תתן לך בשבילך שישפטו אותך. אך לא תמנה מי שיצטרכו דיינים לדון אותם. כי האי דיינא דמפקי מיני' ממונא בדינא לאו דיינא הוא. וש"ת ומה נעשה אם לא ימצאון כאלה ואם היו כהם בא' הדורות לא יהיו בדורות אחרים. לזה אמר אל תירא מזה כי הלא איני שואל ממך תמנה דיינים כמשה ושמואל בכל דורות כי אם בערך דורו כי יפתח בדורו כשמואל בדורו ולפי ערך הדור לא יעדרו בכל דור ודור. כנודע מרז"ל שהראה לו הקב"ה למשה דור דור ודורשיו דור ודור ושופטיו כו' הנה כי מאז ראה יתברך ויחלק השופטים הראויים לכל דור ודור להביאם בעולם כפי ייחס כל דור ודור. וזה אמר אל תאמר אולי לא ימצאון כי דע לך כי השופטים והשוטרים שאמרתי הם אשר ה' אלהיך נותן לך בכל דור לשבטיך שהוא בערך שבטיך אשר יהיו בכל דור. כי מיוחדים ומיועדים הם מאתו ית'. ושעור הכתוב שופטים ושוטרים תתן אתה ראש ישראל הממנה אותם ותכוין לשם שמים שהוא לדון לך בעצמך שתקבל עול דיונותם גם על עצמך שע"י כן מגלגלים זכות ע"י זכאי שיזמין לך הוא ית' אותם אשר ה' אלהיך נותן

לשבטיך הם ההגונים המיועדים לתיקון הדור שהם אשר ושפטו את העם ולא שיצטרכו גם הם להשפט:

או יאמר ושפטו כו' ע"ד זה לומר הלא אמרתי תתן לך שהוא לך ולא להם שלא תמנה מי שלהם יצטרכו לדון. ושמא תאמר מאי איכפת לך שיהיו הדיינים רואים חובה לעצמכם או שיוציאו הדיינים מהם ממון חיובם בדין כיון שבין כך ובין כך נעשה הדין. לז"א ושפטו את העם כו' לו' כי הנותן בלי דיינים ממונו ולא יצטרך ידינוהו הנה נבטח בו ישפוט את העם משפט צדק וזהו ושפטו את העם מ"צ. כלו' כי הבלתי עושה כן ויצטרכו להוציא ממנו בדין באופן שהי' בלבו לעשות שלא כדין איך יעשה הדין לאחרים. שקל וחומר הוא אם על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על של אחרים:

או יאמר. בשום שכל והבין ענין אומרו כי המשפט לאלהים הוא וכן מאמר יהושפט לדיינים באומרו לא לאדם תשפוטו כ"א לאלהים תשפוטו. והוא כי הדיין לפעמים חושב שדן את האדם. ודן את הקב"ה ע"כ אלהים נצב בעדת הדיינים על כי אליו ית' ישפוטו הם. והוא כי הנה הוא ית' דן את יושבי תבל ושוכני ארץ בראש השנה ויגזור על ראובן לתת לו בשנה זו מאה זהובים ולשמעון מאתים. ויקרה יהיה ריב בין שני אלה וכאשר עלה במשפט צדקו ית' הוא כי אין לראובן ביד שמעון כלום ונותן באותה שנה מאה זהב לראובן כאשר דן וקצב לו. ובא הדיין ודן משפט מעוקל ועל תביעת ראובן דן את שמעון שיתן לראובן י' זהב ולפי האמת הוא שלא כדין נמצאו מהפכים משפט אלהים בב' פנים. א'. שיצטרך הוא ית' עתה להחסיר לראובן הי' שלקח ממנו שלא כדין. ולהשלים למאתים אשר קצב על שמעון עשרה. שנית כי הוא יתב' ראה משפט תביעת ראובן על שמעון ודן שאין לו עליו כלום וע"כ נתן לראובן בלעדי זה ק' זהב אשר קצף לו ועתה הדיין הזה דן הפך דינו יתברך שהוא יתברך דן ופטר את שמעון וזה חייבו נמצא כי דן את הקב"ה ומהפך משפטו. ועל זה הזהירה תורה ואמר כי המשפט לאלהים הוא כי לאלהים ישפטו הם. והוא מאמר יהושפט לא לאדם תשפוטו כי לאלהים תשפוטו אם דן בדין אם אין. אך כאשר השופטים אשר בארץ המה ישפטו צדק יבא משפט מכוון אל משפטו יתברך נמצאו בלתי דנים את האלהים כ"א את האנשים. וע"כ הזהיר' תורה ואמר שופטים ושטרים תתן לך כלו' שישפטו לך ולא שישפטו את ה'. וזה בכל שעריך שהוא כי ישפטו באופן יהי חלק כל אחד אשר נתן לו האלהים קיים בלי שינוי. והראיה כי הכל קצוב מלמעלה והוא הדבר הניתן לכל אחד בהיות הדבר נעשה בצדק ואמת ושזה חפצו ית' יותן לאיש למטה מה שהוא שלו מלמעלה. כי הלא ראית בעיניך בעת חילוק הארץ כי שעריך הנזכר אשר אני נותן לך מהם הוא אשר היה לשבטים. והוא כי

חלקו י"ב חלקים בלתי שוים זה עם זה. והיה אלעזר הכהן אומר אם שבט פלוני יבא בגורל חלק פלוני יעלה עמו כי הוא חלקו מאתו יתברך וכך היה עולה. הנה כי כאשר אין הטיה למטה אין יוצא לאדם רק חלק אחד אשר קצבו ויישרו לו מן השמים. וזהו אשר אני נותן לך לשבטיך כי החלק משעריך הנזכר אשר אני נותן לך הוא אשר היה לשבטיך בעת פועל הגורל אשר היה משולל הטיה. ולמה עשה ה' ככה ולא צוה תנו חלק פלוני לפלוני וחלק פלוני לפלוני אך אין זה כ"א להורות כי הנעשה למטה בצדק בלי הטיה מעין גורל המשולל הטיה יצא למטה לאיש מה שהיא לו למעלה כאשר היה יוצא בגורל מאמר אלעזר מפי ה'. וזהו אשר כו' לשבטיך כלומר שע"כ ראוי תמנה דיינים ישיתו לב אל דין האמת באופן ישפטו לך ולא שישפטו את ה' אם דן שלא כדין חלילה כי אם שישפטו את העם וזהו ושפטו את העם שהוא שיהי' משפט צדק שהוא משפט צודק אל משפטו ית' למעלה בבית דינו הצדק:

או שעור התיבות ושפטו את העם פה משפט צדק הוא אותו המשפט צדק שכבר נשפט שהוא בבית דין העליון:

פסקה יט

לא תטה משפט **לא תכיר כו**'. הנה זולת אשר הערנו למעלה ראוי לשית לב אל מה שלא אמר ולא תכיר פנים בוי"ו כאשר אמר ולא תקח שוחד:

אמנם הנה כתבנו כי פסוק ראשון דבר על ממני הדיינים. וזה השני אל הדיינים עצמם והוא כי ידבר אל כל אחד ואחד ואומר לו לא תטה משפט. והוא מה שכתבנו בסמוך כי כל משפט הבא לפני בית דין של מטה כבר נשפט בב"ד של מעלה והמכוין אל האמת צודק אל משפט אלהי' אשר שפט למעלה והבלתי עושה כן הוא מטה משפט העליון וז"א לא תטה משפט כלומר המשפט העליון לא תטנו והנה אם היית שם לבך כי האלהים נצב בעדת הדייני' אין פחד שתטה משפט. אך הוא כי אינך מכיר רק פנים אשר תראה אך לא אשר אין לו תמונה ואינך רואה והוא לפניך. וע"כ לבל תטה משפט אני אומר לך לא תכיר פנים שהם פני הבעל דין כלומר אך הכר אשר אין לו פנים כי אין לו תמונה אותו תכיר כי הוא נצב עמך. ואם ככה את עושה גם ולא תקח שוחד המביאך ודאי להטות. ואל תאמר אני אקח ולא אטה כי אם אדקדק וארד עד עומק הדין לעשות משפט צדק דע לך כי אי אפשר כי השוחד יעור עיני חכמים הם עיני שכלם לבלתי ראות חובה לנותן למו השוחד ובכל אשר יפנה יראה לו זכות. עוד כי ויסלף דברי צדיקים והוא כי יסלף ומסתם טענות הצדיקים בדינם. כי בראות הצדיק בדינו שהדיין מטה כלפי חבירו

אשר השחיד מסתתמין טענותיו ומסתלפים כי יבהל מראות כי לב הדיין עם שכנגדו. באופן שאם יש לו טענה טובה תסתלף בלשונו ויאבד זכותו:

או מעין זה כי השחד יסלף ויעקש דברי הצדיקים בדינם בעיני הדיין שייראו בעיניו טענות עקשות וסלוף ורמאות. עם היות האמת אתם. ויחייבם נגד המשחידו:

או יאמר כמדבר אל כל א' מהדיינים בפני עצמו ואומר לו. הנה אפשר תורה היתר לומר לא אעות משפט רק אטה אותו מעט משורת הדין וגם אין הדין נחתך ע"פ כי רבים אשר אתי ומה אתן ומה אוסיף אנכי לבדי ודעת כל שאר הדיינים הוא שהדין כך אטה אני לומר כהם. ע"כ אמר גם אתה היחיד לא תטה משפט אפילו הטיה מה וזהו בדבור שאומר אתה זכאי או אתה חייב. אך כדי לימנע פן תבא להטות בדבור הזהר במחשבה וזהו לא תכיר פנים שאינו אומר לא תשא פנים כ"א לא תכיר שהוא אפילו הכרה בלב לא תכיר פנים בל תבא לידי דבור ומזה תבא לחטא גם במעשה וזהו לא תקח שוחד כו'. ושעור הכתוב לא תטה כו' אם תרצה שלא תטה משפט בדבור שמור המחשבה תחלה שלא תכיר פנים כי ממנה תבא להטות בדבור ומדבור תבא אל השוחד שהוא מעשה וע"כ אין באומר לא תכיר וי"ו:

או יאמר אם יחד עשיר ואביון יבאו לפניך והדל דרך משל תובע לעשיר עשרה זהב ואינו זוכה בדין. אל תאמר אוי לי אם אומר שהוא פטור ולרש אין כל ואוי לי אם אחייבנו והוא שלא כדין. אך אעשה זאת לא אעבור הדין לחייבו בכל כי לא אשחית בעבור העשרה אך אטה מעט מהדין שאזכה את העשיר בתשעה ואטה מעט לחיובו באחד בלבד שהוא קרוב לדין וישמח הדל בטוב מעט ולבל יקצוף העשיר אכיר פניו ואכבדהו באמור לו כי פניו אני נושא לבלתי חייבו יותר. אמרה תורה הנה אם ככה את עושה בשתי עבירות תתחתן כאחת. אחד לא תטה משפט. ואחד לא תכיר פנים. ושמא תאמר אם כן איפה אבחר דרכי שלא אטה משפט ולא אכיר פנים כי אם שאפטור את העשיר כי היא צדיק בדינו אחר שהזהוב שהייתי חפץ לתת לאביון תקחני לעצמי על פטורו ואז טוב לי שאיני מטה משפט ולא תכיר פנים כי אם פוטר את הפטור ונהנה על זה אני אומר ולא תקח שוחד שהוא אפי' לדון אמת כנודע מרבותינו ז"ל כי השוחד לא יניחך לראות לנותנו חובה כי יעור עיני כו' כמפורש למעלה. או יאמר סמוך אל סוף פ' הקודם שופטים כו' ושפטו את העם כו' והוא ענין מז"ל על סוף פ' ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו שהוא הבצוע שהוא משפט עם הצדקה שע"י הפשרה בלתי זכאי עושים עמו צדקה. וזה יאמר שופטים לשפוט ושוטרים לכפות את הסרבן תתן לך כו'. אך עצה טובה איעצך לבלתי יצטרפו לכפות על יד השוטרים והוא כי מעצמם ישפטו את העם משפט צדק

שהיא פשרה שהוא משפט וצדקה האמור בדוד שע"י כן יקבלו שלום ביניהם. ושמא תאמר הלא יש סרבנים בלתי מתרצים בפשרה שלא לותר אפילו פרוטה ותתגדל מלחמה ביניהם ע"כ טוב הדבר כי גם בלי פשרה אעשה שלום ביניהם והוא שלא אעשה המשפט ע"פ הנקודה שיהיה אחד חייב לגמרי ואחד זכאי לגמרי כי תגדל הקטטה ביניהם אך אטה המשפט מעט ואעשה קרוב לדין לבל יצא החייב קרח לגמרי ואמור להם שכך הוא המשפט ושורת הדין ואינה פשרה באופן אעשה שלום ביניהם. ע"כ מצוך לא תטה משפט כשאתה דן בתורת משפט כי יש מהם בלתי חפץ בפשרה לא תטה אפילו הטיה מה מהמשפט עם היות כי מפני השלום אתה עושה. כי עתה תעשה מפני השלום ועוד מעט תעשה מפני הכבוד כי תכיר פנים ועוד מעט מפני הממון כי תקח שוחד וזהו לא תטה משפט ובזה גם לא תכיר וגם ימשך שלא תקח שוחד:

פסקה כ

צדק צדק תרדוף כו'. עד כה דבר פסוק ראשון עם ממני הדיינים והשני עם הדיינים. ועתה בא הכתוב השלישי ודבר עם הבעלי דיני' ואמר צדק כו' ופשוטו של מקרא הוא כפירש רש"י הלך אחר בית דין יפה ויהיה הכפול לומר לא בלבד תשית לבך אל בית דין שהוא של צדק בערך אשר אינו בית דין יפה. כי אם גם צדק מצדק שהוא כי תבחר צדק מתוך אחרים של צדק שהוא היפה בין היפים. או יאמר קרוב לזה צדק כו' לומר ברודפך צדק שהוא הבית דין יפה. אל נא תכוין לומר כי תבחרהו למען על ידי חכמתו ידע לזכותך משא"כ זולתו אולי להעדרו יחייבך. כי אם צדק למה שהוא צדק תרדוף. ואל תשית לבך כי למען חייבם אותך יחסר לך מחייתך כי אדרבה עתה תחי' באמת. משא"כ אם היית נוטל ממון רעך שלא כדין שהוא לך העדר חיים כענין ואקבע את קובעיהם נפש. או אל תשית לבך למען תרויח מעות על ידי יודע חכמה לזכותך רק למען תחיה חיים אמתים על ידי משפט האמת וזה יתקיים בידך גם אם יחייבוך. ואל תחוש על חסרונך שגם עתה ירבה לך ממון כי וירשת את הארץ אשר ה' נותן לך שהיא זבת חלב ודבש ומלאה כל טוב וא"כ תחת אותו המעט תירש הרבה. או יאמר בהזכיר דין הידוע מהפרש שבין מתנה לירושה. והוא כי מתנה יש לה הפסק ויכול אדם לומר מתנה זו אני נותן לך לא בתורת ירושה כי אם בתורת מתנה ואחריך לפלוני אך ירושה אין לה הפסק. והנה על דרך זה אפשר מתנת הארץ אשר הוא יתב' נותן לבני ישראל נותנה בתורת מתנה שאם ייטיבו את דרכם היא להם ואם לאו אחריהם לגוים. או אפשר דרך ירושה שאין לה הפסק. ונבא אל הענין. והוא כי הנה שלשה הדרגות משפט. (א) שורת הדין שיקוב הדין את ההר וזה יקרא משפט. (ב) יקרא משפט צדק והיא פשרה ככתוב

בסמוך מעין מאמרם ז"ל על פסוק ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. (ג) הוא להיות הצדיק נמשך אחר הצדק יותר מאחר המשפט שהוא חסידות הרבה לפנים משורת הדין וזה יקרא צדק צדק. והוא כי משפט צדק שהמשפט עיקר אלא שהקרוב אל הצדק שהוא פשרה הקרובה לדין כי אינו רק צדק נמשך אחר המשפט. אך צדק צדק הוא צדק נמשך ונוטה אל הצדק ולא אל הדין שאינה קרובה לדין כי אם רחוקה הרבה ממנו: ואמר הנה הדיינים אין להם רשות להרחיק הפשרה מהדין כי אם משפט צדק כי מה שירבה לותר לזה הוא גוזל לכשנגדו. אך אתה הבעל דין שאני דובר בך בזה הפסוק טוב לך לוותר משלך דרך חסידות מפני השלום לעשות צדק של צדק נמשך אחר צדק ולא אל הדין. ומה שתרויח בזה יותר מהיות קרוב לדין שאמרתי למעלה אל הדיינים הוא כי הנה על עשות עיקר מהמשפט אמרתי אשר אני נותן לך שאפשר שהיא מתנה שיהיה לה הפסק. אך צדק צדק תרדוף אז היטיב אטיב עמך והוא כי מלבד אשר תחיה תחשב לך לצדקה הנותנת חיים לעושיה וזהו למען תחיה עוד אוסיף לך והוא כי לא בלבד תהיה לך הארץ בתורת מתנה כאמרי אשר אני נותן לך כ"א גם תעש' מהמתנה שיש לה הפסק ירושה שאין לה הפסק. וזהו אומרו וירשת את הארץ שתהיה לך בתורת ירושה הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך בתורת מתנה כאומרי למעלה שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך. ולפי מה שפירשו ז"ל על ויהי דוד עושה משפט וצדקה שהיה מחייב בדין את הדל ואם אין לו לשלם עושה עמו צדקה ופורע מכיסו. יאמר פה לדיינים ושפטו את העם משפט צדק כדוד. והנה אפשר שהבעלי דין יעשה קנוניא עשיר ורש להמציא תביעה שיתחייב הדל ויחלקו הצדקה ביניהם או להאכיל את הדל ברמאות ע"כ בפסוק זה שמדבר עם הבעל דין אומר צדק צדק תרדוף כלומר של צדק ולא של רמאות למען תחיה כו'. או יאמר צדק למה שהוא צדק תרדוף ולא לאהבת השכר. אך אם כל זה אני לא אמנע ממך שכר הרבה כי מה שאני מצוך זה לא להיותי צריך לזה כ"א צדקת מה תתן לי אך כוונתי היא למען תחיה כו' להרבות שכרך: או יאמר צדק כו'. והוא כי יש אנשים שלפי הטענות הדיין מזכה אותם בדין והם יודעים כי לפי האמת חייבים הם ושותקים ואומרים הקולר מל הדיין. אמר לא תעשה כן כי אם תרצה צדק כלומר שיעשו לך צדקה מן השמים גם אתה צדק תרדוף שאם תראה הצדק בורח ממך כענין שכתבנו שהדיין מצדיקו והוא חייב אתה תרדוף אותו עד תשיגנו ותעשה אותו. ומה הוא הצדק אשר יעשה לך ה' הוא שכר טוב וזהו למען תחיה כו'. או יאמר ענין רבה ב"ב תנא ששכר פועלי להוליך לו חבית ממקום למקום ושברוה שקל גלימייהו אתו לקמיה דרב א"ל הב להו גלימייהו א"ל דינם הכי א"ל למען תלך בדרך טובים אהדר להו. אמרו עניי אנן וטרחינן כולי יומא ולית לן

מידי למיכל א"ל הב להו אגרייהו א"ל דינא הכי אמר ליה וארחות צדיקים תשמור ע"כ. והנה הוקשה לנו בזה כי הלא יותר חסידות היה תת להם שכר מהחזרת טליתם ואיך על האחד קרא דרך טובים שהוא חסידות כי טוב והישר הוא לפנים משורת הדין. ועל הבי' אמר וארחות צדיקים תשמור שהוא אורח לצדיק ולא לחסיד. והשבנו במקומו כי החסידות הוא משמרת לצדק' שהמתנהג בחסידות אפי' כשישגה לא יגע בצדקות וידוע כי העושה חסידות פעם אחת עדיין אינו משמרת לצדקות כי פעם אחת אינה חזקה עד לפחות בפעם שנייה כי בתרתי הויא חזקה. וע"כ על האחד אמר למען תלך בדרך טובים שהוא חסידות לפנים משורת הדין כד"א ועשית הטוב והישר ואמרו ז"ל זו לפנים משורת הדין אך עדיין בפעם ראשונה אין בה כדי להיות מדה זו משמרת אל מדת צדקות עד בא חסידות פעם שנית ומה גם בהיות גדולה מהראשונה כי כן דרך מדה זו להיות בכל פעם הולך ומוסיף באיכות בשנית אז יש בה כח להיות משמרת אל מדת הצדיק. וע"כ על השנית אמר וארחות צדיקי' תשמור שעל ידה ארחות צדיקים ישמור כי יהיה לו בחסידות חזקה להיות משמרת אל ארחות צדיקים הוא הצדקות. וזה יתכן במאמר הכתוב ועשית הטוב והישר שהא' תקרא טוב והבי' ישר. וזה יאמר פה הלא צויתיו על המשפט אמנם אתה הבעל דין שמע בקולי ואל תשת לבך אל המשפט כי אם צדק שהוא לפנים משורת הדין פעם ושתים ולא כרבה בר בר חנה שלא הי' רודף רק המשפט והדיין הכריחו בצדק כי אם שאתה מעצמך תרדפהו. למען תחיה בעו"הז וירשת את הארץ לעו"הב כד"א לעולם ירשו ארץ שהוא עוה"ב:

פסקה כא

לא תטע לך אשרה כו'. הנה ארז"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח. ותהיה דעתם כי למה שעיקר הדיינים הוא אצל המזבח כמאמרם ז"ל למה נסמכה פרשת משפטים לפרשת מזבח לומר לך שתשים דיינים אצל המזבח. וע"כ המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח כי גם שיהיה מהדיינים שבחוץ הנה גם אשר בחוץ עולים מעט מעט עד היותם מאשר הם אצל המזבח כנודע. ואמר לשון נטיעת אשרה לומר כי כאשר הנוטע אשרה הולכת וצומחת וגדלה כן דעת הדיין בלתי הגון יהיה כן כי יתחיל במועט ותהיה רעתו הולכת וגדלה. והוא מה שכתבנו למעלה כי יתחיל מהכיר פנים ועוד מעט יטה משפט ומזה ימשך גם ליקח שוחד. ועל דרך פשט הכתובים יהיה הסמוכות במה שנמשך סדר הכתובי' מראש הפרשה. שאומרת התורה הנני מלמדך להועיל כלל גדול בכל ענייני התורה. והוא אשרי הגבר המתחיל להחזיק בכשרון מעט ויבטח בה' כי קו לקו יהיה עוזר לו הוא יתב' עד העלתו ממדרגה אל מדרגה

מעלה מעלה עד בלי די. ואוי למתחיל להתפתות ביצרו אף גם בדבר מועט כי יצרו הלוך ילך ועוקר איש מעבודת שמים עדי אובד. ובראשון היחל ואמר כמדבר אל ראשי עם גדולי ישראל ראשי שבטיהם ואומר להם שופטים ושוטרים תתן לך שהוא שופטים לשפוט שורת הדין ושוטרים להכות את הסרבנים בדין. אך התחלה זו תוכל אתה ראש העם לסובלה כ"א יחייבוך בדין תעבור במסורת הברית יתקבל מה שיחייבוך בסבר פנים יפות. וז"א שופטים ושוטרים לכפות על שורת הדין תתן לך אתה הגדול הממנה שידינוך השופטים ויכפוף השוטרים כי עשיר אתה כי עיקר שעריך הם אשר אני נותן לך לשבטיך שאתם הראשים ומחלקים לשבטיכם. אך לא כל המון העם יכולים לסבול שיקוב הדין את ההר. ע"כ ממדת הדיינות לשורת הדין יהיה נמשך עוד דרך חסידות לעשות משפט צדק הוא פשרה ע"ד מז"ל על פסוק ויהי דוד עושה משפט וצדקה שאמרו ז"ל זה ביצוע. הנה כי התחלת הטובה מביאה אל טובה גדולה הימנה. וכן הרעה כי הנני אומר לך הדיין לא תטה משפט שהוא ככתוב למעלה שאם לא ירצו פשרה לא תאמר מפני השלום לא אעשה המשפט אך אטנו מעט קרוב לדין לעשו' ואומר להם שהדין כך מפני השלום לא תטה משפט. כי אין היצ"הר חפץ רק תתחיל לעשות אשר לא טוב כי מעט מעט יגרשך מעבודת ה' כי תתחיל להטות מפני השלום ואחר כך תטה מפני הכבוד כי תכיר פנים. ועוד מעט מפני המעות כי תקח שוחד. וזהו לא תטה כו' לא תכיר פנים ולא תקח שוחד לומר השמר מהתחלה ולא תעשה השנית ומבלתי עשותך השנית גם לא תעשה השלישי'. ואל הבעל דין אמר הנה אתה תוכל לעשות יותר מהבי' הדרגות טובות שאמרתי אל הדייני' שהוא משפט ואח"כ משפט צדק. עוד תוסיף גם אתה והוא כי לא בלבד משפט צדק כ"א צדק צדק תרדוף שאינו צדק מעט עם המשפט אלא צדק כפול שהוא לפנים מן השורה הרבה באופן שאפילו דיינים לא תצטרך כי תניח מזכותך עד תשלום עם בעל דינך בייתור וחסידות כי תאמר גם כי אלך אל הדיין יעשה לי משפט צדק שהוא פשרה מפני השלום א"כ טוב לי אוותר גם מהפשרה הראויה ואעשה צדק צדק וע"י כן תחיה כי הוא יתברך מנהל אותך כשאתה בא ליטהר מעט מעט עד הטיב אותך כי אינו עוזר לך רק למען תחיה וירשת כו'. כלל הדברים כי בא ליטהר מסייעין אותו. בא ליטמא יצר סמוך מסירו מעל ה' עד האבידו כמדובר שתתחיל להטו' משפט מפני השלום. וממשיכו לעשות מפני הכבוד. ואח"כ מפני המעות. ולכן ראוי יהיה אדם רץ למצוה אפילו תהיה קלה. כי תגרור לו רבות וכן יברח מן העבירי' אפילו קלה כי תגרור לו עד האבידו אותו. והנה בחמלת ה' עליו ובחמלת תורתו על עם בני ישראל הוסיפה להראות לנו דרכו של יצ"הר למען נברח ממנו בל יתחיל ללכדנו במצודה רעה

אפילו בדבר בלתי חמור כי יגורנו בחרמו יאסיפנו במכמרתו קו לקו. ולו לא הי' רק עד קחת שוחד כמדובר למעלה. כי אם גם עד העבידו ע"ג מעט מעט כי כך הוא דרכו של יצר הרע מתחיל והולך עד שנעשה בעל הבית להביאך עד סוף קצה הרעה הוא עבוד אלהים אחרים. כי הלא יתחיל במעט לא כביר והוא כי לא יאמר לך עבוד אלהי נכר רק נטע לך אילן יפה ענף וחורש מצל לנוי אצל מזבח ה' לא לעולה ולא לזבוח בלתי לה' לבדו על מזבחו. כמאמר הרמב"ן ז"ל כי אומרו לא תטע לך אשרה הוא אילן לנוי ולכבוד לפני מזבח ה' ולא נאסר רק להיות כמעשה הגוים ההם לפני אליליהם. כי הלא יאמר לך יצרך כי אין זה רע ואדרבה כבוד ותפארת לה' אלהיך. ועוד מעט יטך גם לעשות שינוי במזבח עצמו כי יפתך לעשו' מצבה אשר שנא ה' אלהיך להקריב בה כי ממה שאצל המזבח יביאך עד תגע במקום ההקרבה שגם זו היה מעשה הגוים להקריב לטעותם וזהו לא תטע כו' ולא תקים לך מצבה כו'. ואחר החטיאך במקום ההקרבה יביאך לחטא גם בדבר הנקרב שתקריב לה' בעל מום כאשר יעשו הגוי' שלא ימנעו מהקריב בעל מום אם לא שיהיה מחוסר אבר וזהו שסמוך ואמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום. ועוד מעט יעשה שגם המקריב הזבח יקריבנו לע"ג וזהו שסמך כי ימצא כו' איש או אשה כו'. וילך ויעבד אלהים אחרים כו'. הנה כי היצ"הר היחל מאשר אצל המזבח ואח"כ מהמזבח עצמו ואח"כ נגע בקרבן הנעשה בו ואח"כ במקריב עצמו ע"כ טוב מאד מאד צריך אדם לברוח מהתחלת אחיזת היצ"הר. כי מעט מעט יגרשנו מאלהי אמת ועד הבלי נכר יוליכהו להאבידו. והוא ענין כתוב אצלנו במשנת בן עזאי באומרו הוי רץ למצוה קלה כאשר נכתוב בס"ד פ' קדושים:

פרק יז

פסקה ד

והוגד לך ושמעת כו'. הנה אומרו ושמעת הוא מיותר כי מי לא ידע שאם יוגד לו שישמע מהמגיד לו. אך ילמד דעת את העם כי גם שיוגד לאדם כי פלוני הוא רשע לא יקבל מיד כי אולי הוא להי"ר עד ישמע הדבר פעמים כי אז יחוש שלא הוכפלו על שקר. וזהו והוגד לך ואח"כ ושמעת מזולת המגיד הראשון ואז עדיין ודרשת כו': או יאמר והוגד לך כו'. כי הנה עם הב"ד ידבר הכתוב וע"כ יאמר אם היה מגיד המגיד לזולתך היה ראוי בל ישמע ממנו אולי לשון הרע הוא ומוציא דבה הוא זה. אך בהיות שוהוגד לך אתה הב"ד ראוי הוא שתשמע ותדרוש וזהו ושמעת ודרשת כו'. כי המגיד לב"ד לא בכונת הוציא דבה עד האלהים יבא דברו על כן ראוי יחוש וישמע וידרוש:

פסקה ז

יד העדים תהיה בו כו'. כי הנה היה אפשר יחושו אנשים לאמר הלא טוב טוב היה לבלתי המיתו עד נראה אולי ישוב מדרכו ולא יחפוץ ה' במות הרשע כי אם בשובו מדרכיו וחיה. לזה אמר ובערת הרע מקרבך לומר כי אדרבה מיתתו רחמנו' על כללות ישראל. כי יקרם כמי שחלה בידו חולי המתפשט עד הלב וממית כי תרופתו היא לחתוך היד טרם יחתכו כל עצמותיו. כי אכזריות אל האבר הוא רחמנות אל כל הגוף. כן בהיות איש כזה בקרב ישראל אפשר תפשה צרעת ממארת עון זה בישראל ויחסרו ויאבדו ע"כ טוב לבער את זה מלאבד את הכל וזה ובערת הרע מקרבך שהוא רע שבקרבך טרם יהפך יהיה הכל רע: או שעור התיבות. הרע נחשב כאלו הוא בקרבך ולא בקרבו בלבד: אז יאמר הרע על כח טמא אשר שלט בזה להחטיאו ואשר נעשה בהעוותו כי החוטא בורא כח טמא ומשחית ומה גם בעון כזה והכח ההוא היה אפשר יחטיא גם את אחרים. ע"כ אני מודיעך שלא בלבד אתה מבער את הרשע ההוא כ"א גם את הרע אשר הוא כח טומאה אשר היה בקרבך אתה מבער ע"י עשותך משפט מות באיש ההוא. כי זכות עשותך משפט מות באיש ההוא קדושת המצוה תעמוד נגד הרע ההוא עד יבערנו מקרב ישראל:

פסקה ח

כי יפלא ממך דבר למשפט כו'. הנה יקשה ראוי לשית לב. (א) או' דבר למשפט יראה לשון בלתי מיושב ומהראוי היה יאמר דבר משפט כאומרו בסמוך והגידו לך את דבר המשפט. (ב) אומרו והגידו לך את דבר המשפט כי היה ראוי יקצר ויאמר והגידו לך המשפט. (ג) אומרו ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו כו' כי אומרו ע"פ הוא משולל הבנה שיורה שאין עושה מה שיגידו לו כ"א דבר אחר ע"פ הדבר ההוא. ומהראוי יאמר ועשית הדבר אשר יגידו לך כו'. (ד) אומרו מן המקום ההוא שהוא מיותר שהרי נאמר וקמת ועלית אל המקום כו'. (ה) אומרו ושמרת לעשות ככל אשר יורוך שהרי נאמר ועשית כו' למה חוזר לאומרו. ולא עוד אלא שבתחלה אמר ועשית ועתה אומר שישמור כדי לעשות: (ו) שחוזר ואומר ע"פ התורה כו' תעשה כי הרי נאמר זה פעמים. אמנם לבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל האומרים כי ג' מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה והלכו אצל יהושע ולא ידע ובקשו לרגום אותו באבני' עד שבא כלב ואמר מי אשר יזכור אותן בפלפולו אתן לו את בתי לאשה וזה אומרו אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה ואז החזירם עתניאל אחיו בפלפולו וזהו וילכדה עתניאל כו'. והלא יתחמץ לבב אנוש כי הנה אלו קצרה יד עתניאל מלהחזיר ההלכות ההם כבר אבדו. ולמה יעשה כה הוא יתי' ולא יעשה ע"י יהושע כי נביא הוא כאשר היה עושה עם משה כי יאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' והי' יתברך מודיעו דבר המשפט. ולמה לא

יעשה כן יהושע ויודיענו יתי ההלכות ההם ולא יסקלוהו. וכן בכל זמן שהיתה נבואה בעולם ויפלא דבר משפט יודיענו ע"פ נביא. ומה שאינו כן כי אין כח לנביא לחדש שלא ע"פ התורה ומתוך המדות שהתורה נדרשת אפילו כמלא נימא אם לא הוראת שעה. אך אחשבה כי הלא ראה אלהים כי עתידים בהמשך הדורות לקום איש או אנשים לומר כי ה' דבר באיש ההוא ויתן לו תור' אחרת חדשה שבהפך דת משה וישראל היא. ע"כ הורה יתי כי אחרי משה אין ניתן לאיש אפילו לנביאי האמת והצדק להוסיף אפילו אות אחד בתוך התורה זולת אשר יבינו מתוך תורת ה' תמימה אשר נתן אלהים למשה ולישראל עמו אפילו המשתכח לא ישוב לחדש על יד נביא. למען דעת כל עמי הארץ כי פעם אחת נתנה התורה ולא ישנה. כי רק במשה אשר קיבלה דבר ה' כאומרו עמדו ואשמעה מה יצוה ה' ולא לזולתו. וזה יאמר משה כי יפלא ממך דבר למשפט לומר כי יתכסה וימנע ממך דבר מאתו יתי למשפט כי ממני בלבד הוא שלא יפלא לדעת המשפט כי לא היה דבר אשר לא קבלתי וגם לא שכחתי. אך ממך שהוא ממני והלאה יפלא דבר לעשות ולדון משפט והוא מהטעם האמור. כי אם ובאת אל הכהנים: או יאמר כי יפלא ויתכסה דין מדיני התורה כי לא תמצאנו מפורש. אל תאמר כי דין זה משולל מהתורה כי דע לך כי לא יחסר כל בה ע"פ מדות דרשותיה ועניניה. ואם לא תמצא ממך הוא שיפלא ולא ממנה. כי לא הכינות לבך ולא יגעתה וע"כ לא מצאת. או ממך לשלא ניתן לך בסיני חלק זה בחלקך כאשר אז קבלה כל נפש מה שעתידה לחדש לא היי לך דבר למשפט הזה להוציא ולחדשו מאשר חננו אותך. וזהו אומרו כי יפלא ממך כו' לומר כי יפלא ממך הוא ולא ממנה. ואשר יפלא ממך הוא דבר למשפט שהוא דבר הנלמד בו וזהו דבר למשפט שהוא דבר המביאך למשפט שהוא כי תסכל באיזו מהמדות נדרש או מאיזה ייתור וכיוצא בו אותו דבר לעשות ממנו המשפט יפלא ממך. או שלא תדע לדמות מלתא למלתא. ותהיה נבוך בין דם לדם בין דין לדין כו' לאיזה תדמה אותו. או דברי ריבות בשעריך שיש חולקים ומריבים בבית דינכם אלו אוסרים ואלו מתירים אלו פוטרים ואלו מחייבים. אז וקמת ועלית והנה מלת וקמת מיותרת כי מי יעלה מבלי יקום ממקומו. אך יאמר אל תהיה לך למחיתה וירידה עלותך שמה לשאול ומה גם בהיות ב"ד גם אתה. כי הלא וקמת ועלית כי קימה תחשב לך עלותך שמה. ולא ירידה באומרך גם לי לבב כמוהם. כי הלא בין מפאת המקום כי קדוש הוא שהוא אל המקום אשר יבחר ה' כו' כי יערה עליהם שם רוח ממרום. בין מפאת העומדים שם כי הנה ובאת אל הכהנים כו' ואל השופט אשר יהיה בימים ההם כי הוא אשר נתעתד מאתו יתי להיות בימים ההם שודאי הושפע בו צורך דורו ויפתח בדורו כשמואל בדורו. ואז והגידו לך

את דבר המשפט שהוא הדבר אשר המשפט ההוא יוצא ממנו כענין ג"ש אשר לא ידעת או היקש או ייתור וכיוצא משאר דרשות. ועוד שלישית העולה על כולם לבל תאמר הלא סברתי תערב לי יותר מסברתם. כי לא אליהם אתה הולך כי אם אל תורת ה' כי הלא ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. ולא יעלה על לבך כי השופט הוא המדבר כ"א התורה בעצמה. כענין פסוק מכל מלמדי השכלתי כו'. לומר לא שמתי לבי לבלתי שמוע תורה כ"א מגדול הדור מפני הכבוד כי אם מכל מלמדי אפילו הקטון מי שיהיה השכלתי. כי לא שמתי לבי כי האיש הקטון הוא או גדול הוא היה מדבר עמי כי אם כי עדותיך אשר אשמע ממנו היו משיחים ומדברים בי. וזה יאמר פה והגידו לך את דבר המשפט כי מה שיגידו לך אינו דבר פיהם כי אם דבר של המשפט. וזהו את דבר המשפט באופן כי בעשותך משפטו ודינו אינך עושה גזרת דין פיו כ"א גזרות ומצות פי הדבר בעצמו כי כל התורה רוחניות ושמותיו של הקב"ה היא וכמשז"ל שבמתן תורה כל דבור ממצותיו יתי' היה ממש מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך. וז"א ועשית ע"פ הדבר כו' לומר לא ע"פ השופט אתה עושה רק ע"פ הדבר בעצמו אשר יגידו לך כי רוחני הוא. כי תיבות של הג"ש ההיא או ההיקש או הייתור או הדבר בעצמו בפיו הוא הדובר גם שיוצא מפי ב"ו. וכמאמר מדרש חזית שאמרו לרבי עקיבא בן עזאי דורש והאש מלהטת סביבותיו ובא וא"ל שמא במעשה מרכבה היית דורש א"ל לאו אלא שהייתי חוזר מתורה לנביאים כו'. ואל תתמה על החפץ אם ימצאו שם הגונים להיות איכות דבורם כך כי גם זכות קדושת המקום גורם להיות שפע הדבור מהגדר הזה וז"א מן המקום ההוא אשר יבחר ה' וע"כ ושמרת לעשות כו'. והוא מאמר התנא והוי שותה בצמא את דבריהם שהוא שלא תקבל דבריהם כמי שאין לו צמא למים כי אם שיזדמנו לו מים מתוקים וישתה כי יערבו לו כי אם כשותה בצמא ואבא ואומר השקיני מים להחיות ולהשיב נפש כן תשתה דברי חכמים כי חיים הם למוצאיהם. וזה יאמר הלא אמרתי לך כי בשומעך דברי פי חכמים אל תחשיב כשומע מפיהם כ"א כאלו פי התורה ממש היא המדברת אתך כי הבל פיהם בדברם דברי התורה ומשפטיו יתי' קדוש יאמר לו כאלו הם דברי אלהים חיים. לכן ושמרת לעשות ככל אשר יורוך כי תהיה שומר ומקוה ותאב כד"א ואביו שמר את הדבר לשמוע כדי לעשות ככל אשר יורוך שהוא היות שותה בצמא את דבריהם כן תתאב לשמוע להחיות נפשך כשותה בצמא לחיות נפש כי דברי אלהים חיים המה. או יאמר ושמרת לעשות כו' הלא אמרתי לך כי הדבר אשר יורוך דבר רוחני הוא הדבור עצמו כי עדותי שיחה לך. לכן גם אתה ושמרת למודו לעשות בקיימך הוראתו ככל אשר יורוך. כי כדבר ההוא שהוא רוחני כן יהיה

אשר תעשה במעשה מצותו דבר רוחני כמוהו. כנודע שכל מצוה ומצוה שאדם עושה בורא מלאך קדוש וזהו אומר ושמרת לעשות ככל אשר יורוך שיהיו מעשיך כהוראתו: או יאמר אל תקבל הוראתו בכונה להבחין אם יישר בעיניך טעמו לעשותו ואם לאו תחדל כי בשומעך תשמור הדבר לעשותו גם שלא יישר בעיניו כי קבלתם אמת לעולם:

או יכוין ענין אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כב"ה. שהוא בל תאמר אם כב"ה הלכה א"כ דברי ב"ש שקר הם חלילה ונסמינהו מלהזכירם כלל וכן בכל החולקים נקח דברים אשר הם הלכי ונעקר דברי אשר אינם הלכה באופן שכל דברים אשר הוא שמותי נעקור חלילה מן התורה. כי הלא זה הדבר למדנו רז"ל באומרם אלו ואלו דברי אלהים חיים כי גם בהם מתעוררים אורת עליונים ונעשים ייחודים עליונים בהם בדרך אחרת. ובהם היינו ג"כ משיגי' חיי העה"ב ואין ספק כי גם בפסק שהיו ב"ש פוסקים בתורה היה מתעלה הוא ית' וכולם באורות תורתם יאירו בעה"ב. אלא שאל דעות ה' בחר בדרך אשר הלכה כמותם להתנהג בם. אך אורות תורה שכנגדם לא רבו חלילה ורק במעשה בחר ה' בדרך אשר כהלכה. אך בפסק ובפלפול בזה ובזה יחיה האדם. וז"א דברי אלהים חיים שהוא הדבור אך לא המעשה וזה יאמר פה הלא אמרתי לך דברי ריבות בשעריך הללו אוסרים והללו מתירי' וקמת ועלית לדעת האמת. אל תאמר כי דברי אשר לא כהלכה בטלים לגמרי כי אם ועשית ע"פ הדבר כו' שהוא לענין המעשה. אך לא לבטלם לגמרי וזהו ושמרת לעשו' כו' לומר מה שתשמור לעשות הוא ככל אשר יורוך. אך מה שלא יהיה הלכה תשמור ללמוד עם מה שהוא הלכה אך לא תשמרם לעשות:

פסקה יא

על פי התורה כו'. עד כה דבר על מה שיפלא דבר למשפט והולכים שמה לסנהדרי גדולה שבמקדש לשאול את הדין. ועתה נעתק לדבר דרך כלל על כל דברי חכמים בכ"ד שהם מדברי סופרים. ואומר ע"פי התורה כו'. וגם פה כוון על האמור למעלה לומר אל יעלה על רוחך כי הם המדברים ואולי באיזה דבר לא כוונו האמת כי דע לך כי התורה היא המדברת ועפ"י התורה אשר יורוך כו' הוא אשר תעשה ולא על פיהם כי שלוחי דרחמנא תורתו הם ע"כ לא תסור מן הדבר כו' ימין ושמאל. ומה אמרו רז"ל אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל כו'. וראוי לדעת מי הכריחם לפרש כן והלא פשט המקרא יראה שלא יטה ימין ושמאל מן הדבר אשר יגידו לו. אך הוא כי המה ראו כי הראוי היה יאמר לא תסור ימין ושמאל מן הדבר אשר יגידו לך אך באמור ימין ושמאל אצל הגדתם יורה שעל אשר יגידו הוא ימין ושמאל שיגידו ימין והוא שמאל או איפכא. ואשר חילק לג' דברים. א' הדבר אשר יורוך. ב' המשפט אשר יאמרו. ואח"כ אשר יגידו לך. יהיה כי ג' חלוקות

הם אחד מה שיורו ע"פ התורה כענין אומרם שהנחת תפילין במקום שמוחו של תינוק רופס ע"פ ג"ש נאמר כאן בין עיניך ולהלן לא תשימו קרחה בין עיניכם כו'. וההיקש בכל כהוראות ע"פ התורה שמודיעים לנו פירוש התורה וע"ז אמר ע"פ התורה אשר יורוך. (ב) מה שאינו תלוי בפירוש כ"א דינים שע"י מדות התורה יש הפרש במשפט היוצא בדרך א' או בזולתו וכן כל גזירות וסייגי' משמרת למשמרת התורה וע"ז אמר ועל המשפט אשר יאמרו לך שאינם פירוש הבנת התורה רק שיאמרו הם לך כך. (ג) והיא מה שהם הלכה למשה מסיני וע"ז אמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך שאינם רק הגדה שיגידו מה שהיה ולא שהם חידשו. ועל בבא זו הוא שהוצרכו לאמר אשר יאמרו לך תעשה אפילו יאמרו על ימין שהוא שמאל כי על ב' החלוקו' אין דבר שיראה לאדם שהוא כאומר על ימין שהוא שמאל כי הלא כלם דברי' מתקבלים ובהוכחות וראיות וטעמים נכוחים כי גם שיהיה דבר זר קצת לחיך א' האדם לא יגיע לגדר שיראה לו כאמור על ימין שמאל או על שמאל ימין. אך במה שאין לו טעם כלל שהוא הלכה למשה מסיני בלי טעם בזה אפשר יגדל הזרות לשכל אדם עד גדר זה או קרוב אליו וצוה יתי כי גם על גוזמא כזאת לא נסור ממנה. והוא מאמרם ז"ל שהראה לו הקב"ה למשה פלפולו של רבי עקיבא בבית מדרשו וחלש דעתו עד שהראה לו כי אחר שהיו מקשים ומתרצים וחוזרים ומקשים עד בוש וכשלא היו מוצאים תשובה היו אומרים הלכה למשה מסיני אז בשמעו נתיישבה דעתו באומרו שהיו צריכים אליו. הנה כי בדבר שלא היו יכולים למצא טעם הוא אשר מייחסים אותו להיות הלכה למשה מסיני וע"כ עליו הוצרך פה להגזים בצווי קיומו:

פסקה יד

כי תבא אל הארץ כו' שום תשים כו'. ראוי לשום לב. (א) למה צורך לומר מה שיאמר ישראל אשימה עלי מלך כו' והראוי יאמר כי תבא כו' וישבת בה שום תשים עליך מלך כו' כי היה מצוה שנצטוו בה ישראל בכניסתן לארץ. (ב) למה אמר שיאמרו ככל הגוים אשר סביבותי. (ג) אומרו שני שימות שום תשים וידוע מאמרם ז"ל שריבה בכל מיני שימה ושררה. (ד) למה האשים שמואל את ישראל על ששאלו מלך ומקרא מלא דברה תורה ואמרה אשימה עלי מלך כו' והנה על הקושי הלז ראה ראיתי כי רבו הדעות. (א) ששאלו מלך. (כ) שלא חטאו במציאות השאלה רק ששאלו באופן רע ולא כולם כי הזקני' יפה שאלו אלא שאר העם באומרם והיינו גם אנחנו ככל הגוים. (ג) ששאלו בימי שמואל שמאסו בהנהגתו. (ד) אומרם מלך לשופטנו כי המשפט היה מסור לשופטים ולא למלכים כי אם המלחמות. והר"י אברבנאל דחה כל ארבעה אלה ואמר כי מינוי

המלך בעת ההיא אינה מצוה רק שאם ימנו שיהיה מישראל והביא ראיה מל' הרמ"בם ז"ל שאומר מצות עשה הי' למנות מלך מישראל ולא אמר למנות מלך סתם. והן אמת כי זה לשון הרמב"ם פתח דבריו פרק ראשון שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ למנות להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך כו' הנה כי מלך סתם אמר וגם כשמונה המצות אמר מצוה אחד למנות מלך מישראל. ב' שלא ימנהו מקהל גרים ויש לדעת כי גם השנית בכלל הראשונה. וז"ל פירושו כי תביאו אל הארץ אשר ה' כו' וירשת וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי אין בזה מצוה כלל כי לא צוה הש"י שיאמרו זה וישאלו מלך אבל הוא הגדת העתיד יאמר. אחרי היותכם בארץ הנבחרת ואחרי הכיבוש והמלחמות כלם ואחרי החילוק וז"א וירשת' וישבת בה אני ידעתי שתהיו כפוי טובה כשתאמרו מעצמכם אשימה עלי מלך לא מפני ההכרת להלחם עם העממין ולכבוש את הארץ כי כבר היא נכבשת לפניכם כי אם להשתוות עם שבעה האומות שהן הממליכים עליהם מלכים. ובזה יש מהסכלות כי היה לכם לשאול מלך בהכנסתכם לארץ ללחום מלחמותיהם כי אז היה הזמן הנאות לצרכו. לא אחרי הכיבוש והחילוק והישיבי בטח בדד בארץ וז"א ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי ר"ל לא להכרח ולא לצורך כלל כי אם לעשותכם כמעשה הגוים ההם. וזכר שכאשר יקרה זה לא ימליכו המלך ההוא ברצונם רק אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיהם וזהו עצם המצוה ואמתתה כו' עד ולפי זה יהיה ענין המלך מצות עשה תלויה בדבר הרשות כאומר כאשר תרצה לעשות כן עם היותו בלתי ראוי אל תעשה אותו כ"א בזה באופן ע"כ: ומי יתן ידעתי מה ראה על ככה ומה הגיע אליו לעשות אחד ממצות עשה רשות ולהכחיש מאמרם ז"ל מוסכם מהגמרא ומכל הפוסקים כי ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ. א' לשים עליהם מלך. ב' למחות זכר עמלק. ג' לבנות בית המקדש כאשר הביאם הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים. וגם אומרו כי מינוי המלך קודם למלחמת עמלק ואיך נאמר כי אינו מצוה רק שאם ימנו אותו שיהיה מזרע ישראל. ועוד כי איך אומר שאומרו שום תשים אינה מצות עשה שהוא לשון מיותר מאמר מקרב אחיך כו' וכן מה שכתב שמה שהאלהים שהתריס כנגדם הוא יתי' לאמר מעתה כי יהיו כפויי טובתו שעתידי' לומר אשימה עלי מלך ככל הגוים וכל רעתם זכר על שלא אמרו זה קודם מלחמות הכיבוש כי אז היה צודק שהיה ללחום מלחמותיהם. אך אחרי כן אינו אלא להשוות עצמם לגוים ההם. ואמר שזה כוון הכתוב באומרו וירשתה וישבתה בה ואמרת כו' שהתלונה היא למה אחר ירושה וישיבה שהוא אחר כיבוש וחילוק ישאלו מלך. והלא אדרבה דעת רז"ל שלא נצטוו על מינוי המלך רק אחר כיבוש וחילוק נלמד

מפסוק זה. ואדרבה הנה חשבתי למשפט כי נהפוך הוא כוונת הכתוב לומר קודם כיבוש וחילוק איני חפץ במלך בל יעלה על רוחך כי הוא הלוחם מלחמותיך חלילה. כ"א ה' אלהיך הוא הנלחם לך. אך אחרי כן שים תשים עליך מלך כו'. ואם באנו לפרש ולשית לב על הטעמים הנאמרים על אשר קצף שמואל בשאלת המלך אם יש עליהם תשובה הנה המצא תמצא. כ"א אמרנו שהוא על אומרם ככל הגוים א"כ איפה באומר וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשופטינו היה לו לומר ככל הגוים ולמה השמיטו. ואם אמרנו שהוא על אומרם לשופטנו הלא אחרי כן מורה שלא קצף רק על מציאות שאלת מלך באומר ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם ואומר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך. הנה כי על מציאות שאלת מלך היה הקצף. ובדבר הזה גם טעם האומר על ששאלו בימי שמואל נדחה. וגם טעם האומר שזקנים שאלו כהוגן באומרם תנה לנו מלך כו' ולא היה הקצף רק על המון עם שאמרו אחרי כן והיינו גם אנחנו ככל הגוים כו' הלא א"כ לא הי' ראוי לומר וירע הדבר כו' על דברי הזקנים כ"א אחר פסוקי ההמון האמור אחרי כן והיינו גם אנחנו ככל הגוים. ואם בפסוק שימה לנו מלך כו' יש בו מאמר הזקנים שהיא שימה לנו מלך לשפטם וסוף הפסוק שהוא ככל הגוים הם דברי ההמון וע"ז אמר וירע כו' גם זה דוחק. ומה גם כי אומר ככל הגוים אין רע כי הלא המה דברי התורה בעצמה. והטעם א' חז"ל שהיה כונתם לע"ג גם זה דוחק והם דברי קבל' אך אנו ליישב פשט הכתובים באנו:

והנה אני בעניי מנעתי עצמי מלבקש טעם אל מה שהוא יתי בעצמו אמר הטעם וגם שמואל פעמים שלש והוא כי ה' האומר לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם הנה על כי ה' מלכם ויבקשו מלך זולתו היה הקצף. וכן שמואל הוא אומר ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם. וכן אמר דעו וראו כי רעתכם רבה בשאול לכם מלך יראה כי מציאות שאלת מלך בהיות ה' מלכם היה הקצף. וא"כ איפה חל עלינו חובת ביאור מקרא קודש הזה כי יצוה יתי עלינו לשום מלך ולמה יקצוף עליהם. ועוד אומר ואמרת אשימה עלי מלך כו' כי מי שם פה להם לדבר כדברים ההם אם לא פסוק שיראה שהוא כדבריהם כן הוא. אך אמנה אין ספק כי מאז נאמר כי יד על כס יה מלחמה להי' רמז לנו יתי כי ימלוך עלינו מלך יושב על כסא וילחם מלחמות עמלק כמאמר רז"ל וזו היא מצותו יתי להמליך מלך באומר שום תשים עליך מלך אלא שהקדים פסוק הקודם וגם כפל ויאמר שום תשים לתת טוב טעם אל מצות המליכו מלך. והוא על קושי מדת העם לשאול כי צפה הקב"ה שעתידים לשאול מלך ע"כ מאז צוה לנו להמליך עלינו מלך וישימה בכלל מצות עשה. ושעור הכתוב כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך

נותן לך נחלה מבלי היות מלך עליך לצאת ולבא ללחום מלחמותיך וגם וירשת וישבת בה מבלי מלך כי זה הוראת כי ה' אלהיך מלכך בשמים ממעל ועל הארץ הוא ג"כ עמך יוצא. ובא לפניך ולוחם מלחמותיך. ואדרבה בזה גדלת מאד כי מה שמלך הארץ עושה לעמו עושה הוא יתב' לך. ולא עוד אלא שעל ידו אתה בטוח הנצחון כי וירשתה וישבת בה על יד ה' אלהיך הנזכר. אך מה אעשה כי ידעתי כי ואמרת אשימה עלי מלך כו' ולא תביט כי ה' אלהיך בשמים והוא מלכך בארץ על כן קדמתי מעתה לצוותך במצות עשה שתשים עליך מלך כי בין כך ובין כך תעשנו ע"כ טוב טוב הוא שתקיים מצותי בדבר ושלא שתעבור רצוני. וזה כפל אומר שום תשי' לומר ידעתי כי לא יבצר ממך שום שהוא השימה שתעשה אתה מעצמך לכן תשים עליך בצווי ותקיים מצוה. ואין לומר למה לא עשה הוא יתי' פה כאשר עשה ביפת תואר שדברה תורה כנגד יצר הרע להתיר ביאת המלחמה אך לא עשאה מצות עשה. הלא הוא כי שם הוא אל היחיד ופה אל כללות ישראל והוא כי כאומר רע עלי המעשה אך אתיר לכם לבל תענשו ואין בזה רצון טוב כי אם עדיין יש שצף קצף והראיה כי העושה ההיתר ההוא מרעה אל רעה הולך כי סופו לשנאותה ואח"כ להוליד בן סורר ומורה וסופו ליסקל וע"כ אם ביחיד עושה הוא יתב' כן לא יעשה כן בכל עמו כאחד לתת מכשול לפניהם לומר אתיר לכם איסור זה שתמליכו מלך דרך רשות. שאם כן למה שעדיין לא לרצון הוא ונשאר מעט קצף ימשך שכמקרה הלוקח יפת תואר יקרנו שמרעה אל רעה ילכו כמוהו ויסתכנו יחד כל עם ה'. על כן בחמלת ה' על עמו לא עשה כאיסור שאין בו רצון רק צוה מצות עשה שאדרבה בזה עושים רצונו ומקיימי' מצותו וקונים להם פרקליט אחד בעשותם אחת מכל מצות ה'. באופן שמבלי יאמרו אשימה עלי היה מצוה עליהם לעשותו. אלא שהטעם שצוהו ה' שהיה על היותם בחיריים לומר אשימה עלי מלך יעשו הם בפועל. כי לא על שהוא יתי' צוה הדבר על תלונות אומרם כך ימשך שלא תחשב התלונה לחטא. כי הלא עתה שצוה יתי' לשים עליהם מלך מבלי ישאלו אשמתם רבה. כי לו חכמו היי' להם לומר הלא לא יבצר מהעשות הדבר במצות ה' ולא נשאל. ע"כ וירע הדבר בעיני שמואל כו':

פסקה טז

רק לא ירבה לו כו'. ראוי לשום לב. (א) הנה יותר היה צודק יאמר פן ישיב את העם כו' ולא יאמר ולא ישיב שמורה שהוא ענין נוסף היזק על ריבוי הסוסים. (ב) עד"ז באומרו ולא יסור לבבו שהל"ל פן יסור לבבו. ועוד שהראוי יאמר ולא יסורו. ואם על האשה אשר יוסיף על השיעור או על כל אחד ואחד הל"ל ולא תסור. (ג) מה היה שבאומרו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד לא אמר שום טעם. (ד) אומר והיה כשבתו על כסא ממלכתו

וכתב כו' כי הלא גם צוויים ראשוני' כשבתו על כסא ממלכתו הם ולמה לא נאמר רק עתה. (ה) אומרו מלפני הכהנים הלויים מה ענין כהנים הלוים בזה. (ו) אומרו והיתה עמו בלשון נקבה ואומר וקרא בו לשון זכר. (ז) אומרו למען ילמד ליראה איך בהיות הספר עמו לומד ליראה וגם אומרו לעשותם היא מלה יתירה. (ח) אומרו לבלתי רום לבבו כי הנה אמר טעם אחד לממן ילמד ליראה וע"כ באומרו טעם שני הל"ל ולבלתי רום לבבי בוי"ו: אמנם הנה על משנת עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירי' כתבנו כי שלשה דברים פורקין מעל האדם עול מלכות שמים ומאבדים אותו א התנהגו אחר תאוות גופו כמשגל ומותרי מאכלות. ב התנהג בגאוה. ג בלתי התנהגו' בתמימות כי אם במזמות וחקרי לב עד יהיה עדי אובד ועל שלשתן הזהיר. על הא' דע מאין באת מטפה סרוחה ואם כן לא טוב תהיה איכותך כאשר תמשך אחר החומר מן הדבר אשר נעשה החומר ממנו כי כל דבר חוזר אל שרשו. ועל השנית אמר ולאן אתה הולך למקום עפר כו' כלומר וא"כ איך תתגאה ולא תהיה מאד שפל רוח כי תקות אנוש רמה. ועל הג' אמר ולפני מי אתה עתיד ליתן דין כו' היודע מצפוני חקירות לבך. ובזה נבא פה אל הענין. והוא כי ג' הרעות האלה מפסידים את כל האדם מה גם עתה את המלך כי הפסדו לא לו לבדו יהיה כי אם גם את כל העם אשר תחת ממשלתו. וזה מאמר הכתובים רק לא ירבה לו סוסים שהם מקנים בו גאוה ולא בלבד תמשך לו רעה מזה כי אם גם ימשך עון אחר לעמו והוא כי ישיב את העם מצרימה למען הרבות להם סוס כי משם מוצא הסוסים וזהו ולא ישיב את העם מצרימה כו'. וגם לא ירבה לו נשים שהוא המשך אחר תאות החומר שהוא הדבר השני. ועל הדבר השלישי אמר ולא יסור לבבו והוא למוד רז"ל כי עבירה גוררת עבירה וכבר כתבנו במקומו כי הכח טמא הנעש' בעון אשר הוא רוח חיים הוא הגורר עון כיוצא בראשון כי מעשה העון אין בו ממש ואך יגרור עון. ונבא אל הענין אמר לא ירבה לו נשים שהוא לאו א' אמר כי זולת המשך אחר התאוות יש רעה ג' והיא כי עברו זה הלאו הנזכר. זה הלאו יסור לבבו גם מהיות אוהב את ה' בכל לבב עד היות סר ממנו והולך אחרי אלהים אחרים ככתוב על שלמה והוא כי הנמשך אחר תאוות החומר סר מהמשך אחר הנפש באהבת נשים. ואחר החילו לסור לבבו מאחרי ה' גורם לו גם לסור לבבו ממנו ית' ללכת אחרי אלהים אחרים שגם זה ע"כ נקרא זנות וזהו לא יסור כי עון ריבוי הנשים יביאך לסור מאחרי ה' וזהו לא ירבה לו כו'. ולא יסור הלאו הנזכר לבבו כו' כי יפתנו ללכת אחר שרירות לבו באמונות כאשר פתהו בתאוות וזהו הדבר השלישי. ומן הטעם הזה גם הוא גם כסף וזהב לא ירבה לו מאד והוא מאמר שלמה על העושר ופן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'

שהוא לכת אחרי מזמות לבו לפי שכלו. ואחר הזהירו בשלשת דברים שבא לידי עבירה בא לומר איך יתעטר בשלשה כתרים ע"י תורה ובה יקנה גם כתר שם טוב שלא בלבד יפרוש מהדבר המזיק כ"א גם יבחר ויקרב הדבר המאשרו ומרבה לו חיים וטובה בעוה"ז ובעוה"ב. והוא כי והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו כו'. וענין הבי בהזכיר מאמר רבי שמעון בן יוחאי בשמות רבה שאמרו כי שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות ולפיכך כתיב זר בארון ומזבח הקטורת ושולחן. עוד אמר ולמה בכולם כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו ללמדך שכל הזוכה לתורה זוכה לכולן כמבואר מאמר זה אצלנו פרשת תרומה בסיעתא דשמיא. הנה כי הזוכה לתורה זוכה לכולם כי בתורה מלכים ימלוכו מלכי רבנן וכמו שכתיב אצלנו בביאור משלי כי ת"ת מולך אף בעליונים כענין שמש בגבעון דום וכמה ניסים ונפלאות הנעשים ע"י חכמי ישראל עד אין מספר כי כחות עליונים משועבדים אליהם ואין מלכות גדול מזה. וגם כתר כהונה כי הלא כהן ה' הוא נחלתו. ותלמיד חכם הוא נחלתו של ה'. כמו שאמרו רז"ל על פסוק וממתנה נחליאל ומנחליאל במות כי התורה שניתנה במדבר בעסוק בה האדם נחלו אל. כי זה יותר מהכהונה כי אשר לי כתר כהונה ההוא נחלתו. ות"ח הוא נחלתו של האל. והיא המעלה העתידה לישראל כדבר שנאמר ונחל ה' את יהודה חלקו כו'. ונבא אל הענין אמר והיה כשבתו כו' לומר הנה ראוי לו שיקנה על כתר מלכות אשר לו גם כל שאר כתרים וכתר שם טוב העולה על גביהן והוא ע"י התורה. וזה אומר והיה כשבתו. על כסא ממלכתו שיש לו כתר מלכות כן יהיה לו שאר כתרי' שהוא ראשונה כתר תורה שהוא כי וכתב לי את משנה התורה הזאת שעל ידה גם כתר כהונה יש לו כמו שכתבנו מרשב"י שהזוכה לתורה הוא כאילו זכה לכולן והראיה כי אפילו ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ וז"א וכתב לו כו' על ספר מלפני הכהני' הלוים כלומר כי מעלת התורה הנזכר היא מעלה אשר היא מלפני הכהנים שהוא דבר מלפניהם קודמת וגדולה על הכהונה. והלא תאמר למה תגדל כתר התורה על הכהונה וגם תנתן גם למלך לכהן גם הוא. לז"א הלוים לומר שהוא על כי הכהונה לא השיגה הכהן ע"י בחירה כ"א באה להם מהיותם לויים משבט לוי וזהו הכהנים הלויים והזר הקרב יומת. הנה שקנה כל שאר כתרים והלא כלם אינם כלום אם אין כתר שם טוב שעולה על גביהן לז"א והיתה כו' לומר אשר אמרתי שיהי' לו הכתר תורה אינו שיקח בספר אצלו בלבד ויקרא בו לעתות הפנאי שאם כן לא תהיה לו כתר התורה. רק שילמד החכמה ותהי' בקרבו וזהו והיתה כלומר התורה הזאת עמו בקרבו שיהי' ת"ח ולא שתהי' בספר בלבד כ"א עמו ממש. וגם וקרא בו הספר הנזכר אחר שהתורה עמו. ומה שאמרתי והיתה עמו שהוא שימלא

כרסו מן הגמרא הוא על שני טעמים. אחד שאם לא כן לא תהיי לו מורא שמים כי אין בור ירא חטא וזהו למען ילמד שהוא הגמרא שימשך מזה ליראה את ה'. שנית על כי תלמוד מביא לידי מעשה וזהו לשמור כו' לעשותם שע"י מה שילמד שהוא הלמוד יבא. לעשותם כי התלמוד גדול שמביא לידי מעשה נמצא שע"כ בא לידי מעשה כל המצות הוא כתר שם טוב. וריבה באתין באומרו לשמור את כל כו' ובאומרו ואת החוקים כו' לומר גם שהוא משמרת למשמרתם באופן שאיש כזה קנה שם טוב נמצא שזכה עם כתר מלכות גם לכתר תורה ועל ידה ליתר כתרים וכתר טוב העולה על גביהן כמדובר:

פסקה כ

לבלתי רום לבבו כו'. עתה בא ופירש. והוא כי הנה כתבנו כי באומרו לא ירבה לו סוסים אין עיקר הטעם שלא ישוב את עמו מצרימה כ"א שהוא דבר נמשך גם כן מרבוי הסוסים וכן באומרו ולא יסור לבבו אינו אלא שרבוי הנשים יש עמה רעה ידיעה ועוד הוספת רעה על הרעה הנהוגה מעצמה כמפורש למעלה וכן צוה ית' שלא בלבד יהיה צדיק כי אם גם ידבק בספר התורה ככל הכתוב למעלה. על כן בא ופירש טעם כל אחד מג' העיקרים הנאמרים. ועל הא' והיא על ריבוי הסוסים אמר לבלתי רום לבבו מאחיו כי יתגאה כמפורש למעלה. ועל השנית מענין הנשים אמר ולבלתי סור מן המצוה כו' שעל ידי המשכו אחר תאוות הגופנית ישליך המצות אחרי גוו. ועל השלישית אשר החמיר לידבק בספר התורה אמר למען יאריך ימים כו' כי עץ חיים היא למחזיקים בה. וש"ת באריכות ימיו יש הפסד לבניו "ד ר"י בן קרחא שבירך לאיש שיגיע לחצי ימיו ונתן טעם ואמר שאם יהיה כמוהו הבאים אחריו האם בהמות ירעו לזה אמר הוא ובניו כו' לומר כי בת"ח כשמאריכים אלו הרבה אולי יש גדולים בשנה כאלה ולא הגיע זמן הנהגתם ובהאריך אלו לא ישאר זמן לאחרים. אך המלך שבניו ודאי קטנים הרבה מהאב בשנים ואין אחרים יורשי עצר בקרב ישראל אין קפידא כי הלא אחר אביהם ימלכו הם על כל פנים וזהו הוא ובניו בקרב ישראל. ובדרך הזה אין קשה מה שלא אמר למען יאריכו ויחזור לאב ובנים:

פרק יח

פסקה א

לא יהיה לכהנים הלוים כו'. ראוי לשים לב. (א) אל הסמיכות עם הקודם. (ב) אומרו ונחלה לא יהיה לו כו' כי הרי נאמר לא יהיה כו' חלק ונחלה עם ישראל. (ג) למה זה תחלה אמר עם ישראל ואח"כ אמר בקרב אחיו. (ד) אומרו וזה יהיה משפט הכהנים כו' כי הלא גם מה שאמר למעלה ראשית דגן תירוש ויצהר וראשית הגז שאמר למטה גם

הם משפט הכהנים וגם אומרו מאת העם הוא מיותר. (ה) כי עד כה דבר שלא לנוכח ואחר כך אמר ראשית דגנך כו' לנוכח. (ו) סמיכות אומרו יבא הלוי כו':
אמנם הנה שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות והעולה על כלן היא כתר תורה שהכל בה וגם שבאה לאדם ע"פ בחירת עצמו. ונבא אל הענין אמר שלשה כתרים הם. א' תלויה בבחירת האדם היא התורה ולא תחוייב תמשך לבניו וזה אמר למעלה כי יפלא ממך דבר למשפט כו' וקמת ועלית כו' אל השופט אשר יהיה בימים ההם הוא ראש הקבלה חכם גדול שבישראל אשר בלשכת הגזית אשר אליו מתייחס כתר התורה אך הוא ע"י בחירה שיגע ומצא ולא חיוב תמשך לזרעו וזה אמר אשר יהיה בימים ההם שאינה תלויה רק בו בבחירתו אשר יהיה בימים ההם. אך יש כתר אחרת תלוי בבחירת העם שהוא כתר מלכות שיבחרו לשום עליהם מלך כי יאמרו אשימה עלי מלך ועכ"ז אומר הוא ית' אחר שתבחרו לשים עליכם איש כגילכם הניחו אותי שאבחר ביניכם הטוב והראוי שיבחר וז"א אשר יבחר ה' אלהיך בו אך אתה הוא המשים אותו עליך וזה אני אומר לכם כי הראוי הוא שאם בנו הגון ימלוך אחריו וזהו על ממלכתו הוא ובניו. אך יש כתר אחר הוא כתר כהונה שאינה תלויה לא בבחירת עצמו ולא בבחירת העם כ"א בבחירתו ית' שבחר מאז באהרן והוא כתר כהונה וזהו לא יהיו לכהנים הלוים כו' י בו בחר ה' כו' וע"כ בניו ראויים או בלתי ראויים לא תעדר מהם הכתר ההוא וז"א הוא ובניו כל הימים:
או יאמר בדרך אחרת. הנה כתר תורה עולה על כלם שמולך בגוף ובנפשות שאם יפלא דבר למשפט כו' שהוא נוגע אל הנפש וקמת בגופך ועלית אל המקום כו' ועל פיו אתה חי חיי נפשך ואין מלך גדול מזה. והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע כו' ומת האיש ההוא. אך כתר מלכות אינו מושל רק בגופים כי שום תשים עליך מלך שהוא על גויותיך. ויש כתר אחר הוא כתר כהונה שאין לו רק על נכסיך שתתן לו מתנות כהונה כי לא יהיה לכהנים הלויים כו' וזה יהיה משפט הכהנים כו' זה הוא שעור סמיכו' וכללו' המקראות:
ונבא אל התכתם בס"ד. והוא לדבר בלב עם בנ"י הנותנים מלחמם לשבט הלוי כל מתנות כהונה. ע"כ אמר אל יקשה בעיניך בתתך לו אשר לא עמל בו ולא גדלו. שנית כי למה יהיה להם יתרון עליך וכל העדה כלם קדושים כהם. לז"א על הא' לא יהיה לכהנים הלוים חלק ונחלה עם ישראל ולמה לא ניתן להם חלק בארץ אך דיו לעבד להיות כרבו. כי הלא הוא יתברך מהראוי למזבח משולחנו ית' יאכילם ומה גם אתה עתה שלא תקפיד ולא ירע לבבך בתתך לו וזהו אשי ה':

עוד פעם שני והוא כי ונחלתו של שבט הלוי הנזכר יאכלון והוא כי חלק נחלתם שהיה ראוי להם בארץ לקחת אתה והעלה עליך כאלו חלקם היו נוטלים עמכם האם לא היה מגיע להם שעור מתנותיך נמצא כי נחלתו של שבט הנזכר הוא מה שיאכלון. וש"ת א"כ איפה טוב טוב היה שמתחלה היה נותן להם חלק ונחלה בארץ ובתוך אחיו נחלוק נחלה לז"א ונחלה תדע למה לא תהיה לו בקרב אחיו מפני שה' הוא נחלתו שעוסק בתורה שיורו משפטיו ליעקב ותורה לישראל מלבד העבודה. נמצא שהיה אתם תמיד בנחלה ואיך היו יכולים ליטפל בתבואות ומתי יעשו מעבודת ה'. ואמר כאשר דבר לו יאמר אשר אמרו ז"ל על מה שנדר יעקב לעשר גם הבנים שכשנולד לוי נטלו גבריאל המלאך למעלה ואמר לפניו ית' הנה מעשר שלך אז ברכו ה' ונתן לו כ"ד מתנות כהונה וזה יאמר פה כאשר דבר לו ללוי הנזכר באומרו שבט הלוי. וש"ת הלא טעם זה יספיק לשדות אך בזרוע כו' למה נתנם למו דע כי זה מגיע להם בדין ומשפט וזהו וזה יהיה משפט כו' והוא כי מה שנוטל הזרוע והלחיים והקיבה בדין הוא נוטל והוא כנודע מרז"ל כי כשהרג פנחס את זמרי זכו הכהנים במתנות ההם הזרוע על שלקח רומח בידו וידקור את שניהם כו' והקיבה על שהכה את איש ישראל אל הקב"ה ואת האשה אל קבתה והלחיים על שויעמוד פנחס ויפלל. ונבא אל הענין אמר הנה בזה אין להחזיק טובה לישראל כי הנה זה יהיה משפט הכהנים מאת העם כי במשפט ובדין מגיע אליהם מאת העם כי זה העם לא היה בעולם אם לא ע"י פנחס. וזהו וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם ורמזו ענין החיוב באומרו מאת זובחי הזבח שהוא לעומת מה שהגין פנחס שהיו ישראל באשמתם זובחים את עצמם על דבר פעור ואמר הנה כל זה הוא משפט ושורת הדין מאת העם. ואין להחזיק טובה כי אדרבה החיה אתכם כאו' ית' ולא כליתי את בנ"י בקנאתי. אך מה שתייחס למתנה מאתכם שיש להחזיק לך טובה הוא ראשית דגנך כו' וראשית גז צאנך ועל אלה אני אומר לך תתן לו כי מתנה הם מאתך וע"כ דבר בזה לנוכח כמסביר לו פנים על מתנת ידו שאינה מחוייבת מעצמה בדין כמתנות שבפסוק הקודם. ועוד טענה אחר לבל ירע לבבך בתתך לו הלא הוא כי לא מעצמו קם לומר פרנסני ואהיה כהן לאל עליון כ"א כי בו בחר ה' כו' ומה' היה לו לעמוד תמיד לשרת והוא ית' צוה לתת לו מאשר נתן לך. או יאמר על הטענה השנית שהיה לך לומר הלא כל העדה קדושים שיעמוד לשרת שם לפני ה' אני אלך ואשרת במקום אשר יבחר ה' לז"א לא מבלי הקרא ה' אלהיך בחר בו. כי אלהיך הוא כדי לך זה. אך מה מעשה ולמה תקפיד במה שבו בחר ה' עם היותו אלהיך ולא בחר אלא בו לעמוד לשרת ולא ליקרא אלהיו ולא אלהיך וזהו כי בו בחר ה' אלהיך כו'. וש"ת כי עדיין הקושיא במקומו. למה בחר בו ממני לז"א מכל שבטיך ולא

אמר משבטיך והוא כי מכללות כל השבטים שהיה חוזר חלילה בהם והוא אומרו על מעשר בני יעקב כי להוציא המעשר לא נתנו הבכורות כ"א שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון ובנימין אשר נפתלי הרי שמנה חזרו אל שמעון הרי ט' יצא לוי עשירי וזהו מכל שבטיך. כלומר מה שבחר בו לא שגעל בכם כ"א שהיה היא נלקח מכללותם על חשבון המעשר. וזה יראה מוכרח שאל"כ משמעות מכל שבטיך לא יצדק כ"א שאקח מעט מכל אחד מהשבטים. וזהו שלא נא' מכל שבטיך שהיה נראה שלא בחר בשאר. אך בזה אינו אומר אלא ע"ד האמור. וש"ת א"כ איפה כל שאר כהנים הגרים אתכם בשעריכם הרחוקים מירושלים אינן מהעומדים לשרת לפני ה' כ"א יושבים בעריהם האם לא בחר בהם ה'. אל תאמר כן כי דע לך שגם הוא ראוי לשרת מפאת נפשו וכשיבא גם הוא ישרת מיד ויקריב קרבנותיו כעומדים בבית ה' תמיד. וזהו וכי יבא הלוי מאחד שעריך כו' ובא בכל אות נפשו כי להיותו מאשר יבחר בהם ה' תאוה נפשו לבא ושרת בשם ה' אליו ככל אחיו הלוים העומדים שם לפני ה' כי לא גרע מהם וכן חלק כחלק יאכלו כו':

עוד יתכן בסמיכות פרשה זו אל הקודמת הלא הוא ללמד שני מוסרים גדולי האיכות לשום אותם בקרב לבו לעבוד את ה'. האחד. כי טוב לגבר העוני מהעושר כי הוא לתועלת נפשו כי בעושר הוא מעותד שישמן ויבעט משא"כ בעוני שאדרבא יכנע לעבוד את קונו כי יהיה עני ונכה רוח וחרד על דבר ה' וישמח ויגיל כי בו שמן חלקו לע"ה והן הוא משוש דרכו. ואיזה אושר ועושר ויקר אדר מלכות יערוך אליו. שנית כי יותר ב"ח הוא אשר הוא עבד לה' יגע בעבודתו כל ימיו מאשר הוא על עם רב כי עבד מלך מלך ומה גם של מלכו של עולם הוא המלך באמת משר מושל בשרים. באופן כי בגלל הדבר הזה האיש אשר חנן לו ה' דעת מעובדי ה' יתן אל לבו כי גדול כבודו מכל מלכי הארץ ויעבדהו בשמחה ובטוב לבב. אומר בלבו מאין ולאין הגעתי למלכות עבוד את ה' ולא געל בשרותי כי מה אני חרש מחרשי אדמה אדם להבל דמה שה' לא ישחק לי בהחשיב עצמו ראוי לעבד לו כי אף גם מלאכי אלהים עולים במעלות וכי ישלחם וילכו. ומה גם אתה אנוש רמה ובן אדם תולעה כי הירצה ה' באלפי רבבה קש וגבבה. וכמה מעלות טובות למקום עלינו שבשפלנו זכר לנו וקרבנו לעבודתו. ותקטן זאת בעיניו שהעלנו מאדמות העפר להיות לו לעבדים כי היא מלכות שלמה. כ"א עוד הוסיף להפליא כי לא אמר מה לכם עוד שכר כי אם כי תעבדון את האלהים כ"א גם מה רב טוב אשר צפן ופעל לחוסים בו עושי רצונו. ע"כ מי יתנני קל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי ויום ולילה לא אשבות מעבוד את ה' לא אנום ולא אישן ולא אפתח אזור חלצי מתאמץ בכל עוז לעבדו ולהללו. כי יצרני יוצרי מבטן לעבד לו. והן שתי אלה דברה תורה במקראי קדש

האלה. על הא' סמך אל פרשת המלך ואמר לא יהיה לכהנים כו'. לומר הסכת ושמע בני מה בין עשיר בעשרו לאיש רש אשר אין לו משלו. כי הלא הגדתי מראש לך כי המלך ישראל אשר שום תשים עליך כי עשיר הוא איך הוא קרוב ליאבד כי ישמן ויבעט וכמה סמוכות הוצרכתי לשום לו בל יפול בשחת שאול כי הלא אמרתי לו לא ירבה לו סוסים לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וגם כסף וזהב לא ירבה לו מאד. וכל זה איננו שוה כ"א גם כן וכתב לו את משנה התורה והיא עמו וקרא בו כו' לבלתי רום לבבו כו'. ועכ"ז אינו מובטח בודאי שיהיה מנוחלי העוה"ב כ"א למען יאריך ימים על ממלכתו בעוה"ז. אך הכהנים הלויים כי דל חלקם כי לא יהיה לכהנים חלק ונחלה עם ישראל אז טוב להם כי אשי ה' מתכא דרחמנא בעה"ז שהוא קדש ונחלתו שינחילם ה' בעוה"ב יאכלון וש"ת הלא גם להם נחלה ערים לשבת בקרב אחיהם אינו נקרא נחלה כי אם כנותנים להם ישראל מחלקם בתורת צדקה ערים לשבת. וזהו ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו הנה כי אך דלים המה. והן הוא משוש דרכם כי בזה שמן חלקם כי ה' הוא נחלתם בעה"ב בטוחי הכשרון כי בדלותם לא יבעטו כי אדרבה אז יכנע לבבם ויהיו בטוחי אושר ע"ה. משא"כ עשיר בעשרו כמדובר. ועל הב' והיא כי יותר הוא מלך אשר הוא משרת ועבד לה'. כי הלא הנה כאשר מס המלך על העם כן מס הכהנים על ישראל ויותר. כי הנה זה משפט הכהנים מאת העם בשר לאכול הזרוע והלחיים והקבה ולחם לאכול ויין לשתות ושמן לאכול ולהאיר. כי ראשית דגנך תירושך ויצהרך וגם בגד ללבוש כי ראשית גז צאנך תתן לו. מה שאין כל הפרטים האלו במלך. וגם שאם יתנו למלך מעשר מכל לא יחוייב יהיה הראשית כאשר הניתן לכהן כאומר תתן לו ראשית דגנך כו' וראשית גז צאנך כו'. ובמה קנה המלוכה הזאת על יד היותו עבד משרת את ה' כי הנה בו בחר ה' מכל שבטיך לעמוד לשרת כו' כי עמידה ורוממות יחשבו לו השרות כי עבוד את ה' הוא מלכות באמת:

פסקה ט

כי אתה בא כו'. ראוי לשים לב. (א) למה נסמכה פרשה זו אל הקודמת. (ב) אומרו אשר נתן לך ה' אלהיך לא תלמד לעשות כי הלא אם אראה שהיא ית' נתן לי את הארץ ולא הועילו ליושביה כל התועבות ההם לינצל מידו איך אלמד מהם לעשות כתועבותיהם בהיותי בא אל הארץ אשר נתן לי ה'. (ג) אומר לא ימצא בך כו' ולא אמר לא תעביר כו'. (ד) אומר תמים תהיה כו' שאם הכונה לומר שיהיה תמים מלכת אחר התועבות ההם הרי נאמר. (ה) אומר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם כו' כי מאומר הגוים האלה מי לא ידע כי אשר הוא יורש אותם המה כי עליהם ידברו הכתובים. (ו) אומר אל

מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי הרי זה היה תחלת מאמרו לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם ומה חידש עתה באומר אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. (ז) אומר ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך כי הוא לשון בלתי צודק וכמשולל הבנה כי יראה שלא נתן לו ה' ישמע אל מעוננים ואל קוסמים כו' והוא דבר קשה שנראה שהדבר בעצמו אין רע כי אם שלא נתן לו ה' כן ומהראוי יאמר ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך (טעות דמוכח יש כאן וצ"ע) גם לשון נתינה לא תצדק שאין בו ממש. (ח) אומר נביא מקרבך כמוני כו' אליו תשמעון מה בא לחדש להם בזה האם לנביא כמשה צ"ל אליו תשמעון ואם אולי כי הוא כי יקום איש ויאמר כי נביא הוא ומצוה שלא ישמעו רק לאשר הוא כמוהו ובמה יודע אם הוא כמוהו שאם הוא שיעשה ככל האותות שעשה משה הנה לא עשה כן שום נביא והיו שומעים אליהם ואדרבא קצף ה' על ישראל קצף על בלתי שומעים אל נביאיהם. ואם הוא כמוני על השגת הנבואה לא כן הוא כי לא קם נביא כמוהו. (ט) כי כמו שאומר אחר כך וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' שהוא אשר לא יבא דברו ולא יהיה למה לא אמר גם כן באומר נביא מקרבך כמוני כו' וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר כי נביא אמת הוא. (י) אומרו ככל אשר שאלת כו' כי מלת ככל תורה כי דברים רבים שאלו ואינו רק דבר אחד וגם מה הוא ענין דמיון הכ"ף. (יא) אומר לאמר לא אוסיף כו' כי אינו לאמר לזולת. (יב) אומר ויאמר ה' אלי הטיבו כו' כי הנה הנוגע אל הענין הוא תשובתו ית' באומר נביא אקים כו' כי אומרו הטיבו כו' הוא פה לבלתי צורך ומהראוי יאמר ויאמר ה' נביא אקים כו':

אמנם הן אמת כי אחת היא שעמדה עלינו להגלותינו ולהחריב את ביתינו אשר בחר בו ה' הלא היא סברת גויי הארץ ומה גם בימים ההמה האומרים כי עבים סתר לו ואין לו ית' מבא בעולם הלזה החומרי כמאמר הכתוב רם על כל גוים ה' שאומרים כי על השמים כבודו אך לא בארץ הלזו העכורה. וכמאמר המשורר באומר איכה ידע אל שסלקו ידיעתו ית' והשגחתו מעולם הגשמי הלז ע"כ בחרו להם אלהים בלתי קדושים כהוברי השמים וכסיליהם ושמש וירח וכחות חצונים טמאים ויעשו להם מיני עבודות מתייחסות להם באומרם שעי"כ יריקו עליהם מאתם שפע כי יעלה על רוחם כי להם לבדם ניתנה הארץ. וע"כ העובדים לשרי האש יעבירו בניהם ובנותיהם באש ועד"ז הם כל מיני ענייניים האמורים בפרשה זו באומר מעביר כו' קוסם כו' וחובר חבר כו' שהם מיני עבודה לכחות חיצונים ומהם לכוכבים ומזלות. והן אלה קצות דרכים אשר דבקו בם עם בני ישראל בהיותם על אדמתם עד שיתשם ה' מעל אדמתם וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה. ע"כ למען הדיחם מעל הסברא הרעה הזאת בא מרע"ה ויאמר כי אתה בא כו' הנה לפניך

ראיה עצומה בחוש לעיניהם כי הוא יתברך משגיח בעולם השפל ולא יעצרנו הגשם אשר מארץ הלזו מהשגיח בה הלא הוא כי אתה בא אל הארץ כלומר לא תבא במלחמה כ"א כבא אל בית אביו כל כך יקל הכיבוש באופן כי מזה תכיר כי ה' אלהיך הוא נותן מאתו ובידו. וזהו כי אתה בא כו' אשר ה' אלהיך נותן לך. ואם כן לא תלמד לעשות כתועבות כו' כי הגוים טעם עשיתם כה היא על חושבם העדר השגחתו ית' בארץ על כן יחפשו עולות הבלי גוים ההם או לאמצעיים. אך בראותך מופת השגחתו ראוי לך אל תלמוד לעשות כתועבותם כי תועבת כו'. וש"ת אני לא אעשה כתועבות הגוים שיחליטו הכח והשגחה אל כחות תחתונים אך את האלהים אני ירא ואת מצותיו אשמור אך יהיה לי הוברי השמים לעזר מעט לקרב השפע המשתלשל מאתו ית' על ידם לזה אמר אל תעשה כדבר הזה כ"א תמים תהיה כלומר בשלמות תהיה עם ה' בכל מכל כל ולא תתן חלק לזולתו אפילו לשמץ שום סעד. או יאמר פן תאמר בלבבך אם אהיה צדיק וטוב לי אשקטה ואביטה במכון קדשו ית'. אך אם אראה כי צר לי בהיותי צדיק ואם אשאל מאתו ית' על מה זה אני צדיק ורע לי ולא יענני אז אל ישת עלי חטאת כי אבקש לי דרך כישוף וכיוצא מהדברים הרעים מהם אולי אוכל הועיל. לזה אמר תמים תהיה מתנהג בתמימות בין בהיותו ית' מתנהג עמך ברחמים בין בהתנהגו עמך בדין שלא תהרהר אחר מידותיו ית' חלילה וזהו תמים היה עתם ה' אלהיך שהם מדת רחמים ומדת הדין. וגם יתכן כוון לומר ענין מאמר ז"ל כי מי האיש אשר יקרא חסיד הלא הוא אשר לא יעשה במקום שהוא שם יחידי מה שלא יעשה במקום רואים והוא מאמר הכתוב אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי הדרך ההוא שהוא דרך חסידות ותמימות הלא הוא כאשר אתהלך בתם לבבי בהיותי בקרב ביתי שהיא מקום שאין אנשים שלא תשורני עין רואים. וזה יאמר תמים תהיה גם בהיותך עם ה' אלהיך מקום שאין שם זולתו ית' אפילו עם לא תהרהר. וש"ת הלא אמרתי לי בני דברים. א' כי מאשר ה' נתן לי את הארץ אראה כי אין ללכת בתועבות הגוים ההם כי הלא הוא ית' לבדו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כי אין גשמית מעכבת השגחתו יתב' חלילה ומי יעזוב מקור מים חיים לחצוב לו בורות בורות נשברים. שנית אמרת לי שגם אם יצר לי לא אבקש לי אופני תיקון מפה ומפה ומה גם בהיותי צדיק ורע לי ואם לאל אדברה לא ישיב לי. והנה על כל אחת מאלה היה מקום לבעל דין לדבר ולומר. על האחד. במה אדע כי ה' נתן לי את הארץ ולא היתה סבה מאת כחות חצונים או מזלות שעזרוני או ניגדו אותם. וכן על השנית הלא או' מה אעשה ואם יצר לי ואני צדיק ואקרא ולא יעננני מי יביא לי הדברים אל האלהים. על כן על הא' ראה גם ראה כי ה' הוא אשר נתן לך את הארץ ולא סבה לזולתה כי כל כחות חצינים

והוברי השמים הבל המה כי הלא הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן. ואם כן אם יש ממש בדברים ההם איך אתה יורש אותם ולא הועילו להם להציל אותם מידך. אך מזה תדע כי נתן לך ה' אלהיך את הארץ כאשר אמרתי כי אתה בא כו' אשר נתן לך כו' ולא סבה מהסבות ההם. שהלא הם השומעים אל מעוננים ואל קוסמים ולא אתה ואיך נפלו הם ואתה ירשתם שאין דבר מזה כ"א אלהותו ית' וא"כ הוי אומר כי הוא ית' אשר נתן לך ולא סבה זולתה וזה אמר ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. כי במה שאתה לא כן מזה תדע כי נתן לך ה' אלהיך. ועל השנית אמר אל תקיץ בצרה ואם אינך נענה מה' כי תחפוץ לדעת על מה המכות ההם בין ידיך הלא אין זה רק מהעדרך שאינך כדאי ומוכן שידבר בך הוא ית'. אך נביא מקרבך מאחיך יקום לך ה' והוא יגיד לך כי יהיה ראוי ועל פיו תדע דברים הנוגעים אליך כענין תלונת הנביא באומר המבלי אין אלהים בישראל הלך לדרוש לבעל זבוב כו' הנה כי חפץ ה' ידרשו בנביאיו. ואמר כמוני כלומר שלא יאמר לך דבר אשר ינגד נבואתי ותורה שנתן ה' על ידי רק שיהיה כמוני ולא נגדי:

עוד כיון באומר אליו תשמעון לומר מופת גדול בנבואתו כמוני שהייתי אני עושה. שהוא כי ל"ת אל הנביא ההוא דבר אל ה' דבר על אודותי ועל דברי כי בדבר הזה שתים רעות. א' שלא יתאמת לך השגחתי בעצם שנית כי תסתפק בנבואת הנביא ההוא. ע"כ עשה זאת איפה התפלל והתחנן לפני קינך בתשובה ומעשים טובים על היותו ית' מתנהג עמך בדין. ואומר לך לך אל הנביא שיתבודד וישמיעך מה דבר ה' על אשר שאלת מאתו. כי אז בראותך בפיו תשובת דבר אשר היה בינך לה' אלהיך ולא הגדת דבר לנביא אז תבין כי ה' השגיח ושמע דבריך. ושנביאת הנביא ההוא אמתית. וזה יאמר אליו תשמעון כלומר איני אומר אליו תדרוש או תגיד כ"א שלא ישמע לך דברך להשמיע במרום קולך רק שאליו תשמעון אשר יביא מה' אלהיך אך לא שיוליך דברך אליו ית'. כי יודע אלהי כל אשר בפיך ובלבבך ברוב השגחתו בעולם השפל. ואין עיקר מה שישמע לך הנביא רק לדעת מה דבר ה' שהוא דבר שאין בך כח לשמוע מפיו כי לא נביא אתה. ולא ישולל שלא יאמר איש דרש נא בעדי את ה' שלא יקרנו עון בדבר. כ"א שאומר פה כנותן לו מופת על נבואת הנביא ההוא. והנה ממך בעצמך אני מביא לך ראיה. והוא מה שאמרתי כמוני כי לא שאלת אביא דברך אל ה' כ"א שאשמיע אתכם דבר ה' שהוא כי אמרתם קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר כו' ואתה תדבר אלינו. וזהו ככל אשר שאלת כו' לומר מה שאמרתי כמוני הוא ככל אשר שאלת כו' נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך כו' את כל אשר אצונו כך הנביא ההוא אליו תשמעון שיהיה לכם למופת זה כמדובר. כי

מה שלא ידבר בך היא ית' כשתבקש ממנו דבר אינו מהעדר השגחתו ית' למטה בארץ שעל כן אולי גם בנביא תגעל נפשך לומר כי איזה דרך הלך רוח העליון לדבר עם חרש מחרשי דמה. והוא כי זה ככל אשר שאלת מעם ה' כו' שאמרת כי לא היית יכול לסבול דבר בך הוא ית' ושעל כן ידבר ה' עם משה ומשה יגיד לך הרי תורה כי אין הקב"ה מונע טובו ושפע נבואתו מבני אדם. אלא שיש מוכן לקבל ויש בלת ימוכן. והנביא המוכן ישמיע דבר ה' אל הבלתי מוכן. ועדיין היה אפשר לומר כי אז היה מפני שהיתה נבואה בהקיץ והיתה שם כבוד ה' על ההר ע"כ לא עצרו כח לשמוע אך עתה למה לא ידבר בנו ה'. לז"א ככל אשר שאלת כו' כי לא דבר אחד כוונו שהוא לשלול על היום ההוא כ"א גם להבא והוא כי אחר אומרם לא תוסיף כו' אמרו לא תראה עוד ולא אמות שיורה שגם להבא לא ירצו עוד בזה כ"א ע"י הנביא המיוחד. וז"א ככל שיורה על היות ב' שאלות שהוא אחד על היום ההוא ב' על הימים הבאים. וז"א לאמר כי אומר לא אוסף לא על היום ההוא הנורא מאד כוונו כ"א גם לעתיד שהחילו בהווה לאמר אח"כ לא אראה עוד שהוא על העתיד:

עוד יתכן באומר לאמר והוא נמשך אל מה שכתבנו באומר אליו תשמעון. והענין בהזכיר מאמר הכתוב למעלה פ' ואתחנן והוא אומרו וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי. כי אומר בדברכם אלי אין צורך לאומרו. אך הוא כי הנה ישראל אומרו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו. אז אמר משה הנה אתם חפצים אהיה אני אמצעי בין ה' ובניכם אל יעלה על רוחכם כי כאשר אתם צריכים אותי להביא דברי ה' אלהיכם ג"כ אצטרך לעלות ההרה אשר שם האלהים להביא את דבריכם אל האלהים. כי הלא הנה וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי כי אני לא זזתי מאתכם לעלות ההרה כי אם שבדברכם אלי שמע ה' ויאמר מיד לפניכם שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך שהוא מבלי תגיד לי רק בדברם אליך בלבד. חזק ואמץ הדבר לפניהם שאין להם צורך לנביא ואמצעי להשמיע במרום קולם רק להשמיע בארץ קולי. והנה שהטיבו כל אשר דברו בפה ולא בלבד הדבור גלוי לפני כי אם גם מצפוני לבם כי מי יתן והיה לבבם זה להם כו'. ונבא אל הענין והוא הלא אמרתי לכם נביא מקרבך כו' אל יעלה על רוחכם כי מה שהוא אמצעי הוא בין להבין את דבריכם אל האלהים כי קדוש הוא מכם ועכירתכם ימנע שומעו יתברך מכם כי עובי חומרכם סתר לו וגם הוא אמצעי להשמיעכם את דבר ה'. כי אינו כן כ"א כדי שאליו תשמעון. ותדעו שכך הוא כי הלא זה הדבר הוא ככל אשר שאלת כו' כי היתה שאלתך לאמר כלומר כדי שאומר אני לה' את דבריכם אשר אמרתם לא אוסף

כו' אך לא הוצרך אמור לפניו יתברך דבר כי מיד ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברו כלומר אשר דברו הם ולא אשר דברת אתה אלי. כי הם דברו בלבד ואתה לא דברת אלי דבר. ולכן נביא כו' לא שישמיעני מאמרך רק לתת דברי בפיו ושידבר אליהם כו'. הנה כי אז כששאלת אמצעי הורה כך הוא יתברך השגחתו הפרטית בעולם השפל וגם הורה כי לא מכל האדם מונע נבואתו רק מהבלתי מוכן כי העדרו מונעו ולא מהשם יתברך כי הלא אמר נביא אקים להם כו' ונתתי דברי בפיו. באופן כי אין ללכת חלילה אחרי אמצעיים כתועבות הגוים כי הלא גם כי רם ה' שפל יראה. ואם לא ידבר בך לא מהעדר ההשגחה רק מהעד' הכנתך. כי הלא אשר יוכן ויהי' נביא. בו אדבר אליו תשמע:

פרק יט

פסקה א

כי יכרית ה' אלהיך כו'. ראוי לשית לב. (א) למה נסמכה פרשה זו אל הקודמת כי אין לה עמה ייחס כלל. (ב) אומרו וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם אם הכונה היא שלא נתחייבו בערי מקלט עד אחרי כיבוש וחילוק היה די יאמר וירשת' וישבת בה כבשאר מקומות שהחיוב הוא בענין זה ולמה האריך ואמר וישבת בעריהם ובבתיהם. (ג) אומרו תכין לך הדרך כי מהראוי יאמר תכין לרוצח הדרך ולא יאמר לך. (ד) אומרו לנוס שמה כל רוצח כי מהראוי יאמר כל רוצח מכה נפש בשגגה כמו שנאמר פרשת מסעי כי מאומרו רוצח סתם יראה אפילו מזיד. (ה) אומרו וזה דבר הרוצח אשר ינוס אל אחת הערים האל וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת כי חצי הפסוק הוא מיותר כי אחר יאמרו אשר ינוס שמה כל רוצח היה לו לומר אשר יכה את רעהו בכלי דעת כו' וגם לשון אומרו וזה דבר בלתי צודק יפה והנה רבינו ז"ל אמרו שהוא שחייב הרוצח אם יכבדוהו ביותר לומר רוצח אני והן אמת שקבלתם אמת אך עדיין לא יבצר שיכוין דבר זולתו גם כן על פי לשון המקרא כי אין בכ' רוצח אני שיאמר עליו גם לפי פשוטו נדבר דבר בסוד. (ו) אומרו הוא ינוס כו' כי מלת הוא מיותרת. (ז) אומרו על כן אנכי מצוך לאמר שלש כו' כי אומר לאמר מיותר ובלתי מובן כי אינו לאמר לזולת. (ח) אומר ואם ירחיב ה' כו' ויספת כו' כי הנה פשוטו של מקרא הוא על ימות המשיח ואז כמו זר יחשב ירבו רצחנים שיצטרכו שלש ערים אחרות בתוך ארץ ישראל זולת אשר מעבר לירדן. (ט) אומר ואם ירחיב כו' שהוא לשון מסופק ולא אמרו כבי ירחי:

אמנם הנה בענין המזלות אם מושלים על הארץ ועל פיהם יהיה הטוב והפכו על הארץ אם אין הנה הארכנו בשערינו בשער המזלות ושם כתבנו טעמים הנמצאים למפרשים לומר כי לא ייטיבו מזלות ולא ירעו. והנה הרמב"ם ז"ל בשמנה פרקיו כתב כי סכלות

גדולה היא לומר כי יש לאל יד המזלות לשפוט דבר כו' והרב בעל העיקרים כתב טעם שני כאשר כתבנו גם כן במקומות אחרים אך אין זה כי אם שהכל בידי שמים ואין גזרת המזל מחייבת דבר. והנה טעם הרמב"ם ז"ל הוא לישראל מאמיני דת האמת כי ממנה יכריח. אך טעם בעל העיקרים הוא כולל גם לאשר בחוץ יעמודו ממנה כי הם יאמרו על טעם הרמב"ם ערביך ערבא צריך. ועל כן אחשוב כי התורה בעצמה מכרחת משפט התורה ההוא מטעם בעל העיקרים זולת האמור טעם למעלה בכתובים. והוא כי הנה כל הפרשה הקודמת כתבנו כי כל עניינה להכריח בל נחשוב שיש ממש בהוברי השמים וכסיליהם או בכל כחות חצונים או טהורים להרע או להיטיב חלילה. כי אין מלבדו ית' כי השגחתו בכל משלה. ואמר הכרח א' באומרו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה יורש אותם כי לא הועילו למו נגדך באשר ה' אתך בזה תדע כי ה' אלהיך אשר נתן לך את הארץ והכל מאתו ובידו. והוברי השמים וכל צבאם לא ירעו ולא ישחיתו וגם היטב אין אתם. והן אמת כי הלא על משפטו יתברך כאשר יעניש את כל הורג נפש הלא כמו זר נחשב לפני העולה על רוחו כי כוכבי השמים וכסיליהם ישפטו הם כל הארץ וכל הדרים עליה באומרם אם זה נולד במזל שופך דם וזה במזל שדמו ישפוך ויהי כן כי זה הנולד במאדים ישפוך דם זולתו הנולד במזל שדמו ישפך למה דמו של ההורג נפש ישפך כי הוכרח על פי מזלו. ויוכפל הקושיא בהורג בשגגה כי לא מלבו עשה כ"א שמזלו גרם לו ולמה יגלה. ע"כ אחרי אומרו טעם לבטל כח סברת הנותנים כח הנהגת העולם למזלות ולכחות חצונים באומר כי הגוים האלה כו' כמדובר. בא והקדים עוד ראיה שנית טרם אומר דין הרוצח שהיה נראה לפוטרו בדין. והראיה הוא של בעל העיקרים שכתבנו שהוא מהמתים ביום קרב ומלחמה כי היתכן שאין גם אחד מכל אלפי רבבות הנופלים בה שלא היה מזלו מורה לו חיים מהיום ההוא והלאה. וזה יאמר באופן יותר מוגזם וזה אמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים שהוא הכריתות שבעה גוים גדולים עד בלתי החיות נשמה היתכן כי לא אחד בהם שנולד במזל חיות מהזמן ההוא יותר. אך יורה כי ה' אלהיך הוא המכריחם ולא עוד אלא שנותן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריה' ובבתיה'. כי זו גוזמא יתירה שנולדו כל רבבות הגוים ההם למות כל אחד בחרבו ושיהיו ישראל יורשים אותם עריהם ובבתיהם ולא אחד בהם שנעדר מזלו מלהיות גורם ליהרג ולינתן גם ביתו לזולתו. הנה מזה תראה כי הכל בידי שמים מאתו יתברך ואין דבר ביד המזל. ואחרי הודיעו אותך את כל זאת אני אומר לך שלש ערים תבדיל לך כו' והוא המדובר למעלה שהיה יכול איש לדבר ולומר למה הרעות למכה את רעהו בשגגה להגלותו והלא אשר הומת מזלו גרם לו וזה שהמיתו אין עליו אשמת דבר כי נולד במזל

אשיד דמא ומה גם כי בבלי דעת היה ואין זה כי אם שמזלו הכריחו. וגם אומרך שלא נניחהו ביד גואל הדם כי יחם לבבו ויהרגנו ואם נניחנו יהיו עלינו דמים גם זה הלא כמו זר נחשב על הסברא ההיא כי אחר שהכל תלוי במזל גם זה מזלו גרם ולמה יהיה עלינו דמים. לזה אמר שלש ערים תבדיל לך כלומר לך להנאתך פן ישיגנו גואל הדם ורצחו נפש והיה עליך דמים על כן עתה ימלט נפשו באחד הערים וחי כי היא הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה ואם יהיה עליך דם נקי לא תזכה לשבת בה. לכן תכין לך הדרך באופן יקל לו לנוס שמה. כמשז"ל שהי' כתוב מקלט בדרך וגם ושלשת כו' באופן שלא יהיה מאחד מקצות הארץ רחוק מהקצה זולתו: או יכוין באומר תכין לך כלומר שכל אחד מכם אפשר ליפול בשחת זה שיגרום החטא שעל ידו ימות חבירו בלא צדיה. וזהו תכין לך לעצמך כי גם אתה מעותד לכך כי הלא והיה לנוס שמה כל רוצח כמוך כזולתך ואומר דמים הוא כי הדם האחד אם לא היה אשמת דבר בעיר הקרובה לא היה נארע כעובדא דגמרא. ועתה אם לא תכין לך דרך שימלט יהיו עליך שני דמים של המומת ושל הממית:

פסקה ד

וזה דבר הרוצח כו'. אם תאמר נא ישראל כי הלא קשיא דידי אדידי כי במה שקראתיו רוצח סתם יורה כי קרוב למזיד אחשיבנו שאם לא כן לא יקרא רוצח רק גורם מיתה בעלמא. וגם יורה בתואר זה כי הרג נקי ושפך דמו. ובמה שאמרתי שינוס אל אחת הערים האלה וחי יורה כי לא לרוצח נחשב כי קל הוא העונש זה למתואר בשם רוצח. לזה אמר וזה דבר הרוצח כו' לומר אל תתמה אל שני הפכים אלו כי הנה וזה דבר הרוצח שיצא מפי דבר שם רוצח באמרי ינוס שמה הרוצח ולעומת זה הקלתי ענשו באמרי דערוקיה אל הערים ההם מסתייה. וזה אמר אשר ינוס שמה וחי שהם שני הפכים. כי הלא אני אשיבך מלין והוא אשר יכה את רעהו כלומר איני אומר אשר הכה את רעהו כי אם אשר יכה והוא כי מעותד הוא מן השמים שיכה אותו זה כי בן מות הוא המת ההוא על עונו. כי אל דעות ה' יודע כי הוא חייב מיתה על אשמת דבר שלא הומת בבית דין על פי הדיינים ודין ארבע מיתות לא בטלו. ומגלגל הוא יתב' חובה על ידי חייב כי גם זה חטא מה שגרם לו ימות זה תחת ידו כי עבירה גוררת עבירה וזה אמר רעהו כי חבירו הוא בזה מה המוכה מת בעונו גם המכה הכהו בחטאתו שנתגלגלה חובה על ידי חייב. ואם כן רוצח יקרא אחר שעתיד ומוכן מן השמים היה להרוג את האיש ההוא כאומרו אשר יכה כי מוכן היה שיכה ואשר אמר שעונשו קל שהוא גלות בלבד הלא הוא על כי היה בבלי דעת. ושמא תאמר האם בלעדי האיש הזה לא יש מי שחט' כמוהו שתתגלגל

חובת מות המוכה הלז על ידו אלא זה שעל כן תקראנו רוצח כי על כן תגזור אומר כי אין זה רק שנולד במזל למהוי אשיד דמא. לז"א והוא לא שונא לו מתמול שלשום לומר גם כי יש ויש ראויים ליגרר על ידם רעה זו על ידי מה שתחת ידם הלא הנתייחדה לזה למה שאל היודע בגלגולי נפשותיהם שיש למכה על המוכה אשמת דבר כענין אשר היצר לו וכיוצא ועל פי דרכו נוטל את שלו ומת תחת ידו. וזה אומר והוא לא שונא לו מתמול שלשום כלומר אך משנים קדמוניות היה שונא לו והרע לו ועתה בפקוד ה' עון מלת אשר למוכה הזה ומגלגלו יתברך על ידי חייב ייחד יהי' על ידי זה מעל ידי זולתו לפרוע פרעות איזה הקנטה שחייב זה לו וזה גולה על אשמתו וזה גרמת שגגת זה לו:

פסקה ה

ואשר יבא את רעהו כו'. הלא אמרתי לך כי כאשר יכה איש את רעהו יענש כי לא מהמזל נתחייב המוכה למות והמכה להמית כמדובר. והלא תאמר אם כן איפה כאשר יבא את רעהו ביער ונשל הברזל ויפגע בחבירו וימות הלא לא יצדק בזה אשר אמרת שהיו מעותדים לכך זה למות על שהרג מזיד וזה להמית על שהרג שוגג כי הלא זה הי' צודק בהיות ראובן משליך על שמעון כל כלי בלא צדיה או אבן אשר ימות בה בלא ראות כאמור פרשת מסעי שמחשבתו להשליך על רעהו סייעה לעורר הדבר. אך בהיותו ביער מכוין לחטוב עצים ונשל הברזל כו' הלא בזה לא יצדק רק. או מקרה או מזל. אך לומר שיהי' מן השמים זה למות בעוני וזה למות בחטאו הלא כמו זר יחשב לזה אמר ג"ז כראשון כי הלא ואשר יבא את רעהו ביער שעם שאינו מכוין רק לחטוב עצים ולא להכותו בלא ראות על כל זה לא למקרה תחשבנו או למזל כי הלא דע לך כי הנה ונדחה ידו כלומר זה החוטב עצים נדחה ידו מן השמים לבא תקלה זו מתחת ידו כי מגלגלין חובה ע"י חייב וגם המומת מן השמים בא לו. וזהו ונשל הברזל ומצא את רעהו לא אמר ופגע ברעהו כ"א ומצא את רעהו כדבר בחיריי שמבקש את רעהו אך הוא כי מלאך משחית אשר ברא המוכה שנתחייב בו למות הוא נתלבש בברזל ובקש ומצא את החייב וימיתהו באופן שהמכה והמוכה גם במציאות הלז הכל בידי שמים כמדובר. ובזה אינו מיותר אומר ונדחה ידו בגרזן וגם לא לזר יחשב לשון ומצא כי אומר ונדחה כיון שנדחה ידו של זה לגלגל ע"י חובה זו בחטאתו ואומר ומצא הוא לומר כי בן מות היה המוכה:

או יאמר ואשר יבא כו' והוא בהזכיר מז"ל על פסוק ואשר לא צדה כו' שאמרו באחד שהרג מזיד ולא נהרג ואחד הרג שוגג ולא גלה הכתוב מדבר שמזמין הקב"ה ימצאו בפונדק אחד ושהרג שוגג עולה בסולם ונתרועע ונפל על אותו שהרג מזיד ומת וזה גילה נמצא כי אשר הרג מזיד קבל עונשו כי מת עתה ואשר הי' גלות חייב ולא גלה עתה הוא

גולה. וראוי לשית לב כי בשלמא אשר הרג מזיד לא מת בתחלה שלא התרו בו כיוצא מדרכי פטורי ב"ד. אך אשר הרג שוגג למה לא גלה בפעם הראשונה. אך יהי' כי הי' דרך שני אנשים ביער ואין זולתם ונשל הברזל והכה את רעהו וברח זה ולא נודע מי הכהו וע"כ לא גלה. ובזה נבא אל הענין אחר אומרו אשר יכה את רעהו כו' שינוס אל אחת הערים וחי שזה מקבל עונשו מות שהי' חייב וזה גלות על איזה חטא. ראה והנה הי' מקום לומר הנה החייב מיתה גרם חטאו למות ואשר חטאו קל ממנו גרם לו שימות לאחד וילקה בגלות כי הוא יתב' אינו מוותר ומביא ומגלגל לכל אחד שיקבל עונשו. ואם כן איפה יקשה כי הלא יהיה כי יקרה כה במקום רואים. אך אם יהיה במקום שאין אנשים ואין מגיד אף אין משמיע שמת תחת ידו של זה ואיך יקבל הממית ההוא את עונשו לזה אמר אל יקשה בעיניך הדבר הזה כי הלא ואשר יבא את רעהו שהוא רעהו בחטא זה למות וזה להיות גולה על ידו והי' ביער במקום שאין אנשים להגיד דבר אל תאמר איך יקבל זה עונש גלות. כי הלא הוא ינוס כו'. והוא בשום לב אל טעם הרביע שעל מלת הוא שהוא כמרים קול ואומר הוא כלומר הוא אשר אמרתי למעלה שינוס אל אחד הערים שהוא כי אותו האמור למעלה אשר יכה את רעהו שהוא במקום רואים היא זה כי יגלגל הוא יתברך יכה את רעהו אחר כך בבלי דעת במקום שיש אנשים ויגלה. ושעור הכתוב מה שאמרתי אשר יכה את רעהו ונס כו' הוא כי יש דרך אחרת שהוא אשר יבא את רעהו ביער כו' שלא במקום אנשים והוא אשר אמרתי שינוס אח"כ אשר יכה את רעהו וכו' ובפעם הא' לא הי' חטא הממית שהרג פעם אחרת שוגג כי אם עון אחר ונתגלגל' חוב' על ידו:

או שעור הכתוב אל תחוש איך יפטר כי אני מבטיחך שהוא ינוס כי אגלגל לו עוד שנית כזה ויראוהו אנשים ויגל' כענין פ' משפטים והכל הולך אל מקום אחד:

פסקה ו

פן ירדוף כו' על כן כו'. אחרי אומרו למעלה שלש ערים תבדיל לך. והנה כתבנו למעלה שהראוי הוא יאמר שלש ערים תבדיל לרוצח או אם הפי' הוא לך להנאתך יותר יצדק להנאת גואל הדם פן יהרוג נקי לז"א פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח ואינו אשם כ"כ כי הלא יחם לבבו. לכן בין תבין אשר אנכי מצוך לאמר לך שלש ערים תבדיל לך כו' ולא אמרתי תבדיל להנאת גואל הדם כ"א לך להנאת ישראל ולא להנאת הרודף. כי אתה אשם יותר בתתך מקום לרדוף להשיג שיהיו עליך דמים מאשר הוא אשם ברדפו אחריו והמיתו כי הוא יחם לבבו. ולא יוכל נגד יצרו משא"כ אתה ישראל:

פסקה ח

ואם ירחיב ה' אלהיך כו'. הנה ידענו מז"ל על פסוק בעתה אחישנו' זכו אחישנו' לא זכו בעתה. גם ידענו מה בין זה לזה כי אלו זכינו לעשות תשובה ראוים כל ישראל כאחד נזכה ונחי' ונהי' רבים אין מספר אך אם לא נזכה ויהי' בעתה לא ירבו מאד. כי על זה נאמר והי' הנשאר בציון והנותר בירושלים כו' כי יהי' אחד מעיר ושנים ממשפחה. על כן אמר דרך ספק ואם ירחיב לומ' אם יהי' שתזכה לאחישנ' באופן שנהי' רבים ויצטרך הוא יתב' להרחיב גבולכם אז וגם יהי' כאשר נשבע לאבותיך שהם ארצות עשרה עממים שיתוספו הקני והקניזי והקדמוני כו' וזה יהי' כי תשמו' כו' שהוא זכו אחישנ' אז ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה. והוא כי אחר שירחיב ה' את גבולך ויהיו הקני והקניזי והקדמוני בכלל ארצך אז תוסיף שלש ערים והטעם להיות שאינן על שלש אלה ושלש שבעבר הירדן רק על שלש אלה של ארץ ישראל בלבד כי השלש שבארץ סיחון ועוג יתבטלו כי יכנסו במקום ארץ סיחון ועוג. קני וקניזי וקדמוני ולא ישבו ישראל מהירדן וחוצה בערי סיחון ועוג באופן שיהיו הג' שתוסיף על השלש האלה ולא השלש שבעבר הירדן מזרחה כי לא ישבו שם ישראל אחר הרחיבו יתברך את גבול ארצנו נמצאו בין הכל ו' בלבד כי אשר היו בעבר הירדן יהיו בנוספות הקני והקניזי כו'. ולהיות שמדבר על זמן אם זכו אחישנ' צריך ערי מקלט שאם היו על זמן בעתה שלא ישארו רק אשר קדוש יאמר לו אז לא הי' צריך ערי מקלט כלל כי כל הראוי למות בעונו ימות בחבלי משיח. אך בהיות בזמן אחישנ' בהיות רובא דרובא צדיקים יחישנ' ה' וישארו בני אדם רב בלתי ממורקים מאשמותיהם מהם במשפט מות ומהם בחטאות קלים לכן יפיל הוא יתברך אשר הם עם כבד עון ביד הקלים ויצטרכו ערי מקלט למרק בעלי אשמות קלות:

פסקה יד

לא תסיג גבול כו'. אמר הלא אמרתי לך כי ירחיב כו' את גבולך כי הוא ית' מעתה חושב מחשבות להרחיב גבולך אל תהי' אתה מסיג גבול רעך כי איך ירחיב ה' גבול המשיגו כי אדרבה כאשר תעשה כן יעשה לך. ואשר אמרתי לא תסיג כו' היא בין בנחלתך אשר תנחל בימי יהושע בין בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בבית שני. עוד יתכן רמז פה הגלות אשר אנו בו כי הארץ עתה בלועה בעצמ' כמשז"ל בהנזקין שעל כן ארץ ישראל נקראת ארץ צבי מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו כן הארץ נתכווצ' כי איה ארבע מאות פרס' על ארבע מאות פרסה אלא שהוא מכווצת מרוב דמינו שנשפכו בה וזה ירמוז אל תשפוך דם נקי האמור בסמוך פן תהיא סבה להסיג גבול רעך ורע אביך בארצו שהוא אשר גבלו ראשונים שהוא ארבע מאות פרס' על ארבע מאות פרס' ולא כאשר היא כעת לעינינו שמהלך ארבעים יום לארכה וארבעים לרחבה נעשה מהלך יום אחד

לרחבה שהוא מן הירדן ועד ים עכו ושלשה או ארבע ימים לארכ' עד יערה עלינו רוח ממרום ויתקיים מקרא שכתוב הרחיבי מקום אהלך כו' במהרה בימינו אמן:

או והיא ענין הסמיכות בדרך אחרת כי אחר אומרו ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת לא תחוס עינך כו'. אמ' אל ישיאך לבך כי מבלי התנהגו ברחמים עמכם אני אומר שלא תחוס עינך. כי הלא על מעט קרקע אפילו מגבול רעך אני מקפיד בל יסיג איש גבול רעהו כל שכן על האיש עצמו שארחם. וכן איני מעניש בקלות על פי עד אחד כי לא יקום עד אחד באיש כו' כ"א על פי שנים או שלשה עדים ואם קל בעיני ה' הי' איש הישראלי להענישו בעד אחד הייתי נפרע ממנו. אך מזה תבין כי כל משפטי אינם רק לאהוב היושר והמשפט בל ייצר איש את זולתו. ושמה תאמר היכן הוא הרחמנו' אם יעידו שני עדים על ראובן שהרג את הנפש והוזמו שני העדים או השלשה עדים טרם יהרגו ב"ד את ראובן נהרגים השנים עדים והלא ידיעת דין זה תגע עדיך ותבהל כי תאמר איה רחמיו ית' על עמו כי הלא האנשים ההמה בקשו לשלוח יד בא' ולא עלה בידם ולא נהרג. אלו שהם ב' ימותו על אשר חשבו להמית אחד ולא המיתוהו. על כן בא ויאמר כי יקום עד וגו' ועשיתם לו כאשר זמם וגומר שמחשבתם לעשות תספיק להם. אל תתמה על החפץ לו' כי ירא' אכזריות חלילה. כי רע לך כי אין בעולם רחמנות גדולה מזו והוא כ"א לא יעשו כן לאלו יוסיפו בני עולה להעליל עלילות והעד עדים באומרם גם שיזומו לא יענשו כי זממו לעשות ולא עשו באופן תמלא הארץ חמס ושוד ירבה עד יהיו בני אדם כדגי הים איש רעהו חיים בלעו. אך בראות כל הנשארים כי על אשר זממו בלבד ולא עשו נהרגים אז תפול חתת ה' על כלם ולא יוסיפו לעשות כדבר ההוא ויהי' שלום בארץ. באופן כי מיתת אלו הם חיים לכל הנשארים ואין רחמים גדולים וטובים מאלה שעל יד הקזת דם שנים ירפאו ויחיו כל אלפי רבבות ישראל. וז"א והנשארים וגו' לומר אל יראה לך באמרי ועשיתם לו כאש' זמם שהוא אכזריות כי אל תפן אל ב' אלה כי הביטה וראה כי על ידי כן ימשך כי והנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות כדבר הזה. משא"כ אם לא תשוב חרבם בלבם ועמלם בראשם דלא ישבקו חיי לכל בריה ויקרם כאשר מי שהיחל בידו חולי אשר בהתפשטו עד לבו יגועו וימותו כל אברים כי רחמי הרופאים אכזריות הם עליו. ומוטב לקוץ את ידו טרם יעלה הרמתה. כי טוב לפדות כל הגוף באב' הזה כמדובר:

פרק כ

פסקה א

כי תצא למלחמה וגו'. אמר הלא אמרתי לך שלא באכזריות הוא יתב' מתנהג עם ישראל שהרי חס על הורג נפש ומצו' שלא למוסרו ביד גואל הדם. וגם על העדים זוממים שעל אשר זממו בלבד יהרגו אם עדות מות הי' גם זה רחמים ונתן טעם לדבר כמדובר למעלה. אמר עתה ראה גם ראה כי רם ועמם גדר אהבתו יתברך עם ישראל כאב את בן ירצה כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס וגו' לא תירא מהם כי לא בלבד ישלח מלאך להושיעך כ"א הוא יתב' בעצמו. ואל תתמה כי הלא כן עשה לך בצאתך ממצרים וזהו המעלך כלומר בעצמו ובכבודו ממצרים. אך אין זה רק כי שופט כל הארץ יעשה משפט ויבער הרע מקרב ישראל כי חלאת טומאת עון דם נקי וכיוצא ביתר עונות הם המעפשים ומאבדים העולם ע"כ מצו' לבער עושי רעה לסלק עינו מקרב ישראל. והראי' כי ע"כ מצוה מי האיש הירא ורך הלבב מעבירות שבידו שישוב לביתו כי ישחית את ישראל. ואמר עוד הביטה וראה מה גדלו רחמיו יתב' כי הלא לא בלבד חס עליך כ"א גם על כל עץ מאכל מהמקום אשר תכבוש כי הלא יצוה כי תצור על עיר להלחם עליה ובנית מצור לא תשחית את עצה. ומזה תשא ק"ו שכ"ש שירחם על בניו ועל פועל ידיו זהו דרך כלל אל ענין הסמיכות:

ולבא אל ענין הכתובים נעיר ראשונה על או' כי תצא ל' יחיד. (ב) או' וראית סוס ורכב האם מן הסוס ורכב יעלה על לב שמורא יעל' על ראשי שיזהירנו בל ייירא מהם כי הלא מהראוי יאמר וראית עם רב וגו'. (ג) כי מן הראוי יאמר סוסים ומרכבות ולא סוס ורכב. (ד) כי היל"ל ועם רב ולא באופן מורה שהסוס ורכב היא העם וגם היל"ל לא תירא ממנו כי מלת עם רב לשון יחיד הוא. (ה) אומרו ה' אלהיך עמך המעלך וגו' מה הבטחון הזה ומי יודע אם בצאתם למלחמה יחסר למו בחינת זכות אשר היה לישראל בצאתם ממצרים. (ו) אומרו והיה כקרבכם למה שינ' והתחיל לדבר בלשון רבים ולא אמר כקרבך ותכפל הקושי בדברו אל העם שמתחיל לדבר ולכלותם בלשון יחיד באומר שמע ישראל ומסיים בלשון רבים ואו' אתם קרבים וגו' אל תראו וגו'. (ז) או' עם אויביכם להושיע אתכם הוא מיותר כי בכלל אומר ההולך עמכם להלחם לכם הוא. (ח) אומרו ודברו השוטרים וגו' לאמר כי הלא מלת לאמר לא תצדק במה שאינו לאמר לזולת:

אמנם הנה הדרוש אשר דברנו בו עד פה הוא כי כל כונת תורתנו הקדושה בזה הלא הוא כי כל תוקף נצחון המלחמה תלוי באחדות ישראל כי בהיות' לאחדים נפול תפול חתת ה' על כל אויביהם עד בלתי השאיר להם שריד. וז"א כי תצא כלומר באחדות אחד

אשר יצדק בך לשון תצא ולא מלת תצאו אז דעלך כי אויביך כבהמות ידמו בערכך. ומה שאתה חושב שתראה עם רב אינו לפי האמת רק כסוס ורכב אשר אתה תראה כי כהם יחשבו ויפלו לפניך. וזהו וראית סוס וגו' לומר שוראית סוס ורכב הוא עצמות איכות עם רב ממך כי בהמה המה בערכך וכהם יוקשים ונלכדים לפניך על כן לא תירא מהם. כי אשר תירא מהם אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת יהיה לך לפוקה כי יהי' העדר אמנה חלילה. לכן אל תחת מפניהם פן אחיתך לפניהם וזהו אל תירא וגו'. כי הלא ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים בשכר האמנה והבטחון שעל כן יצאו ביד רמה כמשז"ל על פסוק ויאמן העם וגו':

או יאמר ע"י אחדותך תזכה יהיה ה' בעצמו עמך ולא מאלך כ"א המעלך מארץ מצרים ע"י עצמו כד"א אשר הוצאתיך וגו'. ולא בלבד ידמו העם רב כסוסים ומרכבות כ"א כסוס אחד ורכב אחד כי תפילם כאלו הם אחד ולא אמר לא תירא ממנו כ"א לא תירא מהם לומר אל תאמר אחדותי מה יסכון כי אם גם הם אחדים כאומר עם רב לא תירא מהם כי אחדותם לפירוד יחשב בערך אחדותך. והוא מפאת שורש נפשות ישראל וז"א כי תצא באחדות ותראה עם רב שגם בהם אחדות אל תירא מהם כי גם באחדותם פירוד בערכך:

או יאמר כי הסוס והרכב והעם הם כא' נגדך ועל הסוס ורכב והעם אני כולל ואומר לא תירא מהם כלומר כי תנו ואנו שוים לפניך כי בהמה המה להם כי כלם שוים לפניך לבלתי ירא מהם כאשר אינך ירא מהסוס ורכב:

או יאמר ויתכן אומרו סוס ורכב ל' יחיד יותר על נכון והוא ע"ד מאמרנו ע"פ סוס ורוכבו רמה בים. והוא כי בצאת ישראל ממצרים נשאי ישראל את עיניהם וראו את השר בא עליהם כמאמרם ז"ל וישאו ישראל את עיניהם והנה כו' נוסעים לא נאמר שלא נוסע מלמד כו'. וראוהו ערוך מלחמה נגדם. והנה אין ספק כי השר בערך העם ידמה לרוכב בערך הסוס וזה תפארתו יתברך כי אז העם ואת שרם רמה בים כד"א וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וארז"ל מתים לא נאמר אלא מת מלמד וכו' וראהו מת על שפת הים נמצא כי את השר ואת העם רמה בים וזהו סוס ורוכבו וגו'. כ"א על חיל פרעה וסוסיו ידבר זולת דוחק אומר סוס ל' יחיד גם אינו שבח אצלו ית'. וע"ד זה יאמר סוס ורכב כי גם שבחכמתך וע"י נביאיך תכיר כי שרם לא נפל כי עדיין לא פקד ה' עליו כדרכו. לפקוד על צבא המרום. וסוס הוא העם ורכב הוא השר הרוכב על הסוס כי לא נפל מהסוס עדיין. וגם הוא עם רב ממך. עכ"ז לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים שהיה עמך מטרם הפילו את השר כי לא נפל השר עד יום הזה בקריעת ים סוף ועכ"ז ניתנו הכל בידך. כן יהיה לך גם עתה. והוא מאמרנו שם זאת היתה זעקת בני

ישראל כאשר נשאו את עיניהם וראו את השר נוסע אחריהם בחמת כחו אז זעקו לאמר לו חפץ ה' להפיל את מצרים בידינו למה לא פקד על השר תחלה. ואז נענו ויפילהו ה'. וזש"ה ויושע ה' ביום הוא את ישראל מיד מצרים שהוא כי מיד השר הנקרא מצרים לא נצולו עד המקום ההוא והיום ההוא. כי עד אז היה בתקפו נגדם. וזהו המעלך וגו' לומר אני ה' לא שניתי ככחי אז כחי עתה להושיעכם. והנה בהיותכם לאחדים כאומר כי תצא ל' יחיד מבלי אזהרת כהן משוח מלחמה תנצחו. אך והיה כקרבכם בפירוד מה ל' רבים. אז ליחדם ונגש הכהן ידבר אל העם ואמר אליהם שמע ישראל ל' יחיד. ומה שאצטרך להזהירכם הוא על כי אתם קרבים כלומר בפירוד מה מתייחסים לרבים וזהו אתם קרבים ולא אמר אתה קרב ובדבר הזה שאני מלמד אתכם אל ירך לבבכם אל תיראו וגו' כי ה' אלהיכם וגו' לומר הלא אמרתי אליכם אתם קרבים ולא אמרתי אתם לוחמים הלא הוא כי אינכם עושים רק התקרבות למלחמה בלבד כי מציאות המלחמה ה' אלהיכם הוא ההולך עמכם להלחם לכם. ולא בלבד ילחם עם השר ואתם אח"כ עם עמו. כ"א גם עם אויביכם אשר מלמטה בארץ ילחם. והטעם הוא להושיע אתכם והענין מה שכתבנו פ' נח מה בין הפקידה הנעשית ע"י מלאך או משחית לנעשית על ידו ית' והוא כי הנעשית ע"י המלאך כשניתן לו רשות אינו מבחין בין צדיק לרשע ואת אלו ואלו תאכל החרב. אך הנעשית על ידו יתברך יעשה משפט. ונקי וצדיק אל יהרוג. וכמו שכתוב אצלנו ע"פ ועבר ה' לנגוף את מצרים וע"פ למה ה' יחרה אפך בעמך כמדובר בכל פ' איש על מקומו. וזה יאמר פה תדע למה הוא יתברך עושה ע"י מה שתתאחדו לא בלבד יפקוד על צבא המרום במרום וידכם בעורף אויביכם התחתונים כ"א גם הוא בעצמו ילחם עם אויביכם ויפילם חללים לפניכם ולא ישלח מלאך להלחם בם במקומו. הוא כדי להושיע אתכם לגמרי. כלומר משא"כ בהיות ע"י שליח כי הלא לא יושיע אתכם לגמרי כי כשניתן רשות למשחית ישחית גם מכם באופן שהיה נלחם לכם עם אויביכם אך לא יושיע אתכם בעצם. אך בהיות על ידו ית' יהיה גם להושיע אתכם:

פסקה ה

ודברו השוטרים וגו'. הנה ארז"ל כי האיש הירא מעבירות שבידו היה חוזר בתוך אשר בנה בית חדש או נטע כרם או ארש אשה ולא יבוש מהרואים אותו חוזר מעורכי המלחמה כי לא יורגש כי מחמת עון היה שב. והוא מעין משחז"ל במסכת סנהדרין שעשה רבי חייא שהיה רבי יושב ודורש והריח שום ונצטער ואמר מאן קא מצער לי ליפוק ויצא רבי חייא ויצאו עמו בניו ותלמידיו ואמר לו בנו של רבי לרבי חייא את הוא דהוית מצער ליה לאבא א"ל לא תהא כזאת בישראל אלא כי היכי דלא ליכסוף

מאן דאכל שום דליפוק אגבון. ולמד מימי עזרא משכניה בן יחיאל שאמר אנחנו מעלנו ונושב נשים נכריות וגו' והוא לא היה מכללם וחש למען בושת פני המועלים וכלל עצמו עמהם. ובכלל הדבר יש תשובה אל קושי שבפסוק כי מה בצע בהעביר כרוז מי האיש אשר בנה בית חדש ומי האיש אשר נטע כרם ומי האיש אשר ארש אשה וגו'. כי לא ימנע או יש עבירות בידם אם אין. אם יש עבירות בידם הלא בהעביר כרוז מי האיש הירא ישובו למו. ואם אין עבירות בידו למה ישובו כאשר בנה בית או נטע כרם או ארש אשה הלא לא ימותו במלחמה. אך כל זה הוא הקדמה אל מה שעתיד לומד מי האיש הירא מעבירות שבידו. ובזה נבא אל הענין אומר לאמר שהוא מה שודברו השוטרים כו' אינו על הבונ' בית או נטע כרם או מארש אשה מצד עצמם אלא על מה שעתיד לאמר אחרי כן שהוא מי האיש הירא כו' למען ישוב ביניהם ולא יבוש:

פסקה ט

כי תצור אל עיר כו'. הנה באומר כי אדם עץ השדה אין דבר מכל מה שכתבו בפירושו דבר מתיישב לפ' לשון המקרא. וגם מפרשים מפניך כמו לפניך ואין זה משמעו כי אם כמו מלפניך אי כלומר מחמת פניך ע"ד מז"ל שאמר הים למשה מפניך איני נקרע. ויתכן יאמר במה שנזכר מז"ל וכתבו רש"י ז"ל פ' בחקותי. והוא כי בברכה נאמר ועץ השדה יתן פריו פי' אפילו אילני סרק ובקללה הוא או' ועץ הארץ לא יתן פריו שהוא על ענייני מאכל ואילני מאכל. הנה אילני סרק יקראו עצי השדה בתורה. ועץ הארץ על אילני מאכל בלשון תורה:

ונבא אל הענין אמר פי תצור אל עיר כו' לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי אחר שיש לך הנאה ממנו כי ממנו תאכל ע"כ ואותו לא תכרות כי בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא. וש"ת דון לאידך גיסא כי כל הקרב הקרב אל סוג האדם רחם ירחמנו אז יותר. וא"כ איפה למה ארחם על הצומח יותר מעל האדם שהיא חי מדבר כמוני. כי הלא אתה מתיר עליהם לי שאצור עליהם ואכבשם עד רדתם. לז"א הנני מצוה לך כי ואותו לא תכרות. ואם תקשה מהאדם אינה קושיא כי האדם עץ השדה האדם אשר אתם צר מצור עליו הוא עץ השדה כלומר בערכך כי איני כחי מדבר כ"א עץ נחשב לצומח ולא לעץ מאכל שש לך תועלת ממנו כי אם עץ השדה שהוא אילן סרק כמו שכתבנו מתואר זה. והלואי מי יתן ולא יהיה רק העדר תועלת כ"א גם היזק כי הלא האדם הנזכר אם תרפה ידך ממנו לא יבצר ממנו לבא מפניך מחמת פניך בשבילך במצור עליך בשעריך. ע"כ מעתה טרם יבא עליך להורגך השכם והורגו. ודרך רמז יבא ללמד לאדם דעת איכה יעשה לשוב מעונו לתקן את אשר עות בל יתייאש מלהרפא באומר האם עד אשר לא

חטאתי הספיק כח יצרי עלי להחטיאני ויבא הלך וילך הלוך וגדול עד השתרר עלי גם השתרר ויתנני נכנע לפניו כעבד לו. ואיככה אוכל להתאפק נגדו לשוב מכל אשר בנה עלי ויקף מצודי' גדולים עונות גברו מני ואפפו עלי כחות טומאת כל אשמותי עד אשר לא אוכל לקום מפניו. ואיך אעצר כח להלחם בו וגרשתיו. והוא אדוני שוטר ומושל כי לא יתנני השב רוחי כי תמיד כל היום כדוב אורב הוא לי ארי במסתרים. יורה חצים להעבירני על דת משה וישראל ואין לאל ידי כי גבר אויב ואני כחשך טמון לפניו וכערפל תחת רגליו. ואוי לי מי יצילני מצר ואויב הרע ומה גם עתה כי הרביתי לפשוע וכל אחד מאשמותי עומדות עלי להחטיאני גם הם כי עבירה גוררת עבירה ונוספו גם הם עם יצר סמוך ונלחמו בי ויורידני אבל שאולה. והנה היו הדברים האלה כלי משחית לבלע ולהשחית את החוטא הנזכר כי בם ירפו ידיו וירך לבבו להלחם ביצרו. וישוב לכסלת אשמותיו ועוד יוסיף עאכ"ו רעה כפולה ויהיה עדי אובד חלילה. ע"כ באה תורתנו תורת אמנו ותחזיק את לבבנו ותאמר חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת מהזקן וכסיל הלזה ולבבך אל ירך מפני האודים העשני' עונות עברו וגברו מני כי אין גבורתם אם לא מחולשתך. אך עורה והקיצה והתאזר נגדם כי מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א שאתה תאזור מתניך ותבא ליטהר ולהלחם ביצרך וה' אלהיך ירצך ויהי עמך עד ישית אויביך הדום לרגלך. וז"א כי תצא למלחמה על אויביך הם יצרך וסיעתו כחות טומאת עונותיך שהוא כמדובר אל הנפש אל היצר הטוב ואומר לו כי תצא למלחמה על אויביך היצר הרע וסיעתו. וראית סוס ורכב מרכבות כחות הטומאה אשר פעלת באשמותיך גם עם רב ממך הם האיברים אברי היצר הרע והם ממך מתוכך כי אין אויב כביתיי. לא תירא מהם כי בבואך לטהר ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים שהיית עובד ע"ג שקוע בגלולי'. או עם רב ממך. ונפש ורוח ויצר הטוב וכחו' קדושה שבזכיותך כי תראה כי רבים החטאת על הזכיות לא תירא כו'. כי דע והיה כקרבכם תחלה שתבאו ליטהר מיד ונגש הכהן הוא ית' לסייעך ודבר אל העם כחות קדושה שבזכיותך ואמר אליהם שמע ישראל כו' אתם בעלי אחדות וגם ישראל תופסים היושר משא"כ כחות העבירות. ועוד שאינכם צריכים להלחם בכל יום רק למה שאתם קרבים באים ליטהר לא תהיה המלחמה רק היום כי אחרי כן יכנעו תחתיכם. לכן אל ירך לבבכם לומר אולי מאס ה' בכם ולא יקבל וגם לא תיראו כו'. ודברו השוטרים אחר התעוררו הכהן יתברך אז תעוררו אחרי כן כחות היצר הטוב שהם כשוטרים עליו ואמר אל העם האברים שלכל איש ואיש. כי הנה יש שאין אשמותיו רק עצלות מעשה טוב שחושב מחשבות עשות מצוה ואינו עושן. על זה אמר מי האיש אשר בנה בית חדש על יד מחשבתו בגן עדן ולא חנכו לפעול אותם

ילך וישוב אל ה' מזה ויעשה אותם פן ימות במלחמה מיצרו המעכבו כי אין מיתה בלא חטא ואיש אחר יחנכנה והיה ביתו לאיש האחר כענין זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. ויש למעלה מזה אשר פעל ועשה גדולה מזו והוא כי נוסף על מעשיו הטובים נטע כרם ותלמידים וחנכם ולמדם לאכול פירות נטיעותיו הטובים כנוטע כרם אך לא חללם להגיע לידי הוראה ללמד ולהורות לעם בדבר הכפרה שיהנו ממנו הכל. איש כזה צריך סייעתא דשמיא ותשובה מכל עון אשמה בל ינגדנו עון להסתלק מן העולם פן ימות במלחמת יצרו כי אין מיתה בלא חטא ואיש אחר יחללנו ויקראו אחריו על שמו כל תלמידיו. ע"כ ישוב לביתו של הע"ה שנתרחק על יד איזה עון אשר חטא מביתו ושרש כי על כן נקראת תשובה כי שב על ידה אל שורש נפש שנתרחק משם כי שם ביתו האמיתי. וכן מי האיש הגדול הזה אשר היחל במעשים הטובים לשם שמים לקנות רוח על הנפש או נשמה על הרוח ולא גמר החסידות הראוי להשיגה דומה למי שארש אשה ולא לקחה ילך וישוב מכל דבר המעכבו פן ימות במלחמת יצרו טרם ישיג אותה ואותה הנשמה תתגלגל אח"כ לאיש אחר ולא לו תהיה. ועד כה לא דבר רק בכשרים שקראם ישראל. ויספו השוטרים לדבר גם אל העם הבלתי כשרים ואמרו מי האיש שאין רשעתו העדר טובה רק הירא מעבירות שבידו ילך וישוב כי לא לו לבדו מזיק כ"א ג"כ ימס את לבב אחיו כי יראו ממנו וילמדו ועון הלומדים עליו וגם שערבים זה לזה וימסו בעונו. אחרי שמוע האיש הזה עצתו ית' ועצת השוטרים שהוא המלכה לשוב עד ה' במחשבה ועצה מכחות היצר הטוב. מיד ופקדו בשמים שרי צבאות שרפי קדש אשר פעל בהמלכה וקבלת עצה לעשות וזה בראש העם היא נשמתו העליונה ראש לנפשו ולרוחו האברים שמתעטרת למעלה בהם. ושמא תאמר היצר הטוב איככה תוכל על עיר קטנה ואברים בה מושרשים לחטא אודיעך והוא כי תקרב אל עיר להלחם עליה לא תתחיל לומר הנני מסגפך בייסורין רעים וצום ושק ואפר כי בשמוע הרשע זה יבעוט. רק תתחיל לאט וקראת עליה לשלום איני חפץ רק יהיה שלום בינינו. אם תרצה אכול ושתה יהיה לענג שבתות וי"ט וגם בחול לקיים הנפש לעבודתו ית'. ואם תחפוץ לשמש יהיה לקיום מצות פריה ורביה. וההיקש בזה יהיה אם שלום תענך העיר שהוא משל אל הרוח המושל בך הוא היצר הרע ופתחה לך כי לא היה חזק בך עדיין כבעל הבית. אז והיה כל העם הם האברים לך למס ועבדוך לעבודתו יתב':

אמנם אם לא תשלים עמך אל תרפנו. כי דע לך כי עוד מעט ועשתה עמך מלחמה. לכן לא בלבד תקרא לשלום רק וצרת עליה בסיגופים וצומות ושק ואפר עד תכניענה תחתך. וע"י כן ונתנה ה' אלהיך בידך. והנה כחות הטומאה הם העבירות עצמם המושלים

באברים להחטיאם נקראים זכרים. והאיברים המקבלים הטומאה שיריקו בם יקראו נשים והאיברים הבלתי ראשיים לפעולות אדם יקראו טף. ועל האחד אמר והכית כל זכורה כי על החרט' גם תקבל שלא תשוב אליהם לעשות עוד כחרב חותכת וזהו לפי חרב. רק נשים והטף והבהמה הם איברים שלא חטאת בהם מעולם תבוז לך שתסירם מתחת שעבוד היצ"הר ותשנה לעשות בה מצות ה' ועוד אזהירך תעשה באופן שואכלת את שלל אויביך כו' שתהפך זדונות לזכיות שתשוב מאהבה ולא בלבד תשית לבך לשוב אתם כ"א גם להשיב את זולתך וזהו כן תעשה לכל הערים כו' זולתי מערי העמים לא תלמד להם לשוב כי אדרבה תשיב אתה אליהם וזהו למען כו'. ושמא תאמר הרי צרתי על עיר ימים רבים ולא יכולתי להלחם עליה לתפשה האם תייעץ אותי לעשות כמתיא בן חרש שסימא עיניו על היותם מביטים באשה האם האבר המורגל בחטא האם אשחיתנו. לזה אמר כי תצור אל עיר ימים רבים כו' לא תשחית את אילנותיה הם אחד מאבריה לנדוח עליו גרזן להשחיתם כי הלא ממנו תאכל במצות שתעשה באבר ההוא:

או יהיה הרמז על דרך אחרת באומרו כי תצור ותקרב אל עיר להלחם עליה על איש צדיק הבא להחזיר בתשובה את זולתו. איש הבליעל שהוא עיר קטנה ואנשים בה מעט הם רמ"ח איברים ושס"ה גידים. ואמר שלא יתחיל להשמיע ברעש ורוגז קולו פן יגעל בו ויתפקר בו ביותר. כ"א וקראת אליה לשלום באמור אליו דברי שלום ואמת לומר הלא איש אתה בן טובים וגם אתה כאחד מהם. אך אתה ידעת את רוע לשון עם הארץ הדוברים רע. אך עשה זאת איפה ותפוס קצה החסידות לעיני הכל למען יראו ויבושו כל אשר התפקרו לדבר סרה עליך. והוא ענין כתוב אצלנו בביאור משלי על פסוק אומר לרשע כו' שפתים ישק כו' באופן שע"י דברים טובים ימשכו את הרשע להביאו למוטב. וכן על דרך האמור למעלה שאם פתח דבריך תדבר ותאמר אין לך תקומה אם לא בסיגופים קשים ותחת בושם מה יהיה ותחת חגורה נקפה. ותחת פתיגיל מחגורת שק. ותחת חלוקי פשתן דקה מן הדקה פשוטה ועורה וחגורה על חלצים ושק ואפר תציע. ותחת אכול משמנים ושתה ממתקים ומחמדים לחמך ברעה תאכל ומים במשורה תשתה אך לא כל הימים כ"א בחגים ובחדשים ושבתות ה' אך בימי החול אל תאכל ואל תשתה שלשת ימים לילה ויום. כ"א לא תעשה כן במה יכופר עון אשמתך כי רע ומר עזבך את ה'. והנה אם בדברים האלה תדבר אליו הלא יקוץ בך ותעלה חמתו באפו ויאמר לך מה לי ולך הלהרגני אתה אומר אם כח אבנים כחי אם בשרי נחוש האם יש בי כח. הרף ממני וקום ברח לך אל תוסף ראות פני. לכן לא זו הדרך רק וקראת אליה לשלום דברים טובים דברי נחומים לדבר ולומר מה ה' שואל מעמך כי אם שעזוב תעזוב

דרכיך הראשונים ותתחרט ושוב מאשר לא עשית טוב. והשמר פן ואל תשיב אל הדברים ההם או דומיהם. ואכול ושתה ולבוש ככל המון ישראל. ואז בראותו כי לא הכביד עליו לא יקשה עליו ויעשנו. ואחר החילו לתת עליו עול התחלת תשובה עוד ישוב שנית האיש המוכיח להוסיף ולומר גם כי אכול ושתה אומר לך אך לא כל הימים כחגים. כ"א שקראת לשבת עונג ושמחת בחגך בבקר ובצאן ביין ובשכר וימי הפורים וראש חדש ובכל סעודה של מצוה. ולא שיהא למלא בטנך רק לעשות רצון קונך אשר צוך. אכן ביתר ימים טוב מעט לצדיק כי הרבה יין עושה רושם ואך כי היין בוגד ומסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתוהו ויאבדו. ועוד מעט ישוב ינופף ידו ויאמר לו גם אכול בשר הרבות לא טוב כי מרבה בשר מרבה שמחה ושמחה מה זו עושה רק רע ומה גם אתה עתה כי בכל עצב יהיה מותר וזכות לנפשך לכפר בעד שובע שמחות ששמחת בעשותך את הרע כי רעה כי אז תעלוז. ושמח לאיד לא ינקה לאשר לא יתן עצב על שמחו אל גיל כעמים אשר יגילו בעשות רע. לכן התעצב על רוב פשעיך כי תהיה חטאתך נגדך תמיד ותדע מה למעלה ממך עין רואה ותבוש ממנו ית'. ועוד מעט יאמר אליו הלא נעצבת אל לבך ועוד מעט לעומת אשר שמחת בעונותיך. ומתי תעשה גם לעומת אשר התענגת בדשן מעשה הרעה ואשר נתגאית וירום לבך לכן כי יעצתי כי יפה תענית לענות עצמך ובשרך מענוג ומרוך שהתענגת בעונותיך ולדכא תחת רגלך יצר סמוך כי גאה גאה עליך לאבדו. ע"כ קרא צום ואם יקשה בעיניך לא כל הימים כ"א שנים שלשה כל חדש. וכאשר תראה עשה באופן שמעט מעט תגרשנו מכל תענוג בני האדם שדה ושדות ומיין מלכות רב ורוב בשר עמו ומכל מעשיו רעים. וקו לקו תביאהו ותטעהו בעדן גן אלהים לאט לו כי מענות נפשו יהיה הוליך ומוסיף עד שק ואפר יציע ושב ורפא לו. וזהו אומר וקראת אליה לשלום והיה אם שלום תענך העיר הנזכר הוא האדם ונפתחה לך את הלב ואזן לשמוע. אז כל העם הנמצא בה הם כל האיברים יהיו לך למס ועבדוך. כי תחת עד כה היו משועבדים לחטא בהם. עתה יהיו לך המוכיח שלוחו של מקום למס שכל אבר יתחייב לעשות המוטל עליו ועבדוך שהוא את ה' המשלחך להשיבו עדיו. ואם לא תשלם עמך כשתקרא אליה לשלום אם גם ברך לא יברכך וגם קוב לא יקבך הניחהו אולי אחר יום או יומים או יותר יכנע יותר וישמע לקולך. אך אם יעשה עמך מלחמה אז וצרת עליה במכות ורבה משטמ' ואז ה' יהיה בעזרך ונתנו ה' אלהיך בידך שישוב אליך ע"י יסורין. ואז כל זכורה שהם כל כונות אשר פעל ועשה כי כל א' נעשה כח טומאה משפיע באיברים שפע טומאה כזכר בנקבה לעשות רע שהוא ענין עבירה גוררת עבירה תהרוג ותכרות בחרב בל ישוב אליהם עוד ע"י יסורך שתייסרהו ותמרק אותם ע"י עד

שיהיו כהרוגי חרב. אך הנשים הם איבריו המקבלים שפע להרע או להטיב מעבירה גוררת עבירה או מצוה גוררת מצוה לא תכריתם שלא תבטל א' מאיבריו בייסרך אותו וכן הטף הם איברים דקים והבהמה הם סוג איברים שבו מחוסרי השכלה כבהמה את כל אלה תניחם שלמים לעבוד בם את ה'. וזהו תבוז לך כי תחת היותם עבדי היצ"הר עובדי עבודתו עתה תבוזו אותם לך שיהיו עבדיך שכל האיברים יעבדו את ה'. וכן כל שללה כי גם כל אשר עשה שלל שהוא חיל עונותם וכחות טומאותם תעשה באופן שיהיו לך כי תגיע עד תעשה לו שישוב מאהבה כי אז הזדונות נעשים כזכיות נמצא שלל העונות תתהפך לשלל הזכיות. והוא אשר כתבנו בס' חבצלת השרון כי מצות התשובה הוא זכות. ואם על מאה זדונות יקיים איש בכל א' מצות ושבת עד ה' נמצא עושה מספר זכיות כמספר העונות ובורא בכל א' מלאך קדוש וזהו כל שללה תבוז לך. ומה תרויח אתה המוכיח הלא הוא כי ואכלת את שלל אויביך כי כל זכות ושלל מעשים טובים אשר יעשו כל אלה שהיו אויביך אתה תאכל אותם שוה בשוה כהם. ולא בלבד תחזיר בתשובה את האיש הקרוב אליך כ"א ג"כ תעשה לכל הערים הרחוקות שהם האנשי' הנקראים עיירות כמדובר למעלה כי כל איש עיר קטנה ואנשיה בה מעט יקרא כנודע. רק מערי העמים אינך מחוייב להשיבם וז"א רק מערי העמים כו' והטעם כי הלא לא תחיה כל נשמה בהשיבך אותם כי איננה להם כאשר בהשיבך את איש הישראל כי נשמה אתה מחיה בהשיבך אותם באופן כי לא יקרא לזכות רק בישראל. ולא עוד אלא שהחרם תחרימם שהוא שתפרוש מהם למען אשר לא ילמדו כו'. וש"ת הלא צויתני שאם לא תשלים עמי שאצור עליה שע"י כן ישוב ומה אם אצור אל עיר ימים רבים ולא יועיל בו כלל האם אצילהו בא' מאיבריו שאשבור ידו וכיוצא למען יראה ברעה וישוב על כרחו. אמר אל תעשה כן כי אדרבה ממנו תאכל שאם לא ישוב עתה ישוב לאחר זמן וממנו תאכל מזכות מעשה שיעשה אחרי כן וזהו ממנו תאכל. כי הלא האדם שהוא הנמשל הוא עץ השדה שמצמיח פירות כעץ באופן כי לך יהיה שוה להניחו כי מפירות מעשיו תאכל אתה שתשיב אותו בתשובה. אך עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא שהוא כאפיקורסים וכיוצא שהם מאותם שמורידים אותם ולא מעלים כי זה לא עץ מאכל הוא שאין תקוה שישוב ותאכל פרי מעשיו אותו תכרות שתורידוהו ולא תעלהו. ואז ע"י מה שתכרות את זה נמצאת בונה מצור על כמה רשעים שלא שבו עדיין שמזה יראו ותפול חתתך עליהם וישובו עד ה' וזהו אותו תשחית וכרת ובזה ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה הוא הרשע שלא שב עדיין עד רדתה. כי ע"י שלץ תכרית פתי יערים וזהו עד רדתם שתכבשנו לשוב לעבוד את ה':

פרק כא

פסקה א

כי ימצא חלל כו'. הנה ראוי לשית לב. (א) אומר אשר ה' אלהיך נותן כו' יראה ייתור כי היה לו לקצר ולומר כי ימצא חלל באדמתך וידוע כי היא אשר ה' אלהינו נותן לנו. (ב) אומר בשדה בפתח הבי"ת שהוא כאומר בהשדה והלא אין כאן שדה ידוע שיצדק בו ה"א הידיעה וא"כ מהראוי תנקד בשב"א. (ג) למה יצאו הזקנים והשופטים על המדידה ההיא (ד) אומר והיה העיר הקרובה כי הוא משולל גזרה כי אין הגזרה אומר ולקחו כו' שא"כ אין מקים לו' וא"ו באו' ולקחו שהוא כמוסיף על דבר והראוי הי' יאמר והיה העיר הקרובה אל החלל יקחו עגלות כו'. (ה) אומ' ונגשו כו' למה אמר כי בם בחר ה' לשרתו ולברך בשם ה' מי לא ידע בכל אלה ומה שייכות יש לזה עם הדברים האלה ומה גם עם כל ריב וכל נגע. (ו) אומר וכל זקני העיר כו' והוא כי הנה קבלו רבותינו ז"ל כי זקניך ושופטיך האמורים למעלה הם מראשי הסנהדרין שבירושלים ואין עושים רק המדידה וחוזרים למקומם ואח"כ באים זקני העיר ההיא ורוחצים כלם את ידיהם ואומרים ידינו לא שפכה כו' והכהנים בני לוי אומרים כפר לעמך ישראל כו'. וראוי לשים לב למה נתייחדו כל כת מהם אל דבר א' שלא עשה הכת האחרת. (ז) אומרו לא שפכה בה"א בסוף תיבה ומהראוי היה שתהיה וי"ו (ח) אומר אשר פדית ה' מה צורך להזכיר הפדיון פה. (ט) אומר ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל כי זה יורה שעל כללות ישראל יש אשמה דבר שצריך תפלה על כלם והלא מהכתובים הקודמים יראה שהכל תלוי בעיר הקרובה אל החלל. (י) אומר ונכפר להם הדם כ"א ידם לא שפכו את הדם ההוא למה צריכים כפרה וגם מלת הדם מיותרת. (יא) אומר ואתם תבער הדם הנקי כו' אחר שנתכפר להם הדם מה צורך לבער הדם הנקי:

אמנם הנה לבא אל הענין נזכרה מז"ל מההיא עובדא דריב"ל שנהרג איש קרוב אל עירו ונמנע אליהו מלהראות אליו אחר ימים שהתענה ונתראה לו אמר לו למה לא ראיתיך זה כמה ימים א"ל אילו זכית לא נהרג איש בקרוב אליך כו' הנה כי בהמצא חלל באדמה אשמת הדבר על אנשי המקום שלו היו ראויים היות מגן בי תהלה תקלה סביבות הם:

ונבא אל הענין והוא כי הנה דברי עונות הנושא הזה לד' יתחלקו. (א) עון החלל עצמו כי בחטאו מת. (ב) עון ההורג. (ג) עון בני העיר הקרובה כי עונותם היו גרמת נזקו שלא הגיעו לבל תארע תקלה מתחת ידם בשכונותם. (ד) גרמה רחוקה מזו וקרובה היא בצד מה ע"פ בחינת היותם עם בנ"י והוא כי כל אלפי רבבות בנ"י כאיש אחד חברים ונפש אחד יקראו לאחדות מקורם ולכן גם העדר כללות זכות ישראל היה גרמת נזק המצא

חלל באדמת קדש באיזה מקום ממנה שיהיה. ונבא אל התכת הכתובים והוא כי הלא יאמר נא ישראל לא יבצר או החלל היה זכאי לפניו ית' או היה חייב כענין מז"ל דין ד' מיתות לא בטלו ויקרה כי הרג איש ולא הומת ע"פ ב"ד שלא נודע או לא התרו בו וה' אנה לידו שיהרג. והנה אם היה חייב בדין למה יחריד הוא ית' עליו את כל החרדה הזאת להוציא מסנהדרי גדולה למדוד את הערים וזקני העיר להעריך את העגלה בכל חוקותיה ושירחצו מים ושיבואו הכהנים הלוים ויתפללו לפניו יתב' כפר לעמך ישראל כו' והלא מה כפרה צריך אם מת חייב. ואם מת זכאי וע"כ צריך כל החוקים האלה והלא יקשה כי מאן מוכח כי מת זכאי לעשות את כל זה ומי יודע אם זכאי היה או חייב ואולי וקרוב לודאי כי בחטאו מת ולמה יחרדו עליו את כל החרדה הזאת. ע"כ אמר דע איפה כי כאשר ימצא חלל שהוא תואר אל הנהרג שלא ע"פ ב"ד אינו חלל רק באדמה כלו' אך לא בשמים ממעל כי שם לא לחלל יתייחס כי אם למת בגזרת עירין כי נתחייב מות. אלא בלא יבצר מהיות בו מות מבלי אשר הכהו נפש. וא"כ גם בהיותו חייב למעלה אני שם אשם הריגתו בעצם עליך ומחריד עליו את כל החרדה האמורה בפרשה ושלא תפלא כי הוא גרם לעצמו ומה כל החרדה הזאת לז"א הנה יש סבה קצתה רחוק לגרמת נזקו והוא כי הלא כל איש ישראל כאיש אחד ונפש א'. ואדמתם עם שנחלקה עדיין האחדות במקומו. ואם בהמצא חלל באיזה חלק מן האדמה כהמצא בחלק כל א' מהם יחשב ואלו זכו לא היה נמצא חלל באדמתם. נמצאו כל ישראל חברים בגרמא זו כעובדא דריב"ל וזהו או' באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כלומר לך לשון יחיד כי כאחד תחשבו אתם וחלקי אדמתכם באופן כי גם עין הכולל מגיע חלק לכל איש ישראל בכל מקום שיהיה. וא"כ גם גרמת הנזק ההוא לכל כללות ישראל יחשב. ועוד סבה יותר קרובה ועצמות בעצם והיא אל הקרובים אל החלל כי גם שגבר עונם מצא מקום העון ההיא לחול בגבולם והיא אומר נופל בשדה שהוא למה שהיתה נפילתו בשדה שהוא כאומרו בהשדה שע"כ הבי"ת פתוחה לומר כי היה מקים מסויים נגרמת נזקו שהיתה שדה העיר הקרובה כי עונותיה הסבו רעתו כי מגלגלים חובה ע"י חייבים. ואילו זכות היה להם לא היה נארע דבר ההוא סביבותיה וז"א נופל בשדה באופן שלא נודע מי הכהו כלומר כי מה שלא נודע הוא מי היה המכה אך מי היה הגורם לא נעלם כי הלא ויצאו זקניך ושופטיך מסנה"ג ומדדו כו' שהוא כמשפט כולל בין ערי ישראל לדעת על מי היתה אשמת דבר. וע"כ יתברר כי והיה העיר כו' לומר כי והיה הגורם העיר הקרובה אל החלל הגורמת הרעה:

או יאמר קרוב לזה. הנה עד כה לא נודע מי הכהו אך ויצאו זקניך כו' ומדדו כו' ואז ימצא כי והיה כו' אשר הכהו העיר הקרובה אל החלל כ"א לא הכו בידם הממשיית הכוהו ביד אשמתם שגרמו לעשות העון הגדול ההוא סביבותיה. כי ע"כ לא השליטו האלהים את ההורג ההוא לעשות את הרע ההוא עד פגעו בשדה העיר הקרובה ההיא סמוך אליה כי שם מצא העון לחול בו ובזה אין הגזרה חסרה מהכתוב. גם יתכן כיון באומר מלת נופל שהיא מיותרת. לומר כי נוסף על יתרון גרמת נזק העיר הקרובה על החלל על גרמת נזק כללות ישראל עוד יש דבר שני בעיר ההוא כי הלא עדיין דם החלל נופל וצועק לפניו ית' ותובע דין כעניין זכריה ועניין הבל כד"א קול דמי אחיך צועקים. ולמה שאין החלל נופל וצועק רק במקום שנהרג בו על כן קרובה פקודת העיר ההיא לבא על יושביה באופן שכפולה צרת העיר ההיא משאר ישראל בשתי הבחינות. וז"א נופל לשון הווה כי תמיד הוא נופל לפניו יתברך ותובע דין וכהתימו לומר גזרה זו הוסיף ואמר ענין שני והוא ולקחו זקני העיר כו' והוא לומר הנה הצד השוה שבכללות ישראל כי גם שאמרנו כי גרמת נזק בדרך קרובה בעצם תלויה בעיר הקרובה אל החלל ובדרך רחוקה בצד מה היא גם על כללות ישראל כי הם גוי אחד בארץ וכל ישראל כאיש אחד חברים. ושעוד שנית אל העיר הקרובה והוא שהדם הוא הנפש של החלל נופל וצועק שם כמדובר. ע"כ צוה ית' ואמר ולקחו זקני העיר ההוא כו' והוא לומר הנה הצד השוה שבכללות ישראל עם העיר הקרובה הוא עון הדם ואין הפרש ביניהם אלא בפחות ויותר. אך נוסף על העיר ההיא על הכולל הוא כי שם חלקת דם נפש החלל צועקת. על כן יבאו תחלה זקני העיר ההיא ולקחו עגלת בקר וערפו כו' וגם ירחצו ידיהם במים על העגלה וענו ואמרו ידינו כו' והוא לסלק הדם ההוא מביניהם מלצעוק עליהם. והוא שעל צעקתה על בחינת הגוף הנה וערפו שם את העגלה. ואם על הדם הוא נפש שנשפך כמים על כן ירחצו מים לרמוז כי נקיים הם ורחיצות ידיהם מהדבר ההוא. ומיד יתודו וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה כלומר מתודים אנחנו כי מהב' ידים הנמצאות לשפוך דם. (א) יד הגשמית המכה והורגת. (ב) יד המסבבת סבת ההריגה. שהעון הוא יד החזקה לגרום מיתה ביד הגשמית מהב' ידות. הא' מהם הוא אשר לא שפכו את הדם שהיא יד הגשמית. אך יד גרמת עונינו שפכו. וז"א ידינו לשון רבים על ב' ידים. ואו' שפכה בה"א בסוף תיבה שהוא לשון יחיד על היד הא'. כי יש אם למסורת. אך המקרא הוא בלשון רבים כי לא היה דרך ממשיי. רק גרמא בלבד ואומרו את לרבות גם דם זרעיותיו ואז עי"כ הדם הזה שהזכירו שהיה הילך וסוער עליהם אז מסתלק מעליהם. ואחר הסיר על ידי זקני העיר ההוא סרח העודף בעיר ההיא על כללות ישראל שהוא כי שם היה נופל

דם החלל וצועק ונסתלק כמדובר. אז נשאר הצד השוה של הכללות עם העיר הקרובה שהוא ענין גרמת העון שבאה התקלה ההיא עם שכל העיר גרעה כמדובר ע"כ ונגשו הכהנים כו' שהוא לומר כפר כו' והוא הכהנים הם העומדים לסלק היזק ולהביא שפע טוב על הכלל ועל הפרט. על הכלל כי בם בחר ה' לשרתו שהוא בעבודת הקרבנות שעל יד התמידין מסלקים רוחות רעות וטללים רעים וכחות רעים וע"י ברך את ישראל בשם המפורש הם מורידים שפע קדושה וברכה עליהם נמצא שעל הכלל כח הטומאה על יד הכהנים לסלקה ולהוריד ברכה. כן עתה בתפלתם יסלקו חלאת טומאת העון הנעשה על ידם ומקטרג עליהם וישפיעו תחתיו שפע ברכה מלמעלה. שהוא על בחינת אשמת כללות ישראל וגם על בחינת אשמת העיר הקרובה שהוא דבר פרטי גם כן יאתה להם כי הלא על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע בין איש ובין רעהו שהוא דבר פרטי. והוא שע"י המשפט נשפע שפע טובה וברכה בעולם כי הוא א' מעמודי העולם וכן על פיהם יהיה כל נגע שאם החכם יאמר שהנגע טמא או טהור אין ממש בדבריו ועל פי הכהן תפול הטומאה והטהרה ותחול כי אפילו כהן עם הארץ מוליך את החכם עמו מלמדו ואומר לו אמור טמא או אמור טהור ויקם לו ואין זה רק שזו כחו מאתו ית'. כי כח הטומאה השורה על המנוגע עודנו במראה טומאה שלא שב הנוגע מעונו אומר טמא לקיים בו טומאת כח עונו אשר הוציא את מראה הנגע. ובראותו לפי מראה הנגע שבו סימן טהרה כי נטהר ושב מעוט אז אומר הכהן ההוא טהור ומבריח כח טומאה אשר שרתה בו בעונו. והענין כי כאשר על ידי היות על פיו הנגע יסלק טומאת עונו ששרתה על המנוגע באומר טהור כן יסלקו הכהנים גם עתה מהעיר הקרובה הפרטית טומאת העון השורה עליה. וכאשר בכל ריב שישפטו הם יעשו שלום ושפע טובה על הארץ יריקו כן סלוק ההיזק גם יביאו תועלת. והקדים הריב אל הנגע להביא הדבר בהדרגה. כי לשרתו ולברך בשמו הוא לכללות ישראל. והריב הוא לשנים. והנגע הוא לאחד:

פסקה ח

כפר לעמך ישראל כו'. עתה פירש למה נגשו הכהנים שהוא לומר כפר כו' כקבלת רז"ל. וענין הכתוב יהיה במה שיכתבנו כי באשמת דבר גרמת המצא חלל באדמה יש ב' בחינות. א' כוללות אל כל ישראל כאחד שכלם כאיש אחד. ועל העדר זכות הכולל לא נמנע תקלה זו מעל אדמתם. ב' היותר קרובה כי עון העדר הקרובה אל החלל כבדה יותר כי על כן שם נפל שדוד. ע"כ לכהנים שבמקום ההוא היתה עצת תורתינו לומר מה לנו לבקש על עירנו וטוב טוב לבקש על כללות כל ישראל שלך כמונו. ואז בראותו ית' כי אנו מתפללים על זולתינו ואנו צריכים לאותו דבר עצמו יכפר לנו תחלה וז"א

כפר לעמך ישראל דרך כלל ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל שהיא בקשה ותפלה על הזולת. ואז ונכפר להם הדם לעיר הקרובה בהתפללם בעד רעיהם כל ישראל כמדובר כענין כל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר כו':

או יאמר ענין לעולם ישתף אדם עצמו עם הצבור כו' כי זכותו דרבים עדיף. והוא מאמר האשה גדולה אל אלישע בתוך עמי אנכי יושבת. לו' אל תזכרני יחידית אל המלך הקדוש או לפני שר הצבא של מעלה שיליץ בעדי כי טוב לי מה שבתוך עמי אנכי יושבת ומתקיימת בתוכה בהבלעה ואם תזכירני יחידית יבוקר פנקסי וכענין מאמר ס' הזוהר על פסוק פנה אל תפלת הערער כו'. וזה יאמר פה שיכוונו הכהנים בתפלתם שאפי' אל עיר אחר שלמה שלא יזכירוה לבדה כי אם בכללות כל ישראל ובתוכם יתכפרו גם בני העיר ההוא וזהו כפר לעמך ישראל ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל דרך כלל ובכללם ונכפר להם העיר ההיא הדם. וזה טוב להם מהזכיר אותם לבדם פן יבואר ויבוקר פנקסם:

פסקה ט

ואתה תבער הדם הנקי כו'. בס' הזוהר אמרו שהוא כי הדם נקי שנשפך בה לא ימיש משם צועק על דמו ועל זה אמר ואתה תבער אותו ותסקלנו ותשבית צעקתו מעליך. וע"ד הפשט יתכן כי פה גלה כל הכתוב למעלה כי עון העיר גורם המצא דם נקי בקרבנו וז"א פה הנה כתבתי לך תיקון על מה אשר גרמו עונותיך. וטוב לך כי אתה מעצמך תבער הדם הנקי מהמצא בקרבך במה שתעשה הישר בעיני ה' כי טוב הוא לעשות שלא יבא החולי מלתת מקום לביאתו ולעשות תרופה לסלקו:

פסקה י

כי תצא למלחמה כו'. לבא אל הענין הפרשה נשים שכל והבין במקרא. (א) אומר כי תצא לשון יחיד וגם שלא אמר כי תלחם או כי תעשה מלחמה. (ב) או' ונתנו לשון יחיד אחר אומרו אויביך לשון רבים. (ג) או' ושבית שביו ולא אמר ושבית אותם וידוע מרז"ל שחוזר אל הכנעני הנמצא במלחמת הרשות אך הלא כמו זר נחשב שאומר וראית בשביה לא יחזור אל השבי הנזכר. (ד) אומרו וראית כו' כי מהראוי יקצר ויאמר וחשקת אשת יפת תואר ואם לא יבחר בקצור אשר כזה לפחות מלת בשביה מיותרת. (ה) מה ענין צוותו ית' יעשה את הדברים האלה יביאה אל תוך ביתו ולגלח ראשה ועשות צפרניה והסירה את שמלת שביה כי גם בפשט גם הוא לא דבר רק הוא. (ו) אומר וישבה בביתיך אחר אומרו והבאת אל תוך ביתך. (ז) אומר ובכתה כו' כי הלא הדברים הקודמים יש לאל ידו לעשות אך בכייתה את אביה ואת אמה אולי לא תאבה האשה לבכות ומה יוכל לעשות. (ח) אומר תבא אליה כו' יראה דבר אחד שנוי ומשולש כי בא אליה היינו ובעלת והיינו והיתה לך לאשה. (ט) אומר והיה כו' כי מלת והיה בלתי צודקת בעצם

והל"ל ואם לא תחפוץ בה כו' ולמה נמנעה ממנו מכירתה. (י) אומר כי תהיין לאיש כו' כי הנה ב' ההי"ן האלה יתירות והראוי יאמר אחת אהובה ואחת שנואה ובמלת תהיין החסירו הה"א הראויה בסוף התיבה. (יא) אומרו לשנואה שהיל"ל לשנואה בוי"ו. (יב) למה למדנו דין בכורה בבן השנואה ולא סתם בבכור אשר יולד לו מהאשה אשר הוכיח ה' אליו:

אמנם נבא אל הענין בהציע א'. כי הנה ב' הנה סוגי קרב ומלחמה אחת מלחמת איש באיש ממלכה בממלכה כי ישא גוי אל גוי חרב ב' מלחמת מלך זקן וכסיל עם ילד מסכן וחכם. כאשר סיפר מאיש פרוש אשר הלך להקביל פני חיל אלכסנדרוס בבואם מלכוד עיר גדולה לאלהים שמחים טובי לב ופיו פתח בחכמה ויען להם שמחה מה זאת עושה הנה זה שבתם בשלום מהמלחמה קטנה הכינו עצמכם אל הגדולה. ויהי כמשחק בעיניהם באומרם אליו איה איפה מלחמה גדולה ומזו. ויען ויאמר הלא היא מלחמת ה' אשר בקרב איש לב עמוק בהלחמו עם יצר סמוך יועץ בליעל לעשות כל מצות ה' אשר לא תעשנה. כי מי יאמר זכיתי לבי נצבתי לריב עמו להלחם בו גם יכולתי. ויחד אסירים גם בני אדם גם בני איש תחת רגליו כתוא מכמר והן אמת כי מאמריו אלה גדולים וטובים כי נעמו. ועמוד והתבונן כי היטיב אשר דבר באומר כי מלחמת גוי אל גוי קטנה תקרא בערך מלחמת היצר הרע. והנה חשבתי למשפט כי שני טעמים בדבר. א' כי מלחמת אנשים לא לאדם הוא כי אין יד אדם עושות מלחמה ואל יתהלל הגבור לו' כחו ועוצם ידו עשה מלחמה ונצח. כי הלא כמה פעמים קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל. כי ה' איש מלחמה והוא הפוקד את צבא המרום במרום ואת מלכי האדמה על האדמה. וצא ולמד מאברהם ועבדו זקן ביתו אשר הפילו ד' מלכים גדולים ועצומים ושניהם לבדם בשדה מערכות המלחמה. ודוד לבדו את גלית. וכאלה אין מספר אך מלחמת היצה"ר לאדם היא ולא לה' היא בעצם כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כי הבחירה בת חורין היא ביד כל האדם אל כל אשר יחפוץ יטה. (ב) כי הלא הלוחם על יצרו הלא ידמה אל נער קטן יקרב אל עיר אשר לא ידע תמול שלשום ובה מלך עז פנים זקן מלומד המלחמה מנעוריו. בקי בכל מוצאי העיר ומובאיה כי כל ימיו גדל בתוכה ואנשים בה כשש מאות איש והותר. כלם כעבדים למלך זקן ההוא וסרים אל משמעתו גבורי כח עושי דברו והעיר סוגרת ומסוגרת והמה ומלכם בקרבה. והנה זה בא נער קטן ויערב אל לבו לעשות מלחמה עם המלך זקן ההוא ולהפילו ארצה וללכוד את העיר כלה ולשבות את כל אנשיה ולכבוש אותו ואת כל עמו להיות לו לעבדים ולהפך לבבם אליו לכהנו לו כמלך בגדוד. והן אמת כי כל השומע יצחק לו באו' אליו מי אתה הר הגדול שמת לבך

לעשות כדבר הזה והלא תחת ארבע לא תוכל לשאת ונבול תובל ולא תוכל עשותו לבדך. א' כי אתה אחד והמה רבים ב' כי הם גם מלכם תושבים בקרבה יודעים מוצאי ומובאי העיר לצאת ולבא ואתה לא כן כ"א כי גר היית בארץ נכריה. ג' כי נער אתה והמלך ההוא זקן ובתחבולות יעשה לך מלחמה עד רדתו אותך. ד' כי הוא חפץ בטולך ולהשמידך בלבבו ובלב כל אשר אתו ואתה חפץ בקיומם למען יעבדוך להפכם שפה ברורה לקרא כולם בשמך ולעבדך שכם אחד באופן שאתה תרחמם בדין והמה יכוך מכת אויב מכת אכזרי. והן אמת כי על כל אלה לא ירך לבבו וירוץ כגבור לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס את העיר ואת מלכה ויתמרמר אליו בחמת כחו עד האבידו אותו ולשומו מרמס תחת רגליו ואת כל אחיו יקח לו לעבדים. הנה ילד מסכן הלז בזאת יתהלל על כל הנבראים אשר מעולם אנשי השם. והנה ככל החזיון הלז בדמותו בצלמו אשר יקרה לכל איש חכם לב הכובש את יצרו כי הלא אך יצוא יצא איש מבטן אמו והנה לפתח חטאת רובץ יצר סמוך יבא לעיר קטנה היא האדם ואנשיה בה רמ"ח אברים ושס"ה גידים. והנה יום יום הולך וגדל עד כי גדל מאוד. אומר ונעשה רצונו כי כל אנשי עירו עליזי גאות סרים אל משמעתו לעבדו בכל לבבם מולך בכל אות נפשו וישרש שרשיו עד תום ימי שנת הי"ג ובמלאת הימים האלה כילד יולד יבא בו היצר הטוב. מצוה ועושה מאדון הכל יצא למלחמה על אויביו היצה"ר ואיבריו וגידיו אנשי עצתו נהנים ממעשה רעתו. וילכוד את העיר בחכמתו וירם יד במלך זקן וישיתהו בתה עד הוא ואנשיו יהיו לו למס ועבדוהו ואם ככה היא עושה הוא תכלית הגבורה עד אין קץ כי כל ד' הבחינות האמורות במשל הנה הנם בנמשל והוא הדבר הכתוב אצלנו במשנת ב"ז איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים עובר על פשע שפושעים עליו היא גבורה יתירה מגבור המתנקם כמז"ל על סובלו יתברך בראות ע"ג מרקדים בהיכלו שאמרו הן הן גבורותיו אבל מושל ברוחו בכל פרטים הוא יותר גבור מלוכד עיר. שהוא המשל עצמו שכתבנו באיש יחידי שבא ללכוד עיר ומלואה מלכה ועמה ואינו מחריבה רק לוכדה למשול עליה ועל עמה ומלכה. כי בזה יוכללו כל הד' דברים הנאמרים באמת היותו אחד והם רבים והיותו גר והם התושבים והיותו בלתי מלומד מלחמה כמלך העיר אשר הומלך מימים ושנים והיותו חפץ בקיומם והן חפיצי רעתו ועכ"ז המושל ברוחו שהוא הנמשל שמושל בגופו שהוא עיר קטנה ואנשים בה איבריה וגידיה ובה מלך זקן הוא היצר הרע והוא ילד בא מחדש. גדול מלוכד עיר שהוא המשל והטעם כי לוכד עיר אויביו ממנו ולחוץ אך בנמשל אויביו בקרב לבו תוך עצמותו. כלל הדברים כי משני פעמים אלו מלחמה קטנה היא מלחמת האויבים אלה נוכח אלה וגדולה מלחמת היצר הטוב עם היצ"הר. ונבא אל

הענין אמר כי רצה הקב"ה להורות את ישראל היותו מתנהג בחסידות לפנים משורת הדין למען נחיה ונזכה לפניו ולא נמוט והוא כי תנאי הם דברינו בינו יתברך ובין בני ישראל כמפורש אצלנו בשערים באר היטב כי מהשתי מלחמות הנמצאות בעולם א' אשר לאדם עם יצר סמוך ואשר לנו עם אנשים כמלחמות עם בעם ממלכה בממלכה כי אשר היא בינינו ובין גוי אחר בארץ הוא יתברך ילחם לנו ויפרקנו מצרינו אך במלחמתנו עם יצרנו הלא לנו היא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וע"כ אנחנו נלחם על דבר כבוד שמו עם יצרנו הרע ומר. יבא ויאמר הוא יתברך אל בנו בכורו ישראל עמי ראה גם ראה מה גדלה אהבתי וחסדי אתך כי אני אעשה את שלי ואתה לא תעשה את שלך כי הלא תבאנה לך שתי אלה ביום אחד מלחמת אויביך המוטלת עלי ומלחמת יצרך כמוטלת עליך והביטה וראה מה בין נאמנותי לנאמנותיך כי הלא כי תצא למלחמה על אויביך ע"י אחדות לבבות שישלכם שתצאו באופן אייחס אתכם לאחדים לומר כי תצא לשון יחיד אני אעשה המוטל עלי וזהו ונתנו ה' אלהיך בידיך כי יעשה מדה כנגד מדה אתם. עם היותכם רבים נעשים כאיש אחד כן עם היותם אויביך שהם רבים יתנם בידך כאיש אחד. וז"א אויביך לשון רבים ונתנו לשון יחיד כי והמם מהומה גדולה בידך כאסורים באופן שעם הרוג תהרוג ועם שבוי תשבה. וזהו ושבית שביו כי מה שתשבה הוא שביו של ה' אלהיך הנזכר ויותר יצדק יחזור אומרו שביו אל ה' הנזכר מעל אויביך שבכתוב כי ה' הוא יותר סמוך אל מלת שביו ממלת אויביך ולא עוד כי אם שלא תצטרך להלחם ולהסתכן רק כי תצא בלבד כי היציאה לבדה תעשה והוא יתברך יתיש כחם וכאסורים בזיקים ושבויים יתנם בידך:

או יחזיר אומר ונתנו אל השר השורר על הגוי והממלכה ההיא ושעור הכתוב כי תצא למלחמה על אויביך שהם העם והשר ונתנו יתברך את אחד מהנכללים הוא השר כי יפקיד על צבא המרום במרום שיפול את השר תחלה ואח"כ ושבית שביו של השר הנזכר כאומר ונתנו כי העם שהיה שביו תחת ידו תשבנו עתה כי סר צלו מעליהם. הנה כי המלחמה המוטלת עלי ע"י עשיתיה כי אל הנאמן אני. אך אתה לא כן כי הלא בהתימו לעשות מלחמתך מיד תבא לך מלחמת היצה"ר המוטלת עליך ואדע כי לא תעשה עמו מלחמה למעני כי הלא וראית בשביה אשת יפת תואר כי אז מלחמה לה' בין היצר טוב ובין היצר הרע אם תעשה ואם תחדל וידעתי כי לא תעשה ולא תלחם בו כי אם מיד שהעין רואה שוראית בשביה אשת יפת כו' מיד הלב חומד יחמדנה וחשקת בה ומיד איברים גומרים וזהו ולקחת כו' היא ביאת המלחמה על כן לך איפא מה אעשה בני ותחטא מזיד ותאבד נפשך לכן הנני מתיר לך ביאת המלחמה ולקחת לך לאשה

נמצאתי עושה מלחמתך מאויביך ומגן בעדך להציל את נפשך על בלתי עשותך מלחמתי המוטלת עליך. ולא עוד כ"א בדבר אשר נתתי לך תחטא לי כי הלא שבית שביו ואח"כ וראית בשביה אשר נתתי לך אשת יפת תואר כו' וזהו וראית בשביה. וע"פ דרכו רמז כי השמחה יתירה תהולל חכם ותחטיאנו כי בתחלה לא היית שם לב אל אנשי אויביך רק אחר הישועה אז וראית בשביה אשת כי גם רמז כי גדול התלהבות היצה"ר שלא די שיעוור עיני שכל אדם ויחטיאנו כי אם שגם עיני בשר לו כי לא ישקיף אם בתולה היא או בעולה אם יפת מראה היא אם אין כ"א וראית אשת דהיינו אשת איש וגם עם שלא תהי' יפת מראה כ"א יפת תואר בלבד עם כל זה אש היצה"ר בוערה תבער בך כי מיד וחשקת בה עם היות שעל אישות היתר דרך גבר לחפש אחר כל השלמיות לא כן האיסור כי ילהיבך עד הראות לך כי הכל טוב למראה עיניך. עוד רמז בענין נצחון המלחמה באומרו על אויביך ונתנו ה' כו' לומר כאשר יציאתך תהיה על אויביך ולא על כונת תמצא שם אשה יפה אז ונתנו ה' אלהיך בידך במה שהוא אלהיך כי עדיין לא חטאת אלא שאחרי כן וראית כו':

פסקה יב

והבאתה אל תוך ביתיך וגלחה את ראשה כו'. הנה הייתי למשען לך והתרתי לך ביאת המלחמה פן תאבד בבעילת ארמית ועתה הנני יוסיך להפליא חסדי לך לבלתי משוך העון בחבלי השוא פן יקנה היצה"ר בך דירת קבע והוא כי הלא אחרי אשר נטמאת וטעמת טעם איסור זנות פעם אחת אתה והוא לא יבצר משניכם בכל עת זווג להיות בכם כונת זמה מה כי אחרי אשר החלות ימצא היצר הרע מקום לנוח ושם ינוח ע"כ שמע בקולי איעצך והסר ממך וממנה כל חלאת טומאת כונת זמה הלא הוא בהסירך ארבעה חלוקי הכנות רעות אשר הביאוך לעשות מעשה הרעה הלא המה. (א) היותך דבר חדש אשר לא ראית מימיך ולא הורגלת בה כי טבע כל דבר חדש כי תחוה הוא לעינים כי שם יתנהג השטן באו' לך ראה זה חדש הוא ותטעם מה שלא טעמת מימיך אל תרף לעת מצוא זו אשה. (ב) עדיה וחלייתה וקישוריה וקישוטיה אשר ככלה תעדה כליה ולבושי' מכלול שני עם עדנים הם הרהיבוך ויבערו בך אש אהבתה עד התאוית תאוה לשכב אצלה להיות עמה. (ג) רוב שלוה ממנוחה כי בצאתך על אויביך הי' לך לב רגז מפחד אויב ירא וחרד מחרב ומגן וחצים וכל כלי מלחמה ועם עצום ורב וכהרף עין נתנם ה' אלהיך בידך ושבית אותם ותראה עצמך במנוחה ושלוה תחת היותך ממטים ליהרג הלא יגבה לבך לבלתי הכנע ליירא מן החטא וחטאת לאלהים. (ד) שמחת חלקך שלל ונצחון כי רוב שמחה היא המחטיאך בעצם כנודע. ע"כ עשה זאת איפה בני והפך ארבעתם

לד' קצותם ותחת היותה לך אשה חדשה אשר לא הורגלת בה. עתה והבאתה אל תוך ביתך למטן תהיה רגיל בה בבואך ובצאתך ותחת היותה לפניך בעדי עדיים וקווצותיה תלתלים וכל גובה לבוש שנים. עתה וגלחה את ראשה ותגדל צפרניה והסירה את שמלת שביה לבושי מכלול מעליה. והלבש אותה מחלצות בלואי הסחבות. ותחת היותה ברוב שלוה. עתה וישבה בביתך כלו' בקרב ביתך עם אשתך היהודית. למען ירבו לך מדייני אשה הקשים ממלחמת גוג ומגוג בראותה צרתה בביתה בת אל נכר כי תאמר אל אישה מה זו עושה בקרב ביתי. המנחה היא אשר הבאת אלי לשמחני משלל אויביך. הבאה רעה תבואנו מן השמים ומי יתן ולא נצולת מהמלחמה לעשות כדבר הזה. האם בקדושין ושבע ברכות נטלת אותה. והמורם מאלה כיוצא באלה מדברים קשים כגידים עד יבחר מית מחיים. ומה גם בהיותה תמיד כיתד תקוע' עמה בבית כי יהיה לו דלף טורד מדייני אשה. קיץ וחורף יום ולילה לא תשבות. כ"א עד יקוץ בחייו כי מדייני אשה לא ליום ולא ליומים ומה גם כי תבא עליה צרה. כדבר שנאמר דלף טורד ביום סגריר ואשת מדיינים נשתוה. לומר הנה השויתי לך מדייני אשה אל דלף טורד כמקרא שכתוב דלף טורד מדייני אשה עתה אני אומר כי אין ההדמות רק באיכות אך בכמות טוב הוא דלף טורד ממדייניה. כי הלא טורד הדלף אינו מתמיד רק ביום סגריר אך ואשת מדינים נשתוה כי כל זמן לה שוה כי אין לה ימים מיוחדים למדייניה כאשר לדלף טורד. כי אין דבר יעמוד לפניה להשקיטה ביום מן הימים או זמן מן הזמנים. כן ע"י מה שיישבה בקבע בביתיך תהיה לך תגרת מדייני אשה בבית כמות. ותחת היותך בשמחת לבב בחלקך שלל עתה תהפך לאבל ובכי ואנחה. כי תראה מר ממות את האשה בוכה ומבכה ירח ימים וזהו ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים כי תתעצב אל לבך אחת אפי' על שמחת כל טוב הנצחון והעושר והכבוד אשר קנית. ויחוייב הבכיה אל אביה ואל אמה מפאת שתים הנה קוראותיה. א' גלחה את ראשה והסרת תכשיטיה ויקרע לבושי חמדתה מעליה. ב' תכעיסנה צרתה גם כעס בעבור הרעימה ומה גם כי תשב בקבע אחת בבית. כי על עטרת בעלה תראה כשחל לבלע ולהשחית על אשר הבאתה. ומה גם עתה על בת אל נכר צרתה כי תתמרמר עליה ותרמסנה רגל ותדושינה ותדקינה. כי על כל א' מהנה דרך נשים שתרדנ' עיניהן דמעה על הסיר ממנה תכשיטיה ואדום לבושה הטובים ואל תגרת צרתם אשר תמשול עמה בבית. ע"כ אחר כי תבאנה לה שתי אלה כי והסירה את שמלת כו' שהיא הראשונה וגם שישבה בביתו עם הראשונה אשתו היהודית להכניעה שהיא השנית. אז ובכתה בלי ספק את אביה אשר הלבישה שני עם עדנים הכך מה שעתה

הפשיטוה ערומה מהם. ואת אמה המשדלתה בדברים טובים ומתנהגת עמה ברחמים הפך צרתה המגדפה ומחרפה ואולי תוכל תכה בה:

הנה שמתי לפניך מערכת שולחן ד' דברים המהפכים ללענה ד' דברים אשר שמחוך בעת נצחון המלחמה והביאוך לידי עבירה. ואתה עתה ברוך ה' נהפכת לאיש אחר כי אז יכנע לבבך ותיסר ממך ומן האשה ההיא כל חלאת רעיון זמה אשר עבר בשניכם. כי יעברו עליכם ד' שפטים הרעים האלה ועל ידי כן יגדל הריוח אשר תרויח. כי מה שואחר כן תבא אליה לא יהיה לשם זנות כי תוסר ההרהור הרע ע"י ד' דברים אלה משניכם. כי אם ובעלתה כי מה שתבא אליה יהיה להיות לא בעל ולא להיות נואף ומזנה והיא גם היא והיתה לך לאשה ולא לזונה כי תכוין לשם אישות גם הוא כמוך:

פסקה יד

והיה אם לא חפצת בה כו'. הנה ידענו כי והיה הוא לשון שמחה כהסכמת רז"ל כי ויהי צרה והיה שמחה. ונבא אל הענין כי אלהינו מרחם המדריכנו לדרך נלך להביאנו לחיי העוה"ב אמר הנה דרכיך ראיתי ארפאך בהתיר לך ביאת המלחמה ואתן לך ארבעה מהלכים לבל תמשך עוד אחר טומאת הרהור זמה כמדובר רק תקנה אישות עמה והנה אני ידעתי את יצרך כי רב הוא ואולי כל זה לא יסכין לך ע"כ אודיעך כ"א ע"י הד' דברים האלה יתהפך לבבך ולא תחפוץ בה דע איפה כי שמחה תהי' לפני וזהו והיה אם לא חפצת בה. כי כל והיה הוא לשון שמחה וע"כ ושלחתה לנפשה כו' ולבל יעלה על רוחך שאין פגם העבירה רק לנפש בעה"ב אך לא לגוף בעה"ז אלא אדרבה הוא נהנה ע"כ הנני מלמדך כי גם פה לא תהנה כ"א אדרבה תפסיד כ"א לא באת עליה במלחמה היית יכול למוכרה או לשרתך ועתה ומכור לא תמכרנה בכסף וגם לא תתעמר בה תחת כו' משא"כ אם לא באת עליה כאמור. ועוד אני דואג כי הלא יקרך כמקרה החולי הבא על האדם כי הנה יבא בבת אחד ובצאתו יצא מעט מעט כן אהבת האשה הזרה תכנס בך כמו רגע וראית בשבי' ומיד וחשקת בה ולקחת אך בסילוק האהבה מעט מעט תגרשנה ממך. כי תחלה והיה אם לא חפצת בה כי לא תשנא אותה רק יעדר החפץ בלבד ואחר כך תשנאנה כי עוד מעט יאמר עליך כי תהיינה לאיש שתי נשים כו' והאחת שנואה והיא היפת תואר כנודע מרז"ל. אמנם שמע בקולי איעצך ולא תייחל עד בא השנאה כ"א מעתה שלא חפצת בה ושלחת לנפשה כו':

פסקה טו

כי תהיין לאיש שתי נשים כו'. דע איפה בני כי המתחיל לטעום טעם עבירה כל ימיו מכאובי' ואפילו הטוב אשר ייטיב לו ה' לא יהי' טובתו שלמה מרוע הכנת המקבל עד יום מותך תהי' סר וזעף ובלתי מתקיים רצונך. כי הלא אם ה' יתן לך בן בכור לא יהיה רק

מהשנואה לבל תהיה שמחתך שלמה ועד יום הנחילך את בניך ויצר לך ותרצה לבכר את בן האהוב' ואין לאל ידך למען תדע כי רבה רעת העבירה ההווה ונמשכת תמיד. ואנא שא נא ק"ו ומה אם עון שהתיר לי הוא ית' כך עון אשר לא הותר לי עאכ"ו ועל זה החי יתן אל לבו ויתן כבוד לאלהי ישראל וישוב אל ה' וירחמהו עד אשר לא יבאו ימי הרעה וירד אבל שאולה. ולבאר הענין נקדים ענין נודע מרז"ל הלא הוא על דבר זווגי בני האדם איש ואשתו כי אמרו כי באיש יש יו"ד ובאשה ה"א הוא שם י"ה השורה בין שניהם בהיותם כשרים והזווג לשם שמים אך בהתהפך יטול הוא יתב' את שתי אותיותיו משניהם ויהיה אש בכל אחד מהם ותבער בם אש ה'. ובזה נבא אל הביאור והוא כי אומר הוא יתב' אל הנושא יפת תואר אוי לך בני בסורי ממך כי הלא עם שהתרתי לך ביאת המלחמה ונתתי לך דרך להתיש כח יצרך אם תעכבנה כמדובר בד' דברים אשר שמתי לפניך והבאת כו' וגלחה כו' עכ"ז הנה שם י"ה לא יהיה שלם אתך כי בינך ובין השנואה לא יהיה שם י"ה כי הה"א הקדושה לא יהיה מצד השנואה כי גם כי תהיה לך מפאת האהובה וז"א כי תהיין בלא ה"א בסוף תיבה ואח"כ אמר לאיש ומטיל יו"ד באיש ושמא תאמר איך תסיר הה"א מהנשים ותניח יו"ד באיש כי השם או יהיה בשניהם או מסתלק משניהם לז"א האחת אהובה ולא אמר אחת אלא האחת לרמוז אל הה"א שלה של שם י"ה לומר אם הטלתי יו"ד באיש הוא כי לעומתו ה"א של אהובה ומה שחסרתי ה"א מתהיין הוא על דבר ה"א של שנואה כי ה"א שלה שנואה היא ולא מצד הקדושה וזה והאחת שנואה ולא אמר ואחת שנואה ועל כן בתיבה שנכללו שתיהן נעדרה ה"א על האחת מהן אך באיש לא תוסר היו"ד אחר שיש לו עזר כנגדו בה"א של אהובה ולבל יעלה על רוחך כי אחר שנתתי הבן הבכור לשנוא' אין זה כי אם מאהבתי אותה כענין לאה וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה כן בראותי כי שנואה זו על כן נתתי לה הבן בכור אל תאמץ בשוא נתעה כי נהפוך הוא כי אדרבה היא שנואה של שם י"ה שע"כ אינו אומר לשנואה אלא לשניאה שיש באותיות שניאה שנא י"ה כלומר שהשם י"ה שינא אותה ומה שהוטלה האל"ף בין אותיות השם הוא להורות מה שכתבנו כי שם י"ה נפרד בינו ובינה כי הי"ד שבו מתחברת עם ה"א של האהובה ולא עם של השנואה כמדובר. קנצי למלין כי רב טוב לבית ישראל אשר גמלם הוא יתב' כרוב רחמיו בכל מכל כל ועל הכל יתגדל מה שהפליא לעשות מהיות לנו מעיר לעזור נגד יצרנו להתיר אח האסור במקום שאין אנשים לעמוד בפרץ לבלתי יחטאו ולהרחיקנו מן החטא ולמדנו דעת איך נתנהג ולפקוח עינינו למען נראה את הרעה הנמשכת לנו מן החטא למען נחדל ממנו ואין זה כי אם שלא נתן בנו את היצה"ר כ"א לטובותינו וכמשל שפחת המלך הכתוב בספר

הזוהר ובמקראי קדש אשר הנביא דבר באומרו הן אנכי בראתי חרש כו' כמבואר אצלנו בשערים פתח שער פרשה זו:

ודרך רמז יאמר כי תצא למלחמה כו' כי הן אמת כי חכמים יגידו מה שיסכל האדם חשיבות איכות קדושת נפשו יחרידנו מלהשכיל להיטיב לחתור היבש' בכל כלי משוט להוציא את עצמו ממצולות ים עניינו העה"ז המשכחים ממנו הדין ויעכבנו משוב עד ה' לבקש על נפשו מיצרו אשר טמאה ויפנה מלאזור כגבר חלציו ללחום מלחמתה ולא ישקיט עד יפרקנה מצרינו והרב יכבסנה ירחצנה יזככנה עד התם חלאת טומאתה ממנה ויטהרנה כשלג ילביננה עד יצא כנוגה צדקתה וישועתה כי הן לו ידע האדם בכל לבבו כי נשמה שניתנה בו טהורה וקדושה ועד מאד חלק אלוה ממעל ומה רב טוב השומר אותה בטהרה וקדושה כי ידבק בה' גם בחיים חיותו ומה גם אחרי מותו כי אז תתענג על ה' אשר נתנה ואין קצה לתכונתה הנה ידיעתו זאת לא תניח לו לישון כי יום ולילה לא ישבות יבקשנה ככסף וכמטמונים יחפשנה יאחזנה ויוציאנה מתחת ידי השטן היא יצר הרע אשר כבש אותה וישיתם בתה כי באהבתם באש קנאתה יגבר כארי וירוץ כצבי ולא ישקוט עד תביאנה ותטענה בעדן גן אלהי אשר נטע תחת היותך בתוך הגולה גולה וסורה תחת עבד מלך הכושי הוא שטן הוא יצה"ר מאז יצא מרחם כי לפתח חטאת רובץ ע"כ יצא תורתינו חמדה גנוזה אשר לא יחסר כל בה ורמזה אל האדם במקראי קדש האלה להשמיע ולהודיע אל הבחור מעם. ישנם מתניו ואל יתעצל מלהצל לקיחה למות תחת עבד כי ימלוך אשר עצלה תפיל תרדמת סכלות ערך יופי נשמתו אשר לכדה יצרו מאז יצא מבטן אמו עד כי גדל. ועל כן כמדבר עם האיש הישראלי בבא אליו ילד מסכן הוא היצר הטוב כי בא יבא חדש ממש אור לארבעת עשרה שנה ויעמוד מרעיד כי יראה כי אזלת יד כי יצר סמוך המיצר לו נעשה ראש ויקשה בעיניו המלט ממנו גם כי הנשמה לו לא ידע ערכה להתאמץ להביאה אליו ע"כ נשא משלו כמדבר עמו ויאמר כי תצא למלחמה כו' והוא כי יקרה לאיש בעבודת שמים כמלך האומר לבנו קטן הנה לך עיר פלונית ובה אלך משרתים ועמהם עבד גדול המושל בכלם כעת ושם אתם נערה יפה עד מאד וגם היא כשבוים בידו ואותה הוכחתי לך לאשה ואם בה תדבק מה טוב חלקך ומה נעים גורלך ע"כ עשה זאת איפה חגור מתנך וצא הלחם בה ותכבשנה ואל יקשה בעיניך לאמר מי יעצר כח לעשות חיל נגד העבד ומשרתיו כי רבים המה ויחיד ועני אתה לעומתם. כי הלא בצאתך אני אעמוד מנגד ולא אבקש ממך רק תתאזר ותצא למלחמה עם העבד לבד. ואני אביט בו אחרידהו ואתנהו בידך כי עודך מלוכלך בחטאים יש אוטם בראית שכלך מונעך מהכיר ערך יפי נפשך אשר טמאת. אך בשובך יפקדו עיניך ואז כל

משרתיו תשבה ממנו. ושם תראה בשביה האשה יפת תואר ואז תחשוק בה כי אז תכיר מעלתה ולא מעתה כי ע"כ איחרת. ולולי ידעת לא היית מתעכב כלל ואל תחשוב קשרה אהבה עם העבד ולא תאהבך כי נהפוך הוא כי לך תהי' נפשה קשורה בך ולא בו ולא ממינו היה כרחוק מזרח ממערב. כדבר הזה יקרה ליצר הטוב שישלחנו ה' אל עיר קטנה היא האדם ואנשים בה רמ"ח איברים ושס"ה גידים ובה עבד מלך עליהם הוא היצר הרע ושם אתם אשה יפת תואר היא הנפש והוא יתברך משלח את היצר הטוב בשנת הי"ג ואומר לו לך כבוש את העיר ואת כל אשר בה יהיו לך למס ועבדוך כל האיברים ואל יקשה בעיניך לכבשם ואל תירא באומר כי רבים הם כי לא יעלה על לבך רבויים כ"א אל אחד מהם ואותו תכבוש לא באפים לא במלחמה לא בחיל ולא בכח. ומה ה' אלהיך דורש מעמך רק שום פניך להלחם בלבד וזהו כי תצא למלחמה על אויביך הם העבד הנזכר והאיברים אינך צריך רק צאתך שתתחיל לצאת להתגר מלחמה ולא תצטרך להלחם אל הכלל כ"א אל היצה"ר בלבד כי את מלכם יתן ה' בידך וזהו כי ונתנו ה' אלהיך בידך ואז מיד ושבית שביו הם האיברים שהם שבויים תחתיו עד עתה ואז וראית בשביה אשת יפת תואר כי בשובך אל ה' ותכבוש יצרך כי אז תראה ותכיר ערך קדושת נפשך כי יפת תואר היא ואז וחשקת בה מה שלא הכרת מקודם. ואז היא תדבק בך והיתה לך לאשה כי הוא מסוגך מתייחסת אליך מה שלא היתה כך לעבד כי לא דבקה בו כי לא מסוגו היא כי מי יתן טהור מטמא. וזהו ולקחת לך לאשה ולא בלבד בדברים הנפשיים תעלה עמך בגורלך כ"א גם והבאת אל תוך ביתך הוא גופך וחומרך כמאמר הר"י והרמב"ם ז"ל על פסוק בכל דרכיך דעהו כי אפילו בדרכיך המתייחסים אליך כאכול ושתה ושינה ומשגל וכיוצא כי תאכל לשובע נפשך לקיימך בגופך ולא למלא בטנך וכי תנום וכי תישן לא למעדנים רק למען יניח לך להתחזק לעבוד את בוראך. וכי תשכב את אשה שכבת זרע לא למשכב דודים רק לקיים זרע קדוש ישראל אשר תזרע בקדושה ובטהרה למען יצא פרי צדיק עובד אלהים וכי תקנה מאת עמיתך או מכור לא להעשיר ולהתענג בדשן העה"ז לאכול לשבעה ולמכסה עתיק רק למען חייך להתפרנס בכבוד מיגיעת כפיך לעבוד את ה' עשה מהתורה קבע ומהמלאכה עראי וההיקש בכל יתר צרכי בני האדם עד הסך את רגלך ומימי רגלך גם אלה לקיים מקרא שכתוב אל תשקצו את נפשותיכם למען תהיה הנשמה שניתנה בך טהורה חלק אלוה ממעל במקום טהורה ולא בין המשפתים מקום הטנופות ותתפלל ותקרא ותשנה תורת ה' תמימה בכלי טהור מסולק כל טינוף וחלאה. נמצא כי גם הנפש הקדושה תהיה לה מבוא לעבוד את ה' בכל ענייני תוכיות ביתך הוא הגוף. או ירמוז והבאת אל תוך ביתך מז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש

שהוא בית הישראלי האמתי בעה"ב כי האדם לעמל התורה יולד כי אז אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ:

או ירמוז לומר הנה ילד מסכן אתה היצ"הט הלא דברתי לך אל תאמר נער אנכי כ"א כגבור עריץ תריע אף תצריח על אויביך תתגבר ואל ירך לבבך כי הלא בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים יתנם ה' בידך אותו ואת כל חילו. עוד אוסיף להחזיק את לבך כי הלא אחרי אשר תכבשנו ושבית שביו עוד מעט וראית בשביה אשת יפת תואר היא נשמתך וחשקת בה מיד. דע לך כי רבים אשר אתך מאשר את היצ"הר כי הלא הנשמה לך והיא תעזרך כי והבאת אל תוך ביתך ורשותך תחת אשר היית ברשות המלך זקן וכסיל ומעתה שניכם תהיו נגדו ולבדו יהיה נשאר כי גם האברים שבית לך וישרתוך שנפול יפול לפניהם והוא אצלנו מאמר שלמה בחכמתו טובים השנים מן האחד כי אם יפלו כו' גם אם ישכבו כו' ואם יתקפו כו' טוב ילד כו' כי מבית כו' ראיתי כו' אין קץ כו' והוא כמבואר אצלנו במקומו כי בא שלמה לדבר על לב הירא ורך הלבב מהיצה"ר אשר בקרבו אומר בלבו אוי לי ילד מסכן אנכי ואיככה אוכל על עז מארי היצ"ה הזה והוא איש גבור מלחמה מלומד מנעוריו ואני נער ורך ע"כ אל תירא ואל תחת כי הלא רבים אשר אתך כי הלא טובים השנים הם היצ"הט והנפש מן האחד הוא היצ"הר כי הוא לבדו נשאר ולא תחוש לומר אולי לא ישיתו לב שניהם להתעורר להלחם בעצם נגד היצה"ר כאשר היצה"ר לא ינום ולא יישן בכל יום יגור מלחמות. כי הנה נהפוך הוא כי כפלים על היצה"ר יתעוררו להלחם בו כי הלא שני אלה זולת עשות רצון קונם יש לשניהם שכר טוב בעמלם אשר הם עמלים להלחם ביצה"ר כי גם היצה"ט כח רוחני הוא כנודע מספר הזוהר משא"כ היצה"ר כי לא יקבל שכר על אשר החטיאו אשר ינצח א"כ אמור מעתה כי שתי אלה יעמדו על הברכה בכל עוז מאשר יעמוד היצה"ר על הקללה ושמא תאמר הלא כמה פעמים יכרעו ויפולו שניהם לפני היצה"ר ויחטאו באחד מג' דרכים או שוגג אי כי יעבירם על דת בקל תחלה על מצות לא תעשה או עצלה יפול היצה"ר תרדמה על שניהם לבל יתעוררו לקום ולעשות מצות עשה או מלשוב מאשר חטא על הנפש ואחרי אלה אם ינצח יעשה בעל הבית ויאחז באדם בעל כרחו ויתקפנו להחטיאו מזיד. ואיך תאמר כי טובים השנים והנה שלש אלה יעשה למו לזה אמר על כל זה תקוה לשניהם להחזיק ממנו כי הלא אם יפלו שהיא החלוקה הראשונה שיפילם לחטא שוגג שהוא משמעות נפילה הלא יש תקוה כי הנה האחד יקים את חבירו ויהי בעזרו ולא יבצר משובם אל ה' אמנם אם זכית והפלת את היצה"ר מה רב טובך כי הוא למה שהוא לבדו נשאר אי לו האחד שיפול ואין שני להקימו ואם כן איפה התאזר להכניעו ולהפילי

למען יכנע תמיד ואין מקימו. גם אם ישכבו שנים היא החלוקה השנית שירדימם ממצות עשה ומלשוב מאשמותיו גם יש להם תקוה בטוחה כיי הלא וחם להם כי יחם לבבם ואם ימים יהיו נרדמים הלא לא יתמידו כי עוד מעט ויתעוררו יעירו זה אל זה וקרא זה אל זה ואמר מה לך נרדם קומה ונקומה לעשות רצון קוננו כי חם לבם בקרבם כי בוערה בם אש ה' ואהבתו כדרך כל איש ישראל שלא יבצר ממנו מזמן לזמן כי יחם לבבו לשוב מדרכו אשר לא טובה אך ולאחד הוא היצה"ר איך יחם אם תזכה להרדימו אם תחזק להחרימו עד ישכב וירדם מעשות חפצו כי עוד לא ירום ראש נגדך כי לא יחם לבבו כי צוננתו ואז יכנע תמיד באופן כי טובים וחזקים ליתקן ממנגדם הם השנים מן האחד כמדובר וגם אם תהיה החלוקה השלישית שיתקפו האחד היא היצה"ר את האדם כי יחטיאנו מזיד בתקיפה וחוזק יד ויעשה היצה"ר בעל הבית גם אז אל תתייאש מן הרחמים כי ברית כרותה לצאצאי עמו ישראל כי לא יבצר מהם הרהורי תשובה קו לקו עד השנים יתאחדו ויעמדו נגדו כלומר כי גם לא יצטרכו להלחם רק יעמדו נגדו להלחם בו באים ליטהר וה' יעזרם ככתוב בדרך הזה על אומרו כי תצא כו' ונתנו כו' והנה כל זה הוא לו יצוייר כי אין עם היצ"ט בעזרו זולתי הנפש לבדה ומה גם עתה כי הלא עוד כח שלישי מצטרף עם בניהם וביאר מה הוא הכח הג' באומר טוב ילד מסכן וחכם והוא מאמרנו על פסוק אשת כסילות הומיה כו' כי בא שלמה בחכמתו להעביר תלונת רבים מעמי הארץ האומרים מה נשתנה היצה"ר מהיצ"ט כי הלא אם כאשר היצה"ר הומה ודוחק ומפציר עד בוש יום ולילה לא ישבות ויעשה חפצו יהיה היצה"ט עושה גם הוא כן ונטיב מעשינו היינו שומעים לו יותר מהיצה"ר. אך לא כן יעשה כ"א פעם אחת ולא ישנה לו. אך התשובה ידועה הלא היא כי היצה"ר לא בדעת ידבר כי מי ישמע אליו באומר יחטא לה' ויאבד נפשו וסופו יורש גהינם. אך אמרי היצה"ט הם מועצות ודעת כי ידבק בה' מהעולם ועד העולם ואשריו וטוב לו. ע"כ פי ויפתח בחכמה פעם אחת ומי האיש החפץ חיים ישמע ואם חדל יחדל. אך היצה"ר מוכר סם המות ומי ישמע לו לדבר ההוא כי מי פתי יסור אל משמעתו. ע"כ תופס ההתמדה והומה ומסרבת תמיד עד יפתה ויוכל. וז"א אם תראה אשת כסילות הומיה תמיד משא"כ היצה"ט אל תתמה על החפץ כי הלא דברי המיתה הוא פתיות כו' על כן בחרה בהפצר כמדובר הנה כי היצה"ט אמריו אמרי טוב טעם ודעת. אך היצה"ר הוא כסילות וע"כ קרא לילד מסכן חכם ולמלך זקן הוא היצה"ר מלך כסיל. ושעור הכתובים והחוט המשולש הם הנפש והיצ"ט עם הדעת לא במהרה ינתק ובירר מאמרו באומר טוב ילד כו' ומשיב על פי דרכו ב' קושיות אחרות הלא המה אולי תאמר כי הלא היצה"ט הוא ילד בא בשנת הי"ד והיצה"ר הוא

זקן מיום הולדו. וגם הזקן הוא מלך מושל בכל האיברים כי כלם בעצת ויצר הטוב יחידי מסכן ואין עוזר לו בכל הגוף. ואיך נאמר שהוא חוט משולש ונהפוך הוא כי לעומתו מי בתרי"ג איברים וגידים עמו בעזרו. לז"א אל תשית לבך כי הנה טוב ילד מסכן עם שאינו זקן וגם מסכן עם שאינו עמו האיברים במה שהוא חכם שהוא הדבר השלישי כי בו נעשה החוט משולש כי כל דבריו האמת והצדק כי בדעת ידבר ושמעו אמריו כי נעמו ממלך המוליך באיברים עם שגם הוא זקן. אחר שהוא כסיל ודבריו לא בהשכל. כי ע"כ הטיבו אשר דברו אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות והראיה כי הלא לא ידע להזהר עוד לקום אחרי נפלו כי עוד לא יתכנו כל תחבולותיו כי אחרי בואו ליטהר מסייעין אותו מן השמים ומה גם כי דעה קנה ושוב לא ישמע לקולו פתיות אמריו וגם אשר קראתי אותו מלך זקן הנה אימתו אל תבעתך כי הלא כל מלכותו הבל הוא כי הנה מבית הסורים יצא למלוך הלא הוא מצאת הולד מבור הסירה מבטן אמו והלא קדמה לו הנפש מאז נוצר הולד במעי אמו כאשר הורה רבי לאנטנינוס. ועוד כי הלא האיברים אשר מצא בתחלת מלכותו לא ירעו ולא ישחיתו וגם ממש אין אותם. ומה מלכות תערכו לו על הזמן ההוא וזה כי גם במלכותו נולד רש באופן כי כל מלכות המלך זקן הבל. ואם כן איפה יש לאל יד היצר הטוב להפילו אחרי כן ארצה ואין מכלים. משיב שלמה כדרך מווכח ובא להקשות על האמור ואומר ראיתי את כל החיים כו' לומר לא אקח ראיה כי אם מן החוש כי הלא ראיתי את כל החיים אשר בארץ המה המהלכים בענייני העה"ז המתייחס אל תחת השמש עם היותם עם הילד השני הוא היצר טוב אשר יעמוד ויקום תחתיו של הראשון הנזכר. כן אחרי כבוש אותו ויעמוד הב' במקומו. עם כל זה ישובו ויעשו עיקר הליכם בעולם בעסקים שתחת השמש ולא בעסקים של מעלה מעולם הגלגלים ולא יספיק היצר הטוב להחזיק בהם וגם רעה לא תבא אליהם על בחירתם רעה. והם חיים וקיימים כאומר ראיתי את כל החיים כו' משיב שלמה על זה ואומר אם תראה רבים חיי' ומצליחים עם היותם עם הילד השני והמה שטופים בים הבלי העולם. אל תתמה על החפץ כי מה שאין קץ לכל העם שלא תראה הקץ בא עליהם הלא לא מזכותם רק בשביל מה שהיה לפניהם או בזכות הקודמים להם או בחינות כיוצ' באלה המתייחסו' אל הענין הגלגול מתקיימי' אלה וזהו לכל אשר היה לפניהם שלמ"ד לכל היא למ"ד בעבור ועוד כי אל תשית לבך אל מראה עיניך בהווה כי תבין אל אחריתם כי הלא גם אלה האחרונים המתקיים על הראשונים לא ישמחו בו ביצר הרע שדבקו בו כי לא היטב אחריתם ולי הונח ישמחו בו כל ימיהם פה אותה השמחה היא תוגה כי גם זה

הבל כי כל טובות העולם הזה המה הבל ומקבלים שכרם פה וטובם לגוף הוא שברון ורעוע לנפש וזהו ורעיון רוח כי ומשלם לשונאיו אל פניו:

וגלחה את ראשה כו'. נשוב אל הענין כי עודנו יתברך מדבר עם איש ישראל ואומר הלא אמרתי לך ותתחזק לשוב מאשמותך ותפדה את נפשך מיד היצר הרע אשר כבש אותה ויטמאה עד שוהבאתה אל תוך ביתיך הנה אחר אשר געלת במעשה הרעה אשר הורגלת בו עדיין צריך אתה למרק ולשטף ולטהר טינוף מעשיך הרעים אשר דבקו בנפשך המבדילים בין המלך הקדוש ובינה. להסיר הבגדים הצואים אשר לבשה מטומאת העבירות כנודע מספר הזוהר והלבש אותה מחלצות היא חלוקה דרבנן. והוא מאמרם בספר הזוהר כי ממעשה מצות עשה נעשה מלבוש רוחני לרוח בגן עדן של מטה ומהכונה נעשה מלבוש דק ממנו מאד לנשמה בגן עדן של מטה ואיזה הדרך תבא להפשיט הבגדים הצואים אשר לבשה נפשך בהעוותה ולהלביש הקדושים על כן אמר עשה זאת איפה תחלה וגלחה ראש האשה היא הנשמה לך ועשתה את צפרניה ואחר כך והסירה את שמלת שביה כו' והוא כי שני דברים מטרפים ומבהלים את האדם מלעשות תשובה שלמה ולתקן כל אשר עותו אחד הוא הגאוה. ב' היא החמדה המלהטת ומטרדת את האדם מלבקש תיקון נפשו על כן אמר שמע בקולי איעצך ובער שתי אלה ממך היא הגאוה וזהו וגלחה את ראשה היא תעביר חלאת טומאת הגאוה הפרושה על ראשך כי גסות הרוח אל הראש יתייחס ושם חלה טומאת עון הגאוה אשר חטאת בה. ועתה צריך שתכריתנו מיסודותיה כמגלח הזה עד היסוד בה. ועל הב' ועשתה את צפרניה שהיא כריתת הטרף וחמדת איש מרעהו כי תהיה שונא בצע ויהיה ועשתה לשון תיקון וכריתה כדעת פ' החולץ סברת ר"א. ואחר הסירך שתי אלה מנפשך אז והסירה את שמלת שביה מעליה כי יקל ממך הסיר ממך כל הבגדים הצואים הכוללים כל עונות הנעשים בכל כללות גופך. והלבש אותם מחלצות היא חלוקא דרבנן. מן אז והלאה אם תרצה שלא תשוב עוד לכסלה קבענה תמיד בבית המדרש וזהו וישבה בביתך שהוא ישיבת קבע ולא כאשר עד עתה שהיתה הביאך אותך שמה לבד. כאומר והבאתה אל תוך ביתך ועתה וישבה בקבע לגמרי ואז ע"י היות התשובה שלמה ומתמדת תרגיש צער מה שנשתהית עד כה מלשוב לידבק באביה הוא ית' ובאמה היא שכינה אמה ומקורה כי עזבתם כי עונותיו היו מבדילים זה כמה שנים. כי עד כה התלהבו היצר הרע אשר היתה עצורה לו מנעתה מהכיר הפסדה בעזוב את אביה ואת אמה עד אורו עיניה אחרי שובה וטעמה כי טוב סחרה. וזה ירח ימים רמז שלפחות יבכה ירח ימים הוא חדש אלול שהם ימי רצון לה' טרם בא יום הדין ואחר כל דרכי תשובה אלה כסדרן והלכתן גם גופך החומרי

קדוש יאמר לו מהקרב אל איכות הנפש והוא כי הנה יאמרו המושלים כי הנה הוא ית' ברא את האדם משני קצוות חומר וצורה אם זכה יתהפך החומר אל מכות הנפש ואם לאו תהיה להפך כי אדרבה הנפש תתעכר ותקרב אל חלאת הגוף ואמר כי ע"י הדברים האלה אשר שמתי לפניך תהיה בטוח. כי ואחר אתה החומר תבא עליה אל איכותה ולא היא אליך ולא עוד אלא שובעלתה שלא תשגה בזרה כי לא תחטא עוד לזנות אחר הטומאה להשפיע בה רק כבעל אשה אשר כל הזדווגו אינו רק עמה כן תהיה לנפש לבעל ולא תזנה אחר הטומאה בשום חטא ועון כי תרחק מן החטא לגמרי והיא תהיה לך לאשה עי"כ ולא גוף זולתך כי לא תצטרך להתגלגל עוד והיא בשורתו יתב' את דניאל איש חמודות באמור אליו ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד כו':

והיה אם לא חפצת בה כו'. הנה הזהרתיך לעשות באופן תהיה לך הנשמה לאשה שלא תתגלגל ואין לך טובה גדולה מזו:

אמנם יהיה אם לא חפצת בה תהיה לך לאשה לייפותה בעדי עדיים ותקשרם ככלה בתורה ומצות. לפחות הסר מעליה נגעי טומאה עונותיך אשר טמאת ע"י תשובה באופן שושלחתה לנפשה היא שורשה הקדוש ולא לכחות הטומאה אם לא תטהרנה ומה שאני מתיירא היא שלא תמכרנה בכסף כן מחמדת ממון תחטא ותאשם עד תצטרך להתגלגל בזולתך וגם לא תמשך אחר תאות גופך באופן שתהי' הנשמה לך כשפחה' המשרתת אותך להנאותך תחת אשר עניתה תחת היצה"ר. וזהו אם לא תהיה לך בה אלא העדר חפץ. אך אם גם תשנאה ותאב את החומר ותאוותיו בין תבין את אשר תעשה וזהו כי תהיין לאיש שתי נשים הנשמה ואדמת החומר האחת אהובה לי היא תאות החומר והאחת שנואה לו הוא תאוות הנפש וילדו לו בנים האהובה והשנואה. השנואה תוליד עבוד את ה' והאהובה שטף ממון וכיוצא מטובות העולם הזה והנה בשטף עובר לא השית לב לבא חשבון ותלין במשוגתך עד יערה עליך רוח ממרום לומר בלבך טוב טוב אתן חלק לזה וחלק לזה ולא כלו לה' או כלו לכשנגדו. ואמר והיה ביום הנחילו את בניו אשר יהיה לו לתת חלק לזה ולזה. לא יוכל לעשות עיקר מענייני העוה"ז לתת חלק רב ליצה"ר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו שלפחות שני שלישי זמנו יוציא בענייני הנפש ושליש ללחם ביתו לענייני החומר וכן שליש דבורו ושליש שמיעתו ומראה עיניו והלוכו ומעשה ידיו כי הוא ראשית אונו טרם יהיה חומר בעולם. לו משפט הבכורה ואם לא יעשה כן רק עשות עיקר מענייני החומר ימשך יהיה לאיש בן סורר ומורה שישריש בעצמו את היצה"ר כל כך עד שלא ישמע כלל לקול אביו שבשמים ולקול אמו הנשמה שהיא עיקר ואם לכל כללות הגוף. ולא יניח לתת חלק ליצר הטוב כי

נעשה בעה"ב אז ויסרו אותו בייסורין ועל ידן ישוב אל קונו ית' יעזרהו נגדו. כי יאבד אם יפול בידו עד ישמענו ית' ואז ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו הם חכמי עירו שיתן בלבם לדרוש לו ע"פ ה' כי השמיעה היא מרפא את כל הגוף כד"א שמעו ותחי נפשכם וגם אל שער מקומו הוא בהמ"ד כד"א הוי כל צמא כו' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד אם אבן הוא שרשעתו הוא שנעשה יצרו ככובד שמכביד ומפיל עליו עצלה מלעשות מ"ע הוא נמוח ע"י התורה המזרזתו בהם. ואם ברזל הוא שרשעתו מהדק ומרשל בקום עשה ומשחית נפשו בעבירות כי חזק הוא גם שלא ימח מתפוצץ. ואמרו אל זקני עירו שישים הוא ית' בלבם וכחם להשיב את איש זה למוטב בננו זה עם היותו רשע בננו הוא רק שהוא סורר ומורה איננו שומע בקולנו כי נדבר ברמז ולא בפירוש ככ' ובא לו מהיותו זולל וסובא כי המשתאות הם סבת כל רע ואז וליגמוהו כל אנשי עירו באבני מוסרם עד יותש כחו ומת ובערת הרע אך לא יבטל לגמרי רק ישמש אל היצה"ט לצרכו כנודע לאכול בשבתות וימים טובים אך לש"ש וההיקש בזווג וכיוצא נמצא כלל הדברים כי הכל תלוי בשמיעה כי ממנה יבאו לעשות וזהו וכל ישראל ישמעו ועי"כ ויראו:

או עד"ז כן כי יהיה לאיש זה הקב"ה בו סורר ומורה הוא האדם שהורגל בענייני העוה"ז עד גדר שויסרו אותו בייסורין מן השמים ולא ישמע אליהם אז ותפשו בי אביו זה הקב"ה ואמו היא שכינה אחר מות האיש והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו והוא הנודע מס' הזוהר שמקבצים שם כל הנשמות מהקרובים אל הנדון ומכריזים עליו בפני הכל ומפרטים חטאו וזהו בננו זה סורר ומורה כו' ואז ורגמוהו כל אנשי עירו ולא אמר זקני עירו כלמעלה רק אנשי עירו הם כחות הטומאה אשר פעל והם דבקים בו תמיד כבני עירו והם הדנין אותו בגיהנם עד יבוער כל הרע כי לא ידונו אותו רק עד ימרק כל הטומאה ממנו ולכן כל ישראל טוב להם ישמעו ויראו מעתה ולא ייחלו עד אחרי מות כי קטנה יסורי העולם ההוא עבים ממתניו של העולם הזה:

פסקה יח

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגו'. הנה בסמיכות הפרשה אמרו רז"ל שאמר חושי הארכי לדוד אינך דורש סמיכות שהלוקח יפת תואר סופו לשנאהו ואם יוליד ממנה שיהיה בן סורר ומורה א"כ אל תתמ' מאבשלום שרודף אחריך כי בן יפ"ת הוא וכן אמרו רז"ל כי בן סורר ומורה נסקל ע"ש סופו שסופו ללסטם את הבריות ולעבור עבירות שיחייב מיתה בב"ד וע"כ סמך ואמר וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת וגו' ולענין הכתובים נשית לב מה זה שתחלה אינו מתייחסו רק אחר אביו כאומר כי יהיה לאיש ואח"כ אומר

אביו ואמו כאומרו איננו שומע בקול אביו ובקול אמו וכן באומר ולא ישמע אליהם באומר ותפשו בו אביו ואמו. (ב) מה ענין כפל או' סורר ומורה. (ג) כי למעלה הוא אומר בקול אביו ובקול אמו שמזכיר כ"א בפ"ע ואח"כ הוא אומר איננו שומע בקולנו והול"ל כמתחלה איננו שומע בקול אביו ואמו. (ד) אומר ויסרו אותו לפי הפשט וגם לשית לב אל או' זולל וסובא בדברם אל הזקני' ולמעלה לא נזכר רק העדר שמעו בקולם:

והנה במרז"ל שאמרו כי ע"י בחירתו הרעה שלקח אשה יפ"ת יצא העגל ההוא בן סורר ומורה מצאנו טוב טעם אל אמר כי יהיה לאיש בן וגו' לומר כי לא תייחס רעתו אל היותו בן גיורת כ"א אל רוע בחירת אביו וזהו כי יהיה לאיש כי לא יהיה הזרע ההוא רק על נשואיו הרעים שהלך אחר יצרו מתחלה ויערב טעם רבי"ע שעל מלת לאיש כמרים ומגביה קול ואומר כי יהיה לאיש הנ"ל בן סורר ומורה כי הגבהת הטעם רומז ומורה על מה שלמעלה ממנו הוא האיש הנ"ל באו' כי תהין לאיש שתי נשים שהוא האיש שלקח היפ"ת שיש לו אשה אחת בנשואיה שנואה:

ולפי הפשט יהי' ענין הכתובים ללמד דעת את העם שטרם יגדל הנער בשבט יכנו כ"א לא יעצבנו בקטנותו ימרוד בו בגדלו. ולבא אל הענין נקדים כי בן זהו כמז"ל אחר היות לו שתי שערות והוא גדול וכן יראה מאומר בן יצא מכלל ילדות. שנית ידענו מרז"ל כי תואר איש יורה על הבחרות והשחרות כאומרם ז"ל אשרי איש ירא את ה' בהיותו איש שהוא בבחרות. שלישית מז"ל כי בן סורר ומורה נהרג על שם סופו כי מעתה יש בו רוע מוסר המביאו לידי מיתת ב"ד בסופו. ונבא אל הענין אמר ראו נא כמה חושך שבטו בילדות שונא בניו וגורם רעה לעצמו כי הלא כי יהיה לאיש שעודנו בבחרותו ותוקפו שכח בו להכות את ילדיו בשבט והגיע בנו ליקרא בן כי יצא מכלל ילדות והוא סורר ומורה שהוא סורר במדותיו ומורה מה שיעשה אחרי כן כי יש לו התפקרות רב עד גדר שמורה העתיד שיהי' הולך וגדל ברע שהוא היותו זולל וסובא כי אין זה רק שלא עצבו אביו בילדות שע"כ בהגיעו לגדר יקרא בן גדל התפקרותו כי הנה מעתה לא יסכון לו תוכחת לשון ולא ייסורי שוט ושבט כי הלא מעתה ימשך שעל הוכחת דברים שדרך הבן לשמוע אל אביו מחמת יראה ואל האם מחמת כבוד כמרז"ל שע"כ בכבוד הקדים הכתוב האב ובמורא הקדים האם הנה זה אחר שלא ייסרו אותו בילדות עתה אם יוכיחנו אביו איננו שומע בקול אביו מפני היראה ולא בקול אמו מפני הכבוד ואם ייסרוהו בשוטים אז אין צ"ל שלא ישמע אל כל אחד מהם כי יוכיחנו בפני עצמו כי אם אז יתפקר יותר כי ולא ישמע אליהם אפילו אם יתאברו יחד שניהם. וז"א ויסרו אותו ולא ישמע אליהם ואז ותפשו בו אביו ואמו וגו' ואמרו את חטאינו אנו מזכירין כי בננו

זה כלומר למה שהוא בנינו שאנו בלתי ראויים יצא סורר ומורה ולא בלבד איננו שומע בקול כל אחד מהם בפני עצמו כי אם גם איננו שומע בקולנו שהוא של שנינו כאחת והוא אומרו למעלה ולא ישמע אליהם שהוא אל שניהם יחד ככתוב למעלה. והנה כתבנו למעלה שבכלל אומר ומורה הוא היותו זולל וסובא שבו הוא מורה מה שיהי' בסופו שעל ידי היותו בסובאי יין בזוללי בשר יוורש עד ילסטם את הבריות ויחייב את ראשו ולמה חזר לאומרו זולל וסובא אך הוא לומר הלא אמרנו כי בננו זה הוא סורר ומורה. שענייננו שהוא סורר ומורה מעתה מה שיהיה בסופו. שהיא במה שהוא זולל וסובא. ושמא תאמרו אולי מה שאינו שומע בקולכם הוא ששתה יין ושכר והיין בוגד העבירו ויקח לבו וגרם שלא ישמע אליכם לז"א איננו שומע בקולנו זולל וסובא לומר איננו זולל וסובא ואח"כ אינו שומע בקול מחמת שכרות כ"א תחלה איננו שומע בקולנו ואח"כ הוא זולל וסובא:

פסקה כא

ורגמוהו כל אנשי עירו וגו'. נכנס בלשון רבים ויצא בלשון יחיד שלא אמר וביערו הרע הוא כי תחלה דבר על אנשי עיר ואח"כ עם אבי הבן שבו היחל הענין ואמר שיתפוש בו ויביאהו לב"ד ואמר מה שאצוה עליך אביו הוא האיש הנזכר באמרי כי יהיה לאיש וגומר הוא כי רע שעשית שהוא עין היפת תואר שהיה בקרבך גרם לך צאת העגל הזה לכן מעתה ובערת הרע מקרבך פן יקרך עוד כדבר הרע הזה וזהו ובערת הרע מקרבך מהרע הדבק בך ממעשה הרע שעשית נמשך לך זה. או יאמר אתה אביו אל יקשה בעיניך המות על ידך את בנך עודנו זכאי שעוד עתיד הבן ההוא להמשך ברע ההוא ויעשה הרע עד יהי' בו חטא משפט מות והומ' ואתה תקבל חלקך שגדלתו ולא מחית בו כאשר יענש כל אבי רשע כנודע. ובזה אשר תהי' כמתודה חטאתך אשר עשית בתופסך בו ולומר בננו זה וגו' וגם הוא ימות זכאי נמצאת מעתה תבער הרעה אשר הוא בקרבך ומהנה את עצמך ואת כל ישראל שישמעו ויראו ויקדש שם שמים ואם לא תעשה כן דע כי בין כך ובין כך יסקל חייב ואתה תשא חלק רעתו:

פסקה כב

כי יהי' באיש וגו'. יאמר כי יהי' באיש חטא שוגג וממנו ימשך קו לקו עד עשותו שיתחייב משפט מות אז בל תחשוב שהנסקל בעונו הוא כנהרג על יד מלך על עברו רצונו ומצותו שהוא להנקם מעובר רצונו אך לא העלה חלודה וכתם באיכות נפש העובר אך בעובר רצונו יתברך לא כן הוא כי אם הלא החטא נכתם בנפשו ובאיכות עצמותו וזהו כי יהי' באיש חטא שהחטא הוא באיש עצמו וגם לא שיפעל במצות יתברך חלילה כי שחת לו לא ואשר ימות הוא למה שמשפטו בו ליתקן להסיר החטא אשר בו ממנו

היא הטומא' שנדבקה בנפשו על יד עונו וזהו באיש משפט מות ואחר שמשפטו נגמר ונמחל בסקילה ונקה האיש מעון והצלם אלהים שהי' על פניו וקלקלו והשחיתו בעונו שב ונתקן אז ותלית אותו על עץ לרמוז כי שב אל עץ החיים אחר ענשו כי שב צלם אלהים על פניו ועל כן לא תלין נבלתו על העץ והוא מז"ל משל לשני אחים תאומים וכו' שהוא ללמדנו כי נתקן פגם צלם אלהים אשר שיחת זאת לקונו יתייחס כי כבר בצלם אלהים שלם הוא:

פרק כב

פסקה א

לא תראה את וגו'. ראוי לשים לב. א' אל הסמיכות. ב' למה לא אמר מתחלה לא תרא' את שור אחיך או את שיו או את חמורו נדחים ולא שיבא השלישי בפסוק אחר לומר וכן תעשה לחמורו וגו' וגם לפי הפשט אומר תחלה והתעלמת מהם ואחר כך אומר לא תוכל להתעלם עם שהדרשה תדרש שהוא פעמים שאתה מתעלה שהוא בזקן ואינו לפי כבודו. גם ענין לא תראה את חמור אחיך. אינו מתקשר יפה אל הקודם ופסוק שאחריו לא יהי' כלי גבר על אשה וגו' אין לו ייחס כלל עם הקודם:

והנה לבא אל הענין נשים לב אל אומרו בלשון שלילה לא תראה את שור וגו' לא תראה את חמור וגו' אך הנה כתבנו כי מתחלת הפרשה עד כה הוא ענין נמשך מחשקת היפת תואר כי על ידה תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה העבריה והאחת שנואה בנשואיה היא היפת תואר וזה פריה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. ויהיה כי לאיש משפט מותו הומת כי כל זה נמשך מתת איש ביפת תואר עינו כמדובר. והנה היה מקום יאמר איש הלא לטובה יחשב לי כי הלא גויי הארץ גם הם לה' המה כי הוא בראם וכל הכנענים אשר חוץ מתורת ה' הנה לאבידות מאדוניהם יתברך יחשבו. ואם כן למה לא יחשבני הוא יתברך לקונה נפש אבודה שהסרותי נפש אחד מהבלי כנעני והבאתיה תחת כנפי השכינה. והלא למשיב אבידה אחשב כי הבאתי אבידתו לאדוניה הוא יתברך כי אדון הכל הוא. ולמה יאמר כי אשר לא טוב עשיתי ויפקוד עלי עון האשה הזאת וייסרנו מלכת בדרך הזה עוד. ואם חשקתי בה להנאתי תצא הפסד זה בשכר אשר קניתי נפש לה' לזה סמך ואמר לא תרא' את שור אחיך וגו' והעלמת וגו' לומר לא ימשך ממך מזה ללמוד שאם תראה את שור אחיך וגו' שתתעלם כי תאמר שאין חפצו יתברך בהשיב אבידה לבעלים וז"א לא תראה וגו' מלשון שלילה לומר לא תראה והתעלמת על מה שאמרתי למעלה. וטעם הענין רמז בדבריו יתברך לומר איני מצוה לך להשיב אבידי' אלא במה שהי' לאחיך ואבד ממנו אך לא מה שלא הי' לאחיך כלומר והיפת תואר ההיא לא לה'

היתה שנאבד' אח"כ ממנ' שתשיבנ' וזה מב' בחינות א' שלקח לעצמו את ישראל שנית כמז"ל שבצאת הערב רב עם ישראל ממצרים חשב משה כי טוב הדבר להביא נפשות רבות תחת כנפי השכינה וא"ל הקב"ה אין לי חפץ בהם ואתה שאמרת כי טוב הדבר תראה כי לא טובה נבא מהם כאשר הי'. כלל הדברים שאין זו השבת אבידה לבעלים מהבחינ' שכתבנו כי לא לה' המה ונאבדו וזה רמז באומר לא תראה את שור אחיך וגומר והתעלמת לומר לא אמרתי אלא במה שהי' לאחיך ונדח ממנו אך לא במה שלא הי' לאחיך כענין היפת תואר כמדובר:

ולענין הכתובים אומר כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל במצות ואהבת לרעך כמוך ולהשרישו בה קו לקו עם היות שקש' הדבר בעיני בני אדם לייגע בעד זולתם כי מי יראה אבידת אחיו שורו או חמורו ויהיה מחמר אחריו עד גשתו עד אחיו ויניח כל עסקיו על כן אמרה תורה לא תראה את שורו או את שיו נדחים והתעלמת מהם בטבעך כי כן דרך בני אדם כי אם השב תשיבם כלומר השב פעם אחת ואח"כ תשיב פעם אחרת אם יצטרך כי בראשונה על הכרח צווי התורה ואח"כ אתה תשיבם מעצמך כ"כ תחפוץ עשות רצונו כי עשית המצוה פעם אחת תגרור להיטיב לבך לעשות' פעם שנית וגם אם לא קרוב אחיך תשמרנו בביתך עד דרוש אחיך אותו והנה עד כה עשיתי המצוה בבהמה טהורה שלא ירע בעיניך באומר כי נוסף על השבת אבידי' גם יכמרו רחמיו על בהמ' טהורה ליטפל בהן בל ישארו נדחים אך עתה אחר שהחלות לעשות מצוה זו בטהורים מובטחני בך שוכן תעש' לחמורו עם שהיא בהמה טמאה. ועדיין אפשר שיהי' רצון טוב במצוה למה שהוא בעל חי משום צער בעלי חיים אך מזה ימשך לך שוכן תעשה לשמלתו ואחרי ששלשת במצוה מאז דע לך שכ"כ תהי' מושרש ומלומד במצוה שמעצמך לא תוכל להתעלם שאפילו יהיו לך עסקים רבים או תהי' זקן ואינו לפי כבודך לא תאמר פטור אני כל כך תהי' המצו' חביב' בעיניך שלא תוכל להתעלם מעצמך ותעשנ' והנה עד כה הית' מצו' שתטרח בעד אחיך כי תאמר אם לא אשיב לו יאבד שורו או חמורו לגמרי אך אם בעליו עמו אלא שנופל בדרך ולאט לו הוא יקימנו ואם יהי' הפסק מה לא יהי' לגמרי לא אטריח את עצמי על כן אמר אחר שהחילות במצוה ההיא ידעתי כי לא תראה את חמור אחיך כו' והתעלמת כי אם שהקם תקים עמו כמצותי שמצוה גוררת מצוה ושמא תאמר ירא אני שלפעמים יקרה שמצו' תגרור עבירה כי אולי הבא עם חמורו או את שורו בדרך היא אשה והיא לובשת בגדי גבר מפני הרואים שלא יאחזו בה בדרך עם ידעו שהיא אשה וכאשר תצוני שאקים עם מי שחמורו נופל בדרך ויקרה שהאשה ההיא שכלי גבר עלי' יפול חמור' ואלך להקים עמה בחשבי כי איש הוא. ובהקימי עמה

אכיר כי אשה היא אולי ימושני יצרי ואחטא בה או בדרך שני שילבש גבר שמלת אשה ירא' אשה בדרך ויעשה כאלו חמורו נופל ואל האשה יאמר בואי הקימי עמי כדרך נשים לעזור אשה את אחות' ונפל למשכב עמה. נמצא כי ע"י מצוה זו נגררת עבירה בין בהיות איש הולך לעשות המצוה בין תהיה אשה לז"א אל תירא שיקרך כדבר הזה. כי הלא הנני מצוה שלא יהי' כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה ובזה נסתלקו הב' עבירות. הנה כי שעור הכתובים כי מצוה גוררת מצוה גדולה מהראשונה כי השיב אביד' מבעלי חיים טהורים תבא להשיב גם בעלי חיים טמאים ומהטמא תבא גם אל הדומם ומאשר הפסד מרוב' לחבירך שהוא אבוד ממנו תבוא אל מה שאינו אבוד כ"א שהפסדו מועט שהוא. להקים עמו אלא שלסלק מכשול שהי' אפשר לימשך מהיותו מקים עמו סומך ואמר לא יהי' כו' ועתה חזר אל הסדר הראשון ואמר גם עוד מצוה גדולה מהמקודמות תבא לעשות בגרמת אשר היחלת לעשות כי עד כה היטבת לאחיך בשלו מהדרגה אל הדרגה והנה עוד תעשה שאפילו כי יקרא קן צפור שהוא הפקר גמור. גם ממנו תמנע הנאתך לעשות רצונו ולא תקח האם על הבנים. ושמא תאמר הנה חייבתי להניח עסקי להשיב אבידת אחיך שור או שה או חמור וכל אביד' ולהקים עמו בדבר שאין לו תועלת ואם במקרה יבא לי הנא' מן ההפקר שלא אהנה הלא יחרף לבבי יצר סמוך יעקבנו איככ' אוכל וראיתי אבדן עסקי על השבת אבידת זולתי והקים את חמורו עמו ושאם יבא לידי הנאה מן הפקר שלא אקחנ' אל ירע בעיניך כי הלא אינך יודע שכרן של מצות כי הלא לא בלבד כשלא תקח האם ולא הבנים כ"א אפילו אם לקחת האם מעליהם ותשלח את האם ותקח את הבנים ותאכלנ' שכרך הרבה מאד כי ייטב לך והארכת ימים. ועתה שא נא ק"ו ומה אם במה שאני נהנה בבנים על ששלחתי האם בלבד יש לי כ"כ אושר ומה גם עתה כשאר עושה מצות וטורח ומניח עסקי בשביל זולתי ואם עסק המצוה אינו לעוף כנף כ"א עם אנוש כערכי כ"ש שאין קץ לשכרי וע"ד זה ארז"ל שגלה הקב"ה אריכות ימים בע"ה במצוה חמור' ומצו' קלה כבד את אביך ושלוח הקן ללמדך שאין לך מצוה שלא ייטב לאדם בה ויאריך ימים:

פסקה ח

כי תבנה בית חדש כו'. אמר הלא צויתיך להטיב לגבר אמיתך ואף לגרוע הימנו הנני מוסיף ואומר כי לא בלבד תעש' תועלת לבלתי חטאים כי אם תסלק היזק גם כן מהחטאים בנפשותם כי תעשה מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו הנופל הוא העתיד ליפול בחטאו לא יהיה על ידך כי דמים אתה שם בביתך ושמא תאמר אם הוא חייב בדין ליפול ולמות מה לי ולצרה כי לא תעדר ממנו מיתה על כל פנים

לזה סמך ואמר לא תזרע כרמך כלאים לומר הנה הכרם בעצמו טוב וכשר וכן התבואה בעצמה טובה ובהתחברם יודע אלהים כי זה מזיק את זה וזה את זה כי תקדש המלאה הזרע ע"י הכרם וכן התבואה תזיקו את תבואת הכרם כי אל דעות ה' ויודע איך הוא כן הדבר הזה כי אפשר שאין עון האיש מספיק למות בו אם היה על גג איש זכאי כי לא יפול ממנו אך בהיות על בית איש חייב תתחבר טומאת החוטא ההוא עם טומאת האיש החייב הבעל הבית ותתמלא סאת הנופל ההוא עד עונו ליפול וימות משא"כ ע"י זכאי. נמצאת אתה משים דמים בביתך שהן מעט שהיה חסר למלא מדתו ליפול ולהיות דמיה הושלם בהיותו ברשותך נמצאת כי כמקרה כלאי הכרם יקרך שחבורם יזיק את שניהם כך אתה בפני עצמך לא תצר את הנופל והוא בפני עצמו לא היה שלם בעצם עונו למות בו ועתה בהתחברו עמך כי אתה חייב כי אין מגלגלין חובה רק ע"י חייב חובתך תסייע בנזקו ונוסף גם זה על אשמותיך ומעין זה הוא לא תחרוש כו' לא תלבש כו':

פסקה יב

גדילים תעשה לך כו'. אמר הלא אמרתי לך כי יש שפירודם יפה מחבורם דע כי אשר חבורם בלתי יפה אם הוא לעשות מצוה הוא חבורם שוה כי הלא אסרתי לך חבור צמר ופשתים יחדו ואם הוא לקיים מצות ציצית הוא מצוה כי גדילים תעשה לך שהוא תכלת שהוא צמר עם בגד פשתים ולפעמים יש חבור נגדיים לא לעשות מצוה כ"א למרק עון והוא כי הנה ידענו מרז"ל כי כל איש יש לו בת זוג אך אם בבא שניהם לעולם והוא חטא ואשם משא"כ בת זוגו יעבירוה ממנו וכן אם אשה היא אשר חטאה ולא בן זוגה תאבד בן זוגה ואז למרק עון החוטא שבחטאו אבד בת זוגו יזדווגו יתברך עם אשה זרה לו ולפעמים עם אשר בחטאה אבדה בן זוגה באופן יהיו שנים נפרדים יחד שהקב"ה מזוגם בעל כרחם שלא בטובתם כמז"ל על פסוק מוציא אסורים בכושרות. בכי ושירות. לא זכו בוכים כו' והוא מה שכתבנו ובמה יבחן כי נגדיים במה שיבא אליה ושנאה שאלו בת זוגו היתה אדרבא בבא אליה היה קושר אהבה עזה עמה ומהשנאה שם לה עלילות כו' ואז להיות כונתו יתברך למרק עונו לא ירשנו לגרשה כ"א שלא יוכל לשלחה כל ימיו שיהיה עונו מתמרק כל ימיו עמה. נמצא כי כאשר שנים נפרדים לעשות מצות ציצית הקב"ה מחברם כך שנים נפרדיים וזווגם הוא יתברך יחד למרק עון וזהו סמיכות דין זה אל הקודם כמדובר:

פסקה כב

כי ימצא איש כו'. הנה אמר וסקלוה כי נבלה עשה בישראל לזנות בית אביה והלא תאמר ואילו זינתה בית בעלה האם לא עשתה נבלה לזה סמך ואמר כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל ומתו גם שניהם כלומר גם אחר נישואין הוא רע ומר אלא שהפרש הוא

בין סקילה למיתה קלה הימנה. ושעור הכתובים וסקלוה כי נבלה עשתה בישראל לזנות בית אביה ע"כ היא בסקילה משא"כ אם זינתה אחר היותה בעולת בעל כי לא תסקל רק ומתו גם שניהם שהוא בחנק בלבד אך כל זה איננו שוה אל הכנס דין שוכב עם אשה בעולת בעל בין דין זנות ארוסה שלמעלה ושלמטה אך יהיה ע"ד מה"כ מכה איש ומת כו' ואשר לא צדה כו' שהוא לא הומת המכה במזיד מזמין הוא ית' יעלה בסולם מי שהרג שוגג אשר גלה ויפול על מי שהרג מזיד וימות על זדונו ויגלה האחד שלא גלה בראשונה על דבר זה יתכן כ"א אמת היה לא נמצאו בתולים לנערה וסקלוה כו' וש"ת ואיך ינקה אשר שכב עמה בהיותה מאורשה כי לא נודע מי היה לז"א כי ימצא איש שוכב עם אשה כו' שעבירה שעשה תגרום לו ימצא שוכב עם אשה שנתחייבה כבר גם היא ואז ומתו גם שניהם וישלמו גם הקודם ובזה אינו מיותר אומר האיש השוכב עם האשה והאשה שהוא לרמוז על האשה ראשונה והאשה הידועה שחטאה גם היא כמדובר:

פרק כג

פסקה א

לא יקח איש כו'. מכל העריות לא הזכיר אלא זו ואפשר הוא סמוך על הקודם כי אמר שהמאנס את הבתולה לו תהיה לאשה ונתן טעם תחת אשר ענה ועוד רמז טעם שני ע"י הסמיכות לו' ע"י שלו תהיה לאשה ימשך שלא יקח איש את אשת אביו משא"כ אם לא יקחנה לאשה שאפשר תנשא לבנו של אונס כי נושא אדם אנוסת אביו ובזה יבא לטעות גם לקחת את אשתו ועד"ז לא יבא פצוע דכא כו' שע"י שאינו ראוי להוליד תזנה אשתו וירבו ממזרים וזהו לא יבא פצוע כו' וסמיך ליה לא יבא ממזר כו':

פסקה ד

לא יבא עמוני כו'. הנה ארז"ל כי הקב"ה קובל על הבא על הערוה ואומר שכביכול הטריחוהו להשתתף עמהם לצייר צורת הולד שהם עושי' בעבירה והנה אם זה הטעם היה עיקר איסורו מה היה יכול לעשות הנושא אשה שהעידו על בעלה שמת ואחר שהוליד זה ממנה בא בעלה כי נעשה בן ממזר והם לא הרשיעו אך אין עיקר טעם האיסור רק שיודע אל דעות ית' שפוגם בקהל ישראל כשהפגום הזה או זרעו מתערב בהם וזה יאמר אל יעלה על רוחך כי לכבוד יתברך החמור על שהוצריכוהו לצייר צורה בממזר כי הלא ראו כי הלא גם אשר דור עשירי בעמוני ומואבי לעולם ולמה עשה כן הוא ית' אם לא על כבוד ישראל שהוא על דבר אשר לא קדמו אתכם כו' ואשר שכר עליך וגם שלא שוה לו הנה זה היה מאתו ית' כי לא אבה ה' לשמוע אל בלעם ולא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות לולא ה' שהיה לכם הנה כי כל כוונתו ית' אינו אלא עליכם שלא יבא

נזק לישראל כלו' כי גם בממזר לא כיון הוא יתב' רק על הנוגע אתכם כי הפסול יפגום בכם ואיך תהיו קדושים לאלהיכם וזהו שסמך דין זה אל הקודם וע"פ דרכו לימדנו איך עבירה גוררת עבירה כי מעבירה אשר לא קדמו אתכם בלחם כו' שהוא בשב ואל תעשה נמשכו לחטא גם בקום עשה שהוא ואשר שכר עליך כו' וטעם זה וזה הוא על כי היו כפויי טובה לאברהם שהטיב עם לוט כנראה מרז"ל:

והנה מז"ל במדרש חזית כי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית למד שמואל מפסוק ואשר שכר עליך כי אנשים דרכם לשכור ולא הנשים יהיה הסמיכה בדרך אחרת הנה בממזר אמרתי גם דור עשירי ויש אחרים שגם בהם הוא כן אל יעלה על רוחך כי כאשר זה בזכרים ונקבות גם בעמון ומואב יהי כן כי אינו דומה כי הממזר הוא על כי נתהוה באיסור אך באלו אינו כ"א על מדות רעות שבהם והם אשר לא קדמו ואשר שכר כו' וא"כ זיל בתר טעמא ואחר שאין דרך נשים לשכור לא יהיו בכלל האיסור כמדובר. והנה מתוך הדברים הנאמרים היה אפשר למצוא פ"פ לנטור איבה חלילה כי על כן אסר ה' עמוני ומואבי לעולם לז"א לא תדרוש שלומם וגו' לומר באלו בלבד תנטור איבה כי לא מבני ישראל המה אך לא לישראל וז"א שלומם וטובתם על שהיצרו לך כלו' אך לא שלום של אחרים עם שהיצרו לך והוא מאמר הכתוב לא תקום ולא תטור את בני עמך וגו':

פסקה ט

לא תתעב וגו'. אמר ראה נא מה גדל רוע מדות כפיות טובה גם שלא עשה הרעה בפועל מאשר בחרב יצא לקראת רעהו להמיתו. כי הלא עמון ומואב היו לך כפויי טובה שלא קדמו אתכם בלחם עם היות שלא חסר לכם לחם ומים מאתו ית'. וכן אשר שכר עליך וגו' עם היות שלא שוה לו ולא אבה ה' אלהיך לשמוע וגו' ועכ"ז על רוע מדות כפיות טובה אסרתים לעולם לא יבאו בקהל לך ואדום ומצרים שיצאו לקראתך בחרב כאומר פן בחרב אצא לקראתך ומצרים אמרו אריק חרבי תורישמו ידי לולא ה' שהיה לנו ועכ"ז לא תתעב וגו' דור שלישי יבא בקהל ה'. וראיתי מי ששאל למה לא קצף ה' על אדום שלא קדמו בלחם ובמים. ואפשר בזה לומר כי זה כיון הוא ית' בטעם אומרו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא כלומר לא הותר לנטור איבה לקרובים וזה אחיך הוא והוא קרוב למאמר הכתוב לא תטור את בני אמך אך במה שכתבנו למעלה כי מרז"ל הוא במדרש רבה כי מה שהאשימם ה' לא היה רק על היותם כפוי טובה על מה שהיטיב אברהם את לוט אין כאן שאלה שלא נתחייבו אדום שיענשו על כפיות טובה ואין ענין מה שהיה ראוי לתעב את שני אלה כ"א על מה שחרב פתחו נגד ישראל אלא ששומר לזה בחינת

הקורבה ולזה לשלא נהיה לו כפויי טובה על האכסנייא טובה כי גרים היינו בארצו כאשר ירד יעקב מצרימה:

פסקה י

כי תצא מחנה וגו'. אמר הלא דברתי דופי על מדת כפויי טובה שע"כ הרחקתי את עמון ומואב וגם קרבתי דור שלישי של מצרים על שלא תהיה כפויי טובה על האכסניא שעשו לך עם היות שמרה היתה באחרונה והנה אמרו רז"ל כי מהיות איש כפויי טובה לאדם ימשך להיות כפוי טובה להקב"ה כי הפה שאמר שלא ידע את יוסף אמר לא ידעתי את ה'. ובזה יאמר עשה זאת איפה בני והשמר פן ואל תהיה גם לי כפוי טובה הלא הוא כי תצא מחנה על אויביך כי אז ה' אלהיך מתהלך כקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך ע"כ לא תהיה לו ית' כפוי טובה לטמא מחנך כ"א שתעשה לו ית' אכסניא לפחות שלא תטמא המקום שהוא ית' בא בו להטיבך וזהו כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע שהוא משום הרהור כי יטמאך ע"י קרי אל תטמא מחנך כי הלא כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא וגו' לא יבא אל תוך המחנה ולא בלבד טומאת קרי שהוא כח טמא השורה במקום שהב"ק יושב בו כי הוא לעומת קדושתו ית' חלילה כ"א גם מה שאין בו כח טומאה רק טנופת שאינו כ"א העדר כבוד שאין המקום נקי גם מזה תשמר כי הלא ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך ע"כ יהיה מחניך קדוש וגו' והיטל יו"ד במלת מחניך שהוא יו"ד הרבוי והמחנה הוא א' אך רמז כי מחנה ישראל נכלל בתוכו מחנה שכינה ע"כ הטיל יו"ד לומר שהוא גם שהנראה שהוא אחד שתים הנה לפי האמת וזה יתכן כיון מתחלה באומרו כי תצא מחנה על אויביך כי מלת מחנה מיותרת אך רמז לומר כי תצא מחנה על אויביך הוא מחנה אלהים שתצא על אויביך וע"כ ונשמרת מכל דבר רע בל תהיה שם שום טומאה כמדובר כי הלא ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך שהוא בתוכיותו של מחניך והוא כי מחניך ומחנהו ית' יתאחדו ויהיו א' כי מחנהו יתברך יוכלל במחניך ויהיו א' וזהו היו"ד שבמחניך שיהיה א' ויקראו שניהם יחד קדוש כי יהיו לאחדים אך בזאת שלא יראה בך ערות דבר כי אז ושב מאחריך ולהבין הדבר ראוי לשים לב מה ענין אומר מאחריך שהראוי יאמר ושב ממך שלא יצדק לומר שישוב מצד אחוריהם אך לזה נזכיר מרז"ל על פסוק ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם שארז"ל מלמד שהיו ישראל ח"ו ראויים ליאבד כמסורים לפני מלאך הדין אלא שריחם עליהם ה' וילך מלאך ה' של הדין מלפניהם ויעמוד מאחריהם ויהיה הענין כי אז היו האויבים מאחרי ישראל ומלאך האלהים כדי למוסרם ביד אויביהם היו לפני מחנה ישראל שתהיה המלחמה עליהם פנים ואחור האויבי' מאחוריהם ומלאך

ה' דין מלפני ה' להטביע מהם הנס דרך ים או להשליט נחשים של המדבר על אשר ינוס שמה אך ברוב חסדיו ית' הסיעו לאחוריהם של ישראל להפסיק ולהגין בין ישראל למצרים כמפורש אצלנו שם שע"י המלאך ההוא לא קרב מחנה מצרים אל ישראל כל הלילה ועד"ז אומרת תורתו ית' הנה הוא ית' נותן אויביך לפניך ואתה בא אחריהם והנה ה' אלהיך ההולך בקרב מחניך גם הוא לפניך לתת אויביך לפניך ולהצילך מהם אך אם יראה בך ערות דבר ישוב מאחריך כי יהפך ח"ו לאויב ואין צ"ל שלא יהיה בינך לבין אויביך ולהצילך מהם כי אם אדרבא ישוב מאחריך כענין ילך מאחריהם שהוא לסגרך ביד אויביך על פניך והוא ית' שמנגדך יהיה אחריך ואת שדוד במלחמה פנים ואחור:

ודרך רמז נניף יד בכל מקראי קדש אשר דברנו בם כסדרן והלכתן מפסוק לא תראה את שור אחיך וגו' והוא כי אשר כולנו חייבין לשוב מעונינו ומחטאתינו ולערוך קרב מלחמה על יצרנו המאבדנו מהרסנו ומחריבנו ככל הרמז הרומז בכתוב היושבים ראשונה ככל הכ' למעלה בא ויאמר כי אשר חובה עלינו לשוב מאשמותינו כן חובה עלינו להשיב גם את אחינו עד ה' אלהינו כי בכל צרתם לנו צר כי כמונו כהם הלא אב א' לכלנו הלא אל אחד בראנו גוי אחד בארץ כל איש ישראל חוטר מגזע אחדות הקדושה העליונה מתחת כנפי השכינה וכל הנפשות לו ית' הנה חשובות כאחת כי על כן את כל יוצאי ירך יעקב נפש א' קראם הכתוב. כי גם שכל איש ואיש נפרד מרעהו אין הפירוד בלתי אם גויתינו ואדמתינו אך לא בנפשותינו. ונמשלנו אל כל עץ עושה פרי כי גם כן יראו ראשי הבדים נפרד איש מאחיו מחוברים הם בשרשם בגזע האילן חיבור עצמיי כי ממנו המה כן כל נפשות עם בני ישראל עם היותם בגופים נפרדים דבקות הם בשרשם כי חלק השי"ת עמו וגם כל ימי חיינו בעה"ז לא יגרע מצדיק חוט קדושה משוך מנפשו עד שורשה הוא ה' אלהינו. כי על כן בהיות כל ישראל צדיקים אחר אשר כלו מתי מדבר נאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם ולא יתפרדו מקונם רק בהעוות' כאשר הנביא דבר עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם שכח טומאת העון נכנס בין המלך הקדוש ובין העם נפסק חיבורם עד שובם בתשובה כי אז ישוב הדבקות אל מקומו והוא מאמר הכתוב שובה ישראל עד ה' אלהיך שובו עדי נאום ה' והוא מאמר ז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד וע"כ ארז"ל שהרשעים בחייהם קרוים מתים שהוא כי עונותם הפסיקו נפשותם מאלהים חיים ומתים יקראו באמת עד ישובו ויחיו על יד תשובה ומאשר כתבנו כי כל הנפשות אחת הנה. יקרה לצדיקים אשר לא יחזירו בתשובה את הרשעים כאיש שקצת מאיבריו מקוצצים שכל האיברים השלמים יצר להם בצרות השבורי' כי גוף א' המה אלו ואלו ועל כן לא ישקוטו השלמים עד עת מציא תרופה למחלתם כן הדבר בהיות

קצת בלתי כשרים ברור שידאגו כל הכשרים כי כל איש ישראל נפשו חלק מחלקי כל השאר היא כאלו כל הנפשות הכלל הם חברי' מגוף אחד ועל כן כל ישראל ערבים זה לזה כי א' המה. ובגלל הדבר היכול למחות או להשיב את העוברים בתשובה ולא מחה נענש. כי את עצמו הוא משחית ע"כ צוה לנו יתב' במקומות רבים להשיב את החוטאים עדיו ויחשיבנו כמחזירים נשמות לפנרים מתים כמאמרו יתב' אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. כי בהשיבך הזולל בתשוב' כפי אשר נפח נשמת רוח חיים באפי אדם הראשון שהיה מוטל גולם תשוב כמת והחייתי כן אעלה עליך בהשיבך את הרשע כאלו נפחת בו נשמת חיים כי הרשע בחייו קרוי מת. וזה והיה רמז הרומז במקראי קדש אלו לא תראה את שור אחיך וגו' והוא כי הנה ידענו כי הוא יתברך כאח לנו מייחס עצמו כדבר שנאמר למען אחי ורעי כו' וכמז"ל על פסוק לא תלין נבלתו על העץ משל לב' אתים תאומים כו' ונבא אל הענין אומר מרע"ה את האיש הכשר בישראל הנה היוצאים מדרך טובה אל הפכה יש ב' סוגים יש אובד על מדת רגזונותו לא יוחן בעיניו רעהו או מחמת הנאתו או מחמת כונה להזיק כי יהיה רע לבריות כשור הזה שיגח לזה ויגוף לזה ויבעוט להזיק ויאכל להנאתו ככל אבות נזיקין התלויי' בו ויש אובד לתמותו כי ימשך בפתיות לבו אחר ראות עיניו לימשך אחר תאות חומרו כשה תמים אשר אין לו התעוררות כיתר בעל חי לשום דבר ובתמות הולך ונופל באחת הפחתים ונשבר אומת ועל שתי הבחינות אמר לא יקרך שתראה את שור אחיך הוא איש רע לבריות כשור והוא של אחיך הוא הקב"ה כי אחיך הוא או את שיו הוא איש אובד לתומו אחרי גוו ומשליך ענייני הנפש אחר גוו ונופל בפחתים רבים כשה הזה והם נדחים מלמעלה כי עונותיה' הבדילו בינם לקונם והם נדחים ע"כ לא יהיה באופן שתתעלם מלהשיבם עד אחיך ית' ולא תקוץ אם בפעם א' תשיבם וישובו לכסלה כ"א השב תשיבם פעם אחר פעם ושמא תאמר הן אמת כי ראובן ושמעון בלתי כשרים וטוב הדבר להשיבם מעון אך מה אעשה כי אם שאני טוב מהם יודע אני כי גם אני איני קרוב לה' כי לא יעדרו ממני דברי עונות ואיך אשיב את זולתי ואני צריך מי שיחזיר אותי ומה גם למאמר א' מגדולי התנאים שאמר תמהני אם יש בדור הזה מי שראוי להוכיח על כן אמר ואם לא קרוב אחיך יתברך אליך כי גם עתה אינך צדיק לפניו יתברך ולא ידעתו כי אתה לא ידעת גודל רוממותו לעבדו לפי גדולתו אל תאסוף ידך ותמנע לגמרי אך עשה זאת איפה תקן את עצמך תחלה ואספתו את אחיך יתב' הנזכר אל תוך ביתיך שתשוב ותתנהג בחסידות שאפילו במקום שאין אנשים בקרב ביתך יהיה תמיד נגד עיניך כי שם הוא יתברך עמך תוך ביתך שתעשה תשובה מסותרת עד גדר שוהיה עמך הוא יתברך כי ידבק בך ותתמיד בזה עד דרוש

אחיך אותו שהוא עד גדר שלא ידרוש הוא יתברך אותך כי כבר שבת אך לא ידרוש רק את האביד' הנזכר היא שורו או שיו שידרשנו ממך שתחזירנו ואז תטפל להשיבו וזהו והשבותו לו יתברך בתשובה אחר שתקנת את עצמך תתקן את הזולת ולא בלבד תחזיר בתשובה את עושה רשעה כי אם וכן תעשה לחמורו הוא איש תם וישר כי עם שאין לו ידיעה בתורה שהוא עם הארץ תשתדל שילמוד. ולא בלבד זה כ"א אפילו אם זה האיש הוא צדיק ויש לו חלוקה דרבנן הוא מלבוש הנפש. ואתה רואה בו דרכים שקרוב הדבר לאבד המלבוש ההוא. וזהו וכן תעשה לשמלתו של א' מהג' שלא הגיע להרשיע כי אם שאתה רואה שקרוב לאבדה. וזהו אשר תאבד ממנו שהוא שתאבד לעתיד עם היות שאם תאבד ממנו תמצאנה אתה כענין זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. עכ"ז לא תוכל להתעלם מחבירך שלא יבא לידי חטא ותשאר שמלתו. וא"ת נא ישראל אם אטרח עד אפתח לפני החוטאים דרך תשובה ואחר היותם בדרך התשובה חוזרים לחטא מה לי עוד להטפל בם לז"א לא תראה את חמור אחיך הוא אשר לא למד ואין בור ירא חטא. וכן או שורו הוא בעל מדת רוגז כשור כי זה לחסרון תורתו. וזה לרגזנותו ישובו לכסלה ויהיו נופלים בדרך שהוא אחר היותם בדרך תשובה שהיחלו בה ונקראת התשובה דרך כד"א יורה חטאים בדרך ועל כן והתעלמת מהם. כי תאמר מה בצע לטרוח עם אלו ששבי' לסורם אל נא תעשה כן כי אם הקם ואל יקשה בעיניך שאתה עיף ויגע פעם אחר פעם כי הלא תקים עמו יתברך כי בהחילך להקימו מיד מסייעין אותו מן השמים ונמצאת תקים עמו יתברך ומה לך עוד תפארת וגדולה מזה:

או יאמר אל תחוס אולי לא יועיל. כי עמו יתברך תקים שהוא יעזרך. וביותר בני הזהר בל תרפה ידך מלהחזיק בו פן ישרש בעון שיהיה קשה לפרוש שהוא עריות שלא יהיה עון היות כלי גבר על אשה או הפכו שהוא שלא ילבש גבר שמלת אשה שלא יתלבש תכונת דרך אשה שהוא לשמש כאשר שהוא זכור כי זה וזה קשה לפרוש לכן הזהר בל תנח ידך מלהקימו טרם ישתקע בדבר ומה זה גם בדבר הלזה שקשה לפרוש כמדובר ואם את הדבר הזה תעשה כי יקרא קן צפור לפניך שהוא בית המקדש שהוא בדרך לעבור על התפלות כי שם שער השמים וזה על העץ הוא בית ראשון שהקן צפור שתקנן שם השכינה הוא על העץ הוא על ארון עץ. כי שם היה מושב לשכינה או בבית שני שהוא על הארץ שאין הקן על ארון עץ כי נגנז רק על הארץ והאם היא השכינה רובצת על האפרוחים הם שלומי אמוני ישראל שבבית ראשון. או בצים בלתי גדולים כהם בבית שני אם תעשה השתדלות התשובה כמדובר למעלה ומה גם על העדר עריות אני מבטיחך שלא תקח האם על הבנים ללכת בגלות. בזה שצויתיך תבטח שלא תקח האם

על הבנים בין ראשון בין שני ואם לקחת וגלית אתה ושכינה עמך שוב אל ה' ועשה באופן ששלח בראשון ותשלח בשני את האם מהגלות והוא כי למדנו בל נתפלל בגלות על הנוגע אלינו כי אם על גלות שכינה. וע"י כן ואת הבנים תקח לך מן הגלות כי כל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה וזה שאני מצוך לא מפני שהשכינה צריכה אליך כ"א למען ייטב לך והארכת ימים:

כי תבנה בית חדש כו'. אחרי אומר שאם לא תתקן מעשיך ומעשה זולתך שיחרב בית ב' פעמים אמר עתה הנני מצוך בייחוד על בית ראשון שתזהר בו פן יחרב. והוא ענין מז"ל כי כל גדולי כהני ה' עלו בגג ב"ה ואמרו לפני הקב"ה עד כה היו מפתחו' ביתך בידנו. ועתה הנה נשרף קח מפתחותיך ולקחום מן השמים. והם הפילו עצמם מהגג על האש ונשרפו. והיה זה בעון אשר היו משתחוים על הגגות לצבא השמים. וגם לא תשים דמים בביתך שהיה נשפך דם תוך ב"ה דם זכריה כהן ונביא. ונבא אל הענין אמר כי תבנה בית חדש הוא בית ראשון ועשית מעקה לגגך שהוא כי תעשה משמרת לגגך שלא ישתחוו על הגגות וגם ולא תשים דמים בביתך שהוא דם זכריה. כי הלא יפול הנופל ממנו מהגג. כי יפילו עצמן מגג הבית חדש הנזכר. על כן עשה לך מעקה ושמרת מתחלה כמדובר. והנה הגדתי לך ב' גופי עבירות שהיו שם. א' ע"ג ב' שפיכות דמים תוך העזרה. והנה עוד שלישית היתה שם והיא זמה כמז"ל על פסוק וסרוחים על ערסותם שהיה מחליפים נשותיהם כו' וכן ארז"ל ששאל אברהם להקב"ה על מה הגלה את בניו ואמר לו עשותה המזמתה שהוא על הזמה וזהו שסמוך ואמר לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הוא בטן המלאה כי עובר של הנואף יפסל שהוא הזרע אשר תזרע כלאים ואין צ"ל זה שיפסל כי אם גם ותבואת הכרם יקדש ויפסל מחמת הזרע הבא מהחוץ. שהוא שגם כל אשר תלד מבעלה אחרי אשר הוטמאה ברצון. כל תבואת הכרם מבעלה יפסל גם הוא. ומזה תבא אחרי כן ליקח נשים נכריות כאשר היה אחר החרבן. ע"כ סמך מיד ואמר לא תחרוש בשור ובחמור כו' שהוא השמר מתערובת אחר. והוא כי העושה מצות בכל אבריו עושה מלבוש לכל חלקי בחינות נפשו. והעושה בהם עבירות מתלבש מלבוש טומאה והם בגדים צואים כמפורש ענין זה בספר הזוהר במקומות רבים ואשר עושה מצות ועבירות באבריו. עושה במצות לבוש של קדושה. ובעבירות לבוש טומאה. נמצא בו תערובות בכסותו כשעטנז של צמר מעין מנחת הבל של קדושה ופשתים מעין מנחת קין שהוא טמא. אך משניהם הראוי הוא להכסות כלך בקדושה בציצית. וזהו גדילים תעשה לך שיהיו כל ד' כנפות כסותך ממולא' בתרי"ג מצות. ותהיה מחובר מהן כי תשוב מאהבה. שעל ידי כן הזדונות נעשי' זכיות בלי תערובת טומאה שהוא שעטנז:

כי יקח איש אשה כו'. אמר משה רע"ה הנה עוד תערובת אחד שונא הוא יתברך והוא המערב חכמה חצונית עם תורת המהדרין כונתו כי יאמרו הן אמת כי אין כתורתנו תורת אמת. אך הנה באתי אליה ובענייניה ולא מצאתי לה חידודין דקים וחריפים מתוקים. כאשר כי יבעל בחור בתולה שיטעם טעם צרות ועריבות. לכן באתי אל הפלוסופיא שיש בה חידודין צרים דקים וערבים. ולא זכר כי לנו היא דרך אישות וחיבור נפשיי. והחיצונית כבועל ארמית. ב' כי אוי לו כי לו נכנס במעמקי תורתנו אין ערוך לחידותיה לדקותם ורבויים ותריפותם פלפול אמתי בשכל עצום ורב. אך המתיקות יחסר מאשר לא לשם שמים יבא עליה. כי גם היא לא תתן את דודיה לו. אך השם לבו ונפשו לשם שמים יערב לו ולנפשו מנופת צופים ומדבש. ועל כן נקרא דהמע"ה עדינו העצני שהיה מתעדן על דברי תורה. ומרגיש בה עונג נפשיי. שיתענג בדשן העולם הבא. אשר עין לא ראתה אלהים זולתו יתברך. וכמאמר ספר הזוהר כי אותם השלשה שרי קדש קדישי עליונין חברי רשב"י נסתלקו בעסק האידר'. ואמר אליהו ז"ל כי מרוב עריבותם דבקה נפשם בקדושת הדברים שהתעסקו בהם ונעלה עד שורשם ודבקו במלכם יתברך ואיזה מתיקות ועריבות יערב לזה. והן אלה דברי תורתנו ברמז אשר תרמוז בכתובים האלה וזה יהיה כי יקח איש אשה כלומר מתייחסת לאישות היא התורה כי היא כבת זוגנו מצד שורש נפשיתנו ובא אליה אל תוכיות פלפולה ושנאה כי שנא אותה אך לא את צרתה ומה טעם נתן לדבר הלא הוא כי שם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת היא התורה לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים הוא צרות חידודים ועריבות אז ולקח אבי הנערה הוא יתברך והשכינה עליונה והוציאו את בתולי הנערה חידודיה וחריפותיה וטוב עריבו' טעמיה אל זקני העיר העליונה חכמי ישיבות של מעלה הם זקני העיר היא ירושלים העליונה השערה בב"ד של מעלה ואמר אבי הנערה אל הזקנים את בתי נתתי לאיש החומרי הזה לאשה וישנאה והנה הוא שם לה וגו' ואלה בתולי בתי לפניכם שאתם טועמים תידודה ומתק' ואז ופרשו השמלה הם פירושים ברורים כשמלה ע"פ חידודיה:

או יאמר כי השמלה שנתלבשה נפש האיש ההוא על יד מה שעסק בתורה תחלה היא חלוקא דרבנן יפשיטוה ממנו ופרשו אותה שפורשים ומסירים אותה מעל נפשו כי שנא התורה יעבירו כל טובה ממנו ואח"כ ולקחו זקני העיר ההוא הם ב"ד של מעלה וידונו אותו ביסורין זה וייסרו אותו וגם יענשו אותו מכיסופין שהיו ראויים לנפש על תורתו של הקב"ה שיעבירום ממנו ואז על ייסוריו ישוב אל ה' ולו תהיה לאשה כי בה ידבק לבדה ויגעל בזרה זה פרי הייסורין שלא יוכל לשלחה כל ימיה שילמד מתוך ייסורין

שיוסר וידבק בה לגמרי ועתה אומר מרע"ה הנה את תורת האמת קראתי אשה שהיא לישראל דרך אישות משא"כ החצונה כ"א דרך זנות באופן כי נערה תקרא אך לא אשה הפך התורה כי היא שמה העצמי היא אשה וגם תקרא נערה. ועל כן בא עתה ואמר הנה אמרתי כי לנקראת בעצם אשה שם לה עלילות דברים אך אם אמת אפשר היה הדבר הזה שאמר האיש ההוא הלא הוא שלא נמצאו בתולים לא יהיה כאשר יאמר כך על הנקראת אשה כ"א לנערה נעורה מטוב היא הנקראת נערה ולא אשה שהוא הזרה כי אם עליה יאמר כך הוא הצודק וע"כ הראוי הוא כי והוציאו ישראל את הנערה מבית מדרשם ולא תהיה רק אל פתח בית אביה הוא בבית שרשה וסקלוה כל אנשי עירה באבנים שיעשו ישראל גדרים כגדרי אבנים וסייגים לבל יקרבו ומתה כי תמחה שמה מקרב ישראל כמתה על כי עשתה נבלה בישראל כח טומאתה לזנות בית אביה שהניח' בית אביה לידבק בבני סוגה ותבא כמזנה לזנות זרים אצלה שמכח הקדושה הם ישראל עם ה'. ועל ידי כן ובערת הרע מקרבך הוא העון אשר נעשה על יד עוסקים בה אותו כח טמא כי רע היה שורה בקרבך ובהרחק הגדול אשר תעשה יתבער מקרבך:

כי תצא מחנה וגו'. ירמוז לנו דרכי התשובה מה יעשה השב שתתמיד תשובתו ולא ישובו לסורו כי אז יהי' קשה לחזור ולתקן אחרי כן ומה גם אם יקרנו עון ערות שקשה לפרוש וזה אמר כי תצא מחנה על אויביך שתשוב בתשובה להלחם עם אויביך היא היצה"ר וסיעתו עם היות עמך מחנה שרפי קדש שבראת ע"י תורה ומעשים טובים בעזרך ואתה יוצא מחנה עליהם על יצר הרע וכחותיו והמשחיתים שראת בעונותיך שכלם עמו אל תבטח לבלתי היות על משמרתך בזמן תשובתך פן יקרך עון באמור לא אירא כי כבר אני התאזרתי נגד היצה"ר ולא תזדמן לי עון כי דע לך כי לא כן הדבר כי הנה כי תצא מחנה על אויביך הזהר ונשמרת מכל דבר רע אפילו מהרהור. כי דע לך כ"א יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור ולא בעון שעושה בפועל כי אם מקרה לילה שרואה קרי בלילות שהוא בהיותו ישן ובלתי עושה מעשה עכ"ז למה שזה בא לו מחמת שלא נזהר מדבר רע שהוא מלהרהר ביום אל ימעט בעיניך העון ההוא כי דע לך שהיא מספיק להוציאך מחוץ למחנה הקדושה ולהשיבך לכסלה כבתחלה ותהיה קשה לפרוש ולחזור אל התשובה שהיחלת בה כ"א אדרבא לא יבא אל תוך המחנה כי ישאר בחוץ כי כאשר אתה יוצא מחנה עליו גם היצה"ר מתאזר נגדך בכל מאמצי כח וכאשר ימצא בך דבר רע אז יחזיק בו למושכו בחבלי השוא ולא ירפך עד תרבה לפשוע ותשוב לסורך ותבטל תשובתך ע"כ הזהרתיך כי מעת נתעוררת לשוב תצטרך שימור רב כי אז תחרץ גם יצר סמוך להתאזר נגדך. וש"ת א"כ איפה אם לא נשמרתי ותקפני יצרי והשיבני אחור ולא

אוכל לשוב עד עת זקנה שאז אין טומאת מקרה לילה ויתר עונות מצויים אז גם כי אשוב לא אועיל לי כי אין התשובה מועלת רק בזמן הבחרות כמאמר שלמה עד אשר לא יבואו ימי הרעה וכן דוד הוא אומר אשרי איש ירא את ה' שהוא בעודו איש בזמן שדמו רותח והוא בתוקפו לחטא אך לא בזמן שנתקררה דמו וכשל כחו באופן שעי"כ תתייאש מהתשובה עד תצא מהעולם בלי תשובה כלל חלילה לך כי הנה הן אמת כי הדרך הטובה והתשובה מעולה היא כי תצא מחנה על אויביך שאויביך באים להחטיאך כי בחור אתה ואתה מתגבר ויצא מחנה עליו אך עכ"ז אם לא שבת עד עת זקנה שאין אויביך קמים עליך כי כשל כחך לא יבצר ממך תיקון עם שלא תהיה תשובה מעולה כתשובת הבחרות וזהו והיה לפנות ערב ירחץ במים כי אם לפנות ערב יומיך שהוא לעת הזקנה ירחץ אשמותיו במים מימי התשובה כמה דאת אמר רחצו הזכו וגו' או אפילו סמוך למיתה שהוא וכבא השמש שהוא סמוך לסילוק גם זה יועילו ולא יבצר ממנו שעי"כ יבא אל המחנה שכינה במותו ולא יעמוד בחוץ כי תקובל תשובתו והוא מאמר שלמה בחכמתו וזכור את בוראך בימי בחורותיך כן היא התשובה המעולה עד אשר לא יבואו ימי הרעה ואם לא שבת בבחרות אל תתייאש מן התשובה אפילו סמוך לסילוק והוא עד אשר לא תחשך השמש וגו' והוא מאמרנו באומרנו וכבא השמש וגו':

פסקה יג

ויד תהיה לך וכו'. אמר עוד אני מצוך תזהר בשובך בתשובה שלא תאמר די לי שאשמר מכל דבר רע שלא אשוב עוד למעשי הרעים אך על אשר כבר עשיתי החרטה עליה תספיק לי דע לך צריך אתה לתקן בצום ושק ואפר וכיוצא באלה כי הלא אם תהיה לך מחוץ למחנה בחיצוניות יד שהוא מקום בגיהנם למרק שם עונותיך אשר עשית כי כל אדם יש לו חלק בג"ע וחלק מחוץ לקדושה בגיהנם ואם אינך מוחה פשעיך לגמרי ישאר עדיין המקום ההוא לחשבונות וכל תשובה שתעשה מכאן והלאה לא יצילוך בצאתך מן העולם מלכת שמה למרק כל אשר חטאת על הנפש וזהו ויד תהיה לך מחוץ למחנה ועל כרחך ויצאת שמה במקום חוץ שהוא שמה במקום שישלך בגיהנם חוץ מהקדושה כי לא תטעם כל מאומה מכל מצות אשר עשית במקום הקדוש עד תמרק אשמותיך בגיהנם תחלה והיא רעה חולה יסתכל כל חסיד אליה כי אם תהיינה לו רבבות זכיות ועשרה עונות כל זכיותיו אשר עשה לא יהנה מאחת מהנה בצאתו מן העולם עד ימרק בגיהנם עונותיו אשר עשה: או יאמר מעין זה השמר פן ואל תשאיר לך עון בצאתך מן העולם שלא תתקן אותו כי אם יהיה שיד ורשות תהיה לך מחוץ בשובך בתשובה שישאר לך יד בחצוניות שלא תשוב ממנו דע כי תגרור אותך לצאת חוץ מהקדושה אל הטומאה

כי אחרית היד ההיא תמשך עד עשותך כמעשיך הראשונים שהיית בם חוץ מהקדושה כי עבירה גוררת עבירה וזהו ויד תהיה לך מחוץ למחנה הקדושה דע כי על ידה ויצאת שמה חוץ לגמרי:

פסקה יד

ויתד תהיה לך כו'. ושמא תאמר ומה אעשה להכניע את יצרי שאוכל לו לבל השאיר שום עון אשר חטא שלא אשוב ממנה שמע בקולי איעצך והוא שלא תאטם אזניך משמוע אל מוריך ומלמדיך תמיד תורה ומוסר שהוא המביא לאדם לשוב בתשובה שלמה. כמז"ל על פסוק שמעו ותחי נפשכם אדם שיש לו מכות בכל איבריו הולך אל הרופא. ואומר לו ישים רטיה א' על כל מכה ומכה. אבל ברטיה אחת בכל איבריו לא יוכל לרפא את כלם. אך הקב"ה אדם חטא בכל איבריו ואומר לו הקב"ה ישים רטיה בא' מאיבריו הוא האוזן לשמוע תורה ומוסר. ועל ידיי כן מתרפא כל גופו. שבכל פעם שהוא שומע נכנס כדלף טורד על לבו עד יתרפא מהכל. וזהו שמעו ותחי נפשכם וזה יאמר ויתד תהיה לך על אזנך לומר כי חרש חכם וצדיק תבקש לך להטות אזנך לקול מוסריו וכבושיו. שיהיו כיתד תקועה באזניך. שלא תאטם על יד היתד ההיא. וחפרת בה יהיה כל יום כדש ותופר בך עד קרוע סנור לבך באופן שושבת בודאי שתשוב לגמרי עד בלתי השאיר חטא ועון שלא יושלך במצולות ים. וזהו וכסית את צאתך שכל טומאת יציאתך מן הקדושה אל תצוניות הטומאה ובמה שחטאת יהי' הכל מכוסה. שיכבוש עונותיך הוא יתברך וישליך במצולות ים כל חטאתיך שהוא כסוי חטאה לגמרי. והלא על זה תוכל לומר איככה אוכל ליצרי אם קודם שאחטא יכול לי ואחטיאני מה גם עתה אחר שהחזיק בי. ב' למה הכבדת עלי שלא אשאי' אך אחד מחטאי שלא אשוב ממנו ואתקנהו ולא יתבטל ברוב. כי הנה על הא' דע לך כי הנה ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך הוא מחנה זכיותיך אשר לעמת מחנה חטאתיך כדי להצילך מן היצר הרע ולתת את אויביך הוא יצר הרע וסיעתו לפניך כי על ידי צירוף רחמיו יתב' עם זכיותיך תנצל מהיצר הרע ותוכל לו ועל השנית אמר אל ימעט בעיניך עון אחד כי הלא השמר שלא יראה בך ערות דבר אפילו יהיה דבר אחד כי יהיה מבדיל בינו לבינך ובזה ושב מאחריך ועל ידי הסתלקו ממך הוא יתב' על יד עון א' תפול ברעות רבות על ידי יצרך כי פירש מגן עזרך:

פסקה טז

לא תסגיר עבד כו'. לקשר הענין יאמר הלא אמרתי כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך שעזב שמי השמים העליונים ובא היטיב לך אל מחנך שהוא בארץ אל תעשה באיפן שתבריחנו מאתך שלא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ולמען תדע רוע דרך ארץ אשר יחשב לך אם את הדבר הרע הזה תעשה כי ראה אשר אני מצוך לאמר לא תסגיר

עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך כו' כי אינו דרך ארץ שבא לשתטיב לו ולא תעשה ומזה תשא ק"ו ומה אם מקנת כסף עבד איש שחייב להשתעבד לרבו ובורח אליך שתטיב לו אינו דרך ארץ להסגירו לאדוניו אחרי בא להסתופף בצלך ק"ו בן בנו של ק"ו הקב"ה אדון הכל שאני חייב להשתעבד לו ולהיות תחת רגליו ועזב מקומו ובא אצלי להיטיב לי להצילני ולתת אויבי לפני שאין רוע מוסר גדול מזה שאעשה דבר להבריחו מעלי על כן סמך אל ענין של מעלה מצות לא תסגיר:

ולדעת האומר בגמרא שאומר לא תסגיר עבד כו'. על עבד של ישראל שברח מרבו מח"ל לארץ הכתוב מדבר שיצא לחירות וכופין את רבו שיכתוב לו גט שחרור. יהיה לומר הלא אמרתי כי ה' מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש. שאל תעשה באופן שיראה ערות דבר בך ושב מאחריך. והלא יעלה על רוחך שאין בזה רק עשותך מה שאינו כבודו יתברך אך לך אינו קשה. דע לך כי נהפוך הוא כי אין על הנוגע אליו יתברך אלא רוע מוסר שבך אך מה תפעל בו יתברך כי אם יעלה השמימה הן הוא משוש דרכו אך הצרה בעצם לך היא כי היית במחנה קדוש שהיה ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך והיית עמו. ועתה כי יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. נמצאת יושב במחנה בלתי קדוש ותחשב כמו שהיה בא"י ויצא לח"ל. וראה גם ראה מה בין היושב בארץ ליושב בח"ל כי הלא שעבד של ישראל שחייב להשתעבד לרבו ואסור לרבו לשחררו. אם ברח מרבו שבח"ל לארץ יצא לחירות. על בואו לארץ ונעשה חפשי מאדוניו. למה שבא"י שם מושב אלהים. ומזה תדע ותשכיל ההפרש שבין היותך במחנך קדוש שה' אלהיך מתהלך בקרבו. אל היותך במחנה בלתי טהור. אחרי שמצא בך ערות דבר ושב מאחריך. כי בהיותך עם ה' היית בן חורין כעבד שברח מח"ל לארץ כן תהיה בן חורין מכל כחות שירצו להשתרר עניך. ועתה אתה במקום טומאה ותהיה משועבד לכח טמא של ערות דבר וכיוצא בו והיה כל מוצאך יצר לך:

פסקה יח

לא תהיה קדשה כו'. לדעת המתרגם הקשר מפירש שעם שיצא העבד לחירות עד שיכתוב לו רבו גט שחרור לא תשיאנו בת ישראל אך לאומרים שהוא אזהרה על הפנויה המופקרת לכל או למ"ד מיוחדת בלי קדושין יהיה משולל קשר עם הקודם וכל הכתובים הבאים אחריו יראו משוללי קשר אחד אל אחד. ויתכן יאמר הלא הודעתיך מה בין אשר הוא בא"י כי שם הקדושה לעומת בח"ל כי שם מקום טומאה. כדבר הזה הוא הפרש שבין הבא על אשה בקדושין וחופה. כי שם תשרה קדושה. לבא על קדשה דרך זנות בעלמא. כי שם תשרה טומאה ונדבק בך והביטה כי רעתה רבה. ואל יקל בעיניך באמור

כי פנויה היא. כי הלא כ"כ שורה כח בפועל ההוא. עד שהאתנן הנותן על הדבר תועבה היא לפניו ית'. וזהו לא תביא אתנן זונה כו' כי תועבת כו'. והשוהו למחיר כלב. יהיה כי הנה בהיות ישראל עושי רצונו של מקום היה נראה על המזבח דמות אריה. וכשהוא בהפך היו רואים דמות כלב. שכח בלתי טהור היה מעורב בו ונראה שנהנה בו. על כן הבא תמורת כלב מאז ידבק בו הכח אשר שנא ה'. וכן הבא תמורת ביאה זונה כי ידבק בו כח טומאת הפועל הרע ההוא. עוד רמז בסמיכת הענין כי העבירה גוררת עבירה כי עבירת לא תהיה קדשה גוררת עבירה לא תביא אתנן זונה כי היא תקריבנו לנדרה. עוד ירמז כי תועבת ה' היא המצוה הבאה מצד עבירה כענין שונא גזל בעולה וזה לא תהיה קדשה כי מהיות הדבר רע כי הנדר ג"כ הנעשה להשם מאתננה תועבה הוא:

פסקה כ

לא תשיך לאחיך כו'. אחרי אומרו לא תביא אתנן זונה כל נדר שהיא מצוה הבאה בעבירה אמר לא תשיך כו' לרמוז כי גם אמאס לכל נדר מאשר תדור מאשר בנשך תתן ותרבית תקח שגם היא מצוה הבאה בעבירה. וענין התכת הכתוב יאמר לא תשיך לאחיך כלו' כי אחיך הוא אשר אתה חייב לאוהבו כמוך. ודע לך כי בעון זה תחת הרבות ממונך תהיה הולך ומתרושש עם היותך עשיר. והיא כי בתחלה תתן נשך כסף שתלוה כספך בנשך ואח"כ יכלה ממונך. ולא ישאר לך רק שארית תבואתך. ותתן נשך אוכל סאתים בשלש. וזהו נשך אוכל וגם זה כרקב יבלה. ואחר כך תתן תפצי ומטלטלי ביתך שוה מאתים בהקפה על מאתים ועשרים. וזהו כל דבר אשר ישך. עד בלתי השאיר לך כל מאומה. ואמר לנכרי תשיך וגו'. הנה אחשוב כי בפסוק זה גלה טעם באיסור הרבית וע"פ דרכנו יצא טעם אל אשר התירו ית' לעע"ג והוא כי הנה הפליגי חז"ל לו' שהמלוה ברבית כופר בה' אלהי ישראל וביצ"מ וראוי לבקש טעם לדבר כי לפי גזרת שכל אדם לגוזמא תחשב אך אפשר יען כי כל הפנה אשר כל התורה תלויה בה הלא היא ההשגחה כי באמונת ההשגחה אשר נראתה לעיני הכל ביצ"מ ידעו ישראל וכל העולם כי ה' ברא כל העולמות כלם כמפורש במקומו בס"ד כי ע"כ באו נסים כוללים כל חלקי העולמות כלם והכל עשה על אודות ישראל כמפורש בהתראות המכות וגם נודע יציאת מצרים בהשגחה היא כי מאתו ית' היתה כי ע"כ שידד שר ומזל כנודע והנה הזורע ונוטע בוטח בה' יצו את ברכתו או נושא ונותן בבטחו בו ית' שממכון שבתו ישגיח וישלח ברכה במעשה ידיו ההוא יקרא יהודי מודה בה' אלהיו וביציאת מצרים כי הכל הוכר בהשגחה אך אשר יאמר הנה אני היותי מרווח בממוני א' מעשרה וע"כ אם אלוה לך תתן לי הסך ההוא הנה זה יורה כי ההצלחה והריוח טבעי הוא ולא בהשגחה או ע"פ המזל או שר

שאינן בלתי בעלי תכלית ויראה לו שיש קצבה לברכתם כפי מה שנהוג להרויח ובחשבו כי מהם הוא גם הוא קוצב על השערתו כברכתו אך אשר כוא יהודי ונזר אלהיו על ראשו לא יאמן בשוא נתעה כ"א יהיה לבבו שלם עם אלהיו כי הוא יתברך המשגיח והמשפיע וכאשר הוא בלתי בעל תכלית כי ברכתו משולל קצבה כי אם לפעמים מפליג בברכת המעט ולפעמים ימנענה מהמרובה לפי מעשה האיש ההוא וכאשר הוא ית' לא יקשה לפניו עשוי יש מאין כן אפילו בהיות התבואה בכרי וישערוהו בכך כורים שם במקומו ירבה יותר על מה שהיה הכרי אשר הוציא השדה נמצא כל העודף הוא יש מאין ועל כן נצטוינו לבקש טרם מדוד הכרי ולו' יהי רצון וכו' שתשלח ברכה בכרי הזה ואחר שהתחיל למדוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה ואם מדד ואחר כך אמר הרי זו תפלת שוא ואלו אין הברכה שימצא יותר מאשר הוציא השדה כך הוא המבקש רחמים קודם מדידה כמו אחר מדידה ואם יהרהר איש על זה נמצא בלתי מאמין דברי חכמים ושכל אשר אמרו שיאמר קודם מדידה וכשהתחיל למדוד הם דברי בטלה חלילה וכן מה שאמרו שאם אמר אח"כ לא אמר כלום גם אלה לא כן הוא כי הכל אחד ובכלל הדבר הוא הכופר בהשגחה ובתורה שבע"פ ולא מישראל הוא כלל הדברים כי פנת יקרת תורתינו והאמנת יציאת מצרים ששם ניכר לעיני הכל מושלו יתברך בג' העולמות ושודד מערכות ושרי מעלה והיותו אלהי ישראל ביחוד הכל תלוי באמונת ההשגחה וא"כ איפה הקוצב ריוח מעותיו על חבירו הלא יגע באמונה הגדולה הזאת ויפיל את הכל חלילה. וזה אחשוב גלה הוא יתברך פה באמור לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך לו' לנכרי ההולך אחר הטבע או אחר המזל או שר גם אתה התנהג בו לשיטתו אך לאחיך שהוא בעל אמונת ההשגחה כמוך לא תשיך וביאר הטעם למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידיך שהוא כי למה שה' אלהיך יברכך שלא בטבע יש מאין כי לא תהיה ברכה שתזרע שדך ולא תלקה התבואה כי בכל מה שתשים ידך ירבה הדבר ההיא בלי קצבה כ"א יש מאין כי אשר בטבע היה להרויח עשרה תמצא מאה כי כל העודף הוא יש מאין כי גם שאמרו שצריך במה שתחול הברכה עכ"ז הברכה עצמה היא יש מאין כאסוך שמן ע"י אלישע הנביא וככד הקמח שע"י אליהו ז"ל כי יש מאין היה והראיה כי לא על ידי מזל או שר תהיה ברכתך הלא הוא על הארץ אשר אתה בא שמה כלומר כי הלא אתה אין מזל שולט בך כי אין מזל לישראל גם הארץ אין עליה שר או מזל כי אם ה' הדורש אותה תמיד ואם כן אמור מעתה כי הכל בהשגחה מאתו יתברך וא"כ אשר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה בקרב ישראל שחיו על יד יחזקאל כי הלא החיות המת לא בטבע הוא ולא מפאת שר או מזל רק בהשגחה אלהית ועל כן המכחישים לא יחיה בה. ובמה שכתבנו

ע"פ וחי אחיך עמך האומר על ענין זה שהוא כי אחר שבנים אנחנו לה' אלהינו איך יתכן יעשיר את זה ויעני את זה עד ככר. לחם אך הוא כי כאשר בכותב איש כל נכסיו לא' מבניו לא עשהו אלא אפוטרופוס שאומדן דעת הוא שאינו מניח את כל יתר בניו למות ברעב אלא ודאי שחלק כל שאר בניו נתן לזה שיתפרנסו תחת ידו כאפוטרופוס ועד"ז אחר שעשיר ורש בניו יתברך המה למה יעשיר את זה ויעני את זה אך אין זה כ"א שכל חלקי העניים נתן לעשירים יהיו כאפוטרופוס על הדלים מנכסי עצמם וא"כ הנותן לדל ברבית אחר שמשלו הוא נותן לו למה יקח ממנו ריוח והלא הוא יתברך אב לכולם ולא העשיר את זה כ"א שיהיה כאפוטרופוס כי גם הדל לו בן ושלו נתן ביד העשיר וזהו וחי אחיך עמך שהחיים ומזון של אחיך הרש עמך הם מאתו יתברך ומי שעושה כן חושב שלא מן ה' הוא זה רק מהמזל ואינו יהודי ובמה שאינו מאמין כי ה' נתן לו חלק אחיו ככותב כל נכסיו לבן בין הבנים כופר באלהי ישראל אשר הוא כאב להם וזהו אם כבנים אם כעבדים שלא היה לו יתברך להעשיר עבד אחד ולהרעיב כל שאר עבדיו ועל בחינת בנים אמרו שהוא ככופר באלהי ישראל ועל בחינת עבדים אמרו שהוא ככופר ביציאת מצרים כד"א כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וע"כ לא חי כמתי יחזקאל כי הוא חי אחיו שהיו עמו החסי' מבעליו גם חייו לא יתננו לו:

פסקה כב

כי תדור נדר כו'. יהיה ענין הסמיכות במה שארז"ל כי המלוה ברבית לא יקרא ה' אלהיו כו כופר באלהי ישראל יקרא כאשר למדו מפסוק את כספך לא תן לו בנשך כו' אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי כו' ובזה יאמר לא תשיך לאחיך כו' וכי תדור לא יהיה נדר כ"א למי שה' נקרא אלהיך אך לא מהנשך כי אז לא אלהיך אנכי כי לכופר בה' אלהיו יתייח. **א** בדרך אחר והוא פן תאמר אם כ"כ מאס ה' בנוטל שכר על מי שמאחר לשלמו גם הוא יתברך לא יקפוד על מי שנודר נדרים ומאחר לשלם נדרו כי אין להקפיד באיחור ע"כ אמר אינו דומה לזה מב' טעמים א' כי הלא כי תדור אינך נודר לחבירך העני כ"א לה' שבמה שהוא ה' וגם הוא אלהיך כי אתה ושלך שלו כי ממנו יתברך הכל ולמה לא תתן לו מיד את שלו. ועוד ב' כי גם הוא יתברך ממתין ואינו אומר אלא לא תאחר לשלמו שהוא על האיחור הנודע שהיא ג' רגלים אך זה יהיה כאשר לא שכיחי עניים כי דרוש ידרשנו כו' כלומר כ"א יש דריש' דשכיחי עניים שואלים ודורשים לחם לאכול אז ידרשנו ה' אלהיך מעמך גם שלא תאחר שיעור האיחור כי מחייב עליה לאלתר ואין קפידה לו יתברך רק עליך כי יהיה בך חטא ולא על הדל שלא יחסר לו. או בדרך האחרת לומר הנה ב' דרכים יש להיטיב לעניים ולאביונים או דרך הלואה או מתנת חנם אמר

אם תיטיב לו בהלואה לא תשיך לו באופן שתוציא הנאתך מתוך מעיו וגם ה' יוצא את אשר היטיב עמך והעשירך ממך כי תהיה הולך ומתרושש כמו שכתבנו כי תחלה תשיך נשך כסף ויתום כספך ועודך מחזיק ותשיך נשך אוכל כי התבואה והפירות שישארו בביתיך תלוה אות' סאתים בשלש וכאשר יתמו תשיך נשך כל דבר אשר ישך שהם שאר מטלטלי ביתך. ואם מה שתטיב לאביונים דרך מתנת חנם תן להם מה שתתן מיד לא שתתן באופן שתדור ותאחר שיהיה להם מכלות עינים ומדיבות נפש עד שיראו עיניהם מתנתך וזהו לא תאחר כו' וגם זה דרש ידרשנו ה' אלהיך מעמך אם תאחר שיקחנו מנכסיך נמצא שמה שנדרת חסר ממונך ולא נשאר לך כ"א החטא בלבד ולא הממון וזהו והיה בך חטא. וש"ת גם שלא אדור יאבד ממון הבלתי נותן לעניים ולאביונים לזה אומר וכי תחדל לנדור גם שידרוש ה' ויאבד הממון לפחות לא יהיה בך חטא כנודר ומאחר דתרוייהו איתנהו ביה:

או בדרך אחרת והוא מאמר שלמה בחכמתו באומר מרבה הונו בנשך ובמרבית לחונן דלים יקבצנו כי הוא יתברך יעביר הונו ממנו ויתננו למי שיחונן דלים בו כי לכך ניתן לראשון כמפורש למעלה וזה יאמר פה כי הוא יתברך מדבר תחלה עם המרבה הונו בנשך ואומר לו לא תשיך כו' ורומז לו שיאבד הונו באומר נשך כסף נשך אוכל כו' כמדובר למעלה ואח"כ מדבר עם החונן דלים שאליו ינתן הון המלוה ברבית אומר לו כי תדור כו' לדלי' לא תדור נדר ותאחר לשלמו כי כמקרה המשיך לאחיו גם אתה יקרך כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך ותתרושש והיה בך חטא כבקודם. או יהיה הסמיכות לומר הלא הזהרתיוי לא תשיך לאחיך כו' וש"ת אם אלוה חנם במה ארויח אל תחוש כי כאשר תדור לא תאחר לשלמו ובזכות הצדקה שתתן מיד תעשיר משא"כ אם תאחר כי דרוש ידרשנו ה' כו':

עוד יתכן בביאור הכתוב בכפל אומר תדור נדר ואומר דרוש ידרשנו והוא כי אומר הוא יתברך הנה אתה נדור ובא אתה מהר סיני לתת צדקה כי אחת ממצות ה' היא באופן כי טוב היה שלא תדור כ"א תתן מה שאתה נדור מאז וזהו כי תדור כבר הוא נדר לה' מסיני ע"כ לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך שתי דרישות א' על נדר שמהר סיני. שנית על הנדר הזה השני נמצא שמה שהרוחת עתה בנדרך לא היה רק חטא על האיחור מה שלא היה לך חטא זה על הנדר הקודם על דבר האיחור כיון שלא תעדר מהנתינה אחר ימים. וש"ת כי בסיני לא נדרת לתת צדקה לא כן הוא כי הלא בסיני דברת בפיך לקיים כל מצות התורה כמו שכתבו ז"ל שהדבור עצמו היה מדבר עם כל אחד מישראל ואומר לו מקבלנו את עליך כך וכך מצות יש בו כו' ואמר לו הן

באופן שכל מצוה ומצוה אפילו דרבנן אמרו בפיהם שהיו מקבלים כמפורש שם וא"כ אין נדר גדול מזה כי הצדקה בכלל המצות וזה מאמר הכתוב בדרך ק"ו שאומר הנה מוצא שפתיך אפילו לא מלבבך כי אם מהשפה ולחוץ ראוי לך תשמור מן הדין כאשר נדרת לה' אלהיך כלומר כי אשר נדרת יאמר עליך אחר היית לה' אלהיך כי אמירה לגבוה כמסירה להדיוט באופן שנדר יקרא באמת אפילו לא היה רק מוצא שפתיך בלי נדבת לב כל שכן כי נדבה שהיא מהלב היא מה שדברת בפיך בסיני ולא מוצא שפתים בלבד וזהו נדבה אשר דברת בפיך והוא כי אין תואר נדבה כ"א מהלב כמאמר רש"י ז"ל שע"כ נקרא הנדיב נדיב לב לפי שהנדיבות מהלב הוא:

עוד יתכן יאמר כי תדור הזהר שיהיה הנדר לה' אלהיך ולא לשום פניה כהוראת נדיבות וכיוצא בה וגם לא תאחר בהיות כוונתך לשלמו כי הלא לא יבצר שתפקד מיד כי דרוש ידרשנו כלו' יש דורש את אלהים וקובל עליך מיד כי ירעב וע"כ להיות שיש דורש לכן ידרשנו ה' אלהיך מעמך ויפקיד את נדרך ותחת היות על מעשי הצדקה ברכות וראוי עתה במה שתאחר יהיה להפך שיהיה לך חסרון וז"א והיה בך חטא לשון חסרון כד"א ובני שלמה חטאים ולא אומר לך כ"א בך כלומר שלא בלבד יחסרו ממך אשר נדרת כי זה הרי נאמר ידרשנו ה' אלהיך מעמך שהיא מהממון שעמך כ"א בך בנפשך יהיה חסרון משא"כ כי תחדל לנדור שעם שתאחר מתת הראוי לך בעת הצורך לא יחסרו ממך רק מה שהיה ראוי לך לתת אך לא בך בנפש וזהו לא יהיה בך חטא שלא יהיה חסרון של בחינות מלת בך כמדובר:

עוד אפשר לומר כי תדר נדר שתדור לעני שני נדרים הם אחד לדל שנית לה' אלהיך אשר צוך ומזונו עליך ית' וזהו כי תדור נדר והוא ענין מלוה ה' חונן דל כי את ה' מלוה ואת הדל חונן בפעולה אחת ל"ת כי דרוש כו' לומר לא על חסרון שיחסר לדל אני מזהירך כי לא יחסר כי הלא דרוש ידרשנו ה' אלהיך כי יתן דרישה כפולה לדל מחמת כפל הנדרים באופן שיתן לו אוכל למכביר אך יהיה מעמך שמשלך יחסיר מה שיתן לדל נמצא שוהיה בך החסרון ולא לדל וזהו והיה בך חטא וחסרון אך לא לעני ועליך אני דואג אך כי תחדל לנדור לא יהיה בך החסרון. גם אפשר לפרש כל הנדרים וכפל שתי הדרישות על שני מיני נדרים של עניים ושל גבוה ושאר הכתוב מעין הנזכר כמדובר למעלה:

פסקה כה

כי תבא בכרם כו'. אמר הנה צויתי את העשיר שאם ילוה לדל לא ישיך לו ואם יתן לו מתנת חנם לא יהיה דרך נדר ויאחר לשלמו עתה בא ומייעץ את העני ואומר לו הנה אם ילוה לך יבקש רבית ואם מתנת חנם יהיה בתורת נדר ויאחר לשלמו על כן היה

אפשר תבחר ותקרב לחזור על הפתתים אך לא זו הדרך כי תתבייש אך כי תבא לא יהיה לפתחו כ"א בכרם רעך דרך שכירות או כי תבא יהיה בקמת רעך דרך שכירות שאין שם בושה וש"ת שכירות אינו משתלמת אלא לבסוף ובעוד שאעשה מלאכה מבקר עד ערב מה אוכל אל תחוש שאם הוא שתשכיר עצמך בכרם ואכלת ענבים ולא תרעב אך השמר לך באופן שלא יקוצו בך שתאכל כרעבתן לצבות בטן כאוכל שלל אויביו כ"א כנפשך שבעך שיהיה לשובע נפשך ולא לשובע גופך וזהו כנפשך שבעך כי לנפשך יהיה שבעך של גופך וכן לא תביא את אשתך שתאכל עמך או לשים בכליך להוליך לה אל ביתך כי אל כליך לא תתן וכן כי תעמוד בקמת רעך דרך שכירות וקטפת מלילות בידך לאכול אתה ולא לאשתך וגם חרמש לא תניך פן יקוץ בך הבעה"ב וש"ת א"כ אגרש את אשתי שלא תוכל לסבול לבלתי אכול עד הערב מדמי השכירות לז"א כי יקח איש אשה כו' והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר אז וכתב לה כו' אך על מה שמצירה אותך בתלוניתיה על איחור מזונותיה אל תגרשנה מפני כך וש"ת מה אעשה להשקיט תלונותיה לז"א כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא לשלול שלל להביא טרף לביתו ולא יעבר כו' כ"א נקי יהיה לביתו שנה אחת והוא כי יקח אשה רק בעצת שלמה בחכמתו עד יכין מחייתו כאומר הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך והוא שעל ידי כן לפחות לשנה אחד ושמח את אשתו אשר לקח בשנה ההוא באופן תקשר אהבה עמך ולא תקוץ בך אם לא תספיק לה מזונות בעתה וישבות דין וקלון. או שעור הכתובים אל תאמר אם כסף ילוו אותי נשך ומרבית יקחו ממנו אם ידורו נדרים יאחרו לשלמם ובין כך ובין כך יחסר לחמי בבית ולא תאבה האשה להמתין ויהיה לי דלף טורד מדייני אשתי ואם אשכיר עצמי בכרם או בשדה אוכל ענבים או מלילות והיא תרעב עד הערב ואיך אעשה לה אגרשנה או אלך לי לצבא בסכנה אולי אשלול שלל ואבוז בז להאכילה או אלך לי אל ארץ סחרת והיא תשאר ענייה סוערה בירכתי ביתה ואם יזדמן מי שילוה לי מעות הלא יחבול כלים עושה בהם אוכל נפש לא יתרצה אם לא שיהיה בטוח שאשלם לו שיקח כסותי או שמלתי לעורי במה אשכב וא"ת נא אלהי כי מי הכניסני ללות ולמה לא השכרתי עצמי לפועל ואוכל בכל יום שיעור דמי שכירות מי יתן והיו נותנים דמי שכירות מדי יום ביומו כ"א יאחרו עד תת דמי שכירות ג' או ד' ימים כאחת ובין כך ובין כך אצטרך ללות ובבא דמי השכירות יעשו להם כנפים וישאר החוב עלי על כל הדברים האלה אמר מרע"ה הנה הוא ית' מתקן הכל על אשר תאמר שאם ילוו אליך יהיה ברבית ע"כ אני מצוה לעשיר ואומר לא תשיך לאחיך כו' כי יתום ממונו כמדובר למעלה שאם בתחלה יהיה לו כסף להשיך עוד מעט ולא יהיה לו

רק אוכל שארית תבואתו ועד מעט שגם אוכל לא יהיה לו כי אם מטלטלי ביתו ואשר אמרת שאם יתן מתנת חנם ידור ויאחר ובין כך ובין כך תרעב ללחם גם זה מתקן הוא ית' כי הנה מצוה ואומר לו כי תדור נדר לה' אלהיך הוא כי אתה ושלך לאלהיך הוא ולכן לא תאחר לשלמו כ"א לא יעשה כן דרוש ידרשנו ה' ואם תשכיר עצמך בכרם רעך הלא אל הנוגע אליך ביום הנה ואכלת ענבים כנפשך ואם יהיה השכירות בקמת רעך אותה תאכל ביום כי וקטפת מלילות כו' וישארו דמי השכירות ללחם ביתך ואם לא יתנום עד סוף היום ולא יהיה לסעודת הבקר ויהי לך מדייני אשה ותסכים ותאמר טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים ותבא לגרשה אל תעשה כדבר הזה כי הלא צוה הוא ית' כי יקח איש אשה כו' שאם מצא בה ערות דבר בלבד הוא שיכתוב לה ספר כריתות ויגרשנה אך על דבר כזה לא תגרשנה ואשר היה עולה על לבך שאם לא תגרשנה תצטרך ללכת לצבא או נדח בארצות לבקש לחם גם זה לא תעשה כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא כו' נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו ואם תאמרו מה נאכל בשנה ההיא וגם אחרי כן אם אקח בהלואה יחבלו דבר שאני עושה בו אוכל נפש ואקיץ בו ואסיח דברים חלילה או לדבר סרה נגד האיש ההוא על דלותי אל תירא מזה כי הלא צויתי את המלוה לא יחבול רחים ורכב שעושי' בהם אוכל נפש וה"ה לכל כיוצא באלה וגם אשר תתפקר לדבר סרה השמר בשביל נגע הצרעת לשמור כו' כי הנגע צרעת בא על לשון הרע וזהו השמר בנגע הצרעת ולמען תירא זכור את אשר עשה ה' למרים על שדברה נגד משה עם שהיה בשר ודם ואחיה ועם שכיוונה לשם שמים וכ"ש אתה עתה אם תדבר נגד קונך שהביאך אל העוני הלז. ושמא תאמר אם לא יקח רחים ורכב יקח שמלתך לעורך. וא"כ במה תשכב גם זה אינו כי הלא צוותי כי תשה ברעך משאת מאומה כלומר אל יעלה על רוחך כי יש לך עליו חוב ממון כי לא כן רק חוב של כלום כי לה' הכסף והזהב. ועל כן לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו. נמצא כי אינו בבחירתו לקחת העבוט שירצה כי הלא בחוץ יעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך כו' מה דרכו להוציא פחות שבכלים ואם איש עני הוא שאפילו לא יבא הנושה בו אל הבית כ"א העני עצמו לא ימצא זולת שמלתו לעורו ואם כן במה ישכב. הנה גם זה תקנתי לך כי הלא צויתי ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש שהוא בכל לילה כי ע"כ כפל בהשבו השב תשיב ולמען הפיס דעת המלוה הנני אומר לך דבר אמת שהוא אל יעלה על רוחך שמבלי אין שמלות לאדון הכל לא יזמין שמלה לעני ההוא עם היות כי אל זה יביט אל עני כו' ולא שיהיה אדון הכל כמבקש ממך שאת ענייו תרחם. אך אין זה כי אם שרצה הקב"ה לזכותך על יד מצוה זו כאומרם ז"ל יותר ממה שהבעל הבית עושה עם

העני העני עושה עמו וכן אמרו במדרש שוחר טוב שאמר דוד ישב עולם לפני אלהים ולא יהיו אלו עשירים ואלו עניים והשיבה רוח הקדש אם כן חסד ואמת מן ינצרהו וזה אומרו יתברך פה למען יברכך כו' לומר מה שאטריח בזה ולא אהיה כמבקש ממך ולא נתתי לו שמלה כאשר נתתי לך. הוא למען יברכך ולמען לך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך ותזכה אותך כאלו עשית צדקה:

או יאמר הנך זוכה לברכה בלי הוצאת ממון כי אשר נתת בין כך ובין כך חלף עבר. כי אין לו רק שמלתו לעורו ואתה המעט בעיניך כי ישכב בשמלתו שלו ועם כל זה וברכך ואם יעשה כדרך עניים שאדרבה צועקים ואומרים האם על שמלתו נתן עינו האיש העשיר הזה והנה אחר שמשיב אותה לי יום יום למה יקחנה בבקר בבקר כיון שעתיד להחזירה בלילה ולפעמים יאמר ככה יהיו כל נכסיו כשמלתי הישנה הזאת ואיך יתקיים אומרי לך וברכך אל תחוש כ"א לא יברך לפחות לא יבצר ממך מה' כי לפחות ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך כי גם יקרא אלהותו עליך ואין ערוך לזה בכל הון ועושר הנה כי אשר היית הדל מצטער על שהוצרכת ללות וייצר לך הנה תקנתי שצויתי לבל יקחו עבוט של אוכל נפש ואם יקחו שמלה לך יחזרוה בלילה ועם כל זה טוב לך אל תכניס עצמך בזה ללות דבר. כי אם תשכיר עצמך ותאכל יום יים שכר פעולתך. כי אשר תאמר שלא יתנו דבר יום ביומו כ"א אחר ימים רבים וביני ביני תצטרך ללות. אל תחוש כי גם על זה צויתי לא תעשוק כו' ביומו תתן שכרו כו' ואם לא יעשה כן הנה העמסתי העמים עליו חתת אלהים באמור אליו כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך כו' כי למה שהוא עני דמי השכירות הוא כנפשו ותחשב כנוטל את נפשו. וע"כ וקרא עליך אל ה' ולא יאשם על היותו מוסר דין כי נגע עד נפשו. וע"כ והיה בך חטא ולא בו כי לא אמרו כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה אלא כשאינו נוגע אל הנפש:

או יאמר שני דברים אחד שלא יצטרך תפלה רק קריאה בלבד כי קרוב אליו ה' כי יעמוד לימין אביון. שנית כי לא יניח ה' לך שכר השכיר כי יפסידך יותר באופן שלא יהיה בך רק חטא אך לא המעות. ואם תאמר אתה הדל מה פשעי ומה חטאתי שאני עני חשוב כמת. והעשיר הלז לא טוב הוא ממני. והוא עשיר אולי עון אבי או בני אני סובל אשר לא חטאתי. דע לך כי לא כן הוא כי הנה לא ימותו אבות על בנים כו' איש בחטאו ימותו. כי אין מיתה בלא חטא ואם כן גם מה שאין ייסורין בלי עון על עון של עצמו הוא ולא על זולתו ודע לך שלא באו עליך ייסורי עניותך אם לא בעונך ולא תהרהר:

פרק כד

פסקה יז

לא תטה משפט גר יתום כו'. זולת הסמיכות ראוי לשית לב (א) למה בגר ויתום הזהיר על המשפט ולא באלמנה כי אם על חבול בגדה. (ב) אומרו וזכרת כי עבד היית כו' על כן אנכי מצוך כו' האם אלו לא היה עבד במצרים היה ראוי להטות משפט גר יתום ולחבול בגד אלמנה (ג) כי טוב היה לומר וזכרת כי גר היית כו' שהיה מעין גר הנזכר באומרו לא תטה משפט גר אך באומרו כי עבד היית אינו מסוג שום אחד מהנזכרים. (ד) אומרו ויפדך כו' כי מאליו נודע הפדיון כי כן למטה נאמר וזכרת כי עבד היית ואינו אומר ויפדך:

אך יאמר באשר צויתיך לא יומתו אבות על בנים כו' ימשך שלא תטה משפט גר יתום כו' והוא שאם היה לוקה אב בעון הבן ובן בעון האב היה לך מקום להטות משפט גר כי תאמר הלא גר זה בן עובדי ע"ג אטה משפטו שילקה בעון אבותיו וכן אעשה ליתום כי לולא היה אביו חייב לא מת ונשאר יתום אך לאלמנה לא היית יכול שתלקה בעון בעלה כי לא אביה ולא בנה הי' אך היית אומר אלו זכתה זאת לא היה מסתלק המחסה שלה הוא בעלה שהיתה מתכס' ומסתופפת בצלו שהיה לה כמו לבוש ע"כ אחבול בגדה למרק עונה אך עתה שהודעתיך שאיש בחטאו יומתו לא תטה משפט כו' ולא תחבול כו' ושמא תאמר כי למה הוצרכתי לומר לך דין זה כי הלא היית טועה להטות משפט גר כו' כי הלא גם אם היה עולה בדעתי שראוי להצר לו לא הייתי עושה מפני שמה שהייתי מחייב לאלו הייתי מזכה לבעל דינם שלא כדין לז"א מה שהוצרכתי לכך הוא כי הלא וזכרת כי עבד היית במצרים והיה בדין כי לא היית ראוי ליגאל ועל כל זה ויפדך ה' שזיכך שלא כדין והיית אומר כי לפקוד עון המצריים לא חשתי על היותך זוכה שלא כדין כן היית יכול ללמוד לעשות כן גם אתה על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה לבל תטעה כי גם שם אל דעת ה' ידע זכות לישראל וזיכה אותם בדין:

או יאמר פן תאמר נא ישראל הלא מעצמי הייתי עושה כן מק"ו האם על כל איש נצטויתי שלא אטה משפט ומה גם עתה גר יתום וגם ההפרש ששמתי ביניהם לאלמנה שלא אמרתי בה רק לא תחבול בגד אלמנה הלא היא למען תזכור צרת מצרים ואשר פדך הוא ממנה למען ע"י קיימך מצות אלו תהי' מחזיק טובה אליו יתברך על הדבר ותקבל שכר משא"כ אלו היית מניח הדבר אל מה שהיה בכלל לא תטה משפט והוא כי ע"י מצוה זו תזכור כי עבד היית במצרים שהיה בהיותך גר יתום כי לא ירדת' רק לגור שם כד"א וירד מצרימ' ויגר שם ובהצטרף היתמות עם הגרות שהוא אחרי מות יעקב ויוסף וכל

הדור ההוא אז לקחו אתכם לעבדים נמצא כי הטו משפט גר יתום ויצדק בזה מה שלא אמר ויתום על כי בזכירה הזאת הם לאחדים גם כיון באומר היית כלומר אתה ולא בלבד אשר יצאו ממצרים כי אלו לא הוציא את ישראל עדיין אנו ובנינו כו' על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה שאם לא כן לא הייתי צריך לצוותך מה שכבר אמור דרך כלל במצות לא תטה משפט ובמצות כל אלמנה ויתום לא תענון היה גם כן חבול בגדם.

או יאמר הנה הוא יתב' אבי יתומים ובכלל הדבר הוא הגר צדק שכקטן שנולד דמי נמצא שהוא כיתום ועל כן לא נאמר ויתום ואמר הנה גר ויתום שהם כבנים לי בהם איני מחמיר לך שלא תחבול בגדם כי אם שלא תטה משפטם בלבד אך אלמנה שאיני מתייחס לה רק לדיין בה אני מקפיד יותר שאפילו שתתחייב בדין לא תחבול בגדה וזכרת כי עבד היית בדין כי נגזר עבדותך ועכ"ז ויפדך ה' שהיה הפדיון בכורי מצרים וגדולי בתיהם שנתן כפרך מצרים על כן אנכי כו' שק"ו והוא אם בהיותך עבד פדיתיך בהפסדם מה גם עתה הדיין המטה משפט גר כו' שאינם משועבדים לך ואתה מצירים אותם שאפדם מידכם בהפסדכם:

פסקה יט

כי תקצר קצירך כו'. ראוי לשים לב אומרו קצירך בשדך שב' התיבות מיותרות. ועוד אומרו למען יברכך כו' שיורה כי טוב לעבוד את ה' על מנת לקבל פרס באומרו למען יברכך כו'. אך יאמר לא בלבד לא תטה משפט גר יתום ואלמנה כ"א גם תיטיב להם כי תקצור כו' לגר ליתום כו' יהיה. וענין הכתוב הוא שאומר הוא יתברך הלא תראה כל מה שאני מצוך על גר יתום ואלמנה אל יעלה על רוחך כי לתועלתם אני מצוה עליך שתרחם עליהם כי אינך בזה אלא טועה כי הלא לא יחסר לי לפרנסם בלעדיך. אך בזה חפצתי למען זכות אותך שאברכך בזכות מצות זו שתעשה. והנה לך ראיה מוחשת והוא כי השוכר פועל לקצור קצירו. יקרה שישכח עומר בשדה כי לא לו יהיה הזרע אשר יקצור לשים כל מעייניו בו שלא ישכח עומר. אך הקוצר קציר של עצמו בשדהו למה שממונו חביב עליו. ישית לבו ולא ישכח. אמר ראה נא איך כל חפצו יתברך הוא למצא לך מקום לברכך כי הלא כי תקצור את קצירך של עצמך בשדך שאין דרך אנשים לשכוח משלהם עומר שלם. כי ממונם חביב עליהם. עכ"ז אני מבשרך כי ושכחת עומר בשדה כי ממני יצא הדבר שתשכחהו. למען תעשה מצוה שהיא לא תשיב לקחתו לגר כו' ולמה יעש' לך כן שתשכחהו. ומצוה שלא תשוב לקחתו כו' הלא הוא למען יברכך כו' כי ממציא לך זכות למען הביא ברכה עליך:

פסקה כ

כי תחבוט זיתך כו'. הלא צויתיך תתלה שלא תטה משפט כו' להצר ליתום לגר ולאלמנה בכונה. ואח"כ ע"י כן יביאך האלהים להיטיב להם כי מצות בלתי עשות להם רע יביאך לעשות להם טובה. וגם זה בהדרג' אחת שלא במתכוין שהוא בדבר השכוח. ואח"כ תוסיף גם בכונה שתשאר גם פאה בכונה. גם עוד תוסיף בכונה שגם לא תעולל כ"א באשכולות הבציר שאתה לוקח לעצמך. תתן לו העוללות שהם אשר אין להם לא כתף ולא נטף. באופן שיהיה להם דגן מהקציר ויצהר מהזית ותירוש מהכרם. ושמא תאמר הלא טוב היה שאכבד המצוה ומראשית קציר השדה אתן פאה וכן מראשית הזתים ובכרם האשכולות היותר משובחים ולא שאתן הפאה באחרונה ועומר שכוח שיראה כדבר בזוי. ולמה לא צויתנו לתת עומר א' או שנים בכונה מן ראשית העמרים לז"א וזכרת כי עבד היית כו' על כן אנכי מצוך לעשות הדבר הזה שע"פ דרכו רצה הוא יתברך תהיה הצדקה באופן תזכור כי עבד היית. שתתן מה שדרך האדון לתת לעבד. שהוא השכוח ושארית המזון והבזוי מהכל. שהוא לבל תתגאה ברוב דגן תירוש ויצהר ושאתה מפרנס את הדלים אך בהיות הצדקה בדרך שבו תזכור העבדות אז יכנע לבבך ותהיה צדקתך רצויה לפניו יתברך. או אפשר יחזור אל מאי דסליק מניה והוא כי הלא תת לעני האשכול הבזוי מאד בייחוד שהוא העוללת הלא כמו זר יחשב. לז"א למה שוזכרת כו' ע"כ אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה והוא בעוללות שאין לה לא כתף ולא נטף שאין לו שום סמך מעין כתף ולא הרחבה להפשט כנטף רק גרגוריו דבוקים בשדרות האשכול ובלתי סמוכים כתף אל כתף ולא נוטפים ולא תלוים לרמוז אל העבד הכפוף תחת רבו ולא יתפשט בבחירתו:

פרק כה

פסקה א

כי יהיה ריב בין אנשים כו'. הנה תפארת עם בני ישראל תלויה בצדקה ומשפט כמאמרו יתברך כי ידעתיו כו' לעשות צדקה ובמשפט וכן בדוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה כו' וגם לעתיד הוא אומר ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה ואומר וארשתיך לי בצדקה ומשפט ע"כ אחרי אומר מעשה הצדקה לגר ליתום ולאלמנה בא לדבר על המשפט על היושב על המשפט ואל ענין הכתוב נשית לב (א) אל אומר בין אנשים שיראה אלו הב' תיבות מיותרות. (ב) אומר ונגשו אל המשפט כי האם היה עולה כל לב יגשו השופטים לבית האנשים שיצטרך לומר ונגשו האנשים אל המשפט. (ג) כי הראוי יאמר אל השופטים ולא אל המשפט. (ד) אומרו ושפטום שהוא מיותר כי מי לא

ידע שלכך נגשו אל המשפט. (ה) שאחר אומרו ושפטום ידוע הוא שיצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע כי אי אפשר למזכי שטרא לבי תרי וכן אומר ונקלה אחיך זולת מה שארז"ל:

או יאמר מה שכתבנו על פסוק כי המשפט לאלהים הוא כי כל דין שיבא לב"ד של מטה כבר קדם עניינו בב"ד של מעלה וע"פ דין האמת תצדק גזרתו יתברך על כל איש אשר גזר בראש השנה בכל סוגי המשפט וכשהדין נעשה למטה כדין אז צודק עם העליון וזה אחשוב כיוונו רז"ל בלשונם באומרם דן דין אמת לאמתו שהוא לאמתו שנדון כבר למעלה מר"ה כי מר"ה אם ראוי ראובן שינתן לו ק' זהב בשנה ההיא אם שמעון יתחייב בדין לראובן בשנה ההיא י' זהב יגזור עליו הוא יתברך צ' ממקום אחר. ואם בבא אותו הריב שבין ראובן ושמעון לבית דין ויחייבוהו י' זהב יצדק עם העליון. אך אם יפטרו אותו נמצא מהפך דינו יתברך חס ושלום אשר ישפוט בדין האמת והצדק. והנה צריך זכות רב בל יטה הדיין מהאמת בשקול דעתו או כיוצא בזה. ואחשבה כי התורה אומרת כי כאשר הבעלי דינים והדיין מכוונים לשם שמים אין תקלה יוצאת מתחת ידם כי אלהים נצב בעדת הדיינים ותקרב דעת הדיין אל האמת כאשר נשפט למעלה. וזה יאמר כי יהיה ריב בין אנשים לומר כי יהיה ריב למטה. דע כי אין הריב רק בין אנשים. אך לא לפניו יתברך כי לפניו כבר נשפט הריב. ואיך יבא משפט יתב' נעשה למטה ולא יחטיא הלא הוא כי כאשר ונגשו אל המשפט שהבעלי דינין אינם מכוונים לנצח כי אם נגשים אל המשפט האמתי. שיחפצו במשפט העליון האמתי. בין לחיוב בין לפטור. וגם הדיינים יכוונו לשפוט את האנשים. ולא לה' כ"א להביא משפטו ית' אל הפועל. וז"א ושפטום שהוא את האנשים הנזכר. אז יהיו מובטחים שוהצדיקו את הצדיק הוא הצדיק בב"ד של מעלה. והרשיעו את הרשע הוא הרשע בב"ד של מעלה. וזהו ענין ה"א הידיעה שבצדיק ושברשע. והיה אם בן הכות הרשע בב"ד טוב לו שילקה בעוה"ז מבאותו העולם. וזהו והפילו השופט והכהו לפניו כי טוב הוא לפניו של השופט של מטה. משיפיליהו ויכוהו בב"ד של מעלה. פן יוסיך להכותו על אלה שהוא בעד ארבעים אלה מכה רבה. ע"י ב"ד של מעלה בגיהנם. כי טוב לו זה מן המכות הגדולות אשר שם לנפש כנודע. ולא עוד אלא שמרויח פה אותה הבושה שמתבייש למעלה בב"די העליון. ומה גם למאמר ספר הזוהר שכשגוזרין עונש על עון איש שמכריזין עליו לפניו יתברך. ובב"ד העליון כולו. וכל הנשמו' שאין להם מספר. וכל פמליא של מעלה. באופן שקשה עליו הבושה והכלימה ההיא מכל משפט גיהנם. וזה יאמר פה באומר ונקלה כו' לומר מ' יכנו פה ובזה לא יוסיף למעלה ליענש. כי ינוכה בזה פן יוסיף לו עונו להכותו על אלה מכה רבה

וגם ירויח שמה שנקלה אחיך לעיניך הוא ולא לעיני הב"ד של מעלה. כי אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. ומפני שלפעמים אדם מתחייב בדין על מה שמשתיקין אותו. או גוערין בו עד שמסתתמין טענותיו. ע"כ אמר לא תחסום שור בדישו והוא מז"ל:

עוד יתכן בקשר פסוק זה עם הקודם ועם מה שאחר בפרשת הייבום והוא כי הנה לא גלתה תורתינו אלינו ענין גלגול נשמות בכל התורה בפירוש כי אם פה בענין הייבום והוא באומר יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ומזה נלמד אל כל הגלגולים שלא ע"י יבום כנודע ליודעים חן. ונבא אל הענין אמר והיה אם בן הכות הרשע כו' שראוי להכות בב"ד של מעלה יותר טוב הוא שילקה בעה"ז כמו שכתבנו. כי שם היא מכה רבה. שנית כי פה נקלה לעיניך בלבד אך שם הוא לעיני הב"ד של מעלה. וכל הנשמו' ופמליא של מעלה. אמר עוד שלישית והוא כי אז בעולם העליון מראים לו מה שקיצץ בהעוותו. ומה שפגם ובוש ונבהל וישתומם. באומר אוי לי על שברי כי לא ידעתי כי כל הרעה הגדולה הייתי עושה בהעוותי. וז"א לא תחסום שור בדישו שהאיש הזה היה פה כשור הדש וקיצץ התבוא' לחתיכי חתיכות. ובראותו באותו העול' מה שקצץ הוא כאלם. וזה לו קושי מכל עונשו שם. וע"כ טוב הוא לו שיקבל ענשו בעוה"ז ולא שיחסם בדישו למעלה שמראים לו מה שדש וקוצץ חלילה עוד ד' כי לפעמים כל זה איננו שוה לו עד ישוב פה בגלגול לתקן את אשר עותו. וא"כ למה לא תענישהו פה. ולא שילך באשמתו לאותו העולם. ותקראנה ד' אלה שתהיה מכתו רבה מאשר יענש פה. שנית שונקלה אחיך לעיניך ולא לעין כל העולם העליון. ג' שלא יראה דישו ופגם קיצוצו אשר קצץ וייחסם בדישו. ד' פן יצטרך להתגלגל. כי הנה כי ישבו אחים יחדו כו' יבמה יבא עליה להקים שם המת להביאו בגלגול. ומזה תדע כי אם אשר נתחייב עונש בעונו פה בעוה"ז טוב לו שיקבלו פה משישוב להתגלגל. וכמקרה היבם גם הוא יקרנו.

והנה על הענין הייבום המשכיל בו ידום לדבר בטעמו ועניינו כי אין בו אלא חדושו שחדש הסבא כמפורש בזוהר בפ' משפטים כי המת נשאר לו רוח מרוחו בבטן האשה וע"י אותו הרוח ע"י היבם והיבמה יביאו אותו פה. וזה אחשוב רמז באומר אשת המת. כלומר כי גם אחרי מותו אשתו תקרא כי עוד רוחו בה:

פסקה יא

כי ינצו אנשים יחדו כו'. הנה יראה בלתי מקושר אל הקודם. (ב) כי אומר איש ואחיו ואומר יחדו הוא מיותר:

אמנם הנה כתבנו למעלה כי אומר ענין לא תחסום כו' ואומר כי ישבו אחים כו' הם דברים נמשכים ונאחזים עם ענין כי יהיה ריב בין אנשים כו' ועל כן יתכן כי כהתימו

מה שנמשך ממנו חזר אל הענין הא' על ענין כי יהיה ריב כו' והוא כי אמר ראו נא מה בין אנשים בעלי מוסר וד"א לעשקים כי הנה כי יהיה ריב בין אנשים לא ינצו זה עם זה על ריבם כי באהבה ואחוה שלום ורעות יגשו אל המשפט. והיה זה שלום כי והצדיקו כו' אך כי ינצו אנשים שיעדר מהם ד"א ולא יגשו אל המשפט בשלום ובמישור. כ"א שינצו זה עם זה על הדין שביניהם. ימשך שלא יבצר מי שיכנס בנתים ביניהם לעזור את האחד ויעשה קטטה מחודשת. ואם מתחלה היה ריב בין ראובן ושמעון עתה שנכנס לוי לעזר לראובן יהיה עוד ריב שני בין ראובן ושמעון ובין לוי ושמעון. ומי יתן והיה לוי מניח את ראובן ושמעון במחלקותם לבדם. כי אחר שעה היו עושים שלום ביניהם אך עתה עשה לוי המשכת המחלוקת וגם ריב חדשה בין זה ובין שמעון שבא לוי לחרחר ריב עמו וזה מאמר הכתוב כי ינצו אנשים כל עוד שהם יחדיו שלא יכנס זולתם בתוכם יהיו איש ואחיו כי מהיותם ב' אנשים משוללי קורבה יעשו איש ואחיו כי יבואו מעצמם לעשות שלום בינו ובין רעהו כי בהעדר רכילים ונושאים פנים לאחד מהם לא יבצר משניהם לשוב מריבתם ויקשרו אהבה תחת שנאה. וזה כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו אך בהיות שיקרבה אשת האחד להציל את אישה כו' ימשך ריב חדש נוסף על הקודם והוא כי ושלחה ידה והחזיקה במבושיו. וגם זה נעשה מעט מעט כי תחלה לא תכוין היא רק להציל את אישה לא להצר את חבירו וזהו וקרבה כו' להציל את אישה. אלא שאח"כ בראות האחר איש עוזר לחבירו אז יתאזר יותר להכותו. אז ושלחה ידה והחזיקה במבושיו. ונוספה רעה אחרת על הקודמת. לא תחוס עיניך בעצמה או לומר כי היא לטובה נתכוונה להציל את אישה כ"א וקצותה את כפה והוא כי לימוד דרך ארץ כי כאשר ינצו אנשים והמה ברתיחת הריב לא יכנס אחר להכות ולריב את האחד ולעזור את שכנגדו שהלא יגדל הריב אז יותר כ"א יבא איש או אנשים לתווך שלום בין שניהם בלתי מראים שהם בעזרת הא' מהם עד ישקוט הריב ואח"כ ישימו לב להצדיק צדיק ולהרשיע רשע אחר שישבות מדון:

פסקה יג

לא יהיה לך כו'. זולת קושי הסמיכות הנה אומר לך ואומר בכיסך הוא מיותר וכן אומר לך בביתך וכן מלת וצדק בין באבן שלימה בין באיפה שלימה הוא מיותר. ועוד כי אומר כי תועבת כו' יראה בלתי צודק שאם עושה אלה הוא תועבת ה' אך הבלתי עושה אלה יאריכון ימיו ודי לו שלא יקרא תועבה. ועוד כי או' כל עושה עול הוא מיותר:

אמנם אפשר כי למה שרוב המריבות שבין איש לרעהו הם על משא ומתן שביניהם בין קונה ומוכר כי זה יאמר מעותיך חסרים וקונה יאמר מדותיך חסרים וכיוצא על כן אחר

אומרו כי ינצו אנשים כו' סמך ואמר לא יהיה לך אבן ואבן שהוא אבן ששוקל המטבעות ולא יהיה לך איפה ואיפה שבו מודד התבואות כי זה ראשית מדון:

או יהיה הסמיכות בדרך במה שלא עירבם לומר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן ובביתך איפה ואיפה כ"א אמר לא יהיה לך כו' באיפה והיא כי אחר אומר כי כאשר ינצו אנשים לא טוב הכנס בנתים מי שיריב עם האחד לעזור לשני פן יגדל הריב יותר אך טוב ליכנס דרך תווך שלום או דרך תוכחת באופן שלא יראה כעוזר לזה מחבירו ע"כ סמך ואמר כיצד יהי' דרך התוכחת והוא שיקשט את עצמו ואח"כ את אחרים שלא יאמר טול קיסם מבין שניך למי שיוכל להשיב לו טול קורה מבין עיניך שאדרבה אז יתפקר חבירו וימשך ריב וקלון כמאמרנו על פסוק יוסר לץ כו' שהוא כי ב' הם הלוקחים להם קלין אחד המייסר את הלץ. (ב) המוכיח לרשע מומו של מוכיח מה שיש בו שאז יענה הרשע ויאמר ולדידך מי ניחא ויקל בכבודו וע"ד זה ירמוז בסמיכות הריב הנזכר למעלה ואמר אל תבא להוכיח ולומר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שיענה לך לא יהיה בביתך איפה ואיפה כו'. ולענין הכתובים יאמר אין צ"ל לשקול בפועל שלא יהיה לך משקלות חסרות או יתירות כי אפי' לך לעצמך ולא לשקול המטבעות בהם כ"א אפי' להיות מונחים בכיסך לא יהיה לך אחת גדולה מהשיעור ואחת קטנה כשיעור או אחת גדולה כשיעור ואחת קטנה מהשיעור פן תבא ליקח בגדולה וניתן בקטנה. וכן איפה לא יהיה לך לעצמך בביתך אפילו שלא בכונה למדוד בבית רק להיות לך בביתך לא יהיה. פן תבא לטעות. עוד אוסיף להזהירך והוא שתעשה לפנים מן השורה מפני החסד למען יאריכון ימיך והוא אבן שלימה וצדק שהוא כי לא בלבד תהיה לך אבן משקל צדק כ"א גם לא תהיה חתיכת אבן פן הרואה יחשדך שתהיה הולך ומחסר ממנה ולא יוכר. כ"א תבקש אבן שלימה שמתחלת ברייתה לא היתה יותר מזה השיעור. ושיהיה צדק שהוא השיעור מצומצם. כאשר ימצאו חלוקי נחל שלימות באופן לא יהיה חשד וכן איפה שלמה שלא תהיה גדולה ובה צד נפחת. ותאמר כי עד מקום הפחת היא השיעור. כי גם בזה יהי' חשד רק איפה שלימה בעצמה צדק שתהיה שעורה בשוה ובצמצום וע"י חסידות שתשמר מהחשד יאריכון ימיך על האדמה כו'. וש"ת הלא הזהרת בל יהיה בכיסנו אפילו ע"מ שלא לשקול בה אבן ואבן. וגם לא בביתך איפה ואיפה אפי' שלא למדוד בה. והוספת לקבוע שכר טוב לעושה אבן שלמה וצדק ואיפה שלמה וצדק ולשוקלים באבן חסירה או לוקחים ביתירה וכן באיפה לא אמרת עניינו מה יהי'. הנה דע לך כי מה שאני צריך להזהירך הוא במציאות הנאמרים שהוא על הבלתי עושים עול. כי אם שהוא אבן בכיסם או איפה בביתם. אך העושה עול ממש א"צ לדבר כי הלא תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול.

וכלל בין העושה בידיו המדות ומשקלות חסרים או יתרים בין השוקל או מודד בהן. ועל הא' אמר כל עושה אלה ועל הב' אמר כל עושה עול:

פסקה יז

זכור את אשר עשה כו'. ראוי לשים לב. (א) אל הסמיכות עם הקודם. (ב) למה צונו ית' לעשות זכירה זו מה שלא עשה כן לכל גוי אשר עשה לנו ומה גם לרז"ל האומרים שהיא מ"ע זכור בפה אל תשכח בלב והיה די מה שמצונו למחותו באומר והיה בהניח וגו' תמחה וגו'. (ג) או' אשר עשה לך והנה למז"ל שהיה מזנב וכורת מילותיהן של ישראל ומחרף אותם וזורקם כלפי מעלה ואומר טול לך מה שבחרת. ואם כן איפה כל מה שעשה לישראל בכך מאזנים ואשר נתפקר כלפי מעלה מכריע את כל אשר עשה לישראל ולמה יאמר זכור את אשר עשה לך יותר ראוי לזכור את אשר עשה נגד כבודו ית'. (ד) שאם הוא עשה רעה הרי החלישו יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. (ה) אם כל כך רע בעיני ה' הוא למה יאריך לו ולא יאבדהו ברגע קטון עדי אובד כי מה זה הכלב המת. (ו) או' בדרך כי אחר עשותו הרעה מה לנו אם היה בדרך או במקום אחר. (ז) כי הלא פלשתים הרגו מאפרים מאתים אלף איש ולא צוה ית' לזוכרם כאשר צוה על זה שלא הרג כ"א הנחשלים אחר העננו כבוד. (ח) למה לא הזכיר ג"כ הפעם השנית שיצא עמלק על ישראל בסילוק אהרן כאשר שמע הכנעני יושב הנגב שהוא עמלק כמ"ש ז"ל שהיה ג"כ בדרך. (ט) אומר בצאתכם ממצרים מה היה שבכל הפרשה מזכיר את ישראל בלשון יחיד ובאומרו בצאתכם ממצרים לשון רבים. (י) כי לא היה בצאתכם ממצרים כ"א אחר כמה מסעות ואם הוא על היות זמן מועט בין יציאתם לביאת עמלק מה יתן ומה יוסיף היות קרוב או רחוק. (יא) אומרו אשר קרך כו' שיורה כי מקרה היה והלא בכוונה מכוונת בא. (יב) אומרו ויזנב בך כו' שמורה מיקל באשמת עמלק שלא פגע רק בקלי החשיבות. (יג) אומרו בך שהיא מלה יתירה. (יד) אומרו לא ירא אלהים שאם חוזר אל עמלק גם כל האומות כן ואם חוזר אל ישראל אתא לנחומינהו לנקום נקמת' והזכיר עונם. (טו) אומרו והיה בהניח ה' כו' למה מאריך הדבר וטוב טוב היה כי קודם כל דבר ימחו את זכר עמלק ואחרי כן יכבשו ארצות שבעה עממין. (טז) או' מסביב שהיא מלה יתירה. (יז) אומרו אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לרשתה מי לא ידע שהנחלה נותן ה' לרשתה ואם כן אומרו נחלה לרשתה מיותר הוא (יח) אומרו תמחה את זכר עמלק כי הלא יראה הפך מאמרו ית' בפ' בשלח כי שם נאמר מלחמה לה' בעמלק ופה מייחס ומחייב אותה לישראל. (יט) אומרו מתחת השמים האם היה עולה על לב שימחה אותם מעל לשמים. (כ) או' לא תשכח כי הלא בכלל אומרו זכור הוא שלא ישכח:

אמנם הנה אחר אשר החמיר הוא ית' בענין משקולות ומדות ראה הוא יתב' כי הנה יאמר נא ישראל הנה העמיס העמסת עלינו על דבר המשקלות והמדות שתהיה אבן שלמה וצדק ואיפה שלמה וצדק להקפיד אפי' על שוה פרוטה והלא נגד עינינו פלס ומאזני משפט מעוקל ומעוות אשר עוות עמלק הרע ההוא כי בא לקראתינו וישם את עצמו נגדנו ואת שרו ערך ה' כי שם אותו בכף מאזנים ואת אלהי עולם ה' בכך שניה ויכריע את עצמו ואת שרו לעומתו ית' וישם פיו כחרב חדה נגד ה' לדבר ולומר על המילות בזרוק אותם כלפי מעלה ואמר אליו ית' טול לך מה שבחרת כאלומשקל ומדהלו נגד גדולתו ית'. ואיה איפה תועבת מאזני שקר כשל הרשע ההוא. ואיככה נוכל וראינו כי תראה ותסבול ולא תפקיד עליו. וע"כ בא ויאמר זכור את אשר עשה לך עמלק כו'. לומר הנה שתים רעות עשה עמלק אחד לי ואחד לך. אשר עשה לי בדברים הרעים אשר דבר ואחד לך על אשר שלח ידו ביהודים אך הנני שם פני על אשר לך. ואומר זכור את אשר עשה לך עמלק. ואניח את אשר לי עד פקדי הנוגע אליך. וכך היא דרך ענותנותו יתב' כאשר עשה בפרעה שעזב אומרו מי ה' כו' ופקד על אומרו וגם את ישראל לא אשלח. כן בימי ירבעם בהקטיר לעבודה זרה האריך לו. ובשולחו את ידו על הנביא מיד ותיבש ידו. כן אמר הוא יתברך זכור את אשר עשה לך כלומר כי זה אחזיק לזכור יותר מהנוגע אלי. ושמא תאמר הלא אם לכבוד ישראל אתה חש. אנה עזבת את אשר עשו להם פלשתים שהרגו מאפרים מאתים אלף כא'. לזה אמר בדרך כו' לומר הנה יש שני הפרשים אחד כי עמלק בא בדרך רודף לקראתך. אך פלשתים עברת דרך ארצם. ועוד טעם שני והוא כי אשר עשו פלשתים לא היה בזמן היציאה ממצרים לפי האמת ולא יצאו רק שבט אפרים לבד ועל שעברו נענשו. אך מה שעשה לך עמלק היה בצאתם ממצרים וזה אמר לשון רבים שהוא לרמוז על זמן היציאה ושיצאו כל השבטים ולא בזמן שיצא אחד לבדו. ושמא תאמר אם את רעת עמלק באת לומר שנזכור. למה תאמר אשר עשו לנו בדרך בצאתנו ממצרים ולמה לא נזכור אשר הוסיף שנית ידו בסלוק אהרן. כי גם שם להשמיד היה בלבבו בראותו סילוק ענני כבוד. לזה אמר שאני עושה עיקר מהפעם האחד גם זה משני טעמים. אחד כי אז בראשונה היה אשר קרך בדרך כי רחוק ממנו היית ולא היית עובר דרך ארצו ובא לקראתך. וזהו אשר קרך מה שאין כן בפעם השנית כי ראה שהיו עוברים דרך ארצו כמאמר הכתוב וישמע הכנעני כו' כי בא ישראל דרך האתרים שהוא בדרך שהלכו המרגלים שעלו בנגב דרך ארץ עמלקי יושב בארץ הנגב על כן נפל עליו אימת מות אך בצאתכם ממצרים היה אשר קרך בדרך שהוא כי יצא ממקומו וילך לקראתך בדרך. עוד טעם שני והוא כי בפעם הראשונה הוא כי ויזנב בך שהיא בך ממש שהוא

מישראל אך בשניה לא נגע בישראל כי אם בשפחה ע"ג שהיתה אתם כמז"ל וישב ממני שבי ששבה מה שהיה לישראל שבי דהיינו שפחה ע"ג שהיה אצלם שבי ושמא תאמר הלא עזבת הנוגע אליך בעד הנוגע אלינו כי משלנו עשית עיקר לזכור תחלה באמור זכור את אשר עשה לך עמלק ומה בצע בזה. אם לא פקדת מיד לא זה ולא זה ולא עוד אלא שעדיין הדבר תלוי. לזה אמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים והוא כי היותך עיף ויגע לא הספיקה הכנעה זו לשתהיה ירא אלהים ועל כן לא היה אפשר למחותם עודך בלתי ירא אלהים. והוא כי א"א להפיל את עמלק כל עוד שימצאו דברי עונות בישראל. וזה ענין גאולתינו העתידה מגלות אדום שאי אפשר אלא על ידי תשובה. מה שאין כן בגאולות הקודמות שהיו במה שהושיבו נשים נכריות בגאולת מדי ובבל כי בעתידה הקפיד הוא יתברך שעל כן אם זכו מעצמם בתשובה יחישנה ואם לאו תבא בעתה על ידי חבלי משיח למען ישובו על כרחם בצר להם. והענין יען כי אין אומה נופלת למטה עד יפיל הוא יתברך את שרה למעלה כמה דאת אמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך ואת מלכי האדמה באדמה והנה ידוע כי אין שרו של עשו ועמלק כיתר שרים כי זה אי אפשר לו ליפול אם לא כשאין בישראל עונות. והוא כי שרו של עשו הוא סמאל הוא שטן הוא יצר הרע. ועל כן כל עון אשר חטא אשר ביד ישראל הוא מוסיף כח ואומץ בו. ואם כן איככה נוכל לו ואיך יפול משמים ואנו מחזיקים אותו בעונותינו וזה אמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים ואם כן איך יפיל הוא יתברך את השר ההוא במרום ואין בכם יראת אלהים לכן והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב בארץ שהוא מכל האויבים המסבבים את האדם שהם כל כחות הטומאה שבראתם בעונותיכם שהם המוסיפים כח בשרו של עמלק אז בנפול האויבים ההם באופן לא תתייחס הארץ למתנה שיש לה הפסק כי אם לירושה שאין לה הפסק כי לא תירא תהיה הארץ אחריך לאויב כמלך בבל וכיוצא כי אם ירושה שאין לה הפסק כי לא תהיה לך אשמת דבר וזהו אשר ה' אלהיך נותן לך שהוא נותן בדרך מתנה שיש לה הפסק ואתה תעשה בכשרונך שתהיה נחלה לרשתה אז יקל הדבר לפקוד על השר תחלה במרום שהוא על השמים שהוא על הנוגע אל ה' יתברך ואז לא ישאר לך לעשות רק שתמחה את זכר עמלק מתחת השמים שהוא אל מלך האדמה באדמה שהוא זכרו שתחת השמים כי מה שהוא במרום שמעל לשמים כבר יהיה עשוי על ידי ובזה אינו חולק על אשר אמר למעלה כי מחה אמחה כו' מתחת השמים שמורה שהוא יתברך העושה כי הוא שאומר הוא יתברך כי מחה את השר בשמים על ידי אמחה את הזכר על ידיכם מתחת השמים ואמר אחר כך לא תשכח הוא כי הנה הוא יתברך מגיד מראשית אחרית והוא כי אחרי אומרו בפרשת

בשלח כי מחה אמחה כו' שהוא על יד צוותו יתברך את ישראל כשיכנס לארץ למחות את זכר עמלק ואחר כך אמר הוא יתברך הנה זה אמרתי לעשות על פי צווי אבל ידעתי כי לא יתקיים בדורות אלו כאשר היה וישאר הדבר עד עת קץ וזהו ויאמר כי יד על כס יה מלחמה כו' לומר הנה יש מלחמה לה' בעמלק ומלחמה לישראל בעמלק והנה על כבוד ישראל אניח מלפקוד הנוגע אלי עד פקוד הנוגע אל ישראל והנה זה היה מספיק שאניח הנוגע אלי דור אחד או ב' אך הנה בשמי ובכסאי נשבעתי שמלחמה לה' מלחמה שיש לה' בעמלק אשמרנה משתלשלת מדור דור שהוא עד סוף הדורות עד שיזכו ישראל לנקום הנוגע אליהם וזהו שרמז פה ואמר לא תשכח לומר הלא אמרתי והיה בהניח כו' תמחה כו' שהוא בימי שאול אך ידעתי כי לא יגמר אז וישאר לדורות עולם באופן שלא יספיק לומר זכור בעצם כי אם לא תשכח שהוא משך זמן שצודק בו שכחה כי רב הוא:

פרק כו

פסקה א

והיה כי תבא אל הארץ כו'. הנה בעיני כל רואי את כל החרדה ההיא אשר חרד הוא יתברך על מצות בכורים הזאת שיחרד איש מביתו ומעירו וילך רגלי באשכול ענבים א' ומן התאנים ומן הרמונים מעט מזער לא כביר. וההיקש ביתר שבח מינים שנשתבחה בהם א"י. וישם בטנא ועל כתף ישאנו אם דל ואם עשיר. ואפילו אגריפס המלך. ויתקבצו יחד כל בני עיר ועיר בחליל מכה. וזוני זמרה בשירי זמרה. ובכל עיר יבאו בה יצאו לקראתם זקניה ושופטיה ורבים שריה. לפני כבוד הנכנסי' בהלל והודות לה'. וכה משפטם עד שערי ירושלים. בשור וקרניו מצופות זהב ועטרות זית. ובהגיעם בשערי ירושלים ירומו קול אומרים שמחתי באומרים לי כו' עומדות היו רגלנו כו' ככל הכתוב במשנה. ומה קול החרדה הזאת על פחות משוה חצי דינר:

אמנם בשום לב אל מה שהגדילו רז"ל בב"ר התמיהא הזאת נבא עד תכונתה באומר בראשית ברא כו' בשביל מצות בכורים שנאמר בה ראשית בכורי אדמתך ברא אלהים את השמים כו' כי הלא יפלא מה גדלה המצות הזאת שעליה לבדה נברא העולם. אך הנה ידוע כי עולם חסד יבנה כי מי הקדימו ויבראנו. ומה יקרו מעשינו לשלמפרע יהיה כדאי להבראות עלינו. כי הלא גם כל מעשינו פעל לנו. וגם שכרו אתו לעולם שכלו טוב וכלו ארוך. ומה ינכה על בריאת עולם ואשר יזוננו ויפרנסנו ואשר הוא גומלנו כל טוב. אמנם זה חסדו יתב' חפץ להיטיב ולא יבקש מידינו להחשיב עולמו כאלו הוא לנו. רק שנחזיק לו יתב' טובה ונכיר כי הוא אדון הכל והוא הטוב והמטיב לנו תמיד. ונברך ונהלל לו יתב'. כמז"ל במדרש על פסוק אמרת לה' אדני אתה מנין שכל הנהנה מן העולם הזה

בלא ברכה מעל שנאמר אמרת לה' אדני אתה שברכת על מה שנתן לך. מאז אמור לפניו יתברך טובתי בל עליך לומר כי כאלו לנו היא. על כי הכרתי כי ממך יתברך הכל. וע"כ נצטוינו לברכו על כל מה שברא כמפורש זה הענין במקומות אין מספר. והן זאת כוונתו יתברך במצוה הזאת כי הלא כי יראה האדם עצמו בארץ זבת חלב ודבש שמן ודשן תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד. בתים מלאים כל טוב אשר לא מילא. כרמים וזיתים אשר לא נטע. חטה ושעורה לרוב מאד הלא ידיחנו יצרו בשרירות לבו לאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ע"כ צוה לנו אלהי עולם ה' לבלתי נאבד חלילה. פן נשמן ונבעט כי שנה בשנה נקח מראשית כל פרי האדמה ונשים בטנא. והלוך נלך עד המקום אשר בחר ה' ולהניחו לפניו יתברך. והוא כי זה דרכו יתברך כי העולה על רוחו כי קניינו אשר רכש ועוצם ידו עשה לו אדון הכל יסירנו ממנו אך החושב כי הכל שלו יתברך ה' יעזבנו בידו. והנה יקרנו עמו יתברך כעשיר אושר אשר לו כרם ויורד בו אריס לעבדו ולשומרו כי בראות האריס בכורה בתאנה בראשיתה ואשכול ענבים אחד שבישל ראשון יתנם במזרק טהור ויוליכם אל פני האדון בעל הכרם ההוא לאמר לו ראה נא נועם ברכת כרמך אשר עבדתיך בו וזה פריו כי ממך הכל. ולא ערבתי אל לבי לאכול ממנו עד אציג לפניך ראשית פריו כי לא לי היה הזרע. ותבואת הכרם. כי ממך הכל והנה הביאותיו אליך והצגתיו לפניך במזרק טהור. ואז בראות המלך או השר ההוא כי גדול דרך ארץ האריס ההוא. אז יאמר יהי לך כל השאר כן הדבר הזה חטה ושעורה וכרמים וזיתים לא לנו המה כי הכל שלו יתברך כי אדון הכל הוא באמת. מכמה בחינות כאשר יבא בס"ד. על כן צוה לנו יתברך נקח מראשית כל פרי האדמה ונשים בטנא ונוליך עד מקום כבודו יתברך באומרים לפניו יתברך לא לנו ה' לא לנו כי הכל שלך ולהורות כי ממנו יתב' הכל הנה ראשיתו בטנא לפני כסא כבודי כאשר יובא לפני בעל הכרם. ואז הוא ית' נותן את הכל באמונה ובמתנה ע"י היותו בלתי כפוי טובה. וזה פשט הענין והיה כי תבא שתהיה לך שמחה כמשמעות כל מקום שנאמר בו והיה בראותך שאפילו לא היצר לך לכובשה רק כבא ונכנס אל נחלת אבותיו. ולא שמת אל לבך כי אני הוא הנותן ולא בכחך. וז"א אני נותן וירישתה וישבת בה בשובה ונחת. והלא תבא להתגאות לכן ולקחת וגו'. והטעם כי לא תחשוב שכבר נתתי רק עדין אני נותן כי אם תעשה מצותי זאת אתננה לך ואם אין לא אתן כי הארץ תעזב עמך. ואמרת הנה הבאתי וגו' והנחתו לפני ה' אלהיך כאומר לפניו ממך הכל ואז על ידי כן ושמחת בכל הטוב כאלו כל הטוב אני נותנו לך. וע"כ צוה יתברך יושם בטנא ושיביאנו בעצמו ומה גם העשירים שהיה הטנא של זהב שהוא דרך כבוד ה'. והוא כענין מוריד אריסין על נכסי אשתו שאע"פ

שהוציא הוצאת רבות אם אכל אפי' גרוגרות אחת דרך כבוד מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. כן הוא יתברך אע"פ שממנו יתברך הכל וכמשז"ל עשר תעשר שאומר הוא יתברך הלא בעל שדה מוריד אריס למחצה לשליש ולרביע ואם אני לא הייתי משיב הרוח ומוריד הגשם ומוריד הטל לא היה כלום. ואם כן היה לך לתת לי הכל כי הכל שלי כי אני עשיתי. אך אומר היא יתברך במה שתביאו ראשית כל פרי דרך כבוד כל מה שהוצאתי ועשיתי מחול לכם. ועל כן צוה ית' עשות את כל הכבוד האמור במשנה. למען יורו כי אינם כפוי טובה רק מכירים כי הכל שלו ית'. ומביאים ראשית כל פרי דרך כבוד כי זה כל מה שיבקש הוא ית' על כל מה שברא. כי הלא כל העולם אשר ברא בעבור האדם לא היה כ"א למען יחזיק לו טובה ויהללנו ולא יהי' כפוי טובה. ובזה תלוי קיום כל התורה והוראה עיקרים אל היות זאת בינתו ית' הלא גלה ופי' במשנה זו ובמצוה זו שאל"כ למה חרד על שוה פרוטה את כל החרדה והכבוד ובגלל הדבר הזה הטיבו אשר דברו ז"ל שבשביל מצות בכורים נברא העולם כי הוא על שנחזיק לו טובה על המחיה ועל הכלכלה וההקש בכל יתר דברים כי זו בנין אב על כולם וגם כוללות הכל כי ע"י ארץ ושמים ומזלות וחמה ולבנה נעשים ומתבשלים הפירות וזה כל העולם:

הנה זו היא כונת הענין דרך כלל ולבא אל ביאור המקראות והתכת תיבותיהם נעיר בהם. א' אומרו כי תבא כלל שמורה כי בבואם יתחייבו בבכורים ולא כן הוא כ"א אחר כיבוש וחילוק כנלמד מסוף הפסוק וגם אומר ה' אלהיך נותן לך יראה מיותר. ועוד או' וירשתה כי כבר הוזכרה נחלה ומה גם כי באו' וישבת בה נכלל. ועוד או' ולקחת וגו' ושמת היא ייתור ומהראוי יאמר והלכת בטנא מראשית וגו' אל המקום וגו' וגם אומרו לשכן וגו' הוא מיותר. ועוד למה חזר ואמר שנית אשר ה' אלהיך נותן לך. ועוד אומרו אשר תביא מארצך הוא מיותר וגם אומרו תביא הוא בלתי צודק. ועוד או' אשר יהיה בימים ההם אם ללמד שאין לך אלא כהן שבימיך צל"ד למה נאמר זה פה ולא בקרבנות או עבודת יוה"כ ילמדנו אם בעינינו אינו הגון שלא נחוש כי הוא כהן שבימינו. ועוד למה עתה מדבר עם הכהן ואחר כך בפסוק וענית וגו' מדבר עמו יתברך. ועוד למה יקחהו הכהן מידו ויניחהו לפני המזבח כיון שאח"כ חוזר ונוטלה הבעה"ב ואומר ארמי וגו' וחוזר ומניחו לפני ה' ולמה ראשונה על ידי הכהן ועתה ע"י עצמו בראשונה נאמר לפני מזבח ה' ולא באחרונה וגם אומר הגדתי היום והוא לא הגיד דבר. ועוד מה צורך הגדה אחר כי בא והוא לעינינו וגם כמה שינויים אין מספר מלשון מאמרו טרם תת הטנא ביד הכהן אל לשון מה שאחר שהונח לפני המזבח וכן מה ענין ארמי וגו' אל מצוה זו וכן כל אריכות הדברים עד תומו כי יראו דברים בלתי צריכים אל המצוה הזאת:

אמנם הנה כתבנו כי עיקר כונתו ית' להרחיקנו ממדת כפוי טובה ולהביאנו אל גדר החזיק טובה כראוי כי הוא גדר גדול ועיקר גדול בכל ענייני ועיקרי הדת כי בו תלוי כל עבודת אלהים להכיר כי הנשמה לו ית' והגוף פעלו. וכולנו עבדים לו ית'. ושבשכר זה הוא מקנה לנו הארץ למורשה. ואם לאו הארץ תעזב מהם. והוא כי הנה יש הפרש בין מתנה לירושה הוא כי הנה במתנה יש שני דברים א' שיש להחזיק טובה לנותן. ועוד שנית כי המתנה יש לה הפסק ויכול הנותן לומר אני נותן לך מתנה זו ואחריך לפלוני ואחריו לפלוני משא"כ בירושה שאין לה הפסק לדור דור והנה באמת בא"י יצדקו יחד שתי אלה היא נחלת אבות אשר נשבע להם הוא יתב' וגם היא מתנה כי לא נשבע לתתה לדור מסויים ובבחינת מתנה אפשר שאינה החלטית כי יש לה הפסק אם נזכה תהיה לנו ואם לאו ביד מלך בבל תנתן וביד אדום כאשר היה וכמפורסם בתורה שאם יעזבו את ה' גם הארץ תעזב מהם משא"כ אם היינו עושים רצון קונינו יתברך שלא היינו זזים ממנה רק תתקיים בנו תורת ירושה שאין לה הפסק וזה מאמר הכתוב והיה כי תבא אל הארץ כבא על נחלת אבותיו דע כי ב' בחינות יש אחת תורת מתנה ולא בהחלט כ"א עודני נותן בכל דור ודור לפי מעשיהם. וגם באמת הוא נחלה מאבותיך כי ע"י לקיחתך זו אני מחשיב כאלו כל הארץ שלך היא. ואשר תביא מארצך היא. וזהו ולקחת מראשית וגו'. ועל שתי הבחינות שבה אמר נותן לך נחלה וע"כ הנני מלמדך תהפכנה ממתנה שיש לה הפסק לירושה שאין לה הפסק וזהו וירשתה וישבת בה עולמים בלי טלטול כי תעשנה ירושה שאין לה הפסק ובמה תזכה הלא הוא בהראותך כי אינך כפוי טובה שהיא ולקחת מראשית וגו' להורות שלא תחשיב בעצמך כי לך ניתנה הארץ למורשה רק כי לה' היא וזאת תעשה ולקחת וגו' אשר תביא מארצך כאשר פירשנו ולהורות היותך מחזיק לי טובה ומראה כאלו אין אתה בה רק כאריס ואני בעה"ב וארץ ופירותיה לי הנה עשה זאת איפה כי ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו וגו'. ולהיות הכוונה אלהית על הבחינה שכתבנו ראה והנה היה מקום יאמר נא ישראל הלא חנן ה' אותנו עבדים ושפחות וגרי בית לקוטים ושכירים ישאו אתי במשאי ומהם אקח ואצוה ילכו לי אל נחלת שדה וכרם אשר חנן לי ה' וילקטו בכורי כל אשר בארצי ויוליכוהו ירושלימה ואני אתיצבה בביתי ובחומותי בשובה ונחת ע"כ צוה יתב' ולקחת וגו' כלו' האם המצוה היתה תלויה על הנאת כהני ה' כתרומה ודומיהם לא הייתי מאריך טרחך ומשאך כי הם ילכו לקחת ברכתך מידך אך אין זה רק הוראת היותך מחזיק לי טובה ומראה היותך מכיר קצת מאשר הטבתי לך. לכן אין כבודי יהי' הדבר על ידי שלוחך כי אם על ידי עצמך. כ"א גדול אתה בעיניך מי יתן והיית כדאי לשרתני ולחסד גדול וצדק

תחשב לי החשיבו שרותך לפני. לכן ולקחת לעצמך ושמת בעצמך בטנא והלכת בעצמך ואפי' מלך ישראל בעצמו נושא הטנא של זהב על כתפו והנה לך טענה נצחת והיא אשר אני נותן לך. הלא זה יאות לי מדה כנגד מדה כי הלא נתתי לך הארץ ע"י עצמי נתתיה לך ונלחמתי מלחמותיך ולא ע"י מלאך וע"כ גם אתה עתה תראה היותך מחזיק לי טובה ע"י עצמך. וזהו ולקחת וגו' אשר אני נותן לך כלומר אני בעצמי הייתי הנותן לך וע"כ גם אתה ושמת בעצמך. וע"כ חזר ואמר אשר אני נותן עם שכבר הוא אמר למעלה ואם תאמר נא ישראל הלא גם אני אעש' זאת כי אלכה לי השדה ונחלת שדה וכרם בעצמי ובכבודי וידי תבצענה ללקוט כל בכורי כל השבעת מינים אך מה בצע כי תטריחני לעזוב ביתי וחומותי ואלכה לי עד ירושלים באשכול ענבים וחמשה תאנים ושני רמונים מהלך כמ' ימים ודי לי אשר לקטתים בידי ואשים בטנא ועתה הניחה לי ואנכי אשלח שכירי ולקיטי יגמור נא בעדי אל יצא עתק מפיך לדבר כה כי הלא ראה לכתך אל המקום אשר בחר ה' אלהיך לשכן שמו שם וגו' כי עזב ה' השמים ושמי השמים ובחר בארץ הלזו החומרית למענך כי למען ישראל מקיימי תורתו בחר לו דירה בתחתונים ולכן שא נא ק"ו ומה אם קונך למענך עזב שמים העליונים המתייתסים אליו ית' ויבא לשכון בשבילך עד המקום הזה שהוא מה שנקרא מקום כי גשמי הוא וגם לא עראי כי אם לשכן שמו שם בקבע ואתה חומר עכור האם יקשה בעיניך לעזוב ביתך וללכת עד המקום אשר הוא יתב' משכן שמו. ואתה הולך ושב לביתך ולא לשכון שם. וזהו אומרו אל המקום אשר יבחר לשם שמו שם. והנה ידעתי את אשר יתחמץ לבבך באמור לך מה זה ועל מה זה תצטרך להחזיק טובה על זה והלא מאז נשבע לאבותיך לתת לך ועתה קיים שבועתו גם פרי האדמה מארצך יצאו כי ארץ זבת חלב ודבש נשבע לתת לזרעם ע"כ הנני מסדר לך תדבר דבר כאשר עם לבבך ומראה לך מה יהיה גדרך לפני כי קטון הוא ואחרי כן אעידך ואלמדך להועיל להעתיקך מסברא זו בטעם נכון אשר תראה בפיך ודעה תקנה להכיר כי לך נתתי ועליך להחזיק לי טובה ואז תראה את אשר יהיה גדרך אתי ומעלתך למען תשכיל את אשר תעשה והוא כי עודך מחזיק בסברתך זו לא אכנה שמי עליך ולא תדבר עמי רק עם הכהן כי אינך כדאי כעת וזהו ואמרת אליו ולא לי ולא שה' אלהיך רק תאמר אליו הגדתי היום לה' אלהיך אלהיו של הכהן ולא שלך כי עדיין איני מכנה שמי עליך ובזה יצדק מאמר הכתוב באומרו אשר יהיה בימים ההם פן תאמר הלא עלי אין הקב"ה מכנה שמו והדין עמו אך אולי הכהן גרוע ממנו ואיך אכנה שמו ית' עליו בחייו לאמר לו ה' אלהיך לז"א אין לך אלא כהן שבימיך ואליו תאמר ה' אלהיך ותגלה מה שבדעתך כטבע כל אדם לאמר לו הנה גם שלא דברתי דבר באין אומר ואין דברים הגדה תחשב

למה שהוא ה' אלהיך הרואה ללבב כי באתי הנה הוא כאומר ומודה לה' כי הוא נאמן בבריתו כי באתי אל הארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כי קיים נדרו הנה זה הכין הוא ית' בלבי והנני בא לכך והוא כי אחר שנשבע לאבותינו לתת לנו נמצא כי איני מחזיק לו ית' טובה על עצמי כי לא נתן לי דבר רק שקיים שבועתו לאבות שנשבע לתת לנו ואז ולקח הכהן הטנא כי אינך כדאי להניחו בידך כי לא הטהרת עדיין מכפיות טובה וע"כ והניחו לפני מזבח כלו' עודך צריך כפרה המתייחסת אל המזבח ואח"כ יכונה ה' אלהיך וזהו והניחו לפני מזבח ה' אלהיך כי ע"י הנחתו שם דעה תקנה שלא זכית להניחו בידך וגם לא להתייחס הנחתך לפני ה' כי אם לפני מזבח ועוד שע"י כפרה בשובך מדעתך זו יקרא ה' אלהיך והוא כי בין תבין כי הנה לך הסתר פנים על אומרך כי אינך מחזיק טובה מצד עצמך כ"א מצד אבותיך וע"כ אז לתקן דבר זה ועצית כאלו אתה עונה על הוראת הכהן ואמרת דברים המורים כי שב אתה מקודם ועל כן לא תדבר עם הכהן רק לפני ה' אלהיך עמו ית' ותאמר הנה ראיה ברורה כי אנחנו מצד עצמנו חייבים להודות לו ית' כי לא לנו בלבד ולא מחמת השבועה בלבד נתן לניו הארץ והוא כי לא נדר הוא ית' לתת לנו את הארץ רק אחר שעבוד מצרים ארבע מאות שנה והנה מי שגלגל גלות מצרים היה ארמי במה שהחליף לו את לאה ברחל שעי"כ נתגלגל בקנאתם שוירד מצרימה כי אם היה מיד לוקח את רחל מיד היה נולד יוסף במקום ראובן וסרה קנאת אחיו וירידת מצרים יוסף ואביו אחריו אך עתה ארמי היה אובד אבי שסיבב שירד מצרימה אך אין זה גלות שאדרבא ויגר שם שבע עשרה שנה שהיו לו שנות חיים כמאמר ספר הזוהר על ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה היו לו חיים של שמחה ומנוחה וא"כ איפה איך אלו ואלו יחשבו בכלל הארבע מאות שנה ובפרט הי"ז ההם כי הלא כאשר וירד מצרימה לא שמע געה וגלות ואדרבא ויהי שם לגוי גדול כו' ומה גם לס' הזוהר כי עיקר חייו ושמחתו היה במצרים כמפורש אצלנו ומלידת יוסף עד שפירש מאביו שהם י"ז שנה והם מנין ויחי באופן שלא היחל הגלות רק אחר הרבוי שאחר סילוק יעקב כי אז וירעו אותנו המצריים ויענונו לקיים מה שנא' ועבדום וענו אותם ומיד טרם מלאת הימים ומה גם לרז"ל אומרים כי לא הכביד הגלות רק מלידת מרים שנקראת על שם וימררו את חייהם כו' שהכל שמנים שנה. אלא שונצעק כו' ולא המתין עד מלאת הת' שנה כי ניכה הכמות באיכות כי וירא את עניו ואת עמלנו ואת לחצנו ויוציאנו והראיה כי הוצרך יד חזקה וזרוע נטויה ומורא גדול ואותות ומופתים ואלו מלאו הימים לא היה צריך לכל זה נמצא כי לא היחל הגלות לפי האמת מיעקב וכל שכן מאביו כ"א מהבאים אחר יעקב וא"כ הוא פ' שנה לפי האמת אם כן גם שסתם פי המקטרג שרו של מצרים

בחשבו מיצחק הלא לפי האמת לא היה כ"א זמן מועט ואם כן איפה מה שהוציאנו ממצרים ויביאנו אל המקום הזה לנו ניתנה הארץ ולא מחמת האבות כי לא נתחייב לתת רק אחר ד' מאות שנה והיה צריך משלש מאות שנה להמתין אך בלי השבועה מצד האבות ניתנה לנו וזה אמר ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת כלומר לנו ממש ועתה איני אומר כבתחלה רק הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' והנה אז בהכירך כל זה אינך צריך כהן לסרסור רק והנחתו ואינך צריך כפרה להזכיר לך מזבח רק לפני ה' אלהיך ועוד תתחייב השתחויה על כי ע"י מצוה זו אינך צריך לכנות אלהותו ית' אל הכהן לומר הגדתי היום לה' אלהיך כ"א אל עצמך שע"י שובך מדעתך הקודמת יכנה ית' אלהותו עליך שנתכפר הקודם וזהו והשתחוית לפני ה' אלהיך וע"כ לא אמר לפניו עם שכבר אמר ה' אלהיך ואז ושמחת בכל הטוב כי גם שהכל שלו יתברך כי מה שקנה עבד קנה רבו אינך מביא לפניו רק ראשית כל פרי הנה ע"י הביאך מעט דרך כבוד והוראת החזיקך הכל נתן לך ושמחת בכל הטוב כו':

או יהיה שעור הכתובים בדרך אחר מעין הקודם והוא כי הנה היה אפשר יאמר נא ישראל ברבות הטובה הנה מה לי להחזיק טובה לה' על הארץ ועל פירותיה הלא הארץ נחלת אבותינו היא והפירות מארצם יצאו כי הלא זבת חלב ודבש היא מעצמה ותתן פריה שנה שנה לז"א הנה אינך אלא טועה והנה שתים הנה קרותיך אשר תטעה א' על הארץ ב' על המחיה ועל הכלכלה. על הארץ כי הנה והיה כי תבא אל הארץ דע כי אני נותן לך ולא לדור אחר וז"א לך גם שמצד עצמה היא נחלה מהאבות לפי האמת הנה כי יש לך להחזיק טובה על הארץ בבחינות היות לך. שנית על הפירות כי אחר שוירשתה וישבת בה אולי תחשב כי אין לך להחזיק טובה על פירות כל שנה ושנה. ע"כ ולקחת מראשית כו' אשר לפי האמת אינך רק מביא בלבד מארצך אל ביתך. כי מי נשב הרוח והוריד הגשם והטל והולידה והצמיחה הלא אנכי ה'. וזה אמר אשר תביא מארצך אך ה' אלהיך הוא הנותן לך באופן כי גם את הארץ יונח שארצך היא נחלת אבותיך הנה הפירות הם ודאי אשר ה' אלהיך נותן לך כי לא נשבעתי להם לתת פריה שנה שנה רק לפי מעשיהם. נמצא על הארץ יש לכם להחזיק טובה על היות המתנה לך ולא לדור אחר. אך הפירות לגמרי אשר נותן לך וע"כ אמר פעם ב' אשר אני נותן כי על הפירות ידבר עתה. ולא אמר נתן רק בחולם לו' שתמיד הוא ית' נותן שנה שנה:

או יאמר לפי דרך זה באומר תביא מארצך ענין פסוק ראשית בכורי אדמתך תביא כו' לא תבשל גדי כו' שארז"ל שעל ידי מצות בכורים לא תהיה סבה שתפרוש ותתייבש החטה עודנה בחלבה ולא תגיע לעונות בישול. וזה יאמר ע"י זכות שולקחת כו' תזכה

אשר תביא מארצך שאל"כ לא תביא דבר. כי יבושל בחלב אמו ולהוראה זו ושמתי הפרי בטנא כי הכל שלו ית'. והלכת למה שע"י החזיקך טובה דרך כבוד יתן לך את הכל. כמשל האריס כמדובר למעלה. והנה ידעתי את לבבך כי מעצמך לא תודה אף אחת מהב' רק תהיה הודאתך הגדתי היום כו' כי באתי אל הארץ כי יהיה ית' נאמן בבריתו וקיים במאמרו כי באתי אל הארץ אשר נשבע לתת לנו וקיים. אך עודך חסר ככל הנ"ל לכן הנני מלמדך כי ועונית ואמרת ארמי כו' לומר מודה אני כי אין לאדם לימשך אחר שכלו כי הלא ארמי שהיה זקני שהיה הדעת נוטה שיטיב ליעקב ובניו היה מאבדו. ומצריים שנתעתדו לשעבדנו באשר ויגר שם שהיתה הדעת נוטה שירע לו. אדרבא שם היה לגוי גדול אך אין זה כי שגם שזמן שהיה שם יעקב נמנה בכלל הגלות מצרים. עם כל זה היה שם טוב לו. הוי אומר כי צדקת הצדיק היא העומדת לו מצד עצמו כי הלא ראו נא מה בינינו ליעקב כי יעקב שהיה לו זכות מצד עצמו תחת היותו עתיד לגלות בשלשלאות של ברזל זכה על יד יוסף שוירד בבחירתו ממצרים. וגם שם עם היות מקום הגלות לא היצר לו שם. כי אם אדרבה ויהי שם לגוי גדול כו' וזה בין בזכות עצמו בין בזכות הבאים עמו כי היה להם אחדות גדול. כי על כן נאמר שבעים נפש ולא נפשות. וזה אמר במתי מעט שע"כ נא' מבט לשון יחיד אך אנחנו אחר היותנו אמר לגוי גדול שנמצא בנו פירוד על ידיי העדר כשרון. וירעו אותנו המצרים כו' ולא שוה לנו זכות אבותינו על היותנו בלתי כשרים. והראיה כי ונצעק אל ה' אלהי אבותינו ועל העדר כשרוננו לא שוה לנו. רק וישמע את קולנו בלב נשבר מן העבודה. וגם נצטרף כי וירא את עניינו כו' בלי כשרון וזכות. ועכ"ז שלא היינו ראויים עשה כרוב חסדיו ויוציאנו כו' ואח"כ ויביאנו אל המקום הזה הוא בית המקדש מקום שער השמים והוא כי כאשר ישראל כשרים הם דבקים בה'. ויש להם שייכות עם שער השמים כי שם ביתו ית' מאז נברא העולם. ומשם עליית הנשמות לידבק בו יתברך. וזה יאמר הנה בתחלה הוינו בלתי כשרים כי עונותינו היו מבדילים בינינו לבינו יתברך. ויוציאנו ביד חזקה להעדר זכות. באופן שהיה אפשר לדחות מתנת הארץ לדור אחר ולא עשה כן. כי אם ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ולא המתין לדור אחר. וזהו ויתן לנו את הארץ שהיה אפשר להתקיים בדור אחר. והנה זה הוא בבחינת הארץ מצד עצמה שיש לנו להחזיק לו יתברך טובה על שנתנה לדור הזה וגם על הפירות וזה אנו כולל לכל הדור. רק לכל פרטי ופרטי. כי ועתה הנה הבאתי כו' פרי שנתת לי בהשגחת פרטית. והוא כי גם שהארץ דרך כלל הארץ זבת חלב ודבש היא. על כל זה אינה נותנת פירות לאדם בשוה כי אם לכל אחד כפי מעשהו בפרטות. על כן על פרטות השגחתו כל אחד אומר הנה הבאתי את ראשית

פרי האדמה אשר נתת לי בפרטות. הנה כי יש לנו להחזיק טובה על הארץ במה שנתנה לנו ולא לדור אחר. זה הוא על ענין הארץ התלוי בעת הנתינה. ועוד ענין שני התלוי בכל שנה. ועתה שהוא על הנוגע גם עתה. הנה הבאתי את ראשית פרי האדמ' אשר הפרי נתת לי לגמרי ובפרטות. וזה שבפסוק הקודם אומר ויתן לנו לשון רבים וכאן אומר נתת לי. כי שם ידבר על הארץ וכאן על המזון. כי הארץ היתה לכללות ישראל והפירות לכל איש ואיש פירות חבל נחלתו. אשר עליהם כל מביא בכורים מדבר בעדו. הנה הזכיר ב' דברים אשר ראוי להחזיק לו יתב' טובה ואז על ידי בלתי היותך כפוי טובה תזכה ב' דברים שיניחהו בידך. ושיכנה את שמו עליך. ועל זאת השנית והשתחוית כבדרך הקודם וכן אומר ושמחת כבקודם:

ודרך רמז יאמר שאומר הוא יתברך אל נפש האדם כי היא האדם ולא הבשר כנודע אל תשיתי לב אל יגיעך בעולם הזה לקוץ בעול תורה ומצות כי הלא והיה כי תבא כי הנה תהיה לך שמחה כמשמעות והיה כאשר תבא אל הארץ העליונה ארץ חיים אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה משא"כ כי העוה"ז כי הוא עראי. ועשה זאת איפה בעודך פה שתעשה באופן שוירישתה וישבת בה שתהיה לך ירושה בלי הפסק. שלא תצטרך להתגלגל כי תשלם פעם אחת ולא תשנה. כבשורתו יתברך לדניאל באומרו ואתה לך לקץ ותנוח וכו'. ואם לא תוכל לעשות כ"כ לפחות וישבת בה שתעשה באופן שכבודך לאחר לא תתן כי חלק גן עדנך לא ישב בו זולתך. כענין לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן. עשה זאת איפה שלא תהיה הבלתי זוכה ויבא אחר ויטול גן עדנך. וזהו וישבת בה ואל יכבד בעיניך עול מצות ושאור שבעיסה מעכבה. כי הלא אינך צריך רק ולקחת מראשית כי תאחוז בקצה ראש כל מצוה ומצוה. כאוחז בקצה חוט תקות השני. פי בקצת ההוא תהיה הולך ומושך את הכל אחריך. כי מצוה גוררת מצוה. וזה בכל אחד מכל מצות ה'. כי הכל יבא לך. כי בא ליטהר מסייעין אותו. ותדע איך יקל הדבר כי הלא הן מתייחסות וקרובות. כי הן כל פרי האדמה העליונה. אשר אתה מביא אותם מארצך העליונה. כי משם הבאתם כי למדוך את כלם טרם תבוא. ועם היותם פרי האדמה כי המצות הללו שבעה"ז. הם פרי רוחניות ושורשם למעלה בארץ העליונה. שמשם נפשך. באופן שהם שני דברים. אחד היותן הרי האדמה העליונה שממנה הן כד"א נצר מטעי ויקל לך להמשיכם אחריך. ב' אשר מביא מארצך כי משם הבאתם כמדובר. ושמת בטנה היא קבוצם יחד בכף ידך כי ביד כל אדם יחתום או טנא רומז אל הנפש המקבצת בתוכה כל פרות קדושה שמכל מצוה ומצוה כפירות תוך סל ובזה והלכת מהעולם השפל אל המקום אשר בחר ה' כו' הוא ב"ה של מעלה

ובאת אל הכהן המקריב הנפשות במזבח המקדש ההוא ומי הוא הכהן הלא הוא אשר יהיה בימים ההם הוא מיכאל אשר יהי' לישראל בימים ההם שנ' בימים ההם יעמוד מיכאל כו' וכן נאמר אין א' מתחזק עמי כ"א מיכאל שרכם שהוא יהיה לנו למחזיק ולמעוז שהוא כהן בבהמ"ק של מעלה כנודע ואמרת אליו הגדתי היום שבח לה' אלהיך ולא אערב אל לבי לומר אלהי גם אחר מות כי אולי אינני מהצדיקים הראויים לכך ושבח אני כי זכיתי ובאתי אל ארץ עליונה מה שהייתי מצטער בהיותי בעולם השפל פן ארשע ולא אזכה לעלות ואז ולקח הכהן הטנא הוא קבוץ מצותך מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך כדורון המובא לפני יתברך אז וענית ואמרת כו' והוא כי אחרי ראותך הושם טנא מצותך לפני קונך הלא לא יבצר ממך מהצטער ולומר אויה לי כי מן הפירות הללו לא הבאתי הרבה ואוי לה לאותה בושה כי עסקתי בעניני העולם השפל אשר אין בם מועיל בעולם העליון ולא יגעתי לילה ויום לסגל תורה ומצות ומה נכבד היה היום הזה אז באתי ברבוי עצום מצות ה' ולא במועטים כאלו כי בושתי מקוני על כן עשה זאת איפה בני והתנצל. והוא כי וענית ואמרת לפני ה' אלהיך אל נא תשת עלי חטאת אשר נואלתי לבלתי עשות ולבלתי עסוק כל ימי ולילי בסגל מצות ומעשים טובים כי הלא שאור שבעיסה היה מעכב. כי ארמי הוא היצר הרע הארמי לא לי בלבד היה מאבד. כי אם גם לאבי כנודע מאבוד המגיע לאבי בן הרשע. ואינו מן התימה שיכול לי. כי הלא וירד מצרימה בין המצרים בצאתי מבטן אמי שם לפתח חטאת רובץ ויגר שם במתי מעט הם האברים שכלם בעוזריו והושרש כ"כ עד שויהי שם לגוי גדול כי החטיאני פעמים רבות ונעשה חיל משחיתים והוא המלך עליהם וכולם נגדי כי עבירה גוררת עבירה והיצר טוב איננו אתי כנודע עד הגדלות והוא יחיד ועני וע"י כן יתאזר ויתאמץ עלי כו' וירעו אותנו המצרים הם מלאכי חבלה הנעשים בעונות ראשונים כי הם העומדים עלי להחטיאני ולהעותני עד עשותם אותי רע וזהו וירעו אותנו המצרים שהוא את הנפש והרוח שהיו רעים לה' וגם ויענונו שהם עצמם הביאו עלינו יסורין ממרקין כד"א ותמוגגנו ביד עונינו ותאמר נא אלהי כי הלא הבאת עלינו יסורין ולמה לא שבנו ולא עוד כי לא מאהבת היצה"ר אתכם משיאכם לחטא כי הלא יורד ומשטין ועולה ומקטרג ועוד שמלאכי החבלה אשר אתם עושים בעונותיכם הן הם המייסרים ומכים אתכם כד"א ותמוגגנו ביד עונינו וכמאמרנו על פסוק תיסרך רעתך ולמה דעה חסרתם מהשכיל זה ע"כ מוסיף ואומר לפניו יתב' ידענו ה' כי אחר שוירעו אותנו המצרים הם יצר הרע וכחות הטומאה שעשינו בהעוותינו אחרי כן ויענונו הם בעצמם וכ"ז גדול ורב

כח פתויים כי על כל זה ויתנו עלינו עבודה קשה לעבוד את השטן שהיא עבודה קשה כי קשתה ידו עלינו כי נעשה בעל הבית.

או יאמר כי דרך השונא ורודף את שונאו כי אם יראנו מדוכא ביסורין יכמרו רחמיו מלרודפו באומר די לו רעתו ומה גם אם אמור יאמר לו למה לנצח תרדפנו ולא תשבע מצרתי ולא תרפה ברעתי כי אז ירפה ממנו אך יצרו הרע לא כן הוא אדרבא בראותו אותו בצרה גדולה לא יחמול ולא ירחם ועוד ידו נטויה להאבידנו ולתת בלבו לקוץ ולבעוט ביסורין לאבדו מב' העולמות ולא יניחנו ברעתו או לשבור כלים בחמתו וזהו ויענונו ביסורין ואחר כך ויתנו עלינו עבודה קשה ואם תאמר נא ה' אם כן איפה איכה עשיתם ושבתם וסגלתם מצות הלא ממך הכל כי הנה ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כי הלא זה עיקר גדול לחוטא ואינו יוכל לכבוש את יצרו יצעק אל ה' יצילהו מיצר הרע וכעובדא דרבי חייא בר אשי שהיה אומר ה' יצילנו מיצר הרע וכאשר לימד השטן עצמו לפלימו וזהו ונצעק אל ה' כו' וישמע כו' כי ראה את ענינו הן יסורין ממרקין ואת עמלנו מחסרון כיס ועכ"ז ואת לחצנו מיצר הרע שעם כל צרתינו לא היה מרחם לנוח מעט מלהשטין והחטיא אותנו אז יותר מכל צרתינו ועל ידי כן ריחם ה' אלהינו מרחם ויוציאנו ה' ממצרים הם הכחות ההם והיה ע"י חזקה שחזקה ידו יתברך עלינו ביסורין ובזרוע נטויה הוא החמדתה ובמורא גדול שלא שלונו מפחד רעה ע"י הראות אותנו אותות ומופתים להכיר ההשגחה למען היות לנו לעזר ולהועיל להחזיק לב תשובה עד שע"י כן ויביאנו אל המקום הזה ב"ה של מעלה ולא אל גיהנם ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ העליונה אשר היא זבת חלב רמז אל אש לבנה ואורה גדולה ודבש אל העריבות המתוק מדבש כי ממנה זב אל הנפש האושר הזה והנה למדני פה שרש גדול להשיב נפש המתחיל לשוב בתשובה כי יראה מיד ויסורין באין עליו כי אשר דעה חסר יקיץ ויאמר האם זו שכר התשובה כי טרם שובי שליו הייתי בביתי ורענן בהכלי ובהחילי לשוב יצר לי אך זה דרכו יתברך כאשר הרופא לא יצוה להקיז ולתת ההקזה והרקות מרות לחולה עד אשר יחפוץ החולה להרפא לנקות חלאת גופו להחלימו כן הוא ית' לא ימרק חלאת חולי הנפש עד יתחיל לשוב והיא הדבר הראשון האפשר לומר בפרשת וילך על מה שאחר אמור ישראל על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה אומר מיד ואנכי הסתר אסתיר פני כו' כאשר יבא במקומו בס"ד והוא אצלי מז"ל פרק הקומץ אמר רב אשי לדידי חזי לי ספרי דיוקני דבי רב דחטרי לגגיה דחי"ת ותלוליה לכרעיה דה"א מאי טעמא חטרי לגגיה דחי"ת שהוא חי ברומו של עולם ולמה תלו לכרעיה דה"א היינו דאמר ר' פלוני כי ביה ה' צור עולמים אל תקרי צור אלא צייר עולמים הע"הב נברא ביו"ד והעה"ז

נברא בה"א שנאמר בהבראם בה"א בראם ולמה פתוח מלמטה רמז לרשעים שהעולם הזה כמין אכסדרא והרוצה לצאת יוצא ולמה תלו לכריעה רמז לבעלי התשובה דלהדרי מהתם ולהדרי מלמטה לא אסתייעא מלתא דאמר ר"ל בא ליטהר מסייעין אותו כו' זה תורף המאמר גם שאינו לשונו ממש וגם שכוונתינו על סוף המאמר נאמר זעיר שם עד בא אל המכוון והוא כי אומרו חי ברומו של עולם יקשה כי הלא מלא כל הארץ כבודו וגם למטה הוא חי וגם מה ששואל למה תלו לכריעה דה"א מה זו שאלה אם לא היתה תלויה לא היתה ה"א וגם שאלתו למה היא פתוחה מלמטה גם כן אין נראה שאלה. ועוד אומר לעיילו מלמטה מה לי מהכא מה לי מהתם ואומר לא מסתייעא מלתא הלא יותר היה נראה שיקל להכניסו בפתח רחב מבפתח צר וגם איך מביא ראיה מר"ל על זה:

אמנם הנה מתחילה חשב רב אשי שכדי שלא תראה הה"א חי"ת תלו לכריעה אך בראותו ספרי דיוקני דחטרי גניה דחי"ת והטעם נכון שהוא חי ברומו של עולם שהוא לרמוז כי הוא יתברך אין לו שייכות בגשם חלילה כי על כן יקרא חי כי כל גשמי ימות ושמא תאמר א"כ איפה איך ישב אלהים על הארץ ע"כ אמר דבר שני והוא שישיבתו בעולם אינה בארץ הלזו העכורה רק ברומו ודקותו אשר לעולם השפל הוא כח חיוני אשר לעולם הגשמי להתקיים בו כנודע והוא הנקרא רומו של עולם שם שייכות מושבו ומשם יתפשט שפע כבודו לקיים העולם כמושב הנפש שהיא בלב ומתפשט כבידה אל כל חלקי הגוף ואותו הכח הנקרא רומו של עולם הוא שמשפיעו יתברך בב"ה ושם תשרה שכינתו ועתה הקשה כי אחר שהדיוק האמתי הוא להיות החי"ת בחטוטרת א"כ למה תלו כריעה דה"א שאפילו לא היה תלוי לא תתחלף בחי"ת כי החטוטרת הוא המבדיל ומסיק כי ביה ה' ציר עולמים והיה נראה לומר כי בה"א נברא העולם הבא שהיא פתוחה מלמטה להשפיע מתחתיתה אל העולם הזה אך למד מהפסוק בהבראם בה"א בראם שהשפל נברא בה"א ואמר אם כן למה פתוחה מלמטה שאין למטה ממנה להשפיע מתחתיתה לז"א רמז אל הרגעים שיוצאים דרך רחבה ולמה כריעה תלוי להכניס משם הבעלי תשובה והוא מה שכתבנו למעלה כי רוב הרשעים יצאו מרוב טובה כי כמרעיתם וישבעו כו' וכמאמרם ז"ל על וישמן ישורון ויבעט וגם בהעוותם והרשעים יצליחו וזהו צאתם בפתח רחבה כאכסדרה שכל רוח רביעי פרוץ ופתוח לרוחה ולמה תלוי כו' רמז לשבים שמכניסים אותם בפתח דחוק וצר כן ישובו ע"י יסורין ודוחק ואמר ולעייל מלמטה שיהיה מתוך ריוח ושופע לפתוח לבם לשוב לבל יתחמץ לבבם ויחזרו לסורם לז"א לא אסתייעא מלתא כי כל שב צריך סיוע כמ"ש ז"ל בא ליטהר מסייעין אותו שאל"כ לא היה יכול לשוב ואיך ייטיב לי הלואי על ידי יסורין ודוחק יועיל הסיוע

והוא מה שכתבנו למעלה או יותר בפשיטות כי אין זכות לכך כי הלא אי אפשר מבלתי מרק קצת מאשמותיו. ונחזור אל רמז הכתובים אמר ועתה הנה הבאתי וגו' מוסיף ואמר ועתה וגומר: לומר אוי לי כי על כל עזר משדי לא הבאתי רק זוודין קלילין כי מכל מצות שעשיתי אין לי בהם רק התחלה בכל מצות שהייתי בא ליטהר כי כל השאר הוא יתברך היה המושה וזה הנה הבאתי מראשית כל פרי בלבד כי אין לי רק זכות ההתחלת אז והנחתו לפני ה' אלהיך שהכל תניח לפניו יתב' כל אורות שהפלגת עם שראשיתם בלבד עשית השתחוית לפני ה' אלהיך גם ואת הכל יחשוב עליך כאלו אתה עשית ואז משיב הוא יתברך ואומר ושמחת בכל הטוב כי גם שהראשית בלבד עשית תשמח בכל הטוב לגמרי כאלו הכל שלך וזו היא מתנה אשר נתן לך ה' אלהיך ולא בלבד תועיל זכותך לעצמך כי אם גם ולביתך ולנילוים אליך זהו והלוי והמתגורר אפילו עראי אתך וזהו והגר אשר למד ממעשיך. או יאמר והלוי על הגוף הנלוה אתך בעשותך כל מצוה ואפילו הגר אשר בקרבך הוא היצר הרע הוא ישמח גם כן ע"י צדקת הצדיק והוא מז"ל בספר הזוהר ממשל השפחה שאלמלא היצר הרע לא היה הצדיק מקבל שכר וע"כ גם ה' יחזיק לו טובה כמפורש אצלנו בשערים פרשת כי תצא למלחמה:

פסקה יב

כי תכלה לעשר את כל מעשר וגו'. הנה אז"ל בערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי וגם נתתיו ללוי תרומות ובכורים ומעשר ראשון לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני ככל מצותך אשר צויתני כסדרן תחלה בכורים ואחר כך מעשר ראשון ואחר כך מעשר שני לא עברתי ממצותך לא הפרשתי מן הפטור על החיוב ומן החיוב על הפטור לא מן חדש על הישן או מן הישן על החדש לא שכחתי מלברך על הפרשת המעשרות לא אכלתי באוני ממנו לא אכלתי באנינות ולא בערתי ממנו בטמא בהיותי טמא ומעשר שני טהור או אני טהור והוא טמא כי אם שהייתי פודה ומעלה הדמים ולא נתתי ממני למת לא עשיתי ממנו ארון או תכריכין למת שמעתי בקול ה' אלהי הבאתי לבית הבחירה עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושמחתי בו עד כאן. וראוי לשית לב מה הנה הפרטים האלה הנאמרים בוידוי מעשר הזה מהשאר כי מה פרטים יש במשפטי התרומות והמעשרות שלא נזכרו פה:

ויתכן כי הלא ברוב רחמיו יתברך בעת רצון בחג הפסח של שנה רביעות ככלות כל איש ישראל לבער מביתו כל שארית תרומות ומעשרות צוה לנו לאמר לפניו וידוי מעשר הלזה ולברך ולבקש בעת רצון ההיא על כל ישראל שישקיף ממעין קדשו מן השמים ויברך את עמו ישראל כי על ידי צדקה ומה גם מעשרות שפע יורק מן השמים עד בלי די וכאשר

הנביא דבר הביאו את המעשר וגומר אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די והנה לשלוח עלינו הוא יתברך שפע ברכה ממקורם הרמים והנשאים מן המלוא העליון צריך י' דברים (א) הצדקה כענין מעשרות ודומיהם כמז"ל על פ' ונתן לך רחמים ורחמך כי כאשר חפצו יתברך להריק מטוב רחמיו עלינו נותן בלבנו רחמים שנרחם את חבירנו כדי שבזכות זה הוא יתברך ירחמנו. (שנית) שיתן למקבלי הצדקה והמתנות דרך כבוד ואם רבים היה לכל אחד יתן לפי כבודו. (שלישית) שלא יעשה את עצמו עיקר והמקבלים יקחו באחרונה רק כמעשה אליהו שאמר לצרפות עשי לי משם עוגה קטנה וגו' ולך ולבנך תעשי באחרונה. (ד) שלא יעשה מתנותיו באופן יבלבל צנורות השפע המריקים הברכה הבאה על ידי המתנות ההם. (ה) שיברך על מעשרותיו למען ע"י הברכה ההיא תשרה ברכה בצדקה ההיא כענין שלחן אשר יאכל עליו כל איש ישראל שעל ידי הברכות האמורות בשלחן ההוא ברכה משתלח' במזונו. (ו) צריך הכנת הזמן כדי שתעשה המצוה בעת רצון. (ז) הכנת האיש המקבל על ידי עשותו המצוה. (ח) הכנת המקום שתשרה בו ברכה. (ט) עשות הכנת המקור לפתוח אוצרו הטוב להריק ברכה. (י) להביא שפע הברכה העליונה מכל כללות הבחינות עליונות:

והנה אחר אומרו דרך כלל בערתי הקדש וגו' אמר על הא' וגם נתתיו ללוי לגר וגו' שהיא צדקה כוללת כהנים לוים וישראלים שהם עניים גר יתום ואלמנה במעשר עני ב' לפי כבוד המקבלים ככל מצותוי וגו' שהוא לכהנים הבכורים התרומה תחלה ואחר כך ללוי שלמטה הימנו ואחריו לגר וכו' שלמטה מהכהנים הלוים כי כן סדר מקורות אורותיהם למעלה. ועל הג' אמר אשר צויתני שהוא באחרונה הפרשתי לעצמו מה שאני אוכל שהוא מעשר שני. ועל הד' אמר לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי מן החיוב על הפטור וכו' או מן חדש על הישן או הפכו שלא לבלבל צנורות הרק' השפע כי של כל שנה ושנה יש לה בחינות ברכה וצנור בפני עצמו ולא יתערבו. ועל החמישי אמר ולא שכחתי שהוא לא שכחתי מלברך. ועל הו' היא הכנת הזמן אמר לא אכלתי בזמן אנינות שהוא יום מר ואינו עת רצון להשפיע ברכה על ידי מצות אכול מעשר שני. ועל השביעית שהיא הכנת המקבל אמר ולא בערתי ממנו בטמא שלא אכלתי בהיותי טמא בלתי מוכן לקבל שפע קדושת ברכה וגם לא בהיות בלתי מוכן הדבר הנאכל לבא על ידו שפע שהוא בהיות המעשר טמא. על הח' שהוא הכנת המקו' אמר שמעתי בקול ה' שהבאתיו לבית הבחירה. ועל הט' אמר עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו והוא כי על ידי מה שאדם שמח במתנתו לצדקה בשמחה כמו שהוא מוציא טוב פנימיות נדבת לבו מתגלה בחוץ כאדם השמח שפניו מצהיבות שהוא הוראת טוב לבו בפנים כן מקור שפע

הברכה נפתח ומגלה הפנימיות לחוץ והוא ענין שמ"ח אורות שא"זל על פסוק ישמח ה' במעשיו כי גלוי אורו' השפע יתואר לשמחה כאדם השמח שפניו מצהיבות שהוא גילוי רצון הפנימי וכן הוא על ידי מה שאוכל מעשר שני לשמו יתברך שיחשב לו בנותנו לצדקה כי לה' הוא נותן והוא יתב' מאכילו מן שולחנו יתברך. ועל הי' שהיא הביא שפע מכללות כל בחינות העליונות הוא אומר ושמחתי בו כי בשמחו לבית הלוי הגר והיתום והאלמנה לפי רוב השמחה יפתח ה' את אוצרו ויגלה פנימיות השפע מן בחינות רבות לפי רוב השמחים בצדקה ההוא כי כל אחד יש לו למעלה בחינה בפני עצמה ואחרי הזכירו כל עשר בחינות והכנות לבא הברכה בהשפע על ידן אמר השקיפה וגו' שהוא לשלוח ברכה מרובה אפילו מבחינת מדת הדין וז"א לשון השקיפה שהיא בחינת רוגז לומר כי גם ממדת השקפה יבא הטוב:

פסקה טו

השקיפה ממעון קדשך וגו'. הנה אם פירושו הוא ממעון קדשך זה שהוא ב"ה שהיה בו המדבר איך יאמר מן השמים ואם הכונה הוא אדרבא למעט זה שאומר השקיפה ממעון קדשך ולא מזה שלמטה אלא מן השמים שהוא של ב"ה של מעלה הראוי יאמר שבשמים. ועוד אומר יברך את עמך את ישראל כי זהו עמך וזהו ישראל. ועוד מה באו לרבות השלש אתין את עמך את ישראל ואת האדמה. ועוד אומר אשר נתת לנו. ועוד אומר כאשר נשבעת וגומר שהכל מיותר. אמנם ילמד לאדם דעת כי כאשר יבקש ברכה מאת ה' וצדקה בעת רצון ההיא יצרך עצמו עם הצבור לומר השקיפה וגו' וברך את עמך וגו'. או יהיה הענין שאומרים ישראל נותני המתנות הנזכר תרומות ומעשרות לכהן ללוי לגר ליתום ולאלמנה הנה ראה ה' אלהינו כי לא מהיות עיני רעה על המתנות אני מדבר דברי אלה אשר אומר אליך כי הלא עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי את כל אלה כהן ולוי ועני וגר ויתום ואלמנה וגם מהמעשר שני האכלתים בשמחה אך עם כל זה בכל צרת המקבלים לי צר כי מה גרעו ממני שתאכילם על ידי ולא מידך המלאה והרחבה כמוני היום ויתקיים בישראל אפס כי לא יהיה בך אביון ועל כן השקיפה ממעון קדשך וגו' וברך את עמך והוא כי הנה בבית המקדש של מטה שורה קדושת ב"ה של מעלה ככתוב אצלנו על פסוק כעיר שחוברה לה יחדיו וכן ארז"ל על פסוק בנה בניתי בית זבול לך כי בבנות ב"ה של מטה הוא כבנות גם בית של רקיע הנקרא זבול הוא ב"ה של מעלה כי על כן היו עומדים צפופים ומשתחוים רוחים כי שם שורה קדושת הבית העליון ע"כ אמר השקיפה ממעון קדשך לשאוב שפע מהבחינות העליונו' להריק שפע רב ולא מבחינת מעון ב"ה של מעלה השרויה למטה עם בית התחתון כ"א מן השמים

שהוא מהבחינה הנשארת בבית המקדש של מעלה משם תשקיף כלפי מעלה לשאוב שפע מבחינותיך העליונים מעלה מעלה וברך בעצמך ולא על ידי מלאך את כל חלקי ישראל את עמך שהו' עם קדושך בייחוד הם שבט לוי ולהיו' בהם שתי חלוקות כהנים ולויים על כן אמר את עמך שהאת מרבה הא' ועל השנית אמר עמך שלא יצטרכו לי וכן את ישראל שמרבה האת גם את הגר ויתום ואלמנה שלא יצטרכו לזולתם ויאכלו מידך ואת האדמה שמרבה האת גם את החלק שניתן בארץ לכהנים וללוים ולדלים שתשלח ברכה במקומותם שלא יצטרכו לזולת ושמא תאמר כי הדלים אין להם קרקעות הלא הארץ נתת לנו בין לדלים בין לעשירים כאשר נשבעת לאבותינו שהוא לתת לכל זרעם שלא היה איש שלא נטל חלק בארץ כן ברכם שגם עתה לא יחסר לכל אחד שאם איזה מהם מכר מאחוזתו שתחזור לו היא או כיוצא בה ואם תאמר שגם אם יהיה לו חלק לא יזכה הדל על איזה עון שתברך חלקו ע"ז אמר אל תביט אליו כ"א אל הארץ שהיא בטבעה זבת חלב ודבש ואל תמנע טובה לאשמת בעליה באופן שאיש לא יעדר מרב טוב שפע ברכה ולפי מה שנראה מרז"ל כי השקפה אינה אלא לרעה כד"א וישקיפו על פני סדום ואיך תהיה זו לטובה והנה אמרו רז"ל כאשר כתבנו למעלה שהוא לומר שאפילו במדת רוגז נתברך ועדיין יקשה כי לא היה לו לשאול השקיפה כשואל רוגז רק שברוגז ירחם ויבטל הרוגז וגם היל"ל מדת הדין ולא פעולת הדין שהיא השקפה. ואפשר הוא בהזכיר מז"ל על פסוק אל זועם בכל יום שהוא כי אל שהוא מדת חסד זועם את מדת הדין בל תפעול כמדתה ובזה נשים לב אל אומר בסמוך שמעתי בקול ה' אלהי עשיתי וגו' כי מי לא ידע שה' אלהיו הוא. אך הוא שאומר שמעתי בקול ה' שהוא מדת רחמים אלהי שהוא מדת הדין שהיא מתוחה על הבלתי מטיב והנה עשיתי ככל אשר צויתני אתה ה' מדת רחמים ולא על בחינת הדין ורוגז המתואר בתואר אלהים ולכן גם אתה שם הרחמים השקיפה ממעין קדשך שתראה השקפה שהיא הוראת זעימה להיות זועם את מדת הדין ובזה יברך וגו' גם את אשר פגעה בהם רוגז הדלות כמדובר למעלה:

פסקה טז

היום הזה וגו'. ראוי לשום לב. (א) מה היה ביום ההוא בייחוד שאומר ה' אלהיך מצוך וגו' ומה גם שלא היה היום ההוא אלא ביום ההוא ביום מ"ת בחורב ואם הוא על מה שחזרו ונשנו פה הנה משה הוא שחזר לאומרם ואיך אומר ה' אלהיך מצוך וגו'. (ב) אומר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך וגו' הלא דבר זה נאמר כמה פעמים בפרשיות הקודמת. (ג) אומר את ה' האמרת היום מה היו ישראל היום ההוא שבו האמירו את ה' ביום ההוא. (ד) אומר להיות לך לאלהים יותר היה צודק יאמר להיות לו לעם שהיה מעין אומר

וללכת בדרכיו ולשמור וגו' (ה) כי היה לו להפך הסדר ולומר ללכת בדרכיו ולשמור וגו' להיות לך לאלהים כי על ידי לכת בדרכיו ושמור מצותיו הוא יתב' לנו לאלהים. (ו) אומרו ולשמוע בקולו כי הלא שמוע בקולו התחלה אל כל האמור ואיך נאמר באחרונה. (ז) אומרו ה' האמירך מה זו חטיבה עשה להם ביום הזה כי לא פורש בכתוב. (ח) אומרו להיות לו לעם סגולה כאשר דבר כי הלא זה מיום מתן תורה היה שאמר להם והייתם לי סגולה וגו' ומה בא לחדש להם עתה. (ט) אומרו ולשמור וגו' כי הוא מספר המעלות טובות שהוא יתברך האמירם כאומרו להיות לו לעם סגולה וגומר ולתתך עליון וגומר ואיך יפסיק בנתים באומר ולשמור וגומר שהוא המצות שעל ידם זוכים למעלות ההם ומה גם שהרי נאמר בפסוק הקודם ולשמור מצותיו וחוקיו ומשפטיו ולמה חזר לומר ולשמור וגומר ולא עוד אלא שיראה כסותר הקודם כי שם נראה שהוא הכנה אל היותם לו יתברך לעם סגולה ופה אומר שהוא אחרי כן וגם קשה שיורה שיהיו לו יתב' סגולה בלי שמירת המצות אחרי אומרו לעם סגולה אומר ולשמור וגומר. (י) אומר ולתתך עליון כי הלא זה יורה שהוא ענין אומר להיות לו לעם סגולה כאשר דבר כי הלא אשר דבר הוא והייתם לי סגולה מכל העמים והיינו היותו עליון על כל הגוים. (יא) ראוי לדעת מה המה אלו תהלה ושם ותפארת. (יב) אומר ולהיותך עם קדוש גו' כי הלא נהפוך הוא כי תחלה קדושים יהיו ואחרי כן זכו להיות עליון על כל הגוים לתהלה וגו' כי קדושתם היא המגדילתם על כל העמים:

אמנם הנה לפנינו שני דברים ובהם נבא אל הענין. א' כי הנה מה שהואיל משה באר את כל התורה פעם שני בערבות מואב כבר היום הזה כלה אותם. כי כל מה שידבר את כל התורה מכאן והלאה אינו כי אם שיכתבו את התורה על האבנים בעברם את הירדן. ושיקבלוה באלה ובשבועה. ולשים לפניהם מה שתבא עליהם עם שמוע ישמעו בקול ה'. וההפך אם לא ישמעו. ולהעבירם בברית ה'. ולבשרם שלא יאבדו בצרות. כי אם והיה כי יבאו עליהם הברכה והקללה שישובו עד ה' ושוב ישוב שבותם כי לא נפלאת ורחוקה היא התשובה ושכתב משה את כל התורה האמורה. וצוה לאומרם לעיני הכל ושיהי' כל הטובה והצרה עשויה שירה לבני ישראל למען יזכרו את מצות ה' וישמרו לנפשותם מעשות הרע ואחר כך מה שבירך ישראל לכל שבט כברכתו. עוד שנית כי היום הזה הוא יום תשלום הארבעים שנה שקבלו את התורה ועל היום הזה הוא אומר בפרשה זו ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות כו' עד היום הזה וארז"ל מכאן שאין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה שהוא על כי ביום הזה האמור בפרשה שלמו הארבעים שנה נמצאו כי עיקר קבלת התורה ומצותיה הוא ביום הזה כי שלמו

בה לשמוע אותה והשכילו סוף כונתה. ונבא אל הענין אמר מרע"ה הנה אפשר יעלה על רוחכם לומר כי עתה בפעם הזאת השנית ששמענו התורה וירדנו לסוף דעתה שהיא הקבלה בעצם את התורה. לא שמענוה רק מפיך ולא מפי ה' כאשר במעמד הר סיני כי שמענו הב' דברות מפי הגבורה והשמנה מפיו יתברך מעורב קולו עם קולך. כי משה ידבר והאלהים יעננו בקול. וכמ"ש ז"ל שהיה קולו יתברך מיטטרין למשה. אך עתה היה מפיך בלבד שדברת לנו התוכחות והתורה ולא מפי ה'. לז"א אל יעלה על רוחכ' כדבר הזה כי הנה דעו איפה כי האמת והצדק הוא כי ה' אלהיך הוא המצוך היום הזה ולא אני. כי כל מאמרי מפיו יתברך המה והוא אשר שב וצוה אתכם וזהו היום הזה ה' אלהיך מצוך כו' לומר היום הזה שהיא חיתום התורה כאלו היום צויתי את הכל והיא יום השכלתכם אותה ה' אלהיך המצוה ולא אני כי את כל דברי אין בהן אפילו אות א' מבלעדי ה' כי כאשר היה שם יתברך בפי דברתי כאלו פיו המדבר אליכם ועל כן אתם הדור הטוב הזה אינכם צריכים מצד עצמיכם עשות מזכרת כל התורה באבנים ולא קבלה באלה ובשבועה כי מאליכם ידעתי כי כולכם אנשי הדור הזה כי מעצמך ושמרת ועשית אותם ושמרת מצות לא תעשה ועשית מצות עשה והמצות עשה בכל לבבך והמצות לא תעשה בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך לא תעבור אותם:

עוד יתכן בפסוק הזה והוא אשר כתבנו בפרשיות הקודמו' כי אחר מות משה עבד ה' לא חדש הוא יתברך על פי נביא אפילו אות אחת בתורה לא מצוה ולא הלכה ולא פירוש כי על כן ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה לא יכול יהושע לשאול את פי ה' ונמצא בצער מות שרצו ישראל לרגום אותו באבנים והוצרך עתניאל בן קנז להחזירם בפלפולו. ואחשוב כי חש היא יתברך פן יקומו בהמשך הדורות עושים בעצמם נביאים ויאמרו כי תורה חדשה או מצוה מחודשת נתמרה להם מפי הגבורה אשר לא כדת משה על כן מאז הורה כי אין מהאמור על פי משה ארון הנביאים כי אפילו אחרי סילוקו לא רצה ה' להחזיר מה שנשתכח באבלו למען יבאו ק"ו לכל דת ודין זולתי הוראת שעה לנביא מסויים כנודע וע"כ צריך תהיה הקבלה נשקעת בלב כל איש בל ישכח דבר ואין תקנה להחזירו ולהזכירו אפילו על ידי נביא וזה יתכן היה מאמר מרע"ה לישראל כהתימו לומר כל מצות ה' לישראל הנה היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות כו' אך לא מהיום והלאה באופן שאם תשכחו אין תקנה לכן צריך כי ושמרת בלבבך ועשית במעשה אותם ושהיה בכל לבבך ובכל נפשך למען ע"י כן לא ישכח דבר:

פסקה יז

את ה' האמרת כו'. לבא אל הענין נזכירה מאמרו ית' במ"ת לישראל באמור להם אתם ראיתם כו' ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה כו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: ויהיה הענין הנה עשיתי לכם טובות הגדולות שעל ידן ותביא אתכם אלי שהיא להיות לכם לאלהים וקבלתם אלהותי אך עדיין לא באחדות שלמה וזהו ואביא אתכם לשון רבים ומה גם למאמר המשורר באומרו ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ועתה על ידי קבלת התורה אם שמוע תשמעו בקולי שלא תקוצו לשמוע פעם אחר פעם כ"א שמוע תשמעו בקולי וגם ושמרתם את בריתי אוסיף לכם כי והייתם לי סגולה מכל העמים שהוא שלא יהיה לכם גליות כי כאשר סגולת המלך ערובה בכל ושמירה בל תגע בה יד כן גם אתם תהיה לי סגולה מכל העמים שלא ימשלו בכם גליות כי לי כל הארץ ומי יגע בכם מבלעדי עוד אעשה לכם ע"י עשותכם מצותי כי תהיו לי ממלכת כהנים שזולת מה שלא ימשלו בכם גם אתם תעלו שתהיו ממלכת כהנים מולכים על כל הארץ למעלה מכל העמים וזה יהיה לכם ע"י היותכם משרתים אותו וז"א כהנים כד"א וכהנו לי והוא כי הנה שלשה הדרגות חשב הית יתב' על ישראל אם היו זוכים. א' לסלקם מגליות. ב' אם ימשכו בכשרות הולכים ומוסיפין להעלותם על כל העמים ומה גם על יד עסק התורה מושלים גם למעלה כענין שמש בגבעון דום ודומה לזה בכל שאר דורות וכמאמר ס' הזוהר על בכל מלכי הגיים כו' מאין כמוך. ג' אם יזכו יותר להיות עם קדוש משוללי מות שהוא כי גם חומרם יזדכך עד עם קדוש יהיה והוא כאשר יהיה לעתיד אחר התחיה והנה אם היינו עושים רצונו של מקום תמיד לא היו גליות כי אם היינו נצולים מהם שהוא הדבר הראשון וגם היינו מושלים על כל האומות כענין מלכות דוד ושלמה שהיו כמ"ש רז"ל מעין ימות המשיח בלי הפסק גליות בנתים וכענין מז"ל שרצה הקב"ה לעשות מחזקיה משיח ומסנחריב גוג ומגוג ואחרי כן הדבר הג' להיות גם גויותינו קדושים שהוא ע"י התחיה ונהיה קדושים גם גויותינו כמאמר תדב"א שהקב"ה באלף השביעי עושה לישראל כנפים והם שטין כו' שהוא כי גם חומרם יהיה זך כמלאכי השרת ששש כנפים לאחד שאז הם עם קדוש ועל שלש אלה תמר היא יתב' על הא' והייתם לי סגולה מכל העמים ועל השני אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים שהיא מלוכה על כל העמים וזהו ע"י שרת את ה' בעצם מעין ימות המשיח ובהמשך שהות ממלכת על יד היותם משרתים את ה' ועל הג' אמר וגוי קדוש והענין הזה יתכן הוא מאמר מרע"ה בכתובים שאנו בהם שאמר את ה' האמרת היום לומר אל ימעט בעיניך ישראל מה שעשית במשנה תורה הזאת שהיום הזה סיימתי

התורה כי הקשבת למצות כל התורה ולתוכחת מגולה אשר הוכחתי אתכם כי הלא את ה' האמרת היום והוא כי הות ית' אמר שע"י כל הטובות שעשה לכם הביא אתכם אליו שהות להיות לכם לאלהים כאומר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כו' ואביא אתכם אלי כי הנה היום הוספת על הדבר כי שם היה בלי אחדות עצמיי כי ע"כ נאמר שם ואביא אתכם אלי אך עתה באחדות שלמה האמרת את ה' להיות לך לאלהים בלשון יחיד כי נתאחדתם לשמוע כל התורה עם התוכחת ועוד שנית כי הוא יתברך אמר אם שמוע תשמעו שלא תקוצו לשמוע תורתו פעם אחר פעם אך עתה הוספתם כי אין צ"ל שאינכם קצים לשמוע פעם אחר פעם כ"א גם עשיתם כמלאכי השרת שעושים מצוה אחת ומטים עצמם בתשוקה רבה לשמוע צווי אחר על אשר הם עושים כאומר עושי דברו לשמוע בקול דברו שעודם עושים דברו מטים אוזן לשמוע בקול דברו שישוב לדבר ולצוות כן גם אתם הנכם היום במדרגה זו מוכנים לעשות מצות חסד במה שבין אדם לחבירו שהוא ללכת בדרכיו מה הוא רחום כו' מה הוא חנון כו' מה הוא גומל חסדים וכן במה שבין אדם למקום והוא ולשמור חקיו כו' ולשמוע בקולו שהוא כי אתה בגדר ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו שעודך עושה אותם מוכן לשמוע בקולו שיצוה לך יותר שהיא מדת מלה"ש והוא יותר ממאמרו ית' באומרו אם שמוע תשמעו בקולי והנה ראה גדולת יתברך כי היום האמירך על המעלות הגדולות אשר נדר לך לקיימם בך עודפות על הכנתך והוא כי אשר אמר אח"כ והייתם לי סגולה מכל העמים אתה מוכן כפי הכשרון הנמצא בך להיות לו לעם סגולה שהוא כמו שכתבנו להיות לך גליות לחירות וגם השנית והוא מעין ימות המשיח בלי גליות בנתים והיא השנית האמורה בם באומר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים שהוא ממלכת על כל הגוים ע"י היותכם כהנים משרתים לה' וזהו ולשמור מצותיו ולתתך עליון כלומר שע"י היותכם כהנים משרתי ה' שהוא ולשמור כל מצותיו עי"כ ולתתך עליון שהוא ממלכת האמורה שם ובזה איני אומר כאשר דבר כמו באמרי להיות לעם סגולה כי זה לא בלבד יהיה כאשר דבר כי אם יותר מהממלכת האמורה שם כי הנה יהיה לתהלה ולשם ולתפארת שהוא לתהלה בכל גויי הארץ שיהיה שמע גדולתך בכל יושבי הארץ שיהללוך כענין שלמה שבכל הארץ היו שומעים חכמתו וגדולתו באופן תהיה מהולל בכל הארץ וז"א לתהלה וגם מלה"ש שבשמים יגדילוך כי יקראוך בשמו של הקב"ה כמז"ל עתידים צדיקים שיקראו בשמו של הקב"ה של כל הנקרא בשמי כו' וזה אומר ולשם וזהו כי אז יהיו כלם צדיקים כאומר ולשמור כל מצותיו ולתתך עליון כו' וגם לפניו ית' יהיה לתפארת כד"א ישראל אשר בך אתפאר מעשה ידי להתפאר והענין יהיה כי הנה מה"ש מאז נברא אדם היו אומרים לפניו מה אנוש כי

תזכרנו ובבא דור המבול חזרו לומר הלא זה דברנו וכן בכל דור ודור אשר חטאו יש למלאכים פ"פ אך בזמן ההוא יהיה הוא יתב' מתפאר ביצוריו בעמו ישראל ועל הג' והיא התחיה כי אז גם חומרנו קדוש יהיה ועליו אמר הוא יתב' במ"ת וגוי קדוש אמר עתה ולהיותך עם קדוש לה' כאשר דבר במ"ת כאו' וגוי קדוש:

פרק כז

פסקה א

ויצו משה כו'. ראוי לשים לב. (א) מה צורך זקני ישראל בצווי זה ומה היא כל המצוה האמורה בכתוב אם היא בל אשר צוה במשנה התורה הזאת הרי צוה על זה כמה פעמים וגם כל המצות מבעי ליה למימר ואם הוא על המצות הכתובה על האבנים מאי כל וגם מה צורך לזה אל הזקנים. (ב) או' והיה ביום אשר תעברו את הירדן כו' כי מלת והיה משוללת הבנה כי איזה דבר יהיה ביום ההוא שיאמר עליו והיה ומהראוי לא יאמר כי אם ביום אשר תעברו את הירדן תקים לך אבנים כו'. (ג) אומרו אשר ה' אלהיך נותן לך שהוא מיותר כי באמרו תעברו את הירדן מי לא ידע כי אל הארץ אשר ה' ניתן הוא. (ד) אומרו והקמת לך כו' כי מלת לך מיותרת. (ה) כי מתיבה זו והלאה עזב הלשון רבים והתחיל לדבר בלשון יחיד. (ו) מה ענין השיד וגם לאומר כי הכתיבה באבנים קדמה ועליה היה כסוי השיד וא"כ ה"ל להקדים פסוק וכתבת כו' ואח"כ ושדת אותם ואם הוא מתחלה השיד ואח"כ לכתוב בשיד לבדה ולא כאבן בלתי מתקיים. ועוד כי למטה הוא אומר וכתבת על האבנים וכו'. (ז) אומרו בעברך שהיא תיבה יתירה שהרי אמר ביום אשר תעברו. (ח) אומר למען אשר תבא אל הארץ שיקשה כי האם מבלעדי הקמת האבנים לא יירשו ארץ. (ט) למה הזכיר בדבר זה היות הארץ זבת חלב ודבש וגם אומר כאשר דבר ה' כו' הוא מיותר. (י) אומר והיה בעברכם את הירדן תקומו כו' הרי נאמר למעלה והיה ביום אשר תעברו כו' והקמות לך כו'. (יא) אומר פה בהר עיבל מה שלא אמר כן למעלה. (יב) כי פה אינו מזכיר הכתיבה כי אם השיד. (יג) אומר ובנית שם מזבח מה ענין המזבח במקום ההוא. (יד) למה צוה להעלות שם עולות ושלמים ולזבוח ולשמוח כימי מועד. (טו) אומר וכתבת על האבנים כו' שהרי נאמר קודם כל דבר למעלה והקמות לך אבנים וכו' וכתבת עליהן את כל דברי התורה כו' ולמה נאמר פה. (טז) ועוד כי נראה כסותר דבריו כי למעלה אמר וכתבת כו' בעברך שהוא כי מיד בעברם יכתבו ואחר כך יוליכום להר עיבל ויבנו המזבח ויעלו עולות ושלמי' ומאומר עתה אחר הכל וכתבת כו' נראה שלא היתה הכתיבה רק בסוף כל הדברים. (יז) אומר פה באר היטיב מה שלא נאמר למעלה וגם למעלה נאמר ושדת אותם בשיד ופה לא הזכירו ואין לומר כי שתי

כתיבות היו כי הלא מכאן למדו שהיתה כתובה בשבעים לשון כי היטב במספר מרובע עולה שבעים ושבאו הגוים וקילפו השיד והעתיקו את התורה שהיתה בשבעים לשון הנה כי הכתיבה שנאמר בה ושדת אותם בשיד שהיא האמורה למעלה היתה בשבעים לשון ואין ללמד שהיתה הכתיבה בע' לשון אלא מפסוק שנאמר בו באר היטב כמדובר: **אמנם** לבא אל הביאור נשית לב מה צורך היה להקים האבנים ולכתוב עליהם התורה והנה על הקמת האבנים אמר יהושע למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם כו' ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן כו' וראוי לדעת א"כ איפה הקמת האבנים בלי כתיבה בהם מספיק ולמה היתה הכתיבה והנה ארז"ל שנכתבה בשבעים לשון שלא לתת פ"פ לאומות לומר אלו ידענו התורה העתקנוה וקיימנוה ע"כ נכתבה באר היטב שהוא בשבעים לשון וא"כ איפה צריך לדעת למה נכתבה גם בלשון הקדש וגם ראוי לשית לב כי איך יתכן בשנים עשר אבנים שעל אחד שיעור מ' סאה שהוא אמה על אמה ברום שלש אמות יחזיקו ליכתב בם התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל שבעים פעמים כי הלא צריך ליכתב ששה פעמים בכל אבן ואבן. אך הנה שני דברים היתה כונת מרע"ה להורות לבני ישראל א' להשרישם בשורש גדול עד מאד להחזיקם בתורה ובמצות בל ימיטו ברוב טוב שפע הארץ הקדושה אשר היא זבת חלב ודבש בל ישתנו ויבעטו באומרם הלא הארץ ירושה היא לנו זבת חלב ודבש ועתה תהיה למלא בטננו טובה ויופיה לאכול למעדנים ולשתות ממתקים ואם כה יעשו יחפרו ויאבדו חלילה כי הלא אין דבר ייטיב להם ויחזיקם בארץ כ"א תורה ומצות ואם ניתנה לנו ארץ זבת חלב ודבש הלא אין זה רק למען נעסוק בחורה כראוי כמז"ל. שנית להסיר מלבם ובל יאמרו כי לא בחר ה' בהם בעצם. כי עוד אפשר יבחר באחד מגויי הארץ והוא כי חפצו ית' היה להכתיב את התורה על האבנים בשבעים לשון להסיר פ"פ מהאומות. והנה לא יבצר מהתחמץ לבב עם בני ישראל בראותם שנכתב התורה בלשונות הגוים. כי יאמרו האם יבחרו להם תורת ה'. האם יקרבם ית'. ואיה כל מאמרו באומר בני בכורי ישראל ובנו בחר מכל העמים כי לא ישיבו אל לבם כי אין זה רק העברת פ"פ בעלמא וע"כ על הענין הראשון ראה משה מאתו ית' כי הנה היה הוא ית' עתיד לעשות דבר רשום בעברם את הירדן. למען עשות יסוד מוסד מהדבר הראשון. והוא כי גזר על יהושע שיצוה יעמידו הארון בירדן תחלה כמז"ל כי הארון היה הולך על ידי לויים אחר שתי מחנות. והיום ההוא על ידי כהנים וקודם לכל המחנות למען על ידו ייבש הירדן ושלא ימיש משם הארון עד יכלו כל העם לעבור למען יראו וידעו כי נתינת הארץ והתקיימם בה הכל תלוי בארון כי הלא כריתת מימי הירדן שהוא התחלת הנחילו יתברך את הארץ ותתן

מורך בלב כל גויי הארץ להשמדם עדי עד היה ע"י הארון. בזה הורה כי התורה הוא עיקר הכל. ע"כ מעתה ראה משה כי טוב להזהירם בדבר אך ראה כי לדבר גדול כזה היה צריך זירוז אחר זירוז א' מעתה להזהירם על העתיד. שנית בשעת מעשה. אך הנה בשעת מעשה איננו שם. ע"כ מה עשה ויצו משה מעתה ועל שעת מעשה אמר וזקני ישראל את העם לאמר שהם יזהירו את העם לומר בשעת מעשה. וזהו שלא אמר אל העם לאמר רק את העם שהוא כי זקני ישראל הם עם העם. משא"כ עתה משה שאינו עמהם כדי לאמר להם. והיחל לבאר הענין ואמר והיה ביום אשר תעברו כו' לומר הנה הויה חדשה תהיה ביום אשר תעברו את הירדן והוא כי ע"י הארון יכרתו מימי הירדן ורמז הדבר באומר תעברו את הירדן שהוא כי בנהר יעברו ברגל שהוא הוראת כי ה' אלהיך נותן לך. אז והקמות לך אבנים כו' לומר אל יעלה על לבך כי הקמת האבנים היא לתועלת האומות. שאני עתיד לאמר שתכתוב בשבעים לשון. כי מעתה אני מקדים ואומר כי לך להנאתך הוא הכל וזהו והקמות לך כו' ושדת אותם בשיד שהוא כי גם לאומר שהיה שיד על הכתיבה ובאו הגוים וקילפו השיד והעתיקו התורה. לא יכחישו שגם מתחלה שדו אותם בשיד לפחות. להחליק מקום הכתיבה כפשט הכתוב שאומר ושדת אותם בשיד. ואחר כך אומר וכתבת כו' אלא שאומר שגם על הכתיבה היה שיד ממאמר הכתוב אחרי כן והיה כו' תקימו כו' ושדת אותם שהוא כי אחר היותם בהר עיבל היה שד אותם בשיד שהוא אחר הכתיבה שהוצרכו לקלוף השיד לגלות הכתיבה. ואמר ראו נא איך עיקר הכל היא התורה כי הלא תראה שני נסים גדולים כא'. א' כי וכתב עליה את כל דברי התורה שמרבה האת והכל הכל אל כל חמשה חומשי תורה והאת אל היותם בשבעים לשון כאומרו אחרי כן באר היטב ואיך החזיקו י"ב אבנים את הכל. ונס שני איך אשר הופיע הוא ית' עליו לדעת שבעים לשון יכתוב בדרך העברה ביום אחד. ומה גם למרז"ל כי ביום עברו את הירדן בו ביום בנו המזבח בו ביום כתבו את התורה כו'. ועל הנס האחד אמר וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת. ועל הב' אמר בעברך שהיא בהעברה ואחשבה כי לא על חנם נכתב שיד בשי"ן ולא בסמ"ך לרמוז כי עם שדי שהוא אמר די לשיעור י"ב אבנים להחזיק כל התורה בע' לשון וכל זה למה למען תבא כו' לומר אל יעלה על רוחך כי מבלי תורה יועילך לבא אל הארץ. כי הלא ע"י התורה שתעשה עיקר לזכור אותה. שהיא הנותנת לך את הארץ. כי על התורה כדי שתעסוק בה בארץ היא ניתנת לך. ולא תחשוב כי אשר היא זבת חלב ודבש הוא למלא בטן כי הלא אשר ה' אלהיך נותן לך ארץ זבת חלב ודבש הוא כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך שהוא ועושה חסד לאלפים לאוהבי כו' ולומר כי מה שעושה חסד לאוהביו ית' הם האבות

הוא בהיות ולשומרי מצותיו אך לא לבלתי שומרים נמצא כי העיקר הוא התורה כי הלא לאבות לא אמרתי זבת חלב ודבש רק לך על התורה שאני נותן לך. והוא בשליחות משה בפרשת שמות וז"א זבת כו' כאשר דבר לך מה שלא דבר לאבות. אלא שע"פ דרכו רמז זכות האבות כי בהיות הכתיבה על האבנים רמז לאבן ישראל והיות מעלה עולות זכר ליצחק והיות במזבח במקום ההוא רמז לאברהם שבנה מזבח בהר עיבל שהוא אצל אלוני מורה והוא מקום שבנה בו המזבח שנאמר ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה ויבן שם מזבח כו' ואמר והיה בעברכם את הירדן כו' לומר ראו עתה כי עיקר מתנת הארץ תלוי בתורה כי הלא והיה בעברכם את הירדן מה שתקימו את האבנים לא תניחו את כלם שם כי הי"ב אבנים רצונו יתב' הוא לבנות מהם מזבח בהר עיבל ואין זה רק לרמוז כי במקום הראשון שניתנה בו הארץ למורשה לאברהם שהוא עד מקום שכם עד אלון מורה ובנה שם מזבח שם תבנו המזבח מהאבנים שתכתבו בהן את התורה למען תשכילו כי כל עיקר מתנת הארץ תלוי בתורה. ועל הדבר השני פן יאמרו ישראל כי לא לגמרי בחר בישראל כי עוד ימינו פשוטה לקבל את הגוי אשר יטה אזנו אל דברי התורה הכתובה על האבנים כי ע"כ צוה להכתיבה בע' לשון לז"א ראו עתה כי אין הוא ית' עושה עיקר רק מכם ואין ענין הכתב בע' לשון רק להסיר פתחון פה בעלמא מהאומות כי הלא צוה שאחר הכתיבה ישידו אותם בשיד שהוצרכו לקלוף השיד לגלות הכתיבה ואלו חפץ בם בעצם הוא ית' לא היה שם על פני הכתיבה מסוה. וזה או' ושדת אותם בשיד אחר אומר למעלה וכתבת עליהם כו'. ועוד ראו עין בעין כי בנים אתם לה' אלהיכם ובכם ישמח ויגיל כאב את בן ירצה. כי הלא זה רצונו ית' כי ובנית שם מזבח כו' וזבחת שלמים שהוא להורות כי שלום לכם ביניכם לבין אלהיכם אל תראו יחליף או ימיר אתכם או שעמכם בחברה אומה אחרת יקח לו ואדרבא שם לפני ה' אלהיכם ישמח בכם כי שם תאכלו לחם ובשר שלמים ותשישו בשמחה עם אביכם שבשמים. וזהו ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך ורמז הטעם למה בחר בישראל שהוא על אחדות נפשותם כי על כן כל ישראל כאחד יחשבו ומתדמים לאל אחד ליקרא שמו עליהם ובלשון יחיד וז"א בלשון יחיד ואכלת ושמחת ואומרו ה' אלהיך ואחרי אומרו כל ענין סילוק סברא זו מלבם בא ופירש מה היה שהוצרך להודיעם כי בהם בחר ה' בעצם ואמר וכתבת כו' באר היטב כלומר מה שהוצרכתי לכל זה הוא מפני שמצות הכתיבה על האבנים הוא באר היטב שהוא בשבעים לשון כמספר היטב ועל כן היה מקום יתחמץ לבבך שפותח את ידו לאומות על כן קדמתי להורות כי אתכם בחר ה' בעצם כמדובר:

פסקה ט

וידבר משה כו'. ראוי לשית לב (א) מה זה ששיתף משה את הכהנים הלוים עמו בדבר זה. (ב) אומרו אל כל ישראל מה צורך קבץ את כלם לזה. (ג) כי אינו אומר להם דבר רק שהיום הזה היו לעם לה' והרי גדולה מזו אמר להם כבר בסמוך את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וה' האמירך להיות לו לעם סגולה ואם הכונה היא לאמר להם ושמעת בקול ה' כו' הרי דברים אלו ודומיהם אמרם במשנה התורה הזאת זה עשר פעמים ומה צורך עתה לחזור באומרו. (ד) אומרו הסכת ושמע כו' מה ענין כפל זה במלות שונות. (ה) אומרו היום שיראה מיותר. (ו) אומרו ויצו משה את העם לאמר כי אומרו לאמר בלתי מובן כי אין העם אומרים לזולת:

אמנם הנה ראה משה כי בבא כל ישראל אל הארץ ומה גם כי אין משה עמהם להזהירם ויראו כי יעמדו ששה שבטים בהר גריזים וששה בהר עיבל ושיהיו הכהנים הלוים עם הארון באמצע בין שתי ההרים ויהפכו פניהם נגד הר גריזים ויברכו בברוך האיש כו' ויהפכו פניהם כלפי הר עיבל ויאמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה כו' וההיקש בכל השאר הלא יתחמץ לבב בנ"י באומרם האם גרענו מהכהנים הלוים בכשרון שהם היו האומרים לנו את האלה הזאת כאלו הם הצדיקים ולא אנחנו ולא עוד אלא שבדבר הזה יורה כי לולא האלה והקללה הזאת לא נעבוד את ה' והלא בלעדי זה את ה' אנו עובדים ע"כ מה עשה שיתף את הכהנים הלוים עמו לדבר על לב בנ"י להפיס דעתם מעתה וזהו וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל ולמה היה זה הלא הוא לאמר הסכת כו' שהוא להפיס דעתם כלומר אל יעלה על רוחכם חלילה כי אנחנו צדיקים ולא אתם וגם לחשוב כי ע"כ מעמיסים עליכם עול האירה על כי בלעדי זה לא תעבדוהו חלילה באופן שתקוצו בדבר אל תעשו כן כ"א הסכת וקבל גזרתו ושמע את אשר נאמר שהוא ענין הסמוך לזה מהאירה כי הלא לא מבלתי היותכם צדיקים כמונו נזהיר אתכם אנחנו וגם לא להיותכם צריכים לזה לשמור מצות ה' יהיה הדבר. כי הלא היום הזה נהיית לעם לה' אליך מתייחס אליו ית' עד גדר יקרא שם אלהותו עליך ובלשון יחיד שהוא על כשרון ואחדות שהוא תכלית הצדקות וע"כ אין ספק כי מעצמך מבלי העמים עליך ודאי כי ושמעת בקול ה' למה שהוא קולו יתב'. וגם ועשית מאליך את מצותיו ואת חקיו אשר אנכי מצוך היום. כלומר על צווי בלבד עם שאינכם שומעים מפי הגבורה כ"א מפי היום. ידעתי כי את הכל תעשו מאליכם. כלומר ועכ"ז הסכת ושמע כי אינו צריך זה לכם עתה יצטרך לבאים אחריכם. והנה עדיין יש דבר אחר שאם לא יקפידו כל ישראל יקפידו חציים הלא המה הששה שבטים שהיו בהר עיבל באומרם האחיכם יהיו

על הברכה בהר גריזים והמה על הקללה בהר עיבל ע"כ מעתה בחייו צוה על הדבר וזהו ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר כלו' כי ביום ההוא עודנו חי עמהם יאות לומר אלה יעמדו כו' ואלה יעמדו כו' כי נאמן הוא ולא ישיתו לב כי המה ידעו כי כל דבריו האמת והצדק ומאתו ית' יצאו ואל דעות ה' יודע מי ומי יעמדו על הר גריזים מי ומי יעמדו על הר עיבל עוד הוסיף להפיס דעתם וגם יתכן שגם זה כיוון לאמר והוא כי אמר על העומדים על הר גריזים אלה יעמדו לברך את העם כלומר כי אינם מקבלים שפע הברכה לבדם בהפוך הכהנים פניהם נגדם לברך וההפוך ליושבים בהר עיבל והופכים הכהנים פניהם לומר הקללה נגדם כי לא כן הוא כי אשר בהר גריזים עומדים לברך את העם יקראו כי שפע ברכה טוב אשר יברכו נגד פניהם לא להם לבדם יחול כ"א לכל העם גם לשאר שבטים וז"א לברך את העם לגמרי כי הברכה הנשפעת בהם לכלם תהיה כי הם כמקבלים בעד כל ישראל ואשר יעמדו על הר עיבל אין נדבק בידם ח"ו מאומה מן החרם אשר לקללות לא להם ולא לאחיהם וזהו ואלה יעמדו על הקללה כלומר עליהם למעלה הימנה מבלי יחול שום בחינת רוגז מאיכותה לעומדים נגד האומרים אותה וזהו על הקללה באופן שעי"כ תשקוט תלונתם כמדובר וזה יכוין נוסף על האמור באומר לאמר כלומר ויצו משה כו' ביום ההוא עודנו חי שיקבלו ממנו שנית לאמר אלה יעמדו כו' כי תהיה האמירה באופן תשקוט התלונה שהוא כי לאשר המה בהר גריזים לאמר עליהם יעמדו לברך ולאשר המה בהר עיבל לאמר יעמדו על הקללה כמדובר:

פרק כח

פסקה א

והיה אם שמע תשמע כו'. ראוי לשים לב. (א) אל כפל אומר שמוע תשמע. (ב) אומר בקול ה' ויותר היה צודק יאמר והיה אם תשמור לעשות כו'. (ג) אומר אשר אנכי מצוך היום שהוא מיותר. (ד) אומר ונתנך ה' אלהיך עליון מה היא המעלה הזאת אם שיעשו מלוכה על כל הגוים איך יאמר אח"כ יתן ה' את אויביך הקמים עליך אם הוא מולך על כלם היאך יהיו אויביך קמים עליו. (ה) אומרו ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי הלא אחר שבאו עליו כבר השיגוהו מה הוא אומרו אח"כ והשיגוך. (י) כי אין ל' השגה צודקת רק ברודף ונרדף ואיך יהיה האיש נרדף מהברכות שיאמר שהשיגוהו. (ז) אומרו כי תשמע בקול ה' אלהיך כו' כי הלא זה היה פתח דבריו אם שמוע תשמע בקול ה' כו' ובאו עליך כו' וא"כ אחר אומרו שבשכר מה ששמוע ישמע בקול ה' הוא שיבואו עליו כל הברכות למה חזר לומר כי תשמע בקול ה' אלהיך. (ח) או' ברוך אתה בעיר כו' כי מי לא ידע כי אשר הוא מבורך בעיר שגם כי יצא השדה לא הפסיד הברכות. (ט) למה

הקדים האדמה הוא הדומם לבעל חי לומר תחלה פרי אדמתך ואח"כ פרי בהמתך. (י) אומרו ברוך טנאך ומשארתך כי בכלל פרי אדמתך המה. (יא) אומרו ברוך אתה בבואך כו' מה היא הביאה והיציאה הזאת והנה ארז"ל ביאה לעולם ויציאה מן העולם אך יראה בלתי מתייחסת ברכה זו אל הקודמת ואם הוא ביאה אל הבית ויציאה מן הבית בכלל אומרו ברוך אתה בעיר גם שניהם ואם הוא ביאה ויציאה מהעיר גם בכלל או' ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה הוא. (יב) כי פסוק יתן ה' את אויביך לפניך נגפים לפניך נכנס בין הדבקים כי הלא פסוק שאחריו שהוא יצו ה' אתך את הברכ' כו' הוא מעין הברכו' שקודם פ' יתן ה' הוא יהיה ראוי יכתב למעלה הימנו. (יג) אומר יניסו לפניך כי הראוי יאמר מפניך. (יד) או' יצו ה' אתך כו' כי מלת אתך מיותרת. (טו) או' וברכך בארץ כו' כי הלא גם עד כה בארץ ידבר באומר ובפרי אדמתך. (טז) אומר יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך אם כבר נשבע לך איך מחשיבו למתן שכר. (יז) אומר כי תשמור את מצות ה' מי לא ידע כי הן כל אלה לא יפעל אל כ"א עם שומרי מצותיו. (יח) אומרו וראו כל עמי הארץ כו' כי ראוי לדעת במה יראו כי שם ה' נקרא עליהם והנה ארז"ל שהם תפילין שבראש והלא כמו זר נחשב שבראות תפילין בראש ישראל שייראו מהם. (יט) אומרו והותירך ה' לטובה כו' האם היה עולה על לב אחר כל הטובות הגדולות ההם האם היה צריך לומר שיותיר אותו לטובה היתה לעושי רצונו. (כ) אומרו יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כו' לתת מטר כו' כי הנה פסוק זה היה צודק ליכתב קודם אומר ופרי אדמתך. (כא) מה ענין והלוית גוים רבים כו' אל ראש הכתוב. (כב) אומר ונתנך ה' לראש כי הרי זה יראה ענין אומר למעלה ונתנך ה' לראש על גויי הארץ. (כג) אומר ולא לזנב ודאי שלא יהיה לזנב כי לא תהיה ברכה אלא קללה ח"ו. (כד) כי נראה כי תחת הלוך ומרבה בברכות הולך וממעט כי למעלה אמר שיהיה עליון על כל גויי הארץ ושיהיה גוי קדוש ושיראו כי שם ה' נקרא עליהם וייראו מהם ועתה אומר שלא יהיה לזנב ושיהיה רק למעלה שהוא מעט וכל הגדולה הוא שלא יהיה למטה. (כה) אומרו כי תשמע בקול ה' כו' למה נאמר זה עתה והוא פתח דבריו באומר והיה אם שמוע תשמע בקול ה' כו' ועל זה באו כל הברכות הנאמרו'. (כו) אומרו ולא תסור מכל הדברים כו' ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם האם היה עולה על לב שיהיו הברכות האלו בסורם מדרך ה' ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם. (כז) כי למעלה באומר אם שמוע תשמע כו' היה ראוי לאומרו אם שמוע כו' ולא תסור כו' ובאו עליך כל הברכו'.

אמנם כללות הענין הוא כי בא להורות לנו כי לפי הדרגת הכשרון כן ייטיב הוא יתברך והוא כי שתים הנה הדרגותיו א' קבלת עליהם כל דבר ה' מצותיו חקיו ומשפטיו כדי

לשמור ולעשות אותם אך עדיין לא שמו איתם בפועל מעשה המצות עשה רק שנשמרו לבלתי עשות א' מכל מצות ה' אשר לא תעשנה. וההדרגה השנית היא שעושים כל מצות ה' אשר צוה בפועל בין מה שבין אדם למקום בין מה שבין אדם לחבירו לא בלבד שלא להצר לו כי אם גם להטיב לו בדרכיו יתברך מה הוא חנון אך אתה חנון מה הוא רחום אך אתה רחום כו' ואמר כי על ההדרגות האלו תהיה אשר ייטיב ה' לעמו כדרכו יתב' לשלם לאיש כמעשהו עוד הורה לנו יתברך על פי דרכו שגם אם יהיה איש שלא יפלוג טובה בכשרונו כזולתו והוא טוב כמוהו שמורה שמתנהג עמו במדת דין אל יקוץ כי אל דעות ה' וידע כי זה תיקונו לשלמות נפשו או לצרף הפירות עם הקרן להרבות טובו לעה"ב כר' חנינא בן דוסא ודומה לו עוד דבר שני והוא כי כל הטוב אשר ייטיב ה' לטובים לא ינכה ה' ממתן שכרם כי מתנת חנם הוא להם ועוד שכרו אתו יתברך לעה"ב עוד דבר שלישי מה בין הכנת ארץ ישראל לקלל הטוב מאתו יתברך להכנת ח"ל לצדיק אשר ימצא שם:

ונבא אל ביאור הכתובים והתכתם אמר והיה אם שמוע תשמע כו' והוא כי תחלת השגת כשרון האדם תלוי בהטות אזנו בקול ה' ולקול מוריו ולמלמדיו לשמוע מפיהם תורה ומצות לשמור ולעשות והעושה כן יאושר בארץ הלזו ומדה כנגד מדה ידענו מרז"ל כי עתיד הקב"ה להיות ראש עול' לצדיקים לדרוש להם מפיו תורה כו' שהיא מדרגה יתירה על אשר שמעו קול אלהים בהר כי שם יהיה בהתמדה שלא יקרם מות כאשר בסיני באומר ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות אך לעתיד זכים וספיריים יהיו דבקים בו יתברך שומעים מפיו תורה וישישו בשמחה מתעלסים באהבים שהוא אושר עצום מאוד ועל זאת יתפלג כל חסיד להשיגו וזה מאמרו יתברך פה לומר אני טרם יגלה טובות העולם הזה שאטיבה עמך על כשרונך הנני שם לפניך כי העיקר היא שיתך שומך כל מעיינך על דבקותו יתברך שהוא כי אם תטה אזנך לשמוע תורתו ומצותיו בעה"ז שתזכה לשמוע מפיו פנים בפנים לעתיד לבא וז"א והיה אם שמוע כלומר אם שמוע לעתיד לבא תשמע עתה בקול ה' כלומר אל יעלה על רוחך בדבר המורה צדק לך כי פי המדבר כי אם כאלו בקול ה' אתה שומע שנית שתהי' השמיעה כדי לשמור כו' וזולת האושר גם אטיב לך דרך מתנה בלי נכוי שכר בעה"ז כי הנה ונתנך ה' כו' שהוא בתורת מתנה וגם ובאו עליך כל הברכות כו' עם שהעיקר האושר כמדובר.

או יהיה ענין אם שמוע תשמע כו' לומר הלא שמתי לפניך את הטוב ואת הרע ברוך אשר יקים כו' וארור אשר לא יקים את כל דברי התורה וכן בכל ארורים האמורים למעלה היתה כנגדם ברכה ברוך אשר לא יעשה פסל כו' והנה היה אפשר כי תשמע בקול ה'

האירות מיראה או מאהבת שכר הברכות על כן הנני בא להזהירך כי והיה אם שמוע שהוא אם תרצה לשמוע לא יהיה על השכר והעונש רק תשמע בקול ה' אלהיך שהוא למה שהוא אלהיך ולשמור את כל מצותיו שהוא למה שהן מצותיו וחקיו שהוא למען שהם חוקיו אל תשית לבך אם אתנהג עמך ברחמים אם תעשה הישר או אם אתנהג עמך בדין וזה נכלל באומר בקול ה' אלהיך כלומר תשמע בקולו בין אם יתנהג עמך בשם ה' הוא שם הרחמים בין בתואר אלהים הוא דין וז"א ה' אלהיך ותקבל בין מצות לא תעשה וזהו לשמור ובין מצות עשה וזהו לעשות אך עדיין אינך עושה בפועל רק שמוע ומקבל כדי לשמור וכדי לעשות תבואתך טובה כי ישב אדם ולא עשה עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה ואז ונתנך ה' בתורת מתנה שהוא בלי נכוי שכר יתנך עליון על כל גויי הארץ והוא כי הם תחת שרים ומזלות ואתה ישראל לא כן רק תחת אלהי עולם ה' לבדו ובזה תהיה עליון על כל גויי הארץ באופן כי בבא הברכות מאתו לא ירדו אל עולם המלאכים ומשם אל עולם הגלגלים ומשם למטה לארץ כי ובאו עליך ממנו יתברך עליך ממש בלי אמצעית שר או מלאך וע"י כן והשיגוך על כל פנים מה שאין כן אם היית כגויי הארץ שהמזל שולט עליהם או אם היית מושגת על יד שרים או הוברי השמים שהיה המזל מעכב לדבר מן הדברים כאשר היה מעכב לאברהם בהולדה עודנו בח"ל אך ע"י שינתנך עליון כו' וגם ובאו עליך מאתי יתברך בלי השתלשלות עולם המלאכים ועולם המזלות כי אם למעבר בעלמא וע"כ כל הברכות ישיגוך בל תמוט אחת מהנה מלבא בך:

או יאמר והשיגוך כו' לומר אשר אמרתי לשון השגה כאלו אתה בורח ממנה הלא הוא כי תשמע בקול ה' אלהיך כלומר שאינך מכוין רק לשמוע בקול ה' למה שהוא אלהיך ולא לקבל פרס ובכן הלא תדמה לבורח מברכות וטובות העוה"ז והברכות ידמו לרדוף אחריך להשיג אותך וישיגוך וז"א לשון השגה.

או יאמר הנה טובות העוה"ז יתחלקו לג' בני חיי ומזוני והתחיל בחיי ואומר ובאו עליך כל הברכות האלה שעתיד להזכיר שהוא כי יבאו כלם אחת לאחת זו אחר זו והנה יקרה שיגזרו על איש ועל אדם טובות רבות אך לא יספיק לקבל את כלם כי הלא יום יום הולך הוא אל בית עולמו ואולי ימות טרם בא כלן עדיו. אמר הנה הברכות האלה כלם יבאו אליך כי לא תבצר אף גם אחת כי אם ובאו עליך כל הברכות האלה ואל תירא פן תאסף אל עמיך טרם התקיים כל אחת מהן בך כי הלא הנני מבטיחך כי והשיגוך כי אם היותם באים עליך ואתה הולך למות הן ישיגוך כי הן יוסיפו לך שנות חיים עד תקבל את כלם והטעם הוא כי תשמע בקול ה' אלהיך כי בשומעך את המצות אשר אנכי מצוך היום בפי

בקול ה' אתה שומע כי שלוחו יתברך אני ולכן כדאי הן המצות שמפיו יתברך שתהיין הברכות שהן באות מצדן מאיכות אשר בהן להרבות ימיך באופן שאם היותך הולך יום יום לבית עולמך ישיגום כי שרפי קדש רוחניים נעשו על יד שמוע בקול ה' אלהיך והנה הברכות אשר אמרתי ובאו עליך כל הברכות כו' הלא המה ברוך אתה בעיר כו' ועניינם הוא נמשך אל הקודם לומר הלא אמרתי כי על יד אשר תשמע בקול ה' כו' תזכה לחיי העה"ז כי ובאו עליך כו' עד ישיגוך כלם שהוא באורך ימיך ושנות חיים שיוסיפו לך ועוד לך גם מזוני כי הנה ברוך אתה בעיר כו' לומר בדרך שאתה רוצה לילך להתפרנס בה מוליכין אותך אם חפצת יהי עסקך בעיר שם יצו ה' את הברכה ותהיה ברוך אתה בעיר ואם תצא השדה כי תזרע את זרעך לאכול פריה התפרנס גם ברוך. אתה בשדה הרי לך חיי ומזוני ועוד יתוסף לך גם בני שהוא כי וברך פרי בטנך וברבות האוכלים גם ה' ירבה לך הטובה כי גם וברך גם פרי אדמתך ברוב תבואות דגן תירוש ויצהר שהם עיקר המזון וגם פרי בהמתך והקדים פרי האדמה לפרי בהמה למה כי זה מוסרו יתב' שאומרו בשר לאכול ולחם לשבוע לומר כי ישבע לחם אך לא ישבע בשר כ"א מעט אכילה מה וע"כ עשה עיקר מפרי האדמה והקדומה לבהמה מלבד כי שפע הברכה בארץ הקדושה תחלה תבא אל האדמה שלעומת הארץ העליונה מאל הבהמה כנודע ליודעי חן ערכה וז"א אדמתך כי להיותם אדמתך הוא הענין והנה עד כה דברתי אם תהיה לך שדה ואדמה ובהמה אך אם לא יהיו לך ואתה שומע בקול ה' גם בהיותו מתנהג עמך במדת הדין אל תקוץ בתוכחתו כי לא ירעיב ה' נפש צדיק ולא יחסר לך בערכך ברכה להתפרנס בה כי הלא יהיה ברוך טנאך של פירות או פת שבסלך ובה תזכה להיות לך קמח ללוש ועשה עוגות כי אם במעט קמח אשר יהיה לך אצוה את הברכה לברך עיסתך במשארתך ואם גם יחסר לך טנא ומשארת כי אין דבר אשר תאמר שמת בטנא ואם אין קמח לשים במשארת והוא כענין רבי חנינא בן דוסא שהיה נזון בחרובין מלא הקב ונקי היה לביתו מכל קמח סולת ומחיה וכלכלה גם על זה אל תחוש כי הנה ברוך אתה בבואך לעולם שערום יצאת מבטן אמך ועכ"ז אתה ברוך כי העולם נזון בזכותך גם ברוך אתה בצאתך כי זכותך רב ושם תמצא ברכה מאשר לא אכלת בעה"ז ובמה תדע כי ה' עמך ואוהבך בבלתי תת לך מזון בעה"ז הלא הוא כי תראה כי יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפי' לפניך ואין זה כי אם כאשר ה' אתך ושרפי קדש מלאכים הסובבי' אותך המפילים אותם לפניך ולא עוד כי אם בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך כלומר ינוסו וימצאו לפניך תמיד בריב הבהלה שיתבהלו מרבים אשר אתך:

או יאמר ברוך אתה בבואך כו' אם תצטרך לצאת ח"ל להרויח טרף ביתך אל תחוש תאכל מתחת החצונים ותפרוש הקדושה ממך או שטומאה תדבק בך כי הנה כאשר ברוך אתה בבואך לארץ כי אתה בא אל הקדושה כן ברוך אתה בצאתך שלא תוסר קדושה ממך כי גם שם ברוך תהיה ובמה תדע כי כן הנה אם יקימו אויביך עליך בצאתך יתנם ה' נגפים לפניך כו' כבקודם ואין זה רק היראה כי מלאכיו יצוה לך לשמרך ולהפיל את אויביך ועכ"ז זאת עצתי שלא תצא ח"ל לבקש מזונך כי אם שכון בארץ הקדושה ובטח בה' ועשה טוב כי לא יגעל בך ה' מלהטיב לך שם וזהו יצו ה' אתך כו' בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. והסר מלבך דבר שקר לומר כי יותר יבורך גבר בח"ל. כי הלא שא נא ק"ו ואמור. ומה אם בח"ל שיהודי הדר בה דומה כו'. מה גם עתה בארצו יתברך אשר בה ה' אלהיו עמו שיפרנסהו בה אם יבטח בו. וז"א יצו ה' אתך את הברכה לומר הלא ודאי הוא כי יצו ה' אתך כלומר בהיותו אתך את הברכה כו' והיכן הוא אתך הלא הוא בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. ואמר באסמיך לומר אל תעש לך חשבונות לומר איזה הדרך ירויח לי בארץ. והן לא אזרע שדה בית כור כי איננו לי. וכרמי שלי לא יראה ולא ימצא. ועושר ונכסים לשאת ולתת אין אתי. ומעט אשר לפני אין בו די מזון י"ב חדש. ואחרי כן אסעה ואלכה מארצו יתברך אצא בחוסר כל וטוב לי כי בעוד יש אתי אלכה לי ואסתחרה וירויח לי ומעט אשר לפני יפרון לרוב והנה האיש הזה כמקרה הכהן עם אשתו שסיפרו בירושלמי גם הוא יקרנו שהיה דחוק בא"י. ויאמר לאשתו הנני הולך בדרך ח"ל אולי שם ייטיב לי ומאומה אין בידי להניח בידך שתזכרני בו. אך אשר חלק לי ה' בבינה במראות נגעים אלמדך ויהי הוא דובר אליה משפטי צדק אשר בין נגע לנגע ולשאת ולספחת ולבהרת והשחין והנתק. ובתוך הדברים אמר אליה. דעי איפה כי כל שער שבראש האדם יש לו גומא. שהוא מקור ומבוע מימי חייתו לגדל בו. ואלו היו נוגעים מבוע של זה לזה היו עיניו כהות מראות. ויהי כשומעה ותען ותאמר לו הלא ישמעו אזניך מה שפיך מדבר. והלא לשער א' משערות גופך משגיח בו הוא יתב' לתת לו מחייתו. בלתי נוגעת בחבירו. כל שכן את כל גופך מכף רגלך ועד קדקדך. שישלח ה' את מחייתך. ולא תצא מארצו ובטח בה' והוא יכלכלך. ויעש כן ולא חסר לו. והן אלה דברי מרע"ה בתורתו יתברך אל תעמוד בדבר רע לומר כי טוב יהיה לך כי תצא מארצך הקדושה. כי דל חלקך. כי הלא בטח בה' ויצו את הברכה. אך בשתים תתחתן ותצליח. א' כי לא תעשה משאך ומתנך גלוי במקום רואים לכל כ"א סמוי מן העין. כי אז במעט יצו ה' בו את הברכה. ב' שלא תהיה יושב ובטל ומה גם אם הכסף אזל מכליך לגמרי כי ששת ימים תעשה מלאבה ובה יצו ה' את הברכה וזהו ובכל משלח ידך וכל אשר

אמרתי שיצו ה' את הברכה כו' היא בארץ וז"א בארץ שהיא ארץ הקדושה. ועוד אני אומר לך כי אפילו תאמר כי בא"י מדקדקין יותר במעשיך וימעטו מזונותיו בה טוב לך מעט בא"י אשר שם אתה מקבל מידו יתברך וניכר שהוא אלהיך ממה שתקבל הרבה בח"ל וז"א אשר ה' אלהיך נותן לך כי הברכה הנזכר יהיה מה שה' בעצמו שהוא הוראה היותו אלהיך נותן לך ולא שתדמה כמי שאין לו אלוה חלילה. ושמא תאמר הלא כל ההטבות והברכות האלו אינן רק גשמיות ואין נעשה בנו יתרון איכות קדושה כאשר יאות לעשות על יד עבוד את ה' כדברו יתברך באומר אם שמוע תשמע בקולי כו' תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כי על ידי המצות מתחדש ומתקדש האדם עד היות גוי קדוש וכמאמרנו בנוסח הברכות אשר קדשנו במצותיו כי בכל מצוה שאדם עושה היא נעשה בריה חדשה וקדושה קו לקו עד קדוש יאמר לו. וע"כ יאמר נא ישראל כי בכל אשר ייעדתי לך אין דבר מזה. והראיה כי הלא אמרת יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך כי יראה כי לא יבצר מאויבינו מלקום עלינו כי לא תפול חתיתינו על כל הגוים ואלו היינו קדושים באיכות הלב לא יערבו אל לבם לקום עלינו כי יראה כב"ח שמור אם וחיתתם של הצדיקים אשר צלם אלהים על פניהם תפול על פניהם לזה אמר יקימך ה' לו לעם קדוש כו' לומר הנה כל אשר דברתי עד כה הוא כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות שהוא קבלה בלבך כדי לשמור ולעשות עם שלילת עשות את הרע. אך עדיין לא עשית מעשה בפועל להתקדש בו. ועל כן לא הגעת בזה להשיג מעלת הקדושה ההוא להיותך עם קדוש בעצם כי אין הקדושה ההיא נקנית אלא על ידי המעשה. אך אמנם יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך אך יהיה זה כאשר תשמור את מצות ה' אלהיך שהיא שמורה ועשיה בפועל. וע"י שוהלכת בדרכיו שהוא שתתנהג בחסידות מה הוא חנון אך אתה חנון כו' כי אז יתקיים בך תואר קדושה זו כי אין זה נקנה רק על ידי מעשה כשרון וחסידות. ואז על ידי כן לא אומר לך יתן ה' את אויביך הקמים עליך כו' כי לא יערבו אל לבם לקום עליך כי אם מה שאז אומר הוא וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ולא יקומו עליך כי אם יחתו ממך והיא כי יראו כי שם תואר ה' שהיא היותו יתברך קדוש נקרא עליך שגם אתה גוי קדוש ואז ויראו ממך מלקום עליך כי עין בעין תוכר קדושתך גם בעיניהם:

או יהיה אומר כי שם ה' נקרא עליך על שמו יתברך הגדול והקדוש והוא ענין מז"ל עתידים צדיקים שיקראו בשמו של הקב"ה שנאמר כל הנקרא בשמי כו' ואז יהיו בעצם כל ישראל צדיקים ועל כן ויראו ממך כמדובר והוא כי יראה בך בחינת השם ההוא המורה היותו יתב' מהוה כל ההויות כן יהיו אז ישראל כמ"ש ז"ל עושים נפלאות גדולות

באשר ה' אתם ככל אשר נעשה בראשונה על ידי רשומים שבדורות כשמש בגבעון דום על ידי יהושע וההיקש בכל יתר גדולים שבכל דור ודור כי בזה ידמו להשם יתברך במה שמורה בו השם ההוא והוא מאמר ספר הזוהר על פסוק כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך והוא מאמרנו על פסוק כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' כו' לומר כי מי בשחק מכל שרפי קדש יערוך לה' לעשות כמעשיו יתברך אך ימצא מי שידמה לה' לעשות כמעשיו בבני אילים הם בני אברהם יצחק ויעקב והוא מאמר ספר הזוהר שבחכמי ישראל יש דומה לו יתברך וזה ענין מקרא קדש הלזה וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך שיצדק עליך שם זה כמדובר ועל ידי כן ויראו ממך:

או יהיה ענין אומרו כי שם ה' נקרא עליך על שם אדנות שהוא שמו יתברך שיקראו אותו כמו שקראו אדם הראשון ויהיה כי יראו כי ידם מושלה להם בכל העולם כאדון על עבדיו ועל ידי כן ויראו ממך והוא אשר יתקיים לעתיד לבא:

והנה אחר אומרו מה שיהיה עם קדוש כאשר נשבע כו' ראה והנה יאמר נא ישראל למה תשים זה לגמול עשות מצוה ולכת בדרכיו יתברך והלא אפילו לא נעשה כן הבטיחנו יתברך בזה שנהיה עם קדוש לעתיד לבא ומה גם למאמר רבותינו ז"ל כי הבטיחנו יתברך בתשובה לעתיד אחר הגליות ושנהיה לו לעם קדוש כאשר נשבע ואם כן איפה מה הגמול הלז שאמרת שנהיה לעם אם לא נחטא מאחר שגם כי נחטא לא יבצר ממנו לז"א והותירך ה' לטובה לומר אינו דומה זה לזה כי הלא מה שהיה לך בהבטחה ההיא היה שאתה תמות ובניך ויאבד פרי בהמתך ופרי אדמתך בגליות שבנתים ולא היית אתה רואה בטובה כי תמות ולא יהיו לך חיים ולא תראה בטובה העתידה אך עתה בהתמדת הכשרון והותירך ה' את עצמך לטובה העתידה שתתענג בה וגם בבני כי תהיה בפרי בטנך זוכה לראות בטובה העתידה בהיותך עם קדוש שתחיה ותראה בחיי עצמך ובבני וגם במזוני שפרי אדמתך לא יאכלוהו אויביך בחרבנו' ויתן לך האלהים פירות אחרים תחתיהם כי אם בפרי אדמתך אשר היה לך בו תראה בטובה העתידה וזה טוב לך מאלו אבדת אותם ויתנו לך מן השמים אחרים תחתיהם כענין כושרא דחיותא שאמרו בגמרא על שומר שכר שחייב להשכיר עד כדי דמיהן ובענין הזה מתקיים בג' החלוקות בחיי עצמך ובבני ומזוני כי לא תמות ולא תזכה להיות עם קדוש עד אחר התחיה שתחזור לחיות וגם לא ימותו בניך ותקוה עד בא אחרים במקומם ועל דרך זה בפרי בהמתך כמדובר וכל זה שאמרתי הוא מלבד כבוד אדמת הקדש כי אם לא תהיה עם קדוש וזוכה לכל הטוב ההוא כי אחרי שובך בתשובה אחר הגליות הלא ארצך הקדושה היתה ביני ובין ניתנת ביד זרים אך עתה בהתמדת כשרונך תזכה הארץ שלא תנתן רק לך עם קדוש

תתייחס אליה וז"א על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כלומר מלבד כבוד על האדמה שעל ידי זה ה' אלהיך נותן לך כלומר ולא לזרים ויהיה משמעות מלת על כמו ויבואו האנשים על הנשים שהוא מלשון שקדמו ובאו הנשים תחלה. או יאמר כפשוטו והותירך כו' שיהיו לך על ידי התמדת הכשרון ד' טובות. (א) שוהותירך את עצמך לראות בטובה ולא תמות. (ב) בפרי בטנך. (ג) בפרי אדמתך ולא שתמות אתה ותצטרך לחיות לראות בטובה וגם לא שיאבדו בניך ותצטרך לשמוח באחרים שניתנו לך וכן בפרי אדמתך אשר היו לך (ד) שלא תגלה מאדמתך הקדושה אל אדמה טמאה בגלות טרם היותך עם קדוש כי אם תהיה תמיד וגם בכל הטובה הזאת על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך:

פסקה יב

יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כו'. לבא אל הענין נזכירה מז"ל בפרקי ר"א שאמרו שיש אוצר עליון בשמים ממים שמשם הם גשמי ברכה וכשפותח הקב"ה את אוצרו הטוב ההוא אז יהיו מימיו כמים זכרים. ומימי תהום העולים מלמטה לעומת' הם מים נקבות. ועל יד שניהם האדמה מתעברת כאשה המתעברת מבעלה ועל זה נאמר כי כאשר ירד הגשם כו' כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיח' כו' וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום העבים נושאים מים מהים ועל הארץ יריקו ואז הארץ מתעברת כאשה הרה לזנונים כו' והנה כן אמת כי הוא יתברך אינו רוצה להשפיע דרך מתיחס לזנות כאשר הוא כשאין עושים רצונו יתב' וגם השמים במקום אוצרו הטוב יערב לקדושת המקום ההוא בצקת שפע קדושה מה שאין כן בעצור את השמים ויהיה המטר מלמטה וגם הארץ הקדושה צר לה מאד בהשקות אותה דרך זנות. כי קדושה היא מאד. נמצא כי לו יתב' וגם לשמים ממעל מקום אוצרו הטוב. וגם לאדמת הקדש להם צר בהיות ישראל בלתי עושי רצונו של מקום שיסת' אוצרו הטוב מהשפיע שפע קדוש לעולם. להשקות ארץ כקדושה. וז"א יפתח ה' כו' לומר הלא ספרתי לך ארבעה דברים שהיית מפסיד על יד היות לך גלות קודם האושר העתיד לבא. והנה עוד ראה והביטה כי הנה על ידי המשך כשרונך והתקיים בך האושר העתיד שתהיה לעם קדוש בלי הפסק גליות בנתים כי הנה עתה בלי הפסק גלות שהוא כי תעשה תמיד רצונו של מקום. הלא ישמח ה' בהשפיע שפע טוב מאוצרו הטוב כי היא שמחתו כנודע. וגם ישמחו השמים העליונים אשר בם אוצרו הטוב. ותגל הארץ הקדושה בקבלת שפע אוצרו יתברך הטוב להולידה והצמיחה. מה שאין כן אם בנתים לא תעשה רצונו של מקום שלא יפתח אוצרו הטוב אפילו בא"י וזהו יפתח ה' כו' לומר הנה עתה יפתח ה' לך בהיותך עושה רצונו יתברך כי אז לך בשבילך יפתח באופן שישמח הוא יתברך על ידך וגם ישמחו השמים כי הלא

אוצרו הטוב הוא את השמים וגם תגל הארץ כי יהיה לתת מטר ארצך בעתו מה שאין כן בהיותך בלתי עושה רצונו של מקום שאז לא יפתח בשבילך וכ"ש לגוים באופן שיתעצבו כל הנאמרים באמת כל הימים אשר לא תעשה בהם רצון קונך שהוא כל ימי מיגר גלותיך עד עת קץ וש"ת ובמה יודע האוצר הטוב שהוא שלא ישמש גם לאומות שאמרת יפתח ה' לך כו' לז"א הנה לך האות והוא שלא בלבד יבורך פרי אדמתך בו בפתוח האוצר ההוא כי אם גם ולברך את כל מעשי ידיך אפילו מה שאינו תלוי בצמח השדה עד שוהלוית גוים רבים ואתה לא תלוה ואלו ברכת אוצרו הטוב היה גם לגוים איך תהיה מלוה אותם גוים רבים ואתה לא תלוה אך אין זה כ"א שהאוצר הטוב ההוא לא יהיה רק לך ולא להם:

פסקה יג

ונתנך ה' לראש כו'. כהתימו לומר ב' מדרגות הטובה א' שיתנהו ה' עליון על כל גויי הארץ עם הברכות האמורות למעלה שהוא כאשר נקבל ונשמע בקול ה' לשמור ולעשות גם שעדיין לא יעשו מעשה הטוב בפועל והמדרגה הב' והוא להקימנו לעם קדוש כו' שהוא תכלית המעלה והיא על ידי ב' מעלות הכשרון שהוא כי תשמור בפועל את כל מצותיו יתברך וגם והלכת בדרכיו שהוא להתנהג בחסידות מה הוא רחום כו' אמר עתה הלא תקשני על האמור למעלה כי הלא תפלא למה לשמוע בקול ה' לשמור ולעשות מקודם שיעשה בפועל ייטיב לו הוא יתברך כל כך כי יתנהו ה' עליון ויהיה לראש ואדרבא היה ראוי יתנהו לזנב וגם ראוי יהיה למטה מגויי הארץ משועב' להם יען לא עבד את ה' בקום עשה אל תתמה על החפץ כי יש ב' טעמים בדבר וז"א ונתנך ה' עליון כו' לומר מה שאמרתי שונתנך ה' עליון ולא אמרתי שיהיה לזנב כאשר היתה הדעת נותנת ולא עוד אלא שתהיה רק למעלה ולא תהיה למטה משועבד תחת האומות כאשר היה ראוי כי תשמע אל מצות ה' אלהיך לשמור ולעשות ולא תעשה בפועל שהוא החלוקה הא' שאמרתי למעלה אם שמוע תשמע בקול ה' לשמור לעשות אל תתמה כי הלא זה יהיה בתנאי שלא יהיה בידך שום עון וזהו ולא תסור מכל הדברים כו' והוא ענין לשון רז"ל באומר ישב אדם ולא עשה עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה ועוד טענה ב' והיא לא תביט אל מה שאינו עושה עבירה בלבד כ"א אל כל אשר היה נמשך ע"י עשות עבירה אחת כי הנה ממנה היתה נמשכת אחרת כי עבירה גוררת עבירה וכן מהשנית אל הג' וכן הולך ועובר עד עבוד אלהים אחרים וא"כ הנמנע מעבירה ימין ושמאל או מתקן בעוברו א' מהן באופן יתרוקן מכל עון אשר חטא לא יחשב לו הוא יתברך כ"א כמתקן עבודת אלהים אחרים כי עד עון זה היה מגיע בהן מכלן וז"א ולא תסור מכל הדברים כו' ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם:

פסקה טו

והיה אם לא תשמע כו'. ראוי לשים לב. (א) אל מלת והיה ומהראוי יאמר ואם לא תשמע כאשר בפרשת בחקותי. (ב) איך מעניש על שב ואל תעשה באמור אם לא תשמע לשמור כו'. (ג) או' אשר אנכי מצוך היום שהוא מיותר. (ד) אומרו ובאו עליך כו' והשיגוך כי אחר בואם עליו ודאי שישיגוהו ולא עוד אלא שמאומר והשיגוך יורה שהוא עתיד ואיך יצדק אחר שכבר באו. (ה) אומרו ארור טנאך ומשארתך סמוך לארור אתה בשדה משא"כ למעלה בברכות כי אם אחר עשתרות צאנך. (ו) כי בברכות נאמר ופרי בהמתך ופה לא נאמר ופרי בהמתך. (ז) אומרו ישלח ה' בך כו' מפני רוע מעלליך שהראוי יאמר על רוע מעלליך ולא מפני. (ח) אומרו אשר עזבתני כי אומר רוע מעלליך הוא מעללי' בקום עשה ואומר אשר עזבתני הוא בשב ואל תעשה. (ט) אומרו ידבק ה' בך למה לא אמר ישלח ה' בך את הדבר והיה כל הפסוק הקודם באו' ישלח ה' בך את המארה כו' כי בדבר דברה תורה ל' שליחות פ' בחקותי באומר ושלחתי דבר בתוככם. (י) אומר עד כלותו אותך כי הלא אחר השמד ואיבוד אמר בקללת פסוק הקודם באומר עד השמדך ועד אבדך מהר מה יכלה אחר כך על ידי הדבר כי כבר אבדו ונשמדו וכן קושי זה כפול ומשולש כי אחר אומר עד כלותו אותך איך אומר אחר כך יככה ה' בשחפת כו' עד אבדך הלא כבר אבדו בקללות ראשונות ויכלו בשנית. (יא) למה לא נאמר לשון שליחות או דבקות כאשר בקודמות. (יב) או' ובחרב בין מיני החלאים. (יג) אומרו והיו שמיך כו' מי לא ידע כי שמיך על ראש והארץ היא תחתיו. (יד) או' שמיך ולא אמר שמים והיה צודק יותר כי השמים שמים לה' ובארץ אשר היא לאדם לא אמר וארצך כ"א והארץ אשר תחתיך. (טו) אומר יתן ה' את מטר ארצך אבק כו' כי אחר שהשמים נחשת והארץ ברזל מה יתן ומה יוסיף באבק ואפר. (טז) אומרו מן השמים ירד עליך כי הלא האבק אינו כ"א מן הארץ. (יז) אומרו יתנך ה' נגף כו' כי אחר השמדם שאמר בפסוק הקודם עד השמידך מי יהיה נגף. (יח) אומרו והיית לזעוה כו' מי הכניס יתר ממלכות בזה. (יט) אומרו ואין מחריד מה תתן ומה תוסיף שלילת החרדה אחר היות נבלתו לעוף ולבהמה. (כ) אומרו יככה ה' בשחין מצרים כו' כי אחר הנתן נבלתו לעוף ולבהמה איך יחול עליו שחין מצרים. (כא) אומרו יככה ה' בשגעון כו' אם יאבד שכלו למה יאשם על מה שלא ישוב בתשובה להביא עליו שאר המכות שהזכיר. (כב) אומרו והיית ממשש כאשר ימשש העור כי הלא גם זה עור שהרי נאמר יככה ה' בשגעון ובעורון. (כג) אומרו ולא תצליח את דרכיך כי הלא כמו זר נחשב שאחר כל הרעות הקניינות יקללם בשלילת הצלחה וכן אומר והיית אך עשוק וגזול היא קלה מכל הדברים הרעים הנאמרים למעלה. (כד)

אומרו אשה תארש כו' כי הלא מזכיר הארוסות ואנה עזב הנשואות שנשים בציון עינו וע"ד זה יקשה בסוף הפסוק וגם כל מה שבפסוק שאחר זה קלים מהקודם שורך טבוח לעיניך. (כה) אומרו והיית רק עשוק כו' כי הרי זה נאמר למעלה וגם למה שינה בזה מגזול לרצוץ. (כו) אומרו והיית משוגע כו' כי הרי נאמר למעלה יככה ה' בשגעון כו' (כז) אומרו יככה ה' בשחין רע כי הלא מכת השחין כבר נאמרה וגם אומר פה שחין רע וכי האם שחין מצרים טוב היה. (כח) שסותר סוף הכתוב אל ראשו כי תחלה אמר על הברכים ועל השוקים ואח"כ אומר מכף רגלך ועד קדקדך. (כט) אומרו יולך ה' אותך כו' למה מייחס ההולכה אליו ית' ולא אל אשמותינו ועונותינו או אל אויבינו. (ל) שלא מצינו לא בהוליך את צדקיהו בראשונה ולא את אגריפס באחרונה שעבדו שם עץ ואבן. (לא) אומרו זרע רב תוציא השדה כו' כי יחסלנו הארבה הרי אמר פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת ואמר שיהיה כל הימים ואיך יאמר ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה ועוד שאחר היותם והם ומלכם בגוים איך תוציא ארצם זרע וזיתים בכל גבולם והבנים ובנות שיולידו ילכו בשבי והרי כבר הלכו הם ובניהם עם מלכם. (לב) אומרו הגר אשר בקרבך יעלה כו' והוא ילוך כו' כי הלא כל זה הוא עודם יושבים על אדמתם ואיך יזכרנו אחר ענין הגלות הם ומלכם בשבי. (לג) אומרו ובאו עליך כל הקללות כו' והשיגוך כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור כו' והלא כל פסוק זה עצמו הוא היה תחלת דברי המוסר והיה אם לא תשמע בקול ה' לשמור כו' ובאו עליך כל הקללות כו' והשיגוך ולמה חזר פה לאומרו. (לד) אומר והיו בך לאות ולמופת עד עולם איך יהיו הדברים האלה לאות כי לא יצדק רק על דבר קיים ועומד. (לה) אומרו תחת אשר לא עבדת כו' כי זה סותר את הפסוק הסמוך לו כי משם יראו שאצ"ל שלא יעבדו את ה' כי אם אפילו לא ישמעו כדי לשמור ופה אמר כי את ה' יהיו עובדים אך לא בשמחה. (לו) אומרו ישא ה' עליך כי מה שיוליך אותם ואת מלכם מה ענין הגוי שישא עליהם ואין לומר שאמר זה בישיבתם בארץ אויביהם שהרי אומר והצר לך בכל שערך כו'. (לז) אומרו לשון נשיאות ולא אמר יביא ה' עליך. (לח) למה נאמרה מלת גוי זה שלש רגלים בשני הפסוקים הבאים כאחת ולא סמך על מלת גוי הראשונה. (לט) אומרו והצר לך כו' עד רדת חומותיך מהראוי יאמר עד הרס חומותיך כי לא תצדק ל' ירידה בחומות. (מ) אומרו פעם שנית והצר לך ולא סמך על הראשון. (מא) כי פסוקים אלו היה מקומם קודם לאומרו יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' כי תחלה צרו על העיר ואח"כ היצרו את ישראל ואח"כ גלו. (מב) למה יזכיר באכזריות האיש הרך והענוג והרכה והענוגה שתרע עינה מתת מבשר ביניהם אשר יאכלו ליתר בניהם ולאיש חיקה כו' אין זה מפקידת העון:

אמנם אומר כי מתחלת התוכחות עד פסוק אם לא תשמור כו' ידבר על צרות שעד חורבן בית שני וכל ענין הגלות ההוא לדור החורבן ומפסוק אם לא תשמור והלאה ידבר על המשך הגלות עד תומו כאשר יבא הביאור בס"ד והתחיל ואמר והיה אם לא תשמע כו' ובפתח דבריו זו הורה מרע"ה ברוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו עיקר גדול באמונה הלא הוא כי ממנו ית' לא יפלא כל דבר אשר יהיה לעתיד בשמים ובארץ ויצרי מעללי איש אך לא ימשך מזה הכרח לפעולות אדם להחשיבו למוכרח במעשיו אם טוב ואם רע כי אין ידיעתו ית' מכרחת כי לא יבצר מהיות בחירת כל אדם חפשית תחת ידו כאשר יתבאר אצלנו בשערים המצויינים לנו בדורשי התורה בס"ד וז"א והיה אם לא תשמע כו' לומר והנה והיה זה אשר אני דובר כי אשר לא טוב תעשו ותענשו כי כן יהיה וז"א והיה כלומר היו יהיה הדבר הזה אך אין הידיעה מכרחת כי עדיין אני אומר אם לא תשמע בדרך ספק כי עוד יד בחירתם נטויה להרע או להיטיב וזהו והיה אם לא תשמע שנית הודיע עוד שורש אחר באמונה והוא שורש גדול שצריך יהיה נגד עיני כל אדם תמיד והוא כי כל מצות חקים ומשפטים אשר שם משה לפני בנ"י בין בכתב בין בעל פה יהיה נגד עינינו כי כאשר אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום כן כל יתר חלקי תורת ה' שבכתב ושבע"פ יהיה בלבנו כאלו גם את הכל מפיו יתב' שמענו פנים בפנים וז"א אם לא תשמע בקול ה' וכו' אשר אנכי מצוך היום כי כל אשר אנכי מצוך תתחייב להעלות עליך כי בקול ה' אתה שומע בשומעך את אשר אנכי מצוך ואין צ"ל אשר שמעת מפי בסיני השמנה דברות עם השנים שמפיו יתב' כ"א אפילו עתה שהכל שמעת ממני מאתו ית' הוא וז"א מצוך היום:

וטרם נבא על התכת המקראות כלם נתעורר על שני דברים והן הם יביאנו אל התכת הענין המקראות והנה הנם. א' כי הלא כל הרואה את התוכחות האלה העצומות והרבות מאה חסר שתים הלא ישתומם על המראה ואמור יאמר איה רחמיו ית' כי יביא את כל הקללות האלה תכופות מבלי ריוח בנתים. ב' כי אמור יאמר היתכן כי כל קהל עדת ישראל יהיו ראוים לכל הדברים המרים המאררים האלה והלא גם בדורות אנשים הבלתי עושים רצונו של מקום לא חסרו אנשי אמת כי אפילו בדורו של אחאב נמצאו שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ואפילו בדור החורבן שם נמצאו החרש והמסגר אלף אנשים צדיקים ולמה לקו גם הם בגלות החיל ההוא והן אמת כי אשר היו כדאים למחות והיה עולה על רוחם שאם היו מוחים היו מועילים ועל שלא מיחו מתו ועליהם נאמר וממקדשי תחלו אל תקרי וממקדשי אלא ממקודשי אך שאר העם אשר לא עבדו לבעל והיו בלתי פרוצים ברשע למה לקו כחטאים בנפשותם

האם גוי גם צדיק יהרג ע"כ אומר כי על שני צירים אלו יסובו הכתובים הללו והוא כי בכללות מאמריהם יורו כי הן אמת שלא כל אשם מעילות של כלם שוה יש כת אחת אשר יעשו את הרע וימשכו את ידיהם מעשות טוב ויש כת אחרת עובדים את ה' והם הכשרים שבדורות ההם אך לא בשמחה ובטוב לבב והכת הראשונה והם הנשמדים והאובדים בגליות כלל הדברים הרעים הנאמרים באומרו עד השמדך עד אבדך עד כלותו אותך אך הכת השנית יעבדו את אויביה' וייצר להם אך לא יתמו ונמשך ענין כת הראשונה עד סוף פסוק ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך כו' ומפסוק שאחריו אך מהפסוק שאחריו תחת אשר לא עבדת והלאה עד פסוק אם לא תשמור ידבר על כת השניה והנה גם בכת הראשונה אין כלם שוים כי יש מדרגות ועל היותר קשים מתחיל הפורענות והתפשט בזולת וע"כ נזכר הכל לשון יחיד ובזה יתיישב הקושי השני שהזכרנו וגם הקושי השני נהיה הולכים ומבארים בהמשך הכתובים אך לא בבת אחת מביאם הוא ית' כ"א לאט וכל צרה היא התראה לחברתה הבאה אחריה:

ונבא אל התכת המקראות אמר הנה כל דבר המתקלקל הוא הוראה על ראשיתו שהיה בלתי מתוקן כי הבנין אשר יסודו יכין לא ימוט וז"א אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות כלומר אצ"ל אם תמנע מלשמוע כ"א גם כי תשמע ולא תכוין שתהיה השמיעה כדי לשמור ולעשות את כל מצותיו וחקותיו למה שהם מצותיו וחקותיו ית' כ"א מצות אנשים או ברפיון לבב וכיוצא הלא מזה תמשך תחלה עזיבתך את ה' ואת מעשה המצות והוא אשר כיון באומרו לעשות שהוא על מ"ע ואח"כ תעבור על מצות ל"ת שהיא לעומת אומרו לשמור שהוא שמירה מעבירות וע"כ ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך לומר הנה לא תמסר ביד המזל שא"כ לא היו משיגים אותך כלם כי יש נולד במזל טוב אך יבואו מאתו יתברך עליך בלי אמצעות הוברי שמים ועל כן והשיגוך כלם.

או יאמר הנה ובאו עליך כל הקללות האלה א' לא' שהוא שאם לא תתקן ותשוב על ידי הראשונה תבא הב' וכן אם לא תשוב בשנית תבא הג' וכן עד סופו באופן שגם הם רודפות אותך כענין ותמוגגנו ביד עונינו כי כל עון נעשה משחית וקללה והוא הרודף את החוטא למוגגו והנה בהשיג אותו עון הראשון אם טרם ישיגנו הב' ישיב ממנו לא יושג ממנו אמר משה רבינו עליו השלום כמיצר על צרת ישראל ובאו עליך כלן למרק אותך א' לא' וצר לי עליך כי ישיגוך כלם כי לא תשוב ותתקן בין זו לזו לבלתי השיגוך השאר כי אם והשיגוך והתחיל בא' ואמר ארור אתה בעיר והוא כי הוא יתברך משליט המארה תחלה בעיר מקום שנעשים בה העבירות ואח"כ בשדה וזהו ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה והנה זה דרכו יתב' להיות כי מרובה מדה טובה ממדת פורעניות כי בפורעניות מתחיל

מן הקל הקל תחלה וע"כ תחלה יתחיל בנכסי' אשר לך בעיר ואח"כ במה שבשדה וזהו וארור אתה בשדה ולא סמך מיד פרי בטן כאשר בברכות שאחר אומרו ברוך אתה בשדה אומר ברוך פרי בטנך כי אם ארור טנאך והוא מטעם האמור שמתחיל בנכסים תחלה ואמר שאחר שיוארו נכסים שבעירו ושבשדה שימעטו במארה אותו המעט הנשאר לך בסל לאכול שם ימעט בטנא פעם אחרת וגם אחרי כן כי תטחן קמח ותלוש שם יצוה את המארה בעיסה במשארתך ואחר שיוארו הנכסים שהם דומים ואינם קרובים אליך ולא תקנת ושבת בתשובה יגיעו בפרי בטנך וזהו ארור פרי בטנך ואחר כך ופרי אדמתך לא היוצא מהאדמה כתבואה כי זה קדם לפרי בטן כי אם שגר אלפיך ועשתרו' צאנך שיקראו פרי אדמתך שגדלו בה וזהו שלא אמר ופרי בהמתך שגר אלפיך כאשר אמר בברכות וגם לא אמר ושגר בוי"ו אך הוא לומר פרי אדמתך שהם שגר אלפיך כו' והענין להורות לנו דבר גדול מאד והוא ענין מז"ל על סדר הבריאה כי למה ברא אלהים אדם עלי ארץ אחר יצירת כל בהמה חיה ועוף ורמש האדמה לומר אם זכית הכל כשלחן ערוך לפניך ואם לאו אומרים לך יתוש קדמך כלומר בבחירתו תלוי להיות למעלה מהכל או למטה מהבעלי חיים והטעם כי האדם מורכב מחומר וצורה משא"כ הבעל חי אם זכית והמשכת את החומר אחר הצור' העלית גם את גופך על הבעלי חיים ואם המשכת את נפשך אחר חומרך אוי לך שגרעת מהבעל חי שהם לא המשיכו נפש קדושה אחר החומר כמוך וזה הורה פה כי אחר עלות אירית החוטא בהדרגה הזכיר אירית ולדי בהמה אחר אירית ולדי האדם לומר כי בעונו עליה תקרא מפרי בטן האדם לפרי בטן בהמתו כי גרע האדם ממנו אך אין זה רק בקטנים הנקראים פרי בטן ומתים בעון אביהם אשר לא קנתה נפשו עדיין יתרון הנקנה בגדלו אך לקות שבאדם עצמו בגופו שכבר הוא גדול אינו לוקה כי אם אחר פרי בטנו ופרי בהמתו ועל כן עולה האירה אחר שגר אלפיו אל עצמו והוא אומר אח"כ ארור אתה בבואך כו' והוא כי הנה כל אדם בכל יום בקומו שהוא בא אל העולם בא בברכה כמ"ש ז"ל שאדם משלח נפשו יגעה ונלאה ומחזירין אותה לו בבקר בריאה וטובה כמז"ל שעל זה נאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך ובזה יאמר כי אחר לקות הנכסים ופרי הבטן יואר הוא עצמו וזה יכיר בבואו לעולם בבקר בבקר כי ארור יהיה בבואו לעולם בבקר כי לא ימצא מנוח שדרך אנשים למצוא וזהו ארור אתה בבואך ואז בהיותך בלתי שב בתשובה כי לא תנוח גם בשכבך בצאת נפשך כי תישן וזהו מאמר איוב כי אמרתי תנחמני ערשי כו' וחתתני בחלומות כו' כי אמר שמצרות היום ישוב ינוח בלילה כי יישן ולא ירגיש מצערו ואדרבה היה נוסף יגון על

יגונו מחיתות החלומות ומראה רעות ועל דרך זה יאמר כאן וארור אתה בצאתך שהוא בצאתך מהעולם בלילה כי על צרת היום יוסיפו לך אירה בלילה כי תישן:

פסקה כ

ישלח ה' בך כו'. אחר שהיחל בפסוק הקודם מהצרה הבאה על האדם בעצמו בא ויספר מעתה כל אשר ימשך לאדם וגם הוא בהדרגה בג' דברים. (א) שלא תהיה בתחלה רק מיני צער לגוף ממארת משלח ידו ומהומה ומגערת. (ב) שאינו רק במשלח ידו ולא בעצמו ובשרו של אדם. (ג) שאינו בידו יתברך רק על ידי שליח וזהו ישלח ה' בך כי להיותנו בנו בכורו יחוס לבלתי הכותנו בידו ובעצמו עד נרבה לפשוע ועל כן בראשונה ושלח על יד שליח את המארה כו' אך אחרי כן לא תהיה מהומה ומגערת שהיא בהלה מה כי אם הכאה ממש וגם לא במשלח ידיו כי אם באדם עצמו יכה בו וזהו ידבק ה' בך את הדבר וגם לא יהיה על יד שליח שישלח את הדבר כמה דאת אמר ושלחתי דבר בתוככם כי אם ידבק ה' בך כי לא יהיה הדבר נפרד ממנו יתברך כי אם כמי שנוטל חפץ בידו ומדביקו במקום שידו קרובה אל החפץ ואל המקום שנדבק בו כן ידבק ה' באדם את הדבר אך עדיין אינו מכה בידו בלי דבר אחר אך אחרי כן אם לא ישוב בתשובה אז יכהו בידו ממש וזהו אומרו אחר כך יככה כו' בשחפת ובקדחת כו' כי אם באדם ישנה ולא יחמול לבלתי עשות על ידו ממש:

ונבא אל התכת הכתוב אמר הלא אמרתי לך ארור אתה בעיר כו' ואם כל זה לא יספוק להשיבך בתשובה ישלח ה' כו' והוא כי כלו נכסים שבעיר ושבשדה ונספה אירה אך בטנאך ומשארתך ושגר אלפיך כו' ולא נשאר לך להתפרנס אם לא ממעשה ידיך אשר תעשה גם זה לא תצליח כי ישלח ה' בך בעצמך צער מארה ומהומה ומגערת בבל משלח ידך אשר תעשה וכל זה שאשלך בך היה די לכלותך אך לא אעשה כן למען הניח מקום לשאר מכות לחול בך וזה ועד השמדך ועד אבדך שהוא עד ולא עד בכלל כי אם גם עד גדר שאבודך יהיה קרוב מהר וזהו אומר מפני רוע מעלליך כו':

ולבא אל הענין נשכילה בענין רוע מעללים ולא אמר על מעלליך הרעים הלא הוא מה שכתוב אצלנו בפסוק הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני והוא כי כל עון אשר יעשה האדם נעשה ממנו משחית והוא הצועק ותובע דין לפניו יתברך לפקוד העון ההוא על עושהו כמאמר ספר הזוהר על פסוק גם ה' העביר חטאתך כו' שאמר הנביא כי על יד מה שהתודה דוד ואמר חטאתי. העביר הוא יתב' את חטאתו הוא המשחית שנעשה ממנו שהעבירו שלא יתבע דין לפניו וענין זה כתבנו שהוא כוונת אומרו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני שהוא התחילו בתשובה באופן תסירו את המשחית שהוא רוע

הנעשה מעלליכם מנגד עיני שתעביר מנגד עיני מלקטרג עליכם וכן אמרו רבותינו ז"ל כי גם כל ייסורין הממרקין את האדם מעל עונותיו ידי המשחיתים הנעשים בעונות האדם הוא כי הן הן רצועות לקותו כמה דאת אמר ותמוגגנו ביד עונינו:

ונבא אל הענין אמר הנה רבות רעות עשית. אחת אשר עזבתי את קונך בבלתי שמוע בקול ולשמור מצותיו ותקותיו כו'. (ב) כמה וכמה מעללים רעים שנמשכו מהעזיבה אמר הנה כל הרעה אשר אמרתי עד כה שאביא עליך עדיין לא הגעת ללקות ע"י המשחיתים שעשית במעלליך כ"א כל זה הוא על העזיבה שעזבתני בלבד וזהו אומרו מפני כו' לומר כי כל זה הוא קודם פקידת רוע של מעלליך הם המשחיתים שנעשו מהם שעדיין אינך לוקה רק על אשר עזבתני ועל כן אילו הייתי מכלה אותך לגמרי במכות הנזכר היכן יחולו מכות רוע מעלליך על כן אמרתי עד השמדך ועד אבדך שהוא עד ולא עד בכלל כדי לחול השאר כי הלא כל אלה הם מקודם פקידת רוע מעלליך אשר עשית בפועל כי כל זה הוא פקידת אשר עזבתני וצריך להניח מקום לחול פקידת המעללי' כמדובר:

פסקה כא

ידבק ה' בך כו'. אמר אם לא תשוב על המכות הקודמות שעל ידי שליח ידבק ה' בך את הדבר שהוא דרך ממוצע בין עשות על ידי שליח לעשות ע"י עצמו כי תחלה ישלח את המארה כו' ואחר כך ידבק ה' בידו את הדבר ואם לא תשובו לא יהיה דבר מפסיק בין ידו לגופך כי יככה ה' בשחפת ובקדחת כו' כי על רוב משובתך לא יכמרו רחמיו עליך לבלתי הכותך בידו כי אם יככה ה' ואמר כי יהיה עד כלותו אותך שהוא עד ולא עד בכלל שאם לא תשוב יככה ה' בשחפת כו'.

או יתכן יאמר ענין מז"ל ע"פ ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב שהוא כי במותם על ידי הדבר יצטרכו להוציאם חוץ לעיר לקוברם כי אין מלינים את המת בירושלים ועל ידי כן ונתתם ביד אויב אשר מארבים חוץ לעיר וזה יאמר פה ידבק ה' בך את הדבר עד כלותו אותך גם את הנשארים בלכתם לקבור מתיהם מהדבר וזה יהיה בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה שהוא בירושלים שהוא מקום ירושה כוללת כל ישראל כאחד וזהו אשר אתה בא שמה לרשתה שהוא כל הכללות כאחת והוא מז"ל כי בית המקדש נבנה במקום שכל ישראל היה להם חלק בו ואם בשאר מקומות לא יספיק דבר לינתן ביד אויב כי בם מלינים את המת הנה בם ירבה שם ה' חולאים רעים ורבים שהם את השחפת ואת הקדחת כו' באופן ירבו המתים עד אפס מקום לקבור תוך העיר באופן יצטרכו עכ"פ ללכת לקבור חוצה ושם יפלו בחרב אויב וז"א ובחרב סמוך לד' משפחות חולאים הנאמרים והנשארי' בחיים יוכו בשדפון ובירקון שהם חלאים מתמידי' בחיים

חיותם שהם קשים מהמות כי יהיה זה להם אם לא ישיבו וגם אלה ורדפוך עד אבדך שהיא עד ולא עד בכלל למען אם לא ישובו יחולו יתר המכות:

פסקה כג

והיו שמיך אשר על ראשך כו'. אמר הנה עד כה עודך מחזיק בארצך בלתי מתגרש ממנה אך אם לא תשוב עוד אעשה לך כי והיו שמיך כו' שע"י היות רעב בעיר תפזר רגלך ותצא ושם אתנך נגף כו' הוא כי הנה בפרשת ואתחנן נאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון מהר מעל הארץ כו' והוא כי להיותם עדים השמים והארץ ימשך כי יד העדים תהיה בם בראשונה ובמה יודע כי כן הוא אם לא שבצמצום שמיך אשר על ראשך יהיו נחשת ולא מגבולך וחוצה וכן הארץ אשר תחתך ברזל והנה לא יתחיל תחלה בדוחק רב כי אם שיהיו נחשת שיזועו מים מועטים והארץ אשר תחתיך ברזל ובכלל הדבר הורה כמ"ש ז"ל כי אין הצרה גמורה כי אלו היתה הארץ לחה ומזעת בצד מה תרקיב פירותיה והנה זה יעשו מאליהן השמים והארץ מחמת עדותן כי יד העדים תהיה בך וז"א והיו שמיך כו' אם לא תשוב אז גם יד ה' תהיה בך כי יתן ה' את מטר ארצך כו' כי זו קשה מאד מן הראשונה כי תחת היות שמיך נחשת שיהי' מטר מועט יהפוך לאבק ועפר ולמען תדע כי השגחה עליך על רוב עונך ולא מקרה רוח סועה מסער המגביה עפר למעלה ויורד למטה לארץ הלא תראה כי מן השמים ירד עליך כי רוח תשא את העפר מעלה מעלה שבעיניך תביט ותראנו כמגיע השמים ומשם ירד ועם היות הגובה רב מאד בטבע הוא כי יתפשט ברדתו מלא רוחב ארצך וארץ זולתה והלא תרא' כי לא ירד רק עליך בצמצום וז"א מן השמים ירד עליך וזה עד השמדך ולא עד בכלל כ"א קרוב ואז אשר יותרו ממך תצאו חוצה לשבוע לחם ואז יתנך ה' נגף לפני אויביך עד שבדרך א' תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס ואחר הניסה תמצא לפניו תחת מה שוהיית מתחלה לזעוה לכל ממלכות הארץ שהיית להם לזעוה שהיו חרדים וזעים ממך. או יהי' אומרו והיית לזעוה כו' נמשך ומקושר אל פסוק שאחריו והיתה נבלתך למאכל כו' וזהו הוא בחורבן בית ראשון שעליו נאמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמי' כי' שפכו דמם כמים כו' שהוא כמפורש אצלנו במקומו כי הנה היה ראוי יאמר תחלה שפכו דמם כמים כו' ואח"כ נתנו את נבלת עבדיך מאכל כו' כי אחר שפיכת דמם נתנו את נבלתם לעוף ולבהמה אך הוא כי אחר אומרו שהגוים נתנו את נבלת עבדיו ית' מאכל כו' אמר ושמא תאמר למה הנשארים בישראל לא הלכו והחרידו את העוף ואת החיה מעל גויותיהם ויקברו אותם לז"א אל יאשמו ישראל על זאת כי הלא ראו כי שפכו דמם כמים סביבות ירושלים על כן ואין קובר את החללים פן ישפכו דמם

בצאתם סביבות ירושלים לקוברם וזה יאמר והיתה לזעוה לכל ממלכות הארץ והיתה נבלתך למאכל ואין מחריד מכל שארית ישראל את העוף ואת הבהמה מלאכול את נבלת החללים כדי לקוברם והוא פן יהרגום הגוים ולא בלבד היו יראים מחיל הכשדים כי אם גם מכל ממלכות הארץ כי כלם היו להם לאויבים ונלוים אל חיל הכשדים וז"א והיית לזעוה זע וחרד מכל ממלכות הארץ ועל כן והית' נבלתך למאכל לכל עוף כו' ואין מחריד מישראל את העוף ואת הבהמה לקבור את חללים מרוב הזעוה שעליה ממלכות הארץ פן יפגעו' בחרבם הקשה הנה בזה גמר ענין חרבן בית ראשון ואמר אע"פ כן היה ראוי לפחות אחרי נסוע חיל הכשדים שתצאו להחריד את העוף ואת הבהמה מעל החללים ולקוברם כי הקבורה למת כרפואה לחולים על כן אמר סמוך לחרבן יככה ה' בשחין מצרים ובעפולים כו' שתכופה של זו תזיק לזו וכן בגרב ובחרם הוא שאין לח בחוץ ויבש מבפנים שמה שטוב לזו רע לזו באופן שלא תוכל להרפא תחת אשר הלכת לרפא מחלת החלאים ברפואת הקבורה:

יככה ה' בשגעון כו'. כהתימו לדבר ולומר ענין צרת חרבן בית ראשון בא והזכיר ענין גלות מדי שאחריו ואמר יככה ה' בשגעון כו' והוא על גזרת המן להשמיד להרוג ולאבד כי היתה צרה פתאומית ועצומה שהיה יצא לבם בשומעם וז"א יככה ה' בשגעון ובעורון כו' והנה השגעון לא הוצרך לפרש כי יובן ענייננו כי הוא מגודל הצרה אך על אשר אמר ובעורון ובתמהון לבב פירש ואמר מה שאמרתי ובעורון הוא והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור כי תהיה ממשש ומחפש המצאות וענייניים לימלט מהצרה כאשר ימשש העור באפלה לומר אם מפאת הממלכה וזולת מציאות אחרות ואשר אמרתי ובתמהון לבב הוא כי תראה כי ולא תצליח את דרכיך שלא תמצא הצלחה בכל הדרכים אשר תמציא לימלט בו ומה גם בראות כי מרדכי שהיה אפשר יתקן בשער המלך אדרבא הוא צועק בשוקים וברחובות זעקה גדולה ומרה ונשבע שלא לבא אל שער המלך עד יתוקן הדבר וגם באסתר אשר אמרו בצלה נחיה ראוה פעם אחר פעם מזמנות את המן עם המלך באופן שהיה להם תמהון לבב וגם מאשר היית אך עשוק וגזול כו' וכמשרז"ל שהיו כל הגוים אשר בשושן מצירים את ישראל לאמר מחר אני חונקך מחר אני הורגך כו' הנה בפסוקים אלו אשר ידברו על גלות מדי אין בהם לא חולי ולא מכה ולא מיתה רק אימה וחלחלה לבד כאשר היה:

פסקה ל

אשה תארש כו'. אחרי הזכירו גלות מדיי בא והזכיר גלות יון אשר גברה ידם והצרו את ישראל ופשטה ידם בנכסיהם ובניהם ובתיהם ופרצו פרצו' בהיכל ויתכן בזה שנותו

את טעמו שלא אמר ואיש אחר יקחנה כלשון האומר בפרשת שופטים כ"א ישכבנה שאינו דרך לקוחים מאישות וכן באומרו בית תבנה לא אמר ואיש אחר יחנכנה כ"א ולא תשב בו אך הוא כי תחלת פתגם מעשה הרעה אשר עשו יונים היתה גזרה שכל בתולה מאורסה לאישי ישראל תבעל להגמון תחלה וזהו אשה תארש ואיש אחר ישכבנה כי תפול למשכב איש אחר ולא לשם קידושין רק משכב דודים וכן יעשקו ביתו כי בית תבנה וחנכתו. ועודך חי לא חשב בו ישיבת עכבה מתמדת כי יעשקו אותה ויקחוה ממך. אך הכרם שעד החלול ארבעה שנים לא יעצרו כח להמתין עד השנה החמשית כ"א טרם חלול הארבעה יקחוה ממך וזהו כרם תטע ולא תחללנו:

פסקה לא

שורך טבוח לעיניך וכו'. הנה אבינו יעקב חמשה דברים המה כללו עושרו כאומרו ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה אמר הנה בחמשתן לקו קו לקו במלכות מוקדון כנגד ויהי לי שור הנה שורך טבוח לעיניך שאפילו בהיות הטביחה לעיניך כי בעיניך תראה שנשחט כראוי לא ישליטוך לאכול ממנו ולעומת או' שם וחמור אמר חמורך גזול לפניך ולא ישוב לך וכנגד הצאן אמר צאנך נתונות לאויביך ולעומת עבד ושפח' האמורים שם אמר בניך ובנותיך נתונים לעם אחר שהוא לעבדים ולשפחות ומי יתן וישאירו לך לחמך כ"א פרי אדמתך כו' יאכל עם כו' ומי יתן ולא יכך בקחתם אותו כ"א והיית רק עשוק ורצוץ מהמכות כל הימים והנה ימעט בעיניך זה בערך מראה עיניך אשר תראה לז"א והיית רק עשוק ורצוץ וכו' כי אכין ורקין מיעוטין הן כי רק מעט יראה זה לך כי לא תשתגע על זה אך מה שוהיית משוגע הוא ממראה עיניך אשר תראה והוא כי הנה כל האמור הם דברים שלא תראה כי הלא בקחתם חמורך גזול מלפניך ויוליכהו לביתם אינך רואה אשר ישתמשו בו אח"כ כ"א שלא ישוב לך וכן הצאן נתונות לאויביך ויוליכום מלפניך וכן בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ואינך רואה מה שעושים בהם רק שאתה דן מסברא שיתעללו בהם וכיוצא וע"כ לא יצא לבך מדאגה מדבר כי אין האדם מתפעל משמועה או אומדן דעת כמו מראיה וכן יקחו פרי אדמתך ויוליכו לביתם אך דע לך כי הנה והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה כי יצא לבך ותשתגע מאשר תראה בעיניך ויהיה מאשר בא יון ופרצו פרצות בהיכל לעיני הכל ואשר הרגו רבים על קדוש השם כחנה ושבעה בניה ודומיהם כאשר הפליגו רבותינו ז"ל בגזרותם באומרם שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל שהוא אצלי כלו' כתבו על קרן השור לומר שמאז עשיתם את העגל חמדתם למרות עיני כבודו ית' עד בלתי השאיר

לכם חלק בו וע"כ אמרו ששני גליות הרמוזים בפסוק אימה חשיכה גדולה כו' שבמלת גדולה רמוז גליות יון כי גדול כים שברו:

פסקה לה

יככה ה' בשחין רע כו'. כהתימו לדבר צרת גלות יון הזכיר גלות אדום שהיו ישראל שונאים איש את רעהו והולכים רכיל ע"כ אמר שיוכו על הברכים ועל השוקים שהיו הולכים בהם לרכילותם ואחרי אומרו בשחין רע והנה אין שחין שיהיה טוב לז"א מה שאמרתי רע הוא שיהיה שלא יוכל להרפא ואם לא תשובו יתפשט מכף רגלך ועד קדקדך ואח"כ יולך ה' אותך ואת מלכך הוא אגריפס המלך ע"י המלך טיטוס ואמר אשר תקים שהקימו מעצמם שלא כדין שלא היתה אמו מישראל והנה בלכתך שמה לפי הטבע היית עדי אובד מהעה"ז ומעה"ב לולא ה' היה לך להצילך שישלח שם עמך את שכינתו להיות עמך להנהיגך וז"א ועבדת כלומר והיית עובד שם אלהים אחרים עץ ואבן באופן שהיית נאבד מהעה"ב וגם מהעה"ז בעון ההוא כי והיית לשמה עד גדר תשוב למשל ולשנינה בכל העמים שכשירצו לומר שממה עצומה ישאו משל ממך וגם לשנינה שישננו שומותיך תמיד להיות דבר מבהיל אלא שאשר ינהגך ה' שיהיה הוא כמנהיג את בנו יהיה שמה על יד שכינתו שינהגך על ידה כי יחוס עליך אחר הגלות שתהיה עמך כמז"ל גלו לבבל שכינה עמהם והוא ענין מז"ל למה שכינה עמהם בגלות שאומר הקב"ה כל זמן שאני עמהם אין קונים שם רע וכן ארז"ל בספר הזוהר על ענין מראות יחזקאל שמספר כל מעשה מרכבה כי הוא על כי היו ישראל בבבל מתייאשי' מהקב"ה באומרם כי אלהים עזבם באופן כי היה אפשר ידבקו באלהי העמים אלילים ויחפרו ויאבדו ע"כ הראה הקדוש ב"ה את הנביא כל מרכבות השכינה וספר להם ועי"כ נחה דעתם ושבו עד ה' וזה ענין פסוקים אלו כמדובר הנה היית עובד שם אלהים אחרים עץ ואבן באופן שוהיית לשמה כו' ואין זה אלא אשר יעשה לך ה' למנהיג מבלי החילך לבא ליטהר וזה יהיה שמה משא"כ במקום אחר כי יחוס עליך אחר הגלות שמכפרת עון:

פסקה לח

זרע רב תוציא השדה כו'. אחר אומר את אשר יקרה אותם שיוליך ה' אותם ואת מלכם בגולה שב ידבר על הנשארים בא"י אחר גלות אגריפס עם הגולים עמו ועליהם אמר זרע רב תוציא השדה כו'. ואמר הלא אמרתי לך כי שכינה בגלות עם הגולים כאו' אשר ינהגך ה' שמה אמר אל יעלה על רוחכם שנסתלקה שכינה מארצכם לגמרי כי לא כן הוא כי לא זזה שכינה ממנה ועדיין קדושה בה והראיה כי עוד ישוב ה' לאט לאט עד גמור ליסרכם שתעשו תשובה אחר אשר תכנעו בראות החורבן בצד מה ותראו שלא זזה שכינה מאדמתכם כי הלא זרע רב תוציא השדה כי ה' עם הארץ אך אתה מצד עצמך

שעדיין לא הטהרת מעט תאסוף וגם בתחלה לא אתן דגנך מאכל לאויביך כ"א שיחסלנו הארבה ואם לא יספיק להשיבך לקות הדגן ילקה גם התירוש כי כרמים תטע מחדש וגם ועבדת הכרמים הישנים וגם עדיין יהיה לאט עמך כי תאכל ענבים אך יין לא תשתה שלא ירבה לך להספיק גם ליין וגם לא תאגור לעשות צמוקים ולא שלא יהיו ענבים רבים בגפן כ"א שתאכלנו התולעת כי ברכת הארץ לא תחסר כי שכינה בה ואם לא יספיק לקות הדגן והתירוש אלקה גם את היצהר כי זיתים יהיו לך בכל גבולך וגם ששמן לא יחסר די ספוק מאכלך לא יספיק גם לסוך ולא מבלי אין ברכה בארץ מצד עצמה רק כי ישל זיתך את פירותיו אח"כ למה שהוא זיתך שלך שחטאתך ימנעו הטוב ממך ואם לא יספיק לקות הדגן והתירוש והיצהר תלקה גם בבנים ולא שלא תוליד הרבה וגם זה מברכת הארץ שברכה בה ושכינה בה והיא מרבה אוכלוסים כאומר למעלה ובאתם וירשתם ורביתם ולא שלא יהיו לך כלל כ"א ילכו בשבי. ואם זה לא יספיק אלקה גם את עצמכם ובשרכם שהוא כי תהרגו אתם וכל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל בשבי זה והרוגי ביתר שהיה נ"ב שנה אחר החרבן שתשאר הארץ שממה כמעט ואחר הב' גליות של ירושלים ושל ביתר אז יכנעו הנשארים בא"י ויחלו לשוב ומאז תרפה ידו יתברך מלהכותם מכות גדולות כבראשונה רק בשצף קצף שהיא להצליח יותר את הגר אשר בקרבכם והוא אומרו הגר אשר בקרבך יעלה עליך כו' הוא ילוך ואתה לא תלונו כו' ויהיה בהדרגה כי תחלה יעלה עליך שתהיה לו מעלה יתירה עליך מעלה שהיא מדרגה א' ואח"כ מעלה שנייה אם לא תשוב וזה מעלה מעלה. ואם לא יספיק זה לא בלבד יהיה שיהיה הוא עולה עליך כי אם גם אתה תרד ממדרגה שהיית בהיות לו שתי מעלות עליך נמצאו לו עליך שלש הדרגות ואם עד אלה לא תשוב תהיה לך הדרגת ירידה שניה וז"א מטה פעם שנית שהם ד' הדרגות שתים שיעלה עליך ושתים שתרד ממנו ואם עדיין לא תשוב הוא ילוך ולא יהיה שלפעמים ילוה הוא ממך כ"א ואתה לא תלונו באופן תהיה כעבד לו כי עבד לוה לאיש מלוה שהוא הדרגה חמישית ועוד יוסיף אם לא תשוב כי הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב כי אשר הזנב הוא אחרון וגרוע מכל האיברים שתחת ממשלת הראש כן תהיה אתה גרוע מכל אשר תחת כל עבדיו שתחת שררתו:

פסקה מה

ובאו עליך כו'. הנה כתבנו למעלה כי ב' סוגי בני אדם היו בישראל. (א) בלתי שומעים בקול ה' לשמור ולעשות ומזה נמשך להם לעזוב את ה' ולעשות את הרע בעיניו בכל מצות אשר לא תעשינה ואשמו. (ב) סוג אחר בלתי עושים את הרע כ"א אדרבה היו עושים את הטוב ומקיימים מצות בישראל וגם המה לקו בכלל עושי הרעה. והנה על

סוג הראשון דבר עד כה את כל המכות הנאמרות עד כה ואמר שבהיותן על סדר האמור יהיו לך לאות כו' על ההשגחה כי מה' המה וכהתימו הענין פירש ואמר ובאו עליך כל הקללות האלה שהם אשר ייעדתי מתחלת הענין שאמרתי ובאו עליך כו' והשיגוך עד השמדך כי הסוג הזה יגיעו עד ההשמד ואיזה הוא הסוג הראשון שהיא כי לא שמעת בקול ה' לשמור כו' כי יגיעו עד גדר השמד אך סוג האחר שקיימו מצות בישראל אל יגיעו עד גדר זה רק יצר להם בעצם גם המה וש"ת גם מציאות צרה לא תבא עליהם כי עבדו את ה' אל תתמה על החפץ כי הנני מדבר על הסוג ההוא לנוכח אתם ואומר להם תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה כו' כי הן אמת כי בין בני בית ראשון בין בני בית שני אשר היית מסוג זה כי את ה' היית עובד אך לא בשמחה ובטוב לבב שהיה לך טוב לשני הלבבות שפע מתייחס ליצה"ט לקיים בו תורה ומצות ושפע ליהנות היצר הרע מרוב שפע אכול משמנים ושתות ממתקים ותענוגים במותר לך באופן שהיה לך לעבוד את ה' בטוב שתי הלבבות מרוב כל שהוא מסבת רוב כל הוא רוב של ב' מיני השפע לכן ועבדת את אויביך שהם ב' סוגי אויבים שע"כ אמר אויביך לשון רבים הא' הוא אשר ישלחנו ה' בך ותעבדנו ברעב כו' ואחריו מי שונתן עול ברזל על צוארך הוא עול מסי' גדולי' עד השמידו אותך מהנכסים כי גם שאותם אשר היו מהסוג הראשון היו מכותם עצומות כמפורש למעלה אך לסוג הזה לא היו עמהם בצרה רק בדברים אלו וגם בצרת האויבים בחרבן הן אמת שישא ה' עליך גוי מרחוק הוא נבוכדנצר כאשר ידאה הנשר כי ע"כ אפשר קרא הנביא הנשר הגדול כו' כלומר נשר אשר ענשך אינו אלא שלא עבדת בשמחה לא יכלה אותך הגוי ההוא רק שיהיה נשא עליך בלבד וזה שלש פעמים יהיה. א' נבוכדנצר הוא גוי מרחוק. ב' גוי אשר לא תשמע לשונו הוא יון כבתחלת בית שני. שלשית גוי עזי פנים בחרבן בית שני. אך את מדי לא הזכיר כי לא היה רק צרה לפנים כמאמר רשב"י הם לא עשו אלא לפנים כו' וגם זה כל אשר יגיע לך הסוג השני שהוא אשר לא עבדת בשמחה לא תהיה מכת חרב והרג רק כי ואכל פרי בהמתך כו' עד השמדך מן הפירות אשר לא ישאיר לך דגן כו' עד האבידו אותך מרוב תבואות ובעלי חיים הנזכר ועל ידי כן והצר לך בכל שעריך מה שתהיה במצור מהאויב וטוב לך המסר בידו ותחיה מהיותך מת ברעב אך לא תתמיד לך צרה זו רק עד רדת חומותיך ואחשוב שהוא מאמרם ז"ל באיכה רבתי שמדד נבוזראדן חומות ירושלים יום אחר יום ומצא שבכל יום היו ב' אצבעות פחות מהיום הקודם כי היו נבלעות החומות ויורדות יום יום עד שנכנסו האויבים וזהו והצר לך בהיית במצור מת ברעב עד רדת חומותיך כו' כי האלהים עשה לטוב לך כי בשביה עם האויבים תאכל לחם וע"פ דרכו יורה לך ה' כי

אין לבטוח בדבר זולתו ית' כי הלא אתה היית בוטח בחומות הגבוהים ועתה תראה כי אדרב' ירידתן היא טובתך וזהו עד רדת חומותיך אשר אתה בוטח בהן וכן והצר לך אתה הסוג של מקיימי מצות בהיותך גם כן במצור בבית שני יצר לך שם עד גדר שואכלת פרי בטנך מעוצם הרעב בהיותך במצור ובמצוק אשר יציק לך אויביך בהיותו במצור עליך כלומר שעל כן טוב טוב הוא לך תעבד את אויביך בערום כו' ותתו עול ברזל על צוארך כי שם תאכל כי תנתן בידו מהיותך תוך ארצך והם צרים עליך ולא עוד כי אם טוב לך כי תנתן בידי אויב שחוץ לעיר מהיותך ביד אויב שתוך לעיר הם הפריצים שבפנים ששרפו האוצרות והרעיבו את ישראל עד גדר גדול מהאמור למעלה שהוא עד בלתי תת מבשר בניו אשר יאכל ליתר בניו וזהו האיש הרך בו כו' תרע עינו כו' מתת לאחד כו' מבלי השאיר לו לעצמו כל מהבן אשר יאכל באופן שלא ימנע לתת לאחד מבניו כדי שישאר לעצמו ויחיה הוא בנותר מה שאין כן אם היה נותן גם לאחד מבניו שלא ישאר לא לו ולא לאותו הבן וימותו גם שניהם ברעב כי אם כן היה מקום לומר שעל כן היה נמנע מתת לאחד מהם למען השאיר לעצמו כאומר מוטב שימות אחד ולא ימותו שנים אך שתרע עינו הוא מבלי השאיר לו לעצמו כל באופן שבין כך ובין כך ימותו גם שניהם ועכ"ז גדול האכזריות עם גדר שעם שבין כך ימותו כלם ועכ"ז יאכל האחד ולא יתנם לשני וימות לעיניו וכל זה ממה ימשך הלא הוא מאשר יציק לך אויבך באיזה אויב אני אומר הלא הוא אשר הוא בכל שעריך הם הפריצים בתוך שעריך ששרפו האוצרות. וכן הרכה בך כו' תרע עינה כו' וגם זה מאשר יציק לך אויביך שבשעריך ועל כן בהיות בקרבך עושה בישראל הרעה הגדולה הזאת טוב לך תנתן ביד אויביך שבחוץ ותכבש העיר ועבדת את אויביך ותהיה תחת אדום ולא תחת ישראל באופן כי אתה בעל סוג העובד את ה' אך לא בשמחה כל צרתך לא תהיה רק בעבוד את אויבך ואוכלם נכסיך לא כליון וזה טוב לך כי תלקה ותחיה וטוב לך ג"כ תנתן ביד אויב מהיותך במצור ומה גם בבית שני שהיו האויבים בפנים קשים מאשר בחוץ וגם לינצל מהצרה הגדולה ההיא שיאכלו בניהם עד גדר יתאכזרו מתת לאחד מהאחרים שהיא צרה שאין גדולה הימנה וע"כ טוב לך ונחת בזה מזה:

פסקה נח

אם לא תשמור כו'. ראוי לשים לב. (א) כי הנה בפתח דבריו היחל בהתראה זו ואמר והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור כו' ועל זה סידר את כל הקללות האלה ולמה חזר פה לחזור להתרות מחדש אם לא תשמור כו'. (ב) אומר הכתובים בספר הזה מי לא ידע שבספר הזה הם כתובים. ועוד כי גם בכל הה' ספרים הם כתובים. (ג) אומר לעשות

ומהראוי יאמר ותעשה. (ד) אומר ליראה את השם כי מהראוי היה להפך ולומר ליראה את ה' לשמור ולעשות כי מהיראה תמשך השמירה והעשיה ולא יתהפך ואיך יאמר תחלה לשמור ולעשות ואחר כך ליראה. (ה) אומר את השם הנכבד מה הוא ענין התואר הזה פה מה שלא נאמר עד כה. (ו) או' והנורא איך מתייחס תואר זה אל הקודם. (ז) אומר את ה' אלהיך כי ידוע הוא כי על ה' אלהיו ידבר. (ח) אומר והפלא ה' את מכותך כו'. למה מייחס אותם להם ולא אמר הפלא ה' את מכות לך ולזרעך וגם מה ענין הנאמנות הלז. (ט) אומר והשיב בך את כל מדוה מצרים מה זה הייחס פה אל מדוה מצרים ומה גם כי למעלה אמר את השחפת כו' ולא הזכירה עד כה. (י) אומר אשר יגורת מפניהם כי מה יתן ומה יוסיף היות אשר יגור מפניהם אחר שבין כך ובין כך ידבקו בם וגם אומר ודבקו בך מה מוסיף בזה על אומר והשיב בך כו'. (יא) אומר גם כל חלי וכל מכה כו' יעלם ה' כו' מה היה כי במדוה מצרים אמר ודבקו בך ובכל חלי וכל מכה אמר יעלם ה' כו':

אך הנה עד כה דבר על הצרות הבאות עד חרבן בית שני וחרבן ביתר וענין הנותרים בא"י כמפורש למעלה עתה בא לדבר על היהודים האמללים הגולים אחר החרבן בגוים אשר הגלו אותם שם ואומר להם אם לא תשמור כו' לומר הלא ראית איך בהיותך עושה רצונו של מקום היטיב ה' עמך ככל הכתוב למעלה באומר והיה אם שמוע תשמע בקול כו' ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כו' כי התנהג עמך ברחמים גדולים ואחרי כן בעוברך רצונו לקית ככל הכתוב עד כה עתה אל יעלה על רוחך לומר כי כל הרעות כבר באו והיו עד תומם אך אחר החרבן גם כי תעבור רצוני לא אככה כי כבר געלתי בך ואגרשך מן הארץ והיית ככל הגוים ולא אקפיד עליך כאשר בתחלה כי אדרבא דע איפה כי אם לא תשמור לעשות כו' הוא כי א' מכם והיה לך מקום לומר אולי אעזבך ולא אקפיד עליך מעתה על עברך או כי גם שאקפוד עליך יהיה אם יחד כלכם תעשו הרע אך על היחיד לא אקפיד ע"כ אמר אם אתה היחיד לא תשמור כו' שהוא כי אדם אין לו יכולת לקיים כל תרי"ג מצות ומה גם היושבים בגולה בח"ל שיעדרו מהם כל מצות התלויות בארץ אך מה ה' שואל ממנו שנשמור הבאות לידינו ונכוין לעשות את כל השאר בבואן לידינו ויעלה עלינו כאלו קיימנו את כלם ועל זה אמר אם לא תשמור כלומר אשר תקיים מה שתוכל ובכונה לעשות את כל דברי התורה שהוא את כל השאר אשר לא תשמור ותקיים כי לא באו לידך וזה אפילו יחיד כאשר אמר תשמור לשון יחיד ותכוין אל דברי התורה הכתובים בספר הזה ואשר הזכרתי לך הספר הזה מכל הד' ספרים הראשונים הלא הוא ליראה את השם הנכבד והנורא כו' והוא כי בספר הזה כתבתי לך כי אל תשית

לבך לומר כי רחום ה' ומה גם שם ה' של מדת רחמים ולא יצר לך ויאמר די לצרותיך כי הלא בספר הזה כתבתי לך שאם לא תשמע אפילו היחיד בקול ה' לשמור לעשות כו' כי יככה ה' בשחפת כו' יככה ה' בשחין כו' יתנך ה' נגף כו' יככה ה' בשגעון כו' וז"א ליראה את ה' כו' לומר שאמרתי הכתובים בספר הזה ולא אל שאר ספרים הוא ליראה את ה' כו' הוא שם הרחמים כי בספר הזה הודעתי כי הוא נכבד ומכבדך יותר מדאי באומר והיה אם שמוע תשמע כו' יצו ה' את הברכה כו' יקימך ה' לו לעם קדוש כו' ונתנך ה' לראש כו' כי זה הוא כבוד גדול שכבד יכבדך מאד וז"א נכבד שהוא תואר אל היותו מכבד כד"א כי מכבדי אכבד אך גם הוא נורא כ"א לא תשמע בקול ה' הלא אמרתי לך יככה ה' כו' כי שם רחמים בעצמו נורא הוא ויהפך לך לדין ורוגז על כן אמרתי לך תשית לב אל דברי הספר הזה כי בו ימשך לך ליראה את ה' כי בו תדע באם הוא נכבד מכבד ומטיב גם הוא נורא כי שם זה הוא ה' אלהיך שהוא רחמים וגם הוא דין מתייחס לתואר אלהים מה שאין מפורשת כן בפרשת בחקותי וזה אומר את ה' אלהיך אז אם לא תשמור כו' בגוים אשר הגלית שמה הנה אז והפלא ה' את מכותך כו' כי אל יעלה על רוחך שכמו המכות הראשונות האמורות למעלה כי הלא והפלא ה' אותן שישובו גדולות מאשר היו בתחלה שפלאות יהיו עתה על אשר היו בא' וזה בשתי בחינות. א' בגודל. ב' התמדה. וז"ש על הא' מכות גדולות ועל השנית אמר ונאמנות שהוא שיתמידו כד"א מימיו נאמני שיהיו מתמידים הפך אומרו מים לא נאמנו וגם חולאים רעים ונאמנים אשר היו לך יפליא אותם עליך שיבואו רעים ונאמנים. והנה בהיותם הראשונים עצמם תכיר כי ממני היו לך כאשר בתחלה בא"י ולא תהרהר ותאמר כי שם מקום חצונים ושרים ואינו משגיח שם רק שרי המקומות כי מהיות הראשונים אשר הכיתיך בארץ תכיר כי גם אלה ממני היו לך וזהו והפלא ה' את מכותך כו' כי תכיר כי מה' הן בהיותן מכותך כו' ועוד שנית אעשה אחרי כן כי והשיב בך את כל כו' ובמה יכירו כי מה' הן הלא הוא כי ודבקו בך כלומר ולא בגוים אשר אתה בקרבם בזה תזכור כי לא מהשר או המזל באו כ"א מאתו ית' שאם מהשר או המזל היא גם בגוים אשר אתה בתוכם היו באים כי אין שר ומערכת מבחין בין ישראל לגוים להשגיח בפרטים אך מזה תכיר כי אין זה כ"א אשר יפלה ה' בין ישראל לגוים ואמר אשר יגורת מפניהם לו' הנה אמרתי ליראה את ה' כו' ואם לא תירא ממנו יביא עליך ה' אשר לא יגורת ממנו את אשר יגורת מפניהם:

או בדרך אחרת הלא אמרתי לך ליראה את השם הנכבד כו' שהוא שם ההויה על ה' בעצמו יפלה את מכותך כו' ואם באלה לא תוסר אז והשיב בך את כל מדוה כו' אשר לא ידעו את השם הנכבד הזה כי כה אמר פרעה מי ה' לא ידעתי את ה' ולא יירא ממנו

והביא עליו זעמו מדוה ההוא כך בעשותכם כמעשיהם לבלתי ירוא את השם הנכבד ההוא ישיב בכם את מדוה מצרים ובהיות באות הייסורין ההם מלומדים לבא על עון זה בעשותך כהם מיד ודבקו בך והנה אם מיד הייתי מביא עליוי כל חלי וכל מכה אחר לא כתוב בספר התורה הלא אין ספק שהיית אומר כי לא ה' פעל ועשה על כן אני נותן לך סימנים הלא המה כי תחלה אביא עליך מכות ראשונות עצמן באופן נפלא מאשר בתחלה ואחריהם כל מדוה מצרים אשר הם שני עדים כי מה' יבואו עליך ואז כאשר גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה תכיר כי יעלם ה' עליך ולא מפאת השר או מזל כי ראשונות יוכיחו גם היות החלי ומכה ההם עליך בייחוד ולא על הגוים יתנו עדיהן כי מה' יצא הדבר כי אין זולתו משגיח בפרטים:

עוד יכוין כי הנה הוא ית' מתנהג ברחמים ומייסר ועולה קו לקו תחלה בידו ית' כאומרו והפלא ה' את מכותך שבהיות ע"י שם רחמים לא יבצר מהיות צד רחמים ואם לא ישובו והשיב בם את מדוה מצרים והוא כי בבואם אותם החולאים על מצרים אין ספק כי שרא דהנהו מרעין היו מוציאין מקום לחול על ישראל כי גם המה היו עע"ג ומגדלי בלורית כמצריים אלא שהוא ית' היה מונעם מעל ישראל ככל אשר עשה בכל מכה ומכה שהביא על המצרים במצרים כדבר שנאמר והפלא ה' כו' כי במצא עון מקום לחול היתה המכה באה לחול עליהם ובזה יצדק אומר פה והשיב בך את כל מדוה מצרים שהוא כי אשר באו עדיך ומנעתים ממך עתה אשיבם שיחזרו בך ואז יעלה מדרגה אחת והוא כי בתחלה היה הוא בידו הרחמנות מכה ואחר כך כשלא שבו יכם ע"י אחר אלא שבראשונה לא יעשה רק השיב את מדוה מצרים שישובו לישראל אך לא יעלם עליהם גם לא ידביקם בידו כאומר למעלה ידבק ה' בך את הדבר כ"א ידבקו בך הם מעצמם ואם עדיין לא תשובו אז גם כל חלי כו' עוד יוסיף כי לא בלבד יניחם שידבקו בך כי אם יעלם עליך שישעבדך תחתיהם מאתו ובידו עד השמדך שהוא עד ולא עד בכלל כי לא מאסם לכלותם כמאמרנו למעלה בכל לשון כיוצא בזה וז"א מיד ונשארתם כו' כי אלו היה ההשמד גמור לא היו נגאלים ונשארים:

פסקה סב

ונשארתם במתי מעט כו'. ראוי לשים לב. (א) מה היה שעד כה דבר בלשון יחיד ועתה שינה ואמר ונשארתם בלשון רבים. (ב) אומרו במתי מעט כי ב' שבמלת במתי מיותרת. (ג) אומרו תחת אשר הייתם כו' לרוב כי מלת לרוב מיותרת. (ד) אומרו כי לא שמעת בקול ה' כו' אם היה זה קודם לאמרו אם לא תשמור לעשות כו' היה צודק לאומרו כי לא שמעת בקול ה' שהיה חוזר אל פתח דבריו יתברך שאמר למעלה והיה אם לא תשמע

בקול ה' אך עתה כבר גמר גזרת הענין ההוא ועשה ראש אחר ואמר אם לא תשמור לעשות כו' ואם כן הראוי היה יאמר תחת אשר לא שמרת לעשות כו'. (ה) אומרו והיה כאשר שש כו' למה בכל המכות האמירות עד כה לא אמר כן. (ו) אומרו ונסחתם מעל האדמה שהרי למעלה נזכרה היציאה והגלות והשבי מעל האדמה:

אמנם הנה כתבנו כי דרך אב הרחמן ביסרו את בנו כי בראשונה יכנו בידו בצד הרחמים ולא ימסרנו ביד מלאכים רעים אך בשנותו באולתו יצוה את הזולת יבא ליסרה אותו אך לא יעלהו על בנו לדכאו כי אם יניחהו לפניו והוא מעצמו יכנו ובשלש ברשעו לא מלבד מלאך אכזרי ישלח בו כי אם גם יעלהו על בנו ירמסנו רגל ואם עוד רביעית ישוב לכסלה ולא יוסר באלו מאז יתאכזר אביו עליו ויאמר הנה מהיותי מיצר בצרתך וחס על מדותיך הכיתיך בדרך רחמנות בידי תחלה. ואחרי כן שהיה ראוי למעט את הרחמים חסתי מלעשות בידי הראתי פנים לזולתי ואך אותך ואחרי בהיותך ראוי לגדר אכזריות יותר שלכך אכזרי שמתי בידי עליך אך לא הכיתיך ע"י כי לא רציתי מהיותי מיצר במכותיך כי בני אתה אך בראות כי כל זה לא שוה לך ולא שבת עדי מאז מעתה לא אחוס עליך להכותך ע"י זולתי כי אכן סר מר מכותיך מלבי ואגיל שלא ייצר לי בהכותי אותך שלא ברחמים כי אם גם באדך אשחק ואשיש בהכותי אותך בידי והן ככל החזיון הזה עשה הוא יתברך לבנו בכורו כי בראשונה הכס בידו כאומר והפלא ה' את מכותך שהוא על ידו יתב' בשם של רחמים שלא יבצר בהפלאת מכותיו להיות רחמים בצד מה אך בראות שעודם מחזיקים במושבותם וצריך להכות בשלילת רחמים לא יעשה בידו רק ישוב כחות כל מדוה מצרים בפני ישראל ודבקו בם בעצמם ובשלשם באולתם לא בלבד ישים החולאים בפני ישראל ויניחם שידבקו בם כי אם גם יעלם עליהם וז"א גם כל חלי כו' יעלם ה' עליך כו' ובראות שאין צ"ל שלא שבו מדרכם כ"א אדרבא תחת היות להם אחדות מה נעשו בעלי פירוד וזהו ונשארתם במתי מעט ולא אמר ונשארת בלשון יחיד ככל אשר דבר עד כה אך הוא לומר כי הלא תקנו מדת פירוד ושנאת חנם אלו עם אלו וזהו ונשארתם לשון רבים והנה דרך עם א' שאם בהיותם עם רב היה פירוד ביניהם ואחר כך נתמעטו שקרא זה אל זה ואמר הנה נשארנו מעט מהרבה ומה לנו עוד לעצבים וקנאות ופירוד אלו עם אלו ואנחנו מתי מעט. ונאבד בפירוד לכן תהיה נא לנו מעתה אחדות ואחוה כאיש אחד חברים ומי יוכל לנו. והן זאת תלונת מרע"ה באומר ונשארתם במתי מעט לומר אלו הייתם עם רב ועדיין היה לכם פירוד אינו מן התימא כ"כ אך תלונתי היא ונשארתם בלשון רבים שהוא הוראת הפירוד בהיות במתי מעט הפך הראוי שבהתמעט עם קונים אחדות הפך זמן שהייתם רבים והייתם לאחדים

וזהו אומר תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב והוא כי הכוכבים שתי בחינות להם א' הרבוי ב' הפירוד כי כל א' בפני עצמה בלתי מתחברת עם זולתה אמר הנה הייתם ככוכבי השמים לא בבחינת היותם נפרדים זה מזה כי אם בבחינת הרבוי בלבד וז"א ככוכבי השמים לרוב כלומר לענין הרוב לא לענין פירוד הנה כי בהיותכם רבים היה לכם אחדות ועתה שאתם מתי מעט שמכ"ש שהיה ראוי תתאחדו אדרבא יהיה לכם פירוד ולא בלבד היה לכם אחדות בהיותכם צדיקים כי אם גם כאשר אתה החלות לעבור רצונו יתברך לבלתי שמוע בקולו וזהו כי לא שמעת בקול ה' שהוא לומר תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לענין הרבוי אך לא לענין הפירוד ולא בלבד בהיותכם צדיקים לא היה לכם פירוד כי אם גם כאשר לא שמעת בקול ה' שהוא כאשר החלות לעבור רצונו יתברך שהוא כאשר מאנת לשמוע בקולו שהוא תחלת המוסר באומר והיה אם לא תשמע בקול ה' כו' שהוא התחל' עבור רצון קונם וידוע כי אחד מלשונות שבמלת כי היא כאומר כאשר כד"א וכי תקריב מנחת בכורים כי תכלה לעשר כי תבא אל הארץ כך אומר כי לא שמעת כו' הוא שהיה לך בחינת רוב ולא בחינת פירוד כאשר לא שמעת כו' וע"כ על עון זה לא יצר לו יתברך בהכותו בכם בידו כאשר היה בתחלה שע"כ צוה את הזולת יכה בכם אך מעתה היא מעצמו יכה בכם ואצ"ל שלא יצר לו על מכותיך כי אם אדרבא ישיש בשמחה כאשר היתה בהטיבו אותך וזה והיה כאשר שש ה' כו' כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם כו' ואז נסחתם מעל האדמה שגם אותו המעט שנשארו אחר החרבן בארץ יסחו ממנה לגמרי והטעם כי אשר אתה עתה ע"י יהושע בא שמה לרשתה לומר כי זכות האחדות מביאך לרשתה וע"כ ע"י הפירוד אמרתי ונסחתם מעל האדמה וזה אמר אשר אתה בא כו' לשון יחיד ואז על ידי עון הפירוד והפיצך ה' כו' מדה כנגד מדה:

או יאמר והיה כאשר שש כו'. לומר אל תתמהו ותאמרו הלא מאז ה' אלהינו הרבה אותנו האם לא ידע אשר התעתדנו לכל הרעה הזאת עד התמעט להיות מתי מעט ובצרה גדולה ומה הנאה היתה בכל הרבוי והטוב ההוא לז"א אין הצרה רק לכם אך הוא יתברך דן את כל האדם באשר הוא שם וכך היא רצויה לפניו בהטיבו את עושי רצונו כאשר בהתהפך בחירתם ועושה בהם משפט וזה אמר והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם שהיה בהיותכם ראויים לקבל טובה כן ישיש ה' עליכם להאביד כו' כי הוא דן באשר הוא שם וכל פעולה לפי הזמן שמחה לפניו ושאר הכתוב כדלעיל:

פסקה סד

והפיצך כו'. לעומת פירוד הלבבות ישלם ה' לך שיפריד ביניכם וזהו והפיצך ה' כו' עד קצה הארץ ואמר כי בקצה הנזכרו יעבדו ע"ג וזהו ועבדתם שם אלהים אחרים עץ ואבן ושם יצר לך העבודה ההוא שכל כך יהיה רע עליך המעשה ששם לא תרגיע:

או יאמר ובגוים ההם לא תרגיע שיצרו אותך באמור לך אולי אינך עובד את אלהיהם אלא לפנים אך בהחבא את ה' אתה ירא ומצותיו אתה עושה ועל ידי כן תברח מביניהם למלכות אחרת פן יהרגוך בעלילותם וזהו ולא יהיה מנוח לכף רגלך ומאת ה' תקבל מתנה והוא שיתן לך ה' שם לב רגז ועוקץ ונוקף לך בעבודך העבודה זרה באומרך אוי לי מיוצרי וכליון עינים מתי תמלט משם ולא תשית לבך אל עלילותם פן ישרפוך בהעלילם עליך שאת ה' אתה עובד בהחבא כי זה הוא דאבון הגוף אך לא יהיה לך דאבון רק על הנפש וזהו ודאבון נפש פן תאבד נפשך במה שתעבוד לפנים את אלהיהם ולא על יראת פן יהרגוך עם היות צרת הגוף קרובה כי והיו חייך תלואים לך מנגד שנגד עיניך תביט דוקרים ושורפים על עלילותם תמיד יתעסקו להעליל ולהרוג את ישראל בבתי פלילים וכל כך יהיו מטפלים בדבר בלי הפסק כי ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך כי לילה ויום תירא פן יהרגוך על הדבר באומר לך כי עשית מעשה יהודים ועכ"ז כי אימות מות גופך יפלו לפניך ולא יהיה לך עיקר הדאבון רק על הנפש פן תהיה עדי אובד בעבודה הקשה אשר יעבידוך והדבר הזה היה לעם בני ישראל במלכות המתייחס אל קצה הארץ וברחו משם אל מקומותינו וישימו רבים מעמנו נפשם בכפם וה' עזרם:

או יאמר ובגוים ההם לא תרגיע. כי תבקש לך מקום תעבוד בו את ה' ולא במקום שיעבדוך עץ ואבן וכן תעשה בפועל על כי לא יהי' לך מנוח לכף רגלך ואז בראותו יתב' כי את ה' אתה מבקש אז כדי למרק עונותיך יתן לך שם לב רגז כו' והוא כי עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה עין רואה ולב חומד ואיברים גומרים וידוע כי גם הנפש ראוי תקבל עונש כי בלעדה לא יעשו האיברים דבר ועל כן למען מרק וטהר את האדם בכל ד' בחינות אלו לכן על הלב אמר ונתן לך שם לב רגז ועל עינא שהוא הסרסור הב' אמר וכליון עינים ועל הנפש שבלעדה אין האברים גומרים אמר ודאבון נפש ועל האיברים בעצמם שהם הגוף אמר והיו חייך כו' והוא שמפרש ארבעתן מה שהגוף לוקה הוא כי והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם שהוא שברון הגוף וגם חיי הנפש כי ולא תאמן בחייך שיהיו חיים לנפשך אחר סלוקך ומה שאמרתי שהלב והעין שהם סרסורין דעבירה יתמרקו הלא הוא כי בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מה שבערב תאמר מי יתן בקר הוא מפחד לבבך אשר יהרהר הרהורי אימה ופחד בלילה הרי

שברון אחד מהסרסורים הוא הלב ומה שבבקר תאמר מי יתן ערב הוא ממראה עיניך אשר תראה ביום ותתאוה בלילה שלא יראו עיניך ברעתך הרי בזה שברון הסרסור הב' הוא העין:

עוד יתכן ידבר על צרת הגלות החיל הזה בחבלי משיח והוא כי ב' רעות יהיו. (א) חוסר לחם. (ב) פחד אויב הבאים בחרבם הקשה אל חלק עמי ימיר כבודו באופן שיהיו חייך תלואים לך ולא כנוהג שבעולם שנפשו של אדם תלויה ביד קונו ולא ידע האדם את עתו אך אתה תדע עתך כי תראה חייך תלואים לך מנגד כ"א יהיה לך מזון ל' יום או ז' ימים יהיו חייך מנגד כי תדע תחיה ז' ימים ותמות אחר כך ומי יתן יהיו ודאים הימים ההם כי אם ופחדת לילה ויומם מחרב אויב אשר יצור עליך בחרב רעה באופן שלא תאמין בחייך הקצובים לך מנגד לפי שעור מזונך שלא יהיו ודאים לך ובגלל הדבר מי יתן ערב תאמר בבקר מה שבערב תאמר מי יתן בקר הוא מפחד לבבך אשר תפחד כי יהרהר לבך אימות מות בערב ותאמר מי יתן בקר אולי לאור היום לבקש לחם ומה שבבקר תאמר מי יתן ערב הוא ממראה עיניך אשר תראה ביום תגרה אויב ששניו יחרוק נגדך ויריק חרבו עליך ואחרי כן יצילך ויחריב אויביך עד גדר שוהושיבך ה' מצרים באניות ולא ביבשה למה שהוא בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף לראותה על כן ישיבך בים והתמכרתם שם כו' ואין קונה כי יבצר העולם מהם ואינם רק מתי מעט אך דלים שאין בידם לקנות ואתה תעמוד שיהיו יתר הפליטה הנשארת מחבלי משיח לפליטה גדולה:

פסקה סט

אלה דברי הברית כו'. הנה אומר מלבד הברית כו'. (א) יראה ייתר כי מי לא ידע כי ברית זה הוא מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב. (ב) אומרו ויקרא כו' אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' כו' כי ענין זה נאמר למעלה כמה פעמים ולמה חזר להזכיר פה את כל אשר עשה לישראל במצרים. (ג) אומרו ולא נתן לכם לב לדעת כו' כי אתא לנחומינהו צעורי קא מצער להו לאמר כי דעה חסרו ארבעים שנה. (ד) אומרו ואולך אתכם כו' כי אין לזה יחס וקשר אל הקודם. (ה) אומרו למען תדעו כי אני ה' אלהיכם מה נשתנה פסוק זה מכל משנה התורה הזאת כי כלה היא כאלו משה המדבר ופסוק זה הוא יתב' המדבר באומרו כי אני ה' ולא אמר למען תדעו כי ה' אלהיכם. (י) אומרו ותבואו אל המקום הזה כו' מה צורך אומרו המקום הזה והיה די יאמר וכאשר יצא סיחון מלך חשבון ועוג כו' ונכם ונקח את ארצם כו'. (ז) מה צורך הזכירו החלוק לראובני כו'. (ח) אומרו ושמרתם את דברי הברית הזאת למה ייחד הברית הזאת ולא את הברית אשר כרת אתם בחורב.

אמנם הנה אחר שהוא יתב' כרת ברית עם ישראל בחורב היה פתחון פה שיאמר נא ישראל מה זה היה למשה ששב ויכרות ברית פעם שנית ולא עוד אלא שהכביד ביותר באלה ושבועה גדולה על כן היה גם כן מקום לעלות על רוחם אולי משה מעצמו עשה להחזיקם בתורת ה' אך ה' לא צוה ע"כ באה תורת ה' ותעיד ותאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה כלומר לא בלבד מציאות הברית כ"א גם כל דברי הברית בעצמם לא יתר ולא פיחת דבר מאשר צוה לו השי"ת וזהו אלה דברי הברית אשר צוה ה' כי אלה בייחוד הם דברי הברית בלי פחת וייתור הם אשר צוה ה' את משה בארץ מואב וכך הוא חשוב לפניו יתב' ברית זה כקודם וז"א מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב שאין אומר מלבד הברית כו' אם לא שהם שוים:

או יאמר מלבד כו' לומר כי הלא א' היה מספיק ומה צורך לכרות ברית זה פעמים וא"כ יראה ה' איזה יותר הכרחי ולא יכרות פעמים לזה אמר הנה הראשון א"א בלתו כי אז היה פנים בפנים ה' עם ישראל עין בעין וז"א מלבד הברית אשר כרת אתם שהוא אשר כרת הוא יתב' אתם ממש פנים בפנים בחורב וזה השני היה מלבד הברית המוכרח ההוא שהיה אתם הוצרך זה ושמא תאמר א"כ איפה מה זה האחרון על כן ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם הנה הברית הזה הוצרך והוכרח גם הוא והטעם כי הלא אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים לפרעה כו'. המסות הגדולות אשר ראו עיניך כו'. ועל כן היה ראוי תשתקע גדולתו ית' ותורתו ומצותיו בלבבכם עד אין תכלית ולא שוה לכם כל אשר ראיתם וחטאתם והטעם הוא כי לא נתן ה' לכם לב לדעת והוא מז"ל מכאן שאין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד מ' שנים והוא למה כי גשמי הוא והיה צריך להיות ע"י מתנה מאתו ית' כי שלא בטבע היה להשיג השגה קודם למ' שנה וז"א לא נתן לכם כלומר כי לא חסרו רק מתת ה' בבחינת מתנה שלא כטבעם וגם לא עינים לראות לירד עד סוף נוראות אשר ראו עיניך להכיר גדולתו ית' וגם לא אזנים לשמוע ולקבל אשר ישמיעך ה' בעצם עד היום הזה שהוא סוף המ' שנה וע"כ גם שמאז כרת אתכם ה' ברית בחורב בתחלת המ' שנה צריך עתה לכרות הברית שנית למען יושרש הדבר בעצם אחר שירדתם לסוף הדעת והכיר נפלאות אלו ולקבל בעצם ענין הברית והתורה. והנה ראה הוא ית' לתקן דבר אחד במאמר מפה וגם לומר טעם שני אל צורך כריתות הברית בפעם שנית וגם לשוב להחזיק טעמו של משה והוא כי הנה ממוצא דבר אשר דבר משה יצא עתק מפי איש לדבר ולומר על מה עשה ה' ככה שלא נתן להם מתנה טובה הזאת שיהיה להם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע מאז ולא שיצטרכו מ' שנה על כן בא הוא ית' בעצמו כמדבר לנוכח אתם ואמר אל תתמהו אם

לא נתתי לכם לב לדעת כו' כי הלא לא מצדי היא המניעה רק מאיכותכם שקצר כוחכם להשיג כי הלא תראו ראיה לזה כי הנה למען תדעו כי אני ה' אלהיכם שהוא דבר אשר ראיתם במצרים פעמים רבות שפעלתי דין ורחמים כאחת להורות כי ה' הוא האלהים כי ממכת הדם שהיה ישראל שותה מים והמצרי שותה דם אפילו בשתות שניהם יחד בכוס א' וכן בכל מכה ומכה ועל הים ועכ"ז לא ידעתם עד שואולך אתכם מ' שנה במדבר לא בלו שלמותיכם כו' הנה כי הייתי פועל דין בהניעי אתכם במדבר ארבעים שנה ורחמים מצד אחר כי לא בלו כו' והייתם נזונים ובריאים עם היות שלחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וכל זה הוצרך ארבעים שנה למען תדעו כי אני ה' בעל הרחמים אלהיכם בעל הדין כי ה' הוא האלהים וגם לזה הוצרכתם ארבעים שנה עם שראיתם כל אשר עשיתי במצרים ומה גם עתה לירד עד סוף דעת חכמת התורה להיות לכם לב לדעת כו' עד ארבעים שנה באופן שאל תתמהו על מה שלא היה לכם לב לדעת כו' עד ארבעים שנה כי מכם היה העכוב ועל הטעם שאמר משה על צורך ברי' השני הנני מוסיף טעם שני ואומר כי אז עדיין לא קבלתם טובה ולא חזקה קבלתכם בלבותיכם אך עתה אחר שותבואו אל המקום הזה הוא גבול מואב הנה קבלתם טובה כי ויצא סיחון מלך חשבון כו' ונכם ונקח את כל ארצם והיחלתם לקבל חלק הארץ ונתחלקה לראובני כו' שכבר קבלתה טובה ע"כ יאות תשוב תהיה כרית' הברית עתה שתקבלו אותה מלב ומנפש וגם הטעם אשר אמר משה שהוא על כי עד כה לא היה לכם לב לדעת כו' גם הוא אמר כי הנה ושמרתם לבבכם את דברי הברית הזאת בייחוד אשר היה אחר ירידתכם אל ההשכלה עצמית למען תשכילו את כל אשר תעשון שהיה בהשכל' התורה והאמונה ותבינו בעצם את כל אשר תעשון בעבודת הבורא ית' כנודע כי בלמוד הוא כשרון המעשה שעל כן לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה שעל ידו כי לא עם הארץ חסיד כי לא ידע איכה יעבוד את ה' ולא ישכיל פנימיות ועיקר כונתו באופן ישכיל הברית הזאת שיהיה אחר היות לכם לב לדעת תבינו ותשכילו את כל אשר תעשון שעל ידי כן תהיה מעשה ועבודת ה' נאות:

או יהיה אומרו תשכילו מלשון הצלחה לומר ושמרתם את דברי הברית הזאת שהיה באלה גדולה ומוסר עצמיי באופן שתהיה יראת ה' שקועה בלבבכם ועל ידי כן תשכילו ותצליחו את כל אשר תעשון על ידי היות יראת ה' שקועה בלבבכם:

או יאמר אל תאמרו אנוסים אתם מחמת הברית כי הלא איני אומר לשמור הברית כי אם את דברי הברית שלא תשמרו בשביל הברית כי אם בשביל דברי הברית מצד עצמם ובזה ימשך כי ועשיתם אותם שאת המצות ואת דברי התורה שלהם תעשו כי רוחניות

עצום בהם וע"י השמירה הראויה אתם עושים הויה חדשה בהם רוחניות כאלו אותם אתם עושים ע"ד מז"ל שממעשה המצוה נברא מלאך סניגור וזהו ועשיתם אותם ושמא תאמרו אין אנו רואים כי אם המעשה ולא הרוחניות ואין לנו בהם רק מעשה בלי השכלה אל שורש רוחניות' לז"א דעו כי עוד על ידי המעשה תעלו אל גדולה מזו והיא שתשכילו בשכל כדבר נרגש את אשר תעשון וזה רבוי האת שהוא גם המלאך הנעשה באומרו ועשיתם אותם:

פרק כט

פסקה ט

אתם נצבים היום כלכם כו'. ראוי לשים לב. (א) למה לא התחילה הפרשה באמירה או דבור לומר ויאמר משה אל בני ישראל אתם נצבים כו'. (ב) האם עד כה לא היו לפני ה' והלא מלא כבוד ה' את כל הארץ. (ג) אומר כלכם ואומר שבטיכם ואומר כל איש ישראל הוא דבר א' שנוי ומשולש. (ד) כי אחר אומר כלכם כל שאר הפסוק עד סופו מיותר. (ה) כי אומר ראשיכם יורה שעם כללות העם ידבר ובאומר שבטיכם יורה שעם הראשים ידבר ובאומר זקניכם ושוטריכם יורה שחוזר לדבר עם הכלל ובאומר כל איש יורה שלא לנוכח ידבר מה שאין כן עד כה ומהראוי יאמר כלכם. (ו) אומרו איש ולא אמר אנשי ישראל. ועוד אומר וגרך לא יאמר וגרכם ואומר אשר בקרב מחנך הוא מיותר. ועוד באומר לעברך בברית כו' מה צורך זה הברית אחר ברית שכרתו בחורב. ועוד אומר בפסוק זה ושאחריו לשון יחיד משא"כ לא למעלה ולא למטה. ועוד או' למען הקים אותך היום לו לעם כי הלא ממצרים קראם הוא יתב' עמו ואם לא היה אז בברית הלא היה מהר סיני. ועוד אומר והוא יהיה לך כו' בכלל האמור הוא. ועוד שאומר כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך ואם כן מה יתן ומה יוסיף עתה אם הוא מושבע ועומד מאז. ועוד אומרו ולא אתכם כו' בלשון רבים. ועוד כי למעלה אמר כי ה' כורת הברית ופה ייחס על עצמו ואומר אנכי כורת כו'. ועוד אומרו כי את אשר ישנו פה הוא מיותר והל"ל את אשר איננו פה עמנו גם הוא שהוא מה שמחדש. והנה על אשר הערנו מהשלישית והלאה הנה במז"ל על פסוק ואת אשר איננו פה מלמד שכל הנשמות שמבראשית היו שם. שהנה מאשר לא אמרו שכל הנשמות העתידות לבא שם היו אלא אמרו שמבראשית יורה כי גם נשמות שקדמו וכבר מתו הביאו אתו הוא יתב' וא"כ איפה אין זה כי אם ראשי עם כאבות העולם ושבטי ישורון. ושזה אפשר יאמר כי במעשה רב כזה לכרות ברית התורה באלה ובשבועה את אשר ישנו ואת אשר איננו שהוא דבר שהעולמות מתקיימים בו קרוב הדבר לאמר כי שם נמצאו ושם היו האבות ושבטי ישורון י"ב שבטי יה עם כל

הנשמות העתידות הבאות גם המה ויבאו כל תיבות הכתוב על נכון בלי יתור ראשיכם הם ג' האבות שבטיכם הם י"ב בני יעקב אבות לישראל. ואחריהם זקניכם ושוטריכם וכל ישראל יחד. וע"ד הפשט יאמר כי למה שהקבוץ ההוא לכרות ברית עמו יתברך נעשה אין ספק כי ה' היה שם לקיים וכרות עמו הברית ובזה יאמר אתם כו' והענין כי בסוף פרשה הקודמ' נאמר ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' כו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת כו' עד היום הזה ועוד היטיב כי ואולך כו' לכן היום הזה קראתי את כלכם כדי שושמרתם את דברי הברית כו' כי מה שאתם נצבים כו' הוא לעברך בברית כו' ועל כן לא נאמר ויאמר כי מפרשה הקודם הוא והתכת הכתוב יתכן הוא כי הנה רש"י ז"ל פרשת מטות כתב כי בכל דבור או אמירה שהיה משה אומר לישראל היה חולק כבוד לנשיאים לדבר בם ראשונה ואחריהם אל כל איש ישראל. ובזה נבא אל הענין אמר משה הנה אתם נצבים היום כלכם מה שבימים אחרים לא היה כן רק הנשיאים תחלה לבדם והטעם כי בבואכם אלי הייתי חולק כבוד לנשיאים לדבר בם ראשונה הם הראשים אך עתה הוא לפני ה' אלהיכם שהוא לכרות עמו ברית ומי הוא היודע לפניו ית' מי הוא הגדול כי לפניו ית' לפעמים תחתונים למעלה ועליונים למטה על כן אל אדם לא אכנה לאיש ואיש בתואר מעלתו כי אם אומר כלכם לפני ה' סתם כי הוא ידע מתי שוא וירא מי הוא הגדול והוא מאמרנו על פסוק קטון וגדול שם הוא והוא כי אחור וקדם הפסוק הוא נודע מעצמו אך יאמר מי שהוא גדול ואשר הוא קטון לא יודע לפני איש הרואה לעינים כ"א שם הוא ועבד גם הוא ימצא שם חפשי יותר מאדוניו ומ"ם שמאדוניו כד"א הטובה ממנה שהוא יותר ממנה וכאלה אין מספר וזה מאמר משה באומרו כלכם והוא בשום לב אל אומרו ראשיכם שבטיכם כו' ולא אמר ראשים שבטים זקנים ושוטרים כי באומר ראשים שלכם יורה שאינו מדבר עם הראשים ובאומר שבטים שלכם יראה שאינו מדבר אתם וא"כ עם מי ידבר כי זה כל האדם אך הוא לומר הנה למה שאתם נצבים היום לפני ה' אלהיכם אין יום זה כיתר ימים שהייתי מסדרם לבא לפי מעלתם למטה כ"א כללם סתם למה שהוא לפני ה' ולפניו יתברך לפעמים עליונים למטה ותחתונים למעלה וזה מאמרו ראשיכם שבטיכם כו' לומר אם הן ראשים הוא לכם וכן אשר הם שבטים נחשבים מהמון עם הוא לכם וז"א ראשיכם שבטיכם אך אולי נהפוך הוא לפניו יתברך הרואה ללבב שאחר הם ראשים אפשר ראוי יהיו שבטים או בהפך וכן זקניכם ושוטריכם שררתם היא לכם אך הצד השוה שבכל הכתות הוא כי כל אחד חשוב לשבטי ישראל יכנה וזהו כל איש ישראל וכיון להשרשם בשפלות כי כל א' יחוש שחבירו גדול הימנו עם היותו שפל פה כאשר סופר מאיש שהיה מכבד

את כל זולתו כקטון כגדול ותמהו עליו והשיב אם גדול בשנים ממני הנה עשה יותר מצות ממני ואם רך בשנים לא רבו אשמותיו כמוני ואם חכם ממני ראוי לכבד תורתו ואם חכמתי אני יותר הוא לא ידע חומר אשמותיו כמוני ואשמותי כמוהו וההיקש בזה ועל כן ארז"ל המגביה עצמו הקב"ה משפילו כו' וזה אצלו מאמר הנביא ישעיה וישח אדם וישפל איש כו' לומר וישח שתראה שמכניע עצמו ההוא יקרא אדם שהיא תואר חשיבות וישפל שהוא יותר מוישח ההוא יקרא איש גובר וכובש את יצרו ואשר תראה במדה זו אל תשא להם לאשר תראם שחים ושפלים משא זו לאמר להם שיקראו אדם ואיש פן יתגאו ויאבדו מדתם:

או יאמר אמור אליהם מעלות השפלות כי השח יקרא אדם כו' כמדובר ובזה אל תשא להם משא דבר ה' הלזה שהוא בא בצור כו' לומר אם תתגאה טוב לך ייתי משיחא ולא תחמיניה כ"א שתמות תחלה וזהו בא בצור והטמן בעפר בקבר מפני פחד ה' בימים ההם שבא לערוץ ולהשפיל גאים אשר בארץ המה כי אז עולם הפוך תראה עליונים למטה ותחתונים למעלה כי אשר לו עיני גבהות אדם גבה עינים יהיה שפל ואשר הוא שח יהיה רום אנשים ואל תאמר א"כ מעט ישארו אז כי מי ומי השח ושפל כי הלא אין הוא יתב' כמלך שצריך עם רב כי הלא ונשגב ה' לבדו גם שיהיה לבדו ביום ההוא והוא כי המתגאה אינו מסוג אדם או איש כי אם בגדר אנוש הגרוע מכל תארי בן אדם כנודע והוא מאמר התנא ר' לויטס אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה כי ראוי לשים לב אל כפל מלת מאד וגם אל אומר תקות שהל"ל שסוף אנוש רמה וכיוצא בזה הלשון אך לשון תקוה יורה על מה שאדם מקוה ותאב לו ומי יקוה היות רמה ועוד אומרו אנוש ולא אדם ולא איש. אך הנה מוסר חכמים הוא לבחור במצוע אמר במדת השפלות מאד מאד הוי שפל רוח כי הבט אל סופך שתקות אנוש רמה ותראה שבכל שתי מאד אלה לא תגיע אל המיצוע והוא כי הגאה אנוש יקרא ולא איש או אדם ולא יבצר ממנו רמה ותולעה וידוע כי אין המת מוצא מנוח עד יתעכל בשרו ואנוש אשר הוא עתיד להיות רמה מתאוה ומקוה מתי יעשה רמה כדי למהר עכולו ואין לך פחיתת גדול מזה שזולת העשות רמה יתאוה לה וזהו שתקות כו':

או יאמר אתם נצבים כו' במה שידענו כי כל איש שבעולם הזה מעלתו או שפלותו מוכר למעלה גם עודנו בחיים חיותו אלא שרוב אדם הפוך עניינם כמו שאמרו בגמרא דחלש דעתיה והראו לו בעלופו עולם העליון ואמר לו אביו מה ראית אמר עולם הפוך ראיתי תחתונים למעלה ועליונים למטה. אמר לו ולנו איך ראיתנו אמר כן גם שם למעלה הנה כי בהיות בישראל קצתם צדיקים וקצתם בלתי כשרים הנה יהיו שם קצתם למעלה וקצתם

למטה אך בהיות כלם צדיקים כלם יהיו למעלה ונבא אל הענין ויתבאר בזה מה שלא התחילה הפרשה בויאמר או וידבר והוא כי הנה הנותרים אז בישראל ביום סלוק משה רע"ה היו כלם צדיקים כי כלו מתי מדבר ואשר חטאו בשטים גם הם ונשארו היוצאים קטנים ממצרים נוחלי הארץ כלם קדושים ואליהם אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' כלומר כלכם בהתייצבות ומעלה לפניו ית' שהוא בעולם העליון המתייחס לפניו כי כלכם צדיקים והנה אין ספק שעם שהצד השוה שבהם שכלם עליונים לא יבצר מהיות אלו למעלה מאלו זולת שלפעמים אשר היו פה במעלה גם שם מעלתם למעלה ממעלת השאר ולפעמים בשוה אמר הנה בראשיכם הם נשיאי המטות בעלי שררה אשר השררה מונעת יתרון צדקות כי אם שכאשר הם ראשים פה כן הם ראשים למעלה כי כל אחד כמעלתם פה מדרגתם למעלה לפני ה' וזהו אתם נצבים בהתיצבות מעלה לפני ה' בעולם העליון כאשר אתם בעולם הזה ראשיכם כו' כל מדרגה כאשר היא אצליכם ועד"ז כל איש ישראל כמעלתם כל איש פה הוא שם. או שעור הכתוב אתם נצבים היום בהתיצבות ומעלה למעלה בעולם העליון המייחס לפני ה' אך עם היותכם כלכם עליונים אתם מדרגה למעלה ממדרגה כי הלא אל כללות השבטים אני אומר ראשיכם כלומר ראוים הם להיות ראשיכם ואח"כ מדבר עם הראשים ואומר להם שבטיכם לומר כי ראויים הם להיות שבטיכם כענין צדק לבשתי כו' לדוד מזמור מזמור לדוד שארז"ל המזמור היה ראוי לדוד ודוד היה ראוי למזמור ואח"כ מדבר עם ראשי המטות וכללות השבטים ואומר להם זקניכם ושוטריכם כי הם ראויים להיות דיניכם ושוטריכם באופן שדרך כלל כלם במעלה אלא שכל כת במדרגתה פה כן הם גם שם בערך השאר ופירש דמיונם ואמר כל איש ישראל כלומר כל הכתוב הם איש ישראל כלומר כי כל ישראל גוי אחד הוא כי כל הנשמות הם משורש ואיכות אחד וכאשר איש אחד כלול מאיברים רבים וכללות כלם הם איש א' עם היות שלא תשוה מדרגת הראש אל הרגל וההיקש בכל יתר האברים אך צד השוה שבהם הוא כי אין גם אחד שאינו מאיכות מין האנושי כן כל אישי ישראל הצד השוה שבהם כי יחד כלם קדושים הם אך לא ישתוו במדרגה בפחות ויתר זה במדרגת מוח וזה במדרגת יד וזה במדרגת רגל אך לאחד יחשבו כלם כאיש אחד מפאת שורשם זהו כל איש ישראל כלומר כל שהוא הכללות הם איש ישראל והוא מאמר הכתוב כל ישראל כאיש אחד חברים וז"א כל בחול"ם ובמרכ"א שאינו נמשך אחר תיבה שאחריה כמו בהיות בהקמ"ץ ובמק"ף והוא כאלו אמר הכל איש אחד הם שהם כאיש אחד כי משורש אחד המה.

עוד יתכן על פי דרך זה באומר כל איש ישראל פירש ענין היות כלם צדיקים והוא כי ישראל נקרא גוי אחד ונפש אחד כמה דאת אמר שבעים נפש שהוא להיותם משורש הקדושה שהיא אחדות שלימה ועל כן ישראל ערבים זה לזה יחשבו כל איש ואיש מישראל כאשר אחד מגוף שלם וכל הכללות כגוף מקובץ מאברים רבים ונפשותם כנפש א' המחיה את כלם יחד והנה בהיות קצת ישראל צדיקים ונמצאו בעמנו רשעים בטל האחדות כי הלא אם עיקר אילן שיש לו ענפים רבים עם שראש העליון מהענפים נפרד זה מזה הלא יחשבו כל הענפים אחד מפאת חבור שרשי כל הענפים בעיקר האילן ואולם אם איזה ענף מהם יקוצץ ממקום חבורו לא ילן הלא יבטל אחדות הבדים זה בזה כי כלם מחוברים וזה נקצץ כן הדבר הזה כסא הכבוד הוא עיקר האילן שממנו יתפשטו נשמות עד למטה לארץ בגויותיהן אלא ששרשי כל נפש אדם בחיים חייתו דבק בשורשו מה שאין העין יכולה לראות והוא מז"ל למה צדיק דומה בעולם הזה לאילן שהוא נטוע בבקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה והוא עין נצר מטעי אך כאשר יחטא איש אז משם תפרד נפשו כי טומאת העין תפריד כמה דאת אמר עונותיכם היו מבדילים כו' וא"כ בהבדל נפש הרשע ממקום דביקות נפשות הצדיקים נתפרדה חבילתה ולא יקראו עם אחד כאשר בהיות כלם צדיקים כי הם כלם כאברים בנפש אחד וזה יאמר פה הנה לכם יחד כלם התייצבות ומעלה כי אתם נצבים כולכם ועם שאתם כולכם בהתייצבות מעלה הוא לכם מצד היותכם מתוארים לאיש אחד שהוא אחדות עצום כי עתה כולכם תקראו איש ישראל כאלו כולכם איש אחד אתם כאברים בנפש אחד כוללת כולכם שהוא מצד הכשרון והוא מעלה אין למעלה ממנה כי על כן אמרו שבואהבת לרעך כמוך כלולה כל התורה והוא דבר בחר ה' במאד מאד כמז"ל על פסוק חבור עצבים אפרים כו' ועל כן הקפידו רז"ל על תפלת הימים הנוראים שתהיה באהבת שלום בין איש ובין רעהו לשתקובל תפגתם שאז השטן אומר מי כעמך ישראל שהם כמלאכי השרת שאין בהם קנאה ושנאה כו' והוא סוד גדול כי בהתאחדות הנפשות פה כך יתאחדו שורשיהן למעלה והנה בנפשות בני ישראל יש אשר היא מבחינת חסד ויש שהיא מבחינת דין ויש מבחינת רחמים מעין בחינות העליונות וע"י התאחדות למטה יתאחדו שורשיהן ויהיה ייחוד בכל בחינות עליונים שהוא תכלית כל עסק תורה ומצוה וזה אחשוב שהנביא דבר באומר ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראוהו כו' לומר כי הנה בינו יתברך ובין בני ישראל הפרש דבר והוא כי יתברך חפץ נתחיל לשוב והוא יעזרנו כי בא ליטהר מסייעין אותו ואנחנו מפצירים ומהפכים ואומרים השיבנו ה' אליך שתתחיל אתה ואח"כ ונשובה כמפורש במקומו וכן באומר השיבני ואשובה כי אתה ה' אלקי ונמצינו תלואים בזה

תמיד אמר הוא יתברך הנה בזה עמי תלואים בשביל משובתי הנזכר והנני מודיע' שאם אל על יקראוהו בתפלה יחד שהוא באחדות אחד לא ירומ' העל הנזכר מעליהם כי על גוזליו ירחף שיהיה עמם לעשות רצונם כי הנה בהיותי נדון ומחשב כמצטער ואומר איך אתנך ואעזבך אפרים כד"א ולא נתן סיחון וכן אמגנך ישראל ביד האומות איך אתנך כאדמה להפכה ולא חלו בה ידי אויב אשימך כצבויים ואם אז אתם באים יחד אלי לבקש רחמים באחדות אזי מיד נכמרו נחומי וארחמ' ואבטל כל הגזרה שהייתי חושב לעשות כי אומר לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת כו' כי איני כאדם שלא יקבל תשובה כי אל אנכי ולא איש ועוד שע"י האחדות בלב ונפש בקרבך קדוש כי הוא יתב' שורה על נפש בעל אחדות בקרבו וזה אני חפץ שיהיו היכל ה' המה שהאנשי' עצמם יהיו המקדש וההיכל ולא העיר והבית וזה אומר ולא אבא בעיר כי אין השראת שכינתו בעיר כי אם באנשים צדיקים בקרבם בהיותם זכי הלב והכשרון. או יאמר אתם נצבים כו' לעברך כו' לומר גם שאין שלטון ביום המות והצבתי היום את כלכם לפני והיה ראוי אלכה לי אליכם כענין וילך משה וידבר שהיה מטעם זה אל תקפידו כי מה שאתם נצבים בהיות שהוא יום סילוקי לא לפני אתם כי אם לפני ה' כו' כי הדבר הוא על מה שבינו יתברך וביניכם שהוא לעברך בברית כו' מה שאין כן בפרשה שאחר זו שנאמר שם וילך משה וידבר כו' כי שם כיון זה בפירוש באומר את הדברים האלה לומר מה שעתה וילך משה שהלך אליהם ולא קבצן כאשר בפרשת נצבים עם היות זה וזה ביום א' הוא כי שם היה לעברך בברית כו' ופה מה שוילך משה בעצמו הוא בהיות הענין לדבר את הדברים האלה שהם דברים שבינו לבינם שהוא אומר בן ק"פ שנה אנכי היום כו' כאשר יבא ביאורו שם בס"ד.

או יאמר דרך אחרת וימשכו בה המקראות כלם והוא בשום לב טעם הברית הזאת אחר היותם מושבעים בחורב ואין שבועה חל על שבועה והנה דחקו רז"ל שהוא על שביטלוהו במדבר ויתכן שזה כל כוונת הכתובים שאמר הלא אמרתי בפסוק הקודם ושמרת' את דברי הברית הזאת כו' שהוא זה שבא לעוברם בברית ה' אמר אל תחשבו שהייתם פטורים עד כה כי אם הן אמת כי אתם נצבים היום לפני ה' שכבר הוא אלהיכם ואתם נצבים לפניו לו לעם ואל תאמרו שא"כ מה צורך אל שבועה זו והלא אין שבועה חלה על שבועה הלא היא כי ברית שבחורב היה אל הכללות לשון רבים כד"א ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואומר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וז"א אתם נצבים לעם כלכם דרך כלל לפני ה' אלהיכם ראשיכם כו' לשון רבים כל איש ישראל דרך כלל טפכם כו' אך עתה הוא לעברך לשון יחיד את כל אחד ואחד בברית ועוד תוספת אחר

והוא ובאלתו מה שאין כן בחורב שלא היה שם אלה רק שבועה בלבד ואומר וגרך כו' יהיה כי יש ב' מיני גרים א' גרי הצדק ב' האספסוף ע"ד וחוטבי עצים כו' שבאו בערמה גם בימי משה כמ"ש ז"ל והנה הגרי צדק היה הענן קולטם כיתרו ודומה לו וזה אומר גרך אשר בקרב מחנך שהם תוך המחנה בקרב הענן מה שאין כן מחטב כו' והערב רב שהיו חוצה לו ועל כן לא אמר גרכם לומר הגרים המתייחסים אל כללות ואחדות ישראל גוי אחד שהם בעלי נפש מהשכינה מה שאין האחרים חוטבי עצים שהן מהחוץ כנודע ועל כן נאמר גרך לשון יחיד שהוא על גרי הצדק ונחזור אל הענין אמר לעברך את כל יחיד וגם ובאלתו אשר זו מחדש כורת ה' עמך היום מה שלא הי' לכם בטרם יום זה ואל תתמה לומר כי במה נחשב יחיד להחשיבו כ"כ כי הלא רצונו ית' למען הקים אותך עם היותך יחיד לו לעם כאלו עם שלם הוא כל יחיד מכם ולא עוד כי אם שאינו כמלך שאין כבודו מלוך על מתי מעט ומכ"ש על איש אחד אך הוא ית' מכנה אלהותו על איש אחד וז"א והוא יהי' לך לאלקים ואל תתמה כי הלא הוא כאשר דבר לך והוא במה שדבר לך פנים בפנים ושמעת קולו שהוא אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה הלא לא אמר אנכי ה' אלהיכם כי אם אלהיך לשון יחיד והוא מז"ל שהי' הפייס שפייס משה על עון העגל כלום אנכי ה' אלהיכם אמרת אלהיך אמרת והרי אני שמרתי מצותיך וכן אל תתמה שזהו כאשר נשבע לאבותיך כי סגנון השובעה הי' להיות לך לאלהים ולזרעך הרי שהית' השבועה על יחיד כאומר לך וגם באומרו זרעך אפי' אחד נקרא זרע.

א"י שאומר הוא יתב' אם תאמר נא ישראל למה אשביעך זה כמה פעמים להיותך לי לעם ואני איני נשבע לך להיות לך לאלהים כי דע לך כי אין צריך כי אם למען הקים אותך היום לו לעם אפילו יחיד כאומר אך לענין אלהותו עליך והוא יהיה לך לאלהים מבלי ישבע עתה והטעם כאשר דבר לך ודבורו מספיק כ"ש כי גם הוא נשבע לאבותיך ויהו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך גם רמז הטעם באומרו והוא יהיה לך כו' לומר מה שהוצרכתי להשביע אתכם שנית הוא על היחיד שלא הי' כך מתחלה אך אני תמיד יחיד אני וכבר נשבעתי וזהו והוא יהיה לך כלומר הוא כי יחיד הוא והוא כאשר דבר לך שהוא כאשר נשבע כד"א אני ה' לא שניתי:

פסקה יג

ולא אתכם לבדכם כו'. שמא תאמרו לא ימנע או אתה משה כורת הברית או הוא ית' אם אתה הוא הכור' אינך יכול רק אל אשר הם בגוף ונפש אך לא אל נפשות כל דורות הבאים כי רוחניות ובשמים המה ואם הקב"ה הוא הכורת הברית הלא לא יהיה רק לנפשות הבאות ולא עמנו אנחנו שהרי עתה לא ידבר אלהים עמנו כאשר במתן חורה להשביענו

ואם נאמר כי אתה תשביע אותנו והקב"ה את הנפשות למה נגרע מהדורות הבאים לז"א ולא אתכם כו' והוא בשום לב אל אומרו לפני ה' אלהינו על אשר ישנו פה ולא על אשר איננו פה אך יאמר על יעלה אל רוחכם שהאלהים בשמים ואני על הארץ ואתם עמי אך נפשות העתידות עם ה' למעלה כי הלא אשר ישנו פה עמנו בגוף ונפש הם לפני ה' אלהינו כי פה הוא ית' ואת אשר איננו פה הם הנפשות אינם בשמים כ"א עמנו היום עמי נמצא כי הנשמות עמי ועמכם פה וא"כ גם את הנפשות אני כורת ברית בשליחותו ית' עמנו הוא עם כל הנפשות העתידות ועם הגופים ושעור הכתוב ולא אתכם לבדכם אנכי כורת כלומר להיות אנכי הכורת שאין בי כח לכרות עם הנפשות אשר בשמים עם ה' כי האלהים פה עם אשר ישנו בגוף ואני ואתם עם הנשמות עמנו ועמכם הם ובהורמנותא דידיה אני כורת עתה הברית.

או יאמר בהקדים ענין רמזנו למעלה והוא כי כל איש ישראל אשר בארץ המה גם כי נפשם בגויותם לא נאמר שאין נשאר לנפש ורוח שארית למעלה כי לא כן הוא כי אין רוחני נוסע ממקום למקום שלא ישאר מאיכות מציאותו במקום שנסע משם כנודע ליודעי חן ומה גם לנפש שהוא חלק אלוה ממעל ועל כן כל נפש ונפש יהיה שורשה למעלה בקשר אמיץ עם שורשו לאשר לא הפסיק והבדיל ע"י אשמותיו כאומר עונותיכם היו מבדילים כו'. ונבא אל הענין והוא כי הלא יקשה על אומרו טפכם כו' כי הלא הטף הם קטנים ואיך ישביעום ויקבלו אל הנמצא כריתות הברית רק עם הגדולים וגם הנפשות הבאות לדורות הבאים עדיין לא היו לז"א ולא אתכם לבדכם אשר אני דובר אתכם שהם הגדולים אנכי כורת כו' ולא את הטף מן הטעם הנזכר ולא את הדורות הבאים כי הנה את אשר ישנו פה עמנו כקטון כגדול אשר הם בחיים לא נפסקה נפשם מלמעלה כ"א עודנו עומד לפני ה' אלהינו וה' אלהינו פה היא כאומרו אתם נצבים כו' לפני ה' כי שורשם עמו יתב' כהקדמה שהקדמנו אלא שאין נראים לנו וא"כ השבועה תחול בנפשותם כאשר ביתר נפשות הדורות הבאים וגם הנפשות הבאות כי ואת אשר איננו פה גם הוא עמנו היום לבא גם המה בברית ואלה הזאת וזה מוכרח שאם לא כן גם בברית הר סיני איך נתחייבו הטף בגדלן:

פסקה טו

כי אתם ידעתם כו'. הנה לזר יחשב ימשכו ישראל אחרי אלהי מצרים והמה ראו כי באלהיהם עשה ה' שפטים וגם בגוים אשר עברו בהם ההצילו אלהיהם את סיחון ועוג מהם אך לזה נשית לב אל כפל הלשון שאחרי אומר עברנו חוזר ואומר עברתם אך יהיה כי דרך היצר הרע בבואו להטעות את האדם להעלות פני הראות ההרחקה מהחטא

ומשים כל מעייניו אל פני הראו' קרוא אל הרע טוב והן דברי הכתוב הזה והוא כי לו חכמו ישראל יביטו לאחרית אלהי המצריים בצאת ישראל ממצרים אין גם אחד יטה אחריהם כי עיניהם ראו כי בכולם עשה ה' שפטים אך יצרם הזונה לא ישים פניו רק אל זמן ישיבתם במצרים מאז החילו לשעבד את ישראל באמור להם איך עצרו כח המצריים לשעבדכם בחומר ובלבנים ובכל עבודה אם לא כי ידי תועבותם עמדה להם ותואנה יבקש יצרם אל אבודם באחריתם וכן כאשר ישיתו לב אל הגוים אשר עברו בהם יצרם הרע לא יתנם להביט אל גלולי העמים אשר האבידו ישראל כסיחון ועוג ומדי ויתר האמורי והכנעני מלך ערד כי אם אל שקוצי הגוים אשר עברו בם דרך העברה לבד באמור להם כי אלהיהם הגינו עליהם מלשלוח ישראל יד בהם ז"א אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים כלו' כי תשימו לב אל זמן הישיבה ולא אל זמן היציאה משם וגם את אשר עברנו בקרב הגוים ולא כבשתם אותו רק אשר עברתם כי יאמר כי זו כחם לאלהיהם שהגינו עליהם וז"א אשר עברתם כלומר אותם שלא עשיתם זולת העברה בלבד ושמא תאמרו עדיין מי פתי יטה לבו אחר עץ ואבן אשר לא ייטיבו ולא ירעו לז"א הן אמת כי ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם שתראו כי שקוץ וטומאה המה עץ ואבן אך יטעו אתכם כסף וזהב אשר עמהם עם הגוים הנזכר ושמא יתעה אתכם יצריכ' הרע כי שקוציהם הקנם להם כי הלא זה היה עון הנשים בימי ירמיהו באומרם ומן אז חדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל ובזה יצדק אומר עמהם שאין הענין שהגלולים הם מכסף וזהב:

פסקה יז

פן יש בכם איש כו' עתה גלה כונת ההקדמה שהקדים באומר כי אתם ידעתם כו' והענין לתת טוב טעם אל צורך קבלת אלה ושבועה בלשון יחיד והוא כי טרם היות הקבלה הזאת לכל א' כפרטות רק בלשון כולל היה מקו' ליחיד או יחיד' לפרוש עצמו ולהתחב' עם א' מעמי הארץ עובדי פסל באמור כי יחיד הוא ואיננו לוקה בברית כרותה דרך כללי על כן לא יוכל עתה להשמיד וז"א פן יש בכם איש או אשה יחיד או יחידה כו' כי והיה בשמעו את דברי האלה הזאת שבלשון יחיד כי עתה אם יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי היחיד בשרירות לבי אלך ודי להיות הנשארים בברית והוא באומר שרוצה להיות נוסף עם אומה מהאומות ולהיות מהן וזהו למען ספות והעדיף תוספת על הרוה הם אומה רוה ושכורה עם הצמאה היא חלק מאומה זו צמאה משכרות יין והוללות האומות על כן הודיענו כי נהפך הוא כי לא יאבה ה' שם מדת הרחמים סלוח לו עתה כי על כן הוא בלשון יחיד למען ילקה הוא לבדו כי אז כו' ואם ישמע מאלות שבספר משנה תורה

זה שהוא בלשון יחיד וזהו ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה שהוא בלשון יחיד זה הוא על היחיד איש או משפחה ואם היחיד הוא שבט שלם כאומרו למעלה או שבט והבדילו ה' לרעה כו'.

או שעור הענין אל יעלה על רוחכם שגם מהברית הראשון לא היה לוקה היחיד הפורש את עצמו כי דעו נא כי גם מתחלה היה כך אלא שעתה יוסר מלבו מה שהיה אפשר לטעות כי יאמר איש או אשה או משפחה כו' אשר לבבו פונה מהיום טרם שמוע האלה ושבועה הזאת מעם ה' או לפחות שיש לו מעתה שורש סברא רעה פורה ראש ולענה שהם תולדות רעות כעבו' ע"ג וכיוצא והיה בשמעו את דברי האלה הזאת בלשון יחיד יתברך בלבבו במקו' קבלת אלה לאמר שלום יהיה לי שלא קבלתי אלה זאת שבלשון יחיד ומבלי קבלה בלב לא חל האלה והשבועה והחיוב כי בשרירות לבי שהיה לי טרם שמעי אלך וא"כ לא נכנסתי בכלל זאת וכונתו למען ספות הרוה שלא בלבד ליפטר מהשוגג הוא עושה כ"א גם להוסיף הרוה ביין שכרות המזיד עם הצמאה היא נפש צמאה ממחשבת רעה שהוא השוגג והוא כי הברית האח' דרך כללי היה ולא יפק' לרעה בין השאר על כן בא הפרטו' עתה להודיע כי לא כן הוא כי הנה לא יאבה ה' סלוח לו בכלל השאר גם שלא קבל זאת האלה שבלשון יחיד כי גם הברית הראשונה עם היותם בלשון רבים הכונה לחייב גם את כל יחיד מתוך הכלל כ"א אז יעשן כו' ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה בפרשת כי תבא שהיה קודם לברית הזאת והאלה הזאת להורות כי גם הראשון היה כך. ועל השבט שאין הקדוש ברוך היא רוצה את שבט שלם למחות מתחת השמים לפחות והבדילו ה' לרעה כו':

פסקה כא

ואמר הדור האחרון כו'. ראוי לשים לב איך יקושר עם הקודם כי עד כה דבר על הפרט ועתה על הכלל בזמן החרבן. ועוד מה הוא אשר יאמר הדור האחרון והנכרי כי טרם יאמר גזירה מתחיל ואומר ואמרו כל הגוים כו' ואם מה שיאמרו כל הגוים היא גזירה על הכל למה חילקן לשנים ולא אמר מתחלה הדור האחרון והנכרי כו' וכל הגוים. ועוד שמתחלה לא אמר רק אשר הוא מארץ רחוקה ואח"כ אמר ככל הגוים:

אמנם הנה לבא אל הביאור נשית לב אל ענין ההבדל לרעה שבלקו' השבט אשר לבבו פונה כו' שנאמ' בו והבדילו ה' כו' כי לא פורש לאיזו רעה יבדל כ"א היא לרעה הכתובה בספר הזה אין שם הבדל לזה מזה וא"כ אין ספק רעה זולת רעה המפורשת בכתוב. אך הוא כי הנה ידוע מרז"ל כי זה חסדו ית' אשר עשה לנו בעת החרבן כי הכעס אשר היה ראוי להביא על האנשים אמר ויביאהו על העיר ועל המקדש כד"א כלה ה' את חמתו כו'

ויצת אש בציון כו' וכמ"ש על פ' מזמור לאסף אלהים באו גוים כו' ועוד מצאנו במאמרי רז"ל כי יותר לקתה הארץ בחורבן שני מבחורבן ראשון כי גם שבראשון לקתה הארץ עם כל זה היות גפרית ומלת שרפה כו' ולא תצמיח לא נאמר אלא על השני כמשז"ל במדרש שחכמי המדרש ראו כאש וגפרית בהדא בקעתא דארבל לקיים מה שנאמר גפרית ומלח שרפה כו' עכ"ל וכן כל ענין שאר הכתוב ומה שראו הם לא היה אלא אחר חרבן שני:

ונבא אל הענין אמר הנה רחמיו ית' הוא שמכלה חמתו בעצים ובאבנים לבל יכלה האנשים אך אין זה אלא על הכלל אך לא על איש או משפחה או שבט רק ורבצה בו מעצמו כל האלה ולא בעיר ומקדש וזהו והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל כו' כי אל הפרט יהיה ככל אלות הברית הכתובה בספר הזה שהוא אל האדם כי אין באלות ספר הזה זכר אלה אל הארץ כ"א אל האנשים אך על הכלל לא כן הוא כ"א ואמר הדור האחרון אשר יקומו מאחריהם בזמן החרבן והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה שהוא מבבל כד"א מארץ רחוקה באו אלי מבבל שהוא בחרבן ראשון שעל ידי מלך בבל יהיה וראו את מכות הארץ כו' כי מה שיאמרו בראותם מכות בארץ עצמה ויתמהו והוא אשר חלה ה' בה כי אשר היה קצף על האנשים והחולי ראו לבא על האנשים חלה על הארץ וזה הוא בזמן חרבן ראשון שאינו גפרית ומלח כו' רק פורענות קל אבל כאשר יהיה גפרית ומלח שרפה כו' כמהפכת כו' שהוא בחרבן שני אז ואמרו פה אחד כל הגוים כנודע כי מכל גויי הארץ באו לעזרת טיטוס כמפור' בספר בן גוריון ויאמרו על מה עשה ה' ככה כו' לארץ ההיא שהוא פורענות עצום על האדמה שלא חטאה מה חרי האף הגדול הזה אז יסכימו ויאמרו על אשר עזבו את ברית כו' כי הפירו ברית שנית שהיו כפויי טובה לאלהי אבותם. שלישית אשר כרת עמם ממש פנים בפנים וגם שהיה בהוציאו יתברך מארץ מצרים עם היות מקום אשר אין עבד יוצא לחירות והיו כפויי טובה על מה שהיטיב להם עצמם וילכו ויעבדו אלהים אחרים אשר האלהים ההם אפילו לא ידעו את ישראל כי דעה אין בהם ושמא תאמרו כי יעבדו את הבלתי יודעים עץ ואבן לא על עצמו רק אל מה שהם דוגמא אליהם הם שרים ומזלות עליונים לז"א ולא חלק להם כי חלק ה' עמו ולא חלק להם שרים ומזלות ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה על הארץ הקללה הכתובה בספר הזה שכל קללות ספר זה כלם על עצמם ולא על הארץ והחליף הצרה על האדמה ולמה עשה כך מפני שעל ידי כן לא הרגם רק ויתשם ה' בעל הרחמים בלבד מעל אדמתם ולא כלה אותם עם היות באף ובחימה ובקצף גדול לא הספיק כל הרוגז ההוא רק לנותשם מעל אדמתם וישליכם כו' ולא כלה אותם ואין זה כ"א על שכלה חמתו שפך חרון אפו בארץ:

פסקה כה

הנסתרות לה' אלהינו כו'. ש"ת למה יעשה עיקר הוא ית' מצרות העולם הזה לומר שאם יעזבו את ה' ייסרם בעה"ז ואת אדמתם ולא אמר שידונו בגיהנם שהוא עיקר הרעה וכן על הטיבם לעשות אומר להם טובות העה"ז כדלעיל ולמה יניח העיקר הוא שכר העה"ב לז"א הנסתרות לה' אלהינו ולא לנו כי מי ראה מה שיהיה אחריו על כן נזכיר הנגלות שהם לנו ולבנינו כדי שע"י זה יזכנו לעשות את כל דברי התורה זאת לשמה. שאין כן במה שאין רואים בעיניהם:

פסקה לא

והיה כי יבאו עליך כו'. לבא אל הענין נזכיר קצת הערות הראויות להעיר הלא המה. (א) אומר והיה כי הלא הסמכת רז"ל היא כי כל מקום שנאמר והיה היא שמחה הפך אומר ויהי ובזה שמחה מה זו עושה כי יבואו הברכה והקללה. (ב) אומרו הברכה כי הלא מה שישובו אל ה' לא מפאת הברכה הוא כ"א מהקללה וא"כ איפה למה נזכרה הברכה פה. (ג) אומר אשר נתתי לפניך שהוא מיותר. (ד) אומר והשבות אל לבבך כי הוא משולל גזירה שאינו אומר מה ישיב אל לבו כ"א המקום אשר יהיה בו. (ה) או' ושב וקבצך כו' כי אומר ושב הוא מיותר ומשולל הבנה כי לא נזכר שקבצם פעם אחד שיאמר ושב וקבצך וגם אומרו ומשם יקחך הוא מיותר. (י) אומרו אם יהיה נדיחך כו' כי הלא בכלל אומר וקבצך מכל העמים הוא גם אשר בקצה השמים כי אין הריחוק מעצור לה'. (ז) או' ומל ה' אלהיך כו' יראה כי עד כה לבם ערל ואיך ייטיב להם את כל הטובה לשוב שביתם ולקבץ גלותם ולהביאם אל הארץ אשר ירשו אבותם ולהטיבם והרבותם מאבותם אם עדיין ערלי לבב המה ומה ענין אומר למען חייך. (ח) מה היה שעם הייעודים אשר אמר למעלה לא אמר ונתן ה' אלהיך את כל האלות על אויביך כו' כ"א אחר אומר ומל ה' כו'. (ט) אומר ואתה תשוב כו' שיורה כי עד כה לא שב והלא הכתוב אמר למעלה אחר התשובה באומר ושבת עד ה' כו' ועוד הוסיף ואמר ומל ה' אלהיך כו' שהוא תוספת על התשובה הנזכרת ואיך יאמר אחרי כן ואתה תשוב. (י) אומר ואתה כי היתכן יהיה אחר שישוב במקומו שיאמר ואתה תשוב. (יא) אומר והותירך כו' כי מאחר שאחר הגלות מדבר שעל ידי התשובה ישוב יקבצנו מהו והותירך מה השארות יצדק שישאירנו בפרי אדמתינו כו' ויותר היה צודק יאמר וקבצך בפרי בטנך כו' וגם פרי אדמתך לא יזכיר כי לא בא"י המה. (יב) אומר כי ישוב ה' לשוש כו' על מה זה יודיע שידמה אותנו לאבותינו. (יג) אומר כי תשמע בקול ה' מי לא ידע כי זו היא התשובה לשמוע בקולו יתברך. (יד) אומר אח"כ כי תשוב אל ה' כי הלא כל האומר עד כה על מה שישובו היה ומה מחדש ואומר כי תשוב כך:

אמנם לבא אל הביאור נקדים ב' הקדמות. א' כי אשר תחת ד' גליות נתנונו עונותינו לו חכמו ישכילו דורות ראשונים אשר הגלו בראש גולים בבלה לשוב עד ה' תשובה שלמה מאהבה מסותרת לא היה עוד הוא ית' נותנם בגלות שני וההיקש מהב' לג' ומהג' לד' והוא מפורסם ברז"ל לא נתחייבו ישראל שבדור מרדכי ואסתר אלא מפני שהשתחוו לצלם נבוכדנצר ולמ"ד על שנהנו מסעודת אחשורוש והוא גלות מדי שהוא השני וכן ארז"ל במדרש חזית כי הקטרוג שהיה השטן מקטרג לפניו ית' בימים ההם היה מהלך באומר שאינם שבים בתשובה שלמה לפניך כו' הנה כי לו שבו תשובה שלימה בגלות בבל לא היו עוד משתעבדים באומה אחרת ולמלכות אחרת וההיקש בזולת הגליות. עוד הקדמה ב' והיא כי בגאולה העתידה מהגליות ד' במהרה בימינו לא נירא מפחד רעה אחריה חלילה והטעם כמז"ל כי גדולה תשוב' והבטחה אשר הבטיחנו הוא ית' כי לא יבצר ממנו מלשוב עד ה' והביאו הרמב"ם בהלכות תשובה ואם נעשה מאלינו הרי טוב ואם לאו ע"י חבלי משיח ואז תהיה תשובה שלימה מאהבה כי נמסור עצמנו על קדוש שמו יתברך מאהבה מסותרת כי לצורך השעה כי הוא אחרית הימים ימול הוא ית' לאהבה אותו ית' בכל לבב באופן כי הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ובב' הקדמות האלה אמר הנביא הושע מפי השי"ת ישתבח שמו לעד באומר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג כו' יחרדו כצפור כו' והוא כי אמר הנביא להוכיח את דורו המעותדים הם או בניהם להגלות בבלה ואמר הנה לעתיד אחרי ה' ילכו בתשובה ונהימת לב כאריה ישאג לבקש טרפו והוא אהבה תכליתית עד מאד אך לא יעשו מאליהם רק כי הוא ישאג תחלה בחבלי משיח ואז יחרדו בנים מים להתקבץ מן המקומות אשר נדחו שם והיא ההקדמה הב' וע"ז הוכיחם יחרדו כו' לומר דעו הרעה חולה כי מה לכם תדכאו עצמכם בגליות ולא תעשו מעתה התשובה שלימה העתידה ולא תגלו עוד כי הלא דעו כי אלו יחרדו כצפור ממצרים כי מאז יצאו ממצרים אלו היה כצפור שמחרידים אותה ובורחת מקנה שלא תתן אל לבה לשוב שמה ימים רבים ואדרבא בכל כחה תרבה לפרוח אלו כן חרדו מאז לבלתי היות בלבם שוב מצרימה מה שלא כן היה כי ע"כ היה כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים ועכ"ז אמרו נתנה ראש וכן אלו היו כיונה מארץ אשור אשר לא היו ממירים בת זוגם בשום צד ולא השתחוו לצלם וגם היו עם קונם בן זוגם באהבה לכל דבר כיונה שבכל עת מתנה אהבים עם בן זוגה שהיא תשובה שלימה מאהבה מסותרת הנה אלו כך היו עושים לא היו גולים עוד כי גם אני עושה את שלי והושבתים על בתיהם ולא יגלו עוד מהם והיא ההקדמה הראשונה אך למה שלא היתה רק מיראה

ובלתי שלימה לא היתה הגאולה גמור' והושלכנו מארצנו אל ארץ אחרת כיום הזה ונבא אל כוונת הכתובים:

והוא כי למה שאלהי עולם ה' הוא אבינו הוא מלכנו על כן כאב את בן ירצה יוכיחנו ושם לפנינו את פרשת הקצף אשר יקצוף עלינו על רוב פשעינו ככל הכתוב מפרשת כי תבא עד הנה ועתה בא ויאמר מה אעשה לך בני כי הלא ידעתי כי לא תמנע מחטא לי לבלתי בא עליך כל הרעה הכתובה הזאת רק שאח"כ אלי תשוב וזהו והיה כי יבאו כו' ושבת כו' וגם אז לא בשלימות וגם אנכי אטיב לך וגם לא בשלמות כי תשוב תלקה עוד רבות כי יציק לך אויבך ויגרשך ממצבך וממעמדך יהרסך וצר לי עליך על תחלואיך גם שממכותיך ארפאך כי הלא טוב טוב היה טרם תקרב ותגלה תשוב מאליך עודך שליו בביתך ורענן בהיכלך בניך כשתילי זתים סביב לשולחנך שלם בגופך שלם בממונך וכל קנינך שגר אלפיך ועשתרות צאנך ופרי אדמתך ולא שיעלה הכורת עליך להשמידך ואחר תשוב אחרי היותך בזוז ושסוי נגוע מוכה מכת חרב ואבדן כי הן זאת תעשה לך בלתי ראותך את הנולד לתקן מעשיך בטרם יחשיך והוא כמקרה הכסיל אשר יחטא ולא יתעורר לשוב בחלקי שנותיו עד ימות ולא בחכמה והנה זה הוא המכוון בכללות הכתובים ונבא אל התכתן והוא כי אומר הוא ית' והיה כי יבאו כו' לומר הנה ידעתי את יצרך כי יחזיק בך ולא יתנך לשוב עדי עד חצי אכלה בך כי יתן בלבך שתים רעות א' באמור לך אם רעה החולה לבא בך מקרה הוא היה לך ולא ה' פועל על חטאתיך כי הלא תראה כמה צדיקים קרה למו כמוך ומה גם כי רם ה' ועבים סתר לו והכל תלוי במזל ואם גנבים באו לך וכיוצא בהם זה דרכם מימי עולם ואם חלית היית כאחד האדם כי כל ראש לחלי שנית כי יאמר לך לו הונח כי ממכון שבתו יתב' ישגיח הלא אחר העותך געלה נפשו בך והשמידך והשליכך מעל פניו ויעזבך ה' בקרב הגוים אך אין זה רק טרם יבאו עליך כל הדברים האלה כו' אמנם והיה כלומר לשמחה יחשב כמשמעות מלת והיה כי יבאו עליך כו' שעי"כ תדע מה שתשיב לאפיקורוס הוא יצרך המפקירך והוא כי תראה ג' דברים. א' כי יבאו עליך כל הדברים האלה שהם כל הקללות האמורות ותראה כי באו כלם ועודך קיים וז"א עליך ומה גם כי באה תחלה הברכה והיית בה רך וענוג מאד אתה וזרעך ויכולת לסבול אחרי כן הקללה כולה וזהו הברכה והקללה כי חצי כלו ואתה לא כלית. ב' תראה כי הברכה אשר ברכתיך באה לך טרם תקלקל מעשיך והקללה בעצמך שאמרתי לך אותם הפרטים ביחוד באו לך. ג' כי בהיותך כשר היתה לך הברכה וכאשר חטאת היתה הקללה בשתי אלה תכיר ההשגחה בעצם וראשונה גם הרחמנות כי גם בארץ אויביך מרחמך כי גם שם הוא עמך והוא אלהיך ובזה והשבות אל לבבך תשובה

נצחת אל לבבך שהוא יצריך כנודע כי כ"מ שנא' לבב בב' ביתי"ן כולל היצה"ר ומה תשיב לו הלא הוא כי תאמר אשר הדיחך כו' לומר כי לא השליכך ה' מעל פניו כ"א בכל הגוים אשר הדיחך לא נתרחק ממך כ"א ה' אלהיך שמה כי גלו לבבל שכינה עמהם כו' ויתכן רמז באומר הדיחך לאמר לא השליכך ונתרחק ממך כזורק חפץ מידו ומפרידו מעצמותו כ"א כמדיח ודוחף דבר בידו לאט לאט אשר יש ב' דברים שיד המדוח דבקה תמיד בנדח וגם הוא בשצף קצף לאט ולא כזורק בחמת כחו ומרחיקו כמו רגע ואז ע"י אשר תמצא ידך מענה ללבבך ושבת עד ה' כו' וזה יהיה בגלות בבל וזולת אשר התשובה ההוא תהיה מחמת הקללה אשר באה עליך כי הוא טרף וירפאך גם הוא לקבל לעשות המצות ולא שיתחילו מיד בגלות כי הלא אפילו מצות סוכה נתחדש למו אחר היותם בירושלים וז"א ושמעת בקולו ככל כו' שלא היה רק שמוע לקבל לעשותו בכל לבב ואז ושב ה' אלהיך את שבותך כו' והוא מז"ל כי בא ליטהר מסייעין אותו נמצא כי אין האדם עושה רק ההתחלה והשאר הוא ית' העושה ככתוב אצלנו על פסוק וצדקתם מאתי וזה יאמר הנה תחלה ושבת כי אתה הוא השב מעצמך והוא ההתחלה ואח"כ ושב ה' אלהיך את שבותך כי שבותך שתשוב מאז והלאה ה' היא השב בעצם ולא אתה ועכ"ז יחשיב ויעלה עליך כאלו אתה עשית וע"כ ורחמך ויהיה הרחמנות מה שיהיה בשוב ה' את שיבת ציון במצות כורש לבנות בהמ"ק כי אז החילו הרבה מישראל להתקבץ שם ואחר שנתבטל על ידי אחשורוש שבו רובם להתפזר איש למקומו והיה אז גלות מדי ע"י המן ואחרי כן בסוף ימי אחשורוש שהיו אז עם מפוזר ומפורד בכל מדינות מלכות שב וקבצם ע"י עזרא ונחמיה ועל זה יאמר ושב וקבצך מכל העמים כו' ועל בלתי היות התשובה שלימה בעצם פעם אחת ולא אשנה לך כ"א עוד אוסיף לקבצך מהפיזור אשר בחורבן השני וזהו אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך כו' ואחר כך ומשם יקחך והביאך כו' והוא מה שכתבנו פרשת בחקותי על פסוק והבאתי אותם בארץ אויביהם כי לא נאמר מארץ אויביהם רק בארץ שהוא כי יקבצם מכל העמים אל מקום אחד שגם הוא מארץ אויביהם ואחרי כן משם יקחם ויביאם אל הארץ הטובה וזה יאמר פה משם יקבצך אל מקום אחד ואחרי כן ומשם יקחך והביאך אל הארץ אשר ירשו אבותיך כו' שהוא הטוב המקוה בקבוץ גליות בגאולה האחרונה כי אז יתקיים וירישתה שהיא ירושה שאין לה הפסק והטיבך והרבך מאבותיך ואין זה רק בבית העתיד כי בשני לא הטיב להם מאבותיהם וכל זה הוא על כי עדיין אין התשובה בכל אחד מן הגליות רק מיראה ועל כן הוצרכו ללכת מדחי אל דחי אלא שבסוף בגאולה האחרונה ומל ה' אלהיך את לבבך כו' שתהיה מאהבה ומה שלא עשה כן בפעמים הראשונים הלא היא למען חייך והוא כי אז יעשה

לפנים משורת הדין והוא כענין מאמר בר"ה באומר' ג' כתות ליום הדין רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה לגיהנם צדיקים גמורים לאלתר לחיי עולם בינונים רב חסד מטה כלפי חסד ולמה נשתנו אז מעתה כי בכל ראש השנה הבינונים תלוים עד יום הכפורים ואינו מטה כלפי חסד אך הוא כי עת יש זמן לתלות אך אז לא יאריך באשר הוא סוף הזמן וה' חפץ חייהם על כן מטה כלפי חסד ועל דרך זמן זה יאמר פה כי הוא יתברך ימול את לבבם להכני' יזכו אל כל הטיבה ההיא למען חייך כי בעת ההיא אין תלויה רק או חיי עולם או גיהנם על כן יעשה למען חיינו כי הוא מלך חפץ בחיים או כפשט הכתוב כי לא אחפוץ כו' כי אם בשובו מדרכיו וחיה וזהו למען חייך ואז ונתן כו' והוא כי בימים ההם הוא מה שנראה נקמת כל אויבינו ושונאינו אשר רדפונו והוא מאמר ספר הזוהר על פסוק אשר צבאו על ירושלים אשר יצבאו או הצובאי' לא נאמר אלא שכל אשר הצירו את ישראל וירדפו מאז נפרדו והלכו בגלות כלם יגלגלם ויתקיים מקרא שכתוב למען תמחץ רגלך בדם כו' ובדבר הזה אחשבה יתכנו דברי דניאל ופתרונו על חלום נבוכדנצר באו באדין דקו כחדא דהבא כספא נחשא פרזלא אעא ואבנא שהוא כי מלכות ישראל שהיא אבן די לא בידין ידוש ויפוצץ את כל המלכיות והלא יקשה איך יתכן ובימים ההם הגוים הראשונים ספו תמו ומה גם הכשדים שלא נשאר מהם עד אחד ביום מפלתם ככל הדברי' הרעים שבירמי' עליהם ואם כן איפה איכה תבא כל רעתם כחדא בנפילתם אך בזה יתכן כי כלם ישובו ויבאו בימים ההם ובעת ההיא וזה יאמר פה ונתן כו' על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך שהוא את כל כללות בכל הגליות אשר רדפוך כמדובר:

פרק ל

פסקה ח

ואתה תשיב כו'. אמר הוא יתברך הלא הגדתי לך את כל אשר יקרך מהיום עד אחרית הימים כי לא תתמיד בכשרון כי שתעשה את הרע וגם שלא תשוב בתשובה עד יבאו עליך כל הדברים הרעים שבקללה ואחרי כן תשוב על פתגם מעשה הרעה הבאה עליך מיראה ולא מאהבה ועם כל זה אשיב את שבותך וארחמך ואשיב אקבצך גם מהגלות הב' גם מהגלות הד' אם יהיה נדחך בקצה השמים משם אקבצך גם אז לולא שאמול את לבבך לא תגאל הגאולה השלימה ועתה בני הביטה וראה רעת הבלתי רואה את הנולד כי מי זה סכל ואין לב שידע לקיים בריאותו שלא יחלה ולא ישמר ויחלה על בטחון התרופה וההיקש בזה כי מי אשר יאמרו לו איזה תבחר ותקרב על עונך או תלך שבי וישכלך חרב אויביך וכל אשר לך יאכל עם אשר לא ידעת ומרעה אל רעה תלך עד תשוב

מעוניך ואז יושיבוך על כנך ובנים אחרים תוליד ובתים אחרים תקנה ונכסים תקנה או שטרם תבא אליך הרעה תשוב ותתקן מעשיך ותשאר שלו בביתך ורענן בהיכל בבניך ובנותיך אשר הולדת וארמנותיך ובתיך הטובים ומקנך וכל מקנה קנינך ופרי אדמתך ולא תורק מכלי על כלי ובגולה לא תלך הנה מי בער לא ידע כי טוב טוב הדרך האחרון מן הראשון כי הלא לא היה אלא כרועה עדר זולתו בשכר שחייב להצילן עד כדי דמיהן מדמי בעליהן והקשו בגמרא כי מה ירויחו בעלים ותרצו משום כושרא דחיותא שיותר חפצים בעלים בצאן שהורגל בהן מצאן אחרים שיקנה בדמיהן ומה גם עתה שישמח האיש במעשיו ובניו ובנותיו וכל קניינו אשר רכש מלאבד אלו וקנות כיוצא בהן ועל הדרך הזה יאמר למה תחטא ושבת ותהי' גולה ותאבד כל אשר לך ובניך ובנותיך כמה פעמים בבטחון כי באחרית הימים אחדש אתכם בכל טוב והלא טוב טוב לך כי מעתה טרם תגלה אתה בעצמך תשוב בתשובה וזהו ואתה תשוב כלומר מעצמך ולא על כי באה עליך הקללה ושמעת כי' ותרויח כי והותירך ה' אלהיך אותך בארצך בכל מעשה ידך בפרי בטנך כו' כי טוב אשר לך משתאבדם ותקנה זולתם וא"ת נא ישראל הלא בכל הייעודים האלה דברת אלינו בלשון יחיד ואתה תשוב כו' והותירך כו' שיורה כי על כל אחד ואחד ידבר והלא כמו זר יחשב היתכן שבשביל יחיד תפליא לעשות ככל הטובה הזאת אל תתמה על החפץ כי הלא ישוב ה' לשוש עליך כאשר שש על אבותיך כו' לומר כי כאשר באבות אחד היה אברהם ולא נמנע הוא יתב' מלהטיב לו וכן יצחק אחרי מות אברהם ויעקב אחרי מות יצחק היה יחיד גם הוא. כן ישיש ה' עליך על הדרך ההוא עם כל יחיד ויחיד:

או יאמר כי ישוב ה' כו' לומר אל ישיאך לבך היתכן ישא פניו הוא יתברך אלי אחרי שובו והלא אנוש כערכי אם אחטא לו פעם ושתים ומה גם אם אכעיסנו גם כעס בעבור הרעימו כי גם כי אבקש מחילה ממנו לא ישא פני אם לא מדי דברי בו זכור יזכור את אשר העותי פני נגדו ומעיו ירותחו ולא ידמו ומה גם מלך מ"ה הקב"ה כי אנוש רמה ירבה לפשוע לפניו היעלה על לב לעולם יעלה על רצון קונו לעולמי עד והלא אין לפניו שכחה וכאשר יבא לרחם עליו יהיו נגדו יתברך כל רוע מעלליו אשר פעל ועשה ויהיה ה' כאויב לו על כן אמר אל תחוש כי הלא ישוב ה' לשוב לשוש עליך לטוב עם שחטאת ושבת כאשר שש על אבותיך עם שלא חטאו מעולם ולא עוד אלא שיעלה הקב"ה עליך כאלו קיימת מצותיו ועשית זכיות אחר שתשוב מאהבה כל לב ונפש כמרז"ל במ' ריש לקיש אמר גדולה תשובה שזדונות נעשים לו כזכיות ומסקינן שהוא כששב מאהבה וז"א כי תשמע כו' לשמור מצותיו וחקותיו אימתי תחשב כעושה כל מצות אלו וזכיות

אלו כי תשוב אל ה' כו' וזה בהיות בכל לבבך ובכל נפשך שהיא מאהבה ומה גם באומר אל ה' ולא אמר עד ה' שהוא יותר בלי ספק:

פסקה יא

כי המצוה הזאת כו'. ראוי לשית לב איזו מצוה היא שאם היא מצוה פרטית מה נשתנית מכל השאר שהיתה בה חששה שבשמים או מעבר לים הוא ורז"ל פירשו שהיא השגת חכמת התורה אך הלשון יורה יותר על מצוה פרטית. ועוד איך היה עולה על לב שהיתה שום מצוה נפלאת ורחוקה או בשמים או מעבר לים והוא אצלם מקובלת בפניהם. ועוד אומר בפיך ובלבבך שהל"ל בלבבך ובפיך לעשותו והיו כסדר מחשבה דבור ומעשה. ועוד כי עד כה דבר בלשון נקבה ואח"כ בלשון זכר באומר הדבר ובאומר לעשותו. ועוד אומר ראה נתתי לפניך כו' איך יקושר אל הקודם ולמה מחלק לשנים החיים והטוב וכן המות והרע. ועוד כי גם הצדיקים לא יבצר מהם כי גם המותה לחסידיו. ועוד אומר אשר אנכי מצוך כו' שהוא אמור למעלה כמה פעמים וכן ענין ואם יפנה לבבך כו'. ועוד אומר העדותי כו' החיים והמות נתתי לפניך הלא נאמר למעלה. ועוד אומר ובחרת בחיים למה לא נאמר למעלה סמוך אל אומר ראה נתתי לפניך כו'. ועוד אומר הברכה והקללה שגם החיים והמות ברכה וקללה המה. ועוד כאשר אמר ובחרת בחיים הל"ל ובחרת בברכה. ועוד אומר למען תחיה אתה וזרעך איך תחייב טובת זרעו מהיותו בוחר בחיים. ועוד אומר לאהבה כו' שכבר נאמר פעמים אין מספר. ועוד אומר כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת כו' שנראה שתכלית חיותו ית' חיינו הוא לשבת על האדמה ואינו כן כי אם שבת על האדמה אחד מהייעודים אשר החיים ואורך ימים גדולים ממנו ועוד כי החיים ואורך ימים הם בעולם הבא אחרי תום שבת על האדמה:

אמנם הנה ארז"ל כי אומר כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת כו' על התורה ידבר והלא כמו זר נחשב על פשט המקרא כי הלא טבע הלשון יורה כי על מצוה פרטית דסליק מנה ידבר ולא על כללות התורה אך אחשבה לפי דעתם כי מקרא שכתוב קודם לפסוק זה על התורה ידבר והוא שאומר כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור כו' הכתובה בספר התורה כו' והענין כי אחרי אמר למעלה ואתה תשוב כו' שמבטיח לומר שלא יבצר מישראל מלשוב עד ה' וע"י כן והותירך כו' אמר אח"כ אל תתמה על מציאות התשובה שאמרתי שתעשו כי הנה מייעצך תכין לך דרך שתדע בודאי שיכנע יצרך ותשוב עד ה' בלי ספק והוא כי תשמע בקול ה' בלי ספק כי תשוב כו' לומר כי תלך לבית המדרש שאז תשמע בקול ה' אלהיך כי השומע תורה בבית המדרש מרבו כשומע מפי השכינה כנודע וגם שיהי' הלימוד בכונה כדי לשמור כו' הכתובה בספר

הזה אז ע"י כך אמרתי כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך והוא כנודע מרז"ל כי אם פגע בך מנוול זה משכהו לב"המ אם אבן הוא נמוח כו' וע"פ דרך זה יהי' מז"ל שאומרים כי המצוה הזאת על התורה הנזכר ידבר אך לבל יתפרש אומר המצוה רק על מצות פרטית יתכן כי על התשובה הנזכר למעלה ידבר אלא שמדבריהם נקח כי פסוק כי תשמע כו' על התורה ידבר שעל ידה תמשך התשובה כמדובר ונאמר כי כהתימו לומר שע"י לימוד התורה בב"המ יכנע היצ"הר ותבא התשובה אמר כי המצוה הזאת כו' כאשר אמרתי לך שעל יד הלימוד יכנע יצרך ותשוב אל יפלא עתה בעיניך נצוח את היצ"הר באמור ומה אם טרם אחטא גבר עלי והחטיאני ומה יעשה אחר שהחזיק בי והוא בעל הבית כי ישתרר עלי גם השתרר ולא אוכל לו ומה גם כי כח רוחני הוא ואני חומר עכור לעמוד נגדו על כן אפשר יעלה על לב איש צריך כח אלהי רוחני מן השמים להתאזר נגדו ואם הכח ההוא נתנו יתב' למטה לארץ לא לנו הוא ומי יתן ידענו ונשלח אחר חכם חרשי' אשר לו הכח ההוא מסוף העולם ויודיענו. על כן אמר המצוה הזאת היא התשובה לא נפלאת הוא ולא רחוקה היא וע"י מה שאמרתי לא נפלאת היא כי לא בשמים היא לאמר כו' ומה שאמרתי ולא רחוקה היא הוא כי לא מעבר לים היא לבקש היודע הנצוח ונעשנה כי קרוב אליך הדבר מאד שהוא הלימוד בב"המ שאמרתי לך לעמוד נגד יצרך. שהוא אם פגע בך מנוול זה משכהו לב"המ וז"א בפיך שהוא הלימוד וע"י כן יטהר לבבך ממחשבות רע ויטפל בטוב לעשותו בפועל ואמר קרוב לשון זכר וכן אומר לעשותו ולא אמר לעשותה על שאינו חוזר אל המצוה האמורה למעלה כי אם אל הלימוד כמדובר העוזר להכניע היצר הרע ועי"כ תעשה התשובה היא המצוה האמורה למעלה והיא כי ע"י עסק התורה נעשה בזכות התורה סניגור הוא קדוש המכניע את היצר הרע ומאליה תבא המצוה שלמעלה היא התשובה:

פסקה טו

ראה נתתי לפניך כו'. הנה ללמד דעת את העם בא אלהים והוא כלל מאמר התנא באומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס כו' ולסלק טעות צדוק וביתוס אשר עלה על לבם הזונה כי הי' דעת התנא לשלול שכר ועונש חלילה ולו חכמו ישכילי כי יש יש שכר טוב לע"הב ופירות בעולם הזה אלא שטוב לגבר יעבוד את קונו מאהבתו אותו ולא מאהבת שכר ויבטח שבעל מלאכתו כי נאמן הוא לשלם שכרו. וזה ענין המקראות אמר ראה נתתי לפניך היום את החיים של עולם הזה על יד קיום התורה כאומר למען תחיון ובאתם וירשתם כו' וריבה האת גם טוב העולם הבא הוא זולת החיים יש טוב ושפע תענוג כי מציאות החיים הם טפלים לאושר התענוג והוא יקרא טוב

באמת. ואת המות שבעולם הזה וריבה האת גם אל כריתת הנפש משורש חייה ואת הרע שהוא ייסורי העולם וריבה האת את הרע שאחר המות הוא ייסורי גיהנם ואמר ראה נתתי לפניך היום את החיים הם חיי העוה"ז ואמר ואת לרבות חיי העוה"ב הנאמרים בתורה ברמז ואת הטוב שבעולם הזה ובמלת ואת רמז של העולם הבא ואת המות של העולם הזה ובאת של העולם הבא ואת הרע ויסורים כל העולם הזה ובאת רמז של העולם הבא אך כל זה הוא שנתתי לפניך לבד. אך אשר אנכי מצוך היום הוא של תעבוד מיראת המות והרע או לאהבת השכר רק לאהבה כו' שתעבדנו מפאת אהבה לבד ללכת בדרכיו כו' למה שהם דרכיו יתב' ולמה שהם מצותיו וחקותיו ולא שתטעה חלילה לומר שאין עונש או אין פרט. או שאם תעבוד שלא על מנת לקבל פרס שלא יתנוהו לך. כי אם שאתה תעשה את שלך ואז הוא ית' יעשה את שלו ויוסיף לך אז יותר כי הלא בעשותך מאהבה מאליו ימשך לך שוחיית ורבית כו' גם שלא תעשה למען זה וירמוז בני חיי ומזוני שהמה כללות אושר העולם הזה ועל חיי אמר וחיית ועל בני אמר ורבית ועל מזוני אמר וברכך כו' וגם שלא תעשה ליראת העונש לא שיבצר ממך אם תעשה את הרע כי אם יפנה לבבך כו' הגדתי כו' כלומר איני מגיד ומקלל כי אם מגיד אשר יהיה מעצמו נמשך מאשר לא טוב תעשה וענין הכתוב דע כי אם יפנה לבבך מלהרהר במצותי ימשך שלא תשמע שלא תאבה לשמוע ומן העדר השמיעה ימשך לך שונדחת שתהיה נדחה ונבוך באמונת ה' ותמשך להיות משתחוה וזהו והשתחוית ומזה תבא לעבד' בקרבנו':

פסקה יט

העדתי בכם כו'. אחרי אומר לאהבה כו' וחיית ורבית כו' הפך אשר יפנה לבו שיאבד אמר ומה נאמר אם יגיע לצדיק כמעשה הרשע כי לא ייטיבו לו מן השמים לז"א הנה העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ שהוא אמת כי אם תטיבו דרככם החיים האמתיים והמות של עולם הבא נתתי לפניך שהם שכר ועונש של עולם העליון וכן הברכה שבפרשת כי תבא וכן הקללה שהם טובות ורעות של עולם הזה אך שמע בקולי ואל תשית לבך אל הברכה והקללה של עולם הזה כי אם אל החיים והמות של העולם הבא ואם תהיה צדיק הרבה ולא תתברך בעולם הזה כי אם יהיו לך יסורין אל תקוץ באמור הלא ייעד לנו הוא יתב' ברכות בעולם הזה זולת הטוב והחיים של עולם הבא ולמה אינם אתי. כי הנה זאת עצתי כי ובחרת בחיים הם החיים מהעולם הבא הנקראים חיים סתם. ולא בברכה של עוה"ז אומר וזה תעשה למען תחיה אתה וזרעך והוא כענין מז"ל אם קבלו האבות פירות מעשיהם בעולם הזה מה הי' נשאר לבניהם אחריהם באמור משה זכור לאברהם כו' וכמה דורות שאכל זכות אבות וזה יאמר פה מה שלא תאכל

פירות בעוה"ז יסכון לך למען תחיה אתה וזרעך כי פירותיך יועילו לזרעך ומה שאמרתי שתבחר בחיים לא שתעבוד לאהבת החיים רק לאהבה את ה' אלהיך מהדרג' אל הדרגה עד גדר שמע בקולו היא השגת רוח הקדש כמאמר ר' פנחס בן יאיר זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עד אומר מביאה לידי רוח הקדש. וע"י כן ולדבקה בו כי הוא חייך. וזה בג' זמנים א' כי הוא חייך בעולם הזה ואורך ימיך בעולם הבא עולם שכלו ארוך לשבת על האדמה אחר התחיה פה. וזהו אשר נשבע ה' לאבותיך וכו' לתת להם שהוא כמז"ל שהוא אחר התחיה כי בעולם הזה לא ניתנה הארץ להם רק לזרעם וזה ארז"ל בחומר לך ולזרעך אתן וזה יכוין פה שיזכו בניהם עמם בארץ. ושעור הכתוב מה שאמרתי ובחרת בחיים לא שתעבוד בשביל החיים כי אם לאהבה כו' אך החיים על ידי דבקה בו בעבדך אותו מאליו ימשכו לך כדבר טבעי כי הוא יתב' אשר דבקת בו הוא חייך עודך בעוה"ז כי הצדיק להיותו דבק בו יתב' יקרא חי בעוה"ז הפך הרשע וכמז"ל על פסוק ובניהו בן יהוידע בן איש חי ואורך ימיך בעוה"ב אחר המות וגם לשבת על האדמה אחר התחיה בגוף ונפש עם אבותיך כמדובר:

פסקה לא

וילך משה וידבר כו'. הנה אומר וידבר היה מספיק ולא יאמר ויאמר פעם ב' טרם ידבר דבר בנתים וגם שינוי הלשון דבור ואמירה. ועוד מה זו הודעת היותו בן ק"כ שנה ושלא יוכל עוד לצאת ולבא. ועוד כי אשר לא כהתה עינו ולא נס ליחה גם אחר מותו איך ולא יוכל עוד לצאת ולבא וגם אומר וה' אמר כו' מה צורך לאומר פה ומה גם ידוע היה להם. ועוד שאחר אומר ה' הוא עובר לפניך איך יאמר בסוף הפסוק יהושע הוא עובר לפניך כו' וגם אומר כאשר דבר ה' הוא מיותר. ועוד שאחר אומר הוא ישמיד את הגוים כו' למה חזר ואמר ועשה ה' להם כו' אשר השמיד כו' ולמה ישלש ואמר ונתנם ה' לפניכם. ועוד אומרו חזקו כו' אם הוא ית' ישמיד הגוים מה צורך אל חזוקם וגם סוף הפסוק בלשון יחיד:

אך יאמר כו' הנה למעלה כינסם אליו ואמר אתם נצבים היום כו' ופה הלך הוא אליהם לז"א מה שוילך משה ולא הקהילם אליו הוא על כי וידבר את הדברים האלה שהוא מה שנוגע ממנו ואליהם שהוא בן מאה ועשרים שנה כו' וענין דברו על לב יהושע ועל כן יאות וילך הוא אליהם כי אין שלטון ביום המות משא"כ למעלה שהיה כדי להעבירם בברית ה' וז"א למעלה אתם נצבים לפני ה' שהוא על הנוגע אליו ית' וע"כ אתם נצבים לפניו כי הלא לעברך בברית ה' כו' אך עתה מה שילך משה אליהם הוא להיות הדברים אליהם שהוא בן ק' כו' באופן שאומר וידבר אין הענין להגיד מה שידבר רק לאמר

ומההליכה היתה למה שדבר הדברים האלה אך אח"כ מתחיל ואמר ויאמר כו' והוא כי בא בלשון חבה לדבר ולומר על לבם לאמר אל יצר לכם על פרידתי לא מצד עצמי ולא על עצמכם על הרגע אל עצמי אל תחשבו כי חסרו מימי על מי מריבה כי אינו כן כי הלא בן ק"כ שנה אנכי היום כי היום הושלמו הימים ק"כ שלימות כי כן ימלאו ימי הצדיקים שנים שלמים מיום ליום וידוע היה לדור דעה כי זה קצבת ימים כד"א בשגם הוא בשר והיו ימיו ק"כ שנה וארז"ל בשגם הוא משה בגימטריא ומדת ימיו ק"כ שנה ומה שענש אותי הוא ית' אינו לקצר ימי רק שלא אוכל עוד על פי גזרתו להיות המוציא והמביא את ישראל וז"א לצאת ולבא וזהו אומרו לכן לא תביאו כו' ובכלל דבריו באו' עוד כיוון כי הגיע יום ממשלת יהושע ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואם תצטערו עליכם שאינו נכנס לפחות לעבור את הירדן כי ביום הזה האחרון לא יבצר ממנו עבור את הירדן אשר לפנינו ותהיה הארץ נוחה ליכבש בזכותי זה א"א כי וה' הוא ובית דינו אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה וש"ת היתה שכינה עמי ובעברי היה ה' עובר ולא על יד מלאך ככל היד החזקה אשר עשה משה לדחות המלאך בבואו לפני ישראל אך לא כן עתה ע"י יהושע לז"א ה' אלהיך בעצמו הוא עובר לפניך הוא ישמיד כו' ואשר תראו כי יהושע הוא עובר לפניך לא יבצר על ידי כן מעבור הוא יתברך כי הלא הוא כאשר דבר ה' באומר ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים או כאשר דבר ה' ע"י שאמרתי ליהושע עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה לא תראום כי ה' כו' הוא הנלחם לכם או מה שהוא עובר הוא כאשר דבר ה' כי הוא יעבור והוא ינחיל שהוא לחלק הנחלה אך הכבוש לה' הוא ולרז"ל שאומר ינחיל הוא על הכבוש יאמר מה שהוא עובר הוא כאשר דבר ה' שאמר והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה כי אומרו אשר תראה הוא מיותר אך הוא כי זכות ראייתך אותה יעשנה נוחה ליכבש נמצא שעדיין זכותי עומדת לכם כאלו אני עובר ממש ובזה מדבר על לבם בל ידאגו על הפרדו מהם והנה היותו יתברך עושה המלחמה ואפשר שנותן חרב איש באחיו וכל העם נצבים אך לפשוט החללים או שהוא יתב' מכניע מזלם וישראל הורגים עם הרוג על כן אחר אומרו ה' הוא עובר כו' אמר על יעלה על לבבכם שהוא יתברך יהרגם או יתן חרב איש באחיו ואיש ברעהו כ"א ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון ולעוג שהוא הכניע מזלם וישראל הכום כמאמר הכתוב בסיחון ויכהו ישראל לפי חרב ובעוג ויכו אותו כו' כי אם שישראל הכום אליו יתברך יתייחס הדבר וזהו אשר השמיד אותם כי הכניע מזלם וניתן להם כח להכותם וש"ת למה לא יעשה בדרך האחרת לז"א ונתנם ה' לפניכם ולא יהרגם הוא שלא בפניכם

כאשר עשה בימי חזקיה או כדרך אסא הלא הוא למה שועשיתם אותם ככל המצות שתעשו המצוה בידיכם של לא תחיה כל נשמה ויהיה לכם הזכות הלזה:

פרק לא

פסקה ו

חזקו ואמצו כו'. אמר מה שתצטרכו להתחזק ולהתאמץ בל תיראו ואל תערצו מהבטת פניהם הוא בהיותכם בלתי בעלי אחדות ומתייחסים לרבים כי על כן אמרתי בלשון רבים חזקו כו' אך אם תתאחדו אינכם צריכים דבר כי ה' אלהיך עמך כו' ומורא לא תעבור עליכם כי הלא ה' אלהיך עמך לא ירפך מלהיות לך רפיון וכ"ש מורא ותשות כח ולא יעזבך מהיות עמך להמיתם על ידיך:

פסקה ז

ויקרא משה ליהושע כו'. אחרי אומר לישראל כי ה' הוא עובר לפניהם ומה שעובר יהושע לא שהוא הכובש והמביא רק כאשר דבר ה' כמפורש למעלה שהוא להנחיל בלבד לכל שבט חלקו על כן קרא ליהושע ויאמר אליו חזק ואמץ כי אתה תביא את העם הזה לומר אינך הכובש רק בא אתם כי הלא היא אשר נשבע לאבותם לתת להם שהוא לתתה בעצמו יתב' אך אתה לא תעשה רק שתנחילנה את ישראל והנה זה היה לעיני כל ישראל ע"כ אמר תבא את העם ולא אמר תביא את בנ"י אל הארץ כאשר אמר לו אח"כ באומר ויצו את יהושע ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ כו' אמנם אם היה אומר לו לפני ישראל אתה תביא היה נראה להם שהוא המביא והכובש ויחשבו שלא יהיה נעשה על ידו ית' כי לא יעלה על רוחם כי כאשר היה עם משה יהיה עמו על כן לעיני כל ישראל אמר תבא את העם כי אתה בלבד תבא ושעור הכתוב ויאמר אליו למה שהיה לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבא כו' כלומר משא"כ כאשר דבר עמו לבדו כי אז גלה לו ואמר תביא כו':

פסקה ח

וה' הוא כו'. הנה למה שעדיין לא גלה שיהושע היה המביא יקשה איך אמר חזק ואמץ כי אתה תבא כו' מה חוזק ואומץ צריך הוא עודף על האמור דרך כלל חזקו ואמצו כו' הלא הוא ככל המון ישראל כי אלו היה אומר תביא תצדק הוספת אומרו לו חזק ואמץ על כן אמר וה' כו' לומר מה שאמרתי חזק ואמץ הוא כי וה' ובית דינו ההולך עמך כי וסביביו נשערה מאד ומה גם כי יהיה עמך ותצטרך לישמר ולכן לא תירא ולא תחת כי תורה קוטן אמנה ובטחון ותאשם חלילה:....

או יאמר אל תאמרו א"כ איפה שה' הוא המשמיד אותם והוא העושה הכל א"כ מה משמש יהושע והלא הוא כא' העם ומה יתרונו במה שיבא עם ישראל לז"א הלא תדע

מה אתה תשמש הלא הוא כי וה' הוא ובית דינו שהוא שכינתו הוא ההולך לפניך ואיזה מקום מנוחתו מכם שיהיה אל השכינה זה הדבר אשר תשמש כי הוא יהיה עמך ובמה יבחן כי הוא עמך הלא הוא כי מעצמך לא תירא ולא תחת כאשר ה' אתך:

פסקה ט

ויכתב משה כו'. אפשר רמז החמשה חומשים. א' ויכתב משה ב' את ג' התורה ד' הזאת ה' ויתנה כו' ופירש ואמר הנושאים כו' שהוא למה שהם נושאים אותו מצד הארון כמ"ש לפנים:

פסקה י

ויצו משה כו'. אומר לאמר יהיה מה שאמרו ז"ל כי היה הספר ניתן לו ע"י הכהנים סגן נותן להכהן הגדול וכהן הגדול למלך והוא קורא בבימה גדולה וז"א ויצו אותם הם הכהנים הנזכרים לאמר הם סגן וכהן גדול מקץ כו' אל המלך תקרא את התורה כו' והוא כי רצה הוא ית' להורות כי ג' כתרים הם כתר כהונה וכתר מלכות ושניהם בסיס אל התורה כי כתר תורה גדולה מכלם גם הורה בהזכיר כתר התורה כי כתר תורה כוללת אל כל המשפחות וזהו נגד כל ישראל להורות כי כל הרוצה לזכות בה הוא זוכה ולהורות שכתר שם טוב עולה על גביהן ע"כ בעלי כתר כהונה ישרתו אל בעל כתר מלכות לתת בידו הספר תורה ובעל כתר מלכות ישתעבד אל התורה להשמיעה להקרות בקהל אל כל הקללות כולו כתר שם טוב וזהו הקהל כו' למען ישמעו ולמען ילמדו ויראה את ה' שהוא טוב המעשה וגם מה שהיו קורא היו דברי כבושין מאלה הדברים והלאה:

והנה מהראוי היה יאמר מתחלה תקהיל את העם האנשים כו' ואח"כ יאמר ותקרא את התורה הזאת באזניהם אך אומר תחלה תקרא כו' נגד כל ישראל באזניהם הוא בלתי מסודר. אך הנה היה אפשר לומר הנה השלמים הנקראים ישראל המה ידעו כל מה שכתוב שם ולמה צריך שישמעו והעם הבלתי יודעים ונשים גם בשומעם מה יועיל למו לז"א בבא כל ישראל כו' והוא מז"ל על פסוק מסיר אזנו משמוע תורה שאומר הוא ית' המסיר אזנו משמוע תורה שאומר שכבר למדו ושמעו פעמים רבות גם תפלתו שמתפלל לה' ג' פעמים ביום תועבה שהרי גם ה' שמע בשחרית וחוזר לשמוע במנחה ובערבית עד"ז יאמר במועד שנת השמטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל שעם שגם בשנה ההיא נתראה זה פעמים בפסח ועצרת וחוזר לראותם שם גם פעם ג' ואינו קץ בהם זולת מה שרואה אותם בכל מקום כן גם בשמוע תורה היודעים ונכנסים הדברים באזניהם כי מבינים הם תקרא באזניהם ולא יקוצו גם שלמדו ושמעו פעמים רבות וגם הבלתי נכנס באזניהם שהם העם המוני חסרי ידיעה והנשים והטף כו' גם שמעצמם לא ידעו ספר יבינו על פה וזהו למען ישמעו ולמען ילמדו וגם ויראו כו' בשומעם שהם דברי תוכחת

והכת ג' שהם בניהם אשר לא ידעו הבנת הדברים גם בשומעם ישמעו ולמדו שיחשקו ללמוד:

עוד יתכן כיון לאמר בבא כל ישראל לראות והוא כי הנה ג' דברים מצוה הוא יתברך. (א) מציאות קה"ת. (ב) היות במקום אשר יבחר ה' במקום שבאים להראות שהוא בעזרת בה"מ. (ג) שיקהילו גם אנשים ונשים וטף שכולל יודעים ובלתי יודעים אפי' טף שאין מבינים על כן אחר אומרו הראשונה שהיא מציאות הקריאה באומרו תקרא את התורה הזאת אמר מה שאמרתי שיהי' במקום אשר יבחר ה' שהוא בעזר' ולא בחוץ הטעם הוא לשיהיה נגד כל ישראל באזניהם והוא כי אלו חוץ לעזרת ב"ה היו צריכים מקום רחב כמחנה ישראל שבמדבר שהיתה כמה מילין ולא יהיו בפני המלך הקורא רק קצתם ולא ישמעו קולו כי אם הקרובים אליו כי אך רחוק יהיה בין המלך ובין העם אשר בכל גבול מחניהם על כן צוה יתב' יהיה בעזרה כי שם צוה ה' את הברכה שמועט החזיק את המרובה באופן שכל ישראל ימצאו בפני המלך ולא קצתם וכלם ישמעו קולו ויכנסו דבריו באזניהם וזה אומרו תדע למה אמרתי במקום אשר יבחר הלא הוא כדי שיהי' נגד כל ישראל שיקרא הקורא נגד כל ישראל שיהיו כל ישראל נגדך לפיכך ויכנסו כל דברי התורה אשר תקרא באזניהם כי כלם ישמעו כי סמוכים וקרובים המה אליך ועוד ג' תעשה והוא הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך כו' מה שיהיו כל אלה במקום הנזכר הוא היודעים ומבינים למען ישמעו מה שאין כן במקום אחר שלא ישמעו הכל כמדובר וענין התורה שישמיעם הוא ללמוד ליראה על ידי דבר הספר משנה התורה שכלו תוכחות וזהו ולמען ישמעו ולמדו כו' ואשר לא יבינו שהוא הטף למה יבאו והנה בגמר' אמרו לתת שכר למביאיהם לאבותם המביאים אותם ומה הוא שכר אבותם הלא הוא שישמעו ולמדו ליראה כו' כל הימים כו' לומר שבזכות זה יזכך אבותם שבניהם ישמעו ולמדו תורת ה' ליראה כו' כי אין שכר לאב גדול מזה שיזכה בנו ללמוד וליראה את ה' ואפשר שילם שכרו שהוא בבני ובחיי ובמזוני בבני שיחיו בניהם ויזכו לתורה וזהו ובניהם כו' ישמעו ולמדו כו' ועל חיי אמר כל הימים אשר אתם חיים ועל מזוני אמר על האדמה כו' שהוא זבת חלב ודבש:

פסקה יד

ויאמר ה' אל משה כו'. ראוי לשית לב. (א) כי בתחלת פ' ואתחנן נאמר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו וכן עשה אחר כיבוש סיחון ועוג כמפורש סוף פרשת דברים שנאמר שם ואת יהושע צויתי בעת ההיא ואם כן למה חזר פה לצותו באומר קרא את יהושע ואצונו. (ב) כי למעלה צוה את משה שיצוהו ויחזקהו ופה אומר הוא יתברך ואצונו

שיצוהו הוא ית' בעצמו וכן עשה כאומרו לפנים ויצו את יהושע כו'. (ג) לא ימנע או כונתו יתב' באמירה היתה לקרא את יהושע לצותו כאומרו ואצונו אם כן למה אחר בואו עם משה לא צוהו מיד כי אם הפסיק בנתים בז' פסוקים מענין אחר בלתי מתייחס אל הדבר שהוא על ענין כתיבת השירה ולמודה את בני ישראל שתהיה לישראל לעד עד אחרית הגלות ואח"כ נאמר ויצו את יהושע כו' ואם עיקר הכונה היתה על ענין מה שרצה לומר הוא ית' למשה הנך שוכב עם אבותיך כו' שהוא שעל כן צוה לכתוב את השירה הזאת אם כן מה צורך ענין צווי יהושע בנתים ומיד הל"ל הן קרבו ימיך למות וקם העם הזה וזנה כו' וככלות הענין קודם לפסוק ויצו את יהושע יאמר קרא את יהושע ואצונו ואחר כן יאמר וילך משה ויהושע ויתייצבו באהל מועד ויצו את יהושע כו'. (ד) מה כדי לצוות הוא יתברך את יהושע הוצרך שיקראנו משה ולמה לא ידבר הוא יתב' עם יהושע בינו לבינו כי נביא הי' יהושע והוא ית' דבר אתו באמור אליו כי אתה תביא את בני ישראל כו' ואנכי אהי' עמך. (ה) מה צורך הקדמת אומר הן קרבו ימיך למות לוקרא את יהושע כי הלא גם מאז כבש את סיחון ועוג מבלי התקרב ימיו למות נאמר וצו את יהושע כו'. (ו) מה צורך התיצבם באהל מועד שאומר והתיצבו באהל מועד ואומר וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד. (ז) אומר וירא ה' באהל בעמוד ענן ויעמוד עמוד הענן על פתח האהל שנראה כי בתחלה בא הענן על כללות האהל ואח"כ עמד פתח האהל ולמה היה כל זה ומהראוי יקצר ויאמר וירא ה' בעמוד ענן ויעמוד על פתח האהל אם לא היו ב' מסעות. (ח) אומר הנך שוכב עם אבותיך כי אחר ששכיבה עם האבות היא מציאות המיתה כפירש"י פרשת ויחי איך יאמר הנך שוכב לשון הויה ועדיין לא היה מסתלק. (ט) אומר וקם שאם ענייננו שיקום משה אחר זמן אינו מהענין פה ואם הוא חוזר אל העם אין זו קימה כי אין ירידה גדולה הימנה. (י) כי הלא יראה כי מיד אחרי מות משה יקים העם וזנה והלא לא היה כן רק אחרי מות יהושע וכל הזקנים שהאריכו ימיו אחריו. (יא) כי יראה ענין כפול אומר וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ועזבוני כי בכלל אומרו וזנו כו' היא העזיבה והותר כי נוסף על העזיבה את ה' לוקח לו קלון אלהי נכר הארץ וכן אומר והפר את בריתי יראה בכלל הקודם. (יב) אומרו וחרה אפי בו ביום ההוא כי הלא העון הנזכר אינו יום א' בלבד שיאמר וחרה אפי בו ביום ההוא וא"כ איפה איזה יום הוא שיהיה מסויים לומר עליו ביום ההוא. (יג) שאחר אומר ועזבתם שהוא יותר מהסתר פנים איך מוסיף עליה הסתר פנים שאומר ועזבתים והסתרתי פני מהם. (יד) אומרו והיה לאכול ומצאוהו כו' כי הלא גם היותו לאכול הוא מכלל צרות רבות ולמה יצא מן הכלל וחשבה בפני עצמה. (טו) אומרו הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני

הרעות האלה כי מה זו לשון שלילה שלא יאמרו על שעבדתי אלהי נכר מצאוני הרעות. (טז) כי הלא יראה כי שבו בתשובה באומר הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה וא"כ איך יאמר על זה ואנכי הסתר אסתיר כו' האם זו תשובה וזו שכרה. (יז) אומרו כי פנה אל אלהים אחרים שנראה שלא היתה עבודה ממש רק פניה מה והלא נאמר וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ועזבוני והפר את בריתי. (יח) אומרו ועתה כתבו כו' כי אחר שכל הענין הוא למשה למה אמר לשון רבים ולא אמר כתוב כו' כאומר אחר כך ולמדה לשון יחיד. (יט) אומרו תהיה לי השירה הזאת לעד שנראה כי לו ית' היא השירה לעד ואחר כך הוא אומר וענתה השירה הזאת לפניו לעד נראה שמייחס עדות השיר' להם ולא לו יתברך. (כ) אומרו כי אביאנו אל הארץ כי אחר אומרו מה שיהיה אחרי שבת על אדמתם אשר יחטאו ואשר יענשו למה יחזור אל ההבאה. (כא) אומרו ואכל ושבע ודשן ופנה כו' כי כל זה היה מקומו למעלה באומרו וקם העם הזה וזנה כו'. (כב) אומרו והיה כי תמצאן אותו רעות רבות כו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי הלא אחר כל הרעות מה בצע בעדות השירה כי הלא העדות הוא שאם ירשיע יצר להם ורעה תבא עליהם שאם הוא שעל ידי כן ישובו הוא חסר מהכתוב ואדרבא הוא אומר כי ידעתי את יצרו שיורה כי ידעתי את יצרו רע ואיך יאמר שישובו. (כג) אומרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו כו' שיורה כי אז היה יצרם רע ומר ואשר לא טוב היו ישראל עושים אז והלא כל הדור ההוא היו צדיקים וישרים הנשארים אחר ענין השטים ועליהם אמר הכתוב ואתם הדבקים בה' אלהיכם כו':

אמנם לבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל שהוא אומרם כי למה כשגלו למצרים שכינה עמהם אמר הקב"ה כל זמן שאני עם בני אין קונים שם רע כו' כונת עניינם כו' לבל יטמאו בגוים ותועבותם עדי אובד על כן שכינה עמהם להגן בעדם בל ישתקעו לחטא ולעזור את המוכן להיטיב לו למען יגן על בני דורו ותהיה להם תקומה כמפורש בקצת מקומות מרז"ל באר היטיב אין צורך להזכירם עוד ידענו מרז"ל כי בכל מקום אשר חפצו יתב' להשכין שם שכינה צדיק גמור יבקש לו יהיה מכון לשבתו להשרות עליו שכינתו והוא מאמר ספר הזוהר כי זו היתה קדימת לכת יוסף למצרים טרם הגלות כי היה חפצו יתב' להקדים שלוח שכינתו מצרים להגין על בניו ע"כ שלח את יוסף יהיה מרכבה אל השכינה לשכון עליו יה אלהים. ונבא אל הענין והוא כי בקרוב למשה עת סילוקו אשר היה משכן השכינה בעצם אשר היתה מגן לישראל לבל יתפרקו כמדובר כי בהיות שכינה בישראל מצילם מהפליג בחטא למען יהיה להם תקנה לתקן וליגאל על כן מה עשה הוא יתברך אמר למשה הן קרבו ימיך כו' כלומר הנני מודיעך על פי דרכי בלשון

הזה בל יעלה על רוחך כי לא מלאו ימיך ואני מסלקך קודם זמנך כי לא כן הוא כ"א הן קרבו ימיך למות כי מספר ימיך מלאתי ומה גם למש"זל כי מת בז' באדר ביום הולדו אך הנני חפץ לתת בחינתך ביהושע למען כאשר הייתי עמך אהיה עמו שיהיה הוא משכן לשכינה באופן מופלג כאשר היית אתה ויהיה כמוך מגן על ישראל בל יזנו אחרי אלהי נכר מיד בסלוקך כי הוא יגן כל ימיו והנה להגיע יהושע אל מדרגה זו אמר אלהים קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד אתה והוא יחד באופן כי התחברותך עמו במקום הקדוש ההוא והראותי שם עמכם יזככנו עד גדר שאדבר עמו בהקיץ וזהו והתיצבו ואצונו כלומר בהתיצבו על עומדו שהיא בהקיץ אצונו שזה הוראת קנותו בעצמו זכוך מספיק להשראת שכינה עליו כאשר הייתי עמך וזה דבר נוסף על אשר קנה מאז כאשר צוהו משה אך גם עתה בכל ההכנה הזאת עם שהספיק לדבר עמו בהקיץ לא הספיק לדבר עמו באספקלריא המאירה כמ"ש. וז"א וירא ה' באהל הוא באספקלריא המאירה בעמוד ענן הוא שאינה מאירה ואז ויעמוד עמוד הענן על פתח האהל ואז ויאמר ה' הוא אספקלריא המאירה למשה הנך שוכב כו' אך הבחינה אשר פתח האהל היא אשר דברה עם יהושע כאשר ויצו משה את יהושע ועל כן נאמר באהל בעמוד ענן ובפתח האהל בעמודי ענן וענין הכתוב שאמר לו הוא יתב' למשה הלא צוית אתה את יהושע בעת ההיא שכבשת סיחון ועוג ומה שאני בעצמי שב עתה לצוות הוא יען כי הנך שוכב עם אבותיך ומסתלק מהם ולא תגן מאז זכותך לבל ימשכו אחרי אלהי נכר כי הנה מיד כאשר וקם העם הזה שתהיה להם קימה שישבעו ברוב טוב הארץ יבעטו מיד וז"א הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה כו' כלומר ועל כן אמרתי קרא את יהושע ואצונו למען אהיה עמו שתשרה עליו שכינה כאשר הייתי עמך למען לא יזנו כל ימיו אחרי אלהי נכר וז"א ויצו את יהושע כו' כי אתה תביא כו' אל הארץ אשר נשבעתי כו' שהוא זבת חלב ודבש שהיא הקימה המביאה אותם לזנות אחרי אלהי נכר ועל כן ואנכי שהוא השכינה אהיה עמך שהוא להגן בעדם כמדובר ואומרו הנך שוכב לשון הווה יהיה על כי תוך שלשים יום קודם הסילוק הנשמה עולה ופוקדת מקומה שעם האבות הצדיקים המתעוררים להקבילו והיא ענין התחלת שכיבה עם אבותיו שהיא התחברות הנפש עם האבות כמפורש באר היטב פרשת ויחי ונחזור אל הענין אמר הנך שוכב כו' וקם העם הזה וזנה והוא כי אין היצר הרע עוקר את האדם הכשר מעבוד את ה' לעבוד עובדי גלולים בבת אחת ולעזוב את ה' לגמרי כי אם מעט מעט יגרשנו וזה או' וזנה כו' והוא כי בראשונה לא יעזבו את ה' לגמרי כ"א יחלו מעט כי את ה' יעבדו ויזנו תחתיו ולא יעזבו ה' לגמרי אלא יהיו תחתיו כאשה שתחת אישה דרך זנות תחל לזנות אך עראי ומבעלה

תעשה עיקר כן מה' אלהיהם יעשו עיקר כ"א שיזנו בזנות בעל אחר ע"ג ולא יביט אל אשר הוא בא שמה בקרבו ולא יכלו להציל את ארצם מידכם וקו לקו ימשכו עד עזוב לגמרי את ה' אלהי ישראל חלילה והוא מרז"ל באיכה רבתי כי עבדו ישראל ע"ג כמנין ימות החמה ושיהיה או' להם הקב"ה האם כגרמיזי הבאה באחרונה לא עשיתם אותי ולעבוד אותי יום א' בשנה וזהו וזנו כו' ועזבני תחלה וזנה בלבד כיושבת תחת בעלה ותזנה עליו שרוב בעילות אחר הבעל אך אח"כ ועזבני לגמרי שלא יעבדוהו אפי' יום א' ועוד יוסיפו לעשות הרע לגמור העזיבה את ה' והוא לבטל חותם אות ברית קודש אשר הוא הוראת היותנו עבדיו ית' והוא מאמרם ז"ל באיכה רבתי שאמר הוא יתברך לאברהם כשאמר לו היה לך להסתכל בברית מילה שבבשרם והשיב לו הקב"ה ביטלי אותו שנא' ובשר קדש יעברו מעליך וזה יאמר פה כי אחר העזיבה מלעבדו גם יכרו בריתו וז"א ועזבני והפר את בריתי כו' ועי"כ יחרה אפי בו ביום ההוא הוא יום שגמרו בו לעזוב את ה' כי מאז תהיה הפקידה ובדרך הזה יבא על נכון מה שאחר אמור ישראל הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה אומר הוא ית' ואנכי הסתר אסתיר אך הוא פי תחלה יסלק שכינתו מהם וזהו ועזבתים והוא כי מיד יחרה אפי בו ביום ההוא הוא א' ממלכים רעים לשלוט בהם אך כל עוד שאני עמהם לא ימשול בם לכן אז ועזבתים ולא עוד אלא שוהסתרתי פני מהם כלו' אך לא מהאף ועי"כ והיה לאכול מהאומות ומצאוהו רעות כו' ואז ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי לומר הנה כאשר זניתי מעל אלהי שהייתי עובד את ה' ומזנה גם אחר הע"ג לא מצאוני הרעות האלה כי לא היתה עלי פקידה רעה אך עתה כאשר עזבתי את ה' לגמרי היתה עלי יד ה' לרעה א"כ הדבר אעבוד גם את ה' עם האחרים כאשר בתחלה באופן כי את ה' אעבוד וגם אפנה גם אחר אלהי נכר וז"א הלא על כי אין אלהי בקרבי שהוא כי אינו כלל גם בשותפות על כן מצאוני הרעות האלה על כן מאז ואנכי הסתר אסתיר פני כו' שתחת הסתר בלתי כפול שהסתרתי עד פה באומר והסתרתי פני כו' מעתה אעשה הסתר כפול וזהו ואנכי הסתר אסתיר והטעם הוא על כי פנה אל אלהים אחרים שלא לקחת אותי לבדי כ"א עדיין פונה אל אלהים אחרים ואינו שב רק מאשר עד כה עזבני לגמרי אפילו דרך שיתוף:

עוד יתכן קרוב אל דרך זה שמעתי הגיד מראשית אחרית המשך הד' גליות והוא כי אמר כי בבת אחד יזנו אחרי אלהים אחרים וזהו וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אך לא יפקדו מיד כל עוד שעוסקים בתורה כמאמרם ז"ל ויתר הקב"ה על ע"ג ג"ע ש"ד ולא ויתר על ביטול תורה וככתוב אצלנו על מאמר דבר זה נשאל לחכמים כו' על מה אבדה הארץ וזה יאמר

הנה תחלה וזנה כו' ולא יפקדו אך אחרי כן ועזבני שהוא ביטול תורה כנודע כי עזיבת תורתו ית' היה עזוב אותו יתברך חלילה וגם והיפר כו' אז וחרה אפי בו ביום ההוא הוא היום המסויים הוא יום שהוקבע בו בכיה לדורות הוא יום רע מאז ועזבתים הוא ענין השיב אחור ימינו כו' שהוא חרבן בית ראשון בגלות בבל אך העזיבה לא התמידה כנודע מרז"ל כי על ידי בכיית רחל שב ה' ואמר מנעי קולך מבכי כו' ואז שלח שכינתו לבבל ותהי לישראל תקוה ע"י כן והיא בשורת יחזקאל באומר בשורת המראה אשר ראה על נהר כבר שבזה נחו שקטו ישראל כי ידעו כי שכינה עמהם ותהי תקוה לאחריתם ואחרי כן והסתרתי פני מהם במדי ע"י המן שלא היה רק הסתר כמאמר רשב"י הם לא עשו אלא לפנים ואח"כ בגלות יון והיה לאכול כי לא היה רק טורף ואוכל פורץ פרצות בהיכל לאכול חמדת עושר שמור והעמסים שהעמיס והנאת ההגמון שהוא נקרא אכילה כד"א אכלה ומחתה פיה ואחר כך הגלות הד' הכולל רעות רבות וזהו ומצאוהו רעות רבות וגם בהמשך הגלות ואז ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי כו' שאלו היה ה' בקרבי בקרב לבי גם שלפנים אעבוד עבודתם לא מלבי והנה לא יבצר מלחלל חלילה בפרהסיא לכן ואנכי הסתר כו' בהמדות וגירושין ככל אשר שמענו באזנינו על כי פנה כו' כי גם שהלב לא היה בע"ג לא היה הפניה בגלוי חסרה לכן עתה כתבו לכם את השירה כו' ולמדה כו' הוא כאשר נכתוב בס"ד כי בה נרמזו כל פרטי הגליות כסדרן ושימה בפיהם ללמדה לבניהם כי אביאנו כו' ואכל ושבע ודשן הוא ענין וישמן ישורון כו' האמור בה ומה תהיה לי לעד ולא להם הוא בחרבן ראשון שנשתכחה תורה מהמון העם כי בא להם לחידוש ענין מצות סוכה בסוף ע' שנה וכאשר דרשו ז"ל כן באיכה רבתי על וטמא טמא יקרא אבל והיה כי תמצאן אותו רעות כו' שהוא בגלות ד' כמפורש אז ועתה השירה הזאת לפניו לעד גם לפני ישראל והטעם כי אז לא תשכח מפי זרעו כאשר בחרבן ראשון מההמון והוא כי בחרבן שני כלם יודעים את התורה בין רב למעט בכל משך הגלות ואחר אומרו ית' את אשר ירשיעו אמר לא שיחוייבו על ידיעתו כי תהיה מכרחת כי אם שאני מגיד כי ידעתי את יצרו המוכן להחטיא אך לא יבצר מהם הכניעו ואמר אשר הוא עושה היום כי היום יצרו הוא עושה והוא ג"כ יעשה להם ועכ"ז יש תקוה בטוחה לשוב ע"י התורה שלא תשכח כי התורה תחזירם למוטב:

והנה רז"ל במסכת חולין אמרו מנין לאסתר מן התורה שנאמר ואנכי הסתר אסתיר כו' יורו כי פסוק זה על גלות מדי ידבר וא"כ לא ידבר פה רק על כל הנמשך מחרבן ראשון שהוא גלות בבל וגלות מדי ולפי זה אחשוב יהיה שעור הכתובים ועניינם כמה שכתוב אצלנו בביאור המגלה כי שתים רעות היו גרמת נזקם בימים ההם אחד מה שהשתחוו

לצלם ב' מה שנהנו מסעודת אחשורוש הגם שמדרש חזית עושה עיקר מעון הסעודה ורשב"י בגמרא מעון הצלם לא יבצר כי זה וזה גורם כי שם נמצאי ושם היו וכמו שכתבנו שם כי מרדכי אשר היו מכריז שלא יבאו לסעודה הפך מעשה המן זכותו תגין על עון הסעודה ואסתר שנצטערה על הכנסתה בבית הצלמים ותשם עצמה בסכנת מות הוא להגין על עון הצלם כי ע"כ נצטרכו שני גואלים כמפורש אצלנו שם ולפי זה שעור הכתובים וחרה אפי בו ביום ההוא בחרבן בית ראשון ואז ועזבתים והסתרתי פני מהם כאשר בדרך הראשון ואחרי כן והיה לאכול בסעודת אחשורוש שאכלו מהסעודה והיה של שושן ע"כ נא' והיה לשון יחיד ואז ומצאוהו רעות רבות וצרות גזרות להשמיד להרוג ולאבד ובראותם מגזרות כל כך רעות וכוללות לכל ישראל ולא לבני שושן בלבד אז ואמר ביום ההוא אין זה על הסעודה רק על כי אין אלהי בקרבי שהוא על העון הצלם כי לע"ג חשבו הוא ית' מצאוני הרעות האלה את כל כללות ישראל ולא את של שושן בלבד וגם הרעות האלה הגדולים שאינם על דבר הסעודה כי אינה כדאי לכל זה וע"כ יאחזמו רעד באו' שאם כן אין תקנה כי אין משוא פנים בדבר כקושיות תלמידי רשב"י אליו באומר כי על הצלם היה הדבר אך אין פחד כי מה שאנכי הסתר אסתיר פני לא יהיה רק ביום ההוא בלבד והוא כי גם הוא לא עשה אלא לפנים וזהו כי פנה כו' פנים בעלמא והוא מאמר תשובה רשב"י מה הם לא עשו אלא לפנים אך הקב"ה לא עשה אלא לפנים ושעור הכתוב ואנכי ג"כ הסתר אסתיר הסתר בעלמא וביום ההוא בלבד כאשר גם הוא לא עשה אלא לפנים כי פנה כו':

פסקה יט

ועתה כתבו לכם כו'. זולת מה שכתבנו למעלה יאמר ע"פ מה שכתבנו בתחלת הענין כי כונתו ית' באומרו קרא את יהושע כו' שהוא לאמר לו הנך שוכב עם אבותיך ומיד וקם העם הזה בקימת מעלה ועי"כ ישמן ויבעט וזנה כו' ע"כ אמרתי תקרא את יהושע והתיצבו אתה והוא באהל מועד ואצונו שע"י הכנות אלו תשרה בו שכינה בעצם ותגן על כל ימי שני חייו ואגב המשיך העתיד כולו ועל כן עתה ראה והנה יוכל איש לדבר מה הועיל הוא ית' בתקנתו הלא אחרי מות יהושע ישובו לכסלה וגם בקצת הדורות גם ה' יתן איש צדיק כיהושע מה עשו שאר הדורות וא"כ איפה בנדון הקב"ה את עולמו כי מי יודע אם יוכשרו דרי או איזה יכשר או מה יהיה אחרית אלה כי הלא הבחירה ביד כל אדם להרע או להיטיב ואם ח"ו ירעו מעלליהם נמצאת בריאתו ית' את העולם לבטלה כי לא תוהו בראו לשבת בו צדיקים יצרו ואם יעשו את הרע תשחת הארץ לפני האלהים ולא יחפוץ בהשחתת עולם בל תהיה פעולתו לריק או יפקפקו בני אדם בידיעה על כן

אמר אלהים אל תחושו כי הנה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בנ"י ואמר כתבו כי משה ויהושע יכתבו להורות לדורותם ולמדה עד תהיה שימה בפיהם לדורות שאחריהם וזה למען תהיה לי השירה הזאת לעד כי שירת האזינו המעיד את אשר יקרה להם יהיה כאלו יש לי עד מעיד מעתה את אשר תבואנה כמתרה בהם בכל דור ודור ולא תאמרו כי אני ידעתי את אשר יעשו את הרע ואשר רמה תבא אליהם ולמה זה הטבתי להם והבאתי' אל הארץ דשנה ושמנה ולא שמתי אל לבי כי רוב טובה יחטיאם ויאבדו ממנה כי הלא אני דן באשר הוא שם ואשר תראו כי אביאנו אל הארץ הלא הוא כי אני אעשה את שלי לקיים שבועתי וזהו כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי כו' לומר מה שאביאנו אל האדמה הלא הוא על אשר נשבעתי כו' ואני אעשה את שלי ואקיים שבועתי לתת להם ארץ זבת חלב ודבש ואם אחרי כן תמשך להם מזה רעה כי ואכל ושבע ודשן ופנה כו' אז אדונם לפי העת ואצר להם ולא תאמרו כי אם כן איפה תהיה תכלית בריאת העולם לריק ולא יבא התכלית אל הפועל כי בחירתם חפשית כי הלא דעו איפה כי ידעתי כי והיה כי תמצאן אותו רעות כו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי יקחו אותה לעד לבל יתייאשו מן התשובה כי השירה הזאת תהיה כעונה ומעידה לפניהם ולא תאמרו אולי ישכחו התורה ואין שירה להעיד כי הלא לא תשכח מפי זרעו השירה ומה הוא העדות אשר תעיד השירה הזאת לפניו הלא הוא שתעיד כי ידעתי כו' כי גם שירשיעו לעשות לא אחוש לבלתי קבלם כי יצרם הטעם וידעתי שישובו והוא כמעשיהם עתה שעם שעשו את הרע הנה שבו עתה ואתן להם את הארץ כן אעשה להם וזהו אשר הוא עושה היום והוא מאמר השירה שאחר אומרו כל הרעות והגליות הוא אומר לו חכמה ישכילו זאת כלומר מי יתן חכמו ישכילו זאת מטרם רעה תבא אליהם אומר ידעתי כי יבינו לאחריתם כי אז ישובו ויכירו כי איכה ירדוף אחד אלף כו' אם לא כי צורם מכרם כו' וכי לא כצורנו צורם כו' ויפקחו עיניהם לשוב עד ה' ויגאלו נמצא כי לא תהיה בריאת עולם לריק כי לא תבצר מהם תשובה בסוף ותהיה להם השירה לעד שאקבלם כאשר כתבתי בשירה ההיא לבל אמאן לקבלם:

או יהיה שיעור הכתוב על פי דרך זה ידעתי את יצרו כי גם שתחלה מחטיאם אחרי כן בשובם הוא יהיה בעוזרם לשוב בשני היצרים שהוא בכל לבבם והוא אשר הוא עושה היום כי היום דור הבאים לארץ על יד יהושע הוא דור זכאי עובדים את ה' בכל לבבם כי גם יצרם עוזרם לעבוד אותי כן יעשו דור אחרון וזהו אשר הוא עושה כי יצרם הנזכר הוא עושה היום בטרם אביאנו שהוא בזמן שטרם ההבאה שהוא אחר שכלו מתי מדבר והוא הקודם כמדובר:

פסקה כב

ויכתוב משה כו' למה שצער סילוק מרע"ה ועיקרו היה על ישראל כמו שכתבנו שע"כ גלה לו ית' שיתוקנו כי בגלות האחרון תרבה תורה בישראל כי לא תשכח כמדובר והיא תעמוד להם כאשר פירש משה עצמו בספר רעיא מהימנא על מאמר הכתוב שיבא המשיח עני ורוכב על חמור שהוא על סמך עסק התורה כד"א ישששכר חמור גרם על כן טרם יצוה ית' את יהושע לרעות את ישראל אחרי משה הפיס דעתו שיוכל עד כתב את השירה וילמדה את בני ישראל למען תהיה לעדה כי בה נרמוז כל הארבעה גליות שע"י ראות כך ידבקו בתורה ויתוקנו בה כי יראו כי כאשר העיד בם יוצרם ית' כן היה וגם שם הקדים וכי התורה היא תקנתם באומרו יערוף כמטר לקחי כו' ואח"כ ויצו הוא ית' את יהושע כו' ואמר כי אתה בזכותך תביא כו' וגם שאמר למעלה ה' אלהיך הוא עובר לפניך הוא ישמיד שיורה שהוא ית' העושה ולא אתה הלא הוא כי השכינה היא העושה באמת אלא שצריך יהיה איש על עדה יהי' משכן לה לשרות עליו וזהו ואנכי אהיה עמך ומה שלמעלה נאמר תבא ופה אמר תביא כבר ביארנו למעלה בס"ד:

פסקה כד

ויהי ככלות משה כו'. ראוי לשים לב. (א) למה הפסיק בין ענין השירה שדבר עד כה במה שכלה לכתוב משה את ספר התורה ושצוה לשום אותו מצד הארון והיו ראוי שיאמר מיד הקהילו אלי כו' וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה כו'. (ב) אומרו והיה ככלות כו' כי האם היה על לב שטרם כלות היה מצוה לשים אותו בארון. (ג) אומרו עד תומם כי בכלל אומרו ככלות הוא. (ד) אומרו ויצו כו' לאמר כי אומרו לאמר הוא משולל הבנה כי איננו לאמר לזולת. (ה) למה צוה לשים אותו מצד הארון מה צורך לזה. (ו) כי הלא יפלא כי למה ישימו ספר כתוב בידי אדם על הספר בדיו בצד הלוחות כתובים באצבע אלהים כי גם שהלוחות שניות נאמר על פי משה ואכתוב על הלוחות שמורה שמשה כתבם הלא לעומת זה נאמר פסל לך שני לוחות כו' וכתבתי על הלוחות כו' שיורה כי מכתב אלהים היה והוצרכו רז"ל לומר כי הוא ית' היה הכותב בעצם והיה בהתחברם ליד משה וכן יורה מאשר גם בשניות היה מ"ם וסמ"ך עומדים בנס ואם כן איפה הלא כמו זר יחשב להיותם מצד הלוחות ומה גם למ"ד שלא היה בדף אחד סמוך לארון כ"א ממש סמוך ללוחות תוך הארון. (ז) אומרו והיה שם בך לעד מה הוא עדותו ועל מה יעיד והלא השירה היא העד כמדובר למעלה אך לא כללות הספר וגם אומרו והיה שם כי מלת שם מיותרת אם לא נאמר כי היות שם הוא העדות ואין נראה שיש בזה שום עדיות. והנה היה אפשר להשיב על זאת כמשז"ל כי מספר המונח בארון היו

מגיהים כל הספרים מאז והלאה ויהיה העדות על סגנון התורה שממנו יראו וכן יעשו כמוהו אך מלת בך יורה שעל ענין הנוגע לישראל ידבר:

אמנם לבא על הענין נשית לב על מאמרם ז"ל כי בנשאר מהיום ההוא שמת בו כתב מבראשית עד לעיני כל ישראל ולא נחלקו אלא אם היו שלש עשרי ספרי תורה שלמים או אחד והנה ראוי לשית לב כי אפילו אחד מה צורך היה יתחיל ויגמור ביום ההוא והיתכן שלא כתב ספר עד היום ההוא ואם היו חסרים מכאן עד סוף פרשת וזאת הברכה יכתוב זה השאר ולא הכל:

אך הנה טרם ידבר משה דברי השירה שם התראה לישראל על בטלם קיום כל התורה כלה ראה והנה היה מקום פתחון פה לישראל לאמר למה תתרה בנו על כל התורה והלא אין לנו רק מה שכתוב על שני לחות הברית כ"א על כתובים באצבע אלהים אך לא כל יתר התורה חלילה או לפחות יאמרו כי אין קיום שאר כל התורה שוה לאשר בלוחות לשכר או לעונש וליסורין וגליות הכתובים בשירה הזאת על כן מה עשה בנשאר מהיום ההוא שנסתלק בו כתב כל ספר התורה מראש ועד סוף למען יאמרו ישראל תחת מה היה מקום לומר כי אין יתר התורה דומה לעשרת הדברות על כי הדברות ההם גם שמשה כתבם היה העושה בעצם הוא ית' אלא שהיה על ידי משה אך לא שאר דברי התורה על כן מה עשה בקצת היום כתב כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל למען יראו כל ישראל ויאמרו הלא גם מכתב אלהים זה כמעשהו בלוחות כי מי גבר יכתוב כל התורה בקצת יום אחד אך אין ספק כי כאשר בלוחות היה נראה כאלו משה הכותב אך הוא ית' היה העושה בעצם כך בכתבו את ספר התורה היה נראה כאלו משה הכותב אך הקב"ה הוא היה העושה בעצם וא"כ איפה לא יגרעו כל דברי ספר התורה לקדושה ולשכר ועונש מעשרת הדברות ואשר נכתבו העשרה ההם ולא השאר הוא כי כל שאר דברי התורה נכללים בהם כנודע ע"כ אין עדות לישראל על קיום כל התורה כזה אך הדור ההוא ראו הדבר ולא הדורות שאחריהם ע"כ מה עשה משה צוה לשום אותו מצד הארון למען יהיה זכר לדבר כי על יד היותם סמוכים לא תפסק הקבלה מפה אל פה לומר שעל כן נסמכו להורות כי אלו ואלו דברי אלהים חיים ועונש המבטל ושכר המקיים שוה בזה ובזה וזהו ענין הכתוב ויהי ככלות משה כו' לכתוב עד תמם שהוא מבראשית עד לעיני כל ישראל שהוא הוראה אל שווי כל דברי התורה לעשרת הדיברות אז ויצו משה את הלוים כו' לאמר לקוח את ספר התורה ושמתם אותו מצד הארון לומר כדי לאמר ענין השירה ההיא להתראה על הבלתי מקיים את כל דברי ספר התורה צריך לקוח את הספר הזה שהוא בייחוד שנכתב ביום אחד לשים אותו מצד הלוחות להורות כי שוים הם כל

דברי הספר אל מה שבלוחות כי גם אלה הם מכתב אלהים כעשרת הדברות וזהו יהיה שם בך לעד כי היות הספר שם סמוך אל הלוחות יהיה בך לעד על היותם מערך הדברות כי הדור שלא ראו כבני דור זה כי מכתב אלהים היו גם אלה כי כל התורה כלה שמותיו של הקב"ה ע"י היות הספר שם יהיה להם מזכרת על אשר היה כאשר הושם הספר שם ואח"כ פי' ואמר תדעו למה עשיתי כן הלא הוא כי הן אמת כי על מה שבלוחות לא היה כ"כ קל בעיניכם אך מה שהוצרכתי בזה הוא כי אנכי ידעתי את מריך כו' הקהילו כו' כי ידעתי אחרי מותי כו' כי וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם שהוא אשר לא כתוב בלוחות ומזה תביאו אל השאר ואחר הקדמה זו אז וידבר משה כו' את דברי השירה כו':

או יאמר ויצו כו' לאמר לקוח כו' לומר כי מה שויצו משה את הלוים בייחוד הוא לאמר להם לקוח את ספר התורה הזאת ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' כו' כי להם יאתה ענין זה שאין ענייני הארון כ"א לשבט ההוא כלומר אך כל מה שאמר אחר כך כי אנכי ידעתי את מריך כו' אינו ללוים כי העיקר הוא לשאר שבטים:

או יהיה שעור הכתובים בדרך אחרת בשום לב. כי הלא הוא יתבר' לא אמר למשה רק שיעיד על ישראל את השמים ואת הארץ והוא אומר תחלה על הספר והיה שם בך לעד. ועוד למה מתריס כנגדם באומרו כי אנכי ידעתי את מריך כו'. ועוד אומרו ממרים הייתם עם ה' ומהראוי יאמר לה'. ועוד אומרו הקהילו אלי את כל זקני כו' ואעידה בם את השמים כו' שנראה כי על הראשים בלבד מעיד את השמים ואת הארץ ולא את שאר העם והנה אחר כך הוא אומר וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה כו'. ועוד אומרו כי ידעתי אחרי מותי כו' כי הראוי יאמר כי אחרי מותי השחת תשחיתון כו' ולא לומר מלת כי אחר מלת מותי. ועוד כי כבר אמר כי אנכי ידעתי את מריך כו' והוא ענין פסוק זה כי ידעתי כו' ולמה הוכפל. וגם נאמר בנתי' הקהילו אלי כו' כיון שפסוק כי אנכי ידעתי ופסוק כי ידעתי אחרי מותי כו' על המון ישראל ידברו ולא ידבר הפסוק השני על הזקנים בייחוד. ועוד כפל אומר השחת תשחיתון. ועוד אומרו וקראת אתכם הרעה כו' כי הל"ל ותקרא אתכם הרעה ולא לשון קריאה ואם הוא על כי לשון מקרה לא יצדק כי השגחה תהיה ולא מקרה הלא גם לשון קריאה לא יצדק ומהראוי יאמר ותבא עליכם הרעה:

אמנם הנה טרם יאמר להם את דברי השירה שמעיד בה עליהם את השמים ואת הארץ ראה והנה היה מקום יאמרו למה זה תעיד עלינו שמים וארץ ולא את ה' אלהינו החי וקיים תמיד עולם ועד האם בהסתלקך שהיית משכן לו יתברך תאמר שתסתלק השכינה מאתנו ותהיה העדר השגחה חלילה לא כן הוא ודאי ואם כן אחר שיש ה' בקרבנו הוא

העד והוא הדיין ומה צורך עדים זולתו יתב' והלא ממוראת עדותו נעבדהו ועוד שנית כי הנה בדברי השירה הוא כי משה הוא המעיד עליהם שמים וארץ באומרו האזינו השמים כו' וכן בפרשת ואתחנן הוא אומר העדותי בכם היום את השמים כו' על כן ראה והנה יוכל להשיב לו אלו היה הוא יתברך האומר אלינו שמעיד בנו שמים וארץ החרשנו אך אתה בשר ודם עובר ואיך תעיד עלינו שמים וארץ האם יודע מה שיהיה שתתרה ותעיד בנו או כשנעשה את הרע האם תדע שעשינו אותו או יגידו או יגלו לך שמים עונינו או הארץ כי תשים אותם עדים עלינו. שלישית כי יאמרו מה צורך עדות או התראה ומה לנו סימן ועדות או התראה גדולה מאשר יראו בעיניהם כי בעשותם הרעה רעה תבואם ויראו ויבושו וישיבו מדרכם על כן על שלש אלה הקדים ואמר על הראשונה הנני מראה לפניכם כי ה' אלהיכם הוא העד על כל אשר תעשון כי אפילו בהסתלקי שהייתי משכן לא יבצר מכם כי הלא אין צ"ל בארון ה' כי שם הוא יתברך אך זולת זה הנה ראית' ככלותי ספר התורה ביום זה עד תומו כאמור בפסוק הקודם ויהי ככלות כו' עד תמם שהוא מבראשית עד לעיני כל ישראל ואין זה רק למה שכל התורה כלה שמותיו של הקב"ה ואני היודע כונת הצרופים ואיך היא שמותיו יתבר' ובמחשבה שאני כותב נכתב מאליו באופן כי מעשה אלהים הוא ובו שורה שכינתו יתבר' כי מעין מכתב אלהים שבלוחות היה בו ועל כן אני אומר לקוח את ספר כו' לומר כי הראוי לאמר הוא לקוח את ספר התורה ושמתם אותו מצד הארון כי דומה הוא ללוחות כי גם הוא מכתב אלהים וא"כ ודאי כי גם בסלוקי ה' בקרבכם שרוי בארץ אשר בו הספר הזה כי גם שבלעדי הספר ה' שורה בארץ הנה לא היה ניכר כי גם כל התורה יש לה קדושת העשרת דברות כאשר הוא עתה וגם שעין בעין ראיתם כי מכתב אלהים הוא מה שלא ראיתם בלוחות שנכתבו שלא בפניכם על כן תדעו ודאי כי בקרבכם הוא שורה במקום ההוא ולא סילק שכינתו בסלוקי השמימה. וז"א ושמת' אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והנה שם בך לעד ה' אלהיכם הנזכר כי ה' אלהיכם הוא שם בך לעד וא"כ לפי האמת לא היה צריך עד זולתו יתברך כי הוא העד והוא הדיין ומה צורך העיד עליכם שמים וארץ אך הוא כי זה אינו שוה לכם כי הנה אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה כי הן בעודני חי עמכם שידעתם כי ה' אתי כמאמר הכתוב והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד הוא בית מדרשו של משה שקרא לו אהל מועד ואפילו מלאכי השרת ארז"ל שהיו הולכים שם לבקש את ה' ועכ"ז ממרים הייתם עם ה' שהיא עם היותכם עם ה' בודאי ולא שמתם לבכם כי ה' שעמכם הוא בך לעד ואדרבה היו אומרים היש ה' בקרבנו אם אין ומה גם עתה אחרי מותי שתסתפקו אם סילק השגחתו חלילה ועל כן גם שהוא יתברך הוא העד

בודאי על הכל על כל זה אינו מועיל עמכם וש"ת הלא לנו אתה מיקל בכבודנו כך לאמר שידעת את מריינו וקושי ערפינו ושממרים היינו עם ה' אך אם היו לפניך ראשי עם זקנינו ושוטרינו ראשי ישראל לא היית אומר אליהם כדברים האלה אל תאמרו כך כי הלא הקהילו אלי את כל זקני שופטיכם הם סנהדרין ודייניי ישראל ושוטריכם שהם כל ראשי ישראל ואדברה באזניהם את הדברים האלה אשר אמרתי כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך כו' ולא אבוש מהם כי לא אחניף להם וגם לגדולים ההם לא אומר להם כי ה' הוא העד ואיני מעיד עליהם את השמים ואת הארץ כ"א לכם בלבד כ"א גם ואעידה בם גם הם את השמים ואת הארץ כי גם כי ה' הוא העד האמיתי וקיים לעד ואצ"ל כי ממכון שבתו ישגיח כ"א שגם על הארץ כבודו אך למה שעיני בשרכם לא תראינה בו לא תשיתו לב על כן אעיד עליכם את השמים ואת הארץ הנראים תמיד שאם תרשיעו יד העדים תהיה בכם ראשונה ועצר את השמים כו' והאדמה כו' ועל הב' כי תאמרו איך אני אומר ואעיד' בם את השמים ואת הארץ שאני המעיד ולא ה' ואיך אדע כי תחטאו וגם אחר מותי מי יגיד לי דעו איפה כי ידיעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון והוא שכולל ב' דברים א' שיודע מעתה ברוח קדשו כי אחר מותו ישחיתו מעלליהם וב' כי אחרי מותו והוא בעולם העליון יודע לו אשר יעשו את הרע והוא כי כאשר החוטא משחית נפשו שבקרבו כן משחית ופוגם שורש נפשו למעלה בעולם העליון ועל כן שם יראה משה אחרי מותו את הפגם אשר יפגמו בשורשם וז"א השחת תשחיתון שהוא השחת בנפשכם תשחיתון בשורשיכם של מעלה ולהיות הכונה על ב' דברים א' שידע כי יעשו את הרע אחר מותו ב' כי גם שם יגלה אליו משחתם בשורשם בהעוותם על כן אמר לשון היולי באומר כי ידעתי אחרי מותי ולא אמר כי אחרי מותי השחת תשחיתון שהיה הפי' הראשון נראה וגם לא אמר מלת ידעתי לרמוז השני כי ב' הפירושים אמת בכונתו ועל הג' אמר וסרתם מן הדרך כו' לומר אלו מיד בעשותכם הרע הייתם לוקים לא היה צריך דבר כי תראו ותשובו אך הענין הוא שדור א' יחטא וכמה דורות יאריך על שלשים ועל רבעים ומה גם בחרבן ראשון שז' דורות עבדו ע"ג והאריך להם כל עוד שעסקו בתורה וזה יאמר תדעו למה צריך העדאת עדים התראות אלו הלא הוא כי הנה תחלה דור אחד השחת תשחיתון או ב' דורות ואחרי כן בהמשך הדורות יבאו ימי השילום באופן שלא תכירו מיד רשעכם על הלקות כי אדרבא תשגו בראות שמאריכים לכם וזהו וקרא' אתכם הרעה באחרית הימים שהוא בהמשך ימים רבים ולא תלקו מיד כאשר תעשו את הרע קודם לאחרית הימים הרבה ועל כן לא תרגישו בדבר מעצמכם ומאומר וקראת רמז אל המשחית הנברא בעונותיכם כי הוא יקרא לפניכם כי תיסרכם רעתכם ועוד שנית כיון

באו' לסלק קושי גדול הנופל בתוך דבריו והוא כ"א דור אחד יעשו את הרע ויאריכו לי שנים או שלשה דורות או ארבעה דורות ואז יפקדו הכל והלא כמו זר נחשב כי אבי אבות יאכלו בוסר ושני בני בניהם תקיהנה ע"כ בא משה ברוח קדשו ותקן ואמר וקראת אתכם הרעה לומר כי הרעה אשר עשו תקראם ממקומה ותביאם בגלגולים כרשב"י לפקוד עליהם כפי רשעתם וזהו וקראת אתכם הרעה באחרית הימים נמצא כי אשר אכלו בוסר תקהינ' שניהם וז"א וקראת לשון קריאה כמשמעה אך לא את כולם יחזיר בגלגולים כי אשר היה עונו קל די לו אשר יענש בגיהנם מבלי יתגלגל בדור מלוי הסא' כ"א לאשר הכעיסו בעצם וז"א וקראת אתכם הרעה ותדעו מי תקרא ומי ומי תהיו המתגלגלים הלא הוא אשר תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו כו' כי את קלי האשמה יורידם לבאר שחת ושם יתמרקו עד יהיו ראויים להגלגל כדי ליתקן כי הוא יתברך חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח:

פסקה ל

וידבר משה כו'. יאמר כי להורות כי כל דברי השירה מאתו יתברר היה ולא מאתו בבחיר' עצמו ועל כן עם היות בעת סיליקו שדרך אנשים שיחלש כחם מלהרים קולו אמר כי משה עם היות שס' רבוא יחזיקו י"ב מיל עכ"ז נשמע קולו ונכנס באזניה' וזהו וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם ואין זה כ"א באשר ה' אתו וכל אשר הוא עושה הוא יתברך היה העושה למען יאמינו כי הוא יתב' המעיד בם את כל דברי השירה בעצם אלא שהוא ע"י משה כי על כן משה ידבר והאלהים יעננו בקול:

פסקה לא

האזינו השמים ואדברה כו'. הנה על שנותו את טעמו ישעיהו ממשה באומרו שמיעה בשמים והאזנה בארץ הפך מאמר התורה ארז"ל כי משה שהיה קרוב אל השמים מעל הארץ אמר האזנה בשמים ושמיעה שמשמעה מרחוק בארץ אך ישעיה כי קרוב הוא אל הארץ יותר היפך הסדר והנה עדיין ראוי לשית לב כי הנה סמך שמים וארץ יחד ועל כלם כא' אמר כי ה' דבר אך משה אמר גזרה על כל אחד בפני עצמו על השמים לבדן אמר ואדברה ואחר כך על הארץ אמר ותשמע אמרי פי. ועוד למה שינה לומר דבור על השמים ואמירה על הארץ. ועוד כי בארץ הזכיר פיו כאומרו אמרי פי ובשמים לא אמר וידבר פי. ועוד כי בשמים אומר שיאזינו תחלה ואחר כך ידבר כאומרו האזינו השמים ואדברה ובארץ הוא אומר ותשמע הארץ אמרי פי שמשמעו שעוד הוא מדבר והיא שומעת. אמנם פתח דבריו בבואו להוכיח את ישראל יעבדו את ה' פן רעה תבא עליהם אם יעזבוהו ככל דברי השירה הזאת רצה להורות להם כמה מעלות טובות לצדיק כי הוא מושל ביראת אלהים וגם על השמים כבודו ואפי' משרתי עליון אשר בשמים

כבודם סרים אל משמעתו כי על כן באו מחנה אלהים ללוות את יעקב ואפילו להגר שפחת שרי נזדווגו לה ג' מלאכים כי כל העולמות שת ה' תחת רגלו אך על בני אדם שוכני ארץ למה שבעל בחיריים הם לא ימשול הצדיק בו להכריעו ולמשול בו בשום דבר אם לא על פי בחירתו וזה אומר האזינו והשקיטו השמים אפילו יושביהן תחלה כדי שואדברה אני כי צדיק מושל על הבלתי בחיריים ואפילו כי אדבר עליהם קושי שהוא ענין דבור אך על בני אדם שוכני ארץ למה שבעלי בחירה הם הוא אומר ותשמע הארץ אך לא דרך צווי לומר שמעו הארץ כי בחיריים הם וגם לא אומר שיקדימו לשמוע טרם אדבר רק בעת צאת אחרי מפי עוד אני מדבר והם שומעים וגם לא ישיתו לב אל עצמי שישמעי להיותי המדבר כאשר אמרתי אל השמים שיאזינו כדי שאדברה אני כי הלא ישובי הארץ בחיריים כמוני ולא יעשו רק בעד המאמרים בעצמם היוצאים מפי כי מאתו יתב' המה ולא אל עצמי להיות אני הדובר וגם לא בדרך קושי כי אם בדרך חבה שאפילו אמרי מוסר והתראה בבחינת חבה המה כאב את בן ירצה ולא בבחינת קושי והנה כל זה היה במשה אך ישעיה הנביא לא ערב אל לבו לומר כמשה שלהיותו הוא המדבר ראוי יאזינו השמים ואפילו הארץ על כן מה עשה שיתף שניהם ואמר שמעו שמים והאזיני ארץ אך לא למעני רק כי ד' דבר ומלפניו תחתו כאחת שמים וארץ וגם בדרך צווי לומר שמעו והאזינו אך להיות הוא הקורא אותם שינה לומר שמיעה במי שהוא יותר רחוק ממנו כמאמרם ז"ל. עוד אמרו רז"ל כי אומרו האזינו השמים הוא שישתקו כל עולם הגלגלים מתנועת' מעין אשר היה במתן תורה כמשז"ל ויהיה הענין כי למה שאם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי על כן בקבלת התורה ראוי ישתקו מתנועת' וזה משני טעמים אחד לומר כי במתן תורה בזכות קבלה מבלי מהלך המזלות והכוכבים מתקיים העולם שנית לרמוז כי אם אין מקבלים אין עולם על כן הוא כאומר ראו עתה אם מקבלים אתם ואם לאו אין עולם כי הנה התנועות ומהלכי' שוים ונחים ואם אינכם מקבלים יתמיד ביטול התנועה ויתבטל העולם וזה הטעם בעצמו הורה משה בדברו את דברי השירה הזאת לומר האזינו השמים מתנועתכ' כי עתה ג"כ בהתראה זו אם מקבלים תלוי קיום העולם כאשר במתן תורה ושמא תאמרו אם שקול דבר זה למתן תורה למה שם לא הוצרך לומר לשמים שיאזינו ויבטלו תנועת' ופה צריך לצוות לומר האזינו השמים כי הלא פה הוא כדי שואדברה למה שאני הדובר אך שם יהיה פי ה' הדובר ועוד מטעם זה חילוק ב' והוא כי במתן תורה שתקו גם כל הבריות שבעולם כמ"שכ ז"ל בש"ר צפור לא צפצף שור לא געה אריה לא שאג סוס לא צנף הבריות לא דברו אלא היה העולם יושב ומחריש אך פה אינו שידמה הכל רק ותשמע הארץ אמרי

פי הוא כי יושבי הארץ ישמעו מפיו הוא שישמעו ישראל מאמריו ועל כן לא דממו כל בריות הארץ מה שאין כן וידבר ה' על הר סיני שאז מאימתו היה העולם דומם. עוד ארז"ל כי ענין האזנת השמים ושמיעת הארץ היה להיותם עדים ועל כן מתרה על ידם שאם יעברו יד העדים תהיה בם בראשונה כי יעצור את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ובזה יאמר הנה מה שהוא עיקר ההתראה הוא בשמים כי הם לא יורידו טל ומטר הארץ מאליה לא תתן יבולה כי כל ישעה מן השמים הוא לז"א מה שאני עושה עיקר ואומר דרך צווי בעצם היא האזינו השמים שהם עיקר שהכל תלוי בם אלא שמאליה ותשמע הארץ אמרי פי לבלתי תת יבולה אם לא ייטיבו מעלליהם. או יאמר כי הנה הארץ יש בה דומם וצומח נוסף עליה השמים שהם בעלי תנועה וחיונית ונוסף עליהם האדם שהוא חי מדבר אמר האזינו השמים בשבילי כי גדול אני מכם כי הנה ואדברה שאני גדול מכם שיש בי דבור שאני חי מדבר ואז מכל שכן ותשמע מעצמה הארץ אמרי פי כי שתי יתרונות יש לי עליה תנועה ודבור:

פרק לב

פסקה ב

יערף כמטר לקחי כו'. הנה אין צורך להעיר קושיות בפסוקים אלו כי כלם מקשה והנה רז"ל פירשו על לימוד התורה ועל פי דרכם אפשר לנו לומר כי כל דבר קודם לו צריך יזכור אדם בלימוד המביא לידי מעשה לעבוד את ה' כי אין בור ירא חטא ועל כן תחלה ילמד דעת את הנפש מתופשי התורה בל יאמר איש אעמול בתורה עד ארוה צמאוני ימים או עשור ואחרי כן אעשה לביתי ולא אשוב אל התורה רק מזמן לזמן למה שיצטרך לעתים אמר השמר פן ואל תעשה כדבר הזה כי הלא לקחי ידמה למטר כי דרכו יתברך לערוך והמטיר עד אם הרוה את הארץ בכל ימות הגשמים ואחרי כן לא ימיש מלתת בה בקיץ רסיסי לילה תמיד פן תובש הארץ מאז חדל המטר כן הדבר בלקחי כי אם יעסיק האדם בה ברבוי עד ישבע כרסו ממנה ואחר כך צריך שוב ישוב אליה בכל יום תמיד פן תאבד ממנו בהיסח הדעת וזהו כשעירים עלי דשא והוא כדעת האומר בי דשא יקרא בתחלת צאת מהארץ ועשב כאשר יגדל והוא כי תחלה מרוה את הארץ בגבורות גשמים בזעף והוא עלי דשא ברביעיות ראשונות ואחר כך ישלח רביבים מעל השמים בקיץ על העשב לעדנו ולבסמו יפה כן הדבר בתורה כי אחר ידיעת התורה כלליה ופרטיה הנמשל לעשב שכבר גדל צריך לשוב אליה לבסם ולהחזיק ידיעתו בה. או שיעור הענין על פי דרך זה כי בא הוא יתב' ללמדנו איכה נעבוד את ה' הלא הוא כי עיקר עשות רצונו הוא נעסיק בתורה בלימוד המביא לידי מעשה איך שיהיה יראת חטאינו קודמת לחכמתנו

ושגם עד זקנה ושיב' לא נמיש מעסק התורה והנה זה דרכ' של תורה שבאה על ידי יסורין ויגיעה רבה והוא כי הנה תורה אל האדם היא כגשם על הארץ כי כאשר ירד הגשם על הארץ והולידה והצמיחה כן התורה לאדם תולידנו מצות ומעשים טובים כי הלימוד מביא לידי מעשה וכאשר בתחלה ירד הגשם בזעף כעריפה כן יהיה לקחי כי תטרח בזיעת אפיך בתורה בבחרותך וגם בזקנה ושיבה תזל כטל היורד אחר שגדל העשב בקיץ כן אחר שגדלת בתורה והרבית מצות ומעשים טובים תזל כטל כי אז לא תצטרך לעמול הרבה כי כבר יגעת ומצאת בבחרות עוד אני שואל ממך והוא שלא תדמה תורה עליך אל מטר שיורד טרם דשא מארץ רק כשעירים עלי דשא שכבר החיל להצמיח דבר מה והוא כי לא תהיה תורתך כמטר על ארץ יבשה שהוא משל אל טרם היות בך איזה כשרון והוא שלא תקדים תורתך ליראת חטאך כי אם על דבר מה וזה אומר עלי דשא וגם מה שתזל כטל אמרתי לא כטל היורד אחר הקציר שעשב אין שיהיה נמשל כי תעסוק בתורה לעת זקנה בלי מעשה המצות רק כרביבים עלי עשב שגדל כבר שהיא משל אל המצות שהפרחת והגדל' מאז היית בחור כי גדלת במצות ובשם טוב והמצות שהיו כדשא הקצר בבחרות יהיה כעשב הגדל בזקנה ואז תזל התורה על המצות כטל על העשב לעדנם ולבסמם כי היא המבסמת המצות למען יתקיים בך ענין אשרי מי שעמלו בתורה גדל בשם טוב למען תהי' הפטירה שהיא כמשל קצור העשב אחר גמר בשולו נפטר בשם טוב. או יהי' הענין כי טרם יזהירנו בעבודתו יתברך בא לסלק תואנת היצר הרע והנפתי' אחריו האומרי' כי אם ה' אוהב הצדיקים ותופשי התורה למה ידכאם בירורי' על כן היחל לדבר על לבם ואמר אם תראו יערוף כמטר לקחי שהוא כעריפת המטר בזעף כן לקחו בזעף יסורים אל תחושו לומר זו תורה וזו שכרה כי לעומת זה תזל כטל אמרתי באחרונה כי יהיה כטל לישראל ואם תראו זעף כעת הלא הוא כשעירים עלי דשא והוא כי כאשר הרוח סערה הבא בדשא אחרי המטר שפירוד עלי הדשא שדבקו בגבשושית הארץ על ידי המטר ואלמלא זעף סערת הרוח היו העלים שדבקו בארץ נפסדים ונרקבים בגוש העפר ביבושת ארץ מהמים הנה כי כאשר מה שנראה זעף וכעס בסערת הרוח עלי דשא והוא לטובתו להפרידו מהעפר ולהצמיחו כן היסורים הבאים בזעף על עוסקי תורה הוא לטובתם להפריד נשמות' מגבשושית איכות חומרם ותאוותיו ולהביא' אל אושר הקדושה האמיתית ואם תראה חסידי עליון אשר אין להם דבקות כלל עם איכות חומרם ומתייסרים אל תחוש כי הלא ג"כ יש בחינה אחרת והיא כרביבים עלי עשב שגדל כבר אשר לא ידבק אל הגבשושית והם רביבי מטר דק היורדים בלי זעף כלומר כי היסורים אשר תראה לאנשים כאלה אך קלים יהיו שאין בהם ביטול תורה או ביטול תפלה ע"כ

מתייחסי' לרביבי' אשר הרביבי' ההם אינם רק לעדנו כן הם יסורי הצדיקים ההם כי הם של אהבה לעדנם בג"ע יותר על אשר להם במעשיהם וגם אינם קשים כראשונים כהפרש שבין מטר לרביבים כי המטר בא בזעף ויורה כחץ משא"כ הרביבים שהבאתם קלה הנרא' בחוש ברביבי גשם דק הנקרא בגמרא עורפיל' שהבאת הטפות בנחת ולא בזעף:

פסקה ג

כי שם ה' אקרא כו'. לכאורה יאמר ענין כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך והוא כי מה אנו מה חיינו ששבח ירצה מאתנו על כן טוב הוא חסדך מתת לנו חיי במה שזכיתנו ששפתי ישבחונך וע"ד זה יאמר כי שם ה' אקרא לומר ראו עתה מה רב טוב העובד את ה' כי על כן מבלי תוכחתי ראוי תרדפו אחר עבודתו כי הלא אצ"ל עבודה כ"א אפילו קרוא בשמו בלבד אצ"ל אתם כ"א אפילו אני הגדול מכם שאזכה לקרא בשם ה' עם היותי גדול שבכם הבו גודל לאלהינו על הדבר וא"כ וכ"ש כי תשאו ק"ו בעצמכם שמכ"ש שטוב להודות לה' על זכותכם לקרא בשם ה' כל שכן לעבדו:

או יאמר דרך אחרת נמשך מהפסוק הא' האזינו כו' והוא בשום לב. (א) אל שינוי אשר הערנו מהחילו בל' דבור ויצא באמירה. (ב) סמיכות פסוק יערף אל הא' שיהי' קשר אמיץ מהאמור. (ג) לשום לב אל משל המטר והטל ושעירים ורביבים ודשא ועשב זולת האמור. (ד) אומרו כי שם ה' שיורה כבא לתת טעם אל האמור ואיננו. (ה) אומרו הצור תמים פעלו למה שינה תוארו יתברך ולא אמר ה' תמים פעלו כפסוק הקודם. (ו) אומרו כי כל דרכיו משפט שיורה כבא לתת טעם אל האמור ואיך יהי' המשפט טעם אל התמימות. (ז) החילו בפעולה ולשון יחיד וצאתו בדרכים ולשון רבים. (ח) אומרו אל אמונה ואין עול כי אחר היותו אל אמונה מי לא ידע שאין עול. (ט) אומרו צדיק וישר למה ייחד ב' תואריו יתברך אלה פה:

אמנם ראה והנה בשמוע איש את כל הדברים הרעים שבדברי השירה הזאת הלא יאחזהו רעד ותסמר שערת בשרו ויאמר. (א) איך רחמי אבינו שבשמים אל בנו בכורו ישראל כי מי יעמוד במוסר הגדול הזה. (ב) כי הלא מאשר הזכיר שם הרחמים במוסר באומרו וירא ה' וינאץ כו' הלא יראה כי גם מדת רחמים מתהפכת לדין וא"כ איפה ה' מי יעמוד. (ג) שאם הוא יתב' המכה בנו לפי כחו אוי מי יחיה כי כל גבור מכה בגבורתו. (ד) למה העבירות פורע בעולם הזה ככל דברי המוסר הזה והזכיות שלא יחסרו מישראל הן בהקפ' לעולם הבא. על כן כל ד' דברים אלו בא לתקן על ראשון ראשון ובראשון היחל ואמר האזינו השמים כו' לומר גם כי הנה דרך המלך ב"ו בקומו לערוץ הארץ להתרות על עוברי רצונו ברבת משטמה שאין עיקר כונתו רק לעשות משפט ולהנקם

מעוברי רצונו אך לא כן דרך המלך הקדוש כ"א כל עיקר כוונתו בהתראותיו בהראותו את עונש פקודתו על עוברי רצונו כל כוונתו היא למען ע"י כן ישובו עדיו יתברך וייטיב להם ולהורות נותן בסוף תוכחתו דברי שלום ונחמו' רבות ככל אשר עשה בשירה הזאת כי אחר כל דברי קושי התוכחות דבר נחמות כאומרו כי ידין ה' עמו כו' ראו עתה כי אני אני הוא אני אמית ואחיה כו' הרנינו גוים כו' והנה זה יורה כי זה כל עיקר כוונתו יתב' כי חסד הוא וזה יאמר פתח דבריו האזינו השמים שבהם עיקר ההתרא' כמדובר בקודם ואשר תשמעו הוא מה שואדברה שהם דברי קושי תוכחתי ואין הדבור שהוא קושי התוכחות עיקר הכונה כ"א הכנה כדי שאחרי כן ותשמע הארץ הם שוכני ארץ אמרי פי הם דברי חבה המתייחסים לאמיר' ופיוס וז"א אמרי אחר אומרו לשון דבור בתחלה ואל תתמהו מהקושי הלז כ"א בתחלה אדברה דברי קושי הלא התכלית הוא רחמים שבסוף ותשמע הארץ אמרי פי הם אמרי חיבה ותראו למה זה דומה אל ענין הטל ומטר כי הנה כמטר הוא מה שיערוף לקחי היא התורה המדברת לך את דברי השירה הזאת כי כאשר עריפת וזעף המטר היא חיים לעולם כן הייסורין והתוכחות האלה חיים הם למוצאיהם למרק פה אשמותם להביאם לחיי עולם הבא והראיה כי לא משנאה חלילה כי הלא כהתם דברי התוכחות תזל כטל אמרתי הם דברים טובים דברי נחומי' כטבע לשון אמירה כאומרו מחצתי ואני ארפא כו' אשיב נקם כו' הרנינו גוים כו' ושמא תאמרו אוי מי יחיה משומו אל כל הדברים הרעים שבשירה הזאת אל תשיתו לב כי הוא כשעירים עלי דשא כו' לומר ראו נא על מי יאות סערת זעף מטר ורוח חזק אם לדשא הרך וקטן או לעשב שגדל כבר בעצם ונהפוך הוא אשר נראה בעינינו כי בהיות דשא יערוף ויסער רוח ומטר וכאשר הוא עשב יבואו רביבי טל בשובה ונחת אך אין זה כי אם שהוא יתברך בגבורות גשמים בא בכח גדול להפקיע מן הכח בדשא הרך לקבל רעם גבורותיו כן הדבר הזה להוציא הוא יתברך כח קדושת תורה ומצות ומעשים טובים מתוך חומר האדם צריך גבורת יסורין להכניע החומר ולמרק אשמותיו להוציא יקר מזולל ועם שהוא קטן ורך הכשרון נגש אל ערפל החומר והוא ית' כאשר יתן כח הדשא הרך לסבול שעירים שעליו כן יתן כח באדם לסבול ואחר היותנו שלמים אז יוריד עלינו רביבים טלי ברכת אמרתו יתב' הטובה עלינו כרביבים עלי עשב ויהי' כטל לישראל. ועל השנית אמר כי שם ה' אקרא כו' לומר מה שתראו בתוכחות מוסר השירה הזאת נזכר בה תמיד שם הגדול בעל הרחמים וירא ה' וינאץ וכיוצא בפסוק זה ואפשר לדין בא' משני פנים או לומר שהוא כי אך מדת רחמים יהיה להם לאויב הוא נלחם בם מרוב הכעס והרוגז או תהיה להפך שהוא כי למען הפשיר את הדין משתף מדת רחמים

לז"א כי תראו בתוכחתי שאדרבה כי שם ה' אקרא אל תחשבו שהוא להגדיל הכעס כי אם אדרבא הבו גודל לאלהינו כי למה שהוא אלהינו אוהבנו בייחוד עושה על יד מדה שהוא למתק הרוגז ולא מהבחינה האחרת ועל השלישית והיא כי כל המכה מכה כפי כחו ועל כן כאשר נשער יסורין ית' כפי תקפו מי זה האיש יוכל לסבול לז"א הצור וכו' לומר כי עם היותו הצור וחזק הידוע בעל הדין ואין זולתו לא בחזק יבא לפעול יסוריו אצלינו אך תמים פעלו המיוחד אל תואר צור הוא הרוגז והדין בתמימות בלי אכזריות חמה והטעם כי כל דרכיו משפט שאינו כאדם שלפעמים כי יכעוס על עוברי רצונו יכוין להנק' ויגזור גזירות אשר לא על פי שורת הדין רק בבחינת רוגז אך הוא ית' לא כן הוא רק תמיד יכלכל דבריו במשפט והוא כי גדר משפט הוא מזוג מחסד ורוגז ואינו מדת דין פשוטה כנודע מספר הזוהר. ועל הרביעית והיא שמא תאמרו הלא יהיה ראוי כי כאשר את היסורין על עון נקבל בעולם הזה ממדת הצור גם את הטוב המקווה על המצות נקבל מעתה ממדת החסד על כן אמר אל אמונה והוא כי אל הוא מדת החסד כד"א חסד אל כל היום ואמר כי אל שהוא החסד הוא אמונה לעתיד ולא בעולם הזה ואין זה עול לשלם העונות בעולם הזה והזכיות לעולם הבא כי הנה צדיק וישר הוא יתב' והענין כי גדר צדיק הוא העושה על קו הדין וישר הוא לפנים משורת הדין כמ"ש ז"ל על ועשי' הישר וטוב זו לפנים משורת הדין ואם כן איך יתקיימו שתי תואריו יתב' אלו כי אם בזה שעל הדין מייסר בעולם הזה כי צדיק הוא וקו הדין הוא כי כאשר היה העון בעולם הזה כן משפטו ראוי גם הוא יהיה בעולם הזה אך לענין האושר הוא ישר עושה לפנים מן השורה להיות שכרו אתו עד העולם הבא כי שם יהיה בלתי בעל תכלית מעין העולם ההוא מה שאין כן אם היה נותן כשכר בעולם הזה ההווה ונפסד שגם השכר הניתן בו ידמה אליו ויהי' בעל תכלית:

או יאמר הצור כו' כי יקרא במשפטי כותים יהיה כל דין משפטו בפני עצמו טוב בעיני שומעו אך בהוסדם יחד תגלה ערות פחיתותם והוא כי ישמע השומע משפט מלך להמית הגונב מחביריו ממון יישר בעיניו כי יאמר בן מות הוא האיש ההוא כי נטל מחייתו וכן כאשר תשמענה אזניו משפט המלך ההוא כי כל הורג נפש יומת תחתיו גם הוא יישר בעיניו ויכשר כי הוא נפש תחת נפש אכן בהוסדם יחד כי יגידו ויאמרו כי כה משפטם לתלות הגונב מנה ואת הורג את עמיתו הלא יתחמץ לב כל שומע ואמור יאמר לא יתכנו דרכי המשפט הלז בי איך תדמו ותשוו המחסר ממון למחסר נפש ולא אחד המה באיכו' נמצא כי בהתאחד". יצא משפט מעוקל משא"כ במשפטי התורה כי בהוסדם יחד שני המשפטים יצדקו ויתהללו כי באמור איש כי כה משפטה לשלם הגנב פי שנים ולהמי'

את הרוצח יצדקו ויאמרו אמת נכון הדבר מדה כנגד מדה ההורג נפש לתת נפשו תחת נפשו והגונב מנה יתן מאתים הוא בקש להחסיר מחבירו מנה ולהעדיף על נכסי עצמו ותהי להפך כי בתתו פי שנים נמצא הוא חסר מנה והעדיפו על נכסי חבירו וזאת תהיה כונת פסוק משפטי ה' אמת צדקו יחדו שיורה היותם אמת מה שצדקו בהיותם יחדו וזה ענין הכתוב הלזה הצור תמים פעלו הצור שהוא כח הדין תמים ובלי מום הוא פעלו כלומר כל פועל שלו והראיה כי אין דופי בשום אחד מהם שהרי בהוסדם יחד דרכיו יהיו כלם משפט אחד וזהו אומר דרכיו לשון רבים ואמר משפט לשון יחיד והנה זה הוא לענין משפט והדין על עוברי רצונו וגם לענין החסד שהוא הטוב המקווה לצדיקים עם שהוא אמונה ואין יודע מתן שכרן של מצות אין להרהר יהיה עול בדבריו וזהו אל אמונה ואין עול והטעם כי צדיק שהוא עושה צדקה וישר שהוא עושה לפנים משורת הדין הוא גם בנראה לחוש כענין העונשים מזה נקח לשכר המצות:

פסקה ה

שחת לו לא בניו מומם כו' ראוי לשית לב איך מתקשר אל הקודם וגם אומר בניו מומם שלא פירש מה הוא מומם של בניו וכן אומר דור עקש כו' כפול ובלתי מקושר אל ראש הכתוב. ועוד אומר עם נבל כי אין אומר ולא חכם מקביל אל נבל והל"ל נבל ולא צדיק או סכל ולא חכם. ועוד אומר אביך קנך הם תוארים בלתי מתאחדים. ועוד אומר זכור ימות עולם אין לו יחוס עם הקודם. ועוד שאם הכונה לאיים שיזכור מה שעשה לדורות ראשונים הול"ל זכור דורות ראשונים אך עולם מאן דכר שמיה וגם הוא כפול. ועוד באומר בהנחל כו' מה הנחילם ובאומר בהפרידו כו' אם הוא ענין דור הפלגה כפרש"י שיצב גבולות עמים שלא כלה אותם למה שיצאו משם בני ישראל קשה שהיה אפשר לכלותם וישאיר את אברהם שהיה בן מ"ח שנה כשנתפלגו ויצאו ממנו כל זרע ישראל. ועוד שהיה לו לומר ויצב כו' למען ישראל עמו אך המספר מאן דכר שמיה. ועוד איך יתקשר אחריו פסוק כי חלק כו' וגם חבל נחלתו הוא הקודם ולמה כפל וגם למה שינה הלשון וכן אומר ימצאהו הוא בלתי מקושר ומה הוא לשון מציאה וגם לשון עתיד וכן בפסוקים שאחר זה יש תיבות כפולות ודוחקים ניכרים:

אמנם הנה כתבנו כי תחת ארבע לא תוכל שאת האיש אשר יראה את כל פורענות הכתוב בשירה הזאת והנה בפסוקים הקודמים העלה ארוכת ארבעתן כמדובר אמר עתה כי הנה יש עוד חמשית אשר יפול לב אדם עליה והוא כי יאמר איש לא ימנע האנשים החוטאים בנפשותם בהעוותם משחיתים את עצמם או במלכם חלילה כמלך ב"ו שיפסיד המלך בשירות אשר יצוה על משרתיו אם ימנעוהו ממנו אם לעצמם הם

משחיתים יניחם וימוגגם בעונם ואם לה' הלא כמו זר נחשב כ"א חטא איש מה יפעל בו הוא ית' ע"כ על החמשית הזאת אמר דע לך כי שחת לו ית' לא חלילה כ"א רבו פשעיו מה יעשה לו ית' וש"ת הן אמת שלא יפעל בו אך חושש על כבודו כי הלא בנים אתם לה' קראנו אלהינו ולכן אם נחטא ונאשם יחוש על כבודו שיקראו בניו אשר לא טובים המה לז"א גם זה אינו כי בניו מומם כלומר היותם נקראים בניו אין הדופי והמום לאביהם חלילה בהיותם בלתי כשרים רק מומם כי המום הוא להם שעם היותם בני אל חי יצאו מדרך הטובה ועוד כי אלו כאשר לקחתם לו לעם היו רעים היה פ"פ כלפי מעלה איך בחר בבלתי טובים אך במ"ת כלם קדושים היו אלא שנתעקשו אחרי כן בעון הראשון ונתפתל בשני ובשלישי:

או יאמר מומם הוא היותם דור עקש כו' לומר כי אין אשמותם מפאת אלהיהם רק מפאת עצמם שבבחירתם מעקשים עצמם כי לא עיקשם קונם ומהיותו עקש נעשה פתלתול כי עבירה גוררת עבירה וש"ת א"כ איפה יניחם ה' שיזיקו את עצמם ולמה יכביד עליהם כיון שאין נוגע אל עצמו ית' לז"א הלא גם שהוא ית' אינו צריך לכם ואין לו היזק מהעדר עבודתכם הלא יקפיד מכמה בחינות. א' על היותכם כפויי טובה כי הלה' תגמלו זאת הלא תחשבו לעם נבל כי אין נבלות ורשע גדול מזה לגעול באלהי עולם ה' ולהיות לו כפויי טובה ולא יבצר מהיות כעס גדול ורב על הדבר. ב' והוא ולא חכם כי ללא חכם יתייחס בעשותו הדבר הזה באומרו שאניחהו כיתר עמים כי לו היה חכם היה רואה את הנולד כי הוא פורש מן החיים ופירש ואמר מה שאמרתי שהוא עם נבל כפוי טובה הוא כי אב הוא ואיה כבודו ואדון הוא איה מוראו כי הלא הוא אביך מצד הנפש כנודע וקנך שקנאך בדמים כאשר יבא ואם אב הוא איה כבודו ואם אדונים הוא איה מוראו ולא עוד כ"א גם בלעדי הקניה גם מצד הגוף שלו אתה כי הוא עשך מאז נאמר נעשה אדם ומחומרו יצאת וגם אחר שברא איש ואשה ומהם אתם מתהוים האם אב ואם כוננו איבריך הלא הוא ית' כוננך וזהו ויכוננך כד"א ויכוננו ברחם א' עתה בא ופי' על ראשון ראשון מה שאמרתי שחת לו לא הנה לך ראיה כי אין החוטא מזיק רק לעצמו כי הלא זכור ימות עולם כמה הם מבריאת עולם ועד עתה שהיה אז כאלפים וק"ך שנים ומעט יותר ומשתזכור ימות העולם שית לבך להבין שנות דור ודור כי תמצא שמאדם ועד נח שהיו עשרה דורות היו שנות כל דור מהם הרבה מאד מאשר בדורות שמנח ועד דור המדבר כנודע כי בשנת אלף ותרנ"ו שנה היה המבול נשארו בחמש מאות שנה לשש עשרה דורות שמנח עד דור המדבר ואיך היו עשרה דורות כפלי כפלים משנות ט"ז דורות אם לא שעל שהשחית כל בשר את דרכו נתמעטו חייהם מאז והלאה הנה כי לא

השחיתו הבריות בהעוותם רק לעצמם כי הבורא ית' מה הפסיד הלא בין כך ובין כך לא יתמו שנותיו וא"כ הנה בפי' כי שחת לו לא ועל הב' שאמר הלא הוא אביך א"צ פי' אך מ"ש קנך בא לפרש היכן קנאם ואמר בהנחל עליון גוים ויהיה כי בפדר"א ארז"ל על דבר דור הפלגה כי כאשר בקש הקדוש ב"ה לפלגם הוריד ע' מלאכים ויחלק העולם לע' לשון ויתן לכל אחד מהמלאכים עם אחד והניח לחלקו את ישראל והטיל גורלות ונפל לחלקו ישראל. וראוי לדעת על מה זה חילקם לע' לשון לא פחות ולא יותר:

אמנם עיקרי שרשי בנ"י הם שלשה ומהם מסתעפים לי"ב שבטים והם מתפשטים עד ע' נפש כפי סוד עניינם והן הם המעותדים לרדת מצרימה בתוך חצוניות טומאת מצרים והיו נכונים למועדי רגל כי ימשכו אחר תועבות מצרים כאשר היה הללו ע"ג והללו ע"ג וזולת זה לא יבצר מהמון ישראל שיתעתדו לחטא ועי"כ מתדבקים ואובדים בחצוניים עדי אובד כנודע ומה גם שר מצרים שיאחז בם וישקעם בטומאתו ע"כ מה עשה כשחילק הע"ג חילקם לע' אומות למען יהיה לכל שר אומה שלמה כמספר ע' נפש בני יעקב ועשה זה כקונה את ישראל לתת בעד כל נפש מישראל אומה שלימה לבל יחשקו להחזיק בישראל בעשותם אשר לא טוב וז"א בהנחל כו' לומר איך יתייחס הוא ית' לקונה אותך באומרו קנך הלא הוא כי בהנחל עליון בזמן הפרידו בני אדם שהוא בדור הפלגה שאז הנחילם לשרים אז יצב גבולות עמים למספר בנ"י שהם כמספר ע' נפש וא"כ הרי הוא כקונה אותך מהשרים כו' הרי מפורש אומר קנך שהוא פירוש מאומר עם נבל וש"ת הנה כל זה הוא טעם לחייב את האדם עובר רצונו ית' על כפיות טובה שבו והעדר דעתו אך עדיין צריך לתת טוב טעם אליו ית' אשר לא ימאס את עוברי רצונו כי מה לו ית' ולצרתם כי בכל צרתם כו' ולא יגעל בהם לז"א כי חלק ה' עמו כלו' חלק מה' הוא זה חסדו שעם היות שהם היה להם להיות רודפים אחריו ולא הוא ית' אחריהם ולהזניחם כי החלק חושק את הכל ולא יתהפך עכ"ז גדל חסדו כי לא יעזוב חלק מאיכותו עדי אובד וזהו כי חלק ה' עמו וש"ת אם כך הוא שישראל חלק אלוה ממעל הוא למה הוצרך להטיל גורל הוא יתברך לראות באיזה מקום יהיה גורלו אם לה' אם לשרים היתכן כי חלק אלוה ממעל יפול בגורל חצונים לז"א יעקב חבל נחלתו והוא כי לא יקראו יעקב רק הבלתי כשרים כנודע וז"א יעקב כו' לומר שהוא נקרא יעקב שהוא בזמן היותם בלתי כשרים שאז נקראים בשם יעקב אז הוא שהוצרך חבל בגורל נחלתו כי אז נבדלים ממנו יתברך כד"א עונותיכם היו מבדילים והיה מקום לתפוס בם השרים ע"כ הוצרך גורל ולהפיס דעתם כמדובר בתת על כל נפש מישראל כו' כמדובר למעלה:

פסקה י

ימצאהו בארץ מדבר כו'. על פסוק זכרתי לך חסד נעוריך כו' ארז"ל כי טובה אחת עשו ישראל והוא ית' תמיד זוכרה והיא כי באמור להם משה שיצאו ממצרים אל המדבר לא אמרו היכן הוא מאכל הראוי למעוברות ומניקות וחולים וזקנים וטף ואיך ימצא סיפוק צרכם במדבר אלא גדלה האמנתם ויצאו אחרי משה והוא ית' מחזיק להם טובה שנא' זכרתי לך חסד נעוריך כו' לכתך אחרי במדבר כו' ואומר אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות:

ונבא אל הענין אמר שמא תאמר כי מה שהטיב הוא יתברך לישראל היה כי הם הקדימו מצות ומע"ט וע"כ אינם חייבים לי כ"כ לא כן הוא כי אדרבא אבודים היו במצרים כי שם טמאו נפשותם וירחקו מקונם כי עונותיהם היו מבדילים בינם לבינו והיה כאבודים ממנו ולמה שראה שימצאהו בארץ מדבר כי שם יאמינו בו וידבקו בו ויקבלו תורתו ע"כ מאז היו במצרים הקדים להיטיב להם כי שם הקיצם מתרדמת אולתם ועשה עמהם הטובות אין מספר וז"א ימצאהו כו' שעל היות עתיד שימצאהו בארץ מדבר כי שם ימצאהו כמציאה שהיתה אבודה ממנו ית' והוא כי שם היה נאמן לו בארץ מדבר כי לא אמרו איה צורך עוברות ומניקות רק יצאו בארץ לא זרועה בבצק טרם יחמץ משארותם על שכמם וגם במקום פחד ואימה כי שם יליל ישימון וגם בכלל המציאה הוא שנפסק זוהמתן באופן שיסובבנהו הוא ית' בסיני שהיה קול ה' מסבב ועוקף את כל מחנה ישראל כמאמר רשב"י במדרש חזית וזהו יסובבנהו וע"י קדושתם זו שהיה להם יבוננהו בינת התורה מפיו ית' באופן שע"י מה שהוכנו שהיא המציאה שמצאם ה' הוכנו עד שיצרנהו כאישון עינו המוקפות ומכוסה מבשר האיש משא"כ אבר זולתו כן כביכול הוא ית' הקיפם וכסה את ישראל בענני רוחניות כבוד קדושתו והוא כי למה שע"י ישראל הוא ית' חפץ להביט בעולם השפל שאל"כ מאין ולאין מחשיב הוא ית' ארץ מאפליה בארץ הלזו אך היא בשביל ישראל המקיימים את התורה ומשפיעים קדושה בעולם השפל נמצא שישראל על ידי קדושתם בשלילת זוהמתם וקבלת התורה היו לקונם כלי לראות והשגיח בעולם השפל כאשר אישון בת עין הוא כלי שע"י רואה ומביט בו האדם בעולם וע"כ יצרנהו כאישון הוא יתב' את ישראל בענני כבודו כי היו לו ישראל כאישון בת עין והנה כל זה בכלל מה שימצאהו הוא ית' את ישראל בארץ מדבר שהיה ישראל עתיד להיות מציאה לפניו יתברך בהאמנתם בו ופסיקת זוהמתן וקבל התורה והיותם כלי לקיים העולם והשגיח בו הוא ית' ע"י וע"כ גם שבמצרים לא מצאם ה' כי אדרבא בלתי טובים היו שם עכ"ז על מה שהיה עתיד שימצאהו בארץ מדבר ע"כ מאז היו במצרים

שקועים בתרדמת משובה ומטומעים בשינת אולת העוה"ז כנשר יעיר קנו כו' שמעורר בכנפיו גוזליו טרם בואו עליהן כן הוא יתברך בהיותם ישנים במצרים בתרדמת משובה שטופים בע"ג העירם ע"י משה ועירה עליהם רוח ממרום להפך לבבם אליו לקדש ש"ש בלקיחת הפסח שעי"כ על גוזליו ירחף וגם יפרש כנפיו יקחהו שהוא מרז"ל על פסוק ומארצות קבצם במדרש שוחר טוב כי היו ישראל מפוזרים בכל גבול מצרים שהיה צריך זמן רב וקבצם בכנפי מלאכיו עם טפם ומקניהם אל רעמסס בשעה קלה ואחרי כן מרעמסס סכותה מהלך ששה ימים שנשאום בכנפיהם מה"ש כמז"ל על פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים וזהו ישאהו על אברתו ועוד כי ה' בדד בלי אמצעי יניחנו ולא שהיה משפיע אל שרי המדבר לנהלם למקומו באמצעות שר המקום ההוא כ"א ואין עמו אל נהר וכן יפליא לעשות בביאת הארץ כי אצ"ל יושבי המישור כ"א גם ירכיבהו על במתי ארץ הם הרים הגבוהים שבא"י והוא כי אין בראשי ההרים הגבוהים מאד יוצאים תנובת שדי כי שם הוא קשה מסלע וגם אין הצלחת המטר שם כמקום המשור אמר כי עם שא"י גבוה גם השרון מכל הארצות ומה גם בבמותי הארץ במקומות הרמים שבה שמהרריה יוחצב נחשת ועכ"ז משם יאכל תנובו' שדי אשר הם תנובו' שבשדו' אשר הם במישור ואין זה אלא שירכיבהו ויתן שליטתו על במתי הארץ להוציא השפע גם משם וגם יניקהו דבש מסלע קשה ושמן גם ממקום שהוא חלמיש צור:

או ויאמר ירכיבהו כרוכב על הסוס שמנהיגו ומשתרר עליו כן יהיה הוא על במתי ארץ שעל פיו תהי' הצמחתה וגשמיה ועניניה כאשר ויאכל תנובות שדי שהם תבואות ודשאים וירקות ופירות הטובים ועל אכילת תנובות שדי גם ויניקהו יתברך דבש מסלע הם תאנים ותמרים שהדבש נוטף מהם וכן שמן וחמאת בקר וחלב צאן הנה עד כה יחסתי הדבר אליו יתב' שמרכיבו ומאכילו תנובות שדי ומניקו דבש כו' וחמאת בקר כו' שאין אלו מותרת המהוללים ומחטיאים את האדם ומי יתן היית מסתפק באלו כי לא תבעט אך אם אלה תאכל עם חלב כרים ואלים בני בשן ועתודים שתהי' זולל וסובא זולל בשר מינים ממינים שונים וגם לא יסתפקו בכל מיני חטא רק חלב כליות חטה ויקרא חלב כליות חטה אל סולת מנופה פעמים רבות מאד שנמצא אוכל הפנימי יותר מהחטה הדומה לכליות שהוא הפנימי ושמן שבבהמה שהם גלוסקאות יפיפיות וגם תהי' בסובא יין כי ודם ענב תשתה חמר שלא תשתה רק היין אדום המשכר ומהולל יותר שעליו מזהיר שלמה בחכמתו אל תרא יין כי יתאדם וגם לא תשתה אותו מהול במים רק תשתה חמר הנה ע"י רבות מותרות אלה מה נמשך מזה הלא הוא וישמן ישורון ויבעט ולא שקשה עלי אכילתך ושתייתך שמה שתשמן הוא הרע בעיני מצד עצמו עם שהוא

קלות ראש אין זה העיקר רק הנמשך ממנו קו לקו כי כאשר שמנת ימשך שמעבה הכסוי שעל ראשך הוא מכסה עונותך המבדילים ביניכם לבין אלהיכם וזהו עבית מה שכשית ועדיין אינך עוזב את ה' לגמרי ואני מדבר אתך לנוכח אך אחרי כן ויטוש אלוה עשהו ועוד מעט וינבל כו' כי יהי' חלילה בזוי בעיניו ויעשו שהוא יתברך יבא להיות מקנא בזרים אצלו אשר המה הבל לפניו שידבקו בהם כתועבות אשר תיעב ה' פסל כל תמונה בתועבות המאוסי' יכעיסוהו ויזבחו לשדים:

או יאמר כי תחלה יקניאוהו בזרי' הם שרים חצונים ומזה יבואו להכעיסו בתועבות כאלה וכיוצא המתועבים גם לבני אדם ואחר כך לשדים ואלהים לא ידעום שאותם לאלהים לא ידעו את עובדיהם ואיך יקבלו לאלוה את שאצ"ל שלא בראו ולא הטיב לו כ"א אפילו לא ידעו ועוד טעם ב' והוא חדשים מקרוב באו כי ראו נא פתיות עובדיהם כי אלהים אלה חדשים מקרוב כי יעבדו בני מ' או נ' שנה את ע"ג שנתחדשה זה עשר שנים שעובדיהם גדולים מהם ואיך בראם מי שמציאותו אחרי הבראם כמה שנים והנה האומות לא יאשמו כ"כ כי הלא יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם אך ישראל איכה יעבדו את אשר לא שערום אבותיהם:

פסקה יח

צור ילדך תשי כו'. הנה ארז"ל באיכה רבתי כי בתחלה היו עובדים את השם יתברך אך היו משתתפי' עמו גם ע"ג אחרי כן עשו אלילים כמנין ימות השנה לעבוד את כל אחד יומו ולא הניחו אפילו יום א' לה' וזה יאמר צור ילדך תשי כו' ועל פי דרכנו נפרש מלת יקניאוהו בזרים והוא כי תחלה היו עושים כמי שיש לו שתי נשים שמקנא א' בחברתה כן יקניאוהו בזרים שהיו עובדים עמו ע"ג ואמור עתה איך נמשכו לעזובו לגמרי והוא כי ע"י אשמתך זאת שעבדת ע"ג עם ה' צור ילדך היא השכינה תשי שלא נתת בהם כח להשפיע בך ויחסר לך שפע כי אדרבא משפעת לזרים ובראותך העדר שפע ממך והחצונים מושפעים בזה נמשך לך כי דבקת בחצונים לגמרי ולא עבדת אותו גם עם האחרים וזהו ותשכח אל מחולליך ולא שמת לבך אל זמן הבראך כי הוא בראך והיה לך לומר כי אשר בראך יכול להשפיע בך עתה לולא פגמת בשורשך:

פסקה יט

וירא ה' וינאץ כו'. הנה ראוי לשים לב מה טיבו ייעודי הצרות שבפרשה זו מאשר בפרשת בחקותי ובפרשת כי תבא בנצבים וילך לעשות מאלו שירה ולשומה בפיהם בעבור תהיה לעדה זולת דקדוקים והערו' רבות אין מספר שבפסוקים אלו שיתיישבו בדרך אשר נדרוך בהם בס"ד והוא כי בדברי השירה הזאת מספר קו לקו את כל אשר

יקרה אותם הגליות והצרות כסדרן והלכתן בקוצר למען ירוץ קורא בם ויראו ויבושו וישובו עד ה' יצדיקו עליהם את הדין:

ונבא אל הענין והוא כי הנה היחל ואמר וירא ה' כו'. לומר ראו עתה התנהגו ברחמיו וחס על כבוד הצדיקים מעל כבוד עצמו יתברך כדרכו כאשר בענין עדו הנביא במזבח ירבעם וכענין אליהו אם יהי' טל ומטר כו' ועל מאמר אחאב באבל תיאל בית האלי כמ"ש בגמרא וזה יאמר עם היות שישכח אל מחולליך וירא ה' מה שוינאץ לא היה רק על כעס בניו ובנותיו יתברך הם הכשרים וכשרות שהיו מצירים אותם רשעי ישראל במשפט מעוקל ככל הדברים הרעים שבירמי' וישעיה עמוס ומיכה מרעת איש את אחיו ואשר מלא מנשה את ירושלים דם נקי פה לפה כי נאץ על הנוגע אל צרת הכשרים המתייחסים אל צרת בניו ובנותיו מעל כבוד עצמו ואז ויאמר מה אעשה אם אסתירה פני מהם ואניחם למקרי הזמן הנה אראה מעתה מה אחריתם כי ילכו בקרי ויבעטו בהשגחה ואומרו ארא' לשון עתיד הוא בעת כתיבת השירה הוא עתיד מה שירא' כשהכעיסוהו:

או לרמוז כי עדיין הבחירה במקומ' על כן לא אמר חיובי לומר אני ראיתי או אני רואה כי אם ארא' כאלו אינו מוכרח כעת והענין לומר אם אמרתי אסתירה פני מהם אי אפשר כי אראה מה אחריתם והוא גם שבדור הראשון לא יאבדו בשני יתפקרו באמונה והוא כי דור הראשון דור תהפוכו' המה כי הדור ההוא בראותם העדר השגחה הדור ההוא לא יגעלו באמונה לגמרי רק יהיה לבם נדון מתהפכים מסברא אל סברא מחמת העדר השגחה אך הדור השני בני הדור ההוא לא יהיו בעלי תהפוכות רק יגעלו לגמרי באמונה וזהו בנים וכו' לומר בנים על הדור הנזכר לא אמון בם כלל ולכן למה אסתיר' פני מהם שאעשה דרך שיאבדו לגמרי חלילה:

ועוד ראיתי לבלתי האבידם או הכביד הרבה עליהם והוא כי אמרתי לא גדלה רעתם לפני בעצם א' כי הם קנאוני שגרמו שאקנא בלא אל במה שלא אל ואינה קנאה בעצם כי כלום מתקנא אלא גבור בגבור עשיר בעשיר כו' וגם מה שכעסוני היה בהבליהם הם פסולי עץ ואבן והבל המה מהחשיב אותם לכעוס בעצם ע"כ אמרתי לא אהרגם רק מדה כנגד מדה על שקנאוני בלא אל אני אקניאם בלא עם הם כשדים זה העם לא היה ולא כיבשום לגמרי מיד ויוליכם בגולה רק שאקניאם והוא בואם לירושלים והגלו את מנשה יוליכם בבלה ויתנו לו את מחמד זהבם ועדיין לא היתה רק קנאה באומה זו איך העם לא היה עם גדול ורב ורם נתונים תחת רגלם ועל מה שכעסוני בהבליהם בגוי נבל כפוי טובה הנקראים נבלים כד"א עם נבל כו' הלא הוא אביך קנך וכו' אכעיס' והם המצריים כפויי טובה שלא ידיעו את יוסף ולא שבא וכבש את העיר רק שפרעה נכה מדי עברו

הכעיס' בהסיר את נזר ומגן המלך יאשיהו מעל ראשם אשר אמרו בצלו נחיה בגוים וגם הכעיסם בענוש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב והגלותו את יהואחז אמר הנה עד כה התנהלתי לאטי בשצף קצף אך כאשר אחרי זאת אש קדח' באפי הוא אש שרפת יהויקים את מגלת איכה באח שלפניו מבוערת וכמ"ש ז"ל שלא שרף אלא פסוק חמישי שהוא היו צריה לראש אמר מי גזר כן אמר כי ה' הוגה על רוב פשעיה עמד אז ושרף הפסוק ההוא שנאמר ויהי כקרוא יהודי חמש דלתות כו' אז על קנאת השם הגדול אותו אש קדחה באפי הוא האף אחד ממלאכי משחית ותיקד עד גדר שאול תחתי' לידון בם כל הדור אך מה עשיתי כרוב רחמי לא הנחתי את האף לפעול את האף בעם כי לא היה מניח משונאי ישראל שריד ופליט אך השלטתי האף בציון וב"ה והוא מז"ל על פסוק כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון כי למען כלות האף בארץ טרם יגיע בהם הצית אש בציון ובזה יצדק סוף הפסוק ותאכל יסודותיה שהוא למען יכלה האף לגמרי וזה מאמרו ית' כי בראותי כי אש קדחה באפי לבל יכלה האף בעם השלטתי אותו בעיר וזהו ותאכל ארץ ויבולה והראי' כי ותלהט מוסדי הרים הם הר ציון והר המוריה כד"א ותאכל יסודותיה כי אין זה רק למען כלות האף והנה זה הוא על גלות בבל הוא האחד מהד' גליות שישלוט נבוכדנצר בישראל ולא יפלו נ"נ ועמו ביד ישראל אך ב' גליות שאחרי כן שהם מדי ע"י המן וגליות יון לא כל ארץ ויבולה כי לא השליטם ה' רק להביא על העם רבות רעות וצרות אך נתן ה' את אויביהם בידי ישראל כי את המן וכל בניו וסיעתו הרגו וגם את יון ומלכם ושריו נפלו ביד החשמונים ועל שתי גליות אלה אמר אספה עלימו רעות הם ב' רעות של מדי ושל יון ולא שיכבשו הארץ ויחריבו כראשון רק עלימו על העם שירעו ויצרו אותם אך לא אשליטם לכלות הרעות כי אם אז אשוב ארחם וחצי הם המן ויון אכלה בם ישראל כי חצי כלים בידם משא"כ בראשון שלא כלו החצים ביד ישראל ואם לא ישובו אבי' עליהם גלות רביעי אשר תחלת נפילתם היה הרעב כי שרפו הפרוצים את האוצרות ועליו אמר מזי רעב כי מזה נמשך ליפול פגרים מתים והיו לחומי רשף וגם מאז ניתן רשות וכח לקטב מרירי כמ"ש באיכה רבתי על פסוק כל רודפיה השיגוה כו' שמי"ז בתמוז עד תשעה באב שבהם שולט והיה מחרבן שני והלאה עיקר שליטתו כמ"ש כי מעשה בחסיד א' שראה אותו ומת וי"א יהודה ברבי היה שמואל חמתיה ולא נפל כו' הנה כי אחר החרבן היתה עיקר שליטתו וכן אחר גלות זה ניתן כח ארסיו גם בשן בהמות להמית וכמ"ש במדרש מעשה היה שהרחלים נושכים וממיתים כו' ואפשר לפי זה שאומר עם תמת כו' הוא סוף הקודם שישלח שן בהמות עם כח חמת זוחלי עפר כי כמוהם יהיה ארס בשן בהמות וזה עם חמת שתשלוט שן

בהמות לישוך הפך דרכם עם ארס זוחלי עפר שיהיה בשן הבהמות להמית ואחרי כן כמה שמדות והריגות כי מחוץ תשכל חרב כו' ואם נדקדק אומר מחוץ והל"ל בחוץ וכן הל"ל ובחדרים אימה יאמר דרך השמדות לומר לאדם המיר כבודך או תהרג נמצא נכוה בשתי אשות אם ימיר מאבד נפשו מחדריו ואם נמנע מאבד גופו ויחדו לא יהיו תמים כי טוב לגבר לבא לידי חרב שהוא על הגוף החצוני כמלבוש אל הנפש מלהמיר טוב ברע ולאבד נפשו העיקרית חלק אלוה ממעל וז"א מחוץ תשכל חרב הוא הגופים ומחדרים היא הנפש תשכל האימה שמטילים ושני מיני כוסות מהם ישתו זה ומהם זה גם בחור כו' לא ירחמו בהמשיך השמדות:

פסקה כו

אמרתי אפאיהם אשביתה כו'. ראוי לשים לב החילו בלשון יחיד כעס אויב וכל השאר לשון רבים וגם שכופל ומשלש הדבר. וגם מה ענין המלות השונות ובלתי מסודרות. אך יאמר במה שכתבנו פרשת נח כי כשהרוגז נעשה על יד אף או אחד מן המשחיתים אינו מבחין אך כשנעשה על ידו יתב' מבחין אל השערה אמר הנה בכל הד' גליות הנזכר אמרתי אפאיהם אניח האף שקדחה בו האש להשחית ועל ידו אשביתה מאנוש זכרם כי כשניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע לולא כעס אויב הוא כ"כ אגור והוא כי גם שמתחלה לא הכביד ואדרבא לא היה רוצה לבא עד שמן השמים היתה בת קול בהיכלו אך כאשר כעס אחר ענין הצלם בעט ויאמר השמים אעלה ועיקרי על ישראל כמו שכתבנו על אומר ממעל לכוכבי אל הם ישראל ארים כסאי ואלוהיו כלים תחת ידו היה מוצא מקום לכעס רשעו ועל בעל גלות ב' הוא המן הנקרא איש צר וסיעתו שנקראו צרים או יכלול גם את המלך אחשורוש שהיה חפץ בדבר יותר מהמן כמ"ש ז"ל במשל בעל התל ובעל החריץ שעל כן הוא נתן חפץ לקונה ועל שניהם אמר פן ינכרו צרימו ויהיה ההתנכרות שיאמרו כי מה שייעד הוא יתברך למחות את זכר עמלק ינכרו ויאמרו כי נהפוך כי היא נתקי' בישראל ועל היוני' שבגלות יון האומרים כמ"ש ז"ל בב"ר כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל אם בזמניהם היו כלים ח"ו היו אומרים ידינו רמה על אלהיהם כי על שלא רצו לכתוב שאין להם חלק באלהיהם רק דבקו בו האבדנום הנה יאמרו כי ידם רמה ועל הגלות רביעי אמר ולא ה' פעל כל זאת והוא כי טיטוס אמר כי אלהי ישראל היה אלהי ימים ולא אלהי יבשה הנה היה מודה מקצת ואם היה בזמנו משבית מאנוש זכרם היו אומרים כי גם את הכל לא ה' פעל:

פסקה כח

כי גוי אובד עצות כו'. אמר שמא תאמרו למה אביא עליהם מהרעה העתידה להשמר והלא טוב טוב הוא הדרך האמור בפרשיות הקודמו' אשר בהן שתי בחינות א' עצה

טובה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות כו' ובחרת בחיים וגם דרך ב' מאשר עשה ה' במצרים ואשר עשה לכל אשר הלך אחרי בעל פעור שהשמידו ה' למען מזה יבינו את הנולד ולא להביא להם מהעתידי אשר לא ראו לז"א כי גוי אובד עצו' המה כו' לומר הנה מה שיעצת בפרשיות הקודמות יבחרו בחיים ובברכה אינו מן התימ' מה שלא קבלו כי גוי אובד עצות המה כי העצות אבודות אצלם ואשר מיעץ אותם טובה מאבד עצתי ואשר מה שהתרתי גם כן על אשר תבא עליהם והראתי להם דרך את הנולד להבין מאשר ראו בעיניהם אשר עשיתי למצרים ולהם בהעוותם והיה להם להבין את הנולד דבר מתוך דבר גם זה אינו תימה כי אין בהם תבונה אך לו חכמו לפחות ישכילו זאת אשר יראו ההשגחה לכשנגדם יבינו לאחריתם והוא כי הלא מראשית צרתם ישכילו איכה ירדוף א' מן השונאים את אלף מישראל ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם וה' הוא ודינו הסגיר' וישובו עד המכהו כי הלא לא יבצר מהם דעת כי לא כצורנו צורם לתת צורם כח למשול בנו לרדוף א' אלף כו' אם לא כי צורנו פעל ועשה כי הנה אין צ"ל בעלי דת האמת כי אם גם ואויבינו עצמם פלילי' כי הם עצמם ידונו ויאמרו כי אין כאלהינו כפרעה האומר ה' הצדיק כו' מי כמוכה באלים ה' כו' ונ"נ פעמים ושלש ובלשצר ודריוש וכהם אין מספר ואם כן בראות יש' שעכ"ז ירדוף א' מהם אלף מישראל ושנים יניסו רבבה כי ה' הסגירם ואל אל יקראוהו יחד בתשובה שלימה:

פסקה לב

כי מגפן סדום גפנם כו'. ש"ת ואם צורם מכרם וה' הסגירם מה פשעו הארבע מלכיות על מה שהרעו לנו הלא הוא כי מגפן סדום גפנם כו' לו' כי לא שכרו מיין קנאת ה' על שחטאנו לו רק מגפן סדום הרעים וחטאים לה' יינקו וישכרו להנקם ממנו כי אדרבא נגד ה' קמו הכשדים ומגפן שדמות עמורה שחטאו יותר מסדום שע"כ לא נמלט איש משם כאשר מסדום ד' נפשות מגפן שדמות עמורה היו המן וסיעתו בגלות השני שהיה לעקור את הכל נגד ה' והנה שתי אלה היו רעתם נגד ה' בכח אך אנטיוכוס ענבימו מבושלים ענבי רוש כפירושם שכל גזרותם היו להעביר על דת שהוא הרוש ולענה אמיתית ועדיין הכל אשכול א' בפעם אחד במעט זמן אך בחרבן טיטוס היו אשכלות מרורות למו שמדות רבים עד אין מספר בזמנים מתחלפים והאשכולות ההם חמת תנינים הם מלכיהם כמד"א התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו שמלכיהם כחמת תנינים יינם ושרם ראש פתנים אכזר וגם שהאריך להם לא ויתרתי כי הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותיו לינקם מהם כי שם כלי זעמו אוצרות סערה ושלג וקיטור כו' ואל תתייאשו בהתארך קץ הגלות כי הלא מהראשונים תשכילו לאחרונים כי הלא לי נקם מיועד שבעים שנה של בבל ושלם

שנראה מה ששלמתי להם וכן בשני הוא המן וסיעתו לעת אשר ייעדו אדרבא תמוט רגלם אז כי נהפוך היה ביום אשר שברו אויבי היהודים וכו' יורה טעם שבמלת לעת שאינו נמשך עם מלה שאחריה וכן אנטיוכוס כי קרוב יום אידם לפול ביד החשמונאים וא"כ מי שפרע מאלו יפרע ג"כ כו' ואם יתמהמה כי הנה חש עתידות למו כי יש קיצין הרבה כמ"ש בס' הזוהר אית קץ ואית קץ והוא כי גם קץ של בעתה א' הוא של אחישנה הם רבים וזהו וחש שהוא אם זכו אחישנה יש עתידות למו תחת אשכלות מרורות למו:

פסקה לו

כי ידין ה' עמו כו'. שמא תאמרו הלא כאשר ידין את האומות גם ידין את ושראל לעתיד כי הדין ההוא כולל יהיה אז לעתיד הנה דעו כי הן אמת כי ידין ה' עמו אך על עבדיו שבהם יתנחם וירחמם כי יראה בצרתם כי יראה כי אזלת יד כי כלתה פרוטה מן הכיס כנודע כי אין בן דוד בא עד שתכלה כו' וגם אפס עצור כי מלך אין להם וגם אפס עזוב בעל שררה מלשון ויעזבו כו' ועל דלותם ושפלותם יחוס עלימו מה שאין כן האומות כי לא חסר שררה תמיד:

פסקה לז

ואמר אי אלהימו כו'. חזר אל הענין מאשר יפיל הוא ית' בימים ההם את אדום כי תש עתידות למו אמר כי יאמר הוא ית' להם אי אלהימו ולא יאמר אי אלהיכם לנוכח כי הלא אחרים הם להם כנודע מרז"ל כי ע"כ נקראו אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם ומה שאכנה בשם אלהים לא שיש בו ממש רק בערך שחסיו בו וזהו צור כו':

או יאמר צור וכו' על השר השורר למעלה על כל אומה ואמר שאין צ"ל אל ההמון שאי אלהימו כי אם גם את הקרובים לאלהימו הם מקריבים אשר חלב זבחימו של אלהימו יאכלו ישתו גם יין נסיכים הקרובים אל כל תועבותם יותר יקומו עתה אלהיכם אלו ויעזרוכם והצור שחסיתם בו הוא השר יהי עליכם סתרה להצילכם מידי:

או יהיה ענין המשך הכתובים כי מגפן סדום כו' והוא כי הד' גליות כל א' היתה קללתו מרובה מהקודם אליו כי הראשון ידמה לגפן רע והשני לענבים והשלישי ליין והד' זה עמלק והוא כי נבוכדנצר לא כיוון רק שיסתופפו בצלו ומי רק שהיה בשלום הולך ונופל אל הכשדים היתה לו נפשו לשלל וכמאמר ירמיה אל המלך והעם אלא שהיה גפנו מגפן סדום כו' שהמסתופפים בצלו היה להם צל עב כמז"ל שכ"כ היתה מעובה כצל גפנים ואילנות שלא שזפה עין את קרקע הארץ אך היה להם החסות בצלה לבושת כי היו מרעיבין אותו עד שימות כן היה גפן של נ"נ שיבושו יושבי בצלו כי עוללים שאלו לחם פירש אין להם כי זה היה עון סדום וזהו כי מגפן סדום גפנם והנה בסדום נמצא א' בא לגור שם והיה מאכיל שהוא לוט אך שם היו כלם מבחינת שדמות עמורה שאפי' א' אין

להם פורע לחם לזולת אך גלות מדי היה להפך שהאכילום ועשו סעודה גדולה לישראל בעצת המן והמלך שקבצו י"ח ות"ק אלף מישראל להנאותם מסעודת אחשורוש אך ענבימו שהאכילו היו ענבי רוש כי משם נמשכו אשכלות מרורות למו הם קבוצי צרות כגרגרים באשכול שהוא להשמיד להרוג ולאבד וזהו אשכלות מרורות למו אך למה שלא היו נוגעים בדת כי הדת הוא הנפש לא יתייחס לכוס תרעלת ארס ממית רק לאשכלות של מרורות שהוא להשמיד להרוג את הגופים שאין שם רק מר המות אך הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לחיי עילם אך אנטיוכוס היה המשקה יין תרעלת חמת תנינים שלא נגעו רק להמית הנפשות כי כל עניינם היה על הדת כמז"ל בב"ר שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל והן הם אשר הרגו את ז' בני חנה באמור להם יעבדו ע"ג והיו נוגעים גם בשבת השקולה ככל התורה כולה ולטמא בנות ישראל ולפרוץ פרצות בהיכל ה' עליהם אמר חמת תנינים יינם שהיה יינם כארס נחש שמתחלתו על ידו חטא אדם ואשתו והרג נפשות ובשר יחדו ועל טיטוס אמר וראש פתנים אכזר כי שרו של טיטוס הוא ראש לכל הפתנים אכזר בחרבן בית שני כי גדלה אכזריותו לגופים ולנפשות או יקראנו ראש פתנים על כי ראש ותחלה לכל המצרים לישראל היה טיטוס כי טיטוס הוא עמלק והיה אכזר מכלם והלא הוא כמוס עמדי כי לא גליתי והיא סגור וחתום באוצרותי ומה הוא הדבר הכמוס וחתום הלא ההוא מה שלי נקם ושלם כי לבא לפומא לא גלי וענין הכתוב שכפל אומר נקם ושלם וגם שאינם מסוג אחד נקם ושלם וגם אומר ושלם כאלו מדבר על זולתו שישלם אך יאמר הנה משכון גדול יש לישראל לבל יתייאשו מליגאל ולהשיב גמול אויביהם הנזכר בראשם והוא כי לי נקם כי על הנוגע לי יש לי נקם עליהם שהוא כי מלחמה לה' בעמלק ובכל המלכיות שמחריב ביתו וגלתה שכינה ביניהם ונגעו על כבוד שכינתו ואז השם עצמו המתנקם ויוציא מהגלות אז ושלם גם על הנוגע לישראל והוא הוא מז"ל כי ישועתו ישועתן של ישראל שנאמר ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו וזה יאמר לי נקם ושלם אך הוא לעת תמוט רגלם שהוא בעת הקץ שאז תמוט רגלם ויהיו כעור מן אדרי קיט כו' ושמא תאמרו כי עת הקץ רחוקה היא הנה אם העת רחוקה היום שהמת בו קרוב הוא וזהו כי קרוב יום אידם והוא אלף הששי שהוא יומו של הקב"ה אלף שנים וש"ת מאחר שהעת רחוק מה יסכון היות היום קרוב אם הוא בשלהי היום לז"א הנה חש עתידות למו כ"א עת בעתה רחוק עת של אחישנה הם קיצים רבים ומהם בתחלת היום הנזכר ואם יזכו אל חש שהוא זמן של אחישנה קרוב תהיה גם העת כי חש עתידות יש למו כמו שיש קץ קבוע ואולי יזכו כי הבחירה חפשית ומה שאמרתי ושלם הוא כי ידין ה' עמו והוא

כי שם יה נפרד מחצי השם שהוא ו' ה' עד ינקם מעמלק ואז כשיהי' השם שלם בד' אותיותיו שהוא אחר הנקם אז ידין עמו וזהו כי ידין ה' עמו והוא מאמרו למעלה לי נקם ושלם שאומר הוא ית' לי נקה ואז ושלם ופירש ואמר מי ישלם הלא הוא כי ידין ה' עמו הוא כללות מה שיתייחד השם כמדובר ועל עבדיו הצדיקים שהרגו למשחית יתנחם כי יראה כו' כדלעיל:

או שעור כתוב זה הלא אמרתי כי לי נקם להוציא הש"י מהגלות ואז הוא ושלם גמול גלותכם לעת תמוט רגלם לעת קץ וש"ת האם מטרם עת הקץ האם לא תשיב גמול לזה אמר הן אמת כי בכל אומה שיגלו אניף ידי ואראה השגחתי לתקן ולהשיב גמול בצד מה והוא כי על בבל כי ידין ה' עמו שהוא כל הדברים רעים שבירמיה על כשדים לפי מלאת לבבל שבעים שנה שישיב גמולם בראשם ועל מדי הוא המן אין צריך לומר שאשיב גמול כי אם שאפילו לא יניח יצרו המן וסיעתו את ישראל כי ועל עבדיו שחזרו אז בתשובה ונעשו עבדיו יתנחם מאשר חייבם כלייה והושיעם ועל אנטיוכוס גם הוא כי יראה כי אזלת יד ישראל בגזרותם ואפס עצור ועזוב כי לא היה בישורון מלך עדיין ואמר ה' הנזכר על אנטיוכוס המחזיק בע"ג להחטיא את ישראל אז יאמר עתה אתקן היותם באפס עצור ויהיה מלך על ישראל כאומר הוא ית' לישראל איה אלהימו של אנטיוכוס או צור חסיו בו הוא השר שלהם וכן יאמר להם אותם אשר חלב זבחימו של אלהימו יאכלו כו' יקומו אלהיכם ויעזריכם או צור חסיתם בו יבאו ויהי עליכם סתרה הנה כל זה יעשה הוא ית' טרם זמן עת תמוט רגלם של כל הנזכרים שעל זמן זה אמר לי נקם ושלם אמנם אינו דומה אל עת שאמרתי עליו לי נקם ושלם שהוא לעת קץ תמוט רגלם כי הלא על עת זו אני אומר ראו עתה כו' אני אני הוא מה שלא ראיתם בג' פרקים הראשונים על כל א' מג' ראשונות כי עתה באחרונה תראו כי אני אני הוא כי עד הזמן ההוא גם שדן ה' את עמו והפיל את בבל ואת המן ואנטיוכוס לא הודע גדולת שכינתו בעולם כי לא יצאה שכינה לגמרי עד עת קץ מהגלות ולא הוכרה גדולתו וכמז"ל שאפילו אחר מפלת כשדים ומלכותם אמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שעשה גדולות ונוראות במצרים כבר הוא זקן שהרי הוא ראה שהחריבו ביתו ושתק ועד"ז לא נתקן עד עת קץ ב"ב וז"א ראו עתה בעת תמוט רגלם שאמרתי כי אני שהייתי רואה שמחריבי ביתי אני הוא העושה עתה גדולו' כי לא שניתי ולא שהוצרכה שכינה שהיתה בגלות שתתחבר עמה שם אלהים המתואר על גבורה עליונה לעשות נוראות לעתיד כי הנה ואין אלהים עמדי כ"א אני אמית כו' כלו' תואר אני הנזכר שהוא השכינה אמית את הבבלים אשר הצירו לישראל ואחי' את ישראל וגם זה שאני אמית ואחיה שהם שני הפכים תכירו אז בעת ההיא מה

שלא הכרתם עד כה ובמה תראו כי אני אעשה השני הפכים המות והחיות והוא אפשר כי מדת הדין ממיתה ומדת רחמים תחיה לז"א הנה תראו כי אני שאני מחצתי ואני ארפא שאעשה שני הפכים בבת אחת לעינים שלכם והוא הנודע מרז"ל על פסוק הנה יום בא לה' בוער כתנור כו' מלמד שעתיד הקב"ה והוציא חמה מנרתק' לשרוף את כל הרשעים והיו כל זדים כו' ואותו השמש מרפא את הצדיקים הה"ד וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא כו' ואין השגחה גדולה מזו שיראו שני הפכים כאחת ובדבר אחד וז"א מחצתי ואני ארפא שבשמש שמחצתי ארפא ועוד תראו ותכירו אז מה שלא נודעה בהצל' ופקוד' ג' גליות ראשונות והוא כי אז תראו כי ואין מידי מציל אין גם אחד מה שלא נגלה זה בקודמות ובכל האמור השבנו אל שאלת השואלים איך אחר אומרו אמית ואחיה חזר ואמר קלה הימנה והיא מחצתי ואני ארפא שעל כן ארז"ל כי בתחיית המתים כל א' יקים במומו שלא יאמרו כי אחרים הם ואחר תחייתם ירפאם ה' וז"א תחלה ואחיה ואחר כך מחצתי ואני ארפא ועל פי דרכנו נתיישב ג"כ אומרו אמות לשון עתיד:

או יאמר כו' ראו כו' והוא בהעיר קושי אחד שבספר דניאל שאחר או' שהד' מלכים יקומו זה אחר זה רישא דדהב' ובתריה יקום מלכו אחרי עד הרביעי ואח"כ יקים אלה שמיא כו' והדקת דהבא וכספא נחשא פרזלא וכו' כי הלא יקשה כי בזמן ההוא ספו תמו דהבא וכספא ונחשא אך הנה אחשבה להשיב במאמר ספר הזוהר על פסוק אשר צבאו על ירושלים אשר יצבאו לא נא' אלא שאותם שצבאו בגליות בבל והצירו את עם ה' ולא לקו כי מתו מיתת עצמם לא ילכו ריקם כי יגלגלם ויחזירם ה' אז ויפילם ביד ישראל ביום בא גוג זה אפשר יאמר אז הוא ית' ראו עתה כי אני שסבלתי מה שריקדו בהיכלי והרגו בחירי והנחתי שמתו מיתת עצמם ולא לקו אני הוא שאשלם להם ולא מבלתי יכולת חלילה הרפיתי אז מהם כי הלא עתה אין אלהים עמדי עוזר לי ואני עושה משפטים בהם ואל תאמרו כי הלא אשר החריבו ועשו עיקר הרעה לא לקחו חלקם כי דעי איפה אני אמית את כל הבבלים הנזכר ותחזור ואחיה אותם והוא כמ"ש ז"ל שיאמר איש ישראל המוכה בראותו את מכהו הנה זה הכני בידו ויראהו יתברך נקמות באותו היד וההיקש בכל אבר וגם זה אחד מהטעמים שהקב"ה יחיה כל מתי ישראל במומן כי באות' מכה שיש בו יקום ויראה מה שמכת מכהו הכהו וינקם ואחר שישמח צדיק כי חזה נקם ירפאהו יתב' וזה יאמר אחר שואחיה את הכל מה שמחצתי ארפא ולא מקודם להורות כי אין מידי מציל כי אין מציל כי כל אשר הצירו לישראל בגלות ומתו מיתת עצמן אל יחשבו שנצולו כי הנה ואין מידי מציל:

פסקה מ

כי אשא אל שמים ידי כו'. עוד אודיעם לבל יעלה על רוחכם שמכת הבבלים הארכתי אתכם להם כי הנה אשא אל שמים ידי ואשבע חי אנכי לעולם שאם הייתי בלבד משנן ברק חרבי ולא אכה בה ועושה במשפט רק ותאחז במשפט ידי לאחוז במשפט לעכבו מלפעול ולא אניח כ"א בריקת ושנון החרב בלבד הוא מספיק להשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם אלא שאיני חפץ לכלותם מהר כ"א להוסיף מכאוב בהתמדת רעתם כי אשכיר חצי מדם הם אף וחימה כו' מדם אשר שפכו שירוו רוגז ודין מהדם ההוא ולא אמית כרגע רק אניחם בחיים לימרק עד שחרבי היא שכינתי הנקראת חרב לה' אחר נקמת חצי בהם תאכל בשר כי לא תוציא הנפש עד תכלה הבשר ביסורים אשר הביא עליהם במכתם והדם שאמרתי שאשכיר חצי ממנו הוא מדם חלל ושביה:

או יאמר אשכיר חצי שהם אף וחימה וזעם כו' מדם אויבי שצרות ונקמות שיעשו חצי ימרקו' בהם עד בלתי השאיר בהם לחלוחית דם באופן שבבא אח"כ חרבי להירגם לא תמצא רק בשר בלבד וזהו וחרבי תאכל בשר ולא יספיק זה לנכות כל פרעות אויב שעשו כי רבות המה דם חלל ושביה וטמאם היכל ה' והחריבו ושלוח יד במחמדיה הם ספרי התורה כמ"ש ז"ל ורבות כהנה וכהנה כי הנה כל זה לא יהיה רק מראש פרעות אויב מחמת ראש פרעות אויב היא הראשונה שבהן כי טרם בא פרעון רשע שני לא ישאר מהם לא דם ולא בשר וכמשז"ל ידעתי כו' על כן אפקוד כו' ועל פסוק ויסרתיך למשפט כו':

פסקה מג

הרנינו גוים עמו כו'. הפך פניו כמדבר אל הבבלים ואמר אל תכבידו מעתה הגלות על עמו יתברך והוא ע"ד אומרם ז"ל שהקב"ה השביעם על זה בפ' השבעתי אתכם בנות ירושלים שהוא כל השרים וזהו הרנינו כו' לומר עשו להם לעמו יתברך שירונו וישמחו ואל יעצבו לגמרי כי לא התפקדתי לכם כי הלא דם עבדיו יקום מידכם ואם גם עמו שפכו דם גם המה הנה וכפר אדמתו עמו כי כלה ה' חמתו שפך כו' כי סבלה האדמה מה שהיה ראוי יסבלו הם ולא אמר וכפרה רק וכפר כי הוא יתברך יכפר כי אדמתו הסובלת צרה כמעט היא עמו כי יש ייחס לישראל עם אדמתו אשר כנגד ארץ העליונה היא כנודע:

פסקה מד

ויבא משה וידבר כו'. ראוי נשים לב א' באומר כי לא דבר רק הוא מהם כ"א הכונה היא כי התורה אינה דבר רק אומר מכם הוא מיותר ומשולל הבנה. ועוד כי היתכן תהיה התורה דבר רק חלילה שיצטרך להודיע כי לא דבר רק היא. ועוד איך מוכיח שאינה דבר רק במה שהיא חיינו כי הנה הוא מוכיח דבר בנעלם ממנו כי המסתפק אם התורה

היא דבר רק גם לא ידע כי הוא חיינו. ועוד כי הלא צריך להודיע תחלה כי חיינו אינה דבר רק ואחרי כן יודיע כי גם התורה איננה דבר רק על כי היא חיינו. ועוד אומרו ובדבר הזה תאריכו ימים כו' כי אחר שהיא חיינו מי לא ידע כי בה נאריך ימים. ועוד למה תלה הדבר באדמה אשר עוברים שמה לרשתה. והנה על פי דרכנו נשיב לב אל הפסוקים הקודמים באומר ויכל משה לדבר כו' כי כל פסוק זה הוא מיותר כי הרי נאמר וידבר את כל דברי השירה כו'. ועוד אומר שימו לבבכם כו' מה צורך שימת הלבב למען יצוו את בניהם והראוי יאמר צוואת בניכם ואם הכוונה שלא יתעצלו בצוות את בניהם הל"ל שימו לבבכם לצוות את בניכם ולא יאמר אשר תצוום וגם באומרו התורה הזאת מיותרת:

אמנם הנה מרע"ה רצה לזכות את ישראל ישימו בפי זרעם אחריהם הדרו' הלזה כי רב הוא מאד לזכות אותו האדם תמיד למען יהיה קל כנשר ורץ כצבי לעשות רצון אביו שבשמים כי נפש כל איש מישראל שורש' השם יתברך ותורתו הבלתי נפרדת מאיכותו ובהיותו דבק אל מקורו הוא חי באמת כי הוא יתברך ותורתו הן הם חיי העולם ואם יחטא ואשם משם יפרד ויהיה מת באמת בחיים חיותו כדגי הים היוצאים אל היבשה כו' הם פורשים מתולדותם וחיותם וזה מותר האדם כי אחרי נפלם ויחשבו כמתי עולם בהעוותם אם ישובו עד ה' תשוב רוחם אליהם ויהיו דבקים בה' חיים כלם למען לא ישקוט האיש עד יתקן מעשיו וידבק אל אלהיו יתב' והוא כי בראות מרע"ה את כל הדברים הקשים שבשירה הזאת אשר תבא כל רעתם ההוא בהעוותם חש פן יתחמץ לבבם בחושבם שהוא יתברך מתנהג עמהם כאדון המכביד על עמו עונש הבלתי משרת אותו מכעס עוברם רצונו באופן שבעלות כן על רוחם תהיה עבודתם מיראה ולא מאהבה על כן מיד בהתימו את כל דברי השירה מיד שם לפניהם הדברים הבאים האלה ובלשון חבה לשקע אהבת ה' בלבותם ולהודיעם כי אהבם את ה' הוא אהוב את עצמם כי הוא חייהם וזהו שחזר משה ואמר ויכל משה כו' לומר כי מיד ככלותו לדבר את דברי השירה שהוא קושי כמשמעות דבור אז ויאמר אליהם לשון אמירה וחבה ואמר שימו לבבכם כו' והנה במה שידענו ההפרש שבין לב ללבב כי לבב כולל שני יצרים והנה בשירה זו יש שתי בחינות במאמרם יש דבר מתייחס אל היצ"ט ולא יקבלנו היצה"ר כענין יערוף כמטר לקחי שהוא לומר שאם יהיו תופשי התורה אל יקוצו ביסורין כי הלא כמטר סוחף לקחי כי אשר בא בזעף הוא טוב לעולם להחיותם שהוא בחורף שהוא עד הוציא דשא מארץ מתוך גבשושית העפר אשר היה הזרע נטמן שם ואחר שהולידם והצמיח' ונעשה קמה אז ירד הטל לעדנו בנחת כן היא התורה לאדם כי תחלה יערוף כמטר לקחי יתב' כי יהיה ע"י יסורין בזעף עד הוציא את האדם מהמשך אחר עכירות החומר ותאותו ואת"כ

תזל כטל אמרתי שיעדנך אחר הטהרך מהחומר ותתקדיש עצמך הנה טענה זו היא אל היצ"ט החפץ ביסורין ומקבלם מאהבה ויתר דברי השירה הם ברבה משטמה מן הצרות המעותדות לבא ברוב פשעיהם אשר הם דברים צודקי' אל היצה"ר כי מורא יעלה על ראשו למיעבד מיראה והנה תכלית השלימות הוא אשר גם יצרו הרע עובד את ה' כמז"ל על ומצאת את לבבו נאמן לפניך שגם היצה"ר של אברהם אבינו מצאו הוא יתב' נאמן שהוא מאשר לא אמר את לבו וזה אחשוב במאמר מרע"ה באומר שימו לבבכם הוא שני יצריכם אל כל הדברים אשר אנכי מעיד שלא ישרת היצר הטוב מאהב' וישמח ביסורין והיצ"הר על המורא הגדול מהעונש כ"א ב' היצרים לכלול גם היצה"ר יושם גם אל כל הדברי' שבשירה שהוא גם על העבודה מאהבה ושמחה ביסורין שהוא יערוף כו' באופן שלא תהיה שום בחינה מיראה וכל זה היא כי אשר תצוום את בניכם כו' יהי' בלי שום פני' רק לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת כלומר למה שהיא זאת המיוחדת בקדושה כי זה חיוב הוא טבעי עליכם להנאתכם כי הלא לא דבר רק הוא מכם והוא העיקר הגדול כי נפשות עם בני ישראל חלק אלוה ממעל המה והם כמטעי ה' נטועים בתורה הבלתי נפרדת מעצמותו ית' תחת כנפי השכינה כנודע ליודעי חן וזהו כי לא דבר רק הוא מכם כי מלא הוא מכם ולא רק כי נפשותיכם מתוך התורה באופן שהיא מלאה מהם כי משם נסעו וישתלשלו עד לארץ ועד שורשם במקומם וזהו כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם כי חיות כל דבר תלוי בשורשו אשר הוא חלק ממנו למען יבינו וישכלו כי עשות רצונו יתברך טובה וחייהם המה בכל עוד שהם דבקים שם והתורה דבקה מהם ומלאה מהם חיים ובהפרד' פגרים מתים ועל כן ישמרו לנפשותם פן תעקר נפשותם וחיותם ממקור כי אוי להם בסור' ממנו יתברך והפרדם מן עבודתו כי הן גופם אבדו כמקרה דגי הים הפורשים מים אל היבשה גם הוא יקר' ועל כן בהעוותם ויחשבו כמתי עולם אז ידלגו כאיל לשוב מהר להחיות נפשם כי מתה ולבל יאמרו ללבבם כי הלא החיים ההם הם אל חיי הנפש ולמה לא נעבוד על חיי הגוף גם הוא לז"א ובדבר הזה תאריכו ימים כו' לומר אם תעשו עיקר על חייכם בעולם הזה לא תהיה לכם חיי הנפש אך בעשותכם על חיי הנפש יהיה לכם גם חיי הגוף וזהו ובדבר הזה הוא חיי הנפש הנזכר תאריכו ימי' על האדמ':

או יאמר ובדבר הזה כו' לומר אם כל כך נפרדו הגוים מכם כי אתם חלק אלוה ממעל כי דבר רק הוא מכם ולא הם ימשך מזה לבלתו האריך ימים ישראל על האדמה כגוים כי הלא לפי גודל קדושת הנפש עד היותם חלקו יתב' בהנשא מעלת' תהיה הנשאה מעל הארץ כי הלא יגדל החשק נמרץ לשוב אל מקור' יתברך כי היא חלקו עד בלי די ואם

כן או מי יחיה בעולם הזה ויזכה לשנים רבות על כן אמר ובדבר הזה אדרבא תאריכו ימים על האדמה כו' והוא כי האדמה אשר אנו עוברים את הירדן היא א"י קדושה אשר שם כבודו יתב' יותר מבכל העולם כלומר ואם כן איפה אל יהי מקום לזעקת נפשך עד שוב עד כסא הכבוד מרום ה' רועה ישראל לא יחסר משם ואומרו אשר אתם עוברים שמה לרשתה לומר כי הלא ישראל אצל נפשם הרוחניות הם כמשל ארץ ישראל אצל הקב"ה וכאשר לא תמוש שכינתו מהארץ ההיא למה שהיא ראש עפרות תבל כן ישראל לא תמוש נפשות' הרמת' מהם כי אין חומר' כשל זולתם כי ע"כ נתייחדו ישראל לשכון בארץ ישראל מכל יתר אומות ולכן להם ניתנה הארץ למורש' וזהו כי אתם עוברים וכו' לרשתה:

פסקה מה

וידבר וכו' עלה אל הר העברים כו'. אמר כי בעצם היום הזה אשר אמר ה' שיאריכו ימים על האדמה אשר עוברים את הירדן שמה לרשתה בזכות התורה כאומרו כי היא חייכם ובדבר הזה וכו' והנה היה מקום לבעל דין לחלוק ולומר מי לנו דבק בתורה כמשה ואפילו הכי אינו נכנס בארץ ואיך בזכות התורה יירשוה על כן אמר בעצם היום הזה שנאמר בו דבר זה אמר לו הוא יתב' למשה עלה אל הר העברים הזה כו' הוא מקום מעברות ישראל לארץ ולמה במקום המעברות שאם הוא על היות שייכות בו עם הארץ הלא הוא הר נבו אשר בארץ מואב אך הוא להיות על פני ירחו הוא מקום התחלת הכיבוש והוא הענין כדי שמשם וראה את הארץ שע"י ראייתך אותה והיותך בעברים תשפיע בה שפע ליכבש שאתננה לבני ישראל לאחוז'. הרי שאדרבא אתה הוא הכובש ומוריש להם את הארץ ואל יעלה על רוחך לומר שתפסיד במה שתמות בחוצה לארץ כי לא תעלה במעלות אשר יעלו המתים בארץ כי הנה מות בהר ודע אשר אתה עולה שמה כי אינך כזולתך שלא יעלו בחוץ לארץ כי אתה עולה במעלה שמה ולבאר הענין יפה נזכיר' מאמרם ז"ל היתה נפשו של משה מתקשה לצאת כו' כי שם נאמר כי אמר לנפשו שמא בקש מלאך המות לפגוע בך. כי הצלת נפשי ממות שמא ראית אותם בוכי' ובכית עמהם כו' שמא בקשו לדחות אותך לגיהנם כו' ואן את עתידה לילך א"ל אתהלך לפני ה' בארצות החיים ופי' בשערי' פרשת ויחי כי השאלה הראשונה היתה למה תתקש' האם מ"ה בקש לפגוע בך והב' שמא המתייחסים אליך המקבילים פניך כדרך נפש מת כנודע מס' הזוהר פרשת ויחי כי כל המתייחסים אל נפש הבא ליפטר מתעוררים להקביל פניו ומאספים אותו אליהם והוא אצלי ענין ויאסף אל עמיו וכמז"ל במדרש וז"ל והאסף אל עמיך אצל אברהם יצחק ויעקב אבותיך אצל קהת ועמרם אצל אהרן ומרים אחיך

ע"כ. הנה כי האסיפה אל עמיו הוא אל המתייחסים אליו והנה ידוע כי דור דעה המה המתייחסים אל מרע"ה:

ונבא אל הענין והוא כי עליהם אמר. א' שמא ראית אותם בוכים ר"ל את נפשותם בוכים ובכית עמהם כי לדעתך שלחת מרגלים ועל ידך נתגלגל מה שויבכו העם בלילה ההוא. ב' אמר לה שמא בקשו לדחות אותך לגיהנם שהוא מדי עברך דרך גיהנם להוציא משם קצת ע"פ דרכך. ג' אמר לה היכן את עתידה לילך שהוא אולי את כיתר נשמות המסתלקות בחוץ לארץ שיפגעו באויר ארץ העמים ובכחות החיצונים אשר בה ואפי' הצדיקים תהיה לנפשותם לטורח עבור דרך ח"ל עד אויר שכנגד א"י לעלות אל ארץ העליונה כי גם למלאכים שליוו את יעקב בארץ הוקשה למו לצאת לאויר ח"ל ע"כ אמר לה להיכן את עתידה לילך האה תעלי שמים נגד ארץ מדבר שהוא מקום חצונים ומשם תלכי אל הפנימיות הקדוש והשיבה אתהלך לפני ה' בארצות החיים כי התהלכותי לא תהיה רק בארצות עליונים והתחתונים כי גם שפע הארץ וקדושתה שם כי ע"כ ראה את כלם משם:

ונבא אל ענין הכתובים והוא כי ארבעה הדברים הנאמרים באמת במאמרם נזכרו בכתובים הללו אלא שאינם כסדר שנזכרו במאמר והוא כי באחרון היחל שהוא היכן את עתידה לילך אמר ומות בהר אשר אתה עולה שמה לומר אינך כיתר אנשים שלא יעלו במותם בח"ל אל המעלה כ"א אדרבא ירדו אך אתה עולה שמה עם היות ארץ מואב כנזכר ועל ענין ראית אותם בוכים ובכית עמהם אדרבא והאסף אל עמיך כי יעשו לך בני גילך הקבלה ואסיפת טובה ועל ענין אם ישלוט מה"מ אמר כאשר מת אהרן אחיך שהוא בנשיקה כאשר עיני משה ראו ולא זר וחמד מיתתו ועל ענין אם יבקש לדחותו לגיהנם מדי עברו להצילם את אשר יאות להעלות משם אולי ימצאו אחיזה על דבר מה ולא יעלה מיד אל רום מעלת זכיותיו עד ישהה שם קצת ליטהר גם זה לא יהיה כ"א מיד תאסף אל עמיך בעדן גן אלהים עם הצדיקים כיוצא בו כמ"ש במדרש והאסף אברהם יצחק ויעקב עמרם כו' וזה יאמר אל תירא תצטרך ליטהר בגיהנם טרם תאסף אל עמיך בג"ע כי הלא לא יהיה לך כ"א כאהרן שאחר שמת מיד ויאסף אל עמיו. וז"א כאשר מת אהרן ויאסף אל עמיו:

פסקה נא

על אשר כו'. היה אפשר לומר שאמר מה שאני מחשיב זה למעילה הוא להיותכם אתם כי וסביביו נשערה מאד מה שאינו רק שלא קדשתם בלבד אך אומרו על פעם ב' לא יצדק והיל"ל אשר לא קדשתם כו' יאמר כי הנה ב' דברים היו. א' בשב ואל תעשה שלא

דברו אל הסלע. ב' הכאת המטה בסלע בקום עשה ועל הא' אמר אשר לא קדשתם ועל הב' אמר אשר מעלתם בקום עשה ושעור הכתוב על אשר מעלתם בהכאת הסלע נוסף על אשר לא קדשתם בתחלה בהעדר הדבור אל הסלע ועדיין צריך לשים לב אל אומרו בתוך בנ"י זה פעמים והנה הפעם הב' יוצדק בו יותר שהוא אמור אצל קדוש השם אך יאמר אשר מעלתם בי ולא שהוא מעל בעצם כי הלא היה בתוך בנ"י במי מריבת קדש וכו' והוא כי המה אשמו בדבר אשר רבו במריבת אומרם סרה כמז"ל שהיו אומרים כל אחד אם אמת הוא שיש בך להוציא מים הוצא לנו מסלע זה וזולתם אמרו מסלע אחר וכמו שכתבנו במקומו שע"כ נמנע מרע"ה מלדבר אל הסלע באומרו כי לא היו ראויים ליעשות להם נח כזה על הליצנות ההוא וז"א אשר מעלתם כו' וזה להיות אתם אך אינו בעצם כי הלא היה במי מריבת קדש כלומר אשר רבו באופן שאינו מעל רק לפיהם שמדקדק עם חסידיו:

פסקה נב

כי מנגד כו'. ש"ת הלא השויתי אותך ואת אהרן באושר ובחטא ואמרתי כי תאסף אל עמיך כמוהו וא"כ מה הוא עונשיכם על החטא לז"א כי מנגד תראה את הארץ לומר הנה שתי ארצות הם א"י התחתונה וארץ העליונה ועל שתיהן אמר את הארץ כי האת ריבה העליונה וענין מה שאמרתי שעם היות סלוקכם בח"ל תעלה למעלה אל ארץ חיים המדובר הלא הוא כי מנגד תראה את הארץ שהוא שתי ארצות כי תדבק בם אך מה שיהא עונשך אינו רק כי שמה לא תבוא ממש אל הארץ אשר אני נותן לבנ"י שהיא התחתונה אך אל העליונה תבא בעצם כי אין מעכב ובדרך הזה נתיישב בכתובי' הערות רבות שיש מפסוק וידבר עד סוף הפרשה:

פרק לג

פסקה א

וזאת הברכה אשר ברך משה וכו'. ראו לשים לב אל וא"ו של וזאת אך הנה היה מקום לחשוב ולומר כי לא תערך קדושת מאמרי התורה שמבראשית ועד כאן שהם מאמרי פיו ית' אל ברכות אלו היוצאים מפי מרע"ה אל ישראל ויהיו הדברים האלה ככל הברכות שיברך איש צדיק מעצמו את בנו ודומה לו. ע"כ הטיל וא"ו ולא אמר זאת הברכה כלומר וזאת תוספות על הקודם ודומה לו. וזה משלשה טעמים. אחד שהם דברי משה בלתי דומה לילידי אשה זולתו וזהו אשר ברך משה. שנית להיותו איש האלהים וסתם דבריו מאתו ית' המה מרוח קדשו ומה גם להיות את בנ"י שגם הם בני אל חי ומשפיע ברכתם מאתו ית'. שלישית שהוא לפני מותו סמוך למיתתו כי אז שכינה שורה עם הצדיק ורוח

יתירה כמ"ש בס' הזוהר על פסוק תוסף רוחם יגועון ומה גם משה שעל תוספת ערכו וגדולתו תהיה תוספתו וזהו לפני מותו וע"כ גדל יתרון ברכת כל צדיק בעת מותו מבקרב ימיו וע"כ משיגים אז יותר מבכל חייהם כאשר שמואל הקטן התנבא לפני מותו:

עוד אפשר על מה שאין בברכות אלו ברכה לשמעון והיה אפשר כי לא מאתו ית' יצא הדבר רק ממשה על שהקניטו זמרי ושבטו באומרם אליו בת יתרו מי התירה לך ע"כ הטיל וא"ו לדמות וא"ו זו אל הקודם כי גם זה מאת ה' צבאות יצא והראיה כי הלא הי' איש האלהים והכל מאתו ואשר הוא איש האלהים לא יטור איבה ומה גם לפני מותו:

או יאמר הפך זה לומר כי בברכות ראשונות של יעקב ושל הקב"ה נכללו כל ישראל כמפורש בברכות יעקב ובזו היה נראה שלא היו רק לי"א שבטים ולא לשמעון שלא נזכר וע"כ אמר וזאת נוסף על ברכות ראשונות הוא כהם ושעור הכתוב וזאת הברכה אשר ברך משה גם הוא אל בנ"י ככל הקודמות כי מה שלא גרע מהם בחייו באומרו יוסף ה' עליכם כו' לא גרע במותו וזהו לפני מותו והוא כמרז"ל שנכלל שמעון בברכת יהודה באומרו שמע ה' קול יהודה או בפסוק הכולל את כלם כאומרו אין כאל כו' ובפסוקים אלו שלפני יחי ראובן ולפי זה אפשר גם כן לומר שהוא"ו וזאת תרמוז כמוסיף וזאת הסמוך עד יחי ראובן היא הברכה ככל השאר:

פסקה ב

ויאמר ה' מסיני בא כו'. ראוי לשים לב. (א) או' ויאמר כי מלת ויאמר תראה מיותרת. (ב) אומרו מסיני בא כו' מה ענין פסוקים אלו אצל הברכות ומיד אחר פסוק אחד היה לו להתחיל ולומר יחי ראובן כו'. (ג) אומרו מסיני ומהראוי יאמר לסיני וגם יותר היה צודק ויאמר לשון הליכה מלשון ביאה והראוי יאמר מסיני הלך. (ד) אומרו וזרח משעיר כו' שאם הוא ענין רז"ל שהלך לשעיר לאמר לאדום שיקבלו את התורה מה ענין לזריחה בזה ולא אמר לשון ביאה או הליכה. (ה) היה ראוי יאמר לשעיר ולא משעיר וכן באומרו הופיע מהר פארן היה ראוי יאמר הלך להר פארן. (ו) אומרו ואתה למה נאמר בלשון תרגום ולא אמר ובא. ועוד אומרו מרבבות ומהראוי יאמר ברבבות. (ז) אומרו מימינו אש דת למו מהו ייחס ייחוד הימין אל הדת. (ח) או' אש דת שאם הכונה הוא שהיתה דת של אש הל"ל דת אש ולא אש דת. (ט) כי מלת למו היא מיותרת. (י) אומרו אף חבב עמים אם פי' או' עמים הוא כמשמעו וכי כאן הענין לספר לישראל שה' חובב עמים. ואם פירשו על השבטים למה יקראם פה בל' עמים. (יא) או' מלת אף ולא אמר גם חובב עמים. (יב) אומרו קדושיו לשון יחיד אחר אומרו עמים ל' רבים. (יג) אומרו והם תכו והל"ל הכו. (יד) או' ישא מדברותיך והל"ל ישאו. (טו) אומרו תורה צוה לנו משה כו'

איך מתקשר אל הקודם. (טז) או' ויהי בישורון מלך כו' אם הוא כי משה הנזכר היה בישורון מלך מה חידש לנו ומה יתן ומה יוסיף הגידו ית' פה אותנו שהיה בישורון מלך. (יז) או' בהתאסף ראשי עם האם התאספו להמליכו ראשי עם. (יח) אומרו יחד כו' שאחר שהתאספו מי לא ידע כי יחד היו שבטי ישראל וגם למה שינה תואר העם לישראל:

אמנם הנה כיון שני דברים בהקדמת ארבעה פסוקים אלו אחד כי הלא בראותם שאין ברכותיהם שוות כ"א מרבה לא' וממעיט לאחד פן יעלה על רוחם כי אך רחוק יהיה בין מדרגת אשר הרבה בו ובין מדרגת אשר מיעט בברכתו שנית כי בראותם את משה מברך אותם שהוא ב"ו ולא ברכם ה' חש פן יאמרו ישראל כי קלי הערך היו הרבה בנ"י לפני הקב"ה בערך משה על כן רב להם לישראל יתברכו מפי משה כי גם בזה גדול מאד חשיבותם כי הן מעט ערכם לפניו ית' ע"כ על שני הדברים האלה הקדים ואמר ראו עתה מה גדול חשיבתכם לפניו יתברך כי הלא גדלתם מאד אין צ"ל על כל העו"ג כ"א גם אפילו על מלאכי עליון כי הנה ה' מסיני בא וכו' אף חובב עמים וכו'. ועל השנית אמר תורה צוה לנו כו' ויהי כו' לומר כי כמעט שוה ערכו לערכם ומה גם בהיותם כל ישראל יחד שיש רבוי ואחדות מכל ישראל קדושים באופן שגם ברכתו אליהם שאתו ית' תתייחס ולא ממשה כי כל אשר ברך אותם משה מה' הוא כאשר היחל לרמוז בפסוק א' וביאור הכתובים ויאמר ה' מסיני בא וכו' לומר הנה אמרה תורה וזאת הברכה כלומר אין הברכות מתייחסות לב"ו כי הלא הם ככל גופי תורה שהוא ענין הוא"ו כמפורש כי כל דברי ברכתו מאת ה' צבאות יצאו כי גדול משה כי איש האלהים הוא ומה גם בהיות לפני מותו כמדובר בפסוק ראשון ועתה אומרה התורה הנה אשר רמזתי באומרי וזאת בוא"ו אל יעלה על רוחכם כי לא כן לב משה רק שהוא גדול מאד בעת כל כללות ישראל יחד ושרב להם להתברך מאיש כמוהו כ"א אדרבא ויאמר משה אליהם טרם יברכם הקדמה להורות להם כי גדול ערכם לפני הקב"ה מאד ושגם את עצמו אינו מחשיב לגדול מהם באופן כי גם שמפיו ית' הם מתברכים ואין עיקר הברכה כ"א ממנו יתברך וזהו ויאמר ה' מסיני בא לומר ראו ענותנות משה כי גם הוא אמר ה' מסיני כו' שהוא הענין בעצמו להגיד איך ערכם לפניו ית' ושאינו מחשיב עצמו לגדול מכללותם והענין ה' מסיני בא כו' לומר ראו עתה חביבותו יתב' אליכם כי הנה אין צ"ל על הגוים ועל הממלכות כ"א גם על מלאכי מרכבתו גדלתם מאד והוא על האומות כי הלא ה' לישראל מסיני בא בכבודו ובעצמו להקביל פניכם מה שאין כן לעשו וישמעאל כי לא הלך אליהם בעצמו רק וזרח משעיר כי לא בא שמה עיקר שכינה כ"א למה שמלא כל הארץ כבודו מאתו התפשטות כבודו הנמצא שם זרח לדבר עם השר וזה אמר משעיר שהוא מהנמצא

משעיר ועד"ז הופיע מהר פארן הנה לישראל יתרון על מה"ש כי הנה ואתא מרבבות קדש והוא שהל"ל ברבבות אך הוא כי בבקש להקביל פני ישראל עזב בסיני את מרכבת מלאכיו ובא להקביל את ישראל ועשה מרכבה מישראל עמו וזהו מרבבות ולא אמר ברבבות ומה מתוק מדבש מאמר התורה בזה באומר ואתא ולא אמר ובא והוא כי הנה ידענו מז"ל כי נתקן הקדיש בלשון תרגום לבל יקנאו מה"ש כי לא יבינוהו והלא יקשה כי הלא אין לך קנאה גדולה מזו שתגלה התורה שבא ונסתלק מהרבבו' מלאכיו ועזב מרכבתם ויעשה מרכבה מישראל ושיכתב בתורה ונקראו גלוי לכל העמים ע"כ מה עשה הוא ית' לא הכתיב ובא מרבבות כי אם ואתא בלשון תרגום כמעשה תיקון הקדיש לבל יקנאו ושמא תאמר איך יתכן יהיו בני אדם מלובשים בחומר מרכבה אל השכינה אל תתמה כי הלא מימינו יתב' היה אש דת למו בסיני שהוא מצד גדולות נפשותם כי חלק ה' אמרה נפשם ואיך מלובשים בגוף עצרו כח לקבל אש דת ולא נכוו וסבלו רוחניות אש דתו יתברך אלא הוי אומר כי זה חסדו יתברך הנותן בהם כח בהשתלשלות נשמותם להשיג בגוף ונפש מה שאין אומה זולתה יכולה לסבול וז"א מימינו ולא אמר בימינו לומר מצד חסד ימינו נמשך היות מה שהוא אש דת למו ולא עצרם הגשם:

או קרוב לזה יאמר איך יתכן יעשה מרכבה מחומריים והלא התורה שנתן להם אז היה הפשט ולא הרוחניות הוא סוד פנימיות התורה לז"א הנה מימינו אש דת למו כי גם הפשט שניתן למו למה שהיתה מימינו יתברך ולא על יד השתלשלות שליח גם אש היא מה שהיה דת למו כי גם הפשט תוכיות אש ורוחניות כמו שכתבנו בפירוש שיר השירים כמרז"ל באומרם על היות אש מלהטת סביבות בן עזאי והוא היה דורש פשט וא"ל ר"ע שמא במעשה מרכבה היית דורש והשיב לו לאו אלא שהייתי חוזרו מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחי' כנתינתו מסיני שהוא כי גם הפשט לאיש מלובש יחשב כי הלא קול דברי פשט היו ישראל שומעים בסיני אלא שלמה שהיה מפיו יתברך אשר הוא עצם הרוחניות ומתוך האש הגדולה ובכלל הדבר כי גם הסוד הרוחני ניתן לישראל לזוכה בו כנודע:

או יאמר פן תאמרו אין זה יתרון כי למה בחר ה' באדם מבמלאכי השרת אם שלא היתה נאותה להם כי הם רוחניים והיא גשמית ופרטיים כמ"ש ז"ל שהשיבו למלאכים תורה מה כתיב בה אדם כי ימות וכי מיתה יש בכם למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם לז"א ואתא מרבבות קדש שעזב את מלאכיו לתת תורה לישראל ולא נתנה לרבבות קדש עם היות שמימינו אש דת שהוא דרך הסוד הרוחני הוא מתייחס למו אל הרבבות הנזכר ועם כל זה אתא ובא מהם ולא נתן דרך אש דת המתייחס להם כ"א לישראל ניתן גם את

הכל וזהו ואתא מרבבות כי בא מהם ועזבם עם היות שזולת הפשט היה מימינו אש דת למו למלאכים עם כל זה לא נתנה להם רק לישראל.
או שעור הכתוב מימינו כו' ר"ל מימינו וחסדו יתברך היה לישראל שבא להם מסיני אש דת שהוא מרוחניות שהוא אש שהיה צודק היות דת למו לרבבות קדש הנזכר ועם כל זה לא נתנה להם כ"א לישראל ועלינו לשבח לאדון הכל כי הפליא חסדו לנו.
או יאמר הנה אמרתי וזרח משעיר למו כו' כי הלך אל עשו וישמעאל אם יקבלו התורה וארז"ל שלעשו אמר שהיה כתוב בתורה לא תרצח ולישמעאל לא תגנוב וזה אמר זאת ברכתי וזה אמר זאת היא ברכתי ואומנותי ונסתלקו מהתורה וזה אפשר אמר הנה וזרח כו' וגם כיבדם שאתא מרבבות קדש ושמא תאמר ואיך הניחוה עשו וישמעאל ויגעלו בכבוד ההוא לז"א מימינו כו' לומר ממה שבימין הלוחות שהם חמשה דברות ראשונות לא ניתן אש דת למו כ"א למו לישראל אך לשעיר ופארן לא נתן כ"א מהשמאל לא תרצח לא תגנוב ולבל נאמר ולמה עשה כן לשיגעלו בה לז"א לא אמר מימינו דת למו כ"א אש דת לומר כי הנה לשעיר ופארן לא היה דת של אש רוחניות ראויה אז להם וזהו אש דת למו שהם ישראל ראויה להם ולא לפארן ושעיר ושיעור הכתוב מימינו שהוא מימין הלוחות וגם היות אש דת למו לישראל הנזכר בפסוק הקודם היה ולא לשעיר ופארן באופן כי לא היה הענין רק להסיר פתחון פה מעשו ומישמעאל ושמא תאמר כי גם לפעמים מחבב את העמים כענין נ"נ שקראו עבדי ומסר ארצו ועמו בידו וכן לכורש וכיוצא אינו דומה כי הנה לפי האמת אינו מחבב אותם ואף שתאמרו שהוא חובב עמים הנה גם אז בעת חביבותם אצ"ל שהם אינם מערכך כ"א גם אז כל קדושיו יתב' בידך כי מלאכיו יצוה למו כענין גבריאל שהציל לחנניה וחביריו וגם דניאל אמר אלהי שלח מלאכיה וסגר כו' והוא ענין כי מלאכיו יצוה לך והם קדושיו הנזכר במקום שאפשר שתוכו ותנגפו הם משמשים לרגלך והוא מאמר הכתוב על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך ושמא תאמר איך ישרתוני בדברים גרועים כזה והלא אנו צריכים להם שהיו אמצעיים להעלות דברי תפלותינו לפניו יתב' לזה אמר ישא מדברותיך כי אינך צריך ומה גם כללותיך אל מלאכיו ישאו דברותיך לפניו יתברך כי הנה הוא בעצמו ישא מדברותיך ויקבלם בלי אמצעי:
או יאמר מאמר הכתוב תאות לבו נתת לו כו' והוא כ"א ישאלו לפני מלך שני בני איש שאלתם והוא ידע שאלת כל א' ולאחד יאמר אל תדבר שאתך כי ידעתי אותה ואתנה ולשני ישמע כל דבריו ואחר כך יאמר ידעתי ואתן את איזה מהם מחבב יותר הוי אומר את זה שעם יודעו שאלתו ודעתו לעשותו ערבים עליו כל דבריו ואח"כ יאמר ידעתי

ויקשב וישמע וזהו תאות לבו נתת לו ועם כל זה וארשת שפתיו בל מנעת סלה מלאומרו לפניך וזה יאמר הנה אחר שכל קדושיו בידך והם תכו לרגלך לעשות רצונך ולינצל מכל צרה ואף ע"פ כן ישא וישמע ויקבל מדברותיך:

פסקה ד

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. אחרי אומרו הדבר הראשון שהוא להגיד מעלת וחשיבות ישראל לפניו יתברך התחיל הדבר השני שהוא שלא יעלה על רוחם שמגדיל משה את עצמו על כל כללות ישראל ושעל כן לא זכו להתברך ע"י הקב"ה כ"א ע"י בשר ודם והיה פתחון פה להם לומר כן מאשר לו ניתנה התורה בעצם ולא זכו ישראל לקבל כ"א על ידו ובכלל הדבר הוא כי גם על מאמרו למעלה כי ה' מסיני בא כו' שהחשיב את ישראל גם יותר מהמלאכים היה מקום לומר כי גם כל הכבוד ההוא לא היה העיקר רק לכבוד משה כי הלא משה לבדו קבל תורה מידו ית' והוא צוה לנו אך בעצמו יתברך לנו לא החשיבו כ"כ ואיך תגדיל חשיבותינו לפניו ית' לז"א אם תאמרו תורה צוה לנו משה דונו לאידך גיסא כי אלמלא זכות ישראל לא היתה תורה ניתנה גם לי כי הלא מורשה היא קהלת יעקב והוא כי עד שקנו כל ישראל אחדות שלם לא זכו שתנתן להם תורה כמו שכתבנו על פסוק ויחן שם ישראל נגד ההר וגם משה לא היה מקבל כלל כמו שאמרו ז"ל שאמר הקב"ה למשה במעשה העגל רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. ושעו' הכתוב מה שתורה שתאמרו שצוה לנו משה ולא לעם הנה לא לו תתייחס קבלתה כ"א לכם כי מורשה היא אל קהלת יעקב על הקהלם והתאחדם כמו שכתבנו על ויחן שם ישראל כי בזכות קהלת' צוה לנו משה שאם לא כן לא ניתנה לו ולא היה מצוה לנו דבר ושמא תאמרו כי לא על חנם הייתי בישראל מלך אם לא שיתרוני גדול על כלכם כי הלא גם ויהי בישרון משה הנזכר בישרון מלך שיתרוני על ישראל כיתרון מלך על העם זה היה מתחלה אך אחרי כן בהתאסף ישראל שהוא כשבא יתרו ונאמר ותקרבון אלי כלכם שהיה קודם מתן תורה שהיא הסברא היותר נכונה אז בהתאסף נעשו ראשי שרים ראשי עם שהיו בישראל ראשים לעם כי אז נתמנו שרי אלפי' ושרי מאות כו' ואחרי כן במ"ת קנו אחדות כאומרו ויחן שם ישראל אז במעשה זה כמעט היו כל ישראל שוים כי כלם פסקה זוהמתן וכולם התנבאו בהקיץ ופנים בפנים כמה דאת אמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם מעין נבואת משה רבינו עליו השלום שנאמר בו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים באופן כי אז על יד אחדות ההוא בצד מה היו כל ישראל שוים ליכלל בכלל שבטי ישראל כמוני ככם בלי העדפה ויתרון זה על זה וז"א

יחד שבטי ישראל כי כאשר היו יחד באחדות אחד אז שבטי ישראל בשווי אחד יאמר להם בלי הפרש ראשים ועם:

פסקה ו

יחי ראובן ואל ימות כו'. אומרו ואל ימות בכלל אומרו יחי ראובן היה ולמה נאמר ואם הוא לומר שלא יטעום לעולם טעם מיתה א"כ יאמר אל ימות ולא יאמר יחי. ועוד כי הלא מת אך בראובן היו שני דברים אחד עון בלהה ב' ענין יוסף כי גם שלמען הציל אותו מידם יעץ ישליכו אותו הבורה עם כל זה לא יבצר שהי' יכול לומר נשיבהו אל אביו וגם כי על ידו טעם כמעט טעם מיתה בהשליך אותו אל בור נחשים ועקרבים כמו שאמרו ז"ל וגם על שהלך ולא שב עד שכבר ימכר והיה נראה כאשם בזה מצד מה וכאשר על עון יוסף נתגלגלו השבטים ומתו בעשרה הרוגי מלכות שימות גם ראובן כהם על כן אמר יחי ראובן הוא חיי נפש בעולם הבא ואל ימות כאחיו בהרוגי מלכות ושמא תאמר כי לא טוב הוא זה לו אחרי מות קדושי' במיתה ההיא השבטים שמכרוהו כי הן המה היו בעצמם וע"י כן מתו שבטיהם קנו מעלה יתירה ועל כן בני ראובן לא יזכו לבא בכלל מספר בני ישראל בשלמות שקנו ע"י הרוגי מלכות כי יעדר ממנו שלמותם על שלא היתה נפש ראובן בצער ההוא כהם על כן אמר ויהי מתיו מספר כאשר היה הוא עצמו כאומרו ויהיו בני יעקב שנים עשר:

פסקה ז

וזאת ליהודה ויאמר כו'. אומרו וזאת וגם אומרו ויאמר הוא מיותר. אך ידבר על יהודה בן יעקב וגם על מלכות דוד אשר ביהודה ככתוב אצלנו על גור אריה יהודה ואמר וזאת שאמרתי יחי ראובן וברכה זאת גם היא ליהודה ולא ילכד בחרם שקבל על דבר בנימין ואח"כ על דוד המכונה ביהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה בזמירותיו ואל עמו תביאנו בברחו מפני אבשלום בנו וידיו שדמים רבים שפכו יהיה רב לו שחישב לפניו יתברך כאלו בנה מקדש והקריב קרבנות כמו שאמרו ז"ל כי דמים רבים שפכת ומהו לפני שמא תאמר שקשה לפני הדבר הרי הן לפני כדם זבחים ועולות הקרבים לפני ולפי דעתם זה יהיה טעם הכתוב שהוא לא יבנה הבית כי דמים רבים שפך כזבחים ועולות ודי לו זכות זה ויניח זכות בנין בה"מ לבנו וזה יאמר פה ידיו רב לו עם היות כי לולא עזרת ה' לא היה עושה דבר כי הלא ועזר מצריו אתה ה' תהיה ולא הוא עם כל זה תעלה עליו כאלו עשה ושפך דם קרבנות:

או יאמר זאת ברכתי כי ידיו רב לו כו' כלומר בהלחמו עם צריו ידיו שישיב באמצע בהלחמו רב ודי לו כי אתה תעשה את הכל כי ועזר מצריו תהיה אתה ה' שתמגן צריו בידיו. או יאמר שמע ה' קול יהודה הוא דוד:

ולבא אל הענין נזכירה מאמרם ז"ל על וירד העיט על הפגרים כו' בקש דוד לכלות את כל האומות אלא שאברם לא הניחו וזהו וישב אותם אברם ויהיה פירוש מאמרם זה כי דוד המלך ע"ה אמר ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם שבקש לכלות את כל האומות אך מנעו ה' מצד אברהם והוא כי אברהם הסגירנו לגליות במקום גיהנם ואם היה מכלה אותם דוד המלך ע"ה לא ישאר מקום להגלות את ישראל ועל כן העיט שהוא דוד לא שוה לו מה שהיה יורד על הפגרים שהם הגליות הרמוזים במה שביתר אברהם אך אשר לא נתקיים בחיי דוד אחשבה שברך משה אותו שיעשה משיח בן דוד שיתקיים לעתיד וזהו שמע ה' קול יהודה אך לא עתה רק ואל עמו תביאנו לעתיד כי דוד מלך ישראל חי וקיים והוא המוליך לעתיד עמו שאמר הכתוב ודוד עבדי נשיא להם לעולם וכן נראה מספר הזוהר כי הוא הוא וגם אמרו רז"ל שזה הוא ראשי תיבות של אדם אדם דוד משיח וזהו ואל עמו תביאנו שהוא לעתיד ואז ידיו רב לו כי מה שתאות דוד לרדוף אויביו ברגליו ולא ישוב עד כלות בידיו אז ידיו בלבד רב לו ולא יצטרך לרדוף ברגליו כאשר שאל במלכו תחלה כ"א ידיו בלבד רב ודי לו שיכלה בהם כי לעתיד כלם יבאו לפניו כד"א לפניו יכרעו ציים ואויביו עפר ילחכו ולא יצטרך אל הרגלי' לרדוף ולא עוד אלא שועזר מצריו תהיה כי גם צריו יהיו לו לעזר מלאכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו וישתחוו לו כו':

פסקה ח

וללוי אמר תמיך ואוריך כו'. הנה היה על אהרן פתחון פה על מעשה העגל על כן אמר תמיך ואוריך שהם בלב אהרן לא ניתן לו רק להיות לאיש חסידך שאם היה רעה בלבבו חלילה לא ניתנו תמיך ואוריך בלבו והראיה אשר נסיתו במסה ויצא בנסיונו ועם כל זה תריבהו על מי מריבה שכללת אותו עמו לאמר יען לא האמנתם בי ועל אשר מריתם פי והנה הוא לא חטא כי אני לקחתי המטה ואכה הסלע ולא הרהר ולא אמר מה עשיתי כי זה יורה על חסידותיו וטהר לבו ועל יתר אישי השבט אמר על כהנים ולוים האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו כו' שלא נשאו פנים בעגל לאב ולאם לעשות משפט גם כי שמרו אמרתך שאמרת בפיך שהוא אנכי ולא יהיה לך כי במצרים לא עבדו ע"ג כשאר שבטים וגם בריתך ינצורו שקיימו שם ברית מילה וגם כיון באומר לשון נצירה שזולת מה שנימולו היו גם כן נוצרים אותו מלטמאו בביאה אסורה ולא בהוצאת זרע לבטלה כי נצירה גדולה משמירה כנודע על כן על שלש אלה תחת מה שלא נשאו פנים במשפט בעגל על כן יורו משפטיך ליעקב כי האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו הוא הראוי לדון שלא ישא פנים במשפט והברכה היא שיזכם ה' להורות משפט ומה שצריך לשפוט הוא

את יעקב הם הבלתי צדיקים כי הנקראים ישראל אין צריך לדון אותם כי הם יעשו דין לעצמם רק ילמדום תורה וזהו ותורתך לישראל ועל מה ששמרו אמרתך יזכו שישימו קטורה באפך שאם יעלה אף על ישראל חלילה כנגף ודומה לו בעונותם יעשו קטורת לבטל האף כאשר עשה אהרן לעצור המגפה מעל ישראל וזהו ישימו קטורה באפך לסלק אפך מעליהם כי אשר שמרו אמרתך ידבקו בך וברחו מטומאת הע"ג הם ראויים לשום קטורה באפך לסלק כח חצוני מעל ישראל ומאשר בריתך נצרו יעלו כליל על מזבחיך לומר כי ישרתו בימים האלו ולעתיד שהקרבנות העתידים אז הם כליל כי הם הרוב כי לא על חטא יזבחו כמה דאת אמר אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל ואחר אמרו ישימו קטורה באפך על הזמן הזה שיש חטא ואף וכליל על מזבחך בזמן שהכל עולה וכליל ואין אף להביא על עון וזה לעומת מה שבריתך ינצורו והוא מאמר תנא דבי אליהו כי מי ששמר בריתו מלטמאו ומזרע לבטלה שהוא ערב עליו שישמש לעתיד ככהן על המזבח גם שיהיה ישראל ואם כן כל שכן אם משבט לוי הוא ובזה יתכן יאמר אחר כי בריתך ינצורו יאות להם שגם לעתיד שיעלו על מזבחך כליל:

פסקה יא

ברך ה' חילו ופועל ידיו כו'. יאמר על ברכת כהנים והוא כי הוא יתב' אמר ושמו את שמי על בני ישראל ובזכות זה ואני אברכם את הכהנים כענין ואברכה מברכיך יאמר לא תהיה ברכתם אחר ברכם את ישראל כי אם תחלה ברך ה' חילו ואח"כ ופועל ידיו כשישאו ידיו אל העם לברכם ודאי תרצה כי יהיה לרצון כי תבא ברכת' מפי ברוך אך לא כל פועל ידיו גם של מכות חרב אויביו שלא ישובו להתלמד בכלי חמס מכירותיהם ועל כן אם יקומו עליהם לא תניח המלחמה אליהם כי אם מחץ אתה ה' מתנים קמיו אך למשנאיו הבלתי קמים רק שנאתם בלבד לא תמחץ מאז ישנאוהו רק מעת יקומון בפועל וזהו ומשנאיו מן יקומן כי משנאיו בלי קימה לא תמחץ כי אם מן יקומון ולא טרם יקומון ועד' רבותינו ז"ל האומרים כי אומרו חילו הוא על הנכסים יאמר הנה שבט זה אין לו מעשה ידים להתברך מעשה ידיו כי הם עוסקים בעבודת שמים על כן צריך מאליך ברך חילו ועל יד כן שיהיה להם ברכה משלהם ופועל ידיו שהוא בעבודתך תרצה כי לא יכוונו בעבודה על הנאת חלקם מאשי ה' כי רב להם רק יכוונו לגמרי לשם שמים ועל כן תהיה פועל ידיו לרצון בעצם וזהו ברך כו' ופועל ידיו תרצה עד גדר רצוי עבודתו שבזכות פועל ידיו תמחץ מתנים קמיו וכו' כענין יון ביד חשמונאים וכן משנאיו בהיותם מן יקומון שהם מאותם שהם הקמים הנזכר אך לא אשר מישראל הם:

פסקה יב

לבנימין אמר כו'. בכולם נאמר בויי"ו וללוי וליוסף וכן בכולם מה שאין כן בבנימין. אך הוא כי נשתנה זה מכולם כי לבנימין אמר בלבד ידיד ה' וכו' מה שאין כן לשאר והוא כי בנימין לא טעם טעם חטא מעולם שהוא מארבעה שמתו בעטיו של נחש וע"כ ישכון לבטח משוכני ישכון לבטח בהיותו משוכני עפר יהיה לבטח שלא יצטרך להתגלגל כי לא חטא וכ"ש שלא תשלוט בו רמה כי יהיה לבטח ינוחו עד יעמוד לגורלו לקץ הימין ולא עוד כי אם השם הגדול הנזכר שהוא עליו למה שהוא ידידו יהי' חופף עליו כל היום שהוא עד עת קץ שהוא בגמר היום אך בין כתפיו שהוא המקדש לא יהיה בעצם חופף רק שכן כי לא יהיה שם זה חופף כל היום כאשר של בנימין עצמו כי בחרבן לא יהיה כן חופף תמיד כל היום רק שכן כי לא יבצר מלשכון שכינה בכותל מערבית:

פסקה יג

וליוסף אמר כו'. הנה כבר מבורכת ה' ארצו ממגד שמים כו' על יד ברכת יעקב שאמר ברכת שמים מעל ברכת תהום רובצת תחת ומה שאני מוסיף עתה הוא וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים:

פסקה טו

ומראש הררי קדם כו'. יאמר הלא ברכתי את הארץ התוספת על העיקר שהיה לו מברכת יעקב ועתה בא ואמר על הברכה הנוגעת אל עצמו ואמר ומראש הררי קדם כו' והוא בשום לב אל אומרו בהרים ראש ובגבעות מגד. ועוד שבכלל מגד ארץ ומלואה הם הררי קדם וגבעות עולם. ועוד אומר רצון שוכני סנה כי אחר ששוכני סנה הוא האלהים יאמר ורצון האלהים או ורצון ה'. וגם אומר שוכני ולא אמר שוכן. ועוד כי גם את הכל רצונו יתב' הוא. ועוד מה ענין הסנה בברכת יוסף. ועוד אומר תבאתה שהוא לשון משולל הבנה כי מתחלת התיבה יורה עתיד ומסופו יורה על עבר והם שנים הפכים בתיבה אחת. ועוד שהוא לשון נקבה ואין דבר מתואר אל נקבה נזכר בכתוב. ועוד אומר לשון כמדבר לנוכח באומר תבאתה ומהראוי יאמר יבאו ויחזור אל כל הדברים הנאמרים למעלה. ועוד אומר ולקדקד כו' שהיינו אומר לראש יוסף למה אחר אומר בפי' חזר לאמר ברמז ולמה קראו נזיר אחיו במקום זה. ועוד אומר בכור שורו שאם הוא יהושע שהוא מאפרים למה קראו בכור ועוד אומר וקרני ראם כו' מה הם שתי קרנות אלו וגם אומרו ינגח יחדו אפסי ארץ מי הוליך את יהושע לאפסי ארץ וגם אומרו והם רבבות כו' למה חילקם לשנים. אמנם לבא אל הענין נזכירה מאמר רז"ל הלא הוא כי למה הקדים יוסף לרדת מצרים קודם ליעקב ולכל ביתו אלא מפני כבוד יעקב אבינו כי עתיד היה יעקב לרדת מצרים בשלשלאו' של ברזל אלא שהקדים הקב"ה להוריד ליוסף וירד אחריו

יעקב משל לפרה שהיו מושכים אותה לבית השחיטה ולא היתה נמשכת מה עשו לקחו שם את בנה ונמשכה אחריו. כך כדי להמשיך את יעקב כו' עוד אמרו בספר הזוהר למה הקדים יוסף אלא מפני שהיו ישראל עתידים להיות גולים במצרים והיתה עתידה שכינה להיות שם עמהם על כן כדי שתקדים שם השכינה הוצרך להקדים יוסף שהיה שם מושב ומרכבה אל השכינה והן אמת כי שני הדברים אמת כי על כן נמשך יעקב אחר יוסף על שידע כי שכינה עמו והוא מאמר יוסף באומרו. שמני אלהים לאדון כו' כי אלהים הוא שכינה ועל כן רדה אלי כלומר אחר שאלהים אשר הוא פה למה שהוא עמי שמני לאדון ע"כ טוב לך רדה אלי ולא אל פרעה כי ברדתך אלי אל אלהים אתה בא וזהו ענין הה"א שבמלת רדה שהיא רמז אל השכינה וע"כ נמשך אחריו ועדיין צריך לשית לב למה זכה יוסף להיות משכן אל השכינה מכל אחיו אך הנה היו לו סבות א' להיות מתייחס אל האבות שהוא יעקב שהוא בחיר שבאבות וזה היה זיו איקונין שלו דומה לו והיה לו מעין קדושתו ועל כן כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. שנית מצד רחל אמו שבמטתה היתה שורה שכינה כמאמר יעקב לראובן כשבלבל יצועי אביו כי עלית כו' אז חללת יצועי עלה כמפורש אצלנו כי ע"י שבלבל יצועיו אז חילל הקדש כי השכינה שהיתה שורה במטה של רחל עלתה ונסתלק' משם וע"כ היה ראוי יוסף גם מצד אמו להיות מרכבה אל השכינה. שלישית מצד עצמו שהוא אחר אביו היותר שלם שבכל העול' ע"כ עלה ברצונו יתב' בעלות בגזירת חכמתו להיות שכינה בגלות להיות שם יוסף לשרות ולחול עליו וזה מאמר הכתוב ומראש כו' והוא בהזכיר גם כן מז"ל באומרם למה נגלה הקב"ה בסנה לרמוז גלות שכינה:

ונבא אל הענין אמר משה כמדבר עם השכינה שהיתה על ראש יוסף הנה מראש הררי קדם שהוא מצד ראש ובחיר שבאבות שהוא יעקב שהאבות נקראו הררי כמו שאמרו ז"ל על פסוק אשא עיני אל ההרים ובפסוק אל ההרים לא אכל ורבים כאלה מצד זכות יעקב שירד אחרי יוסף שהוא זיו איקונין דומה לו וגם ממגד גבעות עולם הם ארבעה נשי בני יעקב שמהם הושת העולם מפאת זכות המגד ומיטב של ארבעתן שהיא רחל שבמטתה היתה שכינה שהיא הסבה השנית וכן וממגד ארץ ומלואה הוא יוסף שהיה מגד ומיטב של ארץ ומלואה שזה כל העולם והיא הסבה השלישית ובהצטרף רצון שוכני סנה היא השכינה שרצונה בשכן בסנה היה להיות עם ישראל בגלות על כן את השכינה שרצית בהוראת הסנה להיות עם ישראל בגלות מצרים ע"כ תבאתה לראש יוסף שהוא לחול בראש יוסף שיהיה לך מרכבה בגלות ההוא מכל הטעמים הנזכרים ולהיות כי השכינה היתה מאז על ראש יוסף וגם אחרי כן כי אפי' בארונו היתה שורה שכינה שהיו מוליכין

אותו במדבר ועודנה אתו ע"כ נאמרה תיבה שתורה על העבר ועל העתיד ואמר הנה היה מספיק תשרה שכינה על יוסף בזמן הגלות אך גם הוסיף הוא יתב' וישימהו לו למרכבה גם מאז פרשו אחיו ממנו ומכרוהו והרחיקו אותו ממנו מעליהם וזה אומרו ולקדקד נזיר אחיו כי לא בלבד תבאתה אתה השכינה השוכנת סנה בראש יוסף כי אם גם הוספת לחול בקדקד נזיר אחיו שהוא גם מאז היה נזיר ומפורש מאחיו נוסף על זה גם ישראל הבא ממנו הוא יהושע אור והדר תורה שהיה ראש קבלת התורה של כל העולם אחר משה כי משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ע"כ יזכה שקרני ראם קרניו לנגח ולכבוש הארץ והוא כי שני בנים נתייחסו ליוסף שזוכים בזכות יוסף להוריש גוים מפני ישראל והם יהושע וגדעון והוא מאמרם ז"ל בבראשית רבה על פסוק המלאך הגואל אותי כו' יברך את הנערים מנשה ואפרים ועל פי דרכם ז"ל שיחשבו שני אלה לבני יוסף יתייחס יהושע לבכור שהוא הראשון ועליו אמור בכור שורו שהוא יהושע הנה הדר לו הוא הדר תורה נוסף על זכות יוסף ע"כ יבורך קרניו לנגח ולנצח את כל העולם וזהו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ שהם שלשים ואחד מלכי ארץ ישראל כי אלה כל העולם כמו שאמרו ז"ל אפשר שבתחום ארץ ישראל היו אחד ושלשים מלכים אלא שהם מלכים שבכל העולם אלא שלא היה מלך בעולם שלא היה לו חלק ונחלה בארץ ישראל נמצא כי בנצוח את מלכי הארץ הוא כמנגח יחדו כל אפסי ארץ כאחת והוא כי אחר שזכות יוסף הי' המוציאם ממצרים לנחול את הארץ ע"י היותו שם מרכבה אל השכינה שאלמלא היתה שם לא היו נגאלים וגם ליהושע זכות תורה המקיימת כל העולם ע"כ הוא יכבוש את הארץ וגם הוא ככובש כל אפסי ארץ הנבראים בזכות התורה ומה הם שני הקרנות האחד הם רבבות אפרים והשני הם אלפי מנשה:

או יהיה שעור הכתוב שאחר שיוסף היה מרכבה אל השכינה שע"י כן זכו לצאת ממצרים שיציאתם גרמה נחלת הארץ כמאמר השכינה עצמה באומרה וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ כו' שהוא כמפורש אצלנו שם שוארד כביכול בגלות כהוראת בגלותה בסנה הוא כדי שע"י כן ינצלו ממצרים ויעלו אל הארץ וא"כ אחר היות זה על יד יוסף ראוי שבכור שורו יהיה הדר לו שיהיה שמעו בכל הארץ שעל יד יציאת מצרים לקבל תורה נתקיים וגם כיבוש שקרני ראם קרניו כו':

פסקה יח

ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך כו'. אינך כדרך התגרים שבצאתם ויפרשו בים להסתתר הם עצבים כי לא ידעו מה תהיה הצלחתם אם ירויחו או יפסידו או מה תהיה עליהם מסערת הים ומשודדים אך בשובם בהצלחה טובה אז ישמחו על הצלחתם הטובה אמר

בזה תשתנה מכל הסוחרים שלא תייחל לשמוח עד בואך בהצלתה באניות סחורתך כי אם שמח בצאתך מעת צאתך להסתחר כי הלא וישששכר באהליך כי מדרשות יששכר שהם האהלים משל זבולון הם וזהו שמח זבולון מעת צאתך על זכות שיששכר הוא עוסק בתורה באהלים שלך שהם מנכסיך וכל כך תהיה הצלחתם בים לעיני כל העמים כי עמים הר יקראו הוא הר ה' באומרם כי שם יזבחו זבחי צדק כי על ידי כן שפע ימים ינקו כזבולון ושפוני הדברים טמונים בחול והכונה לומר כי על כן הצליח זבולון על זבחו זבחים בהר ה' ויעשו כן גם הם ויהיו יונקים שפע ימים כזבולן:

או יאמר שמח זבולון בצאתך כו' כמאמרם ז"ל על פסוק בצל החכמה כו' כי יש למהנים ת"ח מנכסיהם צל וחופות כעוסקים בתורה וזה יאמר שמת זבולון המאכיל את יששכר שיעסוק בתורה בצאתך מן העולם כי הלא וישששכר הוא שם באהליך הוא צל החכמה כי אהלך זבולון שפרנסת אותו יקרא כי בצל החכמה בצל הכסף ושם תסתופף עם שלא עסקת בתורה רק בפרקמטיא והנה אומרו עמים הר יקראו פירש המתרגם אומרו עמים על השבטים כמה דאת אמר והיית לקהל עמים וכן פירש רש"י ז"ל ואומרו הר יקראו פירש על הר בית המקדש וזה לשון המתרגם שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון ועל פי דרכם ננקוט שעמים הם השבטים ויאמר אל תתמה שכל כך הגדלתי מעלת זבולון על פרנסתו את יששכר ואמרתי שזבולון באהל יששכר הוא לע"ה כי הלא עמים שהם השבטים את יששכר הנזכר הר יקראו אותו הוא הר סיני שממנו תורה יוצאת לכל ישראל ולא עוד אלא כי שם בישששכר יזבחו זבחי צדק שיזבחו כל אחד את יצרו והוא כי מישששכר שפע ימים עליונים של תורה יינקו וע"כ היצר הרע נזבח ונשחט כענין אם פגע בך מנוול כו' וגם שם יינקו ספוני טמוני חול והוא כי כל השבטים אשר כל אחד קבלו נפשו בסיני חלק בתורה כל אחד חלקו טמון תוך נפשו ובלתי מתגלה אם לא על ידי שיגע בבית המדרש וימצא אמר על ידי יששכר בבתי מדרשם יינקו כל השבטים כל חלקי התורה הטמונים תוך נפשות ישראל הקרויים חול כמה דאת אמר ושמתי את זרעך כחול הים ושעור הכתוב כי שם בישששכר יזבחו זבחים של צדק שהוא כל אחד את יצרו במה ששפע ימים עליונים מאתו יתברך מהתורה יינקו וגם מה הם שפונים תוך הדברים הטמונים בחול הוא תוך הנשמות הטמונות בגופים שנקראים חול כי בתוכם ספונים סודות וחלקי התורה שקבלה כל נפש בסיני שע"י יששכר יתגלו והוא הכתוב אצלינו בביאור (משלי) כי כל מה שקבלה כל נפש בסיני על ידי יששכר יתגלו צריך יגיעת בה לזכות להגלות ולבא מן הכח אל הפועל:

פסקה כ

ולגד אמר כו'. הנה דרך העולם כי אשר אשתו ובניו רחוקים ממנו ושלא במקום בטוח ונשמר כי יהיה לבו מיצר וחרד מדאגת צרת בני ביתו וע"כ כי יקרה לפניו בדרך איש צר ואויב והוא לבו בל עמו על צרת אשתו ובניו לא יעצור כח להתגבר על האויב ולנצח מצרת לבו כי הנצחון וההתקוממות לב להתגבר צריך רוחב לב ושמחה כי על כן במלחמות יקחו את התוף בידם וחליל ומצלתים לשכח הדאגה להתגבר ואם כן גד כאשר גדוד יגודנו בכיבוש ארץ ישראל הלא בדרך טבע יהיה לבו כלב אשה מצירה על הנשים והטף אשר עזבו מעבר לירדן במקום שאין אנשים פן יהיו לבז לגוים באופן יותש כחם לפני אויביהם ויפלו בנופלים אך לא כן היה כי אם היה לבם כלב הארי בכח אמיץ הנה ועל אויביו יתגברו כי הן המה היו היוצאים חלוצים לפני בני ישראל בראש העם מכים לאלפים ולרבבות כי רחב לבם על אויבם ואין זה כ"א מתת ה' וזה יאמר ברוך מרחיב גד כלו' מרחיב לבו עם היו' שכלביא שכן שהיה שכנו כלביא שבביתו לא ישכנו רגליו כי ירחק מילדיו לבקש טרף כן היה גד רחוק משכנו ועכ"ז היה לו רחב לב להתגבר ושמא תאמרו ובמה בטח לבו לעזוב נשיו וטפיו על פני הארץ לז"א וירא ראשית לו טרם יצא למלחמה ראה לו עזר סיוע כי שם חלקת מחוקק ולא שניכר כי שם הוא רק ספון וטמון ועל בטחון זה ויתא ראשי עם שיצא חלוץ בראש העם ואשר בטח בזכות המחוקק הוא מפני כי צדקת ה' עשה כו' וכל זה לא היה רק לזכות את ישראל וזהו עם ישראל לטובתם ובזה בטח גד שלא תאונה לו רעה:

או יאמר ולגד כו' ברוך מרחיב גד כו' כלומר לא יאשם על לכתו אחר שריקות עדרים ובחר בח"ל בעבור מרעה צאנו כאמור ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה כי הלא מה' יצא מלא רוחב ארצו ולכן ברוך מרחיב גד ראוי לומר כי הראיה כי ה' עמו כלביא שכן כי הלא יקרהו כלביא בשכנו כי גם כאשר הוא חוץ מביתו אין נגש שם ממוראו כן גד בשכנו היה בטוח מהאויבים עם היותו מעבר לירדן והלאה עם ישראל וטף ונשים. בלבד במקומותם והוא מקום רחב ידים ואין חומד ארצו וגם וטרף זרוע כו' במקום מלחמתו אשר הוא שרוי שם ושמא תאמר הלא הוא אמר ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה הרי כי על דבר המקנה היתה בחירתו במקום ההוא לא כן הוא כי הנה וירא ראשית לו כלומר טרם וראשית הביטו אל הנוגע אל מקנהו ראה והביט לו לעצמו ולהנאתו וזהו וירא ראשית לו ומה הוא אשר הביט לו שהוא דבר הנוגע לו שעל כן בחר במקום ההוא הלא כי שם חלקת מחוקק ספון ורצה להסתופף בצלו ולא אמר חלקת מחוקק ספונה וגם למה קראו מחוקק אך הוא לומר פן יאמרו מה יתן ומה יוסף לגד היות משה קבור שם שאין שם

רק הגוף אך נפשו עולה מעלה ומה יסכון לגד מה שנפשו בעולמות העליונים ושלא לעומת נחלת בני גד רק לעומת ארץ ישראל לז"א כי שם חלקת כו' לומר אל ימעט בעיניך מקום אשר שם גופו של משה כי הלא שם שכינה שורה כי הלא באצבעו שבגופו חקק בלוחות חקק רוחני והוא כי בלוחות שניות שכתב משה גם בהן היה בחלל החקק רוחניות כנשמה אל הלוח ועל כן גם בשניות היו מ"ם וסמ"ך עומדים בנס הנה כי גם גופו כח רוחניות היה בו וזהו כי שם חלקת שדה של מי שהיה מחוקק דבר ספון ונסתר שהוא רוחניות ולא דבר גשמי נגלה עם היות חוקק בידו הגשמית ואם כן גם בגופו אשר הוא שם לא תעדר ממנו שכינה כי גם הוא קדוש לאלהיו ובמה ראה גד כי זכות משה הוא העומד לישראל ואדרבא יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר הלא אם על עצמו לא היה לו כח ליכנס לארץ ואיך יועיל לאחרים לז"א הנה בכלל מה שראה גד הוא כי הנה המחוקק האמור הנה זכותו הביא את ישראל ממצרים שאלמלא זכותו לא יצאו וזהו ויתא ראשי עם הם אשר היו ראשים שהיו א' מחמשים או א' מחמש מאות שהוא היותר כשרים הנקראים ראשים בערך כל שאר האובדים וזהו ויתא ראשי עם ועוד כי כל הצדקה אשר עשה ה' לישראל משה הוא העושה כי בזכותו נעשה כי המן היה בזכות משה גם באר אחר סלוק מרים ועניני כבוד אחר סילוק אהרן ועוד כי כל הצדקה וכל סליחה היה על ידו בבקשתני וזהו צדקת ה' עשה כי כל צדקת ה' עשה המחוקק הנזכר אחר שהוא הסבה על זכותו ומשפטיו של משה שהוא מחקק שעשה לו הקב"ה שלא יראה מלחמת ל"א מלכים ושלא יביא את ישראל לארץ וגם שלא נכנס לארץ הלא לא למענו עשה רק לשיהיה המחקק עם ישראל פה ולא ישארו בלעדו פן יאבדו כי על יד היותו עמהם יש תקוה להם לעתיד לבא וכמאמרם ז"ל משל למי שנאבד לו איסר במקום אפל ולא היה מוצא נר לבקשו מה עשה השליך שם דינר זהב ושאל נר לבקשו מיד נתנו לו ואגב הזהב מצא האיסר וזהו ומשפטיו עם ישראל:

פסקה כב

ולדן אמר כו'. אפשר יאמר כי ראשונה יהיה גור מושל על תחומו בלבד ואחר כך יהיה אריה שישאג ויזנק מארץ הבשן כי משם יכבוש ויחלק ויביא משם שלל שגם משם יכבוש:

פסקה כג

ולנפתלי אמר כו'. הנה אמר ממדות הטובות היא היות האדם שמח בחלקו ומי שיש לו מדה זו שרצונו טוב במעט אשר לו יזכה שגם ה' ייטיב לו אומרו נפתלי הוא שבע מרצון שמח בחלקו על כן יבורך שיהיה מלא ברכת ה' בזכות שהוא שבע רצון ובמה היה מעט חלקו שעל כן זכות יחשב לו היותו שבע רצון הלא הוא כי הנה ים ודרום ירשה כי בכלל

אדמת חלקו היו ים כנרת אשר מפסיד קרקע לזרוע כל שיעור הים ואין נותנים לו כנגד קרקע הים רק דרום שהוא לצד דרום היום שיעור אורך פרישת חבל הרשת שפירש בים ע"כ צריך יהיה מלא ברכות ה' שמה שהיה זורע אם היה הים יבשה יבורך בשאר בזכות מה שהיה שבע רצון כמדובר:

פסקה כד

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר כו'. הנה בג' דברים יבורך גבר בבני ובחיי ובמזוני אך כל א' משלש אלה צריך תנאי א' עמו לשתהיה הברכה שלמה והוא רבוי הבנים צריך שיהיו צדיקים שאם רשעים יהיו העדרם יפה ממציאותם וכן הנכסים צריך יהיו שמורי' שאם יטילו עיניהם בה אנשי רשע כשודדי לילה או לסטים מזויינים וכיוצא אז בהיות מרבה נכסים יהיו מרבה דאגה ופחד לבב וכן החיים אם באורך הזקנה יהיה ראשו ואיבריו כבדים עליו וחיי צער יחיה באופן שיהיה קץ בחייו הנה איש כזה קללה תחשב לו אורך ימיו וימי הרעה המה לו בעצם על כן משה בברכו את אשר ברכו בשלשתן וכל אחד בתנאי הטוב וזה אמר הנה על ברכת הבנים ברוך מבנים אשר אני מברכך שלא יהיו רשעים באופן שלא יהיה רצוי אחיו שאדרבא יאמרו ארור שזה ילד ארור שזה גדל כי אם שיהיו כשרים באופן שבשביל הבנים יהיו רצוי אחיו שאחיו יחמדו בניו להתחתן בם כדרך אשר יש לו בת שמרצה את אבי בן כשר להתחתן בו ועל השנית והוא מזוני אמר וטובל בשמן רגלו מרוב תענוג מחמת עשרו אך שיהיו בתנאי שלא תרבה לו דאגה כי אם שיהיה ברזל ונחשת מנעליך שתהיה כמסובב ברזל ונחושת שלא תדאג על שמירת נכסיך כי תהיה בטוח מלאבדם ועל השלישית והוא חיי אשר אורך ימים בכבדות וחולאים וחולשה יתירה אינה ברכה על כן אמר וכימיך של הבחרות יהיו ימי זקנתך שאדם דואב בהן באופן יהיו שנות חיים בעצם כמאמר כלב באומרו ככחי אז כחי עתה למלחמה לצאת ולבא:

או יאמר בשום לב אל היות פסוק א' שלא לנוכח והשני לנוכח שהוא במה שכתבנו בברכות יעקב שאמר מאשר שמנה לחמו שהוא אוכל אך יסתפק בלחם לבדו אך מה שהוא יתן לצדקה הוא מעדני מלך ולא לחם לבדו ועל זה יאמר פה הנה ברך מבנים אשר שיש לשבט זה טפול בני' אך אין כל ישעו וכל חפץ להיות רצוי בניו להשביעם מטובו וממעדניו רק יהי רצוי אחיו ישתדל להיות רצוי אחיו אפילו לשאר שבטים לרצותם בכל טוב שמהנה אותם בשפע ועל כן גם ה' ירבה לו שיהיה טובל בשמן רגלו מרוב טוב והנה ידוע כי העושר יהולל חכם ויחטיא ועשה יעשה לו כנפים ע"כ להיות שגם עד כה שהוא מעותד לחטא כי יגבה לבו לא דבר רק שלא לנוכח וגם שעד כה דבר

על מה שהיה לו כבר או עתה הפך פניו כמדבר אליו לנוכח ואמר אם תרצה לשמור נכסיך שלא תאבדם שמע בקולי איעצך והוא שתמיד כל ימיך תזכור ליצרך יום המיתה וכיוצא בה בדברי עונות וגיהנם לבלתי תרבה לשמוח ולא יגבה לבבך לחטוא וזהו ברזל ונחשת יהיה מנעליך הנועל בפני עשרך שלא ילך ממך במה שוכימיך יהיה דבאך כי יהיו כאבנים נגד פניך שהם של מות ושל עונות ושל גיהנם באופן שתעצב אל לבך ולא תחטא וזהו היות דבאיך ביו"ד הרבוי לרמוז על כאבים ועצבונות רבים אשר אין איש נקי מהם אם בעל שכל הוא:

פסקה כה

אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך כו'. ראוי לשים לב. (א) איך מתקשר זה אל הקודם. (ב) אומרו ישורון ולא אמר לישראל. (ג) או' רוכב שמים בעזרך האם יתב' צריך עזר מב"ו חלילה. (ד) אומרו ובגאותו שחקים כי הלא שחקים בכלל שמים הם וגם למה בשחקים אמר לשון גאוה בו יתברך. (ה) אומר מעונה אלהי קדם למה קראו אלהי קדם בפסוק זה. (ו) או' ומתחת זרועות עולם מה הנה הזרועות עולם שהם מתחת שאם הוא כמו שארז"ל שהוא על המשפיל עצמו מה ענין הבחנה זו פה ללמד איזו בחינה היא המקיימת העולם. (ז) אומרו ויגרש מפניך שהוא בלתי מקושר אל הקודם. (ח) אומרו וישכון ישראל בטח כו' למה לא אמר ישורון כמו שאמור למעלה אין כאל ישורון. (ט) אומר בדד שראוי לדעת בדד ממה היה ישראל בטח שלא יתכן שהוא בדד מהקב"ה חלילה כי נהפוך הוא. (י) אמר עין יעקב למה שינה פה ולא קראם לא ישראל ולא ישורון רק יעקב ומה ענין העין שאמר עין יעקב אם הוא עין ממש או כאומרו מעין מה שהיה יעקב כי לכל פירוש לא יחסר דוחק מה. (יא) אומרו אל ארץ דגן ותירוש ולא אמר אל ארץ זבת חלב ודבש. (יב) אומר אף שמיו כו' כי אין לו קשר אפי' עם ראש הפסוק וגם אומר שמיו ולא אמר שמים. (יג) או' אשריך ישראל כו' כי זה בלתי מקושר. (יד) אומרו עם נושע כו' כי אחר שישראל נושע בה' מה צורך לומר מגן עזרך כי בכלל מאתים מנה כי יותר הוא היותו נושע בה' מהיותו מגן עזרו. (טו) או' ואשר חרב גאותך כי איך יאמר על ישראל שחרב גאותם ואינה רק גאות עשו כי היא ברכתו. (טז) אומרו ויכחשו אויביך כו' כי אחר היותנו נושעים מה יתן ומה יוסיף לנו מה שיכחשו אויבינו לנו וכן מה שהוסיף ואומר ואתה על במותימו תדרוך שטוב היה לבשרנו שיפלו חללים משנדרוך על במותם:

אמנם לבא אל הביאור נקדים ראשונה ענין מז"ל פ' אין דורשין מאמר ר"י שז' רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות וביארנו בביאור משלי בשערים כי אין שבעה רקיעים אלו ז' גלגלים או שבעה כוכבי לכת שא"כ ערבות שהוא שכינה היא גלגל

שבתאי ולמעלה הימנו הם י"ב מזלות ובגלגל חמה הוא זבול שבו בהמ"ק של מעלה והוא סובב סובב הולך ומגלגל את בהמ"ק ש"מ ונמצא בהמ"ק העליון חוזר למעל' בעולם ופעם למטה ופעם מן הצדדין והם דברים שאין להם שיעור:

ועוד כי שם נאמר כי רקיע שהוא השני בו חמה ולבנה ככבים ומזלות והלא לבנה היא בראשון וחמה היא ברביעי וחמשה כוכבי' האחרים בשאר רקיעים ומזלות בשמיני. ועוד שא"כ למה לא אמרו שמנה רקיעים ומה גם למ"ד שהגלגלים תשעה המה. ועוד קושיות מורם מאלו כיוצא באלו ככתוב שם והעלינו כי ז' רקיעים האמורים בגמרא אין שבעה גלגלים והראיה כי ע"כ לא קראם ר' יוחנן גלגלים רק רקיעים אך הנה הרקיע הראשון הוא וילון שהוא כמסך בפני כלן והשני שנקרא רקיע הוא כללות כל העולם הגלגלים אשר המה השמנה גלגלים הכוללים חמה ולבנה כוכבים ומזלות כמאמר ר"י ברקיע שני אך מהשלישי ומעלה מתחיל עולם המלאכים וע"כ אמרו רז"ל שהוא נקרא שחקים כי שם שוחקים מלאכים מן לצדיקים לע"ל. עוד הקדמה שנית והיא איך על יד תורה ומצות שכינה שורה בעולם השפל הגשמי אך הוא כי למה שעולם הלזה השפל וגם של הגלגלים גשמיים המה ואיככה תשרה אשר אין קצה לרוחניותו בדבר גשמי אך הנה ידענו כי על ידי תורה ומצות עולה אור קיומן למעלה עד ה' אלהינו ית' ומהתהפכות האור חוזר ויורד שפע קדושה אל העולמות בהשתלשלות מהעליון אל עולם המלאכים ומשם אל עולם הגלגלים ומשם אל השפל נמצא שעי"כ ברצות ה' לחול בעולם הגלגלים או בשפל אינו שורה בגשמיות רק באור שפע קדושת ההתהפכות השורה בעולמות הגשמיים האחרונים האלה:

ונבא אל הענין והוא כי אחרי אשר ברך משה את בנ"י ביום סלוקו מן העולם והיה עת התפרדו רצה לדבר על לבם בל יתעצבו אל לבם באומרם כי עתה יסור צלם מעליהם ומה יעשו אחרי עשה אשר כבן ירצה היה מרחמם ומגן בעדם והיה בין המלך ובין העם כאמצעי בתוכם כי הוא היה קרוב אליו ית' משא"כ המה ולפי גודל רוממותו ית' אך רחוק יהיה בין המלך ה' צבאות ובין העם לולא משה בחירו העומד בין ה' וביניהם לכל דבר ע"כ פיו פתח בחכמה וענה ואמר אין כאל ישרון לומר אל תחוש ועל פרידתי כי אין כאל להיטיב לכם אתם ישרון ואל יעלה על רוחכם לומר כי רם ה' ואין לו מבוא לעולם גשמי ועל כן בהיות משה אשר היה זך האיכות היה קרוב אליו ית' ובכלל ביתו נאמן הוא כי הלא עם שאין כאל לרוממיו רוחניותו לא יעצרנו הגשם של העולמות השפלים מלהיותו ית' בהם כי הלא עם היות שאין כאל לאיכות רוחניותו עכ"ז הוא רוכב שמים הוא עולם הגלגלים הגשמי ואל תתמה כי הלא רכיבתו ית' על השמים הוא בעזרך שאתה עוזר את

השמים שיוכלו לקבל קדושתו ית' שהוא ע"י תורה ומצות שנשפע על עצם השמים ועליו מטה שכינתו ית' השרוי על השמים וזה רוכב שמים בעזרך שמה שרוכב שמים לא שהם כדאים לכך רק בעזרך שאתה בקיום תורה ומצות תעזור את השמים שיזכו ע"י השפע המתהפך שעי"כ הוא רוכב שמים וזהו בשמים שהם עולם הגלגלים אשר הם גשמיים שאינו שורה שם רק בבחינה התחתונה שבשכינה אך בנקראים שחקים שהוא תחלת עולם המלאכים שם בבחינה עליונה המתייחסת לגאותו ית' רוכב בעזרך כי רוחניות בו וזהו ובגאותו שחקים:

או יאמר ובגאותו שחקים לומר אל יעלה על רוחך שאחר שבעזרנו הוא רוכב שמים כרוכב על סוס שהסוס סובלו כי לא כן חלילה כי הלא אין צ"ל הארץ או שמים הגשמיים עולם הגלגלים כ"א אפילו שחקים אינם סובלים אותו עם היותם איכותם רוחני בערך התחתונים כי אם אדרבא ובגאותו תלוים ועומדים השחקים וזהו ובגאותו שחקים וכמו שכתבנו על פסוק ונהורא עמיה שרא כי אין צריך לומר הגשמיות כי אם אפילו הנהורא הרוחניות לא נאמר והוא בנהורא שרא כ"א ונהורא עמיה שרא שאפי' מה שנקרא נהורא ורוחניות עמיה שרא כי הוא יתברך סובלה ומעמידה ואין האורה סובלת אותו ומה גם העולם השפל עצמו כמפו' אצלנו על פסוק הנה מקום אתי ועל פסוק רכב אלהים כו' שעם היות שאין הוא ית' שורה על הארץ רק ברכב אלהים כי ה' בם עכ"ז לא תאמר כי הוא יתב' על המלאכים והמלאכים יסבלם הארץ כ"א סיני הוא בקדש לא הקדש בסיני כי הקודש סובל את סיני ולא הסיני סובל את הקדש וז"א פה מעונה אלהי קדם לומר כי הוא מעונה וסובל את העולם מעונו והראיה כי כן הוא כי הלא הוא ית' אלהי קדם כי קודם יברא העולם אלוה יתב' היה ואלו היה ח"ו צריך יסבלוהו ארץ או שמים איך היה נסבל כי אז לא היו שמים וארץ:

או מעין זה הנה הוא מעונו של עולם ואין העולם מעונו והראיה כי הנה הוא היה אלהי קדם כי אלוה קדמון הוא ה' מקדם לעולם וא"כ שהוא ית' המציאו וחידשו היצטרך אל מעשהו אשר חידש שיסבלהו ואמר ומתחת זרועות עולם הלא הוא לפי מאמרנו על פסוק הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ כו' והוא כי שם הערנו כי לא זה הסדר או יאמר מלמטה למעלה הארץ ושמים ושמי השמים או מלמעלה למטה שמי השמים והשמים והארץ אך הוא כי בהיות ישראל עושים רצונו של מקום יותר חשובה הארץ לפניו ית' מעולם הגלגלים ומעולם המלאכים כי עיקר שכינה אצל הצדיקים היתה למטה כמשז"ל על פסוק והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד כי אפי' מלאכי השרת מעולמם היו באים לבקש את ה' למדרשו של משה והוא כאומרם ז"ל במאמרם משנברא

העולם נתאוה הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים והוא כי בני העולם הזה הם על ידי תורה ומצות המשלשלים השפע ומתקיימים העולמים כי ע"כ המה כללו את כלם הגוף מעולם השפל הנפש מעין עולם התנועה הרוח מעין עולם המלאכים כד"א עושה מלאכיו רוחות הנשמה מעין עולם העליון על כן בקיים האדם תורה ומצות בכללות חלקיו הכוללים העולם ישלשלו שפע מהעליון עד התחתון כמפורש אצלנו פרשת ויצא על כן אמר משה בהיותנו צדיקים סדר הדרגת העולמות הוא מלמטה למעלה השמים שהוא עולם הגלגלים ושמי השמים הם עולם המלאכים ועליהם הארץ הוא עולם השפל המקיים את כלם וע"כ סידרם כך באומרו השמים ושמי השמים הארץ כו' על כי בה מקיימים העולמות בקיום התורה בבחירתם ובזה יאמר פה רוכב שמים בעזרך כו' כי הוא ית' שורה ורוכב שמים הוא עולם הגלגלים בעזר הצדיקים בזכותם ובהדרגה גדולה מאשר הוא בשמים הוא ג"כ בעזרך בשחקים הוא עולם המלאכים כמדובר כי משם הוא התחלתו וזהו ובגאותו שחקים כי באופן גאותו ובחינת גדולתו יתירה על מה שרוכב שמים הוא בשחקים שהוא עולם המלאכים ולא ששמים ושחקים סובלים אותו אלא אדרבא הוא מעונו של עולם ית' שמו ואין העולם מעונו כי מעונה אלהי קדם ועל עולם השפל אמר ומתחת זרועות עולם לומר אל יעלה על רוחכם כי גדול כבוד שמים ושחקים להשראות שכינה לפניו ית' יותר מארץ כי דעו איפה כי אדרבא ומתחת שהוא מהארץ משם הוא זרועות עולם כי הצדיקים אשר בה הם המקיימים העולמים בזרועות הסובלים אותם ועל כן סידרם כך השמים תחלה ואח"כ שחקים ואחר כך הארץ מתחת ומפורש אצלנו במקומות רבים כי התורה לא תחלק בין עולם השפל ושל גלגלים ושל מלאכים לשלשה כחכמי המחקר כ"א את כולם בשם עולם יקרא אותם כי גם שלשתם כאחד נכללו במעשה בראשית שמים וארץ בראשון ומלאכי' בשני ולמ"ד בחמישי:

או יהיה שעור הכתוב על פי דרך זה שאומר הוא ית' הנה בשמים הוא עולם הגלגלים רוכב הוא ית' שמשרה שם מציאות שכינה כרוכב על סוס אך בהדרגה יתירה המתייחסת לגאותו הוא רוכב בשחקים הוא עולם המלאכים ועדיין אינו כמתלבש בעולם כי אם כרוכב על סוס שלא יהיה התלבשות וגם אינו הרוכב מסוג הסוס אך אתה ישרון שאמרתי שהוא רוכב שמים ושחקים אינך עם ה' בגדר זה כי אם אתה ממש מעונה של אלהי קדם שאתה משכן לו יתברך כי היכל ה' המה וכמאמר הכתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולא אמר בתוכו ואמר אלהי לומר כמאמרם ז"ל כי משנברא העולם נתאוה שתהי' לו דירה בתחתונים והוא כי רז"ל השיבו אשר דברו בדקדוק לשונם שלא אמרו למטה אלא בתחתונים שהוא באנשים כי היכל ה' המה וזה מעונה אלהי קדם כי אתה מעונה של

אלהי קדם על כי מקדם שברא העולם היה לכך ואל תתמה שהחשיבך ה' על העולמות העליונים כי הלא מתחת שהוא מעולם השפל הוא זרועות עולם כי הצדיקים אשר בארץ המה הם המקיימים את העולם כולו שכולל שמים ושחקים וארץ הלזו ושעור הכתוב אין כאל שיעמוד לך אתה הנקרא ישורון כלומר ואל תחוש פרידתי ממך כי הלא הוא יתב' טוב מעשר' ממני כי הלא ראה אשר עשה למענך ואשר הפליא חסדו לך כי הנה הוא יתב' רוכב שמים בעזרך ויותר בשחקים כמדובר ותקטן זאת בעיניו כי אם זולת היותו בשני עולמות שלמעלה ממך בעזרך בעולם השפל אתה מעונה אל אלהי קדם ולא כתואר רכיבה בלבד והטעם כי מתחת זרועות עולם והביטה וראה איך בהיותך מכונה לתואר ישורון שהוא מרוב כשרון קדושתך עולה עד למעלה כי הלא ויגרש מפניך אויב כי את השר השורר על אויביך בבואך להלחם בם מגרש הוא יתברך את האויב הוא השר ואח"כ ויאמר לך השמד את עמו והנה אין ספק כי מושב השר על השמים הוא ושם מגרשו יתברך כד"א יפקוד ה' על צבא המרום במרום כו' ועכ"ז אני מגרשו מפניך כי זיו צלם אלהים שעל פניך מפלש ועולה עד מרום ושם מפניך שהיא מאור פניך אני מגרש אותו מחמת אור פניך ואם כן אמור מעתה כי אין זה רק מאשר אתה מעונה ה' משכן לו שעל כן אור פניך עולה עד צבא המרום במרום ושם מגרש את השר מפניך ואח"כ ויאמר השמד את עמו למטה בארץ:

פסקה כח

וישכון ישראל בטח כו'. הנה אמר משה לישראל בל ישיתו לב אם יפרד מהם כי אין כאל ישורון שאם משה מת הקדוש ב"ה נשאר ואחר סיימו מאמרו כמפורש באה התורה ותאמר אין צ"ל בהקראם ישורון שהוא על זמן עשותם רצונו של מקום יותר מאשר בהקראם ישראל כי אם גם וישכון ישראל בהיות להם כשרון עד גדר הקראם ישראל בטח גם שהיו בדד ממשה כי האל הנזכר שאמר משה שיעמיד להם היה אתם ולא עוד כי עם היות שהיו בלתי שליח הכשרון ביניהם הנקראים בשם יעקב כנודע כי על מיעוט שלמות יקראו בשם יעקב כד"א ולא אותי קראת יעקב וכאשר יגעת בי תקרא ישראל אמר כי היו ישראל בטח על כשרונם עם היותם בדד ממשה עם היות שהעין של הנקראים בשם יעקב לא היה כל מגמתם אל שלמות הנפש שישנו בארץ ישראל יותר מבחוץ לארץ כי אם אל שלמות ובריאות הגוף למה שהיא ארץ דגן ותירוש שהדגן סעיד לבא וכן היין סעיד ומשמח ועל כן היה ראוי שעל מגמת עיני הנקראים בשם יעקב ימנע ה' טל שמיו המיוחדים הם שמים העליונים אשר שם אוצרו הטוב אחר שעכ"ז על זכות הנקראים בשם ישראל עם שאין הנקראים בשם יעקב לא היה רק על דגן ותירוש עכ"ז

למען הנקראים ישראל אף שמיו של ישראל המיוחדים לשם ההוא יערפו טל בהוציא להם דגן ותירוש:

פסקה כט

אשריך ישראל מי כמוך כו'. מוסיף ואומר הוא יתברך לישראל אשריך כו' ולבא אל הענין נזכירה ענין מלחמת יהושע בכיבוש הארץ שהוא כי ראשונה ביריחו היחל ולא בחרב ולא בחנית נעזרו כי אם בשם ה' שהקיפו את העיר נשקעה ותכבש לפניהם ואחרי כן צוה ה' במלחמת העי השנית שישימו מארבים דרך תחבולה ויזדרזו בכלי מלחמה והנה לפי האמת מבלעדי תחבולות מלחמה לא יבצר ממנו יתב' לתת את העי בידם אך היה כי ראה יתב' כי יארך הזמן עד כבוש את כל הערים של ל"א מלכים אחד לאחד ואולי בהארך הזמן להם יחטא איש באופן מספיק לערבב הנצחון כאשר היה על ידי עכן על כן צוה למו הוא יתב' יעשו מלחמה מתייחסת אל נצוח אנושי ולא אל השגחיי כשל יריחו למען יתעוררו לומר כי אחר שנצחונן דרך טבעי הוא ובחרב ובחנית ובתחבולות יעשו מלחמה אם כן גם המה יתקבצו מלכים גדולים וכן רבים יחדי על ישראל כי בדרך טבע ינצחו גם הם באופן כי בבת אחת בקרב ימים תכבשו חצי הארץ וימהרו יחישו מעשיהם וכן היה כי אז יתקבצו חמשה מלכים הגדולים מכלם בגוייהם באומרם כי הוסר מישראל הכח שהיה להם ביריחו מאשר ראו בעי וזה מאמר הכתוב ויהי כשמוע כל המלכים את כל אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויתקבצו כו' להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד הכונה לומר כי המה ראו את אשר עשה ליריחו ולעי כי לא ראי זה כראי זה כי לא היה בדרך השגחה ולשנות בדרך טבע וזהו ליריחו ולעי ומה נשתנה זו מזו אך אומרו אין זה כ"א שאותו הכח כבר הוסר מהם בעונם על כן ויתקבצו כו' שע"י היותם רבים ובאחדות ינצחו בדרך טבע וגשמי אומר זה פה אחד וע"י כן נפלו בנופלים המה מלכיהם שריהם על בלתי השאיר שריד ויצו יהושע כו' לשים את רגליהם על צואר המלכים ההם לאמץ את לבם למהר לכלול השאר אם יזכו אך הן אמת כי אנשי גבעון הבינו כוונת יהושע וישראל שהיה למען יחשבו כי מלחמתם טבעית ויתקבצו למען הביא עליהם רעה כא' וזהו ויעשו גם המה בערמה באשר נכלו להם בלחם נקודים ונעלות בלות ומטולאות וכן שמעתי בשם מהרי"ב שהיה מפרש אומר גם המה בערמה שהוא גם הם כיהושע למען יחיו אותם ונבא אל ענין הכתוב אומרת התורה אשריך ישראל מי כמוך בעמים יהיה עם נושע בה' בלי חרב וחנית רק בשם ה' כמאמר הכתוב ה' איש מלחמה ה' שמו כי שמו בלבד עשה התשועה וזהו עם נושע בה' ועוד שעושה ב' פעולות יחד שהוא מגן מאויב שלא יהרג והמגן עצמו הוא עזרך להמית באויביך וזהו מגן עזרך ולא עוד אלא שכאשר

חרב גאותך שהיה במלחמת העי שהורא' כי החרב ותחבולה טבעי היתה גאותך לנצח ולא בדרך השגחת בם אז שלא ידעת אתה כי תחבולה היא כי אם ה' לבדו אשר יעץ אך אתה החרב נוקמת בטבע היתה גאותך ועכ"ז עזרך ה' וגלגל שיכחשו אויביך לך הם הגבעונים שיכחשו ואמרו שמארץ רחוקה באו ועל ידי זה לבשו קנאה כל המלכים לבא על גבעון על אשר השלימה את יהושע עם היות מלחמתו בדרך טבע ואז נתקבצו ואזרו חיל ישראל על כלם עד דרוס ישראל ברגליהם על צואריהם כאשר צוה יהושע ויעשו כן לדרוך ברגליהם על צואריהם עודם חיים וזה יאמר ואתה על במותימו תדרוך שהם ראשי מלכיהם וזה שבח לישראל שאשריהם שעושה הקב"ה כ"כ בשבילם:

פרק לד

פסקה א

ויעל משה כו'. ראוי לשים לב כי אחר שמקום קבורתו אינו על ההר כי אם בגי למה עלה ההרה ואם עלה למען משם יראה את הארץ כמאמר הכתוב עלה ראש הפסגה כו' וראה בעיניך כו' הלא גם זה קשה מאד כי לא היתה לו השגת ראיה זו בדרך טבעי רק בהשגחה גמורה ואם כן מה יתן ומה יוסיף לו העלותו אל מקום גבוה כי גם בגי היה אפשר לו לראות את הארץ כי אין מעצור לה' להראות לו בשפלה כמו בהר. (ב) למה נותן כ"כ סימנים הר נבו ראש הפסגה אשר על פני יריחו. (ג) אומרו ויראהו ה' את כל הארץ מה באו לרבות את וכל האמורים פה. (ד) כי אחר אומרו את כל הארץ למה חוזר ומפרש פרטי מקומות וגם למה השמיט שאר מקומות. (ה) אומרו ויאמר ה' אליו זאת הארץ למה הזכיר שבועת האבות (ו) אומרו לאמר ולא יצדק כי אינו לאמר לזולת. (ז) אומרו בעיניך שהיא מלה יתירה. (ח) אומרו וימת שם משה כי אחר שמסיים מקום פרטי שהוא הר נבו שבארץ מואב ועל המקום הפרטי אומר וימת שם משה למה אמר בארץ מואב שהוא כללות המחוז ונהפוך הוא הראוי שאחר ידיעת המחוז יסיים ויפרט פרטות החלק מארץ מואב. (ט) אומרו פה תואר עבד ה' אחר שקראו איש האלהים בראש הפרשה ומה גם כי אינו כמוהו בן לה' יחשב ולא לעבד כי אם לא הוא מי הראוי ליקרא בן ויבא בכלל מקרא שכתוב בנים אתם לה' כו'. (י) אומרו ויקבור אותו כו' כי לא ימנע אם היה גשמי איך קברו הוא יתברך ואם רוחני איך נקבר בארץ ומה גם בעכורות ארץ העמים ומול בית פעור. (יא) אומרו ולא ידע איש את קבורתו למה זה הסתיר ה' קבורתו מבני אדם. (יב) למה לא נאמר פה ויגוע ויאסף אל עמיו. (יג) אומרו ומשה בן מאה ועשרים שנה כו' כי טרם יאמר וימת שם היה ראוי יזכיר סכום שנותיו לומר ויחי משה מאה ועשרים שנה וימת כו' ולא שאחר סיפור קבורתו חוזר ואומר משה בן מאה ועשרים שנה במותו

וגם מלת משה ומלת במותו מיותר. (יד) איך מתקשר בראש כתוב אומרו לא כהתה עינו כו' ועוד שא"כ לא למת יחשב:

אמנם הנה רצה הקב"ה להפיס דעת משה בענין הארץ הקדוש האשר נמנע מלבא שמה ולזכות את ישראל שתהיה נוחה להכבש לפניהם ויצו את משה יעלה אל ראש הפסגה לראות את הארץ כדבר שנאמר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה כו' ושם נאמר כי זולת מה שישיג בעיני בשר לו את כל הארץ כאילו הוא תחתיו וגם יועיל לישראל להיות נוחה להכבש כאומרו והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה שינחיל על ידי זכות ראייתך בה ותגד לנו התורה איך עשה כן משה כי ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו כו' ויראהו ה' את כל הארץ והנה לבל יאמר איש מה צורך להראותו דרך השגחה את כל הארץ לעלות אל הר גבוה לז"א כי מה שעלה שם הוא למה שהר נבו ראש הפסגה הוא על פני יריחו שעיניו רואות קצת א"י נגדו שיש בזה קצת הכנה אל השגת ראייתה וז"א אל הר נבו כו' אשר על פני יריחו והנה זולת אשר הערנו ראוי להעיר עוד כי הנה בפרשת ואתחנן נאמר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה אך בפרשה זו יראה הפך הסדר ההוא כי פה נזכר המזרח ראשונה באומרו ויראהו כו' את הגלעד עד דן שהוא מזרחה ואח"כ ואת כל נפתלי שהוא משך לצד צפון כי קדש נפתלי הוא לצד ההוא ואחרי כן עד הים האחרון הוא ימה ואח"כ ואת הנגב כו' שהוא דרום ואיך נהפך סדר מאמרו יתב' אליו אך אמנם הנה שם כתבנו כי למען הכין אותו ולראות את כל ארץ ישראל תחתונה הראהו תחלה ארץ העליונה שלעומתה למעלה וז"א שם ושא עיניך מה שלא נאמר וראה בעיניך אך הוא שנאמר לו שא עיניך למעלה ממך ותראה מה שלמעלה שהיא ארץ העליונה שהוא מראות אלהים ואז תשיג בהדרגה מלמטה למעלה וז"א ימה שיתחיל מבחינת מערב שהיא בחינת תחתונה מהאחרות ואחריה תהיה עולה ורואה צפונה ואח"כ תימנה ואחריה מזרחה והענין שעל ידי קדימת ראייה ההיא כל מה שלעומתם למטה בכל חלקיה תשתעבד להראות לפניו לגמרי ועל הראיה הב' שהיא לראות אגב העליונה התחתונה אמר אח"כ שם וראה בעיניך לומר נוסף על מה שתשא עיניך השמים בעיני שכלך ראיה רוחניות גם וראה אגבה ראיה בעיניך הם עיני בשרך את הראיה השנית כי היא פליאה אם לא על ידי ההכנה של מראות אלהים בארץ העליונה יוכל לראות בם בעיני בשר לו את התחתונה ת' פרסה על ת' פרסה כאלו כלה תחת ארבע אמותיו וע"כ להיות הבחינה אחרונה אשר תראה מהארץ העליונה בחינת מזבח על כן משם היחל לראות בארץ התחתונה בהשתלשלות מה שהיה מביט למעלה נשתלשלה ראשונה ראייתו מיד במה

שהיה למטה ממנו וזהו מה שמספר פה על שלמטה ואומר ויראהו ה' את הגלעד עד דן שהוא לצד מזרח ואח"כ לצפון שהוא ואת כל נפתלי ואח"כ עד הים האחרון ואח"כ ואת הנגב והוא סדר עלית המזבח מקרן דרומית מזרחית בא לו לקרן מזרחית צפונית ומשם לצפונית מערבית ואח"כ למערבית דרומית ולהיות כי אין עיקר הכונה פה רק על הנוגע אל שלמטה לספר הענין כי לא נכנס בארץ כי אם שראה אותו בלבד ולא סדר השתלשלות ראייתה לא נכתב ענין ראייתו תחלה ארץ העליונה רק ברמז והוא באומרו ויראהו ה' את כל הארץ כי באומרו את ריבה גם כל ארץ העליונה שקדמה ראייתה והוא כי הנה בין תיבות את ותיבות כל יש ט' תיבות בסיפור מה שהראו יתב' והנה הראשון הוא לרבות ארץ העליונה כמו שכתבנו והשמנה עם חמשה שמות השבטים הנזכר שהם דן ונפתלי ואפרים ומנשה ויהודה הרי י"ג שהוא כי כל י"ג חלקים שנתחלקה ארץ ישראל הראה לו הוא יתב' כי אפרים ומנשה לקחו שני חלקים והם מהנזכר בכתוב ולא שמתי לבי כעת אל מה שנזכר חמשה אלה בשם יותר מהשאר כי צריך להבין מה שפרש"י והוא מרז"ל ברמז הפרטים האלה וצריך ביאור ועוד נשוב אליו בס"ד:

פסקה ד

ויאמר ה' אליו כו'. הנה באו' לאמר ארז"ל שהוא שצוהו יתב' למשה ללכת בסילוקו לאמר לאבות כי אשר השי"ת נשבע כבר קיימהו וע"ד הפשט יאמר כי בא הוא ית' לפייס את משה על בלתי עוברו את הירדן ואמר לו הנה גדלת מאד במה שעשיתי לך כי הלא זאת הארץ שהוצרכתי לישבע שלש רגלים כדי לאמר לזרעך אתננה גדולה מזו עשיתי לך מבלי הכרח שבועה והוא כי הראיתיך בעיניך כי בעיני בשר לך השגת השגה גדולה מהנתן הארץ למקבליה והוא כי הנתן הארץ לישראל הלא הוא לזכך איכות' בקדושתה ואין ספק שאין העומדים בה מכל זרעם ישיג גופו זכוך עד גדר מבלתי מראה נבואיות רק בעיני בשר לו יראה כשולחן לפניו ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ואם כן המעט בעיניך כי מבלי שתעבו' תשיג יותר ממה שתשיגו העוברים ויושבים בה וזהו אומרו זאת הארץ אשר על יד ג' שבועות לא היה רק לתת ולא להשיג כמוך ואתה הראיתיך בעיניך עם היות ושמה לא תעבור כי מבלי עבור השגת יותר מהם בעברם כלומר ועל כן רב לך ולא תקיץ.

או יאמר מה שכתבנו בביאור מאמרם ז"ל שאמר משה כשהיה מסיח עם נפשו היכן את עתידה ללכת ואמרה לו אתהלך לפני ה' בארצות החיים והוא כי הלא כמו זר נחשב מה זו שאלה הממנו יפלא שילך בארצות החיים אך הנה ארז"ל במדרש על הצדיקים המתים בחוץ לארץ ונקברים בא"י אמרו אינה דומה פולטתו בידי אמה לפולטתו בידי

צרתה והוא כי תצטער עד עלותם השמימה דרך אויר ארץ ההיא ומשם עד תטה אשורה אל חלק השמים שלעומת הארץ ישראל כי יבקשו כחות חצונים לידבק בה בצאתה מה שאין כן כאשר תצא בארץ ישראל אשר הוא מושב השכינה כי אמה היא ועל כן בראות משה את נפשו מצירה מלצאת אמר לה היכן את עתידה לילך האם השמים תעלה דרך אויר ארץ העמים ותמצא גם על השמים במקום תחום החיצונים עד תטה ותפנה משם אל הקדושה ותאמר לו אתהלך לפני ה' בארצות החיים כי מעתה עם שאני יוצאת בת"ל לא אתהלך למה שאני לפני ה' רק בארצות החיים מיד וזה יאמר פה הוא ית' למשה אל תחוש על מה שלא תכנס לארץ פן תעלה דרך כחות חצונים כי הלא זאת הארץ אשר נשבעתי וכו' לומר אם אפילו א"י אתה רואה כלה בעיני בשר לך כי כל א"י תשעבדה לגופך ומה גם עתה לנפשך שא"י שלפניך בה תהיה ולא עוד אלא כי ושמה שהוא בארץ התחתונה שנשבעתי כו' הוא שלא תעבור כלומר אך בעליונה אתה עובר כי לא תעכב לך צאת נפשך בח"ל כי בארצות החיים תתהלך:

או שעור הכתוב עד"ז זאת הארץ אשר נשבעתי כדי לאמר לזרעך כו' שהיא ארץ התחתונה הראיתיך בעיניך שבצאת נפשך ולא תצטרך לצאת מתחום ח"ל ולעבור לא"י כי ושמה לא תעבור כ"א מעתה אתה בתוכיו' קדושתה וש"ת האם יוכחש המוחש כי הוא מת בח"ל וצריך ללכת נפשו דרך של ארץ העמים עד עלותה למקומה לז"א וימת שם משה לומר אל יעלה על רוחך כי בח"ל מת משה כ"א וימת שם משה כלו' שם במקום הנזכר שהוא במקום שאמרתי ושמה לא תעבור שהוא בא"י שם מת משה ומלת משם תראה מיותרת אך הוא לומר כי גם שאת זולתו עם שצדיק יהיה לא למת בא"י יחשב אם ימות בח"ל אין זה משה האיש כזולתו וזהו וימת שם למה שהיא משה כי מי דומה לו בכל האדם וא"ת כי הלא אשר חושב למת בח"ל אם ימות בה הלא הוא אשר כח לחצונים למשול בו בצד מה ונפשו יוצאה ע"י מה"מ כמאמר הכתוב יחיו מתיך וארז"ל אלו מתי א"י נבלתי יקומון הם מתי ח"ל והוא כי נבלה יקראו שמתים בסכין פגום הוא מה"מ אך משה הוא עבד ה' כלו' לא היה כשכיר יקוה פעלו רק כעבד העובד את רבו שלא על מנת לקבל פרס כי כספו הוא ואינו שכיר וע"כ מת ע"פ ה' שהיא מיתת נשיקה על יד השכינה שמתדבקת בנפשו ומושכה אליו וא"כ איפה למה יחשב כמת בח"ל אם בדבקות השכינה מסתלקת נפשו:

או יהיה נותן טעם גדול אל דרך זה והוא במה שהערנו כי לעיל קראו הכתוב איש האלהים ופה עבד ה' אך יהיה הענין כי האלהים הוא השכינה ולגבי דידה לאיש יתייחס כי במעשיו הטובים מוריד שפע מלמעלה אליה אך לגבי השם הגדול עבד יקרא כי על

יד עבוד את ה' הוא מוריד שפע אל האלהים ובזה יאמר ראה נא איך למת בא"י יתייחס כי הלא הוא בין שני שמותיו יתברך כי הלא הוא עבד ה' הוא השם שתחתיו הוא כעבד והוא על פי ה' משפיע על הנקרא פי ה' הוא השכינה על יד עבור את ה' נמצא שהוא בין שני שמותיו ית' ואם כן איפה מה יחסיר ומה יגרע במותו בח"ל כי כל מקום אשר ימות בו ימצא שם ה' ושכינתו והוא מסובב מהם והשכינה היא ארץ החיים ובכל מקום שתהיה. שם איכות א"י באמת ולכן הטבתי אשר אמרתי כי מת שם בא"י יאמר עליו ושמא תאמר הלא כל זה יהיה לנפש בצאתה כי כבוד ה' יאספה ותעלה גם עלה עמה אך גופו הנשאר על הארץ הלא יקרנו ככל אשר ימות בח"ל כי פירשה שכינה מהגוף וידבקו בו חצונים אל תאמר כדבר הזה כי הלא גם ה' לא פירש מגופו כי הלא פי ה' הנזכר הוא שכינה קבר אותו וזהו ויקבור אותו בגי וש"ת האם גוף של איש מת יקבור הוא ית' וגם יעשה פעולה בעפר גשמי לז"א לא יעלה על דעתך שהושם תוך עפר ארץ מואב חלילה לקדש כמוהו כ"א שהגי הוא בארץ מואב אך לא משה ושמא עתה תאמר שני דברים אחד למה נקבר במקום תחום מואב שנית שאחר שנקבר בגי והגי הוא עפר ארץ מואב איך נקבר בגי ולא בעפר כי הנה על הא' הלא מה שהיה בגי הוא להיות מול בית פעור שהיא להגין על עון פעור להכניעו ממוראת קדושתו ועל השנית אמר אל יעלה על רוחך שנטמן תוך עפר ארץ הגי כי הנה לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה והוא כי קברו עפר רוחני היה שנברא בין השמשות בזמן שפע קדושת שבת שהיה מה שנברא דבר משולל עכירות זך ונקי מעין אילו של יצחק כי על כן הועמד חי יותר מאלפים שנה והיה רועה תחת עץ החיים בגן עדן ואחשוב כי אומרם ז"ל ויש אומרים אף קברו של משה כי לדעת תנא קמא גדול היה יותר קברו של משה שהוא למעלה מאיכות כל דברים הנבראים בה"ש שהוא למה שנקרא עפר תחת כסא הכבוד כלל הדברים כי עפר קבורתו היה דבר שלא שלטה בו עין איש כי רוחני היה וזהו ולא ידע איש קבורתו עד היום הזה הוא יום הגאולה שאז תראינה עיני ישראל במה שלא השיגו מקודם ואם כן הוי אומר כי לא בעפר הגי נקבר כי בעפר רוחני נגנז ואותו עפר הוא על הגי מול בית פעור להכניע הקליפה ההיא וש"ת אחר שנשאר גוף בלי נשמה למה נגנז תוך קדושה רוחניות וטוב טוב היה בעפר גשמי של א"י לז"א ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וכו' והוא כי אינו כשאר כל אדם שבמותו חלפו ימיו ולא יאמרו על מי שחי מאה שנה שהוא בן מאה שנה אם לא עודנו בחיים אך לא אחרי מותו לומר פלוני בן מאה שנה אך יאמרו היה בן מאה שנה וגם לא כשאר הצדיקים שימיו מתקרבים בזמן הסילוק כי על עשותו בהם מצות ומע"ט ימיהם קיימים כמאמר ספר הזוהר על ויקרבו ימי ישראל ויקרבו ימי דוד

כי גם בהם יתדבקו הימים הרוחניים ההם בנפש בלבד אך לא בגוף אך משה וגם אחר מותו יאמר עליו בן מאה ועשרים שנה ולא עוד כ"א שגם ימיו לא בלבד דבקו בנפשו כשאר צדיקים כ"א גם שהימים היו דבקים גם בגופו כי קדוש היה גם גופו וזהו אומרו ומשה בן מאה ועשרים שנה גם במותו כי הגוף המת היה בן הסך ההוא ולא כבני אדם שבמותם חלפו ימיהם שלא יאמרו על מת כך וכך שנים הוא עתה כי לא יספרו לו ימיו כ"א עודנו היאך במשה עליו יאמר כי גם במותו הוא בן מאה ועשרים שנה ולא בלבד תהיה קדושת הימים עם נפשו כ"א גם עם גופו וז"א במותו שהוא לנקרא מת הוא הגוף ולא בלבד הימים שאחר שגדל ועשה מצות ומע"ט כ"א כל ימיו שמעת לידתו שהוא כל ק"כ שנה ואל תתמה כי הלא גופו היה כנפש זולתו כי הלא לא כהתה עינו ולא נס לחו וא"כ לחי ורוחני יחשב ואיך יטמן בעפר. וזולת מה שכתבנו באומרו עבד ה' אפשר לומר עוד שכיון לומר וימת שם משה וכו' לא מיתה ממש כ"א גופו חיוני ג"כ כ"א בערך היותו עבד ה' כי מאז לא יעבוד עוד כי ינוח ויעמוד:

או יאמר וימת שם משה וגם אחרי כן הוא עבד ה' והוא מה שגלה אח"כ שהוא מול בית פעור להתיש כח הטומאה ורוגז המתואר אחר בעל פעור מלקטרג על ישראל:

פסקה ה

ויבכו בני ישראל וכו'. הנה אומרו ויתמו הלא כמו זר נחשב כי האם היה עולה על לב שלא יתמו. (ב) שנכס בבכי ויצא בבכי ואבל ומהראוי יאמר ויתמו ימי בכי משה או יאמר מתחלה ויבכו ויתאבלו ויסיים ויתמו ימי בכי אבל משה. (ג) אומר ויהושע בן נון מלא וכו' איך מתקשר אל הקודם ויותר היה ראוי לאומרו במקום שמספר שסמך ידיו עליו. (ד) אומרו וישמע אליו כו' ולמה לא היה להם לשמוע אליו אחרי היותו מלא רוח חכמה. (ה) אומרו ויעשו כאשר צוה ה' את משה כי אחרי אומרו וישמעו אליו מהראוי יאמר ויעשו כאשר צוה יהושע כי מה ענין שומעם את יהושע אצל עשותם מה שצוה ה' את משה. (ו) או' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' היה ראוי לאומרו עודנו הדבר על משה טרם יאמר ויהושע בן נון מלא וכו'. (ז) אומרו אשר ידעו ה' פנים אל פנים כי הלא גם בישראל נאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם וכו'. (ח) אומרו לכל האותות כו' כי למ"ד שלכל האותות ולמ"ד שבוכל היד החזקה בלתי צודקת כי הראוי יאמר בכל האותות וכו' ובכל היד החזקה כו'. (ט) כי מה ענין הדרגת השגת הנבואה שאמר ולא קם נביא עוד וכו' אל ענין האותות. (י) אומר ולכל המורא הגדול אשר עשה שנראה שהוא עשה מורא גדול והוא משולל הבנה:

אמנם יאמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום והנה אחר שבמקום שלשה לבכי היו להם שלשים לערך זה היה ראוי יהיה הספד ואבל עוד ימים רבים לז"א דע לך כי אחר שבכו לו שלשים יום והיה ראוי לא יספיקו השלשים לבכי לבדו וגם שלערך זה ירבו גם להספד ואבל אך על יד השלשים של בכי תמו ימי בכי ואבל משה יען כי ויהושע בן נון מלא רוח חכמה והיה מאשר סמך משה את ידיו עליו בזה שתו כוס תנחומין באומרם כי אין צ"ל שחכמתו לא חסרה מן העולם כי אם שגם זה היה על יד אצילות שפע ברכת סמיכות ידו בזה היה בעיניהם כאלו עודנו חי ומה להם ועוד לעצבים ולהתאבל עליו עוד וזהו ויתמו כו' ויהושע בן נון מלא רוח חכמה והיתה לו על ידי מה שסמך משה את ידיו עליו ואז כ"כ התנחמו ממשה שהיה נראה להם כאלו עוד משה קיים כי הנה וישמעו אליו ויעשו כאשר צוה ה' את משה שהיו דבריו נראים להם כמו עוד משה קיים שהיה אשר צוה ה' את משה כי היה בעיניהם כאלו הוא משה שעודנו קיים ומצוה להם מפי ה':

או יאמר וישמעו אליו בני ישראל כי בו התנחמו אחרי משה אך לא היתה האמנתם בו כ"כ שאם יחדש דבר חדש אשר לא צוה משה שיעשו אותו כי אם בהיות כאשר צוה ה' את משה אך לא מה שלא צוה וזהו וישמעו אליו כו' ויעשו כאשר צוה את משה והוא כי לא קם נביא עוד בישראל כמשה ולא יקבלו דבר מחודש בתורה בשם ה' זולת אשר צוה ה' את משה:

ולא קם נביא עוד בישראל כו'. זולת האמור יאמר הלא אמרת שהיה מלא רוח חכמה על כי סמך משה את ידיו עליו ושמא תאמר למה לרוח חכמה שוה לו סמיכות ידיו ולא להשגת רוח נבואה לז"א זה אי אפשר כי הנה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה כי אינו בחק בן אדם להנבא כמדרגותו כי הלא זה משה היה בו כח לסבול אשר ידעו ה' הוא אספקלריא המאירה ידעו כלומר השפיע בו כי זה הוא ענין ידעו כי השפיע המשפיע במושפע תקרא ידיעה כד"א והאדם ידע את חוה אשתו ואיש לא ידעה רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וזהו כי ידעו והשפיע בו ה' שהוא אספקלריא המאירה הנקראת פנים כלומר שלא על יד שאינה מאירה הנקראת אחוריים כד"א וראית את אחורי כי אם פנים מבלי תתעבר השפע הנבואה של המאירה על ידי הבלתי מאירה ויכול לסבול משה וזהו אל פנים שהיו פני משה מוכנים לעומת פנים של מעלה ולא יגוע כאשר גועו ישראל בשומעם אנכי ולא יהיה לך וזהו שלא אמר פנים בפנים כאמור בישראל כי גם המה שמעו פנים בפנים אלא שלא עצרו כח לסבול ומתו אך במשה הוא אומר פנים אל פנים שידעו ה' באספקלריא של שם זה שהיא המאירה והיו פני משה מקבילים אל פניו

ית' וזהו פנים אל פנים כי אין זה רק כי לית דין בר נש כי איכות חומרו היה זך ובהיר משא"כ לשום בריה כלומר ועל כן מה שהספיקו ידי משה להשפיע ביהושע לא היה רק רוח חכמה. שהוא הוספה ברוחו של יהושע אך להוסיף על איכות גופו לסבול כח הקדושה הנפלאת ההיא ומה גם בהקיץ זה אי אפשר להשפיע בו משה בחירו כח זה ושמא תאמר אם כן מה היה שברא יתברך אדם על הארץ מאיכות גדול מכל האדם אשר על פני האדמה זך ובהיר מהכל גם גופו. לזה אמר אל תתמה כי הוצרך לשעתו להיות כן לפי הצורך לכל האותת וכו' כלומר בשביל האותות וכו' לא היה יכול לעשות ענייניים אלו אם לא היה זך ובהיר בשעור זה וכן ולכל היד החזקה שהוא כי שידו בלי מטה האלהים היה קרע הים בנטות ידו החומרית וכמ"ש ז"ל כי ימין ה' רוממה שראה בימינו של משה ואיך יד זולתי תכיל קדושה זו וכן ולכל המורא הגדול שהיו ישראל יראים פן תאכלם האש הגדולה אשר עשה אז משה על המורא ההיא כי שם עצמו כשליח צבור והקב"ה כמו סניף וכל מה שכתוב ז"ל שהיה קולו של הקב"ה מיטטרון למשה שהיה הקדוש ברוך מצרף קולו בקולו של משה בשמנה הדברות ומשמיעם לישראל ומי גבר יעצר כח בפיו החומרי לעשות וזהו ולכל המורא הגדול כי בשביל המורא הגדול כי אשר עשה אז משה היה לעיני כל ישראל כי כל ישראל הכירו זה כמאמרנו על דבר אתה עמנו ונשמעה שאמרו דבר אתה עמנו וידענו שנשמעה כל מחנה ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כי אתה כדאי שיצרף הקב"ה קולו עמך וזהו ה"א יתיר' שבונשמעה לרמוז אל קול השכינה וכן אמרו ואת תדבר אלינו בלשון נקבה וזה עשה משה לעיני כל ישראל ומי זך כמוהו לעשות כדבר הגדול הזה וזהו ולכל המורא הגדול בשביל המורא הגדול אשר עשה משה וכו' בשביל זה הוצרך ה' יברא הודו ויהיה האיש משה גדול מאד לעיני כל ישראל:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם